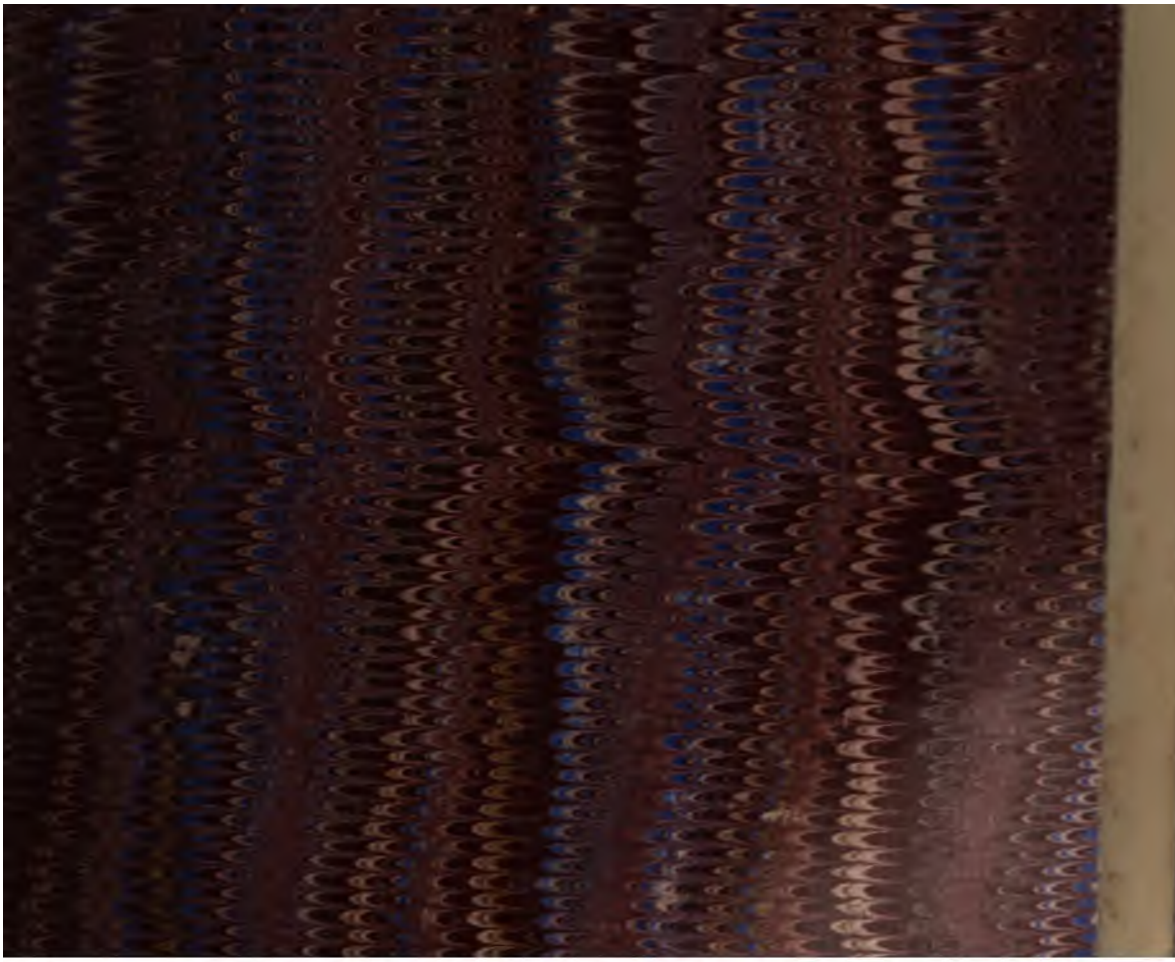

SLOVNÍK NAUČNÝ.

Redaktor:

Dr. Frant. Lad. Rieger.

Spoluredaktor dílu šestého: **J. Malý.**

V práci a vědění
Je naše spasení.

Díl šestý.

P — Quousque tandem.

V Praze 1867.

Nakladatel: I. L. Kober.

Nemůžeme na konec nedotknouti i toho, kterak nám s mnohých stran bylo za zlé pokládáno, že jsme k rozličným nájezdům na nás činěným mlčeli, ani slovem se neospravedlňujíce. Takovým přátelským důtkám odpovídáme, že odrážeti útoky, které na nás činí *drzý obskurantismus*, *osobní stranictví* anebo *chlapecká všetečnost*, pokládáme za sebe nedůstojné; kdyby však toho nastala potřeba, že můžeme uveřejniti rozličná zajímavá dáta o tom, kterak se s jistých stran vede polemika a kují pikle proti dílu, jež každý upřímný národovec měl by spíše podporovati nežli zlehčovati.

Proti podstatným a důvodným výčitkám, pronášeným v obecném interesu, nikterak se nehradíme, ano vděčně každé platné ponaučení přijímáme.

V Praze dne 20. května 1866.

Redakce „Slovníka Naučného."

P

P, slov. *pokoj*, jest 18. písmena abecedy české. Dle zvuku svého jest to němá, retná, neaspirovaná souhláska. Co taková vyskytuje se ve všech jazycích, v oboru pak jazyků indoevropských tak jest všeobecná, že se v bezpečnosti prajazyku našemu přičítá; nasvědčuje tomu již sama fysiologická povaha její, která tak jednoduchá jest, že děti při prvních pokusech mluvení zvuk ten pronésti umějí. V jazycích indoevropských často střídá se s *k* (totiž *q*, *c*), čímž slova, v nichž toto střídání se vyskytuje, nápadně od sebe rozlišuje; tak na př. *péci* a *coquere* od původního kořene *kak*, pozdějšího *pač*; *pět*, pol. *pięć*, sanskr. *pañčan*, řec. *πέντε*, lat. *quinque* od pův. *kankas* pochází, s čímž dále *ἵππος* a *equus*, škipetarské *opa*, litevské *upe* (m. *upja*), lat. *aqua* atd. se srovnává. Kromě tohoto střídání stala se tato původní jednoduchá souhláska rozmanitější tím, že přijavši aspiraci v nové zvuky se přetvořila. Již v prvním stadiu, ve které dle nynějších jazykozpytných vědomostí prajazyka indoevropského vstoupilo, totiž v sanskritě, vyskytuje se *p* a *ph* místo jediného *p*; tak na př. naše *plný* zní sanskr. *purnas*, *pěna* však *phěnas*, lat. *plenus*, ale *fluo* vedle slov. *pluji*, got. *fulls*, *voll* vedle *plný*, v litevštině však vesměs jen původní *p* jako ve slovanštině: *pilnas* p l n ý. Jakožto retná souhláska přijímá *p* pod prejerovanými samohláskami v severovýchodních jazycích slovanských tak zvané vkladné čili epenthetické *l*, poněvadž není schopno změkčení, které v tom případě u jiných souhlásek nastupuje, na př. *kop-l-je* k o p í; viz čl. **L**. **P** ostatně ve slovanštině často vypadá, zvláště před *n*, na př. *utopiti* a *utonouti*, *sklepení* a *klenuti*, *oslepiti* a *oslnouti*, lat. *sopor*, s p á n e k, deminutivum od *sen*, atd. Aspirovaného *ph* neb *f*, jak už z hořejších příkladů patrno, ve slovanštině není, vyjma ovšem slova z cizích jazyků vzatá, na př. f a r a z něm. *pfarre* atd.; avšak i zde v těchto případech nahražuje slovanština zhusta tuto cizí hlásku některou příbuznou hláskou domácí, a převádí *ph* neb *f* v *p* neb *b*, na př. Š t ě p á n ze *Stephanus*, srb. a bulh. *pogača*, z ital. *focaccia* (sýr, syřenina), b i ř m o v a t i, *con-firmare*, něm. *firmen*. *Gb.* — Co číslice znamená **P** 4000; co zkrácenina na římských nápisech, v rukopisech a pod. znamená *Publius*, *Populus*, *Pontifex*, *Proconsul* a j. Na novějších mincích franc. znamená mincovnu v Dijonu. — V hudbě je **p** tolik co *piano* neb *poco*; při citátech tolik co *pagina* (lat. s t r a n a). — **P. C.** *pro cent*, na sto; neb *par couvert* [- kuvér], vložením; *par complaisance*, ochotou; *preussisch courant*, pruské mince. — **P. D.** v lékárnictví *per deliquium*, lat. r o z t o k e m, t. j. olej připravený roztokem (na vzduchu). — **P. e.** *par exemple* [- eksãnpl], franc. n a p ř í k l a d; neb *professor extraordinarius*, lat. p r o f e s o r m i m o ř á d n ý, **P. f.** zkráceně místo *pianoforte*, ital. a n i p ř í l i š s i l n ě a n i s l a b ě (hraj neb zpívej); na navštívenkách: *pour féliciter* [pur felisité], franc. c h t ě j e p ř á t i š t ě s t í. — **P. f. v.** místo *pour faire visite* [pur fér visit], c h t ě j e u č i n i t i n á v š t ě v u, na navštívenkách, které se odevzdávají, když navštívený doma nalezen nebyl. — **P. M.** neb **p. m.**, místo *pro memoria*, lat. n a p a m á t k u, neb *pro mense*, lat. n a m ě s í c, neb *pro mille*, lat. z t i s í c e. — **P. P.** místo *per procura* v. P r o k u r a. **P. p. c.**, na navštívenkách místo *pour prendre congé* [pur prãndr kõnžé], franc. c h t ě j e s e r o z l o u č i t i; **ppp.**, v hudbě tolik co *pianissimo*. — **P. r. v.**, na navštívenkách místo *pour rendre visite* [pur rãndr visit], franc. c h t ě j e v z á j e m n o u n á v š t ě v u u č i n i t i. — **P. S.**, místo *postscriptum*, lat. d o d a t e k n a l i s t u, d o u š k a. — **P. T.**, místo *praemisso itulo*, p o m í j e j í c t i t u l e. — **P. U. C.** místo *Post Urbem conditam*, lat. p o z a l o ž e n í m ě s t a (Říma).

Paal, ves v Štýrsku v kr. Mostském a okr. Muravském s továrnou na ocel, kteráž pro svou výbornost vyváží se do Německa, Švýcarska, Francie a Anglicka.

Paalzow, Henriette von, spisovatelka něm., nar. v Berlíně 1788, † tamže 30. října 1847, získala si rychle slavnou pověst románem bezejména vydaným *Godwie Castle* (5 vyd. ve 3 sv. ve Vratisl. 1849), pak *St. Roche* (3. vyd. ve 3 sv. t. 1843). Pozdější romány však byly méně zdařené, an spisovatelka opustivši půdu historickou pokoušela se o rozluštění problemů psychologických, seč ale nebyla. Srv. *Ein Schriftstellerleben* (Bresl. 1855).

Paang v. P a h a n g.

z Paaru knížata a hrabata, rodina z Lombardie pocházející, přijala prý nynější jméno po městě a panství P a a r u, ježto dle udání 1170 od císaře Fridricha I. obdržela. Od druhé polovice XV. stol. dělila se na dvě linie. Ze starší žil začátkem XVII. stol. J u l i u s svob. pán z **P.**, císaře Ferdinanda II. rada, komoří a štýrské dvorské komory president. Jeho syn, J u l i u s R u p e r t hrabě z **P.**, zůstavil jedinou dceru, která se do Čech za pana Rudolfa z Talmberka na Jankově vdala. Členové mladší linie věnovali se hlavně službě poštovní, o jejížto jak původní zařizování tak i další zvelebování značných zásluh sobě získali. M a r t i n svob. pán z **P.** byl v polovici XVI. stol. nejvyšším poštmistrem v Prešpurku; jeho nejstarší syn P e t r obdržel od cís. Karla V. tentýž úřad v Nizozemsku, nejmladší pak syn J a n Bapt., koupiv si v Štýrsku panství Hartberk, kteréž jeho rodu až posud náleží, učiněn jest od arciknížete Karla nejvyšším dvorským a spolu zemí nitrorakouských dědičným zemským poštmi-

strem; † 1592. Jeho nejmladší syn (z 2. manželství) Vespasian, arciknížete Karla, německého řádu velmistra, komoří a JMC. nařízený nejvyšší nad 500 koňmi, zemřel bez stálých potomků. Starší Janovi synové (z 1. manželství) byli: 1) Jan Fridrich, JMC. cís. rada, kom., nejv. dvorský a dědičný zemský poštmistr nitrorakouský a purkrabí v Hradci Štýrském, který toliko jedinou dceru zůstavil. 2) Rudolf, řádu sv. Jana Jerusalemského rytíř a komendor, císaře Ferdinanda II. tajný rada a komoří a po nějaký čas nejvyšší podkoní, naposlody nařízený nejvyšší hranic chorvatských a mořských v Karlovci; 1626 zvolen jest za velkého převora řádu svého v Čechách, zemřel však, prvé nežli se v to důstojenství uvázati mohl, v Karlovci. 3) Jan Krištof, cís. Ferdinanda II. rada a komorník, koupil 1623, od Jana Jakuba Maguiho nejvyšší dvorské poštmistrovství v říši; 1624 dáno mu nejvyšší dědičné poštmistrovství dvorské v Uhrách a v Čechách i v zemích připojených kromě Slezska, 1629 po bratrově smrti i ve vnitřních Rakousích a 1630 v Slezsku. Při tom ustanoveno, aby se vždy nejstarší z rodu psal nejvyšším dědičným poštmistrem, ostatní pak toliko dědičnými poštmistry. Jan Krištof dosáhl též povýšení do stavu hraběcího, jehož však sám neužíval; v Čechách koupil 1627 statek Měcholupy s Deštnicí a Veleticemi (v Žatecku). Jeho syn hrabě Karel, cís. Ferdinanda III. a Leopolda I. kom., prodal tyto statky zase, začež koupil Kestřany (v Prach.). S manželkou svou Františkou Polyxenou, roz. šlechtičnou ze Švamberka, zplodil mimo několik dcer syny Karla Josefa a Josefa Ignáce. Mladší (nar. 31. května 1660), JMC. tajný rada a komoří, byl při dvoře cís. Josefa I. naposledy nejvyšším lovčím, potom jeho manželky nejv. hofmistrem; † ve Vídni 22. pros. 1735. Jeho manželka Marie Anna Františka, roz. hrab. z Valdšteina († 1744), koupila 1717 panství Budišov na Moravě, kteréž zdědil syn jejich Guido Josef Osvald, cís. komoří, který 1746 bez potomků zemřel. Starší syn Jana Krištofa, Karel (nar. 20. kv. 1654), JMC. skutečný tajný rada a kom., rytíř zlatého rouna, postoupil 1720 příjmy z poštmistrství svého jak v říši tak i v zemích dědičných za náhradu komoře císařské, od které doby rodu toliko správa služby poštovské, naposledy pak jen pouhý titul úřadu toho, („c. k. nejvyšší říšský, dvorský a generální dědičný zemský poštmistr v c. kr. dědičných zemích“, od zrušení říše Německé „c. kr. nejvyšší dvorský a generální dědičný zemský poštmistr“) zůstal, jejž nejstarší rodu toho až podnes vede. Karel koupil v Čechách 1722 statek Zdechovice (v Chrud.) a † ve Vídni 12. kv. 1725, zplodiv s manželkou svou Marií Renatou, roz. hrab. ze Šternberka, mimo jiné syny Jana Adama (nar. 7. list. 1680, jenž † co c. kr. skut. tajný rada 3. kv. 1737 bezdětek) a Jana Leopolda (nar. 1693). Tento, maje po otci Zdechovice, oženil se 1715 s Marií Teresií, roz. hraběnkou ze Šternberka, dědičkou panství Bechyně, Smiřic a statku Veselého (v Bydž.), a † co c. kr. skut. tajný rada 25. čna 1741. Jeho vdova, provdavši se opět za Jana Daniele hrab. z Gasthelmu († 22. bř. 1761), zdědila po něm statek Jeřice a † ve Smiřicích 29. bř. 1761. Veškeré její statky připadly synu Janovi Václavovi hraběti z P. (nar. 27. srp. 1719), který byl po otci Zdechovice a po strýci Guidovi i Budišov zdědil, kteréžto však panství později za Kardašovu Řečici změnil. Jsa c. kr. tajným radou a komořím, povýšen jest 5. srp. 1769 i s mužskými potomky svými dle práva prvorozenosti do stavu knížat říšských. Panství Smiřické světšil r. 1761 přikoupením statku Oujezda od Antona Josefa Malovce z Malovic, prodal je však 1780 císaři Josefovi II. Zemřel 4. čce 1792; jeho manželka Antonie, roz. hraběnka Eszterházka (nar. 31. března 1710), byla jej 12. bř. 1771 smrtí předešla. Jejich syn Václav (nar. 27. led. 1744), c. kr. kom., přikoupil 1793 k panství Kardašově Řečici statek Pluhův Žďár; jeho manželka byla Marie Antonie roz. kněžna z Liechtenšteina (nar. 13. čna 1749). Jejich nejstarší syn, Václav (nar. 18. led. 1770), zahynul ještě za živobytí otcova co c. kr. kom. a setník v pěším pluku Terzi 30. dub. 1800 v Itálii před nepřítelem. Též druhý syn Jan Karel (nar. ve Vídni 15. čvna 1773) věnoval se již v 14. roku stáří svého službě vojenské. Co c. kr. nadporučík bojoval 1788 a 89 proti Turkům, co setník 1792—96 v Nizozemsku a na Rýně, pak v Itálii. R. 1797 stal se majorem, a v bitvě u Legnana vybojoval si kříž řádu vojenského Marie Teresie. I co podplukovník a plukovník bojoval v Itálii až do r. 1806, kdežto co generálmajor službu vojenskou opustil. Když však r. 1809 válka opět vypukla, vstoupil znovu do vojska a bojoval co brigádník u Wagramu, kdežto těžce poraněn jest. Stav se po otci knížetem přikoupil statek Dražice, a † ve Vídni 30. pros. 1819; jeho manželka Guidobaldina, roz. hrab. Cavriani (nar. 16. říj. 1783), † co vdova ve Vídni 2. bř. 1861. Jeho mladší bratří zemřeli všichni bez potomků: Jan Bapt. co c. kr. kom. plukovník ve vojště a řádu Marie Teresie rytíř ve Vídni 23. října 1839, Ludvík (nar. 2. září 1783) co c. kr. major ve vojště v Kyscku 17. říj. 1849, a Mikuláš (nar. 1. říj. 1785) co maltezského řádu rytíř 1824. Nynější náčelník rodu jest knížete Karla nejstarší syn Karel kníže z P. (nar. 6. led. 1806), c. kr. skut. kom., nejv. dvorský a generální dědičný a zemský poštmistr, pán na Hartberku a Steině ve Štýrsku, na Bechyni, Dražicích, Opařanech a Bernarticích (1825 přikoupených), Kard. Řečici a Žďáře Pluhově, Zdechovicích, Jeřicích a Veselém v Čechách; od r. 1832 jest ženat s Idou, rozenou kněž. z Liechtensteina (nar. 11. září 1811), s níž má mimo 7 dcer 4 syny, Karla Jana Václava (nar. 7. čvce 1834), Rudolfa Jana (nar. 17. srp. 1836), Eduarda Marii Mikuláše (nar. 5. pros. 1837) a Aloisa (nar. 19. list. 1840). Jeho bratří jsou: hrabě Alfred (nar. 30. pros. 1806), c. kr. kom. a polní podmaršálek, hrabě Václav (nar. 1. listop. 1810), c. kr. kom. a major ve vojště, a hrabě Ludvík Jan Bapt. Emanuel (nar. 26. kv. 1817), c. kr. vyslanec při dvoře švédském v Štockholmě. *Sob.*

Paaw Petr, slavný fysik, botanik i anatom, nar. 1564 v Amsterodamě, stud. v Lejdě, odebral se do Paříže, do Dánska a do Roztok, kdež promovoval. Sláva anatoma Fabricia z Aquapendente přivábila jej do Padovy, odkudž když vrátil se, jmenován byl prof. lékařství v Lejdě, kde založil zahradu botanickou. **P.** † 1617. Z jeho spisův jmenujeme: *Tractatus de exercitiis, lacticiniis et bellariis; Notae in Galenum de cibis boni et mali succi; Primitiae anatomicae de humani corporis ossibus; Succenturiatus anatomicus etc.; Notae et commentarii in epitomen anatomicam Andreae Vesalii* a j.

Paběnice, hrad a ves (býv. městečko) s kostelem filiálním na Křesetické v kr. Čáslav. Stopy býv. hradu zakrývá posud několik domků. Byla kolébkou rytířů z **P.**, kteří později od sídla svého Voračic zvali se Voračickými z **P.** Beneš z **P.** r. 1480 Janovi z Smršova, Jarce choti své, Štěpánovi z Čestic a Janovi z Šulevic zapsal tvrze **P.** a Úmonín, ale toliko Jan přeživ ostatní od r. 1437 **P.** užíval. V husitských válkách

obsadil **P.** Ondřej Keřský z Římovic a odtud po dlouhá léta loupeživé nájezdy činil, načež na tvrzích svých P-cích a Janovicích r. 1446 dobyt a v Čáslavi sťat. Od Václava a Bohuslava bratří ze Smrž. přešly **P.** na Bohuslava z Košín, jehož syn Jindřich obé zboží prodal Janovi z Košín, strýci svému, r. 1457, od jehož dědicův přešly na Petra Janovského z Suchotlesk. Tohoto syn Bohuslav prodal **P.** tvrz a městečko a více okolních vesnic 1478 za 1000 kop gr. Slavatovi z Chlumu, jehož potomci zde delší čas vládli. Následníku jeho Divišovi Sl. z Ch. byly sice statky jeho 1547 vzaty a pod léno uvedeny, ale r. 1575 opět z manství propuštěny a sice hrady Chlum, Košumberk, zámky pusté **P.** a Žamberk, a tvrze pusté Tuněchody a Smrčany s jich příslušenstvím. Po jeho smrti († 1575) následovali synové jeho, od nichž přešly **P.** na p. Lukavecké z Lukavce. Žofie L., dcera Jetřichova, prodala 1602 tvrz Kluky, vsi K. Třebešice s kostelem Lošským, též „zámek pustý **P.**“, Třebonín a mlýn u Zbislavi Petrovi z Lukavce. Později přivtěleny **P.** ku Křesetickn. *Sč.*

Pabst 1) Frant. Ant., čes. dějepisec, studoval na začátku XIX. stol. na universitě Pražské filosofii a práva, seznámil se tam s tehdejšími českými a německými literáty: Thamy, Nejedlým, Rulíkem, Hýblem, Dlabačem, Meinertem a j.; povzbuzen jimi a profesory Meisnerem a Cornovou obíral se pak také beletristikou a dějepisem; byl nejprv c. k. úředníkem v Praze, později okolo r. 1814—1824 zkoušeným radním u magistrátu v Mýtě Vysokém. R. 1809—1810 vydával časopis *Der Volksfreund* obsahu naučného a kratochvilného, který byl taktéž překládán na jazyk český s titulem *Lidumil*, a vyšel v 10 sv.; r. 1809 vydal **P.** v Praze spis *Der patriotische Genius Böhmens an die Karl-Ferd. Universität zu Prag. Eine histor. Übersicht der alten u. neuen Geschichte Böhmens.* Mimo to pracoval na české kronice v jazyku německém, která byla od Rulíka a Hýbla přeložena do češtiny a vyšla tamtéž v 4 dílech s titulem: *Kronika nejnovější a věrná poselkyně starožitného a nového národu českého od počátku prvních knížat českých až do panování J. M. C. Františka I.* (Díl 1., 2. a 3. r. 1809—1812 díl 4. r. 1827, s rytinami.) R. 1814 vydal tamtéž: *Die Kriegsposaune, o. Übersicht der seit der französ. Revolution bis itzt zwischen Österreich und Frankreich vorgefallenen Kriege sammt einer Tabelle des Anwachses des russischen Reichs.* Tyto práce P-ovy nemají ovšem do sebe zvláštní ceny historické a podstaty kritické, jsouce namnoze pouhými kompilacemi z děl jiných domácích spisovatelů: Beckovského, Pelcla, Pubičky, Cornovy a j.: avšak času svého t. j. v tehdejších bězích válečných nebyly bez účinku na oživení citu národního, seznamujíce čtenáře se slavnými někdy skutky předků našich a povzbuzujíce je k lásce své vlasti české. Za tou příčinou jmenovala jej také učená společnost Zhořelecká svým spoluúdem. *Ra.* — **2)** Jindřich Vilém **P.**, rak. ministerský rada a spisovatel hospodářský, nar. v Maaru ve velkovév. Hesenském r. 1798. Když mu nebylo ještě plných čtrnácte let, vzal jej do domu svob. p. Riedesel, svého času vážený ekonom, aby na něm zkoušel své náhledy o přiměřeném vychování mladých hospodářů. Pokus tento podařil se tak daleco, že mladíkovi 19letému odevzdány byly ve správu celé statky, a že také jeho první práce literární došly uznání. Dychtiv jsa po vzdělání vědeckém odebral se **P.** r. 1821 na hospodářský ústav do Hohenheimu ve Virtembersku, tehdáž vedením Schwerzovým založený, kde po roce stal se učitelem a spoluhospodářem na statku ústavu odevzdaném, jakož později převzal ředitelství první hospodářské školy v Němcích, úzce spojené s hlavním ústavem v Hohenheimu. Zde založil **P.** dobrou pověst svou co praktický i vědecky vzdělaný hospodář, co učitel a spisovatel, kterouž pověst od té doby značně rozšířenou podnes si zachoval. R. 1831 šel do Darmstadtu za zemského radu hospodářského a gen. sekretáře jednot hospodářských, a založil i udržel soukromý hosp. ústav. I zde působil **P.** blahodárně a povznesl se mezi přední učitele hospodářské, tak že r. 1839 od vlády pruské povolán jest za ředitele hosp. akademie do Eldeny u Baltického moře, který teprv napolo hotový ústav **P.** tak zvelebil, že tam přicházeli žáci ze všech stran. R. 1843 povolán byl **P.** do Berlína za tajného finanč. radu do ministerstva domén a za referenta zemského kolegia hospodářského. Roku 1845 vrátil se do Hohenheimu za ředitele akademie, a r. 1850 povolán jest do Rakouska, kde zřídil a po 10 let spravoval první a posavad jediný vyšší státní ústav hospodářský v Uherských Starých Hradech. Rok od roku rostla pověst ústavu tohoto, otevřeného se 40 žáky; po osmi letech bylo jich už ke 160. Konečně na jaře 1861 přišel **P.** do nově zřízeného ministerstva pro obchod a národní hospodářství za přednostu odboru pro zeměvzdělání, na kterémž místě podnes působí co rada ministerský. Snažil se **P.** především, aby působil na nynější a budoucí rolníky důkladným poučením, jednotami a spolčováním vůbec. K zásluhám jeho sluší připočísti spoluzaložení a zvelebení výročních schůzí něm. rolníků a lesníků. **P.** jest dr. filosofie, údem rozl. spolků hospodářských a průmyslných, a od mnohých vlád obdržel četné řády, medálie atd. Konečně proslul **P.** co výborný spisovatel hospodářský. Z četných spisů jeho jmenujeme jen *Anleitung zur Rindviehzucht* (Stuttg. 1829), kterým pověst svou založil; *Lehrbuch der Landwirthschaft* (2 sv., Darmst. 1832, 6. vyd. ve Vídni 1865).

Pabststein v. Papežský kámen.

Pabulatores (lat.) sluli v III. stol. poustevníci, kteří docela nazí neb jen bídně oděni jsouce zástěrkou potloukali se jako zvěř po lesích, hledajíce sobě kořínky a bylinky za potravu.

Pac, jméno hraběcí rodiny litevské, dle genealogů od florenckých Pazzi pocházející. V XV. stol. připomíná se Mikuláš **P.**, který po smrti krále Polského Vladislava při volbě v Parčově zastupoval Kazimíra, velkoknížete Litevského. V stol. XVI. pošlo z této rodiny mnoho biskupů, palatinů, kastelánů a j. hodnostářů na Litvě, avšak vrchole slávy a moci své dosáhla tato rodina teprv v XVII. stol., hlavně zásluhami Michala Kazimíra, velkého generála a palatina Vilenského, Krištofa, nejv. kancléře, a bratra jeho Mikuláše, biskupa Vilenského. Prvý vyznamenal se v památném vítězství Poláků nad Turky u Chotina r. 1674, druhý založil jeden z nejvelikolepějších klášterů evropských, Pozaiście neb Mons pacis zvaný, u Kovna. V XVIII. stol. byl Michal **P.**, starosta Zislovský, mezi náčelníky konfederace Barské, utekl se pak do Francouz, a zde při vládě Ludvíka XV. zájmy své strany zastupoval. Ludvík Michal hrabě **P.**, nar. v Strassburku 1780, † v Smyrně 30. srp. 1835. Sloužil ve vojsku franc. a vyznamenal se ve mnohých bitvách za císařství co velitel eskadrony chevaulegerů, pak co plukovník jízdeckého pluku polského, posléz co brigadník a divisijní generál ve štábu Napoleonově. R. 1814 vstoupil do života soukromého, a jsa bohat i snah ušlechtilých podporoval hospodářství a umění v Polsku. Na svém statku Dospudě·

v gub. Augustovské dal vyvésti zámek v slohu gotickém a ve Varšavě palác ve slohu italiánském. Svobodomyslnost svou osvědčoval co senátor a zvláště co člen soudu, který r. 1828 vyzrazené tajné spolky soudil. V revoluci 1830 zasedal co palatin ve sněmu, velel po nějaký čas jednomu záložnému sboru vybraného vojska, dvakrát raněn jest u Ostrolenky a po pádu Varšavy protivil se nečestné kapitulaci; vystěhoval se raději a opustil své rozsáhlé statky, které pak zabaveny byly, než by byl k novému řádu, jenž v Polsce nastal, se naklonil. Zemřel pak na cestě, kterou do východních zemí podnikl, odkázav v závětu třetinu jmění svého svým soudruhům u vyhnanství. Jím vyhaslo mužské potomstvo rodiny **P**-ů; jediná jeho dcera Louisa provdala se za kn. Xav. Sapiehu.

Pac (něm. *bats*), peníz za starodávna užívaný v Němcích hořejších, též i v Čechách; měl 4 krejcary neb dva orty.

Pacák 1) František, sochař a obrazník velmi spůsobilý, jak se podobá v Žírci v Hradecku rodilý a vyučenec slavného Mat. Brauna (v. t.), žil ok. 1720—1750 jakožto soused Litomyšlský a zhotovil mnoho soch, obrazů a okras v kameně i v dřevě pro tamní a okolní chrámy, zámky a náměstí; zvl. v děkanském a piaristském chrámu v Litomyšli a děkanském kostele v Poličce spatřovaly se druhdy krásné oltáře, sochy a křížové cesty dlátem **P**-ovým vyvedené, kteréž bohužel později ohněm a jinými nehodami byly zničeny; avšak až podnes spatřují se na náměstích chrudimském a poličském nádherné a obšírné sochy nanebevzetí P. Marie, **P**-em zhotovené, jenž platné vydávají svědectví o nevšední obraznické spůsobilosti jeho. — **2)** Jan **P.**, také *Pacalt* jmenovaný, tolikéž výborný sochař, narozen v druhé pol. XVII. stol. v Žírci, a vyučen sochařství v dílně výše jmenovaného M. Brauna; zhotovil mnoho soch a okras obrazních v kameně a dřevě do kostelů, klášterů a zámků v Boleslavsku, Chrudimsku a Kladsku, jmenovitě pracoval mnoho pro hraběte A. F. Šporka, a v zámcích, zahradách a kostelích na jeho panstvích Lysském, Heřmanickém a j. viděti bylo druhdy mnoho děl sochařských, jeho dlátem řemeslně vyvedených; zemřelť však roku 1740 u veliké chudobě v nemocnici bratří milosrdných v Kuksu. *Ra.*

Pacaret, Paxarete, Pajarete, nejlepší druh vína Xereského, tak nazván dle vinohradu Paxarete náležejícího mnichům Hieronymitům. Víno toto jest sladké a má velmi jemnou chuť; vyváží se silně přes Cadix a San Lucar de Barrameda do Anglicka a sev. Ameriky.

Pacasi, Jan svob. pán, dvor. stavitelský rada, narozen ve Vídni 1758, † 8. čna 1818. Otec jeho, Mikuláš v. **P.**, vrchní dvor. architekt a důkladný umělec, byl r. 1769 povýšen na svob. pána. **P.** velmi záhy dopisoval si s Eulerem, Lambertem, Kästnerem a j. o věcech mathematických, stal se brzy členem Berlínské akad. věd. a vyznamenal se co stavitel i co spisovatel v oboru diplomatickém a mathematickém. Dříve sloužil co sekretář u zemské vlády a u apel. soudu. Roku 1803 dokončil most Františkův pod Jircháři ve Vídni, o čemž vydal popsání s 20 rytými tabulemi (ve Vídni 1806), pak vystavěl nábřeží u průplavu Dunaje. **P.** sps. *Einleitung in die sämmtl. Gesandtschaftsrechte* (Wien 1777); *Beiträge zu dem deutschen Staatsrechte* (t. 1783). Důležitější však jsou jeho spisy mathematické, jako: *Theorie von Planeten u. Cometen* (s ryt. 1782); *Einleitung in die Theorie des Mondes* (1783); *Über eine neue Methode zum Integriren* (1785) a j.

Paccanaristé. R. 1794 bývalý jesuita Charles de Broglie, ještě s dvěma kněžími se spojiv, založil u Levry kongregaci kněží, bratrstvem k nejsv. srdci Páně (*Congrégation du sacré coeur*) zvanou, k tomu cíli, aby se řád jesuitů zase obnovil. Kněz Bek a kanovník Binder v Lautershofenu pomohli jim do Německa; Francouzové je však do Pasova pak i do Neudorfu a Vídně (1796) vyhnali; ochranou arcivévodkyně Mariany a kardinála Migazzi usadili se v Hagenbrunnu a roku 1798 v Praze. Kardinál Ruffo odporučil je papeži Piovi VI., který je v úmyslu tom utvrdil a s podobnou ve Spoletě Mikolášem Paccanarim založenou společností roku 1799 v jedno spojil. Rozmnožená takto společnost přijala jméno **P**-tů, v Dillingách, Kremoně, Estě, v Anglii, Holandu, Francii zakládala filialní bratrstva a zřizovala domy, načež i v Římě roku 1800 se usadila. Když pak r. 1801 císař Ruský starý řád jesuitů do své říše uvedl, přešla k nim část **P**-tů, což se r. 1804 při uvedení jesuitů do Neapolska opětovalo, tak že Paccanari roku 1810 dosti osamělým zůstal, načež r. 1814 poslední údové jeho kongregací veřejně a vesměs k jesuitům se přidali.

Paccard [pakár] Jean Edme, franc. spisov., nar. v Paříži 6. říj. 1777, † tamtéž 23. dub. 1844. S počátku věnoval se divadlu; nepotkav se však s žádaným úspěchem, jal se spisovati kusy divadelní a romány, jenž jsou ceny velmi nestejné. Za restaurace byl zaměstnán v ministerstvu financí. Z jeho básní uvésti sluší *Les amours de Laure et Pétrarque* (2 sv., Pař. 1815) a *Fénelon*, báseň ve 3 zpěvích (podruhé 1828); pomíjejíce pak jeho romány jmenujeme ještě jeho sbírku výborných pozorování o životě pařížském pod názvem *L' invisible* (4 sv., 1833) a *Les scènes de la vie malheureuse* (1835), jakož i prostosrdečné a upřímné vypravování příhod svého mládí: *Mémoires et confessions d' un comédien* (1839 a 1840).

Paccioli, též Pacioli Luca, ital. mathematik, nar. v Toskánsku v Borgo San Sepulcro okolo pol. XV. stol., znám jest více pod jménem *Luca di Borgo*, jež přijal po vstoupení svém do řádu minoritů. O životě jeho není mnoho známo; z některých jen poznámek v jeho spisech vysvítá, že vyučoval mathematice v Perugii, Římě, Neapoli, Pise a Benátkách, jakož že i později v Miláně s Léonardem da Vinci pracoval a v posledním roce svého života, který se klade na r. 1509, ve Florencii žil. Hlavní jeho dílo *Summa de arithmetica, geometria, proportioni e proportionalità* (Benátky 1494) jest první mathem. spis, jenž tiskem vydán byl; kapitoly jednající o algebře, kterou **P.** *Arte maggiore* nazývá, ukazují na jakém stupni táž věda v Evropě tehdáž stála; jen takové rovnice byly rozřešovány, jenž daly se na druhý stupeň uvésti, neznáno kořenů záporných, a relace algebr. naznačovány skratky slovními, jakož i vůbec hledělo se přede vším k rozřešení problemů číselných. Jiný jeho spis jest *Libellus in tres partiales tractatus divisus, quorumcunque corporum regularium et dependentium activae perscrutationis* (Benát. 1508). Ve své *Divina proportione, opera a tutti glingeni perspicaci e curiosi necessaria* (t. 1509), k níž Leonardo da Vinci obrazy ryl, snažil se **P.** pravidla a zákony všech umění geometricky ustanoviti.

Pacel Vinko, chorvát. spis., rodem z Karlovce, stal se r. 1856 profesorem na gymnasium v Řece, odkudž byl r. 1862 do Varaždina přesazen, kdež se až posud nachází. **P.** věnoval se počátkem přírodním vědám a vydal r. 1853 v Řece *Naše nazivlje u prirodoslovnih naukah*, r. 1854 ve Vídni *Rudoslovje za gimnazije i realne škole sa českoga po Dr. Pečirki* a r. 1857 v Záhřebě *Nauk o dudarstvu*,

hudarstvu i svilarstvu. **P.** byl nejpilnějším spolupracovníkem časopisu *Nevena,* jehož redakci r. 1858 převzal. Když však koncem roku *Neven* vycházeti přestal, umínil si **P.** v jeho náhradu vydávati nový časopis pod názvem *Jadranske Vile,* který měl šestkráte do roka v osmiarchových sešitech vycházeti; avšak pro netečnost obecenstva vyšel za celý čas pouze jeden sešit. Mezitím bavil se **P.** jazykovědou a zanechav přírodních věd věnoval se zcela linguistice. On vydal prvý v Záhřebě r. 1860 *Slovnicu jezika hrvatskoga ili srbskoga* na základě srovnavací jazykovědy. V týž obor padají menší jeho spisy: *Nješto o našem glagolu* (v Řece 1862); *Još nješto o našem glagolu, kako rabe vremena, naučni i pričeća* (v Záhřebě 1863); *Oblici književne k hrvaštine* (v Karlovci 1865). Mimo to vydal roztroušené své politické články v Záhřebě r. 1863 pod názvem: *Naše potrebe*, kdež poukazuje hlavně na svornost národní a upravení škol. R. 1861 byl **P.** poslancem na sněmě v Záhřebě, a držev se strany rozhodně svobodomyslné padl pro své řeči u vlády v nemilost i podezření. *Pc.*

Pacetti [pačety] Camillo, italský sochař, nar. v Římě ok. r. 1760, † r. 1826. K doporučení Canovy, kterýž sám toho vyzvání nepřijal, dostal se za professora na akademii do Milána, kdež k obnovení a rozkvětu sochařství valně přispěl. Čelnější z jeho prací jsou: *Kolosální Minerva* ve Breře Milánské; dvě pěkné *Victorie* na oblouku míru tamtéž, a *Ganymed s orlem Jupiterovým.* *Mü.*

Pacchiarotto [pakiaroto] Jacopo, ital. malíř ze Sieny, květl v první polovici XVI. století. Až do r. 1535 pracoval ve svém rodišti, načež je musel opustiti, zúčastniv se povstání lidu. Tamější observanti ukrývali ho nějaký čas v kryptě, až se mu podařilo utéci do Francie, kdež s Rossim pracoval. V prvějších obrazech svých spojuje výraz Perugiův s vážnou a hlubokou charakteristikou, jakž o tom svědčí jeho *Korunování Panny Marie s klečícími dole třemi anděly* ve chrámě Sv. Ducha v Sieně. Později stal se následkem patrného vlivu Sodomova jedním z řídkých malířů historických, jenž v nejbližších desítiletích po smrti Rafaelově čest historického umění u vyšším smyslu zastávali. Nevyrovnav se řečenému Sodomovi v horující kráse jednotlivých postav, předčí ho přece znamenitě v komposici. Jeho *Narození Panny Marie* a *Andělské pozdravení* v kostele Sv. Bernardina, obzvláště pak jeho *Výjevy ze života sv. Kateřiny* v kostele téže svaté v Sieně nestojí daleko za pracemi Andrea del Sarta. *Mü.*

Paciaudi Paolo Maria, učený starožitník ital., nar. v Turině 23. list. 1710, zemř. v Parmě 1. ún. 1785. Ukončiv studia svá na universitě Turinské vstoupil 1728 do řádu theatinů, načež poslán byl co prof. filosofie do Janova, kdež brojil proti starým předsudkům školským a první jal se v Itálii vykládati pravdy Newtonem objevené. Oblíbiv si však úřad kazatelský vzdal se postavení učitelského a kázal potom 10 let v nejpřednějších městech italských, až na počátku r. 1750 pro vznikající chorobu přinucen byl ve svém úřadě ustati, načež v Římě se usídlil, kde od pap. Benedikta XIV. zvláštní úcty a náklonnosti doznal. Tam také sepsal jedno ze svých nejlepších děl, *Monumenta Peloponnesiaca* (Řím 1761, 2 sv.), v němž jasně a kriticky popisuje sochy, poprsí, řezby a náhrobky řecké, jenž ve sbírce Naninské v Benátkách se nacházely. Byv potom od infanta Filipa, vévody Parmského, vyzván, aby jemu knihovnu sestavil, s takovou horlivostí odevšad knihy sháněl, že ne zúplna v 6 letech sbírka jeho na 60.000 sv. vzrostla, již i systematicky uspořádal a vzácné spisy náležitě popsal a ocenil. Po vypuzení jesuitů stal se 1767 předsedou studií, v kterémž postavení jal se zaváděti blahodárné reformy, potřebám pokročilé vzdělanosti, jakož i duchu mládeže přiměřené; po pádu však mocného ministra Felina, s kterým v důvěrném přátelství žil, byl i **P.** svého úřadu zbaven, kterýž pak, když nevinnost jeho se dokázala, teprv k opětnému vyzvání přijal. Z předních jeho spisů jmenujeme: *De sacris Christianorum balneis* (Benátky 1750 a Řím 1758); *De cultu S. Joannis Bapt. antiquitates christianae* (Řím 1755); *De athletarum cubistesi* (t. 1756); *De libris eroticis antiquorum* (Parma 1786); *Memorie de' gran maestri del ordine Gerosolimitano* (3 sv., Parma 1760) zůstaly jeho úmrtím nedokončeny, obsahujíce toliko životopisy zakladatelů a prvních desíti velmistrů.

Pacific City [pasifik sity], m. a přístav v severoamer. území Washingtonském, při chobotu Bakerském, blíže ústí Kolumbie.

Pacific ocean [pasifik óšen], angl. Tichý oceán (v. t.).

Pacifikace (z lat.), uzavření neb udělání míru, upokojení, utišení; utišení země válkou neb povstáním zmítané, ať se to utišení stalo násilím neb jinými prostředky. — **Pacifikovati**, smířiti, mír učiniti, utišiti.

Pacifikál (z lat.), náčiní kostelní, způsob kříže aneb monstrancí mající, často ostatky svatých aneb z kříže Páně v sobě skrývající; líbává se o mši před přijímáním místo políbení míru, a nosívá se někde o procesích od kněze průvod vedoucího, aby jím na stanicích (ku př. o křížových dnech) žehnal.

Pacifique [pasifik], franc. misionář, nar. v Provinsu, zemř. v Paříži 1653. Vstoupiv do řádu minoritů poslán byl 1622 na východ, aby tam víru hlásal; na této misi založil klášter v Alepu a na Cypru. Po krátkém pak pobytu ve Francii a Itálii vypravil se 1628 do Persie, kdež byv od šacha Abbasa vlídně přijat kat. kongregace v Ispahanu a Bagdadu zaváděl. Navrátiv se do Francie byl jmenován vrchním prefektem misií svého řádu do Ameriky vypravených; zdržev se však jen na Antilách přišel zpět do Paříže. Sepsal *Lettre sur l'étrange mort du Grand Turc (Osman II.), empereur de Constantinople* (Pař. 1622); *Voyage de Perse, contenant les remarques particulières de la Terre Sainte et le Testament de Mahomet* (Pař. 1631 a 1642); *Relation des les St. Christoph, de la Guadeloupe etc.* (Pař. 1648).

Pacini Giovani, ital. skladatel oper, nar. v Syrakusách 1796, syn slavného zpěváka Luigi **P**-ho (nar. 1767, † 1837). V hudbě a zpěvu vzdělal se v Římě, Bologni a v Benátkách. Již v 18. roce složil operu *Anetta e Lucindo*, která se v Benátkách líbila. Od té doby až do 30. roku složil asi 30 oper, pak mše, kantáty a j. Později však již jen málo skládal a od r. 1830 se o něm nic více neví. Z oper **P**-ho jmenujeme: *Adelaide e Comingio; La Vestale; Ser Marcantonio; Atala; Alessandro nell' Indie; L'Ultimo giorno di Pompeji* (1825, jedna z nejlepších); *Niobe; I Crociati in Tolemaïde; Giovanna d'Arco.*

Pacinská těliska nazývají se, dle vlaského lékaře Pacini, velmi pamětihodná, pouze drobnohledem viditelná, v celém těle rozdělená těliska. Jsouce velikosti zrnka prosového sestávají z 6 až 30 koncentricky v sobě uzavřených buněk blanovitých, v jichž středu leží primitivní vlákno nervové, končící maličkým uzlíčkem. Úkon těchto tělisek a jejich užitek nelze posavad ani tušit.

Paciscenti (z lat.) smlouvcové, strany smlouvající se o smír.

Packfong, z čínského slova *pak-tong*, slove slitina z niklu a mědi; jinak *Argentan* (v. t.).

Paclt v. Pazelt.

Pacotille [pakotilj], franc., zboží, které důstojníkům, námořníkům a plavcům na loď s sebou vzíti a po přistání prodati dovoleno jest.

Pacov, okr. město v kraji Tábor., čítá 2876 obyv. (1857), má děkanský kostel sv. Michala archanděla, po ohni r. 1727 v nyn. podobě vystavený, hřbitovní kostel sv. Barbory, a kostel sv. Václava, někdy klášterní, nyní zrušený, zámek, hlavní školu a špitál. — Na **P**-ě seděli vládykové z **P**-a, z nichž r. 1366 Vchyna z **P**-a kaplanství při far. kostele zdejším zřídil, a 1398 uvádí se Jan Vchyna z **P**-a. Od počátku XV. stol. vládla na **P**-ě jedna větev ryt. Malovcův (v. t.) nazvaná, odtud z **P**-a, po smrti Jana Malovce z **P**-a, který r. 1447 městu výsady potvrdil († 1488), dědil **P.** jeden z jeho synů, Pavel Malovec z **P**-a († ok. 1520), a pozůstalé po něm dcery a dědičky, Alžběta provdaná Tunklova a Marketa provd. za Adama ze Šternberka **P.** 1528 ryt. Václavovi Robmhapovi ze Suché prodaly, jehož rod držel **P.** až do r. 1550, načež koupí na ryt. Oldřicha Španovského z Lisova přešel, jehož potomek Mikuláš Špan. z L. **P.** r. 1613 ve středu po sv. Trojici ryt. Ladislavovi Vithovi ze Rzavého a manželce Anně roz. z Královic prodal; ten ale ztratil za příčinou zpoury svůj statek, a **P.** byl 26. led. 1624 od kr. komory p. Anně Marketě Šlejlovské ze Šicendorfu postoupen, která jej r. 1630 7. října pí. Zuzaně Černínové z Chudenic, roz. Chomutce z Harasova, prodala. Sigmund Jan sv. p. Myslík z Hiršova, cís. plukovník, který měl její dceru Alžbětu Joh. († 1654) za manželku, koupil 8. ún. r. 1643 od té tchyně své a švakrů Humprechta Jana a Heřmana Václava Černínů panství **P**-ské; ten založiv v **P**-ě klášter bosáků Karmel. odkázal mu před smrtí († 1666) panství **P.**, vyhradiv užívání jeho do života své 2. manž. Johaně ze Žďár, která se opět provdala za Karla Leop. hr. Millesimo. Karmelitáné přestavěvše zámek za klášter drželi **P.** až do zrušení r. 1785, načež statky jeho nábož. fondu přivtěleny jsou. Od r. 1803 užíval panství **P**-ského budějovický biskup Jan Prok. hr. z Šafgoče až do smrti († 8. květ. 1813), r. 1835 7. čce. prodala administraci státn. statků **P.** Maxmilianovi Fr. sv. p. z Vorst-Gudenau a jeho manž. Ottilii roz. z Mirbachu; nynější držitel jest Jiří Vilém Lud. kn. z Löwensteina. — Okres **P**-ský má na 3·70 □ mil, 22.536 obyv. ve 3 m., 1 msu a 81 vesnicích (1857). *Vl.*

Pacovský 1) Jakub, učený profesor a theolog, příjmím *Žiž*, nar. v Pacově ok. r. 1430, studoval na akademii Praž., kdež stal se r. 1454 bakalářem a 1458 mistrem sv. umění; byv přijat na to r. 1459 mezi profesory vyučoval téměř 50 let a spravoval rozličné úřady akademické na učení tom, r. 1462 a 1463 byl děkanem fakulty filos., r. 1486 a násl. kazatelem u sv. Havla, jakož i drahně let přísedícím konsistoře podobojí a r. 1504 rektorem university; † 12. led. 1505 a pochován u sv. Havla. — **2)** Václav **P.**, mathematik a ostronom, mladší bratr předeš., nar. tolikéž v Pacově ok. 1434 a vzdělal se tak jako bratr jeho Jakub na učení Karlově, kdež byl r. 1458 povýšen za bakaláře a r. 1462 za mistra sv. umění, a r. 1467 přijat do sboru profesorského, na to vyučoval 45 let zvláště umění mathematickému a astronomickému na akademii Praž., a spravoval při tom rozličné úřady akademické, byv astronomem učení Praž., třikráte děkanem fakulty filos. (r. 1467, 1474 a 1481), a čtyrykráte rektorem university (r. 1499, 1505, 1509 a 1512), při čemž se r. 1505 přihodilo i to, že rektorství přijal po svém bratru Jakubovi 12. led. t. r. náhle zemřelém, kdežto až do té chvíle nebylo to slýcháno, aby bratr po bratru hodnost tu spravoval. **P.** † nenadále na bolest morní 22. led. 1513 a pochován v kostele sv. Havla, kdež také nějaký čas horlivě kázal slovo boží. M. Vác. **P.** byl, jakož souvěké paměti vysvědčují, muž ducha velikého *(magni cerebri)*, při tom dobrosrdečný a přívětivý, vzácný mathematik a astronom, kazatel výmluvný, o pozdvižení učení Karlova, času toho velice upadlého, velezasloužilý. Jak se lze domysliti, vydával také času svého, jakožto astronom universitní, známé *pranostiky* a *minucí z učení Pražského*, ačkoliv žádná z nich nás nedošla. *Ra.* — **3)** Václav **P.**, kuchař hraběnky z Onasko r. 1811. Sps.: *Knížka kuchařská etc.* (na K. Horách 1811, nové vydání v K. Hradci 1840); též pod názvem *Úplné umění kuchařské etc.* (v Jindř. Hradci 1827).

Pacsér, ves uher. v stol. Bačské se 4768 srb. a maď. obyv. (r. 1857).

Pactum, plur. *pacta* (lat.), úmluva. V právu římském činil se rozdíl mezi pouhou úmluvou **(p.)** a smlouvou řádnou (*contractus*), ku kteréž požadovaly se jisté předepsané formálnosti. Smlouva řádná byla však vždycky vázána na úmluvu; *pacta dant legem contractibus*. Na základě pouhého **p.** nelze bylo žalovati, ovšem ale žalobě se ubrániti: **p.** *parit exceptionem, non actionem.* Teprv později uděleno některým úmluvám právo žalobné, a ta zvána **p.** *vestita.* — *Pacta dotalia* slove smlouva svatební. — *Pacta conventa* sluly druhdy (jmenovitě v Polsku) úmluvy mezi nově voleným králem a jeho voliči, jinak volební kapitulace (v. t.), na kterouž král při svém nastoupení přisáhati musil. — *Pacta familiae,* smlouvy rodinné. *zl. r.*

Pacuvius 1) Calavius, vznešený Kapuan, jenž za druhé války punické jsa v rodišti svém v čele správy obecní přese všecky bouře při vládě se udržel. Po porážce Římanův u Kanen přiměl spoluobčany své k tomu, že od Říma odpadli. Hannibal vešed s vojskem svým do Kapuy pozval **P**-ia a syna jeho Perollu, ač tento byl přívržencem strany Kartagu nepřátelské, k hostině. Při této příležitosti chtěl Perolla slavného vůdce Karthaginských zavražditi, avšak na domlouvání otcovo upustil od svého záměru. — **2)** Marcus **P.**, básník římský, nar. ok. r. 534 (220 př. Kr.) v Brundusiu ze sestry Enniovy. Odstěhovav se s ujcem Enniem do Říma skládal až do posledního věku tragédie, zaměstnávaje se vedle toho i malířstvím. Poslední léta trávil v Tarentu, kdež s mnohem mladším básníkem Attiem obcoval a u vysokém věku zemřel, maje let devadesáte. **P.** složil 12 tragedií dílem dle Sofoklea a Euripida, dílem dle neznámých pramenův. Z tragédií jeho, jež v Římě veliké obliby docházely, byly nejznamenitější *Antiopa* a *Dulorestes.* Mimo to složil také tragédii (*praetextu*) z dějin římských pod názvem *Paulus.* Hlavní osobou tohoto kusu byl římský konsul Aemilius Paulus, v bitvě u Kanen padlý. Mluva **P**-iova označovala se důstojností a vznešeným pathosem, jakož i správným veršem. Avšak mnohé archaismy a podivně složená slova byla na ujmu lehkosti a měkkosti řeči. Dle zpráv pozdějších gramatikův skládal **P.** také satiry; že by byl i v komédii se pokusil, nelze dokázati. Zlomky z jeho spisův sebral Jindřich Stephens (Pař. 1564), po němž je otiskli Bothe (Lps. 1834) a Ribbeck v *Reliquiae poetarum tragicorum* (Berl. 1852). *Rs*

Pačakamak, zříceniny města staroperuánského bl. nyn. města Lurinu, 7 lig od Limy. Zde bylo ctěno nejvyšší božstvo peruánské **P.**, stvořitel všehomíra a dárce života, jemuž zde byl zasvěcen velikolepý chrám, jediný v zemi, s dveřmi korály a drahokamy bohatě ozdobenými, k němuž konaly se valné pouti z celé říše. Zlaté klíče chrámu toho, jež byly ceněny na 4000 hřiven, dal Pizarro kormidelníku Quinterovi.

Pačić Jan, vydal *Jmenoslov, čili slovník osobných jmen rozličných kmenů a nářečí národa slovanského*, rozmnožený od Jana Kollára (v Budíně 1828).

Pačinský (*Paczyński*) z Velké Pačiny a Tenčína (*Tenczyna*), rodina slezská původu polského. Hlavní sídla svá mívala v knížectví Opolském a Ratiborském, odkudž se někteří členové rodu toho zabrali do Opavska a Těšínska. V Opavsku jmenovitě živ byl ku konci XVI. stol. Kašpar **P.** z V. P., kterýž 1580 se synem Jiříkem držel nějaké dědiny ve vsi Pusté Polomi. Tamtéž bydlel strýc jeho Stanislav **P.** z V. P., kterýž později nabyl dvoru pozemského na předměstí Ratiborském u Opavy, a ok. 1602 co sudí menšího práva knížectví Opavského †, zůstaviv co dědičku třetí manželku svou Alenu, roz. Holou z Ponětic. Adam **P.** z V. P. byl 1602 cís. prokurátorem v knížectví Opolském a Ratiborském. V druhé polov. XVII. stol. živ byl Adam **P.** z V. P. na Nogovčicích (tamtéž), jehož dcera Anna Kateřina se provdala za p. Kašpara Vlčka z Hulčína a z Dobré Zemnice na Klimkovicích, a po jeho smrti († 1665) opět za Jana Jiřího Stolze z Gostomky (*Simsdorf*). Bratr její Adam Václav usadil se v kníž. Těšínském, kdež nejprvé koupil statky Konskou a Zámrsky, později pak i panství Ráj a statky Kostkovice a j. v. Týž dosáhl s některými jinými sourodovci svými, v knížectví Opolském a Ratiborském usedlými, povýšení do stavu hraběcího; členové linií těchto psali se později obyčejně zkrátka jen hrabata z Tenčína. Hrabě Adam Václav † co c. k. tajný rada a hejtman zemský knížectví Těšínského 24. říj. 1727; nemaje dětí odkázal vše jmění své sestřenci Jindřichovi Vilémovi hraběti Vlčkovi. V Opolsku a Ratiborsku byl ok. 1690 Albrecht Leopold hrabě z Tenčína na Bytině, Polském Kravaři a Lani cís. radou a kancléřem zemským; tentýž úřad zastával hrabě Leopold Konstantin, držitel týchž statků, od 1706 až asi do 1714. Josef Leopold hrabě z T. byl 1725—1727 proboštem kostela kolegiátního v Ratiboři, a František Karel ok. 1740 děkanem a infulovaným prelátem v Horn. Hlohově. Jan Erdmann hrabě z T. koupil 1792 v Opavsku panství Vikšteinské; jeho syn a dědic Jan přikoupil tamtéž 1808 statek Melecký a † 1811 bezdětek, odkázav oba statky manželu sestry své Karoliny, Janovi hraběti Arzovi. V Pruském Slezsku květou **P**-ští až podnes v několika liniích. *Svb.*

Pačlavice, městys na Moravě v kr. Hradišťském a okr. Zdounském se 670 obyv. (1857); má krásný zámek s parkem, chrám, ústav milosrdných sester. **P.** jsou stará, již r. 1131 připomínaná osada, která darována jest 1159 řádu sv. Jana; r. 1645 vydrancovali ji Švédové úplně.

Pad, ital. *Po*, u starých snad *Eridanus* (v. t.), později *Padus*, největší řeka v Itálii, bere počátek na východním úbočí Monte Visa v Alpách Kottických z pramene Visenda ve výši 6000′ u vesnice Pian del Re na hranicích Itálie a Francie v prov. Saluzze; teče z počátku k severovýchodu, pak k severu, posléze k východu skoro po celý běh svůj až k ústí. Vtéká do moře Jaderského více rameny, z nichž toliko della Maestra, di Goro a della Gnocco jsou splavny. **P.** má veliké množství přítoků z Alp i z Apenin, mnohé z nich jsou splavné; nejdůležitější jsou: s levé strany Clusone, Sangone, Dora Ripera, Stura, Orco, Dora Baltea, Sesia, Ticino, Olona, Adda, Oglio, Mincio, Bianca; s pravé strany: Vraita, Grana, Tanaro, Scrivia, Curone, Staffora, Trebbia, Nura, Taro, Parma, Crostolo, Séchio, Panaro. Nejdůležitější města, jichž se dotýká, jsou: Turin, Cassle, Piacenza, Cremona a Guastalla. **P.** jest 88 m. dlouhý a od Stafardy splavný, od Piacenzy sevřený písečnými náspy 10 metrů vysokými, o nichž se myslí, že jsou zdělány od Etrusků. Poněvadž mnoho náplavu s sebou nosí, jest voda jeho kalná a řečiště se stále usazováním náplavu na dně zvyšuje. V času povodně vystupuje někdy přes hráze velikým nákladem stavené a stále opravované, a způsobuje ve vůkolní rovné a nízké krajině mnoho škody. Průplav Gran Naviglio spojuje **P.** přímo s Ticinem. **P.** má poměrně k své délce velmi mnoho vody a jest co hlavní obchodní silnice pro horní Itálii předůležitý; četné průplavy, s jinými řekami jej spojující, plavbu usnadňují. Nížina hornoitalská, již **P.** protéká a zvlažuje, jest jedna z nejkrásnějších a nejúrodnějších na světě a patří k nejvíce zalidněným v Evropě. Úvodí **P**-u, zaujímající prostoru 1872 □ m., dosahuje na sever k Alpám Rhétickým a Peninským, na západ k Alpám Grajickým a Kottickým, na jih k Alpám Mořským a k Apeninu, na severovýchod k výběžku Alp od jezera Comského na jih se táhnoucímu. Bažinaté delta **P**-u se ustavičným usazováním z hor přinešeného náplavu stále zvětšuje a ústí vždy dále do moře se posouvá. **P.** dělil za časů Římanů Galii cisalpinskou v *Gallia cispadana* a *transpadana*.

Pád těles. Nejjednodušší pohyb, jejž na zemi nám pozorovati lze, jest **p.**, t. j. pohybování se tělesa zproštěného své podložky k zemi. Pohyb tento jest výsledek všeobecné tíže (v. Gravitace), a rychlost jeho závisí tedy na velikosti tělesa a země, jakož i na vzdálenosti tělesa od středu zemského. Jelikož však veškerá tělesa na zemi, jichž **p.** nám pozorovati jest, proti zemi samé nekonečně jsou malá, nemůže býti vliv jejich hmoty na rychlost **p**-u patrná. Rovněž jsou i největší vzdálenosti od středu zemského, z nichž nám padání ještě pozorovati možno, u poměru k poloměru zemskému tak nepatrné, že i ta okolnost na zákony **p**-u vlivu nemá. Z toho jdou nejhlavnější zákony o **p**-u prostém tyto: 1. Veškerá tělesa padají na zemi stejně rychle, t. j. dopadnou se stejných výšek stejnou dobou. 2. Prostory v stejných dobách od počátku proběhlé mají se k sobě jako lichá čísla 1 : 3 : 5 : 7 atd., anebo prostory od počátku **p**-u proběhlé jsou druhým mocnostem časů přímo úměrny. 3. Tělesům padajícím přibývá rychlosti stejně v dobách stejných. Přírůstek tento počítaný pro jedinou vteřinu (sekundu) obnáší 31′ víd. čili 9809 metrů, a slove zrychlování (*akcelerace*), i rovná se dvojnásobné délce dráhy v první vteřině proběhlé. Dle těchto zákonů jest $d = \frac{1}{2}gt^2$, $r = gt$, kdež d dráhu od počátku **p**-u proběhlou, g zrychlování, t čas **p**-u, a r rychlost tělesa za čas t dosaženou znamená. Zákony tyto, Galileim nejprvé nalezené, platí však pouze, myslíme-li sobě, že prostor, v němž těleso padá, jest úplně prázdný. Není-li tomu tak, jakož na zemi skutečně nalézáme, změní se zákony tyto tím, že dlužno zřetel míti na odpor, jejž ústředí tělesu padajícímu klade. Odpor ten může se považovati za rovný síle jakési, na těleso v protivném směru jeho hybu působící, i bere se za pravidlo, že stojí ve čtvercovém poměru rychlosti pohybu. Tím tedy ujímá se tělesu padajícímu rych-

losti poměrně tím více, čím déle padá, tak že po jisté době pohyb téměř jednostejným se stává. Mimo to však přibývá odporu i s velikostí plochy, proti níž směřuje. Na tom zakládá se na př., že ve vzduchu hutnější těleso padá vůbec rychleji než méně hutné, dále nástroj zvaný padák (*Fallschirm*) atd. — Tytéž zákony mají ještě i tehdáž platnost, padá-li těleso za působení jiných ještě překážek, s tím toliko rozdílem, že zrychlování se tím umenšuje; tak jest na př. při pádostroji (v. t.). Odstraní-li se podklad tělesa jen s části, tak že těžík ve svislém směru podpory nenalézá, jako bývá při plochách nakloněných, změní se zákony tím, že tíže zemská na těleso pouze částečně působí. Je-li plocha nakloněná rovinou, mají svrchu uvedené zákony i tu svou platnost, jen že zrychlování v témž poměru ubývá, v jakém sklonu roviny ku poloze vodorovné přibývá. Při plochách zakřivených jsou zákony ty složitější; vždy ale sluší ještě míti zřetel na tření tělesa o podložku. *Pý.*

Padající hvězdy v. Čistění hvězd.

Padalica Tadeusz, pseudonym Zenona Leonarda Fisze, spisovatele polského, nar. 1820 v Klučkách, gub. Mohylevské u Białynic, kam předkové jeho z Haliče se byli přistěhovali. Rodinné jméno jejich prvotně Fis znělo, později pak Fisz psáno, z čehož nepravá domněnka povstala, že **P.** původu německého jest. Žije na Ukrajině u svých rodičů neměl příležitosti vzdělati se ve školách vyšších, a jen své soukromé píli byl ponechán; proto zvolil si takový pseudonym, který v maloruštině znamená obilí bez opatrování vyrostlé ze zrna náhodou někam pohozeného. První práce své podal v *Tygodniku petrohradském*, načež v Kraszewského *Atheneum* uveřejnil povídku ukrajinskou *Noc tarasowa*. R. 1846 začal vydávati v Petrohr. *Gwiazdu*, časopis beletristický, který proti literární nadvládě hr. Henryka Rzewuského, Michala Grabowského a *Tygodnika petrohr.* opírati se počal; v Petrohr. vyšel toliko jeden svazek *Gwiazdy*, která pak odtud do Kyjeva přenešena jest a tam redakcí Benedikta Dołęgy (Jak. Jurkiewicze) a hlavním přispěním **P**-ce ještě ve třech svazcích vyšla. R. 1848 vydal ve Vilně mravopisnou povídku *Pokojówka*, přispíval pak do *Dziennika Warszawsk.*, *Biblioteky Warsz.*, *Gazety Warsz.*, *Kuryjera Wilenského* a j. drobnostmi zábavnými i důkladnými články, v nichž dotýkal se hlavně poměrů Polska k Rusi, jmenovitě k Ukrajině. Kromě toho sps.: *Opowiadania i Krajobrazy* (ve Vilně 1856), kde podává zajímavý obraz Ukrajiny; *Listy z podróży* z Žitomíře do Varšavy, Krakova, Drážďan, Paříže, Londýna a Cařihradu, (tamtéž r. 1859), neméně zajímavé popsání cesty, kterou vykonal r. 1857—58. Jeho novela *Nestor malowany* (přelož. do češt. v *Lumíru* r. 1856) náleží k nejkrásnějším plodům svého druhu v literatuře polské.

Padang, hl. m. nizozemského residentství **P.**-Bovenlande na Sumatře, na záp. pobřeží nad ústím řeky t. jm., má 10.000 obyvatelů. Holanďané zde založili osadu r. 1649.

z **Padařova 1)** Filip, odvážný hejtman Táborský na Ostromeči (v. t.), byl r. 1430 na výpravě s Velkem Koudelníkem z Březnice, s Janem Zmrzlíkem ze Svojšína a j. do Uher. — **2)** Mikuláš z **P.**, byl r. 1425 mezi ubrmany, na které vznešeno vyjednání míru mezi Tábory a Sirotky s jedné a Pražany i jednotou jejich s druhé strany. R. 1429 obléhal, jsa hejtmanem na Ostromeči, s Janem Blehem na Bechyni hrad Zvíkov, který se ale útokům jejich ubránil. R. 1434 bránil se s jinými na Novém městě Pražském proti útoku Staroměstských, a r. t. smluvil se vedle Čapka s pány a přistoupil k panské jednotě zemské. Mikuláš brán byl na slovo co vůdce znamenitý.

Paddington [peddingtən], druhdy ves angl. v hrabství Middlesex., s 30.000 obyv., tvoří nyní část Londýna.

Paddy [peddy], zkráceno z Patrik (*Patricius*), Angličanů přezdívka Irům.

Pade, ves uher. v stol. Torontalské, s 2010 srb. a maď. obyv.

Paděl čili padělek. V Třebiči na Moravě má v předměstí Nové Město řečeném každý dům při sobě stejný kus rolí až po šest měřic, nepochybně že nejprvnější vzdělavatelé těchto domů stejnými kusy země poděleni byli, a ty **p**-y jmenují. — **P.**-kář, kdo **p.** má.

Padělání, neoprávněné dělání něčeho (jako patisk neopravněné tištění), co se podvrhuje místo pravé věci s úmyslem klamu, jako na př. listiny, starožitniny atd.; někdy spojené se zhoršením dobroty, na př. peněz z lehčího kovu. Srov. Falšování.

Paderborn 1), druhdy biskupství německé, neprostředně říšské vládě podřízené, založené Karlem Velikým r. 780 a r. 1803 reichsdeputationsrecesem saekularisované a Prusku co dědičné knížectví přidělené. — **2) P.**, kraj. m. v prus. provincii Vestfalské, vladařství Mindenském, s 12.270 obyv., leží na pramenu řeky Paderu, která právě pod dómem s takovou silou ze země pramení, že sotva 20 kroků dále již mlýny žene; jest tu sídlo katolického biskupa, gymnasium, kněžský seminář, pamětihodný dóm, divadlo, silný průmysl (pivovárství, vinopalny atd.). **P.** leží na vestfálské státní dráze.

Padilla [padilja] **1)** Lorenzo de, špan. dějepisec a starožitník, nar. v Antequeře, v prov. Sevillské, okolo r. 1485, byl arcijáhnem katedr. chrámu v Malaze a později historiografem Karla V. Po celý téměř svůj život zanášel se skoumáním řím. starožitností v Španělích, sbíráním listin po hlavních klášteřích a badáním o rodokmenech předních rodin španělských. Zemř. okolo r. 1540. Sepsal *Catalogo de los santos de España* (Toledo 1538) a *El libro primero de las antiguedades de España* (vydáno od Pellizera ve Valencii 1669); v rukopisech pak zůstavil *Origen y sucession de los principes de la casa de Austria*, *Geografia de España* a *La historia general de España*, jichž pozdější dějepisci španělští velmi zhusta užili. — **2)** Juan de **P.**, špan. šlechtic ze starožitné rodiny kastilské pocházející, jenž postavil se na odpor císaři Karlu V., který síly španělské mrhal v krutých válkách, v Itálii, Němcích a Nizozemsku proti Francouzům a protestantům vedených. V čele nespokojenců, jenž *comuneros* a později *sv. ligou* se nazvali, stal se **P.** na krátký čas pánem Španělska; sebrav k 20.000 vojska zmocnil se Burgosu, Avily, Leonu, Madridu, Salamanky a jiných měst, a sestavil juntu, která však k ničemu nevedla. Jeho sok, Pedro de Lasso, jenž nebyl s to, aby získal si uznání v straně národní, zradil jej v Toru, větší část rytířstva k sobě potáhnuv, načež **P.**, byv přinucen bitvu beze vší jízdy svésti, 23. dubna 1522 byl u Villafloru raněn, zajat a druhého dne popraven. Manželka jeho Maria Pacheco, shromáždivši kolem sebe zbytky komunerů, hájila se ještě nějaký čas v Toledě, kde obležena byla; když pak město ke vzdání se přinuceno bylo, utekla se s hrstkou svých hrdin do Alkasaru, kde po tři měsíce opět zmužile se bránila, až při jednom útoku nepřátelském se jí podařilo z města uniknouti a do Portugal se utéci. — **3)** Francesco de **P.**, špan. dějepisec, synovec před., nar. v Antequeře 1527, zemř. tamtéž 15. kv. 1607. Byv nějaký čas slavným prof. theologie na universitě Sevillské stal

kaplanem král. paláce v Toledu a později kanovníkem v Malaze. Sepsal: *Historia eclesiastica de España, hasta el anno 700 de Christo* (Malaga 2 sv.); *Conciliorum omnium index* (Madrid 1587); *Historia de la santa Casa de Loreto* (Madrid 1588). — 3) Pedro de P., špan. básník, nar. v Linaresu, † okolo r. 1600. Jsa členem řádu karmelitů neméně se vyznamenával v úřadu kazatelském jako v spisovatelství, v kterémž osvědčil se svého času nejlepším básníkem bukolickým. S Cervantesem žil v důvěrném přátelství. Jeho verše jsou duchaplné, plynné, na pěkné myšlénky bohaté. Vydal: *Tesoro de varias poesias* (Madrid 1575 a 1580); *Ecloges pastoriles* (Sevilla 1582); *Jardin espiritual* (Madr. 1585); *Grandezas y excelencias de la Virgen* (t. 1587).

Padillovi synové v. Communeros.

Padišah (pers. *pad* ochránce n. trůn, *šah* král), titul, jejž přijali sultán Turecký a panovníci Perští. Původně dával se od nich titul tento z panovníků evropských jenom králi Francouzskému, kdežto ostatní evropští panovníci nazýváni byli *králi*; nyní však nazývají též císaře Ruského a Rakouského, nejnověji též krále Pruského p-y.

Padli (medovka, medovice, *Honigthau*, *Mehlthau*), sluje nejprvé plísni podobná rostlina ze řádu hub břichatek, která se po nati, t. j. po lodyhách a listech rozličných rostlin na způsob moučnatých okrouhlých skvrn rozmáhá. Splýváním takových skvrn vespolek povstávají na povrchu rostlin celé bělavé povlaky a na nich místy černohnědé okrovky, obsahující jeden aneb více míšků s výtrusem. Za počasí velmi vlhkého bují rostlina tato zvláště; netvoří však výtrusu, nýbrž jen článkovatá vlákna, která ze zvláštních bradaviček vyrůstají a na články se rozsypují; tyto pak jsou příčinou tvárnosti moukovité. P. sluje botan. dle Friese *Erysiphe* neb dle Linka *Erysibe communis*, a má se za to, že jest následkem zvláštní neduživosti, jmenovitě zvodnatelnosti rostlin, které, nežli se p. ukáže, hmotu vodnato-slizkou vypocují; pročež se p. obzvláště zplozuje přílišnou vlahou za menšího tepla, vůbec v okolnostech, v nichž hnití se usnadňuje. Nedopatřením sluje dále p-m také povlak na rostlinách, způsobený hmyzy a sice mšicemi, když totiž svlékáním se kůže jejich lepkavou šťávou na nati zůstávají viseti. Domnění sem tam obecné, že p. ze vzduchu s deštěm na rostliny padá, jest tudíž v jednom i druhém případě bludné. *Jha.*

Padniewski, znaku Novina, starožitný rod ve Velkopolsce. Vojtěch P. zplodil s Marketou ze Zernik dva syny; prvý z nich Filip, řečník a dějepisec z časův krále Sigmunda Aug., dobýval si za mladosti slávy vojenské, potom vstoupil do stavu duchovního, stal se arcijahnem v Krakově, dostal od krále proboštství Hnězdenské a Lęčické a učiněn vedle toho podkancléřem korunním. Za poselství ke Karlovi V. a potom k Ferdinandovi I., které P. s velkým zdarem vykonal, jmenoval ho král bisk. Přemyšlským a r. 1550 bisk. Krakovským. Na úřadě tom stal se štědrým podporovatelem jednak mužů věhlasných, druhou stranou mladíků akademii v Krakově navštěvujících, ano sám nadané mladíky vysílal na své útraty do Padovy a Bononie na university; † 1572. Ze spisův jeho zasluhují zmínky: *Epistolae sub Sigismundi Aug. principatu ad regni proceres, partim latine, partim polonice scriptae; De viris aetatis suae et gentis illustribus.* Druhý syn Mikuláš, starosta Dybovský, zůstavil též dva syny: Vojtěch byl kastel. Osvětimským a star. Dybovským 1590, a Martin kast. Kamiňským a kast. Osvětimským 1596. Dále se připomíná Vladislav v Inovroclavsku 1674 a j. v.

Padostroj nazývá se vymyšlený od Atwooda stroj k snadnému poznání zákonův, dle nichž pád těžké hmoty se děje, spůsobný. Na postavci vodorovném kolmo strmí sloupec 6—7 stř. zvýší, od shora dolů na palce rozdělený, a po něm dá se pošupovati mosazný stoleček vodorovný. Na vrchním konci sloupce poněkud v popředí jest kladka přidělána, po níž lehká šňůra jdoucí na svých koncích drží misky pro závaží, z nichž jedna nad pošupným stolcem visí, aby padajíc naň klapla. Před užitím stroje zavedena jest pokaždé rovnováha. Prospěch jeho záleží na padání hmoty váhavějším, než se prostě stává. Příčina toho však spočívá na pravdě, že čím více hmoty síla určitá pohybovati musí, tím menší rychlosti přidávati jí může. Dejme na př. tomu, že v rovnováze hmota kladky (na obvod převedená) i šňůry i misek i závaží drží 1850 zrn váhy; a položme lístek 10 zrn těžký, jenž by prostě padaje za vteřinu nabýval rychlosti 372 palců, na misku p-e nad stolečkem: i bude jeho pouze tíží pohybovati se nyní hmota 1860 zrn, t. 186krát větší, pročež zrychlenost bude tolikéžkrát menší, obnášejíc pouze 2″. Urazí tedy miska za první vteřinu 1″, za dvě 4″, za tři 9″, atd. Tyto délky snadno pozorujeme, stavíce stolec pošupný na měřidle k čáře od 0 počítajíce 1ní, 4té, 9té atd., a misku s přívažkem pokaždé od 0 spouštějíce právě v tom okamžení, když kyvadlo vteřinové, jež při ruce máme, kleplo. I uslyšíme pak kyvadlo i s miskou najednou klapnouti po 1, 2, 3 atd. vteřinách. Tím spůsobem poznáme, že uražená cesta k čtverci časovému stojí v poměru přímém, kterýžto zákon za hlavní považován býti může. *Ja.*

Padoucnice, padoucí nemoc, velká nemoc (*epilepsia*), jest nemoc mozku a míchy, jevící se záchvaty častějšími neb řidšími, obyčejně prudkými a náhlými, provázenými úplným porušením úkonův smyslů a sebevědomí a spojenými s konvulsemi (trháním údův). P. se vyvinuje častěji a spíše před dospělostí pohlavní než po ní, u letor nervových a dráždivých, u ženských a v pásmech chladných; někdy bývá též dědičnou, a téměř vždycky nevyléčitelná. Leknutí, hněv a vášně všelikého druhu, úrazy na hlavě bývají obyčejnými příčinami. Jednotný záchvat předcházívají někdy mdloby a závrať, neb ospalost, též i zvláštní pocit zvaný *aura epileptica*, jako vanot přicházející z okončin těla a rychle se rozprostírající k mozku; jindy však padá nemocný náhle, jakoby byl bleskem poražen. Oko jest v sloupu, obličej zardělý, nadmutý, zsinalý, rty jsou zpěněny a stočeny, oddychování hlasité a chroptící, veškeré tělo stává se necitelným a jest zachváceno trháním údův. Po záchvatu se dostavuje zpitomělost a sklíčenost, tíže v hlavě, obličej bledý, pot hojný, a ani památka toho co se bylo stalo. Záchvaty epileptické jsou velmi nepravidelné a trvávají 5—20 minut, mohou však i několik hodin trvati, ano i smrt může za záchvatu nastoupiti. Lidem epileptickým schvalujeme mírnost v jídle a pití i všem počínání, správu života jemnou a posilivou, lázně vlažné častěji opakované, studené náčinky na hlavu, cestování a zábavy jemné. Za záchvatu dlužno nemocnému šatstvo uvolniti a jej na vzduch položiti. Náramné množství léků bylo vychvalováno v této nejvíce nevyléčitelné nemoci, jako jsou: kozlík (*Valeriana*), pivoňka, listí pomerančové, konopě, kafr, pižmo, china, projímadla aloëová, prostředky železové, rtuťové atd., pouštění krve všeobecné a místní, vesikatory, žíně, žehadla a moxy (zápalky). V p-ci, pocházející z nedokrevnosti všeobecné, nejlepším prostředkem jest dostatečná strava, chinin a železové prostředky. Jelikož počet epileptických ve všech ze-

mích jest dosti valný, bylo by výhodno, pro ně zvláštní nemocnice zaříditi. Starým byla tato nemoc už velmi známa, Hippokrates o ní sepsal knihu. Náhledy lidu o p-ci byly velmi nejasné, neboť brzo opovrhoval epileptickými, jakožto od Bohů trestanými, brzo zase je ctil jakožto od Bohů nadchnuté. Nejlepší spisy o p-ci jsou: Portal, *Observ. sur le nature et le traitement d'épil.* (Paris 1827); Brown-Siqnard, *Experimental researches applied to phys. and path. epil.* (Paris 1853); Delisiauve, *Traité de l'epilepsie* (t. 1854). *lsp.*

Paďour Jan Nep. Domaslav, nar. 29. máje 1783 v Tisově na Litomyšlsku, navštěvoval městskou školu Vysokomýtskou, pak gymnasium Litomyšlské, a odbyv 1 a 2 rok filosofický v Praze a 3 v Olomouci, vstoupil do teol. semináře v Hradci Král., kdež pak r. 1805 na kněžství vysvěcen jest; r. 1805—15 byl kaplanem v Sloupnici, odkudž přesazen do Nového Města nad Metují; r. 1824 stal se farářem v Berně na Moravě a r. 1828 v květnu kanovníkem při kolegiátním chrámu sv. Václava v Mikulově; avšak churavěje již delší čas zemřel ještě t. r. dne 7. říj. v Novém Městě n. M. byv na léčení v lázni Chudobeké. **P.** byl muž vlasti a jazyka národního velmi milovný a o vzdělání a zvelebení znovuzrozené tehdáž literatury české nemálo pečlivý; rozšiřoval horlivě knihy české a sám se pokusil na poli spisovatelském, sepsav rozličné básně, povídky a t. p., z nichž i některé v *Dobroslavu*, *Milozoru*, *Čechoslavu* byly vytištěny; mimo to sepsal větší dílo: *Výklad křest. kat. učení* (M. 52.), a získal sobě o zvelebení chrámu a školy Novoměstské, při kteréž založil také knihovnu, jakož i o celou obec tamní nemalých zásluh, vypsav mimo jiné také obšírně *památnosti a příběhy města toho*, za kteréž dílo byl poctěn čestným měšťanstvím. W. L. Gautsch podal z něho výtah do něm. *Čas. Mus.*, zamlčel však jméno spisovatele samého. *Ra.*

Padova, něm. *Padua*, u starých *Patavium*, město v Benátsku na ř. Bachiglione s 53.584 obyv. (1857), sídlo biskupa i úřadů krajských; stavěno jest do trojhranu, má úzké a temné ulice, ale pěkná náměstí. Z těchto nejznačnější jest prato della Valle (jindy Campus Martius), rozsáhlé to, kulaté tržiště. V středu tohoto jest ostrov utvořený průplavy, k němuž vedou čtyry mosty; porostlý jest stromovím a má hojný počet soch znamenitých mužů. Z 96 kostelů nejlepší jest kathedrála s pěknými malbami, po ní františkánský kostel sv. Antonína Padov. s 5 kupolemi, kostel sv. Justina s 8 kupolemi, opatství bened. s knihovnou přes 50.000 sv. Mezi ostatními stavbami vyniká několik paláců, městský dům s pomníkem Livia, který se tu narodil, a cestovatele Belzoniho, palác podesty a velitele, divadlo, kavárna Pedrochi, universitní stavení del Bò, palác Trento-Pappafava s malbami na obmítce, dům ryt. Lazzary se sbírkami uměleckými, 16 nemocnic, sirotčince a domy nalezenců. Universita zdejší, r. 1268 cís. Jindřichem II. založená, nabyla v krátkém čase slávy evropské, že i z nejvzdálenějších končin tohoto dílu světa byla navštěvována; za novějších časů poklesla v bývalé pověsti. K universitě patří 8 kolejí, hvězdárna, knihovna přes 100.000 sv., botan. zahrada, anatom. museum, chirurgicko-klinický ústav, pathologický kabinet. Mimo to jsou v městě dvě gymnasia, několik učených společností, hospodářský spolek, hospodářská škola s velkou zahradou, škola skotoléčitelská a rabínská, obchodní a průmyslová komora. Z ústavů dobročinných jmenujeme všeobecnou nemocnici, voj. nemocnici, invalidovnu a j. v. V průmyslu má první místo zhotovování látek hedbávných a strun střevových, pro které tu 8 továren; ostatní odvětve průmyslu jsou nepatrné. Značný ale jest obchod s dobytkem, vínem, olejem a obilím po železnici do Piacenzy, Verony a Benátek a po průplavech k Adiži. Přes Bachiglione jest velmi pěkný řetězový most. — Dějiny. Staré Patavium leželo v zemi Venetův, kteří až ku pobřeží se rozprostírali; plavbou po Medoaku nabylo město zámožnosti. Po přemožení Keltův ok. r. 224 př. Kr. dostalo se **P.** pod vládu římskou a přetvořeno na municipium; odtud hledělo si hlavně řemesel, jmenovitě zhotovovalo množství látek vlněných, čímž bohatství jeho se množilo tou měrou, že brzy bylo mezi nejmocnější města římská počítáno. Velké škody vzalo **P.** od Gothův; r. 455 pobořil je Attila, Narses dal je zase vystavěti, však Longobardi vyplenili a pohubili je opět, když králi Agilolfovi poslušnost vypovědělo. Pomálu zotavovalo se město z těchto pohrom, za vlády Frankův obehnáno zdmi, úplné svobody došlo pak za cís. Otty I. Od časů jeho spravovalo se úřady ze sebe volenými, v čele jichž stáli nejdříve dva konsulové, později 3 radové, kteří ovšem odpovědni byli shromáždění lidu. Za cís. Fridricha I. přistoupila **P.** k spolku měst veronských, r. 1177 ale zavřela mír s císařem. Roku 1175 postaven v čelo správy městské poprvé podesta Albert de Bossa, však již r. násl. svržen a vláda zase dvěma konsulům svěřena, což se opakovalo několikráte potom proti jiným nenáviděným podestům. Z těchto dovedli někteří vládnouti městu libovolně, jako na př. rod Romano, z něhož vynikl Ezzelino III. zvláštní ukrutností. Vůbec mají dějiny potomní taký ráz, jako u jiných měst hořejší Italie (Srvn. na př. Milán), a otáčejí se okolo zápasu šlechty s obecným lidem a okolo snažení jednotlivých rodů, aby se panství v městě domohli a je dědičně v rodu svém utvrdili. Z rodů těch nejznačnější jsou mimo jmenovaný Romano Querini, Carrara. Z rodu posledního povýšen byl 1317 Jakub na vévodu **P**-nského, kteréž pojmenování trvalo do r. 1406. Toho r. dobyli Benátčané **P**-vy, zajali a popraviti dali vév. Františka II. a dva jeho syny a město s územím svým spojili, s kterým potom hlavní osudy sdílelo. R. 1509 obléhána **P.** nadarmo od Maxmiliana I., 1797 upadla v moc Francouzů, mírem Campo Formienským postoupena Rakousku, mírem Prešpurským (26. pros. 1805) přidělena král. Italskému a teprvé mírem Pařížským 1814 vrácena zase Rakousku. — Provincie (čili kraj) **P**-nská, otočená provinciemi Trevisanskou, Benátskou, Boviganskou, Veronskou a Vicenzskou, dělí se na okresy Camposampiero, Citadella, Conselve, Este, Monselice, Montaguano, Padova a Pieve. Na 38·45 □ m. počítalo se r. 1857: 308.329 obyv., tedy na 1 □ m. 8019 ve 4 m., 16 msech a 256 vsech; z těch bylo 305.723 katol., 5 nesjedn. Arménův, 5 evang., 1 unitář a 808 Židův. Dobytka chovalo se t. r. 13.310 koňů, 978 mezků, 66.672 kusů dob. hov., 2566 oslů, 29.911 ovcí, 325 koz a 28.321 kusů dobytka vepřového. — Okres **P**-nský měl r. 1857 na 10·22 □ m. 105.214 obyv. v 1 m. v 91 vsech.

Padovanino 1) vlastně Alessandro Varotari, dle svého rodiště Padovy, zv. *il* **P.**, narozen r. 1590, † r. 1650. Byl syn a žák Daria Varotariho a vzdělával se dále ve svém rodišti dle Tizianových maleb na obmítce. V Benátkách se mu pak podařilo, nápodobiti velmi šťastně tohoto znamenitého mistra, a zde jakož i v Padově provozoval hlavně svoje umění. V akademii benátské nachází se jeho nejčelnější dílo *Svatba v Kani Galilejské*, s části ve způsobu Pavla Veronského; tamtéž velmi zdařilý *Sv. jahen u vytržení*. — **2)** Jiný **P.**, František, řezbář, snad též z Padovy pochá-

žijící, zpomíná se v zápiskách Šibenických (Sebenico v Dalmácii) mezi l. 1549—63. Provedl mimo jiné práce též mramorový náhrobek Šibenického biskupa Ivana Lucia Stafilea, kterýžto náhrobek se až podnes nachází v katedrálním chrámě Šibenickém. *Mü.*

Padovský vévoda v. Arrighi.

Padriové, mahomedánská sekta na Sumatře, kteráž s fanatickou zuřivostí obracela na svou víru, a s níž museli Nizozemci roku 1825 podniknouti kruté půtky.

Padua v. Padova.

Paducah [—ka], m. v severoamer. státě Kentucky na levém bř. ř. Ohia se 7000 obyv. (r. 1860), má čilý obchod po řekách Tennessee a Cumberlandě, několik rukodílen, 3 loděnice, 3 banky, 10 kostelů.

Padula, m. ital. v neapolské prov. Principato citeriore, jihových. od Salerna, s 10.200 obyv.

Padus, lat. řeka Pad (v. t.).

Padura Tomáš, básník polský, vyd. *Ukrainki* (ve Lvově 1842 a ve Varšavě 1844), básně to v duchu prostonárodním, z nichž jedny jsou obrazem života a osudův bývalé kozačiny, druhé dumkami [illegible] historické. Poesie lidu věrně tu nápodobena a idealisována.

Pády v. Casus.

Päan v. Paian.

Paedagog (řec. *paidagogos*) je tolik co vůdce chlapců, ve smyslu vychovatele. Značí se v slově samém už náhled starých Řeků a Římanů, že vlastně jen chlapci zvláštního, umělého vychování jsou [illegible], kdežto holky ponechány byly pouze dozorství a příkladům matčiným. Než i u samých Řeků nevychovávalo se vždy a všude stejným způsobem. Za starodávna, když mocně ještě vládly Řekům starožitné jich mravy a obyčeje, nebylo ani zvláštních p-ů, jelikož i domácnost i veřejný život přirozeným spůsobem vychovávaly mládež. Teprvé později, když pokrok byl přerušil zachovalost mravů a návod i naučení otcovo více nepostačovalo, bylo [illegible] útočiště k zvláštním vychovatelům, hlavně za tou příčinou, že veřejných škol tehdáž ještě nebylo. Než i tu bývalo u rozličných kmenů řeckých vychování nestejné, jako známo je vychování přísné a hlavně na tělesný cvik a utužení čelící Sparťanů, a duševnější Athéňanů, jichžto hlavní zásada paedagogická zněla, že rovnou měrou má složeno býti vychovatelství z gymnastiky (tělocviku) a musiky, kterýmžto posledním slovem [illegible] nevyrozuměna snad jen hudba, než veškeré umění, co se týkalo Mus t. j. bohyň umění nej-[illegible]ějších, jako u pozdějších Latiníků účel vychování vysloven byl ve větě: *mens sana in corpore sano* t. j. mysl zdravá ve zdravém těle. *Hš.*

Paedagogika nazývá se buď věda vychovatelská, buď umění vychovatelské samo, a to dle toho, hledí-li se na ni buď pouze theoreticky, buď prakticky. Umění p-ické je prastaré, nikoliv ale věda p-ická, jež přináleží dobám novějším. Jak mile se t. společnost lidská utvořila, bez níž ani pravé [illegible] lidstva není možné, utvořila se i snaha, mladé [illegible] dospěšné spůsobiti účelů společenských. Hledělo se tudíž k tomu, by mládež na sebe brala obyčeje starších napodobňováním jich, což se dělo domácí [illegible] dresurou čili cvikem, při němž se hledělo hlavně na zevnějšek toliko, až pak nauka k tomu přistoupila, účel majíc, pohledem na svět a člověčenstvo i vnitřnost mládeže přístupnou učiniti po-[illegible] potřeby a nutnosti, státi se mravným t. j. v širším smyslu užitečným v společnosti lidské, načež teprva vychování možným se stalo, jelikož [illegible] bez přičinění vnitřního a vlastního nemožné jest. Totě jsou tudíž i tři hlavní stránky p-ky s jedné strany. S druhé strany, t. j. se strany vychovatelů, není nikdy vychování jen působením jednotlivce, učitele ku př. a vychovatele, než vždy zároveň vychování společnosti samé, a to i domácí (rodičů) i veřejné (církve a státu), ba veřejná a domácí p. je nejstarší a nejpřirozenější a ustupuje jen umělým spůsobem p-ice jednotlivců čili p-ice v užším smyslu, jež se, jak dotčeno výše, v novějších dobách teprva co zvláštní věda byla vyvinula, ne sice v tom smyslu, jakoby staří nebyli o ní přemýšleli (srv. Fr. Jakobs: *Über Erziehung der Griechen*, v Lipsku, 1808), než předce co provedená na jedné hlavní zásadě věda. Na zásadě katolictví prováděly v středověku klášterní školy svou p-ku, již jesuité hlavně tím dokonali, že zanedbanou posud vněšnou slušnost a uhlazené chování k ní přidali. Angličan Bako Verulamský byl první, jenž v XVI. stol. pustiv křesťanství co hlavní základ mimo sebe, p-ku stavěl na základ přirozenosti, jehož zásady až v krajnost uvedli Angličan Locke a Francouz J. J. Rousseau. Zcestnost tu zamezovali různí paedagogové různými prostředky. Slovan Komenský ku př. držel se přirozenosti jen potud, pokud dolehal na názorné vyučování, vyznání vytříbeného náboženství, klada za hlavní účel vychovaného člověka. Podobného směru byla p. Francouze Fénélona a německých pietistův, jako ku př. Sarganeka, Zinzendorfa, A. F. Büschinga. Když se po středověku počala pěstovati tak zvaná klasická studia (humaniora) starých Řeků a Římanů, kladli přívrženci jich, humanisté zvaní, na ně hlavní váhu při p-ice, jako ku př. Cellarius, Morus, Beck, Heyne, J. H. Vosz, Fr. A. Wolf, Creuzer. Jim naopak stavěli se realisté, majíce pěstování věd přírodnických, oekonomických, průmyslných, obchodnických se směrem praktické zběhlosti a zručnosti v živobytí pospolitém za hlavní věc při dobrém vychování člověka. Povstaliť i mužové, majíce za to, že p. nejlépe se podaří ve zvláště zřízených a uměle složených veřejných ústavech, *paedagogia* zvaných, aby se jimi vstříc šlo nestejné p-ice i domácí i soukromé jednotlivých učitelův a vychovatelův. Prosluli tím směrem, pod jménem filanthropismu t. j. lidumilství známým, hlavně Němci Basedov, Rochov, Pestalozzi, Salzmann. Když pak na konci XVIII. stol. filosofie německá bujně byla se rozšiřovala, vykládal téměř každý filosof podle své soustavy i p-ku, jako na př. Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Herbart. Nalezli i žáků svých, již se hlavně zabývali p-kou, skládajíce o ní zvláštní knihy, kterými hlavně prosluli: Schwarz, Niemeyer, Pölitz, Hergenröther, Blasche, Beneke, Gräfe a j. V nauce o dějinstvu p-ky vyznamenali se předně: Cramer *(Geschichte der Erziehung und des Unterrichts)* a Raumer *(Geschichte der Paedagogik)*, v jichž spisech každý, jemuž na tom záleženo, téměř úplnou literaturu o p-ice najde. *Hš.*

Paedagogium zove se veřejný ústav, jemuž hlavním účelem jest, mládež až do věku dospělosti dokonale cvičiti a vychovati. První paedagogia byly vysoké školy čili university, poněvadž na nich původně i učitelové i žáci ve zvláštních domech, collegia (koleje) zvaných společně žili a jistým pořádkem chování se se vyznamenávali. P-ia vykvětla hlavně v době tak zvaných filanthropistů (v. t.), již veškeré blaho hledali ve veřejných vychovacích ústavech. Jsou pak p-ia nyní buď duchovní, hlavně pro mládež ženskou zřízená, pensionáty zvaná a pod dozorstvím hlavně jeptišek stojící; buď světská,

řízená vzdělanými vychovateli, jako je ku př. p. Bílky ve Vídni. *Hš.*

Paedarthorace (řec.), nemoc kostí, vyskytující se u dětí krtičnatých. — **Paedathropia** (řec.), mze, úbytě dětské.

Paederast (řec.), samcoložník (v. t.).

Paediater (řec.), lékař, který se hlavně obírá nemocemi dětskými; **paediatrika**, léčení nemocí dětských, též nauka o tom.

Paelinck Josef, nizozemský malíř, nar. v Oostackeru u Gentu r. 1781. Navštěvovav sprvu akademii Gentskou vzdělával se na to v Paříži pod Davidem a konečně v Římě, kdež osm let strávil a více zdařilých prací provedl, z nichžto náležejí k nejznamenitějším: *Řím za Augusta* pro Quirinál a *Nalezení sv. kříže* pro chrám Sv. Michala v Gentu. R. 1815 stal se dvorským malířem krále Nizozemského a obdržel více čestných vyznamenání za své práce, z kterýchžto zvláštní pochvaly došly *Toileta Psychina* a *Učedníci Emauzští*, kdežto jeho *Poděkování se Karla V.* s méně příznivým posouzením se potkalo. **P.** † 19. čna 1839 co profesor na Bruselské akademii. *Mů.*

Paenula (lat.), svrchní oděv z hrubé látky, jejž nosili Římané přes tuniku na cestách nebo i v městě za mokrého počasí. Byl to plášť zcela uzavřený, s otvorem nahoře, jímž se prostrčila hlava při oblékání, a s kapucí.

Paeonia slula v starověku část horní Macedonie, rozprostíravší se k východu přes řeku Axius až k Strymonu. **P.** se dříve nazývala *Pelagonia.*

Paeonia, pivoňka *(Pfingstrose)*, rod rostlin z podřadí Pivoňkovitých *(Paeoniaceae)*, majících kalich z 5 lupenů nálistovitých, nestejných, před rozvitím chlopnitých, okrouhlých, stálých; plátkův 5 (někdy 6—10) okrouhlých, přístejných; tyčinek mnoho; terč dužnatý; blizny sedavé, tlusté, srpovité, dvojlupenné, kadeřavé; měchýřkův 2—5, bliznou stálou ukončených, dle švu vnitřního pukajících; semena mnohá zakulatělá. Jsou to byliny, řídko polokře, mající kořen mnoholetý s mrcasy buď všemi, buď jen některými válcovitými, jinými v bambuliny vejcovité neb válcovité ztloustlými. Listy jsou střídavé, řapíkaté, dvojstrojně sekané; květy konečné, obšírné. **P.** má mnoho rodů: **P.** *officinalis* Lin., pivoňka lékařská, má oddenek hlízovitý s mnohými mrcasy na hlízy ztloustlými; lodyha jest přímá, 1—2′ vysoká, jednoduchá neb málovětevná, tuhá, oblá, listnatá; listy dlouhořapičné, dvakrát neb třikrát trojmo sekané; květy ojedinělé, konečné, převeliké (3—5″ v průměru); nitky šídlovité, nachové, přímé; blizna nachová neb žlutavá. V lesích horních po Evropě jižní. Květe v květnu a červnu. Velmi obecná to bylina zahradní, pro svůj veliký, plný, karmasínový, krvavý, růžový neb bělavý květ oblíbená. Kořen a plátky ještě někdy v lékařství se potřebují. Semena (zubové korály) na niti navlečená věší se co prostředek pověrečný na krk dětem, jimž se zuby řezají. **P.** *peregrina*, pivoňka cizí, předešlé podobná, v jižní Evropě. **P.** *albiflora* p. bělokvětá, má bílé neb růžové květy. Roste v Sibiři Zabajkalské a v Mongolii; hlízy její Mongolové v polévkách zavařené jedí a semena na kaši roztlučená k čaji přidávají. **P.** *Moutan*, p. křovnatá, polokeř dole dřevnatý, holý, hladký. Má květy převeliké, růžové neb bílé. V Číně a Japanu. Ve vlasti její od nejdávnějších časův pro krásu se sází; před několika desítiletími přišla k nám. Zvýší bývá 2—4′ ba i 10′; květy její plné nabývají průměru 6″ i více. Znamenitý odrod jest pivoňka maková, **P.** *papaveracea*, jejížto terč obvaječníkový ve váček číšovitý zvětšený obkličuje plod daleko nahoru. Mimo tyto jest ještě více jiných druhů.

Paeoniaceae, Pivoňkovité, podřadí rostlin Pryskyřníkovitých *(Ranunculaceae)*; mají dvojnásobné okvětí, 4—5 lupenné, před rozvitím střechovité. Kalich stálý, plátky ploché, prašníky vnitřní. Měchýřky, někdy zbobulelé, jsou mnohosemenné.

Paeonius, vlastně Prokop Světnovský, stal se r. 1605 bakalářem svob. umění a byl téhož roku správcem školním u sv. Vojtěcha v Praze, r. 1506 až 1607 v Nimburce. Stav se mezi tím mistrem, povolán jest pak za profesora fysiky do koleje Karlovy; † 3. list. 1613. Sepsal mimo mnohé básně též *Lékařství v čas rány morové duši i tělu užitečné* (v Praze 1599 a 1614).

Paër Fernando, ital. skladatel, nar. v Parmě 1. čna. 1771, počal skládati pro divadlo již v 16. roce. První jeho opera buffa, *La locanda de' vagabondi* (1789), jakož i druhá *I pretendenti burlati*, zjednaly mu dobrou pověst v Itálii. R. 1791 stal se kapelníkem v Benátkách, a vedle nepřetržených zábav a laškování složil četné opery, které všecky na divadlech ital. více méně se líbily a též v cizině pověsť **P**-ovu rozšířily, jako *Circe; L'oro fa tutto; Laodicea; Il matrimonio improviso; Ero e Leandro; Tamerlano; Sofonisba; Griselda; Cinna; La sonnambula.* R. 1797 do Vídně povolán, složil tu do konce r. 1801 opery *La donna cambiata ovvero il calzolajo* (jinde pod jmenem *Veselý švec* známou), *Camilla* a j. v., ve kterých vlivem Mozartovým, s nímž se **P.** ve Vídni seznámil, jeví se harmonie a instrumentace mocnější a bohatší. Od 1801—6 byl kapelníkem v Drážďanech, pak šel s Napoleonem do Poznaně a do Varšavy, stal se ředitelem ital. opery v Paříži, za Karla X. gener. ředitelem kapely a inspektorem na konservatoři, a † 3. kv. 1839. Z pozdějších oper jmenujeme ještě *Sargino; Leonora; Achille; Agnese* a *Maître de chapelle*; nejslavnější jsou *Camilla* a *Sargino.* V Paříži oddal se **P.** životu dvorskému a intrikám, a skládal již málo. Manýrou svou stojí **P.** mezi S. Mayrem a Rossinim, tohoto však nedostihl. Celkem dařila se mu lépe opera buffa nežli vážná, a v těchto jsou nejlepší místa čistě lyrická. Konečně složil též některé kusy kostelní a pro rozl. nástroje.

Paësana, m. ital. v prov. Cuneo, nad Padem, s 6800 obyv.

Paese, ves ital. v prov. (kraji) Treviso s 2767 obyvatelů.

Paestum (původně *Posidonia* t. j. město Poseidonovo), starožitné m. v Lukánii v již. Itálii, na severozáp. konci této provincie nad zálivem moře Tyrrhenského, nazv. *sinus Paestanus* (nyn. záliv Salernský). Na jeho místě stojí nynější m. Pesto s velkolepými zříceninami, z nichž vynikají trosky dvou chrámů, Neptunova totiž 180′ dl. a 80′ šir., a Vestina (nebo Cereřina) 107′ dl. a 48′ šir., zbytky amfitheatru a mnohých domů privátních a hradeb s branami. Okolo těchto zřícenin a na nich kvetou hojně proslulé růže paestské dvakráte do roka. R. 524 př. Kr. usadila se zde osada řecká ze Sybaridy a vzkvetla brzo ke značné moci. Asi r. 430 před Kr. dobyli jí Lukánové, načež pozbývala zneuáhla rázu řeckého, až konečně i jazyk řecký v ní vyhynul. Za válek Pyrrhových Římané zde založili osadu lat., která však pozbyla později vší důležitosti. V V. stol. zde bylo sídlo biskupství a v XI. stol., byvši zpustošeno od Saracenů a Normanů, kleslo **P.** docela. Okolí jest velmi nezdravé, poněvadž zřídla sirná tvoří kaluže stojaté a celá krajina jest močálovitá.

Paetus, příjmí několika rodin Římských. 1)

Publius Autronius P. byl designován na r. 65 p. Kr. za konsula, ale obžalován z podplacení, ozbrojil gladiatory a uprchlíky proti soudcům; když mu to však nepomohlo, spojil se se stranou Catilinovou. — 2) Caecina P. v. Arria. — 3) Publius Thrasea P., zeť před., byl pro svoji svobodomyslnost od Nerona nenáviděn a odsouzen k smrti, kterou si sám vyvolí. P. usmrtil se probodnuv si žílu.

Paez 1) Pedro P., misionář španělský, nar. v Olmedě v N. Kastilii 1564, † v Habeši 1612. Stav se jesuitou odplul 1587 do Goy, odkudž byl poslán do Habeše, spravovat misií, ale na cestě byl se společníkem svým Antoniem Montserratem jat od loupežníkův arabských a odpraven do Sany, hlavního města Jemenu, kdež strávili 7 let v těžkém zajetí. Konečně byvše vykoupeni od místokrále Indického vrátili se do Goy 1596. P., pobyv několik let v Diu a Kambaji, odplul odtud do Habeše a 1603 přibyl do Masowy, kdež se jal studovati jazyk domácí, překládal do něho výklad učení katol. a učil dítky. Král Za-Denghel pozvav jej, aby přišel s dvěma ze svých žáků ke dvoru, byl jejich pokrokem a P-ovými důvody tak dojat, že se dal na římskou víru a psal papeži i Filipu III., králi Špan., o více misionářů. Tu však roznítili těžší habešští vzpouru proti Za-Denghelovi, který přišel v ní o život (1604); ale násl. král, Socinos čili Melek-Seghed, byl Španělům ještě příznivější a daroval P-ovi pozemek pro klášter. P. provázel krále na výpravách vojenských, při čemž jedenkráte objevil prameny Modrého Nilu čili Abaie. Bruce popírá sice pravdivost jeho vypravování, ale nyní o ní nelze už pochybovati. P. obrátiv krále i přední urozenstvo na katolictví, zemřel zimnicí. Po smrti však Melek-Seghedově byli jesuité pronásledováni a staré náboženství znova zavedeno. P. prý sepsal všeobecné dějiny Habeše, pak pojednání *De Abyssinorum erroribus* a některé listy vytištěné v *Litterae annuae*. — 2) José Antonio, expresident Venezuelský, nar. v Araure, v prov. Varinaské r. 1790. Mládí strávil mezi skotáky na rovinách a v 18. roce se stal dozorcem stád u bohatého Španěla. Když vypukla revoluce r. 1810, vstoupil P. do vojska povstaleckého, ale povstání bylo potlačeno r. 1812, a když r. 1813 vtrhl Bolivar do Venezuely, nabízel vůdce špan. P-ovi kapitánství, jehož on nepřijav dal se opět k vojům vlastenským a v létech 1813, 1814 a 1815 konal dobré služby straně povstalců, dvakráte byv zajat a vždy uprchnuv. Koncem r. 1816 stal se P. brigádním generálem, porazil špan. gen. Lopeza a 28. led. 1817 rozprášil vojsko špan. na rovinách Las Mucuritaských; téhož roku uznal autoritu Bolivarovu, s nímž pak jednal svorně. R. 1819 povýšen byl na gen. divise a odporoval statečně špan. gen. Morillovi. Nová Granada a Venezuela byly teď spojeny v jedinou republiku Kolumbijskou, a r. 1821 bojována veliká bitva na polích Karabobských, v níž udatností hlavně P-ovou poraženi byli Španělé, čímž pojištěna nové republice nezávislost, a Španělé se museli zavříti v Puetě Cabelle, odkudž je vypudil P. 1823. Když se tvořila nová vláda, vstoupil P. do senátu co poslanec z depart. Venezuely a za let pokojných účastnil se činně politiky co jeden z vůdcův strany federační naproti straně konservační, čímž se brzo stalo, že Venezuela se odtrhla, a Bolivar musel uznati P-a za jejího vůdce; avšak ani na tom nepřestala a prohlásila v září 1829 za samostatnou, a P. zvolen prvním presidentem republiky pod novou ústavou. Když minula jeho lhůta, odešel na statky své, ale povstání proti novému presidentu vyvolalo jej opět na pole válečné, kdež potkav se s dobrým úspěchem dostal od kongresu zlatý meč a čestný titul „osvíceného občana." R. 1839 byl zvolen opět P. za presidenta, po něm pak Soublette, po němž 1846 následoval Monagas, jemuž P. k úřadu tomu pomohl. Ale Monagas chtěl na sebe potáhnouti moc svrchovanou a učinil 24. led. 1848 brannou mocí útok na sněmovnu, což přimělo P-a k tomu, že se postavil v čelo povstalců; ale nedařilo se mu, byl zajat a uvězněn v m. Valencii 1849, pak na tvrzi San Antonio na ostrově Kumaně. Konečně však byv k rozkazu kongresu propuštěn, odplul na vyhnanství do Spoj. Obcí 24. kv. 1850. Zde zůstal až do roku 1858, načež se 2. pros. vrátil do Venezuely, poněvadž strana Monagasova byla svržena a jemu do N. Yorku posláno zvláštní pozvání k návratu. R. 1860—61 byl vyslancem Venezuely ve Washingtoně, načež vzdav se toho úřadu vrátil se do Venezuely a byl 8. srpna 1861 od lidu i vojska v Caracase, Laguayře, Valenzii a j. provolán opět za presidenta s mocí diktatorskou, kteréžto místo zastával až do 17. čna. 1863, kdy zvolen byl na jeho místo gen. Juan E. Falcon.

Paflagonie, krajina v Malé Asii, hraničila za starodávna na sev. s m. Černým, na vých. s Pontem, od něhož ji dělila ř. Halys, na jihu s Galatií a na záp. s Bithynií. Hranice tyto ovšem se často měnily. Přední město bylo Sinope na pobřeží; mimo ně byla města Kytoros a Amastris nad mořem Černým a Pompeiopolis a Gangra uvnitř. Na jihu a uvnitř jest kraj hornatý (pohoří Olgasys), na sever však rozkládají se široká, úrodná údolí a roviny. P. proslula ode dávna chovem koní, a její jezdectvo považovalo se za nejlepší v Asii. Obyvatelé byli původu syrského a jmíni za lid hloupý a pověrčivý. — V P-ii vládli prvotně knížata domácí, později však podmanil si ji Kroesus a připojil k panství Lydickému, jehož když dobyl Cyrus, stala se P. částí satrapie perské. Ale rozliční satrapové stávali se samostatnými králi země této. Po smrti Alexandrově dostal P-ii Eumenes, po jehož pádu se stala nezávislou, až si ji podrobil Mithridates. Když pak Římané přemohli Mithridata, sloučili kraje pobřežní s Bithynií, a P. se stala částí prov. Galatie, až za Konstantina učiněna pro sebe kolonií. Nyní jest P. částí říše Turecké, zahrnuta v ejaletě Kastamunském.

Pafos, v starověku jméno dvou měst na Kypru. 1) Starý P. čili Palaipafos stával na návrší 10 stadií od břehu a proslul bohoslužbou Afrodity, která prý vynořivši se z vln mořských zde vystoupila na zem; jí byl zde zasvěcen chrám a háj, pročež se nazývá často *Pafia* čili bohyně pafická. — 2) Nový P., nyn. Baffa, nedaleko předeš., byl prý založen od Agapenora, vůdce Arkaďanů ve válce Trojské, který sem byl zahnán bouří. I zde byla ctěna Afrodite, ač nikoliv tak slavně jako ve Starém *Pafu*. Město toto mělo dobrý přístav a kvetlo plavbou i obchodem.

Pag (*Pago*), 1) ostrov dalmatský v Adriatickém moři, sev.-záp. od Zadru mezi 44°28′ sev. šířky a 32° 39′ vých. délky zeměp., od jihových. k severozáp. se táhnoucí, má na 4 □ m. asi 4000 ob., kteří se živí vinařstvím, rybolovem, chováním ovcí, převařováním soli. Vůbec jsou obyvatelé ostrova toho velmi přičinliví a vynikají mezi Dalmatinci pěknou zámožností. — 2) P., okr. ms na ostrově t. jm. na vých. u chobotu Valle di Zasco, má přes 2000 obyv. a přístav. — Okres P-ský měl 1857 na $5^1/_2$ □ mil 4551 obyv. v 1 msi a 8 vsech.

Pagalia Orba, jedna z nejvyšších hor na Korsice, vysoká 8100′.

Pagan Blaise François, hrabě de, franc. inžinýr, nar. v Avignonu 1604, † v Paříži 18. list. 1665. Přišed záhy na dvůr franc. vstoupil do vojska, kdež při obléhání Montaubanu ztratil levé oko. Vyznamenav se při vpádu Francouzů do Piemontska stále postupoval, až 1642 co polní maršál do Portugal poslán, kdež však úplně zrak ztratil. Navrátiv se do Paříže 1643 oddal se horlivě studiu mathematiky, historie a geografie, kterýmžto vědám i slavného potom Vaubana vyučoval. Sepsal: *Traité des fortifications* (Pař. 1645 a 1689), nejlepší až do oné doby spis toho druhu; *Théorèmes géométriques* (Pař. 1651); *Théorie des planetes* (1657); *Tables astronomiques* (1658 a 1681); *L' astrologie naturelle* (1659), a v. jiných.

Paganalia sluly u Římanův venkovské, od Servia Tullia prý ustanovené slavnosti jednotlivých dědin čili obcí venkovských *(pagus)*. Slavnosti tyto konaly se po skončené setbě v měsíci lednu ke cti bohyň Tellury a Cerery. Obyvatelé více vesnic a dvorův shromáždivše se a položivše oběti na starobylé oltáře prosili bohyně za hojnou úrodu, za odvrácení všech pohrom a nebezpečí, jichž se jest rolníku až do žní strachovati, jakož i o zachování míru. Aby se zvěděl počet obyvatelstva venkovského, musili všickni obyvatelé dědiny, žen a dětí nevyjímaje, o **p**-iích platiti po penízu. Slavnosti tyto se konaly ještě i v těch dobách, když staré rozdělení v pagy bylo již zrušeno. Zajímavý popis **p**-ií se nalézá u Ovidia *Fast.* I. 663. *Rs.*

Paganel 1) Pierre, francouz. politik, nar. ve Villeneuve d'Agen 1745, † v Lutichu 20. list. 1826. Byv 1773 na kněze posvěcen přednášel na koleji Agenské rhetoriku, načež se stal bisk. sekretářem a později farářem. R. 1776 založil v Agenu se svými přáteli Lacépedem a Lacuéem společnost hospodářskou, jakož i společnost věd a umění. Při vypuknutí revoluce stal se jejím mírným přívržencem a byl volen do národního shromáždění i do konventu, kdež s počátku pro sesazení, pak ale pro smrt Ludvíka XVI. hlasoval. Roku 1793 se oženil. Zachovav v některých depart. mnohým zajatým život byl třikrát proto před výbor pro obecné blaho pohnán, vždy však dostatečně se ospravedlnil. Po ukončení konventu stal se předsedou soudu v záležitostech zahraničných, později gener. sekretářem téhož ministerstva a 1803 odborním předsedou v kanceláři čestné legie. Byv r. 1816 co královrah z Francie vyobcován žil střídavě v Lutichu a Bruselu. Sepsal: *Essai historique et critique sur la révolution français* (Pař. 1810, 1815 a 1816, 3 sv.); *Les animaux parlants* (3 sv., Lutich 1818). — **2)** Camille Pierre Alexis **P.**, franc. spisovatel, syn před., nar. v Paříži 1797, † tamtéž 17. pros. 1859. Vstoupiv r. 1815 co dobrovolník do vojska královského obdržel již rok na to úřad advokátský, po r. 1830 místo prozatímního soudce u tribunálu sekvanského a 1832 úřad referenta v prosbách králi podávaných. R. 1834 byl za Villeneuva zvolen do komory deputovaných, kde až do r. 1846 setrval, vždy s centrum hlasuje. R. 1840 stal se gener. sekretářem v ministerstvu obchodu a orby, potom mimoř. státním radou a ředitelem orby a hřebčinců. Od r. 1848 žil v soukromí. Z jeho spisů jmenujeme *Abrégé de l' histoire romaine de Florus* (Pař. 1823); *Histoire de Frédéric le Grand* (2 sv., 1830 a 1847); *Essai sur l' établissement monarchique de Napoléon* (1836); *Histoire de Joseph II., empereur d' Allemagne* (1843 a 1852); *Histoire de Scanderbeg* (1855).

Pagani 1) Francesco, ital. malíř, nar. ve Florencii ok. r. 1531, † v Castelfiorentino r. 1561. Byl žák Maturinův, vzdělával se však později dle Michelangela. Navrátiv se do Florencie ozdobil tu palác Giuliana da Ricasoli freskami, představiv tu zejmena *Jupitera* a *Junonu* tak výtečně, že je lze pokládati za dílo Michelangelovo. Vedle toho zachovaly se od něho ještě dvě malby, z nichžto jedna se nalézá kdesi ve Francii, a ve kterých určitý a smělý sloh se jeví. — Jeho syn **2)** Gregorio **P.**, nar. r. 1558, † r. 1605, byl žák Santiho di Tito a spolupracovník Cigoliho, s kterýmž se přičinil k zavedení správnějšího slohu ve škole florentinské. Výtečná komposice krásného, ušlechtilého rázu, vznešeného, duchaplného výrazu a jemného provedení, jakož i jisté jadrnosti vyznamenávají jeho díla, pokud se tato ještě zachovala. K čelnějším z nich náležejí: jeho vlastní podobizna v galerii Ricciardi ve Florencii; malba na obmítce v kostele Santa Maria Novella tamtéž, představující *Narození Panny Marie; Smrt Heleny čili Nalezení sv. kříže*, ryté Cechim. *Mü.*

Pagani-Cesa Giuseppe Urbano, ital. básník, nar. 1757 v Belluně, † v Benátkách 22. bř. 1835. Jsa jedním z posledních representantů staré poesie ital. brojil proti reformám od Alfieriho a Montiho zaváděným. Jinak se jeho básně vyznačují plynností, vřelostí citu a dosti živou obrazností. Vydav již r. 1782 2 sv. různých básní napsal později dosti pěknou báseň *La villegiatura di Clizia* (1802) a některé tragedie: *Caio Gracco* (1808), *Nabucco* (1816), *La moglie indiana* a jiné. Jeho *Considerazioni sul teatro tragico italiano* (Flor. 1826) daly podnět k dosti živým polemikám.

Paganini Nicolo, nejznamenitější houslista, nar. v Janově 18. ún. 1784. Na housle učil se nejdřív od otce, chudého dohazovače, pak u jiných učitelů. Neobyčejné vlohy jeho jevily se velmi záhy: již v šestém roce hrál sola v kostelích, a v devátém vystoupil prvně na divadle v rodišti. V 16. roce stáří svého šel k hudební slavnosti do Luky, a odtud roznesla se sláva jeho po celé Itálii. Nato šel do Pisy a Livorna; zároveň však oddal se hazardní hře, výnos kolika koncertů prohrávaje často za jedinou noc, tak že kolikráte i housle zastaviti musel. V podobném případě když jednou dostal se až na kraj záhuby, spamatoval se a nehrál nikdy více. Při skvělém úspěchu znechutily se mu najednou housle a čtyry léta cvičil se na kytaru, načež se zase vrátil k houslím a šel do Luky (1805). Tam pobyl tři léta co dvor. houslista; mezi jinými složil a hrál dueto jen na struny *J* a *E (Scena amorosa)*, pak sonatu jen na strunu *J* (*Napoléon*); vůbec obliba jeho pro strunu *J* pochází z této doby. Ostatně již od chlapectví vyhledával nových efektů a celé dni cvičil se v jediné pasáži skoro nemožné, až ji dovedl. Od r. 1808 cestoval 19 let po Itálii, přicházeje a odcházeje náhle a nenadále, a mezi tím trávil dlouhé doby ve vší tichosti a skrytě. R. 1828 hrál ve Vídni, pak v Praze a jinde, 9. bř. 1831 v Paříži, načež cestoval v Anglii, Skotsku, Irsku, Nizozemsku a jinde, všude potkávaje se s úspěchem posud nevídaným. R. 1834 vrátil se do Itálie a † v Nizze 27. bř. 1840, byv dlouhá léta sklíčen těžkou chorobou. Mimo některé příklady štědroty (Berliozovi, slyšev jej hráti *Sinfonie fantastique*, daroval 20.000 franků) stal se z marnotratného jinocha později lakomec a skrblík; ovšem zanechal nemanželskému synu 2 mil. franků. Za doby svého květu nevzal housle mimo koncert do ruky. Ze skladeb jménem jeho vyšlých udával **P.** za pravé: 24 kapricí a etud pro housle, 12 sonát pro housle a kytaru (2 sv., *op.* 2. a 3.) a 6 kvartet pro housle (*op.* 4. a 5.). Po jeho smrti vyšly ještě jiné skladby menší ceny. — Nejen čarovnost přednesu **P**-ho a

neobyčejná jeho zběhlost byla obdivována, nýbrž i jeho zevnějšek, v němž každý něco démonického viděti se domníval. Obzvláště ale se líbila jeho hra ve flageoletu, jakož i vyvedení celých vět na struně *G*, v čemž před ním nikdo tak daleko nedospěl. Hra jeho přicházela i dobrým houslistům co něco neobyčejného, nemožného, nadpřirozeného; a sice nejen ze se rozličných hmatů a uměleckých kousků tý-la, nýbrž, a to zvlášť bylo obdivováno, že uměl z houslí tak rozmanité zvuky vyluzovati, jakýchž se nikdo do houslí nedomníval. Zvlášť si liboval v příkrých protivách; posluchač domníval se slyšeti hned zvuky andělské hned démonické. Avšak nejen po sobě nýbrž i současně uměl z houslí s sebou kontrastující zvuky vyluzovati. Mezi bouřlivými zvuky ozývaly se něžné, lkající a jiné, které s oněmi kontrastovati mohou. Při hře odcizil se všemu světu, i zařídka struny na houslích jinak nežli jak obyčej v čistých kvintách ladíval. — Ze skladby *Karneval Benátský*, již houslista Ghys po poslechnutí sepsal a vydal, lze nejlépe na povahu P-ho hry, jakož i osoby jeho co umělce souditi. V ní se obrazí všecka originálnost jeho fantasie, jakož i z ní čísti lze, v čem technická stránka umění jeho záležela. *Zř.*

Paganismus, lat. pohanství.

Pagano Francesco Mario, slovutný ital. publicista, nar. v Brinze v Neapolsku 1748. Přišed na studie do Neapole seznámil se tam v domě učeného Grimaldiho s mnohými literáty, a sotva 20 let stár byl jmenován supl. profesorem morálky na universitě Neapolské, v kteréž době také první své dílo *Politicum universae Romanorum nomathesiae examen* (Neapol 1768) Leopoldovi, velkovévodovi Toskánskému, věnoval. Obdržev r. 1787 stolici práv byl od vlády vyzván, aby podal návrh o reformách v soudním řízení trestním, načež jal se vydávati své *Considerazioni*. Ve svém hlavním spisu, jenž pod jménem *Saggi politici* 1783—92 vycházel, pojednává o nejdůležitějších otázkách zřízení společenského, přiznávaje se k franc. ideám XVIII. stol., začež také z bezbožnosti a atheismu obviňován byl. Znechutiv si pak studia filosofická jal se psáti tragédie, jenž však se žádným úspěchem se nepotkávaly; za to však se šťastným výsledkem hájíval nešťastníky, jenž před nově zřízenou státní juntu poháněni byli, až konečně sám pro svou horlivost a přímost uvězněn a teprv po 13 měsících beze všeho soudu na svobodu propuštěn byl, načež do Říma a odtud 1798 do Milána odešel. Když mezi tím franc. generál Championnet do Neapole vtrhl a tam republiku Parthenopskou založil, byl P. zpět povolán a členem prozatímné vlády jmenován; když však brzy se všech stran na republiku útokem se hnalo, měl P., co horlivý její obrance, po všeobecné kapitulaci do Francie býti dopraven; smlouva nebyla však dodržena a P. k smrti odsouzen a 6. říj. 1800 v Neapoli popraven. Připomenouti ještě sluší jeho pěkné dílo *Principi del codice penale* (Neapol 1806).

Pagasai, starod. pobřežní m. v thes. krajině Magnesii nad zálivem P-ským (nyn. Volským), přístaviště města Fer, kdež se sešli plavci argonautští a kde Jason vystavěl svou loď. Podnes tu viděti zbytky města.

Pagat v. Taroky.

Page [pédž] William, malíř americký, nar. v Albany v Novoyorsku 23. led. 1811. Vyučiv se u Herringa, malíře podobizen, umění malířskému, stal se žákem S. F. B. Morsea, prvního předsedy národní akademie v N. Yorku, jejímž členem se P. později stal. Mimo podobizny, jimiž sobě získal veliké uznání, maloval P. také několik obrazů historických, mezi nimiž byly *Svatá rodina* (nyní v Bostonském Athenaeu), *Poslední návštěva ženy u odsouzeného manžela* a *Pacholetství Jindřicha IV.* Dav se rozvésti s první manželkou oženil se P. podruhé a usadil se v Bostoně, kdež vymaloval veliký počet podobizen, načež se vrátil do N. Yorku a po dvou letech se odebral do Evropy i bydlel 11 let ve Florencii a Římě. Za svého pobytu v Itálii vymaloval podobizny mnohých vynikajících Angličanův i Američanův, pak dvě *Venuše*, *Mojžíše a Aarona na hoře Horeb*, *Útěk do Egypta*, *Nemluvně Bakcha* a j. Jeho kopie Titianovy jsou tak podobny originálům, že jedna z nich skutečně jmína byla ve Florencii za takový. Od té doby, co se vrátil do N. Yorku, odbýval P. řadu přednášek o umění a vydal *New method of measuring the human body.* P. spojuje s hlubokou známostí umění též neobyčejnou zručnost technickou, a k nejlepším jeho pracím náležejí *Podobizna W. L. Ganisona* a *Ruth a Naemi.*

Pagès [pažé] **1)** Pierre Marie François, vikomt de, franc. plavec, nar. v Toulouse 1748, vstoupil co praporečník do služby námořské a vypraviv se 30. čna 1767 z Francie přibyl 28. čce do Nového Orléansu, odkud po řece Mississipi do vnitř země se vydal, pak ale se obrátiv dílem po pevné zemi, dílem v indiánských loďkách po moři k Mexiku zamířil, kamž, vykonav asi 600 mil cesty v pustinách amerických, 28. ún. 1768 přibyl, pilně si všímaje věcí přírodnických, podnebí, mravů a průmyslu všech krajin a zemí, kterými se ubíral. Z Mexika zamířil do Akapulka a odtud na Manilu, kamž však pro nepříznivý vítr teprv 15. říj. dorazil, načež dále směrem západním do Indie se vydav navštívil Batavii, Bombay, Maskat, Basoru, Damask a Libanon, až konečně 5. pros. 1771 v Marsilii přistál, co zatím doma z listiny důstojníků námořních jako uprchlík vymazán byl; královským však vynešením ze dne 9. bř. 1772 bylo opatření toto zrušeno. Roku následujícího účastnil se druhé výpravy Kerguelenovy (v. t.) do zemí australských, načež sám ministru námořnictví memorandum podal, v němž plán o zamýšlené výpravě k sev. točně podrobně vylíčil. Obdržev svolení vyplul 16. dub. 1776 na lodi, k lovení velryb určené, musil však, jsa již jen 160 mil od sev. točny vzdálen, pro příval ledu se vrátiti, načež 15. srp. t. r. v Amsterdamu přistál. Popsání těchto tří cest vydal P. pod názvem: *Voyages autour du monde et vers les deux pôles, par terre et par mer, pendant les années 1767—76* (Pař. 1782, 2 sv.), dílo velmi hledané a do cizích jazyků hojně překládané. Odebrav se na St. Domingo byl na lodního kapitána povýšen, křížem sv. Ludvíka vyznamenán a v led. 1782 na odpočinek dán; při vzbouření však tamějších černochů byl r. 1793 usmrcen. Královské námořní akademii, jejímž členem byl, podal spis *Réflexions sur les vents d'est qui régnent entre les tropiques, sur les pluies et le ciel serein dans ce parallèle et les circonvoisins.* — **2)** François Xavier P., franc. spisov., nar. v Aurillaku 1745, † v Paříži 21. pros. 1802. Přišed záhy do Paříže ztratil později následkem revoluce příspěvky, jaké z nouze z domova dostával, načež jal se spisovati romány, naskrz jen ceny prostřední. Šťastnější byl ve spisech historických, jako: *Tableaux historiques de la révolution française* (3 sv., Pař. 1791—94); *Histoire secret de la revolution française* (7 sv., 1796—1802); *Nouveau voyage autour du monde, précédé d'un voyage en Italie* (3 sv., 1797). Taktéž se mu připisuje *La France republicaine*, báseň v 10 zpěvích, a *Histoire du cousulat de Bonaparte* (3 sv., 1803). — **3)** Jean Pierre P. de l'Ariége, franc. státník, nar. v Seixu, depart. Ariégském, 9. září 1784, stal se již v 20. roce advokátem v Toulousu

a členem tamější akademie, do jejichž *Memoires* rozličnými články přispíval. R. 1811 byl jmenován cís. prokurátorem v St. Gironsu, kterýž úřad však za druhé restaurace ztratil a do Angoulêmu internován byl. Přišed pak r. 1816 do Paříže spojil se s náčelníky strany svobodomyslné a byl po sobě redaktorem žurnálů *La Minerve, Constitutionnel, La Renommée, Courrier français* a *La France chrétienne* (1827), taktéž redigoval *Encyclopédie moderne.* Po revoluci 1830 zasedal v komoře deputovaných za kolej St. Gironskou až do r. 1842, teprv r. 1847 opět volen byl za kolej Toulouskou a vždy věrně držel s oposicí. R. 1848 volen byl v depart. Hornogaronnském do shromáždění ústavodárného, kdež co člen komise pro vypracování ústavy zdárně působil. Od r. 1849 žije v soukromí. Mimo více brožur polit. sepsal: *Principes généraux du droit politique* (Pař. 1817); *De la responsabilité ministérielle* (1818); *De la censure* (1827, v několika měsících 3 vydání).

Paget [pedžet] v. Anglesea.

Paggi [padži] Giovanni Battista, ital. malíř, sochař, stavitel a spisovatel, nar. v Janově r. 1556, † r. 1629. Byl žák Luky Cambiasa a vzdělával se dále obcováním s Kašparem Forzanim. Avšak mnohému, jako ku př. architektuře a perspektivě, učil se pouze z kněh. Poněvadž jeho otec co úd šlechtické rodiny výtvarné umění měl za sprosté a syna k obchodu ustanovil, bylo tomuto s mnohými překážkami zápasiti. Pro spáchanou jakousi tajemnou vraždu byl navždy ze země vyobcován a našel ve Florencii zaměstnání u Francesca a Ferdinanda de' Medici. Přese všechen odpor jeho krajanů, kteří na jeho slávu byli žárliví, podařilo se mu s podporou jeho bratra, slovutného právního zástupce, jakož i dožete Doria, po dvaciti letech zase se navrátiti. Hlavní ráz jeho prací byly ušlechtilost ve tvářích, jako vůbec jemnost a líbeznost, k nimžto později přidružila se i jadrnost. K prvějším jeho malbám náležejí *Sv. rodina* v kostele degli Angeli ve Florencii a *Sv. Kateřina* v kostele S. Maria Novella tamtéž; k pozdějším pak *Proměnění Páně* v kost. Sv. Marka u dominikánů a troje výjevy z *Umučení Páně* v kartuziánském klášteře (La Certosa) u Pavie. Jeho práce v Janově, po jeho návratu zhotovené, nejsou stejné ceny. Za nejzdařilejší pokládá se *Vraždění dítek betlemských* v palazzo Doria. **P.** sepsal též pojednání o malířství (*Definizione e divisione della pittura*, Genova 1607), v němž dokazoval, že vše, cokoli Lomazzo o umění uveřejnil, lze na několika stranách podati. *Mü.*

Pagi [paži], rodina provençálská, z níž někteří údové o církevní historii chvalně se pokusili. **1)** Antonín **P.** starší, františkán, nar. v Rognesu v Provenci 1624, † v Aixu 1699, sepsal *Critica historico chronologica in annales Baronii*, jež v Antverpách 1705 ve 4 sv. Fol. vyšla. — **2)** František **P.**, nar. 1654 v Lambesce, zemř. 1721, synovec předešlého, sepsal historii papežů až do Eugenia IV. (*Breviarum hist. chronol.-critic. illustriora Pontificum Romanorum gesta etc. complectens*, Antwurpii 1717—1727, 4 sv. in 4.). — **3)** Antonín **P.**, mladší, pokračoval v této historii až do smrti pap. Řehoře XIII. ve dvou dalších dílech (Antw. 1753). Ganganelli (později papež Klement XIV.) složil k pátému dílu alfabetický a chronologický seznam.

Pagina (lat.), stránka listu v knize; **p**-novati, stránkovati, naznačiti stránky číslicemi.

Pagnini [paniny] Luca Antonio, ital. učenec, nar. v Pistoji 15. led. 1753, † v Pise 21. bř. 1814. Vstoupiv 1753 do řádu karmelitů v Mantui stal se později ředitelem noviciátu téhož řádu v Parmě a učitelem řečnictví, r. 1806 prof. lat. básnictví na universitě Pisánské a 1813 kanovníkem při kathedrále v Pistoji. Pro dokonalou známost klas. literatury byl v přátelském spojení s mnohými ital. učenci, jakož i mimo to znal se ve fysice, mathematice, hebrejštině, a též pěkné básně s velikou elegancí psal. Jeho hlavní spisy jsou: *Poesie bucoliche italiane, latine e greche* (Parma 1786); *Theoria rectorum parallelorum* (t. 1783); *Epigrammi morali cento* (t. 1799); mimo to mnoho překládal z Anakreona, Theokrita, Moscha, Biona, Kallimacha, Epikteta, Sapfo, Hesioda a jmenovitě Horácovy *satiry* a *epištoly*, za kterýž překlad od akademie de la Crusca, jejímž členem byl, r. 1813 cenou poctěn jest.

Pagnino, lat. Pagninus Sanctes, ital. orientalista, nar. ok. r. 1470 v Luce, † 1536 v Lyoně. Vstoupil k dominikánům, stud. ve Fiesoli, kde též Savonarola učitelem jeho byl, a vynikl v theologii a jazycích orientálských. Nastoupiv kazatelskou dráhu byl velmi oblíben a čítal záhy mnoho konvertitů. Lev X. povolal ho pak do Říma na nově zřízenou stolici jazyků orientálských; r. 1522 provázel papežského legata do Avignonu a roku 1525 usadil se v Lyoně. Jeho práce s chvalou i hanou posuzovány byly dle rozličných náhledů jednotlivých posuzovatelů. Jsou to překlad *písma sv.* (v Lyoně 1528), o němž přes 30 let pracoval; *Thesaurus linguae sanctae* (t. hebrejštiny t. 1529, a j., u výtahu v Antv. 1616); *Isagoge ad litteras sacras* (t. 1528); *Hebraicarum institutionum libri quatuor, ex rabbi D. Kimchi* (t. 1526) a j.

Pagno [paňo] di Lapo, Partigiani, italský sochař a stavitel z Fiesole. Byl žák Donatův a Michelozzův. Dle návrhu tohoto posledního provedl v kostele servitův ve Florencii nádhernou mramorovou kapli Nunziaty (*Zvěstování P. Marie*) pro Petra de' Medici. Dále stavěl v Bononii palác Bentivoglio, k němuž položen základ r. 1460. *Mü.*

Pago v. Pag.

Pagody (z indického *bhagavati*, svatý dům, svatyně) nazývají se o sobě stojící chrámové jihoasiatských národův, obzvláště Indův, co protiva k tak zvaným podzemním č. jeskyňovým chrámům. Stojí na otevřených, obelisky, sloupy neb i jin. budovami opatřených místech a vypínají se obyčejně ve způsobu štíhlých pyramid stupňovitě vzhůru se zaokrouhleným, kupolovitým vrcholem, jsouce zevně i uvnitř nesčíslnými řezbářskými ozdobami pokryty. Sochy bohův, kterýmž se též říká **p.**, a jichžto se též v každé **p**-dě valný počet nachází, jsou nejvíce z pálené hlíny, ostatně neforemně, beze zvláštního výrazu utvořeny, buď nahé neb oděné, častěji bohatě pozlacené, ve stojící nebo sedící postavě a tu s podloženýma nohama, někdy v kolosální velikosti. Podle těchto postav nazýváno i ony neforemné figurky s pohyblivými hlavami a rukama **p**-mi, jakýmiž se v čase rokokovém zdobily skříně, krby a p. Nejslavnější indické **p.** nacházejí se v Benaresu, Madhuře, Džagernatu, Tandžoře a Tričenguru (poslední dvě vyobrazeny v *Názorném Atl.* tab. 1., č. 2—3). *Mü.*

Pagurus, rak poustevnický, rod raků desítinohých (*Decapoda Macrura Paguridea*), má měkké břicho, jež skrývá v skořápce plži, kterouž stále za sebou vleče, vyměňujíc ji, je-li potřeba, za jinou větší. Z mnohých rodů jmenujeme jenom **P.** *Bernhardus*, na prst dlouhý a na palec tlustý, klepeta jeho posázeny jsou malými ostny, pravé klepeto jest větší než levé; žije ve všech evropských mořích. **P.** *angulatus* má také pravé klepeto větší; v moři Středozemním. **P.** *antiquus*, vyhynulý rod, nachází se v zeleném pískovci u Chřibské a Lanškrouna v Čechách velmi zhusta.

Pahang čili Paang, malajský stát na vých. straně

poloostrova Malaky, má 700 □ m. s 20.000 ob. a hl. městem t. jm., které jest bídná hromada chatrčí, naproti níž leží vesnice obydlená od Číňanův. Pobřeží má několik pěkných zálivů a četné ostrůvky, z nichž jest velká část lesnatá. P. jest hornatý, a některé nejvyšší vrcholy dosahují 3221′ výše. Splavné řeky jsou Pahang a Indau, ale jen lodice tuzemců se po nich plaví. Nalézá se zde železo, zlato a cín; pobřeží má krásné lesy, ale vnitřek jest posud neznámý. Vyváží se zlato, cín, dříví k stavění, gutta perča. Obyvatelstvo se skládá z Malajů civilisovaných i divokých, několika kmenů vých. černochův a asi 3000 Číňanů. Radža závisí dle jmena od sultána Džohoreského.

Pahlen, von der, starý šlechtický rod livonský; Jan Kartenson P. byl plukovníkem ve vojsku švédském r. 1679 a povýšen za barona. Když Livony připadly Rusům, přešel také P. do služby ruské, a jeho četní potomci jsou baroni von der P., dosud v Livonech žijící. — Mocnější jest jiná větev P-ů, která od r. 1799 hraběcí jest a statky své zvl. v Kuronsku má. Z této pocházel **1)** Petr P., pověstný zradou na caru Pavlu I. (v. t.) spáchanou r. 1801. Byl před tím správcem Kurlandu, kterýž úřad mu pak jen dle jména ponechán byl; P. ustoupil však do života soukromého a † 1826. Z pěti jeho synů zvláště následující tři se vyznamenali. — **2)** Pavel Petrovič hr. P., † 1836, ruský generál, byl výtečný válečník. — **3)** Petr Petrovič hr. P., generál jízdy a gen. pobočník císařův, náleží mezi nejslavnější vojevůdce ruské. Nar. 1778, † 1. kv. 1864 v Petrohradě. Již 1790 vstoupil do gardy a 1792 byl rytmistrem v Orenburském pluku, bojoval 1796 co major pod Subovým proti Peršanům, byl účasten dobytí Baku, a 1800 stal se generálmajorem. Rychlé toto postupování v hodnostech způsobila mu přízeň, se kterou car Pavel otci jeho nakloněn byl a za níž tento tak hanebně se odměnil; P. však hleděl vlastními zásluhami této důvěry hodným se státi, zejmena v r. 1806 a 1807 šťastným útokem své jízdy v bitvě u Golymina, odvážnou operací, kterouž Francouzům do zad vpadl, několik set vojska a zavazadla knížete Porte-Corva zajal, pak v bitvách u Jilové, Heilsbergu a Friedlandu. Neméně vyznamenal se r. 1812 v čele jedné jízdní brigady, se kterouž kryl pochod prvního armádního sboru z Vitebska do Smolenska a útok nepřátelský u Kazuračeva odrazil. R. 1813 raněn jest u Löwenberga a za své přičinění u Lipska dostal kříž řádu Marie Teresie. S velkou armádou přešel pak přes Rýn, vyznamenal se u Brienne vzav nepříteli osm děl, a vedl přední voj Wittgensteinova sboru od Troyesu k Nangisu; zde však od mocnějšího nepřítele 17. ún. 1814 poražen jest a 2500 mužů a 11 děl ztratil. Ale porážka tato neučinila ujmy pověsti jeho, když se shledalo, že tu proti svému náhledu podle rozkazu Wittgensteinova jednal, a u Bar-sur-Aube, Fère-Champenoise a zvláště u Paříže, kde se svou jízdou od studentů polytechniky bráněné Barrière-du-Trône dobyl, napravil, co by se mu za poklesek bylo počítati mohlo. R. 1815 velel jednomu sboru jízdy a po delším pobytu v Paříži vrátil se do Ruska. R. 1823 musel ustoupiti na odpočinek, ale brzo zase nastoupil, stal se tu 1827 generálem jízdectva, a 1829 velitelem druhého sboru pěchoty v tur. válce, kde zvláště k vítězství u Kulevče přispěl. Na to co velitel prvního sboru v únoru 1831 do Polska vtrhl, bojoval u Grochova, Mińska a Ostrolenky, a útokem na Wolu rozhodl dobytí Varšavy. R. 1834 stal se státním radou a opustiv službu vojenskou stal se v pokročilém už věku diplomatem, jsa vyslancem ruským na dvoře francouzském od r. 1835 měl tam nahraditi obratného Pozzo di Borgo; dobyl si sice všeobecné vážnosti, ale novou dynastii nemohl spřáteliti s dvorem ruským. R. 1841 jest odvolán odtud, 1847 po smrti knížete Vasilčikova stal se generálním inspektorem jízdectva; r. 1862 vstoupil na odpočinek. — **4)** Fridrich Petrovič hr. P., ruský státník a diplomat, bratr před., nar. 1780, † 1863. Sloužil s počátku v ruské gardě, pak dráhu diplomatickou nastoupiv byl vyslancem ruským v Washingtoně, Rio-Janeiře a Mnichově, a podepsal s hr. Orlovým co plnomocník ruský mír Drinopolský 14. září 1829. Nějaký čas byl též gubernátorem Chersonským, a na sklonku života svého sloužil v ministerstvě zahraničných záležitostí a byl členem státní rady. — **5)** Karel Magnus, svob. pán P., ruský generál, nar. 1778, † 1. čna 1863. Vstoupiv záhy do služby vojenské byl účasten válek 1807 a 1812, vyznamenal se 1813 u Lüneburgu, byl pak nějaký čas v službě civilní, 1830 stal se generállieutenantem a guvernerem v Rize, Livonsku, Estonsku a Kuronsku, 1831 stál se zvláštním sborem na hranicích kuronských, aby odtud povstalce polské vytiskoval, 1843 stal se generálem jízdy, a 1845 odvolán do říšské rady do Petrohradu a na jeho místo za místodržitele Baltických provincí dosazen Starorus, když car Mikuláš v zemích těch živel ruský rozšířiti a sesíliti hleděl.

Pahráně v. Pakrystal.

Pache [paš] Jean Nicolas, franc. politik, nar. v Paříži 1746, † v Thin le Moutier v depart. Ardennském 18. list. 1823. S počátku byl P. učitelem dětí maršála de Castries, jehož protekcí stal se prvním sekretářem v ministerstvu války; byv potom přidělen intendanci loďstva Toulonského, stal se gener. dodavatelem zásob potravních pro vojsko námořní, jakož i dozorcem král. domu za ministerstva Neckerova. Vzdav se však všech těchto úřadů odešel do Švýcar, odkud teprv za ministerstva Rolandova 1792 do Paříže se navrátil a nejdříve v ministerstvu nitra, pak v ministerstvu války pracoval, až 18. října 1792 vlivem Girondinů na místě Servana sám ministrem války se stal; poněvadž ale zjevně s montagnardy držel, byl již 2. ún. 1793 opět působením a k návrhu Girondinů, jenž posud v konventu většinu měli, úřadu svého zbaven, touž dobou však za maira Pařížského zvolen, v kterémž postavení pak veliké měl účastenství v opatřeních 31. kv. a 2. čna na záhubu Girondinů provedených. Po pádu Dantonově byl i P. do vězení uvržen, odkud teprv po pádu Robespierre ově unikl, načež v soukromí na svém statku žil pracuje na velikém díle o metafysice, které však nedokončeno v rukopise zůstalo.

Pacheco [pačeko] **1)** Francisco, malíř, spisovatel a básník španěl., nar. v Seville r. 1571, † tamtéž r. 1654. Byl žákem Luize Fernandeza tamtéž, avšak studoval s obzvláštní horlivostí díla Rafaelova, jak dalece mu tato byla přístupná. R. 1611 odebral se k dalšímu vzdělání svému do Madridu, Toleda a Eskorialu. Po svém návratu založil v Seville školu, kterouž mezi jin. navštěvoval též jeho zeť, proslulý později Diego Velasquez (v. t.). R. 1618 nařízeno mu tribunálem inkvisice, by bděl nad čistotou a slušností kostelních a vůbec veřejných maleb. R. 1623 šel s řeč. zetěm svým opět do Madridu, by tam další studie konal. V prvější době své přidržoval se více přísného směru italského, pročež byl velmi určitý ve svých obryseeh a jen trochu suchopárný ve své barvitosti; avšak později oddal se zcela naturalismu. Ve svých stropních malbách v domě Pilatově v Seville představil mythologické výjevy ve způsobu italském, plné

postav v silném skrácení. Jeho obraz ze života Petra Nolaska v museu Sevillském blíží se zase více naturalismu. Z dalších jeho prací zasluhuje býti ještě uveden *Mojžíš, ze skály vody vyluzující*, v obrazárně kníž. Esterhazyho ve Vídni. Jeho *Tratado de las pinturas sagradas* považují někteří za dílo jesuitův, s kterýmiž **P.** byl velmi spřátelen. Jeho básně, zvláště pak jeho *nápisové* se velmi chválí. *Mü.* — **2)** Joaquin Francisco **P.**, spis., žurnalista i státník špan., nar. v Eciji v prov. Seville 22. ún. 1808. R. 1833 stav se advokátem usadil se v Madridě a jal se vydávati s Gerezem Hernandezem a Bravo-Murillem *Boletin de jurisprudentia y legis lacion* (4 sv. 1835—9). Po mnohá pak léta byl **P.** členem kortesů a 1847 byl na krátko i státním ministrem. R. 1851 zastával se ústavy proti Sartoriusovi a 1854 vstoupil opět do ministerstva, r. 1855 byl poslán do Říma za vyslance a roku násl. zavítal v tomže úřadě do Anglie, odkudž však byl odvolán, když Narvaez nabyl opět moci. R. 1860 dostal se **P.** za vyslance do Mexika, odkudž jej vláda Juarezova poslala nazpět r. 1861. **P.** seps. dvě dramata: *Alfredo* a *Las infantes de Zara*, svazek *básní*, *Dějiny kortesů r. 1837*, *Přednášky o trestním právě* a *Dějiny kralování Marie Kristiny.*

Pachelbl z Gehagu, starožitná rodina patricijská, v Chebsku již v stol. XIV. usedlá, držela zvl. také zboží sošovní a lenní v Chebu městě, kdež se již r. 1420—1460 připomíná Oldřich **P.** jakožto zámožný a vážený tamní soused. Ku konci XV. a na začátku XVI. stol. rozšířili se **P**-ové v celém okolí Chebském, v Sasku a Falcích, a nabyli majestátem od císaře Karla VI. dne 3. čce r. 1528 v Špýru daným, hodnosti erbovní, aby mohli užívati štítu modrého a v něm pelikána zlatého, prsa rozrývajícího sobě zobákem, a přišli také v držení rozličných statků zemských a manských, ku př. Gehagu, Pohradu, Herlosu a j. Okolo r. 1550—61 žil Volf Adam st. **P.**, jenž oddav se vyšším studiím navštívil akademie zahraničné, putoval po cizích zemích, byl roku 1570 při dvoře arciknížete Karla Rak., a později při dvoře cís. Max. II., a znaje se výborně v klasických a téměř všech evrop. jazycích a věcech diplomatických konal důležité služby jakožto orator při vyslanství sv. p. Breunera při dvoře sultána Tureckého. Vrátiv se do vlasti své usadil se v Chebu a spravoval tam rozličné úřady, jmenovitě od roku 1600 úřad purkmistrovský po drahně let. Pro své služby, domu Rakouskému výše 40 let činěné, povýšen byl i s potomky svými majestátem, od cís. Rudolfa 19. června 1610 daným, do stavu šlechtického a nadán titulem z Gehagu, dle statku rodině té náležitého. Zemřev r. 1620 zůstavil syna Volfa Adama, který byl tolikéž muž vzdělaný, spravoval tudíž také rozličné povinnosti obecní a byl po smrti otce svého (od r. 1621—29) tolikéž purkmistrem v Chebu; že při reformaci chebské r. 1628 nechtěl přistoupiti k víře katolické, musel se r. 1629 i s manželkou svou Voršilou vystěhovati do Vunsidlu. Když pak r. 1631 Sasové do Chebska vtrhli a města se zmocnili, vrátil se **P.** s jinými emigranty zpět, jsa vůbec v podezření, že byl, chtě se katolíkům a císařským vymstíti, Sasy ke vpádu do Čech a Chebska povzbuzoval; avšak opustil brzo zase rodiště své, odtáhnuv s posádkou saskou, když ona v květnu r. 1632 města a pevnosti Chebské císařským postoupila. — Rodině **P**-ově a jmenovitě Alexovi **P**-ovi náležel tehdáž také v Chebě dům veliký, na náměstí vedle lékárny; do domu tohoto přijel dne 24. ún. 1634 u večer ve 4 hodiny Albrecht vévoda Fridlandský; přibyv tehdáž na pochodu svém z Plzně do Chebu ubytoval se v něm i s pánem Trčkou a Kinským a jich manželkami, a byl v tomto obydlí svém v noci 24—25. ún. t. r. od vrahů, skrze setníka V. Deveреusa najatých, násilně o život připraven. Vraždou tou stal se dům tento tak pověstným a strašlivým, že na to nikdo v něm nechtěl přebývati, až se pak r. 1635 jesuité v něm usadili a r. 1642 jej i zakoupili; r. 1706 převzala obec chebská dům tento, prodala jej však zase osobám soukromým. — Adam Volf **P.** žil mezi tím ve Vunsidlu, těžce nesa své vyhnanství, a vybízel neustále vojsko švédské, aby se zmocnilo krajiny Chebské; r. 1647 v červnu vtrhli konečně Švédové pod Wranglem do Chebska, zmocnili se 18. června t. r. města Chebu, zpustošivše celé jeho okolí a jmenovitě také statek Gehag, Arnoštovi Ottovaldovi (v. t.) tehdáž náležitý. Volf Adam **P.** vrátil se s ostatními emigranty opět do Chebu a vymohl toho, r. 1649 9. říj. že Švédové město a pevnost Chebskou jen pod tou výminkou císařským postoupili, že tamní evangelíci budou moci bez překážky tam provozovati své náboženství; svoboda ta byla ale již r. 1650 jim opět zastavena, a evangelíci viděli se nuceni buďto přistoupiti k víře katolické, anebo město opustiti. Často jmenovaný Volf A. **P.** zavraždil prý se pak ze zoufalství sám kdesi v lese u Vunsidlu. — Rodina **P**-ova květla nic méně na to v několika větvích v Sasích, Bavořích a Prusích, a držela tam rozličná zboží i úřady veřejné. Jmenovitě v polovici minulého století žil při dvoře falckraběte Zweibruckého Jiří Vilém **P.**, jemuž císař Frant. I. dne 4. srp. 1759 starožitné šlechtictví a erb potvrdil, a jehož potomci až podnes v zemích pruských pozůstávají. *Ra.*

Pacher 1) Michael, řezbář a malíř, nar. v Bruneku v Tyrolsku, květl ve druhé polovici XV. století. Zdařilé dílo od něho nachází se ve Sv. Wolfgangu u jezera téhož jména v Solnohradsku, a sice oltář z r. 1481, sestávající z pomalované řezby, *korunování Panny Marie* představující. Hlavní části jiného, r. 1471 tímtéž umělcem provedeného oltáře lze viděti v kostele Griesském u Meranu. *Mü.* — **2)** Josef Vojtěch **P.**, nar. v Doubravicích na Moravě 28. března 1816, odešel do Vídně, kdež se u Halma vycvičil na klavír a pak dlouhá léta sám vyučoval. **P.** složil mnoho kusů salonních, z kterých některé byly velmi rozšířené; asi 50 vyšlo jich tiskem.

Pacho Jean Raimond, franc. cestovatel, nar. v Nizze 3. led. 1794, zemř. v Paříži 26. led. 1829. Vystudovav na koleji v Tournonu navštívil Itálii a r. 1816 přišel do Paříže, hlavně kreslením a botanikou se zabývaje, načež r. 1818 do Alexandrie v Egyptě odešel, kdež u bratra svého, jenž tam byl kupcem, prostředků na cestu po Egyptě nabytí doufal. Byv ve své naději sklamán navrátil se do Paříže, odkud teprv r. 1820 přispěním jednoho franc. kupce do dolního Egyptu se vydal, kde botanickou sbírku si zakládal a tamější pomníky pilně kreslil, jakož i v létech 1824 až 25 oasy africké a Cyrenaiku proskoumal, začež jest od společnosti geografické cenou poctěn. Jsa od dávna povahy melancholické sám životu svému střelnou ranou konec učinil. Mimo články v *Nouvelles Annales de voyages* a v *Bulletin de la société de géographie* vydal popsání své cesty pod názvem *Relation d' un voyage dans la Marmarique, la Cyrénaique, et les oases d' Audjelah et de Muradeh* (Pař. 1827—29).

Pachometer (řec.), tloušťkoměr, nástroj Benoitem vynalezený k měření tloušťky skla zrcadlového.

Pachomius sv., vojín, nar. okolo r. 292. Dav se za cís. Konstantina na víru kř. obrátiti vydal

se na poušť Thebaiskou, kdež roztroušené poustevníky shromáždiv jal se s nimi dle pravidla jim zavřeného společně žíti. Poustevníci tito společně žijící slouli Coenobité. Bylo jich tolik, že je na 24 zástupy rozdělil. Shromáždivali se však toliko k modlitbě, k službě boží a k jídlu. Živili se prací rukou svých, a s té i pro chudé ustřádati musili. Později vystavěl P. na nilském ostrově Tabenně první klášter, stav se takto zakladatelem klášterního života a mnišských řádů. Pamětihodno, že ve své řeholi čtení písma a přijetí kněze do řádu zapověděl, aby hrdost, závist a rozbroj na vždy vzdálil. Sestra jeho něco vzdáleněji od mužského tobo kláštera takovýtéž ženský řád založila. P. r. 340 na Tabenně skonal, maje prý tenkráte k 9000 bratří řeholních. Než řehole sv. Basilejem na východě a sv. Benediktem na záp. založené odňaly znenáhla všecky údy coenobiím sv. P-la.

Pacht v. Nájem.

Pachta z Rájova *(Rayhofen)*, jméno hraběcí rodiny české. Původce její byl Jan P., měštěnín města Horšova Týna, který od císaře Ferdinanda III. 4. led. 1628 vládyctvím obdařen a predikátem z Rájova nadán jest. S manželkou svou Annou Strojetickou ze Strojetic měl mezi jinými syna Jana mladšího, kterýž s Annou Šindlovnou z Eberhartze opět syna Daniele Norberta zplodil. Tento Daniel, jehož strýc Krištof Karel P. z R. co primator nového města Pražského 27. list. 1690 v Praze zemřel, měl panství Ronšperk, jako i statky Bosyni, Byšice, Chcebuz a Brocno v Čechách a Holzmühle na Moravě, byl JMC. radou a nejprvé tajným sekretářem při dvorské kanceláři české, potom král. místodržícím, purkrabím kraje Hradeckého a soudcem zemským. Byv 7. čce 1654 povýšen do stavu rytířského rodů starožitných v království Českém a zemích připojených † v Praze 3. února 1682, maje věku svého 73 let. Jeho první manželka Ludmila Eusebie byla dcera známého rady při apelacích a zemského podkomořího Rafaele Mnišovského z Sebuzína a † ve Vídni 2. dub. 1659; druhá, Mechtilda, dcera císařského nejvyššího Jana Rudolfa z Haysteru, prvé ovdov. svob. paní Bredovská, měla po otci statek Valtinov a † v Praze 27. ún. 1684. Jeho synové byli Václav František, Karel Daniel, Jan Anton, Arnošt Josef a Jan Joachim; z dcer provdala se starší Anna Feliziana († 12. list. 1718 v 71. roce věku svého) za Matiáše svob. pána z Vunšvic, jemuž se skrze ni panství Ronšperské dostalo, mladší dcera Marie Aloisie Eusebie vstoupila do kláštera panenského v Doksanech, kdež dostala jméno Mechtilda a stavši se 1726 převořiší 1727 zemřela. Synové kromě Antona došli 25. srp. 1701 povýšení do stavu svobodných pánů starož. v král. Českém. Václav, kterýž měl po otci Byšice, prodal je 1713 a † v Radujni 15. ún. 1714, maje věku svého 50 let; s manželkou Zuzanou, roz. hrab. Čabelickou, zplodil byl syny Jana Václava, Josefa Joachima, Ferdinanda, Daniele a Václava Jeronyma, kteří jednak do stavu duchovního (Václav zejména do kláštera theatinského v menším městě Pražském) vstoupili, jednak bez dědiců zemřeli. Anton, jemuž se po otci dostal moravský statek Holzmühle, uvázal se též v statky Střítež a Štoky (v Čásl.), jež byl Ferdinand svob. pán z Bukova jemu a bratřím jeho odkázal, načež se, obdržev k tomu povolení císařské 7. bř. 1689, z Ráj. a z Bukova nazýval. Na Moravě koupil ještě statky Šlapanice a Jiříkovice, 1708 Beranov a 1713 Dalešice; Valeč, 1712 koupený, prodal opět již 1714. Zemřel co JMC. rada, soudce a nejvyšší písař zemský markr. Mor. v Brně 9. říj. 1717, maje věku svého 49 let. Jeho synové a dědicové František Anton a Anton Karel, z nichž onen dostal Střítež, Štoky, Holzmühle a Beranov, tento Dalešice, povýšeni jsou 10. ún. 1718 do stavu svobodných pánů starožitných a 19. října 1721 do stavu hraběcího v král. Českém. Šlapanice a Jiříkovice, ježto drželi společně, prodali 1727; týmže spůsobem byl se Anton již 1724 vzdal panství Dalešického. Oba bratří sešli bez potomků. Strýcové jejich Karel, Arnošt a Joachim byli zároveň s nimi povýšeni do stavu hraběcího dosáhli. Karel, pán na Chcebuzi, po delší čas hejtman kraje Litoměřického, zdědil 1720 po Arnoštovi Jaroslavovi Schützovi z Leypoldsheimu statky Citoliby a Divice a † ok. 1729 bezdětek. Arnošt, pán na Bosyni a Lyblicích, neměl taktéž potomků. Joachim, maje po rodičích Valtinov, dostal skrze manželku svou Marii Antonii Josefu, roz. ze Scheidlern, Liběchov (s Radujní). Koupí nabyl panství Hoskova, Jablonného, statků Bezna, Nemyslovic, Velkých Horek a t. d. Když Francouzové 1742 z Prahy odtáhli, vzali mezi jinými i hraběte Joachima P-tu co rukojmě s sebou, který, jsa stářím sešlý, obtížím cesty v kruté zimě konané již 2. pros. v Einsiedli podlehl. Zůstali po něm synové František Josef, Arnošt Karel, Hubert Karel a Jan Josef Filip. Jan byl c. kr. skut. kom., generalmajorem a řádu sv. Václava rytířem; měl po strýci Liblice (s Bosyní) a † ve vysokém stáří v Praze 17. bř. 1822. Arnošt měl po otci Tloskov a po strýci Karlovi Citoliby a Divice, což 1797 vše prodáno; 1761 dosáhl hodnosti tajného rady. Byl pětkrát ženat, nejprvé s Josefou hrab. Šporkovou († 1750), potom s Marií Teresií Haugvicovnou z Biskupic († 1759), pak s Evou Žofií svob. slečnou z Volfskehlu († 1762), na to s Marií Annou hrab. Eszterházkou († ok. 1782), a konečně s Antonií Oudrckou z Oudrče, prvé provd. Malovcovou. Z třetího manželství pošel syn Jan Filip (narozen 1762), který svoboden zemřel; ze čtvrtého byl syn Arnošt Karel (nar. 17. ún. 1771), kterýž co pán na Podhořanech (1798 koupených) 6. srp. 1823 †, načež se statek ten synu sestry jeho Johany Nepom., provd. svob. paní Definové, Janovi Nep. svob. pánu Definovi dostal. Hubert, pán na Liběchově a Chcebuzi, zplodil s manželkou svou Barborou hrab. Berény-kou z Uher syny Jana Josefa (nar. 4. list. 1756) a Karla (nar. 16. září 1759). Jan prodal panství Liběchovské (se Chcebuzí) 1801 Jakubovi Veitovi; 1818 koupil statek Pravonín a † co c. kr. kom. a plukovník ve vojště v Praze 17. dub. 1834; jeho manželka Josefa roz. hrab. Canal-Malabailovna † 6. pros. 1833. Jejich syn Karel (nar. 9. kv. 1787) † co c. kr. kom. a dvorský rada na odpoč. svoboden; dříve byl gubernialním radou v Miláně a 1848—49 general-intendantem c. kr. vojska v Itálii. Strýc jeho Karel zdědil po hraběti Janovi panství Liblice, prodal je však po nedlouhém čase Fridrichovi hrab. Dejmovi a † co c. kr. komoří 18. pros. 1846; manželka jeho Marie, roz. hrab. Kagerovna ze Štampachu, zdědila po vymření hrabat Unverthů panství Mníšek, kteréž po její smrti (4. led. 1848) od jejích dcer a dědiček opět prodáno. Z těchto dcer jest nejmladší Johana (nar. 17. ún. 1806) od 17. čna 1834 manželkou Karla svob. p. Mecseryho, bývalého místodržícího v Čechách a c. kr. policejního ministra. František Josef hrabě P., nejstarší syn hrab. Joachima, byl pánem na Jablonném a Bezně; 1747 stal se král. místodržícím, brzy potom c. kr. tajným radou a radou při c. kr. representací a komoře české, 1755 nejv. mincmistrem, 1766 nejv. sudím dvorským a konečně r.

1774 nejv. sudím zemským král. Českého a 1783 při novém zřizování soudů spolupresidentem nového soudu zemského; † na odpočinutí v Praze 28. list. 1799, maje věku svého 89 let. Byl horlivý pěstovatel numismatiky a nejčelnější podpůrce vlastenské hospodářské společnosti. S manželkou svou Teresií, roz. hrab. Trappovnou, prvé ovdov. hraběnkou Pöttingovou († 1. září 1786), měl 2 syny, z nichž mladší František Jan, c. kr. plukovník u pěšího pluku hraběte Michala Wallise, v Praze 8. kv. 1796 bezdětek zemřel. Starší syn Joachim Josef (nar. 30. března 1750), c. kr. komoří, přijal 1774 za manželku Johannu roz. svob. slečnu Skrbenskou z Hříště, s níž zplodil syna Františka Josefa (nar. 13. ún. 1776), který panství Jablonné a Bezno držel a 15. srp. 1861 ve Vysočanech zemřel. Jeho vdova jest Helena, roz. slečna Haugvicova z Biskupic (nar. 27. září 1776); jeho synové František Josef (nar. 4. list. 1814), Robert (nar. 28. dub. 1817), c. kr. podplukovník ve vojště, a Gotthard (nar. 3 srp. 1827), c. kr. major ad hon., drží nyní panství Jabl. a Bezno; čtvrtý bratr Eugen (nar. 28. kv. 1822), c. kr. ritmistr, † 28. pros. 1863 na zámku Liběšicích u Vodňan. *Svb.*

Pachydermata (řec.), ssavci tlustokožní, zovou se též mnohokopytnatí, mnohopaznehtní *(Multungula)*, a činí neveliký řád živočichů, jež považujeme za zbytky dob předpotopních. Tělo jejich má s větší části rozměry obrovské, pokryto jsouc koží tlustou, částečně lysou aneb jen řídce srstnatou; veškeré údy jsou krátké a tlusté, nohy tří- až pětiprsté, každý prst obejmut zvláštním kopytem. U všech druhů prodlužuje se nos v rypák, který u slonů beře na se podobu dlouhého chobotu; krk jest krátký, sotva patrně od těla oddělený, uši nejvíce veliké, oči malé, téměř zakrnělé. Vnitřní stavba souhlasí s mohútností živočichů; veškeré kosti jsou silné a hmotné; obratle krátké s velikými násadci příčnými a trnovými, žebra široká, málo zahnutá, z nichž jen několik spojuje se s kostí hrudní; kost klíční schází. Chrup jest velmi rozdílný, obyčejně obsahuje všechny tři druhy zubů a jen výminečně scházejí řezáky a špičáky; zuby třenovní vyznačují se svými hrboly a řasami. Žaludek jest jednoduchý, u některých také ve dva vaky rozdělený; střevo dosahuje desateronásobnou délku těla; potrava jejich jest s větší části rostlinná. **P.** oživovali naši zeměkouli poprvé v době třetihorní (mastodon, dinotherium, mamut, anoplotherium, palaeotherium a j. v.); mnozí zhynuli již před dobou čtvrtihorní, nahraženi jsouce jinými druhy, z nichž se některé udržely až do našich dob; druhdy žilí po celé zemi, nyní obmezují se nejvíce na horké pásmo. **P.** rozdělují se v čtyry čeledi: 1. M. chobotnatí *(Proboscidea)* čili sloni; 2. M. hrochovití *(Obesa)*; 3. M. štětinatí *(Setigera)* a 4. M. lichopaznehtní *(Anisodactyla)*, k nimž náležejí tapírové a nosorožci. *Sý.*

Pachyglossae (z řec.), čeleď ještěrů; mají tlusté a skoro zcela přirostlé jazyky, hlavu zploštělou, krátkou a tupou, aneb dlouhou a čtverstraně jehlancovitou, vždy ale bez štítkův a tlustší než krk. Tělo jest celé šupinami pokryté, ocas někdy pokryt štítky. Pomocí velikých plic mohou skoro všecky barvu těla měniti. Rozpadávají se ve dvě podčeledi: **P.** *platycormae* s trupem ploským, shora smáčknutým, a **P.** *stenocormae* s trupem se strany smáčknutým, a žijí nejvíce v horkých pásmech starého i nového světa.

Pachyma, hruboraž *(Riesentrüffel)*, rod hub z podřadí Vlaknokožných *(Trichodermi)*, z řádu břichatek *(Gasteromycetes)*; má plodnici velikou, podlouhlo-kulovatou, hrbolatou, dřevnatou, s korou oddělenou; bez podloubí. Vnitřek je dužnatý nebo korkovitý. **P.** *regium*, hrub. indický, zvící pěsti ano i dětské hlavy; na ostrovech Moluckých. Nastrouhaný potřebuje se proti běhavce, ano jí se i s rýží a jinými pokrmy. Z Číny přicházejí podobné, huly nazvané, jichž libra 2—3 zl. stojí a z kterých se dělá thé proti souchotinám. **P.** *Cocos*, též *Sclerotium Cocos*, hrub. Karolinský, zvící člověčí hlavy a podobný ořechu kokosovému, s korou tvrdou, na palec tlustou, uvnitř dužnatý. Pod zemí v borech písčitých. Potřebuje se proti rozličným chorobám. **P.** *solidum*, také *Lycoperdon solidum*, hrub. pukavý, stíží 15—40 liber, kulovatý nebo válcovitý, uvnitř bílý, celistvý a kožovitý. V pralesech před několika lety vyklučených 2″ až 2′ pod zemí v teplém dílu Ameriky severní až do Marylandu. Povstává mezi lýkem a korou živých kořenův, které obaluje, tak že je mají za samý kořen těch rostlin. Netoliko jeleni, krysy lesní a veverky, ale i Indiáni jej jedí, a Negrové uprchlí často pouze o něm bývali živi. Ani zápachu ani chuti obzvláštní nemá; suchý chytá oheň jako troud. Nazývají jej chlebem anebo indiánským zemákem.

Pachymeres Jiří, řec. dějepisec, nar. v Nicei 1242, zemř. v Cařihradě okolo r. 1315. Byv doma pečlivě vychován přišel do Cařihradu za cís. Michala Palaeologa, kdež do stavu kněžského vstoupil; zdá se však, že též práva studoval, jelikož po několika létech gener. prokurátorem církve Cařihradské a presidentem cís. dvoru soudního se stal, v kterémž postavení pak horlivým byl odpůrcem sloučení církve východní se západní. Hlavní jeho dílo jsou *Dějiny* císařů Michala a Andronika Palaeologů ve 13 knihách, sáhající od r. 1258 až do r. 1308, a psány s velikou nestranností slohem jasným. (Vydal Possinus ve 2 sv. v Římě 1666—69 a Im. Becker v Bonně 1835 ve 2 sv.) Mimo to sepsal svou *autobiografii* ve verších pod názvem *Καθ' ἑαυτόν*, pak *Výtah z filosofie Aristotelovy* (vydal Wagelin v Augšpurku 1600) a *Parafrasi spisů sv. Dionysia Areopagity* (vydáno lat. a řec. v Paříži 1615 a v Antverpách 1633).

Pachytrop (řec.) jest přístroj galvanický, jejž Stöhrer k tomu cíli si vymyslil, aby lze bylo celou řadu galvanických elementů pomocí jeho rozmanitým spůsobem a rychle spojovati. Na dubovém prkénku stojí dvě řady mosazných sloupků, každá tak velká jako počet elementů; v nich upevní se v střídavém pořádku dráty od elementů jdoucí, na př. při 6 takto: $u_3\ z_3 - u_2\ z_2 - u_1\ z_1\ z_4\ u_4 - z_5\ u_5 - z_6\ u_6$, při čemž značí z_1, z_2 ∾ zinkové, u_1, u_2 ∾ uhelné poly 1., 2., ∾ elementu Bunsenova; další spojení provede se podkovitě zahnutými dráty neb plíšky tak zařízenými, že je snadno lze přestaviti. *Std.*

Paian (*Παιάν* n. *Παιών*, lat. *Paean*) **1)** u Homéra jméno lékaře bohův na Olympu (*Il.* V. 401 a 899), později příjmí Apollónovo i též Asklepiovo (Aesculapovo). — **2) P.**, píseň ke cti Apollóna, kterouž zpívával obyčejně celý sbor ke zvuku kithary (*φόρμιγξ*), při čemž se ozývaly výkřiky *ἰή, ἰή*, (*ἰῆ*) povzbuzující k zmužilosti a důvěře sebe samého. O **p**-ech se zmiňuje už Homér řka, že Achajští, vrátivše Chrysovi dceru a obětovavše Apollónovi oběť smírčí, zapěli krásný **p.** (*Il.* I. 473), že Achilles skoliv Hektora vybízí druhy své, aby zapějíce **p.** k lodím se vraceli (*Il.* XXII. 391). **P.** zpíval se v Athénách ještě za časův Platónových, a zvláště v homerickém hymnu na Apollóna (verš 514 násl.) nalézáme popis **p**-u, kde Kreťané, jež byl bůh za

tehdy svatyně své povolal do Pythou, přestávše zá-pražnou plavbu po moři, ubírají se úzkým úvalem Parnasským k svatyni,' vedeni jsouce Apollónem, jenž kitharu drže v rukou a hraje ku podivu krásně napřed sobě vykračuje; za ním pak Kreťané ubírají se do Pythou a zpívají *iépaian*, sladký to zpěv, jaký jim byla vložila do prsou Musa. Dorové zpívali též **p.** před útokem na vojsko nepřátelské, čehož u Homéra ještě nenacházíme; Lakedaimoňané rozpěvovali **p.** Poseidónovi, vojsko řecké vedené Xenofontem Zeusovi. *Sob.*

Paillot de Montabert [paljő] Jean Nicolas, franc. malíř a starožitník, nar. v Troyesu 6. pros. 1771, zemř. na blízku téhož města 6. kv. 1849. Vystudovav doma filosofii odešel do Německa, odtud do New-Yorku, načež svá umělecká studia v Itálii dokončil. Podniknuv cestu do Egypta navrátil se do Francie kdež brzy jeho obrazy ve výstavě v Louvru se objevily, jmenovitě *Jupiter*, *Stratonice a Antiochus*, *Diana na návštěvě u Endymiona* a veliký počet rozmanitých podobizen. Touž dobou jal se vydávati své dílo *Traité complet de la peinture* (Pař. 1829, 9 sv.), na kterémž přes dvacet let pracoval, a kteréž o všech otázkách, k malířství se vztahujících, obšírně pojednávalo. Ač již 1834 oslepl, jal se přece některá díla spisovati, z nichž teprv po jeho smrti vyšla: *L'artistaire, livre des principales initiations aux beaux arts* (Pař. 1855), *L'Unitistaire, livre des Chrétiens unitistes* (3 sv., 1856). Krátce před svou smrtí byl jmenován členem čestné legie.

Paimboeuf [pènböf], m. franc. v depart. dolní Loiry, hl. m. arrondissementu blíže ústí Loiry, s 4356 obyv, školou hydrografickou, lodnicemi a plavectvím. **P.** jest přístavem Nanteským.

Paimpont [pènpôn], m. franc. v dep. Ille-Vilaine, s 3670 obyv. a hutěmi železnými, nejdůležitějšími v Bretagni.

Painesville [pénsvil], hlavní místo hrabství Lake v Ohiu nad ř. Grand River nedaleko jejího ústí do jez. Erie, má 2624 obyv. (r. 1860), 6 kostelů, velikou školu, ženský seminář, 2 továrny na stroje, bank a p. Vycházejí zde 2 týdenníky.

Paionios 1) řecký stavitel, provedl ok. r. 460 před Kr. s Demetriem chrám Dianin v Efesu, a též jeho jakož i pod Dafnisovým řízením Didymaion v Miletu vystavěno. — **2) P.**, sochař, nar. v Mendě v Thrácii, květl ok. r. 436 před Kr. Ačkoli se nejmenuje výslovně žákem Fidiovým, čítá se přece k této škole svými nádhernými postavami, jež pro přední stříšku chrámu Zeusova v Olympii provedl, a kteréž představují Pelopův závodní boj vozový proti Oinomaovi před jeho započetím. Dále provedl Niku na sloupě pro Meseňany v Naupaktu. *Mü.*

Pairové, franc. *pairs* [pér], z lat. *pares*, nazývali se ve Francii od počátku zřízení feudálního velicí vasalové, buď proto, že co do moci sobě rovni a jen od sobě rovných souzeni *(Curia parium)* byli, buď že potom, když feudalismus bujně se vyvinul a zmohutněl, mezi bojovnými vasaly mocná zemní šlechta se utvořila, která ve svém území svrchovanně vládla a tudíž ve své důstojnosti a moci králi za rovnu (*pares regni*) se považovala, jakož i té příčiny, že při vymření neb zapuzení některé dynastie panovníky ze svého středu volila. Původ p-rů klade se do dob Hugona Capeta, určitě však až do panování Ludvíka Dítěte. Filip August ustanovil počet p-rů na 12, a sice 6 světských (vévody Normandského, Burgundského, Guyennského a hraběte Flanderského, Toulonského a Champagneského) a 6 církevních (arcib. Remešského a biskupy Laonského, Langneského, Beauvaiského, Châlonského a Noyonského); později bylo jich ještě více utvořeno, až počet jich stal se neobmezeným. Jim dostávaly se nejvyšší důstojenství korunní, pročež tvořívali **p.** slavnostní průvod při nastolení královu, rozsuzovali s ním v záležitostech lenních a ve sporech vasalů, jakož i v důležitých otázkách o radu tázáni bývali. Shromáždění jejich na soudu nazývalo se *Cour de pairs*; první známý rozsudek jejich byl vydán proti Janu Bezzemkovi, králi Angl., který co vévoda Normandský byl též **p**-rem franc. Později ztráceli na své důstojnosti a důležitosti, když totiž větší léna s korunou spojena byla a král mimo ně i ostatní šlechtu a duchovenstvo do rady své brával; všechnu pak polit. váhu ztratili zavedením gener. stavů (v. *états généraux)*, při kteréž příležitosti soudní dvůr **p**-rů od shromáždění říšského oddělen a 1420 s parlamentem Pařížským (v. t.) spojen byl, v jehož vrchní komoře potom **p.** hlas a místo měli. Bývali i potom noví **p.** jmenováni, avšak jen prázdnými tituly čestnými a dvorními darováni, poněvadž všechno politické působení na parlament a shromáždění notáblů bylo přeneseno. Za revoluce byla důstojnost **p**-rů 1789 zrušena, kterou však Ludvík XVIII. 1814 opět obnovil a dle vzoru angl. komory lordů komoru **p**-rů zařídil, do níž as 200 členů dílem dědičných, dílem doživotních jmenoval, kteří s komorou deputovaných zákonodárný a polit. sbor tvořili. Napoleon po svém návratu 1815 komoru tu ponechal, jiné osoby v ní ovšem umístiv, načež Ludvík XVIII. opět sobě nevěrné z ní vyloučil. V dubnu 1819 počítalo se 266 **p**-rů, a r. 1830 již 359 světských a 21 duchovních, z nichž ale po revoluci červencové jen 191 zůstalo, načež byla i dědičnost **p**-rů zrušena; počet ten však vzrostl stálým doplňováním r. 1841 až na 357. V únorové revoluci 1848 byla komora **p**-rů zrušena, ústavou však Napoleonovou ze 14. led. 1852 zavedeným senátem v jistém ohledu zase nahražena.

Paisiello (někdy též Paesiello) Giovanni, skladatel ital., nar. v Tarentu 9. kv. 1741. Hudbě učil se v rodišti, pak na konservatoři v Neapoli; odbyv studia povolán jest do Bologně, kde provozoval opery *La Pupilla* a *Il mondo al rovescio*, kterými si rychle zjednal pověst po celé Itálii. Na to skládal opery pro Modenu, Parmu, Benátky a Řím (*Marchese di Tulipano*). Vrátiv se do Neapole byl tam po Picinim předním skladatelem; soupeřům svým, Cimarosovi a Guglielmimu, stavěl se naproti, žádného prostředku se neštítiv. Do r. 1777 složil pro rozl. divadla ital. asi 40 oper, jako *L'Idolo Cinese*, *Lucio Papirio*, *Semiramide*, *Montezuma* a j. R. 1777 byl zván do Londýna, Vídně a Petrohradu; odebrav se na místo poslední pobyl 8 let ve službě Kateřiny II., jsa od ní velice vážen. Na zpáteční cestě zdržel se ve Varšavě a ve Vídni, kde složil operu *Il Ré Teodoro* a 12 sinfonií. Vrátiv se do Neapole byl král. ředitelem kapely, za revoluce ředitelem hudby u národní gardy. Na pozvání Bonapartovo přišel r. 1802 do Paříže, složil tam mnohé kusy i mši ku korunovaci. Roku 1804 odešel opět do Neapole, kde † 5. čna 1816. Byl členem četných akademií a rytířem mnohých řádů, ale přes to vždy žárliv na úspěch jiných umělců. **P.** byl skladatel nad míru plodný; mimo menší kusy pro divadlo složil přes 100 oper, pak asi 30 mší, 40 motet a j. v., též skladby pro rozl. nástroje.

Paisley [pésli], důležité město rukodílné v Renfrewshiru ve Skotsku nad ř. White Cartem s 31.752 obyv., vyrábí shawly z jemné vlny kašmírské, jež se vyrovnají indickým, mušelín, plaidy, šátky a p. látky hedbávné, vlněné i bavlněné.

Paitoni Giacomo, ital. bibliograf, nar. v Benátkách ok. 1710, † t. 1774. Vstoupil v rodišti svém do kláštera della Salute a stal se tu knihovníkem, načež celý svůj život věnoval badáním bibliografickým, a seps. *Biblioteca degli autori antichi greci e latini volgarizzati* (v Ben. 5 sv. 1766—67), dílo výtečné a vzácnými poznámkami literárně historickými a kritickými naplněné.

Paixhans [pésán] Henri Joseph, franc. inžinýr a generál, nar. v Metách 22. led. 1783, zemř. co divisionář a člen více akademií v Jouy-aux-Arches 19. srpna 1854. Vystudovav školu polytechnickou a dělostřeleckou účastnil se válek v Rakousku, Prusku, Polsku, Rusku a 1814 ve Francii, načež za restaurace zkouškami pyrotechnickými se zabýval. Od r. 1830 až do r. 1848 zasedal v komoře deputovaných, s počátku za kolej Sarregueminskou, později za Mety, načež pracoval v ministerstvě války a byl členem mnoha komisí pro opravy ve vojenství ustanovených. Co spisovatel znám jest svými pojednáními o vojenství, z nichž jen jmenujeme jeho *Considérations sur l' artillerie* etc. (Pař. 1815); *Nouvelle force maritime* (t. 1822); *Force et faiblaisse militaire de la France* (t. 1830). Zavedl mnohé zlepšení námořních lodních děl, ježto dal hotovit v nejmohutnějších rozměrech a obzvláště průměrech. Po něm nazvaných děl *à la* **P.**, čili pouze *Paixhans* na metání pům užíváno netoliko na korábích a lodích, nýbrž i na obranu pobřeží i při obléhání. Střílejí velmi přísně a dělají ohromnými projektilemi znamenitou škodu. *Msý.*

Pájení slove spojování dvou kusů kovů buď stejnorodých neb i rozdílných opět kovem nějakým, pájkou, který roztopen mezi plochy spojitelných kusů se vpraví. Kovy pájí se jen tehdáž, nemají-li býti více rozdělovány, a to jen při takových předmětech, které vysoké teplotě vydávány býti nemají. Pájka musí býti vždy snáze roztopná, než kovy spojitelné; musí býti prostě tekutá, aby do skulin všech snadno zatekla; nesmí příliš rychle tuhnouti: mnohdy hledí se také, zvl. u předmětů ozdobných, k tomu, aby pájka barvou co nejvíce kovům spojeným se rovnala. Pájka musí ke kovům co nejúžeji přilnouti, ano s nimi z části se slíti, jinak by držebnost byla nepatrná. Tudíž nehodí se každá pájka ke všem kovům, i dlužno zde činiti bedlivý výběr. Pájky jsou vůbec dvoje: měkké č. rychlé z kovů snadno roztopných, a tvrdé z kovů těžce roztopných. Pájka rychlá nikdy nemá velké pevnoty; ale kovy spojené pájkou tvrdou dají se i kouti. Rychlá pájka skládá se co do podstaty téměř nejvíce z cínu, k němuž pro menší křehkost a volnější tuhnutí přidává se obyčejně olovo, a sice nejčastěji v stejném množství, aneb i s polovice více neb méně. Pájka ta roztápí se již při 140 (je-li více cínu) až 189°R. (je-li více olova), a hodí se k pájení všech téměř kovů, vyjma jediné lité železo. Nejlepší rychlá pájka pro její volné tuhnutí a řídkost obdrží se slitím 1 rovnomocniny olova a 3 rovnomocnin cínu (poměr 37 : 63). Za tvrdou pájku berou se rozličné kovy a slitiny: pro železo na př. měď; pro železo, ocel, měď a j. mosaz s menším neb větším množstvím zinku, ba někdy i cínu; pro útlé železné a ocelové věci pakfong č. argentan. K **p.** na tvrdo rozličných jiných kovů bere se obyčejně týž kov s přísadou zinku nebo mědi, tak aby pájka dle potřeby byla snáse neb tíže roztopná; tak činí se u mosazi, argentanu, stříbra, zlata a j. Pájkám tvrdým dává se buď podoba plechu, jenž na malé kousky se rozstřihuje neb zrn — zvlášť křehké pájky. Rychlé pájky uvádějí se obyčejně v podobu válečků neb desk. — Při **p.** dlužno dbáti těchto pravidel: plochy spájitelné musí býti čisté; musí se tedy nejprv dokonale oškrabati nebo opilovati; cín a bílý plech očišťuje se nejlépe nátěrem kyseliny solné nebo čpavku. Aby plochy očištěné se nezašpinily a při záhřevu vzduchem neokysličily, pokrývají se nějakou látkou chránivou, která se volí tak, aby zároveň zbývající snad nečistoty z kovu sebrala, na př. pro pájku rychlou kalafuna, olej, terpentin a j., pro tvrdou skelný prášek, při drobných věcech borax, salmiak a p. Plochy musí přijíti k sobě v prospěšnou polohu, nejlépe částečným přes sebe položením, přehnutím atd., a musí náležitě na sebe přiléhati, aby nezůstavovaly velkých mezer, k čemuž nezřídka potřebí stisknouti je kleštěma, svázati je drátem a p. Má-li místo některé uchrániti se pájky, může se natříti na př. křídou nebo podobnou hmotou. — Rychlé **p.** s cínem spůsobuje se obyčejně pajadlem či palicí t. j. kusem mědi v železné tyči zasazeným. Konec mědi se rozpálí, kousek pájky se jí zachytí (lpíc na ní) a přivede se na pájitelné místo; tím se zahřívají zároveň i oba spojitelné kovy. Jinak pájí se buď na řeřavém dřevěném uhlí, nebo před dmuchavkou nad lihovým kahancem, při čemž předmět buď štipcem se drží nebo na kousku uhlu leží. Předmět musí míti patřičnou svou polohu, na místo spojitelné položí se kousek pájky a dmuchavkou nebo jinak se celé místo rozhřeje. V okamžení, když pájka úplně se roztopila, musí se s zahříváním ustati, aby se pájka nebo dokonce i předmět sám nezkazil. Ku **p.** dlužno přičísti ještě tak zvané zalévání, které v tom záleží, že mezery větší v kovu silně rozehřátým tekutým kovem, obyčejně stejného složení, se vyplní; tak děje se na př. při spravování puklých zvonů, při slévání olověných rour, při přilévání uch a jiných částí na nádoby cínové atd. *Pý.*

Pajol [pažol] Claude Pierre, hrabě, franc. generál, nar. v Besançonu 3. ún. 1772, byl synem advokáta a účastnil se stečení Bastily, načež roku 1791 co dobrovolník do vojska vstoupil. Stav se pak v ún. 1792 poddůstojníkem bojoval u Valmy, Mohuče, Frankfurtu, Limburku a Hochheimu, postoupil na pobočníka Kleberova, 1795 na kapitána, v ún. 1796 na majora, načež vstoupil do 4. pluku husarského v armádě podunajské, později švýcarské, kde Massena jej v kv. 1799 náčelníkem brigady jmenoval. Účastniv se pak výpravy do Itálie i na Rýn vyznamenal se u Ulmu, Lubna, Slavkova a v Prusích ve válce r. 1806, načež byl v březnu 1807 brigádním generálem a v březnu 1808 říšským baronem jmenován, jakož i pro svou udatnost u Eckmühlu a Řezna osvědčenou titulem komandéra čestné legie poctěn. Vyznamenav se u Eslink a Vagramu velel pak předvoji prvního sboru ve válce ruské, kde v srp. 1812 divisionářem se stal, i ač na zpátečním pochodu nebezpečně raněn brzy na to opět u Lützenu, Budyšína a Montereau statečně bojoval, tak že Napoleon 19. ún. 1814 na velkodůstojníka čestné legie jej povýšil. Za první restaurace byl **P.** na hraběte povýšen, načež mu velitelství nad jednou divisí jízdy svěřeno; uchopiv se ale 21. bř. 1815 velitelství nade vším vojskem za Loirou přešel s ním k Napoleonovi, který jej 2. čna 1815 pairem franc. jmenoval a k Bruselu vyslal. Po pádu Napoleonově byl dán na odpočinek 3. ún. 1816, načež žil na venkově v soukromí až do revoluce 1830, kdež přišed do Paříže po vzetí Tuilerií 29. čce obranný sbor na silnici St. Cludské sorganisoval, a odevzdav jej generálu Rewbelovi, sám pod gener. Géranlem pařížskému vojsku velel a toho dovedl, že Karel X. i s rodinou svou Paříž opustil. Za svou oddanost byl **P.** od

nové vlády velkokřížem čestné legie odměněn, velitelem první vojenské divise jmenován a na paira povýšen, v kterémž postavení pak častěji ještě potlačil nepokoje, jakými první léta vlády Ludvíka Filipa se vyznačovala. Byv dán v příkaznost 1842 zemřel v Paříži již 19. bř. 1844. Z manželství svého s dcerou maršála Oudinota zůstavil 2 syny, Karla a Ludvíka, jenž nyní jsou taktéž vyššími důstojníky ve vojště francouzském.

Pajon Claudius, franc. kazatel reformovaných, nar. 1626, r. 1666 v Saumuru za profes. bohosloví ustanoven, hájil sice učení protestantů horlivě proti katolíkům, než velice se v učení o praedestinaci od Kalvinových náhledův odchýliv zvláštní Pelagianismu podobný náhled pronesl a odůvodňoval, ovšem že při velikém Kalvincův odporu. Učení jeho nazváno jest Pajonismus a mělo dovoditi, že duch sv. ospravedlnění člověka cestou přirozenou způsobuje. Tvrdil, že rozum člověka vůlí vládne, a jak mile (za prostředním působením ducha sv.) člověk pravdu seznal, že i vůle od zlého k dobrému se obrátí. Proti P-ovi povstal zvláště vášnivě Petr Yusieu, který domoha se sesazení P-ova a zatracení učení jeho na synodě Rotterdámské 1686 i po smrti P-a pronásledoval a příkoří připravoval Pajonistům, kteří k Pelagianům a Socinianům vůbec se čítali. Synové a synovec P-a přešli na víru katolickou.

Pajou [pažú] Augustin, franc. sochař, nar. v Paříži r. 1730, † tamtéž r. 1809. Byl žák Lemoine-ův a vzdělávav se dále v Římě stal se r. 1767 profesorem na akademii Pařížské a obdržel později též rytířský kříž čestné legie. Jeho práce vynikají sice nad ony mnohých z jeho vrstevníkův, avšak nejsou přece prosty vad tehdejší doby. Z velkého jich počtu zasluhují býti jmenovány *Pluto s Cerberem*, sochy *Descartesa*, *Pascala*, *Turenna*, *Bossueta a Buffona; tři najády na kašně*, zv. *Fontaine des innocents*. — Jeho syn **2)** Jacques Augustin, nar. v Paříži r. 1766, byl malířem historickým a žákem Vincentovým. Co zvláště zdařilé z jeho prací jmenují se: *podobizny císaře a císařové Franc.*, a *Oedipus, odstrkující od sebe svého syna Polynikesa*, v zámku Fontainebleauském. *Mü.*

Pajrek v. Bajerek.

Páka jest neohybná tyč, aneb vůbec neohybné těleso v jakémsi bodu podepřené, na nějž činí dvoje síly, z nichž jedny jej v jednom, druhé v opáčném směru točiti se snaží. Dle toho se rozeznávají na páce troje body, totiž 1. působiště síly, to jest bod, který přijímá tlak pudící síly; 2. působiště břemena, bod, v němž odpor jakýs se přemáhá; a 3. bod podpory. Dle rozložení těchto bodů rozdělují se p-y obyčejně v mechanických spisech na tři druhy. P-y 1. druhu, je-li bod podpory mezi působištěm síly a břemena; 2. druhu, je-li působiště síly a břemena na též straně podpory, a síla blíže podpory než břemeno; 3. druhu, jak předešlý, ale síla dále podpory než břemeno. P-y 1. druhu slovou též dvouramenné, ostatní jednoramenné. Neleží-li vytknuté body v přímé čáře, slove p. zaúhlená aneb lomená *(Winkelhebel)*. Přímka z bodu podpory kolmo na směr síly tažená slove rameno té síly. Účinek páky nezávisí pouze na velikosti tlaku, ale i na délce ramena, tak že tlak delším ramenem činící udrží rovnováhu většímu tlaku, jenž poměrně kratším ramenem činí. Vyměří-li se tlaky stejnou jednotkou a taktéž délky ramen, je součin z čísel, které udávají tlak a příslušnou jemu délku, mírou účinku toho tlaku, a slove moment jeho. Protože kruhové oblouky, které konce ramen v pohybu p-y probíhají, týž poměr mají co délky ramen, mohou se u stanovení momentů délky oblouků vzíti za délky ramen. P. je v rovnováze, rovná-li se součet momentů sil, které p-ku v jednom směru točí, součtu momentů sil, které ji v opačném směru točí. Tento zákon, nejprvé od Archimeda určitě vyslovený, patří k nejdůležitějším a základním v mechanice, neboť celá theorie mechaniky se z něho vyvinouti dá. Upotřebení pák je přerozmanité, pročež jen v hlavních rysech je naznačiti možno. Užívát se pák 1. ke zdvihání břemen a způsobení velikých tlaků, — rameno síly je tu delší než rameno břemena; 2. ke zvětšení skrovných neviditelných pohybů, jelikož delší rameno probíhá delší oblouk; 3. ku proměnění směru síly a převedení účinku síly na jiné místo, a 4. k měření tlaků (váhy). *Šer.*

Paka 1) *(Coelogenys Paca)*, hlodavec z čeledi polokopytníků *(Subungulata)*, asi dvě stopy dlouhý a 1' vysoký, mající jakousi podobu s domácím vepřem; čenich jest tupý, oči veliké a celá hlava velmi široká, ješto kosti jarmové činí veliké oblouky, pod nimiž se nalézají torby lícní; srst je krátká, těsně přiléhající, hnědožlutá, s pěti řadami bělavých skvrn po stranách těla. P. jest zvíře noční, žijící ve větší části již. Ameriky na pokrajích lesů, v nichž si vyhrabává nory 4—5' hluboké; živí se rostlinstvem a vychází do sadů cukřinových, v nichž dělá značné škody. — **2)** P., též Pako, Alpaka, Alpako v. Lama. *Šý.*

Paka 1) Nová, město okr. v kraji Jičín. nad Roketnicí, počítá 3964 čes. obyv. (1857), má farní kostel sv. Mikuláše bis. (již r. 1350 far.), kostel Nanebevzetí P. M., nákladem Rudolfa sv. p. z Tiefenbachu r. 1700 vystavený, při němž klášter paulánský, nedávno před tím od Mikuláše Koule založený, r. 1785 zrušený stával, kapli bolestné P. M. a j. — P. náležela vždy vrchnosti hradu Kumburka (v. t.) a již 18. čna. r. 1414 založil p. Hynek Krušina z Lichtenburka seděním na Kumburce v kostele Packém nové kaplanství. — Okres Novopacký má na 3·45 □ mil, 30.467 obyvatelů v 1. m., 2 msech a 59 vesnicích (1857). — **2)** P. Stará, ves ½ hod. od P-y Nové vzdálená, čítá 1100 obyv., má filiální (r. 1350 farní) kostel sv. Vavřince m., při němž 1. října r. 1395 pan Jindřich z Vartenberka na Kumburce dvoje kaplanství za duši svou i manželky Žofie založil. *Vl.*

Pakington, sir John Somerset, státník britský, syn Williama Russela z Powick-Courtu v hrab. Worcesterském, kdež se nar. 19. ún. 1799. R. 1830 zdědil veliké statky po strýci siru Johnu P-ovi, jehož jméno pak přijal, a r. 1837 zvolen byl do parlamentu, kdež se držel strany konservativní, jsa jedním z nejvěrnějších přívrženců Roberta Peela, od něhož povýšen jest na baroneta. Jako všichni statkáři, tak i P. zastával se zákonův obilních proti snahám strany svobodného obchodu, a když Peel ustal hájiti soustavu ochrannou a navrhoval svobodu dovozu obilního, odstoupil P. od něho a hlasoval 1846 v menšině proti zrušení cla obilního. Od té pak doby stál s Bentinckem a d'Israelim v předních řadách protektionistů, a když v ún. 1852 se tvořilo ministerstvo z jeho stranníkův, stal se ministrem kolonií, v kterémžto úřadě sobě získal lásku osad, poněvadž se držel zásady, aby do vnitřních záležitostí jejich co nejméně zasahoval. Ale už v pros. 1852 rozešlo se ministerstvo a P. se vrátil na sedadlo opoziční, kde však znenáhla jevil vždy větší náklonnost ke straně liberální, až konečně zcela se vzdal zásad protektionistických a obracel zřetel svůj k opravě národního vychování, ano 1857 prohlásil se i pro emancipaci Židův. Přece však za nového ministerstva Derbyho v ún.

1858 byv pozván, aby do něho vstoupil, přijal úřad lorda admirality, a jal se rozmnožovati a zlepšovati loďstvo britské, kterýmžto směrem se bere i jeho nástupce od r. 1859.

Pako (*Paco, Pacos,*) peruánský název rudy železné z hnědého kysličníku železitého sestávající, v níž jsou malé kousky ryzého stříbra vtroušeny.

Pako, též Alpako v. Lama.

Pakoměřice (*Pakomilice*), ves v okr. Karlín., kraji Praž. s fil. kostelem Narození P. M. (r. 1350 far.) a zámkem hr. z Nostic. — **P.** bývaly sídlem ryt. Céčkův z **P**-c, kteří užívali za erb velblouda v modrém poli; z nich vládl zde Jan Céček z **P**-c za času různic husit., jenž konal služby válečné kr. Albrechtovi, začež mu po smrti téhož krále r. 1441 2600 zl. vyplaceno; r. 1454 uvádějí se synové jeho Jan, Jindřich a Pešík Céčkové z **P**-c. Ku konci XV. stol. prodali Martin Pytel z Prahy a Matěj měštěnín Novoměstský **P.** Vítovi, Martinovi a Václavovi z Rohovic (před 1497). Potom zde vládli 1501 p. z Vicemilic (na ½), 1521 Jiřík od věže Pražan (na ½), 1539 Johanka Penízkova, 1539 Jiřík Koník, 1551 ryt. Oldřich Bořanovský z Bytýška, z jehož rodu po něm vládli 1559 Jan, Smil a jich bratří, r. 1589 ryt. Sigmund Boř. z B. na **P**-cích, po něm Smil († 1616), jehož dědic ryt. Jetřich Bořanovský z Bytýšky **P.** r. 1617 Tomáši Ferd. Teyflovi (od r. 1632 ryt. s predik. z Zeylbergu a Höllenšteinu) koupí postoupil, který † 1637 bezdětek, načež **P.** jako odúmrť císaři Ferdinandu II. připadly, který je 27. dub. 1638 z desk lenních do desk zemských přenésti kázal k rukoum Oldřicha Fr. Libštejnského z Kolovrat († 1650). Jeho příbuzný Fr. Karel Lib. z Kol. 12. března 1652 konečně **P.** prodal Janovi Hartvikovi hraběti z Nostic, jehož rod je odtud drží. *Vl. Šč.*

Pakość, město na řece Noteči v Poznaňsku severovýchodně od Mogilna 2½ m. vzdálené, má 1203 obyv., klášter s 25 kaplemi. Pěknou vůkolní krajinu porovnávají s krajinou kolem Jerusaléma, proto se sem silně putuje.

Pakost v. Exostosis.

Pakostnice v. Pokostnice.

Pakozd, ves uher. v stol. Bělehrad. s 2034 maď. obyv. (1857).

Pakra, levý přítok Sávy v slavonské Vojenské Hranici.

Pakrác, ms v Slavonii v župě Požežské na řece Pakře s 5509 obyv. (1857). Městys leží v lahodném údolí, jest sídlem biskupa Řekův nesjedn., má zříceniny starého hradu, rozsáhlé zahrady, vinice a hedbávnictví. **P.** byl rodištěm a bydlištěm Trenka, známého náčelníka pandurův z války sedmileté.

Pakradonni v. Arsenius 5).

Pakrystaly, pahráně čili krystaly klamné (*Afterkrystalle*) jsou nerosty mající vnější tvar krystalový, ačkoliv tento není ani původní ani přirozený; též vnitřní hmota jejich odporuje zevnějšímu tvaru. Vznikají rozmanitým způsobem, ku př. byl-li v nějakém tvrdém nerostu vrostlý krystal jiného nerostu, který později jakýmkoliv způsobem vypadl, zůstalo po tomto místo mající tvar vyhlubený krystalu toho; přijde-li do této formy jiný nerost v stavu tekutém a ztuhne, přijme na sebe podobu formy v níž se nachází, třeba sám v docela jiné formě v stavu volnosti krystalisoval. Nejčastěji povstávají **p.** pochodem lučebním, krystal některý ztrácí u př. vyvětráním nějakou látku a přijímá za ni jinou, neb také žádnou, v obou pádech se z něho stává nerost od původního rozdílný, přec ale původní tvar podrží, ačkoliv nerost proměněný v jiném tvaru, ano i v jiné soustavě krystalisovat může. **P.** nejsou štípatelné a nemají vnitřní sloh krystalový, pročež se snadno od původních rozeznávají.

Paks [pakš], **1)** Nagy **P.**, ms uherský v stolici Tolňanské, na Dunaji, s 9087 maď. a něm. obyv. a silnými trhy na obilí; v okolí roste mnoho vína a v Dunaji loví se vyziny. Blíže městyse jest ves **2)** Kis-**P.** se 721 maď. obyv.

Paktolus, nyn. *Sarabat*, říčka v Lydii vznikající na sev. straně hory Tmolu, spojuje se s ř. Hermem. **P.** byl za starodávna zlatonosným a proslul svými ryžemi, o nichž však za dob křesťanských už není ani zmínky. Proto vypravuje stará báje, že král Midas (v. t.) v **P**-lu se vykoupal k radě Bakchově, aby s něho spadla moc vše ve zlato proměňovati, a tak prý se stalo, že písek **P**-lu se proměnil ve zlato.

Pakůň v. Gnu.

Palác (z lat. *palatium*), slove příbytek knížete neb jiného velmože, ba i bohatého soukromníka, vyznačuje-li se rozsáhlostí, velikoleposti stavby a nádhernou ozdobou. Při **p**-i myslíme si jmenovitě bohaté průčelí o velikých rozměrech, prostranné síně, krásné, vkusně vyvedené a okrášlené schody, širé dvory, vůbec pravidelné rozdělení takové, při němž nespoří se místem, umělé spořádání architektonické a vyozdobení uměleckými díly všeho druhu k rozmnožení okázalosti. — Starým Čechům slula **p**-em i slavná síň na hradě neb zámku.

Palacký 1) František, historiograf království Českého a otec novějšího českého dějepisu, narodil se 14. června 1798 ve vsi Hodslavicích kraje Přerovského na Moravě. Rodina **P**-ch určitě připomíná se na Moravě již od r. 1566, a jedna větev její, z které náš František pošel, držela až do roku 1835 dědičně fojtství v Hodslavicích. Předkové **P**-kého i po Ferdinandově reformaci zůstali věrni, aspoň podtají, vyznání bratrskému, a přičiňovali se o zachování jeho jak v Hodslavicích tak i v okolí; pro strach před jesuity chovali knihy bratrské ve hlubinách lesův zakopané, kdež i v určité doby, obyčejně v noci, spoluvyznavači jejich z okolí se scházejíce a rozestavujíce stráže, aby vyzrazeni nebyli, vzdělávali se čtením jejich a zpěvy nábožnými. Z okolí toho vyšli jmenovitě r. 1722 první zakladatelé Herrnhutu, nyní známého po celém světě. Poněvadž ale toleranční patent cís. Josefa II. jen vyznání augšpurskému a helvetskému dával svobodu, protestanti Hodslavičtí, dlouho byvše na váhách, přiznali se konečně k vyznání augšpurskému a založili u sebe 1783 zvláštní církev. Při ní stal se otec **P**-kého, Jiří, r. 1784 co jinoch teprv 16letý prvním učitelem, a po několika létech sám sobě dům i školu vystavěv pojal r. 1790 za manželku Annu Křižanovou, matku našeho **P**-kého, vedle něhož měla ještě tři syny a tři dcery. Poněvadž služné otcovo, jak ze školy tak i z písařství při obci, bylo chatrné, on přičiňoval se tytýž obchodem v másle do Vídně a též krejčováním. Byltě muž bystroumý a podnikavý, pobožný a mravně přísný, ale i často prchlivý; matka naproti tomu pravý vzor ženské jemnosti a něžnosti, z jejíchž úst nevyšlo nikdy slovo nesluušné. R. 1829 koupil sobě otec dědičné fojtství ve vsi Zubřím u Rožnova, kamž přistěhovav se živ byl až do r. 1836, kdežto manželka předešla ho smrtí r. 1822 v Hodslavicích. — Mladý František, zrozený ve škole, přilnul záhy ku knihám, a již co chlapec 5—6letý přečetl byl celou biblí. O vánocích 1807 zavedl jej otec do Kunvaldu za Novým Jičínem, aby se naučil němčině. Tam mimo vesnickou školu býval účasten

také vyučování na ústavu založeném v zámku od hraběnky Truchsesové, roz. Harrachové, kdež panoval duch a smysl paedagogický ušlechtilejší. Zpozorovav ale otec, že v obcování s katolíky stával se syn jeho příliš náchylným k jejich víře, vzal jej odtud v máji 1809, a ještě v srp. t. r. dal jej na tak řečené alumneum do Trenčína, kamž se byl co vůdce několika potravních vozův s ustupujícím před Napoleonem císařským vojskem dostal a s představeným tamější evang. církve se seznámil. Vyučování v Trenčanských školách latinských lišilo se velmi od Kunvaldského, a nedalo se ani pomýšleti chudší. Pobyv tam P. až do čna 1812 nenaučil se nežli latině dle obecného tehdáž způsobu v Uhřích, a poněkud i hře na klavír. Sháněje se krom toho po knihách ke čtení dostával nejvíce jen polemické spisy nábožné, kterýmiž stav se protestantským horlivcem zamýšlel se do misionářství evangelického. Mimo to však koupiv u hokynářky mluvnici francouzskou a školní mluvnici řeckou počal se soukromí úsilně učiti oběma těm jazykům bez cizí pomoci. Také osobní známost v rodině nejvzdělanějšího měšťana Trenčanského, Bakoše, stala se P-kému později pramenem a pohnutkou duchovního prospěchu. K dalšímu studování zavedl jej otec do Prešpurka na evang. lyceum ku konci srp. 1812. Tam nejen školy byly lépe zřízeny nežli v Trenčíně, ale od profesorův dostával P. i vhodnější čtení, zvláště cestopisy, v nichžto nejvíce si liboval, tak že i brzy zhojil se z Trenčanského zelotismu. Otec jeho přinesl do Prešpurka rukopis své *Knížečky ke vzdělavatelnému čítání, obzvláště pro školní mládež,* kterouž podal prof. Jiřímu Palkovičovi s prosbou o její vydání, jakož se i stalo. Tím uveden byl P. hned s počátku v osobní styky s mužem tím, kterýž ho ve věcech českých za písaře užívati počal. Avšak obcování s Palkovičem mohlo více odstrašiti od češtiny, nežli přivábiti k ní, a národní probuzení a uvědomění počalo u P-kého teprv o rok později, zvláštní náhodou. Když totiž v srp. 1813 z letních prázdnin vracel se cestou do Prešpurku, nepříznivé počasí donutilo jej pobyti asi týden u Bakoše. Pan Bakoš byl milovníkem české literatury a držel Hromádkovy *Vídeňské Noviny* a přílohu k nim *Prvotiny pěkných umění*; nacházeje však v nich mnoho nesrozumitelného požádal P-kého co rodilého Moravana o výklad toho, než tu okázalo se, že ten tomu ještě méně rozuměl. Zastyděv se a upřímně se vyznav, že sobě posud knih českých nevšímal, uveden jest od hostitele svého hned ke čtení Komenského *Labyrintu světa*, Jungmannovy *Ataly* a časopisu *Hlasatel*, v nichž skutečně brzy sobě zalíbil; zvláště Jungmannovo *Rozmlouvání o jazyku českém* působilo naň nejvíce ku probuzení citu národního. V Prešpurce potom propůjčoval se Palkovičovi hned s větší ochotou při redakcí jeho *Týdenníka*, a hledal i nacházel mezi spolužáky svými takové, kteří více méně účastnili se v snahách národních. *Elegie na smrt Jana Bakoše*, nejmilejšího někdy spolužáka jeho v Trenčíně, byla té doby prvním jeho pokusem básnickým v české řeči, an byl dříve jen v latinských hexametrech se cvičíval, neboť studia všecka v Prešpurku konala se ještě v latině. Hodiny od školy prázdné vynakládal P. na přiučování se jazykům moderním: na lyceu bylo čtení také jazyků francouzského a anglického, jež navštěvoval, i italštině a španělštině učil se z gramatik sám, ba i Camoensovu *Lusiadu* pokoušel se čísti v originále. Mezi spolužáky jeho byli také rození Srbové, kteří učili jej rozuměti knihám srbským, staroslovanským a ruským. Studiemi filosofickými, jež nastoupil r. 1816, počal u P-kého nový život duchovní: pohříživ se do hlubin systému Kantova ztratil úplně chuť ku povolání kazatelskému, k němuž až posud veden byl; po plném úpadku zásady autority v duchu jeho zápasila víra s nevěrou krutě, ale zvítězivši otužila se tím více. Také bližší známost osobní s duchaplným Janem Benediktim (Blahoslavem), přítelem Šafaříkovým (který tehdáž již v Jeně studoval), vydařila se ku prospěchu P-kého, čítali spolu, mimo jiné, zvláště Homera, Theokrita i Pindara. Kollar, také spolužák P-kého, co do snah národních držel se na lyceu Prešpurském vždy ještě v pozadí, až teprv v Jeně při Šafaříkovi probudil se. Benedikti již r. 1816 uvedl P-kého v literární spojení s přítelem svým v Jeně, a když v bř. 1817 ubíral se sám také za ním do Němec, P. dal mu na cestu překlad svůj několika zpěvův Macphersonova *Ossiana*, kterýžto, vydán byv 13. dub. v Hromádkových *Prvotinách pěkných umění* pod jeho jménem, uvedl jej ponejprv do kruhu spisovatelů českých. Té doby redigoval P. také po dva měsíce latinské noviny *Ephemerides politico-statisticae Posonienses.* Mezi tím, ač pomáhal byl Palkovičovi z pouhé ochoty při spisování jeho *Slovníka česko-německého*, nebylo mu lze na dlouho trvati s ním v dobré vůli; také již s počátku r. 1817 jal se byl psáti listy o prosodii české, ježto hájily časomíry proti zásadě přízvuku, od Dobrovského uvedené a od Palkoviče chválené. Když pak v červnu 1817 Šafařík vrátiv se z Jeny přinesl vlastní pojednání v téže věci, umluvili oba přátelé a složili spolu *Počátky českého básnictví, obzvláště prosodie*, ježto vyšly tiskem v Prešpurku r. 1818. Spis ten mladistvý zjednal P-kému dopisovatelské spojení s Jungmannem v Praze, jenž měl v něm veliké zalíbení. — Mezi profesory Prešpurskými nad jiné působil na ducha P-kého Jan Gross, muž vyššího vzdělání a jemného ducha. Pod ním slyšel P. klasickou filologii, psychologii a aesthetiku, a on stal se příčinou, že P. mimo všecka studia nejvíce lnul ku krasovědě a krasoumě. Však i ostatní učitelé byli mu velmi nakloněni a schvalovali jej co soukromého učitele na místa nejlepší. Tou cestou se dostal P. ku konci r. 1817 do domu paní Niny Zerdahely za vychovatele čtyr jí příbuzných mladých slečen. Paní tato vysoce vzdělaná, která byla všecky nadějné dítky až na jediného syna ztratila, oblíbivši si P-kého, že jí rozumováním filosofickým, any útěchy náboženské neměly u ní dosti moci, byl vrátil pokoj ducha, stala se mu jako matkou; v důvěrném po několik let s ní obcování, v rozmluvách ušlechtilých o nejvyšších otázkách života lidského, zjemněli také jeho citové a upevnil se mravní charakter jeho; při ní prospíval ve škole života lépe nežli knihami, a dovršilo se tak říkaje duchovní jeho vychování. Ona uvedla P-kého do vyšších kruhův společenských, které na opravdovém vzdělání záležeti sobě dávaly; k její radě a žádosti, odbyv svá studia v Prešpurce, přijal 3. března 1819 u její katolické přítelkyně Karoliny Čúzy, roz. Kvassay, vychovatelství dvou synův, již filosofická studia na Prešpurské akademii odbývavších, ve kterémžto povolání setrval až do měsíce ún. 1823. Když ale v Prešpurku nebylo lze přemoci tehdejšího šlendriánu školského, zavedl na podzim r. 1820 schovance své na universitu Vídeňskou, čímž i jemu dána příležitost rozšířit tu duchovní obzor svůj, jak studováním v cís. dvor. bibliotéce a ve všelikých kabinetech a obrazárnách veřejných i soukromých, tak i častým obcováním s muži učenými, zvláště se slavným Dobrovským (vydávavším tehdáž ve Vídni své *Institutiones linguae Slavicae*), s Kopitarem, s malířem Kadlíkem, hudebníkem Doležálkem a j. V létě 1821 vrátili se zase do Uher a bydleli napotom na statku ve vsi Čuzu v stolici

Komárenské. Tam jal se **P.** spisovati *Krasovědu* v jazyku českém, kteráž ale v rukopise zůstala nedokončena; jen zlomek z ní pod nápisem *Povšechné skoumání ducha člověčího v jeho činnostech* vyšel r. 1821 v *Kroku* (I, 2, str. 127—140), pak následoval tamže r. 1824 (I, 4, str. 21—74) *Přehled dějin krasovědy a její literatury.* Byltě **P.** té doby ještě poněkud na váhách, má-li snahy svého života obrátiti ku krasovědě a kritice krasoumy, neboli k dějinám národu svého: jedno ani druhé nepodávalo čáky, opatřiti jej chlebem vezdejším; ale co protestant neviděl před sebou vůbec žádné kariery pod císařem Františkem, když ku kazatelství neměl chuti. Konečně umínil si, po skončení úřadu vychovatelského a nabytí skrze něj malého kapitálu, navštíviti Prahu pro studování pramenův dějin husitských asi na dvě léta, potom pak teprv hledati chleba.

Tak stihnul tedy **P.** do Prahy dne 11. dubna 1823. Srdečně přijali jej zvláště Jungmann, Presl, Hanka, Norbert Vaněk a jiní; Dobrovský dovolil mu choditi k němu každodenně na cvičení se ve čtení starých písem a pro poznání pramenů dějin českých; se všech stran domlouváno mu, aby zůstal v Praze a zabral se do privátního studia v právnictví. **P.** uposlechl té rady, ale již po několika měsících nabyl přesvědčení, že ani studia právnická nevedou ho k cíli. Stav národnosti české v Praze byl tehdáž velmi neutěšený, ba téměř beznadějný. Ačkoli přičiněním několika šlechetných mužův řeč a literatura česká již počaly se byly křísiti k novému životu, různice však a třenice mezi literáty českými o pravopis, purismus a neologismus vedly zase vše k úpadu konečnému. Velikému obecenstvu zdály se to býti hádky pouhých pedantův o ypsylon a pod. věci, a celé naše národní snažení upadlo mezi vzdělanci ve směšnost a v opovržení; taktéž kdokoli nosil slušný kabát, neodvážil se tak snadno na veřejných místech promluviti česky. Náčelníci v půtkách byli s jedné strany prof. Jan Nejedlý, muž sice dosavad velice zasloužilý o probuzení národního citu v Čechách, ale ducha obmezeného, povahy náružívé a nevelmi svědomitý v osočování svých někdejších přátel; s druhé Josef Jungmann, duše v každém ohledu šlechetná, tichý genius, nechodící ale kromě školy nikam mezi lidi. Jungmann zastával zásadu pokroku, Nejedlý hleděl zachovati obmezené způsoby tak řečeného věku klasického pod Rudolfem II.; **P.** nemohl nežli ku pokroku přidati se, ale snažil se od počátku odvoditi mysli od forem jazykových k naukám věcným, ke vzdělanosti novověké vesměs. Baron Hormayr nepřestával té doby solicitovati, jak jiné přední rodiny české, tak i hrabata Šternberky o jich rodopis pro svůj *Taschenbuch für vaterländische Geschichte*, a když přemítáno, kdo by k takové práci se hodil, navrhl Dobrovský **P**-kého. Tak uveden byv do domu hraběte Františka Šternberka co náčelníka rodiny, jenž všecky své rodinné spisy, spolu s bibliotékou, choval ve svých pokojích, chodil **P.** od podzimku 1823 do jara 1824 každodenně k němu a vpravoval se, pod bezprostředním jeho dohledem, do všech podrobností dějin českých, ve kterýchž rod Šternberský od jakživa znamenité měl působení. Hrabě Frant. Šternberk byl muž ducha vysoce osvíceného a sám nepovrchní znatel historie národní, kteroužto v původních pramenech studovati již ode mládí míval zalíbení; byltě spolu řádným údem král. české společnosti nauk co přední znatel numismatiky české, a presidentem akademie pro výtvarnou krasoumu, jižto hlavně on sám byl založil; v jeho domě soustředívalo se vše, co v Čechách jak ve šlechtě tak i v národu vůbec vynikalo láskou a péčí o nauky a krasoumu. Vida týž ducha směr při **P**-kém zabýval se často po celé dni rozmlouváním s ním, tak že i práce rodopisná nemálo tím obmeškána bývala; avšak teprv když v máji 1824 přednesl hotový spis svůj v posezení obou hrabat Šternberkův, Františka i Kašpara, i přítele jejich Dobrovského, a přísní soudcové nenalezli v něm nic, netoliko kárání, ale ani opravy hodného a potřebného, stalo se povýšení jeho ve tváři jejich; z dosavádního námezdníka stal se najednou společník rovnoprávný onoho výboru osob rozličného stavu i pohlaví, kteréž u Františka Šternberka se scházejíce mívaly přístup i do užšího rodinného kruhu. U barona Hormayra potom práce **P**-kého menšího došla oblíbení: nebyloť v ní ani chlubné chvály ani šperkovaného slohu, vlastností při jeho *Ahnentafeln* nevyhnutelně potřebných; pročež tu vynechávaje tu přidávaje drahně věcí podal ji v almanachu svém na rok 1825 tak opravenou, že zvláště hrabě František nemalé měl z toho pohoršení. Událost ta dala životu **P**-kého obrat rozhodný. Hrabě František Šternberk netajil se zvláštní svou přízní k němu a přidal se ke hlasu těch vlastencův, kteří chtěli, aby se usadil navždy v Čechách; k ochraně před policií, která lidi bez „charakteru“ nerada v městě trpěla, udělil mu titul svého archiváře, pouhou to sinekuru, s ročními 200 zl., pokud by pro něj něco lepšího se nenašlo. Také postaral se potom při společnosti nauk, že obdržel nařízení k sestavení za dobrý honorár *Starých letopisův českých* co třetího dílu *Scriptores rerum bohemicarum*, a že vypsána od ní cena na spis kritický o starých kronikách českých. Co ale pro **P**-kého bylo tehdáž nejdůležitějším, byl skutek ten, že k rekomendaci jeho a knížete Augusta Longina z Lobkovic, tehdáž krajského v Budějovicích, obdržel od knížete Josefa Švarcenberka neobmezenou svobodu, proskoumati archiv Třeboňský, nejbohatší to a potud nedotknutý pramen dějin českých XV. a XVI. století. Počav tam práci svou 17. srp. 1824 i setrvav v ní s neobyčejnou pilností do 9. list. nabyl **P.** najednou takové známosti dějin husitských, jakové před ním neměl nikdo. V pozdějších letech vrátil se ještě osmkráte ke zdroji tomuto, jehož bohactví vyčerpati přece se mu nepodařilo. Další následek jeho Šternberského rodopisu byl ten, že i jiní šlechticové čeští požádali jej o práce podobné, aneb aspoň o sbírání materiálu k nim: nejprv hr. Eugen Černín, potom kn. Rudolf Kinský, hr. Klam-Martinic a jiní. K tomu konci jal se **P.** s počátku r. 1825 úsilně pracovati v deskách zemských i dvorských, v archivu guberniálním i městském. Časté při tom a důvěrné obcování s hrabětem Františkem Šternberkem vydařilo se ve zvláštní prospěch ducha jeho: jako dříve paní Zerdahely naučila jej přihlédati k duševnímu životu lidskému, tak nyní výtečný tento šlechtic, co muž ve veřejných politických záležitostech zběhlý, otvíral mu jasnější pohled na životy národův. Památná byla konversace užšího kruhu přátel v domě Šternberském dne 20. pros. 1825, měvší důležité následky, pročež jí tuto místo přináleží. **P.**, byv toho dne, jako často jindy, pozván k tabuli, zůstal potom ve společnosti obou hrabat Šternberků a Dobrovského až téměř do půlnoci; neb hádky tuhé, v nichžto se octli, nedaly jim rozejíti se dříve. Hrabě Kašpar, co president českého Musea, stěžoval si trpce na celý národ, že ústavu toho tak prospěšného, nedávno ještě tak snažným úsilím a tolikerými obětmi založeného, počíná si již nevšímati, ba zapomíná naň docela. **P.** při vší úctě k muži zasloužilému nemohl zdržeti se, aby neodporoval a neukázal na pravé příčiny zjevu toho, zvláště na nevhodné umístění a celé tehdejší vedení Musea, tak že již ozývaly se

hlasy v národu, jakoby poklady jemu svěřené ukrývaly se před obecenstvem, schovány jsouce na místě vzdáleném a těžce přístupném; že dávati něco do Musea jest tolik jako házeti to do studně, ano napotom zapomenuté leží tam ladem, nepřinášejíc nižádného užitku. „Proč,“ pravil **P.** rozhorliv se, „nepomýšlí společnost musejní na nějaké činné objevení se před národem, proč nehledá cesty, na níž by vstoupila v užší s ním vzájemnost a působila spolu k jeho vlasteneckému probuzení a vzdělání?“ Řečmi takovými podráždil ovšem hraběte Kašpara ještě více, an byl hlavní příčinou, že Museum proti vůli mnoha vážných mužův uhostěno bylo v domě někdy Šternberském na Hradčanech. Ale dalo to příčinu k živým a dlouhým debatám o založení nějakých časopisův musejních v obou jazycích, o živějším podporování literatury a národnosti české atd. Dobrovský a hrabě Kašpar mněli, že již pozdě jest mysliti na vzkříšení zase národu Českého a všecky o to práce že jdou nazmar. **P.** popíral to horlivě i domlouval Dobrovskému, že on, přední muž národu svého, po celý život svůj nenapsal a nevydal nic jazykem češkým, leda jednu předmluvu (k *Radě zvířat* r. 1814 znova tiskem vydané). „Budeme li všickni tak se chovati, pak ovšem že zahynouti musí náš národ hladem duchovním; jáť aspoň,“ doložil, „kdybych byl třebas cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva.“ Řeči takové Dobrovský a hr. Kašpar konečně promíjeli enthusiasmu mladistvému, hrabě František ale měl skutečné v nich zalíbení a potakal **P**-kému ve všem. Na rozchodu požádal jej hr. Kašpar, aby spořádal myšlénky své o zřízení časopisův musejních a podal mu je písemně co nejdříve. Když pak je obdržel, počalo hned o tom jednání ve výboru musejním, které vedlo k usnešení, aby vydávány byly od Českého Musea časopisy dva, jeden v české, druhý v německé řeči. Ještě v první polovici r. 1826 obdrženo potřebné k tomu povolení, a redakce obou svěřena **P**-kému. Zřízena sice zároveň komise z údů výboru (Dobrovský, Millauer a Steinmann), která mu při redakci měla radou a poučením nápomocna býti, skutkem však ani nevstoupila v život. Časopisové oba počali vycházeti rokem 1827.

Postavením tím, co redaktor obojích časopisův musejních, octnul se **P.** najednou jako v centru literární činnosti v Čechách, netoliko české, ale i německé, a vešel v osobní styky a známosti s veškerou takořka inteligencí v zemi. To vedlo jej na vyšší poněkud stanoviště, s něhož i na trvající potud mezi českými spisovateli hádky a půtky nestranněji patřiti mohl. Německý *Monatschrift* potkával se s velikou chválou, ale jen v kruhu dosti obmezeném; veliké německé publikum, jak za hranicemi tak i doma, zatracovalo a priori vše, co vycházelo pod rakouskou censurou, a exempláře, které se posílaly na ukázku do Němec, přicházely nazpět větším dílem nerozbalené. Když hrabě Kašpar Šternberk vedl na to stížnost u svého přítele Göthe, tento rozhorliv se postavil do Berlínských *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* (v bř. 1830) článek o časopisu našem obšírný a velmi pochvalný, jenž vzbudil po celých Němcích pravou sensaci; ale i po něm, jako před ním, neodbíráno za hranicemi více nežli šest exemplářův německého musejníka, tak že koncem r. 1831 výbor musejní uzavřel zastaviti celé jeho vydávání. S jiným, ač mnohem utěšenějším osudem potkal se čtvrtletní musejník český. S kým hlavně a proč mu potýkati se bylo, dává na srozuměnou připojené ku konci prvního ročníku *Slovo k vlastencům od redaktora*. Že **P.** nechtěl sloužiti stranám za orgán, že zamítal články hovící jen jazykovým subtilnostem a hádkám, že i ctěnému Jungmannovi odepřel místa k útokům zjevným na Nejedlého, že Kollarovi ani Žákovi nesvolil k měnění gramatiky české, těmi a podobnými hříchy, zvláště když našlo se ze závisti také sokův několik, zbudil v táboře literátův českých téměř všeobecnou proti sobě nevoli, a v běhu let 1828 a 1829 opustili jej pomocí svou bezmála všichni; větší díl článkův každého ročníka musil hotoviti a podávati sám. Teprv zkusivše neoblomnost **P**-kého ve směru praktickém, počali ten onen vraceti se k němu zase, zvláště když po smrti Dobrovského volno mu bylo vydávati musejník latinkou a ne švabachem více. Touto setrvalostí svou dopomohl **P.** literatuře naší k duchu a směru lepšímu, ana cesta úzká, od něho ponejprv nastoupená, stala se pomalu všeobecnou silnicí. Širší světlo na tyto poměry vrhá *Předmluva k vlastenskému čtenářstvu*, kterou r. 1837 postavil **P.** v čelo jedenáctého ročníka časopisu musejního.

Rok 1827 stal se **P**-kému nad jiné památným netoliko nastoupením dotčené redakce, ale i dvěma událostmi pro život jeho rozhodnými, nejprv sňatkem jeho s Terezií, dcerou zemského advokáta Dr. Jana Měchury, na jehož statku ve Votíně byla jeho svatba dne 16. září 1827; potom obdržením vyzvání od stavovského výboru zemského, aby se uvázal v pokračování Pubičkovy *Chronologische Geschichte Böhmens*. Přijal nabídnutí to, ale pravil spolu, chtějí-li stavové čeští propůjčiti se nějakou pomocí dějepisu českému, tak příliš zanedbanému, aby obrátili zřetel svůj k něčemu platnějšímu a potřebnějšímu, nežli by bylo dotčené pokračování. Vyzván jsa vyložiti určitěji, čeho pro zvelebení dějepisu českého si přeje, podal 22. led. 1828 obšírný o tom památní spis, jejž stavovský výbor odevzdal hraběti Františkovi Šternberkovi, co nejvyššímu komorníku království Českého a přednímu mezi stavy znalci dějin českých, k uvážení, aby napsal o něm své dobré zdání. Ten schváliv všecky důvody a návrhy **P**-kého doložil, že hoden jest plné důvěry stavů. Mezi tím nově do Čech přišlý nejvyšší purkrabí, hrabě Karel Chotek, muž vlasti své neméně nežli císařské dynastii oddaný, požádal byl **P**-kého již ku konci roku 1826, aby docházel k němu cvičit jej v jazyku českém, čímž mu dána příležitost, získati sobě i jeho přízeň a důvěru. V takových okolnostech, když výbor zemský usnesl se navrhnouti **P**-kého nejprv příštímu sněmu království Českého za stavovského historiografa, nemohla konkurence Edmunda Horkého, jejž dvorský kancléř hrabě Mitrovský stavům českým pro týž úřad schvaloval, státi se mu hrubě nebezpečnou. Ale uzavření sněmovnímu od 13. dub. 1829, **P**-kému zcela příznivému, hrozila odjinud tím těžší pohroma. Nejvyšší kancléř ve Vídni, hrabě Saurau, vymísil článek ten ze snešení sněmovního, jakožto nehodící se, aby předložen byl císaři pánu k sankci. Věc ta stala se jedním z řídkých případův, kde stavové tehdejší postavili se v zřejmou oposici proti ministerstvu. Odpověděliť, že hrabě Saurau není pro stavy české žádnou instancí, an co jeden z nejvyšších úřadníkův zemských i sám zahrnut jest ve hlasu a v žádosti celého sněmu. Ministr hrabě Kolovrat ujímal se té věci také, nicméně císař František po několikerých odkladech rozhodl o ní 30. čna 1830, poněvadž rozpočet zemský na rok 1830 ukazuje deficit, tedy aby prozatím s ustanovení stavovského historiografa sešlo. Když nejvyšší ta resoluce ohlášena sněmu, hrabě Kašpar Šternberk jal se mluviti v ten smysl, že sice stavům nedovoleno jmenovati

P-kého historiografem svým, ale co každému kněhkupci volno jest, dáti si totiž sepsati knihu jakoukoliv a vydati ji tiskem, to že ani stavům se nebrání, chtějí-li jen svoliti potřebný k tomu náklad; čemuž když celý sněm přisvědčil a předseda jeho hrabě Chotek neodpíral, dáno **P**-kému 18. dubna 1831 nařízení platné až podnes, aby dle plánu od něho navrženého pracoval v dějinách českých, začež mu jménem honoráru svoleno ročně 1000 zl. stř. Teprv když vyšel r. 1836 první díl jeho historie, vyzval nejvyšší kancléř, hrabě Mitrovský, sám hraběte Kašpara Šternberka, aby obnovila se ze sněmu žádost o historiografství **P**-kého, načež r. 1839 císař Ferdinand udělil k němu své povolení.

Ještě v jiném ohledu stal se rok 1827 **P**-kému památným. Když vypsaná od kr. české společnosti nauk otázka cenná o uvažování starých letopisců českých zůstávala bez odpovědi, domlouvání hraběte Františka Šternberka přimělo jej, že uvázal se i v tu práci, ačkoli redakcí dvou časopisův a vydáváním *Starých letopisců českých* byl již dosti zaměstnán. Když ale v březnu 1829 pojednání své společnosti podal, byl jediný jeho kompetentní posuzovatel, Dobrovský, již mezi nebožtíky. Ostatní údové třídy historické divně se v té věci chovali, a jen rázným vkročením hraběte Františka Šternberka stalo se, že spis **P**-kého korunován konečně 24. led. 1830, a on také 21. bř. zvolen za řádného úda společnosti na místě Dobrovského. Bohužel hrabě František brzy na to (8. dubna) následoval přítele svého do hrobu. Před smrtí svou šlechetný tento muž velikou sobě získal zásluhu také o založení **Matice české**, o čemž podána obšírná zpráva v článku o ní jednajícím. Založení toto původně směřovalo ke zhotovení a vydání většího encyklopedického slovníka, jak pro naučné vzdělání národu našeho vůbec, tak i pro vytříbení a ustálení naučné terminologie české zvláště. Avšak slovník tento nevešel tehdáž ještě ve skutek, hlavně proto, že uznána potřeba, vzdělávati dříve jednotlivé nauky každou zvláště. Bylť v tehdejších dobách nedůvěry shůry, podezřívání a hanebných denunciací zdola potřebí mnohé opatrnosti a mocné ochrany, aby nový ústav brzy po svém zřízení nebyl zase zvrácen a zničen úklady mnohonásobnými, pročež za prvního kurátora Matice české zvolen kníže Rudolf Kinský, jeden z mála českých šlechticů, kteří se upřímně přiznávali k národu svému. Pán ten brzy přátelsky naklonil se ku **P**-kému a nahražoval mu poněkud ztrátu Frant. Šternberka. Když cís. ruská akademie nauk hrozila připraviti nás o tři přední výtečníky literatury naší, Čelakovského, Hanku a Šafaříka, volajíc je do Petrohradu, **P**. lituje zvláště ztráty Čelakovského naříkáním svým pohnul knížete, že nabídnul se sám ku podávání jemu roční pense, kdyby zůstati chtěl. I stalo se tak, že Čelakovský, nalezvuv jakési zaopatření doma, odepřel jíti do Rus a nakazil svým příkladem i Hanku, po čemž v Petrohradě sešlo i s povolání Šafaříkova. Tento ale, jemuž postavení jeho při gymnasiu v Novém Sadě stalo se již bylo nesnesitelným, odhodlal se r. 1833 přistěhovati se do Prahy a žíti tu napotom pouze co spisovatel český, když pomocí předních tehdáž vlastenců, jak ve šlechtě tak i mezi spisovateli samými, pojištěn mu byl skrovný plat roční, pokud by nedošel zaopatření podstatnějšího. Tím veškeré literární snahy české nabyly důkladu a prospěchu vždy rostoucího, a upevněna vědecká Čechův přednost mezi národy slovanskými.

Ku konci roku 1832 nastala v životě **P**-kého episoda zvláštního druhu, když mu podáno vyučování mladého vévody Bordeauxského jazyku německému, ve kterémžto působení setrval až do měsíce dubna 1835. Seznámiv se tu se všemi dvořany, ba i spřáteliv se s některými, a byv častěji puštěn i do užšího kruhu krále Karla X. měl dosti příležitosti, poznati v životě samém všecky způsoby i nezpůsoby velikých dvorův panovnických, ježto i v Praze u vyhnanství opakovaly se v týchž bezmála formách, jako někdy okolo jednoho z předních trůnův evropských.

Potřebí tuto zpět ohlédnouti se na spisovatelskou činnost **P**-kého, jakou jevil vedle redigování časopisu musejního. R. 1829 vyšly od něho častěji připomínaní *Staří letopiscové čeští* co třetí díl *Scriptores rerum bohemicarum*. Dílo toto zaměstnávalo bylo **P**-kého přes pět let v archivech a knihovnách po vlasti české, k vůli němu i do Vídně cestoval, a v celku přečetl a srovnal **osmnáct** rukopisův, jichž kriticky spořádaný text vydal co velezajímavé zrcadlo bouřlivého století patnáctého. O rok později vyšel korunovaný jeho cenní spis *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, důkladné to vědecké ocenění 31 kronikářů od Kosmy až po Hájka z Libočan. Roku 1832 vydal **P**. nákladem Matice *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských a dvorských ve království Českém od nejstarších časův až do nynějška*, veledůležitou to pomůcku všem, kdož obírají se dějepisem českým. — V stanovách kr. české společnosti nauk jest paragraf, kterýž každému údu za povinnost ukládá, aby sepsal zevrubně dáta života svého, jichžby se po smrti jeho použiti mohlo k jeho biografii. Dobrovský, odkládaje den ke dni s vyplněním povinnosti té, neučinil toho, až mu smrt v cestu vkročila. Jednalo se tedy, naplniti mezeru tu zachovanými zprávami o životě muže pro nás tak veledůležitého, a **P**-kému podařilo se, pomocí setníka Rittersberka, ze spisů a literárních listů zemřelého, jakož i z vlastní paměti sestaviti životopis Dobrovského, jenž vyšel r. 1833 v Praze pod názvem *Joseph Dobrovský's Leben u. gelehrtes Wirken*. — Roku 1836 po mnoholetých pilných přípravách vydal **P**. konečně první díl svého českého dějepisu jazykem německým (*Geschichte von Böhmen*). Spis ten docházel slavného uznání se všech kompetentních stran, což však nemohlo přemoci předsudek u Němců proti Slovanům vůbec, obzvláště pak Čechům zakořeněný, jakoby těmto všecka vzdělanost byla přišla z milosti německé, jejž dílo **P**-kého vyvracovalo ukazováním na dávnou původní vzdělanost národu Českého.

Čím dále pak přicházel **P**. ve spisování velikého díla svého, tím více jevila se k tomu nepostačitelnost domácích pramenů; osudové vlasti naší rozmetli byli drahocenné památky po šírém světě a stížili nesmírně úkol každého na poli historickém pracujícího. Prohledav domácí archivy obrátil **P**. záhy zřetel svůj ku pramenům v cizině se nalézajícím, a za tím účelem byl již r. 1831 navštívil Mnichov, r. 1833 pak Vratislav a Zhořelec. Nyní umínil si do Itálie cestu vážit, kde v Římě archiv vatikánský, chovající nad jiné bohatou sbírku listin z celého křesťanstva, sliboval poskytnouti hojného a vzácného materiálu zvláště pro dějepis Čech, byvších druhdy se dvorem římským v tak mnohých stýčnostech a vyjednáváních. V březnu 1837 vyjel tedy **P**. z Prahy, opatřen dostatečnými poručnými listy, jmenovitě vlastnoručním psaním ministra hraběte Kolovrata. Přijel do Říma na začátku dubna, a tam dostihla ho žádost stavů moravských, aby též pro ně obstaral přepisy oněch listin, které by pro dějepis markrabství Moravského za dosti důležité uznal. Přičiněním rakouského vyslance, hraběte Rudolfa Lützova, dostalo se **P**-kému vzácného povolení od

samého papeže ku používání archivu vatikánského v takové míře, jaké před ním žádný jiný historik, krom jediného Pertze, účastným nebyl. Tím bylo mu možná přečísti za deset neděl 45.000 listin a přes 400 jich opsati, z čehož vzrostl poklad pro národní dějepis náš neocenitelný. Z Říma se odebral **P.** do Florencie, odtud do Milána, do Benátek, a obohacen tu nenepatrnou kořistí pro svůj účel dějezpytecký vrátil se do vlasti ku konci července. V srpnu a září byl v Brně a v Drážďanech, načež za svou snahu od stavů moravských odměnou jest poctěn. V aktách společnosti nauk vyšel r. 1838 popis literární této cesty (*Italienische Reise*); v českém jazyku ale již rok před tím v *Musejníku* co *Zprávy z Říma, pak ze Vlach a z Čech* v listech ku přátelům Šafaříkovi a Chmelenskému psaných.

Roku 1838 odebral se **P.** podruhé do Itálie, tenkrát s rodinou svou, ana churavicí jeho manželka měla se zotaviti v podnebí mírnějším. Před odjezdem svým, zamýšleje delší čas pozdržeti se v cizině, odevzdal redakci časopisu musejního do rukou Šafaříkových. (Po ten čas, co **P.** redigoval musejník, sepsal byl do něho sám neméně než 38 článků hlavně z oboru dějepisu a krasovědy.) R. 1838 a 1839 dlel **P.** po delší čas v Římě a v Neapoli, odkud psaný list k Šafaříkovi vytištěn v *Časopisu musejním* na r. 1839. Když **P.** vrátil se zase do vlasti, nenalezl více hraběte Kašpara Šternberka mezi živými, neboť byl znamenitý muž ten zemřel u vysokém věku na svém zámku Březině 20. pros. 1838. Po jeho smrti (bylť on prvním presidentem Musea, k jehož založení tak velikomyslně byl přispěl) musily mysli vlastenecké obrátiti zření své netoliko k zachování, nýbrž i k dalšímu zvelebení Českého Musea, a mohlo se již mluviti také o potřebě přenešení jeho s Hradčan do prostřed města Pražského. Sněm český již delší čas vyjednával o postavení císaři Františkovi velikého pomníku na staroměstském nábřeží; **P.** nejprv soukromě navrhoval za nejpřiměřenější monument, aby na onom nábřeží vystavělo se prostranné a velikolepé Franciseum, do něhož by všecky za panovníka onoho v Čechách povstalé spolky a ústavy pro nauky, umění a průmysl, tudíž i České Museum, vhostiti se daly, vyzván pak podal stavům 10. list. 1839 i důkladný o tom memoire, kterýž i na sněmě vzat byl v úvahu, ale idea obmezena jest na stavení pro Museum toliko a pro akademii krasoumnou. Téhož roku 1. pros. zvolen **P.** za sekretáře kr. společnosti nauk, jejímž řádným údem byl již od r. 1828. **P.** vdechl jí nový život, jmenovitě spůsobil roztřídění její na nynější čtyry odbory, z nichž odbor slovansko-filologický jest vlastním dílem jehc. Roku 1840 vydal **P.** společně s přítelem svým Šafaříkem důležitý spis *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*, kritické prozkoumání a rozebrání hlavně *Libušina soudu* k obhájení a dokázání jeho pravosti proti pochybovatelům o jeho ryzém původu, pak *Zlomku evangelia sv. Jana, Litoměřického nadacího listu* a glos z *Mater verborum*. Téhož roku počal také **P.** vydávati svůj *Archiv český*, obsahující listiny české soukromé i veřejné nejvíce z XV. stol., nejzajímavější to doby z dějin českých. Vydávání této veledůležité sbírky původních pramenů dějepisu českého dělo se nákladem stavů českých a dospělo tím spůsobem do roku 1849 na 4 díly. Další podporu na vydávání toho díla stavové odepřeli, a teprv r. 1861 odhodlal se výbor zemský k vedení nákladu na další pokračování v něm, od kteréž doby rozmnožen *Archiv český* dílem patým. R. 1841 dal výbor Českého Musea **P**-kému skvělý důkaz své důvěry, vyvoliv jej za svého jednatele. Co takový hleděl **P.** dát ústavu tomu směr pravý dle úmyslu jeho zakladatelův i ve smyslu stanov jeho, totiž aby byl **vědeckým obrazem** vlasti (od kteréhož směru se České Museum dosavad příliš jednostranně bylo uchylovalo), což vyložil a odůvodnil zvláštním pojednáním *Über die Zwecke des vaterländischen Museums in Böhmen*, čteném ve schůzce správního výboru dne 20. říj. t. r. a tištěném ve spise **P**-kého *Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842*. R. 1842 vyšlo od **P**-kého v aktách společnosti nauk pojednání *O vpádu Mongolů r. 1241*, kritický rozbor všech pramenů se zvláštním ohledem na porážku toho divokého národu u Holomouce, v němž opravil v některém ohledu mínění Bočkovo o té památné události a dokázal, že všecka sláva udatenství právem náleží našim předkům slovanským. Téhož roku vydal **P.** německý spis *Ueber Formelbücher* co příspěvek ku pramenům pro dějepis XIII., XIV. a XV. stol., kteréž důležité pojednání učený svět pro vzácnost a důkladnost jeho přivítal s neobyčejnou slávou (v. **Formulář**). R. 1843 vyšlo v aktách společnosti nauk od **P**-kého pojednání *Die Grafen Kaspar und Franz Sternberg und ihr Wirken für Wissenschaft uud Kunst in Böhmen*, z něhož zřejmě viděti, jak urozenci tito na život a celý směr studií **P**-kého působili. Téhož roku podnikl **P.** cestu do Berlína za týmž účelem jako jiné dřívější.

Za císaře Ferdinanda pokoušeli se stavové čeští, vedením hraběte Bedřicha Dejma, vydobyti sněmu českému starých jeho práv zase aspoň v té míře, jakouž vyměřena byla obnoveným zřízením zemským Ferdinanda II. Potkavše se v tom s tuhým odporem u ministeria ve Vídni a chtíce lépe poznati půdu právní, na kteréž jim zápasiti bylo, požádali **P**-kého, aby je poučil, kdy a jaké proměny zběhly se v kompetenci a působení sněmův českých. **P.** dával jim tedy o tom přednášky v domě knížete Karla Švarcenberka, kteréž počavše 15. ún. 1843 opakovány v témdni jednou až dvakrát a skončeny 13. března. Posluchactvo jeho záleželo asi z 20 osob z přední šlechty české, z nichž někteří brali slova jeho i do péra. Příznivý z toho následek pro **P**-kého byl, že pánové tito, povšimnuvše sobě stavu, ve kterémž tehdáž dějezpyt český se nacházel, nejenom na sněmě přičinili se o to, aby mu k honoráru jeho přidáno bylo ročně 600 zl. na pomocníky, ale skládali také až do roku 1848 dobrovolné pomůcky, směřující k témuž cíli a obrácené konečně ku prospěchu Českého Musea. S ústavem tímto stala se konečně rozhodná změna. Pro jakési neshody a rivality mezi údy stavovskými sešlo sice se slíbeného již stavění Franciscea na nábřeží, ale sněm cítil se pak přece zavázána, ospravedlniti poněkud naděje vzbuzené, a dal se potom, přičiněním zvláště rytíře Neuberka, roku 1844 tím snáze k tomu navésti, že koupen pro Museum dům na Příkopech, kamž sbírky jeho r. 1846 jsou přenešeny. — Mezi tím jednak nemoci v rodině jednak přílišné zaměstnání přinutily **P**-kého r. 1844 ke složení sekretářství při učené společnosti, která přiznala mu zvláštní díky za jeho činnost. Ku konci r. 1844 vydal se **P.** potřetí do Itálie za příčinou churavosti své milované manželky, jíž schválen byl od lékařů zimní pobyt v Nizze. Vrátiv se odtamtud přes jižní Francii domů přinesl s sebou rukopis prvního oddělení české historie v jazyku mateřském, kteréž vyšlo tiskem r. 1848. V německém sepsání svého historického díla dospěl **P.** té doby až k smrti Václava IV.

Když **P.** v dějepise svém octnul se r. 1845 na prahu válek husitských, pocítil předede vším neodbytnou potřebu známosti úplné staročeské topografie, bez níž válečné pohyby ve vlasti stávaly se napro-

sto nesrozumitelnými; i nemoha v tom očekávati pomoci jiných lidí musil se do práce té zabrati sám, prostudovati opět s pérem v rukou všecky starší kvaterny desk zemských i dvorských a srovnávati dáta jejich v podrobnosti se stavem nynějším. Obětoval tomu celá téměř tři léta, i možná říci, že nikdy nepodnikl aniž provedl práce větší a úsilnější. Co předběžný toho plod vydal **P.** r. 1848 svůj *Popis království Českého*, v němž stará původní a přesná, v novější době téměř zapomenutá jména všech osad v zemi, hradův, tvrzí, měst, městeček, vesnic i samot národu opět na pamět a ve známost uvedena jsou. — Z menších článků, jaké **P.** po celý ten čas nepřestával příležitě uveřejňovati v Časopise musejním, nad jiné pozoru hodno jest pojednání *Má-li pravopis český čím dále tím více se dokonaliti* (v ročníku 1846), jímž marně snažil se vykázati jisté meze opravám orthografickým vždy dále sáhajicím.

Roku 1846 podnikl **P.** větší vědeckou cestu do Uher a po celých téměř Němcích. Téhož roku od stavů českých ustanoveno, aby byl **P**-kému ku podpoře a ulevení jeho vždy zrůstajících prací historických přidán placený pomocník, kteréž místo propůjčováno mladším nadaným spisovatelům. Skvělého uznání došly vědecké snahy **P**-kého tím, že 14. máje 1847 jmenoval jej císař Ferdinand skutečným členem nově založené císařské akademie věd ve Vídni, v jejíchž pracích a zasedáních on od té doby pilně se účastní.

Světoznámé události březnové r. 1848 zastihly **P**-kého v Praze, když ještě rodina jeho trávila zimu v Nizze, i otevřeno jeho činnosti pole nové — politické. V nastalé u nás dnem 15. bř. konstituční svobodě **P.**, předvídaje záhy půtky budoucí, snažil se v čas předejíti je a uvésti do kolejí pokud možná neškodných. V náhlém zemdlení autority vládní nebylo se u nás obávati pokusův republikánských (tak výstředních stran tehdáž nebylo), spíše ale reakce pro zrušení privilegií jak národních tak i stavovských; mimo to hrozily z venku zámysly národův Německého a Maďarského, vyvrátiti Říši Rakouskou ze základův jejích a uvésti země koruny České do státních poměrův nových a národnosti československé nebezpečných. Proto **P.** spolu s K. E. Ebertem, druhdy svým přítelem mezi Němci Pražskými, svolali hned 18. bř. všecky spisovatele české i německé dohromady k uvažování čeho by nejvíce bylo zapotřebí, a dne 21. bř. pod předsedáním Šafaříkovým formuloval **P.** resultát těch porad v ohlášení ode všech přítomných podepsaném, že slovem i skutkem hájiti budou zásadu rovnoprávnosti obou národů v Čechách a spojení koruny České s konstituční monarchií Rakouskou. — Proti počínajícímu brojení mezi stavy navrhoval **P.** předním pánům české šlechty sepsané od sebe určité vyjádření, že pouštějíce od někdejších privilegií přiznávají se úplně k zásadě rovnosti před zákonem, dokládaje, že pak národ tím snáze svěří se vedení jejich. Ale právě ten pán, skrze kteréhož **P.** nejvíce působiti mínil, určitě odepřel svůj podpis vyjádření tomu; nicméně však předložil věc přátelům svým, kteří potom podepsali prohlášení toho způsobu jiné, od hraběte Wurmbranda navržené a ovšem méně zavazující. Z toho mohl **P.** smýšlení strany aristokratické poznati lépe, nežli se skutečně stalo v davu tehdejších událostí, jichž účastnil se **P.** v té míře, že v krátké době vůbec uznán za vůdce národní strany české. Nelzeť tuto vypisovati obšírně všecko působení jeho v Národním Výboru i jinde, pročež přestáváme na věcech nejdůležitějších. Dne 10. dubna došlo ho pozvání z Frankfurtu od tak zvaného výboru padesáti, aby se účastnil prací jejich k ustrojení parlamentu zamýšlené říše Německé. **P.** hned druhého dne poslal do Frankfurtu svou pověstnou odpověď, kterouž i tiskem uveřejnil a která jest patrným důkazem, že záležitostem německým mnohem lépe rozuměl nežli většina vzdělaných Němců samých. Vykládalť v ní, kterak koruna Česká nikdy nenáležela k říši Německé v tom spůsobu jako jiné země, že poměr ten býval vždy jenom panovníka ku panovníku, nikoli pak národa k národu; kterak Němcům, chtícím dojíti jednoty politické, projíti jest republikou, a že si nemůže přáti, aby ve zmatcích a strastech takového převratu měly též účastenství země naše; dokládalť pak, že samostatného mocnářství Rakouského potřebí jest k ochraně rozličných národů v něm spojených, a že se tedy nesmí rozdrobiti poddáním se jedné části zemí pod vrchní vládu německou. Mezi jiným učinil v listu tom ono přepamátné, často uváděné vyjádření, že by se Rakousko musilo utvořiti, kdyby ho nebylo (kteréž napotom bán Jelačić v tažení svém proti Uhrům dal na prapory své napsati). Se strany německé ovšem neposloucháno mocných těchto důvodů, ano při tehdejší rozdrážděnosti myslí popudil tím **P.** proti sobě u vysokém stupni všecky přemrštěné hlavy německé, a žurnalistika německá po dlouhý čas nepřestávala kydati naň svrchovanou hanu a nenávist. Ale v Čechách přispěl pověstný ten list nemálo k uvědomění lidu a přivedení ho do pravé koleje smýšlení politického; ano i v jiných zemích říše Rakouské otevřel oči politikům střízlivějším; ba ministerstvo Vídeňské teprv tím odvážilo se k ohlášení 21. dubna, že dekrety frankfurtské přijmouti chce jen potud, pokud pro Rakousko hoditi se budou. — V prvním svolávání slovanského sjezdu do Prahy (1. máje) neměl **P.** žádného účastenství, ač pod ně také jeho jméno bez jeho vědomí postaveno bylo; ale určitější o něm vyjádření sepsal on; také osvědčení se Národního Výboru k Moravanům dne 6. máje vyšlo z jeho péra. Dne 8. máje volán byl **P.** po telegrafu pilně do Vídně od ministra Pillersdorfa, kterýž, když **P.** nazejtří po poledni k němu se dostavil, sotva jej přivítav podal mu hned císařův handbillet, kterým jmenován byl ministrem vyučování, i chtěl jej tudíž vésti do konference ministerské, jenž právě odbývati se měla. Překvapení **P**-kého bylo tak veliké, že potřeboval chvíli k spamatování se. Dav se potom s ministrem do řeči o stavu věcí, a spozorovav hojné rozdíly jeho i svého politického smýšlení, vyžádal si rozmyslu přes noc. Když pak druhého dne vrátil se k Pillersdorfovi s vyjádřením písemným, proč úřadu toho na ten čas přijmouti nemůže, pozoroval s podivením, že tomu byl ministr až i rád. Nevědělť ještě **P.**, jak veliký rámus jeho povolání do ministerstva bylo mezi tím stropilo ve Vídni, kterak přední demagogové maďarští a němečtí spojivše se sušili proti vládě, která prý je poslovaniti chce, kterak připravováno veliké povstání a již ustanoven byl jeden řezník vídeňský k zavraždění **P**-kého, sám se prý k tomu nabídnuv, atd. Povstání to, mající za účel, úplně podrobiti ministerstvo vůli těch demagogův, vypuklo přece o několik dní později a zaplašilo dvůr císařský do Tyrol. Úplná potom podajnost a služebnost Pillersdorfova naproti vůdcům revoluce vídeňské dala novému tehdáž presidentu českého zemského gubernia, hraběti Lvu Thunovi, podnět, emancipovati se od něho dle možnosti a zříditi, ve srozumění s knížetem Windischgrätzem, nejvyšším vojenským velitelem v Čechách, dne 30. máje prozatímní mimořádnou vrchní vládu v Čechách, jejímž údem i **P.** jmenován byl. Avšak když prozatímní té vládě nedáno do rukou moci potřebné proti zmá-

hajícímu se brojení a nepořádku v zemi, **P.**, nechtěje naprázdno nésti břímě odpovědnosti, vzdal se úřadu toho ještě dříve, nežli kolegové jeho, hrabě Albert Nostic a Dr. Rieger, vrátili se z Inšpruku s odepřením sankce císařské takovému kroku Thunovu. — Na sešlém se mezi tím sjezdu slovanském, když Šafařík odpíral býti jeho presidentem, dal se konečně **P.** uprositi, aby figuroval co takový, však skutečně aby úřad ten s většího dílu zastával Šafařík. Účel sjezdu bylo společné dorozumění se, kterak hájiti se jest Slovanům proti zmáhajícím se co den politickým přechvatům jak Němců tak i Maďarů; uznávaliť všickni jeho údové, že jim potřebí jest zachování říše Rakouské a ustrojení její dle zásady rovnoprávnosti všech národův. Protož, když sjezd ten nejvíce protivil se směru a snahám tehdejších ministrův uherských, tito s pomocí vídeňských demagogův také nejvíce přičinili se o jeho zmaření, které stalo se politování hodnými svatodušními událostmi v Praze. Ale tyto bouře Pražské byly spolu počátkem oné reakce, která nezadlouho zachvátila i původy jejich vídeňské a uherské. **P.** jal se v prvních dnech prostředkovati mezi lidem zbouřeným a vojskem, a jmenovitě podařilo se mu vyprostiti hraběte Lva Thuna z rukou studentů v Klementinu, ale brzo se přesvědčiv, kterak při všeobecné rozčtatděnosti žádná strana přístupna není rozumným důvodům a chladnější rozvaze, musil upustiti od díla takového. Kníže Windischgrätz dal se potom obalamutiti Košutovskou bájkou o „daleko široko rozvětveném spiknutí" slovanském, kteréžto, počavši prý v Prešově v Uhřích, nemělo (dle vlastního udání emisaře maďarského Marcela Turanského, nad jiné činného v Praze o svatodušních svátcích) v Čechách jiného úda nežli **P**-kého. (O těch řečech dověděv se **P.** teprv na sněmu Kroměřížském v březnu 1849, chystal se žádati za ně dostiučinění právě toho dne, když sněm ten násilím rozptýlen byl.) Největší z bouří svatodušních škoda byla ta, že sněm království Českého, tehdáž již rozepsaný, nedošel více k místu; ona stala se pro poměry právní království Českého napotom nenapravitelnou.

Na sněm říšský, rozepsaný do Vídně, volen byl **P.** v Čechách na šesti místech, přijal pak volbu Nového města Pražského, v němž bydlí, a stihl do Vídně 16. čce 1848. Působení jeho na sněmě tom nebylo hlučné, ale velmi důležité: byltě on středištěm pravice českoslovanské, zastávající jednotu říše na základě úplné rovnoprávnosti všech národů. Ústavodárný sněm zvolil **P**-kého 1. srp. do výboru 30 osob, který měl vypracovati návrh konstituce; výbor pak ten sám, zřídiv ze sebe dvě komise, jednu pro základní práva, druhou pro státní ústrojí, povolal jej sama pátého do komise druhé, ve kteréž, když jedni neměli času, jiní chuti neb schopnosti, posléze práce všecka svalila se hlavně na **P**-kého. Ačkoliv pak sněm svolán byl jen pro země mimouherské, **P.**, předvídaje nemožnost trvání říše za dualismu a konstituce pospolu, pomýšlel hned od počátku na takové státní ústrojí, do kterého by časem svým také Uhři vstoupiti mohli; pročež jistý stupeň oné autonomie, kteréž oni odjakživa zvykše tím méně postrádati mohli, čím více podstata občanské svobody právě v ní se zakládala, položil za přirozenou a nevyhnutelnou basis celého budoucího stavení. Zahloubán do práce té, vymáhající mnohá studia, súčastnil se **P.** v běžných sněmovních debatách, pomalu pak rozjasnily se v duchu jeho ony myšlénky o potřebě rozdílu centrální moci říšské a mocí zemských, kteréž pak často přemítány byvše našly nálezu sankce své v diplomu od 20. října 1860. Dne 2. září podáváno **P**-kému podruhé ministerium vyučování, on ale, poradiv se s přátely, odepřel opět přijmouti je, a sice z té příčiny, že by stranu vládní na sněmu nebezpečně byl seslabil, jelikož mnozí Němci, jeho povýšením uraženi, byli by přešli v oposici. Když pak ministerstvo, přiznavši se slovy k zásadě rovnoprávnosti národův, skutky s posláním hraběte Lamberka do Uher spojenými zjevně ji rušilo, a baron Kulmer, agent Jelačiće bána ve Vídni, vedl u **P**-kého na to stížnost: tu **P.** opět s přátely radu vzav šel k ministru Bachovi a oznámil mu, že Slované, nemohouce se dožádati spravedlnosti u vlády, umínili si kráčeti svou cestou bez ohledu na ni, staň se pak co staň. Brzy na to přišlé noviny o zavraždění hraběte Lamberka v Pešti přispěly k tomu, že ministerstvo změnivši své chování jmenovalo bána Jelačiće za komandujícího v Uhřích, což však uspíšilo známou revoluci vídeňskou dne 6. října. **P.** znikl nebezpečenství života, které by mu při tom bylo hrozilo, jen tím, že náhodou byl vzal od sněmu odpuštění na týden, by mohl na krátko pobyti v kruhu rodinném v Praze. Po vzetí Vídně bán Jelačić povolal **P**-kého tam k sobě (5. list.), aby se dorozuměli o ústavní otázce rakouské.

V Kroměříži, kamž k žádosti hlavně českých poslanců svolán byl opět sněm říšský, **P.** nejvíce zaměstnán byl návrhem k ústavě rakouské a debatami o něm ve výboru konstitučním. Původní jeho návrh utrpěl tu veliké změny ve smyslu centralistickém, tak že konečně nejenom neznal se k němu více, ale i vystoupil z výboru, chystaje se tím více hájiti zásad svých v plném sněmě. Mělyť zajisté ve výboru každá malá zemička právě tak tři poslance, jako Čechy nebo Halič; ony pak, nemajíce ode dávna historie vlastní a významné, i nemohouce postačiti sobě samy ve všech státních potřebách, utíkaly se o pomoc obyčejně hned do Vídně; v plném sněmu ale měli slovanští federalisté převahu. Mezi tím proměnou trůnu a působením ministra knížete Švarcenberka vzala politika vládní směr jiný; nové bylo zvláště vkládání se Rakouska do vnitřních záležitostí Německa, a když o to **P.** interpeloval ministerstvo dne 23. ún. 1849, ono odpovědělo náhlým rozpuštěním sněmu a oktrojováním ústavy 4. března.

Od té doby, když reakce zmáhala se čím dále tím více, a Praha v máji 1849 octla se ve stavu obleženosti na několik let, **P.** vrátil se cele k historickým studiím svým, kteréž jen nerad byl opustil. Jenom když političtí přátelé jeho založili v Praze německý žurnál *Union*, **P.** k výkladu toho titule napsal úvodní článek, k jehož vytištění ale nesvolil Dr. Pinkas, již tehdáž oddaný zásadám více centralistickým; tudíž dal se **P.** od přítele Havlíčka uprositi, že přepracovav a rozmnoživ článek ten po česku dal jej do *Národních Novin*, kdež vyšel 23. pros. 1849 pod nápisem: *O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousích.* Jakou sensaci vzbudil, bude mnohým ještě v živé paměti; ale vládní orgány jak ve Vídni tak v Praze velmi těžce jej nesly, a bez mála byl by se **P.** proň octnul u vojenského soudu na Hradčanech. Když protivenství proto na něj se valící zhoršilo znamenitě stav milé manželky jeho, tehdáž právě nebezpečně nemocné, aby poněkud ji upokojil, slíbil nedotýkati se již dále hádek politických. Tím však reakce nedala se nikoliv ukojiti. Ještě sice v běhu r. 1850 zvolen byl **P.** i do sboru obecních starších města Prahy, i za předsedu nově utvořené společnosti pro vystavení národního divadla českého: ale mezi samými literáty českými utvořila se proti němu oposice lidí, dílem nepříznivým obratem věcí příliš zastrašených, dílem svedených balamutěním osob obojetnou hru provozujících. S nejtužším odporem potkal se **P.** právě tam, kde se ho

nejméně nadál — ve sboru matičním. Když totiž žádal, aby přikročilo se k vyplnění slibu při zakládání Matice české učiněného, že totiž pomocí její má časem svým vydán býti nějaký encyklopedický slovník český, k čemuž bylo nyní jak sil spisovatelských tak i jiných potřeb dostatek: vlivem cizím zmařeno jest všecko jeho o to usilování. Tím rozhořčen složil **P.** v únoru 1852 dobrovolně jak jednatelství Musea, tak i presidium sboru divadelního. A však ani to nestačilo k ukojení nových protivníkův jeho: když podle musejních statut, po vypršení dvojího cyklu, dne 29. čce 1852 jednalo se o jeho znova vyvolení do výboru musejního, společnost celá, vyjma jediné dva muže (Šafaříka a Bergra) příkladem posud neslýchaným odepřela mu hlasu svého. To byla pro **P**-kého rána, nad niž dle vlastního vyznání bolestnější jakživ nepocítil, leda při smrti drahé své manželky, ne proto, že musil opustiti Museum, ač to dosti bylo trpké, ale že v celé společnosti (výboru to národu Českého) nenašli se než dva muži, kteří proti němu ani ustrašiti ani navnaditi se nedali. Ovšem mluvilo se té doby již o nastávajícím internování **P**-kého, s něhož sešlo prý konečně jen úmrtím ministra knížete Švarcenberka. Že dán byl, zároveň jiným, pod zvláštní policejní dohlídku, na tom nedal sobě pranic záležeti. — Dodati tuto sluší, že u příležitosti 500letého jubilea university Pražské, odbývaného jako kradmo za bouřlivých dob r. 1848, jmenován byl **P.** od právnické její fakulty čestným doktorem.

V létech 1851—1860 **P.** veškerým působením svým ani nezavadil o politiku, jakož to v dobách absolutistických jinak býti ani nemohlo; nebylť opět ničím více, nežli soukromým literátem a dějepiscem, a vyhýbaje se všemu působení veřejnému trávil čas svůj nejvíce v Lobkovicích, na statku své manželky. Stráviv zimu r. 1852—3 s rodinou svou opět v Nizze, s jara 1853 zdržel se některý čas v Paříži, aby i tam vyskoumal, co by se pro starší dějiny české nalezti dalo. V letě 1853 Dr. Rieger, souhlasivší v zásadách politických vždy nejvíce s **P**-kým, stal se jeho zetěm, od kteréž doby až podnes oba spolu bydlí. Pro nemoc povážlivou, která jej s jara 1855 sklíčila, užíval **P.** z nařízení Dra Hamerníka téhož léta lázní Šternberských a hroznového léčení v Dürkheimu za Rýnem. Baron Wagemann, bývalý někdy president zemského soudu v Praze a ve Vídni, strýc manželky **P**-kého, zemřev 31. čce 1855, ustanovil jej a sestru jeho choti za své universální dědice; poněvadž ale závět jeho psán byl více uměle nežli určitě a prostě, dopouštěje výklady rozdílné, neuznáno od soudů vídenských toto jejich právo k dědictví dosti znamenitému. — Podrobné vypsání cest, kteréž **P.** po ta léta konal opět po archivech a bibliotékách jak zemí domácích tak okolních, bylo by příliš obšírné. Po celý ten čas neopomíjel také pilně se účastniti prací a schůzek cís. akademie ve Vídni, která jeho přičiněním a návodem, i spolupůsobením Arn. Birka, Jos. Chmela a Theod. Karajana, jala se vydávati *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti*, důležitou to sbírku dějepisných pramenů onoho věku, do jejíhož oddělení *Concilium Basiliense* podal **P.** sám následující příspěvky: 1) *Johannis de Ragusio initium et prosecutio Basiliensis concilii*; 2) *Johannis de Ragusio tractatus quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem ecclesiae*; a 3) *Petri Zatecensis liber diurnus de gestis Bohemorum in concilio Basiliensi*. — Chorobný stav jeho manželky byl příčinou, že **P.**, dokonav v rukopise historii krále Jiřího, v měsíci září 1859 zavezl ji do Nizzy k zimování tam již po páté; když ale na konci dubna 1860 vraceli se odtud přes Francii zase, upadla na cestě do nemoci, ze kteréž jí nebylo více povstati. V marné naději jejího vyléčení strávili celý měsíc máj v Marsilii, červen a červenec z většího dílu v Genevě, potom po delších zastávkách v Basileji a Heidelberce; když pak jen hořela touhou po návratu do vlasti, při rostoucí nemoci s nekonečnými nesnázemi přivezl ji 14. srpna až do Podmokel u Děčína, kdež aspoň tu potěchu měla, že skonala 18. srp. v kruhu svých dítek.

Návratem konstitučního života do Rakous po vydání diplomu od 20. října 1860 nastala **P**-kému nová činnost politická. **P.** od veškerého národu Českého jednosvorně uznán jest za hlavu a předního vůdce v politice federalistické, mající za účel utvořiti ze státu Rakouského spolek rovnoprávných národů se zachováním státoprávních poměrů jednotlivých korun a království, pokud spočívají na smluvách jednostranně nezrušitelných. V tomto spolku měla i koruna Česká zaujíti důstojné místo jí náležité, a samospráva, dle výměru říjnového diplomu všem zemím říše Rakouské navrácená, pojistiti též národu Českému možnost volného vývinu. Souhlasení své s tímto programem na jevo dával národ Český tisícerými diplomy čestného měšťanství a občanství, **P**-kému a Riegrovi z Čech i z Moravy zasílanými, což mohlo býti oběma dostatečnou náhradou za hanu a příkoří, činěné jim bez míry a konce od německé žurnalistiky za jich působení národní a federalistické. Nový denník politický, když Krásův *Čas* již po nějaký čas vycházející nehověl v dostatečné míře programu federalistickému, měl státi se orgánem jejich, i založen v prosinci pod názvem *Národní listy* a redakcí Dra. Julia Grégra. Když potom na základě neblahého únorového patentu Schmerlingova měly se díti volby na sněm český, **P.** s Riegrem a Braunerem sestoupili se co volební výbor, který v takové míře požíval všeobecné důvěry, že kandidáty své téměř ve všech volebních okresích provedl. **P.** přijal volbu na sněm český za okres Karlínsko-Brandýský, a 18. dub. 1861 jmenován od císaře doživotním členem panské sněmovny říšské rady. R. 1862 zvolen **P.** za předsedu nového spolku, který pod jménem *Svatobor* utvořil se ku podpoře spisovatelů českých a jejich rodin. Znamenitý důkaz politického věhlasu dal **P.** odporem svým proti obeslání z českého sněmu rady říšské, sestavené na základě únorového patentu proti duchu a smyslu říjnového diplomu. Pohříchu dali se poslanci čeští jiným vlivem proti radě **P**-ckého vésti, tak že tento konečně svolil pod známým protestem k obeslání říšské rady, z které později Čechové, trpkými zkušenostmi poučeni, viděli se přinuceni zase vystoupiti. Kdož ví, kdyby národní strana českého sněmu nebyla obeslala říškou radu, a dle příkladu jejího, jak naděje byla, i haličtí Poláci se byli zachovali, zdali by toto hned počáteční fiasko Schmerlingovo nebylo uspořilo Rakousku čtyry trapná léta neúrodného pokusu o nemožný centralismus? Toho dostiučinění na všechen spůsob dostalo se **P**-kému, že předvídání jeho vyplnilo se a uznána politická chyba neuposlechnutí jeho rady. Z další jeho činnosti sněmovní památný jest nad jiné **P**-kého návrh opravy volebního řádu na sněm český, učiněný 29. led. 1863 a zamítnutý německou většinou — nejpatrnější to důkaz nespravedlivosti dosavadního volebního řádu, když z menšiny obyvatelstva vychází většina sněmovní. V panské sněmovně říšské rady byla činnost **P**-kého velmi krátká: poznav záhy, že hlas jeho nemá tam žádné váhy, vzal z ní odpuštění na neurčitou dobu. Neblahé roztržení v táboře českých

tův — nastalé roku 1863, když pozdvihla
tá oposice proti některým náhledům **P**-kého,
k založení politického denníka *Národ*,
nového orgánu **P**-kého a Riegra i k ne-
polemice — dotklo se **P**-kého tím citel-
podezřívána i ryzost smýšlení jeho, jakožto
ého udělením jemu nedávno od ruské vlády
rského kříže řádu sv. Vladimíra. To však
zviklati muže tak pevných zásad, aby ne-
dále po dráze, o níž chová přesvědčení, že
ná vede ku blahu národu Českého.
ké historické dílo **P**-kého dospělo v českém
k první částce dílu pátého (1471—1500).
dosahujícím až k roku 1526, kdež zvolením
nda Habsburského za krále pominula samo-
státu českého, splynuvšího s jinými země-
ovou říši Rakouskou, bude dílo toto ukon-
alší pokračování v dějepisu národu Českého
ponechati rukoum jiným. Avšak zbývá
ě vyplniti značnou mezeru, neboť v tomto
českém schází celý díl druhý, zahrnující
dobu od r. 1253 do r. 1403, kterouž **P**.
n byl přeskočil z vážných příčin. Německého
vyšly dosavad v několika vydáních čtyry
nčící smrtí krále Jiřího r. 1471. Z publici-
prací **P**-kého za doby poslední zvláště po-
lné jest pojednání *Idea státu Rakouského*,
Národu na rok 1865 a otištěné také o sobě,
v něm překladu co *Österreichische Staats-*
rag, Kober 1865), v němž nezvratnými dů-
kazuje nevyhnutelnost federální soustavy pro
ko. Konečně sluší doložiti, že i *Slovník na-*
čítá **P**-kého mezi své přední spolupracovníky,
ěny chlubně se honosí.
k velice i v cizině uznání došly zásluhy
o vědu, o tom kromě toho, co již uvedeno,
diplomy od četných učených společností
aslané. Jmenovalyť jej svým údem: r. 1830
žická společnost nauk ve Zhořelci dopisu-
1834 slezská společnost pro vlastenské vzdě-
Vratislavi dopisujícím, uherská učená spo-
v Pešti dopisujícím; 1836 král. bavorská
ie nauk v Mnichově řádným přespolním;
ednota historická pro marku Braniborskou
ně dopisujícím; 1845 král. pruská akademie
Berlíně dopisujícím, král. Dánská společ-
o nordické starožitnosti v Kodani řádným;
istorická jednota velkovévodství Hesenského
nstadtě dopisujícím, cís. společnost historie
žitností ruských při universitě Moskevské
m; 1850 Mnichovská jednota pro nauky pří-
čestným, společnost pro historii a starožit-
hoslovanské v Záhřebě čestným; 1852 horno-
společnost nauk v Zhořelci čestným; 1855
výbor germanského Musea v Norimberce
; 1860 c. k. tovaryšstvo naukové v Krakově
jícím; 1861 historická jednota pro Krajinsko
blani čestným; 1863 cís. akademie nauk
hradě dopisujícím, cís. ruská společnost geo-
á v Petrohradě přespolním čestným; 1864 uni-
Charkovská; Matice slovenská v Turč. Sv.
ě čestným; moskevská společnost archaeolo-
skutečným. *Mý.* — **2)** Jan **P**., syn před., nar.
e 10. října 1830, stud. filosofii a práva, stal
850 doktorem filos., r. 1854 doktorem práv a
tom na universitě Pražské docentem zeměpisu
vacího. **P**. vykonal mnohé cesty; byl v Uhrách,
cii a Polsku, třikrát v Itálii, pak ve Francii,
Škotsku a Norsku; zimu roku 1848 strávil
e, r. 1852 v Paříži, r. 1859 v Mnichově. Od
ží po matce statek Lobkovice; r. 1861 zvolen za
ele hospodářského spolku odboru Brandýského,
r. 1862 za jednatele hosp. spol. kraje Pražského a 1865 za starostu okresního výboru Brandýského. Při volbách do sněmu roku 1861 byl též mezi kandidáty velkostatkářů se strany národní. **P**. jest členem mnohých spolků a jednot, z nichž zvláště jmenujeme botanickou společnost v Řezně (pro své zásluhy o zeměpis botanický) a c. k. společnosti nauk v Praze. **P**. psal do všech novin a skoro do všech časopisův českých, před zaražením novin českých některý čas také do *Tagesbote* a *Morgenpost*, později do *Politik*, jakož i do mnohých politických a vědeckých listů cizích; jeden čas byl hlavním spolupracovníkem českého *Pozoru*. O sobě vydal: *Politik der Zukunft in Oesterreich* (v Berlíně 1859) bez jména, kterýž spis se pak přičítal straně starokonservativní; *Böhmische Skizzen. Von einem Landeskind* (v Litomyšli 1860, též bez jména); spis tento ostře a trefně vytkl vady a nešvary v rozličných kruzích společenských, začež byl spisovatel dlouhý čas terčem útoků nepřátelských od těch, jichž se bolestně byl dotkl. Dále sps. *Pflanzengeographische Studien* (v *Aktech* učené společnosti); *Zeměpis všeobecný vědecky srovnávající* (V Praze 1857—60, posud neukončen; též německy 4 sv.); *Vzduchosloví etc., s ohledem na rolnictví* (2 seš. *Bibliothéky hospodářské*, v Praze 1863); *Přírodnické poměry Ameriky* (v Pr. 1864). Též přeložil z franc. Guizotovy *Dějiny vzdělanosti v Evropě* (v Pr. 1851) a Scribeovu veselohru *Milovánu býti nebo umříti* (1. sv. *Bibliothéky divadelní*, v Pr. 1852). Mimo to jest pilným spolupracovníkem *Slovníka naučného*. *C.*

Paladin, z lat. *palatinus*, jež znamenalo vlastně hodnostáře v paláci královském službu konajícího a s králem společně stolujícího; titul ten dáván toliko velmožům a osobám jinak vynikajícím. S počátku užíváno v románských nářečích slova *palasin*, které později na **p**. přeměněno, a v starých románech druhům Karla Velikého, později i všem dobrodružným rytířům dáváno bylo. S pojmem tímto slučovala se nutně osobní udatnost a neohroženost ve všech nebezpečích, nezlomná věrnost a neobmezená velkodušnost, co nevyhnutelné známky a vlastnosti mysli rytířské.

Paladius Antonín, flétista, nar. dne 16. bř. r. 1798 v Brandýse nad Labem, uslyšev v 7. roce stáří svého tamního poštmistra Perwolfa dojemně na flétnu pískati, začal sám na témž nástroji se cvičiti, a naučiv se takto několika písním překvapil jimi své rodiče, jenž mu za to novou flétnu a školu koupili. Cvičiv se čtvrt léta na nástroji tom pískal při mši sv. v kostele tamním jeden kus koncertní k všeobecné spokojenosti, načež dán do Prahy k hudebnímu mistrovi Bayerovi, u něhož v krátkém čase nejen v pískání na flétnu anobrž i v hraní na houslích a piáně velice prospíval. Odebrav se na to r. 1808 se strýcem svým na cestu po Čechách dal se na flétnu slyšeti u knížat Kolloredů, Lobkoviců, Khevenhüllerů, Magnich a j. s nevšední pochvalou. Na to šel do Itálie, kdež se nějaký čas v umění svém zdokonaloval; vrátiv se odtud vypravil se r. 1809 s otcem a bratrem svým přes Cheb do Němec, kdež dával koncerty na flétnu při dvořích vévodů Saských, knížat Reusských a krále Saského s neobyčejným účinkem; ale v Drážďanech ochuravěl na krk, tak že k nařízení lékařskému delší čas nemohl na flétnu pískati, začež ale tím pilněji hrával na piáně a houslích. Zotaviv se poněkud dal se v březnu r. 1810 v Praze v sále Konviktském slyšeti a okouzlil dojemnou a umělou hrou svou na flétnu celé obecenstvo, načež jednak vyučováním v domech šlechtických, jednak čítáním a skládáním hudebním čas svůj tamtéž trávil. R. 1811

a 1812 dával opět několik koncertů v Praze a Plzni, a tuto zvláště přednášel veliký koncert Bayerův s variacemi. Pohříchu začal však v příštím na to roce 1813 chřadnouti a zjevně slábnouti, tak že všeliká pomoc lékařská byla marná a on dne 15. list. t. r. v 15. roce stáří svého zemřel k nemalému zármutku rodičů svých a všech přátel umění; neboť nelze pochybovati, že by byl, stoje již co chlapec na výši umělecké, při svých neobyčejných vlohách a nevšední pilnosti, u vyšším stáří mezi nejslavnější času svého hudební umělce pokládán býval. *Ra.*

Palaemon v. Ino.

Palaeofytologie (z řec.), nauka o zkamenělých pozůstatcích rostlin prasvěta.

Palaeografie (z řec.), věda, zanášející se skoumáním starých písem a jich čtením; dle způsobu písem samých dělí se na množství odvětví. Srov. Písmo.

Palaeolog, řec. starověrec, přívrženec starého umění; **p**-ie, staré umění, protiva neologie; též starožitnictví.

Palaeolog, řec. *Παλαιολόγος*, jméno vznešené rodiny byzantinské, která již v XI. stol. v dějinách východního císařství se vyskytuje a z níž poslední řečtí panovníci v Cařihradě pocházeli. Jedna větev této rodiny držela od roku 1305—1530 Montferrat v Itálii. Praotec císařské rodiny **P**-ů byl Andronik **P.**, jenž pojal za manželku Irenu, dceru Alexisa **P**-a a vnučku císaře Alexisa Komnena III.; z potomků jeho dosedli na trůn: **1)** Michal VIII. **P.**, císař Nicejský, pak Byzantský, nar. 1224, † 11. list. 1282, syn právě jmenovaného Andronika **P**-a. Rod a zásluhy učinily ho váženým na dvoře Nicejském, avšak zároveň podezřelým, a nejednou musel se utéci k sultánu Ikonskému, aby před císařem Vatacem nebezpečí života ušel. Vataceův nástupce Laskaris Theodor II. ustanovil ho místodržitelem v Drači, důležité a vzdálené osadě Nicejské, a odtud nedůvěřuje mu v poutech dal si jej přivésti 1259; avšak příkoří mu neučil, ano na smrtelném loži syna svého ochraně jeho odporučil. Po smrti Theodorově měl tento syn Jan nastoupiti, avšak jsa mlád pod dozorstvím patriarchy Arsenia a ministra dvorního Muzalona vládnouti měl; vojsko však oba nenávidíc zavraždilo Muzalona při pohřbu císařově, a Michal **P.** stal se despotou čili císařem Nicejským 1260. Balduin II. chtěl ho uznati, ale žádal, aby mu za to postoupeny byly země thesalské a macedonské až po Cařihrad, k čemuž odpověděl **P.** válkou, v níž Balduin a latinští spojenci jeho poraženi jsou a **P.** a srozumění s ním Řekové Cařihradu dobyli 25. čce 1261. O jeho dalším panování v. Byzantská říše, I., str. 1027, b. — **2)** Andronik II. **P.**, v. Andronik 2). — **3)** Michal IX. **P.**, císař Byzantinský, nar. 1277, † 1320. Byl syn Andronika II., který ho 1295 svým spoluvladařem učinil, a umřel dříve nežli otec jeho, a sice z litosti; dva t. synové jeho Andronik a Manuel jednu milenku měli, nevědouce ani že jsou sokové, a Andronik ze žárlivosti a nevědomky zavraždil soka a bratra svého Manuela. Osudy vlády **P**-ovy v. Andronik 2). — **4)** Andronik III. **P.**, v. Andronik 3). — **5)** Jan V. neb VI. **P.**, císař Byzantský, syn Andronika III., nar. 1332, † 1391. Nastoupil po svém otci r. 1341 co Jan V., a vládl až do r. 1354 dílem pod poručnictvím dílem ve spolku s Janem Kantakuzenem, pro kterouž dobu historikové byzantští tohoto pod jménem Jana V. pokládají, **P**-a pak od poč. 1355 co Jana VI. uvádějí. Byl vladař bez vůle a síly, toliko v rozkoších si hovící, a panování jeho památné jest jen událostmi, které ten čas říši východořímskou zastihly. Sotva byl dosedl na trůn, přešel Orkhan přes Bosporus a opanoval ústí Hebr[…] nástupce jeho Amurat dobyl 1361 Drinopole a […] dal tím smrtelnou ránu říši východořímské, kte[…] již jen tak dlouho trvala, pokud zoufalý zápas n[…] rodů slovanských na Dunaji Turky od vpádu […] Cařihrad zdržoval. **P.** místo vlastních příprav k b[…] hleděl pomoci nabyti z Itálie, byl dvakrát, 1369 […] 1370, v Římě a přijal tam katolictví, aby od Urb[…] na V. pomoci dosáhl; tento mu ji sice slíbil […] slibu nedostál. Pak šel do Benátek o pomoc žád[…] ale zde zavřeli ho pro dluhy, které syn jeho Manu[…] zaplatit musel, aby byl propuštěn. Po zavraždě[…] Amuratově 1389 následoval Bajazit, který rozdě[…] říši, nechav Cařihrad **P**-ovi a téměř všecky ostat[…] řecké země synu jeho Andronikovi uděliv; oba p[…] byli již jen vasalové Bajazitovi, a museli mu p[…] obléhání Filadelfie, posledního řeckého města v M[…] Asii, pomáhati. Po smrti **P**-ově následoval syn je[…] Manuel; Andronik, druhdy jmenovaný Andronik IV[…] zemřel v klášteře nějakém zapomenut. — **6)** Manuel II. **P.**, v. Emanuel 2). — **7)** Jan VII. **P**[…] císař Byzantský, syn před., nar. 1390, † 1448. Na[…]stoupiv 1425 uzavřel mír s Amuratem II., který […] pak deset let v pokoji panovati nechal v Cařihrad[…] kdežto bratří jeho v jiných částech říše panovali. Kdy[…] však 1436 Turci znovu hroziti počali, obrátil se […] k pap. Eugeniovi IV. o pomoc, slibuje taktéž podd[…] se církevnímu vrchnictví papežovu. Papež pozv[…] ho do Itálie, a na sněmu ve Ferraře a Florencii 143[…] prohlášeno spojení obou církví. Avšak smlouva ta[…] neměla pro skutečné spojení církevní žádného v[…]sledku, pravého pak cíle svého, pomoci proti Tu[…]kům, **P.** docela nedosáhl. Dvě války Uhrů s Turk[…] r. 1444 a 1447 zachovali Cařihrad před pádem […] živobytí a vlády **P**-ovy, který svému bratrovi Kon[…]stantinu XIII. pozůstavil úkol, aby zahynul v p[…]sledním zápase říše řecké s Turky. — Z téhož ro[…] pocházel **8)** Jakub Olympidar **P.**, řecký učen[…] z ostrovu Chio. O osudech znamenitého muže t[…]hoto kolují ve spisech zprávy rozmanité a na mno[…] sobě odporující. Jedni udávají, že byl mnichem řád[…] dominikánského a že co kacíř byl usmrcen; jin[…] opět praví, že **P.** ovšem po Německu bludná uče[…] rozšiřoval, že ale byv na úsilovnou žádost pa[…] Řehoře XIII. od katolických knížat německých k[…] rii římské vydán a maje býti odpraven bludy s[…] odvolal; načež byv do vězení uveden sepsal p[…] mnoho učených spisův na obranu víry katolick[…] Tolik je jisto, že uchýliv se v mnohých článcích […] víry katolické mnohá příkoří a pronásledování sn[…]šeti musel. Prchaje před inkvisicí všude ho stíhaj[…] přišel také do Čech, a osadiv se v Praze pojal s[…] manželku dceru Martina Kuthena ze Šprinsperka […] žil v důvěrném svazku s učenci českými, jmenovit[…] s proslulým Matoušem Kollinem z Chotěřiny, jem[…] na důkaz vděčnosti za přátelské přijetí r. 1566 posta[…]vil ve veliké koleji Karlově mramorový kámen, te[…]týž, jenž se tam až podnes spatřuje. O dalších os[…]dech **P**-ových vypravuje starý rukopis český, že d[…] 30. bř. 1571 pro přechovávání nějakého mnicha p[…]běhlého z kláštera sv. Anežky, jenž tam někte[…] věci posvátné pobral, byl **P.** z poručení samého c[…]saře jat a nejprvé na radnici Starého města Pra[…] a potom na Poděbradech u vazbě držán. Pozdě[…] prý původem bratra svého kardinála do Říma p[…]vezen a tam u vězení za dosti dlouhý čas drž[…] byl. Když od svého náboženství ustoupiti nechtěl, n[…] snažnou žádost bratra jeho kardinála papež Řeho[…] XIII. málo před svou smrtí († 20. dub. 1585) s[…] škrtiti a potom upáliti ho dal. Podivno, že o p[…]bytu **P**-ově v Čechách neví nikdo z cizozemských životopisců jeho. *Rz.*

Palaeoniscus, rod ryb sklenošupinatých (*Ganoidei*); jednotlivé druhy rodu toho nacházejí se zkamenělé v útvaru kamenouhelném, zvlášť časté jsou otisky hranatých šupin jejich.

Palaeontologie jest nauka o skamenělých zbytcích ústrojných tvorů, zachovalých ve skalních vrstvách dávnověkých útvarů. Za starých dob a ve středověku byly skameněliny považovány co nahodilé hříčky přírody, a teprvé novější přírodozpytci poznali velkou jejich důležitost pro rozeznání jednotlivých útvarů od sebe, jakož i pro poznání říše ústrojné. Každý útvar má své zvláštní skamenělé rostliny a živočichy, kteréž co hlavní znaky těchto útvarů slouží. U porovnání s nynějším tvorstvem vyplňují skamenělé tvory četné mezery, kteréž v soustavním uspořádání rostlin a živočichů se vyskytují. Skoumáním těchto zbytků skamenělých vyvinulo se veliké odvětví vědecké literatury, an každý útvar a každé oddělení ústrojenců velkou řadu učenců zaměstnává. Pro české skameněliny jsou nejdůležitější a nejzajímavější spisy Barranda a Reussa. Ze všeobecných spisů jsou nejúplnější p. od Quenstedta, Geinitze, Bronna a Owena. *Ki.*

Palaeopithecus jest název daný druhu zvířat předpotopných, která Voigt dle výtisků stop jejich, v keuperském pískovci u Hildburghausen Sicklerem objevených, za opice pokládal. Kaup nazval nejprvé druh ten *Chirotherium*, Wiegmann měl jej za *Didelphys*, Berthold nazval jej *Amphibium*, a Kaup posléze *Chirosaurus*.

Palaeopolis v. Neapole, Dějiny.

Palaeotherium, předpotopní ssavec, mající podobu tapíra, z řádu tlustokožnatých; v kotlině Pařížské.

Palaeozoický útvar, název, pod kterým poprvé Murchison nejstarší usazené horniny od silurské opuky až k spodnímu pestrému pískovci spojuje. Dle Murchisona rozpadá se ve zpodní, obsahující silurskou a devonskou opuku, a vrchní, obsahující útvar kamenouhelný a permský. Název ten vztahuje se k tomu, že mezi organismy tohoto útvaru a organismy všech vrstev od útvaru permského (*Zechstein*) nahoru ležících znamenitý rozdíl se jeví, tak že první perioda žití organického na zemi nejvrchnější vrstvou útvaru p-kého, zpodním pestrým pískovcem, ukončena jest, a odtud opět nová perioda počíná. Mezi ukončením první a počátkem druhé periody leží doba odpočinku. Z rostlin přicházejí Annularie, Stigmarie, Sigillarie, Lepidodendra, a Pecopteris pouze v p-kém ú-u, ze zvířat Tesselaty (s jedinou výminkou), Graftolithy a Trilobity (Paradoxy) nenacházejí se nikde nad útvarem permským; z páteřnatců nacházejí se tu pouze ryby, a jenom jeden plaz, Proterosaurus Speneri, v útvaru permském. Usazeniny samy, v nichž posavad převládala křemenka, mají odtud za hlavní podíl kysličník vápenatý. Právě toto převládání vápna dalo novějším palaeontologům příčinu, že p. ú. obmezili na skupeninu opukovou a kamenouhelnou. Výborné dílo o tomto útvaru napsali Murchison a Sedgwick, které Leonard do němčiny přeložil: *Über die älteren oder palaeozoischen Gebilde im Norden von Deutschland und Belgien* (Stuttg. 1844).

Palaeozoologie (z řec.), nauka o zvířectvu vymřelém.

Palaestra v. Palestra.

Palafox 1) Jan, nar. 1600 v Aragonii, stud. v Salamance, byv dříve v úřadech světských stal se kněžem a r. 1639 biskupem, prvé v Puebla de los Angeles v Americe, pak r. 1653 v Osmě v Španělsku; † 1659. Byl horlivý pastýř duchovní a psal více spisů asketického, homiletického a historického obsahu. Pamětným stal se proto, poněvadž odvážil se psáti proti jesuitům a jich jednání v tu dobu, když nejvíce se oslavovali. V prvním listu k papeži Innocentiovi X. od 25. května 1647 žaloval na jesuitův přepych a přechmaty v práva biskupská a žádal, aby vyšetřeno bylo, co udává, kongregací z kardinálů a bohoslovců; papež mu dáti musil za právo. Však 8. ledna 1649 psal list druhý v téže záležitosti k témuž papeži, v kterémž těžké nepravosti na řád ten žaluje. Španělský dvůr pilně se zasazoval, aby P. prohlášen byl za svatého; než od zrušení řádu jesuitského v péči své ustál. — **2) P.** y Melzi José, vlastenec špan. a neohrožený odpůrce Napoleonův, nar. 1780 v Torre del Alfranca v Aragonii, † 1847 v Paříži. Záhy vstoupiv do životní stráže a stav se jejím poručíkem provázel r. 1808 rodinu král. do Bayonne, kdež byl král jat, ale P. uklouzl v oděvu selském a odebral se na svůj statek bl. Saragosy. Téhož r. hrozilo vojsko franc. zbouřenému městu, a P. zvolen byl od obyvatelstva za generál-kapitána v Aragonii. Vojáci z okolí povoláni jsou do města, vystavěny barikády a skoro každý dům stal se pevností. Francouzi obléhavše město 61 dní odtáhli, ale brzo se vrátili sesíleni a město se vzdalo v ún. 1809. P. byl jat, odvezen do Vincennes a propuštěn teprvé po restauraci Ferdinanda VII. r. 1813, načež odebrav se s králem do Madridu byl potvrzen za gen. kapitána Aragonského. Avšak r. 1820 prohlásil se pro ústavu a 1823 podepsal protest proti moci královské. R. 1833 přidal se ke straně královny Isabelly, a brzo potom byl uvězněn, jsa v podezření, že si dopisoval s nepřáteli královninými, ale dokázav svou nevinu byl propuštěn. R. 1836 byl povýšen na vévodu Saragosského, 1837 zvolen za člena výboru grandů a gen. kapitána gard, kterýžto však úřad složil r. 1841.

Palagi [paládži] Pelagio, ital. malíř naší doby, pocházel z Bononie a † v Turině r. 1860. Za Napoleona byl ředitelem římské akademie, později stal se profesorem při akademii Milánské a údem akademie Sv. Lukáše. Jeho práce jsou ve způsobu novějšího francouzského a italského klasicismu provedeny a vyznamenávají se zvláštním poklidem a hlubokostí výrazu duševního. K nejzdařilejším z nich náležejí: *Kolumbus, rozkládající před Ferdinandem a Isabelou nejvzácnější plodiny nově odkryté země* v galerii p. F. Palosa v Janově; *Sibylla; Koriolán před branami římskými* ve sbírce p. ze Seiferheldu. *Mü.*

Palagonia 1) město na ostrově Sicilii v prov. Katanii se 4200 obyvateli. — **2) Villa P.**, na témž ostrově, letohrádek knížete téhož jména, asi 3 hod. od Palerma, pověstný tou zvláštností, že vystavitel jeho dal jej spíše znešvařiti nejpotvornějšími podobami, kteréž ti vymysliti může chorá fantasie, na místě ozdob (soch, polovypuklin atd.) umístěnými. Umělecké nestvůry tyto vábily drahný čas zvědavost cestujících, až r. 1834 odstraněny byly.

Palagonit, minerál z oddělení křemanův čili silikátův, poprvé Sartoriem z Waltershausenu určený, jím a Bursenem důkladněji skoumaný. Celistvý, barvy vinné, žlutohnědé, černohnědé, lesku sklovitého neb i mastného, vzezřením pryskyřici podobný, průsvitavý cele nebo ve hranách, hutnoty 2·4—2·6, tvrdosti 4—5. Chemickým složením jest on křeman hlinito-železitý se křemanem vápenato-hořečnatým a malinkem kř. sodnato-draselnatého. Roztopný, kyselinami se snadno rozkládá. Tvoří dosti značná ložiska (tuf p-ový) ve přímořských krajinách sopečných (Palagonia ve Val di Noto na Sicilii, Island, ostrov Chatham ve skupení Galopagos, Limburg v Nassavsku, Wilhelmshöhe u Kasselu).

a povstal bezpochyby účinkováním vody na vrstvy sopečného popele. *Šfj.*

Palais [palé], franc. palác.

Palais [palé] le, opevněné město přístavní na franc. ostrově Belle-Isle v depart. Morbihanském se 3700 obyv.; r. 1762 bylo vzato od Angličanů.

Palais royal (fr. palác královský) v Paříži jest v nynější své podobě podivná smíšenina paláce, zahrad, tržnic a divadel. Kardinál Richelieu počal jej stavěti 1629 na místě dřívějších domů Rambouillet a Mercoeur, proto s počátku též **P.** Cardinal nazýván byl. Teprv když Richelieu jej Ludvíkovi XIII. odkázal a potom více členů rodiny královské tam bydlelo, nazván jest **P. r.** Později daroval jej Ludvík XIV. svému bratrovi, vévodovi Orléanskému. Po smrti Ludvíka XIV. byl **P. r.** sídlem vladaře, při jehož potomcích zůstal až do revoluce, kde krátce před tím od Filipa Egalité znovu vystaven a **P.** egalité nazván byl, stav se pak za bouřlivých dob revoluce rejdištěm všech rozpustilostí a nejsprostších vášní. Za prvního císařství co sídlo soudu nazýván **P.** du tribunal, za restaurace pak opět dávného jména svého **P. r.** nabyl, když vévoda Orléanský Ludvík Filip tam až do r. 1830 sídlil, po jehož nastoupení na trůn **P. r.** jměním národním se stal, po revoluci únorové r. 1848 **P.** national pojmenován a k rozličným účelům užíván byl. Nyní nazývá se opět **P. r.** a sloužil od jara 1853 za sídlo Jêromu Bonapartovi, bývalému králi Vestfálskému, od jehož smrti jeho syn princ Napoleon tam přebývá. Větší část **P. r**-u byla za revoluce osobám soukromým prodána, které pak z něho hlavní tržnici na zboží modní a nádherné učinily. V zahradě totiž, do níž se z druhého dvoru (*cour royale*) skleněnou galerií přichází, nachází se kolem množství budov, v jichž přízemních podloubích vkusně a elegantně jest vyloženo, co jen moda, nádhera, umění a průmysl krásného dovede vymysliti; též dávné a světoznámé kavárny a restaurace se tam dosud nacházejí. Nyní však, kde celý elegantní svět pařížský i všecky velkolepé a skvostné závody na boulevardech se usídlují, postrádá **P. r.** dávného svého lesku a slávy, ač vždy ještě, zvláště za dob večerních, čarovně to na pozorovatele působí, patří-li v moře světla vycházejícího ze všech krámů, kaváren, chodeb a stromořadí v zahradě, kde mimo to ohromný vodotrysk v záři světel všemi barvami se třpytí. Podzemních prostor užito za kuchyně, dílny, sklepy atd., kdežto v hořejších poschodích továrníci, umělci a soukromníci všeho druhu bydlí. Mimo to nalézají se tam dvě divadla: *Théatre français* a *Théatre Montansier*, též *Th. du* **P. r.** nazvané. Jen menší přední část **P. r**-u, jejíž hlavní průčelí do ulice St. Honoré jde, zůstala majetkem korunním. Obrazárna, od Ludvíka Filipa tam založená a mnohá výtečná díla novější školy franc. obsahující, byla 24. ún. 1848 při ztečení paláce od lidu až na nepatrné zbytky zničena. Památný jest **P. r.** též proto, že téměř vždy první hnutí lidu v dobách bouřlivých odtamtud vycházelo.

Palaistes, v bájesloví řeckém příjmí Zeusovo, tolik co zápasník. Když Herakles při hrách olympických se postavil k zápasu na pěstě, a nikoho nebylo, kdo by chtěl mu býti protivníkem, sám Zeus sestoupiv s Olympu potýkal se se synem svým a dal se od něho přemoci, aby slávu jeho povznesl.

Palamedes, v bájesloví řec. syn Naupliův a Klymenin, vynalézavostí a statečností proslulý rek za času války trojské. Když Odysseus, nechtěje se účastniti tažení Řeků proti Troji šíleným se dělal, aby pak šílenost svou patrně na jevo dal, jedenkráte zapřáhnuv koně a vola k pluhu pole oral, položil **P.** Telemacha, malého synka Odysseova, do brázdy. Odysseus nechtě synkovi ublížiti nazvednul pluh a prozradiv se takto, že šílenost jeho je jen líčena, musil s ostatními knížaty řeckými do boje. Od té doby nenáviděl **P**-da. Nenávist jeho zmáhala se ještě závistí nad válečnou slávou **P**-dovou. Proto spojil se Odysseus s Diomedem a Agamemnonem, kteří též ze závisti na **P**-da zanevřeli, aby ho shladili. Za tou příčinou zahrabali v jeho stanu list jako od Priama **P**-dovi poslaný a veliké množství zlata; a obžalovavše nenáviděného **P**-da ze zrady usvědčili ho podvrženým listem, načež tento od rozlíceného lidu byl ukamenován. Dle jiného udání utopili ho Odysseus a Diomedes při lovu ryb. Řečtí tragikové Aischylos, Sofokles i Euripides vylíčili osudy **P**-dovy, o němž však u Homéra není ani zmínky, v několika tragédiích. **P.** pokládán nejen za statečného, moudrého a spravedlivého reka, ale i za vynálezce majáků, míry, váhy, hry ve vrhcáby a kostky. *Rs.*

Palamedes (též *Palamedesz* a *Palamedissen* psaný), zv. *Stevens*, nizozemský malíř, nar. r. 1607 v Londýně, kde tehdáž zdržoval se z Delftu rodilý jeho otec, kterýž byl velmi schopný ve zhotovování rozličného náčiní z drahých kamenů. Když tento do Delftu se vrátil, doprovázel ho mladý **P.**, kterýž tu co malíř bitev a genru brzy dobré pověsti došel, jížto ale dlouho neužíval, neboť † již r. 1638. Jeho bratr Antonín, nar. r. 1604, † r. 1680 co ředitel Delftské akademie, pracoval v tomtéž oboru, a co zvláště zdařilé práce od něho považují se *Šarvátka mezi jezdci a pěšáky* v museu Berlínském, podobizna mladé dívky tamtéž a *Smrt Gustava Adolfa* v obrazárně kníž. Eszterházyho ve Vídni. *Mü.*

Palamkota *(Palamcottah)*, m. ve Vých. Indii, presidentství Madras., v distriktě Tinnevelly, s tvrzí a 16.000 obyv., protest. kostelem a věznicí; stanice angl. vojska.

Palancia, ř. špan. ve Valencii, 11 mil dlouhá, zavlažuje krásné údolí Segorbské, a pod Murviedrem vlévá se do moře Středozemního.

Palánka, více osad v Uhrách, z nichž větší jsou **1)** Német-**P.**, *Deutsch* **P.**, ms v stol. Báčské s 3374 obyv. něm. a maď. (1857). — **2)** Ó-**P.**, něm. *Alt* **P.**, ms tamž na levém břehu Dunaje s 3913 obyvateli srbsk., slovensk. a něm. (1857), kteří vedou čilý obchod s obilím, loví ryby a pěstují hedbávnictví. — **3)** Brza-**P.** v. Brza **P.**

Palankin, nosítka asi márám podobná, se stříškou čili stropem klenutým a se záclonami po stranách. **P**-ů se užívá v Číně, Indii a jiných krajinách vých. na delších cestách; nosiči jich bývají obyčejně kuliové.

Palaprat, Jean de Bigot, franc. dramatický básník, nar. v Toulouse 1650, † v Boř. 1721. Stal se advokátem 1675, pak edilním prefektem a 1681 předsedou konsistoře v Toulouse; později však vzdav se úřadu odešel do Paříže, provázel královnu Kristinu do Říma, spřátelil se s abbé Brueysem, s nímž pak společně pracoval, až přijav úřad tajemníka u velkopřevora Vendômského s tímto novou cestu do Itálie nastoupil. **P.** složil sám *Le ballet extravagant*, *La prude du temps* a *La secret révélé*, s Brueysem *Le grondeur*, *Le muet*, *Les quiproquos*, *L' avocat Patelin* a *L' important*.

Palárik Jan (Beskydov), spisovatel a dramatik slovenský, nar. 27. dubna 1822 v Rakové na Kysucech v Trenčanské stolici z otce Šimka, který v jmenované obci sloužil co varhaník a učitel školní. V domácí škole otce svého dostal **P.** první literní vzdělání a chuť k hudbě a zpěvu. Gymna-

sium odbyv v Žilině a v Kečkemetě, roku 1839 v Ostřihomě přijat byl za klerika a poslán k dalšímu vzdělání svému do Emerikánu (semináře v Prešpurku) a odtud do Trnavy, kde zvláště ve vědách filosofických nad jiné vynikal. Zde probudilo se v něm poprvé povědomí národní čtením básní Jana Hollého. Od té doby nejmilejší jeho zábavou v časech svobodných bylo učení se své mateřštině a spisovné řeči české, pak němčině a frančtině horlivým čtením dramatických spisův německých a francouzských, v nichž zvláštní oblibu nacházel. Pro svůj však odhodlaně národní a v ohledu náboženském i politickém liberální směr bylo mu i s nerozlučným soudruhem J. Viktorinem v oné době maďaromanské ztřeštěnosti zakoušeti mnohých těžkých bojův a pronásledování. Uprostřed však těchto bojův a odporův poštěstilo se mu mezi chovanci stvořit dosti silnou stranu slovenskou, ku které nejvýtečnější talenty získal, jako J. Viktorina, teď již slovutného spisovatele slovenského, M. Hattalu, napotom slavného jazykozpytce československého, hraběte Rud. Nyáryho, později zakladatele školy slovenské na ústředním semeništi v Pešti, J. Gočára a jiné. R. 1847 byl P. vysvěcen na kněžství v Ostřihomě a poslán do St. Těkova u Levic za kaplana, kde nebezpečí plnou dobu politických převratův r. 1848 šťastně přežil. — Literární činnost P-ova začíná se teprv ve Vindšachtě u B. Šťávnice, kam v lednu r. 1850 za kaplana přeložen byl. Zde ještě téhož léta ode dne 14. bř. počal vydávati první slovenský církevní časopis v Uhrách pod názvem *Cyril a Method.* Jeho úvodní články o záležitostech církevních, v duchu a směru národním psané a nevšední učeností a dialektikou vynikající, probudily v duchovenstvu katolickém i evangelickém čilejší život a ruch. Ale ohnivě zastávaje svobodnější zásady v církvi, jmenovitě utvoření zvláštní národní hierarchie pro Slováky se slovenským arcib. v Nitře aneb v Trnavě, nové uspořádání diécesí a statkův círk. jako i semin. dle zásady národní rovnoprávnosti, řádné odbývání synod diécesálních, potřebám času přiměřené reformy ve správě a disciplině církve katolické, aby usnadnilo se žádoucí sjednocení různých vyznání s církví katolickou atd., vzbudil, zvláště se strany vyšší hierarchie uherské, proti sobě mocný odpor, jenž napřed v maď. časopisu *Religio* Danielikem redigovaném na něj vybuchnul. Odpor tento ještě více vzmohl se, když P. proti uzavřením biskupských porad, v Ostřihomě r. 1849 držaných, jmenovitě proti tomu jejich ustanovení vystoupil, jímž ukládalo se, aby každý kněz v Uhrách k udržení a zaopatření seminářův každoročně jistou daní přispíval. P. dne 20. pros. předvolán před konsistoř Ostřihomskou, aby se zodpovídal. Dne 3. led. 1851 dostavil se P. před soud církevní a bránil se mužně za celý týden. Vyhrožováno mu exkomunikací a zatknutím, jest-li že by zásad v časopisu svém hlásaných neodvolal. On však podvolil se odvolati jedině tři proti biskupům naměřené a některé ohnivější výrazy a nepravdivá tvrzení v sobě obsahující články; ale zásady v časopisu svém zastávané odvolati nechtěl. Konečně odsouzen byl dne 8. led. k vězení klášternímu na jeden měsíc, kteroužto pokutu i vytrpěl v klášteře františkánů v Ostřihomě. Mezi tím, co P. seděl ve vazbě klášterní, polemika v časopise jeho, v B. Šťávnici nepřetrženě vycházejícím, tato byla proti straně odporné ještě s větší rozhořčeností a přešla z časopisu jeho i do jiných, které P. co neohroženého mučedlníka pravdy zastávaly. Než k veliké porážce jeho strany přineslo 4. číslo jeho časopisu „deklarací“, v němž P. tři od konsistoře zavržené články odvolává. Osvědčení však toto, v řeči latinské a ve spůsobě příliš ponižující složené, bylo za čas jeho zatknutí v klášteře Ostřihomském bez vědomí a přivolení jeho na rozkaz primasa zemského uveřejněno, kdežto P. dotčené reprobované články sám svojím spůsobem odvolati byl se podvolil. Osvědčení to odporný spůsobilo ruch u nižšího duchovenstva. V první rozhořčenosti byl P. ze zrady a zaprodání pravdy obviňován, sám pak ve vězení svém přečet onu deklaraci tak zaražen a dojat byl, že hned těžce onemocněl, a domácí lékař primasův navštěvovat jej musel. Konečně dne 1. ún. vypuštěn z vazby a přeložen byl za kaplana do B. Šťávnice; ale pod trestem exkomunikace zapovězeno mu o nemilých předmětech, jako o spořádání statkův církevních a o unii křesťanských vyznání, psáti. Tím bádce této církevní v Uhrách aspoň na čas konec učiněn. — P. v Šťávnici vydával s časopisem *Cyril a Method* také paedagogickou přílohu: *List pro vychovu, školu a literaturu.* Poněvadž však oba tyto listy, ačkoli v mírnějším, předce však v národním směru vedl, vrchnost církevní P-a přeložila na německou a nejvýše obtížnou štaci do Pešti, kdežto od 6. června 1851 až do 6. pros. 1862 co kaplan a katecheta úřadoval. Před svým však odchodem ze Šťávnice obrátil se osobně na biskupa Bystřického Štefana Moysesa, aby on postaral se o další vydávání *Cyrila a Methoda,* což slovenský tento mecenáš také ochotně učinil. *Cyril a Method* vycházel od té doby v B. Bystřici, později v Budíně, a nyní vychází v Skalici, dočkav se od oné doby již 14. ročního běhu. Tak P. stal se zakladatelem a prvním zvelebovatelem církevního a školního časopisectva u kat. Slováků tím více, že i na novém svém stanovišti v Pešti *Katolícké Noviny,* spolkem sv. Štěpána vydávané, od r. 1852 až do 1856 výborně redigoval. Co redaktor *K. N.* vedl tuhý boj literární o spisovnou řeč slovenskou proti zastavatelům spisovného jazyka českého; měl činný podíl ve filologické schůzi, v Prešpurku r. 1852 soukromně držané, kde pravopis slovenský dle mluvnice Hattalovy opraven, dekretován a v *Krátké mluvnici slovenské* sestaven byl. Také vydal polemický spis pod názvem *Ohlas pravdy* v záležitosti spisovné řeči slovenské. Působením J. Viktorina sestaven byl v Pešti výbor k zbudování pomníku Janu Hollému, ku kterémuž cíli P. ještě co redaktor *Cyrila a Methoda* příspěvky sbíral, a nyní co člen onoho výboru s Viktorinem nejvíce přispěl k provedení národního tohoto díla; — pomník Hollému byl šťastně postaven na Dobré Vodě, kde při slavnosti odhalení jeho P. držel nad mohylou proslaveného básníka výtečnou řeč k shromážděnému lidu. Koncem r. 1855 P. těžce onemocněv na radu lékařův vzdal se redakce *Kat. N.,* ale sotva zotavil se, ihned počal vydávat v překladu slovenském *Spisy pro mládež od Krištofa Schmieda,* z nichž ale vyšly toliko 3 svazky, totiž *Štědrý večer, Velikonoční vajíčka* a *Květinový košík,* ana mechanická tato práce duchu jeho nehověla. Než P., literárním pracím navyklý, nemohl dlouho býti nečinným. Navštěvováním německého divadla v Pešti, zvláště uměleckou hrou slavného herce Emila Devrienta, duch jeho tak mocně dojat byl, že probudila se v něm stará láska k dramatickému umění, v němž si byl někdy jako klerik oblíboval. Ale od té doby již mnoho let bylo uplynulo, a on zatím v ustavičných pracích a bojích duchovních již zestárnul. Láska však k národu, který v tom čase Bachova systemu i s vůdci svými dřímal v hlubokou pohřížen lethargii, propůjčila mu sil mladých k přemožení

všelikých překážek. **P.** věděl, že nic nebude tak mohútně působiti na probuzení národního života, jako národní dramatická literatura, které on u Slovákův původcem a prvním zvelebovatelem stal se; neb co před ním bylo, to ani povšimnutí nezasluhuje. Uvázav se totiž r. 1857 s Viktorinem ve vydávání slovenského beletristického almanachu *Concordia* vypracoval **P.** do něho mimo několik drobnějších básní první slovenskou národní veselohru pod názvem *Incognito,* a v následujících rocích dvě větší veselohry *Drotár* a *Smierenie*, které v I. a II. ročníku *Lípy* Viktorinem vydávané uveřejněny byly. Všecky ty tři veselohry, jejichž obsah čerpán jest z národního společenského i politického života Slovákův, vynikají veselým rozmarem, bohatostí krásných a naivních myšlenek, hlubší duševědou, zdařilým zamotáním uzlů a překvapujícím rozuzlením, trefnou satyrou, ironií a pikantností scén, v kterých národní vady a předsudky Slovákův činí se směšnými a ošklivými, mravní ale krása k zamilování se představuje a odporoučí; slovem, jsou to opravdu podařená umělecká díla, o kterých se tudíž i jinoslovanská kritika pochvalně zmínila. A v skutku hned po uveřejnění veselohry *Incognito* r. 1858 probuzuje se čilejší život na Slovensku, a co nevídáno, utvořují se mezi mládeží ochotnické divadelní společnosti a všudy s veselohrou *Incognito* počátek učiněn k divadelním představením. Zápal tento ještě více zmohl se, když *Drotár* a *Smíření* tiskem vyšly. Za dlouhý čas, vyjmouc některé za svěcenější přátele **P**-ovy, málo kdo věděl, kdo by původcem byl nadřečených veseloher, ježto spisovatel pod neznámým jmenem *Beskydov* uveřejnil. Teprv v létě r. 1861 vešlo to ve všeobecnou známost za příležitosti představování veselohry *Incognito* ochotníky srbskými v Budíně, když na konci druhého představení dva srbští právníci přítomnému Beskydovi slávu vyvolali. **P.** překvapen a chtěje zůstati utajeným nepohnutě seděl v pozadí mezi obecenstvem, které ale chtíc vidět Beskydova volati nepřestávalo, až jej konečně oni dva juristé srbští mermomocí za ramena ze stolice na jeviště vyvedli, kde mu krásná Srbkyně, slečna Marie Duková, jež úkol „Evičky Sokolové" hrála, krásný věnec s národními stužkami podala uprostřed přestati nechtějícího potlesku a volání „živio" a „sláva." Když v lednu 1861 Viktorin v Budíně uspořádal slavné zádušnice za nebožtíka Václava Hanku, **P.** vystoupiv na kazatelnu po přečtení přiměřeného místa ze sv. evangelium v posvátném jazyku staroslovanském, výtečnou držel chvalořeč na zvěčnělého Hanku k Slovanům pešťbudínským četně shromážděným. Řeč tuto svobodným duchem vanoucí jako i popis celé té v Pešťbudíně neobyčejné národní slavnosti tiskem vydal Viktorin. Pro různost svých náhledů politických, pokud totiž **P.** soukromně i veřejně, v časopisech i na shromáždění svatomartinském 6. červ. 1861 zásady opravdu svobodomyslné, proticentralistické, tudíž vládě Schmerlingově odporné zastával, upadl do veliké nemilosti u slov. vládní strany, která všemožně hleděla jej v očích národa zdepopularisovati. Protož jmenovitě v Paulinyho *Černokňažníku* na **P**-a blátem házeno, jakoby se byl dal od Maďaronů prý zakoupiti proti svému národu; na které však zlomyslné, od nečestných lidí pocházející urážky on k uspoření většího pohoršení trpělivě mlčel. Počátkem r. 1862 vypracoval **P.** obšírnější literarno-politické pojednání *O vzájemnosti slovanské*, které v celosti r. 1864 v almanachu *Lípa* uveřejněné vzbudilo pozornost i českého i jihoslovanského časopisectva. Nakreslením pravé politiky slovanské, z pojmu vzájemnosti slovanské vyplývající, snaží se v pojednání tom rozluštit otázku rusko-polskou a všeslovanskou, zastávaje zásadu národní federace kmenův a obcí slovanských proti centralismu a absolutismu. **P.** žije nyní v Majtěchově, slovenské vsi při Trnavě, co farář, kdežto mu hraběnka Helena Eszterházy, rozená Ruska *Bezobrazova*, koncem r. 1862 faru udělila. Tam zanáší se vedle polního hospodářství a duchovního pastýřování spisováním slovenských knih pro kat. elementární školy v Uhrách. Posud sepsal mimo katechismy *Slabikář slovenský*, *První čítanku a mluvnici* a *Druhou čítanku a mluvnici*, kteréžto v lepším směru vypracované učební knihy již do všech kat. elementárních škol na Slovensku uvedeny jsou. Právě pracuje na *Třetí čítance a mluvnici* pro 4. třídu škol městských. — Největší část jeho literarní činnosti náleží církevnímu časopisectvu a potom spisování školních kněh a rozličným literárním a politickým polemikám. Z drobnějších jeho básní také jednotlivé vynikají. Z dramatických jeho děl veselohra *Incognito* do srbštiny přeložená stala se řádným repertoirním kusem divadel srbských, a *Drotár* od Vapkoviče do chorvátského přenešený zdomácněl na repertoiru národního divadla v Záhřebě. *Mi.*

Palásthy Pavel, dr., profesor a spisov. theolog., nar. ve vsi Maď. Žipově *(Magyar Izsép)* v župě Zemplínské 29. bř. 1825; studia gymnas. odbyl v Sátor-Allya Ujhelyi, filosofická co tamější klerik v Košicích a theologická na universitě Pešťanské. R. 1848 za kněze biskupství Košického vysvěcen, kaplanoval něco přes rok v S.-A.-Ujhelyi, 1850 dostav se do vyššího theolog. ústavu u sv. Augustina ve Vídni byl tam 1851 za doktora theologie povýšen. Navrátiv se z Vídně ustanoven byl duchovním správcem a profesorem mravovědy a pastorálky na bisk. semináři Košickém, r. 1855 stal se profesorem mravovědy na universitě Pešťanské, kdež až podnes působí, byv co takový 1857 jmenován c. kr. dvorským čestn. kaplanem. **P.** jest muž vysoce učený a náleží mezi první a nejúčinlivější teď žijící theology uherské. Kromě více příležitostních básní, již za klerictví svého vydaných, **P.** dopisoval pilně do maď. círk. časopisu *Religio*, v němž doposud během 15 let podal výše 200 všelikých pojednání a recensí, jsa od r. 1864 sám jeho redaktorem; 1861 vydal **P.** v Řezně ve 2 sv. *Theologia Morum Catholica.* *Chr.*

Palaš, zbraň sečná a bodná, zkrátka: šavle rovná, sestávající z pádné rovné a široké čepeli ocelové, a z jílce čili držadla, pro střežení ruky buď tak zvaným košem čili toliko poutem (*Bügel*) opatřeného. Čepel se schovává mimo potřebu v ocelovou pochvu. **P**-e výhradně u jízdy se užívá. *Mej.*

Palataja zolotaja či bojarskaja v. Bojarská duma.

Palatin (slov. *kr. nádvorník*, maď. *nádorispány* ze slov. nádvorní župan) slove první, nejv. a nejdůležitější důstojník a hodnostář světský v Uhrách. Důstojnost **p**-ská jest tak stará, jako hodnost královská. Již za sv. Štěpána připomínají se výslovně co **p**-i Ceba a Aba. Byliť pak v Uhrách **p**-i, čili vlastně *Comites palatii*, s počátku to, co v říši Merovingův majordomové (v. t.), t. j. úředníci nad palácem královským a vším, co k němu příslušelo, dozorství mající. Že ale palác nebo dvůr královský jest střediště země a záležitosti jeho co takového celé krajiny se týkají, stali se **p**-ové během času, jako za Merovingův majordomové, z úředníkův dvorských úředníky zemskými a sice prvními mezi světskými. **P**-i považovali se od nejstarších časův co

dnici mezi králem a zemí; věc jejich byla ovat králi žádosti země a k tomu, co by zemi šnu bylo, ho nakloňovati. V nepřítomnosti usdostatečnosti krále zastávali jej v úřadě ebyl-li k tomu konci ustanoven zvláštní krá- náměstek, jakož se to stalo za Ondřeje II., eho nepřítomnosti, an se byl do Palaestiny žácká tažení odebral, ačkoliv Bank a po něm byli p-i, nicméně arcibiskup Ostřihomský Jan lovský náměstek spravoval zem; taktéž za ne- sti Ladislava V. byl udatný J. Hunyady král. tkem. Po smrti Ladislava V. náměstkem byl yi; za Matiáše Korvina Urban Dóczy z Na- sche, biskup Jagerský; za Ferdinanda I. P. , arcibiskup Ostřihomský; za téhož samého a ziliana M. Oláh (v. t.), též arcibiskup Ostři- ý a t. d. Tito náměstkové královští zvali se o p.-i, čili náměstnými p-y, o čemž výslovně je se jeden zákon, vydaný za Maximiliana. činnosti náměstkův královských býval tedy tentýž co p-ův; tím se však hlavně dělili a d p-ů, že je král dle své vůle ustanovuje, p-ové volí se od celého sněmu ze čtyr osob ále navržených, z nichžto musí býti dva ka- a dva evangelíci, a pak zvolený bývá od krále en. Dvakráte však obsazeno bylo místo p-a lasným usnešením stavův před otevřením kr. dacie, a sice arciknížaty Leopoldem a Štěpá- jedenkráte ale beze vší kandidacie arcikníže- osefem. Po smrti p-ově má se nová volba yslu zákonův nejdéle v roce díti; ku které- čili a úkonu rozpisuje se podle zákonův zem- něm. Volí se pak p. po celý život, skládá ém vyvolení předepsanou přísahu samému a dostává hodnosti své přiměřené důchody z ské pokladnice. — Co se práv a předností ch týká, jsou ony ohledem politickým, soudním nským rozličné a hlavní tyto: p. jest náměst- krále, při volbě tohoto míval první hlas; za losti krále jest nejen jeho poručníkem, než i o dospělosti správcem země, při korunování před ním korunu, kterou mu spolu s arcibi- m Ostřihomským na hlavu sází; jestiť dále dníkem mezi králem a národy koruny Uher.; ředsedou král. uh. náměstn. rady a zemského , zejména stola velmožův (*tabulae magnatum*); stálým hlavním županem zákonně spojených est-Piliš-Šoltské, a jen tehdy, když není p-a, rál právo jmenovati jiného za velkého župana žup; p. jest hl. dozorcem zemského archi- má též právo šlechtice uh. z připadlých ko- statkův 32 urbárskými sezeními pod jistými kami obdarovati. **P.** jest také předsedou tak sedmipanské tabule co nejvyššího soudu v stvi Uherském, a zastává též úřad nejv. soud- manův a Jazygův. Zákon jeden z časův kr. miliana nazývá p-a výslovně soudcem zemským á mu protonotáře; při kr. tabuli zastupuje ho předsedníka jím jmenovaný místonádvorník *latin*). K právům p-ským již od dávných ča- áleželo též, místo zemřelého aneb onemocně- přísedníka kr. soudního stola jiného dočasně vati. Z ohledu obrany a vojenského pořádku hl. kapitánem království Uherského a jako ta- vůdcem ozbrojených plukův šlechtických čili vané insurekci (v. t.) a dle tohoto práva jme- náčelníky těchže plukův. Podotknouti ještě že se šlechtických rodin uherských daly zemi od Drugethovcův z Homonny 4, Csákých 3, ch 3, Eszterházych 2, Turzovcův z Betlenfalvy olyovcův 2, Batthyanych, Draškovičův, For- , Illésházych, Nádasdych a t. d. po jednom. *Chr.*

Palatin Šimon, farář v Chorvátsku, sepsal *mluvnici* onoho podnářečí jihoslov., jímž mluví obyvatelé jižních stolic Uherska, přeložil *Virgilovy idyly* veršem časoměrným a přichystal sbírku svých *kázaní*, avšak žádná z jeho prací tiskem nevyšla.

Palatinum n. *Mons Palatinus*, nejdůležitější ze sedmi kopcův, na nichž světovládný Řím byl vystaven, na levém břehu řeky Tibery a skoro uprostřed mezi Aventinem, Coeliem a vrchem Kapitolinským. Na tomto návrší usadili se dle zprávy Dionysia Halikarnasského řečtí osadníci, vystěhovavše se vedením Evandrovým z Palantia města arkadského, a pojmenovali prý novou osadu dle vlasti své *Palantium*, z čehož prý povstalo později jméno **P.** Pro zdravou polohu svou bylo **P.** četně zalidněno. Stályť tam domy mnoha vznešených Římanův: O. Catula, L. Catiliny, M. Tullia Cicerona a bratra jeho Quinta jakož i obydlí Clodiovo. Na vrcholi kopce byl chrám Junony Sospity a vedle něho chrám Victorie, svatyně Saliův (*curia Saliorum*) a chrám Cybelin. Od dob Augustových stalo se **P.** sídlem světovládné Romy. Augustus sám vystavěl tam palác a nedaleko něho chrám Apollinův. V sloupeních tohoto chrámu nalézala se znamenitá palatinská knihovna. Také Tiberius měl na **P**-iu své obydlí (*domus Tiberiana*). Veliké změny staly se na **P**-nu za pánování císaře Caliguly. Tento rozšířil palác císařský a spojil prý vrch Palatinský s Kapitolinským. Ještě více změnila se tvářnost **P**-na za vlády Neronovy. Tento císař spojil sídelní palác novými přístavky až se zahradami Maecenatovými na Esquilinu; a když stavba tato i s okolními staveními r. 65 po Kr. požárem byla zničena, zřídil ještě rozsáhlejší a nádhernější stavení, pověstný to zlatý dům (*aurea domus*). Za prvních jeho nástupcův nestavělo se mnoho na **P**-nu, teprv za Domitiana dokonána velikolepá stavba Neronem započatá. *Rs.*

Palauzov S. N., současný dějezpytec ruský, rodilý Bulhar, nyní úředník v Petrohradě, sepsal několik děl o dějinách jihoslovanských, zejména bulharských, z nichž uvádíme: *Věk bolgarskago carja Simeona* (Petrohrad 1852), kdež zvláštní pozornosti zasluhuje vypsání literární činnosti v tehdejším carství Bulharském (doplňující rozpravu Šafaříkovu v *Časop. musejním* (1848 I.); *Rumynskija gospodarstva Valachija i Moldavija* (1859); rozpravy o *rus. knížeti Rostislavě Michajloviči, bánu Mačvánském* (1851; o témž psal Palacký v *Časop. Mus.* 1842, I.); *Jugovostok* (jihovýchod) *Evropy v XIV. stol.* (1857), o důležité *listině cařihrad. patriarchy Kallista* (1858), o drahocenném památníku stbulh. XIII—XIV. století, *Synodiku cara Borisa* (1855 jím vydaném); a mn. j. rozprav v rozl. časopisech rus. a bulharských (*Bъlgarských knižicach.*) *Pf.*

Palawan čili Paragua, podlouhlý ostrov severně od Bornea, má 429 □ m., jest úrodný, dobře svlažovaný, ale má podnebí parné a nezdravé. **P.** jest poddán sultánu Soloskému, avšak na sev. pobřeží mají Španělé tvrz Tatai.

Palazzi Jan, lat. Palatius, ital. dějepisec, nar. ok. 1640 v Benátkách z chudé rodiny patricijské, stal se knězem a 1684 kanovníkem, přednášel nějaký čas kanonické právo v Padově, a od Leopolda I. byl jmenován historiografem císařským. Sepsal veliký počet dějepisných knížek ceny prostřední a jazykem latinským, z nichž připomínají se: *Monarchia occidentalis a Carolo Magno usque od Leopoldum I.* (v Ben. 1671—79, 9 sv.), dílo velmi nákladné; *Gesta pontificum Romanorum* (t. 1687—90, 5 sv.) a s tím souvisící *Aristocratia ecclesiastica cardinalium* (t. 1703).

Palazzo 1), městys v italské prov. Basilicatě s 5000 obyv. — **2) P.** Adriano, městys ital. v prov. Palermo s 5430 obyv.

Palazzólo, město v italské prov. Noto na Sicilii s 9500 obyv.

Palcát, pádná, těžká zbraň na spůsob palice, jejížto hlava pobita mohútnými hřeby, špicemi ven. Již u národů staroslovanských užíván, byl **p.** jednou z hlavních zbraní husitův. Srv. Buzdygan. *Msý.*

Palcéřík nazývali Čechové milenku Přemysla Otokara II. Anešku, podle způsobu vlasů (*palcéř*), které si po obyčeji mužů stříhala a nosila. Aneška, jak se za to má, z rodu rakouských Kuenringův (v. t.), porodila Přemyslu Otakarovi syna Mikuláše a dvě dcery. Pr. Chocholoušek učinil **P**-a hrdinkou povídky téhož pojmenování, která vyšla ve *Květech* 1846 a o sobě v Praze 1847.

Palczewski Pavel, zeměpisec pol. z časův Sigmunda III., nar. ze šlechtické rodiny v kníž. Zatorském; jezdil 16 let v cizích zemích, naučil se mluviti několika cizími jazyky a vrátiv se domů vypsal zkušenosti své v těchto dílách: *Kolenda moskiewska to jest wojny moskiewskiéj przyczyny, okazy a pożądana, zwycięztwa nadzieja wielka, państwa samego pożytki, i bogactwa nikdy neoszacowane* (v Krakově 1690); *Topographia earum civitatum ac regionum, in quibus tot annis commoratus est; Status Venetorum, seu brevis tractatio de vetustate Venetorum, de dominio et ditione, de ratione, administratione eorundem* (t. 1603). Tento spis vydal **P.** s tou intencí, aby Poláci podobný spůsob zřízení zavésti hleděli.

Palearius Aonius, neb della Paglia, ital. kontroversista, nar. ve Veroli v Římsku s počátku XVI. stol., oběšen v Římě 1570. Z mládí vynikl latinskými básněmi, ale na neštěstí mísil se do hádek theologických, které mu smutný konec připravily. Jsa přívrženec nauky Lutherovy musel opustiti země papežské a ukryti se v Sienně, kdež držel soukromou školu, pak v Lucce, kde profesorem řečnictví se stal. Odtud pro týž úřad povolán byl do Milána, avšak římský dvůr, proti němuž čelil spis jeho *Actio in pontifices romanos et eorum asseclas, ad imperatorem romanum, reges et principes christianae reipublicae etc. conscripta cum de concilio Tridenti habendo deliberaretur* (v Lipsku 1606), začal ho zde pronásledovati. K rozkazu Pia V. jest **P.** zatčen a do Říma přiveżen, shledáno na něm, že schvaloval stoupence Lutherovy, že hanĕl pochovávání v kostelích, inkvisici že nazval mečem proti spisovatelům, atd., pročež jest oběšen a tělo jeho pak upáleno. Jmenovaný spis jeho jest obrana protestantismu a měl býti předložen sněmu církevnímu v Tridentě, jehož členové z četných rukopisů na mnoze jej znali. Kromě něho sepsal: *De immortalitate animorum libri tres* (v Lyoně 1531), báseň proti Lukreciově *De natura rerum*; pak listy a řeči, které zároveň s předešlou básní tiskem vyšly (v Lyoně 1552). Jeho spisy sebrány jsou a vydány pak ještě dvakráte (v Amsterod. 1696 a úplněji v Jeně 1728).

Palec 1) v. Prst. — **2) P.** (coul, z něm. *Zoll*), nižší oddělení míry délky v rozličných zemích, jichž jde na stopu nebo střevíc někde 12 (v Rakousku, Prusku, Sasku, Hanoversku, Hamburce, Dánsku, Anglicku atd.), jinde 10 (ve Virtembersku, Badensku, Hessensku, Nasavsku, Švédsku atd.). *Sn.*

Paleckij Dmitrij Fedorovič, kníže, bojar a vojevoda ruský v XVI. stol. Ve výpravě proti Kazani porazil Tatary u Zarajska za Okou, byl nepřítel Bělského a proto za nedospělosti Ivana Hrozného přidal se k straně Ivana Šujského, pročež 1544 se Šujským a přívrženci jeho klatbě a konfiskaci propadl, ale zase na milost přijat jest. Když nová válka v Kazani vypukla, poslán jest 1546, aby Šejch-aliho na trůn dosadil, což se i zdařilo; 1552 byl opět výpravy a obléhání Kazaně carem Ivanem účasten a mnoho k dobytí města toho se přičinil; pak byl místodržitelem ve Velkém Novgorodě a zde udatně bránil se proti vpádům švédským a odrazil je u Vyborgu, Nejšlotu a Kivena. Král Švédský Gustav Vasa vyžádal si prostřednictví jeho a poslal ho do Moskvy o mír vyjednávat; **P.** pak v Moskvě zemřel, pozůstaviv čtyry syny, Andreje († 1579), Semena, Feodora a Vasilije († 1588), kteří taktéž činy válečnými jména si dobyli. Dcera **P**-ého Juliana provdala se za Jurije Vasiljeviče, bratra cara Ivana.

Palcč Štěpán, mistr, byl mezi prvními, kteří se kněh Viklefových ujímajíce káravě psali a lidu kázali o nedostatcích církevních. R. 1408 vyslán byl **P.** s jinými od krále Václava ku kardinálům shromážděným v Pise, aby tu jednali o záležitost jeho. **P.** a Stanislav ze Znojma, mluvíce všady na cestě bezpochyby dosti zjevně ve smyslu spisů Viklefových, zastaveni jsou v Bononii z rozkazu kardinála Baltazara Cossy, zbaveni věcí svých a uvrženi do žaláře v říjnu 1408; propuštěni pak na svobodu teprv roku násled. po mnohém o to namáhání jak krále Václava tak i university Pražské, zvláště pak přičiněním Jana Husa a j. v. Dobrá tato shoda mezi Husem a **P**-em zkalila se r. 1412, když **P.** se děkan fakulty theologické ohlásil po jednohlasném usnešení všech mistrů fakulty té, že se papežským bulám na vymáhání příspěvků proti králi Neapolskému Ladislavovi, od arcibiskupa přijatým, nikterak protiviti nemíní ani těch listů apoštolských souditi nechce, nemaje k tomu žádné moci. **P.** byl odtud největším nepřítelem Husovým, a odstoupiv strany o opravy usilující postavil se v čelo těm, proti nimž před tím byl bojoval. Mezi oběma stranama vedeny tuhé spory písmem, na kázaních a v hojných smlouváních. Když to vše nevedlo k žádnému konci, ustanovil král Václav komisi k slyšení Husa po plnomocnících jeho s jedné strany a předních čtyř doktorů fakulty theologické co protivníků jeho s druhé strany o mínění sporná. Kyselostí a příkrostí **P**-ovou, který vinil komisi ze slabosti a stranosti, neprospělo ani toto jednání a král Václav rozmrzev se vypověděl veřejným dekretem **P**-e, Stanislava ze Znojma a dva jiné doktory ze země. **P.** nevrátil se nikdy více do Čech, posiloval ale stranu svou dopisy a radil, jak by se měla zachovávati. Pravá ale doba proti Husovi jednati nastala mu na koncilium Kostnickém; tu spojiv se s Michalem de Causis (v. de Causis) skládal s ním žaloby na Husa a uvodil je přítomným kardinálům ve známost. Oba horlivci byli neunaveni v díle svém, a majíce všude volný přístup bez veliké nesnáze podjali mysli přítomných otcův proti Husovi. **P.**, mylně považován od koncilia za zástupce university Pražské, vytáhl též artikule z Husových spisů, z nichž tento odpovídati měl při veřejném výslechu; dne 8. čna 1415 pak před celým koncilem mluvil v delší řeči proti Husovi a ukazoval na zhoubné působení jeho. Konečně rozpomenuv se dávného svého přátelství navštívil Husa ve vězení; oba se obměkčili a zaplakavše spolu odprošovali se vespolek. R. 1416 byl **P.** již zase jedním z hlavních svědků proti Jeronymovi Pražskému a po upálení jeho trvaje vždy při koncilium měl dne 27. čna 1417 řeč o opravě církve, zvláště k tomu přihlížeje, co by činiti bylo, aby se kacířství v Čechách vyplenilo. (Řeč tu vytisknul Hardt ve sbírce své I., 823—847). O dalším životě učeného tohoto muže nezachovalo se žádných správ.

Paleček, vůbec bratr **P.**, dle pověsti dvorský šašek krále Jiřího Poděbradského, člověk prý stavu rytířského, který často vhodným nápadem způsobil napravení křivdy, odměnu cnosti a zasloužený trest nešlechetníku. O něm zachovaly se hojné povídačky, avšak ani skutečnost jeho osoby není historicky zjištěna, tím méně pak lze víry přiložiti všelijakým udáním o jeho rodu. Dle něho nazvány jsou v novější literatuře české rozličné sbírky žertovného čtení, z nichž vyniká zdravým, jadrným vtipem *Paleček, milovník žertu a pravdy, na světlo vyvážen od Fr. Rubeše, Fr. Hajniše a ještě někoho* (Václ. Filípka), jehož vyšlo v l. 1842—1847 u Jana Sparného v Praze 18 svazkův.

Paléj v. Palij.

Palembang, **1)** residentství nizozemské na vých. pobřeží Sumatry, má 2558 □ m. s 511.453 obyv. (r. 1862); jest to bažinatá, úrodná rovina, a jen na záp. jsou hory. Pěstuje se rýže, třtina cukrová, tabák, indych, káva a pepř; ze zvířectva jsou zde v domácnosti bůvoli, kozy, ovce, prasata a drůbež; v rozsáhlých lesích žije divoká zvěř. Obyvatelé jsou potomci Javanů, Malajů a kmene tuzemského zv. Kumring, pak divokého plemene zvaného jménem Kubu; mimo ně bydlí zde něco Arabův a Číňanův. **P.** byl do nedávna královstvím samostatným, nad nímž panoval sultán; roku 1811, když Britové osadili Javu a země od ní závislé, sultán pochytav úředníky holandské na Bance povraždil je, chtěje se zavděčiti novým pánům. Ale Angličané poslali výpravu, která svrhši jej s trůnu potáhla k državám britským část jeho země a dosadila mladšího jeho bratra na trůn. Když pak Java byla vrácena Holanďanům, dostal se opět k vládě a panoval až do r. 1821, kdy **P.** se stal residentstvím holandským. — **2) P.**, hl. m. residentství t. jm. nad ř. Musi čili Sungsangem, má 25.000 obyv. a jest sídlem kupcův arabských a čínských, kteří vedou obchod s Javou, Bankou, Siamem, Čínou a osadami angl. na Malace.

Palencia, hlavní město španělské prov. t. jm., která má na 146·9 □ m. 185.970 obyv., má veliký a nádherný kathedrální chrám a 12.800 obyv.

Palencia 1) Alfonso de, polatinilým jménem Alphonsus Palentinus, slovutný špan. historik a lexikograf, nar. v Palencii v Staré Kastilii 1423, zemř. ok. r. 1495. S počátku byl pážetem Alfonse Cartagenského, potomního arcibisk. Burgoského, načež Itálii navštívil, a navrátiv se historiografem Alfonse, mladšího bratra Jindřicha IV. Kastilského, jmenován byl. Sepsal: *Universal vocabulario en latin y en romance* (Sevilla 1490); *De synonymis, libri III* (t. 1491, 2 sv.); *Los Libros de Flavio Josepho de las guerras de los Judéos con los Romanos; y contra Appion gramatico* (1591); v rukopise zůstavil *Chronica del rey don Enrique IV.* a *Decades*, jenž obsahují dějiny panování Isabelly až do r. 1489. — **2)** Francisco Martin de **P.**, španělský malíř a benediktin XVI. století. Na rozkaz krále Filipa II. psal a malbami ozdobil chorální a jiné knihy pro Eskurial. V klášteře Suso, kamž se později byl navrátil, chová se od něho vzácná kniha *De las procesiones* s letopočtem 1582. — **3)** Pedro Honorio de **P.**, malíř, kvetší uprostřed XVII. století v Seville. Maloval pro tamnější kathedrálu *Boží hrob* a stal se prvním konsulem tam. akademie, k jejímužto založení též přispěl, a † ok. r. 1661. *Mü.*

Palenque [palenk], nejpamátnější a pokud víme nejrozsáhlejší zbytkové stavitelství staroamerického, v mexickém státě Chiapasu nedaleko městečka Santo Domingo de **P.**, podle něhož mají jméno. Jsou to zříceniny starodávných budov postavených vesměs na umělých tarasech čili skomolených pyramidách, pokrývající velikou plochu, ale posud málo proskoumané. Budovy byly z tesaného kamene, ozdobeny figurami v reliefu, malbami, stukaturou, hieroglyfy a jinými okrasami; účel větší části budov těchto byl nejspíše náboženský, a jenom jediná budova, zvaná palácem, byla určena k obývání. Z toho, jakož i z obrazů i pověstí zde kolujících dá se souditi, že **P.** bývalo hlavním městem státu theokratického, jehož panovník byl „prorokem, knězem i králem“, a z něhož se později vyvinula republika vojenská, čímž se rozdvojil národ, a jedna část jeho vedena jsouc „muži svatými“ a oblečena bíle, vnikla do Jukatamu a založila starožitné království theokratické Mayapan. Kdy by **P.** bylo sbořeno, nevíme, a jen se domýšleti jest, že za výboje Španělův už po něm nebylo památky, neboť Cortes musel na své výpravě z Mexika do Hondurasu táhnouti okolo něho a přece se o něm nezmiňuje. Teprvé r. 1750 odkryl zříceniny tyto Don Antonio Calderon, správce Chiapasu, a 1784 a 1787 podnikli tam Bernasconi a Del Rio cesty výskumné. Podrobnější probadání učinil teprvé kapitán Dupaix za Karla IV., krále Špan., ale jeho správa zůstala v archivech mexických přes celou revoluci až do r. 1834, kdy vydána byla pod názvem *Recueil des antiquités Mexicaines.* R. 1834 navštívil **P.** Fridrich Waldeck a shotovil pečlivě nákresy i plány, které však posud nejsou vydány. Srv. Stephens *Incidents of travel in Central America, Chiapas and Yucatan;* Catherwood *Views of the ancient monuments of Central America, Chiapas and Yucatan;* konečně Arthur Morelet *Voyage dans l' Amérique Centrale* (Pař. 1857).

Paleolog v. Palaeolog.

Paléotypy v. Inkunabule.

Palermo, opevněné hlavní město ostrova Sicilie a provincie italské, (93·75□ m. 584929 obyv. r. 1862); sídlo generálního gubernátora a arcibiskupa; leží při malém zálivu mořském na severním břehu ostrova, jest pravidelně a krásně stavěno; hlavní ulice Toledo a Maqueda křižují se na pěkném osmirohém náměstí Quatro Contoni. **P.** má 7 náměstí, mnoho krásných veřejných procházek, 167,625 obyv. (obec **P.** má 194,463 obyv.) Z 60 kostelů města zasluhují zvláštní zmínky kathedrální kostel, jedna z nejkrásnějších gotických staveb vůbec, k. sv. Josefa, k. Pána Ježíše a k. kapucínův, v jehož kryptách mrtvoly ve výklencích přímo jsou postaveny a každoročně v den dušiček do krásných nových šatů na odiv obecenstva obláčeny bývají. Z ostatních veřejných budov uvádíme rozsáhlý, královský palác, od Normanů a Saracenů v rozličných dobách a v rozličném slohu vystavěný, s hvězdárnou a s nádhernou kaplí; dále arcibiskupský palác, klášter sv. Kláry a j. V **P**-mě jest universita, založená r. 1394, a mnoho jiných učilišť odborných, akademie věd a krásných umění, bibliotéka, pinakotéka, archaeologické museum, observatorium (proslulé hvězdářem Piazzim), veliký hospitál, výborně zařízený blazinec, 2 divadla, továrny na zboží hedbávné, zlaté a stříbrné a na železné nářadí. **P.** jest střed sicilského obchodu, provozovaného nejvíce od cizinců (Angličanů, Francouzů, Němců). Do prostranného přístavu **P**-ského přichází ročně okolo 500 lodí. Na blízku na Monte Pellegrino stojí kostel a klášter sv. Rosalie, patronky města, jejíž svátek se 2. čce. zároveň co národní slavnost světí. Podnebí **P**-ma jest velmi příjemné, prostřední teplota + 13°, nejnižší 0°, nejvyšší + 39° R. **P.** jest se všemi znamenitějšími městy na moři Středozemním spojeno pravidelnou parní plavbou. — Dějiny. **P.**, v starověku

Panormus, bylo založeno od Féničanů neb Fokaeů při ústí říčky Orethes, a náleželo později Karthagu, jemuž ve válce s Dionysiem věrno zůstalo. P. zrůstalo rychle; již Polybius rozeznává staré a nové město. V první válce Punické bylo zde hlavní stanoviště loďstva a zimní ležení vojska karthaginského. Římané, dobyvše nového města, dostali později i staré a utvořili zde osadu (*Colonia Augusta Panormitanorum*). Hamilkar Barkas ale přistál u P-ma a držel se na vrchu Erkta (nyní Monte Pellegrino) 3 léta proti Římanům. Při rozdělení Římské říše připadlo P. císařům Byzantinským, kterým je Gothové r. 515 odňali; ale Belisar dobyl P-ma již r. 529. R. 835 dobyvše Saracenové po 5iletém obléhání P-ma učinili je hlavním městem Sicilie. Ani rozličná povstání P-mských, ani pokus císaře Nicefora Foka r. 964 o osvobození P-ma z moci Saracenů nic neprospěly. Saraceni se ale sami domácími půtkami a spory o posloupnost seslabili a tím Sicilii i P., které pod jejich vládou zkvétati počalo, ztratili. R. 1015 utrpěli u P-ma porážku Saraceni afričtí od sicilských a museli z ostrova odtáhnouti. R. 1072 dobyl Norman Robert Guiscard P-a, podporován povstáním města samého proti Saracenům, po 11letém obléhání. Konstancií, dcerou krále Viléma II., přešlo P. v držení Německého císaře Jindřicha VI., jemuž je odňal Tankred, který byl r. 1190 v P-mě korunován. Císař Fridrich II. z rodu Hohenstaufů byl zde vychován. Jeho nemanželský syn Manfred spravoval z P-ma Sicilii nejprv co říšský správce a později (od r. 1258) co král. R. 1266 zmocnili se Francouzové Sicilie i P-ma; jejich krutá vláda donutila Siciliány k povstání, které se nazývá Sicilské nešpory a jež vypuklo 21. března 1282 nejprve v P-mě. Více než 24.000 Francouzů přišlo v Sicilii o život. K rozeznání Francouzů od Sicilianů užívali povstalci vyslovování slova ciceri. V P-mě samém padlo 2000 Francouzů. Takto se osvobodivše chtěli P-mští utvořiti svobodnou obec jako města Lombardská a podříditi se papeži; ale k radě papeže vyvolili si krále Petra Aragonského, zetě Manfredova, od kteréž doby zůstala Sicilie spojena se Španělskem. Roku 1676, 3. čna bylo u P-ma spojené loďstvo španělsko-holandské od loďstva francouzského pod Vivonnem a du Quesnem poraženo. Roku 1693 a 1. září 1726 bylo P. zemětřesením silně pobořeno. Když po skončení války o posloupnost ve Španělích mírem Utrechtským 1713 Sicilie od Španělska odtržena a Savojsku přidělena byla, dal se vévoda Savojský v P-mě na krále Sicilského korunovat. Roku 1718 dostalo se P. s celým ostrovem Sicilií Rakousku, kteréž jej bylo vyměnilo od Savojska za Sardinii, ale r. 1 35 postoupilo Rakousko Sicilii Španělsku, které tam za krále dosadilo infanta Karla, jenž v P-mě jest korunován a co pán spolu Neapolska králem obojí Sicilie se nazval. R. 1799 musel Ferdinand IV. před Francouzi z Neapole utéci a zdržoval se v P-mě až do r. 1815. Když chtěl r. 1820 Ferdinand IV. ústavu r. 1812 udělenou zrušiti, novou, méně svobodomyslnou ústavu v život uvésti a správu Sicilie se správou Neapolska sloučiti, vypuklo v P-mě povstání, ku kterému se brzo celá Sicilie přidala; povstání to bylo ale vojskem neapolským potlačeno. R. 1821 obsazeno bylo P. od Rakušanů, kteří do Neapolska vtrhli, aby mladou konstitucí (z r. 1820) potlačili. Dne 5. bř. 1823 utrpělo P. zemětřesením značnou škodu. Když r. 1837 cholera v Sicilii se rozšířila, zemřelo v P-mě samém za 6 neděl 26.000 lidí, $^1/_6$ obyvatelstva; za jediný 6. červenec bylo pochováno 1800 lidí. Následkem oprav ve vládě Pia IX. uvedených a v celé Itálii s jásotem uvítaných ukázala se také v P-mě velká rozčilenost, která přes všecka opatření vlády v zjevnou zpouru přešla, když vláda očekávané opravy za čsti nechtěla. P-mští porazivše vojsko zmocnili se města a všech strategicky důležitých míst a vyvolili 4 revoluční výbory, aby se staraly o záležitosti města. Povstalcům stále síly a smělosti přibývalo, kdežto vojsko pořád více půdy ztrácelo. Když společný protest všech konsulů cizích mocností bombardování města zabránil, jala se vláda vyjednávati s revolučními výbory, ale koncesí nyní udělených nechtěli P-mští přijíti a setrvali ve zpouře, která se již po celém ostrově byla rozšířila. Tu svolal král Neapolský 25. břez. 1848 sicilský sněm do P-ma, slíbiv, že navrátí ústavu z r. 1812 se všemi opravami, jakých si Siciliáné přejí, ale tito zavrhli všecka nabídnutí králova a 13. dubna uzavřel parlament sicilský, že jest Ferdinand Bourbon a jeho dynastie navždy sicilského trůnu zbaven (*decaduti*), Sicilie že bude ústavně řízena a povolá, až bude ústava opravena, některého italského knížete na svůj trůn. Následkem toho užil král Neapolský proti Sicilii zbraně. Palermo bylo obleženo; 7. kv. 1849 povstal lid proti mírné straně, která chtěla město královskému vojsku odevzdati; nicméně 15. kv. vtáhlo vojsko do města. Dne 19. pros. 1850 byla universita P-mská, po čas nepokojů zavřená, opět otevřena. R. 1860 4. dubna vzniklo opět v P-mě povstání proti vládě Bourbonů. Garibaldi, přistav s pověstným tisícem dobrovolníků u Marsaly 11. kv., táhl šikmo přes Sicilii, porazil u Catalafimi neapol. gen. Landi a přirazil 18. kv. před P., kterého se 27. kv. zmocnil a hned zde prozatímní vládu ve jménu Viktora Emanuela zřídil. Odtud patří P. ku království Italskému.

Palerne Jean, franc. cestovatel, nar. ve Forezu ok. roku 1557, provázel co sekretář vévody Alençouského na rozličných jeho výpravách; navrátiv se 1581 z cesty, kterou do Angličan a Španěl byl podnikl, ještě s jedním soudruhem z Paříže do Benátek se vypravil a tam vsednuv na loď na východ plaviti se zamýšlel. Zachrániv se při ztroskotání lodi, jež na březích istriánských se událo, navrátil se do Benátek, odkud znovu do Alexandrie se vypravil 1581. Procestovav pak dolní Egypt až k pyramidám odešel přes úžinu Suezskou do Palestiny, odtud navrátil se zpět do Kaira a pak znovu po moři do Syrie se vypravil, navštívil syrské Tripoli, Damašek a Libanon, potom některé ostrovy řecké, a r. 1582 Cařihrad, odkud po několika měsících přes Rumelii, Bulharsko, Srbsko a Bosnu do Dubrovníka dorazil a odtud Benátky a Řím navštívil, jakož i sev. Itálii, Piemont a Savojsko procestoval, až v ún. 1853 do Lyonu přišel. Úmrtí jeho klade se hned po roku 1600. V popsání těchto cest, jež byl vydal pod jménem *Pérégrinations du sieur J. Palerne etc.*, vidí se P. býti cestovatelem vzdělaným a soudným, jenž vypravuje jen to co byl viděl, a zdržuje se všeho přeháněni jakož i líčení věcí, jež byl náležitě nepoznal.

Pales **1)** u Římanův bytost božská, jež se u některých za boha, obyčejně ale za bohyni a ochranitelku pastýřův a stád pokládala. Jí ke cti konaly se každoročně dne 21. dub. slavnosti, *Palilia* (dle Festa též *Parilia*) zvané, o nichž se žádná krvavá oběť nesměla přinášeti. V ten den vykropovaly se ovčínce vodou, vymítaly se novým koštětem a ozdobovaly se kvítím a věnci. Ovce očišťovaly se parou sirnou. Na to přinášela se oběť: pšenník, košíček s prosem a vlažné mléko. Při oběti konaly se prosby za požehnání stádům

z svčincům, jakož i za odpuštění hříchův, jestli-že pastýř vehnal kdy stádo na místo posvátné nebo zneuctil-li stromův a hájův posvátných. Takovou modlitbu museli pastýři, k východu jsouce obráceni, čtyřikráte odříkávati, načež přes kupu hořící slámy skákali a stáda svá přes ni přeháněli. Ostatek dne strávili venkované u nevázané veselosti zpívajíce a hodujíce. V tentýž den slavívali Římané také výroční památku založení města Říma. Za časův Hadrianových splynula tato slavnost se slavností bohyně Romy a oslavovala se hudbou, zpěvy a hrami na rejdišti. *Rs.* — **2) P.** (v. astron.) jest 49. asteroid, jejž objevil 19. září roku 1857 Goldschmidt v Paříži zároveň s aster. Doris; má prostřední od slunce vzdálenost 63·78 mil. mil, výstřednost dráhy 0·237353, sklon k ekl. 3° 8′ 33″1, čas jednoho oběhu 1978·23 dní; největší vzdálenost od země 100, nejmenší 28 mil. mil; průměr její páčí se na 10 mil. *Std.*

Palestina (hebrej. *Pelešet*, t. j. země Filistínských), v bibli Kanaan a Zaslíbená Země, ve středověku Svatá Země nazývaná, krajina v Syrii, náležející nyní k říši Turecké, hraničí na sev. s Libanem, který ji dělí od Syrie vlastní, na východě s poušti Arabskou, na jihu s pouští Sinajskou a na záp. se Středomořím. Ostatně nejsou hranice přísně ustanoveny, a povrch **P**-ny páčí se na 540 □ mil. Od záp. pobřeží vstává povrch rychle v hornaté výšiny uprostřed, a sklání se na druhé straně k vých. poušti. Pobřeží má různou šířku, hned tvoříc úzký prosmyk mezi horami a mořem, hned zas se rozšiřujíc v rozsáhlé roviny; již. část pobřeží slove v písmě rovinou čili nížinou (hebr. *Šefela*), kdež při moři bývalo sídlo Filistinských. Rovina tato sahajíc od Jafy až ke Gaze jest velmi úrodná, dále k sev. jest pláň méně úrodná (*Šaron* v písmě), s krásnými pastvisky, na níž stávala Caesarea, někdejší hlavní m. římské v **P**-ně. Za Caesareí súžuje se rovina až se končí horou Karmelem (1700′ vys.), za níž leží k severu rovina Akerská a pohoří Libanon (v. t.). Jižní část Antilibanu se sklání v pahorky Galilejské (1000′ n. m.), jež mají svah na východ k Jordanu, na západ k rovině Akerské; hora Tábor má 1800′ výšky, Garizim 2398′. Poměry zeměslovné jsou jednoduché: pozorovati lze jenom vápenec, čedič, útvar křídový, jurský a tertierní; okolo moře Mrtvého a v údolí Jordánském jsou stopy vulkanické, a častá zemětřesení se zde udávají. Vodopisně rozpadá se P. na část vých. (úvodí ř. Jordanu, který zde tvoří 3 jezera: Huleh čili star. *Merom*, Genezaretské čili Tiberias a Mrtvé moře, v němž zaniká) a západní přívodí Středomořské, k němuž náležejí samé nepatrné bystřice, v letě vysychající, z nichž největší je Kison. Podnebí jest mírné a stálé, majíc počasí deštivé na podzim a v zimě, ostatek suché po celý rok. Parna bývají v letě nesnesitelná v nížinách, tak že všecko vysychá; střední roční teploty bývá 13°R (r. 1855 pozorováno 1° a 27°R). V zimě napadá okolo Jerusaléma sněhu na 1′, ale půda sotva zamrzá. Nerosty neukazují rozmanitosti, ba skoro jen asfalt má důležitost. Půda by se hodila k vzdělávání, a také bývala hojně vzdělávána, ale neblahými válkami spustla a zanedbána velice. Květena má ráz středomořský, avšak schudla porážením lesů, z nichž zůstaly jenom skrovničké zbytky na horách, hlavně dubové. Olivy, fíky a jablka granátová se hojně pěstují, vedle nichž moruše, vavříny, marhany, mandle, broskve, ořechy vlaské, jablka, hrušky, pomeranče a citrony. Na záp. na rovině Esdrelon jsou role a pastviny. Jordánsko má tvary krajin teplejších, jižní pouště mají formy egyptské, u Mrtvého moře jsou tvary mořské (*Salvadora pessiva* a p.). Místo našich vrb roste nad vodami oleandr. **P.** ode dávna proslula révou vinnou, a podnes uzrávají nejlepší hrozny nad Hebronem. Z plodin hospodářských sejí se pšenice, špalda, kukuřice a rýže (u jez. Tiberiatského), vedle nichž se pěstují luštěniny (boby, hrách), brambory, tabák, indych a třtina cukrová. Oves a žito se udržely jenom zdivočilé. Zvířena jest pramálo známa; ráz středomořský zdá se že převládá, ale už u Jericha našel se pták tropický *Cinnyris osea*. Z větších dravců jsou zde medvědi, kanci, pardalové, hyény, šakali, vlci, lišky, na vých. antilopy, na sev. daňci; lvů zde už není. Ptáků jest málo, mezi nimiž lze jmenovati orla, supa, sokola, vránu, kukačku, rybaříka, pelikána, labuť, husu a kachnu, vlhu, slavíka, sojku; naši stěhovaví tudy táhnou. Ptáky **p**-nské sebral Tristram. Z plazů dotýkáme chameleony, želvy a krokodily, jež prý našel Roth. V močále Birket er Rum jsou nesčíslné pijavky. Ryby jordánské jsou dílem rázu jižního (*Cyprinodontes*, a j.). Včel jest hojnost, i skládají med v dutých stromech a skulinách skalních; mosky a kobylky vyskytují se v hejnech. Obyvatelstvo nynější jest z různých plemen smíšeno, a počtu jeho nelze se dopíditi, poněvadž sčítání zde nebývá; ale dá se skoro najisto tvrditi, že nepřesahuje 1 mil. duší (za starých dob 4—5 mil.). Převahu mají Arabové, kteří jsou jaksi jádro obyvatelstva; ve vých. části kočují Arabové někdy až z daleké Arabie přišlí. Co do náboženství jsou zde mahomedáni, křesťané a židé. Mahomedáni zde panují a jsou nejčetnější; skládají se z něco málo Turkův, kteří jsou v úřadech vládních, a z veliké masy lidu obecného, potomkův to arabských, řeckých a starosyrských. Jsou vzezření ušlechtilého, galantní a zdvořilí, ale nevzdělaní, fanatičtí a nesnášeliví. Křesťané jsou naskrze původu syrského z dob saracenských, a znají se k církvi řecké, jejíž patriarcha sídlí v Jerusalémě, kterému náleží církevní jurisdikce po celé **P**-ně. Pod ním jest 8 biskupů, jejichž sídla jsou Nazaret, Akre, Lydda, Gaza, Sebaste, Nablus, Filadelfia a Petra. I něco Maronitů a římských katolíků žije ve velkých městech, a v Jerusalémě též několik set Arménů pod zvláštním patriarchou. Židův jest asi 10.000 (dle Frankla), kteří žijí skoro výhradně v městech, jako v Jerusalémě (5700 duší), Hebroně, Tiberiadě a Safetu. Jsou vesměs cizinci, pošlí hlavně ze Španěl, a udržují se jen přistěhovalci z Polska a Německa. V oděvu, chování i zvycích zachovávají svůj zvláštní ráz prvotního žití orientálního, právě tak jak jsou vylíčeni v písmě. Kromě řemesel živí se almužnami židův cizozemských; nikdy orbou. Orba byla v **P**-ně ode dávna více zahradnictvím, a zvláště prosluly vinice **p**-nské, které však jsou nyní zanedbány; jenom v Hebronu ještě kvete vinařství. Mimo to se rostí plodiny, jež jsme nahoře vypočítali při květeně. Poměry politické má **P.** tytéž jako Turecko vůbec. Posádky jsou nepatrné: v Jerusalémě bytují dva prapory pěchoty řadové a 25 dělostřelců na hradě posádkou; v Jaffě jest 25 dělostřelců. Jízda (bašibozuků) stojí v Jerusalémě, Gaze, Ramle. V celku je zde nanejvýše 1000 mužů vojska. Pevnosti jsou v stavu prabídném. **P.** jest částí syrského ejaletu Saidského. Hlavní město jest Jerusalém v Judei, vedle něhož jsou větší města Hebron, Gaza, Jaffa, Ramla; v údolí Jordánském není měst než Taburia (Tiberias) u jez. Genezaretského; v Samaří je hl. město Nablus, v Galilei Nazaret, v Perei není většího města. — Dějiny **P**-ny splývají s největší část s dějinami národu Židovského; proto čtenáře na článek Židé odkazujíce jenom nejnutnější podotkneme. Za nejstarší obyvatele udávají se Horitové, Re-

faeové, Enakové a j. v.; později usadili se Kananité mezi Jordánem a mořem Středozemním vedouce tu za časů Abrahámových život kočovnický; v potomním čase živili se obchodem a námořnictvím; spravováni byli několika kmenovými knížaty a stali se strašnými ve válkách železnými svými vozy. K západu od Mrtvého moře a na levém břehu Jordánu seděli Amoritové, v okolí Jerusaléma Jebusité. Když Israelité přitáhli z Egypta do P ny, bydleli tu buď kmenové jmenovaní nebo jiní na jich místo se vetřevší; panovalo jim 31 králíků. S těmito počali Israelité válku na život a na smrt, jelikož kázáním Hospodina pohanských nepřátel živiti nesměli. Ještě před smrtí Mojžíšovou usadily se na levém břehu kmeny Ruben a Gad a polovic Manasse. P-ny na pravém břehu Jordánu dobyl Josue a rozdělil mezi ostatní kmeny, kteří od jihu k severu takto se usadili: Simeon, Juda, Dan a Benjamin, Efraim, druhá polovice Manasse, Izachar, Zabulon, Naftali, Ašer; Levité zvláštního území nemajíce bydleli v městech mezi ostatními kmeny po celé zemi. Po nějakém čase zvolen za společného krále, jak to u jiných národů bylo, Saul, udatný bojovník z kmene Benjaminova, ok. r. 1095, a Israelité spojeni byli odtud v jeden silný celek, až za Roboama, syna Šalomounova, odtrhlo se 10 severních kmenů, a založili říši Israelskou zvolivše si za krále Jeroboama. Říše ta trvala pod 19 králi do r. 722. Jenom dva kmeny, Juda a Benjamin, zůstaly Roboamovi věrny, tvoříce říši Judskou, která vzala konec svůj r. 588. Nejprvé přemohl Ful, král Asyrský, Israelského krále Manaema a zavázal k ročnímu poplatku; když se však Hosea pomocí egyptskou osvoboditi chtěl, přišel Salmanasar, dobyl Samáří, vyvrátil trůn israelský a odvedl národ do vnitřka Asie (722), kdež tento během času mezi jinými národy úplně zanikl. Judsko podrobil si za krále Josiáše 611 Egyptský král Nekao; král Jojakim byl poplatný Nekaovi a po jeho porážce u Karchemisa Nabukadnezarovi Babylonskému. Syna jeho Jojachima odvedl Nabukadnezar s výborem obyvatelů do střední Asie (599), a usadil na trůn strýce jeho Zedekiáše. Když se ale tento vlády babylonské pomocí egyptskou zprostiti chtěl, přišel Nabukadnezar potřetí, zbořil Jerusalém, dal Zedekiáše oslepiti, děti jeho zavražditi a odvedl jej s ostatkem národu v zajetí Babylonské (588). Říši Babylonskou ztroskotal, jak známo, Cyrus, a stal se tím také pánem P-ny. Ten dovolil Židům, aby se vrátiti směli a chrám a město Jerusalém zase vystavěli. Za vlády perské rozdělena byla P. na malá území, z nichž každé jeden nebo dva vladaři (jako Jerusalémské) spravovali. Pádem Daria dostala se i P. k rozsáhlé říši Alexandra Macedonského, od r. 315 př. Kr. náležela k podílu Antigonovu, r. 301 přišla pod vrchní vládu egyptskou za Ptolomaeovců, kterým s některými přestávkami podléhala do r. 203; potom sloužila pod panstvi Syrské za Seleucidův a r. 190 dostala se konečně, když Lucius Scipio Antiocha III. u Magnesie na hlavu porazil, pod panství Římanův. Za časů Kristových dělila řeka Jordán P-nu ve dvě části; na pravém bř. na jihu Judaea (hl. město Jerusalém), ve středu Samaria a v sev. Galilaea; za Jordanem nazývána všecka země Peraea a dělena na provincie Gaulonitis, Trachonitis, Auranitis (Hauran), Batanaea. Asi v IV. stol. po Kr., když za Trajana i Arabia petraea dobyta a k P ně počítána byla, jmenováno toto rozdělení: P. prima, největší část starého Judska, země Filištínských a Samarie (hl. město Caesarea); P. secunda, stará Galilaea, zvl. krajiny okolo jez. Genezaretského (hl. m. Skythopolis) a P. tertia n. salutaris, část jižní Judaey a krajiny jiné až k Arabskému zálivu s hl. m. Petra. Ostatně srv. čl. Chalifové, Křížácké války a dějiny říše Turecké. — Prameny. Nesčíslné jsou cesty poutnické ode dávna konané do P-ny, o nichž máme hojnost popisů, avšak úplného díla vědeckého pohřešujeme posud. Ani květeny, ani zvířeny, ani úplné statistiky nemáme. Nejdůležitější je posud popis P-ny, jejž vydal Ritter ve své *Erdkunde* (sv. 15—16, 2. vyd. 1851—2), pak práce Robinsona *Biblical researches* (Boston 1841—52), W. C. Prima *Tent life in the Holy Land* (N. York 1857), Raumera *Palaestina* (4. vyd. Lps. 1860), Saulcyho, Wilsona, Schuberta, Wetzsteina, Van der Velde (spolu nejlepší dosud mapa), Lynche a jiných.

Palestra (lat. *palaestra*, řec. *παλαίστρα*), u Řekův a Římanův část gymnasia (v. t.), zvláště ta, kde se athlété cvičili v zápasech.

Palestrina, staré Praeneste, město v církevním státu, sídlo biskupa s 4700 obyv.

Palestrina Giov. Pietro Aloisio, též Pierluigi da . . ., nejslavnější skladatel školy římské, nar. r. 1524 v Palestrině, starém *Praeneste*, odkudž se také nazýval *Praenestino*. R. 1540 přišel do Říma do hud. školy Goudimelovy a r. 1551 stal se učitelem zpěváků při *Capella Giulia*, a r. 1554 vydal první skladby, 4 *mše* pro čtyry a pro pět hlasů, věnovav je papeži Juliovi III., začež přijat jest do koleje papežských zpěváků. Ale za Pavla IV. (1555) přišel o toto místo, proto že byl ženat, načež zastával kapelnická místa při rozličných chrámech, ale po všecka léta často i s rodinou trpěl nedostatek. R. 1560 složil slavné *Improperie*, které se na velký pátek podnes provozují v kapli papežské. Když r. 1562 na sněmu Tridentském povstal boj proti tehdejší hudbě kostelní, které se s právem vytýkalo, že se skládaly mše na písně světské často necudné, a že pro hudbu přílišnými ozdobami přeplněnou nebylo rozuměti textu, a když se vůbec doléhalo na opravení a zjednodušení hudby kostelní, ba někteří hudbu figurální docela chtěli vypuditi — tu po dlouhém vyjednávání uloženo P-ovi, aby složil tři mše pro šest hlasů. P. učinil tak, a zvláště mše třetí, provozovaná o slavnosti u přítomnosti papeže, kardinálů a mnohých vznešených osob, došla veliké a všeobecné pochvaly. Tu mši s některými jinými P. r. 1567 poslal Filipu II., nazvav ji *Missa Papae Marcelli*, na památku svého dobrodince. Jiná pověst o původu této slavné mše jest nepravá. P. † 2. ún. 1594. Složil veliký počet děl, z kterých jen menší část tiskem vyšla, jako: 17 sbírek mší, 7 sbírek motet, po 1 sb. lamentac, hymnů, ofertorií, litanií atd. Některé skladby jeho vydány jsou teprva v tomto století. Také čtyři synové P-novi byli skladatelé. Srv. Baini, *Memorie storico-critiche de la vità e della opere di G. P. da P.* — Porovnáme-li P-novy skladby se skladbami předchůdců jeho a spoluvěkých skladatelů, nerozeznáme mezi nimi na povrchní pohled žádného rozdílu, z kteréhož bychom jedním rázem nabyli přesvědčení, proč se jeho skladby tak slovutnými staly. V partiturách jeho potkáváme se s týmž umělým vypracováním v kontrapunktickém způsobu jako u jiných, a vůbec nepohřešíme v nich ničeho, co hudební skladbu za jeho a za předešlých časů vyznamenávalo. Praví se, že hudební skladbu, která za jeho časů přílišné umělosti dostoupila, zjednodušil; avšak i to zjednodušení nepadlo by příliš na váhu, neboť skladba jeho zůstala dosti mnohohlasou, tak že měl sluch dosti co se namáhati, aby všecky hlasy usnamenal a je stopoval. V harmonii jest v mnohém smělejší a odvážlivější nežli jiní, což také k snadnému pojmutí skladby se strany laika nepřispělo. Co P-nu nad jiné vyznamenává jest, že nebyl toliko jen kontrapunktistou a kombinatorem,

již hudebním básníkem. Maje kontra- mění úplně v moci jako jiní, neužíval li co prostředku; cílem mu nebylo ni- tečným hudebním básníkem byl, lze čí- í poměrně krátkých jeho skladeb, v nichž bné kontrapunktování stranou nechav monii se pohyboval. Tak na př. v zná- *mus te Christe*, v *Salvum fac*, v *Impro-* mn. j. Neznáme skladeb vyšší vznešeného duchovního básnictví nad skladby způsobu, jakým dvou sborů střídavě a íval, vysvitá více nežli pouhá snaha po nějšího efektu. Ačkoliv se tedy skladby ou od skladeb předešlých skladatelů ne- od nich obsahem, duchem. Že jest toho u původní nadání, nežli studie a předse- i snad řízení oné tajné moci, která neobyčejné muže vznikati nechává, bude mu, kdož v tajnosti vyvinování se umění t. Nepraví se tedy nadarmo, že **P.** uči- v duchovní hudbě; učinil jej skutečně, tak, že zrušil formu a převrátil všecko, bývalo, nýbrž že naplnil formu obsa- ějším, vznešenějším. **P**-nou nastala nej- duchovního básnictví hudebního, kteráž luhou jeho žáků) tak dlouho trvala, do- církevní hudbu hudba divadelní vliv bráti *Zř.*

ro, ves v Itálii, piemont. krajině Lo- dinu cesty od Vercelli vzdálená, při te, má 2324 obyv. Jest známo z poslední y, že zde spojení Francouzi a Italiáni 1859 Rakušany porazili.

1) Jindřich, lat. básník, nar. 1756 Gajdli v župě Nitranské; 1773 vstoupil božných škol a skončiv studia v Přívizi, ně a Jagru učil asi 15 let na gymnasiích mberku, v Přívizi, v Podolinci a Ka- omáhal 5 let v správě duchovní u faráře ve Spiši; koneč. byl magistrem novicův . vydal více krásných *příležitostních bá- ch.* — **2)** Jiří **P.**, opat a kanovník r. v Dětvě, v župě Zvolenské. Studia yl v Trnavě, theologická co pázmánita stal se tam bakalářem theologie. **P.** r. ěze vysvěcen byl 29 let v duchovní správě ch, v Žehře a v Müllenbachu; pak 1805 kanovníka jmenován skutečným a 1812 P. Marie z Jasztu; † 2. list. 1833 v 81 roku **P.** co kanovník vybudoval bisk. semě- ském Podhradí a byl prvním jeho ředi- sepsal a 1820 v Levoči vydal první *Pae- enskou pro obecné školy biskupstva Spiš-* *Chr.*

(*Poleta*) v. Bolleto.

(*paletta*, z lat. *pala* lopatka) nazývá álná destička, obyčejně ze dřeva, velmi lonové kosti, porculánu a p., s otvorem zdržení, na kterouž malíř olejné barvy tyto na ní míchá. *Mü.*

[paltó], franc. svrchní kabát.

a Giovanni Battista, it. anatom, nar. stese v Piemontsku 1747, † v Miláně 2. Vystudovav v Miláně a v Padově byl Dr. lékařství a 1778 v Pávii na Dr. chir- en, načež byl v Miláně nejprvé prostým potom profesorem anatomie, prof. na klinice a 1787 vrchním chirurgem ve- ice jmenován byl, kdež k přednáškám davy posluchactva se shromažďovaly. ho, velikou učeností a bystrostí rozumu ce potkaly se s velikým úspěchem, anižby dosud byly ze své prvotní autority čeho postrádaly. Mimo četné jeho disertace v *Memoire de Istituto italiano*, *Annali universali di medicina d' Omodei* a jiných sbírkách vědeckých jmenujeme z jeho spisů: *Osservazioni sulla cifosi paralitica* (Milán 1785); *De structura uteri* (v Lejdě 1788); *Exercitationes pathologicae* (Mil. 1820, 2 sv.); *Di alcune singolari fratture delle osse* (1825).

Paley [pêli] William, theolog angl., nar. 1744 v Peterboroughu, † 1805. Byl archidiakonem a kancléřem diécese Carlisleské, farářem v Bishops Wearmouthe a prebendárem při mnohých kapitulách. Sps. celou řadu spisů, jimiž hájil náboženství křesť. a písma sv. a šířil mysl křesťanskou; jmenujeme zde: *The principles of moral and political philosophy* (Lond. 1785), kdež upírá jsoucnost mravního citu v povaze lidské, tvrdě, že jedinou pohnutkou jednání ctnostného jest očekávání odplaty budoucí: co prospěšno, jest i dobro; tak i ve státě dobré vlády sluší poslouchati, špatná má býti vyvrácena. *Horae Paulinae, or the truth of the scripture history of St. Paul* (Lond. 1787); *The young christian instructed in reading and the principles of religion* (t. 1788); *Reasons for contentment addressed to the labouring part of the British public* (t. 1793); *A view of the evidence of Christianity* (t. 3 sv. 1794); *Natural theology or Evidences of the existence and attributes of Deity* (t. 1802); toto poslední jest nejslavnější dílo **P**-ovo, v němž dokazuje jsoucnost a dokonalost boží z toho, že v přírodě vše má dobrý svůj účel, při čemž počínaje od ústrojí živočišného dokazuje moudrost, moc a dobrotivost boží; důkaz tento jest tudíž *a posteriori*, ale **P.** nepátrá po příčinách všeobecné víry v Boha, něbrž tvrdí, že víra ta jest už založena v mysli lidské a tudíž nutně z ní vzniknouti musí. Dílo toto jest pozoruhodné pro svůj neobyčejně krásný sloh a spůsob, jakým **P.** snaží se přesvědčovati. Úplné vydání spisů **P**-ových vyšlo v Londýně 1838 ve 4 dílech.

Pálffy z Erdődu, hraběcí a knížecí rod maďarský, jehož původ se odvozuje od něm. hrabat z Altenburku a Hochburku. Konrad z Altenburku přišel prý r. 1028 co vyslanec císaře Konrada II. do Uher a usadil se tu stále. Potomci jeho měli rozličná příjmení podle statků, v jichž držení se dostali, jmenovitě uvádějí se zhusta co držitelé panství Herdervari. Pavla Contha z Herdervari syn Pavel nazýván obyčejně **P.**, t. j. Pavlův syn, a pojmenování to udrželo se co název rodový v časech potomních. Pavel III. **P.** z Dercsiky pojal za manželku Klaru, roz. Erdődovnu z Czorny, a počal prvý z rodu svého užívati znaku Erdődův a jméno jejich k svému připojovati; vnuk jeho Mikuláš II., sv. p. z Erdődu (nar. 1546, † 1600) stal se vedle Jiřího Zriniho a Frant. Nadasdyho hlavním velitelem vojsk císařských proti Turkům. **P.** dobyl Norigradu na Mehemetovi Černém; přispěl k dobytí vítězství u Ostřihoma pod Mansfeldem, r. 1595 jmenován velitelem důležité pevnosti této odrazil tu několikráte nápady Turkův. Za zásluhy takové obdržel od císaře Rudolfa II. r. 1587 zámek Prešpurský a statky k němu slušící, jakož i zámky v Sv. Jiří a Pezinku se vším příslušenstvím, při čemž povýšen se svými potomky do stavu hraběcího a r. 1598 přijat do stavů v Rakousích. Synové Mikulášovi stali se pak r. 1600 hrabaty říšskými. Mikuláš III. († 1679), syn Štěpána II. a vnuk Mikuláše II., zplodil dva syny, kteří se stali zakladateli hlavních dvou linií rodu svého. A) Linie starší pošla od Mikuláše IV. († 1732); z této vynikli Leopold I. († 1720), c. k. komoří, plukovník a generál-adjutant, zůstavil tři syny, od nichž původ svůj vzaly

tři posud květoucí větve linie této: 1) Starší, později knížecí větev založena byla Mikulášem V. (nar. 1710, † 1773). Bylť on c. k. tajným radou, komořím v král. Uherském, dvorským kancléřem a vrchním soudcem dvorským v Uhrách. Syn jeho Karel Jeronym (nar. 1735, † 1816) stal se r. 1791 c. k. tajným radou, pak komořím v král. Uherském, nejvyšším hofmistrem a dvorským kancléřem; r. 1807 povýšen s potomky svými do stavu knížat rakouských. Syn Karlův Josef František (nar. 1764, † 1827) byl cís. král. tajným radou a vrchním županem v stol. Prešpurské, a zůstavil syna Antonína Karla (nar. 1793), který jest hlavou větve této. Ant. K., c. k. tajný rada a komoří, od 1821—28 vyslanec u dvorů saských, vládne majorátním panstvím, ku kterému náležejí Plavecký Zámek, Stupava, Pezink, Sv. Jiří a j. v., pak některé statky v Rakousích; za manželku má od r. 1820 Leopoldinu, dceru knížete Alojsa Kounického. Nejstarší člen větve této jest právem dědičným vrchním županem v stolici Prešpurské. — 2) Prostřední větev založil Leopold Štěpán (nar. 1716, † 1773) c. k. tajný rada, generálfeldmaršal a komandující generál v Uhrách; po tomto nastoupil v panství Leopold (nar. 1739, † 1799), cís. kr. tajný rada, vrchní župan v stol. Čongradské; dále Leopold (nar. 1764, † 1825), c. k. komoří, tajný rada, generálmajor a vrchní župan v stolici Prešpurské, pak syn jeho říšský hr. Ferdinand Leopold (nar. 1807), c. k. komoří, tajný rada a hlava této větve, přijal co dědic hr. Josefa Albína Dauna příjmí Daun. Z větve této pošel Ferdinand P. (nar. 1774), horlivý přítel a podporovatel věd a umění. Spravovav po některý čas s jinými šlechtici obě dvorní divadla ve Vídni, přijal 1813 u vlastní vedení divadlo *an der Wien*, kteréž za něho prospěšně zvelebeno. Mezi jiným zavedl tu poprvé balety dětské, jež se velmi líbily. — 3) Mladší větev vzala počátek Rudolfem (nar. 1719, † 1768). Týž byl cís. kr. tajným radou, komořím a generálfeldmaršallieutenantem, a synové jeho Jan a Rudolf Karel stali se původci nových dvou haluzí větve mladší: a) Starší haluz založena Janem (nar. 1744, † 1794). Syn Janův říšský hr. Jan Karel (nar. 1776, † 1858), pán na Červeném Kameni, c. k. komoří a tajný rada, zemřel co poslední mužský potomek této haluze, zůstaviv jedinou dceru Eufemii. b) Mladší haluz založil Rudolf Karel (nar. 1750, † 1802) c. k. komoří. Syn jeho František (nar. 1785, † 1841), c. k. komoří a t. d., zplodil Josefa (nar. 1810), který jest hlavou haluze této, a Morice P-ho (nar. 12. čce 1812). Tento jest cís. kr. komořím a tajným radou, feldmaršallieutenantem, majitelem 14. pluku husarského a 1860 stal se místodržitelem v Uhrách, z kteréž hodnosti propuštěn 18. čce 1865. K haluzi této náležejí také strýcové obou posledních Fidelis (nar. 1788), hr. Prešpurský, skut. vrchní župan stol. Prešpurské, rytíř zlatého rouna, cís. kr. komoří a tajný rada; Jan (nar. 1797), feldmaršallieutenant, a Alois P. (nar. 1801), tajný rada, 1848 civilní guvernér v Benátkách a spoluvinník ztráty jejich. P. neporozuměl, tak jako soudruh jeho vojenský komandant hr. Zichy, smyslu nepokoje stále rostoucího; oba trávili čas planým a marným vyjednáváním, ba sami drobili a mařili sílu vojska, postupujíce nespokojencům jedno důležité místo po druhém. Při všem tom podroboval se slabý Zichy náhledům P-ho. Když po vypuknutí zpoury v Miláně i Benátčané zřejměji vystupovali, dovtípil se chytřejší P. záměrů jejich a složil úřad svůj, aby ušel odpovědnosti, do rukou Zichyho. — B) Linie mladší pošla od Jana (nar. 1663, † 1751), který byl palatinem v Uhrách, c. k. tajným radou, komořím, generál-feldmaršálem. Velel 1693 husarskému pluku co generálfeldwachtmeister a protáhl s ním odvážně Lothrinsko. Později stal se bánem Chorvátska, Slavonie a Dalmácie, a dostav nařízení, aby pokořil stavy nepokojné v Uhrách, porazil tyto u Velkého Magyaru a Nových Zámků, dobyl Nitry, Košice, Unghvaru a Munkáče, vyjednáváním pak zjednal pokoj do 1711, začež jmenoval jej Karel VI. feldmaršálem a tajným radou. V bitvě u Petrovaradina poraženi Turci hlavně jeho přičiněním; P. dobyl Temešváru a v bitvě u Bělehradu 1717 velel veškeré jízdě, která šťastně odrážela útoky nepřátelské. Potom vládl Mikuláš (nar. 1699, zahynul v bitvě u Parmy 1734), cís. kr. komoří; Jan (nar. 1728, † 1791), František (nar. 1780, † 1852), c. k. komoří a vrchní župan stolice Prešpurké, a syn Františkův Jan František (nar. 12. srpna 1829, hr. v Sv. Jiří a Pezinku, pán na Červeném Kameni *(Bibersburg)*, Bojnici (*Bajmócz*), Králové *(Königs-Eiden)*, Sarfö, Nyaradu a Smolenici, c. k. komoří a vrchní župan stolice Prešpurské.

Palgrave [pelgrév], sir Francis, dějezpytec a starožitník angl., nar. v Londýně 1788 z rodiny žid., nazvané Cohen, kteréžto jméno si změnil na P. Ponejprv stal se známým vydávaje *Parliamentary writs* (4 sv. 1827—34); mezi tím se stal advokátem, r. 1831 vydal brošurku *Conciliatory reform* a byl zvolen za člena společnosti královské a spol. starožitnické. R. 1832 povýšen byl na rytíře, za své „všeobecné služby a svůj zřetel k literatuře ústavní i parlamentární.“ Ve spise *Rise and progres of the English commonwealth* (2 sv. 1832) obracel zřetel svůj k zařízením občanským a mravům anglosaským, čímž podána tomu, kdo se zabývá soudnictvím angl., látka veledůležitá. R. 1833 ustanovil jej král jedním z 20 členů komise k proskoumání municipálních korporací v Anglii a Walesu; ale P., nesrovnávaje se se zprávou většiny komisní, uveřejnil svoje náhledy v *Protestu* (1835). Potom zvolen jest P. za místosprávce státní kanceláře, kteréž místo posud zastává. Mimo spisy jmenované sps. *Rotuli curiae regis* (2 sv. 1835); *Calendars and inventories of the treasury of the exchange* (3 sv. 1836); *Documents illustrating the history of Scotland* (1837); *Truths and fictions on the middle ages — the merchant and the friar* (1837); *Essay upon the authority of the King's council* (1844); konečně *History of Normandy and England* (sv. 1. a 2., Lond. 1851—7).

Páli v. Indové str. 44. *b*.

Paliativní prostředky v. Palliativa.

Palice, nástroj k tlučení z jediného kusu; na jednom konci, jehož rukou se chápeme, jest tenký, druhému pak konci buď jen pravidelně do tloušťky přibývá, aneb v baňatý, kulovatý tvar končí. Takové jsou na př. p. do hmoždířů a třecích misek k roztloukání a roztírání tuhých hmot, jsou z kovu, skla, hlíny a p.; p. dřevěné k roztloukání hlíny u hrnčířů, cihlářů a j. — P. slove také nástroj k lámání lnu a konopí již rosených. Jest to prkno na spodu několika (obyčejně sedmi) vroubky č. žlábky opatřené a na křivém držadle připevněné, jímž len nebo konopě rozložené od kořene k vršku se tře. — P-cí slove také pájadlo klempířů, cinařů a j. — U čepčářek slove p. dřevěná hlava, na které upravují čepce. — P. v botanice v. Šách. *Pý.*

Palice [palis] **1)** Jacques de la, markýz de Chabannes, byl r. 1500 náčelníkem franc. žandarmů při dobytí Milána, načež 1502 od Consalva de Cordova u Barlette zajat jest; zvítěziv však 1503 u Cerignoly stal se velmistrem franc. a porazil 1504 Benátčany u Agnadella; potom účastnil se obléhání

Padovy a v bitvě u Ravenny 1512 převzal velení nad franc. vojskem, když Gaston de Foix byl padl, načež 1513 stal se gouvernérem v Miláně, byl však téhož roku ještě odtamtud vypuzen. Stav se 1515 maršálem stál u Marignana v čele franc. šlechty, přinutil 1523 Karla Bourbonského, aby od obléhání Marsilie upustil a padl pak u Pavie roku 1525. — 2) Jean Jacques Frédéric, markýz de Chabannes la P., franc. generál, nar. 31. pros. 1791, vstoupil 1806 co sprostý do vojska, kdež účastnil se všech téměř válek až do r. 1812, kteréhož roku byv na zpátečním pochodu z Moskvy ve Vilně zajat, teprv 1814 do Francie se navrátil a důstojníkem osobní stráže jmenován byl. R. 1815 stal se plukovníkem myslivců, a později meškal co dvorní štolba na dvoře královském, kde též na plukovníka osobní stráže a 11. srp. 1830 na brigádního generála povýšen a do reservního odboru dán byl. Od r. 1823 jest P. též komandérem čestné legie. — 3) Alfred Jean Eginhard, hrabě de Ch. la P., franc. gener., bratr předešl., nar. v Barnesu u Londýna 13. led. 1799, vstoupil 1814 do osobní stráže krále Ludvíka XVIII., jejž 1815 do Gentu doprovodil. Navrátiv se do Francie vstoupil co dobrovolník do pluku myslivců svého bratra, odkud 1824 do stráže královské v důstojnosti kapitána přešel, a když tato 1830 zrušena byla, opět co sprostý vojín do 12. řadového pluku vstoupil, s kterým první výpravy belgické se súčastnil, načež co náčelník eskadrony k gener. štábu severní armády přidělen byl. Brzy na to jmenoval jej Filip Ludvík ordonančním důstojníkem, v kterémž postavení obležení Antverp se účastnil a plukovníkem 3. pluku myslivců afrických jmenován byl. Vyznamenav se ve dvou výpravách na Constantinu stal se plukovníkem 10. pluku dragounů, pobočníkem královým a 1840 brigádním generálem. Obdržev 1847 komandérství čestné legie vzdal se v revoluci 1848 služby vojenské a odešel s Ludvíkem Filipem do vyhnanství. — 4) Octave Pierre Antoine, vikomt de Ch. la P., franc. námořník, bratr předešl., nar. v Paříži 1803, vstoupil 1822 do školy polytechnické a odtud 1824 do služby námořní, kdež vyznamenal se v rozličných bitvách na moři Středozemním i na vodách indických, tak že až na lodního kapitána postoupil a 1832 gouvernérem v Cayennu jmenován byl, maje při tom tamější nové trestnice upraviti. Navrátiv se 1854 do Francie vyznamenal se co velitel lodi *Charlemagne* při útoku na hradby Sebastopolu, načež contreadmirálem a brzy potom velitelem franc. loďstva v Algiru jmenován byl. Mimo kříž čestné legie jest též vyznamenán tur. řádem Nišani-Iftihar.

Palicin v. Avramij 9).

Palič v. Žhář.

Palič, Paličko, Police, něm. *Politz*, dvě vsi v kr. Litom. a okr. Českolipském, horní na obou březích, a dolní P. na levém břehu Ploučnice, asi s 950 něm. obyv. V hoř. vsi jest děkanský chrám Navštívení P. Marie, který porozšířen 1689 vévodou Sasko-Lauenburským a dcerou jeho, Annou Marií Františkou velkov. Toskánskou. 1723 úplně přestavěn v spůsobu nynějším. O pouti scházívá se tu veliké množství poutníků; na pravém břehu jest zámek. U vsi dolní jest ložisko hnědého uhlí. — Nejstarší známí držitelé panství Paličského jsou Berkové z Dubé, po nichž dostalo se Juliovi Frant. Sasko-Lauenburskému. Ten † 1689 odkázal P. dceři Marii Anně Frant., ovdovělé velkovév. toskánské, po níž spadlo na její dceru Marii Annu Terezii, vév. v Bavořích. Po synu Marie Klimentu Frant., vév. Bavorském, drželi panství Maxim. Josef, kurf. Bavorský, Karel August, vév. Zweibrückenský, a od r. 1795 Maxim. Josef, potomní král Bavorský, který je postoupil smlouvou Ferdinandovi, kurfirštu Salcpurskému, později velkov. Tosk., a po tomto nastoupil r. 1824 Leopold II., velkov. Tosk. Nynějším držitelem jest císař Ferdinand I.

Palićské jezero v Uhrách, v stol. Báčské u Subotice (Theresiopol), 3 míle dlouhé a 15 stop hluboké, se slanou vodou, bohaté na ryby a ptáky vodní. Aby nezatápělo vůkolní krajinu, je průplavem spojeno s řekou Kérěšem.

Palij *(Palěj)* Semen, kozácký dobrodruh v konci XVII. a na zač. XVIII. stol. za hetmanování Mazepy, velel polským kozákům ve vojně krále Jana Sobieského proti Turkům, maje zároveň poručeno, aby osadil spustlé území Chvastovské, náleževší biskupům Kyjevským. Obojí věc vykonal P. dobře, přiváděje sbory kozácké do král. táboru, i všemožně škodě častými výpravami Tatarům. Avšak po skončené vojně turecké vláda polská, nepotřebujíc již služeb P-ových, žádala navrácení Chvastova, čehož P. nejen odepřel, ale ovládl i jiné ještě pozemky, z jichž důchodův vydržoval svoje kozáky. Sněm roku 1699 ustanovil, aby území P-em držené odňato mu bylo násilně. (*Pamiętniki Otwinowskiego.*) Ale ani zajetí P-e, zamýšlené lstným spůsobem, ani obléhání Chvastova k rozkazu pol. hetmana Jabłonowského se nezdařilo; ba P. v brzce (1702) zmocnil se i města Bílé Církve po právě prý „pravého kozáka i hetmana kozáckého národu,“ a vládl mnohými krajinami a městy na Ukrajině, Podolí a Volyni, co nějaký neodvislý kníže, nelítostně řádě mezi Židy a polskou šlechtou; zmatky tyto P-em vzbuzené podporoval i kozácký hetman polský Samuś (Samuša). Mezi prostým lidem ruským na Ukrajině, Volyni, Podolí a j. nacházel P. nejživějších sympatií. Oba, P. i Samuś, žádali si býti pod vládou Ruského cara, a P. nejednou byl v Baturině u hetmana Mazepy, který však těžce nesl počínání si P-ovo, zanášeje se již zámysly k odtržení Malé Rusi od Veliké Rusi. Slabá vláda polská, nemohouc potlačiti nebezpečné již bouření na Ukrajině, stěžovala si do P-e u cara Petra, který dvěma listy P-ovi (i Samuśovi), „konnomu ochotnickomu polkovniku“, zaslanými vytýkal jeho počínání si v polské Ukrajině (25. ún. 1703) a konečně vyzýval jej, aby zaujatou Bílou Církev Polákům vydal (20. ún. 1704), hroze jinak, že mocí brannou ho k tomu přinutí. Mazepa, chtěje se zprostiti nebezpečného sobě člověka, povolal P-e nic zlého netušícího k sobě do Berdičeva, kdež jej dal uvrci v okovy a pak poslal do Moskvy, vině jej u cara, že prý chtěl následovati příkladu Bohdana Chmelnického a odtrhnouti Malou Rus nejen od Polsky ale od Velké Rusi, kterėžto zámysly měl ovšem Mazepa, nikoli však P. Car vyslal P-e na Sibiř do Jenisejska; Bílá Církev se vzdala Mazepovi, jemuž se dostalo i bohatství P-ova; taktéž Samuś se pokořil. Ze Sibiře se vrátil P. r. 1708, když zrada Mazepova byla zjevná, nedlouho před Poltavskou bitvou (1709), v níž se též zúčastnil. Brzy potom zemřel (dle Bantyše ještě r. 1709, dle Sreznovského *Starina Zaporožskaja* 6., v klášteře Mezihorském 18. led. 1710; známý Konisský, jenž podává vůbec mnoho podrobností o životě P-ově, praví, že jest zabit v bitvě Poltavské). — V národní poesii maloruské jeví se „veliký rytíř“ P. ideálem národu naproti prokletému Mazepovi, a památka jeho slaví se posud ve mnohých písních a dumách (nejvíce jich u Sreznevského; některé česky v *Obrazech Života* 1861, č. 5.), jakož i legendách (u Kuliše: *Zapiski o južnoj Rusi, 1.*). *Pf.*

Palijvščina nazývá lid maloruský hrozné doby

tak zv. Humaňské seči (v. Humaň) r. 1768 a 1769, dle smrti, jakou hynuli Židé a polští šlechitici (za živa *pálení*); v užívání jest též slovo *koliivščina* (koliština), od sázení na *koly*.

Palikárové nazývali se dříve řečtí vojínové, onu část národního vojska tvořící, kteréž od Turků uznáno a trpěno bylo proti Kleftům (v. t.), jenž prosti byli vší odvislosti od Porty turecké. Zbroj jejich záležela v dlouhé ručnici, dvou pistolích a handžáru neb dlouhé dýce; taktéž upraveno nazývá se dosud nepravidelné vojsko království řeckého. Náčelníci těchto tlup nazývali se *armatoli*, jejich pak pobočníci neb důstojníci *protopalikárové*.

Palilia v. Pales.

Palillogie (řec.) čili opakování jest vid řečnický, v němž se slova prostředně i bezprostředně opětují. Může se to státi: *a*) na začátku věty: „*Beneš, Beneš* v předu jede;“ *b*) u prostřed věty: „Plakala nevěsta, *že je jí žalostná*, že *je jí žalostná* cesta z domu;“ c) slovo opětované se klade za přívlastkem svým: „Odvede je *v úval*, *v ponížený úval* hlubokého lesa;“ *d*) slovo, jímž věta počíná, opakuje se na konci: „*mám*, *mám* tajemství odkryté, *mám*.“

Palimbacchius v. Antibacchius.

Palimpsest (řec.), jinak *codex rescriptus* (lat.), zove se rukopis pergamenový, jehož původní spis byl setřen, by místo své popřál novému popisu, tudíž dvakrát neb vícekrát potřebovaný pergamen. Nespůsob ten panoval nejvíce v středním věku, kde drahota pergamenu hlavně mnichy k tomu přiváděla, staré rukopisy, vyznamenávající se dobrým a pevným pergamenem, seškrabovati a to hlavně třecím kamenem čili pemzou, by na něm opět mohli psáti. Tím spůsobem zahynulo množství nejvzácnějších rukopisů, a to hlavně starých, pohanských klasiků, na něž se pak psaly spisy sv. otcův, kázaní latinská a podobné pobožné spisy. Seškrabovaly se rukopisy též jen částečně, někdy i nedbale, tak že možná někdy použiti ještě starého písma. Pro nás Slovany je nejdůležitější **p.** onen hlaholský, jejž prof. Höfler r. 1855 v knihovně Pražské kapitoly u sv. Víta byl odkryl a r. 1857 P. J. Šafařík vysvětlil ve svém spisu: *Beleuchtung der glagolitischen Fragmente*, ku kterému spisu připoj i dodatky v *Musejníku* roku 1864: *poznámky o věcech hlaholských* (str. 213); neboť zasahují tyto zlomky až do dob sv. Václava, jsouce zjevným důkazem, že tehdáž byly v Čechách zvláštní školy hlaholského písma. (Srv. Glagolice, str. 403). *Hš.*

Palindrom (řec.), zpětoverší, hříčka veršovaná, zakládající se na zpátečním čtení čeho. Původní **p**-y poskytovaly nazpět čtená táž slova a tedy i týž smysl, jako na př. středověký mnišský šestiměr: „Signa te, signa, temere me tangis et angis,“ odtud se nazývaly též verše račí (*v. cancrinus*). Náš novověký **p.** hledá svůj vtip v tom, že čten nazpět smysl docela opačný podává, ku př. „Čest tvoje ne tvoje lest, dobrost ne pokladu hojnost přály ti dostoupit té hory povznešené.“ Ještě obyčejněji nazývají se **p**-y hádanky založené na slovech, kteráž nazpět čtená buď týž zvuk a smysl (Otto, Anna, krk) aneb docela jiný (brk, ano, srp) mají; tyto poslední hříčky jsou ještě nejsnesitelnější. *rch.*

Palingenese (z řečtiny) znamená znovuzrození, znovuvzkříšení aneb znovupovstání čili návrat k životu vůbec; při čemž spolu obyčejně se vyrozumívá, že to život nový a jiný než předešlý. Za určitých předmětů, k nimž se vztahuje, nabývá pak **p** zvláštnějších a určitějších významů. Užívát se pak slova toho **1)** v ohledu filosofickém, a sice v oněch soustavách, které učí občasnému zanikání a znovupovstání světa, zejména pak v těch, dle jejichž učení svět
časných dob za všeobecného světového po
své béře, načež jako fénix z popele k nov
votu dle věčně se opakující zákonitosti z
probírá. Značí tu tedy **p.** protivu ekpyrose
S učením tímto potkáváme se u Heraklita
později u stoiků ve starověku, a pak v n
šedověké mythologie nordické. Filosofování
tovo lišilo se od souvěkých jak od předch
názorů filosofických tím, že obrátilo zřetel
měnivosti výjevů a výkonů v dostupném nám
míru. Otázka starších jonických badatelů,
povstal vesmír, zdali z vody čili vzduchu,
pro Heraklita váhy otázky nejpřednější; d
nepovstal svět, než stále povstává: πάντα
že nelze nám dvakráte v též řece se koupati,
to výrok žák Heraklitův a učitel Platonův
ještě více zostřil vykládaje, že to ani jedno
Vzdor tomu však podložil Heraklit tomuto
lému toku změn vlastní substanciální princi
étherický oheň. Podobný názor o životě vš
vytvořila fysika a metafysika stoiků na
svého hylozoismu. Jelikož se ve světě po
s uvědomělými bytostmi co částěmi, a jelik
nemůže býti nedokonalejší částí, tož prý nu
diti třeba, že i vesmír co celek není bez
a toto vědomí ve všemmíru jest božství. O
niká svět co dech, jenž ve všech částech sv
rozšířen, co duše a rozum světový, a to ve
tvůrčího božského praohně. Při tvoření sv
padá se praoheň ten ve vodu a vzduch, z v
loučí se s části země, s části zůstává ve f
kuté, s části vypařuje z ní vzduch, jenž znova
se zaměňuje. Vesmír má své určité perio
uplynutí každé z nich nastane světový požár
opět vždy poznovu svět z ohně povstává. S
měli za to, že by se snad astronomicky dél
ody takové, po niž svět trvá, z ohně se vy
pozvolna k požáru svému se blíží, vypočíst
neboť vládne tu absolutná nutnost, přísná p
nost, jež ovšem totožny jsou s božským ro
pročež i svět znovapovstalý za stejných d
řečených period zhola stejný tvar na sebe brá
Jest tudíž **p.** dle stoiků přísné znovaopakov
co již jednou v určité formě po určitou do
lo, a sice se opakuje i tato forma i délk
trvání. — Jiným poněkud spůsobem vykládá
proces mythologie nordická, lišíc se od
ných názorů Heraklita a stoiků také v tom, ž
občasné, než toliko jedné **p**-si světové. Svět
považuje se dle jejích názorů co výsledek bo
cipu dobrého a zlého, jenž se vede o přednost
duchovné, dílem fysické. Poslední z těch
bude spolu koncem světa nynějšího, (což se
slovem *ragnaraukr* aneb *aldaraukr* čili *ti*
jenž dle podstaty své jest požárem bohů.
Německo, str. 731, *b*). — **2)** Jiný význam
ve věrouce křesťanské, kdež znam
obecné z mrtvých vstání, tudíž vzkříšení
i těla lidského, aby spolu s duší vzalo od
činy života pozemského. **P.** jest tu spolu
povstání k novému životu, jelikož dle učen
tělo, ač totéž, jež měl člověk za skutečné
tu, předce spolu vyššího bude druhu, nep
více porušení. — **3)** Znamená **p.** ve smyslu p
sociálném znovuzrození politicky skleslého,
z řady živých vymazaného státu aneb rovno
skleslého národa, jenž příznivými poměry
znova ze zapomenutí svého k světlu se p
po dlouhém spánku k životu se vracejí, poz
znova hlasu svého v řadě živoucích. V tomto
užil slova toho Ballanche (v. t.); v témž

…nie lze mluviti na př. o politické **p**-i národnosti české, od doby zavedení jazyka českého co nově oprávněného s jazyky jinými do škol a úřadů. — …) Užívá se **p.** ve smyslu morálném o polepšení …vota ve smyslu mravního znovuzrození člověka, …ž zřekl se na základě lepšího poznání a vytříbe…jší vůle svého minulého života, nový směr sobě …kl, v mravném ohledu novým člověkem se stal. — …léz mívá **p. 5)** též význam přírodovědecký. Ozna…jí se jí totiž známé doby života hmyzů, když …nových způsobech po zdánlivém zaniknutí do ži…ta se vracejí. Rodíť se tu nejprv z vajíčka pon…za (housenka, larva), kteráž zamění se v kukli, … zhusta co kukle přezimuje, načež z jara se z ní …spělý hmyz, na př. motýl, vyvine. Celá řada změn …ch slove proměnou čili metamorfosí (v. t.) hmyzů. — …mo tyto ustálenější významy má **p.** též zhusta …znam nahodilejší, jelikož užívati lze slova toho …ude tu, kde jest řeč o jakémsi znovupovstání, byť …teliko dle obrazného názoru. Tak lze ku př. …lmi vhodně nazvati dobu znovuvzkříšení věd v XV. …letí na základě studií památek staroklasických, … se v dobách těch v originálech západní Evropě …aly přístupnými, dobou **p.** věd a umění. Tak i …jiných více méně podobných případech, jako při …racení se k starším, již téměř zapomenutým slohům, … př. stavitelským, manýrám uměleckým i způ…sobům kroje a p. *Dch.*

Palinodie (z řec.) znamená báseň, v níž bá…ník vyjadřuje odvolání toho, co byl v některém …ém předešlém plodu pronesl. První **p.** přičítá se …rickému básníkovi řec. Stesichorovi, který prý, …ye od Dioskurů zraku zbaven, že jejich sestru …elenu pohaněl, potom báseň na ni napsal, v níž …jí krásu a cnost nesmírně vynášel. Též v odách …oráceových nalézá se jedna pěkná **p.** (Ody, I, 16). …yní nemá **p.** více významu literárního a značí …iko každou kvapnou změnu v řeči neb jednání. …ásniti **p**-ii znamená as nestydatě chváliti to, co …říve jsme potupili.

Palinurum, mys v Lukánii v staré Itálii nad m. …yrrhenským, asi uprostřed mezi Velií a Buxentem. …méno dostal podle tradice, kterouž podává Virgil, … na tomto místě byl pohřben Aeneův kormidelník …alinurus, který usnuv spadl do moře a se uto…il. Blízko mysu tohoto stroskotalo se loďstvo řím…ké v první válce punické roku 253 př. Kr., vedené …erviliem Caepionem a Semproniem Blaesem, a přišlo … 150 lodí; totéž se přihodilo části loďstva Augu…stova r. 36 př. Kr. u břehu mezi Velií a přístavem …ckým, nyn. Porto di Palinuro.

Palinurus quadricornis, čtyrroháč blánoc…asý, rak až $1\frac{1}{2}'$ dlouhý, žije v moři Středozem…ním, kde se hojně loví, poněvadž poskytuje chutnou …potravu.

Palir, z franc. *parleur* [parlér], t. j. mluvčí, …al onen člen budovnice (*Bauhütte*, v. t.) čili cechu …stavebního, jenž stál mezi mistrem a tovaryši a …ty za nepřítomnosti mistrovy řídil. Ze slova *par-…eur* povstalo i osobní jméno rodinné Arlerův sta…vitelův, z nichž první Parlerius de Bolonia (Bou…logně ve Francii) stavěl ve Gmündu švábském a jeho …yn v Praze. V. Arler. *R.*

Palisady, koly obyčejně 1 stopu tlusté a 6 st. …výšky kolmo ze země vyčnívající; 3—4′ v zemi za…kopané, na vrcholi přišpičatěné, sází se v řadách …sté vedle sebe v hradbách polních i stálých k lep…šímu těchto upevnění co překážky pro dobyvatele. …ází se v pevnostech nejvíce v kryté cestě, při před…… a v příkopech; u polních hradeb se jimi za…… záhrdlí (*gorge*, v. t.), aneb spojují se jedno…… redúty; u srubů se jimi tvoří jakési předdvoří. Řada **p**-d tak upravená, aby za ní mohli ze zákrytu střelci stříleti, nazývá se tambour. *Msý.*

Palisandrové, také palixandrové dřevo, ze stromu *Jacaranda brasiliana* řádu Trubašovitých *(Bignoniaceae)*, přichází k nám z Brasilie v polenech a větších kusech, barvu má šedohnědou s tmavějšími žilami; na vzduchu stává se tmavější (proto se také nazývá dřevo vzdušné, něm. *Luftholz*), přechází v barvu hnědočervenou a posléze fialovou; voní příjemně. Jest od truhlářů a zhotovovatelů nástrojů k vzácnějším prácem pro svou tvrdost a tíži hledané.

Palisot v. Andropogon.

Palisot de Beauvois [palisó de bovoa], Ambroise Marie François Joseph, baron de, franc. botanik a cestovatel, nar. v Arrasu 27. čce 1752, zemř. v Paříži 21. led. 1820. Vystudovav práva stal se advokátem u parlamentu Pařížského, pak generálním výběrčím na panstvích v berničných okresích Pikardském, Flanderském a Artoiském, kterýž úřad však 1777 byl zrušen. Nabyv značného jmění oddal se pak výhradně studiu věd přírodních, jmenovitě botaniky, za kterouž příčinou cestoval do Flander a severní Francie a nabyté tam vědomosti v pojednáních akademii věd předkládal, která roku 1781 svým dopisujícím členem jej jmenovala. Když r. 1786 princ Bondakanský, jenž v Paříži se zdržoval, aby o obchodním spojení Francie s královstvím Ovarským v Guinei vyjednával, domů se vracel, vypravil se s ním **P.** do Afriky, kdež v list. v zátoce Formoské přistál a potom říši Ovarskou i Beninskou, kam do té doby žádný přírodozpytec nepřišel, bedlivě proskoumal. Vypraviv se potom na St. Domingo zanechal své sbírky v rukou kapitána Landolpha, které však zničeny byly, když Angličané 1791 franc. osady pustošili. Přišed do Cap Haytien v čnu 1788 ve stavu chorobném záhy se tam zotavil, načež opět ve svých botanických bádáních pokračoval a v ún. 1790 pro své vědomosti i do vrchní tamější rady volen byl, načež 1791 od druhého shromáždění osadníků do Filadelfie vypraven jest, aby tam u Spojených obcí amer. za pomoc proti zbouření domácích černochů žádal. Byv na zpáteční cestě od černochů zajat jen stěží smrti ušel, načež v bídě ve Filadelfii žil, kdež o své proskripci co franc. emigranta se dověděl. Opatřuje si nějaký čas výživu vyučováním v hudbě a cizích jazycích obdržel později od franc. zástupce u vlády amer. dostatečné prostředky, že na cesty do nitra sev. Ameriky vydati se mohl. Vrátiv se do Filadelfie dověděl se, že vymazán jest z listiny emigrantů, načež ihned do Francie se vypravil a v srp. 1798 v Bordeauxu se svými bohatými sbírkami přistál. Stav se r. 1806 členem Institutu byl 1815 od Napoleona též do rady universitní povolán. Mimo četná pojednání v rozličných sbírkách vědeckých jmenujeme z jeho spisů: *Flore d'Oware et de Benin* (Pař. 1804—21, 2 fol. sv. se 120 tabulkami); *Insectes recueillis en Afrique et en Amérique* (1805—21, fol., s 90 tab.); *Essai d'une nouvelle agrostographie ou nouveaux genres de graminées* (1812); *Prodrome de cinquième et sixième familles de l'oethéogamie, les mousses, les lycopodes* (1805); *Muscologie, ou traité sur les mousses* (1822).

Palisse [palis] la, m. ve franc. depart. Allierském na ř. Bebře, s 3000 obyv., soudním dvorem první stolice a starým zámkem.

Palissot Charles de Montenoy, franc. básník a spisovatel, nar. v Nancy 1730, † v Paříži 1814. Stud. z mládí filosofii a theologii, a již v 16. roce pokusil se v dramatickém básnictví, maje za vzor kusy Molièrovy; avšak brzo Aristofanesa za příklad si obrav uváděl v kusích svých v posměch ency-

klopedisty francouzské, čímž i král sám tak se rozhořčil, že jen na přímluvu Rousseauovu ho ze země nevypověděl. Kusům jeho, z nichž nejostřejší jest *Les philosophes* (1760), odpovídalo se hejnem epigramů, karikatur a pamfletů. Po nějakém čase vydal satirickou báseň *Le Dunciade ou la guerre des sots* (1764, v 3 zpěvích) a povrchní *Memoires sur la littérature* (1771). Když vypukla revoluce, přidal se k ní a stal se správcem knihovny Mazarinovy. Kromě zpomenutých prací pozůstavil: *Histoire des rois de Rome* (Par. 1853 a j.); *Homme dangereux* (Arist. 1770); *Les courtisans* (t. 1775); *Questions importantes sur quelques opinions religieuses* (t. 1791 a j.); *Voltaire apprécié dans tous ses ouvrages* (t. 1806) a j., na př. též mnoho příležitostných básní, v nichž své protektory vychvaloval. Jeho *Oeuvres complètes* nejúplněji vyšly v Pař. 1809, 6 sv.

Palissy Bernard, mnohostranný umělec franc. malíř na fayencu a ve skle, kreslitel, zeměměřič, stavitel, fysik a spisovatel, nar. dle jedněch r. 1499, dle druhých r. 1521 v provincii Saintongeské v jižní Francii. Učil se s počátku hrnčířství a pracoval též v továrně Sainteské. R. 1555 vynašel po mnohonásobných, s velikými obětmi spojených zkouškách umění omalování fayenceového nádobí a obdržel v tom oboru četné zakázky od krále Jindřicha II. a konnetabla Montmorenci. Jelikož ale co protestant byl pronásledován, povolal jej král do Paříže a vykázal mu byt v Tuileriích, pročež i **P.** obdržel jméno Bernarda Tuilerijského (*Bernard des Tuileries*). Na to zřídil kabinet přírodnin a měl v l. 1575—1584 přednášky o přírodopisu a fysice se vzrůstajícím vždy úspěchem. Avšak proto přece neušel dalšímu náboženskému pronásledování a byl opět do Bastilly zavřen, kdež i † ok. r. 1589. U vysokém staří svém vynašel ještě baníčky z porculánu, do nichž se klade nádobí porculánové, dříve než se sází do pecí. V museu Pařížském chová se od něho mezi jin. též pět oken od něho malovaných, kteráž se dříve nacházela v zámecké kapli v Echouensu, a na nichž velmi zdařile představeny, *řeč. konnetable se svými dětmi*; *Narození Pána Krista* dle Primaticcia; *Obřezání* dle téhož, a *Ukamenování sv. Štěpána* dle Bullanta; též v paláci (hôtelu) Cluny v Paříži chová se pěkná sbírka jeho prací. Jeho fayence vyznamenává se jak formou tak i barvitostí svou, a bylo by sotva lze z renaissanční doby francouzské najíti zdařilejších prací, jichžto výkresy namnoze provedeny jsou dle maleb Rafaelových, Primaticciových, Rossových a j. Barvitost na nich bývá vždy jasná a světlá, nikoli však pestrá. **P.** psal též rozličná pojednání, jako *O nevědomosti lékařův*, *O mineralogii*, *O umění zbohatnouti*. Za našich dnů vyd. obšírnější jeho životopis Angličan Henry Morley (Lond. 1852—55). *Mű.*

Palisty nazývají se lístky po obojí straně vlastního čili hlavního listu vyvinuté, kteréž ne sice u všech rostlin ale ve mnohých rodech a celých řádech rostlinných, na př. u jehnědokvětých stromů, u kakostů, fialek a t. d. nalézáme. Mohou se považovati za listovité rozšířeniny řapíku listového, s nímžto také často po celé délce, vyjímaje špičku, anebo do polovice srostlé jsou, jako na růžích viděti. Vždy se vyvinují dříve a rychleji, nežli příináležející k nim hlavní list, tak že v pupenu již úplně vyrostlé bývají, když tento ještě jest velmi malý a nevyspělý, čímž mu s počátku za ochranu slouží. Obyčejně jsou poměrně malé, někdy ale vynikají velikostí nad list sám, a při hrachoru bezlistém (*Lathyrus aphaca*) jsou tak velice na ujmu listu zveličeny, že místo tohoto pouze řapík v úponku zakončený se tu nalézá. **P.** jsou dílem stálé, dílem, jako na buku, opadávají záhy. V řádu Poly
jsou srostlé v celistvou lodyhu obklíčující p
tak zvanou botku. Některé Leguminy, na př
binie čili nepravé akacie, mají tuhé, tvrdé tr
místě palistů. Ale netoliko vlastní listy (lu
nýbrž i lístky květní mívají, ač velmi zřídka
listy; tak na př. tyčinky některých česneků a
cifer ve způsobu postranných zoubků.

Palitsch Karel z Hartenfelsu, z faráře
vensko-Lupčanského 1776 jmenován kanovn
strážcem nově založené kapitoly B. Bystřick
tamže 1. října 1799. **P.** složil a vydal více n
ných písní slovenských, zejmena onu loučivou
Slovensku oblíbenou: *O Maria, matko milá.*

Palitzsch Johann Georg, něm. astronom,
v Prohlici u Drážďan 11. čna 1723, byl synem
tého rolníka a zabýval se co samouk vědami
rodními, jmenovitě botanikou, fysikou a přede
astronomií. Známým se učinil zvláště tím, ž
pros. 1758 první pouhým okem kometu Hall
spozoroval, jejíž objevení všickni astronomov
nějaký čas očekávali, kterou však na hvězdárn
řížské teprv o měsíc později spozorovali. St
potom dopisujícím členem akademie Londýns
Petrohradské zabýval se dále oblíbeným svým
městnáním, rozmanité sbírky přírodnické sobě
daje. Též r. 1782 spozoroval současně s hvězd
Goodrickem periodické proměny na Algolu v
hvězdi Persea. Nástroje, jichž k pozorování
potřeboval, nejvíce sám sobě zhotovil. † 22. ún.

Palivo slovou spalitelné látky jakéhokoli
vodu, jichž se užívá ke zplozování tepla v eko
a technice. Patří k nim dříví, rašelina d. h
kamenné uhlí jak hnědé tak černé, anthracit,
věné uhlí a koky (jak z kamenného uhlí tak
šeliny), konečně plyny z právě jmenovaných
horkem se vyvinující. Všecky tyto hmoty jsou pů
organického, skládajíce se anebo povstavše ro
dem z buničiny (*Cellulose*), složené z uhlíka, v
i kyslíka. Zdlouhavým podzemním tlením bun
(během snad milionův let) ubývá vodíka i ky
poměrně rychleji než uhlíka, i takž minerálná
tím jsou bohatší na uhlík, čím staršímu geologic
útvaru přináležejí; nejstarší z nich, anthracit,
skoro pouhý uhlík. Ve všech **p**-vech jest ještě
menší příměs částí neorganických nespalitel
popele, skládajícího se z křemene, vápna, h
železa, žíravin. Uhlík a vodík podmiňují hořl
paliv, slučujíce se při hoření s kyslíkem vzd
ucházejíce v podobě plynné (kyselina uhličitá,
vodní) a plodíce horko i světlo. Účinek **p**-va
se trojí měrou: 1) Hořlavosti, t. j. snadnos
kterou se dá zapáliti. Čím je **p.** pórovatější,
je bohatší na vodík, tím je hořlavější, dříví n
hořlavější nežli kamenné uhlí, uhlí hořlavější
anthracit. 2) Plamenitosti t. j. vydáváním
mene při hoření. Závisí také ode množství př
ného vodíku, **p**-va bezvodíková (anthracit, dř
uhlí) hoří bez plamenu. 3) Výhřevnosti (Wä
effekt). Tato je buď prostovzatá (*absoluter W.*) a
teploměrná (*pyrometrischer W.*). Prvá měří se m
stvím tepla vyvinutého úplným spálením jisté
p-va, druhá zvýšením teploměru při tom docíle
Druhá liší se od prvé, poněvadž plynné látky při h
utvořené u různých **p**-v velmi různé množství
pohlcují č. víží. K určení výhřevnosti užívá se
ných method, z nichž nejdokonalejší jest ele
tární rozbor t. j. určení množství uhlíka, vodíka
v **p**-é obsaženého a vypočtení výhřevnosti **p**-v
známé výhřevnosti jednotlivých součástí; nejpr
čnější průba pod kotlem, t. j. určení, kolik
vody jedna libra **p**-va spáleného pod parním ko

páru obrací. Úplná therorie p-v a jejich účinkův jest velmi složená i sahá hluboko do mathematické fysiky, ale rovněž také je důležitá pro technologii, zvl. pro hutnictví. Srv. Péclet *Traité de la chaleur* (Pař. 1829, 2 d., 3. vyd. S atlasem 1843) *Šfj.*

Palizzi Josef, současný malíř, z Neapole pocházející a v Paříži umění své provozující, jehožto malby, ponejvíce zvířata s přiměřenou stafáží, na uměleckých výstavách všeobecné docházejí pochvaly. Za zvláště zdařilé uvádějí se: *Tři kozy na vysočinách Abruzzských; Návrat z dobytčího trhu*, bohatá composice nadobyčejné pravdy a síly, výtečného osvětlení a důkladného provedení; *Trh na telata v Normandii.* *Mü.*

Paltána Horvát v. Horvát.

Palko v. Balko.

Palkovič 1) Jiří, narozen 1763 v Ompitale v Prešpurské stolici, † 21. led. 1835, kanovník Ostřihomský a probošt sv. Štěpána, spisovatel a mecenáš slovenských Bernolakistů, přeložil více než 30letou prací celou biblí a netoliko svým nákladem vydal pod názvem *Svaté písmo starého i nového zákona, podle obecného latinského, od sv. Rímsko-Katolíckej církvi potvrdeného s prirovnáním gruntovného tekstu* (v Ostřihomě I. díl 1829, II. díl 1833), nýbrž i množství exemplářů darmo rozdal. Jeho též nákladem vydal Michal Rešetka *Kázně příhodné od rozličných kazatelův* (v Trnavě 1831). **P.** nakládal i na díla jiných spisovatelů, jmenovitě Jana Hollého, v jehož r. 1842 v Budíně vydaných básních ve sv. 1. str. 79 a 80 nachází se za to *Poďekování velkomožnému pánu Gurowi Palkowičowi.* Vůbec byl **P.** nejhorlivější a nejštědřejší podporovatel literatury bernolácké, a též i jiným způsobem staral se o rozšíření vzdělanosti mezi lidem slovenským, jako na př. založením knihovny ve Veliké Revúci. — **2)** Jiří **P.**, nar. 27. září 1769 v Rimavské Báni v Gemerské stolici, † 13. čna 1850 v Prešpurce. Prvního vzdělání dosáhl na školách domácích v Oždanech, Dopšiné a Šoproni, 1792 odešel na universitu do Jeny. Navrátiv se do Uher nějaký čas dílem na veřejných ústavech, dílem v soukromých domech úřad učitelský zastával. Když se r. 1803 snahám Tablicovým a Hamaljarovým podařilo zříditi stolici řeči a literatury československé při lyceu Prešpurském, dosazen jest na ni **P.** Tu měla četná slovenská mládež tam studující příležitost, cvičiti se ve své mateřštině a v jazycích jí příbuzných. Vyučovalť zajisté **P.** netoliko československé mluvnici a dějinám československé řeči a literatury, nýbrž i počátkům srbského, polského a ruského nářečí. Stolici tuto zastával **P.** až do r. 1837, kdežto ji na čas odevzdal Ludevítu Štúrovi, nepřestav se však ani potom psáti professorem československé řeči. Po všecken ten čas byl **P.** v literatuře neunavně činným a v prvních letech nemálo působil k jejímu rozkvětu, náležeje k oněm mužům, kteří vládli správnějším jazykem a slohem. Když však pokrok, jejž činila u nás literatura národní, nevyhnutelně žádal, aby i starý jazyk přispůsobil se potřebám nového věku, **P.** přidržoval se oněch úzkostlivců, kteří pokládajíce češtinu Veleslavínova věku za vrch její dokonalosti všem novotám a opravám v ní se protivili, a s oběma Nejedlými a Hněvkovským tvořil hlouček zarytých odpůrců všeho pokroku v tomto směru. Při tom zabíhal **P.** do malicherné hašteřivosti a spisy od něho vydávané oplývají v době nešťastných oněch hádek ostrou polemikou, která teprv přestala, když vítězství strany pokroku bylo rozhodnuto na dobro. Chvály hodno jest při **P**-ovi, že ani trpké hádky jeho s Čechy neodvrátily ho od písemného jazyka českého, jemuž on zůstal věren do smrti, zamítaje všeliké pokusy Slovákův o povznešení některého nářečí slovenského na řeč písemní. Nejprvé zkoušel se **P.** na poli básnickém, vydav 1800 v Prešpurce *Dva buchy a tři šuchy, slovenská komedie, k zasmání se pro pána i sedláka* (2. vyd. opravené 1810); pak 1801 ve Vácově sbírku básní pod názvem *Muza ze slovanských hor*, v níž umistěn i překlad první rhapsodie *Iliady*. Básně tyto Hněvkovský přechválil, chtěje míti z **P**-e mermomocí českého Horáce. Mezi básnické jeho plody náleží také, aspoň podle formy, veršovaný spis *Známost vlasti uherské*, jehož však vyšlo jen jedno oddělení: *Známost geografická* (v Prešpurku 1804). Záhy však obracel se **P.** zároveň k literatuře populární, prakticko-poučné, i vydal již 1800 ve Vácově *Dr. Kryštofa Vil. Hufelanda Kunšt prodloužení života lidského*, přeložený podle druhého rozmnoženého vydání, pak 1802 v Prešpurce *Poučení o očkování.* Téhož roku jal se vydávati *Kalendář větší a zvláštnější, nový i starý* (v Prešpurce), v němž pokračoval až do roku 1836. R. 1808 vyšla od něho *Biblia sacra, to jest Biblí svatá aneb všecka svatá Písma starého i nového zákona opět přehlédnutá a v nově vydaná*, s vysvětlením slov od Lešky. Důležité jsou: *Výtah z artikulův sněmovních, to jest z práv a zřízení zemských království Uherského na obecních jeho sněmích neb dyetách od počátku století XIXho vydaných* (v Prešp. 1808) a *Výtah z artikulů sněmovních r. 1808 jakožto pokračování ve Výtahu z art. a t. d.* (t. 1809), jichž vydáním vyhověl **P.** všeobecné potřebě. R. 1812 vydána péčí **P**-ovou Jiřího Palackého *Knížečka k vzdělavatedlnému čítání, obzvláště pro školní mládež* (Prešp.). Téhož roku založil **P.** *Týdenník*, časopis přináševší články hospodářské, zeměpisné, literární i jiné, též někdy básně, který trval až do r. 1818. Již tenkrát počaly literární půtky **P**-ovy, jakož sepsal i zvláštní *Obranu vydavatele Týdenníka proti útržce dávního soka jeho K. Moravského.* R. 1813 vyšel od **P**-e *Katechismus křesťanský evangelický Augsburského vyznání* (v Prešp.); 1814 *Smlouva pokoje a přátelství mezi J. M. cís. rakouským a králem francouzským v Paříži;* 1817 v Prešpurce *Zpráva o sázení a obdělávání stromoví.* Značnou zásluhu získal sobě **P.** vydáním svého slovníka *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beifügung der den Slowaken und Mährern eigenen Ausdrücke und Redensarten* (1 díl v Praze 1820, 2. díl v Prešpurce 1821). Jest to dílo pilné, jen škoda, že v něm věje nesnášelivost, která žluč svou obzvláště v přivěšených poznamenáních vylévá na všecko novotářství. Roku 1832 založil **P.** *Tatranku, spis pokračující rozličného obsahu, pro učené, přeučené i neučené*, jejíž poslední číslo (4. svazek III. dílu) vyšlo r. 1847. I v ní vál delší čas tentýž duch nesnášelivosti, od r. 1840 však měl při ní pilné pomocníky L. Štúra a Hurbana. Mezi poslední literární práce **P**-ovy náleží jeho příspěvek do *Hlasů o potřebě jednoty spisovního jazyka*, vydaných od Matice české r. 1846. Viděti z toho, že spisovatelské působení **P**-ovo jest při všech jeho zvláštnostech chvalného uznání hodno. Mimo spisy tuto uvedené sepsal i všelicos bez udání jména svého; uvádíme tuto pouze: *Abkunft der Magyaren* (v Prešp. 1827), z čehož mu vzešla polemika s Dankovským, proti kterémuž sepsal *Erwiderung auf die „Paar Worte über die Schrift: Abkunft der Magyaren“* (t. 1827). — V životě společenském byl **P.** podivín; jedna z jeho zvláštností byla přílišná spořivost, které potřebí neměl, an vládl pěknému jmění, v posledních letech svého života vedl výnosný obchod ve víně a měl i svůj dům v Prešpurce. Šlať tak daleko, že všecky potřeby své si sám kupoval. Tak učinil více než 80letý stařec také r. 1850, i koupil sobě džber vápna na po-

třebné vybílení svého domu, jež odnášeje upadl s ním a zlámal si klíční kost, což bylo příčinou jeho smrti. Šlechetnost svou dokázal **P.** nejlépe závětem svým, v němž odkázal katedře československého jazyka v Prešpurce 2000 zl., alumneu 1400 zl., ošetřovacímu ústavu pro vdovy profesorův 100 zl.; mimo to obmyslil i Prešpurskou opatrovnu malých dítek a evangelickou nemocnici tamější. — **3)** Gotfried **P.**, kněz řádu františkánského, vydal v Kyseku u Jana Leitnera slovinskou modlitební knihu: *Duhovna Kiticza ka je na Novom Gradu lipo czvala, pak je vécha zrazla, i z jacskami nakincsena Selézni pri Divicze Marii* (bez roku, ale dle písma asi z let čtyřicátých našeho století).

Palla 1) dlouhá, až po kotníky sahající říza, jakou nosily paní římské nad ostatním oděvem, tak že jeden cíp si přehodivše přes levé rameno pod paždím jej zadržely. Při pohřbech a v tragédii byla **p.** černá s dlouhou vlečkou. — **2) P.** (*pallium*) *altaris*, nyní *mappa* čili *mappula*, slula vrchní plátěná pokryvka oltáře, na níž pak přímo se korporale rozprostře. Rozeznávaly se *palla magna* čili *linteamenta*, které celý oltář kryly, a *parvae pallae*, k nimž se čítaly korporal, plátno škrobené a leštěné přímo pod kalichem rozprostřené, aby se na něm drobty hostie čili kapky posvátného vína uchytily a nehodně nezmařily, *purificatorium*, šáteček k vytření a vysušení kalicha a p. v. Nyní slove **p.** čtverhraná pokryvka buď z taženého bílého plátna aneb z látky mešního roucha udělaná, křížem ozdobená, jíž se prvé patena s hostií, po obětování pak kalich pokrývá, aby do něho nic nepadlo.

Palladio 1) Andrea, jeden z nejznamenitějších stavitelův italských, nar. ve Vicenze 30. list. 1518, zaměstnával se s počátku řezbářstvím, až jej slovutný učenec Giangiorgio Trissino roku 1547 k dalšímu vzdělání s sebou vzal do Říma. Zde, jakož i ve Fulignu, Tivoli, Neapoli a Nimesu konal pilná studia na pozůstalých stavitelských památkách starořímských, jichžto velkou část co nejbedlivěji vyměřil a proskoumal. Vrátiv se provedl dílem ve svém rodišti a v jeho okolí, dílem v Benátkách, kdež byl jmenován stavitelem republiky, veliký počet znamenitých a překrásných staveb, všecky v duchu a směru klasickém. K nejslavnějším jeho stavbám náležejí ve Vicenze: tak zv. *basilika*, velikolepá to síň s dvěma zloubeními (nynější obecní dům, vyobr. v *Náz. Atl.* t. 41, č. 5), paláce Chierigati, Barbarano a Marcantonio Tiene (nyn. celnice), a dle jeho návrhů po jeho smrti vystavěné *Teatro olimpico*, v němž podán vzor starořímského divadla; blíže Vicenzy villa marchesův Capra čili tak zv. *Rotonda Palladiana*, v níž nejvolněji následoval své inspirace; v Benátkách pak průčelí chrámu San Pietro in Castello, při klášteře San Giorgio maggiore refektář, kostel a křížová chodba, překrásný chrám del Redentore (Vykupitele), průčelí chrámu San Francesco della Vigna, křížová chodba v klášteře Santa Maria della Carità (nyn. akademie umění), v dožecím paláci tak zv. *Sala delle quattro porte;* i jinde, jako ve Videmu, v Padově, v Trevignaně nacházejí se znamenité památky stavitelské jeho činnosti. Městské museum ve Vicenze chová od něho 53 původních nákresův. Byl i co spisovatel činný, a nejčelnější jeho dílo v tom oboru jsou jeho *Quattro libri dell' architettura* (Čtvero kněh o stavitelství; nejlepší vydání ve Vicenze 1776—83, 4 díly; nové vydání jeho spisův obstarali Chapuy a Beugnot v Paříži 1827). Zemřel 19. srp. 1580. O jeho životě v. Temanza *Vita di A. P.* (Venezia 1763) a Magrini, *Memorie intorno la vita e le opere di A. P.* (Padova 1845). — **2)** Jeho syn Silla, nar. 1548, pomáhal mu při provádění staveb, jím navržených, avšak
stihl nikterak otce svého.

Palladium (*Παλλάδιον*), obraz bohyně P
z dřeva vyřezaný, který na hradě v Iliu co
jemství obecného blahobytu a trvání říše T
chován byl. Socha tato byla prý tři loket
v pravé ruce držíc napřažené kopí, v levé p
a kužel aneb štít. Zeus spustiv ji s nebe d
prý ji Iliovi při zakládání Ilia; dle jiných zpr
drže ji Dardanus v dar od Zeusa. Jiní opět
že podáno bylo **P.** v obět od Elektry. Řeko
zvěděvše se, že nelze Troje dobyti, pokud tam
P., hleděli se ho zmocniti. Proto odebrali se
seus a Diomedes na hrad Trojský a uzmuli **P**
medes dopravil je prý do Argos; dle attický
přivezl je Damofon do Athen. Dle jiných bá
nesla Chryse Dardanovi dvě **P**-ií za věno, z
jednoho Diomedes se zmocnil, druhé vzal
s sebou do Itálie. Rodina Nautiův, původu pr
ského, zakládala si velmi v tom, že doprav
přes Lavinium do Říma, kdež ve svatyni c
bohyně Vesty tak skrytě bylo chováno, že p
L. Metellus, když je při velikém požáru r. 2
Kr., aby je zachránil, z chrámu vynesl, o zra
přišel.

Palladium, čes. paladík (znak *Pd*,
mocnina 53), drahý kov objevený Wollast
1803 v samorodé platině. Jestiť k samorodé
skrovnou měrou přimíšeno, pak se nachází v
spolu s platinou v mnohých zrnkách, dle H
gera osmistěnných, dle Wollastona paprs
vláknitých; u Tillerode na Harcu co v
v malých šestibokých lesklých krystalech,
štípatelných, pročež dle G. Rose zváno **p.**
fické. Větší však díl **p**-ia připravuje se z
brasilského, nazvaného *oro poudre* (hnilé z
nacházejícího se v kapitanii Porpezské. Ob
asi 86% zlata, 10% **p**-ia, 4% stříbra. **P.** je kov
podobný, šedobílý, velmi lesklý, velmi kujný a
tvrdosti $4\frac{1}{2}$—5, hutnoty 11.8—12·1. Roztop
o něco snadněji nežli platina (těžko v ohni p
snadno ve dmychadle kyslíkovém), jako tato
dříve roztopení, pročež i svařovati a na tenk
i plech vytahovati je lze. V ohni nejprvé (
čením) violově jak ocel nabíhá, prudším ohn
zase kyslík pouští a předešlého lesku nabývá.
sličníky má dva, paladnatý (PdO) a palad
(PdO_2); oba jsou hmoty černohnědé, prvý
se s kyselinami na soli palladnaté, temnohněd
krystalující, a tvořící se také přímo rozpu
kovu ve vřelé kyselině sirkové neb dusičné.
čník palladičitý není zásada. Se chlórem, síro
slučuje se **p.** jako s kyslíkem v naznačených
poměrech. Mimo to je mnoho solí podvojných
znamenitých sloučenin palladio-ammoniových
moniak s částí vodíka zastoupeného **p**-iem),
silných zásad. S jódem slučuje se **p.** (na roz
platiny) přímo na hnědý jódid palladnatý (
slouží také v analytické chemii k vylučov
kolikostnému určování jódu, u př. ve miner
vodách. Kov sám, kdyby hojnější byl, hodil
mnohonásob. Troughton zhotovil na velikém
dním kruhu hvězdárny Greenwichské tak
limbus (t. j. proužek vložený do periferie v
mosazného kruhu, na němž vyryto rozdělen
pňové) z **p**-ia. Stříbro obyčejné k tomu konci
nabíhá časem a při čistění pro měkkost kovu
lení se stírá; platina je příliš tvrdá i vzdoruje
zlato pro barvu méně se hodí. Tak zvané
lékaře zubův (dráty a plíšky k upevňování zub
slitina stříbra i zlata, někdy se trochou platiny

Palladius 1) řecký spisov. lékařský, př

čili **Iatrosofista**, o němž nevíme leda
v VII. stol. po Kr., psal komentáry k di-
kratovým o zlomeninách kostí a o epide-
pojednání *O zimnicích*, kteréžto spisy se
valy. — **2)** Rutilius Taurus Aemi-
., římský spis. o rolnictví, žil asi ve IV.
r. a sepsal pojednání *De re rustica* ve 14
kdež podává návod, jak se má po 12 mě-
se hospodařiti. Spis tento byl ve středo-
ní oblíben a několikráte vytištěn; vydali
aner a Ernesti ve *Scriptores rei rusticae*. —
kup křesť., nar. snad v Galatii ok. r. 367.
0 vydal se pěšky po pustinách egyptských,
, syrských, palestinských, mesopotamských
h; roku 400 stal se biskupem v Helipoli
, odkudž byl přesazen do Aspory v Galatii.
biografických zpráv a anekdot o mniších,
byl setkal na svých poutích, pak historii
(*Historia Lausiaca*), věnovanou Lausovi
cís. dvora. Též se mu přikládá řecký,
τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραγμάνων
rem. **P.** byl přívrženec Origenův a zarytý
sv. Jeronyma. — **4) P.** svatý, apoštol
r. v Římě, † 6. čce ok. r. 450 ve Fordunu
Aberdeenu. Jsa jáhnem církve římské uči-
Celestinovi návrh, aby sv. Germana bi-
xerrakého, poslal do Anglicka kázat proti
Pelagiovu, a sám podle svědectví sv. Pro-
papeže posvěcen jest za prvního biskupa
roku 431. Odebrav se na místo poslání
dil tam **P.** četnou církev. Staré letopisy
nenují taktéž **P**-ia čili Padia blahozvěstem
biskupem svého národa, avšak, patrně
dobu jeho účinkování kladou okolo r. 200.
antium, jedno z nejstarších měst Arkadie,
d Tegeje. Odtud odebral se Euander (v. t.)
ými osadníky do Itálie. Když se zaklá-
Megalopolis, vystěhovala se tam většina
va z **P**-ia. Tím kleslo město toto velice. *Rs.*
as 1) v. Minerva. — **2) P.** (v astron.)
asteroid, jejž objevil 28. břez. 1802 Ol-
remách, čímž veliké překvapení způsobeno
učeném světě; neb v prostoru mezi Jupite-
rsem tušená planeta nalezena byla již rok
Piazzim. Poněvadž místo hledané jedné
dvě, souzeno, že snad jich i více, čímž
k pozdějšímu pilnému patrání v těchto
, které dosud tak hojně bylo odměněno.
střední od slunce vzdálenost 57·25 mil mil,
t dráhy 0·240286, sklon k ekl. 34°43′10′1,
planety není tak velký), čas jednoho oběhu
ní; největší vzdálenost od země obnáší 92,
22 mil. mil; průměr její páčí se na 34·4
Std.

as Petr Šimon, přírodopisec a cestovatel
lem Němec, nar. v Berlíně 22. září 1741,
1811 tamtéž. Jsa syn profesora chirurgie
ěž studium lékařské, navštěvoval univer-
líně, Gotinkách a Leydenu, a zvláště pří-
se zabýval. Když se v Holandu a Angli-
val, byl s mnohých stran požádán, aby
sbírky přírodní; při té příležitosti sepsal
oophytorum (v Haagu 1766) a *Miscellanea*
(t. 1766), kteréž spisy dosud váženy jsou
kové pověsti zjednaly, že byl r. 1768 po-
etrohradu a zde jmenován členem akade-
V krátce pak na to zvolen byl za člena
ýpravy, která měla v Sibiři pozorovati prů-
še diskusem slunečním. **P.** strávil pří-
ní studiemi šest let v poříčí Uralu, na
aspického moře, na Altaji, v okolí Baj-
raničích čínských, na Kavkaze a jiných
částech jižního asijského Ruska, odkudž vrátil se do Petrohradu 30. čce 1774. Cestu tu popsal a výsledky její podal v *Cestopisu skrz rozličné země říše Ruské* (německy, v Petrohradě 1774—1776, 3 sv.; překlad franc. v Paříži 1788—93, 5 sv. s atlasem). R. 1777 zvolen byl do komise, která měla sestaviti mapu říše Ruské, a po nějakém čase výhradně botaniku si obrav mnohé opět cesty po rozličných krajinách k vyskoumání flory ruské vykonal. Výsledkem těchto prací bylo velkolepé dílo jeho *Flora rossica* (v Petohradě 1784—85, 2 sv. se 100 obrazy), které však nedokončeno zůstalo. Že vedle botaniky i jiné věci na svých vědeckých cestách na zřeteli měl, o tom svědčí jeho *Sammlung historischer Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften* (t. 1776—1802, 2 sv.), *Icones insectorum, praesertim Rossiae Siberiaeque peculiarium* (Erlangen 1781—83, 2 sv.), jakož i jiné dílo, které ovšem do exaktních studií nespadalo a jež nařízením cařice Kateřiny II. sestavil a k velikému prospěchu srovnavací jazykovědy v těch dobách ještě v plénkách ležící vydal, totiž *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (v Petroh. 1787—89, 2. vyd. 1790—91, 4 sv.). Posledně uvedené dílo nejen štědrosti jmenované cařice ale též osobní její lásce se těšilo, o čemž zprávu podal Adelung v *Catherinens der Grossen Verdienste um die vergleichende Sprachwissenschaft* (v Petrohr. 1815). R. 1787 stal se **P.** historiografem admirality, a vykonav 1793—94 cestu na Krym sepsal *Tableau physique et topographique de la Tauride* (v Petrohr. 1795). Vysloviv přání své žíti na Krymu obdržel tam od cařice několik statků darem a 1796 usadil se s rodinou svou a bratrem v Simferopoli; odtud pak nové cesty konal po krajích okolních, a dle toho rozmnožil posledně jmenované dílo své a vydal pod názvem *Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des russischen Reiches in den Jahren 1793—94* (v Lipsku 1799—1801, 2 sv. s atlasem, franc. překlad *Voyages dans les gouvernements mérid. de l'emp. de Russie* v Pař. 1805). Avšak bezzákonné poměry a zvláště, nájezdy Tatarů donutily ho, když manželku svou zde byl pochoval, aby opustil Krym a Rusko a vystěhoval se s dětmi i starším bratrem svým, který byl lékařem, do Berlína r. 1810, kde po 14měsíčném pobytu zemřel, bohaté sbírky své dílem tamější universitě odkázav. Kromě jmenovaných děl sepsal: *Dissertatio de insectis viventibus intra viventia* (Leyden 1760); *Spicilegia zoologica* (v Berl. 1767—1780, 14 seš., něm. od Baldringra a Erxlebena t. 1771—80, 11 seš.); *Observations sur la formation des montagnes et le changement arrivés à notre globe* (v Petrohr. 1777); *Novae species quadrupedum e glirium ordine* (Erlangen 1778); *Neue nordische Beiträge zur physikalischen und geographischen Erd- und Völkerbeschreibung, Naturgeschichte und Ökonomie* (v Petrohr. 1781—96, 7 dílů); *Enumeratio plantarum, quae in horto viri illustr. Proc. a Demidof Moscuae vigent* (t. 1781); *Species astragalorum* (Lips. 1800, s 91 obr.); *Illustrationes plantarum imperfecte vel nondum cognitarum* (t. 1803, s 59 obrazy); *Zoographia Rossiae asiaticae* (v Petrohr. 1811, 3 sv.).

Pallassovo železo, balvan povětroňového železa, r. 1794 na řece Jeniseji v Sibiři od Pallasa nalezený. Ležel mezi Krasnojarskem a Abekaskem na hřbetě pohoří břidlicového. Má v sobě mnoho bublin (dutin), v nichž se zhusta olivín nachází. Tataři tento balvan, který původně 1680 lib. vážil, co věc posvátnou, s nebe spadlou ctili. Dle rozboru Berzeliova sestává z 788·042 železa, 10·732 nyklu, 0·455 kobaltu, 0·132 manganu, 0·066 mědi a cínu, 0·050 magnesia, 0·480 látek nerozpustných (kosti-

ku, železa atd.). Dle Macquarta jest úplně roztažitelné, v mírném žáru se dá dobře řezati, ve velikém horku ale puká a rozdrobí se pod kladivem.

Pallavicini [palavičiny], starožitný rod italský, který dosáhl 2. čna 1360 markisátu a r. 1427 přijat byl mezi patricijské rodiny v Benátkách. Z rodu toho pošel: **1)** Sforza **P.**, kardinál a spis. italský, nar. v Římě 1607, † 5. čna 1667. Dav se proti vůli rodičů na kněžství stal se guvernérem v Jesi, pak v Orvietě a konečně v Camerině, ale později vzdav se dráhy tak skvěle nastoupené vstoupil do řádu jesuitského 1637. Po dvouletém noviciátě učil filosofii, pak theologii, a konečně stal se prefektem studijním na koleji římské. **P.** získal sobě přízeň pap. Innocence X. a kardinála Fabia Chigiho, který jej co papež Alexander VII. zvolil za kardinála. Přední jeho díla jsou: *Istoria del concilio di Trento* (v Římě, 1656—7, 2 sv.); *Ermenigilde*, tragédie (t. 1644); *Gli avvertimenti grammaticali* (t. 1661); *Trattato dello stile e del dialogo* (t. 1662); *Lettere* (t. 1668) a j. — **2)** Ferrante **P.**, spis. ital., rovněž duchaplný jako nešťastný, nar. 1615 v Parmě, odpraven v Avignonu 5. bř. 1644. Odhodlav se rodičům po vůli na kněžství stud. v Padově theologii, načež vstoupil v Benátkách do kláštera. Ale nemaje ke stavu duchovnímu náklonnosti pražádné byl **P.** ještě nešťastnější, když se zamiloval do krásné Benátčanky, s níž aby mohl častěji obcovati, vymohl sobě dovolení na cestu do Francie, zůstal však potají v Benátkách, posílaje svým představeným dopisy klamné, v nichž líčil své dojmy s cest do podrobna. Když pak jej už omrzela láska beznadějná, vrátil se do kláštera, a brzo potom provázel vévodu z Amalfi co kaplan jeho do Německa. Zde obcuje s theology něm. nabyl náhledův svobodomyslnějších o církvi a náboženství, a vrátiv se rozněcoval sváry s dvorem římským a vydal několik satir, začež byl k návrhu legátovu zatčen, ale pomocí jedné z bývalých milenek dostal se na svobodu. Teď odloživ roucho kněžské zaplavoval Itálii samými hanopisy na papeže; zvláště když vypukla válka mezi papežem Urbanem VIII. a vévodou Parmským, psal **P.** ve prospěch vévody proti papežovi i jeho synovcům Barberinům a vydal mezi jinými též brošurku *Il divorzio celeste*, v níž dokazoval, že se Kristus s církví rozvedl. Jelikož požíval u legáta v Benátkách zvláštní ochrany, musel papežský vyzvědač způsobem podvodným vlouditi se v důvěru **P**-ho a vyzvati jej k cestě do Francie pod záminkou, že se mu tam dostane ochrany kardinála Richelieu. **P.** dav se oklamati byl na cestě lapen a po krátkém vězení odsouzen i odpraven v Avignonu. Spisy jeho rozpadají se na dvě části: dovolené *Opere permesse* (4 sv., Ben. 1654) a zapovězené *Opere scelte* (Geneva 1660, Villafranche 1673); v těchto druhých se nalézají perné jeho satiry, zvláště *La pudicitia schernita*, *La rettorica delle putane*, *Il divorzio celeste*, *Il corriero svaliggiato*, *La baccinata*, *L' anima* a *La rete di Volcano*, které vzdor závadnému obsahu vynikají nevyčerpaným vtipem a lahodným slohem. — **3)** Giovanni Luca **P.** dostal se roku 1731 co mimořádný vyslanec Janovské republiky do Vídně, vstoupil pak do rak. státní služby, stal se 1733 místoadmirálem a gen. intendantem námořnictví v Istrii, 1741 feldmaršallieutenantem, roku 1745 c. k. tajným radou a konečně gen. místodržitelem všech cís. zemí v Itálii. Když pak na místo to dosazen 1747 hr. Ferdinand z Harrachu, stal se 1748 kastelánem v Miláně a komandujícím gener. všeho vojska v Itálii a nejv. finančním ministrem v Lombardii; roku 1750 jmenován opět místodržitelem, 1753 dostal řád zlatého rouna, 1754 jmenován generálfeldmaršálkem, 1765 presidentem rady v Miláně; † 1773 u vysokém stáří. —
Giovanniho usadil se v Rakousku také **4)** Mi
Camillo **P.**; jeho vnuk Karel († 1789), c
komoří a generálmajor pojal za manželku
dinu roz. hr. Zieby z Vásonykeö, s níž zplod
Eduarda (nar. 1787, † 1839), od něhož po
fons **P.** (nar. 7 bř. 1807), hlava rak. lini
komoří, major ve vojště a člen komise pro
státního dluhu, jenž zasnoubil se r. 1844 s Ga
roz. br. z Fürstenberka. Alfonsovi patří v
panství Mindszent, Anyás a Döcz, na Moravě
a Hobža stará. — **5)** Z Rakouska rozšířil se
Bavorska, kdež jest hlavou jeho Fabius A
der (nar. 23. led. 1794), syn Jana Ondřeje (†
který byl bratrem děda Alfonsova. V Bavorsku
tomu rodu panství Brannenburg, Hohenburg a
berg. — **7)** Emilio **P.**, markýz della Priola,
nerál, nar. v Cevě 1823 z rod. janovské, byl v
v koleji barnabitské v Moncalieri, načež
do akademie vojenské v Turině. Účastniv
dobrovolník válek italských v Lombardii r. 1
stal se důstojníkem a 1849 první stekl hra
novské pod velením Mazziniho, začež obdr
dalii v uznání osobní jeho udatnosti. Taktéž
se r. 1855 se sbory piemontskými výpravy
a r. 1859 vyznamenal se opět ve válce ital.,
vítě v bitvě u San Martina, začež druhou
vyznamenán byl. Při útoku na Civitella del
tak nad jiné osobní udatností vynikal, že kr
velikou zlatou medalii pro zásluby vojenské
Při druhém vtrhnutí Garibaldiho do Kalabrie
plukovníkem prvního pluku bersaglierů; gen
dini svěřil mu velitelství nade všemi pluky
šího vojska král., jenž mělo překaziti záměr
baldiho, kterého **P.** u Aspromonte dostihl, kde
poraněn a zajat jest, začež **P.** ihned generáln
jmenován byl. Mimo již jmenované medalie
menán jest **P.** křížem sv. Maurice a sv. Lazar
má i titul komandéra vojenského řádu sav

Pallavicino **1)** Carlo, skladatel ita
v Brescii v první polovici XVII. stol., žil d
v Benátkách, kde se asi 20 oper jeho provo
nato povolán jest do Drážďan, kde † 1689.
jeho jmenujeme: *Aureliano*, *Demetrio*, *Dio*
Enea in Italia, *Nerone*, *Messalina*, *La Geru*
liberata, *Penelope la casta*, *Antiope*. — **2)** T
zio Giorgio, marchese **P.**, státník ital, na
láně 24. dubna 1796 ze staré rodiny, šlecht
IX. století. Odbyv studia konal veliké cest
po celé Evropě, a vrátiv se do vlasti př
k tajnému spolku karbonárů, od kterého byl
poslán ku Karlu Albertovi. Po nezdařeném
povstání r. 1820 byl **P.**, nedbaje výstrah obdr
s jinými (Confalonieri) zatknut a odsouzen
pak z milosti k žaláři na 20 let, kterýž odbýv
čátku na Špilberku, když pak tam již chřadl
do Gradišky a konečně do Lublaně. Toho ča
mnohá příkoří, ba některý čas byl zavřen
celi se sprostým loupežníkem. Když císař F
nastoupil na trůn, byli soudruhové **P**-vi do
do Ameriky, a jen on, poněvadž při svém
zdraví by nebyl vydržel dlouhou plavbu pře
byl internován v Praze, kde seznal svou
choť Annu, rozenou Koppmannovu. S cís
povolením vrátil se **P.** r. 1840 do rodiště,
do 1848 žil v soukromí, vzdálen vší činno
tické. Té chopil se vší silou teprv r. 184
pak vojsko rakouské vracelo se do Milána,
P. do Paříže, a když později vláda rak. dal
ital. vystěhovalců sekvestrovati, šel do Turin
se poddaným sardinským. Toho času velice
činil o založení spolku pro sjednocení Itálie

rice), k jehož nejpřednějším členům pak ná- O veliké důvěře, které požíval, svědčí mimo ksasy, že byl třikráte zvolen do sněmu. Když Garibaldi stal se diktátorem Sicilie a Nea- pro záležitosti civilní potřeboval správce zku- a úplně spolehlivého, požádal o to přítele P-na, který odebrav se nakvap do Neapole jme- jest od Garibaldiho prodiktátorem a s velikou stí a obětavosti vedl veškerou správu civilní, řídil spojení s cizinou, jsa takřka prostřed- mezi králem a Garibaldim, při čemž s do- prospěchem odporoval snahám a vlivu přepia- Mazzinistů, jakož i nemálo přispěl k tomu, že eným hlasováním (*plebiscitem*) dne 2'. říj. 1860 sko a Sicilie spojeny jsou se zeměmi Viktora ela. Choť P-va trávila v Neapoli celé dni cnicích, ošetřujíc raněné a nemocné vojíny a em svým jiných podněcujíc. Když přišel král anuel do Neapole, odevzdal prodiktátor P. zemskou do rukou jeho a odebral se na zá- vůj San Fiorano blíže Codogna v Milánsku. ednou vstoupil P. do služby veřejné, přijav ní králova prefekturu v Palermu, z kteréhož se však po některém čase poděkoval. Co pro- r i co prefekt nebral P. žádného služného, vůbec času toho podal vlasti své obětí zna- ch. P. jest muž vzdělání důkladného a ob-, znalý mnohých jazyků, činnosti neunavné, sti neoblomné, a vyznamenává se rozhledem ým nad jiné jasným a rozsáhlým. Jediná jeho Anna zasnoubena jest s marchesem ogna. *C.*

alleske Emil, spisov. něm., nar. 5. led. 1823 palburgu v Pomořanech, studoval v Berlíně nnu, načež stal se divadelním hercem. Od 845 do 1851 byl členem dvorského divadla aburku, pak žil nějaký čas v Arnstadtě a jo v Výmaru oddán literatuře. Sepsal více ramatických, ale chvalnou pověst svou získal ně dílem *Schillers Leben und Werke* (2 díly, ně 1859). Mistrnost svou ve čtení dramat pearových osvědčil ve všech větších městech a.

alliano, městys v papežské delegaci Frosi- s 4000 obyvateli, s hradbami a zámkem, jenž za státní vězení.

alliativa t. *remedia* (lat.) slovou léky jenom tký čas ulevení nemoci působící, trvalých ná- nemající; v přeneseném smyslu užívá se toho aké o jiných, nelékařských prostředcích.

allium 1) u starých Římanů plášť čili svr- oucho, jež nosili mužští i ženské obyčejně nikou; byl to čtverhraný kus sukna buď za- sponkou u krku, buď se pravý cíp přehodil vé rameno, čímž pravé rameno zůstalo ob- . — **2) P.** slove vlněné roucho (*pellis*), to- v řecké církvi ἱεράστολή (svatá zdoba) čili gow (šat náramní) se nazývá. Nosívali je é pohanští v důstojnosti své co nejvyšší a od těch přešlo na biskupy. Od plecí až plynulo, halíc kolkolem tělo. Později však VIII stol.) se proměnilo v pouhé pruhy sou- , mnohými protkanými kříži znamenané nerpíov), obkličující bedra a v před a zad ели. Císař je uděloval metropolitům. I na sáhy v obyčej vešlo, aby papež metropo- a jiným samostatným biskupům **p.** dával. rzuje též 8. sněm obecný r. 869 v Konstan- ři odbývaný. Jestiť pak **p.** v západní církvi z vlny tkaná, na 3 palce široká, mnohými vzthená, která okolo beder přiléhá a asi hé tenhé fábory v před a zad vybíhá a zvlášt- ními jehlicemi se na vrchní roucho připevňuje. Vlna ke tkaninám těmto se béře ze dvou bílých jehňat, jež na den sv. Anežky od papeže se žehnají, v procesí z kostela sv. Petra do chrámu téhož světice se vedou, tam o velké mši obětují a od 5 subdiakonů hlídají. Vlnu z nich sepřádají a v stuhy setkávají jeptišky. V předvečer sv. apoštolů **p**-ia se slavně žehnají a na jich hrobě schovávají. O **p**-iu jsou tato ustanovení: Papež je smí nositi beze všeho obmezování. Metropolita, arcibiskup a jiný samostatný biskup dostává od papeže **p.**; první dva však nesmějí žádné právomocnosti nad jinými biskupy a odvislými církvemi vykonávati, dokud nemají **p**-a; **p.** platí jen pro jeden stolec, proto při proměnění místa musí arcibiskup čili metropolita za nové žádati; vzdá-li se místa, vzdá se i práva **p**-ia; zemře-li však, dá se **p.** s ním do hrobu. Nositi smí **p.** jen o slavných službách božích v určité svátky (*festa pallii*) v provincii církevní, již řídí. Buď si jede metropolita pro **p.** sám do Říma, aneb se mu delegátem zašle, vždy však dosti velká t a x a za ně se počítá. Někdy pak zvláště proslulým biskupům papež **p.** na vyznamenání dává, čím však nenabývají žádného metropolitního práva.

Pallme 1) I g n á c, cestovatel český, narozen v Rumburce. Jsa rodilým Čechem naučil se němčině toliko obcováním s Němci; vyučiv se kupectví dostal místo v Terstě, pak odešel do Egypta, a odtud podnikl koncem roku 1837 cestu do horní části zemí podrobených místokráli Egyptskému. Jeho cesta měla za účel pokoušeti se o obchodní spojení s těmito zeměmi. Jsa jazyka arabského jakž-takž znalý, neboť prodlévav po delší dobu v Egyptě konal rozličné cesty po krajích egypt., vydal se **P.** rád do krajin posud velmi málo známých a strávil v nich celých 19 měsíců. Dostal se do Kordofanu a odtud až do Lobeidu, hlavního města říše Darfurské, kdež se seznámil, ba i skoro spřátelil s Abumenidou, mladším bratrem sultánovým; i daroval mu ručnici, kterou však Abumenida jednou na lovu tak silně nabil, že se roztrhla a jej značně poranila. Za to vznesl divan na **P**-ho žalobu, ale šlechetný Abumenida sám jej hájil řka: „**P.** jest mým přítelem, varoval mne, jest nevinen a Bůh tomu tak chtěl.“ Avšak přece nedůvěřoval si **P.** pobyti zde déle, i prchl tajně k Bílému Nilu, odkudž se dostal přes Berber a poušť do Egypta a do Kahiry v září r. 1841. Co na cestách svých byl uviděl a zkusil, vše to vylíčil v knize: *Beschreibung von Kordofan und einigen angränzenden Ländern, nebst einem Überblick über den dasigen Handel, die Sitten und Gebräuche der Einwohner und die unter der Regierung Mehemed Ali's stattgefundenen Sklavenjagden* (Stuttg. und Tübingen 1843, str. XII a 220). — **2)** J o s e f **P.**, bratr před., nar. 17. pros. 1810 v Rumburce, byl povolán ve 14. roce věku svého do Palerma, kdež měl jeho děd od 50 let obchod skelní a kamž se **P.** dostal 23. čce 1825. V Palermě setkal se **P.** s některými krajany svými, vycvičil se v obchodě a naučil se jazyku ital. i francouzskému; r. 1830 dovolil mu ujec, u něhož byl, navštíviti Neapoli a její okolí. Pobyv 7 let v Palermě byl **P.** vybídnut od bratra svého Ignáce v Terstě, aby se odebral do Egypta zastávat jeho místo při obchodní nově zařízené společnosti, kteréžto nabídnutí milerád přijav vydal se **P.** 6. ún. 1833 na cestu a zastaviv se na Maltě připlul do Alexandrie, odkudž se pak vypravil do Kahiry. Z Kahiry byl poslán se zbožím na obchodní cestu do Syrie a Palestiny, navštívil Bairut, Jaffu, Jerusalém, Betlehém a jiná svatá místa v Palestině, a 30. pros. 1833 vrátil se do Jaffy, od-

tud šel přes Damietu do Kahiry, ohledal pyramidy a jiná památná místa v dolním Egyptě, přečkal v Kahiře mor, který tam zuřil r. 1834, a 5. srp. odplul do Evropy. Dne 8. září přistál v Terstě a 5. pros. nastoupil zpáteční cestu do Čech, i přibyl 24. pros. 1835 po $10^{3}/_{4}$ letech svého vzdálení opět v Rumburce v Čechách. Zde se stal kněhvedoucím u Münzberga a Heyneho a italským korespondentem. Svoje cesty vylíčil ve spise: *Meine Reise durch Sicilien, Aegypten, Syrien und Palaestina* (Litoměřice 1841, stran 396).

Pallor (lat. zblednutí), u Římanův zosobnění bledosti ze strachu. **P.**, jakož i Pavor (zděšení, *Δεῖμος a Φόβος* u Řekův) byli v průvodu boha Marta. *Rs.*

Palm, rodina šlechtická nyní ve Virtemberku a v Sasích, pocházející ze Švýcar, kde však ve válkách o svobodu ztratila své statky i původní sídlo Palmeck; za času reformace odebrala se do Šváb. Tři synové Jana Jindř. von **P.** († v Eslinkách 1689 co správce městský) založili tři linie, z nichž střední vymřela r. 1819, druhé pak roku 1735 na svob. pány povýšeny jsou. Ze starší linie katolické byl: Jan David von **P.**, nar. 1657, † 1721, který co dvor. komorní rada a gener. komisař vojenský r. 1683 s Rüdigerem hr. Starhemberkem Víden proti Turkům bránil a korunu uherskou z Prešpurku do Vídně uchránil; mimo jiné odměny obdržel též indigenát uherský. Syn jeho Karel Josef, nar. 1698, † 1740, cís. tajný rada a vyslanec u rozličných něm. dvorů, byl povýšen 1750 na říšského hraběte, a vnuk jeho, Karel Josef, nar. 1749, † 1814, dne 24. čce 1783 na říšského knížete. — Jiná linie knížecí, **P.** Gundelfingen, držela mimo panství Hohen-Gundelfingen ve Virtemberku též statky v Cechách, na Moravě a j., ale vymřela již po meči synem před., knížetem Karlem z **P.** G., dolnorak. vládním radou, nar. v Řezně 28. čna. 1773, † 14. prosince 1751. — Mladší linie svob. pánů kvete ve dvou haluzích; hlavou první jest Eberhardt sv. pán **P.**, virtemb. generalmajor, nar. 3. kv. 1786; hlavou druhé Fridrich svob. pán **P.**, virtemb. komoří a vrchní forštmistr, nar. 19. srpna 1787.

Palm Jan Filip, kněhkupec něm., narozen v Schorndorfu 1766, usadil se v Norimberku a r. 1806 vydal brošurku *Deutschland in seiner tiefsten Erniedrigung*, která se ostře dotýkala Napoleona a jednání vojska franc. v Bavořích. Dne 6. srpna t. r. byl **P.** nařízením Napoleonovým zatknut a po krátkém výslechu, když nechtěl vyzradit spisovatele, doveden do Ansbachu k Bernadottovi, odtud bez výslechu do Brúmova odvlečen a tam 26. srpna zastřelen. Na místě tom stojí nyní pomník.

Palma 1) lat. dlaň. — **2)** v. Palmy.

Palma 1) Kanarský ostrov, mající 15·5 □ mil a 39.000 obyv.; hlavní město jest Santa Cruz-de la **P.** — **2) P.**, město na jižní straně ostrova Sicilie nedaleko břehu mořského, má 6000 obyv., doly sirné a silný obchod v obilí. — **3) P.** čili Ciudad de las Palmas, hl. m. na ostr. Majorce, nad zálivem Palmaským, obklíčené hradbou 36' tlustou, a 13 baštami a 8 branami, má 42.910 obyvatelů, (r. 1857), katedrálu gotickou a četné jiné chrámy, kláštery a ústavy dobročinné, knihovnu veřejnou se 40.000 svazky, rukodílny na vlnu a hedbáví. — **4) P.** čili La **P.**, město ve špan. prov. Huelvě na silnici do Sevilly, se 4112 obyv.

Palma 1) Jacopo *il vecchio* (starší), znamenitý malíř ital., nar. mezi l. 1476 a 1482 v Serinaltu okresu Bergamského, † ok. r. 1558 v Benátkách, kdež se i v umění svém vzdělával, s po-

čátku dle Belliniho, později pak dle nově
směru, Giorgionem zavedeného, kterýchžto
vzorů svých dosáhl však více co do půvabu
co do mužné síly a ráznosti jejich. Ze starší
doby pocházejí *Sv. Petr s jin. svatými*; v k
San Zaccaria tamtéž veliký oltářní obraz,
stavující *Pannu Marii se šesti svatými a s př*
sným andělem na housle hrajícím, velikolep
postava, plna nejvznešenějšího výrazu; *P*
Maria s dětátkem, sv. Janem Křtit. a sv. Kate
v obrazárně Drážďanské, a *Svatá rodina* v L
Pařížském. K ženským postavám sloužila mu
za vzor jeho krásná dcera Violanta, jejížto
bizna s více jinými zdařilými obrazy od
se nachází v Belvederu Vídeňském. — **2)** Ja
P. *il giovane* (mladší), též *Palmetta* zvaný,
a ryjec, nar. r. 1544, † ok. r. 1628. Jeho
a učitel v malbě byl prý bratrovec staršího
Co patnáctiletého jinocha vzal ho jeho přiz
vévoda z Urbina s sebou do sídelního svého
načež se **P.** v Římě po osm let bedlivě vzdě
dle Rafaela, Michelangela a j.; p
však oblíbil sobě zvláště Tintoretta. Nav
šího se zpět obeznámil stavitel Vittoria s
nátkami, kdež veliká část jeho prací se na
z nichžto zvl. vynikají: *Poslední soud* v sala
scrutinio a *Mořská bitva Františka Bembo* v
na radnici. Jeho *Nalezení kříže* v Urbině v
menává se bohatostí a rozmanitostí postav.
později své práce s velikým spěchem a ja
řemeslnicku prováděl, pozorovati v těchto
vždy neobyčejné schopnosti a četné zdařilé je
vosti, zvláště hlavy. Vedle malby zkoušel se **P.**
brým úspěchem i v ryjectví, zvláště ve spůsobu
cím. *Mü.* — **2)** Sixt **P.** Močidlanský, tiskař a
nin Nového města Pražského, vytiskl r. 1602 v ti
své spis od někoho z bratří č. sepsaný proti
dátu císaře Rudolfa II. Spis ten v *Starých*
těch dějin českých v Historii české Pavla Sk
Zhoře str. 37 a sl. vytištěný, počíná všeoh
udáním obsahu: *Mandat Ježíše Krista . . .*
křesťanům poslaný, v němž přikazuje všechněm
sou mu na křtu slíbili . . ., aby ztraceného
jenž jest víra jeho slovům, a pevnost řečenou
svědomí, ďáblu zase skrze jeho pomoc božskou
hleděli, též se ukazuje, z jakých příčin lidé
bídně pobloudili, víru potratili, a jak by se
praviti, boj křesťanský proti ďáblu a jeho hol
vésti měli. Řeč tato psána jest slohem rázným
sobem prostonárodním a vůbec v duchu brat
Sám **P.** pak složil a na světlo vydal *píseň o*
Janovi z Husince. V té nazývá hierarchii rot
pežskou, napomíná Čechy, aby podobnou jak
osvědčovali horlivost pro víru svou, aby ned
zincům nad sebou panovati, aby nebyli vrtka
korouhev na krově. Horlí dále na jesuity atd.
pak spis zmíněný a píseň tato, jakož i mno
z jeho tiskárny vyšlé vůbec rozšířeny byly,
nejvyšší kancléř s některými radami císařsk
s kancléřem staroměstským do domu **P**-ova a
tu mezi všemi věcmi tištěnými mandát a píse
nadarmo. Neboť **P.** zpraven byv napřed dal
pláře tyto pod všecky jiné věci, tak že k
pouze vrchní věci prohlížejíce, že by i vše
také bylo se domnívali a ničeho nenašli. Po
době uvězněn **P.** na radnici novoměstské a
odveden u zbrojném průvodu na radnici sta
skou, anoť valné množství lidu průvod sled
P-mu, aby stálý byl, pokřikovalo. Na radnici ne
dobrém, pak vyhrůžkami a katem hleděli jej
přiměti, aby oznámil, kdo ten mandát a p
spisoval. **P.** přiznal se konečně, že mandá

jiš vydaný obnovil a vytiskl, a píseň o Janovi z Hu-dce že sám složil pro lásku, kterou k němu má. Druhou hanlivou píseň že přinesl k němu nějaký člověk rytířský, a když nechtě mu ji vytisknouti z domu před ním ušel, tu že rytíř ten za jeho ne-přízmnosti tovaryše přemluvil, že mu ji vytiskli. Při výslechu tom **P.** i bystrý rozum i statečnost pro víru osvědčil. Dovozoval mezi jiným, že nemohl písní svou soud zemský uraziti ani jesuitů a jiných lidí potupiti, když netrestají se jesuité, kteří také písni-čky a spisy i malování potupná proti straně pod obojí vydávali a ji mnohem více, nežli on je, haněli. Ale přes všecko statečné se hájení vzat jest **P.** v tre-stání císařské na Bílou věž, kde ho žádný navšti-viti nesměl a ortel vynešen naň: „... poněvadž se Sixt **P.** proti smlouvám zemským toho dopustiti, a spisy, které jmenuje mandáty, a písně nenáležité, hanlivé a vysoce zřízením zemským zapověděné, tisknouti směl: protož pro takovou nevážnost a vše-tečnou svévolnost J. M. C. jej v své trestání bráti ráčí.... Ty všecky vnově tištěné spisy a písně,.... kdož je koli za sebou mají, spáliti, zkaziti a v nic přivesti, pod skutečným a přísným trestáním, aby povinni byli." Již čtvrtého měsíce seděl **P.** v ža-láři; tu podali rodiče jeho poníženou žádost ku králi, aby věci zabavené jim vydány a Sixt na svobodu puštěn byl. I stalo se tak; **P.** ale, vypovězen z měst Pražských, zdržoval se sem tam podtají, až nedlouho potom život svůj dokonal v bídě a nouzi. — **4)** Ka-rel Frant. **P.**, nar. v Rožmberku v Uhrách 28. srpna 1735, vstoupil do řádu jesuitů, a v Teresi-anu ve Vídni vyznamenal se vlohami, pilností a vědomostmi zvláště z oboru historického. Později stal se vikářem kapitoly v Pešti a † 10. ún. 1787. **P.** seps. *Heraldicae regni Hungar. specimen* (Vien. 1766); *Notitiae rerum Hungaricarum* (3 sv., v Trnavě 1770; 2. vyd. v Prešp. 1785), spis zvláště pěknou latinou psaný; *Specimen ad Habs.-Lothar. prosap. illustr.* (Viennae 1773.) a j.

Palma nuova neb prostě **P.**, okresní m. be-nátské v prov. Videmské, důležitá pevnost na průplavu la Roja, ve velké rovině, s baštami a příkopy, s 4214 obyv. (r. 1857), kteří pěstují víno a hed-vábí, 6 branami, 4 kostely, nemocnicemi, vodo-vodem a j. **P. n.** byla založena r. 1593 od Be-nátčanů proti Turkům a proti císaři, ale nebyla nikdy obléhána, nýbrž r. 1797 dobrovolně postou-pena Rakušanům, kteří ji r. 1805 bez obrany zůsta-vili. — Okres **P**-nský má na 5·94 □ m. 23.720 obyv. v 1 m. a 42 vesnicích (1857).

Palmacites, dle Brongniarta rod fosilných palem, z nichž jsou známy pouze válcovité jedno-duché kmeny, na nichž sedí pahejly do pola objí-mavých stopek listových. Známe více druhů: **P.** *echinatus* (Br.) ze spodních vrstev hrubého vá-pence z Vailly a Soissonsu; **P.** *crassipes* (Unger) z tertiárních vrstev ostrova Antigua. I jiným sem náležejícím zbytkům rostlinným dávalo se toto jmeno; jako **P.** *affinis* (Schloth., *Lepidodendron tetragonum* Sternb.); **P.** *flabellatus* (Schloth. *Flabel-laria rhapifolia* Sternb.); **P.** *dubius*, Sternb. (*Tri-pnocarpum dubium* Brongn.) a j.

Palmár značí tolik co pocta, odměna, po-něvadž palma byla u starých znamením i odměnou vítězství. **P**-em zove se obyčejně odměna, která se dává advokátům a jiným zástupcům právním za jich přičinění. O odměně této má se strana se zástupcem svým dohodnouti; nestane-li se tak, může advokát žádati, aby mu dle účtu jeho od soudce, před kterým se jednání právní dělo, byla vyměřena, a soudce má ji vyměřiti dle zásluhy advokátovy a dle zámožnosti strany od něho za-stupované. Neplatná však jest úmluva, kterou si zástupce právní, bera na se vedení pře, vymiňuje určitou odměnu. *Čnģ.*

Palmaroli Pietro, obnovovatel (restaurateur) obrazů v Římě, kdež i † r. 1828. Vynalezl umění snímati malby na obmitce se stěny a přenášeti je bez porušení na plátno, čehož skvělý důkaz prý podal r. 1809 v Římě na Trinità de'Monti při *Sni-mání s kříže* od Daniella da Volterra. Roku 1826 byl do Drážďan povolán, by některé z čel-nějších obrazů tamější galerie obnovil, při čemž, jak někteří tvrdí, ačkoli tomu jiní zase odporují, původní cena slovutné *Sixtinské Madonny* Rafae-lovy prý něco utrpěla. Ostatně stál **P.** v dobré pověsti, a zajisté že se mu mnohé z jeho prací toho druhu podařily. *Mü.*

Palmblad Vilhelm Fredrik, zasloužilý švéd. spisovatel, nar. 16. pros. 1788 v Liljestadu ve Vých. Gotlandě, jevil již záhy neobyčejnou chuť k studiím vůbec, zvl. pak ke krásné literatuře, země- a děje-pisu, kteréžto zalíbení dosáhlo nejvyššího stupně, an v 15. roce svém ochuravěv následkem této cho-roby navždy ochroměl. Přišed r. 1806 do Upsaly, seznámil a spřátelil se tu brzo s Atterbomem (v. t.) a stal se údem r. 1807 založené jednoty *Aurory (Aurora-förbundet)*. Ku podpoře účelů této jednoty zakoupil roku 1810 akademickou tiskárnu (později stal se též knihkupcem), z kteréž pak po-čaly vycházeti za oné doby v historii švédské litera-tury tak známé a důležité spisy *Phosphoros*, *Poe-tisk-Kalender* a *Svensk Literatur-Tidning* (Švédské liter. noviny); v novelách, kritických a vědeckých pojednáních, jež **P.** do těchto časopisů podával, osvědčil se co jeden z nejlepších prosaistů mezi *Fosforisty* a zvl. co nejšťastnější jejich polemik. R. 1815 obdržel grád filosofický, stal se r. 1822 do-centem a r. 1827 adjunktem historie, a nyní počal vydávati svoje co do obsahu i formy výtečné dílo *Handbok i äldre och nyare geographien* (Starší a novější zeměpis, 1826—37), jehožto již dříve vydaná *Palaestina* (3. vyd. 1842) činí díl 2.; kromě toho sepsal ještě rozličné jiné historické a geogra-fické naučné knihy, jimžto se dostalo více vydání a jichžto se používalo při vyučování téměř na všech školách švédských; později vydal historicko-stati-stické popsání Norska (*Komengariket Norrige*, s do-datky 1846—47). R. 1833 byl jmenován profe-sorem řeckého jazyka; výsledek jeho klasických studií byl překlad Sofoklesových a Aischylových tragédií, především pak jeho záslužné dílo o řeckých starožitnostech *(Grekisk fornkunskap*, 1843—45). K zotavení od těchto přísně vědeckých prací sepsal mezi tím několik novel (vydaných s jeho staršími v jedné sbírce 1840—51) a humoristický román *Familjen Falkensvärd* (1844—45) a historický román *Aurora Königsmark och hennes slägt* (A. K. a její rod, 1846—49), z nichžto každý ve svém oboru zaujímá čestné místo ve švéd. literatuře. Vedle toho byl neunaveně činný co spolupracovník mno-hých domácích a cizokrajných literárních i poli-tických časopisův a novin; sám pak redigoval časo-pis *Läsning för bildning och nöje* (Čtení ku vzdě-lání a pro zábavu, 1847—48), obstarával vydání Životopisného slovníka na slovo vzatých Švédův *(Biographisk Lexicon öfver namnkunnige män)* a citě vždy větší náklonnost k oboru politiky vystoupil konečně ve směru konservativním co redaktor novin *Tiden* (Čas 1847—51), jichžto ceny, aspoň ve styli-stickém obledu, ani nejurputnější protivníci jeho upříti nemohou. **P.** † v Upsale 2. září 1852. *Mü.*

Palme 1) Augustin, histor. malíř v Mnichově, nar. v Rochlici v Čechách r. 1809. Navštěvovav

Pražskou akademii, odebral se do Mnichova, by se tu pod Schnorrem dále vzdělal. Později odešel do Itálie, kdež r. 1839 v Římě maloval *Pohození Mojžíše co dítěte.* Navrátiv se zpět do Mnichova maloval tu v král. paláci v tak zvaných síních Fridricha Barbarossy a Karla Vel. enkaustickým způsobem. Z dalších jeho prací, ježto se vyznamenávají jemností u výrazu a půvabnou barvitostí, zasluhují býti jmenovány: *Obrácení sv. Norberta* a *Potvrzení jeho řehole*, v oleji pro praemonstrátský klášter Drkolínský v Horních Rakousích; výjevy z legendy *o čtrnácti svatých pomocnících* na obmítce v kostele ve Vierzehnheiligen ve Frankách; *Svatý Koloman mučenník* a *Panna Maria, rozšlapující hadu hlavu*, dva oltářní obrazy v oleji pro veské kostely ve virtemberském okresu Geisslingském. *Mü.* **2)** Alois **P.**, rodilý z Warnsdorfu, sbíral od roku 1841 všeliké zápisky o svém rodišti, jež vydal pod názvem: *Warnsdorf mit seinen historischen Denkwürdigkeiten von dessen Gründung an bis zum Jahre 1850* (Česká Lípa 1852, s několika vyobrazeními, stran 254).

Palmella, jalenilka, rostlina z řádu Řasovitých *(Algae)*, podřadí Nostokovitých *(Nostochinae)*, má stélka zakulatělá nebo plochorozšířená, huspeninná, naplněná zrnky oddělenými, kulovatými nebo elipsovitými. **P.** *cruenta*, j. zední, povléká skraloupem stejným, strupovitým, jako sražená krev vyhlížejícím vlhká místa na zemi a zděch.

Palmella, Don Pedro de Souza-Holstein, vévoda, státník portugalský, nar. 1786 v Turině, † 12. října 1850 v Lisaboně. Ponejprv se vyznamenal r. 1808 v Bayonne, kdež u přítomnosti Napoleonově hájil snahy Portugalska po národní samostatnosti. R. 1814 byl poslán od krále Jana VI. co plnomocník na kongres Vídeňský, pak se dostal do Brasilie, kdež byl ministrem finančním; vrátiv se 1818 do Evropy stal se presidentem regentství při vypuknutí revoluce 1820, pokoušel se o smíření royalistů s liberalisty; zastával ministerstvo státní a finanční v kabinetě utvořeném po zrušení ústavy revoluční 1823 a předsedal juntě, která měla navrhnouti ústavu novou. Avšak svojí svobodomyslností uvalil **P.** na sebe nemilost královny a infanta Dom Miguela, jakož i nenávist apoštolské junty a špan. absolutistů, tak že když Dom Miguel všecku moc si osvojil, **P.** byl k jeho rozkazu zatčen 30. dubna 1824, ale od krále Jana propuštěn a jmenován prozatímným ministrem fin. a vnitřních záležitostí, a r. 1825 vyslancem v Anglii. Po smrti Jana VI. r. 1826 stal se **P.** přívržencem Dom Pedrovým; když 1827 Dom Miguel se stal vladařem v Portugalsku, byl **P.** ministrem vnějších záležitostí, ale vzdal se ihned úřadu toho, a když vladař uchvátil sobě moc královskou, jal se **P.** usilovati o to, aby Donna Maria dostala se ke svému právu, načež byl odsouzen od usurpátora k smrti co velezrádce. R. 1829 navštívila Donna Maria Evropu, a **P.** jmenován presidentem regentství Terceirského. Když pak Dom Pedro přijal 1832 vladařství ve jménu dcery své, stal se **P.** státním ministrem a za několik měsíců odebral se opět do Anglie co vyslanec. Zde sbíral peníze i vojsko na pomoc Donny Marie, načež se vrátil do Oporta, kdež byl Dom Pedro obléhán, provázel výpravu válečnou pod kapitánem Napierem do Algarbie a vtrhl do Lisabonu s Villaflorem 24. čce. 1833. Po smrti Dom Pedra 1834 ustanovila jej mladá královna Donna Maria státním ministrem, kteréž místo však za několik měsíců postoupil Saldanhovi, přejav ministerství vnějších záležitostí. Povstáním r. 1836 byl přinucen jíti opět do vyhnanství, ale brzo směl se vrátiti a po pádu ministra Costa-Cabrala stal se opět ministrem finančním, kterýžto úřad zastával něco přes rok.

Palmer Christian, nar. 27. led. 1811 ve Vinnendenu, zastával rozličné duchovní úřady v Tubinkách, stal se pak děkanem (1851) a professorem na universitě (1852) tamže, vydobyl si co theolog zvlášť o křesťanskou ethiku, jakož i o všecky odbory praktické theologie velikých zásluh. Nejdůležitější jeho díla jsou: *Evangelische Homiletik* (4. vydání 1857 v Stuttg.); *Evangelische Pädagogik* (t. 3. vyd. 1862); *Evangelische Pastoraltheologie* (t. 1860); *Evangelische Katechetik* (t. 4. vyd. 1856). Velkou cenu mají jeho *Evangelische Casualreden.* Uveřejnil také několik kostelních komposic.

Palmer [pámr] **1)** John, duchovní angl., nar. v Southwarku 1729, † 1790. Stav se pastorem kongregace dissenterů v Londýně trval v povolání tom až do r. 1780, kdy oženiv se s bohatou paní věnoval se naskrze pracem literárním. V posledních dobách žití svého uchýliv se od učení Calvinova přilnul k učení Socinovu, a pro přílišnou horlivost o svobodu politickou byl konečně deportován na Botany-Bay. Proti Priestleyovu determinismu hájil **P.** svobodu vůle ve spise *Observations in defence of the liberty of man as a moral agent* (1779), k čemuž pak sepsal jakýsi dodatkem *Letter to Priestley* o témže předmětu, o němž vydali oba protivníci celou řadu spisův polemických. — **2)** Erasmus Dow **P.**, řezbář americký, nar. v Novoyorsku 2. dub. 1817. Byv vyučen tesařem provozoval řemeslo to až do svého 29. roku, až jedenkráte uzřev podobiznu kameovou pokusil se o podobné řezby ze dřeva a později z kamei, v čemž nabyl záhy znamenité zručnosti, tak že se odvážil i na větší práce řezbářské ze dřeva i z mramoru, z nichž provedl nejprvé několik menších podob, pak dívku indiánskou v životní velikosti, potom mramorové sochy: *Spící Peri*, *Malý sedlák*, *Bílý zajatec* a velmi krásnou postavu mladé dívky, nahé ke stromu přivázané, v jejíž tváři se jeví hanba, bázeň i zoufalost zároveň. Největším jeho dílem jest *Přistání poutníků* s 15 postavami, určené pro hlavní chrám ve Washingtoně. **P.** zhotovil mimo to přes 100 děl mramorových a jest jediný z řezbářův amer., jenž vynikl co samouk.

Palmerston [pámrstn], Henry John Temple, viscount, současný státník britský, nar. v Broadlands bl. Romseye v Hampshiru v Irsku 20. říj. 1784, pocházeje z jedné větve rodiny slavného sira Williams Templa. Prvního vychování dostalo se mu zároveň s Byronem, Peelem a Hobhousem v Harrowě, odkudž se odebral na univ. Edinburskou a Cambridgeskou. Přišed aktem unie o dědičné své místo co zákonodárce na sněmě irském, měl lord **P.**, jenž titule tohoto dosáhl ve svém 18. roce, na vůli ucházeti se o volbu buď do vyšší nebo do nižší sněmovny; zvoliv toto poslednější ucházel se 1806 o poslanectví univ. Cambridgeské, ale propadnuv zvolen jest za městys Bletchingley. R. 1807 stal se mladším lordem admirality v torystickém kabinetě vévody Portlandského a zasedal 1807—11 ve sněmovně za městys Newport (na ostr. Wightě), načež od r. 1811 zastupoval po násl. 20 let universitu Cambridgeskou. Roku 1809 nastoupil po lordu Castlereaghovi sekretářství války v kabinetě Percevalově, kterýžto úřad zastával nepřetrženě za pěti různých ministerstev po celých 19 let. Když pak r. 1822 se stal sekretářem zahraničných záležitostí Canning, bylo to dobrým znamením, že nastane Anglii mnohem liberálnější politika vzhledem k vládám ústavním na pevnině, a s touto politikou **P.** z celého srdce souhlase přilnul ke straně Canningově, s níž se zasazoval zároveň o emancipaci katolíkův, o reformu parlamentní a upravení

jiných otázek domácích. Nicméně setrval v úřadě svém i za ministerstva Wellingtonova, jež se dostalo k vládě po smrti Canningově, a odstoupil teprvé s ostatními členy strany své, když Huskisson byl uražením ministra státního přinucen odstoupiti. V oposici proti vládě octnul se **P.** r. 1828, ponejprv to za 21letého úřadování, a v břez. 1829 podruhé, když měl řeč o neutralitě, kterou zachovávala vláda ve sporu mezi Dom Miguelem a liberály portugalskými, v níž naléhal na to, aby se více pěstovala sympathie s národy přátelskými, zápasícími o ústavu svobodomyslnou. Až posud jmín byl **P.** za přívržence torův, ale nyní zřejmě se od nich odtrhl, začež se mu dostalo hojného posměchu i urážek od denníkův torystických, s druhé však strany když whigové dostali vrch 1830, učinil jej hrabě Grey sekretářem zahraničných záležitostí. **P.** podporoval billu reformní lorda Johna Russella, a proto přišel o své místo v parlamentě za universitu Cambridgeskou, ale 1831 zvolen byl opět za Bletchingley. Od r. 1832 do 1834 zastupoval South Hants, a od r. 1835 byl pravidelně volen za Tiverton. **P.** se přimlouval za uznání samostatnosti Belgie a působil k utvoření quadruple-aliance mezi Anglií, Francií, Španěly a Portugaly k udržení vlády ústavní v těchto posledních dvou zemích. Za krátké správy sira Roberta Peela od pros. 1834 do dub. 1835 zůstal **P.** beze služby; ale když se sestouplo ministerstvo Melbournovo, stal se opět sekretářem zahraničných záležitostí a byl jím až do r. 1841. Dobré pověsti sobě zjednal zvláště v druhé polovici svého úřadování co ministr záležitostí zahraničných, a jméno jeho se „stotožňovalo po celé pevnině s angl. činností diplomatickou;“ jeho působením se utvořila též quadruple-aliance s říšemi severními k zachování celosti říše Turecké. Za druhé správy Peelovy setrval **P.** v oposici, káraje se značnou příkrostí lorda Aberdeena ze správy záležitostí zahraničných, zvláště pak z toho, že ustanovil hranici mezi státem Maineským a provincií Novým Brunšvíkem v sev. Americe. R. 1846 přijal znova správu zahraničnou v kabinetě Russellově, a v rozličných nesnadných otázkách politických, vzniklých ruchem revolučním r. 1848—9, rozvíjel **P.** oblíbenou svoji politiku, aby Anglie poskytla národnostem zápasícím morální své váhy, ale zároveň odpíral všelikou podporu materiální. Když v pros. 1851 Louis Napoleon všelikou moc sobě usurpoval, osvědčoval **P.** mínění příznivější, než se líbilo dvoru angl., jehož nelibost dosáhla vrcholu, když **P.** se zdráhal předložiti své depeše ministrům cizích dvorů k prohlédnutí, pročež byl působením dvoru od lorda Russella z úřadu propuštěn. Ale veřejné mínění bylo při **P**-ovi, vychvalujíc jeho anglickou ráznost a samostatnost, a za několik měsíců podařilo se mu vzíti vrch nad ministerstvem sobě nepřátelským. I domníváno se vůbec, že se stane vůdcem torův, ale **P.** přistoupil k ministerstvu lorda Aberdeena za sekretáře vnitřních záležitostí a zůstal v něm až do r. 1855, kdy byl vyzván aby řídil ministerstvo, když válka ruská došla konce. Roku 1857 vyslal vojsko k potlačení zpoury indické a zároveň dal nařídil vojenské operace v Číně, jimiž dosažena důležitá smlouva r. 1860. Když 14. led. 1853 učinil Orsini vražedný útok na život císaře Francouzského, navrhoval **P.** v parlamentě billu k zamezování vražedných spiknutí, proti čemuž povstala oposice, a **P.** musel ustoupiti, načež převzal jeho místo lord Derby (v. t.). Ale 1859 sestavil opět ministerstvo, které vládne posud a v němž jest **P.** prvním lordem pokladnice. Áčkoliv druhdy se zastával neporušenosti říše Rakouské, jakožto nevyhnutelné v soustavě evropské, přece dovedl toho, aby se nezakročovalo ve válce italské r. 1859; vypuzení dynastie Bourbonské ze Sicilie získalo si jeho sympathie, ale nikoliv účinné pomoci od vlády britské; tutéž neutralitu zachoval **P.** i za války dánské ve Šlesviku a Holštýně r. 1864 a za posledního povstání polského. — **P.** zaujímá ve státním životě angl. za posledního půlstoletí místo neposlední; jestiť nadaný, rázný a obezřelý státník, zkušený a opatrný vůdce v parlamentě a dobrý řečník, kterýmžto vlastnostem má děkovati za svoje vysoké postavení. Výmluvností svou předčí **P.** všecky své vrstevníky, neboť jeho řeči neoplývají slovy planými ani nesrozumitelným zapletením, nébrž vynikají průhledností a lehkým, humoristickým sarkasmem, který málokdy se chybí svého cíle. Co do zevnějšku vypadá **P.** při vysokém stáří přece poměrně mladistvě a zachoval podivuhodnou pružnost tělesní. Tvář jeho jest okrouhlá, vlasy zřídlé, hnědé a poněkud sešedlé. Oděv jeho k tělu úzce přiléhavý náleží k modě, jaká byla asi před 20 léty. — Slávu svou nezjednal sobě **P.**, jako Canning, Disraeli, Russell, Gladstone a jiní z jeho vrstevníků, plody literárními, neboť jeho náhledy lze nalézti toliko ve zprávách sněmovních, v modrých knihách a příležitostných řečech k voličům Tivertonským. Politika jeho rozličně byla posuzována; jedni vyhlašují **P**-a za věrolomného reakcionáře, jiní za hlavního revolucionáře. Poněvadž nepodporoval Košuta a Mazziniho, jmín jest za zrádce svobody, a poněvadž se nezastal republiky Krakovské a samostatnosti Polska, jest prý tajným příznivcem záměrův ruských! Avšak **P.** jest státníkem anglickým, jemuž jde hlavně o rozšíření a utvrzení moci britské, za kterýmžto směrem se béře veškeré jeho jednání, veškera jeho politika; přejeť **P.** svobodě a poskytuje národnostem o ni zápasícím podpory morální — ale jenom morální, neboť pomoci materiální jim poskytnouti nemůže, nechce-li, aby se zapletla Anglie do válek jí neprospěšných, ba spíše škodlivých. Srv. *Opinions and policy of the Right Hon. Viscount* **P.** *as minister, diplomatist and statesman, with a memoir* od G. H. Francise (1852); a *Thirty years of foreign policy, a history of the secretaryship of the Earl of Aberdeen and Lord* **P.** (1855).

Palmetta Jacopo v. Palma **2)**.

Palmi, město v ital. prov. Calabria ulteriore I. na břehu moře tyrhenského s přístavem a 9600 obyv., kteří tkají vlnu a hedbáví a provozují pobřežní obchod.

Palmieri 1) Matouš, ital. dějepisec, nar. ve Florencii r. 1405, † 1475. Studoval ve Florencii u Karla z Arezza a Ambrože mnicha kamaldulenského, načež rozličné politické a diplomatické úřady zastával a posléze gonfalonierem právním se stal. Jeho hlavní dílo jest *kronika* od stvoření světa až na jeho časy jdoucí (vyd. 1475, v Ben. 1483 a j.), výtah to z Eusebia, sv. Prospera a j. Kromě toho složil báseň *Città divina*, která spálena jest na hranici, a jinou, kterou současní theologové taktéž pro kacířství v podezření měli, poněvadž tu od **P**-ho duše lidské vylíčeny byly jako andělové, kteří ve zbouření andělů proti bohu neutrálně se chovali, a za to pak na svět do těl lidských odsouzeny jsou, aby se zde pro dobré aneb zlé rozhodly. — **2)** Matouš **P.**, ital. filolog, nar. v Pise 1423, † 1483. Byl prelátem a pokračoval v kronice předešlého od roku 1449—81 (ve vydání Benátském 1483); kromě toho přeložil apokryfickou Aristaeovu *historii Sedmdesáti překladatelů písma sv.* (v Římě 1471) a j. — **3)** Josef markýz **P.**, národní ekonom ital., nar. 1721, † 1793 v Neapoli. Sloužil ve vojště a 1785 povolán byl ku správě financí, jejichž hlavním ředitelem roku

1791 se stal. Seps.: *Riflessioni sulla publica felicità relative al regno di Napoli* (Neap. 1788); *Pensieri economici* (t. 1789); *Della richezza nazionale* (t. 1792), a *L'arte della guerra* (t. 1761), kterýž spis na rozkaz Fridricha II. do němčiny přeložen jest.

Palmipedia, hlodavci ploutvonozí, význační plovací blanou mezi prsty zadních okončin, velmi hustou srstí, zejmena podsadou, šupinatým ocasem a 4/4 třenovními zuby. Sem patří rod bobrů (v. t.) a rod *Myopotamus*, řekomyš, podobající se tělem bobrovi, od něhož se liší ocasem dlouhým, oblým, přeslenovitě šupinatým a pokrytým srstí hustou, těsně přiléhající. *M. coypu*, řekomyš bonařská, má velikost vydry, srst ryšavou, hnědožlutou neb šedožlutou, žije v norách pobřežních jezer a řek jihoamerických. Kožešina jeho přichází do obchodu pod jmenem *rakonda-nutria* neb vydry americké, ale stává se rok od roku vzácnější, ant se druhdy zvíře toto bez obmezení lovilo; v r. 1827 vyvezeno jest na př. dle úřadního seznamu pouze z Buenos-Ayresů 300.000 koží. *Sý.*

Palmitin v. Palmový olej.

Palmo, míra délky v Brasilii, Portugalsku, Španělsku a Itálii, v rozličných místech rozličná, u př. v Alicante 84·25 starých franc. linií, v Barceloně 29·64, v Korsice 110·90, v Janově 100·75, v Neapoli 117·08, v Palermě 107·62.

Palmotić 1) Junius v. Jihoslované, str. 340—341 (srv. též 309, *a*). — **2)** Jiří, a **3)** Jaketa v. tamž str. 341, *b*.

Palmový, co pochází od palmy. **P**-vé dřevo, *lignum palmarum*, pocházející z Guyany, tvrdé, velmi těžké, prostouplé černými, hustými vlákny na půdě šedé; béře se k vzácným truhlářským a vykládaným pracím *r*. — **P.** olej, tuk, jehož se nabývá vyvařováním plodův palmy olejné (*Elaïs Guineensis* č. *Avoira elaïs*), domácí ve Guinejském přímoří, s vodou, kdežto se na povrchu vody co vrstva sbírá a po stuhnutí chladem snímá. Tuk za čerstva bělavý, hutnoty másla, zápachu slabého violového, jihnoucí teplem 27°C. Přiváží se ho teď ohromné množství do Anglie a do Evropy vůbec, kdežto nyní tvoří hlavní materiál k fabrikací mýdla **p**-vého a svíček stearinových. **P.** olej je směsice dvou sloučenin pevných, palmitinu a stearinu, se třetí tekutou olejovitou, elainem, jež všecky tři jsou chemické sloučeniny glycerinu s příináležícími mastnými kyselinami palmitovou, stearovou i olejovou. Palmitinu čistého nabývá se opětovným krystalováním **p**-vého oleje z étheru; látka bílá tučná, jihnoucí teplem 46—63°C., pomocí knotu hořlavá, vřelými alkaliemi na glycerin a mýdlo (sloučeninu kyseliny palmitové s alkalím) se rozkládající. — Kyselina **p**-vá, přidanou silnější kyselinou z mýdla **p**-vého vyloučená i z líhu krystalovaná, je bílá na omak mastná, ve vodě se nerozpustí, ovšem ale v líhu a étheru, taje teplem 62°C a chladnouc tuhne na hmotu drobně krystalovanou, alabastru podobnou, jakou vidíme na stearinových svíčkách. Tyto v skutku od té doby, co místo zvířecího loje hlavně **p**-vého tuku k fabrikací jich se užívá, skládají se větší částí z kyseliny palmitové, toliko menší částí z kyseliny stearové. Ostatně kyselina **p**-vá objevena 1841 zároveň několika chemiky, a Heintz nověji dokázal, že jest přítomna téměř ve všech mastnotách jak zvířecích tak rostlinných. *Sfj.* **P.** vosk jest bledožlutý, bez vůně a chuti, křehký, rozmělnitelný, ve vařícím líhu a étheru rozpustný; žíravé alkalie málo naň působí; taje při 100°C, a hoří silně čadícím plamenem. Dobývá se z kůry palmy voskové (*Ceroxylon andicola*) rostoucí na nejvyšších hřebenech And v Americe, odškrabováním a odpařením horkou vodou, a sestává z vosku podobného vosku včel; a z pryskyřice (palmové), kterou studený líh rozpouští a z vosku vytahuje a jež má podobnost s pryskyřicí Elemiovou. Z vosku toho smíšeného s lojem dělají se svíčky.

Palmstruch Jan Vilém, švéd. spisovatel, nar. r. 1770, † r. 1811, kterýž slouživ dříve ve vojště oddal se pak zcela polnímu hospodářství a studiím přírodovědeckým, ve kterémžto posledním oboru sepsal dvě záslužná díla *Svensk botanik* a *Svensk zoologie*, z nichžto první, ačkoli po delší přestávce, bylo dotištěno po smrti spisovatelově; druhé zůstalo však nedokončeno. *Mü.*

Palmy (*Palmae*, *Principes*, Endl.) jsou jednoděložné rostliny horkých pásem s kmeny dřevnatějícími vysokými, které obyčejně na vrcholi svém nesou mohútný koš velikých listů, skoro u všech rodů buď speřeně buď vějířovitě rozdělených. Nikdy nemají hlavního kořenu, který by byl podzemním prodloužením osy, nýbrž jenom kořeny vedlejší, které se sice také rozvětvují, nikdy však tak hojně, jako u našich stromů listnatých; ano kořeny americké **p**. *Iriartea ventricosa* zastavují brzo zrůst svůj do hloubky, a opírajíce se proti kmenu vyzdvihují jej zenáhla do výšky. Kmeny, rokyty nazvané, nemají nikdy svazků cevních v kruhy sestavených, nýbrž různé; jeden každý takový svazek vzniká co tenké vlákno blízko obvodu kmenu, a rostouc znenáhla i do tloušťky zahýbá se obloukovitě ke středu a odtud opět k obvodu, kdež slabě se rozvětviv do listu vchází. Články osní neb kmenové, to jest části kmenu mezi dvěma po sobě jdoucími listy, jsou buď krátké, a toto je případ obyčejnější, aneb dlouhé, jako na retanu neb **p**-mě rákosové; v prvnějším případě stojí listy velmi blízko sebe, a poněvadž **p**. první a dolejší listy pravidelně odhazují, podržujíce jenom listy na svém temeni, zdá se jakoby tyto vesměs v stejné výšce jako z jediného bodu vynikaly. V druhém případě stojí listy vzdálené od sebe a jsou po celém kmenu roztroušeny, čím ovšem rostlina pozbývá vznešené tvářnosti *palem*. U dolejšího neb oddenkového konce kmenů povstávají pupeny, z nichž vyrůstají větve buď podzemní aneb nadzemní; podzemní tyto větve jsou nejprvé šupinaté a bledé, brzo se však nad zem vyzdvihují a v nové **p**. vyrůstají, obstupujíce mateční kmen v malebném skupení. I větve nadzemní zahýbají se nejprvé do země, a teprv když se tu byly zakořenily, opět se vyzdvihují. Takovými výběžky děje se hlavně rozmnožování mnohých pěstovaných *palem*. Jenom jediná **p**-ma dúma (*Hyphaena thebaica*), rostoucí v hořejším Egyptě, v Nubii a v Arabii, rozvětvuje se blízko svého vrchole a má vždy více listnatých košů. Kmeny některých *palem* jsou pnivé; tyto vyháněji hned od kořenu množství tenkých šlahounů, které u rotanu (*Calamus*) délku až 500′ dosahují. Listy *palem* nabývají teprv na temeni kmenů své podivuhodné velikosti a pravé podoby; majíť obyčejně štíhlé, často trubité řapíky a nesou dlouhé nerozdělené lístky, sestavené buď speřeně po celé délce řapíku aneb vějířovitě na jeho konci. Délka celého listu obnáší na př. u **p**-my dupníku (*Laodicea Sechellarum*) 20 stř. Místa, kde listy na kmenu stály, jeví se buď jizvami v podobě půlměsíce aneb v trny proměněnými zbytky řapíků, jako na př. u **p**. olejové (*Elaeis guinensis*). Květení *palem* děje se dvojím spůsobem: buď totiž prodlužuje se kmen pořád dále a květy objevují se na zvláštních větvích postupně v úžlabíčkách listových, aneb kmen přestává růsti a konec jeho proměňuje se sám v květonosné větve. Druhý spůsob květení pozoruje se jenom u dvou pokolení *palem*, a sice u **p**. ságové (*Sagus* neb *Metroxylon Rum-*

plů) a u šarybu (*Corypha umbraculifera*); p. tyto obdržují tím nádhernou, v sobě uzavřenou individuálnost, ale zároveň pozbývají síly, podruhé květy a plody vytvořovati, pročež slují jednoplodé neb monokarpické. V prvnějším případě vyvinují se zvláštní květonosné větve, často samy o sobě velikosti malého stromu, které nesou listy pochvité, někdy listům v koši podobné. Tyto pochvy objímají buďto celé květenství, jako u p. kokosové a ságové, aneb sedí roztroušené na jednotlivých větvičkách; květonosná větev jest někdy jen tenká jako [illegible], u Mauritie a p. ságové však tlustá jako rameno člověčí. Květy samy sedí zhusta vedle sebe v klasech na tenkých větvičkách, a sice po stranách a nikdy na konci, často na uzlu, který povstal ze srostlých stopek, aneb vězí v malých jamkách ve větvi. Poněvadž obyčejně list, z jehož úžlabíčka květonosná větev vynikla, hyne, zdá se, jakoby vyrůstalo celé květenství pod košem palmovým. Květy samy jsou u porovnání s ohromnou velikostí rostliny velmi malé, jsouce tak veliké jako květy travové, a taktéž je uspořádání jejich v porovnání s krásnou podobou celého stromu méně dokonalé. Dokavad květ ještě nalézá se v útlém pupenu, ukazuje se býti dokonalým či obojakým maje počátky tyčinek i pestíku; obyčejně pak obsahuje 5 trojčlenných kruhů, 3 lupeny kalichové, 3 plátky, dvakrát 3 tyčinky ve dvou kruzích a 3 plodolisty. Z těchto 5 kruhů zanikají při dalším vývinu květu buď tyčinky aneb pestíky, a tak povstávají vedlé květů obojakých květy nedokonalé, jedno- neb dvoudomé (na př. u p-y datlové). Květy pestíkové zakrňují skoro vždy v hořejších částech květonosné větve, pročež se plody zralé jen na dolejší části nalézají. Velmi často jsou 3 květy pohromadě, a pak jsou dva pobočné tyčinkové a prostřední je pestíkový. Kalich a koruna, tvarem a barvou obyčejně jen velmi málo od sebe se liší, a rostou v květech pestíkových s plodem až do jeho uzrání. P. kokosové a arekovité mají korunu žlutavou, od kalichu rozdílnou; lontarovité (*Borassus*) mají kalich a korunu stejné, buď žluté neb růžové, a p. šupinoplodé (*Mauritia* a *Calamus*) mají oba obaly pergamenové neb kožnaté. Tyčinky (dle pravidla 6, u *Areca triandra* jen 3, u jiných i více než 6) bývají někdy jednobratré a prašníky jejich mají rozličný tvar; pestíky jsou nadkvěté, z tří vorečků složené, vyjímaje pokolení *Thrinax*, kde se jen jediný plodolist nalézá. V každém vorečku jest jeden semenní pupen; plod zralý však zřídka mívá 3 semena, obyčejně jen jediné, druhá dvě zakrňují. Maličkost květů palmových nahražena je znamenitým počtem jejich; tak na př. má *Mauritia vinifera*, která patří mezi nejvyšší celého řádu, dosahujíc výšky až 160′, více nežli 1000 květových jehněd, z nichž zase každá asi sto kvítků nese. Plody *palem* jsou i tvarem i velikostí velmi rozmanité, od velikosti švestky (na př. datle) až k velikosti $1\frac{1}{2}$′ dlouhých a 1′ širokých ořechů (u *Laodicea Sechellarum*); jsouť pak hlavně ořechy neb bobule. Zvláště památný je křídlatý plod *Hyphaeny* pak šupinaté ořechy *Mauritie* a *rotanu*, a j.; tyto se podobají šiškám, mají však šupiny špičkou svou dolů obrácené. Šupiny tyto jsou pouze výtvorem vrchní vrstvy plodolistů a stojí na plodu ve spirálách. Doba zrání je nestejně dlouhá; tak zrají malé bobule americké p. *Geonoma* 3—6 měsíců a ohromné ořechy p. maldivské (*Laodicea*) déle nežli rok. Na p-mách, na nichž květonosné větve po sobě povstávají, nalézají se najednou květy a plody nedozralé i zralé. Semeno *palem* je buď kulaté aneb podlouhlé; vždy obsahuje hojný, sprvopočátku často tekutý, později však velmi tvrdnoucí bílek (*endosperma*), v němž a sice na obvodu v malé dutince leží zárodek neb klíček přemalý, mezi nímž a povrchem semenním se nalézá zvláštní zátka, která dutinu klíční sice zavírá, ale při klíčení rostoucím klíčkem snadno vyraziti se dá. Na datli dá se tato zátka dobře pozorovati, když se povrch semena náležitě očistí. Při klíčení vystoupí z dutiny semenní nejprvé děloha jedním koncem svým, kdežto druhý v bílku vězeti zůstává a odtud zárodku první potravu přivádí. Slovutný menografista *palem* von Martius udává jich 585 druhů, z nichž 275 v Americe, ostatních 310 v druhých částech země roste, a sice v Asii i s ostrovy 274, v Africe 26 a v Australii 9. Severně od obratníku raka roste jich 48, jižně od obratníku kozorožce jen 13. V Evropě roste žumara (*Chamaerops humilis*) nejseverněji u Nizzy. P. pnivá, (*Rotang*) dosahuje délky až 500′; pruty čili výhonky její jsou známé pod jmenem španělského rákosu; z jejich kmenů zhotovují se hůlky španělky. Má se za to, že dosud asi jenom polovička všech druhů je známa. *Jha.* — V bibli má *palma* význam symbolický, znamenáť krásu a trvanlivost, poněvadž do 200 let prý trvá; blaženost spravedlivých; výbornou moudrost. Protož Židé k okrasám brali p., krášlíce domy listím jich živým aneb vyřezávaným i síně. Zlaté p. byly radostná znamení pokoje; p-movými ratolestmi vítáni jsou králové; vítězové nosili p-ové ratolesti v rukou, zvláště o slavnosti letnic nosili p-oví Židé a zdobili jím stavení svá.

Palmyra (hebr. *Tadmor* čili *Thadmor*), starodávné město v úrodné oase na poušti Syrské mezi 34°18′ sev. šíř. a 55°45′ vých. dél., ležící nyní ve zříceninách, jež nesčíslnými sloupy z bílého mramoru podivuhodný činí konstrast k mrtvé okolní písčině. Zvláště vynikají zde velkolepé trosky chrámu Slunce, obklopené četnými jednak stojícími, jednak pokácenými sloupy, 57′ vysokými; pamětihodné jsou i hrobky p-rské, podobné věžím 2-, 3-, až 4patrovým, v nichž bylo nalezeno plátno mumiové jako v hrobech egyptských. Větší však díl zřícenin zdejších pochází z dob asi Hadrianových, neboť všecky sloupy, vyjma sloupy v chrámě Slunce, jsou ve slohu korintském, jehož se právě tehdáž nejvíce užívalo. Nyní jest P. obydlena od malého kmene Beduínův arabských asi 500 rodin, kteří rozbili své stany na dvoře chrámovém. — P. bývala velikým a nádherným hl. m. Palmyreny, krajiny v horní Syrii, která sáhala od Damašku k severových. až po Eufrat. Zakladatelem jejím byl prý Šalomoun, který vyvolil k tomu krajinu úrodnou, na palmy bohatou, kolkolem písčinami a horami obklíčenou, která sloužila jednak za hradbu proti toulavým hordám, jednak po pádu Seleucie za hlavní tržiště obchodu mezi vých. a záp. Asií, čímž vzkvetla P. zvláště za časův Trajanových k moci i bohatství. Odenathus, rodilý z P-ry, zapudiv vojsko perské za Eufrat poctěn byl od cís. Valeriana titulem Augustus a založil zde zvláštní stát Palmyrský, který došel největšího rozkvětu za jeho choti a nástupkyně Zenobie (v. t.). P. byla ozdobena skvostnými chrámy a paláci. Ale blaho toto trvalo na krátko; neboť římský cís. Aurelianus dobyl říše této r. 275 po Kr., a město bylo téměř z kořen vyvráceno. Bylot ovšem poněkud opět z prachu povzneseno a od Justiniana opevněno; ale bývalého lesku jest už zbaveno navždy a od Saracenův 744 po Kr. podruhé zpustošeno. Roku 1400 dobyl P-ry Tamerlan, a od té doby nenalézáme o ní ani zmínky v dějinách, ba i místo její bylo po drahnou dobu neznámo. Teprvé zprávy arabské o velkoleposti jejích zřícenin vzbudily pozornost, a 1678 vyšla z Aleppa výprava k jich ohledání, ale musela se vrátiti bez pořízení. Lépe se dařilo druhé výpravě

r. 1691, o níž podána jest zpráva v angl. *Pojednáních společnosti královské.* Z cestovníků P-ru navštívivších zasluhují zmínky Irby a Mangles, Cassas, Bankes, lord Lindsay, Wood a Dawkins. Srv. Irby a Mangles: *Travels in Egypt, Nubia, Syria and Asia minor* (Lond. 1823); Wood *Ruins of Palmyra* (t. 1793); Gibbon *Decline and fall of the Roman empire* kap. 11.

Palnatoke, viking (námořský loupežník) osedlý v pomořském městě Volyni (*Julin, Jomeburg*) v konci X. stol., pocházel (dle Saxona) z rodu původně slovanského ze župy Volyňské. Narozen na ostrově Fünenském zúčastnil se rozličných výprav vikingských na severu, a osadil se konečně ok. 980 v hnízdě skandinavských a slovanských vikingův, ve Volyni, jež znamenitě opevnil; zároveň uvedl přísnou kázeň mezi své vojenské bratrství, zvláštními prý zákony přihlížeje hlavně k utužení válečného ducha družiny (žen nesmělo býti v Jomburku). Král Dánský Harald, od syna svého Sveina přemožen, utekl do Volyně, kdež jest od P-a zabit (985, dle jiných 991). Znepokojovav nějaký čas severní Evropu mizí P. v samém konci X. stol. s dějin. Zmatené a báječné pověsti o P-ovi a Jomsburku hleděli, pokud možno, objasniti dějepisci dánští (Suhm) a pomořští (Barthold, Giesebrecht), i jiní (Šafařík), k nimž odkazujeme. Srv. též *Lumír*, 1854, str. 353. *Pf.*

Palo, 1) městys v Italské prov. Bari s 6000 obyv. **2) P.**, městys v okresu Římském, jižně od Civitavecchie, s 3000 obyv. a starou tvrzí.

Palocsa v. Plavec.

z **Palomar** Jan, rodilý Španěl, arcijahen Barcelonský a soudce síně papežovy, znám jest Čechům z koncilia Basilejského. Předsedal po nějaký čas místo kardinála Juliana koncilium Basilejskému; přivítal s Janem Stojkovičem dne 4. ledna poselství české do Basileje přibylé, zastával ode dne 23.—28. ún. ve sboru panování světské u lidí duchovních proti Čechům, mluvil taktéž 8. dubna; potom zvolen byl mezi posly od sboru do Čech vypravené a přednesl v Praze v Karolinu dne 15. čna zdání druhů svých, že cesta nejbližší a nejjistější ku pokoji a k jednotě bylo by přistoupení Čechův ke sboru na ten spůsob, aby se účastnili porad i nálezův jeho a podvolili se jim sami podle příkladu veškerého křesťanstva. Téhož také dne požádal o písemné předložení čtyř artikulů, o kterých vyjednáváno. Když se vrátilo poselství do Basileje, líčil tu otcům v tajném sezení dosti věrně poměry v Čechách, potom pak přispěl hlavně řečmi svými, že otcové co nejvlídněji s Čechy zacházeti a pokud možno povoliti se uvolili. Roku 1433 vypraven zase s třemi jinými od sboru do Čech. Úmluvy se sborem se, jak známo, nedokonaly, a P. vypraven tudíž v únoru 1434 s penězi a potřebnými instrukcemi do Čech; spůsobiv tu sjezd s pány českými a s Janem vév. Bavorským, učinil s nimi smlouvu, aby dodali na Plzeň spíže za 500 zl. koupené, začež podvolil se platiti jim 3000 zl. a sám také najal žoldnéřů na šest neděl; potom pak šel k Albrechtovi vév. Rakouskému, aby i tu proti Čechům působil. I potom byl P. hlavním účastníkem jednání s Čechy na sjezdu Brněnském 1435, ve schůzi v Král. Bělehradě v Uhrách a v Praze 1436. P. vyznamenával se jadrným a obratným myšlének pronášením, v disputaci silný byl odpůrce a dovedl vždy stranu svou, která řečmi popudlivými Čechy často pobouřila, hladkou výmluvou z nesnáze vyvesti.

Palomino y Velasco **1)** Don Acisclo Antonio, špan. malíř a spisovatel v oboru historie umění, nar. v Bujalonce r. 1653. V Kordově, kdež jeho rodičové se byli usadili, studoval grammatiku, filosofii, theologii a práva, při čemž se však též cvičil v kreslení dle rozličných nákresův a rytin, načež jej Don Juan de Valdes Leas učil malovati. R. 1678 odebral se s Don Juanem de Alfaro do Madridu, kdež r. 1688 stal se král. malířem. Jeho práce jsou sice dosti dobře kresleny a malovány, komposice správná, jeho postavy však bez zvláštního hlubšího výrazu. Ke zdařilejším z nich náležejí: dokončení Claudiem Coellem započatých obrazů z báje o *Amoru a Psyche* ve starém král. paláci; stropní malba v kostele San Juan del Mercado a *Petrovo vyznání* v kostele S. Nicola v Madridě. R. 1715 vyšel od něho 1. díl *Museo pictorico*, r. 1724 díl 2. a 3., kteroužto prací, ačkoli jeho správám namnoze schází přísná kritika, položen základ k historii španěl. umění. R. 1726 † v Madridě, vstoupiv rok před tím do kláštera. — Jeho bratrovec a žák **2)** Don Juan Bernabé **P.**, nar. v Cordově r. 1692, † r. 1777, pracoval u něho v Madridě až do jeho smrti, načež se do Kordovy navrátil a nyní zcela ryjectví oddal. Na to byl povolán králem Filipem V. do Madridu, od kteréžto doby umění ryjecké počalo ve Španělích vzkvétati. Byl jedním z ředitelů nově zřízené akademie S. Fernanda, při níž založil též školu ryjeckou. Nejčelnější jeho rytiny jsou: *Sv. Bruno* dle Poreyry, *Sv. Izidor* dle Careňy a *Sv. Petr* dle Roelasa. *Mn.*

Palomnik Daniel v. Daniel.

Palos, město ve španěl. prov. Hvelva s 1145 obyv. a přístavem, z kteréhož Columbus r. 1492 vyplul, aby Ameriku objevil.

Palota, několik osad v Uhrách a Sedmihradsku, z nichž znamenitější jsou: **1) P.**, ves v stol. Čanadské se 4349 obyv. mad. (1857). — **2)** Bala-**P.**, ves v stol. Vesprimské s 5631 obyvatelů mad. (1857), má zámek, 5 kostelů rozličných vyznání a ev. sirotčinec. — **3) P.** m. uher. v stolici Pešt-Pilišské a na železnici, poslední štace od Prešpurku k Pešti, s 2602 obyv.

Palpebra, lat. víčko oční, mihavice; **p-ální**, co se týká víčka očního.

Palsa Jan, český virtuos na roh, nar. v Jaroměři 20. čna 1752. V 18. roce věku svého nastoupil s Türrschmidtem uměleckou cestu do Paříže, kdež oba umělci v *concert spirituel* s velikou pochvalou přednesli duo pro rohy od nich složené, načež vstoupili do služby u kniž. Guémené. Opustivše Francii zůstali oba umělci vždy pohromadě; byli při kapele lantkrabí Kaselského (1783), po jeho smrti hráli 1785 v Londýně a r. 1786 přišli k dvor. kapele do Berlína. P. † v Berlíně 24. ledna 1792. Od souvěkých znalců byl slaven pro čarokrásný hlas svého nástroje.

Palsgrave John, angl. gramatikář, nar. v Londýně, † t. 1554. Stud. na universitě v Cambridgi a Paříži filosofii a jazyk franc., jemuž učil pak Marii, sestru Jindřicha VIII. a nevěstu Ludvíka XII., načež v Londýně ve vysokých kruzích týž učitelský úřad zastával a k modnímu rozšíření jazyka francouzského v Anglicku mnoho přispěl. R. 1532 stal se profesorem theol. v Oxfordě a 1553 farářem v Londýně. O jeho gramatice *Eclaircisement de la langue françoise* (v Lond. 1530) pravilo se, že tu mluvnická pravidla jazyka franc. poprvé ustanovena jsou, a že vůbec přičiněním jeho stala se franština jazykem světovým, čemuž jen částečně věřiti jest, že totiž jeho mluvnice jevila pokrok naproti předcházejícím mluvnicím na př. Geoffrei de Tory a j., jmenovitě že pojednával o jazyku francouz. s neustálým porovnáváním s anglickým, že praktickému

ní se napomáhal, a že P. byl obratnější maître ny nežli předchůdcové jeho v Anglicku, jichž o známo jest.

aliašić, jméno staré rodiny kotorské, z níž niná se Michal P., jenž byl r. 1554 poslan- otorským na sněmě Benátském, a před ním ještě P., arcijahen biskupství Kotorského a náměst- ho biskupa Angjela Fassecla, když tento v zá- ech církve své v Římě meškal; nejznámější est Ondřej, knihtiskař jihoslovanský a jeden tarších knihtiskařů benátských, syn Jakuba ar. v Kotoru ok. r. 1440, který z mládí ode- Benátek zřídil si tam ok. 1472 knihtiskárnu, v se 1478 s Dubrovničanem Dobrišem Dobrićem l pak ještě lat. legendář Jakuba de Voragine a ve spojení s Janem de Leodia gramatiku dra Galla r. 1483. Všecky ostatní knihy tiskl n, a sice vesměs klasické a bohoslovecké spisy, na Cicerovu řeč *De oratore* (1473); *Diodori bibliotheca* (lat. překlad Frant. Poggia) s *Cor- Taciti de situ, moribus et populis Germaniae* (1476); *C. Plinii Secundi Novicomensis liber um virorum* (1477); *Mammotrectus sive excur- r totam s. scriptorum* (1482); *La Biblia vol- nterpr. Nic. de Malermi* (1484); *Legendario de' da Jacopo de Voragine* (ital. překlad Maler- 484); *Aulii Tibulli Carmina* (1487); Ciceronovy *larum libri XVI.* (1487, 1488); *Catulus Pro- Tibullus* (1487); *P. Terencii Afri Comediae*; *Sexti Valerii Propertii Elegiae* (1488); Juve- *Satyrarum libri* (1488); *P. Virgilii Maronis* (1488) a v. j.

alubа jest vodorovné přepažení lodi na spů- ropu čili patra, svažuje se od podélního pro- ového mírně k oběma bokům, aby voda sna- odtékati mohla. P. sestává z hontů dřevěných, ně borových, které leží na dubových neb žele- palubních trámcích *(Deckbalken)*, oba boky spojujících. Drážky mezi honty jsou za- tány *(kalfatern)*, totiž konopnou koudelí u provaz skroucenou pomocí konopatky *(Kalfa-)* zacpány, a nato vroucí smolou zality. Pa- trámce jsou buď dřevěné aneb železné, k obě- kům mírně sklenuté, a spočívají konci na alech *(Unterschläge)*, které kol kolem vnitř odorovně běží, a tím dolejší kout, jejž pa- lodní stěnou tvoří, vyplňují. Přes podvaly rámce ještě kolenovitými záporníky *(Deck-* dřevěnými neb železnými, k lodní stěně při- y, jež ale, jsou-li trámce železné, s těmito rus činí. Podvalům naproti a jim podobny toky *(Wassergänge)*, které hořejší okončení ch p-b lemují, a zvenčím, vyžlábkovaným po- u svým vodu k výtokům *(Speigatten)* t. k dě- dou, jež skrz ně a lodní stěnu z lodi vy- . Svrchní p. válečných lodí — obrněných ajíc — jest na přídě i na zádi o jeden neb upňů vyvýšena, a vyvýšená ta místa nazý- přední výstupek *(Back)* a zadní vý- k *(Schanze)*. Podle velikosti lodi mají p-by méně otvorů, které buď co vchody *(Lucken)*, se po schodech do vnitř lodí vstupuje, aneb á k osvětlení podlubních místností slouží. Na svrchní p-by a po veškerém hořejším okon- ěny lodní leží práh *(Schandeck)*, jenž brdo nje *(Bord)*, a na němž zábradlí *(Regelinge)* ně buď tak pohyblivě stojí, že se k vodě může. Ostatně jest zábradlí válečných lodí pokoje po středu pravého i levého boku na dveří stále otevřeno; k těmto otvorům vedou o pravém boku pohodlné schody pro důstoj- a vzácné hosti, po levém boku pak jsou pro podřízené mužstvo do stěny prostá stoupátka zadě- lána, jimž po koncích provazy k zadržení visí. V. Loď. *Lo.*

Pałučané nazývají se v Poznaňsku obyvatelé sídlící v krajině, kteráž hraničí s Branibory, Pomo- řím a dávnými državami německých křižáků, a od krajského města Wągrowce počínajíc dále k severu až k řece Noteči se rozprostírá. Jméno to dáno jim od rozsáhlých palouků, jenž četnými jezery, říčka- mi a prameny zavlažovány bujnou zelení se vyzna- čují. O malebné říčce Mątwě, jenž z jezera Gopla vznikajíc palouky protéká, panuje v ústech tamněj- šího lidu množství podání k bojům s něm. křižáky se vztahujících, jakož vůbec P. dávný, starožitný a prostý ráz slovanský s mnohými pověrami, zvyky a obyčeji národními do nedávna v původní ryzosti zachovali, dokud totiž živel německý tam vrchu nenabyl. *Pck.*

Paludamentum (lat.), plášť vojenský, jejž no- sili vůdcové a důstojníci římští co svrchní šat nad zbrojí, jakož sprostý voják nosil *sagum*. P. se no- silo jenom po čas války, neboť v míru se vyměnilo za togu. Barvy bývalo brunatné nebo šarlatové neb i čistě bílé.

Paludan-Müller v. Müller **52)** a **53)**.

Paluďka nebo Palůčka, maď. *Kis-Palugya*, ves uher. v stol. Liptovské, s 2028 slov. obyv.

Palumbus, hřivnáč, v. Holub.

Palunpur (angl. *Pahlunpore*), Britům poddaný stát (90 ▢ m. s 130.000 obyv.) v Přední Indii na půlostrově Guzeratu, s hl. městem t. jm., s 30.000 obyvateli.

Palus Maeotis v. Azovské moře.

Památka jmenuje se každý předmět, který nás na něco nepřítomného upomíná; jest to často věc sama sebou nepatrná, avšak drahocenná nám proto, že souvisíc s událostí aneb osobou nám milou aneb pro nás důležitou upomínku na ni v nás zbuzuje, i když jsme velikou prostorou aneb dlouhou řadou let od ní vzdáleni. Zvláště pak říká se p-ky zůstatkům takovým, které s událostmi, historickým a kultur- ním životem našich praotců souvisí, je dosvědčují a osvětlují. P-y takové jsou buď plody starého písem- nictví, buď díla umělecká, buď schválně stavěné po- mníky k upomínce na jistou událost, atd. Tako- véto historické p-y, též archaeologické čili starobylé p-y tím větší mají ceny, čím starší a řidší jsou a čím důležitější byla osoba neb událost, na kterou nás upomínají, a sbírání jich jest pro dě- jepis ceny veledůležité; pročež v každé téměř zemi ano i v jednotlivých krajích ode dávna sestoupili se a působí spolky ku sbírání takovému, a akade- mie, university, a vůbec spolky a ústavy povšechně vědecké ve zvláštních odborech disciplinu archaeo- logickou pěstují a četné časopisy k jejímu vzdělá- vání a rozšiřování určeny jsou. V Čechách má zem- ské museum vlastní svůj archaeologický sbor, jehož orgánem jest výborný časopis *Památky archaeologi- cké a místopisné*, vydávaný od r. 1854 a redigovaný K. Vl. Zapem, od posledního ročníku týmž a Fr. Zoubkem. Kromě toho má také Umělecká beseda v Praze svou archaeologickou sekci, v Čáslavi jest archaeologický spolek Včela a v Jičíně krajské museum.

Památník, vůbec vše, co na památku něčeho zřízeno, na př. pomník někomu postavený. Obzvlá- ště tak slove kniha, do kteréž se nám zapisují známí a přátelé, přidávajíce obyčejně příhodné průpovědi neb význaky. Obyčej ten vznikl v XV. století, když nastal zvyk pro poznání světa na zkušenou cestovati; osoby šlechtické zapisovali se pod své erby s hesly svými, umělci podávali nákresy a t. d.

Za nejnovější doby vytiskla **p**-y téměř docela valně zobecnělá fotografická alba.

Památný, co paměti hodno jest; **p**-ná věc, tolik co památka. — **P**-né nazýval se v staročeském soudnictví peníz (obyčejně dva haléře), odváděný po vynešení nálezu od toho, komu právo přisouzeno. — **P**-né knihy, do kterých zapisovány **p**-né události; při obcích, farách atd.

Pamekasan, krajina na ostrově Maduře (v. t.), podrobená Holanďanům, má na $5^1/_2$ □ m. přes 83.000 obyv.; hlavní místo téhož jmena i s přístavem má 5.000 obyv.

Paměsíc, vedlejší měsíc, jest jasné místo v okolku měsíčném (v. Kolo) tehdáž povstávající, když se vyvine světlý vodorovný pruh středem měsíce jdoucí a okolek protínající; s pravé i levé strany měsíce objeví se průseky okolku s pruhem, které spojenou jasností svítíce co vedlejší měsíc vypadají a za tou příčinou též tvárný měsíc se nazývají. Jasný pruh onen, příčina paměsíce, povstává nejspíše odrazem světla o sněžné jehličky kolo spůsobující, vyskytuje se nejčastěji jenom na blízku kola samého a zřídka jen táhne se po větší části oblohy aneb po celé. Někdy stojí kolmo a vyhlíží jako sloup ohnivý. Úkaz **p**-e jeví se jen tenkráte, když obloha jest slabě potažena a vyšší vzduchu vrstvy jsou velmi studené; za kteroužto příčinou skoro jen v zimě jej lze viděti, nejkrásněji v polárních krajinách, kde vůbec podobné úkazy v klidném a studeném vzduchu velmi pravidelně se vyvinují. V celku není však zjev tento tak důkladně prozpytován, jak by toho zasluhoval. Nejdůkladnější theorii těchto úkazů podal Galle v *Pogg. Ann.* (Bd. XLIX.). *Sld.*

Paměť (od *po-mìniti*, *vz-po-min-ati*), je vzkříšená zase představa. Dojmy vnější působíce na soustavu nervovou vyrodí totiž v ní pochodem velmi složeným a tajuplným to, co smyslným názorem nazýváme, majícím trvalost tak dlouhou, jako jest trvalost dojmů a spůsobilost nervů. Mizí-li dojem nebo zaniká-li dráždivost nervová, mizí i názor, což zapomínáním zoveme. Než spůsobilost nervová čili spůsob dráždivosti nezaniká na vždy, než na čas toliko, majíc tu vlastnost do sebe, býti ze spánku svého opět jistými prostředky zbuzena: a právě tato zbuzenost je to, co **p.** jmenujeme. Základem svým je tudíž **p.** vždy probuzená čilost drážděných kdysi nervů s výsledkem svým představivým. Mohla by se tedy **p.** jmenovati i představivostí. Budiž si již příčina a pochod téže představivosti i se strany fysiologické i psychologické na nynějším stavu vědeckosti lidské nám neznámá a tajnosti plná, jisto předce, že se rodí hlavně dvojím prostředkem, jedním: rozechvěním se nervů na určitost svou bývalou; druhým: rozechvěním se představ samých, druhdy mezi sebou společných. První prostředek poskytuje tak zvané nápady, druhý vzpomenutí si. Lze sice tušiti, že i jeden prostředek i druhý na jednom a témže základě jsou osnováni, než zjev jich empirický je rozdílný, poněvadž jeden má hlavně tělesný, druhý duševný původ. Hlavní znak **p**-ti je však věrnost její t. j. totožnost s bývalým názorem, jejížto věrností se právě **p.** rozeznává od pohyblivé obrazivosti čili fantasie (v. t.). Pokud člověk svým představám vládnouti dovede, dovede vládnouti i **p**-ti, což přivádí upamatování se. Takovou nadvládu nad představy cítíme při pořádném povídání, pouhé vzpomenutí však a nápady při nahodilých rozmluvách, jež obsahem svým do kruhů nejrozdílnějších a obsahem mezi sebou nesouvisících představ vpadají, jak se to jevívá při tlachání společenském. **P.** zoveme
někdy jednu toliko představu, někdy však ce
domí lidské, jako když vyřkneme, že ten neb
má dobrou **p.** Nejbujnější a nejvěrnější **p.** p
v jinošství, nejslabší pak ve stáří, kde někdy z
bledne veškeré vědomí lidské. **P.** tratí se t
mnohé nemoci nervové, při ochabení tělesném
při unavení duševním. Bez **p**-ti neměl by č
nižádné minulosti, pouhá přítomnost ovl
by jej, jako ovládá mnohé zvíře, bez min
nedovedl by pak člověk ani důsledně pracovat
protříbiti se v důslednost charakteru, ba n
by člověku ani možná, promluviti o sobě
v rozdílu patrném od ty a on, bylo by ted
p-ti veta po pravém člověčenstvu, jako to v
na sešlých a pomatených. Prostředky dob
jsou rozdílné: jsouť to předně a všeobecně z
valost i tělesná i duševní, pak a to zevrubn
vodní síla, jasnost a zřetelnost názorů, v
lení se ode všeho toho, co úsilně působí na p
nost vědomí, tudíž samota, ticho, konečně
cvik v upamatování se, poněvadž každým n
pamatováním se představa opět se sesílí. I
hlavní **p**-ti i věrně i vždy pohotově jsoucí, p
mnemonika čili mnemotechnika (v. t.)

Pamětní, co pro upomenutí schválně jes
zeno, na př. **p.** peníz, ražený k upomínce
stou událost; na rozdíl od peníze památ
který svým stářím, rázem atd. vzácný jest.

Pamfili v. Eusebius **2)**.

Pamfilos 1) řecký řezbář ve drahých
nech, od něhož pochází do amethystu řezaný
v Louvru chovaný *Achilles na skále sedící*
lyru hrající, kterážto práce náleží k nejzna
tějším dílům toho druhu, jakýchž se nám ze
věku dostalo. — **2)** Jiný umělec téhož jmén
malířem v Síkyonu, rodem z Amfipoli v Mak
nebo z Nikopoli, a kvetl ok. r. 366 před Kr
Hlavní zásluhu získal sobě zavedením důkla
theorie umění, zejména malířského, čítaje me
žáky nejčelnější řecké malíře oné doby, jako
Melanthios, Pausias a přede všemi A
les. On sám maloval *Bitvu u Fliuntu*, *V*
Athéňanův a *Odyssea na loďce*; znal prý
velmi dobře v enkaustice.

Pamflet (snad z řec. *pamflektos*, vše p
jak Sofokles Athenaea nazval) jmenuje se mal
sek, brošurka, pojednávající o předmětu, který
v tu chvíli zajímá; zvláště pak spísek polit
neb polemického obsahu, který právě ryzosti d
a střídmé formy si nehledí, nýbrž jakékoli
proti odpůrcům se chápe; pročež jest obyčejn
znam slova **p.** spísek potupný. **P**-ista, k
píše.

Pamfos, jeden z nejstarších řeckých b
lyrických, mladší Olena ale starší Homéra, ž
v Athénách, kdež skládal nejstarší hymny na
metru, Artemidu, Zeusa, Eróta a Músy.

Pamfylie, za starodávna úzký pás ze
již. pobřeží v Malé Asii mezi Kilikií a Lyk
zálivem Pamfylským (nyní Adalijským), kde
nyn. tur. prov. Anatolie a Adana. Vých. čá
písčitá rovina, záp. kopčitá s horou Taurus
kolika říčkami. **P.** bývala provincií staré
a za válek Xerxových proti Řecku poslala 30
Po vyvrácení říše Perské Alexandrem Vel.
podrobena Macedonii, pak Syrii; později st
částí království Pergamského a konečně pr
římskou. Přední města **P.** byla Olbie, Ko
Aspendos, Perge, Syllion, Side, Kibyra a Ptol
byla to naskrze skladiště, v nichž mořští lo
níci prodávali svůj lup.

Pamiers [pamié] m. ve franc. depart. A

stém na ř. Ariégi, se 7630 obyv., sídlem biskupa s katedrálou; přádelny na hedbáví a továrny na výrobky železné; v okolí léčivé vody minerálné. Město toto nazývalo se původně Fredelas, lat. *Fredelatum* neb *Fridelaoum* a bylo hl. m. starého hrabství Foixského; Roger de Foix, navrátiv se z první výpravy křižácké, vystavěl tam zámek a nazval jej po jednom městě syrském *Apamée*, odkud později pojmenování **P.** na celé město přeneseno bylo.

Paminondas v. Horský **2)**.

Pamir, Pamer, pohoří a vysočina v střední Asii, jižní část Belur-Dagu, sev. vých. od Hindukuše, posud málo známá, vystupuje prý až do 18.000 stop.

Pamlico Sound, mělký průliv mezi Sev. Karolinou a mořem Atlantským, od něhož jest oddělen nízkým, písčitým ostrovím, má 10—30 angl. m. šířky a 80 m. délky. Do něho se vlévá řeka Pamlico, která vzniká v hrabství Granvilleském a jest splavná pro všecky lodi, které mohou vplouti do zálivu.

Pampaloni Luigi, ital. sochař, nar. ve Florencii ok. r. 1800, † tamtéž r. 1847. Učiv se počátkům svého umění na tamější akademii, vzdělával se dále v Římě. V jeho *Modlícím se chlapci* jakož i v kolosálních sochách *Arnolfa di Lapo* a *Brunelleschiho*, na katedrálním náměstí] ve Florencii postavených, jeví se přirozenost a prostota spolu s neobyčejně živou a jadrnou původností. Ostatně u něho méně pozorovati smysl pro jemnější útvary, pročež jeho ženské postavy podřízenější jsou ceny, ačkoliv i mezi těmito jedna velmi zdařilá se nachází, totiž *Kající sv. Majdalena*. *Mü.*

Pampanga, provincie na ostrově Manile, s 196.272 obyv., nazvaná dle Pampangův, příbuzných Tagalům; hlavní město je Bakolor. Srov. Filipiny.

Pampas v. Pampy.

Pampeliška v. Leontodon.

Pampelona (špan. *Pamplona*, starodávná *Pompejopolis*), hražené město španělské, hl. m. prov. Navarry (v. t.) na levém bř. Argy, má 22.702 obyv. (r. 1857), několik chrámů, z nichž jeden jest zasvěcen Ignatiu Loyole, který, byv zde poraněn za obležení franc. r. 1521, pojal myšlénku založiti řád jesuitův. Voda se přivádí do města vodovodem asi 2½ m. dlouhým, který jde tunelem as půl míle, jak přes 97 oblouků 65′ vysokých. **P.** byla založena od Pompeja Vel., dobyta od Gotův 466 a od Frankův 642. Karel III. král Navarrský ji zvelebil a opevnil v XV. stol., Francouzi se jí zmocnili 1808, a panovali v ní až se jí zmocnil vévoda Wellington po bitvě u Vittorie 1813. Provincie P-ská čili španěl. Navarra (v. t.) má na 190 □ m. 299.654 obyv. (r. 1860).

Pamplona v. Pampelona.

Pamplona Pedro de, španěl. miniaturista, žil počátkem XIII. století. Psal a maloval biblí pro krále Alfonsa Moudrého (Alonso el Sabio), kteráž se nyní nachází v bibliotéce katedrály Sevillské, a jejíž miniatury jsou sice jen prostředně kresleny, jsou však skvěle malovány. *Mü.*

Pampy (v jazyce quichuaském *pampa* údolí neb rovina) slovou ohromné roviny jihoamerické, zvláště pak ty, které se rozkládají mezi Fuegií od sev. celou Patagonií a částí La Platy až za 27° j. šíř., majíce asi 8000 □ mil. **P.** jsou zavlažovány četnými řekami, a mají půdu vůbec chudou, jsou však bujně travou porostlou. Lesův zde není, jen tu a onde viděti jest nízké křovíčko, někde Vidíme chyšku pastevcovu. Na p-pách žijí pštrosové a nesmírná stáda skotu a koní divoce těkajících, jež sem přivezli Španělové a jež se rozmnožila tak, že vídati jednotlivé stádo až 15.000 kusův. Polobílí obyvatelé na p-pách jsou Gaučové (v. t.)

Pan (*Πάν*, nejspíše z *πάειν* pásti), v bájesloví řeckém syn Hermův a dcery Dryopovy (dle jiných bájí Zeusův a nymfy Kallistoy neb Hermův a Penelopin a p.), byl arkadský bůh pastýřský, ochránce a zúrodňovatel stád (*Νόμιος* pasoucí), jenž se honí po lesích za zvěří (*Ἀγρεύς* lovec) a vrátiv se unaven z lovu píská líbezné melodie na flétnu. Tu se okolo něho shluknou nymfy a křepčíce do kola provázejí hru jeho písněmi. **P.** se narodil šeredou, maje bradu, ocas i nohy kozí, jsa chlupatý, rohatý a křivonosý, tak že matka zděsíc se ho utekla. Avšak Hermes vzav jej na lokte odnesl do Olympu ukázat jej bohům. **P.** vynalezl syringu, píšťalu pastevskou, z čehož povstala báje, že nymfa Syrinx byla jeho milenkou. (Ovid. *Met.* I. 691). Nejraději se prohání po pustých hvozdech, kdež hrozným hlasem svým leká poutníka. Když za času bitvy marathonské Athéňan Feidippides spěchal Arkadií do Lakedaimonu, pozvat Sparťanův na pomoc proti Peršanům, volal naň **P.**, že zažene Peršany děsným hlasem svým, ač budou-li jej za to Athéňané ctíti. Když pak zahnal Peršany, poděsiv je z nenadání hrozným hlasem svým (z čehož povstalo pak pořekadlo o panickém strachu, což znamená nenadálé, veliké zděšení beze vší příčiny povstalé), zasvětili mu v Athénách pod Akropolí jeskyni a slavívali jej co rok oběťmi a průvodem s pochodněmi. Teprvé později přikládáno **P**-ovi ponětí všehomíra, což vzniklo z nepravého výkladu jeho jména (*πᾶν* vše, vesmír). Pro svou podobu k satyrům přijat byl **P.** i do družstva Dionysova (Bakchova), v němž se objevuje co veselý, šprýmovný tanečník a chlípný pronásledovatel nymf. Tak vzniklo později více **P**-ů podle příkladu satyrův i Silenů, a v dobách ještě pozdějších mateny byly všecky tyto pojmy bez všelikého rozdílu. Čím byl **P.** Řekům, tím byl Římanům Faunus (v. t.), a později Lupercus (v. t.).

Pán 1) kdo právem rozkazuje jiným, kteří jsou k němu v poměru poddaných, sluhů, čeládky atd.; tedy každá vrchnost od nejvyššího vladaře až k nejnižšímu úředníku, každý hospodář, mistr atd. U slov císař a kníže stojí slovo **p.** za nimi: císař **p.**, kníže **p.**; u jiných slov je předchází: **p.** z lavice (člen někdejšího zemského soudu), **p**-i v radě atd. — **2) P.**, vlastník, majitel, držitel: **p.** země, statku, pole, domu atd. — **3) P.**, osoba vyšší šlechty, tak zvaného stavu panského, angl. *lord* (v. Stavové a Šlechta). — **4) P.**, vůbec každá mužská osoba ohlednější, angl. *gentleman*. — **5) P.**, v řeči biblické tolik co Hospodin, Bůh. Odtud říká se: v **P**-nu zesnulý (zemřelý), jest v **P**-u (skonal). — **6)** *Pan* (v jedn. počtu s krátkým *a*), titul dávaný ze zdvořilosti každé mužské osobě, ale také přidávaný k názvu její hodnosti: *pan* hrabě, *pan* doktor, *pan* radní, *pan* páter atd. V nadpisech na psaních, kde slovo to se opakuje, píše se poprvé s dlouhým *á*, podruhé s krátkým *a*, na př. Urozenému *Pánu*, *Panu N. N.*

Panacea universalis byla zvláštní kapalina, od alchemikův snažně vyhledávaná, kterouž prý lze vyléčiti ze všech nemocí a prodloužiti život přes meze přirozené. Někteří měli za to, že ji nalezli v chlóridu rtutičnatém (jemuž říkali **P.** *mercurialis*), po poznání léčivých účinkův vinného kamene dávivého slynul tento co **p.** (Lémery zval jej **P.** *antimonialis*), jiní zase pokládali roztok zlata

nebo stříbra za lék obecný. Vyhledávání jí obral sobě za úkol zvláště Paracelsus. Srov. Panakea. *Jn.*

Panades, Villafranca del P., město v Španělské prov. Barcelona se 6284 obyv. a starým gotickým palácem králův Aragonských, jest hlavní město krajiny El Panades, která jest na víno velmi bohatá.

Panádl (franc. *panade*, hovězí polévka s nastrouhaným chlebem) slove polévka z rozdrobeného černého neb bílého chleba, jaká se dává obzvláště dětem.

Panai, ostrov Filipinský, mezi Manilou a Mindanaem, 530 □ m. s 353.000 obyv., dělí se na tři krajiny: Capiz, Iloilo a Antique.

Panainos *(Panaenus)*, řecký malíř, kvetší v Athénách ok. roku 448 před Kr. Maloval s Polygnotem a Mykonem v tak zv. Poikile a pomáhal svému bratranci, slovútnému Fidiášovi při jeho *Zeusu Olympickém*, ozdobiv barvitou okrasou netoliko trůn a roucho řec. boha, nýbrž i svatyni samu rozličnými zdařilými malbami. Podobněž ozdobil i *Athénu Pannu*, Kolotesem ze zlata a slonové kosti pro hrad Elidský provedenou, zejména pak vnitřní stranu pavézy řeč. bohyně, a připisuje se mu též zadělání obmítky mlékem a šafránem. *Mü.*

Panaitios, řec. filosof stoický, syn Nikagorův, pošlý ze vzácné rodiny na Rhodu, žil ve II. století př. Kr. Učiteli jeho byli Krates z Mallu a Antipater z Tarsu. Vzdělav se v Athénách odebral se do Říma, kdež se sdružil s Laeliem i Scipionem ml., kterýž jej v domě svém pohostil a jejž P. provázel do Karthaginy a o 2 léta později na cestě do Egypta i Asie. V Římě přičiňoval se P. hlavně o rozšíření filosofie řecké a zvláště stoické mezi Římany. Opustiv Řím stal se, jak se podobá, nástupcem Antipatrovým na učitelské stolici stoy; ze žákův jeho jmenují se Poseidonios, Mnesarchos, Apollodoros i Apollonios. Zdá se, že P. zmírnil příkrost starší školy stoické a že se vyhýbal všelikým důvtipečným vytáčkám, v nichž sobě stoikové libovali. Soustava jeho začínala fysikou, avšak největší váhu kladl P. na ethiku. Ze spisův jeho zachovaly se nepatrné zbytky; hlavního jeho díla o povinnosti (*Περὶ τοῦ καθήκοντος*) užil Cicero k svému spisu *De officiis*. Srv. Lynden: *De Panaetio* (Leyden 1802).

Panajev 1) Ivan Ivanovič, ruský básník, nar. 1753 v Turinsku, † 1796 v Irbitě. Gubernátor Čičerin, shlednuv ho na své návštěvě v Turinsku, kde otec jeho byl vojevodou, oblíbil si ho a vzal do domu svého, kde se mu lepších učitelů dostalo, a 1774 zjednal mu místo podporučíka; v Petrohradě pak vzdělaná hraběnka Marie Matvějeva si ho zamilovala, o jeho další vzdělání se starala a s muži v literatuře známými, s Novikovým, Lopuchinym, Eminým, Deržavinym, Knjažninym, Dmitrevským a j. jej seznámila, kterýžto přátelský kruh během času neustále novými členy se rozmnožoval a rozšiřování osvěty za účel si vytkl. P. v kruhu tom byl velice oblíben pracemi svými, které však tiskem vydány nebyly a teprv později v rukopisech jeho a přátel jeho roztroušeny se shledávaly; sám velkokníže nástupce Pavel Petrovič byl ctitel musy P-a. Když Kateřina II. nové zřízení v guberniích zaváděla, stal se P. gubernským advokátem v Kazani 1782, kdež oženiv se s Naděždou Strachovou vstoupil v příbuzenství s Deržavinym. R. 1784 stal se gubernským prokuratorem v Permě, 1792 povolán do Petrohradu, a r. 1796 zemřel v Irbitě, když se vracel z návštěvy svého nemocného otce v Turinsku. Vedle záslub, kterých si v úřadě svém zvláště o povznešení školství dobyl, připomenouti sluší také, že jeho péčí vyvinul se z Merzljakova muž o literaturu ruskou v XVIII. stol. zasloužilý. Zastal jej náhodou v Permě, kde on, čtrnáctiletý chlapec, čajové konvice prodával; P. dal se s ním do řeči a oblíbiv si ho posýlal ho do školy a pak do Moskvy na universitu. — **2)** Vladimír Ivanovič P., ruský básník, nar. 1792, syn předešlého. Vzdělav se v domě otcovském a na universitě v Kazani stal se koležským tajemníkem, pak úředníkem v ministerstvě spravedlnosti, r. 1816 členem petrohradského spolku přátel umění a vědy, a opustiv pak r. 1820 úřad svůj v ministerstvě literaturou se bavil. Z té doby pocházejí jeho *Idyly* (1820) a *Istoričeskoje pochvalnoje slovo světlějšemu knjazju Kutuzovu Smolenskomu* (1823). R. 1825 vstoupil opět do ministerstva osvěty, 1833 stal se členem císařské akademie věd. Dále ještě sps.: *Pochvalnoje slovo imperatoru Aleksandru I.* (1826), pak rozličné básně a novely v časopisech uveřejňované. — **3)** Ivan Ivanovič P., nadaný ruský beletrista, nar. v březnu v Petrohradě 1812. Odbyv studia 1830 vstoupil do ministerstva financí, odkud do ministerstva osvěty přestoupil a až do r. 1845 úřední *Žurnal ministerstva narodn. prosvěščenija* redigoval. Na poli literárním vystoupil poprvé v letech třicátých, a sice příspěvky do rozličných sbírek básní, almanachů a časopisů; když r. 1839 začaly vycházeti *Otečestvennyja zapiski*, byl P. jeden z nejvýbornějších a nejpilnějších jejich přispěvatelů, až r. 1847 s Nekrasovým redakci *Sovremennika* přejal, kterou až do nedávna vedl. Větší z jeho prací jsou v *Oteč. zapiskach* od r. 1841—45: *Dvě činovnago čelověka* (sv. 3.), *Bělaja gorjačka* (sv. 10.), *Razdělimënija* (sv. 8.), *Očerki peterburgskoj žizni* (sv. 13.), *Russkij feljetonist* (sv. 15.), *Onagr* (sv. 16.), *Akteon* (sv. 19.), *Tlja, ne pověst* (sv. 26.), *Baryšnja* (sv. 32.), *Mameňkiň synok* (román ve dvou částech, sv. 38.); v *Ruské besedě*: *Barynja*; v *Petersb. sborniku*: *Parižskije uveselenija*; v *Sovremenniku*: novelu *Rodstvenniki*, román *Ljoy v provincii* a v. j.

Panakea, v bájesloví řeckém dcera Asklepiova *(Aesculapova)*, bohyně, kteráž zbavovala prý nemocí všelikých; v Oropu měla zvláštní oltář.

Panama 1) úzké okřídlí, spojující Sev. Ameriku s Jižní, též Darienská úžina zemská zvané, obsahuje kus země mezi vých. hranicí Costa Riky a krajem Darienským čili Atratem, tvoříc zároveň stát P-mu, náležející k Nové Granadě a mající na 950 □ m. 173.729 obyv. mimo 8000 samostatných Indiánů, bydlících blíže hranic státu Kauky. Okřídlí P-mské jest na nejužším místě mezi městem P-mou a Aspinwallem, kudy jde nyní železnice, 10 mil široké a prostoupeno pohořím, v němž jest nejvyšší vrchol Pikačo 7200′ vys.; neméně než 145 řek a říček se valí s pohoří tohoto do moře Atlantského, a 326 do m. Tichého. Blíže břehu p-mského leží krásná ostroví, z nichž zasluhuje zmínky zvláště ostroví Las Perlas v m. Tichém, nazývané podle perel, které se zde loví. Nejlepší přístavy jsou v m. Atlantském: Bahia del Almirante, čili laguna Čirikviská, San Blas, Kaledonia, Kelon a Portobello; v moři Tichém: San Miguel, Galfito a Damas na ostr. Hoibě. V řekách Marei, Balasu, Hokléi, Belenu, Indiosu, Santa Marii a j. ryžuje se něco zlata; přední doly jsou v Hokléi a Veraguase, avšak nevynášejí dohromady více než 300.000 zl. V Santiagu a Halobru jsou doly na sůl, měď, železo, sádru, vápno a uhlí; doly uhelné jsou též v Boce del Toro a blíže zálivu Golfo Dulce. Jsou zde též rozličné teplice. Podnebí jest pro veliké množství bažin, močálů a hnijícího rostlinstva velmi nezdravé a nebezpečné; bývá zde dvojí počasí: mokré od května do pros., a suché

Rostlinstvo jest velmi bujné; po celé šířce okřídlí táhne se tropický prales, jímž nelze ani proniknouti; káva, tabák, kakao, bavlna a jiné rostliny se daří výborně. Avšak obyvatelstvo si hledí raději obchodu nežli orby, a průmysl přestává na vyrábění barviv, zhotovování plachet trávových, plátna, klobouků panamských, mýdla a p. — Celé pobřeží atlantské na úžině této, kdež Columbus nalezl na tisíce Indiánův, jest nyní téměř prázdno a pusto, a skoro jenom San Blas, Portobello, Manzanillo, Čagres a Bocas del Toro jsou obydleny. Jindy zde obývalo až 300.000 Indiánův, kteří statně vzdorovali cizincům, zvláště v Darienu a Veraguase; byli však rychle vyhubeni od Španělů, kteří vedravše se sem r. 1508 zakládali zde města i tvrze. R. 1698 založil William Paterson osadu skotskou v Puertě Escoces. R. 1719 založili misionáři katoličtí několik měst na pobřeží atlantském, která však byla vesměs sbořena od Indiánův. Roku 1790 učiněna byla smlouva s Indiány darienskými, dle níž se Španělé vyklidili ze všech tvrzí tohoto okršku, v němž se od té doby žádný běloch více neusadil. P. tvořila část republiky Nové Granady až do roku 1855, kdy se odloučila co samostatný stát; když pak se r. 1861 Nová Granada zorganisovala v konfoederaci pode jmenem Spojených Obcí Kolumbijských, stala se P. integrující částí konfederace této, zachovávajíc u všech vnitřních i zevnitřních válkách úplnou neutralitu; ústřední vláda nesmí beze svolení guvernérova žádných vojsk posílati do P-my; důchody a veškeren majetek národní zůstávají státu, který má jenom přispívati k výdajům vlády ústřední; všecky procesy rozhodují se u soudů domácích bez odvolání se k nejvyššímu soudu v Bogotě. — Velikou důležitost má okřídlí P-mské zvláště v ohledu obchodním, neboť právě zde jest místo nejvhodnější, kde by se dalo provésti přímé spojení moře Atlantského s mořem Tichým; a také už po mnohá léta pomýšlelo se na to, aby se přes P-mu vystavěl buď průplav anebo dráha železná. S průplavem však to nešlo, ale za to stala se železnice skutkem; r. 1850 začala ji stavěti společnost americká, skládající se z pánů Aspinwalla, Chaunceye a Stephensa, a dílo to provedl pluk. Totten co vrchní inženýr s 5000 muži; 30. led. 1855 jel první vlak od moře k moři z města P-my do Aspinwallu. Náklad na železnici tuto stál 15 mil. zl., roční příjmy obnášejí 2.600.000 zl., vydání 700.000 zl., opravováním trati zaměstnává se 700 až 800 lidí, neboť zdejší bujná vegetace ruší dílo lidské náramně rychle. Nejkrásnějším dílem na této dráze jest železný most přes ř. Čagres, 650′ dlouhý, jenž stál 1 mil. zl. — Ostatně jest okřídlí P-mské posud velmi nedostatečně proskoumáno, neboť v tom překáží hlavně neschůdnost krajin jednak hustými pralesy porostlých, jednak výpary z močálů nakažených; největší zásluhy sobě zjednal o P-mu cestovatel dr. Moritz Wagner, který provázen jsa [illegible]rem Jos. Kratochvílem, praktickým lékařem z Prahy, usedlým lékárníkem v městě P-mě, cestoval zde od r. 1858, a výsledky z cest svých uveřejňoval v *Petermann's Mittheilungen* (r. 1862 a násl.) — **2)** P., hl. m. státu P-my nad zálivem t. jm., má 12,000 obyvatelů, krásnou katedrálu, několik klášterů a kolej, kteréžto budovy však jsou ve stavu chatrném. Přístav jest dobře chráněn, ale mělký; obchod se vede s Evropou v perlách, lasturách a zlatém písku. Důležitá jest železnice do Aspinwallu.

Panard [panár] Charles Franç., úrodný spisovatel franc., nar. ok. 1694 v Courville u Chartres, † 1765 v Paříži. Zastával skrovný úřad, jsa při tom mysli veselé a jemné, jakoby byl v salonech se pohyboval. Považuje se za rozšiřovatele vaudevillu a písně ve Francouzích, a někteří docela *La Fontainem vaudevillu* ho nazvali. Zemřel v chudobě. Jeho básní je přes 80, z nich pak nejznámější: *Le tour du Carneval* (vPař. 1731, a j.); *Les acteurs déplacés* (t. 1737, a j.); *Les fêtes sincères* (t. 1744); *L'heureux retour* (t. 1744); *Pygmalion* (kom. opera, t.); *Roland* (parodie); *L'impromptu des acteurs* (komedie, t. 1746); *Le nouvelliste dupé* (kom. opera, t. 1757); *La répétition interrompue* (tamt. 1758). Jeho *Oeuvres* vydal Gouffé (v Pař. 1803, v 3 sv.).

Panaritium, zkroucené z řec., slove přímět, zánehtice, vidlák; v. Přímět.

Panarz, v. Pannartz.

Panathenaie (*Παναθήναια*), vedle Eleusinií a velikých Dionysií nejskvělejší a nejvýznamnější slavnost v Athénách, o níž se slavily narozeniny Pallady, ochranitelky Athén. Původcem her rytířských při p-iích byl prý Erichthonios; ale teprvé Theseem nabyla slavnost p-ií významné důležitosti, jsouc jaksi spolkovou slavností všech obcí attických. V třetím roce 53. olymp. (r. 566 př. Kr.) za archonta Hippokleida uveden o p-iích zápas gymnastický; a poněvadž se to stalo jen o šest let dříve, než se Peisistratos zmocnil samovlády, klade se toto rozšíření p-ií do dob Peisistratových. I za jeho vlády dělo se mnoho k zvelebení této slavnosti. Od jeho časův dělily se p. na veliké (*Παναθήναια τὰ μεγάλα*), které se jednou ve čtyřech létech, totiž v třetím roce každé olympiady od 25—28. měs. Hekatombaionu (čci) slavily, a na malé p. (*Π. τὰ μικρά*), jež se konaly každoročně. O velikých p-ích odbývaly se v prvních dnech hry rytířské, gymnastické, a od dob Perikleových i zápasy musické. Řízení celé slavnosti svěřeno bylo epimelétům a dohled nad zápasníky i nad shromážděnými diváky měl sbor 10 členův, tak zvaných athlothetův (*ἀθλοθέται*). Vítězové dostávali za odměnu věnec z ratolesti olivových a džbán oleje z oliv posvátných vylisovaného. Značné výlohy na hry o p-iích zapravovaly se z veřejné pokladnice. Největší slavnost byla dne 28., den to narození bohyně Pallady. Vrcholem celé slavnosti bylo slavné odění sochy Athéniny v nádherně vyšívané a bohatě zlatem protkané vrchní roucho (*πέπλος*), jež se vezlo u velikolepém průvodu městem na hrad Athénský na žerdi jsouc zavěšeno; na to přinášeli vyslanci obcí attických (*θεωροί*) bohyni oběti. Na konec udílelo se lidu hojně pokrmův. *Rs.*

Panax verum Wallich (*ginseng, džinsam, ninzin*, všehoj dle Pres.) je rostlina s mnoholetým, plazivým co brk tlustým oddenkem, který vypouští mrkvovité, jako prst tlusté kořeny, uvnitř žlutavé a vně červené, chuti ostré, hořké a kořenné. Lodyha nadzemní dosahuje výšky 1—2′, nese 2—4 listy dlouhořapíkaté, pětičetné, s lístky kopinatými, po kraji pilovanými. Květy stojí na konci lodyhy v jednoduchém okolíku a podobají se květům Okoličnatých, plod však je bobule jako hrách veliká, červená a lesklá. Tento rod roste v prostřední Asii, v Tatarsku, Číně a Nepálu a květe v červnu a červenci. Podobné druhy P. *quinquefolium* a *trifolium* rostou v sev. Americe. Rostliny tyto patří do čeledi Prodarovitých (*Araliaceae*), mají největší bot. příbuznosti s pižmovkou (*Adoxa*) a břečtanem, a tvoří velmi přirozený přechod od rostlin Okoličnatých k rostlinám Révovitým. S prvnějšími shodují se co do listů a květenství, s druhými pak co se týče plodů. Kořen ninzinu od pradávných dob proslaven je v Číně a Japanu co skoro všeobecný lék proti nejrozličnějším chorobám, hlavně proti vysílení tělesnému i duševnímu, a protož draze se

nebo stříbra za lék obecný. Vyhledávání ji obral sobě za úkol zvláště Paracelsus. Srov. Panakea. *Jn.*

Panades, Villafranca del **P.**, město v Španělské prov. Barcelona se 6284 obyv. a starým gotickým palácem králův Aragonských, jest hlavní město krajiny El Panades, která jest na víno velmi bohatá.

Panádl (franc. *panade*, hovězí polévka s nastrouhaným chlebem) slove polévka z rozdrobeného černého neb bílého chleba, jaká se dává obzvláště dětem.

Panal, ostrov Filipinský, mezi Manilou a Mindanaem, 530 □ m. s 353.000 obyv., dělí se na tři krajiny: Capiz, Iloilo a Antique.

Panainos *(Panaenus)*, řecký malíř, kvetší v Athénách ok. roku 448 před Kr. Maloval s Polygnotem a Mykonem v tak zv. Poikile a pomáhal svému bratranci, slovútnému Fidiášovi při jeho *Zeusu Olympickém*, ozdobiv barvitou okrasou netoliko trůn a roucho řec. boha, nýbrž i svatyni samu rozličnými zdařilými malbami. Podobněž ozdobil i *Athénu Pannu*, Kolotesem ze zlata a slonové kosti pro hrad Elidský provedenou, zejména pak vnitřní stranu pavézy řeč. bohyně, a připisuje se mu též zadělání obmítky mlékem a šafránem. *Mü.*

Panaitios, řec. filosof stoický, syn Nikagorův, pošlý ze vzácné rodiny na Rhodu, žil ve II. století př. Kr. Učiteli jeho byli Krates z Mallu a Antipater z Tarsu. Vzdělav se v Athénách odebral se do Říma, kdež se sdružil s Laeliem i Scipionem ml., kterýž jej v domě svém pohostil a jejž **P.** provázel do Karthaginy a o 2 léta později na cestě do Egypta i Asie. V Římě přičiňoval se **P.** hlavně o rozšíření filosofie řecké a zvláště stoické mezi Římany. Opustiv Řím stal se, jak se podobá, nástupcem Antipatrovým na učitelské stolici stoy; ze žákův jeho jmenují se Poseidonios, Mnesarchos, Apollodoros i Apollonios. Zdá se, že **P.** zmírnil příkrost starší školy stoické a že se vyhýbal všelikým důvtipečným vytáčkám, v nichž sobě stoikové libovali. Soustava jeho začínala fysikou, avšak největší váhu kladl **P.** na ethiku. Ze spisův jeho zachovaly se nepatrné zbytky; hlavního jeho díla o povinnosti (*Περὶ τοῦ καθήκοντος*) užil Cicero k svému spisu *De officiis*. Srv. Lyndon: *De Panaetio* (Leyden 1802).

Panajev 1) Ivan Ivanovič, ruský básník, nar. 1753 v Turinsku, † 1796 v Irbitě. Gubernátor Čičerin, shlednuv ho na své návštěvě v Turinsku, kde otec jeho byl vojevodou, oblíbil si ho a vzal do domu svého, kde se mu lepších učitelů dostalo, a 1774 zjednal mu místo podporučíka; v Petrohradě pak vzdělaná hraběnka Marie Matvějeva si ho zamilovala, o jeho další vzdělání se starala a s muži v literatuře známými, s Novikovým, Lopuchinym, Eminým, Deržavinym, Knjažninym, Dmitrevským a j. jej seznámila, kterýžto přátelský kruh během času neustále novými členy se rozmnožoval a rozšiřování osvěty za účel si vytkl. **P.** v kruhu tom byl velice oblíben pracemi svými, které však tiskem vydány nebyly a teprv později v rukopisech jeho a přátel jeho roztroušeny se shledávaly; sám velkokníže nástupce Pavel Petrovič byl ctitel musy **P**-a. Když Kateřina II. nové zřízení v guberniích zaváděla, stal se **P.** gubernským advokátem v Kazani 1782, kdež oženiv se s Nadeždou Strachovou vstoupil v příbuzenství s Deržavinym. R. 1784 stal se gubernským prokuratorem v Permě, 1792 povolán do Petrohradu, a r. 1796 zemřel v Irbitě, když se vracel z návštěvy svého nemocného otce v Turinsku. Vedle zásluh, kterých si v úřadě svém zvláště o povznešení školství dobyl, připomenouti sluší také, že jeho péčí vyvinul se z Merzljakova muž o literaturu ruskou v XVIII. stol. zasloužilý. Zastal jej náhodou v Permě, kde on, čtrnáctiletý chlapec, čajové konvice prodával; **P.** dal se s ním do řeči a oblíbiv si ho posýlal ho do školy a pak do Moskvy na universitu. — **2)** Vladimír Ivanovič **P.**, ruský básník, nar. 1792, syn předešlého. Vzdělav se v domě otcovském a na universitě v Kazani stal se koležským tajemníkem, pak úředníkem v ministerstvě spravedlnosti, r. 1816 členem petrohradského spolku přátel umění a vědy, a opustiv pak r. 1820 úřad svůj v ministerstvě literaturou se bavil. Z té doby pocházejí jeho *Idyly* (1820) a *Istoričeskoje pochvalnoje slovo světlějšemu knjazju Kutuzovu-Smolenskomu* (1823). R. 1825 vstoupil opět do ministerstva osvěty, 1833 stal se členem císařské akademie věd. Dále ještě sps.: *Pochvalnoje slovo imperatoru Aleksandru I.* (1826), pak rozličné básně a novely v časopisech uveřejňované. — **3)** Ivan Ivanovič **P.**, nadaný ruský beletrista, nar. v březnu v Petrohradě 1812. Odbyv studia 1830 vstoupil do ministerstva financí, odkud do ministerstva osvěty přestoupil a až do r. 1845 úřední *Žurnal ministerstva narodn. prosvěščenija* redigoval. Na poli literárním vystoupil poprvé v letech třicátých, a sice příspěvky do rozličných sbírek básní, almanachů a časopisů; když r. 1839 začaly vycházeti *Otečestvennyja zapiski*, byl **P.** jeden z nejvýbornějších a nejpilnějších jejich přispěvatelů, až r. 1847 s Nekrasovým redakci *Sovremennika* přejal, kterou až do nedávna vedl. Větší z jeho prací jsou v *Oteč. zapiskach* od r. 1841—45: *Dvě činovnago čelověka* (sv. 3.), *Bělaja gorjačka* (sv. 10.), *Razdělimčnija* (sv. 8.), *Otčerki peterburgskoj žizni* (sv. 13.), *Russkij feljetonist* (sv. 15.), *Onagr* (sv. 16.), *Akteon* (sv. 19.), *Tlja, ne pověst* (sv. 26.), *Baryšnja* (sv. 32.), *Mameňkin synok* (román ve dvou částech, sv. 38.); v *Ruské besedě: Barynja*; v *Petersb. sborniku: Parižskije uveselenija*; v *Sovremenniku*: novelu *Rodstvenniki*, román *Ljoy v provincii* a v. j.

Panakea, v bájesloví řeckém dcera Asklepiova *(Aesculapova)*, bohyně, kteráž zbavovala prý nemocí všelikých; v Oropu měla zvláštní oltář.

Panama 1) úzké okřídlí, spojující Sev. Ameriku s Jižní, též Darienská úžina zemská zvané, obsahuje kus země mezi vých. hranicí Costa Riky a krajem Darienským čili Atratem, tvoříc zároveň stát **P**-mu, náležející k Nové Granadě a mající na 950 □ m. 173.729 obyv. mimo 8000 samostatných Indiánů, bydlících blíže hranic státu Kauky. Okřídlí **P**-mské jest na nejužším místě mezi městem **P**-mou a Aspinwallem, kudy jde nyní železnice, 10 mil široké a prostoupeno pohořím, v němž jest nejvyšší vrchol Pikačo 7200′ vys.; neméně než 145 řek a říček se valí s pohoří tohoto do moře Atlantského, a 326 do m. Tichého. Blíže břehu **p**-mského leží krásná ostroví, z nichž zasluhuje zmínky zvláště ostroví Las Perlas v m. Tichém, nazývané podle perel, které se zde loví. Nejlepší přístavy jsou v m. Atlantském: Bahía del Almirante, čili laguna Čirikviská, San Blas, Kaledonia, Kolon a Portobello; v moři Tichém: San Miguel, Golfito a Damas na ostr. Hoibě. V řekách Marei, Balsasu, Hoklči, Belenu, Indiosu, Santa Marii a j. ryžuje se něco zlata; přední doly jsou v Hoklči a Veraguase, avšak nevynášejí dohromady více než 300.000 zl. V Santiagu a Halobru jsou doly na sůl, měď, železo, sádru, vápno a uhlí; doly uhelné jsou též v Boce del Toro a blíže zálivu Golfo Dulce. Jsou zde též rozličné teplice. Podnebí jest pro veliké množství bažin, močálů a hnijícího rostlinstva velmi nezdravé a nebezpečné; bývá zde dvojí počasí: mokré od května do pros., a suché.

Rostlinstvo jest velmi bujné; po celé šířce okřídlí táhne se tropický prales, jímž nelze ani proniknouti; káva, tabák, kakao, bavlna a jiné rostliny se daří výborně. Avšak obyvatelstvo si hledí raději obchodu nežli orby, a průmysl přestává na vyrábění barviv, zhotovování plachet trávových, plátna, klobouků panamských, mýdla a p. — Celé pobřeží atlantské na úžině této, kdež Columbus nalezl na tisíce Indiánův, jest nyní téměř prázdno a pusto, a skoro jenom San Blas, Portobello, Manzanillo, Čagres a Bocas del Toro jsou obydleny. Jindy zde obývalo až 300.000 Indiánův, kteří statně vzdorovali cizincům, zvláště v Darienu a Veraguase; byli však rychle vyhubeni od Španělů, kteří vedravše se sem r. 1508 zakládali zde města i tvrze. R. 1698 založil William Paterson osadu skotskou v Puertě Escoces. R. 1719 založili misionáři katoličtí několik měst na pobřeží atlantském, která však byla vesměs sbořena od Indiánův. Roku 1790 učiněna byla smlouva s Indiány darienskými, dle níž se Španělé vyklidili ze všech tvrzí tohoto okršku, v němž se od té doby žádný běloch více neusadil. P. tvořila část republiky Nové Granady až do roku 1855, kdy se odloučila co samostatný stát; když pak se r. 1861 Nová Granada zorganisovala v konfederaci pode jmenem Spojených Obcí Kolumbijských, stala se **P.** integrující částí konfederace této, zachovávajíc u všech vnitřních i zevnitřních válkách úplnou neutralitu; ústřední vláda nesmí beze svolení guvernérova žádných vojsk posílati do **P**-my. Důchody a veškeren majetek národní zůstávají státu, který má jenom přispívati k výdajům vlády ústřední; všecky procesy rozhodují se u soudů domácích bez odvolání se k nejvyššímu soudu v Bogotě. — Velikou důležitost má okřídlí **P**-mské zvláště v ohledu obchodním, neboť právě zde jest místo nejvhodnější, kde by se dalo provésti přímé spojení moře Atlantského s mořem Tichým; a také už po mnohá léta pomýšlelo se na to, aby se přes **P**-mu vystavěl buď průplav anebo dráha železná. S průplavem však to nešlo, ale za to stala se železnice skutkem; r. 1850 začala ji stavěti společnost americká, skládající se z pánů Aspinwalla, Chaunceye a Stephensa, a dílo to provedl pluk. Totten co vrchní inženýr s 5000 muži; 30. led. 1855 jel první vlak od moře k moři z města **P**-my do Aspinwallu. Náklad na železnici tuto stál 15 mil. zl., roční příjmy obnášejí 2.600.000 zl., vydání 700.000 zl., opravováním trati zaměstnává se 700 až 800 lidí, neboť zdejší bujná vegetace ruší dílo lidské náramně rychle. Nejkrásnějším dílem na této dráze jest železný most přes ř. Čagres, 650′ dlouhý, jenž stál 1 mil. zl. — Ostatně jest okřídlí **P**-mské posud velmi nedostatečně proskoumáno, neboť v tom překáží hlavně neschůdnost krajin jednak hustými pralesy porostlých, jednak výpary z močálů nakažených; největší zásluhy sobě zjednal o **P**-mu cestovatel dr. Moritz Wagner, který provázen jsa drem Jos. Kratochvílem, praktickým lékařem z Prahy, usedlým lékárníkem v městě **P**-mě, cestoval zde od r. 1858, a výsledky z cest svých uveřejňoval v *Petermann's Mittheilungen* (r. 1862 a násl.) — **2)** P., hl. m. státu **P**-my nad zálivem t. jm., má 12.000 obyvatelů, krásnou katedrálu, několik klášterů a kolej, kteréžto budovy však jsou ve stavu chatrném. Přístav jest dobře chráněn, ale mělký; obchod se vede s Evropou v perlách, lasturách a zlatém písku. Důležitá jest železnice do Aspinwallu.

Panard [panár] Charles Franç., úrodný spisovatel franc., nar. ok. 1694 v Courville u Chartres, † 1765 v Paříži. Zastával skrovný úřad, jsa při tom mysli veselé a jemné, jakoby byl v salonech se pohyboval. Považuje se za rozšiřovatele vaudevillu a písně ve Francouzích, a někteří docela *La Fontainem vaudevillu* ho nazvali. Zemřel v chudobě. Jeho básní je přes 80, z nich pak nejznámější: *Le tour du Carneval* (v Pař. 1731, a j.); *Les acteurs déplacés* (t. 1737, a j.); *Les fêtes sincères* (t. 1744); *L'heureux retour* (t. 1744); *Pygmalion* (kom. opera, t.); *Roland* (parodie); *L'impromptu des acteurs* (komedie, t. 1746); *Le nouvelliste dupé* (kom. opera, t. 1757); *La répétition interrompue* (tamt. 1758). Jeho *Oeuvres* vydal Gouffé (v Pař. 1803, v 3 sv.).

Panaritium, zkroucené z řec., slove **p ř í m ě t**, **z á n e h t i c e**, **v i d l á k**; v. **P ř í m ě t**.

Panarz, v. **P a n n a r t z**.

Panathenaie (*Παναθήναια*), vedle Eleusinií a velikých Dionysií nejskvělejší a nejvýznamnější slavnost v Athénách, o níž se slavily narozeniny Pallady, ochranitelky Athén. Původcem her rytířských při **p**-iích byl prý Erichthonios; ale teprvé Theseem nabyla slavnost **p**-ií významné důležitosti, jsouc jaksi spolkovou slavností všech obcí attických. V třetím roce 53. olymp. (r. 566 př. Kr.) za archonta Hippokleida uveden o **p**-iích zápas gymnastický; a poněvadž se to stalo jen o šest let dříve, než se Peisistratos zmocnil samovlády, klade se toto rozšíření **p**-ií do dob Peisistratových. I za jeho vlády dělo se mnoho k zvelebení této slavnosti. Od jeho časův dělily se **p.** na **v e l i k é** (*Παναθήναια τὰ μεγάλα*), které se jednou ve čtyrech létech, totiž v třetím roce každé olympiady od 25—28. měs. Hekatombaionu (čci) slavily, a na **m a l é** **p.** (*Π. τὰ μικρά*), jež se konaly každoročně. O velikých **p**-iích odbývaly se v prvních dnech hry rytířské, gymnastické, a od dob Perikleových i zápasy musické. Řízení celé slavnosti svěřeno bylo epimelétům a dohled nad zápasníky i nad shromážděnými diváky měl sbor 10 členův, tak zvaných athlothetův (*ἀθλοθέται*). Vítězové dostávali za odměnu věnec z ratolesti olivových a džbán oleje z oliv posvátných vylisovaného. Značné výlohy na hry o **p**-iích zapravovaly se z veřejné pokladnice. Největší slavnost byla dne 28., den to narození bohyně Pallady. Vrcholem celé slavnosti bylo slavné odění sochy Athéniny v nádherně vyšívané a bohatě zlatem protkané vrchní roucho (*πέπλος*), jež se vezlo u velikolepém průvodu městem na hrad Athénský na žerdi jsouc zavěšeno; na to přinášeli vyslanci obcí attických (*θεωροί*) bohyni oběti. Na konec udílelo se lidu hojně pokrmův. *Rs.*

Panax **v e r u m** Wallich (*ginseng, džinsam, ninzin*, **v š e h o j** dle Pres.) je rostlina s mnoholetým, plazivým co brk tlustým oddenkem, který vypouští mrkvovité, jako prst tlusté kořeny, uvnitř žlutavé a vně červené, chuti ostré, hořké a kořenné. Lodyha nadzemní dosahuje výšky 1—2′, nese 2—4 listy dlouhořapíkaté, pětičetné, s lístky kopinatými, po kraji pilovanými. Květy stojí na konci lodyhy v jednoduchém okolíku a podobají se květům Okoličnatých, plod však je bobule jako hrách veliká, červená a lesklá. Tento rod roste v prostřední Asii, v Tatarsku, Číně a Nepálu a květe v červnu a červenci. Podobné druhy **P.** *quinquefolium* a *trifolium* rostou v sev. Americe. Rostliny tyto patří do čeledi **P r o d a r o v i t ý c h** (*Araliaceae*), mají největší bot. příbuznosti s **p i ž m o v k o u** (*Adoxa*) a **b ř e č t a n e m**, a tvoří velmi přirozený přechod od rostlin Okoličnatých k rostlinám Révovitým. S prvnějšími shodují se co do listů a květenství, s druhými pak co se týče plodů. Kořen ninzínu od pradávných dob proslaven je v Číně a Japanu co skoro všeobecný lék proti nejrozličnějším chorobám, hlavně proti vysílení tělesnému i duševnímu, a protož draze se

platí. Do Evropy byl přivežen od Holanďanův na počátku XVII. stol., nevyjevil zde ale účinkův, jakých mu slavná pověst připisovala a protož brzo upadl v zapomenutí. Nyní přivážejí do Číny také ginseng ze sev. Am., pochodící od všehoje pětilistého. *Jha.*

Pancéřovaná č. obrněná loď jest dřevěná neb železná parní loď vrtulová, jejíž hořejšek až na 6 střevíců pod vodou železnými válenými deskami, obyčejně 4" až 6" silnými, 4' širokými a 15' až 18' dlouhými pokryt, a s nimi klínci vrtulovými spojen jest. Obrněných lodí jsou tři druhy: *a*) Obrněné baterie, které buď vlečeny bývají, buď parní silou vlastního a to slabého stroje se pohybují, 8 až 16 děl mají, a mělké jsouce pouze k hájení pobřeží slouží. Tyto lodi bývají také dvěma baštama opatřeny, do kterých se posádka pěchoty námořské klade. *b*) Obrněné fregaty, jenž 16 až 56 děl mají, slabé úpravy plachtové a mnohdy i bez čelního stežně jsou, a jejichž čelo okolo vodořezu obyčejně vybočeno jest. Kdežto oba tyto druhy po obou stranách lodi mají otvory, kudy děla střílí, jest *c*) baštových lodí *(Thurmschiff, Kuppelschiff)* palubní a boková brnění celistvé. Paluba lodí baštových je k bokům sklenutá, a z jejího postředí ční do výšky 4—6 střevíců jedna neb dvě obrněné bašty, v nichž se v každé jedno neb děla druhu nejtěžšího nalézají. Tyto bašty se obyčejně i s děly otáčejí, a otáčení děje se proto, že několikkrát dříve a mnohem snadněji vykonáno, nežli loď obrácena býti může, při čemž této lze, stále nejmenší plochou k nepříteli hleděti. Baštové lodi mívají i takové zřízení, že v sebe tolik vody pojmouti mohou, co k tomu třeba, aby se až k samému okraji paluby potopily, a tím účinky nepřátelských koulí zlomily neb aspoň znamenitě seslabily. Obyčejně mají bašt. lodi na zpodním čele ostruhu, jížto by dolejšek lodi nepřátelské prorazily. Obrňováním lodí, což ponejprv r. 1855 Francouzové ve válce proti Rusům v skutečnost uvedli, počala v dějinách válečného loďstva nová epocha, se stanoviska obecného blaha ovšem méně potěšitedlná nežli epocha užívání parního stroje na lodi, a po dosavádních zkušenostech, nabytých zvláště v právě minulé válce severoamerické, nebude se v loďstvu válečném mimo dopravní a návěštní lodi více žádná neobrněná loď stavěti. Avšak kdy, jak a který z obou proti sobě stojících činitelů hmotné přemoci obrněné lodi — brnění-li aneb dělo — dosáhne mezí svých, nedá se na ten čas určiti; snad nastane mezi tím nový spůsob zničovati lodi, a dojde-li vynález podvodních lodí a podvodní plavby praktičnosti a vůbec zdokonalení, budou to nejspíše tato podvodní plavidla, která nepřátelskou loď buď v jejím dně porouchají, buď ji tak na stranu zdvihnou, že se překotí. (v. Loď). *Lo.*

Panciroli Gui, výtečný právník a učenec ital., nar. v Reggiu 1523, † v Padově 1599. Byl syn advokátův, a slavného Alciata měl za učitele. Roku 1547 stal se profesorem institucí v Padově, 1566 přednášel tam též pandekty a 1571 povolán jest do Turina za profesora římského práva. Odtud povolán byl zase na universitu do Padovy s ročním platem 1200 dukatů. Sps.: *Consilia* (v Ben. 1573); *Notitia dignitatum utriusque imperii, cum commentario* (v Ben. 1593 a 1602, v Lyoně 1608, v Genevě 1623, a v Graeviovém *Thesauru VII.)*, kde podává velmi důkladný obraz zřízení římského, a připojuje pojednání *De magistratibus municipalibus et corporibus notificum, De rebus bellicis* a *De XIV. regionibus Romae.* Dále *Rerum memorabilium libri II.* (Amberg 1599 a 1607 a mnohokráte j., překl. z ital. od Salmutha) jedná o vynálezích starých; *Thesaurus variarum lectionum utriusque juris* (v Ben. 1610 a j.); *De claris legum interpretibus* (t. 1637 a 1655 a j.), což bylo po dlouhý čas nejúplnější a nejspolehlivější dílo o právnících středověkých, bez něhož by *Savigny* nebyl cíle svého dosáhl. **P.** zanechal v rukopise ve 3 sv. komentář k Tertullianovi, jenž se chová u minoritů v Reggiu.

Pancíř, krunýř, oblek pevný, silný, na záštitu těla proti nepřátelským ranám buď z vycpané prošité bavlny, aneb z kůže neb z některého kovu, železa, ocele zhotovený atd. První dva spůsoby bývaly kovovými poutkami, obrubami a plíšky pro větší jistotu okovány. Čím více střelným zbraním přibývalo dokonalosti, zejména průraznosti, tím více mizely p-e co zbytečná obtíž, tak že podnes toliko v několika vojscích se udržely co kyrysy (v. Kyrys, Kyrysar). *Msý.*

Pancíř, příjmení loupežného rytíře Jana ze Smojna (v. t.) na Žampachu.

Pancířová košile (*osnír*), zpodní šat pod pancíř náležící, ze silné ale ohebné jakés látky, aneb i spletená z kovových kroužků čili ok. *Msý.*

Panckoucke 1) Ondřej Jos. **P.**, franc. spisovatel, nar. 1700 v Lille, † t. 1753. Byl kněhkupcem, a kterých a jakých kněh, jak se mu zdálo, ve franc. literatuře nebylo, ty kompiloval sám podle jiných, tak na př. *Éléments d' astronomie et de geographie* (Lille 1739); *Essai sur les philosophes* (Amst. 1743); *Manuel philosophique ou précis universel des sciences* (Lille 1748); *Dictionnaire des proverbes français* (v Pař. 1749, 1850); *Les études convenables aux demoiselles* (t. 1749 a j., 2 sv.) a j. — **2)** Charles Jos. **P.**, syn předeš., knihkupec franc., nar. 1736, † 1798. Vyučiv se živnosti své v domě otcovském usadil se 1756 v Paříži, kde jeho dům v krátce středištěm literátů se stal, mezi nimiž byli i Buffon, Rousseau a Voltaire, a přátelství jejich udržoval si poměrně vysokým honorářem, který jim platil podnikaje veliká díla. Tak vydal *spisy Buffonovy, Grand vocabulaire français, Repertoir de jurisprudence, Voyageur français, Memoires de l' Académie des sciences*, tytéž *de Inscriptions* atd., zvláště pak velikolepou *Encyclopédie méthodique* (1781). Vedle toho zakoupil si časopis *Mercure de France*, aby pak jej bez ujmy vydávati a co nejvíce rozšířiti mohl, zakoupil i jiné listy, které s ním konkurovaly. Pobyv pak nějaký čas v Londýně založil *Moniteur*, jehož číslo první vyšlo 24. list. 1789, který nevídanou dosud velikostí svou zvláště se hodil k uveřejňování zpráv, řečí a spisů hojných té doby událostí se týkajících. S počátku hned spojili se s **P**-em při tomto podniknutí La Harpe, Garat, oba Lacretellové, Andrieux, Ginguené, St. Étienne, Regnier, Lenoir-Laroche, Germain Garnier, Peuchet, Maret a j., tenkráte ještě publicisté, kteří však záhy povznesli se k nejvyšším hodnostem veřejné správy. **P.** také spisoval; z prací jeho zpomínají se: *De l'homme et de la reproduction de différents individus* (v Pař. 1761); *Discours sur le beau* (t. 1779); *Plan d' une encyclopédie méthodique et par l' ordre des matières* (tamt. 1781); *Grammaire élémentaire et mécanique à l'usage de enfants* (t. 1795); dále přeložil *Lukrecia, Osvobozený Jerusalem* a *Rolanda.* — **3)** Charles Louis Fleury **P.**, franc. knihkupec a spisovatel, syn před., nar. 1780, † 1844. Stud. práva a sepsal r. 1807 *De l'exposition, de la prison et de la peine de mort*, začež se mu mnoho pochvaly dostalo; později však literatuře se oddal, a té nejprospěšněji tím posloužiti mínil, když se uchopí živnosti otcovy. Vydal *Dictionnaire de sciences médicales* (1812 sl., 60 sv.); *Biographie* a *Flore médicale; Expedition des Français en Egypte* (1820—30, 12 sv.); *Victoires et conquêtes des Français* (od r. 1814), které přijaty byly s všeobecným enthusiasmem; pak *Barreaux fran-*

pair et anglais (1821, 19 sv., sbírka řečníků) a j. Sám přeložil Tacita, a sepsal *L'île de Staffa et sa grotte basaltique* (Pař. 1831); *Budget statistique d'un éditeur* (t. 1837); *Collection d'antiquités égyptiennes, grecques et romaines, d'objets d'art, manuscrits etc.* (t. 1841).

Pancratium, lír dle Pres., něm. *Gilgen*, je pokolení rostlin jednoděložných z čeledi Narcisovitých. Z cibule hluboko v zemi vāznoucí vyniká několik asi 2' dlouhých, hladkých listů a stvol 1½' vysoký, nesoucí květy v okolíku, s počátku blánovitým toulem ukryté. Okvětí je nálevkovité, pravidelné s krajem šesticípným a s věncem zvonkovitým; ve květu je 6 tyčinek nadplodých a plod třípouzdrá tobolka. **P.** *maritimum* L. má květy bílé, velmi vonné na stopkách krátkých; roste v písku kolem moře Středozemního. **P.** *zeylonicum* L. má jen jediný květ 4½" dlouhý, příjemně zapáchající, cibule jeho jsou však jedovaté. Květ trvá jen po jeden den. Roste ve vých. Indii a na Ceylonu. Cibule prvnějšího druhu slula před časy v lékárnách *radix scillae minoris.* *Jha.*

Pančevo, *Panczova*, město v Banátské branici na Temeši nedaleko ústí jeho, sídlo štábu, s 12.470 obyv. (1857), kteří vedou čilý obchod s obilím a dobytkem; má kostel katol. a řecký, hlavní a mathem. školu, přádelny na hedbáví, vinopalny, továrnu na cukr z buráku, špitál. R. 1739 dne 30. čce dobyli tu Rakušané vítězství nad Turky; r. 1788 spáleno město od Rakušanův, když před Turky ustoupiti museli; 2. led. 1849 porazil u **P**-va Meyerhofer povstalce uherské pod Kiszem.

Panda, bohyně římská, jež se obyčejně s Cererou stotožňuje. Již staří vykládali si původ jména tohoto rozličně. Varro (dle Nonia *Marc.* 447) měl za to, že bylo Cereři proto dáno jméno **P.**, poněvadž těm, kdož se utekli do asylu v Římě, dáván byl chléb; dle Arnobia pojmenována jest po nejstarší na blízku Kapitolia se nalezající bráně římské, *porta Pandana* zvané, poněvadž tato brána byla vždy otevřena. *Rs.*

Pandaimonion (řec.), chrám všem ďasům čili daimonům zasvěcený; pak soubor všech bytostí nadsmyslných, zvláště duchův zlých, říše satanovy.

Pandány (*Pandaneae* R. Br.) jsou stromovité rostliny jednoděložné prostomatečné (*Eleutherogynae*) z čeledi Pandanovitých. Zrůstem svým podobají se dílem palmám, dílem ananasu, majíce jako tyto dlouhé čárkovité listy v trs sloučené, pod nimiž palice květů a plodů na krátkých stopkách dolů visí. Sestrojením květu však nejvíce rovnají se orobincům (*Typha*). Květy jejich jsou dvoudomé beze všech obalů; tyčinkové mají mnoho tyčinek prostých s prašníky často 4pouzdrými; kv. pestíkové mají semeník jednopouzdrý jednosemenný, semena bílečnatá s klem rovným. Plody jsou peckovice s velmi tvrdými peckami, a srůstají v souplodí, plodu ananasu podobné. Všecky rostou jen v horkém pásmu. **P.** *odoratissimus*, strom asi 18' vys., má listy patrně na závit rozpostavené, až 3' dlouhé, palice květů tyčinkových větevnaté, bílé a velmi vonné; jest pro obyvatele jižní Asie a ostrovů Tichého oceanu rostlinou důležitou, maje jedlé palice, plody i semena a dříví i listy k domácím potřebám užitečné. Podobného užitku poskytují i jiné druhy, jako **P.** *ceramicus, utilis, laevis atd.* **P.** *litoralis*, rostoucí u břehů, vyznačuje se mezi jiným zvláštním zrůstem kořenů, které z kmenu nad zemí vynikají a často celý kmen, jak se to pozoruje u palmy *Iriartea*, vzhůru vyzdvihují. *Jha.*

Pandareos, v bájesloví řec. syn Meropův, otec Aëdonia (v. t.), přítel a druh Tantalův, ukradl z chrámu Zeusova na Kretě zlatého psa a dal jej uschovati Tantalovi; když pak Zeus žádal psa ukradeného, uprchl **P.** do Athén a odtud na Sicilii, kde s manželkou zahynul. Jeho dcer Kamiroy a Klytie ujaly se bohyně, Here jim dala krásu a rozum, Artemis vznešenost a velikost, Athéné všecka umění, Afrodité pak šla do Olympu mužův jim vyprosit; zatím však byly od Harpyí uchváceny a Erinnyím za otrokyně prodány.

Pandekty (*pandectae*), jinak digesty (*digesta*), jedna z hlavních částí římského *Corpus juris civilis* (v. t.), záležející v snešení spisů 39 starších právníků římských o veškerém římském právu, kteréž dal učiniti císař Justinian od zvláštní komise pod předsednictvím Tribonianovým a prohlásil 16. pros. 533. **P.** skládají se z 50 knih v 7 dílech, a dle nich hl. přednášelo se od XVII. stol. na universitách římské právo. **P**-tám dostalo se četných a obšírných komentářů. Nejlepší učební knihy práva římského dle **p**-t sepsali v novějším čase Puchta a Vangerow.

Pandémos (řec.), příjmí bohyně Afrodity, kteráž byla prvotně všem kmenům attickým čili *démům* společna; později však název tento zevšedněl a znamenal prodajnou nevěstku.

Pandion, jméno dvou báječných králův Athénských. **1) P.**, syn Erichthoniův a Praxithein, byl prý pátým králem Athénským. Za jeho panování přišli Dionysos a Déméter do Attiky. On zasnoubil se s Zeuxippou, sestrou matčinou, a zplodil s ní syny Buta i Erechthea a dcery Proknu a Filomelu. Dceru Proknu provdal **P.** za Thráckého krále Terea, za to že mu tento ve válce s Labdakem, králem Thebským, na pomoc přispěl. — **2) P.** byl prý osmým králem Athénským. Za manželku pojal Peliu, dceru Megarského krále jménem Pylas, s níž měl čtyři syny, kteří sluli: Aigeus, Nisos, Pallas a Lykas. Byv od strýcův svých Metionovců z Athén vypuzen odebral se prý **P.** do Megary a stal se tam králem na místě tchána svého, jenž pro vraždu ze země se vystěhoval. *Rs.*

Pandion v. Orlovití.

Pandit znamená v ind. jazyku as tolik, co u nás doktor; obyčejně se tak nazývají bramínové, jenž vyučování se věnují.

Pandóra 1) dle Hesioda první žena, bohem Hefaistem utvořená. Zeus hněvaje se, že mu Prometheem (v. t.) z Olympu byl oheň odcizen a chtěje smrtelníky za to potrestati, nařídil Hefaistovi, aby utvořil z hlíny a vody postavu panny vnadné a lidským hlasem a silou ji obdařil; zrůst a obličej aby zhotovil dle obrazu nesmrtelných bohyň. Athéné pomáhala při strojení a obdařila ji pasem, Afrodite, Peitho a Charitky obdařily ji všelikou vnadou, ozdobivše ji zlatými sponkami na krku a ramenou; Hóry ozdobily ji věnci z květin jarních; Hermes udělil jí svůdnou a lichotivou řeč a vštípil v srdce její lež a lest; Zeus posléze daroval jí skříni, v níž uzavřeny byly všeliké strasti a nehody. Poněvadž tato žena svůdné krásy ode všech bohův něčím byla obdařena, obdržela jméno **P.** (ode všech obdařená). Na to přivedl ji Hermes k Epimetheovi, a ačkoliv ho bratr Prometheus varoval, aby nepřijímal darův od Zeusa, přijal ji přece Epimetheus a pojal za manželku. A když zvědavá **P.** otevřela skříň, kterou od Zeusa darem obdržela, vyřítily se z ní všecky strasti a nehody, zvláště trapné nemoci, a rychle po zemi a po moři se rozšířily; jenom Naděje, kterou **P.** rychle víkem ve skříni opět zavřela, zůstala na potěchu nešťastným. A takto i dle názoru řeckého přišlo ženou všecko zlé na svět. *Rs.* — **2) P.** (v astr.) jest 55. asteroid, jejž objevil 10. září 1858 Searle v Albany v sev. Am. (téhož večera objevena

Alexandrem Goldschmidtem v Paříži); má prostřední od slunce vzdálenost 57.075 mil. mil, výstřednost dráhy 0·142034, sklon k ekl. 7° 13′ 18″, čas jednoho oběhu 1674·45 d.; největší vzdálenost od země měří 86, nejmenší 28 mil. mil; průměr její páčí se na 9·4 mil. *Std.*

Pandore, Pandoret, též Pandure, hudební nástroj starých Asyrských, od nichž jej přijali staří Židé; jest potažen strunami střevovými a podobá se řeckému barbitonu, ale sluší jej rozeznávati od bandury (v. t.).

Pandové, nazývají se v ind. mythologii slavení synové Ind. krále Pandu, jichž bylo 5 a kteří dle Mahabharaty svářili se o trůn indický s Kury, svými strýci, až konečně nad těmito zvítězili. Tyto boje opěvány jsou v četných episodách Mahabharaty, jenž zakládají se bezpochyby na událostech skutečných, ovšem již v dobách vzdálených se sběhlých na hranici sev. Indie a Baktriány.

Pandrosos, dcera Kekropova i Agraulina, sestra Eresichthonova, Hersina i Aglauřina, měla v Athénách svatyni *pandrosion* zvanou.

Pandulfus Pisanus, historik církevní v XII. stol., † ve vysokém stáří po r. 1201. Sepsal životopisy papežův od Petra až po Innocence III., jednak sám, jednak podle Damasia, Anastazia a Petra Guilerma, kteréžto dílo však nevyšlo tiskem, nalézajíc se v několika opisech, z nichž jeden jest v bibliotéce Vatikanské. Muratori vydal z něho výpisky v 1. a 2. díle 3. svazku svých *Scriptores rerum italicarum*.

Pandur, v Srbsku a v Uhřích ozbrojený úřední sluha, jenž zastává službu policejní. V pruských válkách za Marie Teresie nazváni jsou p-ry lehcí, nepravidelní pěší sborové chorvátští, kteří zvláště pod pověstným Trenckem v malé válce výtečné služby konali. Při pozdější řádné organizaci Hranice zmizelo toto jméno.

Panecius, vlastně Pánek, Jan, mistr stavitelský a měštan na Novém Městě v Praze ku konci XVII. a na začátku XVIII. stol., stavěl r. 1702 chrám sv. Jakuba na Starém městě Pražském. (Dlabač II. str. 425.)

Panegyricus, původně řeč před valným shromážděním, později i nyní pochvalná řeč, chvalořeč. První takto nazvané řeči konaly se v Athénách před shromážděním všeho občanstva k oslavě národních předností, obyčejně když se mělo něco velkého vykonati, jako se u př. p-kem Isokratovým Řekové k jednomyslnosti proti Peršanům napomínali. Když u Řeků demokracie klesati počala, stával se i p. více a více pochvalnou řečí jednotlivých osob, majících moc v rukou. Vedle p-ku vyvinulo se u Řeků též enkomion, řeč k oslavě jednotlivých osob, jako u př. enkomion Euagorovo od Isokrata, kteréž prodleným časem rovněž s prvotní výše své kleslo, bývajíc k osobám docela nepatrným obracováno. Přešed k Římanům za panování císařův klesl p. ještě hlouběji, maje při slavnějších příležitostech osoby nejvyšší chvalou podkuřovati, které ponejvíce opak toho zasluhovaly. V novějším čase byl tento zvyk opět od Francouzů zaveden, kdež nově vstupující členové akademie řeč ku pochvale svého předchůdce činí, po němž místo své nastupují. Řeči tyto, *éloge* (v. t.), ač nejsou všechny stejné ceny, drží se přece ponejvíce na důstojné výšce; nad mnohé jiné vynikl jimi Fontenelle (v. t.). Povahou svou i určením jest p. k tomu veden, aby co nejskvěleji vylíčil dobré, a co nejlépe aneb co nejobratněji odbyl slabé stránky toho, jejž oslavovati má, pročež v něm nikdy nejde o plnou pravdu; nemá se však nikdy snížiti k podlému podkuřování, k obracení pravdy. — P-rickým nazýváme spis, u př. životopis, který přede vším jen dobré stránky vyhledává a co nejvíce možná velebí. *rch.*

Panegyris, u starých Řekův každé větší veřejné shromáždění, zvláště shromáždění slavnostní, jako bývaly 4 veliké hry hellenské; i každý stát měl svou p-idu.

Panem et Circenses, pořekadlo lat.: chleb a circenské hry (v. t.), jediné přání obecného lidu v Římě za pozdějších dob.

Panenská okurka v. Datura.

Panenské ostrovi (angl. *Virgin islands*), skupenina asi 100 ostrovů v Záp. Indii mezi 18° 5′ a 18° 50′ sev. šíř., z nichž 50 (Tortola, Anegada, Virgin Gorda, Jost van Dyke's, Guano isle, St. Peter's a j.) náleží Vel. Britanii; St. Thomas, St. Croix, St. Jean a několik menších Dánsku; Kulebra a několik ostrůvků Španělsku; Bieque pak všem třem společně. Asi ¼ ostrovů jest obydlena; které z nich jsou vzdělávány, mají půdu úrodnou, plodíce mnoho zelin i ovoce. Cukr, rum, indych, sůl, bavlna, tabák a j. se vyváží. Podnebí jest proměnné; zemětřesení se udává zhusta. **P. o.** bylo objeveno 1494 od Columba na druhé jeho cestě.

Panenský Týnec v. Týnec Panenský.

Panenství v. Panictví.

Pánev 1) (fr. *bassin*), větší mělká nádržka na vodu, na př. při vodometech, obyčejně však místa taková, v nichž odpařování zbytečné vody se má docíliti, na př. v *pánvích* u solných hutí. — **2) P.** v anatomii v. Pánvice. *Pý.*

Panfanus Petr, zlatník a řezbář, rodem ze Sermona, žil v první polovici XV. stol. v Dubrovníku v Dalmácii, kdež ok. r. 1443 pro chrám sv. Dominika ze stříbra provedl anaglyptickým (polovypuklým) spůsobem obraz jmenovaného svatého, jenž, váživ 140 liber, na hlavním oltáři se nacházel. R. 1628 však blesk udeřiv do tohoto oltáře zničil ten obraz. *Mn.*

Pangasinan, prov. na Filipinském ostrově Manile, s 242 476 obyv.; hl. místo je Lingajan.

Pangaum v. Goa.

Pange lingua (lat. zvěstuj jazyče), dva hymny církevní započínají těmi slovy. **1) P. l.** *gloriosi corporis mysterium* jest důstojná píseň, složena Tomášem Aquinským, v níž šířeji učení o Nejsvětější Svátosti Oltářní se rozvádí. Zpívá se pravidlem o výstavě a požehnání s Velebnou Svátostí a nachází se co Tractus (v. čl. Mše sv.) ve mši o hodu Božího Těla. — **2) P. l.** *gloriosi lauream certaminis* jest v VI. stol. Venantiem Fortunatem, biskupem Poitierským složený zpěv, který se o velký pátek mezi líbáním sv. kříže od choru zpívá, při čemž po každé sloce antifona *Crux fidelis* a t. d. se opakuje. Tato píseň patrně byla vzorem, dle níž Aquinský svou píseň o svátosti Oltářní složil. Prvější mnoho měla překladatelů, tak že ve více zdařilých překladech převedena jest; tuto výtečně přeloženou najdeš v *Hymnech církevních* Frant. Sušila (v Brně 1846).

Pangermanismus (všeněmectví), stranická snaha novějších přepiatých vlastenců německých, spůsobiti národnímu živlu německému průchod a platnost co možná nejrozsáhlejší i u cizích národů.

Panhagia (řec.), všesvatá, slove v řecké církvi máti Kristova.

Panharmonický (z řec.), ve všem se srovnávající. **P.** výklad svatých písem slove takový, dle něhož se jejich obsah úplně shoduje se zákony pravdy a mravnosti.

Panharmonikon v. Mälzel.

Panhellenion (řec.), svatyně Zeusa Panhellenského, kterýž byl na ostrově Aigině ctěn ode všech kmenů hellenských; při ní se slavívaly panhel-

j. slavnosti všehellenské ke cti téhož bo-
Novořekův sluje **p.** nejvyšší rada státní.

chart, též pankart, pankhart (*bastard*,
lovo nyní sprosté, značící dítě ze spojení
ského, nebo také dítě rodičův nestejného
ovo to bylo jindy nezávadné a přikládalo
ám vznešeným; tak na př. vévoda Nor-
Vilém Dobyvatel nazýván byl *bastardus*,
z levého boku vévody Roberta. Jung-
vádí slovo **p.** od lat. *pancharta*, *diploma*,
dáván byl dětem z nepoctivého lože, aby
se staly. *zl.*

. Slova toho užívá se o ženských osobách
ím tom smyslu jako slova pán o mužských.
n.

cfví a panenství je stav a doba dozra-
í. Dvojí směr jeví se t. úkony životnými
směr zachování a vyvíjení sebe sama,
zachování a vyvíjení pokolení svého,
měrové nejúžeji sjednaní jsou v dospívajícím
Pokud v mladém člověku jen první směr
, jestiť člověk chlapcem a holkou,
se však v něm i druhý směr, počíná býti
a pannou. Stav obou, t. j. **p.** a pa-
vyznamenává se známky zvláštními jak
k i na duši. Tělo nedozrává toliko, než
ko přebytkem tělesenství, berouc na se
dokonalejší a nejušlechtilejší: zdraví a
ná zdobí t. panice a pannu, mezi nimiž
ko vládne nedostatek, že temněji neb ja-
e patří k sobě, že v spojené dvojici podá-
ost úplného člověka. Avšak i na duši
nice a pannu. Dozrávání a šlechtění těla
vným krokem s tvořením vzorů čili ide-
i panice a panny: příroda a člověčenstvo
ím míti nižádné vady, a budoucnost jich
m ozářenou býti blahobytem nejdokona-
d pouze tělesný, pohlavní, jda za svým
tně a přísně, zdokonaluje se a povyšuje
ojnost lidskou tím, že panna a panic v
mně shledávají vzornost celého svého bytí,
d pohlavní se proměňuje v důstojenství
nna a panic, i kdyby nebyli ještě k sobě
ilostí, tuší předce v sobě mocnost lásky,
blahou budoucnost blaží je oba. V ta-
vu je ovšem mnoho snivosti, než kdo
zvědavostí a všetečnou nedočkavostí si po-
ou světlost **p.**, připravil se zároveň nenahra-
působem o jediné blaho mládí svého. *Hš.*

um (Linné) v. Bér.

arola Francesco, slavný kazatel italián-
Miláně 1548, † 1594. Pocházel z rodiny
studoval v Pavii a Bologni práva a vedl
vot bezuzdý. Smrt otcova pohnula ho však
í, 1567 vstoupil do kláštera a vyzname-
y v kazatelství. R. 1571 dokonal theolo-
a v Paříži, pak pobyv v Lyoně a Antver-
se 1573 do Milána a přednášel theologii
ých ústavích, dvě léta žil se sv. Karlem
ým, který si ho vysoce vážil, a 1587 stal
m v Asti. Sps.: *Lezioni XX. contro Calvino*
3); *Prediche spezzate* (v Asti 1591); *Tre pre-*
a Pasigi (Asti 1592); *Compendio degli an-*
astici del Baronio (v Ben. 1593); *Specchio*
(v Bergamu 1597); *Il predicatore* (v Ben.
miliae, *Conciones*, *Carmina lat.* a v. jiných.

, jméno hraběcí rodiny ruské původu
o, jejíž předkové ve XIV. stol. z Luky
přistěhovali a za panování Michala Fe-
Alexěje Michajloviče vysoké úřady v Ru-
ali. Nikita Ivanovič **P.** a bratr jeho
šeni jsou od cařice Kateřiny II. do stavu
hraběcího. **1)** Nikita Ivanovič **P.**, hrabě, ruský diplomat, nar. 1718, † 1783. Otec jeho Ivan († 1736) byl generálem a ničeho nešetřil na vychování svých synů. **P.** sloužil v císařské gardě a 1747 poslán byl k dánskému dvoru co plnomocný ministr ruský, 1748 v též hodnosti do Štokholmu, kde šťastně nastávající už válku předešel, a 1755 kromě mnohých řádů a jiných odměn stal se generálem. Ze Švédska vrátil se 1759 byv povolán za vychovatele vkn. Pavla Petroviče, 1763 stal se kancléřem, uzavřel zároveň s Golicynym spolek s Pruskem a 1765 s Anglickem, 1767 povýšen do stavu hraběcího a uzavřel s Dánskem smlouvu o výměně Holštýnska za Delmenhorst a Oldenburg, 1772 byl ruským zastupitelem při dělení Polsky a vyznamenal se neustupností proti nárokům rakouským, začež dostal statky v nově nabyté zemi a stal se ministrem. Ale v úřadu tom nemohl se shodnouti s kolegy svými, kteří jej měli v podezření, že chce spůsobiti nesvornost mezi ruskou a rakouskou vládou, a musel odstoupiti z úřadů svých 1773. Přímluvou vkn. Pavla byl však opět v nich usazen, uzavřel 1780 smlouvu o plavbě mezi Ruskem a Dánskem a odstoupil opět 1781. Žije na odpočinku ještě radou svou nápomocen býval diplomatům ruským. — **2)** Petr Ivanovič **P.**, hrabě, ruský generál, bratr před., nar. 1721, † 1789 v Moskvě. Vstoupil mlád do vojska, bojoval na Krymu při dobytí Perekopu a Bachčiseraje 1738, proti Švédům 1742, v 7leté válce byl už generálem, vyznamenal se u Krňova roku 1757, raněn jest u Zorndorfu 1758, přispěl nejvíce k vítězství u Frankfurtu nad Odrou r. 1759, byl při dobytí Berlína 1760 a spravoval co náměstník ruský dobyté země pruské. R. 1769 poslán v čele armádního sboru proti Turkům, kde rozbil u Bender jeden sbor turecko-tatarský a naklonil smlouvami část Tatarů k uznání ruské nadvlády. Po ukončení té války pro churavost žádal o odpočinek r. 1770, a vystoupil činně opět za povstání Pugačeva, kdy všechen svůj lid ozbrojiv k vojsku řadovému spěchal, a za to velitelem celého sboru proti Pugačevu ustanoveného a velitelem v guberniích Kazaňské, Orenburské a Nižegorodské jmenován jest. Když Pugačev padl 1774, odstoupil také **P.** na odpočinek do své vsi. **P.** také prvý zavedl v ruském vojsku myslivce pod názvem střelců a lehké dělostřelectvo na koních. Sps.: *Polkovničija instrukcija*. Byl dvakráte ženat a měl 17 dětí, z nichž jeden syn, Nikita, byl vicekancléřem.

Panini, nejznamenitější gramatik indický. V literatuře indické zachovalo se mnoho pověstí o „svatém" **P.**, ale žádné bezpečné zprávy o životu jeho. Kombinacemi dovedl Boethlingk ustanoviti r. 350 čili střed IV. stol. př. Kr., v němž **P.** kvetl. Nad jazykozpytce tohoto během více než dvou tisíců let nikdo se nepovznesl, a teprv když za nedalekých nám dob studium sanskrtu se ujalo, docházely práce **P**-ho zasloužené vážnosti a porozumění, bez něhož by jazykozpyt historický nikdy tak rychle byl ku zdokonalení svému nepokračoval, jako se to právě za našich časů děje; jazykozpyt srovnavací, od Němců nejprvé a pak nejdůkladněji vzdělávaný, má své kořeny v gramaticích indických a jmenovitě v pracích **P**-ho. Že právě u Indů vědecká methoda gramatiky poprvé vznikla, k tomu vedle spekulativního ducha indického nejvíce přispěl jazyk sám, v jehož průzračných formách etymologická skladba mnohdy i laikovi patrna býti musí. **P.** měl mnoho předchůdců, a asi k desíti se sám odvolává. Svou mluvnici zahrnul do 3996 pravidel, které později mnozí komentatoři, z nichž nejznámější jsou Katjajana, Bhartrhari, Patandžali a Kauptja, vykládali; Katjana pojmenoval své dodatky *vartika*, v nichž dílem některá

méně jasná pravidla vysvětluje, dílem u jiných výminky dodává; Bhartrhari dodal několik pravidel pod názvem *karika*, a Petandžali sepsal *mahabhačja*, v němž každé jednotlivé pravidlo P-ho zkouší. V pravidlech svých vystupuje **P.** co tvůrce methody etymologické, a vystavil tu zásady své jako axiomy, jejichž pravdu doklady z jazyka sanskrtského stvrdil; avšak tyto axiomy nejen pro sanskrtský jazyk platny jsou, nýbrž, jak se ukázalo, pro celou čeleď jazyků indoevropských. Posledně vydal je Boethlingh: *Acht Bücher grammatischer Regeln* (v Římě 1839). *Gb.*

Pániové (angl. *Pawnees*), kmen indiánský (4500 duší r. 1853) bydlící v Nebrasce v krajině nad ř. Plattou a sev. přítoky. Bourgmont je navštívil r. 1724, kdy zaujímali už sídla nynější. **P.** rostí obilí a zeleninu, za lovem chodívali na jih až k řece Arkansasu a na záp. až k pramenům Platty. Řeč jejich se liší od řeči kmenů sousedních. Jsou otužilí, odvážliví a v krádeži koní zběhlí.

Paniput, hl. m. soujmenného okresu (60½ □m. s 389.085 obyv.) v severozáp. části zemí anglických v Indii, v úrodné a výborně vzdělané krajině, 17 mil na sever od Delhi a na cestě z Hindustanu do Persie, má 22.612 obyv. (1853), 2 karavanseraje, četné chrámy a mečety. R. 1526 zvítězil zde Babur (v. t.), a roku 1761 porazil tu Maraty Achmet šach, kníže Afghanův.

Panis, lat. chléb. **P.** quotidianus (chléb vezdejší) jest vyňatek z větší římsko-české *Agendy* arcibiskupem Ferdinandem z Khünburku vydané, obsahující nejdůležitější obřady a modlitby, jakož i příslušná pravidla k služebnostem církevním mimo mši se zřetelem na duchovní správce. Poslední vydání řídil Fr. Doucha.

Panisbrief nazývalo se v Němcích písemné doporučení císařovo, aby osoba jmenovaná (*panist*) obdržela zaopatření v klášteře.

Panizzi Antonio, nar. ve vév. Modenském 1797, studoval na universitě v Parmě a 1818 vstoupil co praktický právník do života. Jsa účasten piemontské revoluce r. 1821 musel utéci nejprv do Lugana, pak do Genevy a konečně do Anglicka, a pobyv nějaký čas v Londýně usadil se pak v Liverpoolu co učitel italiánského jazyka. R. 1828 povolán byl na nově zřízenou universitu do Londýna, aby ital. jazyk a literaturu přednášel, odtud pak po 2 letech dostal se za asistenta do knihovny britského musea. Jeho přičiněním povolil sněm tomuto ústavu ročně 10.000 lb. št. k zakupování nových kněh, a zřízena veliká čtyrhranná čítárna. **P.** vydal *Orlando innamorato* od Boiarda a *Orlando furioso* od Ariosta (9 sv., Lond. 1830—34), Boiardovy *Sonetti e canzoni* (t. 1835) a Dantovo *Inferno* (t. 1860).

Panjutin Fedor Sergějevič, ruský generál, nar. 1790. Vstoupil 1809 do vojska, ve válce franc. stal se poručíkem, 1817 setníkem, 1819 plukovníkem, 1831 přidělen jest k armádě Diebiče Zabalkánského, načež po utlačení povstání polského zůstal ve Varšavě co brigádník, 1837 stal se generál lieutenantem a 1851 generálem infanterie. Na bojištích vyznamenal se u Tarutina a Malého Jaroslavce 1812, u Lützenu, Budyšína, Chlumce a Lipska 1813, při vpádu rus. vojska do Francouz 1814, raněn jest v turecké válce v tuhé bitvě u Bajazetu r. 1829, upadl do zajetí polského 1831, za časů nepokojů haličských 1846 stál v Kielcích se sborem ruským, vtáhl s poč. března do Krakova a panoval tu do polovice téhož měsíce, v květnu 1849 zase s pomocným vojskem ruským do Uher vtrhl, porazil 21. čna Uhry za Váhem, spojil se u Starých Hradů s vojskem rakouským, velel u Komárna záložnému voji, vysvobodil
voj Šlikův, od povstalců výpadem z města ná
sněný, a po třihodinném boji donutil maďarsk
sádku k návratu do pevnosti 2. čce, kryl p
chod rakouského vojska od Komárna k Pešti
tud k Segedinu, pomáhal 3. srp. stavěti mo
Tisu, den na to bojoval u Seregu, 5. t. m.
hal pronásledovati nepřítele a 9. t. m. rozho
zálohou vítězství u Temešvaru.

Pankota, ms uherský v stol. Aradské
něm., maď. a románskými obyv. (1857), zříce
starého hradu druhdy pevného a dobrým vín

Pankrác sv., mučedlník, za Diokletian
sťatý. Památka jeho koná se dne 12. máje.
s Bonifácem a Servácem k ledovým m
po jichž památek uplynutí pravidlem nebý
žádných nočných mrazů více.

Pankrác ze sv. Mikuláše, rodilý Slovál
man Jiskry z Brandýsa, muž nad míru sm
násilný a ukrutný, kterýž volil raději hráti
Jiskru sám, a proti mistru a vzoru svému
mnohé i ne vždy nešťastné boje, až pokojem
1449 v Kremnici uzavřeným smířil se s ním k
Souvéké dějiny uherské i rakouské vypravují
jaké zádavy šly zemím okolním zvláště o
kterýžto maje vojsko své zvláštní ve stoli
čanské i na pomezí moravském a rak. počín
drahný čas co mocnář samostatný a nikomu
lehlý. **P.** držel také několik let Skalici a H

Pankraci, ves blíž Prahy se 1120 oby
zvaná od kostela témuž svatému zasvěceného,
od 1. proboštа Vyšehradského, Beneše (†
okolo kostela zrostla ves, která se již r. 12
jménem Krušina objevuje, a kostel *(ecclesia*
cratii in Crussina) býval r. 1384 farním v
dekanátu Praž., podací náleželo kapitole Vy
ské. V den Všech Svatých r. 1420 svedena n
u kostela sv. Pankráce a Vyšehradu bitva
v níž vojsko cís. Sigmunda od Pražanů pod v
p. Krušiny z Lichtenburka úplně poraženo.
lostnější, že mezi 500 osobami na poli zahy
nacházel se takřka květ šlechty české i mo
p. Jindřich z Plumlova, hejtm. mark. Mora
který na hřbitově sv. vyzpovídav se ducha v
p. Jindřich Lefl z Lažan, p. Petr ze Šternb
Mikuláš Zajíc z Hasenburka a j. Svědek oč
vřinec z Březové píše o tom: „Kdo, leč by
litější byl, jda po polích a po vinicích, přes
viděl by a neželel? který nemoudré mysli Č
vybrané a udatné muže bojovné, tak mlad
řavé a krásné viděti mohl bez velikého lkán
svého?“ Pan Krušina dal padlé vojíny na
naložiti a na hřbitově sv. Pankráce pochova
založili v kostele počet věčných mší za pa
jovníky svého národu. Po 30leté válce zašlo
1790 vystavěl zde Pražský magistrátní rada
Ignac z Eisenšteina hostinec, k čemuž prý
staviva ze zrušeného tehdáž kostela Boží
na dobytčím trhu v Praze, od r. 1822 počal
domy přistavovati; kostel za panování cís.
r. 1784 zavřený sloužil za skladiště vojen
1818 byl opět službám božím otevřen.

Pankration (řec.), zápas athletský půvo
který však i v Římě v dobách po Caligulov
cněl. V p-iu bylo spojeno křížkování se
pěstním bez caestu (v. t.). Zápasníci poty
nazí, majíce tělo pískem posypané, vlasy na
v chochol svázané, a zápasívali tak dlouho,
den z nich buď padl neb se vzdal.

Pankreas, řec. slinice břišná.

Panku 1) v bájesloví čínském první č
povstalý z chaosu; po jeho smrti stala se je
horou, oči sluncem a měsícem žíly řekami a

vlasy rostlinami. — **2) P.**, dějepisec čínský, druhý ze 22 oficielních analistů říšských, jichž spisy vynikají úplností nad jiná díla historická. **P.** sps. dějiny západní dynastie Han (206 př. Kr. až 24 po Kr.), které pak dokončila jeho sestra Pan-Hoei-Pan.

Panmure Fox Maule, lord angl., nar. 1801 v Brecon Castlu v hrabství Forfarském, dal se 1819 k vojsku, nastoupil 1835 činnost politickou, byl za ministerstva Peelova členem oposice liberální, 1846 až 1852 státním sekretářem války, pak se stal strážcem pečeti skotské a od 8. ún. 1855 až do 26. ún. 1859 byl opět státním sekretářem války.

Panna 1) v. Panictví. — **2) P.**, jedno ze souhvězdí zvěrokruhu (*zodiacus*), mezi vahami a lvem (velkým); nejjasnější hvězda v tomto souhvězdí jest Spica (klas), jižně pod ekliptikou hvězda první velikosti. Na východní straně **P**-ny, skoro uprostřed hvězd η a β, maličko k jihu jest bod rovnodennosti jesenní, tam se totiž řeže rovník světový s ekliptikou. Znamení **P**-ny jest ♍; znamení toto stojí ale na astronomických mapách ve velkém lvu, v **P**-ně samé nalezají se nyní 2 znamení, a sice znamení váh ♎, právě v bodu podzimní rovnodennosti, a znamení štíra ♏. Toto nesouhlasení znamení se souhvězdím pochází od pošinutí čili postupování bodu rovnodennosti od záp. k vých.; asi před 3000 lety nacházel se bod rovnodennosti podzimní ve vahách (♎), jejichž znamení se pro tento bod stále zachovává a proto také zároveň s rovnodenností a s ním všecka ostatní znamení postupují. — **3) P.** (*Jungfrau*), 12·870' vysoká hora v Alpách Bernských ve Švýcarsku na hranici kantonu Bernského a Wallisského; má k severu a k západu strmé úbočí. — **4) P.**, královský hrad, nyní již beze vší stopy zaniklý, na vrchu nedaleko vsi Řepčic (řeč. pod **P**-ou), kr. Litom., býv. dominia Zahořanského. R. 1422 král Sigmund zapsal Sigmundovi z Vartenberka na Děčíně úroky na Litoměřice, hrady Kalich a P-u a tvrz Býčkovice, od něhož užitky ty přešly na potomka jeho Jana z Děčína. R. 1423 Žižka spolu s Bohuslavem ze Švamberka obléhal hrad **P**-u. Od těch časův zdá se, že hrad **P.** zůstal spojen se sousedním Kalichem a nedlouho na to zanikl. *Šl.* — **5) P.** mořská v. Halicere.

Pannartz Arnold pracoval s Konradem Sweynheymem co pomocník v tiskárně Fausta a Schöffera až do konce října 1452. Tím časem se vydali spolu na cestu do Itálie a zřídili v Subiaco u Říma r. 1464 společně první tiskárnu v Itálii, kterou r. 1467 do domu marchesa de Maximis v Římě přeložili. Když se r. 1473 Sweynheim od **P**-e oddělil, pracoval tento sám až do r. 1476, když zemřel.

Pannasch (*Pannach*) Ant. von, spisovatel, nar. v Bruselu 1789, vstoupil r. 1809 k pěšímu rak. pluku, byl ve válce r. 1813 a r. 1821 co setník u gener. štábu v Itálii. Později přišel se Zedlitzem k pluku arcikn. Frant. Karla, stal se majorem, ležel v Mikulově, konečně žil ve Vídni, kdež postoupil až na plukovníka. R. 1848 stal se nejvyšším velitelem národní obrany Vídeňské, ale brzo se z toho tehdáž velmi nesnadného úřadu poděkoval. **P.** sps. historické činohry *Maximilian* a *Alboin*, později ještě *Die Christnacht*. Dramatické práce jeho, nejvíce dramata osudová na způsob Müllnerových, vyšla sebraná v *Theater* (v Praze 1826) a v *Dramat. Dichtungen* (Güns 1835). Ještě později vydal *Die Irrgänge des Lebens* (ve Franckově *Taschenbuch dramat. Orig.* 1841). Co spisovatel vojenský získal si **P.** dobré jméno dílem *Terrainlehre und Terrainbenutzung* (Wien 1834).

Pannonia (Panonie) nazývala se nejprvé země, kde sídleli hořejší Pannonové, totiž krajiny mezi řekami Dravou a Savou a od pramenů Kulpy dále po Chorvátsku a Slavonii až ke Skordiskům, kteří při ústí Savy seděli. Teprv po přemožení tuhého odporu národův Ilyrských r. 6—9 po Kr. převedli Římané Pannony (v. t.) z původní jejich vlasti do krajin za Dravou, kdež již dříve některé větve jejich se byly usadily, a do pouště Bojské, tak že zalidněna celá země až k Dunaji v jeho toku východním. Země, nazvaná po osadnících svých **P**-ií, měla tyto hranice: na severu dělil ji Dunaj od Kvadův, k východu táž řeka nejspíše od Slovanův, toho času Dákům a po rozpadnutí říše jejich Jazygům poddaných; k jihu byla přirozenou hranicí ř. Sava a za ní Skordiskové a Ilyrové, k západu pak sáhala **P.** k horám vůbec mons Cetius nazývaným, Hory tyto táhly se nyn. Kahlenberkem nad Vídní počínaje přes Semerink, prostředkem Štýrska, pak mezi Korutany a Krajinou, tak že náležely k **P**-i mimo uherské území na pravém břehu Dunaje i část dolních Rakous, část Štýrska a celá Krajina. Co se obyvatelův týká, ti byli z části Keltové, s části Pannonové. Nejseverněji při Noricum seděli kelt. Azalové a od nich k vých. Kytnové; dále k vých. kelt. Bojové a od nich východně Dassiové (snad Strabenovi Diasionové), obojí po hořejší Rabě až asi tam, kde by čára od jezera Neziderského k Blatenskému tažená řeku tuto překročila. Dále na Dravě bydleli Koletianové a od nich vých. Oseriaté; v nejjižnější části západní **P.**, tedy na Savě, kelt. Latovici a od nich k vých. Varciani. Ve vých. **P**-ii seděli na pobřeží Dunaje od ústí Raby a dolů až za Blatenské jezero Amantové, dále k jihu Herkuniati, Sandizeti a na Savě Breukové; při samém pak Dunaji asi v sousedství Amantův a Sandizetův měli sídla svá Araviskové a v sousedství Breukův kelt. Skordiskové. K snadnějšímu spravování nové této provincie založeny četné pevnosti po celém toku Dunaje i uvnitř země a spojeny silnicemi; asi za Hadriana rozdělena celá **P.** čárou od ústí Ráby rovně dolů taženou v **P**-ii hořejší (*superior* č. *prima*) k západu, v **P**-ii dolejší (*inferior* či *secunda*) k východu; císař Galerius pak oddělil krajiny mezi Dravou a Savou co **P**-ii třetí a pojmenoval ji ku poctě manželky své Valerií. V hoř. Pannonii bylo hlavní město Carnuntum u nyn. Petronella v dol. Rakousích; v dol. Acincum na místě nyn. Budína, a ve Valerii Sirmium, od něhož vzala pojmenování krajina Sřemská, u nynějších Mitrovic. Z jiných měst vynikala Sabaria (nyn. Kamenec v Uhř.), Petovium (Ptuj) a Alemona č. Nauportus (nyn. Lublana). Za císaře Konstantina byla **P.** zvláštní prefekturou, ku které mimo to náležely Noricum, Rhaetie, Dalmácie a Illyricum, a hlavním městem Sirmium. Za časův císaře toho nazývána vých. část Valerie Savií a západní **P**-ia *inferior*. Po známém způsobu Římanův posýlány nejen zbrojné houfy do **P**-ie, než usazováni tu i řemeslníci a rolníci jejich, kterým takové výhody jako jinde poskytovány. Řeč ve městech, ve vojště a v úřadování byla veskrz latinská, a proto Pannonové, vidouce výhody z toho plynoucí, přispůsobovali se mravům a obyčejům Římanův a osvojovali si řeč jejich tou měrou, že ku konci IV. století po Kr. valně již se pořímanělí. Již ku konci III. stol. počalo se křesťanství v **P**-ii ujímati, a s počátku IV. byly biskupské stolice v Aemoně, Petovium, Siscii, Murse a Sirmium. Běhy politické v **P**-ii obsaženy jsou v tak zvané válce Markomanské a v hojném střídání se rozličných národů v sousedství, ba i v území **P**-ie samé. Za tlačenice přehojných národů obořili se na **P**-ii r. 165 Jazygové s Buriy a Viktofaly, a vedle nich Vandalové; tito zaplavili celou zemi a vyřítili se odtud na Noricum a prodrali se až do Itálie. Aurelius zahnal je zpět; nájezdy ale

opakovaly se potom za rozbrojův v říši tím častěji. Již Diokletian musel se zase (288) proti Jazygům vypraviti a Konstantin přemohl knížete jejich Rausimoda, když sesilen Álany a Roxolany do **P**-ie vpadl. R. 334 svrhli služební Sarmaté jho Jazygů a vypudili je z krajin mezi Tisou a Dunajem. Jazygové odtáhli dílem do Moesie a Thracie, dílem do sev. Uher, kdež dostali se v poddannost dílem Kvadů, dílem Viktofalů. Za časů Konstantina napadli **P**-ii Kvadové, poddaní jim Jazygové a svobodní Sarmati. Konstantin je přemohl, vybavil Jazygy z poddanství Kvadů a Slovanům odňal jižní část území jejich (358 a 359). Za Valentiniana I. přišlo k nové srážce; vévoda Pannonský Maximilian chtěl panství římské rozšířiti stavěním tvrzí v zemi Kvadův, z nichž by krajiny vůkolní na uzdě držány byly. Maxim. dal k tomu cíli zavražditi úkladně krále jejich Galinia. Kvadové však se zbouřili a s nimi Jazygové a Sarmati, a když císař sám r. 375 do pole proti nim vytáhl, raněn jest mrtvicí při jednání s posly jejich. Hnedle na to přivalili se Hunové, opanovali severní část **P**-ie, kamž usadili Ostrogoty, a sami zaujali krajiny mezi Dunajem a Tisou. Po nějaký čas trvali Hunové v dobrém přátelství se Římany, ano dobrovolnou smlouvou postoupena Hunům 434 i ostatní **P**-ie, toliko krajina okolo Sirmium dostala se, neznámo jakým způsobem, k říši východořímské. Když Hunové upevnili a rozšířili panství své v jiných stranách, počali nepřátelství své již 425 se říší východní. R. 446 dobyl Attila a rozbořil Sirmium; odtud obrátil se k jihu a pronikl až k Thermopilám. V míru následkem toho zavřeném poustoupeny mu (447) Srěmsko a část Moesie, v kteréž krajiny převedl Ostrogoty. Po smrti Attilově rozpadla se brzy říše jeho a na místo starých národů vstoupili jiní. **P**-ii celou zaujali Ostrogoti; od nich k východu mezi Dunajem a Tisou zmohli se zase Jazygové — neznámo, zdali vlastní čili služební — v severu za Dunajem zaujali sídla svá Skirové, od nich k východu Turcilingové a za nimi k Tatrám Herulové. Na Moravě vyskytují se místo Kvadů Rugové. Národové tito puzeni touhou po nových zemích změnili brzy sídla svá. Kníže Ostrogotův Vidumír odtáhl se svým národem z jižní **P**-ie (473) do Itálie; bratr jeho Theodomír, kníže Ostrogotů v sev. **P**-ii, přestěhoval se do jižnějších krajin a do Moesie, a za nim vešli do sev. **P**-ie ihned Rugové. Na tyto obořil se z Noricum Odoaker a rozptyliv je opanoval krajiny jejich. Část Rugů odvedena do Itálie, druhá část usadila se pod knížetem svým Fridrichem (488) mezi Ostrogoty v dol. **P**-ii, nad kterou vládl Theodorich. Theodorich vyvrátil r. 489 říši Odoakrovu, podržel ale **P**-ii, jíž před tím vládl, a vítězstvím svým nabyl i **P**-ie severní, skoro liduprázdné. V severu zmohli se Herulové tou měrou, že podmanili si jižnější Skiry a Turcilingy i východní Longobardy. R. 494 zbouřili se Longobardi, porazili pány své a podrobivše si země jejich uvedli v poddanost svou, jak se zdá, i Sarmaty mezi Dunajem a Tisou. Herulové odtáhli s části do nyn. Dánska, s části k jihu do služby říše východní, nepatrný jich počet přijal službu od Longobardů. Za války Ostrogotův od 535—565 se říší východní opanovali Gepidové Srěmsko, a Longobardové zaujali se zbytky Skirův, Turcilingův a jiných národův celou **P**-ii. Za nimi pak postoupili Slované a usadili se za Dunajem k severu, kdež do r. 563 upadli pod panství Avarův, kteří odtud byli nebezpečnými sousedy Longobardův. Král Longobardův Albion tedy postoupil Avarům **P**-ie, když byl Gepidy přemohl a houfy jejich zbrojnými své síly rozmnožil, a odtáhl z jara 568 s celým svým národem do Itálie. Avaři ihned zaujali **P**-ii až na Srěmsko, kterého se zmocnili Řekové za války Gepidův s Longobardy. Avarové přivedli i do **P**-ie hojné osady slovanské, mezi kterými založili si své hrynky. Srěm náležel, jak již praveno, Řekům; nemohlo dlouho trvati, aby se Avarové i o tuto krajinu nepokusili; po delší válce obleženo město Sirmium a postoupeno i se vší krajinou Avarům od císaře Theodosia II. Mimo Řeky na jihu sousedili s **P**-ií vůbec Slované: ti vycvičili se ve válce pod pány svými a uhlídavše příhodnou dobu počali se z panství Avarů vymykati. Čechové, Moravané a Slované korutanští osvobodili se pod Samem r. 623, čímž odtržena celá nyn. Krajina od **P**-ie. Na jihu pak usadil císař Heraklius Srby a Chorváty v Dalmácii a Moesii a slíbil jim dáti krajiny, kterých by na Avarech dobyli. Ti tedy opanovali po delším válčení jižní **P**-ii mezi Kupou, Dravou a Savou. Nejtěžší pohroma ale přivalila se na Avary od západu skrze Franky. Karel Veliký šíře výboje své k východu podmanil si za neznámých okolností ok. r. 789 i Chorváty dalm. a pannonské, r. 788 přemožením vévody Bavorského Thasila i Slovany korutanské, a stal se tím sousedem Avarů skoro po celé jejich západní hranici. Po několika výpravách proti Avarům vtrhl r. 796 Erich markr. Furlánský do dolejší **P**. avarské a dobyl jednoho z nejhlavnějších hrynků v krajinách mezi Dravou a Rabou s poklady velikými; ještě téhož roku přitáhl z hořejších stran Pipin s Geroldem, místodržitelem Bavorským, přes Rábu, Dunaj a Tisu a dobyl jiného důležitého hrynku za Tisou, čímž celá **P**. podrobena panství franckému. Dvakráte pokusili se Avaři o svržení panství franckého, vždy ale přemoženi a moc jejich zlomena úplně 803. **P**. opanovaná dána pod správu Geroldovi, po jeho smrti pak učinil z ní Karel, odděliv část dolních Rakous, markrabství Pannonské. V církevním ohledu podřídil Karel hořejší **P**-ii od Kahlenberku k Drávě biskupství Pasovskému a dolejší biskupství Salcpurskému. Biskupové počali obracovat pohany. Avarové poddaní obdrželi své národní chagany, dosazované a potvrzované králi Franckými. Panství chaganův vztahovalo se jenom na Avary, neboť Slované podléhali markrabím, kteří vykonávali vrchní dohled nad chagany. Avaři, nezvyklí pokojné práci a zbaveni příležitosti živiti se z mozolů cizích, počali brzy nedostatek trpěti a jevili velikou zášť proto k sousedům svým, jakoby oni tím vinni byli. Slované bezpochyby mstili se za to někdejším svým utlačovatelům jak mohli, a vedouce si po starém obyčeji počali zúžovati vzdělávánim půdy vždy více pastviska Avarův. Nechuť přešla asi v krvavé rozbroje, když musel Karel vykázati 805 jedněm i druhým meze sídel jejich. Avarové dostali země mezi Carnuntem a Labadií, což svědčí o malém jejich počtu. Od času toho neděje se o nich více zmínky a dá se souditi, že buď pozbyli ponenáhlu národnosti své mezi Slovany, anebo, co podobnější, že se někam odstěhovali. R. 807 rozšířili Bulhaři pod Krumem říši svou až k Dunaji po celé čáře, a tak hraničila **P**. k severu s panstvím Moravským a k vých. s říší Bulharskou. Mocní Bulhaři přišli brzy ve spory s Franky, a Chorváti Pannonští posilováni jimi zbouřili se také proti pánům svým. Dolní **P**. spustošena několikráte Bulhary i Chorváty, až konečně Frankové přinuceni vzdáti se vrchního panství nad Chorváty mezi Dravou a Savou. Válka tato způsobila vedle toho i proměnu u zřízení **P**-ie. Ludvík Pobožný totiž odhodlal se, aby obyvatelé slovanské v **P**-ii spíše přiměl k zaujetí a vzdělávání sídel předešlých, dáti Slovanům v jižní **P**-ii knížE z rodu jejich. K tomu nahodil se mu Přibina, moravský údělný kníže z vlasti své vypuzený, jenž

útočiště hledal u markr. Radboda, i učinil ho knížetem v dol. **P**-ii. Privina padl v boji s Rostislavem Moravským (861) a vládu nastoupil po něm syn Kocel, avšak jenom v dolejší **P**-ii, kdež po příkladu Rostislavově zavedl liturgii slovanskou. Kocel také domohl se v Římě obnovení biskupství Pannonského, které mívalo sídlo své v Sirmium, a přetrhl tím nároky arcibiskupů Salcpurských, poněvadž nemohli se více na země jeho táhnouti, anoť obnoveno pouze biskupství bývalé. Biskupství nové povýšeno hnedle na arcibiskupství Moravsko-Pannonské bez sídla určitého. Po smrti Kocelově zmocnil se Svatopluk Moravský dolní **P**-ie jako nějakého dědictví; jen jihozápadní část s Mosburkem opanovali Frankové a spojili s markrabstvím Vindickým. Mírem ve Forchheimu 874 musel Ludvík Něm. zůstavit Svatopluka v držení tom, ač s vyhražením sobě vrchního panství. Hoř. **P**-ie francká dostala se po smrti Ludvíka († 876) nejst. synu Karlomanovi, ten pak dal ji a Korutany pod správu Arnulfa. Téhož času již nastoupili Maďaři cestu svou na západ. Poprvé vpadli do **P**-ie po smrti Svatoplukově († 894) a poplenili ji celou, brzy na to usadili se stále mezi Tisou a Dunajem. Vnitřní stav **P**-ie byl toho času asi tento: Největší část obyvatelův byli Slované a sice Slované korutanští, jež hned za Avarův tu seděli, a pak Slované moravští za Priviny, Kocela a Svatopluka sem přivedení. Území, kde hromadně bydleli, totiž dolejší **P**-ie, nazýváno S l a v o n i a t. j. země Slovanův; vedle Slovanův uvedeno bylo do země za panství Frankův a markrabat jejich mnoho Němců (Bavorův, Frankův, Alemanův, Sasův a j.), kteří roztroušené měli usady své mezi Slovany s části co rolníci, více jich ale zabývalo se řemesly a obchodem, sloužilo v družině vojenské nebo byli ministerialy biskupů, markrabat a jiných pánů. Mimo to zachovaly se tu a onde zbytky starých Pannonců a Římanů, a nově usadilo se něco Bulharů. Luitpold, místodržící Bavorský a Korutanský, sebral pole proti Maďarům, když byli několikráte země západní napadli, poražen ale r. 907 někde u Prešpurka, načež Maďaři ihned opanovali hořejší **P**-ii a brzy na to zmocnili se i dolejších krajin až k řece Drávě. Maďaři rozšířili po vítězství tomto panství své až k Enži. Když ale poraženi byli r. 955 u Augsburka, pošinuty hranice v ý c h o d n í h o k r a j i š t ě zase až ke Kahlenberku, a markrabě Rak. Adalbert dobyl pak do r. 1043 krajin východnějších až k Litavě a Moravě, a Gottfried markrabě Korutanský válče ve spolku s ním dostal téhož r. krajiny od potomního Nového města k jihu se táhnoucí, jež spojil s markr. svým, tak že Rakousy a Štýrsko nabyly k východu asi toho rozšíření, jaké mají za našich časů. **P.** pozbyla za panství Maďarův dřívější své váhy politické a jméno její vyskytá se potom několikráte ještě v listinách XI. stol., ale ne co jméno politického území, nýbrž co název historický k udávání místa. *Kn.*

Pannonius 1) J a n u s v. J a n u s **P.** — **2)** G a b r i e l P e s t i n u s **P.** vydal *Nomenclatura sex linguarum, latinae, italicae, gallicae, bohemicae, hungaricae et germanicae* (Vien. 1561, 1568).

Pannonové (P a n o n o v é), jedna z nejsilnějších větví kmene Ilyrského, z něhož zachovali se nynější Albánčíci v Turecku, rozprostírali se dle Strabona a Herodota od hor Makedonských a Thráckých po Bosně a Serbii až k Dunaji, od Skordisků pak na východě svém sáhali k Dalmácii a některým národům na pobřeží moře Adriatického sedícím. Z jižnějších **P**-nův uvádí Strabo tyto haluze: Breuky, Sandizety (n. Andizety), Diasiony, Perusty, Mazaey, Daesitiaty a j. v. Za časův, když Římané moc svou i mimo Itálii šířiti počali, dáváno jméno **P**-nův jenom Ilyrům mezi Dravou a Savou, pak od Skordisků až k pramenům Kulpy v nyn. Chorvátsku a Slavonsku usedlým a jenom z části do Srbska a Bosny sáhajícím. Odtud rozšířili se **P.** i za Dravu po pravém břehu Dunaje až k jezeru Blatenskému, jsouce Dunajem od Daků odděleni. R. 29 př. Kr. vypravil se Augustus, když byl Japody dobytím města Metullum pokořil, proti **P**-nům, vzal útokem hlavní město jejich Siscii (nyn. Sisek) po 30denním obléhání a připojil Pannonii k panství Římskému. Již ale r. 16 př. Kr. chopili se **P.** zbraní proti Římanům a vpadli loupežně do Istrie; a potřetí zbouřili se r. 6 po Kr., vedení Batonem z kmene Beukův a Pinnesem kníž. Dalmatským. Oba vůdci jmenovaní připravivše zbouření to přepadli jedním skoro dnem všecky osady římské a pobili posádky jejich. Sebravše pak až 200.000 lidu zbrojného odporovali udatně a vytrvale po tři léta. Konečně přinuceni podati se, a Římanům podrobily se na to všecky větve **P**-ův a Keltův mezi Dunajem a Noricum skoro beze všeho odporu. Ostatně v. P a n n o n i a. *Kn.*

Panny Anglické. Maria Wardová, která za královny Alžběty pro víru katolickou mnoho trpěti, pak i vlast svou Anglii dvaadvacetiletá opustiti musila, zřídila nejdříve v Gravelinkách, v Nizozemsku, klášter pro anglické panny, které pro víru utéci musely z vlasti, aby tam žily dle pravidel sv. Kláry. Později ale přidružila sobě více panen z jiných zemí a založila s nimi klášterní ústav k vychování ženské mládeže v Sv. Omeru, ač byla marně po celých 10 let tovaryšstvo Ježíšovo za jeho řeholi prosila. Podobné ústavy zakládala v Německu i Nizozemsku ano i v samém Londýně, kde s tíží smrti ušla, k níž pro víru katolickou odsouzena byla. Než církevního potvrzení pro své ústavy nebylo jí lze dostati, ano papež Urban VIII. velel r. 1630 všecky školy **a**-kých **p**-en zavříti a Wardovou pohnal k soudu, aby se zodpovídala z víry své. Uznalať se sice víra její za pravou, však školy zůstaly zavřeny. Vévoda Bavorský vymohl sice **p**-ám, aby směly i dále společně žíti, však teprv Klement XI., asi po půl století po smrti Wardově, roku 1703 potvrdil školy i nemocnice **a**-kých **p**-en. Sliby skládají jednoduché jen na 3 léta, po jichž uplynutí vystoupiti i provdati se mohou. Nemají žádné klausury. Samy mezi sebou se dělí na tři třídy; první čítá šlechtičny, z nichž se volí představené všeho druhu; druhá městské dívky a třetí služebné údy; všecky však stejně se šatí a tráví a bez rozdílu k sobě se chovají. Jest jich nyní k 500 údů. — V Čechách mají **a. p.** jediný dům v Praze. Dne 18. ún. 1745 obdržela hrab. Maria Kar. Auerspergová, tehdy představená **a**-kých **p**-nen v Sv. Hippolytu a v Kremži, od císařovny M. Teresie povolení, aby z jmění hrab. Marie Teresie Auerspergové koupila dům pro **a. p.** v Praze. Na to byl roku 1746 od hr. Lažanského koupen dům v Karmelitánské ulici č. 460, do kterého se dne 7. ún. 1747 přistěhovalo ze sv. Hippolyta osm **a**-kých **p**-nen. Když z nařízení cís. Josefa II. r. 1782 karmelitánky od sv. Josefa na Malé Straně přeloženy byly do Frantálu, převzaly z nejvyššího nařízení klášter č. 43 a kostel v Josefské ulici **a. p.**, a drží jej podnes; v původním domě jejich zřízena jest hlavní (vzorní) školu a gymnasium. **A. p.** mají německou dívčí hlavní školu o 4 třídách, školu pro ruční práce a pensionát, jehož chovanci též na 4 třídy se dělí a zvlášť vyučují. Náklad na vydržování **a**-kých **p**-nen v Praze béře se s části z fondu náboženského, s části z fondu pro normální školy. R. 1864 bylo členů 19, a sice 16 profesů, 1 novicka a 2 kandidátky.

Panny Josef, skladatel, nar. v Kohlmitzberku v Rak. 1794, učil se hudbě již od šestého roku, nejdříve v rodišti, pak v Linci. Byv krátký čas učitelem šel roku 1815 do Vídně, by se tam dále vzdělal v hudbě. R. 1825 dával koncert, v kterém přednášel jen své skladby. Na cestě do Benátek seznámil se s Paganinim, pro kterého později složil obraz hudební *Der Sturm*, a kterého pak z Vídně na cesty provázel. V Praze odloučil se **P.** od Paganiniho, navštívil Drážďany, Lipsko, Berlín, zdržel se v Hamburku, načež byl několik let ředitelem hudby v Christianii v Norsku. Později usadil se v Mohuči a † 7. září 1838. Ze skladeb jeho vyšly: 3 mše, rekviem, graduale, kantaty, písně, pak rozličné skladby pro klavír i jiné nástroje.

Panofka 1) Theodor, německý starožitník, nar. ve Vratislavi 25. února 1801, konal rozličné vědecké cesty po Itálii a Francii, stráviv tu více let stal se pak údem Berlínské akademie a mimořádným profesorem na tamější universitě a † 20. června 1858. Vydal množství větších i menších archaeologických spisů a pojednání v latinském, italském, francouzském a německém jazyku, z nichžto jsou nejznamenitější: *Museo Bartoldiano* (Berl. 1827); *Neapels Antiken* (Stuttgart 1828); *Musée Blacas* (4 seš., Pař. 1830—33); *Cabinet du comte de Pourtalès* (Par. 1834); *Terracotten des königl. Museums* (Berl. 1842.) *Mü.* — **2)** Jindřich **P.**, skladatel, nar. ve Vratislavi 2. října 1808, studoval práva, ale již záhy učil se na housle, a později oddal se úplně hudbě. Ve Vídni zdokonaloval se u Maysedra na housle a u Hoffmanna v skladbě, i vystoupil veřejně v koncertech. R. 1829 šel do Mnichova, pak do Berlína, kde vydal první skladby a psal do Marxova časopisu hudebního. Roku 1832 cestoval s pianistou Hauckem, navštívil Drážďany, Prahu, Vídeň a Polsko. R. 1834 odešel z Berlína do Paříže, kdež se usadil co učitel zpěvu a hudby. **P.** vydal variace, fantasie, ronda, etudy i jiné skladby pro housle, pak písně; mimo to psal do franc. a něm. časopisů hudebních.

Panopaea jest 70. asteroid, jejž objevil 5. května 1861 Goldschmidt v Paříži; má prostřední od slunce vzdálenost 54·04 mil. mil, výstřednost dráhy 0·183018, sklon k ekl. 11° 38′ 28″ 6, čas jednoho oběhu 1542·72 d.; největší vzdálenost od země měří 85, nejmenší 23 mil. mil; průměr její se páčí na 7·6 mil. *Std.*

Panopolis v. Echmim.

Panorama (z řec. *πάν* vše a *ὁράω* vidím) jest zobrazení předmětů, zvláště krajin a měst, tak uspořádané, aby co nejvyšší klam divákův vzbudilo, jemuž nikoli obraz, nýbrž předmět sám viděti se zdáti má. Zobrazení toto tak se uspořádá, že jako z jediného místa celek přehlédnouti možno. Tak alespoň byly první **p**-my uspořádány, v nichž obraz města některého v polokruhu rozestaven, jakoby s věže se přehlížel. Vynálezcem **p**-my jmenuje se írský malíř Parker, dle jiných prof. Breisig v Gdansku. Jiný druh **p**-m jest vyobrazení krajin, jak cestujícímu se objevují, na př. **p.** některého poříčí nebo pomoří. Obyčejně bývají obrazy malovány na plátně nebo na papíře, a postaveny za zvětšujícími skly, jimiž pak krajina v přirozené velikosti se ukazuje. Místo diváka jest zatemněno, a na obrazy padá světlo tak, aby divák původu jeho neznamenal; mimo to postaráno o to, aby nebylo viděti kraje plátna nebo papíru. Dle nepatrných rozdílů dávají se **p**-ám rozličná jména: Diorama, neorama, pleorama, kosmorama, myriorama, cyklorama, stereorama atd. *Pý.*

Panormus, staré jméno Palerma (v. t.)

Panoše 1) šlechtic stavu vládyckého, méně než rytíř. **P**-ům dáván býval titul „slovutný", když však tento začal se v XVI. století přikládati též osobám stavu městského, pominul znenáhla název **p.**, ustoupiv názvu vládyka, s kterým spojoval se titul „urozený". — **2) P.**, služebník vyššího řádu, dvořenín, zvláště takový, který býval stále okolo osoby pánovy; štítonoš.

Panování 1) v. Panovník. — **2) P.** (lat. *dominatio*) nazýval se v staročeském soudnictví třetí stupeň vedení práva ve věcech netrestních, který následoval po zvodu (srv. H. Jireček: *Slovanské právo* II. str. 248). Původ měl od toho dne, kterého se stal zvod, po dvou nedělích **p.** udělati (*Zřízení Ferd.* E. X.), kteréž vykonal komorník. Druhé **p.** mohlo se státi teprv po sv. Havle nebo sv. Jiří nejblíže příštím, a takž i třetí. Trojí toto **p.**, jalovým nazývané, bylo pouhým napomínáním pohnaného, aby zaplatil, jinak že by se mu suma vzala na jeho statku zemském. „A po tom třetím panování, nebude-li jemu ještě dáno, má žádati, aby mu byli dáni listové obsílací na odhádání. Když bude původ (po odhádání) v držení statku vpuštěn, může pohnaný ještě vždy do dvou neděl zaplatiti. Když by nezaplatil, má původ vzíti komorníka na poslední **p.** t. j. **p.** pravé, kterýmž stává se pánem statku bez odporu." (*Zřízení Vlad.* a *Ferd.*) Při posledním tomto **p.** vytrhl komorník kus došku nebo šindel a spálil před stavením na znamení, že původ může se statkem činiti co chce.

Panovník, mocnář, svrchovaný vladař, t. j. takový, jenž ve svém jménu provozuje nejvyšší moc v nějakém státu — panuje.

Panseron [pa͡nsero͡n] Aug. Mat., skladatel franc., nar. v Paříži 26. dubna 1795, učil se hudbě u otce, pak v konservatoři zvláště na violončel. Za kantatu *Herminie* obdržel roku 1813 velikou vládní cenu na skladby. S podporou vládní nastoupil cestu do ciziny, učil se v Bologni u Matteiho kontrapunktu, pak se zdržoval v Římě, Neapoli, Vídni, Mnichově, r. 1817 též v Železnu v Uhrách, nato cestoval do Petrohradu. R. 1818 vrátil se do Paříže, kde vyučoval zpěvu, od r. 1824 také na konservatoři. Od r. 1829 byl po Halévym krátký čas accompagnateurem u ital. opery a † 29. čvce 1859. Mezi 1820—27 složil několik komických oper, ale nejvíce proslavil se četnými romancemi, z nichž jsou mnohé velmi krásné a rozšířené, zvláště *Songe de Tartini* s obligátními houslemi. Mimo to vydal *Méthode du vocalisation* (1839) a *ABC musical, ou solfége etc.*

Panská Dolina, obyčejněji Spanná **D.**, maď. *Úrvölgy*, něm. *Herrengrund*, horní město uher. v stolici Zvolenské, míli od B. Bystřice, s 1480 slov. ob. a doly, z kterých se po 8 století dobylo mnoho tisíc centů mědi a mnoho tisíc hřiven stříbra i něco zlata; pak je zde slavná r ku 1605 objevená voda cementová, do které vložené železo pozvolna mění se v měď. Znamenitý jest též zdejší 5 mil dlouhý vodovod.

Panská Krčma v. Hřensko.

Panský stav v. Stavové a Šlechta česká.

Panský ze Střezetic, rytířská rodina v Čechách, jejížto původní sídlo byly Střezetice v kraji Královéhradeckém. Později držela rodina ta v tomtéž kraji statek Plotiště, jejžto Šťastný **P.** ze Stř. 1599 prodal Janovi Královi z Dobré Vody. Nato dostal se v držení statku Malého Barchova, který mu později, když se byl r. 1618 zúčastnil ve zpouře stavovské, do manství potažen jest a po jeho smrti komoře královské připadl. Jan Bene-

P. ze Stř. obrátil se ok. 1640 do knížetství ... ského, kdežto pojal za manželku Evu Feli... oz. Hostivarskou z Kostelce, kteráž tam po ... ím manželu Jiříkovi Adamovi Falkenhonovi ... u měla statky Soudice, Petřetín a Bělou ... Prusku náležející). Tyto statky zdědil po ... 1651, a † co soudce zemský kníž. Krnov... bez mužských potomků. Zůstala po něm ... manželka Maria Žofie, roz. svob. slečna ... ovna z Landsberku, potom opět provdaná ..., a 3 dcery: Alžběta Konštancí provd. ... z Moncle, Anna Maria provd. Meisinge... Grzymaly, a Helena Žofie provd. Kyse... z Kyselova, od nichž statky otcovské roku 1677 prodejem přešly na Jana Bernarta ... Moncle, manžela nejstarší z těch sester. *Svb.*

[Pa]nslavismus (řeckolat. všeslovanství), ... snaha Slovanů po politické jednotě všech ... menů, jakou jim v novější době přičítají hl. ... tvořice si tím sami strašáka. Podnět k ta... mnénce zavdala jednak přirozená sympathie ... árodů slovanských se svými soukmenovci a ... nenávist jich křivditelů, jednak idea lite... ... zájemnosti slovanské, hlásaná hlavně od Kol... ... réž podkládány účely politické. Jakkoliv by ... si v nejširším jeho smyslu nemohla býti upřena ... nost, tož přece jsou interesy jednotlivých ná... ... uvanských tak rozdílné a vůbec okolnosti ... ... nému provedení té myšlénky tak nepříznivé, ... y po politické jednotě všech Slovanů nikde ... v praxi se nejevily, než toliko co prázdné ... terých blouznivých hlav. Nanejvýše lze při... ... že snad Rusko, které by dle poměrů ethno... ... ch a politických musilo se státi jádrem bu... ... všeslovanské říše, k dosažení záměrů svých ... hytře používalo naproti svým diplomatickým ... m toho strašáka, jehož lichost a nicotu samo ... zná, což pak ty, kteří příčinu mají báti se ... ného Slovanstva, tím více potvrzovalo u víře ... jakožto hrozícího zkázou a záhubou veškeré ... osti evropské. V nejnovějším čase však valně ... ehla bázeň před p-mem, jejíž nedůvodnost ... le tím více se uznává, jakkoli vzájemnost ..., totiž sympathie všech slovanských kmenů ... vespolek, čím dále tím více se zmáhá, jakož ... spatřuje též u jiných národů společného ..., na př. u románských a skandinavských. *Mý.*

[Pa]nsula S. v. Montolmo.

[Pa]nsymfonikon, klávesový hudební nástroj, ... ený páterem Petrem Singerem, františkánem ... elgehru v Tyrolech, má podobu skříně, 38 ... a povahu úplných varhan; jediný hudeb... ... že na tomto nástroji zvuky všech jednotli... ... nástrojů celého orkestru napodobiti.

[Pa]ntaleo Jindřich, švýc. životo- a dějepisec, ... Basileji 13. čce 1522, † 3. bř. 1595, studoval ... Štadtu a Basileji klasické jazyky, mathema... ... vědy přírodní, též i bohosloví. R. 1545 jal ... sileji přednášet dialektiku a rhetoriku, 1553 ... doktorem lékařství, procestoval jižní Francii, ... ém návratu do Basileje provozoval lékařskou ... 1558 stal se děkanem medic. fakulty, kterýž ... stával až do smrti. Sps. *Epicedia in obitum ... Oecolampadii, S. Grynaei, Carolostadii, H. ...ei* (v Basileji 1544); *Phylargyrus* a *Zachaeus ...orum princeps* (veselohry, t. 1546); *Historia ... Galliae, Germaniae et Italiae* (t. 1551 a ... *Commentarii rerum in ecclesia gestarum* (tamt. 1563); *De pestis praeservatione et remedio* ... *Prosopographia virorum illustrium Germa...* (Bas. 1565—66), kterýžto spis přeložil sám ... ... iny co *Teutscher Nation Heldenbuch* (tamt. 1567—70); *Diarium historicum* (tamt. 1572 a 1580); *Omnium regum Galliae vitae breviter illustratae* (tamt. 1574); *Historia Johannitarum, Rhodiorum et Melitensium equitum* (t. 1580 a 1581); *Beschreibung der Stadt und Grafschaft Baden* (t. 1578).

Pantaleon sv., čítá se mezi 14 pomocníků. Byl osobní lékař císaře Galeria a křesťan. Však zaveden životem rozpustilým na dvoře císařském zapřel víru. Než rozebrán a dojat domluvou Hermolaa vrátil se k církvi, činil pokání a za pronásledování Diokletianova zemřel smrtí mučenickou. Jmění jeho rozdáno chudým. Řekové jmenují jej mezi velkými mučeníky (v. t.). Ostatky jeho byly prvé v Konstantinopoli v kostele dle něho nazvaném uloženy, pak ale do Paříže k sv. Diviši (St. Denis) převezeny. Platí se sv. Lukášem za patrona lékařů. Památka jeho koná se 28. čce.

Pantalir v. Bandelír.

Pantalon (*Pantalone*), stálá komická osoba v staroitalské veselohře, představující bohatého a chytrého, ale brzo skoupého brzo žárlivého benátského kupce, starého a suchého, jejž Harlekin pomocí Pierrota ošálí.

Pantalony slovou dlouhé spodky nosené přes boty. Jméno to odvádí se od komické italské masky Pantalona, který vystupoval někdy v dlouhých a širokých spodkách marynářských.

Pantelegraf, způsob telegrafu, vynalezený od Caselliho ve Florencii, jímž odeslaný telegram jest věrný snímek rukopisu k telegrafování podaného.

Pantellaria (*Pantalaria*), ostrov 15 mil na západ od Girgenti, asi 8 mil od břehů Tuniských ležící, bohatý na víno a fíky a vůbec velmi úrodný. Má na $2^3/_4$□ m. 7400 obyv. a patří k prov. Girgenti Na ostrově tom jest sopka 2000 stop vysoká a horké prameny. V starověku slul ostrov ten Cossyra.

Pantenský most (*Pantenbrücke*), znamenitý kamenný most ve vysokých horách švýcarského kantonu Glarusu, $1^1/_2$ hodiny od vesnice Linththal v tak zvaném Velkém údolí (*Grossthal*), 1010′ nad Linththalem a 3050′ nad mořem, 20′ dlouhý a 3′ široký. Most tento rozepíná se v závratné výši 196′ nad potokem Linthem a spojuje strašně rozervané skály, poskytující hrozný pohled. Přes **P. m.** vede cesta k salaším Sandských a Limmernských Alp, odkudž jdou obtížné a nebezpečné pěšiny do Grisonska. **P. m.** se svým okolím patří mezi nejvelikolepější partie horské.

Pantheismus (řec. všebožství) jest jistý pohled filosofický na svět a Boha, jenž stojí hlavně naproti náhledu atomistickému (v. t.). Člověku skoumajícímu jeví se t. svět býti s jedné strany nepřehledné množství nejrozdílnějších předmětů a činností jako s druhé strany věčný přechod všeho a měna. Přechod ten zdá se pak býti jediná podstatnost všehomíra, jediná pravdivost, an jednotlivý předmět a jednotlivá činnost míjející svou trvalostí a měnami svými ustavičnými jako na zdání toliko je a bytuje. Jelikož však Bohem mnozí zvykli jsou jmenovati podstatu pravou a bytost, nezdá se jim možná, že by, cokoliv je jednotlivého a osobného, zasluhovalo jmenovati se Bohem, než toliko veškerenstvo samo ve svém věčném ruchu a v plodící své síle, a právě pohled takový na vesmír nazývá se **p.** Jestiť patrné, že **p.** je toliko strannost, jako je strannost rozdrobení všehomíra v pouhé množství růzností a rozličností; jestiť však zároveň i patrné, že **p.** může býti pohled nad míru hrubý a povrchný, že však může býti i pohled ušlechtilejší a duchaplný, podle toho, co se má za veškerenstvo a co za věčný ruch a pohyb ve všem míru. Nikdy však

nebyl p. té sprostnosti, že by, jak se mu spílalo s nejedné strany, byl vyhlašoval kteroukoli neb každou věc veškerenstva za Boha, poněvadž hrubý takový pohled se zove toliko fetišismem. Než nebyl p. pohledem toliko filosofickým velmi rozšířeným, poněvadž i mezi pohledy náboženskými dávnověkého světa se nalézal, jak toho svědkem je náboženství bramánské a budhistické (v. t.). Nejhlavnější formy filosofického p-mu jsou však následující: a) **P.** empirický, maje smyslnou látku světovou za jedinou podstatu všehomíra. Zove se i materialismem (v. t.). b) **P.** dušeslovný čili psychologický, maje veškerenstvo za tak proniknuto duší světovou, jako je tělo živočicha proniknuto duší jednotlivou. Zove se i hylozoismus. c) **P.** logický, maje všeobecnost čili abstraktnost za jedinou podstatu a pravdu všeho, jako se vyvinul hlavně eleatismus. d) **P.** metafisický, maje jednotlivosti světa skutečného za pouhé zjevy mysli lidské, jimž jediná věčná podstata rozumem pojatá slouží za základ, jako se vyvinul v Spinozismu. e) **P.** věčné myslivosti, maje veškeré předmětenstvo za dobu toliko věčné představivosti, jako se předně vyvinul prvotní filosofií staršího Fichte (v. t.). f) **P.** spekulativní, maje činnost ideálně reálné bytosti za jediný a věčný ruch veškerenstva, jako se zjevil hlavně soustavami Schellinga a Hegela (v. t.). Srovn. Buhle *De ortu et progressu pantheismi* (Gottingae, 1791). Jäsche *Der Pantheismus nach s. verschiedenen hauptformen* (v Berlíně, 1826). Cousin: *Cours de l' histoire de la philosophie* (4. edit. 1848). Volkmuth: *Der Pantheismus von Thales bis Hegel*, (v Kolíně, 1837). v. Schaden *Gegensatz des theistischen und pantheistischen Standpunktes.* (Erlangen, 1848.) Rixner: *Versuch einer neuen Darstellung der uralten indischen all-einheitslehre.* (1808.) Bohlen: *De budhaismi origine et aetate* (v Královci, 1827.) Ufam: *History and doctrin of Buddhisme* (v Londýně, 1829). Néve: *D' état présent des études sur le buddhisme* (Gand, 1847). *Hš.*

Pantheon (řec.), chrám zasvěcený všem, aneb aspoň mnohým bohům zároveň. Nejpamátnější jest **P.** v Římě vystavěný od M. Agrippy r. 26 př. Kr., a vysvěcený od Boniface IV. za chrám křesťanský r. 608, kdež mu dáno jmeno *Sancta Maria ad Martyres.* **P.** tento stojí na náměstí mezi Corsem a Piazzou Navonou, asi uprostřed starožitného Pole Martova (*Campus Martius*), a jest ze všech pomníkův starořímských nejlépe zachován. Plinius jej počítal k divům starověku. Má podobu rotundy, 143′ v průměru s velkolepou kupolí, jejíž vrchol jest 143′ nad podlahou. Uprostřed kopule jest otvor 28′ šir., jímž celá budova se osvětluje. Zvláště pozoruhodné jest korinthské sloupořadí 16 žulových sloupů s mramorovými kapitály a podstavci; sloupy tyto jsou $46\frac{1}{2}'$ vys. a mají po 5′ v průměru; na nich pak spočívá římsa, s níž byl cís. Constantius II. sundal střechu bronzovou. Jsou zde hrobky Rafaela, Annibala Carraciho a jiných na slovo vzatých malířův. — **P.** v Paříži byl původně a jest i nyní zase chrám sv. Genovefy, patronky Paříže. R. 1757 počato se stavbou této ohromné budovy dle plánu stavitele Soufflota, a sice z výtěžku k tomu účelu zařízené loterie; má podobu řec. kříže rovnoramenného, v jehož středu hlavní prostora chrámová s bání se nalézá. Při vypuknutí revoluce 1789 byl tento chrám, ještě nedokončený, *Panthéon francais* nazván a poctě velikých mužů zasvěcen; sochy občanů o vlast zasloužilých byly tam vystaveny a těla jejich v podzemních klenbách pochována, jako Voltaira, Mirabeaua, Marata a j.; řezby, rozličné předměty biblické a náboženské představující, byly odstraněny a jinými, k vlastenectví, filosofii, vědám a umění se vztahujícími nahraženy, a na průčelí veliké předsíně postaven nápis: *Aux grands hommes la patrie reconnaissante* (velikým mužům vděčná vlast). Napoleon, dav odstraniti ozdoby a nápisy revoluční, navrátil **P.** 26. února 1806 zase údělům církevním, kterým však znova odňat byl zákonem ze dne 26. srpna 1830, načež na 4 sloupech, báň podpírajících, jména všech v revoluci červencové padlých bojovníků byla na deskách bronzových umístěna; dekretem však ze 6. pros. 1852 navrátil Napoleon III. opět **P.** bohoslužbě, ku které až dosud se ho užívá.

Pantikapaeum v. Kerč.

Pantofel, půlstřevíc, jímž se jenom prsty kryjí, an pata volna zůstává, užívá se u nás jen po domácku. Pod p-flem býti říká se žertovně o mužích, kterými ženy jejich vládnou.

Pantofličky nebo střevíčniky v. Calceolaria.

Pantoflové dřevo v. Korek.

Pantograf v. Čapí nos.

Pantomie v. Pantomima.

Pantomima, umělecké divadelní představení, kdež se pohyby mysli aneb celý děj vyjadřuje beze slov, pouze hrou těla, t. j. mimikou (v. t.); k nabytí větší živosti a rozmanitosti přidává se jednak hudba, jednak tanec. **P**-my byly již starým Římům co do věci známy, zvl. komické, jakož posud ve východních zemích provozování jich k domácím zábavám při slavnějších příležitostech náleží; vrchole svého vývinu došly však teprvé v Římě za dob císařských (*saltatio pantomimorum*, v. Pantomimus), když se vládnoucí slova vyřčeného báti začali a klesající vkus lidu střídání zábav a větší hmotnost jich vyhledával. Že v starožitnosti herci veskrze pod larvou hráli a ženské osoby od mužských se představovaly, muselo staré p-mě dost na ujmu býti; teprvé za pozdějších časů římských začaly se ženské (*pantomimae*) ve hrách p-mických zúčastňovati; brzo však staly se tyto hry tak necudné, že nejednou z Říma i z Itálie vyobcovány býti musily. Po klesnutí římského panství a vzdělání udržely se nicméně přece p-my mezi lidem, kterýž v Itálii živější jsa i obliby i způsobilosti k takovým provozováním více nežli jinde podržel. Mimo Italiány přičinili se v novějších dobách přede vším Francouzi o pěstování p-my, ano Noverre (v. t.) odvážil se docela i Voltairovu tragédii *Semimmis* v p-mu přetvořiti. Nejpřirozenější a nejvděčnější obor p-my jest komický; povahy stálého rázu i zevnitř pevně ustanovené, ježto se, jako harlekin, policinello a p. přede vším na divadle italiánském vyvinuly a ustálily, pomáhají nemálo k snadnějšímu srozumění jim, ačkoliv s druhé strany nebezpečí jednotvárnosti v sobě chovají. Nejoblíbenější jest nyní p. ve spojení svém s vyšším tanečnictvím co ballet (v. t.). Zvláštním, nyní rovněž oblíbeným druhem p-my jsou tak zvané živé obrazy č. tableaux, skupení to malebné neb nepohnuté, představující některý zajímavý děj v jedné zvláštní, ve okamžik myšlené době. Jaké krásy nabytí a jakou mocí dojmouti mohou, ukázalo se u př. při onom skupení, ježto činilo vrchol slavnosti k 300leté památce zrozenin Shakespearových v Praze konané. Avšak tímto způsobem přichází p-mika již v plastiku a malbu; hlavním jejím úkolem zůstane líčení děje a záleží především v tom, aby nejen zajímavý a pěkný, nýbrž i co možná jasný byl, tak aby se mu dobře a snadně vyrozuměti mohlo. U starých Římanů

Pánvice, pánev (lat. *pelvis*), u Presla lochan, dutina kostěná, nahoře a dole otevřená, na lejší části, u zvířat na nejzazší dříku se na- ci, která se podobá homoli obrácené, kuse ode do zadu zpleštělé, jejížto dno nahoru neb u do předu hledí. Skládá se ze čtyr kostí, spo- h chrustavami vláknitými a svazy, a sice z dvou bočních, z kosti svaté (kříže) a kosti řitní (ko- hák). Kost boční sestává z kusu horního lo- vitého — kosti kyčelní, z kusu dolního — kosti í, a kusu předního — kosti stydké. Kde se tyto sy vně spojují, jest puška, do které jablko ste- se klade. Hořejší kraj kyčelní se nazývá hře- dolejší vyčnívající díl kosti sedací se nazývá l sedací. Ze spojení kostí stydkých do předu ává oblouk stydký, a svázání stydké jest utvo- z chrustavky spojivé a krátkého tuhého svazu. příčná, téměř prostředkem vnitřní **p.** jdoucí, dělí dvě dutiny, horní slove veliká, dolní menší **p.** jší otvor se nazývá vchod do **p.** neb pánviční, í východ. **P.** vně jest obklopena svaly silnými, ží nahoru s dutitou břišní a obsahuje část ten- střeva a konečník (pastelín), měchýř močový, a nervy pánviční, u ženských mateřník (dě- a vaječníky. Aby početí plodu a jeho vývoj itě před se šly, jest **p.** u ženských ve všech ěrech rozsáhlejší než u mužských, kromě do Proto jsou také u ženských širší kyčle, a šíře náší u nich obyčejně 11 palcův, u mužských palcův. V porodnictví jest úplná známost žen- ., zvláště všech jejich rozměrův, nad míru dů- , tak sice, že k důkladnému určení všech prů- v, jichž rovný průměr sluje conjugata, užívá vláštního nástroje, nazvaného pelvimeter. voření kostí pánvičních, zvláště křivicí spůso- bývá největší závadou při porodu. O pelvi- psali: Boivin, Desberger (Berlin 1824) ellenbergh (Haag 1831). *lip.*

Panvinio Onofrio, starožitník a dějepisec ital., 1529 ve Veroně, † 7. dubna 1568 v Palermě, la poustevníků sv. Augustina, přednášel od r. nějaký čas theologii ve Florencii, pak ale vrhl silou na studia historická. **P.** byl jeden z nej- si za jeho dob nikdo nevšímal, jmenují se dvě: *Heraklea*, v níž se líčí dobrodružství Herakleova s jakýmsi nádechem romantickým ve 14 knihách čili 9000 verších, a *Jonika*, sepsaná rozměrem elegickým v 7000 verších, v níž se vypravují osudové Kodrovi, Nellovi a osad jonských. Zlomky z básní těchto vydali Winterton, Brunck a Boissonade v *Poetae graeci gnomici*, zvláště však Funke ve spise *De Panyasidis Halikarnassensis vita et poesi* (Bonn 1837).

Panychida (řec. tolik co po celou noc trvající, noční), slavné noční služby boží v prvotní církvi křesťanské, což se uchovalo později u jednotlivých sekt. V církvi pravoslavné znamená **p.** smuteční obřady za zemřelé.

Panzer 1) Georg Wolfgang, theolog a bibliograf něm., nar. v Sulzbachu 1729, † v Norimberce 9. čce 1804 co hlavní pastor, dozorce městské knihovny a přednosta řádu Pegnického. Z 50 spisů jeho jsou nejdůležitější *Annalen der älteren deutschen Literatur* (Norimb. 1788; dodatky Lps. 1802, sv. 2 v Nor. 1805) a *Annales typographici* (11. sv., Nor. 1793—1803). — **2)** G. W. Franz **P.**, syn před., důležitý botanik a entomolog, nar. 31. kv. 1755, † 28. čna 1829 co fysik v Hersbruku, získal si zvláštní zásluhy o systematiku trav. Ze spisů jeho jmenujeme: *Faunae insectorem Germaniae initia* (109 seš., Norimb. 1792 a sled.); *Kritische Revision der Insektenfauna Deutschlands* (t. 1805 a 6); *Versuch zu einer künftigen Revision der Gattungen der Gräser* (München 1813). — **3)** Joh. Frid. H. **P.**, bratr před., nar. 1764, † 15. list. 1815 co farář v Eltersdorfu, podal dobré příspěvky k dějepisu církevnímu a reformace. — **4)** Fridrich **P.**, nar. v Eschenfeldenu, † 16. list. 1854 co vrchní rada stavitelský v Mnichově, badatel v oboru starých pověstí a obyčejů; sepsal *Bairische Sagen und Bräuche* (2 sv., Mnich. 1848—55).

Panžim v. Goa.

Paola, také Paula, Panla, město v italské prov. Calabria citeriore na Tyrrhenském moři s 8100 obyv. a přístavem. Zde narodil se sv. František de Paula.

Paoli 1) Pasquale, vlastenec korsický, nar.

stvo, které Janovanům nemálo škodilo. Potom svůj zřetel obrátil na civilní správu ostrova, kterou pravidelně zřídil, podporoval orbu a průmysl, zařídil národní tiskárnu a založil universitu v Corte. Zval i J. J. Rousseaua na Korsiku, aby pro ni vypracoval ústavu na základě zásad v *Contrat social* hlásaných, k čemuž ale nedošlo. Janované, nemohouce se o své síle udržeti na Korsice proti **P**-mu, který se i ostrova Kapraje zmocnil, prodali ji Francouzům, s nimiž nastal nyní Korsikánům nový, tvrdší boj. S počátku byl **P.** dosti šťasten proti nim, když však r. 1769 přistálo na ostrově 22.000 Francouzů, nemohl odolati tak veliké síle a viděl se nucena Korsiku opustiti. Odplul do Livorna, odkud se odebrav dříve do Holandu, pak do Angličan, kdež obdržel roční plat 1200 liber šterlinků živ byl 20 let. Když ústavodárný sněm francouzský dovolil korsikánským vystěhovalcům navrátiti se, **P.** odebral se do Paříže, kdež představen jest králi a jmenován generál-lieutenantem a vladařem na Korsice. Ale brzy podněcován od Angličanů spůsobil nové povstání proti Francii a v čnu 1793 jmenován od národní konsulty do Corte svolané nejvyšším vůdcem a presidentem vlády. Pomocí Angličanů jsou Francouzové vyhnáni z ostrova, ale ten podrželi nyní Angličané pro sebe; **P**-mu nedostalo se ani důstojenství místokrále, jaké byl očekával. Když pak r. 1796 Korsika jest Angličanům od Francouzů zase odňata, **P.** odebral se opět do Angličan, kdež žil soukromě blíž Londýna. Poslední vůlí svou odkázal velikou část svého jmění k založení škol na Korsice. — **2)** Betti **P.**, viz Glück 2).

Paolini (*Paulini*) Pietro, ital. malíř, nar. v Luce r. 1603, † tamtéž r. 1681 n. 1682. Byl žákem A. Caroselliho v Římě, kdež se asi třicet let zdržoval, a odebrav se do Benátek vrátil se po dvou létech do svého rodiště, kdež svým vlastním nákladem akademii založil. Jeho práce byly pro přesnou kresbu, jadrnou barvitost a hluboký výraz svůj zvláště ve Francii velmi hledány, toliko ženské postavy se mu méně dařily. K rozmanitějším jeho pracím náležejí: *Mučennická smrt sv. Ondřeje* v kostele San Michele v Luce a *Papež Řehoř, poutníkům hostinu upravující*, v knihovně S. Frediano tamtéž; toto poslední dílo bylo zcela ve spůsobu Pavla Veronského provedeno a mnohokráte opěváno. *Mü.*

Paolo, římské mince, jichž 10 jde na 1 scudo.

Paolo dell' Abaco v. Dagomari.

Paolo Veronese v. Veronese Paolo.

Pap de Szathmar Mich., nar. v Kološi 28. září 1737, † 30. kv. 1812, stud. ve vlasti, pak navštívil akademie v Genevě, Utrechtu a Leydenu. Vrátiv se r. 1765 do vlasti stal se 1767 prof. theologie na reform. koleji v Kološi; poslední léta učil též římským starožitnostem. **P.** mluvil něm., franc. a holandsky a znal jazyky arab., syrský, hebr. a řecký. O jeho znalosti v literatuře lat. a maďarské svědčí ceny, které obdržel za své rozpravy, a jeho kázaní, řeči a básně, s části tiskem vydané. R. 1787 obdržel druhou cenu od učené společnosti v Haagu. Za Josefa II. bylo mu uloženo, vypracovati církevní právo pro rak. protestanty. Též rozmnožil a opravil Bodův spis *Magyar Athénás* a počal sbírati maďarské zvláštnosti, obyčeje a pod., o čemž vydal *A' Magyar Régiségeknek elsö vonogatásai.* Zůstavil knihovnu bohatou na vzácná díla uherská, pak sbírku přírodnin, řím. starožitností a mincí.

Papa, lat. otec, jmenoval se původně každý duchovní, zvláště vyšší, později bylo to čestným pojmenováním každého biskupa; od Řehoře VII. r. 1075 nazývá se jen biskup Římský **p.** neb papež.

Papa, ms. uher. v stol. Vesprimské, druhdy hl. m. stolice, v krásné krajině mezi zahradami a lukami, má pěkný zámek hrab. Eszterházyho s velikou a krásnou zahradou, skvostný farní chrám, r. 1778 dostavený, z velikých kamenů po 30 centech, uvnitř červeným mramorem pokládaný, s krásnými varhanami; kat. gymnasium, reform. kolej, klášter a nemocnici milosrdných bratří, něco průmyslu a 12.900 maď. a něm. obyv. (r. 1857).

Papa Simone, dva neapolští malíři téhož jména, z nichžto **1)** starší (*il vecchio*), nar. ok. r. 1430, † 1499, byl žák Zingarův a oddal se pak zcela slohu van Eyckovu, aniž by ho byl dosáhl. Větší část jeho prací nachází se v národním (Bourbonském) museu v Neapoli, a nejznamenitější z nich jest *Archanděl Michal s jinými svatými i donatory*. — **2)** Mladší **P.** (*il giovane*), nar. r. 1506, † r. 1567, náleží sice k manýristům, avšak jeho práce vynikají přece jistou prostotou a půvabností svou. Za nejzdařilejší z nich považují se fresky s *Výjevy ze života sv. Benedikta* v chóru kostela Monte Oliveto v Neapoli. *Mü.*

Papagayo, záliv Tichého moře v Nikaragui, má jediný lodím přístupný přístav San Juan del Sur a podléhá prudkým, vířivým větrům.

Papageno, osoba z Mozartovy zpěvohry *Kouzelná flétna*, čihař celý ptačím peřím oděný.

Papalis, lat. papežský. — **Papát**, důstojnost papežská; duchovní vláda papeže co hlavy kat. křesťanstva, nehledíc k vládě jeho co světského panovníka.

Paparona, v polské heraldice znak: husa bílá, v pravou stranu obrácená, sedí na drnu zeleném; obojí v poli blankytném; z přílby kolčí vyniká pět per pštrosích. Znaku toho užívaly rody: Chodowski, Kamionomojski, Papara, Parzniewski, Petrokoński, Sczydłowski a Wojucki.

Papaver L., mák, pokolení rostlin z čeledi Makovitých, má lodyhy roční, plné bílé mléčné šťávy, květy dokonalé s kalichem dvoulupenným, padavým, 4 plátky, četné podplodé tyčinky a 1 pestík s bliznou šedivou paprskovitou. Plod makovice jest jednopouzdrý a nese četná semena na stěnách semenic mezichlopných, v nedokonalé přehrádky prodloužených. Dle pravidla otvírá se chlopněmi pod bliznou s plodem rostoucí (mák hledivý), zřídka zůstávají plody zavřené (m. slepý). Semena obsahují tučný bílek a velmi malý kel, a dávají olej vysychavý. *M.* snodárný má lodyhu na 3' vys. ojíněnou, listy dlouhé lodyhu objímající, po kraji trochu kadeřavé, hrubě vykrajované; makovice je vejčitá neb kulatá, lysá. Plátky jsou buď červené neb bílé, dole s černou skvrnou. Roste divoce původně v Levantu a v jižní Evropě mezi obilím, pěstuje se však zde jakož i v Indii a celé střední Evropě. Mléčná šťáva nezralého máku, jmenovitě makovic, sbírá se v Indii vých., v Egyptě a Levantu ve velikém množství a prodává se vysušená pode jménem opium. Toto obsahuje v sobě několik účinlivých alkaloidů (v. Opium). U nás rostou mezi obilím divoce m. rolní (**P.** *Argemone* L.) s makovicemi štětinatými, m. vlčí neb pukavec (**P.** *Rhoeas*) s makovicemi lysými a květy šarlatovými, a m. pochybný (**P.** *dubium*) s květy bledě červenými neb žlutobílými. Ostatně v. Mák. *Jha.*

Papaveraceae *Juss.*, Makovité, je čeleď rostlin dvouděložných prostoplátečných, obyčejně s pněm selinným, mléčnatým. Listy jsou střídavé bez palistů, květy dokonalé, pravidelné s padavým kalichem o 2—3 lupenech a četnými podplodými tyčinkami. Pestík skládá se vždy z více plodolistů, které v jediné pouzdro srůstají. Semena jsou četná, na stěnách umístěná a obrácená. Zárodek v nich je velmi malý a bílkem mastným obklíčený. Podo-

tují se jednak pryskyřníkovitým, od nichž hlavně s [illegible] srostlými plodolisty, a jednak křižatým. U nás rostou druhy z pokolení *Papaver*, pak *Chelidonium* (laštovičník se žlutými květy a žlutou šťávou) a *Glaucium* (růžkovatec s tokolkou lusku podobnou a červenými květy). Nejvíce druhů roste v mírném podnebí hlavně v sev. Americe. Odtud pochází také *Eschscholtzia californica*, která místy u nás v zahradách zdivočela. Má žlutý květ a kalich padá, jakoby byl ustřihnut. *Jha.*

Papaverin, alkaloid č. organická zásada, složená z uhlíka, vodíka, kyslíka i dusíka, nacházející se v opiji, t. j. sušené mléčné šťávě vyroněné nezralými plody máku, objevená Merckem 1848. Krystaluje v bílých jehlicích, nerozpustných ve vodě, málo v lihu a étheru, sehnanou kyselinou sirkovou přijímá charakteristickou barvu temně modrou a nemá účinkův jedovatých. *Šfj.*

Papaya v. Carica.

Pape 1) Joh. Georg Wilh., lexikograf něm., nar. 3. led. 1807 v Chelmně, † 23. ún. 1854, byv vrchním učitelem na gymn. v Berlíně. Proslavil se velkým slovníkem řeckým: *Handwörterbuch der griech. Sprache* (2. vyd., 4 sv., Braunschw. 1857—59) a slovníkem řec. jmen vlastních: *Wörterbuch der griech. Eigennamen* (2. vyd., t. 1850). — **2)** Eduard **P.**, současný malíř v Berlíně, kdež se i narodil. Jest žákem Viléma Schirmera a od r. 1858 professorem akademickým. Představuje velmi věrně a půvabně alpské krajiny, zvláště švýcarské. *Mü.* — **3)** Karel Ferd. **P.**, zasloužilý mladý hvězdář německý, nar. 1834 ve Verdenu (Hanov.), † 1861 co observator na hvězdárně Altonské, byl zeť jejího slavného řed. Peterse. Uveřejnil jmenovitě několik výtečných rozprav o výjevech pozorovaných při veliké kometě Donatiho (1858), jakož i četná pozorování a vyčíslení komet a menších planet (dílem v Altonských *astronom. Nachrichten*, dílem v *Berlinském Astronom. Jahrbuch*). *Šfj.*

Papebroek, [-brúk] Daniel, nar. 17. bř. 1628 v Antorfě, † 28. čna 1714, jesuita a Bollandista, jenž měl veliké účastenství v sepsání velikého díla *Acta sanctorum*, pro kteréž zapleten jest v hádky s karmelitány.

Papeline (franc.), polohedvábná látka, zvláštní druh Gros de Tours, při níž se dává do útku boura nebo bavlna.

Papenburg, také Papenborg, město v hanoverské landdrostii Osnabrucké, ve vévodství Arenberg-Meppenském, splavnými průplavy s Emží spojené, má 6198 obyv.; ačkoliv bylo teprv na počátku 19. století založeno, vede nyní po Emdenu nejdůležitější námořní obchod v Hanoversku. Jsou zde loděnice, pily, tkárny na lodní plachty, vypaluje se tu vápno z lastur a dobývá se rašelina. R. 1844 měli **P**-buršti 150 lodí plachtových, které až do Brasilie pluly. Všickni lodníci od Frieslandu až po ústí řeky Vesery nazývají se **P**-buršti lodníci.

Papeterie, fr. ozdobné zboží z papíru neb lepenky; též obchod s papírem a takovýmto zbožím.

Papež (řec. *πάππας*, lat. *papa*, otec). Tím jménem nazývá se od XI. stol. biskup Římský co hlava církve katolické. Jest pak **p.** dle hierarchického postavení svého 1) biskupem Římským u sv. Jana v Lateráně; 2) metropolitou sedmi biskupství římských; 3) patriarchou západu a 4) hlavou katolíků. Však jen o této vlastnosti zde jednáme. Potřeba usjednocení a sjednoceného jednání („jedno buďte, jakož já a otec jedno jsme") vedla záhy vyznavače Kristovy k tomu, že vyvolili a posud volí jednoho úda církve (důstojnosti biskupské), který spolu s přidanou jemu zvláštní radou (kardinálů) má právo a povinnost, říditi záležitosti veškeré církve. (V. Hierarchie, Katolická církev). Poněvadž Kristus posud za neviditelnou hlavu věřících se považuje, nazývá se **p.** viditelnou hlavou církve a náměstkem Páně. Náleží pak jemu: a) udíleti nařízení, jež by celé církvi prospěly; b) pečovati, aby jednotlivé země, krajiny a místa schopné a hodné biskupy dle potřeby měly, avšak má i potvrzovati ty, kdož na biskupství voleni byli; c) hleděti, by víra do nejdalších krajin a poznenáhla ke všem národům spůsobilými blahozvěsty (misionáři) se dostala; d) odstraňovati zlořády, které zde i onde vznikly, a vyvraceti bludná učení, která by náhledům zdravé víry se příčila; e) rovnati pře a různice v středu církve vzniklé; f) kdykoli toho církve prospěch a potřeba káže, svolávati obecné schůze (sněmy) biskupů na vhodná místa (kde by volně o věcech víry, mravů a kázně, i vůbec o všech důležitostech církve rokovati se dalo), jich usnešení ohlašovati, v skutečný život uváděti a p. v. To jsou nejhlavnější a nejdůležitější práva a povinnosti **p**-e v celé církvi uznané. Ovšem, že u jich vykonávání na mnoze moc světská hlavu církve buď podporuje aneb jí brání a ji obmezuje *(placetum regium)*. Jsouť pak ještě některé věci, které od jednotlivých aneb i od velké části biskupů a bohoslovců **p**-i se vyhražovaly nebo nyní vyhražují, ku př. svrchovaná moc nad panovníky; neomylnost, mluví-li ex cathedra; úplná nezodpovědnost a nedotknutelnost; světský statek a království, dědictví Petrovo řečené, vrch nad obecným sněmem a p. v. V tom však celá církev jednosvorně se neshoduje. Však se i více čestných předností **p**-ům dostává. Nazývá se nejvyšším knězem, svatým otcem, svatostí, přednáší se mu rovná berla s trojím křížem, on nosí o slavnosti trojatou korunu, k poctě líbají mu nohu *(adoratio)* a p. v. Taktéž odívá se **p.** jediný ze všeho kněžstva do čistě bílé šamády a má neustále štolu. Ustanovení hlavy církve po všecky časy odvozuje se od samého Ježíše. Dle víry katolíků vyvolil Ježíš Petra a zvláštním spůsobem jej vyznamenal, ovšem k tomu konci, aby přednosti své užil k vrchnímu řízení církve. Tomu na důkaz bohoslovci uvádějí slova *(Mat.* 16, 18), kde nazván byl Šimon *Petr*, skálou, na níž vzdělá Ježíš církev svou; taktéž i *Jan*, 21, 15 atd., kdež požádav Pán od Petra větší lásky, než od druhých apoštolů, velel mu bdíti nad veškerým stádem. Však i hned po vstoupení Páně vidíme Petra činiti se jako předního z apoštolů. On navrhuje volbu nového apoštola na místě Jidáše Iškariotského, první káže o letnicích Krista, trestá Anania a Safiru, dosvědčuje velké radě, že apoštolové přes její zápověď nepřestanou hlásati víru i p. v. Mnozí, abychom i mínění odporných uvedli, mají za to, že po vstoupení Páně bratři jeho, ku př. Jakub, a jiní biskupové Jerusalemští byli hlavou církve. Než svrchu uvedeným událostem a výpovědém nedá se pravdy upříti, a že již první století biskupa Římského za hlavu církve ctilo, dosvědčují Korintští, kteří Klementa, prvního nástupce Petrova, prosili, aby při u nich vzniklou srovnal. A v II. stol. píše Irenaeus, že třeba, aby věřící k této (římské) církvi přilnuli pro její znamenité přednosti, neboť prý tam se chová apoštolské podání atd. V III. stol. píše Cyprian o primátu co o zřízení celým světem uznaném. Taktéž pak synody Sardická, Efeská, Chalcedonská, Konstantinopolská již za dřevních dob uznali božský původ primátu (od Ježíše). Že se Řím stal hlavou církve, za příčinu toho udávají bohoslovci pobyt a smrt apoštola Petra tamtéž; než nelze i toho mlčením minouti, že Řím byl hlavou říše světovládné, že zvláště za dob obrácení císařů na víru biskup

Římský velikou moc a důležitý vliv měl; že na snadě bylo spojení s Římskou církví; že neodvislost politická biskupa Římského, co mocnáře světského, důrazu dala výrokům jeho a p. v., čímž se ponenáhlu nynější poměr vyvinul. Co do vykonávání moci a práv, kteréž hlavně církvi přísluší, zdá se, že za rozličných časů rozličné byly náhledy i praxe různá. V prvních třech stoletích byla moc ta velmi skrovná, neboť za častých pronásledování ani pravidelného spojení mezi církvemi nebylo; časem a okolnostmi ale rostla a zmáhala se. Odtud i přišlo, že byli časové, kde primas církve katolické jen prosil za to, co si přál, aby se od jiných vykonalo; byli časové, kde příméji mohl naléhati a se zdvořilostí poroučeti a ukládati; byli časové, kde i trestem stíhati se odvážil **p.** (Řehoř VII., Innocenc III.; Bonifác VIII.) korunnované vladaře i lid jich často u věcech, o nichž dnes se dokládá, že jich správa nenáleží ani na biskupa ani na církev; a vrátil se zase čas, kde bylo potřebí smluv a mírného jednání, aby **p.** prospěch a potřebu církve vymohl na těch, na nichž to záleží. Nezadá se však ničeho potřebnému tomuto zřízení církevnímu, přiznáme-li, že bylo několik **p**-ů, kteří veliké moci své a neodpovědnosti bohužel nadužívali. — Volba **p**-e děla se s počátku církve lidem a kněžstvem. Pokud správy o tom máme, konsekrovával jej biskup z Ostie s dvěma jinýma biskupy. Když pak častěji rozmíšky o volby povstávaly, míchali se císařové do ní. Tak se stal Siricius působením Valentiniana II. (385) **p**-em. Podobně osobili sobě i Ostrogotští králové menší nebo větší právo na ustanovení **p**-e; ano král Athalarich dal sobě za volbu **p**-e daň platiti. Když pak Byzantští císařové moc odňali Gotům, vyhradili sobě jak potvrzení **p**-ů taktéž i dávku za ni. Od r. 685 vyžadovalo se k platné volbě **p**-e potvrzení císařovo. Císařové z rodu Karolingův, též Otové určovali Římanům, koho mají za papeže vyvoliti. Po smrti Oty III. ale rodiny šlechtické v Římě považovaly pontifikát za věc výsadní pro sebe, odkud mnoho špatných, slabých a nedospělých lidí, ba i více osob najednou dostalo se na stolec papežský, tak že konečně Římané sami právo jmenovati **p**-e odevzdali císaři Jindřichovi III. r. 1046, který je také čtyřikráte vykonal. Svobodné volby opět církevním zřízencům dobyti jal se Hildebrand. Nečekaje na císařskou designaci provedl volbu Mikuláše II., který ihned vydal nový zákon o volbě **p**-e, v němž volba přiřkla se kardinalům, a však vyžadovalo se přisvědčení lidu. Hildebrand sám, volen lidem a klerem jednohlasně, dal se ještě pravidelně voliti od kardinálů a ihned posvětiti; až později teprv dal se Jindřichem IV. za **p**-e uznati. Od r. 1179 přešlo právo volby papežské toliko na kardinály (*Syn. lateran* c. 6. X *de elect.* 1. 6.) a uznala se k volbě zapotřebí většina dvou třetin hlasů. Ponenáhlu se vyvinula následující procedura. Umře-li **p.**, zvoní se zvláštním zvonem, jímž se nikdy jindy nezvonívá; ke všem dvorům zasílá se ohlášení o smrti, a papežský vrchní komoří (*camerlengo*) vejda spolu s třemi kardinaly do paláce vezme a zlomí prsten s rybářem (*annulus piscatoris*), načež obstarává pohřbení těla zesnulého, kteréž balsamované v **p**-ském ornátě v jedné kapli Petrského chrámu na loži se vystaví, načež lid, mezi nějž se voskovice rozdávají, skrze mříže, jimiž kaple zavřena jest, nohy jeho líbá. Pokud není **p**-e, vládnou hlavy tří tříd kardinálských, děkan, biskup a jahen, toliko že nesmějí žádných bul vydávati. Kamerlengo dá pak peníz raziti, na němž dva klíče s korouhví jsou naznačeny. Však se i všecko bdění nad pořádkem zostří, ku př. stráže se s dvoj- i strojnásobní a p. v. Třetí den se papež pohřbí. Devět dní na to trvá ještě smuteční obřad, desátého dne pak sejdou se kardinálové v kapli Svatořehořské kostela Petrského k volbě nového **p**-e. Voliti smějí toliko ti z přítomných kardinálů, kteří mají vyšší svěcení aneb zvláštní breve dispensační. Kardinálové v Římě přítomní mají se ve volbě zúčastniti; nepřítomní se nepovolávají, nechť se sami dostaví. Toliko kardinálové považují se nyní za volitelné, a žádá se obyčejně národnost vlaská, stáří 55 roků, taktéž aby nenáležel ani do žádné zámožné rodiny ani do příbuzenstva kteréhokoli panujícího rodu. Voličové přisahají, že dle nejlepšího svědomí svého jen prospěch církve na zřeteli míti chtějí. Francie, Rakousko a Španěly mají právo vyloučiti toho, kdo by jim nehodným býti se zdál; musejí však jméno toho kardinála ohlásiti shromážděným před volbou. Volba sama započíná se slavnostní mší o Duchu svatém a řečí, načež se po dvou berou obyčejně do Vatikánů, řidčeji do Kvirinálu, kdež jsou zavřené místnosti pro voliče (*conclave*) zřízeny, ježto před dokonáním volby opustiti nesmějí, leda v případu nemoci, pak ale ztrativše hlas. Přístup do pokojíků voličů jest jen jediný, a i pokrm podává se jim oknem aneb točivou schránkou. Lékaři, sluhové, přátelé a tajemníci, jež kardinálové s sebou berou, musejí mlčelivost přisáhati a slovou konklavisté. Mimo schůze volebné nesmějí se kardinálové ani ústně ani písemně smlouvati, ano i pokrmy se přísně prohlížejí, by v nich žádného dopisu nebylo. Nevykoná-li se volba za 3 dni, má v příštích dnech v poledne a večer jen jeden pokrm, nevykoná-li se ani v těch, má se voličům toliko chléb, víno a voda podávati. Volba díti se může 1) *per acclamationem*, hlasitým jednosvorným provoláním, což též se nazývá *per quasiinspirationem*, jakoby se to dělo vnuknutím ducha svatého čili *per adorationem*, poněvadž voličové volenému hned i úctu svou skládají; 2) *per compromissum*, přepustí-li kardinálové, shodnouti se nemohouce, volbu několika důvěrníkům; 3) *per scrutinium et accessum*, když se tak dlouho lístky hlasovací sbírají, až se dvě třetiny hlasů jednomu dostanou, což se ovšem obyčejně tak děje, že mnozí, kdož prvé jistého kandidáta volili, k jinému se dají (*accessus*). Dokud se většina hlasů nedocílí, pálí se v jistou hodinu lístky hlasovací v jistém krbu, a lid čeká zvědavě, zdaž kouř, znamení nepodařené volby, opět se ukáže. Volený musí ihned se vyjádřiti, zda volbu přijímá a jaké jméno si přikládá, načež do ornátu **p**-ského oblečen v kapli volebné přijímá poklonu kardinalův (*adoratio*), které, když nohu a ruku mu políbili, nový **p.** dvakrát obejme a v tvář políbí. Na to přijma prsten s rybářem nesen jest po ohlášené lidu volbě do Sixtinské kaple (sv. Řehoře), kdež na oltář se posadí, aby se mu opět noha políbila. Třetí a obecné holdování na to v Petrském chrámě přijav udělí s vrchního stupně oltáře lidu požehnání. Za několik dní konsekruje jej děkan kardinálů, biskup z Ostie. Při tom položí děkan **p**-i knihu evangelií na hlavu, kardinálové biskupové mu vkládají ruce, a děkan olej mu na hlavu leje. Buď v týž den aneb později děje se korunování, při čemž v Petrském chrámě na skvostném trůnu sedícímu kardinálský klobouk se sejme a tiara na hlavu posadí. Nově korunovaný **p.** provází se pak slavně do kostela sv. Jana v Lateráně, kdež se mu zlatý a stříbrný kříž odevzdá, on pak **p**-ské požehnání lidu udílí.

Papeženci, kdož ve svém učení o papeži, moci a důstojnosti jeho, jakož i v úctě a poslušnosti k němu přehánějí, a toho, kdo jinak myslí a jedná, kacéřují. **P.** ku p. praví, že má papež privilej ne-

omylnosti v učení a právo vyhlašování svatých; že má svrchovanou moc nad panovníky, tak že může i poddané od poslušnosti ke králům rozvazovati; že nemá nikdo, ani sněm obecný, práva sesaditi a trestati papeže hanebného; že musí všecko za učení církve se považovati, co kdy který papež pronesl, a každý také zločincem býti, koho papež kdy vyobcoval, trestem stíhal a kaceřoval; že moci, práva a vyznamenání, jakéž nyní papežům se dostávají, vesměs z ustanovení Kristova pocházejí a božského původu jsou; že světská moc a pozemský statek k papežství nevyhnutně jsou potřebny; že papeži tatáž, jako Ježíši samému, úcta a služba vzdávati se má; že každý katolík neobmezenou poslušností papeži jest povinován a p. v. Tyto a podobné přehnané i bludné náhledy o hlavě církve slovou **papismus**. — V čas bojů reformačních spíláno všem katolíkům **p**-ců.

Papežský, co papeži náleží anebo k němu se vztahuje. **P-ká koruna** (*tiara, triregnum*) měla původně spůsobu perské čepice. Praví se sice, že Konstantin papeže Sylvestra korunou obdaroval, že i Symmachus od krále Franků̊v korunu dostal, aby jí tiaru ozdobili, než nemají tyto pověsti pravdy do sebe. První dal se korunovati papež Mikuláš I., ale teprv Alexander III. r. 1159 ozdobil tiaru korunou. Bonifác VIII. přijal dvě koruny, aby naznačil světskou i duchovní moc svou. Teprv Urban V. (však zdá se že vlastně Bonifác IX.) přidal korunu třetí (*triregnum*), aby se vyjádřila znamením tím papežův moc zemská, nadzemská i podzemská. Jeť pak **p**-ká kor. mnohými drahokamy a na vrch koulí a křížem ze zlata ozdobena. — **P**-ká země v. Stát církevní.

Papi Lazzaro, ital. spisovatel, nar. 1763 v Pontitě u Luky, † 1834. Studoval od r. 1785 chirurgii v Pise, odplul 1792 do Indie, kde k jednomu náčelníku co lékař do služby vstoupil a pak plukovníkem jeho se stal, načež 1802 do Luky se vrátiv zvolen jest tu za knihovníka a vychovatele Ferdinanda, syna vév. Karla Ludv. Bourbonského. Sps: *Clearco* (trag., v Pise 1791); *Lettere sull' Indie orientali* (t. 1802 a 1829); *Alcune tradizioni e rime* (v Lucce 1832) a j.

Papias, biskup v Hierapoli v Malé Frigii ok. r. 118. Praví se býti žák Jana Evangelisty; sps. výklady řečí Páně (*ἔκθεσις λόγων κυρίου*), v nichž v 5 knihách ústní podání o učení i životě Páně dle vypravování apoštolů a jiných očitých svědků složil. Knihy ty uchovaly se do XIII. stol., nyní pak zbývají toliko úryvky. Pokládá se za jednoho z prvních rozšiřovatelů učení o tisíciletém království Kristovu (chiliasmus).

Papier mâché [papié mašé], papír žvýkaný, hnětený, jest hmota z papírových odpadků zhotovená. Papír dá se ve vodě svařit, hněte se tlučením a opéká se, až je z něho husté těsto, které jest velmi tvarné a snadno v kadlubech k nejrozmanitějším předmětům se přetvořuje. Dělají se takto rozličné dětské hračky, figurky, rámy na obrazy, hlavičky dýmek, tabatěrky (zvlášť známé sandavky) a j. Přidá-li se k těstu hustá klihová voda, nabývají výrobky značné pevnoty. K usnadnění práce přidává se někdy mouka neb sádra, ovšem na ujmu držebnosti a tuhosti věcí. *Pý.*

Papilio lat. motýl.

Papilionaceae (Motýlovité) jest velmi četná čeleď rostlin dvouděložných ze řádu Luštinatých (*Leguminosae*). Jsou to zeliny, keře i stromy s listy složenými buď trojčetnými neb speřenými a s palisty často trnitými. Jména svého obdržely od zvláštního tvaru koruny květové, která je pouze souměrná, skládající se z 5 plátků, z nichž hořejší největší pavéza, dva postranní sobě rovné křídla a dva dolejší rovněž sobě rovné a často v tvar loďce podobný srostlé člunkem slují. Koruna i ostatní části květové jsou podplodné. Kalich je srostlolupenný, 5zubý neb dvoupyský; tyčinek je 10 jedno- neb dvoubratrých, 9 jich totiž nitkami svými v trubku srůstá, a desátá nejhořejší zůstává volnou; zřídka jsou všecky volné. Pestík sestává z jediného plodolistu, má nahoru ohnutou, tenkou neb rozšířenou blizu a několik podél zpodního švu upevněných semenných pupenů. Plod je suchý lusk, dle pravidla ode špičky dvěma chlopněmi se otvírající, zřídka nepukavý neb na články se rozlamující, v kterémž případu se v něm příčné přihrádky vyvinují. Semena jsou poměrně veliká, kulatá neb sploštilá, nemají bílku, ovšem ale kle s velikými obyčejně dužnatými dělohami, které oplývají hojností látek dusičnatých neb tak zvaných proteinových. Kromě těchto poskytují tyto rostliny v listech a dřevě klovatinu, pryskyřice a mnohá výborná barviva; vyjímaje snad jen jediný rod není žádná z nich jedovatá. Mnohé jsou semeny svými vydatnou potravou lidem, jiné výbornou pící dobytku, opět jiné jsou dřívím prospěšny, a veliké množství pěstuje se v sadech pro ozdobu. Četná tato čeleď rozvrhuje se na sedm skupení neb podčeledí dle tyčinek, lusků, listův klíčních a polohy kořínku. 1. *Podalyrieae* mají tyčinky volné a listy trojčetné; rostou hlavně na předhoří Dobré naděje a v Australii. *Podalyria styracifolia*, dosti obyčejná v našich sklennicích, má příjemnou vůni. 2. *Loteae* (Ledencovité) mají tyčinky jedno- neb dvoubratré, pukavý lusk a dělohy listovité, po vyklíčení za listy sloužící průduchy opatřené. Sem patří mezi jiným janovec (*Coresna Scoparium*), kručinka (*Genista, G. tinctoria* dává zelené a žluté barvivo), čilimník (*Cytisus Laburnum*), jehlice (*Ononis*), tolice (*Medicago* s lusky do závitku stočenými), komonice (*Melilotus*), jetel, štýrovník neb ledenec (*Lotus*), modřil (*Indigofera* poskytující indych), lekořice (*Glycyrrhiza*, dávající sladké dřevo), kozinec (*Astragalus*), trnovník neb akát (*Robinia*) a j. 3. *Vicieae* (Vikvovité) mají dělohy tlusté, dužnaté bez průduchů, tyč. dvoubratré. Sem patří: cizrna (*Cicer*), bob, vikev, čočka, hrách, hrachor (*Lathyrus*), lecha (*Orobus*) a j. 4. *Hedysareae* (Kopejšnikovité) mají lusk přihrádkami příčnými přetržený, nepukavý, tyč. obyčejně jednobratré. Sem patří: čičorečka (*Coronilla*, jediná z našinských motýlovitých jedovatá, *Desmodium*, Kopýšník (*Hedysarum*), vičenec neb ligrus (*Onobrychis*), *Arachis* a. j. 5. *Phasoleae* (Fasolovité) mají dělohy dužnaté, při vyklíčení nezměněné, kořínek semena ohnutý, tyč. obyčejně dvoubratré. Sem patří: Soterek (*Abrus precatorius*), *Glycine Apios*, fasol, lablab, škrkavičník (*Lupinus*), *Erythrina*. 6. *Dalbergieae*; sem patří *Pterocarpus Draco*, strom vých. Indie, dávající druh dračí krve, a *P. santalinus*, jehož dříví sandalem sluje. *Dipterix odorata* (silovoň dle Pres.), jehož semena usušená silně voní a tonka slují. 7. *Sophoreae* (Jerlínovité) mají 8—10 volných tyč., lusk nepukavý bez přihrádek. Sem patří: *Myrospermum peruiferum*, *Sophora japonica*, strom vysoký, krásné tvářnosti, který zimy naše dobře snáší. *Castanospermum* má semena jedlá, kaštanu podobná; roste v Australii. *Jha.*

Papilionida, čeleď pravých motýlů denních v. Motýlové.

Papillon [papiljõn], rodina franc. dřevoryjců, z nichžto nejstarší, Jean, nar. v Rouenu r. 1639, † v Paříži r. 1710; byl sice slabý kreslitel, ale dobrý ryjec. Jeho syn a žák téhož jména (pročež i Jean mladší zvaný), nar. v St. Quentinu r. 1661, † v Paříži r. 1723, učil se též u Cochina a hotovil nejvíce vinětky, ozdůbkami sice přeplněné,

ale správně kreslené a pěkně ryté. Na všech rytinách svých uvedl výborně kresleného koně s jezdcem. Co zvl. zdařilé práce jsou známy jeho podobizny papežův *Pavla III.*, *Julia III.* a *Pia IV.*, jakož i anglického krále *Jakuba III.*, avšak největší slávy došel svou kopií misálu (36 listů co tak zv. přisvitu č. *clair-obscur*) dle Le Clerca. Považuje se též za vynálezce papírových čalounů. Jeho syn a žák Jean Baptiste, nar. v Paříži r. 1698, † tamtéž r. 1776, proslul nejvíce svými rytinami ke skvostnému vydání *Bájek Lafontaineových*, kdežto jeho spis o dřevorytectví: *Traité historique et pratique de la gravure en bois (1766)* není prost mnohých omylův. *Mü.*

Papillote, fr. papírek, do něhož se zavinují vlásy, které se mají kadeřiti.

Papin Denis, znamenitý přírodozpytec franc. nar. 22. srp. 1647 v Blois. Studovav v Paříži byl tam povýšen za doktora v lékařství, a žil tam co lékař i pomocník Huygensův. Po zrušení však ediktu Nantského musil co kalvinista **P.** opustiti svou vlast (1680) a šel do Londýna, kdež do roku 1681 ve společnosti R. Boyle fysikou se zabýval a také údem královské společnosti se stal. Pak šel do Benátek k Sarottimu, ale vrátil se r. 1684 do Londýna. Roku 1688 byl od lantkrabí Karla Hesenského pozván za profesora mathematiky a fysiky v Marburku, kdež setrval do roku 1707. O dalších jeho osudech neví se. Zemřel v Německu ve krušných okolnostech okolo roku 1714. **P.** je vynálezce parostroje atmosférického, při kterémžto píst v botě (v dutém válci) parou vroucí vody do výše se vyhání, a pak po ztuhnutí par ochlazením boty, jímž ovšem vzduchoprázdnota povstává, tlakem vzduchu opět nazad žene. Touto myšlénkou zabýval se **P.** od r. 1687, roku 1688 vyložil ji už jasně v Lipských *Acta eruditorum*, jen že z počátku místo páry vodní chtěl užívati plynův zplozených zapálením střelného prachu v uzavřeném prostoru. Pokusil se tedy o způsobení vzduchoprázdnoty vývěvou, a stroj tohoto způsobu předložil 1687 Londýnské král. společnosti. R. 1690 již měl stroj, v němž se píst pohyboval střídavým zahříváním a ochlazováním páry v kovovém válci; píst měl průměr $2^1/_2$ palce, vážil 5 uncí a vyzdvihoval 60 liber na výšku rovnou délce boty, a sice během 1 minuty. Později stačilo mu k tomu $^1/_4$ minuty. Zároveň již vytknul, kterak možno obrátiti přímočárný semo-tamo-pohyb pístu v otáčení; nýbrž i zámyčku č. klapku bezpečnou (*Sicherheitsventil*) vynalezl on. Užilť ji nejprvé při svém digestoru č. hrnci po něm nazvaném (**P**-ův hrnec), kovové nádobě s víkem, taktéž kovovým neprodyšně přišroubovatelným, ve které voda ohněm daleko nad 100° C. neb 80° R. (stupeň varu na volném vzduchu) zahřiti se dá, a pak ovšem též při vaření nepoměrně účinlivěji působí. Na vzduchu nemůže se voda výše stupně varového zahřiti, poněvadž všecek nadbytek tepla k utvoření těkajících par se vynakládá. Zvlášť způsobilý jest **P**-ův hrnec k vaření na vysokých horách, kde pro malý tlak vzduchu voda při méně než 80° R. teploty se vaří, tak že by se některé látky, jako maso, ve vodě na volném vzduchu nikdy neuvařily. Popis hrnce svého uveřejnil anglicky v Londýně 1681: *Nový digestor č. stroj k rozvaření kostí, popis jeho složení a užitku v kuchařství, námořských cestách, připrávě nápojův, lučbě a barvířství* (1681, franc. v Paříži 1682). — On také seznal, že ve vzduchoprázdnotě tekutiny při menším tepla stupni vrou nežli na vzduchu (jeho *Zkoušky o vzduchoprázdnotě*, Pař. 1674). Zabýval se též náukou o násosce (1685 ve *filos. Transakcích Londýns. král. spol.*), zdokonalil vývěvu a účastnil se ve známém sporu o silách nazývaných v mechanice živými. Roku 1707 vystavěl malou parní loď, pomocí které sjel po řece Fuldě z Kasselu do Mündenu, kdež mu ale od závistivých lodařů rozbita byla. **P.** *Recueil de div. pièces touchant quelques nouv. machines* (Cassel, 1695); Bannister: *La vie et les ecrits de D.* **P.** (Blois 1847); J. Höfer v *Nouvelle Biogr. génér.* (Tom. XXXIX). *Sfj.*

Papinianus Aemilius, znamenitý právník římský, nar. asi v polovici II. stol. po Kr. Za panování císaře Septimia Severa byl magister scrinii libellorum, jemuž bylo od žadatelův prosby na císaře přijímati a opět císařské rozhodnutí jim sdělovati. Později byl praefectus praetorio a účastnil se válečného tažení do Britanie proti povstalým obyvatelům. Před svou smrtí v Eboraku (1. února 211 po Kr.) odporučil císař Septimius **P**-novi syny své Getu a Caracallu; a když mezi těmito hádky a rozbroje povstaly, hleděl **P.** rozvaděné bratry smířiti. Proto byl ale od Caracally nejen ode dvora vypovězen, ale i den po zavraždění Getově r. 212 zabit a s ostatními, kteří při téže příležitosti zahynuli, upálen. **P.** byl jedním z nejvýtečnějších římských právníkův a spisy jeho byly u veliké vážnosti. Nejhlavnější dílo jeho byly: *Quaestiones* (všeobecné otázky právnické) v 37 kn. a *Responsa* (jednotlivé pře) v 19 knihách. Mimo to sepsal spisek *de adulteriis* a *definitiones* (všeobecná pravidla právnická). Spisy **P**-novy, vynikající jasností a bystrostí úsudku, jakož i stručností a uhlazeností slohu, nezachovaly se v celosti; četné zlomky ale umístěny jsou v Justinianových pandektech. *Rs.*

Papír jest látka z vláken bylinných, zřídka ze zvířecích, na drobno rozemletých uměle zhotovená a nad míru důležitá. K psaní, kreslení a tisknutí jest téměř nepohřešitelný; mimo to však užívá se ho k zabalování rozličných věcí, na čalouny, karty, pouzdra atd. Podle hmoty, z níž **p.** se připravil, rozeznává se ho velmi mnoho druhů. Nejhlavnější jsou tyto: **1) P.** lněný nebo konopný, nejpěknější a nejpevnější ze všech druhů, tak že všechny ostatní látky jen podřízenou mají cenu. **2) P.** bavlněný, t. j. z pouhé bavlny zhotovený, byl jindy před vynalezením **p**-u lněného obecně užíván, nyní však již vymizel. **3) P.** slaměný, teprv v posledních dobách k značné dokonalosti přiveden, může ke všem potřebám, k psaní, tisknutí atd. sloužiti, bývá však přece křehký. Dělá se ze slámy na drť rozemleté, k níž se drť hadrová přimíchuje. **4) P.** lýkový, nejvíce z lýčí morušového, které z ročních větví na podzim se slupuje, usuší a v hadromeli rozmele. **P.** ten bývá dosti pěkný a hodí se zvláště na mědirytiny. Velmi pěkný takový **p.**, nad míru hebký a pevný, zhotovují Japonci. Také lýčí lípové a topolové béře se někdy co přísada k hadrům. **5) P.** dřevěný zhotovuje se ze shnilého dříví smrkového a jedlového, nebo i z potřebovaného třísla, a bývá trochu našedivělý, ale velmi hladký a dobře se ho dá upotřebiti i ku psaní. **6) P.** vlněný je vždy hrubý, na zabalování, co pijavý, procezovací atd. užíván. — Mimo to lze téměř všech rostlin s tužšími vlákny k dělání **p**-u upotřebiti, jejich cena jest však v tomto ohledu jen nepatrná. — Podle velikosti mají papírové archy v rozličných zemích zvláštní jména; zde uvedeme jen jména a velikosti formátů u nás platných: Veliký olifant, šířky 38", délky 26"; malý olifant, š. $34^1/_4$, d. $24^1/_2$; kolombia š. $31^1/_4$, d. $22^3/_4$; imperiál, š. 29, d. $21^1/_2$; velký regál, š. 28, d. $20^1/_2$; super-regál, š. 26, d. 19;

li i tenčí, v rozličných velikostech a přeroz-
ých rozměrech, ku kreslení a malování užívaný.
patří také **mapový p.**, poněkud hrubší a nej-
formátu imperiál a regál. 4) **P. mědiry-
ký**, zvláště tlustý, ale měkký. — Zvláštní
va dává se p-u na rozličné obzvláštní potřeby
ovenému. Takové jsou na př. **p.** polírovací,
ěny břečkou z tlučené pemzy a lněného oleje,
šení dřeva, kovů a j. — **P.** barevný a bar-
r. Papírnictví. *Pý.*

Papiria gens. Papirii, v první době Papi-
nazývaní, rod starořímský, patřili z části k pa-
ům, a sice k rodům mladším *(patres minorum
um)*, z části k lidu *(plebeji)*. K patriciům ná-
y rodiny: Crassi, Cursores, Masones,
illani; k lidu: Carbones, Pati, Turdi. —
rassův se vyznamenal nejvíce Lucius Pa-
us; r. 414 Ř. jest zvolen za praetora, roku
dujícího jest jmenován diktátorem, aby vévodil
anům proti Antiu, r. 418 Ř. zvítězil co konsul
Ausony, a byv r. 424 Ř. opět za konsula zvo-
řemohl odbojné Priverňany a Funďany, jimž
Vitruvius Vaccus. Roku 429 Ř. vyvolen za
le jízdy od diktátora Lucia Papiria Cursora
6 Ř. učiněn censorem. Papiriové Cursové
li nejvíce válečnou slávou, zvláště Lucius,
bezohledně přísný a tvrdý ve vojenské službě,
rožený proti přátelům i nepřátelům, nadoby-
srdnatý a statečný, přičinlivý a ve vojenství
zběhlý; náramná byla také jeho tělesná síla
chlost. Roku 429 Ř. byl velitelem jízdy, brzo
konsulem. R. 429 Ř. zvolen za diktátora proti
itům a za velitele jízdy vybral si Quinta Fa-
Rulliana. Když již s vojskem proti Samnitům
l, musel do Říma odejíti pro překážky nábo-
ké, a za touž příčinou přikázal přísně veliteli
, aby s nepřítelem žádné bitvy nesvedl. Ten ale,
z lehkovážnosti buď v jisté naději vítězství,
al proti vojsku samnitskému a porazil je slavně.
o tom diktátor uslyšel, pospíšil do ležení, po-
velitele jízdy z neposlušnosti a ze zrušení ká-
vojenské k soudu a odsoudil ho hrdla, aniž se

Říma odtrženo bylo, a druhý konsul Quintus Fabius Rullianus v Etrurii proti celému etruskému národu v boji stál, navržen jest od rady za diktátora podruhé Papirius, co jediná tehdy spása národu Římského a jmenován jím od konsula Rulliana, jenž ku prosbám rady svou zášť, kterou do toho času proti Papiriovi pro přísné s ním nakládání choval, ku blahu obce pospolité slavně přemohl. Samnité vypravili tehdy proti Římanům dvě silná vojska, nad nimiž oběma dosáhl diktátor tak slavného vítězství, jakého do onoho času žádný římský vojvoda nad Samnity neobdržel. Zlatými štíty samnitskými ozdobeno římské náměstí. — Jeho syn Lucius, konsul r. 461 se Spuriem Carviliem, vyznamenal se slavným tažením v Samnitsku a zvl. vítězstvím u Aquilonie nad velkým vojskem samnitským, jež děsnými obřady a strašnou přísahou ku statečnosti zavázáno bylo. R. 482 Ř. byl podruhé konsulem s týmž Carviliem, podrobil Lukány a Brutské a vzal Tarent. — Z Masonův byl Gajus r. 523 Ř. konsulem a podrobil Korsy, a když mu rada pro velikou ztrátu vojska vítězoslávy v Římě povoliti nechtěla, slavil své vítězství na hoře Albánské a ku brám přišel co vítězoslavitel ve věnci myrtovém, kdežto dle obyčeje přijíti měl ve věnci vavřínovém. — Z Papiriův Mugillanův byl Lucius konsulem r. 310 Ř. poprvé a r. 327. Ř. podruhé. Za jeho prvního konsulského úřadu obnovena smlouva s Ardeany, za druhého uzavřeno zdvihnouti válku proti Vejům. Marcus byl tribunem s konsulskou mocí r. 336 Ř., kterýž rok nesvorností tribunův pro Římany nešťastný byl. Týž dosáhl téhož důstojenství podruhé r. 338 Ř. a konsulem se stal r. 342 Ř. — Z rodin Papirských k lidu náležejících nejvíce vynikli Carboni. Z nich vynikl Gajus vřelým účastenstvím a velikou horlivostí ve věci lidu za Tiberia a Gaja Gracchův a velkou výmluvností. R. 618 Ř. byl questorem a r. 623 Ř. tribunem lidu, a jako tribun provedl návrh o tajném hlasování na sněmu národu při schvalování a zamítání zákonův, jakož to tehdáž již bylo při volbách a soudech národu. Propadl ale s návrhem,

sáhl si na život. — **Gajus Papirius Carbo**, syn onoho slavného řečníka, podporovatele a potom zrádce Grachův, byl tribunem lidu r. 665. Ř. a provedl se svým soudruhem Markem Plautiem návrh, aby Neitalům, kteří v některém spojeném městě zapsáni a v Itálii usedlí byli, římské občanské právo dáno bylo. R. 669 Ř. byl praetorem. Ve válce občanské mezi Mariem a Sullou stál při šlechtě a jest zavražděn spolu s jinými náčelníky šlechty zradou praetora Lucia Damasippa r. 672 Ř. **Gnejus Carbo**, syn Gneja konsula r. 641, byl r. 658 Ř. tribunem lidu, r. 661 Ř. aedilem vyšším a r. 664 Ř. praetorem. Ve válce občanské byl horlivý přívrženec strany lidu a přítel Cinny, Maria a Sertoria. Za panování Cinny v Římě jest od něho zvolen za spolukonsula r. 669 Ř., a podruhé se učinil konsulem svou vlastní mocí roku následujícího. Když Cinna od svého vojska zavražděn byl a Sulla z Asie se navrátiv šlechtě ku panování dopomáhati se jal, byl Carbo nejúsilovnější obhájce lidu, ač s prospěchem nevalným, a když konečně v Itálii žádného úspěchu nedoufal, odešel do Afriky chtěje aspoň této krajiny své straně uhájiti. Tam sebral nové vojsko zvl. pomocí numidského krále Hiarba a osadil Sicilii. Ale byv odtud od Pompeja vypuzen utekl se na ostrov Cosyru, odkud jest do Lilybaea přiveden a jako psanec usmrcen. *Pk.*

Papirnictví nazývá se výroba, zahrnující všechny práce k zhotovení papíru. Nejhlavnější látkou k dělání papíru jsou **hadry lněné**, vedle nichž však i **bavlněných** ano i **vlněných**, dále i **slámy**, **sena**, **starého papíru** atd. se používá. Nejdříve se hadry přebírají a roztřiďují na lněné a bavlněné, na tenké a hrubé, na bílé a barevné, na staré a nové atd., tak aby každý druh papíru vždy z hadrů stejných se zhotovoval. Obyčejně se pak hadry na hrubo rozřezávají, což buď od ruky na kolmé kose se děje, při čemž švy a obruby se odvrhují, anebo na **hadrořezích**, t. j. velkými noži, na způsob nůžek účinkujícími a vodou hnanými. Na to se podsívají na stroji **podsívacím** t. j. ve drátěném bubnu, v němž se hřídel s metlami kolmo odstávajícími otáčí, jenž do hadrů bijí a prach i písek z nich vyklepávají. Takto vyčištěny se hadry perou. Jinde podsívají a perou hadry před rozřezáním a potom podruhé. Praní odbývá se nejlépe v **hadroperu**, nástroji to zcela podsívacímu podobném, jenž do vody se ponoří. Lépe ovšem účinkuje louh, s přísadou části páleného vápna, anebo pouští-li se do bubnu zúplna uzavřeného na hadry horká pára. Jsou-li hadry velmi zašlé a nedosti bílé, bílí se jako plátno, vždy ale nechají se nyní za vlhka v teple ležet, aby počínajícím takto hnitím trochu skřehly, anebo, jsou-li tenké, vyvaří se hned při praní ve vápenatém louhu. Tím se následující nyní **rozmílání** velmi usnadní. Jindy užíváno k tomu perlíků nebo stup, jež do jam zapadajíce hadry s vodou v nich se nacházející na kaši č. **drť** roztloukly, což ale vždy velmi zdlouhavé bylo (16 stoupami rozemlel se cent hadrů teprv za 24 hodin). Lépe účinkuje hadromel v předešlém století v Holandsku vynalezený, jemuž tudíž také **holandr** se říká. V okrouhlém korytu otáčí se hřídel na příč položený, jehož jedna polovice nese dubový válec podél ostrými noži pobitý. Pod válcem leží špalek, válec as na čtvrtinu objemu obkličující, v němž zasazeno taktéž několik nožů, ostřím svým proti ostří nožů válcových čelících. Druhá polovice koryta je od této oddělena příčkou až na dno sahající, ale na obou koncích koryta spojení obou polovic nepřerušující. Hadry dají se s vodou do koryta, a válec přivede se v rychlé otáčení (150 až 200krát za minutu). Tím způsobuje se tažení vody pod válec, čímž hadry mezi noži se rozřezují, a přes špalek překlouznuvše dále okolo příhrádky do druhého oddělení se pudí, tak že kolotavé postupování jich povstává. S počátku postaví se válec tak, aby nože jeho od špalkových dost odstávaly; tím rozřezují se hadry s počátku jen málo, ale perou se za to. Nad válcem je totiž přístřeší z husté drátěné sítě, na kterou válec hadry i s vodou hází; hadry opět do koryta se svezou, špinavá voda ale sítí prohozená odtéká pryč, začež jinudy čistá se připouští. Za nějakou dobu pokryje se síť prkénkem, přítok vody se zastaví, a nyní spustí se válec blíž ku špalku. Za 3 nebo 4 hodiny je cent hadrů rozřezán. Drť, takto povstalá dodělává se na **drobnomeli** t. j. holandru s větším množstvím nožů jak na válci tak na špalku, v němž válec blíž ku špalku spuštěn i rychleji se otáčí. Zde učiní se z drti kaše mléku podobná, docela stejnoměrná: **drť mletá**. Na místo tohoto drobnomele užívá se v novějších dobách zhusta holandru **odstředivého**. V bubnu na plochých stěnách rýhovaném otáčí se velmi rychle železná deska na obou stranách podobně rýhovaná a buben téměř vyplňující. Prostředkem jedné stěny rovně přitéká do bubnu drť, válec ji zachvátí a odstředivou silou ji k pokraji pudě o stěny ji rozdrcuje. Drť do bubnu stále se hrnoucí starší přes okraj desky na druhou stranu žene a odtud konečně otvorem z bubnu vypuzuje. V tomto stroji nejen drť mnohem rychleji se dodělává, ale i stejnoměrněji se umele, jelikož přejemná drť mezi deskou a stěnou bubnu nedotknuta proklouzne a jen hrubší ještě se roztrhuje, kdežto v holandru obyčejném všechny částky působení nožů stejně podlehají, čímž mnoho drti na příliš drobný prášek se rozřeže. — Drť na pěkný bílý papír určená se před doděláváním drobnomelem ještě bílí chlorem nebo roztokem chlorového vápna. — Nyní již počne tedy dělání papíru, při čemž jde o to, aby drť v tenkou vrstvu se rozestřela a voda z ní odstranila. Podle toho, jak výkony ty se dějí, povstává pak papír rukodělný aneb strojový. Papír **rukodělný** dělá se takto: Drť se pouští do kádě **naběrací**, v níž stále se zahřívá, aby se neusadila nebo neshoustla. Z té nabírá se **formou** t. j. rámem o něco větším, než má býti arch papíru. Dno formy je z tenkého mosazného drátu a bývá na dvojí způsob zřízeno; buď jsou dráty hustě vedle sebe nataženy *(formes à verjures)*, aneb jsou spleteny č. spíše setkány *(formes à velin)*. Papír takovými formami nabíraný slove velinový. Na toto dno položí se před nabráním otevřený rám (víko), jímž forma se obroubí. Naběrač pobrouží formu šikmo do drti, zbytečnou otřese, a když se byla drť po formě stejně rozestřela, sundá víko, a podá formu skladači. Ten na ni přitlačí čtyrhraný kus plsti, čili tkaniny vlněné valchované, která, aby nehnila, třislovinou je napuštěna. Papír přichytí se na plsť a ta položí se stranou. Zatím nabere druhý arch, jenž pak s plstí na první se položí atd., až celá vrstva je hotova (obyčejně 181 archů), jíž se říká **pušt**. Každý pušt dá se na to do lisu, v němž se z něho voda vytlačí. Pak teprv rozebírá se a arch dává se na arch bez plsti a opět v lisu se stlačí, načež papír se **suší**. K tomu konci věší se na šňůry lýkové neb žíněné po dvou i čtyrech arších na sobě, a nechá se volně uschnout; vymrzne-li při tom, je pěknější. Papír psací se napotom **klíží**; protahuje se totiž řídkým klihem, do něhož přisadilo se trochu kamence. Vysušené archy se pak **obírají**, t. j. chloupky, uzlíčky a j. se oškrabují, a pak se papír za sucha ještě hodně stlačí, čímž hladkosti a lesku nabývá. — Papír **strojový** se-

Pražské. V mladších letech obíral se tolikéž vychováváním mládeže šlechtické a jmenovitě mladých pánů z Hradce a Rožmberka, mezi nimiž byl i pověstný později v dějinách českých Jošt z R., biskup Vratislavský. V hnutích náboženských (r. 1420—1434) stál **P.** na straně mírnější, jenž se spokojiti chtěla kompaktáty, a byl také r. 1434 mezi osobami od university v příčině jich k sněmu do Basileje vyslanými. Když se r. 1437 M. J. Rokycana, obávaje se nebezpečenství se strany císařské a katolické mu hrozícího, z Prahy do Hradce Kr. odebral, jmenoval cís. Sigmund na místě jeho M. Jana **P**-a farářem u P. Marie před Týnem, začež, když po smrti císaře Sigmunda činiti bylo o obsazení trůnu českého, přičiňoval se **P.** nemálo o přijetí vév. Albrechta Rak. za krále Českého; a když r. 1448 do Prahy přijel legat papežský Karvajal, zasazoval se **P.** předkem o to, aby legat tento slavně do Měst Pražských byl přivítán a poctivě tam chován, anobrž odřekl se pak zřejmě do rukou Karvajalových víry pod obojí, k níž se byl až dosavad přiznával, co bludné a přistoupil docela k víře katolické pod jednou. Tím povzbudil proti sobě nenávist strany kališnické a byl od ní nemálo kaceřován a všelijak pronásledován; pročež viděl se nucena vzdáti se své fary Týnské, kterou Jiřík Poděbradský ještě r. 1348 odevzdal J. Rokycanovi, do Prahy zase se vrátivšímu. **P.** odebral se pak k pánům z Hradce, synům páně Menhartovým, svým bývalým vychovancům, u nichž delší čas jako u vyhnanství setrval. Když napotom Ladislav Pohrobek v král. České se uvázal, propůjčil **P**-škovi za jeho věrné a platné služby církvi katol. a domu Rakouskému činěné proboštství u sv. Štěpána v Litoměřicích, jakož se mu i dostalo veliké pochvaly od kurie Římské a to zvl. od pověstného Eneáše Sylvia. Avšak **P.** nespravoval dlouho beneficium to, zemřev již 2. ún. 1454. **P.** zůstavil také několik pojednání theol. a polemických: *Tractatus de calice*; *Sermones de tempore*; *Declaratio super compactata*; *Quodlibetum pragense* a j. v., jenž se v rukopise druhdy chovaly v Krumlovské, Třeboňské a jiných bibliotékách. *Ra.*

Papouškové (*Psittacini*), čeleď šplhavců (*Scansores*), význačná zobákem velikým avšak krátkým; hořejší čelist jest pohyblivá a sahá hákovitě přes dolejší kratší čelist; na kořenu jest zobák objat ozobím, v němž leží otvory nosní; jazyk jest tlustý a masitý; nohy krátké, silné a zrnitou koží pokryté jsou spůsobné k lezení a mají vratiprst; peří jest rozmanitě zbarvené a pestré bez zvláštního lesku. Vlast **p**-ů jest horké pásmo a teplé podnebí celé země, vyjmouc Evropu. V Americe rozšířen jest jeden druh až k 42° sev. šířky a až k 53° již. šířky; v Australii nalézají se na ostrovech až pod 52° již. šířky. V Asii a v Africe drží se více pásma horkého, nepřestupujíce v Číně 27° sev. šířky a v Indii úpatí Himalajské; v Africe žijí až k 16° sev. i již. šířky. Všudy poutají se na lesy a činí většinu ptactva tropických lesů, anoť jich známo jest přes 200 druhů. Vyjmouc dobu páření žijí **p.** ve společnostech a v hejnech velmi četných, která nezřídka přepadávají ovocní sady a vzdělaná pole, činíce na nich škody veliké. Potrava jejich jsou plody a semena rozmanitých rostlin; větší druhy neopovrhují hmyzem, červy a jinou potravou živočišnou; žerouce užívají jedné nohy co ruky. Let jejich jest nejvíce těžký; malé druhy, až velikosti vrabce, lítají obratně, rychle a vytrvale; po stromech lezouce pomáhají si zobákem. **P.** pokládají se vůbec za opice mezi ptactvem. Všichni jejich smyslové jsou stejnou měrou vyvinuti; duševní schopnosti jsou taktéž velmi značné. **P.** jsou rozumní, pozorní na vše, co se vůkol děje, opatrní a lstiví; některý rozeznává velmi bystře, má výbornou paměť a jest učelivý; naučí se nejen vše- liké kousky prováděti, ano i slova a celé věty mlu- viti; **p.** jeví přátelství, přítulnost a vděčnost k svý- opatrovníkům, stávají se vychováním mírnými, p- slušnými a ke všemu povolnými; jsou však tak- zlostní, zlomyslní a potměšilí, nezapomínají utrpen- týrání neb pokárání, a naproti slabšímu býva- nemilosrdní a ukrutní. Hlas jejich jest silný a ví- štivý; spůsobilost jeho k nápodobení všelikých zvuk- jest podivuhodná. Některé druhy se ochočují a - oblíbení společníci v klecích chovají. Stáří jejic- dosahuje až 100 let. Maso jejich jest v jich vla- stech oblíbené. Rozdělení **p**-šků jest posud velm- neustálené; vedle Brehma rozdělujeme čeleď tu- ve tři podčeledi a sice: v **p**-šky krátkoocas- dlouhoocasé a chocholaté čili tak zvané ka- kadu. K první podčeledi náležejí: Papouš- červenoocasý (*Psittacus erythacus*) zcela šedý, je- ocas je nachově červený, 12″ dlouhý, 25″ širok- délka ocasu 3″. P. tento přiváží se k nám hojn- z Afriky a zove se obyčejně jako; jest velmi klidn- učelivý a přítulný, naučí se velmi zřetelně mluvi- a o schopnostech jeho vypravují se podivuhodné věc- Několik druhů zelených papoušků (*Chrysoti-* amerických liší se od předešlého zeleným peřím- menším nahým kruhem kolem očí. K nám přich- zejí nejčastěji p. amazonský, světle zelený, čele modrý, na temeně, lících a hrdle žlutý, na - křídel červený, a p. zelený, jehož ohbí křídla zelené a od jehož jen zpředu modrého čela tá- se pruh podobné barvy přes oko. Oba druhy - hojné v již. Americe. V Brasilii a v Guianě v četných hejnech p. tupoocasý (*Pionus menstr-* jehož hlava, šíje, krk a prsa jsou modré, h- břicho a křídla zelené. Sem náleží též p. trpa- kovitý (*Psittacula*) s okrouhlým ocasem, veli- skřivana. Druhy tyto lze v zajetí chovati jen v - cích, ježto manželé od sebe oddělení obyčejně - nou, z kteréž příčiny nazývají se též *insepara-* (nerozluční). Nejznámější jest p. vrabcovitý *passerina*), zelený, na obličeji a na břiše zažlo- V Brasilii. Rod Loris (*Lorii*) vyznačuje se dlou- a slabým zobákem, jehož zpodní čelist jest - zahnutá, na konci smáčknutá a nepatrně vykroj- zastoupen jest několika druhy na indických ostrov- Z **p**-šků dlouhoocasých známější jsou: ma- (*Aras Macao*) 2¾′ dlouhý, z čehož 1 stopa připadá na ocas, a 3¾′ široký; peří je nachově ba- která přechází na šíji a hřbetě do zelena, spo- část hřbetu jakož i kostřec a pera ocasní jsou bl- kytné. V již. Americe araurana (*P. Araura-* je na svrchním těle modrý, čelo a temeno jsou - navé, břicho žluté. *P. militaris* je zelenavě žl- s čelem nachovým. Opeřenými lícemi a klíno- tým ocasem od předcházejících liší se rod *Conur-* *perikitta*, vyskytující se v sever. Brasilii. R- *Palaeornithes* vyznačuje se tělem štíhlým a oc- sem přišpičatělým. V střední a již. Africe, v Ind- a v Australii. Čeleď **p**-šků chocholatých vyzn- menává se velmi velikým zobákem, silně stlačen- hořejší čelistí a s větší části chocholem na hlav- *Psittacus aterrimus*, kakadu černý, žije - Javě. Bílé druhy, jako, *Ps. galeritus* se žlut- chocholem, *P. moluccensis*, s oranžovým choch- lem, a *P. cristatus* s chocholkou bílou jsou v- směs domovem v Asii. *Sý.*

Papozze, ves benátská v prov. Rovigo, s 24- obyv., kteří vedou obchod v dobytku a víně.

Pappenheim, město a hlavní místo hrabst- **P**-ského (3·5 □ m. a 9300 obyv.) v bavorsk- kraji Mittelfranken, okresu Weissenburském, síd- zemského soudu, má 1970 obyv.; leží v romantic-

zpráva o úmrtí manželky a tudíž také o ukončení jeho soužení domácího. Upustiv nyní od cesty své vrátil se do vlasti a oddal se tam správě zemské, jsa podčíšníkem kraje Dobřinského; vedle toho, zamilovav sobě již od dětinství umění básnické a historii domácí, a chovaje nemalé mínění o důležitosti a platnosti stavu šlechtického, oddal se nyní docela pracím básnickým a badáním historickým a rodopisným, a jsa při tom horlivý katolík a veliký odpůrce zmáhajícího se tehdáž i v Polsce učení evangelického (dissidentů) obíral se také velmi bedlivě studiemi dogmatickými a polemickými. Na poli vědomostí těchto pracoval **P.** výše čtyřiceti let s takovou pilností a vydal po ten čas tolikero spisů, a to na mnoze velmi důležitých, obšírných a nákladných v řeči vázané i nevázané v jazyku polském, latinském i českém, že neznáme muže mezi souvěkými spisovateli slovanskými jemu rovného. Sepsav již před tím rozličné básně příležitostné a kratší pojednání vydal r. 1575 první větší dílo své: *Panosza, to iest herby znakomitych familii Wojewodstwa Ruskiego i Podolskiego, z załączeniem wierszy na każdy herb, wiżerunki królów pol. z ich opisem wierszami, podobnież i Wojewodów Wołoskich, jako też niektórych znakomitych Greków i Rzymian* (v Krakově 1575, fol. s obrazy); jestiť to vypsání předních rodů polských, ruských a valaských ve verších s vyobrazeními osob a erbů tam vypsaných. Roku na to příštího vydal *Koło rycerskie, w którym rozmaita zwierzeta rozmowy swe maią, zkąd może człowiek przykład wziąść jako ma sam żyć* (v Krak. 1576, v 4.); v díle tom, jenž tolikéž veršem sepsané jest a potom několikráte ještě bylo přetištěno, vypsal **P.** vtipně sněmy zvířat, narážeje tím na nepořádky a roztržky, jenž tehdáž panovaly na sjezdech polských. Na to vyšel druhý jeho spis genealogický: *Gniazdo cnoty zkąd herby rycerstwa sławnego królestwa Polskiego, Wiel-Xies. Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Żmudskiego, Mazowieckego i inszych Państew do tego królestwa należących książat i Panów poczatek swoy maia* (v Krak. 1578, fol.); obšírné a taktéž rýmované, nyní již však velmi řídké dílo toto připsáno jest králi Štěpánovi Batorymu a ozdobeno nesčíslnými obrazy panovníků a šlechticů polských, ruských a j. a erby zemí, rodin a měst tamních; na konci pak vypsány jsou dějiny polské za posledních Jagelončíků sběhlé. Když král Štěpán Batory r. 1578 Zborovského válečně vypravil do Livonska na rytíře mečové, sepsal **P.** prosou: *Hetman, albo własny konterfet Hetmański, skąd sye siłu woiennych postępków każdy nauczyć może,* kterýž spis byv oddán Zborovskému vyšel tiskem v Krakově r. 1578. Téhož r. vydal taktéž v Krakově jiné dílo prosou, totiž: *Krótki a prawdziwi wypis wiachania do zemi Iwana Woiewody, którego Podkową zowią.* Roku na to příštího přeložil **P.** spis prvotně španělsky a potom latinsky sepsaný *De consiliis et consiliarii officiis* s titulem *Senator* do polštiny a vydal jej r. 1579 v Krakově tiskem. Za příčinou vítězství, tehdáž od krále Štěpána nad Moskvany obdržených, složil **P.** báseň příležitostnou *Triumf planet* (bez r. a místa vytištěnou), v kteréž planety svá dobropřání králi pronášejí. Toho času vydal **P.**, jak se podobá, také několik jiných děl veršovaných obsahu naučného, ku př. *Próba cnot dobrych, k temu nauka do obyczaiów poczciwych i przestroga na rozmaite przypadki rycerzowi, oraczowi i rzemieslnikowi, nowo z łacinskiego ięzyka na polski zebrana* (v 4., bez m. a r., jsoutě to rozmanité průpovědi a pravidla starých autorův ve verších 8—12 řádkových pronešené); *Dziesięciono przykazanie mężowe, które każda poczciwa małżonka ma umiec, i dziesięciore przykazanie żony, które każdy małżonek ma przecztać* (v 4., bez r. a m., později několikráte, 1629, 1657 a 1697 ještě přetištěno; podává tu **P.** pravidla, jak se chovati v stavu manželském, k jichž sepsání příčiny zavdaly trpké zkušenosti, jež byl učinil po čas svého manželství). R. 1584 vydal své třetí větší a taktéž veršované dílo rodopisné: *Herby rycerstwa Polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone* (v Krak., fol., str. 723; znova otištěno v Turowského *Bibl. Polské,* v Krakově 1859—60), jenž bylo však s větší části toliko obnovené a rozmnožené vydání výše přivedeného spisu *Gniazdo cnoty,* jako toto mnohými erby a podobiznami ozdobeno. Pracemi těmito obrátil **P.** na sebe pozornost všech stavů zemí koruny Polské, a nabyl jimi nemálo slavného jména mezi rodáky. Že však ve svých spisech genealogických důtklivě ano uštěpačně dotýkal se toho neb onoho stavu a rodu, ku př. stavu prelátského, p. Rozrażowských, Lubrańských a j., že ukazoval, kterak předkové mnohých tehdejších rodin šlechtických náleželi k stavu městskému a sedávali v radě města Krakova, Lvova a j. (ku př. Szembekové, Morštipcové, Glinští), že zde onde pochybil u vypisování erbů a předků rodin některých, vším tím způsobil sobě nemálo nepřátel a uvalil na sebe nenávist mnohých tehdejších šlechticů a prelátů. Jakož pak tenkráte po vymření Jagelonců (1572) za příčinou volby nového krále vzešly v zemích koruny Polské i nemalé roztržky a stranictva, z nichž jedni (Zborovští a jiní) chtěli povolati dům Rakouský na trůn polský a to nejprvé samého cís. Maxmiliana II. a potom syna jeho Maximiliana, jiní ale, předkem tehdejší kancléř a hejtman korunní Jan Zamojski, tomu byli na odpor: najala strana domu Rakouskému přející **P**kého k tomu, že sepsal několik velmi urážlivých paskvilů na Zamojského a přívržence jeho, čímž on i celá strana protirakouská vysoce zanevřeli na **P**kého a učiněné takové sobě pohanění těžce mu pokládali. Ve válce, která na to mezi oběma stranama vzešla, měl také **P.** účastenství a bojoval tolikéž v bitvě, jenž byla svedena 24. ledna 1588 pod Byčinou a zajetím arciknížete Max. a velké části přátel a vojska jeho se skončila. Boje se nyní pomsty Zamojského a vítězné strany jeho, utekl **P.** po bitvě té na Moravu i nalezl tu pohostinského přítulku u p. Sigmunda Zbórského na dvoře v Brumově. Maje tu dosti chvíle prázdné obrátil se ihned zase k pracím literárním. Nejprv vzdělal veršem spisek: *Pamięć nerządu w Polscze przez dwie fakcye uczinionego w r. 1587,* v němž ukazoval, jak prospěšné by bývalo koruně Polské zvolení arcikn. Maxmiliana za krále Polského, a oddal jej p. Vilímovi z Rožmberka, s nímž se byl při jeho prvním poselství do Polsky r. 1574 osobně seznámil, kterýž jej pak r. 1588 v 4. v Praze vytisknouti dal. Potom zdržoval se **P.** delší čas u bratří p. Sigmunda a Mikuláše Nekešů z Landeku na Všetíně a Lukově, kteří jej, jakož i po nich dcera onoho, paní Lukrecie Neškovna a manžel její pan Arkleb z Vickova na Prusinovicích, na hradech svých hostinsky chovali a všemi k životu a studiím jeho potřebnými věcmi opatřovali. Taktéž přijal jej později tehdejší učený a mužů vzdělaných milovný biskup Olomucký, Stanislav Pavlovský (v. t.), v svém sídle, městě Kroměříži, velice přátelsky a choval jej tu (od r. 1591) poctivě několik let i podporoval v jeho badáních děje- a rodopisných, zjednav mu volného přístupu do hradů a sídel předních pánů a vladyků moravských i do archivů kapitol, klášterů a měst tamních, a šel mu vůbec na radu při díle historickém, kteréž **P.** tehdáž o zemi, církvi, šlechtě a městech moravských spisoval. Dílo to vyšlo pak roku 1593 v Olomouci ve folio u Dědiců Milichtalero-

[illegible] s tímto titulem: *Ercadlo slavného Markrabství Moravského, v kterémž každý stav vzácnost i povinnost svou shledá.* Dílo toto, jsouc oddáno výše jmenovanému biskupovi Pavlovskému a jedno z největších a nejskvostnějších na Moravě tištěných, obsahuje v sobě krátkou historii země Moravské, posloupnost markrabí Morav., biskupů Olomuckých, [illegible] klášterů, genealogii šlechty a popsání větších měst tamních s vyobrazením erbů, osob a měst [illegible] vypsaných. P. sepsal je prosou, a že se tehdáž [illegible] neznal v spisovné řeči české, v jazyku polském, z kterého je Jan Vodička Pražský vyložil do [illegible]. Ješto byl P. zvláště sobě za účel vytknul, [illegible] pozornost světa tehdejšího na záležitosti a [illegible] národu slovanského, a jmenovitě na starožitnost [illegible] vzácnost šlechty jeho, odešel nyní z Moravy do [illegible], do Prahy, a obíral se i tu po několik let prací k děje-, rodo- a místopisu českému se vztahující, navštěvoval hrady předních panských rodů českých, prohledával archivy šlechtické, kapitolní, [illegible] a městské a čítal pilně tištěné i netištěné [illegible] spisy o historii české. V pracích těchto byli [illegible] nemálo pomocni jak vyšší duchovenstvo [illegible] tak i některé rodiny panské a rytířské, [illegible], Šternberkové, Lobkovicové, Martinicové, Slavatové, Kaplířové a j., zvláště ale dostalo [illegible] velikého příznivce na p. Janovi z Rožmberka [illegible], který jej delší č s v domě svém choval [illegible]; kdežto naopak mnozí jiní pánové a vladykové neuřídka nevlídně k němu se měli, anobrž [illegible] jej odbývali, pokládajíce jej za pouhého [illegible] i zisku žádostivého poběhlíka, jakých se [illegible] tenkráte nemálo v Čechách potloukalo. [illegible] svých prací a sbírek historických po čas svého [illegible] v Čechách a před tím učiněných podal [illegible] P. ve dvou obšírných dílech u veřejnost, která obě v Praze byla vytištěna. První z nich vyšlo [illegible] Daniela Sedlčanského roku 1599 s tímto titulem: *Ogrod królewski, w którem o poczatku Cesarzów Rzymskich, Arcyxiążąt Rakuskich, królow Polskich, Czeskich, Xiążąt Ślązkich, Ruskich, Litewskich, [illegible] rozmnożeniu ich krótko opisane naidziesz.* V Praze 1599, fol., listů 235 s vyobrazeními osob, [illegible] a erbů tam vypsaných.) Kniha tato tištěna jest [illegible] bez akcentů polských z nedostatku [illegible] písma latinského v tehdejší tiskárně, jest [illegible] p. Petrovi Goraiskému z Goraia na Wierz[illegible], a vypisují se v ní prosou: způsob vlády [illegible] za republiky a císařův, posloupnost císařů [illegible] od Karla Vel. až do Rudolfa II., starožitnost národu Slovanského a země Polské, posloupnost králů Polských a Českých, arciknížat Rakouských, knížat Slezských, Ruských a Litevských, [illegible] země a měst pruských a počátek hodnosti [illegible] v národu Israelském, ku konci pak vyčíslení [illegible] z r. 1593—97. Druhé historické [illegible] P-ckého v Praze vydané jest: *Diadochus, id est [illegible], jinak posloupnost knížat a králův českých, [illegible] a arcibiskupův pražských s všech tří stavů [illegible] království Českého, t. j. panského, rytířského a [illegible], krátce sebraná a vydaná* (v Praze 1602 [illegible], listů 836 u Jana Šumana, taktéž s vyobrazeními [illegible], měst a erbů tu vypsaných). Spis tento, jenž [illegible] z nejobšírnějších a nejnákladnějších v literatuře české, oddán jest císaři Rudolfovi II. a rozdělen na patero knih, kteréž obsahují posloupnost [illegible] a králů Českých až do Rudolfa II. s krátkou [illegible] země České a širším vypsáním dějů domácích v druhé polovici XVI. stol. sběhlých, církevní [illegible] čes., vypsání čes. rodin panských, rytířských [illegible], historii měst Pražských a královských [illegible] českých. Dílo toto sepsal P. již původně v jazyku českém, že však předce nebyl ještě ho úplně mocen, přehlédnouti dal je Rafaelovi Soběhrdovi (Mnišovskému z Sebuzína, v. t.), který je tu kde potřebí bylo opravil, část o *stavu duchovním* však sám vypracoval. Mimo tato dvě obšírná díla historická sepsal, přeložil a vydal P. po čas svého přebývání v Čechách ještě několik menších spisů historických a mravo- i věroučných, chtěje jimi předkem víře katolické na Moravě i v Čechách u stavů vyšších a nižších širšího průchodu sjednati. Vyšly tehdáž prací P-ckého tyto knížky a spisky: *Potěšitedlné napomenutí proti pohanům všechněch křesťanských potentátův* s přidáním praktiky A. T. Ferrarského (v Litomyšli roku 1594, 4°, z polské do české řeči přeloženo ve verších); *Památka Čechům o Kheredeš pobitým* (v Praze 1596); *Nová kratochvíle, s kterou tři bohyně Juno, Minerva a Venuše na svět přišly, jedna každá z nich pět set žertův tak také utěšených příkladův v rozličných případnostech a příběhích k potěšení lidskému ukazující* (na tři díly rozdělené; tamt. 1597—98, l. 600. 4°); jest to výbor veršovaných propovídek z lat. a řeckých autorů a k vzdělání vtipu a mravů dobře se hodící, psaný v jaz. polském a zčeštěný od B. Valdy; *Kšaft, jenž byl od jednoho stavu učiněn třem synům nepořádně se chovajícím, tak aby nejhorší z nich statku jeho nedědil* (tamtéž 1601, 4°), připsáno p. Krist. z Lobkovic a směřuje proti hře, obžerství a smilstvu; *Stav manželský ku příkladu a naučení mladým manželům napsaný* (tamt. 1601, 4°, připsáno p. Bořitovi z Martinic); *Třidcete tabulí věku lidského krátce sepsaných a vydaných* (tamt. 1601, 4°); *Půst tělesný jak nám jest potřebný k nabytí života věčného, z nov. i star. zák. i písem doktorův písma sv. poznamenaný* (tamt. 1601, 4°, oddáno pp. z Šternberka, jichž rodokmen tu šířeji vypsán jest); *Církev sv. obecná ve své vzácnosti krátce sepsaná a ukázaná jistým svědomím písma sv.* (tamt. 1601, připsáno Zbynkovi Berkovi); *Obora aneb zahrada, v které rozličná stvoření rozmlouvání své mají. V nově vydaná* (tamt. 4°, jest to poněkud překlad spisu výše vyčteného *Kolo rycerskie*); *Parma* (tamt. 1602, pojednání mravoučné lat. a česky); *Vitae clarorum virorum*, báseň staročeská znovu vytištěna s vypsáním rodokmene pánů z Hazmberka, jimž jest oddaná. — Ok. 1604 odebral se P. z Čech do knížetství Opolského a Ratibořského v horním Slezsku, aby i tu vyhledával dáta k historii a genealogii krajin těch, a pracoval o nových dílech mravo- a věroučných. I navštívil zde přední osoby stavu panského a rytířského na soudu zemském tehdáž tam sedající, a byl od nich, zvláště pak od p. Jana Odervolfa z Nidrstradenu na Urbanovicích velmi přátelsky přijat, v jehož domě také r. 1606 a 1607 sestavoval dáta o rodech slezských sebraná. Roku 1607—8 zdržoval se P. v Ratiboři a v Brně a byl tuto velmi hostinsky chován v domech několika svých z Polska do Moravy přistěhovalých se krajanů: p. Lukáše Dembinského z Dembina, lenního úředníka biskupství Olom., pána na Střelné a Heralticích, p. Jana Horeckého z Horky, tchána jeho a místopisaře markr. Morav., p. J. Sierakowského, strýce p. Dembinského, kn. Kr. Soběkurského, probošta Rejhradského a j. V Brně vydal tehdáž také několik nových spisů naučných: *O poslední a nejsvětější Večeři Páně* (bez r. ? 1606); *Rozmlouvání aneb hádání chudého člověka s bohatým* (1606, 4°, jež oddal p. L. Dembinskému), pak *Rozmlouvání kolátora s farářem velmi pěkné, každému křesťanskému člověku velmi užitečné* (r. 1606, 4°), připsav je paní Lukrecii Neškovně z Landeku na památku dobrodiní jemu od ní, manžela, otce a strýce jejího někdy prokázaných. R. 1609 vydal P., jsa tehdáž již

sedmdesátník a zůstávaje tam v domě p. L. Dembinského, své poslední větší dílo v jazyku českém, totiž *Štambuch Slezský, v kterém hospodář s hostem o mnohých věcech spasitedlných rozprávějí, pod erby a rody staroddávných pánův a rytířstva knížetství horních v Slezy. Na čtyři částky a dvě knihy sebrané a sepsané* (fol. s rytinami). Dílo to jest připsáno p. Janu Kr. Pruskovskému z P. na Chřelicích, hejtm. Opolskému, a skládá se vlastně z dvou dílů; v prvním vypisují se v 20 kapitolách erby a rody slezských pánů a rytířů na soudu knížetství Opolského a Ratiborského tehdáž sedících (pp. Pruskovských, Oprstorfů, Beesů, Larišů, Odernvolfů, Mettichů, Trachů, Vojsků a j.) a přidáno zároveň ke každé kapitole rozmlouvání o některém článku víry, o dobrých skutcích, o dařích ducha sv., o církvi kat., o mši sv., o apoštolích, o biskupích a t. d., tak že pojednání dogmatická a polemická činí hlavní část dílu toho; v druhém dílu (na str. Rrr) obsažen jest teprv *strom genealogický z erbův staroddávných učiněný*. Nedlouho po vydání *Štambuchu* vrátil se **P.** z příčin nedosti zřejmých do Polska; přiměly jej k tomu snad rozmíšky politické a třenice náboženské v Čechách a na Moravě tehdáž vzešlé, aneb chtěl poslední dni a síly života svého obětovati ještě vlasti své, tolikéž tehdáž nemálo rozervané. Přišed do Polska zdržoval se tam v místech rozličných, zůstávaje jednak na dvořích svých někdejších příznivců pp. Zborowských, Radziwiłłů, Goraiských, Sędziwojů a j., jednak zůstával v Krakově, v Poznani, ve Lvově, v kolejích, klášteřích a v domech šlechty tamní. Vydalť pak tam také ještě několik svých děl literárních, původních a přeložených znovu i podruhé; totiž: *Rozmowa podawce z plebanem o trzech skutkach zbawiennych, któremi się człowiek z Panem Bogiem złącza, to iest: postem, iałmužną i modlitwą* (v Poznani 1611, 4°); *Nauki i przestrogi na różne zdarzenia z zdaniami łacienskiemi* (v Krakově 1613, 4°. ve verších); *Nauka rozmaitych philozophów obierania sobie žony, iako młodziencóm jedni radzą, drudzy odradzają ženić się dla przyczyn rozmaitych* (tamt. 1613 4°, pak ještě několikráte bez roku a místa); dílo toto jest rýmované a plné trpkých úsudků o pokolení ženském, a jak se podobá sepsané za mladších let **P**-ého, kdež srdce jeho za příčinou nešťastného manželství jeho překypělo hořkostí proti ženskému pohlaví. Mimo všechna tuto i výše již vyčtěná díla sepsal **P.** (dle svědectví současných i pozdějších literátů) ještě jiná díla historická a naučná, kteráž jednak byla vytištěna, jednak zůstala v rukopisu, avšak nyní jsou již tak řídká, že se téměř nelze více jich dopíditi. Z děl těchto vyšly prý tiskem: *Katalog albo porządne opisanie Arcybiskupów Gniaznieńskich od zaczęcia wiary w Polsce* (bez r. a m., dílo veršované). *O nawracéniu Św. Maryi Magdaleny* (fol.); *Mercurius Gallobelgicus; Rozmlouvání hospodáře s hostem, jak a od koho na počátku svět spravován byl; Kronika albo krótkie zebranie z rozmaitych kronik spraw potocznich ziemie z dawne slawney Pruskiey.* V rukopisu zůstaly: *Nocy Toruńskie; Triumf Satyrów leśnych; Sztrom czyli o herbach ze znakiem podków; Paralipomena genealogiarum slavicarum* t. j. sbírka dát o slovanských a jmenovitě moskevských rodinách šlechtických, o nichž v předešlých svých dílech genealogických žadných aneb jenom neúplných podal správ. Pobyv **P.**, jakož výše připomenuto, v posledních letech svých v rozličných krajích a městech polských, zemřel r. 1614 v 75. roce účinného a dobrodružného života svého a pochován jest ve Lvově v tamním klášteře Františkánském. — Hledíme-li k hojnosti, rozmanitosti a rozsáhlosti básnických, historických a naučných děl, kteréž **P.** v prodlení 40 let v jazyku lat., polském a českém vzdělal, jest se vším právem diviti jeho bezpříkladné pilnosti, neobyčejné činnosti a podivuhodné literární plodnosti; zvl. pak všelikého uznání hodna jest horlivost a vytrvalost, s kterouž, jak sám praví „od mladosti své začnouc od několika 30 let o starožitnost erbův a rodův slovanských pracoval, běhaje za tou příčinou po rozličných, na 250 mil rozsáhlých krajích, knížetstvích a královstvích a vyptávaje se na ně v hradech, chrámích, archivech, bibliotékách a soukromých obydlích.“ Ovšem nelze tajiti, že historická a genealogická díla **P**-kého na mnoze jsou neúplná, chybná, nekritická, h á j k o v s k á, a že omyly v nich obsaženými pozdější historikove a rodopisci byli svedeni (ku př. sám Balbin); avšak nesluší přičítati vinu všeho toho pouze nějaké snad nedbanlivosti nebo nespůsobilosti jeho, anobrž spíše tomu, že neměl vždy přístupu k pramenům pravým, že prameny jemu při ruce jsoucí byly zhusta nedostatečné a že žil v době a okolnostech, jenž přísnému vědeckému a kritickému skoumání málo byly příznivy. Na všechen spůsob byl účel, jejž při svých pracích sobě vytknul, vší chvály hoden, obrátiti totiž jimi pozornost národů cizích k dějinám a záležitostem slovanským; jakož pak i to jest povšimnutí hodno, že první se pokusil o jakés takés systematické vypsání šlechty zemí slovanských, o vylíčení dějin církve a předních měst tamních, a jmenovitě o sepsání politické historie moravské (v *Zrcadle M. Mor.)*; o souvěkou historii polskou, českou, uherskou a rakouskou získal však sobě **P.** přede vším nemalé zásluhy tím, že do svých děl genealogických (*Gniazdo, Diadochos, Ogród*) přijal obšírná vypsání dějin, jenž se v druhé polovici XVI. stol. v zemích těch zběhly, tak že vypsání ta budou vždy podstatným pramenem při spisování historie doby oné těch zemí. — I jakožto básník zasluhuje **P.** nemalého povšimnutí, který vůbec tak byl zaujat láskou k veršování a rýmování, že v mladších letech svých ne jinak nežli ve verších a rýmech psával, a to i díla historická a genealogická (*Gniazdo, Herby,* a j.). Ovšem nedostává se veršovaným pracím **P**-kého vyššího vzletu a pravého ducha básnického, nic však méně jsou některé z nich nemálo zdařilé, vtipné a rázné, a vynikají předkem řečí čistou, srozumitelnou a dosti plynoucí; zvl. pak důležité jest jeho *Koło rycerskie* (Obora), ješto jím se stal **P.** prvním bájkopiscem polským, podav tu ponejprv bájky v jazyku polském. Taktéž nejsou bez ceny věro- a mravoučné spisy **P**-kého, a chvalitebný byl zvláště účel, jímž při jich spisování nešen byl; jsa totiž věrný syn a horlivý vyznavač církve katolické, v Čechách a na Moravě tehdáž zase ožilé, chtěl víře té a pravému křesťanskému vzdělání vůbec širšího průchodu zjednati, pročež „u vyšším stáří svém žádného jiného zaměstnání neměl ani míti chtěl, toliko seděti nad knihami a písma sv. přehlídajíc pravdy v nich obsažené — jako slepice zrna v písku — vyhledávati a což sobě užitečného býti rozuměl, toho také bližním svým přáti.“ Pročež nelze popírati, že přes všeliké nedostatky, jež by snad přísná kritika v literárních prácech **P**-kého vyhledati mohla, zásluhy jeho o vzdělání starší historické, básnické a naučné literatury polské a české a jmenovitě o rodopis slovanský jsou tak podstatné, že v historii literatury a vzdělanosti slovanské mezi děje- a mravopisci XVI. a XVII. stol. vždy bude zaujímati místa předního. — Ku konci vidí se ještě připomenouti, že genealogická díla **P**-kého byla také z části přeložena na cizí jazyky. Tak vyložil M. Kr. P f e i f f e r **P**-kého *Zrcadlo M. M.* u výtahu do němčiny (*Paprockius enucleatus o. Kern u. Auszug aus* **P**-*'s mähr. Ge-*

-ehrenspiegel; Breslau u. Leipzig 1734 a *Kompendiöser Schauplatz des chemaligen alten Adels im M. Rören*, Bresl. 1641); Jos. sv. p. Petrasch přeložil je v minulém století na jazyk latinský; Jiří Bedřich vyložil do lat. P-kého *kroniku pruskou* (*Paprockii Chronicon Prussiae e pol. lingua in vernaculam translatum* v MSC.), a tolikéž *Gniazdo* (*Nidus unde stemmata equitum polonor. etc. originem sumsit*, Cracoviae 1578, Coloniae 1725); taktéž užili z toho Okolski v spise *Orbis polonus* (Crac. 1641), a Niesecki v díle *Korona polska*, onen však bohužel velmi nemotorně a nestoudně. — P. nezůstavil pokud víme žádných dědiců přirozených; přežilo jej však čtvero synovců; *a*) Jan P., kanovník a probošt Sierpský, *b)* Lukáš P. (nar. 1608), jenž byl údem tovaryšstva Ježišova, drahně let správce koleje Plocké na Litvě a obíral se také studiemi genealogickými, chtěje vydati znovu heraldické dílo strýce svého, *Gniazdo*, v čemž mu však smrt zabránila (1657). Sepsal také: *Łaski cudowne przy kościele Sierpskem Panny Marye* (Varš. 1654), kdež vypsal počátek erbu *Grzymała*. *c*) Petr a d. Vojtěch P., kteří zemřeli r. 1648 v kraji Dobrinském. — P-čtí, jenž užívali erbu Jelita, usedlí byli prvotně v Sieradském vojevodství a vystěhovali se později na Litvu; v XVI. a XVII. stol. proslavili se někteří údové rodiny té, byvše postaveni ve vyšších úřadech světských a duchovních; z nichž připomínáme: Václava P-kého, jenž byl biskupem Maryarytavským a sufraganem Kujavským a sepsal: *Apologetica honestatis episcoporum titularium vulgo Suffraganorum* (Crac. 1692); pak Bartoše P-kého, který se nar. r. 1587, byl údem tovar. Ježišova, 12 let učitelem tříd humanit., kazatelem, misionářem a koadjutorem v kraji Smolenském a nevšedním básníkem latin.; † v Bydhošti 1650. Vydal: *Prytaneum immortalis gloriae ob heroicas virtutes paneg. Nik. Daniłowicz* (Zamossiae 1624); *Pharus sarmaticus* (Crac. 1633); *Luna rorida* (Jarosl. 1622); *Auparium themidis Christianae* a j. František P., jesuita provincie Litevské, rektor koleje v Kovně, později kanovník Lovický, rytíř řádu zlaté ostruhy, vydal: *Europa z części świata najprzedniejsza* (v Kališi 1756); *Dzieje pretendentów korony angielskiéj* (ve Vilně 1758 a t. podruhé 1778); *Wiadomość o księstwie Kurlandyi i Semigalii* (ve Vilně 1759); *Historya polska* (ve Vilně 1763); *Wojny przed narodzeniem Chrystusa Pana* (t. 1763) a *Flawiuzsa Wegecyusza Renata o sprawie rycerskiej* (v Loviči 1776). — (Srv. Niesecki *Korona Polska*, Juszynski *Dykc. Poet. Polsk.*, Bandtkie *Hist. druk. polsk.*, Bentkowski. *Hist. lit. Pol.*, Lelewel. *bibl. ksiąg.*, Chodynicki *Dykc. uczonych Polaków*, Cerroni *Gesch. mähr. Buchdruck.*, Jungmann *Hist. lit. Č.*, *Schriften der hist. stat. Sek. 6 B.*, a polská i česká díla P-kého). *Ra.*

Paprsek (lat. *radius*) nazývá se **1)** vůbec každá přímá čára, v které se nějaká věc s velikou rychlostí pohybuje, jako p. světla, zvuku, tepla atd., kdežto z jednoho pramene, (středu) vychází vždy na všecky strany nesčíslné množství p-ků, které se, pokud na své dráze žádnou překážku nenacházejí, stále v rovném směru pohybují. Podobně nazývá se u vodotrysku každý jednotlivě se vyřinující proud vody p-skem. — **2)** U schodnice (*ellipsa*) jest p. přímá čára, která spojuje ohnisko s kterýmkoli bodem obvodu. — **3)** V květenství u květů složených nazývají se p-ky květy pokrajní, často od květů v středu lůžka společného tvarem i barvou rozdílné, jako u sedmikrásy. — **4)** U stromu slovou p-sky tenké proužky dřeňové, vycházející ze středu kmene do jednotlivých větví; jsouť na průřezu stromu v každém suku dobře k poznání. — **5)** P. slove část bidla u stavu tkalcovského, jenž sestává ze štípaných uhlazených rákosek neb i z tenkých ocelových drátků, mezi nimiž osnové niti od nádobí k dolejšímu vratidlu běží. Účelem p-sku jest, aby niti útkové stejně a ztuha k sobě přiléhaly; proto tkáč po každém hození člunku bidlo k sobě přitáhne, čímž zvláštní ten hrčivý hřmot se vzbuzuje, jenž tkaní prozrazuje. *Pý.*

Paprskoměr v. Aktinometer.

Paprskovec v. Amfibol.

Paprskovité v. Radiatae.

Paprzyca, též Bychava, Kuszaba a Ruchaba, nazývá se v heraldice polské erb, jenž se skládá ze štítu bílého, v němž viděti kámen mlýnský s železem u prostřed a nad helmem šest štěňat; užívalo ho přes 20 rodin polských, litevských a ruských ku př. Bieličtí, Dąbrowští, Grochowští, Lochowští, Strusiewští, Wanszewští a j. v. *Ra.*

Papuč čili papuče (z tur.), pol. *papuć*, obuv nízká, Turkům obyčejná, svrchní střevíc, pantofel. P-e vůbec slovou na Moravě selské střevíce mužské i ženské.

Papula, lat. pupen (v. t.).

Papuové (malajsky kudrnatí) slovou v širším smyslu všichni kudrnatí negrilové (v. t.) a nepravě někdy i obyvatelé pevniny australské. P. jsou postavy sličné a silné, a v pohybech svých jeví čilost. Pleť jest tmavohnědá, někdy do žluta jdoucí, nos příploský, ústa veliká, pysky tlusté, tvar obličeje vůbec dosti pravidelný; vlasy mají kadeřavé a hrubé, a někteří kmenové v Nové Guinei, N. Britsku a N. Irsku spouštějí je po ramenou v dlouhých prstencích; u jiných odstávají, dávajíce hlavě objem náramně veliký. P. chodí docela nazí, ramena a prsa okrašlují čarami rovnými neb křížovými neb křivými, ba hlavu si natírají tukem s červenou hlinkou smíšeným. V užším pak smyslu nazývají se P. nemalajští obyvatelé Nové Guiney, kteří náležejí k plemeni černochův australských; jsou postavy méně než prostřední, 5' 4" vys., pleti tmavohnědé nebo černé, nosu ploského, nozder širokých, úst velikých, pysků nabubřelých, zubů dobrých.

Papuslić neb Papušlić Anton, spisov. charvátský, nar. 1710 v Pakracu ve Slavonii, vstoupil do řádu františkánského, přednášel v jeho školách filosofii a theologii a zemřel v konventě v Černeku 1766. V sedmileté válce byl polním kaplanem. Sepsal *Dušna slava sinovskoga bogoljubstva* (kázaní na svátky marijánské, v Budíně 1751).

Papyrografie je zvláštní způsob kamenotisku, kdež totiž na místě kamenů litografických užívá se papíru kamenového, jenž z obyčejného papíru se zhotovuje, potáhne-li se smíšeninou z křídy, hlíny a rozličných kysličníků kovových s olejem lněným. Na takovém papíře pracuje a tiskne se tak jako na kameně. P. jest jako lithografie vynález Sennefelderův, jehož účelem při tom bylo, nahraditi těžké a drahé kameny látkou levnější a lehčí. *Pý.*

Papyrus v. Papírovník.

Par, lat. rovný. P. *nobile fratrum* (Horat. *Serm.*, 2, 3, 243) v. Nobile par fratrum.

Para, turecký a egyptský měděný peníz s tureckými nápisy na obou stranách; 40 par dělá piastr. P. rozděluje se na 3 aspry. 1 p. činí málo přes 1 rak. krejcar.

Para čili Grao P. **1)** provincie v Brasilii, hraničící na sev. s Guianou a mořem Atlantským, na vých. s prov. Maranhaem a Goyazem, na jihu s Matto Grossem a na záp. s Alto Amazonasem, mající 54.504 □ m. s 207.400 obyv. (r. 1856). Hlavní řekou jest Marañon, do něhož se vlévají Tocantius,

Chingua, Tapajos a Madeira. V celku jest to rozsáhlá rovina, na mnoze pralesy pokrytá; podnebí jest teplé ale nezdravé. Nalézají se zde zlato, rtuť, železo, diamanty, měď, uhlí a sůl, ale posud málo si jich všímáno. Velmi malá část půdy jest vzdělána; rostí se rýže, káva, třtina cukrová a bavlna. — **2) P.**, též Belem zvané, hl. m. prov. t. jm. nad řekou Guamou na břehu Atlantském, má 28.000 obyv., z nichž $^1/_7$ otrokův. Město jest dobře stavěno a dlážděno, má kathedrálu a několik kostelů, palác guvernérův, kolej, školy, špitály, zahradu botan., divadlo a dům soudní. Vyváží se odtud kakao, rýže, ořechy, kůže; r. 1858-9 obnášel vývoz 1,950.048 dol., z čehož přišlo 42% do Spoj. Obcí amerických. — **3) P.** slula dříve řeka Marañon, nyní však se tak nazývá toliko jedno rameno její, kteréž jest odděleno od jejího ústí ostrovem Navajem, majíc 200 angl. m. délky a 12—40 m. šířky. Do ní se vlévá Tocantins.

Pára (fr. *vapeur*, angl. *steam*, něm. *Dampf*). **P**-mi nazýváme plyny neb vzdušiny, povstávající z takových látek, které se nám obyčejně co kapaliny objevují; známe *páru* vodní, líhovou, sírečnou atd. Některá těla, jako kafr, přímo ze stavu pevného v *páru* přecházejí, jiná nejprvé se roztékají a pak teprvé se paří. Vždy ale děje se vyvinování *páry* pomocí tepla, a naopak odnímáním tepla *páry* opět v kapaliny se srážejí. Jest domněnka, že dostatečným teplem a tlakem každá látka pevnou, kapalnou i vzdušnou se státi může, jako voda, kterou v podobě ledu, kapaliny a *páry* skutečně známe. Povstávání *páry* vyžaduje vždy jakési určité množství vnějšího tepla (teplo se pohlcuje neb váže); sráží-li se povstalá **p.** v kapalinu, pak se totéž množství tepla zase objevuje (teplo se uvolňuje). *Páry* jsou skutečné plyny — úplně průzračné a rozpínavosti nadané, čímž se podstatně liší od výparů t. j. od oblakovitých neb mlhavých výjevů kapalin; výpary jsou totiž podstatně kapaliny, v droboulinké části (bublinky) rozptýlené, a povstávají buď z obyčejných kapalin mechanickým rozředěním, jako u vodopádů, aneb z *par* co plynů, srážením jich za příčinou ochlazení, jako všude viděti lze, kde **p.** do chladného vzduchu vystupuje. Nejznámější a zároveň nejdůležitější jest nám **p.** vodní. Z vody se při každé teplotě vyvinuje **p.**; i led se paří. Paření se však velmi znenáhla děje, pokud teplota takové výšky nedosáhne, že povstávající **p.** svým napnutím tlak zevnější (tlak vzduchu) překoná, a tudíž bez další překážky z vody vystupuje — voda se vaří. Jak mile var nastane, nemění se dále teplota, třeba by se sebe více tepla přivádělo. Za tou příčinou přijata teplota vařící se vody při 67 centimetrech tlakoměru co pevný bod teploměru, a značí se dle Celsia 100°, dle Reaumura 80°, dle Fahrenheita 212°. Ohřejeme-li vodu v nádobě neprodyšně uzavřené, o to se postarajíce, aby voda jistého stupně teploty dosáhla a na něm setrvala, tu se naplní prostor nad vodou, který si prvotně vzduchoprázdný představujeme, *parou*, kteráž posléze teploty vody a zároveň jakéhosi napnutí dosáhne, jež dále růsti nemůže a tudíž nejvyšším napnutím nazvati se může. Toto nejvyšší napnutí jest ale poměrné, a sice tím větší, čím větší ona docílená stálá teplota vody a zároveň *páry*. Takovou *páru*, která při jisté teplotě co možná nejvíce napnuta a zároveň nejhustší jest, nazýváme *parou* nasycenou. „Nasycená **p.** jisté teploty má tedy vždy jakési určité a sice nejvyšší napnutí a zároveň jakousi určitou — největší hustotu." Souvislost těchto tří veličin, totiž teploty, napnutí a hustoty nasycené *páry* nedala se až posud cestou čistě theoretickou vyvoditi; věhlasní však učenci, jmenovitě Dulong, Arago a novějšího času Regnault podnikli četných a důkladných zkoušek, na jejichž základě pomocí theorie vypracovány tabulky, z kterýchž souhlasné hodnoty oněch tří veličin pro *páry* nasycené přímo vyjmouti možno. V následující tabulce, vyňaté z větší tabule profesora Zeunera v Curichu, značí a napnutí nasycené *páry* v atmosférách (atmosféra jest tlak, obnášející 10334 kilogramů na čtverečný meter, aneb sblíženě $12^3/_4$ víd. liber na víd. čtverečný palec), p tlak *páry* na čtverečný meter v kilogramech, t teplotu její ve stupních, v váhu jednoho krychlového metru *páry* v kilogramech (váha tato označuje hustotu *páry*).

a	p	t	v
1	10334	100	0·607
2	20668	120·6	1·167
3	31002	133·9	1·708
4	41336	144·0	2·237
5	51670	152·2	2·757
6	62004	159·2	3.270
7	72338	165·3	3·776
8	82672	170·8	4·277
9	93006	175·8	4·775
10	103340	180·3	5·266

Každou *páru*, která při jisté teplotě méně napnuta jest, než **p.** při téže teplotě nasycená, aneb která při jistém napnutí teplejší jest, než stejně napnutá **p.** nasycená, nazýváme *parou* přetopenou. Kdežto **p.** nasycená, jak mile se jí dosti málo tepla odejme, částečně se sráží, a *páru* vlhkou (t. j. smíšeninu povstávajícího výparu s *parou* při nižší teplotě nasycenou) zůstavuje, může se **p.** přetopená více méně ochladiti, aniž by v celku vzdušinou býti přestala; dosáhne-li ochlazení jistého stupně, povstane z ní **p.** nasycená; až potud se ale chová **p.** přetopená právě jako tak zvané plyny stálé (permanentní), kteréž se ovšem libovolně ochladiti mohou, aniž by se v kapaliny srážely. **P.** přetopená povstává z *páry* nasycené, v nádobě o sobě (bez vody) uzavřené, rozličným spůsobem a sice: 1. zvětši-l se prostor *páry* silou vnější, takže při tom **p.** sama nižádný odpor přemáhati nemusí — rozpínání čili expanse *páry* bez vykonávání práce; 2. ohřeje-li se **p.** z venku buď při nezměněném prostoru aneb při nezměněném napnutí, v kterémžto posledním případu prostor v takové míře přibývati musí, že tlak *páry* na jedničku plochy vždy tentýž ostane; 3. stlačí-li se nasycená **p.** silou vnější, aniž by se teplo na venek odvádělo. Dříve se myslelo, a dílem až posud se myslí, že stlačování *páry* (*Compression*) pokaždé s částečným srážením (*Condensation*) spojeno býti musí; mechanistická theorie tepla však dokázala vyslovený opak toho. Že se při stlačování *par* dle okolností skutečně částečné srážení objevuje, lze vysvětliti tím, že nádoby, v nichž se stlačování děje, jsou vodiči tepla, tak že značnou část tepla na venek odvádějí, tedy stlačenou *páru* ochlazují a tím částečné srážení vymáhají. Rozpínáli- se **p.** nasycená, jakýsi vnější odpor při tom přemáhajíc, práci vykonávajíc, na př. parní píst před sebou ženouc, tu jest výsledek vždy takové ochlazení, že by při stávajícím napnutí teplota *páry* menší byla, nežli teplota stejně napnuté *páry* nasycené, aneb, což totožné jest, žeby při stávající teplotě napnutí její větší bylo, než napnutí stejně teplé páry nasycené; **p.** taková jest nemožná a úkaz při rozpínání *páry* s vykonáváním práce spojeném ten, že se **p.** částečně sráží a **p.** nasycená, avšak méně napnutá a méně teplá, nežli prvotní, zbývá. Také ku poznání této věty vedla mechanistická theorie tepla. *ƒHbk.*

Pára v. Barra.

Parabasis (řec.), odbočení s místa na místo, nebo od jednoho předmětu k druhému. Ve staré

komédii řecké jmenovala se **p.** ta část komédie, která, nejsouc s hlavním dějem ve spojení, byla předcíšena od náčelníka chóru jakožto oslovení básníkovo k lidu; **p.** přednášela se obyčejně hned po prvním zpěvu chóru.

Parabola (řec. přibočení) slove **1)** v mathematice ona křivka druhého stupně, která vznikne, když se kolmý kruhový kužel prořízne rovinou rovnoběžnou k některé tvořicí přímce kužele. Jest to čára jednoduše křivá, náležející k průsekům kuželovým, která svýma dvěma rameny do nekonečna od vrcholu svého se rozbíhá. Ramena tato, jsouce dutýma stranama k sobě obrácena, tvoří geometrické místo všech bodů v téže rovině, jež stejnou vzdálenost mají od pevného uvnitř **p**-ly ležícího bodu a od jisté pevné mimo **p**-lu ležící přímky. Pevný tento bod slove ohnisko a daná přímka ředitelka **p**-ly; přímka pak ohniskem kolmo na ředitelku vedená jest osou **p**-ly a rozděluje celou **p**-lu na dvě stejné souměrně ležící části. Bod, v němžto **p.** osu protíná, slove vrcholem **p**-ly, a zde má **p.** největší křivost. Tetiva v ohnisku kolmo na osu postavená rovná se čtyrnásobné vzdálenosti ohniska od vrchole a slove parameter; každá jiná přímka ale spojující ohnisko s některým bodem obvodu **p**-ly jmenuje se provodič (*radius vector*). Vrcholová rovnice **p**-ly jest, když se abscisy na ose **p**-ly počítají, pro kolmé souřadnice $y^2 = px$, a pro tuto vlastnost, že se totiž čtverec ordináty obdélníku z parametru a abscisy rovná, dáno jest této křivce od starých jméno **p.** (*παραβάλλειν*); kdežto u elipsy, jejíž rovnice v této formě jest $y^2 = px - \frac{px^2}{2a}$, čtverci ordinaty k rovnosti té něco schází (*ἐλλείπεται*), a u hyperboly zase, jejíž rovnice jest $y^2 = px + \frac{px^2}{2a}$, něco přebývá (*ὑπερβολή*). Mnohdy přikládá se jméno **p.** vůbec všem křivkám, v jichžto rovnici jistá mocnina ordináty v stálém poměru jest s určitou nižší mocninou abscisy, jako na př. **p.** Neilova, kterou Heurát a Fermat skoro stejnodobě vypašli a jejíž rovnice jest $y^3 = px^2$. *Ša.* — **2)** V poetice znamená **p.** přirovnání, podobenství, t. j. vypravování děje tak spořádaného, aby z něho jistá pravda č. idea jasně, snadně a jadrně vysvítala, aneb provedení nějakého případného přirovnání celou řečí. Od bájky liší se **p.** tím, že děj její musí býti docela pravdě podobný, nepřiponštějící myšlénku, jakoby byl k jistému účelu vymyšlen; proto béře **p.** předmět svůj nejraději ze živobytí lidského, a kde se koliv uteče k přírodě, ponímá ji ve smyslu vyšším. Povaha její žádá co možná největší jednoduchost a přirozenost, tedy i krátkost. V učebném slohu a řečnictví jest právem velmi oblíbena; v básnictví tvoří o sobě jsouc provedena zvláštní druh didaktické poesie, již obzvláště Herder a Krummacher (v. t.) s prospěchem pěstovali. Nejdříve a nejvíce vzdělávala se **p.** na Východě, a biblí, jmenovitě Nový Zákon, poskytuje krásné a trefné **p**-y. Podle novějších skoumání oplývají i knihy budhistické důmyslnými **p**-mi. *rch.*

Parabolický, tolik co tvar paraboly mající, neho k parabole se vztahující. **P**-ka báseň v. Parabola 2). — **P.** konoid v. Konoid. — **P.** pohyb. Kdykoli působí na hmotnou tečku zároveň útrk okamžitý jenž sám pro sebe měl by za následek — ve vzduchoprázdnotě a beze tření — nekonečný pohyb jednostejný, na př. hození rukou, vyvržení kule střelným prachem atd., a síla trvalá, jenž způsobuje pohyb zrychlený, jako na př. padání kamene přitažlivostí země, tehdá vždycky složením obou pohybův pohybuje se hmotná tečka anebo vůbec hmota ve dráze **p**-ké. Vystřelená kule, vržený kámen, proud vody tekoucí z pumpy — všecky ony pohybují se v parabolách. U těl nebeských posud bezpečně **p.** pohyb není pozorován, toliko eliptický (a snad hyperbolický?); předc ale u těl běžících ve velmi výstředních t. j. velmi dlouhých táhlých elipsách, jako na př. u komet s oběhem velmi dlouhým (na tisíce let) ta část jejich eliptické dráhy, kterou my jediné pozorovati můžeme, t. j. blízko jednoho ohniska v němžto slunce stojí, tak málo se liší od paraboly, že pro ulehčení počtův přespletených první pokus o vypočtení dráhy obyčejně (skoro vždycky) činí se předpokládaje dráhu býti parabolou, a teprvé když kometa déle pozorována, hledá se na základě malých odchýlek skutečného pohybu od toho, jakový by v parabole býti musil, dráha eliptická. Rozdíl obou je ten, že elipsa má osu byť sebe delší předc konečnou a ohniska dvě, jest tedy křivka ukončená, obvodu celého, parabola má osu nekonečnou, ohnisko jedno a tedy není ukončená, jest obvodu necelého. — **P**-ké elementy dráhy kometiny jsou: délka uzlu, sklonek na ekliptiku, délka přísluní, parameter a doba přísluní. Výstřednost předpokládá $= 1$ a osa $= \infty$ (nekonečná). *Sfj.*

Paraboloid jest jméno jistých geometrických ploch. Rozeznáváme **1) P.** eliptický, který takto vzniká: mysleme si jakou koliv ale určitou parabolu a co tvořící čáru elipsu, která by byla kolmo na ose paraboly a jejížto první osou a jest vždy ordináta paraboly, druhou pak osou b přímka velikosti libovolné, jenž ale s první osou v stálém poměru zůstává. Pohybuje-li se tedy takováto tvořící elipsa směrem osy parabolové, zůstávajíc vždy na ní kolmo a majíc při tom v ní i svůj střed, vrchole pak v obvodu paraboly — vznikne křivá plocha neurčité velikosti, jež **p.** eliptický slove. Vrcholová její rovnice jest $\frac{y^2}{a^2} + \frac{z^2}{b^2} = x$; rovinné řezy jsou buď elipsy nebo paraboly, jenom dvěma směry lze **p.** elip. i dle kruhů proříznout, jichžto roviny na rovině yz kolmo stojí a s rovinou xy buď úhel α nebo $180 - \alpha$ zavírají. Kruhy tyto přejdou pro jistou polohu sečné roviny v body, tak zvané body kruhové, podobně jako při trojosém ellipsoidu (v. t.). Jsou-li obě osy tvořící ellipsy stejné, vznikne — **2) P.** rotační č. točený (též kruhový), který se obyčejně otočením dané paraboly kolem své osy vytvořuje; vrcholová rovnice jeho jest $y^2 + z^2 = px$; řezy vedené kolmo na osu jsou kruhy. — **3) P.** hyperbolický, který se dá vytvořiti trojím způsobem. a) Za řídící čáru vezme se opět nějaká parabola jako při **p**-u elip.; tvořící čarou stane se nyní ale místo elipsy hyperbola, která by opět byla na ose paraboly kolmo a jejížto reálnou osou a jest opět ordináta paraboly, pomyšlenou pak osou b přímka velikosti libovolné, která ale vždy s první v stálém poměru zůstane. Pohybuje-li se tato hyper., zůstávajíc stále kolmo na ose paraboly a majíc v ní svůj střed, vzniknou po obou stranách paraboly otevřené křivé plochy, jež podobně jako parabola sama nekonečně daleko rozprostírati se mohou. Čím blíže k vrcholu paraboly, tím více zmenšují se obě osy hyperboly a přejdou v něm konečně i na nulu, čímž se obě větve tvořící hyperboly dohromady sejdou, proměnice se ve dvě neurčitě dlouhé přímky, které nejen že ve vytvořené ploše zcela leží, nýbrž i k asymptotám všech předcházejících hyperbol rovnoběžné jsou. V prodloužení parabolové osy přes vrchol probíhají pak středy jiných hyperbol., které podobným zákonem postup svůj řídíce osy pouze opačně po-

ložené mají a opět dvě otevřené, nekonečně daleko rozprostírající se plochy vytvořují. Nové tyto dvě plochy připojí se v nadzmíněných již dvou přímkách k dřívějším plochám, tvoříce s nimi takto dohromady jedinou souvislou křivou plochu, které **p.** hyperbolický díme, a jejíž rovnice jest $\frac{y^2}{a^2}-\frac{z^2}{b^2}=x$. Rovinné řezy **p**-u hyperb. jsou buď hyperboly, buď paraboly, buď jedna nebo i dvě protínající se přímky. b) Jinak vytvořuje se **p.** hyperb. i přímkou, jestliže tato pohybujíc se neustále dvě pevné, mimoběžné přímky (které v rozličných rovinách leží) protíná a při tom vždy s nějakou danou rovinou (řídící rov.) rovnoběžná zůstává. c) Jestliže pohybující se přímka tak postupuje, že protíná vždy tři dané mimoběžky, které by však vesměs k nějaké rovině rovnoběžny byly, vytvoří opět **p.** hyper., který pak ohledem na tuto konstrukci za zvláštní případ eliptického hyperboloidu (v. t.) považován býti může. *Ša.*

Parabrahma, tolik co Brahma (v. t.).

Parabuty, ves uher. v Báčské stol., s 4153 srb., něm. a maď. obyv. (1857).

Paracelsus Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus de Hohenheim, slavný lékař a lučebník švýcarský, nar. 17. pros. 1493 v Einsiedelu, kantonu Švyckého, † v Salcpurku 24. září 1541. Jeho otec Vilém Bombast z Hohenheimu byl nemanželský syn Jiřího Bombasta z Hohenheimu, velikého mistra řádu Johanitův, a žil co lékař s počátku v Einsiedelu, později v Běláku v Korutanech, kdež i r. 1534 zemřel. Podle netištěné kroniky (Jana Kesslera *Sankt-Gallské)* slul však Hochener (**P.** je řecký překlad toho jmena) i byl rodič Gaisský kant. Sankt-Gallského. Byv zasvěcen do počátkův lékařství otcem svým dal se **P.** záhy na cesty po celé Evropě, by slyšel vyhlášené profesory a učil se od výtečných lékařů, nepohrdaje při tom ani zkušenostmi lazebníkův, alchymistův a zaklínačův; při tom navštěvoval i dílny a doly, a nabyl záhy přesvědčení, že celá tehdejší medicina nemá zdravých základův; odvrhnuv tedy stranou studium starých lékařův řeckých i arabských ustálil se na veliké myšlénce, obnoviti celé umění lékařské, myšlénce, kteréž ve všech protivenstvích do smrti věren zůstal. Hlavní pomůckou v tom bylo mu ustavičné pozorování přírody a nepodjaté zpytování a oceňování zkušeností nabytých léčiteli neučenými. Není zpráv o této části jeho života, ví se jen, že byv povýšen za doktora několik let po Evropě putoval a co ranhojič v několika vojnách v Itálii, Nizozemsku a Dánsku se účastnil. Na těchto poutích seznal některé mocné léky, mezi jinými *laudanum*, jichžto pomocí po návratu do Němec několik těžkých případků vyléčil a takové pověsti si získal, že 1527 co profesor do Basileje povolán byl. Že však proti zvyku německy přednášel, řka že lékařství nemá býti tajným majetkem několika cechovníků, že mocně vykládal novou nauku svou o léčení prostém, přirozeném, nenásilném, a bezohledně bičoval předchůdce své, nýbrž i na samé katedře slavně spálil spisy Galenovy a Avicennovy, zbudil sobě hejno nepřátel. Když pak lakomý starý kanovník, jejž byl polozázračně vyléčil, soudem od zaplacení vyminěné mzdy osvobozen byl, vyklouzlo **P**-sovi několik příkrých slov, pro která za radou přátel z Basileje prchnul (v letě 1528). I opět bloudil po Elsasu, Němcích, Čechách, Moravě, Korutanech atd., studuje všudež nemocnou přírodu lidskou a neustávaje mrskati pedantství a obmezenost svých bratří ve vědě. Za to také zakoušel ustavičná protivenství; vyhlašován jest za neznaboha, za potulovače, opilce a milovníka obcování s chátrou, nýbrž dosaženo na císařské komisí censurní, že nesměl svých spisův tisknouti. V Korutanech usadiv se r. 1538 nabyl něco pokoje záštitou stavův zemských, poslední měsíce života svého trávil v Salcpurku, a zemřel tamž ve špitále Sv. Štěpána. **P.** utrpěl nesnášelivostí a pomluvou souvěkovců, jakož i lehkověrností potomstva, přijímajícího tyto klepy a pomluvy za bernou minci, křivdu staletou jako málo kdo. Prohlásili jej za kabalistu, alchymistu a zaklínače, kdežto nikdo tak přímo nezamítá všecky pověry hvězdářské a zlatodějské, všecky skryté síly *(qualitates occultae)*, hlásaje že tam, kde nemožno dáti vysvětlení jasné a přirozené, náleží mlčeti. Hlavní vada u poznání zásluh **P**-sových byla ta, že sám málo psal, větším dílem jen diktoval, a takž písařové do jeho spisův mnoho omylův a nesmyslův napletli; ještě více ale ta, že dílem za živa jeho a hl. po smrti jeho šarlatánové a visionáři náramné k nevíře číslo nesmyslných slátanin sepsali a jemu podstrčili. Počet jeho spisů byl udáván na 364, Gmelin *(Gesch. der Chemie)* vyčítá jich na 122, a předce Marx dokázal, že z této směsi jen deset kusův bezpečně **P**-sovi náleží, jmenovitě: *O stupních a složení receptův; Malé ranhojictví; Sedmero knih o ranách otevřených; Tré knih o nemoci franské; O podvodech lékařův; Opus paramirum; O lázních Pfefferských; Velké ranhojictví; Devatero knih o věcech přirozených; Tré knih*, prvá na obranu autora, druhá o bludech lékařských a třetí o původu kamene v měchýři. Sebrané spisy vyd. Gerh. Dorn 1568—73, Adam Bodenstein v Basileji 1575, 2 d., v 8.; nové lepší ale s nesmírnou přísadou podvržených vydal Huser v Basileji (10 d., ve 4., v latinském překladě ve Frankf. 1603, 12 d., v 4.). Sloh **P**-sův jest živý a silný, někdy hrubý jako u všech současníků píšících německy; polemika prudká, ale nikoli hrubší než u Lutera i j. souvěkých, při tom pocházející z hlubokého přesvědčení. Povídky o jeho opilství, nečistotě a nepořádném živobytí jsou, jakž Marx dokázal, smyšleny, hl. od jeho odpůrce Liebera a někdejšího sekretáře Oposina, jenž **P**-sa v nevoli opustil, maje za to, že tento před ním nejlepší své tajnosti lékařské skrývá. **P.** měl zásady prosté, přirozené, rozumné, klada váhu na léky jednoduché, na podporování přirozeného genia životného (síly životné), jejž archéem *(Archaeus)* nazýval, nenáviděl týrání a vysilování purgancemi, pouštěním atd., a nade všecko kladl váhu na chemii. On jest zakladatel školy iatrochemické. V očistění památky **P**-sovy, jenž před tím platil nanejméně za trhlíka, u něhož se střídaly myšlénky geniovy s hallucinacemi bláznovými, mají hlavní zásluhu J. Höfer *(Histoire de la chimie*, T. II.) a Marx *(Zur Würdigung des Theophrastus von Hohenheim*, Göttingen 1842). *Šfj.*

Paracentesa (z řec.), probodnutí, v chir. znamená otevření dutin naplněných tekutinou všelikou chorobnou. Nejčastější jest **p.** břicha, která bývá vykonávána pomocí trokaru, při čemž tento bývá vboden u prostřed čáry tažené od pupku k přednímu trnu kosti kyčelní. Po vbodnutí bývá bodec vytažen a tekutina vytéká kanulou. Po vyprázdnění tekutiny kanula budiž jemně vytažena, a na bodené místo se přilepí kus náplasti diachylové. *Jip.*

Paraćin, okresní město v kníž. Srbském, kraji Čuprijském, 3000 ob., farní kostel a škola. — Okres (srez) **P**-ský má 17.000 obyv. ve 2 městech a 38 vsech. Vikariát **P**-ský v diécesi Bělehradské obsahuje okres **P**-ský a čítá 10 far.

Paracorolla, korunka, věnec, sluje zvláštní útvar listový v podobě šupin, štětin a pod., nale-

ující se v hrdle koruny některých rostlin, jako ku ...slitovitých, píplovitých a mučenkovitých. Jednotlivé plátky tohoto útvaru nazývají se *parapetala*. *Jha.*

Parač, ves v Uhrách v stol. Temešské s 2358 obyv. (1867) rum., srb., maď. a německými.

Parád, ves uherská v stol. Hevešské v údolí ... sev. paty Matry, s 1666 obyv. a prameny minerálními; dobývá se zde mnoho kamence.

Paráda, 1) v šermování: odvracení rány protivníkovy svou vlastní zbraní. **2)** Ve vojenském životě okázalá ceremonie na oslavu nějaké více méně důležité události. Vytahujeť vojsko slavnostně oděno, postaví se v řady, bývá prohlíženo a pak defiluje (v. Defilé). *Msý.*

Paradiastolé (řec.) slula **1)** u rhetorův řeckých figura řečnická, která, rozeznávajíc věci sobě podobnými se zdající, dokazuje často rozdíl jich přidáním důvodů. Římané figuře této říkali *distinctio* čili *discriminatio* naproti *synoikeiosi*. **2)** Fig. řečnická, která spojuje protivy aneb nesrovnalosti tak, že se zdá, jakoby k sobě náležely.

Paradiesova Maria Teresia, nar. ve Vídni 15. kv. 1759, oslepla v třetím roce stáří svého, načež se od osmého roku učila na klavír a zpívat a činila tak rychlé pokroky, že brzy v kostelích zpívala a hrála na varhany. Podporou kmotry své, císařovny M. Teresie, vzdělávala se ve zpěvu, hudbě, harmonii a skladbě u prvních mistrů. R. 1784 nastoupila umělecku cestu přes Německo a Švýcary do Paříže a hrála s velikou pochvalou u dvora Pařížského i Londýnského, pak v Nizozemsku, Drážďanech, Berlíně a jinde. Od 1786 žila ve Vídni, vyučovala na piano a skládala. V domě svém dávala časté zábavy hudební, zřídila a sama vedla malé divadlo a byla vůbec velice ctěna; † 1. února 1824. **P.** složila sonaty pro klavír, písně, kantaty, opery: *Rinaldo und Armide*, *Ariadne und Bacchus*, *Der Schulcandidat* a j.

Paradigma, řec. ukazovatel, jmenuje se v mluvnici vzor skloňovací aneb časovací; vzory takové zvláště v praktické mluvnici nevyhnutelně potřebny jsou, v mluvnici pak vědecké jen co přehled a úhrn dotýčné theorie a tvarosloví se podávají.

Paradin 1) Guillaume **P.**, franc. historik, nar. ok. 1510, † 1590. Jsa chud vstoupil do kláštera a zabýval se tu starožitnostmi franc., cestoval pak za svými studiemi po Francii a Nizozemsku, načež v Beaujeu, v Lyonsku, stal se kanovníkem a děkanem kapitulním. Sps.: *De antiquo statu Burgundiae* (v Lyoně 1542); *Memoriae nostri temporis* (t. 1548); *De motibus Galliae* (t. 1558) a v. j., ale ... jako vrstevníci doby a studií jeho lehkověrnosti a nedostatkem kritiky se vyznamenává. — Jeho bratr **2)** Claude **P.**, † 1573, byl též kanovníkem v Beaujeu, a kromě theologie zabýval se heraldikou a genealogií domácí; sps.: *Devises héroïques et emblèmes* (v Lyoně 1557), *Alliances généalogiques des rois de France* (v Pař. 1561) a j.

Paradisea, rajka, rájovka, vzácný pták z čeledi havranovitých (v. t.), jehož peří na ... jest prodlouženo v dlouhá krásná péra, význačná prapory řídce speřenými, která tvoří pod křídly nádherné chvosty; peř těchto užívá se v obchodu co šperků a ozdob na turbany, na ženské kloboučky a j. v. **P.** *apoda*, rajka beznohá, má ... chvosty, jest hnědá, hlava a krk jsou žluté, hrdlo zlatozelené; kůže její přicházely druhdy bez noh do obchodu, z čehož vznikly různé báchorky. **P.** *rubra* má červené chvosty, jejichž barva u jiných druhů opět jest jiná. Veškeré druhy žijí na nové Guinei ve společnostech, živíce se hmyzem a ovocem. *Sý.*

Z **Paradisu**, rod panský, pocházející z Korutan, kdež zastával dědičný úřad nejv. lovčího, rozšířil se i v Krajinsku. Jiří z **P.**, cís. plukovník, komandující v pevnosti Kaniži, stat jest ve Vídni r. 1601, poněvadž tuto pevnost Turkům postoupil. František z **P.**, cís. plukovník a komandující v Chebu, vyznamenal se udatností v 30leté válce. Jindřich z **P.** koupil 1622 v pátek po obrácení sv. Pavla Sigmundovi Matěji Venclíkovi z Vrchoviště konfiskované statky Kamenici nad Lipou a Černovice, byl cís. radou, a obdržev 3. srpna 1633 potvrzení panského stavu odkázal Kamenici dceři Marii; tato se provdala za Ondřeje de la Saga, radu Španělského krále Filipa IV., kterýžto přijal jméno i znak vymřelého po meči rodu z **P.** Bartoloměj de la Saga-**P.** na Kamenici, syn předešl., stal se 25. dub. 1651 svob. pánem, měl s manž. Hypolitou z Lodronu, která založila r. 1662 za vysvobození z nebezpečenství smrti kapli Öttingen, okolo níž povstalo nyn. městečko stej. jm., syny Mart. Ant. a Bernarda Fr. de La Saga-**P.**, kteří 29. listop. 1679 v stav hraběcí povýšeni jsou. Hr. Mart. Ant. dědil Kamenici, prodal ji 13. břez. 1693 hr. Janovi Hartigovi; s manž. Annou Apol., roz. z Oppersdorfu († 1687), měl dceru Renatu Eleonoru, provdanou nejprv za p. Václava z Talmberka na Prčicích († 1697), podruhé za p. Fr. Leop. Voračického z Paběnic. Bernard Fr. hr. de La Saga-**P.** držel Včelnici a zanechal syny Antonína a Václava, z nichž první zemřel bezdětek. Hr. Jan Václav de La Saga-**P.** byl r. 1740 hejtmanem Nového Města Pražského, stál v Bavorské vojně proti cís. Marii Teresii, a vyhýbaje se trestu vyšel z vlasti. Jeho synové Josef a František byli tuším poslední mužští potomci této rodiny v Čechách. *Vl.*

Parados, násyp na záštitu obsádky nějaké hradby proti palbě nepřátelské ze zadu. *Msý.*

Paradoxní zove se řeckým výrazem vše, co se příčí obyčejné domněnce, ku př. že je více zlata ve světě než železa, co v skutku mnozí geologové tvrdí. **P.** tvrdění jsou tedy vždy jen poměrně, jelikož co jednomu je neočekávané, nemusí takto býti i druhému. **P.** tvrdění mohou též býti buď pravdivá, buď nepravdivá, jelikož jich jakost se netýká věci, než jen formy výroku; tak dokládá se pravda hořejšího výroku tím, že zlato na světě v tak malých částičkách bývá rozptýleno, že sbírání a sjednání většího by stálo nákladu a útrat, než zisk z nich tržený, ku př. sbírání zlata z písku v potocích, kdežto železa se obyčejně nachází v mnohých vrstvách pohromadě. V slohovědě užívá se někdy p-ch výroků co vidů čili figur mluvnických, aby se získala větší pozornost posluchačů neb čtenářů. *Hš.*

Paraenesis (řec.), řeč příležitostná při veřejných obřadech, svatých a posvátných úkonech, ku př. při svěcení zvonů, oltářů a p. v. Zvláště prospěji, jestli k výkladu úkonu liturgického připojí povzbuzení k nábožnosti a mravnému životu.

Parafernalie (řecko-lat.), jmění manželky, jehož neobmezené držení si vyhradila.

Parafimosa (z řec.), vlastně perifimosa, opak fimosy, při které jest předkožka muž. údu zúžena tou měrou, že přes žalud nazpět tažena býti nemůže, kdežto při p-se pokožka naběhlá přes oteklý žalud nemůže býti napřed potažena. Povstává téměř vždy ze syfilitické nákazy. **P**-su nazval Dr. Čejka kuklu, a fimosu palici. *lip.*

Parafin (*paraffin*), pevný uhlovodík, odkrytý r. 1830 od Reichenbacha v dehtu uhelném ze dříví

bukového, spolu s kreosótem a j. látkami. Později našel se v dehtu z rašeliny a z destilování hnědého uhlí a živicnatých břidlic (jm. slavného anglického *bog-head)* pocházejícím, jakož i v méně těkavých částech přiložených uhlovodíkův (petroleum amerikánské, nafta perská i východoindská); zároveň našel se samorodý co ozokerit (v Multanech u Slaníka) a nefte-degil (na ostrově Čelekjan ve Chvalinském moři). Fabričně dobývá se z tekutých uhlovodíkův buď přirozených (petroleum) buď umělých (destilováním z dehtu kamenouhelného vyloučených: fotogen), odstraněním části těkavější pomocí destilace, silným ochlazením hustého olejovitého zbytku (olej svlakový), čímž **p.** vykrystaluje, lisováním utvořené kaše za chladu a čistěním odloučeného surového **p**-u chemickým a mechanickým. Čistý **p.** je hmota bílá, vosku podobná, ale mnohem průzračnější, nožem krajitelná, na omak kluzká, ve vodě nerozpustná, ovšem ale (málo) v líhu, (snadno) v étheru, petroleji atd. Teplem 33—63° C taje na čirou tekutinu, a stydnouc tuhne na hmotu, nejkrásnější alabastr průsvitavostí a hrubokrystalovým slohem daleko převyšující. Silným výhřevem prchá i rozkládá se, od chemických reagencií téměř nic se neporušuje a s nimi se neslučuje. Pomocí knotu hoří a poskytuje překrásné na pohled svíce, hořící velmi spoře, jež ale snadno čadí (pro veliké množství uhlíku v **p**-u obsaženého: 86 proc. se 14 proc. vodíku, složení tože s plynem éthylénovým č. uhelným, svítiplynem, do jehožto přirozeného skupení **p.** náleží) a letní dobou silně měknou (**p.** z dehtu taje při 45—52° C, obecné stearinové svíčky při 60° C.). Moldavský ozokerit, nacházející se tam hojně pod zemí a sloužící tamějším obyvatelům již dávno na svíčky, je nečistý přirozený **p.** a taje při 63° C; onť by se lépe na svíčky hodil nežli dělaný **p.** *Šfj.*

Parafovati (z řec.), znamenati, kolkem neb pečetí opatřiti, aby se zamezilo falšování. Tak se **p**-fují na př. knihy kupecké; kniha sešije se šňůrkou, přes jejíž konce se vytiskne pečeť, a na prvním listu se udá, kolik má kniha listů, aby žádný nemohl se tajně vyříznout.

Parafrase (řec.) čili obtlumačení nazývá se v mluvnici ten způsob mluvení, jímž se smysl průpovědi obrazné a krátké s potřebu vyloží, na př.: „Kde krátko, nastav, to jest, *kdež moc a síla tvá nedostačuje*, *nastavuj rozumem a důvtipem*.“ Od metafrase (v. t.) rozeznává se **p.** tím, že vysvětluje text opisováním a nikoliv doslovným překladem. — **P.** písma slove v bohosloví takový výklad písma sv., při kterémž se ráz a postup písma zachovává, a což k srozumitelnosti a pochopení přidati třeba, do vypravování se přidává. Zdá se pak, jakoby původní spisovatel písma tyto přídavky sám byl připojil k lehčímu pojetí své řeči. Dějeť se to na dvojí způsob: buď že za těžší význam srozumitelnější, ku př. za hebrejský obraz a za pořekadlo z oné doby, novější obraz a nynější pořekadlo se klade; aneb že se vysvětlivky delší do textu vpřádají. Ovšem že se to jen tam děje, kde toho mluva stará a předmět težší vyžaduje; ale kde řeč písma sama světlá jest, úplně se zachová. **P.** musí býti věrná, jasná souvislá a důstojné řeči. V prvních časech církve jen příležitostně kazatelové opisovali tu část písma, o níž mluviti se jali. Tolik Sv. Řehoř Thaumaturgos napsal v III. století **p**-si knihy starozákonní *Ecclesiastes*. Erasmus Rotterdamský vydal: *Paraphrasis in libros N. T.* (Basil. 1521). Taktéž Caspar Sanctius parafrasoval Isaiáše, Jeremiáše, Ezechiele, Daniele, Joba, Ruthu, knihy králů a kronik (Lugd. 1615—1628). Z katolických **p**-sí německých zasluhuje práce Brentanova uvedenu býti. Z protestantských bohoslovců po latinsku parafrasovali Semler a Morus; po německu J. J. Hess. Zvláštní pokusy o překladu žalmu v poetickém rouše staly se ve IV. stol. od haeretika Apolinariusa *Methaphrasis psalterii*, v hexametrech; a v novějších časech od J. A. Kramera a Jiřího Buchanana (lat.), taktéž od Mendelssohna (německy). Kancionál bratří českých v Amsterodámě 1659 podává rýmovanou zdařilou **p**-si žalmů.

Paragon, řec. vzor, porovnání; v tiskárně druh písma mezi tercií a textem.

Paragraf, řec. doslovně vedle aneb připsáno, jmenovalo se u starých znamení, jež značilo nepravá slova neb místa ve spisech klasických. Později a nyní vůbec jmenuje se **p.** známka §, které se v zákonech a jiných spisech užívá k naznačení menších částí, tak že se delší zákon, jako na př. Občanský zákoník, dělí na díly, díl na kapitoly, tyto na **p**-y, a některý **p.** má ještě více odstavců.

Paragram, řec. dodatek neb osuvka v písmě; též změna neb zfalšování písmen.

Paragua v. Palawan.

Paraguay 1) republika Jižní Ameriky, hraničí na jihu s republikou Argentinskou, od níž ji dělí ř. Parana a Vermejo, na vých. s Brasilií (též Parana), na sev. s Brasilií, kdež činí hranici řeky Ybeiňema, Mbotetey a Bahia Negra, na záp. s Bolivií. Ostatně nejsou hranice ustáleny, a na sev. a vých. jsou velká území nejvíc pustá v rozepři s Brasilií a republ. Argentinskou; jen pokud řeky Paraguay, Parana i Vermejo je tvoří, jsou hranice jisté. Graty udává celé území na 29.470 špan. □ legui, z nichž arci ani desátý díl obýván není, neb celý sever a díl východu jest neznámý prales. Ve středu **P**-e je pohoří podélné (od sev. k jihu), Kordillera, Amanbayská (Marakayuská čili v jihu Kéguazuská), jejíž střed, výška atd. neznámé. Kooiry záp. jsou 2—300′ nad m. (Page). Zeměslovné poměry známe jen z díla Gratyho, jenž našel žulu, syenu svor, rulu, porfyr, trachyt, čedič, ale i rozšířené vápence, pískovce atd. z doby zeměslovně neznámé. Z nerostů užitečných jest nejrozšířenější železo (hlavně rašelinec, magnetovec), které živí vládní huť v Ibikuy. Flora je skoro neznámá, jelikož sbírky Bonplanda neuveřejněny a sic tu nikdo nebyl. Z velkých pralesů je silný vývoz dřev, barvířských i truhlářských, z nichž málo které známe (*Cedrela brasiliensis*, *jacaranda*, *Araucaria*, jehož jedlé ovoce sbírají Indiáni). V celku zdá se bylinstvo podobné jihobrasilskému. Hlavní plod je čaj paraguayský (*matté*, *Ilex parag.*, monopol vlády). Mnoho je užitečných plodů: jedí semena od lekna *Viktoria cruziana*, sbírají klovatiny všelijaké atd. Zvířena je trochu lépe známá Renggerem, posléze Pagem, a podobná brasilské. — Obyvatelstvo jest trojí: španělské, černošské a indiánské, poslední nejčetnější. Vesměs počítalo se r. 1857 dle součtu úředního 1,337.439 duší (Graty), z nichž $^1/_{18}$ bělochů, $^6/_{18}$ kreolů, $^7/_{18}$ černochů, $^1/_{18}$ smíšenců. Hlavní výživou jejich jest orba. Mezi nejdůležitějšími předměty jest tabák (asi 15 mil. lib.), cukr, maniok, kukuřice, rýže; méně bavlna, káva, ananas, bataty, boby, oranže (zdivočely) atd. Dobytka chovají méně než v Laplatasku, neboť není tu stepí, jen les neb močál; ovcí je málo, více koňů a hovězího dobytka. Hlavní bohatství jsou lesy. Průmysl obmezuje se na kožešnictví, předení v domácnosti, cihlářství, vápennictví. Obchod byl pod vládou doktora Francie zapovězen, vzrostl však když přišla proň svoboda, a sice přívoz z 230.000 piastrů (r. 1850) na 8½ mil. r. 1859, vývoz se 300.000 na 7½ mil. (hlavně matté, 1 mil., tabák (¾), kůže, dříví, oranže). Přívoz hlavně

séěv. Šťastný stát tento je republikou a nemá žádného státního dluhu, nevedl ještě žádné války, co je na světě, má prý zato státní velký poklad, neboť příjmy státní obnášely r. 1857 12,441.000 fr., z nichž dělaly přes ²/₃ státní statky, ostatek clo a kolky. A nicméně má prý vojsko stálé 12.000 m. (46.000 m. reservy), 11 vojenských parníků, zbrojnici vojenskou a lodnickou, několik tvrzí atd. Staví se železnice z Assumptionu přes S. Pedro do Villarica. President volí se na 10 let a má 4 ministry, zevnějšku, vnitřku, války a financí. **P.** má smlouvy s Brasilií, s republ. Argentinskou, Spoj. Obcemi Severo-Am., Francií, Ruskem, Itálií, a měla smlouvu i s Anglií, s níž je teď v nepřátelství. Plavba po ř. Paraně je až do **P.** otevřena a velmi živá (z Assumptionu vyplulo r. 1860 208 lodí.) Váhy a míry jsou španělské. **P.** se dělí na 25 departementů, 107 far. Hl. m. Assumption má teď 48.000 obyv., 6 kostelů, přístav a loděnici s bateriemi, 2 kasárny, nemocnice, divadlo a nádraží; ostatní větší města jsou Villarica (20—25.000 ob.), S. Pedro (7—8000 obyv.) a Concepcion (3000 obyv.) Misie jesuitů ve vých. **P**-i jsou větším dílem zbořeny a spuštěny, Indiáni zdivočeli, a sotvy že je několik zbytků. *Pj.* — Dějiny. Brzo po objevení ústí ř. Platy r. 1512 počali Španělé podnikati výpravy proti řece vzhůru; jedna taková výprava vedena jsouc Mendozou, který založil Buenos Ayres, vnikla do **P**-e a založila 1536 osadu v Assumptioně. První osadníci nalezli zemi tuto obývanou od Guaranů, kteří brzy přilnuli k civilisaci evropské. Zároveň s jinými prov. špan. v této části Jižní Ameriky náležel **P.** k místokrálovství Peruánskému až do r. 1620, kdež byla zřízena nová vláda, zahrnující osady až k pramenům ř. **P**-e a nazvaná Rio de la Platská. Prvními misionáři byli zde františkáni, kteří v XVI. stol. ustoupili jesuitům; tito zakládali misie *(reduccions)* mezi Uraguají a Paranou, sháněli žáky své po tisících do vesnic, stavěli chrámy a konečně mandátem z r. 1690 dosáhli toho, že bylo jiným Španělům zakázáno do jich okrsků vkročiti bez povolení. Tak měli téměř samostatný stát theokratický. Ale r. 1768 po zrušení řádu byli vypuzeni a jich misie zrušeny. R. 1776 staly se La Plata i prov. **P**-ské místokrálovstvím, a hl. m. bylo Buenos Ayres. R. 1811 zbouřil se **P.** proti Španělům a dobyl si samostatnosti, načež 1813 zvolen byl J. G. R. Francia za konsula na rok, roku pak násl. za diktátora na tři léta, a po té lhůtě na doživotí, tak že až do smrti (1840) byl jediným vládcem v **P**-i. Francia vládl přísně ale blahodárně, zakázal cizincům přístup, zřizoval školy a vydal zákonník. Po něm nastoupil v diktaturu Vilal, ale už 1841 zřízen byl opět konsulát, a Don Carlos Antonio Lopez a Don Mariano Roque Alonso zvoleni jsou za konsuly. Než r. 1844 opět změněn titul, a Lopez zvolen za presidenta na 10 let; po té lhůtě zvolen byl zase na 3 léta, a 1857 na 7 let. Samostatnost **P**-e nebyla uznána od ostatních států Laplatských, až teprvé když Urquiza se zmocnil v konfederaci Argentinské a učinil s Lopezem smlouvu 14. čce 1852; pak byla uznána i od V. Britanie (1853), Rakouska, Francie, Sardinie, Portugal, Pruska i Spoj. Obcí amer. R. 1858 učinila **P.** s Brasilií smlouvu, dle níž volno jest lodím kupeckým všech národů přátelských plaviti se po ř. **P**-i. Za nejnovější doby (r. 1865) vznikly třenice a spory mezi **P**-í a Brasilií, z nich povstala válka, vedená s obou stran s urputností. — Literatura o **P**-i jest nečetná; psali o ní hlavně Azara, Page, Rengger, Demersay, zvláště pak Alfred Graty: *La republique du Paraguay* (Brus. 1862). — **2) P.**, řeka v Jižní Americe, kteráž se temení z několika jezer v brasilské provincii Matto Grosso asi 13° 30′ již. šíř. a vlévá se do Parany 27° 17′ nedaleko m. Corrientes. V hořejším běhu činí hranici mezi Brasilií a Bolivií na 60 m., načež ostatek činí hranici mezi rep. Argentinskou a **P**-í. Přední přítoky **P**-e jsou Kujaba, Takoary, Negro, Blanco, Apa, Tebiquary, Pilcomayo a Vermejo. Poříčí její jest úrodné, s travnatými rovinami, rozsáhlými háji palmovými a jinými lesy.

Paraguayský čaj *(Yerba Matté)* v. Matté.

Paragynia, u některých květů vedlejší pestík, má podobu i postavení pravého pestíku, ale nemá semen ani vlhkosti bliznové.

Parahiba 1) přímořní prov. v Brasilii mezi Pernambukem (na jihu) a prov. Rio Grande do Norte (na sev.), má 1138 □ m. s 209.300 obyv. (r. 1856). Mimo přední řeku t. jm. je zde několik menších řek; povrch jest celkem hornatý, s rozsáhlými údolími, jež mají půdu větším dílem suchou, písčitou. Na poříčích se rostí rýže a třtina cukrová a lesy poskytují výborného staviva. **P.** má několik škol, a posílá 2 senátory a 5 poslanců do sboru zákonodárného. — **2) P.**, hl. m. provincie t. jm. nad ř. t. jm., má 15.000 obyv., několik budov veřejných a chrámů, kolej a 2 školy obecné. Obyvatelé provozují značný obchod. Na blízku jest úrodný, výborně vzdělaný ostrov Tamaraka, jedna z nejprvnějších osad portugalských (zal. 1521) v těchto krajinách. — **3) P.** do Sul, řeka v Brasilii, vzniká na vých. straně prov. Sao Paulo, teče prov. Rio de Janeiro a po křivolakém běhu vlévá se do m. Atlantského bl. Sao Joao da Praya pod 21° 38′ již. šířky.

Parachroma (řec.), klam barevní, když oko vidí jiné barvy, nežli jsou v skutečnosti.

Parachronismus, řec. tolik co anachronismus (v. t.).

Paraklétiké, zpěvník řeckých křesťanů s modlitbami a vzýváním k Bohu a k svatým.

Paraklétos (řec. přivolaný). **1)** V Athénách za starodávna všeobecný název těch, kdož bývali povoláni, aby před soudem obžalovaného se zastávali aneb zaň se přimlouvali. K nim patřili i právní zástupcové (συνήγοροι) i přátelé obžalovaného, mezi nimiž bývaly též ženy a děti, jež plačíce a hořekujíce hleděli u soudcův vzbuditi lítost. — **2) P.** v dogmatice znamená potěšitele Ducha sv., jehož prý pošle Ježíš od otce. Tím byl dle učení Manichaeův Manes (v. t.), kterýž prý přišel, aby mnoho, co posud neznámé bylo, zjevil a písmo N. Z. výkladem pravým vysvětlil. Dle náhledů Abélardovi připisovaných jest **P.** duše světa v smyslu Platonově.

Paralipomenon, řec. vlastně to, co jest vynecháno. Bratří vykládají **P.** za opuštěných neb zanechaných věcí doplnění, protože mnohé věci jinde opuštěné tuto se připomínají. — Jestiť to společné jméno pro dvě knihy starozákonní, kteréž od časů Jeronymových knihy kroník, po hebrejsku Dibre Hajamin čili denník, taktéž letopisy slovou. U větším díle obsahují doplňky k čtveru knihám královským. Obě tyto knihy považují Židé za jednu a píšou také bez přetržení. Dle obsahu dají se na tři části rozvrci. První část *I. Par.* 1—9, 34 jsou rodopisy až do dnů Davida krále; druhá *I. Par.* 9, 34 — *II. Par.* 9 podává události z kralování Davida a Šalomouna; a třetí vypravuje výhradně děje králů Judských, jen mimochodem se zmíníc o některém králi Israelském. Část druhá a třetí jest tak spracovaná a často do slova se shodující s knihami královskými, že se sotvy klame, kdo jim stejného třetího pramene podkládá. Majíť tyto knihy tu zvláštnost, že obšírně vypisují, co David, Šalomoun, Ezechiáš a Josiáš k zvelebení služeb božích

činili, z čeho se právem soudí na úmysl skladatele, aby vrátivším se ze zajetí Judským vdechl lásku k mosaické bohoslužbě a národní hrdost na zásluhy svých králů. Domnívají se mnozí, že knihy **P.** psal Esdráš. První kniha **P.** čítá 29, druhá 36 kapitol. Sv. Jeronym odporoučí čtení kněh těchto jako krátkou sumu zákona starého každému kdo sobě chce přehled písem sv. zjednati.

Paralipse (z řec.), lat. *praeteritio* t. j. pomíjení nazývá se takový vid řečnický, v němž mluvící činí se, jakoby čeho mlčením pomíjel, nicméně však o tom mluví, na př.: „Příliš bych se do hlubokých věcí zabral a snad od cíle svého uchýlil, kdybych s vámi nyní rozjímal, s jakými předivnými a nesmírné ceny dary a schopnostmi obohacena jest duše naše: jediné připomenu tu divotvórnou její moc, že sobě mžiknutím věci třebas před tisíci lety zběhlé představiti a myšlénkami i do nejvzdálenějších a nepřístupných krajin v okamžení se přestěhovati umí.“ (Sychra.)

Parallaxe v. Dvouhled.

Parallela 1) v. Rovnoběžnice. — **2)** V hudbě slove **p.**, souběžná, souběžnice, každá měkká čili moll-stupnice, která vzhledem k jisté tvrdé čili dur-stupnici o malou tercii níže nežli tato leží a s touto jednostejný počet změňujících znamení čili posůvek má. A-moll jest tedy **p**-lou C-dur, E-moll **p**-lou J-dur atd. — Poněvadž jest stupnice základem tóniny, sluje též tónina na stupnici o malou tercii níže nežli jistá tvrdá tónina se zakládající, **p.** Vzájemně sluje **p.** i tvrdá stupnice vzhledem k té měkké stupnici, naproti kteréž o malou tercii výše leží. Výraz v hudební řeči „přechod do měkké **p**-ly“ rozumí se tedy, že se stal přechod do měkké, o malou tercii níže ležící tóniny; a naopak „přechod do tvrdé **p**-ly“ rozumí se, že se přešlo z měkké tóniny do tvrdé o malou tercii výše ležící tóniny. *Zv.* — **3)** Při obléhání pevnosti neb tvrze vojsko dobyvatelovo, aby se před palbou obrancovou střehlo a krylo, vykopá v nejdalším dostřelu pevnostních děl zákop celkem rovnoběžný k objemu pevnosti, ten zákop slove 1. **p.**; z 1. **p**-ly obléhatel pak žene v kapitálích (v. t.) zákopy cikcak ku předu (v. Approche), a jak mile se s nimi octne v pohodlném dostřelu do pevnosti, obežene pevnost opět rovnoběžným kruhem či polokruhem, 2. to **p**-lou, a na patě předhradbí (glacis, v. t.) vykope 3. **p**-lu. — Stanou-li se pokračováním ku předu approche již příliš dlouhými a tudíž slabými, zařídí se ve přiměřených vzdálenostech poloviční **p**-ly, sáhající jen několik set sáhů v pravo i v levo od approche. **P**-ly vůbec slouží co ukrytá cesta ku shromáždění vojska a střeliva pro další pokračování, k umístění stráží a baterií (v. t.), bývají obyčejně 3′ hluboké, a země z nich dobytá se vyhodí co malý 3′ vysoký násyp na stranu proti pevnosti, tak že jsou vojínové na 6′ krytí. *Msý.*

Parallelní v. Rovnoběžný.

Parallelepipedon (z řec.), rovnoběžnostěn v měřictví, jest hranol, jehož základní plocha jest parallelogram (rovnoběžník); následovně jsou také stěny parallelogramy a sice shodné a k sobě parallelně ležící. Stojí-li stěny kolmo na ploše základní, jest **p.** přímý, jinak šikmý. Jsou-li všecky plochy čtverce, jest to pak krychle neb kostka; jsou-li kosočtverce, jest to klenec (rhomboedar).

Parallelogram (z řec.), rovnoběžník, nazývá se v měřictví čtyrstranná, přímočárná figura, jejíž proti sobě ležící strany rovnoběžné a tedy stejně dlouhé jsou. Jsou-li všecky 4 strany stejně dlouhé a všecky 4 úhly pravé, nazývá se čtverec (*Quadrat*); jsou-li pouze proti sobě ležící strany stejné a všecky 4 úhly pravé, jest to obdélník; jsou-li všeky 4 strany stejně dlouhé, ale jen proti sobě ležící úhly stejné, jest to kosočtverec (*Rhombus*); jsou-li pouze proti sobě ležící strany a proti sobě ležící úhly stejné, jest to kosodélník (*Rhomboid*). — **P.** sil v. Síla.

Paralogismus (řec.) zove se vše, co je proti rozumu, hlavně pak rozsudek křivý, ku př.: „Poněvadž je člověk rozumem obdařen, jeť obdařen i svobodnou vůlí, neboť vývoj rozumnosti nemohl by se cestou nutnou vykonávati.“ **P**-mů je netoliko ve filosofii, než i ve vědách ostatních větší množství, než se za to má, a právě v odkrytí **p**-mů leží veškerá váha i kritiky i vědeckého pokroku. Jestiť však **p**-mů dvojí druh: jeden, jenž povstává mimo vědomí a vůli soudícího, druhý pak, jenž se stává schvalně, aby jím nedospěšný rozum byl zaveden. Druhý tento druh zove se obzvláště *fallacia* (podvod) čili *sophisma* (lestný výmysl), a sophisma hlavně tenkráte, když chyba a podvod v rozsudku je značně zakryt, tudíž s obtížností na bílý den vystupuje. *Hš.*

Paralos slula u Řeků posvátná loď, kterou Athéňané co rok na Delos vypravovali, dary obětné i osoby tam posílajíce, které tam na oltářích Apollona a Artemidy posvátné obřady vykonávali; výprava ta nazývala se *theoria* a osoby při ní zaměstnané *theoriové*. Za nepřítomnosti této lodi v Athénách nesměl nikdo býti popraven; takž uplynul také měsíc mezi odsouzením a usmrcením Sokratovým, poněvadž **p.** právě na Delu meškala.

Paralysis, řec. úplné ochrnutí (v. t.). **Paralysovati**, ochromiti, přerušiti, neplatným učiniti, seslabiti.

Paramagnetismus v. Magnet.

Paramaribo, hl. m. holandské Guiany nad ř. Surinamem, má 15.000 obyv., z nichž 9000 černochů. Ulice se střídají v pravých úhlech, a městem jdou 3 průplavy. Jsou zde 2 synagogy, několik kostelův a dobročinných ústavův. **P.** jest středištěm hol. obchodu západo-indického; vyváží se cukr, káva, bavlna, indych; dovážejí se manufakty a zásoby.

Paramatta, město v Novém Již. Walesu nad řičkou t. jm., má 5000 obyv., jest pravidelně stavěno, ale špatně dlážděno, má několik kostelův a škol, sirotčinec, blázinec a vězení; avšak od té doby, co N. J. Wales přestal býti osadou trestní, pozbyla **P.** valně předešlé důležitosti. Vyrábí se zde „sukno **p**-tské“, a na blízku dobývá se sůl. Do Sydneye vede odtud železnice.

Paramecium v. Nálevníci.

Paramenty, 1) roucha obřadná, jichž užívá kněžstvo o službách božích, zvl. roucha vrchní, ku př. kasule, dalmatiky, pluvialy a p. v.; taktéž **2)** i všecky okrasy a pokryvky oltářů (baldachiny, koberce, antipendia, a p.) a jiného kostelního náčiní.

Parameter (z řec.), přímĕr, nazývá se vůbec každá stálá, neměnící se veličina, která se v rovnici nějaké křivky vyskytuje. **P.** u paraboly jest přímka stojící v ohnisku kolmo na ose, omezená dvěma proti sobě ležícími body obou větví paraboly; jest to třetí úměrná přímka k vzdálenosti vrcholu této křivky od hrotu kužele, jehož řezem parabola povstala, a k průměru kruhu, povstalého řezem kužele, vedeným skrz vrchol paraboly; také jest to třetí úměrná přímka k úsečce (*abscise*) na průměru od vrcholu a k přináležící pořadnici (*ordinatě*); **p.** paraboly jest roven 4násobné vzdálenosti vrcholu paraboly od řiditelky (*directrix*). U elipsy a hyperboly jest **p.** třetí úměrná přímka k 2 spřežitým průměrům těchto křivek. U elipsy jest **p.** také 4. úměrná přímka k velké ose, k průměru kruhu, povstalého řezem vedeným dolním (od hrotu kužele vzdálenějším) koncem velké osy, a k průměru kruhu, povstalého řezem vedeným horním (hrotu kužele bližším) koncem velké osy.

Paramorfismus, poněkud zbytečné názvisko, zvolené Th. Scheererem pro odrůdu pseudomorfických čili epigenetických krystalův, nacházejících se jen u látek dvojtvarých čili dimorfických, jež jako síra ve dvou různých tvarech a s různými vlastnostmi krystalují. Síra horkem krystalovaná je klinorhombická, měkká, hnědá; z tekutin krystalovaná orthorhombická, žlutá, kruchá; prvé pak krystaly, zachovávajíce zevnější tvar klinorhombický, časem neodolatelně mění se v agregát drobninkých krystalův orthorhombických, žlutých, kruchých, síry obecné. Srv. Scheerer *Der* **P.** *und seine Bedeutung* (Braunschweig 1854). *Šfj.*

Paramy, v Jižní Americe malé vysočiny na hřbetech Kordilerských.

Paramythia, m. tur. v ejaletu Janinském, asi 4 míle od záp. břehu, s tvrzí, biskupem a 5000 obyvateli.

Paramythická báseň, paramythie (řec. doslovně domluva, těšení), druh didaktického básnictví, nejpříbuznější bájce a paraboli, uvedený pod tím jménem poprvé od Herdera; nelíčí ani případný děj jako bájka, ani příklad jako parabole, nýbrž jeví ideu v tajemném a hlubokém živobytí přírody samé, pročež tichou prostost, ač živý cit a důvtip u skladatele vyhledává. **P.** připojuje se ráda k nějaké báji, již s jedné stránky dále vede a zhlubuje. *rch.*

Parana 1) již. prov. v Brasilii, hraničí na sev. se Sao Paulem, na vých. s mořem Atlantským, na jihových. se Santa Catarinou, na jihu s Rio Grande do Sul a na záp. s Uruguajem a Paraguajem, majíc 4360 □ m. se 72.400 obyv. (r. 1856). Z četných řek jest nejdůležitější ř. **P.**, která teče veliký kus cesty podél hranic západních. Podnebí jest velmi zdravé, půda úrodná. Obyvatelstvo zabývá se hlavně orbou a chovem dobytka. Veliké množství čaje paraguajského (*matté*) se odtud vyváží. Osada evropská zde byla zařízena uprostřed prov. 1851—55 a nazvána *Colonia Donna Francisca;* r. 1857 bylo zde 1500 přistěhovalců, nejvíce Švýcarův, pak něco Francouzův a Němcův. Hlavní město jest Curitiba. — **2) P.**, řeka v Jižní Americe, vzniká v prov. Minas Geraes v Brasilii, teče nejprvé k záp., pak k jihozáp. až k hranicím brasilským a paraguajským, tvoří pod 24° 30′ již. šíř. vodopád Salto de Sette Quedas, pak má směr jižní, až konečně zatočivši se k záp. splývá s řekou Paraguajem nedaleko Corrientesů, načež teče k jihu okolo Santa Fé a spojuje se s Uraguajem, s nímž činí Rio de la Plata. Přední přítoky **P**-ny jsou: Paraguay, Junasan, Iray, Paranapanema, Pardo, Tiete, Parnahiba a Mujiassu. **P.** jest splavna až po Corrientesy.

Parana-Panéma, řeka v jižní Brasilii, vzniká na záp. straně pobřežního pohoří v provincii San Paolo, činí hranici mezi provincií touto a prov. Paranou a vlévá se do Parany, majíc 75—80 m. délky.

Paranaguá Francisco Vilella Barbosa, markýz da, brasilský státník a spisov., nar. v Riu Janeiru 20. list. 1769, vystudoval práva v Coimbře, načež vstoupiv co poddůstojník do vojenské služby námořní jmenován jest 1801 důstojníkem, asistentem na vojenské škole námořní v Lisaboně a později kapitánem sboru inžinýrského; též nějaký čas zastával prozatímně stolici astronomie a plavectví, načež prof. geometrie jmenován byl, kterýž úřad až do r. 1822 zastával, uveřejniv mezi tím klasický svůj spis *O geometrii*, kterému se v Portugalech 3 a v Brasilii 2 vydání dostalo a pro který **P.** za člena akademie věd v Lisaboně přijat byl; za pojednání pak *Correção das derrotas de estima* byl jmenován členem král. společnosti plavecké a geografické v Lisaboně, jakož i členem více učených společností. Když následkem revoluce 1820 ústavodárné shromáždění spojených říší Portugalska a Brasilie v Lisaboně se opět sloučilo, zasedal tam též **P.** co deputovaný provincie Ria Janeira a byl pak členem permanentní komise, která úřadovala v době po zavření sboru ústavodárného, dokud shromáždění zákonodárné svoláno nebylo. Sotva však uslyšel o prohlášení Brasilie za říši neodvislou, opustil ihned místo poslanecké, a vzdav se též svého postavení co majora sboru inžinýrského vypravil se r. 1823 do Brasilie, kdež pro své bezzištné vlastenectví v Riu Janeiru slavně přijat a od don Pedra, jenž za císaře již byl prohlášen, plukovníkem sboru inžinýrského jmenován byl; t. r. stal se ministrem námořním, kterýž úřad až do r. 1827 zastával, byv mezi tím na vikomta a markýze de **P.**, jakož i na státního radu a senátora povýšen. Později účastnil se též komise, která ústavu vypracovala, již pak císař oktrojoval, jakož i podepsal r. 1825 smlouvu, kterou Portugalsko neodvislost Brasilie uznalo. Za vlády don Pedra I. byl **P.** ještě dvakrát ministrem námořnictví a potřetí za jeho nástupce až do r. 1843, načež † 11. září 1846. Též co básník vynikal **P.** lehkostí a plynností verše, jakož i elegancí jazyka; zvláště známy jsou jeho *básně milostné*, jež psal ve formě zpěvů pastýřských, které pro svůj ráz mythologický a časté užívání alegorie na klasickou školu minulého století upomínají, ač jinak svou jemnou obrazností a půvabnou formou mile na čtenáře působí; zvláště nad jiné cení se jeho delší báseň *Cantata à Primavera.*

Parandria, u některých květů vedlejší tyčinky, mají tvar i postavení pravých tyčinek, ale nemají žádného pylu.

Paranymfos 1) starosvat Řeků, který o nevěstu se ucházel, ženicha jí přivedl, při oddavkách přisluhoval, všecko k svatbě chystal. — **2)** V církevní mluvě slove tak kněz, který, jsa po boku biskupa čili jiného kněze obřady konajícího, dříve všecko připraví a při konu samém všecko opatřuje a řídí. Odívat se vůbec v pluviál, a v pontifikálu a misálu slove *presbyter assistens.*

Parapégma (řec.) **1)** tabule, na níž bývaly zaznamenány zákony a pozorování běhu těles nebeských, letopočty, události historické a p. — **2)** U Féničanův, Syrův a jiných národů starodávných tabule, na níž rafije ukazovala stínem rovnodennost.

Parapet (*Brustwehr*), předprsí, předprseň, nejhlavnější část bradby, hráz totiž obsádku kryjící. *Msý.*

Parapetala v. Paracorolla.

Parapluie, franc. deštník.

Paraplegia (řec.), příčné ochrnutí (v. t.)

Parasang (řec. παρασάγγης), míra délky u Peršanův, která se rozličně měnila, mívajíc 30 až 60 honův. Dle Rawlinsona byl **p.** původně mírou času (hodina), a dle času, za který se urazila cesta, měřila se pak délka cesty. Nyn. perský *farsach* má $3\frac{1}{2}$—4 m. angl.

Parasit (παράσιτος, host, spoluhodovník). U Řekův bývali **p**-ové původně obstaravatelé posvátného obilí k obětem. **P**-ové, jichž bývalo dvanácte, museli býti zachovalí, zámožní a vznešeného rodu. Později se ale slova **p.** užívalo o břichopáscích, kteří za chutnou hostinu hostitelům co nejvíce pochlebovali, ano i rozličná příkoří snášeli, jsouce terčem všech vtipův a úsměškův. Pro tuto dolízavost a jiné podobné vlastnosti byl **p.** stálou osobou v řecké i římské komédii. *Rs.*

Parasita, **1)** cizopasné rostliny. Mnohé rostliny vyznačují se tím neobyčejným spůsobem živo-

bytí, že na jiných rostlinách (anobrž některé jednoduché houby též i na zvířecích ústrojích) přisedají, což jest vlastně význam slova **p**. K těmto **p**-tům v nejširším smyslu toho slova náležejí též mechy, lišejníky, kteréž povrch kmenů a větví lesních stromů pokrývají, potom z vyšších rostlin orchidey a aroidey horkých zemí, kteréž spolu za znamenitou okrasu bujnému pralesnímu stromoví těch krajin slouží. Avšak tyto a takové rostliny nedávají se při tom v organické spojení se svými hostiteli, bydlí pouze na nich, ale neživí se z nich, berouce potravu odjinud, dílem ze vzduchu, dílem z té sporé země, kteráž ve skulinách kůry a j. se usazuje, a protož nevlastními **p**-ty se jmenují. **P**. pravá, čili c i z o p a s n i c e, vnikají některou částkou svojí do pletiva rostliny, na níž se usadily, a střebají z ní potravné šťávy, čímž jí více méně ubližují. Mezi výtrusnými rostlinami známy jsou jmenovitě mnohé houby, plíšně a rezy, kteréž svá vlákna uvnitř buněk cizích rostlin zahnizďují a co zhoubní nepřátelé zdravé jejich šťávy stravují. Zkáza, jakou berou semeníky a plevy obilních druhů, potvorné změny semeníka trav zvláště žita, známé co n á m e l, pocházejí od rozličných cizopasných hub. Plíšeň, povlíkající bobule hroznů vinných a listy rév, *Oidium Tuckeri*, nežije sice uvnitř pletiva buněčného, nýbrž zůstává na povrchu, ale z vláken svých vytvořuje hubkovité výrostky, jimiž k pokožce se přissaje. Cizopasnice semenné vrůstají, jak se zdá, vždycky toliko kořenem hlavním nebo kořeny přímětnými do svého hostitele a sice tak, že oblana (*cambium*) kořene jejich s oblanou cizí rostliny se stéká, čímž organické spojení živoucích pletiv obou se sprostředkuje. Rozdíly záležejí toliko v tom, zdali **p**. na kořenu anebo na pni rostlinném přisedá, a v jiných okolnostech jejich spojení. Cizopasnice klíčí s počátku mimo rostlinu výživnou, většinou ale musí klíček záhy kořínkem vniknouti do takové, nemá-li odumříti; kokotice (*Cuscuta*) vpouští nejprvé po vyklíčení kořen svůj do země a teprv později jinými kořínky se své lodyhy do lodyhy rostliny cizí. Spojení cizopasnice s živitelkou jest dále někdy velmi těsné a dokonalé, tak že onano do této neprostředně krátkým kořenem jest zapuštěna; tak na př. zárazy (*Orobanchy*), Rafflesie, Brugmansie, tak i jmélí (*Viscum*), kteréž svým kořenem ve tkaninu kůry stromové dále roste anobrž i se rozvětvuje, vysýlajíc výběžky do paprsků dřeňových, ježto se dřívím hostitele pospolu rostou. Kdežto tedy vůbec kořen cizopasnice do živitelky vrůstá, chová se v tom ohledu zcela naopak rod **p**-t tropických *Balanophora*, do jehož nejdolejší části vniká a v ní se rozvětvuje kořen hostitelky. Jiné cizopasnice, jako kokrhelovité (*Rhinanthus*, *Melampyrum* a j.), a Thesie nepovažovaly se jindy za takové, poněvadž mají řádné, rozvětvené, v zemi tkvějící kořeny; avšak na některých místech kořenů těch vytvořuje se malý nádorek, jenž pevně ke kořínku jiné rostliny přiroste a s ním organicky srostá; tyto rostliny tedy jenom částečně cizopasí, přijímajíť ostatně potravu též ze země. Jindy se mělo za to, že rostliny nemající pravých listů a zelené barvy musí tak jako Orobanche, Lathraea, Cuscuta býti **p**-ty: avšak shledáno nyní, že mnohé takové nikterak se živou jinou rostlinou nesouvisí, jako na př. *Monotropa*, *Corallorhiza*, *Neoltia nidus avis* atd. Co se dotýče škodlivého působení **p**-t, tedy mohou nevlastní **p**. ovšem jen prostředně škoditi hostiteli, jestliže jej v přílišném množství pokrývají a snad respiraci jeho ztěžují. Z cizopasnic pravých nejzáhubnější jsou ony drobné houby, kteréž svými výtrusy na též rostlině se nesmírně mohou rozmnožiti a tím celé buněčné pletivo zkaziti, jak už svrchu naznačeno bylo. Škodlivost vyšších **p**-t řídí se podle toho, mnoho-li šťávy své hostitelce odjímají. Kokotice, kteráž na mnoha místech do této vniká, velmi ji zmoří, kdežto zase kokrhel (*Rhinanthus*) sotva značnou škodu činí. Také jmélí může i silnému a zdravému kmenu mnoho uškoditi, když ho mnoho keřů na něm se zahnízdilo. Rostlina cisopasníkem silně zajatá stále slábne a jako hladem hyne, nevytvořuje nejprv poupat a plodů, pak ani pupenů, konečně ztrácí listy a uschne. *Čý.* — **2) P.**, k o r ý š i c i z o p a s n í, řád raků kožnatých (*Entomostracea*), obsahující veliké množství rodů, které žijí cizopasně hlavně na žabrách rybích. Ústa přissavná opatřena jsou chobotem stažitelným, jímž ssají krev z těla svých živitelů. Nohy jsou buď zakrnělé, buď opatřené přissavnými jamkami neb drápy, jimiž se upevňují na těla cizí; některé druhy mají též plovací nohy, mohou se volně pohybovati, a tělo jejich pokryté jsouc blánou rohovitou podobá se tělu dokonalejších korýšů, anyť druhy ostatní některé hlisty nám připomínají. Pohlaví jest rozděleno, rozmnožování děje se vajíčky, jež často samičky v měšcích za sebou vlekou; z vajíčka vyvinuvší se mládě je živočich dokonalejší, mající dva páry ploutví, oči, a pohybující se ve vodě velmi čile. Usadiv se na rybě proměňuje se pak po několikerém svlékání kůže v tvora slepého a červovitého. Rod tento obsahuje 7 čeledí: *Argulida*, *Caligida* (rybí oči), *Dichelestidae*, *Ergasilidae*, *Chondracanthidae*, *Lernaeadae* a *Pennellina*, které se nalezají na nejrozmanitějších druzích ryb mořských i sladkovodních. *Sý.*

Parasiti, cizopasníci, zovou se v zoologii živoci, kteří přebývají a žijí na jiném těle živočišném, berouce z něho potřebnou výživu. **P**-tů jest v říši živoků veliké množství, anť skoro každý živočich má své cizopasníky. **P**. l i d š t í jsou buď rostlinní buď živočišní, žijící buď zevnitř *(Epizoa)* buď uvnitř těla *(Entozoa)*. K **p** tům rostlinným se počítají: *Cryptococcus fermentum*, kvasničná houba (v. t.), která nalezena byla v žaludku, když se požívala potrava již ve kvašení jsoucí, aneb když potrava pokaženým trávením kvasiti se počala; mimo to vyskytuje se v lejnu a v odstálé moči. *Sarcina ventriculi*, drobounká houba podoby buňkovité, která se objevuje na rakovitých vředech, pak v žaludku neb ve střevách, když strávenina jest pokažené povahy. *Oidium mycoderma* tvoří žlutou, práškovitou hmotu na strupech v chorobě dětské, známé pod jménem c h r á s t y neb okydlost hlavy; houba tato nalézá se při otvoru kožních žlázek a vniká až do míšku vlasového. Této podobné jsou: *Mentagrophyton* (Gruby), jenž se objevila v pochvě kořenu vousního ve vyraženině, tak zvané p i h v ě; *Microspora Andonii* na lišeji olysavém, a *Mycoderma plicae*, rostoucí na kořenu vlasu v chorobě nazvané k o l t ú ň (*plica polonica*). Mimo to vypisuje se ještě značné množství **p**-tů z čeledi rezů a plísní. Z **p**-ů živočišných nalezeno jest na hnijících částkách několik druhů nálevníků, jako jsou: *Vibrio*, *Vorticella*, *Colpoda*, *Bodo*, *Trichomonas* a j. v. Z červů, zejmena z h l i s t, sužuje člověka mnoho druhů; z rodu š k r k a v e k (v. t.) 11 druhů, z nichž jmenujeme: *Filaria medinensis*, vláskovec medinský, ½—3′ dlouhý, co struna tenký červ bílé barvy, žije ve sklípkovatině pod kůží, zvl. na nohou lidí v krajinách tropických, způsobuje křeče a vředění místa, kde se zdržuje. *F. oculi* (Nordmann) vláskovec oční, nalezen jest v oku lidském. Jiné podobné druhy vyskytují se jen pořídku. Hojná zvlášť u dětí jest s r n i c e č l o v ě č í (*Oxyurus vermicularis*) a š k r k a v k a (v. t., *Ascaris lumbricoides*). *Strongylus gigas*, mechovec veliký, až 3′ dlouhá hlísta čer-

vené barvy; žije v ledvinách, jejichž porušením přivozuje smrt; jest velmi řídká. *Trichocephalus dispar*, tenkohlavec různý, zdélí $1\frac{1}{2}$—2″, bělavý a co vlas tenký, zdržuje se v tlustém a slepém střevě lidském; nestává se nikdy nebezpečným. *Trichina spiralis*, zdélí $\frac{1}{3}$—$\frac{1}{2}$‴, nalezá se častěji závitkovitě stočena ve dvojitém měchýřku ve svalech lidských (též u jiných zvířat) často v takovém množství, že se tyto bělavými skvrnami jako poseté vidí. Z řádu tasemnic (v. t.) vyskytují se v člověku čtyry druhy a z řádu motolic (v. t.) devatero druhů, ostatně viz též Echinococcus. Jiní **p.** jsou: z roztočovitých (*Acaridiae*, v. t.) žije pod kůží lidskou zákožka svrabová, působíc svrab; *Acarus folliculorum* žije v míškách chlupů na tváři lidské. Z hmyzu bezkřídlého jmenujeme rod vší (v. t.), jejichž čtyry druhy tělo lidské znečisťují. Z ostatního hmyzu sem náleží: stěnice, blecha obecná a blecha vnikavá (*Pulex penetrans*) v již. Americe, která se zavrtává pod nehty nohou, způsobujíc nebezpečné vředění. Střeček člověčí (*Oestrus hominis*) vkládá v již. Americe vajíčka do kůže lidské, která způsobují boule hnisovité, v nichž larvy žijí. Z řady nepravých **p**-tů, čili takových, kteří náhodně na těle lidském se přiživují, jsou hlavnější: pijavice, klíště (*Ixodes*), čmelík, moucha pichlavá, několik druhů komárů, zejména moskyti, tiplice a konečně druh netopýrů tak zvaných vampýrů (v. t.). V živočišstvu objevují se hlavně následující **p.**: z ryb mihule říční (*Petromison fluviatilis*), která se přissává na jiné ryby. Z čeledi roztočů: *Dermanyssus avium* na ptactvu domácím; *Gamasus coleopterorum*, bělavý roztoč, jenž se spatřuje častěji na broucích. Z čeledi klíšťat obtěžuje několik druhů ssavce i ptactvo. Z hmyzu blanokřídlého následující čeledi: *Chrysididae*, jejichž larvy žijí v hnízdech včel, vos, čmeláků a j. v.; *Pteromalidae*, jenž se vyskytují v pupách jiného hmyzu; *Braconidae* a hlavně *Ichneumonidae* (lumci); samice kladou vajíčka na larvy a housenky, z vajíček vyvinuvší se larvy beznohé žijí v tuku svých živitelů, jež ponenáhlu umořují. Z dvoukřídlých: ovad, mouchy pichlavé a před jinými larvy střečků (*Oestrida*); *Gastrus equi*, střeček koňský, žije v střevu a žaludku koňském; *G. nasalis* nalezá se v jícnu koňů, oslů, jelenů, koz a j. v.; *Oestrus bovis*, střeček dobytčí, vyvinuje se co larva v boulích (uhrách) na hřbetě hovězího dobytka a jelenů; *Oe. ovis* vyskytuje se v lební dutině ovčí. Moucha housenčí (*Tachina larvarum*) žije v housenkách co larva jako lumci a přispívá u veliké míře k jejich záhubě; *Sarcophaga latifrons*, *Hippobosca equina*, veš koňská, drží se na koních; *Ornithomgia* na mnohých ptácích, *Anapera* na vlaštovkách, *Melophaga* na ovcích; mimo to čeleď bzikavek (*Tabanidae*), tiplic a komárů sužuje všeliké ssavce, hlavně pak dobytek hovězí. Z bezkřídlých živí se hlavně cizopasně: čeleď čmelíků (*Mallophaga*) na ptácích a čeleď blech a vší na rozmanitých zvířatech. Z korýšů žije veš velrybí (*Cyamus ceti*) na těle velryb; řád korýšů, zvaných *Parasita* (v. t.) jest vesměs cizopasný. Z červů: pijavice koňská, *Clepsine* a *Piscicola* (pijavice rybí). Z hlístů: rod *Cocullanus* nalezá se ve střevech mnohých ryb, škrkavky v mnohých ssavcích a ptácích; *Strongylus armatus* ve vnitřnostech koňských; *Str. filaria* v průdušnici ovčí, způsobujíc kašel, *Pentastoma taenioides* v dutině lební psů a vlků, *P. denticulatum* v játrách koz a koček, pak v plících volů a jiných ssavců. *Echinoschinchus gigas*, červ až 15″ dlouhý, žije v tenkém střevě vepřového dobytka. Řád motolic (v. t., *Trematoda*) a tasemnic (*Cestoidea*) obsahuje vesměs červy přiživné. Také žijí mnozí nálevníci uvnitř těla vyšších živočichů. *Sý.*

Paraskeue, řec. příprava, chystání. Tak nazývali Židé řecky mluvící den přímo před hodem slavnostním předcházející. Museliť totiž v den takový připravovati pokrm, šatstvo chystati a j. na slavnost, poněvadž v hod toho činiti nesměli. Hebrejsky mluvící Židé říkali tomu dnu *ereb sabbath*, to jest svatvečer. Svatvečer se čítal od 9 hodin (dle našich hodin od 2—3 hod. odpolední) v pátek. V řečený čas nesměl žádný Žid více volati se na soud, nesměl nastoupiti cestu, kterou by do západu slunce pohodlně nedokončil a p. v.

Parasol, franc. stínítko, slunečník.

Paratrimma (z řec.), bolestné zpruzení mezi stehny, vlk.

Parca, u Řeků *Moira*. Slovem tím naznačoval se úděl života, pak osudy v životě, jakož i smrt. Mnohdy vyskytuje se pojem tento zosobněný co bohyně osudu. U Homéra nevyznačuje se Moirou železný, neodvratný osud, nýbrž Zeus a ostatní bohové mohou to, co Moirou ustanoveno, měniti aneb průběh toho pozdržeti, ano mnohdy je i co do života a smrti lidské vůle Zeusova rozhodna (*Διὸς αἶσα*). Vůbec není poměr Moiry k ostatním bohům určitý a dosti jasný. Celkem představovali si Řekové osud co svrchovaný zákon přírodní a ostatní bohy co ochotné plnitele jeho, avšak tak, že vykonání toho, co osud ustanovil, na bozích záviselo. U Hesioda objevují se vždy tři Moiry (u Homéra je o více Moirách řeč jen na dvou místech: *Il.* 24. 49; *Od.* 7. 197), dcery Noci jménem: Klotho (přadlena), Lachesis (přidělovatelka osudu) a Atropos (neodvratná). Vyměřování běhu života, narození a smrti je hlavním jejich úkolem. Co neuprositelné bohyně smrti jsou Moiry velmi příbuzné Kerám a co dcery Noci jsou sestrami Erinyí. Vedlé toho jsou Moiry také zastupitelky a ochranitelky přirozeného řádu a běhu věcí jak v přírodě, tak i v životě mravním. Pročež uvozují se vedle oněch starších Moir ještě jiné mladší, dcery Zeusa a Themidy. Moiry líčí se obyčejně co stařeny, jedna ana přede, druhá ana nit souká, třetí ana nit přestřihuje. Na některých vyobrazeních se představují Moiry se zvláštními odznaky: Klotho s přeslicí, Lachesis se závitkem, v němž zaznamenává osudy, Atropos s nůžkami, jimiž nit života přestřihuje, aneb se slunečními hodinami, na nichž ukazuje hodinu smrti. U Římanův byla v starších dobách také jen jedna **P.**, v pozdějších dobách byly římské **P**-ky totožné s řeckými Moirami. *Rs.*

Parca srb. a valašsky, *Paracz* maď., *Paratz* něm., ves uherská v stol. Temešské, s 2331 srb., val., maď. a něm. obyv.

Parcela, lat. částka, znamená malý díl nějakého celku; zvláště pak užívá se tohoto slova k pojmenování částek pozemkových.

Parciální, lat. částečný, jen části se týkající; tudíž také stranný aneb strannický, (aparcialista dle toho nazývá se pak stranný člověk); aneb na jednotlivé stejné částky rozdělený, na př. **p.** obligace při veřejných půjčkách, kdež jedna celá na menší části se svým číslem poznamenaná se rozděluje.

Parcival slove umělé německé epos od Wolframa z Eschenbachu († ok. 1230). Děj jeho náleží do okresu pověstí o svatém Gralu, a jest v krátce tento: **P.** od matky u skromnosti venkovské jest odchován, ale záhy chuť po rytířských činech se v něm ozývá, a matka nemohouc ho udržeti do šatů bláznovských ho obléká a rady udílí, jichž on z naivnosti tak doslovně následuje, jako v pozdějších básních Eulenspiegel ze zlomyslnosti;

příšed na dvůr Artušův vyznamenává se udatenstvím, požívá od starého Gurnemanza naučení o dvorském mravu, a poraziv nepřítele královny Kanduiramur pojímá ji za manželku a opouští ji zase v krátkém čase, aby matku opuštěnou vyhledal; tu přichází na hrad, jehož král těžce jest raněn, obdivuje se skvostům, ale pamětliv naučení Gurnemanzova netáže se po ničem, a teprv, když z hradu vyšel, dovídá se od své tety Siguny, že to jest hrad Gralův, jehož nikdo nenajde kdo ho hledá, a nemocný král že jest Amfortas, on pak že jest proklet od ní, poněvadž se netázal o nemoci krále, který jen tenkráte zhojen býti má, když o příčině nemoci své tázán bude; nato přijat jest **P.** do tafelrundy, ale Kundrie, poslice Gralova, vyhlašuje tuto tím za zneuctěnou a taktéž proklíná **P**-a, že se na hradě Gralově netázal. Zde pak vplétá básník dlouhou episodu o činech Gaweinových, a vraceje se k hrdinovi svému předvádí nám jej na bludných cestách, když hrad Gralův hledá. Potkává se se starým rytířem, který k pokání ho vybízí, ale on o Bohu ani slyšeti nechce; později však obrací se na pokání a u poustevníka, který jest jeho strýc, dovídá se o tajemstvích hradu Gralova, jejž pak opět hledá; setkává se s Gaweinem, jest opět přijat do tafelrundy, ale tajně ujíždí navštívit opuštěnou choť; na cestě v boj se dává s jakýmsi pohanem, v němž poznává pak přirozeného bratra svého Feirefisza, od otce jeho Gamureta ve východní zemi zplozeného, a vrací se na Artušův dvůr, kde Feirefisz do tafelrundy se přijímá; načež poslice Gralova se zvěstí přichází, že **P.** za krále Gralova zvolen jest a po něm že syn jeho Lohengrin následovati má; **P.** ihned spěchá na hrad sv. Grala, a když se táže o nemoci králově, jest tento ihned uzdraven; sem přichází též choť **P**-ova s dvěma syny; bratr pak Feirefisz přijav křest a pojav manželku do Indie se ubírá. Konec básně tvoří vypravování o Lohengrinovi. — O významu této básně v. čl. Německo (literatura, str. 740, b) a 741). Nejlepší vydání obstaral Lachmann (v Berl. 1833); hornoněmecké spracování podali San Marte (v Magdeb. 1836) a Simrock (Stuttg. a Tüb. 1842), a San Marte též Parcival-Studien (Halle 1861, 2 sv.).

Parčev *(Parczew)*, město v král. Polském v gub. Lublinské a v kr. Radzyňském nad ř. Konotopem s 3930 obyv. (1860). Vladislav Jagelo nadal město roku 1401 právem něm., roku 1544 dobyli ho a spálili Tataři. V **P**-č odbývalo se několik sněmů a sjezdů, z nichž nejdůležitější byly 1453 a 1564.

Pardal 1) panther, *Felis panthera* Pallas, šelma kočkovitá, 4½ stopy dlouhá a přes 2 stopy vysoká; základní barva jest rudožlutá, na břiše bílá, po bocích s několika řadami tmavých kruhů, bez středních skvrn; ocas dosahuje až k předním okončinám. **P.** žije v záp. a jižní Asii a v celé Africe; v spůsobu života jakož i v ostatních vlastnostech srovnává se s levhartem. — **2)** Někteří nazývají p-em toliko odrůdu panthera *Felis Pardus*, mající rudou srst se 6—7 řadami černých skvrn po každé straně. Ještě jiní přírodozpytci považují panthera, p-a i v levharta za jeden a tentýž druh šelem. *Sý.*

Pardessus [-sý] Jean Marie, francouzský právník, nar. v Blois 1772, † 1853. Pocházel z konservativní rodiny měšťanské, stratil v revoluci bratra na popravišti, a obral si dráhu právnickou, na které zvláště obranami při soudech politických pověsti si dobyl; tuto pak rozmnožil ještě důkladnými spisy *Traité du Contrat et des Lettres de change* (Paris 1806) a starším *Traité des servitudes* (Blois 1806), které mnohokráte pak vydány byly a roku 1810 nově zřízenou stolici práva obchodního na universitě mu získaly. Přednášky jeho zde byly nad obyčej oblíbeny, a taktéž, když je pod názvem *Cours de droit commercial* (v Pař. 1813—17, 4 sv., 5té vyd. t. 1856 od Eugena de Rozières, vnuka jeho) tiskem vydal, všestrannou chválu mu získaly. Vracející se Bourbony vítal **P.** s radostí zvláštní, zvolen jest do sněmu 1815 a zasedl na pravici; v revoluci pak 1830 nechtěl přisáhati novému králi, pročež propuštěn jest ze svých úřadů a soukromě studiemi právnickými se zanášel. Kromě dotčených spisů jmenujeme ještě: *Collection des lois maritimes antérieures au dixhuitième siècle* (v Pař. 1828—45, 6 sv.), kteráž sbírka dle soudu Laboulayeova jest pravý pomník právnictví; *Tableau du commerce antérieurement à la découverte de l'Amérique* (t. 1834); *Sur l'origine du droit coutumier en France* (t. 1839); *Sur les différents rapports sous lesquelles l'âge était considéré dans la législation romaine* (1839); *Us et Coutumes de la mer* (t. 1847, 2 sv.). Kromě toho obstaral vydání děl Daguesseauových, diplomatáře merovingského (1843 až 1846), salický zákon (1843) a j.

Pardo el, v. Madrid.

Pardoe [-dó] Julia, spisovatelka angl., nar. v Beverley v Yorkshiru 1812, † v pros. 1862 v Londýně. Byla dcerou důstojníka v britském vojště, a oblíbivši sobě záhy spisovatelství vydala už v 15. roce svazek básní. První však dílo, jímž se proslavila, bylo *Traits and traditions of Portugal* (2 sv. 1833), výsledek to jejího pobytu v Portugalech, kamž se byla odebrala, by zotavila zdraví své. Roku 1835 navštívila s otcem Cařihrad, kdež převlekši se za pacholíka tur. osmělila se navštíviti v noci mešity; vrátivši se vydala *The city of the Sultan* (3 sv. 1836); *The romance of the harem* (3 sv. 1839) a *The beauties of the Bosphorus* (2 sv.). Roku 1839—40 byla v Uhrách a Rakousích, a vrátivši se odtud vydala dílo *The city of the Magyar* (3 sv. 1840), v němž líčí ústavu a správu země této; později vydala román *The hungarian castle* (3 sv.). Potom zřetel svůj obrátila k dějinám franc. a sepsala jedno z nejlepších děl svých *Louis the fourteenth, and the court of France in the seventeenth century* (3 sv.); brzo potom *Court and reign of Francis I.* (2 sv.) a *Life of Mary de Medicis* (3 sv.). Z ostatních četných spisův jejích jmenujeme: *The confessions of a pretty woman; The rival beauties; Reginald Lyle; The jealous wife; Thousand and one days* (1857), sbírka povídek orientálních, a *Pilgrimages in Paris* (1858). R. 1859 dostala od koruny pensi 100 lib. št. — Spisy její vynikají jasným a cituplným vypravováním, vznešeným vzletem fantasie a výborným kreslením charakterů tak, že se může **P.** vším právem počítati k lepším spisovatelkám nové literatury anglické.

Pardon [-ón], franc. odpuštění, prominutí trestu; zvláště užívá se tohoto výrazu, když vítěz poraženého nepřítele při životě zachovává aneb plenění se zdržuje, aneb když zločinci na smrt odsouzenému a mnohdy už na popraviště vyvedenému tento trest se z milosti promíjí.

z **Pardubic** páni, a ze Staré, z Richenburka a j. měli v erbu svém půl koně stříb. se zlatou uzdou v poli červeném. Praotec rodu tohoto ok. r. 1300 byl Arnošt z Hostinné, který hrad svůj Visenburk postoupil Crhovi z Dubé a Helmanovi z Náchoda, dostav směnou hrad Pardubice, od kterého se psáti počal. Bratr jeho byl Dětřich, jehož potomek Dětřich byl biskupem Mindenským

a proboštem Vyšehradským, r. 1360 a 1361 nejv. kancléřem král. Českého. Arnošt z P. byl 1335 kastelánem Kladským a měl manželku Adličku, která mu 3 syny porodila; † 1342, a nejstarší jeho syn Arnošt dědil po něm hrady Pardubice, roku pak 1349 po smrti mateře své i Starou. Arnošt, později arcibiskup Pražský, stal se jedním z nejznamenitějších mužův českých (v. Arnošt z P.). Bratr jeho Bohuše byl proboštem Litoměřickým, nejmladší Smil I. stal se praotcem pánů z Richenburka a po smrti Arnoštově († 30. června 1364) dědil všechny statky, kteréž pak zanechal synu svému Vilémovi z P. Tento držel Pardubice a Náchod spolu se strýcem svým Znatou ze Skuhrova, a když tento roku 1384 zemřel, měl dlouhé pře s komorou královskou o nápadní právo po něm. Vilém † 1390, a po něm zde vládl Smil II. řeč. Flaška (v. t.). Syn jeho Arnošt z R. ujal se statkův otcovských, od kterých jednotlivé díly odprodával, potvrdil r. 1415 protest proti sboru Kostnickému, r. 1421 proti Sigmundovi. P. postoupil r. 1423 Viktorinovi z Kunštatu, sám pak žil na Richenburce, kde 1425 od Prokopa Velkého dobyt byl; † r. 1439, a s ním zdá se že rod tento vymřel. *Sč.*

Pardubice, okr. město v kr. Chrudimském u stoku Chrudimky s Labem 660′ nad mořem, dělí se na vlastní město a dvě předměstí: Zelené předměstí, k jihu až k nádraží sahající, a předm. bílé na severní straně. Ze starého opevnění zachovaly se tu a tam zbytky hradeb a Zelená brána, věž 186′ vysoká, od mistra Jiříka r. 1538 nákladem Jana z Pernštýna vystavená. Hlavní náměstí má tvar obdélníka, jehož délka obnáší 68° a šířka 24°, tedy 1632□°. Náměstí to ozdobeno jest sochou neposkvrněné P. Marie, r. 1695 měšťanstvem zřízenou. Vlastní město má málo ulic; hlavní ulice, od r. 1864 Pernštýnská nazvaná, vede z náměstí do zámku. Domy v městě vlastním jsou dvoupatrové a vysokými štíty opatřené. Zevnějšího starobylého rázu pozbyly vesměs, jen uvnitř některých nalezneme ještě klenby a síně z dob Pernštýnských. Předměstí Zelené, které r. 1835 téměř úplně vyhořelo, má domy nové, úpravné a pohodlné. Ze staveb vynikají: děkanský kostel sv. Bartoloměje blíže Zelené brány; vystaven byl v druhé pol. XIII. stol. a brzy na to založen při něm od pánů z Pardubic roku 1295 klášter křižovníků de poenitentia beatorum martyrum, který pobořen byl i s chrámem r. 1421 od Husitů a ostal v sutinách až do časů Viléma z Pernštýna, který r. 1519 chrám i klášter znovu vystavěl, bohatě nadal a do kláštera pět minoritů z Krakova povolal. Když r. 1538 celé město i s chrámem tímto vyhořelo, vystavěl kostel sv. Bartoloměje opětně 1539 Jan z Pernštýna. Na hlavním oltáři, r. 1817 nákladem 1000 zl. v. č. nově upraveném, jest obraz mistrně malovaný od Brandla, jenž představuje muky sv. Bartoloměje. Koupen byl za 50 zl. stř. ze zrušeného kláštera cisterc. v Sedlicích. Kostel Zvěstování Panny Marie na východním rohu náměstí, nejstarší stavba v P-cích, kostel sv. Jana Křtitele na hřbitově na Zeleném předměstí od Viléma z Pernštýna vystavený, kostel P. Marie bolestné na Vystrkově, vystavený z dobročinných příspěvků pard. měšťanů r. 1711 a opravený r. 1863, velikolepá a nákladná budova reálních škol, stará radnice na rohu Pernštýnské ulice s náměstím, kterou poznovu dal přestavěti Jan z Pernštýna po požáru r. 1538 a na ní vyhnati věž, kteráž pobita bílým lesklým plechem zavdala příčinu k pořekadlu „třpytí se jako Pardubická věž;“ nynější radnice uprostřed náměstí; tak zvaná „tvrz,“ malý to jednopatrový zámek na Vystrkově, v němž jest vojenská nemocnice a několik budov aerarních, pak starobylý zámek Pernštýnův, který sestává ze dvou částí. Předhradí leží u města na konci zámecké ulice, od které jest odděleno vysokou hradbou, zámek sám leží blíže k Labi, jest čtverhraný, hradbami opevněný, v každém rohu hradeb jest bašta. Kolem hradeb jest široký příkop, který byl až do r. 1734 vodou z řeky Chrudimky naplněn; v severových. rohu dvoru zámeckého jest gotická kaple sv. tří králů, uvnitř zámeckých hradeb na náspech jsou pěkné sady; nádraží společné železnici státní a Liberecko-Pardubické, od města asi čtvrt hodiny vzdálené, vyniká i rozsáhlostí i velkolepostí; hlavní budova dokončena byla r. 1858. Obyvatelé, jichž se r. 1857 počítalo 6714, živí se s části rolnictvím, nad tím ale převahu mají řemesla a obchod. Obchodu nápomáhají železnice a trhy. Výročné trhy jsou čtyry, trhů na koně a hovězí dobytek pět do roka, a železnice spojuje město s Prahou, Brnem, Vídní a Libercem. Z větších závodů průmyslových jest tu parní mlýn se strojem o síle 20 koní, dílna státní železnice v nádraží se strojem o síle 6 koní, kdež zhotovují a připravují se rozličné části lokomotivů a vozů železničných; parní lázně Josefa Lerneta, cihelna Václ. Bubeníka, jedna z největších v celých Čechách. — P. mají nově založenou vyšší reální školu (posud 5 tříd), na které bylo r. 1864—65 žáků 359; pak hlavní školu o 4 třídách, na které téhož roku bylo 489 žáků; jedno knihkupectví a dvě zápůjční knihovny. Z dobročinných ústavů jsou tu: ústav pro chudé u Matky boží, vystavený r. 1786 z městských důchodů a nadaný 1787 od měšťanů Jos. Kotíka 3500 zl. rýn. co základním fondem. Celé jmění ústavu toho obnáší nyní 5098 zl. 90 kr. a dům počítá se za 1692 zl. Špitál u sv. Jana Křtitele, založený od Viléma z Pernštýna 1510 pro 5 chudých; r. 1554 založil Jaroslav z Pernštýna nadaci pro 7 chudých; tak že jich 12 bylo ošetřováno a posud tak se děje. Jmění obnášelo ku konci r. 1864 1717 zl. 93 kr. v hypotekách a 1541 zl. 40 kr. v státních úpisech. Milosrdný ústav. Měšťan zdejší Michal Černý odkázal 1598 1000 kop míš., aby půjčovány byly chudým řemeslníkům, nejvýše po 50 kopách, a kdož by se vydlužil, aby splácel po 5 kopách, vše bez úroků. Jistina obnáší nyní na hotovosti 994 zl. 14½ kr. a v státních úpisech 378 zl. Ústav pro chudé, roku 1826 z dobrovolných příspěvků založený, má nyní jmění 1003 zl. 75 kr. Ze spolků jest tu záložna (roku 1864 bylo 596 údů a půjčilo se 58.151 zl.); měšťanská beseda se 147 údy od 1856; živnostenský čtenářský spolek od 1864, má 63 údy; zpěvácký spolek od 1861; spolek divadelních ochotníků; hospodářská jednota kraje Chrudimského; posud se 7 odbory, má asi 700 údův; hospodářský odbor okr. Pardubického od 1862; tělocvičná jednota potvrzena 1864 posud činně nepůsobí. V P-ích jest mimo to okresní, berní, okr. stavitelský úřad, dvě notářství, finanční stráž, štace telegraf., jedna eskadrona pluku husarského č. 9, vojenská jezdecká škola atd. — Dějiny. Nejstarší držitelé P-c pocházeli z rodu Hronoviců znaku ostrve, z něhož zde za panování kr. Václava II. Crh z Dubé a Hynek z Náchoda vládli, a P. ok. r. 1300 s ryt. Arnoštem z Hostýně za hrad Visenburk změnili. Arnošt, který tuto změnu s dorozuměním svých bratří vykonal, přijal pak od nově nabytého statku i jméno z P-c, založil nynější město P., a † na jaře r. 1342, zanechav panství P-cké, obsahující t. č. tvrz P. a nově založené město P., vsi Ostřešany, Bukovinu, Černou, Lhotu rybářskou a Lhotu Přovoz, synům pánům z P-c (v. t.), jejichž

potomstvo zde asi do r. 1420 vládlo, načež **P.** Viktorin z Poděbrad koupí získal, který v **P**-cích † 1. ledna 1427, načež panství na p. Hlaváče z Ronová přešlo, a ten prodal r. 1435 **P.** ryt. Divišovi Bočkovi z Miletinka na Kunětické Hoře (v. t.); hrad tento i **P.** přešly r. 1492 na bohatého p. Viléma z Pernšteina (v. t.), jehož potomek p. Jaroslav z Pernšt. prodal r. 1559 celé rozsáhlé panství **P**-cké ryt. Iranovi Kapounovi ze Svojkova, a tento přepustil je již r. 1560 mladistvému králi Čes., potomnímu cís. Maxmilianovi II., za 400.000 kop gr. č., od kteréž doby náležel komoře královské. Připojením rozličných statků zrostlo panství **P**-cké tak, že obvod jeho 13 □ mil obnášel. V nejnovější době koupil je od éráru úvěrní ústav. — V **P**-cích byl zrozen Jan z Milheimu (v. t.), Pražský měšťan, a zakladatel (1391) kaple Betlemské v Praze. Od r. 1849 do 1855, za rozdělení totiž Čech na 7 krajů, byly **P.** městem krajským. — Okres **P**-cký měl r. 1857 na 5·85 □ m. 32.254 obyv. ve 3 m. a 83 vsech. *Vl.*

Pardus Jan z Horky, hejtman Táborův, podnikl s Bedřichem ze Strážnice výpravu válečnou přes Polsko a Tatry do Uher, odkuž vrátil se s hojnou kořistí do Čech v červnu 1433; potom hned vypravili se oba na rozkaz Prokopa Velikého k Plzni, kdež položili se u vsi Skvrňan, aby učinili konec dalšímu zásobení se města. Když se potrav a píce nedostávalo, vypraven **P.** a Jan Řitka z Bezdědic 16. září asi s 500 jezdci a 1400 pěšími do Bavor. I vtrhl u města Kouby do země, a pálením, zájmem a pleněním velice ji hubil. Když pak do Čech se vracel, podstoupili jej Bavoři bojem u vsi Hiltersriedu a porazili pomocí lidu selského tak, že Čechův 1177 zůstalo mrtvých na bojišti, 330 těžce raněných octlo se v zajetí, ostatní vyvázli, ale se ztrátou celého povozu svého. Neštěstí takové rozbouřilo celý tábor hus. u Plzně; když se tedy **P.** vrátil, vrhli se naň rozjitření drábi, svázali jej a chtěli co zrádce nebo zbabělce popraviti, čemuž stěží Prokop zabránil. R. 1436 položil se **P.** s Vilémem Kostkou z Postupic u vsi Vysoké proti Hradeckým, kteří ale výpadem nepřátely své rozprášili; rovněž nedobře povedl se **P**-ovi druhý útok na Hradec, který podnikl ok. sv. Havla r. 1437 s knězem Ambrožem, a třetí výprava proti Litovli. **P.** vypravil se 1. list. 1437 s lidmi Hertvíkovými a kněze Bedřicha z Kolína a zmocnil se nenadálým útokem města až na jedinou věž, v které se obyvatelé statně bránili. Mezitím Olomůčtí a Uničovští dověděvše se o tom přispěli rychle Litovelským ku pomoci, opanovali město po krátkém boji a zjímali a svěšeli mnohé Husity, **P**-a pak jatého vydali v moc vévody Albrechta Rakouského.

Paré, franc. ozdobený. *Bal* **p.**, *theâtre* **p.**, bál neb divadelní představení slavnostní, ku kterémuž dostaviti se třeba ve dvorním oděvu.

Paré Ambroise, lat. Paraeus, franc. lékař a zakladatel chirurgie, nar. 1517 v Lavalu, † 22. pros. 1590 v Paříži. Pocházeje z rodiny chudé nemohl z mládí užiti náležitého vychování a pro výživu nejprvé lazebnictví se uchytil; ale právě v této živnosti vzdělal se pilným čtením a zvláště tříletou praxí v Pařížské nemocnici Hôtel de Dieu. R. 1536, když se stal řádným mistrem lazebnickým, vynikal již vysoko vědomostmi svými nad požadavky s takovýmto povýšením souvisící, a téhož roku vstoupil za ranhojiče do služby vojenské pod maršálem René Montejeanem; tu pak zavedeno jest návodem jeho nové léčení ran způsobených zbraní palnou, které dotud vypalovaly se vařícím olejem, aby prý zničen byl jed, jejž kule v ráně utvořila. Nechtěje sloužiti pod maršálkem Hunebautem vrátil se do Paříže a oženil se tu 1541; když pak válka znova povstala, přijal opět službu ve vojště pod vicomtem Rohanem, později pod Ant. z Bourbonů, vév. Vendômeským. Tu poprvé při amputacích začal podvazovati žíly místo dotud obvyklého vypalování žhavým železem, a sice při obléhání Damvilliersu, začež, když se o tom Jindřich II. dověděl, jmenován jest královským chirurgem v září 1552. Při kapitulaci Hesdina 1553 upadl do zajetí, a skvělými sliby lákán byl do služby vévody Savojského; toho však odepíraje dosáhl svobody, když plukovníka Vandevillea vyhojil, a opustiv službu vojenskou oddal se praxi soukromé. Přišed do Paříže uznán jest, ačkoli ani latinsky neuměl, 18. pros. 1554 za mistra od sboru chirurgů zvaného Saint-Côme, který od XIII. stol. vedle fakulty lékařské slavného jména požíval, a od krále notablem jest jmenován. Františka II. léčil až do poslední hodiny jeho, a Karel IX. též ve službě své ho podržel. V nově nastalých válkách občanských vynikl zvláště při obležení Rouenu 1562, kdež by byl též málem pro náboženství své býval otráven; za to jmenoval ho král svým prvním chirurgem a vzal jej do průvodu svého na výpravu k Bayonně r. 1564. Na této výpravě, která přes 2 léta trvala, přijímal též od ostatních lékařů zprávy o zvláštních případech jejich praxe. Ten čas zuřil mor po veliké části Francouzska, a **P.** sám stěží mu ušel; ze své zkušenosti popsal pak průběh této nemoci k rozkazu královny matky, jakož i osypky, která po moru následovala. Téhož času vyhojil také hrab. Mansfelda těžce raněného, a za to vítán byl ve všech městech flanderských s takovým triumfem, jakého se nikdy žádnému lékaři nedostalo. Když v Bartolomějské noci král všecky hugenoty vražditi kázal, jediný **P.** měl býti ušetřen, což zajisté jest velké svědectví o dokonalosti jeho umění. (Z životopisců **P**-ových domnívá se Malgaigne, že byl katolík, ostatní všichni za protestanta ho pokládají). Jindřich III. udělil mu pak ještě titul svého rady. R. 1575 jal se **P.** vydávati sbírku děl svých, ale v tom činila mu překážku fakulta medicínská, nechtíc dovoliti, aby se místy dotýkal věcí, které do oboru mediciny náležely; také mu vytýkala, že psal jazykem obecným a zneuctil tím vědu. Avšak **P.** nevšímal si ani útoků ani závisti odpůrců svých, a zejména k poslední výčitce jejich odpověděl, že tím právě velebí a rozšiřuje slávu vědy lékařské, když ji vymaňuje z privileje jazyka zvláštního. Povahou svou byl **P.** muž nábožný a snášelivý. Velkou část příjmů svých vydal korektorům a překladačům, poněvadž sám správně psáti neuměl a latiny neznal, a na rytiny, kterými spisy své opatřoval. R. 1840 postavena mu jest v Lavalu bronzová socha, zhotovená od slavného Davida z Angersu. **P**-ova díla jsou: *La Méthode de traicter les playes faictes par hacquebutes et aultres bastons à feu, et de celles qui sont faictes par flèches, dards et semblables* (Paris, 1545; 2. vyd. rozmnož. 1552); *Briefve Collection de l' administration anatomique, avec la manière de conjoindre les os et d' extraire les enfans tant morts que vivants du ventre de leur mère* (t. 1550); *La Méthode curative des playes et fractures de la teste humaine, avec les pourtraits des instruments nécessaires pour la curation d' icelles* (t. 1561); *Anatomie universelle du corps humain* (t. 1561); *Dix livres de la chirurgie avec le magasin des instruments nécessaires à icelle* (t. 1564); *Traité de la peste, de la petite vérole et rougeolle avec une description de la lèpre* (t. 1568); *Cinq livres de chirurgie: des bandages, des fractures, des luxations, des morsures et des goustes* (t. 1571); *De la génération de l' homme, et des monstres, tant terrestres que marins* (t. 1573); *Discours de la mumie, des venins, de la*

ivrac et de la peste (t. 1582, s replikou z r. 1584). *Oeuvres complètes* vydal sám 4kráte (v Pař. 1561, 1575, 1579 a 1585), jiní vydavatelé pak ještě desetkráte; z vydání těch poslední a nejlepší jest Malgaignovo (v Pař. 1840, 3 sv. s 217 tabulemi). Kromě toho pak vyšly spisy P-ovy osmkráte u vydání latinském, a více než patnáctkráte v překl. německém, anglickém a holandském atd.

Paredes de Nava, m. špan. v prov. Palencijské, s 4769 obyv.

Paředly, něm. *Paredel*, ves v kr. Žateckém v okr. Mosteckém, má asi 200 něm. obyv. a zámek. Statek P. se dvorem ve Svinčicích odkázal r. 1667 Pražský probošt u sv. Víta Martin Mainer kostelu sv. Anny v Mostě; po zrušení kostela toho r. 1785 dostal se nábož. fondu v Čechách, kterému posud náleží.

Paregorica (z řec.) totiž *remedia*, léčiva ztišující, mírnící i opojující.

Pareja [parecha], Juan de, zv. *el Esclavo* (otrok), španěl. malíř, nar. v Seville r. 1606, † r. 1670. Byv Velazquezem zakoupen anebo zděděn, zastával v jeho dílně službu roztěrače barev, při čemž tajně kreslil a maloval, poněvadž otroku tehdáž bylo zakázáno provozovati svobodné umění. By pozornost královu, kterýž jeho pána častěji navštěvoval, na sebe přivábil, pověsil vlastní obraz obráceně na stěnu mezi práce Velazquezovy, načež král, opět přišed a tázav se po mistru tohoto, když P. na kolenou co takový se vyznal, přiměl Velazqueza, by ho propustil. Na to maloval četné podobizny ve způsobě svého učitele s charakteristickým výrazem hlav a splynutím barev, tak že bývá těžko, díla obou řádně rozeznati. Čelnější z jeho prací jsou: *Povolání sv. Matouše k apoštolství* v Aranjuezu; *Křest Kristův* v kostele sv. Trojice v Toledě; *Sv. Jan Ev., sv. Orontius a Madonna de Guadelupe* u recoletův v Madridě. *Mü.*

Parenchyma (z řec.), vlastně náděvek, u starých Řekův původně ustrojí živočišné žlaznaté, jako jsou játra, slezina a ledviny; později však i plíce a mozek, dužnina; u rostlin jest to dřeň. *lip.*

Pařeniště v. Pařiště.

Parent v. Duchatelet.

Parentalia, u Římanův slavnosti za zemřelé přátele a příbuzné, které se konaly v měsíci únoru. O těchto slavnostech kladly se věnce a oběti (víno, mléko) na hroby. Dne 21. února končily se tyto slavnosti tak zvanými feraliemi. V následujících dnech scházeli se příbuzní k společným hodům, caristia n. charistia (v. t.) zvaným. *Rs.*

Parentela, lat. příbuzenství, příbuzenstvo (v. t.). *Respectus* p-lae slove v římském právu poměr příbuzenský někoho ku bratřím neb sestrám některého předka, na př. poměr synovce k tetě, kterýž obzvláště v právu manželském váhu měl jakožto překážka manželství.

Parenthese (řec. *παρένθεσις*), vložka, vstavka, vsutá věta, vedlejší věta vložená v hlavní větu k bližšímu jejímu doložení; velkost její má býti v slušném poměru k velkosti hlavní věty, tak aby ji nepřevyšovala; užíváno jí budiž mírně a na rozmanitý způsob, tak aby sloh neustálým jednotvárným škatulkováním nenudil; klade se též a to velmi případně, k vylíčení antithes. Vložky, nejsoucí s hlavními aneb předcházejícími větami v žádném aneb jen velmi slabém stilistickém spojení, kladou se do závorek, způsob to skladby, kterýž v dílech slovesných naprosto jest od místa. — Per p-sim, tolik co: mimochodem. *rch.*

Parenzo v. Poreč.

Parere (ital.), vyslovené zdání o nějaké věci.

Paresa (z řec.), neúplné ochrnutí (v. t.).

Paret y Alcasar, Don Luis, španěl. kreslitel, malíř a ryjec, nar. v Madridě r. 1747, † tamtéž r. 1799. Učiv se s počátku u Antonia Gonzaleza Velasqueza a na akademii Sv. Fernanda, vzdělával se dále v Itálii. Navrátiv se opět stal se údem řeč. akademie a obdržel od krále Karla III. rozkaz, by maloval přístavy ve způsobu Vernetově. Později byl jmenován místoředitelem téže akademie a sekretářem stavební komise. Jeho nákresy k rytinám vynikají svou výmyslností, jakož i svým půvabem a vkusem, zejména pak ony k novelám Cervantesovým a k *Parnassu* Quevedovu. Z jeho maleb zasluhují býti jmenovány: *Přísaha prince Asturského* v král. paláci Madridském; *Provincie španělské* a *Pohled na kantaberské přístavy*. Kromě toho ryl též několik listů velmi vkusně leptacím způsobem. *Mü.*

Pařez slove u poražených stromů spodní část kmene, která buď v zemi s kořenem zůstane nebo i s kmenem se vyvrátí a v jisté výšce nad kořením se od kmenu odřízne. V lesnictví je pravidlo, aby byly p-y co možná nízké, 3—6" u země. Mají-li z p-ů výhony vyrážeti, budiž plocha řezu dle možnosti hladká, pročež se má odříznouti pilou. P-y, které se nemají nechati v půdě státi, dobývají se buď brzo po mýtění lesa, nebo za několik let později se vykluči. V jehličnatém lese by se nemělo dobývání odkládati, protože se v nich mnoho škodlivého hmyzu uhnízdí. Dříví z p-u 6" vysokého, jehožto kořeny jsou $1\frac{1}{2}$ palce tlusté, činí asi $\frac{1}{6}$ neb $\frac{1}{4}$ dříví celého kmene poraženého. Pařezné dříví nemá takový plamen jako kmenové, hoří zvolna, má však více výhřevnosti. Nechá-li se p. déle v zemi, shnije běl a znenáhla i ostatní dříví. Borové neb sosnové p-y a jich kořeny dají dosti tepla, když mají již běl shnilý. Pařezného dříví se užívá k palivu, k pálení uhlí; smolných borových pařezů k dělání kolomazu (dehtu), na louč atd. *Šp.*

Parforce [parfors], fr. násilím, odtud parforsní honba, štvanice, když jediné zvíře od mnoha psů a několika myslivců koňmo tak dlouho jest pronásledováno, až unaveno buď tesákem zaraženo (zapíchnuto) neb tažnicí i pistolí zastřeleno bývá. Obyčejně se toliko silní jeleni, lopatáři a silná zvěř parforsně honí. V nedostatku takové zvěře vezme se za vděk se srnčí zvěří, liškami a zajíci. Tato velkopanská honba stojí mnoho nákladu, pročež se v Čechách a na Moravě zřídka provozuje. Peršané a Tataři tuto honbu již od nejdávnějších dob provozují. Francouzové ji zdokonalili, pročež slove také štvanice francouzská. K této honbě je nejméně potřebí 1 vrchního objezdníka (vrchního kopinníka), 4—6 objezdníků, 1 zvířecího lékaře, 1 pojezdného, několika koňáků a sedlačů, několika dobrých jezdeckých koňů, několika holot neb psářů a 50—100 psů. *Šp.*

Parfumerie [parfym-], vonidlařství, voňavkářství, oddíl chemické techniky, zabývající se vytahováním libovonných a aromatických součástí jm. étherických olejův čili silic ze přírodnin říše rostlinné (květův, kořenův, plodův) a zvířecí, pak umělým připravováním aromatických sloučenin chemických, a konečně připravováním voňavých vodiček (*esprits, eaux de senteur*), mastí (pomád, fr. *pommade*), pěn (*crême*), práškův atd. Vodičky jsou roztoky různých silic v silném prostočistém lihu, a zápach jich jest tím příjemnější, čím více různých silic se dohromady smíchá. Jindy naléval se líh na vonné části bylinné a destiloval (přetahoval, přeháněl) se z nich; nyní rozpouštějí se silice v čistém lihu a

roztok zůstaví se bedlivě ucpaný několik měsíců na chladném místě. Kolínská vodička na př. připravuje se ze silic oranžové, bergamotové, citronové, hinettové, essence de petits grains — po 32 gramech, cedrové, cedrátové, portugalové — po 16 gramech, nerolové (8 gr.) a rosmarinové (4 gr.), rozpuštěných v (6 litrech) líhu. Květiny, jichž aroma tak je těkavé, že destilováním se porušuje, extrahují se čistým vepřovým tukem: na dno velikých nádob naleje se zvýší několik čárek tuku, ztuhlý povrch jeho posype květinami a celé poklopí; po 24 hodinách dá se čerstvých květův, a to se opakuje několikráte; všecek zápach vtáhne se do tuku a může se z něho líhem vytáhnouti. Tato fabrikace koná se v ohromné míře v okolí Cannesském, Montpellierském a Aixském v jižní Francii a obrací ročně miliony franků. V novější době také několik uměle připravených chemických sloučenin vešlo v užívání v **p**-ii: octan amylnatý co silice hrušková (pear-oil), valeran amylnatý co silice jablková (apple-oil), maslan amylnatý co silice ananasová, pelargonan éthylnatý co silice kdoulová, ritiobenzoe co nepravá silice hořkomandlová (essence de mirbane). — Pomády připravují se obyčejně z tuku z hovězích kostí roztopeného a pak do ustydnutí třeného (mezi třením přidá se silice); pěny (krémy) tlačením tuku (vosk, vorvaň a olej mandlový) s vodou. *Šfj.*

Parga, město a pevnost na skále na břehu moře Jonského šikmo proti jižnímu břehu ostrova Korfu, od r. 1401 až do r. 1797 spojenec republiky Benátské a svobodné, na to až do r. 1819 pod ochranou Jonské republiky, pak je Angličané Turkům postoupili, načež většina řeckého obyvatelstva, tenkrát 4000 čítajícího, na Jonické ostrovy se vystěhovala. Na vrcholu blízké skály stojí kostel Panně Marii zasvěcený, jehož věž slouží za světlárnu. Obyvatelé vedou obchod v olivovém oleji, tabáku a rozličných jiných plodinách. Nyní má opět asi 4000 obyv.

Pargamentky a pargamutky v. Bergamotky.

Parhamer Ignác, probošt, nar. v Schwanenstadtu v Horních Rak. 1715. R. 1746 šel do Vídně a stal se doktorem filos., 1754 misionářem Vídeňské diécese a představeným veškerých misií v Rakousích, Uhrách a Korutanech. R. 1758 stal se zpovědníkem Františka I., a po smrti tohoto arcicisn. M. Alžběty. R. 1777 přišel za probošta do Stráže v diécesi Jagerské a † 1788. Z theol. spisů **P**-ových je nejznámější *Historischer Catechismus* (3 sv., 1750 až 52, 2. vyd. 1754); mimo to vydal: *Das fromme Kind* (Trn. 1744, 1748); *Catechismus für die drei Schulen, mit den gewöhnl. Gesängen* (Wien 1758 přeložen též na jazyk slovenský, maď. a český) a j. v.

Parchim, město v Meklenbursku Zvěřín., na řece Eldě, 4 míle k jiho-západu od Zvěřína, sídlo vrchního apelačního soudu pro obě Meklenburská velkovévodství; má gymnasium a školy realné, léčivé zřídlo s lázněmi na blízku; tkárnu na sukna a houně, vinopalnictví, továrny na slaměné klobouky, na tabák a cichorii; obchod; 7142 obyv. (r. 1863). Původ města sáhá do konce XII. nebo na zač. XIII. stol.; r. 1218 nadáno právem Lubeckým a 1220, kdež povoláni sem němečtí osadníci, jinými výsadami.

Pari v. Al pari.

Paria v. Pariové.

Paria, poloostrov ve vých. části Venezuely v jižní Amer., končí se mysem t. jm. a činí s břehem pevniny soujmennou zátoku.

Parian č. parský porculán, jemně nažloutavělý, průsvitavý, neglasurovaný porculán vzezření voskovitého, r. 1848 od Copelanda nejdříve k hotovení soch a uměleckých ozdob užívaný a od podobnosti s mramorem parským nazvaný. Složením náleží ke třídě porculánův měkkých č. snadno roztoplivých. Podobná imitace mramoru jest Carrara, bělejší a méně průhledná nežli **p**. Také Míšenská i Nymphenburská porculárna fabrikují medaliony a sošky z neglasurované hmoty porculánové, mramoru velmi podobné. *Šfj.*

Paridae v. Sýkory.

Parideae, Vranovcovité, dle Presla, podřadí rostlin z řádu Kokoříkovitých *(Smilaceae)*. Má čnělky prosté, čímž se liší od Chřestovitých, (*Asparageae*), majících čnělky srostlé. Sem patří *Paris*, *Medeola*, *Trillium*, *Flagellaria*.

Paridin (C_{12} H_{10} O_6?) jest obojetná látka, jíž lze dobyti z listí vranovce *(Paris quadrifolia)* v bílých lesklých šupinkách ve vodě a líhu rozpustných, sehnanou kyselinou sirkovou a fosforečnou červenajících. *Sch.*

Parietales, Stěnosemenné, je v Endlicherově soustavě 45. řád, zahrnující čeledi rostlin prostoplátečných a sice: *Cistineae*, *Droseraceae*, *Violarieae*, *Bixaceae*. Angličan Lindley jmenuje Stěnosemennými všechny rostliny dvouděložné prostoplátečné, které mají veliký zárodek, semeník buď nad- neb podkvětý, lůžko semen stěnné, totiž semena na stěnách pouzdrových upevněná a plodolisty srostlé. Počítá pak sem řády: *Cruciferae*, *Capparideae*, *Resedaceae*, *Violaceae*, *Frankoniaceae*, *Passifloreae* a *Turneraceae*. Kromě těchto mají však i ještě jiné rostliny semena na stěnách pouzder semenníku u př. *Nymphaeaceae*, *Papaveraceae* a t. d. *Jha.*

Parieu [pariö], Marie Louis Pierre Félix Esquirou de, franc. politik, nar. v Aurelliaku 1815 z rodiny úřednické, stud. práva v Paříži a Štrasburku, kdež s něm. právníkem Klimrathem se spřátelil, současně pak s přírodními vědami se zabývaje u společnosti s Laizerem několik palaeontologických pojednání sepsal a akademii francouzské podal. Když se stal doktorem práv, usadil se po r. 1841 co soudní advokát v Riomu a pokračoval v studiích právnických; vydal *Études historiques et critiques sur les actions posessoires* (Paris 1850) a mnohá jiná drobnější pojednání v časopisech o polním hospodářství a právnictví, z nichž zvláště cyklus v *Revue de législation* pozornost veřejnou naň upoutal. Po revoluci únorové stal se členem konstituanty, pak sboru zákonodárného, a 31. říj. 1849 ministrem osvěty. Skutky jeho hlavní v tomto úřadu byly moc udělená prefektům, aby směly sesazovati učitele svým chováním nebezpečné, a 1850 ustanovená svoboda vyučování, načež 24. ledna 1851 z ministerstva vystoupil a po 1. pros. 1851 předsedou odboru finančního ve státní radě a 1856 místopředsedou státní rady se stal. Jest členem čestné legie, akademie a j. čestných i učených spolků. Sps. kromě prací zmíněných: *Essai sur la statistique agricole du département du Cantal* (Aurillac 1853), studie *J. de Witt* a *A. de Tocqueville*, mnoho článků v *Revue contemporaine* atd.

Parigi [parýdži] **1)** Giulio, ital. stavitel a ryjec ve Florencii, kdež i † r. 1635. Byl syn Alfonsa staršího, kterýž Vasarim započatou stavbu paláce degli Uffizj nuovi ve Florencii dokončil a r. 1590 zemřel, a měl za učitele Bernarda Buontalentiho. Ve službě velkovévody Toskánského stavěl na katedrále Florentinské a na paláci Marucelli tamtéž, prostřední to jen práce. K rozličným knížecím veselostem provedl nákresy a založil též kreslitelskou školu pro vyšší šlechtu. — Jeho syn a žák **2)** Alfonso mladší sloužil co inžinýr ve vojště a stal se později stavitelem velkovévody To-

Filoktéta šípem Herakleovým spěchal z města k opuštěné Oinoně, aby ho vyléčila. Tato však z hoře a bolesti nad pohaněním a odstraněním odepřela mu pomoci své; a ponévadž jen ona byla s to, aby ho vyléčila, musel **P.** umříti. Avšak v brzku pykala Oinone své ukrutnosti a spěchala za **P**-idem, chtějíc mu pomoci; než **P.** byl již mrtev. Ze zoufalosti oběsila se Oinone; dle jiné báje svrhla se s věže. S Helenou zplodil **P.** Bunika, Korytha, Agaua, Idaia a dceru Helenu; dle jiného podání byl Korythos syn **P**-idův z Oinony. Od umělcův představoval se **P.** co bezvousý muž mladistvé sličné postavy, na kadeřavé hlavě maje frygickou čepici. *Rs.*

Paris 1) Matouš (lat. *Mathaeus Parisius* čili *Parisiensis*), kronikář angl., nar. 1197, † 1259. Byl mnichem dominikánským v klášteře St. Albans a vynikal co theolog, řečník, básník, malíř i stavitel. Papež jej poslal, aby reformoval kláštery norvéžské, a král Angl. Jindřich III. měl jej u veliké vážnosti. Z rozličných kronik, které nalezl v klášteře, sebral **P.** své dílo *Historia major*, které bylo ponejprv vytištěno r. 1571, a z něhož sám **P.** učinil výtah *Historia minor* (tišt. 1861). — **2)** John Ayrton **P.**, lékař a spis. angl., nar. v Kambridži 7. srp. 1785, † v Londýně 24. pros. 1856. Vystudovav medicinu v Kambridži usadil se v Penzance v Cornwallsku, kdež se věnoval vědám přírodním a založil královskou geolog. společnost Cornwallskou. Roku 1817 vrátiv se do Londýna odbýval přednášky o filosofii lék., jež pak vydal ve své *Pharmacologii* (Lond. 1819; 9. vyd. 1843). Roku 1844 stal se po siru Henrym Halfordovi předsedou Londýnské koleje lékařův, které místo pak zastával až do smrti. **P.** seps. *Treatise on diet* (1827); *Philosophy in sport made science in earnest;* spolu s J. S. M. Fonblanquem *Medical jurisprudence* (3 sv., 1823), pak některé články o geologii Cornwallska.

Paris [pari] **1)** Alexis Paulin franc. učenec, nar. v Avenay 1800. Přišel mlád do Paříže a stal se úředníkem v knihovně královské v oddělení rukopisů, což právě hovělo chuti jeho k studiím literárním o středověké poesii. Pro práce své v tomto oboru přijat jest do akademie 1837 na místo Raynouarda, taktéž studiemi o troubadurech známého; téhož času stal se členem čestné legie, 1839 konservátorem rukopisů v knihovně královské, pak členem mnohých jiných spolků a sborů, a r. 1853 na Collège de France profesorem jaz. a literatury franc. ve středním věku. Z četných spisů jeho jsou nejhlavnější: *Apologie de l' école romantique* (v Pař. 1824); *Notice sur la relation originale du voyage de Marco Polo* (t. 1833); *Garin de Loherain* s úvodem *Examen des romans carlovingiens* (t. 1833—35, 2 sv.); *Berte aux grands piéds* s úvodem *Dissertation sur le roman de douce pairs de France* (t. 1836); *Romancero français* (t. 1838); *Les manuscrits français de la bibliothèque du roi, leur histoire et celle des textes allemands, anglais, hollandais, italiens, espagnols de la même collection* (t. 1836—1848, 7 sv.). Kromě toho vydal *Grandes chroniques de France* (1836—40, 6 sv. t.), *Conqueste de Constantinople* (1838) a *Chanson d' Antioche* (z XII stol., t. 1848) a přeložil celého Byrona (t. 1830—36, 13 sv.); také několik historických článků k osvětlení záhadných do té doby otázek podal. — Jeho bratr **2)** Antoine Louis **P.**, franc. starožitník, nar. 1802 v Epernayi, po dlouhý čas bibliotekář a archivář v Remeši sepsal: *Reims pittoresque ancien et modern* (Reims. 1836); *Chronique de Reims* (z XIV stol., t. 1839); *Négociations, lettres et pièces diverses relatives au règne de François I.* (v Pař. 1841); *Oeuvres de Maucroix, chanoine de Reims* (t. 1854, 2 sv.); *La chronique de Nestor* (překl. z rusk., t. 1834—35, 2 sv.); *Histoire de Russie* (t. 1832, 2. vyd. 1834); a mnoho histor. článků v časopisech.

Parisatis neb Parysatis, dcera krále Artaxerxa I. a Andrie, ženy jeho z Babylonu, provdána jest za svého bratra, který co král Darius II. Ochus znám jest. Z 13 dětí jejich zůstalo pět, mezi nimiž Artaxerxes Mnemon a Cyrus. Otrávivši svou snachu vypovězena jest do Babylona, ale naklonila si Artaxerxa opět a vrátivši se na dvůr asyrský mstila se s pověstnou krvelačností bývalým nepřátelům svým.

Parish Richard, bohatý kupec Hamburský, nar. 1774 v Hamburce, † 1858 v Žamberku *(Senftenberg)* ve východních Čechách, kteréž panství byl po r. 1840 zakoupil. R. 1844 zařídil tam péknou malou hvězdárnu, na kterou sobě co hvězdáře povolal Šlesvičana Ch. Brossena. Brossen tam posud co hvězdář privatisuje; mimo to tam žije i výtečný hodinář Nicolaus, rodák Žamberský, jenž pobyv delší čas v cizině u prvních mistrův svého umění, jmenovitě hotovením dobrých a jaciných chronometrův se zabývá. *Šfj.*

Parish-Alvars [periš-elvers], slavný virtuos na harfu, nar. v Londýně 1816, vykonal mnohé a daleké cesty umělecké, na kterých si získal neobyčejnou pověst. Ve Vídni, kde některý čas byl cís. komorním virtuosem, † 25. ledna 1849. Vydal četné a rozšířené skladby pro svůj nástroj, pak též kusy pro orkestr.

Parisienne [parizién], pařížská, totiž hymna, začíná slovy *Peuple français, peuples des braves;* složena jest od Kazimíra Delavigne k oslavě červencové revoluce. — Taktéž jmenuje se druh drobného tiskového písma.

Parisiensis magister v. Franco **3)**

Parisyllabus, lat. řec. stejnoslabičný.

Parita (lat. *paritas*), rovnost, rovnoprávnost, obzvláště vyznavačů rozličných náboženství před soudem i ve správě státní. Odtud **paritetní**, stejně oprávněný, rovnoprávný.

Pařiště má účel, aby se v něm zahřátím země a vzduchu buď rannější zelenina, neb její plody, anebo sazenice vypěstovaly, dříve než ze to státi může na pozemku pod širým nebem. Místo pro **p.** má býti na výsluní, aby je mohlo slunce vyhřívati dle možnosti větší část dne, a má také býti chráněno před studenými větry. Nejlépe jest založiti **p.** na polední straně blíže ohradní zdi neb plotu. Na místě příhodném vykopá se 2—3′ hluboká, 6′ široká a 14—15′ dlouhá čtverhraná jáma. Vykopaná jáma na **p.** se pak naplní čerstvým koňským hnojem, tříslem od koželuhů neb listím. Koňský hnůj vydá nejvíce tepla, nemá se však k tomu čerstvého, nedávno nakydaného hnoje upotřebiti. Hnůj je nejlepší od koní krmených ovsem, z koníren pošt neb z velikých hospod. Na **p.** o 4 oknech stačí jeden hodný dvouspřežní vůz hnoje. Napřed se položí spodní vrstva hnoje neb listu, která se náležitě ušlape. Tak se pokračuje dále, až je celá jáma vyrovnána a zvýšena asi na loket nad truhlík. Zvýšiti se má za tou příčinou, protože se vrstvy hnoje slehnou, když se truhlík na hnůj vrstvovaný postaví a později zemí naplní. Poněvadž se do prohlubně neb vykopaného místa mokro táhne, učiníš lépe, když nic nevykopáš, nýbrž na **p**-ti rovinu necháš. Truhlík neb obrubeň se zhotoví ze čtyr, $1^1/_2$ palce silných a 11 až 15 palců širokých prken drážkových (falcových), z nichž dvě dlouhá a dvě krátká jsou. Délka a šířka závisí od délky a šířky oken. Aby se truhlík v stejné míře udržel, jest zapotřebí, aby byla prkna na obou koncích opatřena dvěma silnými svlaky, jimiž truhlík vespod spojen býti má. Aby

okna na truhlík dobře přiléhala a zima do vnitř přístupu neměla, přibijí se po délce dlouhých prken latě. U každé příčky truhlíku přibije se zástavka, aby okna nesjížděla, jestli je obrubeň nakloněna ku předu. Též po šířce truhlíku se příčky neb latě přibijí. Okna mají dobře přiléhati a zapadati. Nejlepší jsou okna 4 stopy dlouhá a tak i široká. Rámy ze suchého borového dříví mají býti 2 palce silné a 3 široké, a mají se před zasklením opatřiti kruhy železnými, kteréž se zarážejí do prostřed rámu na těch stranách, kde okna se zdvihají. Skla do rámu se zasadí na kyt tak, by na dolejšek šly přes sebe a tabule se přiříznou po dolejšku k prostředku do rohu, aby se voda dobře sváděla. Tabule k zasklení oken jsou lepší menší a silnější než velké a slabé, protože velké a slabé tabule od mrazů a při spouštění lehce praskají, obzvláště když málo přeloženy jsou. Zasklívání do olova neschvaluje se, protože olovo parou ze hnijícího hnoje mnoho trpí, tak že zadělané tabule obyčejně vypadávají. Rámy oken se mají nejméně dvakrát natřít dobrou barvou olejovou, aby déle trvaly, a truhlík se podloží cihlami v sloupkách, aby nehnil. Aby voda dešťová s oken stékati mohla, mají rámy oken při dolejší straně nižší býti. K tomu konci se také truhlík při hořejší straně více podloží, aby výše stál. Rohožky pletou se ze slámy a kladou se na okna, prkenné pak okenice kladou se na rohožky. Rohožky mají výborný účinek, protože okna i za prudké zimy nepromrzají, jsou-li rohožkami přikryta. Okenice neb poklopy se zhotoví z hoblovaných slabších prken (topínek). Mají býti tak dlouhé, aby truhlík s obou stran přesahovaly na dolejší a hořejší straně. Aby se **p.** zdviháním oken provětrávati mohlo, užívá se k tomu as na stopu dlouhých podstavců z latí, na nichž se vyříznou dva zuby k zdvihání oken sloužící. Nahoře při samém okně jest nejtepleji; čím blíže tedy mladá rostlinka může býti u skla, tím lépe jí to svědčí. Když se postaví truhlík, obloží se kolem hnojem, který slove přípal a přispívá k tomu, aby se teplo v **p**-ti udrželo. Za pohodlného počasí se **p.** odkrývá a na noc zase přikrývá. V letě se též přikrývá, když jest se krupobití obávati. Země se dá do **p.** na 10—12 palců zvýší. Pokud se nezahřála, nelze do ní síti. Stává se také, že se zem někdy příliš zapaří; v takovém případu se zem obrátí a okna otevrou. Nežli se započne síti, má se země v **p**-ti náležitě hráběmi urovnat. Když zem již příliš nepaří, počni síti. Sej raději řídce než hustě. Zaseté semeno, jakmile bylo zasypáno, má se hned pokropiti kropáčem, ale zvolna, aby se semeno nevyplavilo. Po zasetí semen má se teplo v **p**-ti vždy na stejném stupni udržovati tak dlouho, až setba dobře vzejde. Přílišné prudké horko by klíčení překáželo, a proto se mají okna otvírati. Když semena již vzešla, mají se též vlažnou vodou mírně dle potřeby zalívati, při pohodlném počasí, nejlépe v poledne. Ráno, když je mrazivý vítr a vůbec příliš zimavo, posečkej s odkrýváním k polednímu, až se oteplí. Při provětrávání řiď se dle povětrnosti. Sazečky nemají přílišným teplem seslábnouti, sútleti. Při náležitém provětrávání se otuží, ztvrdnou a zesílí. Když se sazečky poněkud již otužily, můžeš při pohodlném počasí okna s **p.** sejmouti neb sundati, ale na noc je opět přikryj okny, anebo pouze rohožkami neb okenicemi. Sazečky v **p**-ti máš bedlivě a opatrně plíti. Po vysázení sazeniček z **p.** na záhony můžeš do **p.** nasázet okurky neb melouny; ano i po sklizení těchto může se **p.** opět potřetí vysázeti salátem; musíš však vždy přidati trochu čerstvé neb úrodné země, neb ta co jest v **p**-ti, bývá již vyžita. Pak se všechna země z **p.** vyveze a k dalšímu upotřebení **p.** jinou nahraditi musí. *Šp.*

Pariz Papai, nar. v Deéši v Sedmihradsku 1649, stud. dříve ve vlasti, pak na rozl. místech v Němcích; v Heidelberku stal se doktorem filos. a v Baselu dr. lékařství. Ve vlasti byl od 1675 až do smrti prof. řečtiny, fysiky a logiky v Nagy-Enyedu a † 10. září 1716. **P.** byl muž učený, jazyka lat., řec., hebr. a franc. znalý, zkušený a vážený lékař i básník. Tiskem vydal: *Pax animae* (Kološ 1680); *Rudus redivivum, seu breves rerum ecclesiasticarum Hungaric. et Transylvanic. commentarii* (Sibiň 1684, pak rozmnožené s jeho životopisem v Curichu 1723); *Ars heraldica* (1696); *Pax corporis* (v Kološi vícekráte); *Dictionarium latino-hungaricum* (v Levoči 1708; přepracoval Petr Bod, t. 1801); po jeho smrti vyšlo *Dictionarium hungarico-latinum* (v Trnavě 1760).

Pařizek 1) Aleš Vincenc, čes. paedagog, nar. 10. listop. 1748 v Praze, kde otec jeho byl sousedem a mistrem krejčovským. Ješto již v útlém věku svém neobyčejné schopnosti ducha na jevo dával, dán na studie gymnasijní, v nichž výborně prospíval, a při tom se také vedle předmětů obligátních v zpěvu, hraní na pianě a kreslení bedlivě cvičil; vykročiv z gymnasium začal r. 1764 navštěvovati studia filosof. na universitě Pražské, vstoupil však již roku na to příštího (1765) do řádu dominikánského u sv. Jiljí v Starém M. Praž. a odbyv noviciat učinil 27. srp 1766 v 17. roce stáří svého slib řeholní v klášteře Znojemském. Na to pokračoval v studiích filos. a skončiv je slyšel od r. 1768—1772 přednášky theologické, nejprv v Brně a potom v Praze, kdež také byl na kněžství posvěcen a na hodnost mistra svob. umění povýšen, odbyv při tom také některé přísné zkoušky theologické. Maje zvláštní nadání a zalíbení ve vyučování mládeže, jmenován jest katechetou v Jabloném na tamní škole dominikánské, kterýž úřad výborně spravoval, obíraje se při tom také horlivým kázáním, pořádáním knihovny klášterní a zvelebováním tamního kůru hudebního. R. 1777 přeložen jest do Prahy za katechetu ke škole betlemské a za kazatele při chrámu sv. Jiljí na St. M. Pr. Zbývající mu prázdné chvíle užil tuto k pilnému navštěvování přednášek o katechetice a methodice na malostranské hlavní škole normální, r. 1775 zřízené, jakož i cvičil se v komposici a kontrapunktu u slavného tehdáž Segerta. Roku 1780 stal se prozatímným, nedlouho na to skutečným katechetou a učitelem fysiky, domácí historie a kaligrafie na jmenované hlavní škole malostranské, avšak ochuravěv na prsa nucena se viděl vzdáti se na nějaký čas učitelství těchto. Pozdraviv se pak jmenován jest r. 1783 ředitelem hlavní školy v Klatovech, jíž v krátkém čase dle nového německého spůsobu zřídil a zvelebil, cvičiv zároveň také v hodinách prázdných mládež tamní v hudbě a kreslení. Když pak dominikánský klášter v Klatovech byl zrušen, vstoupil **P.** s přivolením biskupa Budějovického 26. srp. 1787 do stavu kněží světských diécese té a byl od něho roku na to příštího (1788) pro své dosavádní zásluhy pedagogické a pastýrské jmenován notářem biskupským. K navržení pověstného tehdáž rady školního, probošta Kindermanna z Schulsteinu, povolán jest **P** roku 1790 za ředitele na hlavní a vzorní školu malostranskou a za učitele zřízené tam stolice katechetické a paedagogické, kterýžto úřad napotom bez přerušení po 32 let až do své smrti spravoval. Roku 1798 jmenován jest čestným kanovníkem Litoměřickým a dozorcem studujících v Praze theologů

z tamní diécese, i zvolen za úda hornolužické učené společnosti. Téhož roku povolán byl také do Vídně k dvorské komisí studijní, kdež o novém plánu vyučovacím bedlivě a k obecné spokojenosti komise té výše 14 měsíců pracoval. R. 1800 zvolen také za spoluředitele Pražského sirotčího domu u sv. Jana Křtit., 27. ledna roku 1802 povýšen za bakaláře a 8. čna t. r. na doktora theologie, a to bez placení obyčejných tax. Za příčinou znamenitých zásluh, jež byl sobě P. až dosaváde o vychování mládeže, vzdělávání učitelů a katechetů a zvl. o rozhojnění a spořádání německých škol hlavních získal, dostalo se mu nyní hojných pochval od zemských i dvorských úřadů školních, jakož i jiných ještě vyznamenání a hodností. R. 1811 zvolen byl za děkana fakulty theol., a brzo nato za čestného radu konsistoře Litoměřické; později dostalo se mu od cís. Františka I. té milosti, aby mohl užívati pontifikálií, načež mu 13. února 1817 v slavném sezení konsistoře Pražské poslaný k tomu konci z Vídně zlatý kříž s řetězem odevzdán byl, jakož i zvolen jest r. 1818 za synodálního examinátora kleriků a farářů z katechetiky. R. 1822 chtěl P. v hod velikonoční (7. dubna) světiti své kněžské druhotiny, avšak ochuravěl před tím nenadále velmi nebezpečně, načež 15. dubna t. r. v 74. roce stáří a 44. roce učitelského úřadu svého zemřel; mrtvé tělo jeho bylo, jak sobě toho žádal, v řeholním rouše dominikánském z Prahy do Zlatník přeneseno a tam u velmi slavném průvodu pohřbeno. — P. byl muž osvícený a všestranně vzdělaný; neboť znal se nejen ve věcech církevních a vychovatelských, nýbrž také v jazycích klasických i novějších, a ve všelikých uměních krásných, v hudbě, malbě, rytí, plastice a j.; předkem ale vynikal svými nevšedními vědomostmi a praktickými zkušenostmi na poli paedagogiky a katechetiky, tak že muži tehdáž u věci té na slovo braní, jako byl Kindermann, Niemayer, Röckl a j. mezi nejpřednější paedagogy času svého jej pokládali. O zřízení (a rozmnožení tak zvaných národních německých) škol hlavních v Čechách dobyl sobě P., bohužel že na velikou újmu národnosti české, platných zásluh. Bylť v svých mladých letech také „znamenitý vlastenec a Čech“, obcuje tehdáž důvěrně s Pelclem, Procházkou, Krameriusem a jinými o zvelebení národnosti české tehdáž zasloužilými muži; avšak vyrozuměv brzo, že tato horlivost vlastenecká nepřináší valných prospěchů, ani věci samé ani těm kdož se jí ujímají, ješto u vyšších míst nebyla tehdá příliš žádoucí a vítaná, upustil od takového počínání a oddal se německému školství a spisovatelství k němu se vztahujícímu; češtiny pak všímal sobě již jenom jako mimochodem, překládaje některé své i cizí německé spisy katechetické i vzdělavací také do češtiny, a podávaje čas od času pojednání naučná do časopisů českých. P. byl jazyka domácího a pravidel jeho dobře znalý, při tom ale pravopisu bratrského až do své smrti obhájce vytrvalý. P. byl nejen co praktický pedagog a katecheta neunavený a horlivý, alebrž také jakožto spisovatel v způsobu tom velmi čilý a platný. Sepsalť mnoho knih paedagogických a vzdělavacích, z nichž některé 5- až 6kráte byly tištěny a až dosaváde nejsou bez ceny; taktéž vzdělal výše 12 kněh modlitebních a nábožných, z nichž několik dočkalo se již 25. vydání. Nejdůležitější literní práce P-ovy jsou tyto. V jazyku německém: *Religion der Unmündigen* (1780); *Versuch einer kurzgefassten Geschichte Böhmens* (1782); *Kurzgefasste Weltgeschichte für Kinder, in Verbindung mit der Erdbeschreibung* (1782); *Kurzgefasste Naturgeschichte* (1785, 1786 a 1787); *Erklärung der sonntägigen Evangelien* (1788, 1789, 3 Bde.); *Exhorten für Kinder auf alle Sonntage.* (1803, 1804, 3 Bde.); *Exhorten für Jünglinge* (1805); *Erklärung der samstägigen Episteln* (1806, 1807, 3 Bände); *Legenden der Menschenliebe* (1809); *Leitfaden der Katechetik* (1816); *Ueber Eigenliebe und Selbstsucht* (1815); *Aforismen und Lebensregeln für die austretende reifere Jugend* (1821); *Katholisches Gebet- u. Erbauungsbuch für Frauenzimmer* (1791); *Kern der christlichen Andacht* (1820); *Der Weg zur Seligkeit* (1821, 24. Auflage) a j. v. Mimo to podával pojednání paedagogická a jiná do časopisů: *Der Schulfreund*, jehož byl také redaktorem a který jenom jeho přičiněním od r. 1816 až do r. 1821 se udržel. V jazyku českém vydal: *Pravidla české dobropisemnosti* (v Praze 1813, 15, 19 a 31); *O svobodě rovnosti městské, jaká jest a co z ní pochází* (tamtéž 1793); *Biblické vypsání nynějších příběhů* (1814); *Willauma praktická kniha ruční pro učitele škol měst. a venkovských* (tamt. z něm. přel. 1790); *O pravém způsobu cvičení mládeže v školách českých* (tamt. 1797 a 1811); *Historie přirozených věcí pro mládež* (t. 1784); Seilera: *Rozmlouvání mezi otcem a dítětem o věcech náboženství se týkajících* (z něm. př. tamt. 1780 a 1790); *Výklad na nedělní a sváteční evangelia* (3 d. tamt. 1788 a 89 a podruhé 1819); *Modlitby pro dítky* (v Klatovech 1789); *Vzývání Boha a svatých jeho* (z něm. Herrmanna, v Praze 1810); *Jádro křesťanské pobožnosti* (tamt. 1812 a 1815); *Katolické modlitby a rozjímání pro ženské* (tamt. 1822). Kromě toho podal do *Hlasatele*: *O pravém vychování dítek*, a do *liter. Příloh Novin Vld.* (1813—15): *O povaze národu českého*, *O přirozené povaze země české*, pak *mravní básně* v řeči nevázané, *průpovídky* a t. p. P. vykreslil a vyryl také mnoho obrázků (české hrady, kláštery, vinětky k svým spisům), maloval v oleji, sádrové a voskové otisky mincí a medalií, jež odkázal Museu českému, a složil nad to i rozličné *kusy hudební*, totiž několik mší, ofertorií, litanií, dvě Salve Regina, jedno rekviem, simfonie a kantaty, z nichž: *Die 4 Jahreszeiten* r. 1800 v hlavní škole malostranské s nemalou pochvalou byly provozovány. *Ra.* — **2)** Josef P., český spisov., nar. v Týně nad Vltavou, zemřel 29. čce 1864, 92 let stár. Psal hlavně do *Květů*, do *Včely* a *Šotka* pod redakcí Havlíčkovou, kdežto se podepisoval buď *J. P...k*, neb *J. P. Vltavotýnský*. Než spisovatelství nebylo hlavní jeho zaměstnání, poněvadž se jemu oddával jen mimochodem. Odbyv gymnasium věnoval se t. hlavně hudbě, vynikaje skoro na všech nástrojech hudebních neobyčejnou znalostí, pročež v mnoha rodinách i šlechtických i měšťanských hledán byl a dle zásluhy oceňován co učitel hudby na piané, houslích a p. Avšak i hudba nezajímala veškerý čas činného jeho živobytí. Bylť též obdařen zvláštní způsobilostí ke všemu téměř, ba i podnikavostí nemalou, tak že se vyznamenával i co krasopisec, kreslíř, malíř ba i co sochař malých dřevěných sošek, ač nikdy se svým uměním nevystupoval ve veřejnost, libuje si nad míru rodinný a soukromý poklid. Za časů Hankových zabýval se mnoho v Museu českém, kde zvláštní pílí dopisoval porušené staré rukopisy, vylepšoval a doplňoval kresby a vady starých kněh velmi uměle a téměř k nepoznání s neobyčejnou způsobilostí, jejížto pochod co tajemství s sebou do hrobu vzal, neb uměl písmenka stará a staré kresby napodobňovati s takovou zručností, že někdy by byl nepoznal, co přidal a co doplnil od daného mu vzoru. Sloužila mu k tomu trpělivost vzorná a velmi vzácná. Posledních šestnácti let, když mu byla i manželka

.. a sídelní m. Francie, též hl. m. depart. Se-
ého, jakož i bývalé prov. Isle de France, sí-
dy, všech nejvyšších úřadů státních, arcibi-
a j., v jistém ohledu první a po Londýnu nej-
jší město v Evropě, leží na 48° 50′ 14″ sev.
a počítaje od prvního poledníku ostrova Ferra,
30′ vých. délky (od poledníka hvězdárny Green-
é 2° 20′; Francouzové ale počítají délku od po-
hvězdárny P-ské, čímž leží jim P. na 0° délky),
tírá se as 70 metrů nad mořem, v rozsáhlém
těm údolí na obou březích Sekvány a ostrovech
ících, jsouc na sev., sev.-záp. a jihozáp. ná-
ohraničena, z nichž Montmartreské na sev.
ysoké jest. Sekvána, od jejíhož ústí P. přes
vzdálena jest, má tam 34 metrů spádu a 200—
řky, teče městem v délce více 2 hod. od vých.
čarou oblonkovou a dělí je na 2 nerovné čá-
nichž větší na pravém břehu leží; mimo to
uvnitř P-e na levém břehu říčku Bièvru, též
belins zvanou, a na pravém průplav de l'Ourcq,
až z Mareuilu v depart. Oiseském vodu do P-e
. Z 5 dřívějších ostrovů byly 3 zasypáním
y spojeny; ze zbývajících dvou nazývá se
a větší ostrov du Palais, též Notre-Dame neb
ruhý, vých. od toho ležící, St. Louis. Sekvána
ém svém toku městem ovroubena jest krásnými
mi nábřežími, jenž za veřejné procházky neb
ístaviště slouží. — **Vzduch** p-ský jest zdravý,
od té doby, co domy s mostů Sekvánských
dstraněny, ulice a třídy rozšířeny, boulevardy
ásti stromy vysázeny, četné vodomety zařízeny
zemní kanály k odvádění nečistoty upraveny,
vy, jatky a j. za město přeloženy. Nejvyšší
bývá + 32°, nejnižší — 13°; výška deště
je 20″; bouře bývají řídké, časté však mlhy;
dní výška tlakoměru 756 millim.; nejkratší
hod. 10 min. — P. byla od r. 1784 až do r.
obehnána zdí 18′ vysokou a jen několik stop
u, kterou 60 otvory (*barrières*) do města se
lo, u nichž potravní daň (*octroi*) se vybírala;
to hraženém obvodu obnášel plochý obsah P-e
hektarů čili 0·59 □ m.; když však zákonem
e 16. čna 1859 počínaje od 1. led. 1860 11

p-ské zahradebními tvrzemi na uzdě drženo býti mo-
hlo, pomýšleno již po revolnci červencové r. 1831 a
jmenovitě r. 1833 od vlády na opevnění P-e, což
však se potkalo s odporem veřejného mínění, tak že
teprv r. 1840 vláda opět se odvážila zákon na opev-
nění P-e komorám předložiti, od kterých také r. 1841
přijat byl a k provedeui jeho 140 mil. franků po-
voleno. Opevnění to, všecka předměstí i obce nyní
přivtělené zavírající a 38·5 kilom., neb téměř 5 mil
v obvodu mající, záleží z hradeb 31′ vysokých a 94
tupými baštami opatřených, za kterými 72′ široký
příkop se rozkládá. Za těmito hradbami rozprostírá
se kolem P-e 16 samostatných tvrzí, jenž první obran-
nou čáru tvoří a ve svém okolu prostor 267,558.000
□ metrů zaujímají. Veškerý náklad na toto opev-
nění obnášel přes 200 mil. franků. — V posledních
12 létech změn'la se fysiognomie P-e naprosto; od
r. 1853 mizí stará P. s ohromnou rychlostí a na je-
jím místě vzniká nové město, o jehož velkoleposti
před tím nikdo ani nesnil. Vláda Napoleona III. i
sama správa města snaží se o závod, aby P. přemě-
nily ve smyslu moderním, aby z ní učinily nejdůleži-
tější město světové, vyhovující všem hmotným potře-
bám obyvatelstva i pokročilým požadavkům kraso-
umným. Na tisíce domů bylo zbořeno a na jejich
místě nové široké ulice a sady zakládány, nové zdra-
vější domy vystavěny, bývalé úzké ulice rozšířeny,
četné boulevardy, stinná nábřeží, rozsáhlé vodojemy
a vodovody zařízeny, nejnezdravější druhdy čtvrti
světlem, zdravým vzduchem a vodou opatřeny, čímž
hmotný stav obyvatelstva p-ského vůbec a zvláště
pak třídy dělnické značně se zlepšil, poněvadž ná-
sledkem nesmírného rozvoje veřejných prací a sta-
veb všechny s tím spojené živnosti a řemesla no-
vého rozkvětu nabyly, mzda dělníků a tím i kon-
sumce se zvýšila, jakož i zdravotní stav v zna-
menité míře se zlepšil, poněvadž všechna nečistota
rozsáhlými podzemními průplavy rychle se odvádí, do-
statek čisté vody přivádí i četnými procházkami po-
třebě obecenstva se vyhovuje, aby na zdravém vzduchu
pohybovati se mohlo. Aspoň částečného pojmu o ve-
likých rozměrech v přetvořování a okrašlování P-e
lze nabyti z některých číslových udajů, jež tuto uvá-

144 mil. fr. k utvoření 9 nových boulevardů, k otevření 10 ulic, 20, 22 a 40 metrů širokých. Až do 14. listop. 1858, kde zvláštní pokladna a administrace pro veřejné práce zřízena byla, vydalo se následkem speciálních zákonů na veliké podniky stavební 200 mil. fr., od kteréž doby však táž pokladna až do r. 1861 jen na zakoupení domů k zboření určených 257 mil. fr. vydala. Aby doplnil se obraz toho, co stála již metamorfosa P-e, nutno zmíniti se též o sumě 225 mil. fr., kterými stát od r. 1852—58 na okrášlení a přetvoření její přispěl; z těch připadlo na spojení Louvru s Tuileriemi přes 62 mil., na zřízení boulevardu Sebastopolského přes 36 a na novou operu (*Nouvel Opéra*) přes 22 mil. fr. Že tím vším systém přetvořování a okrašlování P-e posud ukončen není, vysvítá z toho, že opět v nejnovější době a sice 1. čce 1865 sbor zákonodárný uzavřel, aby P. novou půjčku 250 mil. fr. pod garancií státu k veřejným stavbám na okrášlení města učinila. — P. jest bohata na veřejné procházky, z nichž na prvním místě stojí boulevardy, široké to ulice, na místě bývalých bašt za Ludvíka XIV. vzniklé, stromy ve 4 řadách vysázené a nejen kolem města v dřívějším jeho obvodu před r. 1860, nýbrž i uvnitř jeho rozmanitými směry vedoucí. Nejslavnější jsou boulevardy sev. na pravém břehu Sekvány, jimž co do krásy a bohatosti budov a velkolepých skladů obchodních nic na světě se nevyrovná; tyto táhnou se obloukem od chrámu sv. Magdaleny až k náměstí Bastilskému v délce 4800 met. čili 1¼ hod., majíce šířky 30—35 met.; vedle makadamisované (v. t.) vozové cesty, obyčejně 20 met. široké, vedou po obou stranách 12—15 kroků šir., asfaltem dlážděné a dvěma řadama stromů vysázené chodníky; z 11 těchto jen několik minut dlouhých boulevardů vyniká nad ostatní i nad krámy Palais royalu bohatstvím, leskem a vkusem slynoucími sklady, kavárnami a hostinci *boulevard des Italiens*, který jest proto též středištěm elegantního a bohatého světa p-ského, jakož vůbec na těchto sev. boulevardech nejvíce ruchu panuje, tak že denně přes 24.000 povozů tamtudy jede. V novější době vlády Napoleonovy byly i v připojených obcích četné boulevardy zřízeny, jmenovitě velkolepý boul. Sebastopolský, P. od severových. k jihozáp. přímou čárou protínající. Mimo to sluší tu uvésti také přečetné *avenues* [avný], jak totiž P-ané užší ulice o 2 toliko řadách stromů nazývají. Od r. 1856 zakládány jsou v P-i po způsobu Londýna náměstí se sady a drnem (*squares*), jichž rostlinstvo čištění vzduchu značně napomáhá; takových sadů má nyní Paříž 7: St. Jacques, des Innocens, des Arts et Métiers, du Temple, Vintimille, Ste Clotilde a Louvois, jenž celkem 20 hektarů půdy zaujímají, nepočítaje v to městský park de Monceaux na sev.-záp. straně P-e, 11 hek. mající a nejpůvabnější procházky poskytující, a 20 hekt. veliký park na výšinách St. Chaumontských; podobná náměstí se sady mají též některé z obcí připojených, jako: Belleville, Batignolles, Charonne a j.; též stinná nábřeží a jiné veřejné zahrady bývají hojně od obecenstva navštěvovány. V okolí p-ském jsou to jmenovitě lesík Boulogneský na záp. a lesík Vincenneský na vých., jenž překrásnými a půvabnými procházkami vynikají; lesík Boul. 873 hekt. veliký, druhdy divoký les a obora, patří od r. 1852 městu, které jej s nesmírným nákladem v nynější čarovný angl. park s umělými jezery a malebnými zahradami přetvořilo; rovněž tak nádherně jest upraven od Napoleona III. lesík Vincenneský, 876 hekt. mající, z nichž 375 připadá na luka a 20 na jezera. Veřejných zahrad jest v P-i skrovný počet, stávající vynikají však za to svou rozsáhlostí a úpravností svých sadů. Nejmenší z nich jest zahrada Palais royalu, kolem nádhernými sklady, krámy a kavárnami ovroubená a bouřlivými výstupy z prvních dob revoluce památná. Velkolepá a nejvíce navštěvovaná jest zahrada Tuilerijská (*Jardin des Tuileries*), 2230′ dl. a 870′ šir., krásnými stromořadími až 300 let starých pomerančů opatřená a četnými sochami i skupeními z mramoru a kovu ozdobená; taktéž zahrada paláce Luxemburského, 3000′ dl. a 1800′ šir., vyniká půvabnými procházkami a hojnými sochami, zvláště žen a mužů v dějinách franc. proslavených, mezi kterými socha maršála Neye, od Napoleona III. jemu na témž místě, kde popraven byl, r. 1853 postavená, v popředí stojí. Jardin des Plantes, na jihov. straně P-e u mostu Slavkovského, 2000′ dl. a 1200′ šir., chová vše, co k vědám přírodním se vztahuje, rostliny, zvířata, rozmanité sbírky, laboratoria i bibliotéku, proto též museum přírodnické (*Museum d'histoire naturelle*) se nazývá. Mimo překrásná stromořadí a sochy mužů, o vědy přírodní zasloužilých, nalézá se tam amfitheater na 1200 osob, v němž veřejné přednášky od 15 profesorů o všech odvětvích věd přírodních se odbývají, geologické, zoologické, mineralogické a botanické museum, kabinet porovnavací anatomie, zvěřinec, štěpnice a j.; bibliotéka tamější čítá přes 25.000 svazků. Pole elysejská (*Champs elysées*), 1000—1500′ šir. a ½ hod. dl., na sev.-záp. straně a na pravém břehu Sekvany, pražské Stromovce podobný krasosad, s makadamisovanou cestou vozovou a asfaltovými chodníky, v němž obecenstvo všech tříd své procházky v povozech, na koni neb pěšky odbývá; v letních dobách rozloženo jest tam množství restaurateurů, kramářů, kejklířů a různých společností obecenstvo bavících. Tamtéž nalézá se r. 1855 dokončený palác průmyslový (*Palais d'Industrie*), v němž téhož r. výstava se odbývala. — Veřejných náměstí čítá P. přes 100, z nichž nejpřednější jsou: osmistranné náměstí svornosti (*la Place de la Concorde*), největší a nejkrásnější v P-i, na záp. od zahrady Tuilerijské, obklopeno nádhernými paláci a ozdobeno 2 velikými vodomety, 73′ vysokým a 5000 centů těžkým obeliskem Luxorským, jejž Mehmed Ali paša Egyptský Ludvíku Filipovi daroval, jakož i mramorovými sochami, 8 nejpřednějších měst Francie představujícími; za revoluce nazývalo se nám. revolučním, na němž mimo Ludvíka XVI., královnu Marii Antoinettu a jiné vynikající hlavy ke 3000 osob guillotinou bylo popraveno; náměstí královské (*Place Royale*), sev.-záp. od nám. Bastilského, jest proměněno v lipový a kaštanový sad, železnou mříží ohražený a jízdeckou sochou Ludvíka XIII. ozdobený; okrouhlé náměstí Bastilské (*Pl. de la Bastille*) bylo zřízeno na zříceninách druhdy pověstné Bastily (v. t.); v revoluci červencové padlí občané byli tam pohřbeni a na jejich hrobě kovový pomník červencový (*Colonne de Juillet*), 154′ vys. a 12′ v průměru mající postaven, na jehož vrcholu genius svobody, v pravé ruce pochodeň a v levé zlomený řetěz držící se vznáší; socha ta jest uvnitř dutá a schody opatřena, tak že možno až na její vrchol vystoupiti; též v revoluci únorové (1848) padlí byli tam pochováni. Osmistranné nám. Vendômské (*Pl. Vendôme*), sev. od zahrady Tuilerijské, vyniká krásnými a korinth. sloupy ozdobenými budovami; tamtéž vypíná se 135′ vys. a 12′ v průměru mající kovový sloup Vendômský, jejž Napoleon I. na památku svých vítězství nad Rusy a Rakušany dobytých r. 1810 postaviti dal; od r. 1863 stojí na jeho vrcholu 11′ vys. socha Napoleona I. Nám. Carrouselské (*Pl. du Carrousel*) zaujímá veliký prostor mezi Louvrem a Tuileriemi; menší část před Lou-

vem nazývá se nyní *Pl. Napoléon III*; na vlastním nám. Carr. před Tuileriemi stojí vítězná brána (*Arc de triomphe du C.*), kterou Napoleon I. dle vzoru vítězného oblouku Septimia Severa v Římě r. 1806 na oslavu svých vítězství tam postaviti dal. Mimo toto jmenujeme ještě náměstí evropské (*Pl. de l' Europe*), tak nazvané, poněvadž ulice k němu vedoucí po hl. městech evrop. pojmenovány jsou; nám. *de l' Hôtel de Ville*, druhdy popravami od počátku válek hugenotských až do prvních dob revoluce pověstné nám. Grèvské; nám. vítězné (*des Victoires*), Louvoiské, Dauphinské a j., která jsou vesměs nádhernými pomníky, sochami, vodomety atd. ozdobena. Zde také zmíniti se sluší o největším veřejném místě **p**-ském, totiž o Poli Marsově (*Champ de Mars*), jenž na lev. břehu Sekvány od školy vojenské až k mostu Jenajskému se rozprostírá, majíc 3240′ délky a 1640′ šířky; jest to písčina stromořadími ovroubená a četnými důležitými událostmi památná; tam se odbývala 14. čce 1790 slavnost sbratření, kteréhož dne též Ludvík XVI. na konstituci přisáhal při slavném obřadu církevním, konaném od Talleyranda se 400 duchovními; 10. list. 1804 přisáhalo tam vojsko věrnost Napoleonovi a 1. čna 1815 skládal mu tam lid opětně svůj hold; též za Ludvíka Filipa více slavností se tam odbývalo; nyní užívá se ho k cvičením, přehlídkám a parádám vojenským. — Ulice (*rues*) **p**-ské jsou, až na některé výminky v starších částech města, vesměs široké, zhusta makadamisované, prostranými chodníky opatřeny a pokud možno i stromy vysázeny; počet jich, zajisté ke 2000, nesnadno jest určiti, poněvadž ustavičným bouráním domů staré ulice zanikají, nové a četnější vznikají; délka jejich obnáší 755 kilometrů čili 192 hodin, a plochý obsah 6,300.000 □ metrů; vydání na udržování ulic v dobrém stavu obnáší za □ metr dláždění 50—60 cent. ročně, za □ m. Makadamu 2 fr. 60 cent., vydání úhrnem, počítaje v to i plat osob služebných a jiné výlohy, obnáší ročně 8 mil. franků; nejdelší z nich jest Rue de Rivoli a boulevard Sebastopolský. K snadnějšímu spojení ulic zřizovány jsou zvláště v novější době četné průchody (*passages*), dlouhé to chodby celou řadou domů vedoucí, mramorem dlážděné a skleněnými střechami opatřené: po obou stranách jejich nalézají se nejelegantnější krámy obchodní. Osvětlování všech ulic a náměstí děje se plynem, který 30.295 plameny hoří a jejž 10 plynáren obstarává; délka všech plynových rour obnáší 924 kilometrů. — Taktéž velikých rozměrů jsou klenuté podzemní stoky (*cloaques*), jimiž voda dešťová a všechna nečistota se odvádí; r. 1854 obnášely délkou 163 kilom., avšak r. 1868 již 330 kilom., tedy téměř polovici délky ulic. — Studnic a vodometů (*fontaines*) má **P.** přes 130, z nichž značná část jest velkolepými pomníky ozdobena, jako Fontaine Cuvier v Jardin des Plantes, vodomet na náměstí Louvoiském, vodomet Molièrův v ulici Richelieu, Fontaine St. Sulpice a j.; tyto jsou vodou opatřovány ze Sekvány, z průplavu de l' Ourcq a jiných na vodu bohatých částí města i okolních krajin **p**-ských. R. 1863 spotřebovala **P.** denně 153.000 kub. metrů vody, z nichž jediné průplav de l' Ourcq 105.000 opatřuje; ta rozváděla se po vodovodech 20.984 metrů dlouhých do bytů a závodů soukromých a po vodovodech 754.842 m. dl. k potřebě veřejné; z toho vypadala denní spotřeba vody na jednu osobu na 60 litrů. Téhož r. zřizovaly se na nábřeží Slavkovském 2 vodárny, jenž měly denně 15.000 kub. metrů vody opatřovati; taktéž hledány prameny pitelné vody až v depart. Aube a Haute Marne, aby **P.** jí dostatečně zásobena byla; náklad na vodovody z těchto depart. páčil se na 60 mil. fr. a stavba již počala. Připomínáme též arteskou studnici ve dvoře jatek Grenellských za Polem Marsovým, která jest 1800′ hluboká a při svém ústí 2500 litrů vody za minutu poskytuje; pramen její jde do výšky 112′ nad zemí. — Mostů (*pontes*) oba břehy i ostrovy Sekvány spojujících jest 25, z nichž některé v středověku byly domy obtíženy. Přednější jsou: Nový most (*Pont neuf*) ze začátku XVII. stol. pocházející, jest 1020′ dlouhý, 72′ šir., a spojuje přes ostrov Cité oba břehy Sekvany; na něm nalézá se od r. 1818 bronzová jízdecká socha Jindřicha IV.; most Slavkovský (*P. d' Austerlitz*) o 5 železných obloucích, jenž na 4 kamenných pilířích spočívají; z rozkazu Napoleona I. byl stavěn r. 1802—07. *Pont au change*, nejširší most v **P**-i; *Pont de la Concord*, nejkrásnější most v **P**-i, ozdobený sochami franc. vojevůdců a státníků, má 5 oblouků 120′ dlouhých a 30′ vys; započat od Ludvíka XVI. dostaven byl roku 1790, kdež kamene ze zřícenin Bastily bylo k němu užito; visací most Invalidů (*P. des Invalides*) spočívá toliko na 2 pilířích; kamenný most Jenajský (*P. d' Jéna*) o 5 obloucích, vystavený r. 1806—13, vede na Pole Marsovo a ozdoben jest jízdeckými skupeními. — Domy **p**-ské, většinou o 5—7 poschodích, podobají se zvenči pevným tvrzím, uvnitř však lehkostí stavby až překvapují. Při novějších stavbách hledí se k pohodlnému obývání a ještě více k vnitřní i zevnitřní ozdobnosti, tak že i nejprostější domy měšťanské architektonickými ornamenty jsou zhusta přeplněny; v přízemí z ulice jsou všude samé krámy, kavárny a hostince, na jichž nádherné upravení zlata, stříbra, bronzu, drahého dříví a skla se nešetří, tak že v nejživějších ulicích přízemí celé řady domů jako jediné zrcadlo se objevuje. R. 1863 čítalo se v **P**-i přes 35.000 domů se 600.000 bytů, jichž cena se řídí dle položení v čtvrtích více méně živějších; ze skrovného krámku v přízemí, který na dobrém místě leží, platí se 8000—10.000 fr. činže; z kaváren a restaurací s několika pokoji 20—30.000 fr.; z modního krámu, jenž 1 neb i 2 poschodí zaujímá, 50—100.000 fr., za obyčejný byt se 4—6 pokoji a příslušenstvím v 1. neb 2. poschodí 5—6000 fr.; z 1 pokoje s komůrkou 600 fr. V témž poměru stojí též drahota stavebních míst, tak že na př. uvnitř města 1 □ metr stojí 1000 fr. — Veřejných budov, většinou velkolepých a sloupovím ozdobených, jest veliké množství, tak že potřebí na uvedení jen nejdůležitějších se obmeziti; z městských vyniká radnice (*Hôtel de Ville*), sídlo prefekta a úřadů městských, v novější době značně rozšířená a jmenovitě uvnitř bohatě ozdobená, tak že síně přijímací a bálovní leskem a nádherou nade všechny zámky císařské vynikají; památná jest též velikými událostmi, zvláště z dob revolučních; bursa (*Palais de la Bourse*), nákladem 8 mil. fr. vystavená, vyznačuje se ohromným sálem a jest zároveň sídlo obchod. soudů; bank Francouzský, mincovna (*Hôtel des Monnaies*), Palais de l' Institut de France, Palais des Beaux Arts, hvězdárna, cís. rukodílna gobelinů (*des Gobelins*) na čalouny, jimiž jen král. a knížecí zámky se zdobí, poněvadž cena jejich 50—100.000 fr. obnáší; dělníci tam zaměstnaní mají 1500—2500 fr. roční mzdy a 1000 fr. výslužného; palác čestné legie, invalidovna s chrámem, v němž hrobka Napoleona I. se nalézá, cís. tiskárna, jenž 800—900 osob denně zaměstnává, a mnohé jiné budovy, jmenovitě veliká skladiště. Z paláců státních jmenujeme Tuilerie (v. t.), Louvre (v. t.), Palais royal (v. t.), palác Luxemburský (v. t.), palác Elysejský (*P. de l' Elysée*), za Ludvíka XV. sídlo Pompadourky, ve Sto dnech (1815)

sídlo Napoleona I., potom Wellingtonovo a cís. Alexandra, konečně presidenta republiky, dokud co císař do Tuilerií se nepřestěhoval, palác sboru zákonodárného (*P. du Corps legislatif*), dříve p. Bourbonský, palác spravedlnosti (*P. de Justice*), sídlo veškerých soudů a j. — Chrámů katolických jest v P-i 72 farních, jenž v rozličných dobách a v rozličném slohu vystaveny byly. Přednější jsou: kathedrála Notre-Damská (v. t.), St. Germain l' Auxerrois, z konce XV. stol., St. Eustache, smíšenina goth. slohu s moderním (1532 až 1637), chrám sv. Rocha (1653—1740), z jehož stupňů 3. října 1795 dal Bonaparte z děl do royalistů stříleti; chrám sv. Magdaleny (*La Madeleine*), k němuž základy r. 1764 položeny byly; v stavbě, která za revoluce přerušena byla, z rozkazu Napoleona pokračováno opět r. 1806, neboť z něho chtěl chrám slávy učiniti, dokončen pak byl teprv r. 1842 nákladem 13 mil. fr. a ozdoben kolem 49′ vys. sloupy korintskými; chrám sv. Vincence de Paula, ve formě basiliky 1824—1844 vystavený; chrám sv. Sulpice, jehož stavba od r. 1646 po celé století trvala, překvapuje velikými rozměry, maje 432′ délky, 174′ šiř. a 99′ výš.; St. Etienne du Mont, vnitřkem svým jeden z nejkrásnějších chrámů v P-i, s hroby sv. Genovefy, Pascala a Racina; St. Germain des Prés, nejstarší chrám v P-i, stavěný 1001—1163, za revoluce byl upotřeben za továrnu na sanýtr, r. 1836 ve smyslu předešlém opět opraven; chrám sv. Genovéfy (v. Pantheon). Mimo tyto nalézají se v P-i i jiné kaple veřejné i klášterní; 12 klášterů pro mnichy a 27 pro jeptišky. Též evangelíci vyznání augšp. i kalvinského mají tam 6 chrámů, jakož i Židé své synagogy. — P. co střediště Francie a celého národa chová v sobě prostředky a pomůcky k všestrannému se vzdělání ve vědách a uměních v takové hojnosti a rozmanitosti, že v tom ohledu bez odporu jest prvním městem světovým. Z vědeckých ústavů nejpřednější jest *Institut de France* (v. t.), přes 200 členů čítající, jenž volbou se doplňují a potvrzení cís. potřebují; každý člen Institutu má 1500 fr. důchodů, a státi se jím pokládá se za nejvyšší čest, jaké učenec neb umělec dosíci může; vedle toho jest tam přes 30 společností vědeckých, kterými veškeré odbory vědy se pěstují. Ústavy vyučovací jsou velmi četné pro všecka odvětví věd a umění. Nejpřednější jest universita (*Academie de Paris*) s 5 fakultami, z nichž theolog., des lettres (filologie, filosofie a dějepis), a des sciences (mathematika a vědy přírodní) umístěny jsou v Sorbonně (v. t.); veřejné přednášky na těchto fakultách odbývané jsou každému přístupné; fakulty právnická a lékařská mají zvláštní své budovy. Collège de France, založená r. 1529, podobá se našim universitám, má však za účel spíše vývoj věd, než tak zvaná předmětová studia universitní; přednáší se tam o vědách mathem., astronom., přírodních, lékařských, právních i státních, o řečech klasických, orientálních i moderních; též se tam nalézá stolice jazyků slovanských, kterou druhdy slavný Mickiewicz se znamenitým úspěchem zastával. V *École normale* vzdělávají se učitelové pro vyšší učeliště; škola polytechnická vychovává důstojníky pro dělostřelectvo, genie a námořnictví, jakož i stavitelství civilní. Mimo tyto stává tam ještě množství vyšších ústavů občanských i vojenských, v nichž vzdělání, pro určité dráhy života potřebného, nabytí lze. Ústavy pro vzdělání se v rozličných odborech umění jsou též v dostatečném počtu; jmenujeme tu cís. školu krásných umění (*Ecole impér. des Beaux-Arts*) pro malíře, sochaře, ryjce a stavitele; školu kreslířskou a řezbářskou, školu pěveckou, konservatorium hudby a lyrické deklamace. Zvláště důležité jest konservatorium umění a řemesel (*Conservatoire des Arts et Métiers*), bohaté na vzory, stroje a nástroje všeho druhu; veřejné přednášky odbývají se tam o vědách přírodních, pokud k živnostem a řemeslům se vztahují, jakož i o nových vynálezech v těchto učiněných; navštěvovány jsou od živnostníků a dělníků, pro něž vždy ve čtvrtek všechny parní stroje zdarma pracují. Střední školy mají 5 státních kolejí (gymnasií) a četné ústavy soukromé. Elementárních škol má P. 503, z nichž 293 jsou v držení učitelů světských a 210 ve správě kongregací náboženských; tyto navštěvuje 94.630 dětí. Též rozličné ústavy dobročinné mají své školy, rovněž jako o vzdělání dělníků četnými školami večerními dostatečně jest postaráno. Na vyučování ve školách elementárních se r. 1863 vydalo 2,900.000 fr., nepočítaje v to vydaje na udržování školních budov a na stavění nových škol v obcích přidělených; však v rozpočtu na r. 1865 určeno na to již 4,473.100 fr. Z 6 katol. semenářů zmíniti se sluší o velikém semeništi sv. Sulpice. — Všestrannému vzdělání napomáhají výdatně četná musea a hojné veřejné i soukromé bibliotéky. Louvre sám chová 19 rozmanitých musei neb sbírek, skládajících se z nejrozmanitějších předmětů sochařských, archaeologických i ethnologických, z maleb, výkresů, rytin, starožitností, skvostů a věcí historickými událostmi památných; snešeno tam vše, co jen umění a důmysl všech národu a časů dovedly památného vyvesti; o množství věcí tam nahromaděných lze aspoň z toho částečného pojmu nabyti, že potřebí 3 hodin času, aby navštěvovatel všechny místnosti prošel, nikde se nezastavuje. K těmto museím řadí se zmíněné již sbírky v Jardin des Plantes; museum des Thermes et de l' Hôtel de Cluny, jenž římské a středověké starožitnosti obsahuje: museum Luxembourské se sochami, obrazy, kresbami a rytinami; zmíněné konserv. umění a řemesel, bohaté na modely, starší i novější nástroje řemeslnické i průmyslové; museum dělostřelecké (*d' Artillerie*), chovající bohatou sbírku nejrozmanitějších zbraní rozličných dob a národů; kabinet mincí, medalií a antik v cís. bibliotéce a v mincovně. — Z biblioték na prvním místě stojí bibl. cís., druhdy král., největší a nejbohatší na světě, se 2 mil. kněh a 150.000 rukopisů; bibl. sv. Genovéfy má 200.000 kněh a 7000 rukopisů; bibl. Mazarinova, se 150.000 kněh a 4000 ruk., jest zvláště bohata na předměty řídké a vzácné; bibl. v Louvru, v Jardin des Plantes, v arsenálu, v konservatoři umění a řemesel, městská bibl.; mimo tyto mají téměř všechny ústavy vědecké, vyučovací i dobročinné své zláštní bibliotéky. Na rozšíření vědomostí i širšího obecenstva působí s úspěchem stále se střídající rozmanité výstavy, jakož i periodické časopisy, jichž v P-i přes 800 vychází. — Zábavě a poučení slouží přes 30 divadel, z nichž nejpřednější jsou: Veliká opera (též *Académie impériale de Musique*), kdež dobrý tenor má 80.000 fr. ročního platu, dostává od státu subvence 620.000 fr.; nyní staví se pro ni nová budova na boulevardu des Capucines s nákladem 22 mil. fr.; klasické Théâtre Français, Odéon, Opéra Comique, Théâtre Italien s nejvýtečnějšími zpěváky a zpěvačkami, operní Théâtre Lyrique, Th. du Gymnase dramatique a j. (Srovnej Francouzské divadlo). Mimo divadlo baví se též obecenstvo ve velikých jízdárnách uměleckých, jako jsou Cirque de l' Impératrice v Elysejských Polích, Cirque-Napoléon a Hippodrôme (na 10.000 osob). — Dobročinných ústavů má P. veliké množství, z nichž nemocnice, opatrovny a jiné za účel pod-

hudých mající, pod správou gener. admistrace
assistance publique stojí; všeobecných a spe-
h nemocnic jest tam 22, veřejných opatroven
es) 27, 13 chudinců a 3 vojenské nemocnice.
městské a zemské ústavy mají své vlastní
jenž odkazy stále se rozmnožuje; vzdor to-
k každoročně ještě zvláštní subvence od mě-
ené administraci se dostává; r. 1861 obnášel
el na veřejnou podporu 30 mil. fr., k čemuž
9 mil. přispělo. R. 1860 připadalo na 1,700.000
160.000 chudých a podpory úřední potřebu-
nepočítaje v to jen časem nemocné, jenž v
bicích ošetření docházejí, jakož i ty, kdož
ory soukromníků se živí. Zvláštní *bureaux*
nfaisance udílí též podporu chudým v jejich
, léky, prací, šatstvem, dřívím i penězi je
jíc. Mimo již jmenované ústavy uvádíme je-
validovnu, výtečný ústav hluchoněmých, 2
slepých, 3 blazince, porodnici, dům nale-
cirotčinec a j. mimo četné lidumilné a do-
né společnosti, jenž rozličnými směry k uleh-
bídy a neštěstí trpících působí. — Vězení
s) má **P.** 8, z nichž co do děsnosti *prison*
na prvním místě stojí, majíc 1260 celí a
vzorným vězením (*prison modèle*) k zavedení
soustavy samovazbou; tam byli uvězněni na
2. pros. 1851 zatčení generálové a deputo-
— Mimo pomníky již příležitostně jmenované
ne z hojného počtu ještě vybývajících jen
dnější: Ohromná vítězná brána (*Arc de tri-*
de l' Etoile) u bývalé barriery de l' Etoile,
ya, a 138' šír., kterou Napoleon I. r. 1806 na
ní svých vítězství založil; dokončena byla
1836 nákladem 10 mil. fr.; na ní jsou vyryta
96 vítězných bitev a 386 výtečných generálů,
i rozmanité odznaky válečné. Podobného
jsou jiné dvě vítězné brány St. Martin a St.
, četná vítězství Ludvíka XIV. oslavující.
způsobu jsou kaple smíření (*Chapelles expia-*
, monumentální to budovy, postavené na pa-
popravy Ludvíka XVI. a zavraždění gener.
pak smuteční kaple sv. Ferdinanda na památku
se Ferdinanda, vév. Orléanského. — Hřbi-
(*Cimetières*) má **P.** 3; na jihu Mont-Parnasse,
v. Montmartre a největší i nejslavnější Père-
ise na vých., tak nazvaný po jesuitovi Lachai-
zpovědníku Ludvíka XIV., kterému druhdy
ek tento náležel, až r. 1804 ve hřbitov pro-
byl; tam odpočívají nejslavnější mužové
is, a počet pomníků, mezi kterými nalézají
ečná díla umělecká, obnáší přes 16.000, od
epých mausoleí a pyramid až k prostým kří-
náhrobním. Co dočasný příbytek mrtvých
zínáme tu pověstnou *la Morgue*, malou to bu-
na ostrově Cité, v níž nalezené neznámé mr-
po 3 dni vystaveny bývají, zdaž by někdo
lusných k nim se nepřihlásil. Za pohře-
v revoluci ztracených sloužily **p**-ské kata-
y, podzemní to chodby a jámy, povstalé v pra-
ch dobách lámáním výborného vápence, jehož
stavivo užívalo a posud užívá; značná část
jest těmito chodbami kříž na kříž podryta,
stěny po obou stranách lidskými kostmi až
ky 6' jsou vykládány; tamž ukládali a posud
jí kosti vykopané na dřívějších hřbitovech,
vnitř města se nalézaly. — Co do průmyslu
P. na prvním stupni v celé Francii, jsouc v ně-
h jeho odvětvích pravým středem a vzorem;
ní žádného odvětví, v kterém by **P.** něco vý-
o nepodávala; nesnažíc se vyniknouti množstvím
ků, jako spíše jejich výtečností, elegancí a vku-
Zvláště výtečné jsou výrobky z továrny gobe-
linů, potom zrcadla, zbraně, shawly, kůže, látky
hedbávné a bavlněné, kamenná lepenka, mýdlo,
voňavky, klobouky, bijouterie, zboží ze zlata, stříbra,
bronzu a porculánu, zboží modní a šperkovní, ko-
berce, čalouny, mathematické, fysikální, optické a
hudební nástroje, výrobky hodinářské, tiskařské, li-
thografické a j. Následkem silné výroby a hustého
obydlení **P**-e vyvinul se velmi čilý obchod, kterým
$^1/_5$ veškerých výrobků Francie se vyváží. V obchodě
se zbožím zaujímají první místo výrobky nádheře a
modě sloužící; znamenitý však též jest obchod v cen-
ných papírech, v kterém jen Londýn a Amsterodam
P. předčí. Obchodu a průmyslu napomáhají mnohé
ústavy, jako franc. bank s četnými filiálkami ve
všech přednějších městech Francie, bursa, hojné spo-
lečnosti pojišťovací, četné spořitelny (do nichž roku
1863 247.814 účastníků přes 50 mil. fr. vložilo), ob-
chodní komora; mimo tyto usnadňuje komunikaci
splavnost Sekvány a hustá síť železných drah, jenž
se všech stran v 8 nádražích v **P**-i se sbíhají. O prů-
myslové činnosti v **P**-i podáváme tuto některá dáta
z r. 1860.

Odvětví průmyslová	Počet dílen	Počet zaměstnaných dělníků	Cena výroby	Vývoz
			franků	%
Vyrábění pokrmů	29.069	38.859	1087,904.367	7
Živnost stavitelská	5.378	71.242	315,266.477	4
Upravov. nábytku	7.391	37.951	199,825.948	14
Zhotovování oděvů	23.800	78.377	454,538.168	17
Přádelnictví a tkalcovství	2.836	26.810	119,998.751	21
Výrobky z ocele, železa, mědi, zinku, olova atd.	3.440	28.866	163,852.428	24
Výrobky ze zlata, stříbra, platiny . .	3.199	18.731	183,390.553	22
Lučebniny a nádobí hliněné	2.719	14.397	193,616.349	13
Kněhtiskařství, mědiryjectví, papírnictví	2.759	19.507	94,166.328	12
Hodinářství, nástr. měřické a hudební	2.247	11.828	66,040.233	33
Vyrábění a spracování kůží	685	6.597	100,891.795	25
Kolářství, sedlářství a zhotovování nářadí vojenského . .	1.738	18.584	93,840.195	11
Sítařství, kartáčnictví, košařství . .	1.368	4.390	27,075.323	1
Tak zvané Pařížské zboží	5.140	25.698	127,546.540	26
Jiná odvětví, jenž nejsou v skupeních seřaděna	9.402	14.974	141,140.294	4
Celkem . . .	101.171	416.811	3369,092.949	

Připočítáme-li k těmto 416.811 dělníkům ještě
133.469 jednotlivě pracujících mistrů, nádenníků a
jiných, vzrůstá tím počet lidí pracující třídy na
550.280 hlav, čili téměř $^1/_3$ veškerého obyvatelstva.
Dobrý dělník, který není v stálé práci, vydělá denně
10, 15—20 fr., kdežto mzda dělníků v stálé práci
usazených 4—5 fr. denně obnáší, čímž se pak stává,
že tito zhusta práci zastavují za zvýšení mzdy žá-
dajíce. — Trhů má **P.** veliké množství, jednak míst
otevřených, jednak krytých budov. Nejpřednější jsou
ústřední tržnice (*Halles centrales*) u kostela sv. Eu-
stacha, osm to obrovských pavillonů, výtečně dlá-
žděných, vodou a dobrou ventilací opatřených, ma-

jících rozsáhlé sklepy a všude čistotu nadobyčejnou; podzemní železnice zřizuje se tam pro dovoz. Vinní trh (*La Halle aux Vins*) poblíž Jardin de Plantes, rozprostírá se na velikém čtverci 2500′ dl. a šír., a pokryt jest malými budkami, písárnami obchodníků; v sklepích však jest místa na 500.000 sudů vína, které až do prodeje beze cla tam zůstává. Menší podobné, kryté tržnice (*marchés*) jsou ve všech částech města, z kterých největší jest Marché St. Germaine nedaleko chrámu sv. Sulpice. Květinové trhy mají pěkná místa, jako na nábřeží od Quai Napoleon až k Palais de Justice, pak u chrámu sv. Magdaleny, sv. Sulpice a j.; trh na koně poblíž Jardin des Plantes. — V **P**-i spotřebovala (1856) 1 osoba denně 1 lib. chleba a 163 gram. masa, ročně pak 137·12 litrů vína, 14·5 lit. piva, 103·66 lit. mléka a 4·85 kilog. másla (začež denní vydání obnášelo 1 fr. 37 cent.). — R. 1861 připadl v **P**-i 1 porod na 32·1 obyv.; t. r. na 100 porodů 26·53 nemanželských. R. 1862 zemřelo 42.185 osob; z těch 29.950 ve vlastních bytech, 11.142 v občanských a 578 ve vojenských nemocnicích, 134 ve vězeních, 2 pod guilotinou a 379 mrtvol nalezeno. — **Vnitřní správa.** Následkem rozšíření města jest **P**. místo dřívějších 12 nyní na 20 okresů (*arrondissemens*) rozdělena; v čele každého okresu stojí zvláštní představený (*maire*); všickni pak jsou podřízeni vrchnímu mairovi Pařížskému, který jest zároveň prefektem departementu Sekvánského; tomu po boku stojí municipální rada ze 60 členů se skládající; všickni tito hodnostáři nejsou od občanů voleni, nýbrž od císaře bezprostředně dosazeni. Tito a 8 jiných členů za obce Sceaux a St. Denis činí dohromady generální radu departementu Sekvánského. Nad veřejnou bezpečností a nad zachováváním zdravotních předpisů a opatření bdí prefekt policejní, v jehož kancelářích pracuje přes 300 úředníků; jemu jest podřízeno 7000 komisařů, dohližitelů a městských sluhů, 3000 mužů městské stráže a 1298 mužů sboru hasičského (*pompiers*); rozpočet na policejní správu obnáší ročně 13 mil. fr. — **Příjmy a vydání.** Roční rozpočet **P**-e převyšuje rozpočet evropských států druhého stupně a rovná se polovici rozpočtu království Španělského. R. 1853 vynesly příjmy 55 mil. fr., spotřebovalo se však 90 mil., tak že výpůjčka 50 mil. učiniti se musila; r. 1859 obnášely příjmy přes 77 mil., spotřebovalo se však téměř 98 mil., a r. 1862 přes 175 milionů. Rozpočet na r. 1864 byl určen na 81,586.376 fr. vydajů řádných, 52,714.936 fr. mimořádných a téměř 17 mil. dodatečných, celkem tedy na 151,408.942 fr. Mezi příjmy téhož r. vynesla nejvíc daň potravní, totiž přes 84 mil. (r. 1859 jen 55 mil.); trhy a tržnice $7\frac{1}{3}$ mil., hydraulické ústavy přes 5 mil., speciální příjmy, za odprodání na př. domů a stavebních míst, jakož i odkazy $11\frac{1}{2}$, jatky 2, prodej míst na hřbitovech $1\frac{1}{2}$ mil. Mezi vydáními obnášel požadavek na veřejné slavnosti 750.000 fr. Rozpočet na r. 1865 určen jest na 155,590.040 fr. příjmů a vydání. Mezi jednotlivými vydaji uvádíme vydání na vyučování v části 4,473.101 fr., čištění ulic 12,847.900 fr., udržování dláždění a Makadamu, osvětlení, stoky, zahrady, sady atd. 22,447.595 fr., krásná umění a práce architekturní 4,752.000 fr., opravování ulic 9 mil., veliké a přispěním státu konané stavby 25,177.846 fr. V létech 1859—64 obnášely veškeré příjmy **P**-e 843,032.316 fr., a veškerá vydání 832,530.330 fr. **Dluh** města **P**-e obnášel r. 1864 přes 200 mil. fr., novou výpůjčkou ze dne 1. čce 1865 má býti rozmnožen na 480 mil., tak že, připočítá-li se k tomu dluh nezaložený (*dette flottante*), výška jeho 580 mil. fr. dosahuje. — **Dějiny.** Za dob Caesarových nazývala se **P**. *Lutetia* a byla hl. m. Parisiův (*Parisii*), když Caesar si je podmanil. 8 počátku byla jen opevněným místem na ostrově nyní Cité nazvaném, načež za vlády ostatních císařů Římských značně se rozšířivši městem nazvána jest. Julian, jsa velitelem vojsk Hm. v Galii r. 355—361, sídlel v **P**-i; též Valentinian a Gratian tam se zdržovali, kterýžto poslednější nedaleko **P**-e proti Maximovi bitvu i život ztratil r. 383. Když Attila pustošil Galii a též **P**-i vpádem svým hrozil, podařilo prý se prosbám sv. Genovefy, že od záměru toho jej odvrátila; na památku toho svolena jest později za patronku **P**-e. Po bitvě u Soissonsu vtrhl tam Chlodvik beze všeho odporu (486), obehnal **P**. zděmi a učinil ji svým hl. m. Při jeho smrti 511 nazváno po **P**-i jedno ze 4 království franckých, jenž utvořena byla z dědictví Chlodvikova; řečené král. **P**-ské připadlo nejstaršímu jeho synovi Childebertovi I. Když pak r. 558 tato království pod vládou Chlotara I. v jedno sloučena byla, při jeho smrti však 561 opět se rozpadla, uznána byla důležitost **P**-e tím, že měla všem 4 bratrům společně náležeti. Jak míle však zemřel král **P**-ský Charibert I., zmocnil se jí Chilperich násilím 567. Za posledních Merovingů byla **P**. hl. m. Neustrie, za Karla Velikého pak hl. m. hrabství **P**-ského, kteréž za Karla Lysého stalo se hlavní a nerozdílnou částí vévodství Franckého. Počínaje od hrab. Odona byli předkové Hugona Capeta zároveň vévody Franckými a hrabaty **P**-skými. V IX. stol. trpěla **P**. mnoho nájezdy Normanů (845, 855, 861), jmenovitě pak r. 885 vedením hr. Odona a bisk. Goslina po 13 měsíců statečně proti nim se bránila. Touž dobou (850, 855, 868, 873, 896, 899, 940) bylo obyvatelsvo její strašným hladem zdecimováno. Za Filipa I. byl v **P**-i zvláštní starosta (*prévôt*) ustanoven; za Ludvíka VI. povzneslo se školství; za Filipa Augusta počala se **P**. dlážditi, starý Louvre byl vystaven a **P**. novými zděmi obehnána. R. 1200 byla založena univerita, první svého způsobu v Evropě, která až 20.000 studentů počítala. Za Ludvíka Sličného r. 1302 byl zřízen parlament **P**-ský, kteréhož roku též první gener. stavové tam se shromáždili. Když král Jan v Anglicku v zajetí se nalézal (1358), způsobil Karel Zlý, král Navarský, ve srozumění s Angličany v **P**-i bouřlivé nepokoje, v jichž čele stál tehdejší přednosta kupectva, pověstný Štěpán Marcel, a které za účel měly, aby **P**. Angličanům se dostala. Marcel byl však od lidu zavražděn a dauphin zmocnil se města. Touž dobou v polovici XIV. stol. řádil tam krutý mor. R. 1381 vypuklo v **P**-i povstání Maillotinsů, tak nazvaných od železných obušků (*maillotins*), kterými se lid ozbrojil a na odpor postavil tehdejšímu vladaři za nezletilosti Karla VI., vévodovi Andegavskému, který nové daně lidu uložil. Zpoura ta byla dlouho ještě po nastoupení na trůn Karla VI. přísně trestána. Za občanských válek Armagnaků s Burgundskými (1411—18) byla **P**. oběma těmito stranami hubena, až konečně 1420 do rukou krále Anglického upadla, který též smlouvou Troyeskou za dědice trůnu franc. uznán byl; z moci Angličanů byla teprv vydobyta r. 1436, načež as 100 let úplného míru požívala. Popravami kalvinistů, jež nařídil r. 1534 František I., pak nocí Bartolomějskou 1572 a později nepokoji Lígy opět kruté nehody na **P**. přikvačily. Tak r. 1588 svedena v **P**-i bitva na barikádách, která měla Jindřicha III. koruny zbaviti; též Jindřich IV. obléhal dvakrát **P**. (1589 a 1593), která konečně po jeho obrácení na víru katol. se mu vzdala. Za nezletilosti Ludvíka XIV. byla rozrývána nepokoji Frondy, a i bitva

…předměstích svedena. Ludvík XIV. přeložil
…dvoru i vlády do Versaillesu, odkudž teprv 6.
…89 zase do P-e přeneseno jest. Za revoluce byla
…jištěm důležitých událostí politických a svěd-
…četných krvavých a bouřlivých výstupů; po
…Bastily 14. čce 1789 následovali dnové 5. a
… 14. čce 1790, kde slaveno sbratření na Poli
…nu, pak dnové 20. čna, 10. srp., 21. led., 31.
…3 vendémiairu IV. roku republ., 18. fructi-
…V. roku republ. a j. Za císařství požívala P.
…ého klidu až do r. 1812, kde Mallet (v. t.)
…ti proti Napoleonovi osnoval. R. 1814 byla P.
…m předmětem vojenských operací Spojenců
…ncii, kamž na zvěst o pohybech Napoleonových
…zádech konaných přitrhli; 29. bř. rozložili se
…í P-e a 30. bř. svedli bitvu, zvanou P-skou,
…tic Pantin, Romainville a Montmartre, pora-
…skou národní obranu a vtrhli 31. bř. do P-e,
…yla kapitulovala. 30. kv. 1814 byl tam uza-
…rvní P-ský mír, mezi Francií s jedné a
Rakouskem, Ruskem, Pruskem a Anglickem
…h spojenci s druhé strany; tímto mírem byla
…ie na své území před r. 1792 obmezena, mimo
…k jí též ponechány Avignon, Mömpelgard,
…avojska a více pohraničných kantonů belgi-
… Bourbonové navrátili se zase do P-e a pa-
… tam až do 20. bř. 1815, kde Napoleon opět
…se objevil. Po Sto dnech a po bitvě u Belle-
…ce, jakož i po bitvách u Issy 2. a 3. čce vtrhli
…ci 7. čce opět do P-e, a jimi zavedena znova
… Bourbonů. 20. list. 1815 byl tam uzavřen
…ý mír P-ský, kterým Francie Savojsko, po-
…né kantony belgické, pravý břeh Queichu
…stí Landavu, Saarlouis, Marienburk a Phi-
…lle ztratila. Konečně vzaly svůj vznik v P-i
…ce červencová r. 1830 a revoluce únorová 1848,
…i nové císařství tam prohlášeno 1852, od kte-
…by zvláště P. velikými stavbami naprosto
…proměněna. Mimo četná koncilia, která zvláště
…dověku tam byla odbývána, a mimo časté
…ry ve věku novém tam uzavřené, připomíná-
… ještě třetí P-ský mír ze dne 30. bř. 1856,
…ný po válce krymské mezi Francií, Angli-
… Sardinií a Tureckem s jedné, a Ruskem
…é strany, ku kterémuž též Rakousko a Pru-
…řistoupilo. Mírem tímto navrátilo Rusko Tu-
… Kars a Spojenci navrátili Rusku Sebastopol,
…lavu, Kinburn a jiná místa na Černém moři.
…ko připuštěno k spolupůsobení v záležitostech
…kých a celistvost jeho území ode všech moc-
…zaručena; v pádu pak neshody některé z těchto
…stí s Tureckem zavazují se ostatní k mírné-
…prostředkování, dříve než by zbraněmi se roz-
…alo. Černé moře uznáno za neutrální, tak že
…é loďstvo válečné na něm objeviti se nesmí;
…ko i Rusko povinny jsou do svých přístavů
…ly ostatních mocností přijmouti. Plavba na
…i jest svobodna dle zásad na Vídeňském kon-
…určených, za kterouž příčinou i hranice Bes-
… byly rektifikovány. Knížectví podunajská
… pod souverenitou Porty, ostatní mocnosti
…jim podržení jejich výsad společně zaru-
…ed.

…ařížský, co se jakkoli vztahuje k Paříži.
…ství P-ké, druhdy hlavní část vévodství
…kého (v. Francie 199 b), nazývaného odtud
…vévodstvím P-m. Robert Silný, vévoda
…ký, udělil titul hraběte P-kého synu svému
…vi, který r. 888 proti Karlovi Pitomému zvo-
…t za krále Francouzského. Titul ten zůstal
…jeho rodině, ale když Hugo Capet, hrabě
…987 dosedl na trůn francouzský a vévodství Francké s korunou spojil, pominul. Obnoven jest titul hraběte P-kého teprv od krále Ludvíka Filipa, který jej udělil svému vnuku Ludvíku Filipovi, synu vévody Ferdinanda Orleánského, nar. 1838. — P. mír v. Paříž, dějiny. — P-ká modř v. Berlinská modř. — Krvavá svatba P-ká v. Bartolomějská noc.

Park (anglický sad) slove v širším smyslu obora, v užším jest to však obyčejně veliká, ohražená zahrada, v které se nacházejí skupení divokého stromoví i háje, palouky, cestami i cestičkami protkané, vodopády, rybníky, umělá zbořeniště, větší záhony květin, zvl. u hlavního stavení, na příhodném místě skleníky atd. V rozsáhlejších takových sadech bývá někdy přiměřený počet zvěře, obyčejně dančí. Již Římané měli u svých vil velkolepé p-y (*Leporina*). Když v Anglicku úplná svoboda lovu nastala, ohradili bohatí statkáři příhodné své pozemky, buď některý háj neb les, pole nebo pastviště, které znenáhla divokým stromovím posázeli, neb na tom místě jich semeno zasili. Znenáhla povstaly z jednoduchých stavení nádherné hrady a překrásné p-y, protože bohatí lordové nesmírné sumy peněz na jich zvelebení vynakládali; p-y takové pak ostatním národům za vzor sloužily a odtud takřka po celé Evropě i v Americe se rozšiřují. Největší poměrný jich počet nachází se v Anglicku; skoro v každém městě nalézá se jeden neb více p-ů, obyvatelům přístupných, a sem tam průmyslníci neb řemeslníci darují překrásné p-y, náramným nákladem zřízené, obcím k užívání a volnému bezplatnému navštěvování. Překrásný a veliký p. v Halifaxu daroval Crosley obci k dotčenému účelu. V Londýně a v jeho nejbližším okolí je 19 p-ů. Nejznamenitější je v tomto městě p. Kensington garden (262 akrů), Hyde-p. (389 ak.), Windsor- (3800 ak.), Richmond- (2468 ak.) a Regents- p. (473 ak.). Asi míli od Londýna Kew, kde se nachází proslulý p., jeden z nejkrásnějších na světě s palmovnou (zahradou na palmy), palácem ze skla a železa, 362′ dlouhým a 64′ širokým, jenž stál 300.000 zl. V Dublíně je Phoenix-p. (1752 ak.). P. u Paříže Bois de Boulogne má výměry 2000 akrů. Napoleon III. vynaložil na tento p. až do konce r. 1858 2,828.000 zl. Ve Vídni je nejznamenitější p. Prater, v Mnichově Anglická zahrada, asi 4 míle dlouhá a $^1/_2$ míle široká. P. v Berlíně *Thiergarten* zvaný má asi 200 ak. výměry. U Petrohradu je jeden z nejznamenitějších p-ů *Carskoje Selo* (Cárské sídlo), jenž má výměry asi 350 akrů a ročně se na něj vynakládá 160.000 zl. Blíže Kodaně jsou krásné p-y Frederiksberg a Dyrhave. V Itálii skoro u každé vily nalézáme buď krásný p. neb zahradu. V Spojených státech amerických v Novém Yorku je 20 p-ů v ceně 30 milionů zl. Z těchto největší, který obec roku 1857 až 1859 zřídila za 10 mil. zl., slove *Central* (ústřední) p. a má výměry 776 akrů. Na Moravě v Rudolticích zřídil s nesmírným nákladem jeden z nejznamenitějších p-ů v Evropě Vojtěch Josef hrabě z Hodic, majitel panství Rudoltického, nyní jest p. i zámek obrácen k účelům hospodářským. Na Smíchově u Prahy jest Kinská zahrada s péknou vilou a překrásnou vyhlídkou na Prahu a její okolí, v Košířích zahrada náležející hr. Clam-Gallasovi, a rozkošný p. v Předním Ovenci (Bubenči) u Prahy s letohradem. Dále jsou znamenitější p-y v Čechách: v Blatné, Čížkově, u Pelhřimova, v Děčíně, Dirné, Dvoru Červeném (u Krumlova), Eisenberku, Friedlandu, na Hluboké (okr. Hlubockém), v Hrádku Červeném, na Hradech Nových (*Gratzen*), na Huse u Čáslavi, v Chotěších (okr. Přeloučském), Kolodějích, Konopišti, Kynžvartě, Mimoni, Orlíku, Proseči (Pošné), Řečici Červené,

Zehušicích, Slatiňanech, Svoješicích u Čáslavi, Sychrově, Štěkni, Trmici, Teplicích, Veltrusích, Vlašimi, Žamberku atd. *Šp.*

Park ve vojenství **1)** muniční, soubor materiálu na doplňování střeliva a všelikých jiných potřeb jakož i mužstva i koňstva dělostřeleckého mezi polním tažením. Máť každý armádní sbor svůj **p.**, který doplňuje ztráty a schodky u brigad a sám se zásobuje z armádního **p**-u, následujícího po bojovném vojsku na celý pochod, 3 míle a více. — **2)** Obléhací, soubor materiálu dělostřeleckého nutného pro obléhání pevností. V každém případě tvořen **p.** velikým množstvím těžkých povozů. — Nepravě se nazývá **p.** i jistý soubor povozů, třeba děl aneb zavazadel vojenských, k sobě náležejících ale toliko v stavu odpočinku, když totiž vozy se sjely v těsné řady. *Msý.*

Park Mungo, cestovalel skotský, nar. ve Fowlshills bl. Selkirku 10. září 1771, † v Africe 1806. Byl jedním ze 13 dítek statkáře skotského, ale dostalo se mu dobrého vychování, a v 15. roce dostal se k ranhojičovi v Selkirku do učení, načež stud. na univ. Edinburské, a skončiv studia stal se příručním ranhojičem ve službě společnosti Východoindické a cestoval na Sumatru. Vrátiv se z Indie 1793 nabídl služby své spolku africkému, který potřeboval cestovatele k vypátrání řeky Nigru, a byv přijat odplul 22. kv. 1795 z Portsmouthu, přistál za měsíc u Jillifreye nad ř. Gambií, odkudž se odebral do britské faktorie Pisanie v král. Janiském. Rozstonav se zde naučil se za 5 měsíců řeči mandingské, a 2. pros. se vypravil se 6 černochy na koni k východu. Doraziv k hranicím mezi Bonduem a Kadžágou, uznal za dobré cestovati v noci; nicméně byl oloupen v Džoagu o polovici svého majetku. Nemoha pro války pustiti se Bambarou do Timbuktu obrátil se **P.** k sev., chtěje se tam dostati přes král. Ludamarské. Zde však mu hrozila mnohá nebezpečenství, neboť před hl. m. Benómem byl naň puštěn divoký kanec, který však k velikému zděšení tuzemcův se obrátil na moslemíny místo na **P**-a; potom jej zavřeli v chatrči, v jejímž koutě přivázali kance, a král rokoval s rádci svými po celý měsíc, co by mu měli udělati, zda ruku, oči nebo život vzíti. Ale na štěstí se mu podařilo uklouznouti a dostati se do Bambary, kdež s ním nakládali lépe. Dne 21. čce 1796 dorazil **P.** k Džolibě čili Nigru u Sega, kdež se chtěl přepraviti, ale král mu to zapověděl. Tu se ho ujala žena, která vzavši jej do své chýže poskytla mu jídla i lůžka a s ostatními ženskými své rodiny mu zazpívala píseň „o ubohém bílém člověku," kterouž **P.** zachoval ve svém denníku. Brzo však mu poslal král 5000 penízků lasturových darem, s nimiž pak konal cestu po levém bř. ř. Kea do Silly. Zde se opět roznemohl, a stýrán jsa chorobou, hladem, zemdlením, polonahý a opuštěn vzdal se vší naděje, že by mohl vniknouti dále do země, v níž vládnou fanatičtí mahomedáné, v deštivém právě počasí, kdy nelze cestovati leda po vodě. Proto se vydal na cestu zpáteční a 10. čna 1797 byl opět v Pisanii. Loď americká dopravila jej do Antiguy, odkudž odplul do Anglie a 22. pros. přistál ve Falmouthu. Nenadálý jeho návrat — neboť **P.** jmín byl už za mrtva — způsobil v Anglii veliké nadšení; Bryan Edwards vydal nástin jeho dobrodružství *Travels in the interior of Africa* (Lond. 1799), k nimž major Rennel nakreslil zeměpisné illustrace. Kniha ta psána jsouc slohem příjemným došla veliké obliby, ač o hlavní úloze **P**-ově, o běhu totiž ř. Nigru, pramálo nového podávala. Nyní se vrátil **P.** k otci do Skotska, kdež oženiv se začal provozovat praxi lékařskou v Peeblesu. R. 1805 vybídl jej spolek africký, aby podnikl druhou cestu k Nigru pod ochranou vlády britské. Maje dosti peněz odhodlal se **P.**, že se pustí s četou ozbrojenou do Sega, tam že zrobí dvě lodi a popluje po řece dolů. Tak se dostal **P.**, provázen jsa 42 muži, do Pisanie 28. dub., a nečekaje až deštivé počasí mine, pustil se do vnitra něco jižněji nežli předešle, mezi ř. Senegalem a Gambií. Od černochů nezakoušeli mnoho příkoří, za to však jim působilo náramných svízelů podnebí, tak že nežli se dostali k Nigru bl. Bamaku, umřelo 31 z jeho průvodčích. S ostatními plul **P.** dolů do Sansandingu na kanoích; zde ztratil i svého švakra Andersona, a jenom 3 vojáci mu zůstali na živě. Asi v pol. list. vydali se na další cestu, poslavše svůj denník po vůdci Isákovi do Gambie. Od té doby umlkly o nich všecky zprávy, a r. 1806 rozhlásila se po britských osadách pověst o smrti **P**-ově, ale ničeho nebylo se lze dopátrati, až teprvé r. 1810, kdy guvernér Senegalský vyslal Isáka, aby se po něm poptával. V Sansandingu dověděl se Isák od muže, který byl **P**-a provázel odtud do Jaúri, že minuvše Dženi, Timbutku a Jaúri a odrazivše několik útokův od tuzemcův učiněných dorazili až k Buse, kdež v úzké kotlině, kde řeka teče příkrými skalami, na ně učinili vojáci královi útok kopími, šípy a kamením. Dva černí otroci byli zabiti na loďce, a běloši vyskákavše do vody utonuli. Zároveň dostal Isák od tohoto muže pozdější denník. Zprávě této nebylo s počátku věřeno, ale potvrdil ji Clapperton, jenž se dověděl, že rukopisy **P**-ovy jsou posud v rukou královských, ale dostati jich od něho nemohl.

Parkán, vlastně plot prkený; pak prostor mezi domy a městskou zdí, něm. *Zwinger.*

Párkáň, maď. *Parkány*, ms uherský v stol. Ostřihomské při ústí Hronu do Dunaje, s 1562 maď. obyv. a kat. kostelem. Vojsko císařské a polské, vedené Janem III. Soběským, zvítězilo zde nad Turky r. 1683.

Parker, rodina angl. v análech námořnictví britského na slovo vzatá. Z ní vynikli: **1)** Sir Hyde **P.**, admirál modrého praporu, udatný hrdina námořní, zahynul 1783 na cestě do Vých. Indie ve vlnách mořských. — Jeho ujec **2)** Sir William **P.** přispěl značně k vítězstvím nad loďstvem franc. 1. čce 1794 a u St. Vincentu 14. ún. 1797, a † 31. pros. 1802 co místoadmirál. — **3)** Sir Peter **P.**, nar. 1716, proslavil se ve válce sedmileté a v americké, byl naposledy admirálem loďstva se stupněm polního maršálka a † 21. pros. 1811. — **4)** Sir George **P.**, synovec před., nar. 1766, velel s vyznamenáním od r. 1807 na moři Baltickém a 1809 na výpravě do Walcheren a † co admirál červeného praporu 24. pros. 1847. — **5)** Sir William **P.**, nar. 1781, byl zvolen 1841 za velitele loďstva proti Číně, kdež vítězstvími sjednal mír Nankinský 26. srp. 1842; potom zatarasiv přístavy řecké přiměl vládu k tomu, že svolila k požadavkům anglickým; r. 1851 byl admirálem modrého praporu, ale vzdav se velitelství loďstva stal se 1854 ředitelem přístavu v Plymouthu. — **6)** Hyde **P.**, viceadmirál a od r. 1851 lord-komisar admirality, † 25. kv. 1854.

Parker 1) Mathew, druhý protestanský arcibiskup Canterburyský, nar. v Norwichu 6. srp. 1504, † 17. kv. 1575. Vystudovav v Kambridži proslul učeností theologickou tak, že kardinál Wolsey mu nabídl profesuru na koleji Oxfordské, nově založené, čehož však **P.** odmítl a stal se 1533 kazatelem, 1534 kaplanem Anny Boleynové, 1545 místokancléřem univ. Kambridžské a 1552 děkanem v Lincolnš.

Ošenív se 1547 byl zbaven po nastoupení královny Marie všech svých úřadův, když zároveň s ostatním duchovenstvem se zdráhal odloučiti se od choti své; a po celé panování této královny žil **P.** v soukromí, až teprv po nastoupení král. Alžběty zvolen byl za arcib. Canterburyského roku 1559 a stal se hlavou strany protestanské, v jejíž prospěch obracel celou snahu svou, dávaje uprázdněná místa protestantům a dbaje o jednotu obřadův. **P.** byl dobrotivým ochráncem věd a zakládal školy a místa učitelská na univ. Kambridžské. — **2)** T h e o d o r e **P.**, duchovní a učenec amer., nar. v Lexingtoně v Massachusettsu 24. srp. 1810, † ve Florencii 10. kv. 1860. Z mládí pracoval na statku otce svého až do r. 17., když se jal připravovati se na školu Harvardskou; ale zůstav doma studoval privátně, a odbyl si pak zkoušky v Cambridži, načež se stal učitelem priv. školy v Bostoně. V prázdných chvílích učil se latině, řečtině, hebr., něm., franč. i špan. R. 1832 otevřel priv. školu s dvěma žáky, jichž počet však brzo vzrostl na 50; při tom se zabýval řečí syrskou, arab., švéd. a dánskou a theologií. R. 1836 kázal na rozličných místech v Massachusettsu a 1837 se usadil ve West-Roxbury. Zde nabyl znenáhla náhledův o autoritě bible, které se různily od učení hlásaného s kazatelen novoanglických, i obrátila se proti němu kritika bratří unitárských; avšak teprvé r. 1841 vyložil **P.** svoje náhledy jasně a zřejmě v rozpravě „o křesťanství míjivém a trvalém," kdež rozeznával theologické formy od pravého ducha náboženství a měl za to, že Kristus byl člověkem přirozeně nadchnutým. Tím se octl **P.** ve sporu, v němž rozvíjel svůj anti-supernaturalismus rozličnými spisy a řečmi. Na podzim r. 1841 odbýval v Bostoně 5 přednášek, které pak vydal pod názvem *A discourse of matters pertaining to religion*; ale zmožen jsa odporem, s jakým se potkával, odebral se 1843 do Evropy, cestoval po Anglii, Francii, Itálii a Německu, a vrátil se 1844, načež 1846 se dostal na faru nově zřízenou v Melodeoně. Až od této doby přispíval rozličnými články do časopisův a přeložil Wettův *Úvod do starého zákona*. R. 1847—50 redigoval politicko-theologický časopis *Massachusetts Quarterly*. Vedle prací kazatelských přednášel **P.** na rozličných místech, ještě na východ i na západ. a pozvání k přednáškám se mu tak hrnula, že jim nemohl vyhovovati. **P.** horlil proti válce mexické, hlásal střídmost a zrušení otroctví slovy i písmem, zvláště pak zatracoval veřejně zákon z r. 1850, jímž ustanoveno, aby uprchlí otroci byli chytáni a vracováni pánům svým. Než takovouto činností neunavnou porušil sobě zdraví, r. 1859 chtěje se zotaviti odplul do Santa Cruzu a odtud do Evropy, pobyl na krátko ve Švýcarech, a strávil zimu r. 1859 v Římě; v dubnu pak 1860 odebral se do Florencie, kdež umřel. Ze spisů **P**-ových jmenujeme: *Miscellaneous writings* (Bost. 1843); *Occasional sermons and speeches* (2 sv., 1852); *Sermons on theism, atheism and the popular theology* (1853); *Ten sermons on religion* (1853); *Experience as an minister* (1859) a j. Knihovnu svou 13.000 sv. odkázal volné bibliothéce Bostonské.

Parket (*fr. parquet*) **1)** vyhražené místo, na př. v soudnicích pro soudce, v divadlech přední část přízemí, v které se obyčejně zavřená sedadla nacházejí. *rch.* — **2)** V bursovní mluvě naznačují se slovem **p.** čili *coulisse* takoví navštěvovatelé bursy, kteří se neúčastní hry bursovní, ale pouze klesání neb vystupování státních papírů pozorují. — **3)** **P**-y slovou čtverhrané dřevěné desky v rámcích, užívané na podlahy ozdobnějších pokojů. Jsou obyčejně z lepšího, na mnoze tvrdého dřeva, a složeny z více kusů v rozličných podobách. Někdy bývají **p**-y v y k l á d a n é čili f u r n ý r o v a n é, když na měkké hrubé desky přiklíží se jiné z lepších druhů dřev. Dělání **p**-ů děje se větším dílem fabričně pomocí strojů. *Ša.*

Parkhurst [-hörst] John; nar. 1728 v Northamptoně, stal se duchovním a oddal se studiím jazykovým, pak starého i nového zákona. Sps. *Slovník hebrejsko-anglický* s methodickou mluvnicí pro začátečníky (Lond. 1762) a *Slovník řecko-anglický nového zákona* s mluvnicí (t. 1769). Slovníky tyto obsahují poklad hluboké učenosti, a mluvnice došly uznání u znalců. **P.** † 1797.

Parkinson John, botanik anglický, nar. 1567 v Londýně, † asi 1640. Věnoval se s počátku lékárnictví a stal se dvorním lékarníkem Jakuba I. Ale brzo obrátil svoji píli k studiím botanickým, nashromáždil ve své zahradě s velikým nákladem vzácné rostliny domácí i cizozemské a stal se učeností svou Linéem anglickým. Karel I. jmenoval jej prvním botanikem dvorním. **P.** sps. *Paradisi in sole* (polatiněné to jméno *Park in sun*) *paradisus terrestris, or a choice garden of all sorts of rarest flowers etc.* (Lond. 1629), kdež popsal 1000 rostlin, k čemuž přidány jsou obrazy, obšírně se zřetelem k lékařské jich potřebě. Hlavním však dílem **P**-ovým jest *Theatrum botanicum, or a herbal of large extent* (t. 1640, rozmnož. s četnými dřevorytinami 1656).

Parkinsonia je rod rostlin luštinatých z čeledi K a s s i o v i t ý c h neb C a e s a l p i n i o v i t ý c h. Jestiť to strůmek ozdobný asi 12' vysoký, velmi větevnatý, s listy 1' dlouhými speřenými. Květy jsou žluté, vonné a tvoří konečné hrozny; lusk je 3" dlouhý a nese 1—6 černých semen. **P.** roste v záp. Indii a jižní Americe. *Jha.*

Parkman Francis, spis. americký, nar. v Bostoně 16. srp. 1823, vystud. na koleji Harvardské 1844, navštívil Evropu a 1846 konal cestu prairiemi i skoumal Hory Skalnaté. O této výpravě podal zprávu několika články v *Knickerbocker Magazine*, které pak byly vydány pod názvem *The California and Oregon trail* (N. York 1841). Mimo to sps. *History of the conspiracy of Pontiac and the war of the North American tribes against the English colonies after the conquest of Canada* (Bost. 1851). Po několik let se zanášel **P.** dějinami moci francouz. v Americe, v čemž mu však překáží choroba oční a časté bolestné rozrušení mozku.

Parkosz Jakub, doktor práva, kanovník v Krakově a 1439—1440 rektor akademie tamže, nar. ve vsi Žóravicích; pokusil se prvý z Polákův o vytknutí stálých pravidel spisovné řeči polské ve spisku *Jacobi Parkossi de Žóravice antiquissimus de orthographia polonica libellus; rogatu et sumptibus Ed. Raczyński, opera et studio G. S. Bandtkie editus* (v Poznani 1830).

Parlament. 1) franc. *parlement* [parlmãn] (od slova *parler* m l u v i t i), nazýval se ve Francii za starého zřízení vládního nejvyšší soudní dvůr, skládající se z osob světských i církevních, jenž v poslední instanci vykonávaly spravedlnost ve jménu královĕ. Bylo pak více takových **p**-ů, jak v dědičných zemích králových, tak i v hlavních městech nejpřednějších vasalů korunních, jako vévod Normanských, Guiennských, Bretagneských, Burgundských a hrabat Champagneských, Toulonských, Provenských a j. **P**-y tyto vzaly svůj původ z porad královských, na nichž zasedali hodnostáři korunní a preláti, společně s králem o míru neb válkách pojednávajíce, zákony dávajíce a v nutných případech též spravedlnost vykonávajíce. Co do důležitosti stojí na prvním místě **p.** P a ř í ž s k ý, který původem svým do dob Ludvíka Svatého sahá a již

tehdáž na dvě komory, totiž vyšetřovací a zpravodajnou, rozdělen byl, načež král sám, přihlížeje ku zprávám **p**-u tak neb jinak za právo uznal; s počátku to byl jen soud kočující, který krále na všech jeho cestách po království doprovázel a kamkoliv přišel, jménem královým sporné strany rozsuzoval. Teprv když Filip Sličný generální stavy zavedl a nařízením ze dne 23. bř. 1302 moc soudní od moci správní oddělil, usídlil se **p**. stále v Paříži, dvakrát do roka, vždy o vánocích a svatodušních svátcích, po dva měsíce zasedaje. Filip Dlouhý učinil jej soudem stálým a zvláštním nařízením z roku 1319 vyloučil z něho preláty, jež soudci a učenci světskými nahradil, kteří pak, aby sami sobě větší váhy dodali, na obmezení soudů panských a církevních úsilně pracovali. Větší moci a většího lesku nabyl **p**. Pař. r. 1420, kde s komorou pairů (v. t.) sloučen byl, poněvadž šlechta tam zasedající většinou práva neznala a též rozepře, na ni k rozsouzení vznášené, velmi řídké byly, tak že zařízení stálého soudu pairského potřebí nebylo. **P**. Pař., jakož i ostatní **p**-y venkovské, rozhodoval pak o apelacích soudů nižších bez dalšího odvolání a uznával za právo ve sporech pairů, biskupů, kapitol, obcí a zemských správcovství; taktéž měl souditi hodnostáře korunní a maršály franc., jenž zrady se byli dopustili; konečně zaznamenával též zákony, vynešení a nařízení královská. Členové **p**-u byli s počátku od krále jmenováni k návrhu kancléře, který co hlava všech **p**-ů byl nejvyšším representantem soudní správy ve Francii; za Františka I., jakož i za jeho nástupců, byly však úřady ty prodávány. **P**. Pař. utrpěl od švého vzniku až do XVII. století značné změny a opravy; touž dobou dosáhnuv nejvyššího stupně vnitřního řádu a roztřídění rozpadal se na 10 komor: komoru vrchní, kom. trestní, 5 kom. vyšetřovacích, 2 kom. správodajné a kom. provolací, kteréž pak všecky k vyzvání vrchní komory v jediný sbor se sestupovaly, kdy měly zákony zaznamenávati neb co polit. sbor zasedati, což zvl. se stávalo, když po r. 1614 gener. stavové více nezasedali a **p**. mimo moc soudní též větší moc polit. na sebe potáhl. Poněvadž prodajností úřady **p**-ní do rukou lidí zámožných a tím i neodvislých se dostávaly, stávalo se zhusta, že **p**. zaznamenání zákonů a král. nařízení odepřel, aneb teprv po zadání rázného ohražení vůli královĕ se podrobil, z čehož časté a tuhé spory povstávaly. V dřívějších dobách se někdy dvůr vůli **p**-u poddal; řidčeji se to již stávalo později od Ludvíka XIV. počínaje, kde král, chtě zlomiti odpor **p**-u, sám osobně v shromáždění se objevil, načež všechny debaty přestaly a zaznamenání nařízení královských u přítomnosti královĕ beze všeho odporu státi se muselo; sezení takové se nazývalo *Lit de justice* (v. t.). Setrval-li **p**. ve svém odporu, býval častěji též do měst venkovských vypovídán, tak jmenovitě do Toursu, Compiègne a Orléansu. Ludvík XV., byv zvláště odporem **p**-u Pař. rozdrážděn, zrušil jej r. 1771 k radě kancléře Maupeoua, který na jeho místo nový sbor soudní pod jménem *rady královské* dosadil a členy její sám jmenoval. Poněvadž však nové toto opatření všeobecnou nevoli vzbudilo a advokáti nikoho před tímto soudním dvorem hájiti nechtěli, byl Ludvík XVI., vstoupiv na trůn, přinucen **p**. v dřívější jeho formě zavésti, který však i dále proti dvoru, ministrům a vysokému duchovenstvu silnou oposici vedl, tak že Lomenie de Brienne r. 1788 opět jej zrušil, načež **p**. prohlásil, že jen shromáždění gen. stavů to přísluší, aby v soustavě **p**-ů platné změny zavádělo. Gener. stavové byli svoláni, revoluce počala a jedním z jejích prvních usnešení bylo zrušení všech **p**-ů 7. září 1790. Zvláště památné a pro dějiny franc. důležité jsou protokoly **p**-u Pař., o nichž viz pod jménem Olim. — **2) P.** anglický *(imperial parliament* [parliment]) spojených království Anglie, Skotska i Irska skládá se z koruny a tří stavů říše: lordův totiž duchovních, lordův světských a obecného národu, a jest rozdělen na dvé: sněmovnu vyšší a sněmovnu nižší, jež zasedají každá pro sebe. **P**. svolává král neb královna, kteráž mívá při jeho otevření trůnní řeč v sněmovně vyšší, do níž bývá pozvána sněmovna nižší; král neb královna může **p**. na krátko odložiti *(adjourn)*, na delší čas odročiti (*prorogue*) neb dokonce rozpustiti; avšak nikdy nesmí **p**. odročen ani rozpuštěn býti na déle než 3 léta, jakož také nesmí trvati déle než 7 let. Každý návrh musí dříve třikráte přečtěn a o něm třikráte hlasováno býti, než začne o něm debata. Králi pak se dává usnešení potvrditi. Před billou emancipační katolíci v sněmovně vyšší pouze zasedali, avšak nehlasovali; z nižší sněmovny byli naprosto vyloučeni, poněvadž poslancům bylo vedle obyčejné přísahy věrnosti (*oath of allegiance*) skládati přísahu církevní (*oath of supremacy*) a tak zv. test (v. t.), což ovšem katolíci učiniti nemohli. Ale ode dne 21. čce 1858 mohou obě sněmovny každému přisáhajícímu členu prominouti slova „na pravou víru křesťanskou“, čímž se stalo, že už 27. čce baron Rothschild, první to Žid, do nižší sněmovny se dostal. — Sněmovna vyšší (*house of lords*), která se skládá z peerův angl., skotských a irských, od koruny doživotně a dědičně volených, odbývá svoje schůze v nové budově ve Westminstru, kamž se byla přestěhovala r. 1852. V zasedací síni stojí v popředí král. trůn, od něhož vede chodba dvěma řadami sedadel, podobných červeným žokům vlněným, kdež sedá lord kancléř. Po obou stranách trůnu jsou sedadla peerů (v. t.); v pravo sedí arcibiskupové, vévodové, marquisové atd., v levo biskupové, naproti trůnu baroni. Předsedou sněmovny vyšší jest vždy lord kancléř (*lord chancellor*), který zasedá na červeném žoku vlněném (*wool-sack*); ale ani on ani 12 nejvyšších soudců zde zasedajících nemají hlasu. Jenom irští poslanci dostávají plat; angličtí a skotští zasedají bezplatně. Hlasování děje se odpovědí: *content* (spokojen) nebo *non content* (nespokojen); členové mohou hlasovati též skrze splnomocněnce (*by proxy*); má-li býti usnešení platné, musejí býti přítomni nejméně 3 členové. – Sněmovna nižší (*house of commons*) skládá se z poslanců hrabství, měst a universit, čítajíc nyní 655 členův, kteří bývají voleni každého 7. roku. Do nižší sněmovny nemůže býti zvolen žádný cizozemec, žádný peer, žádný křivopřísežník a mnozí úředníci vládní. Předsedu čili mluvčího (*speaker*) volí sobě sněmovna ze svého středu, kterýž dostává ročního platu 6000 lb. št. V popředí zasedací síně nižší sněmovny stojí znakem král. ozdobená sesle mluvčího, který má na sobě starodávný kroj a ohromnou vlásenku, před sebou pak stůl k rozložení listin a pro rychlopisce. Sedadla poslancův obkličují sál několika řadami. V pravo sedí strana ministerská, v levo oposice. Naproti mluvčímu jest lóže pro posluchače; ale obyčejně tam bývají referenti novinářští. Poslanci nemají oděvu úředního a zasedají s kloboukem na hlavě. Hlasování děje se odpovědí *Ay* (ano) neb *No* (ne); dříve se hlasuje záporně, pak teprvé potakavě. Výhradným právem sněmovny nižší jest, navrhovati a schvalovati všecky billy, kterými se ukládají břemena lidu, jako na př. daně, stavění mostův, silnic a budov, dláždění ulic a p. Ostatně srv. čl. Anglie, str. 226. — O **p**-ě anglickém děje se první zmínka v předmluvě ke statutu Westminsterskému r. 1272,

mnozí spisovatelé tvrdili, že nynější **p.** rovná se ...ěmům starých Sasův, jako byly *michel gemote* čili ...liká shromáždění, a *witena gemote* čili shromáždění ...moudrých lidí. Avšak s jistotou můžeme tvrditi, že ...prvé ve XIV. století naskytá se nám **p.** tak zaří...zený, jako nynější. Když totiž za Eduarda III. (1327—1377) poslanci měst i hrabství se dostali na ...sněm říšský co třetí stav, rozstoupil se starý dvůr ...lordův na dva sbory; ale sněmovna vyšší (*house of ...lords*) podržela vedle nejvyššího soudnictví úplné ...účastenství v moci politické, a tvořila od té doby ...nižší sněmovnou zastupitelstvo stavovské čili **p.** ...občanskými válkami obou Růží dospěl **p.** k veliké ...moci, jelikož každá strana hleděla si získati jeho ...hlasy. Ale Jindřich VIII. podrobil si **p.** až k servil...nosti, kteráž trvala za Eduarda VI., za Marie i Alž...běty, a teprvé za Jakuba I. vzmohl se **p.** opět k je...dnání samostatnému. To přimělo Karla I., že po 11 ...let nesvolal **p**-u, a když k tomu byl přinucen roku 1640, vznikly spory, jež vzplanuly 1641 ve válku, ...které král byl odpraven. R. 1640—1653 zasedal ...dlouhý **p.**, až jej Cromwell rozehnav zřídil nej...dříve **p.** vojenský, potom **p.** dle nových forem, ...který pak po smrti Cromwellově uznal Karla II., ...načež od něho velikými svobodami nadán byl. Král ...Vilém Oranžský a Marie, kteří zapudili Jakuba II., ...potvrdili **p**-u všecka jeho práva. Až do r. 1706 byl ...p. angl. odloučen od **p**-u skotského, a teprvé krá...lovna Anna sloučila **p.** skotský s anglickým, k nimž ...pak byl připojen i **p.** irský r. 1800, kdy Irsko ...sjednoceno bylo s Vel. Britanií. — **3) P.**, vůbec ...každý sněm říšský.

Parlamentair v. Parlementair.

Parlamentarismus slove onen system politi...cký, který za svůj princip má vládu parlamentární (v. t.).

Parlamentární, co se týká činnosti, obyčeje ...neb zvláštnosti parlamentu. **P.** chování slove ta...kové, které se při společném nějakém rokování řídí ...dle způsobů v parlamentu obvyklých. **P.** vláda jest ...takové zachovávání soustavy konstituční, při kterém ...těžiště vlády padá do zastupitelstva lidu, z jehož ...většiny vybírá panovník ministry, kteří, jak mile zů...stanou v menšině, musí odstoupiti.

Parlatore Filippo, učený přírodozpytec ital., ...nar. v Palermu 8. srp. 1816; ukončil předběžná stu...dia v ústavech soukromých, načež veden jsa svou ...náklonností k vědám přírodním věnoval se lékař...ství, kdež zvláště pracemi anatomickými vynikal. Byv ...r. 1834 na doktora povýšen, jal se uveřejňovati roz...manitá svá pozorování o pathologii. Seznámiv se ...mezi tím se slavným botanikem baronem Bivonou, ...oddal se k jeho pobídnutí taktéž studiím botanickým, ...a opustiv r. 1840 Sicilii prošel Itálii, Švýcary a ...přišel do Paříže, kdež vydal pěkné dílo *Plantae ...novae*, obsahující pozorování o mnohých posud ne...známých rostlinách ital., jakož i popsání mnohých ...rostlin *Květeny ostrovů Kanárských*, jež vydal jeho ...přítel botanik Webb. Znamenité pověsti nabyl **P.** na ...sjezdu učenců italských, odbývaném ve Florencii r. 1841, kde v památném svém spisu pojednával o or...ganografii, morfologii, botanické geografii a jiných ...stránkách studia botanického, kterých až posud ...ital. botanikové málo si byli všimali, a dokazoval ...nutnost zřízení všeobecného herbáře ve Florencii, ...jehož správcem se stal, když k schválení velkovév. ...toskánského zřízen byl; taktéž byla proň znovu ...zřízena stolice botaniky, která již od 30 let po...zastavena byla. R. 1843 vydal ve Florencii *Srovna...vací botaniku* a později *Výskumy o anatomii rostlin ...vodních*. Na to podnikl vědeckou cestu do severní ...Evropy, vnikl až do Laponska a s tlakoměrem v ruce určil hranice rostlinstva severního, jakož to byl již učinil o rostlinstvu nejvyšších vrchů evropských; díla k těmto podnikům se vztahující jsou *Cesta na vrch sv. Bernarda* (Flor. 1849) a *Cesta do severní Evropy* (1854). Mimo vyznamenání od více mocnářů byl poctěn od franc. Společnosti botanické, která ve svém shromáždění r. 1855 jmenovala jej svým předsedou.

Parlando, ital., mluveně, označuje ve skladbách pro zpěv, že slovo jako v recitativu převládá, jen s tím rozdílem, že se takt přísně zachovává. *Zř.*

Parlementaire [parlmantér] fr., vojenská osoba, pravidelně důstojník dle důležitosti úkolu vyšší neb nižší, vyslaný pro jakékoliv vyjednávání mezi dvěma válčícíma stranama či sborama. Aby byl hned z dálky co **p.** poznán a ne za vyzvědače jmín, mívá za sebou trubače neb bubeníka, na jehožto znamení předstráž **p**-a zastaví a velitele stráže předvolá. Tento přiblíživ se s patrouillou zaváže **p**ovi i průvodčímu oči a vede je pak od stráže k stráži až k velitelovi sboru. Vyjednávání ona týkají se vyměňování zajatých, opatřování raněných, uzavírání příměří atd. Osobnost **p**-a dle mezinárodního, válečného obyčeje je nedotknutelna. — Odtud **parlamentovati** t. co vyjednávati. *Msý.*

Parléř Petr v. Arler Petr.

Parma 1) obecná *(Barbus fluviatilis)* ryba z čeledi Kaprovitých, má tělo vřetenovité, zuby požerákové kuželovité, na konci lžicovitě prohloubené a zahnuté na každé straně po třech řadách; ústa, význačná čtyrmi vousy, jsou s polovice na zpodní straně. Tvrdý osten ploutve hřbetové jest na zadní straně zoubkován. Hřbet jest olivově zelený, strany světlejší, břicho bílé. **P.** dosahuje délky 2′ a váhy 10 až 20 liber, žije v řekách a jezerech a dosahuje teprv ve čtvrtém roce úplného vyvinutí. V květnu neb na začátku června se **p**-my trou. Maso jest chutné. — **2) P.** mořská (*Mullus surmulentus*), ryba z řádu Ostnoploutvých (*Acanthopterigii*), asi píď dlouhá, krásně purpurová, vezpod stříbrolesklá, má ploutve žluté; poskytuje výborné maso. V moři Středozemním. Zvlášť vzácná byla tato ryba starým Římanům, kteří jí draze kupovali, ano umělá jezera s mořskou vodou jí zřizovali, do nichž i živé otroky parmám tam chovaným za potravu házeli. *Sý.*

Parma, hlavní město ital. prov. stejného jména, druhdy hlavní město vévodství **P**-ského, leží na řece Parmě, kterou jest spojeno s Pádem; sídlo biskupa, 47.067 obyv. Leží uprostřed krásné roviny, má rovné a široké ulice. Jest hrazené a citadelou opatřené, jeho chrámy a paláce honosí se výtečnými obrazy od nejslavnějších italských umělců. Mezi přední stavení náleží: vévodský palác, hlavní biskupský chrám se slavnou od Correggia vymalovanou kopulí, kostel Zvěstování p. Marie (della Annunciata), pamětihodný tím, že má 10 vejčitých kaplí v jednom středu se stýkajících. Blízko **P**-my vede přes řeku Taro nádherný most, jejž dala vévodkyně Marie Louisa nákladem skoro 2 mil. lir vystavěti. **P.** má 2 divadla, z nichž jedno, Farneské, největší v Evropě, prý přes 9000 lidí pojmouti může; v znamenité tiskárně Bodoniho tisknou se knihy v 155 rozličných jazycích. Dále jest tu továrna na hedbáví, plátno a j. v. **P.** měla universitu založenou r. 1422, ta byla ale r. 1832 zrušena, a na jejím místě dostala vyšší učiliště bohoslovecké, medicínské, chirurgické a filos.; bibliothéka čítá 90.000 svazků. Jest tu hvězdárna, sbírka obrazů, mědirytin a j. — Provincie **P**-ská má na 62 □ m. 256.000 obyv. (1. led. 1862) a dělí se na 3 okresy: Parma (146.463 ob.), Borgo de San Donnino a Borgotaro. — Dějiny. Vévodství **P**-ské, ku kterému se též vévodství Pia-

cenza počítalo, otočené k sev. Lombardii, k vých. Modenou, k jihu Toskánskem a k záp. Sardinskem, počítalo na 113 □ m. 499.835 obyv. a dělilo se na provincie Parmu, Piacenzu, Borgo-San-Donnino, Val-di-Taro a Lunigianu. Ve středověku účastnila se obě města, **P.** i Piacenza, horlivě rozbrojů tehdejších, až po střídavém štěstí nabyl v **P**-mě vlády rod Este (1344) a vévodové Milánští z rodu Visconti (1420). R. 1511 dostal **P**-mu a Piacenzu v držení papež Julius, a pap. Pavel III. povýšiv obě na dědičná vévodství propůjčil je v léno synu svému Petru Ludvíku Farnesovi. Když vymřel rod Farnese po meči, dovedla toho Alžběta, manželka Filipa V., dcera nejstaršího bratra posledního vévody Antonia, že obě vévod. dostala se synu jejímu Karlosovi, který je ale 1735 postoupil cís. Karlovi VI. Rakousko odevzdalo vévodství s Guastallou r. 1748 Filipovi, Špan. infantovi, vyminivši si ale, aby zase vráceny byly, kdyby vymřel rod jeho po meči nebo došel panství v Neapolsku neb Španělsku. Syn Filipův Ferdinand spojil se s republikou Francouzskou 1801, pak zavřel s Napoleonem smlouvu, kterou dosazen syn jeho Ludvík v panství nad Toskanou pode jménem krále Etruského s tím vyminěním, aby Francii dostaly se země Ferdinandovy. Když tedy † Ferdinand 1802, uvázala se republika v držení všech tří vévodství, a císař Napoleon připojil je k panství svému r. 1805 co departement Taro. Mírem Pařížským 1814 a kongresem Vídeňským přisouzena všecka tři vévodství co samostatné panství Marii Luise císařovně Franc.; král Španělský ale opřel se ustanovení tomu tvrdě, že náleží panství to Marii Luise, choti Ludvíka bývalého krále Etruského, který se zemí těch vzdal jen pod tou výminkou, když udrží se v král. Etruském. Proto uzavřena 1817 nová smlouva v Paříži v ten smysl: co leží na levém břehu Padu, aby ostalo Rakousku s právem, do Piacenzy posádku vkládati. Vévodkyně Marie Luisa dostala ostatní země na pravém břehu Pádu s mýminkou, aby po vymření mužského potomstva Bourbonův, kteří toho času Luce vládli, spadla Parma na Rakousko a Piacenza na Sardinsko. Marie Luisa † 1847 a panství ujal Karel II. vév. z Luky. D. 20. bř. 1848 vypukla i v **P**-ě revoluce, pro kterou vyšel Karel ze země, ustanoviv vládu prozatímní, ta pak spojila se se Sardinskem proti Rakousku; v srpnu však vtrhli Rakušané do země a general d'Aspre obsadil hl. město na čas nějaký. I v nové válce, za které vyslovila se **P.** 16. března 1849 pro připojení k Sardinsku, dostali vrch Rakušané a obsadili město zase. Již 4. bř. 1849 vzdal se Karel II. vlády ve prospěch syna svého Karla III., který ale zavražděn r. 1854, načež nastoupil syn jeho Robert I. Za hnutí italského r. 1859 opustila rodina vévodská zemi, 8. čna ustanovena prozatímní vláda, jenž prohlásila se pro Viktora Emanuela, který dekretem 28. bř. 1860 vydaným zemi k panství svému přivtělil.

Parmánský vévoda **1)** Farnese. — **2)** v. Cambacérès 1).

Parmazánský sýr v. Sýr.

Parmelia, Terčovka (*Schüsselflechte*), rod Lišejníků (*Lichenes*) z podřádu Terčovitých (*Parmelidei*). Výtrusnice miskovité neb terčovité, po líci stélkovém rostroušené, sedavé nebo krátce nožičnaté, opatřené obrubou té barvy co stélka; povrch dříve s krajem staženým a tudy savřený, bez vrstvy uhelnaté. Stélka chřástovitá nebo strupovitá s rubem jinak barveným anebo přirostlá, bezžilá, bezčišná. Na skalách a jiných předmětech. Více drnhů. **P.** *juniperа*, t. jalovcová, obzvláště na jalovci, též na smrcích a na plotech i kamení v Evropě. Barví na žluto. Jindá se potřebovala proti žloutenici. **P.** *esculenta*, t. jedlá, po skalách vápenných, na stepech tatarských a Sibirii. Kalmukové a Kyrgizové ji sbírají a někdy toliko o ní bývají živi. **P.** *parietina*, t. zdní, na zdech a skalách i na kůře stromů po celé Evropě a v jiných dílech světa. **P.** *tartarea* neb dle Linné *Lichen tartareus*, t. strupatá; roste na zemi, kamení, drnech mechových, stromech a křích největšího dílu Evropy, nejvíce v krajinách severních. Ten lišejník slouží k dobývání orsilie a lakmusu na místo skalačky (*Rocella*), protož celé koráby ho zavážejí ze Švéd do Holandu. Ve Švédech dělají z něho také červenou barvu. **P.** *sordida*, t. šedivá, slouží ve Francii k dělání orsilie zemní (*Orseille de terre*) a lakmusu. Krom těch jsou jiné rody.

Parmenides, filosof řecký, žák a nástupce Xenofanův ze školy eleatův, nar. asi r. 513 př. Kr. v Elei v Itálii. Byl zámožný a žil v prvních létech velmi skvěle, i účastnil se veřejných záležitostí v rodném městě, kdež si ho vážili občané tak, že přikazovali úřadníkům svým každoročně, aby se drželi zákonův, které **P.** byl jim stanovil; později však vzdal se všeho účastenství ve věcech státních a zabral se do studií filosofických. R. 460 odebral se s žákem svým Zenonem do Athén, kdež obcoval se Sokratem. Zásady svoje filosofické vyslovil v poučné básni *περὶ φύσεως*, z níž se zachovaly jenom zlomky, které vydal Karsten ve sbírce *Philosophorum Graecorum veterum reliquiae* (1. sv. 2. díl, v Bruselu 1835). Základní myšlénka školy eleatské, že vše jedno jest, naproti učení Heraklitovu o věčném vznikání, vyslovil **P.** v ten smysl, že jenom bytí jest, a mimo toto jediné bytí není ničehož; bytí toto ani nevzniklo ani nezanikne, jest nerozdílné, samo sebou jsoucí. Avšak pojetí čistého bytí rozeznával **P.** od pojetí božstva, i dobral se toho výroku, že jediným kladným přísudkem, jakým se dá bytí mysliti, jest myšlení.

Parmenion, vojevůdce macedonský za Filipa i Alexandra Vel., nar. asi 400, † 330 př. Kr. Byl miláčkem Filipovým, který jej nazýval jediným vůdcem, jakého kdy nalezl; porazil Ilyry 356, udržel vliv macedonský na Euboii 342, a byl poslán s vojskem do Asie 336. Když Alexander vtrhl do země této, velel **P.** pěchotě v bitvách u Graniku, Issu i Arbely; mezi tím, co král honil Daria v Parthii a Hyrkanii, podrobil **P.** Medii. Ale zatím byl jeho syn Filotas nařčen ze spiknutí proti životu Alexandrovu, a vydán trýzním přiznal se i zapletl do toho otce, načež jest odpraven; **P**-a pak dal Alexander úkladně zavražditi, ač vina jeho dokázána není.

Parmentier [parmãntié] **1)** Antoine Augustin, franc. farmaceut a agronom, nar. 1737 v Montdidieru, † 17. pros. 1813 co gener. inšpektor zdravotnictví ve Francii, získal si mnohé zásluhy o rozšíření a lepší pěstování zemčat, o vyrábění cukru hroznového, o lepší zařízení nemocnic, a zůstavil důležité spisy o těch věcech jednající. — **2)** Philippe **P.**, nizozem. řezbář, nar. ve Feluy u Nivellesu r. 1787. Učiv se počátkům svého umění u svého otce Antonína Františka, schopného řezbáře v ornamentice, a odebral se k dalšímu vzdělání svému do Paříže, kdež po dvanácte let pracoval buď na akademii neb u Dessina nebo Bosia. R. 1837 stal se profesorem na akademii Gentské. K zdařilejším jeho pracím náležejí sochy Anakreonta a Parise; *Koupající se nymfa*; náhrobek biskupa Namurského, Pisaniho. *Mž.*

Parmigianino Il, v. Mazzuoli Francesco.

Parnahyba, řeka brasilská, vzniká v prov. Minas-Geraeské, činí hranice prov. Goyazské a vlévá se do Parany, majíc 100 m. délky.

Parnas (*Παρνασός* a *Παρνασσός*), Apollonovi, Dionysovi a Musám zasvěcené pohoří ve Fokidě, jímž

staví ničeho v cestu, aby loď mimo všecky hlavní vlastnosti, jež dobrá loď míti má — t. pevnosť a prostrannost, stojnost a klidné, volné spočívání na vlnách, povolnost kormidlu — nejpřednější vlastnost parní lodi, t. rychlost, míti mohla. K tomu konci je vrtulová loď velmi dlouhá, přesahujíc délkou někdy i šesteronásob šířku svou; dále je vrtule pod vodou, čímž nikterak nepřekáží, a také nepřátelským koulím mnohem méně vydána jest, a konečně může se vrtulová loď i na malé prostoře vodní pohodlně obrátiti. Až na obrněné lodi baštové mají všecky ostatní **p.** lodi také ještě plachtovou úpravu, aby za větru příznivého mohly síly jeho užívati na místě síly **p.** Avšak z těchto naznačených lodí není každá onou úplnou a takovou úpravou opatřena, kterou by jinak co plachtová loď měla; rozhodujeť v tom určení lodi. Tak mají z lodí válečných řadové lodi, fregaty, korvety a škunery úplnou plachtovou úpravu, ostatní válečné, pak obchodní **p.** lodi, mají nižší stežně — podle velikosti lodi i čtyry, pět, šest — jichžto hlavní část v celku větší, a hořejší část (tyč) jenom z jednoho kusu jest. Slabá tato úprava je z té příčiny, že loď plujíc proti větru ve svém běhu méně zdržována jest, a že by vysoké stežně byly stojnosti lodi tím více na škodu, čím delší tato jest. **P.** lodi staví se také ze železa, a to na dvojí spůsob. Buď mají jednoduchou stěnu z žeber úhlovitých, asi 18 palců od sebe odstávajících a vně lodi silným plechem železným pobitých; anebo mají v dolejšku (t. až k hladině vodní) dvojitou stěnu, jejíž oba díly až na 36 palců od sebe odstávají a mezi sebou mnohými příčkami spojeny jsou tak, že těmito veškerá dutina stěnová dolejšku lodi na samé neprůdušné příhrady rozdělena jest. Tento druhý spůsob železných lodí jest bez kýle a má zcela ploché dno, které se končí v náhlém zabočení k svrchnímu dolejšku lodi. Prvního spůsobu lodi stavěny jsou do kýle, mají velmi ploché a při tom dvojité dno, kteréž, jsouc podobně druhému spůsobu těchto lodí na příhrady rozděleno, v pokýlí největší světlost průřezovou má, a k oběma stranám se víc a více úží, až v zabočení lodním docela přestává. Ostatní části trupu a některé díly úpravy žel. lodí jsou buď z potřeby, buď z praktičnosti taktéž železné, jako u př. palubní trámce, schody, a v nejnovějším čase i stežně, tyto ovšem duté. Přednosti lodí železných před dřevěnými jsou zvláště ty: železná loď je v celku lehčí než dřevěná loď stejné velikosti, a je i prostrannější; je pevnější, neboť nýtování její nepoddá se ústrkům jakýmkoliv tak snadno jako vazba dřevěné lodi, kterýmižto ústrky i **p.** stroj na lodích dřevěných snadněji bere zkázu; nárazem na úskalí neb koulí nepřátelskou dostane pouhou puklinu neb kulatou díru beze všeho okolního rozštípení a roztříštění, ba má-li loď v místě porouchaném dvojitou stěnu, stává se nejčastěji, že vnitřní stěna neporušena zůstává, při čemž se tedy jen ta příhrada vodou naplní, jejíž vnější stěna právě utrpěla; chytí-li se na lodi, poskytuje železná loď ovšem větší bezpečnosti, a konečně, rozebere-li se stará železná loď, má její železo víc ceny, nežli staré dříví (Srv. Loď.) *Lo.* — **P.** mlýn v. Mlýn. — **P.** pluh v. Pluh. — **P.** prádlo v. Prádlo. — **P.** stroj (parostroj, něm. *Dampfmaschine*, fr. *machine à vapeur*, angl. *steam-engine*). Ústrojí, pomocí jehož rozpínavost vodní páry k vykonávání mechanických prací se upotřebívá, jest takměř duší celého nynějšího průmyslu; sloužíť nejrozmanitějším účelům, a dle těchto, jakož i dle okolností vůbec řídí a různí se také celé zařízení jeho. Podstatně však záleží každý **p.** stroj z jakýchsi částí, kteréž jej co takový označují. Kromě kotlů, ve kterých se pára plodí a o kterých později pojednáme, jsou podstatné části parostroje následující: 1. dutý, litý, uvnitř vykroužený a uhlazený válec (*cylinder*), oboustranně příklopem opatřený a na jakési stolici neb na podstavci buď ležící neb stojící; 2. píst (*Kolben, piston*), v **p**-m válci umístěný a pomocí pružných per těsně (neprůdyšně) přiléhající; 3. pístová tyč (*Kolbenstange*) jenž s pístem pevně spojena jest a zácpavkou (*Stopfbüchse*) na jednom příklopu umístěnou neprůdyšně prochází; 4. ústrojí řídící neb rozváděcí (*Steuerung*), jehož účelem jest, páru z kotle do válce přiměřeně vpouštěti a na píst účinkovavší opět z válce odváděti. Obyčejně se pára střídavě na obě strany pístu do válce vpouští a tím pístu pohyb buď sem tam, neb vzhůru dolů přímočárně postupný uděluje. Pohyb tento se dle okolností přímo k vykonávání dotýčné mechanické práce, na př. k pohybování vodostrojů, **p**-ch kladiv a j. používá — parostroj jest přímo působící (*direkt wirkend*) a tu obyčejně také jen jednostranně působí, jelikož pohyb dotyčných těžkých těl pouze vzhůru pomocí páry uskutečniti se musí, kdežto pohyb opačný působením tíže — bez páry se koná. Obyčejně se však postupný pohyb pístu oboustranným účinkováním páry spůsobuje, a v otáčecí pohyb hřídele proměňuje, od kteréhož se pak ozubenými koly neb kladkami a řemeny dotýčným pracujícím strojům (*Arbeitsmaschinen*) sděluje. Při tomto obyčejném zařízení parostroje končí se pístová tyč ve příčce (*Traverse*), jenž oboustranně mezi uhlazenýma tyčema, co vodidly (*Führung*), se smyká, s **p**-m pístem tentýž konajíc pohyb. Této příčky uchopuje se podobně jako ruka rukověti druhá tyč, tak zvaná vojnice neb táhlo (*Schubstange*), jenž svým druhým k tomu upraveným koncem objímá čep kliky, na hřídeli upevněné, tak že vojnice jedním svým koncem pohyb přímočárný, druhým pak pohyb otáčecí koná. Aby otáčení hřídele dosti sblíženě rovnoměrné bylo, upevňuje se na něm setrvačné kolo (hon, *Schwungrad*) přiměřené mohútnosti. Řídící ústrojí u takového obyčejně zařízeného parostroje záleží hlavně ze zvláštního, v tak zvané **p.** komoře umístěného šoupátka rozváděcího čili rozváděče (*Vertheilungsschieber*), jenž nad ústím obou **p**-ch průchodů, do **p**-ho válce blíže příklopů vedených, zároveň nad otvorem pro východ účinkovavší páry určeným, sem tam se pohybuje a v průřezu podobu D maje čerstvou páru, kterouž z venku obklopen jest, střídavě na obě strany pístu do válce pouští, jakož i současně účinkovavší páru z válce odvádí. Tento postupný pohyb rozváděče dociluje se pomocí výstředního kotouče (výstředníku čili excentriky) na hřídeli upraveného. Výstředník jest objat přiléhajícím dvojdílným věncem, od něhož vede tyč na spůsob vojnice podél celého stroje k oné tyči, která na rozváděči samém upevněna zácpavkou z **p.** komory vychází a na konci s onou výstředníkovou tyčí sčleněna jest. Takový **p.** stroj, pouhým rozváděčem a příslušným výstředníkem opatřený, slove stroj o plném tlaku, jelikož skoro po celou cestu pístu od jedné až ke druhé nejzazší polohy jeho pára z kotle do válce vstupuje. Protože však zároveň na druhé straně pístu pára před tím účinkovavší do vzduchu vystupuje, tož vysvítá, že na pohyb stroje pouze převaha tlaku **p**-ho nad tlakem vzduchu účinkuje; obnáší-li tedy napuutí páry do válce vstupující dvě atmosféry, účinkuje na pohyb pouze jedna atmosféra, čímž se z tlaku parního jen polovice zužitkuje. Má-li se zužitkovati více

pára výše napnuta býti, t. j. **p.** stroj plnotlaký
, aby sílu páry co možná zužitkoval, pracovati
kn co možná vysokém. Avšak sebe větším
m, kterýž ostatně obyčejně nejvýše 6 neb 7
sfér obnášívá, předce se zcela příznivého upo-
ní páry nedocílí, neboť pára účinkovavší vy-
je z válce o tlaku skoro nezměněném, čímž se
á část dynamického účinku úplně ztrácí. Ne-
ivé tyto vlastnosti parostroje plnotlakého vy-
jí možné opravy v dvojím smyslu, a sice jest
cno: 1. aby tlak páry při účinkování na píst
žnosti se oslabil, 2. aby protitlak vzduchu dle
osti se zmírnil. Prvního dosáhneme použitím
avosti páry, zařídíce rozváděcí ústrojí tím
bem, aby pára z kotle do válce pokaždé tak
a vstupovala, pokud píst jakousi začátečnou
své cesty koná, i aby dále pára tato pouhým
náním (*expanse*) píst před sebou hnala; tím
íme stroj s dvoj-, troj- a čtvero- atd. násob-
rozpínáním, pakli pára jen po $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$ atd.
pístu do válce vstupuje t. j. pouze $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$
válce o plném tlaku naplní. Po celou ostatní
pístu se rozpínajíc a tlak svůj takměř na
dávadávajíc, pozbývá pára značně z prvot-
svého napnutí, tak že z válce vystupujíc
m méně zneužitkovaného účinku v sobě
, nežli u stroje plnotlakého. Rozpínání páry
značeném smyslu lze u parostroje docíliti 1.
bením zvláštně obdobené (místo obyčejné
vé) excentriky, tak zvaného srdce (*Herz-*
) — má-li se totiž s jediným parním šou-
m vystačiti; 2. upravením dvou šoupátek,
žto jest jedno obyčejným rozvádičem, druhé
šoupátkem rozpínacím (*Expansionsschieber*).
tyto šoupátka mohou pak a) v jediné **p.**
e jedno na druhém umístěny býti, a tu se
opět buďto s jedinou excentrikou vystačiti,
se pro každé šoupátko zvláštní excentrika
řídeli upevní; b) každé šoupátko se může
é vlastní **p.** komoře pohybovati, při čemž
dvě excentriky býti musí. Šoupátko rozpí-
se někdy nahražuje záklopkou (*Ventil*), kteráž
vý čas spojení mezi parní komorou a kotlem
ačňuje a ruší. Mimo to lze stroj na rozpínání
také tím způsobem upraviti, že se dva **p.**
s příslušnými písty zařídí, kteréžto poslední
ně vzhůru dolu se pohybují; a sice se jeden
í) válec čerstvou parou z kotle opatřuje, kte-
v něm účinkovavší do **p.** komory druhého
ho) válce vstupuje (Woolfův stroj). Lehko
ochopiti, že stroj s rozpínáním páry zařízený
h rozměrů obdržeti musí a tudíž také dražší
, než stejně silný stroj o plném tlaku; za to
spotřebuje méně páry, tedy také méně paliva.
á svrchu zmíněná oprava parostroje, k úspoře
a zároveň paliva čelící, má záležeti v tom,
e tlak vzduchu proti pohybu pístu působící co
á zmírnil. K tomu cíli bylo by záhodno, aby
ovavší pára nevycházela do vzduchu, nýbrž
do prostoru vzduchoprázdného. Toho sku-
lze alespoň sblíženě docíliti tím, že se pára
eda do zvláštní k tomu upravené nádoby hu-
(*condensator*) nazvané, do kteréž se zároveň
studené vody žene, čímž se ona pára rychle
a prostor sblíženě vzduchoprázdný zůstavuje,
jen také o to postaráno, aby se voda do hu-
střikaná, i ona sražením páry povstávající
le odstraňovala; to se děje zvláštní pumpou,
jné vývěvě (*Luftpumpe*) podobnou. Mimo tuto
í také jedné pumpy, kteráž hustič studenou
opatřuje, a pak ještě tak zvané pumpy napá-
(*Speisepumpe*), kterouž se do **p**-ho kotle dle

potřeby voda tlačí. U parostroje s hustičem čili stroje kondensačního musí se tedy mimo tyč pístovou pohybovati ještě tři jiné, pro jichž pohodlné umístění se takové stroje obyčejně s váhadlem (*Balancier*) staví. Na jednom konci váhadla zavěsí se vojnice ku klice jdoucí, na druhé straně upraví se zvláštní členění, Wattův rovnoběžník nazvané a vodidlo (*Geradführung*) zastupující; na tomto se tyč pístová a tyč vývěvy svisně upevní; ostatní dvě tyče zavěsí se přímo na váhadle. Ostatně se novějšího času ústrojí kondensační také u ležacích strojů prospěšně umísťuje, čímž se znamenitý peněžný náklad, kterýž stroje s váhadly vyžadují, podstatně zmirňuje. Hustičem se jmenovitě potom značného úsporu paliva dosahuje, když se stroj zároveň s rozpínáním páry (s expansí) upraví, což se také skutečně vždy stává. Prospěch expanse se ostatně mnohdy přeceňuje tím, že se v přehnaném stupni zařizuje, čímž stroj velmi hmotným a tím tak drahým se státi může, že docílená úspora paliva onoho velikého nákladu ani nenahradí. Nejprospěšnější jest u strojů bez hustiče asi trojnásobná, u strojů s hustičem asi pateronásobná expanse. Svrchu zmíněné Woolfovy stroje se za příčinou potřebných dvou parních válců vždy s váhadlem staví a hustičem opatřují; stroje tyto potřebují poměrně málo paliva, pohybují se mnohem rovnoměrněji, než stroje o jediném válci, jsou ale také velmi drahé, pročež vždy více ustupují strojům ležatým, kteréž ovšem k docílení téhož stupně rovnoměrnosti mohútnější kola setrvačná vyžadují. Nejdůkladnějším prostředkem k docílení co možná rovnoměrného pohybu jest ale zařízení stroje dvojválcového v tom smyslu, že se dva **p.** s t r o j e vystaví, kteréž pohybují dvě kliky na jediném hřídeli upevněné a o pravý úhel (90°) od sebe se odchylující. K docílení rovnoměrného pohybu spojuje se s **p.** s t r o j e m někdy Wattův odstředivý rovnatel (*Centrifugal-Regulator*), dvěma litýma koulema opatřený, kteréž se odstředivostí (*Centrifugalkraft*) v oblouku tím více od sebe vzdalují, čím rychleji se stroj pohybuje. Koule tyto souvisí zvláštním členěním s klapkou, kteráž v **p.** trubici — kotel se strojem spojující — umístěna jest, a přiměřeně se přivře, když se koule od sebe vzdalují, a naopak více se otevře, když se koule k sobě přibližují. K uspoření místnosti se u strojů slabších, a na lodích i u strojů silných někdy nalézají **p.** válce kývací (*schwingende Cylinder*), na dvou čepích zavěšené, čímž jest možno, že pístová tyč přímo kliky se chápe a vojnice zcela se uspoří. Zplozování páry pro parostroje děje se v **p**-ch k o t l í c h, z železného plechu snýtovaných, jejichž celá úprava ostatně rozličná bývá. Nejoblíbenější obdoba jest válcovitá a poloha více méně vodorovná; jen výminečně, a to obyčejně z nedostatku místnosti, zařizují se také kotle stojaté. Kotel jest z větší části vodou naplněn, a svrchní část jeho zaujímá pára. Pod kotlem jest na jednom konci topení, tak že plamen zpodek kotle po celé délce ošlehuje. Aby příliš mnoho tepla bez účinku neodcházelo, bývá **p.** k o t e l spojen ještě s jedním neb s dvěma jinýma níže ležícíma a pouhou vodu obsahujícíma kotly; plamen pak se vede od **p**-ho k o t l e kolem těchto kotlů vodních, a vodu v nich předhřívá, pročež se předhřivači (*Vorwärmer*) nazývají. Topidlo se někdy zařizuje tak, že plamen dříve kotle vodní a pak teprv k o t e l **p.** hřeje; posléze se pokaždé zbytek tepla vede do komínu, čímž se průvanu u topení potřebného dociluje. Někdy prochází **p**-m k o t l e m samým po celé délce jeho jedna neb dvě taktéž plechové tru-

bice, jimiž se plamen provádí. Má-li kotel při skrovné velikosti co možná mnoho páry dávati, opatřuje se uvnitř četnými trubicemi, jimiž plamen prochází, a vodu vůkol rozptýlenou velmi vydatně hřeje. Takových trubicových kotlů *(Röhrenkessel)* se jmenovitě u **p**-ch vozů a lodí užívá. Každý kotel musí býti proti výbuchům co možná ujištěn. Potřebná síla plechu jest zákonně předepsána a řídí se dle dovolného napnutí páry a dle průměru kotle. Výška vody v kotli musí býti neustále z venku zřetelna; k tomu cíli vycházejí z kotle vodorovně dvě měděné trubice, a sice jedna z vodního, druhá z **p**-ho prostoru — ty jsou venku spojeny stojatou skleněnou trubicí, ve kteréž pak voda právě tak vysoko stojí, jako uvnitř kotle. Napnutí páry udává zvláštní tlakoměr, manometer, obyčejně podobu hodin mající a velikost panujícího napnutí ručičkou ukazující. Mimo to zákonně nařízeno, na každém jednotlivém **p**-m kotli upraviti dvé pojišťovacích záklopek *(Sicherheitsventile)*, kteréž tak obtíženy jsou, že pára jimi ucházeti počíná, jakmile její napnutí dovolnou velikost přestoupí. Voda se do **p**-ho k o t l e tlačí pumpou napájecí *(Speisepumpe)*, kteráž jest buď s dotyčným **p**-m s t r o j e m spojena, aneb sama o sobě malým parostrojem pohybována. Novějšího času vynalezeno od Giffarda napájecí ústrojí zvláštního druhu, při kterémž proud páry přímo vodu do kotle žene; náhlé sráženi této páry jest zde hlavním působitelem. — N á č r t e k d ě j i n **p**-ho stroje. První upotřebení vodní páry k pohybování těla připisuje se H e r o n o v i z Alexandrie, který již roku 120 před Kr. dutou měděnou, částečně vodou naplněnou a účinkování plamene zůstavenou kouli rozpínavostí povstávající páry na způsob Segnerova kola k otáčení přivedl. Ústrojí toto však s nynějším parostrojem nic společného nemá a takřka co pouhá hříčka považovati se musí, tím více, že o dalším jeho vyvinutí ani zmínky nebylo. Teprv r. 1615 S a l o m o n d e C a u s (v. t.), rodem Francouz, ukázal, jak vodní pára tlakem svým vodu zdvihati může; ohřálť taktéž dutou kouli, až se voda v ní obsažená vařila a trubicí skoro až na dno koule dosahující ven se proudila. Vynález tento nelze výše ceniti než kouli Heronovu. Roku 1629 ohříval G i o v a n n i B r a n c a vodu v duté kouli až k varu, a vedl povstávající páru na lopaty malého kola, obyčejnému kolu vodnímu podobného, kteréž se tím otáčelo. Roku 1663 zřídil marquis z W o r c e s t e r u, Angličan, ústrojí, kteréž se od onoho Salomonem de Caus vynalezeného pouze tím liší, že vše dvojnásobně upraveno, čímž tlačení vody vzhůru bez značné přestávky docílil. Veškeré jmenované vynálezy mají ovšem pro parostroj pramalé ceny. Větší zásluhu o vynalezení parostroje získal sobě Francouz D e n i s P a p i n (v. t.), kterýžto první a sice r. 1690 zhotovil stroj nynějšímu parostroji poněkud podobný: v dutém, stojatém, na spodku uzavřeném, na vrchu otevřeném válci upravil přiléhající píst, pod nímž na dnu válce část vody se nacházela; píst — aby až k této vodě spustiti se mohl, — opatřen malým otvorem, z venku uzavřitelným; pod válcem rozdělaný oheň měnil vodu v páru, kteráž píst vzhůru hnala a pak odstraněním ohně chladnouc zase ve vodu se srážela a tím klesání pístu vymáhala; opětným ohřátím a následujícím ohně odstraněním mohlo se činění tohoto ústrojí dle libosti opakovati, i mohla se pohybem pístu nějaká užitečná práce vykonávati. Kapitán T o m á š S a v e r y (r. 1698) jest sice vynálezcem prvního stroje, který ke zdvihání vody parou — z hloubky ovšem malé — skutečně se

používal, on však princip pístu, Papinem na
čený, zase opustil, a stroj jeho podstatně se
nává se zmíněnými již dávnými vynálezy Salon
de Caus a marquisa z Worcesteru; rozdíl jest
ten, že Savery nevyvádí páru z téže vody,
se vzhůru puditi má, nýbrž ze zvláštních
kotlů stranou stojících; avšak pára působí p
na povrch vody ke zdvihání ustanovené, kte
se tudíž na útraty tepla parního dříve znam
ohřáti musí, nežli pod tlakem páry vystupo
počne; tím se množství páry srážením maří. T
hleděl Papin, opustiv svůj naděje plný vynález,
pomoci tím, že účinkování páry na vodu mezi
cím pístem zprostředkoval. Avšak veškeré op
nemohly tomuto stroji budoucnost získati; m
v brzce — již r. 1705 — ustoupiti vynálezu
hem skvělejšímu a co do podstaty až dop
trvajícímu, totiž Newkomenovu atmosférick
parostroji. Stroj tento opírá se přímo o prvotný vy
Papinův a jest následovně zařízen: v stoj
dutém válci, svrchu otevřeném, na zpodku zavř
upraven přiléhající píst, od něhož jde řetěz k
hadlu (*Balancier*), na jehož druhém konci zav
tahadla (*Gestänge*) jaká v šachtách k hornickým
pám vedoucí. Do zpodku parního válce sahaj
trubice; první vychází z **p**-ho kotle, pojišťovac
klopkou opatřeného a obdobu polokoule mají
druhá trubice jde z výše položené nádoby, d
studená voda neustále přitéká; v každé trubici
válce upraven kohoutek. Má-li píst ve válci
nejnižší polohu, jsou tahadla vahadlem vyzdvi
otevřel-li se pak **p**. kohoutek, vstupuje pára a
sférická (t. j. napnutí tlaku vzduchu rovné m
z kotle do válce — tahadla tíží klesají, píst v
puje; jakmile píst v nejvyšší své poloze se o
zavře se kohoutek **p**. a současně se otevře ko
tek vodní; studená voda, vnějším tlakem vzdu
mimo to svým vlastním tlakem puzena, do
stříká a účinkovavší páru sráží; následkem
píst až na zpodek válce klesá. Opětným st
vým otvíráním a zavíráním obou kohoutků p
buje se stroj neustále vzhůru dolů, při čemž p
na tahadlech upravené pracují. K odstraňování
která se jednak do válce stříká, jednak také
ním páry povstává, upravena na dnu **p**-ho válce
třetí trubice s kohoutkem, kterouž se tato teplá
vypouští, a také k napájení kotle používá. K
rání a zavírání kohoutků byl vždy ustanoven
dělník; takovému (Potterovi) podařilo se práci
pomocí provázků, rukověti kohoutků s pohybli
částmi stroje spojujících, odevzdati stroji sam
Atmosférický tento **p**. stroj zdokonalil a dále vy
ano **p**. stroj takměř k novuzrození přivedl nesm
J a m e s W a t t, narozený r. 1736 ve Skotsku;
všeobecně a právem považuje za druhého vyn
parostroje. Zlepšení stroje atmosférického zá
nejprvé (roku 1765) v tom, že srážení účinko
páry nevykonáváno v **p**-m válci samém, který
tím vždy značně ochladil, nýbrž ve zvláštní st
umístěné nádobě — v hustiči neb konden
Později (r. 1784) vynalezl Watt svůj rovnob
k rovnému vedení pístové tyče na vahadle slo
hned po tom zařídil převádění pístového postu
pohybu v otáčecí pohyb kliky a hřídele pomoc
nice (neb tahadla), na druhé straně vahadla zav
a s klikou spojené; i ústrojí k rozpínání páry
pansion) čelící si již Watt patentovati dal. Zá
zdokonalen Wattem **p**. stroj a **p**. kotel ve všech
kách až do nejmenšího, tak že se od toho ča
podnes na parostroji co takovém takřka nic
statně nového neobjevilo. Ovšem se Wattovy
o tlaku nízkém nynějšího času více nestaví,

Parochus (*πάροχος*) **1)** slul Římanům úřadník, který na všech stanicích velikých silnic v provinciích říše Římské musel ubytovati a stravovati vyslance, úřadníky a všecky v úředních záležitostech cestující, začež dostával od státu určitou taxu. — **2)** Později nazýval se **p.** duchovní správce parochie, snad proto, že rozdává duchovní pokrm a duchovně opatruje stádce Páně; nyní znamená **p.** tolik co farář.

Parole, tolik co heslo (v. t.).

Paroli, 1) malinký kousek sukna aneb aksamitu barvy výložkové, přišitý co částečný odznak na podřízenější pohodlnější oděvy, zastupující přísný výložkami celými opatřený kabátec vojenský, jako jsou plášť, halena a podobné. *Msý.* — **2) P.** zvláštní výraz v hazardní hře farao (v. t.), když hráč kartu, na kterou vyhrál, ještě dále drží a výhru svou na ni vsadí, což naznačí přechlípnutím rohu té karty. Odtud slove **p.** také každá trefná odpověď na urážlivý vtip, ano každý krok, jímž maříme jakýkoliv útok na nás naměřený.

Paroloď v. Parní loď.

Parom (t. co Perun), slovenský hrom.

Paroměr v. Manometer.

Paronomasie v. Annominace.

Paronychieae, řád rostlin z třídy Kalichokvětých *(Calyciflorae)*, dle Presla. Kalich z 5 lupenův nejdoleji srostlých. Plátky drobné, šupinovité, tyčinkám neplodným podobné, mezi lupeny kalichovými připevněné. Tyčinky vyniklé z trubky kalichové, anebo z lůžka před lupeny kalichovými. Nitky oddělené, prašníky 2pouzdré, vaječník prostý. Čnělky 2—3, oddělené, aneb více méně srostlé. Plod suchý, drobný. Semena přemnohá na semenici střední, neb ojedinělá na šňůrce dlouhé, ze dna vyniklé, visutá. Bílek moučnatý, kél válcovitý, dělohy drobné. Jsou to zeliny, byliny, polokře. Listy nejčastěji vstřícné, celé, s palisty mázdrovitými. Květy obojaké, drobné na vrcholích mnohosochatých, někdy skoro strboulkovitých anebo chudokvětých. Do toho řádu počítá se mnoho (asi 125) rodů ve více (než 26) pokoleních, které rozděleny jsou po obojím mírném pásmě, v největší hojnosti ale v horkých krajinách všech dílův světa. Podobají se Šruchovitým *(Portulaceae)* a Koukolovitým *(Sileneae)*, jen že řádům těmto palisty scházejí. Od Šruchovitých ale liší se ještě množstvím lupenův kalichových a postavením tyčinek. Sem náležejí homulice *(Hermium)*, průtržník (*Herniaria*), nehtovec (*Illecebrum*), chrustavečka (*Paronychia*) a j. — *Paronychieae Radix et Herba*, v lékárnách potřebované, pocházejí od kapradí *Asplenium ruta muraria*.

Paronyma (řec.), slova od jednoho kořene pocházející.

Paropamisus, pohoří v Afghanistaně a vých. Persii, nazývané někdy Záp. Hindukošem neb též pohořím Ghurskýn. Na vých. jest **P.** spojen s Hindukošem, na záp. s Elbrusem, má od sev. k jihu 200 angl. m. délky, od východu k záp. 350 m. a dělí poušť Jezdskou od pouště Turkistanské. Na vých. jsou hory strmé, údolí úzká, ale k záp. jsou hory nižší a údolí širší. Nikde nedosahují výše věčného sněhu. Na horách těchto přebývají rozliční kmenové pastýřští.

Paros (*nyn. Paro*), řecký ostrov v moři Aegejském, jeden z Cyklad, oddělený od Naxu na vých. úžinou 1 m. šíř., má $3^3/_4$ □ m. se 7200 obyv. Jest zde několik dobrých přístavů (Parikia na záp., St. Maria, Marmora, Trio na vých., Naussa na sev.), několik vesnic, z nichž největší Paroikia na místě, kde bývalo m. **P.** Krajina, ač hornatá, přece jest úrodná, plodíc olivy, bavlnu, obilí, víno, ovoce a luštěniny. Za starodávna slynul **P.** mramorem parickým, který byl krásný bílý a trvalý, tak že se mu vyrovnal jenom mramor pentelický; nejvíce se ho dobývalo v lomech hory Marpessy, avšak s pádem říše východní zanedbány byly lomy, až teprvé 1844 opět otevřeny. — Podle podání bydleli zde prvotně Kreťané a Arkadové; záhy však jali se Jonové zakládati zde osady, a **P.** vzkvetl obchodem námořním tak, že začal vysílati kolonie na Thasos, do Paria nad Propontidou a do Fara na pobřeží Ilyrské. Po bitvě Marathonské (490 př. Kr.) dostal se ostrov tento Peršanům, ale brzy připadl Athénám i s jinými ostrovy moře Aegejského. V pozdějších dobách byl **P.** poddán Benátkám, tvoře po nějakou dobu část vévodství Naxického; ale pak se stal majetkem benátské rodiny Venierův a konečně připadl Turkům, za jichž panování velice spustl. Koncem XVIII. stol. stal se **P.** námořní stanicí loďstva rus. a nyní náleží ke král. Řeckému. Pamětihodno jest, že zde byla nalezena Arundelova mramorová tabule (v. t.).

Parostroj v. Parní stroj.

Parotis (z řec.) příušnice (v. t.), žláza příušní.

Parotitis, zánět žlázy příušní.

Paroubek 1) Jiří Václav, nar. v Sadské na Poděbradsku 28. ún. 1704, nejstarší syn primatora Sadského. Stud. v Praze, kde byl na kněžství vysvěcen, pak přišel za kaplana do Sobotky, administroval po nějaký čas tamější děkanství, a od 14. ledna 1757 až do své smrti († 23. čce 1778) byl farářem v Líbeznicích (okr. Karlín.). Byl též jmenován misionářem a vikářem. **P.** byl horlivý kněz, hledaný kazatel a zvláště milovník školní mládeže. Za živobytí uložil 500 zl. pro učitele Líbeznického, aby chudé dítky zdarma cvičil v umění literním a hudbě, a 9. dubna 1762 položil základ k „Paroubkovskému domu chudých“ v Sadsce, kde 12 osob teplý byt a peněžitou podporu dostává; celé nadání cenilo se po jeho smrti přes 4700 zl. rýnských. **P.** vydal *Žalmy* (v Praze 1736), 150 žalmů s nápěvy a jiné písně: *Písně na evangelia nedělní celého roku* (v Pr. 1760); *Výtah světa pro mládež* (v Pr. 1765). — **2)** Václav Vitalis **P.**, bratrovec před., nar. v Sadské 17. října 1737, učil se u strýce, pak v Praze, kde byl na kněžství vysvěcen; byl mistrem svob. umění a bakalářem theologie. Od 14. ledna 1769 do 13. kv. 1772 byl farářem ve Vršovicích u Prahy, načež, byv ustanoven arcib. misionářem, předevzal si vykonati cestu do Jerusaléma, a zemřel nepovědomo kde. **P.** vydal *Zrcadlo časného i věčného života* (2 sv., v Pr. 1770—71). Srv. *Lumír* 1857, str. 810 a 811.

Parovůz v. Parní vůz.

Paroxysmus (z řec.) záchvat, ku př. záchvat zimničný v střídavkách, neb též v chorobách nervových a pisemických. *Šp.*

Paroxytonon (řec.) slove přízvuk ostrý, který bývá vždy na předposlední slabice, na př. *φέρω*, *πειράω* a p. Nejčastěji se nalézá přízvuk tento v jazyce polském, kde jsou všecka slova **p**-na; v češtině jsou **p**-na jenom slova dvouslabičná nebo i jednoslabičná s jednoslabičnou předložkou.

Parožnatky v. Characey.

Parquet v. Parket.

Parr 1) Thomas, vůbec Old (Starý) **P.** nazýván, Angličan dlouhým živobytím proslulý, nar. 1483 ve Winnigtoně v Shropshiru, † 14. li t. 1635. Byl synem chudých rodičův a po smrti otcově zastával hospodářství. Ponejprv se oženil, když mu bylo 80 let, a splodil 2 děti; po smrti první manželky oženil se podruhé, maje 120 let. Ve 152. roce vzal jej Tomáš, hr. Arundelský, do Londýna; ale zde umřel **P.** v krátce a jest pochován v opatství

Westminsterském. R. 1635 vydal John Taylor o něm knížku *The olde, olde, very olde man etc.* (Starý, starý, velmi starý člověk, čili dlouhý věk P-a . . ., který se nar. za kralování Edwarda IV. a nyní žije na Nábřeží, maje 152 let atd.) — **2)** Samuel **P.**, angl. učenec, duchovní a spis., nar. 1747, † 1825. R. 1765 se odebral do Kambridže, kdež se oddal studiím klasickým a 1767 stal se podučitelem na škole Harrowské; ale 1771 vzdal se úřadu tohoto a založil si sám ústav vychovávací v Stanmoru, jehož však musil zanechati z nedostatku peněz. Proto se stal opět učitelem 1777 v Colchestru, promovoval 1781 v Kambridži na dra práv a vzbuzoval vědomostmi a výmluvností takovou pozornost, že se stal kanovníkem u sv. Pavla v Londýně, pak r. 1786 farářem v Hattoně ve Warwickshiru, kdež zřídil zároveň ústav vychovávací. R. 1787 vydal *Bellendenus de statu* s předmluvou, v níž se zastával Burka, Foxa a lorda Northa, avšak si vyjížděl na jiné současné státníky s velikou jízlivostí. Předmluva jeho k *Tracts by Walburton and a Walburtonian etc.* (1789) vyniká uhlazeným slohem. Mezi ostatními jeho spisy nalézají se jeho spory s drem Whitem, jejž vinil **P.** z plagiátství ve spise *Bampton lectures* (1790), spory s drem C. Combem, s Godovinem a jinými. R. 1760 vydal **P.** sám spisy své, z nichž jest zvláště důležité dílo *Characters of Charles James Fox.* Mimo to zůstavil značný počet spisův historických, kritických a metafysických v rkpse. Vydání jeho spisů s životopisem opatřil John Johnstone (8 sv. Lond. 1828). — **P.** byl muž nade všecky vrstevníky své, vyjma dra. Johnsona, vynikající; ale povaha jeho nebyla prosta nekalých skvrn, neboť byl ješitný, domýšlivý a svárlivý, čímž sobě učinil mnoho nepřátel.

Parrhasios, slavný řecký malíř, nar. v Efesu, kvetl v čas peloponnéské války (431—404 před Kr.). Byl syn a žák Euenora a získal sobě největší zásluhu tím, že přivedl souměrnost v malbu. Tváři dodal jemného výrazu, vlasům lesku, ústům libého půvabu a v pohybech a obrysech uměl dobře vyjádřiti duševní ráz postav. Sláva, jakéž požíval u svých krajanův, učinila jej trochu pyšným, neboť odvozoval svůj původ od Apollóna a vůbec sobě hrál na velkého pána. Ačkoli nás žádná z jeho prací nedošla, zachovaly se aspoň zprávy o některých z nich, jako byly: *Ajax, zápasící s Odysseem o zbraň Achillovu; Demos (lid) Athenský; Heraklés v Lindu; Meleager a Atalanta*, necudný prý to obraz. Proslulá jest též jeho opona, kterouž tak věrně vypodobnil, že ji slavný malíř a vrstevník jeho, Zeuxis, sám měl za skutečnou a chtěl odtrhnouti. *Mü.*

Parricida jmenuje se latinsky vlastně otcovrah, pak v rozšířeném smyslu slova kdo příbuzného aneb kdo pána neb panovníka svého zavraždil; jeho skutek jmenoval se *parricidium* otcovražda, kterýž význam taktéž v rozšířeném smyslu znamenal vraždu spáchanou na rodičích, příbuzných neb představených, v prvějších dobách říše Římské také zradu vlasti, která se smrtí trestala. — Jan **P.** v. Jan 62.

Parrot 1) Georg Friedrich, proslulý fysik a člen akademie Petrohradské, nar. 15. čce 1767 v Mömpelgardu, působil od r. 1785 co privátní učitel ve Francii, pak v Karlsruhe a v Offenbachu, stal se 1794 sekretářem livonské všeužitečné společnosti v Rize, 1800 profesorem nově zřízené university v Derptě a prvním jejím rektorem, konečně 1818 dopisujícím a 1826 skutečným členem akademie Petrohradské. Umřel 1. srp. 1852. Sps. *Ueber den Einfluss der Physik und Chemie auf die Arzneikunde* (Derp. 1807); *Coup d'oeil sur le magnetisme animal* (Petersb. 1816); *Ueber die Kapillarität* (Riga 1827); *Grundriss der Theorie der Physik* (t. 1811—14, 3 sv.); *Entretiens sur la physique* (Derp. 1821, 3 sv.) — **2)** Johann Jakob Friedrich Wilhelm **P.**, syn před., přírodozpytec něm., nar. 14. říj. 1792 v Karlsruhe, † 15. led. 1841. Odbyv si v Derptě studia lékařská, vydal se r. 1811 s Engelhardtem na mineralogickou cestu po již. Rusku a Kavkazu, z níž se vrátil r. 1812 a vydal výsledky svého zkoumání ve spise *Reise durch die Krimm und den Kaukasus* (2 sv., Berl. 1815—18). R. 1821 stal se **P.** prof. fysiologie, pathologie a semiotiky na univ. Derptské, r. 1824 podnikl cestu do Pyrenei, a 1829, kdy právě zavřen byl mír s Persií, vydal se na cestu k hoře Araratu, na kterouž on první vylezl. O těchto dvou cestách sps. *Reise in die Pyrenäen* (Berl. 1824) a *Reise zum Ararat* (2 sv. t. 1834). R. 1837 vykonal **P.** cestu k mysu Severnímu, kdež určoval astronomickou polohu míst, pozoroval délku kyvadla k určení podoby země a úkazy magnetické. Z ostatních jeho spisů jmenujeme: *Ansichten über die allgemeine Krankheitslehre* (1831) a *Ueber Gasometrie* (1814).

Parrová v. Kateřina 12).

Parry [pery], sir William Edward, plavec angl., nar. v Bathu 10. pros. 1790, † v Emsu 8. čce 1855. Byl syn lékařův a určen k povolání otcovu; ale nabyv dobrého vychování na škole domácí, dostal se k námořnictvu a získal si vážnost všech plavců, zvláště pak přízeň admirála Cornwallisa. R. 1808 byl s loďstvem na moři Baltickém a vyznamenal se v bojích proti Dánům; r. 1810 stav se lieutenantem vyplul na fregatě Alexandrii do moří severních točnových, kdež opravil admiralitní mapy moří těchto. Při vypuknutí války mezi Britskem a Spoj. Obcemi amer. byl **P.** r. 1813 poslán do Halifaxu, plul po ř. Connecticutě vzhůru a zničil 27 lodí privátních i jiných, ztrativ při tom jenom 2 muže. Zde zůstal až do r. 1817, kdy uslyšev, že se chystají dvě výpravy k sev. točně, hlásil se k nim a dáno mu velitelství Alexandrie pod vrchnictvím Rossovým. I vypluli z Anglie v dub. 1818 a dostali se až k úžině Lancasterově, kdež Ross domnívaje se, že vidí cestu zatarasenou pohořím, dal rozkaz k návratu. **P.** však vyslovil přesvědčení své, že toto pohoří bylo pouhým mamem optickým, a když i veřejné mínění se prohlásilo k jeho straně, vypravena byla na jaře 1819 nová četa pod velením **P**-ovým; 30. čce dostali se do úžiny Lancasterovy, přepluli ji, proskoumali a pojmenovali úžiny Barrowovu, Prince Regenta a Wellingtonovu a dorazili 4. září k 110° záp. dél., čímž sobě zasloužili odměnu 5000 lb. št., slibenou od parlamentu první lodi, která by k tomuto poledníku se dostala. Zamrzše pak na ostrově Melvillu přezimovali zde 10 měsícův až do 2. srp. 1820, ale nemohouce pro led pustiti se dále vrátili se do Anglie, kdež byli přivítáni s nadšením. **P.** byl povýšen na velitele, zvolen za člena společnosti královské, a jeho zpráva o této výpravě vydána tiskem k rozkazu admirality. V květnu 1821 vydal se **P.** s kapitánem Lyonem opět na cestu, proplul úžinou Hudsonovou a průlivem Foxovým, objevil a pojmenoval záliv vévody Yorského na sev. straně ostr. Southamptonu, a po mnohém a marném zkoumání na vodách sev. od zál. Hudsonského zamrzly jeho lodi u ostr. Zimního (8. říj. — 2. čce). Potom plul průlivem Foxovým až k ústí úžiny, kteráž dělí poloostr. Melville od ostr. Cockburnu, a kterouž nazval *Fury and Hecla strait.* Dále však byl led, pročež šel **P.** pěšky až k nejužší části úžiny, odkudž viděl na záp. rozestřené vodstvo, jež měl za moře polární, které však jest nyní známo co záliv Boothijský na již. konci průlivu Prince Regenta. Zde

uvázli opět v ledu 26. srp. a vykonali několik cest pěšky, i přesvědčili se, že není naděje, aby kdo úžinou Hudson. se dostal do moře polár. Zatím se objevily mezi mužstvem kurděje, pročež musel **P.** z jara vydati se na cestu k domovu, kamž dorazil v říj. 1823. Za nepřítomnosti své byl povýšen na pošt. kapitána a 1823 se stal hydrografem admiralitním. Jeho *Journal of a second voyage for the discovery of a north-west passage* vydala admiralita r. 1824. V květnu 1824 vyplul kapitán **P.** s kap. Hoppnerem zase do průlivu Prince Regenta, ale přikvačila naň zde zima, a když brzo potom ledy se hrnuly, byly obě jeho lodi uchváceny a jedna z nich vržena na břeh a tak porouchána, že jí museli zanechati; s druhou pak vrátil se **P.** do Anglie. Jeho *Journal of a third voyage for the discovery of a north-west passage* vyšel r. 1826. Nyní obrátil **P.** zřetel svůj k plánu, jejž navrhl původně Scoresby, pustiti se k točně na loďkách, které by se hodily též za sáňky. Dostav povolení od admirality odplul 27. bř. 1827 ke Špicberkům; zde nechal loď v přístavě a vydal se s lieut. Jakubem Karlem Rossem na dvou loďkách k točně (22. čna). S velikými nesnázemi dostavše se až k 82° 45′ sev. šíř., nejbližšímu to k točně místu, kamž kdy se výprava lidská prodrala, vrátili se po 61denním cestování k lodi, s níž přistáli koncem září v Anglii, kde **P.** vydal *Narrative of an attempt to reach the north pole in boats fitted for the purpose* (1827). V dub. 1829 byl **P.** povýšen na rytíře zároveň s Franklinem. Potom byl zvolen za komisaře australské společnosti hospodářské, žil 5 let v Porty Stephens bl. Sydneye a vrátil se 1835 do Anglie, kdež působil pak ve službě admirality až do konce r. 1846. R. 1852 stal se admirálem bílého praporu a r. 1854, byv zachvácen cholerou, odebral se do Němec, kdež umřel. Mimo spisy jmenované sps. *Nautical astronomy by night; The parental character of God* a *Lecture to seamen.* Jeho životopis napsal jeho syn E. **P.** (Lond. 1857).

Parryovo ostrovi, skupenina ostrovů v točnových končinách sev. Ameriky, na sev. od úžin Bankovy, Melvillské, Barrowské a Lancasterské, skládá se z více ostrovů, jichž hlavní jsou: Severní Devon, Bathurst, Byam Ma tin, Princ Patrick a Melville mimo mnohé ostrůvky. Jižně od **o. P**-a leží úžina **P**-a čili Melvillova mezi 72°—75° sev. šířky.

Pars, lat. díl, část, strana. **P.** *adversa* neb *contraria*, strana protivná; **p.** *litigans*, strana, která se pře; **p.** *vincens* a *succumbens*, strana vítězící neb vyhrávající a podléhající; **p.** *aliquota*, několikátý díl; **p.** *quota*, několikátá část sumy určité, na př. 5tá část dědictví, a **p.** *quanta*, určitá část neb suma bez ohledu k poměru jejímu k jiným sumám. — Množné číslo *partes;* na př. **p**-*tes aequales*, stejné díly; **p**-*tes constitutivae*, části tvořící t. nějaký celek; **p**-*tes orationis*, části řeči; **p**-*tes infidelium*, země od nevěřících obydlené.

Parsi slove čistě iranské nářečí jazyka perského, jež má novější tvary nežli *huzvareš*, zachovávajíc některé staré formy u skloňování a mnohá stará slova i fráse, jichž nová perština už pozbyla. Skromná literatura nářečí tohoto zanáší se hlavně písmy Zoroastrovými, majíc skoro vesměs překlady z nářečí huzvareškého. Srv. Spiegel: *Parsi-Grammatik nebst Sprachproben* (Lps. 1851).

Parsons [parsens] **1)** Theophilus, právník amer., nar. v Byfieldu v Massachusettsku 24. ún. 1750, † v Bostoně 30. říj. 1813. S počátku se věnoval soudnictví, později však politice, v níž měl činné účastenství i značný vliv. R. 1800 se usadil v Bostoně, 1806 se stal vrchním soudcem při nejvyšším dvoru v Massachusettsu, v kterémž úřadě setrval až do smrti. **P.** vynikal i co právník i co soudce, a jeho náhledy byly v takové vážnosti, že byly sebrány a vydány v N. Yorku pod názvem: *Commentaries on the law of the United States of Massachusetts.* — **2)** Theophilus **P.**, syn před., spis. a právník amer., nar. 17. kv. 1797 v Bostoně, vystudoval práva pod Williamem Prescottem, a navštíviv na krátko Evropu oddal se praxi právnické nejdříve v Tauntoně, pak v Bostoně. Přispíval do časopisů, a sám založil a redigoval časopis *United states literary gazette.* Stav se přívržencem učení Nové církve jerusalémské, napsal mnoho článkův k jejímu výkladu i obhájení, jakož i dva svazky *Essays.* R. 1847 stal se prof. práv na koleji Harvardské a od té doby sídlí v Kambridži. Vydal: *Law of contracts* (2 sv. 1853); *Elements of mercantile law* (1856); *Laws of business for business men* (1857); *On maritime law* (2 sv. 1859). — **3)** Thomas William **P.**, básník amer., nar. v Bostoně 18. srp. 1819. Stud. na latinské škole v Bostoně, navštívil 1836—7 Itálii, kdež sobě oblíbil literaturu ital. a přeložil 10 prvních zpěvů Danteova *Pekla* (Bost. 1843). Zatím pak stal se lékařem zubním, činnosti literární ovšem nezanedbávaje. R. 1854 vydal svazek básní, obsahující *Ghetto di Roma* a jiné obrázky ze života italského, pak navštívil Itálii opět r. 1847.

Parsové (persky *Pârsi* t. j. Peršané), též Gebrové čili Ghebrové, nazváni jsou od výbojných mahomedánů ti Peršané, kteří zůstali věrnými vyznavači učení Zoroastrova, když v Persii ovládnul islam a valná část Peršanův se k němu přidala. V Persii přebývají **P.** jenom v m. Jesdu a v prov. Kermanské, odkudž se ubírají každého jara do rozličných krajin sousedních, dávajíce se najímati přes léto do práce. Jest jich asi 100.000 duší, jsou nevědomí, neotesaní ale pracovití. Jiná část **P**-ů vystěhovala se do Hindostanu, kdež se jim dostalo ochrany u radži Guzeratského; podnes se jich nalézá v Přední Indii značný počet (150.000 duší v Bombaji a na ostrovech Kolabských), kdež jsou u Evropanů ve vážnosti a náležejí k nejbohatším a nejvzdělanějším obyvatelům. Jejich bohoslužba nakazila se už na mnoze bohoslužbou indickou, a po marném pokusu parské rady (*penčajetu*) o její očištění utvořil se r. 1852 náboženský spolek reformační *(rahnumai mazdiasna)*, jehož účelem jest regenerace společenského stavu **P**-ův a navrácení víry Zoroastrovy k prvotní čistotě. **P.** jsou služebníci ohně, jejž Zoroaster snesl s nebe a jejž oni přinesli s sebou do Indie, tvrdíce že nikdy neuhasl. Chrámy stavívají často nad ohněm podzemním a v Baku (v. t.), kdež ode dávna šlehá plamen ze skály, mají jedno z míst posvátných. Nikdy nesfukují světla, poněvadž by dechem svým je poškvrnili. Od Indův přijali **P.** dědičnost kněžství a kasty. Jejich hřbitovy mají podobu kruhu, jsou vysokými zdmi obklíčené a dlážděné; uprostřed jest jáma, k níž se dláždění sklání. Mrtvoly se kladou nahé na dláždění, a když je ptactvo ohryže, vmetají se kosti do jámy, odkudž se podzemními chodbami odvážejí, když jest jáma naplněna. O jejich náboženství v. čl. Zoroaster. Srv. Dosabhoi Framdži (Pars): *The Parsees in India* (Lond. 1859); Spiegel: *Einleitung in die traditionellen Schriften der Parsen* (Lps. 1860).

Partanna, v město v ital. prov. Trapani v Sicilii s 11300 obyv.

Partenico, město v sicilském okresu Palermském v pěkném údolí, západně od Palerma, má 14.000 obyv., továrny na vlnu a hedbáví; vede obchod ve víně a oleji.

Parterre, v. Přízemí.

Partes, lat., množ. číslo od *pars*, (v. t.), část, díl. **1)** Tak jmenují se rozepsané jednotlivé hlasy kusu hudebního; čeští hudebníci pak brali slovo to za název jednotlivých hlasů, a nedbajíce, že to jest plurál, skláněli je jako jméno české: *partesy*.

Parthenay [partnä], m. franc. v dep. Deux Sèvres, nad Thouetem, s 4685 obyv.

Parthenia, řec. známky panenství.

Parthenie (řec.) sluly u starých Řekův píšně s hymny, které bývaly o jistých slavnostech (zvl. Apollonových) přednášeny od sboru panen. **P**. byly zpěvy vážné, hudební jich přednos dle harmonie dorické a sice s průvodem flétny a s orchestikou.

Parthenion, v starověku západní předhoří Taurického Chersonesu s chrámem Artemidy Taurické, které se tu cizinci obětovali. Teď nazývá se předhoří to Felenk-Burun, a na místě chrámu pohan. stojí klášter sv. Jiří.

Parthenios, syn Herakleidův a Eudořin z Nikaie v Bithynii. Ve válce mithridatické byl **P**. jat a do Říma přiveden; ale brzo na svobodu propuštěn zaměstnával se vyučováním jazyku řeckému; dle Macrobia byl Virgiliovým učitelem v řečtině. **P**. složil veršem elegickým mnoho básní milostných, z nichž jenom nápisy jsou známy. Prosaické dílo **P**-ovo: *περὶ ἐρωτικῶν ποημάτων* se však zachovalo. Je to z rozličných spisov. sestavená sbírka 36 povídek o zamilovaných, jichž láska nešťastně se skončila. **P**. chtěl touto sbírkou římskému básníku Corneliu Gallovi, s nímž v důvěrném přátelství žil, podati látku k vypravováním epickým a k elegiím. *Rs.*

Parthenium *Pyrethrum* dle DC. neb *Matricaria* **P**. dle L., neb *Chrysanthemum* **P**. dle Pers., neb *Pyrethrum* **P**. dle Smitha, římbaba obecná Mat. Háj., někdy, ač nevlastně, bertrám neb pertrám nazvaná. Rostlina tato srostloplátečná, s květem složeným neb úborem paprskovitým, vyhání z mnoholetého oddenku každoročně lodyhu asi 2—3′ vys., oblou, slabě brázditou s listy střídavými, protisečnými, pýřitými, cípův tupých. Lůžko květové je polokulaté, bradavičnaté, ne duté; nažky mají mázdřitý chmýr; paprsek je bílý a terč žlutý. Celá rostlina zapáchá silně a nelibě, chutná hořce a potřebuje se v lékařství domácím jako heřmánek. Je v zahradách zdivočelá. Pravý pertrám pochází z kořenu rostliny *Anacyclus Pyrethrum* DC. neb *Anthemis Pyrethrum* L., obsahuje za chladu stearoptén, který chemickým složením svým a jinými vlastnostmi kafru japanskému se rovná. Podobnou hmotu obsahuje i římbaba. Spůsobuje za čerstva v rukou silné stuzení, pak pálení; v ústech silné slintání, a slouží co lék. Pertrám roste původně v sev. Africe, má lodyhy roční, položené, huňaté, s listy dolejšími řepikatými a hořejšími šedivými. Úbory jsou ojedinělé na koncích větví, skoro 1″ široké; ježle neb lůžko je nadmuté, plevnaté, nažky mají mázdřitý kraj. Paprsek je bílý, zevnitř nachový, terč žlutý. Kromě těchto rostlin sluje u lidu také peltrámem druh řebříčku s listy jednoduchými nerozdělenými, totiž *Achillea Ptarmica* L.; vlastní jméno jeho je persán obecný. *Jha.*

Parthenon, slavný a velkolepý chrám Athény Panny *(Parthenos)* na Akropoli athénské, vystavěný z pentelického mramoru za času Perikleova ok. r. 438 př. Kr. staviteli Kallikratem a Iktinem. Bylť to dorický peripteros hypoithros, maje po 8 sloupech v průčelních a po 17 sl. v podélných stranách. Uvnitř nacházela se v celi proslulá kolossální socha Athénina, nejznamenitějším řezbářem řeckým, Feidiem, ze zlata a ze slonové kosti zhotovená. Lomenice č. štíty, jakož i metopy byly podobněž řezbářskou prací ozdobeny; v prvních, též pod řízením Feidiovým, představeny v mramorových skupeních *Narození Athény Panny* a *její vítězství nad Poseidonem*; v metopách zase u polovypuklé řezbě *Boje Gigantův s Kyklopy*; ve vlysu pak též v reliefu *Slavnost Panathenaie* ve dlouhém průvodu. V zadní kobce toho chrámu nacházela se státní pokladnice. **P**., později v křesťanský chrám proměněný, zachoval se dosti dobře přes celý středověk, až jej r. 1687 při obléhání Athén půma zasáhla a s velké části zbořila. Avšak i nyní, valně obnovený, slouží k nemalé okrase města; ale velká část zachovalých, ovšem též dosti porušených plastických ozdob jeho přenešena lordem Elginem do Londýna a uložena v Britském museu; některé stojí ještě na původním místě svém. Bližší popsání chrámu toho podali E. Curtius *Die Akropolis von Athen* (1844), Leake, Bröndsted, Prokesch-Osten, Hettner a j.; vyobrazení viz v *Náz. Atl.* tab. 8, č. 2; tab. 9, č. 6—7; tab. 10, č. 6. *Mů.*

Parthenopaios, v bájesloví řec. syn slavné lovkyně Atalanty, jeden ze sedmi vůdcův táhnuvších proti Thébám, zahynul při útoku na bránu Elektrejskou.

Parthenope 1) dcera krále Lelegův Ankaia a Samie (podle níž nazvána Neapole *Parthenope*; dle jiných dostalo se místu názvu toho od Sireny t. jména), porodila Apolinovi Lykomeda. — **2) P**., milenka Herkulova, dcera Stymfalova. Stala se matkou Euera. — **3)** Starý název Neapole (v. t., str. 673, *b*); **P**-pská republika v. tamž, str. 676. — **4) P**. (v astron.) 11. asteroid, jejž objevil 11. kv. 1850 de Gasparis v Neapoli; má prostřední od slunce vzdálenost 50·72 mil. mil, výstřednost dráhy 0·099019, sklon k ekl. 4° 37′ 0″9, čas jednoho oběhu 1402·77 d.; největší od země vzdálenost měří 77, nejmenší 25 milionů mil; průměr její se páčí na 14 mil. *Std.*

Parthey Gust. Fridr. Konst., nar. 27. října 1798 v Berlíně, stud. tamtéž a v Heidelberce, cestoval 1820—24 po Francii, Anglicku, Itálii, Egyptě a záp. Asii, přejal r. 1825 knihkupecký obchod po dědu svém Fr. Nikolaiovi a r. 1857 stal se údem Berlínské akademie. **P**. náleží k nejdůkladnějším znatelům starožitností klasických a egyptských. Vydal mimo jiné tyto spisy: *Wanderungen durch Sicilien und die Levante* (2. d., v Berlíně 1834—40); *Das alexandrinische Museum* (t. 1837); *Vocabularium coptico-latinum* (t. 1844) a jiné spisy o řeckém, římském a egyptském zeměpisu. Co znatel rytin osvědčil se spisem *O mědirytinách Václava Hollara* (t. 1853; dodatek 1858) a *Die Bildersammlungen in Rudolstadt* (t. 1856.).

Parthie, za starodávna krajina v záp. Asii, jejíž hranice se měnily v dobách rozličných. Pův. to byla hornatá krajinka jihových. od moře Kaspického, mezi Persií, Susianou, Hyrkanií, Arií, Karamanií a Medií; obsahovala tudíž celý nyn. Kohistan, sev. část Chorasanu a část veliké pouště Solné. Značnějších měst zde nebylo; největší byla Hekatompolis, kteráž byla za panování Arsakovců sídlem královským. Přední hory byly Labus čili Labutas (snad část nyn. Elbrusu), Parachoathras (nyn. Elvend) a Masdoranus. Nečetné říčky vysýchají v létě. Parthové byli, dle vlastní jejich tradice, původu Skythského, a jméno jejich značí prý „vypovězence“ čili „vyhnance.“ Novější však badatelé mají za to, že byli přímo spojeni s kmeny iranskými. Stáli pod správou dvojí rady, magův totiž a vládykův. Ve válce bojovali vždy na koních, přední zbraní majíce luk, z něhož vysílali

šípy, zvláště na útěku. Polygamie u nich zobecněla. — Dějiny: Parthové dostali se, pokud se ví, nejprvé pod vládu Peršanův, Macedonských, pak Syrův za Seleuka Nikatora. Syrský místodržitel Agathokles nakládal velmi ukrutně s provincií sobě svěřenou, a proto zdvihl odpor proti němu správce krajiny jedné Arsakes, a odraziv šťastně útok Agathoklův založil r. 256 malou říši okolo města Hekatompylos. Říše zmohútněla znamenitě za nástupcův jeho (Arsakidův); Arsakes II. dobyl 254 př. Kr. Hyrkanie; Arsakes III. (*Artabanos)* sotva ubránil se 212 Antiochovi Velkému, Arsakes V. (asi 181—179) přemohl Mardy ve Velké Medii a připojil zemi jejich k panství svému. Těžké války nastaly Parthům, když zmocnili se Římané všech krajin od říše jejich k západu. Fraortes III. (asi 68—58 př. Kr.) zachoval neutralitu za války Římanův s Mithridatem; proti němu spikli se synové Mithridates III. a Orodes I. a zavraždili jej r. 58. Mithridates III. č. Arsakes XIII. ujal vládu, vypuzen ale brzy bratrem svým Orodem č. Arsakem XIV. utekl k Římanům, a když mu Gabinius nemohl poskytnouti dostatečné pomoci, k Arabům, kteří ho uvedli do Babylona; zároveň pak přitrhl Crassus r. 54 k Eufratu. Ale Orodes dobyl Babylonu, zabil Mithridata a obořiv se na Crassa porazil a zničil vojsko jeho. Odtud byli Parthové nejstrašlivější Římanův nepřátelé. Fraortes IV. dobyl Medie a Armenie, a válka potom vedena se střídavým štěstím a při hojných bouřích vnitřních skoro neustále, až stal se r. 215 po Kr. králem Artabanos IV. Tento musel vésti dlouhou válku s bratry svými Vologesem IV. a Tiridatem II., která se skončila tím, že říše rozsáhlá rozdělena mezi všecky tři bratry, při čemž Artabanos podržel vlastní **P**-ii. Artabanos byl v přátelství s Caracallou; r. 222 po Kr. svedl s Macrinem dvoudenní bitvu, která zůstala nerozhodnuta, když Artabanos, uslyšev že zemřel Caracalla, s bojiště odtáhl. Ve válce, která potom vypukla s Peršanem Artaxerxem vzbouřilým, poražen Artabanos v bitvě krvavé a zabit co poslední mužský potomek Arsakidův, a **P**. dostala se Persii.

Particello (ital. stručná partitura) jest trochu úplnější způsob partitury nežli partimento, poněvadž v ní samostatné nástupy a samostatná vedení hlasů a vůbec všecko důležitější poznamenáno a toliko jen vedlejší a podřízené, vyplňující, vynecháno jest. Zakládá se obyčejně na dvou notových systémech. Slouží nejvíce při nastudování složitějších hudebních skladeb. *Zř.*

Particiaccio v. Badoer.

Participace. Slova toho užívá se při podnikáních, na kterých béře podíl více účastníků, nejsoucích právě řádnými společníky pod touž v registrách zapsanou firmou. Každý účastník přispívá svou částku ke kupní sumě, dostává však přiměřený podíl ze sumy z prodeje vytěžené. Poněvadž však nesmlouvají každý kup nebo prodej všickni účastníci, nýbrž jen jediný z nich, musí si jeden druhému v knihách súčtovati každý příspěvek ke koupi a podíl z prodaje, jejž za něj platí nebo dostává. Takovéto účtování může se svěřiti jenom účetnímu poněkud umělejšímu, aby je provedl spolehlivě bez omylu, a s přehlednou jednoduchostí. (Srv. Antonína Skřivana *Kupec. biblioteku*: *Nauka o jednoduchém účetnictví*, §. 274, str. 270). *Sn.*

Participato v. Badoer.

Participium jest forma jmenná utvořená z kmene slovesného, jejíž význam základně souvisí s významem téhož kmene, ale koncovkou svou vzhledem k spůsobu, rodu, číslu, pádu a času se obměňuje; čili jinak řečeno, **p**. může být činné, zvratné aneb trpné, může koncovkou rod označiti a se skloňovati, a děj, který se jím náležitému logickému subjektu připisuje, může spadati do minulosti, přítomnosti aneb budoucnosti. Dle toho měla by sem náležeti i tak zvaná *nomina agentis*, jejichž koncovka též podle rodu logického podmětu se mění, ale obyčej jest v mluvnici jen ty jmenné tvary slovesné za **p**-ia pokládati, které jsou vlastně jména přídavná, zakončení buď určitého buď neurčitého. Jejich povstání a užívání předpokládá už jistý stupeň stylistické a logické zralosti, neboť vesměs rozložiti se dají ve větu, která tu stažena a v pouhý přívlastek svého logického podmětu přetvořena jest. V jazycích indoevropských vyvinulo se takovýmto stahováním pobočných vět veliké množství **p**-iálních forem, které zde v krátkosti vyčítáme: **1) p.** činné, tvořené koncovkou *ant* neb *nt* od kmene času přítomného, minulého a budoucího, na př. sskr. praes. *ad-ant* edens, futurum *karišja-nt* od koř. *kar* facere, aorist *vrdha-nt* od koř. *vardh* crescere; řec. praes. *φέρο-ντ*, fut. *λύσο-ντ*, aor. *φυγό-ντ* (nom. *φέρων*, *λύσων* a *φυγών*); lat. *vehe-nt*; lit. *es-ą-s* (koncové *s* jest koncovka nominativu) místo *as-ant-s* edens; got. *baira-nd-s* m. *bira-nda-s* ferens; slov. *sy* m. *są* m. *as-ant-s*, v měkkém zakončení *gorę* m. *gorint-s* m. *gorja-nt-s*, fut. *byšę*, *bysą-šti* m. *bu-sja-nt-s*, *bu-sja-nt-jâ*. — **2) P.** činné s významem času minulého, tvořené koncovkou *vant*, skrác. *vât*, *vans*, *us* atd. (z koř. *va* habere, *nt*, přípony **p**-ia předešlého, a *s*, koncovky nominativu), na př. sskr. *rurud-vant* z koř. *rud* flere, fem. *rurud-usî* (m. *rurud-vant-jâ* = *rurud-vans-jâ* = *rurudvasjâ* = *rurudusjâ* = *rurud-usî*), řec. *λελοιπ-ώ-ς* (místo *λελοιπ-Ϝοτ-ς*), fem. *λελοιπ-υῖα* (m. *λελοιπ-υσjα*), v litevštině pouze koncovkou *ans* *aug-ęs* (m. *aug-ans*), got. zbytek *bêrus-jos* parentes od koř. *bhar* ferre a parere, slov. tak zvaný přechodník minulý u kmenů otevřených příponou *vъ* (m. *vъs* z *vans*), u kmenů zavřených pouhým *ъ* (m. *ъs* z *ans*) tvořený, na př. *davъ* (masc. a neutr., z *da-vъs* m. *davans-s*, akkus. *da-vъšь* m. *da-vъsjъ* z *da-vansja-m*), fem. *da-vъši* (m. *da-vъsjâ* z *da-vans-jâ*), množ. č. *da-vъše* (m. *da-vusj-e* z *da-vansi-as*); někdy mají i otevřené kmeny pouze koncovku *ans*, na př. staroslovanské *chval*, *chvalši*, *chvalše* místo *chváliv* atd. z *chvalí* č. *chvalj* + *ans*, *ansjâ* a *ansias*. — **3) P.** tvořené koncovkou *ta*, minulé trpné. Koncovka tato patrně jest kořen ukazovací náměstky (staslov. *tъ*, *ta*, *to*), tak hojně užívaný i jinde při tvoření jmen přídavných i podstatných. **P**-ia tvoří se jí na př. v sskr. *çru-ta* od koř. *çru* audire, řec. *κλυ-τό-ς*, lat. *(in)-cli-tu-s* neb *in-cly-tu-s* m. *in-clu-tu-s*, lit. *suk-ta-s* tortus, got. *brah-ta* m. *brag-da*, něm. *ge-brach-t*; slov. *slu-tъ*, *klę-tъ* od *klьn*, *věs-tъ* notus z *věd-tъ*. — **4) P.** tvořené koncovkou *na* jest jako předešlé významem minulé trpné; koncovka jeho s koncovkou předešlého se střídá a taktéž kořen ukazovací náměstky jest hojně užíván i jinde při tvoření kmenů jmenných (na př. v sskr. *svap-na*, řec. *ὕπ-νο-ς*, *som-nu-s*, lit. *sap-na*, slov. *sъ-nъ* místo *sъp-nъ*). Všecky jazyky indoevropské však nezachovaly tuto formu s významem trpného minulého **p**-ia, v některých jen jako jméno přídavné se vyskytuje, v jiných ovšem co **p**.; na př. sskr. *pûr-na* z koř. *par* naplněn, pln, řec. ve jménech *σεμ-νό-ς* místo *σεβ-νό-ς* ctěný, *τέκ-νο-ν* zrozené; lat. v jménech *ple-nu-s* naplněný, *mag-nu-s* koř. *mag* vyrostlý, velký, *do-nu-m* dané, dar; lit. v jménech *pi-lna-s* naplněný, plný; gotština a slovanština mají vedle přípony *na* také

ana, dle svých zvukoslovných zákonů ovšem zvláště přistrojenou, na př. slov. děla-nъ, chvalj-enъ, got. bar-na infans, vl. zrozené, a vig-ana (nom. vig-ans m. vig-ana-s) od koř. vag hnouti. — 5) P. tvořené příponami ma neb ma-na, významu trpného aneb mediálního; první koncovka převládá v severoevropských, druhá v jihoevropských a asijských jazycích naší čeledi, a připojují se ku kmenům času minulého, přítomného aneb budoucího; na př. sskr. bhara-mâna od km. přít. bhara nésti, dâsja-mâna od km. bud. dâ-sja dáti, sasr-mâna od km. min. sa-sar z koř. sar jíti; řec. přít. λυό-μενο-ς, bud. λυσό-μενό-ς, aor. λυσά-μενο-ς, perf. λελυ-μένο-ς (ve starší řečtině tentéž koncovkou utvořené nomen actionis v lokálu jedn. za infinitiv se užívá, μεναι, skrác. μεν); z lat. sem náležejí alu-mnu-s živený a pod., pak 2. os. množ. trpné formy, která jest vlastně p. v množ. nominativu, a feri-mini jest zcela φερό-μενοι (totiž estis); v litevštině jest jen koncovka ma, která tvoří p. přít. a bud. trp., na př. veža-ma od km. přít. veža vésti, suksi-ma od km. bud. suksi z koř. suk točiti, soukati; také slovanština má jen koncovku ma, a tvoří jí příčestí přítomné trpné, na př. dado-mъ, dělaje-mъ atd., z čehož nynějším slovanským jazykům již jen skrovné zbytky zůstaly. Gotština tvaru toho nemá. — 6) P. činné času budoucího, tvořené příponou tar, zachovalo se v latinském amaturus atd., ostatně pak tato přípona ve všech jazycích indoevropských ku tvoření tak zvaného nomen agentis se užívá, na př. sskr. dâtar, lat. dator, řec. δοτήρ, a v slovanštině v telь (z rozšířeného tar-ja-s) se vyskytuje na př. uči-telь = doc-tor, vlas-telь m. vlad-telь = rec-tor m. reg-tor; z tohoto nomen agentis tvoří se pak sskr. futurum primum čili periphrasticum připojováním pomocného slovesa asmi, na př. bodhitâsmi — bodhitr + asmi sciturus sum. — 7) Kromě těchto všeobecnějších p-ií vyskytují se ještě mnohá v jednotlivých jazycích indoevropských; takové jest příponou ja tvořené p. necessitatis v sskr., na př. pak-ja a pač-ja od koř. pač péci; totéž p. tvořené v sskr. příponami tav-ja, tv-ja, t-ja a tv-a, na př. kar-tavja, kr-tvja, kr-tja a kar-tva od koř. kar facere, aneb příponou anîja, na př. kar-anîja; v řečtině totéž p. tvořené příponou τέο-ς = sskr. tavja-s, δο-τέο-ς = sskr. dâ-tavja-s; latinské p. necessitatis dic-endu-s, starší dic-undu-s; lit. p. necess. suk-tina-s od suk točiti; slovanské příčestí minulé činné na lъ, la, lo z původní přípony jmenné ra, na př. zna-lъ — gna-rus. (Schleicher, Compedium II.; Benfey, Sskr. Gramm.). Gb.

Particula v. Partikule.

Particulier [partikylié], fr. muž, který bez úřadu a živnosti žije ze svého jmění.

Partie (franc. z lat.), díl, část, na př. malby; část, neurčené množství, ku př. zboží; též tolik co společnost; vycházka neb projížďka na venek, na lov, na krátkou cestu; celá hra, na př. p. na billardu, p. piketu atd.; pak též tolik co sňatek neb spojení. — V hudbě znamená p. hlas pro jednotlivého zpěváka, a konečně slove p. také úloha herce, jako p. milovníka, hrdiny.

Partie cerle (chartre) v. Certe partie.

Partika v. Praktika.

Partikularismus (lat.), vůbec duch sobecký, hledící ku prospěchu pouze jedné částky, třeba na škodu celku. (U nás strana centralistická vytýkala federalistům p., aby je postavila do špatného světla.) Jmenovitě v náboženském ohledu slove p. 1) mínění některých Židů, jakoby Hospodin byl jen bohem národním židovským, přející toliko Hebrejským a nenávidící jiných národův. — 2) Učení těch Kalvincův, kteří tvrdili, že Bůh milost svou jen některým lidem, t. vyvoleným udílí. Těmto *partikularistům* odporovali universalisté (také Kalvinci), dovozujíce, že Bůh chce všecky lidi milostí svou k spasení přivésti.

Partikulární, částečný; na př. prospěch jednotlivých národů neb zemí bez ohledu na prospěch celého státu, jehož částmi jsou.

Partikule (z lat.), částice. 1) V mluvnici úhrnný výraz pro předložky, spojky a příslovce (v. tyto), čili vůbec pro nesklonné části řeči, vyjma citoslovce. Ačkoliv etymologický původ a tudíž prvotní význam jejich dosud jen částečně vyložen jest, lze přece všeobecně o nich souditi, že jsou to tvary slov buď v dřívější době jazyka, buď dosud ohýbaných a užívaných, které se staly nevyhnutelně potřebnými, když s pokrokem ducha a vzdělanosti národní i skladba jazyka složitější se státi musela. Příklady a doklady viz ve článcích, ku kterým na hoře jest odkázáno. — 2) V církvi kat. slove p. hostie, zvláště menší, jaké kněz přijímajícím podává; pak 3) slovou tak i části kříže neb trnové koruny Páně.

Partimento (ital.), počíslovaný bas, t. j. označení akordů číslicemi nad basem. Jest to neúplná partitura, z níž lze ovšem harmonickou osnovu hudební skladby, nikoliv ale podrobné vedení hlasů čísti. *Zř.*

Partinico, m. ital. na ostrově Sicilii, prov. Palermo, v krásném údolí, s 14.500 obyv., kteří vedou obchod ve víně a oleji.

Partitura (fr. *partition*) sluje přehled všech hlasů hudební skladby; v p-ře jest zanešen příděl jednoho každého hlasu aneb nástroje do podrobna a sice tak, že příděly hlasu pod sebe psány jsou, z čehož lze poznati harmonickou osnovu celku, jakož i vedení jednoho každého hlasu. Způsob založení p-ry jest rozličný; p. buď se založí tak, že leží nejvyšší nástroje, jako flétny, na nejvyšším systému, pod nimi oboe, níže klarinetty, fagoty, pod těmito příděly pro nástroje plechové a pod těmito zase příděly pro smyčcový kvartet od prvních houslí začínajíc, tak že violon čili bas na nejspodnější systém připadne. Podle jiného způsobu kladou se tlukací nástroje, jako bubny, na svrchní systém; pod tyto plechové, níže dřevěné a nejníže smyčcové nástroje. Při zakládání p-ry jest pravidlem, aby vždy stejnorodé nástroje pohromadě byly, a aby mezi stejnorodými nástroji ty, jichž přirozený objem tónu ve vyšší říši tónů leží, nejvýše se nalezaly, pod tyto pak nástroje nižší a pak pod tyto nejnižší přišly; druhým pravidlem jest, aby byla p. tak založena, aby nejdůležitější příděly dostaly místa, na kterém by nejvíce v oči bily; za takové místo uznávají se vůbec zpodní systémy. — P-ru musí založiti skladatel; z ní se vypíšou příděly pro jednotlivé hlasy. P. jest velepotřebna hudebnímu řediteli, jenž skladbu s hudebním sborem naštudovati má; rovněž i jest potřebna každému, kdož skladbu blíže poznati chce. Uměti p-ru čísti jest zvlášť potřebno ředitelům hudebním a těm, kdož se k hudební skladbě připravují. Co se čtení p-ry týče, budiž podotknuto, že se nečte jeden systém po druhém, nýbrž že se najednou tolik systémů čte, kolik hlasů aneb nástrojů vůbec ve skladbě zaměstnáno jest. *Zř.*

Partlic (*Partlicius*) ze Spitzberka Šimon, čes. spisovatel, nar. v Třešti na Moravě asi r. 1588. Studovav později na universitě Pražské byl zde povýšen r. 1612 na bakaláře svobodného umění. Hned na to jmenován byl správcem školy Klatovské, kde učeností a vzděláním pedagogickým nad jiné vynikaje pozornost na se obrátil nejedněch okolních

pánů a lidí učených. Jelikož byl **P.** nevolníkem pana Venčelika ze Sarabic, a na universitě Pražské času toho pouze svobodní mužové na mistrovství povýšeni býti mohli, přimlouvali se u jmenovaného pána mnohé osoby z rodu panského a městského, aby jej tento učinil svobodným. Ano i tehdejší rektor university Julius hrabě Šlik psal za tou příčinou Venčelikovi, načež tento svoliv k žádosti jeho dovolil, aby **P.** mistrem jmenován byl, což se i také 14. dub. 1614 za děkana Mikoláše Trojla stalo. **P.** zůstal nějaký čas na universitě zanášeje se mathematikou, asi však r. 1617 byl povolán za správce škol do Králové Hradce, kde až do počátku r. 1620 zůstal. Na to přijal vychovatelství u čtyr synů pana Leonarda Kolona z Felsu, s nimiž ihned v nastávajících tehdá tak rozhodných dobách poslán byl do Němec, kde asi dva roky rozličné university navštěvovali. Když však po nešťastné bitvě na Bílé Hoře Kolon z Felsu s celou rodinou se vystěhovati musil, a když r. 1622 statky tohoto pána, zejména Kysibel, Andělská Hora, Bohov a Šenava konfiskovány a Heřmanu z Černínů za 114.242 zl. prodány byly, hledal **P.** r. 1623 útulek u vévody Šlesvického Jana Jindřicha. Brzy na to dostal se do Anglicka, možná že co vychovatel pěti synů zimního krále Bedřicha, pro které přeložil *Flores* Erasma Rotterodamského, možná že s jinými učenými vystěhovalci českými, hledaje tam jako tito výživy buď ve vyučování, buď ve spisování kněh poučných, buď v zřizování tiskáren. Od té doby nelze však o něm nic určitého pověděti. **P.** byl plodný spisovatel. Literární činnost **P**-ova zakládala se hlavně ve vydávání kalendářův a spiskův astronomických. Vydányť jsou od něho kalendáře na r. 1616, 1617, 1622, 1625, 1637, 1638. Nejdůležitější z nich je kalendář hospodářský na r. 1617, vydaný pod titulem: *Calendarium perpetuum oeconomicum*, připsaný pp. Jachimovi Ondřejovi a Janu Albinovi hrabatům Šlikům. Spis tento byl jen částkou díla většího, jež hodlal **P.** vydati pod názvem *Konterfekt světa*. Ke každému měsíci připojen je historický kalendářík, v němž se vypisují události, které se během věkův na jednotlivé dny toho měsíce sběhly. Mimo to vydal **P.** dvě astronomická pojednání: *Tractatus Cometographicus* o dvou nových hvězdách, které se spatřovaly na konec r. 1618, a *Judicium astrologicum* neb *soud hvězdářský* o nových domnělých hvězdách v měsíci březnu r. 1620 spatřených. **P.** vykládá, že hvězda, již někteří za novou měli, je *Venuše*. A jakož i laikové onoho věku, jak mile se octli na dráze spisovatelské, nezřídka si libovali v oboru theologickém: tak i **P.** sepsal některá pojednání náboženská: *O přípravě k smrti* (1620); *Naříkaní Krista pána na nevděčnost lidskou* (1620); *Flagellum Dei, bič neb metla boží (válka, hlad a mor), kterou pán Bůh všech časů svět pro výstupky trestati ráčil* (1620); *Kancionál* (1620). Správnosti a přesnosti jazyka nebyl **P.** vždy dbalý. Mezi spisy **P**-iovými uvádí Jungmann v latinských šestiměrech a českých rýmech složené dílo: *Adamus judicatus. Pád prvních rodičův Adama a Evy a zase těhož jejich pádu skrze p. Kr. napravení* (1613). V seznamu zapovězených knih ale je spis tento připsán faráři svatohaštalskému Martinovi Samueli z Dražova. Ostatní jeho spisy jsou: *Picturia ecclesiae* (1617); *Introductio in partem logicam* (1619); *Mundus furiosus* (1622); *Astronomici apologetici* (1623); *Officiarum magistratus* (1624); *Prodromus medici* (1625); *Des. Erasmi Roterod. Flores* (1640). *Sm. Rs.*

Partlik Bernard, učený piarista, nar. v Strážnici na Moravě r. 1646, vstoupil tamtéž do řádu škol pobožných, a učiniv slib řeholní vyučoval na nižších a vyšších školách řádu svého v Čechách, Moravě a Rakousích a byl pak rektorem v několika kolejích piaristských; pro svou učenost a rozšafnost zvolen byl také několikráte za provinciála a zdržoval se jakožto generální asistent piaristského řádu šest let v Římě, prohlédl bedlivě a spořádal archiv generální a sepsal na základě listů a pamětí v něm uložených obšírný a důkladný dějepis řádu svého, počínajíc od jeho založení (r. 1597) až do r. 1699 pod titulem *Annales ordinis scholarum piarum*, jenž se v přepisu v rozličných kolejích piaristských až podnes chová. Vzdělaný a vůbec vážený muž tento † r. 1716 v 70. roce stáří svého v Lipníku na Moravě, jsa rektorem koleje tamní a provincialem českorakouské provincie. *Ra.*

Partner, angl. podílník, soudruh, spoluhráč.

Parton 1) James, spis. amer., nar. 9. února 1822 v Canterbury v Anglii. V 5. roce se dostal do N. Yorku, kdež strávil svoje mládí, a v 19. roce stal se učitelem na akademii White Plainské, na níž byl vychován. Potom byl učitelem po několik let ve Filadelfii a N. Yorku. První literární jeho zaměstnání bylo při novoyorském čas. *Home Journal.* R. 1855 vydal *Life of Horace Greely*, kteréhož spisu se prodalo 30.000 výtisků, a po němž násl. *Life of Aron Burr* (1857) ve 20.000 výtiscích. R. 1856 vydal sbírku humoristických básní angl.: *Humorous poetry of the English language, from Chaucer to Saxe*, potom *Life of Andrew Jackson* (3 sv. 1859—60) a konečně životopis Benjamina Franklina. — **2)** Sara Payson **P**-ová, manželka před., známá jmenem Fanny Fern, nar. 7. čce 1811 v Portlandě v Mainu. Její otec, Nathaniel Willis, redigoval po mnohá léta čas. *Boston Recorder* v Bostoně, kdež **P**-ová strávila svoje mládí. Prvním manželem jejím byl Charles Eldrege, kasír banku obchodního v Bostoně, s nímž žila po drahná léta šťastně a svorně; avšak jeho úmrtím octla se najednou i s dvěma dítkama na mizině. Nemohouc se nikde dostati za učitelku oddala se literatuře a napsala článek (r. 1851), jehož však žádný z redaktorů bostonských nechtěl přijmouti, až jej konečně jeden koupil za ½ dolaru; článek však se potkal s dobrým výsledkem, a po něm následovaly články jiné, jež byly rychle rozšiřovány v žurnálech tak, že její pseudonym Fanny Fern brzo byl znám po celých Spoj. Obcích. Sbírka jejích článků vyšla r. 1853 pod názvem *Fern leaves* a rozprodána v brzce v 70.000 výtiscích. Po té následovaly *Little ferns* (1853), *Fern leaves, second series* (1854), *Ruth hall, Rose Clark, Fresh leaves* (1857) a *The play day book* (1857), jež vesměs došly veliké obliby a otištěny byly též v Anglii, některé pak z nich přeloženy do franc. i němčiny. Za posledních let psala **P**-ová hlavně do čas. *New York Ledger*, sídlíc v N. Yorku. R. 1856 se vdala za J. **P**-a.

Partout [partů], franc. všude, naskrz. — **P.-billet**, vstupní lístek ke všem místům v divadle.

Partsch 1) Pavel, kustos při cís. sbírce přírodnin ve Vídni, nar. tamže 11. čna 1791, studov. práva, obíraje se zároveň s vědami přírodními, kterým se později zcela oddal. R. 1817 a 1818 cestoval v Němcích, Francii, Anglii, Hol. a Švýcarsku, při čemž se zdržel zvláště ve Freiberku, v Paříži a Londýně, aby se zdokonalil v mineralogii. R. 1820 cestoval v Itálii, 1822 v Uhrách. Od r. 1817 sloužil při sbírce nerostů a od 1827 též při sbírce zoologické. Od r. 1823—33 provedl **P.** geognostický výskum Dolních Rakous s vůkolními krajinami (asi 1200 □ mil); s prof. Rieplem geogn. výskum Dalmácie a vyšetření detonace na ostrově Mlitu, o čemž sps. *Bericht über das Detonations-Phänomen auf der*

Insel Meleda; pak geogn. výskum Sedmihradska vůbec a některých okresů baňských zvláště. K doplnění zkušeností svých podnikl ještě některé cesty, připravil k tisku některé mapy a předpotopní floru a faunu Rakouska. R. 1835 ponechal cís. kabinetu svou znamenitou sbírku petrefaktů, 1222 druhů ve 3218 kusech; † 3. října 1856. Byl členem akad. věd od jejího založení. Ještě sps. *Das k. k. Hof-Mineralien-Cabinet in Wien* (Víd. 1828); *Die artesischen Brunnen in und um Wien*, s J. v. Jacquinem (Víd. 1831); *Die Meteoriten oder vom Himmel gefallene Steine u. Eisenmassen im k. k. Hof-Mineralien-Cabinet* (Víd. 1843); *Geognostische Specialkarte des Erzherzogth. Österreich* (Víd. 1843); *Geogn. und mineralog. Anhang zu Pohl's Reise im Innern von Brasilien* (2 sv., Víd. 1837); *Geognost. Skizze d. österr. Monarchie* (*Jahrb. d. geolog. Reichsanstalt*, ročník II.); a jiné. — **2)** Xaver **P.**, sklad. český, jehož opera *Viktor und Heloise* provozovala se v Praze 11. pros. 1794.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus (Horat. *Ad Pis.* 139), lat. hory pracují k porodu, na svět přijde směšná myš, řekl Horatius o těch, kdo mnoho slibují a málo plní; po česku: mnoho křiku málo vlny.

Partyzán (fr. *partisan*), soukromý člověk, jenž v čas válečné potřeby zejména proti podmaniteli čili potlačiteli z pouhé přichylnosti se pouští do boje pro věc jím za dobrou a svatou uznanou pro obranu vlastní nezávislosti. Bojují tací **p**-i často s dobrým prospěchem, protože bezohledně a podporováni obyvatelstvem spřáteleným. **P**-em často slove i bojovník dobrodružný, nevěrně a věrolomně přebíhající od jedné strany válčící k druhé, přeběhlík. *Msý.*

Partyzána, 6—8′ dlouhá tyčka dřevěná s dlouhým a širokým hrotem a často i se sekerkovitým přídavkem, podobná halapartně (v. t.). *Msý.*

Partyzánský, partyzána se týkající, k partyzánu se vztahující. **P**-ská válka, tak zvaná malá válka, která se vede znepokojováním nepřítele, nenadálými přepady, zaskakováním, přejímáním dovozů atd., bez pouštění se do pravidelné bitvy.

Paruka čili vlásenka jest pokrývka hlavy, vlasům přirozeným co možná se podobající, jakou jindy užívali lidé k vůli okrase, nyní však pouze k zakrytí nedostatku vlasů. Ač již staří Řekové a Římané **p**-ky nosili, stalo se nošení jich přece teprv za časů Ludvíka XIII. ve Francouzsku obecnější mezi šlechtou, poněvadž bylo modou míti vlasy dlouhé, následkem čehož mnozí z nedostatku dlouhých vlasů k **p**-kám útočiště brali; za Ludvíka XIV. a XV. staly se **p**-ky zúplna modou. Francouzská revoluce ku konci předešlého století, zapudivši nošení copů, učinila i **p**-kám konec. Podle mody a vkusu nosily se **p**-ky rozličné: **p**-ky *allonge* složené ze samých kadeří, splývajících až přes ramena, nosily se vždy při slavnostních příležitostech, a jsou posud v Anglii při některých slavnostech parlamentu v užívání. **P**-ky s pytlem, jež vzadu se svazovaly a jakýsi pytlík vlasů co přívěsek obdržely; **p**-ky s copem atd. Tyto **p**-ky nosívaly se vesměs pudřeny, a bývaly zhotoveny z kozích nebo koňských chlupů, nebo i z hedbáví, z vlny, bavlny a pod., ano někdy i z tenkého drátu. Nyní nosí se **p**-ky pouze z vlasů dělané, jež se krátce přistřiženým vlasům podobají, anebo **p**-ky poloviční, túry zvané, které jen lysinu zakrývají. Celé **p**-ky drží se na hlavě ocelovými pery (*puttaliques*), túry přilepují se vysím klihem aneb gdoulovinou. Nevyhnutelnou potřebou jsou **p**-ky pro herce divadelní, kteří jich někdy i k nápodobení lysiny používají. *Pý.*

Parukářka čili sýkora chocholatá v. Sýkory.

Parukářství je umění zhotovovati paruky, a bývá provozováno od parukářů čili vlásenkářů neb kadeřníků (friseurů). První prací je dokonalé vyčistění a upravení vlasů. Vlasy vyperou se mýdlem, otrubami a pudrem nebo pískem, aby veškeré mastnoty a nečistoty se zbavily, a vrazí se kartáčem do drátěné vochle čili česačky, načež jiná vochle na tuto se vloží a jejich konce se svážou, aby jedna s druhé se nesmekla. Tu pak vlasy, jež rozličného jsouce původu nebývají stejné, se druhují dle barvy a tloušťky. Vlasy na jasné paruky ustanovené bělí se poléváním louhem z popele bukového a kladením na výsluní. Ještě za vlhka namotají se vlasy na válečky as $^1/_2$—1″ tlusté, u prostřed poněkud tenší, a obvážou se nitmi, načež se asi 2 neb 3 hodiny vaří. Na to usušeny obalí se plátnem, papírem a voskovou tkaninou, obklopí se as na tři prsty chlebovým těstem a pekou se v peci hodně na hnědo. Po vychladnutí se pečivo rozlámе, vlasy se s válečkem vyndají a na horkém místě dosuší. Pak sundají se s válečků, na nichž tonto prací se skadeřily, napudrují se a protahují se česačkami. Po ukončení těchto přípravných prací nastoupí třásnění. Strojek, jehož k tomu užito, skládá se z dvou sloupečků, mezi nimiž 3 hedvábné niti hustě podle sebe vodorovně jsou napnuty. Kadeřník vytáhne levou rukou as 10 vlasů najednou z vochle a zaplete jejich konečky pravou rukou několikonásobně mezi niti strojku, čímž ponenáhlu tráseň vlasová povstane. Z takových třásní zhotovuje se pak paruka. Na kulatém kadlubu (majícím podobu lebky) natáhne se stužka hedbávná neb i polohedbávná, a od ní napne se přes kadlub dosti hustá sítka, na niž se zde onde pro větší tuhost proužky plátna přišijí. Na tento podklad přišívají se pak vlasové třásně jedna po druhé, při čemž největší umělost vlásenkáře se objeví, dovede-li totiž vlasům dáti co nejpřirozenější polohu a hustotu. Konečně musí se ještě vše přečísnouti a shladiti. Nejlepší paruky zhotovují se posud v Paříži, ač i u nás již vlásenkáři dosti pěkných výrobků docílili. *Pý.*

Parus v. Sýkory.

Parusia, řec. přítomnost; návrat, zvl. návrat Kristův při posledním soudu.

Paruta Paolo, spis. ital., nar. 1540 v Benátkách, kdež † 1598. Vystudovav na univ. Paduánské a zastávav rozličné úřady státní, zvolen jest za historiografa republiky. Výsledek prací jeho, obsahujících dobu 1513—51, vyšel v díle *Istorici Veneziani*. R. 1592 byl **P.** poslán co vyslanec do Říma, a vrátiv se do Benátek byl povýšen na rytíře a prokurátora sv. Marka. Přední jeho dílo, *Discorsi politici* (Ben. 1599), jest řada rozprav o dějinách římských i novověkých, jež vynikají nestranností, důmyslem a samostatným přemýšlováním. Mimo to seps. **P.** dílo *Della perfezione della vita politica* (1579), pak dějiny války turecko-benátské na Cypru a důležité poznámky k Tacitovi.

Parva, lat. malá, jméno někdejší první třídy gymnasiální u nás.

Parvati čili Paravadi (*Vládkyně hor*), v bájesloví indickém manželka Šivy, jejž provází se synem svým Kartikejou, na pávu jedoucím. Když si ji Šiva za choť vyvolil, nadula se pýchou a vstoupila v nádherné okrase do síně bohův; i přicházeli nebešťané vesměs v kráse nadpozemské a v záři nekonečné, a o každém nově příchozím domnívala se **P.**, že to její manžel; ale on, chtěje pýchu její pokárati, objevil se v kotouč prachu zahalen, s pěti hlavami, v podobě tak hrozné, že **P.** do mdlob upadla. Tu se jí ukázal Šiva ve své velebnosti a dal jí polovici těla svého za obydlí, tak že jest

od něho nerozlučna. Přece však nemá **P.** chrámů zvláštních, nébrž toliko kaple v chrámech Šivových. **P.** má též příjmí Bhavani (všeroditelka), jejíž ctitelé jsou Thugové (v. t.).

Parvenu [-ný], franc. povýšenec, kdo se povznesl z nízkého stavu k vznešenému neb z chudoby k bohatství; u Římanův slul *homo novus*.

Parychta, Perachta v. Bertha.

Parys znaku prawdzic, starožitný rod pol. ve vojv. Lubelském a Mazoveckém. Florian **P.**, kastelán Zakočimský, starosta Čerský, sepsal s pomocí jiných práva a obyčeje knížetství Mazoveckého 1536; Felix, kast. Varšavský a starosta Čerský připomíná se r. 1567; Jeronym byl kast. Sochačevským 1589, vojv. Mazoveckým 1605, a ze synův jeho Adam Jeronym kast. Varšavským, Čerským a nástupně proboštem v Krskově 1654. Adam Jer. zplodil, než do stavu duchovního vstoupil, syna Jana, který byl starostou Čerským. Druhý syn Jeronymův Sigmund byl kast. Varšavským, pak Čerským 1648. Roku 1611 připomíná se Stanislav kast. Varšavský, starosta Čerský, pak star. Livský, který byl nejspíše bratr jmenovaného Jeronyma. Dále se jmenují Ondřej Jeronym, star. Čerský 1648, Jan Vojtěch, kast. Čerský, star. Nurský 1676, Adam, star. Čerský, Felix Sigmund, kastelán Lubelský 1674, starosta Čerský († 1695). Stanislav **P.**, pán na Pacanově a Dąbrově, zplodil se Sóltykovnou osm synův a jednu dceru. Týž dosáhl povýšení do stavu hraběcího pro sebe i své potomky. Ze synův jeho byl Kajetán plukovníkem ve vojsku franc., Michal kapitán ve vojsku polském a Jan zdědil Pacanov.

Parzival v. Parcival.

Pas [pá], fr. krok, obzvláště umělý krok taneční. *Faux* **p.**, poklesek (ve smyslu vlastním i mravním).

Pas v. Průvodní list.

Pás v. Cestus, Cingulum.

Pás, břevno (*Balken*, *Fasce*), nazývá se zvláštní figura heraldická; byl-li totiž štít dvěma čarami na příč na tři stejné části rozdělen, a jsou-li pokrajní dvě touž a prostřední jinou barvou neb kovem potaženy, slove tato **p**-em nebo břevnem a pokládá se mezi čestné kusy nebo figury heraldické (*Ehrenstücke, Heroldsfiguren*); ku p. bílý **p.** v poli červeném v erbu babenberském. *Ra.*

Pas de Calais [pa de kalé], **1)** mořská úžina Francii od Anglicka dělící a průliv La Manche s mořem Severním spojující; nejužší jest mezi Dovrem a předhořím Grinezským, kteráž místa též od r. 1851 podmořským telegrafem spojena jsou. Jméno své má úžina ta od franc. města Calais, které na vých. břehu jejím leží. Římané nazývali ji *Fretum Gallicum*. — **2) P. de C.**, franc. depart. na pobřeží průplavu La Manche, **P. de C.** a Sever. moře, hraničí na sev.-vých. s depart. Nordským a na jihozáp. s depart. Sommeským. Utvořen z bývalého hrabství Artois a části Pikardie obsahuje 6 arrond. (Arras, Boulogne, Montreuil, St. Omer, Béthune, St. Pol) a čítá na 120·92 □ mil 724.338 obyv. (1. led. 1862). Hlavní město jest Arras se sídlem biskupa; depart. sám patří do 3. divise vojenské a do obvodu cís. soudu a akademie v Douay. Země jest celkem rovinatá a jen od jihových. a sev.-záp. mírnými návršími protkána, která dělí nížinu u La Manche od nížiny u moře Sev. Podnebí jest mírné avšak měnivé; půda vůbec velmi úrodná, málo lesů a více pastvin chovající; nad spotřebu se tam daří obilí všeho druhu, zrnité i luštinaté, ovoce ještové a plodiny olejnaté; ze zvířectva pěkné koně, ušlechtěné ovce, vepřový dobytek a rozmanitá drůbež; na pobřežích provozuje se vydatné lovení ryb; z nerostů těží se v rozsáhlé míře rašelina, železo, kamenné uhlí, z četných lomů mramor, pískovec, křesavec, vápenec a hlína hrnčířská. Velmi čilý průmysl jeví se vyráběním oleje řepkového i olejů voňavých, cukru burákového a piva; dále tam květe hutnictví a železnictví, sklářství, hrnčířství obyčejné i na výrobky porculánové, soukenictví, plátenictví, krajkářství, koželužství a kartounictví. Rozsáhlý obchod v plodinách i výrobcích průmyslných podporován jest výhodným položením depart. na břehu mořském, s 5 splavnými řekami, 7 průplavy, 13 císařskými a 15 depart. silnicemi.

Pás Venušin v. Cestum.

Pasarga, řeka 16 m. dlouhá ve vých. Prusku; pramení se blízko hranic král. Polského, teče směrem severním a vlévá se pod Braunsberkem do Frisch-Haffu.

Pasargadae, hl. m. staroperské za Cyra i Kambysa, sídlo Achaemenidův, nad říčkou Cyrem (nyn. *Kurem*) na rovině kolkolem horami obklopené, asi uprostřed Persie. Štěpán Byzantinský překládá jméno **P.** co „tábor všech Peršanův.“ Na místě starých **P**d leží nyní Murgaub, a celá rovina okolní poseta jest zříceninami, mezi nimiž jest hrobka, nazývaná od tuzemců hrobem matky Šalomounovy, kterou však Rawlinson pokládá za hrobku Cyrovu. Na čtyrhraném podstavci z bílého mramoru stojí čtyrhraná kobka z velikých, 5′ tlustých balvanů mramorových, v níž, jak se zdá, byl sarkofag. Ve starých **P**-dách byl nejstarší palác královský, v němž nastolováni bývali králové od magův.

Pasaruan 1) provincie holand. na ostr. Javě, má 111 □ m. se 435.519 obyv., kteří jsou větším dílem Javané a něco Číňanů. Pěstuje se tu rýže, káva, bavlna. — **2)** Hl. m. provincie t. jm. na sev. straně ostrova nad Sembongem, s 20.000 obyv., jest dobře stavěno, vede čilý obchod v plodinách a jest nejdůležitějším městem přímořním na Javě.

Pasát, pasátní vítr v. Meteorologie a Vítr.

Pasátový prach, název přijatý od učenců pro dosud tak zvaný meteorový prach, od obyčejného prachu bouřlivého povětří rozdílný. Jest to proud prachový, dle nejnovějších domněnek větry pasátnými pravidelně kolem země nesený; někdy zároveň s větrem se části jeho od obyčejné cesty uchylují a do neobvyklých krajin zabloudí, kde pro svou neobyčejnost tím snáze pozorován bývá. Prach ten obsahuje rozličné ústrojné částky, jmenovitě mikroskopické nálevníky a houby, od kterých dostává rozličné barvy. Již po delší čas byl tak zvaný atlantický prach meteorový pozorován; později poznáno, že jest s ním co do částek, z nichž se skládá, totožný prach, který přináší scirocco a föhn; jsouť tyto větry dle Doveovy theorie o vírech větve západoindických vírných bouří, které větrem pasátovým k východu zaneseny byly. Tím se také vysvětlují rozličné úkazy, jako červený sníh. Dříve se myslilo, že prach ten pochází z půdy západoindické, poněvadž částky jeho tam pozorovány byly; nyní se má ale za to, že stálý proud toho prachu v pasátovém větru se vznáší a buď nepravidelně neb periodicky se uchyluje a někdy k zemi padá.

Pasáž v. Passage.

Pasažér v. Passager.

Pasážový stroj, polední dalekohled, jeden z nejdůležitějších nástrojův praktické astronomie, slouží k určení času a k určení rektascense č. rovného výstupu těl nebeských. Skládá se z astronomického dalekohledu, připevněného kolmým směrem na vodorovnou osu, ježto spočívajíc na dvou loži-

skách míří zevrub od západu na východ. Dalekohled sám leží pak ve ploše poledníka, a točíme-li jím okolo osy, zůstává vždy v ploše té, míře postupně na všechny jednotlivé tečky nebeského poledníka. V dalekohledu samém zatažena jest síť z tenkých nití, obyčejně dvou vodorovných a 5, 7 neb 9 kolmých, z nichžto prostřední se samým poledníkem č. meridiánem v jedno spadá. Moment průchodu hvězd skrze ony niti zapisuje se podle sekundových (obyčejně pendulových) hodin, a rektascensí nějakého těla nebeského není než udání, oč později kulminuje, t. j. poledníkem prochází, nežli tečka rovnodennosti (průsek rovníka nebeského s ekliptikou č. dráhou slunečnou.) **P. s.** stojí obyčejně na dvou pilířích z kamene tesaných ve zvláštní komnatě bez oken, toliko s průřezem, jdoucím ve směru poledníka přes obě stěny i strop od jižního obzoru až do severního. Průřezy mimo času pozorování zavírají se klapkami, na pilířích pak spočívají ložiska os kovová i velmi uměle složená, aby osa jemnými šrouby do pravého položení přivésti se mohla. Hlavní podmínky **p**-vého **s**-e jsou 1) vodorovnost osy, kterážto se určuje libellou; 2) směr osy dokonale východo-západní, a 3) úhel mezi osou otáčení a optickou osou dalekohledu dokonale přímý (90°). Vynálezce **p**-vého **s**-e jest dán Olaus Römer; nejznamenitější toho druhu stroje zhotovili Bird, Troughton Reichenbach a Repsold. Nejdokonalejší snad na světě, s dalekohledem 8střevícovým, má nyní hvězdárna Pulkovská u Petrohradu. Do nedávna musil hvězdář zároveň hleděti do dalekohledu a naslouchati kývadlu čítaje ve hlavě sekundy, aby moment průchodu skrze nitky zapsati mohl; nyní registruje se již na mnohých hvězdárnách čas galvanicky, t. v okamžiku průchodu dá se stisknutím klapky znamení, ježto galvanické hodiny samy sebou zapisují, čímž pozorování stalo se zároveň i snadnějším i zevrubnějším. *Šfj.*

Pascagoula, řeka v severoamer. státě Mississippi, vzniklá splynutím řek Leafu a Chickahaye, teče směrem jižním do zál. Mississippiského a jest splavná asi na 25 mil. Ústí **P**-ly proslulo „tajemnou hudbou“, která se zde slýchá za tichých večerů letních. Stojíš-li na břehu anebo ploveš-li po řece, zaslechneš nízký, smutný zvuk, který se houpá jako v harfě Aeolově a zaniká, jakmile povstane šramot nějaký nebo zmútění vody. O rozluštění této záhady dály se mnohé pokusy, nejvíce však podobá se pravdě, že zvučení toto pochází od jakéhosi druhu ryb aneb jiných zvířat mořských. O podobném úkazu se zmiňuje sir Emerson Tennent na některých místech pobřeží Ceylonského.

Pascal Blažej, nar. 19. čna 1623 v Clermontu v Auvergni, † 19. srp. 1662 v Paříži, jeden z prvních spisovatelů francouzských. Jeho otec Štěpán **P.**, předseda soudního dvoru Clermontského, pozoroval záhy takové známky neobyčejného ducha při svém jediném synovi, že se odhodlal žíti jenom svým dětem a jich vychování, pročež zanechav místa svého odebral se r. 1631 s rodinou do Paříže. Hleděltě pak více na cvičení a upevnění ducha i rozumu nežli paměti, na př. latině učil syna teprvé ve 12. jeho roce. Jsa milovníkem mathematiky scházíval se pravidelně s některými výtečnými mathematiky, na př. Robervalem, Carcavim a j., při kterýchžto schůzkách i mladý Blažej býval. Tím ale vzbudila se u tohoto taková touha po známosti mathematiky, že otec, chtěje mu dříve dáti dobrý základ ve studiích klasických, zapověděl, aby před mladíkem o mathematických věcech se nemluvilo. Než ten v samotě pořáde jen kreslil měřické figury, a tvrdí se, že sám vlastním důvtipem nalezl důkaz jedné věty Euklidovy. Otec tím pohnut dal mu Euklida do ruky, jejž **P.** bez všeliké pomoci za krátkou dobu prostudoval. Pokračovaltě tak rychle ve svých studiích, že za nedlouho byl připuštěn do týdenních schůzek Meisennia, Robewala, Carcassia a j. (z nichžto 1666 král. Akademie věd povstala). V 16. roce sepsal pojednání o kuželosečnách, kterému se sám Descartes obdivil, nevěře že **P.** sám je sepsal. V 18. roce měl první myšlénku počítarského stroje (*machine arithmétique*), na němž pak několik let pracoval, až r. 1649 na něj královské privilegium obdržel. *Conservatoire des arts et métiers* v Paříži má posud exemplář toho stroje, možná že původní, jenž pouhým otočením kliky rozlušťuje dosti spletené úlohy arithmetické, a o jehožto zdokonalení se později nejeden učenec zasazoval, nejšťastněji v našich dobách Angličan Babbage. Nedlouho po těchto pracích (1694) seznámil se **P.** s Toricellovými zkouškami o nevystupování tekutin (vody, rtuti) ve vzduchoprázdných trubách nad jistou určitou výšku; **P.** učinil hned závěrku, že příroda se nebojí prázdnoty, jakž aristotelisté učili, a uznal pravou příčinu řečeného úkazu: tlak vzduchu a rovnováhu tekutin. Dostal se o tom do hádky s jesuitou Noëlem, a r. 1647 měl poprvé myšlénku měřiti výšku rtuti v tlakoměru nejprvé na patě a pak na vrchu vysoké hory, předpovídaje, že musí na vršku menší býti, poněvadž tam méně vzduchu tedy i menší tlak. Předběžná zkouška na věži St. Jacques v Paříži potvrdila jeho výpověď, rozhodně ale skvělé pozorování, učiněné 19. září 1648 jeho švakrem Périerem v Clermontu a na vrcholu Puy-de Dôme. Následkem těchto pozorování zabral se do nauky o tekutinách vůbec, našel důležitou větu o všestranném tlaku tekutin a stal se zakladatelem hydrauliky. Zároveň zabýval se pouhou mathematikou, napsal pojednání (vytištěné teprv po smrti) *o počítarském trojúhelníku*, jež tvoří epochu ve vývinu analytické geometrie, a pustil se, vyzván jsa panem z Méré, náružívým hráčem, do úvah o pravděpodobnosti výhry a prohry, jimižto stal se zakladatelem mathematické nauky o věrojatnosti (*calcul de probabilité*). Avšak touž dobou zdá se, že **P.** poprvé pustil se do hloubání náboženského, a že „odřekl se všech druhých vědomostí, aby se věnoval výhradně tomu, čehož dle Ježíše Krista jediná jest potřeba.“ Tvrdí se, a St. Beuve je téhož náhledu, že první pohnutí **P**-ovo v tomto směru stalo se čtením Jansenovy knížečky *o obnovení duchovního člověka*, dodané mu několika jansenisty, kteří byli nemocného otce **P**-ova 1646 v Rouenu ošetřovali. Působením **P**-ovým odřekla se jeho mladá (tehkráte 21letá), duchaplná i půvabná sestra Jacqueline světa a vstoupila něco později do známého kláštera Jansenistův Port-Royal, jménem Eufemia. **P.** sám kolísal se ještě delší čas, a bylo v něm krutých bojův mezi mocnou láskou k naukám a přísným duchem Janseniovým, jenž i vědy zavrhoval jakožto prý jen jinou a zakuklenou podobu žádosti tělesných. Aspoň po smrti svého otce 1651, jenž mu zanechal jmění znamenité, žil několik let ve světě, nýbrž i pomýšlel na vstoupení do úřadu a na ženění. Tu však „Hospodin, slídiv již dlouho za ním, dostihl ho.“ V listopadu 1654, vyjev jak obyčejně ve čtverospřežném voze na procházku, dostal se právě na most Neuillyský, ani se koně splašili; první dva spadli do vody, a vůz byl by šel za nimi, kdyby se nebyly jak uzdy tak prostráňky přesekly. **P.**, jsa od mladosti téměř neustále churav, hlavně následkem ranného a přílišného namáhání mozku a nervův, byl nedávno přetrpěl dlouhou traplivou chorobu nervovou, ochrnutí dolejších okončin a

chřtánu, spojené s ustavičnými bolestmi ve hlavě a v útrobách; tato událost zvrátila tělo jeho docela. Omdlel a tvrdí se, že od té doby vždycky, kdekoliv byl, viděl vedlé sebe rozevřenou propast. (Ostatně tato poslední okolnost není zaručena žádným souvěkovcem; teprv abbé Boileau zmiňuje se o ní 1737, udávaje ovšem, že ji má od pamětníkův **P**-ových.) Nedlouho po té události měl **P.** vidění, kteréžto podrobně opsané pečlivě do smrti v oděvu zašité při sobě nosil; zároveň začal docházeti často k sestře Jacqueline do kláštera, a přestěhoval se na konec (ok. 1655) do Port-Royal des Champs, zachovávaje do smrti způsob života přísný. Posluhovaltě sobě sám, při jídle schválně odstraňoval vše, co by mohlo smyslům lahoditi, a všecek svůj důchod vydával na dobročinnost. V Port-Royalu žil a hloubal o pravdách náboženství se svými přátely Arnauldem, Nicolem, Singlinem, Sacim a j. — hlavami to přísného učení Janseniova. Tenkráte začal záhubný boj mezi řádem jesuitův a mezi Jansenisty, jenž měl skončiti záhubou druhých. Zatracení pěti vět, vytažených z Jansenia papežskou stolicí, remonstrace jansenistův, že ony věty ani v Janseniovi nejsou, donucování jansenistův vládou (zpovědník Ludvíka XIV. byl tehdá jesuita) ku podpisu na odřeknutí se pěti bludných punktův atd., vše to roznítilo krutou polemiku, ve které **P.** co velikán vystoupil. Napsaltě tenkráte řadu 18 listův o pravdách náboženských vůbec a morálce jesuitův, kteréžto s počátku beze jména mezi obecenstvem obíhaly a ohromný účinek měly, později však (1657) vytištěny byly pod titulem *Lettres écrites par Louis de Montalte à un provincial de ses amis et aux RR. P. P. Jésuites sur la morale et la politique des ces pères.* Zničujícím způsobem odhalil jejich nedůstojnou kasuistickou morálku, pro pobožné přísnou, pro světáky lehkou až i nemravnou, uvádí všude vlastní slova slavných otcův toho řádu, Escobara, Sancheza, Suareza, Moliny atd., i ukazuje na odpor do nebe volající tohoto učení proti věčné čisté kráse i velebnosti učení Kristova v evangeliích. Odpůrci užili všech zbraní; Sorbonna (theolog. fakulta Pařížská) sesilivši se mužstvem řeholních přísedatelův zasedla k soudu nad Montaltem, a *Listy provinciálské* (obyčejný jich název) odsouzeny co kacířské (ač ne bez boje, téměř třetina hlasovala ve prospěch jejich), a v listopadu 1658 z královského rozkazu katem veřejně spáleny. Voltaire pravil o nich: „První plod opravdového genia v naší prose byly *Listy provinciálské.* V nich najdeš všecky druhy výmluvnosti pohromadě; v nich, ač jim již jde na sto let, není jediného slova, které by bylo pocítilo změny, jimž tak často podléhají jazykové živí. Od tohoto spisu musí se počítati ustálení našeho spisovného jazyka.“ Po těchto bouřích pustil se **P.** do druhého velikolepého podniknutí, apologie křesťanského náboženství. Bohužel horšilo se jeho zdraví napořáde, tak že díla svého nedokončil. Šest let po jeho smrti, když pronásledování Port-Royalských poněkud utichlo (1668), sebralo se několik přátel **P**-ových a vydalo zlomky jeho spisu, jednotlivé to větší menší úvahy napsané na oddělených listech, pode jmenem *Myšlének o náboženství* (*Pensées sur la réligion).* Bohužel zdá se, že vydavatelé měnili slova, ba někdy i myšlénky **P**-ovy. Přísná, takřka geometrická methoda, kterou i ve zlomcích těchto stopovati lze, velebná krása myšlének i jazyka nemine se hlubokého účinku ani u toho, kdo ve všem nesouhlasí. Poslední čtyry léta života svého churavěl **P.** stále, hloubaje ve svatém písmě i modlitbách, a jsa živ způsobem opravdu asketickým; uskrovniltě potravy co mohl, odstranil z příbytku svého vše pohodlí, vše co by smyslům lahodilo, a pracoval neustále pro Boha, pro bližního svého a sám pro sebe, hledě se zdokonalovati víc a více. Nýbrž i pás železnými ostny posázený okolo těla nosil, do něhož se bil, kdykoli sám sebe zastihnul při nějakém hnutí pýchy nebo nelásky k bližnímu. A předce duch geometrie probudil se v něm ještě jednou: u prostřed krutých bolestí přemýšlel o vlastnostech cykloidy a rozluštil mnoho znamenitých záhad týkajících se této křivky. Vypsaltě sám cenu na rozluštění těchto otázek, a když do vytčené doby nikdo (ani sl. anglický mathematik Wallis) dostatečného rozluštění nepodal, uveřejnil své pojednání pode jmenem Amos Dettonville *Traité de la Cycloide* (1658). Zemřeltě u své sestry paní Périerové, ač byl žádal býti přenešenu do nemocnice chudých. — Spisové: *Essai pour les coniques* (Paris 1640); *Nouvelles expériences touchant le ruide* (ib. 1647); *Récit de la grande expérience de l'équilibre des liqueurs* (ib. 1648); *Histoire de la roulette* (ib. 1658); *Lettres à Mr. Carcavi contenant les résolutions des problémes sur la cycloide* (ib. 1659); *Traité de l'équilibre des liqueurs* (ib. 1662, po smrti, napsáno již 1653); *Traité du triangle arithmétique* (ib. 1665, po smrti, napsáno již 1654, našlo se vytištěno v jeho pozůstalosti); *Lettres ecrites par Louis de Montalte à un provincial de ses amis* (bez udání místa 1656, 4°; pak 1700 v Amsterdamu, s poznámkami Wendrocka; jiné p. Nicole v Paříži u Didota 1816; konečně vydání Villemaina, Pař. 1827); *Pensées sur la réligion* (nejprvé v Paříži 1670 — „vydání Port-Royalské“ se životopisem **P**-ovým napsaným od paní Périérové; později např. u Didota 1817; nejlépe vyd. Jangére v Paříži 1844, 2 díly na základě nového proskoumání originálných rukopisův a s přidáním menších prací theologických; Havet, v Paříži 1852, vydal *les Pensées* bez menších spiskův ale s úvodem a poznámkami). Úplná sebrání spisův: *Oeuvres de* **P.** *par Bossut* (La Haye et Paris 1776, 5 díl. 8°; tamže 1819 v 6 dílech; tamže u Latture 1861 ve 2 dílech 12°). V těchto dvou posledních vyd. také mathematické spisy všecky, jm. malé velmi zanímavé o duchu geometrie, o spirálce i paraboli, o číslech, dopisování s Fermatem atd. — Biografie: Bossut *Discours sur la vie et les oeuvres de* **P.** (1781); Magnard **P.**, *sa vie, son caractère, ses écrits et son génie* (1850, 2 d.); Reuchlin **P**-*'s Leben und der Geist seiner Schriften* (Stuttg. 1841). Srv. St. Beuve *Port-Royal* d. II. a III. — Město Paříž postavilo sochu **P**-ovu blíže věže St. Jacques-la-Boucherie, na které **P.** podnikl první zkoušky své o váze vzduchu. *Šfj.*

Pasek Jan, nar. v okolí Ravy, učil se v Ravě u jesuitův, bojoval pod Czarneckým proti Švédům, Sedmihraďanům a Rusům, † ok. roku 1690. Příhody své vypravuje v denníkách, jejž vydal co *Pamiętniki* Raczyński v Poznani 1836 a 1839, lépe ale Lachowicz ve Vilně 1843 a 1854 s ilustracemi. Pamětníky ty jsou dobrým příspěvkem ku poznání ducha v XVII. stol. panujícího. Vyšší kritiky histor. sice nesnesou, poněvadž úvahy **P**-ovy o celých společnostech a vůbec o oboru, v kterém sám nebyl, jsou křivé a někdy až naivní, však některé podrobnosti a zvláštnosti dodávají spisu trvalé ceny. Vypravování jest zábavné a líčení svěží.

Paseka slove část lesa neb celý les buď listnatý neb jehličnatý, který je posekán neb k posekání určen. **P**-ky jsou tmavé neb podsívací světlé neb vysvětlené, vyprázdněné neb vyholené. Aby se mohl vysoký les při první seči (porubu) přirozeným způsobem řádně zasíti, nechá se v **p**-ece státi přiměřený počet semenáčů (výstavků, stromů na semeno), řádně rozdělených, s kterých semeno na

dá, v ní klíčí a vyhání. Při okřídleném sekteré pomocí větru dosti daleko na zem lítá, lik semenáčů zapotřebí, a jich vzdálenost od může také větší býti než při semenu holém dleném), ku př. žaludů, bukvicích, habřinkách eré vítr za příčinou jich větší váhy jenom od semenáčů zanáší. Taková **p.** slove **tmavá**, na ní semenáči blízko sebe stojí a tmu čiostlinky mladistvé trpí mnoho od mrazů a v tmavé **p**-ece mají však potřebnou ochranu. menáči je dostatek stínu a půda tak snadno ne, ačkoliv světlo sluneční i déšť na mladistvé y vhodně působiti může. V tmavé **p**-ece nevítr listí odváti, které je tam velmi užitečné bné, poněvadž napomahá klíčení semena pod cího, chrání kořínky mlází od mrazu a horka, shnije, slouží rostlinám co vhodná mrva. příčinou nemá se tmavá **p.** tuze světle pro Stane-li se to, zaroste brzy **p.** travami, křoemlovím), kteréž půdu hubí, semení překáží ní a mladistvé rostlinky udusí. Jest-li že sem jaká rostlinka vzejde, brzy zahyne slunečním neb mrazem, protože ochrany nemá. Mimo ho kmenů vítr vyvrátí, když náhle osamotí. má při zakládání tmavých **p**-k šetřiti nejpatrnosti, protože nejvíce špatných lesů pochybného zřízení podsívacích **p**-k. Když se ným spůsobem **p.** řádně zasila tak, že není místo prázdné, když mladé stromečky výšky stopy dosáhly a vlivu povětří vzdorovati i více světla k svému zdaru potřebují, poasi polovice semenáčů v **p**-ece tmavé sto- Poněvadž se touto porubou více světla na stane, slove **p. světlá.** Samo sebou se rozumí, při mýtění semenáčů v **p**-ece tmavé zřetel á na místa prázdná, na které semeno buď neb tam nevzešlo. Na takových místech a de mladé stromky v zrůstu pozadu zůstaly, přiměřený počet semenáčů tak dlouho stát, ač jich není k zasetí neb k ochraně po- Světlá **p.** nemá se najednou tuze vysvětliti, křoví brzy rozmnožiti nemohlo; půda v letě evyschla a mráz tuze hluboko zem nepro- V příliš vysvětlené **p**-ece škodí slunce m, které jeho účinku ještě nepřivykly; vítr é **p**-ece listí snadno zanese a pozdější jarní mohou mlází snadno uškoditi. Světlá **p.** ať y najednou příliš neproseká, aby z toho škoda nevznikla, což se často stává v studepodnebí, blízko bahen, řek, jezer, rybníků menáči zůstanou ve světlé **p**-ece tak dlouho mlází již žádné uchrany nepotřebuje. Po- všecky kmeny v příhodném čase porazí. pasečení, kde se buď všecko dospělé dříví anebo jen málo kmenů až do dospělosti mladříví státi zůstane, nazývá se **vyprázdněná holená p.** Při mýtění semenáčů má se lesník dlivě starati, aby dřevoštěpové tuto práci dném čase řádně vykonali. Vše se má přísně i, co by mlází škoditi mohlo. Nemá se tam říví váleti, ploužiti atd. Nejlépe jest, když ny hned při prvním sněhu porazí, zdělají a působem pro mlází neškodným z paseky od- Samo sebou se rozumí, že se v **p**-ece s voditi nemá, aby se mlází neuškodilo. Za tou se dříví z **p**-ky na příhodné místo vy- buď hned neb později na určité místo od- Dříví pro uhlíře poražené má se bez prodlení ti odvezti, a nemá se jim trpěti, aby takové emáhla dle své potřeby k uhelništi odváželi. z vyholené **p**-ky všecko dříví odklidí, proi lesník, a shledá-li tam některé místo na čtverečný sáh výměry prázdné, vysadí na ně ve vhodné vzdálenosti přiměřené sazenice, aby žádné místo prázdné nezůstalo. Menší holiny nepotřebují se sazenicemi vysazovati, protože brzy zarostou. Samo sebou se rozumí, že se má mlází bedlivě hájiti a od všeliké škody ostříhati. Dobytek ať se tam tak dlouho nepouští, pokud dříví takové výšky a síly nedosáhne, že nikterak nemůže mladému lesu uškoditi. Veliká zkáza je pro mladý les, když se tam list neb špendličí (hrabanka, strouhanka) hrabe. *Šp.*

Pasewalk v. **Pozdivlk.**

Pasch 1) **Lorenz** starší, švéd. malíř podobizen, nar. r. 1702, † r. 1766, vzdělával se hlavně v Londýně, kdež pilně studoval díla **van Dyka, Lelyho a Knellera.** — Jeho syn a žák **2) Lorenz P.** mladší, nar. ve Stokholmě r. 1733, † tamtéž r. 1805, konal též rozličné cesty k dalšímu vzdělání svému. Maloval krále a celou král. rodinu, jakož i mnohé velmože švédské, a ozdobil též král. zámek četnými malbami. Zastával úřad profesora a ředitele akademie a dozorce král. obrazárny ve Stokholmě. — Jeho sestra **Ulrika Frederika**, nar. r. 1735, † r. 1796, byla též schopná malířka. *Mü.*

Pascha, řecky a latinsky **velikonoce** (v. t.) z heberejského *Passah* (v. t.). — **P.** *clausum*, neděle 1. po velikonoci (jinak dle prvního slova mše z téhož dne *Quasimodogeniti*), slove tak, poněvadž uzavírala oktav velikonoční a některé zvláštní modlitby a obřady toho oktávu přestávaly.

Paschal *(Paschalis)*, jméno několika papežův. **1) P** I. Říman, benediktin, nástupce Štěpána V., dosedl na stolec papežský 25. led. 817 a byl papežem do 10. února r. 824. Ohlásil sice hned po svém vyvolení Ludvíkovi Pobožnému své povýšení, však než uznání přišlo, dal se konsekrovati. Ludvík potvrdil mu odkazy Pipinovy a Karlovy. Co o jiných darech se povídá (na př. o Korsice, Sicilii, Sardinii), na pravdě se nezakládá. Do Dánska vyslal misionáře; založil v Římě útulek pro mnichy východní od obrazoborců vyhnané, též psal proti obrazoborcům a císaři Lvu V. Tři listy jeho jsou tištěny ve sbírkách koncilií. Římanům se nelíbil, ti proti němu se bouřili, proto dal několik původců bouřky odpraviti. Z toho viněn byl u císaře, jakoby odpravení pro věrnost k císaři byli odpraveni bývali, načež papež přísahu složil na to, že to zlosynové smrtihodní byli. R. 823 korunoval syna Ludvíkova Lothara o hod velikonoční. Po smrti nedali ho Římané ani v Petrském kostele pochovati; tak byl nenáviděn. — **2) P.** II., mnich v Clugny jménem **Raineri**, nar. v Bledě v Toskánsku. Přijda v záležitostech svého kláštera do Říma povýšen byl od Řehoře VII. na kardinala. Stal se papežem po Urbanovi II. 13. srp. r. 1099, a byl jím do 21. led. 1118. Za protipapeže měl Klementa III., Alberta, Theodoricha, Sylvestra III. až do r. 1102. Bylť horlivým stoupencem Řehoře VII., pokračuje ve při o investituře, však nemaje síly předchůdcovy často ustoupil. Mírnil se proti Filipu I. králi Francouzskému, jejž byl do klatby dal, že propustil Bertu manželku; též proti Jindřichu Anglickému, jemuž dovolil přísáhati věrnost od biskupů svobodně volených; příkře jednal ale proti císaři Jindřichu V. Na sněmu Lateránském (1101) dal hned vyřknouti zápověď a vydal anathema, aby žádný biskup nebral od světského pána potvrzení, a proto v klatbu dal císaře Německého Jindřicha IV., že neustával dosazovati na biskupství, ano i syna jeho Jindřicha V. prý k zpouře proti otci přiměl, který posléz ustoupiti musel a v klatbě umřel. Však se Jindřich V. papeži opřel, investituru biskupů jak prvé se dělo vykonával, a když smlouvání k cíli nevedlo,

vrazil r. 1110 do Italie přes Alpy, kdež ustrašený papež smlouvou určil, že biskupové, opatové a jiní duchovní statky a zboží, léna a regálie císaři vrátiti mají, on však že za to práva k investituře se vzdává. Tak chtěl **P.** neodvislé učiniti biskupy a duchovní od světské moci; ti ale sami odpor kladli. Však chtěl ještě **P.** těžiti ze žádosti Jindřicha V. o korunování, a odpíral je. Ten však zajav papeže nepustil ho dříve, až se konečně smluvil, že bude císaře korunovati, že ho do klatby nedá a že právo císaře k investituře uznává, začež císař svobodnou učinil volbu hodnostářů duchovních, vyminiv si ještě rozhodování o volbách nerozhodných. Za to císaře někteří biskupové do klatby dali, ten klatby ale nedbal, ano když markraběnka Toskánská Mathildis odkázala statky své papeži, přišed do Vlach sám se uvázal v majetnost, a papeže, který sněmem Lateránským 1116 jej do klatby dal, k útěku do Beneventu přinutil. Normané sice ujali se papeže a do Říma nazpět jej uvedli, on však zemřel krátce na to. — Protipapežové: **P.**, arcijáhen Římský, r. 687 protipapež proti Sergiovi, † viněn z čarodějnictví a v klášteře zavřen. **P.** III., prvé Guido jménem, rodem z Kremony, od r. 1164 protipapež proti Alexandru III., † 1168.

Paschasius Radbertus, nar. okolo r. 800 v Soissonsu, byl opatem kláštera Korbejského 844 až 851 a † 865. Učil ve spise *De corpore et sanguine Domini*, že se při konsekraci mění chléb i víno v tělo a krev Kristovu mocí Ducha sv., a ve spise *De partu virginis* tvrdil, že se Kristus počal i narodil spůsobem podivuhodným *ex utere clauso*. Jeho spisy vydal J. Sirmond (Pař. 1618).

Pasian Schiavonesco, ves benátská v prov. Videmské, s 3140 obyv. (1857).

Pasiano, ves benátská v prov. Videmské s 3653 obyv. (1857).

Pasifaë, dcera Helia a Perseidy, sestra Circinova, choť Minosa, krále na Kretě, s nímž se stala matkou Glauka, Androgea, Deukaliona, Faedry a Ariadny. Bohyně Afrodite, hněvajíc se na potomstvo Heliovo, vnukla jí vroucí lásku ke krásnému býku, s nímž **P.** zplodila Minotaura (v. t.). *Rs.*

Pasigrafie, řec. písmo všeobecné, o jehož zavedení a uskutečnění, ovšem marně, se pokoušeli Leibnitz, Wilkins, J. de Maimieux a více jiných; měloť záležeti v tom, aby všechny myšlénky a všechna slova řeči jedné tím spůsobem se vyjadřovaly, že by čteny a rozuměny býti mohly i bez překladu v každé řeči jiné, tak totiž, že by se jím vyjadřoval nejen zvuk jedné, ale i zároveň význam slov každé jiné řeči. **P.** v tomto smyslu jest ovšem pouhý přelud, jako snaha po zavedení řeči všeobecné neb filosofické (v. t.). Snáze dala by se **p.** uskutečniti v ten smysl, jak jí rozuměli někteří učení linguisté a jmenovitě Volney, aby totiž ustanovila se abeceda s dostatečným počtem písmen, kterými by možno bylo jakýkoliv zvuk vyjádřiti. Spisy o **p**-ii tvoří již celou literaturu; my tuto jmenujeme jen Vatera, J. de Maimieux, Wolkeho a J. M. Schmidta co přední v tom oboru pracovníky.

Pasionál v. Passional.

Pasir, knížectví na vých. pobřeží Bornea, má 185½ □ mil. Hl. m. t. j., nad řekou t. jm., má 10.000 obyv., kteří jsou hlavně kupci vedoucí obchod s opiem, zbraní, prachem, kořením, zlatem a p.

Pasířství je řemeslo, mající jméno své od pasů, jejichž zhotovování nejhlavnějším úkolem jeho bývalo. Hlavně bylo to ozdobování pasų rozličnými raženými okrasami z mědi neb mosazu, ano i ze zlata, stříbra a t. d. Nyní není **p.** již zvláštní jakés zaměstnání, splývá spíše s mosaznictvím a j., a zabývá se ražením nebo litím rozmanitých malých věcí mosazných, měděných a bronzových, na př. přezek, sponek, knoflíků, klik a p. Mnohé z věcí těch pasíř i postříbřuje neb pozlacuje, jiné na soustruhu vytáčí atd. *Pý.*

Pasiteles, sochař a spisovatel, v Římě umění své provozovavší, nar. ve Velkém Řecku č. v Jižní Itálii, žil mezi l. 72—48 před Kr. Pracoval v mramoru, ve slonové kosti, stříbře a zpěži, a byl jeden z nejznamenitějších umělců svého času, vynikaje jak touto mnohostranností svou tak i svými studiemi. Praví se o něm, že ničeho neprovedl, aby sobě před tím vzorce z hlíny k tomu byl neučinil; sepsal též patero kněh o znamenitých uměleckých výtvorech. Jeho snažení, zdá se, že čelilo k samostatnému obnovení umění na základě bedlivých studií dle přírody a předešlých útvorů. Z četných jeho prací uvádějí se jmenovitě: *Socha Jupiterova* ze slonové kosti ve chrámě Metellově; *Herec Roscius co dítě hadem ovinutý*, ve stříbře ciselovaný, a *Lev* podobného díla, dle přírody provedený. *Mü.*

Pasithea (řec.), příjmení Kybely, co matky všech bohův.

Pasitigris nazývána jsou od starých dvě nejvýchodnější ramena Tigrisu při jeho ústí.

Pasivní, passivní v. Trpný.

Pasivnost, trpnost, nazýval se zvláštní prý stav některých kovů, zvl. železa, v němž povaha jich působením rozličných látek podstupuje proměnu velikou a trvalou. Novějším skoumáním vyšetřilo se, že není zvláštního takového stavu, ale že na povrchu nekterých kovů, jejichž dusičnany jsou nerozpustny v silné kyselině dusičné, udávají se úkazy zmíněné následkem vznikání nerozpustných povlak takových dusičanů; povlaky tyto rozpouštějí se nakyslou vodou a zastavují kov původní, ale pokud lnou na povrchu kovu, nerozpouští se tento v kyselině. Dotýkají-li se takové kovy s platinou, sráží se rázem bezvodý dusičan v podobě průzračné a skvělé, což u mědi (kde povlaka jest zelená) vidí se prostým okem. Jiné kovy lze do stavu takového uvésti přidáním kapaliny, v níž dusičnany jsou nerozpustny, do kyseliny dusičné (zink, rtuť s lihem), nebo v teplotě nízké (zink při — 20°). Podobnéť chování uhličitanů k silné kyselině dusičné; bezvodý, roztopený uhličitan sodnatý a obecný uhličitan olovnatý nemění se silnou kyselinou dusičnou, podobně uhličitan draselnatý po přičinění líhu, aniž by tu bylo řeči o **p**-i. *Jn.*

Paskěvič Ivan Fedorovič, hrabě Erivanský, kníže Varšavský, polní maršál ruský, nar. v Poltavě 8. kv. 1782. Pocházeje z rodiny maloruské, která od císařovny Kateřiny do stavu šlechtického povýšena byla, přišel **P.** záhy co páže ke dvoru, kdež, byv jmenován důstojníkem cís. stráže, zastával místo pobočníka u cís. Pavla I., jakož i potom u Alexandra I. Poprvé bojoval u Slavkova (1805), rok na to v Multanech, kdež čestným mečem vyznamenán byl. Byv poslán s ultimatem kabinetu ruského do Cařihradu upadl tam do velikého nebezpečí, z kterého jen útěkem vyvázl, jakož by byl i později svou odvahou málem o život přišel při obléhání Brajlova (1809), kde při útoku ranami pokryt a s hradeb do příkopu svržen byl. Za tote osvědčení osobní udatnosti byl jmenován plukovníkem, po bitvě u Batyně (1810) generálmajorem, načež 1811 velitelství nad jednou pěší brigádou obdržel a bitev u Smolenska a Borodina (1812) slavně se zúčastnil, jakož i potom mnohé škody Francouzům spůsobil; tak zajal jich ve Vjazmě přes 3000 a potřel (15. list.) u Krásného zbytky cís. gardy, 16. list. voje prince Eugèna a 18. list. zadní voje maršála Neye; potom

vřel, začež od cara titulem hraběcím a mi-
stř. rublů odměněn byl. Když r. 1828 vy-
álka s Tureckem, dorazil **P.** se svou armá-
konci čna až ku Karsu, a zmocnil se 27. čce
ku, následkem čehož více měst a tvrzí do
kou upadlo; neméně slavně počínal si **P.** při
ypravě turecké r. 1829, která po vzetí Erserumu
se mírem Adrinopolským. Byv jmenován
maršálem obdržel od cara na památku svých
všechny prapory, jež byl nepříteli vzal. R.
ipravovala se pod jeho velením opět nová
proti národům Kavkazským; když však ge-
iebič zemřel, svěřeno **P**-ovi velitelství nad
armádou v Polsku, s kterou pak smělým po-
na levý břeh Visly se dostal, polské vojsko
adbám Varšavy tiskl a Varšavu 8. září 1831
ní se přinutil, začež knížetem Varšavským
nérem království Polského jmenován byl,
mž postavení pak jal se prováděti organický
ejž car na místě ústavy, na kongresu Vídeň-
rnčené, po utlačení povstání v Polsce zavedl.
1849 vojska uherská zmocnila se Budína a
rozila, přitrhl **P.** s 200.000 m. vojskům rak.
oc, s nimiž pak Uhry vítězně porážel a po-
herskému konec učinil, zvláště když Görgey
, ještě k boji schopným vojskem se mu vzdal
oše 13. srpna 1849, načež **P.** dal vzkázati
caru památná ona slova, „že Uhersko leží
nohoum". Padesátileté jubileum vojenské
P-ovy bylo r. 1850 slaveno ve Varšavě s ve-
kázalostí, při kteréž příležitosti neopominuli
Rakouský a král Pruský **P**-ovi důstojnost
maršála ve své armádě uděliti. Při vypu-
álky východní (1854) byl **P.** opět v čelo ar-
odunajské postaven, s kterou šťastně přes
přešel, Isakči a Hirsovy se zmocnil a 14. dub.
vtrhl, načež se všemi silami Silistrii oble-
jal; byv však těžce raněn navrátil se do
, kdež do zádumčivosti a dlouhé a těžké
upadl, po kteréž † 29. led. 1856.

sko, hl. m. provincie t. jm. v peruánském
nentě Juninském, má 5000 obyv. Na blíz-

sluneční dlouhou cestu koná vzduchem a s dosta-
tečným počtem sněžných jehliček se setkává, na
nichž by jedním směrem byv odražen jmenovaný
úkaz způsobil. Poněvadž sluneční světlo jest velmi
jasné, může povstati i na druhém kole druhé **p.**,
které bývá obyčejně velmi pěkně barvené. *Std.*

Pásmo, vůbec tolik co p á s čili p r u h. V ze-
měpise mathematickém dělí se země na **p**-ma *(Zo-
nen)*, kteréžto rozdělení se zakládá na rozdělení po-
dle obratníků. *Pásem* těchto jest pět: mezi oběma
obratníky **p.** h o r k é po obou stranách rovníka, ma-
jíc 47° šířky; každé místo v něm mívá dvakráte do
roka slunce v nadhlavníku a jen nad samými obrat-
níky může slunce jen jednou za rok v nadhlavníku
státi; dvě **p**-ma m í r n á, kteráž leží mezi obratníky
a kruhy točnovými, majíce po 43° šířky; dvě **p**-ma
s t u d e n á, kteráž sáhají od kruhů točnových k toč-
nám, majíce po 705 mílích v průměru a po 2153
mílích v objemu; obrat země nepůsobí v nich vždy
den a noc, tak že po nějaký čas bývají dni a noci
dvakráte do roka střídavě přes 24 hodin dlouhé, ano
okolo točen bývá ½ roku den a ½ roku noc. —
P. slove též míra na přízi (v. H a n k a P ř a d e n o).

Pasov, město a pevnost v dolnobavorském
kraji v Bavořích při stoku Dunaje, Innu a Ilzy,
pouze Innem od Rakouska oddělené; má 13.350 ob.
(1861). Sestává z vlastního města na poloostrovu
mezi pravým břehem Dunaje a levým břehem Innu
a z 3 předměstí, Innstadtu na pravém břehu Innu,
Ilzstadtu na levém břehu Dunaje a na Ilze, a Angeru
vedle Ilzstadtu. Všecky tyto řekami oddělené části
města jsou mosty spojeny. Na 400′ vysokém vrchu
Georgsbergu mezi Dunajem a pravým břehem Ilzy
leží pevnost Oberhaus, spojena s níže ležící citadelou
Niederhaus. Mezi nejskvostnější budovy náleží krásný
dóm a královský zámek. Na vrchu hory, na jejíž
patě Innstadt leží, jest poutnický kostel M a r i a h i l f.
P. má 7 velkých a více menších kostelů, lyceum,
gymnasium a jiné školy, kněžský seminář, bibliotéku
v bývalé jesuitské koleji, nemocnici, sirotčinec,
blázinec a jiné dobročinné ústavy. Jsou tu hamry
na měď a železo, staví se zde lodi a provozuje se

jížděli. S počátku IX. stol. stal se **P.** sídlem Theobalda, vévody Bavorského, za Otakara II. byli tu Čechové několikráte posádkou a není pravda, že r. 1266 dobyl města Jindřich Bavorský. Již od XIV. stol. počalo město kvésti obchodem, kterýž podporován zvláště plavbou po Dunaji a průmyslem, jenž poskytoval dobrá plátna a zboží železné; r. 1552 zavřena tu smlouva mezi Karlem V. a kurf. Saským Moricem (v. Německo str. 716), 1704 obsadili **P.** Bavoři, museli ale po bitvě u Höchstaedtu zase odtáhnouti, r. 1742 znocnili se ho zase Bavoři útokem, postoupili jej ale již r. násl. Rakušanům, r. 1805 a 1809 pokusili se o ně Rakušané bez úspěchu, roku 1809 zničil požár největší část Innstadtu a Napoleon dal mnoho domů na opatství premonstrátův u sv. Mikuláše pobořiti za tou příčinou, aby město lépe mohl opevniti. — Co se biskupství **P**-ského týká, to povstalo na zač. VII. stol. za vévody Bav. Theoda I.; již r. 737, když Avarové Lorch zkazili, přenešena sem práva biskupství toho se všemi statky, a biskupové **P**-ští pokračovali na dráze předchůdců Lorchských, horlivě křesťanství v zemích na východ ležících rozšiřujíce. Prvním biskupem byl Vivilo; vévodové Bavorští Odilo a syn jeho Thasilo nadali biskupství některými statky a výsadami; biskupové pak rozšiřujíce křesťanství připojili k diécesi své brzo rozsáhlé krajiny od **P**-a na východ. Karel Veliký pak, podrobiv si úplně Thasila 788 a zahnav Avary až za Rabu, podřídil v církevním ohledu celé nyn. Rakousy a v Uhrách hoř. Pannonii (v. t. str. 74), biskupství **P**-skému. Tento rozsáhlý objem diécese **P**-ské ovšem později znamenitě ztenčen jest založením biskupské stolice ve Vídni a ku konci minulého stol. i v Linci. Památnější z biskupův byli: Wiching (v. t.) 898; Michar, jenž bojoval udatně v IX. a X. stol. s markr. Luitpoldem proti Maďarům, Pelhřim, který rozšiřoval křesť. v Uhrách (974—993); nástupce jeho Kristian, kterýž obdržel 993 **P.** k vlastnictví a 995 osvobozen příslušnosti k soudům vévod Bavor. i učiněn bezprostředným knížetem říšským; Altmann, pap. légat v Němcích, odpovědný a velmi nebezpečný nepřítel Jindřicha IV. Když ho Jindřich z **P**-a a biskupství jeho vypudil, utekl Altmann k markraběti Rak. Leopoldovi Krásnému a působil tu proti Jindřichovi a přátelům jeho, jmenovitě také proti Vratislavovi II. kr. Českému; tento vtrhl tedy r. 1082 do Rakous a popleniv strašně zemi porazil Leopolda a Altmanna v bitvě u Malperka, kterou pokořil i markr. i biskupa, tak že tento nemoha více biskupství svého se domoci zemřel v Rakousích 1091. Také Konrad, syn krále Polsk. Kazimíra II., zvolen byl na biskupství toto, nedosednuv ale ani na stolici tuto ujal vojv. Mazovecké. Oto z Lonsdorfu (1254—1265) podporoval velice průmysl a rolnictví. R. 1262 dal papež právo ochranné nad arcib. Salcpurským a bisk. **P**-ským, kteréž potud vév. Bavorští vykonávali, králi Česk. Přemyslu Otakarovi II., a působením jeho zvolen za arcibiskupa Salcpurského jednohlasně Vladislav vév. v dolních Slezích, po ten čas probošt na Vyšehradě a kancléř v král. Českém, hofmistr pak jeho Petr za biskupa **P**-ského, pro kterouž příčinu přešly kyselosti posavadní mezi Bavorskem a Čechami v zřejmou válku. Petr odměnil se příznivci svému tím způsobem, že vedl osobně své branné zástupy do boje na poli Moravském proti Přemyslovi; † 1280. Za Oldřicha z Nussdorfu (1451—1479) založeno biskupství ve Vídni a připojeny k němu od diécese **P**-ské Dolní Rakousy. Leopold, arcik. Rak. (v. Leopold 9) a Leopold Vilém (v. Leopold 10). Když po povýšení bisk. Vídeňského na arcibiskupství (1723) založena byla nová bisk. v Linci a Sv. Hipolytu (1783), připojeno k nim celé Horní Rakousko a Innviertel. Za biskupa Leopolda z Thunu a Hohensteina bylo bisk. r. 1802 reichsdeputationshauptschlussem sekularisováno; město a pevnost s územím odtud k západu ležícím připadly Bavorsku, část vých. pak velkovév. Toskánskému, potomnímu kurfirstu Salcpurskému, a teprv r. 1805 dostalo se Bavorsko v držení celého území, kteréž při sekularisaci obnášelo 18 ☐ mil asi s 52.000 obyv. a přes 430.000 zl. ročních příjmů. Konkordátem povstalo r. 1817 nové biskupství. Biskup Leopold trávil pak poslední léta svého života u Prahy na svém dvoře Cibulce, † 1829 a pochován v Košířích, kdež mu postaven nádherný pomník.

Pasování na rytířství v. Rytíř.

Pasovci, *Cingulata*, čeleď ssavců chudozubých (*Edentata*), význačná čenichem ostrým, válcovitými zuby, silně stlačenými, drápy na předních nohou a především štíty rohovitými, jenž pokrývají svrchní těla část. Sem náleží: Pasovec (*Dasypus*) mající štít na hlavě, na přední části těla a na kříži; mezi oběma těmito štíty nalezají se pasy v rozličném množství, které shoulení těla možným činí; pět prstů na zadních, 4 neb 5 na předních nohou. Živí se červy, hmyzem a plody rostlinnými; maso jeho se jí. Pronásledován zahrabává se do země s velikou rychlostí, odkud jej s tíží lze dostati. Žije v jižní Americe. *D. tricinctus* má na předních nohou 4 prsty a ocas krátký. *D. novemcinctus* má ocas dlouhý a kolem těla 9 pasů rohových; v Brasilii a v Paraguaji. *D. gigas* má 12—13 pasů a 5 prstů na předních nohou; je 3' dlouhý a žije v již. Americe. Rod *Chlamydophorus* (štítonoš) má štít hřbetní, skládající se jen z pouhých pasů, pouze podél páteře na těle připevněný a v zadu tupě ukončený, jako uťatý; ostatní tělo pokryté jest srstí hedvábnou. *C. truncatus*, 6" dlouhý, bílý; v Chili; ve způsobu života podobá se našemu krtkovi. *Sý.*

Pasovec v. Pasovci.

Pasovské kelimky neb tyglíky (*Passauer Tiegel*), známé pro svou výtečnou způsobilost k tavení rozličných látek ve velikém žáru, zhotovují se nejlepší a nejvíce u Obernzellu u Pasova, mimo to ale také v Českém Brodě, u Štokholmu ve Švédsku a jinde. Nejčastěji mají podobu trojhranných jeblanců se zaokrouhlenými boky, barvu černou, na řezu třpytící se; hmota jest měkká. Hlína, z které se tyto tyglíky u Obernzellu dělají, sestává z 41 dílů křemičitky, 15 d. hliničitky, 1 d. vápna, 8 d. kysličníku železitého, 34 d. uhlí a 1 d. vody a živice; toto se všecko dobře rozetře a vypere, pak s 2—3násobnou váhou tuhy smíchá. Z této smíšeniny se tyglíky buď po hrnčířsku neb lépe vtlačováním do formy dělají, a pak buď pouze suší neb vypalují. Užívá se jich v chemických dílnách, zvláště k tavení drahých kovů v mincovnách, poněvadž pro svůj hladký povrch malou ztrátu připouštějí.

Pasquier [pask:é] **1)** Étienne, franc. právník a historik, nar. v Paříži 7. dub. 1529, † tamtéž 30. srpna 1615. Byv již v 20. roce přijat za advokáta u parlamentu Pařížského nemohl pro množství jiných výtečných právníků a řečníků nikterak vyniknouti, tak že raději písemnictví se oddal, v kterémž však s počátku taktéž nad prostřednost se nepovznesl. Sps. v tu dobu *Monophile*, *Colloques d'amour* a mnohé básně franc. i lat., jichž část později pod jménem *La jeunesse de Pasquier* v jedno sebral. Známějším stal se svými *Recherches de la France* (v 10 knihách, 1560—65), jedním z přednějších spisů, kde počátky franc. historie byly pečlivé proskoumány a s velikou soudností vykládány. Konečně naskytla se mu přece příležitost, že mohl své

a právnické nadání osvědčiti; když totiž
1564 z university vypuzeni byvše při svou
na parlament vznesli, zvolila universita
bhájce svého práva proti jesuitům, proti
pak **P.** nejen v řečích svých bez ohledu
al, ale i velmi ostrý pamflet pod názvem
e *des Jésuites* uveřejnil; zůstalť i potom
nepřítelem jesuitů až do smrti, ač tito,
ho, všelijakým spůsobem smířiti s ním se
Pověst jeho co výtečného právníka utvrdily
o obhajovací řeči ve prospěch vévody Loth-
, města Angoulêmu a j. Byv r. 1585 jme-
ener. advokátem komory účetní a roku ná-
ho zvolen za deputovaného do gener. stavů
, vzdal se prvější své hodnosti r. 1603 ve
svého syna Theodora, načež žil toliko vě-
chovav až do poslední chvíle ducha čilého
veselou. Z jeho spisů jmenujeme tu ještě
par lesquelles se voient plusieurs belles ma-
grands discours sur les affaires de la France,
nt les guerres civiles (Arras 1598), vzácné to
y k dějinám jeho doby. Sebrané **P**-ovy spisy
2 sv. 1723. — **2)** Étienne Denis **P.**,
ancléř, z rodiny předešl., nar. v Paříži 22.
67. Vystudovav práva, zasedal již v 20. roce
v parlamentu, za revoluce však neměl žá-
řední postavení. Krátce před 9. thermi-
yl uvězněn, pádem však Robespierreovým
prostěn, načež teprv r. 1806 k odporučení
ncléře Cambacérèsa od Napoleona referentem
radě, brzy na to státním radou jmenován
titulem baronským a křížem čestné legie
enán byl. V říjnu 1810 převzal ředitelství
v kterémž úřadě počínal si mírně a přívětivě,
12 upadl v podezření, že též účastným byl
Malletova; byv proto od státní rady vyše-
avšak za nevinna uznán, podržel svůj úřad
ádu císařství, kde vzdav se ho přijal od
ů vrchní ředitelství staveb mostních a sil-
Ve Sto dnech žil v soukromí, načež od
XVIII. strážcem veliké pečeti říšské a na
čas též ministrem nitra v kabinetu Talley-
, potom členem tajné rady jmenován a vel-
n čestné legie vyznamenán byl; r. 1815 byl
sidentem likvidační komise pro vyplácení
pojencům. R. 1816 přišel v depart. Sekván-
komory deputovaných, kdež za presidenta
1817 opět co strážce říšské pečeti do ka-
Richelieuova povolán byl. V ministerstvu
ově stal se 1819 ministrem zahraničných
stí, v kterémž postavení osvědčil v největší
é politické nadání i činnost neunavenou,
ak ve veřejnosti málo uznání došla, poně-
lnou měrou na obmezení veřejného mínění
isectva se vztahovala. Odstoupiv z téhož
stva r. 1821 následkem porážky, již při de-
o adresu utrpěl, byl od krále na paira po-
načež i v komoře pairů vlivem svým získal
mnohým libovolným opatřením královým
u ministerstva Villèleova přispěl, ač ne-
se mu již opět křesla ministerského se
. Po revoluci červencové jmenoval jej Lud-
p presidentem komory pairů, v kterémž po-
P. všeho svého vlivu k upevnění dynastie
ké užíval. Za svou náklonnost a své služby
1837 hodností franc. kancléře a 1844 titulem
ým odměněn. R. 1842 byl zvolen též za
kademie Francouzské za uveřejnění svého
Discours et opinions (Pař. 1842, 4 sv.); od
červencové nezúčastnil se pak více záležitostí
emř. 5. čce 1862, zanechav v rukopise něko-
ků svých *Memoires*, jenž mají tiskem vyjíti.

Pasquich Jan, mathematik, nar. ve Vídni 1759, † tamže 15. pros. 1829. Byl magistrem filos. a řádným profesorem mathematiky na univer. v Pešti, kteréž místo však r. 1797 opustil; r. 1813 stal se druhým astronomem při univ. hvězdárně v Pešti, posledně ředitelem hvězdárny v Budíně. **P.** vydal: *Compendiaria euthymetrie institutio* (Salcb. 1782); *Unterricht in der mathemat. Analysis und Maschinenlehre* (2 sv., Lps. 1790—91); *Elementa analyseos et geometriae sublimioris etc.* (tamt. 1799); *Rechenschaft von meinen Vorschlägen zur Beförderung der Astronomie* (Ofen 1808); *Epitomae elementorum astronomiae sphaerico-calculatoriae* (Wien 1810) a j., pak četné články do časopisů vědeckých.

Pasquill v. Paskvil a srv. Cedule zrádná.

Pasquino nazývá se po Pasquinovi (v. Paskvil) trup antické sochy gladiatora, jenž nalézá se v Římě v koutě paláce Orsinského; lid řím. ode dávna lepil na ni rozmanité epigramy a pamflety, proti papežské vládě směřující, kteréž se pak nazývaly *pasquinady*. Naproti **p**-vi stála jiná podobná socha, které lid dal jméno *Marforio*, lepě na ni otázky, na které pak **p.** vtipně odpovídal.

Passacaille franc. [-kalj], španěl. *Passacalle*, ital. *Passacaglio*, nazývá se zvláštní a kytarou doprovázený nápěv ku gavottě neb chaconně, jest však pohybu klidnějšího než obyčejná chaconne, jaká byla v obyčeji v XVII. stol.; taktéž slove volný tanec s půvabnými pohyby, jakož i hudba, při níž se on tančí.

Passade [pasád], franc. průchod; v umění jízdeckém zvláštní obrat, kde jezdec příčnou čarou ku předu se pohybuje a na konci polokruhem koně otočí.

Passage [pasáž], franc. silnice, cesta, průchod, průjezd, přechod, převoz; nějaké místo v knize; v umění jízdeckém odměřený a pravidelný krok koně. V hudbě znamená **p.** (ital. *passagio*) řadu melodických tónů, které nápěv proměňují, avšak tak seřaděny býti musí, aby lehce a spojitě přednášeny býti mohly, jakož i při zpěvu vždy na jednu slabiku připadly.

Passager [pasažé], franc. cestující, zvláště poštou, po lodi neb železné dráze; slepý **p.** kdo bez zaplacení jízdné taxy svrchu řečeným spůsobem kradmo cestuje.

Passaglia Carlo, ital. theolog, nar. 1814 ve vévodství Lukánském, byl v Římě vychován, vstoupil tamtéž do řádu jesuitů a stal se prof. theologie na koleji de la Sapienza. V Itálii byl vůbec znám co muž svobodomyslný, poněvadž vždy věrně stál k ideám politickým pap. Pia IX. z r. 1847, jakož i byl považován za jednoho z nejučenějších theologů na celém poloostrově. Přede vším ale stal se znamenitým v dobách poslednějších, kde na denním pořádku byly spory stran otázky římské. R. 1861 uveřejnil **P.** památnou brošuru pod názvem: *Pro causa italica ad episcopos catholicos, presbytero catholico auctore*, v níž dokazoval, že světská moc není papeži potřebná, a vyzýval jej tudíž, aby se jí zřekl ve prospěch jednoty Itálie; spisek ten byl však od kongregace Indexu odsouzen a **P.** sám, aby vězení ušel, k útěku v přestrojení přinucen. Právě když chystal se k útěku, uveřejnil ještě dvě brošury pod pseudon. *Ernesto Filalete*; první jedná o tom, že papež, co biskup Římský, povinen jest v Římě sídleti, byť se i tento stal metropolí království Ital.; v druhé pak, která má název *Úvahy katol. kněze o exkomunikaci*, snaží se dokázati, že možno jest odvolati se z rozsudku exkomunikačního, poněvadž tento postrádá dogmatické neomylnosti, a že takový může býti vynešen pouze v záležitostech čistě náboženských. V li-

stopadu 1861 byl **P.** jmenován prof. ethiky na univ. Turinské, kde téhož ještě měsíce opět novou brošuru uveřejnil, dokazuje v ní, že rozkol v církvi není hrozbou mužů revolučních, nýbrž odůvodněnou obavou veškerého katolictva. V bř. pak 1862 spůsobil spolčení veškerého liberálního duchovenstva ital., a v říj. dal tisknouti petici téhož duchovenstva k papeži, v níž tento se vyzývá, aby vzdal se moci světské; táž byla v jednom měsíci od 9000 kněží podepsána. Co žák P. Ventury a co střídmý obdivovatel idei Giobertiho platí **P.** za poctivého a nezištného muže svobodomyslného. Mimo již jmenované brožury vydal ještě několik spisů náboženských: *Výklad o přednostech sv. Petra, hlavy apoštolů* (v Řezně 1850); *O věčnosti budoucích trestů; Obrana neposkvrněného početí Panny Marie* (v Římě 1853, 3 sv.).

Passagno [passaňo], ves v Benátsku, v prov. Trevisánské v pěkném údolí na blízku Piavy, má asi 1500 obyv. **P.** jest rodiště Canovy a chová pěknou sbírku odlitků jeho prací.

Passah, hebr., z toho P a s c h a (v. t.), znamená 1) tolik co f a s e, p ř e j i t í, p ř e c h o d, p ř e s k o č e n í, odtud, že slavnost ta ustanovena byla na památku p ř e c h o d u Israelských z Egypta do Kanaan, z otroctví k volnosti; dle výkladu jiného, že anděl, který všecko prvorozené Egyptské pobil, pominul (p ř e s k o č i l) domů hebrejských; 2) osm svátečních dnů, od 14—21 nisanu, o nichž se památka ta konala, chléb přesný se jedl, a z nich první a poslední zvláště se slavily; 3) služby boží a obřady osmidenní té slavnosti (P ř e s n i c čili V e l i k é n o c i); 4) beránka, který v den před slavností v chrámě se zabíjel a o hodech na počátku slavnosti se požíval. Byloť **P.** jeden ze tří největších svátků židovských, a slavil se o prvním úplňku po rovnodennosti jarní. I mělť se tenkráte celý národ shromážditi na tom místě, kde se nacházela archa, k hodům beránka. Od té doby, co byla archa v Jerusalémě, shromažďovalo se povždy na slavnost tuto více jak milion lidí v Jerusalémě, poněvadž mimo objem města nesměl se jísti beránek, a kdož by úmyslně bez důležité příčiny jísti beránka byl opominul, měl za pohana považován býti. Protož i také Jerusalémští ochotně propůjčovali byty své připutovalým bratřím, aby jedli beránka, a kdo bytu nedostali, rozbili stánky na náměstí a v příkopech města, kdež slavili hody velikonoční. Krmě, kterých se o h o d e c h těch požívati mělo, byly naskrze významné. Beránek, jemuž se nesměly zlámati kosti, připomínal onu noc, v níž mřelo všecko prvorozené egyptské, ale ušetřen byl lid vyvolený; nákyp z fíků a datlí, k nimž přimíchaly se ysop a nard, znamenal zem jílovitou a bahnitou, z níž otcové, robotníci, dělati museli cihly; hořké a trpké zeliny připomínaly trpkost nevolnictví a otroctví v Egyptě zakušenou; chléb přesný pak onen kvap, kterým se brali otcové ze země nevolnictví, tak že kvasu chlebovému ani vykysati nedali, ale do šatů jej vázavše unášeli. Poněvadž hody tyto měly býti hody radosti nad vydobytou volností, měl v onen večer každý, i žebrák, čtyry číše vína (vodou smíšeného) požiti, ano i dětem se jich dostati mělo, ovšem menších (číší), však nejméně o velikosti vejce. O těchto hodech, po pojedění beránka, ustanovil Ježíš svatou večeři na svou památku, nejsvětější svátost oltářní a obět mešní. Po celých osm dní přesnic obětovaly se zvláštní oběti za lid, a sice každý den 2 býci, 1 beran a 7 ročat co oběti zápalné a 1 kozelec za obět smíření. Taktéž i mnozí z lidu obětovali oběti díků, chvály a smíření a konali hody obětní. Taktéž se druhý den slavnostní obětovaly prvotiny ječmene, kterýž v noci na 16. nisan údové synedria na jedné roli blíže Jerusaléma žali a na dvoře chrámu vymlátili a semleli, z kteréž mouky asi 3 přehršle se spálily, ostatek pak od kněží se snědl. Kdo se na cestě do Jerusaléma opozdil, aneb protože nečist byl nebo pro jinou podstatnou překážku dne 14. nisanu beránka pojísti a slavnosti přesnic slaviti nemohl, vázán byl učiniti tak 14. příštího měsíce, což se nazývalo m e n š í **P.**

Passamaquoddy, záliv mezi jihovýchodním koutem N. Brunšvíku v sev. Americe, do něhož se vlévají ř. St. Croix a Didgeguash. U jeho vchodu leží ostrov Campobello a několik ostrůvků uprostřed. Hojnost ryb.

Passant [pasãn], franc., kdo městem neb krajinou nějakou cestuje, aniž by se tam déle zdržel.

Passari (*Passeri*) **1)** G i u s e p p e, ital. malíř, nar. r. 1654, zemřel r. 1714. Byl žák a výborný nápodobitel C a r l a M a r a t t i h o (v. t.) a dobrý kolorista. K čelnějším jeho pracím náležejí: *Sv. Jeronym* v Pesaru, a *Křest setníka sv. Petrem* ve chrámě Svatopetrském v Římě, mosaikou provedený. — Jeho ujec **2)** G i o v a n n i B a t t i s t a, nar. ok. r. 1660, byl též malířem, proslul však více svým spisem *Vite de' pittori, scultori ed architetti* (1641—73). *Mü.*

Passaro C a p, mys na malém ostrůvku na nejjižnějším cípu ostrova Sicilie; v starověku slul *Promontorium Pachynum*.

Passarotti (*Passerotti*) Bartolommeo, ital. malíř a ryjec, nar. v Bologni r. 1540, † tamtéž r. 1592. Byl žák V i g n o l ů v, spolupracovník Zuccarův a hlava četného rodu uměleckého, jeho jméno vedšího, jakož i zakladatel akademie Bononské. Chrámy a paláce svého rodiště ozdobil mnohými a zdařilými malbami. V obrazárně Drážďanské nachází se jeho vlastní podobizna s celou jeho rodinou, velmi zdařile provedená. Kromě toho pěstoval s neobyčejným úspěchem i ryjectví, a k nejčelnějším jeho pracím v tom oboru náležejí: *Cudný Josef* dle P a r m i g i a n i n a, *Návštěva Panny Marie u Alžběty* dle S a l v i a t i h o, a *Panna Maria* dle vlastního obrazu. *Mü.*

Passarowitz v. P o ž a r e v e c.

Passaruan v. P a s a r u a n.

Passato, ital. m i n u l ý, t. j. měsíc (u kupců).

Passau v. P a s o v.

Passavant 1) J o h a n n D a v i d, jeden z předních spisovatelů něm. v oboru umění a malíř, nar. 1787 ve Franfurtě nad M., kdež † 12. srp. 1861. S počátku byl u otce svého při obchodu, později však pobyv 1810—13 v Paříži věnoval se zcela umění; účastniv se co dobrovolník franc. války o svobodu vrátil se do Paříže, aby se nejdříve návodem Davidovým, potom Grosovým vzdělal v malířství. Později přilnul v Římě ke škole německo-romantické, jejíchž zásad a směru se zastával r. 1820 ve zvláštním spisku. Avšak čím dále tím více ustupovalo u něho praktické pozorování malířství do pozadí, a **P.** oddal se skoumání theoretickému; už jeho *Kunstreise durch England und Belgien* (Frankf. 1833) obrátila na se pozornost znalců, ale ještě více jeho důkladné dílo *Rafael von Urbino und sein Vater Giovanni Santi* (Lps. 1. a 2. díl s atlasem 1839, 3. díl 1858), které mu zjednalo jméno jednoho z nejpřednějších historiků a kritiků umění. Podobně byl **P**-ův spis *Die christliche Kunst in Spanien* (Fkf. 1853) výsledkem rozsáhlých jeho cest. Velmi vzácnými příspěvky k dějepisu a známosti starších malířských škol něm., nizozem. a ital. jsou jeho články, jež uveřejnil v *Kunstblattu*. Posledním jeho dílem jest *Le peintre graveur, contenant l'histoire de la gravure sur bois, sur métal et au burin jusque vers la fin du XII. siècle* (2 sv. Lps. 1860—62). **P.** byl po mnohá

ta až do smrti dozorcem Städelského musea čili razárny ve Frankfurtě. Z jeho maleb zasluhují nínky zdařilé *Návrhy k náhrobkům* a *Podobizna ... Jindřicha II.* na radnici (Römeru) ve Frankfurtě. — **2)** Johann Karl **P.**, bratr před., nar. . dub. 1790 ve Frankfurtě, kdež se stal lékařem † 14. dub. 1857. Napsal několik spisů filosof., nichž jmenujeme *Das Gewissen* (2. vyd. Fkf. 1857) *Sammlung vermischter Aufsätze*, kterouž vydal Hoffmann (Fkf. 1857).

Passe [pas], franc., v šermování obrat, skok roti nepříteli.

Passeier, okr. ves tyrolská v kraji Brixenském, a řece t. j., která nedaleko Meranu vlévá se do díke, se zámkem; nedaleko odtud stojí podnes hoinec „am Sand" řečený, který držel Ondřej Hoer. — Okres **P**-ský má na 5·52 □ m. 5290 obyv. 9 vesnicích (1857).

Passek v. Pasek.

Passe-partout [paspartú], franc. hlavní klíč; knihtiskařství stočky zřízené k okrášlení začátečních písmen.

Passepied [paspjé], franc. zastaralý, minetu odobný, ale rychlý tanec.

Passepoil [paspoal], franc., úzký lem u oděvu.

Passeriano neb Passariano, ves benátská prov. Videmské, jihozáp. od Videmu a blíže Codroipa, s 3025 obyv. (1857) a pěkným zámkem **P.** *di Louca*, který náležel poslednímu doži Benátskému a v kterém sídlel Napoleon, vyjednávaje o mír v Campu Formiu.

Passerina, vrabečnice *(Spatzenzunge)*, rostlina z řádu Lýkovcovitých *(Thymelaeae)*; má okvětí nálevkovité, trubku baňatou, kraj na čtvero klaný, rozložený, tyčinek 8. Čnělka niťovitá poboční, blizna blanovitá, bobule vyschlá. *V.* vlnitá, **P.** *hirsuta*, Lin. keř 2—3′ vysoký, přímý, vždy zelený, rozdělený na mnoho větví bělovlných, pod vlnou z ryšava šedokorých, střídavých; listy drobné, kopinaté nebo vejčité; květy konečné, nemnohé, v strbouly nahromaděné. Na suchopařích Evropy a Afriky středomořských. Květe v dubnu až do června. Prudká jako lýkovec jsouc taktéž se potřebuje. V Africe přivážejí ji na trh celé vozy do měst a prodávají místo paliva. V. barvířská, **P.** *tinctoria*; keříček; listy čárkovité, kopinaté; květy úžlabičkové, sedavé. V Narboně. Ve vlasti ji potřebují k počisťování a k barvení na žluto.

Passe-volant [pas volãn], franc., **1)** při prohlídce čili popise vojska podvržený vojín. — **2)** Cestovatel nezaplativší místo a vezen toliko za zpropitné kočímu, slepý pasažér. *Msý.*

Passiflora *(mučenka)* je nejčetnější pokolení z čeledi Mučenkovitých. Jsouť to skoro vesměs jihoamerické pnivé keře neb polokeře s úponkami závitkovitými, z úžlabiček listů vznikajícími; listy jsou střídavé, dlanitě 3klané a mají palisty. Květy jsou veliké sjedinělé s kalichem 5—10dílným; nemají vlastní koruny, nýbrž jen tak zvaný věnec, vynikající z ústí kalichu a sestávající z dužnatých pestrých vláken. Dle tyčinek a čnělek patří v soustavě Lin. mezi jednobratrstvo pětimužstvo. Pestík je jednopouzdrý a stojí na zvláštním sloupku; plod je bobule. Známo je již přes 100 druhů a nejdéle **P.** *coerulea*. Zbožná mysl katolických Španělů viděla na této rostlině všecky příznaky umučení Páně: listy trojlaločná představují kopí, úponky biče, 5 prašníků upomíná na 5 ran, 3 čnělky připomínají hřeby, sloupek porovnává se s kalichem a věnec vláken červeně skvrnitých s korunou trnovou. Tomuto názoru děkují rostliny za jméno své. U nás pěstuje se v sklennicích i za okny několik druhů, pod šírým nebem nevydrží žádný, kromě **P.** *lutea* z Virginie, poněvadž přezimuje podzemním pněm a lodyhy každoročně obnovuje. *Jha.*

Passifloreae (*Mučenkovité*) jsou rostliny prostoplátečné ze řádu Stěnosemenných s kmeny, obyčejně pnulými, listy dlanitě žilkovanými a květy pravidelnými dokonalými, řídčeji jednodomými. Každý květ sestává z kalichu rostlolupenného, pohárovitého, vadnoucího, často z 5 plátků a pak z četných dužnatých vláken, která tvoří tak zvaný věnec (*paracorolla*); pak následuje 4—5 tyčinek dole nitkami srostlých, s prašníky na příč upevněnými. Vnitřek květu zaujímá jediný pestík jednopouzdrý, obyčejně stojící na středním sloupku, obklíčeném trubkou srostlých nitek tyčinkových, a nesoucí 3 čnělky tlusté s kulatými bliznami. Má se za to, že semenník zde není složen z plodolistů, nýbrž že jest, ačkoli nadkvětý, pouze útvarem osy. Plod je bobule dužnatá, zřídka tobolka kulatá 3chlopná a pukavá; semena jsou obyčejně obalena šťávnatým míškem, mají tvrdé obsemení a kel rovný, tenký, ležící u prostřed dužnatého bílku. **P.** shodují se nejvíce s Papajovitými a Kdýňovitými. Rostou dílem na ostrovech Madagaskaru a východoindických, hlavně však v jižné Americe; mnohé mají plody příjemně chladící a granadilly nazvané, jiné vynikají zvláštním účinlivým prvkem, mučenkovinou. Rozeznávají se 3 podčeledi: 1) *Paropsideae* jsou keře nepnulé bez úponek, květy mají 5 plátkův a semeník šedivý. 2) **P.** *verae* jsou pnivé a mají úponky a palisty; plátky obyčejně scházejí a semeník je upevněn na sloupku. Sem patří: *Passiflora, Morukuza, Modecca* a j. 3) *Malesherbiae* jsou polokře bez úponek a palistů, nepnivé; semena jsou bez míšku. *Jha.*

Passini Jan, rytec, nar. ve Vídni r. 1798. Navštěvovav tamější akademii vzdělával se dále pod Jos. Jiřím Mannsfeldem. Provedl množství rytin k rozličným dílům, jako jsou: Pezzelovy *Skizzen von Wien*, Lichnovského *Denkmäler der altdeutschen Baukunst;* kromě toho vyniká zvláště jeho rytina *cís. rodiny* dle Fendiho. *Mü.*

Passio (lat.), utrpení, muka. V řeči církevní znamená **p.** zvláště utrpení Kristovo (o němž v. Pašije). R. 1741 založil Paolo della Croce (nar. 1684, † 1775 v Římě) řád **p**-nistů, čili bratrstvo sv. kříže a utrpení Kristova za účelem misií katolických.

Passionál (lat. *passionale*) slove v církevní řeči kniha, v níž obšírně se jedná o životech a utrpeních svatých mučedlníků, k nábožnému a rozjímavému čtení o dotyčných svátcích. Takové **p**-y záhy objevují se i jazykem českým sepsané, a nejstarší z nich jest ze XIII. stol.; jsou tedy důležitou památkou starého písemnictví českého.

Passiva v. Bilance.

Passivum t. *genus*, trpný rod neb forma slovesa, vyslovuje o podmětu svém, že jest předmětem činnosti s jiného podmětu naň přecházející. Zvláštní tvary vyvinuly se pro **p.** jen pro některé časy a jen v některých jazycích indoevropských, zejména ve sanskritě a řečtině; jinde buď medium (v. t. a srv. Schleicher, *Compendium II.*) místo jeho zastupuje, jako na př. v řečtině a latině *δίδομαι* a *amor*, což vlastně znamená dám si a miluji se, buď složením příčestí trpného s slovesem pomocným se tvoří. Poslední tento spůsob **p**-va ve všech jazycích moderních opanoval, ve starých pak, které medium aneb jednoduché **p.** měly, vedle téchto co forma perifrastická se uvádí, na př. *amatus sum* a t. d. Slovanština toliko složené **p.** zná, a příčestí minulého trpného, v řídkých případech také přítomného ku tvoření jeho užívá. *Gb.*

Passow 1) Franz Ludwig Karl Friedrich, slavný filolog něm., nar. 20. září 1786 v Ludwigslustě v Meklenburku, † 11. bř. 1833. Studoval na gymn. v Gothě a na univ. Lipské, kdež se oddal s počátku theologii, ale potom filologii. R. 1838 stal se prof. jazyka řec. na gymn. Výmarském, 1810 ředitelem Conradina v Jenkově blíže Gdánska, 1814 prof. starožitností na univ. Vratislavské a ředitelem filologického semináře. Z jeho spisův jest nejdůležitějším velmi dobrý *Handwörterbuch der griechischen Sprache* (5. vyd. od Rosta, Palma, Kreusslera a j., Lps. 1841—57). — **2)** Wilhelm Arthur **P.**, nejstarší syn před., nar. 20. bř. 1814 v Jenkově, jest od r. 1855 ředitelem gymnasia v Ratiboru a vynikl svými pracemi co literární historik.

Passus, lat. krok; příběh, případ; místo z některého písma neb řeči.

Passy, ms v depart. Sekvánském, jest od r. 1860 k Paříži připojen, od níž na záp. leží; obyvatelstvo, počtem 12.000, provozuje čilý průmysl. Místo samo vyznačuje se pěknou polohou, jsouc amfiteatrálně na návrší na pravém břehu Sekvány a vedle lesíku Boulognského vystaveno; nalezají se tam veliké sklady obchodní a vody minerální.

Passy 1) Ant., redemptorista, nar. ve Vídni 31. bř. 1788; rok smrti jeho se neví. **P.** stud. na universitě, r. 1809 vstoupil do semináře, ale pro churavost jej opustil, načež byl vychovatelem v panských rodinách a učitelem na soukromých ústavech, od 1817 bibliothékářem u hr. F. Széchényiho, po jehož smrti vstoupil do řádu. Vydal kázání a mnoho spisů theol., biograf., histor. a asketických, z kterých jmenujeme: *Glaube, Hoffnung u. Liebe, lyrisch-epische Dichtung* (Wien 1821); *Dactyliothek von Augustus bis Augustulus* (t. 1829); *Der heil. Erlöser* (Augsb. 1831); *Meisterlosigkeit, Canzone* (Lps. 1832); mimo to překl. z ital. a podal četné články do časopisů. — **2)** Hippolyte Philibert **P.**, franc. státník, nar. v Garches Villeneuve v depart. Seine-et-Oise 15. říj. 1793, vstoupil do školy jízdecké v Saumuru a účastnil se posledních válek franc. od r. 1812, načež po katastrofě Waterlooské co husarský důstojník vystoupil a přiznávaje se k liberální oposici do časop. *Le National* psal. Byv po revoluci červencové zvolen v Louviersu do komory deputovaných byl tam místopředsedou od r. 1834—39, a od 22. ún. až do 6. září 1836 ministrem obchodu a veřejných prací. Maje sestaviti nové ministerstvo 12. kv. 1839, odevzdal předsednictví maršálu Soultovi, sám sobě správu financí ponechav; avšak již 1. bř. 1840 byl přinucen odstoupiti následkem nezdaření se návrhu o dotaci vévody Nemourského. R. 1843 byl na paira povýšen, načež opět od 20. pros. 1848 až do 31. říj. 1849 správu financí vedl, jakož i potom ve sboru zákonodárném zasedal až do státního převratu 1851, od kteréž doby vzdal se vší politické činnosti. Od r. 1838 jest členem akademie věd morálních a politických. Sps.: *De l'aristocratie dans ses rapports avec les progrès de la civilisation* (1826); *Des systèmes de culturé* (1846); *Des causes de l' inegalité de richeses* (1848), a četné články v *Revue de législation* a *Journal des économistes*. — **3)** François Antoine **P.**, bratr před., nar. v Paříži 23. dubna 1792, byl s počátku zpravodajem účetní komory, potom prefektem depart. Eureského (1830—37), prefektem depart. Sekvánského (1839—1. bř. 1840) a od r. 1841 až do revoluce únorové státním podsekretářem v ministerstvu nitra; od r. 1857 jest členem akademie věd morálních a politických. Sepsal: *Description géologique du départ. de la Seine Inferieure* (1832), a *Cart géologique du départ. de l'Eure* (1857).

Past slove všeliký druh léček, které na chytání zvířat se staví, při čemž člověk sám přítomen býti nemusí. Možno jich rozeznávati dva druhy: **p**-i, v nichž chytají se zvířata živá, a **p**-i, jež zvíře zabíjejí. Při prvním druhu stáhne páka, na níž vnadidlo přiděláno jest, pružným perem dvířka nebo poklop nějaký, tak že zvíře živo se uzavře; při druhém spadne na zvíře prkno, prut a j., čímž se zabije aneb se uškrtí atd. Jiný druh **p**-i je ten, kdež uvnitř pletiva z drátu a j. vnadidlo leží a otvor z pružných, do vnitř kuželovitě postavených proutků záleží, tak že zvířeti do vnitř se deroucímu velmi snadno ustupují, ale zpátky lezti mu více nedají. *Pý.*

Pasta (it. těsto) slove v lékárnictví léčivo na způsob těsta připravené; podobné **p**-y slouží též co líčidla.

Pasta Giuditta, dramat. zpěvačka ital., nar. v Comě 1798. Od r. 1819 proslavila se na rozličných divadlech, nejvíce však zpívala v Paříži a v Londýně. Od r. 1840 opustivši divadlo žila na své vile u jezera Comského, kdež † 3. dubna 1865. Co dramatická zpěvačka, zvláště v úlohách tragických, náležela **P.** k nejlepším všech dob. Pro ni složil Bellini *Somnambulu* a *Normu*.

Pastelin, konečník, že jím střevo končí, odřiťák, odřitní střevo, že k řiti jde, zdélí 10 až 12 palcův, má po zadní straně kříž a kostřec, po předu u ženských pošvu a dělohu, u mužských měchýř. Pobřišnice povléká jen hořejší část **p**-u, dává jí blánu syrovatečnou a dělá řasu, t. krušt **p**-ový (*mera rectum*). Kolem **p**-u jest hojně buničiny a v ní mnoho tuku, kde hlízy rády se zarozují a podnět k píštělím **p**-ovým zavdávají. Uvnitř jest **p.** zásoben hojnými žilami, z nichž se často městky (*varices*) tvoří, tak zvaná zlatá žíla (v. t.). U ssavců pižmovitých jest **p.** opatřen žlázami hojnými, silně zapáchajícími. *Lip.*

Pastelová malba nazývá se onen druh malby, při němž se užívá suchých, z rozličného barviva sestavených tužek (fr. *pastel*), kterýmiž se kladou čerchy, kteréž se pak k docílení stejné barvy nebo přechodů a polostínů buď prstem nebo tak zv. roztěráčem (něm. *Wischer*) roztírají a směšují, což se jen při nejvyšších světlech opomíjí. Malba ta provozuje se na rudošerém nebo šedomodrém draslavém papíře, anebo, ač řidčeji, na pergameně; avšak nemá veliké trvalosti, jelikož vlhkost, ano i každé silnější otřesení zhoubně na ni účinkuje. Teprvé za nejnovější doby (ok. r. 1841) vynašel prý francouzský diletant, marquis de Varennes, způsob, kterým by se toho druhu malbě dodalo více trvalosti a stálosti. Počátky této malby, kteréž se ostatně nejvíce k podobiznám užívá, padají do XVI. stol., a praví se, že již Leonarda da Vinci (v. t.) tímto způsobem maloval hlavy Kristovy a apoštolův. Později vynikali v ní Francouz Jos. Vivien (1657—1735), Vlaška Rosalba Carriera (1675—1757), Angličan John Russel (1744—1806) a u nás v Čechách (v Ústí n. L.) rodilý Rafael Mengs (v. t.) Nyní se tato malba jen velmi pořídku pěstuje. Pěkná sbírka **p**-vých *maleb* jest spojena s Drážďanskou obrazárnou. *Mů.*

Pasterwitz, Georg von, skladatel, nar. v Bürhüttenu u Pasova 7. čna 1730, přišel ve 14. roce do Kremsmünsteru, kdež dále studoval, vyučil se hudbě a vstoupil do řádu. V Salcburku stud. theologii a u kapelníka Eberlina vycvičil se v kontrapunktu. Vrátiv se do Kremsmünstru přednášel logiku, metafysiku a vědy státní, též byl ředitelem kůru a vzdělával nadané zpěváky. Od 1785 žil 10 let ve Vídni v přátelském obcování s Mozartem,

ergrem, Salierim a j.; nato vrátil se do
stru co děkan lycea a † 26. ledna 1803.
mnohé velké i menší skladby kostelní,
, rekviem a oratoria *Samson* a *Giuseppe*
o; též komické opery a fugy pro klavír
.

eur [pastér] Louis, franc. lučebník, nar.
epart. Jurském 27. pros. 1822. Vzdělav
isu, Besançonu a Paříži, zvláště ve vědách
, byl 1847 na doktora povýšen a 1848 na
iky na lyceum do Dijonu povolán, odkud
1849 co prof. lučby na fakultu věd do
u, a v pros. 1854 v téže vlastnosti do Lille
l; od r. 1858 jest správcem školy normální
 ředitelem studií vědeckých. Jeho hlavní
boru fysiologické lučby a fysiky jsou uve-
 Annales de chimie et de physique (1848
omptes rendus de l' Académie des sciences
62). Za své studie o polarisaci, o rozma-
selinách a o kysání rozličných látek byl
1851 cenou od společnosti farmaceutů
r. 1856 Rumfordovou medalií od králov.
tí v Londýně a r. 1859 cenou akademie
říži; taktéž zkouškami dokázal, že po celý
duchu organická tělíčka se nalézají, a že
ve vzduchu vystupujeme, tím menší stává
těchto semének. R. 1861 podal dva nové
demii věd: *Animalcules infusoires vivant*
xygène libre, et produisant la fermentation
a *Expériences et vues nouvelles sur la na-*
ermentations, kteréž uveřejněny byly v *Re-*
savants étrangers.

ccio [pastyčo], ital. p a š t i k a. **1)** Tak na-
malbě obraz, ve způsobě jistého znamenitého
ně provedený, jenž svým bedlivým nápo-
kresby, barvitosti, ano i rozličných před-
edostatkův originálu sám za originál se
V takovémto způsobu malby byli velmi
v i d T e n i e r s a M i g n a r d (v. t.) *Mü.* —
udbě znamená u Italiánů totéž co u Fran-
jiných P o t - p o u r r i aneb Q u o d l i b e t;
eninu rozličných oblíbených themat. *Zř.*

lle slove v ohněstrojství dlouhé, tenké
naplněné věcmi prudce hořlavými a zato-
otouče, kteréž zapáleno a vypuštěno tvoří
ivé kolo.

llus (řec. τροχίσκος), kulička z mouky
h látek vonných na způsob pilulky uhně-
é žvýkávali Řekové i Římané, aby jim
ázel zápach příjemný.

naca L. (p a s t y n á k, p a s t r n á k, p a š t r n á k
. d ř e ň k a), pokolení rostlin Okoličnatých
i *Orthospermeae* a ze shluku *Peucedaneae.*
 dokonalý, květy s nepatrným kalichem
přiokrouhlými, do vnitř svinutými. Dvou-
po hřbetu ploskosmáčknutá, po kraji trochu
 má bílek plochý; z 5 žeber jsou jen 3
2 postranní splývají skoro v jedno s roz-
rajem. **P.** *sativa* jest rostlina dvouletá, má
imou, 1—3' vysokou, hranatě brázděnou;
speřeně dělené, na rubu pýřité, s lístky
tupými a pilovanými. Listeny pod oko-
okoličky obyčejně scházejí aneb jsou 2
Květy jsou žluté. Roste na lukách a ob-
místech po celé skoro Evropě a květe
 a srpnu. Odrůda zahradní má listy lysé
mrkvovému podobný, jedlý, a pěstuje se.
e sází též **P.** r o z s e k a n ý; kořen jeho
rii a v Egyptu s e k a k u l. V Rakousku
 P. *sativa* ještě **P.** *Fleischmanni* a *opaca. Jha.*

r, lat. p a s t ý ř. **1)** Název čestný duchov-
tto pastýřů duší; později tak výhradně
jmenovali katolíci faráře evangelické. — **2)** Kniha **P.** v. H e r m a s.

Pastorale (lat.) nazývá se skladba hudební povahy prosté, jednoduché (idylické), naivní; pak jistý druh operet, představující výjevy ze života ideálních pastýřů (hry pastýřské).

Pastorálka 1) P a s t o r á l n é b o h o s l o v í, t. j. soubor všeho umění, kterak víry, mravoučení, svátostí, služebností, ústavů a zřízení církve užíti sluší, aby z toho největší možná dokonalost všech údů církve vznikla a se utvrdila. Poněvadž však v církvi katolické zvláštní stav k tomu určen, aby víru hlásal, mravy tříbil, svátosti uděloval, služebnosti vykonával, ústavy řídil, zřízení k užitku přiváděl, t. stav duchovní: proto obsahuje katolické pastorální bohosloví umění o tom, co všecko má duchovní činiti, aby náboženství a zařízení jeho nejvíce prospělo věřícím k moudrosti, cnosti a blaženosti. Důležitost vědy té naznačil Řehoř Veliký, nazvav ji uměním všech umění. Vedeť k praktickému upotřebení všech odvětví náboženství v životě a pro život, ku spasení věřících. Vzor této péče podal Ježíš Kristus, který v péči své nazval se pastýřem a k svým zvolencům pravil, že jako sám poslán od otce, i je posýlá. Podle toho tedy, co v nejdokonalejší pastýřské péči své činil Ježíš pro spasení lidstva, rozeznati sluší činnosti pastýřské duchovních. Obsahuje tedy dle toho **p.** *a)* naučení, jak s nejlepším zdarem učiti náboženství dospělé a v počátcích cvičené (h o m i l e t i k a), i dítky a dosud necvičené údy (k a t e c h e t i k a); *b)* pravidla života a jednání, soukromého i veřejného, duchovního i tělesného, v rodině i v obci pro duchovního, by on příklad Páně na sobě uskutečniv příkladem byl svěřencům svým; *c)* navedení duchovního, kterak sám má svátosti přijímati, kterak udělovati, kterak k nim věřící připravovati, aby hodně udělovány i přijímány co nejblaženěji působily; taktéž kterak má jiné služebnosti, zvláště oběť mše konati k roznícení pobožnosti a spravedlnosti života (l i t u r g i k a); *d)* seznámení a výklad všech zákonů a ustanovení, které vyžaduje společenské zřízení a zevnější vystupování, jednota i čest církve (c í r k e v n í p r á v o a s o u d n í ř á d, v zporědlnici a mimo ni). Některé z těchto jmenovaných úkonů, jimiž se zabývá p. b., jsou tak rozšířené, že co zvláštní vědy se pěstují a přednášejí, ku p. církevní právo, katechetika, liturgika. — **P.** jakožto vědecké navedení nastávajících duchovních k povinnostem úřadu jich budoucího není ještě stará přes sto let. Z dřívějších dob máme jen částečná poučení o tom neb onom oddílu pastorálné vědy. Sem náležejí listy sv. Ignatia k Smyrnenským, Antiochenským, Efesským, k Tralenským, k Polykarpu; sv. Cypriana list 4., 23., 57. a 58., v nichž se úřad biskupský a kněžský šířeji rozebírá; sv. Ambrože *de officiis;* sv. Efrema Syrského *de sacerdotio;* sv. Jeronyma *ad Nepotianum* a výklady listů k Titovi a Timotheovi; sv. Augustina *de fide et symbolo; de catechisandis rudibus* a j.; sv. Chrysostoma 6 kněh *de sacerdotio*, a Řehoře Velikého *liber regulae pastoralis.* Sem náležejí spisy sv. Karla Borom., zvl. *Instructiones* a j. První systematický spis zdá se, že byl *Pastor bonus seu Idea, officium et praxis pastorum* od Jana O b s t r e t a, profesora Mulinského, 1776; a *Theologus christianus seu ratio studii et vitae instituendae* (Madrid 1788). Z německých návodů chválí se právem Michala S a i l e r a *Vorlesungen aus der Pastoraltheologie* a *Neue Beiträge zur Bildung des Geistlichen*; též i J a i s a *Bemerkungen über die Seelsorge.* V české literatuře máme: *K kazatelskému úřadu se oddati chtějícímu mládenci*

krátká zpráva (1541, *Index*); *Pastva duchovní povinnosti, jak pastýřů tak i ovcí* (1628; *Ind.*); *Umění práce, díla páně služebného atd. vydané od bratří starších* (1610 v Prostějově); Havla Žalanského *Knížka o služebnících a služebnosti* (v Praze 1615); *Napomenutí pro kněží, zvlášť mladší...* v 8; Giftschitze *Počátkové k veřejnému vykládání pastýřské theologie, přeložil V. Stach* (2 díly v Praze 1789); *Počátkové opatrnosti pastýřské* od Jil. Chládka (3 d. v Praze 1780—1781); Stacha Václ. *Příručka učitele lidu* (2 d. 1787). — **2) P.**, ústav čili škola, v níž se duchovní pastýřské správě učí. Jak podotknuto, není ústav ten přes 100 roků stár. Prvním učitelem **p**-ky byl na bohoslovecké fakultě Pražské Jiljí Chládek. Učiloť se jí latinsky, teprv od r. 1848 českým jazykem se přednášela Čechům, německým Němcům. Na ten čas jest stolice **p**-ky uprázdněna po zemřelém Fabianovi, a prozatímním docentem jest Reinhart Němec.

Pastorální, co se týče úřadu duchovního pastýřství. **P.** konference, schůze a roky v duchovní správě ustanoveného kněžstva menších (děkanských) okresů, aby jednali o věcech a otázkách, jež duchovní správy náboženských potřeb lidu a vzdělání i pokroku kněžstva u vědě, nábožnosti a mravu se týkají. Přáliť rokům takovým nejhorlivější a nejnadanější biskupové, Karel Boromejský, Sailer, Wessenberg a j. Poněvadž ale jednávalo se v poradách takových, — jakž tomu ani vyhnouti se nedá, že volnější-li ruch poradám se dopřeje — i o otázkách biskupům nemilých a samo do sebe choulostivých, ku p. o zrušení celibátu, změnách hierarchického řádu, opravách liturgie též i mešní, o volbách biskupů a jich zástupců, o změnách v zaměstnání klášterníků a p. v., potlačovali je biskupové, zvláště za pomoci světských zákonů, buď že se báli aneb že byli jim nepohodlné. Pamětihodno však jest, že jakmile povstal volnější život politický, jali se ihned duchovní zvl. v Čechách a v Linecku na více místech k volným poradám scházeti se, zvouce i laiky k nim, aby přesvědčiti se mohl každý, že poctivě a upřímně směřují ku prospěchu víry a církve. Než úzkostlivost biskupův je brzy zakázala a zarazila. Konečně koncil (r. 1860) a synoda Pražská (r. 1863) zavázal kněžstvo k poradám, jimž jméno dáno *Collationes*. Než v těch mezech a v tom způsobě, které vykázaly se řečeným kolacím, lze se čilého účastenství, trvání a blahého účinku sotvy naditi. (*Acta et Decr. Conc. Prag.*, 1860. Tit. V., cap. IV. *Statuta Synod. Prag.* c. IV. *Instructio de Collationibus Cleri*). — **P.** listy, listy sv. apoštola Pavla k Timotheovi (dva) a Titovi (jeden), v nichž rady a rozkazy jim dává, kterak by osady své říditi měli.

Pastorek, nevlastní syn, který má otčima neb macechu. — **P.**, kolo pudné (*Treibrad*), slove v kolostroji malé kolo, které se klikou přímo pohybuje; kolo, které se pohybuje pastorkem, nazývá se kolem sledným. Způsobem tím se uspoří na síle, za to se ale v obráceném poměru ztrácí na čase.

Pastorela, v ital. a provençalštině pastýřská píseň živého nápěvu a žertovného obsahu.

Pastorelo, v ital. dramatický kus pastýřský, nebo báseň pastýřská.

Pastorels v. Pastýřici.

Pastoret 1) Claude Emmanuel Joseph Pierre, hrabě, potom markýz de, franc. státník, nar. v Marsilii 25. říj. 1756, zemř. v Paříži 28. září 1840. Pocházeje ze staré rodiny šlechtické byl **P.** u oratoriánů v Lyoně vychován, načež vystudovav práva v Aixu a vzdělav se ještě na cestách jmenován byl 1781 radou u berní pokladny v Paříži. R. 1785 byl přijat za člena akademie, která cenou poctila dva jeho učené spisy: *O vlivu plaveckých zákonů Rhodských* a *O Zoroastrovi, Konfuciovi a Mahomedovi*. Byv r. 1788 jmenován referentem o prosbách králi podaných stal se brzy gener. ředitelem polit. prací, vztahujících se k dějinám a zákonodárství. Na začátku revoluce, jejímž horlivým přívržencem se **P.** jevil, byl zvolen 3krát za předsedu voličů Pařížských, roku pak 1791 za generálního prokurátora depart. Sekvánského. V téže důstojnosti pak objevil se **P.** v čele četné deputace ve shromáždění ústavodárném, žádaje za přetvoření chrámu sv. Genovefy v Pantheon vlastenecký, a jemu též přičítá se později tam postavený nápis: „Velikým mužům vděčná vlast.“ Nabízené sobě od krále ku konci r. 1790 dvoje ministerství, spravedlnosti a nitra, **P.** nepřijal, načež byv v Paříži zvolen do shromáždění zákonodárného prvním předsedou jeho se stal (3. říj. 1791), jakož i později na pravici zasedal, kde pro represivní opatření proti emigrantům, pro zrušení dávného zvyku blahopřání vládě na počátku každého roku a pro zrušení university Pařížské hlasoval, jakož i shromáždění k uzavření přiměl, aby na místě zbořené Bastily socha svobody postavena byla. Vida však konečně, že moc královská opravdu jest v nebezpečí, jal se jí horlivě hájiti, čímž na své popularitě velmi ztratil, ano i k útěku přinucen byl, načež v Provinci a Švýcarsku až do 9. thermidoru meškal. Byv po prohlášení ústavy z III. roku republiky volen do rady Pěti set zůstal tam svému smýšlení z posledních dob věren, drže se stranou royalistickou, tak že k deportaci odsouzen byl, které potom jen útěkem ušel. Pobyv dvě léta ve Švýcařích a Itálii navrátil se 1800 do Francie, kdež zvolen byl 1801 do gener. rady nad hospitály a 1803 opět přijat do Institutu, odkud při své deportaci byl vyloučen. R. 1804 obdržel stolici práv na Collége de France a 1809 profesuru na fakultě věd v Paříži, kteréhož roku též přišel do senátu, kde zase věrně stál k vládě Napoleonově, tak že 1814 sekretářem senátu se stal. Vzdor tomu jmenoval jej však Ludvík XVIII. pairem franc., načež **P.** stále v hodnostech postupoval, tak že na markýze povýšen a 1817 místopředsedou v komoře pairů, 1821 rytířem, 1823 velkodůstojníkem čestné legie, 1826 státním ministrem a tajným radou a 1829 kancléřem franc. jmenován byl. Po událostech červencových 1830 vzdal se svých hodností, načež 1834 převzal na sebe poručnictví nad dětmi vévody z Berry, v kterémž svědomitou správou jich statku se vyznamenal, jakož vůbec vždy organisační talent svůj projevil, kde o zřizování veřejných neb soukromých ústavů dobročinných se jednalo. Z četných jeho spisů jmenujeme jen *Éloge de Voltaire* (Pař. 1779); *Discours en vers sur l' union, qui doit régner entre la magistrature, la philosophie et les lettres* (1783); *Moïse consideré comme legislateur et comme moraliste* (1788); *Des lois pénales* (1790, 2 sv.), kteréž cenou poctěno bylo; *Histoire de la législation* (1817—37, 11 sv.), dílo velmi učené, v němž podává přehledně zákonodárství Asyrů, Féničanů, Egypťanů, Kretských, Lakedémonů, Atheňanů, národů maloasijských, Peršanů, Siciliánů a Etrusků až do vyvinutí se zákonodárství římského; mimo to psal četné články do periodických časopisů a sbírek vědeckých. — **2)** Amédée David **P.**, markýz de, franc. spisov., syn předešl., nar. v Paříži 2. led. 1791, zemř. tamtéž 19. kv. 1857. Vystudovav na lyceu Napoleonovu vstoupil co auskultator do státní rady, spravoval 1812 co intendant Bílou Rusi a 1813 něm. země zalabské. Po pádu císařství naklonil se k vládě restaurační, od které mnohými důstojnostmi

byl, jmenovitě 1822 komandérstvím čestné
1825 hodností mimořád. státního rady; r.
yl též zvolen za člena akademie krásných
Po revoluci červencové byl často účasten
strany legitimistické, po revoluci únorové
il se k straně Napoleonově, od kterého 31. pros.
enátorem jmenován a 1853 velkodůstojnickým
vyznamenán byl. Mimo některé delší epické
jako *Les Troubadours* (1813, ve 4 zpěvích),
al též v oboru histor.: *Des moyens mis en*
par Henri IV. pour s'assurer la couronne
1819); *Récits historiques* (1826), vztahující
dálostem za restaurace sběhlým; *Histoire de*
e de l'empire grec 1400—80 (1829); později
okem 1830—48 sepsal několik historických
.

astorius ab Hirtenberg Jáchim, dějepisec
z časův Jana Kazimíra, nar. v Hlohově
† v Gdánsku 1681, vychován byl v nábožen-
ter., nabyl hodnosti doktora lékařství, byl
m na gymnasium Gdánském; později přestou-
víru katol., dal se vysvětiti na kněžství,
kanovníkem v Kujavách, děkanem, probo-
oficiálem Gdánským, dějepiscem, tajemníkem
sařem královským. Za zásluhy své povýšen
sněmu r. 1662 do stavu šlechtického s pří-
b Hirtenberg; † 1681. Tiskem vyšla od
to díla: *Florus polonicus, seu historiae po-*
epitome (v Lejdě 1641, 5. vyd. v Gdánsku
zároveň ve Frankf. 1679); jest to obratné
ání Kromera, pak jde jeho vypravování týmž
em dále, a teprv od časův panování Sigmun-
do r. 1661 jest historie tato obšírná a má
dobré věci; *Bellum Scythico-Cosaccicum, seu*
jurutione Tatarorum, Cosaccorum et plebis
e contra regnum Poloniae a J. Casimiro
ata (V Gdánsku roku 1652), spis věnovaný
Kazimírovi a tudíž plný pochlebenství; **P.**
il rozl. úředních zpráv polských vojevůdcův,
u Vojtěcha Miaskowského, Lvovského podko-
, a historie Kojalovičovy; *Historiae polonicae*
is, partes duae (1685), v které umístěno mno-
in jinak nezachovaných; *Opuscula politica.*
rti jeho vydána *Acta pacis Olivensis inedita*
atislavi 1763 a 1766). Sloh **P**-ův jest květ-
uhlazený, ale jaksi nucený a hledaný, lati-
o ale vzorná. Mimo to napsal a vydal **P.**
řadu básní latinských. Taktéž sepsal *Hi-*
plenior Gedani; Serenissimo Principi et Do-
. Casimiro Scytharum et rebellium Russorum
ri, nunc triumphales laureas Prussiae infe-
elicem ingressum gratulatur J. **P.** (Elbingae),
íležitostný.

astová pryskyřice, zelená, bez vůně a bez
těžší než voda, na lomu skelná a při 100°C
jako pryž (gummi elasticum). V líhu, étheru
ných olejích málo se rozpouští. Sestává z 71·5
, 10 vodíku a 18·5 kyslíku, vyprýšťuje se
-mopa, nejspíše rostliny luštinaté v lesích
ých v Ecuadoru v Americe jižní. Indiani
z ní lak, který se leskem i trvanlivostí ja-
mu vyrovná a zvlášť na dřevěné nádoby
.

astrič, ital. *Postrizio*, Ivan, muž o hlaholici
ilý a snahami svými, ač ne účinkem Duri-
podobný. Narodil se ve Splitu, a opustiv
ém roce dům otcovský studoval na rozličných
, až konečně přišel do Říma, kde se stal
a úřad lektora polemické theologie a insti-
akademie de Conciliis zastával až do své
která ho zde 20. bř. 1708 zastihla. Vyzna-
l se vzácnými známostmi zvláště cizích ja-
zyků, a jsa už v 52tém roce obral si hlaholici za předmět svých studií, při němž s vytrvalou pílí až do sklonku života svého setrval. Ale pomůcky jeho byly skrovné, pročež i výsledky nedostatečné vyšly. Měl na mysli spracovati dějepis hlaholské liturgie a literatury, pak gramatiky a slovníka církevní slovanštiny; ale toliko o prvním předmětě napsal některá pojednání, jichž, jak se zdá, potom Karaman užil. Pochován jest u sv. Jeronyma v Římě, kde jest i náhrobek jeho. Pozůstalé rukopisy dostal Splitský seminář. R. 1688 uloženo mu bylo nové vydání breviáře obstarati, jejž vydal pod názvem: *Breviarium romanum slavonico idiomate jussu Innocentii XI. editum, Časoslov rimskij, slavinskim jezikom atd.* (v Římě 1688); jest to druhé vydání breviáře Levakovićem opraveného.

Pastucha, maď. *Pásztó*, ms. uher. v stol. Hevešské s 4250 obyv. (1857), opatstvím cisterciáckým a hlučnými trhy.

Pastuší tobolka v. Capsella.

Pastva v. Pastvina.

Pastvina, pastviště jest pozemek, na kterém se dobytek pase. **P**-ny samorostlé poskytují nejlacinější píci a hnůj, protože se tam půda neupravuje, semeno neseje a píce nesklízí. Na strojené **p**-ně se půda osívá, rostliny se tam však nesklízí, nýbrž spasou. Jest však k výživě dobytka na pastvě mnohem větší výměry potřebí, než když se píce na lukách neb na poli sklízí. Vyháněním dobytka na pastvu se mnoho hnoje zmaří, a z toho výkalu, který zůstane na pastvině ležet, mnoho částek hnojících se hnitím na povrchu ztratí. **P**-ny se dělí na soukromé a obecní. Na obecních pastvištích pase se obyčejně dobytek občanův od pastýře obecního. **P**-ny takové bývají obyčejně zanedbány, a kde to poměry dovolují, měly by se v polnosti neb luka proměniti. Dobytek se pase také na pustinách, slatinách a na alpách neb horách, a dle těchto pozemností slove **p.** pustinná, slatinná, alpská neb horská. Dobrota pastvy na úlehlích řídí se dle půdy, její úpravy, plodin, a času jak dlouho se již co pastviště užívá. Znenáhla na úlehlích pastvy ubývá, protož se má v čas opět zdělati a obilí na ni zasíti. Setí bílého jetele, bojinku a p. do posledního obilí se schvaluje, aby se tím pastva zdokonalila. Úhorní pastvy se u větší míře užívá v trojstranném hospodářství než v střídavém. V trojstranném hospodářství se užívá 6—7 týdnů. Dlouhým pasením na úhoru se orba spozdí a podmítání strniště někdy až na jaro odloží. Škoda, která z jarního orání tvrdého úhoru pochází, nenahradí mu užitek z pastvy. Pastva na strništi počíná po klidbě obilí. Na strništích pase se hovězí, skopový a vepřový dobytek i husy. Na lukách se pase na jaře nebo po klidbě otavy na podzim; lejno na pastvišti roztroušené má se rozhoditi. Dobytek se nemá příliš záhy z jara na pastvu vyháněti, nýbrž až rostliny trochu povyrostly. Pastviště ať se rozdělí na několik stejných dílů, a jeden díl po druhém ať se spase. Poněvadž ovčí dobytek po koňském, hovězím a vepřovém dobytku a po husích nerad se pase, vyžene se tedy na pastvu před ním, avšak louka nemá býti mokrá, a jen skopový dobytek ať se na **p**-nu vyhání. Rohatý dobytek nadělá velikou škodu hlubokými šlápotami, a měl by se jenom na suchých lukách pásti. Mělké šlápoty mrazem se vyrovnají. Pasení skopového dobytka na jaře a na podzim v příhodném čase lukám užitečné jest. Na jetelišti se pase dobytek po poslední seči neb před podmítáním. Má se při tom veliké opatrnosti šetřiti, aby se dobytek nenadmul. Na osení se dobytek pase na podzim, v zimě a na jaře. Skopovému

dobytku pasení na osení velmi svědčí. Na podzim, je-li půda suchá, lze také rohatý dobytek na osení pásti. Bujnému osení je v čas sucha spasení prospěšné. V lese smí se pásti, když stromoví již tak povyrostlo, že dobytek jeho větví dosáhnouti nemůže. V některých krajinách se na podzim vyhání vepřový dobytek do bukových, habrových a dubových lesů na žír (krmník), a v krátkém čase požíváním bukvic, habřinek a žaludů ztuční a vykrmený dobře se prodá. Mokré pastviště může se zlepšiti odváděním zbytečné vody, a suchá pastvina přiváděním potřebné vody uděláním příhodných stok. *Šp.*

Pasty (it. *pasta*, franc. *pâte*, *paste*, těsto) nazývají se oplesky č. odlivky řezaných kamenů, medalií nebo minci do měkkých hmot, kteréž pak ztvrdnou, zejména do pečetního vosku, síry, sádry, skla nebo sklovitých látek. Poslední dva druhové, kteří již starým byli známi, nazývají se **p.** v užším smyslu. Ke studiu umění, zejména antického, jsou takovéto oplesky velmi užitečny, pročež bývají na mnoze též bedlivě sbírány a v tak zv. daktyliothekách (v. t.) chovány. *Mü.*

Pastynak v. Pastinaca.

Pastýř, kdo pase dobytek, strážce dobytka, lat. *pastor*. V podobenství (jakož sám Kristus nazval se dobrým **p**-em) nazývají se křesťanští duchovní správcové duchovními **p**-i, při čemž lid jim svěřený se porovnává se stádem. Nejvyššími **p**-i slovou v tom smyslu biskupové.

Pastýřici *(Pastorels)* byli blouzniví pastýři, kteří v XIII. stol. Palestiny vydobyti a francouzského krále Ludvíka IX. z egyptského zajetí vysvoboditi chtěli. Vůdcem jich byl jakýsi Jakub, rodem z Uher, v pozdějším čase mnich cisterciácký, konečně nepřítel mnichů, kněží a papeže, ale veliký ctitel panny Marie. Vydával se za proroka a sbíral lid ke křížové válce; rolníci a pastýři zvláště ve Flandrii se u znamenitém množství k němu přidávali. Voj jeho čítal k 50.000. Než sběhlá ta chasa hnedle jala se nepravosti páchati a zvláště Židy pronásledovati. Pročež vláda proti nim povstavší u Bourgesu je porazila, kde i padl jich prorocký vůdce. Než dlouho nedali se úplně vyhladiti, ještě v XIV. stol. jich bylo.

Pastýřský, k pastýři se vztahující. **P**-ká hra jest drama idylického obsahu, kde jednajícími osobami jsou přede vším pastýři; ukazujeť osoby své v poměrech docela přirozených, umluvitosti nepodléhajících, uprostřed klidné a půvabné přírody. Druh tento jest novějšího a sice romanského původu. Z nejstarších jeho vzdělavatelů jest nejznámější Bocaccio (v t.) se svým *Admete*; Tasso (v. t.) zdokonalil jej ve svém *Aminta*; po něm vyznačili se u Italianů Buonarelli a především Guarini (v. t.), jehož *Pastor fido* na slovo vzatým se stal. Španělé přijali **p**-kou hru již koncem XV. stol., musela však brzy národnímu dramatu ustoupiti. U Francouzů, kdež se později modou stala, svlíkli ji z přirozené prostoty, užívajíce jí pouze co nový a pikantní oděv strojené překroucené citlivosti, kteréž se s oblibou hovělo. Pozdější časy nehověly nikde této tiché, do života jiného vymyšleného náležející libůstce; jediný Metastasio (v. t.) pokusil se opět s nějakým prospěchem přiblížiti ji vkusu svých souvěkých. Místo **p**-ké hry klade se v novějších časích název idylická hra (v. Idylu) tam, kde jednající osoby nejsou pastýři, nýbrž jiného zaměstnání, trvajíce ovšem v podobných přirozených poměrech, u př. Göthovy *Jery a Bätely* a *Rozmary zamilovaného. roh.* — **P.** list slove řeč biskupa, jeho zástupce aneb jiných důstojníkův církevních, kterouž ve způsobu psaní buď k kněžstvu aneb k lidu svému vydávají, aby dle potřeb časových svěřence své buď o jistých důležitých věcech poučili, aneb aby jisté jednání jim odporučili, anebo jisté povinnosti uložili. Začínajíť listy nápisem, v němž, kdo mluví a píše, sebe jmenuje, taktéž i ten se udává, komu list svědčí. Následuje ihned pozdravení, list pak končí požehnáním. **P**-ké listy biskupské, svědčící lidu věřícímu, čtou se místo kázaní o veřejných službách božích, a lid má takové čtení považovati za to, jakoby biskup aneb zástupce jeho sám tuto stál a mluvil k poučení a povzbuzení jeho. Bývajíť obyčejně listy takové přeplněny citáty ze svatého písma, ze svatých Otců a sněmovných usnešení.

Pasvan Oglu, nar. ve Vidíně 1758, syn paši Pasvan Omara Vidínského, který pro své bohatství r. 1791 odpraven byl. Aby smrt svého otce pomstil, zbouřil se proti Vysoké Portě, sebral asi 5000 povstalců a zmocnil se r. 1797 města Vidína, kdež se v čelo nespokojených janičárů postavil. Pomocí těchto vzbudil tak strašnou zpouru, že se turecká vláda otřásati počala. Šťastnými boji donutil **P. O.** Vysokou Portu, že mu vše milostivě prominula a pašalik Vidínský udělila. Zemř. 1807.

Pasvice v. Lycopersicum.

Paszkowski znaku Zadora, šlech. rod polský, z kterého uvádějí se Adam, purkrabí Krak. 1586, Alexander jesuita † 1673, Martin **P.**, jenž vydal tiskem následující díla: *Kronika Sarmacyi Europiejskiej* (v Krakově 1611); *Historye Swiąt chwalebnych, wierszem opisane* (1612 a 1615 t.); *Poema, albo wiersz radosny z nawrocenia złotych łat i zgody do Polski* (t. 1609); *Ukraina od Tatar utrapiona o ratunek prosi* (t. 1608); *Dzieje tureckie i utarczky kozackie z Tatary, tudzież o narodzie, obrzędach, nabożenstwie, gospodarstwie i rycerstwie tych pogan. Przydany dykcyonarz języka tureckiego i dysputacye o zabobonach bissurmańskich obyczajów* (4 d., tamt. 1616). Dále se jmenují Samuel, Severin, Stanislav, Konstantin podčeší Starodubský (1674), Krištof v Krakovsku (1705). Jan **P.** odkázal 1690 synu svému Jiřímu Záchoř a Smolany. Ten zplodil pět synův a tři dcery. Jeden syn Tomáš měl syny Jana a Michala; první usadil se na Ukrajině, druhý na Volyni. Pátý syn Jiřího Jan, pán na Kustovicích, † 1780. Ze synův jeho byl Jan Antonín podstolím Lubačevským a Tadeáš vstoupil do řádu jesuitského. Z **P**-kých na Litvě usedlých byl Theodor Tadeáš písařem zemským 1784, Petr plukovníkem 1768.

Pásztó v. Pastucha.

Paš slove ve hře v kostky, když na dvou kostkách totéž číslo (stejně ok) navrch leží; panenský **p.**, stane-li se to při třech kostkách.

Paša čili baša (pers. podnoží královo), titul orientálský, který se dává v Turecku všem vysokým úřadníkům politickým i vojenským, zvláště pak vladařům čili gubernátorům provincií zvaných pašaliky. Rozeznává se tré stupňů: **p.** o třech, **p.** o dvou a **p.** o jednom ohonu, dle toho, kolik koňských ohonů se před kterým u veřejnosti na tyči nastrčených nosívá. Nejvyšší stupeň má **p.** o třech ohonech, jemuž se dává zároveň titul vezíra. Turečtí *pašové* měli u spravování provincií do nedávna moc úplně absolutní, avšak za nynější vlády obmezeni jsou na mnoze lokálními radami. Menší **p.** sluje ajan (v. t., 3.).

Pašek z Vratu Jan, primator Pražský, muž neprostředních vlastností, který tak obratně všecky mysli k sobě upoutati dovedl, že jimi podle své vůle hýbati mohl k dobrému i ke zlému, aniž překazil mu toho kdo, tak že, kterým prvé každé jho

…mesné obtížné bylo, ti jeho panství, z vůle obce …mé pošlé, dosti dlouhá léta trpělivě snášeli; a ne…čiko města Pražská šla za jeho slovy, ale i ve …ěcech celého království měl působení závažné, až …veliký obrat dějů této země v jednání muže to…to jistou měrou počátek svůj našel. **P.** narodil se …Starém Kníně z rodičů nízkých a chudých, kteří …bezpochyby brzy po jeho narození do Prahy pře…stěhovali a živnost hokynářskou tam provozovali. R. …490 učinil zkoušku na bakalářství svobodného …umění, při kteréž mu mezi devíti zároveň zkouše…nými první místo uznáno, načež roku následujícího …a bakaláře jest povýšen; r. 1493 dosáhl licenciát…ví a mistrovství in artibus, 1495 stal se examiná…rem kandidatů bakalářství a od 10. října 1496 …ž do 9. října 1498 byl děkanem fakulty filosofické. …lidný život školský neposkytoval ale duchu jeho …sti rozsáhlého působiště; i počal tudíž co řečník …ésti před soudy pře, ukazuje v tom velikou hbi…ost a umělost. Zaměstnáním tím rostlo i jmění …ého. V řečech svých užíval vždy jazyka českého, …a i jinak horlivým jeho obráncem. Na pravou ko…nečné dráhu svou nastoupil, když jej konšelé a obec …tarého města Pražského po smrti mistra Prokopa …d Pěti Korun na úřad nejvyššího písařství č. kan…lířství ok. r. 1500 povolali; nebo odtud počal ve …tavu městském na slovo brán býti. Úřad kancléř…ký složil **P.** již r. 1509 z příčin neznámých, čin…nosti své v obci ale nevzdal se nijakž. Myšlénka, …taré město s Novým pod jednou správou spojiti, …by tak silnější bylo a nepřátelům svým šlechti…cům snáze odolávati mohlo, od *Paška* pošlá a jím …o 13 let zastávaná, uskutečněna konečně zvláštním …eho přičiněním r. 1518. Když to dokonáno, zvolen …P. za prvního konšela č. primasa sjednoceného mě…sta; řečňování při soudech neopustil až do smrti …vé. R. 1521 zastával obec Klatovskou před soudem …emským proti Petrovi Sudovi z Řenec, jehož práv…ním přítelem byl Albrecht Rendl z Oušavy. I se…kal se tu **P.**, „jedno světlo stavu městského“, s hlav…ním zástupcem šlechty. Okolo toho času nabyl **P.** …zámku Toušně s panstvím znamenitým, i mohl …dobře za jednoho z nejbohatších měšťanů Pražských …počítán býti. Od krále Vladislava zjednal si vedle …ého erb se znamením pštrosa a pod titulem z Vra…… načež 1522 pasován na rytíře od krále Lud…víka. Od spojení měst Pražských zůstal po čtyry …léta bez přestání na primátorství, patrně přízní obce, …kterou byl sobě již zúplna připoutal dobrotivostí …svou, pilným pečováním o dobro obecné a stateč…ným hájením práv městských. Ale podle těchto …chvělých vlastností vyčítá se mu lest, podvod, chy…trost a neupřímnost, zlost neuprositelná a mstivost …bez míry; náboženství že u něho mělo málo váhy …a Toušně že také rovnou cestou nedosáhl; práva …městská že výborně znal, říkávaje o nich, kterak …mají voskový nos, že jeho sem i tam podle libosti …natáhnouti volno. V snažení svém šlechetném i so…beckém měl **P.** za nejnebezpečnějšího protivníka …Jana Hlavsu z Liboslavě (v. t.). Ještě roku 1522 …povýšen jest **P.** na úřad hofrychtéřství měst krá…lovských, který prvé Hlavsa byl zastával; však již …roku příštího ssadil král všecky úředníky zemské …a hofrychtéřem ustanovil zase Hlavsu a obnoviv …very na to radu městskou učinil Hlavsu také pri…masem. I počal **P.** všemi možnými prostředky …k tomu pracovati, aby ztraceného důstojenství zpět …nabyl a nad protivníky svými pomstíti se mohl. …Vynasnažením jeho vytlačen Hlavsa a přátelé jeho …roku následujícího úplně z rady, a panství v obci do…stalo se scela v moc **P**-kovu, který, aby moc svou …utvrdil, spojil se s p. Lvem z Rožmitálu a správ…cem zemským Karlem kníž. Minsterberským. Pak pod lichou záminkou, jakoby přátelé Hlavsovi o *Paška* a přívržence jeho ukládali, způsobeno za-tknutí, žalářování a mučení protivníků *Paškových;* kněží luteránští (víře této přál Hlavsa a stoupenci jeho) vypovězeni z města a ti, kteří zjednáním Hlavsovým prvé město opustiti museli, povoláni zpět; nato sepsány artikule o náboženství proti luteránům; kdo se víry té zřeknouti nechtěli, museli houfem z města táhnouti. Hlavsa a strana jeho stěžovali sobě u krále; tu ale měl **P.** dobrých přátel, jichžto přičiněním dána pře k rozsouzení správci kn. Minsterberskému, který ovšem ve prospěch *Paška* rozhodl. Tím nyní moc *Paškova* nad obcí Pražskou dosáhla svého vrchu, i zůstal odtud po pět roků primasem a panství své provozoval tím spůsobem, že se již více podobalo násilnou mocí dobytému, než z náklonnosti měšťanů pošlému. Hlavsa domohl se sice u krále toho, že nařídil Pražanům, aby vypovězené zase do města přijali, však rozkaz jeho čtyrykrát opakovaný tak malou měl váhu, že ho **P.** ani měšťanům neoznámil. Ze sněmu, který se sešel po zahynutí Ludvíka k volení nového krále, ustanoven mezi osmi volenci ze stavu městského též **P.**; zvolen pak arcikníže Ferdinand, o němž se vědělo, že velikým jest odporníkem nového učení. **P.** tedy, aby se-mu zalíbil, počal učení Lutrovo v městech Pražských krutě pronásledovati. Veřejně dal osoby učení tomu příchylné páliti a jinakým spůsobem trestati. Však Ferdinand nedbaje věcí takových staral se nejdřív, aby moc královskou za posledních let valně pokleslou k úplné platnosti přivedl. Již roku 1527 dal list bezpečenství Hlavsovi a jiným vypovězeným, aby jim nikdež kromě samé Prahy zdržovati se bráněno nebylo; pak zřídil komisaře, aby ještě jednou smlouvu mezi oběma stranama po přátelsku spůsobiti se přičinili. Když pak namlouvání přátelské k ničemu nevedlo a chytrostí *Paškovou* proti úmyslu a vůli královĕ pře se protahovala, jel Ferdinand s hradu do měst Pražských, a odděliv zase obec Novoměstskou od Staroměstské, sadil všady zvláště nové konšely (1528, 9. září), zůstaviv v úřadě jenom tři z bývalých osob; k tomu dal ohlásiti, kdo by budoucně zasazoval se o sjednocení obou obcí aneb k němu radil, takový že statek i hrdlo ztratí. Konečné narovnání mezi stranami stalo se teprvé r. 1530. A jako prvé **P.** u Ludvíka, tak dovedli si Hlavsa a jiní zjednati nyní pomocníkův u Ferdinanda. Ten povolav *Paška* k sobě 5. dub. 1530 vytýkal mu, co jest proti předešlému králi Ludvíkovi i proti němu odporného učinil, a 11. dubna zavázal jej na čest a víru, aby za 14 dní z Prahy vyšel a tam se nevracel leč k soudům na hrad, a se žádným člověkem aby žádných schůzí a rad nemíval. Z pokuty této sleveno mu potom, tak že směl i do Prahy na 14 dní přicházeti. Tato rána, chatrné zdraví (nemohlť **P.** již od delšího času ani na nohou státi), pak úmrtí syna a dcery a úplné zkažení Toušně požárem působily naň tak, že zemřel již 22. bř. 1533 u věku ne příliš vysokém. Obšírný životopis jeho podal V. Tomek v *Časopise českého Museum* r. 1844, str. 17.

Pašije (z lat. *passio*, utrpení, umučení) slove ta část evangelií sv. Matouše, Marka, Lukáše a Jana, kteráž obsahuje popis umučení a smrti Páně. Jest pak v obyčeji u katolíků, že v poslední týden postní, a sice v neděli květnou, v úterý, ve středu i na veliký pátek řečené části písma o mši tiché se čtou, o mši slavné pak se zpívají v ten spůsob, že kněz obět mše sv. konající zpívá slova Kristova, jiný duchovní vypravění evangelistovo, chor pak řeči druhých při umučení činných osob. V ko-

stelích, kde jen jeden kněz se nachází, ještě dramatičněji, a však toliko na chóru zpívají se **p.** v ten způsob, že řeč každé osoby při umučení Páně činné jiným zpěvákem a hlasem se přednáší.

Pašijový, co se týká pašijí č. umučení Páně. **P**-vé hry, jinak mysterie v. Mastičkář. — **P.** týden (staroslov. a rus. *strastnaja sedmica*, malorus. *niedziela strastna*, lat. *hebdomas sancta* t. j. týden svatý, něm. *Charwoche* t. j. smuteční týden), poslední týden postní od neděle květné až do soboty před hodem velikonočním, kdy církev kat. slaví památku umučení Kristova. Ve středu, čtvrtek a pátek toho téhodne konají se smutečným způsobem hodinky jitřní za soumraku, o nichž se zpívají lamentace Jeremiáše proroka a uhasíná se ponenáhlu veškeré světlo, až o plné tmě posledním kajícím žalmem úpěnlivě za smilování se prosí. Ve čtvrtek (po *gloria* mešním), v pátek i v sobotu (až do *gloria*) ani se neozve zvonů hlas, řechtačka volá věřící k pobožnosti, i varhany umlkly a prázden jest kostel vší okrasy, až na okrášlený oltář v některé postranní kapli, na němž jest velebná svátost skrytá aneb vystavená. Zvláště hustě navštívena bývá v ty dni křížová cesta. Jakož až do soboty smutek ovládá zevnější obřady církevní, tak i kají se věřící po tři poslední dni tuhými posty, zapírajíce sebe a krotíce své žádosti smyslné, jichž přestupky zavinily smrt Páně. — U předkův našich pohanských otvíral se právě toho času, v nějž křesť. **p.** týden připadá, ráj podzemní, podvodní i pozemní. Proto jest podnes u Slovanův víra, že v tu dobu se otvírají poklady ukryté a hoří světlem rajským; vystupují též poklady vodní, zdraví totiž a krása, odkudž panuje po celém Slovanstvě zvyk v **p.** týden k studánkám spěchati, vodou jejich se umývati a třeba z daleka ji domů zanášeti. V Čechách koupá se lid někdy před slunce východem ve vodě ze studánky posvátné domů přinešené, i vaří v ní. I křížky do vod se házejí, o nichž se zmiňuje Štítný řka: „vezmúc jakús vieru marnú, činiec křížky, když pašije čtú.“ Ale i na zemi jest v **p.** týden téměř ráj otevřen. Tak jsou nítě za dní **p**-ch předené zvláště pevné, a oděv jimi šitý tak snadno se nerozpáře. Pytláci mohou v **p.** týden pomocí hlavy hadí, kterou před sv. Jiřím uřízli a do níž hrachu zastrkali, tak neviditelnými se státi, že myslivec i zvěř padati vidá, ale pytláka uzříti nemůže. V některých venkovských městech českých, na př. ve Cvikově v Boleslavště provozovaly se ještě koncem minulého století v **p.** týden veliké hry církevně dramatické, při nichž se často potýkali andělé s ďábly. Ďáblům se plativalo více, poněvadž dostávali více ran. (Srv. Hanuš: *Bájesl. kalendář* str. 108 násl., Reinsberg-Düringsfeld *Fest-Kalender* str. 117.)

Paškál (lat. *cereus paschalis*) slove silná svíce z bílého vosku, ozdobně malovaná, zvláště obrazem vzkříšení Páně, která se na bílou sobotu za zvláštního nábožného zpěvu *Exultet* pěti zrny kadidlovými v způsobě kříže opatří a rozžehne. To slove *benedictio cerei*. Svíce ta hořeti má o svátečných a nedělních službách božích na velkém oltáři až do slavnosti Vstoupení Páně, kdež se po Evangeliu shasíná a odnáší. O svěcení křestné vody, jak v bílou sobotu, tak v sobotu svatodušní, nese se také **p.** ke křtitelnici, ano potápí se od obřadníka trojím vždy hlubším pouštěním do vody, která se světiti má. Dle Binterima za předešlých časů prý školastik čili kancléř kostela vrýval i nápisy do **p**-u, ovšem před svěcením ještě, aneb naň zavěšoval tabulku s nápisem svědčícím o čase velikonočním, o letech panování knížat i biskupů, o stáří kostela a p. v., tak že to byl jako kalendář.

Paštika slove druh jídla nejvíce masitého. Rozličné masité částky, buď v sobě živné anebo všelikými přípravami, kořením a p. záživnějšími učiněné, vkládají se do těsta ve způsob kulaté škatule sformovaného; na to přikryje se vše opět těstem a dá se péci buď do pece nebo trouby kamnové. Těsto to bývá při tuhé hmotě vnitřní z hrubé mouky, a protož se zase snímá, když **p.** se již upekla. Je-li obsah **p**-ky měkký, na př. sekané maso, dělá se na obálku těsto máslové, které se také požívá. Dle obsahu je **p**-k veliké množství; nejobyčejnější jsou: **p**-ky z husích jater, z bažantů, z kuřat, z koroptví, ze zvěřiny, z raků, z lanýžů, z úhořů, z ustřic, atd. — Nejvyšší stupeň dosáhlo připravování **p**-k ve Francii, kdež v labužnictví prvního místa zaujímají, ač mnohdy přehnaným umělkováním nestravitelnými jsou. *Pý.*

Paštrovići (*Paštrojevići*) sluje krajinka v nejjižnějším cípě Dalmácie, od Budvy na jih až k hranicím Albánie, mezi mořem Jaderským a Černou horou, počítá asi 40 vsí a 3000 obyv. veskrz pravoslavných, rozdělených ve 12 plemen. Za vlády Benátčanů požívali některých výsad, majíce 4 soudce, 2 vojvody, 12 vlastelův (šlechticův) a 6 starešin, kteří všichni, jsouce voleni od lidu, sídleli v Sv. Štěpáně u moře a spravovali a soudili jej. **P.** nebyli nikdy Turkům poplatni, ačkoli sousední krajinky Grbalj, Luštica, Krtole, Maine, Pobori a Braići často musili platiti harač. (Srv. Vuka Karadžiće *Kovčežić*.)

Pat ve hře v šachy nazývá se ono postavení krále, z kterého může jen na takové pole tahnout, kde je mat. Hra zůstává tím nerozhodnuta; dle některých však platí **p.** za výhru.

Pata jest zpodní nejzadnější část chodidla, utvořena jsouc kostí patní. U černochův mnohem více vyčnívá nežli u lidí bílé pleti. *Lip.*

Pata, ms. uher. v stol. Hevešské s 2564 obyv. (1857).

Pataca neb peça, stříbrná mince brasilská, platí $1^1/_2$ zl. r. č.; v Portug. slove tak špan. piastr. V některých zemích mimoevropských značí **p.** peníz rozličné ceny.

Patacon, patagon, starý tolar s medvědem v kantonu Bernském, platil $1^1/_2$ tolaru; na jiných místech měl **p.** nestejnou cenu.

Patačić, jméno šlechtické rodiny v Chorvátsku, která s počátku XV. stol. z Bosny se tam přistěhovala a ve dvě větve rozdělila, z níž jedna r. 1785 hodnosti hrabat, druhá svob. pánů dosáhla. Z hraběcí větve pocházel **1)** Gabriel **P.**, † 1745, jenž byl arcibiskupem v Koloči a znamenitý maďaron. V jeho arcidiécesi usadilo se během panství tureckého množství Srbů, kteří arci srbsky mluvili, a maďarština již jen ve zbytcích v Koloči samé živořila; **P.**, jak Schwartner ve své *Statistik v. Ungarn* (I. str. 124) vypravuje, ač sám chorvátský Slovan, při tom však uherský arcibiskup, nesl těžce toto zanikání maďarštiny, aby pak od úplného zahynutí ji zachránil a možno-li zase k životu a síle jí pomohl, přikázal Srbům, aby mluvily maďarsky, a za každé srbské promluvení ustanovil pokutu 12 zlatých aneb trest 12 ran holí, čímž toho dosáhl, že Srbové v Koloči již v prvním koleně pomaďařeni jsou. (V. *Výklad k Slávy Dceři* str. 403.) — Z rodiny svob. pánů pocházel **2)** Adam **P.**, chorvátský učenec a přítel umění hudebního, nar. r. 1715 v Karlovci, kde otec jeho Ivan, bratr předešlého, vojenským velitelem byl, a † v Koloči 1784. Ztrativ záhy otce svého vstoupil vybídnutím strýcovým do stavu duchovního, studoval v chorvátském semináři ve Vídni filosofii a theologii, sepsal r. 1735 *Augusta quinque Carolorum historia*, kterou cís. Karlu VI. věnoval, pak v Římě v studiích theologických pokračoval a

doktorem theologie se stal, načež vrátiv se z Říma 1739 dostal od svého strýce hr. Alexandra P-e župu [illegible]rbovsckou. R. 1741 jmenován jest kanovníkem záhřebským na místě Jurje Marcelleviće, který za ředitele chorvátského semináře do Vídně odešel, a zvolen za poslance na uherský sněm; r. 1751 stal se biskupem v Novi a dvorním radou, 1759 biskupem ve Velkém Varadíně, a 1776 arcibiskupem v Koloči. Byv již od mládí znatel a ctitel hudby podporoval ji s velikou štědrostí, když důchody vysokých úřadů [illegible] mu toho dovolovaly. Zřídil si zvláštní kapelu, kterou dirigoval Michael Haydn, bratr slavného Josefa Haydna, a když ten do Salcpurku povolán byl, odevzdal ředitelství kapely své Karlovi Dittersovi z Dittersdorfu (v. t.), umělci českému, jehož [illegible]i koncertě na dvoře císařském byl seznal. Dittersdorf přišed do Varadína celou kapelu znovu zřídil [illegible] téměř veskrze z českých hudebníků sestavil, mezi [illegible]miž byl také skladatel Pichl. Kromě mnohých [illegible]enších a koncertních kusů složil tu Dittersdorf [illegible]ké oratorium na Metastasiovu překrásnou píseň [illegible]šk, *obraz Vykupitelův*, kterou P. sám do latiny přeložil; oratorium toto každou postní neděli se [illegible]valo a z daleka hosty vábilo. P. měl také své divadlo, a pro toto skládal Dittersdorf zase operetky; [illegible]které složil P. sám. Po pět let zůstal Dittersdorf na dvoře biskupově, maje za práci svou byt, stravu [illegible] 1200 zl., zajisté veliký plat na tehdejší doby, až [illegible]iž r. 1768 P. sám kapelu svou propustil a divadlo zrušil, když ho byli nepřátelé u dvora udali, že v [illegible]ase postním divadla a plesy na svém dvoře dopouští.

Patagonie, nejjižnější díl Jižní Ameriky mezi [illegible]8° 30′—53° již. šířky, hraničí na sev. s konfederací argentinskou, od níž ji dělí ř. Rio Negro, na vých. mořem Atlantským, na jihu s úžinou Magellanovou, kteráž ji dělí od Fuegie, na záp. s mořem Tichým a s republ. Chili. P. má na 20—22.000 □ [illegible]. asi 120.000 obyv., délka její obnáší 240 m., šířka [illegible]20 mil; avšak podnes máme o zemi této známost velmi nedostatečnou, neboť jenom pobřeží bylo navštíveno od plavců. Se strany atlantské je několik zálivů, které však velkým lodím jsou neprospěšny; podle pobřeží záp. táhne se řetěz ostrovů, z nichž největší jsou Chiloe, Wellington, archipel král. Adelaidy, archip. Chonos, Desolation. Ostrovy ty jsou vesměs skalnaté, strmé, s části lesnaté. Pohoří Andů dělí P-ii na dvě části, povrchem i podnebím [illegible] různící. **V ý c h o d n í** část obsahuje pampy, jež vystupují stupňovitě od moře k úpatí Andů, kdež dosahují výšky 3000′ n. m. Přední řeky této části [illegible]mení se v Andech a tekou vůbec k jihových. do moře Atlantského. Pampy jsou vypráhlé a neúrodné, [illegible]oseté velikým oblázkem. Na jihu se nalézá rozsáhlé [illegible]ložisko vrstvy třetihorní, pokryté tlustou vrstvou [illegible]lé pěnovité látky, která obsahuje $^1/_{10}$ mořských nálevníků; nad ní pak jest ložisko kamenovité (hlavně porfyr) 50′ hlub., 700 angl. m. dlouhé a 200 m. [illegible]roké. O čerstvou vodu je tu zle, ale slaných [illegible]ádržek je dosti. Dále na sev. za 45° není kraj tak [illegible]astý, neboť povrch se rozvlňuje a má dobré pastviny i něco stromův. Podnebí bývá v zimě nesmírně [illegible]udené, v letě parné, a po $^3/_4$ roku bývá sucho. **Z á p a d n í** část P. jest naskrz hornatá, činíc pravou protivu části východní. Hory jsou holé, jenom dále na východ lesnaté. Naproti ostrovu Chiloe jsou dvě sopky činné. Těžký déšť padá skoro neustále provázen jsa vichřicí, ba počasí jest tak škaredé, že zde téměř obývati nelze. Lesy záp. P. obsahují několik druhů buku a vysoké kapradiny; sev. část vých. P. má totéž rostlinstvo jako republ. Argentinská. Žijí [illegible] veliká stáda guanaka (lámy) a divokého dobytka, puma, vlk, liška, oposum, morče, pasovec; ptactva mořského hojnost; z ptáků zemských kondor, sokol, druh ibisa a pštros jihoamerický. — **P a t a g o n o v é** tvoří zvláštní kmen plemene amerického, v němž rozeznávají se tři větve: Aukové, Puelčové a Tehuelčové. Jsou postavy vysoké, ale nikoli tak obrovští jak je líčí první cestovatelé, majíce průměrem asi $6^1/_2$′ výšky. Ramena jejich jsou široká, prsa vyvinutá, hlava velká, ale ruce a nohy poměrně malé; pleť narudle snědá, vlasy černé, hrubé, ústa velká, pysky tlusté, zuby dobré. Tvář i tělo sobě malují barvou bílou, modrou nebo červenou; hlavy nepokrývají, na těle nosí veliký plášť ze sešitých koží, který jim visí s plecí po kotníky, na nohou boty kožené. Oděv, postava i vzezření ženských podobají se mužským, leda že si vlasy splétají do dvou rulíků. Patagonové jsou leniví, nemají měst a žijí životem tuláckým. Chyžku si vystaví z několika kolů, a pokryjí kožemi. Za zbraň mají dlouhé kopí, luk a šípy, nůž a laso. Jsou obratní jezdci, živí se hlavně masem koňským a zvířaty, která mohou polapiti. Ve svém chování jsou špinaví, ješitní a velicí lháři. — Objevitelem P. jest Magellan, který navštívil jižní břeh a po němž nazvána jest země tato též **M a g e l l a n i e**. Po něm zastavovali se zde jiní cestovatelé, jako Drake, Le Maire, Davies, Cavendish, Hawkins, Cook, Sarmiento, Narborough, Cordova, Byron, Willis, Carteret, Bougainville, Weddell, King, Stokes a Fitzroy. Dály se mnohé pokusy o osady na pobřeží i na ostrovech sousedních, ale nezdařily se. Vláda chilská táhne se k záp. části P., republ. Argentinská činí nároky na část východní. Chilané začínají zde zakládati osady a pokoušejí se o proskoumání nitra.

Paták peníz vlastně **p ě t i** grošův; na Moravě však tolik co grešle, na Slovensku tolik co sedm krejcarův.

Pataksáros [-šároš] **N a g y -**, též **S á r o s - N a g y - P a t a k** (Šaryšský velký Paták), ms uherský v stol. Zemplinské na pravém břehu Bodrogu, přes který tu vede most, se zámkem druhdy slavným, nyní však pobořeným, reform. kolejí s knihovnou a sbírkou nerostů, pak kat. hlavní školou, 3782 obyv. (1857), soukenictvím a vinicemi. Na levém břehu Bodrogu leží ms **S a r o s - K i s - P a t a k** s 932 obyv.

Patan v. **K l a k e l**.

Patara, v starověku květoucí město na pobřeží Lykie, východně od ústí Xanthu, s dobrým přístavem. V P-ře byl chrám Apollona s orakulem, které toliko za zimy radu udělovalo. Chrám a orakulum rovnaly se slávou svou skoro delfickým a pozbyly váhy své teprv za vlády Římanův. Ptolemaeus Philadelphus porozšířiv město nazval je Arsinoe, ale jméno staré bylo vždy oblíbenější. Na místě P-ry stojí osada Skamandro se zříceninami rozsáhlého divadla.

Patareni v. **B o h o m i l o v é**, str. 770, *a*, a srv. **K a t h a r o v é**.

Pataty, lépe **b a t a t y**, jsou oddenkové hlízy **p o v i j n i c e j e d l é** (*Ipomaea batatas* neb *Batatas edulis*). Mají podobu asi 6—12″ dlouhých, tenkých zemáků, jsou na povrchu špinavě žluté a chuti sladké. Jedí se, v popeli byvše upečeny aneb jinak připraveny, jako zemáky; z moučky dělá se chleb a pálí líhový nápoj. Původně pocházejí ze střední Ameriky, kdežto jsou kromě kukuřice hlavní potravou chudých, pěstují se však nyní nejenom tam v krajinách až k 36° sev. šířky, nýbrž i v Evropě až po 42°; aby jich bylo na rostlině více a větších, jest potřebí rostlinu okopávati jako zemčata. Rostlina sama náleží do čeledi Svlačcovitých (*Convolvulaceae*) a podčeledi **P o v i j n i c o v i t ý c h** (*Ipomaeaceae*). Podobné hlízy přicházejí též od rostliny smldincovité *Dioscorea Batatas* neb **a l a t a** a slují **j a m**. *Jha.*

Patay, Duna-, ms v Uhrách, v stol. Pešťské nedaleko Dunaje, s 5499 obyv. (1857) maď., má katol. kostel a sborovnu reformátů.

Pátek (pol. *piątek*, rus. *pjatnica*) jest pátý den v témdni; u mnohých národů byl zasvěcen bohyni *lásky*, jak tomu nasvědčují jmena romanská: *dies Veneris* (lat.), *Vendredi* (franc.), *Venerdi* (ital.), podle římské bohyně Venuše, pak jmena germanská: *Frigedag* (anglosas.), *Vrydagh* (hol.), *Fredag* (dán. a švéd.), *Friday* (ang.), *Freitag* (něm.), vesměs podle bohyně Friggy, kteráž jest Venuší všech národů nordických. — Veliký **p.** (něm. *Charfreitag*, t. j. smutný **p.**, angl. *Good Friday*, dán. *Langfredag*, it. *Venerdi santo*, franc. *Vendredi saint*, lit. *tykoji petnyczia* t. j. tichý **p.**) jest v církvi katol. den po zeleném čtvrtku, zasvěcený památce ukřižování Kristova, den to nejhlubšího smutku a největšího postu v roce. U protestantů však je velký **p.** nejslavnějším hodem a svátkem zasvěceným. — S obřady na velký **p.** konanými souvisí mnohé pověry z dob pohanských zachovalé. Mýti se vodou proti proudu čerpanou chrání před nemocmi, zvláště pak před východem slunce při modlitbě v řece třikrát se potápěti prospívá a chrání před vyraženinami. Dívky myjí se před východem slunce u potoka, aby byly zdrávy a krásny po celý rok. O velký **p.** hledá lid drahé kovy neb poklady, když se pašije čtou, neboť v tu dobu hoří zlato žlutým, stříbro pak bílým plamenem. V noci s velkého *pátku* na bílou sobotu běhají lidé o půlnoci po zahradách křičíce: „važte se stromy, vázat-li se nebudete, posekáme vás“, při čemž obvazují každý strom povříslem, aby hojné ovoce nesl. Podobný obřad konají Srbové o štědrý večer pohrožujíce stromům, v Dalmácii pak na den obrácení sv. Pavla.

Pátek, ves v kr. Žateckém a okr. Lounském na pravém břehu Ohře, má asi 550 obyv., zámek, vinopalnu. — Statek **P.** náležel od časů pradávných klášteru Strahovskému v Praze, za války husitské a třicetileté dostal se sice do cizích rukou, r. 1709 byl ale zase koupen od opata kláštera toho, Víta Seipla, za 50.000 kop miš.

Patella (lat.), mísa, na níž obětovali Římané o slavnostech pokrmy bohům, kdežto na pateře (v. t.) obětovali nápoje. Za bezbožného byl jmín, kdo by se byl opovážil z takovéto **p**-ly sám požívati jídel.

Patella, ploštnatka, rod plžů náležející mezi *Gasteropoda Cyclobranchia*; škořápka celistvá podoby miskovité. Žijí ve všech mořích u břehu, některé svobodně, jiné na skalách přirostlé. Některé z větších druhů se jedí. Sbírají se na pobřeží v čas odlivu neb se skal nožem se odlupují. Mnoho druhů.

Patellarii (totiž *dii*), u Římanů přezdívka bohův, jichž vyobrazení bývalo vryto nebo vymalováno na mísách (*patellae*), na nichž se o slavnostech přinášely pokrmy bohům.

Patena, též *discus*, stříbrná aneb zlatá, povždy ale pozlacená miska, málo prohloublá, na kteréž leží hostie na počátku mše až do obětování, jsouc pokryta pallou. Když se před přijímáním rozlomí sv. hostie, položí se obě rozlomené části na **p**-nu, nad kterouž pak je kněz požívá.

Patenier Joachim, nizozemský malíř, nar. r. 1490 v Dinantu, odkudž se i Dionatensis zove, † ok. r. 1550. Byl první ve své vlasti, jenž tu zjednal průchod malbě krajin co zvláštnímu odvětví, klada hlavní váhu na bedlivě provedenou prostoru, v níž děj, obyčejně svatý, se koná, čímž malým figurkám tohoto se dostává podřízenějšího úkolu. Rozsáhlá krajina bývá podrobnostmi a jednotlivostmi přeplněna, vzdušná perspektiva ne zcela vyvinuta, dálka ostré, zelenomodré barvitosti. Čelnější z jeho prací jsou: *Panna Maria, odpočívajíc s děťátkem na útěku*, v museu Berlínském, v pinakothece Mnichovské a v museu Madridském; *Kázaní sv. Jana Křt.* v Belvederu Vídeňském. Kromě toho maloval **P.** též nějaké bitvy. *Mš.*

Patent sluje vlastně list otevřený (*literae patentes*), kterým císařové Římští pronášeli vůli svou, mající býti zákonem povšechným. Od těch dob značí **p.** až podnes prohlášení vůle panovníkovy, která ovšem v státech absolutistických má moc zákona a všeobecnou závaznost. **P.** v užším smyslu slove též list výsadní (*privilegium*), kterým se někomu zaručuje výhradné právo zejména k vyrábění a prodeji jistých výrobků, na př. od něho vynalezených neb zlepšených. — Podobně značí v některých zemích též tolik co list živnostenský vůbec, totiž list, kterým se od úřadu někomu povoluje živnost nějakou provozovati; na př. **p.** lodní — právo jezditi s lodí. I důstojníkům vojenským udělují se někde **p**-y. *Čnj.*

Patentální invalida, vysloužilec, jemuž na základě listiny, svědčící o jeho vysloužení, přísluší zvláštní výhody, zákonem ustanovené. *Čnj.*

Pater, lat. otec. — **P.** *est, quem justae nuptiae demonstrant*, otcem dítěte jest manžel matčin, pravidlo z práva římského. — **P.** *familias*, otec rodiny neb otec čelední, hospodář. — **P.** *patriae* (lat.) t. j. otec vlasti, byl čestný titul, který se dával mužům o stát Římský zvláště zasloužilým na př. když výbojného nepřítele odrazili. Cicero byl první, jejž senát titulem tímto poctil; po něm pak dostalo se ho Caesarovi, Augustovi a j. — **P.** *patratus* slul u Římanů náčelník a mluvčí fetialův (v. t.) — **P.** *peccavi* (lat.), otče zhřešil jsem, pořekadlo vzaté z písma sv. (Luk. 15, 21), z podobenství o marnotratném synu vinu svou vyznávajícím. — V církvi katolické slove **P.** kněz zvláštními sliby vázaný, řeholný, ať již k některému klášteru aneb kongregaci aneb řádu poustevnickému sluší. Slove tak na rozdíl od údů týchž náboženských bratrstev, kteří nejsou kněží, a bratry laiky slovou. Říkati kněžím vesměs **P.** jest chybné. Jen v seznamech řeholníků přidávají listiny církevní *P.*, což znamená **P.** — **P.** slul jindy biskup, jakoby řekl **P.** *ecclesiae*, **p.** *clericorum*, otec církve a duchovních; podobně slovou na východě představení duchovní *Abba.* — *Sanctissimus* **p.** (nejsvětější otec), titul papeže.

Pater noster, lat. **1)** Otče náš (v. t.) — **2)** Ta část mše po pozdvihování, v kteréž „spasitelným církve nařízením povzbuzen, čemu se z božských úst Páně přiučil,“ jme se kněz ve jménu shromážděné obce říkati čili zpívati: Otče náš! Máť pak se modlitbou Otčenáše přítomnému v svátosti Kristu dosvědčiti, že dětinská mysl, kterou tolikráte svým věrným odporoučel, je pronikla, a ta že je k opakování modlitby jeho sv. ústy vyučované vede, aby dosvědčili, kterak slova jeho velice si váží a horlivě používají. Než i k tomu cíli říká se Otče náš, aby věřící neopominuli prositi Boha za nižádnou věc, která by dle mysli Ježíšovy důležita byla. V. Mše sv. — **3)** **P. n.** v mechanice slove jednoduchý stroj, jehož se v dřívějších časech k zvedání vody na nevelkou výšku místo pump zhusta užívalo. Jest to kolmá dřevěná trouba, jejíž dolní konec do vody dosahuje. Rourou tou jde přes hranatý hřídel na vrchu jejím upevněný provaz neb řetěz bezkonečný, na němž blízko sebe pevně navlečené jsou koule kožené žíněmi vycpané, neb dřevěné koží povlečené, které troubu skoro těsně vyplňují. Točí-li se hřídelem, stoupají koule s provazem nahoru zvedajíce zachycenou vodu až k postranní rouře, kudy do ná-

ěky vytéká. Nyní jest stroj ten skoro všude pum- e nahražen. Podobného stroje, ale s rourou čtyr- anou a dřevěnými špalíčky na řemenu upevně- ni, užívá se v parních mlýnech k zvedání obilí.

Páteř (od lat. *pater*) **1)** Otče náš; **2)** na kenci větší zrnko mezi menšími, znamenajíc, že růženec říká, modliti se má modlitbu Páně, ěho drobnější zrnka zdrávasy slovou a že se ivas modliti má znamenají.

Páteř (lat. *spina dorsi*), také hřbet, u kostry vcí hadovitě se prohýbající sloup kostěný (*co- na vertebralis*), který tvoří základ dříku, hlavu e, a k němuž pánvice se připojuje. Skládá se 4 obratlů, kosti svaté (kříže) a kostrče (háku). ratle jsou rozmanitými a tuhými svazy velmi útle d sebou spojeny, tak že jednotlivé o sobě velmi jsou pohyblivy a však celá **p.** dosti značně ývá pohyblivosti, která však ve všech částech í stejná. Nejvyšší obratle, jichž jest 7 a jichž d bezprostředně s tylní kostí lebky ve spojení , slovou šíjové, dvanáct následujících, na jichž nách žebra jsou, nazýváme hrudní, a 5 nejdo- ích, jichž poslední s kostí svatou jest spojen, be- rní. Nejhořejší jsou nejmenší, nejdolejší největší. do postavy jsou si kromě šíjového prvního (no- , *atlas*) a druhého (čepovec, *epistrophes*), které slouží k volnějšímu pohybování hlavy, vesměs obny, najmě jsou všecky provrtány a tvoří takto u, páteřnicí, v níž mícha se nachází. **P.** jest chrupavkovité těleso v zárodku dříve vyvinuta li ostatní kosti, a však později kostnatí nežli vše- jiné kosti. Vrozené vady, buď přes příliš neb ě obratlů, rozštípení **p**-e, rozmanité ztočilosti , nejsou řídké, ztočilosti však nejvíce po naro- povstávají. (V. Lordosis, Scoliosis, Ky- osis.) Tytéž choroby, které na jiných kostech ají, též se naskytují na **p**-i, jen že pro blízkost hy bývají mnohem nebezpečnější. Jaké důleži- jest **p.** v živočišstvu, svědčí rozdělení veškerého očišstva ve dvě nejhlavnější třídy, páteřnatců ezpáteřnatcův. K **p**-natcům náležejí ssavci, i, plazi a ryby, k bezpateřnátcům všecka ostatní ata. *lip.*

Patera (řec. *φιάλη*), mělká miska, jíž užívali anné zvláště při libacích, lijíce víno z **p**-ry buď hlavu oběti nebo na oltář. **P.** bývala hliněná, usová, ba i stříbrná neb zlatá, často umělými asami ozdobená.

Paterculus C. Vellejus, řím. dějepisec, nar. r. před Kr. ze vznešené rodiny kampánské. Maje vysokým důstojníkem ve vojště a strýce sená- m řím., postupoval **P.** na dráze vojenské ry- ým krokem ku předu. Súčastniv se výpravy sarovy na východ stal se potom praefektem řím. y v Germanii, načež sloužil co legát pod Tiberiem ho výpravách do Germanie, Panonie a Dalmá- R. 6 stal se **P.** kvestorem a r. 14. praetorem; 0 poslal svůj histor. spis konsulovi Viniciovi, ež, jak se za to má, v proskripcích přátel Seja- ých roku následujícího zahynul. Jediný po něm tavený spis nazývá se *C. Velleii Paterculi historiae anae ad M. Vinicium cos. libri II.*, v němž po- á nástin všeobecné historie se zřetelem k ději- řím.; sloh nápodobený po Sallustovi jest cel- jasný a rázný; při událostech do minulosti dajících jeví **P.** soudnost a nestrannost, kteréžto lednější vlastnosti však se mu nedostává při ní doby sobě současné. Tiskem vyšla tato hi- ie poprvé v Basileji 1520 od Beata Rhenana le rukopisu nalezeného v klášteře Murbašském, té doby pak mnohokráte, až nejposledněji ve ce Teubnerově v Lipsku 1858.

Paterjon Sv., něm. *Paternion* neb *St. P.*, okr. ms. v Korutanech, $2^1/_2$ míle od Běláku, s římskými starožitnostmi a 600 obyv., kteří se živí hlavně lnářstvím. Na blízku dobývá se rtuť. — Okres **P**-ský má na 5·49 □ m. 7289 obyv. v 1 msu a 57 vesnicích (1857).

Páteřnatci v. Páteř a Vertebrata.

Páteřnice v. Páteř.

Paternitas, lat. otcovství, t. otcovská moc.

Paterno, město v italské prov. Catania v Si- cilii, na jihozápad. úpatí hory Aetny, má 12·900 obyv., zámek, 8 kostelů, hospital, pěstuje víno, olivy, len a konopě, a vede obchod v obilí.

Paterson William, zakladatel banku angl. a skotské osady Darienu, nar. 1665 ve Skipmyru v Dumfriesshiru, † v led. 1719. Měl se státi kně- zem presbyteriánským a byl prý mezi *Covenantery*, pronásledovanými od Karla II. Aby ušel pohromě, odebral se do Londýna jako obchodník, navštívil též Ameriku, stal se 1692 obchodníkem v Londýně a jal se činiti návrhy o založení banku angl., k če- muž působil i brošurkou *A brief account of the in- tended bank of England.* **P.** byl jedním z prvních ředitelů založeného banku. Už dříve byl pojal my- šlénku o založení svobodné osady v Darienu, a když k tomu svolil parlament skotský 1695, zřídila se společnost Darienská, jejíž výprava však se nezda- řila, poněvadž neposlouchala rady **P**-ovy, který vrá- tiv se do Anglie vymýšlel nový plán k založení osady; ale nenadálou smrtí krále Viléma, na nějž měl **P.** veliký vliv, zničeny jsou jeho záměry na- prosto. **P.** zastával se též spojení Skotska s Anglií, r. 1708 byl zvolen do parlamentu, poslední léta strá- vil ve Westminsteru. Byl horlivým bojovníkem za svobodu obchodu, úkaz to na onen věk neoby- čejný. Spisy jeho sebrané vyšly r. 1858: *The wri- tings of William* **P.** *with a biographical introduction* (2 sv.). Srv. Bannister: *William* **P.** *the merchant, statesman and founder of the bank of England etc.* (Edin. 1858).

Paterson, město v severoamer. státě N. Jer- seyi nad ř. Passaikem a průplavem Morriským, s 19.618 obyv. (r. 1860), jest dobře stavěno a dláž- děno, má široké, rovné, plynem osvětlované ulice, mnohé krásné budovy, 8 velkých přádelen na ba- vlnu s jistinou 595.000 dol., továrny na parostroje, 4 přádelny na hedbáví a j. Jest zde akademie, bank, 2 noviny, 16 kostelů a p.

Patersonia neb Pattersonia R. Br. je rod rostlin jednoděložných z čeledi Kosatcovitých (*Irideae*), a sice z podčeledi *Sisyrincheae* neb *Ferra- sieae* s okvětím 6lupenným pravidelným s 3 jedno- bratrými tyčinkami. Druhy její rostou v Australii květy rychle odkvětají. *Jha.*

Patésky (pa-tisknu) **1)** mláto aneb drtiny ja- kékoli po vytlačení zůstalé, též záboj zvané. — **2)** Nápoj, který se připravuje nalitím vody na ma- toliny (vinné neb hroznové zůstatky po lisování) a necháním nějaký čas, až by vykysal; zadní víno čili vodnár, též lour zvané.

Pathetické (v. Pathos) č. strážnivé, druh prostě krásného (v. t.), nejpříbuznější tklivému č. sentimentálnímu (v. t.), od něhož se prud- kostí, znáruživěním mysli liší. Vyhledává nevy- hnutelně dvou živlů: utrpení a odpor duševní proti němu, držící vrch; oním budí se soucit, tímto za- líbení, povznešení, pocházející z toho, že obraznost vidí vítěziti ducha nad zevnějškem. Tím dotýká se **p.** již tragického. V obecnějším smyslu béře se **p.** co výraz silného pohnutí mysli vůbec, čímž se staví naproti klidnému, avšak ani v tom smyslu nesmí **p.** bez hlubšího jádra býti, nemá-li se co

pouhé hulákání dojmu minouti. Strojené **p.** dodává si rádo přepínáním, čeho mu pravdy schází, a stává se snadno směšným, bombastickým (v. t.). *rch.*

Pathognomika (z řec.) učí, jak lze chorobu rozeznati. Tohoto rozeznání docházíme pozorováním změn na těle nemocném se udalých pomocí smyslů; tyto změny jeví se jakýmis příznaky (symptomy), které však nejsou stejné ceny, tak že jest zapotřebí důkladné známosti všelikých výkonů na zdravém těle ve srovnání s výkony na churavém. Ačkoliv není jediné choroby, u které by byly vždycky veškery příznaky tytéž, předce u mnohých chorob byly nalezeny úkazy, které výhradně a vždy jim přísluší; tak jest ku př. zvláštní kašel v zaduše (*tuss. convuls.*, *Keuchhusten*), a takové příznaky jmenujeme *pathognomické*. **P.** v užším smyslu učí vnitřní stav tělesný a duševní rozeznati z proměn v tazích obličejových se událých. *lip.*

Pathologie (z řec.), chorobozpyt, jest nauka o abnormitách v složení a ve výkonech jednotných ústrojů těla ústrojného, rušících jich pravidelné vyvinutí. Máme tudíž **p.** rostlin, zvířat a člověka. **P.** jest povšechná a podrobná. Povšechná se pokouší o přesnou definici choroby a pojednává o náklonnosti k všelikým chorobám (fysiol. **p.**), pak o dalších neb všeobecných a bližších příčinách chorob (pathogenie a aetiologie) a konečně o příznacích chorob (symptometologie). Podrobná neb zvláštní **p.** jedná o jednotlivých spůsobech neb tvarech chorob, které od lékařův co častěji se naskytující rozeznávány bývají, a udává též léčení těchto chorob (therapie zvláštní). — **P**-ickým slove, cokoliv se vztahuje buď ku předmětu, který jest nepravidelnost v ústrojí a životu škodí, aneb k zabývání se s takovými předměty. Z **p**-ických věd nejdůležitějšími se staly v nejnovější době anatomie a chemie **p**-ická. Ona hledí chorobou spůsobené proměry v složení jednotlivých částí vypátrati, tato zase se zanáší s proměnami smíšení, které se za průběhu choroby udály. Obě musí pomocí drobnohledu vzájemně se podporovati. O **p**-ii anat. velikých zásluh si dobyli: Morgagni, Baillie, Bichat, Otto, Meckel, Andral, Froriep, Lobstein, Rokitanský, Hasse, Bock, Vogel, Virchow, Dittrich, Treic, Lamblaj. V **p**-ické chemii vynikli: Hunefeld, Simon, Andral, Lehmann, Gorup-Besanez, Hein atd. Literatura **p.** jest ohromná. Co se týče povšechné srovnej díla následující: Stark *Allg. Pathologie od. Naturlehre der Krankheit* (Lipsko 1844—5,2. vyd.); Choulant u. Richter *Grundschrift der inneren Klinik* (5. vyd., Lipsko 1852). Nejznamenitější **p.** anat. jest Rokitanského r. 1862 ve Vídni v 3. vydání vyšlá. Dobrý přehled podává Brockova **p.** anat. v několika vydáních vyšlá. Příruční knihy o **p**-ii a therapii sepsali mezi jinými: Canstatt, Wunderlich, Ruhter, Valleix, Grisolle, Baumgartner, Niemeyer atd. *lip.*

Pathos, řec. strázeň, dojatí mysli prudkým citem; vylíčení toho citu. Již starší Řekové lišili ethos (odtud ethické, v. t.) od **p**-u, rozumějíce oním stálou povahu mysli, tímto pak pomíjející stav její, měnící se rozličnými dojmy a city. Odtud říká se též, že v kterém řečnickém neb básnickém díle více **p**-u jest než ethosu, neb naopak. Co **p.** za vlastnost svou má, slove pathetické (v. t.). *rch.*

Patchouli v. Plecthranthum.

Patibulum (lat.), u Římanův trestní nástroj vidlím podobný, který se dával otrokům i zločincům na krk, načež se jim ruce přivázaly s předu k oběma vidlicím. Takto spoutáni byli vodíni po městě a mrskáni.

Patience [pasjãns], franc., hra v karty
dinou osobu, která si je vykládá na rozličný

Patientia, lat. trpělivost.

Patin [patẽn] **1)** Gui, slavný franc.
spisov., nar. v Hoďencu u Beauvaisu 31. sr
zemř. v Paříži 30. srp. 1672. Studia svá, je
leji Beauvaiské započal, skončil v Paříži, kd
proti vůli svých rodičů s velikou horlivost
ství se věnoval, v kterém i r. 1624 hodno
torské dosáhl, načež zabýval se praxí lé
drže se věrně staré školy, až do r. 1654, k
na Collége de France jmenován byl. Více
kař a prof. stal se **P.** známým co spisovat
Lettres, které, ač pro veřejnost určeny nebyl
po jeho smrti v 7 sv. vyšly, podávajíce obra
dejším stavu lékařství, literatury a mrav
ných, jakož i zajímavé správy o pletichách
a o sporech jesuitů s jansenisty atd. — **2)**
les **P.**, franc. lékař a numismatik, syn
nar. v Paříži 23. ún. 1633, zemř. v Padově
1693. Nabyv již doma důkladného vzděl
že v 11. roce s řec. i lat. klasiky seznán
jal se studovati práva, po jichž ukončení
tem se stal; nenalézaje však v tomto povolá
ho obliby oddal se studiu lékařství, v
1656 na doktora povýšen byl, načež získav
pověsti co lékař praktický povolán byl n
pathologie a anatomie v Paříži. Byv pak
pro nějaké pletichy politické opustiti Franc
val po Německu, načež v Basileji se usadi
tud později do Padovy se odebral, kde s
medicině a od r. 1681 chirurgii vyučoval.
spisy svými prokázal **P.** platné služby jak
kařské, tak zvláště archaeologii; jmenujem
jeho *Familiae Romanae in antiquis numi*
(Pař. 1663); *Introduction à l'historie par la*
sance des médailles (t. 1665, potom častěji
a do ital. přeložena); *Imperatorum Rom. nu*
ex aere mediae et minimae formae descripta
1671, 1696, a 1697); *Relations historiques*
euses de voyages (v Basileji 1673); *Thesauru*
matum antiquorum et recentium (v Benátká
a j., mimo četné rozpravy lékařské a arch
cké. — **3)** Henri Joseph Guillau
franc. spisov., nar. v Paříži 21. srp. 1793,
chován v École normale, načež stav se
filos., jmenován byl prof. rhetoriky na kol
dřicha IV., potom suplentem na Sorbonně
tamtéž prof. lat. básnictví; r. 1840 stal se
kářem v zámku Meudonském r. 1852 člen
demie, která jej též do komise pro svůj ve
ctionnaire zvolila, a r. 1847 bibliotékářem
Versailleském. Seps: *De l'usage des harang*
les historiens (Pař. 1814); *Mélanges de l*
ancienne et moderne (t. 1840); *Etudes sur*
ques grecs (t. 1841—43, 3 sv., podruhé 185
cké to dílo o Aischylovi, Sofoklovi a E
s nákresem dějin řecké tragédie; mimo to
Horace a četná pojednání v dílech vědeck
r. 1838 jest spoluredaktorem časop. *Journal*
vants.

Patina (*antike Patina*, *aerugo nobili*
zelená povlaka, jenž během času tvoří se
chu věcí měděných a bronzových, na př. s
to zásaditý uhličitan měďnatý jako malachi
ní kov před dalším porušováním vzduchem
děkovati za zachování mnohých starožitno
s počátku zdála se hroziti zkázou. Nyní
buje se **p.** na sochách obyčejně rychleji, po
totiž potírá se roztokem solí a kyselin, ji
chluje se kysličení mědi. K tomu hodí s
$4^1/_3$ č. salmiaku a 1 č. soli šťovíkové v

em mechanickým. Brzy po vynalezení umě-
tiskařského počali panovníci vydavatele po-
spisovatele chrániti zvláštními výsadami proti
otiskování spisův od nich vydávaných ne-
psaných. Později shledáno, že již dle po-
ěci samé spravedlivost toho vyhledává, aby
ným otiskováním nazmar přiváděna nebyla
času, práce ano i náklady, s kterými spiso-
vydávání spisův jest spojeno. V Rakousku
všeobecný zákon proti p-u děl domácích
dne 11. ún. 1775 pro země neuherské; pro
koruny Uherské dne 4. list. 1793. Později
ladě usnešení sjezdu Vídeňského a dle zásad
tých od shromáždění Německého bundu pro-
dne 19. říj. 1846 nový obšírný zákon o ochra-
stnictví děl literárních a uměleckých, kterýžto,
n byv zároveň se zákonem občanským i v ze-
koruny Uherské, nyní v Rakousích požívá
sti všeobecné. — Dle zákona tohoto jsou li-
výrobky a díla umělecká vlastnictvím toho,
původně sepsal neb zhotovil. Podstata pak
ctví tohoto (kteréžto ovšem nesrovnává se
ětím obecným vlastnického práva věcného)
záleží, že původci díla liter. neb uměl. pří-
ýhradné právo, aby s výrobkem svým dle
nakládal, jej zmnohonásobil neb uveřejnil,
každé znásobení neb uveřejnění díla takového,
by se během zákonité lhůty ochranné stalo
řivolení jeho neb jeho nástupníka v právu,
. nedovolený, který se tresce na pachateli
pomocnících. V zákoně zmíněném zevrubně
uje a to způsobem positivním i negativním,
e **p.** přihází. Stejných práv jako původci díla
čuje zákon též *a)* tomu, kdo objednal dílo na
áklad a dle svého plánu; *b)* vydavateli díla
ého od více spolupracovníků; *c)* vydavateli
nonymního neb pseudonymního. Za nedovo-
. pak považuje se: *a)* otisk rukopisů, map,
ů, vyobrazení bez svolení původce neb jeho
ca; *b)* vytištění přednášek poučných neb zá-
ch; *c)* výpisy z díla nějakého, vydané o sobě
zvláštní; *d)* otisk děl již vydaných bez pod-
h změn; *e)* otisk skladby hudební bez při-
skladatele. Podobně pak jako **p.** zapověze-
každé veřejné provozování díla hudebního

vo pak dědiců a nástupců jeho jakož i práva vlastníků děl souborných, anonymních, pseudonymních neb pohrobních po 10 let. — Ochrana zákonní vztahuje se nejen na díla domácí, nýbrž i na všechna díla vyšlá ve státech spolku Německého způsobem zákonitým; na díla vydaná v jiných zemích cizích jen potud, pokud díla v Rakousku vydaná v zemích oněch stejné ochrany požívají. V novější době se k ochraně proti **p**-u uzavírají zhusta zvláštní smlouvy mezi jednotlivými státy. — U nás kdo se **p**-em provinil, podléhá jednak zákonu trestnímu, jednak ručí za náhradu škody způsobené dle zákonů civilních. Dle rak. zák. tr. § 467 jest totiž **p.** přečinem, který na požádání toho, kdo jím škodu béře, tresce se pokutou od 25 do 1000 zl. aneb vězením od 5 dnů až do 6 měs., pakli se opakoval, i ztrátou živnosti a mimo to propadnutím exemplářů a všeho přístrojí k patištění zřízeného. Podobným způsobem tresce se nepovolené provozování děl dramatických a hudebních pokutou od 10 do 200 zl. a propadnutím rukopisů. Co do náhrady škody říditi se jest dalšími předpisy zmíněného již zákona. *Čný.*

Patka, ves uher. v stol. Bělehr., s 2219 obyv.

Patkul Jan Reinhold, livonský šlechtic, nar. 1660 v Štokholmu ve vězení, které jeho matka s jeho otcem ze zrady obžalovaným sdílela. Stav se záhy kapitánem ve službě švédské súčastnil se **P.** deputace r. 1689 ku Karlovi XI. vyslané, aby zpět žádala výsady a práva šlechty livonské, jejíž vlast tehdáž Švédsku poddána byla. Někteří členové té deputace z bázně odstoupili. **P.** však nedav se ničím zastrašiti mluvil před králem s takovým unešením, že ten zdál se býti povolným jich přání vyhověti. Když však dlouho žádných výsledků dočkati se nemohli, napsal **P.** ve své vlastenecké horlivosti vládě list (1692), v kterémž mezi jiným připomenul, že by bylo Livonsko lépe učinilo, kdyby bylo s Ruskem a Polskem boj o neodvislost podniklo, než poddati se vládě utiskující." Byv proto do Štokholmu povolán, aby se tam ze svého jednání zodpovídal, nevyhověl **P.** vyzvání tomu, ale napsal králi ospravedlňující list z Kuronska, kam se byl již před tím pro spor se svým vojenským představeným utekl. Vzdor tomu byl však za své nepřítomnosti k smrti odsouzen, o čemž dově-

žádný mír bez vydání **P**-a přistoupiti nechtěl, svolil August II. v míru Altranstädtském (1706) k tomu, aby **P**. Švédům vydán byl, dav mezi tím veliteli na Sonnensteinu, kam zatím **P**. odveden byl, věděti, aby jemu příležitost k útěku opatřil; ten však žádaje na **P**-ovi vysoké výplatné pozdržel jej tam tak dlouho, až Švédové v dubnu 1707 tam přitrhli a **P**-a s sebou odvedli, načež jej 10. října t. r. u kláštera Kazimirova blíž Poznaně co zrádce za živa kolem lámali a údy těla jeho na koly napíchali, které teprv r. 1713 August II. sejmouti a ve Varšavě pohřbiti dal.

Patmore [petmór] Coventry, básník anglický, nar. ve Woodfordě v Essexu 23. čce 1823. Literární dráhu nastoupil svazkem básní, které malou vzbudily pozornost; po nich následovaly *Tamerston church tower and other poems* (1853), a nejoblíbenější jeho báseň *The angel in the house* (1856) ve dvou částech, z nichž první má název *The betrothal*, druhá *The espousals*. Báseň jeho *Faithful for ever* (1860), v níž se pokusil o básnické vylíčení všedního života, potkala se u předních literárních časopisův angl. s přísnou kritikou, a jenom Ruskin vřele se jí ujímal. **P**. přispíval též do časopisu *Edinburgh Review*, a jest od r. 1846 jedním z příručních knihovníků při Britském museu.

Patmos (nyn. *Patmo* čili *Patimo*), skalnatý ostrůvek tur. v moři Aegejském, ke Sporadám náležející, má asi 10 mil objemu a 4000 obyv. arménských. Za cís. Římských bývali sem posíláni vypovězenci, mezi nimiž i sv. Jan evang., který zde napsal svoje *Zjevení* na hoře, kde podnes stojí klášter sv. Jana, vystavěný od císařů Byzantských ve XII. stol. a obydlený asi od 50 mnichů. Na vých. pobřeží jest vesnice a dobrý přístav. Obyvatelé se živí hlavně prací rolnickou buď na pevnině nebo na okolních ostrovech, kamž se každého léta stěhují.

Patna 1) distrikt v britské Indii v presid. Bengal. a prov. Baharské, mezi distr. Sarunským, Tirhutským, Monghyrským, Šahabadským a Baharským, má 86 □ mil s 1,200.000 obyvateli. Řeka Ganges teče po hranici sev. a ř. Sone činí hranici západní a severozáp., jsouc splavná značný kus cesty; mimo tyto řeky má **P**. mnoho říček, jež za dešťů se rozvodňují. Půda jest úrodná a výborně vzdělávána, podnebí v létě náramně parné. Rostění bílého máku, z něhož se vyrábí opium, jest výhradním právem společnosti opiové; ročně se dobývá skoro 6,500.000 lb. šťávy makové, z níž plyne důchodů 3,500.000 lb. št. Vedle hlavního města téhož jména jsou zde větši města Dinapore, veliká stanice vojenská, a Fatuka. Krajinou touto vede železnice východoindická. — **2) P**., hlavní město distriktu t. jm. a provincie Baharské, leží na pravém bř. Gangesu a má 284.132 obyvatelů. Vlastní město čili tvrz jest obklíčena zdí, která se táhne asi 1½ angl. míle podle řeky a ¾ m. do země. Předměstí jsou rozsáhlá a táhnou se asi na 7½ ang. m. podle Gangesu. Některé domy jsou z cihel, s plochými střechami a pavlany, ale větší díl jich je z hlíny, kryt taškami neb došky. Je zde několik mešit, ale užívá se jich nyní za skladiště. V jedné škole učí se jazyku a literatuře ang., dějinám a počtům. Průmysl jest nepatrný; obchod se vede s opiem, rýží, indychem, pšenicí a cukrem, hlavně po Gangesu. Angličané dobyli **P**-ny 1764, porazivše vojska naboba Bengalského pod jejími hradbami.

Patna, ves v Bukovině, kolem rozsáhlými lesy otočená, má klášter basilianův nesjednocených, hradbami opevněný. V kostele jeho pohřbeno několik knížat Multanských z rodu Dragomírova. Nedaleko vsi jest velká skála pískovcová s jeskyní uměle vytesanou, v které zdržoval se někdy poustevník Daniel a radou svou znamenitě prospíval Multanům ve válkách proti Turkům.

Patois [patoa], franc., znamená Francouzům řeč obecnou, jakou se mluví výhradně v některé krajině neb provincii, zvláště v nižších vrstvách obyvatelstva a mezi lidem vesnickým. **P**. povstalo porušením a zohyzděním původní řeči mateřské a rozeznává se od dialektu tím, že tento má ustálená pravidla, kterých **p**. postrádá.

Paton [pétn] Richard, znamenitý angl. malíř námořských předmětův a ryjec, nar. ok. r. 1720, † okolo r. 1790. Jeho malby vynikají svou pravdivostí, věrností a neobyčejným účinkem. Čelnější z nich jsou: *Bitva mezi loďmi Monmouthem a Foudroyantem při měsíčku r. 1758* (od něho též ryta); *Dobývání Gibraltaru a obrana této pevnosti r. 1782*; *Bitva u Česmy r. 1770* v cís. obrazárně Petrohradské. *Mů.*

Patona Lovas, ms v Uhrách v stol. Vesprymské s 1721 ob. maď. (1857); jest tu rozsáhlé vinařství a zahradnictví, chová se mnoho koňů a trhy zdejší valně bývají navštěvovány. Jest tu také rozsáhlý zámek s angl. parkem.

Patov, rod šlechtický v Dolní Lužici usedlý, r. 1717 na svobodné pány povýšený, vládne statkům Mallenchen, Zinnitz, Gross-Mehsow; hlavou rodu jest Bernard **P**., nar. 1836, lieutenant v granátnickém pluku č. 8. Ze strýcův jeho jest Heřman **P**. (nar. 1801) doživotním členem pruské sněmovny panské a Erasmus Robert **P**. (nar. 1804), dr. práv, byl do r. 1840 údem státní rady, 1844 skut. tajným vrchním vládním radou a 1845 ředitelem v ministerstvu zevnějších záležitostí. V ministerstvu Camphausenově od dubna do čce 1848 měl portefeuille obchodu, průmyslu a veřejných prací, na to stal se vrchním presidentem v Braniborsku, kteréhož úřadu vzdal se r. 1849. R. 1858 stal se ministrem finančním, propuštěn ale v bř. 1862.

Patra, stojí omylem na str. 438 *b*, dílu I. v čl. Bahar, místo Patna (v. t.).

Patradžik, Nové Patrai, řecké město v Livadii, v nomarchii Fthiotis a Fotis, na místě starého Hypata; má 3000 obyv. a pěstuje bavlnu. Dne 18. čce 1822 porazili zde Řekové Turky. Asi ½ hodiny od města jest pahrbek, s jehož vrcholu prýští se vařící pramen sirné léčivé vody.

Patras, Patrasso čili Baliabarda (star. *Patrai*), opevněné přístavní město řecké na severozápadní straně Morey nad zálivem téhož jména, hlavní město nomarchie Achajské i Elidské, má 18.342 obyv. (r. 1862), široké, rovné ulice, jež se křižují pod pravými úhly, domy nejvíce jednopatrové za příčinou častých zemětřesení. Nejdůležitější je tvrz, kteráž stojí na místě dávného vyšehradu. **P**. jest předním tržištěm obchodu zámořského na Moreі. Starořecké město bylo založeno od Jonův, jimž je odňali Achajští pod Patreem, po němž nazváno jest *Patrai*. Za války Peloponéské bylo při straně Athéňanův. R. 419 př. Kr. přemluvil Alkibiades obyvatele, aby obklíčili město i přístav dlouhou zdí. Město toto bylo ve spolku Achajském a ve válce Achajských s Římany velice pokleslo; teprvé Augustus zřídiv zde kolonii římskou opět je povznesl. Potom se dostalo k říši Byzantské, r. 1408 bylo prodáno Benátčanům, 1446 dobyto od Turkův, 1532 od Ondřeje Dorii a opět od Turkův, jimž zůstalo až do revoluce řecké. — Záliv **P**-ský leží mezi Aetolií a severozápadním břehem Morey, pak mezi zálivem Lepantským na vých. a mořem Jonickým na záp., má 30 angl. m. délky a 14 m. největší šířky.

Patras Lambert, nizozemský kovolijec, z Dinantu pocházející a v první polovici XII. století

umění své provozovavší. Po r. 1112 lil pro křestní kostel v Lutichu nyní ve chrámě sv. Bartoloměje tamtéž nacházející se křtitelnici, kteráž, jsoucí dvanácti býky nešena, obsahuje na zevnější ploše své a vypuklé řezbě výjevy křtu sv., vykonávaného sv. Janem Křt., Petrem a Janem Ev. Práce ta vyznamenává se neobyčejnou jemností a prostotou, ačkoli v některých částech jeví se poněkud i jistá tuhost. *Mü.*

Patrčka Michal Silorad, spisovatel český, nar. dne 21. čce 1787 v Solnici v Hradecku, kde se otec jeho živil obchodem punčochářským a potom kupeckým. Vycvičiv se v základních vědomostech literárních a hudbě ve škole domácí a v jazyku německém v Kralikách, učil se v Kostelci nad Orlicí kupectví, načež pomáhal otci svému v obchodu jeho, jejž později nějaký čas sám vedl. Jsa mladík velmi důvtipný a pilný liboval sobě záhy také v čítání kněh německých a českých, a seznámiv se s některými tehdejšími literáty českými: Zieglerem, Hankou, Václ. a Vojt. Krameriusem a j. začal sám zkoušeti se v českém veršování. R. 1812 přišel však obchod jeho tehdejšími finančními okolnostmi a běhy válečnými v úpadek, pročež viděl se nucena domov svůj opustiti a jinde výživy vyhledávati. Odebral se tudíž nejprv do Vídně a pak do Prahy, chtěje tu i tam při novinách buď Hromádkových, Schönfeldových aneb Krameriusových pomáhati; avšak když se mu nedostalo místa, navrátil se zase domů, kdež pak při tehdejší obnovené výpravě válečné r. 1813 pro svůj štíhlý zrůst odveden k pěšímu pluku Gyuilaiovu, v němž za příčinou své způsobilosti v psaní, počítání a obou jazycích zemských v několika dnech povýšen za desátníka a nedlouho i za stražmistra. Po skončené válce pracoval nějaký čas při Hromádkových novinách, odešel však z Vídně, nebyv náležitě placen, a byl napotom učitelem na vojenském ústavu vychovacím v Josefově. Zde se zanášel vedle prací učitelských spisovatelstvím českým, studiemi fysikálními a cvičením se v jazyku latinském. Roku 1823 vzdal se učitelství na ústavu onom i vyměřeného mu gratiálu (6 kr. denně) a zdržoval se na to v Jaroměři (kde se oženil s Annou Zeilenthalovou), pak v Kutné Hoře a zase v Jaroměři, a ucházel se o učitelství v několika místech. Neobdržev žádného psával do časopisů českých a obíral se mnemonikou, dada i několikráte v Praze a jiných městech veřejné důkazy své způsobilosti u věci té na jevo, a fysikou, a vymýšlel rozličné stroje mechanické, hudební a pyrotechnické; avšak nemaje prostředků peněžitých nemohl vynálezy své v skutek uvésti. Byv takto sklamán v svých nadějích, nad to i stížen jinými nehodami a opuštěn i oklamán od osob jemu příbuzných, trávil poslední dny života svého velmi trapně a zemřel dne 25. dubna r. 1838 v Jaroměři, zůstaviv po sobě vdovu a čtvero nezletilých dítek, z nichž byl čtyrletý syn Viktorin nejmladším. — M. S. **P.** zajímá ne posledního místa v dějepisu novější literatury české, hledíc k prácem literárním, jež přes 20 let téměř do všech tehdáž ve Vídni, Praze a Hradci Kr. vycházejících časopisů českých podával. Počaltě již r. 1812 skládati verše české, a jeho *Písně vojenské* (r. 1815 v Praze skrze V. R. Krameriusa vydané) byly již r. 1813 zpívány od českých pluků k Lipsku a Paříži táhnoucích. — Od r. 1813—1816 podával do *Literárních příloh*, kteréž při Hromádkových *Novinách* vycházely, básně vážné a humoristické a jiné kusy naučné; po zaniknutí *Příloh* těchto přispíval do Hyblova *Hyllosu* (r. 1820) a psal do *Čechoslava* (r. 1820—1824) povídky, bájky, básně naučné a satirické (*Hrst šípků a trnek*) a pojednání naučné (*Co jest rovnost občanská*). Mimo to byl **P.** současně také velmi pilným a platným pomocníkem J. L. Zieglerovi při jeho pracích literárních, podával do *Dobroslava* (r. 1820—1822) povídky (*Václav a Tereska*), mravo- a moudromluvy, písně, kusy satirické (*Míchanice*), činohry (*Kaša a Bivoj*), životopisy (rakouských vůdců); do *Milozora* (1824) bájky a životopis Valdštýnův; do *Věrného Raditele* (1824) povídky, bájky, aforismy a biografie vychovatelské, písně školní a řemeslnické (kovářská, truhlářská a j.); do *Přítele Mládeže* (1823 a násl.) bájky, životopis Pestalozziho; do *Milina* (1825) životopis M. Zrinského a j.; taktéž pomáhal Tomsovi při vydávání *Poutníka Slovanského* humoristickými a biografickými prácemi (*Nová divotvorná Kukanka*, *Krátké vyobrazení některých reků rakouských* a j.). Vůbec nebylo tehdáž časopisu českého, v kterémž bychom se nedočítali literárních prací **P**-kových, jakož i do Novin Pražských, Vídeňských a Prešpurských (týdenníka) podával zhusta básně příležitostné (ku p. obšírnou *odu* k jmeninám J. J. Alexandra I. panovníka všech Rusů dne 26. února r. 1814) a j. sepsání. Líbilyť se toho času básnické práce Patrčkovy, zvláště jeho humoristické a satirické práce *Míchanice*, *Hrst šípků*, *Nová Kukanka*, svou lehkostí, srdečností a trefností právě tak jako za dnů našich prostomilé deklamovánky Rubešovy; pročež také všickni vydavatelové tehdejší pomůcek jeho pro své časopisy sobě žádali. — Literární činnost **P**-kova neochabla i v pozdějších letech jeho, ačkoliv za příčinou těžkých starostí, trampot a nehod, jenž tehdáž ducha jeho skličovaly, nebyl více v někdejším svém dobrém humoru, psaltě tehdáž ještě do *Jindy a Nyní* (1829—33) a do *Květů* (1834—1836) písně, kusy mravopisné a satirické; ty však již postrádaly předešlé svěžesti. Vůbec nelzeť tajiti, že práce Patrčkovy, hledíme-li k nim ze stanoviště přísnější esthetiky, nemají veliké ceny do sebe, avšak prohlížíme-li k době a okolnostem v kterýchž byly sepsány, a k tomu že byl zcela samouk, an mimo obyčejnou školu venkovskou jiné nenavštěvoval: nemůžeme upírati, že **P.** platně jimi přičinil se k probuzení a oživení národnosti a literatury domácí, a že jej tudíž sluší vším právem pokládati mezi nejpilnější a nejspanilomyslnější dělníky na národní roli dědičné. Taktéž jest velice želeti, že pro nedostatek prostředků nebylo **P**-kovi popřáno ze svých vynálezů fysikálních některé zvláště zdařilé do života uvésti. *Ra.*

Patres, množný počet od *pater* (v. t.), lat. otcové. Tak sluli u starých Římanů senatorové *conscripti*, a v staré církvi křesť. mužové, kteří se spisy církevními vyznamenali.

Patriarcha, řecky, orciotec. **1)** U Židů slouli tak a) praotcové pokolení lidského, kterých se od Adama do času Noe počítá deset; b) zvláště pak tři praotcové národa Židovského, Abraham, Isák, Jakub, kteří jednoho Boha ctili, víru v něj zachovávali a příští Mesiáše očekávali; ano i c) dvanácte synů Jakubových, poněvadž původci a hlavami zvláštních pokolení národu řečeného byli. d) Po záhubě města Jerusaléma sluli tak představení škol v Tiberiadě Palestinské a v Babyloně, jež však r. 429 dekret císaře Theodosia II. již zapírá. — **2)** V křesťanské církvi znamenalo slovo to s počátku a) každého biskupa, jenž jako otec nejvyšší duchovní moc v osadě své vykonával; b) od V. stol. slul tak každý metropolita, který měl dozorství nad více biskupy a arcibiskupy, přede vším pak se název ten dával c) biskupům Římskému, Antiochenskému, Alexandrinskému a Konstantinopolskému, neboť se byly ponenáhlu tyto

čtyři hlavní diécese vyvinuly na základě politického rozdělení císařství na čtyři prefektury, od Konstantina Velikého uvedeného, tak že sídlo prefekta bylo i stolcem p-chovým. Sněm Chalcedonský z r. 451 stanovil titule a pořádek dle důstojenství mezi nimi, přidal pak k nim jestě pátého Jerusalémského. Jim náleželo ve svém patriarchátě všecky metropolity uváděti, synody svolávati a říditi, apelace synod a metropolitů rozhodovati, k metropolitům dohlížeti a je souditi, císařská nařízení o církvi metropolitům a biskupům sdělovati a p. v. Však nebyli všickni biskupové Římské říše v V. stol. těmto p-chům podrobeni, nýbrž mnozí stáli o sobě (autokefaloi). Však mělo slovo p. též d) smysl ten, že znamenalo hlavu a původce jistého náboženského směru aneb spolku, jakož ku p. sv. Basilius velký se nazývá p-chou řeckých mnichů. e) Od VI. stol. pak, když ve při o jméno p-chy obecného (oekumenického) Římští biskupové názvu p-chy byli se zcela zřekli, stalo se v západní církvi slovo to jen pouhým čestným názvem a přikládá se nyní arcibiskupům Benátskému a Lisabonskému. f) Toliko Arménům, Chaldeům, Maronitům a Syrským, když se s katolickou církví spojili, postavili se v čelo p-chové. — **3)** V řecké a pravoslavné církvi. a) Po roztržce církve za Fotia přihodilé zachoval si biskup Konstantinopolský hlavní řízení církve východní a název p-chy oekumenického. Jemu sluší dozorství nade všemi biskupy, arcibiskupy a metropolity východní církve; on má právo je ordinovati i souditi; jest předsedou a ředitelem přidružené jemu stálé synody p-chální která se skládá z 8 biskupů metropolitních, stále v Konstantinopoli přebývajících, a 12 laiků, vesměs p-chou volených; onť spolu se synodou rozhoduje pře nastalé; on za svaté prohlašovati výtečníky a do klatby dávati vinníky oprávněn; on dbáti má o pravé učení, dobrý řád v celé církvi a pod. více. Též náleží jemu zastupovati církev řeckou u dvora Cařihradského. Ovšem že mimo to vykonává práva a povinnosti biskupa Cařihradského ale s pomocí zvláštní synody diécesní, která dvakráte týdně zasedá k vyřizování záležitostí biskupských, jížto pak předsedá buď p. aneb zástupce jeho protosynkellos. — Posud pak *b)* nazývají se p-chy a vrchní právo nad jinými biskupy řeckými v jejich krajinách mají též biskupové řečtí v Alexandrii, Antiochii a Jerusalémě. c) Ač Moskevský metropolita dosti volně si počínal, dbali přece velkoknížata Ruští o to, aby církev v Rusi i zvláštního p-chu měla. K tomu svolil Jeremiáš II., p. Konstantinopolský, r. 1588, určiv na zvláštní synodě, aby metropolita Job z Rostova stal se p-chou nad celou Rusí, jemuž pak se čtyr metropolitů, 6 arcibiskupů a 8 biskupů podřídilo, a aby v řadě dle důstojnosti hned po p-chovi Jerusalémském přicházel. Až do r. 1657 žádal p. Moskevský za své uznání v Konstantinopoli; než od r. 1660 třeba toho více nebylo; koho volba ruského kleru určila, byl p-chou bez potvrzení Cařihradského. R. 1686 byl i metropolita Kyjevský podřízen p-chovi Moskevskému. Podřízenost Moskevského p-chy pod Konstantinopolského byla velmi skrovná, toliko u věcech víry hledával Moskevský v Cařihradě poučení, a roční dar 500 dukátů tam zasýlal. Bylo celkem jen 11. Mos. p-chů od r. 1589 až 1702; až pak roku 1721 císař Petr I. p-chát zrušil, a zřídiv stálou synodu za svým předsednictvím, jako by císař p-chou byl, všecko spojení s Konstantinopolí přetrhl, odtrhna ruskou církev od řecké, což dosud trvá. d) I u jižních Slovanův bylo dříve několik p-chátův od Cařihradského neodvislých, ba od tohoto výslovně, ovšem jen s nechutí uznaných. Nejstarší z nich byl v Ochridě (585 až 1767), potom v Přeslavi (asi 907—971) a konečně v Trnově (od r. 1234 do XVIII. stol.), všechny tři bulharské; nejmladší srbský v Peći (1346 až 1765). Ale p-chové Cařihradští usilovali po zaražení panství tureckého v Evropě o zničení nepohodlných sobě p-chátův slovanských, což se jim konečně v XVIII. stol. podařilo. (Srv. Fanarioti). Pouze Srbové zachránili si svého p-chu, avšak ne v Peći, nýbrž v království Uherském, kamž se byl p. Pećský Arsenij roku 1690 odstěhoval (v. Karlovci, obšírněji v čl. Peć); Bulhaři pak za našich dní úsilovně se domáhají samostatného p-chátu bulharského, vymohše sobě přes všeliké překážky, činěné jim od Cařihradského p-chy a pomáhajících jemu Turecka i Ruska, již značných koncesí.

Patrice v. Písmolitectví.

Patricii (lat. z *pater*, otec) sluli v Římě členové a potomci prvotních rodin římských, z nichž se skládal *populus Romanus* (lid římský) a kteří byli rozděleni nejprvé (nedlouho po založení Říma) na tři kmeny čili *tribus:* Ramnes, Tities a Luceres, každý pak kmen na 10 kurii a každá kurie na 10 družstev (*gentes*). Každá *gens* (v. t.) posílala svého náčelníka do senátu. S počátku požívali jenom Ramnes a Tities výhradně práv politických, a teprvé Tarquinius Priscus nadal jimi též etruský kmen Luceres, čímž rozmnožen jest počet senátorův ze 200 na 300. K rozeznání senátorů starých od nových nazýváni jsou onino *patres majorum gentium*, tito pak *patres minorum gentium.* Za těchto prvotních dob římských náleželo všecko ostatní obyvatelstvo vedle p-iů buď ke klientům nebo k otrokům. Když však později povstala třída plebejů (v. t.), stali se p. pravou aristokracií dle rodu, majíce ve svých rukou všecky úřady civilní i náboženské. Sebe chudší p-ius nemohl se státi plebejem, leda by se byl dobrovolně vyloučil ze svého družstva a své kurie a vzdal svých práv i povinností; plebej pak sebe bohatší nemohl se státi p-iem, leč shodovalo-li se to se zákonem kuriátním (*lex curiata*), což se stávalo málo kdy. Za posledních dob republiky Římské sešel počet p-iů asi na 50, pročež i Julius Caesar i Augustus uznali za hodné povyšovati plebeje k hodnosti p-ijské. Dlouhý zápas, v němž plebejové se zasazovali o dosažení práv politických, skončil se jich vítězstvím, a jenom něco málo nepatrných úřadův podrželi p. Utvořila se nová aristokracie, založená na bohatství a na zastávání úřadův konsula, praetora a aedila kurulského, čímž staré rodiny p-ijské zatemněny byly skoro úplně. Za císařství dělili se občané římští na dvě třídy: *populus* a p.; však již při nastoupení cís. Konstantina byly p-ijské už rodiny vymřelé, a Konstantin učinil jméno toto titulem osobním, místo posavadního dědičného. Titulu toho mohl nabyti bez rozdílu rodu každý, kdož byl prokázal dobré služby císaři a říši. **P.**, kteří byli v činné službě, sluli p. *praesentales*, ostatní pak se nazývali p. *codicillares* čili *honorarii.* Hodnost tuto udělovali císařové s velikou obezřelostí, ale někteří ji dali též eunuchům. Někdy se udílela také cizím knížatům, a vladař Ravennský nazýval se rovněž exarchou jako p-iem. V nejpozdějších konečně dobách, po úpadku říše Římské, udíleli Římané titul tento svým panovníkům a ochráncům, jako na př. Karlu Martelovi a jeho potomkům; a Jindřich IV. osoboval si co p-ius právo svrhnouti papeže Řehoře VII. — Za středověku povstávaly ve mnohých městech vzácnější rodiny zvané p-ijskými; v Be-

sluli členové veliké rady a jich potomci V Římě, Janově a jiných městech italských a posud se užívá titule p-ijského k naznačhtice.

trick [petrik], lat. *Patricius* sv. (vlastně prý ěch slul Sukkath, dle jiných Maenwyn), e šlechtické rodiny skotské, nar. asi r. 372 ilpatricku při ústí Clydu ve Skotsku. Mlá-6letého odvezli mořští loupežníci do Irska, šest let musel býti pasákem. Podařilot se i do vlasti, načež stav se knězem Galii prošel, z rozkazu pak papeže Coelestina, dle ří Baroniova, do Irska se vydal, aby lidu ství křesťanské kázal. O horlivosti, vytrvamoudrosti jeho v obracení Irů na víru svědčí uchovalé důkazy, zvláště kterak dovedl poobyčeje proměňovati a znenáhla upravovati osti a ústavy křesťanské. Ze slavnosti Sampř., na začátku jara konané, staly se velikohně na horách pálené za dnů solstitia pálily er před sv. Janem; z bardů učinil blahověsty, ek jeptišky. V ten spůsob podařilo se mu, n velké lidu zástupy nýbrž i mnohá knížata na víru, však i zřizoval školy, stavěl kostely, l kláštery, ku př. Armagh, kdež se též usadil, nován arcibiskupem Irským. Slovem on roztvrdil víru se všemi jí potřebnými ústavy , začež se apoštolem Irska nazývá. asi roku 438 (dle jiných 464) v Downu u. Slavíť Irové památku jeho 17. bř., při které tí nosí kytice jetele v rukou i za klobouky átku, kterak svatý, když lidu učení o nej-Trojici se příčilo, utrhnuv jetelový lupen na něm hleděl řečené tajemství víry mu ti. Zvláště v Dublíně korouhvemi ozdobeném **P**-a slaví se zvoněním, radovánkami, hojarů dáváním, tancem, tělocvičnými hrami a t. d. ž král Jiří III. 5. ún. 1783 založil řád zvláštní ko, nazval ho řádem sv. **P**-a. Však ani v u řádovém neschází jetelový trojlístek. Na ejčitém štítu u prostřed nachází se červený **P**-a, se zeleným jetelovým lístkem, v jehož lístku jedna koruna. Nápis kolem zní: *parabit 1783.*

trick Simon, prelát a spis. angl., nar. v oroughu v Lincolnshiru 1626, † 31. kv. 1707. chován na koleji královnině v Kambridži, 1658 spis *Mensa mystica, or a discourse con- the sacrament of the Lord's supper*; r. 1658 *art's ease, or a remedy against all troubles, Jewish hypocrisy etc.* R. 1679 stal se děka-eterboroughským, 1691 biskupem Elyským. spisy jmenované a překlad Grotiova *De veri-* dal množství děl, hlavně nábožných, jež byla a vyšla v Oxfordě v 9. sv. (r. 1859).

trimoniálni, co se vztahuje ku patrimo- t.). **P.** soudy v. Pravomocnost a Soud.

trimonium, lat. otcovské dědictví. **P.** *Petri* (dědictví sv. Petra) slovou země ké, nabyté darováním císařů Byzantských, Franckých, Karla Velikého atd.; v užším nazývá se tak ona část církevního státu, 1102 markrabina Mathilda Toskánská papežlici darovala.

trin [patren] Eugéne Louis Melchior, franc. log, nar. v Mornantu u Lyonu 3. dub. 1742, St. Vallieru v depart. Drômském 15. srp. Oddav se vědám přírodním vzdor vůli rodičů, něho chtěli míti právníka, procestoval Ně- Polsko a Uhry, načež do Petrohradu se odekudž, obdržev k tomu vlivem Pallasovým , 1780 do Sibíře se vypravil, kde potom téměř 8 let strávil, až k poledníku Pekinskému doraziv a překrásnou sbírku nerostů tamějších sestaviv. Navrátiv se do Paříže 1790 byl zvolen do národního konventu, kdež hlasoval pro vyhnání Ludvíka XVI.; za hrůzovlády se choval v úkrytu, načež jmenován byl dohližitelem v rukodílně na zbraně v St. Etienne a po reorganisaci školy hornické jejím bibliotékářem. Nadán jsa živou obrazností, vystavil **P.** zvláštní a geniální hypothese o utvoření zemské koule, z kterých pak též původ sopek a látek z nich vyvrhovaných vysvětluje. Sps.: *Relation d'un voyage aux monts Altai* (Petrohr. 1783); *Histoire naturelle des mineraux* (Paříž 1801, 5 sv.); a rozmanitá pojednání v *Journal de physique*, *Annales des mines*, *Biblioth. britannique* a *Nouveau dict. d'hist. naturelle.*

Patriotismus v. Vlastenectví.

Patripassiani, druh antitrinitáriů, totiž těch rozkolníků u víře křesťanské, kteříž nemohli pochopiti učení o nejsv. Trojici. Aby se božství Ježíšovo tím více oslavilo, zdálo se totiž některým býti příhodným, vyhlásiti jej za vtěleného Boha Otce. Tak učinil Praxeas, vyznavač a co odpůrce montanismu asi r. 200 známý; taktéž i Noetus, řídě se náhledy Theodoreta ze Smyrny. Praxeas učil, že Otec sám v Pannu sstoupil, sám se z ní zrodil, trpěl; on že jest Kristus. Pokud tělo na se přijal slove ovšem syn; však není Otec od syna ani osobou ani jinak rozdílen, nýbrž on sám že učinil se synem, a když v těle trpěl, trpěl Otec spolu se synem. Odtud učedlníci jeho jméno dostali **P**-nů, poněvadž tvrdili, že Otec trpěl. Totéž učil Noetus. Proti Praxeovi psal Tertullian; proti Noetovi Hyppolitus.

Patristika slove umění historicko-bohoslovecké, kteréž ze spisů sv. Otců a jiných spisovatelů církevních vybírá a systematicky dle dogmat a časů pořádá výroky vhodné, aby se učení víry a mravů jimi objasnilo a odůvodnilo. Z patristiky podal výborné dílo Antonín Arnošt Řehák: *Patristická encyklopedie aneb sklad učení katol.* (3 d. v Praze 1851—1858). Zběhlost patristickou jeví spisy M. Jana Husa, neboť velmi četných citátů při každém učení církevním uvádí, jakož i vůbec některé vzácné spisy sv. Otců z XV. stol. v zdárném překladu chováme, t. p. Sv. Augustina *o městě božím*, a j. v.

Patrizzi Francesco, latinským jménem Patricius, ital. filosof. nar. na ostrově Chersu (dle jiných v Klíši) v Dalmácii 1529, zemř. v Římě 1597. Vystudovav v Padově se znamenitým úspěchem strávil valnou část svého života na cestách po Itálii, Francii, Španělích i zemích východních, načež ve Ferraře se usadiv 14 let tam o filosofii Platonově přednášel, odkud pak papež Klemens VIII. jej za prof. filosofie do Říma povolal, kdež možno považovati **P**-ho za posledního vynikajícího representanta školy novoplatonické, kvetší ve Florencii ku konci XV. století. Maje rozsáhlejší vědomosti, však méně původnosti než známý Ticinus, klonil se ještě více k spleteným a neplodným theoriím školy Alexandrinské, jakož pak jeho učení byla podivná směs pantheistických a idealistických systémů starých filosofů, což tím nápadnější jest, že toto své učení směl hlásati v Římě pod protektorstvím samého papeže. Hlavní snahou **P**-ho bylo, aby vypudil filosofii Aristotelovu, tehdáž v Římě již velmi oblíbenou, za kterýmž účelem též popíral s velikou smělostí pravost jeho spisů, jakož i dokazoval nesmyslnost jeho učení o metafysice, logice a dějinách přírodních. Hlavní jeho spisy jsou: *Della storia dieci dialoghi* (v Benátkách 1560); *Della rettorica* (t. 1560), v kterém podivnou theorii o geologii vystavil a již později Burnet ve své *Telluris histo-*

ria sacra obnovil; dle **P**-ho totiž byl povrch země s počátku všude stejný a rovný, bez hor a údolí; vodstvo bylo uvnitř země zavřeno, načež Bůh, chtě člověčenstvo všeobecnou potopou trestati, propasti otevřel, z kterých vody se vyřinuly, povrch zemský zatopily a moře, řeky a hory utvořily; *Paralleli militari* (Řím 1594—95, 2 sv.), kdež porovnává trefně starověké a moderní umění vojenské; *Della nuova geometria libri XV.* (Ferrara 1587); *Discussionum peripateticarum tomi IV.* (v Basileji 1571), kdež dějiny Aristotelovy filosofie vykládá; *Nova de universis philosophia* (Ferrara 1591), ohromné dílo v 50 knihách.

Patro (pol. *piętro*, od koř. *pia-ti*), vůbec něco ve výši napiatého neb položeného, jako: v stodole lešení nad mlatem, na které se klade obilí ke mlácení ustanovené; v domě tolik co poschodí; v uhlířství přikrytí milíře; jinak i místo vyvýšené, s kterého se mluví neb kde se hry provozují; konečně i podlaha, strop, výstupek atd. — V anatomii slove **p.** (*palatum*) vodorovná přepážka (přehrádka) mezi dutinou ústní a nosovou, utvořená z obou kostí čelistních hořejších a obou patrových, které sliznicí jsou obestřeny. Se zadního konce tohoto tak zvaného kostěného **p**-ra kolmě sbíhá pohyblivá blanatá a svalnatá přepona, dělící dutinu ústní od požeradla a nazvaná měkkým **p**-rem (*velum palatum*). Přepona tato končí uprostřed a dolů přívěskem kuželovitým, který se zove čípek (*uvula*), a na obě straně přechází v oblouky patrové, které se dělí ve dva záhyby, přední a zadní, mezi nimiž mandle (*tonsillae*) leží. Rozličné části **p**-ra jsou nejenom k správnému mluvení ale i k polykání nevyhnutelně potřebny. To zvláště tenkrát pozorujeme, když tyto části buď docela aneb jen dílem jsou porušeny aneb původně už scházejí. Tento nedostatek bývá nazván tlamou vlčí, která obyčejně bývá spojena s rozpoltěným pyskem hořejším, což se nazývá zaječí pysk. Obě vady spadají do oboru plastické chirurgie a bývají vyhojeny. *lip.*

Patrocinium (lat.), úřad patrona (v. t.), ochrana vykonávaná od něho. — V církvi katolické slove **p.** svěcení dne kostelního patrona.

Patroklos, u Homera Achillův soudruh a miláček, syn Menoitia z Opuntu, který jej hned za mladosti, když byl při hře v kostky jednoho hocha zabil, ku králi Peleovi odvedl a tu s Achillem vychovati dal. S tímto vydal se **P.** k Troji a vzdaloval se též všeho účastenství v bojích hojných, až mu Achilles dovolil, by v jeho lesklé zbroji do bitvy se vypravil. Hektor spatřiv jej udeřil naň a zabil ho; po tuhé půtce nad padlým podařilo se Řekům těla jeho se zmocniti. Bitka tato stala se látkou ke skupení slavných Aeginetův, kteréžto sochy nalezeny byly v zříceninách Aeginy r. 1811 a nyní se chovají v Mnichově.

Patrola v. Patrouille.

Patrologie slove uvedení do studia dřevní církevní literatury, učíc jak by se jí užívalo k účelům dogmatiky a duchovní správy. Podává tedy **p.**, životopisy znamenitějších církevních spisovatelů s názorem jich času v politickém i uměleckém vzhledu; hledá kriticky pravé jich spisy, udává jich obsahy i směry, a kreslí povšechný obraz i stanoví hlavní čili základní názory, pojmy a náhledy řečených spisovatelů. Nemůžeť ani patristika ani **p.** toliko na spisy svatých otců v nejužším smyslu a učitelů církevních se obmeziti, nýbrž musí zření míti na všecky spisovatele, kdož umění a životu církve podstatně napomáhali. **P.** dosud čeští bohoslovci novější doby nedbali.

Patron (lat. *patronus*), tolik co ochránce. V tomto všeobecném smyslu užívá slova tohoto církev katolická, mluví-li o svatých co ochráncích a orodovnících za lidi v nebi. Tu pak jeví se svatí buď co **p**-ové jednotlivců, kteří byli jejich jména na křtu přijali, buď co **p**-ové větších společností lidských neb celých území. Tak známe **p**-y celých zemí, jakými jsou na př. v Čechách sv. Václav a sv. Jan Nepomucký; dále **p**-y měst, vsí, kdež pak to obyčejně bývají svatí, jimž zasvěcen hlavní a přední kostel osady takové; konečně pak i **p**-y jednotlivých stavů, na př. sv. Jiří co **p**-a rytířů; **p**-y řemesel, bývalých cechů. — Určitějšího ještě významu nabývá slovo **p.**, kdykoliv se potkáváme s ním v oboru právnictví. Tu pak rozeznáváme přede vším: 1) **P**-a dle práva římského. Pojem tento v jednom ze svých dvou smyslů zakládá se na náhledu starého práva římského, dle kterého jen občan římský užívati směl práva římského a opírati svoje požadavky o ně. Chtěl-li kdo, nemající práva občanského v Římě, pohledávati práv svých před soudem tamějším, neb vůbec právně k něčemu se táhnouti, činiti to musil prostřednictvím občana, který nazýván byl v tomto poměru svém **p**-em. Tento pojem ztrácel se čím dál tím víc, poněvadž čím dál tím více ztrácela se ona dávná příkrost protivy mezi občanem a neobčanem římským, tak že konečně všem poddaným státu Římského občanské právo uděleno bylo, čímž nutnost takového poměru dokonce odpadla. **P**-em dle práva římského v jiném smyslu byl ale také občan v poměru svém k otroku, jejž byl z otroctví propustil (*manumissus, libertus*), kterýž poměr měl za následky na př. **p**-ovo poručnictví nad propuštěným otrokem, pokud tento byl nedospělým, právo povolati otroka zpět v bývalý poměr, objevil-li se býti nevděčným k svému **p**-u, povinnost vyživovat otroka bývalého, kdyby do tuhé klesl chudoby; tatáž povinnost se strany otrokovy k **p**-u, a nemožnost, stíhati **p**-a žalobami, od propuštěného pocházejícími, jichžto následek byla infamie. 2) **P**-a církevního (v. Patronát).

Patrona (z franc. *patron*). **1)** Tak slove náčiní z kovu, dřeva, lepenky neb papíru zhotovené, které slouží k tomu, aby se nějaké věci jistý tvar dal, na př. u krejčů a čepčářek vzory z papíru, dle nichž se střihá; výkresy k formám pro tisknutí kartonů; u malířů pokojů tenké lepenky neb klížený, silný, hladký papír, v kterém jsou rozličné výkresy vyřezány, takové **p**-ny se přiloží na zeď a štětcem do barvy namočeným se přes ně jezdí, až jsou všecka **p**-nou nekrytá místa barvou natřena. Podobným způsobem se také karty k hraní zhotovují. Má-li mít výkres více barev, musí se k tomu také rozličných **p**-n upotřebit. — **2) P.**, náboj do ručnice neb do děla ve zvláštním pouzdře ležící, již úplně přihotovený, tak že netřeba teprv prachu a olova zvlášť na ránu odměřovati. *Msý.*

Patronát 1) vůbec vlastnost patrona. — **2) P.** církevní. Tím vyrozumívá se soubor práv, jenž při obsazování a spravování církevních beneficií příslušeti mohou osobě, která by jinak, nejsouc k tomu oprávněna postavením svým v hierarchii, těch práv míti nemusela a neměla. **P.** církevní je tedy výnimkou pravidla, že biskupové mají obsazovati úřady čili beneficia církevní a dohlížeti na správu jich, a může tudíž původ svůj bráti toliko z koncese církve, která však nevyskytuje se vždy tím způsobem, že by církev v jednotlivých případech, kde se nám vůbec **p.** jeví, právo k němu byla udělila výslovně, nýbrž spíše a častěji tak, že církev právo **p**-u mlčky udílí, vyplněny-li jsou napřed podmínky, které církev stanoví co nutné k dosažení

práv p-ních. Církev z větší části uznává koncesi, činěnou udělením práv p-ních, za povinnost svou, vyplývající z vděčnosti k dobrodincům církve. Za takové má ale církev přede vším ty, kdož jí možným učinili, aby vykonávala na některém místě úlohu svoji, tedy zvláště ty, kteří na některém místě založili kostel. Těm církev od časů dávných udílela práva, která skoro vesměs tvoří obsah nynějšího práva p-ního, a v kterých také obsaženo bylo přední právo nynějšího p-u, totiž právo praesentační. Však toto stanovisko, s kterého již za dávných dob pohlíženo na p. co koncesi církve, zanikalo hned s počátku středověku. Poněvadž obyčejně vlastníci pozemků na svých gruntech kostely stavěli, je potřebným jměním nadávali a tudíž p-u nabývali, lehce se za tehdejších dob, kde zhusta se práva osobní smíchávala s právy věcnými, vyvinouti mohl náhled, že p. není leč pouhým následkem vlastnictví kostela a pozemku. Tento náhled, ujmuv se jedenkrát, sváděl k dalším omylům. Biskupové zajisté péči vedli o jmění církevní ve svých diécesích, a za tou příčinou k ochraně beneficií ustanovovali muže, kteří by dovedli jmění církevního, kdyby se toho jevila potřeba, brannou mocí proti bezprávným nájezdům a ve přích proti nespravedlivým požadavkům zastávati a hájiti. Co odměny a náhrady za to dostávalo se mužům takovým, advokátům, defensorům *(Vögte)* obyčejně nějakého statku církevního, buď v úplné vlastnictví, buď v manství. Avšak i v posledním případu snadno se stávalo, že původ poměru takového v zapomenutí přišel, a takové statky vyskytují se v úplném vlastnictví advokátů oněch. Co pak bylo dříve povinností jejich, hleděti si totiž zdaru jistého kostela a jmění k němu náležícího, to nyní si osobovali spíše co právo a odvozovali je z vlastnictví pozemku, ano přibírali si k tomu i jiných práv ku kostelu, která prvé v povinnostech jejich obsažena nebyla. Jiné teprvé a větší nešvary přiměly církev k tomu, aby se proti náhledům těmto ohradila. Zakladatelé kostelů z vlastnictví svého odvozovali si větší práva, nežli jim dle přirozeného zřízení církve příslušeti mohla. Proti tomu povstala církev, a tu teprvé obnoveno prvotní a pravé ono stanovisko církevní, z něhož k p-u jako k odměně za založení kostela hleděno býti má. Toto stanovisko za pravé uznati třeba, byť i mnohé z našich nynějších p-ů neměly základů žádaných od církve, nýbrž spíše jinak povstaly a od církve co věc neodbytná potvrzeny byly, jakoby se jim potřebného základu ve skutečnosti dostávalo. Z toho, co posud o p-u řečeno, snadno se vysvětluje první a hlavní způsob, kterým p. povstati může, totiž založením kostela, kterýž výkon dělí se ve vykázání a darování půdy ke kostelu potřebné, pak v stavbu a v nadání kostela jměním. Církev každému, kdo jednu z těchto tří věcí vykonal, mlčky udílí právo p-ní, z čehož i zároveň patrno, že právo p-ní náležeti může více osobám společně. Tento způsob povstání p-u jest pravidlem, ačkoliv je možno, že p. povstal také vydržením let, a jakkoliv jej uděluje církev také výslovně tak zvaným privilegiem, kdež se nám ono stanovisko církevní koncese zcela čistě jeví. — Důležitý jest poměr p-u k jiným právům, protože nemá na sobě povahy čistě světského práva, jelikož se vztahuje k věcem duchovním; aniž povahy čistě duchovního práva, jelikož příslušeti může i osobě světské. Považovati jej tedy třeba za právo smíšené z obou těchto práv *(jus temporale adnexum spirituali)*. Z toho vyplývají pro život praktický dva následky, že totiž práva p-ní za peníze neb světské statky vůbec se ani prodávati ani vykonávati nesmí, protože by takový čin svatokupectvím byl; dále pak, že patří p. před soudy církevní a že náleží zákonodárství církevnímu ustanovovati o něm. Příslušnost soudů církevních uznává pro naše země *art. XII.* konkordátu, kdež se vyhražuje soudům světským rozhodovati jedině o tom, na koho přešel p. dědictvím. — V zemích našich důležitým se jeví být rozdělení p-u v osobní a věcný, dle toho, přísluší-li osobě neb přísluší-li vlastníku pozemku nějakého *co takovému*, pak rozdělení v p. světský a duchovní, dle toho, náleží-li p. světské neb duchovní osobě. — V Čechách před časy o zádušním jmění převládala zásada „Nikoli jim, patronům, nýbrž předně pánu Bohu a potom tomu kostelu, klášteru neb řádu náleží." Od císaře Josefa II. záduší spravovali převahou úřadové státní a p-ní, bez vydatného vplyvu duchovních a osadníků. Důležitý pak jest pojem p-u zeměpanského. V Rakousku jest totiž p. zeměpanský i ten, který co věcný na státních statcích lpí a jejž za zeměpána finanční ředitelství vykonává; i onen, který císaři přísluší dle *art. XXV.* konkordátu a který náležel studijnímu neb náboženskému fondu; tento p. pak vykonává náměstnictví. Konečně se jmenuje u nás co zvláštní druh p-u p. obecní, který obcím přísluší a výborem obecním se vykonává (§ 34 *zřízení obecního*). — Přihlíží-li se pak ku poměru patrona k beneficiu, v jeho p-u se nalezajícímu, rozeznávati nám povinnosti a práva patrona. Povinnosti záležejí v tom, že patron je zavázán vésti obranu beneficia *(defensio)* a poskytnouti peněžité prostředky k upravení a znova vystavení kostela, nestačí-li k tomu jmění fabriční t. j. ono jmění, z kterého se vésti má náklad na služby boží a opravování a zachovávání kostelní budovy; taktéž zavázán jest patron k opravě a znovu vystavení jiných budov kostelních, pokud nestačuje k tomu část, kterou majitel úřadu sám za tou příčinou přispěti povinnován jest. Tyto poslední dvě povinnosti nevyplňuje-li patron, pozbývá svého práva p-ního. Práva pak patronova děliti se dají v právo praesentační, v právo dozorství na správu jmění, v práva užitková a práva čestná. Právo praesentační jestiť to právo, dle kterého kdos biskupu osobu schopnou pro úřad církevní navrhovati smí, tak že onen vázán jest, úřad obsaditi osobou touto, je-li jen schopna k dotčenému úřadu. V tomto pak praesentování osob schopných jest patron vázán lhůtou. V Rakousku musí dle dvorního dekretu od 18. čna 1805 patron, nalézá-li se v zemi, praesentovati v 6 týdnech, je-li však mimo zem, ve 3 měsících od oné doby, kde od ordinariátu o uprázdnění úřadu vědomosti nabyl; jinak pozbývá práva praesentačního pro tento případ, a biskup smí sám dle vlastní vůle úřad obsaditi, má ale dle výše jmenovaného dvorního dekretu tomu obročí udělit, kterého byl patronu na prvním místě co nejhodnějšího k dosažení obročí jmenoval. Při právu praesentačním důležitým se býti jeví rozdíl mezi p-em duchovním a světským; neb větší volnost má při praesentaci patron světský, i co do způsobnosti osob praesentovaných, i co do počtu jich. Výhoda první světského patrona vyskytuje se při beneficích s *cura animarum*, t. j. jichž majitelé mají povinnost, starati se o duševní blaho v okresu jim vykázaném, tedy přede vším u farářů. V našich zemích musejí se všichni, ucházející se o taková beneficia, podrobiti tak zvanému farnímu konkursu, zkoušce totiž před třemi komisary zkušebními; seznam všech těch, kdož k ucházení se o fary schopnými shledáni jsou a se u konsistoria o dotyčné beneficium ucházejí, odesílá se od ordinariátu patronovi. V tomto seznamu pak uvedeni jsou dle toho pořádku, v kterém se ordinariátu pro

beneficia hodnými býti zdají. Tu pak světský patron úplnou volnost má, praesentovati kohokoliv z podaných mu od ordinariátu. Patron duchovní však praesentovati má jednoho ze tří, kteří mu co nejhodnější jmenováni byli. U větší ještě obmezenosti nalézá se zeměpanský **p**. Tu jest místodržitelství neb finanční ředitelství vázáno, praesentovati onoho, jehož ordinariát jmenoval na prvním místě co nejhodnějšího. Nesouhlasí-li jeden neb druhý z těchto dvou úřadů s návrhem ordinariátu, musí se věc vznésti k ministeriu, což se ale také vždy děje, obnáší-li beneficium více než 1000 zl. Podobně má i světský patron větší volnost co se dotýče počtu osob; neb on zajisté, navrhnuv biskupovi osobu pro beneficium, ještě napotom pokud lhůta jeho trvá, jiné schopné osoby pro totéž beneficium praesentovati smí, tak že biskup kteréhokoli z praesentovaných na úřad dosaditi může; přísluší mu tak zvané *jus variandi*. Duchovní patron však praesentovav jednou pozbývá tím práva, pro tento případ dalších osob praesentovati. — Práva k užitkům zakládati se mohou na fundaci, a tu tedy u jednoho kostela většími býti mohou než u druhého. Všeobecně ale přísluší patronu právo na výživu, však jen tenkráte, klesl-li v chudobu bez své viny, má-li kostel dostatečné jmění, a není-li nikoho, kdo by dle zákona k výživě patrona zavázán byl. Patronu dále přísluší práva čestná, která mu zabezpečují první místo mezi farními osadníky, tak na př. právo míti stolici blíže oltáře; povinnost beneficiáta, sloužiti requiem za zesnulého patrona atd. — Povinné příspěvky **p**-ní na školní ústavy, praesentatům farářů dekretem dvorským od 11. ún. 1787 bez titulu soukromého práva přikázané, zrušeny jsou v Čechách zemským zákonem od 13. září 1864 o školním **p**-u a o nákladu na místnosti škol obecných, kde pro obyčejné případy uložená patronu třetí část nákladu; kde není zvláštního **p**-u, zapravují všecko obce přiškolené, které ze svých obecních výborů sestavují školní výbor pěti údův. — V posledních letech byl v království Českém počet a poměr **p**-ů následující: v arcidiécesi Pražské zeměpanských 36, náboženského fondu 49, duchovních 78, smíšených (duchovních i světských) 2, obecních a korporacím náležejících 59, světských soukromých 385; v diécesi Litoměřické: zeměpanských 12, náboženského neb studijního fondu 50, obecních 18, soukromých světských 323, duchovních 19, smíšených 1; v diécesi Kralohradecké: zeměpanských 33, náb. fondu 96, duchov. 16, smíš. 5, obc. 14, světsk. soukr. 291; v diécesi Budějovické: zeměpanských 6, náb. fondu 58, stud. fondu 11, duchovních 45, obecn. 25, světsk. 286. Český episkopát s odvoláním na konkordát od 18. srp. 1855, na papežské breve od 3. dubna 1860 i na ministerské nařízení od 20. čna 1860 *(říšský zákonník Nro 162)*, 24. září 1860 o správě jmění, které náleží jednotlivým kostelům, duchovním beneficiím neb fundacím, vydal předpisy v 78 článcích, kde ordinariátům biskupským vyhraženo vrchní dozorství a ustanovování dle zákonů církevních, prostředkem farářů neb administrátorů s pomocí a spoluodpovědnosti dvou (někdy i více) zádušníků neb kostelníků, vybraných z osadníků přifařených, kteří k tomu své důvěrníky faráři volbou oznámiti mají. Pokud z nadací větších práv nedokázáno, patronům zachováno jen právo dohlédací a poradní. Konkretální nakládání s jměním více kostelův jednoho **p**-u zastaveno, kde se posud nalézalo; jen pomoc filiálních kostelů ke kostelům farním připuštěna. Patronu nepřiznáno právo, povolovati o své vůli jakési náklady z jmění zádušního. Překážky kladené těmto předpisům se strany patronů očekávají zákonního vyřízení. Jeho Veličenstvo si zůstavilo, přispívání na kostelní potřeby v nepostačitelnosti zádušního jmění k pořádku přivésti ohledem na církevní zákony, na zemské obvyklosti a na vykonané vyvazení pozemků (§ 4). Návrh zákona, od vlády učiněný českému sněmu v sezoní dne 10. kv. 1864, prozatím k obnovenému uvážení odkázán ohledem na poměry **p**-ů, duchovenstva i osadníků. — V rakouské Vojenské Hranici převod správy nad jměním záduším v tom ohledu jest předůležitý, že tam **p**-y se nalézají při c. k. vojenských úřadech, a duchovenstvo odevzdání takového jmění k svým rukoum s přispěním občanů civilních vymáhá, k čemuž však generální kommanda svoliti nechtějí. *Pčkj.*

Patronus u Římanů v. Patron.

Patronymikon (řec.) slove jméno vlastní, odvozené od vlastního jména osobního k naznačení syna nebo dcery anebo vůbec potomka. **P**-ka se odvozují od jména otcova, kdežto jména po matce slovou metronymika. V sanskritě nalézá se veliká hojnost sufixů **p**-ických i metronymických, totiž: *a; i, ja, îja, inêja; êra, aîra; âjani, âjanja; aki, ki, kijani;* při zavěšování těchto koncovek objevuje se v kmeni stupňování hlásek *vriddhi* nazvané, na př. *Gângêja*, Gangovič (syn Gangův). — V řečtině končí se **p**-ka mužská na *ίδης* a *άδης*, na př. *Αἰακίδης*, Ajakovič (syn Ajakův) od vlastního jm. *Αἰακός; Βορεάδης* od vl. jm. *Βορέας*; **p**-ka ženská končí se na *ίς*, gen. *ίδος* a *άς*, gen. *άδος*, na př. *Ταντалίς*. — Latina nemá pro **p** ka forem vlastních, nýbrž vzala si je z řečtiny, na př. *Scipiadae, Romulidae.* — Obzvláště hojná i rozšířená jsou **p**-ka v jazycích slovanských: v ruštině se odvozují **p**-ka od vlastních jmen mužských koncovkou *ov*, od ženských koncovkou *in*, na př. *Ivanov* (syn Ivana), *Golovin* (syn Golovy), což se rovná úplně našim adjektivům přivlastňovacím *Ivanův, Golovin* (Hlavin), dle nichž se také **p**-ka ruská na vlas skloňují (tedy dat. *Puškinu*, nikoliv *Puškinovi;* inst. *Ivanovým, Puškiným*, nikoliv *Ivanovem, Puškinem*). Ženská **p**-ka ruská končí se na *ovna*, na př. *Ivanovna* (srv. královna). Jiná forma pro **p**-ka mužská jest na *ovič*, na př. *Ivanovič.* Podobným způsobem vznikají **p**-ka bulharská, na př. *Goranov* (syn Gorana). V češtině máme dvě formy: jedna se rovná adjektivům přivlastňovacím, na př. *Kolářův* Jan i *Kolářova* Anna; druhá forma končí se na *ovic* (v některých krajinách vysloveno staženě *ojc*), na př. *Kolářovic* Jan i *Kolářovic* Anna. — V řečích semitských povstávají **p**-ka přidáním slova syn, na př. hebr. Salomo *Ben* David, arab. *Ben* Musa, *Ibn el* Vardi. — Podobně děje se v řečích nordických, jako *Christiansen, Wilson* (angl. *son*, syn). Angl. *fitz* znamená syny levobočky osob vznešených, na př. *Fitz-Mordaunt, Fitz-roy* (*regis filius*). Baskické *Mék* a celtické *Mac* (v. t.), souvisíce s got. *magus* (chlapec), a staronord. *asmöger* (boží syn) mají též význam **p**-ický; podobně irské *O'* ve vlastních jménech (v. O).

Patrouille [patrulj] fr., patrola, menší oddělení vojenské nejméně tři muže, nejvíce až i půl setniny vojska silné, pro vypátrání něčehosi vyslané. Dle úkolu dělí se **p**-ly na: dozorní (*Visitir-*), obcházející pro udržení pořádku ve městech a v tábořích; pokradmé *(Schleich-)*, vyslané až do samého postavení nepřátelského na výzvědy, proto však tím tajněji a úkrytěji počínati si jim dlužno; postranní (*Seiten-, Flanken-*) na pojištění boků táhnoucího proudu vojenského; prohlédací *(Streif-)* na proskoumání jistého území, zdali nepřítelem obsazeno; stálé *(stehende)*, vyslané daleko před přední stráže na důležité místo ku pozorování, kdež pak se až do vystřídání novou **p**-lou zdrží; výzvědní,

é pokradmým i prohlédacím. Větší oddělení bnému účeli vyslaná nazývají se pak kom- prohlédací aneb výzvědné *(Streif-, Recognosci- mmando)*. *Msý.*

tti, přístavné město v ital. prov. Messině na sídlo biskupa, má 6400 obyv., kteří se živí lovením ryb.

tti Carlotta, slavná ital. zpěvačka, nar. r. Florencii, kdež matka její byla primadon- divadla Pergola. Když tato brzy potom k ital. do Nového Yorku se odebrala, vzala s sebou ou Carlottu, která záhy veliké vlohy hudebni věnovavši se hudbě instrumentální brzy pověsti co pianistka nabyla; pobádána jsouc asnými pokroky ve zpěvu své sestry Adely, taktéž slavné zpěvačky, oddala se jemu tak- o s takovým úspěchem, že po jednoleté toliko jednu z prvních zpěvaček v Americe pro- byla. Poprvé vystoupila veřejně v Novém r. 1861 s úspěchem úplným a rozhodným, akušený hudební podnikatel Ullman bez pro- ní uzavřel smlouvu pro veliké koncerty, jež bní akademii Novo-Yorské pořádal. Na to ovala též v jednotlivých hlavních městech y severoamerické. Když pak krvavé drama odbývající a vždy větších rozměrů nabývající mysli obyvatelstva výhradně k sobě poutalo, ředitelové vlaské zpěvohry pro malé účasten- byli na mizinu přišli, poddala se **P.** ko- rosbám jejich a vystoupila na divadle, čemu d byla pro nepatrné pokulhávání, úrazem ho věku způsobené, rozhodně odpírala. Upev- mto vystoupením dobrý stav a budoucnost stovala opět u pravé vítězoslávě po státech merických, načež s řed. Ullmanem do Lon- ibyla, kdež od řed. královské opery s počátku ěsíce a potom na 3 léta engažována byla. m zpívala tam ve všech velikých koncertech dvora a v nejvznešenějších salonech Westend- všude obecenstvo svým nad míru krásným nevyrovnatelnou obratností, neúhonnou kor- í intonace a původností v přednášení až šímu stupni enthusiasmu uchvacujíc. Když ytých 12 koncertech v královské opeře 12 koncertů v křišťálovém paláci uspořádáno ivábila tam **P.** pokaždé v průměru 10.000 příjem býval 40 až 60 tisíc franků. Každo- á na tři měsíce dovolenou, v kterémž čase pořádává za ředitelství Ullmanova z Nového e společnosti s několika virtuosy první třídy ve všech zemích vzdělaného světa na pev- ropské; tím způsobem mělo i obecenstvo příležitost slyšeti ji ve 2 koncertech 22. a 1864 v Praze uspořádaných. — **P.** náleží oru k nejpřednějším pěvkyním nejnovějšího Proti umělosti její není nic namítati; má ější školu a umí býti práva všem druhům pojmutí i vyvedení. Proti směru ale, jež skutku neobyčejnému umění dala, ozývají í hlasové vytýkajíce jí, že hledá vrcholu přemáhání bravourních věcí. Není-li tato zcela bezpodstatna, lze **P.** omluviti pro po- povahu časového ducha; zvlášť když s do- ktem virtuosnost na odiv nestaví, kde na podání klasické skladby záleží. Ačkoliv **P.** n oboru zpěvu znamenitě vyniká, jest předce ém zpěvu větší nežli v dramatickém. Ne- telnou jest v rozmarných, rozličnými umě- ščičkami proložených skladbičkách salon- oru. *Zř.*

uka, řeka v Hondurasu, vzniká uprostřed entu Olančského bl. m. Jutikalpy splynutím řek Jalanu, Tinta, Guayapy a Guallambra, jež slynou veskměs ryzemi zlatými v náplavu pobřežním. Jest asi na 60 m. angl. hluboká a splavná; výše však má četné peřeje, mezi nimiž hluboký, úzký průzev *Portal del Inferno* (brána pekelná), jímž se proudí s velikou prudkostí. **P.** se vlévá dvojím ústím do zálivu Honduraského, majíc 150 m. angl. délky.

Paty, též Alsó-Páthi, ves uher. v stol. Pešť-Pilišské, s 2165 obyv. a zámkem.

Pau [pó] Gave de, **1)** franc. řeka, utvořena ze spojení řek Gaves de Baréges a de Gavarnie, vzniká v depart. Hornopyrenejském u Luz-en-Baréges, teče k sev., pak k záp. a sev.-záp., kdež přichází do depart. Dolnopyrenejského, dělíc jej od depart. Landeského a vpadá vých. od Peyrehorade do Adoury, majíc toku svého 200 kilometrův. — **2) P.**, hl. m. franc. depart. Dolnopyrenejského na pravém břehu ř. Gave de **P.** a na jejích dvou přítocích, Hédazu a Ousse, s 18.670 obyvateli; jest tam lyceum, cís. soudní dvůr, soud první stolice, veřejná bibliotéka o 25.000 sv., škola kreslířská a společnost hospodářská. Tamější průmysl kvete hlavně v plátenictví, nožířství, barvířství, koželužství; dobré pověsti požívá též zboží z tamějších továren na kartouny a koberce; obchod čilý panuje ve výrobcích domácích, jakož i krajin pyrenejských, jenž tam mají sklady svých výrobků. Mimo některé přednější budovy připomenouti sluší starý zámek Albretský, v němž Jindřich IV. se narodil. Původem sahá **P.** do prostřed XI. stol., kde první knížata Béarnští zámek tam vystavěli; většího rozšíření nabylo teprv v XV. stol. za Gastona IV., hraběte Foixského, který je hradbami a příkopy opevnil a za své sídlo zvolil, tak že od té doby za hl. m. prov. Béarnské považováno bylo. Jindřich IV. byl posledním pánem Béarnským, jenž tam sídlel. **P.** jest též památno co rodiště gener. Bernadotte, potomního krále Švédského.

Pauditz Krištof, malíř, nar. v Dolním Sasku ok. r. 1618. Byl nepochybně žák Rembrandtův a stal se později dvorským malířem biskupa Frisinckého, ve kterémžto městě i † r. 16?7. Maloval nejvíce genrové obrazy a podobizny, někdy, ač řidčeji, zvířata. Co zvláště zdařilé uvádějí se z jeho prací: *Skvostně oděná dáma, rozmlouvajíc s pánem listinu píšícím*, v galerii Drážďanské; podobizna *bradatého muže* v bratrovském domě v Norimberku; *Vlk sápající beránka* v pinakothece Mnichovské. V Belvederu Vídeňském nacházejí se od něho též čtyři dosti zdařile provedené téhož druhu obrazy. *Mü.*

Pauer Ernst, hudebník, nar. ve Vídni 21. pros. 1826. Odbyv první začátky učil se dále na klavír u W. A. Mozarta (syna) a skladbě u Sechtera. Později hrál na klavír skoro ve všech hl. městech německých a řídil několik let zpěvácký spolek v Mohuči; r. 1851 odebral se do Londýna, kdež podnes žije co vážený virtuos a učitel. Co pianista vyznamenává se **P.** velice správnou technikou a dovedností i ušlechtilou přednáškou; ve skladbách svých jeví uhlazenost a důkladné vzdělání. Složil rozličné kusy pro klavír, písně a zpěvy, synfonii a operu *Die rothe Maske.*

Pauillac [póljak], m. ve franc. depart. Girondském, na ř. Girondě, se 4000 obyv. a přístavem, kamž hlavně výborné víno medocké se dováží.

Paula v. Paola.

Paulani v. Barnabité.

Paulding [pálding] **1)** James Kirke, spis. amer., nar. v Pleasant Valley v Nowoyorsku 22. srp. 1779, † v Hyde Parku 6. dub. 1860. Otec jeho pocházel z rodu holandského a držel statek bl. No-

vého Yorku, kamž se dostal jeho syn začátkem XIX. stol. Seznámiv se s Washingtonem Irvingem, jehož starší bratr William Irving pojal sestru P-ovu za manželku, vydával s ním periodickou řadu pojednání humoristických i satirických pod názvem *Salmagundi, or the whim-whams and opinions of Lancelot Langstaff and others* (20 čísel až do 25. led. 1808). Oddav se pak zcela spisovatelství vydal **P.** na začátku války Spoj. Obcí s Britanií alegorickou satiru *The diverting history of John Bull and Brother Jonathan*, potom parodii Scottovy básně *Lay of the last minstrel* pod názvem *Lay of the Scottish fiddle* (1813), brožurku *United States and England* (1814), jíž upozornil na sebe presidenta Madisona, který jej učinil ministrem námořnictví. Navštíviv Virginii 1815 napsal *Letters from the south by a northern man* (1817) a r. 1818 vydal nejdelší a nejkrásnější báseň svou *The backwoodsman*, kteráž se zakládá naskrze na scenerii, událostech i mravech amerických. R. 1819 vydal pokračování *Salmagundi*, r. 1822 *A sketch of old England by a new England man*; r. 1824 *John Bull in America, or the new Munchhausen*; r. 1823 vyšel první jeho román *Konigsmarke*, po němž násl. *Merry tales of three wise men of Gotham* (1826), *The traveller's guide* (1828), *Tales of the good woman* (1829), *Book of St. Nicholas* (1830), všecky rázu hlavně satirického. *The Dutchman's fireside* (1831), povídka to ze „staré války francouzské“, kteráž se pokládá za nejlepší z románů **P**-ových, vyšla za rok v 6 vyd. a byla otištěna v Londýně, přeložena do frančiny i holandštiny. Následující pak román *Westward Ho!* (1832), jehož jevištěm jest hlavně Kentucky, též s dobrým se potkal úspěchem. Roku 1835 vydal **P.** *Life of Washington*, a r. 1836 *Slavery in the United States*, v kteréžto poslední knize se zastával otroctví z ohledů společenských, oekonomických i fysiologických. R. 1837 stal se sekretářem námořnictví, 1841 odešel na venkovské sídlo do Hyde Parku nad ř. Hudsonem, kdež strávil ostatek svého žití. Mimo spisy jmenované napsal ještě dva romány: *The old continental, or the price of liberty* (1846) a *The Puritan and his daughter* (1849), pak anonymně povídky *A gift from Fairy Land* (1838), a se svým synem Williamem Irvingem **P**-em *American comedies* (1847). — **2)** Hiram **P.**, námořní důstojník amer., nar. 1800 v N. Yorku, vstoupiv k námořnictvu (1811), účastnil se boje na jez. Champlainu, 1844 stal se kapitánem, 1857 osvobodil Nikaraguu od násilnické vlády W. Walkera, začež mu tato republika darovala zlatý meč a nabízela pozemky, jichž však nepřijal, poněvadž mu zabraňoval v tom senát Spoj. Obcí. **P.** vydal *Journal of a cruise among the islands of the Pacific* (Nový York 1831).

Paulette v. Cetka.

Pauli 1) Jan, vlastně Pavel Pfedersheimer, nar. ok. 1455 z rodičů židovských, stal se františkánem, pak 1518 lektorem v Thannu, kde † okolo 1530. **P.** sebral kázaní Geilera z Kaiserbergu a sepsal novely *Schimpf und Ernst* (Štrasb. 1522), které od té doby až do XVIII. stol. mnohokráte tiskem vyšly. — **2)** Žegota **P.**, zasloužilý sběratel národních písní polských, vydal: *Starożytności galicyjskie*; *Pamiętniki do życia i sprawy Samuela i Krzysztofa Zborowskich*; *Żywoty hetmanów król. pol. i W. X. litewsk.* podle pramenův sebraných Samuelem Brodowským. Vše vyšlo ve Lvově 1850. Větší cenu mají *Pieśni ludu polskiego w Galicyi* (vyd. r. 1838); písně tyto jsou z větší části lyrické, podány věrně tak, jak je lid zpívá. Konečně vydal *Pieśni ludu ruskiego w Galicyi* (2 d., ve Lvově 1839 a 1840).

Pauliciani v. Pavlikiáni.

Paulinus 1) souvěký Karlu Velikému patriarcha Aquilejský, psal a bojoval proti adoptiánům na sněmech ve Frankfurtě 794 a v Aquileji 795. Též několik zdařilých hymnů složil. Kázal víru v Krajině a v Korutanech. † 804. — **2) P.** Meropius Poncius Ancinius, pohan, v polovici IV. století v Bordeaux rodilý, měl za učitele básníka Ausonia. Již zastával důstojné úřady, když se dal na víru pokřestiti a na kněžství posvětiti. Vydav se do Itálie stal se r. 409 biskupem v Nole. Jména nabyl nábožností svou, uměním křesťanským, překrásnou básní o slavnostech křesťanských. Spisy jeho vydal Muratori (Verona 1736). Má se za vynálezce zvonů; † 22. čna 431. — **3) P.** a Sto. Bartolomeo, vlastně Jan Filip Vezdín, misionář a linguista, nar. 25. dubna 1748 v městysi Cimově (*Hof*) nad Litavou v Dolních Rakousích z prostých rodičů chorvátských. K domlouvání faráře tamního, který byl v mladistvém Vezdínovi nevšedních schopností zpozoroval, poslán jest od otce svého na gymnasium Šopronské, a skončiv tamní studie vstoupil v 20. roce r. 1768 do řádu bosých karmelitánů v Linci, obdržev při tom jméno klášterní **P.** a St. Bartolomeo, pod kterýmž později mezi přední učené linguisty pokládán byl. Po skončeném noviciátu dostal se do Prahy, kde se zanášel studiemi filos., theolog. a linguistickými, načež poslán k žádosti své do Říma do tamního semináře misionářského, aby se vzdělal v jazycích východních a zvláště indických. Byv pak vysvěcen na kněžství putoval po zemích vlaských, francouzských, britanských a španělských, načež se r. 1776 z Portugalska odebral do Indie do země Malabarské, kdež se oddal co nejhorlivěji a nejplatněji povolání misionářskému. Byltě **P.** tehdáž již úplně mocen nejen jazyků klasických a téměř všech evropských (německého, maďarského, chorvátského, anglického, holandského, francouzského, španělského a italiánského), anobrž i všech důležitějších jaz. orientálských, zvláště pak jazyku sanskrtského a všech nářečí indických. K žádosti krále Francouzského sepsal také gramatiku malabarsko-anglicko-portugalskou, začež se mu dostalo od panovníka toho nemalého obdarování a vyznamenání, jakož pak pro své zásluhy misionářské povýšen jest od papeže za generálního vikáře a apoštolského visitátora v Indii. Pobyv tamto téměř 12 let vrátil se **P.** r. 1789 do Evropy a přistál v Brestu ve Francii; avšak za příčinou vzešlé tam tehdáž revoluce nezdržel se v Paříži, anobrž šel do Říma, a když se hnutí revoluční také města tohoto dotknulo, vrátil se do vlasti své. Zde se zdržoval nějaký čas ve Vídni v klášteře řádu svého na Leopoldově, odkudž povolán byl za bibliotekáře do Padovy. Po celý ten čas zanášel se pracemi literárními, zvláště k jazyku sanskrtskému se vztahujícími, z nichž pak některé ve Vídni, Padově a Římě tiskem vydal. Pracemi těmi obrátil **P.** na sebe pozornost celé učené Evropy, a jmenován jest tudíž také údem několika učených spolků a akademií (ku př. akademie věd v Padově, Neapoli, Veletri, Paříži a j.). R. 1800 odebral se za příčinou dalšího vydávání svých spisů sanskrtských do Říma, kdež jmenován jest od papeže Pia VII. syndikem misionářství východního a prefektem studií v koleji *De propaganda fide*, v kterémž povolání † 7. dub. 1806 v konventě St. Maria della Scala. — Vezdín vydal 20 spisů v jazyku lat. a italiánském obsahu linguistického, archaeolog. a historického, z nichž některé (zvláště o sanskrtu a jazycích indických) až podnes mají trvalé ceny do sebe, a sice *Sidharubam seu grammatica samscrdamica* (Romae 1790); *Systema brahmanicum liturgicum, mythologicum et civile* (1791); *Cen-*

tum adagia malabrica, cum textu originali et versione latina (1791); *Examen historico-criticum codicum indicorum bibl. S. Congregationis de prop. fide* (1792); *Musei Borgiani codices manuscripti Avenses, Peguani, Siamici, Malabarici, Indostani animadversionibus illustrati* (1793); *India orientalis christiana* (1794); *De veteribus Indis dissertatio* (1795); *Viaggio alle Indie orientali* (1796, přeloženo 1808 též do franc.); *De antiquitate et affinitate linguae Zendicae Samscrdamicae et Germanicae* (Padua 1798); *Amarasinha seu dictionarii samscrdamici sectio I.* (Romae 1798); *Musei caes. Vindob. minimi zodiacales animadversionibus illustrati* (Viennae 1799); *Jornandis vindiciae Hunnorum* (Romae 1800); *De latini sermonis origine et cum orientalibus linguis connexione* (ib. 1802); *De basilica St. Pancratii* (1803); *Vyacarana seu locupletissima samscrdamica linguae institutio* (ib. 1804); *Vita cardinalis Stephani Borgia* (ib. 1805). Srvn. Hormayer *Plutarch*, 18, kdež i podobizna Vezdinova se spatřuje. *Ra.*

Pauliny 1) Sigmund, nar. v Bíni v župě Pešťanské 15. ún. 1750, vzdělával se s počátku u svého otce učitele, potom v Prešpurku a Rábu, načež 1776 na studia theologická do Němec se vydal. Navrátiv se byl nějaký čas soukromým učitelem u pánů Podmanických, potom farářem církve Legéndské, až konečně r. 1781 na kněze vysvěcen a po nějakém čase do Zemanského Podhradí v župě Trenčanské za faráře dosazen jest, kdež později i děkanem a seniorem Trenčanským se stal. † r. 1831. Tiskem vydal *Slabikář pro dítky* (v Prešp. 1804); některé z četných veršů a zpěvů po něm zůstalých vydal Tablic ve 4. dílu svých *Poezyí*. — **2)** Ladislav **P.**, syn předešl., nar. v Zemanském Podhradí 1815, stud. v Prešpurku a jest nyní ev. farářem v Prjetrči v župě Nitranské. Sps. *Výlety do Kocúrkova* a některé *básně*. — **3)** Vilém **P-Tót**, vnuk Sigmundův, nar. v Senici v župě Nitranské 3. čna 1826, ztratil již rok na to svého otce, jenž tam byl ev. farářem, načež i s matkou k svému dědovi do Podhradí přišel. Prvního vzdělání nabyl od své matky a na školách venkovských, načež od r. 1836—46 studoval v Komárně, Modré a Prešpurku. Po skončených studiích právnických a theologických podnikl cestu do Srbska, odkudž navrátiv se stal se 1847 vychovatelem v domě Mikuláše Laskaryho v Hontě, kteréhož léta též zvolen byl za prof. od ev. obce v Křemnici. Byv r. 1848 od komisara vlády Košutovy Lud. Benického co zrádce vlasti uvězněn a nemaje jiného prostředku vyváznouti, dal se zapsati co sprostý voják mezi honvedy, v kterémž postavení se súčastnil bitek u Pákozdy 30. září 1848, u Švechatu 30. říj., u Rábu 27. pros. a několik dní na to u Mooru a Bábolně. Když 5. led. 1849 maďarští povstalci z Pešti k Debrecínu ustupovali, zůstal **P.** v Pešti, kdež od cís. vojska zatknut a uvězněn, po vyšetřování však ještě s jinými, jako Franciscim, Daxnerem, Bakulinym atd. propuštěn byl, načež přistoupiv k slovenským dobrovolníkům setníkem se stal. Po rozpuštění dobrovolníků slovenských vstoupil **P.** v máji 1850 do státní služby, r. 1851 stal se podslužným v Rudném, 1852 služným v Bytči a 1853—61 prvním stoličným komisarem v Pešť-Žoltě, kdež oženiv se r. 1855 s Vileminou Tótovou od ujce jejího byl adoptován a s cís. povolením i do stavu šlechtického povýšen. V led. 1861 přesídlil se do Budína, kde počal vydávati *Černokňažníka* a r. 1862 *Sokola*, roku pak 1863 vystěhoval se do Skalice, kde oba tyto listy posud rediguje, jakož i hlavní svou činnost spisovatelskou v nich soustřeďuje, jsa jedním z oněch četných Slováků, jenž veškerou spásu svého politického a národního života od centralistů vídeňských očekávajíce nadšenými jejími velebiteli byli. O sobě vydal dva spisy politické: *Věk svobody* (v Báň. Bystřici 1848) a *Jánošík* (ve Vídni 1862), jenž živými barvami stav slovenského sedláka před r. 1848 líčí a pro který od král. uher. náměstnické rady k 4-měsíčnému žaláři odsouzen byl. Mimo to dílem původně sepsal dílem přeložil rozličné dramatické kusy: v rukopise chová tragédii *Matouš Trenčanský*.

Paulit, prismatoidický měnek dle Mohsa, hypersten dle Hauy, černý, kovolesklý augit, v hrubých zrnech, vtroušený aneb ve valounech. Dokonale štípatelný, tvrdost 6·0, tíže 3·4; úplně černý až černohnědý, neprůhledný. Na plochách štěpných měďočerveně nebo zahnědle lesknavý. Obsahuje mnoho železa. Na březích Labradorských, ve Švédsku, Norvéžsku, Gronsku, v Urálu, Harcu, v Sasích, Slezsku, Moravě, v Čechách, Tyrolsku, Cornwallu.

Paulli Simon, dánský lékař, nar. 6. dub. 1603 v Roztokách, kdež jeho otec byl profesorem mediciny. Stav se r. 1630 doktorem med. ve Vitenberku praktikoval pak několik let co lékař v Lubeku; avšak již r. 1634 byl jmenován prof. med. v Roztokách, r. 1639 prof. anatomie, chirurgie a botaniky v Kodani, r. 1650 dvorským lékařem a roku 1656 král. životním lékařem; † r. 1680. Z jeho spisů jest nejznamenitější jeho *Danske Urtebog* (Rostlinář) č. *Flora Danica* (1648), první vědecká botanika, vyšlá dánským jazykem. *Mü.*

Paullini Krist. Frant., nar. v Eisenachu 25. ún. 1643, byl životním lékařem biskupa Münsterského a r. 1677 historiografem Korvejským; později žil v Eisenachu, kde † 16. čna 1712. Mimo četná pojednání podivínská vydal *Heilsame Dreckapotheke* (Frankf. 1696); *Antiquitatum Germanarum syntagma* (t. 1698) a *Geographia curiosa* (t. 1699).

Paullinia, kurura, rostlina z řádu Mýdelníkovitých (*Sepindaceae*), z podřadí Kururovitých (*Paulliniaceae*). Kalich s 5 lupeny, přinestejný. Plátky 4, uvnitř šupinou zmnožené, místo pátého mezera. Tyčinek 8. Tobolka kožnatá 3pouzdrá, 3chlopná. Semena miškem blánatým dopolu pokrytá. **P.** *cururu* Lin., k. tupoplodá, keř pnulý; na Antilách, v horké Americe. Indiáni v Guianě dělají ze šťávy jed vurava zvaný k napouštění šípův. **P.** *pinnata*, Lin. k. krutá, strůmek, na suchopařích písčitých v Brasilii, Mexiku, Guianě, na Antilách a v Africe mezi obratníky. Kořen a semena velmi jedovatá, Negrové otroci se jimi otravují; **P.** *sorbilis*, Mart. k. nápojná, keř pnulý, v Brasilii. Ze semen rozdrobených a vodou zhnětených dělají šišky nebo kuličky, které usušené slovou guarana, a jichž skromné množství s vodou a cukrem rozdělané slouží k dělání nápoje k limonádě podobného, v Brasilii velmi obyčejného. Guaraně též připisují moc zimnice léčící a žaludek posilující.

Paulsen Erik, dán. malíř, nar. r. 1749 v Bigumu v Jutech, vzdělával se v umění svém na Kodaňské akademii a později na cestách po Německu a Itálii, z nichžto se navrátiv stal se r. 1784 údem řeč. akademie za příčinou svého obrazu, představujícího *Královou Markétu, spojující nordické tři říše*. Ačkoli zcela nesplnil, čeho první jeho práce zdály se slibovati, získal sobě přece neobyčejné zásluhy tím, že byl jedním z prvních skandinavských umělců, jenž sobě k svým pracím volili předměty domácí. **P.** † r. 1790. *Mü.*

Paulus Castrensis v. Castro.

Paulus Diaconus v. Warnefried.

Paulus Venetus v. Polo (Marco).

Paulus Heinr. Eberh. Gottlob, svého času jeden z předních prot. theologů něm., nar. v Leon-

berku u Stuttgartu 1. září 1761, byl od 1811—44 prof. exegesy a dějepisu církevního v Heidelberku, kdež † 10. srpna 1851. Ze spisů jeho jsou nejdůležitější: *Philologisch kritischer und historischer Commentar über das N. T.* (2. vyd. ve 4 sv., Lps. 1804 až 1808); *Leben Jesu* (2 sv., Heidelb. 1828); *Exeget. Handbuch über die drei ersten Evangelien* (nové vyd. ve 3 sv., Heid. 1841—2); *Vorlesungen Schelling's über die Offenbarung* (Darmst. 1843). Srov. Reichlin-Meldegg, *H. E. G. Paulus u. seine Zeit* (2 sv., Stuttg. 1853). — Jeho manželka, Karolina **P**-ová, nar. v Schorndorfu 1767, † v Heidelberku 11. března 1844, sepsala mnoho románů.

Pauluzza, ves benátská v prov. Videmské s 2438 obyv. (r. 1857).

z **Paumberku** nazýval se erb a titul, jehož užívalo několik rodin patricijských — Chotěbořští, Kunštátové, Orniusové, Svěchynové a Fischlové z **P.**, kteréž v XVI. a XVII. stol. v Praze, Hradci, Chrudími a jiných městech českých květly a svou zámožností a vzdělaností v dějinách měst těchto se proslavili. Praotci těchto rodin byli: M. Nikodem Chotěbořský, Jan Kunštát, Matyáš a Jan bratří Orniusové a Jiří Svěch Chrudímský, kteří pro své šlechetné zachování a svou nevšední vzdělanost majestátem od kr. Ferdinanda I. v den narození Panny Marie r. 1546 vydaným obdařeni byli titulem z **P.** a tímto znamením erbovním: štítem modrou a žlutou barvou na příč rozděleným, v němž jednorožec bílý vzhůru spjatý a u nohou jeho bylina Dafnes se spatřuje. Z rodin těchto, jenž přijaly roku 1584 s povolením J. M. K. ještě také Pavla Fischla k erbu a tituli tomu, proslavili se zvláště: **1)** M. Nikodem Chotěbořský, nar. ok. 1520 v Chotěboři, studoval na akademii Pražské, kdež nabyl hodnosti bakalářské a mistrovské, načež vyučoval nějaký čas na školách venkovských a pražských, vzdada se pak úřadu učitelského, usadil se v starém městě Praž., kdež byl písařem a kancléřem a posléze i senátorem; byltě v přátelském spojení s muži učenými doma i vně žijícími a pro svou rozšafnost a známost věcí soudních a správních na sněmích a jednáních veřejných na slovo brán; † dne 15. list. l. 1574; syn jeho Václav z **P.** oddal se tolikéž vyšším studiím, byl napotom starším obecním a senátorem Star. M. Pr. a pro svou šlechetnost a přízeň k lidem učeným a mládeži studující vůbec oblíben; † 5. ún. 1608. Syn jeho Nikodem z **P.** studoval v mladosti své v Praze, pak v Lipsku (1601), zdržoval se později (1608) v Zhořelci a připomíná se potom ještě častěji mezi literáty a básníky domácími. — **2)** Jan Kunštat z **P.**, rodič Pražský, vzdělav se na akademii Karlově, stal se r. 1539 licenciátem sv. umění, načež vyučoval tamtéž několik let, r. 1545 povýšen byl na universitě Bononské za doktora v lékařství, a vrátiv se do vlasti byl r. 1546 děkanem fakulty filos. a proboštem koleje Všech Svatých; vystoupiv roku 1551 z akademie provozoval nejprvé umění lékařské v městech Pražských, potom byl senátorem staroměstským, posléze i prokurátorem při soudu zemském, a † 26. července 1586. — **3)** Orniusové Matiáš a Jan; bratří tito narodili se, jak se podobá, v Praze — onen ok. 1520, tento 6. května 1523, a studovali na akademii Karlově, kdež se jim dostalo hodnosti bakalářské; oba usadili se pak ok. 1550 v Starém městě Pražském a byli pokládáni mezi nejvzácnější tamní sousedy. Matiáš O. vstoupiv do služby při radě Star. M. P. byl tam písařem, pak kancléřem a konečně i spoluradním, držel dům proti kůru sv. Jiljího a byl, jak D. z Veleslavína vysvědčuje, muž učený, výmluvný a v právích výborně zběhlý," pročež také na sněmích a sjezdech k porovnání práv, vybírání daní a v jiných důležitých jednáních zhusta potřebovaný; †. 4. led. 1576. — Jan O. byl drahně let perkmistrem čili sudím viničných hor Pražských, platný přítel mládeže studující a mužů učených, kteří mu zhusta svá díla oddávali; dosáhl vysokého stáří, byv ještě roku 1594 s manželkou svou Martou na živě. — **4)** Jiří Svěch *(Svěchinus)* byl zámožný a vzdělaný soused Chrudímský, a zemřev r. 1553 zůstavil syny Gabriele a Petra. Gabriel S. (nar. 1516) studoval v Praze, kdež byl r. 1545 jmenován bakalářem a licenciátem sv. umění, načež se zanášel nějaký čas vychováváním mládeže šlechtické a jmenovitě mladých pánů Hofmanů z Grinpichlu a Petra Voka z Rožmberku, s nimiž konal cesty po zemích cizích, a navštíviv při tom také universitu Bononskou povýšen byl tam na hodnost doktora veškerých práv; vrátiv se do Prahy stal se roku 1552 profesorem na akademii Karlové, načež roku 1557 jmenován jest radou při soudu apelačním na hradě Praž. Byltě Gabriel S. vůbec muž všestranně vzdělaný, o zvelebení university Pražské nemálo pečlivý, přítel lidí učených a pro svou nevšední známost práv domácích a cizích i obyčejů soudních mezi právniky času svého na slovo braný, pročež požíval také nemalé důvěry císařů Max. II. a Rudolfa II., jakož i veliké přízně osob stavů vyšších i městského; † 25. května 1587 bezdětek. — Petr S. mladší bratr jeho, byl vážený a zámožný soused chrudímský a († 1592) zůstavil syny: Gabriele, Jiřího a Václava. Gabriel S. byv vzdělán na kvetoucí tehdáž škole Chrudim. a potom na akademii Karlově, vyučoval na školách venkovských a Pražských s dobrým prospěchem a byl r. 1605 povýšen za bakaláře a nedlouho na to za mistra sv. umění; sepsal také rozličné nábožné a příležitostné básně latinské, jimž se dostalo nemalé pochvaly a to od mužů u věci zběhlých: J. Campana, M. Bachačka, V. Plácela, K. Nudožerina a j. R. 1608 stal se předním správcem slavné tehdáž školy Královéhradecké, r. 1610 usadil se však při městě tom a byl tam písařem radním, v kterémžto úřadě, zvláště v osudných letech 1618—1623, tamní obci platných služeb konal; nechtěje však při reformaci roku 1626 přistoupiti k víře katolické vystěhoval se s jinými sousedy hradeckými za hranice, kdež r. 1628 zemřel. O nevšedním básnickém nadání Švěchinově dávají svědectví kromě připomenutých básní příležitostných tolikéž hradecké knihy městské, do nichž on po čas svého písařství hojných vepsal veršů elegických, kteréž J. Bienenberg r. 1780 v Praze tiskem vydal co *Gabr. Svěchini epigrammata nonnulla.* — Jiří S., mladší bratr Gabrielův, studoval v Chrudími a v Praze, stal se r. 1611 bakalářem, byl na to správcem několika škol venkovských a posléze r. 1512 také školy Královéhradecké, později byl tam sousedem a r. 1625 povolán jest za písaře radního do Jaroměře, kdež vnukové jeho žili ještě ku konci XVII. století. V Chrudími připomínají se potomci Václava S, nejmladšího z bratří těchto, ještě na začátku minulého století, avšak v okolnostech velmi obmezených, pročež neužívali již také ani erbu ani titule přirozeného a psali se toliko Paumberkové. *Rn.*

Paumoty v. Nízké ostrovy.

Pauper lat., *pauvre* [póvr], franc., chudý, nuzný, bídný.

Pauperies lat., v řím. právu škoda učiněná zvířetem.

Pauperismus (z lat. *pauper*). Ne pouze

ne p., někdy i (jak později vyložíme v do-
článku) proletariát. Jak chudoba tak
i p., kterýžto beztoho od chudoby užšího
ikterak se neliší co do ponětí nýbrž pouze
ojemu, v rozličných směrech neblahý mají
celou existenci jednotlivcův. Přede vším ne-
působí na tělesnou sílu, zdraví a délku
kládajíť se zdravotní poměry předně a nej-
poměrech ekonomických, zadruhé teprv na
í policii a konečně na lékařství ve vlastním
yslu. Lepší-li se materiální poměry jedno-
celých národův: ubývá počet a nebezpeč-
uhův a přibývá každému na délce věku a
né spůsobilosti k práci, a to navzdory mohút-
vům protivným podmíněným hlavně pře-
pracovních sil v rozličných oborech prů-
rozmanitým mrháním životné síly při kon-
Dále jsou příznivé poměry hospodářské
a zdárného duševního žití každého národa.
mnozí, v nejtrpčí jsouce nouzi postaveni,
duševního tvoření dosti vykonali, a geniál-
ná překážky, kterouž by nemohla přemoci;
ale zbývá otázka, zdali by na základě za-
xistence materiální i takovéto duševní na-
bylo se vytvořilo mnohem velkolepěji a mno-
moničtěji? Dle pravidla nepodává jednak
dostačitelných prostředkův vzdělání, jednak
vaniknouti čistě vědeckému snažení. V mrav-
ohledu bývá chudoba na mnoze pramenem
konomické lehkomyslnosti, jakéhosi relativ-
hání zbývající ještě části hmotných statkův;
le zřídlem nedostatku čistotnosti a pořádnosti,
tuím ohledu tak nebezpečného, jakož i zříd-
stituce a pohlavní brutality. Konečně stává
stní p. přímo nebezpečným státnímu orga-
Tenkráte ale jeví se co proletariát v užším
pročež v tomto směru o něm pod článkem
ariát pojednáme. Je-li vliv chudoby a p-mu
éto míře záhubný, zdálo by se, že stát,
i positivním spůsobem blaho svých občanův
vati má, odstranění jich obrati si má za
policie chudiny v skutku jest oprávněna.

strany jedné a bezdůvodný soucit ze strany druhé na stát čili dotyčný kruh společenský, kterémuž jest péče o chudinu úkolem, mnohá uvalily břemena, ježto by nemohl zastati; a místo aby se pomohlo nouzi některých občanův, bylo by tu spíše schudnutí všech nutným následkem. Za tou příčinou nesmí přede vším policie chudiny učiniti předmětem své péče každého poněkud jen nouzi trpícího, nýbrž jen ony, jimžto se nedostává hmotných prostředkův k ukojení nejnutnějších potřeb životních. Dále musí býti vhodný poměr utvořen mezi soukromnou dobročinností a mezi veřejnou péčí o chudinu. Jakým spůsobem však tento poměr urovnán býti má, o tom panují nejrůznější náhledy. Godetfroy v své *theorii chudoby* má za to, že má-li již býti veřejná péče o chudinu, nejlépe jest, aby soukromná dobročinnosť naprosto nebyla trpěna, poněvadž nemajíc dosti rozvahy a přísnosti, snadno se stává pohnutkou k zahálce. Avšak na tento náhled sluší odvětiti, že nikterak není zásadou moderního státu, na odpor se stavěti prospěšné činnosti soukromné, ano na opak že má moc státní uznávati co nejvolnější autarchii jak jednotlivcův tak užších kruhův sociálních, jen když tím netrpí idea celku. Z toho následuje, že soukromné dobročinnosti nejen mocí státní nemá býti překáženo, nýbrž že má býti spíše, jak hlavně dokázal De Gérando v slavném svém díle *De la bienfaisance publique* (Par. 1839), co nejvíce podporována, a teprvé kde soukromná dobročinnost nedostačuje, počíti má působení moci veřejné, Zajisté má ale stát nicméně právo, zamezovati takové spůsoby soukromné dobročinnosti, jimižto se kladou spíše positivní překážky trvalému a co možná nejúplnějšímu odstranění chudoby. Je-li však jistý výkon soukromné dobročinnosti pouze v tom směru nevhodným, že se jeví co méně užitečné upotřebení nějaké části jmění, která mnohem prospěšněji upotřebena býti mohla, kdyby se nalézala v rukou veřejného orgánu péče o chudinu, aniž by však obsahoval positivní překážku zdárného pečování o odstranění chudoby: nemá veřejná moc nijakého práva zamežovati výkon tento, neboť jen tenkráte

kladnice obecní, ne však pokladnice státní. Dále i orgány obecní mnohem větší mají znalost místních i osobních poměrův nežli vláda státní. Konečně i zásada lokální autonomie takto nejlépe přijde k praktické platnosti. V jakém však směru má působiti policie chudiny? Přede vším musí vypátrati příčiny chudoby; dle rozličnosti těch příčin musí dále utvořiti jakési zřízení k tomu účeli, aby chudoba tak snadno povstati nemohla. Jestli-že však dále přes takováto zřízení předce někteří schudnou, musí se jim dostati podpory co nejspíše odpovídající účeli, chudinu dle možnosti co nejvíce odstraniti. Konečně třeba zameziti jakési všeobecné škodlivé činění jistých chudých. — 1) Hledíc k **příčinám chudoby** dlužno je rozřaditi v dvě kategorie: jsoutě buď zaviněné aneb nezaviněné. K prvším náleží zahálka, nádhera a marnotratnost, založení rodiny od lidí nemajících dosti hmotných prostředkův, konečně i nereelní spekulace. K nezaviněným, tudíž náhodným příčinám schudnutí dlužno přičísti přede vším nedostatek práce způsobený buď váznutím odbytu jistých výrobkův průmyslových, aneb vnitřní změnou v nějakém odvětví průmyslu aneb dále přílišným počtem dělníkův jistého druhu. Náhodně povstalá nespůsobilost k práci, rozličné nehody, a konečně nedokonalost ekonomických ústavův státních dalšími jsou nezaviněnými příčinami schudnutí. — 2) Hledíc ku **prostředkům**, jimiž veřejná moc v cestě praeventivy vzniknutí chudiny zamezovati má, musí tyto nutně směřovati k odstranění příčin chudoby, jak shora byly uvedeny, neboť jinak by to byly prostředky pouze paliativní, jen náhodně a na krátkou dobu účinkující. Zahálku nejlépe lze odstraniti vhodným vychováním jak nejútlejší tak i odrostlejší mládeže. Dva ústavy dlužno tu zvláště jmenovati, totiž průmyslové školy pro mládež (*Industrie-Schulen*) a ústavy pro vychování opuštěných dětí. Prvější v tom záležejí, že s obyčejnou národní školou spojí se vyučování mládeže obojího pohlaví v lehčích, snadno prodejných pracích ručních, v rozličném zaměstnání domácím, v zahradnictví a pěstování stromoví, ano jak žádá Ducpetiaux v svém spise *De la condition des jeunes ouvriers*, i v orbě. Ústavy pro vychování opuštěných dětí za tou příčinou jsou důležity, že umožňují užitečnou existencí takových dětí, které by jinak takové sotva se domohly. Jakkoli právě uvedené ústavy s nemalými jsou spojeny prospěchy, nedá se předce zapříti, že se jimi úplně zahálka nepředejde, tak že předce bude dosti takových, kteří svá zaměstnání s patřičnou pílí a pravidelně nevykonávají. Povstává tudíž otázka, zdali a jak dalece přísluší veřejné moci právo zahálku potlačovati? Nemáť totiž stát dojista práva, občany své donucením přidržovati k práci, neboť občan nežije v státě aby pracoval, nýbrž pracuje pod ochranou státu aby se uživil, nemá-li jiných zřídel, z nichžto se mu lze uživiti. Však nesmí takováto zahálka vésti ani k porušení práv jiných aniž k činům a poměrům všeobecně škodlivým, neboť pak stává se obmezování její pro stát velenutné k vůli zachování obecného právního pořádku, a pak jest i stát oprávněn porušiti v tomto směru volnost jednotlivce. Takové oprávněné obmezování zahálky mocí veřejnou děje se hlavně v pracovnách donucovacích (*Zwangsarbeitshäuser*). Co se týká náhodných příčin schudnutí, zasahají radikálnější prostředky jejich odstranění nejvíce do jiných oborův státní politiky a policie, zlepšení celistvého organismu státního jestiť tu nejhlavnějším a nejvydatnějším prostředkem jejich odstranění. Ve zvláštní obor péče o chudinu sahá zaměstnávání těch, kterým se práce nedostává, které však (neděje-li se trvalým zlepšením celistvé hospodářské existence státu) obyčejně jen bývá rázu pomíjejícího. Ostatně může dle poměrů také dosti přispívati k zaměstnání práce nemajících periodické podnikání značnějších veřejných staveb, dále zřízení, aby prací průmyslových, ježto veřejné moci jsou potřebny, dostalo se krajinám chudnoucím a lidem jiné práce nemajícím. V mnohých státech jest i tak zvaná koloniální politika vydatným prostředkem k umenšení chudoby. Mohouť se totiž kolonie i v tom ohledu použiti, že buď a) domácí chudí vyšlou se do vzdálených zemí aneb b) že se zřídí ve vlastní zemi tak zvané kolonie čili **osady chudých**. Jak nejlépe lze působiti v směru pod a) udaném, o tom mimo všeobecná díla o koloniální politice, mezi které na prvé místo geniální spis Broughamův vřaditi dlužno, dosti důkladně pojednává Petitti di Roreto v díle *Saggio sul buon governo della mendicita* (Torino 1837). My zde pomíjíme bližší provedení tohoto předmětu, poněvadž má jednak mnohé tak sporné a s části i posud temné stránky, že by větší zaujímal místo, nežli dle přirozenosti věci přítomnému článku jest vyměřeno, a poněvadž jinak předmět to pro naše země méně praktický. Co se týče b) zmíněného zařizování kolonií chudých, to záleží v tom, že na půdě posud nepoužívané zřídí se obydlí lidí k práci volných a spůsobilých, kteří se jinde nemohou nicméně domoci práce dostatečnou výživu jim poskytující. O bližších podrobnostech těchto ústavův a o jich výtečných i méně chvalných stránkách nejlépe se možno poučiti v **Burnových** *Familiar letters on population* (Lond. 1832), v **Huerne de Pommeuse** *Des colonies agricoles* (Par. 1832), **Van der Bosch** *Verhandling over eene armen-inrichting* a v **Ducpetiauxově** *Des moyens de soulager l'indigence* (Brux. 1832). V mnohých zemích napomáhá se také zřízením **veřejných dílen** (*Werkhäuser, working houses*) těm, kteří vzdor své spůsobilosti a volnosti k práci stálého zaměstnání se domoci nemohou. Ostatně mnozí publicisté, zejména **Naville**, zřejmě se vyslovují proti takovýmto dílnám. Jsoutě pak veřejné dílny dosti prostranné, nástroji a zásobami k spracování zaopatřené, v zimě osvětlené a topené budovy, v nichžto práci nalézají takoví, kterým se jinde práce nedostává. Správa ústavu musí pečovati o odbyt zhotovených prací. Výdělek však dělníkův v takovýchto ústavech pracujících povždy musí býti menší, než kdyby ve vlastním bytu byli pracovali, neboť jinak by se tyto dílny brzy přeplnily, anto by v nich pracovníci zdarma požívali jejich prospěchův na úkor těch, kteří doma pracují. Velmi chvalným ústavem jsou také veřejné sklady výrobkův průmyslových, v nichž se prodávají rozličné drobnější výrobky na účet zasýlatelův, jichžto jména však povždy veřejnosti zůstávají zatajena. Jest to takřka jediný prostředek umožniti schudlým, kteří k vyšším třídám náležejí, úplatnou práci, aniž by se urážel jich vnitřní cit. Zakládá-li se chudoba na nespůsobilosti k práci buď za příčinou duševní neb tělesné slabosti, neb snad za příčinou stáří aneb rozmanitých neduhův povstalé, odpomáhá se jí obyčejně veřejnými pomocnými pokladnicemi spůsobův nejrůznějších. K příčinám schudnutí dlužno konečně čítati mimo nedokonalé ekonomické ústavy státní, jichžto opravením nejlépe se dá vykořeniti chudoba v nich své zřídlo mající, také rozmanité nehody, jako neúrodu, krupobití, zemětřesení, vojnu atd. Jelikož takovýmto nehodám zpředu jen ve velmi řídkých pádech se uvarovati lze, musí veřejná moc aspoň o to dbáti, by následky z nich vyplývající staly se co nejméně škodnými, což se děje **předně** tím spůsobem, že se pečuje, aby událá

škodujícímu byla úplně nahražena, tak že
edešlé hospodářské postavení zůstane zacho-
V tomto ohledu nejvydatněji může veřejná
čovati, hledí-li k tomu, aby bylo v zemi
ně na reálních základech spočívajících ústa-
pojišťovacích, ano zřídí-li v určitých eko-
ých poměrech třeba i sama takovéto ústavy.
lze i tím následky z různých nehod ply-
éně škodlivými učiniti, pečuje-li se, aby těm,
li takovouto nehodou ekonomickou pohro-
ěli, dostalo se jmění aneb aspoň příjmův.
směru nejvydatněji lze působiti péčí o do-
počet ústavův k pojištění života a
atření vdov i sirotkův. Zatřetí i tím
rniti smutné následky nezavinilých ekono-
pohrom, jest-liže pod výminkami jen málo
zapůjčují se těm, ježto stížila podobná po-
dostatečné hmotné prostředky, kterými úvěr
u utrpěvšího se zachová, tak že i nadále
ování živnosti pokračovati může. K ústavům
účeli sloužícím náležejí hlavně záložny, za-
y a veřejné půjčovny. Záložny jen nepřímo
ěti co ústavy sloužící policii chudiny, ovšem ale
ny a veřejné půjčovny výhradně sem lze čí-
statně o záložnách a zastavárnách pro jich
důležitost promluvíme v samostatných člán-
miňujíce se tuto v krátkosti jen o veřej-
půjčovnách. Jsoutě to peněžné buď sou-
u dobročinností vzniklé aneb veřejnou mocí
né zálohy, z nichžto se činí zápůjčky obča-
teré stihla nějaká nehoda. Nežádát se od
hto dlužníkův nijakého věcného zjištění,
ale musí jejich ekonomická spořádanost a
řičinlivost zakládati naději, že zápůjčky po-
účelům produktivním, tak že ji pak svého
dou moci splatiti, a že také k placení bu-
ní. Splacování se děje v jistých lhůtách, na
přísné dodržování ovšem správce ústavu
nickou neuprositelností hleděti musí, aby ji-
av nestihl brzký úpadek. Ačkoli takovéto
půjčovny s mnohých stran nemálo se za-
mají ť i své nepřátele, z nichž nejznačnějším
Gérando. — 3. Zameziti veškerou chu-
cestě praeventivy jest věcí zhola nemožnou;
bude ještě dosti schudlých, kterým jen po-
ím podpory lze pomoci. Poněvadž ale do-
ost soukromná nikterak nevystačuje, musí
podpora udíleti z prostředkův veřejných.
ých základních větách má se založiti podpo-
schudlých, jak dalece vůbec podpora mimo
chudých jest nutna a oprávněna — o tom po-
vědě nepanuje žádoucí sjednocení. Velmi
materiál k utvoření úsudku o této věci ob-
Report of the poor-law-commissiones, vyšlý
d komise o reformě dřívějšího anglického
dářství o chudině rokovavší. My zde pomí-
ižší dolíčení tohoto předmětu, hlouběji zasá-
do oboru práva a veřejné politiky. U osob,
neb nezhojitelnými neduhy k práci úplně
bilých a všech hmotných prostředkův zba-
nepostačuje částečná pouze podpora, musejíť
lně zaopatřování vším k živobytí potřebným.
ně se to děje ve zvláštních veřejných ústavech,
ných hospitálech, kterýžto způsob podpory
má prospěchy před systémem rozdávání roz-
podpor chudým doma bydlícím, neboť spo-
hospodařením nemálo se ušetří, dohlídka
st usnadněna a podpory nelze zneužívati,
hudý jí musí používati sám a způsobem
aným. Mimo takovéto ústavy, mající více
obecný, sluší i jmenovati ústavy určené pro
třídy podpory potřebných. Jsoutě to invalidovny, ústavy slepých a hluchoněmých, sirotčince a ústavy nalezencův. Vzhledem k sirotčincům na straně jedné a ústavům nalezencův na straně druhé podnes ještě panuje nemalý spor. Jedni jsou toho náhledu, že jako vůbec panuje zásada, že teprvé tehdy nastati má veřejná péče o chudinu, když se nedá dokázati dotyčná povinnost nějakého soukromníka, i zde není příčiny k stanovení jakési výjimky. Nežli tedy buď stát aneb obec se uváže v zaopatřování nějakého dítěte, dlužno dříve bedlivě vyšetřovati, zdali tu není nikoho k jich zaopatřování oprávněného, a kdyby se dali vypátrati rodičové třeba i nemanželští, nemá ni stát ni obec zprošťovati je jejich povinnosti. Výtvorem tohoto náhledu jsou sirotčince. Naopak tvrdí jiní, že zaopatřování opuštěných dětí povždy jest skutkem dobročinným. Přísné vyšetřování, kdo vlastně k pečování o děti jest povinen, v hojných prý pádech příčinou by se stalo usmrcení dětí, protože dosti matek chce zůstati zatajeno. Praktickou důsledností tohoto náhledu jsou ústavy nalezencův. — 4. Vhodně a soustavně zařízená veřejná péče o chudinu častěji bývá seslabována v svých blahodárných účincích podáváním obyčejných almužen od jednotlivých soukromníkův, když totiž udělují se menší podpory neznámým žebrákům beze všeho vyšetřování, zdali opravdu jsou chudí, z jaké příčiny zchudli, a zdali podaný jim dar v skutku bude upotřeben způsobem přiměřeným. Tím totiž hlavně se překáží působnosti ústavův k zabránění zahálky zřízených a vychovává se žebráctví takřka co řádná obživa provozované, které jednak za nutný má následek úplně neplodnou spotřebu značné části jmění národního, jednak i nejistotu vlastnictví, protože žebrání snadno se stává pohnutkou a příležitostí ku krádeži. Z té příčiny jesti žebrání, co činění všeobecně škodlivé, v mnohých státech přísnými zákony zakázáno, u nás v Rakousku hlavně §§ 517 až 521 *trestního zákonníku* z roku 1852. Jak ostatně veřejná moc žebrání nejlépe může ubrániti, překračuje co podrobnější detail meze našeho článku, a podotýkáme toliko, že tu nelze jednati dle nějaké všeobecné šablony, nýbrž že zvláštní poměry státu ano i jednotlivé obce hlavně tu jsou rozhodny. *Bů.*

Paupertas lat., *pauvreté* franc., nouze. **P.** *meretrix*, nouze jest nevěstka, t. j. nouze často svádí k špatnosti.

Pausa, řec. pomlčka, přestávka vůbec. V hudbě tak slove doba, kde jeden hlas aneb celý sbor umlkne a po uplynutí této chvíle dále pokračuje. Pro pomlčky užívá se v hudebním písmě tolik znamení, kolikerá jest platnost not; každý druh platnosti not má svou pomlčku, kterou nahražen býti může. Trvá-li pomlčka více taktů, znamená se silnými čárkami v notovém plánu, nad které se počet taktů číslicemi napíše. — V případě, kdy celý orchestr aneb sbor najednou umlkne, sluje taková pomlčka všeobecná čili generalní **p.** *Zř.*

Pausanias 1) P., syn Kleombrotův, poručník Pleistarcha, syna Leonidova, náčelník vojska spart. proti Peršanům a zároveň nejvyšší velitel spojeného vojska řeckého, s kterým porazil 479 př. Kr. Mardonia u Plataiy. Na památku toho slaveny hry *Pausaneia*, při nichž směli jenom svobodní občané o ceny ustanovené zápasiti. Pýchou a příkrostí **P**-ia přešla vedle jiných příčin hegemonie v Řecku na Athény. Zároveň obžalován byl, že tajně spolčil se s Peršany; soudem proto odbývaným uznán sice za nevinného, nedlouho na to ale vydal sluha jeho eforům psaní, jež odevzdati měl satrapu Artabazovi. Z listů těch vyšlo na jevo, že **P.** dostati měl dceru Xerxovu za manželku a v odměnu za

to chtěl mu pomoci k Spartě a k ostatnímu Řecku. P., vida že vše ztraceno, utekl se do chrámu Athénina, obyvatelé ale, mezi nimi i matka jeho, nanesli ke dvéřím kamení, aby odtud vyjíti nemohl; a tak zahynul **P.** hladem v chrámu tom. — **2) P.**, řecký dějepisec a zeměpisec z Caesarey v Kappadocii, žák Heroda Attika, cestoval po Řecku, Macedonii, Itálii a části Asie i Afriky, kteréž cesty výsledky popsal v díle svém *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος*. V desíti knihách popsány tu Attika, Megaris, Korinth a Sikyon, Flius, Argolis, Aegina a okolní ostrovy, Lakonie, Messenie, Elis, Achaja, Arkadie, Böotie, Fokis a Ozolští Lokrové. Nejobšírněji a nejdůkladněji pojednáno o památkách náboženských a uměleckých jednotlivých míst, čemuž podřízen zeměpis a dějepis; v díle tom jest též množství přírodovědeckých poznámek, při jichž vypisování porovnává **P.** jiné země cizí s řeckými. Celé dílo má ráz cestopisu; nejdůležitější částí jest vypsání rozličných obřadů náboženských s bájemi a památkami uměleckými k nim se vztahujícími. Proto má spis velikou cenu pro dějiny umění řeckého. Nejlépe vydán od Schuberta a Walze (3 d., v Lipsku 1838—39), pak od Dindorfa (v Paříži 1845); do němčiny přeložil jej Wiedasch (5 d., v Mnichově 1826—33).

Pausias, řecký malíř, ze Sikyonu pocházející, byl syn a s počátku i žák Bryetův, ale později měl za učitele Pamfila (v. t.), jehož návodu a zkušeností s dobrým úspěchem použil, první maloval klenuté stropy a uváděl ve svých malbách namnoze i umělé skráceniny. Co doklad těchto uvádí se *Obětování býka*, v němž tohoto s předu, nikoli se strany představil. Považuje se též za prvního čelnějšího zástupce enkaustiky. Z dalších jeho prací jmenují se ještě co zvláště zdařilé: podobizna jeho milenky, věnečkářky *Glykery*; *Eros, odhodiv luk a šípy, chápe se lyry.* *Mü.*

Paušál slove jakýkoliv plat úhrnkový, totiž takový, který se určí ustanovením neb úmluvou k uhražení jistých potřeb anebo k vyplnění jisté povinnosti na jistý čas, aby se uspořilo nepohodlné podrobné účtování, na př. **p.** úředníků na kancelářské potřeby, **p.** nepřímé daně u živnostníka neb obce a t. d.

Pauten v. Poutnov.

Pauw Cornelius de, někdy Mikuláš zván, dějepisec holandský, nar. v Amsterodamě r. 1739, † v Xantenu 1799. Byl vychován v Gotinkách a stal se kanovníkem v Xantenu v Klevsku, později předčitatelem Fridricha II., krále Pruského. Naps. několik děl jazykem franc., z nichž v jednom, *Recherches sur les Américains* (Berl. 1770—2), dokazoval, že divocí Američané jsou přirozením svým nižší Evropanů; v části pak týkající se Paraguaje činil prudké útoky na jesuity, čímž vzbudil na se nelibost duchovenstva katolického. V jiném spise, *Recherches sur les Egyptiens et les Chinois* (2 sv. t. 1747), dokazoval, že není dvou národův sobě podobnějších jako Egypťané a Číňané; tvrdiť mimo jiné o národech těchto, že jsou odsouzeni k věčné polovičatosti. Jeho *Recherches sur les Grecs* (2 sv. t. 1787) byly přeloženy do angl. (Lond. 1793). Když francouzské vojsko revoluční vtrhlo do Klevska, zlekal se **P.**, i stal se zádumčivým a spálil své *Recherches sur les Germains* v rukopise.

Pauzar z Michnic, jméno rodiny rytířské v XV., XVI. a XVII. stol. v jižních Čechách usedlé, píšící se dle tvrze Michnice v Budějovsku a užívající v erbu půl muže ozbrojeného, meč na pravém rameně nesoucího. — V druhé polovici stol. XV. připomíná se Erasymus **P.** z M. na Cukršteinu, po němž zboží to drželi syn jeho Oldřich (I.) (1500) a potom vnuk Oldřich II. (1534), který dědictví své Cukrštein a Michnici r. 1543 znovu do desk sobě vložil; týž držel také Žirovnici, již ale r. 1544 prodal Albrechtovi z Gutenšteina, a † 1545; byl pochován v kostele sv. Víta v Praze, k němuž dal slíti několik zvonů; r. 1546—1551 Jan **P.** na Nelžově; r. 1552 Svojše **P.** na Cukršteině, který r. 1556 prodal dědictví své v Římově Jindř. z Protivic; téhož času žili tolikéž: Oldřich III., Hendrich a Vok bratří **P**-ové, synové Oldřicha II., z nichž Vok držel (1556) Volešnici a Hendrich Žumberk (v Budějovsku), oba zdržovali se také při dvoře pánů z Rožmberku a žili ještě r. 1574; r. 1589 Albrecht syn Vokův na Volešnici a Hendrich na Žumberce, z nichž tento r. 1597 vysadil a daroval dvůr Krejčovský služebníku svému Jiříkovi Žumberskému; r. 1614 Albrecht Řehoř **P.** na Volešnici a Václav **P.**, z nichž onen koupil tehdáž také statek Dvořec. Ve vzešlých na to bouřích stavovských neměla, jak se zdá, rodina ta platného účastenství a květla ještě v druhé polovici stol. XVII. *Ra.*

Pauze, učený Němec, povolaný r. 1702 od Petra Velikého do Rus, byl k ruce pastorovi Glukovi v zakládání vysokých škol v Moskvě, a později stal se tlumočníkem při Petrohradské akademii nauk.

Páv *(Pavo)*, rod ptáků kurovitých, majících hlavu opeřenou s pernatým chocholem, tváře lysé; kohout má v ocase velmi dlouhá péra, jež může rozložiti v široké kolo. Jsou dva druhy: *Pavo cristatus*, **p.** chocholatý, v době Alexandra Velikého v Evropě zdomácnělý; v sev. Indii jest divoký; chová se ve dvorech více pro ozdobu než pro užitek. *P. muticus*, **p.** japanský; chochol skládá se z úzkých per; péří na krku jest tmavě zelené se zlatoskvoucí obrubou. *Sý.*

Pávek Theodor narodil se v Tobišově na Moravě 1732, vstoupil 1751 do řádu kněží pobožných škol, a po vysvěcení stal se profesorem mathematiky na rozličných gymnasiích spravovaných piaristy, zejména v Praze, kde i soukromě na císařských ústavech vyučoval. Později byl jmenován novicimistrem a pak rektorem koleje Budějovické, konečně i koleje Lipnické. † v Lipníku 8. listop. 1792. Napsal *Anleitung zur Rechenkunst.* *Sm.*

Pavel (*Paulus*), jméno mužské. *A.* Svatý **1) P.**, veliký apoštol světa, slul před tím Saul; **P**-em se nazýval zvláště od obrácení Sergia Paula na víru. Byl rozený občan římský z židovských rodičů pošlý, z pokolení Benijaminova. Narozen v Tarsu, městě Cicilie, byl vyučován v Jeruzalémě od slovutného Gamaliela, zákonníka farizejského, byl tedy i farizeem. Zdá se, že byl úd školy libertinské, která z Židů mimo Palestinu jsoucích záležela, od nichž i vyšlo pronásledování Štěpána, v kterémž se **P.** súčastnil. Vyučil se též podle tehdejšího obyčeje všech bohoslovců řemeslu, a sice dělání stanů (*σκηνόποιος*), jímž napotom i na cestách svých se živil. Učený a horlivý toho co za pravdu měl, usiloval brániti otcovského podání proti rozmáhajícímu se křesťanstvu, o kamenování sv. Štěpána hlídal šatstvo kamenujícím a chválil usmrcení jeho. Později při pronásledování křesťanův sám činný byl, přepadával křesťanské sbory, bořil jich chrámy a dával křesťany do žaláře, ano vymohl sobě plnomocenství biskupů do Damašku, aby i tu křesťany stíhati směl. Když přibližoval se k městu, obklíčilo jej pojednou světlo s nebe, i uslyšel hlas Ježíšův řkoucí: „Saule, Saule, proč mi se protivíš?“ Dojat božskou milostí uposlechl oslepený Saul božího rozkazu, dojel do Damašku. Zde z rozkazu Páně přišel k němu učedník apoštolský Annaniáš, a vloživ naň ruce zrak mu navrátil a je jpokřtil. (Dle Huga

r. 35, dle Windischmanna 37 čili 38). Od toho okamžiku byl Saul nejhorlivějším obrancem a rozšiřovatelem víry křesťanské (**obrácení sv. Pavla**), [illegible] z odporu, který se nachází mezi skutky apoštol. 9, 7—15 pak 22, 1—25 a 26, 9—20, soudí, že obrácení dělo se jen v Saulovi uvnitř, ovšem za zevnější příčinou náhlého bleskem oslonění, a však s vnitřní příčinou mocného dojmu, jejž řeč hájícího se Štěpána (Sk. 6, 8 atd.) a cnost i stálost křesťanů naň působily. Tak Baur a j. — Hned po obrácení svém v Damašku vystoupil **P.** kázaje Krista; [illegible]ny však do Arábie se vydal. Navrátiv se po krátkém čase poznovu kázal Krista, až pronásledován a od Židů, v koši spuštěn po provaze přes zeď [ča]su nočního ušel do Jerusaléma. To se stalo 3 [lé]ta po jeho křtu. Zde se ho báli, teprv když Barnabáš jej Petrovi a Jakubovi odporučil, důvěřovali mu. Po několika dnech odešel **P.** do Tarsu, aby [ži]vot svůj zachoval, neboť směle hlásal Krista a hádal se s Řeky; ti pak usilovali ho zabiti. Načež [ká]zal spolu s Barnabášem po celý rok v Antiochii [ví]re Páně s prospěchem, tak že oni první odhodlali se, aby se oddělili od Židů úplně a nazvali se křesťané. Po roce poslán byl **P.** s almužnou též ve společnosti Barnabáše do Jerusaléma. Po navrácení se [z] Jerusaléma (asi léta 43 nebo 45) nastoupil **P.** [s] Barnabášem a s Janem Markem **svou první** [a]**poštolskou cestu** z Antiochie v Syrii, odebral se přes Seleucii do Cypru, kdež v Pafosu místodržitele Sergia Pavla na víru obrátil, a odtud do [P]amfylie, Pisidie, kdež velké pochvaly v Antiochii [do]šel, a do Lykaonie. Zde v Ikonii, Listře a Derbe mnohé na víru obrátil. V Listře zvláště jemu a [B]arnabáši chtěli co bohům oběti přinesti, a však [po]puzený od Židů lid hnedle jal se je kamenovati. [Nav]rátiv se zdržoval se **P.** po dráhný čas v Antiochii [v] Syrsku. Když tu rozepře povstaly, zdali pohané [na] víru se dávající mají obřezáni, a k zachovávání [zá]kona Mojžíšova vázáni býti, vydal se do Jerusaléma, kde sněm z apoštolů a věřících se rozhodnul, [že] toho není třeba, v čem dříve Petr sám s jedné [a] druhou stranu kolísal. — Krátký čas po navrácení z Jerusaléma nastoupil **P. druhou apoštolskou cestu** ve společnosti se Sílou (asi r. [51]—54). Šel tedy skrze Syrii a Cicilii do Lykaonie. V městě Listře připojil k sobě Timothea, z otce [po]hanského, obřezav ho pro Židy, kteříž byli v [on]ěž místě. Odtud pak bral se do Frygie, Gala[cie], Mysie, Troady a Macedonie. Zde zdá se, že [k] *Pavlovi* se připojil Lukáš, neboť od té doby mluví pisatel *Skutkův Apoštolských* v množném čísle. [V] městech Filippi a Thessalonice byl sice **P.** vlídně [při]jat, avšak tu rozličná pronásledování a nebezpečenství trpěl. Tak ve Filippi vyhojiv otrokyni [ma]jící ducha věštího uvězněn byl i se soudruhy, [je]ž byvše mrskáni. Ovšemť, když za zemětřesení [ot]vřely se dvéře žaláře a okovové uvězněným [spa]dli, ti ale neodešli, nejen že žalářník s rodinou [na] víru se dal, ale i úřadové, bojíce se pro bičování římských občanů, odprosili je ale předce vy[ved]li z města. I v Thessalonice, jak **P.** jal se kázati, [rov]ně povstaly bouře, tak že sami křesťané je od[tud] do Athén zavedli. Tu kázal v Areopagu boha [až] dosud neznámého a nesmrtelnost duše; brzo [pak] to v Korintu po 18 měsíců s dobrým prospěchem. Zde psal též svá psaní **Thessalonicenským**. Naposledy i v Korintu na žaloby Židů [pohn]án jest k soudu; načež navrátil se přes Efes [do] Jerusaléma a odtud do Antiochie v Syrii. — Po [mn]ohých měsících, léta asi 55, nastoupil **P.** svou [tře]tí **apoštolskou cestu** odtud přes Galacii, [Fr]ygii a Achaji do Efesu, kdež se as tři léta pozdržel a mnohé na víru obrátil. Odtud psal svá psaní **Galatským**. Brzo po odeslání listu toho bral se na krátkou cestu visitační k utvrzení věřících přes Macedonii do Řecka, zanechav v Efesu **Timothea** co svého zástupce, jemuž z této cesty **první list** psal. Vedla pak cesta sv. *Pavla* podruhé do Korintu, odkud přes Kretu se vrátil do Efesu. Co však v Korintu sám byl spozoroval a co mu opět se doneslo, pohnulo jej k listu prvnímu **ke Korintským**. V tu dobu zaslal i list **k Titovi** na Kretu. Činnost *Pavlova* v Efesu byla velmi zdárná, však i s mnohými obtížemi spojena, až zlatníkem Demetriem bouř vyvolaná přiměla *Pavla* aby odešel. Bral se do Macedonie. Zde psal asi **druhý list ke Korintským**. List tam donesl Titus, který zatím k němu byl dorazil. Po něm teprv dorazil **P.** sám do Korintu. Zde psal své **psaní k Římanům**. Pobyl v Řecku tři měsíce. Navracuje se nemohl přímo domů se bráti pro úklady nepřátel, nýbrž opět Macedonií bral se do Troady, kdež mládence vzkřísil; plavil se dále okolo ostrovů Lesbosu, Chiosu a Samosu, rozžehnal se v Miletě s pohnutou myslí na vždy od představených efeských a plavil se okolo rozličných ostrovů a měst, totiž: Kosu, Rhodu a Cypru, Tyru, Ptolomaidy a Césaraei, a přišel proti vší výstraze mu činěné do Jerusaléma. Dostav se tam byl radostně od Jakoba, starších a obce uvítán. Ačkoli byl oholiti dal hlavu na znamení slibu (v. **Nazir**), k udání asijských Židů zbouřil se lid a chtěli jej zavražditi, načež byl zatčen a k svému vlastnímu bezpečí do žaláře vsazen. Ospravedlňoval se napřed lidem řečí hebrejskou, zodpovídal se veliteli hradu Antonie a vysoké radě, než všecko to bylo bez prospěchu. Že pak Židé o bezživotí jeho stáli a se k tomu zapřisáhli, byl **P.** pod velkou stráží k náměstníku Felixovi do Césaraei zaveden. Tento jej vyslechl, ale nerozsoudil a po 2 léta držel v žaláři. Festus, nástupce Felixův, vedl *Pavlovu* při dále v Césarei; ba i král Agrippa II. přišel *Pavla* slyšet, a měl jej za nevinného. Když však Festus poslati chtěl *Pavla* do Jerusaléma, odvolal on se k Římskému císaři. Protož byl po lodi do Říma odeslán, asi r. 60. Od ostrova Kandie musilo mužstvo strašlivě zápasiti s vichřicí, až i loď se ztroskotala. Zůstali pak přes zimu tři měsíce na ostrově Melitě. Na jaře, buď r. 61 neb 62 dostal se **P.** přes Syrakusy a Rhegium do Říma, zde pobyl 2 léta v mírném vězení a kázal o království božím. Až sem jdou zprávy *Skutků Apoštolských*. V tomto prvním zajetí psal sv. Pavel psaní **Kolosenským**, **Filipenským**, **Filemonovi**, a dle některých i **Efeským**, což jiní do pozdější doby kladou. Mnozí se domýšlejí, že **P.** po skončeném zajetí konal cestu do **Španěl**, jakž ten úmysl měl dle listu k Římanům 15, 24 a 28. Nezmiňuje se však žádný historik prvních věků, ani Euseb. o této cestě. Poněvadž ale vypuklo pronásledování křesťanů na východě tenkrát za dnů Nerona, proto zdá se že vydal se do Malé Asie, aby utvrdil osady křesťanské. Vrátil pak se přes Korint opět do Říma, kdež v brzku uvězněn byv, veškeré naděje na osvobození pozbyl. Tu toužil po boku míti věrného přítele, a ta touha ozývá se v **druhém listě k Timotheovi**. V tutéž dobu padá asi i **list k Židům**, kdež jednou mu opět zabřeskla naděje opětného osvobození, ale marná, neboť skonal tenkrát po devítiměsíčné vazbě smrtí mučednickou. Sťata mu byla hlava blíže silnice Ostienské. O roce smrti *Pavlovy* různí se učených náhledy. Kdo druhé zajetí *Pavlovo* upírají, kladou ji na rok 64 neb 65; kdo je tvrdí, na rok 67 neb 68. Památku sv. *Pavla* koná církev spolu s památkou sv.

Petra dne 29. čna. Vyvinul dojista za svého života a působení nejkrásnější cnosti a proslul zvláště neohroženou stálostí ve všech pronásledováních pro Krista. Výmluvnosti jeho obdivovali se i pohané; nebylať učená, ale tím více proudila z hloubi duše bohaté. Při všem zdárném působení jeho obdiviti se sluší pokoře a skromnosti jeho. Velmi zdařilý obraz jeho podává Niemayerova *Charakteristik der Bibel;* Neander *Geschichte der Pflanzung* atd. — *Pavlovy* listy. Činnost apoštola *Pavla* jevila se nejen kázaním, nýbrž i mnohými listy, jež buď k jednotlivým osobám neb celým obcím psal. Zachovalyť se z nich na naše časy: 1 list k Římanům, 2 listy ke Korintským, 1 k Galatským, 1 k Efeským, 1 k Filipenským, 1 ke Kolosenským, 2 k Thesalonicenským, 2 k Timotheovi, 1 k Titovi, 1 k Filemonovi, 1 k Hebrejským, úhrnem 14 listů. V tomto pořádku následují v písmě sv., v jakém postupě časovém asi psány byly, podali jsme v životopisu. List k Římanům psán byl v Korintě (16, 1. 23), byl jen jaksi příležitostný, při odchodu jahenky Foeby do Říma psaný. Vyslovujeť v něm apoštol touhu svou seznati proslulé věřící v Římě, a přechází pak v jakési pojednání, jehož první díl dosvědčiti má, že jen náboženství Ježíšovo k ospravedlnění pomáhá a v Kristu toliko jest složeno obnovení lidstva v spravedlnosti a svatosti, jehož by ani Žid ani pohan nebyli se dodělali. Načež v druhém díle uvádí některé povinnosti ospravedlněných, vystupuje proti některým požadavkům židovské askése, stavě všude za základ a směr jednání křesťana lásku. Má kapitol 16. Proti pravosti listu k Římským teprv v novějších časech pronesl se Baur. — Listové ke Korintským. Ke Korintským psal apoštol **P.** vlastně tré listů, z nichž první se ztratil (I. Kor. 5, 9 atd.). Z obsahu jeho toliko to známo, že v něm káral apoštol nepravosti smilstva, jímž se Korinští škvrnili. Nedlouho asi po prvním, totiž ztraceném listě přinesli služebníci křesťanky, Chloe jménem, zarmucující některé zprávy z Korintu do Efesu, kteréž líčily rozkoly na čtvero mezi křesťany, smilstvo mnohých, nepořádky o služebnosti boží a p. v., kteréž apoštola pohnuly k tomu listu, jenž nyní slove první ke Korintským. Zde předkládá Korintským, aby mezi sebou netrhali se podle těch a oněch věrozvěstů, poněvadž pravý apoštol jen čest Kristovu hledá, kterouž i jim hledati sluší, šetřícím mravnosti vlastní a trestajícím hříšných mezi sebou, nedávajícím se v soudy před pohany; aby nepřeháněli ani u velebení stavu ženatých ani paniců; aby řád dobrý v svém sboru měli, zvl. v předůležité věci strany posluhování večeře Páně a užívání jazyků cizích při službě slova božího. Učí též Korintské o vzkříšení obecném, že jistotně bude, v jakých tělích mrtví vstanou, a co se s vyvolenými stane, kteří do dne soudného živí budou. Tento list (nyní na 16 kapitol rozvržený) svou přísností nemálo urazil Korintské, kteří pak apoštola hanili, že nepřichází, že sbírá almužnu pro Jerusalém a p. v. Ráz hájení sebe nese tedy list druhý ke Korintským. Očisťuje v něm **P.** sebe z toho, čím od pomlouvačů haněn byl, a udává práce své mnohé a veliké, jimž pro víru se podrobuje. Načež napomíná, aby sobě milosti boží draze vážili, hříchů i tovaryšení s modláři se vystříhali, spoludělníky jeho k sobě vyslané vděčně přijali, sbírku začatou štědře dokonali. Pak o svém příchodu jim zaslíbení čině s pohrůžkou pro nejeden hřích, jímž se zprzňovali, k cnostem je napomíná. Psalť apoštol **P.** tento list, o výbornosti a spravedlnosti duše jeho nejskvělejší svědectví vydávající, dojista v Macedonii, ač určiti kde se nedá. Epištola ta rozvrhla se na 13 hlav. — List ku Galatským. Povstalíť mezi Galatskými,

kteříž, aby ničili působení *Pavlovo,* tvrdili, že
vlastně apoštolem, a že nelze se křesťanům trh
od zákonů a ustanovení Mojžíšových. O tom se
zvěděl apoštol v Efezu. I hned počal dovoditi
úřad svůj apoštolský má od samého Krista, že p
jeho k vyučování i učení samo od apoštolů i c
jest uznáno; že (což i proti Petrovi vítězně nast
zákon Mojžíšem ustanovený již konce svého do
Pročež i napomíná k užívání svobody Kristem
sobené, i ke konání dobrých skutků, zvláště
jedni druhé v lásce napravovali, v telesných i
chovních věcech se sdíleli a zvláště v nábože
jednomyslni byli. O pravosti listu ke Galatsk
jenž na 6 hlav se rozpadá, teprv v novějším
pochyboval Bruno Baur, tvrdě, že jest z ep
k Římským a Korintským složen. — List k E
ským. Za prvního vězení v Římě došel apoštola
o jistých bludných náhledech, snad o počátcích
stických, které se zvláště v Kolosech šířily. By
v tu dobu, kdy vracel se Onesimus, otrok Fil
nův, *Pavlem* na víru obrácený, k svému pánu.
simus měl provázeti Tychika, kterémuž apošto
řídil, aby vyšetřil bedlivě tu věc v Kolosech
dvé psaní, z nich jedno svědčilo Kolosens
druhé ale bylo obecné, určené pro více měst v
Asii, a mělo především se odevzdati osadě Efe
poněvadž tam pro shluk lidí z celé Malé Asie
větší nebezpečí čisté víře hrozilo. Odtud i podob
sobě obsah obou listů, k Efezským i Kolosens
(což de Wette šířeji rozvádí), odtud nic zvláštní
poměrech efezských v listě k nim se neuvádí,
i nápis ἐν Ἐφέσῳ v starších manuskriptech se
cházi. Vykládáť list k Efezským nadepsaný, že
i pohané v Kristu jedno tělo činí, ospravedln
vyvoleni jsouce jím, který povýšen jest do
slávy. Načež napomíná ke konání cností, jichž
k blahu jednotlivým lidem i k zdaru ústavům
lečenským, jako manželstvu, rodině, představens
Odporučuje všem stálost u víře pravé, pak
chika, bratra v díle Páně, čímž končí list. Tento
hlav a byl z počátku církve vždy za *Pavlův* po
ván, o němž teprv novější učenci de Wette, Sch
ler a Bruno Baur pochybnosti všeliké pronesl
List k Filipenským. Tito *Pavlovi,* v Římě
něnému, poslali jsou pomoc po Epafroditovi,
pak tam onemocněl. Když se uzdraven vracel,
jal od *Pavla* list s sebou děkovací, v kterémž o
stavu, o své mysli a působení svém zvěst
k svornosti (jíž nebezpečí skrze zastavatele z
Mojžíšových hrozilo) vzbuzuje, před podvodník
strahu dává, a připojiv ještě několik napom
k jednotlivým i ke všem vůbec s díky za da
slaný končí list, čtyr kapitol čítající. Vyslo
v listě tom naději, že Filipenské brzo spatří. —
ke Kolosenským. O příčině a času sepsání
již svrchu řečeno. Nespouští se však **P.,** aby d
drobna vrhl bludy v Kolosech rozšiřované;
hlavní jich kořeny snaží se podtíti. Chlubí-li
vyšším svým uměním a s duchův říší spojením
vodí on, že každý duch slouží Kristu, v němž
veškerá moudrost; výstrahu-li dávají oni př
stými pokrmy a nápoji, jimiž by člověk v m
dával duchu zlému, dovodí on, že smrtí svou
Ježíš moc smrti a pekla, tak že, kdož jemu co
své věrni jsou, ničeho báti se nemají. Odvol
na svá pouta napomíná k stejné u víře setrva
k touze, aby jednou spojili se s Kristem v
k ošklivosti proti nepravostem pohanův, jež Bů
návidí, a odporučiv jim dobrotu, pokoru, lásku,
ště na srdce klade povinnosti manželské a rod
Máť list ten 4 kapitoly a to zvláště pozorování h
do sebe, aby sdělen byl též Laodicenským,

prý i Kolosenští čísti mají list **Laodicenským** psaný. Ten však buď se ztratil, čili je týž, co list k Efezským. — **Dva listy Thesalonicenským.** V Korintě sešel se apoštol s Thimotheem a Silou, kteří mu přinesli zprávy z města Thesaloniky, odkud byl povstáním Židů vypuzen. Horliví a stálí u víře potrvali sice věřící toho města u všem pronásledování, než chudí zahálkou a podvodem, zámožnější přepychem a smilstvem hřešívali. To pohnulo sv. *Pavla* psáti **první list k Thesalonicenským.** Chválí v něm sv. **P.** jich milé přijití jeho, jich stálost u víře a dobročinnost, o čemž svědčící zpráva Timotheova potěšila jej, by pak vystříhal jich hříchů tam panujících, přidává poučení o osudu zesnulých a příchodu Páně k soudu. Končí pak list zvláštními napomenutími a rozkazem, aby čtěn byl všechněm bratřím. List ten považuje se za první, jejž kdy apoštol **P.** psal, a má 5 kapitol. Když pak byl odeslal **P.** apoštol psaní toto, zaslechl, kterak podvrženým listem ve jménu jeho v Thesalonice blud se rozšiřuje, jakoby druhý příchod Páně velmi blízký byl, z čeho jedni se děsili, druzí činnosti pozbyli. I psal **list druhý k Thesalonicenským.** Jako v prvním listě započíná chvalným svědectvím o jich víře, lásce i naději; pak ale blud o blízkem dni soudném vyvrací dovodě, že se nezjevují znamení ustanovená. Napomíná pak, aby pracovitého života jeho následovali, spravedlivě se živili, v skutcích milosrdenství trvali a nepovolné hříšníky vylučovali. Aby nemohli více podvrženými listy klamáni býti, podepsal jej svou vlastní rukou. List má 3 kapitoly a v pochybnost se uvádí Schmidtem, Kernem a Baurem, který však sám důvody své za slabé prohlašuje. — **Dva listy k Timotheovi.** O čase a příčině, za kterouž psány byly listy tyto, podává zprávu život *Pavlův*. Obsah **prvního listu** jest poučení, které dává apoštol mladému zástupci svému v Efezu, od něhož musil rychle se loučiti, tak že nebylo lze mu ústně to nejdůležitější dosti důkladně na srdce položiti. Nejdřív připomíná, že jest konec přikázání činná láska, a jen co k tomu měří, důležito; dále napomíná, aby dobré svědomí zachoval, lid k modlitbám měl i za vrchnost; pak rozkládá, k čemu má muže, k čemu ženy míti, kdo můž za staršího volen a jak to sluší živu býti; pak i Timothea poučuje, kterak k bludařům se chovati, kam slovem božím směřovati, všeliké církve údy, starce, mladé, vdovy, duchovní služebníky, pány učiti a vésti má a p. v. **Druhý list** byl patrně krátce před smrtí *Pavlovou* psán (2, 2—8; 3, 1—17; 4, 2—8) a jest jako poslední vůle k milému žáku a příteli. Žádá si, aby jej ještě jednou před smrtí viděl, a zve jej do Říma, vystříhá jej před bludaři, a poněvadž ti se množiti budou, napomíná jej k svědomitému plnění povinností, kteréž se mu nejdůležitější zdají. List ten čítá 4 kapitoly. — **List k Titovi,** z Efesu na Kretu (nyní Kandii) ostrov, asi v tutéž dobu s prvním listem ke Korintským zaslaný, obsahuje poučení, jaké osoby k službě církevní voliti má; jaké povinnosti by věřícím dle rozličných stavů měl na srdce klásti, šíře se zvláště o povinnosti poddaných; taktéž i napomenutí, aby zbytečných řečí i rozkolníků se střehl. Volaje jej k sobě do Nikopole poručí mu konečně dva křesťanské učitele. List rozvržen na 3 kapitoly, a byl taktéž jako oba listy k Timotheovi zavrhován, zvláště Baurem a stoupenci. — **List k Filemonovi** psán byl z Říma, o prvním zajetí *Pavlově* při návratu otroka Onesima, jehož apoštol co nejvřeleji pánu svému poroučí k dobrotivému s ním nakládání. (Viz o listu k Efezským.) Čítá toliko 1 kapitolu. — **List k Hebrejským** čili z Židů na víru obráceným. Ten list dlouho byl od západní církve za podvržený považován, poněvadž nenese jméno *Pavlovo* v čele, jako druhé, též pro čistší mluvu a plynný sloh řecký, kterýmž psán jest. Však náhledy v něm vyslovené s jinými listy *Pavlovými* úplně se shodují, též i sv. Petr II. 3, 15. 16. se dovolává toho, že **P.** psal Hebrejským, a Klement Římský celé části listu řečeného uvádí. Domnívají se jedni, že ho **P.** psal po hebrejsku, tedy plynněji v řeči sobě přirozené, a že překlad na nás došlý pochodí od Lukáše; druzí ale, že Lukáš čili jiný přítel *Pavlův* jej psal dle názoru, *Pavlem* (tužeji uvězněným) udaného a opravovaného, hned po řecku. Máť list ten dovoditi, že křesťanské náboženství jest daleko vznešenější nad židovské, poněvadž nejvznešenější byl jeho původce, poněvadž nejdokonalejší jest jeho oběť, kterouž oběti starozákonní toliko obrazily, a nejsvětější jest nejvyšší kněz křesťanský, a taktéž i milosti i kony této víry jsou mnohem podstatnější a dokonalejší. K tomu připojil pak napomenutí k setrvání v této vznešené víře i v pronásledování, a k životu dle víry té zřízenému. Psán byl list ten za zajetí *Pavlova*, jak se nejnověji soudí, druhého, a má kapitol 13. — *B.* **Papežové a jiné duchovní osoby:** **2) P.** I., Říman, povýšen na stolec papežský po bratru svém Štěpánu III. dne 29. máje 757, měl z počátku za protivníka Teofilakta. Za 10 roků úřadování svého spojil se úžeji s králem Franků Pipínem, aby uhájil proti Longobardům a obrazoborným císařům Byzantským novou zemi papežskou. Čítá se k svatým, dal z otcovského domu svého zříditi klášter, a chválí se jeho útrpnost k chudým. — **3) P.** II., Benátčan **Petr Barbo** jménem, byl papežem od 30. srp. 1464 do 26. čce 1471. Chválí se co státník. Vědám však nezdá se, že přál jako předchůdcové jeho; jmenovitě dal učence Platinu uvězniti. Kapitulací před volbou podepsanou zničil. Jiřího Poděbradského r. 1466 do klatby dal a za království zbavena prohlásil. (Srv. **Jiří** Poděb.) Pragmatickou sankcí francouskou zničiti nepodařilo se mu. Simonii duchovních i podplatnost úředníků v Římě přísně trestal. Rok jubilejní ustanovil na rok 50. Jsa tváře sličné a těla dojemného velice rozmařilosti a nádheře hověl při sobě i při dvoře svém, z čeho mu kardinál Jakob z Papie veliké výčitky činil. Zemřel prý mrtvicí následkem požití nezáživných krmí, Pleossaeus-Mornaeus ale praví, že *in mysterio iniquitatis*. Platina soudí o něm nejpřísněji. — **4) P.** III., **Říman Alexander Farnese,** nar. 29. ún. 1468, z kardinála biskupa Ostijského na papeže povýšen 23. říj. 1534, seděl na stolci tom do 10. list. 1549. Měl sice dosti ducha i umělosti státnické, ale v působení jeho mu vadila rozmařilost i přílišná k své rodině přízeň. Proto přes všecku přičinlivost svou mnoho nepořídil. V Anglii odtrhl se od církve Jindřich VIII. a za hlavu církve anglikánské se povýšiv krutě pronásledoval katolíky, až papež jej kletbami stíhal. V záležitostech protestantských řídil se papež komisí, kteráž jednati měla o opravě mravů kněžstva a kázně církevní; poslal do Německa nuncia Vergeria, aby s Lutherem vyjednával, ten však sám víry kat. se zřekl; smluvil mír mezi **Karlem** V. a Francouzským králem, a konečně vše to připraviv otevřel sněm Tridentský r. 1545. Poněvadž však vrchní řízení sněmu, zvláště záležitost reformační, do Říma táhl a proti vůli císařově sněm chtěl přeložiti do Bologni, jal se tento samostatně nařizovati, vydav své **Interim** (v. t.). Tu rozpustil Pavel III. koncil a k potlačení protestantství zařídil inkvisicí ve Vlaších (jen v Neapoli se nezdařila), vydal index kněh, potvrdil řád jesuitův a protestoval proti jednáni císařovu. Zemřel co stařec 81 roků čítající. Synu svému Petrovi Ludvíkovi zjednal vévodství

Parmu a Piacenzu; a Konstantii dceru svou provdal za úda rodiny Sforza. Vnuk jeho byl kardinál Sforza. Nejvíce hany na papeže kydali bývalý nuncius Vergerius a kapucinský generál Ochino, kteří oba k protestantům přešli. — **5) P.** IV., Jan Petr Caraffa, Neapolitán, byl po Marcellovi II. co kmet 79 let starý 23. května 1555 na stolec papežský povýšen, ale vládl po 4 léta s velikou ducha pružností a silou i bezohledností, aby předešlé moci papežů zase dobyl a nová učení (reformatorů) potlačil. Proto přidržel se Jindřicha II. krále Francouzského, ač z toho měl nešťastnou válku s Filipem II. Španělským. Než brzy se rozpadl se spojencem svým, nedosti povolným. Protestoval proti Augsburskému míru s protestanty, uzavřenému od Ferdinanda krále Německého; za neplatné prohlásil odstoupení Karla V. tomutéž Ferdinandovi císařské koruny bez vědomí papežova; však nebral se více zřetel k námitkám jeho, ku korunovací nebyl papež zván. Když Alžběta královna Anglická, Jindřicha VIII. dcera, s Římem smířiti se chtěla, takové výminky činil, že smlouvání se podařiti nemohlo. Zlostně zamítl pokornou prosbu krále Polského za zrušení celibátu a annatů, za uvedení národní řeči do služebnosti církevní a za přijímání podobojí, což již tenkrát vůbec mimo Řím za jediný prostředek proti protestantismu se považovalo. On pak proti protestantismu vysýlal legáty na dvory králův, množil počet biskupův (v Nizozemsku), podporoval řád theatinův, jejž byl co kardinal založil, a jesuitův, zostřil soudy inkvisičné, dal ve Vlaších páliti knihy, zřídil kongregaci indicis. Podobně i Židy stíhal, nutě je, aby bydleli ve zvláštních částech měst, nosili zvláštní kroj, nesloužili u křesťanů a p. v. Nejpřísněji nákládal s lehkými osobami a klerem, jejž mezi jiným k delšímu modlení breviáře přinutil, zrušiv zkrácení Pavlem III. dovolené. Než i příbuzné své, nepravostem oddané, z Říma vyobcoval. Nenávist Římanův, dříve strachem potlačovaná, po jeho smrti hrozně vypukla. Zabito bylo několik inkvisitorů dominikánů, a socha jeho zvrácena a rozbita. Teprv Klement XI. r. 1708 odvážil se opraviti ji. Co kardinál chválil se pro svou učenost a známost řečí východních. — **6) P.** V., Říman Kamillus Borghese, seděl po smrti Leona XI. na stolci papežském od 16. května 1605 do 28. led. 1621. Vyřkl kletbu nad senátem a interdikt nad republikou Benátskou, poněvadž tam nesmělo se nic stavěti ani v majetnost duchovní dostati bez vědomí senátu a duchovní bývali pro zločiny před veřejný soud pohnáni. Než republika přinutila kněžstvo nedbati klatby papežské, a vyhnala vzdorné jesuity, theatiny a kapucíny. Jindřich IV. král Francouský přispěl k opětnému smíření; však jesuité směli se teprv po půl století vrátiti. Vůbec přál papež ten řeholím a přede vším jesuitům; ve při o neposkvrněném početí uložil mlčení dominikánům i jesuitům; svářil se s dvorem francouzským pro spis jesuity Suareza (*Defensio fidei Cathol. Commb.* 1613. Col. 1614), papeži moc, sesaditi mocnáře, přiřknuvšího; za svaté prohlásil Ignácia z Loyoly, Františka Xaversk., Filipa Neriho, Karla Borom. a j. více. Zásluhou jeho bylo, že nestorianského patriarchu s církví smířil. Než mnoho dbal na pochlebníky jej velebící a na nádheru dvoru svého, též i na povznešení svého rodu, jemuž knížecí lesk a jmění dal. Stavěl rád mnoho a nádherně; dokonal chrám sv. Petra; rozšířil Vatikán i Kvirinál; přistavěl ke kostelu p. Marie větší kaply Borgheskou; v Římě stavěl vodovody, v Čivitavecchii světlárnu a hradby nové. Vědám prospěl, rozmnoživ Vatikánskou knihovnu, spojiv s ní papežský archiv a povzbuzuje velice k studiím klasických a východních řečí. Přes to všechno zanechal po své smrti značný poklad nástupci svému. — **7) P.** Samosatský, rodem ze Samosaty v Syrii, syn rodičů chudých, stal se roku 260 biskupem v Antiochii, co takový nekalými prostředky rychle zbohatnul, s ženinami se škvrnil, nádherný byl a marný, raději se slyšel nazývati ducenarius (světský úředník v službě Zenobie, kněžny Palmyrské) než biskup, najatými klakéry dal si tleskati a provolávati slávu o kázaní, hanil otce církevní a na místě zpěvu kostelního dal ženštinami prozpěvovati chvalozpěvy na sebe o služebnostech církevních. To a podobného více se naň žalovalo na sněmě Antiochenském (269—270), který učení jeho, nyní málo známé, zavrhl, poněvadž prý kacířství Artemasa (Antitrinitářské) obnovuje. První stíhal učení jeho Dionys Alexandrinský, 10 otázek a pochybenství *Pavlových* šířeji vyvrátiv. Na sněmě samém hádal prý se s *Pavlem* Sam. kněz Malchion, který jej přinucoval, aby se jasněji vyjadřoval, což pak rychlopisci ihned sepisovali. Sněm jej z biskupství sesadil sice, ale **P.** hájen Zenobií potrval na něm až do r. 272, kdež dobyl císař Aurelian Antiochie, od něhož dům a stolec biskupský žádány pro toho biskupa (Domna), jemuž dopisuje Římský biskup. Stoupenci *Pavla* Sam. sluli Pavlovci čili Samosatští, však již v V. stol. vyhynuli. — **8) P.** Diakon v. Warnefrid. — **9) P.** z Krosna, prvý učitel poesie lat. na nově založené fakultě filosofické při akademii Krakovské, jehož působením znamenitě šířila se obliba v klasických spisech latinských. Sám napsal lat. vděkuplné elegie, vtipné epigramy a vážné písně. Z těchto vynikají: *Panegiryk na cześć Św. Władysława króla węgierskiego i Stanisława biskupa i patrona Polski* (ve Vídni 1509); *Wiersze godowe* (v Krakově 1512). — **10) P.** od Modruše, kněz řádu františkánského, známý tím, že způsobil vydání římského *misálu* hlaholicí (v Ben. 1528), jehož jeden exempl. chová se v univers. knihovně v Praze a jiný neúplný v knihovně kn. Lobkovice v Roudnici, o němž sepsal Durich *Notitia critica missalis glagolitici seu slavolatini.* — *C.* Panovník: **11) P.**, císař Ruský, syn Petra III., nar. v Petrohradě 1. říj. 1754, byl tamtéž zavražděn 12. bř. 1801. Nedůvěry a přísnosti, kterou matka jeho Kateřina II. po celý svůj život k němu se vyznačovala, zakoušel **P.** již v nejútlejším mládí i se strany svého otce, tehdáž ještě velkoknížete, který jej později též práva nástupnictví zbaviti zamýšlel. Když pak Petr III. roku 1762 trůn i život zároveň ztratil, odevzdala Kateřina, zatím vlády se ujavši, vychování *Pavlovo* mezi jinými též svému oddanému stoupenci a ministru, hraběti Paninu. Ač **P.** chováním i pokroky svými nikdy Kateřině příčinu k nespokojenosti nepodal, střehla jej přece při každém kroku a hnutí jeho s velikou obezřelostí a přísnosti, jakož i nemalou péči o to vedla, aby jemu záhy manželku opatřila. Tak podařilo se jí oženiti jej r. 1773 s princeznou Hessen-Darmstadtskou, a po její smrti 1776 s princeznou Virtemberskou, hlavně za tím účelem, aby upoután jsa na kruh rodinný tím méně všímal si života veřejného, oč také přímými rozkazy se snažila, tak že mu ani přístav a loďstvo v Kronstadtě navštíviti nedovolila, ač přinucena byla jej velkoadmirálem jmenovati. Toto ustavičné podezřívání a ponižování působilo záhubně i na jeho povahu, tak že, jsa od přirození svého dobrý a šlechetný, stal se brzy nespokojeným, nedůvěrlivým a vůbec podivínem, což bylo příčinou všech jeho pozdějších poklésků, nespravedlností a neštěstí. Konečně r. 1780 dovolila mu Kateřina, že směl na zapřenou pod jménem hraběte Nordského na cesty

po Evropě se vydati; ale i tu neustala nad ním bdíti, rozkázavši, aby co den posílány jí byly po zvláštních rychlících podrobné zprávy o všech událostech na jeho cestě se sběhlých. Procestovav Polsko, Německo, Itálii, Francii a Holand navrátil se P. po 14 měsících zpět, načež usídliv se v Gatčině trávil tam veškerý čas toliko v kruhu rodinném, z kterého nesměl se ani vzdáliti, když 1788 válka s Turky vypukla. Praví se, že Kateřina zamýšlela jej i života zbaviti. Když později Gustav III., král Švédský, zrušiv mír nenadále do Finska vpadl, byl sice P. tam odeslán, avšak vůlí Kateřiny ve svém jednání tak obmezován, že rozhorlen nad tím opět v život soukromý se uchýlil. Dříve než mohla Kateřina záměr svůj provesti, chtíc totiž *Pavla* poslední svou vůlí z nástupnictví vyloučiti, zemřela 17. list. 1796, načež P. na trůn dosedl a s počátku své vlády některými moudrými činy, jakož i svou, po přestálém nátlaku trochu jemněji se jevící povahou dobré naděje do budoucnosti vzbuzoval. Tak odstranil mnohé neplechy ve zřízení vojenském a měl syna Alexandra k tomu, aby všímal si záležitostí vládních; při své korunovaci (16. dub. 1797) obnovil starý zákon, kterým až do vymření posledního potomka po meči všickni potomci po přeslici z nástupnictví vyloučeni byli; taktéž obíral se úpravou financí a zavedl jmenovitě značné úspory ve vydáních na svůj dvůr; praví se, že i zamýšlel obnoviti království Polské; tolik však jisto jest, že Polákům uvězněným neb ve vyhnanství meškajícím svobodu navrátil a jmenovitě Kościuszkovi svou přízeň a náklonnost projevil; i válku s Peršany snažil se ukončiti, uvoluje se k mnohým koncesím, aby panování svému jakýsi ráz míru udělil. Veliká však část jeho opatření vycházela spíše z nenávisti ke všemu, co jeho matka byla zařídila, než z opravdové snahy po prospěšných opravách. V přípravách však válečných proti Francii, již od Kateřiny počatých, setrval i P., jsa rozhodným nepřítelem každé revoluce a všech jakobínů. Boje se nových ideí, z Francouzska rychle se rozšiřujících, zavedl přísnou censuru, zakázal dovoz kněh franc. a brzy i dovoz všech kněh cizozemských, zamezoval přístup cizím cestovatelům do Ruska, povolal zpět všecky své poddané v cizině meškající a vůbec vydal spoustu libovolných opatření, na utlačení každého volného hnutí a proudu času směřujících. Též v zahraničné politice dal se vésti více osobními choutkami než rozumnými důvody státními. Místo zrušeného maltezského převorství na Volyni založil ruské převorství toho řádu z Petrohradě a přijal i protektorát řádu (v pros. 1798). Když však Malta brzy potom do moci Francouzů upadla a velmistr řádu od direktoria na odpočinek dán byl, nabídl týž ruský převor velmistrovství *Pavlovi*, který je též přijal, jakož i brzy potom v alianci vstoupil proti Francii nejen s Rakouskem a Anglickem, ale i s Tureckem a králem Neapolským. Oddělení rus. loďstva vzalo Francouzům ještě ku konci r. 1798 Jonské ostrovy a operovalo proti nim v jižní Itálii; též vojsko ruské hrozilo brzy vpádem svým do Francie. Suvarov, který na okamžik upadl v nemilost carovu, byl od rakouské vlády za vrchního velitele vyžádán, načež ihned v čele armády rakouskoruské porážel Francouze u Cassana (27. dub. 1799), u Trebie (18. čna) a u Novi (15. srp.); druhá armáda ruská operovala pod generálem Korsakovem ve Švýcařích; třetí pod Hermannem vystoupila na zem v Holandsku, aby spojiti se mohla s vévodou Yorským, byla však účastna nezdaru, s jakým se potkala celá výprava vojska anglického. Suvarov, nedokonale podporován nemohl taktéž již na bojišti se udržeti, tak že až do Bavor vytisknut byl. Nezdar tak velikého podniknutí, v kterém téměř 100.000 rus. vojska se zúčastnilo, rozdráždil cara v nejvyšším stupni, tak že vinu toho Anglicku a Rakousku připisoval; Rakousku jmenovitě vytýkal, že arcikníže Karel ve Švýcarsku Korsakova opustil, jakož i málo o vyklízení Piemontska se přičinil. S Anglickem pak se znepřátelil, že ostrov Maltu vydati nechtělo a urputně hájilo své výhradní panství na moři. Z tohoto rozkolu mezi spojenci dovedl první konsul ihned těžiti; poslav všechny ruské zajaté carovi bez výplaty snažil se v hněvu jeho proti Anglii jej utvrditi, načež P. vděčnost svou k Bonapartovi tím projevil, že franc. vystěhovalcům povolené pense zastavil a Ludvíka XVIII. nepřímo k tomu přiměl, že v lednu 1801 Mitavu i Rusko opustil. Na výhrůžky Anglicka P. nedbal, tak že dvakráte jeho obchodní lodi zajal. Anglie hotovila se již k pomstě, když tu pojednou náhlá zvěst o smrti *Pavlově* jí došla. Jeho náklonnost k hněvu a podivínství, které mnohdy až šílenstvím se býti zdálo, jeho libovolné a utiskující panování, jeho tajná policie, která všechen lid v stálém strachu udržovala, jeho náhlé změny v politice, které často zájmům obchodu ruského se příčily, to vše spůsobilo všeobecnou hlubokou nespokojenost, z které utvořilo se spiknutí na sesazení *Pavla* a na prohlášení jeho staršího syna Alex. za cara Ruského. Duší celého spiknutí byl milostník *Pavlův*, generál hr. Pahlen, guvernér Petrohradský, který obklíčiv v noci z 23. na 24. bř. 1801 plukem gard palác Michajlovský, kde car právě sídlil, vpustil tam spiklence: knížete Platona Zubova a jeho bratry Valeriana a Mikuláše, generály Beningsena a Uvarova, plukovníky a nižší důstojníky Tatarinova, Dalissine, knížete Ušakova a j., kteří s počátku *Pavlovi* odříkací listinu k podepsání podali. Když pak tento nikterak přání jejich vyhověti nechtěl, porazil jej Mik. Zubov k zemi, kdež jej i zardousil. Zpráva o úmrtí *Pavlově* byla přijata u lidu s velikým nadšením, od vlastní rodiny *Pavlovy* s velikým zármutkem, tak že Alexandr s počátku ani na trůn nastoupiti nechtěl. — Mimo Olgu, která zemřela v útlém věku, a Alexandru, která provdavši se 1799 za arcikn. Josefa, palatina Uherského, zemř. 1801, zůstavil P. ještě 4 syny a 4 dcery: Alexandra I. (v. t.), Konstantina Pavloviče (v. t.), Mikuláše I. (v. t.) a Michala Pavloviče (v. t.); velkokn. Helena, nar. 1784, zasnoubila se 1799 s Fridrichem Ludvíkem, princem Meklenbursko-Střelickým, a † 1803; Marie, nar. 1786, provdaná 1804 za velkovév. Sasko-Výmarského, † 1859; Kateřina, nar. 1788, byla po sobě kněžnou Holštýnsko-Oldenburskou a král. Virtemberskou, a † 1819: Anna, nar. 1795, provd. 1816, stala se královnou Nizozemskou. Manželka *Pavlova*, Marie Federovna (Dorota Žofie Virtemberská), † v Petrohr. 5. list. 1828.

Pavel Sv., **1)** okr. m. v Korutanech, na pahorku v údolí Labudnickém blíže ústí Granice do Labudnice *(Lavant)*, má klášter benediktinský s hrobkou prvních Habsburkův, gym., filos. a theol. ústav domácí a 600 obyvatelů. Klášter zdejší, založený r. 1300, byl zrušen 1786, ale r. 1809 opět vrácen benediktinům, kteří měli druhdy bohatý a slavný klášter v St. Blasien na Černém lese v Badensku, odkudž do *Sv. Pavla* s sebou vzali těla 13 osob rodu Habsburského, která roku 1761 z Basileje a z Königsfeldenu přenešena byla do St. Blasien. — Okres Svato-P-ský má na 4·96 □ m. 13.293 obyv. ve 3 msech a 91 vesnicích (1857), — **2. P.** Sv., ves v Štýrsku, v kr. Marburském, s 2144 obyvateli (1857).

Paver František, ještě žijící malíř jihoslovanský, rodem z Rjeky; učil se umění svému na aka-

demii benátské a v Římě. Provedl více krásných obrazů pro rozličné kostely v Přímoří chorvátském, mezi jin. veliký obraz *Panny Marie* pro hlavní oltář v katedrálním chrámě Rjeckém a pěkný obraz *sv. Ondřeje* pro kapli téhož sv. v Bakru. *Mil.*

Pavesi Stefano, skladatel ital., nar. v Cremě 5. ún. 1778, † tamže 28. čce 1850. V hudbě vzdělal se na konservatoři v Neapoli, kdež v revoluci r. 1799 byl s jinými do vězení uvržen a přišel na galeje. Přišed na svobodu odebral se do Francie, a vstoupil v Dyonu k vojenské kapele, pro kterou mnoho kusů složil. R. 1800 uprchl do svého rodiště, pak šel do Benátek, kde skládal pro divadla. První opery jeho byly *L'Avvertimenti ai Gelosi* a *I Castelli in Aria* (1803), načež do r. 1826 složil pro rozličná ital. divadla asi 40 oper. Nejvíce složil jich před r. 1818, kde se stal kapelníkem u hlavn. chrámu a byl tím velice zaměstnán; mimo to lesk jména Rossiniho zatemňoval všecky starší skladatele. Z oper **P**-ho jmenujeme ještě: *I Baccanali; Corradino; Elisabetta; Tancredi; Ser Marcantonio* a poslední *Il Solitario* (1826).

Pavetta, vasa *(Scheelkorn)*, rod rostlin z řádu Mařenkovitých (*Rubiaceae*), z podřadí Kávovníkovitých *(Coffeaceae)*; mají kalich trubky vejcovité, kraje malého, 4zubého; korunu řepicovitou, trubky útlé, oblé; prášníky 4, v hrdle přisedavé; čnělku daleko z trubky korunové čumící. Malvice ořechovitá, kalichem stálým věnčená, 2pouzdrá. **P.** *indica* Lin., vasa indická, také **P.** *alba.* Vahl. *Ixora paniculata*, Lam., keř 3střevičný, tenkokmenný; má rozby lysé nebo pýřité, zelené, hnědě proužkované; listy stříčné, vaječnopodlouhlé, řapikaté, schnuté; palisty široké; laty konečné, stříčnovětevné; květy žlutavé, drobné; kalich zubův ostrých. V Indii východní obyčejná ve křovích a plotech. Květe v srpnu až do konce října. Kořen hořký, kořeny v lékařství užitečny; listí potřebuje se na masti proti kožním nemocem a zlaté žíle.

Pavéza (dle Šafaříka z keltického, kymr. čili wales. *pafais*, gal. *pavois*, řec. *παβέτζια*, pol. *pawęża*, ang. *pavice*), druh velikých štítů v středověku obvyklých, jakých jmenovitě užívali i Husité a za kterýmiž se mohl celý člověk skrýti.

Páví oko, *Vanessa Io*, motýl z podřádu motýlů denních; jest jeden z nejkrásnějších, u nás se vyskytujících, má křídla barvy rudé, uprostřed každého křídla oko krásných měňavých barev jako na pavím péří.

Pavia, 1) staré *Ticinum*, později *Papia*, hlavní město ital. prov. téhož jména, která má na 61 □ m. 419.785 ob. (1861). Prov. tato jest rozdělena v okresy Pavia, Bobbio, Lomellina a Voghera. **P.** leží na řece Ticinu, přes kterou zde vede krásný mramorový most; z Ticina jde odtud průplav Naviglio di Pavia do Milána. **P.** má 28.670 obyvatelů a jest sídlo biskupa, staroslavné university, původně od Karla Velkého založené, od Karla IV. 1361 obnovené, s bibliotékou o 50.000 sv. a jinými pěknými sbírkami, též s botanickou zahradou; mimo to jest tu více jiných rozličných škol, veliká nemocnice a dům nalezenců, stará pevnost a palác někdy Theodorichův, 19 kostelů, mezi nimi pěkná katedrála s náhrobkem, jak se praví, sv. Augustina, a prastará basilika S. Michele maggiore, několik klášterů (dříve zde bylo 25 mužských a 13 ženských klášterů). **P.** jest jedno z nejstarších měst Itálie a má dějepisnou důležitost; r. 218 př. Kr. porazil zde Hanibal Římany; od r. 568 po Kr. byla **P.** hlavním městem říše Longobardské, až jí Karel Veliký r. 774 dobyl, poraziv Desideria posledního krále Longobardův. Ve sporu Ghibelinů s Guelfy přidržovala se **P.** nejvíce strany Německých císařů, později se dostala rodině Beccaria. R. 1525 byl zde Frant. I. od vojska Karla V. poražen a zajat v blízké oboře, kde stojí také pověstný, prvním Milánským vévodou ku konci XIV. neb na počátku XV. stol. založený kartouský klášter Certosa s nádherným gothickým kostelem. S Milánem se dostala **P.** Rakousku r. 1756 a roku 1859 Itálii. — **2) P.**, ves v král. Benátském, v prov. Videmské, s 3410 obyvatelů (1857).

Paviáni (*Cynocephalus*), rod opic starého světa, jejichž čenich jest prodloužený, tupý, úhel lícní 30°, otvory nosní na konci čenichu, torby v ústech, hýždě, kly veliké. Jsou zlé a chlípné. Dlouhý ohon má: *C. Sphinx*, žlutě olivově hnědý s černou tváří. Vlast Guinea. *C. Hamadryas* má na předním těle dlouhou, žlutošedou srst a na konci ocasu srstnatý chvost; v Arabii a Abysinii. Krátký ocas má: *C. Mormonchoras*, v. Mandril. *Sý.*

Pavić 1) Imro (Emerich) **P.**, spisovatel srbskochorvátský, nar. v Budíně r. 1716, † 1780 tamtéž. Vstoupil k františkánům, a odbyv studia filosofická a theol. byl ustanoven ve správě duchovní v Báči, načež v Baji dvě léta filosofii a 10 let theologii přednášel. Potom rozličné jiné úřady od představených řádu jemu ukládané zastával, mezi jinými také r. 1761 a později ještě jednou co komisař řádu svého visitaci provincie Bulharské vykonal. Byl muž pilný a spisovatel plodný; z latinských jeho spisů zvláště jmenují se: *Descriptio soluta et rhytmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinorum seu Illyricorum etc.* (dle Kačić-Miošiče, v. t., v Budíně 1764) a *Ramus irridantis olivae seu descriptio provinciae olim Bosnae Argentinae* (t. 1766), oba psané slohem a latinou barbarskou, poslední kromě toho bez ladu a skladu. Slovanský sps.: *Schola Salernitana rhytmico versu illyrice expressa* (v Budíně 1768); *Supplementum illyricarum antiquitatum illyricis versibus conclusum* (t. 1768); *Epištoly a evangelia* (t. 1764, nový překlad, 2. vyd. t. 1808); *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike* atd. (v Pešti 1769); *Otca poštovanog Goffine pravovirno po misalu cerkovnomu uredjeno knjiženstvo* (výklad evangelií a epištol, obřadů atd., překl. z něm., v Bud. 1778); *Jezgra nauka kerstjanskoga* (t. 1754); *Katechismus* velký (t. 1755); a menší (t. 1769); *Mala svakomu potribna bogoslovica* (t. 1818, nejisto, zdali od **P**-e); *Prisvitlenje i ogrijanje jesenog i zimnog doba* (kázaní nedělní a sváteční, t. 1762); *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga, to jest, sv. pismo iliti jezgra svih dogodjajah Staroga i Novoga Zakona stolmačenjem svetih otacah* (t. 1759); *Liber precum selectarum intersertis piis quibusdam hymnis, illyrico idiomate* (t. 1769) a j. v. — **2)** Karel **P.** spisovatel srbskochorvátský, nar. 27. čna 1779 v Tovarniku ve Srjemské župě, studoval theologii v Pětikostelí, stal se 1803 kooperatorem v Tovarniku, pak farářem v Lipovci, Lovasu, Mitrovicích a Vinkovcích v Brodském hraničářském pluku. Když v Lovasu byl, vyučoval v Djakovaru na semeništi biskupském jeden rok filosofii a jeden rok theologii, a ve Vinkovcích stal se přísedícím soudu župního Srjemského a Věrovitického. Sps. *Slavulj sv. Bonaventure* (překl., v Pětikostelí 1803); *Zbor privalicah Fruškoj u gori pribivajućih prisv. g. Emer. Karla Raffaya bisk. pozdravlja* (v N. Sadu 1816); *Politika za dobre ljude, to jest uprave razumnoga i kripostnoga života* (překl. z něm., v Pešti 1821); *Pokopno govorenje, koje u sprovodu priuzviš. g. Ant. Mandića, stolnih cerkvi Bosan. i Srimske biskupa, 1815 obderžovanomu reče etc.* (v Osěku 1816); *Svagdanja smerti uspomena*

…mošive za dobiti dobru smert (v Budíně 1808); *…ak odoproštenja u občinu* atd. (v Oseku, 1826); *…ratki kerstjansko-katoličanski nauk* (t. 1826); *Knji…ca štipenja za vojnike* (v Bud. 1835); *Četiristoliina …pomena iznadjenog knjigotištja* (v Bud. 1852) …j. *Gb.* — **3)** Antun Branko **P.**, spisov. jihosl., …r. 15. máje 1802 v Požeze ve Slavonsku, kdež i …mnasium odbyl, načež filosofii stud. dílem v Záhřebě …lem v Pešti. Zvoliv si pak povolání lékařské …l se 1827 ve Vídni doktorem a brzy potom prof. …oretické a praktické mediciny v Salcpurku, kdež …byl 4 léta, získav si o město to znamenité zásluhy …láště v čas zuřivší tam cholery. Odtud dostal se … Belkovce v Korutansku, kde rovněž trávil 4 léta …rostřed lidu slovinského, zanášeje se v tom čase …bzvláštním zalíbením dějinami jihoslovanskými. R. …36 povolán jest do svého rodiště co městský fysik, …byl tam jedním z předních podporovatelů věci ná…dní. Vedle povolání svého obíral se pilně botanikou … dějinami jihoslovanskými, jmenovitě vlasti své …avonie. Sepsal *Povjestnicu Slavonije od najstarijih … najnovijih vremenah,* pak *Topografiu a etnografiu …avonije* a *Biljoslovje slavonske* (květenu Slavonie), …erážto však díla dosavad nejsou tištěna kromě ně…rých výjimků z nich v *Arkivu.* V Požeze působil … velmi prospěšně až do roku 1853, v kterémž …stonávaje po delší čas hledal úlevy v teplejším …dnebí jižním, i vydal se na cestu do Cařihradu; …šak již v Bělehradě zhoršil se jeho neduh tak …lice, že se musil navrátit domů, kdež † 18. října. … byl celou duší Slovan a znal se dobře ve veškerých …řečích slovanských.

Pavičić Dominik (u Stulliho mylně Pavić …vaný), náboženský spisovatel srbsko-chorvátský … polovici před. stol., rodem z ostrova Hvaru z Ver…anje, kněz, sps. *Pripovidanja nediljna* (překlad … ital. od Kampadelly, v Benátkách 1749, 2. vyd. 1754).

Pavillon [paviljõn] (franc., odtud naše pa…lan) nazývají se v architektuře rozličné věci, …ředevším střecha na způsob stanu se čtyr (oby…čejně stejně dlouhých) stran se sbíhající (též *sta…nová střecha* zvaná); dále menší zahradní stavení … způsob besídky, nebo někdy dokonce i jedno…duchý balkon. *Mü.*

Pavinov v. Palvinov.

Pavla Jan, spisov. český, nar. 2. dubna 1817 … Praze, kdež odbyv veškerá studia byl 1. srpna …841 na kněžství posvěcen. Kaplanoval v Podče…icích, Račiněvsi a v Roudnici nad Labem, až se …853 stal farářem v Krásné Hoře v Táborsku. Při…šel příležitostnou *básní* (1843) k *České Včele*, psal …hož času do *Květů*, sepsal monografii (1850) *Děje…y prvního kláštera řeholních kanovníků sv. Augu…tina v Čechách v městě Roudnici nad Labem* (v. *…asopis pro kat. duchov.* 1850, sv.: 1. a 3.), kteráž …yla i zvláště otištěna, přispěl 1857 k časopisu *…kola a Život* úvodním článkem: *Jaká jest úloha …rodního učitelstva?* (sv. VII.) a 1858 k *Sbírce …kladů a kázaní* (sv. 10., str. 105) a přispívá ku … Kaldově: *Posvátné kazatelně.* Roku 1863 stal se …pisujícím členem arch. oddělení českého národ…ního Musea, od roku 1864 jest proboštem v Roud…nici. **P.** jest horlivý národovec a v Roudnici …den z nejčinnějších mužů strany pokroku; taktéž …tatně přispěl k zvelebení hospodářského spolku … jednotlivých jeho odborů.

Pavlač slove na venkovské straně stavení k ně…kterému poschodí přistavená chodba, která jen na …krakorcích (*Kragsteine*) spočívá a buď zcela otevřena, …aneb také zasklena anebo i zvláštní malou stře…chou opatřena jest. Krátká **p.** slove též balkon. Často staví se p-e nebo balkony jen k vůli vyhlídce, též pro ozdobu u nádherných domů; nejobyčejněji nahražují ale chodby, pro které se uvnitř stavení místa nedostalo. *Ša.*

Pavláni v. Barnabité.

Pavlat (*Pavlata*) z Olšan, vymřelá vládycká rodina moravská, jejíž erb byla dvě kladiva, jedno tupé, druhé špičaté, a nad helmem též znamení. Ondřej **P.** z O. byl proboštem, kanovníkem a kazatelem kostela Olomúckého, kdež † 5. pros. 1553; Arnošt byl tolikéž kanovníkem při témž kostele a † 17. dubna 1559. Martin **P.** z O. dostal s manželkou Kateřinou, dcerou někdy Jana Wolfsdorfera z Bernštorfu a Markéty z Prudníka na Domoradovicích (*Damadrau* v Opavsku) statek tento, jelikož mu manželčiny sestry Alžběta, manželka strýce jeho Jana **P.** z O., a Kristina po matčině smrti 1561 své díly zboží toho postoupily. Martin **P.** byl asi od r. 1563 sudím menšího práva zemského v kníž. Opavském, † však již ok. 1569. Jeho bratr a dědic Jakub prodal Domor. již 1570 Kašparovi Rotmberkovi z Ketně a z Drslavě. Dotčený Jan **P.** z O. živ byl ještě ke konci XVI. století v městě Šternberce moravském; další však zmínky o rodině této nenacházíme. *Svb.*

Pavlič Bartol., spisov. srbsko-chorvátský, nar. 1790 v Klokočeviku nedaleko Brodu ve slavonské Hranici, studoval theologii, byl katedrálním kazatelem v Djakovu, pak vicerektorem tamějšího bisk. semináře, od r. 1829 farářem ve Varoši na panství biskupském a posléz farářem v Djakovu. Sepsal: *Naklon sinovske zafalnoste pripošt. g. Gabri Jankoviću, kan. Djakov.* etc. (v Osěku 1827); *Bolest i ozdravljenje g. Gabre Jankovića* (t. 1828); *Sveta govorenja za sve nedilje kroz cilu godinu, složena i rečena u stolnoj cerkvi Djakovačkoj* (2 sv. v Budíně 1827).

Pavlík Jan, nar. v Praze 9. dubna 1771, byl farářem a vikářem v Bezně. Mimo kázaní při rozličných příležitostech držená vydal tiskem *Čtení z listu apoštola Pavla a ze skutků apoštolských* (1807), zanechav jiné práce v rukopise.

Pavlikiáni (Pauliciáné), sekta gnosticko-manichejská, pocházející z Armenie. Rozeznávali mezi demiurgem, původcem smyslného světa, pohanstva i židovstva, a mezi pravým bohem, který chtě lidi vybaviti z vazeb demiurgových seslal Krista vykupitele, oděv ho tělem z duchovnější látky. Nový zákon nepřijímali celý za pramen víry své, toliko evangelium sv. Lukáše a Jana a listy Pavlovy. Zavrhovali zvláště listy sv. Petra. Zavrhovali úctu svatých, ostatků, obrazů a křížů; taktéž posty, mnišské ústavy, křest, tělo Páně i druhé svátosti. Štítili se kněžstva vůbec, poněvadž kněží židovští byli úhlavními nepřáteli Kristovými. Učitele své u víře nazývali soudruhy (συνεκδήμους) a jich pomocníky písaře (νοταρίους). Katolíci sluli jim Římany, a svým osadám dali jména apoštolských osad Macedonie, Fillipi, Efesus a p. Křivě byli nařknuti z nemravnosti. Zvláště velebili sv. Pavla, odkud jich jméno. O původu jich nic jistého se neví. V VII. stol. známi jsou již co dobře zřízená a spojená společnost, mající po 27 let za vůdce jakéhos Konstantina, který chtěl za Sylvana z listů Pavlových od samého Pavla apoštola poslaného, jmín býti. R. 684 byl na rozkaz císaře Byzantského Konstantina kamenován; než týž úředník, který soud císařský vykonával, Simeon jménem, přídal se k nim a pode jménem Titus tři léta řídil obec jejich, až roku 690 za císaře Justiniana upálen byl. Po něm byl hlavou sekty jakýs Paulus, Armen, který horlivostí svou velice víru jejich rozšířil a vyznavačů jí sjednal;

protož i mnozí tvrdí, že podle něho sekta ta se nazvala. V VIII. stol. za obrazoborných císařů měli pokoj a zmáhali se, nepříznivci obrazů podporováni jsouce. Než mezi nimi povstaly sváry a různice, kterými se hubili sami, až se stal jich hlavou Tychikus 801 (vl. Sergius z Galacie), tu již ani krvavé pronásledování císařové Theodory, jemuž r. 835 sám Tychikus za obět padl, nemohlo je zničiti. Hlavním sídlem jejich byla Armenie, město Tefrika (nedaleko Trapezuntu), odkud se rozšířili v IX. století i do Evropy, do carství Bulharského, kdež hlavní jich sídla byla v Macedonii v krajině Kolonii (na jih od jezera Ochridského), ve Filipách a v Achai; znamenitý byl vliv jejich na slovanský národ v Bulhařích teprvé nedávno křestěný. Z nich pošel za cara Petra (927—967) pověstný Bohomil, dle něhož se P. v Bulhařích nazývali Bohomilové (v. t.). Ale i noví zástupové zajatých P-nův převedeni od císaře Jana Cimischa z Armenie a Chalybie do Thracie a osazeni okolo Filipopole co vojenská osada proti Bulharům (972); ale tito osadníci nejen že šířili učení své ve Thracii, ale spojili se též s příbuznými Bohomily, a když Bulhaři povstali pod Šišmanovici proti Řekům, spojili se Filipopolští P. s nimi; sám mohútný car Bulharský Samuel nebyl nepřízniv Bohomilům a P-nům, kteří odtud se stotožňují s Bohomily (v. t., str. 771). — Avšak nevyhynulo jméno P-ův v Thracii; nazývajíť se tak posud potomci jich okolo Filipopole, nyní však již římští katolíci; kdy přijali vyznání katolické, není nám povědomo; slují též bílí Bulhaři naproti Bulharům pravoslavným (černým) a mahomedánským (Pomakům); počítá se jich ok. 10.000 d., mají ve Filipopoli (Plovdievě) svůj kostel a svého biskupa (za našich časův jest to Ondřej Kazanov, muž o povznešení bulhar. národnosti velice zasloužilý), hovoří velmi čistým nářečím bulharským, chovají mnoho bohoslužebných knih bulharských; jsou velmi zámožní. Kromě těchto Filipopolských P-nův jest jich též mnoho okolo Nikopole podunajského, pak několik tisíc ve Valachii; potom jsou všichni rakouští Bulhaři v Banátě žijící (24.000 d.) katolíci P.; přistěhovali se tam r. 1737 z Valachie a usadili se v Bešenově; s počátku činěn rozdíl mezi „Paulichiany" a taktéž katolickými „Bulhary", kteří již r. 1726 vystěhovali se do rakouské tehdáž Valachie a odtud r. 1739 do Banátu; potom však splynuli v jedno.

Pavlinić Juraj, spisov. chorvátský, byl panským revisorem a později na odpočinku žije přeložil z maďarštiny romány *Vu predoblenju nazad Budima grada* (z Ignáce Mészárose, rkp. z r. 1828); *Pripovest od silno pograbljeneh dveh devojkih španjolskeh* (rukop. z r. 1828); *Bludjenje po treh sveta stranah jednoga Španjolca* (rkp. z r. 1829), a *Zrinj Miklouš ili dogodjěnje Zrinj Mikloušа bana Horvatskoga* (v Záhřebě 1833).

Pavlis Jan, hudebník a skladatel český, nar. ve Zdicích 13. kv. 1819. V dvanáctém roce počal se učiti na housle, o rok později na trompetu, při čemž činil nevšední pokroky. R. 1834 vstoupil do konservatoře, byl tam po šest let mezi prvními žáky na trompetu a r. 1840 přišel za kapelníka k c. kr. 3. pluku husarů. Ale k vůli zdraví svému složil úřad ten po dvou létech, a r. 1843 přišel k zemskému divadlu v Praze za prvního pozounistu. Tehdáž vzal si za úlohu, mladé hudebníky vzdělávati na kapelníky, a tím jakož i skladbami pro hudbu vojenskou získal si zásluhy a jméno. R. 1849 cestoval v již. Německu, a hrál v mnohých městech na pozoun s úspěchem skvělým. Od té doby žije P. v Praze, kde po smrti kapelníka Svobody r. 1855 stal se ředitelem jednoty k zvelebení hudby vojenské v Čechách. Tato jednota, posavad jediná v říši Rakouské, povstala přičiněním Svobodovým r. 1850, majíc za účel, vzdělávati budoucí kapelníky a hudebníky vojenské. Pilným a obezřelým vedením P-ovým, který r. 1856 při ní zřídil školu pro křídlovku, trompetu a eufonion, povznesla se jednota, a podnes vyšel z ní veliký počet vojenských kapelníků a jiných uznaných hudebníků. Mimo nástroje svrchu uvedené učí se ve škole P-ově také na housle. R. 1857 vystoupil P. z orkestru divadelního a oddal se zcela svému ústavu, skládaje četné kusy pro rozl. nástroje, pochody a pod., naskrze jen pro voj. hudbu, z kterých mnohé došly slušného uznání doma i v cizině a zjednaly skladateli četná vyznamenání. P. zřídil nedávno centrální ústav pro záležitosti hudební, a sps. *Flügelhornschule* (2 sv., 1865).

Pavljuk (*Pavlik*, *Pavljuha*) Bajun, vůdce (hetman) kozákův ukrajinských, zbouřivších se proti Polště roku 1637, rodu původně tureckého (pročež sluje též *Polurus*). Povstání rozpočal z Nizového Záporoží, zmocniv se děl v Čerkasech; všecko hultajstvo (bezdomovní lidé) ukrajinské, zvl. z pozemkův knížete Višneveckého, hrnulo se pod jeho prapory. Všeobecné rozjitření dotknulo se i kozákův regestrových, kteří, nejprvé svrhše posavadního staršího svého Tomilenka, zvolili si Savu Kononoviče (Savaltoviče); když však tento brojil proti novému povstání, jest na vojskové radě (v Perejaslavi dle Solovjeva, v Borovici dle Kostomarova), kamž se dostavili P. a soudruh jeho Skidan, návodem těchto zabit, a P. na jeho místo zvolen. S počátku nechtěli povstalci znepřáteliti se s Polskou, prosíce velikého hetmana korunního Koniecpolského za prominutí a omlouvajíce svůj skutek; když však Koniecpolský žádal bezvýminečné poddání se, volal P. universálem od 11. října 1637 Ukrajince do zbraně proti Polákům, vrahům (prý) národa Ruského a starožitné víry řecké. S 18.000 m. hnul se P. proti polnímu hetmanu polskému, Potockému, a rozložil se nedaleko Borovice mezi vsemi Mošnami a Kumejkami. Dne 8. pros. (čili 18. nov. sl., dle Beauplana 16.) strhla se zde krvavá a zuřivá bitva, trvající až do noci; seslabení kozáci, ztrativše několik tisíc mužův, ustoupili k Borovici, kdež je Potocký oblehl. K domlouvání pravoslavného pána ruského, Adama Kysela, tehdáž podkomořího Černihovského, vydali konečně kozáci Polákům P-a se čtyrmi staršinami, za jichž bezpečnost Kysel se zaručil; protivící se tomu rozhodnutí staršina Dimitrij Hunja odešel s plukovníky Skidanem, Filonenkem a Čečujem a s malým sborem na Záporoží. Poměry poddavších se kozákův urovnány jsou v Trechtemírově. Jiný sbor kozácký, pod Kizimenkem řádící na zadněprovské Ukrajině, brzy jest od Potockého rozprášen, a Kizimenko vstrčen na kůl; „neboť (píše Potocký z Něžina 8. ledna 1638) daremné jest voziti je do Varšavy na odiv; lépe ať trpí trest zde, kde řádili." P. a ostatní vydaní staršiny jsou přes všechny protesty Kyselovy odpraveni na počátku r. 1638 ve Varšavě (dle Jerliče však v Kyjevě, kdež před zámkem P. a jeho syn vstrčeni na kůl. Známý Konisský, a po něm Bantyš a Markevič vypravují, že P-ovi živému sedřena s hlavy kůže a vycpána plevami, načež hlavy jeho a ostat. staršin napíchnuté vystaveny na rozl. místech Ukrajiny). Hned po P-ovi povstal Ostranin (v. t.). *Pf.*

Pavlograd, kraj. m. v rus. gubernii Jekaterinoslavské, má 6957 obyv., 2 kostely, 935 domův. — Kraj P-ský má kromě města 113.640 obyv. (r. 1856).

Pavlov, ves v kr. Táborském a okr. Pelhřimovském, má asi 350 obyv., zámek, vinopalnu. Sta-

tek P. náležel roku 1727 ryt. Zahrádkovi z Eulenfelsu, v druhé polovici XVIII. stol. Janu Hynku Rokosovi z Rossinfeldu, který jej prodal r. 1786 hlavnímu svému věřiteli ryt. Václavu Michalu Schubertovi z Schuttersteina; týmž způsobem dostal se statek r. 1790 Františku Rychlému, r. 1807 Janu Ryllickému, 1815 ryt. Štěpánu Häcklovi z Rosenšteina, 1816 Augustinu Konvičkovi a od r. 1854 náleží Antonínu Koppovi.

Pavlova Karolina šlechtična, rozená von Jänischova, spis. ruská, nar. v Jaroslavi r. 1812, zasnoubila se r. 1837 se spis. ruským Mik. Pavlovem, a seps. ruské básně, novely, romány a veselohry; mimo to psala též v něm. a franc. jazyku. Vykonavši rozl. cesty usadila se r. 1858 v Drážďanech.

Pavlović 1) Pavel *(Paulus de Paulo)*, dalmat. historik, nar. v pol. XIV. stol. v Zadře, byl 1383 až 1407 městským sudim (rector), maje nemalé účastenství v bouřích zmítavších tehdáž korunou Uher., zvl. pak královstvím Chorvátským. R. 1408 jmenován též knezem (hrabětem) Pažským (ostrova Pagu). Sps. paměti svých časův 1371—1408 *(Memoriale)* v slohu kronikářském a lat. jazykem dosti špatným; hlavní obsah toho memoriale jest působení P-e samého a dějiny Zaderské, i podává zároveň důležité věci tehdejších časův. Špatně vydal je Lučić a Schwandtner. — Srv. *Književnik* 1865, 1., str. 36—47., rozpravu o P-i od Fr. Račkého. — **2)** Bernardin, P. spisovatel srbskochorvátský, františkán z Dubrovníka, sps.: *Pripravljanje za dostojno reći svetu misu* (v Ben. 1747) a *Pokripljenje umirućih za dobro i sveto poći u milosti božjoj s ovoga svita* (t. 1747, 2. vyd. 1797); prvý spis z rozličných pramenů sestavil a přeložil, jak v názvu jeho sám udává, na „chorvátský“ jazyk, druhý pak dle D. L. Terzića sestavil a rozmnožil též „chorvátský“ k užitku národa „Chorvátského,“ což jest důležité svědectví pro ethnografický výklad slova Chorvát a chorvátský. — **3)** Ivan Josip P., vlastně Lučić, spisov. srbskochorvátský, rodem z Makarsky, nar. 1758, zemřel 1818. Byl doktorem práv, kanovníkem a generálním prokurátorem v Makarsce, delegátem papežským pro Bosnu, a členem mnohých akademií. Sps.: *Život Mikuldše Biankoviće, bisk. Makarsk.* (v Ben. 1798); *Prisvetoga i občenoga tridentinskoga sabora od člana vire i crkovne izprave naredbe sabrane i u 4 diela razdiljene* (v Ben. 1790); *Deset pokornih razgovorah za svidjenje grišnikah i pomoć pastirah puka slovinskoga* (v Jakýně 1785); *Malahni skup pastirskih nikih govorenjah* (v Ben. 1800); *Kratko izkazanje života, čudesa i smrti sv. Ivana Nepomucena s deseticom i deveticom* (v Dubrovníku 1801); *Regula tretjego reda sv. O. Franciska za provinciu od Dalmacie* (v Římě 1788); *Bitje crkovno* (z ital. v Ben. 1788); *Naredbe sabora Tridentinskoga* (v Ben. 1790); *Doctrina christiana, t. j. nauk krstjanski za spasonosno izpovidati se* (t. 1792); *Commentarii morales in omnes episcopo Maccarensi casus reservatos* (t. 1793); *Razgovor kojim se uzbudjuju duše krstjanske na často spasonosno primanje prisvetoga pričestjenja* (t. 1794); *Blago duchovno uzdržano u bogoljubstvu sv. sklopara b. d. Marije* (t. 1794): *Način za bogoljubno štovati rane Isuseve* (v Dubrov. 1795); *Praecipuae pro poenitentiali foro absolvendi et dispensandi formulae* (v Římě 1796); *Nábožná rozjímání před svátostí manželství* (t. 1796, chorv.); *Brevissima pietatis exercitia pro dioecesi Maccarensi* (lat. a chor., v Ben. 1798); *Dilo bogoljubno za primati spasonosno prisvete sakramente izpovidi i přičestjenja* (1799); *Pisme, motive i hvale zakonne* (v Ben. 1800); *Dva pastirska govorenja Fab. Blaškovića bisk. Makarskoga* (t. 1800); *Kratko izkazanje života, smarti i čudesah sv. patriarke Josipa* (t. 1808); *Catalogus librorum latine, italice et illyrice typis editorum ab anno 1785—1808* (v Dubrovníce 1808) a j. *Gb.* — **4)** Theodor P., srb. žurnalista, nar. 26. ún. 1804 v Karlově, vesnici v stolici Torontalské (dříve Banát) z rodičův stavu řemeslnického. Odbyv zde školy navštěvoval gymnasium v Temešváru, Veliké Kikindě, Segedině a konečně v Karlovicích, kde se v něm probudil národní duch a smýšlení. Filosofii poslouchal v Segedině a práva v Prešpurku, kde je r. 1825 šťastně skončil. Nato odešel do Pešti a vstoupil u udvokáta Michala Vitkovića, známého maďarského i srbského básníka, do praxe. Tu se seznámil i se Savou Tekeliem, který si P-e tak oblíbil, že ho až do své smrti v každé důležitější věci jako svého sekretáře na radu bral. Mezi tím usadil se P. sám jako advokát v Pešti. P-ův bystrý duch viděl dobře všechny chyby a zlé obyčeje svého národa a hleděl tomu zpomoci. Za tou příčinou začal ještě jako právník v Prešpurce překládati *Wielandovy Simpatije* a vydal je r. 1829 v Pešti tiskem. R. 1831 vydal překlad z Knigge *O obhoždenju s ljudma.* R. 1832 převzal sekretářství Matice srbské a z rukou J. Hadžiće redakci *Lětopisa.* Když r. 1834 *Lětopis* přestati musil, počal místo něho r. 1835 na svou ruku vydávati *Srbski narodni list*, a když od Matice r. 1837 *Lětopis* zase povolen byl, převzal i jeho redakci, kterou pak až do r. 1841 podržel. Budoucího roku počátkem července zarazil srbský politický list *Srbske narodne novine*, a tak řídil P. po dvě léta svou rukou všechny srbské časopisy a noviny. K tomu bylo arciť třeba práce neunavené a píle náramné, aby úkolu tomu dostál a nelze mu zazliti, jest-li že se kdy nacházely v jeho listech články menší ceny; on alespoň toho dosáhl, že probudil dřímajícího národního ducha a chuť ke čtení. Ve svých článcích hleděl hlavně k tomu, aby se pozvedla a uspořádala církev, zařizovaly a polepšovaly školy, pěstovalo a šířilo čtění kněh mezi národem; „v těch třech věcech leží naše spasení“ napsal r. 1844. V *Národním listě* háje jméno „Srb“ opřel se rozhodně šířícímu se tenkráte ilyrismu a probudil veliké spory a hádky, které ostře s obou stran vedeny, čímž se přirozeně jen svobodný rozvoj literatury zdržoval. Veliké nepříjemnosti zakusil P. s vydáváním svých novin. Již roku 1852 zabránili mu název *Srbske*, a tak zůstaly jen *Narodne novine*, ale již budoucího roku užíval s dovolením samého císaře starého názvu. R. 1845 a 1847 vydal podporou několika Srbů almanah *Dragoljub*, který byl zvláště ženskému pohlaví věnován. R. 1848 proměnil své noviny jak v názvu tak i ve směru; bránilyť jeho *Sveobšte jugoslavenske i srbske narodne novine* zájmy všech Jihoslovanův a zvláště Srbův proti přechmatům Maďarův. Ač proto v Pešti mnohá příkoří a protivenství snášel, přece dříve svého působení se nevzdal, až již životem v Pešti jist nebyl. Vzdálil se tedy z Pešti, a vida vždy větší pokrok Maďarův, padl konečně do těžké trudnomyslnosti, které také 24. srpna 1854 ve svém rodišti podlehl. Viz *Žitije Téodora P-a novinara i spisatelja srbskoga* od Dra. K. Pejčiće. (Nový Sad 1857.) *Pc.* — **5)** Stjepan P. souvěký spisov. srbský, přeložil *Život Julija Agrikole od C. Cornelia Tacita* (vydal K. Stojšić v Zähř. 1850), začež obdržel vypsanou cenu 100 dukátů. *Gb.*

Pavlovice 1) ves v kr. Chebském a okr. Planském, asi 500 obyv. něm. — Statek P. náležel klášteru Kladrubskému; po zrušení jeho r. 1685 dostal se sv. p. Fridrichovi Schirndingovi na Oselíně, r. 1792 Antonínu Mašauerovi, 1796 An-

toninu Pizelimu, 1806 Josefu Steinovi, 1808 Josefu Schönbachovi, 1809 Janu Kirchbergerovi, 1810 Řehoři Rathovi, 1812 Wagnerovi z Ankerburku, téhož ještě r. MDr. Janu Heinrichovi v Chebu a 1859 Josefovi hr. z Nostic-Rhineku. — **2) P.** Velké, ves na Moravě v kr. Brněnském a okr. Hustopečském s 1300 obyv. č. (1857); stará ta osada náležela r. 1252 Bočkovi z Kunštátu. Chrám P. Marie vystavěn na místě starého spustošeného 1670—1680. Pěstuje se tu něco vína. — **3) P.** (německé), ves se zámkem a statek manský arcibiskupství Olomúckého, náležející k enklavám moravským v rak. Slezsku ležícím, 7 mil sev.-záp. od Opavy a něco přes $^1/_2$ m. sev. od Osobláhy při hranicích pruského Slezska. O držitelích zboží tohoto až do začátku XVII. století nic není známo. 1609 vzdal kardinál biskup František z Dietrichšteina jednu polovici statku tohoto, kteráž byla po Janu Jindřichovi Štolcovi z Gostomky *(Simsdorf)* na biskupství spadla, Janovi Jiřímu Kotulinskému z Kotulina, kterýž ještě téhož roku od Sigmunda Štolce i druhou polovici toho zboží koupil. Po jeho smrti (1641) připadly **P.** jeho dětem a po těchto opět biskupství, načež jich 1653 od biskupa arciknížete Leopolda Viléma nabyl dvorský jeho sekretář a biskupství Pasovského komorní rada Sebald v. Vierbaum. Po tomto ujal ten statek 1677 syn Jan Rüdiger, † však po krátkém čase bez tělesných dědiců, načež statek 1684 prodán Maximilianovi Besovi z Chrostiny. Po něm drželi jej synové Josef Euseb, Maximilian, Heřman Josef a Alexí, když pak nejstarší z nich v říjnu 1762 v Krňově zemřel, pustili ostatni **P.** 1766 Janovi Reichardovi sv. p. Mattencloitovi, kterýž měl za manželku Josefovu dceru Renatu. Tohoto potomkové drží statek ten až podnes. *Svb.*

Pavlovsk, kraj. m. v rus. gub. Voroněžské, 4020 obyv., 4 kostely, 577 domův. — Kraj **P**-ský má kromě města 119.444 obyv. (r. 1856).

Pavlovský 1) Václ. Ignác, magister filos., posluchač lékařství a hudebník v Praze, uvedl v hudbu r. 1669 *Triumphus vitae . . . Medicae Facultatis Tutelarium Cosmae et Damiani festivis celebratus concentibus*, jenž byl provozován v kostele Týnském. Text, který též **P.** složil, vytištěn byl t. r. v Praze v tiskárně akademické, a dedikován od něho slavnému Pražskému lékaři Jakubovi Janovi Dobřenskému a Nigro Ponte, dobrodinci svému, jejž tam nazývá svým druhým otcem. — **2)** Ant. J. **P.**, doktor práv, nar. v Neveklově, † 1818. Sps. *Výkladové přirozeného práva. Dílu theoret. oddělení první a druhé* (v Praze 1801).

Pavlovský *(Pawłowski)* z Pavlovic, rodina původně polská erbu řečeného Leliwa, kterýž se vypisuje takto: půl měsíce zlatého a hvězda o 6 rozích v modrém poli, a na helmě otevřeném koruna, z níž vychází páví ocas, na němž totéž znamení jako dole ve štítu. Do Moravy dostal se rod tento skrze Stanislava **P**-kého z P., který nar. ok. r. 1548—50 z otce Stanislava **P**-kého a matky Žofie Brandysové z Grabošic na zámku Pavlovickém blíž Pštiny v Slezsku, vycvičil se v základech umění humanitních a jazycích klasických, načež jmenován byl r. 1569 ještě co laik kanovníkem Olomúckým a poslán za příčinou vyššího vzdělání do Říma, kdež od r. 1571—1574 v koleji německé slyšel filosofii, práva a theologii a povýšen jest za doktora práva církevního. Byv vysvěcen na kněžství jmenován jest protonotářem apoštolským a kanovníkem Vratislavským, a nedlouho na to probožštem kapitulního chrámu sv. Petra v Brně, a spravovav hodnost tu po 10 let stal se školastikem při kapitule Olomúcké, byv předtím již také kancléřem u 3 biskupů Olomúckých. Pro svou hlubokou učenost, rozšafnost, výmluvnost a pastýřskou horlivost zvolen jest r. 1579 po smrti Jana Mezouna za biskupa Olomúckého, a byv potvrzen od papeže a císaře 10. led. 1580 slavně uveden jest na stolici biskupskou. Byltě jeden z nejvýtečnějších biskupů Olomúckých a zároveň poslední z nich, jenž znal a miloval jazyk své diécese a prohlížel k tomu, aby tamní prebendy duchovní nebyly svěřovány leč zasloužilým a jazyka národního znalým duchovním; vůbec prohlížel k tomu, aby nemálo skleslou kázeň v kapitule a duchovenstvu světském i klášterním zase obnovil a práva církvi katolické na Moravě i stolici své od starodávna příslušná prodlením času ale zaniklá, zase vymohl. R. 1586 vyžádal toho na cís. Rudolfovi II. proti sněmu zemskému, aby duchovní pro výstupky toliko před soudem duchovním byli souzeni. R. 1587 vyslán jest s jinými pány českými a uherskými do Polska za příčinou volení arciknížete Maximiliana na království Polské, začež jakož i za jiné své platné služby obdržel majestátem dne 10. srp. 1588 vydaným sobě i nástupcům svým titule knížecího a hraběte kr. kaple české. R. 1589 odebral se opět do Polska, aby tam jednal o propuštění jmenovaného arciknížete ze zajetí, do něhož byl v bitvě u Byčiny (24. led. 1588) upadl. Roku 1591 v listopadu svolal na zámek Kroměřížský valnou synodu, v níž usnešení sněmu Tridentského s jistými výminkami na Moravě jsou vyhlášena. R. 1592 a 1595 konal zase poselství do Polska, ponejprv za příčinou zasnoubení arcikněžny Anny s králem Polským, a podruhé strany spojení se císaře s týmž králem proti Turkům. — (Všeliká tato poselství vypsal obšírně a pragmaticky Ed. šl. Mayer, arcibiskupský archivář, v svém díle: *des Olmützer Bischofs Stanislaus Pawłowski Gesandschaftsreisen nach Polen aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben K. Stefan I.* (1587—1598), Wien 1861). Po celý čas svého úřadu prohlížel **P.** předkem k tomu, aby víře katolické na Moravě opět úplného průchodu zjednal, a byl tudíž horlivým odpůrcem všech jinověrcův a zvl. zmáhajícího se tehdáž mezi šlechtou vyznání bratrského, i žádal toho také na cís. Rudolfovi II., aby od úřadů veřejných byli vyloučeni, jakož se pak jmenovitě r. 1593 o to zasazoval, aby Karel z Žerotína a Oldřich z Kounic, jsouce oba vyznavači učení bratrského, do soudu zemského nebyli připuštěni, kterážto však přílišná horlivost jakož i usilování jeho o obnovení kázně církevní jemu nemálo nesnází a trpkosti způsobily. — Jsa sám důkladně vzdělaný byl také přítelem mužů učených a podporoval je v pracích a badáních jejich, což zvl. platí o B. Paprockém, jejž několik let v zámku svém Kroměřížském poctivě choval a v spisování genealogického díla jeho *Zrcadlo markhrabství Moravského* i jiných prací literárních všelikým způsobem podporoval. — Pokusiltě se sám také na poli spisovatelském, nebo jakožto školastik Olomúcký vyložil vypsání cesty Lva z Rožmitálu r. 1465 po západní Evropě vykonané z českého na jazyk latinský a připsav překlad ten p. Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu tehdejšímu hejtmanu mark. Mor. vydal jej r. 1577 v 8 v Olomúci tiskem s titulem *Itinerarium Lèonis dè Rožmital.* Mimo to sepsal mnoho důležitých *listů* a *řečí* v jazyku českém a latinském, z nichž i několik (r. 1588, 1591 a 1861) tiskem vyšlo, a kteréž svědčí o jeho učenosti, rozšafnosti a státnické způsobilosti. Taktéž byl zvláštním příznivcem akademie olomúcké, jíž daroval mnoho knih a k lepšímu vychování učitelů tamních vykázal sumu 400 tolarů. Aby zvýšil důchody bi-

kupství svého, vyplatil rozličné statky stolní za předků jeho od biskupství toho zastavené a připojil t zámu s povolením papežským a císařským také statí spuštěných tehdáž klášterů Prostoměřského a Mírského; zvelebil tolikéž residenci biskupskou v Olomúci, vystavěl tam u chrámu sv. Václava novou věž a portál, a založil při něm kapli ke cti sv. Stanislava, obnovil zámek Kroměřížský a vystavěl a zvelebil jinak ještě statky své stolice biskupské. Zemřel 2. čna 1598 a pochován v hlavním chrámu Olomúckém. — Za Stanislavem P-kým přišla větší část příbuzných jeho na Moravu, kdež se usadili. Bratranec jeho Vavřinec (syn staršího otcova bratra Michala) pojal 1575 za manželku Elišku z Kravař a z Tvorkova, pod jejímž bratrem Jiříkem Bernartem držel dvůr v Oldřišově (Oldersch, v Opavsku nyní prusk.). Z biskupových bratří učiněn jest Valentin od něho úředníkem na Ukwaldech (*Gothwald*), kdež před r. 1602 bezdětek zemřel; Hanuš koupil 1589 od kapituly Olomúcké statek Oujezd (u Mohelnice) a Václav, kterýž vykonal pouť k božímu hrobu v Jerusalémě, dostal od bratra k manství statky Hendrichov (*Hennersdorf*) a Janov (*Johannesthal*), k nimž 1594 od Karla Bítovského z Bítova statek Žebrotice (*Batzdorf*) přikoupil. Hanuš zplodil s manželkou svou Annou Vlčkovnou z Dobré Zemice a z Hulčína mimo několik dcer syny Jana, kanovníka Olomúckého, Stanislava, Petra, Mikuláše a Valentina, z nichžto se Petr 1608 ve statek Oujezd uvázal, který se u jeho potomků až do r. 1679 udržel, Stanislav pak, jehož manželka byla Anežka roz. Podstatská z Prusinovic, 1608 statek Žadlovice (u Mohelnice) koupil, který též až do roku 1679 v jeho rodině zůstal. Václav P. z P. na Hendrichově zplodil s manželkou svou Johanou Zoubkovou ze Zdětína syny Bohuslava, Václava a Jana. Bohuslav postoupil Hendrichov a Janov 1614 bratru Janovi, koupiv panství Velké Heraltice (v. kníž. Opavsk.), ježto však po jeho brzké bezdětné smrti 1618 zase pro dluhy prodány jsou. Jan dosáhl povýšení do stavu svobodných pánů; jeho manželka Marie Alžběta, roz. purkrabinka z Donína, vdala se po jeho smrti opět za Jana Jiřího svob. pána (potom hraběte) z Hodic, jemuž Hendrichov, Janov i Žebrotice za sirotky Janovy 1635 prodány. Z těchto sirotků připomíná se později Ferdinand Erdmann svob. pán P. z P. s manželkou svou Markétou Florentinou, roz. šlechtičnou z Žerotína, jsa tuším rodu svého po meči posledním; dcera Marie Beata stala se druhou manželkou p. Bernarta z Vrbna na Nové Cerekvi († 1652). *Ra. Svb.*

Pavluk v. Pavljuk.

Pavon a Ruiz, dva zpytatelé rostlinstva v Americe jižné, kteří si získali velikých zásluh o květenu jihoamerickou, zvlášť peruánskou a chilskou, svými společnými pracemi *Prodromus Florae peruvianae et chilensis*; *Systema vegetabilium Florae peruv. et chil.*; *Flora peruv. et chil.* Jim k oslavě nazván rostlinný okres v pohoří Andů mezi 20° jižní a 5° sever. šířky až do výše 9000′ nad mořem, mající prostřední teplotu + 12° až + 1° R., říší Ruiza a Pavona, také říší Escallonií a Calceolarií.

Pavouci v. Archnidae a Araneae.

Pavoukoslovi v. Arachnologia.

Pavučnice v. Arachnoidea.

Pavučník v. Flor.

Pawłowski, rod pol., jehož větve rozličných znaků užívaly; P. znaku jastrzebiec; P. znaku korwin, z kteréž větve vynikl Michal, písař vilenský, zvláštní dobrodinec akademie Vileňské; P. znaku leliva, P. znaku rosput; P. znaku roch, z kteréž větve pošel Stanislav, biskup Plocký, 1439; P. znaku połkozic; P. znaku wierbena z kteréž větve byl Adam Kazimír kastelánem Běchovským. (Srv. Pavlovský).

Pawnees v. Paniové.

Pawtucket [pátökit], město na Rhode Islandě s 8880 obyv. (r. 1860), má 13 přádelen na bavlnu, 9 strojíren, 3 tavírny, 4 slévárny, rozsáhlé tiskárny na kaliko, 11 kostelů, 1 veřejnou knihovnu, 2 tiskárny, 4 banky atd. R. 1860 přistálo sem 200 lodí s nákladem dříví, uhlí a bavlny.

Pax, lat. mír; též bohyně míru. P. *vobiscum*, pokoj s vámi.

Paxarete v. Pacaret.

Paxo, jeden z Jonických ostrovů, leží jižně od ostrova Korfu co vrch z moře vystupující; má 0.34 □ m. a 5070 obyv. Nejdůležitější místo jest Porto Gayo. Dává ze všech Jonických ostrovů nejlepší olej.

Paxton, sir Joseph, stavitel a umělý zahradník angl., nar. v Miltonu Bryantě bl. Woburnu v Bedfordshiru 1803, † v Londýně 8. čna 1865. Byl vychován na škole Woburnské, ale maje rodiče chudé, musel se starati záhy sám o svoji výživu. Obdržev službu v Chiswicku u vévody Devonshireského, získal si jeho důvěru a byl od něho přesazen do Chatsworthu, později učiněn správcem jeho statků v Derbyshiru a vrchním dozorcem zahrad Chatsworthských, v nichž vystavěl veliký skleník. R. 1851 předložil stavební komisi veliké průmyslové výstavy plán k paláci křišťálovému v Hyde Parku, kterýž byl přijat a provedení jeho svěřeno P-ovi. V. Křišťálový palác. Za toto dílo byl P. na rytíře pasován. Potom zbudoval mnohem zvětšený a přetvořený křišťálový palác v Sydenhamě, při němž založil a zařídil procházky, fontány a p. R. 1854 zvolen byl P. do parlamentu za Coventry a 1857 opět. R. 1826 zvolila jej společnost zahradnická, roku 1833 spol. Linnéova za svého člena, a r. 1844 udělil mu císař Ruský rytířský řád sv. Vladimíra. P. byl jedním z nejzkušenějších ozdobních zahradníků své doby a sepsal: *Practical treatise on the culture of the Dahlia* (1838); *Cottage calendar*; pak vydával *Paxton's flower garden*, *Pocket botanical dictionary*, *Horticular register* a *Botanical magazine*.

Payen [pejãn] Anselme, franc. lučebník, nar. v Paříži 6. led. 1795, studoval pod Vauquelinem a Thenardem, načež řídil cukrárnu svého otce ve Vaugirardu. R. 1838 přednášel na místě Dumasově o lučbě, pokud k uměním a rolnictví se vztahuje, načež stal se prof. na škole umění a rukodělství, později na konservatoři umění a řemesel. Od r. 1842 jest v sekci pro polní hospodářství na akademii věd. P. jest pouhým praktikem a proto málo o plané theorie se stará; takž i spisy jeho, výhradně lučbou průmyslovou se obírající, toliko k praktickému upotřebení jejímu v průmyslu hledí. Jmenujeme z nich jen nejpřednější: *Traité élémentaire des réactifs* (1822); *La chimie enseignée en 22 leçons* (1825); *Traité de la fabrication des diverses sortes de bières* (1829); *Cours de chimie élémentaire et industrielle* (1830—31, 2 sv.); *Cours de chimie appliquée* (1847); *Précis de chimie industrielle* (3. vyd. 1855); *Des substances alimentaires* (3. vyd. 1856); *Traité complet de la destillation* (1858) a četná pojednání v časop. vědeckých, jakož i v *Comptes rendus de l' Acad. des sciences*.

Payer 1) Václav, nar. v Lokti v Čechách 1488 (odtud měl také příjmení *de Cubitu*), studoval v Praze, usadil se pak v rodišti a † tam 1526. P.

vydal první popsání Karlových Var pod názvem: *Tractatus de thermis Caroli IV., prope Elbogen sitis* (Lps. 1521, 1614). — **2)** Hieron. **P.**, skladatel, nar. v Meidlinku u Vídně 13. února 1787. U otce učitele vzdělal se v hudbě na mnohé nástroje, a snažil se všemožně, aby nabyl také vědomostí theoretických. Od 13. roku byl při škole, později nástupcem otcovým. Roku 1806 stal se kapelníkem u letního divadla v Meidlinku a složil hudbu k báchorce *Der wilde Jäger* a melodrámám *Der hohle Baum* a *Das Sternenmädchen*. Roku 1816 usadil se ve Vídni a vyučoval tam hudbě, jsa znám co dobrý pianista. R. 1818 nastoupil cestu uměleckou, byl půl druhého roku kapelníkem v Amsterodamě, pak žil delší čas v Paříži. R. 1832 vrátil se do Vídně a † tam ku konci r. 1846. **P.** vydal tiskem asi 150 kusů: rozličné skladby pro klavír, varhany, vojenské kapely a kostely, též písně a j.; v Amsterodamě složil opery: *Die musikalische Akademie*, *Die Trauer* a j., v Paříži *La Folle de Glaris* a *La croix de feu*, a pro Vídeň *Coco*.

Payerne něm. *(Peterlingen)*, město ve švýcar. kantonu Vaudském, na řece Broye, přes niž zde vede kamenný most s římským nápisem, dle něhož zde staré *Paterniacum* hledají; má zámek, v němž králové Burgundští sídleli. Královna Berta, manželka Burgundsk. krále Rudolfa II., založila zde benediktinské opatství; od těch dob i město znovu zkvétati počalo. Nyní čítá 3100 obyvatelů a má gymnasium.

Payne [pén] **1)** Petr, vůbec Engliš nazývaný, rodem z Angličan, mistr učení Oxfordského, odkudž nejspíše pro účastenství učení Wiklefova odejíti musel, přišel do Prahy na začátku r. 1417 a přijat do fakulty svobodného umění pod mistrem Křišťánem. V Praze držel **P.** nejprvé s Pražany proti Taborům, později ale připojiv se k těmto stal se jednou z předních podpor sekty jejich. R. 1421 d. 7. čce ustanoven vedle Jana z Želiva, Jakoubka a Jana Kardinála za správce kněží podobojí, což důkazem, že si za ten čas valné obliby získati dovedl. **P.** jal se ihned po svém příchodu do Prahy vykládati učení Wiklefovo spůsobem prostonárodním jak traktáty hojnými, tak řečmi obratnými. Mistr Příbram počal jej proto kaceřovati; i přišlo dvakráte k dlouhým a hlučným hádkám náboženským, r. 1426 a 1429, jichž výsledek bylo rozhodnutí osmi mocných rozsudí, aby Příbram Wiklefa a **P**-a, naproti tomu **P.** Příbrama nijakž nekaceřoval, ani kdo mistra Jana Husa neb Jakoubka v čem haněl neb tupil, než aby všickni vespolek drželi pokoj. V hádkách zmíněných osvědčil **P.** velikou ostrovtipnost a důmyslnost. R. 1431 byl mezi Čechy, kteří měli hádku náboženskou v Krakově s theology polskými; roku 1432 byl na sjezdu Chebském poslem k sboru Basilejskému, kde již 7. led. 1433 hádal se při obědě u Prokopa Velikého s hosty basilejskými, tak že napsal o něm Stojković z Dubrovníka: „Anglický ten husita jako had plzký, čím úžeji sevřen a sklíčen býti se zdál, tím hbitěji pokaždé zase vyklouzal.“ V shromáždění d. 16. led. vedl **P.** řeč, když byl Matěj Louda z Chlumčan ke sboru promluvil, na slova žalmu Davidova: „když slunce vychází, zase shromážďují se“ a pod jakýmsi ukrytím jal se chváliti učení husitské vůbec, ke slunci je přirovnávaje a naději svou jevě, že až jen je náležitě poznají, všickni lidé samoděk a rádi prý k němu se přiznávati budou. Konečně vykládal ode d. 26.—28. led. článek o světském panování kněžstva. Řeči jeho obsah byl sboru neméně nepříjemný, nežli spůsob jímž přednášena byla; dalť se zajisté i on do vychvalování netoliko J. Husa, nýbrž i Wiklefa, káraje odsouzení obou na sboru Konstantském; vypravoval také o sporech, kteréž právě za příčinou Wiklefova učení měl na universitě Oxfordské. O to strhly se hádky mezi ním a jeho krajany na sboru přítomnými. Konečně podal ceduli, v níž obsah jeho řeči psán byl v ten smysl, že požívání zboží světského nezapovídá se kněžím, pokud nepadá ve přílišnost a zbytečnost, ale vládnutí statky pozemskými, poněvadž vadí úřadování duchovnímu, má jim prý odňato býti, a kde hřešení u duchovních vešlo ve zvyk, že světští mají nejen právo ale i povinnost odstraniti příčinu a podnět ke hříchům; i žádal, aby cedule ta vepsána byla do akt sborových. V dalších hádáních, která čím dále vždy více rázu rozmluvy nabývala, vyznačoval se **P.** prudkostí svou. V Čechách volen **P.** vždy mezi předními jednateli o věci náboženské, a několikráte vzneseno naň co na uhrmana rozhodnutí sporu nějakého. Vedle Václ. Korandy dostal se **P.** za faráře do Žatce, vypuzen ale co krajní Taborita 1437; r. toho přišel 15. dub. za glejtem do Prahy, a tu pohádav se s císařem i s biskupem Filibertem vypovězen jest, aby opustil zemi Českou, jakmile mu dojde glejt. Však **P.** nevyšel proto z Čech, r. 1439 zajat byl s několika měšťany Klatovskými od Buriana z Gutšteina, později dostal se za správce obce táborské do Písku, odkudž byl vyslán na sjezd Kutnohorský 1443, kdež zvolen vedle Václava z Dráchova za předsedu a ředitele sboru. Poslední zmínka o něm činí se roku 1452. — **2)** Thomas **P.**, jeden z nejproslulejších publicistů min. stol., nar. 1737 v Thetfordě v angl. hrabství Norfolském, † v Sev. Americe 8. června 1809. Vyučiv se u otce šněrovačkářem dostal se 1756 do Londýna, kdež začal žíti bezuzdně, utekl od mistra a dal se dvakráte na loď. R. 1758 poslechnuv otce usadil se v Sandwichi a oženil se, avšak už 1760 utekl od ženy do Londýna, odkudž se vrátil 1761 do Thetfordu, chtěje se státi celníkem královským; po 15 měs. dostal místo, o něž však po $2^1/_2$ roku zase přišel svojí svévolí. R. 1766 stal se úřadníkem při akcisu v Lemanstreetě a 1768 dostal se do Lewesu. Zde pojal 1771 dceru fabrikanta tabáčního za manželku, po jehož smrti ujal se závodu, udělal 1774 bankrot, a poněvadž byl provozoval podloudnictví, jest s úřadu svržen a dal se se ženou rozvesti. Nyní odebral se 1774 do Filadelfie, kdež dostal zaměstnání u kněhkupce, jal se studovati lučbu, a když r. 1775 Sev. Americe zamezen byl dovoz prachu střelného, nabídl se **P.** kongresu, že opatří snadno a lacino salnitr. Pozornost vlastencův amer., která k němu se obrátila, a nenávist jeho proti Anglii, přiměly jej, že přilnul zcela k svobodomyslným snahám Američanův. R. 1776 vydal brošuru politickou *The common sense addresed to the inhabitants of America*, která spůsobila takový ruch, že v krátce rozprodáno přes 100.000 výtisků. Zásady, které v ní **P.** vyslovil důrazně a bez obalu, nemálo přispěly zajisté k tomu, že r. 1776 se prohlásilo 13 kolonií za samostatné. Avšak **P.** neměl ze spisu svého žádného užitku; spíše dluhův si nadělav odebral se k vojsku Washingtonovu. Když ustoupením vojska kongres se polekal, vydal **P.** časopisu *The crisis* 13 čísel a jiné brošurky, jimiž sílil smýšlení republikánské. Činností svou zjednal sobě mnoho přátel a zvolen byl za sekretáře zahraničných záležitostí. Ale už roku 1779, zrušiv tajemství úřadní, vzdal se úřadu a stal se učitelem na univ. ve Filadelfii. R. 1786 přepravil se do Evropy, přistál k Francii a 1787 odebral se do Londýna. Dva spisky: *Prospects on the Rubicon* a *Thoughts on the Rubicon* nevzbu-

né pozornosti, až teprvé když vypuknutí franc. zavdalo v Anglii podnět k mnohým v nichž zvláště E. Burke se objevil co a důmyslný protivník revoluce; tu vy- proti Burkovi spisem *Rights of man* (2 1790), který nabyl nemenší popularnosti i než druhdy jeho *Common sense*. Avšak tom mluvil **P.** tak revolucionářsky, že byl z velezrady; pročež uprchl do Francie, depart. Pas de Calais zvolil za poslance ního shromáždění. Zde hlásil se **P.** k Hoře Jakobínův zbožňován, až v procesu Lud- hlasoval, aby král byl uvězněn a potom . Mírnost tato zdála se jim podezřelou, mu, že jest kvaker a cizozemec, a Ro- dal jej 1793 zatknouti. Po 14měsíčné niž napsal knihu proti atheismu, *The age* (Pař. 1793), byl **P.** působením vlády se- ické propuštěn, vstoupil opět do národ. ění, a když se 1795 rozešlo, nepřijal žád- iu, aby mohl slovem i písmem volně hlá- ly své. Avšak znenáhla ubývalo mu přá- zůstal samojediným hlasatelem volnosti Proto rád poslechl pozvání Jeffersonova ky, kamž se vrátil 1802, ale po sedmi le- el v chudobě. Mimo jmenované spisy vy- ěkolik méně důležitých. Srov. James Chee- *life of Thomas Payne* (N. York 1809). — Howard **P.**, amer. herec a básník dra- nar. v N. Yorku 9. čna 1792, † v Tunisu 52. Už z mládí jevil náklonnost k di- maje teprvé 13 let vydával potají malý *Thespian Mirror*, jímž osvědčil takovou , že dobročinný jeden pán ujav se ho po- na kolej Union. Mezi tím učinil otec jeho a **P.** musel ustati od studií, neukončiv ež, aby mohl podporovati rodinu svou, dal adlu v N. Yorku r. 1809. Došed obliby l pak i v Bostoně, ve Filadelfii a v Bal- navštívil 1813 Anglii, kdež vystoupil na di- Drury Lane. Přes 20 let zůstal **P.** při di- kládal dramata z frančiny a sepsal i ně- původních, které se potkaly s výborným m, zvláště *Brutus, Thérese čili sirotek ge- lari* a *Charles the second*. R. 1832 vrátil Spoj. Obcí amerických a stav se amer. v Tunisu zastával úřad ten až do smrti.

s [pei], fr. země. **P. Bas**, Nizozemí.

Grisons, Grisonsko.

sandu, hl. m. soujmenného departementu obyv.) v Uraguayi v jižní Americe, čtvrtý hoto státu, se 4—5000 obyv.

son Edward, duchovní amer., nar. v Rindge mpshiru 25. čce 1783, † 22. říj. 1827. Od- udia na koleji Harvardské, 1805 stal se ongregationalistů, 1807 dostal dovolení ká- pros. 1807 ustanoven byl za kolegu Kel- pastora kongreg. v Portlandě. Zde zůstal až **P.** sps. *A discourse before the Bible Society* (1814); *A thanksgiving sermon* (1820); *An seamen* (1821) a *A sermon before the Ma- Society of Boston and its vicinity* (1824). ané spisy byly vydány s životopisem ve 3 sv.

La v. La Paz.

ar Nový v. Nový **P.**

dero, pazdeří, dřevnaté odpadky lnu a ři mědlení, jichž se dá užiti co paliva ách aneb co steliva a mrviva.

lt (*Paclt*) Vincenc, znamenitý český cesto- ř po všech dílech světa, nar. v Turnově učiv se mydlářství v Jičíně pobyl co tovaryš v Rábu v Uhrách. Když pak počátkem let čtyřicátých značně se zmáhal obchod s kameny drahými i ze skla padělanými (*komposicí*), jejž vedle jiných Turnovanů vedl i **P**-ův otec i bratr Antonín, přiměl tento **P**-a k tomu, aby se naučil kamenářství, t. broušení a leštění drahokamů a komposice, načež pak jej poslal se zbožím do Vídně a potom 1843 do Varšavy, kdež se **P.** zanášel kamenářstvím i obchodem v témž zboží až do 1845. R. 1847 s nevalnými prostředky odebral se **P.** do Nového Yorku v Americe, právě když tam šla pověst o bohatých zlatých dolech, odkrytých v Kalifornii. Puzen žádostí jednak aby poznal cizí kraje, jednak aby hledal zlato, neměškal **P.** vydati se do Kalifornie; loď však, na níž se plavil, chytila i shořela se vším nákladem, toliko cestovatelé sami zachránili se na lodi, která jim ještě v pravý čas na pomoc přispěla, a **P**-a s holýma rukama zároveň s jinými dovezla opět na půdu sev.-amer. Soustátí, jež tehda právě bylo ve válce s Mexikem; i dal se **P.** tudíž co dobrovolník na čtyry léta do služby vojenské. Připlaviv se do Vera Cruzu účastnil se výpravy proti městu Mexiku i pověstné bitvy u Cerro Gordo. Na též výpravě náhodou mu život zachráněn. Vyslán s jinými hledat vody přepaden jest od Mexičanů a po jejich obyčeji ihned měl zbaven býti hrdla. Nalezše však při něm list k bratrovi kaplanu s adresou latinskou, vyzvěděli na **P**-ovi, že jest křesťanem dle jejich pojmu i pustili jej na svobodu, poněvadž prý jen ty „nekřesťany“ sev.-amer. zabíjejí. Po této válce pobyl **P.** v Jukatanu a ve Floridě, kdež se účastnil výpravy proti Indiánům. V St. Augustinu a v Savanně (v Georgii) strávil poslední doby služby vojenské, načež stal se občanem sev.-amer. Soustátí, obdržev za službu odměnu peněžitou a 400 akrů pozemku. Prodav pozemek přibyl do Turnova na jaře 1853, ale již v září téhož roku vydal se opět do Ameriky, i meškal na rozličných místech, nejvíce blíž Washingtonu, zanášeje se brzy mydlářstvím, brzy rolnictvím, jak okolnosti přály. Však podnebí nesvědčilo zdraví **P**-ovu, i uslyšev, že se v Brasilii diamanty nalézají, vydal se do Rio de Janeiro a odtud pěšky do vnitř země, ale musel se vrátiti s nepořízenou, neboť vláda brasilská nedovoluje hledati diamanty cizincům. Vrátiv se tedy do Severní Ameriky zvěděl o nově odkrytých zlatých dolech v Australii. I zaměřil v květnu 1858 s lodí Kitty Banko do Melbournu. Zde provozoval rozličné živnosti jako v Americe, chápaje se práce, jaká se mu nahodila, často však se mu vedlo velmi zle; zvlášť v krajině Gypslandské se mu nelíbilo pro studenost povětří. Zlato pak ve starších dolech bylo již vykořistěno, a nové doly musely se teprv hledati, i pokoušel se o to **P.** sám, bloudě mnoho neděl samoten v pustinách australských. Nemaje tu štěstí, a uslyšev o odkrytí zlatých dolů někde blíže Kalkuty vydal se do Východní Indie s několika společníky. Pověst však byla nepravá, a **P.**, nemaje již prostředků na cestu zpáteční, dal se najmout za námořníka na loď, která plula do Hong-Kongu v Číně a odtud do Sidneye v Novém Jižním Walesu. Zlatá naděje přivedla jej odtud zas až na ostrovy Novo-Zealandské. Odtud vrátiv se opět do Sydneye vydal se **P.** znova ve společnosti jiných dobrodruhů do vnitř Australie hledat zlato, což se mu konečně podařilo se značným úspěchem 1863. Zatouživ pak již po vlasti a příbuzných vypravil se v září 1863 z Australie skrz Polynesii kolem Hornova mysu a podle Brasilie do Londýna, kamž přibyl počátkem ledna 1864, oplaviv tak celou kouli zemskou. Aby z Londýna se dostal do Čech, musel poprvé po desíti létech opatřiti se pasem, i vydal se přes Paříž a Švýcary, aby tu vyhledal příbuzné svého jednoho australského spole-

níka, který jim po P-ovi posílal značnou sumu zlata. Pobaviv se ve vlasti s příbuznými a přáteli vydal se v září téhož roku opět do Australie, kamž připlul asi o novém roce 1865. P. jest povahy přímé a mysli svobodné, právě amerikánské, podnikavý a neohrožený; charakterické jsou jeho obšírné zápisky, z nichž přehled P-ových cest a ukázky cestopisu vyd. Jar. Svoboda v *Literárních Listech* 1865, str. 121 sld. *Čr.*

Pazin, ital. *Pisino*, něm. *Mitterburg*, okr. město v Istrii skoro u prostřed země s 3087 obyv. (1857). Jest tu okresní a berní úřad, telegrafní štace, klášter františk. s 15 mnichy, nadace Mosconiho 26.900 zl., z jejíchž úroků vydržuje se ročně 6—8 chudých ctnostných občanů ve zvláštním špitále; nižší gymnasium, hlavní škola, kteréž ústavy vyučovací spravují františkáni, vzorní zahrada k poučování mládeže, tiskárna, čtenářský spolek; u města jsou vinice a ovocné zahrady. — R. 1112 povýšen Engelbrecht ze Sponheimu od cís. Německého na hraběte z Mitterburku, kteréhož pojmenování dlouho v rodu tom užíváno. K hrabství tomuto přidávány ponenáhlu jiné statky manské, až dostalo se mocným hrabatům ze Sponheimu, majícím hodnost markrabí Istrianských dědičně. R. 1374 postoupili Sponheimové hrabství své i markrabskou hodnost vévodům Rakouským, kteří čas od času pouštěli zboží to v léno rozličným rodům, až konečně sami trvale je podrželi. Od r. 1805 až do r. 1815 byl P. s celou Istrií v držení Francouzů, avšak na kongresu Vídeňském Rakousku jest navrácen. Hrabství P-ské záleželo v panství P-ském a 12 baronstvích, z nichž značnější byla Visinada, Závrší, Momjan, Barban, Račice a Sovinjak. Mitterburkem přezváno město od Němcův na rozdíl od Oberburku (*Pisino vecchio*), kdež stával větší a starší hrad, a od Unterburku, z něhož se jenom zříceniny zachovaly. — Okres P-ský měl 1857 na 9.40 □ m. 22.693 obyv. v 1 m., 1 msi a 35 vsech.

Pázmáneum slove kardinálem a arcibiskupem Ostřihomským P. Pázmányem (v. níže) s původní základní jistinou 100.000 zl. stříbra ve Vídni (v městě, teď *Schönlaternengasse* č. 15. nové naproti universitní knihovně), 1623 založená kolej čili semeniště pro uher. mladíky, připravující se k stavu duchovnímu; tito nosí modrý talár, poslouchají na tam. universitě theolog. studia a po jich odbytí navracejí se do svých diécesí. Správa P-ea záleží ze 4 kněží arcibisk. Ostřihomského, totiž rektora, vicerektora, duchovního správce a prefekta studií. Počet chovancův P-ea ze všech téměř biskupství uher., sedmihrad., chorvát. a slavon., dle rozličných okolností již větší, již menší, vystoupil v poslední době na 60. Z chovancův ústavu tohoto byl doposud veliký počet biskupův a prelátův uher., jakož i doktorův a profesorův theologie na rozličných ústavech diéces. I mnozí výtečníci a spisovatelé slov. nabyli v tomto ústavu svého theolog. vzdělání. Na Leopoldském náměstí má P. vlastní zahradu. Co zvláštnost budiž podotknuto, že mezi starší výsady chovancův P-ea náležela i ta, že když vyšli na procházku do Prateru, mohli tam svobodně zajíce loviti. Dějiny P-ea vydal právě u příležitosti 500leté jub. slavnosti Vídeňské university (1865) tamější vicerektor Dr. K. Rimely. *Ohr.*

Pázmány [-áň] Peter de Panass, kardinál věhlasný, doposud největší primas uher. a arcibiskup Ostřihomský, pošlý ze starobylé šlecht. rodiny, dle jedněch Poznanův, dle jiných Paznanův, jejíž praděd Poznan se soudruhem svým Koncem nejprvé sv. Štěpána, prvního krále Uher. ve jmenu božím a ke cti Panny Marie za rytíře pasoval a pak v čele křesť. velmožův a zemanův, nejvíce však v čele slov. lidu z horních krajův Uher Kupu, vůdce Šimegského, hlavu povstání proti sv. Štěpánu, a s ním i ostatní sílu pohanství maďarského u řeky Hronu proti Ostřihomu potřel a vyhladil. P. nar. 4. říj. 1570 ve VelkémVáradě z kalvinských rodičův, z otce Mikuláše P-ě, podžupana župy Biharské, a matky Markéty roz. Tholdy z rodu Massaych. V 13. roce věku svého složil P. vyznání víry katol. a co 17letý mladík vstoupil do řádu tovaryšstva Ježíšova v Kološváru; i poslán byl napřed do Krakova, potom do Vídně a naposledy do Říma na byt potřebných nauk. Po výtečně skončených studiích stal se P. v Římě doktorem theologie, a pak poslán do Št. Hradce za prof. filosofie, a zanedlouho stal se tamž i profes. theologie. R. 1607 poslán jest P. do Uher co misionář, aby napomáhal rozšiřování římsko-kat. náboženství obrácením prot. šlechtických rodin; v kterémžto díle veliké došel slovutnosti, zvláště když v 3 týdnech obrátil palatina Sigmunda Forgáche (v. t.), luterána, na víru kat., jehož ani vlastní jeho bratr František, kardinál, po tříletém snažení nemohl obrátiti. P. hájil řečí na kraj. sněmě 1608 řád svůj proti protestantům. Král Matiáš poznal brzo výborné dary P-ovy a jmenoval jej po smrti právě jmenovaného Fr. Forgáche s povolením papeže nejprvé 25. dub. 1616 proboštem Turčanským, brzy pak na to, totiž 28. září téhož roku, arcibiskupem Ostřihomským a primasem království Uherského. P. co takový korunoval kr. Ferdinanda II. v Prešpurku r. 1618, královnu Eleonoru r. 1622 a kr. Ferdinanda III. v Šoproni r. 1625. Celé jeho snažení bylo, hluboce upadlou církev uherskou pozdvihnouti, což se mu i podařilo, ač musel proto mn. protivenství snášeti a také r. 1619 sněmem B. Bystřickým byl z vlasti vypovězen. P. zajisté co hluboce učený, výmluvný a horlivý biskup, kazatel a spisovatel výše 50 šlecht. rodin protest. do lůna kat. církve nazpět uvedl, jichžto poddaní valně následovali. Tak když obrátil Fr. Nádasdyho, 40.000 poddaných následovalo pána svého; pročež také kromě šlechticův počet ostatních P-em obrácených je nesmírný. Za 40 let kázal P. ustavičně, posledníkrát v Trnavě na boží hod 1635, ne s menší učeností než horlivostí. P. sepsal též mnoho výborných učenosti plných maď. a lat. děl, z nichž násled. 28 vyšlo za jeho života tiskem a sice r. 1603 v Trnavé: *Felelet az Magyari Istvan, Sárvári Praedikátornak az Orszag romlasa okairól írt Könivere*; 1604 ve Vídni: *Kempis Tamasnak Christus Követeserül négy könivei, mellyeket magiarra forditotta*; 1605 v Št. Hradci: *Az mostan tamadt uj Tudományok hamissaganak tüz nilvan valo bizonsaga. Es reovid intes a Teoreok birodalomrul es vallasrul*; 1606 tamže *Keresztieni Imadsagos keoniv* (asi 20kráte vydán); 1607 tamže: *Keresztieni Felelet a megdücsöült Szentek tiszteleterül*; 1610 v Musiponě: *Posonban löt Predikatio*; 1610 v Římě: *Szent Ignátz Elete* (tentýž spis vydán tamž i v latině); 1610 v Prešporku: *Jemicii Joan. Parochi Senquicensis Peniculus Papporum apologiae Solnensis Conciliabuli et Hyperaspistes legitimae Antilogiae Cardinalis Francisci Forgách, A. Episcopi Strig. Cum Appendice, in qua Anonymi Sycophantae glomeratae criminationes, infabre commissae fabellae in Pontif. Max. e triviis compotabilibus mutuatae ac rhytmis Pannonicis cantitatae ingulantur*; 1611 tamže: *Tanatskozas, mellyet kellyen az külömbözö vallasok közül valasztani*; 1612 tamž: *Logi Alogi, quibus Baptae Calamosphactae Peniculum Papporum Solnensis Conciliabuli et Hyperaspisten legitimae Antilogiae vellicant, veritatis radiis obruti*; 1613 tamže: *Alvinczi Peternek Kassai Kalvinista*

Predikatornak nevevel iratott öt Level a Hodoegus Igazsagra vezerlö Kalauz. Toto poslední dílo bylo také do lat. a brzo františkánem A. Benčicem do slov. přeloženo; dílo toto nejvíce pomohlo P-ovi na jeho cestě obracení evangelikův na víru kat.; dále 1614 vyd. tamže: *Az Igazsagnak Gyeozedelme, mellyet az Alvinczi Peter Teokeoreben meg mutatott Pazmany Peter*; 1615 v Št. Hradci: *Diatriba theologica de visibili Christi in terris Ecclesia*; 1616 v Praze: *Tsepregi szegyen vallás*; 1618 ve Vídni: *Evangeliomok es Epistolák*; 1617 v Št. Hradci: *Keresztyén Felelet a Szentek Tiszteletéröl*; 1619: *Alvinczi Peter Könyvére való Válasz*; 1620: *Rövid Felelet ket Calvinista keonyveczkere*; 1620: *Az Magyar Országi Tamadásoknak hamissan költött eredetenek rövid velös hamisitása*; 1620 ve Vídni; *Vindiciae Ecclesiasticae, quibus edita a Principe Bethlen in Clerum Hungariae decreta, divinis, humanisque legibus contraria ipso jure nulla demonstrantur*; 1626 ve Vídni: *A Szent Irasrul es az Anyaszentegyhazrul, ket rövid Könyveczkék*; 1627 tamže: *Az setét hajnal csillág után bujdosó Lutheristák Vezérlöje*; 1619 v Prešporku: *Acta et Decreta Synodi Dioecesanae Strigoniensis celebratae Tyrnaviae 4. Oct. MDCXXIX*; 1630 tamž: *Jo nemes Váradnak az farkasok marasa ellengyenge orvoslása*; 1631 tamže: *Nyolcz Okok, mellyekre egy tudós nevezetes fö ember az Romai Hitre tért*; 1631 tamž: *Dissertatio: An unum aliquod ex omnibus Lutheranis Dogmatibus Romanae Ecclesiae adversantibus Scriptura Sacra contineat*; 1636 tamž: *A Romai Anyaszentegyhaz szokásából Vasárnapokra es egynéhány Innepekre rendelt Evangeliumokrul Predikacziok* atd. Téměř ve všech spisech P-ových účel a sloh je polemický; sloh spisův mad. čistější; protož se také ctí P. slušně co opravovatel mad. řeči a slohu. P. byl výmluvný a neohrožený obránce víry kat. vůbec a zvláště též učení o neposkvrněném Početí Panny Marie; znamenitě bránil také práva primaciální, 5 synod odbýváno jím v Trnavě r. 1628—1629, 1630 dvě, pak 1632 a 1633. Co další důkazy horlivých snah P-e pro církev a vlast zpomenouti sluší zde aspoň některé; tak P. založil 1623 ve Vídni semeniště pro kleriky, Pázmáneum (v. t.); 1624 v Trnavě ústav vychovavací pro mládež šlechtickou; 1626 jesuitům vystavil v Prešpurku kolej a školy, složiv základní jistinu 50.000 zl.; tamže započal stavěti klášter pro klarisky, kterýž však teprv nástupce jeho I. Lósy (v. t.) dokončil; 1629 na obnovení a ozdobení hl. chrámu v Trnavě výše 140.000 zl. vynaložil; tamže 1631 vnově založil a rozšířil semeniště sv. Štěpána; 1635 vystavil tamž universitu z filosof. a theolog. fakulty záležející, učiniv základní jistinu 60.000 zl. v hotovosti a 40.000 zl. v úpise Ferdinanda II. cís. a krále, jež mu dlužen zůstal za náklady do Říma ve vyslaneckých záležitostech, aby totižto urychlil pokoj mezi něm. knížaty. Universita tato 1777 do Budína, pak 1786 do Pešti jest přenešena. Podobně v Trnavě založil pro chudobné žáky ústav Albertinský; dále pro chudé žáky, jižto rochetkou odění nosí před vel. svátostí světlo k nemocnému, v Prešpurku a v Trnavě složil jistinu po 3000 zl., taktéž pro mladíky do Říma na studia odcházející 1333 dukátův; dále založil kapitál pro chudobné kněze žup Prešpurské, Nitranské a Těkovské; františkánům v Trnavě a v Nových Zámcích vystavil kláštery. Pro tyto a mn. jiné zásluhy jmenoval P-e papež Urban VIII. k žádosti Ferdinanda II. kardinálem-knězem sv. Římské církve s názvem *S. Hieronymi Illyricorum*; 1632 obdržel kard. klobouk když byl co vyslanec téhož císaře a krále v Římě. P. působil s neunavenou snahou a nevýslovným prospěchem až do své smrti, která jej 19. bř. 1637 zastihla v Prešpurku, kdež spočívají kosti jeho v hl. chrámě sv. Martina. Na jeho náhrobku jest krátký dle vlastní žádosti nápis: *Petrus Pazmannus Cardinalis.* Pamětné jest o P-ovi, že všecky své nástupce v XVII. století osobně znal, z nichž Imřich Lósy byl jeho hl. vikářem, Jiří Lippay jeho dobrým přítelem a vykonavatelem závětu; Jiřího Szelepcsényho v Římě, Jiř. Szécsényiho ve Vídni vychovávati dal a Leop. Kollonice v Komárně křtil. Podotknouti ještě sluší, že P. pobádal jesuitu J. Káldiho k mad. překladu sv. písem; jemu též co mecenovi věnovalo více spisovatelův uh. své spisy; konečně na znamení P-ovy náklonnosti a štědrosti k vědám a uměním budiž i to podotknuto, že za zbytky sl. knihovny Matěje Korvína v Budíně podával P. Turkům 30.000 zl., avšak nedosáhl ničeho. *Chr.*

Paznehť zove se rohovitá pochva na posledních členech prstů a znamená tolik co kopyto (v. t.), kteréž bývá na noze jediné, objímající prst jeden neb dva; mají-li kopyta dva neb více prstů, každý o sobě, zovou se tyto p-y a dle nich rozeznáváme živočichy dvou- a mnohopaznehtní. *Sý.*

Pazour zove se prodloužený, špičatý a obyčejně i zahnutý nehet, objímající úplně poslední člen prstů mnohých ssavců, zejména šelem; p-y ptáků zovou se drápy, kterýmž jménem však také p-y menších ssavců naznačujeme. *Sý.*

Pazourek v. Křesací kámen.

Pazoušky nazývají se dužné výhonky vyrůstající z podzemních oddenků chřestu; v. Asparagus.

Pažba, dřevěný žlábek u ručnice, pušky neb pistole, v němž spočívá kruhy a šrouby připevněná železná hlaveň, aby se s puškou vůbec mohlo zacházeti. Tlustý dolejší konec p-y slove hlaviště čili úhlaví. *Msý.*

Paždí (též nadpaždí, rameno, *acromion*) jest nejhořejší postranní část trupu, ležící téměř vodorovně po obou stranách mezi krkem a paží. Pevný základ p. sestává z dvou kostí, z klíče zpředu a z hřebenového násadce lopatky ze zadu. Obě kosti spojeny jsou pevnými a krátkými svazy, tak že tvoří kloub jen velmi málo pohyblivý (*amphiarthrose*). Kost ramenní hlavou a násadcem též se pojí sice s lopatkou, avšak k tvoření p. jen málo přispívá, a pouze přechod p. v paži naznačuje. Kosti p. skládající nejsou pokryty svaly, tak že břemeno, velmi často na p. položené, citlivý nátlak působí, pročež rozličnými podklady pružnými opatřeno bývá. Kolmo pod p-ím mezi paží a trupem jest podpáždí (v. t.).

Paže (též rámě, rameno, *brachium*) jest svrchní část okončin hořejších mezi paždím a loktem. Kostrový poklad p. sestává z jediného hnátu, kosti ramenní, která hořejším koncem, jablkem, s lopatkou jest spojena v kloub nejvolnější, tak že pohyb možný jest dolů i nahoru, nazad i ku předu, ano i v kruhu točiti lze *paží*, při kterémž pohybu střední bod jest kloub. Dolním koncem spojena jest kost ramenní s oběma kostmi předpažními v kloub šarnýrový, t. pouze v úhlu pohyb připouštějící. Na *paži* uloženy jsou silné svaly, předpáží v lokti ohýbající a opět zpřímující. *Mr.*

Páže, franc. *page* [páž], z ital. *paggio* [padžio], urozený mládenec, jmenovitě takový mladý šlechtic, jenž určen jest k osobní obsluze panujících knížat, zvláště při slavných příležitostech. Způsob ten, míti *pážata*, nalézáme již u Římanů, kteří k své posluze mívali krásné a bohatě oděné panice. V středověku pak bylo vůbec zvykem, že králové, knížata a bohatí rytířové drživali na svých dvořích a zámcích mladé šlechtice, kteří jim samým neb i jich

paním sloužili, zároveň umění vojenskému a mravům rytířským se učíce. Oděny jsouce v barvy svých pánů vykonávali *pážata* jich poselství, provázeli je na cestách a výpravách a obsluhovali je při hostinách. Obyčej ten zachoval se dlouho ještě po zaniknutí dob rytířských; poněvadž však náklad na vydržování a cvičení *pážat* dosti značný byl a oni často rozmanitých rozpustilostí se dopouštěli, byli v novějších časích téměř na všech dvořích odstraněni. Králové a králövští princové ve Francii mívali ještě až do revoluce jistý počet *pážat* na svých dvořích, kterýž obyčej císař Napoleon I. obnovil, i setrváno při něm též za restaurace až do revoluce 1830.

Pažitka (*Allium schoenoprasum L.*), rostlina česnekovitá s rournatým, jen asi 10″ vysokým, všudy stejně tlustým stvolem. Květy jsou modročervené a mají 6 tyčinek, kratších nežli jsou lupeny okvětí. Lodyhy krájejí se do polévek, odkud něm. jméno *Schnittlauch.* Roste původně blíže vod v střední Evropě; v zahradách pěstovaná dává zřídka zralých semen, pročež se skoro jedině cibulemi rozmnožuje. *Jha.*

Pažní, co k paži se vztahuje, ku př. tepna **p.**, nerv **p.** atd.

Pažout Josef, nar. 27. bř. 1825 v Dolanech u Jičína, štud. na gymnasiu v Jičíně a na filos. fakultě v Praze. R. 1846 vstoupil do rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou, z něhož ale r. 1849 na filos. fakultu se vrátil, aby pokračoval v studiích věd mathematických, přírodních a filosofických. R. 1850 jest povolán za učitele na gymnasium do Pisku, kdež vyučuje fysice, přírodopisu a fil. propedeutice. R. 1858 byl povýšen za doktora filosofie. R. 1861 jest zvolen do obecního zastupitelstva, v němž co přítel pokroku zastává zájmy veškerých škol piseckých a pilně o stavbu gymnasiální budovy se zasazuje. Proskoumav přírodní povahu okolí píseckého vydal 1857 *Okolí Pisku, geognostický nástin.* Od r. 1862 řídí vydávání učební knihy pro vyšší školy dívčí s názvem *Dívčí škola,* kteréžto dílo už k 10. svazečku dospělo, z nichž tři sepsal **P.** sám, totiž: *Nauku o člověku, fysiku, povahu živočichův.* **P.** jest hlavním původcem *Zlaté knihy dívek českých* a redaktorem *Zlatých klasů,* každoročního to dárku, určeného dospělejším dívkám do *Zlaté knihy* zapsaným. Poučnými články přispívá k rozličným časopisům zábavným a k *Naučnému slovníku.*

Pb., zkráceno místo lat. *plumbum,* chemická známka olova.

Pcim, ves v Haliči, v kr. Vadovickém a okr. Myšlenickém s 2385 obyv. (1857).

Pd., chemická známka palladia.

Peabody [píbody] **1)** Andrew Preston, duchovní a učenec amer., nar. v Beverly v Massachusettsu 19. bř. 1811. Vystudovav na koleji Harvardské byl po 3 léta učitelem, pak stud. bohosloví v Cambridži, kdež byl 1832—3 tutorem mathematiky; r. 1833 stal se farářem v Portsmouthu v N. Hampshiru. **P.** přispíval do listů periodických, zvl. do *American Monthly, New England Magazine* a *Christian Examiner;* od r. 1852 rediguje *Nord American Review.* O sobě vydal přes 100 kázaní, řečí a pojednání, svazek *Lectures on Christian doctrine* (6 vyd.) a *Sermons of consolation* (3 vyd.). — **2)** George **P.**, kupec a lidumil americký, nar. 18. ún. 1795 v Danversu, malém městě státu Massachusettského. Otec jeho byl chudý a syn musel už z mládí dbáti sám o svoji výživu; maje let jedenácte dal se na kupectví v městě rodinném a r. 1811 vstoupil k bratru svému Davidu, jenž měl obchod ve smíšeném zboží v Newburyportě, za písaře. Avšak za nedlouho vyhořel bratr jeho, a celá rodina zůstala na holičkách, neboť tonž dobou umřel jim otec, a matka i sestry potřebovaly pomoci. Jich ujal se George a poskytoval jim podpory, seč byl, pomáhaje zároveň strýci svému Johnu **P**-mu zřizovati závod v Georgetownu v distriktu Columbijském. R. 1814 vyzval jej Elisha Riggs, obchodník ve střižném zboží, aby se stal jeho společníkem. **P.** přijal nabídnutí toto, a roku násl. přestěhovala se jejich firma z Georgetownu do Baltimoru, kdež zkvétala přičiněním hlavně **P**-ho, jenž s pílí neunavenou pracoval v její prospěch, jezdívaje po celé týdny na koni divokými krajemi ve Virginii a Marylandě. R. 1822 zřídili si filiálky ve Filadelfii a Novém Yorku, a r. 1829 vzdal se Riggs všeho účastenství, zanechav **P**-ho hlavou celého závodu. R. 1836 navštívil **P.** Evropu se zbožím a 1837 ubytoval se v Londýně. Vzdav se r. 1843 obchodu se střižným zbožím v Americe zřídil sobě kupecký a bankerský závod v City Londýnské. Avšak ačkoliv se byl usadil v daleké cizině, nezapomínal **P.** na rodnou svoji vlast, jíž osvědčoval lásku svou i obětavost při mnohých příležitostech, zvláště r. 1837, kdež pomohl státu Marylandu z tísně finanční nežádaje za to žádné náhrady, a r. 1852, kdež rodné jeho město Danvers slavilo dvěstěletou památku svého založení, a **P.** poslal tam zapečetěný list, který byv o slavnosti otevřen obsahoval tato slova: „Vychování jest povinností pokolení nynějšího k budoucímu" a v němž **P.** věnoval 20.000 dolarů k založení lycea a knihovny v Danversu. Suma tato vzrostla následujícími dary jeho až na 60.000 dol., a 10.000 dolarů daroval **P.** filiální knihovně v Severním Danversu. Jiných 10.000 dolarů obětoval **P.** na expedici, kterou podnikl jeho působením Elisha Kane do krajin arktických hledat ztraceného Franklina. R. 1856 zavítal **P.** z Evropy do svého rodiště a odtud do Baltimoru, kdež daroval 500.000 dolarů k založení ústavu pro podporování věd, literatury a krásného umění ve hlavním městě Marylandském, kterýžto ústav pro válku nastalou nebyl posud otevřen. Majíť se na něm odbývati občasné přednášky literární i vědecké a vypisovati ceny žákům škol obecních; bude při něm svobodná knihovna, akademie hudební, galerie umělecká atd. Vrátiv se 1857 do Evropy působí **P.** od té doby blahodárně v Anglii, přispívaje zvláště k povznešení a vzdělávání tříd chudších, jakož vystavěl r. 1862 nákladem 1½ milionu zlatých v Londýně dům s byty pro třídu pracovnou. *Sob.* — **3)** William Bourn Oliver **P.**, duchovní americký, nar. v Exeteru v N. Hampshiru 9. čce 1799, † v Springfieldě v Massachusettsu 28. kv. 1847. Stav se pastorem spolku unitárského ve Springfieldě oblíbil sobě vědy přírodní a zahradnictví, psal do *North American Review* články o stromech lesních, hmyzu a ptácích, a podal zákonodárnému sboru massachusettskému *Report on the birds of the commonwealth,* kterýmžto spisem dokázav veliký užitek ptactva přispěl znamenitě k tomu, že se zamezilo jeho hubení. — **4)** Oliver William Bourn **P.**, bratr před., † 5. čce 1847 v Burlingtoně ve Vermontě. Vystudovav na koleji Harvardské oddal se právnictví, jal se pak vydávati *Rockingham Gazette and Exeter News Letter,* a 1822 usadiv se v Bostoně stal se spoluredaktorem časopisu *North American Review.*

Peale [píl] **1)** Charles Wilson, malíř amer., nar. v Chestertoně v Marylandě 16. dub. 1741, † ve Filadelfii 1827. Byl vlastně sedlářem, ale vedle toho provozoval časem i rozličná jiná řemesla, jako hodinářství, stříbrnictví, tužkářství a p., zvláště pak

ri hodně peněz vynesly. P. sepsal též knihu o h po Evropě a malé pojednání o počátcích kre- pod názvem *Graphics*.

Pearce [pirs] Zachary, učenec angl., nar. 1690, 4. Stud. na Trinity college v Kambridži, r. obstaral vydání Ciceronova spisu *De oratore* námkami, 1724 Longinův spis *Περὶ ὕψους* s no- at. překladem a vysvětlivkami. R. 1739 stal anem ve Winchestru, 1748 biskupem Bangor- a 1756 Rochesterským. Mimo to sepsal *Re- of the text of Paradise Lost; An account of y college, Cambridge; The miracles of Jesus ated;* největší však jeho dílo vyšlo teprvé po mrti pod názvem *A commentary, with notes, four evangelists and the acts of the apostles, her with a translation of St. Paul's epistle to rinthians* (2 sv. 1777).

Pearl-River [perl-rivr], řeka v severoamer. Mississippi, vlévá se jezerem Borgneským do Mexického, jsouc 45 m. dlouhá.

Pearson [pírson] **1)** M., anglický malíř ve kvetší v Londýně ve druhé polovici XVIII. Dle nákresů Mortimerových ozdobil r. okno kaple v Brazenose-college v Oxfordě zením *Krista se čtyřmi evangelisty*. Se svou lkou provedl více maleb ve skle, mezi jin. nších vyobrazení cizozemských zvířat, zvláště a hmyzu, jež vystavil r. 1782 v Pantheonu. dílo obou bylo veliké okno v kathedrálním ě Salisburyském, se *Vztýčením kovového hada šti*, podobněž dle nákresu Mortimerova. *Mü.* R. M. P., kartograf australský, vydal v Syd- 1861 dobrou mapu *Map of that portion of South Wales, which is bounded by Queensland, Australia, and Viktoria* (4 listy, 1:1,000.000). ta, provedená na základě dát úředních, činí ežitější základ kartografie Nového Jižního n. Nově jest na ní vyobrazení horního Dar- jeho přítoku Warrega a řeky stepní posud iné mapě nenaznačené, nazvané Paros, záp. ního Warrega.

ec nazývá se uzavřený prostor, určený k tomu,

7—8000 a 12.000 d.). P. jest dávné sídlo patri- archův Srbských (1346—1765); bývalé patriarší obydlí, nyní klášter, jest na sev.-záp. konci města; kostel, veliký ale nízký, sáhá sice původem do XIII. stol., byv vystavěn učeníkem sv. Savy, druhým arci- biskupem Srb. sv. Arsenijem, ale nynější svou for- mou spadá do XVI. a XVII. stol.; v něm jsou osta- tky mnohých arcibiskupův a patriarchův Srbských, dávný stolec patriarchův, mnoho rukopisův novèj- ších (starší odvezeny do Cařihradu po zrušení patri- archátu Srbského). Nyní jest P-ský klášter pod arci- biskupem Prizrenským, který ustanovuje igumena; mnichův jest 10—15. Tři hodiny cesty od P-i jest znamenitý klášter Dečany (v. t.). — Dějiny patri- archátu P-ského, jakož vůbec i ostatních dvou slo- vanských na poloostrově Balkánském (Ochridského a Trnovského), jsou velmi temné a kusé za příči- nou nedostatku písemných památek. Car Srbský Ště- pán Dušan, chtěje i v ohledu duchovním osvoboditi rozsáhlou říši svou od vlivu patriarchátu Cařihrad- ského, zřídil samostatný patriarchát srbský v P-i (1346; někteří kladou mylně r. 1340) k velikému hněvu patriarchy Cařihradského, který proto vyřkl klatbu nad carem a Srbskem. Klatba ta neměla však dlouhého trvání; po smíření obou císařství, Srbského a Řeckého, nastalém roku 1368 za příčinou hrozně zmáhající se moci Turkův zvláštním poselstvím ře- ckým, v jehož čele byl sám Cařihradský patriarcha Kallist, zrušena jest klatba ta za knížete Lazara (1376) a uznán od Cařihrad. patr. samostatný patri- archát Srbský v P-i. Jaký byl poměr tohoto patri- archátu k oběma druhým patriarch. slovanským, Trnovskému a Ochridskému (a zejména k tomuto poslednímu, jehož území leželo za Dušana v carství Srb.), nelze nám již říci; avšak P-ští patriarchové nazývali se až do konce nejen patr. „všech Srbův", ale i Bulharův (takový titul osobovali si též patri- archové Prvé Justiniany čili Ochridští, srv. Ochrida), Pomoří, Dalmácie, Bosny, obou stran Dunaje i ce- lého Illyrika. Smrtí mohútného cara Štěpána a roz- padnutím jeho říše zúžil se též objem P-ského pa- trichátu, ačkoli ne značně. Zejména jest známo, že

hranice na Pirot, Radomir, Ichtiman, Samokov; na jihu sousedil s krajinou Razlogem (na horní Mestě, již. od Cařih.), pak šly hranice podle Nevrekopu, Meleniku (cařihr.), Petroviče, Strumnice (ochrid.) na Vardar. Od Ochridského patriarchátu dělila P-ský asi čára tažená od Velesu na Vardaře přes Kalkandere, klášter sv. Trojice k Drimu; na západě nebylo určitých hranic, vztahovalať se moc patriarchy P-ského na všechny pravoslavné v Bosně, Hercegovině, Dalmácii a j. Jakýs takýs přehled diécesí, náleževších druhdy pod patriarchát P-ský, podává berat sultánský, níže uvedený. Pádem carství Srbského nepadl patriarchát P-ský, jehož Turci, jako jiných, ušetřili; ovšem církev srbská rozličně jest týrána, jako národ Srbský. Trýznění ta dosáhla konečně takového stupně, že patr. Arsenij III. Crnojević r. 1690 k vyzvání císaře Leopolda vystěhoval se s 40.000 rodinami srbskými do jižních končin Uher. Odtud jsou metropolitové Karlovičtí, od patriarchy Arsenije III. až do nynějšího, 16., Samuela Maširevića (od r. 1864) pravými nástupci Srbsk. patriarchův (patriarchy se jmenují však jen Arsenij III. 1690—1706, Arsenij IV. Joanović 1741—48, Josef Rajačić 1848 až 1861, a Maširević; ostatní slují jen arcibiskupy a metropolity) a duchovními náčelníky všech pravoslavných v celé koruně Uherské (i s Dalmácií). Poměry mezi srbskou a rumunskou církví nejsou posud dokonce určeny. Rajačić nazýval se „z boží milosti pravoslavný patriarcha Srbský, Bulharský i celého Illyrika, arcibiskup Karlovický i všech národův východní pravoslavné církve v c. k. rakouských zemích metropolita“. — P. však zůstala i nadál sídlem srb. patriarchův, jichž moc ovšem značně seslábla odchodem takového množství, zvl. když ještě r. 1737 a sled. patriarch Arsenij Joannović (v. t.) s mnohými Srby odešel do Uher. Jak malé však vážnosti požívali tehdáž P-ští patriarchové, viděti ku př. již z toho, že ok. 1702 Cařihradský patriarch Kallinik vyřkl klatbu nade všemi, kdož kromě patriarchův Římského, Cařihrad., Alexandrin., Antiochenského, Jerusalém. a Ruského uznávali by ještě jiné, ať Ochridského, Cyperského, Iberského, P-ského. (Engel, *Geschichte von Serbien*, str. 285, pozn.). Odvěčným nepřátelům Slovanův na poloostr. Balkán., Řekům- Fanariotům, podařilo se konečně na zač. druhé pol. XVIII. stol. zničiti i tento srbský patriarchát v P-i, jehož území připojeno k Cařihradskému. Událost ta jest dosud temná; dle Rajića (*Istoria razn. slav. nar.* IV., str. 202) stalo se to r. 1765; praví tento, že Cařihrad. patriarch Samuel zrušil patr. Srbský, zakoupiv jej za 40 kes karagrošův (více než 20.000 zl. stř.). Zpráva tato jasnějšího poněkud světla nabývá z jiné, ovšem též krátké zprávy, vyňaté z knihy protokolů patriarchátu Cařihradského (dat. 11. sept. 1766; srb. otištěné v *Glasniku druž. srb. slov.* 1855, VII., str. 173); dle té poslední patriarch P-ský Kallinik, rodilý Řek, byl dlužen značnou sumu jakémusi cařihrad. Řeku, Georgaći Spatariovi (za kterou si snad již patriarchát koupil?), a když Spatari co polit. provinilec jest odpraven a jmění jeho zabaveno (1765), žádala porta od Cařihradského patriarcha Samuela, aby jí i tento dluh P-ského patriarchy byl vyplacen. Samuel byl ochoten vyhověti přání vlády, vydá-li mu tato v náhradu patriarchát P-ský, což se i stalo se svolením některých srb. biskupův. Řekové hleděli pak zničiti i památku bývalého neodvislého patr. Srbského (v protokolu napsáno „pro budoucnost jest vymazáno jméno P-ského arcibiskupství z tabel carských a pokládá se, jakoby nikdy jeho bylo nebylo“). Církví srbskou, jakož i bulharskou (patr. Ochridský zrušen r. 1767, Trnovský již snad dříve), ovládli úplně Řekové-Fa-

narioti (v. t.). K závěrku podáváme posloupnost
triarchů P-ských 1346—1765 (dle Karlovického
lendáře na r. 1860): Joannikij II., Sava IV., Jefr
Spiridon, Daniel III., Sava V., Kyrill, Nikon, Ni
dem II., Arsenij II., Makarij, Pavel, Antonij, Ge
sim, Savatij, Nikanor, Joan, Paisij, Gabriel,
xim, Arsenij III. Crnojević, Kallinik, Athana
Mojžíš, Arsenij IV. Joanović, Joannikij III., At
nasij II., Gabriel II., Gabriel III., Vincenc, Pa
II., Kyrill II., Gabriel IV., Vasilij Brkić, a posle
(35.) Hadži Kallinik. — Ale památka neodvisl
patriarchátu Srbského v P-i zachovala se přece v
ratech, jichž sultán udílí nastupujícím patriarch
Cařihradským (ku př. od r. 1855, v. *Glasnik d*
srb. slov. IX.); vyčítají se tam diécese býv. pa
archátu P-ského (a Ochridského) zvláště. *Pf*

Peccatum, lat. chyba, přestupek, hří
P. *originis*, hřích dědičný.

Pecchio [pekyo] Giuseppe, hrabě a ital. sp
nar. v Miláně 15. list. 1785, zemř. v Brightonu
čna 1835. Stav se v Pavii doktorem práv vstou
1810 do státní rady ital., po událostech však 1
uchýlil se do života soukromého a napsal důkla
dílo: *Saggio storico sull' amministrazione finanzi*
dell' ex-regno d' Italia 1805—14 (v Luganu 182
Londýně 1826). Byv 1819 zvolen do provinciáln
shromáždění v Miláně účastnil se velmi činně v
zdařilém povstání v bř. 1821, tak že potom z It
utéci musil. Prošed Švýcary, Španělsko a Portug
odebral se 1823 do Anglicka, kdež v Nottingha
vyučováním se živil, až r. 1828 šťastně se ože
do Brightonu se přesídlil. R. 1825 byl zároveň
Gambou poslán od výboru filhellenského se značn
příspěvky peněžnými do Řecka. Ve spisech sv
slohem elegantním se vyznačujících, jeví P. du
bystrého a soudného. Jmenujeme z nich jen *L'a*
1826 dell' Inghilterra (Londýn 1827); kritické
Storia dell' economia pubblica in Italia (Lugano 18
Vita di Ugo Foscolo (t. 1830); *Osservazioni semis*
di un esule sull' Inghilterra (t. 1831—33); *Storia*
tica della poesia inglese (Londýn 1834, Pař. 18
z jeho cestopisů vyniká *Relazione degli avvenim*
della Grecia nella primavera 1825 (Londýn 18
která do angličiny, něm. i frančiny přeložena b

Pecingar z Bydžína, jméno rytířského r
někdy v severovýchodních Čechách usedlého. V p
polov. XVI. stol. připomíná se Mikuláš P. z
který od p. Jana z Valdšteina koupil městečko
chanice a pustou tvrz Hrádek. Jeho nejspíše syn
byli Mikuláš, Fridrich a Vilém bratří P-
kteří se 1543 rozdělili. Z těchto koupil Miku
téhož r. 1543 od Diviše Slavaty z Chlumu a
šumberka Hradiště Chustníkovo a † 1561; jeho
nové byli Jan, Balcar a Albrecht, z nichž
mladší statek Hradiště ujal a později od Balca
Vlčkovice, kteréž se tomuto dostaly, přikoupil. M
to koupil ještě od Jana Chuchelského z Nestaj
statek Starý Vamberk, kterýž však po jeho smrt
okolo 1598) od jeho synů Albrechta Ctibor
Heřmana Viléma přešel na strýce Václ
Mikuláše, syna Balcarova. Vilém P. z B. d
po rozdílu bratrském Nechanice a Hrádek, kt
zůstavil synu Ctiborovi Smilovi, který též
tek Kunčice držel a 1599 po strýci Mikuláš
starším, synu Fridrichovu, ještě Lodín a Lubno
díl. Sestry tohoto Mikuláše staršího, Markéta,
vdaná Vančurová († 1577), a Anna, měly po
statek Mystěvský, jejž později prodaly Sabině
varové z Vřesovic. Ve spouře stavovské 1618
puklé zúčastnil se skoro celý rod P-ský, čímž sta
své propadl. Jmenovitě skonfiskován jest Vác
vovi Mikulášovi Vamberk, Albrechtovi C

elu čili 2 gallony (v. t.).

Peck 1) George, spis. amer., nar. 8. srpna … Stav se členem methodistské církve episko-… dal se 1816 na kněžství a byl principálem …náře Oneidského 1835—9. R. 1840 jal se redi-… *Quarterly Review* a 1848 *Christian Advocate Journal* (až do r. 1852). **P.** seps.: *An exami-… of universalism; The lives of the apostles and …elists; Christian perfection; Rule of faith; … to Dr. Bascom on slavery; Wyoming, its hi-… and incidents; Manly character, lectures to … men* a *Early methodism in the Genesee Con-…ce.* — **2)** John Mason **P.**, duchovní amer., …1789, † 1858. Dav se k baptistům stal se …rým misionářem jejich na západě, odebral se … Louis a cestoval 9 let po Missouri a Illi-…; r. 1826 navštívil Anglii a N. York, ucházeje … podporu k misiím na západě a k založení …ruího a theolog. semináře v Rockspringu. R. … zarazil první časopis baptistický na západě *Pioneer*, jejž redigoval po 10 let se značnou …u; r. 1832 vydal *The emigrant guide*, kterýžto …způsobil veliké stěhování do Illinoisu a jiných … severozápadních. R. 1835 založena byla jeho …ením kolej Shurtleffská v Upper Altoně v Illi-…, do níž přenešen byl seminář Rockspringský. …ch 1843—5 sídlil **P.** ve Filadelfii co dopisu-… sekretář a generální agent amer. společnosti …stické, potom působil po 13 let co pastor roz-…ch církví v Missouri, Illinoisu a Kentucky. **P.** …vil znamenitou sbírku rukopisů obsahu hlavně …ckého.

Pecka v. Plod.

Pecka Matěj, výtečný malíř v miniatuře, …tov rodilý, květl uprostřed XVI. století, pra-… hlavně v Praze u slavného Jana Tábor-…o z Klokotské hory (v. t.) zdobil mi-…rami jeho české kancionály. Nejznamenitější …dila toho druhu jsou graduál, chovaný na rad-… Klatovské, a kancionál v Teplicích, oba do-…ně r. 1560. Bližší popsání prvního viz v *Pa-…ích archaeol.* I. 188, druhého tamtéž III, 254. *Mů.*

vnici, Vřesník, ryt. Jindřichovi Škopkovi z Bílých Otradovic (v. t.) prodali. Po smrti jeho vnuka Karla Šk. († ok. 1603) provdala se pozůstalá vdova Barbora, roz. Miškovská z Tropčic, za p. Krištofa Haranta (v. t.) z Polžic, ta koupila 28. června 1604 jednu polovici hradu i statku **P**-ky a † 1607 10. čce; druhá jeho manž. Anna Salom. z Hořovic 19. list. 1612 i druhou polovici **P**-ky koupila, načež tento pán častěji na hradě **P**-ce i s rodinou se zdržoval, kdežto i na poč. března 1621 zajat, na hrad Pražský odvezen a 21. čna t. r. mečem odpraven jest. Ona první polovice hradu i statku **P**-kovského, ježto mu po první manž. Barboře náležela, propadla císaři, však 1622 propuštěna byla vdově Harantově Anně Salomoně z Hořovic, kteráž pak celý statek roku 1624 (29. čce) prodala Albrechtovi z Valdšteina, a ten daroval roku 1627 (8. pros.) zámek a měs. **P**-ku s 11 vesnicemi klášteru Kartouskému ve Valdicích blíž Jičína, který je až do zrušeni 13. led. 1782 držel; načež užitky nábož. fondu přikázány. C. k. česk. administr. státních statků spojila r. 1802 statky Radím, **P**-ku, Sobčice, Vojice a Choteč v jedno panství, které r. 1824 nejv. nařízením veřejně prodáno bylo Ferdinandovi kn. z Trautmannsdorfu, jehož rodu dosavad náleží. Hrad **P.** dávno sešlý, konečně 31. čce 1830 ohněm zničený, byl pak sbořen; viděti pouze mohútné rozvaliny. *Vl. Sč.*

Peckovice jest plod rostlin, mající zevnější oplodí masité, dužné, vnitřní pak tvrdé, zdřevnatělé, jednopouzdré (slíva, mandle, oliva); toto slove pecka.

Peclet [peklé] Jean Claude Eugène, franc. fysik, nar. v Besançonu 10. ún. 1793, zemř. v Paříži 6. pros. 1857. S počátku byl prof. fysiky na koleji v Marsilii, r. 1819 na vyšší škole norm. v Paříži a později na centrální škole umění a rukodělství, kteréhož důležitého ústavu byl jedním z nejpřednějších zakladatelů. Byv jmenován inspektorem akademie Pařížské a 1840 gener. inspektorem nad studiemi vzdal se **P.** r. 1852 obou těchto hodností a

uhelném. Mají listí jednoduché, jednoduše až 3násobně speřené. Druhy jsou velmi četné; na otiscích druhu *Pecopteris truncata* možno plodnice velmi dobře poznati.

Pecquet [peké] Jean, franc. anatom, nar. v Dieppe 1622, zemř. v Paříži 1674. Věnovav se lékařství v Montpellieru oblíbil si zvláště anatomii, které mnohými novými výskumy platné služby prokázal. Tak již r. 1647 dokázal, že mléčnice a míznice společný kmen mají, který též jemu na počest *receptaculum pecquetianum* po něm nazván jest; dalším skoumáním objevil, že mléčnice i míznice, jak dříve za to se mělo, k játrám nevedou, a že tudíž v těchto krev se nikterak netvoří, jakož i vytrvalým svým badáním úplně stvrdil již dříve od Harveye vyslovený zákon o oběhu krve, čímž mnohé přívržence staré školy lékařské nemálo proti sobě popudil. Taktéž ukázal v oku na důležitost a úkon blány síťkové proti Marioteovi, který učil, že jí k vidění potřebí není. I v praktickém lékařství potkával se s dobrým úspěchem, tak že tehdejší finanční ministr Fouquet za svého osobního lékaře si jej obral. R. 1666 zvolila jej též akademie věd za svého člena. Smrt svou uspíšil si nemírným požíváním lihovin, které v posledních létech svého života též svým pacientům za nejlepší lék odporučoval. Nejlepší z jeho děl jest *Experimenta nova anatomica* (Pař. 2 krát 1651 a 1654); mimo to sepsal *De circulatione sanguinis et chyli motu* (t. 1651) a *De thoracis lacteis* (v Lejdě 1651).

Pecqueur [pekér] Constantin, franc. ekonom, nar. v Arleuxu v depart. Nordském 4. říj. 1801, byl za restaurace jedním z žáků Saint-Simonových. Nechtě však k žádné zvláštní škole se přidati studoval důkladně všechny moderní reformátory, načež sám zvláštní sociální theorie sobě utvořil, kterým ale silný směr komunistický byl vytýkán, ač jeho učenost, správná soudnost a původnost zasloužené chvály docházely. Byv po revoluci únorové jmenován místoknihovníkem u bibliotéky národní odstoupil dobrovolně z tohoto úřadu po státním převratu r. 1851. Z četných jeho spisů jmenujeme: *Économie sociale des intérets du commerce, de l'industrie etc.* (Pař. 1839 a 1848, 2 sv.), která poctěna byla r. 1838 cenou akademie věd polit. a normálních; *Des améliorations matérielles dans leurs rapports avec la liberté* (1839); *De la paix, de son principe et de sa réalisation* (1842); *Des armées dans leurs rapports avec l'industrie, la morale et la liberté* (1842); *Théorie nouvelle d'économie sociale et politique* (1842), v kterémž souhrn svých idei podává; *De la republique de Dieu; Union religieuse* (1843 a 1845); mimo to psal do rozmanitých časopisů periodických.

Pecs [péč], maďarský název Pětikostelí (v. t.).

Pecska [pečka] **1)** Magyar **P.**, ms. v Uhrách v stol. Aradské na Maroši se 7868 obyvateli maď. (1857). — **2)** Oláh **P.**, ms. tamže s předešlým spojený, se 6601 obyv. rum. a maď. Okolo obou měst jest mnoho zahrad a vinic.

Pécsvárad, ms. v Uhrách, v stol. Baraňské, s 2885 obyv. (1857) maď., něm. a srbskými. Starý zámek, hojné vinice a zahrady ovocní, doly na uhlí kamenné, lomy na vápno a mramor; dobytčí trhy valně navštěvované.

Pecten, lat. hřeben, hachle; tlaky.

Pectinaria Lamarck, rod červů *Annelides tubicolae* Cuv. Mají 4 žábry s hřebenovitě postavenými vlákny; kolem úst dlouhé nitě. Staví lehké, velmi pravidelné, kuželovité roury, které s sebou nosí. Široké a víckrát složené střevo mají obyčejně plné písku. **P.** *auricoma*, *Nereis cylindrica*; roura asi 3" dlouhá, z malých rozličně barvených zrn pískových zhotovená, nalezá se často v písku mořském vzhůru stojící v moři Severním i Atlantském. **P.** *auricoma capensis* u předhoří Dobré naděje, a j. druhů více.

Pectinea, hřebenatky, čeleď lastur listožabrých, obsahující bezhlavce s miskami skoro pravidelnými a stejnými; jsou-li však misky nestejné, bývá pak jedna přirostlá neb vláknovým provázkem (byssus) připevněna; od zámku vybíhají paprskovitě brázdy podélné. Na zbubřeném kraji otevřeného pláště pozorují se četné oči barvy smaragdové; noha jest malá a svírací sval obyčejně ze dvou složený. Sem náleží rod *Spondylus* s miskami nestejnými, jejichž žebra posázena jsou dlouhými ostny; rod *Pecten*, hřebenatka, má misky skoro stejné s rýhami od zámku vybíhajícími; pohybuje se rychlým otevíráním a zavíráním misek; pro pestré barvy zove se též mořský motýl; *P. maximus*, hřebenatka největší čili poutnická, velká a pestře zbarvená, jest jedlá a misky její potřebují se k rozličným ozdobným pracím. *P. Jacobaeus*, mušle sv. Jakubská, hojná okolo břehů španělských, zvláště u sv. Jakuba Kompostelského, odkud ji poutníci přinášeli; jest chutná. Mnohé druhy nalézají se též v novějších útvarech zkamenělé, jmenovitě v útvaru triasovém jest hojný druh *P. laevigatus*, v útvaru jurovém *P. lens*. — Sem patří též rod Lima a Pedum. *Šj.*

Pectinibranchia, *Pectinibranchiata* Cuv., plži hřebenožabří, řád měkkýšů břichonožců (*Mollusca Gasteropoda*). Dýchají žábrami hřebenovitými, ležícími ve zvláštní dutině, pláštěm utvořené (dutině žaberní), v týlu zvířete; na hlavě mají obyčejně 2 tykadla, 2 oči, rypákovitou hubu a jazyk háčky posázený. Sem náležejí skoro všickni cizozemští točení plži žijící v moři. Jsou pohlaví rozděleného. Rozdělují se ve 2 čeledi a ty opět v mnohé rody a druhy. A) *Phytophaga*, živí se rostlinami, mají škořápku bez výkrojku na horním konci ústí, ale plášť opatřený výkrojkem vedoucím k dutině žaberní. *Potamophila*, plži sladkovodní; sem patří *Ampullaria* Lam. (*Helix* Lin.), *Paludina* a j. *Trochoidea*, žijí v moři: *Trochus* Lam., *Turbo* Lin. a j. *Neritacea*, *Nerita*, *Natica*. B) *Zoophaga* Lam. (*Buccinoidea* Cuv.), živí se zvířaty, mají škořábku i plášť opatřené postranním výkrojkem na dně ústí. *Conoidea*, škořápka obráceně kuželovitá, ústí velmi dlouhé a úzké s ostrým retním krajem bez zubů a záhybů, s krátkým kanálem; *Conus* Lin. *Volutacea*, škořápka baňatá, místo kanálu hluboký výkrojek, retní kraj není naběhlý. *Oliva* Lam., *Mitra* Lam. *Involuta*, škořápka vejčitá s jednou plochou, druhou vypouklou stranou; ústí úzké s krajem zubatým nebo s záhyby naběhlými; poslední závitek zakrývá ostatní. *Cypraea* Lin., *Ovula* Lam. *Alata*, škořápka vřetenovitá neb kuželovitá, pravý ústní kraj se stářím křídlovitě se rozšiřuje. *Ceritheacea* (*Murex* Lin.), škořápka věžovitá s krátkým kanálem, ústí vejčité, okrouhlé. *Cerithium* Brong. *Canalifera*, škořápka s dlouhým kanálem a povrchem hrbolcovatým neb ostnatým; velké ústí. *Murex* Lin., *Tritonium* Cuv. *Purpurifera*, škořápka s krátkým v zadu do výšky vystupujícím kanálem, neb šikmým, do zadu obráceným výkrojkem a obyčejně drsným, hrbolatým povrchem. Zvířata ta mají širokou nohu a chovají nachovou šťávu. *Cassis* Lam. (*Buccinum* Lin.), *Purpura* Lam. *Sigaretina*, se škořápkou uchu lidskému podobnou, málo zavitou, s velikým ústím. Zvíře má veliký plášť prostírající se po celém vnitřku škořápky. *Sigaretus* Adans. (*Helix* Lin.), a j. Velké množství druhů nachází se zkamenělých ve všech neptunských vrstvách kůry zemské.

orale, *crux pectoralis*, kříž zlatý, ostatky
patřený, jejž biskup, opat, probošt a j.
ostech církevních i mimo ně na řetěze za-
prsou nosí.

unculus, rod měkkýšů *Acephala ostracea*;
 napřed otevřený, nohu masitou neb chru-
u, škořápky s 2 svaly, nestejnostrané, po-
ovitě. Mnoho druhů živých (asi 30), z nichž
P. *Glycimeris* Lam., **P.** *pilosus* Lam., **P.**
Lam. v Středozemním moři, **P.** *rubens* Lam.
Indii, atd.; i zkamenělých (asi 20), zvláště
h třetihorních.

ulium (lat.) slove v římském právu vše-
tní jmění osoby, která není sama svým pá-
př. všecko co si otrok s dovolením svého
sebe vydělal, co od pána darem obdržel
sobě uspořil, čímž často vykupoval se na
co sobě vysloužil, vydělal aneb čeho ja-
způsobem nabyl syn z moci otcovské ještě
těný. **P.** tohoto posledního druhu mělo
způsobu nabytí jeho rozličné názvy, jako:
titium, pocházející od otce; **p.** *advertitium*,
ící od jiných lidí; **p.** *castrense*, výsluha vo-
p. *quasicastrense*, výsluha z civilního úřadu
P. *clericorum* v. Obrok duchovenský.

unia, lat. peníze; odtud **pekuniární**, pe-

us, lat. hovado, dobytek.

zeniżyn, okr. ms. v Haliči v kr. Kołomyj-
4185 obyv. (1857). Na blízku železárny. —
P-ský měl r. 1857 na 9·70 □ měl r. 36.510
2 msecä a 26 vsech.

arka v. Champignon.

e je starostlivost znamenitá, spojená se sta-
šťastné provedení jistého účelu. Starati
vůbec bdíti, by člověk dospěšen se stal ji-
nu, je-li pak úkon nesnadný, velmi složitý
áním, že se nepodaří, spojen, proměňuje
starost v *péči*. Bez **p.** čili bezpečen je
buď nemá ničehož, oč by se strachoval,
právě šťastně byl provedl, co si byl ne-
umyslil, kdežto starající se je vždy v ne-
čenství. *Hš.*

ek Smržický (také *Smiřický*, což Josef
kládá za správnější; v. Anthologie díl II. str.
adostic Michal, čes. právník, nar. v Chru-
o r. 1580 z otce Jana, jenž tam byl sousedem
let J. M. C. rychtářem. Vzdělav se ve škole
ké a pak na akademii Pražské obíral se
nictvím a sepsal již co alumnus několik
inských, kteréž v Praze r. 1598 vyšly, to-
icum adversus bellum Turcicum, jež oddal cís.
II.; *Elegia in natalem Jesu Christi*, a j. a vy-
náboženské básně lat. Duchoslava Tu-
otčima svého a syndikusa Chrudim., roku
kem u veřejnost. Pracemi těmito získal
ně tehdejších básníků a učených, ku př.
mpana, Jiř. Karolidesa, Jana Kernera, ano-
slavené tehdáž básnířky lat. Alžběty Ve-
(v. t.). Vycvičiv se pak v právech do-
cizích a v praxi soudní, usadil se v Nov.
kém a oddal se výnosnému tehdáž proku-
při soudech městských a zemských, jsa
v úzkém spojení s předními tehdejšími
pražskými: Janem Leonem, manželem Alž.
Jáchimem z Těchenic, Pavlem Prokopem
Vítem Deutulinem, Václ. Magrlem z So-
art. Fruhweinem, Ad. Linhartem z Neu-
j. R. 1609 vydal v Praze spis český, jímž
sebe pozornost všech tehdejších učených,
*ci a rozepře mezi filosofem, v lékařství do-
prokurátorem, třemi vlastními bratry, kte-
rýby z nich obci a vlasti své nejplatnější a nejuži-
tečnější býti měl.* I jestiť to zajisté dílo velmi zají-
mavé a v historii literatury české důležité, ježto
jednak z něho zřejmě vyrozumíváme, na jak vyso-
kém stupni bylo druhdy světské řečnictví u nás,
jednak dává také ono svědectví o nevšední zběhlo-
sti spisovatelově v literatuře klasické a o jeho sku-
tečné výmluvnosti a nevšední důvtipnosti. — V teh-
dejších hnutích náboženských a politických stál **P.**
k straně evangelické pokud byla na vrchu, když
však po bitvě Bělohorské přišla k úpadku, obrátil
se ihned k straně císařské a stal se horlivým ka-
tolíkem; neboť při vší své klasické vzdělanosti a
prokurátorské způsobilosti byl muž obojetný, úskoč-
ný a všude předkem užitku svého vyhledávající.
Aby se nyní tím více zalíbil katolíkům, sepsal
pamflet v lat. verších proti stavům a celému náro-
du Českému, jejž pod jménem Petra Ribalda
Peruana tiskem vydal, jehož obsah ale byl tak
jízlivý a hanebný, že i sama strana katolická jej
sobě zošklivila a zapověděla. Po bitvě Bělohor-
ské ještě r. 1620 jmenován byl **P.** perkmistrem hor
viničných, a r. 1622 v únoru jedním z komisařů,
jimž mistři koleje Karlovy měli odevzdati svá pri-
vilegia, načež byl inšpektorem statků koleji té ná-
ležitých a odevzdal je dne 10. list. t. r. jezuitům.
O dalších jeho příbězích nedošly nás však zprávy
nijaké. *Ra.*

Pečeli čili Pečili, severovýchodní provincie
čínská nad zálivem t. jm., jest z nejlidnatějších kra-
jů čínských, tak že hustotou obyvatelstva se jí sotva
která země na světě vyrovná; máť **P.** na 2784 □
m. podle sčítání čínského (ovšem nespolehlivého)
36,879.838 obyv., přijde tudíž na 1 □ m. 13.246
duší. (Srov. čl. Čína str. 528, b.) Podle zpráv J.
Sacharova má **P.** 6 hlavních měst krajinských, 16
měst krajských, 121 měst okresních, 1 pevnost a
39.687 větších vesnic a sídel. Nejdůležitějším mě-
stem jest ovšem Peking, vedle něhož jsou značná
města Tientsin, Tungčeufu, Junpingfu a j. Pomoří
jest neúrodná naplavenina, ale čím dále do vnitř,
tím výše stoupá půda a jest úrodnější.

Pečenègové, Pečenci (rus.), pol. Pieczyń-
gové (řec. *Patzinakové*, *Patzinakiti*, v Uhřích *Bis-
seni*, sami sebe jmenovali *Changar*, *Kangar*), národ
turecký, potloukali se nejprvé v odvěčném kočovi-
sku národův mongolských, v krajinách po dolní Volze
a Uralu a dále na jiho-vých. ležících, v sousedství
příbuzných jim Uzův neb Polovcův (Kumanův) na
jihu a jihozáp. a mocných Chazarův (v. t.) na zá-
padě, kteří jsouce častými nájezdy **P**-gův znepoko-
jováni vystavěli proti nim tvrz Sarkel na Donu.
Konečně Chazaři i Uzi spojivše se přepadli a roz-
prášili **P**-gy; malá část těchto zůstala v původní
vlasti, větší část pak vrhla se na záp., vyhnala Ma-
ďary z jich sídel mezi Donem a Dněprem, jež za-
ujali sami (ok. 883); následovali pak ustupující Ma-
ďary pořád dále na záp., a rozšířili se tak až k ústím
Dunaje a k řece Alutě v nyn. Valachii. Dněpr dělil
rozsáhlou zemi **P**-gův ve východní a západní, v 8
plemen rozdělenou. Zároveň vnikly některé houfy
v X. stol. i do Uher a Sedmihrad (v. níže). Rus do-
stala tudíž nebezpečných sousedův — ústí Dunaj-
ská a prahy Dněprovské bylyť v moci **P**-gův —; ně-
kdy však zúčastnily se jednotlivé houfy **P**-gův ve
výpravách knížat Rusovarjažských. Roku 968 uči-
nili vpád **P.** ke Kyjevu, jsou však v čas odehnáni
od knížete Svatoslava z Bulhar se vrátivšího. Roku
972 jest týž Svatoslav, zimuje na návratu svém z Bul-
har při ústí Dněpru (v Bělobřeží), od **P**-gův přepa-
den a zabit; chán **P**-žský Kurja odsek Svatoslavu
hlavu dal si z jeho lebky udělati číši. Vel. knížeti

Vladimírovi bylo nejednou podnikati tuhé boje s **P**-gy, znepokojujícími neustále jižní Rus (993, 996), zvl. když po smrti Vladimírově vznikly domácí bouře mezi Rus. knížaty; pomáhaliť **P**. hl. knížeti Svatoplukovi k veliké škodě země (1016, 1019). Vel. knížeti Jaroslavu podařilo se konečně pod samým Kyjevem **P**-gy tak potříti (1036), že odtud Rusi dali pokoj. (O **P**-zích v Rusi v. Rejstřík II., k rus. historii Karamzína). Za to však pocítila říše Východořímská častých nájezdův **P**-gův z nyn. Valachie; nejednou usazovaly se houfy **p**-žské na delší čas v Bulhařích a zabíhaly až do Macedonie a Thracie, o čemž srv. čl. Bulharsko, str. 970. Velikých rozměrův nabyly tyto hrozné vpády, když **P**. na začátku druhé polovice XI. stol. vytištěni jsou z největší části (některé houfy **P**-gův připominají se s Torky a Berenději ještě v první polov. XII. stol. v Rusi na Dněpru) z posavadních sídel svých od příbuzných Polovcův čili Kumanův (v. t.) a obmezeni pouze na nyn. Valachii, kdež však na zač. XII. stol. skoro úplně mizí (malé zbytky asi v sev. Multanech čili nyn. Bukovině připomínaj se ještě r. 1146 a 1152). Po porážce u Berrhoey v Thracii na Marici (1123) jest síla **P**-gův i v Zadunají zlomena; odtud jsou buď stále osazeni, nebo sloužili co nájemné vojsko císařům Východořímským; připomínají se do samého konce XII. stol. (Dosti hojné zprávy byzant. letopisců o **P**-zích sestavil Stritter v III. díle *Memoriae popul. etc.*, p. 775—932.) — Jednotlivé houfy **P**-gův přišly, jak již řečeno, v X. stol. a sled. i do Uher, kdež sluli Bisseni, maď. *Bessenyök*. Usadili se hl. okolo Šoproně, Mošoně a Prešpurku, jsouce v XI—XV. stol. pod zvláštním županem (*comes*), podřízeným palatinovi. Ostatně byli roztroušeni po celých Uhřích, jakož posud mnohá místná jména (Besenyö, Beseneu atd.) památku jich zachovala; taktéž připomínají se v Sedmihradsku (1224, 1324). Záhy však zanikli, splynuvše s příbuznými Maďary. (Srv. Czörnig, *Ethnogr. d. österreich. Monarchie* II., p. 93—95, a Engel, *Gesch. v. Bulgarien*, p. 352—356). *Pf.*

Pečerská lavra (starosl. *pečera*, jeskyně), klášter jeskyňový, v. Kyjev.

Pečeť (pol. *pieczęć*, stblh. *pečętь*, rus. *pečať*, srb. *pečat*), *sekret*, (něm. *Siegel*, *Petschaft*, lat. *sigillum, secretum, signetum*). Slovem tím vyrozumívá se jak otisk pečetidla *(Siegelstämpel, typarium)* v nějaké hmotě měkčí, tak i pečetidlo samo. **P**-í užívalo se původně k tomu, aby se jimi zjednalo veřejným nebo soukromým listinám větší hodnověrnosti a podstaty a překazilo jejich padělání a zfalšování, později užíváno **p**-í také k zavírání dopisů, cedulí a listů osobám přes pole posílaných. Co se **p**-í na listinách dotýče, sluší připamatovati, že od nejstarší doby až do VIII. stol. po Kr. pokládaly se **p**-i mezi nevyhnutelné potřeby kancelářské k podstatě a hodnověrnosti každé listiny; od VIII. až do XII. stol. po Kr. nebyly **p**-i tak nevyhnutelné, avšak byly vždy tak vážné, že se jimi doplňovaly a nahražovaly jiné kancelářské potřeby a ověření; od XII. až do XV. stol. bylo spečeťování zase pokládáno za nevyhnutelnou potřebu k podstatě listin, jakož pak i v novější i přítomné době ještě každá důležitější listina veřejná se obyčejně spečeťuje. — Co se týče způsobu **p**-í, ten velmi rozdílný; máme velké, prostřední a malé **p**-i zvýší 2" až 7"; největších **p**-í užíváno v XV. století a vůbec bráno k spečeťování listin důležitějších **p**-í větších, k potvrzování listin méně důležitých užíváno pak **p**-í menších. Obyčejně vytiskla se **p**. jenom na jedné, vrchní straně (*s. monosfrasticum*), někdy však také na obou stranách (*s. amfifrasticum*). Které **p**-i

byly na obou stranách stejně veliké, nazýva
p-i mincovní *(Münzsiegel)*, jinak však **p**-i
trolni, rubní (*Rücksiegel, contrasigillum*), k
totiž na zpodní straně větší **p**-i vytiskla jedn
více menších pečetí k tomu konci, aby
hlavní lícní nemohla tak snadno padělati. Ob
forma **p**-i jest okrouhlá, avšak v starší
užívalo se zhusta také **p**-í podlouhlých,
čitých, srdcovitých, troj-, čtver- i ví
hranatých. Co se týče hmoty **p**-ní, otis
se **p**-i do vosku přirozeného, do křídy a
pečetící *(Siegelerde)*, mastiku, těsta (oplatků),
španělského *(Siegellack)* jakož i do kovu.
čeťování voskovému bral se prvotně sprostý
přirozený a **p**-i tiskly se přímo do něho, p
užíváno ale také vosku barevného, a počína
XIV. stol. býval kladen papír bílý přes vosk ne
do něhož nejprv pak **p**-i se otiskovaly. Co se
vosku **p**-ního týče, užíváno vosku bílého, č
ného, žlutého, modrého, zeleného a
ného, a šetřeno u věci té zvláštních pravidel.
bílého užívali až do XV. stol. jenom panov
nejvyšší šlechta; taktéž pečetili až do XIV
toliko císařové a králové voskem červeným, p
propůjčovali práva, pečetiti voskem tím, také
šlechtě i městům, až konečně užíváno vosku
ného k pečetění vůbec; voskem modrým p
některé rodiny šlechtické, nikdy však císa
králové; zeleného vosku užívali zvláště ka
klášterové a města, taktéž i žlutého; tímto peč
však také panovníci, a v novější době užívali k
Francouzští výhradně vosku tohoto; černým v
pečetili patriarcha Jeruzalémský a velmistři
ských řádů duchovních, templářského, něme
maltézského a j.; nyní spečeťují voskem č
listy své osoby, jenž za příčinou úmrtí svýc
buzných nebo z jiných příčin nosí smutek;
spečeťují se nyní tiskařskou barvou černou
důležité listiny veřejné. — Od XVI. stol. už
k pečetění také těsta moučného (oplatků),
i tak zvaného vosku španělského *(Siege*
na místě vosku přirozeného, a však vždy
k spečeťování méně důležitých listin veřejnýc
jenom listů soukromých a dopisů. — K pe
užívalo i užívá se až posavádě také kovů
ných: zlata, stříbra, cínu, olova, a **p**-i tako
zývají se bulami (*bulla*). Staří Řekové a Ř
brávali k tomu olovo; za časů císařů užíváno k
také zlata a stříbra, čehož pak v pozdějších
po Kristu i od jiných národů a panovníků na
váno, a to tak, že císařové Němečtí od časů
IV. nevydávali jiných leč zlatých bul.
papežská užívala a užívá však až podnes je
olověných. — Co se týče obsahu **p**-í čil
na nich vyobrazených, užívali staří Řekové
mané na pečetidlech svých, kteráž však nebyl
jako nynější prohlubena nýbrž vyvýšena, o
své nebo jiné znamenité osoby, jakož i jiných
znaků, sfinxů, orlů, květin atp. Císařové Ně
počínajíc od Jindřicha II. dávali rýti na **p**-ech
osoby své v plném ornátě císařském, pročež s
p-i takové nazývají majestatními a listiny
spečetěné majestáty, a byly-li **p**-i ty ko
bulami majestátními; taktéž nosili i jin
novníci, preláti a osoby vzácné na **p**-ech svůj o
a **p**-i takové slovou obrazní *(Figuren-, Bil*
siegel); když pak nošení erbů a znaků vešlo v o
užívání, užívalo se jich také na **p**-ech, tak že
dové, města, osoby šlechtické a erbovní vůbec
na **p**-ech vyrýti dávaly znaky své; kteréž se
nazývají **p**-i erbovní *(Wappensiegel)*; mi
užíváno na **p**-ech, zvl. od osob nešlechtických,

rná umění času toho. — Všeliké **p** i přitiskují
ď na listinu samu aneb zavěšují se k ní;
starší době až do XIII. stol. přitlačovaly se
ždy k listinám, jenž vycházely z kanceláří
kých a královských, a to na konci u dátum a
u; počínajíc od č-sů císaře Fridricha II. pak
ovaly se **p**-i k listinám císařským i jiným,
pocházely od knížat a pánů světských i duchov-
a to na páskách pergamenových, aneb na šňůr-
lněných, hedbávných a kožených. Takové
p-i bývaly někdy jenom na jedné, někdy na
stranách vytlačeny, aby pak se neporušily, vklá-
se do pouzder dřevěných, kostěných nebo ple-
ch *(Siegelkapsel)*, jež někteří, ač nepravě, na-
bulami, ješto jméno to, jakož výše připo-
, vztahuje se vlastně toliko k **p**-em kovovým.
oho týkají-li se listiny pouze jedné neb něko-
sob, bývají také jednou nebo několika **p**-mi opa-
tak že máme listiny z XIII—XVI., stol., při
ch jest až sto i více **p**-í přitištěných nebo vi-
, ku př. známé listy stížné, otcům na sněmu
ickém za příčinou upálení M. Jana Husi a
yma r. 1413 od pánů a vládyk českých a
ských poslané, opatřeny byly 350 **p**-mi. —
k osobám, od kterých **p**-i vycházely, a k
, k nímž se jich užívalo, dělí se v **p**-i ve-
a soukromé, v duchovní a světské;
ou zase říšské, zemské, kancelářské,
ní, notářské, městské neb obecní (a to
menší); duchovní **p**-i dělí se v buly papež-
p-i biskupské, kapitolní, klášterské
ké), farní a j. — Poněvadž druhdy na **p**-ech
ala hlavní podstata a pravost listin, vydaných
likých potřebách a záležitostech veřejných,
y se **p**-i čili **p**-idla veřejná (zemské, obecní,
ské) s velikou bedlivostí a kazila a zrušovala
ukládala se v místa jiným nepřístupná po
toho, jehož jménem se pečetilo, ku př. císaře,
biskupa atd., aby se tím zabránilo jich zne-
í k padělávání a falšování listin a potřeb ve-
h. Za tou příčinou svěřovalo se spečeťování
a později chování **p**-í také vždy jednomu
ich úředníků, jenž se nazýval pečetník

nejen k tomu, co jest na pečetech vyznačeno a vyobrazeno, anobrž i k tomu, z čeho jsou zhotoveny, jakou mají formu, kterak se k listinám přikládají, jak se jmenují a jsou-li pravé čili padělané. **P.** nazývá se obyčejně vůbec sfragistikou, dle slova řeckého σφραγίς, jímž se vyrozumívá kruh nebo prsten, poněvadž staří Řekové a Římané pečeti své na kroužcích mívali připevněné. **P.** jest částí diplomatiky a jednou z nejnovějších pomocných věd historických, ješto teprv Heineccius (v. t.) na začátku minulého století všeliké k věci té vztahující se vědomosti a zkušenosti spořádal a v jakous soustavu přivedl v díle svém: *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis eorumque usu et praestantia Syntagma historicum* (Francoforti & Lipsiae 1709), ukázav v něm předkem k významu a důležitosti pečetí co se týče historie, epigrafiky, archaeologie a umění výtvarných. Po něm obírali se věcí tou Hergott, Harthaler, Muratori, Manin (*sopra sigilli antichi*, Fior. 1739), Tresór a Kr. Gatterer, který v svém díle diplomatickém (r. 1780) učení o sfragistice také do škol uvedl. V novější době působili k vzdělání vědomostí sfragistických: Ledebuhr, Lepsius, Stillfried, Vosseberg a prof. Kugler v Berlíně, jenž předkem ukázal k důležitosti pečetí starých v uměleckém ohledu. O rakouskou sfragistiku získal sobě nemalých zásluh Hormayer, pak v naší době Ed. Melly (*Beiträge zur Siegelkunde des Mittelalters* Wien. 1846 I. B.) a K. Sáva (v pojednáních cís. akademie a centrální komise). K vzdělávání známostí sfragistických slouží zvláště sbírky pečetní (*sfragiotéky*), t. j. sbírky pečetidel samých i otisků pečetních, jakéž se nacházejí téměř ve všech větších městech evropských při tamních museích, bibliotékách a jiných ústavech vědeckých, ku př. při museu Pražském (kdež se zvláště chová úplná sbírka otisků pečetí ze všech měst a míst českých), Lineckém, Pešťanském, Hradeckém (Joanneum), Berlínském, Florentinském, Bologneskem, Římském, v cís. tajném archivu Víd. a j., jakož i v mnohých bibliotékách universitních, klášterních a soukromých. *Ra.*

Pečetní, co se k pečeti vztahuje neb čím se

sklovitý, hladký, snadno zápalný a roztopný, hodně kapavý, aniž má hoře černati nebo uhlí odsazovati. **P.** vosk je obyčejně červený, ale i hnědý, černý, žlutý, modrý, zelený, ano i zlatový. Hlavní látkou na **p.** vosk je lak lupkový nebo gumilak, asi s $^1/_{10}$ bílé smoly a pryskyřice, aby byl kapavější, a trochu benátského terpentinu, benzoe a storaxu pro lepší západ. K nejpěknějšímu **p**-mu vosku červenému béře se gumilak lupkový, benátský terpentin, peruviánský balsám a $^1/_2$ pěkné rumělky; na špatnější dává se méně rumělky, anebo místo ní minium, plavená křída a trochu mastixu. Hnědý **p.** vosk dělá se z anglické hlíny, neb i smíšením červeného a černého. Černý nejpěknější skládá se z gumilaku lupkového, $^1/_2$ pálené slonové kosti, malé částky terpentinu a trochu storaxu; k špatnějšímu dává se kalafuna, křída a kopt. Žlutý dělá se žlutí kaselskou a rumělkou, s přísadou mastixu, sandarachu a j., nebo gumigutou aneb i kamenkou, jejíž výpary však jsou velmi jedovaté. Na modrý přisazuje se berlínská neb horní modř a gumilak obyčejně bílený. Zelený obarvuje se plístou, nebo žlutí kaselskou a modří horní a p. **P.** vosk horskou modří neb plístou barvený nemá se nad plamenem vytápěti, tratě takto svou barvu. Zlatový vosk **p.** zhotovuje se přísadou zlatých nebo mosazných pilin do laku lupkového a benátského terpentinu. — Při zhotovování **p**-ho vosku roztápí se lak lupkový v hliněné nádobě nebo v mělké měděné pánvi nad mírným uhelným ohněm, při čemž se jím neustále dřevěnou lopatkou míchá. Když se zúplna roztopí, přidá se převařený prv terpentin, a na to barvivo řádně rozmělněné. Smíšenina tato při mírném horku skleněnou neb hliněnou paličkou dokonale se propracuje, a konečně do forem sádrových se vlévá anebo poněkud vychladlá na hladké desce mramorové válcem neb i rukama se vyvaluje a v ploské neb čtyr hrané sloupečky se utvořuje. Hotové pruty nad lihovým plamenem nebo nad řeřavým uhlím ještě se povrchu roztavují, aby lesku nabyly, načež se jim konečně pečeť dílny vtiskuje. — Skutečný vosk **p.**, jakéhož na památné spisy neb diplomy se používá, skládá se z vosku, terpentinu a nějakého barviva. *Pý.*

Pečírka Josef, doktor veškerého lékařství, spisovatel český, nar. 11. říj. 1818 ve vsi Jindicích, kdež byl otec jeho, Moravan z Bzence, panským zahradníkem. V útlém věku přišel s rodiči do blízkého městečka Uhlířských Janovic, odkud byla matka jeho. Tamější učitel připravil jej ke zkoušce z tehdejší třetí třídy hlavní školy, a když v Kolíně zkoušku odbyl, studoval pak na gymnasiu Staroměstském v Praze, živ jsa zpěvem chorálním, za nějž dostával v semináři stravu. Když byl v tehdejší sedmé škole, přepisoval Palackému a hraběti Kašparovi Šternberkovi, později také Šafaříkovi a Hankovi i pro Společnost věd české a latinské rukopisy. K literární činnosti byl povzbuzen Tylem, jemuž do Květů r. 1843 několik článků napsal, a potom, když první samostatné divadlo české v Praze v Růžové ulici povstalo, několik divadelních her, mezi nimiž tři zpěvohry, přeložil. Téhož času vydával *Bibliotéku pro mládež* u Fourniera v Znojmě, které vyšlo dvanáct svazků. Také vydal u něho hospodářskou knihu *Václav Novák, aneb Sedlák, jak by měl býti*, a překládal též doby *Listy hospodářské*, vydávané od hospodářské společnosti v Praze. R. 1848 byl učiněn doktorem lékařství a účastnil se valně v tehdejším pohnutí; byl zvolen za centuriona v studentské legii a za člena první deputace do Vídně od posluchačů fakulty lékařské, pak za výbora Slovanské Lípy a za poslance na český sněm ve vikariátu Mnichovickém, kterýžto sněm se ovšem nesešel. R. 1849 začal vyučovati přírodopisu na gymnasiu Staroměstském a roku 1850 též na reálce. Tohoto léta zvolen byl za mimořádného člena král. Společnosti věd v Praze a konal cestu do zemí Skandinávských, kterou vypsal v tehdejších *Pražských Novinách*; tam ohledal rukopisy české v Stokholmě, kamž ho již od dětinství velká touha pudila, a podal o nich zprávu v *Časopise musejním* r. 1851. V Stokholmě objevil starou, znamenitou *legendu o svaté Kateřině* z XIII. stol., kterouž také svým nákladem s pomocí Erbenovou později vydal. Navrátiv se po čtyrměsíční cestě vyučoval opět přírodopisu a redigoval r. 1851—2 *Týdenník hospodářský*, vydávaný od hospodářské společnosti. R. 1853 poslán jest do Jindřichova Hradce co skutečný učitel gymnasiální, kdež tři léta strávil, pak ale 1856 maně propuštěn byl. Na to se odebral zase do Prahy a navštěvoval znovu po dvě léta všecky školy lékařské velmi horlivě, podporován jsa v tom nejochotněji od professorů, a tak seznal důkladně nový stav léčitelství, moha jej přirovnati k bývalému léčení za času svých studií. Náhledy své v tomto směru složil v *Domácím lékaři*. Po celý svůj život obíral se literárními pracemi v české i německé řeči. Česky přeložil a vzdělal přes sto svazků pro mládež a pro lid a vydal mimo to původně: *Vypsání živočichův* pro školy 1850, (jiné vydání 1862); *Nerostopis* též pro školy, který byl přeložen do několika slovanských jazyků; *Grundlinien der reinen Krystallographie* (dvoje vydání); *Grundlinien der Pflanzenkunde; Krystallographische Tafeln* s textem, vše toto pro nižší i pro vyšší školy; Prostonárodní spisy jeho jsou: *Václav Novák, Domácí lékař, Klíček štěpařský, Die Giftgewächse Oesterreichs und Deutschlands, Národní Kalendář*, devět ročníků. Nyní se obírá jen oborem spisovatelství pro lid a pro mládež.

Pečivo. vůbec vše, co jest upečeno z mouky, obzvláště pak chléb jak pšeničný (housky, žemle) tak žitný neb z jiného obilí. Krom toho jsou u rozličných národů v obyčeji **p**-va všelikého druhu.

Pečky (Hrabaňovy), ms. v okr. Kolín., kr. Čásl., čítá asi 1000 obyv., má cukrárnu, zámek a fil. kostel Nar. P. M., který již r. 1350 far. býval. — Na **P**-kách seděli původně vládykové z Peček (r. 1385 Bleh z Peček); rod ten vymřel během XV. stol., a na začátku XVI. stol. (k 1523) seděl vl. Vít. Hanikéř ze Semína na **P**-kách, od r. 1550 až asi do roku 1627 vládli zde ryt. Hrabaňové z Přerubenic, po nich Jan de Vitte z Lilienthalu, který je r. 1635 manž. Anně roz. z Gluchova odkázal; brzy na to náležely **P.** cís. radovi p. z Gebhardu, od r. 1750 sv. pánům z Kochu; po nich sv. p. Hrubým z Jelení a z Löwenherzu. *Vl.*

Pečora 1) řeka v severových. evrop. Rusku, vzniká v gub. Permské, teče skrze východní části gub. Vologodské a Archangelské a vtéká u Pustozerska do Severního ledního moře, 1000 verst dlouhá; hlavní přítoky její jsou Usa, Ižma, Cylma; úvodí její obnáší 3000 □ m. — **2) P.** sluje v dřevních rus. letopisech čudské plémě, obývající na vých. od ř. Mezeně, označované nyní jménem Zyrjané (v. t.); **P.** byla již r. 1092 poplatna Novgorodu.

Pečuh v. Pětikostelí.

Pedál (lat.) sluje u varhan a jednoho druhu pian klávesnice pro nohy, u obyčejného piana pak též taby, jimiž se tón piana jednak prodlužuje, jednak slabším činí aneb jinak zaměňuje. **P.** u varhan, jehož vynálezcem se jmenuje Bernhard (1470 aneb 1471), má při starších varhanách tónový objem od C do a bez půltónů *cis, dis, fis, gis* v spod-

ojedinělé, úžlabíčkové, krátkostopkaté; koru- epravidelnou, trubkovitou, ponažloutlou; tyčin- mocné, dolé pýřité a žláznaté. V Malabaru, eylonu v půdě písčité. Celá rostlina obzvláště větení vydává silný a velmi nepříjemný zápach m. Vodou zesliznacuje, byvši s ní třepána, e jako nevařený bílek vyhlíží. Šťávu z ní, též meno sliznaté užívají proti neduhům plic a jův močových.

Pedálova Josefa, spisov. česká, nar. 18. ún. na Vyšehradě, † 4. bř. 1831. U jejího otce, a hrnčířského, usídlila se byla sestřenice jeho ka **P.**, jeptiška z řehole sv. Klary, po zrušení era svého za panování císaře Josefa II., a stala rvní vychovatelkou mladé Josefy, do jejíhož istvého srdce svým vypravováním o životě klá- kém položila símě, které později vzešlo. Po smrti tety své navštěvovala **P.** školu Vyše- skou, kdež vynikajíc schopnostmi svými před- ala o veřejných zkouškách české proslovy, a obzvláštním nadšením. Neví se zdali pouze ním pudem anebo ještě jinými okolnostmi po- a uzavřela odříci se světa, i vstoupila 21. list. do panenského kláštera u Alžbětinek, kterýž při její nezámožnosti umožněn jí byl tím, že dkem úmrtí jedné jeptišky, rozené hraběnky, eno jí vstoupiti na její místo bez obyčejné vý- . Dne 9. září 1805 složila řeholní slíby a při- klášterní jméno Marie Antonie, jímž pro- v tehdejší vyvinující se literatuře novočeské ile nad jiné spanilá. Konajíc povinnosti svého ání s velikou horlivostí, používala zbývajícího času k vyššímu se vzdělání a spisování v řeči řské. Pod jménem Dobrovlastka psala do ho *Čechoslava* a do *Poutníka slovanského* (1826 edaktora Tomsy). O sobě vydala tři něžnocitné dní povídky pro mládež: *Serafka* (1826), *Myrto- nečck* (1828) a *Keř rozmarinový* (1830); mimo ály od ní: *Život sv. Alžběty* (1816) a *Chlebové ání* (modlitební knížka pro ženské, 1830). **P.** obcovala s mladými vlastenci, jichžto snahami la se v oné době křísiti národní literatura, a

tle), Waccamaw a j.

Pedel, též *bidellus*, *bedellus*, *pedellus*, od slova starosaského *Bidele*, něm. *Büttel*, což znamená tolik co vyvolavač, hlasatel; dle jiných pochází slovo to od latin. *pedum* t. j. hůl, poněvadž takoví hlasate- lové měli v ruce hůl neb svazek prutů. Vyrozu- mívá se nyní tím sluha úřední, pohončí k soudu, též služebníci kostelní a zvl. universitní, kdež kaž- dá fakulta má jednoho takového **p-a**, nad nimiž jest zřízen vrchní **p.** *Ra.*

Pedena v. Biben.

Pederobba, ves v Benátsku, v prov. Trevi- sanské s 2438 obyv. (1857).

Pedersen Kristian, dánský theolog, jeden z prvních vyznavačův a horlivý zástupce protestan- tismu, též velmi zasloužilý o novější dánskou litera- turu, nar. ve Svendborgu ok. r. 1480, navštěvoval školu Roeskildskou a později universitu Pařížskou, kdež se i mistrem stal. Co kancléř arcibiskupa Lund- ského Hanuše Wezeho, na rozkaz krále Kri- stiana II. zvoleného, byl zapleten do sporů tohoto, a jelikož po útěku královĕ musil obstarávati záleži- tosti podobněž vypuzeného arcibiskupa, utrpěl ta- ková pronásledování, že nebyl jist ani ve svém vlast- ním domě, pročež mu nezbývalo nic jiného, než opustiti svou vlast a odebrati se do ciziny, kdež ze- jména v Nizozemsku více let se zdržoval, zaměstná- vaje se nejvíce spisováním náboženských kněh. Na- vrátiv se však později do své vlasti strávil tu po- sledních deset let svého života u příbuzného kněze v Helsinge v severním Seelandě, kdež i zemřel 16. ledna 1554. **P**-a lze za příčinou mnohostranné li- terární jeho činnosti a jeho přesný dánský sloh po- važovati za hlavního zakladatele novější dánské literatury. Jeho spisové jsou obsahu náboženského, historického, medicinského a filologického. Před při- jetím protestantismu vydal latinský misál a postilu; co protestant však zjednal sobě největší zásluhu svým výtečným překladem sv. písma čili tak zvané *biblí krále Kristiana III.*, kteráž u Dánův má tutéž cenu co naše Kralická. V oboru historickém počal pilně sbírati prameny k historii dánské, vydal Saxo-

sklovitý, hladký, snadno zápalný a roztopný, hodně kapavý, aniž má hoře černati nebo uhlí odsazovati. P. vosk je obyčejně červený, ale i hnědý, černý, žlutý, modrý, zelený, ano i zlatový. Hlavní látkou na p. vosk je lak lupkový nebo gumilak, asi s $^1/_{10}$ bílé smoly a pryskyřice, aby byl kapavější, a trochu benátského terpentinu, benzoe a storaxu pro lepší zápach. K nejpěknějšímu p-mu vosku červenému béře se gumilak lupkový, benátský terpentin, peruviánský balsám a $^1/_2$ pěkné rumělky; na špatnější dává se méně rumělky, anebo místo ní minium, plavená křída a trochu mastixu. Hnědý p. vosk dělá se z anglické hlíny, neb i smíšením červeného a černého. Černý nejpěknější skládá se z gumilaku lupkového, $^1/_2$ pálené slonové kosti, malé částky terpentinu a trochu storaxu; k špatnějšímu dává se kalafuna, křída a kopt. Žlutý dělá se žlutí kaselskou a rumělkou, s přísadou mastixu, sandarachu a j., nebo gumigutou aneb i kamenkou, jejíž výpary však jsou velmi jedovaté. Na modrý přisazuje se berlínská neb horní modř a gumilak obyčejně bílený. Zelený obarvuje se plístou, nebo žlutí kaselskou a modří horní a p. P. vosk horskou modří neb plístou barvený nemá se nad plamenem vytápěti, tratě takto svou barvu. Zlatový vosk p. zhotovuje se přísadou zlatých nebo mosazných pilin do laku lupkového a benátského terpentinu. — Při zhotovování p-ho vosku roztápí se lak lupkový v hliněné nádobě nebo v mělké měděné pánvi nad mírným uhelným ohněm, při čemž se jím neustále dřevěnou lopatkou míchá. Když se zúplna roztopí, přidá se převařený prv terpentin, a na to barvivo řádně rozmělněné. Smíšenina tato při mírném horku skleněnou neb hliněnou paličkou dokonale se propracuje, a konečně do forem sádrových se vlévá anebo poněkud vychladlá na hladké desce mramorové válcem neb i rukama se vyvaluje a v ploské neb čtyrhrané sloupečky se utvořuje. Hotové pruty nad lihovým plamenem nebo nad řeřavým uhlím ještě se povrchu roztavují, aby lesku nabyly, načež se jim konečně pečeť dílny vtiskuje. — Skutečný vosk p., jakéhož na památné spisy neb diplomy se používá, skládá se z vosku, terpentinu a nějakého barviva. *Pý.*

Pečirka Josef, doktor veškerého lékařství, spisovatel český, nar. 11. říj. 1818 ve vsi Jindicích, kdež byl otec jeho, Moravan z Bzence, panským zahradníkem. V útlém věku přišel s rodiči do blízkého městečka Uhlířských Janovic, odkud byla matka jeho. Tamější učitel připravil jej ke zkoušce z tehdejší třetí třídy hlavní školy, a když v Kolíně zkoušku odbyl, studoval pak na gymnasiu Staroměstském v Praze, živ jsa zpěvem chorálním, za nějž dostával v semináři stravu. Když byl v tehdejší sedmé škole, přepisoval Palackému a hraběti Kašparovi Šternberkovi, později také Šafaříkovi a Hankovi i pro Společnost věd české a latinské rukopisy. K literární činnosti byl povzbuzen Tylem, jemuž do Květů r. 1843 několik článků napsal, a potom, když první samostatné divadlo české v Praze v Růžové ulici povstalo, několik divadelních her, mezi nimiž tři zpěvohry, přeložil. Téhož času vydával *Bibliotéku pro mládež* u Fourniera v Znojmě, které vyšlo dvanáct svazků. Také vydal u něho hospodářskou knihu *Václav Novák, aneb Sedlák, jak by měl býti*, a překládal též doby *Listy hospodářské*, vydávané od hospodářské společnosti v Praze. R. 1848 byl učiněn doktorem lékařství a účastnil se valně v tehdejším pohnutí; byl zvolen za centuriona v studentské legii a za člena první deputace do Vídně od posluchačů fakulty lékařské, pak za výbora Slovanské Lípy a za poslance na český sněm ve vikariátu Mnichovickém, kterýžto sněm se ovšem nesešel. R. 1849 začal vyučovati přírodopisu na gymnasiu Staroměstském a roku 1850 též na reálce. Tohoto léta zvolen byl za mimořádného člena král. Společnosti věd v Praze a konal cestu do zemí Skandinávských, kterou vypsal v tehdejších *Pražských Novinách*; tam ohledal rukopisy české v Stokholmě, kamž ho již od dětinství velká touha pudila, a podal o nich zprávu v *Časopise musejním* r. 1851. V Stokholmě objevil starou, znamenitou *legendu o svaté Kateřině* z XIII. stol., kterouž také svým nákladem s pomocí Erbenovou později vydal. Navrátiv se po čtyrměsíční cestě vyučoval opět přírodopisu a redigoval r. 1851—2 *Týdenník hospodářský*, vydávaný od hospodářské společnosti. R. 1853 poslán jest do Jindřichova Hradce co skutečný učitel gymnasiální, kdež tři léta strávil, pak ale 1856 maně propuštěn byl. Na to se odebral zase do Prahy a navštěvoval znovu po dvě léta všecky školy lékařské velmi horlivě, podporován jsa v tom nejochotněji od profesorů, a tak seznal důkladně nový stav léčitelství, moha jej přirovnati k bývalému léčení za času svých studií. Náhledy své v tomto směru složil v *Domácím lékaři*. Po celý svůj život obíral se literárními pracemi v české i německé řeči. Česky přeložil a vzdělal přes sto svazků pro mládež a pro lid a vydal mimo to původně: *Vypsání živočichův* pro školy 1850, (jiné vydání 1862); *Nerostopis* též pro školy, který byl přeložen do několika slovanských jazyků; *Grundlinien der reinen Krystallographie* (dvoje vydání); *Grundlinien der Pflanzenkunde*; *Krystallographische Tafeln* s textem, vše toto pro nižší i pro vyšší školy; Prostonárodní spisy jeho jsou: *Václav Novák*, *Domácí lékař*, *Klíček štěpařský*, *Die Giftgewächse Oesterreichs und Deutschlands*, *Národní Kalendář*, devět ročníků. Nyní se obírá jen oborem spisovatelství pro lid a pro mládež.

Pečivo, vůbec vše, co jest upečeno z mouky, obzvláště pak chléb jak pšeničný (housky, žemle) tak žitný neb z jiného obilí. Krom toho jsou u rozličných národů v obyčeji p-va všelikého druhu.

Pečky (Hrabaňovy), ms. v okr. Kolín., kr. Čásl., čítá asi 1000 obyv., má cukrárnu, zámek a fil. kostel Nar. P. M., který již r. 1350 far. býval. — Na P-kách seděli původně vládykové z Peček (r. 1385 Bleh z Peček); rod ten vymřel během XV. stol., a na začátku XVI. stol. (k 1523) seděl vl. Vít. Hanikéř ze Semina na P-kách, od r. 1550 až asi do roku 1627 vládli zde ryt. Hrabaňové z Přerubenic, po nich Jan de Vitte z Lilienthalu, který je r. 1635 manž. Anně roz. z Gluchova odkázal; brzy na to náležely P. cís. radovi p. z Gebhardu, od r. 1750 sv. pánům z Kochu; po nich sv. p. Hrubým z Jelení a z Löwenherzu. *Vl.*

Pečora 1) řeka v severových. evrop. Rusku, vzniká v gub. Permské, teče skrze východní části gub. Vologodské a Archangelské a vtéká u Pustozerska do Severního ledního moře, 1000 verst dlouhá; hlavní přítoky její jsou Usa, Ižma, Cylma; úvodí její obnáší 3000 □ m. — **2)** P. sluje v dřevních rus. letopisech čudské plémě, obývající na vých. od ř. Mezeně, označované nyní jménem Zyrjané (v. t.); P. byla již r. 1092 poplatna Novgorodu.

Pečuh v. Pětikostelí.

Pedál (lat.) sluje u varhan a jednoho druhu pian klávesnice pro nohy, u obyčejného piana pak též tahy, jimiž se tón piana jednak prodlužuje, jednak slabším činí aneb jinak zaměňuje. P. u varhan, jehož vynálezcem se jmenuje Bernhard (1470 aneb 1471), má při starších varhanách tónový objem od *C* do *a* bez půltónů *cis*, *dis*, *fis*, *gis* v spod-

é, podobné blínovým, $2\frac{1}{2}''$ dlouhé, 2" široké; ty ojedinělé, úžlabíčkové, krátkostopkaté; korunepravidelnou, trubkovitou, ponažloutlou; tyčin-čmocné, dolé pýřité a žláznaté. V Malabaru, Ceylonu v půdě písčité. Celá rostlina obzvláště květení vydává silný a velmi nepříjemný zápach mem. Vodou zesliznacuje, byvši s ní třepána, že jako nevařený bílek vyhlíží. Šťávu z ní, též emeno slíznaté užívají proti neduhům plic a ujův močových.

Pedálová Josefa, spisov. česká, nar. 18. ún. 0 na Vyšehradě, † 4. bř. 1831. U jejího otce, tra hrnčířského, usídlila se byla sestřenice jeho tka P., jeptiška z řehole sv. Klary, po zrušení štera svého za panování císaře Josefa II., a stala první vychovatelkou mladé Josefy, do jejíhož dětského srdce svým vypravováním o životě klášterském položila símě, které později vzešlo. Po té smrti tety své navštěvovala P. školu Vyšehradskou, kdež vynikajíc schopnostmi svými před-ívala o veřejných zkouškách české proslovy, a s obzvláštním nadšením. Neví se zdali pouze řením pudem anebo ještě jinými okolnostmi po-ta uzavřela odříci se světa, i vstoupila 21. list. do panenského kláštera u Alžbětinek, kterýž při její nezámožnosti umožněn jí byl tím, že dkem úmrtí jedné jeptišky, rozené hraběnky, leno jí vstoupiti na její místo bez obyčejné vý-y. Dne 9. září 1805 složila řeholní sliby a při-klášterní jméno Marie Antonie, jímž pro-v tehdejší vyvinující se literatuře novočeské duše nad jiné zpanilá. Konajíc povinnosti svého lání s velikou horlivostí, používala zbývajícího času k vyššímu se vzdělání a spisování v řeči ařské. Pod jménem Dobrovlastka psala do šího *Čechoslava* a do *Poutníka slovanského* (1826 redaktora Tomsy). O sobě vydala tři něžnocitné odní povídky pro mládež: *Serafka* (1826), *Myrto-věneček* (1828) a *Keř rozmarinový* (1830); mimo vyšly od ní: *Život sv. Alžběty* (1816) a *Chlebové dční* (modlitební knížka pro ženské, 1830). P. obcovala s mladými vlastenci, jichžto snahami la se v oné době křísiti národní literatura, a

Georgetownu. Přítoky jsou: Lynch, Malý P. (*Little*), Waccamaw a j.

Pedel, též *bidellus, bedellus, pedellus*, od slova starosaského *Bidele*, něm. *Büttel*, což znamená tolik co vyvolavač, hlasatel; dle jiných pochází slovo to od latin. *pedum* t. j. hůl, poněvadž takoví hlasatelové měli v ruce hůl neb svazek prutů. Vyrozumívá se nyní tím sluha úřední, pohončí k soudu, též služebníci kostelní a zvl. universitní, kdež každá fakulta má jednoho takového **p**-a, nad nimiž jest zřízen vrchní **p**. *Ra.*

Pedena v. Biben.

Pederobba, ves v Benátsku, v prov. Trevisanské s 2438 obyv. (1857).

Pedersen Kristian, dánský theolog, jeden z prvních vyznavačův a horlivý zástupce protestantismu, též velmi zasloužilý o novější dánskou literaturu, nar. ve Svendborgu ok. r. 1480, navštěvoval školu Roeskildskou a později universitu Pařížskou, kdež se i mistrem stal. Co kancléř arcibiskupa Lundského Hanuše Wezeho, na rozkaz krále Kristiana II. zvoleného, byl zapleten do sporů tohoto, a jelikož po útěku králové musil obstarávati záležitosti podobněž vypuzeného arcibiskupa, utrpěl taková pronásledování, že nebyl jist ani ve svém vlastním domě, pročež mu nezbývalo nic jiného, než opustiti svou vlast a odebrati se do ciziny, kdež zejména v Nizozemsku více let se zdržoval, zaměstnávaje se nejvíce spisováním náboženských kněh. Navrátiv se však později do své vlasti strávil tu posledních deset let svého života u příbuzného kněze v Helsinge v severním Seelandě, kdež i zemřel 16. ledna 1554. **P**-a lze za příčinou mnohostranné literární jeho činnosti a jeho přesný dánský sloh považovati za hlavního zakladatele novější dánské literatury. Jeho spisové jsou obsahu náboženského, historického, medicinského a filologického. Před přijetím protestantismu vydal latinský misál a postilu; co protestant však zjednal sobě největší zásluhu svým výtečným překladem sv. písma čili tak zvané *biblí krále Kristiana III.*, kteráž u Dánův má tutéž cenu co naše Kralická. V oboru historickém počal pilně sbírati prameny k historii dánské, vydal Saxo-

capensis), žijící v zemi Kafrů; hrabe si průchody pod zemí, v nichž zimu prospává, vychází toliko v noci ven; na útěku dělá skoky 20—30 stop dlouhé. Jest 1' 4" dlouhý, ocas 1' 5", světle hnědožlutý; dá se skrotit.

Pedevena, ves v Benátsku, v prov. Bellunské s 3731 obyv. (1857).

Pedianus v. Asionius **P.** Quintus.

Pedicellaria jsou u ostnokožců *(Echinodermata)* zvláštní ústroje k chytání potravy; sestávají ze 2 vápených tělisek, škořápkám lastur podobných, s okrajem zoubkovaným, která se mohou otevřít a zavřít; u některých hvězdýšů *(Asteridae)* nemají stopky, u mořských ježků (*Echinidae*) jsou stopkaté, sestávajíce ze tří článků; stopka jest masitá. Bývá jich mnoho pohromadě, stojících mezi ostny v řadách od kraje až k ústům. Uchopenou potravu vzdálenější ústům bližšímu podává, až se do úst dostane.

Pedicularis, všivec (*Läusekraut*), rod rostlin z čeledi krtičníkovitých *(Scrophularineae)*. Kalich trubkovitý nebo nafouklý, 5zubý; koruna trubkovitá, tlamatá, pysku hořejšího smáčknutého, dolejšího rovného, 3laločného; tyčinky 4 dvojmocné; tobolka zobanitá; semena mnohá, ďubkovanosíťkovaná. V. bahní, **P.** *palustris* Lin., má kořen mrkvovitý, obyčejně jednoduchý; lodyhu $\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$' vysokou, přímou, přihranatou, dole střídavě větvivou; listy $1\frac{1}{2}$—2" dlouhé, hořejší a větvové menší, zelené, načervenalé; květy od prostředka až nahoru ve všech úžlabičkách přisedavé, dělají hrozen listnatý; koruna 12—14''' dlouhá, světle růžová, pořídku bílá. Na lukách bahnitých po Evropě, Asii prostřední a severní. Květe v červnu až do srpna. Nať nepříjemně zapáchá, ostře chutná; kromě koz nižádný dobytek jí nežere, neboť mu působí zapálení střev a močení krve; moří neřest, a druhdy potřeboval se proti nečistým vředům a k puzení moče. V. lesní, **P.** *sylvatica* L., má kořen mrkvovitý, na konci větvitý; lodyha 3—5" zvýší, přímá, po straně s několika lodyžkami prostřenými; listy vyštěptané se širokou žilou; kalich vejčitopodlouhlý, pak nafouklý, ostrohraný, 5zubý; lebka korunová na konci 2zubá. Na lukách mokrých, bažinatých, obzvláště v lesích Evropy prostřední a severní. Květe v červnu až do srpna. Má vlastnosti předešlého.

Pediculida, čeleď vší z řádu hmyzu bezkřídlého; tykadla jsou prodloužená, pětičlená; ústroje ústní ssavé a kousavé, chobot krátký, vtažitelný; nohy dvoučlené s drápkami, tělo průsvitavé, zploštěné. Ssají krev, žijí cizopasně na člověku a rozmnožují se velmi hojně v krátké době. Vajíčka, tak zvané hnidy, přilepují na vlasy. Sem patří: *Pediculus capitis*, veš dětská; má prsa s třemi patrnými kroužky, zadní tělo s okrajem vroubkovaným, světlošedá, po obou stranách s černým pruhem. Žije jen na hlavě lidské, zvláště dětí. **P.** *vestium*, veš šatní; na prsou tři patrné členy, bělavá, bez skvrn aneb uprostřed s černou skvrnou. Na kůži lidské. Veš, která se v tak zvané vši nemoci v ohromném množství na těle vyvinuje, jest jiný druh: **P.** *tabescentium*. **P.** *pubis*, veš kožní *(Filzlaus)* má prsa velmi krátká, sotva patrná, zadní nohy velmi silné a vzadu na těle dva ostny; na předních nohou jest jen po jednom členu. U člověka v chlupech i v obočí; zažírá se do kůže. *Sý.*

Pedometer (řec.), jináče hodometer (v. t.), česky kročejočet čili cestoměr, nástroj, jenž ukazuje počet kročejův při chůzi vykonaných, a tím samým (je-li ze zkušenosti známa průměrná délka jednoho kročeje) délku prošlé cesty. Je to malá krabice, opatřená zevnčí 3 neb 4 ciferníky, uvnitř strojem ze zubatých kol na způsob hodinek. Připevní se řemenem okolo pasu a řemínek jdoucí z krabice ven k noze pohybuje strojem; první ciferník ukazuje po každém kroku příslušnou cifru, druhý po každé desítce krokův, třetí po stotce, čtvrtý po tisícce; ukazuje-li na př. stroj čísla 7...3...4...8, tož znamená že učiněno 8437 krokův. Užitek toho stroje jest velmi skrovný. *Šfj.*

Pedra Branca, Domingos Borges de Barros, vikomt da, brasilský básník a státník, nar. v Bahii 1783, studoval v Coimbře práva. Dosáhnuv tamtéž hodnosti doktorské meškal nějaký čas v Lisaboně, kde s nejslavnějšími té doby básníky se seznámil a polit. idey z Francie přicházející za své přijal, v nichž potom za svého pobytu ve Francii 1806—10 se utvrdil a po svém návratu do Bahie 1811 horlivě je tam rozšiřoval, začež zatčen a nějaký čas uvězněn byl. Co deputovaný kortesů r. 1820 v Lisaboně mluvil vřele za emancipaci žen. Stav se potom, když Brasilie za neodvislou prohlášena byla, vyslancem v Paříži, vydal tam první sbírku svých básní pod jménem *Poesias offerecidas ás senhoras brazileiras por um Bahiano* (1825, 2 sv.). Byv později zvolen za člena senátu císařství Brasil. zřídka jen účastnil se jeho prací, poněvadž zamilovav si cestování a společnost evropskou dlouhý čas mimo svou vlast meškal, do kteréž teprv na sklonku svého života se navrátiv ještě tam 1 sv. nových básní pod názvem *Novas poesias offerecidas* atd. vydal a 1855 zemřel. Jeho básně a improvisace, vyznačující se půvabnou lehkostí, přirozenou elegancí, živým citem a plynným jazykem, jsou nejvíce milostné a velmi již znárodněly.

Pedrarias Davila, jeden z čelnějších španělských dobyvatelů v Americe v první polovici XVI. stol., vyznamenal se nejprvé ve válkách s Maury Granadskými, Oranskými a Bugijskými a stal se r. 1514 gouvernerem prov. Darien v již. Americe. Upadnuv pronásledováním a zavražděním svého předchůdce Balboy ve všeobecnou nenávist, opustil krajinu tu a založil samostatnou osadu v Nikaragui, kdež se proti mnohým soupeřům svou přísností a ukrutností udržel. Jeho libovolné usazování úředníků zbudilo 1530 proti němu v Leonu zpouru; vláda však přec učinila jej alguazil-mayorem v Nikaragui; † 1531.

Pedro, špan. a portug. Petr (v. t.).

Pedro Ximenes, víno španělské výtečné dobroty z krajiny Guadalcazarské v prov. Granada. Dokud jest mladé, má barvu bílou, jest husté jako syrop a tak sladké, že se ho užívá k oslazování jiných vin. V stáří dostává přihnědlou barvu a libou vůni, a podržíc úplnou sladkost nabývá chuti lihové. V tom stavu slouží dobře lidem, kteří jsou choří na prsech.

Pedum (lat.) **1)** ovčácká hůl na konci v hák nebo půlkruh zahnutá, kterouž na vyobrazeních staořímských nosívají božstva polní, jako Pan, Faunové, Satyrové i Thalia, musa venkovské poesie komické. — **2)** Podobné **p** (*baculus pastoralis*, řec. *dikanikion*), ale stříbrné, nahoře ohnuté, soškami, drahokamy i drohnějšími okrasami ozdobené, nosí biskupové a opatové o služebnostech církevních. V středověku byla o tom dlouhá a záhubná pře, kdo vlastně, zda mocnář, zda papež moc a právo výhradné má, podati **p.** a prsten biskupům a opatům, kteráž slula pře o investituru. Ještě v VII. stol. bývalo **p.** z bezu, trní aneb jiných domácích křovin zhotovováno; ve XII. stol. již známe ozdobná *peda*, ovšem dřevěná, s okrasami ze zlata, slonové kosti, mušlí, perel a p. Řečtí biskupové mají *peda* v způsobě *T*, kteráž při arcibiskupech mají hořejší příčnici dvojí, odkud i dvojaté kříže patriarchů pocházejí. Papež má toliko kříž na rovné holi (**p.** *rectum.*)

eblesshire [píblsšír] čili **Tweeddale** [tui- abství již. Skotska mezi hrabstvími Edinbur- Selkirkským, Dumfrieským a Lanarkským, □ m. s 11.408 obyv. (r. 1861). Větší část jest hornatá (2400—2800′) a močálovitá; ápno se dobývá na rozličných místech, ostatně je se hlavně orba a vyrábějí látky vlněné. řeka je Tweed.

ede, Hendrik van, nizozemský stavitel, kvetší polovici XVI. stol., jenž vystavěl v r. 1527 dnici Oudenaardskou, kteráž jest snad nej- ší a nejzdařilejší stavba toho druhu a z této Belgii. *Mü.*

el [píl], proslulá rodina angl., jejímž prvním členem byl **1)** Wiliam **P.**, tiskař kartounů burně v Lancashiru, který užívaje předoucího vynalezeného Jamesem Hargreavesem, zřídil csídě bl. Blackburnu nejstarší angl. přádelnu lnu. Závod tento zdědil třetí jehe syn **2)** bert **P.**, nar. v Peel's Crossu bl. Lancasteru . 1750. Spolčiv se r. 1773 se zámožným ntem Williamem Yatesem přestěhoval se k o Bury, kdež pomocí Wattova parního stroje m čase fabrikaci bavlny tak zvelebil, že dospěla své výše. Pilností a podnikavostí svou na- čného jmění, tak že r. 1803 pracovalo v jeho přes 15.000 osob. R. 1780 vydal **P.** brošurku *ional debt productive of national prosperity*, ak pro paradoxní svoje náhledy malého došla utí; 1790 zvolen byl do parlamentu za Tam- zasedal v něm až do r. 1820. Ve věcech ých stál **P.** ke straně Pittově i torův a 1797 svou vlasteneckou obětavost věnovav s Yate- 000 lb. št. k „půjčce loyální“ *(loaylty loan)*. ak hrozili Francouzi vtrhnouti do Anglie, sobilo veliké zděšení, přispíval **P.** k zřizování dobrovolníků, jichž podplukovníkem se 1800 byl povýšen na baroneta působením Pittovým. **P.** zůstavil jmění, jež se páčilo l. lb. št. a jehož největší část zdědil nej- ho syn — **3)** sir Robert **P.**, státník angl., Bury v Lancashiru 5. ún. 1788, † v Lon- čce 1850. Prvního vychování nabyv u otce byl do školy do Harrowa, kdež vynikl brzo a ctižádostí. „Veliké naděje měli jsme do chni učitelé i žáci“, dí o něm Byron, jeho k, „a on jich nezklamal“; odtud pak se ode- 1800 na universitu Oxfordskou. Dospěv zvolen byl 1809 do parlamentu za irský Cashel i přilnul ke straně toryské. R. 1810 tátním podsekretářem kolonií a 1812 prvním em pro Irsko, kterýžto úřad se propůjčoval nadějným mladým přívržencům strany vlá- Avšak za tehdejší politické rozervanosti v otkával se **P.** s tuhým odporem po celou adování svého, zvláště pro to, že se protivil aci katolíkův. Tehdáž stál v čele oposice ll, který příkrými slovy na **P.**-a dorážel byl od něho vyzván k souboji, s něhož však tknutím O'Connellovým v Londýně. R. 1817 e **P.** opět do parlamentu, zvolen byv od ultra- té university Oxfordské, načež r. 1818 vzdal tářství irského a 1822 stal se ministrem h záležitostí po lordu Sidmouthovi. Při roz- ministerstva Liverpoolova 1827 odstoupil též a násl. torystického ministerstva vévody Wel- 1828 přijal opět úřad předešlý. Agitace šení zákonů proti katolíkům směřujících právě nyní stupně nejvyššího, tak že mini- buď musilo povoliti a zákony tyto odvolati dstoupiti; tu vida **P.** nezbytí povolil a 5. bř. vrhl emancipaci katolíkův, kteráž byla od obou sněmoven přijata a potvrzena 13. dubna. To způsobilo u torů i u vlastní jeho rodiny velikou proti němu nevoli, i prohlásili jej za odpadlíka; když pak se opět ucházel o volbu do parlamentu za univ. Oxfordskou, propadl; a však zvolen byl nejdříve za městys Westbury, později pak za Tamworth, jejž zastával až do smrti. Za to však postavil se na odpor proti reformě parlamentu, za kterou žádala strana whigická, pročež vystoupiv v list. 1830 z ministerstva bojoval vší silou proti bille reformní, čímž si opět smířil torystické protivníky své. Hned pak v prvním zasedání reformovaného parlamentu stál **P.** v čele strany oposiční, která s počátku čítala jen asi 200 členův, později však jeho vedením nabyla veliké moci a vlivu. R. 1834 po rozpuštění ministerstva Melbournova svěřil král **P.**-ovi sestavení nové správy, v niž on se uvázal, ač sobě byl vědom, že pokus o reakci konservativní by byl nevčasný. Po několik měsícův zápasil **P.** s hrozivou oposicí, ale v dub. 1835 musil ustoupiti, načež byl po 6 let hlavou oposice konservativní vystupuje jakožto nejnebezpečnější protivník ministerstva whigického, tak že už r. 1839 se začalo viklati. Ale přece se tehdáž **P.**-ovi ještě nepovedlo utvořiti ministerstvo dle vlastní vůle, až teprvé r. 1841, když whigové podlehli jeho návrhu, aby se jim projevila nedůvěra, a nové od ministerstva rozepsané volby vypadly ve prospěch většiny konservativní. Na podzim 1841 sestavil **P.** nové ministerstvo s Wellingtonem, Lyndhurstem, Aberdeenem, Grahamem, Stanleyem a j., kteréž se udrželo až do r. 1846. Ministerstvo toto skládalo se naskrze z protivníkův svobodného obchodu, kteří se zastávali sobeckých velkostatkářův i aristokratův obchodních, ale všeobecná materielní krise a vzmáhající se bída třídy pracovné přiměly konečně **P.**-a k uznání, ba i k podporování zásady svobodného obchodu. Tak už r. 1842 zrušil clo z dovozu některých věcí a z jiných je znamenitě snížil (zvláště z potravy a surových látek rukodilných), zároveň pak uložil daň z příjmů na tři léta, čímž se stalo vládě možno, aby snížila daně nepřímé o 12 mil. lb. št. R. 1845 byla daň tato obnovena opět na 3 léta, ale 1846, když nastával hlad v Irsku, zrušeno bylo clo z dovozu potravy. Velikou touto změnou politiky obchodní rozhněval na sebe **P.** rolnictvo, kteréž považovalo zrušení zákonův obilních za svoji záhubu. I spolčili se protektionisté vedením Disraeliho a lorda George Bentincka i whigové proti němu a tuhým odporem dovedli, že 29. čne 1846 **P.** z ministerstva vystoupil. Opustili ho torové i jich přívrženstvo velkostatkářské a přidali se k Stanleyovi a Disraelimu, ale popularita **P.**-ova u lidu vzrostla, zvláště pak třídy pracovné považovaly jej za svého dobrodince. Novému ministerstvu whigickému nedělal **P.** oposici, nýbrž podporoval je v důležitých reformách, zvláště ekonomických, zasazoval se o zrušení zákonů plavebních a o emancipaci Židův. Poslední jeho řeč v parlamentě byla 28. čna 1850, kdež káral zahraniční politiku Palmerstonovu, zvláště vzhledem k otázce řecké. Druhého dne spadl na projížďce s koně, následkem čehož umřel. V dějinách angl. bude **P.** vždycky státníkem vynikajícím, neboť právě za něho nastal veliký převrat, jemuž podobného nezakusila Anglie od půlstoletí. Nemaje ani geniálnosti ani originálnosti vynikal **P.** duchem praktickým, z něhož vyplývalo i to, že vida a uznávaje prospěšnost věci nějaké neváhal uchopiti se jí, byť čelila i proti posavadnímu smýšlení jeho. Tak r. 1846, když navrhoval zrušení zákonův obilních, veřejně se přiznal v parlamentě, že změnil smýšlení své. I sami protivníci jeho dosvědčili, že žádný státník, jemuž svěřena byla správa země, nezastával úřad svůj svědo

mitěji, řádněji a poctivěji, nežli **P.** V žití privátním byl ctěn ode všech vrstev; prostá a nezávislá povaha jeho ukázala se, když nepřijal ani nabízeného mu peerství, ani řádu podvazkového, a v poslední vůli slavně zavázal děti své, aby pocty takové nepřijímaly. Zůstavil 7 dítek: 5 synův a dvě dcery. — Nejstarší jeho syn **4)** sir Robert **P.**, nar. 4. kv. 1822 v Londýně, studoval v Harrowu a na univ. Kambridžské, i nastoupil dráhu diplomatickou 1844 co *attaché* britského vyslanstva v Madridě. Později byl sekretářem legačním ve Švýcarech, 1855—7 mladším lordem admirality, a 1857 byl co sekretář se zvláštním poselstvem u vlády ruské při korunovaci cís. Alexandra II. v Moskvě. Od r. 1850 zasedal v parlamentě za Tamworth a od r. 1857 jest urputným protivníkem Palmerstonovým. — **5)** Frederick **P.**, bratr před., nar. 1823 v Londýně, stud. v Harrowu a v Kambridži, stal se 1849 advokátem v Inner Templu a dostal se do parlamentu za Leominster, kdež se držel s počátku přátel otce svého, ale později se přidal k whigům, kteří jej 1851 jmenovali státním podsekretářem kolonií. Pádem ministerstva Russellova 1852 přišel o svůj úřad, byl však při nových volbách do parlamentu opět zvolen a přijal zase úřad předešlý. Od r. 1855 do 1857 byl podsekretářem války a od r. 1860 sekretářem pokladu. — **6)** William Yates **P.**, mladší bratr slavného státníka, nar. 1789, † 1. čna 1858. Byl několikráte lordem pokladu a působil od r. 1818 co věrný přívrženec bratra svého v parlamentě. — **7)** Sir William **P.**, nar. 2. list., vstoupil 1838 co midshipman do služby námoř., sloužil pak na vodách čínských, bl. mysu Dobré Naděje a v Tichém oceáně, stal se 1844 lieutenantem, 1846 velitelem a 1849 kapitánem poštovním. Byv nějaký čas bez služby podnikl cestu do vnitřku Egypta a vydal o ní spis *A ride through the Nubian Desert* (Lond. 1843). Při vypuknutí války východní velel fregatě na Černém moři a u Sevastopole, kdež byv poraněn musil se vrátiti do Anglie; odkud pak byl poslán 1858 do Číny, a odtud do Kalkuty, aby tam potlačil povstání indické. Osvědčiv se zvláště u Lakna v bř. 1858 svým hrdinstvím byl poraněn a do Kánpuru odvezen, kdež dostal neštovice a † 27. dub. 1858.

Peele [píl] George, dram. básník angl., nar. v Devonshiru ok. 1552, † asi krátce před r. 1598. Usadiv se v Londýně spisoval kusy divadelní a sám někdy hrával. Avšak jako mnoho jiných umělcův zhynul též **P.** zhýralostí svou. Šest jeho dramat a některé básně i spisy různé vydal Dyce (3 sv. 1828 až 39). Nejlepší jeho hra jest *The love of king David and fair Bethsabe with the tragedy of Absalom*; hru tuto vychvaluje Campbell co „nejprvnější zdroj pathosu a harmonie, který lze stopovati v dramatickém básnictví anglickém“.

Peelité [pil.] slovou v Anglii přívrženci státníka sira Roberta Peela (v. t. **3)**), mezi nimiž proslulí zvláště Gladstone, Graham, Sidney Herbert, viscount Canning a vévoda Argyleský.

Peene v. Pěna.

Peerlkamp Hofman Petr, nar. v Groninkách 1786, od 1822—49 prof. v Lejdě, získal si co kritik dobrou pověst spracováním Horácových *ód* (Harl. 1834) a *satir* (Amst. 1863), pak spisů Virgilových (2 sv., v Lejdě 1843).

Peerové, angl. *peers* [pírs] sluli prvotně v zákonech feudálních všichni manové téhož pána, jemuž museli všichni rovně konati služby feudální při dvoře jeho i ve válce. Vyvinulo se v Anglii peerství (*peerage*) týmž způsobem a touž dobou jak ve Francii pairství (v. Pairové). V Anglii jsou vévodové (*dukes*), markýzové, hrabata (*earls*), viscountové a baroni dědičnými **p**-ry říše, ale tak, že jenom hlavě rodiny hodnost tato přísluší, kdežto druhorozenci nemají ani titulu ani práv z ní vyplývajících. S některými statky spojeno jest peerství, a pak může se i paní, která je dědí, peerovnou jmenovati a požívá všech práv peerských, jen že nezasedá v parlamentě. Od té doby, co jest spojeno Skotsko (r. 1707) a Irsko (1801) s Anglií, dostalo se do parlamentu 16 skotských a 28 irských **p**-rů, neboť v zemích těchto nezasedá veškera šlechta, nébrž jen korunou určená část v parlamentě. **P**-rem se stává, kdo byl patentem královským povolán do parlamentu, a hodnost tato přechází pak dědičně jenom na mužské prvorozence, ač někdy také na bratra nebo synovce. Práva **p**-rův říše jsou tato: **p.** jsou dědičnými tajnými rady král., zasedají a hlasují v sněmovně vyšší, žádný z nich nesmí býti zatčen leda pro velezradu (v kterémžto případě jej smí souditi jenom vyšší sněmovna), žádnému z nich netřeba aby skládal přísahu, poněvadž se mu věří na čestné jeho slovo, a každý **p**-r smí sobě vyžádati na králi audienci, aby jemu radil o blahu země. Přestupky proti **p**-rům (*scandala magna*) trestají se přísněji nežli proti jiným osobám. Nejstarší posud **p.** jsou Clintonové z XIII. stol.

Pefaulinový kořen (*radix pefaulina*, u Malajů tygří mléko), kořen povrch černý, vnitř bílý, řídký, přisládlý s dřevnatým jádrem; je-li čerstvý, má prý mnoho mlíčnaté šťávy. Přichází z Číny do obchodu a užívá se ho proti souchotinám a loudavým zimnicím. Rostlina, z které pochází, není známa.

Peganit, zelený nebo zelenošedý nerost, vyskytující se v tenkých krystalinických korách. Jednotlivé krystalky vyhraňují se v soustavě kosočtverečné. Obsahuje fosforečnan hlinitý s vodou a nalézá se u Langenstriegisu blíže Freiberku v Sasích. *Kl.*

Peganum, harmala (*Harmelraute*), rod rostlin z čeledi Routovitých (*Rutaceae*). Kalich stálý, 5dílný, úštův dlouhých; plátkův 5; tyčinek 3krát více než plátkův; nitky dole rozšířené. Čnělka trojhraná; tobolka zakulatělá, 3ponzdrá, na konci trojchlopná, mnohosemenná; kél rovný. H. mnohodílná, lesní neb turecká routa, **P.** *Harmela* Lin, má kořen dřevnatý, 2—3′ dlouhý, vyhánějící lodyh několik jarních, obyčejně od dola větevnatých, asi 1—2′ vysokých; listy střídavé, sedavé, tučné, dolejší 3—5sečné; květy ojedinělé, na konci rozeb anebo stříčné listům; kalich trochu delší koruny; tobolka kulovatá, 3brázdá. Na písčinách Evropy jižní, Levantu, Krymu co obtížná buřina; květe v červnu až do srpna. Nať zapáchá nepříjemně, chutná hořce a štiplavě a žene na moč. Turci potřebují semena místo koření, čímž prý se občerstvují a opíjejí; též jím kadí. Semena pražená a kyselinou sírkovou truzená dávají barvu turecké přízi dosavad nevyrovnanou.

Pegasus (*Πήγασος*) **1)** okřídlený oř, jenž dle báje u pramenův okeánu s Chrysaorem z krve Medusy se zrodil, když jí od Poseidona obtěžkané Perseus hlavu uťal. Na to vznášel se **P.** vzhůru a stanul na Akrokorinthu, kdež se ho, právě když pil s pramene Peireny, Bellerofon (v. t.) přispěním Athéniným a Poseidonovým zmocnil. Pomocí **P**-asovou zahubil Bellerofon potvoru Chimaeru (v. t.), načež zpyšněv tímto vítězstvím chtěl se k nebi povznésti. Než Zeus splašil **P**-asa ovadem tak, že Bellerofonta shodil, načež **P.** do nebe se dostal, kdež Zeusovi hrom a blesky nosí. U pozdějších básníkův je **P.** ořem Zory (Eoy) a Mus, jímž mohútným kopytem na Helikonu učinil prohlubeň, z níž se rozčilující

a Hippokrene vyprýštil. *Rs.* Nejpřiměřenější
kIad báje této jest, že **P.** znamená tuču bouři
v sobě nesoucí, jakož skutečně Pausanias
. 280) o něm dí, že „bydlí v bytu Zeusově,
blesk nesa Zeusovi hromolibému“. — **2) P.**,
ezdí na severním nebi, leží nad rovníkem na
íku raka mezi souhvězdími Vodnářem (jenž
d **P**-sa k jihu), Andromedou (k sev.-záp.),
(k sev.-vých.) a Rybami (k záp.); jest vy-
4 hvězdami druhé velikosti ve čtyrúhelník
enými.

Pegau, město a sídlo soudního úřadu v sa-
krajském vládním ředitelství Lipském, na řece
ově, s 4245 obyv. a živým průmyslem. Při-
á se co město již r. 1096; proslulý benedik-
klášter, již tehdáž založený, zanikl r. 1539.

Pegli [pelji], městečko ital. na Rivieře, 1½ míle
d Janova, se 4000 obyv. a 15 továrnami na
soukenné. **P.** požívá zvláštní pověsti vilou
as Pallaviciniho, jednou z nejkrásnějších to
i, a proto od cestovatelů přehojně navštěvo-
. Vila leží na dvou pahrbcích u moře;
mramorový letohrádek, lesíky piniové a cy-
é, stezky magnoliemi, rhododendry a vaví-
roubené s překvapujícími průhledy na moře
li, rozlehlá pomerančovna a kávovna atd. na-
libosti každého navštívitele. *Vlý.*

Pegma (*πῆγμα*) slulo v divadle řeckém dřevěné
, z rozličných pater složené a péry i závaží-
střené, tak že jedno patro dalo se vyzdviho-
ad druhé a zase spustiti. Byl to stroj podo
tomu, jakého se na našich divadlech podnes
v scénách kouzelných.

Pegmatit nazývá se hrubozrná žula na živec
á ale na slídu chudá, jejíž živcové části kry-
křemenými v symetrických vrstvách prorostlé
tak že na řezu podobnost s písmem mají.
írii, Slezsku, na Moravě, v Čechách, Sasích,
ncii a jinde.

Pegmatolith v. Živec.

Pegnitzorden nebo *Gesellschaft der Pegnitz-*
r, škola to básnická v Norimberku, jež si
dném klinkání veršův beze všeho obsahu libo-
Tak zvaní arkadští pastýřové jsou předmětem
lných spěvoher a idyl, jež až na Gessnera
a ostatních více méně spřízněných škol po
téměř XVII. a s části i XVIII. stol. německou
turu zaplavovaly. Náčelníci této školy jsou Jiř.
Harsdörfer a Jan Klai. *Lký.*

Pegu 1) brit. prov. v Indo-Číně (Zadní Indii),
ch. straně zálivu Bengálského, hraničí na sev.
Birmanskou, na vých. s provinciemi Tenasse-
ými, na jih se zál. Martabanským a na západ
v. Arakanem se zál. Bengalským, majíc na 1524
840.203 obyv. Přední řekou jest Irravaddy
ými přítoky, pak ř. Sitang, kteráž tvoří vých.
ci; obě jsou splavny. Západ jest hornatý, osta-
ezvlněný nebo rovinatý. Z nerostů jest zde že-
cín, olovo a rozličné drahokamy. Podnebí je
a vlhké, ale nikoliv nezdravé; půda úrodná,
nstvo bujné. Veliká část povrchu jest pokryta
orba se zanedbává a půda kdysi vzdělávaná
tá nyní rákosím. Přední plodiny jsou rýže,
gummi, dřevo barevné a slonovina. Nejdůle-
í města jsou Rangun, Martaban, Pegu a Pro-
— **P.** bývalo královstvím samostatným, po mno-
půtkách dobyli ho Birmané pomocí Portugalů.
é se vzbouřili asi v pol. XVIII. stol., podrobili
rmany a jejich krále zajali. Ale Angličané ujali
rmanů, válka jest obnovena, a **P**-ané, ačkoliv
omáhali Francouzové, podrobeni jsou na novo
57, od kteréž doby **P.** bylo provincií birman-
skou. R. 1824 vypukla válka mezi Brity a Birmany, a mimo jiné provincie bylo i **P.** dobyto a vráceno teprvé 1826. Jiná válka povstala r. 1852, následkem níž připojeno **P.** stále k državám britským v Indii. — **2) P.**, město v prov. t. jm. nad řekou t. jm., kteráž se vlévá do Irravaddy; má 10.000 obyv., široké, pravidelné ulice, dlážděné cihlami, domy dřevěné. Jest zde pamětihodná pagoda podobná pyramidě, vystavěná z cihel v podobě osmihrané. Druhdy bývalo **P.** hlavním městem říše se 150.000 obyv., ale 1757 vyvrátili je Birmané konečným vítězstvím. R. 1852 dobyli ho Britové.

Pehem v. Beham.

Pehem Jos. Jan, nar. v Stockachu 8. dub. 1740, stud. v Kostnici, Insbruku a od 1768 ve Vídni, kde se 1771 stal doktorem práv. Hned na to stal se prof. církevního práva v Insbruku, 1775 ředitelem koleje šlechtické; 1779 přišel co vládní rada na prof. církevního práva do Vídně, a † 17. kv. 1799. **P.** sps. *Jus ecclesiasticum publicum* (Wien 1781); *Versuch über die Nothwendigkeit einer vorzunehmenden Reformation der geistl. Orden etc.* (t. 1782); *Abhandlung von der Einführung der Volkssprache in dem öffentl. Gottesdienst* (t. 1783); *Praelectionum in jus ecclesiast. universum etc. partes III.* (t. 1789—1790; něm. ve 2 sv. 1802) a j.

Pehlvi v. Iranské jazyky a Perský jazyk.

Peho v. Pei-ho.

Peh-tang, město čínské v provincii Pečeli nad ústím řeky **P**-u, má dle páčení tuzemců 25.000 až 30.000 obyv., kteří bydlí v bídných chatrčích z hlíny a prosné slámy vystavěných. Půda okolní jest tak slaná, že v ní ani stromku, ba skoro ani zelinky neroste; nastane-li déšť jen poněkud prudší, zaplavují se ulice města hlubokým bahnem.

Pech Jindřich, nar. v Praze 13. čce 1837. Složil několik českých zpěvů pro jeden i pro více hlasů, v nichž se co nadaný, samostatnou cestou jdoucí hudební skladatel osvědčil. *Zř.*

Pecháček 1) Frant., hudebník, nar. v Ústí nad Orlicí 1763, učil se na housle u učitele v rodišti, pak stud. gymn. v Litomyšli, filos. v Bílé Vodě ve Slezsku, a zároveň vzdělával se v hudbě u piaristy Lamberta a u Dittersdorfa. R. 1783 šel do Vídně, kde r. 1790 stal se ředitelem orkestru při divadle Korutanském, a žil ještě r. 1816. **P.** složil 2 velké a 10 malých oper, 12 sinfonií, asi 30 baletů a některé kusy kostelní; ale nejdůležitější byly jeho kusy taneční, jichž veliký počet také tiskem vydal, neboť na zač. tohoto stol. byl **P.** Vídeňákům tím, čím později Lanner a Strauss. — **2)** Frant. **P.**, syn předešlého, nar. ve Vídni 4. čce 1793, učil se u otce záhy na housle, tak že již r. 1801 a 1802 hrál před cís. dvorem, a 1803 přišel s otcem do Prahy, kde několikráte vystoupil v akademiích. Později učil se komposici u Förstra a od 1818 byl prvním houslistou u králov. kapely v Hanoveru. Na to vykonal mnohé cesty umělecké, a pro svou dovednou a ušlechtilou hru docházel všude skvělého uznání. Roku 1826 stal se koncertním mistrem v Karlsruhe, kde po dlouhé chorobě † 15. září 1840. R. 1832 hrál též v Paříži. **P.** složil a vydal pro housle sinfonie, koncerty, variace, potpourri a j., vesměs skladby příjemné a vděčné, ale bez vyšší důležitosti.

Pechburk (*Smolín?*), hrad někdy u vsi Lesného kr. Tábor., okr. Pacov., dle něhož se psávali vladykové z **P**-a, jmenovitě 1414 Jan Rubáš z **P**-a. Na poč. XVI. stol. však patřil dědinníkům v Lesném (1542 Jakubovi a po něm Janovi) a jmenuje se posléze 1578 ještě co zachovalý, načež z paměti mizí. Posud na něj upomíná dvůr u Lesného řeč. „u Pichy.“ *Sč.*

Pecheux [pešö] **1)** Laurent, francouz. malíř, z Lyona rodilý. Přišel ještě mlád do Paříže a odtud do Říma, kde náš krajan Mengs stal se jeho přítelem. Vynikal obzvláště v kreslení a provedl velmi zdařilé fresky ve vile Borghese. K jeho žákům náleží slavný franc. malíř Gérard (v. t.). Zemřel r. 1821, téměř 100 let stár, v Turině co první malíř krále Sardinského, co ředitel tamější školy malířské, úd král. akademie a rytíř řádu sv. Maurice a Lazara. — **2)** Benoit (Benedikt) **P.**, nar. v Římě r. 1779, stal se později profesorem v Turině. Pro chrám Sv. Gotharda v Rouenu maloval na obmítce *Na nebevstoupení Páně*, pro kapli Matky Boží v Yvetotu *Zvěstování* a *Nanebevzetí Panny Marie* v oleji. Též v Louvru a v zámku Saint-Cloudském nacházejí se pěkné malby od něho. Sepsal *Iconographie mythologique et monumentale* (Par. 1828). *Mü.*

Pěchota v. Infanterie.

Pecht August Friedrich, malíř a spisov. v Mnichově, nar. v Kostnici r. 1814. Vzdělav se na akademii Mnichovské pomáhal pak Hanfstänglovi (v. t.) v Drážďanech při jeho díle o tamější galerii, maloval později v Lipsku nejvíce podobizny a odešed pak do Paříže vzdělával se tu dále pod Delarochem, oddav se výhradně malbě genrové a sice v oleji. Čelnější jeho práce jsou: *Dcera hospodské; Goethe, předčítaje u dvora v Karlsruhe zlomek svého Fausta* (majetnost velkovévody Badenského); *Dobytí Benátek roku 1849*, a spolu s Arthurem z Rambergu tak zvaná *Schillergallerie*, totiž *Nákresy z básní Schillerových*, k nimž **P.** sám sepsal výklad. *Mü.*

Pei-ho čili Pe-ho, řeka v sev. Číně, temení se v horách Mandžurských asi pod 39° 30′ sev. šíř. a teče směrem velmi klikatým na východ do zálivu Pečeliského. Přední přítoky jsou: Hoen-ho, Tssya, Čulung a Tunghui (nad níž leží m. Peking). **P.** má velikou důležitost obchodní pro hl. m. čínské, a největší město nad řekou touto jest Tientsin, kteréž jest zároveň největším přístavištěm Šaughaje. R. 1858 byli při ústí **P**-ha Čiňané poraženi od Angličanův a Francouzův; roku pak následujícího učinili Angličané nový útok na tvrze, ale byli zapuzeni, a teprvé 21. srp. 1860 podařilo se Angličanům a Francouzům s 300 loďmi a 25.000 m. tvrzí čínských dobyti a je zničiti.

Peina. Peine, město v nízké, bažinaté krajině v Hanoverské landrostii Hildesheimské, na ř. Fuse, s 4039 obyv., zámkem a trestnicí.

Peiraikos (Pyreicus), řecký malíř, dle jména snad Athéňan, o němž se nic bližšího neví, než že maloval výjevy z obecného života čili tak zv. genre a zátiší, v malém sice rozměru, ale bedlivě provedené, kteréžto odvětví malby teprvé po Alexandrovi Vel. v Řecku se pěstovalo. *Mü.*

Peirce [pírs] **1)** Benjamin, mathematik americký, nar. v Salemě v Massachusettsu 4. dub. 1809, stud. na koleji Harvardské, stal se 1831 učitelem mathematiky v Kambridži, 1833 universitním prof. mathematiky a filosofie přírodní a 1842 prof. astronomie a mathematiky, kteréž místo posud zastává. **P.** se osvědčil důmyslným badatelem zvláště v oboru astronomickém; prvním jeho výskumem, jímž obrátil k sobě pozornost, bylo posouzení výpočtův a výsledkův Leverrierových (v. t.), na nichž geometr tento zakládal svoje důkazy o jsoucnosti a místě neznámé oběžnice, kteráž přitažlivostí svou působí poruchy v pohybování se Nebešťanky. Přes všelikou shodu, která jest mezi směrem oběžnice Leverrierovy a mezi směrem Neptuna, jejž objevil Galle, tvrdil **P.**, že oběžnice Neptun se neshoduje s výpočty Leverrierovými, a že její pravá poloha se s nimi nesrovnává. R. 1851 objevil i odůvodnil **P.** plynutost kruhů Saturnových, roku 1857 vydal *Treatise on analytic mechanics* a konal mnohá pozorování o ohonu vlasatic, o zeměpisné délce a mn. j. — **2)** Bradford K. **P.**, duchovní amer., nar. v Royaltoně ve Vermontě 3. ún. 1819, stal se knězem methodistickým, 1850 zvolen byl za jednatele „americké jednoty nedělních škol“ v Nové Anglii a 1855 a 1856 byl senátorem státním za hrabství Norfolkské. **P.** zasazoval se pevně o reformu dívčí školy v Lancastru v Massachusettsu, jejímž superintendentem a kaplanem se stal r. 1856. Škola tato určena jest jenom dívkám 7—16letým, které se byly dopustily malých přestupků, aneb kterým hrozí zkáza mravů. Správa její jest výtečná, a veliký počet úplně polepšených dívek vystupuje ze školy této do života veřejného.

Peirecs, Nicolas Claude Fabri de, jeden z nejdůkladnějších znalců dějepisu a starožitností, jenž sbíral vše, co do toho oboru spadalo, s neunavnou pilností, podporoval vědy a byl štědrý přítel a ochránce učenců. Narodil se 1580 v Beaugensieru v Provenci. Záhy začal, mezi tím co se obíral studiemi filosofickými, mathematickými, astronomickými a řečmi, sbírat a vykládat peníze a nápisy. Roku 1597 počal v Aixu studovat práva, neopustil ale svou zamilovanou archaeologii, které se ještě s větší horlivostí v Avignonu, Padově, v Benátkách, Římě a Neapoli oddal. Po svém návratu z Neapole zdržel se ještě rok v Padově, kdež pod Galilejem mathematické a přírodní vědy studoval a řečem se učil. Na to ještě několik let právním studiím v Montpellieru a Aixu se věnoval, pak některý čas na cestách po Anglicku a Holandsku strávil, stále se archaeologií zabývaje. R. 1607 obdržel místo rady u parlamentu v Aixu. Úřad tento spravoval vedle opatství Notre Dame de Guistres v Guienne v diécesi Bordeauxské, které mu Ludvík XIII. r. 1618 udělil. **P.** sbíral neustále nejvzácnější památky starověku všeho druhu, vydržoval na nejdůležitějších místech jednatele, poslal dvakrát Minutiho na své útraty do Syrie a Egypta, aby skoupil arabské rukopisy, vystavěl hvězdářské observatorium, jež nejdrahocennějšími nástroji opatřil, založil v Beaugensieru znamenitou botanickou zahradu atd. Učence svými prostředky co nejštědřeji podporoval. Jemu náležejí díky za zachování mnohých rukopisů, za uveřejnění posud neznámých úryvků starých spisovatelů, jako Appiana, za povstání dobrých, dle jeho rady a jeho pomocí psaných a vydaných děl, jako Hugona Grotia *De jure belli ac pacis*. Při této starosti o jiné nebylo mu lze dokonat mnohé ze svých vlastních prací, které byly nejvíc historické. Nejbohatší byla jeho sbírka listů, jež od učenců všech zemí obdržel.

Peirithoos (*Πειρίθοος*), syn Zeusův a Díin (dle jiné báje syn Ixionův), král Lapithův, byl účastníkem honby na kalydonského kance. Manželkou jeho byla Hippodamia (dle jiných bájí Deidamia neb Ischomache). Při svatebním jeho veselí s Hippodamií, k němuž také Centaurové byli pozváni, chtěl jeden z těchto, jménem Eurytion, jsa vínem opojen nevěstu **P**-oovu unésti. Proto povstal mezi Lapithy a Centaury strašný boj, v němž konečně tito byli překonáni. V té seči stál při straně Lapithův také Theseus, důstojný přítel **P**-ův. Po smrti Hippodamie odebral se **P.** k Theseovi, a oba ustanovili se na tom, že unesou Helenu ze Sparty. Vykonavše úmysl svůj a přivezše Helenu do Athén metali losy, kdo má býti jejím manželem, ustanovivše při tom, že kdo jí obdrží, druhému při vyhledávání manželky musí býti nápomocen. Šťastný los padl Theseovi, načež se oba přátelé ustanovili

[illegible] že pro P-ova unesou Proserpinu, choť Plutovu. Za takovou odvážlivost byli však potrestáni; neboť když sestoupivše do podzemí na skálu se posadili, aby si odpočinuli, nemohli více povstati. [illegible] osvobodil později Herakles, P. ale co původce takového zločinu zůstal na věky v podsvětí, [illegible] jsa svázán. *Rs.*

Peisenberg, osamotělý kopec v hornobavorském kraji na rovině mezi Lechem a Amperem, vysoký [illegible]; na něm stojí hvězdárna.

Peiskretscham v. Piskovice.

Peišva, pův. titul prvního ministra u Maharatů (v. t.), jehož úřad se stal později dědičným. V pol. XVIII. stol. stal se p. samostatným a založil stát [illegible] se sídelním městem Punou.

Peš Jan Hostounský, děkan v Bílině a [illegible] český, horlivý zastavatel katolického náboženství; spisy jeho padají do r. 1612—17. P. vydal: J. Scherera *Katechismus křesť. náboženství* (z něm. přel., v Praze 1612); *Výklad pravého etc. pod obojí způsobou přijímání* (t. 1614); *Obrana putování křesťanského* (t. 1616); *Epigram etc. o jubileum l. 1617* (t.); *Knížka první de benedictionibus* (t. 1617), a [illegible] *de consecrationibus et benedictionibus episcoporum* ([illegible], t. 1617).

Peithner rytíř z Lichtenfelsu **1)** Jan Tadyáš, cís. dvorní rada a spis., nar. v Božím Daru v Čechách 8. dub. 1727. Stud. v Praze, kde vstoupil do služby u cís. mincovny. R. 1762 obdržel stolici věd hornických, nejvíce jeho přičiněním právě zřízenou; r. 1768 stal se horním radou, 1772 prof. praktického hornictví a horního práva v Šťávnici, později dv. radou při hornické dv. komoře ve Vídni. R. 1791 obdržel vrchní dohlídku nad doly a † ve Vídni 22. čna 1792. Literární práce P-ovy byly důkladné a praktickým potřebám zvláště přiměřené; nejlepší z nich jsou historické. Sem náleží přede všemi *Geschichte der böhm. und mähr. Bergwerke* (Wien 1780). P. byl pro zásluhy své i s bratrem Jos. Václavem, horním radou v Jáchimově, roku 1780 povýšen na rytíře. — **2)** Jan P. rytíř z Lichtenfelsu, působil mezi r. 1826—31 co řádný professor filosofie na vysokých školách Pražských. Nar. ve Vídni ku konci minulého stol. vzdělával se hl. pod prof. Remboldem co adjunkt na vysokých školách Vídeňských, stana se zároveň s professorem svým přívržencem filosofie Fridricha Jakobiho, již však vlévali do formy školy Wolffské podle způsobu filosofa Salata. Co do filosofie náboženství přidržovali se rationalismu, jenž však přivedl prof. Rembolda k pádu, an pro několik svobodomyslnějších vět, týkajících se positivního náboženství, nenadále do pense dán, což pak nemile působilo na P-a, tak že po celé své živobytí nachvál nikdy se nedotýkával filosofie náboženství a mravů. Jeho hlavní síla [illegible] formálnou logikou. Po létech adjunktství svého stal se professorem v Inšpruku, kde roku 1824 vydal: *Grundriss der Psychologie als Einleitung in die Philosophie*, spis dosti obšírný a mezi všemi jeho spisy pozdějšími nejbujarejší a nejméně školastický. V Praze pak samé, nevydav ničehož tiskem, přednášel podle tak zvaných explikací, nebyv žákům ani milý ani nemilý, poněvadž nikdy blížeji k nim nevstupoval z příjemnosti své professorské, jako po něm to činíval prof. Exner. R. 1831 stal se prof. ve Vídni, kdežto 1833 vydal: *Grundlinien der philosophischen Propaedeutik* (1. oddělení logiku, 2. odd. psychologii). Tamtéž vyšel r. 1836 *Auszug des Wissenswürdigsten aus der Geschichte der Philosophie*, jež veskrz jen pro tehdejší poměry školské ve Vídni kriticky uspořádané. Tamtéž vyšel r. 1842 jeho *Lehrbuch der Logik* a r. 1845 *Lehrbuch der allgemeinen Metaphysik und der Metaphysik der Religion*, v němž bys však marně hledal mimo ostrou kritiku několika soustav čirou nauku o filosofii náboženství novějších dob. Dovedl se P. zachovati za professora i po převratu, způsobeném ve školství rakouském professorem Exnerem, dada tisknouti r. 1850 *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie*, v němž po všeobecném úvodu ihned následuje psychologie, kdežto po náhledu P-ově logika byla základem (nikoli však dílem) veškeré filosofie. — Vyučovalť P. až do vysokého stáří svého, žádaje teprva okolo r. 1861 za výslužné, i žije podnes na odpočinutí ve Vídni. *Hš.*

Peitho (*Πειθώ*), bohyně přemlouvání, a poněvadž přemlouvání zvláště při námluvách je mocné a platné, proto jmína P. za průvodkyni bohyně Afrodity. V Sikyonu měla chrám na náměstí. U Římanův slula bohyně přemlouvání Suada neb Suadela. *Rs.*

Peitz v. Picň.

Pejačević (*Pejacsevics*) de Veröcze, stará šlechtická rodina uherská původu jihoslovanského, jejíž někteří údové i činni byli na poli literatury jihoslovanské. Hlavně povznesla se tato rodina v min. století, kdež Jan Josef P. de Veröcze 28. čce 1772 od cís. Josefa II. povýšen do stavu hraběcího, jehož tři synové založili tři rozličné větve svého rodu, a sice: hrabě Sigmund P. větev Rumanskou (*de Ruma*), hr. Frant. Karel větev Nasićskou (*de Našić*), a hr. Antonín Budánskou (*de Buda*). Větve Rumánské jest hlavou Petr hr. P. de Veröcze, nar. 20. ún. 1804, cís. kr. komoří a tajný rada, pán majorátních statků Rumy v Sřémské, Reafalu ve Veröczské a Tordy v Torontalské župě; větve Nasićské Ferdinand hr. P. de Veröcze, nar. 17. čce 1800, pán statku Nasiće ve Veröczském, Zaláberu v Zaladské, Ivanky v Boršodské a Poroszló v Hevešské župě; Budánské Jan Nep. hrabě P. de Veröcze, narozen 1803, pán na Budě, kterýž jest bez mužských dědiců.

Pejčić Konstantin, spisovatel srbský, nar. 1802 v Borovu ve Věrovitické župě, stud. v Karlovicích na gymnasiu, pak v Prešpurce a posléz medicinu v Pešti, kde se 1830 doktorem stal; na to usadil se co praktický lékař v Mitrovicích, později v Somboru. Sps. *Rukovoditel k sveobštem zdravlju* (I. díl o těhotenství, v Budíně 1830) a dlouhou předmluvu k Obradovićově *Christoitiji*.

Pejkić Karel, spisovatel jihoslovanský z počátku před. století, nar. v Čiprovci v Bulharsku, byl kanovníkem při kathedrále v Pětikostelí, opatem u sv. Jiří v Čanadě a missionářem apoštolským. Sps. *Zrcalo istine od carkve istočne i zapadne* (v Benátkách 1716), obsahu historickopolemického k rozmnožení neblahého sporu mezi Jihoslovany obou církví; spis ten věnován jest kardinálům kongregace de propaganda fide, a později P-em samým do latiny jest přeložen pod názvem *Speculum veritatis* (v Ben. 1725). Kromě toho sps. P. v latině *Mohametanus dogmatice et catechetice in lege Christi alcorano suffragante instructus* (Tyrnaviae 1717) a *Concordia orthodoxorum patrum orientalium et occidentalium in eadem veritate de Spiritus sancti processione etc.* (t. 1730).

Pejpus v. Čudské jezero.

Pejravka v. Triticum.

Pejsy slovou dlouhé kadeřy polských Židů, kteřížto si celou hlavu ostříhati, takřka holiti dávají, a jenom u každého ucha takový *pejs* nechávají.

Pek (*Zeižd*), řeka v knížectví Srbském, vzniká v srb. Krajině, okresu Porecko-Rěčkém z Poreckých hor u vsi Debelého Lugu, teče směrem sev.

záp. skrze Krajinský a Požarevecký kraj, a vtéká níže městečka Gradiště do Dunaje. Taktéž sluje krajina po řece **P.**, kteréžto jméno měla již ve XIV. stol., kdež kníže Lazar dal 12 vsí v **P**-u klášteru Ravanici. *Pf.*

Pekari, ssavec z čeledi štětinatých, jehož délka obnáší $2^{1}/_{2}'$, výška $1^{3}/_{4}'$; tesáky jsou malé, dolů obrácené, stoliček tupě hrbovitých $^{6}/_{6}$—$^{8}/_{6}$, předních zubů $^{4}/_{6}$: štětiny jsou černé, bíle kroužkované, na krku bílý pásek; na kříži má **p.** žlázu, vylučující mok silně zapáchající. Žije v již. a střední Americe v stádech, dá se snadno ochočit a poskytuje chutné maso. *Sý.*

Pekařství je řemeslo, jehož úkonem jest pečení moučných pokrmů z těsta bez pomoci forem zhotovených ve zvláštní peci pekařské. Nezabývá-li se než pečením chleba žitného, slove pecnářství. — Nejprvnější práce je zadělání mouky s vodou na chléb, s mlékem na housky, a přidání kvasu na chléb, droždí č. kvasnic na housky. Zadělání odbývá se v díži, a po vzkynutí opět se přidá mouky a přemísí se. Lépe účinkují stroje mísicí, jimiž mísení snáze a úplněji se vykonává. Po vzejití se válejí chléb neb housky, preclíky, rohlíky, a p. Zboží nechá se pak ještě na teplém místě pokynouti, natírá se vodou, pěkné pečivo také máslem nebo žloutky a sází se do peci. Pekařská pec je nízko klenutá, z cihel a hlíny stavěná, a téměř dvakrát delší než co šířka obnáší. Ústí peci je dlouhé ale nízké, a krom něho několik průduchů ke stropu peci, jež zandati lze. Pec vytopí se suchým smolnatým dřívím, jež v peci hoříc od zadu k předu ponenáhlu se postrkuje, a zbylé uhlí i popel, když pec dosti již vytopena jest, vyhrabe se dokonale na pícku stranou před pecí umístěnou. I kamenným uhlím již v Anglicku peci se vytápějí, při čemž však uhlí na zvláštním nístěji mimo pec hoří, a touto jen horký dým se pouští. Vytopení peci největším jest uměním pekaře. Ani přetopená ani nedotopená pec nevypeče chléb zúplna; řádný výhřev obnáší asi 170° R. Sázení stává se ploskými dřevěnými lopatami na dlouhých držadlech, jimiž pečivo na pravé místo do peci se vstrčí, a rychlým odtržením lopaty s ní se smekne. Velké bochníky č. pecny chleba potřebují podle výhřevu peci 1—3 hodiny housky a j. drobné pečivo $^{1}/_{4}$—1 hodinu k úplnému vypečení. *Pý.*

Pekasin v. Scolopax Gallinago.

Pekelný stroj slove ve vojenství plavidlo, naplněné střelným prachem, půmami a jiným střelným a zápalným nářadím, které se žene proti mostům, hrazím, přístavům atd. a buď nárazem neb samo od sebe vybouchne a velikou zkázu působí. Obzvláště pak naznačují se tím slovem v novější době podobným způsobem sestavené vražedné stroje, jimiž ukládá se o bezživotí panovníků a jiných vysoce postavených osob. Takovým strojem učiněn 24. pros. 1800 útok na život prvního konsula Bonaparta, 28. čce 1835 útok na život krále Ludvíka Filipa, 14. ledna 1858 na život Napoleona III. (Orsinskými půmami).

Pekin 1) v. Peking. — **2) P.**, město v prostřední Albánii na sev. břehu ř. Škumbi, 5 hodin cesty od moře, má 90 domů, náměstí s krásnou mešitou a městskou věží; na blízku stojí dřevěný palác panujícího rodu, který vládne v okresu tomto od nepaměti a jest řídkým zbytkem dávných feudálních dob albánských.

Peking čili Pekin (čínsky *Pe-King* t. j. sev. hlavní město), hlavní město říše Čínské, leží v prov. Pečiliské nad ř. Tunghui, nepatrným to přítokem Peiha, pod 39° 54′ sev. šíř. a 134° 7′ vých. délky na rozsáhlé, písčité rovině a má asi 2,000.000 obyv. **P.** se skládá z dvou částí, z města totiž t
ského na sev. (*Nui-čing*) a z města čínsk
na jihu (*Wai-čing*); město čínské jest rovnob
15 angl. □ m., město tatarské má asi 12 [
angl., obě pak jsou obklíčena zdí asi 30′ vys
šíř. u zpodu a 12′ nahoře, a opatřenou vi
každých 60 loket od sebe vzdálenými. Za zd
několik předměstí. Do obou měst vchází se 1
nami, z města pak tatarského vedou 3 brány do
čínského. Brány jsou klenuté s dřevěnými
o 5 patrech. — Město tatarské sestává ze tří
jež jsou jedna v druhé tak, že uvnitř leží
císařský s budovami jej obklopujícími, v o
druhé jsou sídla některých vládních úřadů a n
residence privátní, které mají zvláštní povolení
nečně v ohradě třetí jsou obyčejné domy a k
Ohrada vnitřní slove Kin-čing (zapovězené m
jest obklíčena pevnou zdí se 4 branami a věž
každém rohu s posádkou; vnitřek jest rozděle
3 díly zdmi od sev. k jihu běžícími a obsahuje
dvorův i bytův, jimž se v celé Číně nevyr
Brána jižní vede do oddělení prostředního, kde
budovy císařské a sídlo císařovo, který kdy
branou touto se ubírá, tluče se na zvon a na
bál na věži. Brána tato vede na větší dvůr
tud přes říčku, přes kterouž se pne 5 mostů m
rových řezbami ozdobených na druhý dvůr, v
žděný mramorem a ohražený po stranách bra
sloupovím a chodbami; v čele tohoto dvoru
velkolepá stavba mramorová, „branou rozsá
míru“ nazývaná, balkon to, na němž císař o n
roce, o svých narozeninách a jiných příležito
přijímá poctu svých dvořanů, dole na dvoře
mážděných; patero schodův, zábradlími a ře
ozdobených, vede nahoru a patera vrata se ot
do dvora nejbližšího. Za balkonem jsou dvě
v jedné prohlížívá císař nářadí, jimž každo
orává, v druhé častuje cizí hosti a jiné osoby
nikající na nový rok. Odtud se dostaneme
branou ke Kien-tsing-kungu čili „tichému pa
do něhož nesmí vkročiti nikdo beze zvláštníh
volení; v něm jest sál poradní, a zde se předst
mocnářovi úředníci, kteří se ucházejí o n
Palác tento jest ze všech nejvyšší a nejnádher
Za ním stojí „palác odpočinku pozemského“, v
vládne císařovna harémem; mezi ním a sev.
jest cís. zahrada květinová, s elegantními pavi
chrámy, háji, fontány, umělými jezírky a zá
květnatými. Konečně jsou ve vnitřní ohradě
ještě paláce princův z krve císařské, poklad
knihovna, kaple Konfutseova, tiskárna a sídla
hých úřadův. — Druhá ohrada, kteráž obklo
ohradu právě popsanou, slove Hwang-čing
císařské město a jest obklíčena zdí 20′ vys.
branami, jimiž nesmí projíti žádný bez zvlášt
dovolení. Od jižní brány, zvané „branou odpoč
nebeského,“ vede široká střída do města zapov
ného; v pravo od střídy této nalézá se skupe
budov zdí ohražených, kdež se kladou oběti
stolky zemřelých císařův i císařoven, a kdež ro
císařská rozdává poctu zesnulým předkům sv
na protější pak straně střídy stojí oltář bohův
nických, jimž zde císař dává oběti. Na vých. st
města císařského jsou skladiště a dílny vojen
na straně sev. stojí dělaná hora King-šan, asi
vys., s pěti vrcholky, na nichž jsou pavilany; o
paty její stojí rozličné stromoví, jakož i vedle
ček nahoru vedoucích. Stranu záp. zaujímá kr
park s umělým, 220 loket širokým a 1 m.
dlouhým jezerem uprostřed, přes něž vede mramo
most o 9 obloucích, a jež jest obtočeno stromořa
s dlážděnými procházkami; na jihových. st

jezera stojí veliký letohrad jednak ve vodě, jednak nad vodou, u sev. konce jezera vede most na ostrůvek pokrytý háji, chrámy, letohrádky a vysokou věží. Blízko severových. konce parku jest chrám zasvěcený Yuentimu, slavnému objeviteli bourců, blíže něhož se pěstují sady morušové; něco opodál stojí pozlacená měděná socha Budhova, 60′ vys., se [illegible] rameny. — Třetí čili zevní ohrada slove město tatarské a sestává z několika širokých ulic, které se křižují pod pravými úhly. Přední úřady vládní se nacházejí podél třídy vedoucí jižně od města císařského do města čínského; úřad trestní jest na straně záp., a hned vedle něho k jihu stojí censorát. Úřad astronomický, kolej lékařská, akademie národní a úřad koloniální jsou v téže třídě; blízko úřadu koloniálního stojí v háji chrám, v němž se klanějí císař i princové nejbližším předkům svým vždy prvního dne v měsíci. Hvězdárna stojí na jihovýchodě, bývala pod dozorstvím misionářův katolických, ale nyní jest pod péčí astronomů čínských, jichž předchůdcové se vyučili u katolíkův. Ruský kostel Nanebevzetí jest v severových. koutě, a na blízku něho skvostný „chrám věčného míru", náležející lamům. Mají lamové asi 200 čínských a mandžurských dětí na starosti, jež vyučují řeči tibetské; a podobná kolej pro jazyk čínský a mandžurský stojí blíže tohoto chrámu. Město tatarské jest pod [illegible] generála devíti bran, který jest odpověden za pořádek a pokoj v jeho obvodu. Blíže jeho bytu jest vysoká věž s ohromným zvonem a bubnem, na nichž se ohlašují hodiny noční; zvon tento váží prý 12.000 liber. V jihozáp. koutě města císařského přebývá valný počet mahomedánů, kteří zde mají mešitu; jejich předkové byli sem přivedeni z Turkestanu asi před sto léty. Jižně od mešity stojí „kostel nebeského Pána" s klášterem, jejž vystavěli jesuité a Portugalové za dob, kdy zde měli vliv; jest to krásný vzor stavitelství, ale nyní se rozpadá. Rozličné sekty a rozličná náboženství mají v **P**-u své chrámy a božnice: jsou zde chrámy řecké i latinské, božnice islamské, budhistické, rationalistické, státní, Konfutseovy a jiné; bílý chrám pagodový, nazvaný podle obelisku nádherného, jejž postavil Kublaj chán ve XIII. stol. a jenž byl obnoven a ozdoben r. 1819. — Jižní čili čínské město jest lidnatější než město tatarské, avšak má málo budov důležitých, nejsouc tak pěkně stavěno a nemajíc zdí tak pevných. Hlavní ulice jsou přes 100′ šir., ale ostatně jsou tu uličky nedlážděné, buď blativé nebo zaprášené. Domy jsou z cihel, málo kdy více než jednopatrové, taškami pokryté, v zastrčených uličkách špinavé, ale v některých třídách slušně a krámy opatřené. Krámy jsou u průčelí otevřeny a zboží na hromadách přede dveřmi vyloženo. Po obou stranách závodu stává dřevěný sloup s pozlaceným nápisem, vychvalujícím dobrotu zboží a dobré jméno prodavačovo. Jsou tudíž ulice zbožím téměř zataraseny; avšak vřava a čilý ruch obmezují se pouze na hlavní třídy, v postranních uličkách je úplné ticho. Kde se veliké ulice střídají, stávají podivné pomníky obloukům triumfálním podobné, postavené ke cti vynikajících osob. Na vých. straně třídy, kteráž vede z jižní brány města tatarského, stojí oltář nebes v prostranné ohradě; oltář tento jest kulatý taras, sestávající ze 3 stupňů po 10′ vys. a majících 120, [illegible] a 60′ v průměru, jest dlážděn mramorem a obehnán zábradlím; v ohradě té jest též „palác zdrželivosti", v němž se císař postívá 3 dni před velkou obětí při zimním slunovratu. Na protější straně třídy stojí oltář země, věnovaný domnělým vynálezci orby a sestávající ze 4 oltářů: z oltáře duchův nebeských, zemských, oběžnice Kralomoce a Šin-nunga, vynálezce orby. Zde se koná za jarního slunovratu slavnost, při níž císař zorává kus země v ohradě. Město jižní není podrobeno tak přísné správě vojenské jako město severní, pročež zde bydlí mnoho osob, jež hledají vyražení a zábavu. V noci bývá ve velkých průjezdech ticho a nade dveřmi domů svítí bledé svítilny. Vzduch bývá v městě zkažen zápachem, pocházejícím z louží a hnojnic privátních i veřejných, v nichž se neřád pečlivě schraňuje a vyváží na pole v týchž vozech, na kterýchž se přiváží do města potrava. Vozův (čili spíše krytých kar bez per), osedlaných koní a oslův užívá se k jezdění, a najímají se jako u nás drožky; nositek však se zde nesmí užívat, poněvadž je to tak blízko císařského paláce. — Podnebí **P**-u bývá v zimě náramně studené a teploměr ukazuje 10° až 25° F., v letě stoupá někdy až na 105°, ale střední teplota jest 75°—90° F. Voda bývá zamrzlá od pros. do března, a v letě udávají se prudké bouřky. V celku jest podnebí zdravé a epidemie přiházejí se málokdy. — Průmysl i obchod jsou nepatrné. Největší díl potřeb potravních dostává **P**. z provincií jižních, čili ze sev. části prov. Pečiliské. V Číně se platí daně nejvíce v naturáliích, pročež veliké zásoby obilí bývají uloženy ve hlavních špýcharech v **P**-u, které však se někdy vyčerpají než uzraje opět druhá žeň, čímž nastává často hlad. Uhlí se přiváží z jihu a záp. na velbloudech a mulech. Všecky potřeby k výživě jsou zde náramně drahé, a mnoho obyvatelstva žije zde v největší nouzi. — Správa městská liší se od ostatních měst čínských, jsouc úplně oddělena od správy provinciální a rozdělena na 4 čtvrti; v čele stojí nejvyšší dozorce města, pod ním pak purkmistr. Policie má práci usnadněnou branami, jimiž se v noci všecky ulice zuzavírají. Vycházejí zde vládní noviny *King-Pao* (Posel z hlavního města) denně ve formě brošurky o 60—70 stranách. — Nejbližší okolí **P**-u jest poseto háji, privátními sídly, vesničkami a vzdělanými polmi, stromovím obklopenými, tak že město vyhlíží z daleka, jakoby stálo uprostřed lesa. Park *Yuen-ming-yuen* čili „kulaté a skvělé zahrady", proslulý v dějinách cizích vyslanstev v **P**-u, leží asi 8 angl. m. k severozáp. od města, maje 12 □ mil angl.; jest v něm na 30 sídel císařových i nejvyšších úřadníků. Letní palác, nejnádhernější z těchto sídel, byl vydrancován od vojsk francouzsko-anglických v říj. 1860. Byl dlážděn mramorem, malován zlatem a šarlachem, trůn císařský byl ze tmavého dřeva krásně vyřezán a zlatým třepením ověšen; z bohatých čalounův hedb., aksamitových a flórových nadělali si franc. vojáci nejen turbanův a pokryvek na postele, ale i hadrů k zabalení drůbeže i jiné sprosté kořisti; v pokladnici nalezeno bylo zlata a stříbra za 122.000 zl., a veškera cena věcí odtud odnešených nebo zničených a zkažených páčí se na několik milionů. Některé vzácné knihy a papíry dostaly se do Britského musea. Oloupivše palác tento zapálili jej konečně vítězové, tak že kámen na kameni nezůstal. — Dějiny. Ačkoliv považují Číňané **P**. za jedno z nejstarších měst svých, nestal se přece hlavním městem leč až po výboji Mongolův, když Kublaj chán (asi 1282) položil svůj dvůr na tomto místě, kteréž se tehdáž nazývalo Šuntien Fu; později přeložil dvůr svůj do Hang čoa. Císařové domácí, kteří nastoupili po Mongolech, sídlili v Nankingu, až 3. kníže z dynastie Míngské přenesl sídlo vlády do **P**-u r. 1411, kdež od té doby zůstalo. Za Mongolů slulo město toto Chan-palik čili město chánů, a na mapách čínských vůbec King-se čili hlavní město dvoru se nazývá. V 2. pol. XVII. stol. zničeno bylo zemětřesením, a 400.000 lidí prý zahynulo. Portu-

záp. skrze Krajinský a Požarevecký kraj, a vtéká níže městečka Gradiště do Dunaje. Taktéž sluje krajina po řece **P.**, kteréžto jméno měla již ve XIV. stol., kdež kníže Lazar dal 12 vsí v **P**-u klášteru Ravanici. *Pf.*

Pekari, ssavec z čeledi štětinatých, jehož délka obnáší $2\frac{1}{2}'$, výška $1\frac{3}{4}'$; tesáky jsou malé, dolů obrácené, stoliček tupě hrbovitých $\frac{6}{6}$—$\frac{8}{6}$, předních zubů $\frac{4}{6}$: štětiny jsou černé, bíle kroužkované, na krku bílý pásek; na kříži má **p.** žlázu, vylučující mok silně zapáchající. Žije v již. a střední Americe v stádech, dá se snadno ochočit a poskytuje chutné maso. *Sý.*

Pekařství je řemeslo, jehož úkonem jest pečení moučných pokrmů z těsta bez pomoci forem zhotovených ve zvláštní peci pekařské. Nezabývá-li se než pečením chleba žitného, slove pecnářství. — Nejprvnější práce je zadělání mouky s vodou na chléb, s mlékem na housky, a přidání kvasu na chléb, droždí č. kvasnic na housky. Zadělání odbývá se v díži, a po vzkynutí opět se přidá mouky a přemísí se. Lépe účinkují stroje mísicí, jimiž mísení snáze a úplněji se vykonává. Po vzejití se válejí chléb neb housky, preclíky, rohlíky, a p. Zboží nechá se pak ještě na teplém místě pokynouti, natírá se vodou, pěkné pečivo také máslem nebo žloutky a sází se do peci. Pekařská pec je nízko klenutá, z cihel a hlíny stavěná, a téměř dvakrát delší než co šířka obnáší. Ústí peci je dlouhé ale nízké, a krom něho několik průduchů ke stropu peci, jež zandati lze. Pec vytopí se suchým smolnatým dřívím, jež v peci hoříc od zadu k předu ponenáhlu se postrkuje, a zbylé uhlí i popel, když pec dosti již vytopena jest, vyhrabe se dokonale na pícku stranou před pecí umístěnou. I kamenným uhlím již v Anglicku peci se vytápějí, při čemž však uhlí na zvláštním nístěji mimo pec hoří, a tonto jen horký dým se pouští. Vytopení peci největším jest uměním pekaře. Ani přetopená ani nedotopená pec nevypeče chléb zúplna; řádný výhřev obnáší asi 170° R. Sázení stává se ploskými dřevěnými lopatami na dlouhých držadlech, jimiž pečivo na pravé místo do peci se vstrčí, a rychlým odtržením lopaty s ní se smekne. Velké bochníky č. pecny chleba potřebují podle výhřevu peci 1—3 hodiny housky a j. drobné pečivo $\frac{1}{4}$—1 hodinu k úplnému vypečení. *Pý.*

Pekasin v. Scolopax Gallinago.

Pekelný stroj slove ve vojenství plavidlo, naplněné střelným prachem, půmami a jiným střelným a zápalným nářadím, které se žene proti mostům, hrazím, přístavům atd. a buď nárazem neb samo od sebe vybouchne a velikou zkázu působí. Obzvláště pak naznačují se tím slovem v novější době podobným způsobem sestavené vražedlné stroje, jimiž ukládá se o bezživotí panovníků a jiných vysoce postavených osob. Takovým strojem učiněn 24. pros. 1800 útok na život prvního konsula Bonaparta, 28. čce 1835 útok na život krále Ludvíka Filipa, 14. ledna 1858 na život Napoleona III. (Orsinskými půmami).

Pekin 1) v. Peking. — **2) P.**, město v prostřední Albánii na sev. břehu ř. Škumbi, 5 hodin cesty od moře, má 90 domů, náměstí s krásnou mešitou a městskou věží; na blízku stojí dřevěný palác panujícího rodu, který vládne v okresu tomto od nepaměti a jest řídkým zbytkem dávných feudálních dob albánských.

Peking čili Pekin (čínsky *Pe-King* t. j. sev. hlavní město), hlavní město říše Čínské, leží v prov. Pečiliské nad ř. Tunghui, nepatrným to přítokem Peiha, pod 39° 54′ sev. šíř. a 134° 7′ vých. délky na rozsáhlé, písčité rovině a má asi 2,000.000 obyv.
P. se skládá z dvou částí, z města totiž t
ského na sev. (*Nui-čing*) a z města čína
na jihu (*Wai-čing*); město čínské jest rovno
15 angl. □ m., město tatarské má asi 12
angl., obě pak jsou obklíčena zdí asi 30′ vy
šíř. u zpodu a 12′ nahoře, a opatřenou v
každých 60 loket od sebe vzdálenými. Za z
několik předměstí. Do obou měst vchází se 1
nami, z města pak tatarského vedou 3 brány do
čínského. Brány jsou klenuté s dřevěnými
o 5 patrech. — Město tatarské sestává ze tří
jež jsou jedna v druhé tak, že uvnitř leží
císařský s budovami jej obklopujícími, v
druhé jsou sídla některých vládních úřadů a
residence privátní, které mají zvláštní povolen
nečně v ohradě třetí jsou obyčejné domy a k
Ohrada vnitřní slove Kin-čing (zapovězené m
jest obklíčena pevnou zdí se 4 branami a věž
každém rohu s posádkou; vnitřek jest rozděl
3 díly zdmi od sev. k jihu běžícími a obsahuje
dvorův i bytův, jimž se v celé Číně nevy
Brána jižní vede do oddělení prostředního, kde
budovy císařské a sídlo císařovo, který kdy
branou touto se ubírá, tluče se na zvon a na
bál na věži. Brána tato vede na větší dvůr
tud přes říčku, přes kterouž se pne 5 mostů m
rových řezbami ozdobených na druhý dvůr,
žděný mramorem a ohražený po stranách bra
sloupovím a chodbami; v čele tohoto dvoru
velkolepá stavba mramorová, „branou rozsá
míru“ nazývaná, balkon to, na němž císař o n
roce, o svých narozeninách a jiných příležit
přijímá poctu svých dvořanů, dole na dvoře
mážděných; patero schodův, zábradlími a ře
ozdobených, vede nahoru a patera vrata se o
do dvora nejbližšího. Za balkonem jsou dvě
v jedné prohlížívá císař nářadí, jímž každo
orává, v druhé častuje cizí hosti a jiné osob
nikající na nový rok. Odtud se dostaneme
branou ke Kien-tsing-kungu čili „tichému pa
do něhož nesmí vkročiti nikdo beze zvláštníh
volení; v něm jest sál poradní, a zde se předs
mocnářovi úřadníci, kteří se ucházejí o
Palác tento jest ze všech nejvyšší a nejnádher
Za ním stojí „palác odpočinku pozemského“, v
vládne císařovna haremem; mezi ním a sev
jest cís. zahrada květinová, s elegantními pav
chrámy, háji, fontány, umělými jezírky a z
květnatými. Konečně jsou ve vnitřní ohradě
ještě paláce princův z krve císařské, pokla
knihovna, kaple Konfutseova, tiskárna a sídla
hých úřadův. — Druhá ohrada, kteráž obkl
ohradu právě popsanou, slove Hwang-čin
císařské město a jest obklíčena zdí 20′ vys.
branami, jimiž nesmí projíti žádný bez zvlá
dovolení. Od jižní brány, zvané „branou odpo
nebeského,“ vede široká třída do města zapo
ného; v pravo od třídy této nalézá se skup
budov zdí ohražených, kdež se kladou oběti
stolky zemřelých císařův i císařoven, a kdež
císařská rozdává poctu zesnulým předkům
na protější pak straně třídy stojí oltář bohův
nických, jimž zde císař dává oběti. Na vých.
města císařského jsou skladiště a dílny voje
na straně sev. stojí dělaná hora King-šan, asi
vys., s pěti vrcholky, na nichž jsou pavilony;
paty její stojí rozličné stromoví, jakož i vedle
ček nahoru vedoucích. Stranu záp. zaujímá k
park s umělým, 220 loket širokým a 1 m.
dlouhým jezerem uprostřed, přes něž vede mram
most o 9 obloucích, a jež jest obtočeno stromo
s dlážděnými procházkami; na jihových. s

oji veliký letohrad jednak ve vodě, jednak
u, u sev. konce jezera vede most na ostrů-
rytý háji, chrámy, letohrádky a vysokou
isko severových. konce parku jest chrám
Yuenfimu, slavnému objeviteli bourců,
ož se pěstují sady morušové; něco opodál
acená měděná socha Budhova, 60′ vys., se
ny. — Třetí čili zevní ohrada slove město
é a sestává z několika širokých ulic, které
pod pravými úhly. Přední úřady vládní
zeji podél třídy vedoucí jižně od města
o do města čínského; úřad trestní jest na
p., a hned vedle něho k jihu stojí censorát.
onomický, kolej lékařská, akademie národ-
koloniální jsou v téže třídě; blízko úřadu
ho stojí v háji chrám, v němž se klaní-
i princové nejbližším předkům svým vždy
ne v měsíci. Hvězdárna stojí na jiho-
bývala pod dozorstvím misionářův katoli-
nyní jest pod péčí astronomů čínských,
chůdcové se vyučili u katolíkův. Ruský
nebevzetí jest v severových. koutě, a na
ho skvostný „chrám věčného míru“, nále-
nům. Mají lamové asi 200 čínských a
kých dětí na starosti, jež vyučují řeči tibet-
dobná kolej pro jazyk čínský a mandžurský
tohoto chrámu. Město tatarské jest pod
generála devíti bran, který jest odpověden
k a pokoj v jeho obvodu. Blíže jeho bytu
á věž s ohromným zvonem a bubnem, na
ohlašují hodiny noční; zvon tento váží prý
iber. V jihozáp. koutě města císařského
valný počet mahomedánů, kteří zde mají
ejich předkové byli sem přivedeni z Tur-
asi před sto léty. Jižně od mešity stojí
ebeského Pána“ s klášterem, jejž vystavěli
Portugalové za dob, kdy zde měli vliv;
sný vzor stavitelství, ale nyní se rozpadá.
sekty a rozličná náboženství mají v **P**-u
ámy a božnice: jsou zde chrámy řecké
, božnice islamské, budhistické, rationali-
tní, Konfutseovy a jiné; bílý chrám pago-
vaný podle obelisku nádherného, jejž po-
blaj chán ve XIII. stol. a jenž byl obno-
oben r. 1819. — Jižní čili čínské město
ější než město tatarské, avšak má málo
ožitých, nejsouc tak pěkně stavěno a ne-
tak pevných. Hlavní ulice jsou přes 100′
statně jsou tu uličky nedlážděné, buď bla-
naprášené. Domy jsou z cihel, málo kdy
dnopatrové, taškami pokryté, v zastrčených
inavé, ale v některých třídách slušné a
atřené. Krámy jsou u průčelí otevřeny a
hromadách přede dveřmi vyloženo. Po obou
ávodu stává dřevěný sloup s pozlaceným
vychvalujícím dobrotu zboží a dobré jméno
ro. Jsou tudíž ulice zbožím téměř zatara-
ak vřava a čilý ruch obmezují se pouze na
ídy, v postranních uličkách je úplné ticho.
iké ulice střídají, stávají podivné pomníky
triumfálním podobné, postavené ke cti vy-
osob. Na vých. straně třídy, kteráž vede
ány města tatarského, stojí oltář nebes
né ohradě; oltář tento jest kulatý taras,
ze 3 stupňů po 10′ vys. a majících 120,
v průměru, jest dlážděn mramorem a obe-
radlím; v ohradě té jest též „palác zdr-
“, v němž se císař postívá 3 dni před
bětí při zimním slunovratu. Na protější
ídy stojí oltář země, věnovaný domně-
lezci orby a sestávající ze 4 oltářů: z oltáře
ebeských, zemských, oběžnice Kralomoce

a Šin-nunga, vynálezce orby. Zde se koná za jarního slunovratu slavnost, při níž císař zorává kus země v ohradě. Město jižní není podrobeno tak přísné správě vojenské jako město severní, pročež zde bydlí mnoho osob, jež hledají vyražení a zábavu. V noci bývá ve velkých průjezdech ticho a nade dveřmi domů svítí bledé svítilny. Vzduch bývá v městě zkažen zápachem, pocházejícím z louží a hnojnic privátních i veřejných, v nichž se neřád pečlivě schraňuje a vyváží na pole v týchž vozech, na kterýchž se přiváží do města potrava. Vozův (čili spíše krytých kar bez per), osedlaných koní a oslův užívá se k jezdění, a najímají se jako u nás drožky; nosítek však se zde nesmí užívat, poněvadž je to tak blízko císařského paláce. — Podnebí **P**-u bývá v zimě náramně studené a teploměr ukazuje 10° až 25° F., v letě stoupá někdy až na 105°, ale střední teplota jest 75°—90° F. Voda bývá zamrzlá od pros. do března, a v letě udávají se prudké bouřky. V celku jest podnebí zdravé a epidemie přiházejí se málokdy. — Průmysl i obchod jsou nepatrné. Největší díl potřeb potravních dostává **P.** z provincií jižních, čili ze sev. části prov. Pečiliské. V Číně se platí daně nejvíce v naturáliích, pročež veliké zásoby obilí bývají uloženy ve hlavních špýcharech v **P**-u, které však se někdy vyčerpají než uzraje opět druhá žeň, čímž nastává často hlad. Uhlí se přiváží z jihu a záp. na velbloudech a mulech. Všecky potřeby k výživě jsou zde náramně drahé, a mnoho obyvatelstva žije zde v největší nouzi. — Správa městská liší se od ostatních měst čínských, jsouc úplně oddělena od správy provinciální a rozdělena na 4 čtvrti; v čele stojí nejvyšší dozorce města, pod ním pak purkmistr. Policie má práci usnadněnou branami, jimiž se v noci všecky ulice zuzavírají. Vycházejí zde vládní noviny *King-Pao* (Posel z hlavního města) denně ve formě brošurky o 60—70 stranách. — Nejbližší okolí **P**-u jest poseto háji, privátními sídly, vesničkami a vzdělanými polmi, stromovím obklopenými, tak že město vyhlíží z daleka, jakoby stálo uprostřed lesa. Park *Yuen-ming-yuen* čili „kulaté a skvělé zahrady“, proslulý v dějiných cizích vyslanstev v **P**-u, leží asi 8 angl. m. k severozáp. od města, maje 12 □ mil angl.; jest v něm na 30 sídel císařových i nejvyšších úřadníků. Letní palác, nejnádhernější z těchto sídel, byl vydrancován od vojsk francouzsko-anglických v říj. 1860. Byl dlážděn mramorem, malován zlatem a šarlachem, trůn císařský byl ze tmavého dřeva krásně vyřezán a zlatým třepením ověšen; z bohatých čalounův hedb., aksamitových a flórových nadělali si franc. vojáci nejen turbanův a pokryvek na postele, ale i hadrů k zabalení drůbeže i jiné sprosté kořisti; v pokladnici nalezeno bylo zlata a stříbra za 122.000 zl., a veškera cena věcí odtud odnešených nebo zničených a zkažených páčí se na několik milionů. Některé vzácné knihy a papíry dostaly se do Britského musea. Oloupivše palác tento zapálili jej konečně vítězové, tak že kámen na kameni nezůstal. — Dějiny. Ačkoliv považují Číňané **P.** za jedno z nejstarších měst svých, nestal se přece hlavním městem leč až po výboji Mongolův, když Kublaj chán (asi 1282) položil svůj dvůr na tomto místě, kteréž se tehdáž nazývalo Šuntien Fu; později přeložil dvůr svůj do Hang čoa. Císařové domácí, kteří nastoupili po Mongolech, sídlili v Nankingu, až 3. kníže z dynastie Mingské přenesl sídlo vlády do **P**-u r. 1411, kdež od té doby zůstalo. Za Mongolů slulo město toto Chan-palik čili město chánů, a na mapách čínských vůbec King-se čili hlavní město dvoru se nazývá. V 2. pol. XVII. stol. zničeno bylo zemětřesením, a 400.000 lidí prý zahynulo. Portu-

galové vypravili r. 1517 poselství do **P**-u, ale císař ho nepřijal, a poslové byli posláni do Kantonu, kdež jsou vězeni až do r. 1523, potom pak odpraveni. Druhé poselství bylo posláno z Goy 1552, ale nedostalo se dále než do Malaky; podobně vedlo se i poselstvím, jež vypravovali Španělé a Holanďané. Lépe se dařilo Rusům, s nimiž se dali Číňané do přátelského vyjednávání o ustanovení hranic mezi oběma říšema, ba i misie byla založena v **P**-u, záležející ze 6 duchovních a 4 světských členů, kteří se učili řečem čínské a mandžurské, aby mohli zastávati místo tlumočníkův. R. 1858 podepsal vyslanec ruský, hr. Putjatin, smlouvu, jíž Číňané svolili k tomu, aby ruský ministr zahraničných záležitostí vedl korespondenci s prvním ministrem státním v **P**-u, aby za zvláštních příležitostí mohli posíláni býti do tohoto města agenti diplomatičtí, aby po říši chodili misionáři a aby Rusové měli právo vésti obchod ve přístavech tehdáž otevřených. Totéž povolení stalo se téhož roku Spoj. Obcím americkým, a brzo potom podepsány byly smlouvy s Anglií a Francií. Ale tu povstal spor mezi vyslanci těchto dvou velmocí a mezi Číňany o cestu, kterou se onino měli bráti do **P**-u, z něhož přišlo až k válce. Vojska angl. a franc., 25.000 mužů silná, zničila v říj. 1860 letní palác, poplenila několik měst a rozložila se **P**-em. Císař uprchl do starého palácu za velikou zdí, zanechav bratra svého Kunga, aby vyjednával s nepřítelem. Kung dlouho váhal svoliti k požadavkům lorda Elgina a barona Grosa, až když mu hrozeno zničením **P**-u, povolil. Jedna z bran městských dostala se do rukou Francouzům, jiná Angličanům. Dne 25. října vyjednána byla smlouva, dle níž vláda čínská se uvolila zaplatiti náhrady 3,100.000 lb. št., postoupila Angličanům část země naproti Hong Kongu, otevřela Tientsin obchodu a uznala právo královny Angl., míti ministra presidenta v **P**-u. I Francouzům dostalo se náhrady veliké.

Peklo, *inferi, infernus*, ᾅδης, heb. *šeol*, **1)** v širším smyslu, osud a příbytek duší, kteréž po smrti těla nedošly věčných radostí. Katechismus římský (*Pars I. cap. VI. qu. 3.*) jmenuje troje **p.**, totiž věčně zatracených (**p.** v užším smyslu); na čas trestaných duší (*očistec*), a duší spravedlivých před příchodem Páně zesnulých (*předpeklí*). — M. J. Hus u *Výkladu viery* kop. XIII. praví, že čtyři **p**-la byla sú: jedno zatracencův, druhé dietek nekrstěných, třetie očistec, čtvrté nebyla čitedlná muka a slulo limbus, t. j. zavřenie svatých otcův. Dle toho ještě dosud katol. bohoslovci: *inferus damnatorum, purgatorium, limbus infantium non renatorum* a *limbus patrum* v širší pojem pekla zahrnují. — **2)** V užším smyslu jest **p.** (*inferus, gehenna*), osud duší k věčným trestům odsouzených, čili věčné zatracení. K věčným trestům odsoudí se, kdož smrtelným hříchem obtížen před soudnou stolicí boží se octne, t. j. s myslí nemravnou odtud se béře. O stavu do **p**-la zatracených učí se, že o blahém stavu svých na milost přijatých bratří vědomost mají, že toliko se zlými a nešťastnými bytostmi ve společnosti žijí; že od svědomí svého bez přestání trýzněni jsou, a konečně že nemají naděje z trestu kdy vyváznouti. Budou-li tresty **p**-la smyslné čili nic, není určeno; jsou však tak hrozné, že činíme-li si o nich nejděsnější ponětí, myslíce si je co oheň nikdy nehasnoucí, co červa hlodajícího nikdy nemroucího a p., přece jen slabé obrazy to jsou, jako stín proti světlu. Aniž pak tresty do **p**-la odsouzených jsou stejně těžké, nýbrž jsou i v nich různé stupně a způsoby; neboť dle viny jsou i tresty pekelné lehčí neb těžší. — Origenes již a po něm mnozí nemohli snésti myšlénku o věčné duší nedokonalosti a trápení, ač sám Plato věčným trestům nemravných zatracencův učil ve Faidonu. Že však duše, z pozemského života pokažená vycházející, byť i neustále zdokonalovati a tresty lepšiti se musela, věčně daleko v dokonalosti i blaženosti zůstane za tou, která upřímně čas pozemského života k svému zdokonalení, zvl. mravnému používala, leží na bíledni.

Pěkný rozeznává se ve vědeckém názvosloví od vnadného rovněž jak od krásného tím, že vnadné se líbí pro uspokojení smyslové, krásné pak pro dokonalost svou ideálnou či vzornou, kdežto zalíbení v **p**-ném leží v dojmu sjednané souměrnosti, ku př. při arabeskách, při pochodu tanečném, při rhythmu a p. Svědomitě složené verše činí též báseň jen **p**-nou, kdežto obsah její zasahuje buď do říše vnad neb vzorů. Vnadné (*das Reizende*) může zároveň býti i **p**-né (*hübsch*), ku př. hostina spořádaná; nemusí však býti vždy **p**-ným, jako mnohá rozkoš co do formy své bývá škaredá; avšak krásné musí býti vždy i **p**-né, poněvadž co vzorné v každém ohledu musí býti dokonalé, nedadouc nižádným způsobem podnět k nespokojenosti, jako chybný nákres ku př. vždy ujímá krásy i předmětu nejvzornějšímu. Pěknost zastupuje krásu hlavně při tak zvaných okrasách, při umělecky provedených věcech hlavně užitku věnovaných, jako ku př. při nádobách, hodinkách, vykládaných bambitkách a p. Mnoho z novějších krasovědců, již krásu hledají více ve formách, než ve věci, stotožňují tudíž i pěknost a krásu, kladouce na nejvýš pěknost co nižší stupeň krásy. *Hš.*

Peko v. Čaj.

Pektin (řec. *pektis*, rosol) t. c. rostlinný rosol. Jest mnoho látek rostlinných, jm. různé ovoce, majících tu vlastnost, že šťáva z nich vytlačená i zvařená po čase na tuhý rosol ustydne. Látky tyto obsahují v sobě hmotu, která z vycezené šťávy lihem na způsob bezbarvého rosolu neb slizkých vláken se vylučuje, a vařením ve vodě, kyselinami, alkaliemi atd. na látky jiných vlastností (dílem již nerosolovatějících) ale podobného složení co původní hmota se přeměňují. Původní tuto hmotu, kterou na př. ze šťávy zralých hrušek nebo cvikly (buráku) lihem vyloučiti lze, nazvali chemikové **p.** **P.** a z něho odvozené **p**-ové hmoty (*Pektinkörper*) skládají se z uhlíku, vodíku i kyslíku a jsou chemicky posud velmi temny, ačkoli výteční chemikové (Braconnot, Iremy, Regnault, Chodnev) jimi se zabývali. Nezralé ovoce neobsahuje **p.** hotový, než toliko hmotu, ze které se zahříváním s kyselinami **p.** tvoří — nazvali jí pektosu; avšak to vše ještě nejisto. *Šfj.*

Pektinová kyselina, Braconnotem objevená, jest v rostlinstvu velmi rozšířena, v mnohých kořenech, v zemčatech, v mrkvi, v cibuli, v řepě, v listech a stopkách zelin, v kůře stromové. V ovoci není **p. k.** dle Braconnota již hotova, nýbrž tvoří se teprv působením alkalií.

Pektolith, mineral ustanovený Kobellem, ze třídy silikátův. Tvoří pramenitě složené kulovité nakupeniny, barvy šedobílé neb nazelenalé, průsvitavé na hranách, se slabým leskem perlovým, se štípatelností rhombickou. Hutnota 2·74—2·88, tvrdost 5. Chemickým složením jest **p.** vodnatý křeman vápenato-sodnatý. Kenngott mní, že **p.** není než Wollastonit s přísadou nátronu, jenž teprvé později něco vody přijal. Naleziště: hora Baldo u Verony, hora Monzoni v Tyrolsku, ostrov Skye, Edinburg a j. *Šfj.*

Pekul, váha v Batávii, v. Amat.

Pelagia, rod slimejšů *Acalephae Medusidae*, obsahuje více druhů; nejznámější jsou: **P.** *panopyra*,

asi 2" široká, světle purpurová, kulovatá; v Atlantském a v Jižním moři. **P.** *cyanella* Cuv. v Atlantském moři, svítí v noci, v pohybu silněji než v stavu míru. **P.** *noctiluca*, 3" široká, ploská, hnědými kadeřícemi a puntíky posázená. V moři Středozemním svítí v noci velmi krásně; vydává z okraje více světla než z prostředku. Jednotlivé kousky roztrhaného zvířete padají ke dnu v osvětlených čáhách. Oškrabané kusy s mořskou vodou v nádobě třepané srší jiskry. Leje-li se voda řešetem na ně, svítí v nesčíslných hvězdách, a ani po mnohém opakování nezmírňuje se lesk. **P.** *phosphorea*, v moři u Messiny, svítí velmi jasně, tak že je ji na 100 kroků vidět; v blízkosti možno dle světla podobu těla dobře poznat. V hloubce až na 15" pod vodou jest světlo to živě bílé, pohybuje se třesavě z místa na místo, a jest silnější, když se zvíře stáhne než když se roztáhne; někdy svítí až půl hodiny i déle, někdy jen malou chvílku a okamžitě shasne. Některé druhy jsou zkamenělé v útvaru křídovém.

Pelagiáni v. Pelagius.

Pelagický (řec. *πελαγός*, moře), mořský, z moře povstalý. **P**-ké útvary slovou v geologii usedliny z vody mořské, na rozdíl od usedlin sladkovodních. Dle Brogniarta jsou to skupení formace jurové a křídové. — **P**-ké zkameněliny jsou zkameněliny obyvatelů mořských.

Pelagius. 1) Původce sekty Pelagiánů, rodem Angličan (*Brito*), jménem Morgan, laik, člověk čistých mravů, tak že jej Augustinus nazývá svatým. Mrzelť se na lenost mravní mnohých křesťanů, a spatřiv, že mnozí se omlouvají zkažeností z dědičného hříchu, a jiní nedostatkem milosti boží, jal se větší váhy dodávati svobodné vůli člověka, jen že opět výstředně, upíraje milosti a porušené přirozenosti lidské. K němu se přidružil jistý Coelestius, muž velmi bystrého ducha. První jich působení bylo v Římě. P. šířil náhledy své praktickým spůsobem; Coelestius snažil se odůvodniti je vědecky a nehrozil se jich konsekvencí. Roku 411 vydali se do Afriky, P. však i hned dále cestoval do Palestiny. Zde se svářil s Jeronymem, tenkrát mnichem v Betlémě, a Orosiem, mnichem španělským, i byl od obou z kacířství viněn. Ale za přízní Jana biskupa Jerusalémského neublížily mu ani žaloby s více stran, ani soud biskupů, ani spis Augustinův proti bludu jeho, *de peccatorum meritis* nadepsaný; ano synoda v Diospoli r. 415 hájila jeho pravověrnost proti galským biskupům, následkem čehož stoupenci jeho útokem hnali na klášter, v němž žil odpůrce jeho Jeronym, který jimi trýzněn jsa zavříti se musel ve věži opevněné. Jinak ale věc měla se na západě. Coelestius po odchodu **P**-iově na východ zůstav v Africe netajil se náhledy svými, byl pak, žádaje, by do presbyteria v Kartagu byl přijat, na žalobu Paulina, jáhna milánského tam právě meškajícího, z bludu žalován a na synodě, které předsedal biskup Aurelius Kartagenský, z církve vyobcován, načež odebral se do Efesu, kdež jej do presbyteria přijali. Orosius v Diospoli poražen nesl tedy zprávu o výroku synody Diospolské do Afriky, načež dal sobě Augustinus, tenkrát biskup Milevitánský, přinésti opis akt řečeného sněmu; i svolány jsou (416) synody do Kartaginy a do Mileva, které žádaly rozhodnutí u papeže Innocenta, jemuž Augustin byl mimo to i spis jeden pelagiánský zaslal, znamenav místa proti milosti závadná. Než i **P.** zaslal a Coelestius osobně podal své víry vyznání papeži. Zatím byl dosedl na stolec papežský Zosimus, který obě vyznání za pravověrná uznal, káraje lehkověrnost afrických biskupův, lichými klepy podvodníků pobouřených. To ponouklo biskupy africké. Rychle se jich 214 r. 417 na synodu do Kartaginy sešlo, aby domluvili papeži; působením Augustinovým vyhnal rozkaz císařský od 30. dub. 418 pelagiány z Říma, a 1. máje 418 nová synoda v Kartagu 9 kanonů bludných zavrhl z učení a kněh pelagiánských. Tím byl Zosimus dohnán, aby od Coelestia bližší vysvětlení žádal. Když ale tento místo odpovědi ušel z Říma, pronesl Zosimus klatbu nad oběma a vydal list, *epistola tractoria*, o bludech pelagiánských, jehož kdo z biskupů nepodepsal, měl se za pelagiána považovati a s úřadu svrci. Toliko 18 biskupů nepodepsalo, mezi nimi přítel Augustinův Julianus, biskup z Eklanum v Apulii, muž veleučený a horlivý, který i spisy svými proti Augustinovi učeu **P**-iovo hájil. Všickni tito 3 vůdcové pelagiánů byli pak vyobcováním z místa na místo zmítáni, tak že ani se neví kde skonali; i počet jich vyznavačův se ztenčil, když obecný sněm Efeský r. 431 opět učení i vyznavače **P**-iovy do klatby dal. Nejhlavnější jich náhledy zahrnují se v tomto: Rodiče pokolení lidského nezměnil hřích ani na těle ani na duši, však ani jich hřích nepřešel na potomky; novozrozenci nacházejí se právě v témž položení, jako Adam po stvoření, a není jim třeba křestu jako dospělým k odpuštění hříchu, ovšem ale k vyšší spáse v Kristu Ježíši, k dosažení synovství božího a dědictví nebes; toliko že následuje člověk Adama v hřešení, zúčastní se v jeho hříchu; svobodná vůle člověku přirozená záleží v plné možnosti, voliti dobré i zlé, ta pak stačí člověku, by dokonale plnil přikázaní boží a bez hříchu se uchoval; jakož zákon v čase před Kristem, tak nyní učení a příklad Kristův i zvláštní vnitřní milosti toliko ulehčují konání cnostných skutků člověka, ale nejsou nevyhnutelně potřebné. — Další vyvinutí těchto náhledů podává Semipelagianismus. — **2) P.** I., papež, Říman, dříve papežský vyslanec na dvoře císařském v Konstantinopoli, císařem Justinianem po smrti Vigiliově na stolec papežský povýšen (11. dub. 555) za to, že ve při o třech kapitolách neodporoval jemu, a k výrokům V. obecného sněmu přisvědčil. Za to nenašlo se k posvěcení jeho ani tré vlaských biskupů, třetí přibrán byl Ondřej, kněz Ostijský. Teprv když se byl pro první 4 obecná koncilia vyslovil a 3 kapitoly zavrhl, zjednal si sice více důvěry, ale příčinu zavdal k smutným roztržkám, neboť biskupové Istrie, v čele majíce Paulina biskupa Aquilejského, přímo se od něho odloučili. Za smrti jeho 560 v březnu rozkol ještě trval. — **3) P.** II., Říman, nastoupil po Janu III. 30. listop. 578. Snažil se smluviti se s císařem Byzantským ve při o 3 kapitolách, načež císař mu pomáhal proti Longobardům; než patriarcha Aquilejský s biskupy pomořskými setrvali v rozkole. Tehdáž začal se patriarcha Konstantinopolský psáti obecným biskupem, *ἐπίσκοπος οἰκουμενικός*, v čemž ho synoda potvrdila, **P.** ale tomu odpíral. Než pře se uložila, zemřel **P.** morovou ranou 8. ún. 590. Listy pod jeho jménem uveřejněné jsou větším dílem podvržené.

Palagius, rod tuleňů (*Phocina*), nemá boltce; srsť jednoduchá, zuby přední $\frac{4}{4}$, špičáky $\frac{1.1}{1.1}$, třenovní $\frac{5.5}{5.5}$, tupé. Jediný druh **P.** *monachus*, 10—12' dlouhý, hnědočerný, na břiše bílý, má kníry hladké, ocas velmi krátký, zadní nohy bez nehtů. Velmi chytrý, dá se skrotit a rozličným kouskům naučit, jest k svému pánu přítulný. V moři Středozemním; jest to nejspíše druh, který staří nejlépe znali, Aristoteles pod jménem *Phoca*, Plinius taktéž pod jménem *Phoca* a pod jménem *Vitulus marinus*, o němž

vypravuje, že jest jediné zvíře, do něhož hrom neuhodí, a proto že jest pod stanem z jeho kůže před bleskem bezpečno; že kůže jeho v čas odlivu moře srst zvedá; že jeho pravá ploutev pod hlavu položená člověku spaní působuje atd.

Pelagonie slula nejprvé část severozáp. Macedonie na horním Axiu (Vardaře); později označoval název ten část macedonské Paeonie i dále na jih po řece Erigonu (n. Černá) ležící; zde bylo též město P. čili Heraklea, ležící na cestě Egnatské *(via Egnatia)*, nynější Butel čili Bitel (tur. *Toli-Monastir)*. Název P. pro krajinu i pro město udržel se i v středověku (až do XIV. stol.) u letopisců řeckých a latinských. V IX. stol. dostala se P., jako vůbec skoro celá Macedonie a Albanie, k carství Bulharskému; byla částí tak zv. Kutmicivice (v. t.). Připomíná se zejména často na zač. XI. století za krutých válek císaře Basilia s Bulhary; do P., co do území blízkého stolici carské Ochridě, často vpadala řecká vojska; roku 1014 spáleno též město P. R. 1018 pokořila se kromě jiných krajin macedonských též P. Basiliovi. V P-ii bylo tehdáž mnoho Bohomilův (v. t., str. 771, *b.)*. P., část arcidiécese Ochridské, poddala se ok. 1226 kromě jiných krajin a měst macedonských, albán. a thrackých Bulhar. caru Janu Asěni; r. 1245 dostala se však císaři Nicéjskému Janu Vatacovi. Srbští králové Štěpán Milutin a Štěpán Děčanský posouvali hranice své říše vždy více na jih do Macedonie, a P. dostala se k Srbsku zajisté za Štěpána Dušana; aspoň dosáhl car tento r. 1340 sousedních měst Ochridy, Prilipu, Vodenu, Kosturu a j. Nejspíše již po bitvě na Marici (1371) dostala se P. Turkům. Srbský Polog (v. t.) jest jen část staré povardarské P. *Pf.*

Pelagosaurus, vyhynulý rod Sauriů z čeledi krokodilů. Dutiny oční veliké, daleko od sebe ležící; nos uprostřed rozšířený, na konci smáčknutý a lžicovitý, nozdry vzhůru. Zuby $\frac{4+25}{4+22}$, hořejší dosahují až k dutinám očním. Krk krátký. Zadní nohy o polovic delší než přední. P. *typus* Bronn, v prostřední břidlici liasové. Skoro úplný exemplář, $10\frac{1}{2}'$ dlouhý, popsal Schmidt pod jménem *Macrospondylus Bollensis*.

Pelamys, rod hadů jedovatých, velkohubých *(Eurystoma, Venenosa,* dle Daudina) z oddělení hadů mořských. Trup silně smáčknutý s hladkými tabulkovitými šupinami, jedovaté zuby v hořejší čelisti, nozdry nahoře na zadním kraji předních štítků čelních dají se vnitř klapkou zavříti; ocas k veslování zřízený. Velmi jedovatí hadové. P. *bicolor* Schn. (*Anguis platura* L.), 2' dlouhý, černý, vezpod bílý, ocas černě a žlutě skvrnatý. V moři u Otaheiti.

Pelargonie *(Pelargonium,* čapí nos dle Pres.) jsou jihoafrické keře neb polokeře z čeledi Kakostovitých *(Geraniaceae)*. Mají listy dlanitěžebré, ledvinité, často dělené a dvoubarvé; květy prostoplátečné jsou obyčejně souměrné, veliké, červené s temnějšími skvrnami neb žilkami. Nať mnohých je vonná. P. jsou oblíbené rostliny ozdobné a pěstují se v přerozmanitých odrůdách (nyní více než 1000) a rovněž tak pod rozmanitými jmény a rozmnožují se hlavně křížencemi. Uvésti všechny odrůdy zahradní na původní rody jest velmi nesnadno. Z nezvrhlých rodů jest skoro všeobecně znám čapí nos růžový (*P. roseum)* a č. n. balsamový; nať prvnějšího voní skoro jako růže. Odrůdy p-ií rozdělují se dle barvitosti květů, dle výšky lodyh a dle pestrosti listů na shluky: 1) p. odierské s dvoubarevnými květy; jsou odrůdy druhu *P. inquinans*. 2) Diademata s květy silně lesklými, velkými. 3) Fancies jsou p. nízké, vesměs předešlých útlejší. 4) P. skarletové mají listy pestré a jsou odrůdy druhu *P. zonale* (čapí nos páskatý). Velmi příhodná země pro pěstování p-ií je dle zkušenosti smíšenina z $^{2}/_{3}$ vyleželé země z hřízní, $^{1}/_{6}$ shnilé země z pařezů dřev listnatých a $^{1}/_{6}$ země rašelinné. Zavlažování musí se díti po skrovnu. *Jho.*

Pelargus Mikuláš, básník lat., nar. v Rakovníku ok. 1570, jmenoval se vlastně Čapek, kteréž jméno ale později pořečtil v P., vzdělal se na školách zahraničných v jazycích klasických a vědomostech humanitních a obíral se básnictvím latinským a řeckým, v kterémž vynikal v té míře, že cís. Rudolf II. dne 5. čce 1600 jmenoval jej proto falckrabětem *(comes palatii)* a korunoval za básníka. Seps. mnoho básní lat. a řeckých, mezi nimiž byla také jedna epická, v kteréž vypsal hrdinské činy J. Čapka ze Sán, někdy slavného bojovníka táborského, pak jiná *O vykoupení pokolení lidského* (*Exodi generis humani et impotenti imperio diabolicae tyrannidis*, (Pragae 1591), kterou krajan jeho Gryll z Gryllova, tolikéž básník vzácný, velice vychvaluje. *Ra.*

Pelasgové (*Πελασγοί*), starodávný národ, který zaujal v dobách předhistorických sídla svá v krajinách napotom řeckých, zvláště v Argu, Arkadii, Attice, Boiotii, v kterýchžto zemích považováni byli dle pověsti za prabydlitele (*autochthony*), a v Thesalii; mimo to byli rozšířeni i na Kretě a Cykladech, ve Fokidě, na Euboii, na pobřeží maloasijském a sousedních ostrovech, v Itálii a vůbec okolo moře Jaderského. O původu P-gův jsou posud různá mínění, jelikož jedni je považují za národ s Řeky totožný, tvrdíce že P. jsou praotci národa Řeckého, že ten národ, který později Hellenský slul, přímo se vyvinul ze starého národa Pelasgického, jsa prý jednou z ratolestí jeho, tak, jako na př. Slované na rozličné kmeny se rozvětvili; naproti tomu však jiní zastávají se s větší zajisté pravděpodobností toho náhledu, že P. jsou národ od Řekův čili Hellenův naskrze rozličný (ovšem vzdáleně příbuzný), dokládajíce se při tom svědectví spisovatelův řeckých, kteří považují vesměs P-gy za barbary a řeč jejich za barbarskou (*Herod.* I. 57.). Dle tohoto náhledu byli P. prvními obyvateli Hellady, a teprvé později přistěhovali se tam Hellenové, s nimiž P. splynuvše v jeden národ pozbyli svého jazyka a přijali jazyk nově příchozích. A tomu jest zajisté tak, neboť se nedá mysliti, aby Řekové byli jednu periodu kulturního svého vývoje nazvali jménem zvláštním, jménem doby pelasgické, protože ráz této doby podstatně se lišil od dob pozdějších, jakož se nedá také mysliti, žeby nejvzdělanější mužové národu Hellenského od Herodota počínaje nebyli si vědomi významu jména tohoto, které pokládali za jméno národa cizího (barbarského). Bylo by věru ku podivu, aby už za dob Herodota byli Řekové pokládali za živel cizí, co bylo vlastně jejich domácí. — P. byli národ dosti vzdělaný, provozovali orbu, vysušovali močály, stavěli z ohromných neotesaných balvanů budovy, jichž zříceniny se zachovaly podnes pode jménem zdí kyklopských, a zdá se, že nabyvše známosti písma od Féničanů podali ji Hellenům, kteří písmo to nazvali „pelasgickým“. O náboženství P-gův vypravuje Herodot (II. 52), že s počátku nejmenovali bohy jmény zvláštními, nýbrž že je nazývali všeobecně bohy, a teprvé později přijali názvy bohův egyptské. Střediskem bohoslužby jejich byla Dodona (v. t.), jejíž okolí slulo Pelasgia. Na tento národ tudíž vtrhli dobývaví Hellenové od severu, ovšem nikoliv jedním rázem, nýbrž postupně, snad i v jednotlivých lhůtách, a splynuli s ním tak, že už za dob Herodotových byl jazyk pelasgický v Hel-

...dě nejen vyhynulý, ale ani o jeho charakteru ne...ylo možná něčeho se dopátrati; jenom obyvatelé ...st Krestonu, Plakie a Skylaky, které pokládá Herodot za potomky starých, z Thesalie a Řecka vypuzených P-gů, mluvili ještě nářečím pelasgickým, ...něhož Herodot soudil, že řeč jejich byla barbar...á (neřecká), a že lid attický původu pelasgického ...i svém v Helleny se proměňování i jazyk svůj změnil. Zajisté však že vítězové mnoho od nich ...ijali, zvláště v oboru náboženském, a snad i v ...avech i obyčejích. Jenom v Arkadii se nám jeví ...az jiný, neboť tam přijali P. jazyk řecký samo...tě, nesloučivše se s Helleny; ale to si vysvětlíme ...m, že působil na ně morální vliv zemí sousedních, ...e bylo jádro vzdělanosti řecké, a P. se začali ...děti za svoji národnost, pročež ji znenáhla za...ěnili za panštější takřka národnost hellenskou. Pří...zní P-gům byli Epeiroti v Epiru, Makedo...vé v Makedonii a Ilyrové, a potomci bývalých P-gů jsou nynější Albanové, které můžeme ...ím právem nazvati Novopelasgy. Severní onino ...ibuzní P-gův, kteří bydleli v Epiru, Makedonii a ...yrii, zachovali přirozený jazyk svůj až do té doby, ...dyž se přistěhovali do Makedonie Bulhaři a do ...yrie Srbové, kteří zbytky pelasgické konečně v sobě ...hltili. Bylať ovšem též Albanie zaplavena Bulhary ...Srby, ale zde se podařilo starému živlu národnímu ...stati nad přistěhovalým vrch a zjednati své řeči ...dvládu. — Co se týče konečně etymologického ...ýznamu slova πελασγός, zdá se nám nejvhodnější ...vození od πελ-ασγός (s πελ srv. πελός, πελιός, ...λειος černý, lat. *pellos* černavý); σ v ασγος pře...ází v ρ (πελαργὸς) a αργος jest totéž co ἀγρός role; ...namená tudíž slovo πελασγός černé zemi přiná...ležející, čemuž nasvědčuje Pausan. VIII. 1. 2. řka, ...e „bohorovného Pelasga černá země vydala." A sku...ečně nalézáme první sídla P-gův v krajinách baži...atých a močálovitých: v Thesalii okolo jez. Boibe, v Boiotii okolo jez. Kopaiského, v Attice v bahnité ...ilině Peiraiské, v Argu na bařinatém pobřeží u Tiryntu a j.; podobně se má věc v Kampanii, To...kaně a Apulii, kdež bydleli P. Srovnej: Dr. Johann Georg von Hahn: *Albanesische Studien*, zvláště str. ...10—224, 244 a násl., 301.

Pelatky *(Antheridia)* v. Kapradiny.

Pelcl *(Pelzel)* Frant. Martin, český děje...pisec a gramatik, nar. 11. listop. 1734 v Rych...nově nad Kněžnou v Královéhradecku kde otec i děd ...jeho byli usedlými měšťany, a tento psával se ještě po ...česku Kožíšek. V základních vědomostech liter...ních a jazyku latinském vycvičil se doma u piari...stů, kteří tam tehdáž čtyry lat. školy měli; poetiku ...a rhetoriku slyšel pak v Kr. Hradci u jesuitů. Ne...mohouce rodičové tolik vynaložiti, aby ho poslali na ...vysoké školy Pražské, chtěli dáti ho k ranhojičovi ...do učení; že však P. neměl chuti k umění tomu, ...odebral se do Prahy, chtěje tam sám o svou výživu ...se starati a dále studovati. S počátku vedlo se P-ovi ...dosti bídně, až se pak dostal pro své pěkné písmo, ...jemuž se u piaristů naučil, k zámožnému měšťanu ...za učitele domácího, načež cvičením mládeže po...třebné výživy nabyl. Potom slyšel logiku v koleji ci...sterciácké v Králové Dvoře; když však r. 1753 k stu...diu filosofickému světští posluchači nebyli tam více ...připuštěni a k navštěvování veřejných kolejí filoso...fických pod jesuity ukázáni, upustil P. na ten rok ...od dalšího studia a cvičil se za to pilně v jazyku ...francouzském, jehož známost mu byla později velmi ...prospěšná. R. 1754 pokračoval však v studiích filo...sofických na Starém Městě u jesuitů, a dosáhl tam ...hodnosti bakaláře svob. umění. Učiv se na to celý ...rok jazyku řeckému a dějepisu církevnímu začal navštěvovati koleje theologické; že se mu však znechutily, opustil je a šel do práv, v kterých by byl snad setrval, kdyby studie na universitě Pražské vpádem vojska pruského do Čech r. 1757 nebyly přetrženy bývaly. P. odebral se tudíž do Vídně a slyšel tam právnická čtení Martiniho; více času však strávil v císařské a jiných bibliotékách čtením spisů mluvnických, krasovědných a historických. Bylo mu zde také podáváno vyučování mládeže v rozličných domech, avšak nepřijal jeho, mysliv vždy spíše na svou vlast českou, kam se ihned odebral, jak mile Prusové po bitvě u Kolína z Čech odtáhli. I spatřilť P. zase svou otčinu i milá mu města Pražská, avšak onuno předešlými běhy válečnými na mnoze zpuštěnou, tato pak vystálým obležením pruským u veliké části v rumech ležící, jakož i koleje Karolinské dosavade zavřené, ještě rozprchlí profesoři a žáci nebyli se tam ještě navrátili. Dříve nežli se zase začaly přednášky juridické, podáváno bylo P-ovi vychování dvou mladých hrabat ze Šternberka, Jana a Jáchima, kteréž on přijal, vzdada se dalších studií právnických a oddav se od té chvíle docela studiím krasovědným a linguistickým. Vychováním jmenovaných dvou mladých hrabat obíral se P. po osm let, cvičiv je v prvních vědomostech literních, čtení, psaní, počtech, v jazycích latinském a francouzském, děje- a zeměpisu, a zdržuje se s větší části na venku ve Voseku blíž Rokycan. Ješto při rodině hraběcí zdržoval se tehdáž jeden kněz Irčan rodilý, užil P. příležitosti té, naučiti se také jazyku anglickému a seznámiti se s plody literárními v něm sepsanými. Vystoupiv r. 1769 z hraběcího domu Šternberského chtěl se k radě několika přátel svých, ačkoliv byl již 32 let stár, oddati studiu lékařskému. Avšak když se již za tou příčinou chystal na cestu do Vídně, podáváno mu místo vychovatelské v domě hraběte Nostice. I upustiv od předsevzetí svého uvázal se ve vychování s počátku tří, později čtyr mladých hrabat Nosticů, dostávaje za to znamenitý plat roční a maje písemně pojištěné po skončeném vychování doživotné zaopatření. V domě tomto strávil P. několik velmi příjemných a sobě velmi užitečných let; neboť mladá hrabata byli ještě v latině a jiných vědomostech vyučováni skrze zvláštní učitele, pročež měl P. dosti času oblíbenými sobě studiemi se obírati, zvláště pak měl také příležitosti, seznámiti se tu s mnohými osobami vzácnými a učenými. Známosti tyto měly napotom i nemalého účinku na literární i sociální působení P-ovo, ješto osoby tyto, poznavše v něm muže v jazycích a dějepisu důkladně zběhlého a vůbec vzdělaného, obrátili na něj pozornost svých přátel a příznivců i ústavů a sborů vzdělavacích. Tím se také stalo, že roku 1773 bylo P-ovi podáváno učitelství řeči české na vojenské akademii Novoměstské, a nedlouho na to, když profesor Meusel odešel z Erfurtu do Erlangenu, povolán byl P. za profesora historie na akademii Erfurtskou, avšak nepřijal ani toho ani onoho místa nemoha se nijak k tomu odhodlati, aby opustil milou vlast a jmenovitě města Pražská, kdež měl mnoho známých, přátel a příznivců, a kde se pak i usadil, pojav tu r. 1778 manželku, s níž zplodil čtvero synů a tolikero dcer. P. byl již také tenkráte v přátelském spojení se všemi muži vzdělanými v Čechách i na Moravě ano i za hranicemi žijícími, jakož byli předkem: hr. Fr. Kinský, Born, v. Swieten, Dobner, Durich, Meusel, Voigt, Scherschmik, Steinbach, Unger, ryt. Neuperg, Monse, Dobrovský, Cerroni, Cornova, Bienenberk, Habrich, Zlobický, F. Procházka, Pubička a j., s nimiž důvěrně obcoval i přátelsky sobě dopisoval. Času toho začala také veřejná literární činnost P-ova. První dílo, jež

podal u veřejnost a kterýmž zvláště obrátila se pozornost celého obyvatelstva vlasteneckého i učenců zahraničných na něj, byla historie země České, jenž vyšla s tímto titulem: *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten* (Prag 1774, 8°). Knihu tuto sepsal **P.** k vybídnutí přítele svého Borna, poněvadž nebylo tehdáž žádné krátce obsažené historie české, a třeba že — jakož **P.** sám připomíná — měla nemalých vad do sebe, vyhověla nemálo jedné z nejpilnějších potřeb čtenářstva vlastenského, což bylo zřejmé z toho, že již r. 1779 podruhé a roku 1782 potřetí znova byla přetištěna, kteréžto třetí vydání nabylo i zvláštní zajímavosti přidaným k němu pojednáním Dobrovského: *Über den Ursprung des Namens Czech, Czechen.* Na to vydal **P.** malý vokabulář s rozpravami a povídkami, jakožto rukověť k naučení se jazyku českému, něm. a francouzskému s titulem: *Handbuch zum Gebrauche der Jugend bei Erlernung der deutschen, französischen und böhmischen Sprache* (Prag 1775, a podruhé tamtéž 1795). Také vydal tehda spis Balbinův o důležitosti a potřebě jazyka slovanského: *Boh. Balbini dissertatio apologetica pro lingua Slavica praecipue Bohemica* (Praga 1775, 8°), jejž obecenstvo tehdejší s takovým účastenstvím a účinkem čítalo, že ve vyšších kruzích vládních vzešlo z toho nemalé obávání, a tudíž spis ten, ačkoliv vydán byl s povolením c. k. censury, nedlouho na to přísně jest zapovězen a sebrán. R. 1777 vydal **P.** ponejprv *Ellenhardi Chronicon, quo res gestae Rudolfi Habsburgensis et Alberti Austriaci regum Romanorum egregie illustrantur*, pak knížku velmi utěšenou a zhusta pak čítanou: *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které v Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zakusil a sám l. 1599 sepsal*, umíniv sobě, že za příčinou veliké nouze a řídkosti dobrých kněh českých k užitku lidu a pro slávu jazyka čes. bude vydávati dobré spisy staročeské. Od r. 1773—82 vydával také společně s Ad. Voigtem a jinými učenými podobizny a životopisy českých a moravských učenců a umělců, a to díl I. r. 1773, díl II. 1775, díl III. 1777 a díl IV. 1782, opatřiv mimo to I., III. a IV. díl zajímavými, k domácí historii kulturní se vztahujícími předmluvami. Mezi tím vzdělal a podal několik důležitých vypsání historických do pojednání české soukromé společnosti (*Abhandlungen einer Privat-Gesellschaft in Böhmen*), svob. p. Bornem r. 1771 zaražené, totiž: *Abhandlung über Samo, König der Slawen* (1775); *Abhand. vom böhm. K. Přemysl Otakar II., ob ihm die Kaiserkrone angebothen* (1776); *Dipl. Nachrichten, wie das Königr. Böhmen an das luxemb. Haus gekommen* (1777); *Dipl. Beweise, dass K. Wenzel IV. nicht drei-, sondern nur zweimal gefangen worden, und wann ist K. Karl IV. Markgraf in Mähren geworden* (1779). R. 1780 a 1781 vydal své dílo biografické o cís. Karlovi IV., *Kaiser Karl IV., König von Böhmen*, skládající se z dvou dílů s ryt. a přehojnou sbírkou listin, s části ponejprv teprv tištěných, a jsoucí jednou z nejúplnějších a nejpilnějších prací **P**-ových, jakož i jedním z nejdůležitějších děl v domácí histor. literatuře. Na to vydal společně s Dobrovským sbírku starých českých letopisců, jenž psali jazykem latinským, od Kosmy až do Ben. z Weitmile, pod názvem *Scriptores rerum Bohemicarum* (2 d., Pragae 1782 a 1784). R. 1785 vyšel jeho velmi zajímavý spisek *Apologie des Kaisers Karl IV.* co odpověď na recensi jeho výše jmenovaného díla biografického, v *Allgem. deutsche Bibliothek* obsaženou; roku pak na to jdoucího podal u veřejnost biografický spis: *Böhmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten* (Prag 1786, 8°, s vyobr.), k němuž sebral dáta s nemalou pilností ze zápisek, protokolů a nekrologů řádu toho. Vedle spisů těchto podával tehdáž také několik vypsání historických, heraldických a biografických do pojednání výše jmenované společnosti, která se však od roku 1785 již nazývala českou společností nauk (*Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*), totiž: *Das Edikt K. Karl IV. wider die Ketzer vom 18. Sept. 1376 wird in Zweifel gezogen* (1782); *Über das Vaterland des Jacobus de Miza genannt Jacobellus* (1784); *Abhandl. über den Ursprung des doppelten Adlers des röm. K. Wenzel IV.* (1785); *Histor. Nachrichten von dem Lithauischen Prinzen Sigismund Korybut* (1786); *Biografie des Adaukt Voigt* (1787); *Über die Herrschaft der Böhmen im Markgf. Meissen* (1788); *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* (1788, 1. Abth.). Sbírav mezi tím dáta k biografickému spisu o králi Václavovi IV. vydal jej r. 1788—90 v Praze ve dvou dílech s titulem: *Lebensgeschichte des römischen und böhm. Königs Wenzeslaus*, s podobiznou a tolikéž přehojnou sbírkou listin k životu tomu se vztahujících. Ježto českou historii **P**-ovu, již byl r. 1774 v jazyku německém vzdělal, tolik čtenářů sobě oblíbilo, že, jak připomenuto, v krátkém čase potřetí znova musela se tisknouti, ustanovil se na tom, že sepíše novou kroniku českou, mnohem však obšírnější, důkladnější, pořádnější a k čtení utěšenější nežli byla německá, jenž by obsahovala všeliké příběhy od počátku země České až do panování císaře Leopolda II. Skončiv první díl historie této (od počátku země České až do r. 1092) vydal jej r. 1791 v Praze v 8° s titulem *Nová kronika česká*, a připsal jej M. Gabriele hraběnce Rotenhanové, roz. Černince z Chudenic, paní vzdělané a národu Českého velmi milovné; v předmluvě k dílu tomu vyčetl všeliké kroniky o zemi České v češtině až dosavad sepsané, tištěné i netištěné. Roku na to jdoucího (1792) vydal 2. díl kroniky té (od r. 1092—1237) a r. 1796 díl 3. (od roku 1238—1378). Když k žádosti stavů českých nejvyšším rozhodnutím dne 8. čna 1792 zřízena byla na universitě Pražské stolice jazyka a literatury české, nebylo tehdáž k zastávání jejímu muže způsobilejšího nad **P**-a, pročež byla mu také dvor. dekretem 5. led. 1793 vydaným propůjčena, a byv 13. bř. 1793 na ni uveden ukázal při té příležitosti v řeči obšírné vzácnost, důležitost a potřebu jazyka českého a nové této stolice učitelské, kteráž řeč k obecné žádosti byla také vytištěna co *Akademische Antrittsrede über den Nutzen und die Wichtigkeit der böhmischen Sprache* (Prag 1793, 4°). Téhož r. vydal ještě spisek ku potřebě svých posluchačů o skloňování českých jmen dle navržení Dobrovského: *Typus declinationum linguae bohemicae, nova methodo dispositarum* (Pragae 1793); pak sps. s pomocí přítele svého Dobrovského důkladnější gramatiku čes., nežli byly všechny dosavadní a jmenovitě Thámova, a vydal ji r. 1795 a podruhé 1798 co *Grundsätze der böhmischen Grammatik* (Prag, 8°, s přidanými k ní povídkami a rozmlouváními). Pak sestavil seznam všech v jazyku českém vytištěných knih českých (*Böhm. Bibliothek oder Verzeichniss aller in böhm. Sprache gedruckten Bücher von den ersten Werken bis 1798*), a vzdělal krátkou historii literatury čes. (*Vorlesungen über die böhm. Literatur*), kteréž však spisy nevydal tiskem. Při těchto pracích mluvnických a svém úřadu učitelském nepřestával **P.** obírati se vždy ještě historií domácí, sepsav rozličná pojednání životo- a dějepisná, z nichž tato byla vytištěna v pojednáních české učené společnosti: *Biografie des Grafen Johann von Sternberg* (1790); *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* (1791, 2.

Abh.); *Über den Ursprung und Namen der Stadt Prag* (1792); *Beiträge zur Geschichte der Tempelherren in Böhmen und Mähren* (1798). R. 1800 přel. a vydal *Píseň pro české vojsko.* Pokračoval také psáti v své *Nové kronice české* a dokončil 4. díl (od 1378—1429), předělal úplně první část své *německé historie národu českého* (r. 1789); sepsal po německu českou kroniku XVIII. století *(Böhm. Chronik des XVIII. Jahrhunderts v. 1700—1800)*, a sestavil hist. kalendář Veleslavínův v pořádek chronologický *(Calendarium historicum Veleslavinae in ordinem chronologicum digestum).* Obíraje se zvl. také již drahně let sbíráním majestálií, veřejných a soukromých listin českých a jiných památek písemných k české historii se vztahujících, jakož i zpráv, životopisů vlasteneckých učených a umělců se týkajících a jich korespondencí, sepsal o oněch zvláštní pojednání: *Über die Nothwendigkeit und Mittel ein Diplomatarium Bohemiae zu veranstalten*, tyto pak spořádal v díle: *Commercia litteraria virorum eruditorum Bohemiae.* Z diplomatické sbírky sestavil také *Repertorium českých a moravských diplomů* až do r. 1309 a předložil je r. 1797 české učené společnosti, pak *Summaria diplomatum Moraviae* od r. 1048—1306. Byl také Dobrovskému a Tomsovi pomocen při spisování *Německo-českého slovníka* a vzdělal sám několik liter jeho. Také sbíral z desk, archivů veřejných a soukromých a jiných spisů tištěných dáta k vypsání českých a moravských rodin šlechtických, sepsav dvě zvláštní pojednání genealogická: *Beiträge zur Geschichte der Nostitze*, pak *Genealogische Geschichte der Grafen Schlick v. Passaun und Weiskirchen.* K ukončení a vydání tiskem všech tuto právě uvedených spisů a prací literárních a historických však již nedospěl, zemřev v Praze 24. ún. 1801. — Co se týče literární činnosti **P**-ovy, hledíc k hojnosti výše vyčtených spisů jeho, kteréž jednak tiskem vydal, jednak v rukopise zůstavil, zřejmé jest, že v době znovu zrozené národnosti a ožilé literatury naší byl jedním z nejpilnějších dělníků na národní roli dědičné, jakož i hledíc k jich obsahu a podstatě nelze tajiti, že jimi mezi všemi současnými spisovateli vlasteneckými snad nejvíce a nejplatněji působil a přičinil k probuzení a utvrzení vědomí a citu vlastenského, k vzdělání jazyka a literatury české a k oživění a pozdvižení celé národnosti naší. Vše to platí předkem o jeho spisech historických a biografických; neboť jeho *Geschichte der Böhmen* byla času svého první a drahně let jedinou příruční knihou k poznání historie české, a při vší své suchopárnosti, neúplnosti a nepragmatičnosti působila platně k oživení sebevědomí národního a k tomu, že se pozornost čtenářstva domácího i zahraničného obrátila na slavnou někdy minulost a světodějnou platnost národu Českého, čímž onino k šetrnosti a tito k lásce k slavným a ctihodným předkům našim byli povzbuzeni. Jeho *Nová kronika česká*, jsouc sepsána jazykem srozumitelným, prostým a ušlechtilým, byla a jest na mnoze ještě nyní u lidu našeho čtením tak oblíbeným, jako druhdy kroniky Hájkova a Beckovského, a působila tolikéž nemálo na probuzení ducha vlastenského a rozžetí lásky k jazyku a národu našemu, pročež vysoce litovati jest, že jí **P.** neskončil, aneb že alespoň čtvrtý, v rukopisu zůstalý díl její, nebyl vytištěn. Vydáním starých kronistů českých, hojnými články historickými v pojednáních učené společnosti české obsaženými, předkem pak biografickými díly o Karlovi IV. a Václavovi IV., jenž jsou jeho nejdůležitějšími a nejbedlivějšími pracemi historickými, přičinil **P.** znamenitě ke kritickému vzdělávání historie české a k vytříbení jí od mnohých až dosaváde běžných omylů a spletků. Svými pak životopisnými pracemi o domácích učených, umělcích a učených jesuitech získal sobě **P.** trvalých a dosti neocenitelných zásluh. Co se týče chování a smýšlení **P**-ova, byltě muž svobodomyslný, osvícený, rázný, dobrosrdečný a šlechetný, jenž zvl. lépe nežli kdo z vrstevníků jeho věděl oceniti dobré a temné stránky všelikých novot, jenž se za jeho časů v církevním a politickém zřízení zemí rakouských konaly, a velebiv onyno tak, jak toho zasluhovaly, ukazoval několikráte bez ostýchání se k neblahým účinkům, jenž z nich svým časem vzešly; vůbec byl „pravdy ctitel, přítel svaté cnosti, vlasti své syn neporušený . . . . ., jenž život milé vlasti obětoval, sdílel radost s ní i žalosti“. Pro takové své šlechetné zachování a nevšední vzdělanost požíval obecné důvěry, lásky a šetrnosti osob stavů vyšších a nižších. Maje tamto volného přístupu do domů všech domácích vzácných rodin šlechtických, Fürstenberků, Lobkoviců, Kolovratů, Nosticů, Šternberků, Černínů, Rotenhanů, Šporků, Chotků, Vratislavů, Šliků a j., působil slovy svými nemálo na ně, že se k národnosti české přihlašovali a jazyka a literatury české sobě více nežli před tím všímali a je podporovali. Taktéž oblíben a vážen byl pro své rázné a vlastenecké smýšlení a působení u osob stavu městského a lidu venkovského, jakož k tomu předkem ukazuje i ta případnost, že r. 1794 rada hlavního města Pražského jemu a čtyrem jeho synům propůjčila čestné právo městské, „poněvadž svou vlasteneckou historií slávu hlavního města Pražského vyzdvihnouti a rozšířiti se přičinil“. Ne menší lásky a šetrnosti požíval **P.** u mládeže akademické a mladších spisovatelů českých (jakož byli Rulík, Pařízek, bratří Nejedlí, Hněvkovský, Puchmaier a j.), kteří jej za svého věrného vůdce a buditele pokládali a tudíž také ztráty jeho upřímně želeli, jakož tomu vyrozuměti z truchlozpěvů na jeho úmrtí vydaných, i zpráv v německých i česk. listech o věci té obsažených. Pro jeho nevšední vzdělanost a předkem pro jeho známosti historické a zběhlost v jazycích dostalo se **P**-ovi také nejen doma ale i vně nemalých vyznamenání od osob vznešených a rozličných spolků učených; tak obdařil jej r. 1798 Petr August, vévoda Kuronský a Zabaňský, při svém pobytí v Praze zlatým penízem, učená společnost Frankfurtská a jiné spolky jmenovaly jej členem svým, a česká učená společnost postavila mu tabuli památní s tímto nápisem: *Francisco Martino Pelzel, Bohemo Richnoviensi, sodali suo de historia Patriae bene merito Societas scientiarium Bohem. Natus VII. Non. Nov. MDCCXXXIV. Obiit IV. Id. Febr. MDCCCI.* Podobizna **P**-ova vyšla několikráte tiskem, nejtrefnější jest však r. 1784 vytištěna. Rukopisy a literární sbírky **P**-ovy dostaly se s větší části do Praž. biblioteky Lobkovické. *Ra.*

Pelecanus, Pelecanidae, v. P e l i k á n.

Peleguer Don Vicente, současný ryjec španělský, jenž náleží k nejznamenitějším umělcům toho druhu netoliko ve své vlasti, nýbrž vůbec naší doby, a jehož nejzdařilejší dílo jest *Sv. Alžběta* dle M u r i l l a. *Mů.*

Pêle-mêle [pélmél]; franc. h a t m a t, bez ladu a skladu.

Pelet [pelé] **1)** J e a n J a c q u e s G e r m a i n, baron, franc. generál a vojenský spisov., nar. v Toulouse 15. čce 1777, zemř. v Paříži 20. pros. 1858. Vystudovav na škole umění a věd v Toulouse byl povolán k službě vojenské, kdež vstoupiv do sboru inžinýrského stal se důstojníkem v armádě v Itálii meškající, odkud redigoval výtečný *Dictionnaire topographique militaire*, který však v rukopise u gener. štábu zůstal. R. 1805 zvolil si jej Jourdan k proskoumání Tyrolska, téhož roku však ještě stal se

P. pobočníkem Massenovým, s kterým odešel do Neapole, Kalabrie, r. 1807 do Polska a 1809 do Rakouska, kde zvláště účastnil se bitvy u Esslink, jakož i ostrov Lobavský proskoumal. R. 1810 byl v Portugalsku a r. 1812 u veliké armády ruské, kde zvláště u Smolenska v čele 5. sboru polského udatně sobě počínal, jakož i při zpátečním pochodu zbytky mnohých franc. sborů zachoval. Byv jmenován brigádním generálem stal se r. 1813 velitelem v Drážďanech a dobyl 27. srpna Grüne, Wiese a Reichu. R. 1815 bojoval u Charleroi a Fleurusu, a háje Plancenoit u Waterloo nepostoupil ho Prusům dříve, dokud od ostatní armády docela oddělen nebyl. Uprostřed hluku válečného byl však **P.** též činným na poli písemnictví, kresle plány topografické i spisuje vojenské a polit. dějiny válek, jichž se účastnil. Byv po revoluci červencové nějaký čas velitelem školy gener. štábu byl povýšen na generallieutenanta a gener. ředitelem válečných skladišť jmenován, v kterémž postavení mnohé opravy ve správě vojenské i vědecké zaváděl, jmenovitě pak o geodaesii, topografii, statistiku a práce historické velikých zásluh si získal. Jeho sbírka vojenských korespondencí Napoleona I. byla hlavním pramenem, kterého užito při vydání listů Napoleonových r. 1858. K jeho doléhání vydána též topografická mapa Řecka a Algirska. R. 1831 byl zvolen v Toulouse do komory poslanců, r. 1837 na paira povýšen, načež v komoře pairů ve svých rozpravách o doplňování vojska, o opravách v gener. štábu a o stavbách železných dráh zdravými náhledy se vyznamenával. Po revoluci únorové byl předsedou výboru národní obrany, a na počátku r. 1849 vypraven od prince presidenta v důvěrném jakéms poselství ku Karlu Albertovi. Od r. 1852 zasedal v senátu. Byl též členem akademie věd morálních a politických, a jméno jeho jest vyryto v Paříži na vítězné bráně de l' Étoil. Nejvýtečnější jeho práce jest *Carte de France de l' état-major* (v 151 listů); z četných jeho spisů uvádíme: *Mémoires sur la guerre de 1809* (1824, 4 sv.); *Des principales opérations de la campagne de 1813*; *Introduction aux campagnes de l' empereur Napoléon en 1805, 1806, 1807 et 1809* (3 sv.); *Mémoires militaires relatifs à la succession d' Espagne sous Louis XIV.* Mimo to psal četná pojednání do *Spectateur militaire* a zůstavil některá díla v rukopise. — **2)** Privot Joseph Claramond **P.**, hrabě de la Lozère a franc. státník, nar. 1785 z rodiny protestantské, byl s počátku auditorem v státní radě, kdež pilně spisoval *Les opinions remarquables qu'exprimait Napoléon sur les diverses branches d' administration* (Pař. 1833). Před r. 1815 byl gener. správcem korunních lesů, potom referentem o prosbách koruně podávaných, r. 1819—23 prefektem v depart. Loir-et-Cher, r. 1827—37 deputovaným téhož depart. v komoře poslanců, kdež vynikal co výtečný řečník v levém středu, jsa smýšlení rozhodně svobodomyslného. R. 1836 převzal ministerství veřejného vyučování, odstoupil však již po 6 měsících i s celým kabinetem. Byv r. 1837 na paira povýšen působil v komoře pairů k rozvoji konstituční monarchie, jakož i vstoupil do kabinetu Thiersova (1. bř. 1840), převzav ministerství financí. Když tento kabinet již v říj. t. r. padl, zasedal **P.** opět pilně v komoře pairů až do únorové revoluce 1848, od které doby žije v soukromí. Mimo spis zmíněný sepsal též *Précis de l'histoire des États-Unis* (1840). — **3)** Auguste **P.**, franc. starožitník, nar. v Nîmesu 13. bř. 1785, stal se členem obchodního soudu ve svém rodišti, a jest nyní inšpektorem historických památek v depart. Gardském, členem více učených společností, jmenovitě starožitnických a dopisujícím členem ministerstva osvěty. **P.** uveřejnil množství zpráv o starožitnostech depart. Gardského, jako o *Bráně Orangeské* a *Čtverhraném domě* v Nîmesu; mimo to vydal *Popis římských starožitností ve Francii* (1839), jež zároveň v korku vyřezal; *Starožitné amfitheatry* (1843); *Bránu Augustovu v Nîmesu* (1851); *Katalog museo Nîmeského* (1854). Jeho řezby z korku byly 1836 v Nîmesu vystaveny, a on r. 1839 čestným křížem vyznamenán.

Peleus, v bájesloví řec. syn Aiakův (v. Aeacus), bratr Telamonův a otec Achillův. S bratrem Telamonem se umluvil, že zabijí nevlastního bratra Foka, což spáchavše ukryli mrtvolu, ale skutek jejich přece vyšel na jevo, načež oba museli z Aiginy, vlasti své, prchnouti. **P.** se odebral do Fthie ke králi Eurytionovi, který očistiv jej z viny dal mu dceru Antigonu za manželku a k tomu třetinu země své; z manželství toho pošla krásná Polydóra. Avšak netrval spolek tento dlouho, neboť na honbě kalydonské zabil **P.** Eurytiona, ovšem z nedopatření, a musil opět prchnouti i dostal se do Iolku, kdež král Akastos jej opět očistil. Ale zde vzplanula k němu láskou Astydamia, choť králova, a nemohouc u něho vyslyšení dojíti očernila jej u krále, jakoby jí byl chtěl on o čest připraviti, jeho pak manželce vzkázala, že se **P.** zasnoubil se Steropou, dcerou Akastovou. Antigone se oběsila z hoře, Akastas však nechtěje porušiti práva hostinského nezabil **P**-ea, nýbrž vzav jej s sebou na lov proháněl se s ním tak dlouho, až **P.** zemdlen sklesl v rokline a usnul. Na to Akastas odňal mu zbraň a nechal ho, aby Centauři jej nalezli a usmrtili, což by se bylo skutečně stalo, kdyby se ho byl neujal Chiron a ho neosvobodil. Cnost **P**-eova, že se nedal Astydamii svésti, líbila se bohům tak, že mu dali Thetidu za druhou manželku; chtělť se s bohyní touto sám Zeus sdružiti, ale s toho sradil jej Prometheus, poněvadž prý by syn Thetidin tak byl mocným, že by Zeusa svrhl s nebes. Proto ji dali smrtelníku, a bohové sami byli při svatbě, jenom Eris nebyvši pozvána spůsobila mezi třemi bohyněmi svár, o němž viz čl. Paris. Z tohoto druhého manželství pošel syn Achilles (v. t.). **P.** pomstil se na Astydamii dobyv Iolku, Astydamii zabiv a rozkouskované údy její rozházev.

Pelewské ostroví, angl. *Pelew islands* [pelju ajlendz], též Palaos, řada ostrovů v Tichém oceáně na záp. konci archipelagu Karolinského, sev.-záp. od Nové Guiney, mezi 7°—8° 30′ sev. šíř. Jestiť to asi 20 větších ostrovů obklopených zádory korálovými; největší z nich jest Balbelthuap, 28 angl. m. dlouhý a 14 mil šir., s vysokými vrcholky, půdou úrodnou, lesnatou a několika potoky svlažovanou. Plodiny **P. o.** jsou chlebovníky, kokosy, banány, třtina cukrová, yams, pomeranče a j. ovoce tropické. Dobytka i drůbeže hojnost; u břehů loví se ryby a želvy. Obyvatelé jsou Malajové, kteří vzdělávají pilně půdu a umějí stavěti lodice pro 30 mužů. **P. o.** bylo prý objeveno 1545 od Španělů, ale první zprávu o něm přinesl kapitán Wilson 1783.

Pelhřim (*Peregrin*) zastával ok. r. 1222 důstojnost probošta Mělnického, z níž po smrti bisk. Ondřeje († 1224) od Přemysla Otakara I. na biskupství Pražské povýšen byl; poněvadž ale ve všem na újmu církve králi hověl, povolán jest r. 1225 do Říma, a nemoha se z obvinění vyvésti sesazen byl s biskupství svého. Miluje pohodlí vděčně přijal uložení stolice apoštol. a trávil pokojně dny života v dominik. klášteře sv. Klementa v Praze, při němž založil kapli P. M. Nanebevzetí a při ní kaplana; na tom místě stojí nynější vlaská kaple. **P.** † tam r. 1240. Fž.

Pelhřim z Třenkovic, šlechtická rodina slezská, někdy hlavně v knížetství Těšínském usedlá. Tam připomíná se okolo r. 1450 Mikuláš řečený P. z Tř., který prodav statek Třanovický od Mikuláše z Kunčic Bohušovice koupil. Okolo 1550 žil byl Václav P. z Tř., jemuž kníže Václav daroval ves Smilovice, kterouž 1587 Krištof P. prodal Martě Jeřábkové roz. Hynalce z Kornic. Kašpar (starší) na Pohoří byl ok. 1590 soudcem zemským knížetství Těšínského, a 1626 jmenuje se opět Kašpar P. z Tř. na Albrechticích a Horních Bludovicích co kancléř zemský téhož knížetství a nejvyšší „wachtmistr" prvního kraje v Slezii. Od 1619 až 35 přichází Václav starší co sudí zemský a 1619 i co místodržící úřadu hejtmanského na Těšíně; měl nejprvé (1622) Kalembice, později (1632) Ročákov a dvůr svobodný v Bobrku. 1686 prodal Kašpar P. z Tř. statek Vělé Pole pánům z Logova. 1718 drželi ještě v Těšínsku zboží pozemské Karel Maximilian a Vilém P-ové z Tř., a Kašpar P. z Tř. na Bobrku byl tehda soudcem zemským panství Bytomského. Erb P-ův bylo křídlo černé, naspod roztažené v bílém poli, a na něm půlměsíc zlatý rohama nahoru obrácený, a nad helmem totéž znamení. *Scb.*

Pelhřimov, něm. *Pilgram*, ohražené a výstavné okresní město v kr. Tábor., čítá 3770 čes. obyv. (1857), má děkanský kostel sv. Bartoloměje, kostel sv. Víta jindy farní, na hřbitově kostel bolestné P. M., r. 1711 od tehd. primatora Tobiáše Joh. Gretzela založený, nižší realní školu, špitál, nemocnici, radnici, před tím zámek pánů z Řičan (až do r. 1572). Je zde záložna, spolek zpěvácký a j. Náměstí a ulice jsou nově dlážděné, celé město řádně osvětlené (petrolejem); vůbec jeví se zde utěšený pokrok. Co do probuzenosti národní náleží P. k nejpokročilejším městům v Čechách. — Biskupství Pražské obdrželo r. 1144 od Vladislava II. celý újezd Želivský s příslušenstvím, což byl dar v skutku knížecí, neboť obsahoval krajinu t. č. arci pustou, lesnatou, od hranic moravských až k potoku Trnava, tedy téměř celý nyn. okres P-ský, v níž povstaly později teprv dědiny a města; město P. bylo r. 1225 od biskupa Pr. Pelhřima založeno a něm. osadníky obsazeno; bisk. Jan II. obsadil zdejší kostel sv. Víta r. 1236 farářem; arcib. Jan Očko z Vlašími prodal r. 1375 měšťanům P-ským všecku právomocnost za 360 kop gr. Pr.; konečně arcib. Kunrat z Vechty zapsal r. 1416 zboží P-ské a Řečické ve 4000 kopách gr. Pr. Jankovi z Chotěnic na Fürstensteině a synu jeho Jiříkovi do času jejich živobytí; k prosbě téhož Janka potvrdil kr. Václav IV. dne 16. září 1417 P-u listiny a výsady, kterýchž od Zbyňka a Kunrata arcib. bylo obdrželo; oba drželi také Vlašim, a po jejich smrti dostala se tato i P. způsobem nepovědomým r. 1442 ryt. Mikulášovi Trčkovi z Lípy a na Lipnici, při jehož rodu P. až do r. 1547 zůstal, v němžto koupen byl od Adama z Řičan, který r. 1551 městu výsady potvrdil. Od jeho dědice p. Karla z Řičan vykoupili se r. 1572 zdejší měšťané i s vesnicemi t. č. k městu náležitými z poddanství, což i s povolením cís. Rudolfa II. r. 1577 v desky zemské vtěleno, a spolu dosavadní zástavná zboží v dědictví spupné proměněno bylo; konečně r. 1596 P. za město královské povýšeno. Za bezvládí v Čechách po smrti krále Albrechta byly odbývány v P-ě nejednou důležité sněmy: r. 1446 v čnu, r. 1450 v dub. a v čci. (Srv. Palackého *Děj. čes.*, IV., 1. str. 127 sld., 202 sld. a 210 sld.). Z výtečných mužů v P-ě zrozených uvádíme Adama Cholossia (v. t.), pak učitele na universitě Pr. Matiáše a Pavla z P-a, a j. — Okres P-ský měl r. 1857 na 5.39 □ m. 29.392 obyv. ve 2 m., 4 msech a 89 vsech. *Vl.*

z Pelhřimova (*Pelhřimovský*) Mikuláš, vůbec *Biskupec* nazývaný, Pražský bakalář 1409, muž učený a vážný, jenž od Táborské strany za biskupa zvolen jsa (asi v září 1420) v celé zemi příjmím Biskupec nazýván byl. Jako byl Mikuláš mezi kněžími, kteří první určitě vytkli a ustálili zvláštnosti učení Táborův, tak potom byl všude v čele těch, kteří tu a onde na sjezdech a schůzích učení to zastávali, jako r. 1420 d. 10. pros. v domě Zmrzlíkově, u Konopiště 24. čna 1423, v Karolíně 28. září 1429, na sjezdu Chebském 9. kv. 1432. Na koncilu Basilejském počal Mik. z P. mluviti 20. ledna 1433 o stavování a trestání hříchův veřejných v církvi, v čemž i nazejtří zase pokračoval. Řeč jeho nebyla tak šetrná a mírná jako Rokycanova, který mluvil před ním. Mluvil důtklivě a trpce, zvláště káraje spůsoby, kterak s učiteli českými Husem a Jeronymem v Kostnici nakládáno bylo. Když nejostřejší důtky pronášel proti hierarchii, stalo se ve sboru pohnutí nemalé: jedni prý se smáli, druzí zuby skřípěli, jiní hlasitě reptati se jali; Julian kardinál pak sepjav ruce vzhlédal k nebi. Mikuláš dokonal řeč svou dle zdání krajanův svých velmi pěkně a počestně. Nicméně když vyšli poslové ze sboru, Rokycana ve zvláštní schůzce toho dne haněl Biskupce, proto že dovolil sobě mluviti tak nešetrně proti prelátům vůbec; ale většina Čechův spokojeni byli s tou řečí. Proti němu mluvil 13. ún. Pařížský prof. Carlier, a Biskupec replikoval 16.—18. bř. Když pak poselství české domů se vrátilo a poslové od sboru v Praze s Čechy vyjednávali, zvolen B. 22. čna mezi osm plnomocníků, kteří rokování s posly těmi měli dokonati. R. 1435 byl na sjezdu Brněnském, r. 1436 stál s Bedřichem ze Strážnice v čele strany mírnější na Táboře, která tvoříc většinu smířiti chtěla se s novým králem a poddati se mu pod výminkami. Poslední známý jeho skutek byl smíření strany této s císařem 18. list. r. 1836. Mikuláš z P. náležel podle toho ke straně mírnějších Táborův, i ač nezamítal nikdy prostředků mírných a vyjednávání, též počísti musí se vždy k mužům těm, kteří byli nejhorlivějšími zastavateli učení husitského. R. 1452 vydal se Mikuláš vedle starého Korandy s kněžími svými do Prahy, aby tu stalo se konečné narovnání se stranou Rokycanovou, kterému slibili po dlouhých námluvách poslušenství. Nicméně odvezen Mikuláš na Poděbrady a tu chován asi do r. 1459, kterého život svůj dokonal. Mimo působení slovem psal Mikuláš hojné *traktaty*, na př. proti Petrovi Chelčickému, dále sepsal *kroniku kněží Táborských* a dílo polemické, v němž sestavil čtyry evangelia. Dle svědectví Příbramova a Chelčického Biskupec sám netajil prý, že bral někdy velikou částku svého učení od kněze Jana Němce Žateckého.

Pelias, syn Poseidona a krásné dcery Salmoneovy, Tyro nazvané, blíženec Neleův (v. t.). Matka pohodila obě dítky, z nichž jedno pojmenováno P., protože mu klisna podkovou obličej zohavila; druhé obdrželo jméno Neleus, protože od tísty (čuby) bylo odchováno. Oba mladíci, vyrostše mezi pastevci koní a dozvěděvše se, že matka jejich Tyro od macechy své, jménem Sidero (Železná), je týrána, ustanovili se na osvobození matky a zabili macechu její. Tyro provdala se za krále Krethea. Z tohoto manželství byli tři synové: Aison, Feres a Amythaon. Po smrti Kretheově dosedl Aison na trůn; avšak P. svrhnuv ho zmocnil se vlády nad Iolkem a pojal Anaxibii, dceru Biantovu (dle jiného podání Filomachu, dceru Amfionovu), za manželku,

s níž měl syna Akasta a několik dcer, z nichž proslula Alkestis věrnou láskou k Admetovi. **P.** byv od věštby napomenut, aby se měl před tím na pozoru, kdo se v jednom střevíci před ním objeví, poslal Jasona, syna Aisonova, jenž ztrativ při přechodu přes řeku Anauros jeden střevíc a tudíž jen na jedné noze obut jsa před něho předstoupil za otcovské dědictví žádaje, do Kolchidy, aby mu přinesl zlaté rouno (v. Argonauti). Za nepřítomnosti Jasonovy zabil **P.** nevlastního bratra svého Aisona a syna jeho Promacha. Pro tuto ukrutnost pomstil se na něm Jason po návratu z Kolchidy pomocí Medey. Tato předstírajíc, že je mezi ní a manželem jejím Jasonem nevole, utekla se do domu **P**-ia a získala si přízeň a důvěru dcer jeho a přemluvila je k tomu, aby stařičkého otce na kusy rozsekaly, jež ona v kotli uvaří a spůsobí, že **P.** takto omladne. Aby Peliovny slovům jejím víry přiložily, zabila dříve starého berana a převařením údův jeho učinila z něho mladého beránka. Peliovny, přesvědčivše se takto o kouzelné moci Medeině, zabily otce svého. Po jeho smrti zmocnil se Jason vlády nad Iolkem. Akastos, syn **P**-iův, zařídil na počest otci svému slavné pohřební hry. *Rs.*

Pelignové (lat. *Peligni*), starodávný národ v střední Itálii původu Sabinského, bydleli mezi Marruciny, Marsy, Samniem a Frentany. Byl to národ bojovný, kterýž vedl dlouhé války s Římany, ale konečně zároveň se svými sousedy smluvil mír s republikou koncem IV. stol. př. Kr. **P.** měli účastenství též ve válce občanské, a jedno z jich předních měst, Corfinium, bylo vyvoleno za budoucí hl. m. italské, pročež přezváno Italica. Konečně však podmanil **P**-ny Pompejus Strabo, otec Pompeja Velkého, r. 89 př. Kr.

Péligot [peligô] Eugène Melchior, franc. lučebník, nar. v Paříži 1812, stal se asistentem na škole polytechnické, 1841 prof. lučby na konservatoři umění a řemesel a 1846 zkoušečem kovů v mincovně. R. 1851 byl členem poroty při světové výstavě Londýnské a 1852 zvolen za člena akademie věd. Seps.: *Traité élementaire de manipulations chimiques* (Pař. 1836); *Recherches sur la nature et les propriétés chimiques des sucres* (Brusel 1838); *Recherches sur la betterave à sucre* (Pař. 1839); *Rapport sur des expériences relatives à la fabrication du sucre* (1842 a 1843); *Rapport sur l'exposition des produits de l' industrie autrichienne de 1845* (1846) a j., mimo články do odborných časopisů vědeckých.

Pelichání v. Peří.

Pelichij, Gertruida de, holand. malířka, nar. v Utrechtu r. 1744, † v Bruggách r. 1825. Jejími učiteli v malbě byli Paul de Cock v Bruggách a Suvée v Paříži. Její podobizny *císaře Josefa* a *císařové Marie Terezie* zjednali jí čestné údství akademie Vídeňské, a kromě toho došla zvláštní pochvaly její kopie *Koně proti vlku se bránícího* dle Bacheliera (hlavně pro správnou kresbu a živou barvitost). *Mil.*

Pelikán 1) v. Pelikáni. — **2) P.**, v polské heraldice znak, jenž se takto vypisuje: v černém poli pták **p.** v pravou stranu obrácený, který rve prsa svá a krmí jimi tři mláďata; s helmu kolčího vynikají tři pštrosí péra. Znaku toho užívali rody Kociel, Łakiński, Miciński, Maza, Proszczewicz. — **3)** V chirurgii slove **p.** zvláštní přístroj k trhání zubů.

Pelikán Josef Vladimír, spis. český, nar. 11. máje 1808 u Hořic, skončil v Praze právnická studia, stal se 1835 v Týništi syndikem, později rádním v Sezemicích, po roce 1848 sloužil na více místech v cís. úřadech, jsa s místa na místo posílán, poněvadž pro smýšlení své národní, s kterým se netajil, uvalil na sebe nepřízeň svých představených; nyní jest okresním adjunktem v Rychnově. Z rozličných sepsání jeho, větším dílem v českých časopisech umístěných, zasluhují povšimnutí pojednání: *O pojmenování osad československých* (v Časop. mus. na r. 1830, str. 300) a *Navržení právnické české terminologie* (v Časop. mus. na r. 1831, str. 326).

Pelikáni, *Pelecanidae*, čeleď ptáků vodních, jejímž znakem jsou na nohou čtyry prsty, spojené plovací blanou; dráp prostředního prstu jest obyčejně na spodní straně hřebenovitě vroubkovaný; zobák jest delší hlavy a má na konci špičatý nehet. 1. Rod *Pelecanus*, pelikán, se zobákem prodlouženým, plochým a úzkým; mezi saněmi dolejší čelisti nalézá se kožnatý vak. **P.** jsou velicí, nemotorní ptáci, kteří žijí na řekách, jezerech a na březích mořských teplého pásma; loví ryby, jichž mohou přijmouti značné množství do vaku. Peří jest až na černé perutě bílé s nádechem růžovým; mláďata jsou špinavě šedá. 2. Rod *Halieus*, kormorán; zobák jest rovný, smáčknutý, hořejší čelist hákovitě zahnutá, vak malý, peří černé, bronzové s tmavým okrajem. Žije v polárních krajinách sev. polokoule a zaletuje v zimě až k nám. 3. Rod *Tachypetes*, fregatka, vyznačuje se vidličnatým dlouhým ocasem a dlouhými, špičatými křídly; prsty jsou jen na polo spojené. Žije v tropických krajinách při moři Atlantickém a Tichém, lítá velmi rychle a vrhá se z povětří na ryby ve vodě. 4. Rod *Plotus*, anhinga, podobá se kormoránu, má však dlouhý, hadovitý krk, zobák dlouhý, rovný a ostrý; žije na sladkých vodách již. polokoule, plove velmi tiše, házeje sem tam svým dlouhým krkem, čímž upomíná na pohyby hadů. 5. Rod *Sula*, sula, má tvář a hrdlo lysé, krk krátký, zobák u kořene velmi tlustý, perutě dlouhé, ocas klínovitý, peří bílé s červenými perutěmi; lítá velmi obratně a vytrvale; žije při sev. moři, kde se vejce i mladé k potravě sbírají. 6. Rod *Phaëton*, pták tropický; zobák krátký, silně smáčknutý; tvář opeřená, v ocase dvě velmi dlouhá úzká péra; lítá lehce a rychle, vzdaluje se daleko od pevnin a vyskytuje se jen po obou stranách rovníku až k 25°, nejvíce na Tichém moři; plavcům zvěstuje blízkost obratníků a slove proto pták tropický. *Šj.*

Pelion (nyn. *Zagora*), ve staré geografii pohoří thesalské, táhnoucí se pobřežím Magnesie a tvořící mysy Sepijský a Aiantijský. Na sev. souvisí s nízkým hřbetem Ossy. Na vrcholu **P**-u stával chrám Zeusa Aktajského, a blíže něho bájilo se o jeskyni centaura Chiróna. Z velkolepých lesův **p**-ských vzali Argonauté dříví na loď Argo a násadu proslulého kopí Achillova. Ve válce bohův pokoušeli prý se Giganté o ztečení nebes, postavivše Ossu na **P.**

Pelissier [pelisjé] Amable Jean Jacques, vévoda Malakovský, franc. maršál, nar. v Maromme v depart. Dolnosekvánském 6. list. 1794 z rodičů rolnických, † 22 máje 1864 v Algíru. Nabyv trochu vojenského vzdělání ve voj. přípravně v La Flèche a potom v St. Cyru stal se 18. bř. 1815 poddůstojníkem u dělostřelectva, načež meškal u observační armády porýnské a potom u depart. legie Dolnosekvánské, kdež prázdných dob k všestrannému se vzdělání ve vědách vojenských horlivě užíval, tak že po odbytých zkouškách do sboru gener. štábu přijat byl. Stav se v srp. 1820 důstojníkem provázel r. 1823 co pobočník generála Grundlera na jeho výpravě do Španěl, kdež pro svou zmužilost a odvahu křížem čestné legie a sv. Ferdinanda vy-

vyznamenán byl. Po svém návratu byl po sobě přidělen gener. Bourckeovi, Vallinovi, Ledruovi des Essarts, načež 1827 na kapitána povýšen a co pobočník gener. Durrieua na jeho výpravě do Řecka (1828 a 1829) rytířem řádu sv. Ludvíka jmenován byl. Ve výpravě algirské stal se náčelníkem praporu (1830), načež 1832 stal se pobočníkem gener. Pelleta při observačním sboru na Mose, když výprava proti Antorfu podniknuta byla. Potom sloužil co pobočník pod rozličnými vojen. veliteli ve Francii až do r. 1839, kdež do Algiru vypraven co podplukovník po 3 léta náčelníkem gener. štábu v Oranu byl. Vyznamenav se ve výpravě na Tagdempt (v kv. 1841), v bitvě u Ued Melahu (19. čce) a ve výpravě na Šelif byl povýšen na plukovníka (8. čce 1842). Rovněž vynikal v bitvách s Flitasy a Sbiby v Dahaře, jakož i přispěl k vítězství gener. Bugeauda u Isly (14. srp. 1844). Zvláštní pozornost obrátil na sebe P. nelidskou svou přísností r. 1845, dav zbouřené Araby Uled Riahy, jenž do jeskyň se utekli, kouřem zadusiti, čímž veliká rozhořčenost ve Francii proti němu vzešla, tak že guvernér Algirský, maršál Bugeaud, prohlásil, že P. toliko k jeho rozkazu tak jednati přinucen byl. Vzdor tomu byl P. v dub. 1846 na polního maršála povýšen, načež k rozkazu guvernérovu ještě některé odbojné kmeny arabské rozprášil, až v dub. 1850 divisionářem a v kv. 1851 prozatímným guvernérem v Algiru jmenován byl. Odevzdav za nedlouho guvernérství gener. Randonovi podnikl první výpravu do Kabylie, vzal Laghuat a podrobil si četné kmeny v již. Algiru, začež vojenskou medalií a velkokřížem čestné legie odměněn byl. Byv v led. 1855 jmenován velitelem prvního sboru armády východní přibyl P. 9. ún. do Kamieše a účastnil se všech počátečních operací při obléhání Sebastopolu, načež 16. kv. t. r. po Canrobertovi vrchní velitelství převzav dvojím útokem po zemi i po moři za Sebastopol hnal, veliké zbrojiště ruské mezi ústřední baštou a mořem vzal, pevného postavení na ř. Černé a bašt Marmelon Vertských se zmocnil, při útoku však na věž Malakovskou 17. čna s velikou ztrátou odražen byl. Nedav se však zviklati ve svém počínání svedl P. 16. srp. rozhodnou bitvu na březích ř. Černé, po které i Sebastopol padla ve velikém útoku 8. září 1855, začež 12. září P. na maršála franc. povýšen byl. Navrátiv se do Francie 5. čce 1856 byl od císaře 22. t. m. titulem vévody Malakovského vyznamenán, jakož i před tím již 6. čna od královny Viktorie velkokřížem řádu Bathského poctěn. Zákonem ze dne 18. bř. 1857 bylo P-ovi 100.000 fr. ročních důchodů pojištěno, a on sám 1. ún. 1858 členem tajné rady a 23. bř. vyslancem u dvora anglického jmenován. Vzdav se tohoto úřadu 23. dub. 1859 převzal velitelství observační armády při vypuknutí války italské, načež v čci t. r. byl jmenován velkokancléřem čestné legie a 20. list. 1860 gener. gouvernérem v Algiru.

Pelješac, ital. *Sabioncello*, poloostrov v Dalmácii, kr. Dubrovnickém, od jihových., kdež spojen s pevninou úžinou Stonskou, k severozápadu se táhnoucí, 8 mil dlouhý a ½ hod. až 1 míli široký, mezi chobotem Neretvy k východu, průplavy Krčolským k severu a Mlětským k západu. Obyvatelův počítá se asi 8500. Poloostrov prostoupen jest vrchy na 2—3000' vys., jako sv. Eliáše 3058', Rota 2274' a j. v. Hlavní místo jest městys Orebić (v. t.); ve P. má jenom 1700 obyv.

Pella, staré sídelní město Macedonie, rodiště Filipa a Alexandra, ztratilo po úpadku říše Macedonské pod Římany všecku důležitost. Nyní sluje Jenidže Vardar.

Pellagra, milánská růže (též *Darmatagra*, *Lepra*, *Mediolanensis*, *Ichthiosis* **p.** a jinak zvaná), jest nemoc endemická, téměř výhradně obmezená na severní krajiny italské, zejména na roviny popadánské v Lombardii, jen zřídka se objevující také v jižních končinách Francie, dosti zhoubná, povahy posud nedostatečně proskoumané. Až do nedávna panovala domněnka, že **p.** vznikla teprv na počátku nynějšího století, není však pochybnosti, že jest původu staršího. Objevuje se vždy na jaře, prozrazujíc blížení své chorobnostmi gastrickými a křečovitými, načež kůže na místech oděvem nepokrytých a tudíž paprskům slunečným vystavených růžovitě se zanítí; růže ta (*erysipelas*) průběhem nemoci poněkud zmodrá, as po 6 nedělích odlupuje se pokožka, pod níž se objevuje škára suchá, lesklá, brunatná; pokožka rychle opět se obnoví, a zjev předešlý se opakuje, což trvá až do zimy, načež zdánlivě úplné zdraví zase se navrátí. Avšak na jaře tytéž úkazy opět se objeví, trvajíce až do zimy, jen že v stupni již vyšším. Totéž se opakuje po 3—7 roků, načež **p.** obyčejně smrtí končí. Čím déle nemoc trvá, tím bývá kůže sušší, rozrývanější a šupinatější; vlasy šeštětinovatí a vypadávají; veškery výměsky sliznaté jsou hojnější, na místě toku měsíčného u žen nastane vysilující slizotok. Úkazy porouchaného zažívování jsou neustále zjevnějšími a výjevy nervovními provázeny, ku konci podobá se nemoc všeobecná zhoubnému tyfu. **P.** není nakažlivá. Připisovati vznik její účinku palčivého slunce italského, jakž obyčejně se stává, jest nepravé, poněvadž zajisté životné poměry Lombardů předním zřídlem jejím jsou, jmenovitě bažinaté, hojně zavodňované roviny, na nichž rýže se pěstuje, nedostatek čisté vody, povždy bylinná strava bez změny, nečistota bytů, vůbec nouze a bída. Nelze ale popírati, že při stavu takovém paprsky slunečné poskytují podnět k vypuknutí choroby. Poměrně podléhá mnohem více osob ženských než mužských; věk prostřední častěji bývá zachvácen, nežli věk mladistvý a stáří vysoké. O anatomické povaze nemoci posavadné výskumy nejsou ještě dostačitelny. Za tou příčinou jest i léčení posud nejisté, a počet method a léků proti chorobě jest téměř nekonečný. Spásy ovšem lze nalezti pouze změnou krajiny a opravením správy dietetické. Nejlepší spisy o nemoci té jsou: Nardi *Delle cause e cura della pellagra e del modo d' estirparla* (v Mil. 1836); Roussell: *Dela pellagra, de son origine* etc. (v Paříži 1846). *Mr.*

Pellegrini, **1)** Pellegrino zv. *Tibaldi*, malíř, stavitel a řezbář, nar. v Bononii r. 1527. Byl syn Tibalda z Valdelsy, kterýž se byl usadil v Bononii co zednický mistr. Počátkům malířství učil se, jak se zdá, u Bartolommea Ramenghiho, jelikož prvější jeho práce jsou ve spůsobu tohoto mistra provedeny. R. 1547 odebral se k dalšímu vzdělání svému do Říma, kdež maloval ve 23. roce svém pro chrám San Luigi de' Francesi několik obrazů o závod s Jacopinem del Conte a Sicciolantem de Sermoneta, nad nimiž i zvítězil. Avšak proto přece pozbyv důvěry v sebe sama chtěl hlady zemříti, načež mu Ottaviano Mascherino radil, aby se oddal stavitelství. Napotomní kardinál Giovanni Poggi poslal jej do Bononie, by mu tam v jeho paláci maloval *výjevy ze života Ullyssova*, což se mu tak podařilo, že jeden z těchto obrazů, Cyklopa na stráži u jeskyně představující, zdá se pocházeti od Michelangela. Pro téhož preláta vystavěl tamtéž kapli v kostele San Giacomo maggiore a ozdobil ji tak výtečnými malbami, že tyto sloužily za

vzor Caracciům, kteří jich původce proto Michelangelo riformato nazvali. R. 1562 povolal ho kardinál Carlo Borromeo do Pavie, by tu učinil návrh k paláci della Sapienza, k němuž i r. 1564 základ položil. V Miláně opravil arcibiskupský palác, opatřiv jej pěkným dvorem s podloubím v rustice. Dále vystavěl tu r. 1569 slavný chrám San Fedele, což mu následujícího roku zjednalo úřad stavitele při tamější kathedrále, jejíž vnitřek namnoze změnil, a na jejímž průčelí pocházejí od něho s původním slohem sice nesouměrné, proto ale přece všelikého uznání hodné portály a okna bliže těchto. Vyzván r. 1586 do Španěl odebral se tam a působil tu co malíř a řezbář s velikým úspěchem, načež ho král Filip II. jmenoval markýzem z Valdelsy. Stráviv tu devět let vrátil se opět do Milána, kdež i zemřel ok. r. 1591. Jeho malby vynikají půvabnou prostotou a výrazem vroucího citu; jeho stavby zase dobrým uspořádáním. Štukové jeho práce sloužily Annibalu Caraccimu za vzor při jeho jednobarevných malbách (*camaïeu*) v paláci Farnese v Římě. — Jeho bratr **2)** Domenico **P.**, též Tibaldi zvaný, nar. v Bononii r. 1541, † tamtéž r. 1583, vystavěl tu při kathedrálním chrámě kapli, o níž papež Klement VII. pravil, že nezná v Římě krásnější; dále celnici a palác Magnani. Jeho žákem byl Agostino Caracci, kterýž zase měl jistý vliv na něj v ryjectví. Nejznamenitější rytiny Domenica **P**-ho jsou podobizna *papeže Řehoře XIII.* dle Passarottiho a *Kající Magdalena* dle Tiziana. — **3)** Giovanni Antonio **P.**, italský malíř, nar. v Padově r. 1674, † r. 1741. Jeho učiteli byli Gonga a Paolo Pagano. Pracoval v Paříži, v Londýně, kdež byl jedním z ředitelů tam. akademie, a v Drážďanech, vstoupil pak ve službu kurfirsta Falckého a vrátil se konečně zase do Benátek. Malovav velmi rychle a zpanile vydělal sobě mnoho peněz, avšak nedostává se jeho pracím namnoze hlubšího výrazu a trvalé barvitosti. K čelnějším jeho malbám náležejí: *Uzdravení ochrnulého* v kostele Sv. Karla Borrom. ve Vídni a vlys v tak zv. síni Missisippiské v Paříži s mythologickými výjevy, kteréhožto díla však více nestává. *Mü.*

Pellegrino da Modena (vlastně Munari Pellegrina), italský malíř, nar. v Modeně, květl v první čtvrti XVI. století. Učil se počátkům svého umění u svého otce Giovanni Munariho a ještě před svým odchodem do Říma maloval r. 1509 pěkný obraz pro chrám San Giovanni v Modeně. V Římě stal se žákem Rafaelovým i spojoval ve svém slohu přesnost a výraz tohoto s líbezností Correggiovou. Po smrti Rafaelově vrátiv se zase do svého rodiště stal se tu hlavou četných následovníkův Rafaelových. Ze vzácných jeho prací zasluhují přede všemi býti jmenovány: *Výjevy ze života Jakubova a Šalomounova* v loggiích vatikánských a *Narození Panny Marie* v kostele St. Paolo v Římě. Připisuje se mu též velmi krásný obraz v galerii ve Staffordhouse, představující *Pannu Marii s děťátkem na trůně, sv. Antonína Padov. a sv. Kláru.* Při půtce, jakouž měl jeden z jeho synů s některými měšťany, přišel o život r. 1525. *Mü.*

Pelles v. Polnička.

Pellestrina, ms. v Benátsku, v prov. Benátské na Lido di **P.** u lagun, se 7195 obyv. (1857); bývalý přístav jest nyní zasypán.

Pelletan Eugène, franc. spisov., nar. ve vsi Maine Bertrandu v depart. Dolnocharenteském 29. říj. 1813, studoval na koleji v Pau, potom v Paříži na Sorbonně a na Collège de France, kde zvláště filosofii, dějiny, polit. ekonomii a literaturu si oblíbil. Procestovav sev. Francii, Belgii, Německo a Itálii vystoupil s prvními plody literárními v týdenníku *La nouvelle Minerve*, načež do redakce časopisu *La Presse* vstoupil, kdež výbornými články kritickými pozornost na sebe obrátil; nepřihlížeje totiž pouze k formální stránce plodů literárních dovedl vždy též hlavní myšlénky jejich se zmocniti, kterou pak, buď si to v umění, básnictví, filosofii, historii nebo polit. i sociální ekonomii velmi obratně a původně rozbíral. Jsa smýšlením republikán byl od dávna přítelem Lamartinovým, který mu potom za provisorní vlády místo v ministerstvu zahraničných záležitostí nabízel, jež však **P.** nepřijal. Když pak, jsa viněn smýšlením příliš střízlivým, v Rochefortu při volbách do zastupitelstva národního propadl, založil, s Lamartinem a Laguerronnièrem *Le bien public*, orgán to mírných republikánů, který však po zvolení prince Napoleona za presidenta republiky přestal vycházeti. Na to převzal **P.** opět místo literárního kritika u časopisu *La Presse*, odkud po státním převratu přešel k žurnálu *Siècle*, jsa potom první jeho kapacitou ve věcech politických; tak dovolával se s velikou energií amnestie a vystupoval příkře proti opětnému zavedení trestu smrti pro zločiny politické. Když pak tento žurnál svou politickou barvu měniti počal, přešel **P.** opět k *La Presse*, pracuje mimo to pilně do časop. *La France littéraire*, *Revue indépendante*, *L'Artiste*, *Revue de deux Mondes*, *Revue de Paris* a j. O sobě vydal: *La profession de foi du XIX. siècle* (Pař. 4 vyd. 1857); *Le monde marche* (2. vyd. 1858), v kterémž odůvodňuje učení o stálém se zdokonalování; v *Les rois philosophes* (1857) vysvětluje, kterak despotismus v XIX. stol. filosofie užíval, aby proti právům přirozeným brojiti mohl; v *Le pasteur du désert* (4. vyd. 1857) hájí ve formě velmi půvabné princip svobody svědomí; v *Droits de l'homme* objasňuje veliké principy z r. 1789; *Heures de travail* jest výbor jeho článků v rozmanitých žurnálech uveřejněných; v *La naissance d' une ville* (1860) podává dějiny pokroku, jejž i rozvojem venkovské obce v XIX. stol. dokazuje; mimo tyto sepsal liter. a filosof. román *La lampe eteinte* (1840, 2 sv.); *Histoire des trois journées de février 1848; La décadence de la monarchie française.*

Pellew Eduard v. Exmouth.

Pellican v. Kürschner.

Pellico Silvio, básník a vlastenec italský, nar. v Saluzze v Piemontě 1789, † na ville Moncaglierů bl. Turina 1. ún. 1854. Otec jeho, Onorato **P.**, měl rukodílnu na hedbáví v Pignerolu, a sám jsa básníkem lyrickým vzbudil v nadaném synu svém dřímající vlohy ducha velkého. Asi r. 1795 odstěhovali se do Turina, kdež Silvio byl vyučován po nějakou dobu od kněze, načež se odebral se svou sestrou do Lyonu, kamž se provdala. V Lyoně pobyl několik let, naučiv se dobře franc. jazyku i literatuře a oblíbiv si mravy francouzské. Na rodnou svoji vlast byl už málem zapomněl, když dostav do ruky Uga Foscola báseň *I sepolcri* nadšen byl láskou k vlasti tak, že se ihned vrátil do Itálie (1810) a usadiv se v Miláně stal se učitelem frančiny na *collegio degli orfani militari*, v prázdných pak chvílích zabýval se jazykem angl., něm. a básnictvím. Zde se stal důvěrným přítelem Foscola i Montiho a dostal se do rodiny hraběte Luigi Porra Lambertenghi za domácího učitele. Seznámil se též s mnohými výtečnými cizozemci, mezi nimiž byli paní de Staël, Schlegel, Byron, Hobhouse, Davy a Brougham. Prvním jeho plodem byla tragédie *Laodamia*, po kteréž následovala *Francesca di Rimini*, zakládající se na jednom místě v Danteově *Pekle.* Tragédie tato vzbudila značný

ně v obecenstvu, byla dávána na všech předních divadlech italských i zjednala P-ovi slavné jméno mezi básníky dramatickými. Potom přeložil P. Byronova *Manfreda*, a r. 1819 zarazil s některými spisovateli list *Il conciliatore*, ve kterémž uveřejnil *Eufemia di Messina* a *Conte di Carmagola;* Sismondi, Romagnosi, Gioja a jiní výteční spisovatelé byli jeho přispěvateli. Avšak liberální směr časopisu tohoto potkal se s velikou nedůvěrou u přísné kritiky rakouské, až byl konečně 1820 úplně zastaven. Od té doby byl osud P-kův neustále nešťastný. Stalť se P. členem revolucionářského spolku karbonárů, a povstání, která vypukla i v Neapolsku i v Piemontě, zavdala vládě rakouské příčinu k přísnému vystupování proti podezřelým osobám, tak že dala 13. říj. 1820 zatknouti P-ka. Nejdříve byl uvězněn v žaláři Santa Margherita v Miláně, odkudž jej dopravili do vězení státního na ostrov San Michele bl. Benátek (1821). Zde byl držán až do února 1822, načež byl souzen. Rozsudek zněl na smrt, ale milostí císařskou změněn trest na 15 let těžkého žaláře. V dubnu 1822 jej odvezli na Spielberg do Moravy, kdež vlídností žalářníkovou se s ním asi 18 měsíců poměrně dosti mírně zacházelo, i dovoleno mu čítati bibli, Homéra a některé spisovatele ital., angl. a něm. Avšak žalářník byl přesazen, a od té doby nakládáno s P-kem po celý ostatní čas jeho žalařování s náramnou tvrdostí. „Kdož jsou odsouzeni k těžkému žaláři“, praví P., „musejí pracovati, nositi na nohou okovy, spáti na holých prknech a jísti stravu nejchatrnější“. Tak žil P. bídně, až jsa už téměř na umření byl propuštěn císařským nařízením 1. srp. 1830. Zároveň s ním byl propuštěn též básník Maroncelli. Jsouce dopraveni do Itálie v Mantově se rozešli; Maroncelli, jenž byl ve vězení přišel o jednu nohu, šel do Romagni, pak do Paříže, a P. zůstal v Miláně, Piemontě a Novaře pod dohlídkou, které byl však po nějakém čase zproštěn, a odebral se do Turina. R. 1831 vydal *Le mie prigioni*, vylíčení desítiletého trápeni svého v žaláři kterýžto spis se pojednou daleko rozšířil a byl přeložen do ang., třikráte do špan., pětkráte do něm., čtrnáctkráte do frančiny. Ostatek života svého strávil P. pracemi literárními; markýz Barolo v Turině nabídl mu u sebe přítulek, učiniv jej svým sekretářem. Jeho *Opere* (díla) vyšla v Padově ve 2 sv. 1831, pak vydal v Turině *Tre nuove tragedie* (1832), obsahující: *Gismonda da Mendrisio*, *Leoniero da Dertona* a *Erodiade*. R. 1833 vyšla v Turině jeho truchlohra *Tommaso Moro* a 1837 sbírka jeho spisů nevydaných *(Opere inedite*, 2 sv.). Mimo to napsal P. náboženský spis o povinnostech člověka pod názvem *Dei doveri degli uomini* (do češtiny přel. K. Štefan pod názvem: *O povinnostech člověka*, v Praze 1863). Životopis P-kův napsal Chiala (Flor. 1852).

Pelisson Paul, franc. spisov., nar. v Béziersu 30. říj. 1624 z rodičů protestantských, zemř. v Paříži 7 ún. 1693. Vystudovav v Montaubanu filosofii a v Toulouse práva osvojil si zároveň jazyk ital. a španělský. Jsa již povahou svou velmi ohebným dvořenínem nezapřel se i v prvním svém pokuse spisovatelském: *Histoire de l' Académie française jusq'en 1652* (Pař. 1653), v kterém tento ctihodný sbor tak nesmírně vychválil, že jej svým čestným členem jmenoval a jemu nejbližší uprázdněné místo slíbil. Stav se 1657 sekretářem finančního intendanta Fouqueta a 1660 královským radou, byl, když Fouquet do nemilosti upadl, v Nantesu zatčen a v Bastille uvězněn (5. září 1661), odkudž teprv r. 1666 k přímluvě některých vysoce postavených osob propuštěn a na milost přijat jest. Provázeje potom Ludvíka XIV. při jeho vpádu do Franche-Comté napsal zprávu o tomto výboji královĕ, která Ludvíkovi tak se zalíbila, že P-a svým historiografem jmenoval, a když tento 1670 na katol. víru přestoupil, veškerou přízní svou jej zahrnul. Práce P-ovy v tomto oboru vykonané vyšly 1749 pod názvem: *Histoire de Louis XIV.* (3. sv.). Z ostatních jeho spisů asketických, polemických neb čistě literárních jmenujeme jen *Reflexions sur les differends en matière de religion* (1686, 4 sv.), v kterých jeho korespondence s Leibnitzem o snášelivosti náboženské se nalézá.

Pelobates v. Ropucha.

Pelopidas, slavný vojevůdce thebánský, vrstevník Epaminondův, syn Hippoklův, pošel z rodiny vážené a zámožné, jmění zděděné rozmnožil pak skvělým sňatkem. Věnuje síly své toliko službám vlasti podporoval hojnými sumami lidi potřebné a zavrhl každou příležitost nepočestným spůsobem statků pozemských a hodnosti státních docházeti. Epaminondovi vyrovnal se sice odhodlaností a prudkostí charakteru, nikoliv ale sebezapřením a duševním nadáním. V ohledu smýšlení a pevnosti zásad oba se srovnávajíce k povnešení vlasti své společně pracovali. Když se Foibidas r. 383 př. Kr. zmocnil Kadmey, musel P. se 400 jinými demokraty utéci do Athén; tam vyslali za nimi oligarchové thebánští najaté vrahy, kteří zabili Androklida, vůdce strany demokratické. P., ač věkem nejmladší, nabyl mezi vypovězenci brzy vplyvu největšího. Spůsobením jeho přiblížili se tito jedné noci v pros. 379 k Thebám, zmocnili se jich pomocí přátel svých, povraždili oligarchy a zavedli vládu demokratickou. Na to obořil se P. s Epaminondem na posádku spartánskou v hradě a vyhnal ji pomocí Athéňanův. Nájezdy Spartanův do Boeotie vedly k novým válkám s Thebány, v kterých P. zvítězil r. 376 u Tegyry, poraziv tu se 300 hoplity a částkou jízdy dvakrát silnějšího nepřítele. Od času toho „svaté vojsko“ nestavěno jako posavad před šik těžko ozbrojených, nýbrž zůstalo pro sebe v hromadu k samostatnému působení. S vojskem tímto přispěl P. nejvíce k vítězství nad Spartany u Leuktry 371. Po vítězství tomto vtrhl zároveň s Epaminondem do Peloponesu; když Epaminondas podruhé tamž se vydal, přičiňoval se P. o rozšíření vlivu theb. zvláště v severu. V Thesalii na př. vyhnal posádku makedonskou z Larisy, a přinutil Alexandra tyrana ve Ferách k smlouvě, kterou jiným městům svoboda zaručena. Alexander jal se ale města utiskovati, a když P. podruhé se vypravil proti němu, zajat jest, ale Epaminondem osvobozen r. 368. R. 364 vydal se P. po třetí, když byl slavné poselství do Lusy vykonal, proti Alexandrovi pouze s 300 dobrovolníky, poněvadž Thebánští pro zatmění slunce právě se přihodivší větší vojsko svěřiti mu se báli. Žoldnéři měst thesalských sebrali se u Kynoskefale, kamž i Alexander již se svým vojskem se dostavil. Jízda P-dova udeřivši na nepřátelskou jízdu rozprášila ji; pěchota Alexandrova ale, zaujavší dobré postaveni na pahorcích snadno vítězící Thebány odrážela. P., postaviv se v čelo útokem ženoucích sehnal nepřítele i s tohoto místa výhodného. Vida tu, kterak Alexander pravé své křídlo k nové obraně pořádá, rozběhl se P., nedbaje zdali kdo za ním spěchá, v stranu tu a vyzýval silným hlasem Alexandra k souboji. Ten skryl se za svou tělesní stráž, a P., jenž sám jediným hustým houfem nepřátel k němu prodrati se usiloval, probodnut několika kopími. Thebánští dobyli úplného vítězství; ale ztráta P-da želena dlouhý čas bolestně.

Pelopium v. Niobium.

Peloponés (řec. *Peloponnésos*, t. j. ostrov Pelo-

pův), poloostrov v již. Řecku, nyní Morea (v. t.) nazývaný. Z nejstarších dějin **P**-u víme dle podání, že asi 80 let po válce Trojské sem vtrhli Dorové, vedeni jsouce potomky Heraklovými a táhnouce se k zemi této po právu dědičném. Skutek tento znám jest v dějinách co návrat Heraklovců. Dorové zařídili na **P**-u několik států, z nichž Sparta návodem Lykurgovým stala se slavnou sokyní Athén. V V. stol. př. Kr. vypukla známá válka Peloponéská s Athénami. Při úpadu Řecka v III. století př. Kr. nabyl **P.** jakési důležitosti spolkem Achajským (v. t.), který zasahal značně v osudy řecké až do výboje římského r. 146. Při rozdělení říše Římské dostal se **P.** k říši Byzantské, o čemž v. čl. Morea.

Peloponéská válka v. Řecko, dějiny.

Pelops, v bájesloví řeckém vnuk Zeusův, syn Tantalův a Dionin (dle jiného podání Euryanassin). Tantalus zabil syna svého, a rozřezav ho na kusy a přistrojiv částky těla předložil je bohům, jež sobě na hostinu pozval. Bohové nedotkli se strašné krmě; jenom Demeter pohřížena jsouc v zármutek pro ztrátu dcery Persefony snědla jednu plec. Ostatní údy dali bohové v kotli svařiti a vrátili **P**-povi kouzelným uměním Hermovým život a předešlou podobu; za plec, již Demeter snědla, vsazena mu jiná ze slonové kosti. **P.** přišed co mladík do Pisy v Elidě překonal pomocí Myrtilovou Oinomaa v jízdě o závod a pojal dceru jeho, krásnou Hippodameiu (v. t.) za manželku. Nejen Pisy zmocnil se **P.**, ale i Olympie, kdež tamější hry obnovil, a stal se mocným vládcem v Peloponésu, jenž dle něho byl pojmenován. Synové **P**-povi s Hippodameiou byli: Atreus, Thyestes, Dios, Kynosuros, Korinthios, Hippalkmos, Hippasos, Kleon, Argeios, Alkathoos, Aëlios, Pittheus, Troizen, a dcery Nikippe a Lysidike (dle Pindara měl **P.** jenom šest synův). S Axiochou zplodil **P.** syna Chrysippa, jenž pro krásu byl miláčkem otcovým. Proto zanevřeli naň synové Hippodameiini, Atreus a Thyestes, a zavraždili ho z návodu matčina. Byvše za to od otce vypuzeni těkali po Peloponésu a usadili se konečně v Midei v Argolidě. Také Hippodameia utekla a odebrala se k uprchlým synům. Po její smrti přenesl **P.** kosti její do Olympie. *Rs.*

Pelóte [plót], franc. míč, chomáč; v lékařství poduštice neb chomáč, kterým se při průtrži vystouplá vnitřnost nazpět vtlačí neb zadrží.

Peloton [plotõn], franc. klubko, ve vojenské mluvě malé oddělení vojska, čtvrtá část setniny; v rak. vojsku *zug*, 16 až 40 mužů. *Msý.*

Pelsöcz v. Plešovce.

Pelt Ant. Frid. L. A., theolog něm., nar. v Řezně 28. čna 1799, byl docentem v Berlíně, pak prof., od 1829 v Greifswaldu, od 1835 v Kielu, od 1852 pastorem v Kemnici, kde † 22. ledna 1861. Jeho hlavní spisy jsou: *Theologische Encyklopädie* (Hamb. u. Gotha 1843); *Vorlesungen über Protestantismus, Rationalismus, Supernaturalismus und spekulative Theologie* (Kiel 1839).

Pelta (řec. *πέλτη*), malý, lehký, okrouhlý štít buď ze dřeva nebo z pletiva, potažený koží s kovovým okrajem. U Amazonek a starých národův asijských má podobu půlměsíce *(lunata)*, u Thráků byl čtyrhraný. Odtud nazývali Řekové lehké jezdce tímto štítem ozbrojené peltasty; byli to původně žoldnéřové thráčtí, jež přijal Ipsikrates mezi vojsko pravidelné.

Peltigera, havnatka, lišejník z čeledi Terčovkovitých (*Parmeliidei*), má plod okrouhlý, plochý, docela přirostlý, obyčejně na krajním laloku stélkovém, z mládí povlečený závojíčkem blanovitým, mizejícím. Stélka kožovitoblanovitá, na rubu často žilnatá. H. psí, **P.** *canina* Hoff., *Lichen caninus* Lin., má stélka velmi obšírná, plochá, plsťnatá, roste na zemi v lesech mezi mechem a vřesem po Evropě. H. bradavičnatá, **P.** *aphthosa*, má stélka pěkně zelená, na líci červenými bradavičkami posetá, na rubu černě síťkovaná, laločnatá. Na lukách horních, vlhkých a v borech pod mechem, obzvláště ráda pod jalovcem. První bez důvodu se podávala v prášku proti psí běsnosti.

Pelusium, v starověku město egyptské u jednoho ramene Nilského 20 stadií od moře, mělo objem 20 stadií a jsouc dobře opevněno a v krajině bahnité položeno, považovalo se za klíč k Egyptu se strany východní. Památno jest častými obleženími; Sethon porazil tu vojsko Sanheribovo, r. 525 před Kr. svedena tu veliká bitva mezi Kambysem a Psammenitem, r. 374 oblehl město Farnabazus a Ifikrates, r. 309 opět Peršané a dobyli ho. Římané dobyli města za Antonia, a po bitvě u Actia padlo v moc Octaviana. V okolí **P**-ia rostl dobrý len. Zříceniny viděti posud u místa Tineh nedaleko Damiety.

Pelvis, lat. pánev, pánvice.

Pelvoux de Vallouise, jedna z nejvyšších hor v Alpách Kottických, ve franc. depart. Hautes Alpes, 14.044′ vysoká (dle jiných 13.236′).

Pelyněk v. Artemisia.

Pelzel v. Pelcl.

Pemba, ostrov blíže pobřeží Zanguebarského u jihových. Afriky, 10 mil zdélí, bohatý dřívím a velice úrodný, zvláště na rýži, s hl. místem t. jména.

Pembroke [pembrók], přístavní město v Pembrokeshiru v knížectví Waleském nad zálivem Milfordhavenským s 10.107 obyv. (r. 1851), vede znamenitý obchod s více než 200 vlastními loďmi a jest stanicí lodí válečných.

Pembroke, ang. rodina hraběcí, jejímž zakladatelem jest Gilbert z Claru (1138), po němž zdědil titul tento William z Hampsteadu († 16. kv. 1219), říšský dědičný maršálek angl., který sobě zjednal veliké zásluhy o zem za Jana i Jindřicha III., zvláště co poručník Jindřichův a protektor říše. Když pak r. 1245 i poslední z jeho pěti synův umřel bezdětek, povýšil Jindřich III. nevlastního jeho bratra Williama z Valence 1247 na hraběte **P**-ka, s jehož synem Almerichem vymřel rod 1323. Když pak od r. 1339 statky i titule všelijak byly děděny, přešly konečně r. 1468 na rodinu Herbertskou, jíž zůstaly. Robert Henry, dvanáctý hrabě z **P**-ku, nar. 19. září 1791, † 25. dubna 1862 v Paříži, a po něm dědil titul i důstojenství George Rob. Charles Herbert, nar. 6. čce 1850, syn nevlastního jeho bratra Sidneye Herberta (v. t. 8).

Pembrokeshire [pembrókšír], hrabství v jihozáp. cípu knížectví Waleského, má na $28^1/_3$ □ m. 96.278 obyv. (r. 1861). Břeh jest velmi nepravidelný, maje četné choboty; řeky nemají důležitosti. Povrch jest celkem rozvlněný s nízkými pahorky a úrodnými lučinami i rolemi. Nalézá se zde měď, břidlice a uhlí. Značnější města jsou Pembroke (v. t.), Haverford West, St. Davids, Milford a Tenby.

Pemmikan, připravované libové maso bůvolí, jež na kousky byvši rozkrájeno, usušeno a pak na drobno roztlučeno, s rozpuštěným tukem se smísí. **P**-u užívají lovci a cestovatelé po severních zemích amerických, kdež bývá v zimě jedinou jich potravou.

Pempelfort, ves něm. u Düsseldorfu s 4500 obyv. a zámkem Jägerhofem, letním sídlem knížete Hohenzollern-Sigmaringen.

Pemza (něm. *Bimsstein*) jest rozpěněná bublinatá láva skelnatá, která se lučebně nejvíce obsa-

časem podobá, jest totiž křemenem hlinito-alkalickým. Nalézá se na sopkách, zvl. na Liparských ostrovech, odkud do obchodu přichází. **P**-zy potřebují se k broušení a leštění, a v okolí sopek též co lehkého staviva. *Ki.*

Peň, tolik co Kmen (v. t.).

Pěna, **1)** něm. *Peene*, střlat. *Panis*, *Peanus*, *Penus*, nejzápadnější ze 3 ústí řeky Odry, spojuje malý Haff s Baltem, teče od jihu k severu mezi ostrovem Uznojmem *(Usedom)* a vládním okresem Štralsundským. — **2) P.**, přítok řeky Odry s levé strany, vzniká v Meklenbursku Zvěřínském, teče s počátku severovýchodně jezery Malchinským a Kumerovským až k městu Lošici (*Loitz*), kde se k východu obrací a pod Auklamem do Odry vlévá, a sice do ramene *Pěny*. Hlavnější přítoky její jsou Trebola s levé, Dolenca z pravé strany; obě vtékají do *Pěny* u města Dyminu. **P.** jest 14 mil dlouhá. Za bytování Slovanův v krajinách pobaltických sídleli po Pěně lutičtí Črezpěňané (v. t.). — **3) P.**, malorus. *Pina*, řeka v Rusích, přítok Pripeti, v gub. Grodenské a Minské, vlévá se pod Pinskem do Pripeti. Připomíná se již u Ptolemaea (*Πείνα*); obývající po ní slovanský kmen nazývá týž zeměpisec *Piengitae* t. j. Pěňané.

Pěna mořská v. Pěnek.

Penaeaceae, Klíželovité, čeleď rostlin dvouděložných. Mají okvětí prosté, barvené, stálé, na čtvero klané, úštův v poupěti chlopnitých. Tyčinky 4, na okvětí připevněné nebo dole jednobratré; prašníky dvoupouzdrové, na dél pukající. Vaječník 4pouzdrý; pouzdra o 2 vajíčkách. Čnělka 1, čtyrhranná. Blizna jednoduchá, hlavovitá neb 4laločná. Tobolka v okvětí stálém skryta, 4pouzdrá, 8semenná. Semena s jádrem stejnorodým (klem nerozděleným). Jsou to kře vždy zelené, mající listy vstřícné, střechovité, jednoduché, nejcelejší, bezpalisté; květy obojaté, pravidelné, úžlabíčkové nebo [illegible]čné. Všecky rody té čeledi přebývají na jižním konci Afriky. Klížel, *Penaea* (*Fischleimstrauch*), má okvětí dole 2listenné, zvonkovité; k. obecný, *P. Sarcocolla.* Lin., keříček, z jehož všech částí, obzvláště z listenův prýští se klejopryskyřice *sarcocolla* nazvaná, jež dříve jest chuti ostré pak hořké, potom sladké a nepříjemné; vodou a líhem se rozpouští; rozpálená hoří plamenem. Druhdy se potřebovala k počišťování, též proti ranám a vředům.

Penaeus, rod raků *Malacostraca Decapoda*; má na prvních třech párech noh klepeta. **P.** *sulcatus*, bývá 9'' dlouhý; prostředkem škořápky hrudihlavy jde hrana vzadu vidličkovitě končící, v předu v smáčknutý zobák vystupující; jest barvy růžové. Obecný v moři Středozemním, kde se pilně loví a nasoluje a do Levanty posílá.

Penal, franc. trestní; odtud *Code* **p.**, trestní zákonník.

Peñalara, nejvyšší vrch pohoří Sierra Guadarama ve Španělsku, 7700 stop vysoký.

Peñamacor, m. portug. v krajině Beira, prov. Castello-Branco, s 3500 obyv.; pokládá se za pevnost.

Penang, Pulo **P.** (ostrov arekový), též Ostrov Prince Waleského, náležející k říši Velkobritanské, v úžině Malacké mezi 5° 16′ a 5° 30′ sev. šířky, má 160□ m. angl. s 39.589 obyv. (r. 1855). Georgetown jest hlavním městem, sídlem vlády anglických osad, kteréž obsahují **P.**, prov. Wellesley, Malaku a Singapore. Povrch **P**-u jest hornatý s nejvyšší horou West hill 2713′ n. m.; strana vých. jest úrodnější než bažinatá rovina západní; hory jsou hustými lesy porostlé. Podnebí v celku zdravé. Zlata prý by se našlo dosti, ale nikdo se po ní mnoho nepídí. Rostí se čajovník, bavlník, tabák, kávovník, třtina cukrová a různé ovoce. Bůvolů, skotu a vepřového dobytka je zde hojnost, ale ovcím to nesvědčí. Na vých. přibřeží loví se perly. Obyvatelé původní jsou Malajové, avšak v počtu nepatrném, neboť co zde Britové ovládli, hrnulo se sem obyvatelstvo indické, birmanské, čínské a jiné; Číňanův je zde třetina.

Penates (lat.), u Římanův bůžkové domácí, kteří přebývali v nejvnitřnější části domu, jsouce ochránci rodiny. Byli privátní a veřejní. Privátní měli sídlo své vždy na krbu, kdež jim na počest hořel věčný oheň a kdež je pozdravoval každý člen rodiny odcházeje z domu i vraceje se. Nevíme určitě, zdali všichni bohové, aneb kteří z nich byli ctěni co **P.**, neboť děje se o mnohých zmínka co o **P**-atech, na př. o Jupiterovi, Junoně, Minervě, Vestě, Neptunu, Apollinovi a j., ale každá rodina ctila jednoho nebo více **P**-atův, jichž obrazy se chovaly v *tablinu*. Veřejní **P.** se vyobrazovali co dva mladí lidé kopí v rukou držící, měli svatyni blíže středu města na místě zvaném *sub Velia*, kdež jim obětovávali vojevůdcové jdouce do války, pak konsulové, praetoři a diktatoři vzdávajíce se úřadu svého. Od **P**-atů sluší rozeznávati Lary (v. Lares), kteří nebyli považováni za bohy, nébrž jen za duchy ochranné.

Pencz (*Pens*, *Penz*) Jiří, něm. malíř a ryjec, nar. v Normberce r. 1500, † ve Vratislavi r. 1550. Ze školy Dürerovy odebrav se do Itálie vzdělával se tu zejména ve škole Rafaelově v malbě, pod Marcantoniem pak v ryjectví. Pozorovati tedy velký rozdíl mezi jeho pracemi z prvější a pozdější doby. Z oné pocházejí *Kristus na kříži* v Belvederu Vídeňském a *sv. Jeronym* v kapli sv. Mauricia v Norimberce; z této pak *Judita s hlavou Holofernesovou* v pinakothéce Mnichovské a *Venuše a Amor* tamtéž; více obrazů nachází se od něho též na zámku Fridlandském. Velmi se mu dařily podobizny, z nichž zvláště se chválí podobizna polního vůdce Sebalda Schirmera v Norimberce. Podobněž vynikal i co ryjec, tak že v tom oboru překonal netoliko svého mistra Dürera, nýbrž i ve mnohém ohledu druhému mistru svému, proslulému Marcantoniovi, se vyrovnal. Nejznamenitější z četných jeho prací toho druhu jsou: *Dobytí Karthaga* dle Giulia Romana; *Vítězství lásky, milosrdenství, času, smrti a věčnosti*; obzvláště pak jeho *Výjevy ze života Tobiášova.* *Mü.*

Pendant [pandan], franc., nazývá se v malbě poboční kus t j., obraz stejné velikosti a téměř stejného vkusu a rázu co jiný; v jiných uměních pak, zejmena v poesii (básních, románech a p.), líčení charakteru, příběhu neb události, kteráž jest podobnému líčení v jiném díle protivna, tedy tolik co protivitý kus. *Mü.*

Pendantifs [pandantýf], franc., nazývají se v architektuře sférické výpustky tvořící klenby, kteréž, má-li se kupola nad mnohohranou zpodní stavbou vypínati, ke sprostředkování této s válcovitým bubnem kupoly musí v rozích zpodních stavby vystupovati. *Mü.*

Pendel Jan Jiří, c. k. dvor. sochař v Praze, kamž přišel 1650 a téhož času práva měšťanského nabyl. Byl žák otce svého a pracoval se znamenitým c. k. dvorským sochařem Arnoštem Heidelbergrem a Stanislavem Goldšnekem a Melberem, zároveň v Praze, na něž nade všechny vynikl. Povstaly tehdáž rozličné rozmíšky mezi umělci, kteří patřili k pořádku malířskému, pročež se odtrhl od pořádku toho, a brzo i pro ostatní sochaře ode dvoru dovolení vymohl, aby samostatný pořádek mohli působiti (1655). Žil ještě 1660 v Praze. Díla jeho jsou:

Socha početí p. Marie na Staroměstském náměstí (1650); sochy na průčelí kostela sv. Salvatora u jezuitů v Praze; Herkules v cís. zahradě v Praze r. 1650; okrasy velikého oltáře u sv. Martina na St. m. v Praze. Hlavní oltář p. Marie u matky B. na louži a postranní oltáře i kazatelna tamtéž. *Ra.*

Pendeloque [pãndelok], franc. maličkosti, které se pro ozdobu k něčemu přivěšují, jako k náušnicím, svícnům a pod.

Pendl v. Bendel.

Pendulum, lat. kyvadlo (v. t.).

Pendžab t. j. Pětiříčí, pravopisem angl. *Punjaub* neb *Punjab*, území Britské Indie, zaujímá severozáp. konec Hindostanu mezi Kunduzem (sev.), Malým Tibetem, Kašmírem a Ladakem (severových. a vých.), severozápadními provinciemi a Sindem (na jihových. a jihu) a Kabulem (na záp. a severozáp.), majíc na 4710□ m. 14,794.611 obyv. a jsouc rozděleno na pět provincií: Lahore, Multan, Leja, Dželam a Pišaur (*Pešaver*). Hlavní město jest Lahore, vedle něhož jsou důležitá města Pišaur, Multan, Attok a Dera-Ismael-Khan. Severní část jest hornatá s výběžky Himalajů, ostatně však jest **P.** rovina k jihozáp. se svahující a zavlažovaná pěti řekami, které splynuvše v jedinou řeku, Pendžab (*Punjaub*) vlévají se do Indu; jsou to řeky Dželam (angl. *Jhylum*) čili Behat, Činab (*Chenaub*), Ravi čili Iraoti, Bejas (*Beas*) a Sutledž (*Sutlej*) čili Ghara. Zlato se nalézá v písku Indu a Činabu, železo, antimon, aluminium a síra v pahornatinách. — Obyvatelstvo se skládá z rozličných plemen, obsahujíc v sobě Džaty, Radžputy a Kathie z plemene indického, asi 250.000 mahomedánů afghanských, pak Khalsasy a Sikhy vlastní, jichž jest méně než ¼ všeho obyvatelstva, ač jsou plemenem vládnoucím. Vyrábějí se zde hlavně látky hedbávné a bavlněné, výborné šály, nad které vynikají jenom kašmírské, krajky, čalouny, zbraň střelná a velmi dobré meče. Rozsáhlý obchod se vede s Kabulem, Bocharou, Kandaharem a jinými kraji střední Asie. Veřejné školy pro obě pohlaví byly zařízeny od Angličanův, v nich asi 6% obyvatelstva se vychovává, ač mimo to vyšší třídy obyvatelstva mají vyučování soukromé. — Dějiny. **P.** jest starodávná Sangala čili země Kathaiů, jak ji nazývají dějepisci Alexandra Vel., který sem vtrhl s vojskem svým. R. 920 po Kr. dobyl **P**-u Mahmud Ghuznický, jehož nástupci učinili Lahore sídlem vlády své. Později zde vládli četní náčelníci, hlavně afghanští, až se zmocnili země této Mogulové r. 1519. R. 1748 vtrhli sem Afghanové, jimž ji postoupil Velký Mogul r. 1756. R. 1768 ovládli Sikhové (v. t.) krajinu vých. od Dželamu, a 1809 dobyl Rundžit Singh (v. t.) větší část **P**-u, brzo potom rozšířil moc svou po celém **P**-u, k němuž připojil 1813 Attok, 1818 Multan, 1819 Kašmír a 1829 Pišaur v Afghanistaně. Mělť Rundžit Singh od r. 1822 řádné vojsko od evrop. důstojníků Allarda a Ventury vycvičené, proti němuž se nedovedlo postaviti žádné z vojsk domácích. Po něm následoval jeho syn Karak Singh, který umřel za několik měsíců (1840), načež nastoupil jiný syn, Šír Singh; po jeho smrti (1843) vznikly v zemi nepokoje, jež poskytly Britům vítané příležitosti k rozestavení vojska na jihových. hranici, kdež byli náhle v pros. 1845 od Sikhů přepadeni, ale statně se bránili. Již pak roku násl. dostali Britové vrch, porazili Sikhy ve třídenní bitvě u Mudki a Firozpuru (nad Sutledžem) a přinutili je k míru, v němž postoupen jim pohraniční okres ohraničený na vých. od Lahoru, na severozápadně od Beasu a na jihu od Sutledže, mimo kraje hornaté na vých. straně horního Dželamu a Kašmír. Avšak nepodrželi Britové země tyto sami, nébrž dali je v léno posavádnímu radžovi Jamuskému. R. 1849 vznikla spiknutím některých náčelníků afghanských opět válka s Angličany, jimž Sikhové způsobili značné ztráty; ale konečně zvítězila moc britská, a **P.** byl připojen k území společnosti Východoindické 1849. R. 1859 bylo zde zřízeno nové místoguvernérství.

Peneios (*Peneus*), hlavní řeka v Thesalii, jež se prýštila na pohoří Pindu a Thesalii od západu k východu protékala. Sesílivši se mnohými přítoky svlažovala vnadné údolí Tempe mezi vrchy Olympem a Ossou a vlévala se do Thermaického zálivu. Nyní slove Salambria. *Rs.*

Pének č. mořská pěna (*Meerschaum*), minerál z oddělení silikátův, nachází se v celistvých hmotách anebo kavalech, za čerstva měkkých, téměř plastických, na vzduchu vyschnutím tvrdnoucích, ale vždy ještě krájitelných, neprůzračných, barvy žluto- neb šedobílé, bezleských, na omak trochu mastných, silně k jazyku lnoucích. Hutnota 0·8—1·0, ale po napití vodou asi 2·0, tvrdost 2—2½. Chemickým složením je p. vodnatý křeman hořečnatý (silikát magnesie) s asi 10% vody chemicky vázané. Mimo to ale má k 15% vody hydroskopické (v pórech mechanicky uzavřené a mírným teplem prchající). Silným ohněm pouští vodu, tvrdne a černá od přítomnosti látek organických. V malé Asii, na ostrovu Negropontě, u Kumi blíže Théb, v Livadii, na Krymu, u Valleccasu ve Španělích, u Hrubšic na Moravě. Známé jest užívání *pěnku* k vyřezávání hlav na dýmky, trubek na cigary atd., k čemuž ovšem jen velmi měkkých a čistých kusův užívati lze, pročež větší díla toho druhu, nehledě na uměleckou cenu dosti draho se platí. Aby takovéto hlavy příliš rychle dehtem a přiboudlinou z tabáku neprosákly, čímž temně shnědnou a sesmrádnou, napouštějí se roztopeným voskem, jenž všecky pory vyplňuje. Novější pokusové fabrikovati umělou pěnu mořs. (ze křídy, sádry, magnesie a j. p. rozdělaných na těsto roztokem vodního skla) nepodařili se. Hl. sídlo pěnkového průmyslu je Vídeň. Podobných vlastností, jen trochu jináče chemicky složen, jest afrodit z ostrova Elby a od Longbanshytty ve Švédsku. *Šfj.*

Penelope (*Penelopeia*), dcera Ikariova a Periboiina (n. Polykastina), choť Odyssea, krále na Ithace, matka Telemachova, za starého věku vzor cudnosti a věrnosti manželské. Poněvadž **P.** co panna krásou se skvěla a mnoho nápadníkův o ni se ucházelo, ustanovil jim otec **P**-pin běh o závod, v němž Odysseus zvítězil. Dle jiné báje žádal Tyndareos u bratra svého Ikaria proň za **P**-pu, jsa mu povděčen za moudrou radu, aby všem nápadníkům Heleniným uložil přísahu, že vyvolenému ženichu jejímu proti každému bezpraví a ukřivdění budou přispívati. Když Odysseus po ztroskotání města Troje dlouho bloudil a do vlasti své se nevracel, žádali vznešení Ithačané na **P**-pě, aby některého z nich za manžela si zvolila. Tato prohlásila aby sečkali, až dotká tchánu svému Laërtovi roucho pohřební; aby však nabyla času, rozpárala každé noci, co za dne utkala. Po tři léta zdržovala takto nápadníky; avšak když jim služky **P**-piny lesť paninu prozradily, usilovali ještě dotíravěji, aby se **P.** rozhodla. Tu však navrátil se manžel její a zprostil ji dotíravých nápadníkův, zahubiv je šípy z osudného luku Eurytova. *Hs.*

Penelopidae, čeleď ptáků kurovitých, vyznačná nohami sedacími, na nichž prostřední prst jest mnohem delší nežli oba vedlejší; silně vyvinutou pyjí blíží se **P.** pštrosovi. Veškeré druhy v lesích amerických. Rod *Crax*, hokko, má sobák

zpředu smáčknutý, na kořenu jeho lysé ozobí a na hlavě chochol peří ku předu obrácený, peří černé, u samičky prsa a břicho rezavě-červené, chochol bílý. *C. alector* žije v Brasilii. *Penelope*, jaku, má zobák zahnutý, na konci vydmutý, tváře a hrdlo lysé; menší druhy velikosti bažantů, vesměs americké. *Šý.*

Penetrabilis, lat. proniknutelný; **penetralie**, nejtajnější vnitřek; **penetrance**, vnikavost, ostrozrakost; **penetrantní**, prostupující, pronikavý (na př. zápach); ostrozraký.

Peneus v. Peneios.

Peněžitý, v penězích záležející, na př. **p.** dar, **p**-tá pomoc. — **P**-**té tresty**, pokuty, známy jsou od starodávna u všech národů, jsouce jaksi na místě pomsty a odvetu. V právích germanských během času vyvinul se zvláštní systém **p**-tých **t**-ů, dle něhož u všech téměř zločinů a přečinů možno bylo zprostiti se trestu zaplacením jisté pokuty **p**-té (srov. *wergeld*, u Rusů *vira*, u Čechů *hlava*). Pokrokem času a práva moc státní potáhla na sebe sama trestání zločinů, a tudíž dle práv nejnovějších **p. t.** obmezeny jsou větším dílem jen na menší přečiny a přestupky, kdežto těžší činy trestné trescí se vězením, žalářem neb ztrátou hrdla. Dle rak. zák. trest. mohou soudové, šetříce při tom mezí předepsaných, místo vězení pro přestupky a přečiny ukládati pokuty **p**-té a místo pokut **p**-tých trest vězení. Též nešetření politických a civilních zákonů, jakož i smluv někdy **p**-tými **t.** se pokutuje, a pokuty **p**-té mohou býti i prostředky donucovacími. *Čný.*

Peněžník, tolik co bankér (v. t.).

Penia, řec. chudoba, nouze; též bohyně nouze.

Pěnice v. Sylviadae.

Penicillium, rozvláknělec *(Pinselschimmel)*, rod hub plísňovitých kloubnatečkovitých *(Hyphomycetes Mucedinei)*. Podhoubí přímé jednoduché, na konci štětcovitě větevnaté, mezi větvemi nesoucí hromádky výtrusův. R. sivý, **P.** *glaucum* Link, bělavý s výtrusy zelenavě modrými. Obyčejný na ovoci v cukru zadělaném, na syrupech atd., na způsob bílé mázdry tenké, z níž bílé klky vycházejí.

Penig, město v Sasích, v Lipském kraji, v Cvikovské kotlině na silnici Lipsko-Kamenické, má 4933 obyv., 2 zámky a výtečně stavený gothický chrám, živý průmysl.

Peninsula, lat. poloostrov.

Penis, lat. úd mužský.

Pěnišník v. Cardamine.

Peníz 1) mince (v. t.) z kovu ražená. — **2) P.** slove někdy i jistá suma, a říká se na př. za levný, za drahý **p.** — **3)** Množným počtem slova toho, **peníze**, nazýváme věc neboli zboží, která jsouc vůbec oblíbené slouží jednak za prostředek výměny všelikých věcí, usnadňující přechod jich z ruky, která jich má nazbyt, do rukou jiného, jenž si jich žádá, a které při tom spolu jest měřítkem u porovnání hodnoty k výměně určených věcí mezi sebou. Jakož vůbec dělení práce, a následkem toho povstalé výměny výrobků a zboží jsou pákou veškerého pokroku hospodářského a tudíž i vzdělanosti vůbec, takž mohou objevit se tyto blahodárné následky pokročilosti společenské v plné míře teprva za pomocí *peněz*. V tom ohledu sluší považovati zavedení *peněz* za jeden z nejdůležitějších vynálezů důmyslu lidského, neboť **p.** mají v oboru národního hospodářství ten samý úkol, jako má krev v ústroji živočišném, rozvádějíc zboží a statky do všech vrstev částí a údů společnosti lidské, kde jich jest potřeba. Proto může se právem říci, že **p.** jsou mezi všemi stroji nejužitečnější, poněvadž se jimi nejvíce práce uspoří. Vzhledem na důležitost zavedení jich pro vzdělanost člověčenstva byl vynález *peněz* staven po boku vynalezení umění tiskařského. Abychom důležitost *peněz* náležitě oceniti mohli, bude jen potřebí představiti sobě v mysli stav lidské společnosti, kde by žádných *peněz* nebylo, a kdyby bylo vyměňování věcí, zboží a tovarů obmezeno na vzájem za věc, zboží a tovar jiný. Jakých nesnází naskytlo by se na př. rolníkovi, majícímu nazbyt obilí a jiných plodů zemských, hledajícímu jinou osobu, s kterou by zboží svoje za šaty a jiné domácí náčiní mohl vyměnit, — jakž nesnadná byla by výměna věcí nedílných, kdybychom za jednu věc, na př. koně, vyměnit chtěli všelijaké drobné věci nabízené nám od osob rozličných; jaké těžkosti při vyměňování hodnoty věci jedné naproti druhé, a jakých utiskování mohli by sobě majetníci věcí k výživě lidské nevyhnutelných dovoliti naproti jiným osobám, které by s nimi svoje tovary za nevyhnutelně potřebný chléb a jiné podobné věci vyměniti zamýšlely atd. Všem těmto neshodám jest pomocí *peněz* důkladně zpomoženo, kteréžto už dosti záhy při postupujícím vývoji lidské společnosti mlčky přijatým obecným svolením zavedeny jsou jakožto měřítko při posuzování hodnoty věcí a zboží k výměně určeného. Za takovéto obecně platné měřítko jakožto *peníze* zvoleny jsou od rozličných národů, dle stupně jich vzdělanosti a pak z jiných příčin, z místních poměrů vycházejících, rozličné věci za *peníze*. U kmenů lovčích přijaty jsou za **p.** kože zabité zvěře, poněvadž tyto byly hlavním předmětem, který s jinými kmeny vyměňovaly, tak na př. v Hudsonském zálivu jest to kůže bobra, kteréžto se v ceně rovnají 3 kože z tchořů, 2 z bílé lišky; kdežto černá liška neboli medvěd platí za 4 bobry, a puška za 15 bobrů. Kožené *peníze* udržely se dosti dlouho ve středověku v Rusku, avšak do oběhu nejsou dávány celé kože, nýbrž jen částky kože, na př. pysk s vousy, sloužící takto za poukázku na kůži celou, uloženou ve skladech veřejných. U národů zanášejících se orbou zavedeny jsou za *peníze* všeliké druhy dobytka; jakož u Homéra cení se odění Diomeda na 9 volů, zbroj Glaukova na 100 volů; kdežto pak pokuty v zákonech Drakonových, i u starých Římanů, Němců, v Anglii, Skotsku, Uhřích za krále sv. Štěpána ukládány v jistém počtu volů; u Čerkesů doposud cení se veškeré věci a zboží dle počtu volů; u Kirgisů dle koňů, u nogajských Tatarů dle krav, u kočujících Peršanů dle ovcí a t. d. Jinde jiné věci ještě platí za **p.**, na př. v Africe a Indii slouží za **p.** jistý druh mušlí, kauris nazvané *(Cypraea moneta)*, užívaných od obyvatelstva za ozdobu, ovšem jsou to jen **p.** drobné (1280 kauris platilo v Kalkutě 50 našich krejc.); v střední Africe platí za **p.** sůl, v sev. Asii, Sibiři čaj stlačený na hranaté kousky (jeden kus čaje béře se v Kiachtě za papírový rubl); staří Mexikáni užívali za **p.** kakaové boby (v sáčkách po 24.000 zrnách); na severním břehu řeky Amazonové berou se za **p.** tabulky voskové; u starých obyvatelů ostrova Rujany konalo tu službu plátno; v některých částech Afriky slonová kost; v Newfoundlandsku tresky; v Marylandu a Virginii tabák; v Indii částečně cukr atd. Záhy však shledáno jest, že kovy nejlépe se hodí za **p.**, pročež během času po celém světě **p.** kovové zavedeny jsou. Bylyť pak v užívání druhdy i **p.** ze železa ve Spartě a Senegambii; z cínu u Číňanů a Malajů; z mědi pak v Řecku za času krále Filipa raženy jsou, jakož vůbec záhy po celé Itálii měděné čili bronzové byly obyčejné, až pak **p.** stříbrné a zlaté po celém světě panství a platnost sobě zjednaly. Je to přirozené, že čím více se kde hospodářství národní zvele-

bovalo a zmáhalo, spolu tam děl se postup a přechod od kovu sprostějšího ke kovu vzácnějšímu při volbě jich za peníze, od mědi ke stříbru a zlatu, poněvadž na vyšším stupni průmyslu a obchodu dějí se větší výplaty, a také pohodlněji se k nim hodí kov dražší a vzácnější. Tak na př. u Israelitů byly sice už za časů Abrahamových také **p.** stříbrné, avšak zlaté teprvé za času krále Davida; v Řecku byly stříbrné **p.** zavedeny v VIII. stol. před Kr. a zlaté mnohem později; staří Římané razili první stříbrné **p.** r. 269 před Kr. a 62 let později i zlaté; mezi novějšími národy razili nejvíce zlatých *peněz* Benátčané. Shledáváme pak, že ve státech bohatých jen zlaté obíhají jakožto obecné plativo, na př. bylo to druhdy tak ve starém Egyptě do XII. stol., rovněž ve starém Římě za času Caesara a Augusta, za naší doby pak v bohatém Anglicku. Žeť pak kovy vůbec, zejména stříbro a zlato, oblíbeny jsou za **p.**, má příčinu svoji ve zvláštních vlastnostech těchto kovů, pro které ony staly se u všech národů oblíbenými. Jsouť především krásné, pěkného lesku a milého zvuku, pročež ode dávna užíváno jich k ozdobě a okrášlení lidského těla, i staly se předmětem obliby a žádosti u všech lidí. Jejich vzácnost a řídkost nedopouštěly, aby obecně zevšedněly a přestaly být hledanými, jakož pak tím udržuje se jich stálá a stejná cena ve proudu času a věků, a to tím trvaleji, poněvadž dobývání jich spojeno jest s velkým nákladem. Trvalost jejich jest nekonečná a předčí v tom ohledu všechny jiné věci, anto vodou, vzduchem a ohněm neutrpí v ničem jejich podstata a cena, a proto dobře hodí se k uschování na časy budoucí, sloužíce takto za výborný prostředek uschovati v nich nastřádaný kapitál. Cena jejich jest veliká ohledem na jejich objem, a proto snadno hodí se jednak k zásilkám, jakož pak též k ukrytí před nebezpečenstvím. Kromě toho dají se dělením rozkouskovati, aniž by tím cena jich trpěla; naopak podrží každý kus poměrnou svoji cenu, a přimísením kovu lacinějšího dá se i tuhost a pevnost jejich zvýšit, aby v oběhu ošoupáním ceny netratily. Aby pak cena jednotlivého kusu stříbra a zlata snadno se poznala, aniž by se musil vážit, a pak aby nedávalo se do oběhu stříbro a zlato smíchané s kovy jinými, ujaly se toho vlády, že samy vybradily sobě právo raziti a do oběhu dávati mince naznačené jich cenou a pak v jisté, zákonem ustanovené ryzosti kovu. Ostatně bývá též stříbrem a zlatem ve prutech placeno, na př. Indii, Číně, Brasilii, Persii atd. V Rusku začali roku 1828 raziti **p.** z platiny, která má všechny vlastnosti vytčené u zlata a stříbra, až na to, že není tak pružná a nedá se snadno raziti na mince, pročež nemohly tyto platinové **p.** zjednati sobě obliby a r. 1845 zastaveno jich další ražení. Jakkoli velká důležitost jest *peněz* pro výměny, obchod a průmysl i celou společnost lidskou, nicméně přece důležitost jich byla přeceňována. Vzniklo mínění, že **p.** neboli drahé kovy, z nichž ony se razí, jsou jediný statek, jediné bohatství národu a státu, a státníkové a národní hospodářové brali sobě za hlavní účel, ve své zemi co možná nejvíce *peněz* udržeti a od cizinců do ní přilákati, čímž tedy přívoz cizího zboží byl obmezován a vývoz zase podporován. Snahou touto, známou pode jménem merkantilního systému, prakticky znázorňovanou bilancí obchodní, byly po jistou dobu falešně posuzovány pravé zájmy průmyslu a obchodu, než se podařilo, bludy a předsudky o pravé povaze *peněz* vůbec rozprášiti. Falešným theoriím merkantilismu má hlavně Španělsko co děkovati, že stát ten, druhdy tak bohatý a olidněný 24 mil. obyv., přišel zápovědí vyvážení *peněz* přísně vykonávanou téměř na mizinu a sklesl na 8 mil. obyv. **P.** a drahé kovy vůbec, z nichž se razí, nejsou nic jiného, nežli druh výrobků a zboží, o němž ty samy zásady národního hospodářství platí, jako o jiných tovarech a výrobcích. Když se **p.** v jistém státu uměle zadržují a hromadí, musí to míti přirozeně za následek, že množství nad potřebu a zbytečně zadržených *peněz* musí jako zbytečné množství jiného zboží a tovarů klesnouti v ceně své, čímž vyvolá se přirozeným způsobem zvýšení ceny jiných věcí k výživě potřebných a práce vůbec, tak že průmysl stane se dražším a nákladnějším. Tím také stalo se ve Španělích, že pro zdražení výrobků průmyslu španělského následkem zápovědí vývozu *peněz* vyvolána byla konkurence zemí ostatních, Francouzska, Anglicka, Itálie a Nizozemska, kteréžto zboží dříve od Španělů kupované samy laciněji vyráběly, tak že Španělům vedlo se podobně jako králi Midasovi, že totiž při náramném množství nahromaděného zlata hynuli. Jsouce tedy **p.** co pouhý prostředek výměny, slouží ony za cestu, po kteréž snadno výměny se vykonávají, představujíce za obecně uznanou poukázku, za niž majetník jistou věc jinému přenechává, maje toho jistotu, že za poukázku obdrženou opatří sobě jinou věc, kterou si přeje. Z té příčiny jsou také vynalezeny a zavedeny během času všelijaké surogaty skutečných *peněz*, rozličné papíry **p.** představující, založené ovšem na úvěru buďto jednotlivce nebo korporace, na př. směnky, čeky, bankovky, státní papírové **p.**, které vesměs službu *peněz* hotových konají. Ovšem děje se to jen ve státech pokročilejších, kde úvěr spořádaným státním zřízením vyvinut jest. Majíť pak tyto surogaty skutečných *peněz* ten úkol, aby umenšily počet obíhajících *peněz*, kteréžto jako kapitál pak uložiti se mohou pod úroky, a pak také papírovými těmito surogaty peněžními stanou se výplaty jednodušší a lacinějšími. *Mk.*

Peniz bratrský v. Bratrská pokladnice.

Penizek (v botanice) v. Thlaspi.

Penizky v. Bonifaciovy penízky.

Pénkavy, ptáci se zobákem kuželovitým, rovným, spředu málo smáčknutým, činí podřadí čeledi *Fringillidae* (v. t.). **P**-va obecná *(Fringilla coelebs)* jest obecný pták našich zahrad a lesů, jenž oživuje svou veselou slokou; říť má žlutavě zelenavou a na krajních perách ocasních velikou bílou tečku; sameček jest ostatně na hrdle a prsou rezavě červený, na tvářích zažloutlý, na temeně a na šíji šedý, na čele černý; samička je svrchu hnědošedá, na spodu červenavě bělošedá. Staví si umělé, polokulaté hnízdo, živí se semením, v době líhnutí hmyzem; u nás zdržuje se od března do října. **P**-va sněžní *(F. nivalis)* má hlavu a krk světlošedé, hřbet šedohnědý, ocas bílý; zdržuje se na vysokých horách střední Evropy. Jikavec (*F. montifringilla*); říť je po stranách černá, krycí pera křídel v podpaží žlutá; hnízdí na severu, u nás objevuje se jen v době tahu do jižnějších krajin. Zvonek (*F. chloris*) jest zelený se žlutými brky v křídlech a v ocase. U nás v zahradách obyčejný co přeletavý pták. Z cizozemských sem náleží: Rýžovník (*F. oryzivora*), šedý s černým temenem a ocasem a s tlustým karmínovým zobákem; ve východní Indii, u nás často v klecích. Kanárek (*F. canaria*) v. t. *Sf.*

Penn 1) Sir William, admirál angl., nar. v Bristolu 1621, † ve Wansteadě v Essexu 1670. Vstoupiv do služby námořní prošel před svým 32. rokem všecky stupně námořnické až do admirála, účastnil se co jeden z velitelů výpravy, která odňala

1662 do Francie doufaje, že syn nabude
iného smýšlení. Ale **P**-ovi nelíbila se Paříž
tudovati theologii v Saumuru, a vykonav
lo Turina byl od otce domů povolán r. 1664,
toupil studia právnická v Lincoln's Innu
6, odkudž ale jej vypudil mor nastalý r.
c jeho, který se vrátil 1666 s cest námoř-
la že syn v náboženském smýšlení svém
nezměnil, ano spíše se utvrdil, poslal jej
kdež mu svěřil správu dvou svých roz-
atků ve hrabství Corkském, domnívaje se
náním tímto bude syn na jinou cestu uve-
ak zde přilnul **P**. ještě úže ke kvakerům
oval jich schůzky, z nichž v jedné byl zá-
nými účastníky jat (3. září 1667) a uvěz-
astenství v nezákonném shromáždění. Brzo
propuštěn a vrátiv se do Anglie zakoušel
mnohých příkoří, nechtěje se odtrhnouti od
R. 1688 vydal knížku *Truth exalted, in a
sure testimony etc.* (Pravda povznešená,
n ale jistém svědectví proti všem vírám a
bám, které se utvořily a došly následování
é odpadlictví; a pro slavné světlo, které
stalo a svítí v životě i v učení opovrhova-
akerů co jediná dobrá stará cesta života i
Podáno knížatům, kněžím i lidu, aby činili
věřili a poslouchali. Od Williama **P**-a, jejž
ti má k tomu, aby ve svatém opovrhování
slávě Egypta, neobávaje se hněvu králova,
uv velebnost toho, jenž jest neviditelný). Po
dovala řada spisů podobných, jež sebral
sse (2 sv. Lond. 1726). R. 1668 vydal **P**.
sandy foundation shaken, útok to na ty,
bec věřili v učení o jednom Bohu ve třech
h a oddělených osobách," kdež dále dovo-
e Bůh nemůže odpouštěti hříšníkům bez
ění. Dílo toto vzbudilo veliké rozjitření smě-
opposicí proti všeobecné víře o Trojici, a
at a 9 měsíců vězen v Toweru, v kteréžto
psal přední a nejoblíbenější své dílo theolo-
*cross, no crown; a discourse showing the
nd discipline of the holy cross of Christ.*

bodu vyznání a spravovav ji po nějakou dobu co guvernér vrátil se do Anglie, kdež r. 1686 působil k tomu, že král propustil přes 1200 kvakerů z vězení. Za svého pobytu v Anglii byl **P**. třikráte pohnán před soud ze zrady, ale vždy propuštěn, r. pak 1692 očerněn byv u krále pozbyl guvernérství, ale opět ho nabyl r. 1694, načež r. 1699 odplul s druhou svojí manželkou a s dcerou opět do Ameriky, kdež zastal osadu svou v rozkvětu a byl přivítán vřele od lidu. Zde dbal hlavně o zlepšení stavu Indiánův a černochův, ale uslyšev, že angl. sněmovna lordů zamýšlí všecka vlastnická guvernérství dáti koruně vrátil se 1701 do Anglie, kdež zatím sněmovna od zámyslu svého upustila. Po několik let potom působily **P**-ovi záležitosti pennsylvanské nemalých nesnází, neboť jeho syn, jejž byl tam poslal co svého zástupce, hanobil jeho jméno špatným chováním, a jeho agent, jemuž byl svěřil správu oněch záležitostí, se mu zpronevěřil tak, že **P**., nemoha vyhověti nespravedlivým požadavkům svých věřitelů, musel jíti do vězení, z něhož jej teprvé po dlouhém čase přátelé jeho vyplatili. R. 1712 prodal **P**. svoje právo vlastnictví v Pennsylvanii koruně za 280.000 lb. št. a žil pak posledních šest let svého žití v Rushambu v Buckinghamshiru, kdež umřel sklíčen na těle i na duchu. Srv. Hepworth Dixon *Life of Penn* (nové vyd. Lond. 1856). — Ani za svého živobytí neušel **P**. podezřívání a nepravého posuzování. Neobyčejná ta okolnost, že při kvakerské své prostotě měl značný vliv při dvoře, zavdala příčinu k mnohým nepravým výčitkám, jichž se nezdržel ani nejslavnější dějepisec angl. lord Macaulay ve svých *Dějinách anglických*. Připouštěje, že **P**. byl bez odporu muž ctností výborných, že silně dbal o povinnosti náboženské a snažil se povznésti blaho lidstva, že o některých věcech důležitých měl důkladnější známosti než kdokoliv jiný za jeho dob, a že povždy potrvá jeho jméno co zakladatele osady a zákonodárce, který za doby pronásledování položil svobodu náboženskou za základ nové obce: přece tvrdí proslulý dějepisec, že jeho spisy a jeho žití dostatečně dokazují, že nebyl mužem velikého věhlasu, že nedo-

vydělati 120.000 lb. št., dokud trval jeho vliv u dvora. Tvrzení tomuto musí se úplně věřiti; ale podplacení může se nabízeti právě tak ješitnosti jako lakotě, a nedá se upírati, že **P.** byl sveden k účastenství v některých skutcích neospravedlnitelných, z nichž jiní požívali zisku." Mezi skutky, na které zde Macaulay naráží, byl pokus, přemluviti dra Hougha, předsedu Magdalenské koleje v Oxfordě, aby svolil k přání krále Jakuba ve věci, při které by byl porušil úřadní svou přísahu, začež mu nabízeno biskupství. Avšak dr. Hough sám ve své zprávě o rozmluvě s **P**-em dí, že **P.** mluvil jenom žertem. Srv. Paget *Inquiry into the evidence of the charges brought by Lord Macaulay against William Penn* (Edinb. 1858). — **3)** Granville **P.**, spisov. angl., nar. 9. pros. 1761, † 28. září 1844 ve Stoke Parku v Buckinghamshiru. Byl vnuk Williama **P**-a, sloužil po nějakou dobu za předního sekretáře v ministerstvě války, a po smrti bratra svého (1834) zdědil statky rodinné. Sps. *Critical remarks on Isaiah VII. 18.*; *Remarks on the eastern origination of mankind etc.*; *Memorials of the professional life and times of admiral sir William Penn* (Lond. 1833); *A comparative estimate of the mineral and mosaic genealogics* a mnohá jiná díla, z nichž nejdůležitější jest překlad Nového Zákona s poznámkami pod názvem *The book of the New Covenant* (2 sv., Lond. 1836).

di **Penna**, Cività v. Cività di Penna.

Pennal (z lat. *penna*, péro), puška na péra.

Pennant Thomas, přírodozpytec a starožitník angl., nar. v Downingu ve Flintshiru 14. čna 1726, † 16. pros. 1798. Byl vychován ve Wrexhamu a v Oxfordě. Zpráva, kterou napsal o zemětřesení zpozorovaném ve Flintshiru 2. dubna 1750, vyšla bez jeho vědomí ve *Philosophical transactions*, do kteréhož časopisu napsal 1756 článek o korálovitých tělískách, naskytujících se v Shropshiru; o čem když se dověděl Linné, působil k tomu, že **P.** byl zvolen za člena král. společnosti Upsalské. R. 1761 vyšlo první dílo **P**-ovo *British zoology*, kteréž obsahujíc všecky druhy živočišstva britského mimo hmyz bylo přeloženo do lat. a němčiny; nejlepší vydání jest z r. 1776 ve 4 sv. R. 1775 cestoval **P.** po pevnině a seznámil se s Buffonem, Hallerem, Trewem, Gronoviem, Pallasem a jinými učenci. Vrátiv se jal se psáti *Indian zoology*. Potom cestoval po sev. Skotsku 1769 a 1772 a vydal *Synopsis of quadrupeds* (1771), kterýžto spis později rozšířiv vydal pod názvem *History of quadrupeds*. Jeho *Arctic zoology* (3 sv. 1784—7) obsahuje popisy mnohých druhů před tím neznámých. R. 1793 vydal autobiografii *The literary life of the late Thomas Pennant*, kde ohlašuje v připomenutí, že jeho dráha spisovatelská se skončila 1. bř. 1791; avšak opět brzo obživnuv vydal několik jiných děl, mezi nimiž jest spis *Outlines of the globe* (sv. 1. a 2., kdež obsažen popis Hindostanu), k němuž dodal jeho syn po jeho smrti 2 svazky obsahující vých. Asii. Mimo to sps. **P.** *A tour in Wales* (1778); *A journey from Chester to London* (1782); *Account of London* (1790); a *History of the parishes of Whiteford and Holywell* (1796). **P.** psal příliš mnoho a příliš spěšně, aby mohl jmín býti za nejvyšší autoritu, ač jeho zásluhy o vědu přírodní zasluhují uznání.

Pennar, Pena, Panair, Punnair, Pinair (sanskrt. *Pinakini*), dvě řeky v Dekanu, z nichž severnější se vlévá do zálivu Bengalského pod Nellorem, majíc 74 m. délky, jižnější pak nedaleko Kudaloru, majíc 60 mil délky.

Pennatula, mořské péro, rod pravých polypů (*Anthozoa*); má podobu ptačího péra neb brku. Péro takové jest vždy bydlištěm celé rodiny polypů,
kteří v řadách na jeho pýří sedí a do vni
vtahnouti mohou. Více druhů. **P.** *phospho*
všech mořích okolo Evropy; asi 9" délky,
temně červené; v noci pěkně svítí. **P.** *gr*
Lam. a **P.** *grysea*, oba druhy krásně svítí;
Středozemním; a j. druhů více.

Penni **1)** Gianfrancesco, zv. *il*
ital. malíř, nar. ve Florencii ok. r. 1488. Př
Říma vstoupil tu v blízké, ba přátelské
k Rafaelovi, kterýž ho při svých pracích
používal a též svým domovním správcem j
(odkud jeho příjmí *il Fattore*, správce), a
smrti své (1520) spolu s Giuliem Rom
ustanovil dědicem četných uměleckých poklad
S jmenovaným Giuliem zůstali pak něj
pohromadě, by společně dokončili některá
lem započatá díla; jmenovitě to platí o
ve vinici (*vigna*) papežově a ve velké síni
ského paláce, kdež **P.** provedl obraz, předs
Císaře Konstantina, papežem Sylvestrem k
Následkem provdání se své sestry za Perin
Vaga pracoval i s tímto společně. Rozdv
s Giuliem vydal se na cesty po Lombardii,
viv opět nějaký čas v Římě odešel do N
kdež zůstal až do své smrti r. 1528. Taměj
seum chová několik prostých, ale méně hlub
jatých maleb tohoto mistra, jehož hlavní
záleží v tom, že Rafaelovi při jeho ka
k čalounům pro papežskou kapli ochotně p
a provedl velmi zdařilé kopie jeho *Kladení*
do hrobu a jeho *Proměnění Páně* č. *Transfi*
— Gianfrancescův bratr **2)** Luca **P.**, zv. *Roman*
ok. r. 1500, byl též malířem a ryjcem. S ře
svakem svým, Perinem del Vaga, pracov
lečně v Lukce a na jiných místech italských
šel pak s Rossem do Francie a konečně
glicka, kdež dílem pro krále, dílem pro soukro
maloval a též velmi ozdobně kreslil a ryl.
nákresů zasluhují býti jmenovány: *Diana* (
na plecích nešená (ryl Giorgio Ghisi),
s Musami na Parnasu (ryl G. Mantuanus)
čování Krista (ryl. H. Wierx); z jeho ryt
Umírající Lukrecie a j.

Pennin, minerál z oddělení vodnatých
tův, a sice zelených slíd čili chloritův a p
Krystaluje v končitých rhomboedrech nebo 6h
pyramidách, nebo v nakupených deskách, do
dle zpodiny štípatelných na tenké ohebné
průsvitavých nebo průzračných, temně ze
(směrem osovým — kolmo na osu jacinto
dichroismus výtečný), vrypu zelenavě bílého,
perlového, tvrdosti 2—3, hutnoty 2·61—2.77.
mické složení: vodnatý křeman hlinito-hoře
s částí železa. Dle Heupera i Naumanna
p. krystalovati klinorhombicky, a pak by nále
ku chloritu, ale k ripidolithu. Naleziště: Zer
Birnen ve Wallisu (Švýcary), Ala v Piemontě.

Penninské Alpy v. Alpy.

Pennisetum, kystnatka, také *Penici*
tráva z čeledi Bérovitých (*Paniceae*); má
ojedinělé nebo dvojčatné, pokrývkaté, 2květá,
dvojplevé, nestejné, hořejší obojaký, dolejší
samčí někdy obojaký, hořejšímu podobný. Pok
polovičná, mnohoštětá, stálá, štětí nestejných.
2, nejkratší, nestejné, blanovité, prozračité
obojaký; plucha dolejší zelinná, poddutá,
tenší 4žilá. Okvětí žádné. Tyčinky 3; prášník
tlíčků na konci vouskatých. Vaječník lysý;
konečná, prodloužená. Blizny na dvě klaná,
vité, s chlupy prozračnými jednoduchými. K.
natá, **P.** *typhoideum* Pers., *Penicillaria*
Willd., *Holcus spicatus* Lin., má stéblo přímé,

ší s větvemi nedutými; listy ploché, blanovité, s žilou prostřední tlustou, vezpod vyvstávající; lata jednoduchá, podlouhlováleovitá s větvemi jednoduchými, stroušenými nebo připřesleněnými, jako osa chlupatými. Ve vých. Indii a v Egyptě domácí, jednoletní tráva, která se ve více odrůdách v mnohých zemích horkého pásma zhusta na chleb seje. Semena prosovým podobná jsou moučnatá, a v mnohých krajinách, zvlášť u kmenů negerských, jsou hlavní potravou. Listí užívá se v Indii proti oteklinám žláz, zapáleninám a vředům, pak proti bolení břiše a proti kolikám.

Pennsylvanie, stát Spoj. Obcí amer., hraničí na sev. s jez. Erieským a N. Yorkem, na vých. řekou Delawarem, která jej dělí od N. Jerseye, na jihu s Delawarem a Marylandem a na záp. s Virginií a Ohiem, maje na 2113□ m. 2,916.018 obyv. (r. 1860), mezi nimiž 56.373 svob. barevných. P. tvoří s N. Yorkem, N. Jerseyem a Delawarem t. zv. *Middlestates* (střední obce) a jest rozdělena na 66 hrabství s hl. m. Harrisburgem, kdež jest sídlo vlády. Povrch jest na jihových. rovný, uprostřed kopčitý a hornatý, a na záp. rovný a orný. Z hor jsou zde největší Alleghany, které se táhnou středem státu, majíce nejvyšší hřbety Eagle, Chestnut a Laurel, průměrem 2500′ vys. Řeka Delaware jest splavná pro největší lodi až do Filadelfie, po ř. Susquehanně se plaví jenom vory, ř. Ohio zavlažuje se svými přítoky záp. část státu, ř. Alleghany severozáp. a Monongahela jižní; ostatní větší řeky jsou Juniata, přítok Susquehanny od záp., Lehigh a Schuylkill. Útvar geologický jest jednoduchý, skládaje se z vrstev metamorfických (s rulou a nižšími vrstvami palaeozoickými), z palaeozoických od pískovce Postupinského až do ložisk kamenouhelných, a z prostředního sekundárního červeného pískovce. Dobývá se železo, kamenné uhlí (r. 1860 skoro $4\frac{1}{2}$ mil. tůn), sůl (ročně 1 mil. bushelů) a mnoho petrolea (jenom v Oil Creeku 75.000 barrelů měsíčně). Půda jest celkem bohatá a dobře vzdělaná, tak že P. v rolnictví stojí mezi předními státy americkými. Půdy vzdělané bylo roku 1850 8,628.619 akrů na 127.577 farmách, čili $\frac{1}{3}$ celého povrchu; v severních hrabstvích zůstávají posud rozsáhlé kraje lesnaté nevzdělány. Plodiny jsou: pšenice, kukuřice, oves, rýže, pohanka, ječmen, hrách, bob, brambory, batáty, len, seno, tabák; vlna, máslo, sýr, cukr, vosk. Roku 1860 bylo zde 21.100 rukodílen s jistinou 189 mil. dol., a zboží se vyrábělo za 255,500.000 dol. Bylo hlavně 151 přádelen na bavlnu, v nichž zaměstnáno 5350 muž. a 7370 ženských; 447 přádelen na vlnu s 6682 muž. a 4022 žen.; 662 továren na rozličné železo s 20.748 muž. a 16 žen.; 371 pivovárů a p. Vzhledem k cizímu obchodu zaujímá P. mezi státy amer. místo páté; r. 1860 obnášel dovoz 15,190.755, vývoz 7,843.510 dol., v čemž se účastnilo 696 lodí s nákladem 171.128 tůn. Vnitřní obchod se vede po železnicích a průplavech. Železnic bylo (r. 1863) 3050 mil angl. jež stály 155,472.278 dol; mimo to bylo po městech 175 mil železnic za 4,446.377 dol.; průplavů bylo (r. 1860) 1030 mil. Banků má P. 90 (12 spořitelen, 36 pojišťoven). Ústavů dobročinných, založených i vydržovaných naskrze od soukromníků, jest několik, mezi nimiž jsou dvě veliké káznice, jedna v Pittsburgu, druhá ve Filadelfii; mimo to mají Pittsburg i Filadelfie útočištny pro mladé provinilce, v Harrisburgu jest blázinec s 200 chorými, několik špitálů a t. d. R. 1860 bylo zde 11.577 obecních škol (mimo Filadelfii, která jich má 335) se 647.414 žáky a 14.065 učitelí (asi polovice učitelek); náklad na ně obnášel 2,619.377 dol., k čemuž přispěl stát ze své pokladnice 280.000, ostatek si zapravila hrabství poplatkem. R. 1863 bylo zde 16 kolejí, 15 theolog. seminářů, mimo četné vyšší ústavy vychovavací a 12 škol normálních. R. 1850 bylo 3566 kostelů (889 method., 775 presbyter., 498 luther., 320 baptist., 209 něm. reform., 142 kvaker., 139 katol. atd.). Knihoven bylo 393 s 363.000 sv. Časopisů vycházelo 310, z nichž 71 literárních, 198 politických, 28 nábož. a 12 neutrálních i nezávislých; 24 vycházelo denně, 261 týdně, 19 poloměsíčně atd. Ročně se vydalo 84,898.672 výtisků. Za doby nejnovější počet ten se ještě zvýšil. — Ústava pochází z r. 1790 a byla opravena r. 1838, 1850 a 1857. Sbor zákonodárný skládá se ze sněmovny 100 poslanců a senátu 33 členů na 3 léta volených. Moc výkonnou má guvernér na 3 léta, generální auditor, generální dozorce, sekretář atd., vesměs od lidu volení. Soudnictví jest jako vůbec ve Spoj. Obcích. Státní dluh obnášel (1. pros. 1863) 39,496.596 dol. — Dějiny. Poříčí Delawareské bylo osazeno nejprvé od Švédů r. 1627, kteří však se museli brzo podrobiti Holanďanům, tehdáž v N. Amsterodámě vládnoucím, a 1664 Angličanům. R. 1681 bylo území záp. od Delawaru darováno Williamu Pennovi, který je kolonisoval a založil Filadelfii 1682. Za jeho správy stala se P. osadou kvetoucí, jsouc v poměru přátelském k Indiánům až do války revoluční. Usazovali se zde hlavně kvakeři, a P. byla sídlem bohatství a osvěty. R. 1750 přistěhovalo se sem mnoho Němců, kteří zalidnili některá hrabství okolo Filadelfie, po nich pak přišli Skotové a Irové, kteří se rozšířili po celém státě. R. 1787 přidala se P. k Unii, s níž pak sdílela všecky osudy.

Penny, pl. *pence* [pens], penízek, nejmenší mince anglická v ceně $\frac{1}{12}$ šilinku. U Sasův byl stříbrný a vážil $22\frac{1}{2}$ gránů čili $\frac{1}{240}$ libry; byl rozdělen křížem hluboko vraženým na 4 části, které se daly odlomiti, z čehož vznikly anglické názvy half-p. (půl p.) a farthing (čtvrt p.). Eduard I. umenšil jeho váhu na $\frac{1}{20}$ unce, a za Alžběty byla jeho cena ustanovena na $\frac{1}{62}$ unce, která podnes trvá. P. se razil po dráhnou dobu z mědi, avšak za nejnovější doby se razí z bronzu, hlavně v Birminghamě. — R. 1822 byl založen v Londýně populární časopis *Penny Magazine*, tak zvaný pro levnou svoji cenu, jímž učiněn základ k rozsáhlé literatuře p-ové, nižším třídám určené. — **Penny-a-liners** v. Časopisectví str. 306, *b*.

Penobscot, přední řeka v severoamer. státě Maineském, vzniká ze dvou přítoků asi uprostřed státu a vlévá se do zálivu Penobscotského, majíc délky 57 mil. Řeka tato jest splavná až po město Bangor. Záliv P-ský leží při jižním pobřeží Mainu a má několik ostrůvků.

Penrhyn-Castle [-kasl], starý hrad úplně obnovený u Bangoru ve Walesu, má doly na břidlici lorda Penrhyna, největší a nejvydatnější v celé Anglii.

Penrith, m. angl. v hrab. Cumberland., se 6668 obyv.; na blízku je skvostný zámek Lewther-Castle hraběte Lonsdalského.

Pens (*Penz*) Georg v. Pencz.

Pensacola [pensekole], město a přední přístav Záp. Floridy nad zálivem t. jm., má asi 4000 obyv. a nabývá za nejnovější doby důležitosti obchodní. Přední veřejné budovy jsou celnice, 5 kostelův a akademie; vycházejí zde dva denní a jeden obdenní časopis. — Záliv P-ský jest částí zálivu Mexického na záp. straně Floridy, zasahuje 25 až 30 mil angl. do země a jest chráněn 3 tvrzemi.

Pense, pensí (fr. *pension*), výslužné, které dostává sluha neb úředník na odpočinutí daný.

Pensée [pánsé], fr. myšlénka, nápad. *Arrière* **p.**, tajná výhrada, na př. při daném slibu výminka, kterou nevyslovujeme, ale pod kterou jediné umiňujeme si jej vyplniti.

Pension v. Pensionát.

Pensionář **1)** kdo bere pensi čili výslužné; úředník neb sluha na odpočinutí. — **2) P.** slul druhdy v městech holandských syndikus; veliký neb raďuí **p.** státní sekretář stavů provincie holandské, který zastával úřad prvního ministra repupliky spojeného Nizozemska.

Pensionát, pension, slovou takové soukromé školy, kde chovanci dostávají také byt, stravu a vůbec všecko zaopatření.

Pensum, lat., co odváženo jest za úlohu, úloha, zvláště školní; v jiném smyslu se tak mluví o práci ženské, poněvadž každé otrokyni bývalo u Římanův odváženo jisté množství vlny, kterou musela za den sepřísti.

Pent . . ., penta, z řec. *πέντε*, pět, přichází v mnohých slovech složených.

Pentadaktylus (*Pendaktylus*), sluje nyní pohoří v Moreí, starým známé pod jmenem Taygetus.

Pentadegakon, patnáctistran, rovná plocha ohraničená 15 stranami.

Pentaeder, pětistěn, těleso, ohraničené 5 rovnými plochami.

Pentagon, pětihran, rovná plocha ohraničená 5 rovnými čárami.

Pentagonaldodekaeder, pentagondodekaeder, geometrická figura, ohraničená 12 pětistranými plochami; pravidelný jest **p.**, jsou-li všecky strany omezujících ploch stejné; krystalografický **p.**, kde jsou vždy 2 stěny delší základní stranou spojeny a dvojici tvoří; tvar ten náleží do soustavy tessulární, osy spojují vždy středy 2 proti sobě ležících delších hran; má 30 hran, 6 delších, 24 kratších; 20 trojplochých tupých rohů, z nichž je 8 stejnohraných kongruentních, 12 taktéž kongruentních mezi sebou, mají ale po jedné delší hraně mezi 2 kratšíma; plochy mají 4 strany stejné, pátou delší, všecky plochové úhly jsou stejné. Ve tvaru tom krystalisují leštěnec krychlený (*Bleiglanz*) a kyz krychlený (*Schwefelkies*).

Pentadesma, mastelník (*Butterbaum*), strom z řádu Perepovitých (*Guttiferae*), dle Presla. Má květy obojaké, kalich 4—5lupenný; plátky 4—5; tyčinek mnoho v 5 svazkův srostlých; čnělku jednoduchou. Bobule je veliká, o 3—5 semenech hranatých. M. obecný, **P.** *butyracea* R. Brow., strom zvýší 40—60′ s listy kopinatými, pěknými, velikými, červenavými květy; plody hruškovité, hnědé, naplněné šťávou žlutou, máslovitou. Na Sierra Leoně. Ve vlasti stromu toho mastí obyvatelé šťávou jeho ovoce, ačkoli poněkud terpentinem chutná.

Pentagramm, *též* Pentalphe (řec.), muří noha.

Pentagynia (řec.), pětiženstvo, nazval Linné rostliny, které mají 5 čnělek; rostliny ty tvoří v Linnéově soustavě více řádů v rozličných třídách, a sice: v 5. třídě řád Pentandria **p.**, v 10. třídě řád Decandria **p.**, v 11. třídě řád Dodecandria **p.**, v 12. třídě řád Icosandria **p.** a v 13. třídě Polyandria **p.**

Pentachord, pětitónová škála a na takové založený hudební system starých Řeků. *Zř.*

Pentalasmis, rod vilejšů (*Cirropoda*), má 12 párů rozvilin, na každé straně 6; ústům nejbližší jsou nejkratší a nejtlustší; obě hlavní skořápky podobají se skořápkám lastur, 2 skořápky doplňují okraj předešlých proti špici, pátá nestejná spojuje zadní okraj s okrajem skořápky protiležící; těchto 5 okrajů celý plášť zavírá; na místě svazu (ligamentum) vyrůstá masitá stopka. Silný sval příčný spojuje obě první skořápky nedaleko jich hrotu; za ním leží ukrytá ústa zvířete a zadní část těla všemi článkovitými nohami vystupuje mezi 4 prvnějšími skořápkami ven. Druhů mnoho ve všech končinách; často na březích Afriky. *Lepas anatifera* L., *Anatifa laevis* Chemn. Stlačená jako lastura, hranatě vejčitá, $1\frac{1}{2}$′ dlouhá, 1′ široká. V mořích evrops. zvlášť v Severním. Na pobřežích Skotska myslí lidé, že jsou to vejce jistého druhu kachen, který se tam právě, když vilejši tito dorostli, ve velikém množství objevuje. Visí v chumáčích pohromadě na kůlech a skalách, také na lodích. Chytají malé ráčky, červy a slimejše svými chapadly. **P.** *villosa* v moři Středozemním, a j.

Pentamera v. Coleoptera.

Pentameter, řec. pětiměr, slove v metrice verš daktylický, z pěti stop se skládající, tak že se dá rozděliti na dvě části, kteréž se rovnají začátku hexametru až po caesuru ve třetí stopě. Vzorec **p**-tru jest tento: — ◡◡ | — ◡◡ | — || — ◡◡ | — ◡◡ | ⏓, na př. „Jméno hořec moje: černošatá rozsívala noc mě; *leč v korunách barvou skvím hlubokých si barev.*“ Čel. V prvních dvou stopách mohou státi také spondeje místo daktylů. **P.** musí míti caesuru ve třetí stopě, na konci první ani druhé polovice nesmí se užívati slov jednoslabičných. **P**-tru nikdy se neužívá sama o sobě, nébrž vždy jenom ve spojení s hexametrem, kteréžto spojení slove distichon (v. t.).

Pentandria, pětimužstvo, je pátá třída rostlin v soustavě Linnéově, obsahující rostliny s květy dokonalými neb obojakými o 5 tyčinkách. Dále slují také tak řády téže soustavy v třídách 16. neb v jednobratrstvu, v 17. neb dvoubratrstvu, v 18. neb v mnohobratrstvu, v 21. neb v jednodomstvu a 22. neb v dvoudomstvu. *Jhn.*

Pentapolis (řec.), krajina egyptská, tolik co Cyrenaika (v. t.).

Pentarchie, též Pentarchát, řec. pětivláda, pětivládí, nazývá se skutečná a značná převaha, kterou nade všemi ostatními státy evrop. má pater velmocí, totiž Rakousko, Anglie, Francie, Prusko a Rusko, jenž rozhodují všecky důležité záležitosti evropské. Mnoho hluku nadělal svého času polit. spis *Die europäische* **P.** (Leipzig 1839).

Pentaspast, řec. kladkostroj s pěti kladkami.

Pentastemum, jenotina (*Fünffaden*), rostlina z čeledi krtičníkovitých (*Scrophularineae*), má kalich hluboce 5dílný, korunu nafouklo-trubkovitou, skoro zvonkovitou; kraj 2pyský, pysk hořejší 2laločný, dolejší 3laločný. Tyčinek 5, 4 plodné, dvojmocné, pátá neplodná. Tobolka 2chlopná, skrze chlopně pukající. Semena hranatá. Mnoho druhů, z nich uvádíme j. zvonkovitou, **P.** *campanulatum*, polokeř; lodyha přímá nebo obloukovitě vstoupavá $1\frac{1}{2}$—2′ vysoká; listy střičné, podlouhlo- nebo čárkovito-kopinaté; květy na vrcholících střičných, dohromady dělají latu konečnou, štíhlou, skoro jednostranou; koruna nachová, růžová, fialová, liláková. V Mexiku, u nás v zahradách.

Pentateuchos, řecké jméno prvních pěti knih (*πεντε* pět, *τεῦχος* kniha) písem svatých židovských čili Starého zákona. Židovští učenci nazývají je *Hathorach* aneb i *Thorah*; latinsky slovou buď *Pentateuchus* aneb *libri Moses*; v novém zákoně pak slove buď zákon Mojžíšův aneb jen zákon, také i jen Mojžíš. Tyto knihy přičítají se vůbec Mojžíšovi co původci a skladateli. Jednotlivým knihám se dala zvláštní jména hebrejská dle prvního čili druhého slova, kterým která právě začíná; řecká dle ob-

atinská úplně dle řeckého. Tak slove po
u první kniha Mojžíšova *berêšit*, druhá še-
d *vajikrá*, čtvrtá buď *bemidbar* aneb *vajdaber*,
barim. Řecky slove první kniha *Genesis*,
, počínajíc stvořením; druhá *Exodos*, vyjití,
sání východu z Egypta; třetí, *Levitikon*, ob-
řád kněžský rodu Levi; čtvrtá slove *Arithmoi*
meri) pro sčítání lidu a rodů tam vypsa-
pátá *Deuteronomion*, že mnohé věci se tu
uvádějí a opakují. Obsah pěti kněh Mojží-
krátce se dá určiti co historie a rozvedení
dy Židovského národa za dob Mojžíšových
. Kniha Genesis čili 1. kniha Mojží-
dává jakýsi historický přehled zjevení božího
ření člověčenstva, vyvolení národu Židov-
a táhne se až do smrti Josefa Egyptského.
rně za účel, by uváděla a připravovala
nodárství Mojžíšovu. Kniha Exodos čili
Mojž. vypisuje osvobození Israelitů z otroctví
ého (zvláště mistrný jest vítězozpěv v hl. 15)
uje značnou část zákonů Bohem daných,
o právech a mravech, taktéž i rozkazy o zří-
nku božího. 3. kn. Mojž. čili Levitikon
írka občanských a náboženských zákonů,
konávání zvláště slušelo na pokolení Levi.
nařízení o obětěch a služebnostech božích,
stech a svátcích, o právech a povinnostech
levitů, o manželství, otroctví, nemocech
Čtvrtá kn. Mojž. čili dle vulgaty Numeri
čítání lidu, hnutí se od Sinai a další puto-
udy národu po pouštěch arabských, jeho
se i utrpení až do druhého roku po vyjetí
a; pak ale zůstane prázdná mezera 37 let
asu, kde přirazili jsou Židé k východním
Jordána. Mezi události vmíšeny jsou na-
k jich čas a okolnosti žádaly. 5. kn. Mojž.
uteronomion (jakoby řekl druhý zákon),
stručné opakování zákonodárství božího
jžíše daného, a nařízení i napomenutí k ucho-
daru bohovlády čelící. Vypravuje také, kte-
žíš úřad svůj v ruce Josua složil a levitům
oží k uchování odevzdal, i končí se smrtí
ou. Za spisovatele těchto kněh jmenuje
ost jednohlasně Mojžíše, a jak Židé tak i
ni na této knize co svém zákoně se sho-
Téhož svědectví podává Nový zákon na
etných místech. Však že i v čase od vy-
až do Krista považován byl p. za knihy
y, dosvědčují *Sir.* 45, 5; *Nehem.* 8, 1—3,
6. Než i *II. kroniky* 34, 14 atd., 30, 16;
3, II. *Král.* 14, 16; jako již *Jos.* 1, 7; 8, 34
5; 23, 6, dovolávají se co nejurčitěji kněh
ých i zákona Mojžíšova. Původně psán byl
rejské řeči; r. p. 285 př. Kr. přeložen jest do
Zřením k p-chu ovšem na dvojí se táží
zdali totiž knihy ty všecky pocházejí od
a zdali všecko pravdivo, co v nich se píše.
m i v druhém potkáváme se s různými ná-
De Wette ve svém úvodě k Starému Zákonu
šecky námitky, jež dokázati mají, že knihy
Mojžíšovy všecky a v té způsobě, jak se na
aly, jím nejsou sepsány, že ku př.
omion z časů Nehemiášových pochází, že
nečena, dle jedněch z 12, dle jiných z dvou
, elohimského a jehovaského, že roz-
ští p-chu, kteréž prý se dobře rozeznati
lično skladatele mají; že srovnání a dopl-
ných kněh Mojž. dle pozdějšího plánu a
dělo a p. v. Mnozí pak učenci vystupují
amému obsahu, ku př. vypravování o stvo-
ádu prvních rodičů, o potopě, o bábelské
ěice života lidského, o přechodu skrze moře
Rudé a m. j., za nespolehlivý, ba nepravdivý a v čí-
slech zvláště velmi přehnaný jej pokládajíce; dobro-
myslnější pak z nich to, co do slova soudu jich se
příčí, za mythus, paraboli, obraz považujíce. Her-
der má p. za historické epos v 5 rhapsodiích, v nichž
prosa a poesie se střídají. Nejhlavnější námitky
činí Hobbes, Spinoza, de Wette, Ewald, Vater,
Hengstenberg a jiní, zvláště angličtí učenci. Však
přese všecky ty námitky a pochybnosti má p. veli-
kou důležitost a cenu historickou, národopisnou,
zákonnickou a náboženskou, potrvá i na dále jako
výtečná památka moudrosti zákonodárské a i na
dále bude církev křesťanská čítati jej k svatým
knihám, z nichž vysvětluje a odůvodňuje učení své,
na němž staví mravoučení své, z nichž váží u velké
části důležitá nařízení svá, ku př. o manželství a j.
— V každé synogogě chová se exemplář p-u do zá-
vitku na pergameně psaný a drahým šatem a stuž-
kami zahalený; nese-li se čili vyndává-li se ze
skříně ozdobné, aby se četla thora bohoslužebná,
povstati musí každý Israelita. Ponejprv se tiskl p.
r. 1482 s chaldejskou parafrasí v Boloni.

Pentathionová kyselina v. Síra.

Pentatoma v. Ploštice.

Pentatonos, v budbě starých Řeků interval,
jenž se rovná nynější malé septimě. *Zr.*

Pentedactyla, čeleď pátеřnatců mnohokopyt-
natých čili tlustokožných, majících na každé noze
5 paznehtů; nazývají se také *Proboscidea*, chobot-
natí, od nosu proměněného v dlouhý chobot; sem
náležejí sloni.

Pentecostes v. Letnice.

Pentelikos, Pentelikon, pohoří v Attice
severo-východně od Athén, znamenité stalaktitovou
jeskyní a mramorovými lomy; na úpatí jeho leží
vesnice Pentele. S pohoří toho jde do Athén vodo-
vod již od císaře Antonina vystavený, 10′ široký
a 11′ hluboký. Řeka Kefisos má zde svůj původ.
Mniši na pohoří tom sbírají výborný med.

Penthemeron, řec., doba pětidenní.

Penthesileia, dcera Areova a Otreřina, krá-
lovna Amazonek, jež Trojským proti Řekům ku
pomoci přispěla. Achilleus zahubil ji v boji, a vida
ana krásná rekyně umírá, zahořel k ní láskou. *Rs.*

Pentheus, syn Echionův z Agavy, dcery Kad-
movy, nástupce Kadmův. Za jeho panování přišel
Bakchos do Boiotie; avšak P. zapověděl paním
thebským, aby mu nevzdávaly pocty; ano on se
odvážil rozehnati bachantky na vrchu Kithaironu
shromážděné. Za trest byl od vlastní matky Agavy,
která v bachantské rozlícenosti syna svého za dravé
zvíře měla, usmrcen a od ostatních bachantek roz-
sápán. *Rs.*

Penthièvre [panthievr], staré hrabství v se-
verozáp. Bretagni, tvořící nyní franc. depart. Mor-
bihanský; sloužívalo za apanáži mladším synům
vévod Bretagneských, načež od krále Karla IX. r.
1569 na vévodství s důstojností pairskou povýšeno
bylo. Prvním vévodou byl Sebastian Luxembour-
ský, po kterém připadlo P. jeho dcerou, Marii Lu-
xembourskou, Filipu Emanuelovi Lotrinskému, vé-
vodovi Mercoeurskému. Ten, chtě v nepokojích
ligy Bretagne od koruny odtrhnouti, popudil na
sebe hněv Jindřicha IV., kterého pak jen tím smí-
řil, že jeho levobočkovi, Caesaru de Vendôme, za-
snoubil dceru svou Františku Lotrinskou. Marií
Bourbonskou, ženou jeho vnuka, Ludvíka Filipa
de Vendôme, přešlo P. na Frant. Ludvíka Bourbon-
ského, prince de Conti, který je roku 1697 prodal
hraběti Toulouskému, legitimovanému synu Lud-
víka XIV. Po hraběti Toulouském dědil P. nej-
starší jeho syn, Louis Jean Maria de Bour-

bon, vévoda de **P.**, nejposlednější dědic všech legitimovaných princů a nejbohatší soukromník ve Francii. Nar. v Rambouilletu 16. list. 1725 nabyl výborného vzdělání, načež stal se nejvyšším lovčím a velkoadmirálem franc., gouvernerem v Bretagni a náčelníkem dvou pluků pěchoty. V bitvách u Dettingen a Fontenoy vyznamenal se taktem vojenským i osobní udatností. Ztrátou své manželky Marie Teresie d'Este († 1754) a později úmrtím svého mladého syna, prince de Lamballe († 1768) upadl v hlubokou těžkomyslnost. Pro svou poctivost a nesčíslné skutky dobročinné byl všeobecně ctěn a milován, tak že v bouřlivých dobách revoluce ušetřen byl všemi nemilými výstupy, jichž ostatním členům rodiny Bourbonské v tak hojné míře se dostávalo. Tím více však zarmoutil se nad krutým zavražděním své snachy, princezny de Lamballe (v. t.), tak že brzy na to zemř. ve Vernonu 4. břez. 1793. Zůstavil jedinou dceru Marii Louisu Adelu Bourbonskou, která, provdavši se za Lud. Filipa Jos. vévodu Orleánského, známého pod jménem Egalité, stala se původem nesmírného bohatství rodiny Orleánské, jakož i matkou Ludvíka Filipa, potomního krále Francouzského.

Pentland-Frith neb úžina Pentlandská, mezi ostrovy Orkneyskými a sev. Skotskem.

Pentle (z něm. *Bandel*) v. Stužka.

Penula v. Paenula.

Penultima, t. *syllaba* (lat.) předposlední slabika ve slově.

Penumbra, lat. polostín, *Halbschatten*. Stín, jejž vrže neprůzračné těleso na ploše za ním postavené, z předu jsouc ozářeno (sluncem, měsícem, svíčkou) má jen tehdáž rysy (kontury) docela určité a ostré, když paprskové z jedné tečky vybíhají. Má-li svítící těleso patrný průměr, pak je stín jím vržený lemován polostínem, v němž leží všecka ta místa, kterým stínící těleso částečně zakrývá těleso svítící. **P.** je tím širší, čím větší zdánlivý průměr má svítící těleso a čím dále stín se vrhá. — **P.** slove také v astronomii šedý lem č. okolek, jímžto bývá lemováno temné (na pohled černé) jádro větších skvrn slunečných. V. Slunce. *Šfj.*

Penza, gubernské město ve vých. Rusku, u vtoku řeky Penzy v Suru, má 25.132 obyv. (1858), 22 kostelův, 2681 domův, 329 krámův, 23.287 rub. stř. ročních důchodův, gymnasium, seminář; znamenitý jest obchod s obilím. **P.** založena jest r. 1666 proti tatarským plemenům; r. 1782 a 1801 stala se gubernským městem. Velikým požárem 19. máje 1848 lehlo 500 domův popelem. — **P**-zenská gubernie, mezi Tambovskou, Saratovskou, Simbirskou a Nížegorodskou, zaujímá 33.334 □ verst čili 689 □ m.; povrch jest vlnovitý, prostoupený výběžky Alaunských hor; půda jest s větší části černozem, též bahno; řeky svlažující gubernii náležejí dílem k úvodí Volgy, dílem k úvodí Donu; jsouť to: Sura, Mokša, Vorona, Choper, Isa, Vorma a j.; malých jezer jest 83; podnebí je zdravé, střední roční teplota 3°. Jest tu mnoho lesů a obyčejné druhy obilí; kromě obyčejných živočichův středního pásma jsou zde vlci, medvědi; mnoho ryb. Obyv. bylo r. 1858: 1,188.535 (r. 1856: 1,135.980, z nichž 561.302 muž, 574.678 žen.), hl. Rusův, potom 42.000 čud. Mordvínův a 16.000 Tatarův. Obyv. zabývají se hl. orbou; stav dobytka r. 1856 byl tento: 333.079 koní, 223.903 hovězího dobytka, 564.666 ovčího, 249.141 vepřového; z četných lesův dobývá se (kromě dříví) dehet a smola. Průmysl není značný; nejvíce jest fabrik na sukno; r. 1856 páčila se cena všech fabričních výrobkův na 2,274.625 rub. stř. Téhož r. bylo 6842 žákův v 133 učilištích; sňatkův 11.417, úmrtí 36.726, porodův 49.481. Gubernie dělí se v 10 krajův; krajská města jsou: **P.** (kraj **P**-zenský měl r. 1856 kromě města 78.740 obyv.), Gorodišče (4517 obyv. roku 1856), Insar (7433), Kerensk (7946), Krasnoslobodsk (6176), Mokšan (10.139), Narovčat (3479), Nižnij Lomov (8904), Saransk (5443), Čembar (4146); kromě těch jsou ještě 3 města a 1758 vsí.

Penzance [penzens], přístavní město angl. nad zálivem Mountovým v hrabství Cornwallském s 9214 obyv. (r. 1851), má několik kostelů a budov veřejných, síň a museum geologické společnosti Cornwallské. V okolí se doluje na cín a měď, které se odtud odvážejí.

Penzing, ves v dolních Rakousích v kr. Novoměstském a okr. Hietzingském s 5218 obyv. (1857). Ve vsi té jsou hojné letohrádky Vídeňákův s pěknými zahradami. Továrny na zboží hedbávné, bavlnåné a ocet.

Peon, špan. sedlák; ve španělské Americe slovou indiánští nádenníci **p**-ové. Zákonem občanským pod špan. soustavou koloniální, i zvláštními ustanoveními v některých zemích, jako na př. zákonem o smluvách mezi pány a sluhy v Novém Mexiku, nuceni jsou **p**-ové, jsou-li svým pánům zadluženi, za ně pracovati, dokud dluh není splacen. V N. Mexiku dostávají platu po 5 dolarech měsíčně. Věřitel však nemá právo k ženě a dětem **p**-ovým, aniž jej smí prodati jako otroka.

Peoria [piorie], město a přístav v severoamer. státě Illinoisu nad ř. Illinoisem, přes niž vedou 2 mosty 2500′ dl., má 14.762 obyv. (r. 1860), 24 kostelů, několik ústavů vyučovacích, rukodílny, jichž výrobky páčily se r. 1860 v ceně 6,717.000 dolarů, a vede čilý obchod. S Chicagem jest **P.** spojena průplavem Illinoiským.

Pepe 1) Florestano, nar. 1780 v Squillaci v Neap., sloužil od r. 1799 ve franc. a neapolské armádě a zůstal co generallieutenant také pod Ferdinandem I. ve službě. R. 1820 byl vyslán do Sicilie, aby tam pořádek zjednal, ale kapitulace, kterou se Siciliány uzavřel, nebyla od dvora v Neapoli přijata a komando jemu odňato. **P.** žil pak co soukromník v Neapoli, kdež † 3. dub. 1851. Životopis jeho napsal Carrana (Janov. 1851). — Jeho bratr **2)** Gabriele, nar. 1781 v Bojaně, sloužil 1805—1815 pod Muratem; byl pro účastenství v revoluci 1820 Rakousku vydán a dvě léta v Olomúci ve vazbě, později žil ve Florencii, až r. 1847 opět komando obdržel. Roku 1848 byl vrchním velitelem národní gardy v Neapoli a poslancem, opustiv ale vší politickou činnost zemřel v srpnu 1849 v Bojaně. — **3)** Guglielmo, bratr předešlých, nar. 1782 ve Squillaci, vstoupil r. 1799 do vojska republikánského, stal se 1815 pod Muratem generallieutenantem, 9. čce 1820 byl od revoluční vlády jmenován vrchním velitelem a generalním kapitánem říše, kteréž důstojnosti ale 1. října 1820 složil. Když se blížili Rakušané, prchl nejprvé do Španěl, později do Anglicka; r. 1848 vrátil se do Neapole a byl jmenován vrchním velitelem pomocného vojska neapolského, proti Rakousku vypraveného. Když Karel Albert poražen byl a ustoupiti musil, měl **P.** vrchní velitelství obranné armády v čas oblehání Benátek; po vzdání se města žil v Nizze, kdež 8. srp. 1855 zemřel. Důležité jsou jeho *Memorie* (3 sv. Pař. 1847) a *Continuazione* (4 sv. Tur. 1850).

Peperin, ital. *peperino*, vulkanický tuf v horách Albánských, z kterého se před Augustem obyčejně hotovily stavby umělecké a pomníky.

Pepers Pieter, nizozem. sochař, nar. v Brugách roku 1730, † tamtéž r. 1785. Učil se umění

[illegible] z počátku ve svém rodišti u W a l l e g h e m a, později v Paříži u M. A. S l o d t s e, kterémuž i při ... pomnících, jako při onom maršálka Saského ve Štrasburku, vypomáhal. Veliké pochvaly došel svým *Amorem*, pro markýzku z Pompadouru zhotoveným. Navrátiv se r. 1759 do svého rodiště provedl tu mezi jin. z hlíny velmi zdařilé skupení *Lásky křesťanské*. *Mü.*

Pepijn Martin, nizozem. malíř, nar. v Antorfě r. 1575, † r. 1647. Odebrav se záhy do Itálie došel v Římě dobré pověsti svou velkolepou komposicí, správnou kresbou a jadrnou barvitostí. K nejzdařilejším jeho malbám náležejí: *Mladá paní* v galerii Arenberské v Bruselu; *Kázaní sv. Lukáše* v museu Antorfském a *Sv. Norbert* v kathedrále tamtéž. Jeho dcera K a t e ř i n a, nar. roku 1619, byla též schopná malířka a jako otec údem malířské společnosti Antorfské. *Mü.*

Pepinière [pepinjér], franc. vlastně š k o l k a (na stromy, od druhu jablek *pepins*), jmenují se nejvíce lékařské ústavy vzdělavací pro zvláštní postavení, na př. pro praxi vojenskou neb venkovskou.

Pepita v. O l i v a, P e p i t a d e.

Pepita slovou větší kusy ryzého zlata nebo platiny kolik liber těžké, jež nacházejí se v písku a zemi naplavené. *Jn.*

Peplowski znaku gozdawa, rod šlecht. původně v kníž. Mazoveckém osedlý, kde předek jeho drže statek Peplow podle něho psáti se počal. Š i m o n z rodu toho byl biskupem Plockým a bratr jeho V a v ř i n e c soudcem zemským tamž. Ze synův Vavřincových založil B a r t o l o m ě j linii Sapalův a M a t o u š linii Pacierzův. Vnuk Bartolomějův K a š p a r († 1620) byl písařem bradským na Kamenci Podolském a usadil se pak na Volyni, pojav tu za manželku Annu z Glinic, vdovu po Danieleckém. Třetí syn Vavřince zmíněného založil linii Krupův. Dále se připomíná J a n, číšník Rožaňský, V a v ř i n e c, zemský soudce Podolský a podkomoří tamže, jenž byl pánem Tajkura, Mylska, Žytyna, Ivačkova, Kopytkova, Španova, Horodyšča, Voluček a j. v. (1703). Druhý syn Vavřincův, J a n P a v e l, byl kastelánem Volyňským, v kteréž hodnosti † 1739. Chválí se co obratný diplomat a výmluvný řečník. Třetí syn Vavřincův P e t r zemřel co podkomoří Lucký. Dále se jmenuje S t a n i s l a v lovčí Žitomirský a j. v.

Peplum čili *peplus* (*πέπλον* čili *πέπλος*), lat. název z řečtiny vzatý k pojmenování šatu ženského, jemuž Římané říkali p a l l a. Byla to veliká pokryvka, která zahalovala celé levé rameno, a jejíž jedna část visela na zádech, druhá pak část napřed, až se na pravé straně setkaly, kdež byly tak spojeny, že rameno i ruka zůstaly volny. Na obou ramenou bylo **p.** spjato sponkami a splývalo až na paty. **P.** bohyně Athény bylo veliký, nádherně vyšívaný kus látky, kterou nosili o slavnostech panathenaií rozstaženou jako plachtu na dvou tyčích, jako se podnes nosívají při procesích u nás nebesa. **P**-lem tímto jsou sochy Athéniny velmi často oděny.

Pepo, lat. K d y n ě (v. t.).

Pepoli 1) C a r l o, nar. 1801 v Bononii, kdež vyučoval na universitě a obecní úřady zastával; účastniv se revoluce r. 1831 musil prchnouti, byl ale od Rakušanů na moři chycen, do Benátek odveden a do vyhnanství vypovězen. Zdržoval se pak ve Francii, později v Londýně, kdež od r. 1839—48 co profesor ital. literatury účinkoval. Po udušení vzpoury r. 1848, při níž **P.** v Benátkách a v Římě velmi činným byl, vrátil se do Anglicka. Vydal mnoho básní a jiných literárních prací. — **2)** J o a q u i n o N a p o l e o n e **P.** hrál v nepokojných létech 1859—60 důležitou úlohu politickou a stal se znamenitým co spisovatel v národním hospodářství.

Peponiferae sluje v soustavě Endlicherově 46. řád rostlin dvouděložných, dílem prosto- dílem srostloplátečných, majících semeník podkvětý, v dužnatý, bobulovitý plod (kdyni, bobuli) se vyvinující. Počítají se sem obyčejně čeledi: *Grossularieae, Cucurbitaceae, Passifloreae, Papayaceae, Begoniaceae* a často také *Nopaleae*. *Jha.*

Pepř 1) lat. *Piper*, rod rostlin z čeledi P e p ř o v i t ý c h (*Piperaceae*). Jsou to keře s pněm uzlovitě článkovaným, často pnulé, s listy obyčejně vstřičnými, dlanitě žebrými a hustě síťkatými, bez palistů, avšak s patrnou pochvou. Květy sedí v hustých klasech nebo palicích visutých z úžlabíček listů aneb naproti nim vynikajících; nemají žádného okvětí, jen dvě tyčinky a jeden pestík s jediným semenem na zpodové semenici. Plod je bobule a semena mají dužnatý bílek. Obsahují zvláštní alkaloid p i p e r i n ($C_{68}H_{38}N_2O_{12}$), který vřelým lihem vytažen v bezbarvých hranolech klonorhombických se krystaluje a ve vodě se nerozpouští. **P.** č e r n ý (*P. nigrum* L.) má peň pnivý a kořennjící se; listy střídavé, řapíkaté, široce vejčité a naproti nim visuté palice květové 3—5″ dlouhé. Bobulovité plody jeho potřebují k uzrání 4—5 měsíců, ztrácejí však dozráním ostrosti; pročež sbírají se dříve a suší se, čímž nabývají barvy černé a povrchu svraštělého. Jsou známé koření pode jménem **p.** č e r n ý. Jediné květenství dává 20—30 zrn. B í l ý **p.** pochází od téže rostliny a není leč plod zralý, močením ve vodě obplodí zbavený; je méně ostrý než **p.** č e r n ý. **P.** je po celém skoro světě kořením nejobecnějším. V Indii východní, kde keř tento původně je domovem, dobývá se ročně přes 50 milionův liber zrn, z nichž asi $1/3$ do Evropy, větší díl však do Číny se zaváží. Kromě ku kořenění jídel užívá se **p**-e i v lékařství domácím proti zimnicím a nechuti k jídlu, ač často velmi nepřiměřeně. Kachňatům, která po vylíhnutí se nemají k světu, dávají po jednom zrnu, čímž vzbuzuje se vnitřní teplo a chuť k jídlu; naproti tomu je **p.** pro mnohá zvířata, u př. psy, prasata, mouchy, jedem. K u b e b a (**P.** *cubeba* L.) je jiný, též ve vých. Indii rostoucí druh, od něhož přicházejí nezralé, jako hrách veliké, stopečnaté bobule, chuti méně ostré a více balsamické než **p.** černý; hojněji požívané spůsobují pálení v žaludku a závrať. **P.** d l o u h ý (*P. longum*) poskytuje koření v podobě březových šištiček; není to nic jiného, nežli celé květenství před úplným uzráním plodů na slunci usušené. Chuti je ostřejší **p**-e černého a méně hojně se co koření v Evropě potřebuje; na ostrovech asijských však je všeobecný a hlavně se na Javě pěstuje. B e t e l a (*P. Betle* L.) je též keř indický pnoucí se, s pněm šlahounovitým; nese jehnědy válcovité, visuté, asi 8″ dlouhé s mnohými drobnými zelenavými bobulemi. Listy mají chuť kořennou a palčivou a žvýkají se. Jelikož ale samy o sobě jsou tuze ostré, natírají se páleným vápnem, pak se do nich zavinuje kousek ořechu palmy arekové neb gambíru, a tyto kotoučky slují b e t e l e m, jenž se stal nevyhnutelnou potřebou obyvatelům krajin horkých. Doma i na cestách mají je při sobě, neustále je žvýkajíce, a nabízejí je přátelům při potkání a hostům při návštěvách. Dokud Evropan nezvykl si žvýkati betel, nemá se v Indii za zdomácnělého. Pro tuto všeobecnou potřebu sází se tento pepřový keř na polích jako u nás réva vinná, a pne se po stromech neb tyčkách. **P.** o p o j n ý (*P. methysticum* Forst.) roste v křovích podlé moře na mnohých ostrovech Velkého oceánu, jmenovitě na

Sandvičských; z kořene roztlučeného s vodou nebo mlékem kokosovým dělají ostrované ostrý, pro Evropana hnusný, opíjející a vysilující nápoj, nazvaný **áva**, jejž náruživě pijí a proti jehož užívání se evropská civilizace všemožně zasazuje. Na Sandvičských ostrovech jest pití ávy téměř potlačeno. — **2)** **P**-em slují také prostonárodně některé jiné rostliny, ústrojím květů a plody velmi rozdílné, jestliže se jen vyznačují chutí ostrou. **P.** turecký je plod pepřiky neb papriky (*Capsicum*, v. t.); **p.** potoční je rdesno (*Polygonum Hydropiper*); **p.** vlčí neb divoký je lýkovec (*Daphne Mezereum*), **p.** egyptský je plod stromu *Unona aethiopica* z čel. *Anonaceae*. *Jha.*

Pepřika v. Capsicum.

Pepřové pobřeží, též Zrnové pobřeží (angl. *Pepper* neb *Grain Coast*) slove břeh západoafrický v Guinei mezi mysy Mesurado a Palmas, který obsahuje též republiku Liberii. **P. p.** má jméno své podle pepře malaguetského (*Amomum granum paradisii*), který zde zhusta se naskytuje. Ve vých. části **P**-ho **p.** bydlí okolo Sinu národ Kru, jehož území má asi 36□ m.

Pepřovité v. Piperaceae.

Pepsin (řec.), látka v žaludeční šťávě obsažená, která činí tuto schopnou rozpouštěti potravné látky, jež jsou o sobě nerozpustné, jako sraženou vlákninu a bílkovinu. Také voda solnou kyselinou slabě okyselněná, v níž kousek sliznice žaludeční rozmočen jest, dostává spůsobilost rozpouštěti sraženou vlákninu, bílkovinu, maso atd., měníc tyto látky v bílá buď ve vodě, buď v kyselinách a žíravinách rozpustná těla (peptony).

Pepsis (řec.), trávení; **peptické**, co trávení podporuje.

Pepusch Johann Christoph, skladatel něm., nar. v Berlíně 1667, † v Londýně 1752. Po drahně let byl u dvora pruského učitelem na harpischord, asi pak 1698 se vystěhoval do Anglie, kdež strávil ostatek života. Co skladatel jest **P.** znám hlavně upravením národních nápěvů v *Beggar's opera*, k níž napsal též ouverturu. **P.** sepsal *A treatise on harmony* (1731), pak *Of the various genera and species of music among the ancients*, kterýžto však poslední spis obsahuje mnoho skrouceného a zbytečného mudrování o hudbě antické.

Pepys **1)** William Haseldine, lučebník angl., nar. 1775 v Londýně, kdež † 17. srp. 1856. Jevě záhy zálibu ve vědách přírodních stal se členem společnosti Askesinské, založ. 1796 pro skoumání předmětů filosofických, do jejichž zpráv přispěl **P.** četnými články. Ze společnosti této vznikly londýnský ústav pro podporování literatury a rozšiřování užitečných vědomostí, britská společnost mineralogická a londýnská společnost geologická, v nichž ve všech se **P.** činně účastnil. Pokroku lučby a elektro-chemie napomáhal **P.** po celých 30 let zhotovováním výborných aparátů. — **2)** Charles Christopher **P.** v. Cottenham.

Per, lat. skrz, ve slovech složených také zcela; **p.** ital. pro, na př. *per Violino* etc., pro (na) housle atd. — **Per abusum**, lat. nadužíváním. — **Per ambages**, lat. s okolky, oklikami. — **Per aspera ad astra**, lat. cestou obtížnou k hvězdám, t. j. vznešeného dosíci lze jen s namáháním. — **Per cassa**, ital. tolik co contant (v. t.). — **Per conto**, ital. na účet. — **Per exemplum**, lat. příkladem. — **Per fas**, lat. právem; **per fas et nefas**, právem i neprávem. — **Per majora**, t. j. *vota*, lat. většinou hlasů. — **Per mandatarium**, lat. plnomocníkem. — **Per mese**, ital. za, na měsíc. — **Per mille**, na tisíc, s tisíce. — **Per pedes**, lat. pěšky; **p. p. Apostolorum**, pěšky jako apoštolové (cestovati). — **Per procura**, ital., **per procurationem**, lat. dle plnomocenství co zástupce.

Pera (tur. *Bejdžolu* t. j. ulice knížecí), předměstí Cařihradské, severně od Galaty, obývané od Franků (křesťanů), pozbývá vždy více rázu orientálního; ač má ulice posud úzké a nepravidelné, ale špinavé domy tur. vždy více mizí, a na jich místě povstávají slušné domy cihelné. **P.** má kostely všech hlavních vyznání křesťanských, divadlo, v němž se dává čtyřikrát týdně opera italská, 4 špitály (angl., franc., ital. a něm.), 3 poštovní úřady (rak., franc. a řec.), školy franc., něm., řec. a armén. (od r. 1858 též rakouskou), několik hostinců, zahrady, knihovny, krámy, sklady a tiskárny. **P.** jest sídlem vyslanců křesť. velmocí. R. 1858 zavedeno zde osvětlování plynem a telegrafické spojení s Londýnem.

Peraea nazývala se za časů Římského císařství všechna země Palestinská za Jordánem od výtoku jeho z jezera Nazaretského až k moři Mrtvému. Ve smyslu užším vyrozumívala se pojmenováním tímto krajina mezi Jordánem, Jabbokem a Arnonem čili nyn. Belka.

Perahta v. Bertha.

Perast, ital. *Perasto*, ms. v Dalmácii v kr. a okr. Kotorském u zálivu Kotorského s 2023 obyv. (1857), oblíbené sídlo bohatých kapitánů a obchodníků. **P.** býval za vlády Benátčanův městem mnohem značnějším než nyní; ač bez hradeb, odrazili obyvatelé 15 kv. 1654 útok Turků 6400 m. počítajících, pobili jich mnoho a odňali jim tři prapory.

Perbete, ves v Uhrách, v stol. Komárenské s 3042 obyv. maď. (1857).

Perca v. Okoun.

Perceval [persevel] Spencer, státník angl., nar. v Londýně 1762, zavražděn v předsíní nižší sněmovny 11. kv. 1812. Byl vychován na koleji Harrowské a Trinity v Kambridži, oddal se právnictví a dostal se 1786 do Lincoln's Innu, kdež si zjednal v několika létech dobré výdělky. R. 1796 zvolen byl do parlamentu za městys Northampton a stal se věrným přívržencem Pittovým, který si jeho schopností finančních tak velice vážil, že maje podstoupiti souboj s Tierneyem odporučil **P**-a, kdyby padl, za svého nástupce. R. 1801 jmenován byl **P.** státním zástupcem v ministerstvu Addingtonově, v kterémžto úřadě zůstal až do opětného nastoupení Pittova. R. 1807 stal se kancléřem pokladnice a 1809 lordem pokladu. **P.** přišel o život rukou Johna Bellinghama, angl. kupce sídlícího v Archangelu, který, utrpěv křivdu jakous od vlády ruské a nemoha se nikde dovolati práva, **P**-a zastřelil. **P.** byl muž vzácných schopností, zvláště pak se osvědčoval býti obezřelým právníkem.

Percier [persié] Charles, franc. stavitel, nar. v Paříži r. 1764, † tamtéž r. 1838. Vzdělával se s počátku ve svém rodišti, kdež se svým krajanem a vrstevníkem Fontainem v trvalý svazek přátelský a umělecký vstoupil. Navrátiv se r. 1791 do své vlasti, obdržel tu hojně prací a vyznamenání. S řečeným Fontainem dokončil stavbu Louvru a Tuilerií, provedl tak zv. *Arc de triomphe du carroussel*, učinil návrh k pomníku Desaixovu a vydal též rozličné spisy s vyobrazeními, jako: *Palais, maisons et autres édifices modernes, dessinés à Rome* (1798); *Sacre de Napoléon* (1804) a j. *Mü.*

Percipient (z lat. *percipere*, přijímati), příjemce, výběrčí.

Percival **1)** Thomas, lékař a moralista angl., nar. ve Warringtoně v Lancashiru 1740, † v Manchestru 1804. Byl vychován na akademii Warring-

toské a 1761 se odebral do Edinburku studovat medicínu; později navštívil Londýn, Hamburk a Lejdu a 1767 se usadil v Manchestru co lékař. P. se obíral pilně věcmi s uměním lékařským spojenými, a jeho působením povstala filos. společnost Manchesterská. Za posledních let svého žití obracel P. zřetel svůj k filosofii morální, a některé z jeho spisů v témž oboru došly veliké obliby. V ohledu náboženském byl P. rozkolníkem (*disssenter*). Sps. velký počet kněh i spisů lékařských, z nichž jmenujeme: *Essays, medical and experimental* (1767); *Observations and experiments on water* (1768); *Observations on the poison of lead* (1774); *Medical ethics, or a code of institutes and precepts adapted to the professional conduct of physicians and surgeons* (1803). Ze spisů mravoučných zasluhují zmínky: *Moral and literary dissertations* (1784) a *A father's instructions, consisting in moral tales etc.* (1788). Po jeho smrti vydal jeho syn sebrané jeho spisy s memoirem (4 sv. 1807). — **2)** James Gates **P.**, básník americký, nar. v Berlině v severoamer. státě Connecticutě 15. září 1795, † v Hazel Greeně ve Wisconsině 2. kv. 1857. Vystudovav na Yale college 1815 učil po nějakou dobu ve Filadelfii, načež se jal studovati lékařství. R. 1820 vydal svazek básní, kterýž obsahoval první část *Promethea* a několik básniček; dostav téhož roku zaopatření pokoušel se o to, aby se mohl usaditi nejdříve ve svém rodišti, pak v Charlestoně v Jižní Karolíně, kdežto vydal 1822 první část *Clio*, kterážto knížka obsahovala na 100 str. básně a několik pojednání prosou; brzo pak následovala část druhá, která se skládala ze samých básní. R. 1824 stal se **P.** příručním lékařem u vojska Spoj. Obcí a určen za profesora lučby na vojenské akademii ve West Pointě. Avšak nemoha pro přílišný nával prací svého povolání pěstovati oblíbená studia, vzdal se místa toho a byl jmenován lékařem při odvodu v Bostoně. Zde přispíval do časop. *United States Literary Gazette* a vydal několik spisů. R. 1827 se odebral do New Havenu, kdež vydal t. r. třetí část *Clio* a jal se překládati Malte-Brunův zeměpis, jejž dokončil teprvé 1833. V létech 1827—8 pomáhal upravovati do tisku Websterův *Slovník*, k čemuž jeho vědomosti filologické dobře se hodily. **P.** Byl milovníkem věd přírodních vůbec a geologie zvláště tak horlivým, že r. 1834 sám proskoumal skály trapové v Connecticutě. Roku násl. bylo naň vzneseno s prof. C. Shepardem geologické a mineralogické probadání téhož státu, což podnikl **P.** se vší pílí svou a učinil plán téhož skoumání, jež vykonal tak pečlivě, že není v celém státě snad ani místečka, které by byl neprošel. Avšak vypršela lhůta jemu určená, a on nebyl s prací svou ještě u konce, ba ani po druhé lhůtě nebyl s to, aby podal zprávu, z čehož mu pošly nemilé opletačky. I upustil **P.** od toho, aby podal zprávu úplnou, a sestavil pracně — maje ohromnou sílu materiálu — zprávu na 500 stranách, kterou vydal 1842 pod názvem *Report on the geology of the state of Connecticut.* Asi touž dobou podával do časopisů New Havenských metrické překlady z básníků něm., slovanských i j., a 1843 vydal *The dream of a day.* Následujících potom 10 let žil **P.** v soukromí, obíraje se oblíbenými studiemi svými, ale zároveň zabředaje do dluhů tak, že musel žádati přátel svých za podporu. R. 1853 vybídla jej americká společnost dolovací (*mining company*), aby prohlídl krajiny ve Wisconsinu, kde chtěli dolovati na olovo, a roku násl. byl jmenován geologem tohoto státu. První zprávu vydal 1855, když však připravoval zprávu druhou, ochablo jeho zdraví, a za nedlouho skonal. **P.** byl jedním z nejučenějších básníkův amerických, obeznalý nejen v geologii, v botanice, lučbě a vědách přírodních, ale i ve filologii, znal se též výborně v klasických i moderních jazycích evropských, zejmena v gálském, walliském, norském, baskickém, i v jazycích slovanských. Zvláště pak vynikl plody svými básnickými, v nichž se jeví bohatost myšlének, vzlet fantasie a přede vším mistrné ovládání jazyka. Co do osobního charakteru, byl **P.** skromný a tichý, nakloněn zádumčivosti, která nepříznivými jeho poměry v něm se živila. Sebrané jeho básně vyšly ve 2 sv. v N. Yorku 1824, a v Bostoně 1860.

Percoidei, okouni, čeleď ryb z řádu Ostnoploutvých (*Acanthopterigii*); ryby podlouhé s drsnými šupinami a zubatými neb ostnatými pokryvkami žaberními, mezičelist, zpodní čelist a přední část kosti radličné, často také kosť patrová posázeny jsou zuby. Ploutev hřbetní sestává z tvrdých ostnatých paprsků. Všecky tyto ryby jsou dravé, z nichž většina v mořích teplého a mírného pásma žije; některé žijí ve vodách sladkých. Mají chutné maso. Mnohé druhy vyhynuly a nacházejí se zkamenělé nejzpodněji v útvaru křídovém. Druhů živých je velké množství, nejznámější je okoun obecný (*Perca fluviatilis*); v. Okoun pak okoun mořský (*Labrax*) mající na pokryvkách žaberních 2 ostny, candát (*Lucioperca Sandra* v. Candát) a ježdík (*Acerina cernua*), v našich řekách a potocích obecný.

Percs [perč], Vámos-, ms v Uhrách v okresu Hajdukův s 2592 maď. obyv. (1857).

Percy [persí], hraběcí rodina angl., jejímž zakladatelem byl Henry lord **P.** (r. 1377 povýšen na hraběte), přívrženec Jindřicha IV., od něhož však později odpadnuv účastnil se spiknutí arcibiskupa Yorského proti králi, uprchl pak do Skotska a padl na tažení proti Anglii 29. ún. 1408. Henry **P.**, šestý hrabě Northumberlandský, zasnoubený s Annou Boleynovou, † 1537 bezdětek, a poněvadž jeho bratr Thomas **P.**, účastniv se v povstání katolíků 1536 byl odpraven, přešly titul i statky rodiny této na Dudleyovce s titulem vévodů Northumberlandských. Když John Dudley byl odpraven, byl 1557 Thomas **P.**, syn odpraveného Thomasa **P**-ho, povýšen od král. Marie k hodnosti hraběte Northumberlandského, avšak 22. srpna 1572 co spiklenec katolický sťat, jeho pak bratr Henry **P.**, osmý hrabě Northumberlandský, nalezen byl 21. čna 1585 v Toweru zavražděn. Syn tohoto Henry **P.**, devátý hrabě z Northumb., umřel 5. list. 1632, a jeho syn, Algernon **P.**, desátý hrabě Northumb., 13. října 1668. Úmrtím Joscelina **P**-ho, jedenáctého hrab. North., (21. kv. 1670) vymřela rodina hrabat Northumberlandských, načež Karel II. udělil 1674 hraběcí a 1683 vévodský titul z Northumberlandu levobočkovi svému Georgeovi Fitzroyovi, který 1716 umřel bezdětek. R. 1749 dosáhl Algernon Seymour, sedmý vévoda Somersetský, titule hraběte Northumb., který po jeho smrti (1750) přešel na jeho zetě, sira Hugha Smithsona, jenž přijav jmeno rodiny **P.** byl 1766 povýšen na vévodu z Northumb. a † 6. čna 1786. Nejstarší jeho syn, Hugh **P.**, druhý vévoda Northumb., nar. 28. srp. 1742, byl generálem ve válce amer. a † 10. čce 1817. Když jeho nejstarší syn, Hugh **P.**, třetí vévoda Northumb., umřel bezdětek (1847), následoval jeho bratr, Algernon **P.** co čtvrtý a nynější vévoda Northumb.; nar. 15. pros. 1792 vstoupil do služby námořní a stal se 1852 za ministerstva Derbyova lordem admirality. Proslavil se též rozsáhlými cestami po Východě a co ochránce starožitností.

Percy [persí] Thomas, učenec a prelát angl.,

nar. v Bridgenorthu ve Shropshiru 1728, † v Dromoru v Irsku 1811. Byl syn kupcův, vychován na Christchurch college v Oxfordě, a stav se duchovním dostal 1756 rektorství Wilbyské a vikářství Easton-Mauduitské v Northamptonshiru. Prvním jeho plodem literárním byl překlad čínského románu *Hau Kiou Choan* z portugalštiny (1761), po němž násl. *Miscellaneous pieces relating to the Chinese*, překlad z pěti kusů runského básnictví z jazyka islandského do lat. a angl. (1763), a nový překlad písně Šalomounovy s poznam. a výkladem (1764). R. 1763 vydal **P.** *Reliques of ancient English poetry*, sbírku to starých balad a zpěvů angl. ze starých rukopisů, začež byl zvolen za domácího kněze u vévody a vévodkyně z Northumberlandu (1766) a kaplanem královským 1769. R. 1778 se stal děkanem Carlisleským a 1782 bisk. Dromoreským ve hrabství Downském, kdež setrval až do smrti. Za posledních dob svých oslepl. **P.** byl básník značných zásluh; jeho básně *Nancy, wilt thou come with me?* a *The hermit of Warkworth*, jakož i krásná balada *The friar of orders gray* jsou vůbec známy. — **2)** Pierre-François **P.**, baron, francouzský chirurg, nar. 1754 v Montagney ve Franche-Comté, † 1825 v Paříži. Byl syn vojenského ranhojiče a zabýval se s počátku mathematikou, by mohl vstoupiti k dělostřelectvu; jen s tíží dosáhl přivolení, aby se oddal vlastnímu svému povolání, lékařství. Obdržev několik cen akademií Besançonskou vypsaných odebral se do Paříže, aby se u vědě lékařské zdokonalil, kdež i hodnosti doktorské dosáhnul. Brzy vstoupil co ranhojič do služby vojenské, a povinností svých nezanedbávaje studoval pilně s Lafossem zvěrolécitelství a ucházel se o přemnohé ceny od vědeckých spolků vypsané, jichž také 16 obdržel. Širší půda otevřena jest činnosti jeho, když r. 1792 válka vypukla. Postaven jsa v čelo zdravotní služby při armádě Moselské a Rýnské reorganisoval lékařství vojenské v mnohém ohledu, zavedl sbor putujících ranhojičů, kteří i za nepřátelského ohně na bojišti obvazovali raněné, zřídil veliký vojenský špitál v Mohuči, sestavil zvláštní nosidla (*brancards*), jichž části i k obraně i k přenášení raněných se hodily, a zřídil zvláštní zdravotní prapor, jehož jedna setnina opatřena byla jednotlivými částěmi zmíněných nosidel. Jsa při veliké armádě účastnil se všech polních tažení, vyjma v Rusi a v Sasích, při nichž přítomnu býti zbraňovala mu vlastní nemoc oční; ač se vyznamenával neobyčejnou srdnatostí a v nejprudších bitvách s největší zmužilostí povinnosti své konal, byl přec za celou dobu válek francouzských pouze třikráte raněn. R. 1814 po vtržení spojených vojsk do Paříže postavil se v čelo služby zdravotní ve prospěch nemocných a raněných cizinců, jichž tu bylo 12.000 bez pomoci, bez přístřeší, bez obvázání, bez léků. Ubytovav je shromáždil okolo sebe lékařstvo civilné i vojenské a neunaveně pečoval o jich vyhojení, začež se mu dostalo diamantového kříže ruského řádu sv. Anny. R. 1815 byl členem poslanecké komory a účastnil se bitvy Waterlooské. Po té duchem strannickým sesazen jsa se svých hodností odebral se do soukromí, zabývaje se mimo spisování vědecké sbírkou starých i moderných zbraní, jichž seznam r. 1825 tiskem vyšel. R. 1809 byl jmenován baronem říšským. Z četných jeho spisů uvádíme: *Mémoire sur les ciseaux à incision* (Pař. 1785); *Manuel du chirurgien d'armée* (t. 1792); *Pyrotechnie chirurgicale pratique, ou l'art d' appliquer le feu en chirurgie* (v Mezu 1794 a 1810), spis to, v němž obzvláště vřele ujímá se upotřebení moxy (v. t.); mimo to sepsal nesčíslné články do rozličných časopisů vědeckých. *Mr.*

Perczel Moric, generál uherský, nar. v Tolně 1811 (dle jiných 1814). Studoval v Pešti, sloužil po nějakou dobu při voj. sboru inžinýrském, byl pak na sněmě 1839—40, 1843—4 a 1847—8, a po revoluci březnové 1848 byl zvolen od města Budína za člena nového shromáždění národního. Stoje k nejkrajnější liberální čili radikalní straně stal se **P.** miláčkem mládeže ve hl. městě; když pak se bán Jelačić v září t. r. blížil k Pešti, sebral **P.** sbor dobrovolníků, a podporován jsa milicií z různých krajin jihových., i od Görgeye, přinutil osamotnělý sbor chorvátský u Ozory ke vzdání se (7. října). Za to povýšen byv na generála operoval s prospěchem nad Murou i Drávou, a pustil se i přes hranice štýrské. Úspěchy však Windischgrätzovy v pros. byly příčinou, že sbory **P**-ovy byly nazpět povolány, ale než se mohl spojiti s ustupujícím vojskem Görgeyovým, byl od Jelačiće náhle přepaden a vojsko jeho rozprášeno (29. pros.). Sebrav na rychlo zbytky vojska svého jal se **P.** hájiti levý břeh prostřední Tisy (v led. 1849); ale po dobře zřízeném útoku Rakušanův u Sooloku a Ceglédu postoupil místo své Dębińskému. V bř. poslán na jih osvobodil Petrovaradín, stekl hradby Svato-Tomášské, vtrhl do Banátu a postoupil až k Pančevu (10. kv.). Po mnohých sporech s ostatními generály i s členy nové správy Košutovy byl **P.** zbaven velitelství koncem června, i sebral nový sbor dobrovolníků, spojil se s Wysockým u Ceglédu (v čci), ustoupil s ním k Segedínu, a byv opět sesazen bojoval s Dębińským v osudné bitvě u Temešváru (9. srp.), po které uprchl do Turecka, kdež byl po nějaký čas uznáván za vůdce strany radikální uherských uprchlíků. R. 1851 se odebral do Anglie a usadil se na ostr. Jersey. R. 1864 žil s manželkou svou Julií (rod. Sárközy) a 5 dítkami v Bruselu v Belgii.

Perdido, říčka a chobot v zálivě Mexickém, které tvoří záp. hranici Floridy a za prvních dob tvořily hranici mezi franc. a špan. osadami louisianskými a floridskými.

Perdikkas, několik králů Macedonských. **1) P. I.**, osoba báječná, kterou udávají za zakladatele království Macedonského, odvozujíce původ jeho od Heraklidovce Tenea. — **2) P. II.**, syn Alexandra I., panoval za války peloponeské pouze v dolní Macedonii (t. j. zemi před ř. Axiem). Nemoha slabými svými silami ničeho podniknouti k rozšíření panství svého, anif mu ustavičně i vnitřní i zevnitřní nepřátelé překáželi, hleděl se do všech okolností vpraviti; lest a podvod byly mu vítanými prostředky, kterými docházel vyplnění tužeb svých. Hned po válkách perských byl spojencem Athéňanův, za války peloponeské působil tajně proti spojenci svému; později přidával se brzy k té, brzy k druhé straně, jak toho právě prospěch jeho vyžadoval, a spůsobil tímto jednáním, že ani Sparťané, ani Athénští nenabyli rozhodného a bezpečného stanoviště na blízku říše jeho. † 414 př. Kr. — Mimo tyto znám jest Alexandrův vojevůdce **3) P.**, syn Orontův. Za Alexandra Velkého vystupuje v popředí co velitel jezdectva a důvěrník krále, který spoléhal se na něj ve všem pro věrnost a oddanost, jakož i nadšené vykonávání zámyslů všelikých. Ve všech bitvách bojoval **P.** v čele vojska a poraněn byl několikkráte. Alexandr dal mu umíraje prsten svůj na znamení, že jej uznává za nejschopnějšího k dalšímu provádění svých zámyslů. **P.** hned potom svolav sedm nejvyšších velitelů prorazil míněním svým, že panství musí se zachovati rodu Macedonskému, a zvolen s Leonnatem za poručníka dědice, kteréhož bylo se na-

dítě z těhotné Roxany; tím stal se zároveň správcem celé Asie. Poraziv Antigona, jenž se nechtěl podrobiti jeho choutkám, vypravil se roku 321 do Egypta proti Ptolemaeovi. Tu ale přešla část vojska, přísností jeho popuzena, k Ptolemaeovi, a když nezdařil se mu první útok na jakousi pevnost a ve vojsku nastal nedostatek, vypověděly mu i ostatní houfy poslušenství a někteří vrazili za noci do jeho stanu a tu ho probodli. Smrtí **P**-kovou rozpoutaly se poslední svazky, kterými udržovala se posud pohromadě rozsáhlá říše, a brzo utvořilo se několik panství samostatných.

Perdix v. Koroptev.

Perdon (pardon). Když po bitvě Bělohorské nastal v Čechách převrat a pobírání statků v míře před tím nikdy nevídané, když na pouhé udání lakotného služebníka veřejného mnohý nevinný přišel o statek pro vzdálený aneb zcela vymyšlený podíl ve zpouře — tu nezdálo se osobám rozhodujícím ani toho dosti. Aby nikdo ani pro sebe menší podíl ve zpouře neušel trestu, bylo dekretem král. místodržitelství od 23. února 1624 nařízeno měšťanům pražským, kteří posud zůstali v Praze v držení svých statků: zpourou proti císaři, že všickni propadli veškerým statkem; císař však že jim chce uděliti milost, s tou výminkou, aby každý z nich část jmění svého složil na útraty válečné. Tu musel každý pod přísahou udati, mnoho-li má jmění, načež dle toho přiznání a dle viny jemu kladené určena mu pokuta z milosti, **p.** řečená, kterou měl složiti buď hned aneb po částkách. Magistrát Staroměstský, chtěje si pojistiti tuto milost, žádal císaře o potvrzení tohoto dekretu místodržitelského, kteréž obdržel majestátem od 13. září 1624. Vybraný **p.** byl pak i s konfiskovanými domy měšťanskými darován jesuitům. Srov. Erben, *Primatoren*, str. 75 a 78.

Perduellio, (lat. velezrada, zeměz rada), v řím. právě zavraždění osoby, k nížto měl vrah zvláštní povinnosti.

Pereat, lat. ať zhyne! pryč s ním! Opak toho jest vivat!

Pered, ves v Uhrách v stolici Prešpurské s 2102 obyv. maď. (1857).

Pereda Antonio, špan. malíř, nar. ve Valladolidu roku 1599, † v Madridě r. 1669. Vzdělávav se ve škole Pedra de las Cuevas v Madridě, stal se jedním z nejznamenitějších mistrů své doby, čehož ale teprvé po delším čase a bedlivém uvážení dosáhl. K nejčelnějším jeho pracím náležejí: *Bolestná Panna Maria (Pietà)* v museu Madridském, *Panna Maria s Ježiškem, sv. Josefem, Augustinem a sv. Terezií; Osvobození obleženého Janova marquezem de Santa Cruz.* *Mü.*

Pereg, Nagy-, ves v Uhrách, v stol. Čanadské s 2496 obyv. maď. (1857).

z **Peregrinu** František v. Cortesi.

Peregrinus, lat. cizinec, cizozemec; odtud peregrinace, cestování, zdržování se v cizině.

Peregrinus, lat. jméno mužské, Pelhřim.

Peregrinus Proteus, fanatický blouznivec, žívší za cís. Marka Aurelia, rodič z Parosu v Pontu, vedl za mládí prostopášné živobytí, ano někteří viní jej z otcevraždy. Prohýřiv své jmění toulal se pak po světě, živě se větším dílem žebrotou. V Palestině stal se křesťanem, ale pro nepočestné chování vyobcován byv z církve oddal se úplnému cynismu. Prošel na to Egypt, Itálii a Řecko, i působil všude pohoršení, pročež zakoušeti musil častá vězení, tělesná trýznění a vypovídání. Konečně přišel do Olympie v čas slavných her tam odbývaných, i ohlásil, že se před shromážděným lidem upálí. Tu noc po odbytých hrách vstoupil skutečně na hranici, a když lid proti jeho nadání nepřinutil ho násilím, aby na živě zůstal, nucena se viděl dát znamení k zapálení hranice a shořel r. 168 po Kr. Lukian použil živobytí jeho k odkrytí zpozdilosti mudráků svého času jakož i ohavností od pseudocyniků páchaných. Wieland spracoval je v historicko-filosofický román.

Perchińsko, ves v Haliči, v kr. Stryjském a okr. Rožňatovském s 3331 obyv. (1857).

Pereira Jacobo Rodriguez, špan. učitel hluchoněmých, rodem Žid, nar. v Berlanze v Estremaduře 1716, † v Paříži 1780. Otevřel školu hluchoněmých v Kadizu, ale nemohl ji udržeti, pročež se odebral 1742 s rodinou svou do Bordeauxu. Roku 1745 naučil jednoho něméno v Rochellu pronášeti některá slova, o čemž když se dověděl kontrolor města, D'Azy d'Étavigny, žádal ho, aby mu vychoval syna hluchoněmého. **P.** svoliv předvedl učně svého po roce před akademií věd v Caeně, a po několika letech před akademií Pařížskou, kdež pokroky jeho vzbudily veliké podivení; brzo potom objevil se **P.** před Ludvíkem XV., který zkoušel mladíka a tak byl s jeho pokrokem spokojen, že vykázal **P**-rovi pensi 800 franků. R. 1754 předvedl **P.** jednoho ze svých žáků před Polského krále Stanislava. Někteří z jeho žáků proslavili se napotom v dějinách franc., a jeden z nich, Saboreux de Fontenai, napsal zprávu o vyučovacím spůsobu **P**-rově.

Pereira Jonathan, lékař a farmakolog angl., nar. 1804 v Londýně, kdež † 1853. Sps. *A general table of atomic numbers; Elements of materia medica and therapeutics; Food and diet* a *Lectures on polarized light.*

Péreire, Jacob Emile a Isaac, bratří, vnukové proslaveného učitele hluchoněmých Jac. Rodriga Péreiry (v. t.), jehož španělské jméno zakončili po francouzsku finančníci francouzští, prvý nar. r. 1800, druhý 1806 v Bordeaux. Emile přišel r. 1822 do Paříže, kdež již příštího roku se stal dohazovačem bursovním, čímž seznámil se s nejpřednějšími peněžníky pařížskými, jakož i se všemi notabilitami i bankovními i obchodními. Oba bratří činili hluboká studia v oboru národního i politického hospodářství. Články svými, uveřejněnými v časopise *Globe*, upozornili na se svět finanční. Taktéž články Emilem psané pro časopisy *National* a *Revue encyclopedique* prozrazovaly znamenitého ducha organisačního, a podnes slouží za klíč ke všem úspěchům oběma bratřími dosaženým. Emil **P.** prohlašoval železné dráhy za nejvydatnější podporu povšechné civilisace, a po tři léta (1832—1835) se pachtil, aby sehnal pět milionů na železnici, kterouž po dvaceti letech prodal za 60 milionů. Jest to dráha z Paříže do Saint-Germainu. R. 1835 byla dráha ta přiřknuta oběma bratřím. Po nedlouhé době stavěli dráhu severní. Revolucí r. 1848 vypuklou utrpěli ovšem nemalou ztrátu; avšak již roku 1852 osvědčili znamenitou svou podnikavost stavbou dráhy jižní, zaražením úvěrního ústavu založeného *(credit foncier)* a založením ústavu úvěrního movitého *(crédit mobilier).* Zvláště odvážné bylo podniknutí posléze jmenovaného, jistinou 60 milionů založeného ústavu, jehož účelem jest, rozptýlený kapitál mezi stranami vespolek žebravými a často navzájem sobě nepřátelskými sloučiti pod jednu správu tak, aby sloužil k dosažení téhož společného cíle, aby mu získáno bylo společné rozsáhlé tržiště, aby jím podniknuty byly největší výkony i státem i privátníky navržené. Úloze této bratří **P**-ové posud dostáli velmi skvěle. **P.** Jac. Emil jest důstojníkem čestné legie, **P.** Isaac rytířem téhož řádu. *Mr.*

Pereirová kůra, velmi hořká, bezvonná kůra, sestávající ze žlutohnědých, tenkých, lehce od sebe se odlupujících vrstev, pokrytých korou řídkou. Přichází do obchodu v kusech $^1/_2-1^1/_2$' dlouhých a 2—4" širokých; pochází se stromu Pignaciba (Poapente, *Poa Pereira*) zvaného z jižní Ameriky. V Americe kůru tu potřebují co prostředek proti zimnici. Nalezen jest v ní alkaloid pereirin nazvaný.

Perejaslav (*Perejaslavl'*) **1)** kraj. m. v rus. gubernii Poltavské, u řek Trubeže a Alty, má 7540 obyv., 13 kostelů, 1021 domův. **P.** jest staré město slovanského plemene Sěveranův, a připomíná se již r. 906 co sídlo knížecího vladaře, potom roku 093, kdež zde poraženi Pečeněgové. Jaroslav, rozděliv Rus mezi syny v úděly, přikázal **P.** Vsevolodovi (1054), a knížectví **P**-ské vztahovalo se tehdáž i na Rostov, Suzdal, Bělovzero a Povolží. R. 1093 dostalo se údělné kníž. **P**-ské Rostislavu, bratru Vladimíra Monomacha; na sjezdě knížat Ruských v Ljubči (1097) Vladimíru Monomachovi, po jeho smrti (1125) jeho synu Jaropolkovi, a potom rozl. knížatům, drobíc se neustále v menší úděly. Co pohraničné město proti Polovcům zkoušela nejednou od nich, jakož i od svářících se vespolek Rus. knížat (ve XII. stol.). Nájezdem Mongolův, kteří dobyli **P**-i 1239, velice spustla. S Kyjevem dostala se **P.** Litvě; r. 1620 dosáhla magdeburského práva a erbu. Od XVI. do XVIII. stol. byla sídlem kozáckého pluku; připomíná se pak častěji v povstáních kozáckých, zejména za Nalivajka (1596) a Tarasa (1630), zvláště pak za Chmelnického, který otřás Polskou přebýval zde nějaký čas a v ún. 1649 přijal zde mimo jiné i polské vyslance; podnapilý hrozil vší Polsce záhubou, nabízeje smíření pod takovými výminkami, jichž Poláci přijíti nemohli. (Zajímavé scény mezi Chmelnickým a polskými vyslanci vypsal živě Kostomarov ve spise *Bohdan Chmelnický*, I., str. 299—328.) V **P**-i poddal se též Chmelnický caru Alekséji na obecné radě 8. (18.) led. 1654 (v. tamž II., str. 400 sld.) Formálně postoupena **P.** se Zádněpřím Rusku r. 1667. — Pravoslavné biskupství **P**-ské připomíná se již v XI. stol., zaniklo však nejspíše nájezdem Mongolův. Teprvé roku 1700 obnoveno, nejprvé jen co titulárné koadjutorův metropolitův Kyjevských, r. 1724—86 co skutečné. Toho roku zrušeno, a biskupy **P**-skými nazývali se koadjutoři metropolity Kyjevského. — Kraj **P**-ský má kromě města 108.124 obyv. (r. 1856.) — **2) P.** (*Pereslavl'*) Záleská, kraj. město v rus. gub. Vladimírské, při řece Trubeži tekoucí u samého města v jezero Plečejevo, má 7376 obyv., 28 kostelův, 1050 domův. **P.**, založena r. 1152 od knížete Jiřího Suzdalského, stala se brzy sídlem údělného knížetství; v únoru 1238 kromě jiných měst spustošena jest od Tatarův, a opět 1252, 1281, 1293, 1382, 1408. R. 1302 dostalo se knížetství **P**-ské odkazem kníž. Moskevskému, který dával ji pak rozl. knížatům na výživu (ku př. r. 1408 Litevskému Svidrygajlovi). Po zničení svobodné obce Novgorodské osazeno mnoho Novgorodcův v **P**-i a j. městech (1488). Na zač. XVII. stol. za bouří zmítavších Rusí moskevskou velice zkusila **P.**; v okolí jejím zuřil r. 1608 pověstný Lisovský; ba **P.** přistoupila na krátko k Lžidimitrovi, ale již r. 1611 oblehána jest od Polákův pod Sapiehou. — Kraj **P**-ský má kromě města 68.189 obyv. (r. 1856). *Pf.*

Perejaslavec v. Přěslav.

Perejaslavský klášter v. Feodorovský k.

Perekop, kraj. m. v rus. gub. Tavrické, na úžině zemské spojující pevninu s poloostrovem Krymem, kterážto úžina míli dlouhá „překopána" jest dlouhým příkopem. **P.** má 7405 obyv., 3 kostely, 436 domův. **P.** byl druhdy důležitou pevností chanství Krymského, pročež se častěji připomíná ve vojnách rusko-tureckých: r. 1698 porazil zde kníže Dolgorukov Krymské Tatary, r. 1736, 1771 a 1783 dobyt jest od Rusův, načež spustl. — Kraj **P**-ský má kromě města 57.858 obyv. (r. 1856).

Peremtio, lat. ubrání, naprosté ukončení; vyloučení.

Peremtorni (z lat.), naprostý, nezměnitelný. V právnictví slovou **p**-mi obrany, jichžto účinek není pouze na čas, nýbrž které právo odpůrcovo naprosto vyvracují. A podobně lhůtami **p**-mi (zavitými, neprodlužitelnými) slují takové, jichžto nešetření za účinek má ztrátu práva, ač nevymůže-li si strana navrácení k předešlému právu. **P.** státi se může lhůta buď z nařízení zákona, neb soudce aneb z usnešení stran. Neprodlužitelné jsou na př. lhůty k ohlášení neb dovolání, k přihlášení se ku přísahám, k důkazům skrze svědky atd. *Čsj.*

Peremyšl (Přemyšl) **1)** kraj. m. v rus. gub. Kalužské, nedaleko vtoku Žizdry v Oku, má 2124 ob., 5 kostelův, 341 domův. Kraj **P**-ský má kromě města 52.435 obyv. (r. 1856). — **2) P.** (rus.) v Haliči v. Přemysl.

Perennes naznačuje v botan. rostliny vícedobé neb polykarpické, nesoucí plody po více dob a sice takové, které mají nadzemní pně každoročně hynoucí a podzemní oddenky přezimující, z nichž z jara nové lodyhy pučí, které v tomtéž létě květou a plody nesou. Takové jsou na př. z jednoděložných chřest a z dvouděložných pivoňka a j. Jenom menšina jich mívá i v zimě nadzemní listnaté lodyhy, jako na př. jahodník. Presl překládá *perennis* slovem mnohoetý. — Jiný význam slova **p.** je, když co příd. jméno u jména rodu má zároveň naznačiti dobu dlouho, skoro po celý rok trvajícího květení, jako na př. *Bellis perennis.* Bot. znamení pro takové rostliny je ♃. *Jhu.*

Pereskia, potušák, pokolení rostlin z čeledi Nopalovitých (*Cacteae*). Kalich má trubku s vaječníkem srostlou, kraj stálý, listovitý; plátky mnohé obvejčité, skoro růžovitě rozložené; tyčinky kratší než koruna; čnělka niťovitá. Druhy toho pokolení docela podstatou se liší od ostatních Nopálovitých, květem ale a ovocem docela se srovnávají s nopály. Jsou to stromy nebo keře s kmenem a větvemi patrně listnatými, oblými, listím po tvaru a velikosti rozdílným, v jehož úžlabíčku jsou hrbolky, plstí, štětinami a trny obrostlé; z těch hrbolků pučí nové listy a větve, na jejichžto koncích květy stojí. **P.** trnatý, **P.** *aculeata*, také *Cactus* **P.** Lin. a *Malus americana*, keř 8—15' zvýší s větvemi dlouhými, oblými, tenkými, zelenými, lysými; listy střídavé, eliptičné, šťávnaté; květy skoro laténé, bílé nebo žlutavé, velmi vonné; malvice kulovatá, zvící vlaského ořechu, žlutavá, semena černá. V Indii západní. Květe v říjnu a listopadu. Ovoce sladké, slabě kyselavé, lahodné se jí i v lékařství potřebuje.

Pereslavl v. Perejaslav 2).

Peresopnica, starorus. město na Volyni, nyní pouhá ves mezi Luckem a Dorohobužem, Rovnem a Klevaní na ř. Stubelce, přítoku Horyně. R. 1146 vládl zde Václav, dříve kníže Turovský; po něm připomíná se ve XII. a na zač. XIII. stol. ještě několik knížat na **P**-i; v pol. XIII. stol. náležela kromě jiných měst volyňských k Halickému knížectví. Potom byla **P.** majetkem královským, od r. 1630 Čartoryjských na Klevani.

Perevoščikov Dmitrij, emeritovaný prof. mathematiky na universitě Moskevské, nar. 1790 v Šeškejevě v gubernii Penzenské. Psal téměř jen rusky,

…: *Příruční encyklopedie všech částí mathe- … pouhé a upotřebené* (1826—36, 13 d.); *Kurs … tické fysiky pro gymnasia* (1833); *Kurs ma- … iky pouhé pro gymnasia* (1836); *Základové … mie* (1842); *Pravidla letopočtu užívaného v církvi … lavné* (1850). V *memoirech Petrohradské aka-* … *O postupu rovnodennosti* (1852); *Nouvelles … hes sur la precession de équinoxes* (1859); *O po- … tlesa zemského na základě měření poledníků … ského a východoindického, jakož i na základě … dání kyvadla; O věkových perturbacích sedmera … h planét.* *Šfj.*

…erez 1) Antonio, španělský státník, narozen … † 1611. Jsa nemanželským synem Gonzola …, státního sekretáře Karla V. a Filipa II., byl … tým diplomem r. 1542 legitimován a r. 1567 … rti otcově nastoupil na jeho místo, stav se … ářem státní rady, v kterémž úřadě kontra- … al všecky rozkazy královy. Král Filip velmi … oblíbil pro jeho důvtip; zdravý úsudek a ne- … nou hbitost ducha, za kterouž příčinou sho- … jeho neobmezené ctižádosti. Ve zpouře nizo- … é stál **P.** při mírné, reformám příznivé straně, … ě příkré straně Albově. Byl by se stal vůd- … ejím, kdyby nesmírný jeho přepych a nepo- … nebyly urychlily jeho pád. R. 1578 najatými … níky dal tajně zavražditi sekretáře Gouana, … obviňoval ze srozumění s princeznou Eboli, … tou Filipovou. Předstíral pak, že jednal z roz- … králova, čím Filipa proti sobě tak popudil, … tento i s princeznou Eboli zatknouti kázal. … ného vyšetřování vyšlo na jevo, že **P.** dopu- … mnohých podskoků a značného proněvěřo- … Byl odsouzen k dvouletému vězení a pak k vy- … ví na deset let, mimo velikou náhradu zpro- … ných peněz. Rozsudek ten byl vykonán s nej- … přísností, která se vztahovala i na jeho choť … jeho sedm dítek. Po dvou měsících podařilo … **P**-ovi uprchnouti z vězení a uteci do Ara- … kteréž království zvláštních požívalo privilejí … ích. Postaven byl i zde před soud, před nímž … tal původní listy Filipovy k svému ospravedl- … Král tím zastrašen upustil od žaloby, nikoli … pomsty. **P.** soudem aragonským propuštěn … od lichou jakousi záminkou odevzdán být in- …. Opět se mu však poštěstilo uteci do Be- … kdež od Kateřiny Bourbonské velmi laskavě … řijat. Ve Francii vstoupil do služby Jindři- … V. a r. 1593 odebral se do Anglie, kdež se … ůvěrníkem a milcem Essexovým. V Londýně … seudonymem *Raphael Peregrino* vydal r. 1594 … *elaciones*, v nichž líčen jest Filip barvami nej- … šími. K rozkazu krále Jindřicha vrátil se … 5 do Francie, kdež mu nepřítelem byl ministr … Po uzavření míru Veroinského (1598) stal … ně zbytečným, načež po smrti Filipově vše- … o to usiloval, aby směl se vrátiti do Špa- … Dosáhl však pouze toho, že manželka i dítky … z vězení propuštěny. Zemřel téměř v zapo- … í v Paříži. K žádosti manželčině byl proces … od soudu inkvisičního revidován a památka … rehabilitována. Pamětihodno jest, že kolike- … úkladům, králem Filipem o jeho bezživotí … ým, vždy šťastně vyváznul. **P.** byl muž, jenž … a dědičně vysoké důstojnosti dosáhl, vlast- … však pletichami stal se dobrodruhem. — **2)** … dde **P.**, skladatel ital., nar. z rodiny špan. … poli 1711, vyučil se tam v konservatoři na … a kontrapunktu; na to šel do Palerma … se tam 1739 kapelníkem při kathedrále. Od … -48 provozovaly se tam čtyry jeho opery. R. 1749 … se do Itálie a jeho *Clemenza di Tito* líbila se velmi; nyní se rychle šířila pověst jeho a všecka přední divadla ital. objednávala si u něho opery; r. 1750 a 51 složil *Semiramide; Farnace; Merope; Didone abbandonata; Alessandro nell' Indie; Zenobia* a *Demetrio*. Nato vstoupil do služby u krále Portugalského; r. 1752 provozoval svého *Demofoonte*, kterým, jakož i pozdějšími operami stal se velmi oblíbeným u dvora i u obecenstva, a pověst jeho tak zrostla, že r. 1755, jsa o to žádán, složil pro Londýn operu *Ezio*. V stáří oslepl, ale i tu pilně skládal, až † v Lisaboně r. 1778. **P.** měl talent pěkný a vydatný; ještě více než v operách jevil původnost svou ve skladbách kostelních, z nichž jsou nejznámější *Matutini de' Morti*.

Perfectibilitas, lat., schopnost k zdokonalování. Co se náboženství kat. týče, tu mnozí bohoslovci tvrdí a část lidu nevzdělaná i za pravdu má, že se podnes nic více a nic méně v církvi neučí a nevěří, než co za času Páně a apoštolů se učilo a věřilo. Ovšem musí kterákoli nestranně psaná historie dogmat každého nejméně o tom přesvědčiti, že obsah kat. učení postupem času alespoň v ten způsob se změnil, že se mnohé učení určitěji a jasněji vyslovilo, mnohé tvrzení v pravé své meze přivedlo, mnohý náboženský předmět úplněji probral a všestranněji ohledal, k čemuž nemálo hádky s kacíři přispěly. Jako jansenismus přispěl k objasnění a určení učení církevního o milosti, vedl pelagianismus a semipelagianismus k určitějšímu a úplnějšímu vyslovení se o svobodné vůli člověka. Tak se dělo se všemi dogmaty. Důkazem toho jsou rozličná vyznání víry sněmů církevních, od apoštolského až do Tridentského. Nejnovější důkaz podává prohlášení papežské o neposkvrněném početí p. Marie. Však ze čtení náboženských kněh předešlých století se přesvědčíš, že se tenkráte všeličemu i od nejsvobodomyslnějších učilo co věci velmi důležité, což nyní naprosto v dogmatikách se pomíjí, a naopak. Zdokonalování učení katol. tvrdí nejdůmyslnější bohoslovci, ku př. Beda Mayr, Sailer na konci 32. přednášky, Michael Feder, Klüpfel v poznamenáních k Vincenci Lirinskému, Bolzano ve vědě náboženské a ve zvláštním spise o **p**-tě katolicismu. Nejstarší však a velmi památný o té věci náhled pochází z V. stol. od řečeného Vincencia Lirinského, který ve svém *Commonitorium* si klade otázku, je-li předce pokroku u víře a církvi Kristově? Na to sám ihned odpovídá, že nemůž ani býti takového Bohu nemilého člověka, který by to upíral (hl. 23). Načež pokrok v učení při tétéž víře v různém čase přirovnává k vyvinutí těla lidského od doby chlapecké do zralosti dospělého při tétéž osobě i přirozenosti (hl. 24). Ovšemť je tělo dospělého mohútnější, přibylo i ubylo, atd. Lirinský pak tvrdí určitě, že postupem času dávná učení zjevení božího se vyvinují, určují, upravují (*fas est, ut-dogmata processu temporis excurentur, limentur, poliantur*). Však by ani, tak rozumují pokročilejší bohoslovci, nemohla katol. víra o sobě tvrditi, že pro všecky časy určena jest a nikdy platnosti nepozbude, kdyby nebyla schopna vyvinutí a zdokonalení při neupíratelném pokroku člověčenstva v zpytování, poznávání, určování a odůvodňování pravdy. Ano při neustálém pokroku ducha lidského nelze se ani bez jasnějších a dokonalejších u víře náhledů, nelze bez nových, t. prvé nevyslovených, potřebám času, mravu i umění přiměřených učení náboženských obejíti. Kdož takto smýšlejí, odvolávají se na slova Páně, řkoucího k apoštolům, že by měl ještě mnoho jim vyložiti, než že by toho nechápali ještě, ale že sešle jim ducha sv., kterýž je naučí všeliké pravdě. Toho ducha slíbil ale Pán církvi až do skonání světa. Však i bez zázračného

přispění božího, obyčejným věci během lze souditi, že náboženství, které za článek svůj každé učení považuje, v němž se všickni údové jisté církve, aneb alespoň všickni učitelové náboženství této církve svorně shodují (v. čl. Katolické náboženství), že řečené náboženství v každém čase s tehdejšími potřebami vyznavačů jeho se srovnávati, u větší části jasné pravdy obsahovati, vesměs pak k rozmnožení moudrosti, mravnosti a blaženosti obecné co nejvíce prospívati, tedy v stejném směru s pokrokem časovým zdokonalovati se bude. Ovšem pak že jisté náhledy pro pozdější čas pozbudou důležitosti a odpadnou, jakož naopak jiná důležitosti nabudou a proto zobecnějíce jaksi k dogmatům přibudou.

Perfectionists v. Omnigamisté.

Perfectum v. Praeteritum.

Perfetti Antonio, novější ryjec ital., žák Rafaela Morghena. Z četných jeho prací náležejí k nejznamenitějším: *Kumejská Sibylla* dle Guercina, *Narození Panny Marie* dle Andrea del Sarto a více zdařilých rytin v nádherném díle: *Galleria delle belle arti di Firenze* (Flor. 1845). *Mü.*

Perfidie (z lat.), proněvěra, podskočnost, falešnost; **perfidní**, nevěrný, falešný, zrádný.

Perforace (lat.) jest buď přirozené buď umělé provrtání stěn dutiny některé tělesní. Způsobem přirozeným na př. provrtá vřed stěnu žaludka neb střeva, uměle provrtá se bubínek v uchu za příčinou ztloustnutí jeho a obmezeného tím sluchu. V užším smyslu jest **p.** umělé provrtání lebky plodu v životě mateřském, když pro znetvoření pánve pravidelným způsobem porod ukončiti nelze. **P**-cí vystoupí část mozku dětského z dutiny lební, čímž posuvitelné kosti lební přes sebe se přešoupnou a tak hlava snadněji pánví projde. Novější věda nepřipouští **p**-ci, leč by od trupu utržená ještě v pánvi vězela, aneb jinak smrt plodu pojištěna byla. Taktéž jest podmínkou, aby konjugata (v. Pánev) alespoň 2½ palce obnášela. Ve všech jiných případech nemožného porodu předsevzata býti musí tak zvaná operace císařská. K provedení **p.** slouží nástroje rozličného způsobu, vůbec perforatoria nazvané. *Mr.*

Perg, okr. ms v horn. Rakousích, v kraji Lineckém na Naarně, asi se 720 obyv., kteří živí se s větší části hrnčířstvím. Na blízku jsou lomy na žernovy, jež daleko odtud se rozvážejí. — Okres P-ský měl 1857 na 3·47 □ m. 12.151 obyv. v 7 msech a 112 vsech.

Pergamen č. bělpuch slove kůže zvláštním způsobem vydělaná, lišící se od usně, jirchy a zámiše jasnou barvou, tvrdostí a tuhostí. Užívá se ho co blan na bubny a kotle, na psaní a malování, při zlatotepectví atd. **P.** dělá se z koží telecích, z nichž nejlepší jest, ale i z koží skopových, kozích, vepřových a oslích. Kůže očišťuje se nejprv jako v koželužně, močí se t. ve vodě, pak se mízdří a protahuje. Na to močí se několik neděl ve vápenné vodě, v níž ku konci as hodinu se válí, aby změkla. Vyndána se na rubu čistě ostrouhá a do rámu č. pouchu náležitě napne, načež ještě jednou na rubu železným kotoučem, uprostřed držadlo majícím, se protahuje, aby vápenná voda v kůži pozůstalá dokona se odstranila. Nyní již natírá se rub křídou č. křiduje se, což zvláštnost **p**-ictví činí. Křída spojuje se s klihovatinou kůže, a činí ji tvrdou a tuhou. Dostí nakřidována se hladkou pemzou brousí, č. pemzuje se, a nechá se vyschnout, načež opět se křiduje a pemzuje, což asi třikrát se opakuje. Konečně protahuje se ještě líc břitkým kotoučem, a po úplném vyschnutí seškrabe se bílá korka křídová, **p.** uhladí se pemzou a sejme se s pouchu.
Má-li **p.** nabyti lesku, namaže se klihem, jejž si
sám připravuje. — **P.** psací, jehož nyní již zř
jen, na př. na památné spisy, na papežské bre
p. používá, zhotovuje se vždy z teletin, je te
rovný a trochu drsný, což při postrouhání se u
P. malířský jest zcela hladký, klížený a běl
potažený, kterýžto nátěr úplně vyschnuv pemzo
vyleští. Podobně připravuje se **p.** na psaní tužk
který od malířského toliko konečným potřením
ným olejem se liší. **P.** možno i barviti; ovšem b
se tu nejspíše jen nátěr. Místo barvy béře se n
i prášek břidličný, v kterémžto případě **p**-u n
břidličných tabulek početních upotřebiti lze.
s nátěrem mohou vesměs nahraditi se papírem
plátnem, což dosti často se činí. — **P.** má jm
své od Pergamu, města v Malé Asii, kdež prý
prv se dělal. *F*

Pergament rostlinný v. Cellulosa.

Pergamum, nyní Bergama v tur. ejalet
dinském se 12.000 obyv., v starověku slavné m
v Mysii, v pěkné krajině na pravém břehu ř. Ka
dle pověsti od Řekův z Arkadie přišlých zalo
Ještě za vlády Peršanův bylo **P.** nepatrné,
Lysimachos položil základ k potomní jeho s
což dokonal Filetairos učiniv je hlavním mě
říše Pergamské. Za nejlepšího květu mělo **P.**
kolik nádherných chrámů a jiných velkolepých
dov; každého roku odbývaly se tu hry a zá
kohoutí. **P.** proslavilo se mimo to průmyslo
výrobky rozesýlajíc do dalekých krajin masti,
dobí hliněné a chartu pergamenovou. Známa
také bohatá knihovna zdejší, kterou Antoniu
Egypta odvezl a Kleopatře daroval. Dlouhý
čas potom, když říše Pergamská dostala se
vládu římskou, kvetlo **P.** jsouc středištěm silni
jenských, které se odtud na východ rozbíhaly; t
za panování východních císařů počalo klesati,
se stal hlavním městem prov. Asie Efesos. V P
se narodili Apollodor, lékař Galenus a jiní.
Pergamská říše založena byla Filetairem. T
byl místodržitelem Lysimacha, krále Thrackéh
Pergamu a krajině okolní, domohl se samostat
za nepokojův po smrti Seleuka Nikatora vznik
(283 př. Kr.) a uhájil se proti Syrským, Bithyns
i jiným nepřátelům. Nástupce Eumenes I. (2
241) dobyl za nesjednocenosti Seleukidův rozsáh
krajin v Asii; Attalus I. (241—197) počal se
zývati králem, spojil se s Římany proti Maced
podporoval průmysl a vědy. Přátelství se Řím
kteréž byl Eumenes I. počal, trvalo odtud neus
i nástupce jeho Eumenes II. vydatně jim pom
přispěl k rozhodnému vítězství nad Antiochem
kým a dostal za to v odměnu Thracký Cherso
země Antiochovy s této strany Tauru (r. 18
Kr.). Attalus III. nestaraje se nijak o záleži
státní odkázal statky své vlastní Římanům (13
Kr.); ti ale ujali ihned celou správu státní a u
z říše provincii pod jmenem Asia propria. A
neikos, blízký králův příbuzný, pokusil se o vyp
Římanův a porazil Crassa, utrpěl ale r. 130 por
od Perperny a ř. **P.** zůstala pod panstvím řím

Pergen, hrabata. V Rakousích jest první z
rodiny Tomáš von **P.**, nejspíše z Nizozemska,
1560. Jan Jind. Korn. von **P.** na Pludenci a
nenberku obdržel 8. srpna 1663 potvrzení sta
stavu rytířského s predikátem *Edler Herr* von
1672 povýšen na svob. pána a 27. čna 168
hraběte. Jeho rodina však vymřela již s vnu
Leopoldem (nar. 1700, † 1749). Karel II.,
Jana Jind. K., nar. 1623, † 1659, měl tři s
Karla III. (nar. 1654, † 1701), pána na Tho
berku a Bystřici, cís. komořího a dolnorak. vlád

bratří, Jana Křt. (nar. 1656, † 1742), pána na Sebensteinu, dolnorak. stavovského komisaře, a Frant. Ant., pána na Aspangu, radu při dolnorak. dvor. komoře, kteří povýšeni jsou 1693 na svob. pány a 18. pros. 1699 na hrabata. Jan Křt., předek všech nynějších hrabat z **P.**, obdržel hodnost říšského hraběte r. 1710; od jeho vnuků pocházejí nynější dvě linie. Karel Jan Kř. (nar. 1717, † 1777) jest zakladatel linie ze Sebensteinu, jejíž hlavou jest nyní vnuk jeho Jan Karel hr. **P.**, svob. pán na Sebensteinu a pán na Aspangu, nar. 8. ún. 1797. Jan Ant. hr. **P.**, zakladatel mladší linie z Thomasberku, nar. 1725, † 12. kv. 1814, vstoupil r. 1747 do služby diplomatické. R. 1757 stal se guvernérem dobytých zemí pruských, 1766 povolán za státního ministra do Vídně, kde pod Kounicem vedl záležitosti zahraniční, ital. a nizozemské. 1772 šel co cís. komisař a gubernátor do Haliče; za cís. Josefa II. a pak opět za Leopolda byl policejním ministrem a sloužil celkem 63 let. Vnuk jeho, Jan Antonín, nar. 7. ún. 1804, nejvyšší dědičný mincmistr Hor. a Dol. Rak., cís. komoří, jest nyní hlavou této linie. Bratr jeho Ladislav, nar. 26 ún. 1810, rytíř maltézský, cís. komoří a major, jest adjutantem u cís. Ferdinanda.

Perger Sigmund Ferdinand von, malíř a ryjec, nar. ve Vídni r. 1778, † tamtéž r. 1841. Navštěvoval tamější akademii a obdržel pak místo co malíř v cís. továrně na porculán, kdež během jedenácti let ozdobil mnoho nádob a tabulí historickými obrazy. Stav se pak dvorským malířem a r. 1825 druhým kustosem cís. obrazárny v Belvederu ve Vídni, hotovil nákresy znamenitých maleb této, dav je pak rýti rozličnými umělci. Z jeho maleb zasluhují býti jmenovány: *Koňské dostihy u Kopčan*, jež později sám ryl do mědi; *Rek, přinesší do Athén zprávu o vítězství u Marathonu, mrtev klesl.* *Mü.*

Perger von Höchenberg v. Clam.

Pergine [perdžine], něm. *Pergen*, okr. ms v Tirolsku, v kr. Tridentském, k východu od Tridentu s 3534 obyv. (1857); starý zámek, klášter františk., soukennictví, hedbávnictví, doly na železo, lomy na žernovy a v okolí vinice. — **P**-nský okres měl r. 1857 na 2·41 ☐ m. 12.913 obyv. v 1 msi a 34 vsech.

Pergler z Perglasu, starožitná rytířská, nyní z větší části panská rodina, která se záhy z horního Falcka do sev.-záp. Čech přistěhovala. Již v titulaři 1534 vydaném připomíná se Václav **P.** z P. O něco později přicházejí Volf, Krištof a Šebestián bratří **P**-ové z P. Šebestián, sudí panství Tachovského, měl statky Pořejov a Úšavu, kteréž při smrti své ok. 1600 zůstavil synu bratra Krištofa, Janovi Šebestiánovi, jenž 1610 statek Eisendorf (v Klat.) přikoupil. Volf byl též úředníkem panství Tachovského; maje Hrádek, Stiebenreuth, Rapotín a t. d. † již před r. 1565, zanechav syny Volfa Gotharta a Volfa Krištofa. Onen prodal Stiebenreuth, Rapotín a j. 1578 Sigmundovi Trauttenbergerovi z Trauttenberka; za to koupil 1571 Tedražice od p. Petra Novohradského z Kolovrat a 1597 Velhartice od p. Jana Viktorina z Žebrcka. Maje též Kolínec, Vlčkovice a Mokrosuk prodal Tedražice 1608 manželce Mandaleně roz. Janovské z Janovic; † 1618, dosáhnuv věku svého 79 let. Jeho starší syn Jindřich Longin neměl, jak se zdá, potomků, mladší Václav Otakar přidal se 1618 k straně stavů odpořilých, začež po bitvě Bělohorské panství jeho Velhartické konfiskací propadlo. 1636 nabyl koupí statku Němčic (v Prach.). Jeho syn Volf Adam přichází 1672 co pán na Tedražicích a Němčicích; po něm zůstali synové František Karel a Jindřich Otakar, z nichž onen 1697 statek Strádaly (v Prach.) koupil. Současně s Václavem Otakarem připomínají se Volf Arnošt **P.** z P., který 1659 statek Langendörflas koupil a okolo 1687 bezdětek zemřel, s bratry Jaroslavem a Fridrichem Rudolfem, pak Volf Kašpar **P.** z P. Fridrich Rudolf měl nejprvé statek Littengrün a koupil 1687 Schönbrunn (v Plz.); † ok. 1711. Jeho synové byli Hans Volf, pán na Langendörflasu a Schönbrunně († ok. 1738), Filip Erdmann a Jan Franc Josef Anton, který 1728 statek Mlazov od Barbory Kateřiny Bergové, roz. Pernklovky z Šenrajtu, koupil; z Hans Volfových synů měl starší František Anton statky Langendörflas a Schönbrunn, ježto po jeho smrti 1766 prodány; mladší Josef František koupil 1745 statek Rakolusky. Volf Kašpar **P.** z P. držel Stelzengrün, Katzengrün, Rockendorf a Tisovou, a † 18. čna 1681, zůstaviv syny Jana Jindřicha, Jana Fabiána a Jana Ondřeje. Jan Fridrich na Rockendorfě koupil 1693 od Jana Antona hraběte z Nostic statky Mostov jakož i Leibitsch s Pachlovicemi, a † ok. 1707; jeho manželka Kateřina Barbora, roz. Zedtwitzka, koupila r. 1690 statek Schüttiber. Tento zdědila po ní dcera Marie Eleonora Žofie, provd. Vildšteinová; manželovy statky spadly na syna Filipa Antona Erdmanna († ok. 1722), po němž je zdědila dcera Anna Teresie, provd. svob. paní Schirndingová. Jan Fabián, pán na Tisové a Trnové, koupil ještě 1712 od Jana Leopolda ze Schirndingu statek Lhotku (*Vogelsang*) a † 21. srp. 1714, zůstaviv syny Fridricha Kazimíra, Kašpara Leopolda (nar. 18. čvce 1683) a Josefa Karla Antona, z nichž nejmladší 1716 statek Nový Čestín koupil, prostřední pak Kašp. Leop., maje po otci Lhotku, 1732 statek Darmyšl a 1739 i Tisovou a Trnavou přikoupil a 18. kv. 1755 zemřel. Manželka jeho Marie Anna, roz. Zedtwitzka († 18. ún. 1758), zdědila po matce statek Altenteich s částí manského statku Fleiszen. Jejich synové Josef Karel (nar. 24. ún. 1725), František Václav (nar. 2. list. 1726), Ignác Jindřich, Kazimír Emilian a Anton Leopold František (nar. 15. list. 1744) prodali 1767 spolu se sestrou Alžbětou Darmyšl Renatě hrab. Oppersdorfové, roz. Schirndingovně; z ostatních statků po rodičích zděděných dostaly se při rozdílu bratrském Altenteich s částí Fleiszenu 2 nejstarším bratřím, z nichž Josef Karel 19. list. 1772 co c. kr. ritmistr zemřel, načež se ve zboží to sestra Alžběta, tehda provd. Raupoldová, potom Ocskayová, uvázala, Tisová, Trnová a Lhotka připadly Ignácovi, kterýž Tis. a Trn. již 1771, Lhotku 1795 prodal. František Václ. odebral se do Badenska, kdežto 1781 byl tajným radou markrabího a vrchním úředníkem předního hrabství Sponheimského a 1786 zemřel; Anton byl dvorským soudním a komorním radou kurfiršta Falckého v Manheimě a † ve vysokém stáří 1827. Potomci těchto dvou bratří květou podnes jednak ve velkovévodství Heso-Darmstadtském, jednak v Bavořích, požívajíce od 3. říj. 1790 hodnosti svobodných pánů říšských. V Hesích zejména žije nyní z potomstva Františkova Karel Ludvík Josef Jan Nepom. (syn Sigmundův, kterýž co vrchní maršálek dvoru velkovévodského † 4. dub. 1835); jest tam velkovév. kom., generalmajorem a velitelem dělostřelectva, a jediný jeho syn Arnošt Sigmund August Frant. (nar. 19. říj. 1838) slouží co nadporučík v c. kr. rakouském pluku ulánském čís. 11. V Bavořích žije Antonův potomek Maximilian Josef Karel Arnošt Ant. Konstantin (nar. 20. kv. 1817, syn zemřelého 3. říj. 1843 král. kom. a vlá-

dního rady **Karla Augusta**) co kr. kom. a mimořádný vyslanec při dvořích ruském a švédském bezdětek. Jan **Ondřej**, třetí syn Volfa Kašpara a pán na Katzengrüně, † ok. 1696, zůstaviv syny **Volfa Fridricha** a **Josefa** Ferdinanda. Onen koupil r. 1712 od p. Viléma Leopolda z Říčan a manželky jeho statek Pinovany a † ok. 1724; jeho syn a dědic **František Václav** † co krajský v kraji Prachenském a zůstavil syny **Aloise**, který Pinovany 1796 Marii **Václavovi** hrab. Bořkovi Dohalskému z Dohalic prodal, a **Antona**, který 1800—1 co poručík v tehdejší česko-moravské legii sloužil, 1783—1803 statek Nový Češtín držel a 21. kv. 1819 povýšení do stavu panského dosáhl. S manželkou svou **Františkou**, roz. hrab. Bořkovnou Dohalskou z Doh., sestrou svrchu dotčeného hraběte Václava, zplodil syny Marii **Václava** Josefa (nar. 1788), který po ujci svém čili vlastně po jeho vdově 1825 panství Luhov zdědil, a **Aloise** Františka (nar. 1789). **Josef** Ferdinand **P.** z P. na Katzengrüně † již okolo 1723, zanechav syny **Karla** Antona, **Leopolda**, **Jana** Josefa a **Jana** France. Potomstvo jeho trvá až podnes; statek Katzengrün pak odprodán již 1795. Nyní žije z této Katzengrünské linie zejména **Karel** svob. pán **P.** z P. (nar. 8. čvce 1793), syn **Karla** Antona, kterýž † co c. kr. setník na odpoč. 10. října 1812, bezdětek; jest c. kr. skut. tajným radou, generálem jezdectva ad hon. a majitelem pěšího pluku č. 18. *Svb.*

Pergola, město v ital. prov. Urbino na řece Cusano, má 7000 obyv.

Pergolese Giovanni Bat., slavný skladatel ital., nar. v Jesi 3. ledna 1710, přišel r. 1717 do konservátoře *de' poveri di G. Ch.*, a učil se u Dom. de Matteis, G. Greca, Durante a Fea. V konservátoři složil oratorium *S. Guglielmo d' Aquitania*, které se (r. 1731) tak líbilo, že **P.** hned nalezl mocných podporovatelů. Na to složil operu *Sallustia*, intermezzo *La serva padrona*, mši pro deset hlasů a nešpory pro dva chory (1831—2), pak jiné opery pro rozl. divadla. R. 1835 do Říma povolán složil operu *Olimpiade*, která se tam však nelíbila, načež **P.** rozmrzen hned vrátil se do Neapole a složil známé *Dixit* a *Laudate*, které došly všeobecné pochvaly. Té doby počal churavěti; složiv ještě kantatu *Orfeo*, pak *Salve regina* a pro minority u San Luigi své slavné *Stabat mater*, † dne 16. bř. 1736. Po jeho smrti provozovaly se skladby **P**-sovy po všech divadlech a kostelích, a *Olimpiade* se v Římě najednou velice líbila. — Dle obecného mínění Italiánův **P.** posud od nikoho není překonán výrazem hudebním. Někteří nazývají jej hudebním Dominichinem ba i Rafaelem, jiní mu však vytýkají opakování a sloh zlomkovitý. Celkem kloní se více k měkkosti než k ráznosti, jakož i v nejslavnějším díle jeho, ve *Stabat mater*, nejlépe provedena jsou místa tklivá.

Pergošić Ivan, přeložil v XVI. stol. do chorvátštiny Verböczyho zákonník, vydal jej pod t. *Decretum, koterega je Verbewczi Ištvan Djački popisal, a potverdil ga László, koteri je za Matiašem kralj bil, za vse gospode i plemenitih hoteniem, koteri pod vugersku krunu i ladanje sliše* (v Nedělišti 1574) a věnoval Jiřímu Zriňskému, mecenáši chorvátského písemnictví a protestantismu a zakladateli tiskárny v Nedělišti. Srv. **Jihoslované**, str. 347, *b.*

Pergularia, **besednice** (*Laubenstrauch*), rod rostlin Tolitovitých (*Asclepiadeae*), s korunou řepicovitou, blíznou tupou. Semena čuprynatá. B. **lysá**, **P.** *glabra*, keř větví dřevnatých, nejlysejších s listy střičnými, obvejčitými, řapíkatými, květy úžlabičkovými a konečnými, v okolíky rozpostavenými na stopkách střídavých. Kalich malý
koruna má trubku sotva co kalich dlouhou. V
Indii a na Jávě, kdež husté besídky tv
jedlá, **P.** *edulis*, má kořen kulovatý, dužnatý,
člověčí hlava; lodyha niťovitá, točivá. V
štích na předhoří Dobré naděje. Hotentot
hlízovitý jedí.

Perhorrescence, též *rekusace*, lat.
zavržení soudu. Dle soudních řádů j
povinností osob soudních a vůbec úředních,
se všelikého jednání úředního, jest-liže nas
překážka nějaká úplné jich nestrannosti;
dobně mají i strany právo žádati, aby
při neb vynášení nálezů připuštěny nebyl
soudní aneb i soudcové, o nichžto pochybo
že by nestrannými zůstali. Příčiny **p.** jsou
nité, pročež jich zákonové na vlas nevypo
všechny však zakládají se na tom, že
v rozepři některé za příčinou rozličných po
dinných, příbuzenských, služebních, obl
a pod. zdá se závadným a předpojatým.
svědčící pro zavržení soudce může strana
buď v obranách aneb ve zvláštní žádosti,
k témuž soudu neb soudu vyššímu. —
přísaha (již však rak. řád soudní nepřipou
přísaha, kterou dotvrzuje neb doplňuje stran
o zavržitelnosti soudu neb soudce. S **p**-cí
se co do účele předpisy o závadnosti neb z
nosti svědků a znalců v rozepři na důka
dených.

Perch [perš], bývalá krajina franc. m
mandií, Maine, Orléanais a île de France,
dělena na **velkou P.** čili **P.-Gouet** a
P. čili **Thimerais**. Hlavním městem b
tagne, druhá přednější města Bellême a N
Rotrou. Nyní tvoří část depart. Orne a
Loir. Za vlády řím. bydleli tam různí ná
málo však řím. starožitností se zachovalo.
dověku vynikali tam mocní hrabata
a Mortagnečtí, kteří později stali se hrabat
çonskými.

Perchta čili **Perahta** v. **Bertha**.

Perchtoldsdorf, **Berchtoldsdorf**,
dorf, ms. v doln. Rakousích v kr. Novom
a okr. Mödlingském s 2870 obyv. (1857). M
minerální lázeň, starožitný kostel s památn
zříceniny zámku r. 1370 od Albrechta II.
ného. Roku 1529 obležen **P.** od Turkův,
bili obyvatelům neuškoditi; když ale br
vřeny byly, povraždili všecko napořád.

Peri — (řec. *περί*, okolo), předložka
která přichází v četných složeninách, v ni
mená **okolo** neb **ob**.

Peri v. **Periové**.

Peří zove se oděv těla ptačího a jest
dvojí: **P. puchové** čili **prach**, které ukr
pod **p**-m **krycím** čili **dracím**; toto pos
leží z brku, ostnu a praporu; puchové p
ostnu, jest velmi jemné a podobá se vl
slove zpodní dutá a rohovitá část **p.**, kter
v těle jest upevněno; brkem čili pyskem,
lém **p.** krví naplněným, vnikají cévy do
tenké blány, přinášejíce výživu ostnu a
když **p.** dozrálo, sesychá blána tato a zov
obecně **duší**. Ze silnějších brků větších
zejména hus a vran, dělají se péra psací.
zapadá dvěma tupými konci do brku a
jest dření buničnou; na zpodní straně ostnu
se podélná rýha a po obou stranách prapo
dající se z řady těsně vedle sebe uložených
tých vláken čili paprsků, které opět záležejí
dílných vláken, spojujících se vzájem

éměř háčky, jenž zapadají od jednoho druhého; uspořádáním tímto tvoří každé llech a v ocase lehké, avšak pevné vedovede odolati i značně silnému proudu au. Ptáci ztrácejí jednou i dvakrát do p. částečně; doba tato zove se pelinastává obyčejně po ukončeném hnízdění vajec, tedy u mnohých ptáků na podelíchání stěhují se tažní ptáci; někteří ají na jaře i na podzim; u těchto pak se oděv zimní a letní, který se mnohdy né liší jeden od druhého. V letu slouží vně létací péra v křídlech a rýdovací su. Ptáci vodní napouští své **p.** mastnoy, z které příčiny se ho voda nechytá. zrává třikráte do roka, což se poznává te brčky vytrženého peří jsou suché a avé. **P.** hus, kajek, kachen a j. v. vylehkostí a pružnosti, z které příčiny upoho k vycpávání peřin. Teplem, nejlépe staré **p.** opět se načechrá a zpruží, lavně o prachu. *Sý.*

nder, samovládce Korintský, syn Kypr. 688 př. Kr. Nastoupiv r. 628 po otci ádl z počátku dobrotivě a moudrými zával o blaho obce, nádheru a zahálku obobčanech válečného ducha budě a k zvehodu osady zakládaje. Od velikolepého ého, prokopati k usnadnění plavby úžinu, musel upustiti. Avšak ke konci panose ukrutným a nedůvěřivým. Neblahý at v povaze jeho způsobily prý poměry jména smrt sličné manželky jeho Mey Proklea, samovládce v Epidauru, ktepodněcování některých paní utýral. Po ssině upadl **P.** v trudomyslnost a oddal mu pití. Aby usmířil stíny utýrané manídil slavnost v chrámě bohyně Hery, slavnosti se paní Korintské v největúčastnily. **P.** dal jim životní svou stráží rky odníti a na počest manželky své ro ukrutné nakládání s Melissou zdvihl es válku, v níž byl poraněn a zajat, ečë při životě zachováo. **P.** zapudil také Kypsela a Lykofrona, kteří u děda Prodli útočiště. Když se ale zase do Koátili, byl mladší syn k otci tak urputdorovitým, že s ním ani slova nemluvil. od **P**-a vypovězen odebral se na Kernévadž byl starší syn Kypselos k vládě m, ustanovil **P.** mladšího syna za náého. Lykofron svolil v žádost **P**-ovu ainkou, aby se otec odebral na Kerkyru. atelé Kerkyrští, nejsouce s tím spokojeni, kofrona. Ze msty dal **P.** 300 mladíkův ěnějších rodin odvesti do Sard k Halyatci Lydickému, aby tam dle orientálského byli vykleštěni. Avšak mladíci byli na Samiův osvobozeni a na Kerkyru nazpět Z hoře nad nezdařením svého záměru ze80. roce věku svého. **P.** podporoval nebu a obchod, ale i vědy a umění, a byl lahostitelem pěvcův, jak to vysvítá z báje vi. Proto vřaděn **P.** do počtu sedmi mudrých. *Rs.*

ianthium (z řec.), o b a l k v ě t o v ý, vnější větních lupenů; také tolik co P e r i g o n i u m.

ibolos (řecky tolik co o b j e m neb o h r a d a), telství prostora, kterou řecký chrám zaujik i ohradná zeď kolem toho chrámu, potuto prostoru obepínající, což i později na ké chrámy přešlo; konečně vyrozumívalo se pod tím vůbec také zábradlí kolem ploché střechy domu, a u Římanů dle Vitruvia též římsa k obroubení zdi sloužící, nebo pod střechou ležící. *Mü.*

Pericarditis (řec.) zánět osrdce.

Pericardium v. O s r d í.

Pericarpium v. O p l o d í.

Pericoli Niccolò, zv. *il Tribolo*, ital. sochař a stavitel, nar. ve Florencii r. 1500, † r. 1550 (dle jin. teprvé r. 1565). Byl žák J a c o p a S a n s o v i n a, vzdělával se však obzvláště dle A n d r e a S a n s o v i n a. R. 1525 svěřeno mu plastické ozdobení pobočních vchodů v průčelí chrámu Sv. Petronia v Bononii, kteroužto práci u velmi přesném a souměrném slohu provedl. Hlavní jeho dílo jest ale náhrobek papeže Hadriana VI. († roku 1523) v kostele S. Maria dell' anima v Římě. V pozdější době své prováděl dílem rozličné dekorace, zúčastnil se též prací inženýrských při obléhání Florencie, stavěl most přes Mugnone a byl též dozorcem vodních staveb vojvody Florentinského Cosima I. *Mü.*

Periconia, velmi četný rod pravých plísní (*Mucorini*) z řádu hub plísňovitých (*Hyphomycetes*), v. P l í s n ě.

Pericorollia, 9. třída přirozené soustavy rostlinné Jussieua, obsahuje rostliny dvouděložné, mající korunu připevněnou na kalichu.

Periculum, lat. nebezpečí; **p. in mora**, nebezpečí v prodlení.

Peridium, měch neb vak, suché, kožovité, práškovitými semeny naplněné lůžko nižších hub. Houby ty sestávají skoro docela jen z **p**-ia.

Periéci v. A n t i p o d o v é.

Périer 1) J a c q u e s C o n s t a n t i n, franc. mechanik, nar. 1742 v Paříži, † tamtéž 1818. Již záhy věnoval se vědám mechanickým a hned prvním svým dílem, centrifugálním čerpadlem, obrátil na se všeobecnou pozornost. Pro vévodu Orleanského zhotovil celou řadu mechanických modelů, při čemž, jakož téměř při všech jeho pracích, věrným pomocníkem mu byl mladší bratr Auguste Charles. Aby se v umění svém zdokonalil, podnikl pětkrát po sobě cestu do Anglie, kdež zvláště zkoumal působení a upotřebení páry. Po svém návratu dal v Chaillotu dle vlastního udání zhotoviti dvě stříkačky, jimiž pak v Paříži zvedána byla voda ze Sekvány do velikých nádržek, a odtud po litých rourách po městě rozváděna. V továrně Chaillotské vystavěl čtvero pecí, z nichž v každé mohlo se ve třech hodinách taviti deset centů kovu; táž slévárna zhotovila r. 1793 dvanáct set děl mimo jiné přístroje dělostřelecké. Akademie franc. ocenila zásluhy bratří **P.** r. 1811 výrokem, že značně přispěli k tomu, aby průmysl francouzský vybaven byl z područí ciziny. Starší **P.** zařídil též slévárnu děl námořních, byl členem akademie věd a přispíval do jejích sbírek mnohými články. — **2)** C a s i m i r **P.**, proslulý státník franc., nar. v Grenoblu 1777, † v Paříži 1832. Studia svá započal v Lyonu, nedokončiv je však pro nastalé hnutí politické přišel do Paříže, kdež mu byly bouře revoluční i divadlem i školou. R. 1798 byl u sboru inžinérského a vyznamenal se před Mantovou jakož i v polních taženích z r. 1799 a 1800. Na to spolčiv se s bratrem svým Scipionem založil bankérský závod, který se účastnil zvláště velikých podniků průmyslných. Závod ten kvetl po celou dobu císařství. Po restauraci dovolával se **P.** úsilovně přesného dodržení charty a octnul se tudíž v oposici. Třemi spisy vydanými r. 1817, jichž směr byl osvobození Francie od cizí nadvlády, obrátil na sebe pozornost obecnou a zvolen byl téhož roku v Paříži za deputovaného. V tomto postavení byl smýšlení ryze ústavného a bedlivě střehl všecky

kroky vlády, které směřovaly k navrácení se k starým zlořádům, k nimž Bourbonové velmi byli nakloněni. Nicméně reakce postupovala ustavičně, živel liberální byl téměř úplně z komory vytlačen, tak že r. 1824 již jen malá hrstka poslanců svobodomyslných stála proti ohromné většině zpátečníků. V minoritě té byl i **P.**, a tu mu bylo po tři léta téměř každodenně bojovati s ministrem Villèlem a jeho přívrženci. Opět a opět byl zvolen do sboru zákonodárného, a r. 1830 po pádu starších Bourbonů horlivě se držel strany Ludvíka Filipa. Jsa zvolen za předsedu komory nepřijal postavení takového za příčinou porušeného zdraví; r. 1831 však přec k usilování Laffitteovu stal se ministrem vnitra a dostal se v čelo vlády. V krátkém úřadování svém byl **P.** vlastním tvůrcem a zastupitelem prostřední cesty (*juste milieu*), na kteréž pak Thiers, Guizot a j. až do r. 1848 postupovali. V nejhorlivější půtce se stranami politickými podlehl **P.** choleře. Z vděčnosti postavili mu Pařížané skvostný pomník. — **3)** Auguste Casimir Victor Laurent **P.**, současný státník franc., syn před., nar. 1811 v Paříži, vstoupil v dvacátém roce věku svého do služby diplomatické a byl po sobě vyslaneckým sekretářem v Londýně (1832), v Bruselu (1833), v Petrohradě (1839), a pak zplnomocněným vyslancem v Hanovru. R. 1846 zvolen do sboru zákonodarného opustil dráhu diplomatickou, a po revoluci r. 1848 vzdav se vší činnosti veřejné odebral se na své statky, kdež se věnoval pracím ekonomickým. R. 1849 byv opět zvolen do sboru zákonodárného stál vždy k většině; nicméně protestoval proti státnímu převratu ze dne 2. pros. Psal též některé články politické i finanční do listů pařížských. Od r. 1846 jest velkodůstojníkem čestné legie.

Perifas, v bájesloví řeckém Attičan, proslulý spravedlností a svědomitostí v službě Apollonově, tak že se mu téměř božská pocta prokazovala. Zeus hněvaje se proto měl v úmyslu bleskem svým rozmetati dům **P**-ův; k prosbám však Apollonovým upustil od svého záměru a proměniv **P**-a v orla učinil ho nosičem žezla svého. *Rs.*

Periferie, obvod, slove v geom. souhrn pomezných čar v ploše nějaké. Obvod pokud měřiti se má neb měřen jest, nazývá se obměr. *Ja.*

Perifetes, syn Hefaistův a Antikleiin, pověstný lupič a zbojník v okolí Epidaurském, jenž lidi kovovým kyjem zabíjel. Obořiv se také na Thesea byl přemožen a zabit. Dobytý kyj měl pak Theseus za obyčejnou zbraň. *Rs.*

Perifimosa v. Parafimosa.

Perifrase (z řec.) opsání, vid řečnický, když na místě přímého pojmenování věci znázorňujeme ji udáním jejích vlastností, poměrů, okolností neb účinků; na př. *koráb pouště* jest **p.** slova *velbloud.*

Perigeum (řec. *περὶ* ob, při, *γῆ* země, území, blízkozemí) nazývá se v měsíční dráze bod zemi nejbližší. Kdyby běh měsíce pouze přítěhem země řízen byl, zůstala by dráha jeho nezměněna a **p**-um podrželo by stále tuž polohu k stálicím. Že však i slunce mocně působí, proto měsíc v pravidelném běhu svém se mate, a **p.** od západu k východu vzhledem na stálice ročně o 40°·65 postupuje, siderický oběh za 3232·567 dní vykonávajíc. *Ja.*

Périgнon, Dominique Catharine, hrabě, později marquis de, maršál fran., nar. 1754 v Grenadě blíže Toulousu, † 1818 v Paříži. Po řádných studiích vstoupil k vojsku, za krátký čas však zase vystoupil a byl smírčím soudcem v Montechu. R. 1793 po vypuknutí války opět nastoupil dráhu vojenskou, a vyznamenav se v armádě východo-pyrenejské rychle postupoval v důstojnosti. Udatností i štěstím podporován vynikl tak, že byl r. 1804 jmenován maršálem. Taktéž vítězně bojoval v Itálii a od r. 1806—8 byl místodržícím vladařem v Parmě a Piacenze; r. 1808 velel armádě obou Sicilií, v kterémž postavení setrval, až Murat se projevil co protivník Francie. R. 1814 stal se pairem. Po návratu Napoleonovu namáhal se, aby potlačil zpouru na jihu, což se mu však nezdařilo. Po restauraci byl postaven r. 1816 v čelo první divise. Napoleon jmenoval ho r. 1808 hrabětem, Ludvík XVIII. pak r. 1817 markýzem.

Perigon (*perigonium*, z řec.) nazývá se okvětí sestávající pouze z jednoho kruhu listů květových neb i z více kruhů, ale stejnotvarných, nedělících se na kalich a korunu.

Perigord, území v bývalé franc. provincii Guyenne, které mělo za hl. m. Périgueux; dělilo se pak na horní nebo bílý **P.** s městy: Périgueux, Bergerac, Mussidan, Aubeterre, a na dolní neb černý **P.** s městy: Sarlat, Castillon a Terrasson. Nyní tvoří depart. Dordogneský a část depart. Lot et Garonne. Od X. stol. stálo pod vládou hrabat (v. Talleyrand), načež teprv za Jindřicha IV. s korunou spojeno bylo.

Périgueux [perigé], v starém věku *Vesunna* neb *Petrocorii*, hl. m. ve franc. depart. Dordogneském, v krásném údolí na ř. Isle, se 14.000 obyv. Jest tam soud první stolice a soud obchodní, biskupství, lyceum, škola kreslířská, veřejná knihovna o 20.000 sv., museum starožitnické, sbírka mineralogická, botanická zahrada, divadlo, společnost hospodářská, filharmonická, společnost věd a umění a 3 tiskárny. Mimo to zmíniti se sluší o tamější starobylé kathedrále, původem as do VI. stol. sahající, a o četných půvabných procházkách. Z průmyslu stojí na prvním místě továrny na šátky a výborné lihoviny; mimo to pracuje se tam mnoho ze železa i ze dřeva, v kterýchž výrobcích, jakož i ve výborných paštikách, lanýžích a pěkné drůbeži čilý obchod se vede. — **P.**, o němž již Caesar pod jménem *Vesunna* se zmiňuje, bylo v starém věku hl. m. Petrokoriů, načež pod vládou Římanů středištěm rozsáhlého území se stalo a značného rozšíření a okrášlení nabylo; z některých zbytků řím. starožitností nejpřednější jsou zříceniny ohromného amfiteatru a věž, *Tour de Vesonne* nazvaná, posud 20 metrů výšky a 65 metrů v obvodu mající, kterou jedni za citadelu, jiní pak za chrám Venušin pokládají. Biskupství tam bylo od prvních dob křesťanských; v středním věku bylo **P.** hl. m. krajiny Périgordu. Ve válkách francouzskoanglických a později hugenotských bylo častěji vzato a zase ztraceno, posledně se ho zmocnil princ z Condé 1651, byl však po 2 letech odtud zase vypuzen.

Perigynie, název Jussieuova systemu rostlinného, znamená tolik jako postavení (totiž tyčinek, též koruny) okolo semeníka. U švestky na př. nalézá se okolo semeníka kalíšek, na jehož pokraji korunní lístky i tyčinky vetknuty jsou. Rozdílné od toho poměru jest Hypogynie, jsou-li koruna a tyčinky pod semeníkem, a Epigynie, jsou-li na jeho vrcholku vetknuty. *Čj.*

Perihel (*περὶ* ob, při, *ἥλιος* slunce, úsluní, přísluní, blízkosluní). Poněvadž dráha oběžnic jest čára kuželosečná, v jejímž ohnisku blápí slunce, pročež oběžnice na jiných místech dráhy své jinou od slunce mají vzdálenost. Bod pak ve dráze slunci nejbližší nazývá se přísluní neb p. Kdyby planety v běhu svém pouze slunečným přítěhem se spravovaly, pak by dráhy jejich nepromněny zůstávaly, a **p.** by stálé místo v prostoru mělo. Že však mimo to i jedna druhou přitahuje, tuť se

v pravidelném běhu svém všelijak maton, a p. na jednom místě nesetrvá. Postupuje pak on zvolna v prostoru na Venušině dráze od východu k západu, na drahách planet druhých od západu k východu. Postup tento obnáší vzhledem na stálice z dráhy Dobropána 581", Krasopaní 324", země 1125", Smrtonoše 1546", Kralomoce 665", Hladoleta 1931", Nebešťanky 228" ve vteřinách obloukových za sto let. Srovn. čl. Anomalia, Apsidy. *Ja.*

Perichaetium, mechový kalich. Sestává z jemných lístků, které okolo mužských květů stojí. U květů ženských ukazuje se nejzřetelněji na zralém plodu, kde co malinké lístky kolem štětinky plodové leží. Lístky, které **P.** tvoří, nazývají se **P**-*talia folia.*

Perikarpium v. Oplodí.

Periklas, nerost z třídy Geogenidů, krystalisuje v soustavě krychlové v osmistěnech, jest dokonale štěpný dle ploch krychle. Barvy tmavozelené, lesku skelného, průhledný; tvrdost 6·0, tíže 3·75; sestává z magnesie a kysličníku železitého. Na Vesuvu.

Perikles, slavný státník athénský, nar. 499, zemř. 429 př. Kr., syn Xanthippův a Argaristy, tudíž po matce Alkmeonovec. Pečlivě byv vychován od učitele Pythoklida vyznamenal se záhy ve službě vojenské, jíž každý občan athénský podroben byl. Ač byl výmluvnosti nevyrovnané, přec se ostýchal, jak se vypravuje, vystoupiti veřejně, buďsi že byl povahy velmi prozřetelné a málo sdílné, buďsi že se obával ostrakismu, jemuž obyčejně podlehl každý vůdce politických stran. Když však Themistokles byl přinucen prchnouti do Asie, Aristides zemřel, Cimon, náčelník strany oligarchické, veškeru moc na se strhl a ve spojení se Spartou jedinou spásu proti Peršanům hledal, postavil se **P.** v čelo strany demokratické, která směřovala k alianci s jinými městy, aby tak Athény obdržely vrch po zemi, jakýž již měly na moři. **P.** stal se vůdcem strany zmíněné, vždy ale zůstal mírným, chráně se všech násilných přechvatů demagogických; neunavně věnoval i vlohy i bohatství i vliv slavného jména rodinného veřejným věcem, nikdy ale nepletl se mezi chátru, a v řeči veřejné nevystupoval, leč při zvláštních neb slavnostních příležitostech. I později, když dosáhl vlády téměř neobmezené, vedl život skromný, neokázalý, a pouze s některými učenci, jako byli Anaxagoras, Protagoras, Zenon, pak s umělcem Fidiem a s krásnou a moudrou Aspasií vroucněji obcoval. Jeho šetrnost a vzdalování se všeho pachtění po popularitě byla mu později i na škodu, zprvku však nepozoroval lid tak přísně jeho chování. Okolo r. 468 počal svou oposici proti vládnoucí posud straně oligarchické, a skutečně byl Cimon r. 463 před soud postaven, silnější však stranou svou vší viny sproštěn. Cimon poslal proti vší oposici vojenskou pomoc Spartským ve vzpouře v Lacédémonu vypuklé. Spartané ale pomoc tu urážlivě zamítli, a Cimon propadl ostrakismu. **P.** obdržev majoritu počal se soudruhem svým Efialtem zaváděti reformy. Areopag a rada pěti set provozovaly posud vrchní moc politickou i soudní; **P.** obmezil moc takovou, odevzdav, mimo případ vraždy, veškeré soudnictví do rukou poroty, která se losem sestavovala. Porotě té podléhaly všecky osoby ve veřejných úřadech postavené, tak že náhle se octly pod kontrolou lidu. Mimo to zavedl **P.** dva sbory, jichž jeden měl bdíti nad neporušením stávajících zákonů, druhý navrhovati opravy v zákonodárství, když jich potřebu uznal. Efialtes byl od strany oligarchické zavražděn. Tím nezastrašen pokračoval **P.** pevně a úspěšně ve svých reformách, uzavíral prospěšné smlouvy, opevňoval Athény a s mořem je spojil, tak že brzy vzbudil řevnivost Sparty. V povstalých z toho válkách byly by Athény málem podlehly, kdyby **P.** nebyl velikomyslně navrhl, aby Cimon z vyhnanství byl povolán, který strategickým duchem svým ihned znamenitých vítězství obdržel. Výsledek války byl, že Athéňané, kteří již dříve na moři neměli soka, spojením s Megarou, Boeotií, Fokidou, Lokridou, Achaiou a Troezénou rovnali se i po zemi Spartě. Moc tak rozsáhlá ovšem neměla stálosti, nebo vbrzku se Boeotie zprotivila nadvládě athenské, a jediná bitva proti zpourcům ztracená sřítila opět svrchovanost Athén nad územím tak rozsáhlým. Mírem r. 445 se Spartány uzavřeným zůstali Athéňané pány pouze na moři. Ačkoli **P.** v úpadku tom neměl žádné viny, protože proti jeho vůli jen skrovné vojsko posláno bylo proti Boeotským, přec odvážlivěji a důrazněji vystoupila strana oligarchická, viníc jej, že veřejné peníze, určené na obranu proti Peršanům, vynakládá na marné okrášlení Athén. Vůdcem protivné strany po smrti Cimonově byl Thukydides. **P.** bránil se udatně, nic však méně byli oba protivníci pohnáni k ostracismu. Tento se vyslovil proti Thukydidovi, a poslal jej do vyhnanství (okolo 443 neb 442). Nyní teprv ujal se **P.** správy vnitřní a pozvedl Athény co sídlo věd, umění, krásy a slávy na vrchol, na jakémž se skvěly před celou Graecií. Že však **P.**, neptaje se spojenců, peníze jimi k jiným účelům odváděné samovolně vynakládal k oslavě Athén, tím vznikly přemnohé rozbroje, Athéňanům často dosti nebezpečné. Žárliví povždy Spartané ihned použili obtíží Athén k požadavkům dosti neoprávněným, kteréž konečně k válce vedly. Válka ta zůstala bez značnějšího výsledku a byla by snad končila s úspěchem Athénských, kdyby nebyl vypukl strašlivý mor, který i v **P**-u zárodek smrti zanechal. Churavěl po celý rok, až posléze podlehl nemoci. **P.** držel vládu po celých 30 let, byl ryzý demokrat a neužíval nikdy podlých a násilných prostředků k udržení své moci. Následovníka sobě rovného neměl nikdy, a během času Athéňané se přesvědčili, že smrtí **P**-la utrpěli ztrátu nenahraditelnou.

Periklinium (řec.), zákrov, kalichový obal rostlin; společný kalich strboulu a rostlin ložnokvětých.

Perikopy (řec. περικοπή, část, díl, úřizek), jsou části z písem sv. N. i St. Z., jež o nedělních a svátečních službách božích se předčítají a vykládají. O schůzkách věřících čítati a vykládati části písma, bylo již zvykem Židů, což i Kristus v synagogách činil, a přešlo v obyčej křesťanů. Jako již St. Z. k tomu cíli v jisté části *(Paraše* čili *Haftary)* rozdělen byl, rozdělily se taktéž evangelia a písma N. Z. vůbec v části čítací, jež sluly Anagnósmata čili p. Že p., jež se nyní čítají, ode dávna v církvi uvedeny jsou, vysvítá z lekcionáře gallikánského, z knihy comes zvané a sv. Jeronymu připsané, která obsahuje epištolář i evangeliář, a p. v. **P.** katolíků i protestantů se vůbec srovnávají; malý rozdíl mezi nimi jest ten, že Luter se chopil staršího homiliáře z času Karla Vel. Proti p-pám mnohé se činí námitky, a katolíci i protestanté na tom se snášejí, že by ku prospěchu náboženství bylo, kdyby místo opakování téhož čili podobného předmětu jiné důležité pravdy a události z písem sv. věřícím se připomínaly.

Perillos *(Perilaos)*, kovolitec z Athén, který Falaridovi, tyranu Agrigentskému, prodal pověstného kovového býka, jenž byl tak zřízen, že člověk do vnitra jeho vložený mohl na ohni pod ním rozžatém býti pálen; křik mučených podobal se řvání býka. Aby se Falaris přesvědčil, zda-li tomu tak, dal **P**-la prvního v býku tom na zkoušku upéci. *Rs.*

Perim čili Mekun, ostrůvek v úžině Bab-el-Mandebské, holá to skála lávová a žulová bez rostlinstva a bez vody, ale s výborným přístavem na jihozápadě. **P.** byl dvakráte obsazen od Angličanů, ponejprv 1799, když bylo vojsko franc. v Egyptě, ale 1801 ho opustili. Když pak se začaly práce o průplavu Suezském, obsadili Angličané opět **P.**, bojíce se o své državy indické, a 1857 opatřili jej silnými bradbami.

Perimeter (řec.), ohraničení čili obvod figur obzvláště přímočárných, kdežto pro křivočárné užívá se slova periferie (v. t.).

Périn [perén] Alphons, malíř franc., nar 1798 v Paříži, byl žákem Guérinsovým, ucházel se r. 1821 o velikou cenu malířskou a dostal při prvním konkursu za historickou krajinu stříbrnou medalii, r. 1827 pak zlatou medalii za obraz svaté rodiny, který se nyní nalézá v kathedrále Fréjuské. R. 1830 odebral se **P.** do Itálie. Později zhotovil s Orselem a A. Rogerem v Notre Damu Pařížském několik obrazů ve spůsobu enkaustickém.

Perin von Gradenstein Josefina, dcera rakous. F. Z. M. svob. pána von Vogelsang, nar. v Bruselu 10. ún. 1779. R. 1794 přišla s otcem na Rýn, kde se naučila německy; 1797 usadila se v Linci a zasnoubila se s **P**-em, povýšeným na dvor. radu a rytíře, s kterým žila v Brně, Benátkách a od 1806 ve Vídni. **P.** sps. *La Dame grise* (Paris 1816); *Contes gothiques* (t. 1818); později sps. četné povídky do něm. časopisů, jako do *Aglaja* (1820 až 26); *Gesellschafter* (v Praze 1823); *Kranz* (t.); *Wiener Modezeitung* a j. Konečně psala dramata franc., která však tiskem nevyšla.

Perin del Vaga v. Vaga **P.** del-.

Perineum (řec.), ořití, prostor mezi řití a údem pohlavním.

Peringskjöld Jan, švéd. archaeolog, narozen 1654, † 1720, nazýval se, dříve než byl na šlechtictví povýšen, Peringer, od r. 1693 byl říšským archivářem a r. 1719 dán na odpočinutí obdržel titul kancléřského rady. [Kromě více samostatných spisů jako: *Monumentorum Sveo-Gothicorum liber primus, Thiundiam continens* (1710), *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova* (1719), *Attar Tal för Svea och Götha Konungahus* (1725), vydal několik staronordických pověstí (saga), *Messenii Scandia* a j. Zanechal též v rukopise rozsáhlé sbírky k objasnění švéd. starožitností, dějin a místopisu; avšak vypracovaný od něho diplomatář švédský zahynul s větší části r. 1697 při velikém požáru v král. hradě Stokholmském. *Mü.*

Perinthus, jinak Heraklea, město na Bílém moři (Marmara) v Thracii, nynější Rumelii v Turecku; nyní sluje Erekli, má zbytky amfitheatru z časů císaře Severa a 3000 obyv.

Perioda (z řec. *περί*, okolo, a *ὁδός*, cesta), ochoz, oběh, objem, obcházka, občasí, obdoba. V mluvnici slove **p.** obvětí t. j. věta složená z více částí, které, souvisí-li tak těsně, že nevyniká zřejmě věta předchozí a věta závěrečná, tvoří **p**-du jednoduchou; jsou-li však části spojkami tak sloučeny, že jednotlivé díly patrně od sebe se liší a téměř samostatné části představují, jest to **p.** složitá. O stavbě **p**-d jedná periodologie. — V dějepisu značí **p.** dobu vyznamenávající se zvláštními velikými událostmi, kteréž na celou povahu a barvitost dějin vynikající vliv měly, až opět jinými taktéž uchvacujícími událostmi nový převrat nastal, a tudíž i nová **p.** — V astronomii nazývá se **p.** vůbec doba, po které se zvláště hvězdářské úkazy opakují, a zaujímá v sobě větší počet roků nežli cyklus. V letopočtu jsou zvláště důležité dvě **p**-y
a sice Julianská a Dionysova. **P.** J
ská jest doba 7980 roků, po které Julian
bude míti totéž číslo v cyklu měsíčním, sl
a počtu úrokového (*indictiones*). Cyklus
skládá se totiž z 19, sluneční z 28 a počtu
vého z 15 roků, a součin těchto čísel 19.28.1
rokům. Julianská **p.** slouží k všeobecném
vnání nejrozmanitějších letopočtů. Neboť
cyklus měsíční začíná o 1, sluneční o 9
úrokového o 3 léta dříve nežli náš le
možná velmi snadno vypočítati, kolikátý j
některý rok v cyklu měsíčném, slunečním
úrokového, a ví-li se to, pracuje se vůbec dl

$$\frac{4200m + 6916s + 4845p}{7980}$$, kde m, s, p na

kolikátý jest udaný rok v cyklu měsíčním,
ním a počtu úrokového. Považíme-li tedy ž
našeho letopočtu byl 2. rok v cyklu měsíč
v slunečním a 4. v počtu úrokovém, dostan
uvedeného vzorce výsledek 4714, t. j. první
našeho letopočtu jest 4714. rokem dle J
p-dy. Chceme-li tedy rozličné letopočty dl
počtu porovnati s Julianskou **p**-ou, připočtě
šemu letopočtu 4713 (= 4714 — 1). Tak na př
jest 1865 + 4713 = 6578 v Julianské **p**-dě.
však jednalo o jakýsi letopočet před Kr., m
se od něho 4713 odejmouti. Řím na př.
staven dle Julianské **p**-dy r. 3960 a Konstan
nastoupil trůn r. 1059 od vystavění Říma,
(3960 + 1059 =) 5019 dle Julianské **p**-dy,
nastoupil roku (5019 — 4713 =) 306 dle naš
počtu. **P.** Dionysova jest doba 532 r
kterých opět veškeré poměry měsíce přip
tytéž dny i co do datum i co do jména dne
měsíce po celý rok, jako 1. roku **p**-dy. Nebo
cyklus měsíční trvá 19 a sluneční 28 let,
nový měsíc atd. teprv po 19.28 = 532 l
tentýž den i měsíční i týdní jako prvního r
532leté **p**-dy. Vynálezce **p**-dy té byl Dio
exiguus, opat kláštera Římského († 530),
lez ten poskytoval po více než 1000 roků v
hody v určování hvězdářském. Od té do
co hvězdářství, Koprníkem jsouc pošinuto,
zdokonalovalo, ukázalo se, že se vypočtěn
siovo v 310 letech různí ve skutečnosti o 1 d
mnohem určitěji jiným spůsobem onu shod
čisti lze. *Sm.* — **P**-dy geologické naz
doby, v kterých se jednotlivé vrstvy kůry
buď z vody usadily, buď žhavé na povrch
vyřinuly. Stáří a doba trvání nejprvnější
těžko dá určit, snáze stáří a doba vývinu p
p-d, ač i zde jen přibližmo. **P**-dy geol.
se ve 2 souběžné řady; jedna vychází od
vnitřku zemského na povrch, a druhá na
účinku povrchu na vnitřek. Tato poslední
se v dobu prvotní, obsahující pravěk
útvarů krystalinických) a dobu přechodní
drobu a uhlí), v dobu druhohorní (starš
doba tvoření útvaru permského, triasové
vého a křidového), třetihorní (mladší
tvoření molasy) a čtvrtihorní čili dobu
První řada obsahuje co hlavní **p**-du pluto
(tvoření žuly, zelenokamů a porfyrů) a **p**-du
nickou (vyvření čedičů, trachytů a láv
zemský). S touto řadou stojí v nejužším
p-dy pozdvižení jednotlivých pohoří sesta
Élie de Beaumonta a od Boucheporna dále
— **P**-dy palaeontologické jsou doby
s **p**-mi geologickými, v které se pravě
ústrojného na zemi rozděluje. **P**-dy ty jsou:
ctva vodního, obsahující čas tvoření drob
útvaru permského. V dobách těch byl živ

ský nejvíce na vodu obmezen; také se nazývá -dou palaeozoickou a rozděluje se opět v starší (dob) a mladší (uhlí a útvar permský). **P.** zvířectva bojživelného, doba od tvoření útvaru triasového až ukončení křídy; v **p**-dě té převládali na zemi mezi zvířaty zvlášť plazi. Třetí **p**. jest doba zvířectva ssajícího na suché zemi a v povětří, i obsahuje dobu tvoření usazenin třetihorních. Jiné rozdělení jest: , ryb (v drobu a v útvaru uhelném); **p**. plazů (od tvoření útvaru permského až ku křídě); **p**. ssavců od tvoření molasy až k diluviu). S těmito **p**-mi hodují se také **p**-dy poměrů rostlinných; doba převládání rostlin bezděložných čili tajnosnubných; doba jednoděložných a doba dvouděložných. Zvířata rostliny v nejprvější době byly nejméně dokonalé, ale v každé novější vrstvě se více zdokonalovaly; jednotlivé druhy, ano i celé rody a čeledi pohynuly jejich místa jiné, vyvinutější zaujaly. V poslední -dě bylo zvířectvo i rostlinstvo našemu nejpodobnější; ano některá zvířata naší doby, jako slonové, jsou jako zbytky periody předešlé. Celé tvorstvo činí nepřetržený řetěz od prvního počátku až na naši dobu, v němž každému jednotlivci zvláštní ustanovené místo náleží. — V arithmetice jest **p**. nekonečně se opakující řada tétéž číslice aneb několika číslic; tak na př. povždy vznikne **p**., má-li se zlomkem desitinným udati hodnota zlomku obyčejného, jehož jmenovatel nedá se vpraviti pod formuli $2^n 5^m$. — Ve fysiologii nazývá se **p**-dou měsíční krvotok dospělé ženy, po pravidle vždy v 28 dnech se opětující.

Periodický, ob dobu se vracející. — **P**-ká literatura v. Časopisectví.

Perioeci v. Antipodi.

Periophthalmus, rod ryb z čeledi řízků (*Gobioidei*), čili mřenek mořských. Jsou to ryby podoby kyjovité, sliznaté, s velikými v kůži vězícími šupinami, tupou hlavou, bezostným poklopem žaberním, s ocasem delším těla, dlouhou hřbetní ploutví s jednoduchými ohybnými paprsky, s dlouhými, skoro pažovitými šupinami, pokrytými prsními ploutvemi a srostlými ploutvemi břišními s tvrdými paprsky. Plovou z moře do potoků za hmyzem, až na suchou zem jej pronásledujíce, kde pomocí úzkých žaberních štěrbin dlouho vydržeti a pomocí zvláštně utvořených prsních ploutví skoro v běhu se pohybovati mohou. Množství druhů. **P.** *Koelreuteri*, 6" dlouhý, šedohnědý s bělavými tečkami, v celém Indickém oceáně. **P.** *papilio*, 4—6", hnědý, v Atlantském moři.

Perioptrika, též perioptika (řec.), jest část optiky, jejímž předmětem jest odkloňování paprsků světelných od povrchu těles.

Periosteum (řec.) v. Okostice. **Periostitis**, zánět okostice.

Periové (*Peri*), v bájesloví perském třída duchů zlých (*devs*), jichž tvůrcem jest Ahriman. Jsou to andělé padlí (nikoliv daemonové temnosti), kteří se opět obracejí k světlu, ač posud nejsou tak očištěni, aby mohli vstoupiti do ráje nebeského, avšak polepšili se už tak dalece, že smějí přistupovati až k vysokým branám jeho. Jsou tudíž **P.** ve fantasii orientálův vylíčeni co překrásné a něžné bytosti, lehýnkého těla, přebývající v prostorách aetheru a živící se dechem květinovým. Dle tohoto názoru vylíčil je básník angl. Thomas Moore v básni *Lalla Rookh*.

Peripatetická filosofie. Tak jmenuje se zhusta, ano téměř obyčejně filosofie Aristotelova (v. t.), a to i dle té formy, kterou jí dal Aristoteles sám, i dle oné, kterou na se vzala u jeho nástupců a stoupenců, kteří opět rozpadají se na peripatetiky starověké, pohanské a peripatetiky středověké, u nichž a jimiž se Aristoteles větší moci domohl než jí vůbec kdy v starověku filosofie jeho požívala. Vládlť po nemalou dobu téměř výhradně filosofii scholastiků (v. t.), jsa spolu předním rukojmím filosofie arabské, ano s valné části i filosofie židovské za dob středověkých. Název **p. f.** (περιπατεῖν procházeti se) souvisí prý se spůsobem Aristotelovým, ranní své přednášky za procházky v stinných sadech odbývati, jež při lyceu, v němž učil, podél se rozkládaly; dle jiných prý název ten původ svůj vzal vůbec od těchto sadů co místa veřejných procházek, jelikož vedle něho učiliště Aristotelovo se nalésalo. — Pramenem, pro původní formu **p**-ké **f**. na cele spolehlivým, byly by arci spisy Aristotelovy, jenž byl mezi všemi starověkými filosofy nejplodnější (dle seznamů ze starověku pocházejících, ač-li spolehlivých, byl by musel as 500 větších menších spisů sepsati), neponechav ni jediného odvětví filosofie bez samostatného spracování, kdyby jenom spisy ty u přesné a neporušené formě nás byly došly. Tak ale, při zvláštních osudech, s nimiž se již brzy po smrti původa svého potkaly, zachovaly se nám poměrně toliko kusé zbytky, jelikož přemnohé pouze dle titulu na nás se dostaly, ač za to mnohé jiné se zachovaly, jež za Aristotelovy bývše vydávány teprv později co padělané se poznaly. Mimo to téměř nižádný spis nedošel nás dle obsahu neporušen; bylyť vesměs častým opisováním a nekritickými poznámkami a přídatky zhusta takým spůsobem znetvořeny, že dosud bývá v nejednom případě těžko, spolehnouti se i na protříbené již texty, k nimž filologické badání, ač o mnohem později, než k textům Platona, taktéž již kritický zřetel obrátilo. Po smrti Aristotela dostaly se prý totiž spisy jeho do rukou žáka jeho a nástupce v lyceu Theofrasta, po němž je zdědil žák tohoto Neleus ze Skepsi v Troadě, který je po smrti své svým příbuzným v Troadě zanechal. V těchto dobách sháněli se Pergamští knížata po vědeckých rukopisech pro svou knihovnu, pročež uschovali dědicové spisů Aristotelových spisy ty ve vlhkém sklepení, kdež veliké vzaly porušení. As 100 let před Kr. dopátral se jich milovník knih Apelliko z Teosu, zakoupil je a odvezl do Athén, kdež je přepsati dal a porušená místa, pokud bylo lze, doplniti a opraviti. Při dobytí Athén padly do rukou Sullovi, načež se staly přístupnými gramatikovi Tyranniovi, od něhož dostal přepisy peripatetik Andronicus Rodýzský, na jichž základě obstaral okolo r. 70 před Kr. nové vydání spisů Aristotelových. Líčení těchto osudů originálu spisů Arist. nepodléhá sice nižádné pochybnosti, ale s druhé strany předce sobě těžko mysliti, že by za živobytí Arist. spisy jeho nižádného rozšíření byly nedošly, tak že by po smrti jeho zachování jeho spisů naprosto jediné na zachování originálů bylo záviselo. Jisto však jest, že vydání Andronikovo základem se stalo pro texty starověké. Neméně byly osudné cesty, jimiž se dostala známost spisů Aristotelových na západ; nejprvé totiž převedeny spisy ty do arabského, odkudž jednak staly se přístupnými filosofům syrským, jednak stýkáním se Arabů hispanských s Evropany scholastikům ve Francii, odkudž se rozšířily dále do Německa, Itálie atd. a sice v rouše latiny, do níž z arabského jazyka se překládaly. Uváží-li se k tomu s jedné strany obtíže, jež každý překlad ohledně přesnosti originálu překonati musí, a s druhé strany-li se přihlédne k liberálnosti, s jakou se překládalo, jelikož sobě každý do spisů Aristotelových svůj vlastní názor vnášel, tak že na místě překladu podáván býval jedno tranně

zbarvený výklad: pak snadno bude posouditi, jak obsáhlá vědecká práce nastala za doby znovuvzkříšení staroklasických studií na základě originálů, jež s sebou učencové řečtí po dobytí Konstantinopole od Turků do Itálie byli přinesli — práce to, jež zejména vzhledem ke spisům Arist. dosud není ukončena. Veškeré spisy Arist. rozpadají se na populárné a vědecké, což snad zavdalo podnět ku známému rozeznávání p-ké f. dle původní formy v exoterickou, proti zevnějšku méně vědecky připravenému, a v esoterickou, přesnou a přísně souvislou, pro pokročilejší přívržence školy. Vědecké spisy rozpadají se na logické, jichž souhrn nazýváme organon; na metafysické, jež dle souhrnu Aristoteles sám nazval *πρώτη φιλοσοφία*, jakoby řekl základní filosofie část; pak na ethické, k nimž čítati sluší nejprv ethiku Nikomachickou, co ze všech nejsprávnější, pak ethiku Eudemovu, velkou ethiku čili *magna moralia*, nejspíš výtah z obšírných ethických výkladů; a posléz politiku, učení o životě státním co dovršení života ethického. Další druh tvoří spisy poietické, dle našeho způsobu aesthetické, z nichž zachovaly se toliko *poetika* a *rhetorika*, kteréžto poslední spolu k logickým spisům zasahuje. Posléz obsahují se ve sbírce Aristotelových spisů ještě četné přírodozpytné spisy jednak fysické, jednak zoologicko-fysiologické, a konečně spisy obsahu psychologického, mimo několik drobnějších pojednání, spis obšírnější *o duši* ve 3 knihách. Patrno, že nenechal nižádnou část filosofie ležeti ladem. — **P. f.** rozeznávala se již rozdělením objemu a úloh filosofie od filosofií předcházevších; rozpadávalať se na theoretickou, praktickou a poietickou. Theoretická obsahovala v sobě mathematiku, fysiku a základní filosofii čili metafysiku, kterýž název ovšem pozdějšího jest původu (v. Metafysika); k praktické příslušela ethika a politika, do kteréž i pedagogika spadala; k poietické pak aesthetika dle našeho významu. Organon zdá se, že považovalo se za pouhou propravu čili propaedeutiku k filosofii, ač z toho ovšem nesmí se souditi, že by jemu byla nepatrnější pozornost věnována bývala, vždyť veškerá pozdější logika dle formálního významu pojata vždy k Aristotelu co svému původu se znala a podnes zná. — Základní myšlénky **p**-ké **f.**, jak ji Aristoteles vyvinul, jsou tyto: Filosofie jest věda principií (*ἀρχαί*); tím liší se od věd empirických, majících za úkol vyšetřiti veškerý obor toho, co smysly lze postihnout. Principie totiž jedině a sice bezprostředně se poznávají rozumem. Ovšem že pro nás obor smysly dostupný vzhledem k poznávání našemu přednější místo zaujímá, jsa takto zdánlivé prius, než po pravdě sluší místo to principiím, které jediné jsou pravé prius, a tedy skutečnost na nich založená posterius, ač, jak již podotčeno, poznávání naše nejprv od skutečnosti vycházeti musí, a pak teprv vniknuvši do ní a proniknuvši ji paprsky světla rozumu poznání prvních jelikož původních principií se dobírá, kteréž pro nás však jsou spolu poslední, jelikož na nich rozum přestává. Z toho pak jde dále, že filosofie odkázána zůstává ku všeobecnému, jelikož veškeré principielné podstatou svou jest všeobecné, empirii pak že k jednotlivému hleděti sluší; avšak že nelze spolehlivým vzletem povznésti se ku všeobecnému, pokud jednotlivé, v němž jediné ono všeobecné bytuje, mimo ně, samo o sobě pouhou jest abstrakcí, tož vůčihledno, že nesmí filosofie přerušovat pásku pojící její obor s oborem empirie, jelikož toliko z tohoto do onoho vniknouti lze a potřeba vniknutí toho na poli empirie se rodí. — Úvaha o všeobecných principiích k poznávání se vztahující vedla Aristotela k vystavení *kategorií* t. určitých obecných pojmů o způsobách čili formách existence vůbec; pozdější **p**-ké **f**-ii sluly kategorie *praedicamenta*, a ona připojila k desíti kategoriím Aristotelovým, jež byly: substance, kvantita, kvalita, relace, místo, čas, poloha, chování se k jinému, činnost a trpnost, ještě pět jiných, *postpraedicamenta* řečených, t. rod, druh, různost, podstatná a nahodilá známka, kteréž prý sobě rozum při užívání nadřečených 10 Arist. kategorií vytvořovati musí. (Spis Arist. *o kategoriích* přeložil do českého A. J. Vrťátko a připojil ku překladu rozpravu o obecných zásadách **p**-ké **f.** Arist.) Všeliké představování naše pohybuje se v mezích kategorií, tak že poznávajíce jsoucnost a skutečnost vlastně toliko pozorované jednotlivé obecné kategorii podřaďujem, všeobecného určení o něm, tedy predikátu proň nabývajíce. Kategorie tudíž prostředníkem jsou mezi představováním naším a objektivnou bytností, chovajíce v sobě obecné existenciálné formy dle způsobu obecných představ o nich. Z užívání kategorií vzhledem k jednotlivým předmětům a jejich rodům vyplývají pojmy, jimiž dobrati se snažíme pravé podstaty věcí, k nimž pojmy se vztahují. Touž pak měrou, jíž se pojem domáhá postižení pravé věcné podstaty, domáhá se výrok postižení pravé věcné souvislosti; spočíváť totiž pravdivost výroku na souhlasu spojení neb rozpojení (dle toho je-li výrok kladný neb záporný) v představách se spojením neb rozpojením ve věcech, a tudíž značí nepravdivost jeho takové spojení neb rozpojení ve představách, jež nesouhlasí se spojením neb rozpojením věcným. Z výroků lze odváděti nové výroky, a sice úsudkem; úsudek pak jest aneb syllogismus, jenž soudí se všeobecného o podřadněném jemu obzvláštním, aneb indukce, pokud se soudí na základě jednotlivého obzvláštního o nadřízeném jemu všeobecném. Pravdivost úsudku závisí na pravdivosti výroků, jež tvoří jeho obsah, a správnosti odvození, což jeho formou. Pravdivý úsudek, i dle obsahu i dle formy založený na nezvratných principiích, zove se vědeckým úsudkem čili důkazem; vedle něho rozeznávati slušíno úsudek dialektický, jenž soudí z pouhé pravděpodobnosti na základě neustálených principií, a posléz úsudek sofistický, jenž klame soudě z principií mylných, za podvrženým dvojsmyslem aneb nekalým způsobem odvození. Klame-li úsudek dialektický, slove paralogismus na rozdíl od uvědomělého sofisma. Nejvyššími ale metafysicko-logickými principy, z nichž vyplývá možnost veškerého důkazu a spolehlivosti poznání, jsou dle **p**-ké **f.** zásady o logickém sporu a o vyloučeném třetím. — Toť obsah Arist. spisů o logice, kterýž pojistil **p**-ké **f**-ii v tomto ohledu panování až po dnešní den; neuchýlila se totiž dosud logika a nelze uchýliti se jí tedy od základních rysů logiky Arist., ač lze rozvinovati do zevrubna směry tamto ledva naznačené; tak na př. v novějších dobách, vedle staršího jednostranně pěstovaného směru deduktivní logiky, domáhá se platnosti se zdárným úspěchem induktivní logika, o jejíž vědeckou úpravu sobě přede všemi Angličan Mill a Němec Appelt zásluhy zjednali. V metafysickém ohledu uvádí Arist. veškerý obor reality na čtvero principií (*αἰτία*, srov. *Metaf.* I. 3); jsouť to: forma čili podstať (*ἡ κατὰ τὸν λόγον οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι*, také *εἶδος* a *μορφή*), látka čili substrát (*ἡ ὕλη καὶ τὸ ὑποκείμενον*), příčiny bytbací čili účinné (*ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως*) a příčiny účelné (*τέλος*). — Princip formy položil Aristoteles na místo Platonovy idey zpíraje se takovému učení, které ideu co věcnost pravou od skutečných věcí

odloučenou pojímá a jí samé co idei o sobě pojaté reálnost přikládá. Pokud Platonova idea pravé ἓν ἐπὶ πολλῶν značí, tož třeba uvážiti, že toto jedno není ani vedle jednotlivých jejích objemů ani nad nimi, než že v nich toliko bytuje, mimo ně a odloučeno od nich pouhým schematem a prostou abstrakcí se stávajíc. Pravou substancí jsou individua, však toliko ve smyslu druhotném lze substanciálnost přikládati rodům. (Srv. k tomu čl. Nominalismus). Vzdor tomu ale, že toliko jednotlivé v pravdě jest podstatné, jest přece to, co všeobecným slove, i cenou i řádem přednější, závažnější, povahou svou poznání přístupnější ano v pravém smyslu slova vlastním předmětem vědění, jež není pouhým názorem. Arci že slova tato vztahují se toliko k onomu pravému všeobecnému, jež v sobě co pomyslný svůj obsah chová veškeré podstatné známky podřaděného mu jednotlivého — v takovém všeobecném jedině obsažena pravá generická jednota všech specifických momentů. — Látka, jež nikdy není bez formy, nemá vykládati se co prosté *μὴ ὄν*, co nebytné, než co možnost (*δύναμις, potentia*), kteréž však potřebí nutné doplnění pocházející jí z principu formy, odkudž význam formy co *ἐντελέχεια* čili *ἐνέργεια* (*actus*); ve formě, pojaté ve smyslu Arist. obsahovalo ono *completum possibilitatis*, o němž učila pozdější **p. f.**, že se jím možnost pouhá na skutečnost mění. Protivu entelechie značila Aristotelu *στέρησις*, jakoby nedostatek a negace. Ačkoli na jisto látka nikdy bez formy trvati nemůže a pouhá látka pouhou jest abstrakcí, tož ovšem s druhé strany jedna z forem o sobě bez látky trvati může: Aristoteles přikládá jí označení *χωριστόν* t. formy oddělitelné proti oněm, jež vždy toliko na látce lpí. Onano pouhá forma, t. j. bytost pouhá, vší látky prostá, sama v sobě naprosto jednotná, jest podstatou božstva, rozumnosti nejvyšší, ducha absolutného, v němž obsažen zdroj čisté aktuality. Ve formě totiž vůbec utajen i účel i příčina pohybu, což zejména platí o tvarech ústrojných; látka pak naprosto jest trpná, příčinou veškerých nedokonalostí, které skutečnost na sobě nese, spolu však i příčinou individualisace veškeré, kdežto forma základnou jednotu plurality individuí v sobě chová. Pohybem vyrozumívati sluší přechod od možnosti ke skutečnosti, jenž by byl nemožný bez účinné hýbací příčiny. Veškeré příčiny hýbací (účinné) okazují ale k účinnosti základní, poslední, jež zdrojem jsouc pohybu veškerého sama o sobě jest nehybná — toť božstvo. — Ve přírodě, t. v oboru zjevů hmotných, podrobených nutnému pohybu a změně, sluší rozeznávati pohyb dle smyslu širšího co vznikání a zanikání, jakožto přechod od relativního nebytí k bytí, a pak pohyb v užším smyslu, jenž opět jest trojí, totiž: quantitativní, když věci přibývá aneb ubývá, qualitativní, když jakost věci se přeměňuje a posléz prostorný t. z místa na místo. Podmínkou pohybu prostorného jsou čas a prostor. Není prázdného místa ve prostoru; prostor jest obmezený, konečný, tudíž také vesmír, mimo vesmír není ale žádného místa. Čas jest nekonečný, svět vždy byl a vždy bude. Primum movens pro přírodu jsou nebesa; sféra stálic, jíž bezprostředně božstvo co metafysický původ všeho pohybu se dotýká, má pohyb všech pohybů nejdokonalejší t. jednostejný v kruhu. Pohyb ostatních těles nebeských, zejména oběžnic, vykládá se pohybem podřaděných sfér, jež řídí božské bytosti řádů nižších; uprostřed všehomíra umístěna bez pohybu země. Světových živlů jest pět: éther, jenž prostory nebeské vyplňuje, a pak známých čtvero pozemských živlů. V pozemské přírodě proveden princip teleologický dle stupňů nad- a podřaděných; nadřadění totiž chová v sobě veškerou účelnost podřaděného, spojujíc je k vyšší jednotě. — Duše co životná síla jest entelechie těla. Rozeznávati sluší duši byliny, zvířete a člověka; u byliny jest charakterem jejím síla plastická, u zvířete mohútnost pocitu, pohybu a snažby, u člověka dar rozumu, jenž dílem jest trpný a časný, dílem činný a věčný; užívání jeho theoretické aneb praktické, kteréžto poslednější sahá do ethiky. — V ethice vykládá Aristoteles nejvyšší cíl veškeré činnosti lidské, a shledává že jím jest blaženost (*εὐδαιμονία*). Ta však záleží v rozumné, tudíž cnosti přiměřené činnosti duševní, z níž onano co výsledek z příčiny plyne. Blaženost jest theoretická aneb praktická dle toho, zda rozumná činnost toho neb onoho druhu, theoretická jest vyšší (*ἄρχειν τί τὸ φρονεῖν*), avšak člověku méně přístupná, jsouc bohův podílem. Dle toho jsou i cnosti buď diarotické buď ethické. K ethické cnosti třeba přirozených podmínek čili vloh, pak cvičení a posléz pravého náhledu praktického. Podstatou svou jestiť ona ustálený směr vůle, voliti v každém případě života pravou střední cestu (ne příliš mnoho, ne příliš málo); tak leží na př. zmužilost uprostřed mezi zbabělostí a nesmyslnou odvážností. Nejvyšší všech ethických cností jest spravedlnost, jež má význam dvojí, značíc nejprv souhrn veškerých ethických cností dle obdoby Platonova výkladu, pak ale též jednotlivou zvláštnou cnost, v kterémžto poslednějším ohledu opět rozeznávati třeba spravedlnost distributivní, jež rozděluje statky a práva, pak spravedlnost kommutativní, k odměně a trestu přihlížející. K diarotickým cnostem sluší rozum, věda, umění a praktický náhled; jichž všech nejvyšším účelem jest ale moudrost. — Praktických svých účelů dochází člověk jedině ve státu. Člověk jest „politický tvor", přirozenou svou povahou k zakládání států odkázán. Stát sice v čase povstává později než jednotlivec, dle pojmu však jest stát dřívější jednotlivce, jelikož celek dle pojmu dřívější jest částí a účel dřívější prostředků. Stát povstal sice z potřeb života, avšak úkolem jeho jest mravný život; tudíž hlavní jeho úlohou vychovávání mládeže a občanů k mravní společnosti. Podkladem státního života jest život rodinný. Rodina, jenž v širším smyslu i čeleď v sobě zahrnuje, zakladá se na poměrech pána a sluhy (otrok), muže a ženy, otce a dítek a posléz bratří a sester. Přirozeným nadáním svým dělí se lidé na třídu těch, jenž zrozeni jsou k panování, jelikož rozumem značně nadáni, a těch, jenž pro nedostatek rozumu odkázáni jsou co sluhové k rozumným, proto i Řekové po právu vládnouti mají barbarům. Která státní forma jest nejdokonalejší, nelze rozřešit všeobecně, třeba při tom dbáti zřetele ke skutečným poměrům a k individuální povaze občanstva, celkem odporučuje se smíšenina ze živlů monarchických, aristokratických i demokratických, způsob smíšení však co do vhodnosti podmíněn, jak již řečeno, skutečnými poměry a potřebami. Hodnota státu závisí od hodnoty jeho účele, zda k obecnému blahu směřuje aneb privátním záměrům slouží, jakož i od míry dosažení účele toho. — Umění má trojí úkol: ušlechtilou zábavu, tříbení vášní a posléz v pedagogickém a politickém ohledu napomáhání k rozkvětu mravnosti. — I pozdější **p. f.** zůstala všeobecným těmto myšlénkám celkem věrna, ač v dobách ještě pozdějších, t. středověkých, myšlénkám metafysiky Aristotelovy křesťanský se podkládal význam; logika pak jeho, jež nejprv k apologickým a polemickým účelům pilného docházela studia, později ovšem novinnou stala se příčinou povrchného a duchaprázdného formalismu scholastiky, kteréž nezřídka věc i pojem pod rukami zmi-

zely a holé smyslu prosté slovo pozůstalo. V prvních třech stoletích po smrti Aristotelově pěstovali p-kou f-ii Theofrast z Lesbu, Eudemos z Rodýzu, pak Aristoxenos a Dikaiarchos; později Strato z Lampsaku, fysikem nazván, Lyko, Aristo, Kritolaus, Diodorus, Staseas a Kratippus. K předním interpretům Aristotelovy filosofie, k níž se peripatetikové později zhola opět vraceli, sluší přičísti Andronika z Rodýzu, vydavatele spisů Arist. (okolo r. 70 př. Kr.), Boëthia ze Sidonu (v dobách Césarových), Nikolaua z Damašku (za Augusta a Tiberia), Alexandra z města Afrodisias (ok. 200 po Kr.), „exegeta“ κατ’ ἐξοχὴν; mimo to uvésti tu třeba též Porfyria (v III. stol.) co vydavatele Arist., ač patřil k Novoplatonikům, pak Filopona a Simplicia (v VI. stol.). Znovu vzkříšení svého dožila se částečně p. f. dílem již v dobách Erigeny, jehož spisy zárodek celé scholastické filosofie v sobě chovají; rozhodné váhy nabyla však v dobách půtek a konečného vítězství nominalismu (v. t.) s realismem (v. t.) a nad ním. Osudy její v těchto dobách spadají tudíž v obor scholastické filosofie (v. t.), k níž tímto budiž odkázáno. *Dch.*

Peripetaleae slove v soustavě B. Jussieua třetí třída rostlin dvouděložných mnohoplátečných, zahrnující čeledi, jichž květy jsou dokonalé s tyčinkami obplodými. B. Jussieu počítá sem čeledi: *Sempervivae, Saxifragae, Cacti, Portulaceae, Ficoideae, Onagrae, Myrti, Melastomae, Salicariae, Rosaceae, Leguminosae, Terebinthaceae a Rhamni.* *Jha.*

Periploca, svidina (*Schlinge*), rod rostlin z čeledi Tolitovitých (*Asclepiadeae*). Kalich malý, na patero klaný, koruna okrouhlá; tyčinky od sebe vzdálené, prášníky spojené a chlupaté, blizna tupá; měchýřky válcovité, nejrozevřenější, hladké. Semena čuprynatá. Keře s listy střičnými a s květy ve vrcholíku. Mnoho druhů nejvíce ve vých. Indii rozšířených; některé jsou jedovaté a v lékárnách potřebné, jiné pěstují se pro okrasu v zahradách. S. jedlá, P. *esculenta*, na Ceyloně a pobřeží Malabarském při řekách a plotech. Slouží za potravu. S. obecná, P. *graeca*, keř do výšky 10′ ano i 40′ se pnoucí, s listy střičnými, krátkořapikatými, vejčitopodlouhlými, nejcelejšími, lysými; kalich huňatopýřitý, úštův vejčitých, ostrých; koruna 1″ v průměru na plocho rozšířená. V Levantu a Řecku; také u nás na chráněných místech přes zimu vydrží. Keř ten má ve všech částech ostrou jedovatou mléčnou šťávu, kterou prý v Malé Asii k otravování vlků potřebují. Keř dobře se hodí k pokrývání stěn a loubí.

Periphrase v. Perifrase.

Peripneumonia notha (řec.), zlý zánět katarrhální plic.

Peripodium (řec.), tenká blánka, objímající kořen plodové stopky mechů listnatých, tak zvaná pochvička.

Peripteros (řec.) slove architektům chrám nebo budova, která jest vně obklopena jednou řadou sloupů, jako jest na př. chrám Theseův v Athénách podnes zachovalý.

Perisciі v. Ascii.

Periskopické čočky v. Brejle.

Perispermium (řec.), dle Jussieua bílkovina rostlinná, ona část jádra semenného (*nucleus*), která klu výživu podává.

Perispomenon (řec.) slove v metrice přízvuk průtažný čili circumflexus (v. t.), který se klade na poslední dlouhou slabiku, na př. καλῶς.

Perisporiei, Obvýtrusné, čeleď hub z řádu Břichatek (*Gasteromycetes*); mají okrovku zavřenou, po slohu bublinatosklípečnatou, blanovitou, častěji ale rohovitou neb dřevnatou, obyče[…] naplněnou látkou měkkou, obyčejně husp[…] nerozplývající se. Výtrusy bývají do té […] nořeny, nahé anebo v obzvláštních váčkách

Perisporium, oplodí rostlin tajnosnu[…]

Peristerius, vlastně Holub Petr, n[…] Horšově asi u prostřed první polov. XVI. […] dal se na kněžství. R. 1564 byl skolastik[…] zatelem hlavního kostela na hradě pražsk[…] však skrze Lutera i v Čechách nové různ[…] míšky počaly, aby všeliké mezi Čechy v[…] selosti aneb tajné a zjevné nenávisti v[…] byly, zjednal to a způsobil císař Ferdinan[…] cilium Tridentském a při papeži, kdožby t[…] chách žádali, těm všem aby s pokojným […] svědomím v jednotě a poslušenství círk[…] pod obojí spůsobou přijímati dovoleno bylo, […] se od koncilia nejprvé a potom od pap[…] z poručení arcibiskupa Pražského Antoni[…] na P-ia vložena, aby to lidu v kostele h[…] hradě Pražském vyhlásil, což i v neděli […] sv. Trojici 1564 s neobyčejnou výmluvno[…] Položiv sobě za základ evangelium o v[…] věrném z Luk. 16. kap. ukazoval, že „nejs[…] svoji, ale služebníci a najatí vladaři, nesm[…] leti a rozmrhávati statku nám věřeného, což[…] ze všeho že počet vydati musíme, že m[…] kteří nás šetří i také na nás žalují, že můž[…] koliv chtějme, anebo nechtějme, z vladařst[…] nadále složeni býti“. Učiniv počátek t[…] stoupil pak k rozjímání „že v církvi svát[…] pod jednou i pod obojí spůsobou nerozdí[…] vána bývala, z jakých hodných příčin p[…] přijímání ustaveno bylo, a kterak by se […] katolickém v té věci činiti mělo a čeho […] načež řeč svou památnými těmito slovy skon[…] tož již, poněvadž svobodně a zároveň jedno[…] jímání v církvi jest bez rozdílu pod jed[…] obojí, má také mezi námi láska a jednosvo[…] jeden druhého aby netupil. Přijímáš-li ty […] netup toho, kterýž chce zůstati pod jednou. […] jímáš-li pod jednou, netup toho, kdo př[…] obojí. Již mezi námi žádného rozdílu neb[…] toliko v jednotě a poslušenství církve s[…] trvati a státi budeme. Nebudeme říkati […] pod obojí a my pod jednou, ale všickni již […] deme. Vy v našich kostelích a my ve vaši[…] svátostmi posluhovati a jich užívati bude[…] již naše věci ne naše ale vaše budou: […] vaše ale naše; v tom žádného rozdílu nebu[…] vyprázdněny budou. Ale jak v skutcích ap[…] máme poznamenáno, že množství věřících […] jedno a duše jedna: tak tehdy v lásce […] žádným spůsobem se neroztrhujme. Nebo […] svazek pokoje a dokonalosti, láska trpěliv[…] činí převrácení“. K žádosti pak arcibisku[…] a probošta doktora Jindřicha z Týna H[…] dal kázaní to tiskem téhož r. 1564, přip[…] nům Václavovi, Mikulášovi, Jiříkovi, Kři[…] jícům, bratřím z Hazmburku.

Peristoma, *peristomium*, obústí, ok[…] tvořený zoubky, řasami neb blanitými […] v které kolem ústa tobolky mechové stoj[…]

Peristylos (z řec. περί kolem a στῦλ[…] lat. *peristylium* a *peristylum*, kolem do k[…] obklíčená prostora nebo dvůr, pak i tak[…] pení čili sloupová chodba kolem svobodné pr[…]

Perithecium, chranič, u lišejník[…] chrupavkovitá neb velmi tenká průhledná […] která objímá jádro jak se zdá z vlastní […] stávající a semínka obsahující.

Peritom (z řec. περί dokola, a […]

pám) nazývá se krystal, který je podle více hranolových ploch kolmo štípatelný; jako rumělka (*cinnabar*).

Peritoneum (řec.), pobřišnice. — **Peritonitis**, zánět pobřišnice.

Perjámos, ms v Uhrách v stol. Torontalské se 4740 obyv. (1857) něm. a maďarskými.

Perkál, perkán, tenká tkanina bavlněná, z příze čísla 60 až 120; nití má na loket 2400 až i přes 4000. Bývá nejvíce jednobarevný, škrobený a laštěný, obyčejně k podšívkám upotřebovaný. Nejtenčímu tenkému p-u říká se také kambrik. **P.** šňůrkovaný liší se od obyčejného tím, že v osnově jsou pravidelně v určitých vzdálenostech taženy niti dvojnásobně nebo tlustší. *Pý.*

Perkáta, Kis-, ves v Uhrách v stol. Bělehradské s 3577 obyv. maď. (1857).

Perkinismus v. Perkins 1).

Perkins 1) Elisha, lékař amer., nar. v Norwiči v Connecticutě 1740, † v N. Yorku 1799. Vystudovav medicínu stal se lékařem v Plainfieldě a vymyslil si zvláštní spůsob léčení pomocí jehel kovových (*metallic tractors*), 2—3" dlouhých, na jednom konci špičatých, na druhém zakulacených. Jedna pak jehla byla z mosazu, druhá z ocele. Špičkami těchto jehel přejel **P.** několikkráte chorobné místo a několikkráte kolem něho, až se objevilo lehké zardění kůže. Methody této, po vynálezci perkinismem zvané, užívalo se hlavně při místních zánětech, proti dně a bolestem rheumatickým, a sice netoliko v Americe, nýbrž i v Evropě. V Londýně byl založen ústav Perkinský, v němž se léčili hlavně chudí podle této methody; napočítáno 5000 vyhojených, což bylo stvrzeno od 8 professorů, 40 lékařů a ranhojičů a 30 kněží. Skoro každý chtěl býti hojen perkinismem. Ale sláva **P**-ova neměla dlouhého trvání: několikkráte methoda jeho sklamala, i nastala k ní nedůvěra a na konec přišla úplně v povržení a zapomenutí. Srv. Angelstein: *Perkinismi et magnetismi mineralis historia* (Berl. 1825) a Burg: *Metallotherapie* (Lps. 1854). — **2)** Thomas Handasyd **P.**, kupec amer., naroz. v Bostoně 1764, † v Brooklině 1854. Otec jeho byl kupcem, a on sám věnoval se témuž povolání vstoupiv do domu bankérského v Bostoně, načež se spolčil s mladším bratrem a usadili se na St. Domingu. Ale že mu zde nesvědčilo podnebí, vrátil se do Bostonu a 1789 vydal se na cestu do Batavie a Kantonu, kdež obeznámiv se s obchodem vých., založil své štěstí. Revolucí na St. Domingu 1792 přišli oba bratří o valnou část jmění a vrátili se do Bostonu. R. 1795 navštívil **P.** Francii a Holand za příčinou obchodu, 1805 byl zvolen do senátu massachusettského, ale do kongresu nechtěl se dáti zvoliti. **P.** byl dobročinným podporovatelem blaha obecného, k čemuž přispíval značnými sumami peněz: tak daroval massachusettskému obec. špitálu 5000 dol., Bostonskému Athenaeu 8000 dol., ústavu slepých v Bostoně (nyn. *Perkins institution*) svůj dům a pozemky v ceně 50.000 dol. aj. v. — **3)** George Roberts **P.**, mathematik a astronom amer., nar. v Novoyorsku 3. kv. 1812. Maje let 18 stal se pomocným inžinýrem při vyměřování ř. Susquehanny, a po roce učitelem mathematiky na *Liberal Institute* v Clintoně, kdež zůstal až do r. 1838, kdy se stal principálem akademie Utické. R. 1844 stal se učitelem mathem. na nové státní škole normální, r. 1852 pro chorobu vzdav se tohoto místa stal se dozorcem při stavbě hvězdárny Dudleyské. R. 1856 byl zvolen za prof. mathem. na státní universitě v Iowě, kteréž místo však nepřijal, a 1858 jmenován jest státním inžinýrem a měřičem státu Novoyorského, kterýž úřad posud zastává. **P.** seps. mnoho kněh školních o mathematice, z nichž jmenujeme: *Treatise on algebra* (1841); *Elements of algebra* (1844); *Elements of Geometry* (1847); *Trigonometry and surveying* (1851); *Plane and solid geometry* (1854).

Perknov, ves v Čechách v Čáslav. kr. Něm. Brod. okresu. Po bývalé tvrzi zdejší jest viděti stopy za selským statkem č. 4. v pravo od pěšiny z **P**-a do Okrouhlice. Ves **P.** koupila roku 1544 obec Něm. Brodská za 750 kop gr. miš. od vládyky Petra z Kumberka, kterýž na den sv. Martina 1533 od Jana z Lipého na Krumlově Moravském za 112 zlatých koupil: tvrz, dvůr a ves **P.** a ves Suchou s dvorem pustým. Od té doby zůstal **P.** Německému Brodu. *Sř.*

Perkovac J., spisov. jihosl., redigoval r. 1853 —54 se Sabljićem beletrist. časopis *Neven;* později (po r. 1860) polit. časopis *Pozor* (po Vrbančići) až do jeho potlačení r. 1863. R. 1865 po pádu Schmerlingově obdržel dovolení k opětnému vydávání *Pozoru*, jehož však dosavád nepoužil.

Perkowicz Tomáš, slavný bohoslovec pol. a kazatel z časův krále Augusta II.; vstoupiv do řádu jesuitsk. byl prof. filosofie v koleji Kališské, pak Poznaňské, a vykládal právo círk., v kterém tak byl zběhlý, že utikáno se k němu v otázkách nejzáhadnějších. Stav se domácím kaplanem kn. Jablonovských jezdil s nimi po r. 1700 po Německu, Nizozemsku a Francii; potom byl rektorem škol v Ostrogu a ve Lvově; † 1720 v Sokolově. Tiskem vyšla díla jeho: *Historya schizmy greckiéj od pierwszych jej początków až do zguby państwa i miasta Carogrodzkiego doprowadzona etc.* (v Zámosti 1698); *Myšli albo reflexye chrześciańskie, rozłożone na wszystkie dni całego roku* (ve Lvově 1720, 4 d.) a přeložil mnoho kázaní nejlepších kazatelů franc. na jazyk polský co vzor dobrých myšlének a vkusu moderního.

Perkun, staroprusky, **Perkunas**, litevsky tolik co Perun (v. t.).

Perkuna tete, v bájesloví lotyšském bohyně, máti blesku, kteráž přijímá zemdlelého, denní cestou uprášeného Perkuna (slunce) na svůj klín a koupá jej v moři, aby druhého dne se objevil opět jasným a světlým.

Perkuse (z lat. *percussio*, klepání) v lék. se nazývá spůsob ohledání těla zvířecího, pomocí kteréhož lehkým udeřením na povrch kterékoliv dutiny těla zvířecího povstalé zvuky nás poučují o povaze ústrojů v těchto dutinách ležících. **P.** jest hlavní částí novější fysikální diagnostiky. Z anatomie jest známo, jaké povahy jsou ústroje v dutinách všelikých uzavřené, zdali hutného neb kyprého tkaniva, zdali vzduchem naplněné neb vzduchoprázdné, zdali napnuté neb schlíplé atd., a po této rozličnosti musí též na lehké udeření rozličný zvuk povstávati, který též i vně těla fysikálními pokusy lze napodobiti. Když nyní tyto zvuky na zdravém těle dobyté porovnáváme se zvuky slyšenými na churavém těle a z toho úsudky si tvoříme, více neb méně zřejmého nabýváme náhledu o změně se udalé na tom neb onom ústroji jakož i rozsáhlosti onemocnění těchto ústrojů. **P.** jest přímá (*perc. immediata*), když poubými špičkami prstů na místo těla buď nepokryté neb jen lehce pokryté lehce klepeme; tak klepali Auenbrugger, Corvisart, Laennec; neb nepřímá (*p. mediata*), při které okrouhlý plátek ze slonové kosti, nazvaný plessimeter (v. t.), pevně na místo, které prohledáno býti má, se přikládá, na nějž špičky prstův aneb Vintrichovým kladívkem se klepe. Piorry první vynalezl plessimeter. Druhého spůsobu klepání se nyní častěji

používá, ačkoliv někdy i prvního nutno se chopiti, ku př. u velmi hubených lidí. V obou spůsobech klepání velmi mnoho na tom záleží, jak se klepe, směr, v kterém prsty jsou atd. velmi působí v povahu zvuku. Nejvděčnější jest ovšem **p.** při ohledávání hrudních ústrojů, jako jsou plíce a srdce, avšak neméně jest důležitá při ohledání velikosti jater, žaludku, sleziny, měchýře, ledviny, vodnatelnosti břišní, těhotenství atd. Nejdřív upozornil na **p**-si Auenbrugger (v. t.) ve spisu: *Inv. novum ex percuss. thoracis, hum. ut signo abstrusos interni pectoris morbos detegendi.* (Viennae 1761, r. 1808 od Corvisarta do frančiny a r. 1830 od Škody do němčiny přeložen). Corvisast, Laennec a Piorry mají největší zásluhu o **p**-si ve Francii. V Němcích si jí nevšímali, až náš krajan Škoda nezvratně jí položil základy. R. 1839 vyšlo první vydání jeho spisu: *Abhandlung über Percussion und Auscultation.* (Ve Vídni vyšlo 6. rozmnožené a přepracované vydání r. 1864.) Jeho nejhlavnější žáci jsou: zemřelý prof. Cejka, prof. Hamernik, prof. Oppolzer, prim. Löbl ve Vídni, všickni rození Čechové, ve Vídni zemřelý prof. Zehetmayer, Gaal, nyní pod jménem Veli Bey v Turecku žijící, prim. Kolisko a mnoho jiných. Švýcar Hans Locher (*Die Erkenntniss der Lungenkrankheiten.* Zurich 1853), prof. Wintisch (*Virchow's Handbuch der spec. Path.* 5 Bd. 1 Hft. Erlangen 1858) všelijak Škodovi odporují, on však v 6. vydání všecky jich námitky vyvrací. Škodova **p.** jest přeložena do frančiny od Arana. V Anglicku se též pilně pěstuje **p.**, Němci však posud k naučení se **p**-si do Vídně musí putovati. *lip.*

Perkusivni, na perkusi čili udeření se vztahující. **P.** stroj, také Mariottův stroj, dle vynálezce Mariotta nazvaný, jmenuje se mechanický přístroj k zkušebnému dokázání zákonů, dle nichž se pohyb těla rázem neb strkem děje. — **P.** zámek (něm. *Percussionsschloss*), zámek puškový, který zapaluje prostředkem zvláštního ústrojí udeřením kohoutku (kladívka, mlatku) na zápalku (v. t.) aneb kapsli (v. t.) obsaženou v této výbušnou látku. Z této paprslek (proud) ohnivý prolítne pistonem (v. t.) čili průpalnicí (zápalní díra, *Zündloch*) do náboje a tento zapaluje. **P**-m nazývá se takový zámek na rozdíl od zámku ohňového (doutnákového, kolového i křesacího). *Msý.*

Perla zove se zvláštní výtvor těla mlžího čili lasturčího, jenž náleží spolu k nejdražším a k nejkrásnějším klenotům; nejvzácnější **p**-ly přicházejí od mořského rodu perlorodky *Meleagrina* (v. t.), méně vzácné od rodu *Margaritana*, jenž se také v Čechách nalezá; i jiné rody mlžů, jako *Spondilus*, *Arca*, *Ausonia*, *Placuna* a j. v. vytvořují **p**-ly, které však bývají barevné a bez lesku. **P.** nalezají se nejčastěji v plášti, někdy také v jiných ústrojích, a jsou výrůstky volné, skládající se z látky skořápečné. Základ **p**-lám dávají v těle mlžů rozličná tělíska cizí, která do něho vnikla a pak se ponenáhlu vrstvami látky neústrojné obkládala. Taková těla bývají buď zvířata cizopasná, na mlžích žijící, buď kamínky, zbytky rostlin a podobné věci, které se otevřeným cévstvem do těla dostaly a v tkanivu ústrojném, obzvláště v plášti se usadily. Nejčastěji však bývá základ **p**-ly příčina vnitřní. Zrna a částečky látky, vrstvu pokožkovou tvořící, zůstávají v plášti a počnou se obkládati vrstvami perleťovými, které se vylučují z buněk na vnitřní straně vaku, v němž se **p.** nalezá. Kulovité, jasné, lesklé a bílé **p**-ly tvoří se v plášti jen tam, kde se usazuje vrstva perleťová na skořápce; **p**-y v obrubě pláště neb na jiných místech bývají barevné. Od množství vrstev závisí cena neb bezcennost její. Někdy protrhne **p.** svým zrůstem plášť, a pak bývá připevněna ku skořepině. Mají-li mladá zvířata **p**-ly, řídí se zrůst skořápek dle vyvýšení, jež **p.** tvoří; nepravidelnost skořápky jest lovcům známkou, že ve zvířeti **p**-lu najdou. **P**-ly nepodržují dlouho krásu svou v rukou lidských a ztrácejí snadno krásný lesk; aby se jim tento zase navrátil, dávají se v chlebě vypeci, holubům neb slepicím spolknouti, aneb se leptají slabými kyselinami. Číňané u města Tetsingu nutí perlorodky k vyrábění *perel*, vkládajíce jim všelijaké kuličky do těla, které se v krátké době perletí pokrývají. Klenotníci nazývají takové **p**-ly *perles coqs*, a vyrábění jich připisovalo se Benátčanům. **P**-ly české byly druhdy známé po celé Evropě a lovení jich ve Vltavě a Otavě velmi výnosné; neblahé poměry s počátku XVII. stol. i tento průmysl zničily. *Sý.* — Cena *perel* byla již v starověku značná. **P.**, již Kleopatra v octě rozpustila a vypila, měla prý cenu 12 mil. sestercií (312.000 tolarů). V středověku udržely se **p**-ly ve velké ceně, poněvadž je indická knížata silně kupovala. Jindy se užívalo *perel*, arci drobných, bezcenných, také v lékárnictví; účinkovaly jako uhelný vápenec, z něhož také s největší části sestávají. U Římanů byly **p**-ly velmi hledané a velká nádhera se u nich v **p**-lách jevila. **P**-ly roztřiďují se v 10 čísel dle velikosti; k tomu účelu prosívají se na 10 řešatech. Čísla ta se znamenají: 20, 30, 50, 80, 100, 200, 400, 600, 800 a 1000, což znamená, že 1000 *perel* z poslední třídy váží tolik, jako 20 z první třídy, neb 80 z 4. atd. Druhy *perel* v Evropě jsou: parangonové **p**-ly, franc. a angl. *parangons*, ital. *parangoni*; kulaté **p**-ly *perles rondes*, ital. *perle tonde*; drobkovité **p**-ly, franc. *baroques*, angl. *ragged pearls*, ital. *perle scaramazze*; polokulaté **p**-ly franc. *loupes de perles*, a docela drobné. Také se rozdělují v *anni*, úplně kulaté s krásným leskem, málo horší slovou *aanadari*, *kayarel* ještě horší, ani docela kulaté ani pěkně lesklé, *kuhrvel*, nepravidelné se skrovným leskem, a *pesul* i *tuhl*, nejmenší a nejhorší. **P**-ly nosí se ozdobu nejvíce ženské na šňůrách navlečené; také bývají v korunách, na diademech, v prstenech a náušnicích. Od té doby, co se zhotovují **p**-ly falešné, pravým velmi podobné, klesla cena pravých *perel*. **P**-ly nepravé zhotovují se z rozličných látek, nejdůležitější jsou skleněné, které jsou vnitř polity roztokem vyziny s esencí ze šupin bělic v amoniaku rozpuštěné; pak **p**-ly římské neb voskové, z kuliček alabastrových, do vosku a pak do téhož roztoku namočených.

Perlak, ms v Uhrách v stol. Saladské s 2955 obyv. chorv. (1857).

Perlaska Dominik, ryjec srb. v Pešti, kdež r. 1838 vydával *Srbske novine*, jež ozdoboval rozličnými obrázky v rytině; násl. roku počal vydávati *Srbski magazin obrazah* s rytinami. Ryl též vicero výjevů z velké povodně Pešťanské r. 1838; *Arkonu* a sei pro výklad ku *Slávy dceři* od Kollára; podobizny srbského básníka *Milutinoviće* a polského generála *Chlopického*. *Mk.*

Perle v. Perla.

Perleberg, kraj. město v prus. vladařství Postupim, na řece Stepnici, 7057 ob. (bez 434 m. posádky); na náměstí Rolandův sloup. Má silně navštěvované trhy na len, továrnu na cichorii, soukenictví, pivovárství.

Perlek, perlec, perlovec (*Perlstein*), nerost náležející k pemzám; jest skelnatý, krupný s lomem lasturovým až nerovným, složení kolovatě zrnitého a koncentricky vrstevnatého. Tvrdost 6·5—7·0, křehký. Tíže 2·3—2·4. Šedý v rozličných stupních, také

lesknavý. Lesk mastný nedokonalý, někdy perlový. Sestává dle Erdmanna z 72·866 křemičitky, 12·059 hlinitky, 6·133 natrum, 1·1 magnesie, 1·297 vápna, 1·73 kysličníku železitého a 3·0 vody. V Šťávnici v Uhrách, v Mexiku a jinde.

Perlepe v. Prilip.

Perleť, perlovina, perlová matice *(Perlmutter)*, látka, kterou mnozí mlži z pláště vylučují a vnitř na skořapině usazují. Látka ta sestává z vápence uhelnatého a blanité látky zvířecí. U některých mlžů jest vrstva **p**-ti slabá, nehodí se k spracování, u jiných, nejvíce u ústřic a ještě více u pravé mořské perlorodky *(Margarita margaritifera)*, jest velmi silná a potřebuje se pro svou tvrdost a krásný, zvláštní **p**-ový lesk a hru barev k rozličným pracím, na střenky k nožům, na knoflíky (čamrdy), k pracím vykládaným atd. Mnoho **p**-ti se spracovává v Číně. Hra barev nepochází od zvláštní látky, nýbrž od složení povrchu, který jest celý velmi jemně, mikroskopicky rýhovaný. Uděláme-li na **p**-ti otisk voskem pečetním, hraje podobně barvami, protože přijal povrch její.

Perlička *(Numida meleagris)*, pták z čeledi kurovitých, má hlavu nahou a na ní masitou přílbici s růžkem, pod bradou je též masitý lalok; peří má barvu tmavošedou s perlovitými bílými kapkami. Žije v sev. a západní Africe v hejnech, živíc se semením a bobulemi. U nás chová se **p**. více pro okrasu kurníku než pro užitek, ačkoliv při dobrém chovu velmi dobře se vyplácí; za léto snese 150 až 200 vajec, která jsou chuti výborné; maso její vyrovná se koroptvímu a obnáší 4—6 liber. Že se chov **p**-ček zanedbává, zakládá se v některých jejich vlastnostech: **p**. má nepříjemný křik, vejce svá zanáší a nedbale na nich sedí, neboť při dosti malém znepokojování utíká s hnízda a více si ho nevšimne; mimo to se nesnáší s jinou drůbeží; nejhlavnější příčina však, proč se **p**-čce nedostalo posud patřičného uznání, jest neznalost chovu; odstraněním této mohla by se **p**. snadno státi drůbeží velmi užitečnou. *Sý.*

Perlín *(Scardinius seu Leuciscus erythrophtalmus)*, ryba z čeledi kaprovitých, jejíž znaky jsou: zuby požerákové ve dvou řadách, vroubkované na žvýkací ploše; ústa na konci nahoru postavená; v ploutvi hřbetní a řitní jest jen malý počet článků, a prvnější nemá tvrdých ostnů. Hřbet jest modrý, strany zažloutlé, břich bílý; ploutve jsou červené, jen prsní bledé; duhovka jest oranžová s červenou skvrnou. **P.** jest u nás dosti hojná ryba, žije v stojatých neb tiše plynoucích vodách a hojně se rozplemeňuje. Maso jeho jest sice zdravé, obsahuje však mnoho ostiček, a ješto dosahuje délka těla sotva 10—12 palců, není u veliké vážnosti. *Sý.*

Perlorodka v. Aviculida, Meleagrina a Najades.

Perlovec (něm. *Perlstab;* franc. *chapelet* n. *perles;* angl. *bead* n. *chapelet*, růženec) nazývá se ve stavitelství astragal (v. t.) č. obloun, buď vejčitými, buď kulatými perlami ozdobený. *Mü.*

Perlovka slove silná kořalka žitná, obsahující nejméně 50% lihu, kteráž při nalévání silně se perlí.

Perlový, perel se týkající. — **P**vá běl jest zásaditý chlorid vismutový, jehož nabývá se z roztoku chlóridu vismutového ve vodě a chlorovodíku velikým množstvím vody, nebo kapáním rozpuštěného dusičnanu vismutového do rozředněného roztoku kuchyňské soli. Jest prášek skvěle bílý, anebo skládá se z lesknavých šupinek. Teplem 100° sušena má vzorec $2\ BiO_3.BiCl_3$. V. též ličidlo. *Jn.* — **P**-vá matka v. Perleť. — **P**-vé ostroví (špan. *Las Perlas*), v Tichém oceáně záp. od okřídlí Panamského, nazývá se podle perel, jichž se zde mnoho loví.

Perm, gubernské město v severových. Rusku, na levém břehu ř. Kamy, která vnímá zde dvě říčky, Domilichu a Jagožichu, jest pravidelně staveno zvl. po požáru r. 1842, má 10.000 obyvatelů (9484 r. 1856), 10 kostelův, 1226 domův, 212 krámův, arcibiskupství (**P**-ské a Verchoturské), seminář, gymnasium. **P.** jest nové město; na jeho místě stála druhdy ves Brjuchanova, u níž zařízen r. 1722 Jagožichinský závod na měď, kterýžto r. 1781 povýšen na město **P.**, a to na gubernské r. 1797. — **P**-ská gubernie, po obou stranách Uralského hřbetu na hranicích Sibiře, mezi gub. Vologodskou, Tobolskou, Orenburskou a Vjatskou, má 291.860½ □ verst čili 6050 □ m.; skoro ¾ gubernie jsou pokryty hřbetem Uralským a jeho výběžky; severní část Uralu jest porostlá hustým lesem; nížiny jsou zhusta bahna. Řekami jest gubernie bohatá; řeky náležejí ke třem soustavám, Obské čili Tobolské ve východ. části gub., k Pečorské a k Volžské v západní; znamenitější jsou: Pečora, Lama, Tura, Tagil, Irbit, Iseť; Kama s přítoky Požvou, Invou, Višerou, Čusovou; též jest mnoho jezer a bahen. Podnebí jest drsné, střední teplo celoroční 0°, 901, nejvyšší + 27°, nejnižší — 35°. Kromě domácích zvířat (též sobů) jsou zde medvědi, vlci, rosomáci, rysi, soboli, hranostaji, losi, bobři, vydry; orli, jeřábi; pak všeliké druhy stromův listnatých i jehličnatých. Z nerostů jsou tu zlato, stříbro, platina, měď, železo, olovo, topas, slída, mramor, alabaster, porfyr, malachit, síra, kamenné uhlí, též diamant, hojně soli. Obyvatelův bylo r. 1858: 2,046.572 (r. 1856: 2,012.308, z nichž 951.433 muž., 1,060.875 žen.), hlavně již Rusův, potom 18.000 Tatarův, 50.000 Baškirův a Meščerjákův, 50.000 Permjákův (v. t.), 1700 Vogaličův, 4000 Čeremisův, 9000 Teptjarův a Bobylův (směsi rozl. čud. a tatar. kmenův). Orba, ovšem v již. části, jest na dosti vysokém stupni, seje se též pšenice, potom zemčata, len a konopí; obilí se vyváží též do sousedních gubernií; r. 1856 bylo 847.174 koní, 735.916 hovězího dob., 1,056.119 ovčího, 298.451 vepřového. Znamenitý jest obchod ve dříví (množství lesů má se k celému prostranství gubernie jako 3 : 4); včelařství provozují mnohá čud. plemena, dále kvete myslivost. Znamenité jsou báňské závody, počtem 112, z nichž 20 státních a 92 soukromých; velikolepé jsou zvl. závody na železo; zlata se dobývá ročně asi 260 pudův, platiny 70 pudův. Cena všech výrobkův fabrických páčila se r. 1856 na 19,272.172 rublů stř. Obchod jest živý, hl. s obilím, dřívím a dobytkem; nejdůležitější obchodní místa jsou Jekaterinburk a Irbit; přívoz hl. manufaktorní a koloniální zboží, vývoz hl. kovy, sůl; průvoz (mezi Kytajem, Sibiří a Rusí) hl. čaj. Náboženstvím jsou Rusové, Permjáci a Voguliči pravoslavní, ostatní jsou mohamedání, též pohané; **P**-ská gub. činí zvl. diécesi. — Žákův bylo r. 1856 v 322 školách 19.171, sňatkův 16.163, porodův 92.038, úmrtí 65.352. Gubernie se dělí na 12 krajův, jichž krajská města jsou: **P.** (kraj **P**-ský měl kromě města 151.402 obyv. roku 1856), Verchoturje (3050), Jekaterinburk (16.939), Irbit (3230), Kamyšlov (1693), Krasnoufimsk (2402), Kungur (9854), Osa (1276), Ochansk (985), Solikamsk (2760), Čerdyň (3283), Šadrinsk (4672); kromě těch jsou ještě 3 státní, 1 horní, 7778 vsí. Erb gubernie jest stříbrný medvěd v červeném poli, evangelium a na něm stříbrný kříž.

Permanence (z lat.), trvání, trvalost, trvalé neb stálé shromáždění; **permanentní**, trvalý, stálý, ustavičný.

Permise (z lat. *permissio*), dovolení.

Permjáci, domácím jmenem *Komi-Utir* n. *Suda*, plémě čudské, obývající hl. v gubernii Permské (50.000) a Vjatské (5000); vyznávají pravoslaví, zabývají se hl. myslivostí a chovem dobytka; žijí hl. v krajích Čerdyňském a Solikamském. **P.**, hl. část staré Biarmie (v. t.), byli již v XI. stol. poplatni Novgorodu (v. t., str. 898, 6). R. 1375 kázal jim Štěpán Chrap evangelium, obrátil je a Zyrjany na křesťanství, stal se (1383) prvým biskupem **P**-kův a přeložil jim Nový Zákon. S Novgorodem dostali se vel. knížetství Moskevskému.

Permská soustava, jinak Permský útvar slove v geologii útvar, který následuje po útvaru kamenouhelném. Jmeno své má od Murchisona podle ruské gubernie Permské, kterou skoro celou pokrývá. V Němcích, kde jest vyvinut zvláště v Durynkách, obsahuje dva členy; zpodní jest původu sladkovodního a slove *das rothe Todtliegende*, svrchní jest původu mořského a slove *Zechstein*. Geinitz nazývá oba členy dohromady Dias. V Čechách a v Moravě jest **P. s.** vyvinuta jen co červený pískovec, který pokrývá kamenouhelný útvar mezi Rakovníkem a Slaným, pak úpatí Krkonošských hor a úzký pruh mezi Žamberkem, Českou Třebovou a Rosicemi v Moravě. V lupkách tohoto pískovce a ve vápencích jeho vyskytuje se množství skamenělých ryb, kteréž jsou vesměs původu sladkovodního. *Ks.*

Permutace (z lat.), obměna, v mathematice přestavení, přemístění; výkon (operace) v nauce o kombinacích, kterým se přestavením všech elementů všecka možná spojení utvoří. Každý přestavením nabytý soujem (*complexion*) nazývá se **p.** Rozeznáváme **p**-ci bez opakování a **p**-ci s opakováním. **P.** bez opakování záleží v tom, že se každý element v jakémkoli soujmu jen jednou vyskytuje; v **p**-ci s opakováním může některý element neb i několik jich víckrát než jednou v každém soujmu státi. Elementy a b c d dají se bez opakování 24krát přestavit (*permutovat*); 6 osob u tabule 720krát rozličně posadit. Všeobecně platí o permutování toto pravidlo: n elementů dá se $n!$krát přestavit, t. j. $1.2.3\ldots(n-2).(n-1).n$krát; tedy 3 elementy $1.2.3 = 6$krát; 4 el. $1.2.3.4 = 24$krát, atd. **P**-ační stroj jest přístroj, jímž lze mechanicky jistý počet elementů permutovat.

Perna, jinak oploteň, pliveň, díl stodoly, kdež se obilí ve snopech skládá a potom na mlatě mlátí.

Pernambuko jinak Fernambuko **1)** vých. prov. v Brasilii, hraničí na sev. s prov. Cearou a Parahibou, na vých. s m. Atlantským, na jihu s Alagoasem a Bahií, na záp. s Piauhim, majíc na 2908 □ m. 950.000 obyv. (r. 1856). Pobřeží jest nízké, a blízko něho v moři jsou četné zádory korálové, které překážejí plavbě. Ostatně jest krajina tato rovná a písčitá, a jen dále od moře vystupuje v pahorky, vysočiny a hory. Nejdůležitější řeka jest San Francisco, která činí část již. hranice a má několik přítoků; na severových. jsou Kapibaribe, Ipojuka a několik říček tekoucích do oceánu. Mramoru se nalézá hojnost, zlata málo. Půda jest na mnoha místech bohatá i úrodná, plodíc třtinu cukrovou, bavlnu, kukuřici a mnoho bylin léčivých. Veliká část krajiny hornaté jest pokryta lesy s výborným stavivem. Průmysl jest nepatrný, jenom v cukrárnách pracuje mnoho otrokův. Za poslední doby staví se zde silnice a železnice, které přispějí valně k rozkvětu kraje tohoto. — **2) P.** čili Recife, hl. m. prov. t. jm., nad ústím Kapibariby, má asi 80.000 obyv. a skládá se ze tří rozdílných částí, jež jsou: Recife, Boavista a St. Antonio, pak z města Olindy, které leží asi 3/4 hod. odtud. Recife stojí na poloostrově, Boavista na pevnině a St. Antonio na ostrůvku v řece. Ulice jsou úzké, domy nejvíce cihelné, 3- až 5patré. **P.** má přístav 16—30' hlub., se světlárnou a několika tvrzemi. Obchod jest velmi důležitý; vyváží se hlavně cukr, bavlna, rum, kůže a dřevo barevné; přivážejí se látky vlněné i bavlněné, zboží železné, hedbáví, víno, mouka, sůl, solené ryby.

Pernatušky, *Alucidata*, čeleď motýlů z oddělení drobnušek (*Microlepidoptera*); vyznačuje se křídly na jednotlivá pérka rozdělenými. **P**-ka pětiperna (*Pterophorus pentadactylus*) má každé křídlo v 5 proužků rozdělené.

Pernava 1) řeka v Livonii, vzniká ze stoku řek Fellinu a Fenernu a vlévá se u města **P**-vy do zálivu Rižského. — **2) P.** (*Pernov, Pernau*), kraj. m. v Livonii, při ústí řeky **P**-vy, má 6743 obyv., 3 kostely (1 rus.), 827 domův. V XVI. stol. za válek polsko-moskev. mnoho zkusila. — Kraj **P**-ský má 174.000 obyv., hl. Čudův.

Perner Jan, nar. 1814 (?) ve vsi Brašicích kraje Čáslavského, † 10. září 1845, jeden z nejhorlivějších a nejobětavějších národovců českých. Otec jeho, mlynář, dal jej na studie do Prahy, kdež na polytechnickém ústavu byl žákem mladšího Gerstnera, s kterým r. 1834 odebral se do Rus, kdež byl učiteli svému po ruce při stavbě železnice z Petrohradu do Carského Sela, jemu od vlády svěřené. Zamýšlena byla i stavba železnice z Petrohradu do Moskvy, a **P.** již s několika krajany, kteří zároveň s ním byli s Gerstnerem do Rus přišli, skutečně ji projektoval, ale po smrti Gerstnerově uvázla další stavba železnic v Rusku, a **P.** i soudruhové jeho přinuceni byli vrátiti se domů. Na té cestě zdržen byl **P.** nedostatkem peněz ve Lvově, kdež z nouze stal se diurnistou u c. k. stavebního ředitelství. Po krátkém čase však, když i v Rakousku důvěra k železnicím se zmáhala, povolán jest **P.** od společnosti první železné dráhy pro linii z Vídně do Brna co inžinýr k vypracovvní projektu, i vyznamenal se při tom tak, že mu byla pod dozorstvím Francesconiho a Negrelliho svěřena větší část stavby. Když pak se rakouská vláda rozhodla prodloužiti severní dráhu na své útraty až k saským hranicím, povolán jest **P.** do státní služby co hlavní inženýr, a svěřeno mu vyskoumání a vypracování projektu k nejprospěšnější linii přes Olomouc do Prahy. **P.** v krátkém čase úloze této dostál, i obdržel vrchní dozorství nad stavbou největší části této dráhy skrze Čechy. Od r. 1844 bydlel **P.** v Praze, i seznámil se tu s mnohými národními horlivci, kteří té doby stáli v čele ruchu vlasteneckého. **P.** přilnul s celou duší k idei znovuzrození národnosti české a stal se ochotným a štědrým podporovatelem všech tehdejších snah tímto směrem se nesoucích, k čemuž mu značné jmění, ve výnosném postavení jeho nastřádané, hojných prostředků poskytovalo. Středem snah těchto byla toho času průmyslová jednota v Praze, která dosavad v rukou německých bez valného prospěchu byla vegetovala a teprva přistoupením českých údů nového života nabyla. V té jednotě byl **P.** hlavním agitátorem pro českou průmyslovou školu, a s Riegrem a Pravoslavem Trojanem sepsal provolání ke sbírkám na ni. Neméně horlivě účastnil se s Riegrem snah o založení samostatného českého divadla, jakož vůbec, kde se jednalo o podporování nějakého podniknutí národního, byl **P.** mezi prvními, kteří se propůjčovali všemi prostředky, jimiž vládli. Mezi četnými příklady uvádíme jen ten jediný, že **P.** udělil Šumavskému značnou podporu 1000 zl. na vydání jeho slovníka. Neobmezoval však **P.** čin-

nost svou pouze na obor snah čistě národních, nýbrž přihlížel vůbec ke všemu, cokoliv nějaký podstatný prospěch slibovalo. Jak plodného ducha byl P. jmenovitě na poli technického a industriálního pokroku, toho jest důkazem, že r. 1845 s pomocí inženýra Kazdy a architekta Nevole vypracoval plán ke spojení Nového města s Malou stranou a tím samým k rozšíření této, jakož i ke stavbě parních mlýnů na Smíchově a v Lovosicích první podnět dal. Bohužel, že tato blahoplodná činnost jeho příliš záhy byla na vždy přetržena, a to způsobem od něho tušeným. V letě 1845 byla totiž dráha až do Prahy dohotovena a 20. srpna v Praze slavně otevřena u přítomnosti arciknížete Františka Karla a mnoha jiných vzácných hostů, k té slavnosti schválně z Vídně přijevších. Parovůz „Čechy“, jenž slavnostní vlak Vídenský táhl, řídil sám P. Od té doby počaly veřejné jízdy po této železnici. P. byl při stavbě dráhy té opětně na to poukazoval, že vjezdy na nádražích jsou příliš úzké, ale přes všecko napomínání a naléhání, aby poněkud prostrannější učiněny byly, nebyl od vrchního dozorce architektonické stavby vyslyšán, i předpovídal, že nedostatek ten nebude dříve odstraněn, dokud to někdo smrtí nezaplatí. Tušení toto mělo na něm samém vyplněno býti. Dne 11. září 1845 vraceje se po železnici z Moravy stál právě na stupních waggonu, když se jelo Chocenským tunelem, a nahnuv se neopatrně nazpět, by dojem díla svého zakusil, vrazil při vjezdu do nádraží hlavou tak prudce do vrátného příliš blízko stojícího sloupu, že následkem otřesení mozku druhý den na to v Pardubicích zemřel. Pohřeb P-ův odbýván v Pardubicích s velikou slávou a popsán od Riegra ve Květech č. 111 téhož ročníku. V P-ovi ztratila česká vlast jednoho ze svých nejšlechetnějších synů.

Pernice Lud. Vil. Ant., spis. něm., nar. v Hale 11. čna 1799, stal se tam 1825 prof. práv, 1843 ordinárem své fakulty, 1845 vrchním vládním radou a kuratorem university; 1854 jmenován jest korunním syndikem královým a členem panské sněmovny, a † 16. čce 1861. P. vydal rozl. spisy o dějinách římského práva, v pozdějších letech psal o právu státním. — Z jeho synů jest Hugo K. A. P., nar. 1829, od 1858 prof. lékařstvi a ředitelem porodnice v Greifsvaldu, a Herbert V. A. P., nar. 1832, od 1857 prof. práv v Gotinkách.

Perniciosni (z lat.), škodlivý, záhubný.

Pernichero [pernyčéro], Don Pablo, španěl. malíř histor., ze Zaragozy pocházející. Učil se umění svému s počátku v Madridě u Houasse, pak v Římě, studovav tu pilně antiku a Rafaela. Po svém návratu do své vlasti stal se r. 1753 ředitelem akademie Madridské, kterýžto úřad zastával až do své smrti r. 1760. Při jeho pracích, jichžto zdařilejší a větší částí se nacházejí v Madridě, chválí se živá barvitost, správná kresba a dobré zpořádání. *Mü.*

Pernik, stbulh. město balkánské, leželo někde mezi nyn. městy macedon. Dupnicí a Samokovem. Na konci X. a na zač. XI. stol. byl P. důležitou pevností balkánskou; r. 1002 a 1016 obléhán jest marně od Řeck. císaře Basilia; velel zde tehdáž chrabrý vojevůdce Krakra. Teprvé po smrti cara Jana Vladislava pokořil se P. Basiliu (1018). Na konci XII. stol. (ok. 1187–1189) dobyl P-u a mn. jiných sousedních hradův vel. župan Srbský Štěpán Nemanja. Dále se P. již nepřipomíná. *Pf.*

Pernik, druh pečiva z mouky, z pepře neb jiného koření, a z cukru, medu nebo syrobu. Na pěkné druhy p-u bílého béře se pšeničná mouka, nějaké lepší koření (zázvor, hřebíček a p.) a cukr. Na hrubší druhy dává se mouka žitná a med (u nás nejvíce polský), ano i syrob. Těsto prohnětené vtlačuje se do forem plechových a peče se. Nejspíše bývá p. formy čtyrhrané, buď s nádivkou z mandlí a p., aneb jen povrchu citronátem a j. polévan, aneb bez další přípravy. Jinak formují p-áři také rozličné loutky, panáčky a p. pro děti, polévají je hustým roztokem cukru všelijak obarveného a t. d. P. zvlášť pečlivě připravovaný a do křehka upečený slove marcipán (v. t.). *Pý.*

Pernink, něm. *Bärringen*, ms. v Čechách, v kr. Chebském a okr. Blatenském, má asi 1800 obyv., farní kostel nejsv. Trojice r. 1714 vystavěný. P. kvetl hornictvím, zvláště za Ferdinanda I., později přestaly se doly na cín a stříbro vypláceti, a obyvatelé počali se živiti nejvíce krajkářstvím. Jest tu chudinec.

Pernklo (též *Pernklob*) z Šenrajtu, starožitná šlechtická rodina v Čechách, mající v erbu lišku žlutou v poli červeném, helm zavřený a korunu nad ním pak nad korunou tolikéž lišku a 3 zelená péra, fafrnochy bílé a červené. Rod tento držel ještě v XVI. stol. tvrz Bezvěrov (*Bernklau*) a zámek pustý Liběšov v Loketsku, což Arnošt a Kundrat bratří P-ové ok. 1560 prodali Kristofovi Tejnarovi z Tejna. Arnošt koupil zámek Štěnovice s přísl., Kundrat pak dostal se v držení statku Pačejova a byl až do smrti své († 1580 v 61. roce stáří svého) výběrčím posudného v kraji Prachenském; manželka jeho byla Anna, dcera Krištofa Koce z Dobrše a na Dobrši. Vedle těchto bratří připomínají se z rodiny této ještě okolo téhož času Krištof (1572 na Štěnovicích, 1589 na Vlčkovicích), Adam starší na Podmoklích (v Plz., 1572—89). Podmokly držel 1600 Gedeon P. z Š., jehož manželka byla Alžběta z Hrobčice († 1609). Pačejov měl ku konci XVI. stol. Adam mladší a po něm syn Jan Vilém, po jehož smrti ok. r. 1660 statek ten prodán pro dobro sirotků jeho Ignácovi Karlovi hraběti ze Sternberka k panství Horažďovskému. Zůstalo po něm 6 synů. Vilém Adam, Ferdinand Václav, Maximilian Václav, František Jiří, Jaroslav a Jan Antonín. Z těchto zůstavil nejstarší, kterýž měl za manželku Juditu Maxmilianu roz. Perglasku z Perglasu a 1681 zemřel, toliko dvě dcery. Ferdinand Václav byl J. M. C. nařízeným hejtmanem pěším v pluku Kaiseršteinském, a zdědil spolu s dětmi svými, mezi nimiž byli synové Jan Volfgang, Jan Petr a Václav Leopold, po manželce své Dorotě Marii z Neuperku († 1681) tak řečený první díl statku Zbraslavic, jež tato r. 1668 byla koupila od Rudolfa Hendricha Odkolka z Újezdce a manželky jeho Marie z Kotvic. Zemřel okolo r. 1686. Jan Antonín byl J. M. C. panství Poděbradského a Kolínského zřízeným forstmistrem a † 1694, zůstaviv vdovu Esteru Benignu roz. Dobřenskou z Dobřenic a několik dítek, mezi nimiž byli synové Josef Vilém a Ferdinand Josef. Taktéž zplodil i Frant. Jiří († 1692) s Voršilou Salomenou roz. Příchovskou z Příchovic 4 syny: Jana Viléma, Františka Rudolfa, Ferdinanda Antonína a Maximiliana, kteří při smrti otcově všichni ještě nezletilí byli. Během XVIII. stol. zdá se že rodina tato docela vyhynula. Generál Bärnklau (v. t.) odvodil původ svůj od P-ův. *Sčb.*

Perno, něm. *Pirna*, město saské v kraji Drážďanském, při Labi, na železnici Pražsko-Drážďanské, má 7500 obyv. a jest pravidelně a pevně stavěno. Nad městem strmí skalnatý laz Sonnenstein s ústavem zemským pro pomatence na mysli.

P. má pěknou radnici a pěkný kostel, sirotčinec, nemocnici a jiné dobročinné ústavy, dvě loděnice, cukrovárnu, fabriku na kameninu a jinou na kartony; mimo to silně pivovárnictví, obchod i plavbu. **P.**, původně město slovanské, dostalo se později k Míšni. R. 1289 postoupil markrabí Míšenský Fridrich králi Václavovi II. kromě jiných míst též **P**-na, kterěžto však dostalo se Čechám teprvé roku 1298. R. 1403 dobyli Míšňané **P**-na opět, jehož držení právně Sasku potvrzeno smlouvou Chebskou 25. dub. 1459. Po bitvě Bělohorské bylo některý čas sídlem četných vystěhovalců českých. R. 1634 uzavřena zde mezi Saskem a císařem smlouva, po níž následoval mír Pražský. R. 1639 dobyto bylo **P.** od Švédův; r. 1756 zajato mezi **P**-nem a Královským Kamenem od Prusů vojsko saské čítající 17.000 mužů. R. 1813 obsazeno bylo **P.** od Francouzů. Nyní jest **P.** hlavou podkraje *(Amtshauptmannschaft)*, který maje 96.000 obyv. stýká se svou jižní stranou s Čechy. Východní jeho část náleží k tak zvanému saskému Švýcarsku, západní k Rudohoří. Květe tu rolnictví a štěpařství, zvl. v severní části, pak chov dobytka. V okolí samého **P**-na po obou březích Labe jsou pověstné lomy pískovce, který se daleko rozesílá (do Berlína, Hamburku, Kodaně atd.)

Pernštein, starožitný, podnes dobře zachovaný hrad na Moravě v Jihlavsku (okr. Bystřický), v krátkém příčním údolí blíže řeky Švarcavy, v romantické krajině na příkré skále lesinami otočené; výška jeho nad mořem obnáší 1353 stop. **P.** náleží k největším historickým památnostem na Moravě a byl původním sídlem jedné z nejslavnějších a nejbohatších panských rodin domácích, pánů z **P**-a. Jako jiné staré zámky staven jest i **P.** bez pořádku a souměrnosti, a tuto nepravidelnost dovršují přístavky z pozdějších dob. Nedostatky v tomto ohledu nahradila však smělost, s níž se k nebi pne hlavní věž, která od země do výšky ponenáhlu víc a více se šíří, tak že s horního poschodí, jako v povětří rozpiatého, viděti jest přímo do propasti. **P.** v pravém slova smyslu na skále stojí, neb skály čnějí až do nejvyššího poschodí; hrad sám, jakož i skalina výše hradu čnějící, v nížto jsou vytesány sklepy a žaláře, jest obehnán dvojí zdí, kterou na zámek vede patero bran. Mezi druhou a třetí branou vypíná se směle vystavená hlídka, totiž věž, kde strážníci přebývali, nejstarší část celého hradu. V pravo od poslední brány stojí kaple, r. 1570 vystavená a posud nádherně ozdobená, jenž má tři oltáře. Krásná a prostranná jest jediná hlavní síň rytířská, ostatní pokoje jsou obyčejně nízké a temné; schody a chodby tmavé křižují se na všech stranách. Při pohledu z údolí vzhůru k hradu nelze se dosti vynadiviti smělému staviteli; tím, že jednotlivé pavlany, ano i celé komnaty na ohromných kamenech ze zdí vystupují, jest hrad u výšce skoro o 26 loket širší nežli níže. — Pro neobyčejnou pevnost hradu toho žádný nepřítel nedobyl; darmo jej obléhal v době husitské Olomucký biskup Jan; r. 1457 lehl popelem, načež od r. 1460—75 znovu jest vystavěn. Když Švédové dobývali Brna, stal se hrad **P.** útočištěm všech okolníkův; houf Švédův na 6000 mužův čítající obléhal hrad celý měsíc bez prospěchu, an posádka vedením Mikuláše Flešingra Švédům veliké škody učinila. Následkem udatné obrany vřaděn hrad **P.** okolo r. 1655 v pevnosti moravské a zůstal jí až do 1760. Nynější držitel hradu, Vladimír hrabě Mitrovský, dal jej r. 1862 zcela opraviti.

z **Pernšteina** pánové, starožitný a někdy velmi vzácný a bohatý rod českomoravský, kterýž v starém moravském zřízení zemském z roku 1480 mezi rody „starodávnými a od časů mnohých v panském řádu stojícími“ markrabství Moravského položen jest v pořádku pátý. Předkové pozdějších pánů z **P.** drželi již začátkem XIII. stol. mnohá zboží pozemská v západních částech Moravy, po nichž se psali; na jihu drželi Medlov (nedaleko Židlochovic), Jakubov (u Mor. Budějovic) a j. v., na severu měli statky své v okolí Bystřickém (kr. Jihl.). Zde náležely jim hrady Pernštein, Auešperk čili Ungeršperk, Kámen čili Zubrštein, Pisolec a Skály, z větší části bez pochyby od nich samých vystavené, jak tomu obzvláště strany hradů Auešp. a Zubršt. již jména jejich nasvědčují, ježto hradům těm nepochybně dána byla po erbu rodu tohoto (hlavě zubří černé ve zlatém poli, v jejíž chřípích houžev). Nejprvé z tohoto rodu připomíná se 1203—38 Štěpán z Medlova, syn Hotartův (Gotthardův); 1218 byl purkrabím na Mikulově, od r. 1220 purkrabím na Děvicích. Ten směnil s biskupem Olomúckým vsi Tuřany a Petrovice za ves Doubravník, kdežto ok. 1208 panenský klášter řádu sv. Augustina založil. Jeho syn Vojtěch z Kamene (*de Lapide*) vstoupil po smrti manželky své, dcery Semislava z Morkovic, do stavu kněžského a byl od r. 1233 až asi do r. 1256 proboštem kláštera Doubravnického, jejž bratr jeho Štěpán, když od Tatarů do Moravy vpadších ztroskotán byl, 1243 znova vystavěl a bohatě nadal. Třetí Štěpánův syn byl Jimram z Medlova, 1238 připomínaný. Štěpán zanechal několikero synů, z nichž se v listinách uvádějí: Jimram, Štěpán, Filip, Bohuslav a Havel. Tito bratří psali se nejprvé podle hradu **P**-a, neužívali však všichni příjmí toho stále, píšíce se jakož i potomkové jejich s části i napotom podle jiných sídel svých (Medlova, Jakubova, Ungeršperka, Kamene). Jimram psal se naposledy stále z Ungeršp., byl ku konci XIII. stol. komořím zemským, pak purkrabím na Bzenci a 1306 opět komořím. Zemřel ok. 1324. Jeho potomstvo vyhynulo ještě během XIV. století. Filip připomíná se 1293 co komoří zemský, 1303 co purkrabí na Hodoníně a 1308 opět co komoří. Štěpán byl též 1322 ještě na živě. Mimo tyto Hotartovice jmenují se ještě ok. 1285 Artleb z Medlova a 1317 Vojtěch odtudž. Když 1325 Jeruše, dcera někdy Jimramova z Aueršperka, manželka pana Dětřicha z Wolfgersdorfu, klášteru Doubravickému darovala ves Věchnov, kteráž se jí byla právem dědickým dostala od bratranců jejích Jimrama a Filipa z Medlova, byli při tom svědky tito Jimram a Filip, jakož i Adam z **P.** Roku 1326 přicházejí Jan, Robyše a Filip, bratří z **P.** Roku 1348 prodal Jimram z Kamene se syny svými Filipem, Vojtěchem, Atlušem a Unonem několik vesnic, které od hradu Zubršteina držel; hrad ten však sám zdá se že alespoň dle práva náležel Bludovi z Kralic, jelikož jej tento 1349 Jimramovi z Jakubova vložil, načež 1351 i od Atluše z Kamene, který jej tehdá skutečně držel, Filipovi a Jimramovi z Jakubova dskami postoupen jest. Jimram z Jak. prodal hrad ten 1358 markrabímu Janovi a směnil s ním t. r. i hrad Pisolec za ves Dunajovice. R. 1350 prodal Filip mládenec *(juvenis)* z **P.** několikero vesnic od hradu Pernšteina a později i svou třetinu hradu toho strýci Jimramovi odtudž z **P.**, a 1364 vzal Vojtěch z **P.** manželku svou Kunku na spolek na vše zboží své kromě hradu Pernšteina a vsi Výru. R. 1385 přijali Jimram kněz a Vaněk bratří z **P.** sirotky někdy Vojtěcha z **P.**, bratra svého, za společníky na vše zboží své; a 1390 spolčili se týmže způsobem Jimram kněz a Štěpán, syn Vojtěchův, s Vilémem

z P. a syny jeho. Tento **Vilém**, jehož potomci se potom již stále z **P.** psali, byl 1397 a 98 starostou zemským; od markrabího Jošta dostal po vymření erbů Jakubovských zboží jejich Jakubov, jehož se však po krátkém čase zase vzdal. Když vznikly spory mezi markrabím Joštem a bratrem jeho Prokopem, držel stranu Prokopovu, s jehož jinými pomocníky, jmenovitě Janem Sokolem z Lamberka a Hynkem Suchým Čertem z Jevišovic, přívržencům Joštovým veliké škody činil, neustávaje v takovém země drancování a plenění ani po smrti Prokopově. Byv 1408—9 nejvyšším komorníkem cúdy Brněnské obdržel tentýž úřad v cúdě Olomúcké 1417; stal se 1421 po p. Jindřichovi z Kravař hejtmanem zemským, a podepsal co takový zápis pánů moravských proti Husitům. Zemřel ok. 1423. Jeho synové **Bavor** a **Jan** z **P.** přilnuli k novému učení husitskému, a **Bavor** získal si nemalé slávy udatnosti, již osvědčil 1426 ve vítězné bitvě u Ousti. Později šel **Jan** z **P.** s mírnými kališníky a ve věcech politických stranil po smrti krále Sigmunda a Albrechta panu Ptačkovi a tudíž později p. Jiříkovi z Poděbrad. R. 1440 volen jest od strany české za rozdílce v rozepřích tehdejších mezi pány českými a moravskými. S markrabím Albrechtem byl se rozdvojil pro zadržení platů jemu náležitých, a trval i po smrti jeho v záští s cís. Fridrichem III. co poručníkem Ladislava Pohrobka až do r. 1443, kdežto s ním smířen jest. Za manželku měl **Bohunku** z Lomnice, dceru p. Jana z Lomnice a z Meziříčí, kterýž mu všechno právo své, kteréž měl od markrabího Albrechta na hrady Pyšolec (již pustý) a Zubrštein s přísluš. postoupil, čímž se statky tyto opět k panství Pernšteinskému dostaly. Koupí nabyl pustého hradu a panství Křižanova. Dále přivedl i rozličné statky, rodu **P**-skému byl dříve náleževší, ale během času do jiných rukou přešlé, jmenovitě město a panství Bystřici, jakož i pustý hrad Skály s příslušenstvím (mezi nímž městečko Jimramov od **P**-ův založené) koupí opět na sebe. Týmže spůsobem nabyl i hradu Mitrova s okolím k němu náležejícím. R. 1463 dal mu král Jiří opravu na klášteře Tišnovském. Od r. 1464 byl komorníkem cúdy Brněnské a 1473 zvolen jest v Benešově za jednoho správce k zachování pokoje na Moravě, načež † 1475. Z jeho synů známi jsou hlavně **Vilém** a **Vratislav**. Držíce statky otcovské nedílně přikoupili k panství Pernšteinskému od bratří Mrakšů z Noskova tvrz Litavu se vsí, pustými hrady Víčkovem a Košíkovem a vším jiným příslušenstvím. Vratislav byl 1486—90 komorníkem cúdy Brněnské, r. 1490 nejv. komorníkem a od r. 1494 spolu hejtmanem zemským markr. Moravsk., † však 1496 bezdětek. S manželkou svou **Ludmilou** z Kunštátu dostal byl panství Plumlov (s Prostějovem), jež po něm připadlo bratru Vilémovi. Tento **Vilém** (narozen ok. r. 1435) byl nejznamenitějším mužem rodu **P**-ského a zároveň i jedním z nejčelnějších mužů věku svého v zemích koruny České, kterýž pro svou moudrost, rozšafnost a spravedlivost, jakož i pro neustálou péči o obecné dobro zemské veliké a dobře zasloužené vážnosti u současníků svých požíval. Při tom byl velmi dobrým a opatrným hospodářem, čímž se mu dostalo prostředků, že zboží po otci a bratru zděděné tak rozmnožiti mohl, až se mu bohatstvím nikdo mezi pány českými i moravskými, ba ani mnohý cizí kníže nevyrovnal. Na Moravě koupil totiž již ok. 1475 od Albrechta Kostky z Postupic hrad Helfenštein s městem Lipníkem a veškerým jiným příslušenstvím, jakož i zápisní zboží Přerov a Hranici, až mu později oboje, Přerov 1487, Hranice 1491 v dědictví puštěno; 1476 nabyl týmže spůsobem od Ctibora z Cimburka hradu Drahotuš s přísl., což s panstvím Helfenšteinským spojeno. Dále koupil 1491 od Půty z Lichtenburku Šádek a po Ctiborovi z Lipultovic statek Veselíčko, 1497 od Jindřicha z Kunčic statek Buk, 1496 od Jindřicha z Lipého panství Novoměstské (v Jihl.), 1503 od Jana z Kunovic zboží zápisní Kojetín a od Johanky z Krajku, vdovy po Janovi z Cimburka, Tovačov a Kralice, od Ladislava z Bozkovic 1508 Židlochovice a 1512 Čechy, od Ludvíka Zajimače z Kunštátu 1520 Kunštát (a Lysice) a 1521 Opatovice. Král Vladislav dal mu opravu na klášteře Oslovanském a zapsal mu později zboží klášterské do jeho života i do života obou synů jeho; od téhož krále dostal 1490 výplatu na zboží kláštera Třebíčského a vyplatil to zboží (mimo pozdější panství Třebíč i někdejší panství Louku, statky Něm. Rudolec, Jamné, Mezeříčko a t. d. zahrnující) v krátkém čase skutečně. V Čechách koupil 1491 od Jindřicha starš., knížete Minsterberského, hrad Kunětickou Horu se vším příslušenstvím, pojímajíc v ně zboží někdejších klášterů Sezemického i Opatovického, vyplatil dědiny od statků těchto rozzastavené a přikoupil k tomu od Zdeslava Jeníka z Mečkova dědictví jeho v Pardubicích, čímž povstalo rozsáhlé panství Pardubické, k němuž později ještě tvrz a městečko Týnec nad Labem připojeno, kteréž p. Vilém s povolením královým od zápisních držitelů na sebe převedl. Roku 1495 koupil od téhož knížete Jindřicha zboží Litické, které pozdější panství a statky Žamberk, Častolovice, Týniště, Černikovice, Jelení, Choceň buď zcela buď s části v sobě obsahovalo, a 1497 od bratří Albrechta a Heřmana z Rychnova panství Rychnovské. R. 1497 postoupen mu od krále hrad Potenštein s panstvím, ježto až dotamtud v zápise držel, k dědictví. Posléze nabyl ještě panství Novo-Bydžovského. Mimo to držel v Čechách v zástavě panství Hlubocké. Při tomto skoro nesmírném bohatství byl **Vilém** z **P.** vzorem ušlechtilého a horlivého vlastenectví; od mladých let až do vysokého stáří věnoval se úřadům veřejným a působil v nich seč byl k obecnému dobrému. Na Moravě byl od 1475—86 komorníkem cúdy Brněnské, v kterémž úřadě jej následoval bratr Vratislav; mimo to byl již 1484 nejvyšším maršálkem a stal se 1487 nejvyšším hofmistrem království Českého, kteréhož úřadu se teprv 1514 pro stáří vzdal. Jemu měly Čechy děkovati za památnou smlouvu svatováclavskou, kterouž 1517 dlouhotrvalým a krvavým rozbrojům mezi stavy českými konec učiněn jest. Když pak 1520 nové podobné půtky povstávaly, snažil se opět utišiti je, ale nedosáhnuv ještě cíle svého † na Pardubicích 8. dub. 1521. Listy jeho poselací, jichžto registra se chovají v archivu knížat Lobkovských v Roudnici, vytištěny jsou v *Archivu českém* (dílu I. a II.); jsouť skvělý důkaz vlasteneckého smýšlení p. Vilémova a spolu vzácná památka tehdejšího písemnictví. (Srv. *Archiv český*, I. str. 69, a **Palackého** *Dějiny nár. česk.*, V.). Za manželku měl p. Vilém **Johanku** z Libic, kteráž † r. 1515. Jeho synové **Jan** a **Vojtěch** pasováni jsou na rytířství na Kunětické Hoře dne 22. čce 1497 od krále Vladislava II., když jel do Uher. Otec podělil je větší částí statků svých již 1507, ostatní zboží spadlo na ně po jeho smrti. **Vojtěch** (nar. 1490) na Krumlově moravském, kteréžto zboží otec jeho nějaký čas od pánů z Lipého v zástavě držel, dostal statky české a v Moravě Kunštát, Lysice a Opatovice, což však ok. 1529 prodal Janovi Černčickému z Kacova; manželka jeho **Markéta** Kostkovna z Postupic přinesla mu za věno panství Lanškroun a Landšperk,

z nichž však poslednější taktéž Petrovi Bohdaneckému z Hodkova prodal. V 34. roce stáří svého stal se nejvyšším hofmistrem král. Českého, † však již 1534 na hradě Pražském bezdětek. Jeho dědicem byl bratr **Jan**, kterému se byli po otci dostaly statky moravské kromě Sádku, jejž p. Vilém dceři **Bohunce**, manželce někdy p. Jindřicha z Lipého, k užívání doživotnému odkázal. Tento **Jan**, příjmím „Bohatý," přikoupil ještě na Moravě Bojanovice horní (1510 od Hynka z Kunštátu), Hrušovany (1524 od Šebestiána z Veitmile), panství Osovské (1530 od Smila a Jana bratří Osovských z Doubravice), Moravec (1531 od Jana Vohanského z Vohančic). Krátký čas držel též statky Vranov, Jamnici a Jaroměřice, kteréž potom vyměnil za panství Velkomeziřické. V Čechách koupil k Lanškrounu opět Landšperk od svrchu dotčeného Petra Bohdanovského, asi pak od r. 1535 měl též hrabství Kladské v zástavě. Po několik let náležel mu i Brandýs n. Orlicí. Za to dostaly se za jeho vladaření ze statků rodinných do cizých rukou Nový Bydžov, rozsáhlé zboží Helfenšteinské, Hranice, Veselíčko a Buk. I Rožnov a Vsetín s Val. Meziříčím, jež byl 1534 od Jana a Jaroslava bratří z Šelnberka a z Kosti koupil, prodal krátce před svou smrtí zase. **Jan z P.** byl 1506—16, pak 1520—23 nejvyšším komorníkem, a 1515—19, pak zase 1526—28 a 1530 hejtmanem zemským markrabství Moravského. Po smrti bratrově zdržoval se též v Čechách, kdežto byl horlivým defensorem akademie a konsistoře pod obojí. Václav kníže Těšínský († 1524), s nímž **Jan z P.** co soused vždy v dobrém přátelství býval, ustanovil jej před smrtí svou za spoluporučníka syna svého Václava Adama nemluvněte, při smrti otcově teprv 4nedělního. Toto poručnictví vedl **Jan z P.** nejprvé spolu s ovdovělou kněžnou Annou, rozenou markrabinkou Braniborskou, a po její smrti (1539) sám až do r. 1545, kdežto poručenec jeho, kterýž jeho a matčiným přičiněním ve vyznání evangelickém vychován 1540 co šestnáctiletý mládenec Janovu dceru **Marii** za manželku pojal, let svých přirozených došel. I od tohoto zetě svého držel **Jan z P.** v zástavě panství Fridecké. Po velikém požáru, kterýž 1538 město Pardubice skoro docela zničil, vystavěl tam znova zámek, kostel děkanský atd., též na místě spustlého kláštera Doubravnického začal stavěti nynější krásný gotický kostel Nalezení sv. kříže, jejž však teprv synové jeho dostavěli. Zemřev 8. září 1548 pohřben jest v kostele tomto vedle předků svých, jejichž pozůstatky tam ze starého kostela klášterního přenešeny. Zůstavil 3 syny, **Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha**, kteří prodavše některé menší statky, jako: Čechy, Osovou, Sádek a j. společně, ostatním zbožím otcovským se podělili, při čemž, jak Paprocký připomíná, „každý v dílu svém více než po 10 zámcích s několika sty vesnicemi" vzal. Jaroslav dostal hlavně statky české a některá zboží moravská, Vratislavovi připadly Třebíč, V. Meziříčí (toto z Jaroslavem dohromady), Hrušovany, Židlochovice, Křižanov, Moravec; Vojtěchovi Pernštein, Plumlov, Tovačov, Kralice, Lanškroun a Landšperk atd. Vojtěch byl 1554—57 nejvyšším komorníkem markr. Moravsk. a † 1561 bezdětek, odkázav statky své bratru Vratislavovi. Tento (nar. ve Velk. Meziříčí 9 čce 1530) odbyl vyšší studie na vysokých školách Pražských a Vídeňských, načež sloužil nejprvé arciknížatům Maximilianovi a Ferdinandovi, od nichž několikrát do cizích zemí vyslán jest. U Maximiliana byl radou, komořím a nejvyšším štolbou, a když tentýž co Maximilian II. na trůn nastoupil, jmenován jest od něho 1567 nejvyšším kancléřem království Českého. R. 1573 byl vyslán ke sněmu polskému, kdež mu bylo vyjednávati o důležitých záležitostech císařových. Po smrti Maximilianově potvrzen jest i od jeho nástupce v úřadě nejv. kancléřství. Od krále Španělského vyznamenán řádem zlatého rouna. Ještě více nežli státník vynikl **Vratislav z P.**, který se horlivě k víře katolické přiznával, co mecenáš věd a umění; podporoval znamenitě umělce i učence, obohatil rodinnou knihovnu v Tovačově nejvzácnějšími plody literárními onoho věku, nakoupil mnoho obrazů nejslavnějších mistrů, jimiž zámky své okrašloval, zakládal nové sady, opravoval vodovody na statcích svých atd. Velikým však útratám na to vše činěným a vůbec nádhernému jeho živobytí nestačilo již na dlouho jmění jeho, ačkoliv i po rozdílu s bratry ještě velikánské bylo. V Čechách ujal sice ještě 1567 zápisní panství Litomyšlské, kteréž vlastně již 1552 bratru jeho **Jaroslavovi** zastaveno, od tohoto však opět 1556 Václavovi Haugwicovi z Biskupic puštěno bylo, ale na Moravě začal již brzy po r. 1550 prodávati panství po panství. Tak dostaly se 1552 Velké Meziříčí, ok. 1557 veliké panství Třebičské (jemu teprv 1550 od cís. Ferdinanda I. k dědictví puštěné), 1560 Křižanov, Moravec a Hrušovany, 1562 Židlochovice do cizích rukou. I bratr **Jaroslav**, který jako bratr Vojtěch bez potomků sešel, utratil všecky statky své, tak že, když **Vratislav** 27. říj. 1582 zemřel, již jen Litomyšl, Lanškroun a Landšperk v Čechách, pak Bystřice, Jimramov, Mitrov, Nové Město, Pernštein, Plumlov, Přerov, Kojetín (nyní již v úplné dědictví P-ů přešlý), Tlumačov a Kralice na Moravě při rodu P-ském zůstávaly. Statky tyto připadly Vratislavovým synům, s Marií Manriquezovnou de Lara zplozeným, **Janovi a Maximilianovi**, mimo kteréž po Vratislavovi zůstalo patero dcer, z nichž **Polyxena** se nejprvé provdala za p. Viléma z Rosenberka a po jeho smrti za p. Vojtěcha Zdeňka z Lobkovic, později knížete. Však ani těchto arci vždy ještě znamenitých zbytků někdejšího ohromného jmění rodinného nemohli mladí P-ové pro veliké dluhy udržeti; již 1587 prodali Nové Město, 1588 Lanškroun a Lanšperk, Bystřici a Jimramov, 1587 Mitrov, a nedlouho potom i všechy ostatní statky moravské, ba samé staré rodinné sídlo Pernštein, tak že začátkem XVII. století rodu tomuto, někdy tak bohatému, již jen jediné zápisní zboží Litomyšlské náleželo. **Maximilian z P.** vstoupil do stavu duchovního. **Jan** † 1603, zanechav děti nezletilé **Vratislava, Eusebia, Annu a Trebonii, Helenu Eusebii**, jejichž poručnicí byla strýna Polyxena. Vratislav vstoupil do služby vojenské a byl již 1627 J. M. C. radou, kom. a nařízeným nejvyšším; cís. Ferdinand II. pustil mu panství Litomyšlské k dědictví. Ale již 1631 zahynul Vratislav v boji se Švédy na bojišti co poslední po meči potomek slavného rodu P-ského. Jeho jediná, ještě tehda na živobytí pozůstávající sestra Trebonie zdědila panství Litomyšlské. Táž založila v Litomyšli kolej piaristskou, věnovala i jinak znamenité sumy k podporování účelů náboženských a milosrdných a † 5. února 1646. S ní zaniklo jméno P-ů docela. Panství Litomyšlské dostalo se po ní hrabatům z Trauttmansdorfu.

Sch.

Pernumia, ves v Benátsku, v prov. Padovanské s 2257 obyv. (1857).

Peró (*Πηρώ*), v bájesloví řec. sličná dcera Nelea a Chloridy. Otec její se prohlásil k četným ženichům, že ji dá tomu za manželku, kdo mu zaopatří krásná stáda Ifikleova, která dříve patřila jeho matce Tyroně. O co když se Bias marně pokusil, odhodlal se k tomu bratr jeho, věštec Melam-

nal po mnohých překážkách a celoročním
ráda Iflkleova do Pylu, načež se **P.** stala
ovou, jemuž porodila Talaa i Areia. *Rs.*
1) u ptáků v. Peří. — **2) P.**, peří k
pravené, jmenovitě na klobouk, přílbu a
hol. K účelu tomu slouží zvláště pštrosí,
houtí, koroptví *péra*. — **3) P.** k u p s a n í,
rk ptačí (husí, vraní atd.) uměle přiří-
ě do inkoustu namočen drží jej v sobě a
vnu vypouští na papír, ku kterémuž jej
ačuje a jistým směrem vede, aby se utvo-
tak vyvedených písmena a slova. Kromě
ak užívalo ku psaní i per z jiných látek,
á k o s u. V naší době užívá se ku psaní
em *per* o c e l o v ý c h. **P.** o c e l o v é mělo
zúplna podobu brkového, až se podařilo
J a m e s u P e r r y m u pružnější způsob *per*
lézti. Mimo rozštípení obdrží **p.** ještě
om nad ním a zářezy po stranách no-
ž měkkost péra dle libosti zříditi se dá.
ze zvláště měkkých per docíliti dvojím
n. O c e l. **p.** je poloválcové, jehož zpodní
čtvrtina činí nožičky, a vrchní díl do
e zastrkuje. Velmi tenká *péra* mají vrchní
ý válec zatočený, a nastrkují se pouze na
ychlému rozšíření o c e l. *per* vadila s po-
ká trvanlivost jich, jelikož inkoustem brzy
. Teprv, když shledáno, že i mosaz, měď
iny týž účinek mají jako ocel, že poko-
livost *per* zvýšiti lze, rozmohlo se uží-
per v krátkosti tak, že nyní již brkové **p.**
cností jest. Místo kovů berou se nyní i
né látky k zhotovení *per* psacích, zejména
ha s přísadou jiných tuhých hmot a p.
) **P.**, pružka, pružinka, proužek, který
vou jakýsi tlak způsobuje. Dlouhá tenká,
točená *péra* slovou t o č e n á *(Spiralfeder)*.
per a) tlaku pružnosti: ku puzení men-
, hodin, budíčků, hracích strojů etc., jeden
je tu připevněn a druhý roztáčeje se
; ku přitlačování pohyblivých částí k ji-
zámku, u pojišťovací záklopky při par-
); ku postrkování takových částek (pístu
erních lamp); k vymrštění (u luku); b)
péra co míry tlaku u vážek pérových, silo-
anometru; c) stejnodobného zatáčení a
se tenkých *per* (vlásků) k rovnání pohybu
ásek u hodin kapesních); d) povolného
péra k zmírnění nárazu (u vozů želez-
jiných). — **5)** Pro podobnost užívá se
ještě u množství rozličných věcí, *perem*
př. v myslivecké řeči o h o n zvířete, u ye-
železného cepu l o p a t k a atd. *Švr.*
mořské v. P e n n a t u l a.
jci, obyvatelé vsi P e r o j e v již. Istrii,
dnjanském (Dignano), původem Srbové,
ní sem z Boky Kotorské a Černé Hory
sou silného rázu tělesného, zámožní, vy-
ravoslaví, pročež druhdy byli pronásledo-
jí rozl. zvláštní obyčeje. Srv. spis *Istrien*
63, str. 161 sld.).
la Juan, Francisco a Esteban, tři španěl-
květší ve druhé polovici XVI. století. Ok.
zdobili spolu s C e s a r e m A r b a s i e m
Alvara Bazana, marqueza de Santa Cruz,
malbami z mythologie a z historie, davše
jevo neobyčejnou zručnost, přísnou kresbu
barvitost. Podobněž pracovali s A n t o-
h e d a n e m na freskách v kathedrále Kor-
dvoře kláštera sv. Františka v Seville. *Mil.*
nne [perõn], hl. m. arrodissementu téhož
franc. depart. Sommeském, na ř. Sommě
se 4437 obyv., soudem první stolice, kolejí komunální a divadlem; jest též pevností třetího stupně.

Peropodes v. H r o z n ě j š i.

Perorace (z lat.), veřejná řeč, zvláště ve škole neb ke cvičení; řeč horlivá, zvláště planá.

Peroské údolí, v Piemontsku v prov. Pignerolské; v údolí tom a v údolí Luserna a San Martino žijí Valdenští, požívající od r. 1814 zvlášť na přímluvu Pruska úplné svobody vyznání. Mají své kostely i školy.

Perotti Giov. Agostino, skladatel ital., nar. ve Vercelli 1774, vzdělal se v hudbě u staršího bratra Dominika, též skladatele, pak u Matteiho, a v dvacátém roce počal skládati kusy kostelní a divadelní. R. 1796 do Vídně povolán, aby složil některé balety, byl tam též u ital. opery cembalistou. R. 1798 šel do Londýna, a vrátiv se po několika letech usadil se v Benátkách; jsa zároveň také básníkem a spisovatelem stal se členem rozl. hudebních a učených společností a 1817 kapelníkem u sv. Marka. Rok jeho smrti nevíme. **P**-ho skladeb kostelních vážili si v Itálii velmi; mimo to sluší jmenovati báseň *Il buon gusto della musica* (Ven. 1808) a spis ital. společností pro umění a vědy cenou poctěný *Sullo stato attuale della musica italiana etc.* (Ven. 1812).

Perontka v. B e r t h a.

Perovský 1) L e v, hrabě, nar. 1792 v Charkově, sloužil do r. 1823 ve vojště, zastával pak rozl. civilní služby, stal se 1841 ministrem vnitřních záležitostí, 1852 cís. apanáží a ředitelem cís. kabinetu, † 1856. — Jeho bratr **2)** V a s i l i j **P.**, nar. 1794 v Charkově, sloužil ve vojště, zúčastnil se vojen r. 1812 a 1828. R. 1833 jmenován generálním gubernátorem Orenburským, vedl v zimě 1839—40 známou výpravu do Chivy, která se nešťastně skončila. Zastávav pak ještě rozl. služby, † na Krymu 1857.

Perpendikl v. K ý v a d l o.

Perpera (též *pepero*), řec. *ὑπέρπυρον*, stříbrná mince druhdy v jihovýchodní Evropě běžná, zejména v Dubrovníku a v Srbsku. Platila as 28 kr. r. č.

Perpetuell (fr. z lat.), trvalý, nepřetržený; v lékařství náplasť prudivá, která na delší dobu tělu se přičiní, aby na obmezeném místě kůži dráždila, nikoli aby, jako *vesicans*, puchýř způsobila. — **Perpetuita**, stálé trvání.

Perpetuum mobile, lat. t. co v ě č n é h ý b a d l o č. s t r o j s a m o h y b n ý, stroj, který maje původ pohybu čili hybnou sílu sám v sobě bez přestání pohybovati se má, aniž by třeba bylo, jako u obyčejných strojův, čas po čase nové síly zvenčí přidávati. Vědecká fysika již dávno tušila, že podobná věc jest nemožna, poněvadž hýbací síla jakéhokoli stroje nikdy nevydává volný účinek, jenž by se z ú p l n a rovnal síle hybné; částka totiž síly spotřetřebuje se ku přemožení mechanických odporův ležících ve stroji samotném, jm. tak zvaného tření, a mizí; nezničujeť se sice naprosto, ovšem ale ohledem na hl. účel stroje t. j. pohybování, zdvihání, vlečení břemen atd. Nejnovější fysika teprvé dokázala docela přísně vědecky (jm. Francouz C a r n o t, Dán C o l d i n g a Němci M a y e r, H e l m h o l t z, C l a u s i u s) na základě náuky o trvání hybné síly (*Erhaltung der Kraft*) a o rovnomocenství sil přirozených (*Aequivalenz der Kräfte*), že **p. m.** jest naprosto nemožné, poněvadž by jinak možné bylo, aby účinek větší byl nežli příčina. Předce však ode staletí namáháno a pokoušíno se o sestavení **p. m.**, obyčejně od lidí nemajících žádných důkladných známostí mechanických. Všecky podobné stroje (jest jich legion) ukázaly se buď sebeklamem anebo skutečným podvodem. C o x navrhoval užiti

pohybův rtuti v tlakoměru ke hnaní strojův malých (myšlénka ze všech podobných vždy ještě nejzdravější); Lekante chtěl udělati hodinky, které by větrem se natahovaly; jiní jako Seiler, Castelli, Schiviers a Blydenstein, Geiser atd., sestavili kola, která zdvihala těžké koule, jež padajíce dolův natahovaly svou váhou hodinový stroj, jenž opět kolem točiti měl atd. Nejvíce pozornosti vzbudil stroj hodináře Geisera; avšak po smrti jeho vyšel podvod na jevo: pod sekundovou ručkou byla tenká dirka, kterou se stroj tajně klíčkem natahoval. Jediné a největší i nejdokonalejší **p. m.** je svět č. vesmír, jenž co věčné zjevení nekonečného ducha v nehynoucí kráse a postupném vývinu byl, jest a bude. *Šfj.*

Perpignan [perpiňan], pevnost druhého stupně a hl. m. ve franc. depart. Východopyrenejském na pravém břehu ř. Têty, 8 kilometrů od jejího ústí do moře Středozemního, s 13.300 obyv.; nalézá se tam biskupství (od r. 1604), kolej, vyšší škola normální, škola kreslířská a stavitelská, bezplatná škola hudební, obrazárna, kabinet přírodnický a fysikální, zahrada botanická a veřejná bibliotéka se 14.000 svazky, společnost hospodářská a společnost věd a krásných umění; soudy první stolice a soud obchodní, bursa a mincovna, hospitály a opatrovny; z veřejných budov vyniká krásná katedrála sv. Jana, radnice a veliké kasárny. Průmysl velmi živý zabývá se vyráběním suken a jiných látek vlněných, zátek korkových, klobouků, nástrojů rolnických, mýdla, kořalky a olejů; též koželužství, hedbávnictví a niťařství pilně se provozuje. V obchodu vyvážejí se hlavně oleje, kořalka, vlna, hedbáví, železo, zátky a zvláště výborné víno Roussillonské. — **P.**, povstalý v IX. stol. na zříceninách druhdy tam stávajícího města Ruscino, byl hl. městem staré provincie Roussillonu a náležel po sobě králům Aragonským a Francouzským; byl několikráte obléhán, jmenovitě 1475 od Aragonských a 1642 od krále Ludvíka XIII., od kteréž doby pak i s prov. Roussillonem stále při Francii zůstal; při opětném obléhání 1794 byl hájen od Dugommiera.

Perplex (z lat.), spletený, zmatený, zaražený.

Perponcher-Sedlnický, hrabata. Již v XIII. stol. kvetli baroni **P**-ové, nazvaní dle soujmenného rodinného sídla v Perigordu ve Francii. K tomuto sídlu získali pak více jiných statků. Dva synové Karla de **P.** (okolo polovici XV. stol.) založili dvě linie, Filip větev **P.**, Sardon větev Sucquet; avšak první nezanechal syna. Isák de Sucquet zdědil druhou manželkou svou statky rodu **P**-ů. Za první manželku měl od 11. února 1607 Annu, nejstarší dceru Petra Sedlnického z Choltic, erbu Odřivous, který v druhé polovici XVI. století opustiv Moravu odebral se do Holandu, vstoupil do služby válečné a pod slavným Moricem Oranžským pomáhal dobývati svobodu; vyznamenav se co generál v rozličných bitvách, padl r. 1610 (61 let stár) při dobývání Julichu. Když syn Petra Sedlnického Ferdinand † bez dědiců, ustanovil dle vůle otcovy svého synovce Ferdinanda, syna Isákova, za dědice, který od té doby vedle svého jména a znaku přijal též jméno a znak Sedlnických, nazývaje se **P.-S.** kdežto starší bratr jeho Isák psal se seigneur de **P.**, mladší Vilém de **P.**-Maisonneuve. Avšak r. 1714 byl ze všech tří linií na živu jediný mužský potomek, Isák, syn Vilémův, který po příbuzných zdědil jméno i znak. Zanechal syna Jakuba (nar. 1692), jemuž potvrzeno právo na titul říš. hraběte **P.-S**-kého. Jeho syn Kornelius zanechal tři syny, z nichž nejmladší Vilém Karel má potomky v Nizozemsku; prostřední Jindřich Jiří hr. **P.-S.** (nar. 19. kv. 1771, † 29. list. 1856), nizozem. generál pěchoty a druhdy vyslanec v Berlíně, bojoval proti Francouzům a vyznamenal se zvláště v bitvě u Quatre Bras. Od holand. krále Viléma I. obdržel roku 1825 pro primogenituru titul hrab., a synové jeho, nyní vesměs v Prusku žijící, přijati jsou 9. čna 1853 mezi hrabata pruská. Hlavou rodiny jest nyní Vilém J. L. A. hr. **P.-S.**, nar. 16. čce 1819, držitel některých statků ve Slezsku, jenž byl do r. 1864 prus. vyslancem v Mnichově.

Perrault [peró] **1)** Claude, stavitel a spisovatel, nar. v Paříži r. 1613, † tamtéž r. 1688. Studovav s počátku medicinu věnoval se později stavitelství, byv k tomu povzbuzen překládáním Vitruvia, z nařízení Colberta podniknutým. Dle jeho nákresů byly krásné průčelí Louvru a observatorium (hvězdárna) v Paříži vystavěny. Z jeho spisů jest nejdůležitější *Ordonnance des cinq espèces de colonnes selon la méthode des anciens.* *Mů.* — **2)** Charles **P.**, spisovatel franc., nar. v Paříži 12. led. 1628, † tamž 16. kv. 1703. Obdržev z mládí pečlivé vychování od otce, advokáta pařížského, vstoupil do koleje Beauvaisské, aby taktéž se připravoval ku stavu advokátskému. Avšak již v té době pilně skládal verše a zvláště sobě liboval v kritickém hašteření, při čemž mu ovšem po ruce byla čilá ostrovtipnost a neobyčejná výmluvnost, tak že obyčejně podržel poslední slovo. Když při jedné takové nekonečné hádce bylo mu slovo profesorem příkře odejmuto, opustil s přítelem Beaurinem školu a oba zapřisahli se, že se nikdy více do koleje nenavrátí. Od té doby po více roků věnovali pět hodin denně vespolnému čtení, studování, kritisování, při čemž ovšem pokračováno s větší horlivostí než vkusem a pořádkem. Z té doby původ vzala ona směsice vznešenosti a všednosti, pravdy a klamu, důkladnosti a povrchnosti, s jakouž se potkati jest v pozdějších jeho plodech literárních. **P.** byl horoucím vychvalovatelem moderní vzdělanosti naproti starověké; o své básni *Les murs de Troie, ou l'origine du burlesque* tvrdil později, že by ji jistě fanatikové starobylosti považovali za div, kdyby ji některý z nich byl nalezl v spisovateli, jenž žil před dvěma tisíci lety. R. 1651 stal se **P.** soudním advokátem, kterýž úřad zastával po tři léta se značným úspěchem, pak byl po deset let jednatelem u svého bratra Petra, generálního výběrčího daní. U ministra Colberta stál ve veliké vážnosti a přízni, tak že se stal generálním kontrolorem v dozorství nad královskými stavbami. Podporou Colbertovou stal se **P.** r. 1671 členem akademie francouzské, v níž byl původcem mnohých a šťastných oprav. Vyjma některé drobnosti pozdě vystoupil u veřejnost s poetickými svými plody, a teprv r. 1687 veliký hluk způsobil básní *Le siècle de Louis le Grand*, v níž se snažil dokázati přednost spisovatelů svého věku před starověkými, zejména před Homerem, Herodotem, Platonem, Aristotelem, Virgilem a j. Báseň ta nalezla nemalého souhlasu u valné části členů akademie, jimž pochlebovala; avšak ostrými odpůrci náhledu v ní projeveného byli Boileau, Racine, Huet a paní Dacierova, načež **P.** k obraně své vydal spis *Parallèle des anciens et des modernes*, jehož 4 sv. po sobě vyšly r. 1688—98. Psáno jest dílo to ve formě dialogické velmi uhlazené, důvtipem nevšedním, a opírá se hlavně o zásadu nekonečné zdokonalivosti, tak že nový věk již proto vítězem býti musí nad starým, že jest pozdější. Důkaz ovšem se snadno zdařil **P**-ovi, kde se jednalo o vědomosti praktické, o přesnou vědu, nikoli však vzhledem k básnickému nadšení. Tím vzbuzen byl dlouholetý boj, jenž proslul pod jmenem *Quarelle des anciens et des modernes*. Z ostatních prací **P**-ových uvá-

…iny: *Contes de ma mère l'Oye* (v Pař. 1697), po…vídky to prostonárodní, plny obrazů ze života lidu …obecného; *Eloges des hommes illustres* (t. 1696—1700, … 30.); zajímavé jeho *Memoires* a j. Nelze upříti P-ovi zásluhu, že naléhal v písemnictví na volnou kritiku a zavrhoval slepé následování starých slepěji …a klasické uznaných.

Perron [-ŏn], franc. předschodek, zvláště na nádražích k vstoupání do vagonů.

Perrone Giovanni, souvěký theolog ital., nar. r. 1794 v Chieri v Piemontsku, studoval v Turině a vstoupil v Římě r. 1818 do řádu jesuitského a stal se pak proslaveným profesorem theol. věd na rozličných stolicích. R. 1848 za příčinou revoluce odebral se do Anglie, když však bouře nejprudší byla přešla, vrátiv se zpět do Říma, stal se rektorem všech tamních kolejí a zastával při tom ještě rozličné jiné úřady a důstojnosti. **P.** považován jest za jednoho z předních theologů italských, stojí v spojení vědeckém a spisovatelském s učenci po celé Evropě, a četné jeho spisy překládány jsou na jazyky latinský, francouzský, anglický, německý, …a i armenský. Znamenitější jsou: *Praelectiones theologicae* (v Římě 1835 sld., 9 sv.; u výtahu v Římě 1845); *Synopsis historiae theologiae cum philosophia comparatae* (t. 1845); *De immaculato B. V. Mariae conceptu* (t. 1847); *Il Hermesianismo* (t. 1838); *Le protestantisme et la règle de foi* (t. 1853, 3 sv.) a j.

Perrotina slove stroj, dle vynálezce svého Perrota zvaný, jímž na kartounu a na vlněných látkách několika barvami najednou vzorky se tisknou. Původní stroj Perrotův byl zřízen pro tři barvy. V podstatě skládá se ze železného stolu tiskacího, jenž na třech stranách má hladké stěny pobočné, na nichž tisknutí se děje. Na rozích jeho jsou postaveny válce vodicí, po nichž jde nekonečná soukenná tkanina a s ní látka, která se potisknouti má. Naproti stěnám tiskacím stojí sáňky s dřevěnými nebo kovovými deskami tiskacími, ježto rovnoběžně se stěnami tiskacími stojí a dle libosti jinými vyměniti se dají. Sáňky ty běží v dražkách a pohybují se v před a v zad. Barvu přejímají válce z korýtka a odvádějí ji zvláštním barvicím deskám (*chassis*), suknem potaženým, z nichž teprv deskám tiskacím se dostává. Postup pak při tisknutí jest ten. Dělník točí klikou kolostroje, jenž celý stroj v pohybování přivádí. Když tiskací desky (všechny zároveň) na látku byly udeřily, jdou sáňky s nimi zpět; châssis přibliží se k válcům barvovým, přejmou s nich barvu a postaví se pak naproti deskám tiskacím; tyto postoupí vpřed, přitisknou se na châssis a poodstoupí opět vzad, což se dvakrát po sobě opakuje. Châssis odstoupí, a mezi tím byla látka o šířku vzoru se pošinula a v této poloze nyní chvíli setrvá; sáňky opět pojedou do předu, vtisknou formu na látku, a odtud opakuje se celý výkon znovu. — **P.** od doby svého vynalezení byla ještě velice zdokonalena, takže jsou stroje, tisknoucí … pěti barvami najednou. Zavedení **p**-ny v Praze, čímž ovšem tisknutí náramně se urychlilo, a mnoho rukou lidských ušetřilo, mělo za následek vzbouření tiskařů r. 1845, kteříž **p**-ny roztloukali. *Pý.*

Persán v. Parthemium.

Persano, Carlo Pellione, hrabě z, souvěký námořník a státník ital., nar. r. 1806 ve Vercelli, vstoupil do služby sardinské a stal se r. 1848 kapitánem fregatním, v kterémž postavení marně se pokoušel o zmocnění se tvrze Caorle. Na jaře r. 1860 jmenován jest contreadmiralem a velitelem námořní moci sardinské. Podporoval Garibaldiho na výpravách sicilské a neapolské, přispěl platně téhož roku k dobytí Ankony, a bombardoval r. 1861 Gaetu. Od r. 1860 jest viceadmiralem a r. 1862 stal se ministrem námořnictva u vlády Turinské.

Persea, čtveran (*Avogatobaum*), rod rostlin z čeledi Vavřinovitých (*Laurineae*), mající květy obojaké, okvětí 6dílné, často nestejné; tyčinek 12 dvojřadých, prašníky 4pouzdré, blizna přikejovitá. Peckovice okvětím stálým podepřená. Č. nejlíbeznější, **P.** *gratissima*, *Laurus Persea*, strom ozdobný, 40 i více stop vysoký; kmen mírně tlustý, korou hnědou rozsedlou oděný, podporuje koš obšírný; listy střídavé nebo skoro střičné, eliptičnopodlouhlé, nejcelejší, peřenožebré; vrcholík konečný, složený z lat mnohých, nesoucích květy (3—6) postavené v okolíky listenem podepřené; plod mnohem větší než pěst, asi hrušce bez šomolky podobný, dříve zelený, pak tmavě z hněda nachový; dužina tuhá, jádro veliké. V Americe podrovníkové, odtud přenešen na ostrov sv. Mauricia (Isle de France). Květe v dubnu až do června. Ve vlasti se má za strom ovocný nejušlechtilejší. Dužina ovoce nemá zápachu; chuti ale je zvláštní, velmi lahodné, as artyčokům a lískovým ořechům podobné. Plody jedí je se šťávou citronovou a cukrem. Evropanům zprvu nechutná, brzo ale ovoci tomu přivykají. Jádro, tlustší vlaského ořechu, není k jídlu; obsahuje mnoho mléka, na vzduchu červenajícího a k znamenání plátna užitečného. Ovocem se též krmí dobytek.

Persefone v. Proserpina.

Persenbeug, okr. ms v doln. Rakousích v kr. Křemžském na levém břehu Dunaje, asi s 600 obyv. Císařský zámek na příkré skále, loděnice k stavění vorů a lodí říčních, na blízku doly tuhové. — Okres **P**-ský měl 1857 na 4·74 □ m. 11.818 obyv. ve 4 msech a 70 vsech.

Persepolis (řec. město Peršanů), persky *Ištachar* čili *Tacht-i-Jamšid* (trůn Jamšidův), jedno z dávných měst staroperských, stálo sev.-vých. od Širazu na rozsáhlé rovině, nyní Merdašť zvané, blíže stoku řek Meda i Araxa (nyn. Pulvana a Bendemira). Rovina tato, nadaná od přírody krásou i úrodností, jest odevšad obklíčena vysokými horami, a na úpatí jedné z těchto hor, která vystupuje před ostatními více v rovinu, jest vysoký taras masivní stavby cyklopské, rozkládající se od sev. k jihu na 1500′, od vých. k záp. na 800′; avšak není to jediný plochý taras, nýbrž skládá se ze tří tarasů, z nichž jižní jest nejnižší a nejmenší, 20—23′ nad rovinou, 180′ široký, střední pak taras jest veliký, téměř 800 □′ a 45′ nad rovinou, sev. od něho pak jest taras třetí, asi 550′ dl. a 35′ vysoký. Na tarasech severním a středním jsou trosky budov, které bývaly nejspíše paláci a chrámy, a nyní jsou jedinými zbytky **P**-le. Jsou to vysoké, štíhlé, osamělé sloupy, mohútné portály a sřícené zdi, pokryté množstvím vytesaných podob lidských i zvířecích. Zvláště pozoruhodny jsou trosky veliké síně se 100 sloupů, *Čehil-minar* (tisíc sloupů) čili velká síň Xerxova, palác Xerxův a palác Dariův; schody k budovám těmto vedoucí jsou zvláštností stavitelskou, kterou jenom zde nalézáme. Nejkrásnější jsou schody, které vedou z roviny na sev. taras; jsouť dvoje, 22′ široké, a jednotlivé stupně jen as 3½″ vysoké a tak pohodlné, že nejen lidé, ale i koně mohou po nich choditi nahoru dolů. Pak vede několikero schodů na vrch tarasů, jenž jsou okrášleny řezbami, představujícími obrovské bojovníky s kopími, ohromné býky, zápasy s dravou zvěří a průvody poplatek přinášející. Na schodech i budovách jest mnoho nápisů ve třech různých spůsobech písma klínového, z nichž první místo zaujímá Zend. Nápisy tyto přečtli Lassen a Rawlinson, kteří se takto dopátrali, že všecka nejdůležitější díla zdejší byla provedena od

Daria Hystaspa a Xerxa (521—465 př. Kr.). O největší z těchto staveb, veliké síni Xerxově, čili jak ji nynější Peršané nazývali, Čehil-minar, dí výtečný znalec stavitelství Fergusson: „Byla to nejen z největších ale i z nejvelkolepějších budov starožitnosti. V plánu to byl pravoúhelník asi 300′ šir. a 350′ dl., a pokrýval tudíž 105.000 □′; bylť větší než síň hypostylová v Karnaku, neb kterýkoliv z největších chrámů řeckých i římských. Jest též větší než kterákoliv ze středověkých kathedrál, vyjma Milánskou; a ačkoliv nemá ani kamenné střechy kathedrální, ani masivnosti budovy egyptské, přece svojí velikostí a rozměry, jakož i světlosti a krásou svých ozdob byla zajisté z nejkrásnějších budov, které kdy byly vystavěny, a předčila rozměrem svým budovy asyrské, ač co do detailu čili ozdob jim se velice podobá.“ — Asi hodinu cesty od zřícenin P-le otvírá se údolí asi ¾ míle šir. do roviny Merdaštské, a právě při jeho otvoru do roviny stávalo město Istachar, podle perské pověsti nejstarší to město na světě. Zdá se, že Darius brzo po svém nastoupení na trůn přenesl sídlo své z Pasargad do Istacharu, a že začal na předměstí jeho stavěti paláce a dvůr, jež Řekové nazvali P. Po vyvrácení říše Perské Alexandrem Vel. zbylo město prvotní rozsáhlosti a proslulo jmenem Istacharu v následujících dějinách perských, i zůstalo důležitým až do nedávna. Srv. Fergusson: *Palaces of Niniveh and Persepolis restored* (Lond. 1851).

Perseus 1) báječný rek řecký, syn Zeusův z Danay, byl hned po narození i s matkou od děda Akrisia do moře vržen, avšak oba zachráněni a k Polydektovi do Serifa dopraveni. Dospěv v muže přislíbil Polydektovi, ucházejícímu se o dceru Oinomaovu, že přispěje nejen spřežením koní ale i hlavou Medusinou. V dobrodružství z toho povstalém podporovali jej Hermes a Athéne. Šťastně usekl Meduse hlavu, jejíž pomocí ve skálu obrátil Atlasa, jemuž zlaté jablko odňal. Vysvobodiv pak Andromedu od mořského draka chtěl ji pojmout za manželku, z čehož povstala půtka s dřívějším jejím ženichem Fineem; P. však všecky protivníky dílem mečem poranil, dílem pohledem no hlavu Medusinu v kámen proměnil. Po návratu do Serifa taktéž v kámen obrátil Polydekta, kterýž Danau nešlušnou láskou pronásledoval, a učinil svého pěstouna Diktysa králem v Serifu. Dary od Herma obdržené, totiž měšec, střevíce a přílbu, zase vrátil, Athéně však věnoval hlavu Medusinu, která pak připevněna byla buď na štítu buď na brnění bohyně. Odebrav se P. do zemi Argoské zabil proti své vůli děda Akrisia, načež království Argosské jemu připadlé vyměnil za Tiryns v Argolisu. Po smrti byl mezi hvězdy vřaděn, v Chemmidě v Egyptě vystaven mu byl chrám, v Tarsu v Kilicii, jehož zakladatelem jmín jest, prokazována mu pocta božská. — **2) P.**, Filipa III. krále Macedonského pobočni syn, dosedl na trůn 179 př. Kr. (srv. Macedonie str. 7.), poražen byl 168 u Pydny od Aemilia Paula, dostal se zradou Jona do rukou Římanů a v triumfu v Římě ukazován. Zemřel, poslední z králů Macedonských, v zajetí v Albě. — **3) P.**, souhvězdí na nebi severním na velmi jasném místě mléčné dráby mezi Žirafou, Kasiopeou, Vozkou, Býkem, Skopcem a Andromedou. Jasnější hvězdy v něm jsou Algol a Algenib, pak jest mnoho menších, mimo to pak roj hvězd drobounkých.

Persevanti (z fr. *poursuivant*) nazývali se v středověku ti, kdož se učili umění heraldickému erbovnímu (*Herolds- und Wappenkunst*); v. Herald, a Heraldstvo; vůbec pak nazývá se p-tem ten, jenž se cvičí a vyučuje některému vyššímu, jakoby tajnému, zvl. přírodnímu umění, pročež se tím zhusta vyrozumívá zasvěcenec v tajné, vyšší vědomosti. *Ra.*

Persica vulgaris Mill., neb *Amygdalus Persica* L. (broskvoň, broskev) je strom asi 20′ vysoký z čeledi Mandlovitých. Má staré větve šedé, mladé červené, listy střídavé, kopinaté, ostře, obyčejně dvakrát pilované. Květy jsou růžové, veliké a rozvíjejí se v dubnu a květnu před listnatěním. Plod je peckovice kulatá, s dužninou tlustou, která buď od pecky pouští aneb nepouští; vrchní kůže je buď plsťnatá jako samet aneb lysá, a maso buď žluté aneb uvnitř červené. Jeť dle toho mnoho odrůd, které ale v tom se shodují, že pecky všech jsou nepravidelně brázdované a děrnaté; jádra jsou trpčí a obsahují amygdalin. Broskvoň pochází původně z Persie a pěstuje se pro své ušlechtilé ovoce ve všech teplejších evropských zemích; u nás musí státi na výsluní na chráněných místech, při zdech a v špalírech, a předce trpívá často pozdnějšími nočními mrazy. Také se roubuje na slívu a švestku. *Jha.*

Persicaria v. Polygonum.

Persie, domácím jmenem Iran, říše v Asii, ohraničená na sev. ruskou Armenií, mořem Kaspickým a Turkestanem, na vých. Afghanistanem a Beludžistanem, na jihu mořem Indickým a zálivem Perským, na jihozáp. zál. Perským, a na záp. říší Tureckou. Ležíc mezi 25° a 40° sev. šíř. a sahajíc od poledníku Araratského (62°) až k poledníku jezera Hamunského (78°) má na 26.000 □ m. 9 až 10 mil. (dle jiných však sotva více než 5 mil.) obyv., tedy ani 400 duší na 1 □ m., a jest rozdělena na 11 provincií: Irak čili Irak-Adžemi, starodávná *Medie* na jihozáp. jez. Kaspického, nejdůležitější to kraj celé říše, kdež leží hl. m. Teheran. Azerbeidžan, divoká země alpská s úrodnými dolinami, obývaná od Turkomanů, na jihu od Kurdů, kočovnických pastýřů a kmenů loupežných, má v nížinách orbu a zahradnictví, zvl. okolo jez. Šahi, a jest nejbohatším krajem obchodnickým v P-ii. Kurdistan čili Ardilán nad horním Širván-Rúdem. Khusistan, má na záp. širokou rovinu Čáb, která bývá v zimě močálovitá, v létě vyprahlá, na vých. pak vystupují příkré kopčiny písečné. Fars čili Farsistan s úrodnými, dobře zvlažovanými údolími, jest od přírody nejnadanější část P. Laristan s Mogistanem na jihových. od Farsu, země velbloudů a *asy foetidy*. Karamanie čili Kerman, krajina posud skoro neznámá, s pohořím asi 9000′ vys. Luristan, krajina hornatá, dobře zvlažovaná, úrodná, na stráních porostlá doubravami, v údolích ořechy vlaskými, fíky, granáty, vínem atd., obývaná od statných, pohostinných Baktiárů. Ghilan čili Gilan na jihozáp. břehu jez. Kaspického s vlhkým, nezdravým podnebím. Mazanderan na již. břehu jez. Kasp., rovná se celkem Ghilanu, má obyvatelstvo ubohé, ale půdu úrodnou, na níž se daří třtina cukrová a bavlna i rostlinstvo zahradní. Kharasan zaujímá celou třetinu P. a záleží hlavně z ohromné poušti Solné (2000 □ m.), poušti Lút a jiných krajů nehostinných, mezi nimiž leží jednotlivé pasy obydlené; jenom sev. část hornatá dá se vzdělávati, ale jest na ráně loupežným Turkomanům, kteří nejen zničují úrodu zemskou, ale přepadajíce dědiny v noci odvádějí i obyvatelstvo do otroctví do Turanu. — Nejdůležitější města P. jsou: Teheran (hl. m.), Ispahan, Tabriz, Urumija, Hamadan, Šuster, Kašan, Rešd, Balfruš, Astrabad, Mešhed, Nišapur, Jezd, Bušir, Širaz, Lar a Kerman. — Horstvo. P. jest větším dílem vysočina dosahující 3—4000′ n. m., uprostřed nižší, na severozáp. vyšší, obklopená se všech stran, mimo na vých., vysokými horami, mezi

ynikå zvl. mohútný Elburs, který vniká do
ici sev. a běží od Adebilu vedle břehu Ka-
k Astrabadu, odkudž se táhne na východ
edu a do Afghanistanu i Turkestanu. Výbě-
ursu, zvaný Sahund, táhne se od jez. Uru-
severových. a rozptyluje se v různé skupe-
o Azerbeidžanu; jiný výběžek jest pohoří
které dělí starodávnou Asyrii od Medie a
nje se ve směsici hřbetův i úvalů; v Kurdistaně
e k jihu pode jménem hor Luristanských a
ských podél záp. hranic vysočiny, načež se
Farsem a podle Perského zálivu až po Gam-
líže jihových. kouta **P**. Na sev. od Elbursu,
im a mořem Kaspickým jsou nízké, rovné,
zvlažované a úrodné prov. Ghilan, Mazan-
Astrabad. Krajina mezi jiř. hranicemi vy-
a zál. Perským i mořem Indickým slove
an čili „plochá krajina," záležejíc z pouští
ch, místy, kde se nalézá potůček nebo bohatá
datlovím nebo jiným stromovím posetých.
ních pohoří, o nichž jsme se zmínili, vybíhají
větve, kteréž pokrývají **P**-ii sítí hřebů skal-
Mezi nimi se nalézají roviny a úvaly, jež
odny, kde jest dostatek vláhy, jinde však,
vody nedostává, písčitými a slanými pouštěmi.
na jiř. úpatí Elbursu mají po celý rok rostlin-
lené, a na svahu hor severně od Teheranu
pět mil dlouhý, pokrytý zahradami a há-
zvaný *Šam'a-i-Iran* (světlo **P**.) čili Šamirun.
dních provinciích jsou úvaly rovinaté, v Kur-
mají hory podnebí alpské. — P o u š t i s o l n é
ají valnou část povrchu **P**. a mnohé z nich
kryty výkvětem solným, který se živě leskne
le slunečním. Veliká poušť Solná, nejroz-
z nich, leží uprostřed **P**.; její ráz jest na
h místech rozličný: někde jest povrch suchý,
jenom takovými rostlinami, které milují
olnou, jinde močálovitý a opět jinde potažený
solnatou. Značné kusy země jsou pokryty
který jest na některých místech tak lehký
ounký, že velikým bývá nebezpečím cestov-
jež nezřídka zasypává vírem svým. Zde a
yskytnují se na pouštích obydlené oásy, ač
zsáhlost nebývá veliká. Vůbec má celá kra-
o podobu pustého suchopáru, hory jsou pouhé
šedých skal nad rovinou příkře strmících,
trádají stromův i keřů. Roviny jsou jalovým
m nebo jílem pokryty i tam, kde není poušť,
celých deset měsíců praží do nich parno
i. Jediné stromy, které uvidíš, nalézají se
adách okolo vesnic a na březích řek, kde
sázeny pro stavivo. Jenom kraje na pobřeží
kém jsou výminkou u všeobecné pustotě,
pěkné lesy, hojnost vod a krásnou scenerii.
dními p ř í s t a v y perskými jsou Balfruš v
Kaspickém a Bušir v zálivě Perském; ostatní
nemají značné důležitosti, neboť i sev. i jižní
postrádá dobrých přístavišť. I řek má **P**.
, tak že není skoro ani jediné řeky splavné;
řeka jest Karun, která se vlévá do Šat-el-
(spojení to řek Eufratu a Tigrisu), po ní
jdou Aras čili Araxes a Safid Rud čili Bílá
ž vtékají do moře Kaspického. Kdežto větší
trpí nedostatkem vody, mají severní kraje
ké hojnost řek a říček, které však tekou
zimě, vysýchajíce v letě. Charakteristická
P-ii četná j e z e r a s l a n á, z nichž jest Uru-
větší; ležíť v Azerbeidžaně mezi 37° 5' a
sev. šířky, 4300' nad mořem, majíc asi 20
y, 5 mil šířky a průměrem 12' hloubky. —
gii **P**. známe poměrně velmi nedostatečně.
Elburské má prý ráz prvotní; ale výběžky
jeho pozbývají rázu tohoto, dadouce se asi takto naznačiti: látky vápenné se prostírají po vých. větvích; jíl promíchaný křemenem zaujímá vyšší a prostřední vrstvy, kdežto nižší vrstvy se skládají ze žuly. Na mnohých místech v pohoří Elburském nacházejí se stopy činnosti sopečné; nejvyšší jeho vrchol Demavend, kterýž má dle nejnovějšího měření 21.500' výšky nad m., jest vyhaslá sopka, a častá zemětřesení v okolí svědčí o podzemních rozsáhlých ohních. Nejzajímavějším úkazem geologickým jest dobývání turkysů v dolech ležících asi 10 mil záp. od Nišapuru; základ, na kterém se nalézají, skládá se z bílé, šedé, žluté a rudé hlíny porfyrovité. Hory Sahundské obsahují velikou směsici vápenných konglomerátů, spočívajících na půdě žulové; vrcholky jejich se skládají z porfyru, obsahujíce někdy krystaly živcové a jinorazové. Železa má **P**. hojnost, ač se ho málo vyrábí; i mědi, olova, antimonu, soli, síry a kamenného oleje má dostatek. Výborné uhlí nalézá se v Elbursu, jakož i rozličný mramor. — P o d n e b í jest dle různosti výšky tak rozličné, že možná v několika hodinách (jak dí cestovatel Kinneir) projíti z horka Montpellierského do zimy sibiřské. Demavend i ostatní nejvyšší vrcholy Elbursu jsou pokryty sněhem po celý rok. Zimy bývají na veliké vysočině dlouhé a třeskuté, a husté chumelenice jsou v tu dobu obyčejné; v letě pak bývá silné vedro. Cestovatel angl. Morier praví, že v Širase byl teploměr po polovici června skoro až pod 100° F. ve stínu a vystoupal někdy až na 110°. V nížinách nad zálivem Perským zmáhá se vedro větrem z pouští písčitých vanoucím, avšak zima i jaro bývají zde rozkošné. Přes všeliké však extremy a náhlé přechody ze zimy do horka jest podnebí **P**. velmi zdravé, vyjma jenom nízké pobřeží Kaspické, kdež pro přílišné vlhko bývají časté zimnice. Větší část **P**. mívá velmi zřídka deště, a vzduch jest suchý a tak čistý, že ani hlazený kov v něm nezrezaví, mrtvoly nesetlívají, nýbrž usychají. — Vzdělávaná půda jest zvláště kde má dosti vláhy velmi úrodna. Přední p l o d i n y o r b y perské jsou pšenice, ječmen, rýže a j. obilí; v některých krajinách daří se výborné víno, a zvláště révy širazské jsou slaveny v básnictví východním. Bohaté kraje kaspické plodí hojnost moruší a pěstují hedbávnictví. Bavlny se rostí s dostatek pro potřebu domácí, ba v již. provinciích dalo by se jí pěstiti i hojnost pro potřebu evropskou. Jiné užitečné plodiny rostlinné jsou tragant, asa foetida, šafrán obyčejný i divoký (saflor), henna, mořena barvířská, opium, indych a tabák. Vůbec jest zde orba živností nejpřednější, a přičinliví rolníci peršti mají už ode dávna zvláštní způsob zavlažování polí podzemními vodovody. Majitelé rozsáhlých pozemků je přepouštějí pachtýřům, kteří jim musejí odváděti jistou část sklizně; menší statkáři vzdělávají své pozemky sami. Velikou vadou vyššího rozkvětu polního hospodářství jest nejistota držebnosti, poněvadž není knih gruntovních, a vlastnictví dokazuje se jenom listinami o koupi a prodeji, což zavdává častou příležitost k zhotovování listin nepravých, k čemuž se molahové, jediní to právníci v zemi, často propůjčují za podplatek. Na vysokém stupni stojí též perské š t ě p a ř s t v í, rostíc hojnost výborného ovoce všech druhů; datle slouží u veliké míře za potravu, zvláště datle dalacké z prov. Farsu se vychvalují pro bohatost a vůni svou. Jablka granátová, jablka, hrušky, broskve (dostaly se z **P**. do Evropy) a ořechy vlaské rostou v nížinách. Melouny zdejší jsou největší a nejkrásnější na světě. Jakkoliv jest stromů ve větší části **P**. málo, jsou hory v krajinách kaspických pokryty lesy s výborným stavivem, zvláště dubovými, jilmovými, buko-

vými a zimostrázovitými. Lekořice (sladké dřevo) nalézá se v hojnosti na rovině Merdaštské a okolo Širazu. — Zvířena jest dosti bohatá: na pouštích žije množství zvěře dravé, jako lvi, tigři, vlci, šakali, hyény, lišky, divocí kanci; pak divoký osel, divoká ovce, sajha a p. Divoká ovce jest silná a smělá a má veliké zakroucené rohy; divoký osel jest plachý a hbitý, i předhoní nejlepšího koně. Ze zvířat domácích jsou nejobecnější velbloud, kráva, ovce, koza, osel, kůň a mul. Zdejší koně jsou vysocí a silní, křížením s plemenem arabským zušlechtilí, neobyčejně otužilí a vytrvalí, tak že některý z nich vydrží nositi jezdce po celý týden 16 až 28 mil za den; nejlepší z nich se prodávají až po 2000 zl., a užívá se jich k výpravám loupeživým. Na vyprahlých pouštích dobře slouží velbloud k nošení břemen, kdežto v horách to zastane mul. Ptactva jest v P-ii pro nedostatek stromů málo; na pobřeží kaspickém nacházejí se bažanti, nad zálivem Perským pelikáni a dropi; ze zpěvných jsou tu kosi, drozdi a slavíci. Ryb je v řekách málo, v zálivě však Perském a v jez. Kaspickém provozuje se rybářství výnosné. — Obyvatelstvo dělí se na dvě od sebe velmi rozdílné třídy; na lid usedlý v městech a vesnicích čili Tadžiky, a na kmeny původně kočovnické, kteří slovem tureckým zovou se Ilové. Někteří z těchto kmenův ustálivše sídla svá zabývají se orbou, ač při tom zachovávají svazky kmenovní; ostatní však potulují se v zimě v letě s rodinami a stády svými po pastvinách v jistých od vlády jim vykázaných mezích, do nichž jim nesmí vstoupiti žádný jiný kmen. Každý kmen má svého náčelníka *(kodžaka)*, jemuž jest poddán jako druhdy horálé skotští svým pohlavárům. Kmenové tito dělí se na čtyry národy: Turkomany, Kurdy, Leky a Araby. Turkomani přišli sem z Turkestanu a zachovávají podnes řeč svou; Kurdův (v. Kurdistan) není zde mnoho, neboť větší část jich žije v říši Turecké; Lekové jsou původu čistě perského a pokládají se za potomky původních obyvatelů země; Arabové pak pocházejí hlavně od mahomedánů, kteří dobyli P. v VIII. stol., avšak přijali jazyk i mravy perské. Ilové žijí ve stanech, jsou smělí, stateční a neskrocení, ale zároveň vynikají loupeživostí a byli po mnohá století příčinou nepokojův a revolucí v zemi. Počet jejich páčí se na 2 mil. duší. Vedouce život kočovnický žijí ze svých stád, vedle čehož pekou černý chléb. Ženy jejich nezahalují si tváře závojem a sdílejí všecky svízele a nesnáze s muži; jsou smělé jezdkyně a dovedou užívati flinty i kopí v čas potřeby. Co do cudnosti vynikají nad všecky ženy asijské. Mezi usedlým obyvatelstvem lze rozeznávati tři třídy: úředníky civilní i vojenské, měšťáky, k nimž náležejí kupci, obchodníci, umělci, učenci, řemeslníci a kněží, a konečně rolníky. Úřadníci, k nimž sluší počítati i dvořany, jsou dosti vzdělaní, důvtipní, mravův uhlazených, čilí, dobromyslní, ale zároveň se jim klade za vinu, že jsou úskoční, podvodní, podplatní a domýšliví i pánovití až k nestydatosti. Měšťáci pocházejí z krve turecké, tatarské, arabské, armenské a georgijské, smíšené s domácím plemenem perským; jsou přičinliví, bodří, vlídní, družní, bystromyslní a vůbec mravnější tříd vyšších. Kupci jsou četní a mnozí zámožní, ač se neradi vychloubají svým bohactvím, bojíce se aby o ně oloupeni nebyli; někteří z nich náležejí k nejvzdělanějším mužům své vlasti. Kněžstvo, k němuž se počítají vykladači psaného zákona, jest velmi četné, bohaté a mocné, a skládá se z mnohých řádů, z nichž nejvyšší slove *muštešed*. K vyšším důstojnostem se dostávají učeností a nábožností svou, a přední povinností jest, chrániti lid před utiskováním úřadnictva. *Molahové* čili sprostí kněží, kteří se potloukají po městech, jsou ve špatné pověsti, neboť se živí hlavně mámením lidu, provozují astrologii, píší psaní a smlouvy a tráví život bídný; nectnosti jejich vešly u lidu v pořekadlo. Majitelé pozemků málo kdy vzdělávají půdu sami, nýbrž ponechávají to pachtýřům, s nimiž se rozdělují o výtěžek. Pachtýři tito čili rolníci mají se celkem dosti dobře, mají slušná, pohodlná obydlí, stravují se dobře a odívají se slušně; jsouť pracovití a důvtipní, přívětiví a pohostinní; časem však podléhají vydíravosti úředníků vládních, kteří když jsou na cestách, žádají na nich potravu a zaopatření pro sebe i své družstvo ve jménu vlády. Však ani lid pracovný bídu netrpí, neboť plat jeho bývá vysoký a potrava laciná. Ženy perské vyšších tříd bývají velmi sličné a krásné, k čemuž časté míšení s krví georgijskou a čerkeskou valně přispívá; jsou též čilé a důvtipné, a často mívají veliký vliv na své muže, jichž záležitosti někdy řídívají. Peršané mají dva druhy manželství: manželství totiž trvalé a řádné, v němž manžel nesmí míti více než 4 ženy, a manželství zvané *sige*, ve které vcházejí na čas s neobmezeným počtem žen, které jsou podřízeny manželkám řádným, jimž musejí sloužiti. Děti z obojího manželství jsou si v právech úplně rovny. Větší díl však Peršanů má toliko po jedné manželce, a postavení žen nezdá se býti tuhým a příkrým. Dámy z vyšších tříd žijí v rozkošné zahálce, ač jednotvárné; majíť úplnou volnost, snad větší než dámy evropské, a větší díl času svého tráví ve veřejných lázních nebo na návštěvách u svých přítelkyň; jsouť mimo dům bývají zahaleny od hlavy do paty, tak že jich nelze poznati, z čehož jim vyplývá neobmezená volnost. Umějí zhusta čísti a psáti, ba znají i díla předních básníků perských. S druhé však strany nedá se upírati, že v *anderunech* čili harémech boháčů jest jim snášeti mnohá příkoří od mužů, proti jejichž zlobě nemohou se hájiti, leda že jim někdy namíchají jedu. — Města perská vypadají jako hromady ssutin, špíny a bídy, a nikde neuvidíš takového ruchu a hemžení jako v městech evropských. Úzké, špinavé ulice táhnou se uprostřed svalených zdí a zbořených budov, a vysoké zdi zakrývají pohled na zahrady a lepší domy boháčů. Soumar s břemenem sotva se touto změtí prodere. Jenom v Širazu, Ispahanu, Teheranu a Tabrizu jsou některé ulice s elegantními bazary. Karavanseraje nalézají se v každém místě a na všech silnicích. Domy perské jsou obyčejně o jednom patru, ale dlouhé, z cihel na slunci nebo v ohni vysušených; vnitřek pokojů jest ometen smíšeninou prachu mastkového s vápnem, což dodává stěnám lesknavosti. Podlaha bývá pokryta vlněnými nebo bavlněnými kobercemi, okolo zdí pak jest divan. Nábytku není, poněvadž Peršané sedají na zemi i při jídle, které se staví na prostřený koberec. — Co do náboženství jsou Peršané mahomedáni sekty *šiitů* (v. t.), jejichž čistá víra však už valně jest porušena, kdežto se zmáhá mystická sekta *sufiů* (v. t.), která čítá přes 300.000 přívrženců; počet Parsů (v. t.) jest jenom skrovný, neboť větší část jich žije v Indii; většina pak kmenů kočovnických jsou *sunitů* (v. t.), a mezi nimi a vlastními Peršany panuje tudíž obapolná nenávist. Víru křesťanskou vyznávají hlavně Armenové (200.000) a Nestorovci (100.000), pak jest něco Židů a pohanů. — Vědecké vzdělání Peršanů jest velmi nedostatečné, čehož příčinou jest orientálská jejich netečnost a lhostejnost ke všelikému pokroku; všecko jde starou kolejí, a v celku spíše nazpět než ku předu, přes některé novější pokusy o zavedení vzdělání evropského; zná-

ni a psaní jest sice dosti rozšířena, ale vědy
pěstují se skoro pranic. Nejraději zanášejí
né astronomii dle systemu Ptolemeova, astro-
athematikou, logikou a metafysikou, které
mès na nízkém stupni. Lučby neznají, ze
u pak vědí pramálo, neboť z národův evrop-
nají toliko čtyry, totiž ty, kteří mají u nich
lance, a nazývají je: Rus, Frenk, Inglis a
Němec, čímž rozumějí Rakousko). Celý sever
považují za širošírou neúrodnou poušť, kde
chléb z rozemletého kamení a kapka vody
cností, obyvatelé pak jsou surovi barbaři.
gie má u nich podnes takovou vážnost, že
Peršan nepodnikne nic důležitého, neporadiv
rologem, je-li den nebo hodina tomu pří-
Známost lékařská jest velmi nedostatečna,
mii a běhu krve nemají ani zdání, a celá
kárna záleží v několika lécích, jichž účinky
zkušenosti. Více smyslu má Peršan pro
který však se nepovznesl u něho nad kroni-
bez chronologie a kritiky. Některá historická
opská byla v posledním čase přeložena do
, jimiž aspoň v nejvyšších kruzích se roz-
poněkud známost novějších událostí evrop-
Při dvoře jest ustanoven zvláštní říšský
a, který zapisuje důležitější příběhy dvorské
é; šach pak sám vede zvláštní denník, s nímž
bedlivě se skrývá. Od několika let vycházejí
ané na malém foliovém archu jednou týdně
vané noviny *Ruznameh dauleti*, naplněné
zprávami úředními. U veliké vážnosti a ob-
t u Peršanův poesie, a mnozí básníci jejich,
di, Ferdusi a Hafis jsou světoznámí; sám
novník pokusil se o skládání veršů, jimž se
správnosti nedá upříti, a při svém dvoře
nnovaného básníka, který z povinnosti musí
ti všecky radostné události dvorské. Knihotisk
den do **P.** na poč. nyn. stol., ale málo se roz-
nevadž písmo perské, nestavíc se do pravi-
řádek, nehrubě k tomu se hodí; proto jest roz-
kamenotisk. Knihovny perské záležejí nejvíce
y rukopisů. — Krásná umění jsou velice
na. Výtvarným uměním překáží zákaz isla-
podobňovati postavu lidskou; v poslední však
estali Peršané dbáti na tuto zápověď a zkou-
dosti zdařile v malířství, k němuž mají při-
vlohy, zvláště k podobiznictví. Nynější šach
si dvorského malíře, a zřídil si obrazárnu
ými obrazy evropskými. Hudbu, zpěv a tanec
ršané velice, ale pokládají za neslušné, aby
provozovali, nýbrž dávají se jimi od jiných
se baviti. Hlavní nástroje hudební jsou
rovné rohy rozličné velikosti a kotle, na
ukou prostýma rukama, pak jakýsi druh
Umění dramatické těsně spojeno jest s ná-
rím, jmenovitě prvních deset dní měsíce mu-
dávají se veřejná představení, podobná na-
m pašijovým, jichž předmětem jest porážka
nictví Aliho i rodiny jeho v Kerbele; herci
ují na jevišti větším dílem koňmo a někdy
aravany. Některé scény působí na obecen-
dojemně, že při nich pláče i štká hlasitě.
jsou velmi oblíbeny a dávají se ve všech
městech na veřejné útraty. Z veřejných
vyniká zvláště svěcení nového roku, které
po celých čtrnácte dní všeobecnými rado-
, hrami, návštěvami a p. Šach dává v tu
řejné audience, hází mezi lid zlaté i stříbrné
přijímá dary ze všech končin říše. V po-
čase uznali Peršané za hodné, seznámiti se
ací evropskou, a vznešené rodiny posílají
do Anglie a Francie, jmenovitě do Paříže
na vzdělání; na školách v Teheraně vyučuje se jazyku franc., jímž mluví zvláště mládež téhož města. Dbáť sám nynější šach o to, aby se šířila vzdělanost evropská v říši jeho, o čemž svědčí nejlépe to, že r. 1850 povolal do **P.**, chtěje zaříditi novou školu vojenskou, několik Rakušanů, mezi nimiž byli i krajané naši, dr. Polák, rodič pražský (žid), a nadporučík Kříž, kteří naučivše se jazyku perskému nejen jím přednášeli, ale i učební knihy v něm sepsali. Podrobnějších zpráv dle nejnovějších pramenů o Peršanech dočteš se ve výkladu k *Názornému Atlasu*, části druhé, str. 47—61. — Vláda perská jest despotická. Král, čili po persku *šach*, nemá nad sebou žádné kontroly a může smrti utratiti kohokoliv ze svých poddaných dle libosti. Jenom nad kmeny kočovnickými jest moc jeho obmezena, jichž náčelníci jsou toliko many šachovými. Též vladařové krajinští a j. vysocí úředníci všeho druhu provozují v obvodu své právomocnosti moc skoro absolutní, a tento despotismus a vyplývající z něho nejistota života i jmění jest velikou překážkou všelikému pokroku, při vší duševní nadanosti a podnikavosti lidu. Každého jitra dává šach veřejné audience, při nichž vyslýchá stížnosti a koná spravedlnost odměňováním i trestáním. První jeho ministr čili veliký vezír má rozsáhlý vliv a moc, roční jeho služné obnáší 42.000 tomanů čili 200.000 zl. našich peněz: nicméně však jest na milosti a nemilosti šachově, který jej každou chvíli může zpět uvrhnouti v nicotu, z které ho povýšil. Vedle něho jsou státní sekretáři pro jednotlivé odbory státní správy. Zákonodárství, jako ve všech zemích mahomedánských, zakládá se na koranu, s části však i na národních tradicích. Soudnictví jest v rukou molahů čili kněží, kteří však toliko vydávají nálezy, jichž vykonání připadá úřadům světským; při tom však dají se podplatiti a rozsuzují dle vlastního uznání. V novější době zřídila vláda perská zvláštní dvory soudní (*urf*), jimž přikázala značný obor civilní právomocnosti, hlavně pak přečiny politické. Tresty na přestupky a zločiny jsou: peněžitá pokuta, baštonáda, vystavení na odiv, useknutí ruky (na krádež), uříznutí ucha (za utrhání na cti), smrt zardoušením neb stětím. Jindy obyčejné bývalo též oslepování, ale jen při zločinech politických. Od baštonády ještě před nedávnem nebyl vyjmut nikdo, byť byl důstojenství sebe vyššího. — Důchodů mívá šach 16 až 18 mil. zl., jež mu vyplývají hlavně z daně pozemkové; mimo to platí se daň ze zahrad, vinohradů, krámů, koní a vůbec zvířat domácích, rozličného zboží, a v některých krajinách i daň z hlavy, kterou musejí odváděti všichni mužští, kterým je více než 14 let. K tomu pak ještě sluší přičísti mimořádné dary, které se dávají šachovi. Z pokladu korunního zapravují se privátní vydání šachova a jeho dvora, i výdaje veřejné. Řádného vojska vydržuje šach toliko 12.000 mužů pěchoty, 4000 m. jízdy a 2000 m. dělostřelctva; kromě toho však počítá se nepravidelného vojska (hlavně z kmenů kočovnických) 80.000 a provinciální milicie 100.000 m. R. 1862 záleželo vojsko perské z 95.000 m. pěchoty, 5000 m. pravidel. jízdy, 29.030 m. nepravid. jízdy, 5000 m. dělostřelectva a 380 m. *zambareků* (sloužících při dělostřelectvu s velbloudy). Za novější doby cvičí se vojsko též po evropsku, zvláště dobře zařízeno jest dělostřelectvo. I jízda jest dobře ozbrojena a odolá prý v poli kozákům ruským, kdežto nepravidelná jízda turecká se s ní ani měřiti nemůže. Pěchota se dělí na divise (*tomany*) po 10 plucích, pluk má 800 mužů, ve válce 1000 mužů. Nepravidelná jízda náleží též k vojsku stálému a dostává plat; dělí se na čety po 200 m. pod hejt-

manem a po 400 m. pod majorem; 500 pravidelných jezdců tvoří životní husarský pluk šachův, uniformovaný po evropsku. **Státního dluhu P.** nemá, poněvadž vydá-li se někdy více, nahražuje se to mimořádnými daněmi, pokutami peněžnými a p. — **Průmysl**, který býval v **P**-ii kdysi na vysokém stupni, jest nyní sklesl a nepatrný, čehož příčina leží v neustálených poměrech domácích, v nepořádku a nedostatku veřejné bezpečnosti; obmezuje se tudíž průmysl na pouhé řemeslnictví, neboť soustředění práce ve fabrice Peršan nezná. Zhotovují se hlavně tkaniny vlněné, jmenovitě koberce a šály; tkaní látek hedbávných kleslo tak, že Evropa v tom **P**-ii už daleko předstihla. Za to barvířství perské udrželo se dosud v dobré pověsti; i spracování ušlechtilých kovů provozuje se v rozsáhlé míře, a zvláště řezání drahokamů stojí na vysokém stupni. Zbrojířství, ač se posud udržuje v dobré pověsti, přece není už jaké druhdy bývalo. Sklářství leží v kolébce, porcelánictví, před 200 léty znamenité, velice kleslo, rovněž papírnictví. Důležité jest vydělávání koží. V novějším čase zdokonalilo se mydlářství, ale posud nestačí potřebě domácí, a množství svíček přiváží se z Ruska. — **Obchod** zahraniční jest poměrně skrovný. Hlavní předmět vývozu jest hedbáví, které jde nejvíce do Turek a do Rus; jest však jakosti méně dobré, pročež se nehodí pro trhy franc., angl. neb italské. V prov. Ghilanské vyrábí se hedbáví ročně za 6 mil. zl. Dále se vyvážejí látky vlněné i bavlněné do Turecka, sušené ovoce a zboží materiální do Indie, obilí a tkaniny bavlněné do Rus, pak čalouny a látky plstěné (z Khorasanu), arabské pláště a látky vlněné (z Khusistanu), šály z hebké srsti kozí (z Kermanu), zbraň střelná i sečná (z Ispahanu). Po zemi provozuje se obchod s karavanami, jež přivážejí z krajů vých. muselín, kůži, nankin, chinu, sklo, drahé kamení, šafrán, indych a koření. Obchod po moři Kaspickém jest monopolem ruským, a jde hlavně skrze přístavy Enseli, Balfruš a Astrabad. Na Perském zálivu, kdež jsou přední přístavy Basora, Gombrun a Bušír, kupčí hlavně Armenové, Arabové a Indové. Přes tyto přístavy se přivážejí z Evropy jemné látky všeho druhu, klénoty, zbraně, hodinky, zboží hliněné, skleněné i kovové, které se zaměňují za hedbáví a barviva. — **Prostředky komunikační** jsou velmi bídné a zanedbané, neboť vláda nedbá o to, aby aspoň poněkud urovnala cesty, tím méně aby stavěla řádné silnice, vymlouvajíc se, že prý by tím usnadňovala cestu nepříteli; proto není zde ani mostů, a cesty, po kterých se ubírají karavany, jsou jak je stvořila příroda. Obchod jest obmezen právě na karavany, které sprostředkují spojení mezi důležitějšími městy, a cestovník, nechce-li býti oloupen na cestě od Kurdů, musí se přidati k některé karavaně. K dopravě lidí i zboží užívá se velbloudů, koní, mezků, oslů, volů a někde i bůvolů. S vozem, jakž patrno, po cestách perských není možná jezditi. Pozemní obchod perský, prostředkem karavan vedený, jde těmito směry: v severových. části **P.** jest Mešhed středištěm zboží z Bucharska a jiných chanátů turanských přicházejícího; z Chivy vede dráha do Mešhedu, odtud pak do Teheranu a přes Herat do Kabulu. Z Turecka přichází zboží z jihozáp. přes Bagdad do Tabrizu, ze záp. přes Trapezunt do Tabrizu. Z Ruska vede jedna dráha přes Tiflis, Armenii a Araxes až do Tabrizu, druhá z Baku po vodě do Enseli, odtud do Rešdu, Teheranu atd. Zvláště důležité a velmi živé jest spojení mezi Tabrizem a Teheranem, na kteréžto cestě, ačkoliv jest tak bídná jako všecky ostatní, alespoň karavanseraje se nalézají, kde si karavany poněkud mohou odpočinouti. Vedle spojení obchodního prostředkem karavan, které jsou větším dílem v rukou podnikatelů privátních, jest v **P**-ii ještě jakés takés spojení **poštovní** mezi městy provinciálními a sídlem dvora. Pošta tato jest zařízena tak, že na jednotlivých stanicích se udržuje několik koní, které ex officio nebo za plat dopravují kurýry, cestovatele i menší zavazadla rychleji než se to děje s karavanou. K tomu mají nejen dvůr a guvernérové provincií, ale i veškerá vyslanectva evropská zvláštní lidi: vyslanectvo ruské a generální konsulát tabrizský na linii do Tiflisu a Enseli, vyslanectvo tur., franc. a anglické hlavně na dráze do Cařihradu a Erzerumu, kdež se připojuje pravidelná turecká pošta; mimo to jde ještě pošta do Bagdadu a Bender-Buširu. Hlavní však dráha poštovní pro kurýry jest mezi Teheranem a Tabrizem, s druhé strany pak mezi Teheranem a Rešdem. Srv. Lady **Sheil** *Glimpses of life and manners in Persia* (Lond. 1856); Dr. Otto **Blau** *Commerciellen Zustände Persiens* (Berl. 1858); Dr. **Polák** *Persien, das Land und seine Bewohner* (Lps. 1865); **Vámbéry** *Travels in Central Asia etc.* (Lond. 1864, něm. Lps. 1865); H. **Brugsch** *Voyage de l'ambassade Prussienne en Perse en 1860 et 1861* (něm. v Lps. 1863). — **Jazyk** v. **Iranské jazyky.** — **Literatura.** Poněvadž chudé literatury tří prvních nářečí perských, avestanu, huzvareše a parsí, jsou obsaženy v jediném díle čili spojené sbírce spisův, které tvoří dohromady posvátná písma nynějších Peršanů, proto bude o literatuře těchto nářečí pojednáno ve článku **Zendavesta** (v. t.). My zde pomluvíme toliko o literatuře novoperské, jejíž počátkové sahají do IX. a X. stol. po Kr., když v **P**-ii se opět probudila národnost perská za domácích, samostatných panovníků. Od té doby byla **liter. perská** pěstována nejen v Persii, ale i v Indii, zvláště pak **básnictví** a **dějepis** dostoupily skvělé výše. **Básnictví** ovšem dosti zhusta zabředalo v jalovém panegyriku, v lichotivé vynášení ctností panovníkových, okolo jehož trůnu shromažďováni byli pěvci, aby vyhlašovali slávu jeho; avšak i mnoho zdravých, vznešených plodů se nám zachovalo, které se mohou postaviti po bok básním kteréhokoliv národa jiného. První místo zde zaujímá nesmrtelný básník epický **Firdusi** (v. t.) s nevyrovnaným plodem svým *Šah nameh*, nad nějž se nedovedl povznésti žádný z jeho nástupců; jestiť to pravé epos národní, z národních pověstí utkané a od celého národa podnes co vzácný poklad chované. Z ostatních básníků epickoromantických nejslavnější jest **Nisâmi** (v. t.), kterýž umřel 80 let po Firdusim a jehož sbírka krásných pěti básní romantických, *Pendž Kendj*, i v Evropě došla obliby. Z nesčíslné pak řady těch, kteří se věnovali básnění panegyrickému, jmenujeme toliko dva: **Enveri** († 1151), kterýž jest uznaným králem mezi panegyriky, a **Khakani**, který žil o jedno pokolení později (ok. 1200); oba tito básníci vynikali velikou učeností, jakož i plodnou fantasií a elegantním slohem. Záhy počalo se vyvinovati zvláštní odvětví **liter. perské**, které představuje učení sufitů čili náboženských mystiků. Nejstarší básník sufitský jest proslulý **Zenaji** († 1180), nad nějž vynikl ještě slavnější **Ferid-ed-din-Attar**, který narodiv se 1216 žil přes 100 let; ale jeho spisy jsou nesrozumitelny beze zvláštního komentáře. Na slovo vzaté z nich jsou: *Pend nameh* (kniha rady), *Mantik uttair* (mluva ptáků) a *Jevahir nameh*; první dva byly přeloženy v Evropě. Attara pak předčil mladší jeho vrstevník **Dželal-ed-din Rumi** († 1262), zakladatel mnišského, mezi mosleminy nejrozšířenějšího řádu Mevlevi a původce poučné básně *Mesnevi*, kteráž se stala orakulem

sufiiským, poněvadž básník byl jmín za nejdůkladnějšího znatele i hlasatele hlubokých tajemství; jest pak báseň tato vedle Firdusiho básně *Šah nameh* nejznámější a na východě nejvýše ceněnou ze všech plodův literatury orientální, neboť její hloubka i její vzlet, její nadšená moudrost považují se za nedostihlé i nedostižitelné. Ale nám na západě nemohou se líbiti tyto výbuchy transcendentálního enthusiasmu orientálního. Nám se více líbí básník Sadi, který požívá na západě lepší pověsti nežli kterýkoliv jiný z básníků perských. Sadi náleží k téže periody s básníky právě jmenovanými, neboť † 1291, maje věku svého 102 léta. Svou druhou třicítku let prý strávil na cestách, třetí v přemítání a pořádání svých zkušeností, a jen posledních 12 let prý věnoval skládání nesmrtelných děl svých. I kdyby toto systematické rozdělení jeho života se nám nezdálo doslovně pravdivé, přece bychom nemohli pochybovati, že Sadi mnoho cestoval a své nejdokonalejší plody napsal v pokročilém věku. Víme, že byl po nějakou dobu v zajetí křesťanském, byv zajat v bitvě s křižáky; v tom hledali mnozí vysvětlení chladnější jeho fantasie, čistého vkusu, praktičnější morálnosti, jimiž se liší Sadi od ostatních básníkův orientálních. Sadi jest nejvýtečnější básník morální a didaktický; jeho dvě nejlepší díla *Bostan* (Zahrada ovocná) a *Gulistan* (Zahrada květinová) jsou sbírky krátkých povídek, proplétaných aforismy a mravoučnými propovědmi prosou i veršem, i byly přeloženy skoro do všech řečí evropských. Též lyrické jeho básně došly u krajanův jeho obliby. Největší však lyrický básník perský jest Hafiz ze Širasu, který žil o sto let později a jímž povzneseno bylo básnictví perské k vzletu nejvyššímu. Ač byl dervišem a pohrdal bohatstvím i leskem, ve věcech náboženských byl úplně svobodomyslný a indiferentní, a jeho nadšení bylo oddáno jedině opojným rozkošem smyslným: láska a víno, růže a slavík jsou téměř jedinými předměty jeho písní. Někteří nábožní vykladači jeho básní chtěli erotickým i pijáckým těmto písním podložiti smysl mystický, hledajíce v nich jádro svatého nadšení; avšak výklady takové jsou hledané a nic jiného než marné pokusy o očistění literatury perské od nařknutí z nevěry a smyslnosti. Po Hafizovi má lit. per. toliko jedno ještě jméno, jímž se vychloubati může: jesti to Džami, který žil o století později a umřel u vysokém věku 1492. Džami jest básník ducha všestraného, jehož básně náležejí ke všem druhům básnictví, i ačkoliv nejsou považovány v každém oboru za první, zaujímají přece všude aspoň druhé místo; tak na př. v panegyrice vyniká nad Džamiho jediný Enveri, v romantice Nizami, v básnictví mystickém Dželal-ed-din, v mravoučném a didaktickém Sadi, v lyrickém Hafiz; těchto pět básníků, pak Firdusi a Džami jmíno jest za sedm skvoucích hvězd na obloze básnictví perského. Džami proslul zvláště co básník romantický, ač vyšla z jeho péra též výborná díla prosaická, na př. dějiny sufiismu a sbírka listů co vzor slohu epistolárního, kteréžto odvětví literatury za novějších dob mnoho se pěstuje v Persii, a v němž Džami jest mistrem nevyrovnaným. S XV. stoletím končí se vlastní dějiny básnictví perského; od té doby, ač ho do objemu přibylo, co do ceny nebylo hrubě obohaceno ničím. — Posud jsme mluvili pouze o básnictví perském, poněvadž ono jest nejdůležitější a nejvzácnější částí národní lit. perské. Po něm teprvé přijde dějepis. Pro starší tradiční dějiny perské byl přední a skoro jedinou autoritou Firdusi; pozdější spisovatelé přidali pramálo k tomu, co pověděno v díle *Šah nameh.* Teprvé počínaje stoletím XIII. povstali četní dějepisci, kteří psali dějiny perské z doby poměrně nové, o válečných výpravách Džingischánových, o jeho potomcích a nástupcích, o podivuhodném převrácení moci asijské, kteréž se událo přede vším v Iranu (Persii). Z těchto dějepisců zasluhují zmínky Rešid-ed-din (nar. 1247), Vasaf (z téže doby), který svým pilovaným a náramně šperkovaným slohem náleží k nejtěžším autorům perským, a Šeref-ed-din, dějepisec Tamerlanův. Z pozdějších spisovatelů vynikají Mirkhond († 1497), jenž sepsal dějiny všeobecné, a jeho syn Khondemir. — V oboru zábavy má lit. per. hojnost bájek, povídek, anekdot, legend a bájí nadpřirozených, z nichž se mnohé dostaly za středověku do literatur evropských. V theologii moslemínské i v zákonictví závisí Peršané na autoritách arabských, nevykonavše v domácí literatuře téměř ničehož. Podobně se má věc v oboru filosofie a věd exaktních, k čemuž přispívá i to, že učenci perští píší raději jazykem arabským nežli svým vlastním, tak že valná část vzácných vědeckých kněh arabských pochází od spisovatelů perských. Nejlepší mluvnice jazyka perského vydali sir William Jones (1809), Lumsden (2 sv., Kalkuta 1810), prof. Lee (1828) a Duncan Forbes (1844). Nejvzácnější slovník perský jest *Haft kulzum* (sedm moří), jejž vydal král Oudeský (v 7 sv. folio, Lakno 1822); nejužitečnější pak jest slovník Richardsonův: *Persian, Arabic and English dictionary* (1829). Nejlepši prameny o lit. perské jsou: Alex. Chodžko: *Specimens of the popular poetry of Persia* (Lond. 1842) a *Sur la littérature dramatique des Persans* (1844), Hammer-Purgstall: *Die schönen Redekünste Persiens* (Wien 1818). — Dějiny. O prvotních dějinách národů, kteří s počátku zemi tuto obývali, nemáme ovšem spolehlivých zpráv historických, avšak nejnovější badatelé evropští dopátrali se přece aspoň jakéhos takéhos jádra, jehož výsledek tuto podáváme. Za doby pradávné nastalo veliké stěhování národův indoevropských ze záp. středu Asie, a tehdáž přistěhovali se Peršané a Medové z krajin za Indem ležících. Konečně v IX. stol. př. Kr. ta část přistěhovalců, kteří potom tvořili hlavní živel národa Medského, srazila se s Asyrskými, kteří byli tehdáž mocným národem nad Tigrisem, a po dlouhých půtkách podlehli Medové Asyrskému králi Sargonovi (710 př. Kr.). Avšak asi r. 633 zbouřili se Medové vedeni Kyaxarem a dobyvše Ninive 625 založili říši Medskou. Po Kyaxarovi nastoupil Astyages, a po něm Kyaxares II., kterýž jest dle některých totožný s Dariem knihy Danielovy. Jeho nástupce Kai Khusrau jest týž, kterého Řekové nazývají Kyros, a jejž pokládají za vůdce kmene Peršanů, kteří obývali krajinu Persis čili nyn. Fars (Farsistan) a byli poddáni Medům. Asi r. 559 uznán byl Kyros za vládce spojených národů Medského i Perského, a od té doby měli Peršané převahu. Kyros dobyl Babylonu a založil velikou říši Perskou. Po jeho smrti stal se králem Kambyses, který připojil k říši své Egypt a velikou část sev. Afriky. Za své sedmileté samovlády dopustil se mnohých přechmatů nejen na Egypťanech, ale i na předních mužích perských; mimo jiné dal utratiti bratra svého Barda (jejž spisovatelé řečtí nepràvě nazývají Smerdis), maje ho v podezření zrady. Konečně r. 522, když meškal v Egyptě, nastrčili magové muže ze svého středu, vydávajíce jej za zavražděného Barda, jemuž byl poněkud podoben, chtějíce ho míti králem; lid, maje už tyranství Kambysova dosti, přijal krále nového, a Kam-

bysee dozvěděv se o tom sám se zavraždil (tak aspoň svědčí nápis Behistunský, kdežto spisov. řečtí povídají, že náhodou se poraniv umřel). Ale usurpátor vládl jenom 8 měsíců; neboť byl prozrazen a usmrcen spiknutím náčelníků perských, z nichž jeden, Darajavus čili Darius Hystaspes, stal se králem. Darius (v. t. 1) panoval 36 let i rozšířil značně říši svou, dobyv rozsáhlých krajin na východě, hraničících s Indem, ba i na západ donesl zbraň svou do Evropy, kdež vtrhl do Thracie a Macedonie, ale další pochod jeho do Řecka byl mu překažen nešťastnou proň bitvou u Marathonu 490. Po čtyřech pak letech umřel, a následoval jeho syn Xerxes, který opět se pokusil o podmanění Řecka a s počátku aspoň s jakýmsi potkal se úspěchem, ale konečně učinili mu Řekové veliké porážky loďstva i vojska u Salaminy, Plataií a Mykalu. R. 465 byl Xerxes zavražděn, a pak vládli po sobě králové Artaxerxes Longimanus (465—424), Darius II. Ochus (423—404), Artaxerxes II. Mnemon (404—361), Artaxerxes III. (361—338), za nichž říše vždy více a více klesala, až konečně Darius Kodomannus, poslední panovník z dynastie Kyrovy, byl přemožen od Alexandra Vel. 329. Tak dostala se **P.**, která po dvě století vládla světu, majíc několik set milionův obyvatelů, pod žezlo krále Macedonského, který vtrhnuv sem (r. 334) s nepatrným vojskem 35.000 Řekův porazil Peršany v bitvách u Graniku, Issu a Arbely a stal se pánem říše ohromné. Po jeho pak smrti svářili se vojevůdcové jeho se zbraní v rukou o panství v Asii, až okolo r. 307 se stal Seleukus Nikator pánem **P.**, a po něm nástupcové jeho Antiochus Soter a Antiochus Theos. Za tohoto posledního zbouřili se ok. 255 Parthové (kmen to bydlící na sev. **P.**), kteří ode dávna byli podrobeni Peršanům, a vedeni jsouce Arsakem založili třetí dynastii perskou, dynastii to Arsakovců v u spisov. klasických, čili dynastii Aškovcův (neboť Arsakes slul Peršanům Ašk), která se udržela pod 34 panovníky, o nichž víme málo spolehlivého, až do r. 226 po Kr. Jejich hlavní města byla Seleucia a Ktesifon, a nejslavnější událostí v jich análech byly války s Římany, které se začaly asi r. 53 př. Kr., když do jejich říše vtrhl Crassus a utrpěv strašnou porážku sám padl; potom následovaly dlouhé půtky s nerovným štěstím, až konečně na zač. III. stol. způsobili Římané takový zmatek v Parthii, že Artaxerxes Babigon čili Ardešir zbouřiv se přemohl a usmrtil Artabana V., posledního krále z rodu Arsakovců, a prohlásil se pánem **P.**, přijav titul *Šachan šach* čili „králů král", jejž podrželi králové Perští podnes. Dynastie jím založená sluje dynastie Sasanovců a trvala přes 400 let (226—632 po Kr.) za 28 neb 29 panovníkův. Nejvíce prosluli z králův těchto Sapor čili Šahpur, syn Artaxerxův, který vedl války s Římany a porazil i zajal cís. Valeriana; Sapor II., který válčil krutě s cís. Římskými Konstantiem a Julianem, kteréhožto posledního porazil a zabil; Varanes V. čili Bahrum Gour, proslulý svojí štědrostí a velkomyslností, jakož i šťastným odražením návalu tatarského; Chosroes č. Khosru Nuširvan, kterého považují Peršané za vzor spravedlnosti a věhlasu politického; neboť byl i velikým panovníkem i slavným dobyvatelem, přinutiv cís. Justiniana k neslavnému míru (k ročnímu poplatku 80.000 kusů zlata), a dostal se se zbraní svou až k moři Středozemnímu na západ, k Oxu a Indu na vých. a do Arabie na jih. Jeho 48leté panování (531—579) bylo zlatým věkem nové Persie, jakož je oslavují dějepisci i básníci perští; nepřátelé se ho báli, poddaní jej milovali, požívajíce ovoce jeho vítězství a divíce se jeho spravedlivosti. Dbalť Khosru zvláště o chudé, dal vychovávati sirotky na veřejné útraty, podporoval vědu, literaturu, obchod i orbu, zakládal akademie a knihovny a obohacoval je i překlady ze sanskrty, řečtiny a latiny. Moudrost jeho byla vychvalována i od filosofů řeckých, a posíláni jsou k němu vyslanci z Afriky, Indie, Číny a Tibetu. Jeho vnuk Khosru Parvis čili Chosroes II., který brzo po něm následoval, jest znám svými výboji, kteréž sáhaly přes Syrii a Palestinu do Egypta až Tripoli a Karthagině, v Evropě pak leželo vojsko jeho 12 let táborem u Cařihradu. Více však jsou známy na východě jeho nádhera a luxus, a dějiny orientálské hlásají o jeho palácech, skvostných trůnech a nesmírných pokladech, o jeho básnících a hudebnicích, o jeho 50.000 koních arabských a 3000 krásných ženách, z nichž nejmilostnější byla Širin čili Irene, Řekyně a křesťanka, jejíž krása a láska jsou opěvány v tisíceru písní. Jeho sídlem byl Dastagerd, vých. od Tigrisu. Poslední však léta jeho panování byla nešťastná i neslavná. Císař Heraclius vtrhl do **P.** se silným vojskem a v 6 letech pozbyl Khosru všech svých výbojů, pověstný palác v Dastagerdě byl vypleněn a spálen, on pak sám konečně svržen s trůnu a zavražděn od nejstaršího syna Siroa čili Šeruy r. 628. Potom nastalo v **P**-ii bezvládí až do r. 632, kdež nastoupil Jezdegird III. Zatím činili již mahomedánští Arabové útoky na říši Perskou, a Jezdegird vzdoroval marně ozbrojeným fanatikům, kteří se naň valili z pouští okolních; na rovinách Nahavandských r. 641 svedena veliká bitva, v níž prý padlo 100.000 m., a jenž rozhodla osud **P.** Poražený král prchl s bojiště a nalezl útočiště v krajinách východních, po nichž se potuloval několik let co poběhlík, až byl r. 651 zavražděn od jakéhos mlynáře; s ním skončila se dynastie Sasanovců i náboženství magův. Vítězný chalif Omar I. připojil **P**-ii k říši moslemínské, a lid perský přinucen jsa mečem přijal víru mahomedánskou po mnohém krveprolévání; jen nepatrná část Peršanů odvážila se setrvati u staré víře perské, kteří se podnes udrželi pode jmenem Parsů (v. t.). Po následující dvě století zůstala **P.** podrobena chalifům. Ale r. 868 sebral odvážlivý dobrodružník Suffar četu domácích ozbrojenců, s níž vyhnal místokrále chalifů a založil dynastii Suffarovců, z níž se udrželi ještě tři knížata, až na zač. X. stol. byla **P.** rozdělena mezi rodiny Samani a Dilami, z nichž ona vládla nad vých. **P**-ií a Afghanistanem, tato pak v ostatní **P**-ii. Za dynastii těchto dostala se **P.** pode jho Seldžuků, z nichž jí vládli Togrul Beg, Alp Arslan a Malik Šach, vesměs prosluli dobyvatelé. Dynastie tato schýlila se ku konci a zanikla ve XII. stol., a po dlouhém bezvládí dobyli **P**-ii Tataři vedení Hulaku-Chánem, vnukem Džingis-Chánovým, který zarazil sídlo své říše v Maraze v Azerbeidžaně. Nejbližší důležitou událostí v dějinách perských bylo dobytí a poplenění země od Tamerlana ke konci XIV. stol. Za jeho nástupců trvaly samé války občanské, až na zač. XVI. stol. se stal pánem **P.** Ismael Sofi, potomek pověstného svatého Šeika Sofia, a založil dynastii Sofiů. Umřel 1523, a po něm následoval jeho syn Tamasp, jehož 53leté panování bylo nad míru zdárné. Abbas, nástupce Tamaspův, byl panovníkem ještě větším, ale ve své rodině byl prchlým tyranem. Po jeho smrti (1628) chýlila se dynastie Sofiů znenáhla k úpadku, až byla konečně svržena od Afghanů, kteří dobyvše **P.** 1722 vládli zde po 7 let se strašnou ukrutností, až je vypudil slavný Nadir Šach, který se dostal na trůn 1736. Panování jeho bylo proslulo vítězstvími nad nepřáteli, ale stalo se zároveň pověstným

vávcu jeho krutostí proti lidu i vlastní své rodině. Po jeho smrti událo se několik revolucí pro spory o trůn, jichž následkem bylo odtržení Afghanistanu od **P.**, kdežto v záp. **P**-ii, v Širasu, opanoval Kherim Šach († 1779). Jeho syn Ali-Murad podlehl po dlouhých půtkách Turkomanům. Jakýs takýs pořádek nastal, když se stal šachem Aga Mohammed, který si podmanil záp. Iran a jednak politikou, jednak přísností utlumil ducha revolučního. Po něm následoval 1796 jeho synovec Feth-Ali, který uvnitř svou moc utvrdil, ale Rusku musel postoupiti Derbend, část země nad Kurem (1797), Georgii (1802); mírem pak Gulistanským 12. říj. 1813 postoupil císaři Ruskému všecky ostatní své državy kavkazské. Nová válka, kterou začal s Ruskem 1826, skončila se 22. ún. 1828 ztrátou perské Armenie. Po smrti Feth-Aliho (20. říj. 1834) následoval Mohamed, syn Abbas-Mirzy, za něhož se P. blížila vždy více k úpadku. Toho hleděla Anglie užíti k svému prospěchu a získati **P**-ii pro své záměry, ale předešlo ji Rusko, které dobylo v diplomatických půtkách vítězství a podnes v něm se udržuje. Šach Mohammed † 6. září 1848, a nástupcem stal se jeho syn Nasreddin, čili Nasureddin, nynější šach Perský. Za jeho panování vypukla válka s Anglií 1856, kteráž po několika vítězstvích Britů se skončila 4. bř. 1857 mírem Pařížským. Za posledních dob sblížila se **P.** (zvláště od r. 1858, kdy se stal Feruk-Chán velkovezírem) s Evropou smlouvami obchodními i stykem diplomatickým. — Srv. Malcolm *History of Persia* (2 sv., Lond. 1815); James B. Parker *Historical and descriptive account of Persia* (Edinb. 1834).

Persiflage [-áž], franc. vtipný posměch, úštipka, chvála na rub; **persiflovati**, chytře a uštěpačně se posmívati, chváliti na rub, směšným činiti někoho.

Persigny [-zini] Jean Gilbert Victor de Fialin, hr. a vév., proslavený souvěký státník franc., nar. 11. led. 1808 v Saint Germain Lespinasse (v depart. Loire), obdržel své vzdělání na koleji Limogeské, vojenských vědomostí získal na jezdecké škole Saumurské, z kteréž vstoupil r. 1829 co poddůstojník do 4. pluku husarského. Obviněn jsa z porušení subordinace opustil r. 1831 službu vojenskou a přišed bez jmění do Paříže chopil se péra, aby se stal podřízeným spolupracovníkem několika časopisů. R. 1834 založil měsíčník *Revue de l'Occident français* (vyšlo jediné číslo), v němž zastupoval ideu imperialismu; tím přiblížil se k Ludvíku Napoleonovi, kterýž toho času byl v Arenenberku a jemuž **P.** později všecku svou snahu, celý svůj život věnoval. Při nezdařeném spiknutí Štrasburském byl lapen, však poštěstilo se mu uprchnouti do Badenska, odkudž po dlouhém bloudění Černým lesem dostal se zpět do Arenenberku. Po čtyrech letech (v čci 1840) účastnil se pokusu Boulongneského, byl však opět zatknut a soudem pairským k dvacítiletému vězení odsouzen. Revoluce r. 1848 přinesla **P**-mu svobodu; odebral se do Paříže, kdež všecky síly své vynaložil ve prospěch strany bonapartistické, až konečně 10. pros. Ludvík Napoleon zvolen byl za presidenta republiky. Tento jmenoval ihned věrného přívržence svým pobočníkem, pak general-majorem a velitelem národní obrany sekvánské. R. 1849 vstoupil do sboru zákonodárného za dep. du Nord, stranil vždy úsilovně politice Napoleonově, byl zasvěcen v tajemství převratu dne 2. pros. 1851 a po obnovení císařství stal se ministrem vnitra, pak senátorem (1852). Dvakrát (r. 1855 a 1859) byl franc. velevyslancem v Londýně, r. 1858 stal se členem tajné rady. **P.** byl státník vřele imperialistický, avšak nikoli nepřístupný opravám ve směru svobodomyslném. Manželkou jeho jest od r. 1852 Albine Marie Napoleone Eglé Ney, dcera knížete Moskevského. Rytířem čestné legie jest od r. 1849, a r. 1856 byl povýšen za velkokřižníka téhož řádu.

Persio, jináče Cudbear anebo červený indich, připravuje se z rozličných lišejníkův skalných a stromových (rodův Ramalina, Roccella, Usnea, Gyrophon a j.) rozmělněných a močem navlhčených samovolným hnitím na vzduchu. Organické kyseliny v lišejnících hojně obsažené mění se v bezbarvý bezdusičný orcin, jenž kyslíkem vzduchu i ammoniakem hnijícího moče v červený dusíkatý orcein se mění. **P.** má téměř tutéž povahu co orseil (v. t.). Jest to violový prášek, fabrikovaný jindá hlavně ve Skotsku, nyní také v Němcích, Anglii a Francii; slouží jm. k barvení hedbáví. *Sfj.*

Persius Flaccus, Aulus, římský básník satirický, nar. ve Volaterrách v Etrurii 4. pros. 34 po Kr., † 24. list. 62. Pocházel z rodu rytířského, a nabyv dobrého vychování od matky, kterou povždy vřele miloval, odebral se do Říma, kde studoval s Lucanem u stoického filosofa Annaea Cornuta. Ostatně víme málo o jeho osudech, jenom jeho mravný život a roztomilá povaha se vychvaluje. Z pozůstalých jeho spisů máme 6 satir, které obsahují celkem jenom 650 hexametrů, ba zdá se, že **P.** ani více nepsal. Jeho sloh jest temný, příliš hledaný a kroucený. Quintilian, Martial a někteří křesť. spisovatelé vychvalují jeho přednosti, kdežto jiní nepokládají ho ani za hodna, aby byl čten. Nejlepší jest vydání *Jahnovo* (Lps. 1840) a Heinrichovo (t. 1844).

Persius G. A., stavitel naší doby v Berlíně, ve kterémžto městě a v jeho okolí provedl vícero velmi zdařilých staveb, vynikajících neobyčejným vkusem, bohatostí forem a přesností slohu. Nejznamenitější z nich jsou: král. letohrádek Charlottenhof, jehožto vystavěním sobě získal u vysoké míře přízeň a důvěru Pruského krále Fridricha Viléma IV.; v Sanssouci křídla zámku, obydlí tamějších dvorských zahradníkův, a několik menších ozdobných staveb v parku; kostel na způsob basiliky v Sakrově a nový chrám míru v Sanssouci; v Postupími kupola chrámu Sv. Mikuláše dle návrhů Schinkelových s přiměřenými změnami; u Postupími velmi vkusná vila Schöningen v italském a parní mlýn v maurickém slohu. Odebrav se r. 1845 do Říma † **P.** téhož ještě roku co pruský nejvyšší stavitelský rada. *Mü.*

Perský, z Persie pocházející, k Persii se vztahující. — **P.** jazyk v. Persie str. 264. — **P.** prášek proti hmyzu v. Pyrethrum. — **P.** záliv, rameno moře Indického mezi Persií a Arabií, od 24° k 30° sev.-šíř., má 4340 □ m. Z moře Indického vchází se do něho mořem Arabským, zálivem Omanským a úžinou Ormuzskou. Oboje pobřeží jest chobotnaté, avšak z přístavů mají důležitost jenom Bušír na straně perské, a Bassora bl. sev. konce, kde se vlévá Šat-el-Arab do zál. **P**-ého. Ostatně jest pobřeží nízké, a jen u vchodu do zálivu jsou hory poněkud vysoké. Blíže břehu arabského leží několik ostrovů, z nichž znační jsou Kišen, Ormuz a Aval čili ostrovi Bahreinské. V úžině Ormuzské vystupuje příliv na 12′, u sev. konce jen na 6′. U pobřeží záp. a již. loví se perly v ceně 30 mil. zl. ročně. Obyvatelstvo okolo zál. **P**-kého jest skoro výhradně arabské. Po drahně let řádili zde mořští loupežníci, kteří jsouce pronásledováni nalézali útočiště na mělčinách a zádorech blíže pobřeží arabského. Britové vyslali proti nim dvakráte výpravy (r. 1809 a 1819 z Bombaje) a zlomili moc jejich pomocí sultána Maskatského. — **P**-ká země (indická červeň), okr krásně nachové barvy, lne na

jazyk, má silně stahovací chuť, v kyselinách silně šumí; přichází do obchodu v pevných, těžkých kusech z východní Indie a z ostrova Ormuzu.

Persona, lat. maska, kterou nosili všelicí herci na divadle řec. i ř. mském. Část masky, která pokrývala obličej, byla ze dřeva, k ní pak byla připojena příhodná vlásenka, tak že celá hlava byla zahalena. Každý stav a každé stáří mělo zvláštní masku, tak že obecenstvo z **p**-ny poznalo hned vlastnosti i stav osoby. — Z toho se vyvinul později význam, kde **p.** znamená t. co osoba (v. t.). — **In p.** osobně; **pro p.** pro osobu, osobrě.

Personál, osoby, na př. při některém úřadu, obchodu atd. — **Personalia** (t. j. *pronomina*), v gramatice náměstky osobní. — **Personálie**, osobní záležitosti, osobní věci, zvl. bližší poměry osoby některé. — **Personální** v. Osobní.

Personatae (rostl. tlamaté) tvoří 37. řád v přirozené soustavě Endlichově, zahrnující několik čeledí rostlin dvouděložných srostloplátečných, jichž květy mají kalich volný, korunu pouze souměrnou, často dvoupyskou s hrdlem uzavřeným. Tyčinky jsou obyčejně dvoumocné a plod je dvoupouzdrá tobolka s četnými semeny buď bez bílku, buď bílečnatými. Počítají se sem čeledi: *Scrophulariaceae, Acantheae, Bignoniaceae, Gesneraceae, Orobancheae, Lentibularieae a Utricularieae.* *Jha.*

Personifikaci v. Allegorie.

Persoonia, rod *Proteací* s květy obojakými, kalichem 4listým, pravidelným; tyčinky jsou vynikající, blizna tupá. Nevadnoucí keře v Novém Holandu, kvetoucí v květnu až do srpna; asi 60 druhů. **P.** *flexifolia* s květy zlatožlutými, drobnými, ojedinělými, dálabičkovými; **P.** *pinifolia* s listy nitovitými, zpět ohnutými, hustě stojícími; s květy žlutými, plstnatými v pyramidálních prodloužených klasech; lodyha nízká.

Perspektiv v. Dalekohled.

Perspektiva slove jednak umění, každý předmět tak vyobraziti jak jej v přírodě vidíme z jistého místa na něj se dívajíce (malířství); jednak část deskriptivy, která zákony perspektivního rejsování s mathem. odůvodněním obsahuje. Každý perspektivní obraz co do tvaru lze považovati za průmět vyobrazeného předmětu na nějaké průhledné, na př. skleněné ploše, která se mezi pozorovatelem a vyobrazeným předmětem nachází a obraznou plochou slove. Že pak průmět buď centrálný nebo rovnoběžný býti může, jest i **p.** buď centrálná nebo paralelní. 1) Při centrálné **p**-vě, která se též svobodnou jmenuje, myslím sobě, že jdou od všech bodů pozorovaného předmětu slocí paprsky k oku (do jednoho středu), prostupujíce při tom plochu obraznou (při obyčejných obrazech rovinu), kteréžto prostupy náležitě spojeny dají věrný, pozorovanému předmětu úplně podobný obraz, při jehožto shlédnutí potom skutečný předmět viděti se domníváme. Zákony takovéhoto vyobrazení, tak zvanou lineární **p**-vu, při které se pouze o tvar obrazu jednati může, podává deskriptiva (v. Rejsování), nehledíc při tom žádného ohledu na barvu nebo jiné optické úkazy. Malíři berou však nad to ještě ohled i na barvu a její proměny, které v našem oku způsobují buď vzdušné vrstvy, nacházející se mezi naším okem a pozorovaným předmětem, anebo [illegible] světlo odrážející se od všech předmětů [illegible] pozorovanému předmětu [illegible] světlosti. A tím, že potom i forma i barva a osvětlení náležitě vyjádřeny jsou, zdá se, jakobychom mimo předmět i celý vůkolní vzdušný prostor před sebou měli. V tom však záleží pravé umění malířské [illegible] (franc. [illegible]), ježto se pro tako-věto změny barvy, světla [illegible] matický zákon určiti nedá, [illegible] pozorováním skutečnosti, [illegible] obrazů výtečných umělců [illegible] naučiti. Sem náleží i **p.** ptačí [illegible] že se malíř na předmět [illegible] na př. při vyobrazení nějakého [illegible] kraje z balonu. — 2) Při **p**-vě paral[illegible] slíme si pozorovatele tak [illegible] by paprsky zrecí, jež opět [illegible] obraznou prostoupiti musí, rovnoběžny [illegible] Průmět takovýto, ať si jest potom [illegible] mo na obraznou rovinu, má [illegible] obrazy rovnoběžných čar opět rovnoběž[illegible] okolnost jest to hlavně, proč se **p**-vě p[illegible] rejsování hlatí, strojů a technických [illegible] před centrální **p**-vou přednost dává [illegible] a všeobecné upotřebení i při konstrukci [illegible] věda † Rudolfu Skuherskému, [illegible] ské technice (v. *Oktoberheft der Sitzung[illegible] mathematisch- naturw. Klasse der k[illegible] der Wissenschaften in Wien*, 1850; *die [illegible] orthogonalen Projektion auf zwei Ebene[illegible] lage für jede Parallel-Perspektive* v *Abh[illegible] k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*[illegible] a konečně *Die orthographische Paralle[illegible]* Prag 1855) Tak zvaná projekce isom[illegible] měrná č. **p.** kavalírská, a projek[illegible] všechny tři splynuly nyní s paralelní[illegible] jelikož tato dovoluje předmět vyobrazit[illegible] strany a pro každý způsob zkrácení [illegible]

Persuis, Louis Luc L. de, skl[illegible] nar. v Metech 21. kv. 1769. Vyučiv [illegible] housle šel do Avignonu, 1787 do P[illegible] jeho oratorium velmi zalíbilo; nato [illegible] u velké opery, po mnohých pak boj[illegible] 1817 jejím ředitelem a vedl ji se skvěl[illegible] až † 20. pros. 1819. Byl též prof. [illegible] servatoři od založení až do r. 1802. **P.** [illegible] *La Jerusalem delivrée; Estelle; La* [illegible] *Marcel*, a j., pak balety a operety.

Perštein v. Piršenštein.

Peršteinec, ves asi s 200 obyv. [illegible] ském a okr. Kutnohorském; někdy b[illegible] na pozemcích č. 10 a 11, o níž vyprav[illegible] Zbraslavský (*Dobneri Monumenta histor[illegible]* p. 249): Bertold Pirkner z Kutné H[illegible] z dolů Kutnohorských zbohatlý, vyst[illegible] mezi Sedlcem a Kutnou Horou, kde ž [illegible] val. On přál více vévodovi Rakouském[illegible] než Jindřichu Korutanskému, a strach[illegible] pomsty jeho, ani kolem byli přívrženci [illegible] utekl podtajì k Rakouskému, svěřiv tvrz [illegible] svým. Ti napadali odtud pocestné a [illegible] šter Sedlecký. Proto sebrali se na ně [illegible] a okolní šlechta, a dosáhli hradu smlouv[illegible] se tvrz potom v držení dostala, nedá [illegible] Pirknerovi známo jest, že držel r. 131[illegible] let po oné události) hrad Tempelštein [illegible] Jenom to ví se s jistotou, že tvrz P. [illegible] sídlem statku, a že vzavši za své za [illegible] ských potom nikdy více vystavena nebyl[illegible] sám náležel r. 1500 Johanně z Ra[illegible] dostal se dědictvím Janu Salavovi [illegible] manž. jeho Magdaleně z Oujezda, [illegible] odkázala Jiřímu Hassovi z Újezda [illegible] vicích a Křeseticích, a ten spojil jej s K[illegible]

Perth, 1) město skotské v Perths[illegible] lehné poloze nad ř. Tayem, přes níž [illegible] most, má 22.232 obyv. (1851) a jest spo[illegible] znící s ostatními částmi království. P. [illegible] z nejstarších měst ve Skotsku s býva[illegible]

a to, že jest původu římského,
městem skotským a sídlem králů
dobyl ho Eduard I., 1644 Mont-
vell. Vyrábějí se zde látky ba-
diny cesty od **P**-u leží zámek
Mansfeldu nálež., kdež bývali
Skotští. — **2) P.**, m. v horní
nad ramenem Rideau, s 6500
m. záp. Australie, nad ř. Labutí,
t sídlo vlády osadní.
Karolina, virtuoska na klavír,
1805, počala se učiti na klavír
ale již po třech letech hrála
ila ve Vídni u Černého; r. 1826
u cestu po Německu, potkávajíc
m skvělým. R. 1831 usadila se
lka; r. 1836 šla do Řecka, ale
ova byla tam váženou učitelkou
rycátých let.
a něm. knihkupců, která v Gotě
y toho druhu. **1)** Friedrich
21. dub. 1772 v Rudolstadtu,
pectví v Hamburku, které v pro-
jedním z předních v Německu.
hé knihkupectví v Gotě, které
i historickými a theologickými
vanými, a † 18. máje 1843 tam-
eas **P.** spojil 1. led. 1854 obojí
firmou Fried. und And. **P.**
org Justus **P.**, strýc Friedri-
dolstadtě, založil 1785 vlastní
ě a † 2. máje 1816. Za jeho
ar. 18. čna 1793 v Gotě, † 10.
se ten závod velice a přejal jme-
manachu *Gothaischer Hofkalen-*
oveň vydává ještě jiné genealo-
e toho získala si firma Justus
od vede, velikou zásluhu o lite-
kartografii, i jest při něm zvlášt-
vem *Geografische Anstalt*, z ně-
nožství nejdůkladnějších map,
Stielerův *Handatlas*, mapy Berg-
y a Sydowovy, kteréž došly
a evropského rozšíření. Ústav
bil Bernhard Wilhelm **P.**,
. čce 1821, † 27. říj. 1857),
éného zeměpisce Dr. Augusta
aložil důležitý časopis *Mitthei-*
rthes' geografischer Anstalt, který
íčné, podávaje výsledky nejno-
kumů zeměpisných. Po smrti
e obchodu vdova jeho Minna
d vede.
r], jedno z největších hrabství
střed království mezi hrabstvími
eenským, Forfarským, Fifeským,
annanským, Stirlingským a Ar-
0½ □ m. 140.000 obyv. a jest
ty horské a krajské. Přední
h, Earn a Teith; jezera Loch
Loch Rannoch a Loch Katrine
i. Některé z hor pohoří Gram-
k nejvyšším na celém ostrově,
Malebné pahorky se zde stří-
olími, jež prosluly zpěvy Ossia-
, zámkem Macbethovým a sta-
idskými. **P.** jest kraj hlavně
ysl není valný.
, skladatel ital., nar. v Bologně
ověv. Toskánského, pak přišel
0 let, později cís. dvor. radou.
ého vrátil se do Bologni, byl
tam kapelníkem a † 1747. **P.** byl též spisovatelem. Z četných oper jeho jmenujeme: *Atide*, *M. Coriolano*, *Flavio*, *Rosaura*, *Venceslao*; z četných a důležitých skladeb kostelních oratoria *Abramo*, *Giesù al sepolcro* a *La morte del giusto*.

Pertinax Publius Helvius, nar. 125 po Kr., byl s počátku učitelem v Římě, vstoupil potom do vojska, stal se centurionem, vyznamenal se v několika bitvách, následkem čehož svěřil mu Marc. Aurelius velitelství jedné kohorty do Syrie vypravené. Brzy na to učinil jej týž císař senátorem a velitelem vojsk římských proti Germanům, severní provincie znepokojujícím. Za Commoda byl praefektem v Římě, a vrazi císaře tohoto získavše tělesní stráž dali **P**-a provolati za císaře 192 po Kr.; praetoriáni ale spůsobili již roku následujícího proti němu zbouření, ve kterém zahynul.

Pertinencie v. Příslušenství.

Pertrám v. Parthenium.

Perturbace v. Poruch.

Perty Ant. Maxm., současný přírodozpytec něm., nar. r. 1804 v Ohrnbau blíže Ausbachu, byl dříve v Mnichově, později od r. 1833 v Berně profesorem zoologie a všobecného přírodopisu. Zvláštní píli věnoval proskoumání tělesné i duševní stránky člověka, nezanedbav při tom nikoli ostatní části přírodozpytu. Sps.: *Grundzüge der Ethnographie* (v Lips. 1859); *Die mystischen Ercheinungen der menschlichen Natur* (tamtéž 1861, doplněk 1862); *Allgem. Naturgeschichte* (4 sv. v Bonnu 1837—45); *Vorschule der Naturwissenschaft* (v Bernu 1853).

Pertz Georg Heinr., dějepisec něm., nar. v Hanovru 28. bř. 1795, vzdělal se na universitě v Gotinkách a byl od spolku ve Frankfurtě, pro německý dějepis založeného, r. 1820 vyslán, aby proskoumal archivy a knihovny po Německu a Itálii; po svém návratu r. 1823 stal se bibliotekářem, archivářem a historiografem rodu Brunšvik-Lüneburského v Hanovru, brzy však k vybídnutí zmíněného spolku převzal ředitelství u vydávání díla *Monumenta Germaniae historica*. Každé své úloze dostál s neobyčejnou obezřelostí, a jmenované dílo děkuje velikou část své důkladnosti historickému pátrání **P**-ovu, jež na svých vědeckých cestách téměř po celé Evropě konal. R. 1842 byl jmenován vrchním bibliotekářem a tajným radou v Berlíně. Ze spisů jeho mimo dotčená *monumenta* uvesti sluší: *Geschichte der merovingischen Hausmeier* (v Hanov. 1819); *Ueber Leibnizens Kirchliches Glaubensbekenntniss* (v Berl. 1846); *Ueber die gedruckten Ablassbriefe von 1454 u. 1455* (tamtéž 1857); *Leben des Ministers Freih. v. Stein* (t. 1855); *Aus Stein's Leben* (t. 1856); mimo to redigoval také od r. 1824—58 *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*.

Peru 1) republika v Jižní Americe, povstalá z bývalého špan. místokrálovství t. jm., hraničí na sev. s Ecuadorem, na vých. a jihu s Brasilií a Bolivií, a na západ s Tichým oceánem, majíc na 23.941 □ m. 2,500.000 obyv. (r. 1859), z nichž jest asi 900.000 původu špan., 1,400.000 původu indiánského, 200.000 černochův a smíšenců̊v. Republika tato jest rozdělena na 11 departementů a 2 provincie s organisací departementů, jež jsou dle censu r. 1853:

Departementy	Obyvatelstvo	Hlavní města	Obyvatelstvo
Amazonas	39.074	Chachapoyas . .	4600
Ankas	155.779	Huaras	5500
Arequipa	121.585	Arequipa	38.000
Ayacucho	129.921	Ayacucho	18.000
Huankavelika . .	76.198	Huankavelika .	5500
Junin	245.722	Cerro de Pasco .	14.000

Departementy	Obyvatelstvo	Hlavní města	Obyvatelstvo
Kuzko	346.211	Kuzko	47.500
Libertad	202.662	Truxillo	6.500
Lima	180.923	Lima	100.000
Moquegua	61.440	Takna	10.000
Puno	245.681	Puno	8.600
Prov. Kallao . . .	8352	Kallao	6.000
„ Piura . . .	74.972	Piura	12.000

Departementy jsou opět rozděleny na 61 provincií, provincie na 625 distriktů, a distrikty na farství. Hlavní město jest **Lima**. Z ostrovů blízko břehu ležících jsou nejdůležitější ostrovy Chinchaské, ostrov San Lorenzo, který tvoří přístav u Kallaa, a ostroví Loboské. — **Horstvo** záleží hlavně z ohromných Andů, kteří zde tvoří dva rovnoběžné hřbety: západní, který se na rozdíl někdy nazývá *Kordillerou*, kdežto východní má jméno *Andes*; oba tyto hřbety jsou spojeny několika příčnými větvemi, a kde jeden dosahuje výšky největší, tam jest druhý nejnižší. Vých. hřbet zachovává svůj ráz z Bolivie až pod 13° již. šíř., kdež ho pozbývá, a sev. od Nevady de Sacantahi není sněžek. Pohoří záp. jest blíže 15° pokryto sněhem; jihových. od Limy strmí Taldo de Nieve nad čáru sněhovou, a asi pod 11° již. šíř. dosahují La Vinda a jiné hory skoro 16.000′ výšky. Toto pohoří záp. tvoří rozhraní vod mezi mořem Atlantským a mořem Tichým. Úzký pás pobřežní mezi mořem Tichým a Kordillerou ležící a *la costa* nazvaný, jest písčitá mnohými roklinami prorývaná kopčina s nepatrnými říčkami, kde nikdy neprší. Mezi Kordillerou a Andy jest planina peruánská, asi 7000′ vysoká, s údolími řek Jaujy [chauchy] a Maraňonu; u města Kuzka má planina 11.380′ výš. nad m., ale sklání se náhle k sev., tak že na březích Mantara má sotva více než 8000′. Nejdůležitějším však krajem v **P.** jest *montana* čili krajina lesnatá, která sahá od vých. svahu Andů až k hranicím Brasilie i Bolivie a jest hojně zvlažována Huallagou, Ukajalem, Maraňonem a mn. j. řekami; někdy slove též *Pampas del Sacramento*, nebo *Colonna*, neb též *Země misií*, poněvadž zde mívali jesuité několik misií nedlouho po dobytí **P.** Jsou to rozsáhlé roviny, hustými, bujnými lesy pokryté. — **Útvar geologický** není posud do podrobna proskoumán. Červený pískovec se vyskytá i na pobřeží i uvnitř, zhusta pohromadě s rozsáhlými ložisky solnými. Žula a porfyr jsou na pobřeží i v horách. Obyčejné skály skládají se z trachitu, augitu, porfyru a dioritu. Na blízku Arequipy a odtud k jez. Titikackému jest půda sopečná. V prov. Tarapacké a okolo Iquique jsou rozsáhlá ložiska soli a salnitru a krajina písčitá; zhusta bývají na mnohých místech domy stavěny ze soli. Na pomoří udávají se často zemětřesení, jenž někdy bývají záhubná. — **Řeky** peruánské náležejí jednak k úvodí moře Tichého, a to jsou samé mělké, bystré, nesplavné říčky, jednak k úvodí Atlantskému, kamž se vlévá veletok Maraňon, který přijímá do sebe všecky veliké řeky z **P.**, jako Huallagu, Ukajale a Purus. Mimo jez. Titikacké jsou ostatní jezera malá; z Laurikoče vytéká ř. Jauja. — **P.** má čtvero **podnebí**: 1) přímořské, kde pokud víme nikdy nepršelo, 2) horské na planině, které jest mírné a měnivé s prostředními dešti, 3) podnebí na Andech velmi studené, a 4) podnebí vých. od Andů, teplé a dusné. První podnebí přestává ve výšce asi 400′ nad m., a odtud až k 7000′ rozkládá se kraj, v němž od května do listop. převládají výpary mořské *garua* zvané, které občerstvují rostlinstvo. Okolo Limy (600′ n. m.) jest rostlinstvo bujné, zvláště od čce

do září. Prostřední teplota jest u Kallaa
v Limě neklesne teploměr nikdy pod 60° F
a málo kdy vystoupí nad 80° v létě.
bývá někdy viděti na pobřeží, ale hromobi
cháno a bouřky jsou zde neznámy. V druh
nebí rozeznávati lze pás dešťový, asi 700
a pás sněhový, jehož výška jest rozličná d
pisné polohy. Asi 9000′ n. m. jest stř. te
F., a počasí se rozeznává jen co mokré
do května) a suché. Třetí podnebí jest v
ného sněhu. Čtvrté konečně jest na rovin
stírajících se vých. od Andů až k hranicím
a Bolivie. Jest teplé, ale ochlazované hu
a vlhkými větry atlantskými. Častí deš
činí krajiny tyto nezdravými, takže mál
diánů nad řekami zdejšími, kteří by p
rok. — Bohatost **minerální** **P**-ánska pr
dávna, zvláště vzhledem k vzácným kov
se zde dobývá veliké množství. Tak se n
na mnoha místech a téměř ve všech říč
ských; hory mají bohaté zlaté i stříbrné
měď a olovo. Zvláště výnosné jsou doly
Avšak hornictví jest velmi zanedbané a ned
Humboldt páčí roční výtěžek zlata i
10,600.000 zl. — Bohaté a rozmanité jest
stvo, kteréž vydává mnoho druhů zelin
rozličné balsámy aromatické, oleje, gum
mandle, zázvor, kopaivu a p. Na přímoří
svahu Andů roste *Areca oleracea*, ořech
bavlník, třtina cukrová a j.; uvnitř nachází
racemosis, okolo Limy jasmín a *Datura ar*
kolik druhů bramborů *(Solanum)* dostalo
do Evropy. Tabák a jalapa roste hojně
hor, a mnohé květiny, které se jinde pěst
dách, rostou zde divoce v lesích. Divo
jest rozšířena po březích Maraňonu i jeh
Mezi četnými keři na horách vynikají rozl
cinchony, kteráž roste na Andech po
mezi 2800′ až 9500′ n. m., a na vých.
tvoří nepřetržený les na mnoho mil. Ve
6500′ až 13.500′ má rostlinstvo ráz alpsk
řena. Z divokých zvířat jsou tu pum
medvěd, jelen, divoký kanec, liška, pas
chod a opice. Ovce peruánská jest neju
domácím zvířetem; jsou zde 4 druhy: lá
guanako a vikuňa. Španělé sem přivez
ropské, a nyní vídati bývá stáda 50.000
kusů na horách. I koně, hovězí dobytek
cházejí z Evropy. Mul nosí břemena
žijí aligátoři, u přímoří tuleni. Na břeh
ské přilétají hejna ptactva mořského,
ukládají guano. Za dob Inkův byli ptáci
něni zákonem v čas páření. Po městech
dora a supa u značném počtu. Ve vých
jsou papouškové. Sokolů, jestřábů, holub
ptactva jest zde hojnost. Drůbež byla
z Evropy. — O **obyvatelstvu** peruán
máme zpráv podrobnějších, víme toliko,
převahu mají Indiáni peruánští, vedle n
zde Španělé, černoši a smíšenci. Prof. An
mondi, učenec peruánský, podal r. 1862
moir *Apuntes sobre la provincia literal*
v němž dává zajímavou zprávu o kmenech
ských, žijících v rozsáhlé, divoké krajině
z níž toto vyjímáme: Majorunové a Kas
lidožrouti, kteří požírají starce své; mravy
i jazykem liší se od sebe. Chivarové (Jiv
původu Quičuaského, jazykem i mravy po
čuům. Konibové sploskují dětem hlavy
prkénkama, která jim uvazují na čelo a
retě páčí Raimondi počet Indiánův na 90.0
jest 40.000 samostatných. Ostatně srovnej

…vé. Ryzích potomků španělských jest proti
…ím velmi málo; jsou lehkomyslní, mají rádi
…y kohoutí a jiná vyražení, ale štítí se namá-
…dělného; zvláště ženy vynikají uhlazenými
…y a přirozeným ostrovtipem, avšak odkvétají
…y. Černoši jsou jenom ve městech blíže přímoří,
… Lima i mnohá jiná města museji si potravu
…děti hlavně z Chili. Na rovinách Kaxamar-
…h pěstuje se mnoho ječmene i pšenice. Ve
… mezi 2000' a 10.000' rostí se plodiny pasů
…ých; avšak jelikož zde není ani cest, ani vozů,
…echo se musí převážeti jenom na hřbetech mulů,
…hou se krajiny méně úrodné zásobovati pře-
…m z krajin úrodných. Průmysl peruánský jest
…ý: jsou zde fabriky na vlnu, bavlnu, slaměné
…uky a j., provozuje se koželužství, barvířství,
…ství, zlatnictví a stříbrnictví atd. Obchod
…ítá, jes zvláště v rukou Angličanů. R. 1862
…ěl dovoz 27,100.000 dol., vývoz 92,900.000 do-
… Vyvážejí se nejvíce drahé kovy, guano (r. 1863
…lo se guana 280.049 tůn), salnitr (t. r. 1,540.963
…), vlna, bavlna, kůže, kůra chinová, cukr, olej
…ý, pisko (líh, který se vyrábí hlavně v okolí
… Piska) a víno. Přivážejí se látky vlněné, ba-
…é a lněné, stroje, zboží hliněné, železné a po-
… R. 1861 bylo loďstva obchodního 100 lodí
…234 tůn nákladu. Lodi se v P. nestaví, nýbrž
… se buď ze Spoj. Obcí anebo z Evropy. Ob-
…pozemní jest nepatrný. Železnice jsou mezi
…u a Arikou, Limou a Kallaem, Limou a Chi-
…m; ostatně jsou cesty špatné. — Vychování
…osud na nízkém stupni, avšak už se poněkud
…e. Nižší třídy lidu jsou skoro hrubě nevě-
…a uvnitř země bývá těžko nalézti člověka,
…y uměl čísti a psáti, aby mohl zastávati
… Universita sv. Marka v Limě (založ. 1570)
… jstarší v Americe, avšak nedostatečně navště-
… Náboženství římsko-kat. jest státním, a
…ost k jiným vyznáním není právě veliká.
… má náramné bohatství; její hlavou jest arci-
… Limský, který má 4 sufragány: biskupy
…ského, Truxillského, Kuzeckého a Huamang-
… Jest zde 1800 kněží, 720 mnichů a 1200
…; mimo to jsou tu misionáři mezi Indiány.
…da spočívá co do zásady na základě za-
…ství lidu, ale v skutečnosti se zvrhla v des-
… vojenský. V čele republiky jest president
… ve sborech volebních na 4 léta volený;
…sidenta není, a uprázdní-li se místo presi-
… nastoupí na ně předseda rady výkonné.
…se skládá ze státního ministra co předsedy
…e 4 ministrů: ministra zahraničných zále-
…spravedlnosti, kultu a veřej. vyučování;
…námořnictví; a z ministra financí. Kongres
… senátu, do něhož posílá každý departement
…y, a ze sněmovny poslanců, do níž přichází
…ých 20.000 obyv. jeden poslanec. Departe-
…pravují prefektové pod přímým dozorstvím
…tovým; a v hlavním městě každého depart.
…u, do níž posílá každá provincie dva členy.
… soud jest v Limě, vrchní soudy jsou v Li-
…hu, Arequipě, Truxille, Ajakuchu a Puně.
…vé jsou ustanoveni od presidenta, který však
…může sesaditi libovolně. Trest smrti za zlo-
…litické byl zrušen. — Vojska bylo r. 1864:
… 8400 mužů, jízdy 1200 mužů, dělostřelstva
…, a četnictva pěšího 4380 m., jízdného 1028
…y celkem 16.008 m. Loďstvo čítalo 18 ma-
…ů (8 a parníků, 10 plachtových) s 90 děly,
… konce óce 1864 jednu loď obrněnou (Moni-
… Finance r. 1861: příjmů 21,245.832 dol.
…751 za guano z ostrovů Chincha, 3,251.755
se cla); vydání 21,446.466 ($5^1/_2$ mil. k splacení dluhu, $10^1/_2$ mil. na vojsko a loďstvo). Dluh státní 1. led. 1864: 34,288.245 dol. (vnitř. 5,525.545, zahr. 28,762.700). — Dějiny. Starodávné národní podání vypravuje, že zakladatelem staré říše P-ánské byl od slunce vyslaný Manko Kapak, který se sestrou svou, nazvanou Mama Oello Huako přišel do P., aby surové, v hrubé modloslužebnosti váznoucí lidojedy shromáždil ve spolky a stal se učitelem jejich u vzdělanosti. Manko Kapak vyučoval muže orbě, Mama Oello učila ženy přísti a tkáti. Prostí obyvatelé četně se shromáždili kolem svých nebeských učitelů, založili město Kuzko a tak dali původ říši, která pod blahou správou potomků Manko Kapakových vždy dále se šířila. Dobu, ve které se stalo založení říše P-ánské, kladou domácí pověsti 400 let před příchod Španělův, avšak zbytky starožitných staveb, nalezené v místech, kde prvotně se vyvinula civilisace peruánská, sahají do časů mnohem dávnějších. Co však se ví s jistotou o předšpanělských dějinách p-ánských, nesáhá přes 150 let nazpět, i uvádí se zejména 13 panovníků z král. rodiny Inků. Zdá se, že celá báje o Manko Kapakovi vymyšlena byla v čase pozdějším k oslavení panovnické rodiny. S počátku šířil se stát P-ánský jenom znenáhla, otcovská vláda prvních Inků vábila národy okolní, účastnými se státi blaha zřízené společnosti. Čím však silnější se stávala říše, tím více začala spoléhati na násilí i stala se podmanivou, při čemž nepřestala za účel výbojů svých předstírati rozšiřování vzdělanosti. Teprvé v pol. XV. stol. slavný Inka Topa Jupanki rozšířil hranice její na jih až přes Chili, a syn jeho, výbojný Huajna Kapak, překročiv rovník připojil k říši P-ánské mocné království Quito. Středem státu bylo město Kuzko (v. t.). O zřízení státním i občanském, vzdělanosti, náboženství atd. viz čl. Peruáni. Z Evropanův dostal o P. první zprávu Vasco Nuñez de Balboa, špan. vladař malé osady Darienské, který 1511 se dověděl od tamějšího náčelníka, že na jihu jest země, kde má zlato tak malou cenu u lidí jako železo u Evropanů, kde viděti zlaté nádoby jest věcí všední. I sebral Balboa značnou sílu Španělův a asi 1000 Indiánův a táhl do zaslíbeného Eldorada. Cesta přes okřídlí trvala 25 dní, a když uzřeli Tichý oceán, prohlásil jej Balboa i se vším co v něm za majetek krále Kastilského. Prodrav se ještě asi o 1° dále na jih vrátil se pro posilu, avšak byl zatím svržen s velitelství, a pokus o nalezení P-ánska uveden jest v niveč. R. 1519 přeneseno bylo sídlo osady Darienské od pomoří Atlantského blíže nyn. města Panamy, a brzo potom utvořil se nový spolek k objevení a dobytí P-ánska. Francisco Pizarro, jenž byl provázel Balbou na první výpravě, byl v čele tohoto podniknutí, s ním pak byli Diego de Almagro, dobrodruh to podobný jemu, a Hernando de Luque, který k tomu opatřil značnou sumu peněz. Pizarro vyplul z Panamy v list. 1524 na malé lodi se 100 muži, a dostal se po mnohých nesnázích, dobrodružstvích a půtkách s Indiány k mysu Punta Quemada, načež se vrátil do Čikama. Navštíviv pak Španělsko uzavřel 1529 s vládou smlouvu, dle níž mu mezi jiným bylo uděleno vladařství nad Novou Kastilií (jakž nazvány jsou země nově dobyté) od Santiaga na 200 mil k jihu, v kterémžto obvodu měl právo dobývati krajiny a podmaňovati Indiány. Potom navrátil se Pizarro do Ameriky, vepluv po šťastné plavbě do přístavu Nombre de Dios na vých. pobřeží úžiny Panamské, odkudž se vydal v led. 1521 s třemi loďmi, 180 muži a 27 koňmi na třetí a poslední výpravu k opanování říše P-ánské, zanechav Almagra — který pro zrádné a sobecké jeho

chování ve Španělích se byl naň rozhněval, ale zase udobřil — v osadě, aby sbíral posilu. Přistáli v přístavu sv. Matěje asi pod 1° sev. šíř. po 14denní plavbě, poplenili město v krajině Coaque, kdež ukořistili množství zlata, stříbra, krásných smaragdů a množství látek oděvních, a dostavše posily asi 130 mužů jali se zakládati město sv. Michala v údolí Tangaralském. Říši Inkův zmítala tehdáž válka občanská mezi Huaskarem a Atahualpou, syny Huajna Kapaka, který jim byl odkázal rovné díly říše své. Atahualpa zvítězil před nedávnem nad bratrem svým a uvrhl jej do vězení, nyní pak ležel s vojskem svým u Kaxamalky, kamž přitáhl Pizarro v září 1532 v čele 177 mužův. Pizarro byl přivítán přátelsky, ale odměnil se zradou, zajav Atahualpu a pobiv četu Indiánů, jichž počet se udává na 10.000, rozprášil vojsko peruánské. Atahualpa nabídl za výplatu, aby byl propuštěn na svobodu, že naplní celou síň, v které byl uvězněn, zlatem od podlahy tak vysoko, pokud dosáhne rukou svou; a vystoupiv na prsty vztáhl ruku do výšky, tak že dosahovala od země devět střevíců; byla pak síň ta 20′ dl. a 17′ široká. Slibu svému také skutečně dostál, což však mu pramálo pomohlo, neboť nedlouho potom byl postaven před soud, poněvadž prý chtěl zbouřiti Indiány proti Španělům, a odsouzen jest k smrti upálením 29. srp. 1533. Potom táhli Španělé ke Kuzku, čítajíce 500 mužů, z nichž byla třetina jezdců, a porazivše P-ány v tuhé bitvě vtrhli do města 15. list. a provolali nevlastního bratra Atahualpova, Manko Kapaka, za Inku. (Zajatý Huaskar byl už před tím utopen návodem Atahualpovým.) Pizarro si umínil vystavěti nové hlavní město na pomoří, k čemuž zvolil údolí ř. Rimaku. Město toto bylo založ. 6. led. 1535 a nazváno *Ciudad de los Reyes* (město králů), později pak překřtěno na *Limu*. Mezi tím však se ukázalo, že Manko nechce býti pouhým nástrojem vítězů, kteří se k němu chovali pánovitě, pročež uklouznuv z Kuzka sbíral lid a podněcoval k povstání. Oblehl Kuzko s četnými zástupy a zapaloval domy hořícími šípy a rozpálenými kameny; jeden z bratrů Pizarrových byl zabit, jakož i mnozí Španělé, kteří se byli usadili na statcích okolních. Přitržení sil pomocných bylo zamezeno; i na Juaju učiněn útok, ale konečně byli P-áné přinuceni upustiti od obléhání Kuzka a vrátiti se ku vzdělávání rolí svých, neboť jim hrozil hlad. Co se tyto věci dály, vedl Almagro výpravu na jih dobývat Chili, k čemuž mu panovník Spanělský daroval 1534 všecku zemi na 200 mil jižně od zemí darovaných Pizarrovi; avšak prodrav se toliko pod 30° již. šíř. a zakusiv nesmírných svízelů vrátil se do Kuzka předstíraje, že Kuzko náleží k území jemu darovanému. Z toho vzniklý spor zplanul ve válku, a Almagro byl v bitvě 26. čna 1538 poražen, jat a odpraven. Stav země byl nyní politování hodný. Nedbáno ani práva ani spravedlnosti, a ubozí Indiáni měli se hůře nežli otroci, neboť vítězové nejen že si přivlastnili pozemky i obyvatele, ale kolikráte vydávali se dva až tři Španělé za pány jednoho raba. Proto nebylo Manko Kapakovi těžko přiměti obyvatelstvo potlačované k povstání. Pizarro zřizoval po celé zemi osady vojenské, a dal každému osadníku jistý kus půdy a jistý počet nevolníků k vzdělávání jejímu. Konečně dostaly se zprávy o jeho utiskování do Španěl, a 1540 byl poslán Vaca de Castro co královský sudí, aby seznal pravý stav věcí a pokusil se pokud možná o jeho napravení. Nežli však se dostal do Limy, byl Pizarro zavražděn, a syn Almagrův prohlásil se nyní za vladaře. Sebrav značné vojsko táhl proti Castrovi, u Jaujy se srazili 16. září 1542, mladý Almagro byl poražen, jat a usmrcen, a

Castro jal se nyní upravovati stav země
Než brzo potom byl sem poslán Blasko N
aby učinil nové některé opravy, z nichž
tější se týkaly stavu Indiánův. Prohlášeno,
otroci mají býti svobodni po smrti pán
Indiánům že se má ukládati mírná daň,
mají býti ku práci nuceni. To způsobilo vel
kojenost u španělských osadníků, kteří p
Gonzala Pizarra, posledního člena rodin
co jedinou svoji spásu. Gonzalo přijal tit
ního prokurátora P-ánska, a sebrav vel
vtrhl do hl. města a zmocnil se vlády.
těchto událostech způsobila ve Španělích
vy, a Pedro de la Gasca, který, ač byl k
nikal též co voják a státník, byl poslán,
lid zase v poslušenství, k čemuž mu u
liká moc od panovníka. Mezi tím dob
tvrzí na okřídlí Panamském, aby přek
vojska ze Španěl. Gasca však připluv
puštění každému, kdo se přidá k němu,
loďstva Panamského v list. 1546 a znen
značnou sílu vojska, s nímž odplul v du
P. Zde byl přivítán s velikým nadšením
ustoupil sice z Limy, ale dobyl vítězst
kolika royalisty. Gasca měl v krátce 20
hnal se za ním až do Jaquijaguy, kde G
štěn byv od vojska jest zajat a brzo po
ven. Když tak došla válka svého konce, j
nyní zařizovati vládu na lepších základe
posavad. V led. 1550 opustil P. a při
vlasti po čtyrletém vzdálení. Osada od
zorganizovaná požívala s nepatrnými vý
mnohá léta pokoje, a vláda španělská byl
zena. Říše Inků stala se jedním z čtyr
ství španělské Ameriky. R. 1718 byla
loučena prov. Quito a připojena k nově
místokrálovství Novogranadskému. R. 17
se P-áné pod Tupakem Amaru, který s
Inku, ale byli brzo zase podrobeni. R.
prov. La Plata, Potosi, Charkas, Chiqui
guay odloučeny od P. a přiděleny ke
Buenos Ayresskému; Guatemala, Venez
kas, Kumana a Chili postaveny byly
zvláštní správu. Ve válce za samostatn
povstání ze všech španělsko-amer. držav
v P., kdež zůstalo vojsko špan. bez poh
už ze všech okolních zemí bylo vyhnán
vtrhl do P. gen. San Martin na čele voj
jícího se z Chilianů a Buenos Ayrean
dobyl hlav. města; po několika vítězst
Španělé ustoupiti do vnitř země. Sam
P-ánska byla prohlášena 28. čce 18
Martin byl zvolen za protektora. Ale
se neoblíbeným, a v ún. 1824 stal se Bo
torem. Španělé se drželi dlouho neust
konečně byli poraženi u Ajakucha a
země. Bolivar vzdal se diktátorství 182
v něm uzrál plán o odtržení již. a jihov
cií, z nichž utvořil novou republiku, k
jeho jméno (Bolivie). R. 1826 strhla
v níž ústava Bolivarova byla zrušena a
dle vzoru Spoj. Obcí severo-amerických
1836 vpadl Santa Cruz, president Bolivie
do P., byv pozván od jedné ze svářící
po několika krvavých srážkách prohlá
svrchovaného protektora a P-ánsko byl
Bolovii v jedinou konfederaci. Avšak voj
rova byla poražena u Jungaje 1839 a kon
rozpadla, načež nastal v P. i Bolivii st
Shromáždil se kongres a Gamarra, posud
guvernér, byl zvolen za presidenta. Gam
bitvě v list. 1841, a po něm následoval

Menendes, jejž však násilím svrhl gen.
: nastala řada válek občanských, a země
po sobě do rukou Vidala, Figueroly a
gen. Don Ramon Castilla ukončil spory
rátiv Menendezovi moc předešlou. Když
sešel kongres k volbě presidenta, zvolen
sám, i ujal se vlády v dub. 1845 a spra-
po šest let v pořádku a pokoji. R. 1851
dentem gen. Rufino José Echenique, jehož
ylo obviňováno z nejhorších podvodů, vzbu-
ecnou nevoli. Toho uživ Castilla podnítil
jihu, zvítězil v několika bitvách nad voj-
niqueovým a 1855 stal se pánem země.
šil se Castilla dlouho míru nastalému, ne-
vzbudil proti němu povstání, získal si ve-
ch lodí válečných mimo malý jeden parník,
ok na Kallao; ale byl od Castilly odražen
se na tvrzi Arequipě. Tvrze této dobyl
bř. 1858 po krutém odporu. Ačkoliv bylo
P. zrušeno při prohlášení nezávislosti,
e až do r. 1855, kde Castilla osvobodil
všecky otroky. R. 1859 a 1860 byl pří-
quilský zatarasen vojskem peruánským,
rohlásil Castilla miláčka svého Franka
a presidenta Ekuadoru; ale nový vladař
zjednati ani úcty ani lásky a musel za
opustiti zemi. Když všecky pokusy o svr-
llovo selhaly, učiněn byl naň zákeřnický
jel v Limě po ulici (v srp. 1860), a když
podařil, vtrhli po třech měsících spiklenci
vojáky do jeho domu časně z rána, avšak
chl na ulici v košili, a vojáci, kteří měli
něho, obrátivše se stříleli po svých spiklých
h. V kv. 1862 zvolen byl za presidenta
šálek Miguel San Ramon, po jehož smrti
863) zvolen byl gen. Juan Antonio Pezet,
esident republiky P-ánské. Začátkem r.
d spor mezi P. a Španělskem, následkem
kterého se dopustili P-áni na osadě při-
h Basků. Dne 20. března 1864 přibyl do
ořádný komisař špan., s nímž však vláda
echtěla vyjednávati, poněvadž byl „mimo-
komisařem. Tento opustil tudíž Limu a
a loď špan. pod velením kontreadmirála
mocnil se ostrovů Chinchaských a pro-
podrží v zástavě tak dlouho, dokud by
ská nevyhověla požadavkům španělským.
d. 1865 uzavřena smlouva, dle níž musí
i Španělsku 13 mil. pesos fuertes výloh
a jiné náhrady, začež mu budou vráceny
hinchaské. Srv. Markham: *Travels in*
India (Lond. 1862). Prescot: *History*
nquest of Peru (3 sv., Bost. 1847); J.
panování Peruánska (Pr. 1854). — **2)**
v severoamer. státě Indianě nad ř. Wa-
á 2500 obyv. (1860), hezký soudní dům,
iskárny novin, 1 dílnu na vlnu, 6 kostelů,
ačný obchod. — **3) P.**, město v Illi-
ř. Illinoisem na železnici Chicago-Rock-
má 3134 obyv. (1860), zdravou polohu,
a loděnice, 2 banky, 3 týdenní noviny,
na blízku dobývá se uhlí.

áni, indiánští praobyvatelé starodávné
nské, skládali se ze čtyř velikých rodin,
ymarův, Atakamův, Čangův a Quičuův,
vili rozličnými jazyky, ačkoli v jazycích
Aymarů se jeví taková příbuznost, že
ba tyto jazyky mohli považovati za ná-
jazyka společného. Nejčetnější byli Qui-
v. t.), jichž jazyk byl jazykem státním,
prostředkem jednoty říše, bez něhož ne-
se obejíti při veliké hojnosti rozličných
nářečí, jakými mluvili příslušníci rozsáhlého státu P-nského. Naše známosti o P-nech sahají na nejvýše do doby po příchodu Manko Kapaka (v. Peru, dějiny str. 271, *b*) čili do doby panování Inkův, kteří se pokládali za syny slunce. Stát P-nský tvořil theokratickou monarchii, v níž náboženství a vládní zřízení tak těsně byly spojeny, že všecka veřejná správa byla v rukou Inků, v jichž čele se nalézal dědičný panovník, jehož moc byla naprosto neobmezena a před nímž měli všichni takovou úctu, že ani nejpřednější z Inků, ač božským původem jemu roven, nesměl předstoupiti před něj jinak než bos a s nějakým lehkým břemenem na pleci na znamení poddanosti. Mocnář jakožto representant slunce stál zároveň v čele kněžstva a předsedal při nejdůležitějších slavnostech náboženských. On dával zákony a ustanovoval i dle vůle sesazoval soudce, ukládal daně, vybíral vojsko, v jehož čelo při větších výpravách válečných sám se stavěl; od něho vycházelo všecko důstojenství, všecka moc, všecko právo. Bylo to zřízení absolutistické v nejvyšším stupni. Národ, panovníkovi bezvýminečně poddaný, dělil se na šlechtu a lid; šlechta pak byla dvojí. Vyšší třídu tvořili Inkové, potomci panovníků P-nských, jichž bylo veliké množství, jelikož králové, užívajíce svého práva k mnohoženství, zůstavovali po sobě na sta dětí; všichni pak užívali rozsáhlých a důležitých výsad, nosili zvláštní kroj a mluvili zvláštním jazykem, byli jediní připouštěni k vyšším úřadům jak duchovním tak světským, a stáli v čele vší občanské i vojenské správy říše. Druhou nižší třídu šlechty tvořili náčelníci podrobených národů, zvaní *kurakové;* bývali ponecháni ve svém důstojenství, ale museli v jistý čas navštěvovati hlavní město a odsílati tam své syny na vychování. Důstojnost jejich byla dědičná, působnost však toliko místní. K vyšším úřadům státním jich nebráno, i byli hrubě podřízeni vladařům krajinským, kteří naskrze byli Inkové. Lid konečně stál nízko pod šlechtou, nepoživaje téměř nižádných práv osobních a jsa takřka pouhou loutkou na vodítku pánů svých. Bylť rozdělen na desetiny v ten způsob, že vždy devět osob mělo nad sebou desátou za dozorce, dále na padesátiny a setniny, pak na tlupy pěti set a tisíce osob. Představení těchto oddílů bděli nad veřejným pořádkem i nad tím, zdali každému z podřízenců jejich vedle zákonů za právo se stává. Vždy nad 10.000 postaven byl správce z rodu Inků. Vedle toho zřízeni byli soudové nad rušiteli zákona a pořádku, jiní pro menší a jiní pro větší přestupky; každá pře musela býti rozsouzena v pěti dnech, odvolání pak k vyššímu soudu nebylo, ale za to neustále cestovali po říši komisaři zvláště k tomu zřízení, aby vyšetřovali jednání úřadův a soudů, a nad to musel každý soud zasílati k vyššímu místu měsíční zprávy o svém jednání, které se dostávaly až do rukou samého panovníka. Veškeré pozemky říše byly rozděleny na tři části, z nichž první určena byla pro slunce, druhá pro panovníka, třetí pro lid. Důchody z pozemků vykázaných slunci šly na vydržování chrámů, četného duchovenstva a slavení obřadů náboženských; z pozemků panovníkových vydržován celý dvůr, všichni Inkové a zapravovány veškeré potřeby zeměsprávy. Ostatek byl rozdělen mezi lid podle hlav, tak že každému nově narozenému dítěti vykázán vždy nový kus půdy. Nebyl tudíž nikdo vlastním pánem, nýbrž toliko slepým nástrojem u velikém mechanismu státním. Půda byla vzdělávána společně, přede vším ovšem pozemky náležející slunci, po nichž hned přišly pozemky starců, nemocných, vdov a sirotků, jakož

i vojínů proti nepříteli sloužících, načež teprv dovoleno každému vzdělávati svou půdu, s tím však závazkem, že byl povinen pomáhati sousedu, kdyby tento pro jakoukoliv příčinu všecku potřebnou práci sám zastati nemohl. Až naposled přišlo na vzdělávání půdy panovníkovy. Všecky doly v celé říši byly výhradně vlastnictvím panovníkovým, a ku práci v nich bylo přidržováno veškeré obyvatelstvo (vyjma šlechtice). Celá rozsáhlá říše byla prostoupena silnicemi, z nichž nejpamátnější byly dvě, táhnoucí se celou délkou její od Quita až do Kuzka i dále na jih. Jedna totiž vedla přes Kordillery, byvši přes hory doly s velikým namáháním zřízena, jejíž délku udávají na 500 mil zeměp.; druhá, s ní souběžná šla písčitou nížinou mezi mořem a horami. Ještě více bylo usnadněno spojení jednotlivých částí říše pravidelnými poštami jako u Mexičanů. V krátkých od sebe vzdálenostech stály poštovní domky, v každém bylo pohotově několik poslů, kteří ze štace na štaci donášeli úřední zprávy aneb jiné věci, a jakmile se událo hnutí nějaké v nejvzdálenějším konci říše, rychle se o tom dostala zpráva do Kuzka, a stejnou rychlostí bylo od vlády náležité opatření učiněno. Vojsko bylo rozděleno právě tak jako lid; zbraň záležela v luku a šípu, kopí, oštěpu, krátkém meči, palcátu a dlouhém provazu s okem na konci, s nímž uměli velmi obratně zacházeti. Každý zástup měl svůj prapor, hlavní však korouhev Inků představovala duhu. Válčení jejich nebylo nikdy spojeno s ukrutnostmi, neboť drancování trestáno smrtí. — N á b o ž e n s t v í bylo u **P**-nů základem společenského zřízení, a vláda Inků byla pravá theokracie, mnohem vyvinutější nežli druhdy u Židů. Měliť **P.** i své zvláštní bájesloví, to však bylo tak dětinské, že povšimnutí nezasluhuje. Jediné zmínky hodno jest podání jejich o všeobecné potopě, srovnávající se s touž pověstí u Mexičanů; měli totiž za to, že nové pokolení lidské původ vzalo od sedmi osob, které se byly zachránily v jeskyních skalních. Hlavním předmětem úcty náboženské bylo slunce jakožto bytost viditelná, která po celé zemi rozšiřuje světlo a teplo i jest původem všeho života, od níž **P.** s pýchou odvozovali původ rodu svého. Slunci obětovali ve chrámech oběti zápalné — jediný to příklad mezi Indiány americkými. Vedle slunce klaněli se i hvězdám, hromu a blesku, duze, zemi, vzduchu, větrům, horám a řekám jakožto representantům sil přírodních. Mimo to ctili nejvyšší bytost jmenem P a č a k a m a k (v. t.), která měla jediný toliko v celé říši chrám nedaleko pozdějšího špan. města Limy, ale zdá se, že úcta božstva tohoto byla původu cizího. Věřili v trvání duše lidské po smrti, z mrtvýchvstání těla, odplatu po smrti, i ve zlého ducha nazvaného *Kupaj*, jehož však si netroufali smiřovati obětmi. Nejslavnější z chrámů **p**-nských nalézal se v Kuzku, zvláště uvnitř přebohatě zlatem okrášlený, kdež na záp. stěně viselo ohromné slunce z ryzího zlata v podobě lidské tváře, od níž vychází množství paprsků. Obraz tento předního boha **p**-nského byl poset v pravém slova smyslu smaragdy a jiným drahým kamením, jakož celý vnitřek chrámový se třpytil tisícerým odleskem od zlata. Kolem hlavní budovy byly menší kaple, z nichž jedna zasvěcená měsíci měla všecko ze stříbra, jiná kaple zasvěcena byla hvězdám, jiná blesku a opět jiná duze. Jenom k obsluze chrámu tohoto bylo 4000 osob. V čele duchovenstva stál nejvyšší kněz *villak umu*, v důstojenství první po panovníku a obyč. jeden z jeho bratří. Mimo službu chrámovou jiné služby, na př. vyučování mládeže, kněží neměli, pročež také se

nevyznačovali žádnými vyššími vědomostmi.
připadalo na každý měsíc několik, ze vše
nejhlavnější byl svátek *rajmi* v čas letního
vratu, při čemž král sám s celým dvorem u
slávě vítal východ slunce, načež obětována
oběť (obyčejně láma, ale někdy i sličné dě
a konečně dával král celému dvoru hostin
byl rozděláván při slavnosti této oheň a svěř
slunečních panen, které jej musely stříc
druhdy u Římanů vestálky, zachovávajíce
čistotu panenskou, jejíž poškvrnění pohřbením
trestáno bývalo. Ve velikém klášteře v Ku
dlelo neméně než 1500 slunečních panen,
dcery Inkův. — V z d ě l a n o s t nevnikla nikdy
nižších, poněvadž Inkové ze zásady zam
obecnému lidu cestu k vědomostem, ba Ink
pod trestem zapověděl zakládati školy pro
lid v nově podmaněných krajinách, aby př
zhrdnul a neotřásl státem". Vyšší vědomos
tudíž výsadou lidí urozených, a pro mládež
tříd byly četné školy, v nichž *amautové* čili
cové vyučovali ji ve všem, cokoli v oboru
skytovala civilisace **p**-nská. Avšak ani u
nebyly vědy valně pokročilé, zůstávajíce po
pokroky jiných polovzdělaných národův amer
Zeměpisné známosti nesáhaly za meze jejich
ještě chatrnější byly známosti jejich astrono
Zdá se, že znali jakýsi způsob obrazního
ostatně jim nahražoval písmo zvláštní vynález
nazvaný, kterýž sestával z provazce asi 2' dl
spleteného z nití rozličné barvy, s něhož vis
menší nitě na způsob třepení, též barvy rů
nichž dělaly se rozličné uzly, jakož samo slo
pus znamenalo uzel. Pomocí těchto kvipuš
vovali **P.** statistické přehledy i rozličné
pamětihodné, k čemuž byli ustanoveni od
zvláštní dějepisci, a tak povstaly pořádné
říše, které chovány jsou v archivech a z nich
dež na školách se obeznamovala s dějina
vlasti. Ale i jiným způsobem přenášely se
vlasti na potomstvo, totiž prostředkem hrdi
zpěvů, jež skládali *haravekové*, kteří byli
tím, co byli Germanům bardové. Tyto zpěv
přednášeny od haraveků o slavnostech při ho
u dvora libozvučným jazykem quičuánským
cházejí se též zprávy o umění dramatickém
P-ny; představení nebyla prý pouze pantom
nýbrž rovnala se v jisté míře skladbám dramat
an v nich prostředkem dialogu se líčily
osob. Některá z nich dějem svým se podoba
gédiím, jiná veselohrám. — Veliké dokonalosti
u **P**-nů v z d ě l á v á n í p ů d y, které jsouc zá
politického jejich zřízení dálo se s bedlivostí
vanou. Nemajíce zahraničného obchodu by
odkázáni na výtěžek orby, která byla u nich
větší vážnosti. Každý rok v určitý k tomu d
panovník provázen jsa celým dvorem svým
přede vším lidem zlatým pluhem obracel půd
se podnes děje v Číně. O zavlažování polí po
struhami i podzemními vodovody, které ro
vláhu na sto zeměpisných mil. Na holé strán
překopané dříve na rozličné tarasy, na plecích
vynášeli pilní rolníci úrodnou prsť, kteréžto
dílo jen tím mohlo býti vydatné, že konán
pod dohleden vládních úředníků od mnoha
lidí najednou. Hnojili guanem, které dostávali
kých ostrovů. Poněvadž pak v rozsáhlé ří
diny zemské jednotlivých krajin byly rozdíl
rozdílného podnebí, k ulehčení vzájemného v
vání zavedeny byly trhy v lidnatějších městech
se odbývaly třikrát za měsíc a byly poval
jako svátky, v kteréž popřáno vyražení prav

lavní plodiny nížin byly kasava, jejíž ovoce
valo P-nům chléb, a banána; výše rostla
e, z jejíhož stvolu táhli jakýsi syrup a ze
tovovali lihový nápoj velmi oblíbený; kra-
rného pásma poskytovaly agave amer. a tabák,
šak P. toliko co léku užívali, šňupajíce jej
ený na prášek. Jinou bylinu, nazv. koka
oxylum peruvianum), žvýkali sušenou na slunci
nou s vápnem; koka měla moc opojnou a
k oblíbena, že Španělé po opanování říše
ní uložili, která činila valnou část důchodů
ch. Vedle kukuřice pěstovali druh obilí
odium quinoa Lin., jenž se podobal k rýži;
výšin pak, jež mezují s věčným sněhem,
zemáky. — Průmysl a umění. Jako v rol-
yli P. praví mistři, tak i v rozličných ře-
k veliké dokonalosti dospěli. Látky své
zhotovovali dílem z tuhých vláken agave
ké v týž způsob jako Mexičané, dílem z ba-
terá v hojnosti rostla na pohoří, dílem ko-
s vlny lám a jiných druhů p-nských ovcí.
ni uměle spracovávali vlnu na rozličné látky
jmenovitě vzácnou pro svou hebkost vlnu
Z ní dělali šátky, obleky, koberce a čalouny
šlení palácův a chrámů. Látky tyto pracovány
dvojí líc, útlost pak tkaniva rovnala se k
, a skvělým barvám jejich divili se umělci
. Věci takové, jaké sloužily ku každodenní
domácí, zhotovovala si každá rodina sama;
však, které náležely k lepšímu pohodlí anebo
ánictví vyšších tříd, vycházely z rukou cviče-
emeslníků, jejichž umění bylo dědičné v rodině.
ští podmanitelé nemohli se dosti vynadiviti čisté
ráci přerozličného zlatnického a jiného zboží,
scházeli u P-nů. Tu bylo zlaté a stříbrné ná-
pých forem, hojnost přerozličného drobného
, jako prstenů, náramků, náušnic atd., nářadí
, pěkná osudí hliněná, zrcadla z leštěného
nebo stříbra mn. j. A všecko to vyváděli
velmi nedokonalými, železa neznajíce, místo
užívali mědi smíšené s malou částkou cínu,
akové jí dodával tvrdosti, že málo odevzdá-
eli. Těmito nástroji vyváděli P. díla právě
hodná, řezajíce jimi nejtvrdší hmoty, jako
dy, turkysy a j. drahokamy. Jimi otesávali
a žulu, a podnes viděti mezi zříceninami
rskými podoby zvířat mající v nose pohyblivé
vše z jednoho kusu žuly vytesané. — Stavi-
í p-nské, nesouc na sobě patrný znak dokonale
té civilisace, má zvláštní svůj ráz, který všude
k jednotvárný, jakoby veškerá stavení v Peru
na byla podle jednoho vzoru. Stavivem byla
ebo porfyr, často i cihly z hlíny s kořáním
é, které byly větší našich a prošlým časem
tvrdosti nabývaly. Zdi byly velmi tlusté,
nízké, nanejvýš 12—14' vysoké. Stavení o dvou
dích byla velikou vzácností. Pokoje uvnitř
mezi sebou žádného spojení, nýbrž vychá-
esměs jenom na společný dvůr, a nemajíce
h oken dostávaly světlo dveřmi. Dvéře byly
užší než dole, kterážto zvláštnost spatřuje
při egyptském stavitelství. Střechy byly na
díle ze dřeva, rákosu nebo slán.y, při ně-
s však staveních zachovaly se až na naše
řechy zvonovité z hlíny s drobnými oblázky
. Mnohá stavení jsou beze vší malty neb
pojidla, tak že kamení pouze svou tíží při
rží. Z toho všeho patrně se poznává veliká
uchost peruánských stavení, která z venčí
a byla vší ozdoby. Sloupů P. neznali, jakož
uměli klenouti. Alex. v. Humbolt udává jakožto
ý ráz p-nského stavitelství jednoduchost, sou-
měrnost a pevnost. Srv. Prescott *Conquest of Peru* (2 sv., 1847) a J. Malý *Opanování Peruánska* str. 9—63.

Peruánský balsám, hustá tekutina, které se nabývá dílem ze zářezův do kmene dílem ze plodův středoamerického stromu *Myroxylon peruiferum*. Ze kmene i větví prýští se černý p. b., ze plodův se vyvařuje bílý p. b. Obojí je hustý co syrup, lípne, zapáchá silně a příjemně, i jest co do chemické povahy své roztok několika krystalovaných pevných látek organických (kyseliny skořicové, styracinu č. skořicanu styrylnatého, myroxokarpinu a cinnameinu č. skořicanu benzylnatého, jakož i různých pryskyřic) v tekutém vonném uhlovodíku, styrolu. S vodou se nemísí, v líhu a étheru se rozpouští. Užívá se ho v lékařství, co přísady k jemným pečetním voskům, k čokoládám atd. Balsám toluánský pochází z *Myroxylon toluiferum*, je jasnožlutý, židký, páchne citronem a jasminem, a místo styrolu má uhlovodík tolen. *Sfj.*

Peruc, ves v Čechách, okr. Loun., kr. Žatec., čítá 830 čes. obyv., má far. kostel sv. Petra a Pavla (již z 1350 far.), r. 1724 nově skvostně vystavěný, zámek r. 1763 rozšířený a obnovený, školu a j. — V P-i stával původně hrad, sídlo to pánů z P-e znaku lekna, z nichž se uvádí 1170—79 Měšek a 1179—89 jeho bratr Hroznata, od 1182—85 nejv. komorník, jehož synové byli Vilém a Oldřich, potomkové jich snad jinde se usadivše přijali jména jiná. P. nalezáme záhy v držení kláštera Strahovského v Praze, který r. 1319 své jmění v P-i jistému Dětřichovi z P-e postoupil k založení vsi, začež mu dána rychta i zřízena od něho zde tvrz; r. 1386 seděl na ní Kuneš z P-e, r. 1413 panoše Jindřich řečený Krásný z P-e, který t. r. 21. led. za duši rodičů Pešíka a Hynce jistý úrok odkázal; rod ten vymřel během XV. stol., a na počátku XVI. stol. drželi ten statek p. Krajířové z Krajku, Alžběta z Krajku na P-i podala ruky p. Jiřímu z Lobkovic († 1534), a po jeho smrti p. Janovi z Valdšteina († 1576). Po matce Alžb. († 1565) dědil syn Jindřich, a po něm opět syn Bedřich z Lobkovic na P-i († 1594), po němž pozůstalá vdova Anna Mar. roz. z Švamberka r. 1597 P. prodala. Na to vládli na P-i p. Hyzrlové z Chodův; Karel H. z Ch. odkázal ji dceři Františce Eusebii, prov. za Karla Leop. Carreta hr. z Millesimo. Od jejich dědiců koupil P. r. 1616 Jan Ditrich sv. p. z Ledeburu, jehož potomek Kašpar Benedikt prodal P. r. 1788 Josefovi kn. Kinskému. R. 1815 koupil P. nynější držitel hrabě František z Thun-Hohenšteina. K P-i táhne se stará pověst o kn. Oldřichovi, který navracuje se z honby spatřil Boženu, dceru vl. Kresiny, ana *pere* blíž vsi u studánky, jíž pak za manželku pojal, pročež ta dědina, prv Opučná jmenována, P. nazvána jest. *Vl.*

Perugia [perudža], stará *Perusia*, město středoitalské, vysoko nad Tiberou as 3 hodiny jihov. od jezera P-nského položené. Jest sídlem biskupa, malé r. 1307 založené university s bibliotékou o 30.000 sv. a několika řídkých rukop.; mimo více učených společností má dvě filodramatické akademie, školu hudební a dvě divadla. Průmysl není znamenitý, vyjma hedbávnictví a jirchářství. Obchod je značný a sice s dobytkem, vlnou, olejem, obilím a drůbeží, jíž P. Řím s velké části zásobuje. Obyv. čítá 14.885 (r. 1862) i s rozsáhlými předměstími. P. chová znamenitější památky z oboru umění hlavně malířského, jakožto střed odtud poślé školy umbrické, a sice práce: Peruginovy, Pinturiechiovy a některé z mladších Rafaelových atd., mimo to i znamenité práce sochařské školy pisánské. Nejpamátnější v tom

ohledu jest: *Piazza del duomo* se studní ozdobenou překrásnou sochařskou prací Jana Pisana a Arnolfa del Cambio. Z 45 kostelů: S. Agostino s malbami od Perugina a Rafaela, S. Domenico vystavěn r. 1304 od Jana Pisana, S. Maria nuova, S. Pietro fuori di mura; z 48 klášterů S. Severo s kaplí s malbami na obmítce od Rafaela z r. 1505, dokončenými od Perugina. Akademie krásných věd, vlastně obrazárna, nyní v universitním kostele umístěná, s díly nejvíce starších umbrických mistrů. Museum archeologické, bohaté na etruské starožitnosti z nedaleké nekropole, r. 1840 vykopané. Z paláců zasluhují zmínky *Pal. pubblico* v slohu gotsko-italském z konce XIV. stol.; *Il cambio* (bursa) s krásnými fresky od Perugina a Ingegna z r. 1500. — Na blízku jest jezero **P**-nské 3 m. dlouhé a 1 až $1\frac{1}{2}$ m. široké; za Římanů slulo *lacus Trasimenus* a jest pověstné porážkou, kterou zde Římané r. 217 př. Kr. od Hannibala utrpěli. **P.** bylo jedno z 12 měst jižního spolku etruského; později stalo se římskou kolonií pod jménem *Perusia Augusta.* Od Totily bylo v VI. stol. z větší části rozbořeno. V středověku stranilo Guelfům a trpělo mnoho spory domácími mezi rody Raspartův a Guidalottův, podrobilo si okolní města a vesnice, načež opanovali je posloupně Baglionové, Sforzové, Malatestové a konečně r. 1416 Braccio da Montone, po jehož spravedlivém a moudrém vladaření r. 1424 město jakožto léno stolici papežské připadlo. Avšak pokusy o neodvislost opětovaly se častěji, hlavně za Lva X. a na to za Pavla III., jenž vystavením pevnůstky přítrž jim učinil. R. 1849 vypuklo povstání, v kterém nenáviděná pevnůstka rozbořena jest. Od r. 1860 patří **P.** ke království Italskému. *Vlý.*

Perugino Pietro, vlastně Pietro Vanucci, dle svého bydliště, Perugie, zvaný **P.**; hlavní mistr umbrické školy, nar. v Castello della Pieve r. 1446, † v Perugii r. 1524. Zdá se, že byl pod vlivem Niccola Alunna (v. t.), dříve než se v 25. roce svém odebral do Florencie, kdež ve škole Andrea Varocchia dokonal svá studia. Zdržovav se delší čas zde, jakož i v jiných městech ital., zejmena pak v Římě, usadil se před r. 1495 v Perugii. Z první doby jeho umělecké činnosti pocházejí fresky v kapli vatikánské, *Křest Kristův* a *Udělení moci klíčův*, kterážto díla, jakkoli jsou krásně a zdařile provedena, stojí přece co do umělecké ceny za pracemi z pozdější, zejména pak z počáteční peruginské jeho doby. Sem náležejí co nejvýtečnější: *Klanění se Ježíškovi* v obrazárně villy Albani (z r. 1491); v kapitulní síni kláštera Santa Maddalena de Pazzi ve Florencii malba na obmítce, představující *Ukřižovaného Krista s jinými svatými kolem něho; Snímání s kříže* v galerii Pitti ve Florencii; fresky ve směnečném dvoře (*collegio del cambo*) tamtéž se sibyllami, proroky, bohatýry atd.; v klášteře San Francesco del monte u Perugie *Narození Kristovo* na obmítce; v pinakothece Bononské a v Belvederu Vídeňském *Panna Maria s jin. svatými.* V pozdější době prováděl však své práce v méně ideálním směru, nýbrž více po řemeslnicku, jakž o tom svědčí jeho *Mučenická smrt sv. Šebestiana* (z r. 1518) v kostele San Francesco de conventuali v Perugii. Z četných jeho žáků byl nejslavnější nesmrtelný Rafael, jehož **P.** přečkal ještě o čtyry léta. *Mü.*

Perún, rus. *Perun*, sloven. také *Peron*, *Parom*, *Param*, v Bavořích někdy *Bram* a *Bran*, pol. *Piorun*, litev. *Perkunas*, lotyš. *Pehrkons*, staroprus. *Perkunos*, mordv. *Porguini*, jeden z nejpřednějších bohů pohanských Slovanů, Litevců a jiných jim příbuzných národů, jemuž přičítali, že hromem vládne a že na zemi sesílá úrodný déšť. Odkud slovo **P.** pochází, potud ještě rozhodnuto není; je-li však písmě *k* ve slově *Perkunas* pouhá vsuvka, jako v jiných slovech litevských (sr. slov. *oralo*, *ralo*, *rádlo* a lit. *arklas*, *arkls; ausas* a lit. *auksas* a j.), tedy nelze mysliti na staroněm. *Fairguneis*, t. země syn, kteréž nad to i smyslem příliš se vzdaluje; spíše dá se s tím srovnati sanskr. *Parjanyas*, t. Indras jakožto *Jupiter pluvius.* Nejpodobnější výklad slova toho zdá se býti z česk. *práti*, *peru*, lat. *ferio*; neb záhubný, porážející účinek hromu vždy nejprvé a nejvíce mysl lidskou zajímal. O tom svědčí dosavadní přísloví, t. české: „Hrom do tebe!“ slovenské: „Paromova strela v tja!“ rusínské: „Bodaj tebe Perun ubiv!“ běloruské: „Kab cebe Perun tresnuv!“ atd., jakož i stará litevská píseň: „Perkunas diewâitis! nemuzsk Zemiâytis: bet musz Gudu, keip szuniu rudu“ (Perune bože: nebi do Žmudína, lebí do Gothína, co do prašivého). O poctě, ježto se **P**-ovi konala, máme buď výslovné zprávy, buď jiná neomylná svědectví téměř ze všech zemí slovanských. Již Procopius píše o Slovanech, že ctí boha jediného, hromu působitele. Léta 980 postavil kníže Ruský Vladimír **P**-ovi sochu v Kyjevě na chlumu vně svého dvorce; socha byla dřevěná, hlavu majíc stříbrnou a zlaté vousy. Také v Novgorodě nad jezerem Ilmenem měl **P.** sochu svou na témž místě, kde nyní jest **P**-ský klášter, po té modle tak nazvaný. Jako Kyjevská, tak i Novgorodská socha měla v ruce ohnivý kámen na způsob hromu, a jí ku poctivosti hořel ve dne i v noci oheň z dubového dříví. V Polsce, na jedné hoře nad řekou Niewjaskou, chován byl také **P**-ovi ku poctě svatý oheň, jejž potom Vladimír, král Polský, zrušil. Bělorusové vyobrazovali sobě **P**-a, an má v pravé ruce luk a v levé toul šípy naplněný. I domnívali se, že kdykoli jest popuzen nepravostmi lidskými, jezdí po nebi v ohnivém voze a střílí ohnivými šípy, takto bouřku i hrom sobě vysvětlujíce. V témž smyslu také zpívá Malorus: „Oj vdarila strilka z vysokoho neba: koho ona vbila? vdovinoho syna!“ (udeřila střela s vysokého nebe atd.) V jiných krajinách slovanských zachovala se jména místní, ježto svědčí o poctě **P**-ovi. Listiny někdejších Slovanů polabských jmenují často **P**-ův dub (do **P**-ova duba). V krajině Slovanů bavorských na statcích kláštera Fuldského přicházejí v starých listinách jména *Bramberc* t. **P**-ova hora, a *Bramfirst*, *Branuirst* t. **P**-ův háj a les. Za **P**-ovu horu také pokládá se v Čechách Hromolan u Milešova a v Štýrských alpách Grimnik *(Grimming).* Na Slovensku žije Peron, Parom potud v ústech lidu. Jen v zemích jihoslovanských od času nadpamětných na místo **P**-ovo vstoupil *gromovnik Ilija* (Eliáš). V bájesloví litevsko-pruském náleželo **P**-ovi první místo v trojici bohů nejvyšších. Vyobrazen tu býval v podobě muže rozhněvaného s obličejem rudým a okolo hlavy s plameny. Nebylo posvátného háje, ani jiného místa posvátného v Prusích i v Litvě, kdeby se mu nedály oběti, a potud zachovalo se jméno jeho v jménech místních: Perkunky (troje), Perkunišky, Perkunlanka (**P**-ova niva) a j. Nejhlavnější však místo jeho obětní bylo v Romove, kde před velikým prastarým dubem jemu ke cti věčný oheň z dubového dříví hořel. Kdyby byl kněz, jemuž zachování ohně toho náleželo, svou vinou nechal jej vyhasnouti, byl smrtí potrestán. Z oblázkového kamene musili kněží vytlouci jiný svatý oheň, a po kolenou přilezše k svatému dubu musili zapáliti dříví na oltáři, a první obětí, kterouž tu obětovali, byl sám nedbalý kněz. Ostatně obětovali na posvátném ohni koně, dobytek a po dobytém vítězství zajaté. V čas bouřky padali lidé na kolena a bili čelem o zemi.

Jest-li že koho zabil hrom, ten stal se svatým; a proto neměl kněz nejvyšší (*krive-krivejto*) žádné toužebnější žádosti, než aby zemřel bohem. V Litvě na hoře Rombinus řečené nad řekou Mamelou, blíž města Ragnitu, ukazovali do nedávna Perkunův veliký kámen obětní, jejž on sám, jakož pravili, tu byl postavil, a pod kterým prý schována byla zlatá míska a stříbrný pluh, na znamení, že **P.** byl dárcem úrody zemské. Léta 1811 s povolením úředním ten kámen zrušili, dva mlýnské kameny z něho udělavše; ale zlaté mísky a stříbrného pluhu pod ním nenalezli. Za to však obávají se nyní lidé té krajiny, že s tím kamenem zmizelo štěstí a požehnání ze země jejich. *aEn.*

Peruť v širším smyslu slova nazývá se křídlo ptačí; v užším smyslu však zove se **p.** ona část křídla, která dosahuje od konce až po první ohbí křídla, skládajíc se z kostí pěstní a prstní, na nichž upevněno bývá 10 největších per čili brků; odříznutá **p.** zove se též k o s i n k a a potřebuje se v domácnostech k smetání prachu a v tkalcovství k usu[illegible]vání osnovy. *Sý.*

Peruwels, neb B e r u w e l s, město v Belgické prov. Hennegau na Monském průplavu, se tkálnami a bělidly na plátno; má 7000 obyv.

Peruzzi Baldassare, proslulý stavitel a malíř ital., nar. r. 1480 n. 1481 a sice, jak se novější badatelé domnívají, v Accajanu v okresu Sienském. Přišed záhy do Říma spřátelil se tu s R a f a e l e m a provedl tu více staveb, jenž náležejí k nejznamenitějším výtvorům oné v tom oboru tak vynikající doby. Nejslavnější jeho dílo jest tu tak zv. *Farnesina*, překrásná to vila, kterouž pro Agostina Chigiho vystavěl a množstvím řezbářských i malířských okras ozdobil, ku kterýmžto posledním i R a f a e l, G i u l i o R o m a n o, S o d o m a aj. nesmrtelným štětcem svým přispěli. Další jeho římské stavby jsou ještě dvůr paláce Altemps a palazzo Massimi; v Sieně náležejí tak vedle více menších staveb ke znamenitějším: paláce Pollini a Mocenni a malý dvorec u Sv. Kateřiny. Provozoval, jak podotknuto, i malbu, jak historickou (fresky v Sant' Onofrio v Římě: *Panna Maria s jinými svatými; Sv. tři králové* a *Útěk do Egypta*; v kostelíčku Fonte Giusta u Sieny: *Sibylla, zvěstující císaři Augustovi narození Kristovo*), tak i, a to s větším ještě úspěchem, malbu dekorační, jehož nejskvělejší důkaz podal v řečené Farnesině. Zemřel r. 1536, byv, jak se za to má, ze závisti otráven. *Mü.*

Pervigilium (lat.), bdění za noční doby, ponocování. Starým Římanům znamenalo **p.** takové bohoslužby, jež se konaly od paní za doby noční, u Řekův ke cti Demetry, Persefony a boha Dionysa a u Římanův ke cti bohyně řečené *Bona Dea.* Teprv za doby císařův byl oběma pohlavím přístup k takovým nočním slavnostem povolen. Od těch dob slavívalo se každoročně **p.** ke cti bohyně Venuše (*Venus Noctiluca* n. *Noctivigila*), pro kteroužto slavnost zvláštní báseň pod názvem: **P.** *Veneris* složena byla. Báseň tato bezdůvodně se připisovala Catullovi; původce její pochází zajisté teprv z II. nebo III. stol. po Kristu. *Rs.*

Perzagno v. P r č a ň.

Perzerin (tur.) v. P r i z r e n.

Pes, známé zvíře z čeledi šelem p s o v i t ý c h (*Canina*), které mají na předních nohou po pěti, na zadních po čtyřech prstech s drápy nevtažitelnými, čenich prodloužený, v hořejší čelisti 6, v dolejší 7 stoliček, a ploský, hladký, laločnatý jazyk. **P.** vyznačuje se tělem hubeným na vysokých nohou s malými tlapami, malou hlavou se špičatým čenichem a s tupým vyčnívajícím nosem; na lebce je hřeben; zřetelnice je okrouhlá, ohon krátký, často srstnatý, vzhůru a obyčejně na levo zatočený. **P.** d o m á c í (*Canis familiaris*) nenalezá se nikde divoký, ačkoliv *psi* z d i v o č i l í v Asii, v Americe i Australii dosti zhusta se vyskytují; někteří přírodozpytci mají za to, že rod psí vzniknul křížením a smíšením se v rozličných zemích rozličných druhů vlků, šakalů a lišek; jiní naopak pokládají veškeré odrůdy *psů* za p ů v o d n í přirozené druhy psí; jisto však jest, že se **p.** křižuje úrodně s jmenovanými zvířaty, zejména se šakaly, a že smíšenci tito opět jsou plodní; *psi* v okolí Cařihradu, v již. a vých. Rusku podobají se v barvitosti a stavbě těla velice k šakalům; jiní zase upomínají pozorovatele na vlka a lze dokázati, že zeměpisné rozšíření *psů* souvisí dosti úzce s geografickým rozšířením vlků. **P.** stal se již v pradobě společníkem lidským a rozšířen jest nyní po celé obydlené zemi. Američané měli již *psy*, dříve než se s Evropany setkali; v Mexiku byli *psi* učeni. *Psi* zdivočilí žijí v hejnech a slídí buď stále po stepech, buď vyhrabávají sobě díry do země a obmezují lov svůj na bližší okolí; někteří jsou zvířata noční, jiní pouze denní. O vlastnostech duševních domácího *psa*, jakož i o výborných jeho smyslech netřeba nám šířiti slov; jeho učenlivost, věrnost, dobromyslnost jsou na slovo vzaty a o všestranném jeho upotřebení dostačuje výpověď, že jest **p.** jediné zvíře, které sledovalo člověka do všech končin světa a že není živočicha hodnějšího přátelství, lásky a vážnosti lidské. **P.** rozpadává se na mnoho o d r ů d (Reichenbach jich vypisuje 195), z nichž možno nám uvésti jen nejhlavnější. Přede vším zmínku učiníme o *psech*, jež pokládají někteří za původní divoké plemeno *psů* d o m á c í c h, jiní opět jen za zdivočilé jeho odrůdy. Takový dravec jest k o l s u n (*Canis dukhuniensis*), žijící v Indii v pohořích Nilgheri, Balaghad, Hyderabad a v lesích jižně od pobřeží Koromandelského; má podobu chrta, jest velmi plachý a hlas jeho jest pouhé vytí. Ve způsobu života podobá se vlku. Jiný dravec podobný, taktéž za pratypus našeho *psa* považovaný, jest b u a n s u (*C. primaevus*); domovem jsa taktéž v Indii podobá se poněkud k hyeně a vydává při lovu bez přestání zvláštní štěkot, který se však zcela liší od štěkotu *psa* domácího. V Africe nalezá se v divokém stavu k a b e r u (*C. simensis*), jenž se hlavou i ohonem podobá k lišce; v Australii jest d i n g o (*C. Dingo*) jediným dravcem, nenáležejícím k ssavcům vaknatým; podobá se též k lišce, jest však mnohem silnější a činí ve stádech ovcí veliké škody; dá se částečně ochočiti a žije u tuzemců v stavu polodivokém; také Amerika má zcela divoké neb polodivoké *psy* i n d i á n s k é, jež nelze nikterak sloučiti s odrůdami evropskými. *Psi* v Evropě i v jiných dílech světa za ochočené čili d o m á c í považovaní jsou následující: **p.** a f r i c k ý, nahý, má tělo dlouhé, tenké, hřbet zahnutý, hlavu dlouhou a vysokou, čelo silně klenuté, a jen u ohonu, kolem huby a na nohou některé chlupy; délka těla dvě stopy. V Africe se ho užívá k honbě na antilopy, ku které se hodí svou rychlostí v běhu a výborným čichem; u nás je velmi zimomřivý a podléhá brzy zhoubnému vlivu podnebí. Africkému *psu* štíhlostí těla a vysokými nohami podobni jsou c h r t i, kteří mají vesměs tělo štíhlé a jako hubené s velikou však hrudí a vtaženým do vnitř břichem; nohy jsou vysoké a tenké, hlava malá, prodloužená v táhlý a ostrý čenich, uši jsou mírně dlouhé, úzké, přiostřené a na konci zahnuté; sluch a zrak jsou výborné, čich ale jest slabý, ohon velmi tenký dosahuje až na paty a jest buď úplně svislý, buď od těla odstávavý; srst těsně přiléhající je hladká, jemná

a obyčejně černavě žlutá. Pro velikou rychlost v běhu hodí se chrti výborně k honbě, a však lov s chrty jest chovu zvěře velmi škodlivý, z které příčiny se s právem zanedbává. U veliké vážnosti jsou však chrti posud u národů střední a západní Asie, a výborný chrt má u Arabů i Peršanů cenu dobrého koně; loví se jím sajky, zajíci, kanci, divocí oslové a polní kury. Povaha chrtů jest ctižádostivá, sobecká, snadno dráždlivá a ve věrnosti nestálá. Odrůdy chrtů jsou: chrt ruský, skotský a irský; poslední dva mají ohon srstnatě huňatý; užívá se jich k honbě na vlky, medvědy a divoké kance. Nejmenší z chrtů jest chrt italský, těla velmi jemného a úhledného, jehož váha obnáší 7 až 4 libry a výška 14—12 palců; srst bývá šedohnědá; hodí se jen k chovu pro zábavu. Přechod od chrtů k vlkodavům činí **p.** dánský, jenž se podobá k prvnějším, vyznačujíc se velikostí a silou těla; chová se hojně v Anglicku. Vlkodav čili **p.** řeznický (*C. Molossus*) má tělo zavalité, složité, prsa široká a hluboce ležící, krk krátký a tlustý, hlavu okrouhlou, čelo silně klenuté, čenich krátký, ku předu zúžený a velmi tupě ukončený; pysky visí po obou stranách tlamy dolů a kaní stále; uši jsou mírně dlouhé a úzké, na konci okrouhlé a svislé; nohy mají prostřední výšku a jsou silné a tlusté; ohon jest při těle tlustý, ku konci užší a mírně dlouhý, srst jest plavá, hnědožlutá neb zahnědlá; délka těla 2½ stopy, ohonu 1′, výška od kohoutku 2 stopy. Nejlepší plemeno vlkodavů pochází z Irska; běh jejich není rychlý ani vytrvalý, za to však mají ohromnou sílu a neobyčejnou udatnost, tak že se jim v ohledu tomto málo které zvíře vyrovná; hodí se k honbě na veliké šelmy, ale také k opatrování domů; na cestách není lepšího společníka nad vlkodava, neboť jsou případy zaznamenány, že pána svého proti šesti lupičům s prospěchem bránil. Povahy jest mírné, trpělivé a dá sobě mnoho líbiti; rozdrážděn však popadá aniž by štěkal, a spokojuje se s poražením nepřítele svého na zem. Jemu podobný jest tarač čili anglický **p.** (*dogge*). Veliký a silný **p.** tento má čenich zpředu rovně ukončený, krátký a tlustý, jehož pysky, ačkoli visí po obou stranách dolů, přece tlamu nezakrývají, tak že zuby vyčnívají; nos bývá často rozeklaný, srst krátká, buď začervenalá buď jinak strakatě zbarvená; oči jsou veliké a pohled jest pošmourný. Svému pánu jest tarač věrný, jinak jest však velmi kousavý a zlý a odvažuje se na každého nepřítele; do čeho se zakousnul, toho se více nespustí; ku každé honbě, ano i na lidi dá se snadno vycvičiti. Pověstní psi, jichž Španělové při dobývání Mexika užívali a mezi nimiž se zvláště **p.** Bezerilo vyznačil, náleželi k plemenu tomuto. Taračům podobají se *psi* sv. bernhardští; někteří mají za to, že jsou to smíšenci tarače se španělským psem koroptvím, jiní je pokládají za smíšence dánských taračů s valisským psem ovčáckým. *Psi* tito velicí mají dlouhou srst, krátký, široký čenich, svislé pysky a vyznamenávají se neobyčejnou bystrostí smyslů i věrností k člověku; plemeno jejich udrželo se po čtyry pokolení, není však více čisté, protože všichni vzali za své zhoubnými laviuami. Užívali se k hledání zbloudilých cestovatelů na hoře sv. Bernarda, a jeden z nich, Barry, zachoval život více než 40 lidem. K taračům náleží též mops (v. t.). Jiná odrůda jsou *psi* jezevčí, jichž tělo jest dlouhé, válcovité, dolů prohnuté s nohami krátkými, na způsob písmeny *x* zkřivenými, na nichž se vyskytují široké tlapy a silné pazoury; hlava i čenich jsou veliké, uši svislé, srst krátká, hladká a tuhá; délka těla obnáší 2½ stopy, ohon 1′ a výška od kohoutku zřídka více než 11 palců. **P.** jezevčí má poměrně k nepatrnému tělu velikou sílu a takovou též statečnost; miluje honbu, nerad však poslouchá, jest učelivý, věrný, bdělý, avšak též lstivý a zlodějný, v stáří rozmrzelý, kousavý a potměšilý; hodí se výborně k lezení do děr a tudy k honbě na jezevce a lišky. Velmi četné je skupení psů mysliveckých čili ohařů (*Canis sagax*). Jsou to krásná, obyčejně prostředně veliká zvířata, jichž tělo jest mírně štíhlé, prodloužené, v slabinách vtažené a na hřbetě neprohnuté; krk mírně dlouhý a tlustý, prsa široká a vystupující, hlava dlouhá, mírně vysoká se silným hřebenem; nohy mají prostřední délku, jsou štíhlé a plné, přední pak úplně rovné; ohon dosahuje až pod paty a jest buď krátkými a řídkými, aneb hustými a dlouhými chlupy pokryt; též srst jest velmi rozdílná, a však tvar těla a zejména dobromyslný výraz tváře jest všem ohařům stejný; nad okem nalezá se obyčejně okrouhlá hnědožlutá skvrna. Ohaři jsou silní, rychlí a mají výborný čich, z které příčiny slouží k vyhledávání zvěře; dle způsobu honby, ku které se hlavně vychovávají, rozeznává se **p.** koroptví, stavěcí, jelení, liščí, zaječí a malý slidič (*C. irritans*); mimo to sem patří: feny (*C. sanguinarius*), jichž se druhdy užívalo i ve válkách a k hledání zlodějů a lupičů, *psi* vodní a vyžle (*C. segusius*). Skupení *psů* hedbávitých obsahuje opět četná plemena. Vlastní **p.** hedbávitý (*C. extrarius*) je 2½ st. dlouhý, 1½ vysoký a ohon má délku přes 1′; uši jsou dlouhé, široké, úplně svislé s dlouhou srstí, která po celém těle jest huňatá, dlouhá, jemná a hedbávitá. Jest rychlý, ale nikoli vytrvalý; má jemný čich a veliký rozum, aniž by se rád učil; některé menší druhy cvičí se k honbě jako koroptvář, slukář a malý křepeláč, jenž jest oblíbený mazlíček mnohých osob, zvláště pohlaví ženského; mívá často jen 5 liber a jest veselý společník; ještě menší jest křepeláč Blenheimův, který zvláště u dám anglických jest oblíben. Jsou-li tito psíci trpaslíci pokolení psího, jest naproti tomu **p.** newfoundlandský pravý obr, postavy jsa mohútné, silné a složité, maje hlavu širokou a dlouhou, čenich tupý, uši svislé, huňatě srstnaté, nohy silné a celé tělo pokryté dlouhou, huňatou, zakudrnatělou, hedbávitou srstí; mezi prsty jest silně vyvinutá plovací blána; je věrný, přítulný, rozumný a učelivý a nejlepší **p.** vodní. Nejvýtečnější ze *psů* hedbávitých jest pudlík (v. t.). Křížením pudla, španěla a křepeláče vzniklo plemeno *psíků* bolognských, též lvích, které náležejí k nejoblíbenějším podpaždníkům. Zvláštní svůj ráz mají pinčlové, kteří se podobají poněkud *psům* jezevčím, od nichž se liší vyššími a rovnými nohami a zpřímenými jen na konci zahnutýma ušima; tělo jejich bývá nejvíce temně zbarvené, dosti štíhlé, hlava jest silná, čenich dlouhý a rovně otupený, ohon hladký, jenž se spolu s ušima v mládí pinčlům uřezává. Pinčlové jsou *psi* chytří, čilí a velmi lovu chtiví; pronásledují s neobyčejnou horlivostí krysy, myši, krtky, jež vyhrabují ze země; svou velikou pohyblivostí nehodí se hrubě za společníky lidské; pinč opičí vyznačuje se před jinými svou škaredostí, která jej však činí velmi vzácným a hledaným. Poslední skupení *psů* obsahuje *psy* domovní, jejichž hlavní plemena jsou: **p.** pyrénejský, pomořanský špic, **p.** ovčácký, uherský vlčí, lapský, kamčatský, indiánský, eskymácký, cikánský, čínský, islandský, sibírský a j. v. Všeobecné jejich znaky jsou: tělo mírně tlusté a složité, jest u slabizen málo stažené, hřbet lehce zahnutý, prsa

upující; krk jest mírně krátký a tlustý,
nuhlá, málo zvýšená; čelo slabě klenuté,
ti dlouhý, zpředu zúžený a přiostřený;
ejně srstnatý a nazpět na levo zatočený;
rátké, mírně široké, přiostřené, vztýčené;
á, hrubá a huňatá. *Psi* tito vynikají roz-
strostí a chytrostí; jsou bdělí, věrní, pří-
atní; chovají se dle potřeby k nejrozma-
zaměstnání. **P.** ovčácký, jenž nemá
svislé, ale špic s ostrým čenichem a zato-
nem, jsou u nás nejobyčejnější. *Psi* vů-
navoditi k nejrozmanitějším pracím a kou-
novitě pak dresura *psů* mysliveckých děje
ticky, a jsou zvláštní lidé, kteří se tím
— Samice *psí*, čubka, rodí 4—5 slepých
rá teprv po 12 dnech prohlídnou. **P.** do-
í až 27 let; podléhá rozmanitým nemocem,
nebezpečnější jest vzteklost. *Sý.*
dvě souhvězdí: **1)** **P.** velký na nebi
i 20° pod rovníkem mezi souhvězdími
é leží k záp.), Jednorožcem (k sev.), Za-
ých.), a Holubem (k jihových.); vyzna-
riem, nejjasnější hvězdou na celém hvězd-
i s 3 hvězdami druhé velikosti. — **2)** **P.**
nebi severním nad rovníkem mezi Blí-
ev.), Rakem (k sev.-záp.), Jednorožcem
ydrou (k záp.); obsahuje roj hvězd drob-
ězdu první velikosti Prokyona (α).
étaci (*Pteropus*), rod netopýrů as jako krá-
ch, žijících v tropickém pásmu starého
ového Holandu, nejvíce na ostrovech
a Moluckých. Blána létací pokryta jest
krátký neb docela žádný, uši malé,
y $\frac{4}{4}$. Hlava podobá se hlavě psí. Živí
a šťávnatým ovocem, jemuž velmi škodí.
ší jest *Pter. edulis*, 15″ dlouhý, 4′ široký,
, vezpod tmavější. Visí za dne ve veli-
ství na stromech, jejichž ovoce před ním
sítěmi chrání. Maso jeho Javané jedí,
příjemně zapáchá.
mořský v. Tuleň.
ese v. Cantarini.
o (staré *Pesaurum*), hražené město v ital.
nad ústím ř. Foglie, má 10.740 obyv.
několik velkolepých chrámů, paláců a j.
pitály, ústav nalezenců, divadlo, veřej-
nu; vyrábí se tu sklo a hedbáví. V okolí
lepší fíky italské. V dějinách se činí
vní zmínka r. 186 př. Kr., kdy zde byla
sada římská. Za císařství bylo město
válkách gothských však sbořeno, ale od
části zase vystavěno, vzkvětlo opět za
Ravenského. **P.** jest rodištěm skladatele

ntina, ms. v Benátsku v prov. Veron-
ží s 3529 obyv. (1857).
ra, řeka v Itálii, hlavní řeka Abruz,
prov. dělí, Abruzzo citeriore a Abruzzo
má skoro až k svému ústí jmeno Alterno
num); vlévá se pod pevností Pescara do
ského.
ra, Fernando Francesco Avalos, marchese
itý generál císaře Karla V., nar. r. 1490
kamž se rodina jeho ze Španěl byla pře-
† v Miláně 4. list. 1525. Záhy vstoupil
služby císařské a již r. 1512 v bitvě
se vyznamenal, upadl tu však v zajetí
, v kterém po celý rok držán byv básně-
nášel, věnovav poetické své plody manželce
lonně, taktéž básnířce. Byv šesti tisíci
zajetí vyplacen velel již r. 1513 přednímu
voji Raymunda z Cordovy a valně přispěl k obdržení vítězství u Vicenzy; taktéž udatností a válečnou schopností vyznamenal se při dobytí Milána r. 1521, pak města Como, jež šetřiti přislíbil, po dobytí však přec drancovati dal. Ještě větší slávy získal v tažení válečném r. 1522, v němž pomocí přispěl obležené Pavii, zvítězil u tvrze Ricoca, s vyznamenáním bojoval u Lodi a Pizzighetone a přinutil franc. gen. Lescuna v Cremoně ku kapitulaci. R. 1525 platně přispěl k velikému vítězství před Pavií, kdež Frant. I. král Franc. zajat byl. **P.** stal se pak vrchním vojevůdcem císařským v Itálii. Několik velmožů italských, v jichž čele vévoda Milánský, snažili se přemluviti dávno již nenáviděného generála císařského, aby přidav se k nim přispěl k vypuzení Španělů a Němců z Itálie. **P.** zdál se býti nakloněn záměru tomu, když ale v celý plán spojenců úplně zasvěcen byl, prozradil vše císaři, čímž ovšem nenávist Italců proti němu valně vzrostla. Zamýšleli se pomstíti, když **P.** jsa 36 roků stár smrtí sešel.

Pescia [peša] město v ital. prov. Lucca, na řece **P.**, sídlo biskupa, má 12.400 ob., kathedrální kostel, hedbávnictví, továrny na železo, sklo a papír; pěstuje se zde víno a olivy.

Pescia [peša], Maria da, znamenitý řezbář ital. ve drahých kamenech, kvetší za panování papeže Lva X. (1513—1521). Jeho práce vyrovnají se téměř pracím Řeků a Římanův. V galerii florentinské nachází se od něho *Amor a Venuše* v porfyru. Dle vší ku pravdě podobnosti pochází od něho též tak zv. pečetní prsten Michelangelův v Louvru, na němž představen *Bakchanál* a co monogram na něm *na udici chytající rybář*, kteréžto dílo dlouhý čas bylo za antické držáno. *Mü.*

Pescina [pešina], město ital. v prov. Abruzzo ulteriore II., sídlo biskupa, s kathedrálou a 4000 obyvateli.

Peshawer v. Pešaver.

Pescheck, Christian Adolf, doktor theol., archidiakon hlavního chrámu sv. Jana v Žitavě, spis. něm., nar. 1. ún. 1789 v Jonsdorfu blíže Žitavy, † 3. list. 1859 v Žitavě. Pocházel z rodiny rolnické, která v bouřích XVII. stol. z Královéhradecka v Čechách do Horní Lužice se byla vystěhovala a jejíž členové během času vstoupili v řadu učenců, jíž pak téměř všickni věrni zůstali. Praděd **P**-ův byl proslulý po celém severním Německu a vedle Adama Riese v pořekadlo přešlý počtář M. Christian **P.** Děd i otec byli duchovní. Původní vlast rodu svého choval **P.** povždy v takové cti a vážnosti, že obyčejně k podpisu svému přidával slova *národa Českého potomek.* První vzdělání pod dohlídkou otcovou obdržel na gymnasiu Žitavském, vyšší studia konal na vysokém učení Vitemberském, oddav se především filologii a theologii. Válečná zmítání tehdejší doby zmařila záměr jeho, aby se stal universitním učitelem ve Vitemberce, tak že r. 1809 vrátiv se do otčiny již po dvou letech převzal učitelské místo na právě zřízené všeobecné městské škole Žitavské, jenž vbrzce za vzornou považována byla, ku kterémuž vzniku a rozkvětu **P.** značně přispěl. R. 1816 stal se farářem v Luckendorfu, místě to ležícím mezi Žitavou a Jablonou těsně na českých hranicích; za filiálku přidělenu měl obec Ojvínskou. Po deset let zdárně účinkovav v osadách těchto venkovských přišel r. 1826 do Žitavy, kdež rozličné úřady církevní zastával, až r. 1854 za archidiakona povýšen byl, v kterémž postavení i †, zanechav po sobě mimo vdovu čtyry syny a dceru. Nejstarší syn následoval ho v úřadě, druhý jest král. okresním radou v Lubiji, třetí oblíbeným lékařem

v Lipsku, čtvrtý byl při otcově smrti městským učitelem v Žitavě a jest nyní venkovským duchovním. Dcera jest provdána na ruského státního radu prof. a dra Buchheima v Derptu, kdež i pozůstalá vdova **P**-ova r. 1863 zemřela. **P.**, již od útlého mládí horlivě vědám oddán, oblíbil si zvláště studia klasická, a nebude snad ani jednoho starého, zejména latinského spisovatele, jejž by byl opět a opět nepročetl a neproskoumal. Chvalitebný a následování hodný zvyk jeho, nečísti jinak leč s pérem v ruce, nahromadil takový poklad výtahů, poznámek a úsudků, že z něho čerpati mohl po celý život ve prospěch vědy i člověčenstva. Vedle studií theologických a filologických byl i dějepis předmětem jeho skoumání, především ale dějiny Horní Lužice a prvotní vlasti předkův jeho, království Českého. Literární činnost jeho, s níž započal již r. 1819 co skromný duchovník venkovský a kteráž trvala po celých čtyřicet roků, byla velmi plodná a osvědčila se mimo statnou řadu rozsáhlejších děl zejména nesčíslnými pojednáními ve více než padesáti časopisech německých roztroušenými; seznam jeho spisů vytištěný v *Neues Lausitz. Magazin* sv. 37, str. 353 sld. zaujímá 27 hustých stran veliké osmerky. První od něho uveřejněné dílo *Jesus und die Frauen* (v Žit. 1819, do holandštiny přel. 1821) osvědčovalo jeho povolání duchovenské; r. 1821 vydaná kniha *Zittau und seine Umgebungen* naznačovala již historický směr **P**-ových prací, a téhož roku vytištěný spis *Menschenwerth in Thatsachen u. Vorbildern* prozrazoval zřejmě hloubku klasických jeho studií. Opětné návštěvy v sousedních Čechách spřátelily **P**-a s českými učenci (Jungmannem, Millauerem, Dobrovským a j.), což jej přimělo k podrobnému probírání historických listin země České se týkajících, a již r. 1823 vydal *Petrus von Zittau, Abt zu Königsaal in Böhmen um 1300*, dílo, jež mu zjednalo nemalé pověsti u českých literatů. Hlavní však píli a zevrubné skoumání věnoval dílu svému *Handbuch der Geschichte der Stadt Zittau* (v Žit. 1834—36, 2 sv.), knize to, jakéž co do rozsáhlosti, spolehlivosti a souměrného rozvržení málo které jiné město vzhledem k svému místo- a dějepisu se těší. Žitava uznala záslužnost díla toho udělením **P**-ovi čestného měšťanství, a král Fridrich August udělením veliké zlaté medalie s nápisem „virtuti et ingenio." V též době redigoval **P.** po tři roky (1832—34) *N. Lausitz. Magazin*, a články od něho psané byly ozdobou toho časopisu. Speciálním pak předmětem **P**-ova zpytování byly dějiny *Ojvína*, oné pamětihodné skály poblíže Žitavy, jejíž zříceniny co rok od tisíců poutníků bývají navštěvovány. Sbíral bezčetné pověsti, prohledával staré listiny, pátral po stavitelských zbytcích, srovnával a pořádal vše, co se vztahovalo ku klášteru celestiánů císařem Karlem IV. na oné hoře založenému, a výsledek svého skoumání uveřejnil r. 1840 pod názvem *Geschichte der Coelestiner des Oybin*, práce to, jakouž snad žádná jiná mnišská společnost, již před 300 lety zaniklá, posud oslavena nebyla; k tomu ještě sluší nezapomněti, že spisovatel byl kněz luteránský. Menší spisek o Ojvíně jednající vyšel již ve čtveru vydání. Tato činnost historická přivedla **P**-a v literární spojení s novějšími učenci českými (Palackým, Hankou, Gindelym), zvláštním přítelem a podporou mu však byl zasloužilý rytíř Kalina z Jäthensteinu. Značnějším plodem jeho dalšího dějepisného skoumání bylo dílo *Geschichte der böhmischen Gegenreformation* (v Drážď. 1844, 2 sv.), jímž sobě získal čestného místa mezi německými spisovateli dějepisu církevního, a za kteréž i hodností doktora theologie od Lipské university vyznamenán byl. V díle tom podává věrný obraz osudů evangelické církve v Čechách, vše čerpaje z historických zřídel a písemnými památkami dokládaje. Prozrazujeť ovšem téměř každá stránka theologa evangelického, avšak kniha ta podává taktéž svědectví o řídké nestrannosti spisovatelově, kteráž uznává spravedlivě, co se strany protivné chvalitebného vykonáno, a kteráž i přechvaty mírně a s poukázáním na povahu doby posuzuje. Ostatní spisy neuvádíme, odkazujíce na svrchu zpomenutý seznam. Při vší své spisovatelské plodnosti nezanedbával **P.** nikdy povinnosti své duchovní, učitelské a úřední; bylť vůbec muž vlídný, ryze mravný, ke každému přívětivý, všeobecně ctěný a milovaný. Na Ojvíně postaven mu jest r. 1861 pomník, představující jeho poprsí z bronzu.

Peschiera [peskiera], pevnost v Benátsku na levém břehu Mincia u výtoku jeho z jezera Gardského, má 1969 obyv. (1857) bez posádky. **P.** leží v krajině nezdravé, bahnité, pro svou polohu ale strategickou, jelikož leží na silnici, po které lze do Tirol proniknouti a kteráž z **P**-ry jde k Brescii, Mantově a Veroně, jest místem důležitým, jehož zmocniti se musí, kdo by chtěl do Tirol nebo k Veroně postoupiti. **P.** má malou, ale pevnou citadelu se širokými příkopy, jež se dají vodou zatopiti, a dobrými náspy, dále jest tu zbrojnice, malý přístav, rozsáhlé kasárny, jež pojmouti mohou velkou posádku. K pevnosti přiléhá veliký, opevněný tábor, ve kterém dobře udrží se vojsko proti nepříteli a může zároveň s posádkou proti němu operovati. — Prvního opevnění dostalo se **P**-ře od Benátčanův, kterým postoupeno v míru r. 1441 s Frant. Sforzou uzavřeným; r. 1509 utekly se do **P**-ry zbytky ben. vojska po nešťastné bitvě u Agnadella, kteréž Francouzi pronásledujíce města se útokem zmocnili a je do r. 1512 drželi. Téhož roku však vzdala se posádka franc. Florentinským, a brzy na to dostala se **P.** zase do rukou Benátčanův, kteří ji r. 1515 znova opevnili a od času toho na jezeře malé loďstvo udržovali. Roku 1796 postoupili Benátčané pevnost Rakušanům, po bitvě u Lodi dostala se Francouzům, kteří ji ještě více opevnili. General Chasseloup přetrhl tím dovoz potrav a jiných potřeb z Tirol do Mantovy, kterou toho času obléhal. R. 1799 zmocnili se **P**-ry Rusové a Rakušané, r. 1801 připojena však k republice Cisalpinské a do r. 1814 patřila ku král. Italskému, po čemž dostala se s Lombardií Rakousku. R. 1848 oblehlo dne 10. dubna **P**-u vojsko sardinské a bombardovalo neustále, až kapitulovala posádka dne 30. kv. hladem k tomu přinucená, zanechavši v pevnosti 100 děl a jiných potřeb válečných; Sardinové museli však ustoupiti Radeckému již 14. srp. téhož roku v takovém chvatu, že vítězi padla do rukou značná kořist.

Pesne [pén] **1)** A n t o i n e, schopný malíř podobizen, nar. v Paříži r. 1684. Umění svému se učil ve svém rodišti u K a r l a d e l a F o s s e, a zdokonaliv se v něm v Benátkách usadil se v Berlíně, kdež byl jmenován dvorským kabinetním malířem, jakož i ředitelem tamější akademie, a kdež pilně a s dobrým úspěchem pracoval až do své smrti r. 1757. Královské zámky v Berlíně, Postupími a Sanssouci chovají četné práce od něho. Co zvláště zdařilé uvádějí se z těchto: *Rodinný obraz velitele švýcarské stráže, svob. pána z Erlachů*; *podobizna krále Fridricha II.*, rytá od W i l l é h o; *malířova vlastní podobizna*, rytá G. Fr. S c h m i d t e m. — Jeho otec neb újec, **2)** J e a n **P.**, nar. v Rouenu r. 1623, zemř. v Paříži r. 1700, zaměstnával se méně malířstvím nežli rytectvím, ve kterémžto posledním oboru spojoval velmi šťastně rycí jehlu s rydlem. Provedl četné a dosti dobré rytiny dle nejslavnějších mistrův

italských; avšak nejlépe uměl podávati malby slovutného krajana svého, Mikuláše Poussina. K nejzdařilejším z nich náležejí: *Sedmero svátostí, Ester před Ahasverem* a *Klanění se pastýřův Ježíškovi.* *Mü.*

Peso, špan. tolik co kus, odtud *al peso* prodávati neb kupovati penize dle kusů, kdežto *al marco* značí takové konání dle váhy. **P.** ve Španělích a Mexiku co mince platí tolik jako piastr (**p.** *duro);* **p.** *de Plata* čili stříbrný **p.** ve Španělsku platí as tolar. V Itálii značí **p.** tolik co váha, tudíž **p.** *grosso,* těžká váha; **p.** *sottile,* lehká váha.

Pessimismus vyjadřuje pravý opak optimismu (v. t.) a spojuje se s ním taktéž jako s oním dvojí význam, t. buď metafysický aneb sociálně politický, při čemž arci zhusta jeden s druhým souvisívá. **P.** prvního druhu pojímá svět co pusté, plané, v skutku plačtivé údolí, kde marné bylo by doufati spásy, jelikož podstata jeho s sebou přináší veškerou nestatečnost, holý trud a smutný klam. Fysické i mravné zlo dle jeho názoru z metafysického kořene světa vyrůstají, a dělej co dělej ony bují, každou snahu k domnělému lepšímu v niveč uvádějíce. V ohledě druhém vztahuje se **p.** zejména k lidské povaze, a ke společenským poměrům lidí. On zoufá, že by kdy bylo lze se dočkati aneb dodělati jakéhos pokroku; člověk se nemění, nebyl a nebude ani horším ani lepším než nyní jest, každý pokrok jest toliko na zdání, ve věci však zůstává povaha člověka nezměněna, jakož i světové zákony, s nimiž životem svým musí zápasit, a proto i nezměněna trvá suma všech trudů, jenž ze soběckosti a zlomyslnosti ve společenském životě vyrůstaji. Odtud pak rodí se pessimistu nedůvěra k budoucnosti i nespokojenost s přítomností, jenž subjektivně vedou k trudomyslnosti aneb ku housavé satiře a pichlavé ironii, čímž **p.** s humorem (v. t.) souvisí. Nejvyšší stupeň **p**-mu v tomto posledním ohledu jest nihilismus, jenž vše stejně cení, totiž nic za ceny hodné neuznává; jeť to nejvyšší míra trpké, pohrdavé lhostejnosti, jenž nevyplynula ovšem z netečnosti aneb z pohodlí, než ze smutného poznání, že veškeré úsilí marné a veškerá domnělá cena že rozplývá se ve známý výrok „marnosti nad marnosti", pravá cena že však toliko v ideách leží, jež moci z účinné síly prosty toliko v myšlénkách živoří, ve skutečnosti volnou půdu reálnosti ideality prosté ponechávajice, jenž vládne tížicími nutnými zákony. — V starověku zejména Hesiod pessimisticky k životu lidskému hleděl, též Plato a stoikové aspoň vzhledem k smyslné stránce života **p**-mu byli oddáni; mezi novověkými filosofy však vynikl **p**-mem přede všemi Arth. Schoppenhauer. — Politické pessimisty znal každý věk, a těžko vyvrátiti jim veškeré důvody, jichž k obhájení stanoviska svého se dovolávají, ač značná jednostrannost v počínání jejich patrně na jevo se staví. *Dch.*

Pessinus, nyní Bosau, v starověku město v Galacii obchodem kvetoucí na ř. Sangarios, s chrámem Kybely, odkudž nazývána *Pessinuntia.* Obraz její s nebe spadlý odvezen roku 207 př. Kr. do Říma.

Pěsť *(pugnus)* jest zavřená ruka, kteráž tím se stane, když vyjma palec ostatní prsty ve všech kloubech silně se ohnou a konečné členy jejich v dlaň se zatknou, palec pak na ukazovatele přitlačí. Ruka v **p.** se zavře, má-li účinkovati v spůsobu palice; mimovolně zavrou se prsty z vášnivé rozčilenosti ve strachu, v zlosti atd. — **P.** jest též míra koňské výšky a rovná se čtyrem palcům, tak že kůň 15 **p**-í jest prostřední velikosti, kůň pak 17 **p**-í vysoký jest již kůň veliký. K službě vojenské přísně se přihlíží na výšku koní pro rozličné druhy jezdectva.

Pestalozzi Jan Jindřich, narozen 12. ledna 1746 v Curichu, zemřel 17. února 1827 v Bruggu. Patřilť mezi praktické filosofy, užívající pohledů svých na přírodu a člověčenstvo hlavně k vychování dítek. **P.** měl za to, že vychování jen tenkráte se daří, když se umělým spůsobem, t. j. jistou a důslednou methodikou (v. t.) provádí, domnívaje se, že ani vychování přirozené vedením přírody a společenstva, ani vychování domácí nikterak nevedou k cíli žádanému, t. učiniti z dítěte dokonalého člověka. K tomu prý potřebí jest, aby se dítě odstranilo od poměrů, nahodile mu rodinou, příbuzenstvem, státem a p. daných, jelikož v nich všech vzorné valně bývá promícháno nevzorným ba škodlivým. Pro dítě nejprospěšněji prý působí vychovací ústav, jsa dítěti náhradou i přírody i společenstva, jestli-že je řízen vzorným vychovatelem, v němž dítě jako ve vzoru svém již vidí to, čím se samo má státi, t. dokonalého člověka. Jak pouhá příroda na člověka působí, doložil ve spisu svém: *Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes* (v Curichu 1797); jak však má býti zřízen ústav vychovací, ve spisu: *Bericht über den Zustand und die Einrichtung der* **P**-*schen Anstalt* (1807). Dbalť v něm hlavně na názorné vyučování naproti pouhému cvičeni se v paměti ve školách veřejných, jak toho dokládá ve spisech: *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt* (1801), *Buch für Mütter* (v Lijunu 1803); *Anschauungslehre der Mass- und Zahlverhältnisse* (v Lipsku 1803, 1804). Hleděl pak též na bezvýminečnou pravidelnost ve stravě, bdění a spaní, ve cvičeních, v chování se k učiteli a společnosti, jak toho všeho vzory vykreslil v knihách svých: *Lienhard und Gertrud* (v Basileji 1781—1789); *Christoph und Elise* (v Curichu 1782, pak 1796). Zapomínalť, že methodika jeho a jeho ústav pro osobnost jeho samy byly jen stranné, a že, chtě dítě vyrvati poměrům jednotlivým v rodině a škole, sám je vsázel opět jen v poměry jiné jednotlivé. Pročež nescházelo půtek s jinými vychovateli o methodiku a uspořádání ústavu (v. Fellenberg, Filanthropinismus), i dočkal se též toho nemilého osudu, že r. 1825 ústav jeho veskrz zhynul, když mnoho proměn v rozdílných místnostech, jako v Burgdorfu, München-Buchsee a Yverdunu byl již přetrpěl. — **P.** prožilť vůbec, hlavně ve vojnách francouzských, život velmi pohnutý, jejž vypsal ve spise: *Meine Lebensschicksale,* (v Lipsku 1826). Z jeho methodiky zasluhuje hlavní povšimnutí návod, postupně jen, a to podlé vývoje vloh dětí i podle přirozené posloupnosti předmětů dítě učiti a vychovávati, jak o tom šířeji jedná Niemeyer ve spise *Ueber* **P**-*s Grundsätze u. Methoden* (v Halle 1810), pak Niederer v knize **P**-*s Erziehungsunternehmung im Verhältnisse zur Zeitcultur* (v Yverdunu 1812). Nejméně hnul methodikou svou ve vlasti, ve Švýcarsku; kdežto v Rusích, v Itálii, ba i ve Francii více následovatelů a obdivovatelů si získal. Mezi Němci vynikali co přívrženci jeho hlavně Güring, Himly, Ladomus, Plaman, Schulthesz, Tillich, Trapp, Türk a Zeller. Teprva v pozdějších dobách zřizovaly se některé ústavy, **P**-*Stiftungen* zvané, podlé vytříbených zásad jeho, a vděčně si ho při stoleté památce jeho narozenin, 12. ledna 1846 připomínali Němci. Spisy jeho sebrané vyšly v Stuttgartu r. 1819—1826 v 15 svazcích, a Blochmann poctil 100letou památku jeho v r. 1846 spisem **P**-*s Züge aus dem Bilde seines Lebens und Wirkens* (v Lipsku); podobněž jednali Bandlin (**P.**,

seine Zeit, seine Schicksale und sein Wirken, v Lipsku, již r. 1843) a Christoffel (**P**-*s Leben und Ansichten*, v Curichu 1846). *Hš.*

Pestarena, ves v údolí Anzském v distriktě Domo d'Ossola v Piemontě, má zlaté doly, které prý byly známy už Římanům, a z nichž se nejvíce těžilo od XVII. stol.; nyní však jsou málo výdatny.

Pestel Pavel, plukovník ruský, nar. r. 1794, odpraven 11. čce 1826, pocházel z rodiny německé, která již před delším časem do Petrohradu se byla přistěhovala. **P.** vystoupil r. 1811 z ústavu vojenského jako důstojník a r. 1818 byl pobočníkem maršála Wittgensteina. Již však r. 1815 seznámil se se záměry tajného politického spolku, utvořeného v jižním Rusku od bratří Muravěvův, jehož duší brzy se stal. Když spolek ten r. 1821 se rozpadl, založil **P.** ihned jiný pod jménem *Spolek Jihu.* Pod jménem pak *Spolek Severu* vznikla podobná jednota v Petrohradě, kterouž **P.** r. 1824 hleděl slouditi se spolkem od něho zaraženým. Účel spolků těch byl úplný převrat vládní soustavy, ač se zdálo, jakoby jen obnoveno mělo být svobodné zednictví, carem Alexandrem samým do Rus přivedené. Zasvěcenější spiklenci zamýšleli přinutiti cara k přijmutí ústavy jemu předložené, a **P.** nebrozil se ani toho, že v případě zavržení ústavné vlády se strany carovy provolána měla být republika federativná. Že měl úmysl, utvořiti z mladého lidu, jak se povídalo, tak zvaný ztracený sbor, jenž by vše stávající bořil a půdu rovnal pro vládu novou, není dokázáno. Z toho spiknutí vyšlo po smrti císaře Alexandra známé vojenské povstání proti nástupci jeho Mikulášovi, jež však tento neohrožeností svou potlačil a účastníky jeho přísně potrestal. Dne 26. pros. 1825 byl **P.** zatknut a do Petrohradu dovezen, tam hrozně mučen a posléz k čtvrtění odsouzen, kteráž smrt však změněna byla na odpravení provazem.

Pestík v. Semeník.

Pěstné právo (*jus manuarium*) bylo v středověku násilím a libovůlí šlechtou si přiosobněné oprávnění mečem si vydobyti zadostučinění. Vniklo ť v Německé říši v VIII. stol., a posilňováno bylo zakládáním pevných hradů, odbojnou surovostí středověku a nedostatečnými, na mnoze i nevšímavými zákony oné doby. Marně se o zmírnění jeho pokoušeli císařové Konrad (1038) a Fridrich I. zavedením tak zvaného *gottesfriedu* (*treuga Dei*, mír boží, v. t.) a pak *land-* a *burgfriedu*; **p. p.** děsilo a hubilo říši po celých šest století. Teprv když v době mezivládí (1250—1273) na vrcholi svého rozkvětu se octlo, rytířstvo pak ušlechtilejší povahu na se vzalo zakročujíc svou femou a jinými soudy, podařilo se Rudolfovi Habsburskému zlomiti neplechy **p**-ého **p**-va. Pozvedloť se ovšem ještě jednou proti zlaté bule (1356), úplný konec ale byl mu učiněn zaražením švabského spolku (1488), zavedením *věčného landfriedu* a zvláště řádem komorních soudů, nařízených r. 1495 Maximilianem I. Jednotlivé o **p. p.** se opírající půtky objevovaly se však i ještě později.

Peszak, ves v Uhrách v stol. Torontalské s 2639 obyv. rum. a něm. (1857).

Pešaver, Pišaver neb Pišauer (angl. *Peshawer* neb *Peshawur*) **1)** severozápadní prov. britské Indie v Pendžabu, hraničí na sev. s územím Kašmírským, na vých., jihových. a jihu s Lahorem na záp. a sev.-záp. s afghanskou prov. Dželalabadem, majíc na 358 □ m. 847.695 obyv. Hory Khyberské, Mohmundské, Swatské a Khutucké tvoří hranice na všech stranách, vyjma na vých. a jihových., kudy teče Indus. **P.** jest velmi dobře svlažován několika řekami a průplavy, z nichž se voda čerpá
skými koly a jinými prostředky, a odvádí na
Podnebí bývá v letě náramně parné. Půda
úrodná, rostlinstvo se zelená po celý rok a
bývají do roka dvakráte. Daří se pšenice, ječ
kukuřice, rýže (*bara* zvaná), proso, zázvor, ta
bavlník a vůbec ovoce i zeleniny pásma hor
i mírného. Vede tudy dráha z Hindostanu do
bulu a Khorasanu posmykem Khyberským. Bri
udržují na silnici Lahorsko-**P**-ské 10.000 m. vo
co stráž proti divokým horalům. — **2) P.**, hl. m
prov. t. jm., nad ř. Barou, má 53.292 obyv.,
obklíčeno vysokými hliněnými zdmi s baštan
chráněno tvrzí. Jest zde veliký bazár přes
město se táhnoucí, slavná akademie mahomedá
a chrám, k němuž se konají pouti. Dokud v
vládli Afghanové, bývalo zde 100.000 obyv., a
Rundžit Sindh poraziv Afghany zničil krásné d
předních měšťanů, zrušil mešity a poplenil kra
okolní. Od té doby pak, co **P.** náleží Britům,
se zmohl. Asi $^7/_8$ obyvatelstva jsou mahomed
ostatek Indové.

Pešík z Komárova slula vzácná ro
staročeská, jenž se psala dle hradu Komár
(v. t.) v Berounsku a nosila v erbu ozbroj
nohu mužskou. Údové rodiny této proslavil
po čtyry století v Čechách a na Moravě plat
účastenstvím v bězích válečných a jiných je
ních veřejných, neboť již r. 1351 čteme **P**-
z K., r. 1377 Štěcha z K., r. 1396—99 **P**-
z K. na Minicích a Lipčevsi mezi předními vlá
českými, z nichž Štěch byl také nemalým dobro
cem kláštera u sv. Dobrotivé. V hnutích nábo
ských, jenž na začátku XV. století v Čechách
šly, připomíná se zhusta Kunata **P.** z K.,
tehdá stál k straně císaře Sigmunda a zabit
před Vyšehradem (1421); r. 1436 a násl. jme
se **P.** III., Mikuláš a Boreš bratří **P**-ové
(s nichž tento učinil některé nadání ke klá
františkánskému u Sv. Jana v Brně), a r. 1465
P. III. z K., jenž měl delší čas rozepři s příbu
svou Annou z Valdeka. Za času krále Matiá
a Vladislava II. žili Kunata a Jan bratří **P**
z K., válečnou spůsobilostí a rozšafností na s
brání; Jan byl drahně let hejtmanem na h
Špilberku u Brna a konal oběma jmenovaným
novníkům po mnohá léta služby platné, začež
držel od kr. Vladislava II. některé dědiny u H
peče a r. 1495 s bratrem Kunatou zboží Cheznov
na Zbirožsku a zplodil s paní Afrou z Kr
syna Jana ml. (II.) **P**-a; Kunata **P.** sloužil tol
delší čas králi Vladislavovi, od něhož za to r.
obdržel hrad Valdek k dědičnému držení; byl
jako bratr jeho Jan dobrodincem jmenovaného
štera brněnského, k němuž r. 1511 učinil důl
nadání, a zplodil s Kateřinou z Vrtby J
P-a staršího. Tento, dle zboží svého nazván
Valdecký, připomíná se na sněmích a v jin
důležitostech veřejných od r. 1530—1560 a
syny: Kunatu **P**-a, jenž bojuje v Uhřích
Turkům hrdinsky tam zemřel, pak Jindřic
Mikuláše, Václava, Bohuše, Borše, K
štofa a Jana III., pak několik dcer. Jan ml. II.
dle hradu svého Komárova, jejž r. 1543 znovu
desk vložil, jmenován Komárovský, (1534—15
měl syny Bořivoje, Adama, Hendricha a
kuláše, z nichž Bořivoj žil ještě 1553. M
bratry tyto připomínají se z rodiny této tehdáž j
také (r. 1534) Petr **P.** z K. v Příbrami a
clav **P.**, pak (r. 1544) Václav. Petr a H
drich bratří **P**-ové z K., a (r. 1574) Šebesti
Kunata a Krištov **P.** Šebestian **P.** na H

cích byl potomek Jana III. **P**-a a měl syny Jana Kunatu, Vilíma a Petra; Jan Kunata **P.** byl „rytíř heroitský“, putovav do cizích zemí navštívil také Palestinu, kdež poctěn titulem „rytíře božího hrobu“ a padl v boji s Turky v Uhřích r. 1588; mladší bratr jeho Petr držel na to zboží otcovské Hoštici, byl pán vzdělaný a rozšafný, J. M. C. radou a prokurátorem, a stál v bouřích stavovských na straně krále Fridricha. Ku konci stol. XVI. připomínají se ještě Jiří **P.** na Komárově, syn Bořivojův, a Mikuláš nejst. **P.** na Jinci; onen zemřel r. 1602, načež se dostalo zboží Komárovské Hendrichovi Otovi z Losu; Mikuláš **P.** prodal však statek svůj Jinecký r. 1605 Ctiborovi Malovcovi. Ve vzešlých na to hnutích stavovských měli účastenství kromě již jmenovaného Petra **P.** také Václav **P.** z K., jenž za to po bitvě Bělohorské r. 1621 propadl statek svůj. O dalších příbězích této druhdy vzácné a bohaté rodiny nemáme zpráv širších, a jak se podobá vystěhovali se někteří údové její pro náboženství ze země, pozůstalí tam však, zchudnuvše ztrátou statků svých, zanikli v následujících na to bězích válečných. *Ra.*

Pešík z Kunvaldu v. z Kunvaldu A).

Pešina, František Ondřej, malíř, nar. v Nepomuku r. 1723, žil v Praze ještě r. 1787 a maloval velmi zdařile květiny, jak v oleji tak i na obmítce, kterýmiž došel všeobecné pochvaly. *Mü.*

Pešina z Čechorodu **1)** Jan Tomáš, čes. dějepisec, nar. 19. pros. 1629 v Počátkách v Bechyňsku z rodičů Martina a Doroty, kteří byli tamtéž usedlí a provozovali řemeslo řeznické. Spozorovav otec, jenž byl spolu radním městským, nevšední schopnosti v synu svém, poslal jej záhy na gymnasium jesuitské do Hradce Jindř., kdež se on vzdělal v jazycích klasických, poetice a rhetorice. Pro svou pilnost a dobrý prospěch v uměních těchto přijat jest **P.** na to do Pražského konviktu jesuitského, a odbyv tu studie filosof. a theolog. stal se mistrem svob. umění a bakalářem theologie. Jsa vysvěcen na kněžství poslán jest r. 1653 za kaplana do Kostelce nad Orlicí, tehdáž jesuitům náležitého, kde sobě počínal v správě duchovní s takovou horlivostí, že po smrti děkana tamního, jsa sotva 26 let stár, beneficum to obdržel. Nezůstal zde však dlouho, byv již 1. srp. 1657 podán na výnosné a slavné tehdáž děkanství Litomyšlské od tamního kolátora hraběte Jana Fr. z Trautmannsdorfu, načež roku na to příštího (1658) jmenován jest také vikářem východní půle kraje Chrudimského a nedlouho na to nadán erbem a titulem z Čechorodu, užívaje napotom za znamení erbovní: zlaté, zhůru postavené kotvice v poli modrém. Toto povolání **P**-ovo do Litomyšle bylo pak v životě jeho, co se týče pastýřského i literárního působení jeho, velmi důležité a rozhodné. Seznámiv se totiž po čas svých studií v Praze s dějepiscem Balbínem, obíral se již tehdáž k jeho vybídnutí vedle svých theol. a pastýřských prací také studiemi k domácí a jmenovitě k moravské historii se vztahujícími, a dostav se do Kostelce chtěl přikročiti k spisování děje- a místopisu moravského; avšak vida před sebou půdu docela nevzdělanou a obšírnou i nedostatek všelikých pomůcek, upustil od úmyslu svého. Přišed pak do Litomyšle, kdež byly okolnosti studiím historickým velmi příznivé, uchopil se myšlénky oné znovu a neupustil od ní více přes všeliké napotom vzešlé překážky. Neboť byla tam již dobře zřízená tiskárna, na tamním gymnasiu piaristském bylo několik mužů vzdělaných, s nimiž mohl **P.** obcovati a se raditi, předkem pak měl tam často příležitost navštíviti sousední Moravu a seznámiti se tam s osobami vzácnými stavu duchovního a světského, mezi nimiž byli zvláště opat Zabrdovický Olenius a sudí zemský Jakardovský, kteří jsouce zvláštní milovníci historie domácí povzbuzovali **P**-nu, aby pokračoval v studiích svých, slibujíce že mu při tom všelijak budou radní a pomocni. **P.** učinil na to vyzvání k šlechtě, duchovenstvu a městům moravským, aby mu podávali příspěvky z archivů a biblioték svých, aneb ukázali, kde by takových bylo nalézti; vyzvání to nezůstalo bez účinku, neboť podařilo se **P**-ovi užiti rodinného archivu Pernšteinského a nahlédnouti do archivů rozličných klášterů (Zabrdovického, Třebičského, Velehradského) a měst (Litomyšlského, Jihlavského, Brněnského, Hradišťského), a dostati mnoho důležitých kronik a listin (Slavatovských, Žerotinských a j.). Aby pak ukázal, kam prací svou směřuje, a aby dopídil se vydatnějších ještě pramenů a pomůcek, vydal **P.** 1663 v Litomyšli u Arnolda svůj první spis historický s titulem: *Prodromus Moravografie t. j. Předchůdce Moravopisu, obsahující sumovní výtah všeho toho, co v témž Moravopisu, kterýž na světlo se hotoví, obšírně položeno bude* (8°), v němž podal přehled církevní a politické historie moravské až do r. 1658 a žádal zároveň za další pomůcky k 4. dílu *Předchůdce* toho, jenž měl obsahovati místopis moravský čili Moravografii. Téhož roku vydal **P.** v Praze jiný spis latinský: *Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria flamma belli turcici ardens* (12°); příčiny k spisu tomu zavdaly tehdejší vpády lidu tatarského a tureckého do severních Uher a odtud do Moravy a Rakous, a **P.** chtěl jím povzbuditi celé křesťanstvo na pomoc domu Rakouskému proti Turkům; dílo toto spůsobilo také doma i vně nemalé hnutí a bylo na to ještě třikráte přetištěno i do češtiny vyloženo, ba přispělo poněkud také k platnému vítězství, od vojsk křesťanských r. 1664 u sv. Gottharda nad Turky obdrženému. Spisem tím nabylo jméno **P**-ovo, i co se literární jeho činnosti týče, nemalé platnosti, neboť stavové moravští jmenovali jej historiografem zemským a zjednali mu tím přístup ke mnohým pokladům historickým, dosaváde neznámým aneb nepřístupným. Jmenovitě dovolil mu hrabě Čeněk Hovora z Lipého, syn pověstného vystěhovalce Bohabuda z Lipého, v Slezsku tehdáž zůstávající, aby mohl prohlédnouti přebohatý archiv rodinný pánů z Lipého, který choval v sobě tolik listin, dopisů a pamětí, že — vyjímajíc snad archiv Rožmberský — žádný jiný archiv rodinný v Čechách a na Moravě tehdáž u věci té nemohl s ním porovnán býti, tak že **P.** pracuje v něm po 8 dní a 8 nocí sotva dvacátou část jeho mohl prohlédnouti. Vydav **P.** tehdáž také spis *Parochus obediens* (v Litomyšli 1665) a pracuje co nejhorlivěji ke vzdělání a rozšíření náboženství katolického v okr. dozorství jeho svěřeném, i prohlížeje k zvelebení škol litomyšlských a jiných ústavů vzdělavacích a milosrdných v tamním okolí, nabýval také co kněz a pastýř duchovní co den větší pověsti, pročež byl jmenován 2. ún. r. 1663 čestným kanovníkem Litoměřickým, v červnu t. r. kanovníkem na Vyšehradě a v prosinci r. 1665 kanovníkem a českým kazatelem při chrámu sv. Víta na hradě Pražském, v kteréž místo na den sv. Vojtěcha r. 1666 byl slavně uveden; 30. led. 1668 byl jmenován od císaře Leopolda I. cís. falckrabětem (*comes palatinus*) a r. 1670 poctěn od téhož panovníka titulem JMC. rady a zvolen od kapituly Pražské za jejího děkana, načež přijat jest také mezi stavy zemské, k nimž 28. čna t. r. (1670) učinil obyčejné přiznání. Zůstávaje nyní v Praze nabyl tím **P.** nových a důležitých pomůcek a pramenů k svým pracím historickým, maje přístup ke znamenité knihovně po proboštovi Jiřím Ponta-

novi z Praitenberku (v. t.) pozůstalé, jakož i k archivu kapitolnímu a rozličným bibliotékám a sbírkám listovním, a moha také jednou důvěrněji obcovati jednak volněji sobě dopisovati s Balbínem, Krugerem, Boleluckým a jinými muži učenými, i požívaje zvláštní přízně tehdejšího arcibiskupa Pražského Matiáše Ferdinanda z Bilenberku, muže vzdělaného a vyšším humanitním a historickým studiím příznivého. Účinek těchto nových prací P-ových bylo dílo: *Phosphorus septicornis, Stella alias matutina h. e. Sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria* (Pragae 1673, 4°), v němž vypsal dějiny a paměti Pražského hlavního chrámu a vyčetl biskupy, arcibiskupy, probošty, děkany, kanovníky a jiné při něm druhdy zřízené osoby duchovní. Pracuje o spise tom nezapomenul však na své historické a topografické dílo o mark. Moravském započaté, anobrž pokračoval v něm s nemalou pilností, obdržev k tomu konci od stavů morav. na sněmu, r. 1674 držaném, pomůcku peněžitou (1000 zl.) s tou výminkou, aby knihu svou před vytištěním předložil hejtmanu zemskému, a byv u věci té i platně podporován od biskupa Olomuckého Karla hr. z Lichtensteinu a Kastelkornu. Konečně vytištěn byl r. 1667 v Praze první díl již připomenutého Moravopisu takto: *Mars Moravicus sive bella, seditiones, tumultus et quae olim Moravia passa sint.* Vypsav v 1. díle tomto válečné příběhy a jiné důležité události, jenž se na Moravě a s části i v Čechách až do r. 1526 sběhly, pokračoval ihned v práci té, chtěje v druhém dílu vyličiti dějiny moravské až do své doby a přidati k němu také, již v *Předchůdci Moravopisu* slíbenou, Moravografii čili místopis Moravy. Vedle svého úřadu duchovního a tohoto literárního zaměstnání vloženy jsou však tehdáž na P-nu také jiné totiž administrativní práce; neboť po svém přijetí za obyvatele zemského býval na sněmích volen do rozličných komisí a jmenovitě do komise k revisí zemského katastru čili zřízení berního, čímž mu přibylo nemalých pocházek, jednání a obtížných zaneprázdnění, kteráž však s velikou ochotností a horlivostí podnikal. Hledě k takovým jeho službám platným jmenoval jej císař Leopold I. r. 1675 sufragánem a biskupem v Smederevu, a učinil mu jiné ještě milosti, jmenovitě povolil mu r. 1678, aby mohl na svém statku Obořišťském, jejž koupil za 15.000 kop gr. m., založiti klášter paulánský. Obdržev povolení započal P. ihned stavěti klášter ten, první řádu toho v Čechách; avšak nedočkal se jeho dostavení a vysvěcení, zemřev na úplavici 2. ún. 1680 v 51. roce věku svého, kšaftem svým, již r. 1678 učiněným, klášteru onomu svou knihovnu a 10.000 kop gr. m. a rozličným chrámům a ústavům milosrdným nemalé sumy peněžité odkázav. — Nevčasným tímto úmrtím P-novým přerušeny jsou všeliké literární práce jeho, a to nejen ty, kteréž byl již započal (dokončení *Moravopisu*), anobrž i ty, ku kterýmž chtěl ještě přikročiti, jmenovitě vydání kronik, pamětí a sbírek k děje- a místopisu moravskému a českému se vztahujících (Hradiště, Litomyšle, Landškrouna, Olomúce, Brna a j.). Jedna sbírka památek těchto, tak zvaný *Chaos Pešinianum*, dostala se do bibliotéky Cerroniho (v. t.) a odtud do mor. archivu zemského; Dobner vydal z ní historii M. Hradiště v jazyku lat. v svých *Monumenta*; Mor. hist. sekce pak dala r. 1861 v svých *Geschichtsquellen* (I. B.), vytisknouti některé památky města Landškrouna a j. v jazyku českém. Druhý díl *Moravopisu*, jenž jde až do r. 1632, chtěl r. 1774 Dobner s obšírným životopisem P-novým vydati, avšak nepřihlásilo se tolik předplatitelů, aby se byly mohly zapraviti útraty tiskové, a tudíž zůstal, jako větší část pozůstalých sbírek P-ových, jenž prý se chovají v bibliotéce Duchcovské, v rukopisu. P. získal sobě pracemi svými velikých zásluh o domácí a jmenovitě moravský dějepis, anobrž, hledíc k jeho horlivosti a neunavené pilnosti v sbírání pomůcek historických, může se vším právem nazývati otcem historie moravské, byv prvním, který u věci té cestu razil a propravil. Nelze ovšem tajiti, že Moravopis jeho v novějších časech, kde jest mnohem hojnějších a důkladnějších pramenů před rukama a kde v jich vybírání a užívání kriticky předse jde, co týče starší doby má jenom skrovnější cenu do sebe, ješto se tu předkem držel Hájka a Dubravia; kde vypisuje děje XV. století jsou práce jeho j… podstatnější, anobrž mnohé částky, ku př. doba k… Jiřího, dosti zdařilé. Druhý díl M., zvl. od r. 159… až 1632, má však nemalé podstaty do sebe, ješto P… užil tu již zemských i soukromých archivů, spis… Žerotinských, Pernšteinských, Slavatovských a jiných hodnověrných pramenů, a tudíž ho v novější dob… platně již užili Pubička, Schwarz, Hirschmentz… Ullmann a j., a též budoucím spisovatelům dějin moravských budou sbírky a práce P-novy vydajnou … důležitou pomůckou. — Co se povahy a soukromého života týče, byl P. muž útlé postavy a slabého těla, avšak ducha bystrého, výborný kazatel, u vykonávání svých povinností velice bedlivý, k chudým velmi štědrý, studujícím zvl. nakloněný, jichž každý den několik stravoval, dávaje sobě od nich při jídle předčítati; v svém jednání rázný a šlechetný, jeho heslem a pravidlem bylo: „že každému náleží vždy a všude jenom k tomu prohlížeti, čímby vlasti své mohl prospěti a dobrému jejímu pomáhati, a že jenom ty roky a chvíle života svého pokládati můžeme za skutečně a opravdu prožilé, kteréž jsme k zvelebení a vyzdvižení obecného dobrého strávili.“ Heslu tomuto hleděl P. také svědomitě zadost učiniti, stráviv předkem celý dospělejší věk svůj v bedlivém vykonávání povinností duchovního stavu svého, a obětovav pak všeliké mu pozůstávající chvíle prázdné horlivému sbírání a pořádání všelikých pomůcek k domácímu děje- a místopisu, čímž třeba nevnikl vždy okem kritickým v slavnou minulost vlasti naší, předce alespoň platně a vydatně přičinil se k probuzení, zachování a rozhojnění vědomí národního. *Rs.* —

2) Ignác P. z Čechorodu, ředitel c. k. ústavu skotoléčitelského ve Vídni, nar. v Kostelci v Čechách r. 1766. Filosofii stud. v Praze a lékařství ve Vídni, kde zvláště při divadle anatomickém pracoval s takovým úspěchem, že se stal prosektorem. Stav se doktorem přišel za anatom. demonstrátora na ústav skotoléčitelský, který řídil od r. 1798—1801, načež jmenován jest skutečným ředitelem. I pak… ještě podržel svou profesuru na ústavě, a vzdělal značný počet důkladných skotoléčitelů. Mimo to byl též dvor. skotoléčitelem. P. značně přispěl k rozšíření očkování a hleděl povznésti vážnost stavu svého; † 24. ún. 1808. P. sps. *Anleitung zur Heilung der Viehpest mittelst der eisenhältigen Salzsäure* (Wien 1802), kteréž dílo svého času u znalců došlo velké pochvaly; a *Erkenntniss des Pferdealters aus den Zähnen* (l. 1824). *red.* —

3) Václav Michal P. rytíř z Čechorodu, kanovník, nar. v Novém Hradci 13. září 1782, odbyl studia gramatikalní a humanitní na gymnasium Králehradeckém, filosofické a theologické na universitě Pražské. Byv dne 28. srp. 1807 na kněžství vysvěcen dostal se za kaplana do Polny, kde až do r. 1814 pracoval na vinici Páně, byv také nějaký čas administrátorem děkanství tamního; dne 11. pros. 1814 stal se farářem v Krucemburku, odkud dne 1. dubna 1819 přeložen byl na výnosnější faru

v Hlučině na Moravě, kde mu pak svěřeno také dozorství nad školami děkanství Hustopečského. Odbyv některé přísné zkoušky theologické a kázání průbní zvolen jest r. 1832 za kanovníka a českého kazatele při hlavním chrámu sv. Víta na hradě Pražském, v kterouž hodnost dne 17. čvce r. 1832 slavně byl uveden, v níž pak setrval až do smrti své, byv vzat také do rady konsistorní a povýšen později za strážce hlavního chrámu sv. Vítského a infulovaného kanovníka. — Po celý čas svého úřadu kněžského prohlížel **P.** k mravnímu a náboženskému vzdělání svěřených sobě osadníků, a při tom zvláště také k vyzdvižení národnosti a zvelebení církevní a světské literatury domácí, a to s takovou horlivostí a obětivostí, že jej vším právem mezi přední podporovatele její pokládati můžeme. Neboť zahořev již záhy v mladosti své láskou k jazyku a národu svému prohlížel i v dospělejších letech jakožto kaplan a farář k vzdělávání národní role tehdáž ladem ležící; jsa v spolku přátelském s nejhorlivějšími toho času vlastenci — s Zieglerem, Sedláčkem, Sychrou, Kinským, Pospíšilem, manželi Rettigovými a j. — působil jmenovitě za svého přebývání na Moravě k probuzení citu národního a lásky k řeči a literatuře české v okolí svém tak platně, že již r. 1830 psal o něm Sedláček takto: „Co náš **P.** na Moravě pro jazyk mateřský podniká, jak horlivě spisovatelům a knihkupcům českým odbíráním kněh a časopisů pomáhá, o tom budou hlásati někdy letopisové vlasti naší,“ a vlastenci moravští, když se r. 1832 do Prahy ubíral, upřímně želeli ztráty jeho. — Tuto, jak mile se v novou hodnost svou uvázal, svěřena mu byla od konsistoře redakce *Časopisu pro kat. duchovenstvo*, kterouž od r. 1832 až do r. 1847 se vší bedlivostí spravoval; taktéž vložena naň r. 1835 správa vzešlého tehdáž v život dědictví Sv.-Janského (v. t.), kn. Ant. Hanykyřem založeného, kterou až do r. 1857 vedl, i působil po celý ten čas slovy a skutky k jeho rozšíření a zvelebení tak platně, že se údové ze všech českých, moravských, slovenských i z jiných diécesí k němu tak hojně přihlasovali, že se knihy dědictvím tím vydávané nyní v 20.000 exemplářích tisknou, a že z příspěvků od údů těch sebraných také pěkný pomník prvnímu zakladateli A. Hanykyřovi na hřbitově Táborském zříditi se mohl. Taktéž nebylo v Čechách i na Moravě ústavu vzdělavacího, dobročinného a humanitního, jehožby **P.** nebýval činným údem nebo podporovatelem; tak byl údem mor. slez. společnosti hospodářské, českého nár. Musea, spolku k vzdělání hudby církevní, ústavu k zaopatrování slepých, ústavu hluchoněmých, spoluředitelem opatrovny na Hrádku, údem opatrovny plzenské, jedním z nejprvnějších zakladatelů Matice Č., dědictví Sv.-Janského a sv. Cyrilla a Metoděje; v rozličných místech v Čechách a na Moravě založil nebo nadal bibliotéky a působil platně k rozšiřování vzdělavacích kněh českých; v chrámě sv. Víta uvedl staré rorátní a jiné nábožné zpěvy, jakož i rozličné pobožnosti k vzdělání lidu obecného. Mezi nejplatnější a nejzáslužnější práce a snahy **P**-novy, k zvelebení Sionu vlastenského předsevzaté, náleží však působení jeho v příčině obnovení, zachování a dostavení hlavního chrámu sv. Víta na hradě Pražském; pojav již před 40 lety jakožto farář venkovský — a to první mezi všemi v době, kde nikomu ani doma ani vně o možnosti obnoviti a dostavěti podobné svatyně gotické se ještě téměř ani nesnilo — myšlénku tu, vytknul pak provedení její za hlavní účel života svého a sbíral se jí až do poslední své chvíle s takovou horlivostí, vytrvalostí, obětivostí a nadšeností, že přes všeliké nesnáze, úsměšky a překážky platného si zjednal průchodu; spojiv se totiž s několika šlechetnými a vzácnými muži vlastenskými vymohl již r. 1844 vyššího povolení k prozatímnému a r. 1850 ke skutečnému zřízení jednoty k obnovení a dostavení chrámu jmenovaného, a sbíral ihned co nejhorlivěji peněžité pomůcky, vyzývaje osoby všelikých stavů, aby přistoupily za údy k jednotě té, kteráž po překonání rozličných obtíží a průtahů dne 22. května 1859 první své valné a zřizovací shromáždění odbývala a od té doby co den zdárněji prospívá a k vznešenému účelu onomu působí a pomáhá. — I jakožto spisovatel a vydavatel knih českých byl **P.** velmi pilným dělníkem na poli literatury domácí; v mladších letech podával drobnější pojednání, básně, zprávy a p. do časopisů českých; později vzdělal a vydal také některé větší spisy nábožné a vzdělavací: *Vánoční kázaní* (1839); *Kázaní na den jmena P. Marie* (1839); *Kapitola hlavního chrámu sv. Víta za časů sv. Jana Nep.* (1840); *Hrob sv. tří králů* (1840); *Život a pocta P. Marie* (1841); *Zdrávas Maria* (1841); *Život sv. Ludmily* (1850); *Oběť mše sv.* (1851); *Svěcení na biskupství v církvi kat.* (1850); *Popsání hlav. chrámu sv. Víta* (1854); *Písně k oktávu sv. Ludmily* (1854); *Litanie za sv. otce Pia IX.* (1855); *Pobožnost k neposkvrněnému početí P. Marie* (1855); *Loučení redaktora s oudy Děd. Svatojanského* (1857); *Písně o pouti k starobylému kostelu sv. Klimenta* (1857); *Život sv. Jana Nep.* (1858). Mimo to redigoval také: *Hlasy duchovenstva k Ferd. I. a M. Anně* (1856), vydal *Rorate nebo radostné zpěvy adventní* (1839), a byl, jakož již řečeno 17 let redaktorem *Čas. pro kat. duch.*, do něhož podal také články a zprávy rozličné, pak správcem dědictví Sv.-Janského, jehož byl téměř druhým zakladatelem a kteréž za jeho správy přes 30.000 nábožných a poučných kněh a spisků vydalo. — Pro takové své dlouholeté šlechetné, dobročinné, obětivé a vlastenské jednání a zachování požíval také **P.** obecné lásky, důvěry a šetrnosti a dostalo se mu i proto nemalých vyznamenání; již r. 1837 obdařil jej císař Mikuláš I. prstenem briliantovým, města Hradec Kr. a Polná poctily jej čestným právem městským, r. 1848 jmenovala jej universita Pražská doktorem písem Sv. a více jiných učených a humanitních spolků svým spoluúdem, a r. 1857 u příležitosti svého kněžského jubilea obdařen jest od císaře řádem železné koruny III. třídy a nedlouho na to majestátem dne 15. března 1858 povýšen jest na základu řádu toho a „hledíc jednak k zásluhám, jež sobě získal o obnovení, ozdobení a dostavení chrámu Sv.-Vítského, o vzdělávání lidu našeho jakožto správce dědictví Sv.-Janského vydáváním kněh naučných a o vyzdvižení literatury české, jednak k jeho neobyčejné štědrosti a obětivosti u podporování a zvelebování všelikých ústavů humanitních“ do stavu rytířského s erbem a titulem, kteréhož druhdy užíval jmenovec jeho T o m á š J a n **P.** z Č e c h o r o d u. Toto nejvyšší vyznamenání nepřečkal však dlouho **P.**, zemřev již roku na to příštího dne 7. kv. 1859 právě několik dní před zahájením prvního valného a zřizovacího shromáždění jednoty k dostavení chrámu Sv.-Vítského, jejímž byl původcem a zakladatelem. Slavný pohřeb jeho a ohlasy v listech veřejných i soukromých vysvědčovaly, jak upřímně želela tehdáž vlast česká ztráty tohoto věrného syna svého, jenž po celý život svůj k zvelebení Sionu i k vzdělání Parnasu vlastenského platně přinášel oběti, a „stoje mužně k svému úřadu hleděl slo-

vem i skutkem milou Bohu, králi, vlasti vzdělávati osadu.“ *Ra.*

Pešito, syrský překlad bible asi z II. neb III. století. Jest doslovný, beze všech přídavků a okras, jednoduchý, odkud i jméno jeho, než i přece jasný a v duchu syrského jazyka. Efrem Syrus dle něho již cituje. Časem však tento překlad dle LXX se změnil a deuterokanonickými spisy doplnil, a platí dosud za církevní u kat. a nekatolíků; na jeho základě přeložila se biblí do arabského. Toliko monofysité mají svůj vlastní, vesměs dle septuaginty učiněný syrský překlad. Poprvé bylo **P.** vydáno ve Vídni 1555 a to jenom nový zákon. Starý zákon vydán teprv v Pařížské polyglotě.

Peška Bedřich, spisov. český, nar. r. 1820 dne 25. říj. z rodičů měšťanských v Ústí nad Orlicí, kdež školu městskou po 3 léta navštěvoval, načež po půl letě, za kteréhož v Moravě v Mohelnici německému jazyku se přiučoval, dán byl na studia gymnasiální do Litomyšle, kdež 7 latinských škol odbyl. Poslední rok studoval v Brně pod profesorem Fr. M. Klácelem, odkud odebral se na studia právnická do Prahy, jež odbyv vstoupil k magistrátu Pražskému, kdež od r. 1864 jest radou. Od r. 1842 buď pod přijatými jmeny buď anonymně přispíval do tehdejších českých listův, a spolupůsobil vydatně k zřizování tehdejších spolkův vlasteneckých, kteří se v kruzích obyvatelstva řemeslnického po městech Pražských tvořili. Roku 1848 byl též údem krátce trvajícího Národního Výboru. Sepsal: *Slova přátelství a lásky*, kterýž spisek později byl zakázán a co na skladu bylo zkonfiskováno; *Gratulant*, jehož r. 1865 vyšlo třetí vydání; *Naše Mohyly* společně s Jiljím Jahnem; a *Od jara do jara*, spisek zvláště dobrý pro mládež, v sličném vydání u Kobra. Poslední léta častější příspěvky podával do *Humoristických Listů* beze jména pro své v úřadě veřejném postavení, jakož i přispíval do *Právníku*, obrav sobě hlavně za účel, podávati na světlo z městských kněh příklady starého právnictví českého. Má některé práce v rukopisu a znám jest co dobrý překladatel textů operních.

Pešková Eliška, česká dramat. umělkyně, člen králov. českého zemského divadla v Praze, nar. 1. čce 1833, požívala v prvním mládí vychování německého, an otec byl Prus *(Peschke)*. Záhy vzbudila se v ní láska k divadlu, které již co děcko vášnivě ráda navštěvovala. Rodiče, pozorujíce tuto náklonnost, dali jí v čtrnáctém jejím roce na dramatická studia ku proslulé dramatické umělkyni Nině Herbstové, v kterýchžto studiích **P.** tak prospívala, že již r. 1849 na svatomikulášském divadle co Krištof v známém kuse *Sirotkové* s takovým úspěchem vystoupila, že ihned na sebe obrátila pozornost přátel dramatického umění. Zvěčnělý J. K. Tyl, tehdejší dramaturg českého divadla, povšimnul sobě nadané dívky, a chtěje ji získati národnímu umění jal se poněmčilou dívku pilně přiučovati češtině, což potkalo se s takovým zdarem, že **P.** již 16. září 1849 na stavovském a na letním divadle ve Pštrosce co Klárka v *Steffen Langer* vystoupiti mohla. Česká kritika se tehdáž jednohlasně o jejím dramatickém nadání vyslovila, kárajíc ovšem mladistvou debutantku pro její vesměs chybný názvuk. Poněvadž ale právem předvídati se mohlo, že obtíže jazyka při své mladosti a vzorné píli snadno překoná, nabídnut **P**-vé již v pros. 1849 engagement u král. zemského divadla v Praze, který ona také přijala, načež v led. 1850 jakožto Regina v *Děti z národu* co člen král. zemského divadla ponejprv vystoupla. Téhož roku provdala se sedmnáctiletá **P.** za Pavla Švandu ze Semčic, nynějšího vrchního režiséra král. českého divadla zemského, podržela v
co herečka i nadál své rodné jméno. Po bo
velezasloužilé Kolárové zdokonalovala se mladá
rečka vůčihledě, a jakkoliv bylo mladým talent
za těžko, aby probraly se k větším úlohám, n
méně vstoupila **P.** již r. 1855 do oboru prvn
naivně sentimentálních úloh, kterýž obor až do r
1863 s nejskvělejším úspěchem samojediná vypl
vala. **P.** má zvláště pro obor veseloherní neo
čejné nadání, a těžko bychom sobě českou vese
hru, o kterou má vynikající zásluhy, bez ní m
sliti mohli. Přirozený její humor a trefný t
jímž dovede uhodit jednak na největší prostodušn
jednak na vybroušenou salonní pikantnost, učin
miláčkem divadelního obecenstva, i můžeme s
právem honositi co vlastenskou dramatickou um
kyní. Všestrannost dramatického svého talentu
kázala **P.** po odstoupení Kolárové z oboru tra
ckých milovnic a po odchodu Heintzové, kdežto
stávala první naše naivní milovnice mimo svůj o
skoro po dva roky, pak i obor tragické milovn
a též tu byl výsledek tak uspokojující, že d
ona vykazuje se výborným tragickým repertoir
Co zvláštnost uvádíme, že **P.** v oné době v
dnom týdnu hrála tři nejrozličnější úlohy: *Dibl*
Alžbětu v Marii Stuartce a *Katinku Heilbronsk*
I nyní musí **P.**, která teď v oboru prvních ves
herních a mladších charakterních úlohách zam
nána jest, často do oboru tragického zabočiti,
představení umožnila, a těší se i tu posud čes
mu výsledku. V průběhu svého mnoholetého
sobení stala se **P.** bez odporu nejpopulárnější
rečkou českou. K oblíbenosti této přispívají ov
i její soukromé poměry, neboť je **P.** v šťast
manželství a v kruhu tří dítek i vzornou mat
a domácí hospodyní. R. 1857 vydali ctitelové P
její podobiznu s heslem jejím, kterouž jí depu
českých literátův s prof. Krejčím v čele pod
I mimo divadlo účastní se **P.** vydatně v životě
šem uměleckém, a hlavní zásluha její spočívá
v jejím vychovávání mladých uměleckých sil. S
sobilost její ve vzhledě tomto hlásá především
Malá, jež nyní již místo první tragické milov
nejčestněji zaujímá, a sl. Čermákova, kteráž ber
sobě **P**-vou za vzor v největších veseloherních
hách velmi šťastně se pokusila. Avšak i m
Prahu měli ctitelové českého umění příležitost,
znati tuto nevšední umělkyni. R. 1862 vystou
k vyzvání několika českých poslanců ve Vídni
Josefovském divadle v několika českých předst
ních, a to s tak skvělým výsledkem, že Vídeň
německá žurnalistika jednohlasně její krásné
dání a hereckou vytříbenost uznala. I některá
ská města, zejména Chrudím, Kutná Hora, Pl
potěšila se již její výtečnou pohostinskou h
Mimo to účastní se **P.** ochotně při všelikých
rodních koncertech, zábavách a slavnostech před
šením deklamovánek. Při slavnosti Shakespear
propůjčila **P.** celou svou nádhernou garderobu k ú
disposici, a prospěla vkusem svým a praktick
návodem v první radě k znamenitému výsledku
slavnosti. *V. I*

Pešť, maďar. *Pesten*, něm. *Pesth* neb též
(jméno původně slovanské, *pešť* = pec), král.
bodné město uherské na levém břehu Dunaje, zro
naproti Budínu, s nímž zároveň tvoří administrat
a dle zákonův z r. 1848 i legislativní hlavní m
celého království. Obě tato města jsou spojena ř
zovým mostem přes Dunaj, jedním z největších
toho spůsobu, jenž byl ulož. 1848, vystavěn
dením angl. inženýra Tierneye Clarka a otevře
led. 1849; první přes něj šlo ustupující uherské

v. břehu Dunaje a končíce městem Františko-
a již. čili dolejším břehu. Vnitřní a Leopol-
město obsahují přední a nejelegantnější části
mezi nimiž dlouhé a krásné nábřeží v levo
avo od mostu, obklopené řadou vysokých, ma-
h budov (z nichž některé jsou okrášleny slou-
); náměstí Městské, z největších v Evropě,
tí Nové a Josefovo; úhledné, široké třídy
ská, Panská, Mostecká, Dorotina, Větrní a
ádhernými paláci privátními; alej Pařížská
vzoru pařížského; dům městský, župní a jiné
istrativní budovy veřejné; městské divadlo,
národní, směnárna, veliké hostince, z nichž
é se vyrovnají co do elegance nejlepším hote-
celé ostatní Evropě. Kavárny p-anské, které
házejí větším dílem při hostincích, jsou zvláště
né. Všecky ulice jsou dobře dlážděny a osvě-
y plynem, široké a rovné, ale často zanášeny
m z písčitého okolí, proti němuž jsou chrá-
na severových. straně městským hájem, který
roveň oblíbeným procházištěm. **P.** jest hlav-
městem župy **P**-anské a sídlem některých nej-
h administrativních i soudních úřadů zemských,
oimiž se nalézají tak zvaná tabule sedmi-
á, nejvyšší apelační soud, tabule královská a
ní úřad policejní. Z ústavů vyučovacích jest
dním místě universita, r. 1784 z Budína sem
ená, jedna z nejbohatěji nadaných na světě,
ovnou přes 70.000 svazků, zahradou botanickou,
m, hvězdárnou a tiskárnou (tyto dvě jsou v
ě); dále jest zde národní Museum (o němž
Museum str. 561. *b)*, národní divadlo, uher-
akademie věd, založená od sněmu r. 1825, která
e hlavně vývoj a pokrok jazyka maďarského,
mie malířská, společnost geologická, spolek
logický, hospodářský a umělecký, národní
rna a četné jiné národní a privátní vlastenecké
nosti ku podporování literatury, umění, ob-
a průmyslu. **P.** má i mnohé školy, které jsou
pro jednotlivé národnosti, jako maďarské,
vlaské, jihoslovanské, německé a židovské.
vním místě mezi školami středními stojí gy-
m piaristské, z ústavů pak vojenských Ludo-

z nichž jmenujeme přední denníky maďarské *Pesti Napló*, *Magyar Ország* a *Pesti Hirnök*, pak německý *Lloyd*. Mimo to jsou zde přádelny na hedbáví, dílny zlatnické i stříbrnické, fabriky na sukno, kůži, slaměné klobouky a pod.; dále komora obchodní, filiálka vídeňského banku národního, **p**-ský Lloyd, privátní společnost obchodnická a uherský bank obchodní. Ve 4 vinopalnách vyrábí se ročně 8000 sudů líhu 30—34stupňového. Východně od města prostírá se rovina Rákošská, na níž se od r. 1268 až do r. 1525 odbývaly sjezdy a sněmy uherské a konaly volby králů i palatinů. — D ě j i n y. Počátkové **P**-i zahaleni jsou temnotou. Už Římané měli v krajině této osadu *Transacincum*, ale o **P**-i co o městu děje se zmínka teprvé v XI. stol. Při prvním vpádu tatarském do Uher r. 1233 vystavěn byl zde první kostel dominikánský. Rok 1241 náleží k nejnešťastnějším v dějinách uherských, neboť tehdy vtrhli Tataři podruhé do Uher, poplenili a pobořili **P.** a zničili všecky staré památky. Nicméně povstalo město po návratu Bely IV. opět z rumu, obehnáno jest zdmi k jeho rozkazu, a Němci, Poláci a Benátčané se sem hrnuli. Za všeobecného míru v zemi okrašlovala se **P.** také uvnitř. Když pak úmrtím Ondřeje III. rod Arpadovců vyhynul, sdílela **P.** za nastalých nepokojů a bojů o trůn všeobecné svízele, podléhala i nájezdům rot husitských a později křižáckému vojsku Jiřího Dosy. S druhé však strany získala **P.** značných prospěchů říšskými sjezdy, které se odbývaly na blízké rovině Rákošské, kdež tábořilo někdy 80—100.000 mužů ve stanech pod širým nebem. Po nešťatné bitvě u Moháče 1526 skleslo město pod panstvím tureckým a následkem četných útoků na Budín téměř ve trosky, z nichž se povzneslo teprvé r. 1686 po vypuzení Turkův a zkvétalo tak rychle, že už na poč. XVIII. stol. bylo král. svob. městem a od r. 1723 sídlem nejvyšších úřadů soudních. Největšího však rozkvětu dosáhla **P.** za Josefa I., který ji učinil středištěm Uher, r. 1784 přeložil sem universitu z Budína a vystavěl mnoho nových budov, jichž r. 1790 napočítáno 4550. R. 1838 utrpěla **P.** nesmírné škody strašnou povodní, která zbořila ke 3000 domů a mnoho životů lidských

nějaký čas skoro prázdna. Ale po nezdaru Rakušanů v Itálii stala se **P.** opět středištěm agitace národní, která měla své působiště v „klubu národním“ a v městské radě (v ún. a bř. 1861). Od dubna 1861 zasedal v **P**-i uherský sněm až do rozpuštění svého 22. srpna. Poslední sněm svolán jest opět na 10. pros. 1865. — **P**-anská župa mezi Dunajem a Tisou (v starém Předdunají), hraničí na severových. se župou Hevešskou a distriktem Jazygů, na vých. se župou Čongradskou, na jihových. s Malou Kumánií, na jihu se župou Báčskou a Baraňskou, na záp. s Tolňanskou, Bělehradskou, Komárenskou a Ostřihomskou, na sev. s Novohradskou, obsahujíc tři král. svobodná města: Budín, Pešť a Kečkemet (od r. 1857) a pět okresů *(processus)*: Kečkemetský, Pešťanský, Pelišský, Vácovský a Žoltský (*Solt*). Má pak župa tato 197□ m. s 551.274 obyv. (r. 1857) ve 4 městech, 22 městysech, 186 vsích. (Podle rozdělení od r. 1850 dělila se župa tato na **P**-ansko-Pilišskou a **P**-ansko-Žoltskou.) Od levého břehu Dunaje prostírá se nepřehledná rovina s holými písčinami na poříčí Tapila, okolo **P**-i, Čegledu, Orkeně, Kečkemetu, Malého Kéréše a Vadkertu, s velikými močály jižně od Olči až k Baji. Jen jediné pohoří zabíhá do roviny této od Masalu k Peselu, kdež se ztrácí. Řeky jsou: Dunaj, Tisa, Zaďva s Galgou, Rakoš, Hajta, Velký a Malý Tapio. Plodiny: obilí, proso, výborné víno, melouny, kukuřice; hovězí a vepřový dobytek; ryby.

Peštalić Řehoř, spisov. srbskochorvátský, rodem z Báje v Bačce, člen řádu františkánského v konventě Našicích, magister filosofie, † v Báji 1809; sps.: *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena, sadašnjih i drugih slavinske kervi djala slava, Bačkim plemenićum z prigodom čuvanja svete krune i okrunjenja Leopolda II. prikazana* (v Koloči 1790); *Utišenje užalostjenih u sedam pokornih pisamah* (žalmech, v Budíně 1797). *Gb.*

Peta, vůdce Mongolův (v. t., str. 426, *b*).

Petalanthae v. Myrsineae **1)**.

Petalit jest nerost hrubozrný, bledočervený neb šedivý, obsahující křemen hlinitosodnatý a lithnatý. Štípá se dle tří směrů nestejně a počítá se k soustavě jednoklonné. Nalezá se na ostrově Utoën, u Yorku v Kanadě a u Boltonu v sev. Americe. *Ki.*

Petalum, lístek, plátek koruny květové u rostlin s korunou prostolupennou.

Petarda, nástroj na roztrhání prachem pevnostních vrat při jich dobývání. Jestiť to moždířek (v. Moždíř) z děloviny čili železa, přiklopen a přibit na tlustou dřevěnou desku čili fošnu čtverhranou. Tato fošna, pod moždířem buď provrtaná aneb plná, má na jedné hraně silný hák, jímž se zavěsí noční dobou pokradmo na vrata, jež třeba rozbíti. Moždířek musí být dřív silně prachem nacpán a k průpalnici připevněn doutnák. Odvážný vojín, **p**-du na bránu pověsiv rychle uteče, a hned po výbuchu pozorovaném řítí se dobyvatelé na rozbořená vrata. *Msý.*

Petasites *officinalis* Moench., devětsil neb koňské kopyto veliké Mat. Háj., neb dle staršího pojmenování *Tussilago* **P.** L., je zelina ze řádu spoluložných a sice paprskovitých (*Corymbiferae*). Květy vyvinují se dříve nežli listy, a úbory tvoří hroznovité květenství na šupinatých, asi 8—16″ vys. stvolech. Některé rostliny mají květy skoro vesměs obojaké, a ty pak mívají stvoly nižší se stopečkami o 1—3 úborech; tyto vlastně jmenuje Linné *Tussilago* **P.** Jiné mají úbory s květy pestíkovými a delší, útlejší kytku *(Tussilago hybrida)*; devětsil je tudíž rostlina mnohomanželná či polygamická. Zákrov úboru je jednořadý, menšími lísteny často obklíčeny, ježto nemá plev a chmýr plodu je chlupatý. Barva korun, dílem jazykovitých, dílem trubkovitých, je fialově červená. Listy vyrážejí z plazivého oddenku teprv po odkvětení, jsou veliké, přes 1′ v průměru, s dlouhým brázditým řapíkem, srdčité, chobotnatě zubaté a na rubu útle bíle plsťnaté. Devětsil roste dosti hojně na vlhkých místech, hlavně v horských nižinách, a květe v březnu a dubnu. V zahradách se hodí dobře na místa vedlejší, kteráž velikým lupením svým dobře kryje; druhdy se užívalo oddenku proti moru a pádu dobytka. V některých bot. spisech uvádí se dosud tento druh zároveň i s podbělí (*Tussilago Farfara)* pod rodovým jménem *Tussilago* a překládá se jménem podběl. Tak se také i v Presl. rostlinopisu jmenuje, ač zde rody **P.** a *Tussilago* jsou oddělény. *Jha.*

Petaurus, rod vačic býložravých, majících jako poletucha postranní kůži rozšířenou v jakous létací blánu, mezi předními i zadními noham rozepnutou, pomocí jíž ne sice létati, ale velik skoky se stromu na strom dělati mohou. Z víc druhů uvádíme: **P.** *pygmaeus*, 3″ 2‴ dlouhá, oca $2\frac{1}{2}$″, barvy myší; v Novém Holandě. **P.** *sciurus* vačice veverčí, 9″ dlouhá, ocas 10″, navrch po pelavá, vezpod bílá, od nosu jde po hřbetě hněd čára; na ostrovech Novoguinejských.

Petavius Diviš, učený franc. jesuita, nar. 158 v Orléansu; učil již co laik v 20. roce věku svéh rhetorice, načež stav se řeholníkem přednášel bo hosloví po několik desítiletí a † r. 1652. Ve filo logii, theologii a chronologii se oslavil, i ač sla bého a churavého těla byl, přece nesmírně mnoh psal a mluvil. Při odporu učených byl velmi chou lostiv, odkud jest mnoho spisů jeho polemických ku př. proti Skaligerovi, Hugonu Grotiovi, Sirmon dovi a m. j. Ve filologii proslul vydáním spis Synesia, Themistia, Juliana, patriarchy Nicefor biskupa Epifania Salamiského, též i překladem C cerona do řeckého a mnohými vzornými řečmi básněmi v řeckém i latinském jazyku. V chrono logii zvláště proslul, vydav nejprvé své *Opus d doctrina temporum* (Paříž 1627 2 vol. fol.). Prvníc dvanácte kněh toho díla jedná, kterak časy d astronomických pravidel a cyklů lze jest vypočíta načež čtyři knihy ukazují, kterak se toho užiti v dějepise; poslední kniha konečně podává chrono logický přehled pamětných událostí do r. 533. Př dal později *Uranologion* (Par. 1630). Z obšírnéh toho díla učinil později výtah se změněným počát kem a nazval jej *Rationarium temporum* (Par. 1633 Spisy ty byly velmi často tištěny, naposled v B nátkách 1849. V bohosloví psal *Historia Pela gianorum a Semipelagionorum dogmatum* (Par. 1645 s velmi velkou pílí složil svou historii dogmat, *I Theologicis dogmatibus* (IV tomi v 6 knihách foli vých, Par. 1644—50), kterouž však nedokončil, p jednav toliko o Bohu, Trojici, stvoření o andělíc a o vtělení Páně.

Peteče *(petechiae)* slovou podkožní skvrny, vzn klé vystoupením krve z cévek vláskovitých, bu přetržením těchto buď pouhým prosáknutím, zvlá v případě lučebné rozrušenosti a tím i rozředěnost krve. Skvrny ty jsou zvící máku až čočky, někd jmenovitě při kurdějích, i větší, barvy tmavě če vené, fialové neb zamodralé, s okrajem buď okrou hlým buď vícestraným, vždy ale ostře omezený Podobny jsou bodu blešímu, nemají však středu n značujícího místo, na němž ssál hmyz; při nátlak prstem nemizí barva zardělá aneb jen málo zbledn vracejíc se ihned k předešlé brunatnosti, jakmile pr tlačiti přestal. **P.** jsou vždy odznakem choroby, někd

nemocí samou, léčení jich nevymáhá tudíž žádné zvláštní péče, anyž zmizí mizením neduhu samého. P. přiházejí se zvláště při tak zvaných shnilých a tyfosních nemocech, jmenovitě objevují se při tyfu válečném a špitalním, v kteréž příčině často na se berou povahu epidemickou ano i nákažlivou, provázeny jsouce horečkou se zjevnými úkazy nervosními. Bez horečky přicházejí p. v nemoci Werlhofově, kteráž vždy spojena jest s krvácením dásní a snadno se upotřebením léků kyselých a svrašťovacích vyhojiti dá, nedosáhlo-li rozloučení krve již vysokého stupně. Někdy objevují se p. i na blanách syrovatečných, což ovšem teprv na mrtvolách spatřiti lze. Dosáhnou-li p. většího objemu, nazývají se pak ekchymosy (v. t.). *Mr.*

Petel Georg, něm. řezbář, z Weilheimu v Bavořích rodilý. Dostav se r. 1622 do Janova pracoval tu nějaký čas pod dozorem G. B. Paggiho (v. t.). Později usadil se v Augšpurce, kdež hrabata Fuggerové mnohé práce u něho objednali, a kdež i zemřel r. 1634 co úd městské rady. V tamějších kostelích nachází se ještě více zdařilých prací od něho, zejména v kostele sv. Kříže pěkný *krucifix*. Takový, tři stopy vysoký a vyborně z jednoho kusu slonové kosti řezaný *krucifix* chová od něho i galerie Düsseldorfská. *Mü.*

Petelin, Petelinček v. Gallus **6)**.

Petent (lat. *petere*, žádati), žadatel.

Petera František Xaver Bohuslav, sběratel českých starožitností a spisov. český, nar. 8. čce 1798 ve vsi Rohoznici, odkud se Rohoznickým psává. Navštěvoval školu Miletínskou až do r. 1808, na to studoval gymn. v Jičíně a 1816—18 filos. studia v Praze pod prof. Bolzanem a Janderou; r. 1818 vstoupil do studií bohosloveckých na univ. Pražské a 24. srp. 1822 v Hradci Králové na kněžství jest posvěcen. S počátku pomáhal ve správě duchovní při farním chrámu Lanžovském, 16. led. 1823 jmenován jest kooperatorem fary Marešovské v osadě čiře německé, kde byl od 23. kv. do 2. srp. 1829 administrátorem, pak až do 19. 1836 čce farářem. Zde byl po mnohá léta trapnými chorobami stížen. 18. čce 1836 vyvolila ho svob. paní A. Štillfriedová, roz. hrab. Šafgočova, za faráře Bělohradského v krajině české. Na faru tuto dosedl 2. srpna; i pracoval horlivě na vinici Páně, a mezi jiným založil i školní knihovnu. Pilně sbíral slova a spůsoby mluvení z lidu i z kněh starých, kteréžto sbírky Jungmann přijal do svého slovníka. Zároveň podával rozmanité články do *Časopisu pro katol. duchov.* a *Pražských novin.* Avšak pro churavost opět nastalou a nebezpečně se zmáhající, necítě se déle schopným k vykonávání povinností kněžských, když i hojení jeho v Praze v léčitelském ústavu Dr. Spotta r. 1847 nemělo žádného výsledku, žádal za pensi, jež mu dne 11. čce 1849 byla povolena. Od té doby se zdržoval dílem v Praze dílem na venkově; r. 1854 usadil se v Heřmanicích u Jaroměře, r. 1855 v Meziříčí na Dědině a psával články do *Blahověsta* a kalendáře *Poutníka z Prahy*. R. 1857 přestěhoval se do Jaroměře a oddal se zde za příležitostí stavby železné dráhy skoumání archaeologickému; od té doby činnost jeho téměř výhradně dějinám a starožitnostem vlastenským jest věnována. Do Lumíra napsal r. 1857 pojednání *O náhrobcích v chrámu Dubeneckém*, načež následovala řada historických a archaeologických článků do *Pražských novin*, v nichž podával výsledky skoumání svého o pohanských hrobích, od něho v letech 1857—1858 vypátraných. O jeho snahách archaeologických častěji učiněna zmínka v *Památkách archaeologických*. Dne 20. říj. 1858 objevil celý arch foliový glagolského rukopisu na pergameně na faře v Starém Trutnově, co polepek na deskách knihy r. 1618 vázané, o čemž zprávu přinesly *Praž. nov.* (1858, č. 255); tento vzácný rukopis daroval Museu Česk., odevzdav jej Hankovi, jenž za starý ho uznav pravil, že v něm je obsažen život sv. Štěpána, i dal jej pak vytisknouti ve sbírce glagolských zlomků v Čechách nalezených pod jménem: *Ostatky slov. bohoslužení v Čechách* (1859). I dále přispíval P. k *Památkám archaeologickým* a *Novinám Pražským* četnými články, dílem místní zprávy dílem výsledky skoumání archaeologického obsahujícími, v l. 1859, 1860 a 1861, z nichž uvádíme článek *Náhrobek knížete Dim. Sanguszka v Jaroměři (v Pam.* díl IV, 1860); tehdá také o sobě vydal monografii *Krátký životopis kníž. Dim. Sanguszka* (v Hradci Hrálové 1860). Později se zdržoval P. v Radnicích a podal do časopisu *Besedy* kromě několika článků archaeologických *Dějiny čtenářské společnosti Radnické*, co příspěvek k životopisu A. J. Puchmayera. Nyní přebývá v Praze, obíraje se stále starožitnostmi a pracemi spisovatelskými. R. 1863 vydal spisek *Hrad Krašov*, a v rukopisu chová několik místopisných monografií. — P. co vřelý milovník dějin a starobylých památek vlasti naší jest nad míru činným, moha co do pilnosti a horlivosti své u vyhledávání a sbírání starožitností prvním stoupencem zasloužilého Krolmusa nazván býti; v pohanských hrobích vypátral množství vzácných památek, jmenovitě v Jaroměři roku 1860. Největší jeho činnost padá v léta 1857—1863; musejní sbor archaeologický mu po dvakráte poskytl k cestám archaeologickým peněžité podpory. P. obohatil také znamenitě archael. sbírky musejní a více listin starých na papíře i na pergameně psaných Museu daroval.

Peterborough [pitrboró], město v angl. hrabství Northamptonshiru nad ř. Nenou, má 11.735 obyv., krásnou kathedrálu z XII. stol. v podobě kříže vystavěnou, 476′ dlouhou, 78′ vys., s věží 180′ vys., a jest sídlem biskupa.

Petere licet, lat. prositi jest dovoleno, staré pravidlo právní.

Peterhead [pítrhed], město ve skotském hrabství Aberdeenském u moře Severního, má 7514 obyv. a dobrý přístav.

Peterhof (rus. *Petěrgof)*, kraj. m. v rus. gub. Petrohrad., má 6951 obyv., 8 kostelův, 559 domův. — Kraj P-ský má kromě města 42.996 ob. a 3392 ve městě Oranienbaumu (r. 1856).

Perterlingen v. Payerne.

Petermann 1) Friedr. Gotthelf, evangelický duchovní, nar. v Osterfeldu v Durinkách, 1794, † v Praze 24. list. 1855. První své vzdělání obdržel na škole Naumburské, studoval pak v Lipsku a v Halle, načež od r. 1817 se připravoval pro stav duchovní na semeništi Vitemberském. R. 1839 přišel za vikáře a katechetu k evangelické obci Augsb. vyz. do Vídně, kdež se v témž roce stal třetím kazatelem. Výmluvností kazatelskou, horlivostí u vzdělávání mládeže jakož i spisovatelskou činností dosáhl dobré pověsti, a koncem r. 1828 povolán byl za pastora do Prahy, v kterémž úřadě setrval až do r. 1839, živ jsa pak s rodinou v soukromém zátiší. Zásluh stálých získal si P. pro evang. obec Pražskou značnými opravami ve školství, spořádáním jmění církevního a rozšířením hřbitova protestantského, na němž i pohřben jest. — **2)** Jul. Heinrich P., zasloužilý orientalista, nar. 1806 v Gluchově a sídlí od r. 1837 v Berlíně. V létech 1852—4 vykonal cestu vědeckou po Syrii, Palestině, Mesopotamii a Persii a nazpět přes Bagdad a Egypt do Evropy, jejíž výsledky podal

ve výborném spise *Reisen im Orient* (2 sv. Lps. 1860—1); všímalť sobě **P.** hlavně stránky národopisné a podal mnohé nové a důkladné zprávy o náboženství Druzův, o Maronitech, Samaritánech a jiných sektách náboženských. Mimo to dobyl sobě **P.** už dříve zásluh o jazyk arménský, vydav jeho mluvnici: *Grammatica linguae Armeniacae* (Berl. 1837), pak studie o arab., chald. a arménštině pod názvem *Porta linguarum orientalium* (t. 1840—1). — **3)** A u g u s t **P.**, znamenitý geograf a výtečný kartograf něm., nar. 18. dub. 1822 v Bleicherodě u Nordhausenu. Měl býti knězem, avšak oblíbiv si studia zeměpisná vstoupil do akademie, kterouž byl Berghaus zřídil v Postupími, i byl v létech 1839—45 u Berghausa privát. sekretářem a knihovníkem, kdež seznámil se mezi jinými učenci též s Humboldtem, jemuž vzdělal r. 1841 mapu střední Asie. R. 1845 odebral se **P.** do Edinburku pomáhat A. K. Johnstonovi u vydání *Fysického Atlasu*, a 1847 zavítal do Londýna, kdež se stal členem král. geografické společnosti, psal do časopisu *Athenaeum* články o pokroku geografie a vydal s Tomášem Milnerem *Atlas of physical geography* (Lond. 1859). **P.** přispěl také hlavně k tomu, že vláda angl. udělila Barthovi, Overwegovi a Voglovi podporu k výskumům africkým, o čemž naps. *Account of the expedition to Central Africa* (l. 1855). R. 1854 povolal jej vévoda Saso-Koburský na stolici zeměpisu do Gothy, a r. 1855 byl **P.** povýšen v Gotinkách na doktora filosofie. Touž dobou jal se redigovati geografický ústav Justa Perthesa v Gothě a vydávati měsíčník *Mittheilungen aus Justus Perthes, geographischer Anstalt*, kterýžto časopis, podnes péčí **P**-ovou vycházející podává články o všech nejnovějších výskumech zeměpisných, dáta statistická a jiná důkladná pojednání z oboru zeměpisného. **P.** vydal též mnohé mapy, z nichž připomínáme jen mapy k Humboldtovu dílu *Centralasien*, pak mapy k Barthovým *Reisen*. Důmyslným znalcem zeměpisu osvědčil se **P.** svými hypothesami o končinách arktických, které došly svého potvrzení výpravou dr. Kane. Za nejnovější doby obrací **P.** opět pozornost svou ke krajinám severotočnovým, k nimž zamýšlí král. geogr. společnost londýnská dle návrhu kap. Sherarda Osborna vyslati výpravu. Kapitán Osborne navrhoval ve schůzi král. geogr. společnosti 23. led. 1865, aby se výprava tato předevzala směrem přes sund Smithův. **P.** však má za to, že lépe by se hodila cesta přes Špicberky, i odůvodnil tento svůj návrh ve dvou listech zaslaných předsedovi společnosti geografické, R. Murchisonovi, o čemž viz podrobnější zprávy v **P**-ových *Mittheilungen* 1865, str. 99—104; str. 136 násl.

Peters 1) (též *Peeters* psaný) B o n a v e n t u r a, nizozem. malíř a ryjec, nar. v Antorfě r. 1614, † tamtéž r. 1652. Maloval výtečně námořské předměty, obzvláště lité bouře a zápasící s nimi lodi, s mistrně provedenými plavci. Více překrásných obrazů toho druhu nachází se od něho v Belvederu Vídeňském. Ryl též leptacím způsobem několik podobných předmětů. — Jeho bratr **2)** J a n, nar. 1625, † 1677, pracoval v tomtéž oboru, avšak nevyrovnal se nikterak bratru svému. *Mů.* — **3) P.** V á c., malíř zvířat, nar. 22. list. 1742 v Karlových Vařích. V mladosti své vyučil se řemeslu mečířskému velmi důkladně, vynikaje při tom zvláštní způsobilostí v rytí a damaškování ocele; tím obrátil na sebe pozornost hraběte Josefa Kounice, rakouského vyslance na dvoře papežském, který jej povolal do Říma k dalšímu vzdělání se v rytectví a řezbářství; zde cvičil se **P.** s počátku v kreslení a ře-
zání a zhotovil rozličné práce polovypuklé, z ni[…]
zvláště jeden basrelief, 20 osob obsahující, z […]
lené hliny veliké pochvaly došel a do Londý[…]
draze prodán byl. Brzo však opustil **P.** řezbář[…]
a oddal se malířství, cvičiv se v malování př[…]
mětů historických, podobizen a vyobrazování zvíř[…]
později obíral se však téměř výhradně malbou z[…]
řecí, při čemž neustálým studováním, bedliv[…]
pozorováním a skoumáním povahy, barev, ků[…]
peří, svalů, postavy a celého ústrojí zvířat vš[…]
kých nabyl takové způsobilosti v tomto odvě[…]
malby, že času svého pokládán byl mezi nejpř[…]
nější malíře zvířat. Působením knížete Ma[…]
Antoina Borghese, jenž byl zvláštním příznivc[…]
P-ovým, vystaveny byly obrazy jeho v palác[…]
Kvirinalu, Torlonia a j., čímž byla obrácena […]
zornost velmožů tamních i cizinců v Římě se z[…]
žujících na umělce našeho, a díla jeho objednáv[…]
jsou pak do paláců a galerií všech téměř z[…]
evrop. a amerických, tak že **P**-ovy obrazy zv[…]
spatřují se nyní v galeriích Vídeňských, Ber[…]
ských, Pařížských, Londýnských, Florentinský[…]
Římských, Petrohradských, Madridských a j. […]
tom sluší připomenouti, že do Angličan malo[…]
zvláště mnoho vlků, poněvadž šelmy tyto tam […]
nežijí, jsouce z hájů a hor tamních již napro[…]
vyhubeny. — Za nejznamenitější dílo **P**-ovo […]
kládá se veliký obraz představující *Ráj pozem[…]*
na kterémž vedle prvních rodičů našich jsou vše[…]
zvířata, ssavci, ptáci, ryby, plazi, žížaly atd. […]
nejtrefněji v nejrozmanitějším skupení; na n[…]
pracoval mnoho let, nešetře při tom nižádn[…]
prací, studií a výloh. **P.** byl jinak muž vš[…]
vzdělaný, přívětivý a dobrosrdečný, a od domác[…]
a cizích umělců, jakož i od osob vzácných a u[…]
zených, velice vážený, jakož pak i sám Göthe […]
r. 1805 ve svém díle *Winkelmann und sein Ja[…]*
hundert velmi pochvalně o něm co malíři zv[…]
a podobizen se zmiňuje. **P.** dosáhl vysokého s[…]
a zemřel následkem nastuzení v kruté zimě r[…]
1829/30 v Římě dne 28. prosince l. 1829. *Ra.* […]
4) S a m u e l J a r v i s **P.**, kupec amer., nar. v […]
nadě 30. čce 1801, † v Novém Orleansu 11. […]
1855. Pobyv nějakou dobu u bankéra v N. Yo[…]
odebral se 1821 do Orleansu, kdež si zařídil […]
závod kupecký ve spolku s Millardem, s nímž zů[…]
ve spojení po celý život. R. 1829 byl zvolen […]
městské rady Novoorleanské a zasazoval se o mn[…]
opravy, zvláště o zřízení železnice Pontchartrain[…]
a o upravení školnictví v N. Orleansu, kdež zal[…]
veřejné lyceum a knihovnu. — **5)** C h r i s t i a n A[…]
g u s t F r i e d r i c h **P.**, nar. v Hamburku 7. září 18[…]
Byl nejprvé observátorem, pak asistentem (1834) […]
hvězdárně v Hamburku, pak observatorem a druh[…]
ředitelem (1839) hvězdárny v Pulkově; pak se […]
prof. astronomie na universitě v Královci (1851 […]
1854); odtud jest ředitelem hvězdárny v Alt[…]
Sps.: *Numerus constans nutationis ex ascensioni[…]*
rectis stellae polaris in Specula Dorpatensi annis 1[…]
ad 1838 observatis deductus (Petrohr. 1842); […]
stimmung d. Bahn des im Dec. 1839 entdeck[…]
Cometen unc., s O. Struvem (*Mem. Acad. St.* […]
tersb. Ser. VI. Vol. III. 1844); *Resultate aus* […]
Beobachtung d. Polarsterns auf d. Pulkowaer St[…]
warte (tamt.); *Recherches sur la parallaxe des ét[…]*
fixes (tamt. *vol. V.* 1853, o sobě v Petrohr. 18[…]
Ueber die eigene Bewegung des Sirius (Králov[…]
1851); *Von der kleinen Ablenkung d. Lothlinie* […]
d. Niveaus, welche durch die Anziehungen d. So[…]
u. d. Mondes u. einiger terrester Gegenstände her[…]
gebracht werden (*Astr. Nachr. XII.* 1845); *Ue[…]*
Mädler's Untersuchungen über die eigenen Beweg[…]

. *Fixsterne* (tamt. *XXVIII.* 1849); *Physikalische*
chtungen während der totalen Sonnenfinsterniss
li 1851 (tamt. *XXXIII*, 1852). Mnohá jiná po-
iní a četné výpočty zvláště komet a asteroidů,
něné v *Astron. Nachrichten*, který časopis **P.**
ydává. — **6)** Christian Heinrich Frie-
P. nar. 19. září 1813 v Coldenbüttelu u Flens-
; byl nejprvé astronomem u topografického
láře v Neapoli, pak v Palermě, u vyměřování
ži spoj. států sev. amerických, posléze ředitelem
árny v Clintonu v státu Novoyorském. Sps.: *De*
pio minimae actionis (Berl. 1836); *Entdeckung*
neten IV, 1857, am 25. Juli auf d. Dudley-
carte zu Albany (Gould, *Astron. Journal* V.).
á pozorování astronom. zvlášť komet (*Astron.*
. od sv. XIV. počínaje). — **7)** Vilém Karel
., bratr předešlého, přírodozpytec německý,
en v Coldenbüttelu 22. dub. 1815, stud. lékař-
přírodní vědy v Kodani a v Berlíně; v září
cestoval přes Lisabon a Angolu do Mozam-
kde strávil několik let rozličným badáním.
navštívil Zanzibar, Komory a Madagaskar,
Kapsko a Východní Indii, načež s jara 1848
se z Bombaje přes Egypt do Berlína, kde se
51 stal členem akademie a mimoř. prof. lékař-
r. 1857 pak řádným prof. zoologie a ředitelem
zoologických. Výsledky dlouholetého badání
jňuje v hlavním díle svém, *Naturwissenschaft-*
Reise nach Mozambique (sv. 1—3, Berl. 1852
61). — **8)** August **P.** (*Elfried von Taura*),
něm., nar. 4. bř. 1817 v Tauře, vesnici blíže
nice v saském Rudohoří. Již v 13. roce opu-
nuđé rodiče, aby si sám vyhledal výživu a vyšší
ání, po němž toužil, strávil některý čas v Dráž-
h, a po mnohých pokusech přišel na gymn.
naberku, pak do Kamenice, při čemž si opa-
výživu vyučováním ve školách fabrických.
že tak k cíli nedojde, dal se k dělostřelectvu,
iž však pro chorobu očí po dvou letech vystou-
fourier; na to vedle jiných prací psal básně
nky do novin a získal si prostředky, že r. 1845
jíti na universitu do Lipska. Již r. 1844 vydal
Gedichte, psal novely do almanachů a přispí-
sas. časopisu *Sonne*; r. 1847 převzal v Ber-
redakci Heldova listu *Volksvertreter.* Odešed
lína za půl roku vrátil se do vlasti, kde r.
redigoval listy demokratické *Barrikade*, *Berg-*
, a při tom ujímal se práva a svobody i jiných
ů. **P.** zasazoval se v Čechách o slavné sbra-
í Čechův s Němci, jak se r. 1848 dělo na
místech; slavnost taková v Chomůtově byla
skutkem. Od bombardování a dobytí Prahy
l **P.** začátek reakce, a ostře vystupoval proti
šedesátníkům, nazývaje je zrádci svobody. Dr-
P. pevně solidárnosti národů, každého se za-
, který pouta svá svrhnouti a k svobodě do-
eděl. V této snaze seznámil se zprvu písemně,
osobně se spisovatelkou stejně smýšlející Loui-
ttovou. Při vypuknutí májového povstání
žďanech hleděl **P.** zjednat v Čechách bojov-
chopil se sám meče; později byl setníkem u
lcův v Badensku a náčelníkem klubu „pro
ný pokrok“, bojoval v Rastadtu a s nevšední
ostí vedl též jeden výpad proti Prusům. Po
Rastadtu byl dlouho u vězení, a jen dlouhá
á nemoc zachránila jej před soudem náhlým,
jej, jediného Sasa, jenž nebyl vydán, odsou-
ilní soud na šest let do káznice. Jsa ve vě-
Bruchsalském obdržel milost v letě 1851, ale
dost vlády saské byl této vydán a po ročním
vání odsouzen do káznice na osm let. S ně-
mi jinými politickými soudruhy přestál tuhé
vězení ve Waldheimu, až r. 1856 byl z milosti propuštěn. Nato žil co novelista a publicista v Annaberku, pak ve Freiberku, kde si r. 1858 vzal za manželku Louisu Ottovou, která po všecka léta byla jeho obětavou přítelkyní a věrnou milenkou, hledíc mu všemožně vězení jeho ulehčiti. Že ve Waldheimu nesměl psáti pod vlastním jmenem, činil tak pod jm. Elfried von Taura, a získal si pověst zvláště novelou *Die stille Mühle*, v Hanovru první cenou poctěnou. R. 1859 do Lipska povolán založil tam demokratický list *Mitteldeutsche Volkszeitung*, ve kterém věrně zastával zásady, pro něž tolik byl utrpěl. Neštítě se kaceřování krátkozrakých krajanů ujímal se v listu svém Italiánů, Čechů i Poláků pro svobodu bojujících; tito svěřili mu též redakci svého r. 1864 v Lipsku založeného listu *Das Vaterland.* Mnohé novely **P**-ovy jednají v saskočeském Rudohoří, a povídka *Der letzte Přemyslide* velebí česká práva a zvyky; tyto věrně líčí též v histor. románech *Záviš von Rosenberg*; *Die Witkowetze* (v Praze a ve Vídni). Nový začatý román *Czechisch und Deutsch* již nedokončil, neboť † v Lipsku 4. čce 1864 Mimo jmenovaná díla sepsal ještě romány a mnoho básní i novel, z nichž některé jsou v Kobrově *Album*, pak *Aus Heimat u. Fremde* (2 sv.); *Erzgebirgische Erzählungen* (2 sv.) a j. Z jeho románů přel. Fr. A. Urbánek do češtiny *Záviše*, *Vítkovce* a *Posledního Přemyslovce*, kteréž v krátce počnou vycházeti u I. L. Kobra. — **9)** Louise **P**-ová, roz. Ottova, odkudž se píše Otto-**P.**, manželka před., narozen v Míšni 26. března 1819. Pro svou útlost a slabé zdraví málo hrála s jinými dětmi, přidržujíc se více starších sester a žijíc v přírodě. Smrt starší sestry a pak, když jí bylo 17 let, smrt obou rodičů, učinila **P**-ovou ještě vážnější. R. 1841 zasnoubila se s právním zástupcem Gust. Müllerem z Drážďan, který ji podporoval ve snaze, aby se vědecky i politicky vzdělávala; ale když po roce zemřel, chřadla i **P**-ová delší čas, až se vší silou oddala literatuře. V prvním románu *Ludwig der Kellner* (Lps. 1843) vystoupila proti předsudkům strany rozdílu stavů, načež psala pod jménem Otto Stern, do časopisu *Wandelstern*, pak o politice, literatuře a umění do Blumových *Vaterlandsblätter*, a od té doby přidržela se strany této, bojujíc za lidskost, svobodu a pravou emancipaci ženských, při tom však jsouc prosta přemrštěnosti a výstřednosti. Toho času sps. romány *Kathinka*; *Die Freunde*; *Schloss u. Fabrik*; *Römisch u. Deutsch* a j. (v Lps.); r. 1848 psala nejvíce do novin, a 1849 založila list *Frauenzeitung*, který pak zákonem tiskovým ze Sas vypuzený přeložila do Gery, až po dvou letech nepříznivými okolnostmi zašel. Zároveň seznámila se se spis. Aug. **P**-em (v. t.), kterýžto když ve vězení dlel, přetrpěla i ona mnohé stíhání a týrání policejní. Z té doby pocházejí mnohé dobré romány její, některé také v Kobrově *Album* vydané. Až do 1858 žila v Míšni, mimo některé cesty po Německu, do Čech (1853—57 nechtěla ji policie sem pustiti co osobu státu nebezpečnou), na Rýn, do Belgie a Švýcarska. V list. 1858 vdala se za **P**-a, s nímž od té doby žila ve Freiberku a od 1860 v Lipsku, pracujíc zároveň na listech demokratických; též tam vydala romány, novely, pak brožurky a články o umění. Pro manželův list *Mitteldeutsche Volkszeitung* psala vážené zprávy o hudbě a o divadle, jakož činí posud po smrti manželově, a zastává tu pokrok a idealismus. Zůčastnivši se na sjezdu něm. spisovatelů v Lipsku jest **P**-ová nyní přednostou jednoty ženské, jenž pracuje pro poučení, vzdělání a práva žen, a na konferenci žen, svolané do Lipska na podzim 1865, k tomu cíli založiti jednoty žen

německých. — **10)** John Charles **P.**, lékař amer., nar. v Novém Yorku 6. čce 1819. Navštíviv r. 1842 Evropu studoval na školách Lipských, Berlínských i Vídeňských u nejslavnějších profesorů homoeopathii, pathologickou anatomii, lučbu a jiná odvětví lékařská, načež se usadil v N. Yorku co homoeopat, kdež podnes žije. Z jeho spisův lékařských jmenujeme: *Treatise on diseases of the head* (N. York 1853); *Treatise on diseases of females* (1854); *Treatise on diseases of the eyes* (1855); s drem Wotherspoonem přeložil *Rokitansky's pathological anatomy* (1849) a s drem Snellingem vydával *Materia medica* (1856—60), a zároveň redigoval *North american journal of homoeopathy* od 1856 do 1861. R. 1862 vydal *Treatise on the principles and practice of medicine* (2 sv.). **P.** byl jedním ze zakladatelův společnosti pathologické v N. Yorku a 1859 byl zvolen za předsedu americké koleje lékařské a profes. na témž ústavě. — **11)** Kristian Karel **P.** dánský řezbář, nar. 26. čvce 1822 ve Veile v Randbolském okresu, vzdělával se na Kodaňské akademii a později v cizozemí, zejména v Římě, kdež dvě léta strávil. Z jeho prací náležejí k nejzdařilejším *Tančící Faun*, hrající na dvojince č. na dvojaté flétně, z bronzu, v Kodaňském museu (z r. 1854); na tamější vyšší hospodářské škole sádrový vlys, představující u vypuklé řezbě *Polní práce* (z r. 1858), a konečně výtečný pící roh ze zlata, kterýmž byl r. 1859 poctěn básník *Ingemann*. *Mü.*

Petersberg 1) Petrův vrch, také Lauterberg *(Mons serenus)* zvaný vrch, vysoký 1125′, blízko Saaly u Halle, pamětihodný zříceninami kláštera řádu augustiánského a založ. 1127, saekularisován 1540; v klášteře tom psáno bylo *Chronicon montis sereni* (od r. 1124—1225), pro dějepis toho času důležité (vydáno v Halle 1844—46). — **2) P.** v. Maastricht.

Petersburg 1) v. Petršpurk. — **2) P.** v. Petrohrad. — **3) P.** přístavní město amer. ve Virginii s 18.275 obyv. (r. 1860), nad ř. Appomattoxem, kteráž jest zde splavná. Město jest osvětlováno plynem, dobře stavěno, má celnici, úřad poštovní, soudní dům, knihovnu s 8000 sv., 4 banky, 4 pojišťovny, 3 denní a 2 týdenní noviny, 14 kostelů (4 pro barevné lidi), 50 závodů rukodílných, v nichž pracuje 2142 mužských a 961 ženských. Bavlny se prodalo r. 1861 přes 35.000 balíků, tabáku se sklídilo r. 1859 ke 26 mil. liber.

Petersdorf 1) v. Perchtoldsdorf. — **2) P.**, ves na Moravě v kr. Olomúckém a okr. Visenberském s 1232 obyv. v 149 dom. (1857) a znamenitou továrnou na stroje.

z Petersdorfu v. Benikové.

Petersen 1) Frederik Christian, dánský filolog a archaeolog, nar. 9. pros. 1786 v Antvorskově na Seelandě, kdež jeho otec byl pachtýřem; studoval s počátku na občanské škole v Kodani, později na tam. universitě, věnovav se tu theologii, filosofii a filologii. Nabyv r. 1814 svým pojednáním *De Aeschyli vita et fabulis commentatio* stupně doktorského držel s poč. přednášky filologické, od r. 1819—21 též theologické. R. 1826 byl jmenován údem dánské společnosti věd, r. 1842 řádným profesorem filologie a † co konferenční rada 20. říj. 1859. Kromě četných vědeckých pojednání obsahu filologického a archaeologického v rozličných časopisech, hlavně pak v *Maanedskrift for Litteratur* a v *Tidskrift for Litteratur og Kritik*, kteréhožto posledního časopisu byl v l. 1839—42 též redaktorem, vydal více samostatných a důkladných spisů, z nichžto jsou nejdůležitější: *Inledning til Archaeologiens Studium* (Úvod ke studiu archaeologie; 1825) a *Haandbog i den groeske Litteraturhistorie* (Příručná kniha k historii řecké literatury; 1826). — **2)** Niels (Mikuláš) Matthias **P.**, o dánský jazyk, historii a literaturu velmi zasloužilý spisovatel, nar. 24. října 1791 v městečku Sanderumu na ostrově Fünen. Připraviv se na kathedrální škole v Odense studoval od r. 1808 na univ. Kodaňské, byl v l. 1815—26 učitelem na učitelském semináři v Brahetrolleborgu, stal se r. 1829 podbibliotekářem při Kodaňské universitní bibliotéce, r. 1830 registrátorem při král. tajném archivu, obdržel r. 1845 titul profesora, byl jmenován r. 1845 profesorem nordických jazyků na universitě a roku 1855 státním radou a † 11. kv. 1862 v Kodani. Z četných jeho spisů jsou nejdůležitější: Dánské tvarosloví (*Dansk Orddannelseslaere*, 1826), Historie jazykův dánského, norského a švédského a jejich vyvinutí z kmenového jazyka (*Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget;* 2 díly, 1829—30), kterýžto spis byl cenou poctěn; Historie Dánska v době pohanské (*Danmarks Historie i Hedenold;* 3 díly 1834—38, 2. vyd. 1854—55); Příruční kniha k staronordickému zeměpisu (*Haandbog i den gammel-nordiske Geographie*, vyšel toliko 1. díl r. 1834); Historická vypravování o válečných taženích Islanďanů doma i mimo vlast svou (*Historiske Fortaellinger om Islaendernes Faerd hyemme og ude* 4 díly, 1839—44); *Nordisk Mythologie* (1849); *Bidrag til den danske Litteraturs Historie* (od r. 1853—62 vyšlo 5 dílů). Poslední tento spis líčí vývoj národní literatury dánské, avšak sahá bohužel jenom do začátku nyn. století. *Mü.* — **3)** Adolf Cornelius **P.**, nar. 23. čce 1804 ve Wester Bau v Šlesviku; byl r. 1827—1850 observátorem na hvězdárně v Altoně, pak časem ředitelem tamže. Objevil 4 komety (7. srp. 1848, 26. říj. 1849, 1. květ. 1850, 17. květ. 1852); činil mnohá pozorování zvlášť na kometách a asteroidech, která uveřejňoval v *Astron. Nachr. VII—XXXVIII.* Pracoval pod Schuhmachrem na trigonometr. vyměřování Dánska a redigoval po jeho smrti *Astron. Nachrichten*.

Peterswald, ves v dolním Slezsku v okr. Bohumínském s doly uhelnými a továrnou na bělobu zinkovou.

Peterswaldau, průmyslná ves v pruském vládním okresu Vratislavském, v kraji Reichenbachském se 6500 obyvateli.

Peterswalde v. Petrovice.

Peterwardein v. Petrovaradín.

Petherick John, britský cestovatel po Africe, nar. okolo r. 1820, vydal se r. 1845 na cestu do Egypta, vstoupil do služby Mehemeda Aliho co inžinýr horský a byl poslán od paši do Arabie Petrejské hledat uhlí. Vrátiv se po dlouhém ale marném hledání do Kahiry byl poslán 1847 do Kordofanu, aby podal zprávu o některých železných dolech tamějších. I pobyl **P.** několik let v krajinách nad horním Nilem ve službě egyptské; avšak po smrti Mehemeda Aliho vzdal se jí a usadil se v Chartumě jako kupec, kdež byl za nedlouho zvolen konsulem britským. Od r. 1853 vykonal z Chartumu pět cest po Bílém Nilu vzhůru, a na poslední cestě r. 1857 dostal se až k ústí Sobatu, po němž pak plul na 200 angl. mil vzhůru až tam, kde se Sobat dělí na tři větve. Dále k jihu neodvážil se pro mnohé překážky a nebezpečenství hrozící od nepřátelských kmenů tamějších. R. 1859 vrátil se **P.** do Anglie a pobyv zde dvě léta, v kteréž době vydal zprávy velmi zajímavé o svých cestách pod názvem *Egypt, Soudan and central Africa, with explorations from Khartoom on the*

White Nile to the regions of the equator (Lond. a Edinb. 1861), vypravil se v dubnu 1861 opět na cestu, zamýšleje setkati se s výpravou Spekeovou a Grantovou od severu, k čemuž mu poskytla geogr. společnost Londýnská 1000 lb. št. podpory. Dne 20. bř. 1862 vypravil se se svou chotí, drem. Muriem a botanikem drem Brownellem (který umřel na cestě) z Chartumu, a dorazili s velikými obtížemi 2. čce k Poncetově stanici Abu Kuce čili Lolnunu, odkudž se pustili dále po zemi až do Gondokora, kamž přišli v únoru 1863 o pět dní později nežli Grant a Speke. Zprávu o této cestě podal **P.** v *Proceedings of the R. Geogr. Society of London* Vol. VIII. č. 4., pp. 122—151.

Pethion 1) (též Petion) de Villeneuve Jérôme, muž vynikající v revoluci franc., nar. r. 1753 v Chartresu, † v čnu 1794. V rodišti byv advokátem poslán jest co deputovaný třetiho stavu k generálným státům právě svolaným; když pak zahájeno bylo shromáždění národní, byl **P.** mezi přednimi, kteří usilovali nejen o odstranění zlořádů neb obnovení bývalého zřízení, nýbrž snažili se sřítiti úplně vládu monarchickou ve Francii zavedenou. Byl muž postavy krásné, mravů způsobných a uhlasených, řečník výmluvný hlasu zvučného, čímž vším získal si záhy pevného postavení ve shromáždění, a i mimo sbor měl značný vplyv na mínění veřejné. Úspěchy takovými povzbuzen odvážil se několikrát postaviti se proti Mirabeauovi, zastávaje prospěšnost provolání práv lidských a přeměnění titule královského z boží milosti na formuli s přivolením národu; ohledem prvého sporu dostal i vrch ve shromáždění, v druhém byl poražen. V září 1790 byl členem výboru ústavního, v němž byl prudkým protivníkem neobmezeného *veto*. Co úd spolku přátel černochů přispěl značně k povstání otroků a tím i k úpadku kolonií. Ohnivou řečí, jakouž měl za postoupení práva války i míru na lid, vydobyl sobě ku konci r. 1790 předsednictví sboru. Brzy potom vymohl provolání zákona o obmezení volného vystěhování, protivil se návrhu Mirabeauovu o přehledu osnovy listiny ústavní, a rychle stál s Robespierrem a Buzotem v čele výstředních demokratů a zarytých republikánů, jsa od přívrženců svých nazván cnostným, kdežto Robespierrovi se dostalo jmena neporušitelného. V čnu 1791 po útěku královu byl **P.** mezi komisary, kteří měli z Varennesu přivesti nešťastného panovníka, při čemž si počínal s opovržitelnou drzostí a surovostí. Spojiv se se stranou vévody Orleanského podporoval pak sesazení krále a zavedení vladařství, závisícího na volbě národu. Tím došel svrchované popularity. Když shromáždění národní za rok 1791 bylo zavřeno, provázel v říjnu paní Genlisovou do Angličan, kdež agitoval v prospěch revoluce. Navrátiv se byl 14. list. jmenován mairem v Paříži, kterouž důstojnost obdržel hlavně podporováním dvoru, obávajícího se, aby volen nebyl La Fayette. V postavení tom byl **P.** po celý rok na vrcholi svého působení na panujícího ducha a vývin dějin té doby. Povzbuzoval chátru a k úžasu mírnějších občanů vřadil tlupy proletářské kopími ozbrojené mezi národní obranu; když pak dne 20. června 1792 nevázané tyto roty vedraly se do Tuilerií, zůstal **P.** nečinným, nechaje krále ve strachu a nebezpečenství, a teprv o půl páté hodině odpolední chlácholící řečí přiměl rozsápaný lid k rozejití se. Usnešení departementální rady, jímž **P.** byl s mairství sesazen, bylo shromážděním národním, ač králem již potvrzeno, zase zrušeno, an se bylo obávati nového zbouření luzy. Při výroční slavnosti dobytí Bastily dne 14. čce oslavován byl **P.** od lidu k největší potupě královĕ. Od té doby vše chýlilo ku konečné katastrofě; dne 3. srp. vybídl **P.** shromáždění zákonodárné, aby vyslovilo sesazení krále, přišlé do Paříže Marseilské uvítal co bratry a roznítil všeobecnou rozčilenost k stupni nejvyššímu. Tu však počal se sám již hroziti bouře, kterouž po vůli krotiti slabým se cítil, hleděl uchlácholit lid zvěstí, že zákonodární sbor se zanáší sesazením krále, učinil Chabota, nejodvážlivějšího člena konventu, odpovědným za každou výtržnost chátry a rozkázal národní obraně, aby každé násilí odrazila násilím; avšak vše již bylo marné, lid učinil útok na královský zámek dne 10. srpna, zavřev při tom **P-a** v radnici a ochromiv tak jeho úřední činnost. Taktéž v příštím září nebyl **P.** s to, aby bránil vražednému zuření, a po úplném vítězství mužů hrůzovlády mizela v lidu oblíbenost jeho. Při odsouzení krále hlasoval **P.** sice pro smrt, ale s vyhražením odvolání k národu. Za tou příčinou považován byl za tajného přívržence králova, a když Robespierre, dříve nerozdílný přítel, nyní nejúhlavnější protivník **P-ův**, obžaloval jej ze spoluviny ve zradě Dumouriezově, byl **P.** zatčen; poštěstilo se mu sice uprchnouti, ale po marných pokusech, roznítiti po krajích povstání proti vítězné straně v Paříži, byl konečně přinucen skrýti se s Buzotem v Saint Emilionu blíže Bordeaux. Ale i odtud museli oba pronásledovaní prchnouti dne 17. čna 1794, načež po několika dnech nalezeny mrtvoly obou v obilí v poli, hnusně od vlků zohyzděny, tak že se neví, zdali sešli nešťastníci samovraždou, zdali hladem, zdali lítou zvěří. — **2)** Alexander **P.**, obyč. Petion, president republiky Haitiské, nar. 2. dub. 1770 v Port au Prince, † tamž 29. bř. 1818. Z mládí byl po nějakou dobu ve službě vojenské, ale jsa zrozen z matky mulatky přidal se r. 1791 k třídám barevným, které vzbouřivše se domáhaly se svých práv. Při té příležitosti vyznamenal se **P.** i zmužilostí i šlechetnou velkomyslností. Ve válce mezi Francií a Anglií velel dělostřelectvu a vyznačil se neobyčejnou obezřelostí a udatností. Ve spouře mezi mulatem Andréem Rigaudem a černochem Toussaintem Louverturem přidržel se strany Rigaudovy, když ale tento podlehl, odebral se **P.** do Francie a po rozličných nesnázích přišel 20. led. 1801 do Paříže. Když byla konsulární vláda pařížská uzavřela válku proti ostrovu sv. Dominika, ohlížela se po důstojnících mulatských a černošských ve Francii žijících. **P.** přidal se k výpravě, a po přemožení Toussainta Louvertura byla mu udělena úloha, aby mír zřídil mezi kmeny do hor uprchlými a posud ve zbrani jsoucími. Když ale domácí obyvatelstvo v St. Domingu pozorovalo, že výprava francouzská pod záštěrou zavedení pokoje jinam nesměřuje, než aby předešlá vláda opět byla ustanovena, zvláště pak když se od uprchlíků St. Dominšti dozvěděli, že na Guadelupě po hrozném krveprolití otroctví zase jest zavedeno, postavil se **P.** v čelo povstání proti Francouzům. S 550 muži udeřil na Haut du Cap, hlavní stanoviště francouzské, zmocnil se ho a brzy sebral hojné vojsko, k němuž se i jiní vůdcové připojili. Nechtě sloužiti pod divokým a podskočným generálem Christophem přestoupil k ještě ukrutnějšímu Dessalinesovi (v. t.), kterýmž byl co komandující generál poslán na západ ostrova. Zde mu marně franc. generálem nabízena úplná amnestie s přislíbením, že otroctví nebude zavedeno; **P.** setrval v boji za neodvislost, obdržel vítězství za vítězstvím, a již 4. pros. 1803 opustily trosky franc. výpravy ostrov sv. Dominika. Po smrti Dessalinesově (1806) Christoph, byv jmenován gu-

vernérem prosatimným, započal novou občanskou válku na severu, kdežto na západě prohlášena byla republika. Ač P. marně o pokoření jeho se pokoušel, byl přec r. 1807 sněmem zvolen za presidenta, načež četné pokusy o jeho bezživotí a o svrácení vlády přiměly jej k tomu, že rozpustiv senát převzal diktaturu. I bývalý jeho soudruh Rigaud, vrátiv se r. 1810 a obdržev vládu na jihu, prohlásil část ostrova sobě svěřenou za samostatnou, čímž opět veliké nebezpečí uvaleno na mladou republiku. Moudrému jednání P-ovu poštěstilo se však nejen potlačiti vzpouru Christophovu (1812), ale spojiti po smrti Rigaudově i jih s republikou, načež nic více pamětného neudálo se v životě P-ově, kterýž podlehl prudké shnilé zimnici.

Petice (lat. *petere*, žádati), žádost; slova toho užívá se zvláště ve smyslu politickém o žádostech, vznešených k vládě neb k vyšším úřadům. V státech konstitučních bývá právo petiční zvláštními zákony upraveno.

Pětihoři v. Beš Tau.

Pětikosteli, lat. *Quinque ecclesiae*, maď. *Pécs*, chorv. *Pečuh*, něm. *Fünfkirchen*, král. svob. město a hl. místo stol. Baraňské v Uhrách na patě pohoří Mečku nad ř. Pečou, nedaleko Dunaje i hranic slavonských a 23 mil od Budína, se 17.447 obyv. (1857) maď., chorv. a něm., nejvíce katolickými, skládá se vlastně jen z velkého náměstí a jediné třídy $1^3/_4$ hodiny dlouhé s několika nepatrnými ulicemi vedlejšími. P. je sídlo biskupa a kapitoly, má 7 kostelů, z nichž kathedrála, od sv. Štěpána r. 1009 vystavěná, jest nejskvostnější a jeden z nejstarších kostelů v Uhrách; v ní jest oltář od Mengse, fresky od Dorffmeistera, v postranní kapli podivuhodný gotický oltář mramorový, dále překrásné skulptury mramorové a výborné varhany. Památné budovy jsou ještě městská nemocnice, palác biskupský s bibliotékou a sbírkou minci, dům stoliční a městský. Druhdy bývala zde universita, od Ludvíka I. r. 1367 založená, která za času bitvy Moháčské měla ke 2000 studentů, jichž tu padlo 300. Nyní má P. pět klášterů, biskupský seminář a ústav theologický, katol. vrchní gymnasium, preparandu pro učitele, hlavní školu, několik nemocnic, fabriky na zboží hliněné, olej, rosolky a likéry, hutě železné, koželužství, soukenictví, slavné pivovary a vinopalny, a vede silný obchod v prasatech, borkách a duběnkách; v okolí pěstuje se výborné víno, ovoce a tabák, a na blízku jsou doly na kamenné uhlí a lomy mramorové. Tři hodiny sev.-záp. od P. jest Abaligetská jeskyně (v. t.). — P. jest jedno z nejstarších měst uherských a bylo již záhy důležité. Biskupství zdejší založeno jest r. 1009. R. 1543 dobyli P. Turci, a 1566 zemřel na zdejším zámku sultán Soliman. R. 1686 dobyli císařští P. zpět, kteréž pak prohlášeno jest za město svobodné. Za poslední války bylo v rukou vojska rakouského.

Petilliové (*Petillii*), římský rod plebejský, z něhož se proslavili: 1) Q. Petillius Spurinus, r. 181 př. Kr. praetor urbanus, spálil s přivolením senátu na veřejném místě 14 nově nalezených knih Numových, poněvadž se pro náboženství a stát nebezpečnými býti viděly. Byv r. 176 př. Kr. s Corneliem Scipionem Hispallem za konsula zvolen, vedl válku proti Ligurům, v níž i zahynul. — 2) Q. Petillius Cerealis, jsa r. 60 po Kr. legátem 9. legie, byl od Britů poražen a pěchota jeho poražena; Cerealis sám zachránil se s jízdou v opevněném táboře. Když Vespasianus nastoupil na trůn, podporoval jej P. Cerealis, jsa s ním spřízněn, velmi horlivě. R. 69, ustanoven byv od Vespasiana za vrchního velitele proti Batavům, přinutil statečného vůdce jejich Claudia Civila, že musel za mír žádati. Po ukončení této války stal se místodržitelem v Britanii. Ač byl chlipný a lehkovážný, proslavil se přece neohrožeností v boji a přirozenou výmluvností, jíž vojíny své uměl rozohniti, tak že považován byl za znamenitého vojevůdce. *Rs.*

Pětilup v. Pyroxen.

Pětimužstvo v. Pentandria.

Pětipeský z Chyš a z Egerberka, jméno starožitného rodu rytířského, někdy hlavně v sev. a záp. Čechách usedlého. Praotec rodu tohoto byl dle tradice onen Odolen (v. t.), syn Střízův, který jsa ve vojsku, jež král Vladislav císaři Fridrichovi I. na pomoc proti Mediolánským vedl, 23. čce 1158 s Bernartem, synem Soběslavovým, první šťastně přes řeku Addu se přebrodil, načež prý mu čtyrch modrý (řeka) v bílém poli za erb dán. Odolen z Chyš byl 1291 přísedícím soudu zemského. Za krále Václava byl Mikuláš z Egerberka 1412 nejvyšším písařem desk zemských, a Jan z Egerb. jinak z Pětipes byl na začátku téhož století členem zákona křižovníků německých a komendorem v Chomútově, r. 1408 jest však od mistra zemského téhož zákona v Čechách a v Moravě, p. Oldřicha z Ústí Sezimova sesazen a do Moravy poslán. Jiný Jan z Egerb., sedením v Pětipsech (v Žat.), připomíná se 1436. Na začátku XVI. století živ byl Václav P. z Ch. a z Eg. s manželkou Mandalenou z Šebířova. Z jeho synů † nejstarší Václav, bojovav 1538 a 1546 v Uhřích proti Turkům a prodav zámek Milešov, jejž nějaký čas držel, Fridrichovi Sekerkovi ze Sedčic, bezdětek, načež se vdova jeho Mandalena Mičanka z Klinšteina opět provdala za p. Hynka (Novohradského) z Kolovrat; nejmladší Jindřich, který statek svůj Tuchořice? prodal Jaroslavovi a Skřivaň Bohuslavovi Sekerkám ze Sedčic, zůstal svoboden. Prostřední jejich bratr Jan na Kněžicích splodil s Kateřinou z Tuchořic mezi jinými Odolena na Kamenici, kterýž se oženil s Dorotou Kaplířkou ze Sulevic, dcerou Vojtěcha Kapl. ze Sul. na Třebívlicích. Z jejich 7 synů † nejstarší Jan, maje 21 let, a pátý Lipolt v stáří 12 let před rodiči; Václav, Vojtěch, Albrecht, Mikuláš a Jiří, přečkavše je, rozdělili se 1571. Václav na Blahoticích sloužil z mládí 3 císařům: Karlovi I., Ferdinandovi I. a Maximiliánovi II., vojensky v Itálii a v Uhřích; byl ženat nejprvé s Markétou z Rosnheimu?, potom s Isoldou z Milhostic a z Vojkova, a † ok. 1602, přečkav všechny syny své, z nichž Jan starší a Albrecht v Uhřích proti Turkům zahynuli, až na jediného Odolena, který již za živobytí otcova statek Nepomyšlice držel a po otci i Blahotice zdědil, ale, jak se zdá, brzy bez potomků zemřel. Mikuláš na Kamenici, maje za manželku nejprvé Markétu Netvorskou z Březí, potom Alžbětu Sádlovnu z Vrahelic, a Jiří, kterýž měl nejprvé Zahrádku, a potom s manželkou Kateřinou Sádlovnou z Vraného Chotěšiny, zůstavili onen syny Odolena, Sulimana a Václava, tento syna Fridricha, kteří však všichni bez mužských potomků zešli. Albrecht nejprvé spolu s manželkou Barborou z Hrušova pán na [illegible], potom na Cetyni a konečně na Byšicích a Borytě, sloužil z mládí arciknížeti Ferdinandovi nejprvé za truksasa 11 let, potom v Inšpruku za hejtmana nad trabanty, bojoval ve vojště císařském proti kurfiřtovi Saskému a později drahný čas v Uhřích, kdežto konečně 1586 se [illegible] nejvyšší nad lidem koní z Korutan zahynul. Zůstavil mezi jinými syna Staršího Václava na Byšicích a Borytě, který 1618 od manželky své Johanky, roz. Myškovny ze Žlunic, a od švakrové Barbory Vlasákovny ze Žlunic

statek Obříství koupil a 1619 od stavů zemských panství Mělnické v zástavu vzal. Že však horlivě přilnul ke straně Fridricha Falckého, pozbyl pokutou všeho zboží svého a odsouzen k věčnému vězení. Po nějakém čase obrátiv se na víru katolickou přijat jest sice na milost, statků svých však nedosáhl více. Byl 1626—28 místopísařem a 1629—37 místokomořím zemským. Zemřel bezdětek; manželka jeho, koupivši 1631 od Pavla Hamsy Bořka ze Zábědovic statek Morašice a Rozhovice (u Heřmanova Městce), přečkala jej a vdala se znova za Václava knížete z Lobkovic. Vojtěch na Libochovičkách zůstavil syny Jiřího Jana na Lib., soudu nejvyššího purkrabství radu, a Jana Abrechta na Kolči, kteří se 1606 rozdělili. Jan Albrecht † již ok. 1614, zanechav nezletilé syny Jana Vojtěcha a Adama Šťastného, za něž statek Koleč 1616 prodán Evě Kaplířové ze Slavkova. Adam Šťastný byl 1654 JMC. nad jedním plukem jezdců nařízeným nejvyšším a † ok. 1662, zůstaviv vdovu Barboru Alžbětu, roz. Goldackrovnu, a jedinou dceru. On jest poslední mužský člen rodu toho, o němž se zmínka nachází. — Od P-ch z Ch. a z Egerb. rozeznati sluší rod P-ch z Krásného Dvora, jimž statek Pětipsy též po nějaký čas náležel, a kteří později (v XVII. stol.) statky Krásný Dvůr a Buškovice (též v Žat.) drželi. K tomuto rodu náležel Václav P. z Kr. Dv., přívrženec jednoty bratrské, jenž měl účastenství ve zpouře stavů českých proti Ferdinandu I. Když bitvou u Mühlberka strana katolická v Německu obdržela vrch, obrátil se král Ferdinand s cizím vojskem do Čech proti odpůrcům svým a zasedl na přísný soud. O tak zvaném krvavém sněmu (20. srp. 1547) bylo mnoho osob stavu panského i rytířského k smrti odsouzeno; avšak poněvadž mnozí útěkem se zachránili, vykonán trest smrti jen na 4 osobách, mezi nimi i na P-kém. Když se odsouzení dne 22. srp. 1547 o osmé hodině z rána na popravu brali, tu P., byv nejdříve od katův z vězení vyveden, hlasitě k ostatním druhům zvolal: „Moji nejmilejší bratří a tovaryši, ve jméno pána Boha všemohoucího pojďme vesele, neb jest to tato úzká cesta, o nížto nám nejmilejší náš pán Ježíš Kristus předpověděti ráčil, že po ní jeho vyvolení mají ho následovati a po něm kráčeti.“ Před jeho stětím volal biřic: žeby se neměl chovati ku králi, pánu svému, jakž na věrného poddaného náleží, ale žeby lid bouřil a jiného sobě za krále vzíti a zvoliti chtěl, a pro tu příčinu že má mečem trestán býti. K tomu se P. kleče ohlásil: „Ó! tohoto jest nikdá nebylo.“ Po té řeči byla mu hlava sťata. Mrtvola P-kého pochována s mrtvolou Barchancovou (v. t.) u sv. Apolinaříše. *Svb. Rs.*

Pětipsy, ves v Čechách okr. Kadaň. s 500 něm. obyv., má nový, v krásném slohu do čtverhranu vystavený dvoupatrový zámek hr. z Thun Hohenšteina s kaplí, který stojí na místě staré tvrze, sloužívší za sídlo znamenitým rodům. — P. náležely kr. komoře; kr. Jan dal p. Fridrichovi z Egrberka vsi P., Nechranice, Břežany a Vikletice listem daným v Paříži dne 24. pros. 1331 v manství, kterýžto rod se odtud Pětipeský (v. t.) z Chyš a Egrberka nazýval. R. 1504 prodaly bratří Jan Václav, Sigmund a Jan P. Václavovi z Lobkovic a bratřím jeho, r. 1518 dostaly se Sigmundovi z Lob. který je prodal 1519 Oplovi z Fictum na Nov. Šumburce. Pro rozličné spáchané zločiny r. 1530 tento z Čech odešel, načež P. na krále Ferd. I. spadly, a ten r. 1549 13. list. tvrz P. se dvorem, vsi P., Račetice a Třebošť, pak celé panství Vintířovské hr. Albrechtovi Šlikovi z Holíče prodal co zboží spupné; od toho přešly 30. říj. 1550 na Elišku z Dubé, choť hr. Vavřince Šlika z Holíče, a od té r. 1560 na ryt. Jeronyma Hrobčického z Hrobčic, který držel i Kolešovice, Manětín, Slatinu a Koštice a ty statky před smrtí († 1470) čtyrem synům odkázal: Havel obdržel tvrz Očihov, Diviš město Manětín, Ladislav „zámek P. s popravou tudíž“ a Jeronym tvrz Koštice. Po Ladislavovi dědil P. r. 1608 jeho syn Oldřich Hrobč. z Hrobčic, kterému za příčinou zpoury r. 1623 odňaty, a v lednu 1635 hr. Krištofovi Šim. z Thunu prodány jsou, a sice vsi P., Račetice, Kličín, Neudorf a Libědice; statek potud manský jest na jeho prosbu 29. list. 1652 ze svazku manského propuštěn a zůstal stále při jeho rodu. *Vl. Šč.*

Petit [ptý], fr. malý, mladý. V knihtiskařství tak slove zvláštní kuželka písma. (v. Knihtisk str. 720).

Petitio principii, lat. tolik co předjatý důvod neb předpokládaná zásada, je druh chybného dokazování, když t. důvod (*argumentum*, v. t.) za pravdivý se má, nejsa sám v sobě pravdivým, ku př. vše, co předchází nějakou událost, jest její příčinou, poněvadž příčina prvé musí býti, než následek. Jedna i druhá těchto vět není pravdivou, poněvadž příčina i zároveň mysliti se může s následkem, a nepravdou je, že to, co předchází, již je tím samým též příčinou. **P. p.** je někdy pouhý paralogismus (v. t.), nejhojněji však sofisma (v. t.), jímž se matou hlavně nedospělí. V. ostatně Důvod a Dokazování. *Hš.*

Petition of rights [petyšn af rajts], angl. žádost za práva, nazván jest stížný spis, r. 1628 od anglického parlamentu králi Karlu I. podaný, jímž žádáno navrácení starých, často rušených práv a svobod. Žádáno v něm jmenovitě, aby nikdo nebyl více nucen platit daně od parlamentu nepovolené; aby nikdo nebyl libovolně a ve formě nezákonní zatýkán a souzen; nikdo libovolně ubytováním vojska a exekucí obtěžován; konečně aby navždy zrušeny byly komise vojenského soudu. Dne 7. čna 1628 král to všecko povolil, a od té doby počítá se **p. o. r.** vedle zákona *Habeas Corpus* a *Declaration of right* k základním státním zákonům Anglicka.

Petitorium (lat. od *petitum*, závěreční prosba žaloby) slove v právnictví pře o vlastní právo věcné, kdežto v *possessorium (judicium)* jedná se pouze o držení jeho a tu jen buď o pouhé, skutečné faktické držení (*possessorium summarissimum*) aneb o právním důvodu držení čili o právo k držení (*possessorium ordinarium*). Kdo podlehl in poss. sum., domáhati se může statnějšího práva svého in poss. ordin., a propadne-li i tu, může konečnou úhlavní žalobou (**p.**) dovésti práva svého a zničiti tudíž držení odpůrcovo, které s výhradním právem jeho vlastnickým neb servitutním se nesrovnává. *Čný.*

Petitôt [ptytó] **1)** Jean, slavný malíř v émailu, nar. v Genevě r. 1607. První návod v kreslení obdržel od svého otce, řezbáře, kterýž jej ustanovil býti zlatníkem, při čemž se mladý P. učil malbě v émailu, kteréž se pak výhradně oddal. K dalšímu vzdělání svému procestoval Itálii, by tu seznal dílny na slovo vzatých lučebníků, načež se odebral do Londýna, kdež došel u vysoké míře přízně krále Karla I., který mu vykázal zvláštní byt ve Whitehallu a později jej pasoval na rytíře. Po nešťastném osudu tohoto krále odešel ok. r. 1642 do Paříže, kdež stejné ne-li větší těšil se slávě, než v Londýně, a kdež velikého jmění nashromáždil. Z náboženských ohledů viděl se přinucena opustiti Francii, načež se navrátil do své vlasti, kdež zemřel ve

Vevay r. 1691. Nejčelnější jeho práce jsou: kopie dle van Dykovy *podobizny hraběnky Southamptonské*, Rachely de Rouvigny (1642), snad vrchol všeho, co kdy v émailu bylo provedeno (nyní v kabinetu vévody Devonshireského); *podobizny krále Karla I. a jeho choti* (v kabinetu vévody Portlandského), *podobizna* pověstné milostnice Ludvíka XIV. *de la Vallière* (nyní ve sbírce p. Maglina v Basileji). — **2)** Louis **P.**, sochař, nar. v Paříži r. 1794. Učil se umění svému s počátku u svého otce Petra, později u Carteliera a stal se r. 1845 profesorem na Pařížské škole krásného umění (École des beaux arts). Znamenitější z jeho prací jsou: dvě polovypuklé řezby na velkých schodech v Louvru, *Apollon* a *Minerva*; jeden z říčních bohů, jenž zdobí kašnu na náměstí Bastilském; čtyry kolosální sochy, *město Paříž*, *řeku Sekvanu*, *Průmysl* a *Umění* představující, na mostě (pont du carrousel) v Paříži. *Mü.*

Petka, rus. *Pjatnica*, řec. *Paraskeva*, světice církve řecké, rodem Srbka, jejíž bratr byl biskupem v Madítě, sloužila Bohu co poustevnice nejprvé ve své vlasti, potom na poušti u Jordánu, odkud však vrátila se zase do vlasti a † tam r. 1200. Car Jan Aseň dal její kosti přenésti do města Trnova, odkud přišly do Bělgradu, pak do Cařihradu, odkud je Vasilij Lupal přenésti dal do Jas, kde nyní odpočívají. Svátek její světí se 14. říj. a slaví se zvláštním postem celý týden trvajícím.

Petöfi Sándor (Alexander), slavný básník maďarský, nar. v Kisköröši v distriktě Malé Kumanii 1. led. 1823, † na bojišti Schäsburském v Sedmihradech 31. čce 1849. Otec jeho byl hospodským a řezníkem a **P.** chodil do školy v Aszódě, pak v Szent Lörénczi a konečně v Šťávnici; ale jsa už od maličkosti povahy podivínské a svéhlavé a mívaje zalíbení ve snění básnickém, byl buď vyhnán anebo utekl ze školy šťávnické a pomáhal po nějakou dobu u divadla peštského při proměnách jeviště, až se o něm dověděl otec a odvedl jej domů. Otec byl k němu přísný, ale za to matka přívětivá, a asi po 20 měsících byl **P.** poslán opět do školy šoproňské. Než sotva že přibyl do Šoproně, dal se **P.** zapsati do vojska rakouského za dobrovolníka a poslán jest s plukem svým do Chorvátska, později pak do Štyrska; ale brzo byl propuštěn a odebral se na kolej do Pápy. Zde vyšly první jeho pokusy básnické v Bajzově *Athenaeum*. R. 1842 opustil **P.** Pápu a potloukal se po nějakou dobu jako chudý divadelní herec, putuje obyčejně samoten po rovinách uherských a skládaje krátké zpěvy prostonárodní, při čemž jemu pohostinství lidu venkovského poskytovalo výživy. Z Debrecínu, kdež byl strávil zimu r. 1843—4, vystupuje na jevišti v kusech Shakespearových bez úspěchu, pustil se pěšky a nemaje ani krejcaru peněz do Pešti, nesa s sebou sbírku písní, z nichž některé už byly vyšly v *Athenaeum*. Něco peněz sobě vydělal přeloživ jednu novelu Jamesovu a jednu Bernardovu, přispíval do časopisu *Életképek* (Obrazy života) a pomáhal Vahotovi vydávati *Divatlap* (časopis módní). Jeho jméno co skladatele písní prostonárodních šířilo se den ke dni, ale v ostatních oborech spisovnictví se mu nedařilo valně, neboť ani jeho román *A hóhér kötele* (Provaz popravčího), ani jeho drama *Tigris és hiéna* (Tigr a hyéna), ani poslední jeho pokus vystoupiti co herec na divadle se mu nezdařily. Epické úryvky *A helység kalapácsa* a *János vitéz* (Jan bojovný) přijaty byly příznivě. Na svých cestách po severních Uhrách všude byl **P.** vítán s nadšeným obdivováním, a v horním Potisí pojal mladou dívku, vřelou obdivovatelku svou, za manželku. Když před zahájením sněmu r. 1847 přednášel ve schůzi oposice báseň svou *Dalaim* (Mé zpěvy), objímali jej členové s nadšenou radostí. Události únorové a březnové r. 1848 strhly i jej do proudu revolučního. Sotva že došly vésti o událostech vídeňských 13. března do Pešti, shromáždil **P.** s Jókaiem, Vasvárym a Bulyovským studentstvo uherské a vraziv se zástupem lidu do jedné z předních tiskáren přinutil sazeče, aby beze svolení censorova vytiskli „Dvanácte požadavků národa uherského“ a bouřlivou jeho báseň revoluční *Talpra magyar!* (Vzhůru, Maďaři!). Oba kusy pak byly rozdávány mezi lid a čteny při všeobecném jásotu a pokřiku. K tomu se přidala i městská rada, zřízen jest výbor veřejné bezpečnosti, a vláda zemská v Budíně musila se podrobiti. Od té doby věnoval **P.** nadání své básnické k povzbuzování ruchu revolučního, skládaje četné ódy a zpěvy válečné, až konečně sám mečem se opásav následoval Béma do Sedmihrad co jeho pobočník, avšak na bojišti Schäsburském rozptýleno jest vojsko od kozákův a **P.** zmizel. Mrtvé jeho tělo nebylo nalezeno, ale není pochybnosti, že zahynul někde na útěku. Podnes však jest mezi lidem uherským víra, že veliký pěvec posud žije buď v cizině anebo v některém vězení rakouském, odkudž brzy prý se opět objeví. O tajemném jeho zmizení napsáno bylo mnoho domněnek od vlastenců maďarských, a v časopise *Vasárnapi ujság*, vydávaném od přítele **P**-ho Pálkha v Pešti, rozpředl se r. 1861 zajímavý spor o věci této. — Básně **P**-ho vyšly ve 2 sv. v Pešti 1847; do němčiny je přeložil Kertbeny (Frkf. 1849 a Lps. 1858), Szarvady a Hartmann společně (Stutg. 1853), pak Vasfi (Dr. M. Eisler, nyní v N. Yorku sídlící), do frančiny Chassin, jenž vydal zároveň zajímavé zprávy o básníku i jeho vlasti pod názvem *Le poète de la révolution Hongroise Alexandre Petöfi* (Brus. a Pař. 1860). V básních jeho revolučních jeví se horoucí nadšení pro svobodu uherskou, a viděti v nich pravdivý obraz celého národa se všemi vlastnostmi jasnými i temnými; bujná barvitost líčení a zvláštní melancholický tón, jaký vane jeho básněmi, jsou společnou známkou všech pěvců maďarských. Mnohé z jeho zpěvů sprostonárodněly a ozývají se nyní při zvucích houslí cikánských i v kruzích husarů při ohních strážných.

Petovium v. Ptuj.

Petr, jméno mužské, lat. *Petrus* (z řec. *πέτρος*, skála), pol. *Piotr*, něm. *Peter*, ital. *Pietro*, franc. *Pierre*, špan. a port. *Pedro*. — *A*) Svatí: **1) P.**, apoštol Páně, nazván kníže apoštolský. Vlastně nazýval se Šimon, byl syn Jonáše, rybáře z Betsaidy, a provozoval s bratrem Ondřejem rybářství. Tento jej seznámil s Kristem, od něhož Kefáš (skalník), po latinsku *Petrus*, byl nazván. S počátku nebyl stále při Ježíši, až když Pán, nastoupiv první učitelskou cestu svou do Galilee, našel jej s Ondřejem na jezeře Jenezaretském lovícího a jej vyzval, aby byl rybářem lidí, ihned následoval Pána, i ač byl ženat, neopustil ho více, vyznamenávaje se vírou v Mesiáše, důvěrou v Pána a srdečnou láskou k němu. Byl pak i od Ježíše obzvláště proslaven co svědek proměnění Páně a jiných zázraků, při nichž všickni apoštolé nebyli, a též jemu byla zaslíbená odplata za to, že vše opustiv následoval Ježíše. **P**-ovi rozkázáno, aby beránka velikonočního připravil. **P.** nechtěl od Pána sobě dát nohy umyti, on jediný v Jetsemany jímání Ježíšovu se protivil, avšak v domě Annášově zapřel po třikráte mistra svého; ale želel svého pádu rychle, upřímně. Uslyšev od žen, že není Pána v hrobě více, pospíšil hned k hrobu Ježíšovu a byl po zmrtvýchvstání zjevením několikerým oblažen. Již před smrtí svou ustanovil Ježíš **P**-a prvním

apoštolem a hlavou církve své po zmrtvých vstání svém dojemně s ním se smířiv, potvrdil mu přednost tuto. **P.** byl též přítomen nanebevstoupení Páně; načež trvaje v Jerusalémě pečoval o to, aby místo zrádce Jidáše volen byl nový apoštol. On získal o svátek letnic prvním kázaním svým o božské důstojnosti Ježíšově 3000 duší pro víru křesťanskou, a od té chvíle zvěstoval ji neohroženě lidu přes všechny zjímání, pohrůžky a tresty. Druhé kázaní jeho obrátilo na víru 5000 mužů. **P.** utvrdil apoštolskou vážnost události s Annaniášem a Saffrou, a pravdivost svého učení mnohými divy v Jerusalémě, v Lyddě a Joppe a j. Při udělení Ducha sv. křesťanům v Samaří zahanbil svatokupectví černokněžníka Šimona. Obrátiv setníka Kornelia na víru pokřtil jej i s celým domem. **P**ak ve shromáždění věřících dokázal při svém ospravedlnění, že i pohané ku křesťanstvu povoláni jsou. Podobně i v jeho a v Jakubovu smyslu usouzeno, že netřeba pohanům o přijetí křesťanství se obřezovati. Přece však obmezoval **P.** své působení dlouhý čas na Židy, žil s nimi podle jich spůsobu, ba i vystříhal se obcovati s křesťany z pohanstva, čímž sobě výčitek od sv. Pavla utržil. Po odchodu apoštolů z Jerusaléma byl **P.** prvním biskupem v Antiochii as po sedm let; též i církev v Římě řídil a spravoval, ač ustavičně tam se nezdržoval, až teprv okolo r. 45 na stále tam se usadil. Konečně při pronásledování křesťanů, císařem Neronem nařízeném, byl bičován a pak (29. čna) ukřižován, a to prý hlavou dolů k své vlastní pokorné žádosti, a umřel tentýž den co sv. Pavel, r. 67 nebo 68 po Kristu. Oba jsou v Římě pohřbeni a hrobové jejich jsou posud u veliké uctivosti. **P.** byl ve Vatikáně v ulici vítězné pochován, papež Xystus pak dal tělo jeho r. 258 do Katakomb přenésti. **P.** byl ducha velmi živého, odkud často se i přenáhloval a neopatrně jednával; okolnosti naň působily, tak že tuto byl odvážlivý až k šílenosti, tamo bojácný až k zbabělosti. Jakmile však důvody o jisté pravdě se přesvědčil, a jakmile který úmysl dobrým uvážením v něm povstal, nezvrátilo ho nic na světě v přesvědčení a úmyslu jeho, tak že láskou a oddaností co pravá skála setrval při Kristu až do skonání svého, a nade všecky druhé apoštoly hodným a schopným se dosvědčil, aby byl hlavou církve, Kristem Pánem založené. — Spisy **P**-ovy. Mezi knihami Nového zákona nalézají se dva listy, *epištoly **P**-ovy* nazvané, které se jemu přičítají, vynikajíce vírou v učení a sliby Páně, důvěrou v spravedlivou odplatu všeho dobra a zla, láskou k Bohu a lidem, avšak i moudrou a utěšenou radou pro nejrůznější příčiny života. Náležejíť tyto listy k tak řečeným epištolám katolickým. První list psán jest „vyvoleným příchozím, rozptýleným v Pontu, Galacii, Kapadocii, Asii a Bythynii". Slovo *διασπορά* mnozí vykládají toliko za věřící z obřízky; Justinian ale tvrdí, že též o pohanech se bralo. Svědčil tedy list ten všemu křesťanstvu z Židů i pohanů, tenkrát již po celém světě roztroušenému. Psán byl *ἐν Βαβυλῶνι* (5, 13), což jedni mají za Babylon (buď ono pověstné město na Eufratě, nebo tvrz egyptskou), jiní však na Řím vztahují, též i slova *Apokalypse* 16, 19; 17, 5; 18, 2 o Římě vykládajíce. Považoval se vždy za pravý list **P**-ův, ač se mu nedá upříti velká podoba s listem Jakubovým i s listy Pavlovými z poslední doby života tohoto apoštola; pročež se mnozí domnívají, že psán byl Silvanem (Silou) dle návrhu **P**-ova, a však ve spůsobě Pavlových listů. Účel epištoly zdá se býti, aby se těšili věřící a utvrdili o nastalém pronásledování. Obsahujeť tedy (v 5 kapitulách) důkaz, že víra křesťanská jest pravá, od proroků již napřed oznámená, a že neklamná jest naděje křesťanův; k čemuž se přidává napomenutí k plnění povinností obecných i zvláštních, i k snášení nehod s důvěrou v Boha podle převznešeného povolání křesťanského. Druhý list **P**-ův dlouho se považoval za podvržený; ještě Euseb jej k *Antilegomenon* počítá, ač se přiznává, že list ten s druhými sv. písmy stejně pilně se čítá. Napadá dojista při něm, že zvláště v 2. kap. s epištolou Judovou hnedle do slova stejně zní. Odtud soudí Hug a mnozí, že písař, který skládal list dle návrhu **P**-ova, přijal do epištoly své i list Judův, aby bojoval týmiž slovy proti témuž bludu se soudruhem svým. Psán jest list řečený krátce před smrtí **P**-ovou v Římě a obsahuje napomenutí k věrnému víry vyznání, výstrahu před bludným učením, uváděje na mysl věřícím (asi týmž, k nimž poslán první list) veliká dobrodiní boží, jichž dosáhli poznáním Ježíše Krista. Sv. **P**-u se přičítálo i více podvržených spisů (apografů), tak ku př. *evangelium Petri*, pak *κήρυγμα Πέτρου, πράξεις Πέτρου,* konečně i *ἀποκάλυψις Πέτρου*. — Památky církevní o **P**-ovi: 1. zasvěcený svátek sv. **P**-a a Pavla slaví se v katol. církvi již asi od V. stol. dne 29. čna. V mešní a chorové bohoslužbě převládá ten den sice památka sv. **P**-a (ku př. v epištole a evangelium), než za to druhý den vyhražen v choru a mši památce sv. Pavla. V Římě nádherně svátek ten se slaví, jako slavnost primátu, osvěcuje se kopule kostela sv. **P**-a, a papež uděluje požehnání *urbi et orbi*, a j. v. Dle svědectví Paulinova a Ambrožova *(Notae ad martyr.)* putovával prý druhdy celý svět ten den do Říma. Také v Konstantinopoli konala se tatéž slavnost již v VI. stol. 2. Památka okovů sv. **P**-a dne 1. srp., totiž oné události, která se čte ve *Skut.* 12, 119, že totiž **P.**, jat jsa na rozkaz Herodův, osvobozen byl andělem. Císařová Eudoxia, manželka Theodosia mladšího, přinesla okovy (jimiž prý spoután byl ondy **P.**) r. 435 z Jerusaléma do Konstantinopole; polovici jich darovala své dceři Eudoxii, manželce Valentiniana, císaře Římského. Taktéž prý se v Římě uctivě chovala pouta, jimiž **P.** ukován byl ve vězení Římském. Úcta ta dala prý příčinu, že kostel římský *ad vincula Petri* vystavěn byl a církevní služebnost tohotéž jména se uvedla, která se v Římě dosud slaví. 3. Památka nastolení sv. **P**-a na biskupství v Antiochii (*festum Cathedrae S. Petri Antiochiae*) dne 22. února a nastolení sv. **P**-a v Římě (*fest. Cath. S. Petri Romae*) dne 18. ledna. Že zvláště tato památka záhy se konala, dovozuje se ze *sacramentarium* Řehoře Vel., které má zvláštní modlitby a prefaci pro ten den. Pavel IV. pak r. 1547 památky ty obnovil. — **2) P.** sv., arcibiskup Alexandrinský, nar. v druhé pol. III. stol., vychován a vzdělán arcibiskupem Theonášem, jehož nástupcem r. 300 se stal. Pronásledováním Dioklecianským přinucen již po třech letech Alexandrii opustiti, neušel nicméně smrti mučennické, jsa z rozkazu císaře Maximina r. 311 zajat a sťat. V době svého vzdálení se stolice arcibiskupské sepsal více pojednání v jazyku řeckém, z nichž některé zlomky až na naši dobu se zachovaly. Památku jeho slaví církev dne 26. list. — **3) P.** sv. Veroneský, nar. r. 1205 neb 1206 ve Veroně, zavražděn r. 1252 na cestě z Como do Milána. Stud. v Bologni a r. 1221 proti vůli své rodiny vstoupil do řádu dominikánského, jehož zakladatel téhož roku zemřel. Byl pak horlivým kazatelem a pronásledovatelem kacířstva, jakož i od r. 1232 inkvisitorem v Miláně, Florenciii a Como, vůbec po celé sev. Itálii. Rok po úkladném svém zavraždění byl **P.** papežem Innocenciem IV. za

svatého prohlášen. — *B*) **Panovníci** *a*) **Aragonští:** **4) P.** I. (**Pedro Sanchez**), král Navarrský a Aragonský, byl brzy po otcově smrti na trůn povolán (1094) a † 28. září 1104; jediný syn ještě před ním smrtí sešel, tak že vládu nastoupil bratr, Alfons. **P.** odstranil urážlivý obřad, dle něhož králům Aragonským bylo přisáhati s obnaženou hlavou u nohou velesoudce, kterýž vytasený meč držel na prsou králových. — **5) P.** II., starší syn Alfonsa II., byl r. 1196 v Darance provolán za krále Aragonie a Katalonie. Korunován byl v Římě papežem Innocenciem II., jemuž sebe i nástupce své zavázal ku placení 250 dublonů ročně. R. 1212 šťastně bojoval proti Saracenům; když pak r. 1213 pomocí přispěl hraběti Toulouskému ve Francii, padl 12. září při oblehání Muretu. — **6) P.** III., **Veliký**, syn Jakuba I., nar. r. 1239, pojal r. 1262 Sicilskou princeznu Konstancii za manželku, a byl pak s ní 27. list. 1276 v Saragosse slavně korunován. **P.** měl značný podíl v spiknutí **siciliánských nešpor** r. 1281, a již příštího roku po zavraždění Francouzů a vypuzení cizinců spěchal na Sicilii, kdež ihned za krále uznán byl od Siciliánů, vrhnoucích se v náruč krále Aragonského, aby tak snáze odolali pomstě Karla, krále Francouzského. Téhož r. dne 18. list. byla v Římě papežem Martinem IV. veřejně prohlášena exkomunikace nad králem **P**-em a příštího roku opakována; když ale r. 1284 aragonský admirál Roger de Lauria poraziv loďstvo francouzské zajal Karla prince Salernského, tu dal papež kázati křížácké tažení proti **P**-ovi, vyhlásil jej za svržena s trůnu a přenesl investituru království Aragonského na Karla Valoisského. Filip, odvážný král Franc., přitrhnuv r. 1285 v čele 10.000 mužů do Katalonie, zmocnil se některých měst, ale Roger de Lauria zničil opět loďstvo francouzské a zmocnil se všech válečných a potravních zásob Filipových; nedostatkem přinuceni a nemocemi sesla-beni odtáhli Francouzové a jich král Filip zemřel 6. říj. 1285 v Perpignanu. Hned potom těžce se roznemohl **P.** ve Villafrance, kdež i 10. list. téhož roku skonal, jsa sice zproštěn klatby církevní, avšak nicméně se nevzdav koruny Sicilské, kterouž závětem odkázal druhému synu svému Jakubovi, kdežto na trůn aragonský nastoupil starší syn Alfons. Královna Konstancie zemřela r. 1300 v Barceloně. — **7) P.** IV., **Ukrutný**, syn Alfonsa IV. z prvního manželství, nar. r. 1319, posadil si r. 1336 po otcově smrti královskou korunu sám na hlavu, aby korunován nebyl arcibiskupem Saragosským a tím nezdál se býti odvislým od stolice papežské. Hned po nastoupení vlády odňal ovdovělé královně Eleonoře vyhražené od krále Afonsa jí a dětem jejím statky, předstíraje, že otec přísahou byl vázán, nic neodtrhnouti od území království. Taktéž Jakubovi, králi na Majorce, pobral velkou část jeho zemí, a r. 1356 započal válku s Kastilií, v kteréž dva vlastní bratři **P**-ovi stáli na straně kastilské, kdežto bratr krále Kastilského bojoval po boku krále Aragonského. Válka vedena byla s velikou ukrutností, aniž měla značných výsledků. **P.** pojal po sobě pět manželek, a r. 1386 slaviv 50letou památku svého kralování zemřel r. 1387. Španělové považují jej za svého Tiberia. — *b*) **Brasiliánští:** **8) P.** I. (*dom Pedro de Alcantara*), císař Brasiliánský, druhý syn Jana VI., krále Portugalského, před nastoupením na trůn vévoda Braganzský, nar. 12. říj. 1798 v paláci Queluzském bl. Lisabonu, † tamtéž 24. září 1834. Když vtrhli Francouzi do Portugalu r. 1807, prchla rodina královská do Brasilie, kteráž se stala královstvím r. 1815. Po smrti královny donny Marie I. stal se králem Portug. otec **P**-ův pode jménem Jana VI. a vrátil se do Portugalu 1821, zanechav syna svého vladařem v Brasilii. Libovolné počínání si kortesův portug., kteří usilovali o to, aby Brasilie se stala opět kolonií, vzbudilo nevoli obyvatelstva, z čehož se vzňala revoluce, a dom **P.**, postaviv se v čelo ruchu toho, provolán jest protektorem a stálým obrancem Brasilie, která byla v říj. 1822 prohlášena za samostatnou a **P.** učiněn jejím konstitučním císařem. Avšak bylo jemu s nemalými nesnázemi zápasiti, neboť sotva že byla potlačena zpoura vojska portug., vypuklo povstání v sev. provinciích, a císařovi vznikl zároveň spor se shromážděním ústavodárným, v němž převládal živel demokratický. R. 1825 uznalo Portugalsko samostatnost Brasilie, a zjednána smlouva Portugalům nanejvýše nepříznivá. Když pak r. 1826 povstal spor mezi Brasilií a Buenos Ayresy o svrchovanost nad provincií Cisplatinou (Banda Oriental), vypověděl dom **P.** válku Buenos Ayresům, která však proň špatně se zdařila. Zatím umřel r. 1826 jeho otec, a dom **P.** se stal králem Portugalským, ale vzdal se trůnu ve prospěch nezletilé dcery své, donny Marie da Gloria, poněvadž se Brasiliáné báli, aby se nedostali opět v závislost od země mateřské. V zemi pak samé zmáhala se nespokojenost a vznikaly sváry; komora poslancův stavěla se vždy příkřeji proti císaři, jejž konečně zbouření v Riu Janeiře přimělo, že odstoupil ve prospěch syna svého 7. dub. 1831, a vrátil se do vlasti. Mezi tím byl se zmocnil koruny Portugalské jeho bratr dom Miguel, a donna Maria utekla po krátkém pobytu v Anglii do Brasilie, odkudž nyní provázela otce svého do Evropy, doufajíc, že jeho pomocí opět se dostane na trůn. Dom **P.** přistál k ostr. Terceiře v Azorech, vydal dekret ve prospěch donny Marie a pomocí dobrovolníkův angl. i franc. začal válku, která došla skončení r. 1834 úplným zdarem strany královniny. V. **Miguel**. Když pak Miguel musel dle smlouvy opustiti království, stal se dom **P.** vladařem za nezletilosti dcery své. R. 1833 byl exkomunikován od papeže za to, že skonfiskoval statky klášterní v Portugalsku. — **9) P.** II. (*Dom Pedro de Alcantara*), císař Brasiliánský, syn před., nar. 2. pros. 1825. Za jeho nezletilosti zmítána byla země hádkami stranickými; konečně když dospěl 14. roku, prohlášen byl za plnoletého, nastoupil 23. čce 1840 na trůn a byl korunován 18. čce 1841. Rozervaný stav země trval stále. Několik provincií chopilo se zbraní; prov. São Paulo utišil gen. Caxias, ale v prov. Minas Geraeské trvala válka až do úplného vítězství royalistů u San Lucie 1842. Potom následovalo pokojné panování císařovo, vyjma válku s Buenos Ayresy o nezávislost Uruguaje i Paraguaje. Vojska brasilská, entrerioská, corrienteská a uruguajská porazila pod Urquizou voje buenos-ayreské pod Rosasem. Za panování **P**-ova zmáhá se moc císařství Brasilského, vláda jest utvrzena, finance se nalézají ve stavu utěšeném a vnitřní opravy a zvelebování dějí se neustále. Dom **P.** jest muž nad obyčej vzdělaný a svobodomyslný, a těší se u svých poddaných z veliké přichylnosti. Dne 4. září 1843 pojal **P.** za manželku princeznu Theresu Kristinu Marii, dceru Františka I., býv. krále obou Sicilií. S ní zplodil **P.** dvě dcery, Isabelu, nar. 29. čce 1846, a Leopoldinu nar. 13. čce 1847. — *c*) **Bulharští:** **10) P.** car Bulh. (927—968), v. **Bulharsko** str. 969, b. — **11) P. Bodin** (1073 až 1075), slul původně Konstantin Bodin, v. tamt. str. 970, a. — **12) P.**, vládl spolu s bratrem Asěněm (1186—1196), v. tamt. 970, b. — *d*) **Černohorští:** **13) P.** I., vládyka Černohorský (1782—1830), v. **Černá Hora**, str. 504, 505. — **14) P.** II. Pe-

dl na trůn co Jindřich II., jelikož **P.** v bitvě ované zahynul. — *g*) Mohucký: **17) P.** As-, arcibiskup, kurfiršt Mohucký, v. Aspelt. — ldenburský: **18) P.** Mikuláš Fridrich, ovévoda Oldenburský, v. Oldenburg, str. . — *i*) Portugalští: **19) P.** I., Přísný, Portugalský, syn Alfonsa IV., narozen r. 1320 imbře, † 18. led. 1367. Ještě jako princ pojal 39 za manželku Konstancii de Castilla Villena; v komonstvu princezny této byla krásná Inez astro, kterouž **P.** náruživě si zamiloval, z čehož stancie tak se rmoutila, že r. 1345 smrtí sešla. stoupil pak v tajný sňatek s milenkou svou, však byla z rozkazu krále Alfonsa r. 1355 zaděna. Na trůn nastoupil **P.** r. 1357 a desítiletá a jeho jest podnes Portugalcům v uctivé a vděpamátce; za jeho panování byly daně sníženy, l obchod, zmohutnělo rybářství, především ale lo obyvatelstvo výsledkem královy přísnosti, ž pronásledoval loupežníky a odbojníky, vůbec bezpečnost obecnou. Camoens praví o něm, že bil více lotrů než Herkules neb Theseus. — **P.** II., třetí syn Jana IV., nar. r. 1648, † r. . Tajnými pletichami docílil toho, že byl na ž neschopného a shýralého bratra Alfonsa r. 1667 en za vladaře a po jeho smrti r. 1683 skutečně upil na trůn. Panování jeho bylo zprvu pro galsko dosti prospěšné, zvláště když moudrý ministr hrabě z Ericeira odstraniv škodlivý pol anglický probouzel domácí průmysl, ob-, hospodářství a plavbu. Když ale Portugalsko pilo ve spolek s Anglií naproti Francii, octlo ět v područí anglickém a předešlá lenivost a átnělost zmocnila se zase obyvatelstva. Vypun bohatých Židů z království odejmut jest zemi ý kapitál ve prospěch Francie, Anglie a Holandu. álce o posloupnost španělskou stál **P.** na straně uska, čehož následkem bylo hrozné zpustošení portugalských od Španělů. Úplné zkáze uniklo galsko jen tím, že pojato bylo v mír Utrecht- — **21) P.** V., nar. v Lisaboně 16. září 1837, list. 1861. Byl syn královny Marie II. da a Ferdinanda Saso-Koburg-Gothského, a po

střelci vrazili 15. kv. 1682 v Kreml, zabili do 70 lidí se strany Nariškinův, mezi nimiž dva bratry ovdovělé Natalie Kirilovny, a vyvolali Ivana i **P**-a za cara, Žofii pak za vladařku. Za sedmiletého vladaření Žofiina žil **P.** s matkou v tichosti ve vesnici Preobraženska, jen zřídka do Moskvy přicházeje. Jsa od přírody obdařen duchem čilým, chápavým, po vědomostech lačným, cvičil a vzdělával se ve svém zátiší, a připravoval se tak k svému velikému povolání. V Preobražensku a v Semenově zřídil si skrovné jádro vojska z mladíkův stejnověkých, a konával s nimi vojenské cvičení pod návodem zkušeného Leforta z Genevy, kterýž ve věcech vojenských se stal nejvýtečnějším učitelem **P**-ovým; jiným učitelem mu byl německý důstojník dělostřelectva Frant. Timmermann, pak Ruš Nixita Moisnevič Sotov. Mezi tím pracovala Žofie neustále na svém záměru, aby odstraněním obou bratří sama dosedla na trůn. Od ní zprostředkovaným sňatkem cara Ivana s krásnou Paraskovií Soltikovnou získala ovšem značného přírůstku svého přívrženstva, ale i moudrá Natalie zasnoubila r. 1689 **P**-ovi Eudosii Feodorovnu Lopuchinu, čímž taktéž stranu svou sesílila. Osobní uražení Golicina, Žofiina miláčka, který po dvakráte z výpravy Krimské s nepořízenou se vrátiv nicméně vladařkou nezaslouženou přízní obsypán byl, a jemuž pak, když **P**-ovi se představiti chtěl, tento dvéře ukázal, dalo podnět k zjevnému sporu mezi **P**-em a Žofií. Vladařka spikla se opět se střelci, Šaklovitý, náčelník střelců, chystal se k zavraždění **P**-a, jeho matky, manželky i sestry; avšak úklady jeho byly vyzrazeny, a **P.** s rodinou svou (7. srp. 1689) ukryl se do kláštera Trcjického, kamž brzy jej následovali četní přátelé, veliká část šlechty, ano i větší díl střelců. Střežen od svých soudruhů preobraženských a semenovských přivolal **P.** vojsko, načež hned k jeho rozkazům postavil se general Gordon, rozený Skot, a brzy přibylo tak četné pomoci, že Žofie, podporována slabou hrstkou střelců, poddati se byla přinucena. **P.** ji zavřel do kláštera Novoděvičího. V září 1689 držel **P.** slavný svůj vjezd do Moskvy co samovládce, neboť ačkoli ponechal Ivanovi titul

proti životu P-ovu, jemuž jen osobní svou chladnokrevností ušel; spiklenci Sokovnin, Cikler a Puškin byli odpraveni. S dosavadními pokroky svými nedosti spokojen chtěl se P. před dalším uskutečňováním svých velikých záměrů osobně seznámiti se vzdělaností, uměním a průmyslem západní Europy. Maje v úmyslu, vlast na delší čas opustiti, svěřil vládu radě bojarské pod předsednictvím knížete Fedora Jurjeviče Romodanovského; pravidelné vojsko postavil pod velitelství Šeina a Gordona. R. 1697 v měsíci dubnu nastoupil pověstnou svou cestu po Evropě co obyčejný člen ruského vyslanectva, v jehož čele stáli Lefort, Golovin a Voznicin; sobě dal jméno Petr Michajlov. V Livonii od švédského velitele špatně přijat odebral se P. skrze Kuronii do Královce, kdež kurfiršt Braniborský Fridrich I. vlídně ho přivítal. V Berlíně pak učil se P. horlivě vojenskému umění, a obdržev písemné vysvědčení o svých pokrocích cestoval do Holandu kdež blíže Amsterodamu v městečku Saardamu s desíti dvořany svými v oděvu dělnickém, se sekerou v ruce, jal se pracovati při stavení lodí. Za dvě neděle dobyl si mistrovství. Taktéž v několika jiných důležitých řemeslech vyučil se na mistra, cvičil se na jachtě jím samým vystrojené s neobyčejnou smělostí a obratností v plavbě mořské, a zanášel se kromě toho i silozpytem, anatomií a ranhojičstvím. Na počátku r. 1698 cestoval do Anglie, kdež navštívil Londýn, Greenwich, Oxford a jiná města. Obzvláště jej zajímal obor admirality, tak že seznav stránku výkonnou námořnictví v Holandě nyní i stránku jeho vědeckou proskoumati se snažil. Mezi tím vyslanectvo ruské, kteréž v Haagu zůstalo, uzavřelo s králem Jiřím III., tehdáž i v Holandě panujícím, obchodnickou smlouvu, najímalo do carské služby mnoho důstojníkův, umělcův a řemeslníků všeho druhu, kupovalo lodi, zbraně, dělostřelecké potřeby, stroje a fabrické výrobky, a posýlalo celé výpravy toho druhu do Archangelu; král Anglický daroval P-ovi krásnou fregatu, která též do Archangelu odplula. V čnu 1698 přijel P. do Vídně, odkudž po marném vybídnutí rakouského dvora k společné válce proti Turkům chtěl se odebrati do Benátek; avšak nenadálá zpráva o novém povstání střelců přinutila jej k rychlému návratu do Moskvy. Zbouření bylo sice ještě před příchodem P-ovým potlačeno Romodanovským a Gordonem, car ale konal přísný soud a na sta provinilců dal odpravit, ba ani života Žofiina, která v spiknutí byla zapletena, nebyl by šetřil, kdyby se byl ku prosbám Lefortovým konečně neuspokojil postřihnutím nenapravitelné odbojnice na jeptišku. Také manželku Eudoxii a sestru Marfu, jež měl v podezření příchylnosti k starorusům, zavřel do kláštera. Sbor střelců vzal tímto povstáním konec, neboť k rozkazu carovu nikdo více v něj vstoupiti nesměl. Nyní započal P. zaváděti své ohromné opravy, kterých snad v dějinách světa druhý příklad se nenalézá. Jenom bylo litovati, že šlechetný, nad míru ohnivý car poněkud jednostranně všecko cizozemské na ujmu národních živlů ruských přeceňoval a tak přenáhleně cizí símě v půdu ještě nepřipravenou vštěpovati se jal. Reformy své započal válkou proti dlouhým staroslovanským bradám, tak že na povolení nositi dlouhý vous značný plat vysazen byl; pak vyjma duchovenstvo a sedláky poručil všem stavům opustiti ruský kroj a nositi se po uhersku, později po německu. Novoty takové vzbudily ovšem tuhý odpor a reptání nejen u tříd nižších, ale i u velmožů, z čehož rozličné nepříjemnosti povstaly, jakož i marné týrání lidu. Patrnoť, že tu míchal P. potřebné, moudré a užitečné opravy s nepotřebnými, lichými a zbytečnými. Důstojnější ducha tak velikého byly opravy, jež zavedl P. ve věcech vážnějších a důležitějších. Na místě střelců zavedl pravidelné vojsko, v němž postupování v důstojnostech neřídilo se ni rodem, ni přízní příbuzenskou, ni jměním, nýbrž jedině schopností a zásluhou, a mnohý propuštěný nevolník stal se generálem. P. spořádal a zjednodušil vybírání daní, povzbuzoval k cestování po cizozemsku, stavěl silnice a průplavy, zakládal školy, zařizoval tiskárny, vůbec vše činil k rozšíření osvěty a k zapuzení bludu a pověrečnosti národu Ruského. Aby mohl založiti přístavné a obchodní město ruské, bylo mu podniknouti dlouhou a tuhou válku s Karlem XII., králem Švédským. Válka ta započala dosti nešťastně, neboť již r. 1700 byli Rusové u Narvy na hlavu poraženi; avšak v brzku dosáhli značných úspěchů, tak že P. konečně přikročiti mohl k uskutečnění zamilované své myšlénky, k založení Petrohradu. Základ ten vykonán jest 27. kv. 1703, a Petrohrad zvolen pak za stálé sídlo carské. Válka se Švédskem měla pro P-a jmenovitě r. 1704 znamenité výsledky, zvláště když dobrodružný Karel v Polště a Sasích prodlíval; bitvou u Poltavy (1709) zdála se být moc švédská na vždy zlomena. Ale válečné tažení na Turky r. 1711 bylo by málem připravilo P-a i o trůn i o život, a jen odstoupením Azova a jinými oběťmi vykoupil si spásu. R. 1812 slavil P. veřejně v Moskvě sňatek svůj s Kateřinou, prostou Livonkou, která při vzetí Malborku odvedena a po rozličných osudech r. 1707 s P-em tajně oddána byla. R. 1713 zmocnil se Finska, ale ukončiti válku švédskou podařilo se mu teprv po smrti Karlově, načež v uzavřeném míru obdržel Livonsko, Estonsko, Ingermanlandsko a jiná území pobaltická. R. 1722—23 taktéž šťastně vedl válku s Persií. V těchto válečných běžích nezapomínal P. nikdy na reformy vnitřní. Neobsazením patriarchatu Moskevského po smrti patriarchy Adriana spojil P. veškeru moc světskou i církevní v ruce své, neoblomnou důrazností skrotil spupnost šlechty a podmanil despotické své moci všecky třídy; přísnost jeho naproti úřednictvu u vykonávání povinností úředních byla neuprositelná, i neváhal potvrditi ortel smrti nad jediným synem Aleksějem, když jej svým protivníkem seznal. Dále z výkonů P-ových uvésti sluší pojištění Petrohradu proti povodním, založení akademie věd (1725), při čemž s Leibnicem porady bral, opravení zákonů, uspořádání věcí církevních, podporování obchodu smlouvami a rozměřením prostředků spojovacích. R. 1722 ustanovil, že panovníkovi ruskému jest volno, jmenovati nástupcem trůnu, koho chce — změna to posloupnosti, která příčinou byla mnohých bouří v říši Ruské. Neustálým namáháním jednak, a jednak výstředními roskošemi podkopána konečně obrovská síla carova, tak že v mužném ještě věku podlehl nemoci, již si byl nastuzením spůsobil při pokusu o zachránění plavců ztroskotané lodi. P. byl zajisté panovník veliký, zakladatel a tvůrce velmoci ruské, jehož zásluhy ovšem poněkud zastiňuje výčitka, že potlačoval živel národní ve prospěch mravu cizozemského. Mimo jiné pomníky v rozličných městech postavena mu r. 1782 Kateřinou II. veliká socha jezdecká v Petrohradě. — **23)** **P. II.** Aleksějevič, car Ruský, nar. r. 1715 † 18. led. 1730, vnuk Petra Velikého a syn nešťastného careviče Alekseje, nastoupil dle závěti cařice Kateřiny I. co 12letý jinoch r. 1727 na trůn. Po boku mu stála týmž závětem ustanovená nejvyšší rada devíti členů, v níž ovšem nadvládu měl kníže Menšikov, jehož přičiněním v zmíněný závět pojmuta i klausule, aby mladý P. nejmladší dcer

ına Aleksěvna. **P.** byl horoucím obdivovatelem icha II. krále Pruského, pročež vše v Rusku ěňovati se jal na spůsob německý, jmenovitě ý. Brzy po nastoupení trůnu uzavřel mír iskem, jemuž všechny od Rusů zaujaté krajiny sta bez náhrady vrátil, a generalu Černiševu zal, aby od Rakouska s 15.000 m. přestoupil ji Fridrichovu. Všecky jeho záměry v politice aničné byly více k prospěchu Pruska než Rusi, nemalou nevoli vyvolalo v říši jeho. Taktéž po- proti sobě kněžstvo, jemuž církevní statky po ou část odňav pouze přiměřený plat vykázal. sko stalo se nespokojeným, když zřídiv nový dal mu oděv po prusku modrý na místě zele- v Rusku obyčejného. Spůsobiv pak ještě ji- přehnanými a na mnoze nevčasnými opravami lo nevole vzbudil si **P.** nejnebezpečnější sokyni ozřetelným vyzrazením svého záměru, že chtěl manželství s Kateřinou za neplatné a syna je- Pavla Petroviče, za podvrženého prohlásiti, oba láštera zapuditi, sám pak s hraběnkou Voron- ou v nový sňatek vstoupiti. Právě se chystal lce proti Dánsku, aby hájil nároky rodu Hol- Gottorpského na Šlesvik, když ho došla zpráva ouře v Petrohradě, v jejíž čele stála manželka Kateřina, majíc na své straně téměř všecky ože s vládou **P**-ovou nespokojené. Povstání na vzrostlo, Kateřina byla v noci 9. čce 1762 za vnu provolána a **P.** k poddání se přinucen. k ani tím nezachránil si život, neboť již dne čce 1762 byl na zámku Ropšu otráven, a když osti rychle neúčinkoval, zardoušen vlastní ru- jak pověst šla, Orlova, milce Kateřinina. — *l)* ský: **25) P.**, veliký župan Srbský (891—917), Gojnika (v. t.), byl nejdříve u strýce svého Muti- co rukojmě, prchl však brzy do Chorvátska, d ok. 891 zbaviv Pribislava Mutimírovice pan- sám na stolec dosedl, i ubránil jej proti bra- ům svým, Branu Mutimírovici (ok. 895) i Kloni- Strojimírovici (ok. 897). Potom panoval **P.** jně as 20 let, chovaje pokoj i s Bulhary i Řeky. rojně Řekův s Bulhary r. 917 od župana Zá- mského Michala u Bulhar. cara Symeona osočen, v Belehradě; **P.** však z rozkazu jeho oslepený cho- ván ve vězení, kdež zemřel po krátkém čase. — *C)* Jiní duchovní a světští výtečníci toho jména. **27) P.** Sicilský *(Petrus Siculus)*, ře- cký mnich, jenž r. 868 žil mezi zbytky gnostických Pauliciánů na pomezí arabském v Tefrice, odkudž se vrátiv sepsal *Historia Manichaeorum*, kterýž spis vydal Gieseler (v Gottinkách 1846; dodatek 1849). — **28) P.** Amienský, příjmím Poustevník, nar. v polovici XI. stol. v diécesi Amienské ve Francii, stál dříve ve službě vojenské pod hrabětem Boulo- gneským ve válce flanderské a byl ženat; po smrti manželky stal se ale poustevníkem a podnikl r. 1093 pouť do Jerusaléma. Zde velmi byl rozhořčen nad potupou křesťanstva, kterouž shledával v tom, že svatá místa palestinská jsou v rukou nevěřících. Puzen vroucí žádostí, aby místa ta z rukou pohan- ských vyrvána byla, a domnívaje se viděními, jež prý měl, k výkonu takovému býti povolána, vrátil se do Evropy a přemluvil papeže Urbana II., aby mu bylo povoleno procestovati Itálii a Francii a vy- bízeti národy ke křižáckému tažení proti nevěřícím. Již na církevním sjezdu v Piacenze r. 1095 přihlá- silo se hojných účastníků, odhodlaných k tažení do Palestiny pod vedením **P**-ovým. Avšak necvičené houfy utrpěly již v Uhrách úplnou porážku, tak že **P.** přinucen byl se skrovným zbytkem svého lidu vrátiti se s nepořízenou. Později (1099) přidružil se ke křižácké výpravě Gottfrieda Bouillonského, a když tento Jerusaléma se zmocnil, stal se **P.** po nějakou dobu velitelem města toho, brzy ale vrátil se zase do Evropy a zemřel r. 1115 v klášteře Huyském jím založeném. — **29) P.** Ctihodný (*Petrus Venerabilis*), opat a reformátor kláštera Clugnyského ve Francii, nar. r. 1092 nebo 1094, † r. 1156. Jsa 28 let stár vyvolen byl za opata, a ihned pokusil se o to, aby v klášteře jeho panovala opět bývalá čistota mravů a přísná kázeň. V brzku podařil se mu záměr ten úplně, tak že, zanechav na místě svém prozatímného opata Ponsa, odcestovati mohl, aby prohlédl jiné kláštery od opatství Clugnyského odvislé. Pons ale hleděl vedrati se ve veškerá práva **P**-ova, vzbudil spory mezi mništvem, a v krátkém

† r. 1164 v Paříži. Byl žák Abélarda, k jehož přednáškám hrnuli se té doby učňové ze všech končin Evropy. Stav se doktorem theol. na universitě Pařížské byl po delší čas profesorem bohosloví tamtéž, až r. 1159 byl jmenován biskupem Pařížským. Hlavní jeho spisovatelské dílo, *Sententiarum libri IV.*, stalo se předmětem nesčíslných výkladů, mezi nimiž i onen sv. Tomáše Akvinského. Obsahujeť kniha ta rozličná dogmatická učení sv. otců, zejména sv. Augustina, k nimž **P.** přidal téměř všecky až po tu dobu proti nim učiněné námitky i s vyvrácením jich. Nicméně později nalezena byla v sentencích místa závadná, pročež i **P.** upadl v nemilost u některých učitelů církevních. — **31) P.** z Blois *(Petrus Blesensis)*, spis. theol., nar. okolo r. 1130 v Blois v Bretagnesku z rodiny vážné a zámožné, † r. 1200. Studia humanistická, zejmena poetiku a rhetoriku konal v Paříži, ve vědách mathematických, lékařských a právnických vzdělával se v Bologne, a teprv po svém opětném návratu do Paříže věnoval se zcela učení theologickému. R. 1166 odebral se k rozkazu arcibiskupa Rouenského v průvodu hraběte Štěpána z Perche do Sicilie, kdež byl učitelem, pak tajemníkem mladého krále Viléma II. Vrátiv se r. 1169 do Francie byl v brzku králem Jindřichem II. povolán do Anglie, kdež se stal archidiakonem Bathským a účastnil se co královský kancléř mnohých vyslanství, až posléz jmenován byl kancléřem arcibiskupa Canterburyského; po smrti Jindřichově zastával po nějaký čas místo sekretáře královny Eleonory. Po 26 letech zastesklo se mu po vlasti, a ztrativ archidiakonat Bathský, za nějž se mu dostalo méně výnosného archiadiakonatu v Londýně, bažil po přiměřené sobě prebendě ve Francii; nedosáhl však cíle toho, tak že přinucen byl setrvati v Anglii až do smrti. Nepotismus za oné doby panující měl **P.** u veliké ošklivosti, z úcty pro stav duchovní nepřijal sám posvěcení na kněze až teprv u vysokém stáří, a nabízená mu již v Italii místa biskupská i arcibiskupství Neapolské odmítl z pouhé pokory a skromnosti. Co se týkalo discipliny církevní, byl **P.** bez ohledu k osobě přísným karatelem, nešetře v dopisech svých ani knížat ani vysokých hodnostářů duchovních. Takových dopisů pozůstala hojná sbírka, kteréž mnohonásobně použito k historickému vylíčení oné doby; odeslányť byly k 6 papežům, 3 kardinálům, 8 arcibiskupům, 20 biskupům, 4 králům, 15 opatům, převorům a jiným osobám u vysokém postavení. Spisy theologické jeho psány jsou latině. Poslední vydání jich obstaral Goussainville r. 1667 v Paříži. — **32) P.** Valdus *(Pierre de Vaux)*, vynikající rozšiřovatel a hlasatel učení Valdenských ku konci XII. stol., obyčejně považovaný za zakladatele zmíněné sekty křesťanské, kteráž i dle něho pojmenována, ačkoli původ svůj v údolích alpských (*valles*) v Piemontsku a v jižní Francii již mnohem dříve vzala. **P.** byl bohatý měšťan a kupec v Lyonu, který čta v překladu evangelia a spisy církevních otců seznal, že církev katolická valně se liší od jednoduchosti a skromnosti doby apoštolské a církve původní. Jal se tudýž hlásati v Lyonu, jaký rozdíl jest mezi učením papežským a původním biblickým. Počet přívrženců jeho rychle rostl, tak že arcibiskup Lyonský Jan viděl se nucena, učiniti o tom zmínku k papežské stolici, načež papežem Alexandrem III. r. 1179 schůze Valdenských byly zakázány. Avšak **P.** odepřel poslušenství papežovi, zřekl se svého bohatství a kázal nejen po Francii, ale i po Itálii, vybízeje k návratu k původní čistotě mravů, k jednoduchosti obřadů a skromnosti života, jako za prvních dob křesťanství. Concilium Veroneské odsoudilo a klatbou stížilo **P**-a r. 1184; nic však méně při hojném účastenství lidu hlásal **P.** dále učení své, až i do Čech přišed zde smrtí sešel. Bylť **P.** mezi nejpřednějšími připravovateli a předchůdci pozdější reformace církevní. — **33) P.** de Vincis, státník a diplomat, nar. v Kapui ku konci XII. stol., studoval v Bologně, stal se tu tajemníkem cís. Fridricha II., zastával později rozličné úřady, byl jmenován místodržitelem v Apulii a posléz kancléřem říšským. R. 1232 a 1237 byl vyslán k papeži Řehoři IX., aby s ním radu vzal o konečné ukojení věčných zpour v Lombardii. R. 1139 provázel císaře do Padovy, kdež se mu podařilo udržeti obyvatelstvo v pokoji, ačkoli nad Fridrichem kletba byla vyřčena. Totéž se mu poštěstilo i ve Veroně, a vůbec jmín byl za věrného obhájce pána svého. Když však **P.** r. 1240 poslán byl ku konciliu Lyonskému, a kletba proti císaři nicméně papežem byla obnovena, upadl **P.** u Bedřicha v podezření zrady, byl na obě oči oslepen a Pisánským, nejúhlavnějším nepřátelům svým vydán, načež prý roztříštil si hlavu o sloup, k němuž byl připoután. Pozůstalo po něm několik pokusů básnických jakož i sbírka dopisů vícekrát vydaných (naposled v Basileji, 1740, 2 sv.). — **34) P.** Žitavský, opat Zbraslavský, nar. v Žitavě mezi l. 1260—70; zdá se, že vstoupil do kláštera Zbraslavského brzy po jeho založení králem Václavem II. r. 1292 a tu nabyl vzdělání svého a odbyl též noviciát. R. 1309 byl kaplanem prvního opata v Zbraslavi Konrada z Erfurtu, kterého provázel do Německa r. 1309 a 1310, kdež byl očitým svědkem vyjednávání o nového krále v Heilbronu, Frankfurtě, Heimbachu a Špýru, jakož i při zasnoubení Alžběty Přemyslovny s Janem; 1311 byl s mladým králem v Brně při holdování od stavů moravských a 1312 byl zase v zemi té s královnou Alžbětou; r. 1313 byl ve vojště, které chtěl vésti Jan za otcem svým Jindřichem do Itálie, pak s opatem Konradem v Ehrenfelsu a v Koblenci. Když opat Konrad podruhé vzdal se hodnosti své r. 1316, zvolen **P.** 11. září jednohlasně opatem. Okolo toho času jeví se **P.** již co zpovědník a domácí přítel královny Elišky Přemyslovny, a odtud vystupuje mezi nejpřednějšími hodnostáři zemskými o slavnostech a jednáních veřejných; 1323—1325 prodléval s královnou pro potržky s králem za hranicemi v Koubě v Bavorsku, vrátiv se odtud vymohl na králi navrácení hradu Landšperku klášteru svému; 1329 položil základní kámen k novému kostelu na Zbraslavi, 1333 zřídil tuž nákladný vodovod, kterýž do města vedl vodu po olověných trubách ze tří rozličných pramenů; 1334 prodléval zase v cizině jmenovitě ve Vircpurku, Trieru, Clairvauxu, Dijonu, Paříži a jinde, 1337 dal v Praze vystavěti kostel sv. Ondřeje minulého r. vyhořelý, a konečně r. 1338 v ún. dal v témž kostele upevniti tabuli zprávu o tom podávající. To jest poslední zpráva o životě jeho, a dá se souditi, že zemřel ještě téhož roku. — Co se týká kroniky **P**-ovy, jest tato pokračováním spisu Ottonova. Tento počal psáti co druhý opat Zbraslavský († 1313) dějiny kláštera *Liber de fundatione monasterii Aulae Regiae* a propletl annaly své obecným dějepisem českým počínaje Přemyslem Otakarem II. r. 1253. Kroniku svou přivedl k r. 1294. **P.** pokračoval, předělav úplně historii Ottonovu, a nazval dílo své *Cronica Aulae Regiae.* Dílo rozpadá se na tři knihy; první kniha má 131 kap. a sáhá od r. 1253—1316, druhá 34 kap. a jde od r. 1317—1333, třetí končí v 15 kap. r. 1338. Rukopisy kroniky té jsou: papírový v Lobkovické knih. v Roudnici věrný opis originálu, má ale jenom první knihu;

rukopis Jiblavský na pergameně s obrázky místem nedbalostí opisovatele nesprávný. Tiskem vydána byla poprvé druhá toliko kniha r. 1602 v Hanavě od Frehera v *Rerum Bohemicarum antiqui scriptores aliquot*, kdež správnější čtení, než v ruk. Jiblavském; Dobner vydal ji úplně r. 1784 v V. díle *Monumenta historica Bohemiae* podle rukop. Jihl., opraviv text podle rozličných zlomků, neužil ale výborného rukop. Roudnického. **P.** počíná kroniku svou chvalořečí o řádu svém, klášteru Zbraslavském, a jeho zakladatelích; dále vypravuje o králích Českých z rodu Přemyslova, o bojích po vyhynutí rodu toho vzniklých, krvavých potržkách mezi stranami, o utiskování a vydírání země za krále Jana; vedle toho dotýká se cizích království a zemí, světských a duchovních knížat, pamětihodných událostí za hranicemi. Způsobem tím jest vypravování jeho bohaté a zajímavé. A vše podáno věrně a vylíčeno pravdivě; neboť **P.** vypravoval jenom co viděl a slyšel, aneb o čem od věrohodných lidí zpraven byl. Vypravování jest mimo tyto historické vzácnosti dobrosrdečné, plastické a názorné. Spisovatel čtenářem pohne a prostou událostí historickou až dramatického výsledku docílí. K nové své vlasti přilnul a jeví to každým slovem. Jediné to dá se **P**-ovi vytýkati, že méně hleděl si temných stránek zakladatele kláštera svého, vypisuje naproti tomu širokými slovy ctnosti jeho. Působením kroniky jeho stalo se také, že větší viny kladeny protivníkům jeho, jako Záviši z Falkenšteina, nežli toho zasloužili, až do časův Palackého. To když se odpočte, počísti musí se kronika **P**-ova mezi nejdůležitější prameny k historii české, a za nejlepší dílo historické věku středního vedle Kosmy staršího. — **35) P.** Parléř v. Arler Petr. — **36) P.**, vůbec *Petrlík* zvaný, mistr kamenický, vedl r. 1418—19 stavbu chrámu Sv. Víta v Praze, kteréžto stavba vypuklými bouřemi husitskými po smrti krále Václava byla přetržena, načež mistr **P.** opustil Prahu, kamž se teprvé po delším čase opět vrátil a kdež i zemřel r. 1454 n. 1455. — **37) P.** z Prachatic (zhusta *Brachavitz* psaný), znamenitý český stavitel, o němž bližších zpráv nemáme, než že vedl v létech 1404—1429 stavbu velikolepé věže chrámu Svatoštěpánského ve Vídni. *Mü.* — **38) P.** Bernardin *(Pietro Bernardino)*, předchůdce a připravovatel reformace církevní v Itálii ku konci XV. a na začátku XVI. stol., nar. ve Florenci z nízkého rodu, věrný následovník Girolama Savonaroly u výkladu sv. písma, obmezoval s počátku činnost svou na vyučování mládeže po ulicích a náměstích, aniž by často veřejně co kazatel před lidem vystoupil. Po utracení Savonarolově rozprášili se ale i přívrženci **P**-oví, shromáždili se však r. 1500 okolo mistra svého, když vypuklou válkou s Francií úplný převrat nastal. **P.** odbýval tajné schůzky, v nichž učil nutnost obnovení církve, kteréž započíti mělo obnovením její hlavy. Zapovídal učňům svým užívání svátostí, maje co dostatečné pomazání olejem Ducha sv. jím udělované. Reformy jeho zakládaly se na zásadách komunistických, odporučoval vytrvalost v modlitbách, prostotu v oděvu. Výmluvností jeho vzrůstal vůčihledě počet jeho stoupenců, až konečně soukromé schůze jeho byly vyzrazeny a duchovní vrchností zakázány. **P.** utekl se s hloučkem přívrženců, kteří se pomazaní (*uncti*) nazývali, do Bologny a pak do Mirandoly; brzy však byl inkvisicí vypátrán a na hranici upálen. — **39) P.** Martyr v. Anghiera. — **40) P.** mučenník (*Petrus martyr*) rodným jménem Vermilio, spis. theol., nar. r. 1500 ve Florencii, † v Curichu r. 1563. V 16. roku věku svého vstoupil do řádu augustiánů ve Fiesole, kdež započal studia theologická, kteráž v Padově dokončil. Byl proslulým kazatelem po celé téměř Itálii a přednášel též o filosofii a exegesi na učení Paduánském, Ravenském a Bologneském. Záhy stal se opatem v Spoletě, načež poslán byl do Neapole jakožto představený koleje sv. Petra. Zde se obeznámil se spisy Zwingliovými a Bucerovými, jichž vliv brzy se prozrazoval v jeho výkladech písma. Generální kapitola řádu měla jej za tou příčinou v podezření, že se prohřešuje proti pravověře, a povolala ho před svou stolicí. **P.** zanechav spis o své nespokojenosti s církví a papežem prchl r. 1542 do Curichu a stal se v krátkém čase učitelem theologie ve Štrasburku. K pozvání vévody Somersetského odebral se r. 1547 do Anglie, kdež byl profesorem theol. v Oxfordě; tam r. 1551 k vybídnutí Tomáše Craumera, arcibiskupa Canterburyského, ve spolku s Bucerem pracoval na opravě liturgie anglické a na obnovení zákonů církevních. Po nastoupení královny Marie na trůn zaujal **P.** r. 1553 opět své místo v Štrasburku, odkudž však r. 1556 odebral se do Curichu, kdež byl hlavou reformovaných. **P.** byl muž velikých vědomostí filologických a exegetických, v hádkách theologických velmi důsledný a důvtipný, povždy pak mírný a k snášelivosti nakloněný. Sbírka jeho spisů theologických a polemických vyšla r. 1592 v Curichu. — **41) P.** Mogila, metropolita Kyjovský, Halický i vší Rusi, nar. v Multanech okolo r. 1597, † 31. pros. (star. počtu) 1646. Byl syn popa valaského a dle některých studoval v Paříži, odkudž vrátiv se vstoupil v Polsku do služby vojenské a vyznamenal se jmenovitě před Chotimem. R. 1625 šel do kláštera a postoupil časem až na metropolitu Kyjovského, v kterémž vysokém postavení hlavní péči svou věnoval opravě školství. Starodávnou duchovní akademii Kyjovskou reorganisoval, dědinami nadal, ano i knihovnu svou jí daroval. Mimo to posílal schopné mladíky na své útraty studovat za hranice. Z jeho spisů jmenujeme: *Liturgiarion ili služebnik; Malyj Katechism; Lithos ili kamenj s prašču istiny cerkve svjatyja pravoslavnyja Rossiskija* (Kámen z praku pravdy svaté pravoslavné církve ruské).

Petr Sv., jméno mnoha míst. **1) P.** Sv., ves v Gorici s 3776 obyv. (1857). — **2) P.** Sv., ves v Štýrsku v kr. a okr. Marburském s 2374 obyv. (1857). — **3) P.** Sv., *Szent-Péter*, ms v Uhrách v stol. Komárenské s 2062 obyv. (1857). — **4) P.** Sv., *Német-Szent-Péter*, ves. t., v stol. Temešské s 2072 obyv. (1857) něm. a maď. — **5) P.** Sv., *Rácz-Széntpéter*, ves t., v stol. Torontálské se 4102 obyv., srb. a něm. (1857). — **6) P.** Sv., *Sajó-Széntpéter*, ms t., v stol. Boršodské s 2730 obyv. maď. (1857).

Petra, starožitné, nyní zřícené město v Arabii podle něho Petrajskou nazývané, asi na polou cesty mezi Mrtvým mořem a chobotem zálivu Aelanitského. Staří zeměpisci píší, že ležela v úzkém úvale mezi příkrými skalami; na záp. straně stojí hora Hor. Zříceniny tyto, jež objevil Burckhardt 1812, záležejí z řady hrobů ve skále vytesaných, z trosek velikého chrámu od Arabů *El Khazneh* (poklad) zvaného, vystavěného ve slohu korintském, z divadla ve skále vytesaného, do něhož se vešlo 3000 až 4000 divákův, a z vyšehradu, z něhož zůstala hromada kamení. **P.** se považuje za totéž město, které sluje ve St. Z. Selah. Byla městem edomským, ale několik století př. Kr. dobyli jí Nabathejští, kmen arabský, kteří ji učinili svým hlavním městem. Potom bránila se **P.** statně Seleukovcům, a Strabo praví, že v ní vládl za jeho dob kníže domácí. Za Trajana byla **P.** pod vládou perskou, až jí dobyl A. Cornelius Palma, vůdce Trajanův.

O městě tom zmiňují se Plinius, Josephus Flavius, Eusebius a sv. Jeronym, a *Notitiae ecclesiasticae* zmiňují se o něm v VI. stol. jakožto o sídle biskupském. Když pak zde ovládli mahomedáné, zmizela P. z dějinstva a nebylo o ní slechu, až teprvé když ji nalezl Burckhardt; pak navštívili ji Irby a Mangles, Banks a Leigh 1818, potom Laborde a Linant, Robinson, Stephens a j. Viz Laborde a Linant *Voyage dans l' Arabie Petrée* (Par. 1830).

Petrák Alois, ryjec ve Vídni žijící, náleží k prvním současným umělcům ve svém oboru. Čelnější z jeho prací jsou: *Kristus na kříži*, kopie dle rytiny od Martina Schöna; *Sv. Veronika*, kopie dle Albrechta Dürera; *Vítězoslávа Kristova*, dle Führicha; *Uzdravení Tobiáše* dle téhož; *Řehoř Vel.* dle Kupelwiesera; *Stádo, vracející se při bouřce*, dle Gauermanna. *Mü.*

Petranović Theodor, spis. jihoslov. v. Jihoslované, str. 365, *a.*

Petrarca Francesco, proslavený básník, učenec i státník italský, nar. 20. čce 1304 v Arezze, † na vile Arqua 18. čce 1374. Otec jeho, notář ve Florencii, nazýval se Pietro, zdrobněle Petracco, odkudž vzniklo pak jméno P. Zapleten jsa ve spolek Bílých byl notář Petracco s Dantem a jinými z města vypovězen, načež se v Arezze usídlil, kdež P. přišel na svět. S matkou Elettou Canigiani, kteráž obdržela povolení vrátiti se do Florencie, žil pak P. v Incise, v krásném údolí Arnském, kdež dospěl až k 7. roku; mezi tím otec se vystěhoval do Pisy, kamž ho následovala i rodina. V Pise obdržel P. první své vzdělání od starého učitele jmenem Convennole da Prato, o němž se ve svých spisech často s vděčností zmiňuje. Pobytí rodiny v Pise bylo však jen krátké, neboť Petracco, ztráceje vždy více naději k návratu do Florencie, odebral se již r. 1313 do Avignonu, tehdejšího sídla papežského dvoru a shromaždiště všech vypovězenců, zvláště italských. Za příčinou drahého živobytí v Avignonu poslal Petracco rodinu svou do blízkého městečka Carpéntras, kdež P. opět našel svého starého učitele Convennola, od něhož se vyučoval mluvnici, řečnictví a logice. Později (1318) poslán byl P. do Montpellieru studovat práva, avšak s přeskrovným prospěchem dlel tam po čtyry léta, zabývaje se více Ciceronem a Virgilem než vědou právnickou. S nevětším úspěchem pobyl pak po tři léta v Bologni, tehdáž nejproslulejší škole právnické, kdež opět se zanášel starými spisovateli klasickými, zamýšleje nápodobiti jich. Po otcově smrti vrátil se do Avignonu, kdež pak v brzce i matku ztratil. Pozůstav tak 22letý P. bez jmění a bez podpory vzal své útočiště k stavu duchovnímu, nevstoupil však do žádného řádu. V tu dobu spadá událost, která po celý život P-kův zvláštní udílela barvitost myšlénkám a spisům jeho. Přisluhoval totiž na den umučení Páně dne 6. dubna 1327 v chrámě sv. Klary v Avignonu, když poblíž sebe spatřil krásnou mladou dámu, k níž jako bleskem ihned pojal horoucí milost, která pak v básnických jeho pracích všude prokmitá jako vedoucí jeho hvězda. Jméno té dámy bylo Laura, bližší však její poměry rodinné jsou posud neznámy, ba ani podnes není prokázáno, zdali byla provdána, zdali svobodna. Aby rodině své zjistil osobu tak proslavenou, dokázal francouzský abbé de Sade nezvratně, že r. 1325 provdána byla Laura de Noves za avignonského patricia Hugona de Sade; avšak otázka jest, zdali Laura ta a Laura P-kova byla tatáž. Z veršů P-kových, v nichž mnohonásobně opěvována krása a ctnost Lauřina, vysvitá, že ušlechtile oceňujíc náklonnost básníkovu držela jej v slušné vzdálenosti. Tak ušly P-kovi v Avignonu tři léta, v nichžto však nikdy nezapomínal na své klasiky, a

v nichž obnovil vroucí, již na studiích bolognesk
započaté přátelství, s Jakubem Colonnou, čle
proslulé patricijské rodiny římské. Tento Jakub
lonna, stav se biskupem v Lombèsu na úpatí P
neí, vzal P-ku r. 1330 do své diécese, kdež m
básník s přítelem tímto po celý rok prodlel, z
šeje se studiemi klasickými a půvaby přír
kterouž dobu nazýval nejblaženější svého ži
Po návratu obou do Avignonu představen byl
kardinálovi Janu Colonnovi, bratru Jakubovu
později i otci Štěpánu Colonnovi, starému
novi, přišlému z Říma do Avignonu. Od té d
zůstal P. po celý život v přátelském spojení s
dem Colonnův. R. 1333 podnikl P. dosti dale
cestu po Francii, Nizozemsku a říši Německé, na
vil Paříž, Lutich, Cáchy, Kolín rýnský, a překr
Ardenny přišel do Lyonu, odkud se zase do
gnonu vrátil. Na cestě té poštěstilo se mu v Luti
objeviti dvě řeči Ciceronovy tehdáž neznámé.
se vzdálil i hlučného dvora papežského i přísn
předmětu své lásky, odebral se P. do venkovsk
zátiší, do rozkošného údolí Vauclusкého, něk
hodin od Avignonu vzdáleného; zde skládal své
smrtelné verše, v nichž zbožňuje tělesné vnady i
ševní krásy Lauřiny, zde čítal a opět čítal zam
vané své klasiky starořímské, zde zplodil i plame
sloky, jimiž vyzýval jednak k tažení křižácké
jednak k obnovení papežského stolce v Římě. K
r. 1339 císař Andronik vyslal Barlaama, učen
mnicha kalaberského, k papeži Benediktovi II.,
známil se P. s učencem tím, od něhož se učiti
čal jazyku řeckému, nedocílil však valných úspě
Ve svém sídle Vauclusкém jal se P. též sepiso
v jazyku latinském *dějiny římské*, v nichž slo
i duchem zamýšlel následovati klasiků starolatinsk
Větší však, než spis ten, získala mu slávu báseň epi
jejímž předmětem byl *Scipio Afrikánský a druhá v*
punická. Byloť známo, že P. horoucně si přeje
jíti koruny, jakáž dle pověsti věnována byla H
tiovi a Virgilovi. Současně se tří stran nabízeno
takové oslavení, a sice od Colonnův v Římě,
Neapolského krále Roberta a od Roberta de Ba
kancléře vysokého učení Pařížského, rozeného
renčana. P. se rozhodl pro Řím, avšak cesto
do řečeného města navštívil přece dříve krále
berta v Neapoli, kdež v učené, po tři dni trva
hádce zvítěziv od mocného tohoto příznivce s
královským rouchem obdařen jest, aby v něm
korunování římském objeviti se mohl. Slav
římská vykonána pak byla s velikou nádherou,
čež P. zdržel se po nějaký čas v Parmě u s
přítele knížete Azzo de Correggio, s nímž již
dvoře papežském se byl seznámil. R. 1342 byl
od Římanův pozván, aby v průvodu osmnácti
vážnějších občanů římských odebral se k nov
papeži Klimentu VI. a přednesl mu žádost je
týkající se obnovení svaté stolice v Římě. P. s
vyřídil poselství, avšak papež nicméně zůstal v
gnonu. Roku následujícího poslán byl P. v di
matickém jednání do Neapole, kdež panovala
moci vládní rady Johana, dcera Robertova, a
kudž po nepříznivém přijetí vrátil se přes Par
tehdáž zmítanou válečným hlukem, do Avign
Zde nabídnuto mu r. 1345 sekretářství apoštol
kteréhož však nepřijal, nýbrž v milené své V
clusi opět se oddal studiím se vší obvyklou h
vostí. Do té doby spadá známá episoda v dějin
Říma, kterouž Cola Rienzi zamýšlel zlomiti p
cijskou moc římskou a spojiti Itálii pod ved
svobodného Říma. P. ihned zaplál ohnivým
hlasem pro záměr ten, tehdáž ovšem blouznivý
spěchal podporovat odvážlivého tribuna i ra

i věhlasem svým. Po tragickém zmaření pokusu Rienciova usídlil se **P.** v Parmě, pak ve Veroně; v Parmě ho došla zpráva o smrti Lauřině, kteráž náhodou téhož měsíce, téhož dne a též hodiny skonala, v kteréž ji byl před 21 lety **P.** v chrámě sv. Klary v Avignonu ponejprv zočil. Laura zemřela morem panujícím té doby (1348) v Evropě. Od té doby jeví se v pracích **P**-kových patrná trudnost a zasmušilost, k níž bez toho klonila se všecka jeho povaha. Po dvou letech navštívil **P.** opět Řím, aby přítomen byl slavnosti jubilea, na cestě setkal se ve Florencii s Boccaciem, s nímž již v Neapoli byl uzavřel něžné přátelství. Později spatřujeme jej v Arezze, v Padově, v Benátkách, všude oslavovaného a v poradu braného v tehdejších půtkách velmožů italských. R. 1351 obdržel Boccaciem mu přinesené poselství od senátu z Florencie, jimž vráceny mu byly skrovné statky otcovy a on jmenován občanem florenckým. **P.** byl sice potěšen tím vyznamenáním, avšak nepřijal ho, a brzy opět vrátil se do Vauclusi. Při dvoře Avignonském více se nyní účastnil záležitostí veřejných, i otevřena mu byla vyhlídka k vysokým důstojnostem světským i církevním; **P.** však více si vážil neodvislosti než skvělého postavení a v měsíci květnu 1353 opustil Avignon na vždycky. Knížata a republikánské vlády italské trhaly se takřka nyní o něj, až v zápasu tom konečně zvítězil Jan Visconti, arcibiskup Milánský. R. 1354 vyslán byl **P.** od Viscontiho do Benátek, aby zjednal mír mezi republikami Benátskou a Janovskou, což ovšem se mu nezdařilo. V list. téhož roku předvolal jej císař Karel IV., přibylý do Mantovy. **P.** totiž po zmaření podniku Rienziova všecku svou naději stran upokojení Itálie skládal v mocného panovníka toho, jemuž již r. 1350 byl poslal list naznačeného směru. Spěchal tudíž do Mantovy a strávil několik dní u Karla, chtěje jej přemluviti, aby stálé své sídlo vyvolil v Itálii. Avšak císař, byv korunován v Miláně a pak v Římě, vrátil se do své vlasti, aniž by přičinění **P**-kovo při něm bylo co pořídilo. R. 1356 byl **P.** v Praze, kamž byl vyslán od Viscontich, tří bratrovců arcibiskupových, kteří o jeho statky se rozdělivše obávali se nyní, že císař Karel nepříznivě na ně pohlíží. V nejblíže příštích letech žil **P.** v Garignaně na půvabném letohradu blíže Addy, jejž na památku Scipionovu nazýval svým Linturnem. R. 1360 poslal jej Galeazzo Visconti do Paříže, aby vyslovil blahopřání králi Janovi k jeho osvobození, při kteréž příležitosti seznal bídný stav Francie válkou zpustošené, jejž vylíčil pak ve svých *dopisech přátelských*. Okolo téhož doby poslán byl opět k císaři Karlovi, pak vrátiv se do Itálie utíkal před morem z Milána do Padovy a odtud r. 1362 do Benátek, kdež prodlel více let. Bohatou svou knihovnu daroval tu chrámu sv. Marka; republika s vděkem přijala drahocenný dar a vykázala zvláštní palác **P**-kovi za obydlí a pro knihy jeho. Tím položen základ k proslulé potom knihovně sv. Marka, kteráž brzy rozmnožena byla bohatými příspěvky kardinála Bessariona a jiných. Ačkoliv i věkem i tělesnou chorobou sklíčen byl, odebral se **P.** r. 1370 k pozvání papeže Urbana do Říma, kamž stolice papežská opět byla přenešena. Na cestě však přepadla jej ve Ferraře taková mdloba, že po třicet hodin takřka jako mrtvý ležel, čímž další cestování nemožným se mu stalo. Zotaviv se poněkud dopraven byl **P.** po řece do Padovy, načež sobě blíže vesnice Arquà na úpatí hor Euganéských dal vystavěti malý domek, jediné to obydlí **P**-kovo, kteréž podnes zachováno ukazuje se cestovatelům. Zde s horlivostí téměř mladistvou oddal se opět svým zamilovaným studiím, zde sepsal znamenité své dílo *De sui ipsius et multorum aliorum ignorantia*, v němž vystupuje proti vznikajícímu tehdáž zbožňování filosofie aristotelské na úkor kněh Mojžíšových o stvoření světa a na zlehčení svatých písem vůbec. Pravilť o Aristotelovi, že byl muž, který mnoho věděl, ještě více však nevěděl. Ve zvláštní nedůvěře měl **P.** vědu lékařskou, proti níž psal čtvero pojednání; není tudíž divu, že nevšímal si hrubě rady lékaře Dondiho, jehož sice si vážil co filosofa nikoli ale co lékaře, a který ho napomínal, aby nepožíval potravy pouze rostlinné, nepil pouhou vodu a neoddával se tak častému postu, jakž v obyčeji měl. Ještě jednou, v září 1373, byl **P.** v diplomatickém poselství v Benátkách, provázeje syna Františka Cararrského, tenkrát vládnoucího v Padově, aby před senátem benátským vyplněny byly některé výminky míru, uzavřeného mezi republikou a Padovou; poselství to vykonal s velikou pochvalou. Příštího roku odebral se opět na svůj letohrad v Arquà, aby tu prodlel po celé počasí letní. Dne 18. čce nalezl jej sluha v knihovně sedícího, nakloněného nad knihou, bez pohnutí — mrtvého. **P.** byl u veliké slávě pohřben ve farním kostele v Arquà, v kapli, již dal dříve vystavěti k poctě p. Marie. Francesco da Bassano, který měl nemanželskou dceru **P**-kovu za manželku a tím se stal předním jeho dědicem, postavil mu tam mramorový pomník. — **P.** bývá obyčejně jmín za prvního lyrického básníka italského; avšak nesluší zapomenouti, že byl i znamenitým státníkem, který hořel láskou k své vlasti a který vždy se snažil mohútnost Itálie spolčiti s důstojností papežskou; nesluší dále zapomenouti, že byl předním vzbuzovatelem věd a krásného umění v středověké Evropě, a že neuchylují se daleko od pravdy někteří posuzovatelé jeho, tvrdíce, že bez **P**-ky byly by klasické spisy starořímské ještě dlouho tlely v klášteřích, obětí jsouce prachu a červů. **P.** zajisté po svých dalekých cestách bedlivě vyhledával a opisoval staré kniby a rukopisy, a proskoumával i jiné zbytky starověké vzdělanosti; i v dějepisu není bez zásluh, probírav kritickým duchem diplomatické listiny a dobře rozeznávav pravé od podvržených a padělaných. Ve svých četných dopisech k osobám nejvážnějším povždy s důrazem naléhá na rozšiřování vědomostí, na vyhledávání pravdy. Nelze sice upírati, že byl téměř náruživým obdivovatelem starého Říma, slabá stránka to, kteráž ho svedla k horlivému podporování pokusu Rienziova, jímž doufal vzbuditi bývalou velikost římskou: avšak náklonnost ta měla zřídla svá v šlechetné lásce k vlasti velikého genia a byla nevyhnutelnou podmínkou znovuzrození klasických vědomostí. Za svého živobytí i v prvních dobách po smrti došel **P.** největší spisovatelské slávy svými spisy latinskými, a nelze neuznati, že jeho *Africa*, *Epistolae* a *Eclogae* psány jsou latinou plynnou, volnou, slohem často rozněcujícím. Avšak největšího proslavení zvláště v dobách pozdějších dostalo se mu za jeho básně v jazyku italském sepsané. Sloužíť jeho *sonety*, *kanzony*, *balady*, *madrigaly* a t. d., jsouce ovšem vesměs protkány upomínkami na Lauru, až podnes za vzory italského básnictví, vykládány již byly od nesčíslných učenců, překládány do všech téměř jazyků, a tiskem vydány více než 300krát. Nejstarší jich vydání jest z r. 1470 (v Benátkách), za nejsprávnější považováno vydání Marsandovo (2 sv. v Padově 1819). Vydání jednotlivých spisů **P**-kových, latinských i italských, jest bez počtu. Že v překladech, jak obyčejně, ztrácí se něžnost a vzletuplný přídech poesií **P**-kových, samo sebou se rozumí. Připomenouti ještě sluší, že ani řádky po

P-kovi nepozůstalo prosou psané, ačkoli nelze zapříti, že mnohá z jeho prací jest pouze veršovaná prosa.

Petráš z Petrášů, šlechtická a posléze panská rodina, jenž prý z Polska přišla do Rakous a v XVII. a XVIII. stol. v Uhrách a na Moravě květla, užívajíc v erbu štítu modrého, v němž z trávníku zeleného stříbrná skála vystupuje, jsouc 3 hvězdami ověnčena. **P**-ové vynikali jednak skutky hrdinskými v tehdejších bězích válečných, jednak nevšední vzdělaností. Z rodiny té zvláště se proslavili: Arnošt Antonín **P.** a bratr jeho Maxmilian **P.**, kteří od r. 1690 ve vojště císařském v Uhrách a Sedmihradsku proti Turkům, Tekölymu a Rákoczymu a v Říši proti Bavorům a Francouzům statečně bojovali, na svůj náklad sbory vojenské proti nepříteli vypravovali, několikráte v zajetí upadli, v důležitých poselstvích se potřebovati dali a oba c. k. nejvyššími se stali, Max pak také velitelem pevnosti Brodské v Slavonii jmenován a zbožím Černkniským od císaře Karla VI. obdařen byl. R. 1716 povýšeni byli oba bratři tito do stavu panského v král. uherském a r. 1717 přijat jest Max. také do stavu panského v zemích koruny České. Arnošt Ant. **P.** zůstavil syna Arnošta Bohumila, kterýž vstoupiv tolikéž do vojska císařského vynikl ve válce turecké a při obležení měst Lince a Prahy, byl nadporučíkem v cís. stráži harcířské, generálmajorem a r. 1767 přijat jest do stavu panského v království Českém. Měl jediného syna Františka, který byl setníkem v cís. pluku Liskoveckém a usadil se pak na Moravě. Výše jmenovaný Max. sv. pán z **P**-ů byl ženat s Marií baronkou Benersovou, s níž zplodil syna Josefa. Tento, narodiv se 19. říj. 1714 v Brodě Slavonském, jevil již v dětinství svém nadobyčejný důvtip a lásku k učení, pročež poslán do Trnavy, kde se vycvičil v řeči latinské, vlaské, španělské a mathematice, nato studoval v Olomouci filosofii, pak práva a byl, sotva stár 16 let, povýšen již na hodnost doktora práv. Za příčinou důkladnějšího vzdělání navštívil krajiny cizí, Holand, Anglii, Francii a Švýcary, načež vstoupil do vojska císařského, byl v tehdejších válečných výpravách pobočníkem u prince Eugenia a v 18. roce stáří svého cís. setníkem. Po skončené válce konal opět cesty v říši Německé a navštívil tamní akademie; že však matka jeho těžce se roznemohla a nedlouho na to i zemřela, vrátil se **P.** do Olomúce, načež zděděv nemalé jmění vzdal se stavu vojenského a oženiv se oddal se docela krásným uměním a vyšším studiím. Chtěje se důkladně seznámiti s jazykem a literaturou řeckou, navštívil země i ostrovy řecké a ohledal tamní památky historické a umělecké; vraceje se zpět prošel země vlaské, kdež pro své důkladné vědomosti od akademie Florentinské a Cortonské zvolen byl za spoluúdena. Vrátiv se do Olomouce založil tam společnost učenou pod jménem *Gesellschaft der Unbekannten*, kteráž skládala se z učených mužů domácích i cizích, a byvši r. 1746 od cís. M. Terezie schválena počala své působení roku na to příštího, zvolivši jednomyslně zakladatele **P**-e za svého stálého předsedu. Společnost tato, jsouc první toho způsobu v zemích rakouských, vydávala rozličná pojednání literární, jichž vyšly 3 díly, a to první a druhý díl v Olomouci r. 1747, třetí ale s části tamtéž a s části ve Frankfurtu a Lipsku, s titulem *Monatliche Auszüge alter und neuer gelehrter Sachen.* R. 1747 chtěl **P.** vydati také v Olomouci spis *Bibliotheca bohemica*, v němž by byly obsaženy titule všech kněh v Čechách, na Moravě a v Slezsku tištěných, jakož i kněh jinde vydaných, avšak obsahem svým k zemím těmto se vztahujících; ale tehdejší censurní úřad nepřivolil k tomu, poněvadž měly tu oznámeny býti také *acta motuum* čili spisy k povstání r. 1618—1620 se vztahující. Avšak učená společnost Olomoucká netrvala dlouho, ješto někteří údové zemřeli, jiní pryč se odebrali, ostatní pak za příčinou rozličných nesnásí, obmyslů a obtížností jim v cestu kladených v své horlivosti ochábli, jakož pak i působení její při vší horlivosti a obětivosti zakladatelově zůstalo bez platného účinku na oživení a vyzdvižení praktické a reální vzdělanosti domácí. **P.**, rozmrzen tímto neblahým účinkem, odešel z Olomouce na svůj, r. 1750 koupený statek Nový Hrad v Hradištsku, kdež živ jsa v soukromnosti obíral se neustále studiemi vědeckými a pracemi literárními, konal cesty v Uhřích a Tatrách, dopisoval sobě s muži učenými doma i vně zůstávajícími, podporoval penězi a jinak všeliká tehdejší předsevzetí literární a umělecká, pročež také od rozličných společností učených byl zvolen za spoluúda, ku př. Altorfské, Kemptenské a Augšpurské, z nichž tato jej také r. 1758 jmenovala svým předsedou. **P.** byl vůbec muž nevšedně vzdělaný, při své neobyčejné paměti téměř ve všech novějších a starých jazycích zběhlý, a při tom srdce dobrého a šlechetného, avšak byl více básník nežli praktik a realista, a hověl příliš tehdejším ideám německým, pročež také zůstala literární jeho činnost a všeliké u věci té přinášené oběti bez trvalého účinku. Zemřel 15. kv. 1772 v 57. roce stáří svého. Vydal rozličná díla učená a básnická: *Petri Cinerii dissertationes literariae* (Florentiae 1742); *30 Schauspiele zur Besserung der deutschen Schaubühne* (Nürnberg 1765, 3 sv.); pak podal mnoho pojednání do výše jmenovaných *Monatliche Auszüge* podepisuje se tu obyčejně *Peter Cinerius* aneb *Peter Asch.* Kromě toho zůstavil v rukopise: *Die Träume*, báseň v Dantově způsobu zdělanou; *Arbaces*, dílo hist. pro mládež, jakožto rukověť k seznámení se s dějinami a zřízeními starých Řeků; pak překlad Paprockého *Zrcadla M. Mor.* na jazyk lat. a pokračování v Zrcadle tom i v Diadochu Paprockého. *Ra.*

Petrauc v. Petrovce.

Petrefakty (lat.) v. Paleontologie a Skameněliny.

Petrejové, rod římský, z něhož nejznamenitější byl M. Petrejus, jenž porazil, jsa r. 62 př. Kr. legátem konsula Antonia, Katilinu a přívržence jeho u Faesul. O sedm let později velel M. Petrejus vítězně vojsku Pompejovu v Hispanii, posléze ale byl od Caesara obklíčen a přinucen vzdáti se. **P.** vrátiv se do Itálie přidružil se opět k Pompejovi a účastnil se bitvy u Farsalu. Po smrti Pompejově odebral se do Afriky a sebrav zbytky přívrženců Pompejových postavil se proti Caesarovi; byv ale u Thapsu poražen a vida, že všecko je ztraceno, vlastní rukou si učinil smrt. *Rs.*

Petřek z Polkovic, česká rodina erbovní v XVI. stol. květoucí, užívala v erbu půl srnce s halží černou na krku, napřed prstenem zlatým ozdobenou, v poli červeném, kterýmžto erbem a titulem byla obdařena r. 1534 od císaře Ferd. I. Nezdá se, žeby byla rodina tato zámožná bývala, ješto údové její s větší části žili při dvoře vyšší šlechty domácí nebo byli v službě při menších úřadech veřejných; ku p. Jan **P.** z P., jenž se připomíná r. 1542—1356, a Benjamín **P.** z P., který žil okolo r. 1550—1589; tento byl písařem při komoře české a později úřadníkem na Buštěhradě, a pokusil se také na poli spisovatelství českého; přeložil totiž v dobré češtině (z lat. Abrahama Bucholiera) *Rejstřík historický t. j. krátké su-*

nování sestavení a jistý pořádek let od stvoření světa až do narození P. N. Jež. Kr. a odtud až do leta 1596, kterýž spis l. 1596 ve fol. v Praze tiskem vyšel; taktéž přeložil 32 kázaní Jana Mathesia do češtiny, kteréž s titulem: *Historie P. N. Ježíše Kr.* v 2 dílech tolikéž r. 1596 ve folio v Praze byly vytištěny. Byv těžce zbit a zraněn od lotrů † v Praze 7. čna 1598. *Ra.*

Petretić Petr, nar. v Ivaniči, kanovník, probošt. a biskup Záhřebský (r. 1648). Psal o osazení se obyv. východořeck. vyznání v Slavonii a jich opuštění unie; a vydal chorvát.-kajkavský *evangelistář*, o čemž v. Jihoslované, str. 348 *a.* **P.** † 12. říj. 1667.

Petřetín (něm. *Klein-Petrowitz*), ves v knížectví Krnovském (nyní pod. prusk., vl. okr. Opolsk., kr. Ratib.), má 94 domů a 494 obyv.; byla v XV. stol. na několikero částí rozdrobena z nichž každá svého zvláštního držitele měla. Největší díl náležel rytířům z Bitova na Liptyni. Během XVI. stol. dostala se celá ta ves Donatům Novocerekvickým z Velké Polomě. Okolo r. 1585 přešla na Bartoloměje Kravařského ze Šlevic, po němž jej krátký čas držela vdova Eliška roz. Šupovna z Fulšteina. Od ní tuším dostal se **P.** prodejem k statku Soudickému (*Zauditz*), s nímž od té doby spojen zůstal. *Svb.*

Petri 1) Olaf (*Olaus*), švéd. reformátor církevní, nar. r. 1497, vzdělával se s počátku v karmelitánském klášteře ve svém rodišti Oerebro, avšak dokončil svá studia v Německu, kdež zejména ve Vitemberce s Lutherem blíže se seznámil. Stav se tu magistrem philosophiae vrátil se r. 1519 do své vlasti; byl násl. roku jmenován diakonem v Strengnäsu a našel tu laskavého ochrance ve Vavřinci Andreae (pozdějším kancléři krále Gustava I. a co takovém jednom z nejmocnějších podporovatelů švédské reformace); vlivem tohoto byla mu svěřena tamější škola, kdež nyní počal směle a radostně hlásati zásady reformace. Avšak brzo přesazen do Štokholmu stal se tu (1524) sekretářem městské rady a obdržel co diakon též dovolení kázati v tam. hlavním chrámě, kdež v právě naznačeném směru pokračoval. R. 1525 vstoupil v manželství a jal se nyní jak živým slovem, tak i četnými spisy horlivě účinkovati pro reformaci, v čemž se mu se strany vlády, zejmena řeč. kancléře, nemalé podpory dostalo. R. 1539 byl jmenován kazatelem v Štokholmě, kterýžto úřad bedlivě zastával; jelikož ale brzo na to mezi králem a ostatními reformátory vypukly různice, hlavně strany moci královy nad církví, byl i **P.** stržen do toho sporu, kterýž měl mnohé nepříjemnosti pro něj. Poslední léta svá strávil tiše a pokojně až do své smrti 19. dubna 1552. Kromě četných pojednání theologických, jichžto větší část jest otištěna ve *Skrifter och Handlingar till Uplysning i Svenska Kyrko-och Reformationshistorie*; sepsal též *Kroniku švédskou* (poprvé vyd. ve *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi*), kteráž v kritickém ohledu a co do čistoty jazyka předčí nad ostatní současné práce toho druhu. Jeho biblická činohra *Tobiae commedia* (1550) jest nejstarší známé dramatické dílo ve Švédsku. — **2)** Laurentius de **P.**, bratr předešl., zván *Nericius*, první luteránský arcibiskup švéd., nar. r. 1499 v Oerebru, kdež jeho otec, Petr Olofsson, byl kovářem, nabyl jak se zdá, vzdělání svého výhradně ve vlasti. Co učitel v Upsale vedl zcela tichý a skromný život, až pak r. 1531 při volbě arcibiskupa ve Štokholmě valnou většinou hlasů byl zvolen k tomuto nejvyššímu důstojenství církevnímu a v něm i od krále potvrzen. Řídil pak na to úplné vydání švéd. překladu Písma sv., jež vyšlo r. 1641 a v němž od něho pochází větší část knih Star. zák. Ostatně neunaveně pečoval o jednotu a přesnost církve; politickým sporům se vyhýbal, pokud mu to při jeho postavení lze bylo. Avšak horlivě vystupoval proti separatistickým hnutím, jaká za vlády Ericha XIV. a Jana III. se strany kalvínův a katolíkův se objevovala, proti nimž i vystoupil zvláštními spisy; vypracoval též *Švédský církevní řád* (*Then Svenska Kyrkeordning*, tišt. 1571), kterýž byl na sněmě Upsalském r. 1572 od kněží za všeobecně platný uznán a přijat. Kromě řečených theologických spisů, s části teprvé po jeho smrti vydaných, sepsal též *Švédskou kroniku* (*Svensk Chrönika*, vyd. ve *Scriptores rerum Svecicarum*), kteráž v jazykovém ohledu se vyrovnává podobnému spisu jeho bratra Olafa. † r. 1573. (Bližší zprávy o těchto dvou bratřích podává Anjou v *Svenska kyrkoreformationens historia*). — **3)** Pietro de **P.**, též Petr Malíř zvaný, o němž nám nic bližšího není povědomo, než že se ok. r. 1550 v Bruggách v Nizozemí narodil, a usadiv se r. 1570 v Brně na Moravě zde po třikráte za purkmistra zvolen byl. Ze zdařilých jeho maleb jsou též jen známy: *Ukřižování Krista* pro Ladislava Velena ze Žerotína, a podobizny tohoto pána jakož i Jana z Bozkovic. *Mü.* — **4)** Bernard **P.**, hospodářský rada a spis., narozen v Zweibrückenu 2. dubna 1767. Studovav zvláště vědy přírodní a hospodářství cestoval do Anglie, načež byl v rodišti svém vévodským vrchním ředitelem zahrad a staveb. Za vpádu Francouzů odebral se do Rakouska, sloužil rozl. šlechticům, až se stal ředitelem Lavy a jiných statků Liechtensteinských, které výborně spravoval. R. 1803 koupil ve Španělích stádo ovcí merinských pro knížete a pro sebe, a přes přísnou zápověď vlády špan. dopravil je šťastně přes hranice, pak skrze Francii a Švýcarsko až domů. Později šel na odpočinek a zřídil vlastní ovčinec pravých ovcí merinských, který došel skvělého uznání; † 1854. Mimo příspěvky k četným časopisům hospodářským sps. **P.**: *Das Ganze der Schafzucht* (2. vyd, ve Vídni 1825, 3 sv.); *Mittheilungen etc. aus dem Gebiete der höheren Schaf- und Wollkunde* (t. 1829); *Vergleichende Darstellung des Productionswerthes verschiedenartiger Gewächse etc.* (t. 1829) a j. v.

Petrić, druhdy srbský hrad nedaleko Nerodimlje (v. t.).

Petrićova Aloisia Maria, malířka a představená panenského kláštera v Lublaně, nar. r. 1807, † tamtéž 6. čna 1858. Pomáhala schopné malířce Josefině Strusové při provádění krásného obrazu *Korunování Panny Marie*, jenž se nachází na hlavním oltáři v kostele voršilinském v Lublaně. Pro svůj klášter a pro své přítelkyně zhotovila podobněž více pěkných obrazů. Vděčný lid krajinský, jemuž množství dívek vychovávala po více let, postavil jí náhrobek na hřbitově Lublanském. *Mü.*

Petrievce, ms. chorvátský v župě Verovitické na Dravě nad Osěkem, s 5537 obyv. (1857).

Petrich Frant., dvorský sochař v Drážďanech, nar. 1770 v Trebnici v Čechách, kde jeho otec byl truhlářem. V umění svém měl učitele Casanovu, od něhož r. 1795 přišel do služby dvorské do Drážďan, kdež se více výtečných řezeb od něho nachází v polovypuklé práci, též sochy i více modelů. *Ra.*

Petřík z Benešova **1)** Jan, nar. okolo r. 1510 z rodičů katolických, jak se podobá v jižních Čechách na statcích pp. z Rožmberka, vycvičiv se v jazyku německém, latinském a řeckém zdržoval se r. 1530—37 v Praze. Později byl měštěnínem

v Čes. Budějovicích. Když r. 1547 za příčinou války Šmalkaldské v Čechách bouřky vzešly, povstaly nemalé rozmíšky také v Budějovicích, ješto někteří obyvatele stáli ku králi Ferdinandovi I. a straně katolické, jiní ale přidati se chtěli k stavům a městům odpořilým; v roztržkách těchto působil **P.** slovy i skutky svými velmi důrazně k tomu, že Budějovičtí naprosto přidali se ke straně katolické a poslali králi Ferdinandovi I. žádané pomoci. Pro takové platné a věrné služby učinil král tento **P**-ovi majestátem, v den sv. Vavř. 1548 daným, tu milost, aby s dědiči svými mohl užívati erbu a psáti se z Benešova. **P.**, byv na to pokládán mezi nejpřednější obyvatele města Č. Budějovic, žil tam ještě mnoho let. V mladších letech pokusil se také na poli literatury české, vyloživ několik spisků náboženských na jazyk český; totiž: *Poctivé a náboženské rozmlouvání dítek, z knížek Erasma Roterodamského přeloženo* (v Praze 1534); *Žaltář na spůsob modliteb složený* (z něm. přel., tamtéž 1535, 1536); *O ukrutném a hanebném hříchu opilství* (z něm. Šebest. Franka, tamž 1537); *Eras. Roterodamského knížka utěšená o mravích dítek* (tamž 1537). — **2)** Václav **P.** *(Petraeus)* z Benešova, paedagog a státník, snad syn nebo blízký příbuzný před., nar. v první polovici stol. XVI. v Čes. Budějovicích z rodičů katolických. Vycvičiv se v základních vědomostech v škole domácí, odebral se v dospělejším věku za příčinou vyššího humanitního a právnického vzdělání na katol. akademii Ingolstadtskou v Bavořích, tehdáž velmi slavnou a pročež také od synů knížat, pánů a rytířů katolických hojně navštěvovanou. Vzdělav se tu důkladně ve věcech náboženských i politických a byv povýšen na hodnost mistrovskou, odebral se **P.** do Vídně, kdež sobě získal přízně dvorského rady Edra, jehož působením se stal vychovatelem v několika vyšších rodinách a na to i vstoupil do služby při kanceláři arcibiskupa Pražského. Odtud povolán jest ke dvoru Viléma, kurfiršta Bavorského, za předního preceptora čili vychovatele syna jeho Maxmiliana, bratrance arciknížete Ferdinanda Štyrského a později jakožto hlava lígy katolické a vítěze na Bílé Hoře proslaveného. Jsa muž mírný, dobrosrdečný, důkladně vzdělaný a veskrz mravný a rozšafný, dostál důležitému účelu tomuto s nejlepším účinkem; pročež jmenoval jej také kurfiršt Vilím, když roku 1586 úřad vychovatelský skončil, svým radou dvorským a užíval pak služeb jeho v rozličných záležitostech soukromých a veřejných i poselství důležitých. Od r. 1590 byl také legátem čili oratorem kurfirstovým při dvoře papežském, kdež však r. 1592 v nejlepším ještě věku zemřel. — **3)** Emerich Václav **P.**, nar. v Libochovicích 1727, vzdělán v tamní škole od Václava Kožíška, syndika tamního, v zpěvu a violončele. Na to přišel do Prahy, aby tam někde obdržel místo zpěváka, ale nemohl tehdáž žádné fundace dostati. Strahovský kněz Gabriel Kašpar ujal se ho, až by bylo něco prázdného, dada jej cvičiti u koncertisty Potze, violoncelisty u hrab. Morzina. Po 10. měsících dostalo se mu místo u benediktinů u sv. Mikuláše. Po 2 letech byl přijat za altistu na Strahov a pak za violoncellistu, při obležení Prahy od Francouzů musel opustiti Prahu. Po skončené válce navrátil se a přijat do řádu premonstratského (1745); r. 1747 učinil slib řeholní, na to řídil hudbu u sv. Benedikta na St. Městě. V mládí hrál nejtěžší skladby největších mistrů na violončelu: Garidiniho, Pocониho, Hofmeistra, Zyky a j. Složil několik *sonát* a *variací* pro violončel. † 22. srp. 1798 na Strahově. *Ra.*

Petrikova v. Nová Praga.

Petříkovy (něm. *Petrowitz)*, ves se zámkem v knížectví Krnovském (nyní pod. prusk. ve vl. okr. Opolsk., kr. Hluboč.), ½ m. severně od Krnova, činila se sousední vsí Vratišovy *(Bratsch)* samostatný statek, náležející v XV. století pánům Stošům z Kounic. Anna z Drahotuš, vdova po p. Petrovi Stošovi, prodala to zboží 1512 co poručnice dítek svých spolu se zletilým synem Volfem a dcerou Eliškou Kašparovi Rotmberkovi z Ketře a Drslavě. Potom syn Adam prodal je 1538 švakru svému Václavovi z Bítova na Vladěníně, a Václavova vnučka po synu Hanušovi, Anna Bítovská z Bítova, provdaná nejprvé za Jana Jiříka Bílovského z Fulšteina († 1586), pak za Václava Haugvice z Biskupic († 1588) a konečně za Jana staršího Sedlnického z Choltic, zůstavila je synu svému z 2. manželství, Václavovi Joachimovi Haugvicovi z Biskupic, po němž je držela vdova Bohunka, roz. Bruntalská z Vrbna. Po této zdědila statek **P**-vský dcera Judita provd. svob. paní Skrbenská, skrze niž se dostal tomuto rodu. Krištof Bernart svob. pán Skrbenský prodal jej 1706 Karlovi Juliusovi hrab. Sedlnickému z Choltic, jehož rodu to zboží ještě náleželo, když se dostalo k Prusku. *Sub.*

Petřín v. Praha.

Petřina Frant. Adam, přírodozpytec, nar. 24. pros. 1799 v Semilech v Jičínsku v Čechách; základního vzdělání nabyl v škole domácí, jevil však již v útlém věku mysl vážnější a zanášeje se raději čítáním kněh naučných nežli hrami dětinskými. Po skončeném běhu školním oddal se dle přání rodičů svých řemeslu tkalcovskému, jež pak až do 17. roku jakožto tovaryš u svých rodičů bedlivě provozoval, obraceje však tu všelikou od práce jemu pozůstávající hodinu prázdnou čítání a vzdělávání se v rozličných vědomostech řemeslnických i hospodářských. R. 1816 vyplnilo se konečně dlouholeté přání **P**-novo, že se mohl oddati vyšším studiím v Jičíně. Odbyv školy německé a latinské a skončiv také s výborným prospěchem studia filosofická, obíral se nějaký čas výhradně mathematikou a fysikou a zjednal sobě u věci té tak důkladných známostí, že se stal adjunktem supl. profesora Versina, který po odchodu prof. Halašky do Vídně (1833) přednášel fysiku na universitě Pražské, a když Versín přel. byl za prof. fysiky na lyceum v Linci, stal se **P.** suplentem věd fysikálních na univ. Pražské, a odbyv mezi tím přísné zkoušky povýšen jest r. 1835 na hodnost doktora filosofie. Když na to prof. Versin z Lince povolán byl na ústav technický do Prahy, stal se **P.** nástupcem jeho v Linci. Zde působil po 8 let na oblibeném sobě poli věd přírodních s neunavenou pilností, obraceje předkem zřetel a skoumání svá k učení o elektřině a magnetismu. R. 1844 po odejití prof. Hesslera do Vídně jmenován byl **P.** na jeho místě profesorem fysiky na universitě Pražské, kterýž úřad pak až do konce života svého s nejlepším účinkem zastával, obohativ a zdokonaliv tamní fysikální kabinet zvláště všelikými stroji k elektromagnetismu se vztahujícími. Po celý ten čas byl **P.** i neunavený v skoumání a studiích k fysice a zvl. k elektromagnetismu se vztahujících, a sepsal o předmětě tom výše 20 pojednání v jazyku německém a českém, jenž v *aktách* učené společnosti české, c. k. akademie věd ve Vídni, v *Čas. musejním* a j. byly vytištěny, i podával nad to ještě do jiných domácích a zahraničných časopisů (do Poggendorfových *Annalů*, Holgerova *Čas.* a j.) články a zprávy učené. Pracemi těmito osvědčil **P.** zřejmě a platně své hluboké a nevšední vědomosti z oboru věd fysikálních, obrátiv jimi na sebe pozornost mužů učených i akademií, byl pak i jmenován údem rozličných

učených sborů domácích a zahraničných, ku př. belgické akademie v Lutichu, kr. Leop.-Karlové akademie věd ve Vratislavi, kr. učené společnosti v Praze, c. k. akademie věd ve Vídni, taktéž mu svěřeny rozličné hodnosti akademické na univ. Pražské a k r. 1856 navržen za rektora mag. učení téhož. Bohužel překvapila jej, dříve než v hodnost tu se uvázal, nemoc smrtelná, která 27. čna 1855 jeho šlechetnému a účinnému životu příliš záhy konec učinila, a to k veliké žalosti žáků i spolnučitelů jeho i všech vlastimilů. Byltě **P.** muž ve vědách přírodních výborně zběhlý a učitel výborný, znaje zajisté sebe těžší a zapletenější předměty tak jasně a zajímavě přednášeti, že jim každý mohl lehce porozuměti; při tom byl i věrným rádcem a platným příznivcem žáků svých, kteří mu také celým srdcem byli oddáni. Vůbec požíval **P.** za příčinou své důkladné vzdělanosti, ušlechtilé skromnosti a nevšední spanilomyslnosti, obecné lásky a vážnosti, pročež jej sobě také císař Ferdinand, jsa vroucí přítel umění přírodních, vyvolil za průvodce ve vědě té, bavívaje se zhusta s ním zkouškami a studiemi fysikálními. **P.** byl i věrným synem své vlasti české, hlásaje se vždy a všude k národu a jazyku svému a zasazuje se platně učenými pracemi svými o jeho vzdělání, pročež míval také účastenství ve všelikých předsevzetích k účelu tomu směřujících, jsa zakladatelem Matice české a údem Musea, členem sboru musejního pro vzdělání řeči a literatury české a jiných jednot a ústavů národních. *Ra.*

Petrini, lat. Petrovci, slovou: **1)** kněžstvo, které nepřísluší k žádné řeholi, tak řečené světské kněžstvo; **2)** údové řádu sv. Petra (*ordo S. Petri pontificis*), kterýž založil Leo X. r. 1521 a ustanovil za sbor 42 důvěrníků, jimž slušelo řiditi dílny na kamenec v Tulfě a pojišťovati příjmy z nich. Kdo složil 1000 zlatých v zlatě, stal se účastníkem podniku, hrabětem Lateranským a byl se svým prvorozencem do stavu panského povýšen. Však již papež Pavel V. vzal údům řádu na právech; znenáhla stali se z nich úředníci, i ač řád dle jmena dosud stává, nepovýší se více žádný úd jeho za řečený plat do stavu panského více.

Petrinja, komunita čili město v Chorvátské Hranici vojenské v druhém pluku Bánském (č. 11) na Kulpě, jest sídlo štábu a r. 1863 mělo 3084 obyv.; zámek, katol. a řecký kostel, škola mathem., renlní a špitál.

Petrjanec, ms v Chorvátsku v župě Varaždinské s 3569 obyv. (1857).

Petrklíč v. Primula.

Petrkov 1) vesnice na někdejším panství Střítežském v kraji Čáslavském, as hodinu vzdálená od Něm. Brodu, asi s 360 obyv., místo lázeňské. Jest tu zřídlo alkalické, obsahující dle lučebního rozboru dra Lercha (1844) sírany sodnatý a vápenitý, uhličitany sodnatý a hořečnatý, něco kuchyňské soli, uhličitanu vápenitého a železitého, pak stopy kostanu hlinitého a křemenky, mimo rozpuštěné součásti organické. S prospěchem užívá se zřídla toho v způsobu lázní proti zatvrzeninám vnitřností, žloutence, lenivému oběhu krve v soustavě zažívací, obtížím pocházejícím ze zlaté žíly, pak proti zastaralému hostci a dně, proti krticím, vůbec proti otupené činnosti cev střebavých, konečně proti nemocem, jichž původem jest přílišné vyměšování slizu, a proti rozličným vyraženinám kožním. Pověst o léčivé vlastnosti zřídla toho sahá až do polovice XVII. stol., neboť, jak bývalý Jihlavský krajský lékař Jan Sagar ve spise svém o **P**-ských lázních, r. 1775 neb 1776 vydaném, udává, tvrdil stařičký děkan Něm. Brodský Jan Seidl († 1737, maje věku 77 let), že pramen nalézal se před 100 lety na kopci v kostele sv. Kříže, což soudil z množství berlí tam nalezených, a že i předchůdce jeho v děkanství studánku hledal v témž kostele. Avšak objeveno bylo zřídlo teprv r. 1729 knězem Alfonsem, mnichem bosáckým řádu sv. Augustina v Něm. Brodě, a sice 750 kroků vzdálí od kostela sv. Kříže, a že užíváním lázní Alfons a jiní ztraceného zdraví zase nabyli, posvětil dotčený děkan Seidl studánku ke cti sv. Jana, přičiniv k ní na dřevěné kapličce chronostichon: aegrotIs Meras fert eX hoC fonte saLVtIs proDIgIosas fons Iste saLVtIs aqVas. Rychle se šířila pověst léčivé síly zřídla, a zvláště navštěvovány byly **P**-ské lázně od vojska r. 1745 po bitvě u Střehova, tak že se přes 3000 osob, důstojníků i sprostého mužstva počítalo, hledajících pomoc v **P**-ských lázních; mezi raněnými byl i generál Sincère, který zde uzdravil svou prostřelenou nohu. R. 1747 vydal Čáslavský krajský lékař Logdman zvláštní pojednání o **P**-ských lázních, kteréž jsouc nedostatečné přimělo dotčeného svrchu Sagara k vydání spisu svého. Povzbuzením téhož Sagara dal r. 1777 tehdejší držitel panství Střítežského lázně upraviti, zvětšiti a vším pohodlím opatřiti. Značně zvelebeny byly pak **P**-ské lázně r. 1843 Em. Beránkem, známým ředitelem kočující krasojezdecké společnosti, kterýž tehdáž statek ten držel, ohřívání vody parou zařídil, místnosti pro hosty lázeňské rozšířil a vůbec vše dle modernějšího způsobu upravil. **P**-ské lázně, od lidu vůkolního dosti hojně a s úspěchem užívané, nedosáhly nicméně až posud takové pověsti jako jiná zřídla léčivá v Čechách. — **2)** **P.** v. Piotrków.

Petrle Michal, knihtiskař a ryjec, nar. r. 1527 v Annaberku na pomezí saskočeském, vyučiv se tiskařství a rytectví navštívil nejpřednější tiskařské a rytecké dílny tehdáž v Němcích (v Lipsku, Norimberce) a Nizozemsku (Malíně, Amsterodamě) pozůstávající, načež se ok. r. 1560 usadil v Praze a provozoval tam v domě Brikcího z Cynperku na Novém M. v čtvrti Štěpánské živnost kněhtiskařskou a briteckou s nemalým prospěchem několik let, a to s počátku společně s Jiř. Nigrinem, později ale sám. Vydával knihy latinské, německé a české, jakož i ryl v mědi a dřevě a maloval i rejsoval velmi trefně. Zemřel však již v 51. roce věku svého 17. září 1588 a pochován jest v kostele sv. Štěpána Vel. v sklípku rodinném, nad nímž byl nedlouho před smrtí svou postaviti dal tabuli náhrobní, velmi řemeslnými, od slav. Sandrarta zhotovenými malbami ozdobenou, kteráž odtamtud bohužel v nejnovější době byla odstraněna. Tiskárnu **P**-ovu drželi dědicové jeho ještě mnoho let, neboť zachovaly se knihy české a latinské r. 1606 tam tištěné. *Ra.*

Petrman Jiří, Slovák, nar. v Pukanci v Hontské stolici 1710, † 1792, byl kazatelem české církve a učitel český i německý u sv. Jana v Drážďanech. Sps.: *Celý žaltář krále a proroka Davida* (v Drážď. 1781); *Čechořečnost, touž řeči mluvicím složená, a ve dvou dílech obsažená, totiž v dobropisemnosti a zpěvomluvnosti* (v Drážďanech a Prešpurku 1783); *Křesťanské víry základ* (v Drážď. 1783, 2 d.); *List o večeři Páně, bratřím evangelického náboženství odeslaný do Čech od upřímného přítele* (v Praze 1782).

Petrobey v. Mauromichalis.

Petrobrusiané, stoupenci Petra z Bruysu (v. t.), po jehož smrti v čelo stoupenců Bruysových postavil se mnich Jindřich, který kázal po Švýcarech a krajinách Loirských proti prostopášnostem kněžským, začež byl r. 1134 jat a před soud sněmu Pisánského postaven; ten však jej dal do kláštera v Clairvaux zavříti. Než Jindřich ušed vazbě klá-

šterní kázal opět v Toulouse za nesmírného shonu lidstva. Marně snažili se biskupové a papežský legát Alberich odvrátiti od něho lid, který jich pro přepych a marnost nenáviděl. Až pak přišel Bernard, opat Clairvauxský, v rouše prostém a káním se celek vyzáblý, a překonal výmluvností svou lid, by opustil Jindřicha, který pak jat, synodou v Rheimsu souzen a tamtéž v klášteře zavřen byl, kdež pak již příštího roku (1194) skonal. Sv. Bernardovi pak podařilo se smířiti rozkolníky s církví tím, že uvedl tužší kázeň a odstranil mnohé zlozvyky v kněžstvu i lidu.

Petrocarya, rod rostlin *Rosaceae Chrysobalaneae* DC. Stromy rostoucí v tropické Americe a v Africe s kalichem 5klaným, 5 padavými plátky s 14—15 tyčinkami, z nichž ale polovice bez pylu; ovoce jest kulovatá peckovice s vláknitým zevnitřním oplodím a tvrdou peckou vnitř s jedním neb dvěma semeny. **P.** *montana*, strom 80′ vysoký a 3′ tlustý v lesích v Guyaně, má žlutavé, velmi tvrdé dřevo. Vejčité, na prst tlusté, červenou kůží pokryté jádro plodové jest sladké a dobře chutná; kyselá vrchní dužina není požitelná. **P.** *campestris* v lesech Guyanských, strom 40′ vysoký, $1^1/_2$′ silný; peckovice zvící slepičího vejce, dužnatá, kyselá, od Kreolů mišpule zvaná, obsahuje 2 jedlá jádra. **P.** *senegalensis*, senegalský kamenný ořech, strom v Senegalu. Ovoce, jako husí vejce veliké, negrové jedí.

Petrografie jest nauka o kamení, z něhož se skály skládají. Kameny tyto obsahují buď nerost stejnorodý, jako vápenec, křemenec, nebo nerosty rozličné, jako žula a rula, která v sobě obsahuje křemen, živec a slídu. Velmi podrobný přehled skalních kamenů nachází se v *Geologii* Naumanna a J. Krejčího. *Kí.*

Petrohrad, rus. *Sankt Petěrburg* (u lidu *Pítěr*), lat. *Petropolis*, něm. a j. *St. Petersburg*, druhé hlavní město ruské, sídlo císaře, vlády a nejvyšších úřadů, leží při ústí Nevy do zálivu Finského, 59° 56′ 30″ sev. šíř., 47° 59′ vých. délky, maje 80 □ verst s 586.283 obyv. (r. 1863). Neva přichází do **P**-u u kláštera Nevského, kterýž leží na levém břehu, a tekouc asi půl míle dále obrací se náhle pod úhlem více než pravým na levo k západu, po půl hodině pak vysílá na pravo rameno, velkou Nevku (kteráž vypouštějíc ze sebe na levo malou Nevku tvoří několik ostrovů), a vysílajíc za tvrzí **P**-skou opět jedno rameno, malou Nevu, čímž povstává zase několik ostrovů, z nichž jest Vasiljevský ostrov největší, vlévá se do zálivu Finského. Těmito rameny Nevy jest **P.** rozdělen na čtyry hlavní díly čili strany (*storony*): Admiralitskou, Vasiljevskou, Petěrburskou a Vyborgskou, a skládá se skoro ze samých ostrovů, jež jsou: Petěrburský, jejž tvoří velká Neva a malá i velká Nevka; Vasiljevský (nazvaný podle kapitána Vasilja, který při zakládání zdejší tvrze dělníky komandoval) jižně od malé Nevy, mezi ní a velkou Nevou, největší a nejdůležitější ze všech ostrovů **P**-ských, s krásnými budovami státními a prostrannými rovnými ulicemi; Aptěkarský (Lékárnický), Kamenný, Jelagin, Krestovský, Petrovský a jiné ostrovy, jichž jest celkem 15 a jež obsahují mnohé dvorce císařské a četné budovy privátní, od velikolepé vily v slohu italském až do sprosté ruské chatrče. V administrativním však ohledu rozdělen jest **P.** na 13 částí, které jsou opět rozděleny na 56 čtvrtí policejních (*kvartalův*). K hlavním 13 částem náležejí: Admiralitská, skládající se z devíti částí (1., 2., 3. a 4. Admiralitské, Litejné, Moskevské, Roženstvenské, Karetné a Narvské), Vasiljevská, Petěrburská, Vyborgská a Ochtenská. Hlavní a nejlepší jest část Admiralitská, kteráž jest středištěm města, obsahujíc větší díl dvorců císařských, velkolepých budov a pravidelných náměstí, majíc podél Nevy krásné kamenné nábřeží Anglické a Dvorcové, v širokých ulicích bohaté krámy se zbožím nádherným a modním, ani pak jediného domu dřevěného. Litejná část jest též jedna z příjemných částí města, a ležíc kromě toho výše ostatních má vzduch zdravější. V části Vasiljevské, která zaujímá ostrov Vasiljevský, nalézají se akademie věd i umění, universita, mnohé jiné ústavy vyučovací, celnice a směnárna. Části Vyborgská a Ochtenská, kteréž jsouce poněkud vzdálenější spíše předměstím se podobají, jsou obydleny nižšími třídami lidu, hlavně lidem pracovným. Ochtenská část povstala ze vsi Ochty, která teprvé r. 1828 se stala částí města. **P**-řané ostatně rozdělují si město toliko na dva veliké díly, na poloostrov totiž jižně od Nevy ležící, jemuž říkají Velká Strana (*Bolšaja Storona*), a na ostrovy i části města na sev. břehu Nevy ležící, jež nazývají Stranou Petrohradskou. Velká Strana, kteráž jest skoro dvakrát tak veliká jako celé ostatní město, má několik průplavů, jež spojují jednak jednotlivá ramena Nevy, jednak samy sebe vespolek; jsou to průplavy Mojka, Fontanka, Jekaterinský, Nikolský, Obvodný a Ligovský, ovroubené větším dílem žulovými hrázemi a nábřežími a splavné pro lodi nákladu dosti velkého. Přes řeku a přes průplavy vede 177 mostův, z nichž jest 36 kamenných, 19 železných, 108 dřevěných a 14 lodních. Přední z lodních mostův jsou: Blagověščenský 152 sáhův dl., vede přes velkou Nevu a spočívá na kamenných pilířích; Dvorcový most vedoucí od admirality k směnárně, Trojský (300 sáhů) a Litejný; Tučkov přes malou Nevu, 300 sáhů dl., jest na kolech a má uprostřed kus zdvihacího mostu ku propouštění lodí. Mosty přes průplavy jsou nejvíce kamenné a jen některé železné; Aničkov most, přes Fontanku z Nevského prospektu vedoucí, má u obou konců bronzové skupeniny konné, práce to barona Klodta. Z visutých železných mostů vyniká Jeginetský u Letního sadu. Mimo to jsou zde četné přívozy. — Co do výstavnosti nevyrovná se **P**-u hned tak kterékoliv z měst evropských; zvláště v elegantních částech města, na nábřežích a prospektech stojí skvostné budovy státní i privátní, mramorovými sloupy ozdobené a nejvkusnějším slohem vystavěné, náměstí jsou prostranná, ulice rovné a široké, a nikde nenalezneš úzkých, dusných uliček. Všecky domy jsou vystavěny na roštech a kolech, poněvadž celá zdejší i okolní krajina jest močálovitá. Domy měšťanské jsou skoro veskrze jedno- neb dvoupatré, v domech panských vytápějí se chodby i schody ruskými kamny. V přízemí jsou obyčejně krámy anebo byty pro čeládku, poněvadž pro svou vlhkost jmíny jsou za nezdravé. **P.** má 450 stříd vesměs širokých (větší částí 70′ šir., ale žádná více než 140′ ani méně než 40′), mezi nimiž zaujímají první místo skvostná nábřeží na Velké Straně, žulou vroubená a žulovými balustradami a mřížemi železnými opatřená. Nábřeží Anglické, v pravo od mostu Izákova, mezi starou a novou admiralitou, jest shromáždištěm veškeré elegance, má nádherné krámy a jest odpoledním procházištěm světa vznešeného; od tohoto nábřeží táhnou se v pravo od mostu Izákova ostatní nábřeží přes náměstí Petrovo k náměstí Admiralitnímu, až u Letního sadu se skončují. Ze středu náměstí Admiralitního vybíhají na způsob poloměrů největší střídy čili prospekty. Nevský prospekt jest nejkrá-

snější, stromovím posázená třída P-ská, kteráž se táhne přes Fontanku zrovna až k průplavu Ligovskému, pak obrátíc se trochu v pravo běží až ke klášteru Alexandro-Nevskému; jest 140' široká a 4 versty dlouhá, má v nejkrásnější své části blíže admirality asi 50 skvostných chrámů a paláců a jest ranním procházištěm (od 10—3 hod.) světa vznešeného a elegantního. Ostatní prospekty jsou: Voznesenský, Hrachová ulice (*Gorochovaja*), prospekt Zagorodný, ulice Morská, Sadová a Litejná, pak ulice vedoucí po břehu Nevy, Fontanky, Mojky a průplavu Jekaterinského. Náměstí má P. asi 40, z nichž největší jest Admiralitní a jež jsou ozdobeny četnými pomníky; tak na Dvorcovém náměstí stojí kolosální sloup žulový, pamětník to cís. Alexandra I., na Senátském stojí socha Petra Vel. na koni, jiná socha téhož císaře na náměstí před zámkem Inženýrským, bronzová socha Suvarova u Trojského mostu na nám. Suvarovském, mramorový obelisk Rumjancova na nám. t. jm., bronzová socha Kutuzova Smolenského a j. Mimo to jest zde 8 náměstí parádních (*plac paradov*), na nichž cvičívá a bývá prohlíženo vojsko. Sady: Letní, Tavričeský, Strogonovský, hr. Kuševela Bezborodko a Jekatěringofský jsou přístupny obecenstvu; mimo to má P. dva veliké parky, Alexandrovský a Petrovský. Bran a hradeb P. nemá, ale ovšem devět výjezdův, z nichž dva, Narvský a Moskevský, okrášleny jsou oblouky triumfálními. Narvský postavilo město na počest cís. Alexandru a jeho gardy po válkách r. 1812—15, Moskevský vystavěl cís. Mikuláš vojsku ruskému po válkách perské a turecké. Dláždění na ulicích p-ských jest špatné, poněvadž se v bažinaté půdě buď propadá nebo rozpadá, a za vlhkého počasí skoro ani nemožno po něm choditi. Staly se pokusy o nahražení dláždění tohoto dřevěnými trámy a špalky, ale povedly se toliko na Nevském prospektu a v několika málo ulicích, větší díl ulic má po stranách kamenné chodníky. Osvětlování ulic jest nedostatečné jednak už pro šířku jejich, jednak proto, že se osvětlují toliko olejem (odlehlejší se ani neosvětlují), neboť osvětlování plynem se třikráte nepovedlo a konečně praskl gasometr. Dobře osvětlen jest Nevský prospekt svítilnami kulovatými a světly z krámů. Vodovodův ani studní zde není, a kdekoliv bylo kopáno, všude nalezla se voda špinavá a nezdravá; proto berou obyvatelé vodu k pití i ke všeliké jiné potřebě z Nevy. Velmi často hrozívá Neva celému městu zaplavením, když roztálý led se zahatí v některém záhybu a silný záp. vítr zaduje, jako se stalo 14. list. 1824, při čemž mnoho domů bylo vyvráceno a mnoho životů zahynulo. Ležíť P. toliko 13—14' nad zálivem Finským. Jakmile se Neva začne rozvodňovati, dává se na admiralitě každé $\frac{1}{4}$ hod. dělem znamení, při zrůstajícím pak nebezpečí každých 5 minut, načež se ihned připravují lodi k pomoci. — Budovy. P. má 8780 domů, mezi nimiž asi 5396 dřevěných, 201 kostel (165 rus., 15 luter., 6 kat., 7 jedinověrců atd.), 2 kláštery. Z kostelů jsou znamenitější: Chrám sv. Izáka, nejkrásnější ze všech chrámů ruských, nejdříve (r. 1769) ze dřeva, pak z cihel, později z mramoru, a nyní od r. 1820 cís. Alexandrem a Mikulášem s velikou nádherou ze žuly a mramoru nákladem 30 mil. rublů vystavěný. Má podobu řec. kříže s pěti kupolami, 300' vys., vnitřek jest celý pokryt mramorem, a pod podlahou se v zimě topí pomocí trub. Chrám Kazanské Boží mateře na Nevském prospektu jest napodoben po chrámu sv. Petra v Římě, má 285' vys. kopuli, bronzové kapitály, podlahu mramorovou, stříbrnou galerii u schodů na chór, bronzové dvéře a vůbec bohatou ozdobu ze zlata, stříbra a drahých kamenů. Chrám sv. Petra a Pavla na pevnosti P-ské, založen 1712, s vysokými špičatými věžmi a hrobkami rodiny císařské, v nichž pohřben jest Petr Vel. a všichni jeho nástupci, chová v sobě trofeje vojenské, zvl. tur. a ruské ohony konské, prapory, klíče měst a p. Chrám Preobraženský náleží jedné z nejstarších gard a jest hojně ozdoben trofejemi z turecké války r. 1828—29. Konečně jmenujeme ještě kostel sv. Trojice, vystavěný Petrem Vel. 1703; kostel Mikulášský, malý kostel sv. Michala při klášteře Alexandro-Nevském s pomníky Suvarova, Miloradoviče a básníka Lomonosova; katol. kostel s pomníkem Moreauovým na Nevském prospektě, kostel armenský tamže, holandský reformovaný, kostel anglické faktorie záp. od admirality, modlitebnici herrnhutskou na konci třídy Izákovy atd. Klášter Smolný pro 20 jeptišek jest nyní vychovavacím ústavem pro 500 slečen šlechtických pod ochranou císařovninou; leží v koutě, jejž činí Neva, jest vystavěn z bílého mramoru a má pět kupol modrých, zlatými hvězdami posetých. Bývá 24 ohromnými kamny vytápen. Klášter Alexandro-Nevský na konci Nevského prospektu nad Nevou, založ. Petrem Vel. r. 1710, jest skupenina rozsáhlých budov, které uzavírají veliký čtverec, a sídlem metropolity. — Paláce císařské. Zimní palác, nyn. sídlo císařovo, nad Nevou vedle admirality, jest největší palác na světě, vystavěn v podobě ohromného čtverce, více než 700' dl., a bydlívá prý v něm za pobytu císařova přes 6000 lidí. Síně jeho jsou překrásné, naplněné sochami, drahokamy a malbami (400 podobizen ruských vojevůdců); též se zde nalézají velkolepé stoly a vásy z malachitu. Eremitage (v. t.) palác mramorový, 1770—83 od Kateřiny II. Orlovu skvostně, ale nepravidelně zbudovaný, jest celý mramorem a žulou pokryt tak, že jen podlaha a dvéře jsou ze dřeva. V něm umřel Polský král Stanislav. Nyní jest palác tento spustlý. Tauridský palác, od Kateřiny II. Potemkinu vystavěný, stkvěl se druhdy nesmírnou nádherou (bálový sál 320' dl. a 70' šír. osvětlován byl 20.000 svíčkami), ale nyní jest spustlý. Palác Aničkovský na Nevském prospektě blíže Fontanky od cís. Alžběty v slohu ital. zbudovaný a hr. Razumovskému darovaný, oblíbené sídlo cís. Mikuláše. Nový palác Michajlovský, od cís. Alexandra 1819—25 vystavěný a bratru Michalu darovaný, jest nejkrásnější budovou p-skou, 364' dl., s dvěma pobočními křídly, má v 1. patře 4 sály, ozdobené ohromnými zrcadly a kolosální vásou z mramoru sibiřského, která stojí za 200.000 rublů. Za palácem tímto jsou veliké zahrady. Budovy vládní vynikají rozsáhlostí svou, některé i architektonickou dokonalostí. Na prvním místě zasluhuje zmínky admiralita, budova to velkolepá, stojící vedle Zimního paláce a tvořící podlouhlý čtverhran, jehož dlouhá strana má 152' délky; obsahuje kanceláře, bibliotéku, sbírku modelů lodí a vůbec vše, co náleží k námořnictví. Dále připomínáme jen starou a novou zbrojnici s nesmírnou zásobou zbraní, trofejí, korouhví strelců, velikým dělem Ivana Hrozného a j.; dům svaté synody, záp. od admirality; několik kasáren a magacínů, dům exercírní v kvartýru Michajlovském, 650' dl., 150' šir., šestnácti velikými kamny zahřívaný; cís. konírnu s jízdárnou, archiv, bursu, mincovnu, celnici, radnici, četné magacíny atd. Z veřejných budov věnovaných zábavě jest 6 divadel: malé divadlo dvorské při Eremitaži, jehož se užívá jen při slavnostech dvorských; velké

divadlo kamenné, do něhož se vejde 5000 divákův a v němž se dávají velké opery a balety; divadlo Alexandřino, jež otevřel 1830—32 Rossi na Nevském prospektu, jest celé ze železa a kamene, jen podium ze dřeva; Michajlovské (franc. a něm.), letní divadlo na ostrově Vasilově. Divadel privátních zde není. — Ústavů veřejných má **P.** veliké množství, při jichž zakládání a vydržování se i soukromníci účastnili a účastní. Z učených a uměleckých společností jmenujeme cís. akademii nauk, kteráž má krásnou budovu na ostrově Vasiljevském (v. Akademia str. 84 a *Čas. Čes. Musea* r. 1853 I. str. 1 násl.); akademii krásných umění tamže (kdež 300 dětí svobodných rodičů se vyučuje umění); svobodnou společnost přátel krásných věd a umění, společnost přátel a podporovatelů jazyka rus., spol. lékařskou, lékárnickou, botanickou, cís. mineralogickou, cís. anthropickou, vojenskou, rolnickou a j. Ze sbírek vědeckých vynikají sbírky Eremitaže, k nímž se druží sbírky v rozličných palácech a veřejných ústavech, jako sbírka soch v paláci Tauridském, hojná sbírka obrazů při akademii krásných umění, museum Rumjancova se sbírkou předmětův orientálních, museum mineralogické a geologické a j. Zvláštní však zmínky zasluhuje asijské museum cís. akademie nauk, které chová v sobě sbírku děl čínských, mandžurských a japanských, bohatou sbírku předmětův uměleckých, zbraní a vzácností všech národův asijských, literární díla tibetská a mongolská, lité a malované obrazy bůžkův buddhistických. Roku 1819 získala vláda ruská k radě předsedy akademie vzácnou sbírku asi 500 rukopisův arabských, perských a tur. od tehd. konsula v Bagdadě, p. Rousseau; neméně znamenitou sbírku koupila akademie od něho roku 1825. Obě tyto sbírky obsahují díla lepších spisovatelů východních z historie, zeměpisu, věd přírodních, mathematiky atd. Kabinet mincí, jmenovitě oddělení mahomedánské, tvoří též důležitou část musea asij., zvláště pak památno jest oddělení peněz chánův zlaté hordy. Mimo to jest při něm znamenité množství penízův čínských, japanských aj., pak sbírka průmyslových a uměleckých výrobků čínských, jež z Číny přivezl plukovník Lodyženský. Museum toto obohacuje se neustále zásilkami novými, neboť akademie určila ruské misii v Pekingu značnou sumu na kupování vých. rukopisův a obdržela už několik děl novějších a méně známých. Ze sbírek přírodovědeckých připomínáme toliko zahradu botanickou na ostr. Aptěkarském, kteráž obsahuje více nežli 16.000 rostlin, od cestovatelů ruských z celé země sehnaných. Na pahorku Pulkově, 20 verst od **P**-u, stojí hvězdárna, vystavěná r. 1839 nákladem 500.000 rublů, a tak zařízená, že horní patro se dá otáčeti; mezi vzácnými nástroji má též Frauenhoferův obrovský refraktor. **P.** má 16 veřejných biblioték, z nichž nejdůležitější jest veliká bibl. cís., jejíž budova stojí na Nevském prospektě, obsahujíc 800.000 svazkův a 25.000 rukopisův, mezi nimiž zvláště pamětihodné jsou rukopisy orientální, jichž žádná knihovna evropská, vyjma snad jen Vatikánskou, tolik v sobě nechová. Knihy pocházejí hlavně z vyloupených knihoven polských. Bibliotéka generál. štábu chová díla historická, zeměpisná a vojenská; bibl. akademie nauk má 110.000 sv.; bibl. v Eremitáži 120.000 sv. (mezi nimiž 10.000 rus.), klášter Alexandro-Nevský má knihovnu malou (10.000 sv.), ale s velmi řídkými a vzácnými rukopisy. Při museu Rumjancovském jest bibl. s 32.600 sv., 965 rukop. a 600 mapami. Ústavy vychovávací. Universita **P**-ská, založ. 1819, na níž studuje 672 žákův (r. 1863). Jiné ústavy vyučovací jsou: ústav paedagogický, učiliště právnické, lyceum Alexandrovské, 5 gymnasií, několik škol vojenských, škola obchodní, lesařská, rolnická a j. O ústavy dívčí postarala se štědrost rozličných císařoven; nejrozsáhlejší jest ústav ve klášteře Smolném, v němž 500 slečen se vzdělává na útraty vládní; ústav Kateřinský, kde 180 dívek z rodin vznešených se vychovává; ústav sv. Marie pro dívky měšťanské a četné ruské školy dívčí. Knihtiskáren a kamenotiskáren bylo v **P**-ě (r. 1854) 90, časopisův vycházelo 54. Z ruských časopisův **p**-ských jsou nejrozšířenější: *Russkij Invalid*, jest nyní velikým denníkem politickým v rukou privátních, jenom část vojenství se týkající jest orgánem ministerstva války; *Sěvernaja Pčela*, jest ohlasem společenských požadavků časových; *Sěvernaja Počta*, orgán ministerstva vnitra od r. 1862 pod redakcí Ivana Gončarova; *Syn Otěčestva* a j. Jazykem franc. zde vychází diplomatický a úřední *Journal de St. Petersbourg*, v jaz. něm. *Petersburgische Zeitung* od r. 1727. — K ústavům dobročinným náležejí: četné lazarety vojenské, bohatě nadané a výborně zařízené, veliký počet špitálů měšťanských, v nichž se léčí 55.000 nemocných do roka a jichž vnitřní zařízení jest dobré, čistotné a zdravé. Všech nemocnic **p**-ských jest 59, z nichž zasluhují zmínky: špitál Abuchovský čili městský se 600 postelemi, do něhož bývá přijat každý bez rozdílu; špitál Ivanovský, Kalinkiský; šp. pro chudé, založen r. 1813 od cís. Alexandra, v němž se ročně léčí 2500 nemocných; Bogodelňa, veliký to ústav pro nezhojitelné, chová 1400 chorých. Dům nalezenců (*vospitatelnyj dom*) blíže Fontanky, r. 1772 od Kateřiny II. založený, zaujímá několik budov, které tvoří skoro malou čtvrt města, pokrývajíce 28 akrů půdy a jsouce obývány od 6000 lidí. Roční důchody jeho obnášejí asi 9 mil. zl., vydaje $7\frac{1}{2}$ mil. zl. Počet chův jest 600 až 700, učitelů 500, mimo veliký počet lékařů, kuchařů, posluhů a t. d., jichž všech dohromady jest přes 6000. Do ústavu tohoto přijímají se manželské i nemanželské děti, které sem přicházejí z dalekých končin Ruské říše, až ze Sibiře a z Besarabie. Přes 25.000 dětí nalézá se zde neustále. Dítě se dá na šest neděl kojné, po šesti pak nedělích pošle se na venkov, kdež zůstane až do 6. roku; pak se vrátí do ústavu a dostane na škole při ústavě vychování. Chlapci se vyučí buď řemeslu nebo obchodu, aneb vstupují do cís. fabrik a do vojska. Děvčata pak stanou se služkami, nebo vychovatelkami v rodinách a t. d. S ústavem tímto spojena jest porodnice, v níž se zachovává nejpřísnější mlčení. — Obyvatelstvo měnilo se podle dat statistických v následujícím spůsobu: r. 1837 bylo zde 468.625 duší, r. 1840 470.202, r. 1843 443.360, r. 1852 532.241, r. 1858 520.131. Roku 1856 měl **P.** dle úřadních statistických tabel 490.808 obyvatelů, z nichž bylo 319.465 muž., 171.345 žen., porodův bylo 17.549 (8987 muž., 8562 žen.), úmrtí 24.680 (16.837 muž., 7943 žen.), sňatků 5621. Roku 1859 bylo porodův 18.766 (9736 m., 9030 ž.), úmrtí 20.994 (12.105 m., 8889 ž.). Porovnáním všech úmrtí od r. 1839 do r. 1859 vypočítána průměrná smrtelnost na 20.990 ročně. Co do náboženství podáváme stará dáta z r. 1843: pravoslavných bylo 384.031, protest. 33.426, římsko-kat. 23.033, mahom. 2214, Židů 572, Arménů 34. Katolíkův bylo r. 1859 v **P**-ě 29.272. Co do národnosti žijí zde vedle Rusův representanti téměř všech národů, mezi nimiž 55.892 Němcův, mnoho Francouzův i Angličanův, Poláci, Arméni, Peršané, Turci, Švédové, Finové atd. Má tudíž **P.** ráz více západní, evropský, nežli východní, ruský, což ovšem už v poloze města samého má svou příčinu, poně-

vádž právě zde se stýkají všecky národnosti hlavně za příčinou obchodu, a na Nevském prospektě bývá viděti nejpestřejší směsici krojů i tváří všelikých. Kdo však uvykl pouliční vřavě a tlačenici, jaká bývá v Londýně, Paříži a jiných městech západoevropských, podiví se zdejší prázdnotě a pustotě ulic, které jen o velikých slavnostech bývají naplněny diváctvem. K dopravě z místa na místo slouží v P-ě izvoščíci, kteří s jednospřežnými svými drožkami nebo saněmi čekají u rohův ulic na zavolání, anebo jezdí po ulicích na prázdno, až je někdo najme. — Podnebí P-u jest v močálovité krajině této, která mimo to i povodním často podléhá, náramně nezdravé a temperatura nad míru nestálá, o čemž svědčí veliká smrtelnost P-u u porovnání s Moskvou. Jak nám ukazují statistická dáta, dosáhne v P-ě toliko 29 % obyvatelstva 40 roků, kdežto v Moskvě skoro 49 %; 45. roku dosáhne v P-ě 20 %, v Moskvě 41 %, 50. roku v P-ě 14 %, v Moskvě 33 %, 60. roku v P-ě $6\frac{4}{5}$ %, v Moskvě 20 %, 70. roku v P-ě $2\frac{7}{10}$ %, v Moskvě $9\frac{9}{10}$ %, 75. roku v P-ě $1\frac{6}{10}$ %, v Moskvě 6 %. V P-ě dočká se ze 100.000 duší 60. roku toliko 6878, kdežto v Moskvě 20.044, v celé říši Ruské pak 24.821. Střední roční teplota jest $+3^{\circ}5$ (v zimě $-8^{\circ}4$, z jara $+1^{\circ}7$, v letě $+15^{\circ}7$, na podzim $+4^{\circ}7$). Zimy bývají třeskuté, a rtuť klesá někdy až na -30°. Neva bývá pravidelně zmrzlá 146 dní. Nejdelší den v P-ě má 18 hod. 45 min., kdež slunce vychází ve 2 hod. 39 min. a zapadá v 9 hod. 24 min.; nejkratší den trvá 5 hod. 47 min. (od 9 hod. 5 min. ráno do 2 hod. 52 min. odp.). — Průmysl jest rozsáhlý a zdárný; přede vším sluší se zmíniti o závodech císařských, v nichž se pracuje na účet císařův, a jež mnoho výborných výrobků zhotovují. Jsou to: fabrika na čalouny, založ. od Petra Vel., vedená dělníky hlavně francouzskými; fabrika na zrcadla s leštírnou (200 dělníků) a hutěmi, na blízku Alexandro-Nevského kláštera, dělá zrcadla 15′ dl., 8′ šir. a $1\frac{1}{2}$″ tlustá z jediného kusu; papírna; leštírna drahokamů; továrna na porculán, z níž vycházejí největší a nejkrásnější díla, zvláště vásy; slévárna děl ve zbrojnici; slévárna železa; přádelny na bavlnu a hedbáví. Z fabrik privátních jsou pozoruhodny závody Bearthovy, záležející z cukrárny, ohromné slévárny železné, fabriky porculánové a dřevořezny; veliká přádelna na bavlnu bankéra Stieglitze, fabrika na sukno a manchestr. Mimo to vyrábí se mnoho zboží i v menších továrnách, pak od jednotlivých řemeslníků, jako hodinářů, zlatníků a pod. — Obchod zahraničný jest v rukou Němcův, Angličanův a Rusův. P. má asi 150 velkoobchodníků, kteří dostávají ročně skoro z 1800 lodí plodiny a výrobky všech dílů světa. Roční vývoz obnášel od r. 1851—56 průměrně 54 mil. zl., dovoz 94 mil. zl. Přístavištěm P-ským jest vlastně Kronstadt, kde se všecky větší lodi zastavují, načež se s nich zboží skládá na menší loďky a do P-u odváží. Obchod podporován jest bursou, bankem, komorou obchodní, několika společnostmi obchodními a pojišťovacími, železnicemi, z nichž jde jedna do Moskvy, druhá přes Vilno do Varšavy. — Dějiny. P. byl založen od Petra Vel. 27. kv. 1703 za války nordické, a první budovou byla tvrz, která stála na místě nynější tvrze. Při zakládání tomto činila půda i podnebí takové překážky, že muž méně rázné vůle byl by od předsevzetí toho ustal, ale vytrvalost Petrova překonala všecky překážky, tak že už r. 1712 prohlásil město za svoje sídlo, jež sám přenesl z Moskvy. Než při smrti Petrově bylo to ještě město nepatrné a bídné, a zmohlo se teprvé za jeho nástupců, jmenovitě za Kateřiny II., která zřídila průplavy, jimiž se vysušovala půda a okolí stávalo se zdravějším. Znenáhla povstávaly paláce, chrámy a budovy veřejné za Alexandra I. a Mikuláše. R. 1824 zaplaveno bylo město strašnou povodní, při níž zmařeno bylo na sta životů. Roku 1837 shořel veliký palác Zimní, který měl nesčíslné množství pokojů a labyrintů; ale po dvou létech byl opět vystavěn s větší ještě nádherou a dle plánu lepšího. Za posledních let stává se podnebí zdejší zdravějším. — P-ská gubernie rozkládá se okolo P-u mezi jezerem Ladožským, gub. Oloneckou, Novgorodskou, Pskovskou, Livonskou, Estonskou, Finským zálivem a Finskem, má $37.644\frac{3}{4}$ □ verst čili 1146 □ m. Svlažována jest hojně; jezera Pskovské, Čudské, Ladožské jsou z části v jejím území, z řek jsou znamenitější Neva s Tosnou a Ižorou, Narova, Luga, Sestra, pak Paša, Sjaš, Volchov, Svír a j., průplavy Ladožský, Sjaský a Svirský. Podnebí jest chladně vlažné, střední temperatura (za 30 let) $+3^{\circ}$, v zimě $-6{\cdot}1^{\circ}$, na jaře $+1{\cdot}7^{\circ}$, v letě $+12{\cdot}7^{\circ}$, na podzim $+3{\cdot}8^{\circ}$. Za posledních 60 let zmírnilo se podnebí značně. Půda není úrodná, ačkoliv orba, ovšem nedokonalá, jest hlavním zaměstnáním obyvatelův, kteří však za příčinou hlavního města dosahují i jinak zámožnosti. Pro nedosti dobré pastviny není dobytek ani četný ani silný; roku 1856 počítalo se 106.630 koní, 136.023 hovězího dobytka, 50.489 ovčího, 14.727 vepřového; za to však květe zahradnictví zvl. na blízku P-u, potom lovení ryb a myslivost (medvědi, vlci, kromě obyčejných). — Obyvatelstva bylo r. 1858: 1,083.091 duší (r. 1856: 1,080.398, z nichž 631.187 m., 449.211 ž.); polovička připadá na hlavní město. Národností jsou hlavně již Rusové, ačkoli území gub. P-ské jest původně veskrz čudské; Čudův počítá se nyní jenom asi 97.000 rozl. plemen (Voď, vl. Čudi, Evremejset, Savakot, Ižora, Karela), potom 2000 Lotyšův, Polákův 20.000, Němcův 52.000, Švédův 6200. Průmysl jest za příčinou stolice znamenitý; cena výrobků v rozl. fabrikách páčila se r. 1856 skoro na 38 mil. rublův. Průmysl podporují četné silnice, železná dráha, moře, vedoucí k stolici. Žákův bylo v 255 učilištích 23.494. Porodův bylo 41.159, úmrtí 43.259, sňatkův 9932. Z měst jest 8 krajských: P. (kraj P-ský měl kromě stolice 50.354 obyv.), Gdov (2287), Luga (1398), Nová Ladoga (3435), Peterhof (6951), Carské Selo (10.833), Šlisselburg (3134), Jamburg (2057); ostatní znamenitější jsou Oranienbaum (3392), Gatčina (5248), Pavlovsk (2382), Narva (6132), a přístavné město Kronstadt (39.905); vsí bylo 4441. — Erb gubernie jsou dvě stříbrné kotvice, na nich zlaté žezlo v červeném poli. — Území nyn. gub. P-ské, původně Čudy obývané, dostalo se Novgorodu (Vodská země); odtud bylo jevištěm zuřivých bojův Němcův a Švédův s Rusy; r. 1609 (právně r. 1617) dostalo se Švédům (v. Ingrie), kteří ji drželi do r. 1703; r. 1708 nazvána gub. Ingermanlandskou, r. 1710 P-skou.

Petroleum v. Kamenný olej.

Petroman, ves v Uhrách v stol. Temešské s 2419 obyv. (1857) rum. a něm.

Petromyzonini v. Okatice.

Petronell, ms v doln. Rakousích, v kr. Novoměstském a okr. Hainburském na Dunaji, má asi 1100 obyv., zámek hr. Trauna, starobylý farní kostel sv. Petronelly, kapli sv. Jana v románském slohu. Na blízku jsou zříceniny slavnostní brány Tiberiovy. Vůbec nalezají se v okolí P-a hojné starožitnosti římské, a ne bez důvodu má se za to, že P. stojí v místech slavného Carnuntum (v. t.).

Petronella, mučedlnice, domnělá dcera sv.

Petra, o čemž však pochybovati sluší. Památka její koná se 30. máje. — Dle jiné zprávy byla **P.** panna římská, která zaslíbivši se Bohu čistotou nechtěla býti ženou zámožného Flakka a na modlitby své smrtí sňatku tomu ušla.

Petronievič A v r a m, státník srbský, nar. ku konci předešl. stol. v Tejikamu v knížectví Srbském, křtěn však v Staré Ršavě v nynější Vojvodině, kamž rodičové jeho r. 1791 se byli přestěhovali, † 11. dub. 1852 v Cařihradě. Podporován zámožným kupcem navštěvoval městskou školu v Staré Ršavě, kdež se cvičil v srbštině a němčině; později měl také příležitost přiučiti se jazykům řeckému a rumunskému. Dosáhnuv tak vzdělání jak dalece možno bylo vstoupil **P.** do kupecké služby barona Siny, kterýž v St. Ršavě jakousi komanditu byl založil. R. 1817 vrátil se do Srbska, kdež uspořeným skrovným jměním počal vésti obchod na vlastní jméno, brzo však opustiv zaměstnání to vstoupil k vybídnutí kněze (obecného starosty) Topaloviče do státní služby co písař téhož kněze v okresu Krahujeveckém. Pilností, činností a schopností svou zalíbil se netoliko svému představenému, nýbrž i panujícímu knížeti samému, který, zvěděv o jeho znalosti jazyka řeckého, vzal jej do své kanceláře. Když roku 1821 srbská vláda protivila se fermanu sultánovu, který obmezoval národu Srbskému práva ve smlouvě Bukureštské jemu zaručená, a vyslanec turecký s nepořízenou navrátiti se musil do Cařihradu, žádala Vys. porta, aby se do Cařihradu odebrala deputace z přednějších obyvatelů země, kteří by předložili přání národu. Skupštinou, svolanou na den sv. Demetria do Krahujevce, zvoleni byli do deputace Samuel archimandrita Kolenický, protojerej z Jagodiny Miloje Vukašinović, pak knězové Smederevský a Šabecký. Za tajemníka přidán jest deputaci **P.** Deputace ubírala se do Cařihradu v době, kde křesťané snášeli v Turecku největší protivenství a patriarcha Cařihradský dosáhl mučenické koruny. Vyslanec ruský hrabě Strogonov, který nebyl více v stavu chrániti Srby a Řeky, opustil Cařihrad a vrátil se do Petrohradu. A v skutku byla srbská deputace, jak mile přišla do Cařihradu. ihned zatčena a do žaláře uvržena. Tam musili členové její denně viděti, kterak spoluvězně jejich vlekou na popraviště, a sami každou chvíli očekávali podobný osud. Uprostřed strastí těchto umřel archimandrita Samuel, a jiný úd deputace, Dimitrje Đorđević, stal se šíleným. Doba takového utrpení přispěla však přece k zdokonalení vzdělání **P**-ova. Nacházeloť se mezi vězny mnoho učených kněží. Když pominulo náboženské vraždění a vězení bylo volnější, bavili se věznové čtením a modlením. Pro mladého **P**-e bylo to nejlepší školou; maje již dříve dosti značné vědomosti seznámil se zde s muži filosoficky a theologicky vzdělanými, a v rozmluvách s nimi nacházel vzácnou duševní potravu. Později nakládalo se vlídněji s deputací srbskou, puštěno jí více svobody, i slyšení jí popřáno, ale jednání to protahovalo se na léta, a po ten celý čas považováni jsou údové její za vězně. V té době naučil se **P.** také jazyku tureckému a utvrdil se v nové řečtině. Hlavní zisk ale pro něj byl, že důkladně seznal tureckou státní politiku. Konečně po uzavření smlouvy Akiermanské učiněno i se Srbskem narovnání, a deputace srbská propuštěna jest na svobodu. Po návratu svém do vlasti povýšen jest **P.** za sekretáře knížecí kanceláře a používáno ho pro jeho rozsáhlé vědomosti a známost v jazycích při vyjednávání s rozličnými bašaty. Pro mnohé zásluhy, jaké si tím získal, obdržel titul *predstavnika*, Turci pak zvykli jej jmenovati *čehaja* (diplomatický jednatel), tak že po celém evropském Turecku znám byl pod jmenem A v r a m č e h a j a. Zvláště důležité bylo diplomatické působení jeho v čas rusko-turecké války roku 1828 a 29, po uzavření pak míru Drinopolského r. 1830 poslán jest do Petrohradu, aby vyjevil carovi díky národu Srbského za poskytnutou jemu pomoc. Od cara obdržel při té příležitosti řád sv. Vladimíra 4. třídy. Později poslán do Cařihradu ku konečnému uspořádání srbských záležitostí, a tu jest osobně sultánovi Mahmudovi představen. **P.** svou věc šťastně pořídil, následkem čehož vydán císařský hattišerif hranice zemské uspořádající, a sestavena smíšená rusko-srbsko-turecká komise k vyrovnání nahodilých se pochybností. Od té doby zanášel se **P.** pilně organisací země. R. 1835 přišel opět do Cařihradu, kamž provodil knížete Miloše, a tu jej ozdobil sultán řádem nišan-iftícharským. Když pak r. 1838 sultán Mahmud žádal od Miloše dva zkušené muže ku poradě o přiměřenou organisaci země, ustanovil k tomu kníže predstavnika **P**-e, ředitele knížecí kanceláře Živanoviće a plukovníka Jovana Spasiće. Tito tři důvěrníci účastnili se v Cařihradě v poradách Vys. porty strany ústavy zemské, kteréžto porady protáhly se až do konce r. 1838. Konečně na začátku r. 1839 vyšel císařský hattišerif, obsahující dávno očekávanou ústavu, a srbští důvěrníci vrátili se v březnu do vlasti. Od té doby stávala se působnost **P**-ova vždy rozsáhlejší. Zatím však byl kníže Miloš libovolností a ukrutností svou odvrátil od sebe větší část národu, i utvořila se proti němu mocná strana oposiční, v jejíž čelo postavili se Vučić a **P.** R. 1839 vzrostl odpor svobodomyslné strany národní proti Milošovi tak velice, že tento přinucena se viděl, postoupiti vládu svému nejstaršímu synu Milonovi, a když ten po krátkém čase zemřel, stal se knížetem bratr jeho Michal. Ten však co nezkušený mladík nedovedl se udržeti v době rozechvěných vášní politických, i vypuklo proti němu roku 1842 povstání pod vedením zmíněných náčelníků národní strany, které skončilo jeho vypuzením ze země a zvolením za knížete Alexandra Karađorđeviće, který také od Vysoké porty uznán jest. Naproti tomu ale vymohlo Rusko, že protivníci jeho politiky, Vučić a **P.**, vypovězeni jsou ze země. Avšak vyhnanství jejich netrvalo dlouho, a následkem srozumění se knížete Alexandra s ruskou vládou směli se oba zase navrátiti. Když r. 1848 povstali Srbové ve Vojvodině a srbskou knížecí vládu za pomoc požádali, nalézal se **P.** v čele těch, kteří zaujati byli pro tuto věc. Tyto záslnhy uznal císař Rakouský, i ozdobil jej řádem železné koruny druhé třídy, načež i císař Ruský udělil mu řád sv. Anny druhé třídy. V září 1851 odebral se **P.** v soukromých záležitostech do Cařihradu i s manželkou svou. Již v ty doby stálo churavěl. Pořídiv své věci chystal se v dubnu 1852 k odchodu do vlasti. Dne 10. dub. odbýval návštěvu u ministra zahraničných záležitostí Ali-bašete, tam však náhle byl mrtvicí raněn, načež druhého dne skonal. Sotva viděl kdy Cařihrad skvělejší pohřeb. Patriarchové Cařihradský a Jerusalémský, 30 archimandritů a arcipryštů a nesčíslné množství kněží, ruský, řecký a švédský vyslanec se vším úřednictvem, pak nepřehledné množství obyvatelů cařihradských i cizinců všech vyznání provázelo tělo zemřelého k hrobu, ano porta sama vyslala dva kavaše k udržení pořádku při takovém shonu lidstva. Pohřben jest **P.** při kostele Cařihradského patriarchy. **P.** spojoval v sobě všecky šlechetné vlastnosti výtečného muže, jsa poctivý, neohrožený, vytrvalý, vlastenec a lidu-

mil. Chování jeho bylo příjemné a naplňovalo důvěrou každého, kdo s ním jaké jednání měl. Kníže Miloš skládal v něj všecku svou důvěru a zasvěcoval ho v nejhlubší své plány. Také kníže Alexander spatřoval v něm nejpevnější podporu své vlády. P. netoliko mezi Srby, nýbrž i mezi Řeky, Bulhary, Valachy a Turky měl upřímné přátele.

Petronii, rod římský, z něhož zvl. vynikli: **1)** P. Petronius, jenž ustanoven byv r. 24. po Kr. od císaře Augusta po Corneliu Gallovi za místodržitele v Egyptě válku proti Aethiopické královně jménem Candace podniknul a hlavního města těže dobyl. — **2)** P. Petronius, za Tiberia místodržící v Asii, byl za císaře Galiguly po Vitelliovi legatem v Syrii. — **3)** C. Petronius, za Nerona prokonsul v Bythinii, pak konsul, požíval zvláštní přízně císařovy, jemuž co labužník a milovník rozkoší v té příčině byl úslužný a nápomocný. Tím však vzbudil řevnivost Tigellina, všemocného miláčka císařova, jenž chtěje se zbaviti nenáviděného soupeře C. Petronia u Nerona z tajného srozumění se spiklencem Flaviem Scevinem obžaloval. Na toto udání byl P. v Kumách jat a do vězení uvržen. Tam podřezal si žíly, avšak hroze se smrti dal si je zase ihned podvázati, aby se ještě několik dní při životě udržel. Chtěje se za své uvěznění na císaři Neronovi pomstiti, vylíčil ve zvláštním spisku všecky jeho prostopášné skutky, udávaje při tom i jména nevěstek a milenek císařových, a zapečetiv tento seznam poslal jej Neronovi. Tento nemohl dlouho pochopiti, kdo asi tajné noční rejdy jeho vyzradil; konečně napadlo mu, že to snad učinila Silia, choť jednoho senátora, souložnice Neronova a spolu i důvěrná přítelkyně Petroniova. Pro pouhé toto podezření byla Silia z Říma vypovězena. — **4)** P. Turpilianus, zprvu dozorce nad vodovody (*curator aquarum*); r. 64 konsul. Následujícího roku stal se nástupcem Suetonia Paulina v Britanii. Za panování císaře Galby (r. 68) byl odpraven. — **5)** P., jemuž se od některých středověkých spisovatelův přikládá příjmění *Arbiter*, spisovatel díla *Satiricon* zvaného. Odkud tento P. pocházel a kdy žil, nelze s jistotou udati; někteří kladou ho do dob Neronových, stotožňujíce ho s C. Petroniem (č. 3.), jiní opět do první polovice III. stol. po Kr. Petroniovo *Satiricon*, jež původně asi z 20 knih se skládalo, avšak necelé se zachovalo, vypravuje na způsob románu tu komicky, tu vážně, tu v prose, tu opět v řeči vázané zamilovaná dobrodružství jakéhosi propuštěnce jméuem Encolpia. Ač celý spis oplývá necudnostmi a obrázky oplzlými, předce nelze upříti, že si spisovatel počínal obratně, vtipně a duchaplně. Zvláště trefně a věrně líčeny jsou povahy hlavních osob jednajících, Trimalchiona, Encolpia a Eumolpa. Ve spisu Petroniově vyskytují se zhusta archaismy, přísloví, zvláště pak obraty z mluvy obecné; předce však je řeč celkem správná. *Rs.*

Petropavlovsk 1) okružné město v jižní Kamčatce, na vých. pobřeží u zátoky Avači (v. t.), má 1531 obyv. Okruh kromě města 5675 obyv. — **2)** P., město v Sibiři, Tobolské gub., kraji Išimském, má 7315 obyv., 3 kostely, 1079 domův (r. 1856).

Petropolis 1) město v brasilské prov. Rio de Janeiro, má 7000 obyv., mezi nimiž 2700 Němcův, krásný letní palác císařský a četné vily boháčů Rio Janeirských. P. bylo prvotně osadou ryze německou, však nyní zde živlu něm. rychle ubývá. — **2)** P., lat. jméno Petrohradu.

Petroselinum v. Petržel.

Petrov v. Gabriel **6)**.

Petrovac, ms v Uhrách v stol. Báčské s 6902 obyv. (1857) slov.

Petrovaradin, mađ. *Pétervár*, něm. *Peterwardein*, lat. *Petrovaradinum*, svob. obec v P-ském (Slavonsko-Srěmském) pluku ve Vojenské Hranici, sídlo generalátu Slavonského, jedna z nejsilnějších pevností v Rakousku, na pravém břehu Dunaje, který zde činí veliký oblouk, naproti Novému Sadu, s kterým je spojen mostem lodním. P. leží v krajině bažinaté a nezdravé, blíže hor a úrodných pahrbků. Město samo jest malé; větší jsou dvě předměstí k jihu ležící, Ludvikov a Rochov. Pevnost jest dvojí: horní stojí na vysoké, se tří stran osamotnělé skále serpentinové, a je stavba několikastaletá, přírodou i uměním nad míru pevná. Tu je kasárna a zbrojnice s mnohými trofejemi tureckými, a pod branou pumpa, kterou se pevnost zásobuje vodou. Pro případ obležení jde ještě k vůli přivádění vody průkop skalou až pod hladinu Dunaje. Příkopy mohou se lehce naplnit vodou. Na severní patě vrchu leží dolní pevnost, vlastní město, obklíčené příkopy, vysokými hradbami a raveliny. V čas míru mívají obě pevnosti dohromady posádky asi 3000 mužů, ale mohou ve válce pojmouti 10—12.000 m. Zdejší farní kostel sv. Jiří, vystavěný na kopci v ušlechtilém slohu, má náhrobky slavných bojovníků z válek tureckých; mimo to jsou zde ještě dva kostely (jeden pravoslavný), vojenské nemocnice, tři normální a jedna srbská škola, pak obchod a něco průmyslu. Lodní most do Nového Sadu, 420 kroků dlouhý, skládá se ze 32 pontonů. P. prý má jméno od Petra Poustevníka. R. 1526 dobyli ho Turci, ale 1687 jej opustili. Roku 1688 zbořili císařští hradby p-ské, a brzy na to bylo město od Turků vypáleno. Známé jest slavné vítězství, jehož princ Eugen dobyl nad Turky blíže P-a dne 5. srp. 1716, načež mírem Požareveckým P. zůstal císaři. V revoluci uherské r. 1848 a 49 byl P. v rukou povstalců; po dlouhém však obležení vícekráte přerušeném vzdala se posádka vojsku rakouskému dne 6. září 1849. — P-ský pluk, od r. 1769 tak nazvaný (nyní též Slavonsko-Srěmský), měl r. 1856 (i se svobodnými obcemi P-em, Karlovci a Zemuní) na 54 □ mil. 92.525 obyv.; mimo svob. obce bylo v 1 msu a 60 vsech 73.581 obyv., a sice 10.601 katol., 57.907 pravoslavných, 5071 evang. a 2 unitáři. Dobytka bylo t. r. 27.277 koní, 4 mezci, 36.008 kusů dobytka hovězího, 499 oslů, 119.800 ovcí, 1018 koz a 73.952 prasat. — Sídlo štábu plukovního jest v Mitrovicích. Ostatně srv. Hranice Vojenská, zvláště str. 926.

Petrovce (*Petroutz*, *Perouc*), ves v Bukovině v okresu Storožineckém na Seretu s 2930 obyvateli (1857).

Petrovec Josef, nar. 30. bř. 1808 v Kadově v Prachensku, odbyl studia právnická v Praze, načež vstoupil co akcesista ku Pražskému magistrátu, zastával později rozličné úřady v Rakovníce a v Kutné Hoře, až konečně r. 1855 stal se okresním sudím v Karlíně. P. záhy naklonil se láskou ku vlasti a jazyku svému mateřskému, mezi jehož horlivé pěstitele náleží. Literární jeho činnost zůstala sice obmezena na některé příspěvky do *Rozličností* Pražských Novin, *České Včely* a jiných časopisů v létech třicátých vycházejících, dílem pro pilné jeho zaměstnání úřední, dílem i pro nechuť, jakou jej naplňovaly překážky od tehdejší censury jemu kladené, nicméně však nepřestal soukromě se zanášeti pracemi literárními, a jmenovitě chová v rukopise překlady z rozličných klasikův řeckých. V poslední době přispívá též do *Slovníka naučného*. P. jest muž smýšlení ryze českého, a jakkoliv jméno jeho jen málo kdy přichází do veřejnosti, náleží on k takovým našim krajanům, kteří svou přímou po-

ctivostí a nestranností umějí si získati všeobecnou vážnost v každém postavení.

Petrović 1) Petr, spisov. srbský, od r. 1786 biskup v Temešvaru, † 1790. Sps. sbírku nejvíce lyrických básní *Pustinjak Cetinjski* (na Cetinji 1834) a *Istoričeskoje rozsmotrěnije voprosa, jest li christianstvo v Bogemii i Moravii črez Mefodija po učeniju grečeskoj ili latinskoj cerkve vvedeno* (z něm. od Sam. Schmieda, v Bud. 1796. *Gb.* — **2)** Dimitrij **P.**, srb. řezbář, ryjec a kovolijec, nar. se 18. února 1799 v Baji v Báčce, kamž byli tehdáž ve Vukovaru usedlí jeho rodičové náhodou připutovali. Již co hoch cvičil se pilně v kreslení a vyřezávání rozličných věcí, a ztrativ záhy rodiče své, odebral se r. 1819 se zvláštní podporou jistého příznivce do Vídně, kdež vstoupil do dílny Josefa Kliebera (v. t.), od něhož pak přešel k tamějšímu profesorovi Janu Schallerovi, u nichž obou činil neobyčejné pokroky, načež vystoupil co samostatný sochař, ve kterémžto povolání svém neunaveně působiv provedl množství zdařilých, všelikého uznání hodných prací. Zemřel ve Vídni r. 1852. Čelnější jeho díla jsou: *Kolosální bronzové poprsí generála Františka Josefa Kinského*, jež tomuto r. 1830 postaveno bylo ve Vídeňském Novém Městě; veliké mramorové *osudí* (vasa) s četnými okrasami pro hraběte Festetiće; socha *Pána Ježíše* (3' vys., z r. 1837); patero oltářů pro knížete Švarcenberka na Třeboňsku; pomník z bronzu pro maďarského básníka *Kisfaludyho* (v nár. uherském Museu v Pešti). kromě více poprsí, náhrobků a p. Sepsal a vydal v něm. jazyku též spisek o lijectví *Andeutungen über Bildgiesserei etc.* (Wien 1845). — **3)** Živko **P.**, srb. malíř, nar. v Zemuni 15. srp. 1806. Ustanoven k řemeslu otcovskému, ke kovářství, učil se při tom pilně kresliti, načež se odebral do Vídně, kdež na akademii rychlé a značné pokroky činil. Kromě vícera kopií, jako *Nanebevzetí Panny Marie* dle Tiziana pro katolický chrám Zemunský, *Sv. Rocha* dle Annibala Caracciho pro tamější kontumační kapli a *Sv. Jana* dle Rafaela pro kathedrální chrám v Golubinovci, provedl i více zdařilých, samostatných maleb, jako *Pannu Marii s děťátkem* pro katolický kostel v Bukurešti, *Sv. Alžbětu* a *Sv. Vavřince* pro župní kostel v Petrijevci ve Slavonii. Po svém návratu do své vlasti ozdobil tu více chrámů svými malbami, jako v Zemuni, Perlesu, Novom Selu a j. Jeho syn Dimitrij obírá se též malířstvím. — **4)** Pavel **P.**, srb. malíř a dobrodruh, nar. r. 1818 v Temešvaru z chudých srbských rodičův. Otec jeho Sava dal jej záhy na řemeslo, s něhož ale mladík svéhlavý a vzdorný brzo sběhl, obíraje se raději s uměním; zejména ho malířství zvláště těšilo. Ok. r. 1843—44 pojala ho nevýslovná chuť, podívati se do světa širého, což také, opustiv ženu, dítky, rodiče i vlast, provedl, neznaje jiných jazyků kromě srbského, rumunského a německého. V krátké době navštívil Paříž, Londýn, Řím, Neapol, Alexandrii a Kahiru, pak se pustil do Vých. Indie a odtud do Číny. Na cestě té přiučil se ještě jazyku francouzskému, anglickému, indickému a čínskému, a všude, kdež podobizny maloval, zejména v Kalkutě a v Hong-Kongu, vydělal si dosti peněz. Ok. r. 1851 odejel z Číny do Kalifornie, kdež v San Francisku při tamějším velikém požáru o všechno své jmění přišel. Odtud odebral se na Sandwichské ostrovy a pak do Jižní Ameriky, a sice do Volparaisa v Chili. O dalších jeho osudech, anebo zdali z těchto cest do své vlasti se již vrátil, není nám povědomo. *Mü.* — **5)** Dimitrij **P.** (*Slavko Zlatojević*), z Nového Sadu, přišel r. 1845 do Prahy i chtěl studovati lékařství, obrátil se však k studiím technickým. Odebrav se později domů vrátil se r. 1848 a stal se údem Slovanského sjezdu, po jehož rozpadnutí se odebral do Srbska a povolán za učitele do Užice. Pobyv tam za nějaký čas přijel opět do Prahy a studoval zde vědy hospodářské. Mimo to dopisoval pilně do Bělehradských Novin, vydal svazek *básní (Zlatijnstvo)* a přeložil *Královdvorský rukopis* do srbštiny. Roku 1853 stal se učitelem v Karlovicích, r. 1855 počal vydávati hospodářský časopis *Ratar.* † 1857. *Rk.*

z **Petrovic** Václav Carda, rytíř český, jeden z předních mužův za dob válek husit., uvádí se 30. září 1422 co jednatel Pražanův vedle p. Viléma Kostky s hejtmany táb. Bohuslavem ze Švamberka a Janem Bzdinkou, kteří přitáhli ku Praze v úmyslu nepřátelském; r. 1429 byl mezi přátelskými úmluvci, kteří 21. led. příměří uzavřeli mezi Staroměstskými a Novoměstskými; r. 1435 zvolen ze sněmu českého mezi desíti rytíři na sjezd Brněnský, r. 1438 sebral se s Petrem Holickým, Petrem Zvířetickým, s městy Žatcem, Lounskými, Klatovskými a Poláky na knížete Saského Fridricha, který táhna z Čech provodín byl Jakoubkem Bílinským ze Vřesovic. Carda a druzi jeho poraženi byli u Želenice mezi Mostem a Bílinou. Když následkem toho pokusil se Jakoubek z Vřesovic o Louny pro Albrechta Rakouského, přitáhl naň Carda a kněz Bedřich z Kolína a porazili ho úplně na hlavu.

Petrovice, jméno četných míst v zemích českých. **1) P.**, něm. *Peterswalde*, ves v kr. Litom. a okresu Chabařovickém nedaleko hranic saských, s 2533 obyv. něm. (1857), kteří se živí s větší částí děláním kovových knoflíků a přesk. Kostel sv. Mikuláše povýšen na farní r. 1783 a nově vystavěn z fondu náboženského r. 1793. — **2) P.**, ves v kr. Táb. a okr. Selčanském asi s 500 obyv.; farní kostel sv. apoštolů Petra a Pavla, zámek, olejna. Statek **P**-cký a Krašovice náležely od první pol. XVII. stol. koleji jesuitské v Praze; Krašovice koupeny r. 1643 od měšťanky pražské Doroty Schlagerové za 21.500 zl. Po zrušení řádu jes. 1773 přidány oba statky k fondu studijnímu a r. 1806 prodány Janu Bechyňovi z Lažan; od tohoto přešly týmž způsobem r. 1812 na sv. p. Arnošta Fleissnera z Vostrovic, a ten prodal je r. 1813 hr. Jiřímu z Oppersdorfu. Nyní drží oboje hr. Adolf Barth z Bartenheimu. — **3) P.** v kr. Pražském a okr. Říčanském, asi s 250 obyv.; filiální kostel sv. Jakuba, zámek, chudinec. S počátku před. stol. náležel fideikomisní tento statek hr. Fr. Karlu Přehořovskému z Kvasejovic, který jej vyměnil r. 1706 se svou manželkou Julianou Dorotou, roz. Jörgerovou, za panství Dobřejovice. R. 1785 patřily **P.** ovdovělé hrab. Františce Voračické z Bissingen, která je odkázala synu svému Jindřichovi; po smrti tohoto († r. 1796) spadl statek na majoratního dědice Jáchima Jindřicha hr. Voračického z Paběnic. Od r. 1861 náleží statek Mikuláši Bellotovi. — **4) P.**, ves v kr. Táborském a okr. Mladovožickém, asi s 300 obyv., má zámek. Alodiální statek **P.** býval spojen s Nemyšlí; r. 1718 prodán Viktorii Morlanové roz. Věžníkové; r. 1790 náležel ovdovělé Alžbětě d'Allincourt, kteráž jej zdědila po choti svém Františkovi. R. 1814 koupila **P.** Anna ze Silberšteinu a prodala zase 1818 Antonínu Volframovi; později dostal se v držení rytířův Peche, z kteréhož rodu vládne mu od r. 1858 Josef Kar. ryt. Peche. — **5) P.**, též Hlivojedy, ves v kr. Pražském a okr. Rakovnickém, má asi 550 obyv. č., farní kostel Navštívení P. Marie, zámek, lázně minerální již ze starých časů pode

nénem *Boží studnice*, *Boží voda* známé. Alodi- ní statek **P.** náležel r. 1569 ryt. Radslavu Vchyn- kému ze Vchynic, za třicitileté války držel ho iří Hrobčický, kterému po bitvě Bělohorské konfiskován a r. 1623 Janu Zellerovi prodán. z konci XVII. stol. patřil Ottovi sv. p. Hel- ersenovi, který ho prodal říšsk. hr. Janu Jo- efu Valdšteinovi; od r. 1715—1732 uvádí se držitelka dcera jeho Marie Anna, provd. za . Fürstenberka. Tato prodala statek r. 1732 hr. Fímu Olivierovi Wallisovi, kterýž s ním ojil statek Senec a Nouzov a vše pak pro usnad- ní správy sloučil s panstvím Kolešovicemi. Od r. 38 vládne panstvím Fridrich hr. Wallis. *red.* — P., též **P.** veliké (něm. *Gross-Petrowitz)*, ves a atek v Slezsku nyní pruském (ve vladařství Opolsk., aj. Ratiborsk.), jejíž větší část již od III. stol. ávem manským biskupství Olomuckému náležela tudíž až do r. 1742 spolu s ostatním okresem ečerským, v kterémž ležela, k Moravě počítána t. Menší část, činící spupný statek světský, pa- la ke knížetství Krnovskému. Zboží biskupské **P**-cích dáváno již od r. 1321 až na malý díl, který biskupové k stolu svému zůstavili, v podmanství zličným rodinám; zboží spupné náleželo, pokud ámo, nejprvé pánům z Fulšteina na Ketři, eří je v 1. čtvrti XV. stol. rozprodali. V 2. po- vici téhož století dostalo se zboží **P**-cké jak man- é tak spupné Janovi Kolovratovi ze Slaví- ova, kterýž je prodal tehdejším držitelům man- ví Kečerského, rytířům z Drslavě jinak z Ketře, ozději „Rotmberk z Ketře a z Drslavě“ se píšícím. těchto držel **P.** zejména Jiří řeč. Peřina z Ke- te, kterýž tudíž příjmí Petrovský přijal (asi 1487 -1520), potom (asi 1520—1555) Jan Peřina z Ke- te, který bez potomků zemřel. Po něm dostal se atek **P**-cký Šebestiánovi Rejzvicovi z Ka- eřína. U Rejzviců, kteří 1591 i tu část Petrovic, teráž až dotud byla v přímém užívání bisku- ů Olomuckých, k manství obdrželi, zůstalo to zboží do r. 1676, kdežto je Adam Jindřich Rejz- ic prodal Václavovi hraběti z Oppersdorfu. o bezdětné smrti Karla Josefa hrab. z Oppers- orfu 1713 převedl ten statek na sebe koupí Ota indřich hrabě Schwattenbach, jehož potomkům ůstal až do konce XVIII. stol., kdežto s přivole- ím biskupským celý v statek spupný proměněn a rodán jest. *Svb.*

Petrovići, panovničí rod na Černé Hoře, kdež ládne od r. 1697. Srv. Černá Hora Dějiny; po- loupnost str. 507.

Petrovina, ves v Chorvátsku v župě Záhřeb- ké se 4641 obyv. (1857).

Petrovo selo, ves v Uhrách v stol. Báčské na ravém břehu Tisy s 5650 obyv. (1857) maď. a srb., teří se živí obchodem v obilí a rybářstvím.

Petrovsk, kr. město v rus. gub. Saratovské, na orní Medvědici, má 9367 ob., 6 kostelův, 1226 domův. — Kraj **P**-ý má kromě města 173.298 ob. (r. 1856).

Petrovský slove obecnému lidu českému lou- ežník, jak Jungmann dí, od loupežníka téhož ména, jenž prý žil v XVII. století; v tom století rpoň slovo to nejprvé se vyskytuje.

Petrozavodsk, gubernské město v rus. gub. Olo- ecké (v. t.), u zálivu jezera Onežského a řek Loso- nky a Neglinky, má 10.145 obyv., 7 kostelův, 862 omův, děloljinu (od r. 1772), gymnasium. Na místě ynějšího **P**-u stála 1701—27 dělolijna Petrovská, tom do r. 1777 Petrovská sloboda, která toho ku povýšena na město a nazvána **P.** Od r. 1782 st gubern. městem. — Kraj **P**-ý má kromě města 1.836 ob. (r. 1856).

Petršpurk, zámek od hr. Heřmana Černína z Chudenic ok. r. 1640 vystavený, s kaplí sv. Vavřince, při němž i kaplan založen, jemuž r. 1786 správa duchovní odevzdána byla, v okr. Jesenic, kr. Žateckém; na blízku na vrchu zámeckém nalezají se zbytky starého hradu **P**-u. Na hradě **P**-u seděli již ku konci XIV. stol. p. z Janovic, nazývaní odtud i z **P**-a, poslední z nich p. Jenec z Janovic, nejv. purkrabí král. Čes. († 1503), prodal pro dluhy **P.** hrad, Jesenice, městečko Kryry, Oračov a Šprimberk, hrady pusté, a více vesnic l. 1483 Burianovi z Gutšteina a z Tachova, nejv. mistru komory král. Č. Od jeho potomka Jetřicha z Gutšteina přešel na počátku XVI. stol. **P.** na krále Vladislava, který jej r. 1510 daroval Volfovi z Gutšteina (drževšímu i Chýši), bratru Jetřichovu. Volf zemřel 1545, zanechav statky své Gutštein, **P.** a Chýši Viktorinovi synu svému. Po časné smrti tohoto dědily **P.** sestry jeho. Po rozdělení jich prodaly Kateřina 4. díl hradu **P**-u, též i Markéta tolikéž r. 1556 Jaroslavovi Libšteinskému z Kolovrat, manželu třetí dílnice a sestry jich Zigonie. Čtvrtý díl odkázala Mariana, čtvrtá dílnice, sestře své Annastasii z Rabšteina a synům jejím Janovi a Volfovi r. 1556. Jaroslav pak nápadem a jinak k své polovici ostatní díly získav zůstavil **P.** synu svému Jaroslavovi L. z K. na **P**-u, Sosni a Pšovlcích a † 1619. Pro účastenství ve stavovské zpouře propadly po jeho smrti statky kr. fisku, a od toho je r. 1623 hr. Heřman Černín z Chudenic za 76.000 zl. koupil a r. 1650 k rodinnému svěřenství připojil; rodu Černínskému náleží to panství dosavad. *Vl. Šč.*

Petrucci [-či] Ottavio, obyčejně s příjmím da Fossombrone, vynálezce tisku notového známkami pohyblivými na způsob písmen, nar. ve Fossombrone 18. čna 1466. Vzdělán ve vědách odebral se v 25. roce věku svého do Benátek, aby se zdokonalil v knihtiskařství, kde se mu po dlouhých zkouškách podařil vynález svrchu řečený. Spolčiv se s osobami zámožnými žádal a 25. kv. 1498 obdržel výhradní právo na 20 let, tisknouti hudebniny figurální a chorální, jakož i tabulatury pro loutnu a varhany. Od té doby až do r. 1511 vydal tiskem veliký počet skladeb známých skladatelů té doby. Ale stálé války zahraniční a domácí nepokoje v Benátkách přetrhly skoro všecko spojení obchodní, věci **P**-ovy nešly na odbyt a veliký kapitál na ně vynaložený se nevyplácel, tak že **P.** r. 1511 vrátil se do Fossombrone, celý náklad zanechav svým společníkům. Dne 22. října 1513 obdržel od papeže privilegium na 15 let, a benátské bylo mu později prodlouženo. **P.** † v Benátkách 7. kv. 1539. Dle jeho způsobu tiskl se dříve systém notový a pak noty. Posud zná se 32 kusů z jeho skladu, naskrze velmi vzácných a zřídka úplných.

Petrův peníz 1) staroanglický stříbrný peníz, *Peterpenny*, za doby heptarchie ražený, by jím se platila daň církevní, rovná se asi 12 kr. r. m. — **2)** Roční daň, která ode dne sv. Petra a Pavla až do památky okovů sv. Petra v Anglii papeži se odváděla a sice z každého čísla jeden penny. Zavedl ji prý Anglosaský král Ina r. 725 k zřízení kněžského ústavu *schola Saxonum* a zachování hrobů sv. apoštolů Petra a Pavla v Římě. Jiní přičítají uvedení daně té králi Offovi († 796), který za vydobyté vítězství, přímluvě sv. Petra přičtěné ročními 300 hřivnami Římu se zaslíbil. V XIII. stol. vynášela ta daň více nežli příjmy krále Anglického. Jindřich VIII. v času reformací zrušil ji. Král Knud uvedl daň tuto též v Dánsku, r. 1036 pode jménem lásky *(debitum caritatis)*;

podobně i v Norsku a Švédsku se dělo, toliko Francie a Španěly spěčovaly se dani papežské. — **3)** Dobrovolné příspěvky peněžité k prospěchu papeže a jeho dvora, zvl. v menších částech od katolíků skládané. Tyto příspěvky papeži, náměstku Petrovu skládané, slují dle peníze, jejž Petr z ulovené ryby dobyl a na daň chrámovní za mistra a za sebe vynaložil *(Mat.* 17, 27).

Petrycy 1) Šebestián, pol. spisov., nar. v městečku Pilzně, studoval na akad. Krakovské, kdež dosáhl stupně doktora filosofie 1583; vyučoval několik let naukám filos. na akad. Krak., pak se vydal do ciziny, aby zdokonalil se v lékařství. V Padově poslouchal lékařství a povýšen tu na doktora lék.; potom cestoval po Francii, Nizozemsku a Německu, a když domů se vrátil, přednášel s velkým úspěchem vědu lékařskou do r. 1603. R. násl. stal se životním lékařem Bernarda Maciejowského, bisk. Krak., pak Marie carovny Ruské r. 1605. Po zabynutí cara Dimitra věznén byl 1½ roku, čas krátil si po dobu tu překládáním Horace. Když propuštěn byl na svobodu, vrátil se zase do vlasti své, byl praktickým lékařem v Krakově a položil 6600 zlatých na vydržování dvou chudých učňův a podporování dějepisce při akad. Krakovské, který by věrně a podrobna zapisoval všecky znamenitější události ve vlasti. Zápisky pak tyto měly se vydati tiskem vždy teprv za 100 let. **P.** † 1626 v Krakově. Spisy jeho nejvíce překlady, jsou: *Politiki Arystotelesowéj to jest rządu rzeczypospolitéj z dokladem ksiąg ośmioro* (v Krak. 1605); při každém oddílu jsou vlastní jeho úvahy a na konci každé knihy obšírné přídavky. *Ekonomiki Aristotelesowéj to jest rządu domowego z dokładem księgy dwoje* (t. 1618); i tu položil své přídavky a každým oddílem obšírné osvětlení. *Etyki Arystotelesowéj. t. j. jako się każdy ma na świecie rządzić z dokładem ksiąg dziesięciora* (1 část pět kněh t. 1618) obsahuje také obšírné úvahy a vysvětlivky. *Horatius Flaccus* (t. 1609), překlad velmi nevázaný, v němž umístil **P.** místo římské osoby známé polské muže, a *Instrukcya albo nauka jak się sprawować v czasu moru* (t. 1613). Veškeré tyto spisy psány jsou spůsobem populárným, jazykem lehko pochopitelným, pro kterýž byl **P.** na slovo vzat. — **2)** Jan Inocent **P.**, syn předešl., doktor lék. a prof. na akad. Krak., † 1641. Stal se dějepiscem při akad. po úmyslu otce svého a napsal historii polskou dvou let 1620 a 1621: *Historia rerum in Polonia gestarum* (v Krakově 1622 a 1637) k níž čerpal z denníku Soběského; dále: *Rerum in Polonia ac praecipui belli cum Osmano Turcarum imperatore gesti finitique historia* (t. 1637). Události vypisuje **P.** důkladně a udává i pohnůtky k nim, bažením ale, aby psal tak jako Tacitus, stal se sloh jeho kroucený a proto mnohdy těžko srozumitelný. Polsky vyd. *O wodach u Družbaku Łęckowéj, o užywaniu ich i pożytkach przeciwko którym chorobom są pomocne* (v Krak. 1635); *Przydatek do wód Jana Inn. Petrycego* dr. i profes. (t. 1640) a j. v.

Petryczyn, znaku prus, rod polský, z něhož vyznamenali se **1)** Václav **P.**, který za zvláštní udatnost proti křižákům pruským osvědčenou povýšen do stavu šlechtického od krále Kazimíra Jagelovce r. 1455 a nadán znakem *prus.* — **2)** Vladislav **P.**, vnuk předešlého, který vyznamenal se hojnými vítězstvími nad křižáky prusk. a Rusy. — **3)** Stanislav **P.**, syn předešlého, dobyl Polocka, začež dařil jej král Štěpán r. 1579 i nástupce jeho stolníkovstvím Polockým. — **4)** Jan Bohuslav **P.**, vnuk před. a syn Ondřeje, sloužil pod kníž. Dimitrem Višňoveckým a vyznamenával se takovým spůsobem, že vždy s malým houfcem odhodlaných soudruhů tlupy nepřátelské osamotnělé napadal, z části pobil a z části zajímal; při čemž vedl si nad míru odvážně i s výsledky neslýchanými. Když Švédové na př. vypravili se se zámku Křepického na pícování a zásobení se prachem do Olešnice na Slezsku s 80 jezdci a 40 pěšáky, počíhal si na ně, když se zpět vraceli s 80 toliko bojovníky; udeřiv na průvod ten rozprášil a zajal švédské žoldnéře, zmocnil se celého nákladu, a na to bez meškání sesíliv se 400 zbrojnošů udeřil na zámek jmenovaný v noci a zmocnil se ho prudkým útokem, při čemž ukořistil mnoho těžké střelby.

Petržel, *Petroselinum (Petersilie)*, rod rostlin Omějovitých *(Ammieae)* z řádu Okoličnatých (*Umbelliferae*). Kraj kalichový nepatrný; plátky přiokrouhlé, celé, sotva vykrojené. Plod jest dvojnažka celistvá, vejcovitá; semenice rozpoltěná. **P.** obecná, **P.** *sativum*, také petružel, má kořen ozimý, dlouhovřetenovitý, obyčejně vyhánějící několik lodyh přímých, 2—4′ vysokých, oblých, útle pruhatých, lysých, od dola rozdělených na větve dlouhé prutovité; listy jasně zelené, lesklé, kořenové a dolejší lodyhové řapikaté, třikrát vyštěrbené; listy lodyhové hořejší kratčeji řapikaté, méně složené; listy nejhořejší vyštěrbené; okoliky mírně veliké, řídké, 10—20paprsené, konečné, dlouhostopkaté; pokryvka 1—2lupená nebo žádná; pokryvečky 6—8lupené; květy zelenavě žluté; dvojnažky 1‴ dlouhé, šedohnědé, bělavě čárkované. Na skalách stinných v Evropě jižní a v Levantu. Květe v červnu a červenci. U nás všude v zahradách kuchyňských se sází. List i kořen se potřebuje co koření do jídel. V lékařství se užívá **p**-e co prostředku na moč ženoucího. Semeno prý jest pro ptáky zhoubným jedem. **P.** kočičí neb kozí v. Aethusa; **P.** macedonská neb alexandrinská v. Smyrnium.

Petržilka Václav Baltazar, čes. lékař, nar. v Chrudími ok. 1685, studoval na universitě Pražské, kdež nabyl hodnosti mistra ve filosofii a doktora lékařství, na to zdržoval se nějaký čas v Praze a byl jmenovitě r. 1713—1714 v čas panujícího tehdáž přímoří s profesory J. A. Bergellou, J. Fr. Löwem z Erlsfeldu, J. Voigtem a Krusinsem mezi lékaři, k léčení a opatřování osob na bolest morní stonajících od fakulty lékařské a vlády zemské zřízenými. Ok. r. 1720 odebral se však do Chrudímě, kdež se usadiv a městské právo vzav, byl na to jmenován fysikem kraje Chrudimského a zvolen do rady městské jakožto starší obecní a konšel, konečně za primatora, kterýž úřad až do své smrti spravovav zemřel dne 7. list. 1750. **P.** skoumal bedlivě vody hojitelné kraje Chrudimského a popsal je, vydav také některá z popsání těchto tiskem u veřejnost. ku př. *Fons Ruber neb červená studánka*, a pod titulem Salvatora v M. Chrudími pak *Nebeský lékař Kr. Ježíš v zázračném obraze svém v kostele farním nanebevzetí P. M. v kr. v. a kr. M. Chrudími se skvějící a rozličné milosti žádajícím udělující* (v Hradci Kr. 1735, 8°, a potom ještě několikráte tištěny); *Kraft u. Jugend des edeln u. heilsammen chlumetzer Bades, methodice beschrieben* (tamž 1733, 8°); *Das heilsame Goldbrünnel auf der Herrschaft Bistry* (Prag 1748, 8°), a j. v. *Ra.*

Petržvaldský z Petržvaldu, jméno starožitného rodu rytířského, posléze panského na Moravě. Prvotní sídlo jeho byl manský statek biskupství Olomúckého, Petržvald v kraji Přerovském, který rodině této již ke konci XIV. stol. náležel. Petřík z *P.* připomíná se 1373, Pavel z *P.* 1379—87, Racek z *P.* 1417 a Pardus z *P.* 1437 co držitel toho zboží. V první polovici XVI. stol. měl je Jan **P.** z *P.*, který též blízkého statku Zábřehu nad

Odrou nabyl. Jeho synové byli Hanuš na Zábřeze, Bernart a Jetřich na Petržvaldě; dcera Kateřina provdala se za Jeronyma Sirakovského z Pěrkova, jehož potomkům se statek Zábřeh dostal. Bernart koupil okolo 1576 statky Račice a Prus moravskou (v Brněnském kraji), kteréž v jedno panství spojil, zemřel však bez mužských dědiců, načež zboží jeho spadlo na bratra Jetřicha. Tohoto s Josefou, dcerou Jiřího Žabky z Limburka na Kounicích, JMC. rady a místokancléře království Českého, splozený syn Hanuš na Petržvaldě a Račicích, JMC. rada, nabyl koupí ještě 1610 statku Nového Světlova, jejž 1614 zase prodal, a 1615 panství Goldsteina. Přidav se však k straně stavů odporných odsouzen jest veškerého zboží svého jak spupného tak manského, jež připadlo fisku a biskupovi. Po této pohromě povznesl opět rod svůj znamenitě Bernart Diviš **P.** z *P.*, dostav s manželkou svou Kunkou ze Zástřizl panství Buchlov se statkem Žeravicemi, a nabyl i statku Střílek. Od r. 1638—42 byl nejvyšším písařem a od r. 1642 nejvyšším sudím dvorským markrabství Moravského. Jeho syn Jan Sigmund, JMC. rada a soudce zemský, povýšen jest 1658 do stavu svobodných pánů; ke statkům po otci zděděným přikoupil Moštěnici horní a dolní. Zemřel r. 1688. Jeho synové byli Milota (jinak Amand) Ferdinand na Střílcích a dolní Moštěnici, který 1724 bez potomků zemřel, a Jan Jetřich na Buchlově, Žeravicích a horní Moštěnici. Tento prodal Moštěnici horní 1718, koupiv 1715 panství Tovačov, a † 1734. S manželkou svou Anežkou Eleonorou, roz. hraběnkou Colonnovnou z Felsu, zplodil syny Sigmunda Karla Gustava na Buchlově a Žeravicích a Amanda Antona na Tovačově. Tento zdědil 1724 po strýci Milotovi Střílky, k nimž 1739 Četechovice přikoupil, a dolní Moštěnici; 1745 koupil panství Přerov se statky Čekyní a Lhotou Žabeční, a † 1762 bez potomků. Bratr jeho Sigmund † v březnu 1751, zplodiv s manželkou svou Marií Krescencií Gabrielou, roz. hraběnkou Schvatzenbachovnou († 17. čce 1755 v 55. roce stáří svého), jediného syna Bernarta Jana a dvě dcery. Tento syn dědil jak po otci tak po strýci Amandovi, zemřel však již 15. kv. 1763 svoboden, jsa poslední po meči rodu svého. Statky, ježto byl zdědil po strýci Amandovi, dostaly se dle posledního nařízení tohoto strýce Františkovi Josefovi hraběti z Küenburku, posledním **P**-m po matce příbuznému; Buchlov pak a Žeravice připadly sestrám Bernartovým, Teresii provd. hrab. Berchtoldové a Eleonoře. Tato poslednější, zůstavši svobodná, zemřela 1800; s ní vyhaslo jméno **P**-ch docela. *Svb.*

Petschau v. Bečov.

Pettau v. Ptuj.

Pettenbach, ves v horních Rakousích v kr. Traunském a okr. Steyerském s 3616 obyv. (1857).

Pettenkofer Max, Dr. med., nar. 3. pros. 1818 v Lichtenheimu na Dunaji v Bavořích, 1845—47 assistent při hlavní mincovně bavorské v Mnichově, od roku 1847 profesor na medicinské fakultě tamže a úd král. akademie věd, od r. 1850 také ředitel dvorské a životní lékárny královské, zasloužilý chemik jm. ohledem přiložení vědy ku praktickému životu. Nejprvé objevil (1847), že zlato affinováním (v. t.) ze stříbra vyloučené vždycky platinu v sobě obsahuje, a zdokonalil methodu affináže; pak činil zanímavé zkoušky o vápně hydraulickém; později vzal na nový přetřes staré zkoušky Lebonovy s plynem suchou destilací ze dřeva nabytém, a dokázal že na odpor 50letému zápornému úsudku chemické techniky se dříví nejvýtečnější svitiplyn vyrobiti lze (osvětlování plynem ze dřeva zavedeno již ve mnohých městech německých); vynalezl krásné červené sklo (hématinon), atd. Nejdůležitější však jsou jeho poslední práce 1) o rozšíření cholery ve Mnichově, o kteréž neomylně (?) dokázal že jen nákazou se rozšiřuje, a sice jen tam kde nejmenší částice výkalu a jiných vyvrženin chorobných vodou, vzduchem a t. d. do těla zdravého se dostane; a 2) o respirací zvířat i člověka, pomocí důvtipného aparátu, vynikajícího jednoduchým složením a zevrubností i nad aparáty slavného Regnaulta. Spisové: *Ueber regelmäss. Abstände der Aequivalentzahlen (Münch. Gelehrte Anzeigen* 1850*)*; *Ueber die Affinirung des Goldes und die grosse Verbreitung des Platins (Dingl. Jour.* 1849*)*; *Ueber die Unterschiede zwischen deutschen und englischen hydraulischen Kalken* (tamt. 1849); *Ueber Leuchtgas aus Holz* (tamt. 1851); *Ueber das Hematinon der Alten u. Avanturinglas* (1857); *Ueber Ventilation* (1858) atd. *Šfj.*

Petter 1) Frant. X., kreslíř a malíř, nar. ve Vídni okolo 1680, byl tamže prof. květinomalby na cís. akademii, akad. radou a prof. na škole průmyslové. **P.** maloval zvláště pěkné květiny. — **2)** Antonín **P.**, malíř dějin, nar. ve Vídni 12. dubna 1783, pracoval z mládí s K. Russem dle rytin výborných mistrův a nebyl vlastně nikdy žákem souvěkého malíře. R. 1808 odebral se do Říma; r. 1814 stal se členem akad. Vídeňské, od které obdržel po sobě šest cen z rozličných oborů, zejména za svého *Mrtvého Aristida* velikou cenu Reichelovu, tehdy nejprv udělenou. Za *Zavražděného Meleagra v lůně manželky* byl r. 1814 přijat do akademie, kdež se stal r. 1820 prof. a 1828 ředitelem školy malířské a sochařské, a † ve Vídni r. 1858. Maloval obrazy z mythologie řecké a římské, později přičiněním Hormayrovým také z dějin domácích. Četné a rozmanité obrazy **P**-ovy jsou s větší části dobře spořádány a měkce malovány. K nejlepším náležejí: *Sejiti se cís. Max. s nevěstou jeho, Marií z Burgundu,* v Johanneu v Št. Hradci; *Max. a manželka jeho s malým Filipem po vítězství u Guinegate* v Belvederu ve Vídni; *Rudolf Habsburský u mrtvoly Otakarovy* (dle něho ryl Höfel); *Johana Arragonská u rakve manžela svého Filipa* a j. — **3)** Frant. **P.**, narozen v Bavorském Vejdově 4. února 1789, odbyl reální akademii ve Vídni, roku 1815 vykonal cestu do Itálie, načež žil ve Vídni do 1820, pak v Št. Hradci, kde stud. botaniku. R. 1823 přišel za prof. němčiny na gymn. do Dubrovníka, r. 1826 do Splitu. V tomto postavení byl **P.** čilým spisovatelem a vydal dobré spisy kupecké, které byly dlouhá léta školními knihami na technice ve Vídni, jako *Anleitung zur gründl. Erlernung der kaufmännischen Rechenkunst* (2 sv., Wien 1823—29, též ital. v 1 sv.); *Theor. prakt. Lehrbuch der kaufmänn. Buchführungswissenschaft* (t. 1826), pak mluvnice něm. pro Italiány a j. Zvláště důležité jsou **P**-ovy práce o Dalmácii, roztroušené po rozl. časopisech, jako Hormayrovu *Archivu* (1825), ve *Wiener Zeitschrift* (1826—34), Sommrovu *Taschenbuch zur Verbreitung geograph. Kenntnisse* (1832—34) a j. v. O sobě vydal *Compendio geografico della Dalmazia con un appendice sul Montenero* (Zara 1834); *Botan. Wegweiser in der Gegend von Spalato* (t. 1832) a j. Vůbec přispěl nemálo k poznání Dalmácie v ohledu přírodním, zvláště botanickém.

Pettrich 1) František Štěpán, sochař, nar. v Třebnici v Čechách r. 1770. Byl syn schopného stolaře a jevil již záhy neobyčejnou náklonnost a vlohy k umění, malovav při pasení dobytka svého otce rozličná zvířata na skálu, k čemuž používal kalné, přirudlé vody z kalužiny co barvy a třísek se třtinou co štětce. Dostal se brzy do učení k je-

dnomu kameníkovi v Litoměřicích, vzdělával se dále u Malínského (v. t.) v Praze a u Casanovy v Drážďanech, kdež už r. 1795 byl jmenován dvorským sochařem. Odebrav se r. 1801 do Itálie pracoval tu dílem v Římě, dílem v Carraře s Thorwaldsenem pod návodem Canovy. R. 1815 stal se profesorem řezbářství na akademii Drážďanské a zemřel r. 1844. Provedl množství soch, poprsí, basreliefů a náhrobních pomníků, ježto se porůznu po Čechách, Slezsku a Sasku nacházejí. K nejzdařilejším z nich náležejí: *Dostihy s dvouspřežími* u vypuklé řezbě na jízdárně Drážďanské a náhrobní pomník generála Christianiho tamtéž — Jeho syn **2)** Ferdinand, nar. v Drážďanech r. 1798, vzdělával se v l. 1816—19 na tamější akademii, načež doprovázel krále Antonína do Itálie, kdež až do r. 1835 pod návodem Thorwaldsenovým pracoval. Na to odešel do Washingtonu co státní řezbář severních obcí amerických, kdež mnohou znamenitou práci provedl, čímž ale proti sobě popudil žárlivost svých soupeřů, kteří by ho málem byli úkladně zavraždili, pročež se raději odebral do Brasilie, kdež se mu podobněž dostalo četných zakázek. Jeho díla vyznamenávají se zvláštní původností a spolu i určitostí slohu, jakž o tom svědčí jeho *Dívka s udicí*, jeho reliefy *Den* a *Noc;* sochy *Belisar* a *Kristus*. Umělec ten, o jehož posledních osudech nám nic bližšího není povědomo, zúčastnil se spolu se Schöpfem při Wagnerově velkém vlysu pro *Walhallu* Řezenskou. *Mü.*

Petunia, Petunie, rod rostlin Lilkovitých *(Solanaceae)*. Kalich 5dílný, koruna nálevkovitá neb řepicovitá, s krajem pateroklaným; tobolka 2pouzdrá, 2chlopná, mnohosemená; semena drobná, kulovatá. Více druhů v jižní Americe; některé se pěstují pro okrasu v zahradách. **P.** *nyctagiriflora* Juss., s bílými květy; lodyha 3—5' vysoká, větevnatá, jako všecky částky pokrytá měkkými, lepkavými chloupky; listy střičně nebo střídavé, vejčité, s vyvýšenými puntíky 2—4" dlouhé; květy úžlabíčkové na stopkách $1\frac{1}{2}$" dlouhých, velmi krásné, velké, libovonné, s trubkou nálevkovitou, skoro řepicovitou, 1—9‴ dlouhou, s jemnými chloupky, kraj 9—10‴ dlouhý, s výkrojky okrouhlými, tupými, v hrdle tmavě čárkovaná; kalich 3—4krát kratší koruny. Pyl bělavý. Letní květina v jižní Americe, na řece La Platě. **P.** *violacea*, krásná letní květina, mnohem útlejší předešlé, v Boenos-Ayres, Chili, Montevideo. Lodyha lehavá, větevnatá, 3—4' dlouhá, slabá, s měkkými chloupky, lepkavá. Listy menší, tenší, jasnější a živěji zelené než u předešlé; stopky úžlabičkové, květy tmavě karmasínově červené, velmi krásné, s tupými krátkými pokrajnými laloky, v hrdle černěfialové, čárkované, nafouklé, pyl modrý. Zúrodňováním předešlé s touto a naopak vypěstí se množství krásných odrůd. Dají se u nás v zahradách snadno pěstovati.

Petursson Hallgrimur, island. básník náboženský, narozen r. 1614, přišel co 16letý jinoch do Kodaně ke kováři do učení, avšak pomocí svého učeného krajana Brynjolfa Svendsona dostal se do latinské školy a studoval pak theologii, načež ve vlasti své co kněz účinkoval až do r. 1665, kdež byv zachvácen málomocenstvím musil se vzdáti svého úřadu, a stráviv trpce v této chorobě poslední léta svá zemřel na dvorci Ferstikla 27. říj. 1674. **P.** náleží zajisté k nejznamenitějším náboženským básníkům. Vedle množství žalmův a písní, nejvíce náboženského obsahu, jest nejhlavnější jeho dílo *Psalterium Passionale č. 50 žalmův o Umučení Páně* (v islandském jazyku vyšlé v 27 vydáních, z kterýchžto poslední v Reikjaviku r. 1851). *Mü.*

Petzelius, mnich z řádu augustiánského, přišel r. 1672 co klerik do Prahy, strávil tu několik let, pak ale opustiv řád odešel do Budyšína, přidržel se reformace a zemřel tam co vážený městský hudebník. **P.** vydal *Bicinia variorum instrumentorum*, s dodatkem (Lps. 1675, 2. vyd. 1682); *Delitiae Musicae etc.* (Frnkf. 1678); *Opus musicum sonatarum etc.* (t. 1686) a j.

Petzhold 1) Georg Paul Alexander, nar. 29. ledna 1810 v Drážďanech; stav se doktorem mediciny byl praktickým lékařem v Drážďanech, pak prof. hospodářství polního a technologie na universitě v Derptu od r. 1846. Sps. *Geologie* (v Lps. 1840); *De calamitis et lithantracibus* (v Drážď. a Lps. 1841); *Ueber Calamiten u Steinkohlenbildung* (tamž 1841); *Populäre Vorlesungen über Agriculturchemie* (v Lps. 1844); *Beiträge zur Kenntniss d. Innern von Russland* (tamž 1851); *Ueber Silicification organischer Körper* (Halle 1853); *Untersuchung d. schwarzen Erde d. südl. Russlands* (Poggd. Anal. L. I. 1850); a mnoho jiných spisů o sobě i v časopisech. — **2)** Jul. **P.**, bratr před., nar. v Drážďanech 25. pros. 1812, od 1839 bibliotékář tehdejšího prince, nynějšího krále Saského Jana, od 1853 též bibliotékář u prince Alberta, od 1859 dvor. rada, vydal četné a vážené spisy o bibliothékách a bibliografii, z kterých jmenujeme: *Anzeiger für Literatur und Bibliothekwissenschaft* (od 1840); *Adressbuch der deutschen Bibliotheken* (4. vyd. 1853); *Katechismus der Bibliothekenlehre* (tamž 1856) a *Bibliotheca bibliographica* (1864).

Petzl Josef, schopný malíř genru v Mnichově, kdež se i narodil r. 1803. Navštěvovav tam. akad. pracoval pak nějaký cas u Begasa v Berlíně, a konal též k dalšímu vzdělání svému pilné cesty, na nichž prošel kromě Německa též Skandinavii, Itálii, Řecko a Turecko, kdež všude hojné kořisti nabyl k umělecké činnosti své. Z četných, avšak nestejně podařených prací jeho buďtež jmenovány: *Řečtí náčelníkové, čtouce dosazení krále Otty; Řecká svatba; Rozdělení dědictví; Uteklá dcera mezi herci; Otročník a kleštěnec předvádějí pašeti tři otrokyně.* *Mü.*

Petzmayer Jan, největší virtuos na citeru drnkací i smykací, nar. ve Vídni 1810. V 18. roce dostal náhodou do rukou jednoduchou citeru, jaké podnes mají ve štýrských Alpách, a zalíbil si jí tak velice, že se jí zcela oddal. Krásné improvisace **P**-ovy vábily ve Vídni četné obecenstvo, že se rychle stal známým v kruzích širších a vyšších, ba hrál i před císařem. Roku 1833 nastoupil cestu do sev. Němec, a ve všech velkých městech potkal se s úspěchem skvělým. V Berlíně koncertoval před králem zároveň s F. a T. Elslerovou. R. 1837 poznal jej v Bamberku Maximilian vévoda Bavorský, který chtě se naučiti na citeru jmenoval jej svým komorním virtuosem. Od té doby žije **P.** u vévody, s kterým r. 1838 vykonal cestu v Asii a Africe. Naopak od jiných virtuosů podržel **P.** podnes původní jednoduchou citeru o 17 strunách.

Peu à peu [pö a pö], franc. znenáhla, pomalu.

Peuce (*Peuke*) v. Peukini.

Peucedanin (*imperatorin* $= C_7, H_{12}, O_4$) jest netečná látka, tvoří bezbarvé, průhledné, lesklé, šestiboké hranoly, které v horkém lihu a étheru se rozpouštějí, hořce chutnají a teplem 75° tají; vytahuje se z kořenů všedobru (*Imperatoria*) a smldníku (*Peucedanum*). *Sch.*

Peucedanum, smldník (*Haarstrang*), rod rostlin Okoličnatých Smldníkovitých (*Umbelliferae Peucedaneae* DC.). Složený okolík; kraj kalichový 5zubý, někdy nepatrný; plátky obvejčité, zoužené

v lalůček vehnutý, vykrojené nebo přicelé. Dvojnažka po hřbetu ploská nebo čočkovitě smáčknutá, krajem rozšířenoploským obklíčená. Semeno s předu ploché, semenice 2dílná. S. obecný, **P.** *officinalis* Lin. Kořen vřetenovitý, hrbolatý, na několik střevíců dlouhý a někdy co rameno tlustý, černavý, vnitř bílý se šťávou žlutou; lodyha přímá, 3—6' vysoká, plná, oblá, přemělce brázdovaná, nahoře chůdavě větevnatá, nejlysejší; listy pětkrát trojčetné; okolíky 11—30pramené, rovné, pramenův ...ých; pokryvka padavá; pokryvečky z lupínkův ...bých štětinovitých; květy žluté. Na lukách ...kých a stinných Evropy západnější. Kořen zapáchá a chutná nepříjemně, taktéž i nať; druhdy se potřebovaly v lékařství; šťáva pryskyřičná, na ...ále z ran do kořenů udělaných se prýštící, jest ... a potřebovala se jako amoniak. S. srnik P. *Cervaria* Cusson., *Athamanta Cervaria* Lin., také ...eček jelení, srní kořen, a s. bedrníkovitý, **P.** *Oreoselinum* Cusson., *Athamanta Oreoselinum* Lin., rostou v prostřední Evropě, vyprýšťují ... šťávu z kořenu; květy mají bílé. Užívá se ...a v dobytčím lékařství.

Peucer, též Peuzer, Kašpar, nar. 6. led. 1525 v Budyšíně; učenec německý, zeť Melanchthonův, byl od r. 1554 prof. mathematiky, pak 1559 mediciny na universitě Vitemberské až do r. 1574; byl ...ážek kurfirsta Augusta. R. 1574 byl se stolice ...ské co tajný kalvinista sesazen a v tuhé vazbě v Drážďanech, Lipsku a Rokytnici držán až do r. ...86, na to stal se lékařem knížete Zerbstského. Zemřel 25. září 1602 v Desavě. Z mnohých jeho ...psů, z nichž některé velké vážnosti požívaly, ...dáme: *Elementa doctrinae de circulis coelestibus et primo motu* (Vitenb. 1551, 1553, 1563, 1576); *Commentarius de praecipuis divinationum generibus* (t. 1553, 1572); *De dimensione terrae et geometrice ...andis locorum intervallis ex doctrina triangulorum sphaericorum* (t. 1554, 1579, 1587); *Hypotheses astronomicae, s. Theoriae planetarum ex Ptolomaei et aliorum veterum doctrina, ad observationes ...lai Copernici, et canones motuum ab eo conditos, accommodatae* (tž. 1571); mimo to psal také medicinská pojednání.

Peucetia slula část Apulie, v níž bydleli Peucetiové (v. t.). Území toto rozkládalo se ...dél východního pobřeží Itálie severovýchodně k moři Jaderskému, jižně k zálivu Tarentskému. *Rs.*

Peucetiové, staroitalský národod, čítají se, jakož i příbuzní jim Oinotrové, k nejstarším, předhistorickým obyvatelům Italie. Přistěhovali se prý ... z Arkadie pod Peucetiem, synem Lykaonovým, ...trem Oinotrovým. *Rs.*

Peucini v. Peukinové.

Peucker Eduard von, pruský generál, nar. ...2 ve Schmiedeberku ve Slezsku, bojoval ve válkách proti Napoleonovi, stal se 1848 říšským ministrem války, velel 1849 operačnímu sboru spojených vojsk do Badenska poslaných a jest od roku ...5 generálním dozorcem vychování vojenského v Berlíně. Seps. *Das deutsche Kriegswesen in Urzeiten* (2 sv. Berl. 1860) a *Die deutschen Schlachthaufen der Urzeit* (1864).

Peuerbach, okr. ms. v horn. Rakousích, v kr. Vels..., asi 1200 oby. — Okres **P**-ský měl ... za 2·56 ☐ m. 11.570 obyvatelů ve 2 msech ...14 vsech.

Peukinové (*Peucini*) nazývala se větev germ. ... gal. Bastarnův (v. t.); nejprvé činí se ... zmínka brzy po velkém stěhování Keltův v ...jinách půlnočních; toho času seděli vedle ...zův v horách Sedmihradských a dále odtud k východu, odkudž, jak se zdá, Agathyrsy vytlačili; odtud, před panováním cís. Augusta, zaujali též ostrov při ústí Dunaje, podle nich Peuke řečený. Taktéž slula dle nich hora Peuke, nyn. *Bučeš* n. *Bučeč* (v. t.) v Sedmibradsku. Srov. Šafaříkovy *Slov. Starož.* §. 17. č. 10.

z **Peurbachu** (*Purbachu*) Jiří, schopný hvězdář a mathematik, nar. roku 1423 v malém městečku Peurbachu pod Semeringem v Rakousích, studoval ve Vídni a dosáhnuv hodnosti mistrské cestoval dlouhý čas po Itálii, navštěvuje rozličné university a zanášeje se velmi pilně hvězdářstvím. Odtud odebral se zpět do Vídně, kde ihned jmenován byl profesorem mathematiky a hvězdářství a kde též r. 1461 zemřel. **P.** byl velmi zručný hotovitel nástrojů hvězdářských, což na onen čas tím většího povšimnutí zasluhuje, jelikož v té době nebylo vůbec znamenitějších hvězdářů praktických. Zejména zhotovil si **P.** dobré kvadranty, sextanty a t. d., kterými tělesa nebeská pozoroval a pozorování toto pilně a bedlivě zaznamenával. Spisy jím sepsané vyšly tiskem po jeho smrti; znamenitější z nich jsou: *Tabulae eclipsium super meridiano Viennensi* (1514) a *Theoria nova planetarum,* která se dočkala mnoha vydání, nejposlednějšího roku 1581. Spisy jeho byly od rozličných hvězdářů, poznámkami a přídavky opatřené, nejednou tiskem vydány. Jeho žák byl Jan Regiomontanus (*Müller*), známý hvězdář a opravovatel kalendáře (v. t.). *Sm.*

Peutinger Konrad, nar. 14. října 1465 v Augšpurku z rodiny patricijské, studoval práva v Italii, byl od r. 1493 v rodném městě syndikem a † 24. pros. 1547. O Augšpurk získal si zásluhy sepsáním práva mincovního, a jméno své zvěčnil zachráněním starožitného spisu po něm *Tabulae Peutingerianae* nazvaného. Jest to mapa západní říše Římské za císaře Severa, nebo jak jiní za to mají, na rozkaz Theodosia II. zhotovená. Nejnovější badatelé i to udávají, že jest původu novějšího, spracována ale na základě jakéhosi cestopisu z časův císařů těchto. Na mapě této udána jest vzdálenost jednotlivých míst vedle silnic vojenských položených; obrázkem na udaném místě přimalovaným naznačeno zároveň, bylo-li tu hlavní město, pevnost, osada, lázeň a j. v. Též poznamenány jsou vysoké vrchy, místa kde se jde přes řeku, a udání barbarští národové, kteří bydlí v nejbližším sousedství. Drahocenný ten spis našel prý Konrad Celtes v jakémsi klášteře; po něm dostal se, neznámo kterak, **P**-ovi a po jeho smrti M. Welserovi, který vydal z něho úryvky v Benátkách r. 1591. Než poznali učenci důležitost spisu toho a naléhati počali o další vydání, zemřel Welser a mapa považována za ztracenou, až nalezena 1714, vyjma první list (Hispanie, Britanie a Mauritanie); však kopii listu toho asi v XIII. nebo XIV. století zhotovenou nalezl profesor Wyttenbach v Trieru. Již roku 1758 vydal mapu v 11 listech Scheyl ve Vídni, nejlépe pak Mannert 1824 v Lipsku v 12 li-stech. Rukopis jest v císařské knihovně ve Vídni.

Pevnina, kontinent (z lat.), souvislá země veliké rozsáhlosti, na rozdíl od ostrova, země menší odevšad vodou obklopené. Na celé zeměkouli počítáme jen tři **p**-ny: starý svět, obsahující Evropu, Asii a Afriku; nový svět čili Ameriku; Australii čili Nový Holand.

Pevnost (franc. *forteresse, place forte,* něm. *Festung*), buď bydliště: město, městys aneb vesnice, aneb kterákoli místnost pro důležitou strategickou polohu svou hradbami pevnými z kamene dle jisté

dnomu kameníkovi v Litoměřicích, vzdělával se dále u Malínského (v. t.) v Praze a u Casanovy v Drážďanech, kdež už r. 1795 byl jmenován dvorským sochařem. Odebrav se r. 1801 do Itálie pracoval tu dílem v Římě, dílem v Carraře s Thorwaldsenem pod návodem Canovy. R. 1815 stal se profesorem řezbářství na akademii Drážďanské a zemřel r. 1844. Provedl množství soch, poprsí, basreliefů a náhrobních pomníků, ježto se porůznu po Čechách, Slezsku a Sasku nacházejí. K nejzdařilejším z nich náležejí: *Dostihy s dvouspřežími* u vypuklé řezbě na jízdárně Drážďanské a náhrobní pomník generála Christianiho tamtéž — Jeho syn **2)** Ferdinand, nar. v Drážďanech r. 1798, vzdělával se v l. 1816—19 na tamější akademii, načež doprovázel krále Antonína do Itálie, kdež až do r. 1835 pod návodem Thorwaldsenovým pracoval. Na to odešel do Washingtonu co státní řezbář severních obcí amerických, kdež mnohou znamenitou práci provedl, čímž ale proti sobě popudil žárlivost svých soupeřů, kteří by ho málem byli úkladně zavraždili, pročež se raději odebral do Brasilie, kdež se mu podobněž dostalo četných zakázek. Jeho díla vyznamenávají se zvláštní původností a spolu i určitostí slohu, jakž o tom svědčí jeho *Dívka s udicí*, jeho reliefy *Den* a *Noc;* sochy *Belisar* a *Kristus*. Umělec ten, o jehož posledních osudech nám nic bližšího není povědomo, zúčastnil se spolu se Schöpfem při Wagnerově velkém vlysu pro *Walhallu* Řezenskou. *Mü.*

Petunia, Petunie, rod rostlin Lilkovitých *(Solanaceae)*. Kalich 5dílný, koruna nálevkovitá neb řepicovitá, s krajem pateroklaným; tobolka 2pouzdrá, 2chlopná, mnohosemená; semena drobná, kulovatá. Více druhů v jižní Americe; některé se pěstují pro okrasu v zahradách. **P.** *nyctagiriflora* Juss., s bílými květy; lodyha 3—5′ vysoká, větevnatá, jako všecky částky pokrytá měkkými, lepkavými chloupky; listy střídně nebo střídavé, vejčité, s vyvýšenými puntíky 2—4″ dlouhé; květy úžlabičkové na stopkách $1\frac{1}{2}$″ dlouhých, velmi krásné, velké, líbovonné, s trubkou nálevkovitou, skoro řepicovitou, 1—9‴ dlouhou, s jemnými chloupky, kraj 9—10‴ dlouhý, s výkrojky okrouhlými, tupými, v hrdle tmavě čárkovaná; kalich 3—4krát kratší koruny. Pyl bělavý. Letní květina v jižní Americe, na řece La Platě. **P.** *violacea*, krásná letní květina, mnohem útlejší předešlé, v Buenos-Ayres, Chili, Montevideo. Lodyha lehavá, větevnatá, 3—4′ dlouhá, slabá, s měkkými chloupky, lepkavá. Listy menší, tenší, jasnější a živěji zelené než u předešlé; stopky úžlabičkové, květy tmavě karmasinově červené, velmi krásné, s tupými krátkými pokrajnými laloky, v hrdle černěfialové, čárkované, nafouklé, pyl modrý. Zúrodňováním předešlé s touto a naopak vypěstí se množství krásných odrůd. Dají se u nás v zahradách snadno pěstovati.

Petursson Hallgrimur, island. básník náboženský, narozen r. 1614, přišel co 16letý jinoch do Kodaně ke kováři do učení, avšak pomocí svého učeného krajana Brynjolfa Svendsona dostal se do latinské školy a studoval pak theologii, načež ve vlasti své co kněz účinkoval až do r. 1665, kdež byv zachvácen malomocenstvím musil se vzdáti svého úřadu, a stráviv trpce v této chorobě poslední léta svá zemřel na dvorci Ferstikla 27. říj. 1674. **P.** náleží zajisté k nejznamenitějším náboženským básníkům. Vedle množství žalmův a písní, nejvíce náboženského obsahu, jest nejhlavnější jeho dílo *Psalterium Passionale č. 50 žalmův o Umučení Páně* (v islandském jazyku vyšlé v 27 vydáních, z kterýchžto poslední v Reikjaviku r. 1851). *Mü.*

Petzelius, mnich z řádu augustiánského, přišel r. 1672 co klerik do Prahy, strávil tu několik let, pak ale opustiv řád odešel do Budyšína, přidržel se reformace a zemřel tam co vážený městský hudebník. **P.** vydal *Bicinia variorum instrumentorum*, s dodatkem (Lps. 1675, 2. vyd. 1682); *Delitiae Musicae etc.* (Frnkf. 1678); *Opus musicum sonatarum etc.* (t. 1686) a j.

Petzhold 1) Georg Paul Alexander, nar. 29. ledna 1810 v Drážďanech; stav se doktorem mediciny byl praktickým lékařem v Drážďanech, pak prof. hospodářství polního a technologie na universitě v Derptu od r. 1846. Sps. *Geologie* (v Lps. 1840); *De calamitis et lithantracibus* (v Drážď. a Lps. 1841); *Ueber Calamiten u Steinkohlenbildung* (tamž 1841); *Populäre Vorlesungen über Agriculturchemie* (v Lps. 1844); *Beiträge zur Kenntniss d. Innern von Russland* (tamž 1851); *Ueber Silicification organischer Körper* (Halle 1853); *Untersuchung d. schwarzen Erde d. südl. Russlands* (Poggd. Anal. L. I. 1850); a mnoho jiných spisů o sobě i v časopisech. — **2)** Jul. **P.**, bratr před., nar. v Drážďanech 25. pros. 1812, od 1839 bibliotékář tehdejšího prince, nynějšího krále Saského Jana, od 1853 též bibliotékář u prince Alberta, od 1859 dvor. rada, vydal četné a vážené spisy o bibliothékách a bibliografii, z kterých jmenujeme: *Anzeiger für Literatur und Bibliothekwissenschaft* (od 1840); *Adressbuch der deutschen Bibliotheken* (4. vyd. 1853); *Katechismus der Bibliothekenlehre* (tamž 1856) a *Bibliotheca bibliographica* (1864).

Petzl Josef, schopný malíř genru v Mnichově, kdež se i narodil r. 1803. Navštěvovav tam. akad. pracoval pak nějaký cas u Begasa v Berlíně, a konal též k dalšímu vzdělání svému pilné cesty, na nichž prošel kromě Německa též Skandinavii, Itálii, Řecko a Turecko, kdež všude hojné kořisti nabyl k umělecké činnosti své. Z četných, avšak nestejně podařených prací jeho buďtež jmenovány: *Rečtí náčelníkové, čtouce dosazení krále Otty; Řecká svatba; Rozdělení dědictví; Uteklá dcera mezi herci; Otročník a kleštěnec předvádějí pašeti tři otrokyně.* *Mü.*

Petzmayer Jan, největší virtuos na citeru drnkací i smykací, nar. ve Vídni 1810. V 18. roce dostal náhodou do rukou jednoduchou citeru, jaké podnes mají ve štýrských Alpách, a zalíbil si ji tak velice, že se jí zcela oddal. Krásné improvisace **P**-ovy vábily ve Vídni četné obecenstvo, že se rychle stal známým v kruzích širších a vyšších, ba hrál i před císařem. Roku 1833 nastoupil cestu do sev. Němec, a ve všech velkých městech potkal se s úspěchem skvělým. V Berlíně koncertoval před králem zároveň s F. a T. Elslerovou. R. 1837 poznal jej v Bamberku Maximilian vévoda Bavorský, který chtě se naučiti na citeru jmenoval jej svým komorním virtuosem. Od té doby žije **P.** u vévody, s kterým r. 1838 vykonal cestu v Asii a Africe. Naopak od jiných virtuosů podržel **P.** podnes původní jednoduchou citeru o 17 strunách.

Peu à peu [pö a pö], franc. znenáhla, pomalu.

Peuce (*Peuke*) v. Peukini.

Peucedanin (*imperatorin* $= C_{24}\ H_{12}\ O_4$) jest netečná látka, tvoří bezbarvé, průhledné, lesklé, šestiboké hranoly, které v horkém lihu a étheru se rozpouštějí, hořce chutnají a teplem 75° tají; vytahuje se z kořenů všedobru (*Imperatoria*) a smldníku (*Peucedanum*). *Sch.*

Peucedanum, smldník (*Haarstrang*), rod rostlin Okoličnatých Smldníkovitých (*Umbelliferae Peucedaneae* DC.). Složený okolík; kraj kalichový 5zubý, někdy nepatrný; plátky obvejčité, zoužené

v lalůček vehnutý, vykrojené nebo přicelé. Dvojnažka po hřbetu ploská nebo čočkovitě smáčknutá, krajem rozšířenoploským obklíčená. Semeno s předu ploché, semenice 2dílná. S. obecný, **P.** *officinale* Lin. Kořen vřetenovitý, hrbolatý, na několik střevíců dlouhý a někdy co rameno tlustý, černavý, uvnitř bílý se šťávou žlutou; lodyha přímá, 3—6′ vysoká, plná, oblá, přemělce brázdovaná, nahoře střídavě větevnatá, nejlysejší; listy pětkrát trojdílné; okolíky 11—30paprsené, rovné, pramenův lysých; pokryvka padavá; pokryvečky z lupínkův mnohých štětinovitých; květy žluté. Na lukách vlhkých a stinných Evropy západnější. Kořen zapáchá a chutná nepříjemně, taktéž i nať; druhdy se potřebovaly v lékařství; šťáva pryskyřičná, na jaře z ran do kořenů udělaných se prýštící, jest žlutá a potřebovala se jako amoniak. S. srník **P.** *Cervaria* Cusson., *Athamanta Cervaria* Lin., také líbeček jelení, srní kořen, a s. bedrníkovitý, **P.** *Oreoselinum* Cusson., *Athamanta Oreoselinum* Lin., rostou v prostřední Evropě, vyprýšťují žlutou šťávu z kořenu; květy mají bílé. Užívá se jich v dobytčím lékařství.

Peucer, též Peuzer, Kašpar, nar. 6. led. 1525 v Budyšíně; učenec německý, zeť Melanchthonův, byl od r. 1554 prof. mathematiky, pak 1559 mediciny na universitě Vitemberské až do r. 1574; byl miláček kurfirsta Augusta. R. 1574 byl se stolice učitelské co tajný kalvinista sesazen a v tuhé vazbě v Drážďanech, Lipsku a Rokytnici držán až do r. 1586, na to stal se lékařem knížete Zerbstského. Zemřel 25. září 1602 v Desavě. Z mnohých jeho spisů, z nichž některé velké vážnosti požívaly, uvádíme: *Elementa doctrinae de circulis coelestibus et primo motu* (Vitenb. 1551, 1553, 1563, 1576); *Commentarius de praecipuis divinationum generibus* (tá. 1553, 1572); *De dimensione terrae et geometrice numerandis locorum intervallis ex doctrina triangulorum sphaericorum* (t. 1554, 1579, 1587); *Hypotheses astronomicae, s. Theoriae planetarum ex Ptolomaei et aliorum veterum doctrina, ad observationes Nicolai Copernici, et canones motuum ab eo conditos, accomodatae* (tž. 1571); mimo to psal také medicinská pojednání.

Peucetia slula část Apulie, v níž bydleli Peucetiové (v. t.). Území toto rozkládalo se podél východního pobřeží Itálie severovýchodně k moři Jaderskému, jižně k zálivu Tarentskému. *Rs.*

Peucetiové, staroitalský národ, čítají se, jakož i příbuzní jim Oinotrové, k nejstarším, předhistorickým obyvatelům Italie. Přistěhovali se prý tam z Arkadie pod Peucetiem, synem Lykaonovým, bratrem Oinotrovým. *Rs.*

Peucini v. Peukinové.

Peucker Eduard von, pruský generál, nar. 1792 ve Schmiedeberku ve Slezsku, bojoval ve válkách proti Napoleonovi, stal se 1848 říšským ministrem války, velel 1849 operačnímu sboru spojených vojsk do Badenska poslaných a jest od roku 1858 generálním dozorcem vychování vojenského v Berlíně. Seps. *Das deutsche Kriegswesen in Urzeiten* (2 sv. Berl. 1860) a *Die deutschen Schlachtfelder der Urzeit* (1864).

Peuerbach, okr. ms. v horn. Rakousích, v kr. Welském, asi 1200 oby. — Okres **P**-ský měl 1857 na 2·56 □ m. 11.570 obyvatelů ve 2 msech a 214 vsech.

Peukinové (*Peucini*) nazývala se větev germ. nebo gal. Bastarnův (v. t.); nejprvé činí se o nich zmínka brzy po velkém stěhování Keltův v krajinách půlnočních; toho času seděli vedle Bastarnův v horách Sedmihradských a dále odtud k východu, odkudž, jak se zdá, Agathyrsy vytlačili; odtud, před panováním cís. Augusta, zaujali též ostrov při ústí Dunaje, podle nich Peuke řečený. Taktéž slula dle nich hora Peuke, nyn. *Bučeš* n. *Bučeč* (v. t.) v Sedmihradsku. Srov. Šafaříkovy *Slov. Starož.* §. 17. č. 10.

z **Peurbachu** (*Purbachu*) Jiří, schopný hvězdář a mathematik, nar. roku 1423 v malém městečku Peurbachu pod Semeringem v Rakousích, studoval ve Vídni a dosáhnuv hodnosti mistrské cestoval dlouhý čas po Itálii, navštěvuje rozličné university a zanášeje se velmi pilně hvězdářstvím. Odtud odebral se zpět do Vídně, kde ihned jmenován byl profesorem mathematiky a hvězdářství a kde též r. 1461 zemřel. **P.** byl velmi zručný hotovitel nástrojů hvězdářských, což na onen čas tím většího povšimnutí zasluhuje, jelikož v té době nebylo vůbec znamenitějších hvězdářů praktických. Zejména zhotovil si **P.** dobré kvadranty, sextanty a t. d., kterými tělesa nebeská pozoroval a pozorování toto pilně a bedlivě zaznamenával. Spisy jím sepsané vyšly tiskem po jeho smrti; znamenitější z nich jsou: *Tabulae eclipsium super meridiano Viennensi* (1514) a *Theoria nova planetarum*, která se dočkala mnoha vydání, nejposlednějšího roku 1581. Spisy jeho byly od rozličných hvězdářů, poznámkami a přídavky opatřené, nejednou tiskem vydány. Jeho žák byl Jan Regiomontanus (*Müller*), známý hvězdář a opravovatel kalendáře (v. t.). *Sm.*

Peutinger Konrad, nar. 14. října 1465 v Augšpurku z rodiny patricijské, studoval práva v Italii, byl od r. 1493 v rodném městě syndikem a † 24. pros. 1547. O Augšpurk získal si zásluhy sepsáním práva mincovního, a jméno své zvěčnil zachráněním starožitného spisu po něm *Tabulae Peutingerianae* nazvaného. Jest to mapa západní říše Římské za císaře Severa, nebo jak jiní za to mají, na rozkaz Theodosia II. zhotovená. Nejnovější badatelé i to udávají, že jest původu novějšího, spracována ale na základě jakéhosi cestopisu z časův císařů těchto. Na mapě této udána jest vzdálenost jednotlivých míst vedle silnic vojenských položených; obrázkem na udaném místě přimalovaným naznačeno zároveň, bylo-li tu hlavní město, pevnost, osada, lázeň a j. v. Též poznamenány jsou vysoké vrchy, místa kde se jde přes řeku, a udáni barbarští národové, kteří bydlí v nejbližším sousedství. Drahocenný ten spis našel prý Konrad Celtes v jakémsi klášteře; po něm dostal se, neznámo kterak, **P**-ovi a po jeho smrti M. Welserovi, který vydal z něho úryvky v Benátkách r. 1591. Než poznali učenci důležitost spisu toho a naléhati počali o další vydání, zemřel Welser a mapa považována za ztracenou, až nalezena 1714, vyjma první list (Hispanie, Britanie a Mauritanie); však kopii listu toho asi v XIII. nebo XIV. století zhotovenou nalezl profesor Wyttenbach v Trieru. Již roku 1758 vydal mapu v 11 listech Scheyl ve Vídni, nejlépe pak Mannert 1824 v Lipsku v 12 li-stech. Rukopis jest v císařské knihovně ve Vídni.

Pevnina, kontinent (z lat.), souvislá země veliké rozsáhlosti, na rozdíl od ostrova, země menší odevšad vodou obklopené. Na celé zeměkouli počítáme jen tři **p**-ny: starý svět, obsahující Evropu, Asii a Afriku; nový svět čili Ameriku; Australii čili Nový Holand.

Pevnost (franc. *forteresse*, *place forte*, něm. *Festung*), buď bydliště: město, městys aneb vesnice, aneb kterákoli místnost pro důležitou strategickou polohu svou hradbami pevnými z kamene dle jisté

soustavy vystavenými obehnaná, což i poměrně malé tlupě vojska poskytují možnost s prospěchem brániti se proti zástupům mnohem četnějším. **P**-i se zakládají řády nedaleko podél hranic říší a států pro jich snažší ubránění. Takové **p**-i pohraniční často a zvláště ve státech s převahou vojensky zařízených staví se ve více řadách (opasech, *Festungsgürtel*) za sebou, aby nepřítel nikde nemohl vtrhnouti snadno do země. Nejlepší místa pro **p**-i jsou na širších řekách při hlavních silnicích (Peschiera, Mantova, Verona), jimiž nepřítel táhnouti musí pro opanování přechodu přes řeku; na cípu při aneb blízko vtoku jedné řeky do druhé (Komárno, Terezín); na břehu mořském (pobřežní). Účel **p**-i je: 1. zameziti vtrhnutí nepřátelské; 2. snadně a krytě shromážditi vojska na operační basi (v. t.) pro započetí ofensivy (v. t.); takové **p**-i mívají okolo sebe hražené tábory; 3. útulek pro poražené vojsko, aby toto v úkrytě mohlo oddechnouti si, opraviti a sesíliti se; 4. bezpečné skladiště zbraní, munici, vůbec zásob všelijakých pro vojsko. **P**-i se zařizují pomocí hražení (v. t.) dle rozličných jednoduchých aneb složitějších soustav; nejnovější a nejoblíbenější, protože novému způsobu hrubé střelby nejpřiměřenější, jest soustava Carnotova (v. Carnot a Hražení). **P**-em se připisovala až do konce minulého století náramná důležitost, pedantické vedení války tehdejší nedovolovalo **p**-í se straniti, je obcházeti, nýbrž velelo jich řádné obléhání, čímž se mařil drahý čas a vzácné síly. Napoleon I. však nejprvější dokázal přečetnými skutky a skvělými prospěchy, jak **p**-i bez jich důmyslného užívání a výborného vojska na širém poli nejsou ničím, než drahým kameništěm. Jisto je, že **p**. na lhostejném místě založená, jako nyní Temešvár, Palmanuova a j., nemá leč cenu staviva na ni spotřebovaného, a že mnoho **p**-í je veliké neštěstí pro vojsko a nebezpečné pro výsledek války. Neobsazené nestojí za nic, a obsadí-li se, uzme se totiž výborných sil operujícímu v poli vojsku a seslabí se. **P**-i se dělí dle objemu a posádky v jisté třídy, **p**-i 1. třídy jsou největší, **p**-i 5té třídy již jsou pouhými forty (v. t.) č. tvrzemi. *Msý.*

Pevný, tak souvislý, že se nedá roztrhnouti bez násilí. Ve fysice slovou těla **p**-ná na rozdíl od tekutých taková, při nichž jest souvislost jednotlivých součástek tak silná, že se nemohou od sebe odděliti pouhou vlastní tíží. — **P-ná země** v. Pevnina. — V jiném smyslu znamená **p**. tolik co opevněný, na př. tábor, město a t. d.

Peyre [pér] **1)** Antoine François, franc. stavitel a malíř, nar. v Paříži r. 1739, † tamtéž r. 1823. Jeho bratr Marie Joseph byl prvním jeho učitelem. Obdržev první velkou cenu římskou, odebral se do toho města r. 1763, kdež mezi jiným kreslil a maloval basiliku sv. Petra, kterýžto obraz nyní v Louvru se nachází. Po svém návratu stal se kontrolorem královských staveb, údem institutu atd. Z jeho staveb zasluhují býti jmenovány dva kostelíky v St. Germainu a dokončení paláce kurfirsta Trevirského v Koblenci. — **2)** Antoine Marie, jeho bratrovec a syn jmenov. Marie Josefa, nar. r. 1769, † r. 1843 v Paříži, měl oba za učitele a navštěvoval později akademii. K pařížským jeho stavbám náležejí: starý sál divadla de la Gaîté; amfitheater konservatoria umění a řemesel; obnovení Conciergerie (vězení). *Mü.*

Peyron Amadeo, znamenitý jazykozpytec, nar. 2. říj. 1785 v Turině, kdež jest nyní profesorem orientálních jazyků na Athenaeu a sekretářem tamnější akademie. Zvláštních zásluh si dobyl o jazyk koptický vydav slovník *Lexicon linguae copticae* (Tur. (1835) a mluvnici *Grammatica linguae copticae* (t. 1842), kteréž jsou známy po celé Evropě. **P**. má rozsáhlou známost jazykův nejen indoevropských ale i semitských, jakož jest i velikým znalcem starožitnin a posuzovatelem antik. Ostatní jeho práce nalézají se v *Memorie della accademia di Torino.*

Peyronnet, Charles-Ignace, hrabě de, státník franc., nar. v Bordeaux r. 1778, † na zámku Montferrandu r. 1854. Pocházel z rodu měšťanského, studoval práva, a ztrativ otce guilotinou v době revoluce stal se rozhodným royalistou. Základ rychlého postupování v důstojnostech státních položil tím, že ve Sto dnech provázel vévodkyni Angoulêmskou až k lodi, kterouž opět ušla do Anglie. Byltě hned po restauraci povolán k rozličným vysokým úřadům soudním, až r. 1821 byl jmenován ministrem spravedlnosti. Již příštího roku podal komorám návrh zákona o tisku, jenž čelil k značnému zostření trestů, k přikázání trestních činů tiskem spáchaných soudům královským na místě soudů porotních, k oprávnění vlády, aby potlačila časopisy směřující dle jejího úsudku proti veřejnému pokoji, proti církvi státní neb proti důstojnosti královské, konečně k zmocnění krále, aby zavésti mohl censuru cestou ordonnancí. Návrh ten vzbudil velikou bouři, byl však přijat a **P**. do stavu hraběcího povýšen. R. 1825 provedl ještě jiná zostření trestního zákonníka, jmenovitě proti svatokrádeži, a r. 1827 pokoušel se úsilovně o skutečné zavedení censury na spisy neperiodické; avšak komora pairská zavrhla zákon komorou deputovaných přijatý. R. 1828 byl **P**. jmenován pairem a r. 1830 ministrem vnitra; avšak sotva dva měsícce seděl v křesle, když po prohlášení proslulých ordonancí vypukla revoluce červencová, kteráž za následek měla pád starší větve Bourbonů. **P**., skrývav se po nějaký čas, byl konečně ku konci srpna v Toursu zatčen, velezrádou obviněn a k doživotnému žaláři odsouzen. R. 1836 byl amnestován, tak že jen 6 roků na tvrzi Hamu setrval. Mimo některá menší pojednání sepsal: *Esquisse politique* (v Pař. 1829); *Pensées d'un prisonnier* (2 sv. v Pař. 1834); *Histoire des Francs* (2 sv. v Pař. 1855) a j.

Peysern v. Pyzdry.

Pez 1) Bernard, starožitník, narozen v Medlíku 1683, vstoupil tam do kláštera benediktin., a odbyv theologii obíral se nejvíce literaturou a prameny historickými, zvláště k dějinám svého řádu se vztahujícími. K tomu cíli navštívil kláštery svého řádu v Rak., Bavořích a Švábsku, provázel později hrab. Sinzendorfa na kongres do Soissonsu a † v Medlíku 1735. Sps. *Thesaurus anecdotorum noviss., seu veter. monument. ex germanicis biblioth. collectio* (6 sv., Augš. a Št. Hrad. 1721—29); *Bibliotheca ascetica* (13 sv., Řezno 1723—33) a j., nedokončiv svou *Bibliotheca Benedictinorum.* — **2)** Jeronym **P**., bratr před., nar. v Ibsu 1685, vstoupil do kláštera za bratrem, s kterým pak společně po klášteřích cestoval i doma pilně pracoval; † 14. říj. 1762. Spisy jeho, nejvíce dle pramenů pracované, jsou důležité pro poznání pramenů. **P**. sps. *Acta S. Colomani, Scotiae regis et martyris* (v Kremži 1713); *Scriptores rerum Austriacarum veteres et genuini etc.* (6 sv., v Lps. a Řezně 1720—45); *Historia s. Leopoldi Austriae marchionis* (ve Vídni 1747, něm. t. 1756).

Pézénas [pezenä], m. ve franc. depart. Héraultském na říčce Peině, přítoku to Héraulty, se 7400 obyv., obchodním soudem, komunální kolejí a spořitelnou. Velmi rozsáhlý obchod se tam vede ve víně, lihovinách, obilí, suknech, plátně a výrobcích hrnčířských, voskářských a chemických. — V starém věku zmiňuje se o **P**. Plinius pod jménem *Pis-*

cennae a chválí jeho výrobky vlněné; v středním věku bylo panstvím, jež r. 1261 Ludvík Svatý koupil. Král Jan povýšil je na hrabství (1361) ve prospěch Karla Artoiského, načež přišlo po sobě do vlastnictví rodin Montmorency, Condé a posledně Conti.

Pezinek v. Bazin.

Peziza, kustřebka *(Becherpilz)*, velký rod hub řádu Kožnatých (*Hymenomycetes*). Mají plodnice obroubené, šálečkovité, dříve zavřené, brzo rozložené; rouško hladké, stálé, oddělené; vřecka (míšky) obšírná, oddělená, upevněná, výtrusy vymršťující plodnice středem připevněné, někdy třeněm (pněm) podepřené, podstaty dužnatoblanovité nebo voskovité; plachetku neurčitou, někdy žádnou. Presl rozděluje je ve 3 oddělení: 1) Dužnaté, čili dužnatoblanovité, jinaté čili klkatootrubnaté. Plachetka tenká, dělající povrch vněšný jinatý čili otrubnatý. K. uchovitá, **P.** *leporina*, po boku jednom prodloužená a pukající a tak nabývající podoby uchovité, 1" vysoká, 1/2" i více široká, rezavá, citronová nebo popelavá. Na zemi mezi mechem v borech obecná. K. zářová, **P.** *aurantiaca*, barvou překrásnou se skví; sedavá, skvěle pomerančová, zevnitř bíle poprášená, podobná pokálu 2" širokému, nepravidelně laločnatému. Na kořenech pařezův dubových a bukových obecná. K. pupkovitá, **P.** *omphalodes*, připupečnatá, žlutavě červená, růžová. Na zemi vlhké, všude v tesech, též i ve sklenících. 2) Voskové, zevnitř chlupaté nebo huňaté. Plachetka patrně huňatá, odkud plodnice zevnitř štětinatá. K. koflíkovitá, **P.** *hemisphaerica*, dříve kulovatá, brzo potom polokulovatá, voskovitá, na líci nasivělobílá, zevnitř nahnědlá, chlupy svazčenými, hustými obrostlá. Na zemi v lesích u nás, též v Americe severní a na Kamčatce. 3) Plodnice voskové čili blanovité, nejlysejší, brzo otevřené. Roucho srostlé s jednoduchými vřecky. Plachetka žádná. K plodní, **P.** *fructigera*, společná, velmi proměnná, tuhá, lysá, bledá, nárusá; plodnice miskovitá, na třeni dlouhém, tenkém, 1—3" široká. Na žaludech, bukvicích a suchých větvích po celý rok. K. hřebíková, **P.** *clavus*, hromadná, dužnatohuspeninná, tuhounká, příobhomolovitá, přinachovělá; plodnice na povrchu mělce naddutá, kloubkovitá, třeň tlustý. V lesech nejhustších, na listech třebas do vody spadlých, některý rok převzácná, jindy velmi hojná. Na jaře a v jeseni.

Pezo da Regoa, ms s 2000 obyv. v Portugalské prov. Tras os Montes, má důležitý sklad vína Portského; v únoru bývá zde trh na víno, na němž se uzavírá obchodů za 15—18 mil. zlatých.

Pezza Michael v. Fra Diavolo.

Pezzano Angelo, nar. 1775, byl bibliotekářem v Parmě a † 20. kv. 1862. Sps. mimo jiné *Dějiny Parmy* (5 sv., 1837—59), sáhající až do konce XV. stol.

Pezzl Jan, spisov. něm., nar. v Mollersdorfu v Bavorsku 1756, studoval v Salcpurku práva, přišel do soudního vyšetřování pro své *Briefe aus dem Noviciat* (4 sv. Curich 1783—84), načež žil ve Švýcarsku, od 1785 ve Vídni co sekretář a bibliotekář kníž. Kounice a od 1791 u tajné kanceláře; † 1836. **P.** psal velmi obratně a vtipně, často cynicky duchem Voltairovým; vydal *Faustin* (Cur. 1783 a 1784); *Marokkanische Briefe* (Frankf. 1784); *Briefe über Katholiken und Protestanten* (Strasb. 1787); *Skizze von Wien* (6 seš., 1786—96; 4. vyd. 1803; na novo 3 seš. 1805—12); *Beschreibung der Haupt- und Residenzstadt Wien* (1807, 5. vyd. 1820), rozl. životopisy a j. v.

Pfäffers, nebo Pfeffers (franc. *Favière*), ves v údolí Tamina, jež jest jedno nejdivočejších ve Švýcarsku v Kantonu St. Gallen; má znamenité teplé lázně a benediktinské opatství, r. 713 založené ale 1838 zrušené a nyní v blázinec proměněné. Má (s místy Vättis a Valens) 1315 obyv.

Pfaff 1) Krist. Matouš, theolog něm., nar. v Štutgartě 25. pros. 1686, byl od 1717—56 prof. theologie v Tubinkách, pak kancléřem a gener. superindentem v Giessenu, kde † 19. list. 1760. **P.** snažil se všemožně, aby sjednotil lutherány a reformované; co spisovatel znám jest nejvíce dílem *De originibus juris ecclesiastici* (4. vyd. v Tub. 1759), pak *bibli* dle něho nazvanou (t. 1729; 9 sv. ve Špýru 1767—70). — **2)** Johann Friedrich **P.**, něm. mathematik, nar. 22. pros. 1765 v Štutgartě, † 20. dub. 1825 v Halle. Byl prof. mathemat. na universitě v Helmstädtě od roku 1788 až do jejího zrušení 1810, pak prof. v Halle. Z mnohých jeho spisů uvádíme: *Comment. de ortibus et occasibus siderum apud auctores classicos commemoratis* (Gotting. 1786); *Prgm. Peculiaris differentialis investigandi ratio, ex theoria functionum* (Helmstad. 1788); *Der polynomische Lehrsatz, das wichtigste Theorem d. ganzen Analysis*, s Tetensem, Krampem a Hindenburgem (v Lip. 1796). — **3)** Christian Heinrich, bratr před. lékař, přírodozpytec a farmakolog, nar. 2. břez. 1773, † 23. dub. 1852 v Kielu. Co lékař provázel jistou hraběcí rodinu na cestách po Itálii, pak byl nějaký čas praktickým lékařem v Heidenheimu ve Virtembersku. R. 1797 stal se prof. lékařství, fysiky a lučby na universitě v Kielu, kdež až do své smrti setrval. Psal velmi mnoho, z čehož uvádíme jen: *Ueber thierische Elektricität u. Reizbarkeit* (Lip. 1793); *Der Elektromagnetismus* (Hamb. 1824). Mimo to vydal: *Nordisches Archiv für d. Natur- u. Arzneiwissenschaft* (4 sv. Kodaň 1799—1804); *Neues nordisch. Arch. etc.* (4 seš., Frankf. na Odře, 1807—1808), a j. Sepsal také velké množství rozprav o rozličných částech věd přírodních, které vydával v Gehlen. *Journal f. Chemie*, v Gilb. *Annal.*, v Schweigg. *Journ.*, v Pogg. *Annal.*, v Meckels *Archiv*. — **4)** Johann Wilhelm Andreas **P.**, bratr předešl., mathematik a hvězdář, nar. 5. pros. 1774 v Štutgartě, † 26. čna 1835 v Erlangách. Byl 1803—1809 prof. mathem. na reálním ústavě Norimberce, pak na universitě ve Vircpurku (do 1818), posléze na universitě v Erlangách. Vydal: *Die höhere Farbenreihe* (Norimb. 1826); *Der Mensch und die Sterne* (v Erlang. 1834); *Die Gesammt-Naturlehre* (Lip. 1834) a j. — **5)** Alexius Burkhard Emanuel Friedrich **P.**, syn předešlého, mineralog a geognost; nar. 17. čce 1825 v Erlangách; od r. 1859 mimořád. prof. na universitě v Erlangách; napsal několik mineralog., krystalograf. a geolog. spisů, hl. *Grundriss der mathem. Verhältnisse der Krystalle* (Nördlingen 1853); *Schöpfungsgeschichte mit besond. Berücksichtigung d. bibl. Schöpfungsberichtes* (Frankf. a Erlang. 1855), a j.

Pfalz v. Falcko.

Pfalzburg, franc. *Phalsbourg*, opevněné m. ve franc. depart. Meurthe se 4000 obyv. a koleji. Založeno bylo 1570 od Jiřího Jana, kurfiršta Falckého, postoupeno Francii 1661 a opevněno za Ludvíka XIV. r. 1679.

Pfandzelt Lukáš Konrád, malíř a obnovitel maleb, nar. v Ulmu r. 1716. Vzučiv se v umění svém u svého otce odešel r. 1739 do Revelu a r. 1740 do Petrohradu, kdež násl. roku stal se dvorským malířem. Zde mu svěřeny k opravení a k dozoru vzácné, Petrem Vel. sebrané malby, a zde i zemřel r. 1786. *Mü.*

Pfannenschmidt, Julie, spisov. něm., známější pod rodinným jmenem Burov, nar. 24. ún. 1806

v Kydellen ve vých. Prusku, provdána r. 1830 za stavitele **P**-a v Gdánsku, nyní v Bydhošti. Romány od ní sepsané, jako *Frauenlos* (v Kralovci, 1850, 2 sv.), *Ein Arzt in einer kleinen Stadt* (v Lips. 1855 2 sv.), *Bilder aus dem Leben* (t. 1854), *Erinnerungen einer Grossmutter* (v Praze 1855), *Künstlerliebe* (t. 1859), *Johannes Kepler* (t. 1858) a j., došly hojné obliby, vyznačujíce se něžným líčením zvláště domácího života. Mimo romány vydala **P**. celou řadu spisů pro paní a dívky v směru didaktickém a pedagogickém, jako jsou: *Ueber die Erziehung des weiblichen Geschlechts* (v Bromb. 1858, 2 sv.); *Herzensworte* (v Berl. 1861); *Das Buch der Erziehung* (v Lipsku 1855), později přeloženo na jazyk italský; *Blumen und Früchte der deutschen Dichtung* (v Berl. 1860). — **P**-in bratr, Aug. Burow, jest proslulý lékař, operatér a prof. v Kralovci.

Pfannhof, ves korutanská v okr. Svatovítském, s 2406 obyv. (1857).

Pfaundler Jan Kašp., kreslíř a ryjec, nar. v Reute v Tyrolsku 1. list. 1766, stud. v Insbruku, kde pak umění své provozoval, a † 20. bř. 1814. Z prací jeho se zvláště jmenují: šest větších a čtyry menši *krajiny* tyrolské, pak *kostely farní* a *u sv. Jana* v Insbruku a *náhrobky Max. I.* a *Filipiny Welserovy*.

Pfeffel Bohumil Konrad, bájkopisec něm., nar. 28. čna 1736 v Kolmaru, † tamž 1. kv. 1809. Pocházeje z rodiny virtemberské obdržel první vzdělání v městě rodinném, právnická studia odbyl na universitě Hallenské. Aby dosáhl nějakého veřejného postavení, zdržoval se pak dílem v Kolmaru dílem v Štrasburku, v kterémž posledním městě předčítala mu kniby mladá sestřenice, protože **P**. sklíčen byl těžkou chorobou oční, která konečně vedla k úplnému oslepnutí (1757). **P**. zprostil nyní strýnku daného slibu, že jej pojme za manžela, šlechetná ale příbuzná stála ve slově a vstoupila s ním v sňatek (1759), jenž byl štěstím obou po celý jich život. Slepý **P**., jsa neschopný každého úřadu, oddal se spisovatelství. Část svých bájek a lyrických básní uveřejnil již r. 1761 pod názvem *Poetische Versuche*. Později vyšla od něho značná řada prosaických prací, které však skoro vesměs menší jsou ceny, než jeho bájky a veršované povídky. Ztrativ smrtí jednoho ze svých synů předsevzal si vychovávati dítky cizí a otevřel v Kolmaru r. 1773 s povolením vlády francouzské akademický ústav pro protestantské jinochy, kterým tehdáž nebylo povoleno vstoupiti do škol královských. Ústav ten, jakýsi druh vojenských škol, byl v brzku hojně navštěvován, avšak revoluční bouře zmařily další jeho rozkvět ano i jeho trvání, a **P**. byl později přinucen přijmouti skromný úřad překladatele v prefektuře Horního Rýna. Za doby císařství stal se členem, pak předsedou generální konsistoře augšp. vyznání. Za času své pedagogické činnosti uveřejnil **P**. tři svazky bájek, s nadšením přijatých po celém Německu; v pozdějších letech byl již méně plodným. **P**. byl muž šlechetný, soucitný, upřímný a s přesvědčením nábožný; ušlechtilé vlastnosti ty lze stopovati i v jeho spisech, v nichž mimo to potkáváme se s vřelým citem, prostým vtipem, veselým rozmarem a někdy i s epigramatickou úsečností. Jeho *Poet. Vers.* vydány jsou v 10 sv. v Tubinkách (1802—10); *Prosaische Versuche* tamtéž (1810—13), k nimž přidal Rieder (v Tub. 1820) **P**-ův životopis.

Pfefferkorn z Ottopachu, jméno nyní vyhynulé šlechtické rodiny česko-moravské, jenž inkolátu v Čechách dosáhla ok. r. 1567. V Čechách připomínají se z rodu tohoto ke konci XVI. stol. bratři Albrecht na Jinonicích a Butovicích a Adam na Podbradci. Albrecht zastával na poč. XVII. stol. rozl. úřady berniční, a byl r. 1618 mezi direktory ze stavu rytířského; i ačkoli † před r. 1620, propadly po bitvě Bělohorské statky jeho, kteréž koupila jeho dcera Johanka Kateřina, manželka Hynka Jiřího Žďárského ze Žďáru na Razicích (1623). Jeho syn (?) Jan Albrecht koupil 1630 statek Sedlec od p. Jetřicha Špetle z Janovic, po kterémž 1640 spolu s manželkou svou Kateřinou, roz. Vlinskou ze Vliněvsi, i statek Liblice zdědil. Zemřel ok. 1658 bezdětek; vdova jeho, jmenovaná Kateřina († 1669), odkázala Liblice Danielovi Norbertovi Pachtovi z Rájova. Adam na Podbradci zůstavil syny Karla a Adama Matiáše, kteří statek ten 1630 prodali Janovi Davidovi Boryni ze Lhoty. Adam Matiáš † ve vysokém stáří 1687, zanechav syny Karla Františka, kterýž vstoupil do řehole jesuitské a byl ok. 1700 rektorem koleje Klatovské, Jana Adama, JMC. nařízeného ritmistra, a Václava Rudolfa. Jan Karel **P**. z O. žil v Čechách okolo r. 1750. Na Moravě dostal Jindřich **P**. z O. s manželkou svou Salomenou z Auerachu statek Řečkovice (v Brn.), kterýž později (ok. 1606) děti jeho Václav, Jiří, Zuzana, Alena, Kateřina a Johanka prodali Vilémovi staršímu Dubskému z Třebomyslic. Týž Jindřich koupil 1588 od Jana Sadovského ze Sloupna i statek Medlanky se Sokolnicí, což však hned již po jeho smrti ve prospěch sirotků jeho prodáno. Z těchto nabyl Jiří 1629 koupí statku Ořechova (v Jihl.), kterýž odkázal synu Jiřímu z tovaryšstva Ježíšova a vnuku téhož jména, kterýžto poslednější zboží to 1654 prodal Burianovi Jiřímu Odkolkovi z Újezdce a manželce jeho Marii roz. Želecké z Počenic. *Sub.*

Pfeffinger Jan Friedr., něm. právník, nar. 1667 v Štrasburce, stal se 1691 učitelem mathematiky na rytířské akademii v Lüneburce, r. 1708 jejím inspektorem; kdy † není známo. Z jeho spisův jest nejdůležitější *Vitriarius illustratus s. Vitriarii jus publicum germanicum* (Freib. 1691, pak častěji, naposledy pod tit. *Corpus juris publici*, Gotha 1739, 4 díly, k tomu *Ricci repert. locupletiss.*, 1741). Pro Slovany jest **P**. znamenit, že zachoval některé, ač skrovné památky po polabských Drevanech (v. t.).

Pfeiffer 1) August Friedrich, něm. orientalista a paleograf, nar. v Erlangách 1748, vyučoval na tamější universitě od r. 1770 filosofii, později jazykům východním, a zemř. r. 1817. Ze spisů jeho jmenujeme: *Ueber die Musik der alten Hebräer* (v Erl. 1778); *Hebräische Grammatik* (t. 3. vyd. 1802); *Manuale bibliorum hebraicorum et chaldaicorum* (t. 1809) a j., mimo četné rozpravy téhož oboru v rozličných sbírkách vědeckých. — **2)** Karel Herm. **P**., ryjec, nar. ve Frankfurtu n. M. 1769, přišel s rodiči záhy do Vídně, učil se kreslit na akademii, pak u K. Branda, který jej také vybízel k ryjectví, v němžto **P**. činil tak veliké pokroky, že se mu zcela oddal. Později přešel k anglickému způsobu tečkovacímu, kterého se pak stále držel. † ve Vídni 26. bř. 1829. Z četných, z části velmi dobře provedených prací **P**-ových, jmenují se *Juno a Jupiter* dle Leuse, některé *Madonny* a hojné podobizny arcikněžen a jiných znamenitých osob. — **3)** Jan **P**., nar. ve Vídni 11. září 1773, vyučil se kupectví, vedle kteréhož se pilně obíral literaturou. Básnické příspěvky jeho podávaly rozl. almanachy, pak časopisy, jako *Wiener Theaterzeitung* (od 1818), *Wiener Conversationsblatt*, *Pesther Iris*, Rainoldovy *Erinnerungen* a j. Též vydal *Lyrische und epigramat. Bagatellen* (Wien 1824). — **4)** Burchard Vilém **P**., nar. v Kaselu 7. kv. 1777, rada při vrchním apelačním soudu tamtéž, † 4. října 1852. **P**. byl publi-

cista, plodný spisovatel v oboru státního práva, zároveň zástupcem liberálního konstitucionalismu, r. 1831—32 vůdcem oposice proti ministerstvu Hassenpflugovu; od r. 1848 v četných spisech a novinách bojoval pro reformy. Mimo některé práce státoprávní mají ceny trvalé ještě: *Praktische Anführungen aus allen Theilen der Rechtswissenschaft* (8 sv., Hanover 1825—44). — **5)** Louis Georg Karl **P.**, druhý syn předešlého, něm. přírodozpytec a lékař, nar. 4. čce 1805 v Kaselu. Byl lékařem v polském vojsku roku 1831, načež se oddal studiu věd přírodních, cestoval po Nizozemí a Němcích, a navštívil roku 1838 Kubu. Přední díla jeho jsou: *Symbola ad historiam Heliceorum* (3 sv., Kas. 1841—46); *Monographia Heliceorum viventium* (4 sv. Lps. 1848—59); *Flora von Niederhessen* (2 sv., Kas. 1847—55); *Novitates conchologicae* (t. 1854 násl.); *Monographia Pneumonopomorum viventium* (t. 1852, dodatek 1858). — **6)** Benedictus Nepomucenus **P.**, učeností a ryzostí mravů proslulý opat Strahovský, nar. 19. dub. 1783, † 31. bř. 1834, přítel věd zvláště filosofických, vřele podporoval v klášteře svém studia a umění, učil co prelát náboženské vědě na filosofické fakultě Pražské po svržení přítele svého Bolzana dle systému Bolzanova. — **7)** Franz **P.**, prof. na universitě Vídeňské, nar. v Solothurnu 27. ún. 1815, byl s počátku bibliotékářem v Štutgartě, od r. 1857 prof. něm. řeči a literatury ve Vídni, kdež i r. 1860 za člena akademie věd zvolen jest. Zabývaje se hlavně badáním o starší něm. řeči a literatuře vydal mimo četné starší spisy a hojné příspěvky k dějinám něm. řeči a literatury se vztahující, též následující čelnější díla: *Deutsche Mystiker des XIV. Jahr.* (Lps. 1845—57, 2 sv.); *Die Deutschordenschronik des Nikolaus von Jeroschin* (Stutg. 1854); *Das Buch der Natur von Konrad von Megenberg* (t. 1861); a *Berthold von Regensburg* (Vídeň 1862); od r. pak 1856 vydává též čtvrtletník *Germania*, jejž lze považovati za hlavní orgán pro studium staroněm. řeči a literatury.

Pfeifferová Ida, roz. Reyerova, pověstná cestovatelka něm., nar. 14. říj. 1797 ve Vídni, kdež † 27. říj. 1858. Od maličkosti jevila velkou žádost poznati cizí kraje a národy, ale teprvé po smrti choté svého, advokáta Pfeiffera, s nímž byla žila v nepříliš šťastném manželství od r. 1820, mohla ukojiti tuto touhu svou, i podnikla r. 1842 s malou sumou peněz naspořených cestu do Palestiny, navštívila Cařihrad, Brusu, Beirut, všecka přední místa ve Svaté Zemi, odkudž se pustila do Egyptu a na Červené moře, a vrátila se přes Maltu, Sicilii, Neapoli a Řím do Vídně (v pros. téhož roku), kdež vydala svůj denník pod názvem *Reise einer Wienerin in das Heilige Land* (2 sv. Víd. 1843, 4. vyd. 1856). Šťastný výsledek první cesty dodal jí neohroženosti a chuti k dalším cestám, a **P.** sebravši peníze, které byla utržila za spis tento, vydala se 10. dub. 1845 na cestu do krajin severních, navštívila Island a vylezla na sopku Heklu, i vrátila se v čci 1845 do Kodaně, odkud se pustila do Norvežska a Švédska, zavítala do Christianie, k jezerům švédským, do Stokholmu, odtud do Upsaly a nazpět přes Hamburk a Berlín do Vídně (4. října 1845). O této druhé cestě napsala dílo *Reise nach dem skandinavischen Norden und der Insel Island* (2 sv., Pešť 1846). Nyní se zanášela **P.** velikým plánem vykonati cestu kolem světa, a už 1. kv. 1846 opustivši Vídeň odebrala se do Hamburku, odkudž vyplula 28. čna do Brasilie; 16. září přibyla do Ria de Janeiro. Zde činila **P.** rozličné vycházky po zemi, nebojíc se ani kmenův indiánských, a začátkem pros. 1846 vyplula z Ria de Janeiro do Valparaisa, nejdůležitějšího přístaviště na záp. břehu jihoamerickém v Chili, ale neprodlevši zde dlouho vstoupila opět na loď a koncem dub. 1847 octla se na ostr. Otaheiti. Odtud se vydala dále do Číny a přistála začátkem čce v Makau, odkudž navštívila ostrov Hongkong a město Kanton. V Kantoně však nebylo jí bezpečno prodliti, poněvadž viděti dámu samojedinou bez mužského zdálo se synům nebeské říše býti úkazem pranevídaným a čínská chátra by se málem na ni byla dopustila útoku. Z Číny cestovala **P.** na Ceylon a koncem říj. se dostala na pevninu indickou, na níž vystoupila v Madrase. Delší čas pobyla v Kalkutě, kde byla připuštěna do domů vznešených Indů a mohla tudíž dokonale seznati mravy indické. Také byla na honbě tygří a při upalování vdovy indické. Plula i proti Gangesu až do Benaresu, zhlídla zříceniny Sarnathu, města Allahabad, Kánpur, Futtipór a Delhi, odkudž šla přes Indór do Bombaje, odkudž ji odvezl koncem dub. 1848 angl. parník do Muskatu, Buširu a Basory. Z Basory plula po Tigrisu do Bagdadu, navštívila zříceniny Ktesifonské i Babylonské a táhla s karavanou pouští do Mosulu a k zříceninám ninivetským, pak do Urumie a Tabrizu v Persii, kamž se dostala po mnohých nesnázích. V Tabrizu dovolil jí místokrál Vali Ahd, aby navštívila jeho harem. Odtud pustila se 11. srp. 1848 do Armenie, Georgie a Mingrelie přes Erivan, Tiflis a Kutais do Redutkale na vých. břehu moře Černého; zde sedla na parník a zavítala do Kerče, Sevastopole, Oděsy, Cařihradu, Smyrny, Athén a Terstu, a 4. list. 1848 přibyla do Vídně po 2 létech a 4 měsících. O této cestě napsala dílo *Eine Frauenfahrt um die Welt* (3 sv., Víd. 1850), které bylo přeloženo do angl. a také do frančiny. Dostavši od vlády rakouské podporu 1500 zlatých na novou cestu, vydala se 18. bř. 1851 z Vídně do Londýna a odtud v květnu na Mys Dobré Naděje, majíc v úmyslu vniknouti do nitra Afriky až k jez. Ngami. Ale obávajíc se, že by jí k tak drahé výpravě nestačily prostředky, odplula do Singaporu, odtud na Borneo, Javu, Sumatru (kdež provázena jedním tuzemcem se pustila od záp. na vých. do vnitř ostrova, až konečně lidožrouti jí překazili další cestu nastavenými kopími), opět na Javu a na malé ostrovy Sundské, na Moluky a na Celebes. Na těchto cestách prokazovali jí Holanďané velikou ochotu a podporu. V čci 1853 přijala nabídnutí amerického kapitána, který ji bezplatně dovezl do San Franciska v Kalifornii, kde navštívila ryže v řekách Sakramentě a Jubě a spala ve vigvamech Indiánů Rogue-Riverských. Koncem r. 1853 odplula **P.** do Panamy a Callaa, odtud jela do Limy a v březnu překročila nedaleko Chimborasa hřbet Kordiler (14—16.600′ vys.), na planině Ambatské viděla výbuch sopky Kotopaxi, kteréhožto pohledu jí později Alex. v. Humboldt záviděl; a 3. dub. 1854 dorazila do Quita. Zde však jí neposkytla vláda podpory slíbené, několik totiž bezpečných lidí, kteří by ji doprovodili k řece Amazonek, po níž chtěla plouti; proto musela podniknouti znova obtížnou cestu přes Kordilery do Guayaquilu. Odtud se vrátila **P.** do Panamy a koncem května přešla úžinu, kdež z Aspinwalu odplula do N. Orleansu, odtud pak se pustila vzhůru po ř. Mississippi a ku prahům sv. Antonína, navštívila Chicago a veliká jezera i vodopád Niagary. Učinivši zacházku do Kanady pobyla nějakou dobu v N. Yorku, Bostoně a jinde, a 10. list. 1854 odplula do Liverpoolu. Po celé této její cestě vozily ji lodi holandské i americké zdarma, čehož jí anglické lodi nikdy neposkytly. Z Liverpoolu se vydala na ostr. San Miguel v Azorech navštívit jednoho ze svých synů, a v květnu

1855 vrátila se přes Lisabon, Southampton, Londýn do Vídně. Nový její spis *Meine zweite Weltreise* (4 sv., Víd. 1856) byl mnoho čten a brzo po svém vyjití přeložen do angl., holand. i frančiny. Zvláště Alex. v. Humboldt a slavný zeměpisec Karel Ritter v Berlíně věnovali neohrožené paní svoji pozornost, a k jejich návrhu byla **P.** jmenována čestným údem zeměpisné společnosti Berlínské r. 1856. Král Pruský jí udělil zlatou medalii věd a umění. Vůbec se jí dostalo více pocty v Prusku nežli doma v Rakousku. Avšak neměla **P.** doma dlouhého stání, a už v květnu 1856 se odebrala přes Berlín do Paříže, kdež byla jmenována čestným členem společnosti zeměpisné, a 31. srp. 1856 odplula do Indie, zastavila se na Mysu Dobré Naděje, kdež jí Francouz jeden, jménem Lambert, navrhl, aby s ním šla na ostr. Mauritius, kde měl pozemky. **P.** uposlechši šla s ním a v květnu 1857 zavítali spolu na Madagaskar, kdež Lambert byl co spiklenec jat a i s družkou svou odtud vypuzen. Ukrutným nakládáním, kterého zakusila 60letá **P.** na Madagaskaru, utrpělo zdraví její velice a ona se vrátila 30. kv. 1857 do Anglie a 12. čna do Hamburku churava a sesláblá, i musila stráviti šest neděl v nemocnici, načež se odebrala k přítelkyni do Berlína, kdež po 14 dní svého pobytu obcovala s Humboldtem. Ale porušeného zdraví už nenabyla nikdy, i zatouživši konečně po vlasti vrátila se do Vídně, kdež umřela u bratra svého na zimnici. Ida **P.** byla ženština odvážná a podnikavá, avšak, poněvadž cestovala příliš kvapně, postrádajíc k tomu vědomostí přírodních, nemají spisy její ceny vědecké. Sbírala ovšem na cestách svých vzácné věci, které darovala museím ve Vídni, Berlíně a Londýně, ale tím prospívala vědě jenom bezprostředně. Co do postavy byla **P.** malá, dosti hubená, obtížemi a zemdlením poněkud shrbena, skromná i tichá. Povahy byla naskrze mužské, ačkoliv nezneuznávala nikoli vznešeného povolání ženských, o němž se ve 4. svazku spisu *Meine zweite Weltreise* takto pronesla: „Jen kdyby všecky bojovnice o emancepaci považily, že právě to povolání, z kterého se chtějí emancipovati, náleží k nejkrásnějším a nejušlechtilejším. Či může býti co šlechetnějšího nad povolání matčino? Zdaž neleží v rukou jejich drahocenný poklad každého státu — vychování mládeže? Nevštěpuje-liž právě matka dítěti hned z nejútlejšího mládí lásku k povinnosti a ctnosti? Pováživá hospodyně, rozumná, milující matka byla a zůstane věčně ideálem ženy."

Pfeil Vilém, prus. vrchní lesní rada, narozen v Rammelburku na Harcu 28. bř. 1783, † ve Warmbrunnu 4. září 1859. Oddav se lesnictví a spravovav rozličné úřady stal se ředitelem lesnického ústavu v Neustadt-Eberswalde nově založeného, kdež si získal zásluhy svým působením, a ještě více četnými a důkladnými spisy skoro o všech částech svého oboru, kteréžto spisy byly mnohokráte vydány.

Pfennig (peníz), drobná mince v Němcích, jichž obyčejně počítá se 12 na stříbrný groš.

Pfenninger, jméno několika švýcarských umělců, z nichžto **1)** Jindřich, nar. v Curichu r. 1749, byl schopný malíř, kreslitel a ryjec. Vzdělávav se v umění svém s počátku v Curichu u B. Bullingera, později v Drážďanech u Zingga a Grafa, vrátil se zase do své vlasti, kdež mezi jin. zhotovil též nákresy a leptacím způsobem provedené rytiny k Lavaterově *Physiognomice*. R. 1795 byl v Paříži, r. 1808 v Uhrách a † ok. r. 1815. — **2)** Jeho neť Elisabetha, nar. v Curichu r. 1772, proslula co malířka miniatur, kteréžto umění zejména s dobrým úspěchem provozovala v Paříži, kdež r. 1836 ještě byla na živu. — **3)** Johannes **P.**, nar. v Stäfě na Curišském jezeru r. 1765, učil se ryjectví u Mechela v Basileji, malířství pak v Římě, načež usadiv se v Curichu pracoval zde až do své smrti (1826) pilně co malíř (nejvíce podobizny) a ryjec. Hlavní díla: *Laokoon* dle antického skupení a *Ukřižování Pána Krista* dle Michelangela, obé v tušovacím způsobu. *Mü.*

Pfinzing Melichar, spisov. něm., nar. r. 1481 v Norimberce, † r. 1535. Jsa tajemníkem císaře Maxmiliana I. sepsal ve formě alegorické, pod názvem *Geuerlichkeiten und Geschichten des löblichen streitbaren und hochberühmten Helden, Herrn Tewrdankhs* (Theuerdank), veršované vypravování, kterak císař ucházel se o Marii Burgundskou (v básni nazvanou Ehrenreich), dílo to, v němž se středověkou nejapností vylíčeny jsou rozličné překážky, s nimiž Maxmilianovi zápasiti bylo. **P.** zastával pak rozličné hodnosti duchovní v Norimberce, Trientu a Mohuči. Nejstarší vydání jeho *Theuerdanku* jest z roku 1517 (v Norimb., s krásnými malovanými dřevořezbami), pak z r. 1519 (v Augsb.); nejnovější vydání obstaral Haltaus (v Kvedlinb. 1836).

Pfister 1) Albrecht, nar. okolo r. 1420, něm. knihtiskař v Bamberce, ještě r. 1454 a 1455 tisknul xylograficky, ale od r. 1455 literami pohyblivými. Z větších jeho tisků zasluhuje zmínky latinská bible v létech 1456—59. **P.** † ok. 1470 — **2)** Jan Krist. von, spis. něm., nar. v Pleidelsheimu u Marbachu 11. bř. 1772, † 30. srp. 1835 co prelát a gener. superintendent v Štutgartu. **P.** vydal rozličné spisy historické, z nichž jsou přední: *Geschichte von Schwaben* (5 sv., Heilbr. a Štutg. 1803—27) a *Geschichte der Deutschen* (5 sv., Hamb. 1829—35). Z pozůstalosti jeho vydal Jäger: *Geschichte der Verfassung des würtemb. Hauses und Landes* (Štutg. 1858).

Pfizer 1) Pavel Achac, spisov. něm., nar. v Štutgartě r. 1801, byl od r. 1823 v státní službě, vystoupil však 1831 za příčinou politického spisu jím uveřejněného. R. 1833 zastupoval na sněmu město Tubinky a byl vedle Uhlanda vůdcem oposice; hlavně od něho pocházely vládě nemilé návrhy o závaznosti usnešení spolkových, pro které komora byla rozpuštěna. R. 1836 a 1838, jsa opět do sněmu zvolen, ještě příkřeji stál v oposici, až konečně, neočekávaje žádných prospěšných výsledků od tehdejší vlády, zřekl se s mnohými ještě poslanci vší další činnosti sněmovní. Sps.: *Briefwechsel zweier Deutschen* (v Štutg. 1831); *Gedanken über das Ziel des deutschen Liberalismus* (v Tub. 1832); *Ueber d. staatsrechtl. Verhältniss Württembergs zum d. Bunde* (v Štrasb. 1832); *Ueber die Entwickl. des öff. Rechtes* etc. (v Štutg. 1835); *das Recht der Steuerbewilligung* (t. 1836). — **2)** Gustav **P.**, bratr předešl., nar. r. 1809 v Štutgartě, zabýval se zvláště mimoněmeckou literaturou krásného umění, účastnil se redakcí některých periodických spisů téhož směru, přeložil Byrona a některé romány Bulwerovy a co práce původní vydal několik svazků básní, pak *Martin Luthers Leben* (v Štuttg. 1836) a *Uhland u. Rückert, ein krit. Versuch* (t. 1837).

Pfleger 1) Augustin, hudebník a skladatel, byl okolo polovice XVII. stol. kapelníkem u kurf. Saského, přišel ok. 1665 za dvor. kapelníka k vévodovi z Holstein-Gottorpu, později pak do Ostrova (*Schlackenwert*) v Čechách, kde † okolo 1686. Jeho skladby kostelní byly svého času proslulé. — **2)** Antonín **P.** (spis. jm. *Kopidlanský, Venkovský*), nar. 12. bř. 1812 v Kopidlně kraje Jičínského, obdržel, když rodiče jeho 1818 do Sloupna blíž Nového Bydžova se přestěhovali, první vychování ve škole Sloupenské. Odbyv pak studia gymn. a filo-

sofická dílem v Broumově, dílem v Praze a v Litomyšli, uvázal se r. 1831 v úřad hospodářský na Sloupně, kdež jakož i v Hrdli blíž Litoměřic, v Polici, Halbštátu a u sv. Markéty blíž Prahy (na statcích klášteru benediktinů patřících) sloužil co písař kancelářský, listovní, obroční a spolu policejní dozorce, a konečně co správce úřední a hospodářský. R. 1850 vstoupil do státní služby co řídící komisař daní z příjmů k cís. kr. podkrajskému úřadu na Smíchově, stal se roku 1852 berničným dozorcem v Plané, později v Novém Bydžově, na Smíchově a konečně u krajského úřadu v Praze. Dne 30. led. 1862 opustil státní službu, byv jmenován prvním pokladníkem berničního úřadu kr. hlavního města Prahy, kdež se až potud nachází. — Již co mladík, jsa povahy živé a horoucí láskou své vlasti oddán, byl jeden z nejhorlivějších buditelů české národnosti mezi spoludruhy a na venkově. V třídách humanitních a později psal drobné básně a znělky, které sem tam v časopisech *Jindy a nyní*, ve *Včele* a ve *Večerním vyražení* od 1828 do 1837 uveřejněny byly; působil za časů studií v prospěch národní věci o prázdninách při ochotnických divadlech v Novém Bydžově a v Hořicích, přeložil 1830 k vybídnutí Brněnského regiséra Rubra Klicperovy: *Rohovína Čtverrohého*, *Divotvorný klobouk* a *Uhlířku* do němčiny, z kterých překladů první ve prospěch řečeného regiséra v Brně téhož roku při náramném účastenství obecenstva se skvělým výsledkem provozován byl. R. 1831 co posluchač filosofie v Litomyšli vystoupil v hodinách deklamačních, na tom ústavě zavedených, ponejprv s českými deklamacemi s velikým prospěchem, ku kterémuž účelu sám složil některé žertovné básně, jako: *Pivečko Skřivanské*, *Lov u Králík*, *Můra z Dobrévůdy*, *Nevěsta Vrchlabská*, a jiné menší. Do českých časopisů v té době vycházejících byl pilným přispívatelem. Z jeho historických článků *Police* a *Sloupno* (v. *Květy* r. 1843) byl první částečně do němčiny přeložen v časopise *Die Rhenische Zeitung*. Větší spis: *Nástiny venkovského života* (Václav Holínský) od roku 1845, v němžto přechvaty neblahých dob patrimoniálních důtklivou satirou líčil, nebyl k tisku povolen. Co politický úředník na pomezí slezském působil velmi rázně za časů zbouření dělníků v továrnách slezských a nepokojů vzniklých učením Rongeovým ve prospěch udržení pokoje; ale nepřijal vyznamenání jemu za tou příčinou od pruské vlády nabídnuté. Též působil 1848 společně s přítelem Antonínem Skřivanem ve prospěch Rakouské říše proti choutkám frankfurtským v této německé krajině vší morální silou, a docílil toho, že volba do Frankfurtu v Abrsbachu vzdor namáhání německých agitatorů úplně propadla. **P.** žil v přátelském spojení s výtečníky českými z mladých let a těšil se zvláštní přízni Vincence Zahradníka, Hněvkovského, Šnaidra, V. V. Tomka a Sil. Poláka. Sebrané drobné a větší práce literární hodlá **P.** úplně přepracované co nejdříve vydati. **P.** je také důkladným znalcem hudby, a složil v mladém věku, kromě množství tanečních kusů, slavnostní *overturu*, kterou věnoval svému příznivci kapelnímu mistrovi Hnojilovi, a která se v lednu r. 1831 v Brněnském divadle s dobrým úspěchem provozovala. — **3)** Josef, bratr předeš., nar. 20. dub. 1823 v Sloupně, kraje Jičínského, odbyv filos. a dílem technická studia v Praze přistoupil k hospodářskému úřadu a věnoval se se zvláštní horlivostí tomuto novému zaměstnání, při němž také dostatečných vědomostí o vyrábění cukru nabyl; na to stal se správcem továrny na cukr v Bělohradě (u hraběte Aichelburga), později na Peruci (u hraběte Frant. Thuna), a jest nyní od r. 1862 ředitelem továrny na cukr hraběte Harracha v Sádové okresu Nechanického. **P.** jest vůbec znám co výtečný průmyslník český; byl poctěn za zaslaný cukr k výstavě světové v Londýně zlatou medalií, jest majitelem patentu na vynalezení nového spůsobu kvašení spodia z melasu, požíval v Peruci a požívá i nyní pro svou horlivou snahu a činnost v oboru průmyslu a rolnictví od lidu venkovského veliké důvěry a vážnosti, jest údem průmyslové jednoty v Praze, místopředsedou odboru mechanického hospodářské krajské jednoty Královéhradecké, podílníkem a dozorcem cukrárny Králohradecké a čestným občanem obce Dahalické. Konečně sobě **P.** vydobyl nemalé zásluhy tím, že v továrně všecka technická jména a výrazy při vyrábění cukru, až dosaváde vůbec jen v němčině užívané, odstranil, a mezi dělníky tyto názvy v českém jazyku zavedl. — **4)** Gustav **P.** (*Moravský*), spis. český, nar. 27. čce 1833 v Karasejně, nedaleko Jihlavské Bystřice na Moravě. Prvního vychování dostalo se mu od učitele domácího; pak navštěvoval nějaký čas veskou školu ve Vítochově na blízku svého rodiště. Když otec jeho, dán byv co nadlesní na pensi, odstěhoval se do města Bystřice, počal **P.** řádně navštěvovati tamější školy městské. Avšak nebylo mu souzeno, aby systematicky postupoval ve vzdělávání svém. Veliký požár, jenž zničil takřka celé město Bystřici a zasáhl i obydlí **P**-ovo, přinutil jej k opětnému přesídlení na lesní zámeček do Vojetína, odkuď chodil **P.** co hoch as osmiletý opět do veské školy do Rozsoch. Rok na to navštěvoval opět z nového bydliště, z dvorce „na Skalách“ zvaného, veskou školu Lhotskou. Tyto a jiné nešťastné změny domácí nemohly valně prospívati duševnímu rozvinu **P**-ovu; ještě co desítiletý hoch byl žákem druhé třídy triviální školy, jelikož otec jeho při velmi četné rodině (**P.** byl z devíti dětí nejmladší) nemohl jej poslati na studie do kteréhokoli města se školami vyššími. Tu r. 1843 smrt otcova dala pojednou **P**-ovu celému vychování jiný směr. **P.** odstěhoval se z Moravy s matkou svou do Prahy. Pro nesběhlost v němčině, jíž se **P.** teprvé r. 1842 od venkovského kněze učiti počal, musil opět do 2. třídy německé, a teprvé 12. rokem dostal se šťastně na Malostranské gymnasium. Zde skoro zapomněl **P.** svou moravčinu, ba až poněmčil se; teprv r. 1848 učinil opět Moravana Čecha. Na gymnasiu prospíval **P.** výtečně, oddávaje se výhradně studiím klasické filologie, vedlé níž se podroboval soukromně s neunavnou píle přiučování se moderním jazykům. Na gymnasiu Malostranském nejvíce působil na **P**-a, ač bohužel na krátko, tehdejší profesor Zeithammer. Za největší píli potkala však **P**-a nehoda, která rozhodla o celém směru jeho života. R. 1850 stížen neduhem plicním musil se vzdáti všech svých dalekosáhlých plánů, zvláště plánu státi se dramatickým umělcem. Plán tento naplnil duši **P**-ovu, když r. 1843 ponejprvé vkročil do divadla pražského. Od té doby zůstal i **P.** v nepřetrženém spojení s divadlem vůbec. Přese vši churavost však studoval **P.** s tím zimničnějším zápalem a přešel roku 1851 na Staroměstské gymnasium české, jehož ředitelství spočívalo tehdáž v rukou Klicperových. Avšak netěšil se dlouho z rozkvětu gymnasia českého. Roku 1852 a 1853 opětovala se choroba jeho tou měrou, že se musil vzdáti sprvu veřejných a později na čas i soukromých studií a ohlížeti se po postavení, ježto by jemu poměrně pojistilo existenci materielní. Tak vstoupil roku 1854 v zimě do služby při spořitelně české v Praze, kde až po tu chvíli trvá. Za studií na gymnasiu, jakož i v prázdných chvílích při úřadu svém neupustil **P.** v soukromí od toho,

seznamovati se s celou antickou literaturou, jakož i se vším, co evropská literatura starší i novější doby lepšího podává v oboru poesie a beletristiky vůbec. Poznávání literárních děl cizích i domácích uvedlo **P**-a na cestu i samostatného tvoření, které se datuje od r. 1848. První pokusy s větší části německé zničeny jsou; z českých pak něco uloženo z té doby v *Dumkách*, r. 1857 vydávaných. Na to vyšla povídka *Dvojí věno* r. 1857, pak r. 1858 román ve dvou svazcích *Dva umělci*, oboje v *Bibliotéce původních románů*, vydávaných u Jeřábkové. Mezi tím uveřejněna první část veršovaného románu *Pan Vyšinský* (roku 1858), jehož částečný konec vydán r. 1859. V tu dobu padají také první pokusy **P**-a na poli dramatickém, napsána veselohra *Ona mne miluje* a drama *Svatopluk*. Jmenovaná veselohra vyšla r. 1862 v Pospíšilově *Divadelní bibliotéce* tiskem. Mezi tím přispíval **P.** novelami, arabeskami, básněmi a j. do všech takměř beletristických listů a almanachů českých, vydal r. 1862 u I. L. Kobera novou sbírku básní pod titulem *Cypřiše*, a téhož roku větší román *Ztracený život* v *Slovanských besedách* Koberových. Toho času, na konci r. 1861 totiž a během r. 1862, zastával **P.** místo dramaturga při českém divadle pražském a napsal dramata *Boleslav Ryšavý* a *Della Rosa*, kteráž se první dni r. 1862 provozovala. Vzdav se dramaturgství vrátil se **P.** opět k soukromým studiím a napsal r. 1862—1863 větší román *Z malého světa*, jenž vydán I. L. Koberem v *Slovanských besedách*. R. 1864 zvolen **P.** za redaktora almanachu, jejž vydati měla Umělecká Beseda, vzdal se však pro churavost redaktorství toho. V nejnovější době napsal **P.** veselohru *Telegram* a přeložil z francouzského de Vignyho drama *Chaterton*. Během posledních let konal **P.** k zotavení svému časté cesty po Čechách, Moravě a Rakousích, pak po Německu a po Švýcarsku. Srv. *Obrazy života* r. 1859.

Pflug *(Pluh)* z Rabsteina, jméno starožitné rodiny panské, která již v XIII. stol. v Čechách a Němcích zboží pozemská držela a vzácné úřady zemské na sobě měla; nazývala se dle znaku svého (pluhu stříbrného v poli červeném a nad helmem tolikéž pluhu po každé straně třemi perami pštrosovými obloženého), a psala se dle prvotního sídla svého hradu Rabšteinu v Plzeňsku, který prý již okolo r. 1200 držela. — Již ku konci XIII. a na začátku XIV. stol. připomíná se Oldřich (I.) **P.** z R., jenž r. 1308 založil kostel Rabšteinský a byl od r. 1319—1332 podkomořím kr. Českého a v nebytí krále Jana v zemi několikráte místodržícím v Čechách; s Johankou z Vartemberka zplodil syna Oldřicha II., který byv r. 1328—1340 nejv. sudím kr. Čes. potřebován jest v rozličných poselstvích, a zůstavil z manželky své Veroniky Švihovské z Ryzmberka syny Jana I. a Hynčíka, kteří se stali praotci dvou zvláštních větví. *A)* Jan I. rozmožil s manželkou svou Kateřinou z Ryzmberku nadání kostela Rabšteinského a měl syna Jana II., který v bouřích náboženských za kr. Václava vzešlých stál pevně k víře katolické a bojoval několikráte proti Husitům, jmenovitě r. 1426 v Bavořích; za manželku měl Juliánu z Valdova, která mu porodila tři syny: Jana st., Prokopa a Jana ml. **P**-y. Jan st. proslavil se tolikéž v tehdejších bězích válečných, byl roku 1447 purkrabím Vyšehradským a stál pak (1448—1452) na straně Strakonické proti Táborům a jednotě Poděbradské. Prokop **P.** byl muž vysoce vzdělaný, rozšafný a vážený, přítel Eneáše Silvia a jiných mužů učených, míval platné účastenství ve všelikých jednáních veřejných (r. 1447—50); r. 1453 jmenován byl od kr. Ladislava nejv. kancléřem kr. Čes., kterýž úřad i za krále Jiřího až do r. 1468 zastával, byv od něho zvláště také v důležitých poselstvích k papeži (r. 1462), ku králi Matiášovi (1468) a j. vysílán; † 1472 11. dub. zůstaviv syna Václava, jejž zplodil s Kateřinou z Vartmberku. Jan ml. odav se stavu kněžskému navštívil země vlaské, stal se tam doktorem veškerých práv, protonotářem a referendárem papežským, vrátiv se do vlasti (r. 1457) jmenován jest kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském a proboštem Vyšehradským; r. 1458 a 1461 vyslán byl od kr. Jiřího do Říma, aby jej smířil s papežem; že však nedostál úloze své, zanevřel naň král Jiří, načež přestoupil Jan **P.** k straně krále Matiáše (1469) a byv od něho jmenován kancléřem kr. Českého vzat ke dvoru do Budína, kdež také r. 1470 zemřel. — Václav z R., syn Prokopův, míval tolikéž účastenství v tehdejších jednáních veřejných (1474 a násl.) a zůstavil syna Jindřicha a dceru Annu, jež zplodil s Kateřinou z Guttenšteina; tato držela roku 1481 zboží Prachatické, jež zdědil po ní Jindřich z R. a po něm (1492) syn jeho Ladislav z R., jsa poslední známý potomek z větve této. — *B)* Výš jmenovaný Hynčík **P.** držel od r. 1369 hrad Orlík, a koupil roku 1396 od krále Václava IV. panství Sternstein v horní Falci, vystavěl znovu hrad Kinžvart a byl lantfoitem v horní Lužici; † 1401. Syn jeho Hynčík II. byl velmi oblíben u krále Václava, držel zboží v Bavořích a vyměnil r. 1411 od Sigm. Hulera hrad Orlík za hrad Boršengrün; bojoval od r. 1426 proti Husitům a přispěl k jich porážce r. 1433. Syn jeho Šebestian **P.**, jenž okolo r. 1450 držel hrad Švarcburk v Bavořích, byl času svého jedním z předních velmožů bavorských a odpurců „českých kacířů" čili Husitů; r. 1459 vyslán byl od knížat Bavorských na sjezd Domažlický k jednání s králem Jiřím; později stál v čele rytířské jednoty jednorožcové, která s jinými křižáky r. 1467 nepřátelsky do Čech vtrhla, a jakkoliv u Nýrska (22 září) na hlavu poražena byla, nicméně roku následujícího (1468) podruhé do Čech vpadla a vše až k Plani plenila. Šeb. zůstavil dva syny: Šebestiana II. a Hynčíka na Švarburce, kteří se proslavili za časů krále Vladislava II. jakožto náčelníci spolku levlářského *(Löwenbund)*, jejž r. 1489 46 pánů a rytířů bavorských proti Albrechtovi a Jiřímu, knížatům Bavorským, učinilo. (V. Palackého *Dějiny V.*). Šebestian II. zemřel však již r. 1492 zůstaviv syna Šebestiana III., s Hedvikou z Rožmitala zplozeného. Hynčík pak usadil se po rozpadnutí spolku levlářského zase v Čechách, kdež mu Hendrich z Plavna r. 1495 postoupil hrad a zboží Písecké. Šebestian III. byl pán velmi zámožný, držev Falkenov, a Königsberk, pak také Bečov a Slavkov, kteréž dva hrady koupil od jmenovaného Hendricha z Plavna. Zemřev r. 1501 zanechal po sobě syny Šebestiana, Hanuše, Hynčíka a Krištofa. Z bratří těchto drželi Šebestian IV. Blatno *(Platten)*, Hynčík Kocov a Michalsfeld, jež obdržel od krále Ludvíka, Krištof Chotěšov a Hanuš Bečov, Tachov, Hardek a Slavkov. Hanuš **P.** byl času svého jedním z nejvzácnějších a nejbohatších pánů českých, obdržel od králů Vladislava II., Ludvíka a Ferdinanda fristunk čili nadání na hory stříbrné, zlaté a cínové na jmenovaných svých statcích manských, byl hejtmanem německých lén koruny České (r. 1527—1535), maršálkem dvora král. (1528), komisařem hor Jachimodolských, a nejv. kancléřem kr. Česk. (1533—1537). R. 1526 přičinil se platně k zvolení arciknížete Ferdinanda Rak. za krále Českého a měl vůbec účastenství ve všech tehdejších jednáních veřejných; pro své věrné služby byl králi Ferdinandovi I. velmi

milý a obdržel od něho rozličné milosti; týž vystavěl téměř znovu město Bečov, ve válkách Husitských docela zpuštěné, založil v Slavkově dolní část města (Nové město), vystavěl tam kostel, školu a jiné budovy veřejné a † 14. srp. 1537 bezdětek. Hynčík **P.** zůstavil 3 syny, jenž později vstoupili do služby falckrabat Bavorských; Krištof, měl syny Jana na Chotěšově a Kašpara; tento zdědil po strýci svém všeliké zboží jeho, čímž se stal jedním z nejbohatších velmožů v západních a severních Čechách. Jsa také muž ve věcech válečných a politických dobře vycvičený a hově novému učení Luterovu, zvolen byl od stavů českých, když roku 1547 odepřeli králi Ferdinandovi I. proti spolku Šmalkaldskému pomoci své, za vůdce vojsk jejich, pročež po nešťastné bitvě Mühlberské jest odsouzen cti, statku a hrdla svého, načež se utekl do Míšně, kdež r. 1567 zemřel. Z této druhdy četné rodiny panské zůstal pak v Čechách jenom Vojtěch **P.** na Hostouni (1550—1557), který zemřev r. 1557 zůstavil toliko dvě dcery, Barboru a Voršilu, s Dorotou z Rensperku zplozené, kteréž po smrti máteře své zdědily (r. 1559) zboží Hostounské, jsouce poslední členy této rodiny v Čechách. — Vedle české a bavorské větve kvetla současně také jedna větev pánů **P**-ů z Rabšteina v Míšni a Sasích, kdež se až do nejnovější doby udržela. Již v XV. stol. vynikali v zemích těchto páni **P**-ové zámožností, vzdělaností a horlivostí v hájení víry katolické, a tudíž měli také přední úřady a hodnosti světské a duchovní na sobě. Tak se proslavil již na začátku století toho Sigmund **P.**, jenž byl vůdcem vojsk kurfiršta Fridricha Saského a bojoval proti Husitům v Čechách i na Moravě, pak Mikuláš I. a Oto; tento a dva synové Mikulášovi padli v pověstné bitvě u Oustí r. 1426. Mikuláš II. byl tolikéž vůdcem vojenským u kurfiršta Fridricha II. a podnikl mnohé výpravy a boje s „kacíři českými“ (pročež také *Železným* nazýván), do jichž zajetí roku 1449 upadl, z něhož pak skrze kurfiršta svého jest vysvobozen. Jiný Mikuláš **P.** III. táhl s knížetem Fridrichem, velmistrem řádu německého, do Prus, a vstoupiv do řádu toho bojoval statečně ve válečných výpravách jeho. Ku konci XV. a na začátku XVI. stol. byl Sigmund II. **P.** kanovníkem a děkanem při kated. chrámu Míšenském, kancléřem a místodržícím kurfiršta Albrechta v Drážďanech a JMC. radou; současně s ním žil Kašpar **P.**, jenž byl drahně let v službě vojenské u knížete Jindřicha Saského († 1529); pak Julius **P.** (1540—60) jenž byl biskupem Naumburským a užíván od císaře Karla V. v nejdůležitějších jednáních a poselstvích věcí náboženských se týkajících, ku př. r. 1546 na sněmu Řezenském, 1548 v jednání o Interim, r. 1547 na sněmu Vormském a j.; konečně Hendrich **P.**, jenž r. 1547 vedl vojsko bavorské císaři proti stavům evangelickým na pomoc poslané. V druhé polovici stol. toho (1560) proslavil se Jiřík **P.**, jsa v službě při dvoře kurfiršta Braniborského. V první polovici stol. XVII. vynikl zvláště Centario **P.**, který od r. 1612—1642 statečně bojoval na straně císařské proti stavům českým a napotom proti Švédům. Jeden z potomků jeho, August Ferd. **P.**, byl ku konci stol. toho rytířem řádu malteského, maršálkem dvoru kurfiršta Saského a krále Polského, a proslul nemálo svou rozšafností a statečností, pročež povýšil jej císař Josef I. majestátem dne 20. list. 1703 do stavu hraběcího sv. Římské říše i zemí dědičných, polepšil přirozený erb jeho a povolil, aby hodnost ta, kdyby zemřel bezdětek, přešla na jeho příbuzné, od kteréž doby pokládá se ta rodina **P**-ů z R. mezi říšské rodiny hraběcí a květla ještě za našich časů. *Ra.*

Pfnor 1) Johann Wilhelm Gottlieb, úředník při dvorní komoře provincie Starkenburské ve velkovévodství Hesenském, později (1821) při vrchní finanční komoře v Darmstatu. Vynalezl dělání oplesků dřevorytin (*J. H. Meyer's Journ. f. Buchdruckerkunst* 1838) a po založení všeobecného písmolitеckého ústavu ve Frankfurtě nad Mohanem (1825), pak v Darmstatě (1831), opět písmolitecká kamna (*Meyer's Jour.* 1834), pak 1840 zjednodušil stereotypní tisk (*Kunstblatt*, 1841), zlepšil kamna do pokojů (*Neu Construct. e. Stubenofens*, Darmst. 1838), zhotovil umělou ruku (*Die Arthoplastik von Dr. H. E. Fritze*, Lemgo 1842); vynalezl spůsob tkaní hladkého façonirovaného damašku. — **2)** Rudolf, syn předešlého, umělec německý, nar. 1824 v Darmstadtu, učil se s prvku malířství, žije však od r. 1846 v Paříži co mědirytec, zabývaje se rytím monumentálních budov. Posud (od roku 1852—57) vydal *Louvre*, *Les fontaines* a *Le tombeau de l'empereur*; mimo to jmenovati sluší jeho *Monographie du château de Heidelberg* a *Château de Fontainebleau* (1859).

Pfordten, Ludvík Karel Jind. svob. pán, státník bavorský, nar. 11. září 1811 v Riedu v Rakousích (tehdy bavorském), stal se priv. docentem ve Vircpurku, 1836 prof. římského práva tamže, 1841 apelačním radou v Aschaffenburku, 1845 prof. řím. práva v Lipsku a 1848 saským ministrem kultu. Ale v ún. 1849 žádal a obdržel propuštění a v dubnu t. r. vrátil se do Bavor, kdež se stal ministrem král. domu a zahraničných záležitostí, v pros. t. r. také předsedou ministerstva, v kterémžto postavení setrval až do 1. kv. 1859. Od 13. kv. t. r. je **P.** bavorským vyslancem ve Frankfurtu.

Pforr 1) Jan Jiří, malíř něm., nar. r. 1745 v Hessensku, † ve Frankfurtě r. 1798. Zanášel se nejvíc malbou zvířat, v níž i největší slávy došel. Jeho koně považovány byly za nevyrovnatelné a získaly mu čestné jméno německého Wouwermana. Od něho pocházejí krásné výkresy v Hühnersdorfově Navedení k chovu koní. Některé jeho kresby známy jsou též rytinami od jiných zhotovenými. — **2)** Frant. **P.**, syn předešlého, malíř něm., nar. ve Frankfurtě r. 1788, † r. 1812 v Albano blíže Říma, učil se kreslení a malbě v Kasselu, žil r. 1806—10 ve Vídni a odebral se pak do Říma, kdež obrazem, představujícím Rudolfa Habsburského v Basileji, obrátil na se pozornost umělců; avšak zemřel nedokončiv zcela dílo to. Jeho skladby a jeho kresby vydány jsou uměleckým spolkem Frankfurtským (1832—35, 3 seš. s dodatkem); mezi nimi jest řada listů ku Goetheovu *Götz v. Berlichingen.*

Pforzheim, důležité továrnické město v Bádensku, kraji Středorýnském, při ústí řek Nagoldu a Würmu do řeky Enzu jihových. (asi 3½ míle) od Karlsruhe; bývalo někdy sídlem markraběte Baden-Durlachského; má gymnasium a 12.854 obyv., kteří nejvíce průmyslem klenotnickým se živí. Po bitvě u Wimpfen (6. kvt. 1622), která pro markraběte Jiřího Fridricha nešťastně se skončila, obětovalo se 400 věrných měšťanů **P**-ských, osobní jeho stráž, aby nepřítele zdrželi, v prosmyku smrti, tak že se markrabě útěkem zachovati mohl. Velkovévoda Leopold dal těmto 400 věrným ve hřbitovním kostele pomník postaviti. V **P**-u narodil se Reuchlin.

Pfrauenberg v. Přimda.

Pfrogner Vavřinec Chrisostom, opat a spisovatel, nar. 21. srp. 1751 v Bernhardci (?) na panství Teplském v Čechách; študoval na gymnasium v Teplé a na universitě Pražské, kdež r. 1774 povýšen byl na hodnost mistra svob. umění; vstoupiv

léta na to příštího do řádu premonstrat. učinil r. 1776 v klášteře Teplském slib řeholní, načež se vzdělával v mathematice a fysice, v právě církevním a jiných vědách theol. na domácím ústavu klášterním a po jeho zrušení v semináři u sv. Beneše v Praze; odkudž přišel r. 1785 za prefekta do semináře generálního a r. 1790 povýšen jest na hodnost doktora bohomluvectví. Když Royko odstoupil od profesury historie církevní na universitě Pražské, povolán byl **P.** na jeho místo, načež vyučoval v hodinách mimořádných (čehož před tím nebývalo) také církevní historii české. R. 1796 zvolen byl za děkana fak. theol., načež vyzván, aby podal zprávu o spůsobu vyučování na bývalém gymnasium Teplském a aby vzdělal plán k novému zřízení studií theol., kterouž práci náležitě a v krátkém čase vykonal. R. 1807 zvolen byl za rektora university Pražské a dne 11. list. t. r. také za opata kláštera svého. Jsa muž vzdělaný a osvícený, rozšafný a lidumilovný prohlížel **P.** v tomto důstojenství svém všemožně k zvelebení kláštera svého, jakož i pečoval o dobré svých bratří řeholních i poddaných klášterních, zůstaviv také v dějinách kláštera svého sobě trvalou památku tím, že položil základ k zřízení a vyzdvižení nyní světoznámých lázní Mariánských. O nevšední jeho učenosti svědectví dávají spisy), jež od r. 1796—1812 v Praze tiskem vydal, totiž: *Kurzer Entwurf des ehemaligen Gymnasial-instituts in Tepl* (1796); *Einleitung in die christliche Religions u. Kirchengeschichte überhaupt u. in die Kirchengeschichte Böhmens insbesonders* (2 B. 1802, a podruhé 1805; dílo velmi důležité a nyní ještě čtení hodné); *Über den Begriff der Selbstbeurteilung* (1804); *Über den Ursprung des Guten u. Bösen* (1806); *Über die menschl. Bildung* (1810); *Über die unendliche Würde Jesu* (1812). Vzdělaný a vůbec vážený prelát tento † 28. září 1812. *Ra.*

Pfuel, starý šlechtický rod pruský. Čelnější z jeho členů jsou: **1)** A d a m v o n **P.**, vychován na dvoře švédském zúčastnil se ve švédském vojště války 30leté; později vstoupil do služby dánské. Chlubil se, že dal 800 městysů a vesnic v Čechách vypálit, tak že po nich památky nezůstalo. — **2)** E r n s t v o n **P.**, nar. okolo 1780 v Berlíně, sloužil nejprvé v prus. pak v rakous. vojsku; založil v Praze a ve Vídni velké plovárny pro vojsko. R. 1812 vstoupil do služby ruské, kdež se stal náčelníkem gener. štábu Tettenbornova; zúčastnil se války 1813, načež opět do pruské služby zpět se vrátil, kdež se stal r. 1815 pod Blücherem plukovníkem a po dobytí Paříže velitelem tohoto města. Po r. 1831 stal se královským plnomocníkem v Neufchatelu, kdež rozumným a rozhodným chováním pokoj udržeti dovedl, na to byl jmenován gouvernérem Neufchatelu a r. 1844 generálem pěchoty a gouvernérem v Berlíně. R. 1848 potlačil květnové povstání v Poznaňsku. Na podzim 1848 povolán byl do ministerstva co předseda ministerstva a ministr války; ale pro své stáří nemohl tomu úřadu vyhověti a musil v listopadu ustoupit ministerstvu Brandenburg-Manteuffel. — Napsal *Beiträge zur Geschichte des letzten franz.-russ. Krieges* (1. sv. Zpáteční tažení Francouzů až k Němenu, v Berl. 1814).

Pfullingen, město ve virtemberském kraji Švarcvaldském na úpatí Švábské Jury (*Rauhe Alp*) a na řece Echac; má 4100 obyv. Na blízku leží zříceniny hradů Achalm, Stahlbeck a Greifenstein, pak znamenitá krápníková jeskyně Nebelloch.

Pfyffer, stará švýcarská rodina v Lucernu. **1)** L u d v í k **P.**, nar. 1523, vyznamenal se ve službách franc. proti hugenotům, a † co poslední vůdce žoldnéřů švýc. r. 1594. — **2)** F r a n t. L u d. **P.**, též franc. generál, nar. 1715, † 1802, známý pro svůj výtečný hautrelief dolní části Švýcarska. — **3)** K a s i m i r **P.**, nar. 10. října 1794, byl 1821—24 profesorem práv v Lucernu, r. 1826 členem velké rady, r. 1831—41 předsedou soudu apelačního a 1851 předsedou spříseženěného soudu spolkového; od r. 1830 jest jednou z hlav liberální strany v kantonu Lucernském. Z jeho spisů zasluhuje zmínky *Der Canton Luzern* (2 sv. v St. Gallen 1858—59).

Ph—. Slova zde scházející hledejž čtenář pod F.

Phaca, č e č o r k a (*Berglinse*), rod rostlin z řádu L u š t i n a t ý c h (*Leguminosae*) s 5zubým kalichem, tupým člunkem, 2bratrými tyčinkami, luskem přinapuchlým, 1pouzdrým. Rostliny ty mají listy lichospeřené, hrozny úžlabíčkové, stopkaté. Jsou to nejvíce vytrvalé rostliny v Evropě, severní Asii a Americe. Druhů mnoho. některé se pěstují pro okrasu v zahradách. **P.** *alpina* na Alpách ve Švýcarsku, ve Francouzsku, Rakousku a v Sibiři. **P.** *arenaria* miluje půdu písčitou, v Sibiři.

Phacochoerus, e m g a l o (*Larvenschwein*), ssavec z řádu Mnohokopytných z čeledi Štětinatých, podobá se vepři postavou i spůsobem žití. Čenich jeho jest utvořen v široký rypák, na lících má mozolovité laloky, lebku širokou. Zvíře to jest svou silou a divokostí nebezpečné, Hotentoti se ho více bojí než lva. Žije v Africe.

Phaenakistiskop v. S t r o b o s k o p i c k ý t e r č.

Phaëton v zoologii v. P e l i k á n i.

Phagelové v. B e r á n e k.

Phalangium, p a v o u k d l o u h o n o h ý, t k a d l e c, k o s e c (*Weberknecht*), rod pavouků nepravých (*Phalangidae*), kteří dýchají trubicemi, mají toliko 2 oči a hrudihlavu jen nepatrným záhybem od zadku oddělenou; mají 8 dlouhých noh, které se snadno ulamují a pak ještě dlouho pohybují; utržené nohy prý znovu narůstají. Běhají v noci po zdech chytajíce mouchy a čmely, jimiž se živí. Nemají bradavic pavučinných a nepředou nití. Jest více druhů, jmenujeme jenom **P.** *opilio*, jenž má tělo šedohnědé, jako hrách veliké; všude po zdech ho vidíme za dne seděti, zvlášť na nově bílených stěnách, v noci leze po nich a chytá hmyz.

Phalaris L., c h r a s t i c e, rod trav z pořadí *Phalaridei* Kurth, kamž náležejí trávy mnoholeté s klásky do laty rozličného tvaru rozestavenými, kteréž jsou 3květé, a sice o dvou postranních jalových, zakrnělých květech a hořejším vyvinutém. Druhy jsou nejvíce na Středomoří rozšířeny, ale některé sem tam po celé severní polokouli i v tropech roztroušeny. **P.** *canariensis L.* má latu do vejcovitého klasu staženou a hřbet plevy květní křídlatý; ostatně je to sličná tráva, bělavými a zeleně pruhatými listeny pláskovými ozdobná, od níž pochází s e m e n o k a n á r s k é, tak zvané dle vlasti, Kanárských ostrovů, žlutavě bílé, lesklé. To se dává ptactvu za pokrm, a též se jím gumují hedbávné látky. Nejvíce se proto vzdělává v jižní Evropě, sem tam i v Německu. **P.** *arundinacea L.*, rostoucí v Evropě celé a severní Asii u vod, má latu mnohem větší, sprvu rozkladitou, potom více staženou, a listy široce čárkovité. Tyto se kulturou pěkně mění v bělavě a zeleně pruhaté, tkanicím podobné listy (protož něm. *Bandgras*), pro které se v zahradách pěstuje. *Čý.*

Phalinurus v. F a l i m i e r z.

Pharmakolith jest nerost bílý, často v podobě vlásku nebo vláknitých kor, jedovatý; obsahuje arseničnan vápenatý s vodou. Nalézá se v Jáchimově. *Kl.*

Pharynx v. P o ž e r á k.

Phascolarctos, koala (*Beutelbär*) ssavec z oddělení vačic býložravých (*Frugivora*); má tělo krátké, tlusté, ohon chybí, nohy jsou krátké, na předních má 5 prstů, na zadních 4. Našlapuje jako medvědi na celé chodidlo. Žije v Novém Holandě na stromech i v děrách pod nimi, jež si sám vyhrabává. Samice nosí své mládě dlouhý čas na zádech.

Phascolomys, vombat, ssavec z oddělení vačic býložravých (*Frugivora*), má veliké pazoury na hrabavých nohách, na předních 5, na zadních 4, chodí pomalu, ohon chybí. Živí se travou. **P.** *Wombat*, asi jako jezevec velký, ale má vyšší nohy, jest žlutavě hnědý, kožich velmi hustý. Noční zvíře, žijící v děrách na ostrově King jižně od Nového Holandu.

Phascum, nepukava (*Bartmoos, Ohnmund*), rod mechů listnatých s květy jednodomými, nejvíce na vrcholku, čepičkou polovičnou, prchavou. Jsou to nejvíce malé mechy, některé sotva čárku vysoké a jen tím nápadné, že hustě vedle sebe rostou a zelené koberce tvoří. Druhů jest mnoho. N. tupá, **P.** *muticum*, vyhlíží jako cibulka, 1''' vysoká; lodyha žádná; listy vejčitopodlouhlé. Roste na půdě hlinité, na stezkách zahradních po Evropě. V jaře a zimě. N. pilkovaná, **P.** *serratum*, nemá lodyhy; listy vejčitokopinaté, ostré, pilované, banička mezi listím ukrytá. V zimě a jaře na půdě hlinité, bujné a na krtištích.

Phaseolus L. (*Phaseolus*), rod známý rostlin z řádu *Papilionaceí*, podřadí *Phaseoleí* obsahuje dílem otáčivé byliny, dílem i keře v krajinách obratníkových a podobratníkových ve východní Asii a hlavně v Americe rostoucí, a co vařivo (*fasole*) vůbec známé. Různé druhy pro semeno aneb i pro kořen hlízovitý (**P.** *tuberosus* Lour.) se sázejí ve vlastech, u nás dva druhy, totiž **P.** *vulgaris* L. (obecný) z Indie a **P.** *multiflorus* Willd. (fasol mnohokvětý) z Ameriky. Oba druhy jsou si podobné, první má koruny bílé, lilákové neb fialové, lusky visuté a rovné, tento koruny červcové (někdy bílé) a lusky srpovitě ohnuté, též visuté. Oba ještě přicházejí v různých odrodkách, zvlášť první buď s lodyhou vyšší a otáčivou, buď s nižší, sotva se otáčející (**P.** *nanus* L.), a opět s lusky a semeny (*fazoly*) většími, menšími, všelijak barvitými. *Čý.*

Phasianella, Lam., rod plžů *Gasteropoda Pectinibranchia Trochoidea* Cuv. Skořápka tlustá, kuželovitá neb vejčitá, skoro hladká. Plži ti žijí v mořích Indických a jsou pro svou pěknou barvitost vzácni. Mají 2 dlouhá tykadla, oči sedí na 2 hrbečkách. Mnoho druhů: **P.** *bulimoides* Lam., skořápka podlouhle kuželovitá, hladká, bledě žlutočervená, páskovaná, jednotlivé pásky rozličně skvrnaté. Největší jsou 2'' 9''' dlouhé. U Nového Holandu a Nového Zealandu. Skořápka jeho draze se kupuje (za 20—30 zl.). **P.** *nebulosa*, kuželovitá neb vejčitá skořápka hladká, bělavá s oblakovými skvrnami červenými a hnědými; 7''' dlouhá; na ostrově St. Domingo. **P.** *Iris*, skořápka šikmo kuželovitá, špičatá, hladká, fialově šedá s hnědožlutými, křivými podélnými liniemi a řadami bodů; pod pokožkou hraje barvami zlatozelenou, fialovou a j., 1'' 6''' dlouhá; v Novém Zealandě. Jest ještě více druhů živých a několik zkamenělých.

Phasianidae, čeled ptáků Kurovitých, majících hlavu nebo líce částečně lysé, na hlavě chochol neb masité laloky a nohy sedací. Samci vyznamenávají se krásným peřím a rohovou ostruhou na běžcích. Sem náleží veškeré ptactvo našich kurníků, jehož však ani jeden druh není původně evropský; s větší části pocházejí z Asie, obsahujíce vůbec nejkrásnější a nejužitečnější ptactvo. Rody jsou: perlička, bažant, kohout, páv, argus, krocan, o nichž na patřičném místě jest pojednáno. *Sý.*

Phasma, rod hmyzů síťokřídlých (*Neuroptera*). Hmyz skoro na stopu dlouhý a jako ze suchých větviček složený, tenký a rovný, oblý; nemá noh lapacích. Žije pouze v horkých zemích a živí se šťávou rostlinnou; nejčastěji nacházejí se na listech stromů gumu vypocujících. **P.** *gigas*, barvy šedožluté, samička má pouze nepatrné známky křídel; délka až 1', šířka 5—8'''. V jižní Americe a na Javě. **P.** *Rossii*, ani sameček ani samička nemají křídel, jsou barvy žlutozelené neb šedohnědé; v jižní Evropě.

Phaulkon Konst. v. Constance.

Phelps 1) Anson Green, kupec amer., nar. v Simsbury v Connecticutě 1681, † v Novém Yorku 1853. Vyučiv se sedlářem zřídil si dílnu v Hartfordě, 1815 prodával v N. Yorku cínové desky a nabyl značného jmění, jehož užíval pak k účelům dobročinným. **P.** byl předsedou novoyorského ústavu pro slepé, amerického komisařství pro cizí misie a novoyorské společnosti kolonisační. Po své smrti odkázal ústavům dobročinným 371.000 dol. — **2)** **P**-ová Almira Hart-Lincoln, učitelka a spisov. americká, nar. v Berlíně v Connecticutě 1793. Stala se učitelkou na ženské akademii v Sandy Hill v Novoyorsku, 1817 se vdala za Simeona Lincolna z Harfordu, vydavatele časopisu *Connecticut Mirror*, který † 1823, načež **P**-ová se spolčila se sestrou k řízení ženského semináře v Troy v Novoyorsku, až 1831 se vdala podruhé za Johna **P**-a z Vermontu. Za svého pobytu v Troy vydala školní knihu o botanice, které se užívá podnes na školách a kolejích; 1838 stala se ředitelkou semináře ve West Chestru v Pennsylvanii, a později učila v Rahway v N. Jerseyi. R. 1841 uvázali se oba manželé ve správu diécesní školy ženské v Patapsku, která brzo stala se rozhlášenou, a po smrti **P**-ově 1848 zůstala paní **P**-ové jedinou její učitelkou až do r. 1856. Z jejích spisů jmenujeme: *Familiar lectures on botany* (Hartford 1821; rozšířené vyd. v N. Yorku 1861); *Dictionary of chemistry* (N. Y. 1830); *Botany for beginners* (1831); *Geology for beginners* (1832); *Female student, or fireside friend* (1833); *Caroline Westerley* (1833); *Chemistry for beginners* (1834); *Progressive education* (přel. z fran. 1834); *Lectures on natural philosophy* (1835, nové vyd. 1854); *Lectures on chemistry* (1837, nové vyd. 1857); *Natural philosophy for beginners* (1837); *Ida Norman* (1854) *Hours with my pupils* (1859); *Christian households* (1860) a j. — **3)** Elizabeth Stuart **P**-ová, spisovatelka amer., nar. v Andoveru v Massachusettsu 13. srp. 1815, † tamže 1852. R. 1842 vdala se za duchovního Austina **P**-a. Nejpopulárnější její dílo *The sunny side* vydáno bylo od jejích přátel, byvši od několika nakladatelů zamítnuto, a rozšířilo se tak, že ve dvou létech se ho rozprodalo ke 40.000 výtisků a podnes se ho mnoho prodává. Po něm následovala jiná díla: *Kitty Brown series* (2 sv., Filad. 1849); *Peep at number five*; *Tell-tale*; *Angel over the right shoulder*; *The last leaf from sunny side*, vesměs vyšlá v Bostoně.

Phenamid, tolik co Anilin (v. t.)

Philadelphus L. pustoryl (rus.), rod keřů ze zvláštního řádu Filadelfeí, příbuzného Myrtaceím a Oenothereím. Vyznačuje se listy vstřícnými, střenkatými, více méně eliptickými a skoro nejcelejšími, květy bílými v úžlabích neb konečnými o spodním 4—5pouzdrém semeníku, o 5 plát-

cích koruny a 20 až více tyčinkách. Rostou v mírné Evropě a Americe severní, a pro květy nejvíce libovonné, jasmínovou vůní nadané, také v sadech se chovají, nejvíce **P.** *coronarius* L. z jižnější Evropy, také jasmín český, kvítko devatera bratrů zvaný. Jinak se užívají rovné větve na troubele dýmek, olejem étherickým v květech porušují druhdy pravou silici jasminovou. *Čj.*

Philidor François André, hudební skladatel franc. a proslulý hráč v šachy, nar. 7. září 1727 v Dreuxu, † 30. srpna 1795 v Londýně. Rodinné jméno jeho bylo vlastně Danican, avšak děd jeho, Michal Danican, znamenitý fletista Ludvíka XIII., nazván byl od krále **P.**, dle jména výtečného hoboisty z těch dob. **P.** přišed v útlém mládí do Paříže oddal se, jako téměř všichni členové jeho rodu, hudbě, a činil takové pokroky, že moteto složené patnáctiletým mladíkem provozováno bylo s pochvalou ve Versaillesu u dvora Ludvíka XV. Áčkoliv od toho času vždy pilně pěstoval hudbu, přec vedle ní se zvláštní náklonností oddal se hře v šachy, v níž brzy stal se v Paříži nepřemožitelným. Stál pak ve spojení se Stammou a jinými výtečnými šachaři, procestoval Německo, Holandsko a Anglii a uznán byl všude za prvního šachistu celé Evropy. Vrátiv se r. 1754 do Paříže jal se přísněji přihlížeti k svým skladbám hudebním, i provozováno od něho více oper s části vážných s části komických, kteréž však nedošly trvalého uznání, přibližujíce se namnoze hudbě kostelní. R. 1777 odebral se do Londýna, kdež získal velikého jmění hrou v šachy a kdež vydal i svůj spis *Traité du jeu d'échecs.* Po svém návratu do Paříže opět uveřejnil více skladeb, dramatických, chrámových i salonních, kteréž brzy s větší brzy s menší oblibou byly přijaty. Vypuklá revoluce přiměla jej utéci do Londýna, kdež i zemřel. **P.** byl skladatel dosti plodný a nikoli bez zásluhy, avšak mnohem proslavenější byl co hráč v šachy. Po 30 let byl členem šachařského klubu v Londýně, a ostrovtipnost jeho byla taková, že vícekrát podstoupil zápas s třemi nejvýtečnějšími protivníky najednou, a se zavázanýma očima zvítězil nade všemi. Ještě měsíc před smrtí hrál týmž způsobem, nevida šachovnice, s dvěma prohlášenými hráči a oba porazil. Pojednání jeho o hře v šachy (poslední vydání v Brusselu 1834) překládáno bylo hojně na jiné jazyky.

Philipon Charles, nar. 1800 v Lyoně, vyučil se v Paříži vzornému kreslení, které pak provozoval v otcově fabrice na čalouny. R. 1823 vrátil se do Paříže, kde se chtěl naučiti malířství, ale oddal se kreslení politických karikatur, které provozoval od 1827 s Aubertem velmi dovedně na vlastní náklad. R. 1830 založil žurnál *La Caricature* a 1832 *Charivari*, které však mu způsobily mnoho opletaček se soudy, pročež od nich upustil 1835. Věnoval se konečně podnikům průmyslovým, vydával *Robert Macaire*, *Physiologie du jour*, *Museé Philipon* a konečně od r. 1849 *Journal pour rire.* **P.** † 25. led. 1862 v Pař.

Philippe de Mons, lat. *Philippus de Monte*, skladatel nizozemský, jehož rodinné jméno se neví, nar. v Monsu 1522. Učiv se hudbě posledně u Orlanda Lassa přišel za Max. II. k císařské kapele, stal se tam kapelníkem a byl jím i za Rudolfa II.; od 1572 byl též kanovníkem v Cambrai. R. 1603 složil úřady ku prospěchu synovce svého a zemřel brzy na to, nejspíše ve Vídni. **P.** vydal tiskem četné mše, moteta, madrigaly, duchovní a světské písně; taktéž nacházejí se práce jeho ve sbírkách ze XVI. a XVII. stol. **P.** získal si čestného místa vedle slavného učitele svého Orlanda Lassa.

Philippoteaux [Filipotó] Felix, současný malíř francouzský v Paříži, kdež se i narodil. Jest žák Cognietův a obdržel za své práce rozličná vyznamenání, r. 1846 též kříž čestné legie. Čelnější z jeho maleb jsou: *Episoda z porážky Cimbrův; Ludvík XV. ohlédaje bojiště Fonteroyské.* *Mü.*

Philippson Ludvík, nar. 27. pros. 1811 v Desavě, od r. 1833 kazatel a ředitel náboženské školy v Magdeburce, také rabín okresu synagogy magdeburské, zasloužilý židovský učenec a spisovatel. Vydal četná kázání, spisy vzdělavací a poučné pojednání o právech svých souvěrců; v r. 1837 počal vydávati *Allgemeine Zeitung des Judenthums.* Z ostatních jeho spisů jmenujeme: *Die israel. Bibel* (2. vyd. v Lps. 1859—62) a *Die israel. Religionslehre* (sv. 1. v Lps. 1861).

Philips 1) Ambrose, básník angl., nar. 1675, † v Londýně 18. června 1749. Vystudoval v Kambridži 1696. Prvními jeho plody básnickými bylo šest idyl pod názvem *Pastorals*, které vyšly v Tonsonově *Poetical miscellany* r. 1709, s nimi pak zároveň v témž svazku vyšly Popeovy zpěvy pastýřské. Z toho povstalá řevnivost mezi oběma vedla až k prudkým hádkám, při čemž mnozí dávali přednost **P**-ovi, jehož básně jsou nyní v zapomenutí. Pope si ztropil z **P**-a nemilosrdný smích články v časopise *Guardian.* Roku 1712 napsal **P.** tragédii *The distressed mother*, zakládající se na Racinově *Andromaque*; byla hrána s velikým úspěchem a od časopisu *Spectator* vychválena. R. 1722 napsal nové dvě tragédie, *The Briton* a *Humphrey duke of Gloucester*, a brzo potom jal se vydávati se drem Boulterem list *The Freethinker*, kterýž došel veliké obliby. Roku 1726 stal se **P.** sekretářem kancléřství irského; r. 1748 vrátiv se do Londýna vydal sbírku svých básní, z nichž, jak praví dr. Johnston, „alespoň polovička stojí za čtení." — **2)** John **P.**, básník angl., nar. v Bamptoně v Oxfordshiru 30. pros. 1676, † 15. ún. 1708. Studoval ve Winchestru a v Oxfordě, kdež si zjednal jméno básnickými pokusy, zvláště komickou básní *The splendid shilling* (1703), která se líbila tak, že **P.** se viděl povzbuzena k nové básni pod názvem *Blenheim* (1705), která opěvuje Marlboroughovo vítězství u Hochstädtu. Nejvyššího však stupně chvály došla poučná jeho báseň *The Cider* (ve dvou knihách 1706), která jsouc na způsob Virgiliových zpěvů rolnických náleží k nejzdařilejším toho druhu básním v Anglii. Verše **P**-ovy vyznačují se správností a lahodou, ale vytýkáno mu právem, že až příliš nápodoboval Miltona.

Phillips 1) John, kupec americký, narozen v Andoveru v Massachusettsu 2. pros. 1719, zemřel v Exeteru, v N. Hampshiru 21. dub. 1805. Vystudovav theologii byl po nějaký čas kazatelem, ale později se věnoval záležitostem obchodním a jmění tudíž nabytého užíval k podporování ústavů vychovávacích. Tak nadal místo profesorské na koleji Dartmouthské, daroval akademii Andoverské 31.000 dol. mimo třetinu úroků ze svých statků, a založil r. 1781 akademii v Exeteru nadav ji s počátku 50.000 dol. a později ještě jinými příspěvky, v celku asi 84.000 dolary. — **2)** Charles **P.**, advokát a básník irský, nar. v Sligu v Connaughtě 1789, † v Londýně 1. ún. 1859. Studoval na Trinity college v Dublině a stal se 1812 advokátem irským, roku 1821 advokátem anglickým, v kteréžto době získal si jméno rázného řečníka a výborného právního zástupce. Roku 1835 dostal se za jednoho z komisarů k soudu neplatících dlužníků do Londýna, kteréž místo zastával až do smrti. Sepsal *Recollections of Curran and some of his contemporaries* (2 sv. 1818, 5. vyd. 1857); *An historical sketch of Arthur, duke of Wellington*

(1852); *Napoleon III.* (1854) a *Vacation thoughts upon capital punishments* (1856). Jeho básně *The emerald isle, The consolation of Erin* a elegie *Gerland* vynikají bohatou fantasií a hlubokým citem. — **3)** William **P.**, geolog angl., nar. v Londýně 10. kv. 1773, † v Tottenham Greeně 1828. Byl jedním ze zakladatelů společnosti Askesianské, členem společnosti geologické a společnosti královské; jemu mají zvláště mineralogie a krystalografie děkovati za veliký počet podrobných výměrů krystalů reflektujícím goniometrem Wollastonovým. Mimo to sepsal četné články v *Pojednáních geologické společnosti* a vydal některá díla mineralogická a geologická. *Sob.* — **4)** Georg **P.**, právník německý, nar. 1804 v Královci v Prusku z rodičů evangelických, studoval na universitě v Gotinkách filosofii a práva, načež se pilně obíral historií práva německého a vydal již r. 1825 spisek: *Versuch einer Darstellung der Geschichte des Angelsächsischen Rechts* (Göttingen 1825); na to odešel do Anglie, aby se oznámil s tamním právem a zřízením soudním, a navrátiv se odtud zdržoval se v Berlíně a připravoval se k profesuře právnické. Habilitovav se pak na universitě tamní vydal rozličná pojednání drobnější i práce větší, jmenovitě: *Englische Reichs- und Rechtsgeschichte seit der Ankunft der Normannen* (2 sv. 1827—28); pak *Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts mit Einschluss des Lehenrechts* (2 sv. Berl. 1830, 3. vyd. 1846) a *Deutsche Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Religion Recht und Staatsverfassung* (t. 1832, 4. vyd. 1846), v kterémžto spisu hist. klonil se již ke straně ultramontánské, jakož pak také přestoupil se švakrem svým Jarkem k víře katolické. R. 1853 povolán jest do Mnichova za řádného profesora práv na tamní universitu a jmenován i údem k. akademie věd tamtéž. Zde vydával také společně s Görresem svou ultramontánskou tendencí pověstné noviny: *Historisch politische Blätter für das katholische Deutschland* a byl vůbec s oběma Görresy, Döllingerem, Windischmannem, Mozem, Ringseisem horlivým obhájcem historického práva církve a její samostatnosti a neodvislosti na poli světské moci státní. Když však ministerium Abelovo roku 1837 muselo odstoupiti, propuštěn byl **P.** ze svého úřadu učitelského a jmenován radou u kr. vlády v Landshutě, kteréž místo však nenastoupil, nýbrž zanášel se studiemi právnickými. V list. r. 1849 povolán jest na univ. Vídeňskou, avšak vzešel tu proti němu takový odpor, že byl přesazen za profesora práva církevního na universitu v Inšpruku; nic však méně dostal se přece r. 1851 na univ. Vídeňskou jakožto prof. historie práva a říše Německé, kterýž úřad až do nejnovější doby zastával, byv také jmenován radou dvor., údem cís. akademie věd, a rytířem řádu cís. Frant. Josefa a spravovav rozličné hodnosti akademické. — Mimo výše jmenované spisy vydal **P.**: *Das Kirchenrecht* (5 sv. Řezno, 3. vyd. 1855), jenž jest jeho nejdůležitější dílo právnické; pak *Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte* (Mnich. 1845, 4. vyd. 1859) a několik menších spisů: *die Diöcesansynode* (Freib. 1849 a 1850) *Ueber den Ursprung der Katzenmusiken* (t. 1849); *Vermischte Schriften* (3 sv. Mnich. 1855—60); *Lehrbuch des Kirchenrechts* (2 sv. Řezno 1859—62). *Ra.* — **5)** John **P.**, geolog angl., bratrovec a žák Williama Smitha, „otcem geologie anglické" nazývaného, jemuž pomáhal při pracech až do jeho smrti, nar. 1800. R. 1824 stal se **P.** pořadatelem fosilií v museu Yorkshireské společnosti filosofické a r. 1825 jeho strážcem. Už r. 1827 přispíval články geologickými do časopisu *Philosophical Magazine* a 1829 vydal samostatné dílo *Illustration of the geology of Yorkshire*, po němž následoval spis *The rivers, mountains and seacoast of Yorkshire.* Byv přidělen ke sboru, který vedením sira Henryho de la Beche měl vykonati geologická proskoumání Velké Britanie, zanášel se **P.** po nějakou dobu pracným skoumáním a popisováním fosilií palaeozoických v Cornwallu, Devonu a Záp. Somersettu, kteréž práce vyšly pomocí vlády tiskem. R. 1835 zvolen jest **P.** za profesora geologie na koleji Králově (*King's College*) v Londýně, r. 1845 dostal se na universitu Dublinskou a 1853 na univ. Oxfordskou, kdež podnes jest profesorem geologie. Z četných článkův jeho i spisů jmenujeme jenom ještě *The Malvern hills compared with the palaeozoic district of Abberley* (1844) a *Life on the earth; its origin and succession* (1860). Roku 1845 udělena mu medalie Wollastonská od presidenta geologické společnosti za jeho zásluhy o geologii, a r. 1865 zvolen jest **P.** za předsedu Společnosti Britské (*British association*). — **6)** Wendell **P.**, politik amer., nar. 11. list. 1811 v Bostoně. Vystudovav práva stal se 1834 advokátem a přidal se ke straně abolitionistů, s nimiž se zasazoval o zrušení otroctví. Též se přičiňuje o emancipaci ženských, opravení zakonů trestních a o pokrok střídmosti. Co řečník náleží **P.** k mužům nejvýmluvnějším, kteří kdy v Americe se narodili. Jeho řeči a veřejné přednášky nalézají se po různu v bostonském časopise *Liberator* a v novoyorském *Anti-slavery-standard.* — **7)** Samuel **P.**, spisovatel angl., nar. 1815, † 1854. Byl rodem Žid, syn obchodníka londýnského. V 15. roce věku svého vystoupil co herec na divadle v Covent Gardenu; avšak přátelé dali jej na univ. Londýnskou, kdež upozornil na sebe vévodu Sussexského pojednáním o Miltonovi, a s jeho podporou byl poslán na universitu Gotinskou. Vrátiv se odtud přijal místo soukromého sekretáře u aldermana Salomonsa, a za nedlouho potom stal se vychovatelem u rodiny markýze Aylesburyského. Spadnuv s koně uškodil si na zdraví tak, že následky toho dlouho na sobě cítil. Proslulý jeho román *Caleb Stukeley* vyšel původně v *Blackwood's Magazine* a 1843 byl tištěn o sobě. Po něm napsal **P.** do téhož časopisu *We are all low people there* a j. povídky. Po několik let byl **P.** literárním kritikem novin *Times.* Jeho kritiky byly ostré a důrazné, ba ani spisy Dickensovy, Carlýlovy, Stowiny a j. spisovatelů oblíbených neušly smělému a přísnému péru kritika bezejmenného, jehož články se staly předmětem rozmluv po městě. Dva svazky takovýchto článků literárních vyšly potom o sobě. Později byl **P.** ve spojení s novinami *Morning Herald* a *John Bull*, a r. 1852 přidav se ke společnosti křišťálového paláce (*Crystal Palace Company*), stal se literárním ředitelem křišť. paláce a napsal *Shilling hand-book* a *Guide to the potrait gallery*, příruční to knihy pro navštěvovatele téhož paláce. Povídky **P**-ovy svědčí o duchu energickém, který uměl dobře pozorovati, a co byl viděl šťastně vylíčiti. *Sob.*

Phillyrea, rod stromů i keřů ze řádu *Oleacei*, velmi příbuzný k olivě (*Olea*), od níž se dělí hlavně slívou, jejíž pecka není jako kámen tvrdá, nýbrž papírovitá. Druhové nečetní rostou na březích Středozemního moře a na neodlehlých ostrovech. V zahradách častěji přicházejí sázeny. Slívy černomodré nejsou užitečné. *Čý.*

Philomates Václav. Pod tímto jménem uvádějí životopisci hudebního spisovatele, který dle domnění Fétisova slul pouze Václav, a **P.** (řec. přítel věd) jmenoval se jen co spisovatel. Narozen v druhé polovici XV. stol. v Jindřichově Hradci v Čechách (jak dosvědčují slova *De Nova Domo*, která obyčejně přidával k svému jménu), byl svého řemesla zvonařem. Spis jeho, který se obyčejně

uvádí, jest traktát o základech, na kterých spočívá *Cantus planus* a hudba mensurální, psaný ve verších, pod názvem: *Venceslai Philomatis de Nova Domo Musicorum libri quatuor, compendioso carmine elucubrati* (ve Vídni 1512, pak s titulem trochu změněným 1518, 1533 a 1534 v Lps., Štrasb. a Vitemberku). Jiný traktát jeho, též ve verších, *De musica plana*, jest jen první oddělení onoho.

Philonomus v. Benešovský **2)**.

Philopterus v. Mallophagi.

Phipps v. Mulgrave.

Phlegraejské pole, *Phlegraei campi*, nazývá se vulkanická krajina u Puzzuoli v jižní Italii, západně od Neapole, obsahující prostor 8 □ m., na němž 27 více méně zachovalých starých kráterů se nachází, mezi nimiž známá Solfatara podnes horké páry vypouští; 428′ výsoký Monte nuovo utvořil se r. 1538 za 48 hodin. Starověké *Phlegraei campi* (τὰ φλεγραῖα πεδία) měly větší rozsáhlost, táhnouce se od Cumae až ke Capui, zaujímaly celé údolí Solfatara. Jak Diodor Siculus V, 71 vypravuje, stála ta krajina v rozličných časech celá v ohni. Také se nazývalo to území *Laboriae*, *Laborius campus*, že pro svou velikou úrodnost příčinu k stálé práci dávala aneb pro stálé vulkanické bouření.

Phleum L., bojínek, rod trav z podřadí *Phalaridei* Kunth, nejvíce jednoletých, v Evropě střední a jižní, nejvíce okolo Středomoří a ve východních zemích rozšířených. **P.** *pratense* L., boj. luční (*Timotheusgras*), na vlhkých lukách nejlépe se dařící, dává výbornou píci, ač v dospělosti ne tak dobrou, poněvadž tvrdší nežli u psárky *(Alopecurus)*. Má také odrodek se stéblem dole položeným a nad kořeny hliznatě stloustlým (**P.** *nodosum* L.). České druhy jsou ještě **P.** *Böhmeri*, *asperum*, *alpinum* (v Krkonoších). *Čý.*

Phlomis L., rod z řádu *Labiat*, podřadí *Stachydei*, tím význačný, že se některé druhy jeho, kteréž vůbec v jižní Evropě v okolí Středozemního moře a v mírné Asii přicházejí, pro ozdobnost svých květů v zahradách pěstují. Jsou to byliny i polokře, často bělovlnaté, mající svraskalé listy a květy v úžlabních přeslínkách s nachovými neb žlutými, řidčeji bílými 2pyskými korunami. **P.** *tuberosa* L. s nachovými květy roste už v sousední Moravě a v Rakousích, ve Volyni a Podolí až do Sibiře, a bulvy na kořenových jejich mrcasích zvící ořechu jedí Malorusové na Ukrajině. Z toho druhu a z keřnaté divizny (**P.** *fruticosa* L.) byly spařeniny listů v lékařství užívány. *Čý.*

Phloridzin, phlorrhizin, látka chuti hořké, nacházející se v kůře, zvlášť v kůře kořenů našich ovocných stromů; dá se vařící vodou neb líhem z kůry vytáhnouti, krystalisuje v tenounkých, jako hedbáví lesklých hranolech, nechá-li se delší čas s rozředěnou kyselinou solnou neb sirkovou vařit, rozpadá se v cukr hroznový a phlorretin. Taje při 108°R tepla a vře při 190°R. Sestává dle Muldera z uhlíku, vodíku, kyslíku a vody (C_{21} H_{12} O_9 + 3HO). Tvoří rozličné chemické sloučeniny, nejdůležitější je phlorrhizein, červené barvivo.

Phlox, plamenka, z řádu *Polemoniacei*, obsahuje jako celý ten řád rostliny mnohé ozdobné a proto v zahradách našich oblíbené, jejichž vlast je Severní Amerika, některých Asie. Nejvíce pěstuje se **P.** *paniculata* L.; která je 3—4′ vys., má listy vstříčné, dole srdčité a po kraji šerpivé, květy v latách směstnaných; koruna má dlouhou pýřitou trubku a kraj 5dílný, kolovitý, bledě nachový až bílý. *Čý.*

Phoca a **Phocina** v. Tuleň.

Phoenicopterus v. Plameňák.

Phoenix Lin., prsták, rod z řádu palem, podřadí *Coryphinae* Mart., jediný v tomto posledním, jenž zpeřenými listy nadán jest. Náleží horkému pásmu starého světa a sice severní Africe a jižní Asii. Nejdůležitější druh **P.** *dactylifera* L., palma datlová, nejdůležitější pro nesmírnou užitečnost, ježto obyvatele své vlasti hlavně živí a odívá, roste divoce v severní části Afriky, nejvíce však jižně od Atlasu v kraji, jemuž Arabové Biledul-džerid (t. j. kraj datlový) zděli. Ačkoli suché a horké podnebí nejlépe jí svědčí, pěstuje se podél celého Středozemního moře, na březích nilských, na ostrovech Kanárských, kde od moře vzduch mírnější a vlhčí se stává. Střední temperatura 23—21° C. hodí se jí nejlépe. Hranice, až kde na sever ještě plody její zrají, řeže jižní Portugaly, okolí Valencie (39° S. š.), jižní díl Sicilie (37—38°), Syrii (34—35°), jižní Persii, Beludžistan (29—30°) a břehy Indu (32—33°). Druhá severnější hranice značí šířku, až po kterou se vůbec palma ta ještě sázeti může, ač ne k vůli ovoci, nýbrž listům, a ta běží v Španělích až k 41° s. šířky, ve Francii a Italii se táhne podél pobřeží až do Janova, kdežto u Bordighierra palma dat. (při střední temp. pod $17\frac{1}{2}$° C.) ještě podivení cestovatelů zbuzuje. Na Aetně roste ještě 1700′ nad mořem a v Řecku přichází okolo Athen, v Malé Asii u Smyrny. Palma datl. dosahuje přímým, co sloup rovným a jednoduchým kmenem výšky 60′ i více, na jehož temeni rozkládá koš předlouhých (10—12′) zpeřených listů. Z mládí vypouští listy ze zakulaceného cibulovitého kmenu, a teprv po 4—5 létech počíná kmen štíhlý se ponášeti, při čemž na způsob palem vůbec co rok listy starší svrhuje, kteréž pak kolem na kmenu ostenité šupiny (t. j. řapíky) zůstavují. Každý list záleží z lístků střídavých, kopinatých, podél do vrásek složených. V prvních 30 letech dospěje palma k své úplné dokonalosti, a dává pak z úžlabí nových listů každým z následujících 70 let 15—20 kytek ovocných po 15—20 librách; po stém roku pomalu zase úrodnosti ubývá. Tyto kytky jsou zprvu zahaleny v toul na 4′ dlouhý, jenž se jejich vzrostem na jedné straně rozevírá, a jsou složeny ze mnoha klikatých, smáčknutých větví. Palmy jsou různého pohlaví, to jest některé jenom samičí, ovocedajné, jiné samčí, zúrodňující; protož nesou na některých stromech ony kytky květy zelenavé, 6lupenné, každý o 3 semenících 1semenných, na samčích zas mnohem četnější květy se zakrnělým semeníkem a o 6 prašnících. Několik samčích palem stačí k zúrodnění celého opodál stojícího lesíku sázených palem samičích. Obyčejně však se spůsobuje umělým zúrodněním, jaké už v nejdávnějších časech v obyčeji a Theofrastovi, Pliniovi a j. známo bylo. Laty samčí, jsoucí na vypylování, se uříznou a zavěsí na palmy samičí; ale nejznamenitější jest, že samčí květy v uzavřeném ještě toulu v únoru uříznuté až do příštího jara živý pel k zúrodnění zachovávají. V březnu samičí kytky z toulů vynikají a děje se zúrodnění; ze mnohých (asi 2400) zárodků asi 200 se vyvine, a sice bývají na divoké palmě v květu 3 plody na pěstované jenom jeden, protože dva zárodky zaniknou. Ovoce dozraje v srpnu po 5 měsících a slove datle, vlastně daktyle (od podoby k prstu, řec. δακτυλος); jest válcovité, $1\frac{1}{2}$″ dl., na obou koncích zakulacené, slupky červenavé, uvnitř žlutavou dužninou a tvrdým peckovitým semenem naplněné. Zralé datle češí se velmi opatrně a dosti obtížně pro nepřístupnost kolcatého kmene. Mohou se jísti čerstvé, bez přípravy, a jsou tak chuti nejlahodnější a sytné; ostatně se suší, dílem ještě na samém stromě, a kupectvím se rozvážejí. Co lék

užívají se v kašli, v chraptivosti a škrábání v chřtánu. Obyvatelům oněch vlastí, Arabům na poušti, je datlový strom nevyhnutelný k životu, a protož nepřítel při vpádu válečném hledí předně vysekat samčí palmy, aby žeň pokazil. V Arabii a Persii tlačí datle zcela dozrálé ve velkých koších na těsto, *adjoue* zvané, kteréž se na trzích na libry prodává a také lodi z Arabie do Indie plavící potravou zásobuje. Za starodávna i podnes hotoví z datlí v Nubii spůsob vína jednoduchým kvašením, jež ale jenom rok se chovati dá. Jinak dělají z datlí syrop, kořalku v celé Arabii oblíbenou a ocet; sušením na slunci a rozemletím též mouku datlovou. Ze kmenů starých neb samčích stromů dobývají vrtáním, jako u nás z břízy, tok sladký, bílý, tak zvané víno palmové, kteréž však neděle 24 hodin vytrvá. Dřeň mladých palem a u starších svršek jakož i konečný pupen listový jedí pod jménem zeliny palmové. Kmen nemající kůry a z vláken tlustých houbovitou dření spojených záležející, dostačuje k stavění příbytků, a z listů močením zhebčených plete si syn horkého pásma všeliké nářadí, jako rohože, koše, mošny, klobouky atd.; vlákna z řapíku slouží na provazy; v Egyptě krmí hovada vařenými jádry z pecek. Vlastně sluly původně listy této palmy palmami (to jest ruka rozevřená, dlaň), kteréž jméno na samé stromy a pak na všecky příbuzné přešlo. Listy byly už starým znamení vítězoslávy, v církvi křesťanské znakem svatosti a mučednictví. Na oslavu vjezdu Kristova do Jerusaléma nosily se a nosí v jižní Evropě na palmovou čili květnou neděli, v severní Evropě však byly nahraženy květovými ratolestmi vrbovými. — V obou Indiích východních rostoucí **P.** *farinifera* Roxb. (prsták moukodajný) a jenom 2′ vys. tlustý, nerovný kmen mající, obsahuje uvnitř toho kmenu mnoho škrobových látek, z nichž se tam také sago dělá. *Čý.*

Phoenixville, fabriční město v Pennsylvanii nad ř. Schuytkillem, má 4433 obyv. (r. 1860), válcovnu ve Spoj. Obcích největší, v níž pracuje 1200 až 1500 lidí, lyceum, jedny noviny a několik kostelů. Na blízku jsou doly na železo, měď a olovo a rozsáhlé železárny.

Phokaea (v astron.) jest 25. asteroid, jejž objevil 7 dub. 1852 Chacornac v Massilii; má prostřední od slunce vzdálenost 49·635 mil. mil, výstřednost dráhy 0·254790, sklon k ekl. 21° 34′ 54″ 9, čas jednoho oběhu 1358·03 dní; největší od země vzdálenost měří 83, nejmenší 16 mil. mil; průměr její se páčí na 8 mil. *Std.*

Pholas, skulař, mlž z čeledi *Tubicolidae* podoby prodloužené, klínovité, spředu kosmo otupené, jehož přední část zobákovitě vyčnívá; zavrtává se pomocí křemenových zrnek, umístěných v konci masité nohy, do kolmých skal, korálových kmenů a do dřeva; díry tyto slouží na vyvýšených březích za neomylný důkaz bývalého stavu hladiny mořské, ješto skulaři jen pod vodou pracují. Žijí v evropských mořích a jedí se. *Sý.*

Phonolith v. Znělec.

Phorantium, společné lůžko rostlin spoluložných, *Receptaculum commune* Lin.

Phormium, rod z řádu liliovitých rostlin mající okvětí srostlolupenné, hluboce 6dílné; 3 vnitřní cípy jeho delší. Jediný známý druh **P.** *tenax* Forst., len novozealandský má 2—3½″ široké, 2 až 5′ dlouhé mnohožilné v polou podhnuté listy z oddenku, stvol pak na 2—7′ vysoký, do laty květní rozvětvený, se žlutými květy. Rosteť na Novém Zelandě a ostrově Norfolku na vlhkých místech. Ode dávna dobývají obyvatelé tamní z jeho listů spůsob lenu neb konopí; neboť sestávají z velmi pevných a tuhých, hedbávitých a stříbrolesklých vláken, kteréž se močením oddělují a v niti zpracovati se dají. Vlákna přicházejí do Evropy surová a hnědá jakož i očistěná co bílé konopí. Točí se z nich tkaniny, šňůry, provazy a lána; mořská lana z něho jsou velmi trvanlivá, v Toulonské maríně uznalo se, že 5krát menší mnohost tytéž služby koná jako konopí, a krom toho je ve Francii o 25 až 30% lacinější. *Čý.*

Phosphoronecrosis, sněť kostíková, jest nemoc, na níž teprvé v předešlém desítiletí Lorinser upozornil a kterouž pak zvláště Bibra dále skoumal. Jest to sice v hlavní podstatě sněť kosti, ale kost nemocí uchvácená bývá obyčejně jen čelist, nejčastěji dolejší, a osoby jí podléhající jsou pracovníci v továrnách na třecí zápalky, zvlášť ti, kteří se zanášejí ponořováním dřívek do látky zápalné předkem z kostíku sestávající, pak kteří počítají a zabalují výrobek, a kterýmž déle jest se zdržovati v místnostech k sušení určených. Nelze tudíž pochybovati, že příčinou sněti jest po delší dobu účinkující výpar kostíku. Pathologický pochod choroby není posud dostatečně znám, ano neví se ještě, zdali vdecháním par kostíkových vyvine se nemoc povšechná aneb pouze neduh místní; většina lékařů kloní se k náhledu druhému. Pozorováno, že téměř vždy podnět k vypuknutí nemoci zavdalo vytažení zkažených zubů, čímž dásně potrhány a okostice obnažena byla. Usadí se pak mezi kostí a okosticí vrstva pathologická, která vyživována jsouc okosticí odnímá potravu kosti. Vrstva ta později naduří, stane se houbovitou a taktéž kost pod ní položená hnilobou odumírá. Bolest provázející nemoc kostní jest dosti veliká a rozšiřuje se patrně od lůžka, z něhož zub vytažen byl. Naduří pak i dáseň, zbledne, změkne a hlizovatí, posléze zcela odpadává, nechajíc kost obnaženou. Části vůkolní taktéž často trpívají, tak že se přidruží zánět žláz slinných, bolesti v hrdle, vředy a hlízy v buničině atd. Probíhá-li nemoc rychle, jest provázena horečkou dosti prudkou a uchvacuje ve 2 až 3 měsících vysílením. Obyčejně však plazí se zdlouhavě a trvá pak kolik let, v kterémž případě horečka jen občasně se dostavuje. Léčení vyžaduje především odstranění příčiny, tudíž opuštění fabriky; ostatně platí tatáž pravidla, dle nichž se říditi jest při sněti vůbec. Je-li osoba uchvácená ještě při síle, obmezí se sněť sama sebou, odvrhne snětivé části kosti, a čelist, ovšem nedostatečně, zacelí se opět. Zřídka však lze očekávati východ tak příznivý, a zajisté vydlabání neb vyříznutí kosti ukrátí nemoc a zmenší nebezpečí konce smrtelného. *Mr.*

Phragmites, rákos (*Rohrschilf*), rod rostlin z řádu trav (*Gramineae*), z podřadí trav latnatých (*Gramina paniculata*). Klásky na latu rozpostavené, stopkaté, jsou 3—7květé; květy dolní samčí, nahých pluch, ostatní obojaké, pluch chlupy dlouhými obličených. Plevy 2, kratší než dolní plucha. Květy ze 2 pluch komolých, dolní na konci nerozdělené, čímž se liší od tresti (*Arundo*), která má také květy ze 2 pluch, dolejší jest ale dole chlupy z ní samé vyniklými obrostlá, na konci na tré klaná na zuby hrotnaté, jichžto prostřední v osinu štětinovitou vytažen jest. R. obecný, **P.** *communis*, nejvyšší jednoduchá tráva, až 8′ vysoká; oddenek její široko se rozplazuje a proto dobře se hodí k dělání rašeliny; stébla jsou dole až na prst tlustá, dutá, brázdovaná; listy kopinaté, v konec dlouhý, šídlovitý ztenčené, 1—2′ dlouhé, ½—1″ široké, ploché, lysé, po kraji drsnaté a ostré; lata veliká, ½—1½′ dlouhá, dříve přímá, stažená, pak rozložená; klásky hnědo-

červené; plevy kopinaté, ostré, dolejší kratši. Roste na lukách mokrých, bahnitých, v rybnících a bahnech podle břehu, v potocích, řekách, jezerách po celé Evropě, severozápadní Asii, severní Americe. Květe v červenci a v srpnu. Stébla (rákosí) rozmanitým spůsobem se potřebují. Nejhlavněji slouží k rákosování stropův a stěn, k dělání cívek tkalcovských, k dělání rohožek na skleníky a pařiště, ano i plotů, a ku krytí menších příbytků. Z Uher se mnoho rákosu do sousedních zemí vyváží.

Phronima, bečulník, rod korýšů kružatých (*Arthrostraca*); druhy žijí cizopásně na rozličných slimejších, na nichž za tichého počasí sem tam plaviti se dají; mohou je ale také opustiti a se potopiti. Okazujíce se jen na jaře jsou po ostatní čas nejspíše v bahně schováni. Sem náleží **P.** *sedentaria* Latr., *Cancer sedentarius* L., barvy perlové s červenými puntíky, 2″ délky, žije na ohnicích (*Pyrosoma*) a žebernatkách (*Beroë*), a j.

Phryganea, chrostík, hmyz sítokřídlý, jehož larvy spatřujeme v menších potocích, v nichž sobě z kaménků, dřev a skořápek lastureň zhotovují velmi umělé, válcovité trubky, které neustále s sebou vlekou a v nichž se proměňují v pupy. Dospělý hmyz chrostíka velikého (**P.** *grandis*), u nás vedle vod obyčejného, jest na 1″ dlouhý a má křídla šedá, hnědě a bíle tečkovaná. *Sý.*

Phull, baron Karel Ludvík, syn virtemberského generállieutenanta Augusta z **P**-u, vstoupil r. 1806 do ruského vojska, vyučoval cara Alexandra v umění válečném, stal se generállieutenantem a hlavou generálního štábu a radil roku 1812, aby se proti Napoleonovi užilo spůsobu válčení, kterým napotom armáda jeho v Rusích zničena byla. Roku 1820 dostal propuštění. Zemřel 25. dubna 1826 v Štutgartě. Jeho spis *Essai d'un systèmě, pour servir de guide dans l'étude des opérations militaires* (v. Lip. 1853) vydal plukovník Batz.

Phyceae, pokolení řas (*Algae*). Jsou to rostliny vytrvalé, skoro vesměs žijící v moři; jednodomé, mají dvoje plody na jedné rostlině, nejvíce olivově zelené nebo hnědé; lůžko jejich má tvar niťovitý a přechází až k tvaru pňovitému. Rody *Chordarieaè*, *Laminarieae*, *Fucaceae*.

Phylica jsou keře z řádu Krušinovitých *(Frangutaceae)*. Mají listy čárkovité, na rubu silně plsťnaté; květy obyčejně dokonalé, v hlavách shloučené, s listeny buď nitkovitými neb brvitými. Rostou na předhoří Dobré Naděje a chovají se pro ozdobu v sklennicích. *Jha.*

Phyllanthus, smuteň, rod rostlin z řádu Pryšcovitých *(Euphorbiaceae)*, z podřadí Smutňovitých (*Phyllantheae)*, Presl. Má květy jednodomé, řídko dvojdomé; samčí květy mají 3 tyčinky, jejichž nitky jsou v sloupec srostlé; květy samičí mají 3 blizny, na dvéklané sedavé nebo na krátké čnělce. Jsou to nejvíce křoviny rostoucí v krajinách horských, některé mají jakési vlastnosti jedovaté, jiné pudí na moč. S. srpatá, **P.** *falcatus*, keř 5—6′ vysoký, na ostrovech Bahamských, odtud na Antily a Maskareny přesazený, květe v čci až do pros. S. dlouholistá, **P.** *ceramicus* Pers., na vysokých vrších a skalách zimavých v Indii východní. Plody její otravují psy. S. brasilská, **P.** *brasiliensis*. Pois. **P.** *conami* Swartz, keř 6—8′ vysoký s listy střídavými, řapíkatými, lysými, bledě zelenými, vejčitě zaokrouhlými, s květy úžlabičkovými, drobounkými; v Indii západní a Brasilii. Ve vlasti slove konami a slouží k otravování ryb. S. bílá, **P.** *Niruri* Lin., *Urinaria indica* Burm., zelina letní kořene bílého, mrcasatého nedlouhého, lodyha 2′ vysoká, přímá, odstále větevnatá, listy sotva 4‴ dlouhé, eliptičné; květy drobničké, bílé. V Indii východní. Květe pořád. Kořene hořkého užívají proti úplavici a žloutenici; nať žene na moč, též i rány a vředy hojí. Dělají z nati laskavec, jehož ženy a děvy pijí.

Phyllobius v. Rhynchophora.

Phyllobasty, totéž co dikotyledony a polykotyledony, rostliny dvojděložné a mnohoděložné.

Phyllobranchia, Listožabří, čeleď měkkýšů holožabrých, mají žabry listovité. Sem náleží rody *Lanogerus*, *Glaucus* *Eolida* a *Tergipes*.

Phyllopoda, raci listonozí, řád korýšů kožnatých *(Entomostraca)*, jenž obsahuje ráčky značnější velikosti, jejichž tělo jest buď blánité, buď štítem neb dvěma skořápkami opatřené; nohy, jichž nikdy není méně než 10 párů, jsou listnatě rozšířené a slouží spolu co hýbadla i co ploutve. Na hlavě spatřují se dvě složité oči a jedno jednoduché, mimo to dva páry tykadel, která jsou často rozmanitě přeměněna; hruď a zadní část těla jsou článkovité, a na posledním kroužku nalezají se dva dlouhé přívěsky. Žijí ve sladkých vodách. Rody jsou: *Apus*, *Branchiopus* a *Limnadia*. *Sý.*

Phyllopodium, listové podnoží, nejdolejší část řapíku listového, jenž na kmenu některých kapradin po zhynutí listu zbývá a zubovitou neb šupinatou prodlouženinu kmenu tvoří, na př. u *Polypodium vulgare*. Někdy stojí tato podnoží hustě jako cihly na střeše a kryjí kmen úplně, jako u *Aspidium Filix Mas* a j.

Phyllostoma v. Vampyr.

Physarum, nadmutka *(Blasenstäubling)*, rod hub z řádu Břichatek (*Gastromycetes)*, z podřadí Nitovýtrusných *(Trichospermi)* Presl. Okrovka i s třěchem kulovatá, přitřenitá, v šupiny neb chlupy přecházející. Výtrusy nacházejí se na řídkém kosmatíčku. N. zelená, **P.** *viridis*, s okrovkou kulovatou, přiledvinitou, zelenožlutavou, šupinkovanou, třeněm útlým, bledým. Na dříví hnijícím v lesích. N. nachýlena, **P.** *nutans*, má okrovku čočkovitou, lysou, nachýlenou; třeň šedivý. V jeseni po mnohých deštích na pařezech, též na mechu a listech opadalých.

Physeter v. Vorvaň.

Phytelephas, kotrboul, rod rostlin Pandanovitých (*Pandaneae*) s květy obojakými, hustě směstnanými na palici šupinaté obejmuté toulem jednodílným. Okvětí vřetenovité, nepatrně zubaté; tyčinek přemnoho. Peckovic 4pouzdrých mnoho nahromaděných v palici kulovatou, hranatou, s pouzdry 1semenými. K. hruboplodný, **P.** *macrocarpa* R. et Pav., *Elephanthiusa macrocarpa* Willd., má nízký kmen, na konci opatřený košem hustým z listův předlouhých, peřených; ovoce zvící hlavy. Po lesech v Peru a Nové Granadě. Ovoce na začátku obsahuje mízu co vodu čistou, bezchutnou, žízeň dobře hasící a tím užitečnou; ta pak se proměňuje v kapalinu mlíkovitou, lahodnou a dobrou; konečně změní se v hmotu co kosť tvrdou. Šťáva ta nějaký čas se drží, pak ale zoctovatí. Z jádra dělají se všelijaké věci ozdobné, velmi trvanlivé a co slonová kosť bílé, kterých vlastnosti pozbývají ve vodě, na vzduchu jich ale za několik okamžení opět nabývají. Jest to jaksi rostlinná slonová kosť. K. drobnoplodý, **P.** *microcarpa*, podobá se předešlému, má ale o mnoho drobnější ovoce.

Phyteuma, zerva (*Rapunzel*), rod rostlin Zvoncovitých (*Campanulaceae*) s kalichem na patero klaným, korunou 5dílnou, 5 tyčinkami, čnělkou chlupatou, na konci na dvé- neb tréklanou, tobolkou 2—3pouzdrou. Z. zakulatělá, **P.** *orbiculare* Lin.,

má kořen řepovitý, lodyhu 2—20" vysokou, květy modré; na lukách a pastvinách po Evropě; květe v čnu až do srp.; mnoholetá. Z. klasatá, P. *spicatum* Lin., řepka planá. Má kořen vřetenovitý, mrkvovitý, lodyhu 1—2' vysokou, jednoduchou, květy bledě hlinožluté. V lesech listnatých po Evropě mírné; květe v květnu a čnu; mnoholetá. Z. brunatná, P. *nigrum* Schmidt, předešlé podobná, má koruny před rozvitím černofialové. Kořeny řepovité a mladistvé listy těchto druhův jedí se buď vařené, buď syrové s octem, olejem a solí.

Phytibranchiata, také *Gymnobranchia*, plži holožabří, oddělení plžů *Gasteropoda Heteropoda* Cuv. Nemají skořápky; žabry chomáčkovité leží prostě na zádech; hlava málo patrná; pohlaví nerozdělené. Lezou na mořské půdě po rostlinách a podobají se našim slimákům. Důležitější rody jsou *Coris* Cuv., *Thethys* L., a *Tritonia* Cuv.

Phytolaccaceae, Líčidlovité, řád rostlin prostoplátečných, obsahující byliny a keře s listy nejčastěji střídavými, květy dokonalými, nejčastěji pravidelnými, kalichem 4—5dílným, často barveným. Koruna často chybí. Tyčinek tolik co cípův kalichových, střídavě s těmito stojících, nebo více prostých. Semeník jest utvořen z více v kruhu stojících plodolistů, které buď vedle sebe prostě tolikéž 1pouzdrých semeníků činí aneb srostlé jsou v jeden semeník vícepouzdrý. V každém pouzdru jest po jednom semenku. Rody sem náležící rostou v pásmu horkém, zvlášť v Americe. Mnohé mají ostré šťávy a užívá se jich ve vlasti co léků. V Evropě zdomácněl druh líčidlo obecné, *Phytolacca decandra* L.; pochází z Ameriky, nachází se ale v jižní a střední Evropě, kdež se pěstuje i zdivočelý. Červená šťáva, jež se v jeho jahodách nachází, slouží k barvení cukrovin, vína, likérů, zřídka ale vlny a hedbáví; není však docela nepodezřelá.

Phytophaga, zvířata živící se potravou rostlinou, býložravci.

Phytophthiria v. Mšice.

Pcháč v. Cirsium.

Pia Philippe Nicolas, franc. lékárník, narozen v Paříži 15. září 1721, † 4. kv. 1799. Slouživ nějaký čas co lékárník u vojska stal se vrchním lékárníkem v hospitalu Štrasburském, načež 1744 v Paříži se usadil a pro své vědomosti i své lidumilné působení správcem hospitalů Pařížských jmenován, v kterémž postavení pak mnohé veledůležité a prospěšné opravy k zlepšení stavu zdravotního v Paříži zaváděl a též některé, v lékařství pak užívané nástroje vynašel. Sama republika Holandská dala jemu k poctě medalie raziti. Sepsal *Détail des succès de l'établissement que la ville de Paris a fait en faveur de noyés, avec les différentes instructions qui y sont relatives*, k čemuž připojil *Notice chronologique des ouvrages publics sur cette matière* (Amstrd. a Paříž 1772—81, 7 seš., s dodatkem 1789).

Pia causa, lat. pobožná nadace. — **Pia desideria**, pobožná přání. — **Pia fraus**, pobožný podvod, vykonaný s úmyslem domněle dobrým. — **Pia mater** v. Omozečnice.

Piacenza [piačenca] **1)** hlavní město někdy vévodství P-ského s Parmou spojeného, mezi řekou Pádem a pohořím Apeninským, nyní hlavní město italské provincie toho jména v Emilii. Prov. P. má 218.569 obyv. a jest velmi úrodná rovina. Město P. leží na pravém břehu řeky Pádu, má citadelu, v které mívali Rakušané právo posádkové do r. 1859, 39.387 obyv., široké ulice (z nichž nejpěknější Stradone neb Corso), velký vévodský palác a mnoho soukromých velkolepých domů; biskupství, přes 50 kostelů, gothický dóm, mnoho klášterů, několik pěkných soch, veřejnou bibliotheku s 30.000 svazky, několik továren na hedbáví, divadlo. P. byla co *Placentia* založena od Římanů r. 218 př. Kr. proti Hanibalovi, jenž však Římany na blízku u Trebie porazil. Po válkách Punických byla P. od Galů vydrancována a spálena, později opět vystavená. Za času Ostrogotů byla P. mocné město. R. 1095 a 1132 odbývány zde sněmy církevní. Od časů Hohenstaufů rozličné rodiny se ve vládě P-ze střídaly, až přišlo město do moci rodiny Farnese, od které doby osud Parmy (v. t.) sdílela. — **2) P.**, ves benátská v provincii Paduánské, s 2142 obyvateli (1857).

Piacenzský vévoda v. Lebrun 3).

Piacevole [piač-], ital. příjemně (v hudbě).

Piae memoriae, lat. svaté paměti.

Piali paša, tur. admirál, nar. v Uhřích okolo r. 1520, † v Cařihradě 1571. Byv nalezen co dítě na bojišti u Moháče, kdež 29. srp. 1526 Turci zvítězili, byl v seraji Solimana II. vychován a k nejvyšším důstojnostem povýšen. Byv r. 1555 poslán ku pomoci Františku I. králi Franc. přispěl k dobytí Messiny, Reggia a ostrovů Balearských, načež odděliv se od Francouzů o své újmě pobřeží špan. i ital. znepokojoval a r. 1560, spojiv se s korsáry egypt., španělské a italské loďstvo u ostrova Zerbi porazil. Zpustošiv 1565 Sicilii obléhal po 5 měsíců Maltu, kdež raněn byl, anižby ostrova toho zmocniti se mohl; za to však dobyl v dub. 1566 Chiosu a zničil více měst apulských. Po smrti Solimana II. zůstal mu stejnou přízní nakloněn Selim II., jenž P-ho s loďstvem na Cypr vypravil, aby jej Benátčanům odňal; podrobení celého ostrova podařilo se mu až na Famagustu, jenž zoufale se bránila, když tu r. 1570 špan. a ital. loďstvo před Cyprem se objevilo, avšak zase odplulo, aniž by bylo bitvu svedlo ač P. p. za ním se pustil. Upadnuv však v nemilost proto, že za jeho nepřítomnosti Famagusta zásobami potravními se opatřila, byl sesazen, načež v krátce zemřel. Po něm nazývá se v Cařihradě mešita a bazár, jež dal vystavěti svým vlastním nákladem.

Pianiga, ves benátská v provincii Benátské s 2605 obyv. (1857).

Pianista, pianistka, hudebník na piano.

Piano (ital. jemně, slabě) **1)** hudební výraz, jímž se označuje, že se má vyváděti tón slabý, neboli, že se má hudební kus aneb sada v slabém, jemném tónu přednášeti. P-nu stojí naproti *forte* (v. t.). Zkráceně se znamená *p.* aneb *po.* Vyšší stupeň p-na jest *pianissimo*, zkráceně *pp.*; nezřídka přichází pianissimo poznamenané *ppp.*, což označuje nejmožnější stupeň slabosti tónu; toto znamenání čte se p.-pianissimo. — **2) P.** v. Pianoforte. *Zř.*

Piano, rytířský řád pro odměnu cností a zásluh mužských, založený papežem Piem IX. dne 17. čna 1847. Může se udělovati také nekřesťanům a dělí se na dvě třídy; první třída uděluje šlechtictví dědičné, druhá osobní.

Piano de' Greci, město na Sicilii s 6000 obyv., nejvíce Albánců. Na blízku se láme mramor a achát.

Pianoforte čili fortepiano, též krátce jen piano, všeobecně známý a rozšířený nástroj hudební, jest jedním z mladších nástrojů hudebních, byvši vynalezeno okolo 1717 v Drážďanech Kr. Bohumilem Schroedrem, rodem z Hohensteinu v Sasích. Podnět k tomu dal beze vší pochybnosti starší klavír (*Clavichord*), od kterého se tím rozeznává, že při klavíru mosazné jazýčky (sekerky), při pianu pak kůží potažená kladívka po uhození na kláves

struny k chvění přiváději. Od času svého vynalezení až do nynějších dob bylo **p.** v stavbě i ve zvuku velice zdokonaleno, tak že daleko předčí klavír plností, silou a trvanlivostí zvuku. Vnitřní ústrojí jest s malými rozdíly toto: na kovové přes prážce natažené struny bijí pokožená, na vnitřní části klávesu upevněná kladívka, a kožená dusítka tlumí tón, jak mile tlak prstu na kláves přestal. Na každý tón připadají tři struny, jen tóny nejnižší oktávy vyjmouc, jež mají po jedné aneb po dvou. Trojnásobnost strun na jednom tónu přispívá k síle tónu; odtud pochází výraz tří-chordové piano, t. s třemi strunami na jeden tón. Pomocí tahů (pedálů) lze tón piana prodloužiti, jakož i slabším učiniti. První se stává tahem (nepravě fortem zvaným), jímž se dusítník zdvíhá; druhé zase tahem, jímž se klávesnice od levé strany ku pravé přešoupne (pošůpkou), čímž kladívka jen dvě struny zasahují (nikoliv jak se za to mělo jen jednu) a tudíž tón slabším jest. Z domnění, že užitím tohoto tahu kladívka jen na jednu strunu tlukou, pošel výraz *a una chorda*, jejž skladatelé nadpisovali, chtějíce naznačiti užívání tohoto tahu. Týž tah nazývají někteří také piano. Užitím obou tahů lze dociliti krásné záměny zvuku, která má mnoho podobnosti se zvukem harfy. V dřívějších časech mívalo piano až sedm tahů; byla to piana s tak zvanou tureckou hudbou, což bylo ale více dětinskou hříčkou, nežli vynálezem s vážností umění souhlasícím. Nyní se přičiňují k pianům jen řečené dva tahy. V hudebninách pro piano znamená se zdvižení tahu, jímž se dusítník zdvíhá, slovem pedál (zkrácené *ped.*), aneb kruhem strmě a na příč proškrtnutým; spuštění znamená se hvězdičkou. — Podle zevnější spůsoby rozeznávají se piana v stolová (na spůsob stolu) a křídlová; tato se zase rozeznávají v křídla *(Flügel)* a štuce (*Stutze*). Hlas stolových pian jest obyčejně slabší nežli křídlových. Koncertní křídlová piana zřizují se zvuku silnějšího. Obyčejný objem pian nového spůsobu jest $6^1/_2$ až 7 oktáv; první vychází od hlubokého kontra-*C*, druhé od *A* pod tímto *C*. Také již se objevilo piano s 8 oktávami. Mimo tyto spůsoby pian staví se ještě pianino (stojaté piano), které jest nynějších časů velmi oblíbeno pro slušnou formu a skromnost místa, jež zabírá. Slovutná piana jsou z dílen anglických, pařížských (Pleyel), německých, zejména vídeňských (Streicher, Bösendorfer, Tomášek), lipských; avšak i mnohá jiná města mohou se vykázati veledzdařilými výroby v tomto odvětví průmyslu. V Praze jest od mnoha let známá firma Ullrich; v pozdějším čase vynikl Schwardling, jehož výroby s nejlepšími zahraničnými závoditi mohly; mezi mladšími firmami vyniká Sedláčkova zvlášť v pianinách. — Školy pro piano, jež časem prosluly, vyd. Löhlein, Adam, Hummel, Kalkbrenner a Černý; škola posledního, co učitele piana proslulého, jest za nejlepší uznána. Menších škol a method jest množství; tak Cramerova (vyšla také v českém překladě), Hüntenova a Bertiniho a v. j. *Zř.*

Pianori Giovanni, nar. ok. 1823 ve Faenze, vyučený švec, sloužil 1849 v revolučním vojště římském, později žil v Piemontě, od 1854 potloukal se po Francii a 28. dub. 1855 učinil útok na život Napoleona III. Byv ihned lapen popraven jest 14. máje guillotinou.

Pianosa, malý ostrov v moři Středozemním mezi břehem toskánským a ostrovem Korsikou, jižně od ostrova Elby, má 5 ital. mil v objemu; jest skoro úplně plochý, odtud se jmenoval dříve Planasia, nyní **P.**; má jen jediný vršek Gian Fillipo. Lesnatý, má zvlášť mnoho stromů olivových; úrodný, ale pouze od několika rybářů obydlený.

Piaristé, řeholníci pobožných škol (lat. *Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum piarum)* vzali svůj původ v Římě r. 1597 od Josefa Kalasanckého (v. t.). První poměry této řehole nebyly příznivé. Sotva se r. 1617 v Římě a v okolí rozvíjeti a jen poněkud zmáhati počala, bylo jí hned zápasiti s řevnivostí světských učitelů, ujmy na své výživě od řehole se obávajících; více ji ale hubily sváry a zmatky, piklemi závistníků uvnitř řehole u některých popudlivých a ctižádostivých povah spůsobené. Za tou příčinou se stalo, že, ač papež Řehoř XV. r. 1621 tuto kongregaci na důstojnost pravé řehole byl povýšil, přece r. 1646, byvši výrokem papeže Innocence X. na prosté jméno pouhé společnosti zase snížena, teprv r. 1669 p. Klementem IX. opět jména a stupně pravé řehole dosáhla. Než přes ty všechny nesnáze vešla přece tato řeholní společnost pro svůj dobročinný cíl u obecenstva v takovou vážnost, že se již za věku svého původce v těch rozlehlých zemích, kteréž jsou až posud jevištěm její činnosti, rozšířila. Z Říma a z papežského státu přešla 1621—1640 téměř do všech krajin italských, pak r. 1631 do Moravy, r. 1640 do Čech, r. 1642 do Polska a do Uher, r. 1639—1648 do Španěl, r. 1657 do dolejších Rakous a konečně r. 1716 do Německé říše, t. j. do Bavor a Badenska. S počátku vládl z Říma celým řádem jediný *minister generalis*, nemaje žádného provinciála sobě k ruce podřízeného pro jednotlivé ač odlehlé krajiny. Když ale řehole překročila meze italských zemí, vidělo se za dobré, jednu až posud (1634) spojenou provincii na dvě části rozděliti t. j. na provincii předhorskou a záhorskou (*provincia cis-et ultramontana*). K provincii předhorské náležely Itálie a Španěly, všechny druhé země: Moravu, Čechy, Dolní Rakousy, Uhry, Polsku a Německou říši zahrnovala v sobě provincie záhorská čili *provincia Germaniae*, která byla pod vládou provinciála v Mikulově na Moravě sídlícího, generálovi v Římě podřízeného. Rozmnožily se však záhy **p**-tské koleje v takové vzdálenosti v Čechách, v Polsku, v Uhřích a v Německé říši, že jednomu provinciálovi nesnadno bylo, tyto koleje tak často navštěvovati, jak řehole velí. Tato vzdálenost kolejí od sídla provinciálova stala se příčinou, se se podotknuté části jedné provincie *(subprovincie)* takměř ze svazku celkového vybavily, a sice r. 1662 polská, r. 1748 rakouská, r. 1751 česko-moravsko-slezská a konečně r. 1763 švábsko-rýnská provincie povstaly, a k samostatnosti dospěvše každá pro sebe svého provinciála obdržela, přece však vždy s generálem v Římě v svazku trvajícího. V Itálii jsou téměř v každém kraji **p**-tské koleje; v Sardinsku od r. 1621 na pevné zemi i na ostrově úhrnem 6, v Toskaně od r. 1630 mimo jiné alespoň v Florentinské arcidiécesi 3, v Neapolsku a Sicilii četné koleje, podobně i v Papežském státě a v Římě, kde nynější hlava celého řeholního řádu *(minister generalis)* Joan. Bapt. Perrando své sídlo má v koleji u sv. Pantaleona. V Dalmácii byla až do 1848 **p**-tská kolej s gymnasiem v Dubrovníku, načež učitelové za příčinou nových školních změn se do Itálie navrátili a jeden české provincii se přivtělil. Ve Španělích zůstali **p.** i v té době, kdež druhé řehole byly zrušeny výnosem dne 9. března 1836, zároveň s bratry milosrdnými beze vší pohromy, měvše tehdáž 30 kolejí s 287 řeholními údy. — V Němcích, v Bavořích a v Badensku (Kempten, Altöttingen, Rastadt a t. d.) zanikly **p**-tské koleje teprv na počátku nynějšího století za příčinou změněných politických po-

měrů, z jejich údů někteří teprv okolo roku 1842 vymřeli. — V Polském království, do kterého zvláště úsilím králů Vladislava IV. (1632—1648) a jeho bratra Kazimíra (1649) ve Varšavě 1642, v Řešově 1656, ve Vilně a jinde **p.** zavedeni byli, aby u vyučování mládeže přechod ze škol jesuitů k universitě usnadnili, udrželo se několik kolejí s části až podnes. Vynikal nad jiné tehdáž z podotknuté řehole Konarski (v. t. 1700—1773), kterýž svými opravami v oboru vychovatelském a školním úplný převrat spůsobil; pak Dogiel (1715—1760) ve Vilně svými diplomatickými sbírkami proslulý. Ještě roku 1804 bylo v provinciích od Polska odtržených a Rusi přivtělených 11 **p**-tských kolejí s 147 údy, a tolik i v království Polském. Úkazem však r. 1832 vydaným jsou až na 6 zrušeny. Zdaliž **p.** následkem nejnovější revoluce polské r. 1863 a 1864 opět nějaké ujmy utrpěli, není až posud známo. — Nejčetněji zastoupena jest **p**-tská řehole v Uhřích a v části zemí k ní přiležících. Dle seznamu od r. 1865 čítá uherská provincie 27 kolejí a 313 řeholníků. Mnohem slabší jest provincie rakouská. Měla r. 1865 tři koleje ve Vídni, pak po jednom v Rohu (Horn), v Kremži a ve Freistadtě. Mimo tyto koleje zastávali jednotliví údové místa učitelská na vojenských akademiích a jiných ústavech. Úhrnem bylo 97 rakouských **p**-tů. V Štyrsku zanikly **p**-tské koleje v Gleissdorfu a jinde mezi r. 1820—1830. — Česko-moravsko-slezská provincie **p**-tské řehole nejdříve ze všech provincií mimo Itálii povstalých svůj původ vzala (1631—1640). Již mezi r. 1612—1618 vyzval kardinál a Vídeňský biskup Khlesl Josefa Kalasanckého, aby koleje ve Vídni, Vratislavi a v Opavě zařídil, podobně i r. 1622 byli **p.** Pražským arcib. a kard. hr. Harrachem do Prahy vybídnuti; nedostáli však té žádosti, nemajíce dosti řeholních údů pro veliký nával příznivců v Itálii tento řád pro své krajiny a města si vyžadujících. Než r. 1631 přišli **p.** přece zvláště na usilování kardinála a Olomuckého arcibiskupa kníž. z Dietrichsteina nejdříve na Moravu do Mikulova a 1634 do Lipníku, načež se kard. Harrachu přání vyplnilo, že r. 1640 v Čechách, a sice na žádost paní Febronie šlechtičky z Pernšteinu do Litomyšle přibyli, pak se dále rozšiřivše na Moravě a po Čechách, též r. 1752 v Praze své sídlo zarazili. R. 1865 měli **p.** v Čechách, na Moravě a v rak. Slezsku 20 kolejí a 4 residence čili osady. Jejich sídla v Čechách jsou: Litomyšle založ. r. 1640 šlecht. Febron. z Pernšteina, kolej s vyšš. gymn. a s hl. šk., 14 řeholníků; Slaný z. r. 1658 hrab. z Martinic, kol. s nižš. gymn. a s hlavní a hudební školou, 7 řeh.; Ostrov z r. 1666—1832 vévodk. Sachsen-Lauenburg, 1863 znovuzř. vév. Tosk., kol. s nižš. g. a hl. šk., 4 řeh.; Kosmonosy z. r. 1688—1786 hrab. Černín z Chudenic, přelož. do Mladé Boleslavi 1786, kol. s nižším gymn., 4 řeh.; Benešov z. r. 1704 hrab. Přehořovský z Kvasejovic, kol. s nižš. gymn. a s hlavní školou, 6 řeh.; Rychnov z. r. 1714 hrab. Liebsteinským z Kolovrat, kolej s nižš. gymn. a hlavní školou, 5 řeh.; Praha z. r. 1752 řádem, kol., sídlo provinciála, s vyšš. gymn. a s hlav. a podreáln. školou, 25 řeh.; Brandýs nad Labem z. r. 1759 Magdal. Budinskou, residence s hlavní a podr. školou, 3 řeh.; Budějovice z. r. 1762 Budějov. obcí, kolej s vyšš. gymn., s hlavní školou a s přípravnou pro učitele, 11 řeh.; Hayda z. r. 1763 hrab. Kinským a městskými obchodníky, kol. s farou, s hlavní a průmysln. školou, 4 řeh.; Most z. r. 1768 Ant. Eliášem a městskou obcí, kol. s vyšším gymnasiem, 11 řeh.; Beroun z. r. 1773 Ludmilou Rudolfovou i městskou obcí, residence s hlavní školou, 2 řeh.; Doupov z. r. 1775—1832 šlechticem z Klementů, znovu zříz. 1864 obcí, kol. s nižš. g. a hl. šk., 5 řeh.; v Kadani zaniklo gymnasium r. 1823. — Na Moravě: Mikulov, nejstarší kolej mimo Itálii z. r. 1631 kard. kn. z Dietrichsteinu, s vyšš. gymn., hlav. a podrealní škol. a se seminář. pro zpěv, 22 řehol.; Strážnice založ. r. 1633 hrab. Magnis, kol. s farou, s nižš. gymn. a s hlavní školou, 8 řeh.; Lipník z. r. 1634 kard. kníž. z Dietrichsteinu, kol. s řehol. noviciátem, s podr. a hl. škol, 26 řeh.; Kroměříž z. r. 1687 hr. z Liechtensteinu, kol. s vyšš. gymn., s podreal. a hlav. školou, sem. pro hudebn., 22 řeh.; Stará Voda z. r. 1690 hr. z Liechtensteinu, kol. s farou a s hlavní školou, 5 řeh.; Příbor z. r. 1694 hrab. z Liechtensteinu, kol. s nižš. gymn. a hlavní škol., 10 řeh.; Hustopeč z. r. 1757 městskou obcí, residence s podreál. a hl. škol., 4 řeh.; Kyjov z. r. 1759 městskou obcí, resid. s hl. školou, 4 řeh.; Moravská Třebová zal r. 1765 Jiřím Zechou, znovuzříz. 1833 městskou obcí, kol. s nižš. gymn., podr. a hlav. škol., 10 řeh.; Krumlovská kolej zal. r. 1644 zanikla 1647. — V rakouském Slezsku: Bílá voda založ. r. 1727 hrab. Jak. z Liechtensteinu, kolej s farou a hlav. školou, 4 řeh.; Bruntál zal. r. 1731 Františkem, arcib. Mohuč., kolej s podr. a hlavní školou, 4 řeh. Úhrnem bylo r. 1865 všech **p**-tů v této provincii 228, jmenovitě 138 kněží, 70 kleriků a 1 laik, a čítalo se r. 1864 na všech těchto ústavech: 9341 žáků. Z **p**-tů české provincie přináleží 141 k české a 87 k německé národnosti. Česky se všem předmětům vyučuje na ústavech v Slaném, Benešově, Rychnově, Boleslavi, Brandýse n. Labem, Berouně, Strážnici, Lipníku, Příboru, dále jsou v Praze, Litomyšli a Budějovicích paralelní třídy. — Vnitřní ústrojí řehole. Každou provincii řídí dle zákonů čili konstitucí, Josefem Kal. r. 1619 sepsaných, provinciál se svou radou čili se svým dikasteriem o 4 asistentech a 4 konsultořích. Od r. 1857 jest provinciálem česko-moravské provincie dr. ph. Vavřinec Zink a má své sídlo v Praze. On má právo, přijímati nové údy do řehole a je propouštěti, i zasílati jednotlivé dle individuální spůsobilosti na ústavy dle potřeby místa. Každé koleji dán jest za přednostu rektor, každé residenci superior. O důležitějších řeholních záležitostech rokuje se při řeholních sněmech čili kapitolách vždy v šestém roce, při nichž se i volba provinciála a představených na šest let stává. Ke kapitolám scházejí se celé dikasterium, pak rektoři a superioři a z každé koleje ještě zastupitel familie *(vocalis)* od ní zvolený, aby její přání a stížnosti při kapitole, kde místo a hlas má, přímě vyslovil. Po třech letech scházívá se k malé kapitole jen dikasterium, které přednosty v jejich úřadě na tři léta potvrzuje, rozhodujíc zároveň o méně důležitých věcech. Každý řeholní dům drží svou prvotní hmotnou fundací, buď z kapitálů aneb z pozemků sestávající, ve své samosprávě, dávaje z ní aneb ze státních aneb z místních příspěvků každému údu pospolitou výživu a nejpotřebnější věci, nikoliv ale peníze. Tato fundace není ovšem v každém domě stejná, přece však, všechny důchody vesměs sčítaje, na pospolitou výživu jednotlivce co průměrně vypadající část málo kde přes 300 zl. dělá. Za čelní účel vytknul Josef K. svým stoupencům v konstitucích — v nichž mírný, mezi mnišskou přísností a mezi volností světských kněží se pohybující duch vane — nejen vyšší mravní vzdělání sebe samého pomocí tří slibů řeholních, nýbrž zvláště čtvrtý slib t. j. bezplatné vzdělávání chudé mládeže v nábožnosti, v dobrých mravech a v potřebných vědomostech dle slov žalmisty Páně: „Tobě

budiž nuzný zůstaven, ty budeš sirotkovi pomocníkem." Při takové zásadě nešlo tu nikdy u chudé mládeže o rozdíl náboženského vyznání víry. Jakož Josef K. ujímaje se zvláště katolické mládeže přece ve svých školách také dítky židovského i luteranského vyznání míval, podobně i jeho stoupenci. Uvedeme pro tuto věc jen jednu událost. R. 1642 naleznuv švédský generál Torstensohn v Mikulově ve školách **p**-tských mezi katolickými též luteránské dítky, navrhl dle svého ovšem omylného náhledu tamějšímu rektorovi, aby **p**. kolonii své řehole do Švédska vyslali, zaručiv jim tamtéž příznivé uvítání a příhodný pobyt. Touto pravou snášelivostí, pak svým mírným nezištným způsobem při vyučování přivedli **p**. záhy po svém příchodu do Moravy a do Čech mnoho nekatolíků opět ke katolické víře. Ačkoli **p**. podle účelu své řehole s počátku jen chudé dítky a sice jen v nižších předmětech vzdělávali: přiměl je přece nával žáků, více ale určitý příkaz papeže Pavla V. r. 1618, aby nejen chudých nýbrž i zámožných rodičů dítky v nižších a vyšších vědomostech vyučovali. Tato změna jim vzbudila nemálo nepříznivců mezi světskými učiteli jakož i ze strany některých řeholních osob v té míře, že by zjevné osočování a bouře uvnitř řehole lstí těchto závistníků podněcované sotva zřízený řád téměř na pokraj záhuby r. 1646 byly přivedly, kdyby se nebyli papežové Klement IX. a XII. (r. 1669 a 1731) na žádost mnoha knížat a kardinálů dobré věci ujali. Než **p**. od té doby, usadivše se buď v Itálii aneb v Čechách a na Moravě, zařídili všude nejen nižší nýbrž i střední školy, gymnasia a jiné vyšší ústavy, v nichž sami své žáky ve vyšších vědách cvičili. Mimo tyto povinnosti oddali se jednak, kde se za potřebné vidělo, správě duchovní, jednak jim byla místa vychovatelů v šlechtických rodinách odevzdána, řídili semináře pro hudbu, byvše na akademie a university za učitele povoláni přispěli nemálo ke zdaru literatury ve všech odvětvích. (Srv. Schaller *Leben berühmter Piaristen.*) Opominouce jejich důkladné práce v oboru theologie a staroklasické filologie, podotkneme jen krátce, že od r. 1748 v theologii a ve filosofii, spustivše se scholastické suchopárné methody, novou přirozenou dráhu si razili (Kostelecký, Jelínek, Valprecht, Mašat, Jandík, Myslikovský, Horneš, Likavec, Bušek, Ehrlich a j.); dále vynikali v mathematice, fysice, astronomii a v jiných částech přírodovědy: Ath. Langer, Tom. Sackl, Seb. z Častolovic, Bauer, Kneifl, Halaška, Stašek, Inghirami a j.); o domácí historii a o vyšší historickou kritiku dobyli si zásluh: Gelas. Dobner, Pilář, Moravec, Gruber, Uhlich a j.; výborné spisy o topografii Čech nám zůstavil Schaller; podobně i v genealogii, diplomatice a v numismatice se výtečnými spisovateli osvědčili: Adaukt Vojgt, Gavalovský, a j. Známostí orientálních jazyků slynuli: Adolf Groll, Quido Nicht, Berth. Winter, Moravan z Valašské Mezeřiče, který při příležitosti letošního jubileum Vídenské university za čestného doktora theol. byl povýšen. V pedagogice vyznamenáni spisovatelé: Cyrin Schultheiss, H. Graditzký a j. V kupeckých počtech, ve vlaském čili složeném účetnictví, v rejsování, v malbě dávali písemně i ústně návod: Pávek, From, Vilím Schops. V hudbě měl řád **p**-tský mnoho spisovatelů a výtečníků: Kössler, Švab, Kolenz, Brosman, Floder, Kopecký, Matoušek, Kašpar, Kalous a j. Tito psali svá díla buď latině buď německy. Že jmenovitě v českém jazyku a v prospěch české literatury těmito muži a vůbec řeholí **p**-tskou až posud méně působeno bylo, stalo se postupem času příčinami, v *Jungmanově literární historii* str. 354 důkladně vytknutými, jež i dějepis **p**-tské řehole stvrzuje. Od doby svého příchodu na Moravu a do Čech řídili se **p**. (1631—1774) svými původně jim Josefem Kal. ustanovenými velmi liberalními zákony pro školy, podle nichž se vůbec vyučovalo v triviálních třídách mateřskou, každé vlasti přirozenou mluvou, na středních a vyšších školách postupně latinou (srv. Schaller *Ueber die Verfassung und Lehrart der Piaristen* p. 19—39). Z této doby jestiť mnoho školních kněh češtinou i latinou **p**-ty sepsaných. Později pak byl r. 1774—1790 tento řeholní ale přirozený spůsob vyučovací vládními rozkazy zrušen, a nařídilo se, aby též v triviálních školách německy vyučovali. Tím čeština vůbec toho věku do pozadí postrčena. Ale bylo vždy několik mužů, kteří soukromě pro sebe českou řeč a literaturu pěstovali, jejichž jména v historii naší literatury mimo výše podotknuté výtečníky čestně se připomínají: Amad. Šuster, Amadeus a S. Antonio, Šimek, Kinský, Michl, Bělecký, Haniš a j. — Vzhledem k zevnějšímu zdaru této řeholní společnosti za novějšího věku budiž zde podotknuto, že r. 1804 česko-moravské provincii Terezínská akademie ve Vídni, pak 1830 Novoměstský konvikt v Praze byly odevzdány. Od r. 1832 stíhaly řeholi některé nehody. Jelikož fundace některých kolejí finančním patentem od r. 1811 velmi zchudly, musila řehole výrokem vládním roku 1832 některé gymnasialní ústavy na čas zastaviti, jmenovitě v Čechách: v Doupově, v Mostě, v Slaném, v Mladé Boleslavi, v Benešově, v Rychnově a v Ostrově; pak na Moravě: v Třebové a v Příboře; v Slezsku: v Bílé Vodě, z nichž pak téměř všechny nejnovější doba opět k životu přivedla. Od r. 1832 dostalo se naší provincii dvou nových ústavů v Čechách, totiž reálních škol v Rakovnice (1832) a v Liberci (1834), nadáním Pražského arcibiskupa Chlumčanského zařízených, kteréž pak obě podrževše až do r. 1848, nikoliv pro nedostatek spůsobilých učitelů aniž pak z finančního ohledu, nýbrž za příčinou jiných protivných okolností samovolně premonstrácké řeholi na Strahově k obsazení přepustila. Rok 1849 zasadil provincii hlubokou ránu, z níž se až posud ještě úplně nezotavila. Rokovalo se tehdáž na říšském sněmu v Kroměříži o zrušení řeholních řádů. Obávaje se nepříznivých proměn a přenáhliv se tehdejší provinciál propustil všechny kleriky z řehole, aniž pak kdo od té doby až k r. 1856 v řeholi byl přijat. Řehole tím a každoročním úmrtím 10—12 údů za dobu sedmi let velmi seslábla. Nad to všechno se od r. 1849 ještě od ní vyžadovalo, aby vyšší gymnasia v Praze, v Litomyšli, v Mostě, v Česk. Budějovicích, v Kroměříži a v Mikulově učiteli četněji než posud (místo 8 alespoň 12—14) opatřila. Tyto případnosti uvrhly provincii v ohromnou nesnázi, z kteréž až posud ještě nevybředla, ač se zvláště obezřelou úsilovností nynějšího provinciála více a více pomocí nově přistupujících sil zmáhá. Roku 1849 byl vychovací ústav čili konvikt Novoměstský v Praze vládním výrokem zrušen a chovancům připadly peněžné fundace. Podobně i ve Vídni Terezínská akademie pro šlechtice po r. 1849, jsouc s veřejným gymnasiem spojena, přešla do rukou světských učitelů, jakmile provinciál své řeholníky od tamtud povolal, aby doma t. j. v Čechách a na Moravě na svá vyšší gymnasia potřebné učitele dosadil. R. 1852 navrhl řeholi biskup Pittsburgský O'Connor ze severní Ameriky, aby tam kolej zařídila, že ji sám potřebnou fundaci opatří. Též dostalo se tehdáž české provincii vybídnutí knížetem Wallersteinem do Starého Oettingu v Bavořích, jakož i za nejnovější doby r. 1863 a 1864 do Prachatic a do Moravského Šternberku. Nelze

však řádu, těmto příznivým žádostem vyhověti, jelikož dříve nová kolej v Nepomuku, již r. 1706 založená a nyní zároveň i s kaplí z fundace teprv řádem dostavěná, svébo staršího práva, aby s městskými školami byla otevřena, všemocně se dovolává. *Dý.*

Piasecki, rod polský znaku Janina, nazývali se původně *Janowski*, jmenem **P.** počali se psáti po statku Piasečno v kraji Radomském, který dostal se z jich rukou ok. r. 1500, když prodal ho Stanislav **P.** Ten zplodil Šebestiana, otce Pavlova. Pavel, dějepisec pol., nar. ve vojevodství Ruském (Haliči) r. 1578, studoval na akademii Krakovské, v 17. roce věku svého odebral se na universitu Pražskou, a pobyv tu nějaký čas šel do Říma. Když se vrátil do vlasti, stal se kanovníkem v Poznani, po r. 1607 odešel zase do Vlach, kdež nabyl hodnosti doktora obojího práva. Ve vlasti byl sekretářem krále Sigmunda III., kanovníkem ve Varšavě, proboštem v Kališi a r. 1627 povýšen na biskupství Kamenecké, r. 1640 na Chelmské a 1644 na Přemyšlské; † 1649. **P.** napsal: *Chronica singulorum in Europa gestorum* (v Krakově 1545, v Amsterod. 1648). Kronika tato, dávno již na jazyk polský přeložená a teprv r. 1846 ve Varšavě vydaná, má ráz historie všeobecné, podrobně ale vypsány politické běhy v Polsku za Sigmunda III. a Vladislava IV. **P.** vyznamenává se na svůj čas uznání hodnou svobodomyslností, pátrá při svém vypravování po příčinách a důvodech, uvažuje okolnosti a vypravuje co možná nejvěrněji. Současné běhy vypisuje spůsobem velmi dokonalým, anyť udány pohnutky, překážky, následky všeho; také vypočtěno dobře, kolik každý bral podílu. Staví se na odiv i zásluhy i poklésky jednotlivcův, celých stavů a krále samého a proto má kronika jeho cenu trvalou. — Dále se připomíná Jakub **P.**, starosta Gieranovský, Trabský, Lipnický, Dževěnický, který se před r. 1569 usadil na Litvě. Ze synův jeho byl Jeronym starostou Gieranovským a Lipnickým; Petr starostou Bolnickým, a šestý Pavel, jehož syn Jeronym byl maršálkem Słonimským. Mimo tyto uvádějí se **P**-čtí znaku Gozdawa, Pierzchała a Zabawa.

Piaseczyński, rod polský znaku Lis v Braclavském vojevodství usedlý, z něhož vynikli: Vavřinec **P.**, podkomoří Braclavský 1587. Alexander kastelán Kaměnecký, starosta Novohradský a Ulanovský (1634), vyznamenal se v bojích proti Turkům a Švédům. Syn jeho Jan byl starostou Novohradským a Ulanovským. Dále se jmenuje Kazimir, bratrovec Alexandra svrchupsaného, starosta Ostrolęcký a Mlavský, jenž zahynul r. 1659 veda vojsko proti Švédům, když se vítězství již zbraním polským naklonilo. Jan **P.** byl kastel. Chelmským. Jiný bratrovec Alexandrův, Štěpán Konstantin, byl kast. Břeščanským 1676, starostou Bracłavským a † co vojevoda Smoleňský r. 1691. Ze synův jeho byl Jiří starostou Novohradským a Ulanovským, a Mikuláš poslancem na tribunál korunní 1687.

Piaski, město v král. Polském, kraji Lubelském, u řeky Gielčvi; 2400 obyv., mezi nimiž většina Židův; katol. a evangel. kostel, druhdy ariánský (1627—45).

Piast, báječný praotec panovnického rodu polského, vládnuvšího od IX. stol. do r. 1370 ve vlastním Polsku, do r. 1526 v Mazovii, a v četných knížetstvích Slezských až do XVII. stol. (poslední **P**-ovec na Lehnici † 1675). Dle nejstaršího a nejstřízlivějšího letopisce polského Martina Galla (1110—1135) byl **P.**, syn Chostiskův (Kościuškův), chudý sedlák v Hnězdně; k němu přišli dva poutníci, an právě slavil postřížiny svého syna; vlídně od **P**-a a ženy jeho Repice přijati zvěstovali jim povýšení rodu jejich v synovi na vysoký stupeň moci a slávy; postřihše ho dali mu jméno Semovit. Ten dospěv k letům mužnosti zbavil knížete Popela vlády a dosedl sám na trůn. (Srv. Šafaříkovy *Slov. starožit.*, str. 719). Někteří novější historikové polští (Maciejowski, Szajnocha) vidí v tom reakci národního živlu slovanského proti cizí (germanské) dynastii Lechův, na jejížto místo dosedla domácí **P**-ovcův.

Piastr (od špan. *piastra*, deska), mince původně španělská velikosti tvrdého tolaru, jichž 10 jde na jednu hřivnu; hodnota její r. 1848 ustanovená obnáší asi 2 zl. 13 kr. našich peněz. Obchodem dostal se **p.** také do Turecka, kde jej také počali razit, ale čím dál tím více zlehčený, tak že nyní turecký **p.** (srbsky *groš* zvaný) platí asi 10 kr. r. č.

Piatti v. Cinelly.

Piauhi [piauí], vých. prov. v Brasilii mezi mořem Atlantským a provinciemi Cearskou, Pernambuckou, Bahijskou, Goyazskou a Maranhaoskou, má 4597 □ m. se 150.400 obyv. (r. 1856). Povrch jest celkem plochý, jen místy kopčitý a na jihu a jihových. v hory vystupující. Železo, měď, salnitr a sůl se zde nalézá; pěstuje se třtina cukrová, rýže, bavlna, tabák a maniok. Hl. město a jediný přístav jest Oeiras.

Piave, řeka v království Benátském, temení se u Monte Paralby v Alpách Norických na hranici tyrolské, jest od Zensonu splavná a vlévá se dvěma rameny do moře Adriatického u Cortelazza, majíc délky 25 mil.

Piazetta Giovanni Battista, ital. malíř, nar. v Benátkách r. 1682. Stal se r. 1750 prvním ředitelem tamější akademie a † r. 1754. V jeho malbách jeví se někdy ještě stopy dobré barvitosti starší benátské školy. Za nejlepší jeho dílo považovalo se svého času *Stětí sv. Jana* v Padově. Karikatury se mu velmi dařily. *Mü.*

Piazza, město v ital. prov. Caltaniseta na Sicilii, má biskupství, gymnasium, 15 klášterů a 14.200 obyvatelů.

Piazza, jméno italské rodiny malířské, kvetší v Lodi v první polovici XVI. století. Albertino a Martino byli bratří, z nichžto první byl starší a starožitnější, druhý mladší a schopnější. Pracovali namnoze společně, a nejznamenitější jejich práce jsou: oltářní obraz v kapli sv. Antonína v kostele dell' Incoronata v Lodi, na němž vyobrazena *Korunovaná Panna Maria s jin. svatými*; jiný oltářní obraz s *Pannou Marií* téměř Rafaelské krásy v kostele sv. Anešky tamtéž, a *Panna Maria s děťátkem, sv. Janem Křt. a sv. Rochem* v kostele all' Incoronata v Castione blíž Cremy. Martino zemřel r. 1527, Albertino žil prý ještě r. 1538. Z Martinových tří synů, jménem Callisto, Cesare a Scipione, byl první nejschopnější. Vzdělával se dále v Benátkách, kdež se zdá, že Giorgione veliký vliv naň jevil, jakž o tom aspoň svědčí jeho nejzdařilejší dílo: *Nanebevzetí Panny Marie s jin. svatými a donatory* ve farním kostele v Codognu. Ok. r. 1538 byl Callisto ve Španělích, kdež od něho se nachází malba na stěně v Eskoriálu. Podobně byl i v Lisabonu s velikou úctou přijat. V pozdějších letech svých pracoval však s menší bedlivostí a upadl v jistou manýru. Zemřel v Lodi r. 1561. — **P.** Cosimo, nar. v Castelfranku v Benátsku r. 1557, učil se u mladšího Palmy v Benátkách, kdež rozličné chrámy a paláce svými malbami ozdobil a kdež i zemřel r. 1621. Provedl též rozličné malby pro císaře Rudolfa II. v Praze a pro papeže Pavla V. v Římě. *Mü.*

Piazzi Giuseppe, znamenitý hvězdář italský, narozen ve Veltinu roku 1746, vyučoval hvězdářství na rozličných vysokých školách vlaských, až se stal ředitelem hvězdárny v Palermě, kde též r. 1826 zemřel. **P.** pozoroval r. 1801 mezi Smrtonošem a Kralomocem zvláštní dosud neznámé těleso nebeské, které nazval nejprvé „vlasatice bez mlhy", avšak podařilo se mu konečně toto těleso blíže seznati a se přesvědčiti, že jest to nová, dosud nikomu nepovědomá malá oběžnice (planetoid), kterou nazval ke cti krále Neapolského Ceres Ferdinandea, vůbec však se jí říká Ceres (v. t.). **P.** veliké si získal zásluby o hvězdářství sestavením seznamů hvězd, které uveřejnil s názvem *Praecipuarum stellarum inerrantium positiones mediae* (1803). Mimo to napsal *Lezioni elementari di Astronomia. Sm.*

Piazzola, ves benátská v prov. Padua, nedaleko ř. Brenty, s hamry železnými a fabrikami na zboží vlněné i hedbávné a 4313 obyv. (1857).

Pibrac, Gui du Faur de, franc. básník a spisov., nar. v Toulouse 1529, † v Paříži 27. kv. 1584. Obdržev již doma pečlivé vychování studoval práva v Padově, mimo to horlivě i jinými vědami se zabývaje, načež obohacen rozsáhlými vědomostmi domů se navrátil a vzdor svému mládí r. 1548 parlamentním radou a později předsedou v Toulouse jmenován byl. Vynikaje učeností, jakož i v dobré jsa pověsti pro neporušitelnost své povahy byl r. 1562 ještě s dvěma jinými zvolen, aby Karla IX. na koncilin Tridentském zastupoval, na kterémž pak co smělý karatel zlořádů církevních pověstným se stal. R. 1565 byl povýšen na gener. advokáta u parlamentu Pařížského a 1570 na státního radu, načež Jindřicha, vévodu Anjouského, jenž 1573 za krále Polského zvolen byl, do Polsky co kancléř provázel, kdež moudrými opatřeními nepořádky dlouhým bezkrálovím spůsobené odstraniti hleděl. Po útěku Jindřichově 1574 darmo snažil se **P.**, aby korunu polskou jemu zachoval; navrátiv se proto do Francie přiměl dvůr k uzavření míru s protestanty 1576, načež 1577 v uznání svých služeb předsedou parlamentu jmenován byl. Po nějakém čase stal se kancléřem Margarety Navarské a 1582 kancléřem vévody Alençonského, s nímž do Flander odešel. V XVI. stol. byl **P.** vůbec počítán na prvním místě mezi nejvýtečnějšími řečníky, ač prý zhusta lat. a řec. citátů nadužíval. Co člověk vynikal vzornou poctivostí a opravdovou snahou o rozšiřování obecného blaha. Hlavní jeho spis, pro který ještě za jeho života veliké chvály se mu dostalo a který památku jeho až na naše doby zachoval, nazývá se *Cinquante quatrains contenant préceptes et enseignements utiles pour la vie de l'homme* (Pař. 1574), spis to velmi populární a bezpočtukráte vydaný, jakož i četně do jiných jazyků, jmenovitě do latiny, řečtiny a němčiny překládaný; podávát v překrásných strofách čtyrveršových, půvabem i živostí slohu vynikajících, všeobecná naučení, jak by celý život člověka k vlastnímu i jiných blahu a spokojenosti uspořádán býti měl. Mimo to sepsal ještě více básní i jiných menších pojednání, k poměrům společenským i politickým se vztahujících.

Pic, fr. horní vrchol. — **P.** du Midi de Bigorre 8940′ a **P.** du Midi d' Osseau, 9186′, dva vrchy v Pohoří Pyrenejském na straně francouzské.

Pica (lat.) slove chorá laskomina na věci jinak nezáživné, jako jsou křída, vápno, uhlí, písek a j. **P.** objevuje se dosti často u osob útlých ve věku mladém, zvláště u dívek nervosních před vyvinutím panenství, pak u osob ženských s nepořádným tokem měsíčním, bledničkou zastižených, vůbec v nemocech, jichž jest příčinou chudo- a vodokrevnost. Dychtění po věcech nestravitelných bývá obyčejně dobrým vodítkem, jaké látky v těle se nedostává; tak ku př. osoby, jejichž kosti jsou slabé, baží po vápně, osoby bledokrevnaté lízají železo. Pohybováním v zdravém povětří, mírnou prací tělesnou a poskytováním přiměřené potravy více masité zapudí se brzy nepřirozené takové laskominy. *Mr.*

Picador, při špan. bojích s býky zápasník na koni dlouhým oštěpem ozbrojený.

Picacho de Veleta, 11.200 (dle jiných 10.840) stop vysoký vrch v Španělském pohoří Sierra Nevada.

Picard [pikár], **1)** Jean, franc. astronom, nar. v La Flèche 21. čce 1620, † v Paříži 12. říj. 1682. O jeho mládí ničeho není známo. Poprvé potkáváme se s ním r. 1645 ve Villé v Anjou, kde byl převorem a kde 25. srp. t. r. s Gassendim zatmění slunce pozoroval. Byv vyzván, aby přistoupil k akademii věd, která právě tehdáž v Paříži se zakládala, převzal pak na sebe změření jednoho stupně zemského, čehož také dokonaleji zhotovenými nástroji a novou methodou téměř úplně dovedl. Theoretická i praktická astronomie získala jím množství nových vynálezů. On první užil k určení ascense hvězd doby při jejich průběhu poledníkem, on první pozoroval hvězdy za bílého dne, jakož i mnohé opravy v nástrojích astronom. učinil. Též započal s předběžnými pracemi k sestavení nové mapy Francie, jakož i jeho hlavně vlivem založena byla hvězdárna Pařížská. Aby dokonale určil koordináty hvězdárny Tychona Brahe, podnikl cestu do Uranienburku, kdež seznámil se s Roemerem, jakož i později v Paříži s Cassinim, kam tohoto pověst **P**-ova přivábila. **P.** sepsal prvních pět sv. díla *Connaissance des Temps* (1679—83), výtečné dílo *La Mesure de la Terre* (1671), *Voyage d'Uranienbourg ou observations astronomiques faites en Danemark* (1680), více pojednání ve zprávách akademie věd, a *Traité de nivellement*, jenž bylo přeloženo do něm. (1770). — **2)** Louis Benoît **P.**, franc. dram. básník, nar. v Paříži 29. čce 1769, zemř. tamtéž 31. pros. 1828. Vzdav se úřadu advokátského, ku kterému se již byl připravoval, vrhl se na dráhu dramatického písemnictví, k němuž záhy již jevil chuť i nadání. První jeho pokusy byly jakž takž přijaty; znamenitého úspěchu dosáhl teprv r. 1792 komickou operou *Vistandines*, která byla pak na denním pořádku, dokud podobné kusy na jevišti zakázány nebyly. S některými změnami objevila se na jevišti opět r. 1825 pod názvem *Pensionnat de jeunes demoiselles*, v kterémž rouchu až podnes na franc. repertoiru se udržela. Obliba **P**-ova pro divadlo byla tak veliká, že nespokojil se toliko pouze spisovati, nýbrž r. 1797 také sám hercem se stal a 5. kv. 1801 vlastní divadlo v ulici Louvois otevřel, na jehož repertoiru téměř výhradně **P**-ovy původní veselohry se nalézaly; touž dobou veliké oblibě se těšily jeho *Les Provinciaux à Paris* a *Le Mari ambitieux*. V čci 1804 obdržel též ředitelství ital. opery, která 3krát v témdni svá představení v jeho divadle dávala a nyní *Théâtre de l' Impératrice* nazvána byla. Vzdor starostem a zaměstnání, jakých správa dvou divadel vyžadovala, sepsal během 2 let 6 veseloher pětiaktových, z nichž nejvýtečnější jest *Les Marionettes*, líčící mistrně slabosti a nedostatky všem lidem společné, kterak srdce lidské okolnostmi rozmanitě se mění, i kterak zevní události na naše názory, úsudky a přesvědčení proměnlivě působí. R. 1807, kde jmenován byl členem franc. akademie a rytířem čestné legie, přestal sám na jevišti vystupovati, načež cís. dekretem ze dne 1. list. svěřeno mu ředitelství veliké opery, která

až do r. 1816 vedl, kdež ředitelství Odéonu převzal, a když tento 1818 vyhořel, v divadle Favartově se umístil, až konečně 1821 docela od divadla odstoupil. Po celý ten čas neustál ve spisování veseloher, jichž se přes 100 počítá a které ve sbírce pod jménem *Oeuvres* v 10 sv. (Pař. 1821—22) vyšly, z nichž mnohé i mimo Francii s pochvalou přijaty byly; ve valné části jich **P.** se osvědčil, že nadán jest snadnou vynalezavostí, přirozeným dialogem, nevyčerpatelnou zásobou peprných vtipů a nenucenou bodrostí mysli, tak že podařilo se mu s užitím těchto vlastností mnohé zdařilé obrazy ze života rodinného i společenského vytvořiti, v nichž nelze mu i známosti nitra lidského upříti. Po odstoupení svém od divadla sepsal **P.** 6 vícesvazkových románů, v nichž však více duchaplností než pravdivým líčením vynikl: jmenujeme tu jen jeho *L' Exalté* (4 sv., 1823); *Le Gil-Blas de la Révolution* (5 sv., 1824); *Les Gens comme il faut et les petites Gens* (2 sv., 1826).

Picart [pikár] Bernard, znamenitý ryjec franc. nar. v Paříži 11. čna 1673. Náleží vlastně k franc. škole ryjecké, ačkoli trávil větší část svého života v Holandsku, kamž se byl za příčinou svého náboženství (co horlivý protestant) vystěhoval a kdež i zemřel v Amsterdamě 8. kv. 1733. Jeho otec, Etienne (Štěpán), zvaný *le Romain* († 1721), též velmi schopný umělec a ryjec krále Francouzského, byl jeho prvním učitelem; k dalšímu vzdělání jeho přispěli Lebrun, Jouvenet (v. t.) a j. Provedl více než 1300 rytin, z nichžto náležejí k nejznamenitějším: *Vraždění dítek betlemských*, dle vlastního nákresu; *Arkadičtí pastýři* dle Poussina; *podobizny jeho otce, Rogera de Piles* a *prince Eugenia*; četné a velmi zdařilé příspěvky k dílu *Traité des cérémonies religieuses de toutes les nations* (Amsterod. 1725—43; 11 dílů). V napodobení způsobu jiných mistrů, jako Rembrandta, Guida Reniho a j. byl tak výtečný, že častěji i nejdůkladnější znalce oklamal. *Mü.*

Piccard von Grünthal v. Pikhart ze Zeleného Údolí.

Piccini [pičiny] **1)** Nicoló, slavný skladatel ital. ze školy neapolské, nar. v Bari v Neapolsku 1728, stud. až do 1754 v Neapoli na konservatoři S. Onofrio, načež se v Neapoli provozovala a velmi líbila první jeho opera *Le donne dispettose*. Tím povzbuzen složil **P.** v krátkém čase mnoho oper, které pověst jeho rozhlásily po celé Itálii. Pobyv některý čas v Římě vrátil se zase do Neapole, a r. 1776 šel do Paříže, kde pak povstal tuhý boj mezi Piccinisty a Gluckisty. Ale **P**-ho opera *Roland* se přese všecky rozbroje a pletichy zalíbila, a **P.** složil zde více kusů, až operou *Ifigenii* podlehl Gluckovi. Ale ještě potom tam vydal mnoho oper, a byl učitelem zpěvu na král. škole, až se 1791 vrátil do Neapole. Ale náklonností svou k Francouzům stal se vládě podezřelým a byl čtyry léta držán ve vězení. R. 1798 šel opět do Paříže, kde však pro churavost již nemohl přijmouti místo na konservatoři mu udělené, a † v Passy 7. kv. 1800. K předním pracím jeho náležejí opery *Alessandro nell' Indie* (1758); *Cecchina, ossia la buona figliuola* (1760); *Olimpiade* (1861, všecky tři v Římě); *I viaggiatori felici*; oratorium *Jonathas*. Vůbec složil jen od 1754—78 asi 130 oper a četné kusy kostelní. Co skladatel vyznačuje se **P.** neobyčejným bohatstvím ve vynalezání, moudrým upotřebením prostředků harmonických, pravdivým i určitým výrazem a líčením charakterů, pak plynným, často čarokrásným zpěvem. — **2)** Luigi neb Ludovico **P.**, syn před., též skladatel, nar. v Neapoli 1766, žil s otcem tamže, pak v Paříži, od 1771 opět v Neapoli, šel 1796 za dvorního kapelníka do Štokholmu, 1801 vrátil se do Paříže a † v Passy 31. čce 1827. Četné skladby jeho, nejvíce opery, nemají veliké ceny. — **3)** Louis Alex. **P.**, synovec před. a vnuk prvního, též sklad., nar. v Paříži 10. září 1799, zastával tam rozl. služby při král. divadlech, konečně žil v Boulogni a † v kv. 1850. **P.** složil 24 oper, přes 200 melodram a pod., mimo četné fantasie, sonaty a j. kusy pro klavír.

Piccolomini, slavný rod šlechtický původu italského, jehož členové sídleli nejprvé v Římě; později usadili se v Sieně, a nabyvše vévodství Amalfi počali se podle něho psáti vévody z Amalfi. Nejčelnější údové rodu toho jsou: **1)** Aeneáš Sylvius Bartoloměj **P.**, který dosedl na stolici pap. pode jmenem Pius II. (v. t. a Aeneas 4). Pius II. adoptoval děti sestry své Laudomie a vnuka sestry Kateřiny (ta vdala se za Guilielmiho a porodila mu dceru Antonii, kteráž se stala manželkou Bartoloměje Pietiho) Aeneáše Pietiho, který přijal jméno **P.**; vnuk jeho, taktéž Aeneáš, zplodil Ascania arcib. Sienského († 1597), Aeneáše a Silvia. Silvio měl syny Aeneáše Silvia **P**-ho z Aragony, hr. ze Sticciana plukovníka cís. Ferdinanda II., který padl při obléhání Bechyně Bucquoiem, zůstaviv syny Silvia, Evandra a Františka, Ascania arcib. Sienského († 1629) a Ottavia. — **2)** Ottavio **P.**, vévoda z Amalfi, času svého proslulý válečník, nar. 1599 ve Florencii sloužil nejprvé ve vojště španělském v Itálii, dostal se pak s vojskem, které poslal velkovév. Toskánský na pomoc Ferdinandovi II. do Čech, kdež bojoval i na Bílé Hoře 8. list. 1620. Hrabě Pappenheim jmenoval ho podplukovníkem a postavil v čelo pluku kyrysníkův, s nimiž vyznamenal se zvláště u Asti, odraziv vítěznou jízdu franc. a savojskou; za to jmenován plukovníkem a vévoda z Friedlandu přijal ho s touže hodností do své stráže tělesní; u Lützenu 1632 velel pluku jízdy, který usmrtil Gustava Adolfa, a obnoviv sedmkráte útok se svými kyrysníky spořádal vojsko prchající a unikl s ním vítěznému nepříteli. Valdštein poznav odhodlanost a schopnost **P**-ho zamyslil užiti ho při provádění svých plánů dalekosáhlých, že pak byl povahy otevřené a že se zrodil za téže konstellace těles nebeských jako on, dařil ho úplnou důvěrou. **P.** ale ihned po známém banketu v Plzni 12. led. 1634 zpravil dvůr o hrozícím nebezpečenství a staral se horlivě, aby přívrženci Valdšteinovi neškodnými učiněni byli. V odměnu za to dostal panství Náchodské po hr. Adamu Trčkovi z Lípy, který s Valdšteinem 25. ún. 1634 v Chebu zavražděn byl, pak povýšen do stavu hraběcího, na generallieutenanta a přijat za obyvatele v král. Českém a zemích připojených. Po bitvě u Nordlink prodral se s Isolanim skrze Virtembersko, vypudil r. 1635 Francouze z Nizozemska, zahnal 1640 s arcivév. Leopoldem Vilémem Bannera z Čech, byl 1641 poražen od Wrangela a Königsmarka u Wolfenbüttelu, r. 1642 operoval proti Švédům v Braniborsku; odtud odebral se do Moravy a sebrav nové vojsko spěchal do Slezska, sledoval Torstensona až k Lipsku, kdež ale poražen na hlavu 1643 vystoupil ze služby cís. a vstoupil do vojska ve Španělích. Vláda poslala jej do Nizozemska, kdež vydatně mařil pokusy loďstva franc. a holandského. Vynasnažil se sice darmo osvobodit Dunkerk; užil ale při tom všech prostředků umění válečného a lsti, že i mezi nepřáteli slávou se ozývalo jméno jeho a že dvůr cís. povolal ho zpět a svěřil mu vrchní velitelství. Tu pluky zmalátnělé pronikl nový život, a nepřítel musel ustoupiti z Bavorska a Horního Falcka. Když mír vestfálský učinil konec dlouhé valce, vyslán byl **P.** co první

cís. plnomocník na sjezd do Norimberku 1649. **P.** osvědčil tu vzácnou obratnost diplomatickou a povýšen za zásluhy své do stavu knížat říšských; král Španělský dal mu vévodství Amalfi, jež předkové jeho byli ztratili. Ottavio přikoupil k panství Náchodskému statek Heřmanovice a Vesce 1637, statek Mízkolezy, Šonov, dal je r. 1642 prohlásiti za fideikomis a 1654 vystavěl nyn. zámek v Náchodě. Ottavio † 11. srp. 1656 ve Vídni bezdětek, a vév. Amalfi a panství Náchodské zdědil Aeneáš **P.**, syn Františka svrchupsaného, tedy vnuk po bratrovi, na kterého i titul knížecí přešel. Aeneáš padl v souboji 1673, a Náchod dostal se mladšímu jeho bratru Vavřincovi († 1714); ten pojal za manželku 1689 Annu Viktorii Ludmilu, dceru hr. Leopolda Oldřicha Liebšteinského z Kolovrat, a zplodil s ní syny Jana Václava Karla, Oktavia Aeneáše Josefa, kteří po sobě drželi fideikomis, a Jana Norberta Václava (nar. 1700, † 1744), c. k. komořího a apel. radu v Čechách. Jan Václav Karel přikoupil r. 1716 statek Lhotu Řešetovou a Žernovy, 1718 statek Vysokov a Studnice. † 1742, a panství ujal Oktavius (nar. 1698), cís. komoří, 1754 generalfeldzeugmeister; † 1757 neženat co poslední potomek větve Aragonské, a Náchod připadl větvi di Valle, potomkům to po Kateřině sestře Pia II., a sice Pompejovi. Ten † 1765, zůstaviv syna Josefa Jana (nar. 1749), který † 1783 bezdětek co poslední potomek rodu **P.** — **3)** Jan Norbert kníže **P.**, cís. generál, vnuk před. Nar. se 1650 a vstoupiv záhy do služby vojenské velel vojsku cís. v Bosně 1688—89; po bitvě u Niše 1689 pronásledoval nepřítele a způsobil mu ztráty citelné, tak že Rakušané mohli potom opanovati celé Srbsko a Bosnu. **P.** opanoval důležitý prosmyk Kačanik, zmocnil se několika měst a počal odtud okolní národy proti Turkům popouzeti; již připraveno bylo vše, aby Albánčící, zřejmě pro Rakousko se prohlásiti mohli, když **P.** † 1689 v Niši.

Píce slove pokrm dobytčí a dělí se na zelenou a suchou, na letní a zimní. V letě se krmí dobytek hlavně zelenou, v zimě suchou *pící.* Nedávno ještě se všechna **p.** přeměňovala na sennou hodnotu, totiž mnoho-li ku př. liber řepy, jetele červeného atd. nahražuje 100 liber dobrého sena, a seno se nazývalo *pící* pravidelnou, ostatní pak krmiva *pící* náhradní. Dle hodnoty náhradní **p.** vyměřovala se její váha, která se denně dobytčeti měla dávati. Bylo pravidlem, že má-li se zvíře zachovati toliko na živě, postačí denně $^1/_{60}$, t. j. šedesátý díl tíže jeho, na jeho výživu senem neb jinou *pící*, která se hodnotě sena vyrovná. **P.** tato slove zachovací neb záchovná. Požaduje-li se od hospodářského zvířete, aby buď rostlo, buď tahalo, aneb mlékem, vlnou atd. užitek dávalo, musí se mu ještě druhý šedesátý díl sena přidati. **P.** tato nazývá se užitková. Aby mohlo dobytče tučněti, třeba, aby dovršila se **p.** ještě jednou šedesátinou jeho tíže. **P.** tato slove výkrmná. Veškerá **p.** činí $^3/_{60}$ neb $^1/_{20}$ tíže hospodářského zvířete. Dle toho lze dávku denní **p.** pro každé zvíře snadno vypočísti. Zkouškami však ostrovtipného lučebníka Dr. Huberta Grouvena v novější době stvrzeno jest, že je toto přeměňování **p.** na sennou hodnotu nepostačitelné k ustanovení hodnoty **p.** Veškerá krmiva, která se pomocí lučby rozložiti mohou, obsahují látky proteinové, uhlohydráty a minerální soli. Tyto tři skupeniny látek živných jsou obsaženy ve všech rostlinách a činí hlavní hmoty všech pícních rostlin, jsou však v rozdílných krmivech ve velmi nerovném poměru rozděleny. V luštěninách a zelených rostlinách převládají ku př. látky proteinové, v obilí škrob, v řepách cukrovité látky, v řepce a lněném semenu mastnosty, v slámě buničina atd. Grouven sestavil ke krmení zvláštní pravidla pro telata k chování, pro skot, dojné krávy, tažné voly, koně, voly a krávy na krmníku, skopový a vepřový dobytek. Ve zvláštní tabulce sestavil rozbor **p.** zelené, suché, kořenovitých rostlin, zrnin a průmyslnických odpadků. Pomocí dotčených pravidel a tabulky rozborné lze snadným spůsobem vypočísti potřebu přiměřené **p.** pro dobytek. Z pokažené, nezdravé **p.** pochází nejvíce dobytčích nemocí. Proto nemá se dobytku dávati **p.** spařená, podkalená, plesnivá, stuchlá, nahnilá, nečistá atd. neb pokažený obrok. *Šp.*

Picek Václav Jaromír (pseudon. Podsvijanský), básník český, nar. 13. list. 1812 v Újezdě blíž Turnova, stud. v Mladé Boleslavi a v Praze, kdež 1838 běh právnictví dokonal. Nejprv byl vrchním na panství Liblínském, 1849 přišed do státní služby stal se podkrajským komisařem, začátkem r. 1850 prozatímným redaktorem Pražských Novin, jež vedl až do 28. ún. 1852, načež byl podkrajským komisařem nejprv na Smíchově, pak v Příbrami, později stal se okresním na Zbiroze a konečně na Zbraslavi, kde v témž úřadě trvá posavad. Již z mládí přispíval pracemi básnickými do časopisů českých tehdáž vycházejících, jmenovitě do *Časop. mus.*, *Časop. pro katol. duchovenstvo*, do *Květů*, *Včely*, *Věnce*, atd., později vydal o sobě rozličné *sbírky básní*, též v dramatice pokusil se *Vilémem Rožmberkem*, čin. ve 3. jedn. (v Praze 1840 v kniž. arcib. kniht.) a *Králem Vratislavem na Moravě* (v ruk.); konečně vydal i *Politické zlomky o Čechách* (v Praze 1850). **P.** jest básník naskrze lyrický, nejpodařilejší jsou jeho *písně*, větším dílem od rozličných komponistů v hudbu uvedené, z nichž mnohé vešly do lidu, požívajíce zasloužené obliby. Jeví se **P.** v nich co duše ušlechtilá, i umí jim v šťastné chvíli dáti přídech něžné poesie. Ostatní básně jeho jsou ceny podřízenější; vada při něm jest příliš hojná produktivnost. Jeho drama *Vilém z Rožmberka* trpí při pěkné, převahou lyrické mluvě nedostatkem děje. Co politický spisovatel nemůže **P.** jakožto státní úředník být jiný nežli krotký. Z četných vydání jeho básnických plodů uvádíme: *Písně české* s nápěvy od Karasa, Korbrovského, Lemocha, Martinovského, J. N. Škroupa, Voitha, Fr. Vogla, Vorla, Zbraslavského, Zvonaře a j. a s připojeným překladem německým. (V Praze 1861 nákl. vydavatelovým, tiskem Rohl. a Siev., 8, 5 sešitů).

Picentes v. Picenum a Sabini.

Picenum, krajina staré střední Itálie mezi Apeninami a Mořem Jaderským; severně hraničilo s Umbrií, jižně s územím Marsův; v nejstarších dobách bylo obydleno od Umbrův, kteří byli přemoženi od Sabinův, nazvaných potom Picentes. Roku 268 poraženi od řím. konsula Publia Sempronia přidali se k Římanům co spojenci. Velká část jich přesídlena byla do nejjižnější Kampanie na záliv Salernský, kdež byla jejich hlavním místem Picentia, nyn. Vicenza. Hlavnější města v starém **P**-ně byla Ancona, Firmum, Asculum.

Pickel v. Celtes Konrad.

Picken Andrew, spis. anglický, nar. v Paisley 1788, † 1833. Byl syn fabrikantův a vychován v obchodu. Po nějakou dobu byl v záležitostech obchodních v Záp. Indii, pak při banku v Iraku, v Glasgowě a v Liverpoolu. V Liverpoolu zřídil si knihkupectví, ale nedařilo se mu valně, pročež odebrav se do Londýna oddal se spisovatelství. Už v Glasgowě vydal **P.** první svůj spis *Tales and sketches of the west of Scotland*, který spůsobil pohoršení některými satirickými narážkami, ale ostatně byl vychvalován pro věrné a přirozené líčení místa.

V románu *The sectarian, or the church and the meeting-house* (3 sv. 1829) osvědčil **P.** svěží sílu a lepší spojitost myšlének, avšak předmět románu byl volen nešťastně, a obraz rozkolníka, jejž vylíčil spisovatel co sobce, pokrytce a špinavce, vzbudil v obecenstvu značnou nevoli. Zdařilejší bylo následující dílo *The Dominie's legacy* (3 sv. 1830), které se líbilo tak, že už koncem téhož roku vyšlo v druhém vydání; dílo toto sestává z několika skotských povídek, v nichž jsou charaktery líčeny přirozeně, tytýž i humoristicky. Téhož roku smířil si **P.** evangelické rozkolníky zajímavou kompilací náboženskou *Travels and researches of eminent english missionaries; including a historical sketch of the progress and the present state of the principal protestant missions of late years.* R. 1831 vydal *The club-book*, sbírku původních povídek od rozl. spisovatelů, mezi nimiž byli James, Tyrone Power, Galt, Moir, James Hogg, Allan Cunningham. Konečně jal se **P.** sbírati národní pověsti angl., irské i skotské, jichž první část vydal pod názvem *Traditionary stories of old families*, avšak další pokračování překazila mu smrt. Posledním jeho dílem byl skotský román *The black watch* (černá stráž, jméno to statného 42. pluku), jejž dokončil 14 dní před smrtí. *Sob.*

Pickenik, piknik, merenda, zábava s hostinou, ku které každý host přispěje jídlem neb pitím; obyčejně postarají se dámy o jídlo a mužští o ostatek.

Pickering 1) John, filolog a právník amer., nar. v Salemě v Massachusettsu 7. ún. 1777, † 5. kv. 1846. Vystudovav na koleji Harvardské věnoval se právnictví a stal se 1797 sekretářem W. L. Smitha, amer. vyslance v Portugalech, kdež zůstal až do r. 1799, načež se odebral do Londýna; 1801 vrátiv se do Salemu stal se advokátem. R. 1827 se přestěhoval **P.** do Bostonu, kdež se stal 1829 městským právním zástupcem. Roku 1820 vydal *Essay on a uniform orthografy for the Indian languages of North America*, v kterémžto spise navrhl abecedu, dle které každá hláska v jazycích indiánských byla podána zvláštním písmenem. I o lexikografii zjednal si **P.** zásluhy, sepsav veliký slovník řecko-latinský (2. vyd. 1829) a *Vocabulary of americanisms* (sbírku amerikanismů). Konečně připomínáme jeho spis *Remarks on the Indian languages of North America* (1836) a *Memoir on the Indian language and inhabitants of lord North's Island* (1845). — **2)** Charles **P.**, přírodozpytec amer., nar. 1805 v hrabství Susquehanském v Pennsylvanii. Vystudovav na koleji Harvardské 1823 byl přidán k výpravě výskumní pod velitelem Karlem Wilkesem jakožto přírodoznalec, a po skončené výpravě odešel do Indie a vých. Afriky, zamýšleje studovati charakteristické známky různých kmenů tamějších, o čemž pak vydal spis *Races of man and their geographical distribution* (Filad. 1848) a *Geographical distribution of animals and man* (Bost. 1854). Jiné dílo o zeměpisném rozšíření rostlin vydal 1861. Konečně jmenujeme jeho *Chronological observations on introduced animals and plants.*

Pickersgill 1) Henry William, angl. malíř podobizen, nar. 1782. R. 1825 byl zvolen do akademie královské a od r. 1855 byl bibliotekářem akademie. — **2)** Frederic Richard **P.**, malíř, synovec předešl., nar. 1820 v Londýně. První jeho dílo, *Měděný věk*, v barvách vodních bylo vystaveno r. 1839. Ostatně vzbuzovala jeho díla malou pozornost, až když **P.** dostal za obraz *Smrt krále Leara* 100 lb. št. na výstavě v síni Westminsterské 1842. Jinou cenu 800 lb. št. dostal **P.** r. 1847, za kolosální olejový obraz *Pohřeb Haroldův* načež byl zvolen za druha král. akademie.

Picket Albert James, dějepisec amer., narozen v Severní Karolině 13. srp. 1810, † v Montgomery v Alabamě 28. říj. 1858. S otcem se odstěhoval 1818 do Alabamy a studoval práva, načež se věnoval zcela spisovatelství. R. 1815 vydal *History of Alabama* (2. sv. Charleston).

Pickles [pikls] angl., jídla rostlinná (malé okurky, cibule, zelí, melouny, broskve a p.), zadělávaná s octem a solí a silně kořeněná, oblíbená zvláště u námořníků.

Piclong, 9972′ vysoká hora ve franc. Pyrenejích.

Picň, něm. *Peitz*, město v močálovité krajině v pruském vládním okresu Frankfurtském v kraji Chotěbuzském, s velikou železárnou, továrnami na sukno, 3385 obyv. Dříve bylo opevněno; po uzavření míru Hubertsburského hradby rozbourány. **P.** spolu s Chotěbuzí drželo právně (jinak již dříve) Brandenbursko co dolnolužické léno koruny České od míru Gubínského (1462).

Pícní rostliny, které slouží hlavně co píce dobytčí, mají velikou důležitost v hospodářství. V mírném podnebí dostačily pastviny při malé lidnatosti k výživě dobytka, v studenějším však musel se hospodář postarati o zimní píci, jíž dostatek mu poskytovala luka. Později však, když už nestačovala luka, musel pěstovati **p. r.** na polích. Tyto rostliny málo půdy vyžijí a připravují ji k setí obilí, neboť se z nich více hnojiva nadělá. Pěstování **p**-ch **r**-n lze tak zdokonaliti, že není luk ani potřebí. Jsouť krajiny, kde hospodáři polní žádných luk nemají. Ostatně dobré lučiny ceny netratí, nýbrž výnos statku rozmnožují. Za tou příčinou praví české pořekadlo, že si louka fouká. Pěstování **p**-ch **r**-n má býti ve vhodném poměru k rostění obilí, aby jedno druhému na ujmu nebylo. Němečtí hospodářové dělí **p. r.** na přirozené a umělé. Čeští hospodářové, protože je každá rostlina přirozená, žádná však umělá, dělí je dle místa, na kterém se pěstují, na **p. r.** pastvištní, luční a polní. Veliký jich počet náleží mezi trávy, a jich výnos řídí se dle dobroty půdy, její úpravy a dle počasí. Na polích se co **p. r.** pěstují červený, bílý, růžový, švédský a zelený jetel, vojtěška, vojtěška chmelová, písková a srpková, vičenec, a co náhrada za tyto rostliny slouží vikev, hrách a bob, vlčinec, ptačí noha, kolenec, řepka, kukuřice, muhar, žito, oves, ječmen, jílek, anglický a vlaský bojínek, klubinka, jetelová směška atd. Mnohé z těchto rostlin potřebují k svému zdaru zvláštní hnojiva, přistrojení půdy, hlubší neb mělčí zadělání; některé musejí býti chráněny od jiných rostlin, k. p. červený jetel, který se seje do ozimního neb jarního obilí. *Šp.*

Pico, špan. a port. vrchol horní. **P.** di Cibao v. Haiti. — **P.** dos Orgas, vrchol brasilského pohoří Serra Mantiqueira, 7300′ vysoký. — **P.** las Posets, hora v Pyrenejích na straně španělské, 10.584′ vysoká. — **P.** Ruivo, hora na ostrově Madeiře, 5800′ vysoká.

Pico, ostrov azorský (v. Azory).

Pico della Mirandola bylo jméno manské rodiny v území Modenském, která v XI. stol. učinila se neodvislou. R. 1414 obdržel člen této rodiny František III. titul hraběte de Concordia a r. 1619 Alexandr II. titul vévodský. Vynikající členové její jsou: — **1)** Giovanni **P.**, pán na Mirandole a Concordii, filosof a theolog italský, nar. 24. ún. 1463, zemř. 17. list. 1494. Vyznačuje se již v útlém mládí bohatým nadáním a věrnou pamětí, poslán byl v 14. roce na universitu Bolognskou, kdež zabýval se hlavně filosofií a theologií. Navštívil pak všecky přední školy franc. i ital., seznámil se vedle latiny a řečtiny též s hebrejštinou,

chaldejštinou a arabštinou, jakož i s rozmanitými soustavami filosofickými, až konečně i sám pomýšlel na rozřešení zábady od středověku až na naše doby posud nerozhodnuté, totiž na smíření náboženství s filosofií s jedné, a na smíření filosofie Platonovy s filosofií Aristotelovou s druhé strany. K provedení úlohy tak ohromné bylo však potřebí více kritického rozhledu, než jakým středověk se honosil, jakož i více původnosti ducha, které se ale **P**-vi nedostávalo; neboť vzdor jeho snadnému pojímání a veliké učenosti nenalezáme v jeho dílech ani jediného nového pojmu metafysického. Navrátiv se ze svých cest odebral se do Říma, kde na stolici papežské seděl právě Innocens VIII. Aby tam slavně svou učenost před světem ukázal, uveřejnil r. 1486 900 thesí z dialektiky, mravovědy, fysiky, mathematiky, theologie, přírodní magie a kabaly, vyňatých ze spisovatelů lat., řec., arab. a židovských, a vyzýval k veřejnému hádání o nich všecky učence evropské, slibuje jim i zaplacení všech útrat, jenž by jim z cesty do Říma vzešly. Poněvadž však pravověrnost některých thesí pap. dvoru pochybnou se zdála, neobdržel **P**. k jich hájení žádného dovolení; když pak i kniha sama, v níž obsaženy byly, byla zakázána, odebral se **P**. opětně do Francie, kdež ho list pap. Alexandra VI., odpuštění jemu udělující, r. 1493 došel. **P**. však, dav již od 2 let výhost vědám světským, oddal se naprosto studiím theologickým, v kterých též poslední léta svého života ve Florencii strávil. Jeho díla vyšla tiskem v Bologni 1496, a potom častěji v Benátkách, Štrasburku a Basileji. Přednější spisy té sbírky jsou: *Heptalpus*, spis naskrze mystický, v němž dějiny sedmi dnů, v nichž stvořen byl svět, vykládá a na př. slovům: „Bůh stvořil nebe a zemi“ zároveň ten smysl přikládá, že „Bůh stvořil duši a tělo,“ a p. v.; *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae* jsou pověstné ony these; *De Ente et Uno*, kdež četná místa ze spisů Mojžíšových, Platonových i Aristotelových vysvětluje. — **2)** Giovanni Francesco **P**., princ Mirandolský a Concordský, synovec před., nar. ok. r. 1469, zemřel 1533. Nastoupiv po svém otci vládu v knížetství Mirandolském zanášel se toliko studiemi, aniž uměl náklonnost svých poddaných sobě získati, tak že mnohokráte byl vypuzen a konečně od svého synovce Galeotiho zavražděn. Byl velikým obdivovatelem svého strýce a zanášel se taktéž filosofií náboženskou, ku které však nic vědeckého nepřičinil, jsa mnohem více orthodoxní a mnohem méně nadán, než jeho strýc. Zajímavým způsobem podal *Životopis* svého strýce, jejž v čele téhož sebraných spisů umístil; taktéž popsal *Život Hieronyma Savonaroly*; z filos. pojednání jmenujeme *De studio divinae sapientiae* a *Examen doctrinae vanitatis gentilium* (v 6 knihách), v němž brojí proti Aristotelovi i Platonovi. Jeho spisy vyšly zároveň se spisy jeho strýce v Basileji ve 2 sv. (1573 a 1601).

Picot [pikó] **1)** Michel Joseph Pierre, franc. spisovatel, nar. v Neuville u Orléansu 24. bř. 1770, † v Paříži 15. list. 1841. Vystudovav theologii v Orléansu přednášel humanitní vědy v Meungu nad Loirou, odkud, měv býti zatknut, že zpouzel se proti občanské ústavě kněžstva, utekl do Paříže, kde dal se vřaditi do služby námořní, které když 1797 zproštěn byl, oddal se horlivému studiu církevní historie v XVIII. století. Jeho *Mémoires* (1806) získaly mu chválu spisovatelů náboženských, jmenovitě opata Boulogne, který mu redakci časopisu *Mémorial catholique* svěřil; v dubnu 1814 převzal redakci časopisu *L' Ami de la réligion et du roi*, který stal se záhy úředním organem kněžstva; správu jeho vedl **P**. až do r. 1840. Mimo práce v těchto žurnálech uveřejněné vydal **P**. ještě *Mémoire pour servir à l'histoire ecclesiastique pendant le XVIII. siècle* (1815—16, 4 sv.); *Essai historique sur l'influence de la religion en France pendante le XVII. siècle* (1824, 2 sv.); k *Oeuvres* opata Bulogne, jež 1827 vydal, připojil své *Tableaux religieux de la France sous le Directoire* a *Précis historique sur l'Eglise constitutionnelle. red.* — **2)** François Édouard **P**., současný malíř v Paříži, nar. tamtéž r. 1786. Jest žák Vincentův a vzdělávav se dále v Římě obdržel r. 1813 první cenu za svůj obraz, *Požehnaní Jakubovo* představující. Z dalších jeho maleb náležejí ke znamenitějším: *Panna Maria s Ježíškem, anděly a apoštoly* v kostele Notre Dame de Lorette; *Rafael a Fornarina ve večerní krajině; Amor a Psyche.* *Mü.*

Picování, fr. *fourrager*, něm. *fouragieren* (v. Fourrage), opatření sobě před nepřítelem na vojně dostatečné pro dobytek píce. K tomu účelu se vyhlídne pole aneb louka nepříteli blízká aneb jím brzy obsazenu býti mající, a pošle se tam pícovní komando (v. t.). To sestává mimo vojáky, kosami a srpami ve vesnicích sebranými opatřené, a vozy k nakládání žatvy z více méně četného zástupu jízdného aneb smíšeného, ba i s dělníky, kteréžto oddělení ochranné se postaví na vhodné místo na záštitu žnoucích. Patrno, že se při **p**. přečasto strhne bitka někdy dost krvavá a následků plná, v níž se postoupně i obě vojska celá účastní. *Msý.*

Picquet [piké] **1)** François, franc. prelát, nar. v Lyonu 12. dubna 1626, zemřel v Hamadanu v Persii 26. srp. 1685. Jsa synem bohatého peněžníka určen byl k obchodu, za kterouž příčinou též záhy na cesty po Francii, Itálii i Anglii poslán byl. Seznámiv se v Paříži s mnohými vynikajícími osobami jmenován byl r. 1652 franc. konsulem v Alepu, kterýž úřad s takovou obratností zastával, že i republika Holandská za svého konsula v tomž městě jej zvolila. Vedle svého úřadu jevil **P**. velikou horlivost misionářskou, tak že r. 1660 tonsuru z rukou arcibiskupa Syrského přijal, a vzdav se po dvou letech úřadu konsulského do Říma odešel, aby tam papeži Alexandrovi VII. zprávu o náboženských poměrech v Syrii podal. Navrátiv se do Francie byl na kněžství posvěcen, protonotářem apoštolským a 1675 biskupem in partibus v Macedonii jmenován. R. 1679 odplul opět do Alepa, odkud 1681 odešel do Persie co vyslanec dvorů franc. a římského, maje zároveň víru katol. tam rozšiřovati. Pobyv tam 2 léta obdržel biskupství v Babyloně, kam když se ubíral zemř. na cestě v Hamadanu. — **2)** François **P**., franc. misionář, nar. v Bourgu v prov. Bresse 6. prosince 1708, † ve Verjonu blíže téhož města 15. čce 1781. Vstoupiv do kongregace sv. Sulpice byl od této r. 1735 do Montrealu poslán, aby se tam účastnil misií severoamerických. Okolo r. 1740 usadil se sev. od tohoto města na blízku jednoho jezera, kdež z peněz od Ludvíka XV. obdržených tvrz vystavěl a rozličné toulavé národky k vzdělávání země kolem ní přiměl, kteří pak k jeho domluvám Francii se poddali. R. 1749 založil **P**. novou misii u jezera Ontario na témž místě, kde Angličané Kingston vystavěli. Přišed r. 1753 do Paříže, aby podal zprávu ministru námořnímu o kvetoucím stavu těchto osad, za nedlouho opět se tam navrátil a při vypuknutí války v čelo od něho vycvičených Indiánů se postavil, s kterými angl. tvrze jižně od Ontaria ležící zbořil a k porážce generála Braddocka přispěl. Když r. 1759 bitva u Quebeku ztracena byla a Angličané cenu na jeho hlavu vysadili, odhodlal se **P**. k návratu do Francie přes Louisianu; prošed horní Kanadu a Michigan dostal

se konečně po ř. Illinois a Missisipi do Nového Orléansu, kdež as 2 léta pobyl. Za své namahání obdržel r. 1754 toliko 1000 dolarů a něco kněh, které konečně prodati musil, aby do Francie navrátiti se mohl; teprv r. 1770 obdržel od shromáždění franc. kněžstva 1200 livrů, načež i papež Pius VI., ku kterému P. r. 1777 na cestu se vydal, slušně jej odměnil.

Picris, draslavec, dle Pres. horyč, rod rostlin spoluložných čekankovitých s úborem mnohokvětým, jehož lůžko neb ježle je lysé a a zákrov složen ze šupin dvouřadých, zevnitřních odstávavých. Nažky mají chmýr, též ve dvou řadách, a vnitřní řada má chlupy pérovité. P. *hieracoides L.*, d. jestřábníkový, dosahuje výšky 2—3′, má listy kopinaté, vlnité, objímavé a květy žluté. Roste podle cest a v houštích a květe v čci a srp. P. *ruderalis* Schm. neb *scaberrima* Tacc., d. rumivý, je jen ½′ vys. roste na váp. skalách u Prahy. *Jha.*

Pictet [pikté] **1)** Bénédict, švýc. theolog, nar. v Genevě 30. kv. 1655, zemř. tamtéž 10. čna 1724. Po ukončení studií procestoval Francii, Holandy a Anglicko, načež navrátiv se do svého rodiště stal se tam kazatelem a roku 1702 prof. theologie, v kterémž úřadě s takovým úspěchem pracoval, že na tutéž stolici na universitu v Lejdě povolán byl; nepřijav toho, ač výhodného pozvání, byl poctěn za svou bezzištnost veřejnými díky gener. rady Genevské, a r. 1714 též členem akademie Berlínské jmenován. Z četných jeho spisů jmenujeme *La moral chrétienne* (Geneva 1695—98, 8 sv.); *Theologia christiana* (1696, 2 sv.); *Histoire de l' Eglise et du monde au XI. siècle* (1712) a *Histoire du XII. siècle*, pokračování to děl Lesueurových a j.; některé jeho spisy byly do angl. a franc. přeloženy. — **2)** Jean Louis P., švýc. astronom, nar. v Genevě 1739, zemř. tamtéž 1781. Jsa právníkem byl r. 1770 zvolen do rady Dvou set a jmenován později státním radou a 1778 syndikem. Vedle toho zabýval se však pilně vědami exaktními, jmenovitě astronomií, tak že 1768 od akademie Petrohradské vyzván byl, aby průběh Venuše plochou sluneční pozoroval; výsledek toho podal pod názvem *Observationes variae occasione transitus Veneris* v 2 sv. zpráv akad. Petrohr. Zápisky o cestě do Sibiře, kamž svého švakra Mallet-Favrea doprovázel, se ztratily. — **3)** Marc Auguste P., švýc. učenec a spisovatel, z rodiny předešlých, nar. v Genevě 23. čce 1752, zemř. tamtéž 19. dub. 1825. Maje od mládí již náklonnost k vědám přírodním stal se žákem a přítelem slavného de Saussurea, jakož i Malleta a Deluca. Po odstoupení Saussureově 1786 obdržel stolici filosofie, kterou až do své smrti zastával. Za revoluce franc. účastnil se horlivě všech událostí, jenž osudů vlasti jeho se dotýkaly. Stav se 1802 členem tribunátu hlasoval pro doživotní konsulát Napoleona a později pro zřízení vlády císařské. Od r. 1809—14 byl jedním z gener. inspektorů cís. university. Když stala se Geneva opět neodvislou, oddal se P. docela studiím vědeckým, jmenovitě pak meteorologii; taktéž znivelloval valnou část silnic ve Francii a účastnil se měření poledníka v Genevě, Miláně i Paříži; mimo to byl zakladatelem Společnosti pro silozpyt v Genevě, dopisujícím členem franc. Institutu a král. Společnosti věd v Londýně. Sepsal *Essai de physique* (v Genevě, toliko 1 sv.); *Voyage de trois mois en Angleterre, en Écosse et en Irland* (1803). R. 1796 navrhl P. se svým bratrem Karlem a F. Mauricem plán k periodickému dílu, známému pod jménem *Bibliothèque britannique*, jež však r. 1816 na *Bibliothèque universelle* proměnil a na všechny krajiny evropské rozšířil. Toto dílo, posud vycházející, chová množství pojednání o meteorologii a fysice z péra P-ova. — **4)** Charles P. švýc. agronom a diplomat, bratr předešl., narozen v Genevě 22. září 1755, vstoupil 1775 do vojenské služby ve Francii, kterou však již 1783 opustil, načež naň reorganisace milice genevské vznešena byla. Osvojiv si rozsáhlé vědomosti o polním hospodářství jal se skutkem i slovem k mnohým opravám v tomtéž vybízeti, kteráž snaha potkávala se u jeho rodáků se skvělým úspěchem, zvláště když od r. 1796 uvázal se v redakci *Journal d' agriculture*, který po 29 let byl části period. díla *Bibliothèque de Genève*. Po pádu Franc. císařství vykonal některá poslání politická; tak zasedal co mimořádný vyslanec na kongresu Vídeňském a Pařížském (1814—15) a podepsal r. 1816 s dvorem turinským smlouvu, kterou hranice mezi oběma státy na novo upraveny byly; taktéž zasedal v státní radě a zemř. 28. pros. 1824. Ze spisů jeho jmenujeme *Tableaux de la situation actuelle des États-Unis d' Amérique* (1795—96, 2 sv.); *Cours d' agriculture anglaise* (1807—10, 10 sv.); *La Suisse dans l' intérêt de l' Europe* (Pař. 1821). — **5)** François Jules P., švýc. přírodozpytec, nar. v Genevě okolo r. 1790, zastává od mnoha let stolici anatomie a zoologie na akademii Genevské, v kterýchž vědách též více spisy známým se učinil. Jmenujeme tu jen jeho *Recherches pour servir à l' histoire et à l' anatomie des phryganides* (Gen. 1834); *Note sur les organes respiratoires des capricornes* (1836); *Traité elémentaire de paléontologie* (1844—45, 4 sv.) a j.; P. jest též jedním z předních redaktorů *Bibliothèque universelle de Genève*. — **6)** Adolphe P., strýc předešl., jest vyšším důstojníkem dělostřeleckým v Genevě a znám jest co slovutný linguista, z jehož spisů vynikají *De l' affinité des langues celtiques avec le sanscrit* (Pař. 1837) a *Les origines indo-européennes* (posud 2 sv., Pař. 1859—63), jakož i mnohé práce o celtických jazycích a starožitnostech.

Pictou, město v Novém Skotsku nad úžinou Northumberlandskou, má asi 2500 obyv., domy hlavně dřevěné, pěkný kostelík, akademii spojenou s církví presbyteriánskou, knihovnu, světlárnu u vchodu do přístavu a loděnice. Na blízku jsou doly na kamenné uhlí, které se odtud vyváží.

Picus, u Římanův bůh polí a lesův a jako ostatní bohové venkovští též bůh věštění. P. bydlel v háji na vrchu Aventinském. Dle báji Laurentův byl syn Saturnův a otec Faunův, bojovný rek a první král v Latiu, manžel Pomonin. Dle jiné báje byla nymfa Canens jeho manželkou. P., vynikaje jak statečností tak i krásou tělesnou, odebral se prý kdysi na hon. Tu uzřela ho kouzelnice Circe, ana právě v lese koření sbírala, a zahořevši k němu láskou přilákala ho do hlubin lesa. Avšak P. opovrhl její láskou. Proto proměnila ho Circe v datla. P. vyobrazoval se co dřevěný sloup s datlem, věštím to ptákem Marsovým, později co mladík s datlem na hlavě. *Rs.*

Pič v. Pitsch.

Pičín v. Byčina.

Píď (*palmus*, *spithama*) jest délka prostoru mezi palcem a jiným prstem ruky, obyčejně malíkem neb prstem prostředním, co možná od palce odtaženým. Jest to míra dosti neurčitá pro nestejnost rozměrů ruky, avšak téměř u všech národů užíváno jí k měření délek, při nichž nehledělo se k úplné přesnosti. Římané rozeznávali p. větší (*palmus major*) a menší (*p. minor*); poslední byla mezera mezi palcem a ukazovatelem a rovnala se čtyrem palcům. V staroslovanském právu měla p. délku desíti prstů vedle sebe položených. Ještě po-

dnes užívá se v obecném životě dosti často *pídě* k naznačení délky a praví se pak: dobrá **p.**, malá **p.** atd. Dle *pídě* lidské rozměřena jest šířka klávesů na klavíru, tak aby palcem a malíkem obejmouti lze bylo celou oktávu. *Mr.*

Pídimužík v. Křítek.

Pièce [piés] franc., kus (v. t.); jednotlivý kus z celé sbírky; v domě světnice neb komora; kus divadelní; nevelká kniha.

Pied [pjé], franc. noha; à **p.**, pěšky.

Piedestal [pjé-], franc., *piedestallo* ital., podstavek (v. t.), pata sloupu.

Piedimonte, město v ital. prov. Terra di Lavoro, má 8100 obyv., velikou továrnu, v níž se velká část bavlny v dolní Italii vypěstované spracovává. Továrna ta zaměstnává přes 700 lidí. V okolí dobré červené víno.

Pielesz, v polské heraldice znak, jenž má v poli červeném dva meče křížem přeložené, rukojetmi dolů obrácené; nad přilbou kolčí vynikají tři péra pštrosí. Znaku toho užívali rody Jelski, Kwaśnicki, Złoty, Pieleszyc, Pruszak a Wloszek. Poslední rod přidával k mečům čtyry růže.

Piemont, až do r. 1859 hlavní část království Sardinského s titulem vévodství, měl se sardinským podílem býval. vévodství Milánského a s vévodstvím Montferratským 550□ mil. s 3 mil. obyv.; hraničil na sev. se švýcarským kantonem Wallisským a Savojskem, na západu s Francouzskem, na jihu s Nizzou a Janovskem, na východu s Parmou a Lombardskem. Nyní utvořeny jsou z **P**-u tyto prov. Turin, Alessandria, Cuneo, Novara a Pavia. Jméno **P**-u, (pata hory) pochází od polohy této země na úpatí Alp. K severu jsou Alpy Penninské, k západu a severozápadu Alpy Kottické a Grajické, k jihu Alpy mořské, k východu souvisí **P.** s rovinou Lombardskou. Hlavní řeka jest Pad, který přijímá všecky ostatní řeky **p**-ské. Pahrbkatý střed **P**-u a rovná východní jeho část jsou bohaté obilím všeho druhu, ovocem, vínem a j. Zvlášť důležité jest tu rostění rýže a kukuřice. Východní rovná část **P**-u dá se dobře sařízeným systémem kanálů zvlažovati, což úrodnosti půdy velmi napomáhá a nejdůležitější podmínkou pěstování rýže jest. Smržů tu mnoho roste, pročež se s nimi zvláštní obchod provozuje. V celé Itálii nevyrábí se nikde tolik hedbáví jako v **P**-u, nespracuje se ale všecko doma, nýbrž velká část se vyváží surového, zvlášť do Francie. Pohoří kolem **P**-u jsou bohatá dřívím, a to se prostředním krajům po splavných řekách plaví. Nízká část **P**-u jest velmi hustě zalidněna a dobře vzdělaná; obyvatelé jsou pilní a pracovití; skoro vesměs katolíci, jen v několika údolích Alpských bydlí asi 22.000 Valdenských. Mimo rolnictvím, chovem dobytka a hedbávnictvím zabývají se obyvatelé v továrnách a rukodílnách, zvlášť v továrnách na hedbáví, plátno a vlněné látky. Mnozí provozují obchod s mědirytinami a zbožím galanterním v ostatní Itálii, Francii a Německu. Knížectví **P**-ské přišlo v 12. století v moc hrabat Savojských a jest od r. 1418 stále se Savojskem spojeno. Hlavní město jest Turin (v. t.).

Pienemann 1) Jan Willem, holand. malíř historický a podobizen, nar. v Abcoude u Amsterodámu r. 1779, † v posledně jmenovaném městě r. 1853. Byv původně řemeslníkem povznesl se na nejproslulejšího malíře, jakýž za novější doby zrodil se v Holandsku. Vzdělávav se na akademii Amsterodámské, stal se r. 1805 profesorem kreslení na dělostřelecké škole Delftské, r. 1816 ředitelem obrazárny v Haagu, r. 1820 prvním ředitelem akademie Amsterodámské, a byl za své práce několika řády vyznamenán. Maloval nejvíce národní předměty, zvl. bitvy, z nichžto zejména oslavil prince Oranienského, nápotomného krále Viléma II. Svou *Bitvou u Waterloo* proslul v Anglii. — Jeho syn a žák **2)** Nicolaas, nar. v Amersfoortě r. 1810, pokračuje na téže dráze a tímtéž směrem. Cestoval ku svému vzdělání po Anglicku, Francii, Němcích a Belgii a obdržel též více řádů. K čelnějším jeho malbám náležejí: *Smrt admirála de Ruytera; Holdování králi Vilémovi II; Odsouzení na smrt Oldenbarneveldа;* z jeho podobizen pak ona *krále Viléma II.* *Mü.*

Piengitae v. Pěna, 3).

Pieniążek [pjeňo͡nžek], starobylý rod polský znaku Odrowąž; z toho jmenuje se poprvé Ondřej **P.** z Šídlovce, pán na Góře, kastelán Sandomírský r. 1362; Pétr voj. Kaliský, starosta Koniňský a Kolský, Mikuláš, probošt Krakovský v klášteře sv. Hedviky, Jakub z Góry, podčíší Krakovský, starosta Čorštyňský r. 1462, Jan kast. Sądecký, z jehož synův byl Jan soudcem zemským v Krakově a star. Sądeckým a Novotržským. Jan zdědil s manželkou svou statky Šeflany, Skřídlnou a j. v. a zůstavil syny 1) Jana soudce zemsk. v Krakově, 2) Stanislava na svůj věk velmi učeného, 3) Petra, který podílem dostal Havlovice v Přemyšlsku, a 4) Prokopa, jenž byl otcem šesti synův, z nichž vyznačili se Jan co star. Novotržský, pak Prokop skutky hrdinskými proti Turkům, Maurům v Africe a doma proti Němcům, začež došel hojných pochval, vyznamenání a obdržel v odměnu statky Ulder v Vavenkul v Livonsku. Z veřejných úřadů zastával staroství Vendeńské a Rumborské. Krištof, také udatný válečník, vydal tiskem r. 1604 *Hippika albo sposób poznania, chowania i stanowienia koni* a *Żwierciadło żywota Krzysztopha* **P.** 1607, kterou zajímavou autobiografii podala *Biblioteka starożytnych pisarzy polskich.* Nikodem cestoval po cizích zemích a naučil se mnohým jazykům; byltě takové síly a obratnosti, že v plné zbroji přeskočil koně. Dále jmenovati dlužno Jana pokladníka Přemyšlského 1661, starostu Osvětimského 1666, voj. Sěradzského, jenž vydal: *Mowa, którą miał in senatus consilio w grodnie Jan Pieniążek* a *Kazania ks. Piotra Skargi soc. Jesu z polskiego na łaciński język przetłómaczył J. P.;* a j. více.

Pieno, ital. z plna, plnohlasně (v hudbě); **p. organo**, plnými varhany, plným strojem.

Pienza, dříve Cortignano, město v ital. prov. Sieně, má biskupství, kathedrálu, seminář s bibliothékou a 3200 obyv. Rodiště papeže Pia II. (Aeneáše Sylvia).

Pierce [pírs] Franklin, čtrnáctý president Spoj. Obcí amer., nar. v Hillsborough v N. Hampshiru 23. list. 1804. Otec jeho, Benjamin **P.**, rodilý z Massachusettsu, byl jedním z prvních osadníků města Hillsboroughu, sloužil co vojín a důstojník za války revoluční proti Anglii, 1827—9 byl guvernérem N. Hampshiru a † 1839 maje let 81. Franklin se dostal 1820 na Bowdoin college v Mainu a vystudovav práva 1827 vstoupil do praxe v Hillsboroughu. R. 1833 byl zvolen do kongresu, na němž v otázce otrocké držel s jihem, a 1837 dostal se do senátu, z něhož však 1842 vystoupiv oddal se opět praxi advokátské. Když roku 1847 stát Novohamshireský sbíral vojsko pro válku mexickou, dal se zapsati též **P.** a stal se plukovníkem a brzo potom generálem brigádním. Dne 27. května odplul z Newportu a po 30denní cestě přistál do Vera Cruzu, spojil svou četu s hlavní armádou pod gen. Scottem u Puebly, účastnil se bitev u Contreras a Churubuska, Molina del Rey a Chapultepeku. Po skončení války vrátil se opět k svému povolání advokátskému. R. 1850 byl **P.** zvolen za člena kon-

, svolané od lidu novohampshireského k revi-
ní ústavy státní, a téměř jednohlasně byl zvo-
a předsedu této konvence. Dne 12. čna 1852
se demokratická národní konvence v Baltimoru,
byl **P.** navržen a přijat za kandidáta president-
načež při volbě zvolen jest za presidenta Spoj.
sev.-amerických. V inaugurační své řeči (4. bř.
kladl **P.** důraz na to, že otroctví jest od ústavy
o a že zákon o uprchlých otrocích s ní se
je a přísně bude zachováván. První kongres
rávy **P**-ovy sešel se v pros. 1853. V led. 1854
žil předseda senátního výboru návrh o zorga-
ání dvou území, Kansasu a Nebrasky, do nichž
připuštěno býti otroctví vzdor odporu strany
trocké. Návrh byl přijat a od presidenta po-
, což vzbudilo ve svobodných státech veliké
ení a nevoli. Při nových volbách zvolen byl
esidenta Buchanan, do jehož rukou složil **P.**
řad 4. března 1857 a odebral se na cesty po
ě, z nichž se vrátil r. 1860.

Pierer 1) Joh. Friedr., nar. v Altenburku
d. 1767, učinil se známým co lékař a lékař-
pisovatel, a zemř. co vrchní medicinální rada
osince 1832, založiv již r. 1801 *Literarisches
toir*, který jeho syn — **2)** Heinr. Aug. **P.**,
6. ún. 1794, po vystoupení svém ze služby
ké převzal a dílem: *Encyklopädisches Wörter-*
(26 sv., v Altenb. 1824—36), které v 2. vyd.
niversallexikon (34 sv., v Altenb. 1840—46)
něno bylo, trvalou zásluhu sobě získal. Zemř.
. 1850, načež kněhkupectví, které byl 6. kv.
pod vlastni firmou s dvorní kněhtiskárnou spo-
o synové — **3)** Victor **P.** nar. 28. srp. 1826,
pros. 1855, a — **4)** Eugen **P.**, nar. 16. pros.
převzali a nové vydání *Universallexikonu* (34
51—54) upravili, jakož i k témuž 6 sv. *Sup-
tů* (1851—54) vydali, po nichž potom násle-
Neueste Ergänzungen (2 sv., 1855—56) a 4.
covrané vydání díla hlavního (od r. 1857, nyní
ončené). R. 1859 spojil se Eugen s nejmlad-
rstrem Alfredem, nar. 13. ún. 1836.

ieri Giuseppe, nar. ve Florencii 1809, byl
tku ševcem, sloužil potom v Algiru v legii
r, r. 1848—49 co důstojník v Itálii, načež
Paříži, odkud však pro účastenství v tajných
h r. 1853 vypovězen jest. Seznámiv se po-
Londýně s Orsinim učinil s tímto 14. ledna
atentát na Napoleona III., načež popraven byl
inou v Paříži 13. bř. 1858.

ieria 1) krajina v staré Macedonii na pobřeží
Thermaiského, jižně od řeky Haliakmanu.
ší době patřila **P.** k Thrakii. Odtud pochá-
vec Orfeus (v. t.); proto se také **P.** pova-
za sídlo Mus (v. t.). — **2)** Krajina na se-
pobřeží Syrie na pravém břehu řeky Orontu.
nější město té krajiny byla Seleukia. *Rs.*

ierino del Vaga v. Vaga.

iermarini Giuseppe, stavitel v Miláně, nar.
igně r. 1736, † r. 1808. Byv žákem a po-
kem Vitelliho, stal se pak profesorem
demii Milánské. Čelnější z jeho staveb jsou:
o della Scala; paláce Belgiojoso a *Melerio*. *Mü.*

ierpont John, básník americký, nar. v Litch-
v Connecticutě 6. dub. 1785. Vystudovav na
ollege stal se 1805 domácím učitelem v Jižní
ně, kdež zůstal 4 léta; vrátiv se 1809 do
cticutu studoval práva i stal se 1812 advo-
v Newburyportě, kdež předčítal před společ-
washingtonskou svou báseň *The portrait.* Upu-
k od povolání právnického, které za váleč-
ehdáž nepokojů se mu nevyplácelo, dal se
spekulací obchodních a odebral se do Bostonu a do Baltimoru, ale také v tom se mu nedařilo. R. 1816 vydal v Baltimoru báseň *Airs of Palestine* v heroickém rozměru, brzo potom jal se studovati theologii a r. 1819 byl vysvěcen na kněze. Léta 1835—6 strávil v Evropě a navštívil i Cařihrad a Efesus. R. 1840 vydal všecky své básně pod nápisem *Airs of Palestine and other poems.*

Pierquin de Gembloux [pierkẽ de žãblů], franc. polygraf, nar. v Bruselu (který tehdáž patřil Francouzům) 26. pros. 1798, vystudoval na lyceu v Pau, načež stal se učitelem na gymnasiu ve Valenci; ztrativ to místo r. 1817, že napsal báseň bonapartistickou, odešel do Montpellieru, kdež lékařství studoval a 1821 na doktora povýšen byl. Po několika letech usadil se v Paříži, kdež 1830 na barikádách bojoval, načež inšpektorem akademie v Grenoblu 1838 v Bourgesu jmenován byl, kteréhož úřadu však 1849 se vzdal. **P.** jest členem as 50 učených společností franc. a korespondentem ministerstva veřejného vyučování, a honosí se vzděláním rovněž rozsáhlým jakož i většinou důkladným; v lékařství, filologii a archaeologii, kteréžto vědy se zvláštní oblibou pěstoval, jest původcem mnohých nových a užitečných idei; z jeho spisů, jichž počítá se přes 160, jmenujeme jen *Réflexions sur les maladies intellectuelles du sommeil* (Pař. 1829); *De la peine de mort* (t. 1831); *Antiquités* rozličných měst a krajin; *Réflexions physiologiques sur le sommeil des plantes* (Bourges 1839); *Traité de la folie des animaux* (Pař. 1839, 2 sv.); *Sur la paléographie gauloise* (Moulins 1841); *Idiomologie des animaux* (Pař. 1844); *Radicologie française* (t. 1845); *De divergences du moral et du physique* (t. 1854, 2 sv.) a j., mimo četné články v rozmanitých časopisech vědeckých.

Pierre [pier], franc. Petr.

Pierre Jean Baptiste Marie, franc. malíř v Paříži, nar. r. 1714, † r. 1789. Vyučiv se umění svému u Natoira vzdělával se dále v Římě pod de Troyem, načež se stal prvním malířem vévody Orleánského, pak krále Francouzského, vrchním dozorcem továrny na gobeliny a ředitelem akademie. Pracoval velmi snadno, však bez přísných studií. Ke zdařilejším z jeho prací náležejí: *Sv. Petr, uzdravující chromého*, v kostele St. Germain-des-Près; *Smrt Herodesova*, tamtéž; *Sv. František* v kostele St. Sulpice v Paříži. *Mü.*

Pierre sur haute v. Cevenny.

Pierrier [pjerié], franc. dělo na kamené koule; na lodích dělo otáčivé.

Pierrot, komická maska na francouzském divadle, splynuti harlekina a Pulcinela; na vlaských divadlech přihlouplý sluha.

Pierson Henry Hugh, chybně na jeho nejprvé vyšlých komposicích Pearson podepsán, nar. se 12. dub. 1816 v Oxfordu, byl 1844—1846 profes. hudby v Edinburku, v letech 1847—55 žil v Hamburku, pak ve Virepurku; vydal celou řadu komposic, z nichž zvláštního povšimnutí zasluhují oratorium *Jerusalém* a hudba k druhému dílu *Fausta.*

Pierwipfl Michal, farář ve Fehringu ve Štyrsku, nar. ve St. Hradci 12. ún. 1775, kaplanoval 10 let na rozl. místech, načež byl 44 let farářem ve Fehringu, kde horlivě vyučoval mládež a konal skutky milosrdné. Mimo to platně podporoval polní hospodářství. Od založení hospodářské jednoty štyrské byl přednostou filiálky její ve Feldbachu a získal si zásluhy o pěstování zemčat a řepy, pak o rozšíření mláticích i jiných strojů hospodářských. Co důkladný pomolog prospěl zvláště štěpařství v údolí Rábském. Z jeho školky vyšel znamenitý počet stromků druhy cizozemskými nšlechtěných,

jichž mnoho rozdal školákům, které učil štěpařství **P.** sám se zvláštním učitelem. Též zřídil v rozsáhlé osadě své v každé obci školku. Tiskem vydal *Versuch eines Leitfadens für Landleute, wie sie etc. viele Obstbäume pflanzen, veredeln u. ihre Früchte benützen können* (1822). Také pokoušel se o uvedení hedbávnictví v údolí Rábském. **P** † 17. čce 1831. Za zásluhy své došel uznání u rozl. jednot domácích i cizích, a r. 1835 postaven mu ve Fehringu pomník.

Piesting, řeka v dol. Rakousích 7 mil dlouhá, béře počátek svůj v msi Gutensteinu spojením Steinapiestingu a Längapiestingu, teče směrem severovýchodním a vlévá se do Fischy.

Pietà, ital. nábožnost, jemnost, láska k příbuzným, nazývá se ve výtvarném umění představení Matky Boží držící mrtvé tělo Kristovo na klíně, co protiva k Madoně s děťátkem božským na ruce. Znamenitá **P.**, řezbářská práce ze středověku, nachází se v chrámě u Matky Boží před Týnem.

Pietas, římská bohyně, zosobnění lásky a oddanosti k bohům a lidem, zvláště k rodičům, příbuzným a k vlasti. Bohyně tato měla v Římě chrám, který jí r. 603 po zal. města za následující příčinou byl vystavěn: Otec (dle jiného udání matka) mladé, ale chudé jakési ženy z lidu, která právě dítko kojila, byl pro zločin k smrti hladem odsouzen a v přísné vazbě držán. Nadarmo vynasnažovala se dcera, aby otci nějakého pokrmu dodala; přece však dosáhla toho, že ji k otci do vězení pouštěli. Tu ji jednoho dne napadnul strážce vězňův, ana mlékem svých prsův otci poskytovala pokrmu. Tklivý tento důkaz dítěcí lásky způsobil, že byl otci život darován a oběma doživotná výživa poskytnuta. **P.** vyobrazovala se na mincích co matrona závojem zastřená, ana kadidlo na oltář sype aneb misku obětní v ruce drží. Odznaky její byly děti a čáp. *Rs.*

Pieter-Maritzburg, hlavní město britské kolonie Natalu s 3000 obyv. a znamenitým obchodem, zvlášť s republikami Oranžskou a Zaválskou.

Pietismus. Jelikož *pietas* znamená cit zbožnosti a náboženské vroucnosti, tož značí **p.** dle doslovného významu stanovisko roztouženého citu náboženského; avšak dle obvyklého užívání slova toho vyrozumívá se **p**-mem stanovisko jaksi chorobně, aspoň jednostranně rozechvělého náboženského citu. Stanovisko takové přečasto bývá spolu spojeno se živly mystickými v ohledu theoretickém a se živly kvietistickými v ohledu praktickém, stavíc zejména v poslednějším zřeteli téměř vždy subjektivní cit a kochání se v citech na místo účinné vůle a upřímné snahy. Po česku se dá **p.** vyložit co pobožnůstkářství, jež ovšem rozeznávati sluší od pravé zbožnosti, jelikož tato sobě vždy a všudy jádra a podstaty náboženského přesvědčení bledí, pobožnůstkářství však se zevnější formou se spokojuje, jejíž bytnou souvislost s vnitřním jádrem aneb zhola netuší aneb aspoň křivě a to na úkor podstatě sobě vykládá. Patrno, že tudíž **p.**, vezme-li na se formu právě vylíčenou, účel a prostředek, vnitro a zevnějšek netoliko patřičně od sebe nedělí, než výhradnou klada váhu na momenty vnější, pravého cíle náboženského nikdy nedochází a s jádrem náboženství stále se míjí. — Podstatou jest **p.** o mnohem starší než jménem; nenesnadno totiž k uvážení, že v okresu každého náboženského přesvědčení podobné chorobné poblouzení citu domnělé zbožnosti objeviti se mohlo, a s druhé strany historie vývinu náboženských představ nepopíratelně tomu svědčí, že poblouzení ta v skutku se v četných četách mystiků a asketů staro- i novověkých, pohanských jak křesťanských za dob nejrozmanitějších a ve formách přerozličných vyvinula, ačkoli za převahou jinorodých živlů, s poblouzením takovým obyčejně spojených, zvláštní název pro směr ten se neustálil, jelikož tu býval **p.** toliko momentem jiného, mnohem složitějšího poblouzení náboženského citu. Povstal pak název **p.** co terminus k označení zvláštního stanoviska teprv během druhé polovice XVII. stol.; měl ale tehdáž zcela jiný význam než za dnů našich, ačkoliv pravda jest, že náš význam slova toho přirozeně se vyvinul z významu prvotného, když se seznalo, že později stanovisko **p**-mu původního, ač na zevnějšek a dle slov pěknou si formu zachovati snažilo, vnitřní hodnoty pozbylo, přečasto sloužíc licoměrnosti, náboženské nesnášelivosti a podobným duchu náboženskému zřejmě se příčícím necnostem za vítanou škrabošku. Stalo se zde, jako zhusta i jindy a jinde, že se směr, původně z chvalitebné snahy vzniklý, později zvrhl a že se názvu jeho pak užívati počalo toliko k naznačení zneužívání směru toho. Historický původ názvu **p.** byl však tento. Již v XVI. a více ještě na počátku XVII. stol. cítiti bylo v kruzích theologů protestantských živou potřebu ustálené, dle vědecké formy upravené, celkem zakončené dogmatiky, kteroužto úlohu mistři reformace sami již z té příčiny rozřešiti nemohli, že v jednotlivých nepatrných stránkách svého učení, jež za pravé učení evangelické vydávali, se neshodovali; k tomu ale i tíseň časová, jež mysl zastavatelů nového učení přede vším k zevnější obraně a účinnosti nutkala, tížícím tlakem působila na zdar vnitřního vývoje a konečné úpravy tohoto nového náboženského názoru. Že ale protestantismus volnost výkladu bible každému věřícímu ponechal, nebylo ani jinak lze, než že vkrátce objeviti se musely výklady velmi sporné, odtud pak strany, nejprv horlivost v zastávání svého názoru, později ale nemálo též příkrost a prudká vášnivost. Vedle toho však potřeba dorozumění se a spojující jednoty neméně v popředí vystupovala, jevíc se neodbytnou, ač-li vymoženosti reformace neměly v krátce uvedeny býti v niveč. Z toho všeho povstalo velmi horlivé sice a úsilné theoretické a učené hloubání o obsahu pravé křesťanské víry, kteréhož dle protestantismu toliko pravým výkladem bible domoci se lze, avšak důležitější věc lichých nezřídka těchto hádek zůstala ležeti ladem, totiž pěstování mravnosti života dle směru a ducha křesťanského; ano mravověda sama, neméně důležitá část theologické učenosti, zanedbávala se k vůli sporům dogmatickým. K tomuto neblahému stavu věci počali obraceti pozornost nejprvé Jan Arnd († 1621) a později okolo středu XVII. stol. Bohumil Grossgebauer a Jindřich Müller, důrazně poukazujíce k potřebě zvelebení praktického křesťanství a činíce k tomu méně více zdárné návrhy. Při tom arci spolu vydávali se za muže zvl. k tomu poslané a nadané, tak že celý jejich, ač jinak chvalitebný směr, od prvopočátku mystickou vynikal formou. Jimi připravena půda Fil. Jak. Spenerovi (v. t.), učenému filosofu, jenž v domě svém ve Frankfurtě zřídil náboženské schůzky, jež nazývali *collegia philobiblica* čili *collegia pietatis* (a odtud název **p.**), kdež položen měl býti zárodek k budoucí mravné regeneraci „živého křesťanstva“ ve smyslu účinně praktickém, a kteráž později došla tolik obliby a nabyla tolik přívrženců, že do kostelů se přeložila, tvoříc takto zvláštní soukromou bohoslužbu vedle bohoslužby veřejné, ač se pietisté tito nelišili v ničem od uznaného obsahu protestantského dogmatu. Vydatných spolupracovníků nabyl Spener v Lipsku, kdež sám na fakultě theologické učil a

mladší docenty veskrz svému směru získal, jimiž zásady pietistů ve formě vědečtější se rozšiřovaly, k čemuž ostatně Spener sám hlavně svým spisem *Pia desideria čili srdečná touha po bohumilé opravě pravé evangelické církve* nad jiné působil. Ačkoli učitelové tito, jak již řečeno, od obsahu protestantského učení celkem se neodchylovali, tož jemu předce tím dali poněkud zvláštní obrat, že přede vším dvě dogmata v popředí kladli, vše ostatní jim podřaďujíce. Bylať to dogmata o prvopočátečním hříchu, jimiž síly člověka byly naprosto zlomeny, tak že veškeré počínání jeho jest liché a marné, proto prý jest první krok k duchovnímu se povznešení na základě „praktického křesťanství“ onen cit „blahodárné zoufalosti“, kterým prostá nicota člověka plnou měrou se pociťuje. Druhé pak dogma pro **p.** těchto dob velezávažné, bylo dogma o prosté postačitelnosti víry ku spasení. Vedle toho vloudily se však v obor jejich názorův mnohé mystické živly, jelikož uznávajíce za jediný zdroj víry písmo a hájíce zásadu volnosti výkladu jeho, ihned dle smyslu doslovného ihned dle alegorického je vykládali, jak to právě přiměřeno se vidělo jednostrannému jich nazírání k životu a jeho poměrům, jak to s sebou přinášela předrážděná náboženská obrazotvornost, jež obcování s božstvem dle smyslně-reálného významu pojímala, a jak se to posléz nejlíp snášelo s ustálenou zásadou pietistů Lipských, že ve věcech náboženských cit a srdce rozhodují a přílišná učenost málo zdaru přináší. Z této poslední příčiny chovali okázalou nevážnost k učené theologické vzdělanosti, s čímž také souviselo jejich učení o „duchovním duchovenství“, dle něhož i laik, má-li v sobě povolání k tomu, vyloučen býti nesmí od výkonův kněžstvu příslušných, jelikož nedostačuje ku kněžstvu zevnější posvěcení, než třeba posvěcení vnitřního, jenž v duchu a srdci co povolanost čili misí k uvědomění dospívá. Proto i kněz bez povolání, jakož ve stavu hříchu, není vlastně knězem a k výkonům duchovním nespůsobilým. Později dostal se Spener do Drážďan za vrchního dvorního kazatele, a ještě později povolán za profesora bohovědy do Berlína. Odchod jeho působil spočátku nepříznivě na vzkvétající směr pietistů: bylit již za jeho pobytu v Drážďanech od protivné strany v Lipsku považováni za blouznivce a separatisty, byli obmezováni ve svých přednáškách, až posléz na výnos Vitemberské fakulty vzata jim naprosto venia legendi. Tím ale právě se stali mučedníky a přívrženstvo jejich vzmáhalo se co den; i učený filosof Thomasius nebyl jim nepříznivcem, tak že právě jeho přičiněním se jim staly přístupny síně university Hallenské, kamž Francke, přední z nich, za profesora povolán. Než při vzmáhající se četnosti přívrženců pietistův stalo se po nedlouhé době, že vznikly nepatrné nepořádky, že licoměrnost, samolibost a všeliká vášeň v rozsáhlejším již kruhu zjevovati se počala, což ponenáhlu nejen u rozumnějších jim úcty ubíralo, než později i k rozmanitým duchovním i politickým zápovědem podnět zavdalo; kořen všech nepořádků vězel v nadzmíněném učení o duchovním duchovenství, z něhož patrně nevážnost ku skutečnému kněžstvu a jeho učitelské úloze vyrůsti mohla. Za dob Napoleonských výbojů povznesli se sice pietisté na krátkou dobu k nové důležitosti; politické nesnáze, jimiž sevřeno pod těžkým jařmem cizovlády Německo úpělo, vzbudilo nejprv obecnou zoufalou zmalátnělost, kteroužto mysli náboženským útěchám přístupnějšími se staly, cítíce potřebu povznésti se nad neblahý osud na základě obnoveného života mravního. A v ohledu tom, z něhož později se zrodila všeobecná vlastenecká nadšenost, nasaditi vše na účel osvobození se z nehodného jha, nelze upříti pietistům valných zásluh. Přece ale ztratili, a to po právu, jelikož vlastní vinou, nedlouho na to veškerou vážnost, auto vyšla na jevo vzmáhající se vnitřní prázdnota jejich směru, která v přepjatých malichernostech sobě libovati počala, jako na př. Mucker, ano ni pokrytství a licoměrnosti prosta nezůstala, čehož dokladem Stephan. Ztrativše takto půdu v Evropě přesídlili se u větší části do Ameriky, známého to rejdiště nábožensko-fantastických směrů. Rozmanité sekty chiliastů, inspirovaných, methodistů, věřících, separatistů a p. vyvinuly se dílem z **p**-mu., dílem zásady jeho v kruh svých názorů přijavše **p**-mu se přispůsobily, k čemuž mimo Spenera a Francke zejména Zinzendorf a Spangenberg se přičinili. — O významu **p**-mu dle nynějšího užívání slova bylo svrchu pověděno, třeba toliko ještě dodati, že se musí rozeznávati **p.** upřímný od **p**-mu licoměrného; k mravnému životu, jenž vyžaduje živou a úsilnou vůli a netoliko rozkochaný cit, nedostačuje sice ani stanovisko upřímného **p**-mu, avšak nutno-li nazvati již tento druh **p**-mu slabostí ducha i srdce, tož jest **p.** neupřímný skutečnou nemravností, veškerého opovržení hodnou, an chovává v sobě jádro pokrytství, příkrosti, vášnivosti a nesnášelivosti náboženské, nezůstávaje ni prost hrubých poklesků smyslných. *Dch.*

Pietole, ves benátská u Mantovy, při výtoku Mincia z dolního jezera, s 1000 obyv. a tvrzí; jest to staré Andes, rodiště Virgilovo, po němž se zde nazývá vše, co jen trochu vyniká.

Pietoso, ital. pobožně, vroucně, též truchlivě (v hudbě).

Pietra mala, také La Futa, 2808′ vysoký prosmyk přes Etrurské Apeniny, jímž jde silnice z Bononie do Florencie.

Pietra perzia, město v ital. prov. Caltaniseta na Sicilii s 9300 obyv.

Pietra santa, město v ital. prov. Lucca, má biskupství; pamětihodný dóm, hradby a tvrz; obyv. něco přes 3000.

Pietraszewski Ignác, pol. orientalista, nar. v městečku Biskupci ve Varmii 1796, stud. v Grodně, Vilně a Petrohradě, zde jazyky východní (od roku 1826—31). Znaje jaz. turecký, perský a arabský zastával rozl. úřady při rus. vyslanectvích a konsulstvích na východě. R. 1840 vrátiv se stal se adjunktem při Petrohrad. universitě; 1844 odebral se do Prus, kdež v Halle povýšen na doktora učil o jazycích východních na universitě Berlínské, jsa zároveň ředitelem král. numismat. kabinetu. Od roku 1860 jest členem prus. vyslanectví v Persii. Sps. *Nummi Mohammedani* (Berlín 1843), kdež popsal 490 hl. neznámých mincí východních; pol., franc., něm. a tur. překlad *Zendavesty* (Berlín 1857), kterýžto překlad, jakož i pozdější jeho dílo *Zend-a vesta ou plutot Zen Davasta expliqué d'après un principe tout-à-fait nouveau* (1862, 2 d.) však u německých učencův přijat s velikou nelibostí; překlad ten zbavil ho též docentury; z pers. přeložil *Povídky Pilpaje* (v Lipsku 1855).

Pietrkowita Marek, pol. lékař, mylně nazývaný Melchior Piotrkowczyk, byl akademik Krakovský a lékař Jana ze Šternberka Kostky, vojevody Sandoměrského; r. 1581 dostal proboštství Jaroslavské; † 7. máje 1600 v Jaroslavi. Sps. *Przeciv morowemu powietrzu przestroga dla ludu pospolitego napisana* (bez místa 1579), spis ozdobený pěknými verši slavného básníka Mik. Sępa.

Pietro 1) Borghese, též **P.** nebo Pier della Francesca zvaný, ital. malíř z Borgo San

Sepolcro, nar. na počátku XV. stol., žil ještě r. 1494, vzdělával se, jak se zdá, ve Florencii dle Masaccia, ačkoli v jeho pracích jeví se i vliv padovánský a umbrický. Jeho díla vynikají živým pojetím, přísnou charakteristikou a pravdivým představením; zejména chválí se jeho mistrovství v perspektivě. Maloval kromě svého rodiště a Florencie ještě v Urbině, Este, Ferraře, Římě, Rimini, Jakýnu, Arezze a Pesaru. Z četných jeho prací nacházejí se nejznamenitější v Arezze: malby na stěně v chóru kostela sv. Františka *Výjevy z nalezení sv. Kříže*; v Bordo San Sepolcro: *Panna Maria s jin. svatými* na hlavním oltáři v kostele della Misericordia, kromě více jiných obrazů; v Londýně v národní galerii *Křest Kristův*. Měl též více žáků, z nichžto nade všecky prosluli Pietro Perugino a Luca Signorelli (v. t.). *Mü.* — **2)** Pietri **P.**, malíř, nar. okolo r. 1550 v Bruggách ve Flandrii, kam se otec jeho z Vlach, že byl náboženství evangelického, vystěhoval; zde vzdělal se **P.** v umění malířském, navštívil cizí krajiny a přišel na svých cestách r. 1579 do Brna. Tuto obrátil pracemi svými na sebe pozornost několika pánů moravských a předkem pana Jana z Bozkovic na M. Třebové, pro nějž mnoho pracoval. Maje sobě od něho pojištěný plat roční usadil se v M. Třebové, koupil tam domy a grunty šosovní, oženil se s Barborou Heinzovou, jenž mu 4 syny a 3 dcery porodila, a žil tamtéž jakožto zámožný soused a vážený umělec (vůbec jenom Petr Mahler nazývaný); byl také vzat do rady obecní a spravoval několikkráte (r. 1588, 1599, 1608) i úřad purkmistrovský, ačkoliv neuměl ani dobře německy ani česky mluviti. Když po smrti pana Jana z Bozkovic příbuzný jeho p. Ladislav z Žerotína v zboží Třebovské se uvázal a tamtéž při dvoře svém mnoho učených a umělců choval, požíval předkem také náš **P.** jeho přízně a maloval mu mnoho obrazů všelikého spůsobu, z nichž některé (k. př. obraz ukřižování P. s podobiznou **P**-ovou) ještě na začátku nynějšího stol. na zámku Třebovském se spatřovaly. Zemřev dne 5. čna 1611 zůstavil po sobě, mimo několik domů a zahrad, mnoho pěkných obrazů, klenotů, knih, zbraní a peněz hotových. — Ze synů jeho proslul nejstarší **3)** Simone **P.**, vůbec Simoni zvaný, tolikéž co výborný malíř, byv také zámožným a váženým sousedem Třebovským, a připomíná se ještě r. 1630 a 1638 jakožto purkmistr tamtéž. *Ra.*

Pietro S., jméno mnohých míst ital., z nichž uvádíme; **1) S. P.**, ves benátská v provin. Udine, s 2687 obyv. (1857). — **2) S. P.** degli Schiavi, (z lat. *in parte Slavorum*), slovensky *Sv. Peter (Špjetar)*, okr. ves benátská v prov. Udine, blíže Cividale, s 2000 obyv. Okres zdejší má na 2·97 ☐ mil 13.791 obyv. v 35 vesnicích (1857). — **3) S. P.** di Barboza, ves ben. v prov. Treviso s 2502 obyv. (t. r.) — **4) S. P.** Incarcano, okr. ms benátský v prov. Verona, s 2105 obyv. Okres (praetura) S. **P**-ská má na 3·88 ☐m. 22.647 obyv. ve 4 msch. a 27 vesnicích (1857). — **5) S. P.**, ms dalm. v kr. Splitském, s 2504 obyv.

Pietrusiński Ludvík, polský právník, nar. 21. bř. 1803 ve Lvově, stud. v Krakově, Lvově, Vídni; odešel 1831 do Varšavy, kdež zastával rozl. úřady a † 8. máje 1865. Sps. kromě četných rozprav v rozl. časopisech dva *cestopisy* (1843 a 1845); též byl horlivým spolupracovníkem varšavské *Encyklopedie powszechné*.

Pietruski Stanislav, současný pol. přírodozpytec, stud. ve Lvově a vykonav cestu do Němec usadil se v Podhorci v Stryjsku, zabývaje se hlavně živočišstvem Karpat. Sps. mnoho rozprav pol. a něm. umístěných v rozl. přírodověd. časopisech; kromě toho *Historyja naturalna zwierząt ssących dzikich galicyjskich* (Lvov 1853); *Hist. naturalna i hodowla ptaków zabawnych i użytecznych* (Krakov 1860, 2. vyd. ve Lvově 1861).

Pietyrog, v heraldice polské znak, jenž má v poli blankytném zlatou čáru tak se proplítající, že na spůsob muří nohy tvoří pět rohů. Jeden z rohův trčí vzhůru, a na tom nabodnuta lilie bílá. Z helmu kolčího vynikají tři pštrosí péra. Znaku toho užívali rody Bokoiński, Kuniewski, Maliński, Mormiło.

Pieve, ital. obec, okres.

Pieve, **1)** ves benátská v prov. Belluno, s 3164 obyv. — **2) P.**, okr. vesnice tamže v prov. Padua; okres zdejší má na 4·44 ☐m. 47.047 obyv. ve 2 msch a 24 vesnicích (1857). — **3) P.** del Soligo, ves benátská v prov. Treviso, s 2846 obyv. (1857). — **4) P.** di Cadore, ves, v. Cadore. Okres zdejší má na 8·67 ☐m. 18.388 obyv. ve 38 vesnicích (1857).

Piezometr (od πιέζω, tlačiti) tolik co tlakoměr, jest malý skleněný nástroj, sestávající z hruškovité nádoby, na jejímž konci připojena jest dlouhá tenká trubička, rozdělená na části, udávající několikáté, třeba milionté díly obsahu celé nádobky. Slouží k tomu, aby se dokázala stlačitelnost a tudy i pružnost vody jakož i jiných tekutin, s kterýmžto důkazem jakož i zákony tu se vyskytujícími nejvíce se zanášel Oersted, Colladon, Sturm a Magnus a nástroj onen co možná zdokonalili. V. Stlačitelnost. *Štd.*

Pifferari nazývají se chudí hudci, přicházívající na zimu z nehostinných Abruzzů do větších měst, jako Říma a Neapole, kdež se jim hlavně od četných cizinců snadnější výživy dostává. Obyčejně jsou to starší s dudy (*zampogna*, odtud i *zampognari*) a mladší s píšťalou (*piffero, piffaro*). V Římě nazývají je p. dal regno, poněvadž přicházejí z končin v nějdejším království Neapolském ležících. Malebný jest kroj jejich: modrý plášť, červená neb zelená kazajka, manšestrové krátké nohavice podobných barev, opanky z hrubé kože až po kolena ošněrované, černý, široký kalabreský klobouk, jenž bývá u mladých stužkami a kyticemi zdoben. Obyčejně bývají doprovázeni jednou aneb dvěma dívkami, které k zvuku hudby národní tance provodí. *Vlý.*

Pigafetta 1) Francisco Antonio, ital. cestovatel, nar. ve Vicenze ok. r. 1491, † tamtéž po r. 1534. Pocházeje ze šlechtické rodiny toskánské jevil již záhy náklonnost k plavectví a k vědám s ním spojeným. Odebrav se r. 1518 s Chiericatim, vyslancem papeže Lva X., do Španěl, dal se tam zapsati co dobrovolník ve veliké výpravě Magellanově kolem světa. Na cestě stal se **P.** brzy důvěrným přítelem Magellanovým, začež mnohé útisky od ostatních důstojníků, výhradně téměř Španělů, snášeti musil. Ač těžce byl poraněn, podařilo se mu přece uniknouti po porážce u Maktanu, kde Magellan s četnými soudruhy svými život ztratil. Když potom Cano stal se velitelem té výpravy, plul **P.** s ním na ostrovy Molucké, kde přítomen byl jeho schůzce s králem Tidorským. Odtud vypravili se do Evropy kolem mysu Dobré Naděje a přistáli v San Lucanu 8. září 1522 toliko se 16 soudruhy, kteří první cestu kolem světa vykonali. Dle jejich denníku vykonali celkem 14.460 mil ve 1124 dnech. V Evropě byl pak **P.** přijat s velikými poctami; císař, králové Portugalský a Francouzský, knížata Italská i papež Klemens VII., jež všecky navštívil, zahrnuli jej dary a poctami. Velmistr Maltéský, Filip Villiers d'Ile-Adam, přijal jej do svého řádu

dne 3. října 1524 a udělil mu komandérství v Nordsii; o ostatních letech života P-tova ví se toliko, že účastnil se několika bojů proti Turkům a že zemřel ve svém rodišti. P. popsal úplně dějiny Magel. výpravy, jež věnoval velmistrovi Villiersovi; zdá se však, že originál se ztratil, tak že zpráva o ní zachovala se jen v několika výtazích, jež P. některým knížatům poslal. Jmenujeme tu zprávu, kterou P. poslal Louise Savojské, vladařce Franc., a kterou Jakub Ant. Fabre do franc. přeložil pod názvem: *Le voyage et navigation faict par les Espagnols ès isles Mollucques, des isles qu'ils ont trouvé audict voyage de roys d'icelles, de leur gouvernement e manière de vivre, avec plusieurs autres choses* (Pař. bez udání roku); úplnější než tato jest zpráva, kterou Amoretti v bibliotéce Ambrosiánské nalezl a do franč. přeložil pod názvem: *Premier voyage autour du monde, par le chevalier Pigafetta, sur l'escadre de Magellan, pendant les années 1519—22* (Pař. 1801, s 21 tab.). — **2)** Filippo **P.**, cestovatel a historik ital., příbuzný před., nar. ve Vicenze 1533, † tamt. 24. říj. 1603. Vyznamenav se co vojenský inžinýr při opevňování více měst v severní Itálii vypravil se na cesty do krajin východních, odkud na Maltu se odebral a tam do řádu maltezských rytířů vstoupil. Papež Sixt V., chtě západní i východní moci spojiti proti výbojným Turkům, poslal P-tu k šachovi Thamasovi a r. 1586 ku králi Francouzskému, jakož i později ku králi Švédskému, Janu III., cís. Rudolfovi, králi Polskému Zikmundovi III., Sedmihradskému knížeti Krištofovi Bathorimu i k jiným knížatům Italským. Vzdav se potom P. úřadu vyslaneckého vstoupil co kapitán do vojska a bojoval v Chorvátsku, Uhřích, Polsku a na moři Středozemním. R. 1591 jmenoval papež Innocenc IX. P-tu svým komořím, a Ferdinand I. z Medici, velkovévoda Toskánský, svým důvěrným radou. P. přeložil více spisů lat. a řec., sepsal některé monografie o svých posláních, jakož i dvě větší díla: *Rozpravy o dějinách a užitečnosti magnetické střelky* (Řím 1586) a *Zprávu o obležení Paříže r. 1590* (v Bologně 1591).

Pigalle [pigal] Jean Baptiste, franc. sochař, nar. v Paříži r. 1714, † tamtéž 20. srp. 1785 co ředitel a kancléř akademie. Nabyv prvního návodu v umění u Le Lorraina vzdělával se dále u Lemoyrea, načež se zdržoval přes tři léta v Itálii a nějaký čas v Lyoně. Vyzván od ministra d'Argensona, by zhotovil sochu krále Ludvíka XV., seznámil se pak též s Pompadourkou, načež se mu dostala hojnost práce. K nejzdařilejším jeho dílům náležejí: *Náhrobek maršálka Saského* v kostele sv. Tomáše ve Štrasburku, poněkud sice divadelní, avšak přece velikolepé to dílo; sochy *Merkura* a *Venuše*, nyní v Sanssouci, a *Dívka, vytahující sobě trn z nohy*. *Mü.*

Pigault Lebrun [pigol lebrön] Charles Antoine Guillaume, vlastně P. de L'Épinoy, franc. románopisec, nar. v Kaletách 8. dub. 1753, zemř. v La Celle-St.-Cloud v depart. Seine et Oise 24. čce 1835. Jeho otec byl král. radou a úředníkem v Kaletách, jsa při tom muž povahy tvrdé a přísné, tak že i s vlastním synem v ustavičných sporech žil, který naproti tomu jevil ducha přímého a nepoddajného. Ztráviv proto mladý P. část svého života po ukončení studií v nejrozmanitějších dobrodružstvích oženil se v Holandsku s dcerou jednoho řemeslníka, kterou byl z Paříže odvedl, čímž však svého otce k velmi přísnému vystoupení proti sobě popudil. Přijav potom jméno Lebrun pokoušel se v spisovatelství, v kterém několika dramaty potkal se s dobrým úspěchem, jmenovitě dramatem *Charles et Caroline*, k němuž látku z vlastního života si obral, a komedií *Les Rivaux d' eux-mêmes* (1778), která až posud na franc. repertoiru se udržela. Většího však ještě jména nabyl prvním svým románem *L' Enfant du carnaval* (1792), načež i otec jeho k smíření pohnouti se dal. Nemaje později dostatečných prostředků na obživení své rodiny vstoupil 1806 do správy úřadů celních, kde až do r. 1824 setrval, načež u svého zetě Viktora Augiera, potom na venkově blízko Paříže žil, zachovav až do konce svou povahu přímou a nezištnou. Z četných jeho románů jmenujeme pouze: *Les Barons de Felsheim* (1789); *Angélique et Jeanneton* (1799); *L' Homme à projets* (1807); *Tablaux de la société* (1813); *L' Observateur* (1820) a j.; mimo romány sepsal též *Mélanges litteraires et critiques* (1816, 2 sv.); *Le Beaupère et le gendre* (1822, 2 sv.), sbírku to kusů prosaických a básnických, k níž i Augier přispěl; *Contes à mon petit-fils* (1831, 2 sv.) a *Histoire de France abrégée* (1823—28, 8 sv.), která sahá až do smrti Jindřicha IV. Jeho *Oeuvres complètes*, obsahující pouze romány, kusy divadelní a spisy literární, vyšly v 20 sv. (1822—24). Ve všech pak svých dílech prozrazuje P. bohatou obrazotvornost, nevyčerpatelný humor, hluboký cit, bystrého ducha a nenávist k nespravedlnosti, jakož vůbec vyniká nad své vrstevníky i napodobitele a jest jedním z nejtrvalejších representantů pohyblivého života literárního na rozhraní stol. XVIII. a XIX.

Pigeon [pižõn], franc. holub, holubice; druh jemných jablek; tanec podobný ecossaise.

Pigmenty čili barviva slovou všecky hmoty, jež samy jsouce barvou nadány přenášejí svou barvu i na hmoty jiné. Jsouť dílem zplodiny rostlinství, dílem zvířectva, některé nacházejí se v přírodě co nerosty, ale největší část jich strojí se chemickými pochody v továrnách. V. t. Barva, Barvířské rostliny, Barvířství. *Jn.*

Pignerol [piněrol] nebo Pinerolo, hlavní město okresu stejného jména v ital. prov. Turinské, na úpatí Alp, na obou stranách říčky Limary, sídlo biskupa, s 15.469 obyv. a krásnou kathedrálou; má továrny na sukno, vlněné látky a na papír, a důležitý obchod. P. bylo za času vlády francouzské (1631—1713) státním vězením a velmi silnou pevností.

Pignoni [piňóny] Simone, ital. malíř ve Florencii, nar. r. 1614, † 1698. Byl žák Furiniho, jehož, jakož i Marattiho věrně následoval, kterýžto poslední jej přičítal k nejlepším mistrům svého času. Nejzdařilejší jeho práce jsou: *Sv. Ludvík, chudé krmí podělující* v Sta Felicità, a *Blahoslavený Bernardo Tolommei* na Monte Oliveto ve Florencii. *Mü.*

Pignoratio, lat. zastavení; **pignus**, základ, zástava.

Pihy *(ephelides)* jsou žlutavé neb hnědé skvrny kožní, nikdy nad povrch nevyvýšené, ani svědivé ani bolestné, obyčejně u osob útlé pleti, vlasů plavých neb ryzavých z jara a v letě hojně se objevující na částech těla oděvem nepřikrytých a tudíž paprskům slunečním vydaných, nejvíce na nose, tvářích, krku, prsou a na zevnitřní straně ruky. Jsouť to změny barviva podkožního účinkováním světla slunečního. Na podzim obyčejně vyblednou neb i docela vymizí. U dívek před dosažením dospělosti bývají p. barvy temnější. Prostředky k zapuzení jich až posud upotřebované neosvědčily se, a marné byly všecky vodičky, octy, mléka a jiné nátěry; nejlepší prostředek jest vyvarování se, zvlášť v jarním počasí, záře sluneční, aneb aspoň obmezení účinku jejího závojem neb jiným stínidlem. *Mr.*

Pich Antonín, proslulý léčitel zlámanin na Hořičkách, kraje Kralohr., nar. tamtéž 25. ún. 1795;

ústech lidu mylně Pechanec neb Plechanec zván. Léčení zlámanin jest v rodině P-ův na Hořičkách nyní už ve čtvrtém koleně dědičné, neboť slynuli v umění tom již praděd Ant. P-a, děd jeho Václav († 23. pros. 1811) a otec Martin († 1806), avšak hlavně poslední majitel léčitelského ústavu toho proslavil se uměním svým nejen v severových. Čechách, alebrž i daleko za vlastí svou, vyléčiv velké množství chromců z Rakous, ze Slezska, ze Sas, z Francie. Praxi svou započal po smrti dědově již r. 1812, a zapsán jsa do učení ranhojického v gremiu kralohradeckém dostal 28. dub. 1825 gremiálním dekretem dle tehdejšího způsobu za vyučenou, načež vždy větší pověsti nabýval. Podle zápisných knéh jeho vyléčil do konce r. 1864 přes 20.000 těžkých zlámanin, nepočítaje v to lehké pochroumání pacientů přechozích, ani napraveniny bez dalšího ošetřování vykonané a rady udělené. Průměrem propouštěl z nemocnice přes 300 chromců ročně, jakož jich na př. r. 1864 do 12. ún. 38 vyhojených propustil. Zápisné knihy jeho a přehojné dopisy uzdravených plny jsou nejvřelejších díků a nevývratných svědectví o umělosti P-ově. Jmenujeme zde jen díkůvzdání paní Heleny Porgesové, bankérky z Paříže, anaž skrze 7 let od 22 nejvýtečnějších lékařů ve Vídni, v Berlíně a v Paříži bez účinku hojena byla. Neméně pochlebné jest svědectví paní Julie v. Asten z r. 1862, anaž před tím po 2 léta marně léčiti se dala, a dopis dra Schmitta z Vídně (r. 1850), jenž „kolegu" svého žádá za zaslání své pověstné masti, od níž jediné očekává vyléčení zlámaniny starce více než 80letého. Za nesčíslné zásluhy své vyznamenán P. dle nejvyš. rozhodnutí od 8. května 1853 udělením zlatého záslužného kříže. Když polní maršálek Radecký zlámal nohu, stala se P-ovi ta čest, že byl vybídnut od vlády, aby se do Itálie k němu odebral. On však za to v pokoře se poděkoval, nemoha se na delší čas od četného počtu domácích nemocných vzdálit, a věda že tak starému muži nelze již pomoci. P. † 23. března 1865. Jsa podruhé ženat syna nezůstavil, ovšem ale vnuka Bohum. Radu, jenž konaje nyní studia ranhojická v Josefské akademii ve Vídni, státi se má dědicem umění dědova. — P. byl muž z lidu a zůstal svému stavu až do poslední hodiny svého života věren. Vydobyv si svou prací veliké zámožnosti neodcizil se způsobům a mravům své otčiny. Jeho byt, jeho šatstvo, jeho strava byly tytéž jak před 40 lety, když převzal od otce svého selský statek.

Píchání ve smyslu hmotném jest vnikání ostře hrotnatého tělesa do těla jiného; ve smyslu přeneseném na subjektivní pocit těla zvířecího jest **p.** druh bolesti, kterou cit všeobecný přirovnává k bodnutí těla špičatého. Bolest toho způsobu bývá při zánětu blan syrovatných a jiných chorobách, jichž podstatou jest hojnější nával krve; že však **p.** bývá hlavní subjektivní známkou nemoci, nazývá se pak tato sama v obecné mluvě *týmž* jménem, jako: **p.** v bocích (zánět ohrudnice, *pleuritis*), **p.** v břiše, v srdci, ve slezině atd. Udání nemocného, že na určitém místě těla má pocit bolestného **p.**, není bez významu pro lékaře, který již z této známky vedle jiných soudí, že choroba jest povahy rheumatické. *Mr.*

Pichard [pišár] Auguste, franc. filolog, naroz. v Paříži 1. dub. 1815, vynikal již záhy známostí cizích jazyků, tak že již v 15. roce překládal do časop. *Journal de Paris* a *le Constitutionnel* z němčiny, angličiny, vlaštiny a španělštiny. Oddav se potom studiu práv zabýval se vedle toho učením se jazykům orientálským, jmenovitě hebrejskému, syrskému, perskému a arabskému. R. 1833 vzal jej Thiers, tehdejší ministr nitra, za soukromého sekretáře do svého kabinetu, a učinil jej později místopředsedou v odboru pro veřejnou podporu, kde však P. přílišnému namáhání podlehl 1. říj. 1838. Seps. *Essai sur la poésie latine* (1832); *L' Hacendilla, contes psychologiques* (1832); *L' Orientaliste* (1838), přednášky o hebrejštině; mimo to i některé překlady z angl.; z pozůstalých jeho rukopisů vyniká *Dictionnaire des sciences médicales*, sestavený dle nejlepších spisovatelů orientálských.

Pichat [pišá] **1)** Michel, franc. dram. básník, nar. ve Vienne, depart. Isèrském, 1786, zemř. v Paříži 26. led. 1828. Vystudovav práva přišel do Paříže, kdež byv nějaký čas soudním obhájcem věnoval se spisovatelství s úspěchem dosti značným. Provozování jeho tragédie *Turnus*, kterou podal 1809 ředitelství divadla Théâtre français, bylo censurou zakázáno; druhá jeho tragédie *Léonidas*, provozována 1825, potkala se s nesmírným úspěchem, jakož i melodramata *Ali-pacha* (1822) a *Louise* (1822); tragédie *Guillaume Telle*, s počátku censurou zakázaná, byla dávána v Odéonu teprv po jeho smrti 1830. — **2)** Léon Laurent **P.**, franc. básník a spisov., nar. v Paříži 11. čce 1823, byl na koleji Charlemagne vychován a v domě Viktora Huga vlídně přijat. Vydav se r. 1841 na cesty prošel Itálii, Řecko, Egypt a Syrii, načež navrátiv se 1844 do Francie vydal s Jindř. Chevreauem svazek básní pod názvem *Les Voyageuses*. Když r. 1851 založen byl nový časopis *Revue de Paris*, stal se též **P.** jeho majetníkem a uveřejňoval v něm básně, novely a pojednání kritická, o jeho nadání a svobodomyslných snahách svědčící, tak že 18. led. 1858 týž časopis pro článek z péra **P**-ova vyšlý potlačen byl. Z ostatních jeho plodů jmenujeme *Le libres paroles* (1847); polit. a sociální básně *Les Chroniques rimées* (1850); pak romány *La Païenne* (1857), *La Sybille* (1859), *Gaston* (1860), *Le secret de Polichinelle* (1862) a *Les Poëtes* (1862), přednášky to, jež měl ve zvláštním kruhu v ulici de la Paix r. 1862.

Pichegru [pišegrý] Charles, franc. generál, nar. v Arboisu, v depart Jurském, 16. ún. 1761, zemř. v Paříži 5. dub. 1804. Pocházel z rodičů rolnických a studoval s počátku na koleji ve svém rodišti, později v Brienne, vyznamenávaje se vždy zvláště v mathematice. Po studiích zamýšlel vstoupiti do kláštera; k radě však svého učitele a kněze minority Patraulta vstoupil 1783 do 1. pluku dělostřeleckého, kdež brzy stal se pobočníkem. Za revoluce byl horlivým jejím přívržencem a účastnil se činně tvoření jednot národních, v jichž shromážděních též vynikal. Tak byl předsedou klubu v Besançonu, když prapor dobrovolníků depart. Gardského tímto městem táhl a jej za svého náčelníka sobě obral. Přiraziv s tímto sborem k armádě porýnské obrátil na sebe svou obezřelostí i udatností záhy pozornost vyslaných tam zástupců vlády, tak že již 4. říj. 1793 na divisionáře povýšen a v tomtéž měsíci velitelem této armády jmenován byl. Spojiv se s Hochem, velitelem armády Moselské, podporoval jej značně v jeho šťastných výsledcích, tak že vlastně jen přispěním **P**-a byli Rakušané u Wissemburku poraženi a mnohá města, jako Germersheim, Spír, Worms a j. jim odňata. Když Hoche byl zatčen, obdržel **P.** z protekce Saint-Justovy velitelství nad oběma sbory v pros. 1793. Avšak již 7. ún. 1794 byl jmenován velitelem sev. armády, která byla nepřítelem obklíčena, jenž po jejím potření na Paříž obrátiti se zamýšlel. První útoky, které konal **P.** z rozkazu konventu na čelo nepřítele u Landrecy, se nezdařily; za to však při útoku na bok nepřátelský v záp. Flandřích zvítězil v dub. 1794 u Courtraic, Meninu a Mont Casselu, čímž odvrátiv

Rakušany od středu hlav. útoku porazil je ve více bitvách, 18. kv. u Courtraie, v čnu u Rouselaeru a Hoogleedu, a dobyl tak, podporován jsa od vojenských sborů Jourdanových na Sambře a Mose, celé Belgie až k Mose, načež přešed v zimě 1794—95 přes zamrzlé řeky holandské zmocnil se holand. pevností a vzal Amstrdam téměř bez odporu. Ku konci února 1795 měli Francouzové celý Holand v moci. Po té výpravě byl **P.** opětně jmenován velitelem armády porýnské a Moselské. Na cestě tam nacházel se právě v Paříži, když tam 1. dub. 1795 povstání vypuklo, kteréž záhy potlačil. Přišed na své stanoviště přešel přes Rýn a zmocnil se Manheimu. Od té doby však zanášel se zrádnými záměry, jichž obětí se též stal. Se Jourdanem, který taktéž se svými sbory na Sambře a Mose přes Rýn přešel, mohl snadno poraziti nepřátelské generály Clerfayta a Wurmsera; pustiv se však do vyjednávání s princem z Condé, náčelníkem emigrace, dal se s neobyčejnou u něho neobratností od Clerfayta u Heidelberku poraziti, načež v Manheimu se uzavřev Jourdana beze vší pomoci zanechal, který pak jen s velikou obtíží přes Rýn se dostal. Mezi tím **P.** stále vyjednával, slibuje že s jádrem své armády přejde k vojskům emigrantů a že po prohlášení Ludvíka XVIII. ihned na Paříž potáhne; princ z Condé za provedení těchto záměrů sliboval **P**-ovi jménem pretendentovým vladařství v Elsasku, zámek Chambordský, 1 milion na penězích a 200.000 livrů ročních důchodů, území Arboiské, mnohé řády a důstojnost maršála. Současně mělo se způsobiti reakcionářské hnutí v Paříži a se strany mořské pomocí Anglicka do Bretagne vpadnouti; nezdařením obou těchto plánů byly i záměry **P**-a překaženy, který, stav se mezi tím již Direktoriu podezřelým, byl velitelství na Rýnu zbaven a Moreauem nahražen. Nepřijav podávaného sobě úřadu vyslance ve Švédsku žil potom nějaký čas v soukromí u Arboisu, kdež v bř. 1797 do rady Pěti set zvolen a tam od svých soudruhů ihned předsedou jmenován byl. Tu obkličovali jej stále bourbonští agenti, hledíce jej k nějakému hnutí přiměti. Než ale k něčemu se odhodlal, byl **P.** 4 září 1797 s mnohými účastníky zatknut a k deportaci do Cayenny odsouzen, pak ale do pustin Sinnamarských odvezen, odkud po četných nebezpečích podařilo se mu ujíti do Londýna, kdež byv od vlády příznivě přijat neustal ve prospěch Bourbonů pracovati. Vypraviv se do Německa podporoval tam gener. Korsakova, po jehož však porážce opět do Londýna se navrátil, kde s vynikajícími emigranty, jako Jiřím Cadoudalem, oběma Polignaky, markýsem de Rivière a j. rozsáhlé spiknutí proti prvnímu konsulovi osnoval. Byvše od vlády angl. hojně penězi a zbraněmi opatřeni byli na osamělé břehy Normandie a Bretagne dopraveni, odkud tajnými cestami v přestrojení do Paříže se dostali, kde **P.** snažil se i Moreaua pro své záměry získati. Brzy však byl Cadoudal a po něm i **P.** zatknut a v Templu uvězněn, kdež 5. dub. 1804 nalezen byl zardoušen. Pověsti, že stalo se to k rozkazu Napoleonovu, byly později vyvráceny. Za vlády Bourbonů bylo mu více pomníků postaveno, které však v hnutích revolučních zase zbořeny jsou.

Pichel Václav, nar. 1741 v Bechyni; od 7. roku cvičil se u tamního učitele Jana Pokorného v hudbě. Roku 1753 přišel do Březnice k jesuitům za zpěváka, studoval tam latinské školy. Na to šel do Prahy, kdež přijat byl v semináři sv. Václava za houslistu, slyšel při tom filos., theolog. a práva. R. 1762 jmenován 1. houslistou v Tejně a cvičil se při tom u Segerta v kontrapunktu. Po 2 letech povolal jej biskup Patačić v Velikém Varadině ke kapele své; zde složil několik lat. operet, jež on a první kapelní mistr tamní Ditters v hudbu uvedli. R. 1769 povolán do Petrohradu za ředitele hudby nepřijal toho, nýbrž šel k hraběti Ludv. Hartigovi, po 2 letech šel do Vídně, kdež byl 1. violinistou při národním divadle, a 1775 poslán od císařovny Marie Terezie co kapelní mistr do Milána k arcivévodovi Ferdinandu. Zde se seznámil s nejznamenitějšími hudebníky a navštívil veškerá hlavní města vlaská. R. 1796, když Francouzi Lombardsko obsadili, odebral se do Vídně, ztrativ dříve zásobu hudebních spisů a historii českých hudebníků v Itálii. Pokud byl v Miláně, skládal opery, oratoria a jiné církevní věci; 8 větších a 8 menších mší, mezi nimiž 1 veliké requiem, které r. 1794 v kostele františkánském v Miláně od 170 hudebníků se provozovalo; mimo to vydal tiskem 38 skladeb drobnějších: duet, symfonií, sextet, koncertů, dílem v Berlíně, Paříži a Amstrdamě tištěných; pro kn. Mikolá Eszterházyho sepsal 148 kvartet na baryton nebo violu Gambu. Byl údem filharmonického spolku v Mantově (1779) a v Boloně (1782), načež podáno mu místo kapelního mistra u dvoru v Petrohradě, které ale nepřijal; i ve Vídni pracoval neustále dílem v církevním dílem komorním slohu. Mezi jiným složil slušné Tedeum, které 1799 (22. září) ve Vídni od 130 umělců provozováno bylo. R. 1802 navštívil s dcerou svou Prahu. R. 1804 v měsíci červnu † ve Vídni při koncertě u knížete Josefa z Lobkovic. Dlabač uvádí 116 kusů skladeb jeho, mezi nimi německé, vlaské, latin., franc. opery. K Mozartově Kouzelné flétně vzdělal český text i uvedl více českých básní a písní v hudbu. *Ra.*

Pichincha [pičinča], sopka v Již. Americe, západně od Quita, jest 14.940′ vysoká.

Pichl 1) Josef Bojislav, spisov. český, nar. v Kosoři u Prahy 23. srp. 1813, odbyl studia v Praze, a sice gymnasiální pod horlivým buditelem české mládeže Frant. Svobodou a Jos. Jungmannem. Již tehdáž s některými mladými přáteli, jmenovitě nynějším kanovníkem Vyšehradským Štulcem, přilnul vřelou láskou k řeči mateřské a národu svému, a účastnil se horlivě čilejšího ruchu, tou dobou v literatuře české nastalého, jmenovitě co spolupracovník *Českých Květů* od Tyla redigovaných. Ukončiv studia lékařská stal se 1843 doktorem, a pobyv na to jen krátký čas ještě v Praze usadil se v Pardubicích. Dokud meškal v Praze, byl v popředí buditelů ducha národního, zasazujících se o to, aby řeči národní též u veřejnosti slušné platnosti se dostalo, k čemuž pracováno zřizováním tak zvaných českých bálů, zakládáním mezi řemeslníky českých společností atd. Při všech takových podnikáních byl **P.** spolupořadatelem, který žádnými překážkami se nedal odstrašiti a nejednou s tehdejší policií ztuha se setkal. V stejném směru působil v Pardubicích, při čemž nikoliv nezanedbával své povolání co praktický lékař, ano na uznání zásluh svých v tom oboru působnosti jmenován jest od tamního magistrátu městským fysikem. Roku 1845 pojal **P.** za manželku Františku Bohunku Svobodovou, dceru někdejšího učitele svého, zasloužilého prof. Frant. Svobody. R. 1848, když zavál duch svobody, jal se **P.** hned v březnu vydávati v Pardubicích politický lístek *Pardubický hlasatel svobody a lidu práva*, popudil však nevzdělanou šosáckou stranu ve městě proti sobě v takové míře, že musil nočního času do Prahy ujíti, kamž brzy na to i rodina jeho jej následovala. Tam založil politický prostonárodní list *Svatováclavské poselství*, jenž nákladem Dr. Jos. Friče vycházel až do prohlášení obleženosti. R. 1849 jmenovala **P**-a městská rada Pražská redaktorem nově založeného *Obecního listu*, jenž však po krátkém čase pro

rozličné překážky a nedospělost obcí českých zaniknouti musil, načež stal se **P.** při magistrátu Pražském translátorem in bohemicis. R. 1850 uvázal se v redakci beletristického časopisu *Včely*, avšak již po vyjití několika čísel odňata mu jest koncese k tomu od tehdejšího místodržitele v Čechách barona Mecséryho, poněvadž prý jeho osoba nepodávala vládě dostatečných garancií, že by list za jeho vedení přísně se zdržoval všeho pojednávání o přísně politických otázkách. Když pak vítězstvím tak zvané mittelpartaje v obecních volbách i ve správě městské reakce nastala, vytištěn jest **P.** ze svého úřadu translátorského, načež odebral se r. 1854 na Kladno, kamž byl za hutního lékaře povolán. Tam působil účinlivě co lékař i co národovec, začež jej odměnila důvěra všeho probuzenějšího obyvatelstva. Po dlouhých nesnázích a všelijakých protivenstvích stal se tam **P.** zakladatelem měšťanské besedy, která, pokud **P.** na Kladně zůstal, utěšeně zkvétala. (Bohužel nyní mrzkými rejdy odporných živlů cizích i domácích zakrsavši blíží se k úplnému rozpadu.) Vzdor usilovnému odporu úřadů ustanoven jest **P.** i za školního dozorce městského a zvolen do obecního výboru. Podávaný sobě úřad purkmistra zamítl však. R. 1861 byl **P.** přeložen do Nýřan za Plzní co horní a hutní fysik. Snaže se zde v německé krajině o zaražení čtenářského spolku pro četný český lid dělnický potkal se jak u úřadů tak i u svých představených, přistěhovalců to ze všech konců Německé říše, s tak zuřivým odporem, že musil od svého úmyslu upustiti. Toho však přece dovedl, že tamější obyvatelstvo německé, uznavši svůj prospěch v tom, když dítky jejich i češtině učiti se budou, o vystavění českoněmecké školy v Nýřanech se zasazovati počalo. Též petice českých dělníků, aby se ve farním kostele tamním v neděli také česky kázalo, jeho povzbuzením byla zadána. O patrném uznání dobré snahy jeho svědčí, že zvolen byl do tamějšího obecního výboru. A však i přes meze obecní sáhala jeho neunavná působnost pro věc národní, jakož **P.** jmenovitě nemálo přispěl k vítězství národní strany při posledních obecních volbách v Plzni, začež tamější měšťanská a řemeslnická beseda jmenovala jej čestným údem svým, kteréžto cti posud nikomu jinému neprokázala. R. 1864 jmenován jest **P.** od městské rady Pražské správcem chudobince u sv. Bartoloměje, v kterémž úřadě posud trvá. O literární činnosti **P**-ově zmiňujeme toliko, že příležitě přispíval téměř do všech časopisů českých; ze spisů o sobě vyšlých jmenujeme: *Cervantesovy novely*, překlad ze špaň. (v Hradci Král. 1838, 2 díly); *Don Quijote de la Mancha*, ze špaň. M. Cervantesa (v Praze 1864, u Kobra, díl I. se 150 původními výkresy od Guidona Maness); *Společenský krasořečník český* (v Praze u Jar. Pospíšila, 3 díly, 1852 a 1853); *Společenský zpěvník český* (tamt. 1851; nyní vyšel u Kobra v sedmém stereotypním vydání; nápěvy k němu uspořádal L. Zvonař); konečně překlad celé řady Herlošových románů: *Černohorci*, *Čechy od roku 1414—1424* (*Jan Hus*, *Jan Žižka*), *Poslední Táborita*, *Uhry r. 1444—1460*, *Valdštejn*, *Venecian* (vše v Praze u Kobra v rozličných letech). V rukopise chová **P.** *Domácí spiknutí*, veselohru ve 4 jednání. — **2)** Františka Bohunka **P**-ová (pseudon. Marie Čacká), choť předešl., dcera prof. Fr. Svobody, nar. v Praze 1711. Lásku k jazyku mateřskému a národu svému z domu do života přinesla i horlivě účastnila se vždy vlasteneckých snah svého manžela. Navštěvovavši pilně někdejší přednášky Amerlingovy stala se spoluzakladatelkyní první české dívčí školy v Praze, a sama na ní po nějaký čas působila. Pod pseudonymem Marie Čacká vystupovala šťastně s básnickými plody v českých časopisech, tak že, když rozhlásila se pověst o smrti domněle selské básnířky, žalostně byla litována i opěvána. O sobě vyd. *Písně* (v Pr. 1857 u Kat. Jeřábkové), vyznamenávající se zvláštní jemností; pak přel. z frančiny povídku Charl. Reybauda *Lucie* (v Praze 1843), a dvě jiné povídky: *Deyova vdova* a *Trýzeň* (v *Lumíru*). V rukop. má úplný překlad *Povídek z lidu* od Bouillyho, jichž několik vyšlo v *Pražských Novinách* a v *Koledě*.

Pichl z Pichlberka, vládycký rod v stol. XVI. a potom často jmenovaný; zvláště připomínají se Tomáš **P.**, který koupil 1560 od Jindřicha z Hrobčic statek Chrustenice za 1400 kop gr. pr.; za manželku měl Benignu z Nižtic a zplodil s ní děti Bernarta, Hedviku, Annu a Marii. Manželce Benigně, synovi a Vavřinci Voděradskému z Příběny zapsal statek Chrustenice; syn ale zemřel dříve než otec, a statek dostal se bratru Tomášovu Jiřímu **P**-ovi. Tento povýšen byl na rytíře a přijat do stavu toho od sněmu 1586; od r. 1600 do své smrti († 1608) jmenuje se král. nejv. dvorským poštmistrem. Manželka Jiřího, Hedvika roz. Rabenhauptová ze Suché, koupila r. 1602 statek Chrášťany, mimo to patřil manželům téhož času také statek Vysoký Újezd. Po Jiřím zůstali děti Rudolf, Alžběta, Hedvika, Anna Marie, Kateřina a Dorota. Všickni vládli zboží zděděnému společně; r. 1616 prodal Rudolf Chrustenice a Vysoký Újezd Fridrichovi Pětipeskému z Chýš; † bezdětek. Druhý bratr Tomášův, Jan **P.**, byl úřadníkem v Roztokách. Dále se uvádí Daniel **P.** r. 1597, jenž měl za manželku Annu roz. z Varvažova, která žila ještě r. 1617.

Pichler 1) Jan Antonín, znamenitý kamenořezbář, nar. 12. dub. 1697 v Brixenu v Tirolsku, učil se počátkům svého umění u českého leštitele skla Josefa Zieglera, načež se dále vzdělával v Itálii, zejmena v Neapoli a v Římě, kdež i † 1770. Přivedl to k nadobyčejné výši, pročež se i považuje za obnovitele novějšího kamenořezbářství (v. t.). K nejzdařilejším z jeho prací, ježto se téměř antickým mohou po bok postaviti, náležejí: *Antigonos a Ismene* v onyxu dle vlastní komposice; *Priamos u nohou Achillesových*, též dle vlastního vynálezu; *Bakchanál* dle Michelangela; *Centaur* v pečetním prstenu Metastasiově. — Jeho syn z prvního manželství **2)** Jan, nar. v Neapoli r. 1743, následoval věrně svého otce, jehož, možná-li, ještě předčil. Císař Josef II, byv r. 1769 v Římě, povýšil ho na šlechtictví a vyzval ho, ač marně, by se do Vídně přestěhoval. Vedlé řečeného umění svého byl **P.** též velmi schopný malíř pastelem a † r. 1791 v Římě, kdež jeho poprsí postaveno do Pantheonu. — **3)** Jan Josef, syn Jana Antonína z druhého manželství, nar. v Římě, byl žákem právě jmenovaného nevlastního bratra svého a dostal se co profesor kamenořezbářství do Vídně. Provedl velmi šťastně obtížný úkol, učiniti pro papeže sklenné odlivky nejvzácnějších kamenů z c. k. kabinetu antik. — **4)** Jan Petr **P.**, nar. v Bolzanu 13. kv. 1765, učil se s počátku ve svém rodišti u malíře Cusseta, později ve Vídni ryjectví a sice tak zvanému černému spůsobu u profesora Jacobého (v. t.), jehož i zetěm a nástupcem se stal, avšak zemřel již 18. března 1806 následkem prostopášného života. K čelnějším jeho rytinám náležejí: podobizna *Laudonova* dle Fügera; podobizna *krále Polského* dle Lampi-ho, a *Ovocnářka* dle Murilla. — Jiný **5)** Jan Josef **P.**, schopný řezbář, zvláště ve dřevě a ve slonové kosti, nar. v Moosu u Bolzana, † ok. r. 1719 v Bolzanu. Povznesl se ze sprostého pastuchy ke značnému umělci, za jehož nejzdařilejší dílo pova-

žuje se *čtvero skupení kejklířův a žebrákův* ve sbírce Hormayrově. Mladší potomek toho kmene byl v novější době professorem ryjectví a kamenořezbářství na akademii Vídeňské. Jedno z jeho nejlepších prací jest pamětný peníz na knížete Švarcenberka s představením Marse a s nápisem *Marti Parcifero*. — **6)** Josef, malíř, nar. v Kotočích v Korutansku 9. kv. 1730. Co syn chudých rodičů byl za svého pacholetství pastýřem, při čemž se ale bavil kreslením. Nějaký cestovník, spatřiv náhodou takové jeho kresby, ujal se ho, když **P.** byl už 20 let stár; pomocí tohoto příznivce svého dostal se do Luncu v Tyrolsku k malíři Faltingerovi do učení, později do Salcburku, odtud do Mnichova a konečně r. 1752 do Vídně na akademii. † ve Vídni ok. r. 1808. Ozdobil malbami na obmítce zámek Slavkovský, farní kostel v Zabrdovicích u Brna, některé paláce ve Vídni, v Praze (palác hraběte Chotka a zámek Veltruský téhož hraběte), Prespurku a cís. hrad v Laxenburku, načež byl na šlechtictví povýšen. V Celovci maloval klenbu biskupského paláce a kapli knížete biskupa Salma. V posledních letech svých maloval namnoze též květiny. *Mü.* — **7)** **P**-ová Karolina, spisov. německá nar. 7. září 1769 ve Vídni, kdež byl její otec Frant. z Greinerů dvorním radou a tajným referentem. V domě svých rodičů obdržela Karolina velmi dobré vychování; i latinsky se se svým mladším bratrem učila. R. 1796 pojal ji za manželku Ondřej Pichler, jenž se později stal vládním radou. Obcování její s Haschkou, Alxingerem, Denisem, Mastalierem, Ratschkym a mnohými jinými básníky a spisovateli, kteří bratra jejího navštěvovali, seznámilo ji už v mládí s nejlepšími plody krásné literatury. Již před svým zasnoubením zkoušela se v básnění, neuveřejňovala ale nic, leč některé malé básničky v almanaších. Teprv manželem svým vybídnuta vydala *Gleichnisse* (ve Vídni 1800). Dosáhnuvši pochvaly z mnohých a vážných stran napsala román *Olivier*, který nejprvé beze jména v *Oesterreichischer Taschenkalender* pro rok 1802 vyšel; na to vydala *Idyllen* (ve Víd. 1803), nejvíce to práce z jejího mládí; román *Lenore* (2 sv. v Víd. 1804) a *Ruth, ein biblisches Gemälde in drei Idyllen* (Vídeň 1805). Hormayr uvedl ji v obor vlasteneckého dějepisu. Gibbonovo ostré posuzování náboženství křesťanského v *Geschichte des Verfalls des röm. Reichs* zavdalo podnět k nejlepší její práci *Agathokles* (ve Vídni 1808), v němž blahodárný účinek křesťanství na ušlechtění lidstva dokázati se snažila. Následky Hormayrova působení byly nejprvé *Der Graf von Hohenberg* (2 svazky Líp. 1811), a více děl dramatických ač slabých, z nichž uvádíme *Ferdinand II.* (ve Vídni 1816). Tentýž směr mají *Die Belagerung Wiens v. 1683* (3 sv. ve Vídni 1824); *Die Schweden in Prag* (Víd. 1827); *Die Wiedereroberung von Ofen* (2 sv., Vídeň 1829); *Henriette von England* (Vídeň 1832) a *Friedrich der Streitbare* (4 sv., ve Víd. 1831); ve spisech těchto jest látka historická s umělostí spracována. *Frauenwürde* (4 sv. ve Víd. 1808) a *Nebenbuhler* (2 sv. ve Víd. 1821) velmi se líbily. Poslední její spis byl *Zeitbilder* (2 sv. ve Vídni 1840). Veškerá díla její byla vydána ve Vídni v létech 1820—45 v 60 svazcích; k tomu přidán doplněk *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben* (4 sv. ve Vídni 1844). Do češtiny přeloženy jsou *Černý Bedřich* od A. Čepeláka, *Kvintin Messis* od Jar. Pospíšila, *Švédové v Praze* od Jos. Pečírky, *Velikomyslné zapření sebe* od Nováčka. — **8)** Karel V. **P.**, spisovatel český, nar. v Budějovicích, stud. v rodišti a ve Vídni, kdežto jsa vychovatelem v rodině řeckého obchodníka naučil se dokonale jazyku novořeckému. Záhy pak sobě oblíbil studium pěkné literatury a jazyků vzdělaných národů evropských. Vstoupiv do státní služby při halických účtárnách nepřestal oblíbeným studiím věnovati veškerý volný čas, jenž mu zbýval krom zaměstnání v úřadě a vychovávání dítek. Neunavnou pilností zjednal si **P.** rozsáhlou znalost jazyků a literatur evropských. Kromě jazyků klasických, zvláště staořeckého, jehož byl výtečným znalcem, znal všechny jazyky slovanské a románské, pak angličinu a flámštinu, jazyk dánský, maďarský a, jak svrchu praveno, novořecký. Ale nade všecky kladl jazyk svůj mateřský, který měl úplně v moci své, vzdělav se zvláště čtením starých památek. Známostí těchto použil ku překládání rozličných spisů z oboru pěkné literatury cizí. Ukázky podobné práce z dřívějších let jsou jeho překlady z franc. *Pavel a Virginie* a z angl. *Cesty Gulliverovy*; mimo to podal 1841—43 ve *Včele* překlady z ital., pol. a lat. jazyka. V posledních letech připravoval výbor pěkné literatury všech vzdělaných národů starého i nového světa, ale po krátké nemoci † v Krakově dne 21. února 1865 v 54. roce věku svého. V rukopise zanechal mimo množství výpisů též hojnost látky rozepsané, a lze se nadíti, že přehlédnutou a spořádanou aspoň s části bude možno uveřejniti, jakož i zanechal znamenitou sbírku kněh linguistických a beletristických. **P.** byl muž dokonalý, vzorný člověk a vlastenec, pročež měl také mnoho přátel mezi krajany svými i mezi Poláky.

Pichon [pišõn], **1)** Thomas Jean, franc. spisovatel, nar. v Mansu 1731, † tamtéž 18. list. 1812. Byv na kněze vysvěcen přišel k d' Avrincourtovi, biskupovi Perpignanskému, jehož protekcí stal se kanovníkem kathedrálního chrámu v Monsu. Biskupství Sortheské, jež v revoluci mu podáno bylo, nepřijal, vyhradiv si toliko správu hospitálu v Monsu. Z více jeho spisů, většinou o formách v církvi pojednávajících, jmenujeme jen *La Raison triomphante des nouveautés* (Pař. 1756); *Mémoire sur les abus du célibat dans l'ordre politique* (Amstrd. 1763); *La physique de l'histoire*, všeobecné úvahy o povaze a rázu jednotlivých národů; *Mémoires sur les abus dans les mariages* (Amstrd. 1766) a j. — **2)** Louis André baron **P.**, diplomat franc., nar. v Nantesu 1771, zemř. v Paříži 1850. Odešed v 20. roce do Spojených Obcí amer. stal se tam u franc. vyslanectví sekretářem; vrátiv se do Francie byl zaměstnán v ministerstvu zahraničných záležitostí, načež 1800 byl opět co gener. konsul do Ameriky vypraven, r. 1805 zase však odvolán. Vstoupiv pak do služby Jeronyma krále Vestfálského byl od tohoto státním radou a gener. intendantem financí jmenován, kterýchž důstojností však r. 1812 se vzdal, načež 1814 od Ludvíka XVIII. referentem, potom 1819 gener. sekretářem v ministerstvu spravedlnosti a 1820 státním radou byl jmenován. R. 1817 upravil administrativní práce na Martinique a Guadelupe, po dobytí Algíru stal se tam civilním intendantem, načež 1832 do Paříže se navrátil, titul státního rady i za Ludvíka Filipa podržev. Seps.: *Lettres d'un Français à Pitt* (1798); *De nos constitutions futures* (1814); *De l' État de la France sous la domination de Napoléon* (1814); *Alger sous la domination française* (1833). — **3)** Pierre Auguste **P.**, současný malíř franc., nar. v Sorrèze (Tarn) 6. pros. 1805. Jest žák Ingresův a obdržel za své práce více čestných vyznamenání. Čelnější jeho malby jsou kromě více podobizen hlavně: *Večeře Páně* (z r. 1855) a z r. 1859 *Zvěstování Panny Marie* a *Papež Klement, posilající první hlasatele křesťanství do Galie.* *Mü.*

Pichoux [pišú] **le**, strašná rozsedlina skalní v Be-

ruském kantonu ve Švýcarsku pod vesnicí Sornetan, $^1/_4$ hodiny dlouhá; v ní tvoří Sorne několik velmi pěkných vodopádů. Podívání do té rozsedliny jest velkolepé a spolu hrozné.

Pichurimové boby v. Faba.

Pichy (lat. *stomata*, něm. *Spaltöffnungen*), jsou malinké dírky neb průchody v pokožce (*epidermis*) všech částí rostlin, nejvíce ale v pokožce listů, a sice u rostlin pozemních na spodní straně, u takových rostlin vodních ale, jejichž listy na vodě plovou, na straně vrchní. Jsou to otvory mezi jednotlivými buňkami pokožky, omezené dvěma na způsob půlměsíce ploskovypouklými buňkami, kteréž se rozšiřují pod samou pokožkou v dutinu průdušní, spojenou průchody mezibunečnými s ostatní hmotou listovou. **P.** tyto nalézáme na všech svobodných dílech rostlin u velkém množství, na listech někdy na 1 □ čárce až na sta. **P.** slouží rostlinám k ssání a vydychování rozličných látek vzdušných, jmenovitě kyslíku, kyseliny uhličité a vody.

Pijáctví jest častým opíjením získaná potřeba, zlé následky opilosti umírniti novým opět dráždidlem pomocí nápojů lihových. Máť totiž opilost své stupně. V prvním stupni, podnapilosti, nastane mírným požíváním lihovin tělesné i duševní rozjaření, veselý rozmar, srdečná sdílnost, řidčeji rozmrzelost a náklonnost k hašteření; v druhém stupni, v opilství, přestává již logická souvislost myšlének, hlava klesá, jazyk blbotá, pohyby jsou nejisté, tělo ztrácí rovnováhu; v stupni třetím, v úplném zpití, mizí sebevědomí a nastoupí hluboké spaní, kteréž za kritické považovati sluší a v kterémž také přeplnění roury zážívné vrhnutím neb kálením střevním odstraňováno bývá. Ve všech těchto stupních opilství nebývá zapotřebí žádných prostředků, aby normální činnost duševních i tělesných sil opět se navrátila, jen když na místo nestřídmosti nastoupí spořádaná správa životní. Nicméně i jednotlivé případy opilství tresce příroda dosti nepříjemnými pocity, dokud fysiologická rovnováha dosažena není. Kdož však k ukrocení těchto nepříjemných pocitů sáhá opět k lihovinám, aby předrážděním nervů otupil citlivost jejich, upadá v **p.** Piják bez upotřebení nápojů lihových bývá neschopným ku každé práci, údy jeho se třesou, hlava jest těžká, mysl tupá, rozmar mrzutý; k zotavení ale a k zpružnění sil životních vždy zapotřebí mívá větších a větších dávek lihu, až konečně nastanou nádory rakovité, vodnatelnost, třesení pijáků a jiné neduhy s následky nejvíce smrtícími. Podobné účinky jako líh mají též věci narkotické. Jak dalece opilství zprosťuje přičitatelnosti stran činů trestných, ustanovují zákonové trestní v rozličných státech rozdílní. *Mr.*

Pijavky, pijavice (*Hirudinea*), čeleď červů kroužkovitých (*Annelida* v. t.) z řádu *Apoda*, obsahující červy podlouhlé, oblé neb ploské, s četnými kroužky a příssavnou jamkou na obou koncích těla. Uprostřed přední jamky nalezají se ústa, ozbrojená třemi rohovitými zuby aneb opatřena vtažitelným chobotem (*Clepsinida* v. t.). Na hlavě se spatřuje 2—10 očí; malé měchýřky, ležící na vnitřní straně břišní a končící se dvěma řadami otvorů po obou stranách těla, pokládají se za ústroje dýchací. Zážívná roura vyznačuje se četnými střívky, slepě se končícími. Dle pohlaví jsou **p.** cvikýři a rozmnožují se vajíčky; některé druhy vylučují v době páření z těla sliznatou hmotu, která se uprostřed těla nahromaďuje v podobě kroužku, do něhož vtiskují svá vajíčka. Po nějaké době svlékne se tento kroužek z těla a scvrkne se v okrouhlý vak, z něhož se líhnou mladé **p.** Žijí v sladkých vodách, některé také v moři, živíce se ssáním krve aneb vodními živočichy. Důležitější jsou: **p.** lékařská, *Hirudo medicinalis*, tmavě olivově zelená, se šesti světle rezavými a černě skvrnitými pruhy podélnými; břicho jest černě skvrnité a celé tělo drsné. **P.** uherská, *H. officinalis*, je tmavější a má na zádech šest pruhů zrzavých bez skvrn; břicho jest zažloutlé a tělo hladké. Oba druhy mají tři rohovité čelisti v trojhran sestavené, s četnými drobnými zoubky; rány po nich se nezapalují, a proto se potřebují v lékařství k pouštění krve. Vyssají totiž v přiměřeném počtu k tělu přiložené krev z cevek vláskovitých na obmezeném místě, přerušujíce tak zácpu v nich a tím odstraňujíce i následky z takového přeplnění vyplývající. Užívá se jich tudíž při návalu krve vůbec a při zánětu místním zvlášť. Přikládání **p**-vek vyžaduje jakousi zručnost; nejlépe se vykoná, když se nejdříve místo, k němuž se **p.** přičiniti mají, čistě umyje, nikdy však mýdlem, pak se místo to navlaží mlékem neb cukrovanou vodou, a **p.** vložená do malé sklenice příklopením této k tělu se přiloží. Nassavši se odpadne **p.** sama; má-li ssání přerušeno býti, posype se **p.** solí kuchyňskou, načež ihned ssáti přestane, ale také pak hnedle pojde. Má-li rána po odpadnutí **p.** ještě déle krváceti, přičiní se vlažné vlhké obkladky. Lékařské upotřebování **p**-c jest málo starší než půl století, avšak užívání jich vzmáhalo se tak rychle, že se dnes děsíme nad počtem, v jakémž jich skutečně zneužíváno. Vypočtlo se, že pouze v pařížských nemocnicích spotřebováno bylo od r. 1829—36 každoročně 5—6 milionů pijavic, jimiž každého roku 1700 centů krve vyssálo. Byly tudíž **p.** znamenitým předmětem obchodu. Doba naše upadla ve výstřednost opačnou a věda lékařská, zřeknouc se za našich dnů téměř všeho pouštění žilou, taktéž zřídka jen sahá k **p**-kám. Nicméně přece ještě značné množství **p**-vek vyváží se z Uher, zvláště do Itálie. K lovu **p**-vek nejlepší doba jest v měsících květnu a červnu, zvláště po bouřce, pak v září a říjnu. Při dovážení držány buďtež **p.** v ustavičném vlhku, a dobře jest ponořiti je v plátěných pytlích každodenně aspoň na půl hodiny do živé vody; v čas bouřky nechají se **p.** pořád pod vodou. Největší hojnost **p**-vek jest v bahnitých a rašelinovitých nížinách uherských; avšak s úspěchem již zaveden jest v Německu, Francii a Anglii umělý chov **p**-vek ve zvláštních rašelinou vypařených nádržkách. Také již upotřebené **p.** odporučují se k chovu, dají se totiž do malých vodojemů, vypěchovaných drnem a rašelinou, a ponechají se v nich rok neb dvě léta. **P**-ka klade vajíčka do vaku klihovatého velikosti žaludu, z něhož vylezají po čase mladé **p.** úplně bezbarvé, kterýchž teprv v druhém roce užiti lze k účelům lékařským. — **P.** koňská (*heluo vulgaris*), větší předešlé, jest tmavě zelená se šesti řadami malých černých skvrn; zuby jsou tupé a řídké; obyčejná jest u nás v potocích a v stojatých vodách. Neužívá se jí však v lékařství, protože rána po ní obyčejně se zanítí. *Sý. Mr.*

Pik, franc. *pic*, angl. *peak* [pík], ital. a špan. *pico*, vys. a špičatý vrch, jako na př. na Teneriffě.

Pik, míra délky v Turecku, v Egyptě a v Řecku (kde však jest novější měrou též francouzský metr). Turecký a řecký **p.** má 27 anglických palců nebo $^3/_4$ yardů, a 100 **p**-ů = 88 víd. loktům. **P.** v Egyptě jest trojí: **p.** turecký = 677 millimetrů (na vlněné a evropejské hedbávné látky); **p.** endáseh na bavlněné a lněné zboží = 6384 millimetrů, a **p.** béledi (zemský) na hedbávné a j. látky z východních zemí = 5775 millimetrů. *Sn.*

Pika v. Kopí.

Pikamar slove hmota olejovitá, hořká, vroucí

teplem 270°, kterouž Reichenbach byl nalezl v dehtu dřevěném. *Jn.*

Pikantní, z franc. *piquant* [pikān], pichlavý, štiplavý, čpavý, špičatý, ostrý; dráždivý; vábivý, půvabný, vnadný, zajímavý.

Pikardie, fr. *Picardie*, bývalá provincie v sev. Francii, hraničí na sev. s Artois a Boulonais, na jihu s Isle de France, na vých. se Champagni a na záp. s průlivem La Manche a Normandií. Dělíc se na P. horní a dolní měla za hl. město Amiens. S počátku tam bydleli Morini, Ambiani a Veromandui; za vlády římské tvořila část druhé Belgie. Náčelník Franků Chlodion, dobyv jí, učinil Amiens svým hl. městem, načež při častém dělení říše Francké připadla jednou ku království Soissonskému, podruhé ku král. Neustrijskému, později hrabatům Flanderským. Za Filipa Valoiského a Karla VI. nalézala se P. v moci Angličanů, načež Karel VII. zpět jí dobyl a vévodům Burgundským v zástavu dal. Ku koruně Franc. připojil ji opět Ludvík XI. r. 1463. — Nyní tvoří P. depart. Somme a část depart. Aisne.

Pikarski, rod polský znaku Półkozic, z něhož uvádí se poprvé Jan P., soudce zemský v Čersku, muž udatný, který dostal v odměnu za válečné zásluhy své od knížat Mazoveckých Zemovíta a Trojdena r. 1300 městečko Latovič s příslušenstvím, Likařice, Pikarty a Runovo. Petr P., doktor práv, kancléř Kujavský, † 1629. Hadrian († 1679) jesuita, učený kazatel tří Polských králů, vydal tiskem *Diarium bellici progressus cum Georgio Rakocio ex castris ad Międziborz 23. juli 1657*, jejž přeloživ vydal polsky v *bibl. Ossolińských* r. 1864 Eduard Kalicki; *Kazanie na pogrzebie Maryi Ludowiki królowy Polskiéj* (1667 v Krakově) a *Prawa Samsonka*. Jan kanovník ve Vilně, dvorský kazatel krále Sigmunda Augusta († 1577) a j. v.

Pikarti nazýváni jsou v Čechách prvotně západoevropejští Beghardi, kterých jakýsi zástup přišel do Prahy r. 1418, jak se zdá z Francie neb valonského Nizozemska, a hostinsky byli přijati od strany pod obojí, potom však odešli zase, když řádové jejich blíže seznaní se schválením se minuli. Od té doby nazýváni jsou P-ty také jiní bludaři, zvl. kteří nepravě smýšleli o svátosti oltářní. Jméno to později lípáno zvláště bratřím českým, ač oni jeho od sebe odmítali. *Tk.*

Pikát je druh šalvěje a sice *Salvia Solarea* L. Je rostlina dvouletá s lodyhou 2—3′ vys., nahoře žláznatou a s listy dvakrát vroubkovanými, srdčitými a plsťnatými. Květy jsou namodralé, silně vonné, stojí po 6 v přeslenech a mají listeny růžové. Roste podle cest a na trávnících ve Wallisu, Istrii, Slavonii a j. Dává vínu bílému, když v něm je močena, chuť muškátovou a silnější opojivost; v některých krajinách Francie přibírají prý jej do piva. *Jho.*

Pike [pajk] Albert, básník amer., nar. v Bostoně 29. pros. 1809. Maje let 16 vstoupil na Harvard college, ale postrádaje prostředků potřebných vydělával si vyučováním co pomocný učitel na škole gramatické; později učil na akademii ve Fairhavenu a na priv. škole v Newburyportě. Z jara 1831 odebral se na cesty na západ, a přibyv do St. Louis pěšky vydal se odtud ve spolku 40 osob na výpravu do Mexika; dorazil až do Santa Fé, kdež pobyl rok za písaře u kupce, načež v září 1832 pustil se opět dále s několika lovci až k ř. Červené a Brazosu, pak sám pátý cestoval 500 mil angl. pěšky až k Fort Smithu v Arkansasu „nemaje kusa šatu ani dolaru peněz a v zemi této živé duše neznaje.“ Násl. zimu strávil vyučováním a v čci 1833 zřídil si školu, od níž však pro nemoc upustiti musel. Mezi tím napsal P. několik básní do časop. *Arkansas Advocate*, který vycházel v Little Rocku. Příspěvky tyto líbily se vydavateli tak, že učinil P-ovi nabídnutí, aby se stal jeho společníkem, což P. přijav zůstal v postavení tom až do r. 1834, kdež koupil sám celý závod. Vydával pak časopis až do r. 1836, zanášeje se mezi tím studiemi právnickými, načež se stal advokátem. V Bostoně vydal P. *Prose sketches and poems*, potom *Hymns to the Gods*, které byl složil za mladých let, a r. 1854 vyšla sbírka jeho básní pod názvem *Nugee*. Za války mexické sloužil P. ve vojsku co dobrovolník.

Pikenýr v. Kopinníci.

Pike's Peak [pajks pík], vrchol v Horách Skalných v severoamerickém území Coloradském, 4.500′ (dle jiných 12.000′) vys. n. m., objevený r. 1806 od generála Z. M. Pika. Už před mnoha léty povídali si Indiáni v okolí, že hora P. P. jest zlatonosná, ale teprvé r. 1859 podařilo se nalezti bohatá ložiska zlata v horách 50 mil sev. od P. P-u, a od té doby přibývalo v krajině této obyvatelstva tak, že už r. 1860 bylo zde 60.000 duší. Výtěžek zlata r. 1860 páčil se na 4 mil. dol. — Krajina okolo P. P-u jest od r. 1861 zorganisována v území Coloradské, jehož hlavním městem jest Denver se 6000 obyv. Podnebí jest zdravé a příjemné, zimy bývají mírné, ale změny povětrnosti mnohem náhlejší a příkřejší než na pomoří atlantském. Prší vá jenom asi 7 neděl v poletí a začátkem podzimu. Hory jsou hustě porostlé smrkovím, borovím, cedry a osykami. Veliká poušť americká prostírá se až k úpatí hor, které vystupují příkře jako zeď na záp. hranicích; jesti to piscina beze stromů i keřů, jenom některými úvaly a říčkami prorývaná. Sajhy, vlci, divocí psi a chřestýši nalézají se na poušti, losi a medvědi na horách. Z kmenův indiánských jsou zde Arapahové a Utové.

Pikeš v. Bekeš.

Piket, **1)** malá tyčka *a)* v zeměměřictví k poznačení bodu a vytyčkování jisté polnosti aneb území vůbec; *b)* v dělostřelství pro míření při střelbě z moždířů. Před těmito stojí totiž předprseň (v. Parapet), přes niž na předmět střelby viděti není, musí se tudíž na předprsni nejdříve dvěma tyčkami (p-y) střelní čára vyznačiti, a pak se míří dle p-ů. — **2)** V taktice: malé oddělení vojska 6—40 mužů na jistém důležitém místě pro hlídání a pozorování nepřítele, podobné to polní hlídce (v. t.), to postu (v. t.), to stráži, to stálé patrolle (v. Patrouille); sr. předstráže. *Msý.* — **3)** P., hra v karty se 32 listy pro dvě osoby, při které platí esa nejvíce a sedmy nejméně a počítají se oka i štychy. P. hraje se na rozličný spůsob a náleží vůbec ke hrám umělým.

Pikhart ze Zeleného Údolí, šlechtická rodina v Čechách. Předkové její náleželi v XVI. st. k vzácnějšímu měšťanstvu v Praze; jmenovitě připomínají se ok. 1550 Sigmund P. ze Z. Ú. a strýc jeho Jan, syn Adama P-a, co měšťané Starého města Pražského. Ke konci XVI. a na začátku XVII. stol. držel Adam P. ze Z. Ú. nejprvé statek Lažany, potom nový Smolivec (v Prach.); † 1619, zanechav dítky nezletilé pod poručnictvím vdovy Kateřiny, roz. Ježovské z Lub. Z těchto měl Vilém Břeněk nejprvé statek Obytce; prodav jej okolo 1650 Maximilianovi Jiřímu hraběti z Dobrše, koupil 1660 Žitín. Jeho manželka Anna Salomena, roz. Lapáčkovna ze Rzavého, zdědila spolu se sestrou Markétou Ludmilou provd. Vencelíkovou, po bratru Petru Karlovi statek Prádlo, jejž 1675 prodali Václavovi Vojtěchovi hraběti ze Šternberka k panství Zelené Hoře. Vilémovi synové byli Jan

Karel Rudolf na Žitíně a Letinech, který před r. 1710 bezdětek zemřel, Jindřich Arnošt a Vilém Maximilian, kteří po bratru Žitín drželi. Onen zanechal syny Václava Josefa († 1754), po němž zůstala jediná dcera Maximiliana provd. Rehbachová, a Františka († 1735), po němž zůstalo 5 synů tehda nezletilých: Jan Josef, Karel Ferdinand, Václav, Antonín Maximilian a Leopold; Vilém Maximilian měl syna Jaroslava Tomáše. Potomci rodiny této dochovali se až podnes, píšíce se nyní Piccard von Grünthal. Jan rytíř **P.** von Gr. † 5. čna 1855 v Šoproni co c. k. polní podmaršálek a 2. majitel dragonského pluku č. 1. *Svb.*

Pikkolos Nikolaos, nar. r. 1790 v Turnavě v Thesalii, byl okolo r. 1815 učitelem v Chiu, později pobýval několik let v Paříži a 1824 stal se prof. filosofie na universitě v Korfu; avšak r. 1827 vzdal se profesury a odebral se opět do Paříže, kdež studoval vědy lékařské, a odtud do Bukareštu, kdež praktikoval co lékař. Vrátiv se pak do Paříže zanášel se pracemi vědeckými. Sps. *Δημοσθένης* (truchlohra, 1818) a přeložil do novořečtiny *Filoktéta* Sofokleova, St. Pierra *Paul et Virginie* (*Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βιργινίαν*, Pař. 1824, 2. vyd. 1841) a jiné povídky (*Ἠθικὰ διηγήματα*, t. 1825). Mimo to vydal *Φιλομούσου πάρεργα* (řecké básně původní i překlady ze starořec., frau., angl. a něm., 1838); *Παρηγορήματα* (básně původní) Lps. 1839; *Supplément à l'Anthologie grecque*, Pař. 1853.

Piknamar v. Pikamar.

Pikol v. Pikulík.

Pikolin, *Picolin* (C_{12} H_7 N) jest organická zásada isomerická s anilinem, s nímž pohromadě, ač v nepatrném množství, se nalézá v dehtu kamenouhelném, tvoří olejovitou, bezbarvou tekutinu pronikavého zápachu, vroucí teplotou 133°, nebarvící se chlorovým vápnem, čímž se liší od anilinu. *Sch.*

Pikro- (z řec.), hořký, přichází zhusta ve slovech složených.

Pikroglycion, zvláštní látka, která se nachází v lodyhách potměchuti, voní jako med a chutná nejprv hořce, později ale sladce.

Pikrolichenin, hořká látka, nalezená Alensem v lišejníku *Variolaria amara*, z něhož rozemletého se dá odpařením dobyti lihového extraktu, až zhoustne na syrob, načež vykrystaluje. Má prý vlastnosti působící proti zimnici.

Pikromel, hořčina, prvek hořký, zvláštní látka ve žluči; ve žluči vola jest ve 100 dílech žluči 7·54 p-u.

Pikrotoxin (C_{10} H_6 O_4) jest netečná látka, nalézající se v chebulích (semenech keře tropického *Menispermum cocculus*), které proto jedovaté jsou, tak že do vody hozeny ryby omamují i usmrcují. Líh na chebule nalitý rozpouští z nich **p.**, kterýž z tekutiny v bílých, lesklých šupinách vykrystaluje. **P.** se málo ve vodě rozpouští, snadněji v lihu, jest chuti nesnesitelně hořké a krutý jed, působící v malých dávkách závrať a křeče, ve větších smrt. *Sch.*

Pikrová kyselina v. Karbolová kyselina.

Piktové, novější a nepravé pojmenování Keltův kaledonských v severozápadní části ostrova Britanie. Uvádějí se jich dvě větve, Dicalidones a Vecturiones, které se líčí co národ bojovný a loupeživý. Vypravuje se, že osadili nejdříve Orknejské ostroví, odtud že zaujali severní část ostrova a vedli ve spolku se Skoty tuhé boje s Římany. Jméno jejich se odvozuje od lat. *picti* t. j. malovaní, poněvadž měli zvyk těla svá malovati. Byly hádky o to, náležejí-li **P.** ku plemeni teutonskému (tak tvrdili Usher, Stillingfleet a Pinkerton) nebo keltickému (Camden, biskup Lloyd, Innes, George Chalmers a Ritson). Jazyk jejich podobal se poněkud galskému, a Camden má za to, že nynější nářečí galské jest původu **p**-tického. Zbytky jejich stavitelství nalézají se podnes tytýž ve Skotsku a lid je nazývá domy Piktovými (*Pict's houses*). Některé zříceniny takové nalézají se v hrabstvích Selkirkském a Roxburghském pod názvem valů piktických (*Picts-work-ditch*, též *Catrail* a *Dividing-fence*); záležejí ze zbytků příkopu a dvojího valu s kulatými tvrzemi čili věžmi v jisté vzdálenosti od sebe stojícími, a má se za to, že za starodávna tvořily ochrannou hranici Britův proti dobývavým Sasíkům. Hrázemi piktickými slovou též pohraniční hradby, které zakládali Římané na severu Anglie k ochraně svých država i osad proti nájezdům **P**-tů; zbytek takové hráze od císaře Hadriana založené, podnes viděti jest mezi zálivem Slowayským a ústím ř. Tyne.

Pikulík, bytost báječná Čechů, Slováků, Poláků, Srbů, Litevců a někdy starých Prušanů. Česky slove také *Pikol*, *Pikal* neb *Pikola*, srbsky *Piko* (místo *Pikol*), litev. a staroprus. *Pikulos* (Pikullos). Znamená vlastně zimní slunce, tudíž boha hněvivého, zloboha, boha smrti. Slovo **P.** odvozuje se od stslov. пькъ, пекъ (žáha, vedro), odkudž i stslov. пькло, пекло (smůla), české peklo, lit. *pekla*, lot. *pekle*, jakoby řekl: Pekelník. V bájesloví starých Prušanů byl *Pikulos* jedním z trojice bohů nejvyšších, bohem podsvětí. Vyobrazovali jej co starce s dlouhou šedivou bradou, bledou tváří, an má hlavu bílým šátkem obvázanou. Příznakem jeho byly tři hlavy umrlčí, lidská, koňská a kravská, jakož mu také obětováni bývali lidé, koně a všeliký dobytek. V bájeslovném podání slovanském scvrknul se **P.** v zlostného, potutelného a jistou nadpřirozenou mocí opatřeného trpaslíka neb pídimužíka, a místy směšují jej se Šetkem neb Hospodaříkem a Rarášem, s nimiž také skutečné má jisté příbuzenství. Tak na Slovensku v stolici Liptovské jest **P.** pacholetem na píď vysokým a neobyčejně silným. Kdo jej má, tomu přináší **P.** do domu peníze, zboží, hlídá jemu dobytek, i všelikou těžkou práci zaň vykonává. První jeho majetník může jej jistým spůsobem odevzdati druhému a druhý třetímu, ale třetí již nižádným spůsobem jeho se zbýti nemůže, a když takový člověk zemře, vezme si **P.** za služby jemu prokázané jeho duši. Odtud slovenská přísloví: „Musíš mať **P**-a, keď sa ti té koně také tučné!“ — „Nemohel sem se ho ztriasti jako **P**-a!“ — Ve Zvolenské stolici značí **P.** mužíčka červeným kabátkem oděného, s tříroh‌ým kloboučkem na hlavě, jenž z bání a děr na zem vychází. Malému, všetečnému a zlobivému děvčeti přezdívají Slováci *Pikulka*. Na Slovensku i v Čechách jmenují **P**-em také čípek z bezové duše udělaný, asi na palec vysoký, jenž jsa na jednom konci obtížen olovem vždy se vzdorovitě na ten konec postaví, jakkoli jej položíš anebo povrhneš. V jižních Čechách, zejména v Klatovsku, slove *Pikola* kámen kuželovitý na spůsob brušky, s nímž děti jistou hru spojují. U kamene takového totiž postaví se chlapec, a ostatní chlapci vůkol něho kruhem. Chlapec u prostřed hledí všelikými posuňky druhé k tomu přivesti aby se zasmáli. Kdo první se zasměje, ukáže naň chlapec onen prstem a vykřikne: „Pikola hoří!“ Načež ostatní všickni se pustí za tím, jenž se zasmál, honíce jej a bijíce tak dlouho, až chlapec u kamene vykřikne: „Pikola nehoří!“ Potom se zase všickni vrátí, chlapec, jenž byl honěn, postaví se nyní do kruhu k Pikolovi a hra se počne znova. *aEn.*

Pikulski Gaudenc, historik pol., † ve Lvově 1763. Mimo několik děl bohosloveckých jazykem

lat. i pol. sepsaných vydal: *Sukces świata czyli historyja uniwersalna zaczqwszy od stworzenia świata, aż do teraźniejszego czasu* (ve Lvově 1763); spisovatel vykládá tu na str. 467—819 dosti obšírně děje vlastenecké až po r. 1762. Jiné jeho dílo, v mnohé příčině pro historii Židů, zvláště v Polsce užitečné ale bujnou fantasií promíchané, jest *Złość żydowska przeciwko Bogu i bliżniemu na objaśnienie talmudystów* (t. 1758, vyd. 2 t. 1760); v předmluvě přiznává se **P.** že práci tu započal Mikuláš Dembowski, biskup Kamenecký, ale ji neukončil.

Pila, nástroj k řezání, záležející z tenkého ocelového plechu buď rovného, po jedné straně vzubeného, aneb kruhového (*pily* kruhové, *Cirkelsäge*) se zuby na okraji kruhu, aneb jest plech rovný konci v nepřetržité pásmo spojený. Plech *pily* se u kalení potápí natažený po ostré straně, a napouští se bledě žlutě u *pil* na kov, fialově aneb modře u *pil* na dřevo. Rozměry *pil* jsou velmi rozmanité, u největších na prkna je délka 6—8′, šířka 8—10″, šířka zubu 1″, u nejmenších na kov délka 3—6″, šířka $^1/_3$—1″, a 25—60 zubů na palec délky. Zuby jsou tvaru jednostraného, rovnoramenného, obyčejně však nestejnostraného trojúhelníka, jehož kratší strana skoro kolmo ku podélní straně *pily* stojí; v tom případě řeže **p.** jen v jednom směru, totiž stojí-li kratší strany zubů k ruce, řeže v tahu (zuby postaveny k t a h u, *auf den Zug gestellt*), stojí-li delší k ruce, řeže v strku (zuby na s t r k, *auf den Stoss*). U některých *pil* stojí dva a dva zuby stejnými stranami k sobě, takový párový zub má pak podobu M a je od následujícího rovnou mezerou oddělen, polovice zubů řeže tu v tahu, polovice v strku. Aby se při stejně houšťce zubů většího prostoru pro piliny mezi zuby nabylo, vykrojuje se delší strana zubu obloukovitě (t r n o v é z u b y, *Wolfszähne*); takové zuby mají všechny větší *pily* anglické. Aby se **p.** v řezu neudusila, je buď plech v ozubí tlustší než ve hřbetě, aneb, což obyčejnější, zuby se rozvádějí, to jest střídavě v pravo a v levo přehnou, tak že pak ve dvou zárovných řadách stojí. Aby se plech *pily* nepřehýbal, je buď dost tlustý aneb natažen. U tesařské *pily* ku přeřezávání klád táhnou dva dělníci za držátka na koncích *pily* proti sobě a natahují takto *pilu*; u jiných *pil* je plech v rámci natažen. Rámce jsou rozličné: čtyrstraný rámec *pily* na prkna a rozmetačky se skládá z dvou rámic (podélní částky), dvěma příčkama spojených, a plech *pily* je tu zasazen do železných třmenů, jichžto ramena objímají příčky a buď klínem neb šroubem se povytáhnouti dají; rámec *pily* truhlářské záleží z dvou rohů (příčné to části), které leží ve vidličkách podélné lištny, dolejší konce rohů mají otvory, v kterých leží čepy, do nichž je plech *pily* zasazen, hořejší jsou spojeny šňůrami. Stočíme-li šňůry roubíkem, zkrátí se a tahnou hořejší konce rohů k sobě, následovně jdou dolejší konce od sebe a napínají plech. Na čepech se může plech do zvolné roviny vtočit. Ku *pilám* s rámcem náleží r o z m e t a č k a (*Klobsäge*), **p.** 4—5′ dlouhá, 4—5″ široká, 2—4 zuby na palec; postupně menší jsou: p ř i ř e z a v a č k a (*Oertersäge*), č e p o v n i c e (*Schliesss.*), r e j d o v a č k a (*Schweifs.*). **P.** bez rámce jsou: o c á s k a (*Fuchsschwanz*), má plech široký, ke špičce málo snížený, u menších silným hřbetem opatřený, jedním koncem do přiměřeně zahnuté násadky zasazený, zuby stojí k strku; tyto *pily* jsou zvl. v Anglicku oblíbené; z l o d ě j k a (*Lochsäge*), má plech užší, tlustší, do špičky protažený a na konci rovné držátko, zuby stojí též k strku; s v l a k o v k a (*Graths.*), ma plech as 7″ dlouhý, po celé délce ve dřevěné násadě zasazený, tak že jen as na $^1/_2$″ vyčnívá. Malé pilky zvláště na kov se zasazují do pružných oblouků a šroubem napínají. — **P.** n a p r k n a je veliká, obyčejně strojem hnaná **p.** Je-li plech rovný, je natažen v rámci čtyrstraném, který buď ve svislých neb ve vodorovných loutkách chodí; je-li kruhový, sedí na hřídeli, s nímž zároveň se otáčí, a je-li nekončitý, berou jej třením dva kotouče, na jichžto obvodu je natažen. Rovná **p.** řeže pouze když sestupuje, když vystupuje, postrkuje podavací stroj špalek, který se řeže, o hloubku řezu. Špalek je připevněn k vozu *pily* a jím tažen. Vůz se skládá z dvou dlouhých, na koncích příčkami spojených klád, které na kolečkách po železné dráze chodí a uzpod řadu zubů mají. Podávání je obyčejně tak zařízeno, že rámec jak vystupuje pákami tlačí na podavačku, jejížto bodka (lopatkovitý konec) zapadajíc do zubů hřebenu (hřebenového kola) jej o zub neb více zubů postrkuje. Na hřídeli hřebenu je trejb, jehožto zuby zabírají do zubů vozu aneb do jiného kola, které teprv vůz táhne. Když dojde špalek ku konci, musí se vytáčeti, to jest vozem nazpět táhnouti; přístroj vytáčecí k tomu cíli vysadí bodku ze hřebenu a otáčí hřeben v opačném směru, čímž vůz je nazpět tažen. Střídavý pohyb válce spůsobuje se obyčejně klikou. V témž rámci bývá také více *pil* rovnoběžně vedle sebe nataženo, které současně řeží, tak i bývá více kruhových *pil* na témž hřídeli. K řezání křivých dřev, na př. loukotí, dužin, slouží podobné stroje, jen že vůz tu chodí v křivé dráze. *Švr.*

Pila, lat. m í č; v lékařství chomáč cupaniny.

Piła, něm *Schneidemühl*, město v prus. Poznaňsku, kraji Chodziezském, u ř. Gldy (*Küdde*) a mn. rybníkův, má 6890 obyv. (r. 1861), více již něm. a židovských, kostel katol. (ok. 1619), protestant. (1823—24) a židovský. Do r. 1480 náležela Opalińským, odtud byla královským městem, nadána 1513 právem magdeburským. Od r. 1518 však byla opět v poddanství rozl. pánův polsk., Bnińských, Górkův, a teprvé na poč. XVII. stol. stala se zase královským městem. Od panství prus. (1772) zmohla se **P**; tehdáž usazovali se zde evangelíci. Od požáru r. 1834 jest pěkněji vystavěna. R. 1844 povstal zde známý farář C z e r s k i (v. t.). Roku 1848 vystupovala **P.** již co město z větší části německé.

Pilady (z lat.) slují dřevěné sloupy v jizdárně, okolo nichž se prohánějí mladí koně.

Pilani (lat.) sluli původně vojáci římští v třetím šiku legie stojící, jejichž zbraň bylo *pilum* (v. t.), kdežto ostatní měli kopí čili *hastu*. Když pak pilum bylo uvedeno do všech tří řad, dáno **p**-ům jméno *triarii*, kteréž trvalo až do konce republiky.

Pilař Adolf, piarista, nar. r. 1742 v Kroměříři na Moravě, vstoupiv do řádu kněží pobožných škol vyučoval na rozličných gymnasiích v střídách nižších a vyšších, r. 1780 byl prefektem a r. 1784 rektorem koleje Kroměžířské, a † 1795 v Kyjově. Pomáhal piaristovi Fr. Moravcovi při spisování díla: *Moraviae historia politica et ecclesiastica* r. 1785 a 1786 v Brně vydaného, jež začal také do němčiny překládati; pak učinil s pomocí rektora Fr. Moravce a profesora Reymera výtah z díla toho v jazyku německém ku potřebě v školách gym. a norm., kterýž také podán byl vládě zemské, avšak nepřišel do tisku. (V. M o r a v e c.) *Ra.*

Pilastr v. P i l í ř.

Pilaškovice, ves v král. Polském v guber. Lubelské a kr. Krasnostavském, v pěkné hornaté krajině nad ř. Radomirskou, co dědictví Soběských, zvláště častým pobytím tu Jana III. S. proslavená; má nyní 789 obyv. S počátku XVI. stol. náležely **P.** k statkům korunním, r. 1526 držel je již v zá-

zostali (ve Vilně 1787). Mimo to napsal rozličné řeči příležitostné. P. † 1803, odkázav celý svůj majetek na vydržování 12 chudých mladíků, 6 z rodu měšťanského a 6 z rodu šlechtického; také rozmnožil značně knibovnu akademie Vileňské.

Pilica, 1) přítok řeky Visly s levé strany v království Polském, vzniká v pohoří Svatokřížském 200 sáhův nad městem Pilicou, teče nejprve k severu až k Tomášovu, pak k východu, a vlévá se pod Mniševem do Visly. Spád její v prvních 16 milích od zřídel až do Sulejova jest silný, voda ubíhá 3' za sekundu. Na dolejším svém běhu jest splavná. Od Koniecpole až k ústí tvoří hranici mezi gubernií Varšavskou a Radomskou. — **2) P.**, město při pramenech řeky **P**-y, v kraji Olkuském, se 3.065 obyv. (r. 1860), mezi nimiž dvě třetiny Židův. Po Jileckých dostala se **P.** v XVI. stol. Padniewským, a po těch Zbarazkým a j., konečně hrab. Wesslům v XVII. stol.

Pilich (*Strigiceps cyaneus*), dravec z čeledi sokolovitých; zobák jest útlý, hned od kořene dolů zahnutý; kolem tváře sovovitý věnec, ocas okrouhlý, čtvrtý brk křídelní nejdelší. Samec jest zamodrale šedý a má jen čelo, břich a svrchní peří ocasní bílé; oko a nohy jsou žluté, drápy černé. Samice jsou na povrchu těla tmavohnědé s rezavými obrubami, kolem očí a na čele jsou bělavé. **P.** žije po celé Evropě, sev. Africe a Americe, zdržuje se na planinách a plouží se obyčejně tichým letem nad zemí, hledaje ptačí hnízda; chytá hlavně skřivany, živí se však také malými ssavci a rybami. Hnízdo staví do obilí na zem neb mezi křoví, a klade v ně 4—6 zelenavě bílých vajec. *Sý.*

Pilinkov v. Pilníkov.

Pilíř slove hranaté, z cihel nebo z kamene vyzděné těleso, jehož rozměr výšky nad oba druhé rozměry nápadně vyniká. **P**-e staví se všude, kdekoliv nějaká klenba, oblouk nebo i břevnoví podporováno býti má, a konají tak službu sloupů; mnohdy se **p**-e ale pouze přistavují ke zdi, aby ji v tom místě sesilovaly, a slovou **p**-e přízední *(Wandpfeiler)*. Jiný účel **p**-ův jest, aby se postrannímu tlaku opíraly, tudy jméno opěrací **p**-e (*Strebepfeiler*), jako na př. u vysokých břehů, tarasů, hradeb atd., za nimižto se obyčejně země nachází; v tomto případě jsou opět ke zdi přistaveny, tak ale, že se svou lícní stranou od vertikálního směru uchylují a dole větší tloušťku obdrží. Zeď mezi dvěma okny slove okenní **p.** *(Fensterschaft)*. Jsou-li **p**-e na zdi jen k vůli souměrnosti nebo ozdobě pouze naznačeny, anebo aby třeba na sesilení zdi v tomto místě jen upozorňovaly, aniž by jim zvláštní nějaká funkce vykázaná byla, vystupují ze zdi jen na 1—2" a slovou podpilíře; obdrží-li nad to i řádnou patku a hlavici jako sloupy, slovou pilastry. Ozdobný tento účel **p**-ův zavedli do stavitelství Římané, kladouce **p.** a sloupy i tam, kde žádný tlak ani žádná tíže podpory nežádala. *Ša.*

Pilis, ms uherský v stolici Pešťanské na železnici z Pešti do Čegledu, s 3289 slov. a maď. obyv. Odtud jmenovala se také druhdy stolice Pešt-**P**-ská, a až do 1659 byla zvláštní **P**-ská stolice.

Piljava, městečko v rus. gub. Podolské, jižně od Konstantinova (na Volyni), na ř. Ikavě, založené teprv r. 1640; nedaleko jest ves Piljavce, připomínaná již r. 1363. Obě místa jsou znamenitá velikou porážkou, kterou zde Poláci utrpěli od Chmelnického (30. září — 3. říj. 1648). Vojsko polské vedli tři páni ve válečnictví nehrubě zběhlí (korunní hetmani byli v zajetí tatarském), starý kníže Dominik Ostrožský a Zaslavský, muž cnostný ale neválečný, Alexandr Koniecpolský, korunní korouhevný, nezkušený mladík, a Mikoláš Ostrorog, korunní podčeší, učený právník, z čehož Chmelnický smích si činil, řka, že polskému vojsku velí „Peřina, Dětina a Latina"; válečný Jeremiáš Višnievecký, ač uražen výborem regimentářův, spojil se s vojskem polským. Toto (kromě služebnictva) čítalo 36.000 m., skvějíc se obzvláštní nádherou ve zbraních, odění a t. d.; vzalit polští páni skoro celé své bohatství spolu do boje, nadívajíce se lehkého vítězství nad selskou prý sběří, kterou chtěli pouze karabáči rozháněti. Chmelnický, jehož vojsko udávají současníci více než na 100.000 m. — mezi nimi kromě kozákův všelijaká sběř a uprchlíci ze všech končin ruských —, zdržoval nesjednocené vojevůdce polské lichými návrhy míru skrze celé dvě neděle, až by se vojsko jeho sesílilo novými sbory a přišli Tataři. Dne 30. září (20. st. sl.) rozpočal se boj několika sbory polskými, kteří přešli říčku Piljavku, a sice v jich prospěch; harce tyto trvaly i 1. října, kdež na večer přirazilo 4000 Krymských Tatarův do tábora Chmelnického. Dne 2. říj. zahlazeni jsou dva polští plukové, a polští regimentáři strachem pojati vzdálili se za tmy s mnohými pány z táboru, což když se ve vojště pol. rozneslo, dalo se toto v největším zmatku hanebně na útěk (v noci 2.—3. říj.) Ráno 3. říj. kozáci vidouce tábor opuštěný jali se pronásledovati prchající Poláky, z nichž množství zabito nebo zajato, zvl. pod Konstantinovem. Celý bohatý tábor polský, asi 100.000 vozův s koňmi, 80 děl a nejrozmanitějších věcí v ceně as 10 mil. pol. zl., dostaly se vítězům do rukou, kteří pak čtyry dni v táboře hýřili. Sám Višnievecký, vida nezbytí a boje se zajetí, ustupoval ač za chrabrého odporu. Chmelnický s vojskem svým valil se dále na západ, zaujal Konstantinov, Zbaraž, a jsa přinucen staršinami a rozvzteklenou masou křičící: „Pane Chmelnyćkyj, vedy na Ljachiv, kinčaj Ljachiv!" stanul pod Lvovem (17. říj.). *Pf.*

Pillau v. Pilava.

Pilleebhet, město v distriktě Bareiy v severozáp. provinciích říše Angloindické nad ř. Gurrou, má 26.760 obyv. a čilý obchod. Výborná rýže **p**-ská rostí se v jižní části Kumaonu.

Pillement [pilmãn] Victor, kreslitel a ryjec, nar. ve Vídni r. 1767, † v Paříži r. 1814. Byl syn a žák Jana, malíře králové Marie Antoinetty a posledního krále Polského. Společným užíváním rydla s jehlicí uměl dodati svým listům zvláštního účinku, pročež i obdržel r. 1801 první cenu. K nejzdařilejším jeho rytinám náležejí *Břehové Bosporu* dle Mellinga; *Oedip na Kolonu* dle Valenciennа a četné listy k Denonově *Cestě po Egyptě*. *Mü.*

Piller v. Bersey.

Pillersdorff Frant., svobodný pán, státník rakouský, nar. 1786 v Brně, † 22. ún. 1862. Studoval 1802—5 ve Vídni vědy státní i právní, pak byl 1805—7 zaměstnán při vnitřní zemské správě v Haliči, načež se stal ve Vídni oficiálem při státním radovi Baldaccim, s nímž následoval r. 1809 vojsko. Po válce dostal úřad při dvorní komoře a podporoval 1813—15 opět vojenského ministra Baldacciho při opatřování vojska a spravování zaujatých krajin ve Francii. Vrátiv se z návštěvy v Anglii byl zaměstnán s počátku opět v odboru finančním, později však jmenován jest kancléřem spojené dvorní kanceláře, které bylo uloženo, aby zařídila opravy ve vnitřní správě. Při vypuknutí revoluce r. 1848 prohlašovalo se veřejné mínění pro něj, jelikož známa byla jeho oposice proti dosavad panovavšímu systému, a tomu měl děkovati, že byl 20. bř. jmenován ministrem vnitra a 4. kv. povýšen na presidenta ministerstva. Tu však povstání italské, zbouření ve

Vídni 15. a 26. kv. a události svatodušní v Praze tak jej překvapily a pomátly, že nedoveda se vpraviti do nového ruchu kolísavostí a nerozhodností svou uvedl svobodomyslné snahy národní na zmar a 8. čce vzdal se ministerství, načež byl zvolen do říšského sněmu 18. čce zahájeného, kde však jeho vliv byl už nehrubě patrný. Po rozpuštění sněmu říšského v Kroměříži zůstal **P.** bez veřejné činnosti, podávaje náhledy své o postavení Rakouska jenom v brošurkách. Jeho správa státní, jeho svolení k odstoupení Itálie, zvláště pak jeho chování se za dnů říjnových 1848 uvedly jej v disciplinární vyšetřování, následkem něhož byl 1852 ze řady skutečných tajných radů a rytířů řádu svatého Štěpána vymazán. V dubnu 1861 byl zvolen od sněmu dolnorakouského do rady říšské, a brzy na to rehabilitován. Po jeho smrti vyšel jeho *Handschriftlicher Nachlass* (ve Vídni 1863).

Pillichberg, ves krajinská v okr. Litajském, s 2020 obyv. (1857).

Piliński Adam, současný paleograf pol. v Paříži bydlící, vynalezl nový způsob, kterým pomocí chemikálií nápodobiti se dají až k nepoznání věrně staré dřevorytiny a tiskopisy, kterýž způsob nazval hemeografií. **P.** nápodobil některé vzácné polské spisky a rytiny tak věrně, že těžko jich od originálu rozeznati.

Pillati Jindřich, současný malíř polský, nar. 19. ledna 1832 ve Varšavě, kdež i prvních počátků literních a malířských nabyl; r. 1853 vydal se na další vzdělání za hranice. První olejné obrazy **P**-ho objevily se při první výstavě, již zřídil spolek pro podporování pěkných umění ve Varšavě, a hned zakoupil je buď spolek sám, nebo soukromníci někteří. Ze značnějších jeho obrazův jmenujeme: *Berek u Kocku, Soběski u Vídně, Trh na koně.* Od r. 1859 podporuje *Tygodnik illustrowany* a roku 1865 vydané ilustr. *Kłosy.*

Pillnitz v. Pilnice.

Pillory slul v Anglii pranýř, sloup neb lešení hanby, záležející z dřevěného rámce, do něhož se kladly hlava i ruce vinníkovy po celou dobu, po kterou byl veřejně na odiv vystaven. Podle výnosu Jindřicha III. trestáni byli tímto způsobem podvodníci a křivopřísežníci. Teprvé r. 1837 byl trest ten úplně zrušen.

Pilnáček Jan, básník český, rodilý v Králové Hradci, jinoch v básnictví, jazykozpytu a krasovědě velice zběhlý, slynul krásou tělesní i duchovní. Byl pěstounem ve Vídni, kdež † 1829. Podal několik básní do *Čas. Českého Musea* (r. 1828, III. str. 107; r. 1829, II. str. 14—16; III. str. 78—9), pak trefný a nestranný posudek Klicperovy tragédie *Soběslav* (tamže 1828, IV. str. 120 násl.).

Pilnice, něm. *Pillnitz*, ves s královským letohrádkem, 2 hodiny od Drážďan, s 555 obyv., obyčejné letní sídlo saského dvora královského. V zámku **P**-ckém odbývána byla od 25.—27. srp. 1791 tak zvaná **P**-cká konvence o záležitostech polských, při které se císař Leopold II., Fridrich Vilém II. a hrabě z Artois též radili, jakých prostředků by proti francouzské revoluci užiti měli.

Pilník, nástroj ocelový, jehožto povrch má ostré, pravidelně rozestavené zuby, které od hmoty, přes niž se **p.** s dostatečným tlakem táhne, částky (piliny, odpilky) odtrhují. Zuby **p**-u se vysekávají dlátem pokud ležmo ke špičce **p**-u postaveným, pročež jich vyhrnulé strany ke špičce hledí, a pouze berou, když se **p.** ku předu strká. Jsou **p**-ky jednozubé s jednou řadou, dvojzubé s dvěma řadama zarovných zubů. U dvouzubých slove řada, která se dříve vysekává, zpodní zub (*Unterhieb*), druhá vrchní zub (*Oberhieb*), obě řady dělají křížový zub (*Kreuzhieb*). Zpodní zub je ku prostřední čáře více nakloněn, tedy delší než zub vrchní, čímž se dosahuje, že špičky křížových zubů nepřicházejí do jedné řady za sebou a drobnější piliny dělají. Zpodní konec **p**-u končí ve špičatou stopku, která se do držátka zarazí. Co do velikosti zubů rozeznávají se **p**-y hrubé, prostřední a drobné. Co do velikosti a tvaru vůbec jakož i tvaru průřezu, jest veliká rozmanitost. Nejhrubší **p**-y mají na angl. palec délky 10, nejdrobnější hodinářské čepovní 190 vrchních zubů. **P.** na dřevo aneb rašple mají trojhrané zuby a mezi zuby hladké rovné mezery, vysekávají se dlátem do trojhrané špičky končícím. *Švr.*

Pilníkov (*Pilinkov*), ms v Čechách, v okresu Trutnov., kr. Jičín, s 1220 něm. obyv., má farní kostel nejsv. Trojice (již r. 1350 farní). — Na **P**-ě seděli hned v XIV. stol. až po Bělohorskou bitvu ryt. Silvarové ze Silberšteina (v. t.), zvaní odtud i z **P**-a. Vládyka Mikuláš řeč. Silver z **P**-a založil r. 1416 za duši svou a Jana bratra nedávno zemřelého kaplanství v kostele **P**-ském; rytířům těm náležel i statek Vlčice (v. t.), s nímž **P.** později spojen, Adamovi Silvarovi z Silberšteina r. 1623 konfiskován a panu Albrechtovi z Valdštejna prodán jest. *Vl.*

Pilnost v. Píle.

Pilo Karel Gustav, švéd. malíř, nar. 19. bř. 1712, učil se s počátku u malíře Crismana ve Štokholmě, později na tamější akademii. K dalšímu vzdělání svému nastoupil r. 1734 dvouletou cestu do ciziny, načež tráviv nějaký čas ve své vlasti odebral se r. 1741 do Kodaně, kdež byl jmenován dvorským malířem a později též profes. na nově založené akademii, jejížto ředitelství po krátký čas též zastával (až do r. 1771), načež byl povolán do Švédska, kdež se stal rytířem řádu Vasova a r. 1778 ředitelem Štokholmské akademie. Zemřel 2. břez. 1794. Čelnější z jeho prací (nejvíce podobizny) zdobí královské zámky Kodaňský a Štokholmský (zde zvláště zdařilé *Korunování krále Gustava III.*) *Mü.*

Pilon Germain, franc sochař, nar. v Loué u Monsu ok. 1515, † 1590. Jeho otec a nepochybně i učitel téhož jména poslal jej roku 1550 do Paříže, kdež se stal soupeřem na slovo vzatého tehdáž Jeana Goujona (v. t). Nejznamenitější jeho díla jsou: Proslulé *tři gracie*, ustanovené, by nesly osudí (urnu) se srdcí Jindřicha II. a Kateřiny z Medici (nyní v museu Pařížském; vyobrazení v *Náz. Atl.* tab. 47, č. 1.); *náhrobky* královských těchto manželů v kathedrále Svato-Divišské, kancléře Biragne v museu francouzských pomníků a Viléma Langei du Bellay v kathedrále Monsské. *Mü.*

Pilořitky čili vosy dřevové (*Uroceridae*), činí čeleď hmyzu žilnokřídlého s kladélkem dlouhým, pilovaným, jímž samičky vyvrtávají do dřeva díry, aby do nich svá vajíčka vložily; larvy šestinohé žijí ve dřevě po dvě léta a proměňují se ve vosy mnohdy v dříví již spracovaném. **P**-ka veliká (*Sirex gigas*) má břicho červenavé, na konci černé; samička pozná se podle tří žlutých kroužků na zadním těle; bývá 15‴ dlouhá a v jedlovém dříví dosti obecná. *Sý.*

Pilot, průvodce lodí, lodivod, kormčí (na Vltavě vrátný); **p-a**, kůl ve vodě zaražený, jehla; **p-age** [-áž], umění pilotovo, poplatek za vedení lodí; zatloukání jehel do vody, beranění, jehlování.

Pilot (*Naucrates ductor*), ryba z čeledi Makrelovitých (*Scomberoidei*) z řádu Ostnoploutvých (*Acanthopterigii*), modravá s širokými tmavomodrými, příčnými pruhy; jest stálý průvodce žraloka. Žije v rozličných mořích.

Piloty 1) Ferdinand, lithograf, nar. v Homburku ve Falcku r. 1785, † v Mnichově roku 1844. Učiv se s počátku malířství věnoval se po vynalezení lithografie výhradně tomuto odvětví a spojil se r. 1833 s Jos. Löhlem k vydávání obrazů z pinakotheky Mnichovské a z galerie Schleissheimské, kterýžto lithografický ústav až posud náleží k nejznamenitějším toho druhu, z něhož vyšly kromě řeč. podniknutí též tak zv. *Album krále Ludvíka* (*König Ludwig's Album*), novější král. soukromá obrazárna a j. — **2)** Karel **P.**, současný malíř, syn předešlého, nar. v Mnichově 1. říj. 1826, stal se po smrti svého svata Schorna (1850) profesorem na tam. akademii a zastupuje tu novější, živější směr v malbě dle vzoru belgického. K nejzdařilejším jeho pracím náležejí: *Seni při umrlčím loži Valdštejnově; Přistoupení vévody Maximiliana k lige; Výjev před bitvou u Prahy; Nero, kráčející po římském žarovišti.* *Mü.*

Piloun (*Pristis antiquorum*), 12—15' dlouhá ryba z čeledi žraloků (*Squalida*), mající čenich prodloužený v pílu, 4—6' dlouhou s 18—24 zuby po každé straně, kteréž užívají co mohútné zbraně. Žije ve všech mořích. *Sý.*

Pilous v. Filous.

Pilpaj v. Bidpaj.

Piltyn (*Pilten*), město v Kuronsku, kraji Vindavském, u ř. Vindavy, 1100 obyv. **P.** založen od krále Dánského Valdemara (1219), jenž zde zřídil biskupství Kuronské. Poslední biskup **P**-ský Jan v. Münnichshausen prodal biskupství **P**-ské a ostrov Oesel králi Dán. Fridrichovi, který je dal bratru svému vévodovi Magnusovi (1559). Avšak Polsko táhnouc se k biskupství tomu na základě poddání se celých Livon, domáhala se i **P**-u, jehož dosáhla brzy po smrti Magnusově († 1583); Dánsko dostalo za to peněžitou náhradu (1585). Hlásením se knížat Kuronských k **P**-u učinil konec sněm polský r. 1680, a biskupové Livonští uznáni za nástupce **P**-ských.

Pilularia, míčovka, rostlina tajnosnubná z řádu Míčovkovitých (*Rhizocarpeae*); má pníček položený, z něhož svazečky šídlovitých, v mládí spirálně svinutých lístků a do země kořínky vyrůstají. V úžlabičkách listů jsou kulaté tobolky (jalky), plstnaté, čtyrchlopné, tenkými blankami na 4 přihrádky rozdělené; v každé z těchto jsou dvoje výtrusnice, vrchní drobné se žlutými zrnky (snad pyl), spodní podobné ale větší mají v pouzdérkách semének. Obojí výtrusy povlečeny jsou huspeninou. **P.** *globulifera* L., roste v mokrých příkopech, na zaplavených lukách a rybnících po celé Evropě. Mnoholetá. Plody zrají na podzim.

Pilulka (*pilula*) jest forma léku, jíž se látka léčivá, obyčejně práškovitá, s nějakým vazkým neb klíhovitým tělesem v těsto smíchá, z kteréhož se pak nadělají kuličky zvící pepře neb hrachu, totiž váhy dvou až pěti zrn (granů). Kuličky takové nazývají se **p**-ky, a lékařové užívají jich, když lék buď chutí buď zápachem protivný zabalit se má látkou netečnou (slizem, gumou, rozličnými výtahy bylinnými, syrupem, medem, mýdlem a pod.), anebo když se léku po delší dobu upotřebiti má, aby v zkažení nepřešel; konečně v případech, když lék jen v dávkách velmi malých nemocnému se podává. Drahdy chováno v lékárnách hojné množství **p**-lek pod rozličnými jmény, kteréž pak předpisovány byly od lékařů pouze magistrálně t. j. jen dle jména; za našich dob stává již jen málo takových **p**-lek, a lékař, vyvolil-li formu tu, předepíše lékárníkovi zevrubně, jak a z kterých látek **p**-ky upraviti má. V lékárnách shotovují se **p**-ky strojem pilulkovým, sestávajícím z dvou rýhovaných neb žlábkovaných desk. Rýhy ty, počtem obyčejně 30, mají podobu polovitého dutého válce, tak že, přiloží-li se obě desky na sebe, vznikne 30 rourek. Hmota pilulková, dobře rozhnětěná, aby lék v látce netečné co možná stejně rozdělen byl, uválí se pak na spůsob válce délky stroje pilulkového, a přes příč se položí na jednu desku, načež přiloží se deska druhá a ostrými hranami ryh překrojí se těsto na tolik částí, kolik ryh stroj má. Posouváním desk nahoru a dolů utvoří se pak v trubkách stroje kuličky, kteréž, nepodaří-li se všecky, opraví se prsty. Aby se **p**-ky vespolek nespojily, posypou se nějakým přiměřeným práškem, jejž lékař v předpisu byl udal. Forma **p**-lek méně často se nyní od lékařů volí, protože jich užívání nejen dětem ale i mnohým dospělým osobám obtíže činí. Snadno se však polknou, když jedna po druhé se vloží do úst a vodou neb jinou tekutinou se zapije, čímž s nápojem **p.** vklouzne do jícnu. Má-li se několik **p**-lek najednou polknout, zaobalí se v navlhlý oplatek a spláchnou se pak větším douškem nápoje. *Mr.*

Pilum (řec. ὑσσός), národní zbraň římské pěchoty, na spůsob mohútného kopí, jehož se užívalo i k házení i k bodání, a jímž ozbrojeni byli pilani (v. t.). **P.** mělo 6' 3" prostřední délky s ostrým kovovým hrotem 9" dl. na konci.

Pilumnus, ochranný domácí bůžek u Římanův za nejstarší doby, který prý vynalezl opichání a rozmílání obilí tloukem. Bratr jeho Picumnus byl dle báje vynálezce mrvení polí, pročež se Sterquilinus (*Sterquilinius*) a Stercutus (*Stercutius*) nazýval. Oba tito bůžkové byli zároveň ochráncové šestinedělek a novorozeňátek. Pokud nebylo novorozeně dle starobylého obyčeje ohledáno, zdali je zdrávo a má-li životní sílu, měli **P.** a Picumnus lože v atriu, aby chránili dítko před kouzly. *Rs.*

Pilus, **1)** u ssavců, majících dvojí srst, vlas hrubší, tvrdší, rovnější, který vyniká nad jemnější vlnu spodní. — **2)** U rostlin vlas neb chlup, tenký, obyčejně trupkovitý a průhledný, z jediné buňky neb i z více čárkovitě spojených buněk sestávající, výrůstek na povrchu pokožky. Může na všech pokožkou opatřených částech rostlin a v rozmanitých podobách se vyskytovati.

Pilvišky, (*Pilwizski*) městečko v král. Polském, gub. Augustovské a kr. Marianopolském u stoku, řek Pilvy a Vysoké se Šešupou, s 1889 obyv. v 226 d.; farní kostel nejsv. Trojice, 6 výr. trhů. **P.** byly co ves ku konci XV. stol. založeny, která povýšena na město privilejem královny Bony 1536. Nedlouho na to ale poklesly válkami a morem na osadu nepatrnou, tak že teprva v XVIII. století zmohše se obyvatelé vyžádali si r. 1792 na králi Stanislavu Augustovi potvrzení bývalých práv a svobod.

Pilzno, ok. m. v Haliči, kr. Tarnovském, při ústí Dulči do Visloky, s 2000 obyv.; má starožitný klášter karmelitánský. — **P.** založeno r. 1354 od jakéhosi pána Doběsla a s povolením krále Kazimíra a nadáno právem magdeburským; první obyvatelé byli Němci. R. 1474 jest od Uhrův vybito a vypáleno. — Okres **P**-ský má na 6·81 □ m. 23·006 obyv. v 1 městě a 45 vsech (r. 1857).

Pimelea Forst. jsou keře z čeledi Lýkovcovitých (*Thymeleae*), rostoucí na Novém Holandu, v Tasmanii a na Novém Zelandu. Některé se chovají pro ozdobu v sklennících, jako na př. **P.** drupacea s květy růžovými, **P.** ligustrina s květy bílými a s listy podobnými ptačímu zobu, **P** spectabilis s květy načervenalými. *Jha.*

Pimelodes, rod ryb z čeledi sumců (*Silurini*) s hlavou obrněnou, tělem nahým. Důležitější druhy

jsou **P.** *Bayad*, Forskal,'sumec egyptský, až $4^1/_2$' dlouhý, navrch zelenavě černý, vezpod stříbrobílý s zelenavými ploutvemi; hlava silně smáčknutá, široká, z 8 vousů dosahují oba krajní na horní čelisti až k řitní ploutvi. V čase zaplavení Egypta jest jeho maso, které se prodává, hlavní potravou obyvatelů břehů Nilu. Mnoho se jí také americký sumec, **P.** *bagre*, Cuv., který jest ale jen $1^1/_2$' dl., má 4 vousy, 2 horní velmi dlouhé. V hřbetní a v obou břišních ploutvích má dlouhý, štětinovitý paprsek. Paměti nejhodnější jest tukoun podzemní, **P.** *cyplopum*, Cuv., 4—6' dlouhý, smáčknutý, olivově zelený s černými tečkami, dvěma vousy, maličkými zuby, čtyrmi paprsky žaberními, rozštípenou ocasní ploutví. Celá ryba potažena jest slizem, proto se zřídka jídá. Tato ryba bývá někdy od sopek na vysočině Quitské vyvrhována. Alexandr Humbold praví, že ryby ty v podzemních jezerech, která mnohými rozsedlinami a štěrbinami s horskými potoky spojena jsou, ve tmě se rozplemeňují.

Pimelová kyselina (C_{14} H_{12} P_8) jest dvojsytná kyselina, homologická s kyselinou šťavelovou, a tvoří se delším vařením tuků neb olejové kyseliny s kyselinou dusičnou. Čistá krystaluje v tvrdých bílých zrnkách, které teplem 114° tají, kysele chutnají, ve studené vodě málo se rozpouštějí, snadno ale v horké, jakož i v líhu a étheru. Se žíravým draslem zahřívána se rozkládá, vydává vodík, a ve zbytku se nalézá kyselina valerová. *Sch.*

Pimenov 1) Štěpán Štěpanovič, výtečný rus. sochař, † r. 1833 co profesor svého umění na akademii Petrohradské. Nejznamenitější jeho práce jsou: kolosální *sochy ssv. Vladimíra* a *Alexandra Něvského* v katedrálním chrámě Kazaňské Matky Boží; podobněž kolosálné *sochy Homera* a *Platona* v cís. bibliotéce, emblematické *postavy* řek *Nevy* a *Dněpru*. — Jeho syn **2)** Nikolaj Štěpanovič, nar. r. 1813, vzdělával se v tomtéž umění na akademii Petrohradské a v Itálii; kromě více jiných znamenitých prací sochařských dokončil též otcem započaté *sochy Zákona* a *Spravedlnosti* pro palác senátní v Petrohradě. *Mü.*

Piment v. Amomum.

Pimové (*Pimos*), kmen indiánský v Novém Mexiku v údolí řeky Gily; sousedí Kokomarikopům, jimž jsou podobni i postavou i mravy svými. **P.** mají pleť temně snědou, čímž se liší od červených Indianů váchod. od Hor Skalných, i od olivových v Kalifornii; muži jsou těla štíhlejšího, ženy však hřmotnějšího, poněvadž všelikou práci konají. Orba jest předním zaměstnáním. **P.** čítají podle nejlepších dát z Washingtonu r. 1863 přišlých toliko 400 duší a jsou ze všech Indiánů severoamerických nejvzdělanější, mírumilovní a poctiví, ale i ducha bojovného dokázali v častých půtkách s Apači. Obydlí svá staví na kůlech propletených slamou a rokytím a poházených blátem, jichž bývá 20—50 pohromadě, tvoříce vesnici. Muži nemají oděvu vyjma kus nohavic, ženy pak nosí šat v bocích sepjatý a sahající až po kolena. Jedinou zbraní jest jim luk a šípy. Mají koně a skot, ale málo mezků. V dělání látek bavlněných i v hrnčířství jsou dosti zruční.

Pimpinella, bedrník, rod rostlin ze řádu Okoličnatých z oddělení Ploskojadrých (*Umbelliferae orthospermeae*). Má nepatrný kalich, bílé obsrdčité plátky a dvounažky vejčité s 5 stejnými hladkými žebry. **P.** *Anisum* L. má lodyhu jen asi 1' vysokou pýřitou; plody, anýz nazvané, jsou též pýřité. Anýz roste původně v Egyptě, sází se však k vůli kořeným a na silici bohatým plodům v rozličných zemích; v Něm. velmi hojně u Erfurtu. **P.** *saxifraga*, b. menší neb sladká zelina, a **P.** *magna*, b. větší, rostou u nás prvnější na lukách a po mezích, druhý na místech stinných; oba mají oddenky pryskyřičnaté a kořenné, jichž potřebuje lid v lékařství dobytčím. Nať obou poskytuje dobrou píci. *Jha.*

Pimpleidy sluly Musy dle Pimply, hory a pramene v Macedonii jim zasvěceného.

Pina v. Pěna, **3)**.

Pinair v. Pennar.

Pinakothéka (z řeck. πίναξ obraz a θήκη schrána, schovárna) znamená tolik co obrazárna, ve kterémž smyslu se toho slova užívalo již u Římanů, jakž toho dosvědčují Vitruvius (VI, 5) a Plinius (*Hist. rat.* XXV. 2 a 11), ačkoliv Římané tímto slovem naznačovali též sochami, obrazy a jin. uměleckými výtvary ozdobené místo u vchodu do atria; nyní však užívá se toho slova jen ve svrchu naznačeném smyslu co obrazárna, a zvl. proslulé jsou pod tímto jmenem **p.** Bononská a za novější doby umění milovným králem Ludvíkem Bavorským vystavěná velikolepá **p.** Muichovská. *Mü.*

Pinasse franc., *pinassa* ital., *pinaza* špan., loď rychle ploucí se třemi stěžněmi a čtverhraným zadkem; též šalupa pro důstojníky od štábu při angl. loďstvu.

Pincerna (*οἰνοχόος*), číšník (v. t.), u Řekův i Římanův otrok, jenž naléval a hostům podával víno. K posluze této vybíráni jsou jinochové sliční a příjemného vzezření, nosili vlasy po ramenou splývající a krátkou tuniku.

Pincetta (*volsella*), z fr., proštěpec, jest nástroj o dvou držadlech podobný kleštičkám, jehož lékaři, zvl. ranhojiči, botanikové, mikroskopisté, chemikové, umělci atd. užívají, by jakýsi předmět malý a jemný zachytli a takto vytáhli. Ranhojič zvláště ho užívá při operacích, když nemožno cokolivěk prsty zachytnouti a vytáhnouti, jako cupaninu z ran, malé roušky při obvazadlech, nebo všeliké třísky neb odštěpky, ku př. do oka, do ucha neb kamkolivěk vniklé. *lip.*

Pinciani [pinčany] Giambattisti, nar. 1784, † 23. bř. 1862 v Římě. Byl vlastně fysik, ale zanášel se též otázkou o poměru, v jakém jsou zprávy bible k výsledkům věd přírodních, a hleděl mezi oběma způsobiti jakési vyrovnání. Sps. *In historiam creationis mosaicam* (Řím 1851). **P.** byl profesorem na Collegio romano a předsedou kolegia filosofického v Římě.

Pinczehely [pinchelj], ms uherský v stolici Tolňanské, s 2554 mad. obyv. (1857) a vinicemi.

Pinčov *(Pińczów)*, město v král. Polském, gub. Radomské, kr. Stopnickém, na ř. Nidě, má 4753 ob. (r. 1860), z nichž větší polovice Židův, starý zámek, kláštery pavlánský a reformátský. — **P.** náleželo druhdy Olešnickým erbu Dębno, z nichž biskup Zbihněv vystavěl kostel a klášter pavlánův a obnovil zámek. R. 1461 obléhán zde Jakob Sieniński od královského vojska, byv proti vůli královĕ vysvěcen za biskupa Krakovského. Za Sigmunda Augusta usazovali se zde jinověrci (od r. 1550); již 1. máje 1555 odbýván zde prvý sjezd pol. evangelíkův, na němž přijaty jsou české hymny, formuláře a j.; v **P**-ě působili mnozí evangeličtí učenci polští, přeložena zde biblí do polštiny, potom v Břešti litev. vytištěná, odbývány synody evangelické (1558); od 1559 do 1561 byla zde tiskárna. Okolo toho času však vytištěni jsou evangelíci od Ariánův čili Sociniánův, kteří brzy vyobcováni odtud od biskupa Krakov. Petra Myszkowského, nabyvšího ok. 1570 **P**-a; r. 1596 utvořena jest ordinacie (fideikomis) **P**-ská. R. 1612 nadán jest **P.** právem ně-

meckým; tehdáž znamenitě květl, zvl. pak proslulý byl lázněmi. Za vojny švédské dostal se **P.** Švédům, kteří však r. 1657 vyhnáni; taktéž bydlel zde několik neděl král Švéd. Karel XII. po bitvě Klisovské (1702). Po vymření rodu Myszkowských (1727) dostala se ordinace **P**-ská hrabatům Wielopolským, kteří přijali titul markrabat z Gonzagův Myszkowských. R. 1813 dostal se **P.** Janu Szanieckému, který zřídil zde vojevodskou školu 6 tříd s 10 profesory, která měla 300—400 žáků; při tom založil bibliotéku 3000 sv., sbírky rytin, přírodnin atd.; týž i jinak snažil se povznésti **P.** R. 1832 vyloupena jest bibliotéka i j. sbírky od Rusův.

Pinč v. Pes.

Pindar (*Πίνδαρος*), nejproslavenější lyrický básník řecký, nar. na jaře r. 522 př. Kr. v městečku Kynoskefale blíže Theb v Boiotii, † ok. r. 442 př. Kr.; spadát tudíž život jeho v dobu, když po bitvě Thermopylské a Salamínské národ Hellenský stál v nejbujarejším rozkvětu své vzdělanosti, v době, v kteréž duševní síla Řeků vedle chrabré zmužilosti a vlasteneckého nadšení jevila se již i hloubáním po pravdě a bažením po kráse. Sídlo a pravzor osvěty řecké byly Athény, a **P.**, vzdálen jsa kmenem svým tohoto středu attické vzdělanosti, čerpal názory, myšlénky i obrazy básní svých z dob starších, z dob Grécie doricko-aiolské, tak že jaksi uzavíral předcházející dobu literární, kdežto vrstevník jeho, Aischylos, započínal dobu novou. Jak ze starých životopisů vysvítá, pěstována byla hudba a poesie v rodině **P**-ově od více členů, a otec jeho, kterýž se uvádí pod trojím jménem, Daifantes, Pagondas a Skopelinos, byl rozhlášeným flétistou, třída to hudců, jacíž hlavně z Boiotie pocházeli. V šestnáctém roce věku svého poslán byl **P.** do Athén, aby byl vycvičen v skladbě básnické, kteráž za oněch dob obsahovala nejen umělé veršování, ale i zpěv, hudbu nástrojnou a tanec neb rozmanité vyvinování sboru (*χόρος*). Lasos Hermionský, Agathokles a Apollodor byli učitelové jeho. Pobyv čtyry léta v Athénách vrátil se **P.** do Theb, kdež ihned pouštěl se v zápasy básnické s proslavenými tehdáž pěvkyněmi boiotskými Myrtidou a Korinnou. Praví se, že mu bylo zprvku bojovati s předsudkem, s jakýmž se potkal na straně Thebských, jejichž uchu více lichotilo nářečí boiotské nežli attické, od **P**-a dosti často užívané, tak že Korinna pětkráte zvítězila nad **P**-em. Z útrpnosti prý radila Korinna **P**-ovi, aby do svých básní vpravil více výjevů z bájesloví boiotského, a tu když **P.** v novém hymnu v prvních šesti verších téměř celé božstvo Thebské uvedl, jala prý se s úšklebkem jej napomínati, že se sluší rozsévati hrstí, nikoli celým vakem najednou. Po těchto půtkách skládal **P.** své zpěvy pro pythické hry, kteréž se v Delfech na pomezí boiotkém odbývaly, kamž **P.** často do chrámu Apollonova se ubíral a kdež ještě dlouho ukazován býval cestovatelům železný stolec, na němž sedával přednášeje své básně ku poctě boha toho. Jakož u básníků řeckých vůbec v obyčeji bylo, cestoval i **P.** po veškeré Helladě, jsa všude co milý host vítán, a písní jeho s nadšením užíváno při všech slavnostech veřejných i soukromých. Tak stal se básníkem celé Grécie a jakkoli k užší své vlasti Boiotii lnul věrnou láskou, přece s největší úctou pohlížel k Athénám, jež nazývá opěvání nejhodnějšími. Těžko tudíž nesl, když Thebští ve válce s Peršany stáli proti Athénským, a vzniklá odtud zkáza přiměla jej, že přijal pozvání Hieronovo, tyrana Syrakusského, u něhož na Sicilii strávil čtyry léta, maje za soupeře Simonida, taktéž proslulého básníka, který uhlazenou dvorností a pochlebnictvím více obliby nalézal, nežli zbožný a přímý **P.**, nešetřící nikdy káravých slov proti nesmírné ctižádosti a lakotnosti Hieronově. Týmž způsobem věnoval nadšené své zpěvy Theronovi, tyranovi Agrigentskému, a později králům Arkesilaovi Kyrenskému a Amyntovi Macedonskému, tak že od Hellenů za vinu mu pokládáno, že opěvuje muže, jež Řekové barbary nazývali Avšak **P.** nikdy nezprznil musu svou podlým pochlebnictvím, a za předmět písní sloužily mu pouze šlechetné činy dotčených cizinců. Přijímalť ovšem za své práce dary a odměny, ale nikdy ve svých verších nezapíral vlastní přesvědčení vnitřní, nikdy nepodkuřoval podlost nezaslouženým kadidlem, nikdy neopomíjel i k zasloužené chvále připojiti buď výstrahu před pádem, buď káravé slovo za spáchaný zločin. Častěji ovšem a srdečněji než jmenované panovníky opěval **P.** svobodné státy řecké a města jejich vynikající nad jiná. Jisto jest, že **P.** byl výhradně básníkem a že nikdy se činně nezúčastnil záležitostí veřejných. Putovalť po celý dlouhý život svůj od města k městu, všude jsa považován za zvláštního miláčka bohů. Toť vše, co o zevních poměrech **P**-ových známo. Báje, která již kolébku jeho významnou alegorií okrášlila, nechajíc přilétati včely na rty nemluvněte a napájeti je medem, vypravuje i poetické jeho skonání. Přednášen byl totiž v divadle jeden z **P**-ových sborů, když stařec osmdesátiletý skloniv hlavu na klín nejmilejšího učně svého Theonena vypustil ducha. — K posouzení básnické výše **P**-ovy slouží nám pouze pozůstalé jeho zpěvy vítězoslavné čili e p i n i k i e. Nelze pochybovati dle svědectví mužů, kteří dobou svou **P**-ovi blíže stáli, na př. Horác, že **P.** i v jiných způsobech poesie lyrické se skvěl, neboť jmenují se od něho hymny, paiany, dithyramby, zpěvy průvodní (*προσόδια*), panenské (*παρθένεια*), písně k mimickému tanci (*ὑπορχήματα*), společenské (*σκολιά*), smutečné (*θρῆνοι*) a velebující (*ἐγκώμια*); avšak zdá se, že nade všecky vynikaly epinikie, čímž snad se i stalo, že jsouce jiných zpěvů častěji přepisovány unikly ztrátě. Podnět k vznešeným těmto básním zavdalo dosažené vítězství v hrách hellenských, mezi nimiž nejpřednější byly olympické, pythické, nemejské a isthmické. Obdržené vítězství buďsi rychlostí koňů, buďsi silou a hbitostí tělesnou, buďsi uměním hudebním, nevztahovalo se výhradně na vítěze samého, nýbrž bylo spolu i k slávě jeho rodu, jeho otčině, jeho vlasti, a oslavováno bývalo buď hned na místě zápasu aneb po návratu do města rodinného. Slavnost taková byla vždy povahy náboženské, dílem vážné dílem i žertovné a veselé. Odbývány průvody k oltářům a chrámům, přinášeny oběti, a konec vždy učiněn skvělou a bujarou hostinou, kterou Řekové *κῶμος* nazývali. Okrasou hostiny té byl vítězoslavný hymnus, jejž sbor vedením básníka samého aneb jiného náčelníka přednášel. V zpěvech takových nevypisuje **P.** podrobně jednotlivé sceny obdrženého vítězství, aniž zevrubně líčí přednosti vítězovy, nýbrž idealisuje slávu rekovu a spojuje ji s osudy kmene a celé vlasti, z nichž byl vítěz pošel. Hleděl pak **P.** k osobě vítězově s dvojího stanoviště, buď se strany š t ě s t í buď se strany z á s l u ž n o s t i. Opírá-li se zpěv o štěstí, tuť ovšem v popředí se staví přirozené dary a statky pozemské, ale vždy považovány jsou co náhrada za předešlá utrpení kmene neb národu, aneb nepřimísí-li se taková zpomínka bývalých strastí, ukazováno alespoň k moudrému použití darů bohy poskytnutých, aby strašná Nemesis neměla příležitosti ku pokoření přepychu lidského. Vyniká-li v epinikiích záslužnost, tuť **P.** neproslavuje pouze zručnost a obratnost vítězovu, nýbrž slučuje s nimi cnosti

vznešenější, mírnost, moudrost, synovskou lásku a zbožnost. Píseň P-ova není nikdy pouhý panegyrikus, vždy vznáší se k zájmům vyšším, všeobecnějším. Zvláštností P-ovou jest, že poesie své téměř vždycky proplétá vypravováním mythickým, kteréž často dosti těžko s předmětem opěvovaným spojiti lze. Pozůstalot P-ových zpěvů vítězoslavných 45, mimo některé nepatrné zlomky jiných básní. Sepsány jsou v nářečí dorickém, a 14 z nich připadá na hry olympické, 12 na pythické, 11 na nemejské a 8 na isthmické. Sloh jejich jest pln nadobyčejných krásných obrazů a alegorických maleb, skutečné i mythické osoby předváděny v bujaré síle, mužnosti a statečnosti, tak že P-ovy ody plastikou svou dotýkají se eposu, připravujíce spolu dobu poesie dramatické. *Epinikia* ponejprv uveřejnil Aldus (v Benátkách 1513); po něm byly zpěvy ty mnohokráte vykládány hned s větším hned s menším výsledkem. Mezi nejlepší interprety náležejí: Erasm. Schmidt (ve Vitemb. 1616); Heyne (posl. vyd. v Lond. (1824); Böckh (v Lips. 1811—22, 2 sv.); Thiersch (s něm. překl. metrickým, v Lips. 1820); Schneidewin (v Lips. 1850). Na jazyk anglický P-a přel. Cary (v Lond. 1833); na francouzský M. Colin (vPař. 1841) a Vauvilliers (v Pař. 1859).

Pindaři (angl. *Pindarrees*), loupežný kmen v indické prov. Malvě, který po ztroskotání říše Maharatů činil každoročně nájezdy do úrodného území anglické společnosti, a nabrav bohaté kořisti opět do neúrodných hornatých krajů svých se utíkal. Byli to jezdci smělí a obratní, kteří vždy dovedli uklouznouti pravidelnému vojsku britskému, až generální guvernér markyz Hastings r. 1816 k úplnému jich vyhubení se odhodlav táhl proti nim, porazil je a na všecky strany rozprášil.

Pindemonte 1) Giovanni, básník ital., nar. 1751 ve Veroně, † 1812. R. 1790 byl praetorem republiky Benátské, ale byv přinucen město opustiti odebral se do Paříže, kdež jej první konsul jmenoval členem sboru zákonodárného pro Itálii. P. složil několik dramat (*Ginevra di Scozia; L. Quinzio Cincinnato; Adelinda e Roberto; I baccanali*), které došly u lidu sice veliké obliby, ale jimž se přece umělecká cena přičísti nemůže pro jich nepravidelnost a často i nesrozumitelnost. Též přeložil do ital. Ovidiovy *Remedia amoris* (1791). — **2)** Ippolito P., básník ital., bratr. před., narozen 1753 ve Veroně, kdež † 18. list. 1828. Studovav v Este a Modeně konal cesty po Francii, Německu, Holandě i Anglii, byl povýšen na rytíře řádu sv. Jana, sídlil nějakou dobu na Maltě a v Sicilii a konečně se usadil v Avese u Verony. Svoje zkušenosti z cest uložil v básni *Viaggi* a v románu *Abaritte*. Mravy i krajiny anglické vylíčil v básni *Saggio di poesie campestri* (1788); k nejlepším však jeho pracím náležejí básně lyrické, zvláště jeho *Sermoni* (1809) obsahující satiry, které stíhají po horácovsku pošetilosti oné doby; *Arminio*, tragedie zakládající se na smrti Arminiově, v níž přichází též chor; *Fata Morgana; Elogia di Gessner; Il colpo di martello* a *Elogie di letterati*, biografické dílo v prose (2 sv. 1825—6). P. přeložil do ital. jambických pětiměrů *Odysseu*, pak Virgilia, Ovidia a Catulla.

Pindus, starodávné jméno pohoří v Turecku a Řecku, kteréž má nyní rozličná jména, Bora, Mecovo, Agrafa. Odděliv se od pohoří Šarského táhne se k jihu východně vedle jezera Ochridského. Část jeho mezi Macedonií a Albanií ležící nazývá se Gandova planina a Borské hory; mezi Epirem, Macedonií a Thesalií jest Gramnoské pohoří a Macovo (P. v užším smyslu), přes 5000′, některé vrcholy až do 7000′ vysoké. V Albanii jest vysočina Janinská (Dodonaea a Hellopia). P. odesílá více odnoží, k východu pohoří Olympské, Helovo a Oeta, k západu pohoří Akrokeraunské, k jihu Suliotské. Na jihu se přidružuje k němu řecké pohoří Parnas. Jako Helikon a Parnas jmín byl i P. v starověku sídlem Apollona a Mus.

Pine, veliká ves tyrolská v kraji Trientském s 5029 obyv. (1857).

Pinega 1) říčka v severových. Rusku, přítok sev. Dviny z pravé strany, vzniká v kraji Solvyčegodském gub. Vologodské, teče pak směrem severozáp. a záp. skrze Archangelskou gub., a nedaleko Cholmogor vtéká do Dviny. — **2)** P., kraj. městečko v gub. Archangelské, na řece P-ze, má 632 obyv., 2 kostely a 68 domův. Kraj P-žský má kromě městečka 20.990 obyv. (r. 1856).

Pinel 1) Filip, znamenitý lékař franc., v oboru chorob duševních, nar. 1745 v St. André u Lavouru v dep. Tarnském. Studoval v Toulouse stal se zde r. 1764 doktorem, a pokračoval v studiích v Montpelliern, kde, aby se uživil, hodiny v mathematice dával. R. 1778 odebral se do Paříže, kde jen lékařskými vědami se zabýval. R. 1791 se stal řídícím lékařem v blázinci v Bicêtru a r. 1794 v Salpetrière. Zde zavedl lidštější zacházení s nebohými pomatenci, kteří posud za divoká zvířata považováni byli. Pro psychické léčení pomatenců první se prohlásil v díle *Sur l'alienation mentale* (Pař. 1791 a později) a usiloval první o správný a přiměřený dohled v blázincích. Zvlášť byl proti pouštění žilou, do jeho doby všeobecnému, ano až do nejnovější doby u venkovských lékařův obvyklému. Později vydal *Nosographie philosophique* (Pař. 1798, 6. vyd. 1818), která byla cenou vyznamenána. Výtečným učitelem nebyl, avšak předce mnoho žákův výborných se u něho vycvičilo, jako najmě jeho nástupce v blázinci znamenitý Esquirol. P. též po nějaký čas redigoval *Gazette de santé*, byl spolupracovníkem Fourcroyovy *Médecine éclairée par les sciences physiques*, a se svým žákem Bricheteauem spracoval články o chorobách duševních ve velikém *Dictionnaire des sciences médicales*. Co člověk byl P. u veliké všeobecné vážnosti. Za dob hrůzovlády neštastného Condorceta ve svém domě uschoval. Byl vždy dobročinným, tak že žádného bohatství po sobě nezůstavil. Umřel v Paříži 26. říj. 1826. — **2)** Scipio P., syn předešlého, jest lékařem v Bicêtru a vydal mnoho dobrých spisů v oboru chorob duševních. *lip.*

Pinelli Bartolommeo, ital. malíř, nar. v Římě ok. r. 1790, † tamtéž r. 1835. Proslul zvláště svými výjevy z římského národního života, jakéž buď maloval, buď ryl anebo pérem kreslil. *Mü.*

Pinerolo v. Pignerol.

Pingel Christian, dán. mineralog, nar. 20. ún. 1793 v Kodani, † 22. pros. 1852; podrobil se s počátku právnické zkoušce, avšak věnovav se v l. 1814—17 na německých universitách studiu filosofie a zároveň i přírodozpytu, oddal se pak výhradně tomuto, zejména mineralogii, a konal v l. 1812—20 vědeckou cestu po Německu, Polsku a Haliči. S podporou královské vědecké společnosti podniknul v l. 1828—29 prozpytování geognostických poměrů Gronska, o čemž pak vydal ve spisech řečené společnosti pojednání *Om den af Porphyrgange gjennembrudte rode Sondsteen i Sydgronland* a *Om Seenkningen af Gronlands Vestkyst* (1840). P. byl vrchním dozorcem král. přírodn. musea a sepsal kromě uvedených ještě více menších pojednání obsahu geognostického a starožitnického. *Mü.*

Pingré [pengré] Alexandre Gui, slavný franc.

astronom, nar. v Paříži 4. září 1711, zemř. tamtéž 1. kv. 1796. S počátku byl mnichem a vyučoval theologii, které však zanechal, když ve sporech jansenistických pro svobodomyslné náhledy své mnohé nepříjemnosti zakoušeti musil. Oddav se potom výhradně astronomii byl za své pozorování průchodu oběžnice Merkura r. 1753 jmenován dopisujícím členem akademie věd, později pak jejím skutečným členem, kancléřem university a bibliot. v knihovně sv. Genovefy. Na svých vědeckých cestách skoumal **P.** pilně Berthoudovy a Leroiovy úkazy na moři, jakož i první byl, jenž spolehlivé zprávy podal o průběhu Venuše, kterouž pozoroval 1761 na ostrově Rodriguezu a 1769 na St. Dominku. Pod názvem *État du ciel* vydal almanach pro námořníky na léta 1754—57 a pokračoval až do X. století před letopočtem křesťanským ve výpočtech Lacailleových, kterými všechna v Evropě viditelná znamení těl nebeských určena byla, jakož i přepočítal všechna astron. pozorování ze XVII. stol.; litovati jest jen, že nebyl proveden dekret sboru ústavodárného, kterým se nařizovalo, aby práce tato tiskem vydána byla. R. 1786 vydal **P.** překlad astronomické básně Maniliovy; hlavní však jeho spis jest *Cométeographie, ou traité historique et théorique des comètes* (Pař. 1783, 2 sv.), nejúplnější to posud dílo o tomto předmětu.

Pinguente, slov. *Buzet*, okr. město v Istrii na ř. Mirně s 1900 obyv. Na blízku láme se mramor, mlýnské kameny, uhlí kamenné a pěstuje se víno a olivy. — Okres **P**-ský měl 1857 na 6·7 □ m. 14.089 obyv. v 1 m. a 75 vsech.

Pinguicula, tučnice (*Fettkraut*), rostlina z řádu *Utricularieaei*, s korunou tlamatou, ostružnatou, kalichem nestejně 5dílným, 2pyským. T. obecná, **P.** *vulgaris* Lin., má kořen mnoholetý, mrcasatý, listy všecky kořenové, růžovitě rozpoložené, sedavé, vejčité nebo elipticno-okrouhlé, bledě zelené; květy na stvolu 3—5" vysokém, přímém, konečné, ojedinělé; koruna fialová. Na lukách rašelinatých v Evropě prostřední a severní. Květe v květnu až do července. Šťáva listí sráží mléko bez oddělování smetany a syrovátky a usmrcuje hmyz. Druhdy list se potřeboval k povlovnému počišťování. Ovcím prý škodí.

Pinguin v. Tučňák.

Pinchbeck [pinčbek] slove v Anglii slitina z 2 č. mědi a 1 č. mosazi, mající barvu podobnou zlaté.

Pinie v. Pinus.

Pinites, od Withama ustanovený rod předpotopních Konifer (stromů šiškonosných) s kmeny kuželovitými, větevnatými. Z mnohých druhů jmenujeme jen **P.** *Withami* Lind. et Hatt., v uhelném pískovci a uhelném vápně Craigleithském v Anglicku; **P.** *ambiguus* With. v útvaru uhelném v Anglicku; **P.** *stigmolithus* Unger pod úlomy v Čechách a Lužici; **P.** *succifer*, sosna jantaronosná, měla takové množství pryskyřice, že žádnou nynější Koniferu v tom s ní porovnati nelze.

Pink, znamenitý řezbář při dvoře krále Stanislava Augusta. Z děl jeho vyniká obrovská *socha krále Jana III.* na mostě v král. Lázeňkách.

Pinka, ř. štýrská, přítok Ráby na levém břehu, do niž se vlévá u Kermendu v Uhrách.

Pinkafeld, mad. *Pinkafö*, ms uherský v stolici Železné nad Pinkou nedaleko hranic štyrských, se zámkem a ohradou kníž. Batthyányho, klášterem milosrdných sester, v létech padesátých od hrab. Frant. Karol. Batthyány založeným, kyselkou, řemesly a 2419 něm. obyv. (1857).

Pinkas Adolf Maria, narozen 27. ledna 1800 v Praze, † tamž 28. září 1865. Jsa synem proslulého pražského advokáta dra Karla Václava **P**-a oddal se též studiím právnickým, avšak již záhy bedlivě si všímal politického hnutí v Německu, jakéž nastalo po pokoření Napoleonově. Za tou příčinou odebral se do Heidelberku, kdež se přidružil ke spolku studentskému, jaké tehdy v říši Německé pod názvem *Burschenschaften* téměř na všech universitách zavedeny byly. Byl sice po svém návratu pro tento v Rakousku za nedovolenou výstřednost považovaný čin potrestán několikadenním karcerem, avšak pokuta ta neutlumila náklonnost jeho, pilně pozorovati běhy politické, tak že po celý život se účastnil veřejných záležitostí, kdykoliv příležitost se mu udála. Dne 23. pros. 1823 dosáhl doktorské důstojnosti na universitě Pražské, a pojav r. 1826 dceru generála svob. p. z Schaurothu za manželku stal se r. 1832 zemským advokátem. Od těch dob provázel advokacii společně s otcem, kterýž stav se z chudého synka selského, v Sadské rozeného, oblíbeným a zámožným advokátem pražským, zemřel r. 1847, zanechav synovi rozsáhlou praxi, počítající mezi své klienty velikou část šlechty. Povoláním svým stál **P.** v blízkém spojení s osobami vysoko postavenými, a byl netoliko co důkladný právník a obratný zastupitel pilně hledán, nýbrž i pro svou všeobecnou vzdělanost, pro svou ostrovtipnost a obratnost v obcování společenském ve všech kruzích oblíben. Když málo let před únorovou revolucí pařížskou v stavovském sněmu českém jednalo se o povolení potřebného nákladu na soudy hrdelní a sněm žádaných peněz nepovolil, stál **P.** ve spojení s předními členy oposice a pilně dopisoval do časopisu *Grenzboten*, tehdáž v Lipsku vycházejícího a sloužícího za orgán všem přátelům pokroku v říši Rakouské. Nebylo tudíž divu, že v březnových politických bouřích r. 1848 stál **P.** v předních řadách ruchu. Bylť členem pražské deputace dne 19. bř. do Vídně zaslané, hned potom zvolen byl do nově sestaveného výboru obecního, pak do Výboru národního a posléze do ústavodárného říšského sněmu. Řídě se dosud vždy dle zásad demokratických uvalil na sebe podezření značné části šlechty, a protože již tenkrát obě národnosti zemské příkře proti sobě stály, **P.** ale se stranou českou jedním směrem se ubíral, pohlížela naň strana německá taktéž okem nedůvěřivým. Ve sněmě říšském, ve Vídni i v Kroměříži, náležel **P.** mezi členy nejčinnější, a jmenovitě v rokování o právech základních vyznamenal se i co ryzý demokrat i co výmluvný řečník. Hlavní jeho činnost ale soustředila se ve výboru, jehož úkolem bylo vypracování ústavy říšské. Zde zastával sice důrazně zásadu decentralisace, avšak nesrovnával se úplně s federativním principem Palackého, obávaje se přílišného seslabení ústřední vlády. R. 1850 založil ve spojení se svými politickými přátely německý list *Union*, v jehož redakcí směrem svobodomyslným pilně se účastnil. I když nastala doba reakce a desítiletého absolutismu, bedlivě stopoval **P.** politický běh věcí i doma i za hranicemi. Když pak 20. říj. 1860 císařským diplomem vzkříšen byl národům rakouským opět život ústavný, tu stál **P.** ihned zase v popředí ruchu veřejného; bylť s Palackým, Riegerem a Braunerem nejhorlivějším zakladatelem tak zv. volebního výboru strany pokroku, kterýž sestavil kandidátní listinu pro volbu zastupitelstva města Prahy a také skvělé obdržel vítězství. I **P.** zvolen byl do zastupitelstva obecního a měl dosti silnou stranu přívrženců, která budila v něm vyhlídku, že vyvolen bude za starostu hlavního města. Obecní starší zvolili ale Františka Pštrossa, čímž ctižádost **P**-ova byla tak uražena, že viklav se již dříve ve svém politickém svědomí neúčastnil se více jednání obecního zastupitelstva

a na překot vrhl se do tábora protivného. Článek za článkem vysýlal do veřejnosti v časopisech pražských, vídeňských i cizozemských, články to, jimiž vše tupil, co strana federativní neb národní česká podnikala, velebil zásady centralistické ústavou z dne 26. ún. 1861 inaugurované, vůbec stal se zuřivým protivníkem předešlých svých soudruhů politických. Přece však ještě veřejně nepřiznával se k tomuto odpadlictví, až pak na prvním sněmu zemském shodil roušku a vždy hlasoval proti svým bývalým přátelům. Byv zvolen od téhož sněmu do výboru zemského osvědčil se **P.** co neunavně pilný člen sboru toho, a však i zde byl vždy protivníkem federativní a národní strany české. Mimo intendanci německého divadla zemského v Praze přidělen byl **P**-ovi ve výboru zemském rozsáhlý obor věcí finančních, jež spravoval i zručně i bedlivě, až upadl v nemoc, z níž více nepovstal, uchvácen jsa močokrevností. **P.** byl muž duchaplný, jenž se již svým zevnějškem vyznačoval; statná jeho postava, přímá, téměř vojenská chůze, bystré oko, zvučná řeč, zvláště ale jeho vždy pohotový a trefný vtip činily jej známým větší části Pražanův, i ač byl politický přítel nespolehlivý, nelze upříti, že platné služby konal straně, ku kteréž se právě přiznával.

Pinkau, ves štýrská v kraji Hradeckém s 2275 obyv. (1857).

Pinková sůl (*Pink-salt*) v. Cín.

Pinkerton John, spis. skotský, nar. v Edinburce 17. ún. 1758, † v Paříži 10. bř. 1825. Byl určen k právnictví, ale usadiv se v Londýně 1780 oddal se spisovatelství s pílí neobyčejnou a už r. 1781 vydal některé drobnosti básnické pod názvem *Rimes*. Potom vydal sbírky *Select Scottish ballads* (Výbor balad skotských), z nichž mnohé — jak se později sám přiznal — byly složeny od něho, pak příruční knihu numismatickou *Essay on medals* (2 sv. 1784) a *Letters on literature, by Robert Heron* (1785). Ze sbírek rukopisních sira Richarda Maillanda vydal **P.** *Ancient Scottish poems* (2 sv. 1786), které po dlouhou dobu byly jmíny za podvržené, jichž však pravost nyní dokázána jest. R. 1787 vyšel jeho spis *Dissertation on the origin and progress of the Scythians or Goths* a 1789 *Inquiry into the history of Scotland preceding the reign of Malcolm III.* (2 sv.), v kterýchžto obou spisech prozrazuje spisovatel náramnou nenávist ke Keltům, jež pokládá za plemeno nižší Gothův, za „pouhé divochy, jen o stupeň výše stojící než zvířata;" podobných však předsudků jest prosta jeho *History of Scotland from the accession of the house of Stuart to that of Mary* (2 sv. 1797). Po smrti Walpolově sebral **P.** a vydal o něm memoiry pod názvem *Walpoliana* (2 sv.). Z ostatních jeho spisův jmenujeme: *Medallic history of England to the revolution* (1790); *Iconographia Scotica* (2 sv. 1799); *Modern geography digested on a new plan* (2 sv. 1802); *General collection of voyages and travels* (17 sv. 1803—13), k čemuž přidán *Modern atlas* (1809—15); *Petralogy or a treatise on rocks* (2 sv. 1811) a konečně tři svazky řídkých básní skotských. Posledních 22 let žití svého strávil **P.** v Paříži, kdež vzdor neunavné píli své umřel v chudobě. **P.** byl muž ducha čilého, ve věcech historických i starožitných zběhlý, ale samými předsudky předpojatý.

Pinkney Edward Coat, básník amer., narozen v Londýně 1802, † v Baltimoru 11. dubna 1828. Maje let 14 dal se k námořnictvu za midshipmana, z kteréžto služby vystoupil 1824 a oženiv se nastoupil praxi právnickou. Ale nevedlo se mu dobře. Roku 1825 vydal anonymně svazek básní *Rudolph and other poems*, z nichž některé, jako *The health* a *Picture song*, požívají podnes veliké populárnosti.

Pinna, kyjovka *(Steckmuschel)*, rod mlžů *(Conchiferae)* se skořepinami třístranými, kyjovitými, na konci otevřenými; zámkem postraným, bezzubým. Kyjovky vězí špičatou stranou v bahně, jsouce připevněny svazkem vláken *(byssus)* na pevná tělesa v moři. Více druhů. **P.** *nobilis*, u Neapole *Madreperna*, u Benátek *Pal-Ostrega di Porto*, u Janova **P.** *lana* zvaná, šedočervenavá s mnohými podélnými brázdami, $^1/_2$—1' dlouhá; v moři Středozemním a v mořích Amerických. V skořápkách jejich často se nachází ráček *Pinnotheres veterum*. Rybáři maso její jedí. **P.** *squamosa*, největší druh, $2^1/_2$—3' dlouhá a $^1/_2$ široká; v Středozemním a jižním Atlantském moři. Oba druhy se zvláště v zálivu Tarentském a Neapolském loví a ze svazku vláken připevňujících 4—10" dlouhých, zlatohnědých, zhotovují se váčky na peníze, rukavice a p.

Pinna, lísteček, u všech speřených listů část prvního rozvětvení. — **Pinatus**, speřený.

Pinne v. Pniewy.

Pinneberg, panství ve vévodství Holštýnském, $9^1/_3$ □ mil s 38.000 ob., tvořící pro sebe okres pod zvláštní landdrostejí. Od 1390—1640 tvořil **P.** s hrabstvím Rantzau zvláštní úděl vedlejší větve hrabat Holštýnských.

Pinnipeda v. Ploutvonozí.

Pinnotheres, rod raků skořepatých *(Thoracostraca)*. Jsou to malá zvířatka, která zvlášť na podzim ve škořápkách u lastur se zdržují, za kterouž příčinou se staří domnívali, že těmto lasturám výstrahu před nepřátelem dávala, že pro ně potravu lovila a p. Obecný lid ještě teď podobným báchorkám věří. **P.** *Pisum* Latr., *Cancer Pisum* L., co bohatý hrách veliký, špinavě žlutý, nachází se často v Evropských mořích v skořápkách slavek *(Mytilus)*. **P.** *veterum*, výstražník lasturčí, nachází se často v skořápkách kyjovek ustřic. V mořích kolem Evropy.

Pinnula, pérko, u listů dvoj- troj- a vícespeřených nazývá se tak každý lísteček posledního rozvětvení.

Pinny, pinnový lůj, malabarský lůj, tuk nabytý vyvařením ovoce rostliny *Valeria indica*. Dobývá se v Kanaře na záp. břehu Hindostanu a v Magalore; velmi dobře se hodí k vyrábění svíček, s voskem a velrybím tukem smíchaný dobře hoří. Jest bělavě žlutý, vůně slabé, příjemné, taje při 37·5° R, poměrná tíže 0·9265, těžko se v studeném lihu rozpouští. Ve sto částech je 77·0 C, 12·3 H, a 10·7 O.

Pino, Marco di, italský malíř a stavitel, ze Sieny rodilý, odkudž i Marco da Siena zvaný. Byl s počátku žákem Beccafumiho, vzal sobě však za vzor Michelangela, k jehož nejznamenitějším následovníkům náleží. Jeho působiště byla Neapole, kamž přišel ok. r. 1560 a kdež větší část jeho prací se nachází; z těchto jsou nejzdařilejší: *Snímání s kříže* v kostele San Giovanni dé Fiorentini; *Sv. tři králové* v San Saverino; *Obřezávání* v kostele del Gesù vecchio, kterýžto chrám s příslušející k němu kolejí sám stavěl. Od něho pochází též obnovení kostela della Trinità di Pallazo. Zemřel mlád a sepsal již dávno zaniklé dílo o stavitelství. *Mů.*

Pino z Friedenthalu, šlechtický rod v rakouském Slezsku. Jeho původce byl Jan Anton **P.**, rodič z lombardského města Como. Byl nejprvé kupcem v Opavě, potom c. kr. administrátorem důchodků solního a celného; r. 1726 povýšen jest do stavu šlechtického a 1728 do stavu rytířského království Českého a zemí připojených s predikátem z Friedenthalu. R. 1725 koupil statek Vřesinku

(u Benešova, nyní v prusk. Slezsku), jejž však 1728 zase prodal, 1728 Stebořice, Hlavnici (díl) a Nový Dvůr, t. r. Slatníky, 1732 Štemplovec, Jamnici, Kamenec a 2. díl Hlavnice, naposledy 1766 statky manské biskupství Olomuckého Hrozovou *(Grosse)* a Porubu *(Pilgersdorf)*. Zemř. 15. led. 1769, zůstaviv mimo několik dcer syny Jana Bapt. Ondřeje (nar. 28. kv. 1717), Františka Maria Rocha (nar. 17. srp. 1721), Jakuba Felixe Jiřího (nar. 14. led. 1726), Josefa Marii Jiřího (nar. 24. dub. 1728) a Karla Marii Leopolda (nar. 16. list. 1735). Jan, maje za živobytí otcova statek Hlavnici od něho sobě postoupený, obdržel po otcově smrti, vzdav se tohoto statku, Štemplovec s Jamnicí a Kamencem, byl cís. král. radou a administrátorem důchodků bankálních v rak. Slezsku, a mimo to 1755—61 nejv. sudím, 1761—1771 nejv. komorníkem zemským knížectví Opavsk. a Krnovského. † svoboden 2. září 1774. František vstoupil do řehole křižovnické a † co arcipryšt ve Vídni. Z ostatních synů, kteří po bratru Janovi statek Štemplovský zdědili, ale již 1779 prodali, držel Jakub statky manské Hrozovou a Porubu nejprvé spolu s oběma druhými, naposledy (od r. 1786) sám, Josef dostal Hlavnici s Novým Dvorem a Slatníky, Karel Stebořice. Od nich pošly 3 linie až podnes trvající. Jakub totiž, který nejprv v c. kr. vojště co ritmistr sloužil a byv 21. čna 1777 do stavu svobodných pánů povýšen, 1790 zemřel, měl syny Alberta (narozen 6. dubna 1783) a Volfganga (nar. 1. čna 1787, † 29. bř. 1829), jehožto syn Konstantin (nar. 22. čce 1816) nyní statky Hrozovou a Porubu spolu se strýcem Albertem drží. Josef **P.** z Fr. na Hlavnici a Slatnicích dosáhl povýšení do stavu svobodných pánů 1776. Prodav Slatníky 1779 bratru Karlovi a Hlavnici s Nov. Dv. 1780 Ondřejovi hraběti Renardovi, koupil si několik statků na Moravě, kdež byl c. kr. guberniálním a později dvorským radou, prodal je však všechny po krátkém čase zase. Jeho syn Felix Maria (nar. 18. srp. 1763, † 12. dub. 1826) zanechal žijící ještě syny Josefa Marii Eduarda Augusta (nar. 18. bř. 1794), c. kr. kom. a vrchního finančního radu, jehož syn Felix Maria (nar. 14. říj. 1826) jest c. kr. kom. a delegatem v Belluně, pak Ludvíka (nar. 2. dub. 1799), c. kr. radu při vrchním zemském soudu ve Vídni. Karel **p.** z Fr. na Stebořicích a Slatnicích, od něhož pochází 3. až podnes v rytířském stavu trvající linie, zanechal syna Karla, c. kr. gubern. radu a krajského hejtmana nejprvé ve Lvově, potom v Opavě († 11. pros. 1820), jehož manželka Marie Františka Alžběta, roz. Mückuschovna z Buchberka, majíc s ním statky jeho společně, 1825 i Hlavnici opět koupila, ježto však 1832 znova do jiných rukou přešla. Jejich syn Karel (nar. 19. led. 1816, † 17. říj. 1856) zůstavil statky Stebořice a Slatníky sirotkům nezletilým, mezi nimiž jsou synové Arthur (nar. 1843) a Ervin (nar. 1846). *Svb.*

Pinocci [pinoči] Jeronym, dějepisec, sekretář krále Polského Jana Kazimíra, pošel z rodiny vlaské, od časů dávných v Krakově usedlé, kdež se nar., akademii odbyl a r. 1622 na šlechtice povýšen byl. Dostav se ku dvoru Vladislava IV. vykonal poselství v záležitostech krále toho do Itálie; roku 1644 byl kupcem a radním a 1649 purkmistrem v Krakově, r. 1651 nabyl statku Dzieckowic u Krakova, téhož času byl sekretářem krále Jana Kazimíra a archivářem kanceláře velkokorunní, r. 1655 odebrav se do Hlohova ve Slezsku řídil tu záležitosti král. Marie Ludvíky a r. 1660 spravoval mincovnu lvovskou; † 1676. **P.** zůstavil v rukopise díla: *Relatione storiche della Polonia dall a. 1656 all 1663; Notizie storiche della Polonia dell 1655 all 1668; Relatione della dieto 1661; Principio della guerra di Polonia contra i Turchi* (1673); *Vilis moneta reipublicae* a j.

Pinos 1) špan. Isla de **P.**, ostrov španělský u jihozáp. kouta Kuby, k níž náleží, má 58 □ m. se 1400 obyv. (r. 1854). Hl. město Nueva Gerona leží na sev. straně ostrova; mimo to jsou důležitější místa Santa Fé a Jorobodo. Jest zde několik značných hor, jako Sierra de la Cañada (1600′ n. m.), Daguilla (1500′) a Sierra de los Cabellos (1074′); uprostřed ostrova jsou rozsáhlé močály, jinde jest půda náramně úrodná, podnebí mírné a zdravé. Nalézá se tu železo, stříbro, rtuť, síra a mramor. Roste zde tabák, rozličné ovoce i dříví (cedry, mahagony). Ostrov **P.** objeven byl od Kolumba 1494. — **2) P.**, ostrůvek v Tichém moři blíže jihových. konce Nové Kaledonie s 2500 obyv. z plemene papuánského, pleti temné, postavy prostřední; muži se obřezávají, a oboje pohlaví chodí nahé. Jsou náramně ukrutní a divocí lidožrouti.

Pinová kyselina, dle Berzelia součástka pryskyřice smrkové a jedlové; z rozmělněné kalafuny možno jí dobyti studeným lihem, který ji rozpouští.

Pinsk, kraj. m. v jižní části rus. gub. Minské, nad ř. Pinou nedal. řeky Pripeti, má 10.368 obyv. (r. 1856), 7 kostelův, 976 domův hl. dřevěných. Poprvé se vyskýtá r. 1097, kdež s Turovem náležel velkokníž. Kyjevskému; později dostával se s Turovem v úděl rozl. knížatům, zakoušeje v bouřlivých oněch časích mnoho svízelův. V 2. pol. XIII. stol. dostal se **P.** v moc knížat Litevských; panství litev. v **P**-u upevněno hl. za Gedymina (1320), jenž jej dal synu svému Narymuntu. R. 1509 dostalo se kníž. **P**-é Fedoru Jaroslaviči, r. 1519 královně Boně. Ok. 1527 poraženi nedaleko **P**-a Tataři od knížete Konstantina Ostrožského. R. 1581 nadán **P.** právem magdeburským, což potvrzeno r. 1633. R. 1648 zaujat od kozákův. R. 1635 uvedeni sem jezuiti, 1678 dominikáni, 1717 bernardini, 1734 karmeliti atd. R. 1706 byl zde Karel XII. **P.** byl druhdy kraj. městem vojevodství Břešťsko-Litevského. — Kraj **P**-ý má kromě města 100.404 obyv., hl. Bělorusův.

Pinščizna *(Pinština)*, střední močálovitá část litev. Polesí, na hranicích nyn. gub. Minské a Volyňské, u města Pinsku; zaujímá as 4000 □ verst; množství řek a říček ji svlažuje, hl. Pripeť a četné její přítoky. Celé to prostranství pokrývá se na jaře a na podzim vodou k veliké škodě země. Jsou zde některé průplavy, hlavní Oginský (v. t.), pak Královský, spojující Pinu s Muchavcem (Dněpr s Vislou).

Pint, míra na tekutiny v Anglicku, jichž jde 8 do zallonu; 112 **p**-ů = 45 víd. mázů (tedy víd. máz bez mála 2½ angl. **p**-u). *Sn.*

Pinta, stará míra na tekutiny v Čechách, v Lombardsko-Benátsku a v některých jiných italských místech. 20 českých *pint* = 27 víd. mázům. *Sn.*

Pinte, stará míra na tekutiny v Paříži, = 0·9313 literů. *Sn.*

Pintelli Baccio, ital. stavitel, z Florencie pocházející, květl mezi l. 1471—91. Byl delší čas v Římě, kdež od něho pocházejí kostely: *Sti Apostoli*, *San Pietro in Vincoli*, *San Sisto* (proslulá Sixtinská kaple) a *San Pietro in Montorio*, načež ho Federigo II. z Urbina povolal k dostavění tamějšího vévodského paláce, jehožto znamenitou stavbu před ním vedl Jihoslovan Lucijan Lovranin čili vlastně Vranjanin (vůbec Luciano di Laurana zvaný). R. 1491 stavěl pro vévodu Giovanni della Rovere kostel Santa Maria delle Grazie u Sinigaglie. *Mů.*

Pinto Fernao Mendes, portugalský cestovatel,

nar. v Montemoru v prov. Beiře ok. r. 1509, zemř. 8. čce 1583. Byv nějaký čas pažetem u Jiřího, vévody Coimbraského, vydal se r. 1537 do vých. Indie, kdež šťastnými podniky obchodními nesmírného bohactví nabyl, načež pobyv dlouhý čas v Japanu, Siamu, Korei a jiných místech asijských v lednu 1554 v Goi do řádu jesuitského vstoupil a odtud s misionáři jesuitskými do Japanu se vypravil. Zastrašen však nepříznivým přijetím, jakého se jim tam dostalo, vystoupil z řádu, poněvadž byl profes ještě nesložil, a zanechav mu své jmění navrátil se ku konci r. 1558 do Lisabonu, kdež potom nadarmo domáhal se nějaké podpory od vlády za své četné služby jí prokázané. Potom žil v soukromí ve vsi Almadě blíž Lisabonu, kdež se i oženil. Jeho cestopis vyšel bezpočtukráte, poprvé pod názvem *Peregrinaçao* v Lisaboně 1614, a byl do více jazyků evropských přeložen. Portugalové považují **P**-tu za jednoho ze svých nejlepších prosaiků, vedle čehož i ta chvála mu přísluší, že ve svém cestopisu byl naskrze pravdivým, jak tomu všichni pozdější cestovatelé nasvědčují.

Pinturicchio [pinturikio] Bernardino di Betto, ital. malíř peruginský (nar. r. 1454, † r. 1513 v Sieně), jehož příjmí **P.** *(Malířek)* odvádějí jedni od jeho malé postavy, jiní zase od jeho zručnosti v malbě. Byv dříve spolužákem Peruginovým (v. t.) stal se pak jeho pomocníkem a byl zprvu v Římě, později v Sieně činný. Maloval nejvíce na obmítce, a nejzdařilejší jeho práce toho druhu nacházejí se v kostele S. Maria in Araceli v Římě (*Výjevy ze života sv. Bernardina Sienského*), v S. Croce in Gerusalemme tamtéž (*Nalezení sv. kříže* a kolosální *Kristus*); z tabulových jeho maleb pak *sv. tři králové* v galerii Pitti ve Florencii a tabule z oltářního díla (v akademii Peruginské). *Mü.*

Pinus L., sosna, je rodové jmeno četných druhů rostlin chvojnatých neb jehličnatých *(Coniferae)* ze třídy nahosemenných. Jsouť to vysoké stromy lesní, řidčeji keře, vzrůstu pravidelného a s větvemi, alespoň v prvních letech, v přeslen postavenými, kteréžto i s listím na nich obyčejně slují chvoj neb chvůj. Listy (jehličí) neb špendličí mají podobu čárkovitou, jsou dlouhé a úzké, a vždy vyrůstá jich dvé i více pohromadě ze společné šupinaté pochvy z úžlabíčka malých šupin; tyto listonosné části sluší považovati za větvičky nevyvinuté a neprodloužené. Květy jsou různé, jednodomé, v jehnědách a šiškách shloučené, každý v úžlabíčku šupiny. Tyčinkové květy stojí na konci větví a mají prašníky dvoupouzdré, na dél na spojidle šupinovitém přirostlé a podélní štěrbinou pukající; pel žlutý přehojný. Tento za čas květení větrem sehnán a deštěm do nížin spláknut byl nepochybně příčinou domněnky, že pršela síra. Květy pestíkové neb plodné tvoří šišku s hustými pravidelně na závit postavenými šupinami, a stojí v čas květu na loňských větvích. Šupiny na šišce jsou zprvu barevné, a za každou vyrůstá šupina jiná, větší nežli šupinatý list, v jehož úžlabíčku byla povstala a na zpodu této šupiny vytvořují se z jara dva semenní pupeny čili vajíčka nahá beze všech obalů; tvar jejich jest baňkovitý, v užším konci jest semenní otvor dolů obrácený s krajem zubatodřípatým. Zúrodnění semenního pupenu pylem neděje se hned po jeho se vytvoření, nýbrž až roku příštího. Plody jsou vlastně jenom křídlatá semena, obsažená ve zdřevnatělém květenství neb šišce. Tato má v době uzrání svého tvar široce vejčitý, a jednotlivé její šupiny jsou v hořejším konci stloustlé, nesouce zde štítek hrbolovitý; stojí obyčejně šikmo dolů obrácené a v čas zralosti semen padají se stromů celé. Zárodek, ležící v semenu u prostřed bílku, má jako u ostatních chvojnatých více v přeslen postavených úzkých děloh, a klíční rostlina roste v prvních letech velmi pomalu; jenom kořeny rostou rychleji, aniž by se příliš rozkvětovaly. Listy neb jehly shloučené vyskytují se teprv dle pravidla třetím rokem, v prvním a druhém roku jsou ojedinělé. Téměř všecky druhy milují půdu křemenitou, mnohé daří se i na písku. Hlavnější jsou: borovice neb soustavně sosna borovice, **P.** *sylvestris* L., místy také chvoj, u nás v lesnictví strom předůležitý a přeužitečný. Dosahuje výšky až 160 stř., má kůru šedou, později červenavou a roztrhanou, listy po dvou ve společné pochvě. Zrůst pravidelný zachovává až do 20. roku, vytvořujíc větve své v přeslenech pěti- i sedmiramených. Později stává se zrůst nepravidelný. Roční přírůstek obnáší až k 10. roku $^2/_{25}$ stř., až k 20. roku $1^1/_5$ stř., až k 40. r. $^3/_{10}$ stř. a tak až k 60. roku; později jest zase menší, ale dřevo nabývá dalším zrůstem větší pevnosti a výhřevnosti. Dolejší větve podržuje, když stojí pro sebe, v uzavřeném lese je shazuje, tvoříc jen na vrcholi větevnatý koš. Jehličí je pichlavé, sivě zelené, až 2″ dlouhé; šišky jsou podvojné neb ojedinělé, nejvýše 3″ dlouhé, a visí na stopce sehnuté; ke zrání potřebují 2 léta. Dřevo čím starší, tím více obsahuje pryskyřice, jmenovitě v části oddenkové (louč), a jest u nás velmi obyčejným palivem. Z pryskyřice dobývá se rozličných hmot. Na vzduchu ztvrdlá sluje pryskyřice bílá (Gallipot). Vypudí-li se z ní všecka silice terpentinová ohněm, zbývá tak zvané kolofonium neb kalafuna. Pryskyřice bílá, mírným ohněm až k tavení zabřátá, dává smolu bednářskou; pryskyřičnatá hmota truzením borového dříví dobytá sluje dehet a ztvrdlá smolou černou. Oharky po dobytí dehtu dávají znenáhla spálené kopet. Co se míst, vzrůstu borovicím příhodných týče, tož vyhledávají si borovice krajiny ležící více na výsluní a půdu křemenitou a písčitou; vápno, břidlice a zelenokámen nezdá se jim svědčiti. V Čechách je borovice více strom roviny nežli hor, vystříhajíc se všech vyšších pohoří. Nejvíce rozšířen je strom tento v Rusku, tak že plocha Ruské říše borovicemi porostlá obnáší více než dvacetkrát tolik co všecky borové lesy ostatní Evropy. V západní a jižné Evropě není borovice hojná, ba i v Němcích jen místy větší borové lesy se nacházejí. V Dánsku je vyhubena, v Skandinavii však dosahuje až k stupni 70., rostouc ještě u Hammerfestu, a blíží se tam místy až k mezi stromů vůbec. Jen rozptýlené a pouze jako výminečně objevuje se někdy borovice v močálech, jichž spodní vrstva je křemenitá. Takové borovice bývají mnohem smolnější než obyčejné, a pryskyřice jejich má silnější aromatickou, na růžový olej připomínající vůni. Jiný druh sosen je kleč neb kosodřevina (**P.** *Pumilio* Haenke; *die Krummholzkiefer*). Jenom omylem pokládá se pouze za odrůdu bor. obecné, shodujíc se s ní jehličím podvojným. Rozeznává se ale od bor. obecné mimo tmavější chvoj ještě větvemi v oblouku nahoru ohnutými, obzvláště pak lesklými, tmavohnědými šupinami šišek, které při bor. obecné jsou světlohnědé a drsnaté; šišky samy jsou krátce stopečné a skoro přímé, a semena mají křídla pouze dvakrát delší sebe samých. Kleč jest křovitá, má větve zprohýbané, kořeny vyhánějící a jen na konci vystupující. Jestiť pravá slatinná rostlina; méně sluší ji nazvati rostlinou alpskou, jakkoli se nejhojněji na vysokých horách střední Evropy od 3000′ až 5000′ a jižněji i k 6000′ nalézá. Hledá vlhkost půdy a vzduchu a mírnou teplotu. V bařinách u pat hor v nízkých polohách mezi 1200′ až 2500′ stává se opravdovým stromem

a sluje botanicky **P.** *uliginosa* dle Neumanna. Co takový strom nacházíme ji v horách Krkonošských, Kdadských a Krušných, především ale v jižních Čechách okolo Jindřichova Hradce a u Třeboně, pak v dolejší části Šumavy. (Ostatně v. Kosodřevina). Kleč v horách vápenných, v Tatrách, v Krajině, v Salcburku a v bavorských Alpách má se za jiný druh sosen, jejž nazývají **P.** *Mughus* Scop.; v západní Evropě a v Řecku objevuje se na horách co kleč opět jiný druh, **P.** *uncinata* Rammond. Jiné dvoušpendličí borovice jsou ještě: **P.** *nigricans* Host. brým dle Pres. neb černá sosna rakouská; tato má šerou, červeně rozsedalou kůru, jehličí černavě zelené, šupiny šišek na konci zakulacené a semena černě mramorovaná. Roste na půdě vápenité i před Alpami v Rakousích a již. Uhřích; zdá se býti pouhou odrůdou sosny korsické, **P.** *Laricio* Poiret, rostoucí na horách korsických a jihoitalských a v Pyreneích. V Rusích objevuje se co odrůda pode jmenem **P.** *Pallasiana.* Černá sosna rakouská roste rychle, má trvanlivé smolné dříví a dala by se s prospěchem i v Čechách pěstovati v horách opukových a ve vápenitých krajinách silurských. Sosna mořská, **P.** *maritima* Lam., roste v písčité půdě hlavně na pomoří jižné Evropy; v krajině Gascogneské zachránili sázením této sosny pobřežní krajiny *(Landes)* před šířícími se závějemi písku. Mezi nejušlechtilejší tvary sosnovitých náleží pinie neb pinela, u Hájka borovice zahradní, **P.** *Pinea* L. Tento strom, dosahujíc výšky 50—60′, již z daleka se od ostatních rozeznává obšírným, deštníku podobným košem na kmenu přímém; tvar tento uvádí se v aesthetickém rostlinosloví pode jménem podoby piniové. Listy pinie jsou podvojné, tmavě zelené, 6—7″ dlouhé; šišky vejčité až 5″ dlouhé se šupinami lesklými, zaokrouhlenými, na konci s vypuklinou šestistranou. Semena zrají 3 léta a jsou jedlá; jedna odrůda má obsemeni velmi tvrdé, jiná tenké a křehké. Slují pinelky neb pineoly a chutnají skoro jako mandle. Pinie jest okrasou krajin jihoevropských a tvoří tu jakož i v Malé Asii lesy. Dříví slouží k těmže věcem jako borovice, dává však málo pryskyřice. — Listy potrojné mají sosny: sosna tuhá (**P.** *rigida* Mill.) v sev. Americe, kadídlová (**P.** *Taeda* L.) ve Virginii a Karolíně, a dlouhopoševná (**P.** *australis* Michx), rostoucí s předešlou a poskytující terebintinu bostonskou. — Mezi sosny s listím popětným patří mezi jinými sosna hladká neb Vejmutova (**P.** *Strobus* L.) a limba (**P.** *Cembra* L., *die Zirbelkiefer*). Prvnější tvoří v sev. Americe rozsáhlé hvozdy dílem na statku hraběte Weymoutha, odkudž jméno její. Dorůstá výšky 200′, má kmen s kůrou šedou, hladkou a košem rozsáhlým s větvemi přesleněnými; listy, asi 4″ dlouhé, jsou tříhrané, tenké a měkké. Roste rychleji než borovice obecná a sází se nyní dosti hojně v sadech, snášejíc dobře naše zimy. Druhá je horským stromem střední Evropy a Asie, rostouc v Alpách, Karpatech, v horách Uralských, Baikalských a Altaiských. V Čechách pěstuje se zde onde jak v rovině, jako u Hluboké, tak i na vrcholích Šumavských, na Boubínu a hoře sv. Tomášské, a dobře se jí daří. Dosahuje výšky 120′, má kůru šedou a hladší nežli borovice, listy 3″ dlouhé, ostře tříhrané, šišky tupě vejčité $3^1/_2$‴ dlouhé, se šupinami přitlačenými, se štítem okrouhleným a na konci vtlačeným. Semena jsou bezkřídlá, jako ořech vlaský veliká a jedí se, podobajíce se chutí pinelkám. Dříví vonné a měkké slouží dobře řezbářům a hodí se na nástroje hudební. — V starších botan. spisech uvádějí se pod rodovým jménem **P.** mnohé jiné nahosemenné rostliny, které od novějších na samostatná pokolení byly rozděleny. Tak sluje **P.** *Abies* Kinn. nyní *Abies excelsa*, smrk; **P.** *Larix* L. nyní *Larix europaea*, modřín (v. t.); **P.** *Cedrus* L. nyní *Cedrus libanotica*, cedr (v. t.). Této cedře libanonské nejvíce podobá se deodara (*Cedrus Deodara*), rostoucí v střední vysoké Asii v Nepalu a Tibetu. Má dříví silně pryskyřičnaté, vonné a trvanlivé; ze stromů u nás v lesích pěstovaných podobna je nejvíce modřínu. *Jha.*

Pinxit, lat. maloval (stává na obrazech vedle jména malířova).

Piny Woods [-wúds], Smrčiny, název velmi různých krajin v jižních státech severoamerických, zvláště pak širokého pasu, táhnoucího se od sev. pobřeží zálivu Mexického do vnitř země a zahrnujícího v sobě celou záp. Floridu, jižní část Alabamy a Mississippi, jihových. kout Louisiany, části vých. Floridy, Georgie u obou Karolin. Pás tento jest málo vymýtěn a málo vzděláván, a různí se od sousedních krajů, v nichž se rostí bavlna; půda jest písčitá, s větší části smrčinami prorostlá. Na pokraji řek a močálů rostou magnolie, vavříny a zimostráz. V lesích žije vysoká zvěř. Obyvatelstvo jest zde řídko roztroušeno, poněvadž půda není úrodná.

Pinzano, ves benátská v prov. Udine s 2103 obyv. (1857).

Pinzgau nazývá se v Salcburku poříčí horní Saaly a poříčí Salzy po toku jejím až tam, kde k severu se zahne. Krajina ta dělí se pak na Ober-**P.** a Unter-**P.** Ostatně srv. Salzburk.

Pinzon, jméno rodiny bohatých a smělých plavců Palosských, z nichž tři členové byli spojeni s Kolumbem při objevení Ameriky. **1)** Martin Alonso **P.**, hlava rodiny za oné doby, nabídl se Kolumbovi, že mu opatří prostředky k plavbě, a když tento obdržel královské povolení k vypravení tří lodí na cestu, sebral **P.** potřebné k tomu plavce a velel lodi Pintě při první výpravě. Když však hledali domnělý ostrov Babeque, **P.** opustiv Kolumba jal se jej hledati sám (v list. 1492) a přistál k řece na Hispaniole, nyní zv. Porto Caballo, odkudž unesl dvě dívky a čtyry muže, zamýšleje prodati je ve Španělích za otroky, ale Kolumbus jej později přinutil, že je propustil zase na svobodu. Na zpáteční cestě rozehnala je bouře a **P.** byl zahnán do přístavu Bayonnenského. Maje za to, že Kolumbus v bouři zahynul, poslal psaní králi, v němž podával zprávu o zemích nově objevených, žádaje za dovolení, by směl přijíti ke dvoru a dáti zprávu osobně. I přibyl do Palosu zároveň s Kolumbem, kterému se dostalo nadšeného uvítání. Událostí touto, jakož i tím, že nedlouho potom dostal od krále list zapovídající jemu příchod ke dvoru, schvátilo mysl jeho tak, že brzo potom umřel. — **2)** Vicente Yañez **P.**, jenž byl velitelem lodi Niňy na první výpravě Kolumbově, vypravil později sám 3 karavely a odplul v pros. 1499 z Palosu na jihozápad, hledat nových krajů zlatonosných; dne 28. led. 1500 octl se u mysu sv. Augustina v Brasilii. Vystoupiv na zem prohlásil ji za majetek koruny Kastilské, ale bojovní tuzemci přinutili jej k odplutí, načež se **P.** po mnohých dobrodružstvích dostal do ústí Marañonu. Bera se dále plul kolem ústí Orinoka a koncem čna dostal se do Hispanioly, kdež v čci dvě jeho karavely utonuly i s lidem za strašné vichřice. **P.** vrátil se do Palosu koncem září po cestě nesnází plné, na niž přišel o všecko jmění. Dne 5. září 1501 dáno mu královské povolení kolonisovati veškery země, které byl objevil, ale **P.** nepodnikl nikdy druhé výpravy do oněch končin. — **3)** Francisco Martin **P.**, třetí bratr, provázel Kolumba na první cestě jakožto lodník pod velitelstvím Martina Alonsa **P**-a. — Cí-

sař Karel V. povýšil rodinu P-ů na hidalgy za jejich zásluhy o objevení nových zemí. Rodina ta žije podnes v Mogueru blíže Palosu.

Piom en mère v. Egyt str. 404. *b*.

Piombi, olověné střechy, strašná druhdy vězení státní v ital. Benátkách.

Piombino, **1)** opevněné hlavní město knížectví téhož jména, náležícího rodině Buoncompagni-Ludovisi, majícího na 6 ☐ m. 25.000 obyv., v ital. prov. Pisanské, na průlivu P., jenž dělí ostrov Elbu od pevné země; má 4500 obyv., pevnůstku, malý přístav a silné rybařství. Rod knížat P-nských kvete ve dvou liniích, z nich jednu zastupuje kníže Antonio z P-na, nar. 11. srp. 1808, druhou (Buoncompagni-Ludovisi-Ottoboni) don Marco, kníže P-nský, vévoda z Fano, nar. 21. zář. 1832. — **2)** P. ms. benátský v prov. Padovánské, s 3639 obyv. (1857).

Piombo, Fra Sebastiano del.. v. Luciano.

Pioneers [pajonýrs], pionéři, slovou Severoameričanům první osadníci v kraji posud nevzdělaném, poněvadž následujícím přistěhovalcům takřka jako pionéři klestí cestu.

Pionér, zákopník, vojín určený při pochodu vojska, aby odstranil všecky překážky, opravoval zkažené cesty a mosty, vedl cesty a kladl lávky a dělal mosty nové atd.; v rakouském vojště dělají p-ři i služby mostařského sboru, též kopají hradby mimochodné tak zvané polní (v. Hradba) a dělají sruby (srv. Hražení) což v jiných vojscích konávají vojáci genijní. *Msý.*

Piophila, rod much (*Diptera*), které kladou svá vajíčka nejraději do sýra, kdež pak larvy co syrní červy žijí. P. *casei*, moucha sýrařka, jest leskle černá, asi jako mravenec veliká.

Piorry Peter Adolf, znamenitý lékař franc., nar. 1794 v Poitiersu. Studoval lékařství, byl v 18. roku věku svého ve všeobecné konskripci na vojnu vzat a do Španělska poslán, kde chirurgickou službu zastával. Po pádu císařství Napoleonova pokračoval v studiích lék. a stal se r. 1816 doktorem na základě zastávané sady: že čtení knih lékařských laikům jest velmi nebezpečné. Sprvopočátku byl stoupencem Broussaisovým, avšak brzo náležel ke škole tak zvané organické, stav se žákem proslulého fysiologa Magendieho. Stal se adjunktem akademie lék. r. 1823, nato r. 1826 agrége fakulty lék. a r. 1827 lék. centrálního bureau. V této době se vyznamenal pojednáním: *De la percussion mediate* (Paris 1828), za kteréž obdržel cenu Montyonskou od akademie věd. R. 1840 teprv obdržel stolici pathologie vnitřní na fak. lék., když byl před tím pětkrát propadl. Od roku 1836 byl lékařem v nemocnici de la Pitié a r. 1846 se dostal do nemocnice de la Charité. Další spisy jeho jsou následující: *Du procédé opératoire à suivre dans l'exploration des organes par la percussion mediate* (Paris 1835); *Clinique medicale de la Pitié et de la Salpêtrière* (Paris 1833, 1835); *Traité de diagnostic et de séméiologie* (Paris 1836—37 3 vols.; přeloženo též do něm.); *Traité de médecine pratique et de pathologie iatrique* (Paris 1841—49 8 vols.). *Lp.*

Piotrków *(Petrkov)*, město krajské v král. Polském, v gub. Varšavské na potoku Stravě s 11.209 obyv. (1860); má kolej piaristskou, gymnasium, 4 kláštery. — Dějiny. Kazimír Velký ohraditi dal město zděmi a zámek obnoviti, Vladislav Jagelo nadal je po shoření r. 1404 právem magdeburským, králové z rodu Jagelova držívali tu zemské sněmy, r. 1467 potvrzena tu smlouva s křižáky v Toruni r. 1466 zavřená, r. 1469 dostavilo se sem za králem Kazimírem poselství české a podávalo korunu českou nejstaršímu synu jeho Vladislavovi, r. 1501 zavřeno tu pětileté příměří s Turky; dále odbývaly se tu volby některých králů. Sněm sešel se tu posledně 1567, neboť již roku 1569 ustanoveno v Lublíně, aby se budoucí valné sněmy ve Varšavě odbývaly. Vedle toho odbylo se tu několik synod provinciálních, jako r. 1456, 1577, 1628 a j. v. V P-ě potvrdil August II. mír Altranstädtský 1706 a zřekl se koruny Polské. R. 1731 lehla větší část města popelem, a podruhé strávil požár 1786 54 domů kamenných, několik kostelův a všecky domy na předměstí. — Kraj P-ský měl r. 1858 na 84·29 ☐ m. 172.147 obyv., mezi nimiž bylo Židův 13.843.

Piotrkowczyk, spisovatelé pol.: **1)** Ondřej P. dr. filos. a obojího práva, akademik krakovský, nar. r. 1595 z otce Ondřeje, zasloužilého knihtiskaře v Krakově, a matky Hedviky, básnířky. Skončiv učení v rodném městě cestoval po Itálii, Francii a Německu, navštěvuje všudy nejčelnější university. Když se vrátil do Krakova, ujal po smrti otcově 1620 knihtiskárnu, zlepšil ji a rozhojnil. R. 1628 dosáhl toho na sněmu Petrkovském, aby sám tisknouti směl knihy náboženské, r. 1631 a 1640 byl jedním z presidentův v magistratě krakovském a vyslán byl několikráte z toho města na sněm obecný; † v Krakově 1645. Mimo básně za mladosti napsané a po rozličných spisech roztroušené vydal tiskem: *Quaestio de bona fide in praescriptionibus* (v Krakově 1618); *Constitutiones et statuta regni Poloniae in comitiis sancita ab a. 1550 ad a. 1643* (t. 1637 folio). — **2)** Alexej P., z téže rodiny pošlý, kazatel z řádu bernardinův, kterého lze postaviti po boku Birkowskému. Mimo hojná příležitostná kázaní vzornou polštinou vydal dobré knihy *Zabawa postna albo myślanie o męce Pana Jezusowej* (v Krakově roku 1654) a *Uczta zbawienna albo sposób gotowania się do stolu Pańskiego* (tamtéž 1654 a vydal 1717). — **3)** Melchior P. v. Pietrkowita. — **4)** Hedwika P-ová, básnířka polská, rozená Prężynówna, narozená v Krakově a nabyvši skromného vzdělání vdána byla za mladých ještě let za Ondřeje P-a (viz **1)**). Živnost mužova a časté obcování s lidmi učenými vzbudilo v Hedvice touhu po větším vzdělání; i naučila se latině tou měrou, že zběžně psala řečí tou a čísti mohla hojné spisy starých Římanův i krajanů svých. Po smrti chotě svého spravovala nějaký čas knihtiskárnu, a teprv když ji syn ujal, věnovala se úplně zamilované své zábavě, básně psáti polským jazykem. Z delších prací jejích jmenujeme *Fawor miłości boskiej* (v Krakově r. 1663), který staví ji po bok nejlepších básníků tehdejších.

Piotrowin, ves v kr. Uředovském na ř. Visle, památná legendou, která vypravuje, že se tu odbýval za kr. Boleslava Smělého soud, na němž vydal svědectví pravdě biskup Krakovský Stan. Szczepanowski doličuje, že vzkřísil z mrtvých ryt. Petra z Janiszewa Strzemieńczyka tři léta již pohřbeného. Kardinál Zbyhněv Olešnický dal tu vystavěti r. 1442 na místě starého dřevěného nový kostel kamenný; na místě pak, kde z mrtvých vstal rytíř jmenovaný, stojí podnes kaple, v níž malby na obmítce příběh tento zvěstují. R. 1704 položil se v P-ě táborem kr. August III.; 9. dubna vzňal se tábor, i shořela veškerá kancelář král. s hojnými a důležitými listinami, zásoby, 90 koní a 33 osob.

Piotrowski, šlechtický rod polský, jenž rozličného znaku užíval; z větve, kteráž užívala znaku Gozdawa, pošel Lukáš P., gramatik, rodem z Podlesí; byl učitelem na školách nižších, pak přednášel filosofii na akademii Krakovské a stal se prokuratorem

téže akademie; † 1679. Co nejlepší znatel latiny za časův tehdejších vydal gramatiku latinskou pod názvem: *Grammaticarum institutionum libri IV.* (v Krakově 1634, později tamž několikrát a ve Vídni 1660), kteráž kniha byla základem vyučování po celém Polsku. Mimo to složil **P.** hojně básní latinských, které ale roztroušeny jsou po rozličných spisech. — Druhá větev užívala znaku Junosza a rozšířena byla po Litvě. Z té připomíná se Trojan **P.**, písař v Ošmiani r. 1618, Jan, stolník litevský, Řehoř Stanislav, stolník Novohradský, který se vyznamenal udatností proti Moskevským a j. v. — **P.** znaku Ślepowron, kteří napřed bydleli na Litvě a odtud po několika vojevodstvích se rozšířili. Mikuláš byl podstolím v Chelmsku, vnuk jeho téhož jména číšníkem Mělnickým 1733, Lukáš komorníkem Dobřiňským 1788, Kazimír pokladníkem Volyňským 1792, Leon komorníkem Podolským, Jindřich, plukovníkem vojsk korunních a pánem statků Vysoké v Mazovecku, Nadařína ve vojv. Varšavském a města Břeska, Pavel pánem na Motrankách, Ignác, plukovníkem vojsk korunních a j. v. — Čtvrtá větev užívala znaku Świnka. — Z rodu **P**-ch, neznámo však z kterých větví, pošli dále Gracian **P.**, veršopisec a řečník, nar. 1735 ve vojv. Sandomírském, vstoupil do řádu piaristův, vyučoval na školách nižších, pak rethorice, ve Varšavě přednášel o řečnictví a filosofii, pak byl ředitelem některých škol venkovských, až zemřel co probošť v Lisku r. 1785. Tiskem vydal: *Oratio pro instauratione studiorum de necessitate eloquentiae in libera republica* (ve Varšavě 1765); *Kazania w piątki postu wielkiego* (t., 1770); *Satyr przeciwko zgorszeniom wieku naszego, za powodem satyry Jana Kochanowskiego* (t. 1773). Rufin **P.** napsal *Pamiętniki z pobytu na Syberyi* (3 sv. v Poznani 1860), z časů nejnovějších, které dopodrobna líčí bídný stav vypovězencův polských na Sibiři. Do němčiny přeložil je a vydal v Poznani r. 1862 L. Königh.

Piotrowski (zdali údové některé rodiny šlechtické t. jm. nevědomo): **1)** Kajetán **P.**, piarista, nar. ok. 1802 na Litvě, byl učitelem na škole při kostele svatého Stanislava v Petrohradě a napsal tato díla: *Wiadomości historyczno-statystyczne o kościele katolickim v Rossyi* (4 t. ve folio); *Dykcyjonarz pisarzów polskich* (sestavený z materiálu, který mu poskytla knihovna cís. v Petrohradě); *Żywoty świętych i błogosławianych Polaków;* mimo to dal tisknouti drobné některé básně po rozličných sbírkách. — **2)** Eligius **P.**, právník, vzdělal se v Křemenci, byl předsedou soudu trestního ve Volyni a † v pozdním věku r. 1863. Sepsal v širokých rozměrech *Dzieje Kijowczyzny*, které hodlá tiskem vydati rodina jeho a z nichž úryvky podala *Biblioteka Warszawska; Rzecz o patronach* (v Křemenci 1817); *Summaryjusz królewszczyn w całej koronie Polskiej* (ve Varš. 1862). — **3)** Max. Ant. **P.**, malíř, nar. v Bydhošti r. 1814, vzdělával se v Berlíně pod Henselem a jest nyní profesorem na akademii v Královci. Čelnější jeho práce jsou: Komposice v nádraží Královeckém s alegorickými figurami, představujícími *Dobrodiní železné dráhy;* dále *Ludvík XV. a Mme Pompadour; Narození Kristovo.* *Mü.*

Piove, též **P.** di Sacco, ms benátský v prov. Padua, na řece Fiumicellu, s průmyslem v kožích i plátně a 6748 obyv. (1857).

Piozzi Hester Lynch, spisovatelka angl., nar. v Bodvelu v Caernarvonshiru 1739, † v Cliftoně bl. Bristolu 2. kv. 1821. Byla dcera Johna Salusbury a 1764 vdala se za bohatého sládka jmenem Thrale. Brzo potom seznámila se s dr. Johnstonem a stala se důvěrnou jeho přítelkyní. Po smrti Thralově provdala se 1784 za ital. hudebního mistra Gabriela Piozziho. Po smrti Johnsonově vydala *Anecdotes of Dr. Samuel Johnson during the last twenty years in his life* (1786), čímž si spůsobila rozepři s Boswellem a jinými přáteli Johnsonovými, a Wolcott vydal na ni báseň *Bozzy and Piozzi.* Přebývajíc ve Florencii 1786 připravila **P.** s Merrym, Greatheadem a Parsonsem sbírku básní i prosy pod názvem *The Florentine miscellany,* která byla sice tištěna, ale nevydána. Ostatní její díla jsou: *Observations and reflections made in the course of a journey through France, Italy and Germany* (2 sv. 1789); *British synonymy, or an attempt at regulating the choice of words in familiar conversation* (2 sv. 1794); *Retrospection, on a review of the most striking and important events, characters, situations and their consequences, which the last eighteen hundred years have presented to the view of mankind* (2 sv. 1801). Za nejlepší však z plodů jejích považují se básně, kterými přispěla r. 1765 do *Miscellanies,* vydaných od Anny Marie Williamsové, zvláště pak báseň *The tree warnings* (tři výstrahy). Viz A. Hayward: *Autobiography, letters and literary remains of Mrs.* **P.** (Cond. a Bost. 1861).

Pipa slove přístroj, jenž do otvoru sudu se zandává, aby jím pochvilný výtok kapaliny se spůsoboval neb zamezoval. Podstatou jest to dlouhá zátka v sudě trčící, po délce až do jisté vzdálenosti provrtaná; napříč pak jde zase průvrt, v němž právě tak zařízená zátka kolmo vstrčena jest a tenším koncem dolů hledí. Otáčením kolmé části o 90° se otvory obou částí buď spojují a tudíž výtok umožní, anebo se otvor podélný v hlavní části uzamkne. **P**-y jsou někdy také tak uspořádány, že jedním hnutím jen určitá míra tekutiny vytéci může; u jiných zase postaráno o to, aby při vytékání kapaliny pípou samou vzduch do sudů se dostával atd. *Pý.*

Pipa, špan. a port. míra olejná a vinná, asi $6^1/_3$ pruského vědra; v Portugalsku též míra na kamenné uhlí = 58·6 franc. hectolitrů.

Pipa (*Pipa dorsigera*), žába z čeledi bezjazyčných (*Aglossa*), mající tělo velmi ploské, až 1' dlouhé, kůži drsnou a na zadních nohou plovací blánu; barva jest tmavohnědá. Samec vtlačuje zúrodněná vajíčka samici na záda, jejíž kůže pak ve vodě nabubří, tvoříc buňky, v nichž se pulci vyvinují a jež teprv co dospělé žáby opouštějí. Žije v Guianě a v Brasilii. *Sý.*

Pipa z Osora (vl. *Pippo Spano),* z Florencie rodilý válečník v bojích uherských a italských proslulý, milostník cís. Sigmunda, kterému sloužil v bojích proti Benátčanům, Turkům a v Čechách proti Husitům. Poprvé zjevuje se na válečném poli českém s houfy uherskými u Benešova 19. kv. 1420 (srv. Palacký: *Dějiny* III. 1. str. 322), a pak vždy, kdykoli se valnější houfy uh. do Čech a Moravy přivalily; jmenovitě předeslal jej Sigmund, vystrojiv r. 1421 novou výpravu z Uher, Sedmihradska, Srbska a Chorvátska, v čele silného vojska na Moravu, kdež **P.** dobýval a plenil statky předních pánů husitských. Nejprv obořil se na statky pánův Kravařův v jihových. Moravě; i šla taková hrůza ze skutkův jeho válečných, že se mnozí páni mor. na překot Sigmundovi poddávali. Odtud vydal se do Čech, i ač se napřed vítězstvím chlubil, poražen jest od Žižky u Kaňku a Brodu Německého v ún. 1422 **P.**, válečník po celé Evropě proslavený, podlehl válečnému umění a udatnosti české, ač měl vojska znamenitou přesilu a v bojích mnohých otužilého.

Pipec v. Tipec.

Piper, lat. pepř (v. t.).

Piper Karel, švéd. státník, narozen r. 1647 ve Štockholmu (z původně německého rodu, jenž se byl z Livonska do Švédska přestěhoval), vstoupil v 21. roce svém do státní služby a byl r. 1679 na šlechtictví povýšen a zároveň jmenován sekretářem nejvyšší komory. V tomto ne příliš snadném postavení svém dával takové schopnosti a horlivost na jevo, že jimi sobě získal u vysoké míře důvěru a přízeň krále Karla XI. Stav se r. 1689 kancelářským radou a státním sekretářem, byl pravou rukou královou ve všech vnitřních záležitostech a nabýval vždy více jeho přízně. Po smrti Karla XI. náležel **P.** k oněm, jenž učinili návrh, aby Karel XII. byl prohlášen za dospělého; brzo na to byl jmenován státním radou a povýšen na hraběte a stal se v krátké době královým miláčkem. Při polních taženích Karla XII. doprovázel neustále tohoto, při čemž obstarával vnitřní záležitosti a řídil diplomatická vyjednávání; na běh událostí neměla však jeho rada žádného vlivu. Byv zajat u Poltavy zemřel na Schlüsselburce r. 1716. *Mü.*

Piperaceae, Pepřovité, čeleď rostlin z řádu *Piperitae* s květy obojakými neb jednodomými, v klasy (jehnědy) sestavenými; okvětí schází, tyčinky 2—3, vaječník jednolistý, jednopouzdrý, jednosemený. Plod jest bobule jednosemená, semeno obyčejně kulovaté, s bílkem tlustým. Jsou to byliny a keře jednoroční neb vytrvalé s listy vstříčnými neb přesleněnými, pořídku střídavými, jednoduchými, nejcelejšími, bez palistů. Rostou v krajinách tropických, nejvíce v Americe, pak v Asii, Africe a na australských ostrovech. Mnohé druhy chovají v kořenech nebo v ovoci éthericky olej a ostrou pryskyřici, jejichž základním prvkem jest piperin (v. t.), odtud jejich upotřebení co koření.

Piperi, nahie v Černé Hoře (v Brdech), v. Černá Hora, str. 500.

Piperin (značka C_{34} N_{19} NO_{6}), organická zásada nacházející se v rozličných druzích pepře, která se z lihového roztoku v čtyrstěných hranolech vyhraňuje. Jest bez chuti a bez zápachu; v lihu se snadno rozpouští a má pak velmi hořkou ostrou chuť. Roztok v kyselině sirkové má červenou barvu. Vaří-li se **p.** s lihovým roztokem drasla, rozpadá se v bezdusičnou kyselinu piperinovou a novou zásadu piperidin, bezbarvou, silně čpavkem a pepřem zapáchající tekutinu. Zahřívá-li se **p.** s 3- až 4násobným množstvím vápna sodového v lázni olejné na 150—160°, přechází taktéž v piperidin a v bezbarvý olej, který má složení a vlastnosti pikolinu.

Piperitae, Pepřovité v smyslu širším, tvoří 24. řád v soustavě Endlicherově, zahrnující dvouděložné rostliny s květy velmi jednoduchými bez okvětí s květenstvím palicovitým. Plody jsou obyčejně jednosemenné peckovice. Nejhlavnější čeleď je: *Piperaceae* (Pepřovité v užším smyslu), pak *Chlorantheae*, *Lacistemeae* a *Saurureae*, vyjímaje zde rody *Aponogeton* a *Ouvirandra*, které náležejí mezi jednoděložné řečankovité *(Najadeae)*. *Jha.*

Pipeta v. Násoska.

Pipin, jméno několika členů rodiny Karolingův. **1) P.** Starý, též de Landen nazvaný, syn franckého šlechtice Karlomana, který na dvoře austraském ve vysokých úřadech postaven byl. Hodnosti otcovy zdá se že zdědil i **P.**, poněvadž, když Brunhilda (v. t.) Burgundy s Austrasií spojila (612), a austraští s vládou její nespokojeni byli, **P.** společně s Arnulfem, biskupem Metským, korunu austraskou Chlotarovi II. králi Neustrijskému podal, který jej pak, když synu svému Dagobertovi království Austraské udělil, téhož majordomem jmenoval, kterýž úřad **P.** i za vlády syna Dagobertova, Sigberta III., zastával, až rok po jeho smrti i sám zemřel r. 639, zůstaviv v úřadě majordoma austraského jediného svého syna *Grimoalda*, který odstraniv Dagoberta, syna Sigberta III., vlastního syna Childeberta za krále prohlásil, který však i s otcem od Chlodvika II. zardousen byl r. 656. — **2) P.** z Heristalu, vnuk předešl. a syn Beggy, dcery jeho a Ansegise, syna Arnulfova, byl taktéž majordomem v Austrasii. Dav nejdříve na koncilu biskupů sobě příchylných k smrti odsouditi Dagoberta II., krále Austraského, pomýšlel i na to, kterak by moci nabyl též v Neustrii, kde tehdáž vládl mocný majordomus Ebroin. Nevěda jinak zvedl tedy proti němu válku r. 680; byl však poražen u vsi Loixi blíže Laonu, načež bylo se mu ještě obávati vpádu Neustrijských do Austrasie, k čemu však nepřišlo, poněvadž nedlouho potom Ebroin zavražděn byl. Když však nástupcové Ebroinovi špatným hospodářstvím nevoli ve valné části šlechty neustrijské vzbudili a ona k **P**-ovi se utíkala, odvážil se tento k novému útoku na Neustrii. Ozbrojiv mimo vystěhovalé Neustrijské též Sasy, Frisy, Hesy, Durinky a jiné Němce svedl s Neustrijskými krvavou bitvu u Testri na Sommě r. 687, v kteréž úplně zvítězil, zabiv majordoma Bertraira a zmocniv se i samého krále Theodoricha III., od kteréhož potom i za majordoma v Neustrii uznán jest, tak že, byv již před tím od Austraských za jejich vladaře prohlášen, nyní ve všech zemích Frankům podrobených skutečně sám vládl; neboť na trůn Neustrijský dosazoval samé jen nedospělé děti z rodiny Merovingův, jenž byly beze vší moci a síly, jako Chlodvika III. (691), Childeberta III. (695) a Dagoberta III. (711). Mimo to podrobil si vévody Bretagneského, Friského a Alemanského, jakož i nabyl jakési vrchní moci nad Odonem, vévodou Aquitánským, načež zemřel v pros. 714. Jeho dva synové, jež zplodil s manželkou svou Plectrudou, zemřeli ještě před ním: Drogon r. 708, a Grimoald byl zavražděn 714; třetí pak nemanželský syn Karel s příjmím Martel, který prý účastenství měl v zavraždění Grimoalda, byl od otce vyděděn a pod dozorstvím Plectrudy uvězněn. — **3) P.** Krátký, král Francký, vnuk předešl. a syn Karla Martela, který před svou smrtí 741 dosadil **P**-a v Neustrii a Burgundsku, jeho bratra pak Karlmana v Austrasii, Durinsku a Alemanii. Když Aquitanie, která v dědictví **P**-ově obsažena byla, pod svým vévodou Hunaldem neodvislou učiniti se chtěla, vtrhl tam **P.** a přivedl ji zase k poslušnosti (743), ač i potom ještě neodvislost její statečně hájil nástupce Hunaldův Vaifre, kterému zároveň na jihu činiti bylo s nájezdnými Araby. Drže se ještě starého zvyku dosadil **P.**, ovšem jen na oko, na trůn neustrijský Merovingovce Childericha III. (742), zmocnil se však i Austrasie, když 747 bratr jeho Karlman světa se nabaživ, v klášteře na Monte Casino se uzavřel. Tu však povstal proti **P**-ovi druhý jeho bratr Grifo, kterému při rozdělení zemí ničeho se nedostalo. Ten přešed k Sasům, kteří Austrasii stále znepokojovali, řídil napotom osobně jejich útoky, až **P.** vtrhnuv do jejich území opět si je podrobil, načež i Grifo jemu se pokořil, začež Mans a některá sousední hrabství od **P**-a obdržel. Nasytiv se hrou, kterou byl tak mistrně prováděl, odvážil se konečně **P.** na provedení svého dávného záměru; svrhnuv Childericha III. a dav jej v klášteře zavříti sám na trůn jeho se posadil, načež i velmožové a biskupové frančtí ve shromáždění svém v Soissonu (752) za krále jej prohlásili, v kteréž důstojnosti též papež Zachariáš jej potvrdil. Utvrdiv potom moc svou doma mohl **P.** i na výboje zahraničné pomýšleti, k čemuž také

brzo příležitost se naskytla, když totiž Longobardský král Aistulf (v. t.), jsa úhlavním nepřítelem Říma, vrchní moc i nad papežem míti chtěl, kterýž potom pomoc u **P**-na hledal a jej, jakož i manželku a syny jeho (28. čce 754) korunoval, začež tento slíbil, že papeže proti všem útokům Longobardů chrániti bude. (V. Exarchat, Longobardi str. 1391 a Stát církevní.) Zabezpečiv mír a světské panství papeži jal se **P.** i své panství rozšiřovati. Popleniv území Sasů, kteří stále do zemí porýnských své nájezdy činili, dobyl Septimanie, Arabům Španělským poddané, jakož i Aquitanie (760—68), kdež statečný vévoda Vaifre dlouho mu odporoval. Brzo po dobytí Aquitanie byv vodnatelností postižen upravil rozdělení svých zemí mezi své dva syny, Karla a Karlmana, a zemřel v září 768. — **4) P.**, král Italský, syn Karla Vel., nar. 776, obdržel již v 5. roku od otce korunu italskou, načež papež Hadrian I. sám jej na krále pomazal (781). R. 787 vedl válku s Tasilem vévodou Bavorským, r. 793 s Grimoaldem vévodou Beneventským, jakož i o 3 léta později vnikl až ku vtoku Dravy do Dunaje, zmocnil se Bavor, Istrie a části Dalmacie, kteréž země potom r. 806 k Itálii přivtěleny byly. Po výpravě proti Benátčanům † **P.** v čci 810. — **5) P.** I., král Aquitanský, druhý syn Ludvíka Pobožného a Hermengardy, byl 814 od svého otce do Aquitanie poslán a při rozdělení říše 817 v majetku svém potvrzen. Když r. 823 narodil se Ludvíkovi Pobožnému ještě Karel Lysý, kterému též nějakou zemi uděliti chtěl, tím však Lothara a Ludvíka Něm. proti sobě popudil, váhal **P.** s počátku, má-li se k piklům jejich přidati čili nic, až konečně, když tito vojsko Ludvíkovo pobouřili, též se svou branou mocí u Orleánsu přes Loiru přešel a Paříže se zmocnil, načež i císařovnu Juditu i otce svého zajal. Vida však, že Lothar jedině ve svůj prospěch z toho chce kořistiti, dosadil s Ludvíkem Něm. opět otce svého na trůn; než brzy s ním se znesvářiv byl od něho z Aquitanie vypuzen, která potom Karlovi Lysému připadla. Tím popuzen umluvil se **P.** s oběma bratřími svými o sesazení otce s trůnu, což také se podařilo, když Ludvík Pobožný, vytáhnuv válečně proti odbojným synům svým, na Lživém poli blíže Kolmaru od vojska svého opuštěn byl (833). Libovolné však počínání si Lotharovo přivedlo **P**-a k tomu, že opět na stranu otcovu se naklonil a s jeho zámysly stran Karla Lysého úplně souhlasil, kterému i část svých zemí postoupil, načež zemř. 13. pros. 838, zanechav syny Pipina a Karla. — **6) P.** II., král Aquitanský, syn předešl., přišel po smrti otce svého do častých sporů s Karlem Lysým stran vlády v Aquitanii. Byv několikráte uznán a opět sesazen utekl se 864 k Normanům, byl však 865 zajat a v Senlisu uvězněn, kdež zemř. ok. r. 870.

Piplovité v. Boragineae.

Pippi Giulio, vůbec známý pod jmenem Giulio Romano, malíř a stavitel, narozen v Římě 1492. Byl nejslavnější ze žáků Rafaelových, jemuž bedlivě stál po ruce, a čtyry léta po jeho smrti, tedy r. 1524, odebral se do Mantovy, by tu provedl některé stavby a je též malbami ozdobil. Byl umělec velmi čilého ducha a neobyčejné zručnosti, kterýž, dokud pracoval pod Rafaelem, tohoto šťastně napodoval, později však, odřeknuv se církevních motivů, téměř výhradně mythologické předměty vzdělával a konečně v jistou zdivočilost zabředl. K nejzdařilejším jeho malbám náležejí: *Mučennická smrt sv. Štěpána* v kostele téhož svatého v Janově; *Sv. rodina* v Drážďanské obrazárně; *Panna Maria na trůně* v kostele S. Maria dell' anima v Římě; *Lov Dianin* ve starém vévodském paláci v Mantově; jeho vlastní podobizna v Louvru; *Vychování Jupitera mezi Nymfami a Korybanty* ve sbírce lorda Northwicka v Londýně, kdežto jeho *Pád Gigantův* v paláci del Tè, jím samým v Mantově vystavěném, k méně zdařilým malbám připočtěn býti může. Jiné čelnější jeho stavby jsou ještě Villa Madama v Římě a veliká část Mantovánské kathedrály. R. 1546 byl vyzván k dostavení chrámu Svatopetrského, čehož ale vykonati nemohl, neboť zemřel ještě téhož roku. Z jeho žáků vyznamenali se nejvíce Raffaello dal Colle a Primaticcio (v. t.). *Mü.*

Piqua, město v Ohiu nad ř. Vel. Miami, na železnici Daytonsko-Michiganské a Columbusko-Indianapolitské, má 4620 obyv. (r. 1860), široké ulice, 2 mosty, bank, městský dům, 3 noviny, 12 kostelů.

Piqué [piké] č. *pik* jest silná, bavlněná látka, s více méně povypuklými kresbami. Látka ta vypadá na pohled, jakoby byla vyšívána, anebo jakoby dvě hladké látky se byly slepily. Dělá se z dvou osnov a dvou útků. Osnova i útek pro půdu bývají hrubší, hořejší osnova i útek činí výkresy. Někdy se i barví a potiskuje. **P.** chlupatý má útek půdy velmi hrubý, jenž se pak rozškrabuje a schlupatí, jako u barchentu. *Pý.*

Piqueur [pikör], oštěpník, jízdný myslivec oštěpem ozbrojený při nadháňce.

Pir Pandžal čili Hora Svatých, vysoké pohoří tvořící část jihozap. hranic Kašmíru a dělící Kašmír od Pendžabu. Nejvyšší temeno, asi pod 33° 40′ sev. šíř., jest 15.000′ n. m. Na jihozáp. konci jest prosmyk **P. P.**, asi 12.000′ vys., ale pod čarou věčného sněhu. — **P. P.** nazývá se též řeka vznikající v tomto pohoří a padající do ř. Džhylum pod 33° 16′ sev. šířky.

Piraeus, řec. Peiraios, přístav Athénský na jihozáp. od města na poloostrově téhož jm., sestává ze tří přístavišť, z nichž dvě na vých. straně sluly za starodávna *Munychia* (nyní Fanari) a *Zea* (nyn. Stratiotiki), a jedno na straně záp., zvané vůbec **P.** Až do válek perských bylo Faleron přístavem Athénským, a teprvé Themistokles, poznav výbornou příhodnost **P**-aea, obklíčil poloostrov dvěma zdmi 60′ vysokými. Sev. zeď, která spojovala **P.** s městem, byla vystavěna 457—6 př. Kristem od Perikla, jižní pak 456—31. Tyto zdi byly zbořeny od Lakedaimonských na konci války Peloponéské, ale po vítězství námořním u Knidu od Konona opět jsou vystavěny, až spustly v dobách pozdějších. **P.** vzat byl od Sully, a od té doby nezmohl se už nikdy více, ba za Strabona byl nepatrnou vesnicí. Na jeho místě povstalo teprvé r. 1834 nové město, které mělo r. 1862 už 6425 obyv. a nyní obsahuje 4 kostely, 6 škol, celnici a lazaret. R. 1855 se cenil dovoz na 2,700.000.

Piramowicz Řehoř, řečník a filosof pol. nar. ve Lvově 1735, učil se u jesuitův a vstoupiv do řádu jejich stal se učitelem poesie, rhetoriky a filosofie ve Lvově; učil a vychovával bratry Potocké, Kajetána, Pavla a Jana, s nimiž cestoval po Francii a Itálii, po zrušení řádu jesuitského stal se farářem v Kurově, potom sekretářem komise vychovatelské a společnosti pro vydávání knih elementárních; brzy po roce 1795 posazen byl na proboštství v Meziříčí, kdež † 29. pros. 1801. **P.** nezůstavil mnoho spisův, ale jeho činnost kazatelská a vychovatelská byla i vzorná i velmi vydatná. Tiskem vyšly *Dykcyonarz starożytności z francuzkiego* (ve Varšavě 1778), rukověť to k poznání mravův, zvykův a obyčejův řeckých a římských; *Powinności nauczyciela mianowicze w szkolach parafialnych* (l. 1787 a v Krakově 1850); *Wymowa i poezya dla szkól na-*

rodowych (v Krakově 1792), nejlepší to dílo **P**-ovo, jenž udává pravidla výborná k dobrému řečnictví a může se v tom spůsobu nazvati klasickým i pro svou formální dokonalost; *Nauka obyczajowa dla ludu* (ve Varšavě 1802); *Mowy no dzień rocznicy otwarcia towarzystwa do książ elementarnych miane w l. 1779, —81,—82,—83 a j. v.*

Piran, Peran, it. *Pirano*, okr. m. v Istrii na zálivu Largonském s 8749 obyv. (1857). **P.** má dobrý přístav, hojnost starožitných a památných staveb, klášter minoritův, nižší reálku, zastavárnu, čtenářský spolek, chudinec, spolek pro podporování dělníků, solivárnu a továrnu na hřebíky. Na konci poloostrovu Salvore, na kterém i **P.** leží, jest maják 106' nad m., který byl prvý na pevnině plynem osvětlován. — Okres **P**-ský měl 1857 na 2☐ m. 14.873 obyv. v 1 m., 1 msi a 6 vsech.

Piranesi, rodina umělecká, jejížto zakladatel, Giambattista **P.**, nar. v Římě r. 1707, byl stavitelem, ryjcem a starožitníkem. Stavitelství učil se v Benátkách, ryjectví v Římě u Jos. Vasiho. V oboru stavitelském pochází od něho jinak ne příliš vkusný chrám priorátu Maltesského v Římě, zato ale byl **P.** velmi horlivý archaeolog, kterýž své nádherné dílo o starožitnostech římských opatřil velikým množstvím zdařilých, jím samým kreslených a rytých vyobrazení. Zemřel v Římě r. 1778 co rytíř řádu Kristova. Jeho syn Francesco (nar. tamtéž r. 1756. † v Paříži r. 1810), následovav ho v tomtéž uměleckém směru pokračoval u vydávání řečeného díla, k němuž sám zhotovil více zdařilých rytin, a rozšířil otcův kněhkupecký závod. Následkem revoluce odebral se do Paříže a hleděl tu spolu se svým bratrem Pietrem založiti akademii výtv. umění, což se jim ale tak málo podařilo, jako rukodílna na hliněné umělé nádobí (*terracote*). Sestra těchto bratří, Laura, zaměstnávala se též ryjectvím a sice s dosti dobrým úspěchem, jakž o tom svědčí její rytiny *Kapitolia* a *Chrámu Míru*. *Mü.*

Pirano v. Piran.

Pirát (zlat.), korsár (srv. *husar*), mořský loupežník, jenž jímá i olupuje lodi každého národa. **P**-ství liší se od kaperství tím, že kapeři jsou od některé válku vedoucí mocnosti zvláštním listem kaperským k tomu oprávněni, aby zajímali lodi, avšak jenom lodi nepřátelského národu, což se děje s větší lidskostí a svědomitostí. **P**-ství trestá se všude smrtí, pročež také **p**-i bojíce se vyzrazení obyčejně povraždí veškero mužstvo lodi zajaté. Za starodávna, zvláště u Řekův, nebylo **p**-ství považováno za nectné, a až do dob Homérových byli Telebové a Tafové hrozni co **p**-i; za dob římských byli pověstni **p**-i kilikijští a kariční, v Itálii pak Pyrgové a Ilyrové. Ve středověku podnikali Normani lupičské výpravy do nejvzdálenějších končin, až na ostrovy Řecké, do Španěl, Itálie a Francie a plenili země tyto. Po válkách křižáckých a zvláště v XVI. stol. rozvinuli malí státové mahom. v Africe značnou moc námořskou a provozovali **p**-ství jako řemeslo. Algír, Tripolis a Tunis nazváni jsou africkými státy lupičskými, neboť lodi jejich staly se celému Středomoří nebezpečnými. Marně pokoušel se císař Karel V. skrotiti je, a plavečtí národové museli si bezpečnost a pokoj vykupovati penězy, zbraní a zbožím, jež dávali loupežníkům poplatkem. Nicméně neměly menší státy, jako Neapole, Toskana a j., ochrany před **p**-ty, kteří za záminkou sebe nepatrnější lapali a prohledávali lodi jejich. R. 1812 poslaly sice Anglie a Nizozemí loďstvo své proti Algíru za příčinou podobné urážky, a lord Exmouth (v. t.) vymohl propuštění otrokův křesťanských: ale věc se vrátila brzo opět do starých kolejí, a teprvé Francie dobyvši Algíru roku 1830 učinila neplече té přítrž. V XVII stol. povstali na pobřeží americkém **p**-i zvaní flibustýři (v. t.). I v novějších dobách objevovali a objevují se **p**-i zvláště ve válkách, jako **p**-i jihoameričtí, kteří povstali za války špan. Ameriky se Španělskem; **p**-i perští a indičtí v Perském zálivu, kteří překáželi obchodu indickému; lupiči malajští v archipelagu Východoindyckém, kteří jsou nyní snad jediní nebezpeční a smělí **p**-i.

Pirawart, ves v doln. Rakousích v kraji Korneuburském a okr. Matzenském s 1050 obyv., má lázně sirné hojně navštěvované, jichž se užívá při oslabení jednotlivých organických výkonů.

Pirawski Tomáš, světicí bisk. Lvovský, nar. 1568, skončiv učení na akad. Krakovské, trávil nějaký čas za hranicemi, povýšen byl r. 1597 v Římě na dra obojího práva, když pak se vrátil do vlasti, stal se nerozlučitelným soudruhem arcib. Lvovského Solikowského. R. 1598 stal se **P.** kanovníkem, 1606 sekretářem královým, 1608 arcijáhnem ve Lvově a děkanem kapitulním, brzy na to gen. vikářem a po smrti arcib. Zamojského spravoval diécesi až do nastoupení Próchnického; roku 1618 jmenován byl bisk. Nikopolským, † 1626. Sepsal: *Relatio status almae archidioecesis leopoliensis*, historii to arcibiskupství Lvovského od prvních počátků, v níž vypsány zejmena dopodrobna nadace jednotlivých kostelů a podány mnohé příspěvky k historii všeobecné; pak *Księgi statutów kapitulnych lwowskich od najdawn. czasów uporządkovane i przypisami objaśnione.*

Pirc František, slovinský spisov., nar. v Kamniku v hoř. Krajinsku r. 1785, stud. theologii a byl členem hospodářské zemské společnosti krajinské, farářem v Pečích a posléze farním vikářem v Brezji (*Birkendorf*) v horním Krajinsku. Perem i skutkem působil zvláště k zvelebení sadařství ve své vlasti. Sps. *Krajnski vertnar ali podučenje veliko sadnih drevez zarediti atd.* (v Lublaně 1830); kromě obsahu svého jest spis tento i tím záslužný, že aspoň poněkud správnějším jazykem psán jest, než ostatní toho druhu knihy slovinské před Bleiweisem. *Gb.*

Pirešic, něm. *Piereschitz*, ves štyrská v kraji Marburském s 2598 obyv. (1857).

Pirchstaller Jakub, sochař, narozen v Trensu v Tyrolsku 1753, učil se sochařství u J. Gratla v Innsbruku, a od 1775 vzdělával se dále ve Vídni. R. 1781 šel do Brixenu, kde portikus hlavního chrámu stavěn jest dle jeho nákresu, na který také zhotovil sochy z bílého mramoru; mimo to zůstavil tam *náhrobky biskupů Leop. a Ign. hr. Spaurů*. Od 1785 byl v Meranu učitelem kreslení, kde pro farní chrám zhotovil krásný hl. oltář z bílého mramoru ve slohu římském. Mimo práce stavitelské a sochařské konal též platné služby při stavbě vodní, a † v Maisu u Meranu 14. ún. 1824.

Piringer Benedikt, kreslíř a ryjec, narozen ve Vídni 1780, učil se na tamější akademii kreslení krajin u F. Branda, pak ryjectví na spůsob aquatinta u Herzingra, a za krátkou dobu byl počítán k předním mistrům umění svého. Pro další zdokonalení odebral se r. 1809 do Paříže, kdež pro výborné práce rozličnými cenami poctěn jest; ale † tam 29. list. 1826. Skoro všecky rytiny jeho, pracované dle rozl. mistrů, představují krajiny neb pohledy.

Pirithous v. Peirithoos.

Pirjatin, kraj. m. v rus. gub. Poltavské nedal. řeky Udaje, 4.412 obyvatelů, 2 kostely, 668 domův. Kraj **P**-ský má kromě města 102.791 obyv. (1856).

Pirkheimer (*Pirkhaimer*) Vilibald, znamenitý norimberský radní, nar. 5. pros. 1470 v Eichstädtu; pocházel z vzácné a bohaté rodiny Norimberské.

Otec dal jej do služby k biskupu Eichstädtskému, aby se vycvičil ve službě rytířské. U toho pobyl dvě léta, zúčastniv se válek Švábského spolku. Na to poslán byl do Padovy a Pisy, aby se vědecky a zvlášť právnicky vzdělal. Také ve vzdělání uměleckém prospíval. Vrátiv se po sedmi létech stal se brzy senátorem, a pro vzdělanost, výmluvnost a dobrý spůsob v společenském obcování svěřená mu rozličná poselství k říšským sněmům a k mnohým knížatům. R. 1499 byl vůdcem vojsk Norimberských v nešťastné válce proti Švýcarsku. Císařové Maximilian I. a Karel V. jmenovali jej svým radou. Nabaživ se veřejného života žil soukromně a věnoval se vědám, uměním a svým přátelům, k nimž mezi jinými také Albrecht Dürer náležel. Tu již málo kdy účastnil se v záležitostech státních; † 22. pros. 1530. Velikých zásluh dobyl si o kněhtiskařství v Norimberce a o rozšiřování reformace. Mezi jeho spisy (které vydal Goldast ve Frankfurtě r. 1610), hl. histor. a polit. obsahu satirického, zasluhují zvláštní zmínky listy k jeho současníkům. P-ův spis *Historia belli Suicensis* přeložil Münch do němčiny a přidal k němu jeho životopis (Bas. 1826).

Pirkhert Eduard, pianista, nar. v Aussee ve Štyrsku 14. říjnu 1817, stud. v Štyr. Hradci na gymn. a na universitě a cvičil se mimo to i v hudbě, ku které jevil tak značné schopnosti, že se mu radilo, aby se zcela oddal umění. Pro další vzdělání odebral se do Vídně, kde se učil na klavír u A. Halma, pak u K. Černého, jehož vedením vzdělal se za důkladného umělce. Po nedlouhé době povznesl se mezi nejváženější pianisty vídeňské, načež si získal také uznání v cizině, cestovav r. 1840—41 v jižních Němcích, Francii a Anglii. Vrátiv se do Vídně žije tam podnes co vážený a hledaný pianista, od 1855 též co prof. na konservatoři. P. vydal mnohé správné skladby pro piano.

Pirkštein 1) v. Sloup. — **2) P.**, někdy hrad při městečku Hrazených Ratajích v kr. Čáslavském a okr. Uhlířsko-Janovickém, jenž strměl k jihozápadní straně na nejkrajnějším skalnatém výstupku, tu, kde nyní jest obydlí farářovo, Václavem Oktavianem hrabětem Kinským ze starého hradu upravené. Hrad P. vystavěn byl asi v XIII. stol. od pánů z Lipé, z nichž jedna větev pak nazývala se po něm z P-a (v. t.); první známý držitel jest Jindřich z Lipé, nejv. maršálek král. Česk. († 1329), po něm syn Berthold z L. († 1347) a bratr jeho Čeněk z L. Syn Čeňkův Jan č. Hanuš z L. zdědiv Rataje přijal první od oblíbeného svého sídla příjmí z P-a, a tak nazývali se všickni jeho potomci. Pozdější držitelé (srv. Rataje) buď sídlívali na hradě v Ratajích anebo ani v Ratajích nebydleli, jako Jindřich ze Švamberka, a takž scházel hrad touž měrou, že již v XVI. stol. uvádí se co hrad pustý. Teprv jmenovaný hr. Václav Kinský dal jej, koupiv r. 1712 panství Ratajské, opraviti v té spůsobě, v jaké se nyní spatřuje. Hluboký, v skále tesaný příkop dělí jej od Rataj; přes příkop klene se kamenný most, zámek sám jest jednopatrové, čtyrhranné stavení; střecha byla r. 1843 nově zřízena a taškami pokryta, čímž nabyl dům novomodního vzhledu. Na dvoře strmí posud okrouhlá bašta 66′ vys., jenž slouží nyní za zvonici. Ostatně srovn. *Lumír* 1857, str. 794 a sl.

z Pirkšteina páni, zvláštní linie pánů z Lipého (v. t.). Nejstarší nám známý předek jejich byl od r. 1327 p. Čeněk z Berkenšteina, jinak též ze Sloupa, tedy hradu nyní *Bürgstein* řečeného v Litoměřicku; † již r. 1349, a syn jeho Ješek (Jan) příjmím *Ptáček* (od 1349—1388) jmenuje se 1365—1373 pánem na Polné, 1369—1378 na Ratajích; a poněvadž původní sídlo té linie, Sloup neboli Birkenstein v Litoměřicku, záhy octnulo se v moci cizí, postaven nový hrad Pirkštein u samých Rataj, od kteréhož páni Ptáčkové, z Lipého brali nápotom své příjmí. Pan Jan Ptáček z L. (neví se byl-li syn či vnuk předešl.) seděl r. 1406 na soudu zemském jsa pánem na Polné, kdežto Ratajemi vládl jeho společník p. Hanuš z Lipého. Tento byl živ v rozbroji s králem Václavem IV. a činil s hradu svého Rataj mnohé škody jemu i jeho služebníkům, městům i klášterům, až pak r. 1407 (14. říj.) smířil se s králem, slíbiv napotom pokojně v zemi se chovati; † ok. 1420. Janův nepochybně syn byl slavný p. Hynce Ptáček z P., muž zajisté velikého rozumu a mysli vysoké, ač postavy malé, tlustý, lysý, hovorný a vždy veselý, který za svého věku, plného důležitých událostí, provozoval moc nad jiné přednější, tak že se pravilo, že z vůle jeho jediného visel pokoj v Čechách. Hynce Ptáček z P. nezjevil se v dějinách až teprv z 1434, když v den božího vstoupení (6. máje) s p. Menhartem z Hradce, p. Alešem Holickým ze Šternb., p. Alšem z Vřešťova s Divišem Bořkem z Miletníka i jinými zemany a pány pomáhal Pražanům Staroměstským dobývati Nového města Praž.; t. l. v pondělí po Božím Těle porážel Tábory v bitvě Lipanské; na jaře r. 1435 dobyl s p. Alšem ze Šternb., p. Janem Sádlem z Kostelce a lidem pí. Perchty z Konopiště hradu Ostromeče; po uvedení cís. Sigmunda v království učiněn byl jeho radou i poslán roku 1437 k dobývání hradu Sionu, jehož se po 4měsíčném obléhání zmocnil a jej zkazil, jav zde svého strýce p. Roháče z Dubé, který pak na rozkaz cís. oběšen na šibenici Pražské uprostřed 60 spolubojovníků o řetěz zlatý v panské úpravě se zlatým pasem. Po smrti cís. Sigmunda obmýšlel Ptáček a přítel jeho Aleš ze Šternb. v skutek uvésti dávný a někdy zvláště u Sirotkův oblíbený návrh, spojiti koruny Českou i Polskou, provdáním totiž vdovy Barbory za krále Polského Vladislava, a provolati toho za krále. Když však mezi tím strana rakouská byla zvolila Albrechta zetě Sigmundova za krále Čes. 27. pros. 1437, přistoupila k tomu i strana Ptáčkova, a Ptáček snaže se pilně jak o práva země, tak také, o zachování pokoje, přiměl odporující stranu Táborskou i hlavu její kn. Bedřicha k zanechání války domácí, kterou již byli započali. Po smrti Diviše Bořka z Miletníka († 8. led. 1438) postavil se p. Hynce Ptáček v čele veškeré strany pod obojí, a byv nedávno ještě katolíkem stal se nezadlouho nejhorlivějším husitou. Bezohledným počínáním sobě strany p. Oldřichovy a Menhartovy a násilnými skutky kr. Albrechta rozhorleni chystali se konečně Ptáček a přátelé jeho k odporu a položivše sobě sněm na Mělníce zvolili Kazimíra, bratra Vladislava Polského, za krále, načež bouře dlouho se strojivší vypukla. Ptáček obsadil Hradec Králové a ostatní věnná města lidem svým, a opověděl Albrechtovi a straně jeho nepřátelství; válka povstalá nerozhodla spor; když pak Albrecht zemřel v Uhrách již 27. říj. 1439, zanechav syna Ladislava Pohrobka, strana Ptáčkova neuznavši posud ani Albr. za krále měla tím méně chuti čekati dospělých let Ladislavových, pročež vůdce její vida těžký stav věci sešel se s p. Oldřichem osobně v Hradci Jindřichově, načež svoláno společné shromáždění v Praze v Karolině, i učiněno smíření o všecky posavádní rozepře, a obojí strana od svého zvolence upustila, což stalo se to tak zvaným listem mírným 1440 (29. led.). K utvrzení míru v zemi zvolili na sjezdu v Čáslavi 17. bř. 1440 čtyři krajové, Kouřimský, Čáslavský, Chrudimský a Hradecký, hejtmany po krajích, z nichž

byl p. Hynce Ptáček hlava a původ té jednoty hejtman kraje Kouřimského, a k ruce jeho ryt. Jan Čabelický ze Soutic, osobní přítel Ptáčkův. Na sněmu drženém v červnu 1440 usnesli se stavové o zvolení Albrechta Bavor. za krále, a v slavné poselství, v němž byli sami náčelníci stran. Ptáček, Oldřich i Menhart, vzneslo naň žádost Čechův v městě Koubě; když ale tento důstojenství nepřijal; naklonili se obě strany k uznání mladého Ladislava za krále. Mezi tím v nastalém bezkrálovi vyřizovány záležitosti zemské na sněmích, na nichž Ptáček přední místo zaujímal; na sněmu v Praze (r. 1443) uzavřeno působením hlavně jeho vypraviti poselství k cís. Fridrichovi s určitou žádostí, aby jim Ladislav vydán byl do král. Čes.; avšak mezi dalším jednáním o té věci p. Ptáček na zámku svém v Ratajích 27. srp. 1444 skonal náhle běh života svého chystav se jeti do Dobříše k rokování o sněm všeobecný král. Čes. Byl poslední svého jména. Bylať to ztráta veliká pro národ a pro vlast vůbec; neboť jestliže kdo, on zajisté bylby pokoj vlasti zjednal bez krve prolití. Veliký a zkušený vůdce v boji, důmyslný a zběhlý jednatel v občanských věcech, mocný statky vlastními, mocnější podstatou horlivých jednotníků svých, nežádostivý ani jmění cizího ani cti před lidmi, přičinlivý a stálý v předsevzetích, nezměnný ve smýšlení obracel všecku péči svou jen k dobrému, ke cti a k upokojení vlasti, začež i od přátel a jednotníků svých vroucně milován, od protivníků samých vážen, ač sám soukromě žijící, vždy velikou mocí v Čechách působil. Na jeho místo zvolen p. Jiří z Kunštatu a z Poděbrad. Vdova jeho, paní Anna ze Hradce, vdala se po dvou létech opět za p. Jindřicha z Michalovic, a Jan Čabelický (v. t.) ze Soutic stal se poručníkem jeho jediné dcerky Žofie z P., jižto r. 1463 za p. Viktorina z Kunštatu a z Poděbrad provdal; ta přinesla panství Ratajské a Polenské manželi svému za věno. *Vl.*

Pirmasens, město s okresním úřadem a zemským soudcem v bavorském Falcku s 6380 obyv., s pomníkem lantkraběte Ludvíka IX. v hlavním evangelickém kostele; jindy bývalo hlavním městem hrabství Hanau-Lichtenberského. Zhotovuje se zde mnoho střevíců, zvlášť ženských, které se daleko rozesílají.

Pirmus Antonín, prelát Rejhradský, nar. v druhé polovici stol. XVII. v Brně, odbyv studia připravná vstoupil do řádu benediktinského, byl pak převorem a od r. 1709 opatem kláštera Rejhradského, kteroužto důstojnost velmi chvalitebně až do své smrti spravoval († 1. ún. r. 1744); vystavěl znovu krásný chrám Rejhradský, polovici stavení klášterního a prelatury, pak stavení hospodářská a residenci v Ostrovačicích. Jsa muž důkladně vzdělaný, pečoval tolikéž upřímně o vzdělání svých spolubratří, sbíral knihy, rukopisy a jiné pomůcky literární a vystavěl krásné síně pro bibliotéku a sbírky učené. Sám se také obíral studiemi hist. a theol., zůstaviv 3 díly prací a sbírek svých, jenž se v rukopisu chovají v bibliotéce Rejh., taktéž podporoval muže učené co nejhorlivěji, zvl. byl raden a pomocen svým spolubratřím klášterským Janovi Hannovi, Prok. Kroppovi a Richardovi Schallerovi v jich pracích diplomatických a historických, z nichž Hann († 1744) a Kropp († 1764) platných sobě zásluh získali o spořádání a popsání důležitého archivu kolegiátního chrámu Brněnského. *Ra.*

Pirna v. Perno.

Pirnitz v. Brtnice.

Pirogov Nikolaj Ivanovič, ruský lékař, nar. 1810, povýšen 1832 na Derptské univ. za Dr. Med., cestovatel v Němcích, a Francii, přednášel nejprvé na univ. Derptské, potom v Petrohradské mediko-chirurg. akademii chirurgii a pathologickou anatomii, kterýžto úřad profesorský posud zastává. Sps. *Polnyj kurs prikladnoj anatomii etc.* (1843—44); *Anatomi českyja i zobraženija naružnago* (zevnitřního) *vida i položenija organov* (1843—45, 2. sv. vyd. 1850) a j. R. 1858 jmenován jest P. kurátorem školního obvodu Kyjevského. Mimo to odměněn jest za své zásluhy řády sv. Anny a sv. Vladimíra.

Piroby (rus. *pirog*), jídlo pečené z mouky, tvarohem nebo povidly nadívané, druhdy i v Čechách, nyní pak posud na Slovensku oblíbené. Hucnlové podnes rozdávají na den dušiček chudým p. co jídlo sváteční.

Piron Alexis, franc. básník a dram. spisovatel, nar. v Dijonu 9. čce 1689, zemřel v Paříži 21. led. 1773. Vzdělav se na advokáta nemohl však praxi pro úpadek svého otce vykonávati, tak že dlouhý čas ve svém rodišti žil, nemaje žádného zaměstnání, až konečně mu napadlo v básnictví se pokusiti. Neodporučil se však valně, když pro jednu svou odu, jinak duchaplnou, naskrze však nemravnou a frivolní, od gener. prokurátora před parlament Dijonský pohnán byl. Přišed potom v 30. roce do Paříže byl s počátku opisovačem u jednoho peněžníka, načež jal se psáti pro divadlo, jmenovitě pro *Comedie Française*, kdež dávány byly jeho *Les fils ingrats ou L' École des pères* (1728); pak tragédie *Callisthène* (1730), *Gust. Wasa* (1733) a *Fern. Cortez* (1741); nejlepší však jest jeho *Mètromanie* (1738), která posud náleží k nejpřednějším divadelním kusům franc. Mimo kusy divadelní pokoušel se P. i v jiných oborech básnických, jako v písních, ódách, epištolách, satirách, povídkách a zvláště epigramech, které ostrými vtipy vynikají. Jeho rozpustilé a bujné básně, jakož i cynické jeho spůsoby zamezily mu přístup do akademie, kamž darmo pokoušel se přijíti; za to však mstil se na akademicích ostrými epigramy. Vedle vtipných nápadů a vhodných odpovědí na útoky naň činěné nelze mu také upříti nadání básnického. Rigoley de Juvigny vyd. jeho *Oeuvres* v 7 sv. 1776.

Piroš, ves uher. v Báčské stolici, s 2202 obyv. srb. a maďarskými.

Pirot, tur. *Šarkoe (Šjarkioj)*, město v záp. Bulhařích, na řece Nišavě, má více 10.000 obyv. hl. Bulharův, kteří zde mají 2 kostely a školu; mnoho fabrik na koberce. P. připomíná se již ve vítězném pochodě Uherského krále Vladislava do krajin balkánských (1443), ve kterémžto pochodě zúčastnily se též české roty pod Jeníkem z Mečkova.

Pirouette [piruet], franc., nazývá se hračka, skládající se ze dřeva kulatého a hladkého, v jehož středu upevněna jest udice, kterou lze dokola točiti; dle toho nazváno pak v umění tanečním p. rychlé otočení těla na špičce jedné nohy, aniž by místo při tom se změnilo. V umění jízdeckém slove p. otočení koně polokruhem.

Piršenštein (později *Pirštein, Perštein*, něm. *Pürstein)*, ves $1^1/_4$ hod. záp. od Klášerce v kr. Žat. se zříceninami starého a znamenitého hradu. Páni ze Šumburka, kteří krajinu okolní od králův Českých pod lénem drželi, založili prý ok. r. 1250 hrad P. a drželi jej pak téměř 300 let. Co manové a držitelé hradův P-a a Egerberka přihlásili se 1352 Albrecht, Fridrich († 1364) a Dětřich ze Š. R. 1413 vládl P-em Arnest z Š.; r. 1420 Vilém, po něm 1449 Aleš, zápisník sjezdu Strakonického. R. 1450 byl Vilém ze Š. co přívrženec strany katolické ve svém hradě P-ě obležán. Poslední z rodu toho Jan Albecht a H. Karel bratří, zámek manský P. s přísl. vsemi Černýšem

Tolem Hohendorfem, Šteingrynem, dvory Meretice a Pichelperk prodali 1508 Albrechtovi z Kolovrat, nejv. kancléři kr. Čes., kterýž jej několik dní potom prodal Oplovi z Fictum na Novém Šumburce. Tomuto král Vladislav listem z r. 1512 hrady jeho Šumburk a **P.** z manství propustil. R. 1530 zjevila se naň faleš, a on dozvěděv se o tom ujel ze země, zanechav vše dědictví soukmenovcům svým, kteří pak Šum. a **P.**, již od r. 1512 pustý, až do r. 1559 drželi, načež oba postoupili Petrovi Borňovi ze Lhoty na Nezabylicích. Posledně se připomíná **P.** co „zámek pustý" r. 1574, načež zůstav se Šum. spojen dostal se později k panství Kláštereckému, k němuž dosud náleží. *Šč.*

Pirus v. Pyrus.

Pisa 1) staré *Pisae*, město středoitalské v někdejším Toskánsku, rozložené, v půvabné rovině na úpatí vrchů Pisanských (*monti Pisani*) po obou březích řeky Arna, jenž míli odtud do moře vpadá. Obklíčena jest až dosud starými hradbami as míli v objemu, rozsáhlost to, jakou **P.** nynější ani s třetiny nevyplňuje. Čítá nyní 33.676 obyv. (r. 1862), kdežto jich někdy přes 100.000 mívala. **P.** jest sídlo arcibiskupa, slavné druhdy university, zal. r. 1330, r. 1542 obnovené a od velkovévody Leopolda II. r. 1838 rozšířené, s bibliotékou as 60.000 sv., přírodnickým museem, fysikalním ústavem, botan. zahradou; dále jest zde akademie krásných umění, vlastně jen sbírka starších obrazů, snešených ze zrušených kostelů a klášterů, sama o sobě ceny jen prostřední. Obchod a průmysl města, někdy znamenité, klesly zároveň s polit. neodvislostí tak, že nyní jen živoří; odtud je trefně pořekadlo ital. *Pisa morta* nazývá. Jediné cizinci dodávají *Pise* poněkud života, přicházejíce zhusta na zimu hledat úlevy v zdejším mírném a vlhkém ponebí nemocem prsním, a do blízkých horkých lázní S. Giuliano. — Velkolepý Arno, dělící město mírným polokruhem na menší jižní a větší severní část, překlenut jest třemi mosty, z nichž střední (*ponte del Mezzo*), o třech obloucích celý z mramoru vyvedený, za nejskvostnější v Evropě se pokládá. Dlouhé oboustrané nábřeží, Lung-Arno nazývané, jest znamenitou okrasou města. Mimo to má **P.** tři krásná prostranství: Piazza del duomo, P. s. Caterina se sady a P. dei Cavalieri. Nejpamátnější z nich jest P. del duomo v sev. úhlu města, kde stojí proslavených čtvero staveb, výmluvných to svědků dávné moci a znamenitosti města, spojené s výkvětem umění. Jsou to: dóm, křestní kaple (*battisterio*), svaté pole (*Campo santo*) a křivá věž čili zvonice (*il Campanile*). Dóm, počat r. 1064 k oslavě vítězství **P**-nských nad králem Robertem Sicilským, dokončen r. 1118. Za stavitele uvádí se (od Vasariho) Ruschettus a dále (dle nápisu na průčelí) Rainaldus. Jest to velkolepá pětilodní podélná budova s třílodními rameny v ozdobném a bohatém slohu románském s byzantskou kupolí, ozdobena skulpturami školy pisanské, velkou mosaikou (v chóru) od Cimabue a některými malbami od Ondřeje del Sarto. Vnějšek, vykládaný karrarským střídavě bílým a černým mramorem, zdoben jest vkusným průčelím, polosloupovými arkadami, pilastry a římsami na čtvero pater rozděleným. Naproti průčelí stojí zmíněné battisterio, r. 1153 od Diotisalviho počaté a v XIV. stol. dokončené; kulatá to stavba 100′ průměru a 179′ výše téhož slohu, avšak se střechou neladnou. Okrášleno jest skulpturami školy pisanské, z nichž nejznamenitější jest kazatelna s 5 reliefy od Nicola Pisana, jedno z neproslulejších děl umění středověkého. Campo santo, sev. od obou jmenovaných, pravzor podobných hřbitovů v Itálii, počat r. 1278, dokončen r. 1283 od Jana Pisana. Jest to obdélník 450′ dl. a 150 šir., vně 43 lichými arkadami roztříděný, vnitř prostranným koridorem vkusného got. slohu zelené, květinami ozdobné prostranství objímající, v jehož posvátnou zemi, přiveženou z hory Kalvarie, pochováni bývali muži o otčinu zvláště zasloužilí. Chodby ozdobeny jsou stěnomalbami pro dějiny umění velmi důležitými, více méně zachovalými. Nejznamenitější jsou dvě výtečné komposice Orcagnovy, geniálného to žáka Giottova *triumf smrti* a *poslední soud*; dále 23 obrazů (in tempera) na severní straně od Benozza Gozzoliho. Mimo to nahromaděno jest v podloubích těch množství ode všad snešených památek řeckých, římských a eturských. Konečně zavěšeny jsou zde dva přístavní řetězy, Pisanským od Janovských a Florentinských v XIV. stol. odňaté, roku pak 1848 a 1860 navrácené. Il campanile (vých. od dómu) jest válcovitá stavba slohu rom. o 7 patrech s otevřenými arkadami (vyjma 2 dolní). Úchylky 12′ od kolmice povstala, jak se zdá, ne zúmyslně, jako na př. u věží bologneských, nýbrž z potřeby; při bystřejším pozorování viděti totiž, ana 2 zpodní oddělení silně nakloněna jsou, ostatní ale pomalu se zpřímují, tak, že poslední téměř kolmo stojí. Tudíž pravdě podobno, že se půda po vystavení dvou těch oddělení ke straně mořské slehla. Věž tato pamětihodna jest také tím, že na ní Galilei zákony gravitace nalezl. Z ostatních 76 kostelních budov zmínky zasluhují ještě: chrám Madonny della Spina od Jana Pisana, s mnohými sochami a sochařskými pracemi od Nina Pisana; pak chrám sv. Kateřiny. Z paláců znamenitější jsou: Pal. dei Cavalieri, vyst. od Vasariho; na blízku stála věž, kde arcibiskup Ruggieri hraběte Ugolina a jeho syny r. 1288 hladem umořiti dal; pak P. Lanfranchi. — Dějiny. Původně jedno z 12 spolkových etruských měst připomíná se **P.** r. 180 př. Kr. jakožto římská kolonie, a později za Augusta stavši se municipiem nazvána byla Julia Obsequens. Hadrian a Antonius Pius okrášlili ji chrámy a divadly. V X. stol. vystupuje jakožto prvé z měst ital., a opanovavši přístav Livornský závodilo s Benátkami o přednost na moři, bojovalo vítězně se Saraceny na Sicilii, Korsice a v Karthagu, a na to ve XII. stol. i s Normany. Křižácká tažení rozmnožila moc republiky. Znamenitým obchodem, po celém Středomoří rozšířeném, zmohl se blahobyt a zkvětlo umění, jak o tom svědčí povstalá zde škola pisanská. Brzy však nešťastnou bitvou námořní, r. 1283 s Janovskými svedenou, zasáhla *Pisu* velká pohroma; avšak ještě po sto let zápasila s Luccou, Florencií a Janovem. Po konečném smíření se s tímto povstaly domácí spory rodů Raspantů (aristokratů) a Bergolinů (demokratů) o signorii, jímžto Karel IV. r. 1355, vraceje se z korunovace římské a přestáv zde s manželkou Annou Svídenickou nemalé nebezpečí života, krvavý konec učinil. (Srv. Palacký, *Gesch. v. Böhmen*, II., 2., str. 324.). Nato přivedla nešťastná válka s Florentskými, kteří loďstvo **P**-nských zničili a přístav ztroskotali, město k úpadku. R. 1392 připadlo Giov. Galeazzu Viscontimu a r. 1406 Florencii, načež se polovice obyv. vystěhovala. R. 1494 domáhala se **P.** opět neodvislosti pomocí Franc. krále Karla VIII., však již r. 1509 od Florencie znovu jsouc dobyta, potom osudem vždy s ní se sdílela. *Vlý.* — Roku 1409 sešel se v *Pise* sněm církevní k tomu cíli, aby odstranil neblahé poměry vzniklé volbou dvou papežů, Řehoře XII. (Angelus Corrario) a Benedikta XIII (Petrus de Luna), od nichž se byli i kardinálové jejich obedience odloučili. Sešlo se hojně účastníků, mezi nimi 300 doktorů, 90 biskupů a

poslanci angličtí, francouzští, sicilští, portugalští, cyperští, čeští a polští. Oba protipapežové prohlásili se (5. čna) za nenapravitelné rozkolníky, sesadili se a povýšen byl na stolec papežský 70letý arcibisk. Milanský Petrus Philargi (26. června) pode jménem Alexandra V., slíbiv prvé, že opravy na hlavě a údech církve provede. Však několik nepatrných ustanovení zařídiv rozpustil brzy sněm, slíbiv, že jej opět za 3 roky svolá při čemž přítomným kiskupům, arcibiskupům a opatům na srdce kladl, aby na biskupských synodech, provincialních sněmech a v kapitolních rocích jednali o potřebných opravách. Než s volbou tou ani rozdvojení v církvi nepřestalo, zvl. zlostí Ruprechta, krále Němec., a oba protipapežové opřeli se Alexandru, tak že nyní na tré se dělila církev. Sněm ten čítá se od galikanských bohoslovců k obecným, ovšem proto že prohlásil svrchovanost sněmu obecného nad papežem; než nedošel uznání celé církve. (Srv. ostatně též Palackého *Dějiny nár. čes.* III., I., str. 88 sld.). — **2) P.**, starodávné město peloponéské a hl. m. krajiny Pisatidy v Elidě, ležela v nízkém údolí ř. Alfea mezi Harpinou a Olympií a byla slavena co sídlo Pelopovo. Později postavila se v čelo konfederace osmi států a měla přednost při slavnostech Olympických, o niž pak povstala válka mezi *Pisou* a Elidou, až v 52. olympiádě zvítězili Eliďští a **P.** byla z kořene vyvrácena.

Pisacane Carlo, vévoda S. Giovanni, nar. 1823, byl vychován na vojenské škole v Neapoli a vstoupil záhy ke sboru inžinýrskému. R. 1843 prchl pro milostné pletichy do Francie, kde se dal naverbovat do legie algirské; po revoluci 1848 vystoupiv ze služby franc. odebral se do horní Itálie, kde se účastnil ve válkách proti Rakousku (1848—9) a prchl pak do Říma, kde se stal členem váleční komise za vlády republikánské a podplukovním. Když Francouzi vtrhli do Říma, byl **P.** zatčen, ale zase propuštěn, a odebral se do Londýna, pak do Janova, kde podporoval plány Mazziniho a koncem čce 1857 účastnil se v pokusech o pobouření Itálie; velel lodi, která přistála u Sapri v Kalabrii, a zahynul zde na útěku. **P.** sps. *Dějiny válečných tažení v Itálii r. 1848 a 49.*

Pisander (řec. *Peisandros*), dva rekové řečtí v dobách heroických, z nichž jeden, syn Antimachův, pocházel z Troje, a byl od Agamemnona zabit; druhý byl vůdcem Myrmidonů. — Známější jest Spartan **P.**, jenž od svaka svého Agesilaa obdržel vrchní velení nad loďstvem, s kterým byl u Knidu od loďstva perskohellenského poražen a zahuben.

Pisang v. Musa.

Pisano (t. j. Pisánský), jméno několika znamenitých, dle svého rodiště Pisy tak zvaných umělcův. **1)** Andrea **P.**, sochař, kovolijec a stavitel, nar. ok. r. 1270, † r. 1345. Hlavní jeho dílo jest plastické ozdobení bronzových dveří u křestné kaple (baptisteria) sv. Jana ve Florencii, kdež jsou výtečně představeny dílem výjevy ze života sv. Jana Křt., dílem alegoricky též hlavní cnosti. Kromě toho ozdobil u vypuklé řezbě pod vlivem Giottovým (v. t.) a nejvíce dle jeho nákresů zvonici katedrály Florentinské. Ze stavitelské činnosti jeho zasluhuje býti jmenováno baptisterium Pistojské, osmihran ušlechtilých tvarů. — Jeho synové **2)** Nino a **3)** Tommaso byli též velmi schopní sochaři, ačkoli se jen od prvního některé znamenitější práce zachovaly; jsouť to v kostele S. Maria della Spina ve Florencii: na hl. oltáři sochy *Panny Marie, sv. Petra a sv. Jana Křt.*, a jiná *Panna Maria* u vypuklé řezbě; v kostele sv. Kateřiny, *anděl Gabriel a Panna Maria*, obě stejně výtečné práce. Též v Berlíně v král. uměl. komoře ukazuje se od téhož umělce překrásná *Panna Maria* v malinkém rozměru. — **4)** Nicolo **P.**, znamenitý sochař a stavitel (nar. mezi l. 1205 a 1207; žil ještě r. 1277), vynikal obzvláště co řezbář, ve kterémž oboru jest nejslavnější jeho dílo kazatelna v křestné kapli Pisánské, kdež mimo jiné četné ozdoby v plnovypuklině představeny: *Narození Kristovo, Sv. tři králové, Uvedení do chrámu, Ukřižování, Poslední soud.* Z prvnější jeho doby (z r. 1233) pochází *Snímání s kříže* u vypuklé řezbě nad levým vchodem do katedrály Lucké; mimo to zúčastnil se N. též při plastickém ozdobení sarkofágu sv. Dominika v kostele téhož svatého v Bononii, na němž zejména *Křišení chlapce tímtéž svatým.* V oboru stavitelském učinil návrh k velikolepému františkánskému chrámu *Santa Maria dè Frari* v Benátkách, a připisují se mu též kostely *sv. Mikuláše* v Pise (ve slohu románském), *sv. Trojice* ve Florencii (ve slohu gotickém) a dle některých i slovútný chrám sv. Antonína v Padově. — Stejně výtečný umělec byl i jeho syn **5)** Giovanni (nar. r. 1240, † r. 1320 a 1321). Pracoval s otcem společně na kazatelnici a katedrále Sienské; jiná zdařilá díla řezbářské jeho činnosti jsou: překrásná socha *Panny Marie* nad bočním, jižním portálem katedrály Florentinské (vyobrazení v *Náz. Atl.* tab. 39, č. 13); *hlavní oltář* v katedrále Arezzské; *náhrobek papeže Benedikta XI.* v kostele sv. Dominika v Perugii, a pěkná *kašna* tamtéž. Avšak nejvíce proslul co stavitel překrásného *podloubí* v gotickém slohu, jakéž se vine kolem sv. pole (campo santo) v Pise a kteréž provedl r. 1283. Dále zasluhuje býti ještě uvedeno jeho dostavění katedrály v Pratě. — **6)** Vittore **P.**, (též *Pisanello* zvaný), malíř a medailleur, nar. se, jak se za to má, v San. Vigilio sul Lago ve Veronsku a kvetl na počátku XV. století. Z pěkných jeho maleb zachovaly se některé ve Veroně, jako *Svatí tři králové* v kostele S. Fermo a *Panna Maria, sedící v květné zahrádce s anděly a se sv. Kateřinou*, v obrazárně tamější radnice. V pozdější době své prováděl, možná-li s větším ještě úspěchem, památní peníze, z kterýchž co zvláště zdařilé uvádějí se ony na řeckého císaře Jana VII. Palaeologa, na Leonella d' Este a na Sigismonda Pandolfa Malatestu. *Mü.*

Pisanus 1) Jan, také *Beckam, Pechan, Peccam, Petsan, Betsan*, minorita, od r. 1278 arcibiskup Kanterburský a primas anglický; před tím kanovník v Lyoně, nar. r. 1240 v Sussexu, † 24 dub. 1292 v Mortlake u Kanterbury. Psal *Theorica planetarum; Mathematica rudimenta; Perspectiva communis* (tento poslední spis vícekrát tištěn vydán). — **2)** Leonardo, také Fibonacci (staženo z *filius Bonacci*) **P.**, pocházel z Pisy, proto se také nazýval Leonardo Pisano; byl kupcem a zdržoval se delší čas v Bugii v Berbersku, kdež jeho otec notárem pisánských kupců byl, a procestoval Egypt a Malou Asii. Žil v XIII. století. Známé spisy od něho jsou *Liber Abaci*, okolo r. 1202 sepsaný a okolo roku 1228 přepracovaný, první od křesťana psané dílo, kterým se indická neb arabská číslová soustava a algebra do Evropy v známost uváděly neb alespoň rozšiřovaly; pak *Pratica Geometriae* 1220.

Písař (lat. *scriba*), vůbec kdo něco píše, obzvláště pak kdo píše z výdělku, jako před vynalezením tisku a ještě nějaký čas potom opisovači kněh, kteří **p**-ství řemeslně provozovali. Bylť takové **p**-ství výnosnou živností, neboť byli **p**-i krasopisci a za svou práci hojnou odměnu dostávali. Dosavad zachovány jsou vzácné památky tohoto umění v nákladých psaných kancionálech. — **P**-i jakožto

úředníci *(notarii)* připomínají se již za nejstarších časn při dvorech, obcích a jiných korporacích, a bývali obyčejně stavu duchovního, poněvadž krom duchovních sic málo kdo psáti uměl. (Však ani mezi duchovními všickni psáti neuměli, na př. r. 1291 neuměli se v slavném jinak klášteře Svatohavelském ve Švýcařích ani opat ani kapitula podepsati — „cum scribendi peritia careamus“.) V Čechách zmiňuje se Vincentius již r. 1164 o **p**-i při dvoře knížecím Martinovi, vnuku Gervasia probošta Vyšehradského, kancléře dvoru královského. Jiné **p**-e dvorské najdeš v Palackého *Děj.* I., 2, str. 449. Čím více časem rozčlánkovány byly zemské věci administrativní a soudní, a čím více obcí samosprávných v zemi přibývalo: tím hojnější býval všude počet **p**-ů, ačkoliv osoby duchovní přestaly písařovati, čím více lidé světští psáti se učili. R. 1257 ponejprv se vyskytuje v Čechách nejvyšší **p**. zemský, který sedával na soudu zemském na „kathedře,“ kdež desky byly, s menšími úředníky. Nejv. **p**. byl s nejv. pukrabím, nejv. komorníkem, nejv. sudím čtvrtým nejvyšším úředníkem zemským, na soudu zemském zasedajícím. V domě jeho byly dsky zemské a při nich menší úředníci. O plat za kladení do desk dělil se nejv. **p**. rovnou měrou s nejv. komorníkem a nejv. sudím (jaké platy byly v. Všehrda, *O práviech a súdiech* str. 396). Soudu zemskému byl nejv. **p**. poddán jako jiní lidé; toliko při půhonu vešlo časem v obyčej, že i nejv. **p**. jako jiní tři nejv. úředníci nikoli komorníkem, jako jiní obyvatelé, nýbrž kmetem z lavic v samém soudu zemském témuž soudu pohánčn byl. Jako po jiných nejv. (větších) úřednících zemských bývali menší úředníci, kteří o menší věci na menším soudu soudívali, tak byl i úřad místo-**p**-ře čili **p**-e menších desk (jenž byly pro chudší zemany a dědiníky), který měl dsky zápisné a trhové; listové, kteří od úřadu zemského vycházeli, mohli také pečetí místo-**p**-e pečetěni býti. **P**-ství při dskách zemských měl Všehrd za věc velikou, těžkou, pracnou a nesnadnou, k níž vzdělání, umění, opatrnosti a dlouhého zkušení bylo potřebí, neboť často pro pochybení **p**-ů mívali lidé „škody, zádavy, róznice, súdy, nesnáze znamenité.“ Při úřadu nejv. **p**-e nezáleželo tedy tak na urozenosti jako na vzdělání; proto neměl býti „pán urozený, ale člověk obecný dobře zachovalý a k tomu v tom dobře umělý“ (Ondřej z Dubé v připisu kr. Václavovi). Při větších i při menších deskách bývalo kromě obou **p**-ů co zemských úředníků nejméně po dvou **p**-ích, kteří skutečné práce **p**-ské konali, berouce za to platy dle obyčeje a zřízení zemského. Kdo dsky větší (na pergameně) psával, slul obyčejně ingrosator, a místo-**p**. po něm opravoval, bylo-li v stylisování pochybeno. Ovšem že i při jiných knihách a potřebách zemských i královských také zvláštní **p**-ové byli, jako při minci a jinde. — V městech během XII. stol. zakládaných myslím že se hned tuze mnoho nepsalo, protože z té doby kromě privilegií spisů městských skoro žádných není. Teprvé během XIV. st. byly zakládany desky čili knihy městské, z nichž i některé se zachovaly (v Praze, Bydžově a j.). I pečeti městské teprvé ze XIV. stol. známe (Pražskou, Kolínskou a j.), což též o tom svědčí, že pravé živobytí městské a správa obecní teprv v tom století byla zorganisována, vystoupivši z obecných neurčitých mezí samosprávných v živobytí rozčlánkované a ve formy stálejší, které i od stavů zemských konečně byly uznávány. Trhové, věci sporné a j. bývaly co nejkratčeji do kněh městských znamenány, tak že **p**-ství v městech nebylo příliš namáhavé. Když pak za větší pokročilosti a vyvinutosti všelikých řádů městských a společenských vůbec i při obci psaní valně přibývalo a z obce hojnější bylo dopisování, zastával **p**-ství obecní větším dílem učitel, jemuž za to dávány byly buď platy a užitky z některých gruntů nebo peněžitá náhrada. Učitelové, bývajíce do měst posíláni z university Pražské, vzděláním svým dobře se k tomu hodili, a slušela jim práce ta lépe, nežli zvonictví, hrobařství a jiné služby, které také zhusta zastávali. Povinností **p**-e městského bylo psáti protokoly o sezení a usnešení rady, o vyslýchání stran, nálezy soudní, vysvědčení, inventáře, knihy gruntovní, dopisy a j. Zhusta býval **p**. obci radou ve věcech důležitých, a nechav školu školou oddával se službě obci, v níž mezi vzdělané měšťany čili literáty patřil. Při větších obcích bývalo více **p**-ů, mezi nimiž první i titul kancléře míval. — Taktéž v dávné Polště bylo několikero druhův **p**-ův t. j. sekretářův, jako **p**. zemský čili krajský sekretář soudní; **p**. polní (poprvé se vyskytá r. 1557), a sice v Koruně a Litvě, kteří vypláceli nájemnému vojsku žold: **p**. vojska Záporožského na Ukrajině a Nizi, jakýs ministr vojskový, spravovavší vojskovou kancelář a t. d. — V novějším čase rozumíván jménem **p**-e člověk zastávající při někom službu psaní za mzdu, anebo úředník podřízený vyššímu, samostatnému, k jehož ruce pracuje. Takoví **p**-i byli před r. 1848 u hospodářských úřadů; nyní slují větším dílem kancelisté neb adjunkti. *bk.*

Písař Bartoš v. Bartoš, **2)**.

Písař hadožrout *(Gypogeranus serpentarius, Kranichgeier)*, pták dravec, podobající se na první pohled podle dlouhých noh ptáku bahnímu, ale pohled na zobák hned nás poučí, že jest to dravec. V týlu má dlouhý pernatý chochol, a od toho pošlo jméno jeho; podobáť se, jakoby měl za uchem péro. Žije v pouštích afrických nejvíce od hadů, jež v běhu chytá.

Písárna v. Contor.

Pisarski Jan Štěpán, spis. polský, sekretář královský, sloužil nejprv ve vojště pod korouhví kastelána Hnězdněnského za králův Michala Korybuta a Jana III.; později oddav se knihkupectví † ku konci XVII. století. Vydal tiskem: *Mówca polski albo wielkich senatorów powagą i ojczystą wymową oratorów, sejmowe, weselne, pogrzebowe mówy oraz listy różne* (v Kališi 1668—1676, 2 d., podruhé t. 1684); sbírka to svého druhu nejlepší, obsahující vše co za jeho času dobrého známo bylo; pak *Mowy staropolskie* (t. 1672, vyd. 2 v Nesviži 1756).

Pisatis, starořecká krajina v Elidě na ústím ř. Alfea, nazvaná podle města Pisy (v. t. 2.). Zde rozkládá se rovina Olympia nad Alfeem, kdež se nalézal mimo jiné svatyně chrám Zeusův (*Olympieion*) s kolosální sochou boha toho od Fidia.

Pisbolica Jakub, znamenitý malíř XVI. stol., dle vší ku pravdě podobnosti z Dalmácie rodilý, od něhož pochází překrásné obrazy *Nanebevstoupení Páně* v kostele Santa Maria maggiore v Benátkách. *Mü.*

Pisciotta [pišota], město v Itálii, neapol. prov. Principato citeriore, na moři Tyrrhenském, se 4000 obyvateli. Víno, ovoce, olej olivový.

Pisco v. Pisko.

Piščiny, místa pískem zanešená, buďtež si ve vodě nebo na suchu. Zvláště tak slují písčité vyvýšeniny ve vodě, které činí takovou mělčinu, že bývá lodím nebezpečná. V moři pak nazývají se **p**. (něm. *sandbänke*) podobné vyvýšeniny, ale bez ohledu z jaké látky jest jejich základ; jsou-li to skály, slují úskalí. **P**. na suchu jsou buď duny (v. t.), buď pouště písčité.

Pise Charles Constantine, spis. amer., narozen v Annapoli v Marylandě 1802. Otec jeho byl rodem Italián, matka pocházela z Filadelfie. **P.** vystudovav na koleji Georgetownské u jesuitů odebral se do Říma, studoval theologii a vrátiv se po dvou létech vstoupil do semináře Mount St. Marys v Emmitsburce. Byv vysvěcen na kněze dostal se do Baltimoru 1825, kde sps. *History of the church from its establishment to the reformation* (5 sv. 1830); povídku *Father Rowland* a básně *The pleasures of religion and other poems.* Ochuravěv odebral se opět do Říma a vrátiv se usadil se ve Washingtoně, odkudž se přestěhoval do N. Yorku a ujal správu duchovní při některých kostelích. Navštíviv Irsko v záležitostech církevních popsal zemi tuto i mravy jejího lidu ve spise *Horae vagabundae.* Mimo jmenované spisy vydal **P.** básně, překlady hymn a p., z nichž připomínáme: Báseň *The acts of the apostles; Zenonius, or the pilgrim convert; Indian cottage, an unitarian story; Aletheia etc.; Letters to Ada; Christianity and the church; Lives of St. Ignatius and his first companions; Notes on a protestant catechism* a j.

Pisé, spůsob zdi, francouzským stavitelem Cointereauxem r. 1791 zavedený. Na 3' vysokou podezdívku z kamene nebo cihel pěchuje se v dřevěné (prkenné) formě (fr. *pisoir*), jež tloušťku zdi ohraničuje, zem se slamou; zeď takto zhotovená jest pak z jednoho kusu a vyznamenává se dosti znamenitou pevností, zvl. když se ovrhne. Hodí se ale jen k hospodářským stavením a pro chudší obydlí na venkově. *Ša.*

Písecký 1) Václav, měšťan Budějovický, připomíná se při r. 1454 jako muž smělý a opatrný. Když totiž král Ladislav práva svého královského na město Budějovice byl pánům Rosenberským postoupil, pomáhal Václav **P.** vedlé Ondřeje Puklice a Ondřeje Sovy hájiti samostatnosti městské proti mocným Rosenberkům tak obezřetně, že odolali všemu nucení, ba ani v nárok odboje neupadli. *Ng.* — **2)** Václav **P.**, doma Mladič nazvaný, naroz. 1483 v Písku, stud. v Praze, kdež se stal bakalářem (1501) a pak (1505) mistrem, 1508 byl co mistr umění svobodných v 26. roku věku svého volen jednohlasně za děkana učení Pražského. Nejvíce pečoval o zvelebení školství českého. Roku 1509 odebral se k pobídnutí Jana Šlechty se Sigmundem z Jelení, jemuž za pěstouna a vůdce dán byl, na university Bolognskou a Padovskou; co nejhorlivěji studoval zde spisy staroklasické a přeložil řeckou *řeč Isokratesovu k Demonikovi* na jazyk český (poprvé vydána Řehořem Hrubým z Jelení 1512, potom ještě pětkráte, naposledy 1853 od Václ. Rozuma v 1. díle *Staročeské bibliotéky*). Kromě toho jiné ještě spisy složil, které o jeho učenosti, soudnosti i rozšafnosti krásné svědectví vydávají. R. 1511 † v Benátkách na morovou ránu i oplakáván jest v latinských verších od českých humanistů. *Ng. Rs.* — **3)** Petr **P.** doma Charanza nazvaný, stal se r. 1510 mistrem na vysokých školách Pražských, r. 1513 děkanem fakulty filosofické a požíval takové vážnosti u svých krajanů, že sám slavný humanista Jan Šlechta jej sobě za soudce svých básní vyvolil; † 1515. — **4)** Jiří **P.**, syn Martina Velikého. Vzdělav se na školách Píseckých odešel do Prahy, kdež r. 1508 nabyl důstojnosti mistrovské. R. 1531 přidán jest administrátorům strany pod obojí za rádce, a když učení Lutherovo do Čech se vtíralo, jakoby nehody, které z toho pojíti měli, předvídal, pronesl se takto: „Potomstvu to pravím: milujme mír, lásku a víru prostou a vše dějiž se při nás podlé řádu, neb jestliže řád všeho, což jest, původem jest a ochranou bezpečnou: i Bůh všemohoucí a nejdobrotivější, Bůh lásky, řádu a víry, s námi bude." Pozůstavil po sobě spis latinský, obsahující v sobě historická zaznamenání od 1518 do 1526. — **5)** Václav Medek (*Medulanus*) **P.** z Krymlova v. Medek, **1)**. *Ng.*

Písečnice v. Arenaria.

Písek obsahuje rozdrobené částky skalního kamene. Působením deště, rosy a mrazů, vzduchu a lučebních proměn drobí se skály neustále a tekoucí voda zanáší rozdrobené jejich částky do řečišť, odkud do jezer a moře přicházejí, kde se ve vrstvách usazují. Nejrozšířenější jest křemitý **p.**, kterýž pokrývá pouště africké (bývalé dno mořské) a také rozsáhlé roviny v střední a severní Evropě. V písčitém náplavu vyskytují se na některých místech drahé kameny (v Cejlonu, v Jizerských horách, u Tříblic v Čechách), cínové rudy (v Indii, na ostrově Bance) zlatá zrnka (v Šumavě, na Uralu, v Kalifornii, Australii atd.), nebo i jiné nerosty. Říčný křemitý **p.** potřebuje se k přípravě malty, a je-li čistý, též k dělání skla. *Ki.*

Písek, město v jihozápadních Čechách na řece Otavě, záleží z vlastního města a předměstí Budějovického, Táborského, Pražského a sv. Václava. Město vůbec jest výstavné a spořádané; velké náměstí k podobě obdélníku spojeno jest s malým nám. pěknou ulicí Široká zvanou; na tom vypíná se socha P. Marie, ku které koná se každoročně slavný průvod na památku osvobození od vojska franc. roku 1742. Třetí náměstí jest Floriánský plácek. Mimo Širokou vynikají i ostatní ulice prostranností a pořádkem. Z hradeb a příkopů město otáčevších zachovaly se jen chatrné zbytky: příkopy jsou zasypány a ve veřejné sady proměněny, až na malý zbytek k ulici Kaprové; s hradeb zmizely brány, z kterých Budějovická rozbourána r. 1862; viděti posud čtyry bašty a na straně jižní a severní kusy černých hradeb. Ze stavení veřejných zasluhují zmínku děkanský got. kostel Narození P. Marie, s věží vystavěnou roku 1439; kostel sv. Kříže, při němž býval klášter dominik.; kostel sv. Trojice na hřbitově na levém břehu Otavy, který vystavěn r. 1578, a kostel sv. Václava také se hřbitovem, asi $\frac{1}{4}$ hod. k záp.; radnice se zbytky hradu, školy reálni a hlavní, nejkrásnější to budova působením krajského Miltnera nákladem obce vystavená, k níž náleží botanická zahrada; trestnice, všeobecná nemocnice na Budějovickém předměstí, kasárny, krajský úřad a rozsáhlý pivovár městský, který ještě není dostaven. V starožitném ohledu nejpamátnější jest zbytek královského hradu se starými malbami z času Jiřího Poděbrada a Vladislava Jagajlovce (popsaný v *Památkách archeologických* 1863, str. 306). V 610 domech r. 1857 obývalo 8178 lidí (mimo vojsko), kteří jsou náboženství římsko-katolického, vyjímaje 2 evangelíky, odjinud tam přišlé, a 36 Židů, kterým teprv za cís. Josefa I. povoleno bylo v *Písku* přebývati. Od času Marie Teresie byl **P.** sídlem krajského úřadu, nyní pak soudu krajského, úřadu okresního a okresní direkce finanční. V *Písku* leží jeden prapor pěchoty od pluku prince Albrechta Saského; měšťanstvo činí dvě setniny ostrostřelecké. Jest zde opatrovna, škola hlavní, dívčí, vyšší dívčí, 6 třídná reálka a 8třídné gymnasium, zpěv. spolek, knihtiskárna, všeobecná nemocnice a špitál sv. Alžběty, kdež požívá 10 osob celého zaopatření, zpěv. spolek, knihtiskárna, všeob. nemocnice a špitál sv. Alžběty, kdež požívá 10 osob celého zaopatření. Již 1835 vycházel zde *Ouředlní list c. k. prachynského ouřadu* v jazyce českém i německém, který mimo nařízení krajská také podával naučení o hospodářství a zprávy dějepisné o městech a hradech v kraji se nacházejících. Roku 1858 začal opět zde vycházet

Poutník od Otavy za redakcí V. Janoty, po němž následoval *Otavan*, *Zvon* a *Pracheň*, z nichž dosud *Otavan* vychází a k obecním záležitostem přihlédá. Průmysl a obchod málo se v *Písku* pěstují, pro řemeslníky zřízená záložna trvá, kdežto přednášky, pro ně na školách reálních za řed. Krejčího zařízené, později zanikly. P. jest jedna z nejbohatších obcí v království Českém; máť 12.387 jiter pozemků, z nichž 10.006 jiter lesů, ostatní rolím a lukám připadají. Lesy P-cké stojí pod správou J. Grégra v stavu výborném a že se dvou řek (Otavy a Vltavy) dotýkají, jest tím odbyt dříví i cena jeho pojištěna. Veškery příjmy obce P-cké obnášely r. 1862 183.092 zl. 67½ kr. r. č.; lesy daly 120.647 zl. 90 kr., ostatní pozemky 18.290 zl. 90 kr., úroky z kapitálů 20.007 zl. 49½ kr. Vydání obnášela 162.523 zl. 79 kr., a sice daně 30.558 zl. 7 kr., kostel, školy a jiné nadání 29.168 zl. 95½ kr., vydání sanitetní 3.612 zl. 34½ kr., odepsáno bylo 5114 zl. 40½ kr. V daních jsou obsaženy nejen daně za obec, ale i daň pozemná a domovná, již obec sama za měšťany vybývá, a daň živnostní, jež obec platí za ty řemeslníky, při nichž daň ta nad 3 zl. nevychází. Z lesů svých dává P. ročně 85 sáhů dříví stavěcího k hradu Pražskému, měšťanům ve městě na dům 11¼ sáhu, na předměstí 5⅝ sáhu měkkého paliva. Oprávněnci dostávají k stavbám dříví dle své potřeby, i městskému pivováru se dává staviva i paliva, kolik právě potřebuje. — Dějiny. Dle rozmanitých stařin, jež se v okolí *Písku* nalézají, možno za to míti, že P. již v dobách pohanských (dle Hájka r. 760) založen byl. Stálť starý ten P. na levém břehu řeky Otavy, která svým zlatonosným pískem sama obyvatelstvo k sobě lákala. Městem stal se P. za Přemysla Otakara II., který jej svobodami k autonomii obecné hledícími nadál a Drahonicemi obdařil. Aby svoboda města *Písku* navždy pojištěna byla, slíbil jim král Jindřich Korutánský, že nemá město jejich nikdy někomu v zástavu dáno býti, a císař Karel nařídil, aby blíže jedné míle od *Písku* žádní hradové neb tvrze vnově staveni byli. Pravdě podobá se, že P. v různicích po vymření rodu Přemyslovského od vojska rakouského velkou zkázu vzal, že měšťané samovolně na pravý břeh řeky Otavy se přesídlili a tak že povstal nový P., jemuž král Jindřich Korut. přidělil všechny výsady a práva, která před tím starému *Písku* náležela. Nynější předměstí „sv. Václav" možno míti za pozůstatek starého *Písku*. Nový pak P. vystavěn byl u samého hradu královského, a chrániti měl hradbami, hradem i mostem přechod přes řeku. O mostu kamenném pověst jde, že starší jest než pražský. Král Jan Lucemburský ustanovil, aby P-ečti v svých soudech a přech užívali práv Starého města Pražského, i aby směli rychtářství svého města s připojeným k němu clem některému ze svých spoluměšťanů pronajíti pod obyčejným platem. Ku povznešeni zámožnosti P-ecké týž král nařídil, aby od města jedné míle vzdáli žádných sladů děláno a piva vařeno ani jiné řemeslo provozováno nebylo. Větší ještě mělo důležitost ustanovení téhož krále, aby všickni, kdož jedou z Rakous skrze Budějovice k Plzeňsku, nebo skrze Prachatice ku Praze neb Horám Kutnám, jinudy než skrze P. nejezdili. Kdežto P. s jich zboží clo bral, byli P-ečtí od cla osvobozeni v okolních městečkách: Volyni, Strakonicích, Netolicích, Vodňanech, Týně, Milevsku, Březnici, Mirovicích. Císař Karel IV. vyměřil roční úrok, jejž P. ze svých polností a mlýnů do komory králi odváděti měl, na 28 gr. pr. a dovolil v *Písku* zříditi sklad soli pro celé okolí, jmenovitě pro městečka Sedlčany, Jistebnici, Milevsko, Bernartice a ostatní osady mezi *Pískem* a lesem „Brdem". V rozsáhlých lesích, jež k P-eckému hradu náležely, dovolil císař Karel měšťanům P-eckým a jich sedlákům pásti dobytek svůj, drobný i veliký, ale beze škody, dále bylo P-eckým volno beze platu vybírati drva suchá, samoschly, buď na kárách, kolečkách, saních neb na ramenech; kdo však z blízkých lesů kolem města taková drva přiváželi, měli z každých kar neb koleček lovčímu dáti dva malé halíře; i z trojího dříví stojícího zeleného (břízy, osyky, olše) směli obyvatelé P-ečtí za poplatek čtyř malých haléřův z každých kar neb kolek sekati a vyvážeti tu, kdež jim král. lovčí byl ukázal. Král Václav IV. potvrdil P-eckým předešlé výsady až na článek o rychtářství a cle, jež zůstavil řízení královskému. Výsadami králů Českých stal se P. městem zámožným, a měšťané bohatstvím vynikající rádi vynakládali jmění své k účelům šlechetným, účastnice se vzniklé tehdá v Čechách obecné touhy a snahy opravné. Tak zejmena Václav, měšťan P-ecký, nadání učinil roku 1408 k oltáři Panny Marie v chrámě farním, vykázav oltářníkovi 9 kop g. pr. ročního platu, a právo k tomu podací postoupiv faráři a obci. Mikuláš Volynský, měšťan v *Písku*, vyzdvihl oltář sv. Prokopa v duchovní beneficium, vykázav altaristovi r. 1394 8 kop gr. pr., k nimž pak v poslední své vůli ještě jednu kopu přidal. Týž Mikuláš Volynský zřídil a nadal r. 1404 v *Písku* špital u mostu. Již za císaře Karla byl sice na témž místě špitál zřízen od řádu křižovnického v Praze, jemuž za to Karel dal faru Záhořskou; ten však v brzku zašel, ale obnoven byl od Mikuláše Volynského, který právo k němu podací odevzdal obci P-ecké, ta pak správci kaple špitálské vykázala 10 kop gr. pr. a pro služebníka, víno, svíčky a t. d. 3 kopy. Faráři Zdislavovi za udílení povolení dáno ročního platu 2 kopy. Ve špitále tom směli ustanoveni býti jeden, dva neb nejvíce tři kněží. Opravní směr v smyslu lidumilném jeví se i v tom, že r. 1411 za faráře Mikuláše byly roboty, jimiž lidé ve vesnicích Třepkově, Chlaponicích a Oldřichově a za městem P-eckým obývající zavázáni byli faráři a kostelu P-eckému, avšak mnohdy příliš tištěni byli, přeměněny s dovolením téhož faráře v stálý plat 2 kop gr. pr. Při takových skutcích v směru nábožném a lidumilném není se čemu diviti, že P. celým srdcem a celou silou svou přidal se k straně husitské a věrně k ní stál v dobách šťastných i trapných. Z venkovských měst se P. první obořil na kněží sobě nemilé. Neboť když v neděli dne 20. srp. 1419 se v *Písku* roznesla zpráva, že král Václav skonal, tu P-ečtí ztekli klášter dominikánský, vyhnali neb zjímali mnichy, zapálili stavení jejich a zbořili až do dna. V prosinci téhož roku, když skoro celé Čechy Sigmunda začaly uznávati za krále Českého, setrval P. v odporu proti Sigmundovi neohrožen a neoblomen, i chystal se k boji za pravdy „svaté". Tehda v *Písku* zřízena „káď", kterou obce nasypaly, aby vojsko mohlo z ní chováno býti společným a obecním nákladem. Společná ta pokladna spravována byla od Mat. Loudy (v. t.) z Chlumčan, který i za hejtmana vojska P-eckého zvolen byl. Obětovná ta nadšenost v brzku byla ochlazena; nebo asi v březnu 1420 zmocnilo se *Písku* vojsko král., jehož vůdcové byli Petr ze Šternberka, Mik. Divůček z Jemnišť a Jindřich z Hradce, mistr Strakonický. Nátisk ten minul, jak se zdá, po vítězství Žižkově u Sudoměře. Uvolněný P. vstoupiv v řady Táborů měl se co hájiti proti Oldřichu Rosenberskému, který mezitím i Vodňan se byl zmocnil. Tu po vítězství na Hoře Vítkově přitrhl Žižka do *Písku*, a rozmnoživ malé své vojsko sedláky z krajiny P-ecké začal s pomocí P-eckých

vítězný boj proti Oldřichu z Rosenberka a přinutil jej dne 18. list. 1420 ku příměří. Však i v *Písku* samém našli se lidé, kteří v dobách nebezpečných z města utíkali a k nepřátelům se přidávali, pomáhajíce jim radou i skutkem. Proti nim zakročili konšelé odnětím statků odběžených, které buď na obec padly, aneb měšťanům, kteří v hájení města dobré služby byli prokázali aneb škodu vzali, v daň a náhradu dány byly. Boj s Oldřichem Rosenberským se stále obnovoval, a zvláště r. 1424, když se jednalo o potlačení Žižky a celé strany Táborské, hrozný byl, až konečně 1424 dne 10. září příměřím na čas ukončen jest. Straně Táborské byl **P.** vždy důležitým středištěm, proto se tam častěji scházeli k odbývání valných schůzí, na nichž rozhodováno o věcech náboženských i politických. Tak v měsíci únoru 1422 odbýván tam sněm celé strany Táborské k urovnání života církevního i politického; 1426 v únoru byl sjezd v *Písku*, kdež přítomní Chval z Machovic, správce krajský, páni Aleš z Žeberka, Petr a Jan, bratří Zmrzlíci ze Svojšína, Jan Smil z Kremže, Přibík z Klenového, Matěj Louda z Chlumčan a jiní zemané a krajané, též města **P.**, Klatovy, Sušice, Domažlice a Prachatice se radili o zjednání pokoje v zemi České. Avšak boje domácí trvaly dále, a **P**-ečtí musili zase s Rosenberkem tu válčiti, tu příměří uzavírati. V těch bojích nejen se obhájili, ale i do Rakous vtrhli a odtamtud holdy vybírali zároveň s Vodňanskými a Táborskými, až konečně r. 1445 císař Fridrich jim za ty holdy 2000 dukátů zaplatiti přislíbil. Mezitím staral se Jiřík Poděbradský, aby mezi husity jednota víry a obřadu ve smyslu Rokycanově zavedena byla. Tomu **P**-ečtí stáli na odpor, i přidržovali se zvláštností táborských, neboť stáli dříve ve spojení s Martinkem Houskou, který jim náboženské své traktáty byl psal, měli některý čas za církevního správce Mikuláše Pelhřimovského, biskupa táborského, u nich byl i kněz Kvirín, o němž šel hlas, kterak byl řekl, že raději klekne před čertem než před svátostí oltářní. Avšak Jiří Poděbradský 1452 pokořil Tábor a pak od Kestřan zahrozil *Písku* 15. září 1452, načež **P**-ečtí svých zvláštností se odřekli a služby boží dle řádu Rokycanova zavedli. Po té **P.** tak přilnul k Jiříku Poděbradskému, že jej věrně proti straně Zdeňka ze Šternberka podporoval, jmenovitě pak 1467 v jeho prospěch s Vodňanskými hradu Mladějovic dobyl. Po ukočení válek husitských nabyl **P.** mnohých milostí a potvrzení svých práv od králův Českých. Tak král Ladislav nejen předešlé výsady *Písku* potvrdil, aby měly celou a neporušitelnou stálost, nýbrž i k obci **P**-ecké úplně připojil rychtu téhož města se všemi požitky, již byla obec koupila od Materny z Milenovic, Johanky manželky jeho a jich syna Diviše. V dobách na to následujících nevycházeli **P**-ečtí ze sporů s okolními městmi a jinými sousedy za příčinou svých privilegií silničních, která oněm na velikou obtíž a škodu byla, na mnoze pak i výsadám jiných měst, jmenovitě Vodňan a Prachatic odporovala. Marné byly o to soudy, královské výpovědi a mírná narovnání, spory se vždy zase obnovovaly a konečného rozhodnutí svého dosáhly teprv za Ferdinanda I. r. 1544 dobrovolnou smlouvou s Prachatickými, jíž obapolné privilegie vyrovnány jsou spolu ve prospěch obecenstva, a kterou král 1556 potvrdil. Mezi tím dostávalo se **P**-eckým vždy nových důkazů přízně královské, jakož jmenovitě král Vladislav privilegie města hojně rozmnožil a nad to *Písku* postoupil mlýniště se zahradou, pak odúmrť a pokuty na opravu města. Obec **P**-ecká vůbec pilně starala se o rozmnožení důchodů svých nejen kupováním nových statků ale i přihlížením, aby s jměním obecním šetrně a dle daných instrukcí zacházeno bylo. I koupili **P**-ečtí r. 1505 vesnici Vítkov od Petra a Jindřicha z Mladějovic na Božovicích za 825 kop gr. pr., pak od křižovníků s červenou hvězdou Talinu tvrz a vesnici, Maletice a Selibov, v Heřmani dvůr kmetcí za 2200 gr. pr., ba vešli i v držení král. hradu v *Písku* a všeho, což k němu náleželo. Hrad ten byl 1483 za Vladislava krále do zástavy dán Hendrichu mladšímu z Plavna za půjčených králi 8262 zl. rýnských, kterýžto Hendrich od Půty z Risenberka a na Švihově byl práva nabyl na úrok, jejž obec **P**-ecká každoročně do komory král. odváděla. Celé právo Hendricha z Plavna přešlo 1495 na Hynčíka Pfluga z Rabsteina, jehožto synové Jan, Šebestian, Hynčík, Benedikt, Krištof a Stefan postoupili plné své právo (k hradu i úroku) r. 1509 obci **P**-ecké, prodavše je za 900 kop gr. miš. Plného však práva k lesům královským obec tím nenabyla, poněvadž o něco dříve (1508) král Vladislav, když byl Janu Tluksovi z Vrabí potvrdil právo k Čimelicům, povolil mu na lesích **P**-ckých k svým potřebám dříví si sekati a zvěř malou i velkou honiti; právo honební dáno jen Janu Vrabskému, právo k dříví přešlo však i na jeho nástupce. O to byly rozmíšky mezi držitely Čimelic a Cerhovic a obcí **P**-eckou teprva v XVIII. stol. některými ústupky se strany *Písku* urovnány. Po shoření starých desk vepsáno **P**-eckým v desky nové co jejich dědictví: Putím, Smrkovice, Hradiště, Zátaví, Zlivice, Skrejšov, Vrcovice, Vojníkov, Držov, Oldřichov, Dobešice, Petrovice, Chlaponice, Třepkov, v Topělci dvůr kmetcí, s některými dědinami, v Novosedlích dva dvory kmetcí, v Semicích několik dvorů kmetcích, pak krčmy v Putími, Smrkovicích, Hradišti, Zátaví, Nepodřicích, Vrcovicích a Petrovicích. Nejhojnějších příjmů požíval **P.** před osudným rokem 1547, a sice jen úroků a mýta přes 1300 kop gr. míšenských. Mimo to rozsáhlé bylo hospodářství rybničné, jehož výtěžek velikým se býti ukazuje již tím, že na násadu rybníků velké sumy byly obětovány. Jakkoli hojné byly příjmy obce **P**-ecké na konci stol. XV. a v první polovici XVI., stávalo se předce, že se mnohdy peněz nedostávalo, a to proto, že buď lidé platy své pořádně nevybírali, aneb úředníci za sebou zadržovali. O tom purkmistr a rada, starší obecní i všecka obec pilná mezi sebou měli rozmlouvání a rozvažování a r. 1536 v sobotu po sv. Alžbětě stalo se svolení obecné o důchody, dle něhož přísně mělo býti dohlíženo k lidem, aby platili, a k úředníkům, aby peněz za sebou nenechávali, a ustanoveno, kdyby purkmistr a rada „nynější i budoucí“ zapomenuli obecních úředníkův přidržeti k očišťování úřadů, že povinni budou „za ně své dávati.“ — Práva i zámožnost obce **P**-cké zkráceny byly r. 1547, když **P.** se přidal k spolku českých stavů, který působením Pražan učiněn jest na obhájení práv zemských proti krokům krále Ferdinanda I. Nejprvé **P**-eckým uložena pokuta 4000 kop gr. miš; pak dle zásady, že obec svým se proti králi přičiněním všecky své privilegie provinila, vydány jsou králi městské výsady a odstoupeny obecní statky. Z privilegií jim král zase některé navrátil, ale tak, aby tím královská mocnost újmy žádné nebrala; proto ustanoveno, že schůze a rady obecní jen s povolením král. rychtáře měly se odbývati a budoucně odvolání jíti ne na staré město Pražské, ale na krále samého, a kdyby v zemi nebyl, na rady k tomu zřízené a na hradě Pražském usazené; mimo to vzaty obci odúmrť, viny a pokuty, které měly již připadati králi samému. Ze statků **P**-eckých byly od krále Ferdinanda vzaty Vítkov, Velká a Malá Turna, Brusy, Petrovice, Rojice, Oldřichov,

Třepkov, Chlaponice, Borešnice, Samonice, Nepodřice, Čížová, Zlivice, Skrejšov, Topělec, Skudra, Vojnice, Kajnice, Strašice, Kladruby, Damnice, Zátaví, Talin, Selibov, Maletice a krčma v Heřmani, které prodány byly dílem Adamovi Řepickému, dílem Adamu Kocovi z Dobrše, dílem Jindřichu ze Švamberka a Ondřejovi Ungnadovi, tehda držiteli panství Hlubockého. Statky ty měly tehda cenu mezi 6000—7000 kop grošů českých. **P**-eckým nazpět vráceny byly na lepší vychování chudých lidí v špitále, kněží, žákovstva, spravení města a na splacení dluhů: zámek, tehdá pustý s horami a lesy k němu náležitými, též vesnice: Semice, Smrkovice, Putím, Hradiště, Držov, Vojníkov, Vrcovice, Novosedlí a Dobešice s rybníky a mlýny, dále řeky Blanice a Otava se cly a jinými požitky. Hora jedna nedaleko Březnice odtržena od panství **P**-ckého a zůstavena držiteli panství Březnického. Umenšených těch statků nemohli **P**-ečtí v pokoji požívati, ješto jim zvláště v hory a lesy od jiných vkročováno bylo, kteří tam mnoho dříví mýtiti dali, pravíce se od krále k tomu míti povolení. Prosebně obrátili se **P**-ečtí skrze své posly Pavla Skálu, Jana Marouna a Václava Přeloučského na krále Ferdinanda ve Vídni, který hned radám komory své nařídil, aby ty lesy při *Písku* až do dalšího poručení bez překážky zůstaly a teprv r. 1558 vydal na to majestát s takovým doložením, kdyby králové Čeští z těch lesů jakého dříví potřebovat měli a o tom **P**-eckým znáti dali, aby se jim v tom poslušně zachovali. **P**-ečtí, nemohouce oželeti ztráty tak hojných statků, všemožně snažili se nových sobě nakoupiti, nedávajíce se od toho odstrašiti ani nedostatkem peněz. Hned r. 1588 koupili sobě od Fridricha Čejkovského z Čejkova v Modliškovicích dvůr Modliškovice se sady okolo něho a mlýnem náchlebním v Míšenci za 2150 kop gr. míš. O ostatních statcích dovídáme se z popsání dluhův **P**-eckých, které po Bělohorské bitvě teprv zhotoveno bylo. Dle toho náležely k *Písku*: 1. rychta Těšinovská, která odhádána byla za 59.173 kop gr. m.; 2. rychta Heřmaňská a statek Božejovský od Švamberka a Čejkovského koupená a odhádána za 55.234 kop 26 gr. m.; 3. rychta Vrcovská darovaná od Ferdinanda I. a odhádána za 8000 zl. „v takové lacinosti, jížto sotva jeden rybník zaplacen jest;“ k tomu byla ves Dobešice odhádána za 683 kop 17 gr. míš., „kdežtoby sotva jeden rybník za tu sumu dáti se mohl.“ Nově přikoupené statky nebyly od obce hned v hotovosti zaplaceny, tak že k r. 1619 dluhové obecní obnášeli 133.700 kop míš. Jakož **P**-ečtí horlivě o rozhojnění pozemských statků starali se, tak i dbalí byli o prospěchy duševné, tak že právem mohl Pavel Stránský o *Písku* napsati, že po uměních lahodnějších město to vždy i samo postupovalo i těch, co jim oddáni byli, si vážilo. Přihlédajíce **P**-ečtí k zvelebení školství, vystavěli v XVI. stol. novou školu nádherně ozdobenou i malbami i sochami. V *Písku* mezi učiteli jmenují se mužové, kteří vzdělaností v směru humanitním se vyznamenali a s předními učenci svého času, i se slavným mecenášem Hodějovským na Řepici ve spojení stáli. Z **P**-eckých škol vyšli znamenitý humanita Václav Písecký a vlastimilovný Kocín z Kocinetu, soudruh a spolupracovník Veleslavínův. V *Písku* mezi konšely a měšťany přicházejí bakaláři, na česť **P**-eckých měšťanů bývaly latinské básně skládány na důkaz, v jak vysoké úctě bylo tehda jmeno **P**-ecké. Od vyznání kališnického přešli **P**-ečtí k víře Lutherově za cís. Maximiliana II., a když v XVII. stol. nastal osudný boj mezi odbojnými stavy a králem, stál **P**. při stavech a zakusil mnoho strastí. Neboť hned v únoru 1619 upadl **P**. v moc císařského vojska, jehož vůdcem byl Buquoi; ten však v brzku vytištěn byl odtud od Mansfelda, který hradby městské opraviti dal, aby statněji mohl nepříteli odolávat. Téhož roku v měsíci srpnu přitrhl Buquoi podruhé k *Písku*, oblehl a dobyl města, kdež dal hejtmana Háka oběsiti, primátora odpraviti a **P**. zapáliti. V prosinci 1619 dobyl opět Mansfeld *Písku*. Konečně přitáhlo r. 1620 na den sv. Michala k *Písku* nejen vojsko Buquoiovo, ale i Maximiliana, vévody Bavorského. Když **P**-ečtí na vyzvání, aby se vzdali vojsku spojenému, zápornou dali odpověď, puštěna dne 30. září na **P**. silná střelba ze 7 děl, když pak vojsko k útoku se chystalo, vyvěšena jest v městě bílá korouhev a rokováno o vyjednávání s vévodou Bavorským, i brána již otevřena. A však na druhé straně vojsko císařské, rozkazu žádného k tomu nemajíc, přelezlo hradby, a rozlíceno jsouc odporem **P**-eckých začalo vražditi napořád, co jim v ruce přišlo. Divoká soldateska nedala se ukrotiti ve vzteku svém ani Buquoiem ani vévodou Bavorským. Z mužů branných (500 pěších a 40 jezdců) neušel ani jeden smrti, z měšťanů zachován při životě jen počet nepatrný (dle pověsti 12). Počet pobitých udáván na 12.000. Město bylo vydrancováno a obráceno v prach a popel, tak že později jen samá spáleniště se novým příchozím prodávala až i za 7 kop. **P**. s celým svým panstvím spravován jest k ruce král. fisku, některé statky, zvláště vesnice, které k zámku náležely, dány jsou hrabatům z Merode za dost lacinou sumu, město pak samo roku 1623 se vším příslušenstvím i s lidmi poddanými postoupeno jest don Mart. de Huerta (v. t.) do zástavy v sumě 110.000 zl.; v té zástavě zůstalo až do r. 1637, spravováno jsouc od Mikuláše Čejkovského z Čejkova, hejtmana panství **P**-eckého. Po smrti don Martina 1638 dostalo se k ruce královské do sequestru, až konečně 1641 zase nabylo předešlé svobody městské z milosti krále Ferdinanda III. Po ten celý čas nová vrchnost **P**-ecká domluvami i tresty snažila se obyvatelstvo přivrátiti k církvi katolické. Konšelům především nařizováno, aby v neděli a svátek do kostela chodili a pro příklad v prvních lavicech seděli. Stejně domlouváno obci i vdovám, na utíkání z kostela neb tam nechození vysazena pokuta, katalogy pro kontrolu o tom zřízeny. Při procesí musil rychtář choditi kolem lidu a napomínati jej, aby klekal. Vedle toho stále také obci i sedlákům domlouváno, aby kněži dávali desátek. Při tom hrozeno trdlicí, ba i exkomunikací. A předce prostředky ty málo prospívaly, a nejen mužové se ohlašovali, že raději hrdlo dají neb z města pryč půjdou, ale i ženské k odchodu z *Písku* se strojily. Proto jim dána lhůta k rozmyšlení. Huerta pak obnovil klášter dominikánský, aby pak kněží lépe působiti mohli, vyzval obec k odvedení kněh husitských do hradu a všelijak utiskoval ty, kdo katolíky býti nechtěli. Těžko bylo **P**-eckým opustiti víru starodávní i proto, že katoličtí kněží ohledu neberouce na zmuzilost měšťanstva svých platů stále a příkře se domáhali, jim vady a poklesky vytýkali, tak že katolictví se **P**-eckým nevidělo býti vírou lásky, ale pokutou za domáhání se svobody náboženské. Ba bývali v *Písku* i kněží k úřadu tomu nespůsobilí, jmenovitě děkan Jan Schindler, rodilý Slezák, který ani dobře česky neuměl, a tudy se stalo, že mu lid z kázaní vždy utíkal. Konečně podrobili se **P**-ečtí vyšší vůli a stali se aspoň na oko z příčin světských katolíky. Když pak s nimi od děkanů lépe zacházeno a když o prospěchy katolické víry i někteří z vzácnějších měšťanů (ku př. Martin Alexius Proger) starati se počali, přilnuli **P**-ečtí v dobách zlých celým srdcem k víře katolické

v směru tehdejším tak, že hojná zakládali bratrství, stavěly kaple a sochy, nadání k záduší činili, a ani za Josefa II., když toleranční edikt prohlášen byl, od katolictví neodstoupili. Při tom však jesuitům nakloněni nebyli, nebo ačkoli den sv. Ignaci. v *Písku* slavnými službami církevními se konal, schválně zameškávali **P**-ečtí na ten den chodit do kostela. Sám jeden děkan **P**-ecký (Godefried Bělovský) v Březnici bouřlivé kázaní měl proti jesuitům, kteréž dlouho se v *Písku* pro památku chovalo. Opětné u víře utvrzení mělo ten blahodárný následek, že **P**-ečtí v dobách těžkých, když zhynutím občanské mysli lid zmalátněl a důvěry v sebe pozbyl, potěchy a posily brali jen z náboženství. I nemohouce protestovati proti akcisu, jejž daní nesnesitelnou a záhubu s sebou nesoucí nazývali, žádali Boha za ochranu, a když pak akcís zrušen 1714 a **P**. od moru 1713 uchráněn byl, postavili na znamení vděčnosti novou sochu na malém náměstí na čest Panny Marie. Nejinak si vedli **P**-ečtí r. 1741, když **P**. a okolí držel a obsazené armáda bavoro-francouzská, jíž velel maršál Broglio. Proti němu přitrhlo vojsko rakouské pod generálem knížetem z Lobkovic a rozloživši se od Semic přes Výhlidky až k cestě Táborské začalo střelbu pouštěti a chystati se k útoku. Tu báli se **P**-ečtí, že město zahyne, i vyvolili si Pannu Marii za ochranitelku a slíbili, budou-li zachováni, že ji každoročně zvláštní pobožnosti ctíti budou. Útok rakouský nezdařil se, ale aby slib ten od města učiněný nebyl protivládní, připomenuto při jeho obnovení, že i vysvobození *Písku* od Francouzů r. 1742 v sobě obsahuje. Zbožnost chudě jen zastoupila někdejší statečnost a odvahu. — Stav obecních věcí za poslední doby nebyl utěšený. Neslýchané vydírání Huertovo bylo znuzilo obec nanejvýše, i začala se zotavovati teprv r. 1641, když Ferdinand III. vrátil městu některé předešlé výsady, avšak s tím výslovným dodatkem, že práv těch užívati mají jen ti měšťané, kteří se s králem u víře katolické srovnávají. Mimo to odevzdal týž král *Písku* 4 vesničky, na lidech na nejvýš ochuzené a na gruntech větším dílem pusté a spálené (Putím, Hradiště, Smrkovice a Semice), jakož i lesy a kopaniny okolo Mirotic, ale tak, aby **P**-ečtí nejvyššímu vachtmistru Janovi de Arizaga statek Chýšky odstoupili a dluhy v sumě 3203 zl. zapravili, což oni z vlastních a od sousedů sebraných peněz konečně zaplatili. Za Leopolda I. obnášely příjmy obecné 1649 zl. 35 kr. (z pivováru 646 zl. 51 kr., z lesů 500 zl., z mýta 105 zl.), vydání pak 1840 zl. 44 kr., tak že obec dluhy dělat musila. R. 1672 na zlou zprávu denuncianta Daniele Rezka, někdy měšťana **P**-eckého, zapověděl král. rychtář Jiří Ferd. Uibermesser obci i obyvatelům dříví v horách **P**-eckých k stavění a pálení sekati a bráti a na poručení král. komory lesy i hory do sequestru vzal, v němž zůstaly až do 1691. Touž dobou zřídil rytíř Ladislav Tremut z Stropčic na dvoře svém v Oldřichově šenk piva, čímž příjmům obce **P**-ecké ublíženo jest. Byv na žalobu **P**-eckých rytíř ten odsouzen k pokutě, odřekl se 1686 šenku a v náhradu dal obci 10 kop. Konečně na žádost **P**-eckých byl sequestr zrušen 1691 dne 30. čce a obci navráceny všechny statky, jež jim byl Ferdinand III. daroval, beze vší výhrady a v té podstatě, jak je předešle drželi. Z nich již 1697 vykázala obec děkanovi 50 zl. na chování kaplana. K rozmnožení příjmů obecních jali se radní páni utiskovati lid poddaný, přitužujíce mu v robotách i bernich. Proto povstali Putímští proti *Písku* o to usilujíce, aby byli vyňati z robot a správy magistrátu, a postaveni pod konsistoř a děkana, ještо prý sluší k záduší a ne k obci. Musili se však pokořiti a slib člověčenství složiti. R. 1703 povstaly v *Písku* nové různice. Nejprvé byl městský písař, K. Neubauer, že vyřezával listy z kněh městských, s úřadu svržen, pak začal libovolně v *Písku* vládnouti kr. rychtář Jan Šardon, který jsa v dorozumění s král. podkomořím Janem Obiteckým z Obitec, Pavla Reišla s primatorství a Pavla Kochana s konšelství shodil, schůze obecné odkládal a v nich, ač měl jen votum honorarium, rozhodovati chtěl, chudým měšťanům a vdovám živnost šenku odnímal, přespolní pivo do města přivážel, městského sládka shodil, nové správce zřídil a sobě i podkomořímu deputát zvýšil. Stížnostem **P**-eckým místa dáno za císaře Josefa I., neboť na jeho rozkaz byl od nového podkomořího Arnošta Markvarta z Hrádku Pavel Reišl zase ustanoven za primasa a inspektora hospodářství a Pavel Kochan za konšela. Karel Neubauer, ač vše odvolal, co proti **P**-eckým „z hněvu a msty“ byl mluvil, byl k smrti odsouzen a někteří měšťané na rozkaz místodržitelství do arestu neb vyšetřování vzati. Za Marie Teresie opět vznikly různice mezi měšťanstvem a radními pány z toho, že páni více ve svůj nežli obecní prospěch s jměním obecním hospodařili, za všecko, i když na procesí šli, plat berouce ano prý i kapitály mezi sebe dělíce. Proto nejprvé byl 1752 Václ. Paulin s primátorství svržen, a písař při daních, Vilibald Gerl, který do kasy 1300 zl. dlužen byl, v železích do Prahy odvezen a na Špilberk odsouzen, a potom pro obecní hospodářství nový odbor zařízen, do něhož přišli Vojt. Otto a Adam Javůrek. I když obecní autonomie vyvrácena byla ustanovením císařských magistrátů, nezlepšeno ze začátku hospodářství obecné, neboť zdělány jsou v *Písku* velké dluhy a z lesů nedáno měšťanům dříví ani zadarmo ani za peníze; když pak měšťané svévolně na lesy sáhli, odsouzeni jsou k pokutám a ty vymáhány vojenskou exekucí. Lepší pořádek zaveden teprv za purkmistra Šurdy, který s neobyčejnou energií do všech oborů dle zásad josefinských zasáhal, pronikavé změny zaváděje k rozmnožení příjmů obecních. Tím položen základ k nynější zámožnosti obce **P**-ecké. Že však Šurda bezohledně si počínal, vidělo se měšťanstvo několikráte jeho zařízeními ve svých ne tak právech jako zvycích a výhodách skráceno a v krutou porobu uvedeno, a Tom. Šobr, roku 1824 za repraesentanta zvolený, byl ten, který stín autonomie obecní a prospěchy měšťanstva již před Šurdou i za něj srdnatě a horlivě hájil a v některých punktech i obránil. — Procitnutí z duševní mdloby, která po vyvrácení *Písku* r. 1620 nastala, padá do kralování Marie Teresie. Tehda začalo měšťanstvo pomýšleti o zvelebení škol městských; právovárečníci chtělit na svůj náklad založit místa pro tři profesory „pro tradendis humanioribus,“ s čehož ale sešlo. Více provedla vláda tím, že v *Písku* v stol. XVIII. založila gymnasium a hlavní školu, k čemuž 1789 přibyla škola industriální. A však ústavy těmi pracováno nejen o povznešení a rozšíření vzdělanosti, ale i o poněmčení obyvatelstva **P**-eckého, až dosud zcela českého. A že úřady, tehda všemohoucí, též německý jazyk šířily, stalo se, že měšťané zámožnější, buď nic zlého netušíce, buď z mody přichytili se němčiny, která se jim vyhlašovala za řeč vzdělanou a vládní. Avšak snahy vlastenecké dostoupily i k branám **P**-eckým a našly v městě vlídného přijetí a hájeny jsou u veřejnosti profesorem Schönem a prof. Bezděkou. Oba ti mužové obraceli zřetel **P**-eckých na minulou slávu *Písku* i Čech, chtějíce tím lásku k rodnému městu rozšířiti v lásku k vlasti a snahu o prospěchy národní. Oni sbíraly prameny k dějinám města *Písku*, z nichž některé v místním listě r. 1835 tištěny byly. **P**-ečtí ve všech dobách pamětlivi byli statků a důchodů města svého

i z té příčiny, že hmotné výhody měšťanstva v tom se zakládaly. Čím více zásadami josefinskými vědomí a právo historické bylo utlačováno, tím větší k němu v **P**-eckých povstala láska, tak že i na to naléhali, aby důležité listiny a výsady městské postaveny byly pod dozor magistrátu i měšťanstva. Tím byla připravena půda ku procitnutí národnímu r. 1848, které již ani útisky následující doby nemohlo umořeno býti. Pomluvy a denunciace, které ve vyšších kruzích nacházely sluchu a použití, mohly sice slabce zastrašiti, ale nemohly město ryze české v německé obrátiti. Výkvět útisku toho byl, že působením T. Šobra mlad. obec si vymohla povolení k zřízení české reálky, a že jí za ředitele vyžádala si prof. Krejčího z Prahy, který nové té škole snažil se dáti směr praktický. Zároveň zřízena vyšší dívčí škola a o něco později *Zlatá kniha dívek českých*. Tak osvědčil **P**., že jest a zůstane městem českým. — Okres **P**-cký má na 7 □ m. 28.740 obyvatelů v 1 m. a 87 vsech (r. 1857). — **P**-cký (dříve Prachenský) kraj povstal z někdejší župy Prachenské a z částí žup Netolické, Bechyňské a Bozenské v jihozáp. Čechách a na řekách Otavě, Volyňce, Blanici a Vltavě. V politickém ohledu dělí se v 13 okresů, z nichž Netolický jest nejmenší a Sušický největší. Jsouť tyto: Blatenský, Březnický, Mirovický, Písecký, Strakonický, Vodňanský, Netolický, Prachatický, Vimberský, Volyňský, Kašpersko-Horský, Horažďovický, Sušický. Čítá 19 měst, 19 městysů, 1001 vesnic. Obyvatelstva jest na 77·4 □ m. 319.224, tak že jich na jednu čtvereční míli přichází 4124, z nichž jest katolíků 314.125, Arménův 8, luteránů 19, reformovaných 18 a Židů přes 5000. Koní čítá 15.092, hovězího dobytka 152.674, oslů 23, ovcí 109.259, koz 4173, prasat 42.591. Mezi starými hrady v kraji **P**-eckém vynikají Zvikov, Rábí, Velhartice, Karlsperk. V kulturním ohledu jsou místa památná Husinec, Chebčice, Řepice. Z krajských trvají u vděčné památce Josef baron Schrenk, který co místní ředitel gymnasia Píseckého již 1841 studium jazyka českého na gymnasiu podporoval, a Fr. Miltner (v. t.), který se horlivě staral o zachování starožitných památek a k obcem dohlížel, by důležité listiny historické v pořádek si uvedly. *Ng.*

Písemní, psaný, na rozdíl od pouze ústního. — **P.** smlouva v. Smlouva; **p.** závět v. Závět.

Píseň (od *pěji*, jako *báseň* od *baji)*, franc. *chanson*, it. *canzona*, vůbec báseň, která se pěje, tedy i epická, ve kterémž smyslu ku př. jednotlivé částky Homérových hrdinských básní, dokud se od pěvců hellenskému lidu pěly, tak dobře *písněmi* byly, jako posud historické hrdinské zpěvy Srbů *písněmi* jsou; v tom smyslu klade se vhodně též název zpěv. V užším smyslu jsou *písně* ony lyrické básně, kteréž především k zpívání určeny jsou, hodíce se k obecnému rozšíření, čehož ku př. u kantáty (v. t.) není, ač ovšem také lyrickou básní k pění určenou jest. Lehké provázení *písně* hudbou bylo a jest posud pravidlem u *písně* epické; u vlastní lyrické *písně* může míti místa, není však nevyhnutelné; nová národní **p.** přestává na pouhém nápěvu, kterýž se za to tím bohatěji vyvinul. Povolání *písně*, aby byla obecně pěna, určuje její povahu; má býti především jednoduchá a přirozená, plynná a krasoměrná, při tom krátká a v celek pěkně zakulacená; tak rovněž formy prosté a co možná hudebné, kteráž se nyní bez rýmu obejíti nemůže, ovšem dříve, při jednodušších a jednotvárnějších modulacích, jako u starých Řeků, dobře bez něho se obcházela. Opakování a refrainy (v. t.) slouží jí k dovršení účinku, prostředky to, jiź od nejstarších bohoslužebných obřadů obyčejné. Cit, jejž pronáší, budiž čistě lidský, tak aby všude nalézal svého ohlasu. Vlastní **p.** obrací se raději k jemnějším nežli k prudkým citům; radostné a elegické svědčí jí stejně dobře, jakož i vážné a komické; ve vznešeném přechází v hymnus (v. t.); kde lyrický nápad krátce provádí, jest popěvkem. Balada a romance (v. t.), líčíce děje s osobním přibarvením, stojí na rozhraní mezi básnictvím epickým a lyrickým, ano mohou vhodně též živel dramatický v sebe pojmouti. **P.** dělí se hlavně na světskou a duchovní, na prostonárodní a umělou. **P.** světská má za předmět především slasti a strasti tohoto života, lásku, společenství, vlastenectví, a přechází ráda v *písně* společenské, čímž se co do formy k *písni* duchovní blíží, kteráž především kostelní, sborová jest, lišíc se od hymnu menším svým vzletem. Jestliže duchovní **p.** klesnouc během času s původní své výše v církvi křesťanské opět nové svěžesti a hloubky následkem reformace nabyla, jakož o tom jmenovitě též naše kancionály bratrské svědčí, datuje se nové oživnutí světské *písně* umělé od té doby, co se cena národní *písně* poznala, k čemuž první a možný podnět od Herdera (v. t.) vyšel, kterýž vedle historické i aesthetickou stránku prostonárodního básnictví genialně objasnil a tím znamenitě k tomu přispěl, aby se **p.** od titěrného umělůstkování k přirozenosti a síle citu zase navrátila, jakož i on to byl, od něhož první podnět k sbírání a vydávání nár. zpěvů vyšel. Od vlastních prostonárodních *písní* náleží rozeznávati znárodnělé, t. j. takové umělé, kteréž jako národní obecného rozšíření došly, jednak že na tón národnímu příbuzný šťastně uhodily, jako na př. Polákovo „Sil jsem proso na souvrati“ atd., aneb že za jinými příčinami obecné obliby došly, jako Tylovo, Škroupem v hudbu uvedené „Kde domov můj?“ kdež hlavně nápěv *písni* jinak chatrné oblibu získal. Nápodobněné prostonárodní básnictví nalezlo v Janu Kamenickém a především v Čelakovském *(Ohlas písní ruských a českých)* šťastné vzdělavatele. *rch.* — Všecky předměty, jež jsou s to, aby jedině naplnily mysl člověka, mohou býti podnětem *k písni*. Hlavní podíl na *písni* má cit nábožnosti a lásky. Nábožnost a láska byly od jakživa nejmocnějšími pohnutkami k *písni*. Nábožná čili duchovní **p.** má původ v bohoslužbě. Zvlášť jí bylo příznivo křesťanství. Světská **p.** není o mnoho mladší. V prvních časech vzniku *písně* nelišila se co do hudby světská **p.** valně od nábožné; nápěvy *písní* nábožných zaznívaly i na jiných nežli posvátných místech, jakož i nápěvy světských *písní* do církví (kostelů) se dostaly. Pozdější časy daly jedné i druhé rozdílný ráz. Pravou duchovní *písní* v dávnověkosti křesťanské byl hymnus. Hlavní věcí při *písni* jest nápěv, který musí býti tak zřízený, aby byl sám o sobě úplným a aby harmonie k doplňku nepotřeboval. **P.** jest obyčejně plodem jednotlivce; může se státi ale majetkem celého národa, a jest v tom případě národní, což platí jednostejně o nábožné i světské. Každý národ má své písně, jež jsou více méně výrazem jeho povahy a zřídlem jeho hudby. Velevýznamné jsou písně národu slovanského, irského, skotského, jakož i národů romanských a germánských. V historii mnohých národů vyskytuje se jistá doba, v níž byla **p.** s obzvláštní horlivostí pěstěna. Tak v Provencii (v jižní Francii) za časů troubadourů, v Německu za časů minnesängrů květla zvlášť světská **p.** Za času reformace a náboženského hnutí v Čechách pěstila se duchovní **p.** V Němcích vydobyl si zásluh o duchovní **p.** Luther, v Čechách Blahoslav, Lukáš, Jan Augusta a téměř všickni starší bratr-

ských jednot. Ve Francii prospěl huguenot Goudimel svými nápěvy k žalmům, jež jsou nyní majetkem reformované církve. V těchto časech dosáhla duchovní *píseň* vrchole dokonalosti. Úplné vzdělání světské *písně* jest skutkem nejnovějších časů. Zásluha toho přináleží zvlášť Němcům; přede všemi jinými zasluhují, aby jmenováni byli, Hiller, Reichart, Himmel, Kreutzer, Schubert, Mendelssohn-Bartholdy, Schumann, Franz a j. U Francouzů stal se zasloužilým zvlášť Panseron svými romancemi. V Čechách pěstí se světská *píseň* trochu živěji od začátku tohoto století. Kníže, Fr. Škroup, Jelen, Tomášek, Veit, Kittl, Rosenkranc a j. ze starších, Pivoda, Procházka, Zvonař a j. z mladších skladatelů pracovali horlivě na poli, kteréž podle přirozeného národního nadání nikde lépe nežli v Čechách vzděláno a obstaráno býti nemohlo. — Požadavky, jež se na skladbu *písně* kladou, jsou, aby se hudba přísně podle obsahu básně řídila, aby věrně vyrazila co v básni uloženo, aby s básní úplně v jedno splynula, tak aby ani možná nebylo k básni jiného, lepšího nápěvu vynalezti. Určitost výrazu musí býti svrchovaná, při tom všem ale musí býti nápěv snadno zpěvný, snadno pochopitelný a skromného objemu. V nápěvu a melodii, která jest hlavní věcí při *písni*, musí spočívati všechen výraz; zárodky harmonie mohou v něm spočívati, on však nesmí harmonie ani k doplnění ani k ušlechtění potřebí míti. A v tomto posledním právě leží tajemství, proč české duchovní nápěvy z bratrské doby a starší národní i beze všeho průvodu tak mohútně působí a proč se mají naproti novověkým nápěvům jako zdravé, jadrné postavy naproti zhublým a vyzáblým, kostře se podobajícím postavám. *Zř.* — **P.** národní slove zpěv takový, jenž z národa vůbec vyšel a v jeho duchu co do obsahu i co do formy složen jest. Nejstarší způsob básnictví národního téměř u všech národův byl epický zpěv, a teprv když tento počal zacházeti, zmohla se píseň lyrická. V Němcích pominuly epické básně prostonárodní již v IX. stol.; u nás v Čechách zachovaly se až do konce XIII. stol., ale v Rusích a v Jihoslovanstvu potud ještě v plné síle žijí. (V. Epické básnictví.) Na místo umírající prostonárodní epiky vstoupilo básnictví umělé, které v celku daleko v pozadí zůstalo za svými prostonárodními vzory. U nás přidružil se k umělému básnictví epickému podle vzorů německých rým, jehož s prvopočátku prostonárodní básnictví slovanské vůbec neznalo. V touž dobu, když poslední zbytky starého prostonárodního eposu v Čechách byly sebrány, kteroužto sbírku nyní nazýváme *rukopisem Kralodvorským*, vyskytá se již u nás umělá rýmovaná epika, nejprvé co více méně volný překlad vzorů základních, v *Alexandreidě*, v *Tristramu* a *Thusneldě*, v *Tandariáši* a *Floribelle* a j. v., a co plody domácí původní všeliké legendy o svatých, mezi nimiž *legenda o sv. Kateřině*, v Stokholmě nalezená, pro svou starobylost jazyka a správnost rýmů stojí na místě prvním. Ano i tak nazvaná *Dalimilova* rýmovaná *kronika* česká měla jistou měrou nahražovati někdejší prostonárodní epos. Není pochybnosti, že již velmi záhy v Čechách podle básně epické vznikla a pěstována byla také národní **p.** lyrická; svědčí o tom zbytky, ježto se zachovaly v témž *rukopisu Kralodvorském*. Nápodobně i v Jihoslovanstvu a v Rusích podle zpěvu epického žije také prostonárodní lyrika, ale jen jako v podruží a po straně, všude ustupujíc mohútnému živlu epickému; kde však epický živel již slábne, jako v jižní Rusi, zmáhá se píseň lyrická v podivuhodné kráse a bujnosti. Až do počátku XIV. století byly lyrické *písně* české, jako jsou potud ruské a jihoslovanské, bez rýmu; ale potom od XIV. stol., když Němci počali své národní rýmované básnictví lyrické pěstovati, zvrhla se podle vzoru tohoto, hlavně působením německých přistěhovalců a osadníků, znenáhla prostonárodní **p.** česká, na velikou újmu vnitřní ceny její. Nejstarší příklady takových rýmovaných písní vydal V. Hanka v *Čas. česk. Mus.* (1838, str. 295 a 459, pak 1839 str. 17) pod nápisem: *Staročeská svitanička.* Doba husitská byla písni národní vůbec velmi nepříznivа; utrakvisté a zvláště Bratří Čeští všelikou píseň světskou naprosto zavrhovali, za hříšnou ji odsuzujíce. Tím stalo se, že **p.** česká, pokud nebyla nábožná, v Čechách dokonce oněměla, a poněvadž nikdo starších *písní* neuznával za hodné, aby je napsal a tak potomstvu zachoval, jak to Němci právě v ty doby činili, množství písní světských sebravše ano i tiskem vydavše, protož ani nevíme nyní, co jsme mívali. Jen písně některé dětské při hrách a dětská říkadla, potom říkadla o nemocech zachovala se po mnohá století bez podstatné proměny až na naše časy, první asi proto, že si jich nikdo nevšímal, a druhé, totiž říkadla o nemocech, že jim pověra poskytovala bezpečné ochrany. Vláda jesuitská po bitvě Bělohorské také sice mnoho nepřála *písni* národní světské, přece však největší díl *písní* národních, lyrických i rozpravných, ježto se nyní ve sbírkách našich chovají, pochází z poslední doby této. První, kdož u nás písně národní sbírati počali, byvše slavným Herderem na jich velikou důležitost upozorněni, byli Fr. C. Čelakovský a Kamarýt. Úplnější sbírky písní národních vydali: v Čechách K. I. Erben (1864), na Moravě F. Sušil (1860) a na Slovensku J. Kollár (1835). Také Srbové, Velikorusové i Malorusové mají bohaté sbírky krásných a starobylých *písní* národních; z ostatních pak národů evropských jmenovati sluší Angličany, Skandinavce, Bretoňce, Španěly, Řeky a Čudy. *aEn.* — **P.** Šalomounova v. Šalomoun. — **P.** krále Václava v. Václav 3).

Pischon, vlastně Pichon Friedrich Aug., nar. z rodičů franc. v Chotěbuzi 6. čce 1785, studoval v Halle a v Berlíně theologii, načež byv kazatelem stal se prof. dějepisu a něm. řeči v král. škole kadetské, a r. 1838 konsistoriálním asesorem a censorem spisů theologických. Vystoupiv 1843 s titulem rady z konsistoře vzdal se r. 1850 ze zdravotních ohledů i úřadu učitelského, načež byv prvním kurátorem Schindlerova sirotčince zemř. v Berlíně 31. pros. 1858. Ze spisů jeho, větším dílem historických, jmenujeme *Handbuch der deut. Prosa* (Berlín 1818); *Die Weltgeschichte vom Anfang bis zur neuesten Zeit* (2. vyd. 1842); *Leitfaden der Gesch. der deutschen Literatur* (11. vyd. 1856); *Leitfaden zur allgem. Gesch. der Völker und Staaten* (2. vyd. 1837—40, 3 sv.); *Denkmäler der deut. Sprache von den frühesten Zeiten bis jetzt* (1837—56, 6 sv.).

Pisino v. Pazin.

Pisidie, v starém zeměpise krajina v Malé Asii na sev. svahu Tauru mezi Frygií, Isaurií, Kilikií, Pamfylií, Lykií a Karií, stala se provincií pro sebe při rozdělení říše Římské za Konstantina Velikého, byvši druhdy zahrnována buď do Frygie nebo do Pamfylie. Plodiny byly vychvalované víno ambladské, olivy a kořínek, z něhož se vyráběly voňavky. Přední města byla Antiochia, Sagalassos a Selge. Obyvatelé byli horalé, ani od králů Syrských ani od Římanův nepodmanění, ač se Římané zmocnili některých měst jejich. Za dob Strabonských byli spravováni od pohlavárův a živili se hlavně lupictvím. V hornatých krajinách dávné **P.** bydlí nyní Karamanové, divoký, kořistivý lid. Ostatně jest krajina ta málo známa.

Pisistratos, tyran athénský, syn Hippokratův a po matce se Solonem spříbuzněný, narozen 612 př. Kr., stál od roku 571 př. Kr. v čele diakriův a získal si štědrostí a přívětivostí přízeň lidu tou měrou, že mu dovoleno, když jednou na nebezpečenství od protivníků Megakla a Lykurga poukázal, aby chovati směl k ochraně své 50 zbrojnošů palicemi ozbrojených a počet jejich podle okolností rozmnožovati. S těmito zmocnil se P. r. 560 hradu a stal se tyranem v Athénách. Byl sice brzy od svých odpůrců přinucen, jíti na pět let do vyhnanství; odtud ale vrátil se působením samého Megakla, jehož dceru Koisyru pojal za manželku a jal se opět záležitosti státní říditi. Nepohodnuv se s Megaklem musel zase r. 550 na 11 let z města vyjíti; vrátil se ale podporován Lygdamem a vládl v Athénách až do své smrti r. 528. P. podržel zákony Solonovy, staral se bedlivě o veškeré potřeby státu, poskytoval chudým vždy zaměstnání, okrášlil město několika nákladnými stavbami, podporoval vědy a umění a dal skrze Onomakrita a j. sebrati básně Homérovy. Synové jeho (Pisistratovci) z první manželky byli Hippias a Hipparchos (v. Hippias 1).

Pískání vůbec vzniká průchodem vzduchu nějakým otvorem; čím násilněji se průchod stává, tím silnějším jest p. K p. jsou lidské pysky spůsobilé, sevrou-li se tak, že průchodu vzduchu jen malý otvor zbývá. V tomto spůsobu p. lze značné zběhlosti dosáhnouti, tak, že se kdosi odvážil s p-m (hvízdáním) veřejně v koncertě vystoupiti. — P. na hudebních nástrojích stává se, žene-li se proud dechu do roury, jakouž každý dechový nástroj hudební jest; tak při flétně, klarinetu, oboji, fagotu. Při některých nástrojích, jako při flétně, flétničce čili pikolu, žene se proud dechu bezprostředně do roury; při jiných, jako klarinetu, oboji, fagotu, prostředně, totiž dříve do strojku, jímž teprvé do roury vchází. Na tom, jakým spůsobem dech do roury vchází, zakládá se ráz a povaha zvuku nástroje hudebního. *Zř.*

Pisko, město v Peru v depart. Limském nad zálivem t. jm. v Tichém oceáně, má 2000 obyv., rejdu, rybářství, vinařství. Zde zvítězil 17. říj. 1842 generál Vidal nad gen. Torrikem.

Piskoři (*Cobitis*), rod ryb kaprovitých, význačný tělem úhořovitým, slizkým a malými šupinami pokrytým; ústa jsou malá a kolem nich vždy několik vousů; ploutev hřbetní stojí nad ploutvemi břišními. Žijí v sladkých vodách a chyceni do rukou vydávají zvláštní zvuk, odkud i jméno jejich. Piskoř obecný (*C. fossilis*) má kolem úst 10 vousů, hlavu krátkou a podél těla černohnědé a žluté pásky. Před bouřkou kalí vodu; maso jeho není chutné, majíc zápach po bahně, v němž se p. rádi zdržují. Mřenka (*C. barbatula*) má 6 vousů, hřbet tmavozelený, strany těla zažloutlé a břicho šedé; mimo to se spatřují na těle i na ploutvích nepravidelné skvrny. Mřenka bývá 3—4" dlouhá a žije v tekoucích vodách, jest velmi choulostivá a brzy lekne; maso její jest chutné, a známé podolské řízky (grundle) nejsou nic než mřenky. Sykavec (*C. taenia*) vyznačuje se 6 krátkými vousy a dvojatým trnem na kosti podoční. Barva těla jest oranžová s černými pruhy a skvrnami; hrdlo, prsa a břicho jsou bílá. Žije v potocích, zdržuje se pod kameny a jest mnohem vzácnější nežli předcházející; bývá až 4½" dlouhý a chycený vydává sykot. *Sý.*

Piskorky neb šulky, pečivo z těsta na vdolky udělané, čtverhrané, kteréž dle učiněného vříznutí se láme, mlékem paří a perníkem neb syrečkem posypá.

Piskorski Šebestian, dr. obojího práva, prof. akad. Krakovské, byl r. 1692 kanovníkem kathedrálním v Krakově, arcijahnem kolegiality všech svatých, 1698 podkancléřem a rektorem akademie; † 1706. Z hojných jeho spiskův zasluhují zmínky: *Żywoty ojców ś. albo dzieje duchowne ś. Hieronyma*, překlad z lat. (v Krakově 1688); *Kazania na dni pańskie* (t. 1706); *Kwiecie żywota błogosławionej Salomei księżnej Polskiej* (t. 1691, polsky a latinsky, několikráte pak t. a ve Varšavě vydané); *Pantheon* (t. 1696 ve folio), životopisy polsk. patronův; *Regia solis* (t. 1702), oslavení zakladatelů ústavů dobročinných a podporovatelů věd.

Piskorzewski Matouš, básník a řečník pol., byl domácím správcem u Jana Zamojského a tovaryšil mu na všech jeho cestách, od toho odporučen byl Štěpánu Batorymu, u něhož zastával sekretářství, nabaživ se pak žití tuláckého žil soukromí obíraje se literaturou; † s počátku XVII. stol. Tiskem vydal mnohá příležitostná kázaní, z nichž vynikají *Ad Joannem Zamoscium de nuptiis cum Griselda Bathorea* (v Krakově 1583); *Oratio in funere D. Sigismundi Augusti reg. Pol. dicta 1574 18. Martii* (t. 1574); *Oratio in funere Stephani I. reg. Pol.* (t. 1586); *Laudatio funebris Annae Jagielloniae Pol. reginae* (t. 1597). Mnohé jeho básně, pak zvláště překlady prosaické, jež Starowolski připomíná, posud nejsou známy.

Pískovec jest kámen, kterýž povstal stvrdnutím a slepením nánosu písčitého. Velký díl skalních vrstev skládá se z pískovců. V Čechách jest nejdůležitější kamenouhelný p. (velké lomy jeho jsou u Žehrovic), který dává výbornou látku pro práce kamenické a stavitelské, na mlýnské kameny atd.; pak pískovec kvádrový, který patří do útvaru křídového a od sochařů a stavitelů mnohonásobně se upotřebuje. — P. zelený (*Greensand*) jest v Anglii rozšířen a má své jméno od zelených zrnek (*Glaukonit*) do něho vtroušených; náleží taktéž do útvaru křídového. *Kř.*

Pískovice, něm. *Peiskretscham*, město v prus. vládním okresu Opolském, v kraji Test-Glivickém, má 3774 obyv., zámek, vysokou pec, tkárny na sukno a na plátno, hrnčířství.

Písmo jmenuje se úhrn znamének, které dle jisté soustavy na tuhou nějakou látku píšeme aneb ryjeme, abychom jimi myšlénky své prostřednictvím zraku tak si sdíleli, jako to v řeči artikulovanými zvuky a pomocí sluchu činíme. Při čtení těchto znamének nastupuje pak náležitý názor zvuku na místo názoru zrakového; a jsme-li mocni jazyka, budí v nás potom onen názor zvuku názor aneb pojem toho předmětu, jejž psané slovo vyznamenává. U rozličných národů rozličné jsou druhy p-a, buď jedny od druhých odvozené a obměněné, buď sobě docela nepodobné. Hlavně pak možno dva druhy rozeznávati: buď totiž znaménka jsou téměř úplný neb jen symbolický obraz toho předmětu, jejž vyznamenávají; anebo jsou to jen znaménka pro jednotlivé zvuky, z nichž celé slovo se skládá; v prvním případě jmenuje se p. ideografické neb obrazové, totiž obsah svůj vyobrazující, v druhém pak fonografické neb písmenové. — Užívání p-ma spadá do časů předhistorických, a o důmyslných původcích jeho kromě planých pověstí nic známo není. Egypťané vynalezení jeho bohu svému Tothovi připisují, tradice hebrejské Enochovi, Adamovi a samému Bohu, Řekové a Římané Kadmovi a Merkurovi, národové skandinavští Odinovi atd. Podle vší pravděpodobnosti byla první fáse p-ma ta, že se předměty konkretní co do formy své napodobovaly, při čemž ovšem děj, místo a čas naznačeny býti nemohly; tyto nedostatky teprva v dospělejším stáří duševního života se doplňovaly, na př. dvě nohy

vyobrazené také chůzi vyznamenávati mohly. Tyto obrazy pak vždy více a více se jednodušily a z nich bezpochyby i jednotlivá znaménka **p**-ma fonetického se vyvinula, tak že tudíž **p**. fonografické za druhou fási považovati by slušelo. **P**. idiografické jest buď *a*) vlastní **p**. obrazové (kyriologické), jelikož představuje předměty toliko smyslné a makavé, nebo *b)* symbolické, jelikož se jím znamenají abstraktní neb též smyslné pojmy předmětů nemakavých podle jich podobnosti k předmětům tělesným obrazy předmětů viditelných. Sem náleží mexické **p**. Aztékův, staré **p**. čínské (v. Čína, jazyk), a poněkud egyptské hieroglyfy (v. t.). Zvláštním druhem **p**-ma obrazového jest **p**. slovní, v němž všeliké pojmy i slova určitými jednoduchými neb složitými znaménky se vyrážejí; sem patří nové **p**. čínské a podivuhodné **p**. starých Peruánů (v. t., str. 274 *b.*) *kvipus* zvané. Přechod od **p**-ma idiografického k fonetickému tvoří egyptské hieroglyfy. Dělí pak se **p**. fonetické: *a*) na **p**. slabikové, kde jednotlivými známkami celé slabiky se naznačují, které se na hlásky buď dají rozvésti, jako v **p**-mě japanském, aneb nedají, jako v **p**-mě aethiopském. Měli prý Aethiopové dva druhy **p**-ma, z nichž jeden (snad *královské listy*, o nichž se zmiňuje Heliodor) podobal se k hieroglyfům egyptským, ale nezůstalo po něm ani stopy; nyní užívají 128 známek slabikových, které se dají rozložiti na 26 souhlásek a 7 samohlásek. *b)* **P**. abecední čili hláskové, které má pro každou hlásku zvláštní znaménko; toto **p**. jest ze všech nejdokonalejší. Který národ jest jeho vynálezcem, nelze určiti, ale zdá se, že jest původu semitského. Sem náleží přede vším **p**. klínové, jímž psány jsou nápisy, které se nalézají po celé dřevní říši Perské, zvláště ve všech starých hlavních městech říše této, na skalách Behistunských u Kermanšahu, na palácích v Persepoli, Suse, Ekbataně, Babyloně, Ninive, na náhrobcích, jednotlivých kamenech (až u Suezu) a pod., obsahujíce genealogie dynastií královských, vypravování slavných činů panovníků perských, (zvl. Daria a Xerxa), vypočítání částí říše, zprávy o stavbách chrámových i palácových, dedikace atd. **P**. toto nazváno jest podle své podoby ke klínu, neboť se zakládá na dvou figurách, z nichž jedna podobá se klínu nebo spíše hrotu šípovému, druhá pak ocasu vlaštovčímu; jiná znaménka podobná kladívku, dýce neb i pouhé linie, ale vesměs přímočárné, nalézají se zřídka. Rozmanitým znamének těchto postavením i sestavením povstávají pak rozličné znaky písmen. Původ **p**-ma klínového zahalen jest temnotou; Ker Porter pokládá je za předpotopní asi z dob věže Babylonské, Brandis a jiní mají za to, že se vyvinulo z **p**-ma obrazového asi tak jako **p**. egyptské a čínské, Oppert klade jeho původ 2000 let př. Kr., domnívaje se, že ještě za dob Seleukovců se ho tytýž užívalo, Schöttgen klade jeho zavedení do Persie v dobu Dariovu, Barois konečně pokládá **p**. klínové za vyobrazenou daktylologii (mluvu pomocí prstů). Do Evropy dostala se známost **p**-ma klínového teprvé koncem XVII. stol. Fr. Aston sdělil r. 1693 dva řádky ze zřícenin persepolských ve *Philosophical transactions;* později kopirovali Le Brun, Niebuhr, Rich, Porter, Schultz, Westergaard, Rawlinson, Botta, Layard, Oppert a jiní o rozřešování **p**-ma klínového zasloužilí mužové celé nápisy. Vědecky jal se skoumati **p**. klínové v Němcích nejdříve F. G. Grotefend (1802), jenž po dlouhém badání rozluštil několik jmen králův Perských. Jeho následovali Rask a St. Martin (1823), s větším však úspěchem Eugen Burnouf, jenž nalezl klíč ku gramatice jazyka perského, a Lassen, který pracovav s počátku sám o sobě později však s Burnoufem společně velikých zásluh si dobyl o rozluštování nápisů klínových. Později objevili se na poli tomto (po roce 1845) Holtzmann, Benfey, Löwenstern a zvláště Rawlinson, Oppert, Saulcy, Luzzato, Hincks, Botta, Norris, Layard, Renan a j. Co se týče rozdělení **p**-ma klínového, rozeznává Westergaard 2 přední druhy: **p**. babylonské a persepolské čili achämenidské, kteréžto poslední dělí na perské, medské, a asyrské. Rawlinson rozeznává 3 druhy: babylonské (původní babylonské a achämenidsko-babyl.), asyrské (medo-asyrské a ryze asyrské) a elymäjské. Kdo chce nabyti důkladnější známosti o **p**-mě klínovém, přečti si díla jmenovaných zde spisovatelů, jež nalezneš pod jednotlivými články. **P**. sanskrtské, zvané *devanagari*, o jehož původu neví ani tradice indická ničehož, vyráží rozličné zvuky velmi určitě a subtilně. **P**. kufické (v. Kufa), které se nalézá na starých mincích téměř všech národů mahomedánských, povstalo nejspíše ze syrského *estranghela* (στρόγγυλος kulatý). Semitského původu jest též **p**. hebrejské (v. Hebrejský jazyk str. 688 *a*), syrské, himijaratské, arabské (jehož užívají zároveň Peršané, Turci, Tataři, moslemští Indové, Malajové a Severoafričané), mongolské atd. Od Féničanů dostalo se **p**. hláskové k národům evropským, nejdříve do Řecka, pak do Itálie a z něho vyvinula se **p**-ma slovanská (v. Azbuka a Glagolice), **p**. gotické a ostatní **p**-ma německá. O **p**-mě skandinavském v. Runy. Co se týče směru, v jakém jsou rozličná **p**-ma psána, rozeznávati sluší tyto způsoby: mexické **p**. obrazové čte se ve sloupcích od dola nahoru, čehož, pokud známo, nenalézáme u žádného jiného národa. Číňané a Japanci píší též ve sloupcích, ale shora dolů, začínajíce od levé ruky a pokračujíce k pravé. Podobně píší Tataři. Hieroglyfy egyptské jsou buď ve sloupích nebo v liniích vodorovných, a v tomto případě buď od pravé k levé nebo naopak, při čemž podoby zvířat i lidí obráceny jsou k začátku; číslovky psány jsou od pravé k levé (tak na př. 1865 psáno 5681). **P**. klínové čte se od levé k pravé, jako vůbec **p**. plemene jafetského v Indii i v Evropě, kdežto plémě semitské píše naopak. Arabové píšou od pravé k levé, ale číslovky kladou tak jako my, přijavše je od Indů. Staří Řekové psávali od pravé k levé, jako Féničané a po nich Etruskové; teprvé později přijali Řekové způsob psaní jako při orání, začínajíce první řádku od pravé, druhou od levé a tak dále (v. Bustrofédon). Konečně přešli k tomu spůsobu, jakým píšeme nyní vůbec v Evropě. — Ve starožitných rukopisech řeckých i lat. jsou všecka slova psána velikými písmeny (**p**. unciální) beze znamének rozdělovacích; nynější **p**. kursivní vzniklo následkem rychlého psaní za panování Augustova, ale rozšířilo se teprvé po X. stol. Němci psali s počátku **p**-mem latinským, z kterého povstalo zpotvořené **p**. mnišské (v. t.), z tohoto pak fraktura a antiqua (v. t.). Zvláštní druh jest konečně **p**. notové (v. Noty). Už u starých Římanů věnovali jednotliví dovední písaři zvláštní péči, aby **p**. jejich bylo ozdobné, ba někteří dovedli v ohledu tom i podivné věci. Byliť tehdáž *tachygrafové* (rychlopisci), *kalligrafové* (krasopisci) a *chrysografové* (píšící zlatem a stříbrem). Krasopisci římští byli velmi umělí a napsali mnohé věci podivuhodné, na př. *Iliadu* která byla celá napsána na pergaméně tak malém, že ji chovali ve skořápce ořechové; jesti skoro pravdě nepodobno, aby báseň čítající k 15.000 veršům a půl milionu písmen vešla se na místo tak malinké, ale svědčí o tom Plinius řka, že práci tu viděl Cicero. Národové mahomedánští, Peršané, Turci a zvl. Arabové slynuli v starověku a slynou podnes umě-

ním krasopiseckým, nahražujíce jím malířství, které jest jim zabráněno koranem. Nejvíce však dokázali v ohledu tom za středověku mniši, kteří v prázdných chvílích nemajíce jiného na práci zabývali se opisováním starých rukopisů, dadouce sobě záležeti na p-mu a zvláště na písmenech začátečních (v. Majuskule), které často i rozličnými barvami malovávali. Nejdéle se udrželi psané knihy modlitební, které se nalézají nezřídka až i z konce XVII. stol. Krasopisci vyváděli v umění svém mnohdy věci tak mistrovské, že pouhým okem p-ma toho rozeznati nelze. Tak chová bibliotéka Krakovské akademie rukopis, jehož p. představuje obličej tak výrazný, žeby nikdo v něm nehledal p-ma; v cís. bibliotéce Vídeňské jest arcidílo ještě větší, totiž list 57 centim. vysoký a 44 cent. šir., na němž napsáno jest pět knih St. Z., každá v jiném jazyku. V museu Britském viděti jest podobiznu král. Anny s dlaň velikou, a díváme-li se na ni skrze sklo, uzříme, že se tam vešlo p., které vyplňuje ohromnou knihu foliovou vedle stojící; něco podobného — ovšem u menší míře — chová České Museum v Praze, poprsí totiž P. Marie provedené z p-ma tak drobného, že obraz ten z podáli vypadá jako malovaný. V Čechách vyskytují se krasopisci od XII. stol., kteří vynikali p-mem čistým, ozdobným, a máme od nich mnohé dílo krásně provedené, jako na př. od Vacerada *Mater verborum*, od Gregoria *Pasionál abatyše Kunhuty* (1312), (v. Čechy, malířství, str. 451 a 452), a v Českém Museu chovají se mnohé vzácné památky umělého p-ma. V bibliotéce císařské v Praze zasluhují povšimnutí zvláště tyto rukopisy veskrz na pergaméně psané. Pod signaturou VIII. H. 78 nalézá se latinský text Starého Zák. obsahující 478 listů p-ma velmi drobného a čistě psaného, v němž vynikají zvláště veliké iniciálky živými barvami zdobně malované; rukop. tento, vůbec *biblia minima* zvaný, pochází asi ze XIV. stol.; na konci jest rejstřík p-mem ještě drobnějším psaný. Pod sign. XVII. A. 10 jest česká bible Starého Zák., psaná p-mem poněkud větším na 700 listech, z XV. stol. Hrubým ovšem p-mem jsou psány jeden lat. kancionál pod sign. XV. A. 1 a dva české ze XVI. stol., avšak vynikají v nich malované iniciálky až 6" vys. i šir. a arabesky po okraji se vinoucí, obé zlatem hojně vykládané. Při vynalezení tisku rozpadlo se p. na dva druhy: tiskové, o němž v. čl. Knihotisk, str. 720 *a*, a psací, o němž v. čl. Krasopis. Nejnovější druh p-ma jest těsnopis (v. t.).

Písmolitectví jest zhotovování písma pro knihtisk. Nejprv připraví se patrice t. j. pečeť ve způsobě sloupečku čtyrhraného z měkkého ocele, na jehož konci písmena, tak jak na literce samé objeviti se má, tedy obráceně a vyvýšeně se vřeže, prohlubiny pak dosti hluboko buď se vyryjí anebo čakany vytlukou. Na to se patrice stvrdí a do mosazného neb měděného sloupku (matice č. matrice), jenž má as 1 1/2" délky a 1/2" šířky i tloušťky, téměř na 2''' hluboko vrazí, čímž vyhloubenina v sloupku k ulití písmeny povstává. Matice, do všech úhlů dokonale obroušena a shlazena, přijde pak do slévadla. To jest dřevěná nádobka uvnitř železnými plátky k sobě přišroubovanými vypeřená, asi 4" vysoká a 3" široká; skládá se z dvou částí, z nichž každá dvěma stěnami se tvoří. Dno slévadla tvoří matrice, kteráž obdržela na spodu zářez, do něhož péro slévadla zapadá. Mimo to jsou uvnitř slévadla na jedné stěně jeden, dva neb i tři sloupečky, jež šroubky rozličně upevniti se dají a na boku literky malé okrouhlé vroubky (signaturu) vytvoří. Je-li slévadlo zavřeno, tvoří uvnitř dutou prostoru, na zpodní polovici zcela pravidelnou, rovnou, svrchu ale poněkud se šířící. Písmovina, to jest hmota, která do tohoto kadlubu se vlévá a písmo tvoří, musí býti tvrdá a křehká, tak aby tenká literka snadno v prstech přelomiti se dala. Nejlepší jest slitina z 20 částí olova a z 3 části smíšeniny železa a surmy, která pode jménem „antimonium regulum" v obchodu přichází. Tato slitina roztopí se nad ohništěm v okrouhlé, klobonkovité pánvi při mírném ohni. Předek pánve opatřen jest deskou k jejímu povrchu nakloněnou, aby zbytečný kov při lití zase zpět do pánve se svezl. Mimo to je nad ní připevněn štítek z lepenky, jenžby slévače před přílišným horkem chránil. Kolem ohniště je stůl se zářezy polookrouhlými pro slévače, jichž při jedné peci 3 až 6 pracovati může. Slévač vezme slévadlo do ruky, nabere polokulovatou lžicí s hubičkou a dřevěným držadlem písmoviny, a vlije ji rychle do kadlubu. Při této práci záleží mnoho na zručnosti slévačově, aby písmo co nejlépe se zdařilo. Hned po nalití rozevře slévač kadlub, aby literka vypadla, a opět jej zavřev ulije novou a t. d. Nejprv uleje se písmenek jen několik na zkoušku, a ty rozličnými přístroji se skoumají, mají-li ve všech rozměrech dokonalou shodnost s písmem od knihtiskárny na ukázku zaslaným. Každá čerstvě ulitá písmenka má na svém dolejším konci jehlancový přívěšek, pocházející od vrchní části slévadla, který je skoro délky ostatního dílu literky, a mimo to na hranách malé jehličky od otvorů vzdušných v slévadle. Tyto přívěšky se ulomí a písmo se pak brousí. Brusič vezme literku do prstů kůží krytých, a přetáhne ji po brousku z pískovce jednou sem, a podruhé obrátiv ji nazpět. Písmo nastaví se pak na dřevěnou desku do úhelnice, stranou známky dolů, a přejede se železným hoblíkem v šínách vedeným, čímž dolejší strana literky se srovná a žlábeček obdrží. Konečně se písmo ještě na všech stěnách širokým nožem oškrabe; písmeny podříznuté se pouze takto oškrabují, nebyvše před tím broušeny. — Dobré písmo musí dosti dlouho vytrvati, dávajíc vždy čisté otisky. Špatné písmo po krátké již době se okysličuje, dostávajíc šedohnědý povlak a dávajíc špatný tisk. Staré nepotřebné písmo může se co písmovina znovu upotřebiti, musí se však alespoň s polovicí nově slíti, aneb části surmy zlepšiti, poněvadž tato častějším přeléváním se vypařuje. *Pý.*

Písmovec, žula písmenková, objevuje se jen v žilách; jméno své má od vrostlých křemenných krystalů, které se na plochách (zvlášť obroušených) v podobě hebrejského písma seřaděné objevují; podobá se v tom pegmatitu.

Písna č. Pysa, něm. *Pyschfluss*, řeka v král. Polském, přítok Narvi, vzniká ve Východních Prusích v jezeru tak zvaném Varšavském, teče na jih, vstoupivši do král. Pol. směrem severových., a vlévá se po toku 10 mil dlouhém u Novogrodu do Narvi. Splavná jest na jaře pro vory a menší lodě.

Písně národní v. Píseň.

Z **Písnice** hrabata, starožitný rod český, jehož počátek Paprocký vede od Mikuláše z P., kterémuž povoleno majestátem krále Jiřího, daným v Kladsku 1463, aby k erbu svému na spolek vzal Jana z Kozlovan. Jeho prý syn Pavel zplodil s manželkou svou, pocházející z rytířského rodu Kdulinců z Ostroměře, jediného syna Jana. Tento Jan, příjmím Domináček, konal z mládí znamenité cesty a stal se v Paříži bakalářem. Zanášeje se zprvu pilně astronomií stal se později učitelem mladého krále Ludvíka, potom vrchním písařem soudu komorního a úřadu hejtmanského, naposledy pak 1533 místopísařem zemským, čímž byl až do r. 1537. Ferdinand I. potvrdil mu 1537 vládyctví jakož i erb

jeho přirozený a dal mu 1534 za služby jeho místo na Novém městě od nové brány až k fortně sv. Benedikta. Mimo to držel dva domy v Praze, jeden „u korábu“ na rynku, koupený od Sigmunda Chvatěrubského z Lestkova, druhý koupený od p. Hynka Krušiny z Lichtemburka. Byl dvakrát ženat, nejprvé s Annou z Valče, potom s Johannou dcerou Víta Lišovského z Průchodu. Z jeho dětí došel let mužských toliko syn (z 1. manželství) Albrecht, který se s Voršilou z Gleisenthalu oženil a v 30. roce věku svého 1555 při čase velikonočním zemřel. Z jeho dětí vynikl nejmladší syn Jindřich (nar. 1555, tři měsíce před otcovou smrtí). Odbyv vyšší studie ve Vídni, v Ingolstadtě a jiných městech německých, byl potom nejprvé po 7 let kancléřem domu Rosenberského, pak $2^1/_2$ roku radou při apelacích a na to $1^1/_2$ léta sekretářem království Českého. R. 1593 stal se král. prokurátorem a soudu komorního soudcem, vedle čehož byl též nějaký čas komory české radou a soudcem zemským. R. 1601 konečně stal se místokancléřem království Českého, v kterémž úřadě † 8. května 1608. Od král. komory koupil panství Hertenberk a Šenpach (v Lok.). S manželkou svou Annou, roz. Perperovnou z Rakous († 1616), zplodil mimo několik dcer syny Viléma Fridricha, Albrechta Sigmunda, Jana Jindřicha a Jana Václava, kteří statky otcovské nedílně drželi, z nichž však jen Jan Jindřich († 1626), maje za manželku Alžbětu Kurcovnu ze Senftenova, mužského dědice, syna totiž Adama Jindřicha Karla, zanechal. Tento Adam Jindřich Karel, pán na Hertenberce, Šenpachu a Frankenhammeru, stál až do r. 1643 pod poručnictvím nejprvé strýny své Anny Zuzany a potom sestry své Evy Kateřiny Kláry, kteréž obě dvě byly vdány do rodu Příchovského. Došed let svých dospělých povýšen jest do stavu svobodných pánů, † však již 1652 co hejtman kraje Loketského. Jeho jediný syn a dědic Jan Ferdinand František stál drahný čas pod poručnictvím matky své Polyxeny Marie, roz. Žďárské ze Žďáru, potom zase provd. svob. paní Račínové († 1682). Oženiv se s Marií Polyxenou, roz. hrab. Hřáňkou z Harasova, † taktéž v nejlepším věku 1692. Jeho synové Fridrich Maximilian Karel, Leopold Adolf Jindřich, Julius Jindřich Josef a Josef Felix Rudolf, rozdělivše se zbožím otcovským, dosáhli 1703 povýšení do stavu hraběcího, zemřeli však všichni bez mužských potomků. Nejdéle byl živ Julius, jemuž se naposledy oboje panství Hertenberk i Šenpach dostalo. Jsa duchovním prodal Šenpach 1739 svobod. pánu Selbovi, Hertenberk pustil později bratra Fridricha dceři Marii Josefě (nar. 30. srpna 1735), provd. hraběnce Bredové. Táto Josefa a sestra její Marie Anna, provd. hraběnka Lodronová, byly poslední rodu svého. *Svb.*

Piso, příjmí jedné větve rodu Calpurnia, z níž vynikli: **1)** Cajus Calpurnius P., jenž byl zajat v bitvě u Cannae 216 př. Kr. Hannibal poslal jej do Říma, aby zjednal vyměnění zajatých; potom zastával některé úřady v Římě. — **2)** Cajus C. P., byl r. 185 před Kr. praetorem v Hispanii a přemohl tam Keltibery a Lusitany; † 180. — **3)** Lucius C. P. Frugi (nazvaný tak pro svou nezištnost a věrnost) byl r. 149 př. Kr. tribunem lidu, vedl r. 133 co konsul vojsko proti Eunovi, jejž úplně přemohl; byl odpůrcem C. Graccha. — **4)** Cnejus C. P. (Pupius P.), válčil pod Pompejem proti loupežníkům námořským, 67 před Kr. proti Jerusalému a 62 ve válce s Mithridatem; r. 61 byl konsulem. — **5)** Lucius C. P. Caesonius, nejprvé přívrženec Pompejův, stranil potom Caesarovi, který pojal dceru jeho za manželku. Působením Caesarovým stal se P. r. 58 př. Kr. konsulem, pak prokonsulem v Macedonii a Achaji. Caesar jmenoval jej také vykonatelem poslední své vůle. I přechvatům Antoniovým opřel se P. s počátku, později se ale přidal k jeho straně. — **6)** Cnejus C. P., syn P-na 4., stál proti Pompejovi, v občanské válce při republikánech, bojoval pod Brutem a Cassiem; nicméně učinil jej Augustus konsulem, 23 př. Kr. — **7)** Lucius C. P. byl r. 15 př. Kr. konsulem, potom prokonsulem v Pamfilii, za Tiberia praefectus urbi. Z velezrady obviněn odsouzen byl k smrti, zemřel ale dříve, než se ortel ten vykonati mohl. Nejspíše jest P. ten, jehož synům (*ad Pisones*) věnoval Horac jednu epištolu v *Ars poetica*. — **8)** Cnejus C. P. Caesonius, manžel Munatie Planciny, byl na slávu rodu svého tak hrdým, že opovrhoval syny cís. Tiberia Drusem a Germanikem. Roku 17 po Kr. byl místodržitelem v Syrii; odtud musel jíti do Říma, kdež naň žalováno, že otrávil Germanika; než úsudek byl vynešen, † P. — **9)** Cajus C. P. Licinianus přijat od cís. Galby za syna a ustanoven za nástupce; Othovi vojáci ale usmrtili jej roku 69 po Kr. — **10)** P. Thessalicus poslán byl od Marciana proti Valensovi, přišed ale do Thesalie dal se sám za císaře prohlásiti. I ten sešel smrtí násilnou.

Pisson Jan Baptist, nizozem. stavitel, narozen v Gentu r. 1763, † r. 1818. Byv zprvu stolařem navštěvoval pak kreslitelskou školu Gentskou a oddal se stavitelství, načež byl jmenován ředitelem obecních staveb ve svém rodišti. Hlavní jeho tamější díla jsou: *hôtel Meulenaere; domy Grenier* a *Papeleu*, vesměs přiměřeně uspořádané a vkusného zevnějšku; dále vodní stavby v Terneuze a vztýčení dle jeho návrhu provedeného pomníku Waterlooského. *Mü.*

Pist, vůbec nástroj na spůsob palice na jednom konci tlustší než na druhém. — P. u parního stroje jest silný kotouč, v parním válci těsně a neprodyšně, tlakem páry z parního kotle vedené buď na jednu buď střídavě na obě strany jeho se pohybující a spojeny s tyčí p-ovou, která zácpavkou, na jednom příklopu parního válce umístěnou, neprůdyšně procházejíc vojnicí setrvačné kolo pohybuje. — P-y ovšem jednodušší než u stroje parního nalézají se též u vývěvy, pumpy, stříkačky a t. d.

Pistacia, rod rostlin ze řádu Prostoplátečných (*Terebinthacea*) a čeledi *Anacardiceae*. Jsou to stromy mírné výšky s listy speřenými, stálými neb padavými. Květy jsou dvoudomé bez koruny; tyčinkové stojí po jednom za listeny jehnědovitého květenství a mají 5 prašníkův; pestíkové květy jsou podobně na hroznu sloučené a mají po jednom trojpouzdrém semeníku. Plody jsou peckovice s jádry bezbílečnými. P. rostou nejvíce na ostrovech v Středozemním moři, jmenovitě na řeckých. P. *Terebinthus* L. dává pravou neb cyperskou terebintinu, pryskyřici podobnou. P. *vera* má fialově červenavá semena s jádrem světle zeleným. Toto jádro jest jedlé a sluje pistacie. P. *Lentiscus*, strom mastixový, dává zrna mastixová, to jest ztvrdlou, velmi vonnou pryskyřici v zrnech, jež obyvatelé M. Asie skoro neustále žvýkají, aby posilnili dásní a měli vonný dech. Na ostrově Chios pěstují obyvatelé 24 vesnic tento strom od pradávných dob a zapravují mastixem také své daně. V Evropě zůstává P. *Lentiscus* keřem a nedává vonné pryskyřice. *Jha.*

Pistil v. Semenník.

Pistné, někdy ves nedaleko Hřebečník v Praž. kraji, odkudž slavný Mikuláš z P-ho, potom z Husi (v. t.) pocházel. V bojích náboženských

XV. stol. zanikla osada tato a dostala se sousedním Hřebečníkům. Na konci XV. neb poč. XVI. stol. prodal Bohuslav Světecký z Cerněic Hřebečníky tvrz a „ves pustú řečenú Pístnej“ Jindřichovi Týřovskému z Einsidle, od kterýchž časův doposud k Hřebečníkům přináleží. *Sč.*

Pistoja, ohražené město a sídlo biskupa v ital. prov. Florenecké, v krajině úrodné, kde se nejlepší vodní melouny daří; má citadelu, 28 kostelů, mezi nimi památný dóm ze XII. stol. a kostel Sta. Maria dell' Umilia s krásnou kopulí, několik klášterů, biskupský palác, akademii věd a umění, slavnou továrnu na varhany a kolovrátky, rukodílny na sukna, továrny na ručnice, nože, papír a zboží skleněné; 12.800 obyv. Na blízku nalézají se prohledně, kterś přicházejí do obchodu pod jménem diamanti di **P.** **P.** jest stará Pistoria; od XIII. stol. náležela Florencii. **P.** proslula zvláště **P**-jskou synodou, r. 1786 svolanou od biskupa **P**-jského Scipiona Ricciho; synoda ta vyhlásila některé články odporující názorům a zvykům církve katol., kloníc se ve mnohém k jansenismu; pročež jsou r. 1795 papežem Piem VI. zatraceny; sám Ricci odřekl se 1799 a 1805 dřívějších svých náhledův.

Pistoja 1) Fra Paoloda de, itál. malíř, kvetší v Pistoji r. 1510. Byl žákem Fra Bartolommeovým (v. t.), po němž zdědil jeho nákresy, jichž pak ke svým pracím použil. V Belvederu Vídeňském nachází se od něho pěkný obraz *Panny Marie s dětátkem a rozl. jin. svatými. Mü.* — **2)** Cino da **P.** v. Cino. — **3)** Leonardo da **P.**, malíř ital., nazývaný Malatesta, slul vlastně Grazia, žil okolo 1540 a † v Neapoli. Obrazy jeho vyznamenávají se zvláště barvitostí; zůstavil mnoho krásných podobizen.

Pistole (*bambitka* t. *banditka*), krátká puška, jenž se pouze jednou rukou drží a vystřeluje. Slovo **p.** odvozují někteří od m. Pistoje (v. t.), kdež prý nejprv v XV. stol. se pušky zhotovovaly; jiní se domnívají, že pochází z českého píšťala. **P.** bývaly téměř výhradně zbraní jízdy, která je má zastrčené v bambitnicích k sedlu připiatých; v rakouské jízdě mají po jedné na pravé straně za sebou, v jiných po dvou, a sice před sebou po obou stranách předku sedla. *Msý.*

Pistoly, zlaté mince posud v sev. Německu běžné, po 5 tolařích ve zlatě, jimž se dle panovníků rozličná jména přikládají, ku př. *Friedrichsďory* v Prusku, *Augustďory* v Sasku, *Georgsďory* v Hanoversku; v Bremě se vůbec jmenují *Louisďory.* Berouce poměr zlata ku stříbru 1 : 15½, platí pistola pruská r. č. zl. 8·40. Nyní ale dle smlovy o mincích přestanou, a ustoupí místa koruně. *Sn.*

Piston 1) část zámku puškového perkusivního. Jeť to uzounká, krátká trubička ocelová, přišroubovaná při zadním konci hlavně puškové na samou průpalnici; zápalní dirkou do nabití pušky nastrčí se na **p.** kapsle (v. t.); při výstřelu udeří kohoutek (čili u perkusí lépe kladívko čili mlatek) na kapsli, výbuchlivá v ní látka se vzejme a sdělí ohnivý proud průpalnicí prachu nabojnímu. *Msý.* — **2)** **P.** nazývá se v hudbě plechový nástroj, menší trubka s 2—3 ventily, na kterou se mezi plechovými nástroji hraje nejvyšší hlas.

Pistor (lat.) slul Římanům původně mlynář, později, když mletí s pekařením v jedno řemeslo bylo spojeno, též pekař. S počátku nebylo v Římě pekařův, neboť pečením zabývaly se ženské (*pistri*); avšak ve větších domech nekupovali chleba odjinud, nýbrž dávali si obilí doma od otrokův buď palicemi utlouci nebo na ručním mlýnku (*pistrinum*) semlíti a upéci. Zvláště důležita byla za pozdějších dob císařských *collegia* **p**-um, která měla výhradně římské obilí ve své moci, stojíce pod dozorstvím zvláštního prefekta (*praefectus annonae*). — **P.** bylo příjmí Jupiterovo, jemuž byl o slavnosti Vestině v Římě postaven oltář, poněvadž vnukl Římanům od Galův obléhaným šťastný nápad, aby házeli s kapitolia mezi nepřátele chléb, jakoby měli potravy hojnost, načež prý Galové od města odtáhli (Ovid. *Fast.* VI. 344 násl., 394).

Pistorius 1) Jan, nar. 1544 v Niddě v Hesensku. Oddav se medicině, theologii a historii a dosáhnuv doktorství lékařského a theologického povolán jest za lékaře k markraběti Jakubu z Baden-Durlachu. Jsa vyznání protestantského přestoupil konečně ke katolicismu, a povýšen jsa na doktorství theologie šel 1590 do Kostnice a jmenován jest radou císaře Rudolfa II., jeho zpovědníkem a kanovníkem v Kostnici a Břetislavi; † 1607 ve Frýburce. Psal mnoho proti protestantům, obzvláštně vytknouti jest: *Wegweiser vor alle verführten Christen*, z kteréhožto spisu u výtahu po česku vzdělány dvě části, a to nejprvé *o jedné způsobě svátosti oltářní podávání a přijímání*, kdež ve třech rozdílech se důkaz vede, že jedné spůsoby v církvi ustavičně se užívalo, že podle písma jedna spůsoba nepravá není, a pak že rozum proti jedné spůsobě nic dovésti nemůže; v druhé části o *církvi Kristově na zemi* v 5 rozdílech dokazuje, že toliko při církvi katolické všecka znamení pravé církve jsou. Spis ten český sestaven jest pod titulem *Enchiridion* od kohosi nejmenovaného z tovaryšstva Ježíšova a tiskem vydán r. 1600 v Olomouci. Nad to vydal latině: *Tract. de communione sub una*, pak *Scriptores rer. polonicarum* (v Basilei 1582 3 d., v 3. díle jest **P**-ova *Genealogia regum Poloniae, principum Silesiae, Masoviae et Lithuaniae*); *Scriptores rerum germanicarum* (tamtéž 1582, 1584, 1607, 3 tom.; nové vydání od Struve v Řezně 1726). V cís. bibl. Petrohradské jest rkp. jeho *Chronica Polonorum et ducatum Silesiae. Zd.* — **2)** Pavel **P.** z Lucka, čes. theolog, nar. okolo r. 1550 z rodičů katolických, jak se podobá v Žatci, stud. na něm. a ital. akademiích, kdež byl povýšen na hodnost mistra svob. umění a doktora písem svatých, jsa nad to i výborný mathematik; později byl také nadán erbem a titulem z Lucka; okolo roku 1590 byl arciknězem Plzenským, dne 13. září 1601 jmenován jest děkanem královské kaple Karlšteinské, v kteréž hodnosti trval až do r. 1618 a vezl třikráte korunu král. z Karlšteina na hrad Pražský (ku korunování kr. Matiáše, královė Anny a Ferdinanda II.); r. 1603 byl také zvolen za kanovníka na Vyšehradě, a r. 1618 stal se po Jan. Sixtovi děkanem kapituly tamní, kteréž důstojenství po 12 let spravoval. Aby v bouřích stavovských uchránil privilegie a jiné skvostné věci kapitulní, odevzdal je do kláštera sv. Anny, po bitvě Bělohorské přenesl je zpět na Vyšehrad, domáhal se pak při císaři Ferd. II. o statky a grunty kapitole jeho odcizené, kteréž i obdržel, vystavěl residenci pro sídelního kanovníka na Vyšehradě, zřídil veliký zvon na věž tamní, vymohl osvobození vinic kapitulních od juirisdikce perkmistrovské, avšak v pozdějších běžích válečných zastavil některé grunty, tak že o to vzešla rozepře mezi ním a kanovníky, kteráž r. 1628 legátem pap. Caraffou byla vyrovnána, načež † 1630, jsa stár výše 80 let. — **P.** pokusil se také na poli spisovatelství českého, přeloživ několik spisů nábožných na jazyk český, totiž: *Kázaní Jana Zlat., v kterém se nestálost, štěstí a marnost světa ukazuje* (v Praze 1616). *O umučení a z mrtvých vstání P. N. Ježíše Kr.* (z italského Vinc. Bruna); *Způsob života pobožného* (oboje co

rkp. v bibl. Roudnické); *Kašpara Sopia rada hyspanskému králi, kterakby všelijaké války vykonati mohl* (1621). *Ra.* — **3)** Jan Jindř. **P.**, majitel statku Weissensee u Berlína, nar. 21. ún. 1777 v Lohburku u Magdeburku, † 27. říj. 1858 ve Weissensee, vynalezl dobrý aparát vinopalský a uveřejnil jeho konstrukci v *Beschreibung meines Brennapparats* (v Berl. 1820). Aparát ten brzy se dočkal velkého rozšíření. Lüdersdorf popsal jej v *Beschreibung des Pistorius'schen Brennapparats* (Berl. 1836). **4)** Eduard **P.**, malíř genru v Berlíně, nar. tamt. r. 1796. Vzdělával se na tamější akademii, později v Drážďanech a v Düsseldorfu. Představuje nejraději výjevy buď krčemní nebo vůbec z venkovského života, někdy ne bez ironické narážky na umělecký směr svých soudruhů. Četné jeho práce byly kamenotiskem hojně rozšířeny, avšak pro řečené satyrické narážky kritikou často přísně probrány. Co zvláště zdařilé jmenují se: *Kuželiště*; *Rodina, již děd něco předčítá*; *Neděli odpůldne*. *Mü.*

Pistrinum čili *pistrina* (latin.) slulo Římanům původně místo, kde se obilí v hlubokých moždířích aneb stupnících pěchovalo a roztlouklo; později však, když byly vynalezeny mlýny, podržen název **p.** k naznačení mlýnu, jejž hnali otroci, zvířata anebo voda. Poněvadž práce tato byla nad míru namáhavá a unavující, sloužilo **p.** jaksi za trestnici, v níž pracovali toliko otroci, kteří pro přečin nějaký k těžké práci byli odsouzeni (*pistrinarii*).

Pistyn, ms halický v kraji Kołomyjském, s výbornými lázněmi studenými a 2926 obyv. (1857).

Pisulewski Šimon, spisov. pol., nar. 20. září 1808 v Osěku pod Radomí, učil se v Radomi, potom v Lomži, od r. 1826 na univ. Varšavské, roku 1830 stal se učitelem na Novém Světě, r. 1836 vykládal vědy přírodní na gymnasium guberniálním, od r. 1841 učil jazyku polsk. na gymnasiu reálném a brzy potom na témže ústavě mathematice a vědám přírodním; r. 1853—56 byl starším učitelem na ústavu šlechtickém. Důkazem jeho usilovného snažení jsou díla: *Zasady botaniki i fisyologii roślinnéj* podle Richarda (ve Varšavě 1840); *Gromady przyrodzone królewstwa roślinnego* podle Ant. de Jussieu (t. 1841); *Botanika popularna* (1845); *Zoologia krótko zebrana* (t. 1852, 2. vyd. 1857); *Treść nauki przyodzenia czyli wiadomości do ogólnego oświecienia potrzebne* s pomocí jiných (t. 1850); *Tajniki przyrodzenia* (t. 1856); *Flora lekarska* podle Ed. Vinklera s 270 listů obrazův (t. 1858). Drobnější jeho práce umístěny jsou v *Kalendáři* Jaworskim vydávaném, rozpravy populárné v *Czytelni niedzielné* a j. v. **P.** † ve Varšavě 30. srpna 1859.

Pisum, hrách, je roční rostlina z řádu luštinatých, čeledi motýlovitých vikvovitých. Má lodyhu pnivou s větvemi úponkovitými, veliké palisty, lusk je podlouhý, mnohosemenný; semena kulatá, žlutavá neb bledě zelená, mají veliké dužnaté dělohy, které při klíčení v zemi zůstávají. Druhy hrachu rostou původně divoce v krajinách pomořských. **P.** *sativum* L., hrách domácí, má stopky mnohokvěté, palisty okrouhlé, květy bílé neb bílé a fialové; všude se seje v několika odrůdách. **P.** *maritimum*, hr. pomořský, má palisty šípovité, a **P.** *arvense*, hr. divoký, má stopky jednokvěté. *Jha.*

Piščana, nyní *Peščan*, řeka v Rusích v guber. Mohylevské, přítok Sože, památná vítězstvím vojevůdce vel. knížete Vladimíra, Vlčího Chvosta, nad Radimiči (974), odkud povstalo na Radimiče hanlivé pořekadlo: „Piščanci před Vlčím Chvostem utíkají.“

Pišdadská dynastie byla první král. dynastie perská, panovavší v Persii jak je pravdě nejpodobněji as od r. 890 až do r. 633 před Kr., ač někteří dobu jejího panování až na 2000 let udávají. Tolik však jisto jest, že za vladaření jejího země v ohledu mravním i hmotném valně prospívala, poněvadž panovníci této dynastie jak v soudnictví a vojenství, tak i ve veřejné správě blahodárné opravy zaváděli, vědám a uměním přáli, jakož i zvelebení rolnictví napomáhali. Že v té době a později země dále nepokročila, nutno přičísti tomu, že tito panovníci potom od Egyptčanů rozdělení kastovní do své říše přijali. Co poslední člen této dynastie uvádí se Kištasp, který válčiv s Afrasiabem, králem Turkestanským, zabit byl v bitvě 633 před Kr.

Píšek Jan Křtitel, slovutný, světoznámý baritonista a dramatický pěvec, nar. se 14. říj. 1814 ve Mšeně, malém městečku nedaleko Mělníka. Vlohy jeho k hudbě prozradily se záhy; již v šestém roce svého stáří hrál malé kousky na klavíru. Místní učitel byl prvním jeho učitelem hudby, jakož i literních předmětů. Záhy se mu vyvinul zvučný altový hlas; při rozumném vedení a cvičení se strany učitele byl mladý **P.** brzo s to, aby mohl v kostele zpívati. Na studie byl dán do České Lípy, kdež pobyl 4 léta na gymnasiu a zároveň co vokalista na kůru účinkoval. Na to byl dán do Prahy, aby v studiích pokračoval; v 18. roce vstoupil do filosofie. Co student liboval si v klasicích, dějepisu a mathematice, jakož se i dále pilně hudbou zabýval, jmenovitě zpěvem a hrou na varhanách. Co vokalista se dal upotřebovati na kůru u sv. Jakuba, co varhaník u piaristů. Mezi 17. a 18. rokem měnil se jeho hlas a stal se zvučným basem. Příležitost k osvědčení svého neobyčejného hlasu udála se mu v rodném místě jeho při provedení Mozartova requiem. V nedostatku basisty vzal na sebe solo v *Tuba mirum* a provedl je neočekávaně dobře ku pravému ustrnutí všech přítomných. Od té doby vedl **P.** ještě čilejší hudební život, i neuplynul den, aby byl nezpíval, na varhany nehrál, aneb nějakou hudbu neposlouchal. Rozhodnou událostí pro *Píška* bylo představení *Lazebníka Sevillského*, v němž vystoupil tehdáž proslulý Pöck. Byloť prvním dramatickým představením, jemuž přítomen byl, a učinilo na něj dojem tak mohútný, že hned po představení běžel do obchodu v musikáliích, arii Figarovu si vyžádal, a celou následující noc na studování její vynaložil. Rok později zašel si k tehdejšímu kapelníkovi při Pražském divadle Triebenseeovi v domnění, že mu něco zazpívá a úsudek jeho uslyší. Jedva že zazpíval arii Tristana z Jessondy, vedl jej Triebensee ihned k řediteli Stögrovi, který s ním uzavřel smlouvu na pět let. To vše stalo se bez vědomí rodičů; matka jeho mohla pozbyti rozumu nad synovým předsevzetím, že se chce státi „komediantem“, otec ale dal své svolení hnedle. Roku 1835 v měsíci červnu nastoupil **P.** dráhu dramatickou v 21. roce svého věku, kterouž více neopustil, ačkoli s ní několikráte nepříznivostí osudu sveden býti mohl. Ku přímluvě Sabiny Heinefetterové, která toho času v Praze zpívala, vystoupil ponejprv 24. čna, co Orovist v *Normě*. Výsledek toho vystoupení byl dobrý, ještě lepším byl výsledek vystoupení druhého v tétéž úloze. Avšak, ačkoliv dobře obstál, nedostalo se mu po celé čtyry měsíce žádné nové úlohy. Hlas a vlohy jeho vzbudily závist, i tvořily se proti němu pletichy. Po čtyrech měsících dostal úlohu Ambrože v *Noclehu v Granadě*, a zase po několika měsících nepatrnou úlohu v české hře se zpěvy. To vše a jiné věci byly zcela podle toho, aby se nadšení jeho pro umění značně ochladilo. Začal toho pykati, že studie opustil (až posud byl dostudoval první rok práv), a že se dal na dráhu trním posetou; již v ún. 1836 zadal za propuštění

od divadla. Stöger jej nerad propustil, a Triebensee mu radil, aby dráhu nastoupenou neopouštěl; **P.** však si umínil dáti umění vale, a chtěl se věnovati hospodářství; pročež se odebral na dědičný statek po nebožce matce. Avšak hospodářství se vedlo nevalně; **P.** nemyslil leč na hudbu a na zpěv. Netrvalo dlouho a hospodářství mu znechutnělo docela. Umíniv si nato ve studiích dále pokračovati odebral se do Vídně, předsevzetí své ale neprovedl; nepokračoval v studiích, nýbrž začal vyučovati hudbě. Měv stále divadlo na mysli bažil dostati se zde k některému divadlu; vše nadarmo, ani známost mužů jako Wild a Konr. Kreutzer nebyla mu prospěšnou, nedostal se ve Vídni ani za choristu. U jiných divadel, jimž listy zaslal, také se pro něj místa nenašlo; vrhl se tedy na zpěv kostelní a stal se členem hudebního spolku Vídeňského. Ještě jednou pokusil se vyváznouti z kouzelných pout bohyně umění, a zadal o místo praktikanta u registratury při dvorní komoře. Sotva ale že dekret obdržel, pykal svého kroku a vrátil jej zpět. S těžkou myslí navrátil se k otci, a celý měsíc ani tónu od sebe nevydal. Nemoha se ale vnitřnímu pudu ubrániti začal na novo zpívati, i zpozoroval, že se hlas jeho stal pravým baritonem v objemu od *J* do *as*. S novou nadějí vydal se na cestu, nevěda ale kam. V únorové noci při zimě 20 stupňů byl nalezen těžce raněný nedaleko jedné vesnice na Moravě v hlubokém příkopě, do kterého byl s saněmi svržen. V Brně zasvítal mu první radostný okamžik. První bariton tamější byl uprchl z Brna, **P.** převzal jeho úlohu Richarda v *Puritanech*, vystoupil v ní po jediné zkoušce, a štěstí jeho byl pro vždy základ položen. Památný to byl pro něj den 2. dub. 1838. Byl pětkrát volán a příjem obnášel 500 zl. stř. V Brně studoval více úloh rychle za sebou. V červnu r. 1839 uzavřel již smlouvu s Pokorným z Vídně, kdež v osmi nedělích 26krát s velikou pochvalou zpíval. A tak se stalo, že tentýž člověk, před krátkým časem ani za choristu nepřijatý, najednou váženým pěvcem byl a že podávaných mu 3000 zl. stř. od jiného divadla odmítnouti mohl. V Prešpurském divadle, jež Pokorný taktéž držel, vystoupil **P.** rovněž s výborným úspěchem. V květ. 1840 seznámil se ve Vídni s Guhrem, s nímž pro Frankfurt smlouvu uzavřel. Tam vystoupil 16. čna téhož roku a stal se miláčkem obecenstva. Roku 1842 byl **P.** angažován doživotně od dvorního divadla v Stuttgartě. **P.** jest ve zpěvu originál. Ačkoliv jest rozený Čech, zastiňuje ve výslovnosti němčiny mnohého rozeného Němce. Zpěv jeho vyznamenává se snadnou a jistou výškou, že mu jest možno sady ano i celé písně i v obtížné poloze s obzvláštní jedině jemu vlastní jemností a něžností přednášeti. Nezpívá nic co mu není přiměřeno, a toto nezpívá dříve, dokavadž to nedozrálo. V písni a baladě jest snad jediný Staudigl jemu rovným. **P.** se dal slyšeti ve mnohých městech, jako v Berlíně, v Rejně Kolíně, v Cáchách. R. 1851 vykonal uměleckou cestu do Londýna; tam přednášel české národní písně, jimiž veliké obdivení spůsobil; 21. kv. toho roku zpíval v koncertě dvorském českou píseň: „Těšme se blahou nadějí“ s velikou pochvalou. **P.** vládne co umělec neobyčejnými prostředky; hlas má ušlechtilý, vláčný, nevšedního objemu, školu výbornou, vkusuplný, překypujícími city nešený přednos. Jest on vynikajícím zjevem v umění pěveckém a umělcem skrz naskrz. Co člověk jest **P.** povahy ušlechtilé. Stručný životopis, k němuž on sám dáta poskytl a jehož zde sledováno, nalezá se v Daliboru, běh 2. r. 1859 čís. 22—25. Nyní dlí slavný pěvec ve svém rodném místě Mšeně. *Zř.*

Píšely Antonín, nar. 1758, stud. v Praze, oddal se potom stavu duchovnímu, byl r. 1782 vysvěcen, pracoval na vinici Páně na několika místech: r. 1797 a násl. v Solopiskách a pak co kaplan u pěšího pluku hr. Kinského. **P.** byl znatel a veliký milovník řeči a národnosti české, a drahně let ve spojení přátelském s muži učenými a vlastenskými, jenž se ku konci minulého století o znovuzrození a vyzdvižení literatury domácí platně zasazovali: s Pelclem, Procházkou, Tomsou, Krameriusem, Dlabačem, Rulíkem, Puchmýrem a předkem s Dobrovským, s kterýmž velmi důvěrně obcházel, rozličné studie konal, starší památky literární sbíral; s ním společně také z novu vydal r. 1804 v Praze u Herle *Sbírku přísloví českých*, před tím již od J. M. Srnce a Ond. Horného vydanou. **P.** čítal velmi pilně staré české knihy a vypisoval sobě z nich fráse a průpovědi, kteréžto výpisky se dostaly později J. Jungmannovi a platně mu při spisování slovníka českého prospěly. **P.** byl také veliký přítel a znatel starožitností a umění výtvarných, sbíral na cestách svých všeliké věci starožitné a umělecké, nápisy na zvonech, náhrobcích, staveních veřejných a t. p. a sděloval je ochotně s přáteli a vlastenci, jmenovitě s J. B. Dlabačem, který se jich v svém slovníku uměleckém zhusta dokládá. Vůbec byl **P.** času svého pokládán za „Čecha učeného, vlastence vznešeného a kněze příkladného,“ pročež také, když 30. břez. 1806 v Praze v 48. roce věku svého zemřel, želeli upřímně ztráty jeho celý pluk Kinského a všickni, kdož jej znali a s ním obcházeli. *Ra.*

Píšťadlo v. Píštěl.

Píšťala. Všeliké roury větší aneb menší, fouká-li se do nich, vydávají ze sebe zvuk. Jelikož hudba se zvukem co činiti má, záhy se roury co hudební nástroje ustrojily. Zvuk, jež se z rourových nástrojů vyvádí, nazývá se pískání, a roura tak ustrojená, že lze z ní hudební zvuky vyváděti, sluje **p.** Čakany, flétny, klarinetty a t. p. nejsou nic jiného nežli **p**-ly. Ty všecky jsou si podobny v tom, že mají šest direk otevřených, jež se prsty zakrývají a odkrývají, čímž se buď vyšší aneb nišší tóny vyluzují. Kromě otevřených direk mají ještě jiné dirky klapkami zakryté, které se v čas potřeby otvírají. Při nástrojích nejnovějšího spůsobu jest počet klapkami zakrytých direk větší nežli při nástrojích starých, což usnadňuje zacházení s nástrojem. V ústrojí, jímž se **p.** ke znění přivádí, znamená se rozdíl. Jeden spůsob **p**-l má v hořejší části jádro, úzkou štěrbinu a trochu níže pod jádrem ústí. Takové **p**-ly dávají slabý, jemný tón. Tak zřízena jest dětská **p.**, čakan a zobcová flétna. Jiný spůsob **p**-l jest bez jádra i štěrbiny; vrchní otvor roury jest zabedněn a do roury fouká se trochu větší dirkou nežli jsou dirky pro prsty. Sem náleží obyčejná, příční flétna. Též takových nástrojů tón jest slabý, jemný a bledý. Zase jiné píšťalovité nástroje mají strojky s třtinovým lístkem (jazýčkem, plátkem) buď jednoduchým, jako všecky druhy klarinetu, aneb dvojnásobným, jako oboje, fagoty a p. — Podobným spůsobem jsou ustrojeny **p**-ly ve varhanách, jen že nemají tónových direk, poněvadž se na nich prsty nechmatá, a každá jen pro jeden tón ustanovena a na jeden tón naladěna jest. Rozličné vysoké a nízké tóny docilují se větší aneb menší velikostí **p**-ly. Čelné **p**-ly ve varhanách jsou labiální čili pyskové neb retní. Ty mají ve zpodní části jádro, štěrbinu a ústí, a jsou buď ze dřeva aneb z varhanního kovu. Nazývají se principál (z kovu), flétna (ze dřeva) atd. Jiný spůsob varhaních **p**-l jsou **p**-ly jazýčkové; při těchto tvoří tón mosazný jazýček, který se při řinutí větru do **p**-ly teteli a **p.** tón podobný tónu

obojí, fagotů a p. vydává. Hlavní části varhanní p-ly jsou: nožka, jádro, ústí a těleso; při jazýčkových nožka, jazýček a těleso. Varhanní p-ly rozeznávají se v otevřené a kryté a měří se po stopách; nejobyčejnější a vůbec potřebné jsou 8stopové; mimo ty jsou 16' a 32', jakož i 4', 2', 1' atd. Mimo tyto jsou ještě 6 — 3 — $1^1/_2$stopové. Tato míra týká se ale jen jediného tónu, a sice první týká se tónu *C* (základního tónu, oktávy, superoktávy), druhá týká se tónu *J* (kvinty od *C*). Při nových varhanách, poněvadž se výše nežli staré ladí, jsou p-ly o něco kratší; avšak míra jejich přijímá se za plnou. — K píšťalovitým nástrojům náležejí též dudy a kolovrátek. *Zř.*

Pišťany, Pešťany, maď. *Pöstény* n. *Püstény* a *Pöstyen*, ms v Uhrách, v stol. Nitr. s 3695 obyv. slov. (1857); má zámek a slavné lázně sirnaté, kteréž zajisté již v nejstarších časech známé, uváději se ve spisech teprv od r. 1505. Prameny prýští se u samého skoro Vahu, na obou březích řeky a temperatura vody sáhá od 40—51° R. Do roka dostavuje se přes 2000 hostí.

Pištěk František de Paula, primas arcibiskup Lvovský, nar. v Prčicích v Čechách 6. dub. 1786 z rodičů stavu rolnického; odbyv studie nižší i vyšší v Praze vysvěcen jest na kněze r. 1808, stal se kapl. v Smolnici, od r. 1809 byl administrátorem ve Vrbně, v Pan. Týnci, r. 1817 v Dlažkovicích, roku 1818 povolán jest za děkana do Přeštic, r. 1823 za kanovníka na hrad Praž.; r. 1824 povýšen jest za biskupa Azotského a sufragana Praž., stav se spolu děkanem kapitoly Staroboleslavské. Jeho snahou zvláště počal vycházeti r. 1828 *Časopis pro katol. duchovenstvo* nákladem arcib. konsistoře. Zastávav úřad general. vikáře a oficiála dvou arcibiskupů, a za uprázdněné stolice arcib. kapitolního vikáře, jmenován byl od cís. Frant. I. 1831 biskupem Tarnovským, a r. 1835 od cís. Ferd. arcibiskupem Lvovským, co takový stal se c. k. skutečným tajným radou a primasem král. Halického, a v té důstojnosti dne 1. ún. 1846 zemřel. Příkladnou apoštolskou horlivostí a dobrotivostí získal sobě vznešený tento duchovní výtečných zásluh nejen o církev alebrž i o člověčenstvo vůbec. Ve svém rodišti Prčicích založil r. 1844 klášter milosrdných sester. *Vl.*

Píštěl, píšťadlo, lat. *fistula*, v lékařském ohledu nepřirozená roura neb mimořádný průduch neb průchod, vedoucí tekutinu, ku př. hnis, lejno, moč, slze, žluč, sliny, nalézající se v jisté dutině, buď na venek aneb do jiné dutiny. P. povstává buď po mechanickém porušení, když tekutina se prodírající vyhojení zabránila, aneb když přirozený neb řádný otvor byl uzavřen, jakoužto měrou látky, které mají na venek vycházeti, se tak nashromáždí, že stěny dutiny zvředovatěním neb snětí bývají proděraveny. Takováto roura bývá obestřena kůží dosti necitelnou, tak že p-e nebývají bolestné. P-ní roura bývá delší neb kratší, jednoduchá neb rozvětvena, aneb i slepě končívá. P-e bývají pojmenovány buď po tekutině, která z nich pištĺ, ku př. p. žluční, slinní, slzní; aneb po částech těla, na kterých bývají nalezeny ku př. břišní, konečníkova, zubní a t. d. Úlohou umění jest, aby taková roura byla uzavřena aneb dokonce zničena; což se stává buď krvavými operacemi, ku př. když se p. rozpoltí, anebo leptáním; pak také rozprostraněním otvoru vstřikováním rozličných svíravých látek, stlačováním a t. d. Zastaralou p. nelze snadno vyhojiti pro necitelnost stěn. *lip.*

Pitard [pitár] Jean, franc. chirurg, nar. v Normandii 1228, † v Paříži 1315. Nemaje ještě 30 let byl od krále Ludvíka Svatého pro své rozsáhlé vědomosti v chirurgii jmenován prvním jeho chirurgem, načež jej i provázel na jeho výpravě do Palestiny, odkud navrátiv se snažnou péčí o to měl, aby umění chirurgické povznesl. Dosáhl toho pak tím, že založil jednotu chirurgickou, z níž pouzí holičové vyloučeni byli. Stanovy této jednoty byli stvrzeny od Filipa Sličného jakož i nástupců jeho. Tutéž důvěru, jako u Ludvíka Svat., nalezl P. i u Filipa Smělého a Filipa Sličného, jichž též osobním byl chirurgem.

Pitaval, François Gayot de, franc. právník, nar. v Lyonu 1673, † v Paříži 1743. Byv již nějaký čas v theologii vstoupil do služby vojenské; než nenaleznuv ani tam upokojení oddal se právnictví, v kterém však, jak se zdá, co veřejný advokát nevalně prospíval, poněvadž brzy uchopil se péra, aby jím nějaké příjmy si získal, kterých co obhájce dosíci nemohl. Za plat kněhkupců vydal veliký počet kompilací, nedosti promyšlených a špatně psaných, které však pro své zvučné názvy hojného odbytu nalézaly. Ze všech těch kompilací nabyla jakési pověsti jeho sbírka znamenitých soudů hrdelních pod názvem: *Causes célèbres et intéressantes, avec les jugements des cours souveraines qui les ont décidées* (Pař. 1734—43, 20 sv.), v kterých bylo potom i od rozličných spisovatelů pokračováno; do něm. bylo dílo to přeloženo pod názvem *Erzählungen sonderbarer Rechtshändel* (Lps. 1747—78, 4 sv.). V novější pak době vydali Hitzig a Häring podobnou sbírku pod názvem *Der neue Pitaval* (Lps. 1842—47, 1. řada 12 sv., 2. vyd. 1857—59; 2. řada 12 sv., 1848—56, 2. vydání 1860—61; 3. řada 10 svazků, 1858—63).

Pitcairn [pitkérn], ostrov v Tichém oceáně, nejjižnější z Nízkých ostrovů (v. t.), pod 25° 3' již. šíř., má $2^1/_2$ hodiny objemu, jest vysoký (až 2500' n. m.), obklopen úskalími, kteráž brání přistání lodí kromě jediných tří míst. Temperatura jest 59° —90°, podnebí zdravé. O vodu bývá zle, poněvadž nečetné říčky vysýchají. Půda jest úrodná, hojným rostlinstvem porostlá. Všecka zvířata domácí mimo koně byla sem přivezena, a kozy jsou velmi četné na nepřístupných místech ostrova. — P. byl objeven od Cartereta 1767 a pojmenován podle důstojníka, který jej byl nejdříve uhlídal. Obydlen byl r. 1790 od devíti britských námořníků, kteří, zbouřivše se proti svému kapitánu na Tahiti, vzali odtud s sebou 9 mužů a 9 žen tuzemských, s nimiž se usadili na P-u. Vůdcem námořníků těchto byl Christian, který pak se svými společníky pojal ženy tahitské za manželky, podrobiv si muže za otroky. Po nějakou dobu měli se dobře, vystavěli si domy a vzdělávali půdu; ale konečně zbouřili se otroci a byli vesměs pohubeni v půtce, v níž zahynul i Christian s dvěma druhy. Ostatní Evropané pomřeli znenáhla, tak že r. 1808, když sem přistál kapitán Folgers, byl zde na živě z Evropanů jediný Adams se 12 ženami tahitskými a 19 dětmi, kteří žili vespolek v blahém pořádku a pokoji, tvoříce patriarchální osadu, jen zřídka od plavců navštěvovanou. R. 1831 přestěhovala se část osadníků na Tahiti, ostatní pak r. 1856 na ostrov Norfolk; ale nelíbilo se jim v cizině, pročež už r. 1859 vrátily se dvě rodiny, čítající 17 duší, na P. Počet nynějších obyv. jest přes 200.

Piter Bonaventura Josef, opat a historik, nar. v Třebechovicích v Hradecku 5. list. 1708 a nazván na křtu Josef; rodičové živíce se skrovným polním hospodářstvím a hrnčířstvím posílali syna do školy domácí, a určivše jej k řemeslu svému brávali jej s sebou na trhy, by jim při prodávání pomocen byl. Mladičký P. však, cítě v sobě povolání k něčemu vyššímu nežli k hrnčířství, prosíval snažně rodiče,

aby jej dali na studie, by se mohl státi knězem a je pak lépe nežli při hrnčířství podporovati. Avšak tyto prosby **P**-ovy byly by zůstaly při nemožnosti rodičů naprosto bez účinku, kdyby se ho nebyl ujal bratr matčin P. Elenterius Lochmann, kněz řádu františkánského a tehdejší kazatel v Hostinném. Zpozorovav nevšední nadání synovce svého a jeho toužení po vyšších vědomostech, vzal jej roku 1721 k sobě do Hostinného a dal tu učiti jazyku něm. a hudbě, a když se v krátkém čase v obojím vycvičil, dovedl jej k svému příznivci Otmarovi Zinkovi, tehdejšímu opatovi Broumovskému. Byv **P.** takto přijat za fundečního altistu na kůr kostelní při klášteře Broumovském navštěvoval tam zároveň školy latinské a daleko převýšil očekávání rodičů, ujce a učitelů svých. Vyrozuměv **P.** po skončených studiích humanitních, žeby jej benediktini rádi přijali do řádu svého a cítě v sobě povolání k řeholi té, žádal, ačkoliv by jej byl ujec raději viděl v kapli františkánské, opata C. Zinka za přijmutí do řádu benediktinského, a byl 28. říj. 1728 v roucho mnišské oblečen a B o n a v e n t u r o u nazván. Odbyv pak zkoušky učinil 30. říj. 1729 v 21. roce stáří svého slib řeholní, načež poslán do kláštera Břevnovského, aby tam slyšel vědy filosofické a theologické. I zde vynikal v každém spůsobu nad spolužáky své, jsa v studování ustavičný a po všelikých vědomostech dychtivý, obíraje se také při tom vedle studií theol. historií domácí a jejími prameny. Skončiv vyšší studie vysvěcen jest r. 1733 na kněžství, načež byl kazatelem v Břevnově po tři léta. R. 1736 vyučoval v třídách humanitních v Broumově; roku 1737 byl farářem v Polici, odkudž zase do Broumova za profesora filos., a nedlouho na to do Břevnova k vyučování mladých řeholníků v theologii povolán jest. R. 1742 byl však již místosuperiorem a představeným konventu Polického, a r. 1746 stal se sekretářem, bibliotekářem a archivářem nejen svého opata Broumovského, alebrž celé řehole benediktinské v zemích koruny České. Ačkoliv **P.** vždycky toužil po vyšším vzdělání se a zvláště by se byl velmi rád obíral historickými studiemi, nemohl přece až dosavad za příčinou svých úřadů pastýřských a učitelských této své žádosti vyhověti; nyní ale viděl se u cíle svého přání, maje při svém nynějším úřadě sekretářském vhodnou příležitost k přehlížení nejznamenitějších bibliotěk a archivů nejen svého, anobrž i jiných řádů v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Porovnávaje staré diplomy, registra, a jiné k tomu podobné památky historické, které se mu takto do rukou dostaly, s vypravováním domácích a zahraničných, vyrozuměl brzo, jak velice se oni od pravdy historické odchylují a že veliká toho jest potřeba, aby se historie na základě podstatných pramenů vzdělávala, a tudíž také aby se sbíraly a u veřejnost podávaly. Počal tedy sám nejdůležitější staré historické rukopisy, diplomy a jiné památné listy sbírati, pořádati a přepisovati k tomu konci, aby je svým časem mohl tiskem vydati. Tím nabyl **P.** tak důkladných známostí archivárských a historických, že se vyrovnati mohl nejlepším diplomatikům a historikům času svého; tím se také seznámil s nejznamenitějšími tehdejšími učenci doma i vně a dopisoval sobě s nimi, ku př. s Maskovem, Kapnisem a j. v. Avšak když byl nejhorlivěji v práci tuto pohřízen, vloženo naň zaměstnání jiné, jímž onano na další čas byla přerušena. Bylať tehdaž rozepře, jenž již drahně let mezi arcibiskupem Pražským s jedné a opatem Broumovským s druhé strany za příčinou exempce a statků břevnovských trvala, ku kanceláři dvorské do Vídně ke konečnému rozhodnutí podána; a poněvadž měl **P.** nejlepší známosti diplomatické a historické o věci té, povolán jest od představených svých k tomu, aby řeholi svou ve Vídni v záležitosti jmenované zastával, a při tu k místu přivedl. Ač nerad, uvázal se **P.** v důležitý avšak obtížný úřad ten a odebral se na jaře r. 1756 do Vídně. Vyjednávaje zde o ukončení jmenované pře kláštera svého při dvoře císařském, užil všeliké mu zbývající prázdné chvíle k svému vzdělání historickému a archivárskému; pročež navštěvoval a prohlížel pilně veřejné i soukromé bibliotéky a sbírky učené a umělecké a obeznámil se s tamními úředníky a učenými. Při takovém prohledávání objevil **P.** mnohé dosavad neznámé listiny a památky a jmenovitě jedno důležité registrum krále Vladislava, čímž sobě získal přízeň a důvěru tehdejšího dv. archiváře A. Toulova z Rosenthalu, jehož působením se dostalo **P**-ovi titule „českého historiografa“ a svobodného přístupu do cís. bibliotéky a dvor. archivu. — Mimo to došel **P.** tehdáž ještě jiné vysoké milosti; neboť hnedle po prvním slyšení a promlouvání, jež v příčině pře kláštera svého měl u samé císařové M. Teresie, získal sobě svým při tom na jevo daným rázným, šlechetným a počestným smýšlením a jednáním přízně a důvěry panovnice této v takové míře, že jej sobě zvolila za svého zpovědlníka a rádce duchovního, obdařila jej řetězem zlatým, a když se nedlouho na to jednalo o obsazení prázdného tehdáž opatství Rejhradského, schválila jej konventu tomu za nejspůsobilejšího kandidáta. **P.**, byv pak na to skutečně v květnu t. r. 1756 jednomyslně od řeholníků rejhradských zvolen za opata a prelata tamního, odebral se z Vídně do Broumova, aby tam podal správu o účinku svého vyjednávání, načež odešel do Rejhradu a uvázal se tam v novou svou důstojnost. Povýšením tímto byl ovšem valně rozhojněn obor jeho práv a působení, však vzešly mu tím i nové, obtížné povinnosti a trapné starosti. Neboť klášter Rejhradský byl času toho nemálo zadlužen a při tehdejších běsích válečných prospívalo sebe lepší hospodaření velmi málo; statky klášterní byly zpustlé a vyhledávaly znamenitých oprav a zvelebení; při tom všem musil **P.** jakožto prelát zemský tráviti mnoho času účastenstvím v rozličných jednáních zemských, přijímáním návštěv, dáváním hostin a t. p. Nad to dály se tehdáž klášteru Rejhradskému z rozličných stran ujmy a skracování na právech jeho, k jichž obhajení **P.** mnoho práce a peněz musel vynakládati, maje ovšem tu útěchu, že se konečně vše k dobrému kláštera jeho skončilo, a mimo to také k jeho usilování klášteru a opatu Rejhradskému od stolice papežské rozličných milostí a výsad se dostalo. Vše to však spůsobilo **P**-ovi nemalých zaneprázdnění, starostí a výloh — a bylo i příčinou, že jakožto opat býval méně nežli předtím srdečný a přívětivý, anobrž často i broukavý a do sebe uzavřený, tak že se vůbec podobalo, že se necítil v svém důstojenství tak spokojeným a šťastným býti, jako před tím. Zvlášť ale těžce nesl **P.** tehda, že se nemohl nyní tak volně obírati historií a diplomatikou, anobrž že jenom zřídka kdy mohl věnovati chvilky nějaké těmto svým oblíbeným studiím. Prázdných takových hodin užíval za to tím bedlivěji, jakož i každé jiné k tomu příhodné příležitosti. Prohlížel i dával prohlížeti nejen archiv rejhradský, anobrž i archivy a knihovny brněnských a okolních klašterů a kostelů, a dával činiti přepisy nebo výtahy z důležitých tam chovaných listin a pamětí, maje neustále tři mladé duchovní okolo sebe, mezi nimiž byl i Aleš H a b r i c h, kteří k ruce jeho staré kroniky, diplomy, registry, buly papežské a t. p. památky přepisovali nebo excerpovali. — Historického materiálu takto

sebraného užíti chtěl P. zvláště k vzdělání tří děl důležitých, totiž: Sbírky českých kronistů *(Corpus scriptorum bohemicorum)*, benediktin. diplomatáře česko-moravského *(Codex diplomatico-historicus)* a kroniky všech klášterů moravských od XI—XIV. století založených *(Monasticon moraviense)*. Úloze této však bohužel nedostál, vydada toliko malou část svých sbírek pod titulem: *Thesaurus absconditus in agro břevnoviensi* roku 1762 v Brně tiskem u veřejnost, v kterémžto spisu podal zprávy o životě svatého Vintíře a o všech klášteřích benediktinských v Čechách a na Moravě, pak o některých v Polsce a v Uhrách pozůstávajících. Neboť jsa právě v nejlepším pořádání svých sbírek historických a diplomatických roznemohl se r. 1762 na zimnici, kteréž se přes všelikou pomoc lékařskou více nemohl zprostiti; chřadnuv a slábnuv takto po celá dvě léta zemřel příkladně a nábožně 15. května roku 1764 v 56 roce svého šlechetného a účinného života. Získal sobě P. svými učenými, zvláště pak svými historickými a diplomatickými pracemi trvalých zásluh o historii vlastenskou, jsa jedním z prvních domácích učených, kteří při spisování dějin domácích odchýlili se od dosavadního způsobu kronikářského a hájkovského a přihlíželi při tom předkem k listinám, rukopisům histor. a jiným podstatným pramenům. Tudíž také litovati jest, že jenom skrovná část učených prací P-ových tiskem vyšla, totiž: *Hlas na Výsosti; naříkání a pláč Ráchel* (V Hradci Kr. 1748); *Pietas Benedictina* (Venetiis. 1751); *Řehole aneb Zákon sv. Otce Benedikta opata, též jeho život* (V Brně 1760); dotčený *Thes. absc. in agro břevnoviensi.* (Brunae 1762); *Venceslai a Chwaletitz Benedictini Rejhr. Tractatus de passione et morte D. N. J. Christi* (Brunae 1764). Spisy, kteréž P. k tisku přichystal a v klášteře Rejhr. zůstavil, jsou však mnohem hojnější a důležitější; totiž: *Vita Sti Adalberti, carmine heroico scripta; Vita Sti Venceslai eruta ex bibl. Rayhr. seculi XI.; Christianus ex codice Metrop. prag. erutus cum notis ex lectionibus cod. Treb.; Cosmas prag. itidem ex codice Metrop. Prag. cum notis variantibus cod. Carloviensis; Jaroslaus continuator Cosmae; Chronicon Francisii Can. ex Praep. Prag.; Joannis a Holeschau opuscula omnia; Andr. de Broda planctus super civitate Praga; Dalemili Historia Bolesl.; Benessii a Hořowic continuatio; N. P. Židek libri tres consiliorum; Codex literarum public. adversus Georg. Poděbr.; Math. Boleluczky analogia correctoria Hagecii; Chronicon: Rosense, Hradecense, Dietmari, benedictini anonymi gradicensis, Petri Abb. Zbrasl.; Monasticon Moraviae; Codex diplomatico-historicus pro compilanda Bohemia benedictina; Balbini Bohemia docta; Rationarium temporum; Hussiticae haereseos ortus et progressus; Commentarius in bibliothecam Bohemiae Ziegelbaurii; Historia antiquae Plznae*, a j. v. — Těmito obšírnými a důkladnými pracemi zasloužil sobě zajisté P. předního místa mezi domácími učenými; avšak jméno jeho bude se vždy také vděčně a chvalně připomínati v dějinách kláštera Rejhradského, neboť přes všeliké za příčinou tehdejších běhů válečných na klášter ten přišlé těžkosti a nehřešti prohlížel upřímně po čas opatování svého k zvelebení užitků klášterních za předchůdce jeho tak ztenčených, vymohl klášteru nová práva a výsady, vyzdvihl nové budovy, ku př. vystavěl most přes Švarcavu, dvůr v Rejhradě s obydlím kněžským a j. v., a udržoval pořádek a kázeň mezi spolubratry svými, přísně káraje všelikou u věci té zpozorovanou váhavost a nešetrnost, jakož i naopak pochvaluje a vyznačuje pravé zásluhy a najevo danou horlivost. Taktéž osvědčil se býti vděčným synem nejen rodičů alebrž i otčiny své; neboť choval se k oněm po celý čas svého kněžství co nejšetrněji, zvl. pak co prelát k stařičkému otci svému, v Rejhradě r. 1757 zemřelému; rodišti svému městu Třebochovicím prokázal však mnohé platné služby a vymohl rozličné výsady, obzvláště právo vaření piva ječmeného, na něž i vyjednal majestát císařský, ve Vídni dne 26. ledna 1760 na to vydaný. Pročež také vším právem chovají Třebichovičtí tohoto slavného rodáka svého u vděčné paměti, zavěsivše k trvalé památce podobizny jeho v domě radním, farním a rodném, a vepsavše do knihy: *Matrica Třebichovicensium filiorum Musae*, založené při prvním roku 1816 odbývaném slavném sjezdu všech v duchovních nebo světských úřadech a hodnostech postavených synů Třebichovických, na místě prvním jméno P-ovo. *Ra.*

Pitha Frant. Jan, souvěký lékař, zvláště proslavený chirurg a operatér, nar. r. 1811 na bývalém panství Merklínském v Klatovsku v Čechách. Odbyv studia gymnasialní v Klatovech, filosofická a lékařská pak na vysokých školách pražských byl r. 1832 povýšen na hodnost doktorskou a r. 1839 stal se assistentem chirurgické kliniky v Praze, kterýž úřad zastával po čtyry roky. Ačkoliv chirurgii za zvláštní odbor svého skoumání vyvolil, nezanedbal přec i ostatní odvětví lékařské vědy, tak že k posouzení nemocí chirurgii odkázaných ozbrojen byl důkladnými vědomostmi v každém směru. Zvláštní zručností při operacích, útlým citem k nemocným a důstojným chováním k osobám každého stavu stal se P. brzy oblíbeným lékařem v Praze a r. 1847 svěřena mu profesura speciální chirurgie na vysokém učení pražském, kterouž po smrti prof. Ign. Fritze po několik roků prozatímně zastával prof. Jos. Engel. I co lékař i co učitel vynikal P. svou vzdělaností, horlivostí a lidumilností. Roku 1855 zvolen jest za rektora university pražské a r. 1857 povolán na vojenský ústav Josefínský ve Vídni, kdež taktéž jest profesorem chirurgie. V italské válce roku 1859 povolán byl s důstojností vrchního stábního lékaře k armádě rakouské, aby při ní řídil záležitosti zdravotní, při kteréž příležitosti zakládáním polních lazaretů a stálých špitálů, neunavnou činností a obezřelým jednáním, nímž nejen nad službou lékařskou bděl, ale i sám téměř všecky těžší operace chirurgické vlastní rukou vykonal, tak se vyznamenal, že obdařen byl řádem železné koruny. Po skončené válce navrátil se do Vídně, kdež podnes profes. svůj úřad na Josefinu výtečně zastává. Ve světě lékařském taktéž chvalně jest znám četnými pojednáními v rozličných časopisech lékařských roztroušenými, z nichž obzvláštní důležitost má *Der Hospitalbrand* v *Prager med. Vierteljahrschrift.* Mimo to redigoval s Billrothem *Handbuch der allgemeinen und speciellen Chirurgie.* Ve vojště zvláště záslužným se stal, že všeobecné zásady chirurgické duchaplně přispůsobil pro potřebu vojenskou. *Mr.*

Pithecus, rod opic z čeledi úzkonosých (*Catarrhinae*). Opice z rodu toho mají hlavu zakulacenou, zorní úhel 65°, lebku z mládí podobnou lebce člověčí, čím starší ale je zvíře, tím více nabývá lebka rázu zvířecího. Lícních torb nemají, ani ocasu. Sem náležejí orangutan, P. *satyrus*, šimpanz, P. *troglodytes*, opice obecná čili magot, P. *ecaudatus* nebo *Inuus sylvanus*.

Pitho v. Peitho.

Pithou [pitú] Petr, lat. *Pithoeus*, narozen 1539 v Troyesu, právník, žák Kujaciusa, přiznával se prvé k reformovanému náboženství, a v pronásledování Hugenotů stíží zachoval život; později přešed ke katolické církvi stal se generálním prokurátorem

a proslul neohroženým hájením galikanismu (v. t.). Slul vůbec francouzský Varro. † 1596. Sps. *Corpus juris canonici* (Pař. 1687 2 d.); *Mosaicarum et romanarum legum collatio* (Pař. 1689 2 d.); *Ecclesiae gallicanae in schismate status; les Libertés de l' église gallicane* (Pař. 1639). Mimo ty vydal cestopisy, Salviana, více řečníků, Juvenala, Persia, distichy Katonovy, bajky Faedrovy a Pervigilium Veneris na své útraty.

Pitiscus 1) Bartoloměj, nar. 24. srp. 1561 v Slezsku, † 2. čce 1613 v Heidelberku. Byl dvorním kazatelem kurfiršta Friedricha IV. ve Falcku. Sps. *Trigonometriae sive de dimensione triangulorum libri quinque* (3. vyd. ve Frankf. 1612. První úplná učební kniha o trigonometrii), a *Thesaurus mathematicus* (Frankf. 1593). — **2)** Samuel **P.**, nar. 1636, byl 1683 rektorem v Zütphenu a † 1727. Sps. *Lexicon antiquitatum rom.* (1713); *Lexicon latino-belgicum* (Amst. 1704) a vydal Curtia, Suetonia, Solina, Aurelia Victora a j.

Pitoresk (z ital. *pittore*, malíř), malebný, čímž vyznačuje se takové položení věcí, že vymalovány účinku by se neminuly, tedy vše, co za to stojí, aby malováno bylo. Též o básních a popisech užívá se toho slova, působí-li totiž líčením krajin a pohledů tak na naši obrazotvornost, že dovedeme živě si je představiti. **P**-y nazývají se pak malebné předměty neb malebná líčení v malířsví i básnictví.

Pitr v. Piter.

Pitrof Frant. Kristian, velmistr křiž. a spis. theol., nar. dne 25. kv. r. 1739 v Karlových Vařích. Skončiv studie filosof. vstoupil do řádu křižovníků, s červ. hvězdou, k němuž dne 11. list. 1760 učinil slib řeholní; byv v září r. 1762 vysvěcen na kněžství byl nějaký čas korepetitorem alumnů křižovnických a odbýval při tom zároveň přísné zkoušky theol.; na to pracoval několik let na vinici Páně, v listopadu r. 1773 povolán jest však za profesora skripturistiky na universitu Pražskou, kdež byl 2. kv. 1774 povýšen na hodnost dokt. theologie a r. 1775 jmenován prvním profesorem znovu zřízené stolice pastorální. Úřad tento spravoval tak výborně, že čtení jeho nejen od alumnů a kněží domácích, alebrž i od vzácných osob všech stavů domácích a cizích přehojně byla navštěvována; pročež se mu také dostalo od vlády hojných pochval a r. 1780 i zlatého kříže záslužného. Při tom byl **P.** od r. 1776 tolikéž podpřevorem a od r. 1783 převorem pražského konventu křižovnického; r. 1786 obdržel komendu a faru chebskou, r. 1789 jmenován byl komisařem biskupským v okršlku Chebském, r. 1806 dozorcem gymnasijním, škol a far tamních, a r. 1809 zvolen za velmistra řádu svého; r. 1813 zvolila jej fakulta theol. za děkana a 1814 universita Praž. za rektora; avšak zemřel ještě t. r. dne 7. čce, byv raněn mrtvicí. **P.** zaujímá mezi učenými a předkem praktickými theology času svého přední místo, jakož tomu vyrozuměti jest z pochvalných úsudků od jeho vrstevníků o něm pronešených a k čemuž i ukazují vyznamenání, jichžto se mu od vlády, jeho duchovních představených a řádu samého dostalo, jakož i jeho práce literární, z nichž předkem připomínáme: *Anleitung zur praktischen Gottesgelehrtheit nach der Anleitung des von der Wiener Studienreform entworfenen Planes* (4 Th.); *Dissertatio de prudentia pastorali Sti Pauli* (Praze 1782); *Kirchenamtspolitik* (I. Th. 1785, Prag, II. Th. 1786, Würzburg). *Ra.*

Pitsch (nikoliv *Pietsch*), též Píč (jak se podpisovával česky) Karel V. František Sal., varhaník slovútný a ředitel Pražské varhanické školy, nar. se v Bartošovicích (*Patzdorf*, *Batzdorf*) nedaleko Žamberka v Čechách 5. února 1786 (nikoliv jak v Schillingově *Lexiconu* udáno 1789). Otec jeho Karel, jsa v tom místě učitelem, byl osmi dítkami obdařen, z nichž mu zůstaly na živě jen dvě, syn Karel a dcera Josefa. Jakož učitelové v naší vlasti vůbec, byl i tento dle pozdějšího svědectví svého syna zdatným hudebníkem a přidržoval mladého Karla záhy k hudbě, zvlášť ale k varhanám. Sotva že se malý Karel s prvními základy generálního basu obeznámil, odvážil se již, jsa osm roků stár, na skládání mše. Otec, maje na mysli důkladné vzdělání synových vloh, vypravil ho do Slezka, aby se tam u varhaníků Kocha a Otty základům kontrapunktu přiučil a ve hře na varhanách a klavíru se zdokonalil. Avšak i na vyšší literní vzdělání nezapomněl; gymnasium dal jej studovati na venkově a vyšší školy v Praze. — Po čas studií sloužila mladému **P** ovi hudba, jako mnohým jiným, k vydobývání potřeb vezdejších; a jelikož v tom čase nejméně podpory z otcovského domu míti mohl, převzala starší sestra péči o něj a podporovala jej dle své možnosti. Co posl. filos. převzal místo vychovatele a sice od r. 1809 do 1815 u jedné rodiny v Táboře, od r. 1815 až do 1825 u rytíře Michala z Mannerů v Bohdalicích na Moravě, odkudž po skončení své úlohy s velmi pochvalným vysvědčením a značnou doživotní pensí v přátelství propuštěn byl. Mezi tím časem pobyl nějaký čas ve Vídni, kde seznámil se s mnohými výtečnými hudebníky; jmenovitě zde na něj učinila veliký dojem hra na pianě Hummlova, Meyerbeerova a Voříškova. — Od r. 1825 zdržoval se **P.** v Praze, zabývaje se vyučováním v hudbě, hrou na varhanách a vydáváním i aranžováním rozličných děl. Velké zásluhy si získal o domácí varhanictví vydáním sbírky skladeb varhanních pod názvem *Museum für Orgelspieler*, jakož i čtyrhlasým vypracováním Seegrových počíslovaných basů. Obě díla vyšla tiskem v Praze u Marka Berry. Do této prvnější doby připadá jeho *fuga na rakouskou národní hymnu*, v které se ovšem ještě nejeví tak velikým kontrapunktistou, jako v pozdějších skladbách. Později vzniklá *fuga na Alleluja pascale* předčí ji daleko provedením i vzletností; o té fuge byla v *Leipziger Zeitschrift für Musik* velmi příznivá kritika. Ještě připadají do tohoto času dva sešity výborních *pastorálních předeher*, jež sobě rovných hledají. Dne 18. čna r. 1832 byl **P.** jmenován varhaníkem u sv. Mikuláše na Malé straně, kteréž místo umrtím varhaníka Urbánka uprázdněno bylo; r. 1840 po odstoupení Führera stal se učitelem a rok později též ředitelem Pražské varhanické školy. R. 1843 přednášel po smrti Diviše Webra v letním běhu na Pražské konservatoři o harmonii a kontrapunktu. Od doby ustanovení za učitele a ředitele ve varhanické škole věnoval všechen čas a všechnu práci žákům. Mimo školu neznal pro sebe nic důležitějšího, nic světějšího. Za jeho působení povznesl se ústav k úplnému rozkvětu jako nikdy před tím. Umění mu bylo svatým; varhanická škola a její žáci byli mu svěřenstvím, jehož ze vší své síly spravovati uznával za první svůj zákon. A věru! snažení jeho žehnal Pán; každoročně vycházelo z ústavu několik výborně vzdělaných mladíků do světa, jenž byli alespoň vzhledem k naší vlasti apoštoly dobrého vkusu; avšak i v cizích vlastech, jmenovitě v Rusku, našlo jich mnoho půdy pro své působení. — **P.** si nečinil svůj stav snadným a pohodlným; dopolední hodiny vyučoval v druhém roce, odpoledne dohlížel k vyučování v roce prvním; prázdné hodiny věnoval prohlížení prací žáků. Při takovém zaměstnání zbylo mu málo času ke komponování. Vyjmouc několik sešitů *předeher pro varhany*, nesložil za ten celý čas nežli dvě

větší díla, totiž: *Hymnus „O Bože, jehož dech jsem já“* (s německým a českým textem) pro smíšený sbor a *Mši v D-dur* pro smíšený sbor a orchester. Značného podílu měl na vydání kancionálů pro diécese Litoměřickou a Králové-Hradeckou; co dodatek ke zpěvníku dříve jmenovanému sestavil *Repertorium* pro varhaníky. Mimo theorii, podle které žákům v II. roce přednášel, sepsal okolo r. 1856 *Handbuch der angewandten Harmonie* (jeho poslední práce). Theorii pro druhý rok dal přeložiti doktorem Čejkou do češtiny; tiskem ale nevyšla ani v němčině ani v českém překladu. — K nejlepším dílům jeho náleží *6 kontrapunktických předher pro piano aneb varhany* a instrumentální *Te Deum laudamus*, které složil k instalaci Pražského purkmistra Müllera. Ve všech skladbách, jež v dřívějších časech skládal, jeví se vzlet, ohnivost, zručnost v zacházení s themem, síla a řiznost. V theorii držel se systému Voglerova, v skladbě miloval zvlášť Bacha. V obzvláštní uctivosti měl Cherubiniho; o Haendlovi a Beethovenovi mluvíval s nadšením; Mozarta a Haydna stavěl učňům za vzory. Neuplynulo dne, aby se nebyl skladbou některého těchto mužů chvíli obíral. Co učitel byl přísný až k despotismu; pedantství ale byl vzdálen; tomu bránil jeho čilý a živý duch. V úsudku svém byl přísným; mírnil ale obyčejně svou přísnost upřímností, s jakouž úsudek pronášel. Velikým nepřítelem byl drzé vtíravosti a slepé samolibosti. Na otázku proč tak málo skládá, odpovídával, že nemusí každý „mazati.“ Kdož **P**-e znali, myslili si jej co vtělený kontrapunkt; a předce v něm ležely vlohy k druhům svobodné skladby v té míře ne-li ve větší jako v mnohém jiném. V kontrapunktu spatřoval ovšem vrchol umění, jako pravý duchovní syn Šebestiána Bacha. Až do nejvyššího stáří zachoval návyk, míti zřetel v dílech nejdříve k umělému napodobení hlasů. Ostatně kladl při tom všem ducha nad formu. Žák mu nemohl způsobiti větší radosti, jako když se osvědčil, že umí mysliti a že má trochu ducha. — **P.** byl nejen varhaník a kontrapunktista, byl též výborným pianistou a zručným improvisátorem na pianu i na varhanách. Uměl improvisované théma duchaplně spracovati i fantasii volného vzletu dáti, při čemž mu značná technika jeho nemálo vhod přišla. Obratnost a vyrovnalost prstů zachoval až do smrti, jakož jej pružnost ducha teprv málo dní před smrtí opustila. Novoněmecká škola neměla na něm ani odpůrce ani obdivovatele. Byl příliš vzdělaným, aby byl nepoznal, že má tato nová škola dobré zárodky, ale byl zase příliš zaujat zákony klasické školy, aby byl ke všemu přisvědčil, co tato škola na světlo přivedla. — Za svého živobytí byl vyznamenán s mnohých stran. Nizozemský spolek hudební jmenoval ho záslužným svým členem; Solnohradské Mozarteum jmenovalo jej svým čestným členem; podobně spolek pro zvelebení církevní hudby v Čechách udělil mu diplom čestného úda, jakož i spolek pro zvelebení hudby (konservatoř Pražská) jmenoval jej členem řídícího výboru. — Co do povahy byl **P.** čilý a živý, vždy dobré mysli; dal se snadno unésti a snadno překypoval při vyučování horlivým hněvem, jenž se obyčejně brzo uklidil. Vyplísniv žáka podle noty byl mu na obrátku zase dobrým a laskavým. Rozhorlení své dělal méně citelným prohozenými vtipy aneb humoristickými obraty. Skromným byl u veliké míře, a pletich nehleděl. Jměním neoplýval; žil dobře ale skromně. Dvě jeho podobizny z mužných let, malby na plátně, chová jeho v Praze žijící sestra Josefa; třetí podobiznu vydali v kamenorytbě jeho vděční žáci. Před skončením života ztrpčily mu mnohé připadnosti život, ba i konec života tohoto, drahého českému umění, urychlily. Dne 10. čna 1858 položil se na lůžko a 12. čna t. r. nebylo ho již více. Lůžko jeho bylo obstoupeno čtyrmi osobami, když se duch jeho ubíral z nížin pozemských v nadhvězdný stan věčné harmonie. Dne 16. čna byl slavně pochován na hřbitově Volšanském, kdež slušný pomník hrob jeho zdobí. Spolek pro církevní hudbu uspořádal v kostele u sv. Salvátora smuteční slavnost, při kteréž Mozartovo Reqniem provedeno bylo. *Zr.*

Pitschaft Johann Jakob Adolf, něm. lékař, nar. v Mohuči 18. bř. 1783, stal se prakt. lékařem v Heidelberku, pak v Bonfeldu a od 1826 v Karlsruhe. Byv 1829 povolán za městského fysika do Badenu stal se tam později dvorským a medicinálním radou zemským a † 3. ún. 1848. Sepsal: *Ueber die weibliche Epoche, Schwangerschaft, das Wochenbett und die physische Erziehung der Kinder in den ersten Jahren* (Heidelb. 1812); *Medizinisches Famimilienbüchlein* (1812); *Der Arzt als Rathgeber und Hausfreund* (1817); *Ueber die asiatische Cholera* (1831); *Die Heilquellen und das Klima Badens* (1831); též přeložil Hypokratovy *Aforismy* (1825, 2 sv.).

Pitschen v. Byčina.

Pitt 1) Chistopher, básník angl., narozen v Blandfordě 1699, † 13. dub. 1748. Stud. v Oxfordě, kdež přeložil z Lukana *Farsalia*, 1722 stal se rektorem v Pimpernu v Dorsetshiru, 1727 vydal sbírku svých básní pod názvem *A miscellany* a po dvou létech překlad první knihy Virgiliovy *Aeneidy*, později i ostatních 11 kněh. Jeho překlad jest správný a mnohá místa velmi zdařilá, avšak přece nedošel takové obliby, jako překlad Drydenův. — **2)** William **P.**, první hrabě Chathamský, řečník a státník angl., nar. ve Westminstru 15. list. 1708, † v Hayesu 11. kv. 1778. Byl vnuk Tomáše **P**-a, guvernéra Madraského, který koupiv veliký diamant, Pitt nazvaný, za 20.400 lb. št. prodal jej regentu Orleanskému za 135.000 lb. št. William byl vychován v Etonu a v Oxfordě, cestoval po Francii a Itálii, a vrátiv se vstoupil do vojska a stal se praporečníkem dragounů. R. 1735 dostal se do nižší sněmovny působením vévodkyně Marlboroughské a schopnostmi svými i výmluvností svou vynikl brzo tak, že se stal nejnebezpečnějším oponentem ministra sira Roberta Walpola, který obávaje se ho přičinil se o jeho propuštění ze služby, což však popudilo **P**-a k útokům ještě prudším. Vévodkyně Marlboroughská odkázala mu r. 1744 závětem 10.000 lb. št. za to, „že hájil zákony své vlasti a přičiňoval se o její zachování.“ R. 1745 chtěl jej vévoda Newcastleský, státní ministr, učiniti sekretářem války, ale král nenáviděl **P**-a a nechtěl k tomu svoliti. R. 1746 stal se **P.** místopokladníkem irským a pokladníkem vojska, kteréžto úřady zastával s takovou svědomitostí, že ani úhlavní jeho nepřátelé ničeho mu vytýkati nemohli. Stal se tudíž miláčkem lidu. R. 1755 postavil se některým krokům ministerstva na odpor a následkem toho vzdal se svého úřadu; ale z toho vzniklo mezi lidem takové rozhořčení, že král Jiří II. se viděl nucena, **P**-a nazpět povolati a jemu uděliti úřad státního sekretáře. Než **P.** neustal ani králi se opírati ve věcech, které se neshodovaly s jeho přesvědčením, a tak se stalo, že už po dvou měsících dostal zase propuštění. Rozhořčení lidu dosáhlo nyní takového stupně, že r. 1757 byl **P.** opět povolán k úřadu s mocí rozsáhlejší, tak že skutkem se rovnal státnímu ministru. Tehdy byla Anglie zaměstnána válkou sedmiletou, pro ni vesměs neblahou. **P**-ovi bylo svěřeno nejvyšší vedení války a zahraničných záležitostí, a za jeho obezřelé správy změnily se věci tak, že An-

glie v krátké době dostala vrch zvláště nad Francií ve všech dílech světa, a veliký státník byl od lidu téměř zbožňován. V čci 1758 dobyto Louisburku, celý ostrov Cap Breton byl podroben a loďstvo franc. zničeno. R. 1759 dobyli Angličané Gorée, 1760 Guadeloupu, pak Tikonderogy, Niagary, Quebeku a Kanady; zároveň šířili moc svou v Indii, kdež porazivše několik generálů franc. založili ve třech létech říši mohútnou. I na pevnině evropské potkával se **P.** se zdarem. Když nastoupil, byl Holand skoro úpně v rukou Francouzů; ale v brzce byli tito odtud vypuzeni a poraženi u Krefeldu 1758 a Mindenu 1759. Národ anglický prospíval touž dobou v blahobytu: obchodníkům Angl. nikdy se tak dobře nedařilo, a mnohá města, zvláště Glasgow, počítají rozkvět svůj od doby této. „Postavení **P**-ovo u sklonku panování Jiřího II. bylo“, jak dí Macaulay, „více závidění hodné, než postavení kteréhokoliv muže veřejného v dějinách anglických. **P.** usmířil si krále, vládl nižší sněmovnou, lid jej zbožňoval, celá Evropa se mu obdivovala. Bylť prvním Angličanem své doby a učinil Anglii první zemí na světě“. Jiří II. † 1760, a nastoupil Jiří III. Právě tehdáž docílila Francie spolupůsobení Španělska v tajné smlouvě známé pode jmenem „úmluvy rodinné,“ kterou se země tyto zavázaly k společnému proti Anglii působení; o čemž **P.** jsa zpraven důkladně naléhal na bezodkladné prohlášení války proti Španělsku, dříve než by nabylo času se připraviti. Ale kolegové v ministerstvu byli proti tomu, pročež **P.** vzdal se úřadu 5. říj. 1761. Jeho manželka byla povýšena na b a r o n k u C h a t h a m s k o u, a **P**-ovi, jí a nejstaršímu synu vykázána byla pense 3000 lb. št. Přes všeliké zpírání se **P**-ovo uzavřen mír 10. ún. 1763 od nižší sněmovny; ale **P.** udržel se v oblibě i vážnosti u lidu, ač ve sněmovně se ozýval jen tehdáž, kdy šlo o důležité otázky. Tak se opřel r. 1764 proti zavedení všeobecných zatykačů (*general warrants*) vší silou výmluvnosti své a r. 1766 s rovnou odvahou proti zákonu o americkém kolku (*american stamp act*). Téhož roku tvořilo se nové ministerstvo a **P.** stal se lordem privátní pečeti a povýšen na peera s titulem v i s c o u n t a **P**-a a h r a b ě t e Chathamského. Přijav povýšení toto uškodil značně své popularnosti. Nezůstal však dlouho v úřadě, neboť už 1768 vzdal se svého místa co lord pečeti, a od té doby nespravoval už nikdy více úřadu veřejného. **P.** trpěl od maličkosti na dnu, kteráž jej v pozdějších létech tak silně schvátila, že málo kdy se objevil u veřejnosti, nýbrž musel ležeti na lůžku. Jen při důležitých příležitostech přicházel do sněmovny, a v létech 1775—77 stavěl se na odpor ministerstvu při jeho jednání proti osadám americkým. Poslední jeho objevení se v sněmovně bylo 2. dub. 1778, když přišel s lůžka svého, aby mluvil proti uznání samostatnosti Ameriky. Přišel zaobalen ve flanelu, s berlou v ruce, shublý a sesláblý, podporován synem svým a zetěm lordem Mahonem. Protestoval s velikou důrazností proti roztržení říše a znectění moci anglické. Sněmovna poslouchala v hluboké tichosti a s velikou úctou. Ku konci řeči sklesl **P.** v křečích, byl odnešen domů a v několika nedělích skonal. Smrt velikého státníka i řečníka způsobila v Anglii hluboký dojem. Všecky strany vzdávaly čest jeho památce, uznávajíce jeho ducha vznešeného, neposkvrněnou počestnost a výtečné služby. Jeho dluhy zaplatil národ, který se i o jeho rodinu postaral; pochovali jej v opatství Westminsterském. Z **P**-ových spisů byl vydán svazek listů psaných synovci Tomáši **P**-ovi, lordu Camelfordskému, pak jeho *Correspondence* (4 sv. Lond. 1838 až 40). Titul jeho zanikl s nejstarším jeho synem r. 1835. Životopis jeho vydal Rev. Francis T h a c k e r a y (2 sv. Lond. 1827). — **2)** W i l l i a m **P.** m l a d š í, státník angl., druhý syn před., narozen v Hayesu v hrabství Kentském 28. kv. 1759, † v Putneyi 23. led. 1806. Velmi záhy začaly se jeviti jeho veliké schopnosti duševní, tak že už ve 14. roce svém napsal tragedii, ovšem nikoliv dokonalou, ale tělesná jeho dospělost nevyvinovala se zároveň s dospělostí duševní; bylť **P.** těla vysokého ale slabého a chorého, pročež musel býti vychováván jenom doma, a maje let 15 byl poslán na universitu do Kambridže. Zde vynikal nadáním mathematickým a obeznalostí ve věcech klasických; kdežto literaturám moderním poměrně málo pozornosti věnoval. Neumělť z nových řečí žádnou leda poněkud francouzskou. Už od maličkosti vedl jej otec k tomu, aby cvičil a vzdělával hlas svůj, by se mohl státi jednou velkým řečníkem parlamentárním. Odešed z university studoval **P.** práva v Lincoln's Innu, a dvě léta po smrti otcově, maje let 21, dostal se do parlamentu za městys Appleby. Strana, které se přidržel, byla část oposice skládající se ze stoupenců jeho otce s lordem Camdenem, hrab. Shelburneským a Barréem v čele. První řeč **P**-ova byla 26. ún. 1781 ve prospěch Burkova plánu k ekonomické reformě a učinila veliký dojem. Řekl prý kdosi Foxovi: „**P.** bude jedním z prvních řečníků v parlamentě,“ načež Fox: „On už jest“. Když pak se zmohlo ministerstvo Rockinghamovo, nabízelo **P**-ovi výnosný úřad místo-pokladníka irského, jejž však **P.** bez rozpaku odmítl, ač jeho důchody byly tehdáž malé, řka že nepřijme místa leda v kabinetě. Když pak po třech měsících umřel Rockingham, poznal jeho nástupce Shelburne, že **P.**, ač teprvé 23letý, jest jediným z jeho přívrženců ve sněmovně, který má i smělost i výmluvnost, jimiž by se postavil Foxovi, Burkovi a ostatním velkým řečníkům oposice naproti. Povolán jest tudíž **P.** do kabinetu co kancléř pokladnice. Roku násl. ustoupilo ministerstvo Shelburnovo, a král nechtěje učiniti Foxa jeho nástupcem naléhal na **P**-a, aby přijal ministerství státní. Ale **P.** věda, že by na ten čas úřadu toho náležitě nezastal, nepřijal ho a zasedl na lavicích oposičních, zasazuje se o reformu parlamentní, s kterou však propadl. Když byl parlament odročen, navštívil **P.** s Williamem Wilberforcem pevninu evropskou a byl přivítán od Pařížanů s velikou uctivostí. V list. 1783 sešel se opět parlament. Ministerstvo vytasilo se s návrhem, aby společnosti Východoindické, která špatně hospodařila, odňato bylo panství nad Indií a odevzdáno v poručenství státu. Sám král se obával, aby ministerstvo, projde-li návrh tento, nedostalo příliš velikou moc do rukou. **P.** se postavil v nižší sněmovně návrhu tomu co nejdůrazněji na odpor, avšak přece návrh prošel a byl teprvé ve vyšší sněmovně zamítnut. Tu odstoupilo ministerstvo a Jiří III. jmenoval nové, v jehož čelo postaven jest **P.**, jsa jmenován prvním lordem pokladu a kancléřem pokladnice. V novém tomto postavení narážel na rozmanité a nebezpečné překážky, neboť mezi jeho přívrženci v nižší sněmovně nebylo ni jediného vynikajícího řečníka, kdežto oposice byla zastoupena Burkem, Sheridanem a Northem. Ale jeho politika byla pevná a nezvratná. Ačkoli v nižší sněmovně byla většina proti němu, bylí král i národ při něm. Když všecky jeho pokusy o smíření oposice selhaly, rozpustil parlament v bř. 1784 a byl pak sám zvolen od university Kambridžské. V novém parlamentě nabyl značné většiny. S velikou energií a obezřelostí spořádal **P.** bídný stav financí a pojistil

založením fondu umořovacího veřejný kredit; roku 1786 učinil prospěšnou smlouvu obchodní s Francií a vůbec přičinil se všemožně o to, by zlepšil poměry Anglické uvnitř i na venek. Na podzim 1788 ochuravěl Jiří III., a princ Waleský, napotom Jiří IV., stal se vladařem za choroby královy. Oposice s princem srozuměná zasazovala se o to, aby mu byla dána úplná moc koruny, naproti čemuž tvrdil P., že parlamentu náleží rozhodovati, jak veliká moc se má uděliti vladaři. Z toho vznikl tuhý a dlouhý spor, v němž byl lid na straně P-ově a jenž byl rozřešen nenadálým uzdravením královým. Až do vypuknutí revoluce franc. vyznačovala se správa P-ova svou mírností a lidskostí, svými snahami o reformu ústavní, o udržení svobody a pořádku. S počátku schvaloval P. nový ruch ve prospěch svobody ústavní, ale později ulekl se náhlých úspěchův revolučních; než přece se vzdaloval pokud mohl války s Francií, ale konečně byl stržen nátlakem lidu v poměry nepřátelské k Francii. Správa jeho vojenská byla slabá a neobezřelá; neumělť oceniti sílu národa Franc. a nerozuměl jeho povaze, pročež skoro všecky jeho kroky potkávaly se s nezdarem. P. učinil staršího bratra svého, hraběte Chathamského, prvním lordem admirality, který však se k tomu úřadu hrubě nehodil; nedokázalo tudíž loďstvo ničeho, až teprvé když po něm nastoupil hrabě Spencer, za jehož správy získáno v jednom roce dvou vítězství námořních. P. však přes všeliké omyly v politice zahraničné udržel vliv svůj v parlamentě, kdež konečně všechna oposice proti němu zmizela a Fox, největší z jeho protivníků, ustoupil s pole. V politice domácí byl P. přísný a utlumil rázně revolucionářského ducha na ostrovech Britských některými skutky libovolnými, jimiž na sebe popudil stranu liberální. Veliké plány osnoval ve prospěch Irska, ale provedl toliko jeden, totiž zákonodárné sloučení s Vel. Britanií, neboť snaha jeho o emancipaci katolíkův rozbila se o tvrdošíjné předsudky královy. P., vida že král jest v ohledu tom nepovolný, vzdal se úřadu svého, a Addington stal se státním ministrem. P. s počátku neoponoval novému ministru a žil po nějakou dobu v zátiší, avšak když v květnu 1803 ctižádostivé záměry Napoleonovy přiměly Anglii k zrušení míru Amienského, objevil se P. v parlamentě a měl důraznou řeč ve prospěch války. Roku násl. objevila se slabost Addingtonova i jeho kolegů tak zřejmě, že král byl přinucen povolati P-a opět v čelo vlády. P. zamýšlel povolati do ministerstva výtečné muže bez ohledu ku které straně náleželi; ale předsudky královy proti Foxovi byly nepřekonatelny, a poněvadž přátelé Foxovi nechtěli přijmouti úřadu, z kterého on byl vyloučen, složen byl nový kabinet z bývalých členů ministerstva Addingtonova mimo několik málo přátel P-ových, z nichž vynikali Harrowby, Melville a Canning. P. se octl v nesmírných nesnázích a starostech, byv rozličnými příčinami připraven o nejschopnější své podporovatele, neboť Harrowby se rozstonal a Melville byl vyhnán z úřadu pro jakýs podvod peněžní. Na pevnině dobýval Napoleon četných vítězství vzdor mocným koalicím, které obezřelost P-ova a peníze anglické získaly si proti němu. Tyto strasti podkopaly zdraví P-ovo a schvátily mysl jeho. Největší ránu zasadilo mu vzdání se Rakušanů v Ulmě, a z rány této nezotavil se ani věstí o vítězství u Trafalgaru, která přišla o čtyři dni později. Posléz došla ho zpráva o bitvě u Slavkova, po které zůstal už jen několik neděl na živě. Parlament mu vystrojil veřejný pohřeb a pochoval jej blízko jeho otce v opatství Westminsterském. Usnešením parlamentu vzal na se národ Angl. zaplacení 40.000 lb. št. dluhů, které P. zanechal, což zajisté nejlepším jest svědectvím o jeho nezištnosti, o níž svědčí sám Macaulay řka, že, i když byl P. v dluzích zabředlý, když miliony šly skrze ruce jeho, když nejbohatší magnáti říše jej znepokojovali žádostmi za markyzství a řád podvazkový, ani nejúhlavnější nepřátelé nesměli mu vytýkati zisku nepravého. Viz Earl Stanhope: *Life of William Pitt* (4 sv. Lond. 1861 násl.).

Pittakis Kyriakos, zasloužilý novořecký badatel starožitností, nar. koncem XVIII. stol. v Athénách, nabyl prostřednictvím anglickým vědeckého vzdělání v Athénách a na ostr. Korfu. Když r. 1821 vypukl boj o svobodu, vstoupil P. do řady bojovníků vlasteneckých, zanechav na čas studií archaeologických a jiných prací vědeckých. Když Turci při obléhání Athén nemajíce dosti střeliva uzavřeli užiti olova, které se nalézalo mezi sloupy a na chrámech na Akropolii, přičinil se P. ve srozumění s ostatními obléhajícími o to, že Athéňané poslali obleženým Turkům zásobu kulek olověných, aby tím uchránili starožitnosti před úrazem. Po skončené válce žil P. s počátku v Athénách bez zaměstnání, ale dbaje o zachování a vyhledání nových starožitnin, hlavně na Akropoli. Též vydal příruční knihu pro cizí cestovníky. Teprvé po r. 1836 stal se v Athénách vrchním dozorcem nad starožitnostmi. P. vydal *L'ancienne Athènes ou description de ses antiquités et de ses environs* (Atheny 1835) a vydával až do r. 1860 časopis *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, v němž uveřejnil ke 4158 nápisů. P. † 24. říj. (5. list.) 1863.

Pittakos, jeden ze sedmi mudrců řeckých, nar. v Mytileně na Lesbu okolo r. 648 (dle jiných 652), † 569 př. Kr. Byl syn Hyrradiův, a první zmínka děje se o něm při spiknutí bratří básníka Alkaia, při němž byl zabit Melanchros, tyran Mytilenský, r. 612. Asi touže dobou válčili Athéňané s Mytileňany o Sigen v Troadě, Mytileňané byli poraženi v bitvě, v níž P. zabil vůdce nepřátelského Frynona, za kterýžto čin podávána mu veliká odměna, ale on přijal jenom tolik pozemků, kolik by kopím svým přehodil. V Mytileně bouřily tehdáž spory mezi stranou demokratickou a aristokratickou, kterážto poslední měla za vůdce básníka Alkaia (v. t.), i jeho bratra. Ti byli konečně přemoženi a vyhnáni, ale znepokojovali město neustále, pročež obyvatelé zvolili konečně P-ka za vládce neobmezeného s titulem *aisymnétés*, který se lišil od tyrana tím, že byl volitebný. V postavení tomto vytrval P. od r. 589 do r. 579. Alkaios složil naň báseň potupnou. P. ustanovil mezi jiným též zákon, který stíhal přečiny v opilosti spáchané dvojnásobným trestem. I co básník elegický proslul, ale zachovala se od něho jen krátká báseň, kterou vydal Schneidewin v *Delectus poesis Graecorum elegiacae* (Gottin. 1839).

Pittarn, ves v rak. Slezsku (okr. Osoblaha) s farou a 2092 obyv. (1857).

Pitten, ms. v Doln. Rakousích, v kr. Novoměstském a okr. Neunkirchenském, s 500 ob.; jest tu zámek, jindy důležitá to pevnost proti Maďarům, továrna na papír, doly uhelné a na rudu železnou, z níž se vytěžilo r. 1853 30.473 centů železa.

Pitter v. Piter.

Pitteri Giovanni Marco, ryjec ital., nar. v Benátkách r. 1703, † tamtéž r. 1786. Vyučiv se v umění svém u J. Baroniho a J. A. Faldoniho utvořil sobě pak zvláštní spůsob, dělav toliko rovné čárky, jichžto tlouštkou nebo tenkostí naznačeny byly světlo, stín a forma. Obzvláště mnoho ryl dle Piazetty (v. t.), jako jeho a svou vlastní po-

dobiznu; onu Isabelly Fornari; dle Ribery pak ryl *Osvobození sv. Petra z žaláře*; dle Longhiho *Sedmero svátostí.* *Mü.*

Pittsburg, město v Pennsylvanii nad stokem řek Alleghany a Monongahely, jedno z nejdůležitějších měst fabričních ve Spoj. Obcích amer., má 49.216 obyv. (r. 1860), i s předmestími 115.000. **P.** zván jest „městem čadivým“ podle těžkých mračen kouře a čoudu, jenž se nad ním vznáší neustále, povstávaje z uhlí bituminosního, které se pálí ve všech bytech a závodech rukodílných. Sem se dováží uhlí ze všech částí údolí Mississippiského, a r. 1860 obnášel dovoz jeho 1,600.000 tůn. Jest zde 65 společností dolovacích a 3500 lidí pracuje v dolech. **P.** byl už od počátku městem fabričním, a ve výrobcích železných nevyrovná se mu žádné město v Unii; jeť zde 23 velkých železáren, v nichž pracuje 6000 rukou, a ročních výrobků bývá za 12 mil. dol; pak 16 tavíren s 800 pracovniky a 1,250.000 dol. ročního výtěžku; dále pracuje zde veliká slévárna na děla, v níž bylo r. 1861 lito největší dělo na světě, zvané *Union*, 49.050 liber těžké. Asi 350 parostrojů staví se zde do roka. **P.** má mimo to 6 přádelen na bavlnu s 1000 pracovníky a veliký počet hutí skelných; též se zde staví parní lodi. Výtěžek z obchodu i průmyslu páčil se r. 1860 na 100 mil. dolarů. Z budov vynikají dvůr soudní a nová katol. kathedrála, která jest po montrealské v celé Americe největší. Mnohé krámy a skladiště jsou vystavěny ze samého železa. Jest zde 115 kostelů, výborné školy, záp. universita Pennsylvanská, seminář presbyteriánský, dvě koleje obchodnické, blázinec, hvězdárna a špitál námořnický; tři veřejné knihovny se 6000 svazky, 10 neb 11 novin (2 něm.) a divadlo; několik banků. Přes ř. Alleghany vedou 4 mosty; jeden z nejkrásnějších mostů visutých na světě byl vystavěn r. 1860. Železnice jde na všecky strany.

Pittsfield, město v severoamer. státě Massachusettu na železnici Bostonské, v krásném údolí horami obklopeném, má 8050 obyv. (r. 1860), domy větším dílem dřevěné ale dobře stavěné, 2 přádelny na bavlnu, 9 na vlnu, Berkshireský ústav lékařský, založ. 1822, ústav pro mladé dámy, 2 banky, 9 kostelů (1 katol.).

Pitvaros, ves uher. v stolici Čanádské s 3190 maď. obyv. (1857).

Pityusy v. Baleary.

Più, ital. více, slouží v hudbě k bližšímu naznačení přednášky, na př. **p.** *allegro*, rychleji (než dříve); **p.** *forte*, silněji; **p.** *lento*, zdlouhavěji.

Pium, lat. pobožné; **p.** *corpus*, pobožná nadace; **p.** *desiderium*, pobožné přání.

Piura, prov. v Peru (v. t., str. 270 *a*).

Pius (lat. pobožný), jméno několika papežův. **1) P.** I. pocházel prý v Aquileje a byl papežem 9 let, u prostřed II. stol.; čas však, kdy nastoupil, nedá se určiti, taktéž spisy a nařízení jemu přičítané jsou podvržené, — **2) P.** II. rodilý Piccolomini. O jeho osudech až do dosednutí na stolici papežskou v. čl. Aeneas Sylvius (str. 45). Po smrti Kalixtově (1458) dosedl na stolec papežský přijav jméno **P.** II. Za svého úřadování papežského usiloval zničiti vše, co byl prvé proti papežství mluvil, psal a jednal; odvolal r. 1463 zvláštní bulou *bulla retractationum* náhledy a zásady své na sněmě Basilejském pronešené, odsoudil své dřevnější spisy co pobloužení mladická do indexu (1459), a vyzýval, by se papeži **P.** II. více věřilo nežli Aeneu Sylviovi. Aby utvrdil moc papežskou, horlil exkumunikací všem, kdož by od papeže k sněmu obecnému se odvolávali; vymáhal na králi Francouzském Ludvíkovi XI. zrušení sankcí pragmatické, v níž zásady basilejské vysloveny byly, však pro odpor parlamentu marně; učinil smlouvu s králem Neapolským, v kteréž tento vasalem římským býti se vyznal, a měl-li by bez dědice pokrevného zemříti, království papeži odkázal; konečně jal se hlásati kříž mohametánům a vlastními dopisy a spisem Mikuláše z Kusy obraceti sultána Muhameta na víru, což však obojí nezdařilo se. Vydav se do Ankony, aby na loď vstoupiti a v čele státi mohl bojovníkům křesťanským proti Turkům † 15. srp. r. 1464. O jednání jeho s Čechy v. čl. Jiří Poděbradský. — **3) P.** III., sestřenec *Pia* II., Francesco Todeschini, dosedl r. 1503 po Alexandru VI. na trůn papežský, však za 26 dní skonal. — **4) P.** IV., Jan Angelus Medicis, z otce výběrčího cla; studoval medicinu a práva; Klemens VII. učinil jej proto notářem, Pavel III. pak za služby vyslanecké arcibiskupem a kardinálem. Po smrti Pavla IV. za papeže volen (v pros. 1559) smířil se i hned s císařem Ferdinandem I., svolal opět r. 1560 dávno odročený sněm Tridentský, a přiměl biskupy a knížata, že konečně 18. led. 1562 po 10letém přetržení zahájeno bylo 17. sezení sněmu, který pak 14. pros. 1563 v 25. sezení práce své dokonal. Bulou papežskou od 26. led. 1564 prohlásil papež usnešení sněmu Tridentského, přidav se k nim, a vydal nové obšírné vyznání víry. K získání odpadlých dovolil požívati kalicha o přijímání, však již pozdě. Skonal v náručí sv. Karla Boromejského (v. t.), jehož ctí a důstojenstvími i důvěrou svou byl hojně obmýšlel, dne 8. pros. 1565. — **5) P.** V., Michael Ghislieri, následoval hned po předešlém. Syn chudých rodičů ze vsi Boschi u Alexandrie pomáhal z mládí otci v práci polní; 14letý vstoupil do řádu dominikánského, učil po čas filiosofii a theologii, byl po mnohá léta inkvisitorem, a konečně od papeže Pavla IV. 1557 kardinálem a vrchním inkvisitorem jmenován. Co papež snažil se, by v život uvedla se nařízení sněmu Tridentského; r. 1566 vydal *Catechismus Romanus*, r. 1568 opravený *breviář*, r. 1570 opravený *misál.* Proti jinověrcům velmi přísně si počínal; poslal Palearia do vyhnanství, dal učení Bajovo zatratiti, 1569 Židy z Italie (mimo Řím a Ankonu) vyhnati; rozkázal, by bula *in coena Domini*, kteréž přidal článků, všude o každý zelený čtvrtek se oblašovala (k čemu však Francie, Španělsko a Benátky nesvolily); císaře Maximiliana II. hrozbami proti protestantům pobádal; boj Francouzských králů proti Hugenotům i vojem svým podporoval; živil horlení Filipa II. Španělského proti kacířům; do klatby dal Anglickou královnu Alžbětu a p. v. Na poděkování za vítězství nad Turky dne 7. říj. 1571 dobyté založil slavnost růžencovou. V soukromém životě potrval mnichem až do své smrti 1. máje 1572. Ostatně se při tomto jinak přísném papeži chválí jeho spravedlnost a nestrannost. Klement X. jej r. 1672 za blahoslaveného; Klement XI. r. 1712 za svatého prohlásili. — **6) P.** VI., Angelo Braschi, rodem z Cesany; následoval po Klementu XIV.; byl papežem od 14. ún. 1775 do 29. srp. 1799. Hned s počátku papežství svého založil museum (Pio-Clementinum) pro podporu umělců; 1777 dal vysoušeti bahniska Pontinská; zrušil privátní cla a nároky na obročí duchovní; však rozmáhal hru loterní, přál příliš svým příbuzným, trpěl jim prodávání úřadů a utiskování lidu. Za to r. 1777 šli mu po životu. S Portugalskem se sice smířil, ale s Rakouskem a Toskánskem, Neapolí, Španělskem a Francií měl nesnáze. V Rakousku císař Josef II. opatrně snažil se biskupy vymaniti z nad-

vlády Říma, žádaje opravy v zařízeních církevního práva; papež pak sám přišel do Vídně, aby překonal císaře. Ač jednání s císařem se nepodařilo, uvolili se předce biskupové ve Vídni se sešlí tajnou úmluvou papeži při odchodu podanou k další odvislosti. Podobně si počínal bratr Josefův velkovévoda Leopold v Toskáně, podporován jsa biskupem Scipionem Ricci v Pistoje, který svolav synodu (1786) reformy Leopoldovy uváděl. Teprv po odchodu Leopoldově zrušil papež platnost nařízení synodu Pistojského. Král IV. Neapolský přestal platiti roční plat lenní a učinil se za výkupní sumu neodvislým od Říma (v. **P.** II). Španělsko úsilovně žádalo za svatořečení biskupa Palafoxa, nepřítele jesuitův, jež **P.** VI. podporoval a do Ruska uváděl. Nejbolestněji dotkla se ho ale Francie, kde r. 1789 nábožénské statky za zemské zboží jsou prohlášeny, kláštery zrušeny a 12. čce 1790 konstitucí nová kleru dána. Poněvadž **P.** VI. konstitucí kleru zavrhl a biskupy její neuznal (1761), prohlásilo národní shromáždění papežské statky v Avignoně a Venaisinu za propadlé, dalo odporné kněžstvo zavírati a odpravovati, zrušilo bohoslužbu katolickou a dekretovalo se jsoucnosti boží služebnost rozumu. Poněvadž se byl papež spojil s nepřáteli Francie, vpadly voje její do papežských zemí a Bonaparte přinutil papeže k míru Tolentinskému (1797), na němž se papež Avignonu, Venaisinu, Bologny, Ferary i Romagny odříci, 30 mil. franků platiti a velké množství uměleckých děl Francouzům vydati musil. Když pak brzo na to general Duphot v Římě byl zavražděn, obsadilo nové vojsko Řím a prohlásilo jej za republiku; papež odveden do Florencie a na to do Valence, kdež i † 29. srp. 1799; pochovati rozkázal jej Napoleon teprv 30. prosince 1799. R. 1804 uloženo tělo jeho u sv. Petra v Římě. — Že se pokus německých arcibiskupův o větší neodvislost od Říma nepodařil, toho příčinou byla vláda bavorská. — **7) P.** VII., Řehoř Barnabáš, hrabě Chiaramonti, též z Ceseny, benediktin, byl 14. bř. 1800 v Benátkách zvolen, podporován jsa Francouzi, jichž ideám se zdál přáti; za přispěním Rakušanů vešel dne 3. čce do Říma, a uvázal se 22. listop. 1801 u vládu církevního státu, učiniv prvé v červenci k obnovení katolické církve ve Francii konkordát, k němuž Napoleon při dosti velké povolnosti papeže několik organických článků přidal, v nichž byly vysloveny: právo placetu, platnost čtvera proposicí galikánských, právo spravovati uprázdněné obročí arcibiskupské, uznání zákona, by manželství občanské předcházelo před oddavkami církevními a p. v. Doufaje, že vymůže zrušení těchto článků, odhodlal se **P.** VII. proti vůli mocnářů evrop. korunovati Napoleona na císaře Francouzův (2. pros. 1804). Než císař jej v Paříži jako u vězení držel až do dubna 1805, biskupy i v Itálii dosazoval a i tamtéž zákonník svůj uváděl; r. 1808 dal do Ankony a Civity Vecchie franc. posádku a nutil papeže, by uznal Josefa Bonaparta za krále Neapolského a též vypověděl válku Anglii. Poněvadž papež všemu se spěčoval, obsadili Francouzové všecky papežské země, přivtělili je k Francii (r. 1809 v červnu); kolej kardinálský byl propuštěn a papež dán na pensi s 2,000.000 franků a určen mu byt v Paříži. Papež ale, vyřknuv klatbu proti svým utiskovatelům a nechtěje resignovati, byl násilně jat a nejdřív v Grenoble, pak ale v Savoně vězen a všeho spojení s kněžstvem zbaven. Kardinálský kolej povolán do Paříže, a s části sesazen; vládu pak církevní vedli kardinalové Fesch a Maury. R. 1811 svolal císař francouzské i vlaské biskupy na krajinský sněm do Paříže, který však se pro odpor papeže i mnohých biskupů nezdařil, načež císař konkordát za zrušený prohlásil, syna svého králem Římským nazval a nemocného papeže do Fontainebleau přivésti dal (1812). R. 1813 jal se Napoleon smiřovati s papežem a novou smlouvu s ním učinil, v kteréž mezi jiným (11 článků) papež do 6 měsíců slíbil jmenované císařem biskupy potvrditi, jinak že to smí metropolita krajiny té učiniti; za to se papeži nové zřízení suburbikarských biskupství (v Římě) i navrácení zboží církevního připovědělo. Poněvadž ale císař, ještě než jednání ku konci dospělo, tento konkordát Fontainebleauský (1813) uveřejnil, prohlásil jej papež k doléhání některých kardinálů za neplatný (24. bř. 1813); však Napoleon nutil papeže, by dostál slovu, potrestav rádce kardinálské. Teprv po nešťastné válce ruské povoloval císař, konečně roku 1814 papeže na svobodu a do Říma pustil, kdež on 24. máje po pádu Napoleonovu za jásotu lidstva slavně vjížděl, provázen jsa Angličany a Rakušany. Od té doby jal se pozvolna však pevně za radou opatrného tajemníka svého Consalvi dobývati ztracených práv; protestoval proti Vídeňské smlouvě, že nenavrátil se mu celý papežský stát; učinil 1817 nový příznivý konkordát s Francií i s německými státy; obnovil řád jesuitů (1814) též i inkvisicí, zakázal spolky biblické, pronásledoval svobodné zedníky i karbonáry (1821), zapovídal mnoho kněh a p. v. Ač r. 1815 při návratu Napoleona z Elby do Janova utekl, vrátil se v krátce do Říma a † 21. srp. 1823 po 23letém papežování. Sloh všech bul, brevů a pastýřských listů z jeho času svědčí o duchu hierarchickém. Za dob jeho měli političtí vyhnanci všeho druhu v Římě volný útulek. — **8) P.** VIII., František Xavier hrabě Castiglione, rodem z Cingolo v Ankonsku, dosedl po Lvu XII. dne 31. bř. 1829 na stolec papežský; muž slabé povahy. Učinil s Holandskem konkordát, přispěl k zařízeni Armenského patriarchátu, přimluvil se za zrušení obchodu s otroky u císaře Brasilského, vydal oběžníky proti indiferentismu, biblickým spolkům, svobodným zedníkům a p. Však přepiatými v té věci požadavky více škodil, jakož i inkvisitorským směrem svým lid svůj proti sobě rozhořčil. † 30. listop. 1830. — **9) P.** IX., Jan Maria hrabě Mastai-Feretti, narozen 13. máje 1792 v Sinigsglii. Měl z mládí chuť k stavu vojenskému, ale epileptický neduh bránil jemu státi se vojínem; později úplně ztratil se neduh, až snad nyní kmeta opět stíhá. Lev XII. učinil jej auditorem po boku kardinála Muziho do Chili vyslaného. Vrátiv se zpravoval Mastai-Ferretti několik špitálů a dobročinných ústavů. R. 1827 stal se arcibiskupem Spoletánským, r. 1840 byl prohlášen za kardinála kněze při sv. Petru a Marcellinu, spolu pak na biskupa Imolského povýšen. R. 1846 dne 16. čna byl volen a dne 21. téhož m. korunován na papeže. I hned prohlásil rozsáhlou amnestii pro všecky politické provinilce, činil opravy v politickém řízení města a státu církevního, dávaje nejvyšší úřady do rukou nekněžských, zaváděl úspory při dvoře svém, odstraňoval zbytečnou nádheru a byl příčinou svobodnějšího a radostného hnutí po celé Italii, tak že volání „eviva Pio IX.“ a hymna ke cti jeho složená zaznívala po celé Evropě i celém světa okrsku. Dne 23. dub. 1848 dal Římskému státu svobodomyslnou ústavu. Když však převahu dostávali revolucionáři a ministr Rossi zavražděn byl, utekl papež v noci na 25. listopad 1848 za pomocí bavorského vyslance z Říma do Gaëty, odtud do Portici, odkud teprv dne 12. dub. 1850 do Říma se vrátil, když byly 1849 Francou-

zové do města vtrhli a v Římském státě pořádek uvedli potlačením revoluce. Nucen jsa s jedné strany od mocnářů evropských, s druhé od kardinálů a vůbec vyšší hierarchie k reakci, stal se obětí zmáhající se idey jedné Itálie, přišel ponenáhlu hnedle o všecky země, jež se k dědictví Petrovu čítaly a jež se vzdaly králi Viktorovi. Jen za pomocí francouzské posádky vládne v Římě, přítulkem však, jehož vyhnanému králi Františkovi II. poskytuje, u veřejném mínění mnoho ztratil. Příjmy, kteréž jindy ze ztracených provincií míval, nahražují se mu nuzně almužnami mezi katolíky sbíranými a hojnějšími za dispensi, taxami i dobrovolnými půjčkami. Za svého papežství prohlásil sv. Hilaria z Piktavie za učitele církevního, vyslovil u slavném sjezdu biskupů učení o neposkvrněném početí panny Marie, prohlásil mnohé osoby za svaté, nejnověji mučenníky japanské a Kanisia jesuitu; učinil novou smlouvu s Rakouskem, kterouž několik nových práv stolci papežskému zjednal, přiměl mnohé biskupy k odbývání krajinských sněmů a synod, vydal v nejnovější době pověstnou encykliku a j. v. **P.** jest muž osvícený a dobromyslný, ale trpí vlivem nadvlády potitické, kteréž opříti se neumí, úzkým sklíčením od jistých stran kardinálských a řádů klášterních, které mu ruce váží a k přísnosti ho mají, kdeby povolnost prospěla (Mexiko, Itálie), odporem lidu italského, nepřátelským proti církvi katolické jednáním Ruska, a p. v., tak že naň padati se zdá průpověď (arcib. Malachiáše, v. t.): crux de cruce, což mnozí v ten spůsob vykládají, že z kříže Savojského kříž jeho pochází.

Piusovy spolky nazývají se katolické jednoty, jenž hned v prvních bouřích roku 1848 po uznání práva spolčovacího se utvořily k zachování a podporování zájmů katolických. První takový spolek utvořil se v Mohuči v dub. 1848, načež i jiná města v krajinách porýnských, Bavořích, Rakousku, Slezsku a j. příkladu toho se uchopila. Aby spolky ty v působení svém více se konsolidovaly a tím i spíše účelu svého dosáhly, byla vypsána valná hromada všech spolků do Mohuče na dny 3., 4. a 5. říj., ku kteréž také 83 poslanci rozličných spolků něm. se dostavili, hlavně potom o postavení a nadějích nových těchto spolků, jakož i o upevnění a povznešení života náboženského pojednávajíce. Jak ze stanov na sjezdu tom přijatých vysvítá, obral si spolek za účel věrně státi k biskupům něm. a společně s nimi hájiti nezadatelná práva církve, jmenovitě pak zachovati a chrániti svobodu víry a pravé mravnosti; působiti k tomu, aby církev své božské právo u vyučování a vychovávání člověčenstva svobodně prováděti mohla, jakož aby i obcování biskupů s věřícími a obou těchto se stolicí papežskou svobodné a beze všeho obmezování bylo, zvláště pak, aby prohlášením duchovním žádných překážek se nekladlo; údové pak sami mezi sebou nábožně a mravně se vzdělávajíce mají všemožně k odstranění stávajících zlořádů ve společnosti lidské se přičiňovati, bídě nižších tříd lidu ulevovati, jejich hmotnému blahu napomáhati, jakož i o to se zasazovati, aby jmění církevní a fundační církev sama a beze vší dohlídky státní spravovati a dle svého náhledu užívati směla. K dosažení účelů těchto má sloužit pevná organisace spolku samého, porady o záležitostech do oboru jeho působnosti sahajících, stálé spojení předního místa spolkového (Mohuče) s ostatními spolky pobočnými a denní modlitba jednotlivých členů za zdar a boží požehnání snahám spolkovým. Ač spolek všecky politické otázky vylučuje, má přece svobodným rozvojem života církevního ku podpoře vrchností od Boha ustanovených přispívati; taktéž chování členů jeho k vyznavačům jiné víry má býti snášelivé a laskavé. Poměrně nejmenší účastenství našly **P. s.** v Rakousku; ty pak, které se utvořily ve Vídni, Linci, Brně a Inšpruku, více politikou než čím jiným se obíraly, tak že vláda sama i arcibiskup Vídeňský nespokojenost svou s jejich si počínáním vyslovili. Taktéž spolky porýnské a vestfálské přetřásaly mnohé otázky politické a působily ve svém smyslu na volby sněmovní; spolky bavorské opřely se pak také r. 1848 zamýšlenému zrušení klášterů ve Falcku. Středištěm souměrného působení všech spolků byly roční valné hromady. Druhá valná hromada, svolána na květen 1849, měla se odbývati ve Vídni; když toho však vláda nedovolila, odbývána jest ve Vratislavi od 8. až do 12. kv., kdež mimo jiné též zřízením spolku sv. Vincence se zabývala; v třetí valné hromadě, která byla zahájena v Řezně 1. října roku 1849, jednáno též o zřízení spolku sv. Bonifácia, který obral si za účel vysílati misie po Německu, jmenovitě pro chudé katolické obce ve městech a vsech protestantských neb smíšených. R. 1850 odbývána valná hromada v Linci, 1851 v Mohuči, 1852 v Münsteru, 1853 ve Vídni (r. 1854—55 žádná nebyla), 1856 v Linci, 1857 v Salcpurku, 1858 v Kolíně nad Rýnem, 1859 ve Freiburku a 1860 v Praze.

Piva 1) řeka v jihových. Hercegovině, vzniká blíže hranic černohorských v Drobnjácích a vtéká do horní Driny. — **2) P.**, klášter v Hercegovině na horní Pívě, s kostelem Nanebevzetí P. Marie, vystavěným 1604—1606. Nedaleko jest starý hrad, kdež sídlí Pivský mudia.

Pivce z Hradčan a z Klemšteina, starožitná rytířská rodina někdy v knížectví Krnovském a Opavském květši. Její původní sídlo byla ves Hradčany (*Ratschein*, nyní v prusk. Slezsku), s části do kníž. Krnovského, s části do Opavského náležející, kdežto již začátkem XV. století tvrz a dvůr s pozemky příslušnými rodu tomu náležely. Zejména seděl tam 1415 Mikuláš z Hr. a asi od 1430 Marek z Hr., kterýž (1450—64) byl sudím zemským kníž. Krnovského. Tento zůstavil mimo dceru Enedu, provdanou za Vaňka z Moravice, syny Jana příjmím **P**-ci a Václava. Onen dostal se v držení statku Klemšteina (v. t.), tento zdědil po otci jeho zboží v Hradčanech, zemřel však bezdětek, načež dědictví jeho od kněžny Barbory Opavské a Ratiborské co paní Krnovské 1498 dáno synům bratra jeho Jana: Bernartovi, Krištofovi a Hynkovi **P**-cům z Hr. a z Kl. Z těchto uvázal se Krištof v statek Klemštein, jejž 1523 prodal, Bernart pak dostal zboží Hradčanské, kteréž však již 1500 také Martinovi Šípovi z Branice prodejem pustil. Taktéž vzdal se bratr Krištof zboží, jehož byl v Bohuslavicích a ve Vřesině (u Benešova, nyní v prusk. Slezsku) nabyl od sestry Barbory a prvního muže jejího Jiříka Šutara z Drahotuš okolo 1520 prodejem. V 2. polovici XVI. stol. přicházejí členové rodiny této na Moravě, ku př. okolo 1570 Jan, hejtman na Kroměříži, jehož manželka byla Esthera roz. Podstatská z Prusinovic († 1581), ok. 1580 Diviš na svob. dvoře v městysi Kostelci u Plumlova († 1598), 1590 Joachim na Dlouhé Loučce (*Langendorf*, v kr. Olom.), který statek tento 1600 postoupil manželce Johance, roz. Bítovské ze Slavikovic, a j. Poslední známý po meči potomek rodiny této byl Vratislav **P.** z Hr. a z Kl. na svob. dvoře v Borutíně (v Opavsku nyní prusk.), připomínaný 1608—36. *Svb.*

Pívní berně sluje daň vybíraná z výroby neboli spotřeby piva, kterážto už ve středověku zavedena byvši, nyní téměř ve všech státech se vybírá, kde

pivo je obyčejným nápojem. V Rakouské říši zavedena jest ve všech královstvích a zemích, vyjma Dalmatsko, v Uherských zemích od r. 1850, v ostatních zemích odedávna. V Dolním Rakousku zavedena jest r. 1359 pod jmenem „Umgéld“ za příležitostí, když pro špatné mince stavům vykonávajícím regál ražení peněz, toto právo od vlády odejmuto bylo; aby tedy mince nová raziti se mohla, povolili stavové desátý vídeňský *(Pfennig)*, tedy 10% z ceny piva při výčepu, jakožto novou daň *Zapfen-Mass*, kteroužto daň vláda sama vybírala, dávajíc ji taktéž do nájmu soukromníkům, až pak r. 1639 tento „Umgeld“ dominiím od vlády zrovna nabízen byl ke koupi, tak že během času skutečně vrchnosti tuto daň od vlády skoupily, posléze i město Vídeň r. 1745. Nezůstalo to však při „Umgeldu“ jednoduchém, nýbrž r. 1556 usnešeno se na zavedení dvojnásobného Umgeldu *(doppeltes Zapfenmass)* na několik let, také *Tätz*, *Tatz* čili *Daz* nazvaném, kterážto berně ode dvoru přenechána jest stavům za všeliké poskytnuté půjčky a zálohy k vybírání, načež r. 1657 povolen jest Tatz od stavů vládě na věčné časy, kterážto jej zase stavům na věky přepustila, aby jej buďto sami vybírali, dali v nájem nebo do zástavy atd. Roku 1697 zavedena jest třetí berně na pivo *neuer Bieraufschlag*, 15 krejcarů z vědra, kterážto později zdvojnásobněna byla na 30 krejcarů, z kteréžto berně povstala pak r. 1784 daň z požívání piva *(Biertranksteuer)*. Podobným způsobem vyvinula se **p. b.** i v jiných zemích vnitrorakouských, až pak r. 1848 staré ony dávky „Umgeldu“ čili „Dazu“ za příležitostí vyvazení pozemnosti spolu vyvazeny jsou. V zemích koruny České též **p. b.** se vybírala. Tak na př. r. 1612 žádal dvůr od sněmu moravského, aby stavové na pomoc vychování dvoru J. M. císařské p o s u d n í, z jednoho každého čtyrvěderného sudu piva buď pšeničného nebo ječného na prodej vystaveného po pěti groších, a místo šestého groše 6000 zl. moravských na tři léta povolili. Toto obyčejné posudní za dřívějších let až 60—70.000 zl. vynášívalo, že však v posledních létech sotva 30.000 zl. se odvádělo, tedy žádáno jest, aby stavové ščítáním pivovárů aneb jinak toho napravily. I v Čechách vybírali stavové **p. b**-ni na ulehčení kontribuce, podobně asi jako na Moravě. R. 1704 zamýšlela vláda zavésti obecný akcis také na pivo, odvolávajíc se na sousední Kladsko, Slezsko, Sasko, kde už taková berně dávno zavedena byla. Než stavové rozhodně tomu se bránili obávajíce se, že by tím vláda stavovskému právu povolování daní vymknouti se mohla; že daň ta byla by nestálou, kdežto kontribuce určitá jest; že nová daň příčila by se svobodám země, a že vláda by kontrolou akcisu z piva povážlivě sáhala na svobodu soukromého jmění atd. Avšak r. 1709 přece zaveden jest *Universal Akcis-Ordnung*, tedy i na pivo, a sice podle množství spotřebovaného sladu. Roku 1748 na deset let svolili stavové vybírati 3 krejcary ze sudu sladu. V Čechách pak r. 1764 stavům zůstaveno vybírání **p. b.** a na Moravě r. 1777, a sice 40 krejcarů z vědra piva a 1 zl. z vědra medoviny a sice před zapalováním kotle, při čemž každé šesté vědro bylo od daně zproštěné; z čehož hlavní příjem odváděn dvoru, zbytky pak vynakládány na výlohy zemské. R. 1829 zavedena jest v š e o b e c n á p o t r a v n í d a ň, kterou i **p. b.** upravena byla. Na místě dřívějších berní zaveden plat 45 krejcarů stříbra z vědra ($42\frac{1}{2}$ mázů); roku 1833 sleveno 5%, tedy zbylo $42\frac{3}{4}$ kr. čili 1 krejcar z mázu bez ohledu jaké bylo pivo. V Haliči a Bukovině vybíralo se toliko 19 krejcarů z vědra, až r. 1849 zvýšen jest poplatek na $28\frac{1}{2}$ kr.; v Korutanech a Krajině, kdež vaří se pivo slabé, tak zvané *Steinbier*, ustanoveno z něho $23\frac{3}{4}$ krejcaru; v Tyrolsku snížil sněm r. 1848 berni na 38 kr. z vědra, s čímž se vláda spokojila. V hlavních městech, tak zvaných uzavřených, vybírána kromě toho zvýšená daň z piva, a sice ve Vídni z vědra 45 kr., a v ostatních hlavních městech, tedy v Praze, v Brně, ve Lvově atd., 23 krejcarů. Vyváželo-li se pivo z měst na venkov, vrácena jest ona část nazpátek, o kterou byla berně v městech těchto vyšší. V zemích uherských zavedena jest **p. b.** r. 1851, a sice bez rozdílu v městech i na venkově 36 krejcarů z vědra. Poněvadž vybírala se **p. b.** z vědra bez rozdílu jak silné bylo pivo, tedy vařeno jest v pivovárech začasté pivo schválně příliš silné, které pak přiléváním vody teprva rozřeďováno na prodej, tak zvané studené várky, aby se na dani uspořilo. Z té příčiny zaveden jest r. 1855 nový způsob vybírání **p. b.** dle jeho jakosti, vyměřované zvláštním měřidlem sacharometrem při 14° stupních R., a sice z tak zvané mladinky (*Bierwürze*), která teprva kysáním promění se na pivo. Za základ vzato 12° dle sacharometru, jakožto průměrná jakost piva, pod 11° vařiti zapovězeno; za každý pak 1 stupeň určena berně $3\frac{1}{4}$ kr. z vědra v Čechách, v Uhrách 3 kr., v Haliči a Bukovině $2\frac{1}{2}$ kr., a v ostatních zemích $3\frac{1}{2}$ kr. Kromě toho vybíral se příplatek v uzavřených hlavních městech, a sice z vědra: v Praze $21\frac{1}{8}$ kr., ve Lvově a Krakově $16\frac{1}{4}$ kr., v Brně, Linci, Št. Hradci, Lublani $22\frac{3}{4}$ kr., ve Vídni $45\frac{1}{2}$ kr. Když z venkova dováženo bylo pivo do měst těchto, musil se zapraviti podotknutý doplatek. Od 19. srp. 1857 změněna jest tato berní soustava v ten způsob, že za minimum vzato 9° dle sacharometru při výrobě piva, začež vybírá se berně (45 kr. stř.) 79 krejcarů nových z vědra v zemích mimouherských, v Uhřích a Polsku ale (36 kr. stř.) 63 kr. nových, a obnáší-li pivo více stupňů nežli 9, platí se za každý stupeň ještě (4 kr. stř.) 7 kr. nových v celé říši; vyjma ovšem Dalmatsko, kde daň z piva zavedena není. V Korutanech vybírá se při tamějším pivě (*Steinbier*), obnášejícím 5°, toliko 44 kr. nových z vědra, za každý stupeň pak o 7 kr. více. V městech uzavřených kromě toho zvýšena jest berně z vědra piva, ve Lvově a Krakově na 35 kr. nov., v Praze, Brně, Linci, Lublani, Hradci na 42 kr., ve Vídni na 84 kr. V roku 1859 zavedena jest válečná přirážka 20% k dani z piva. Berně z piva obnáší ročně v Rakouské říši nyní už ok. 17 mil. zl. r. č. při výrobě více nežli 13 mil. věder. Považíme-li, že berně tato obnášela r. 1830 toliko $4\frac{1}{2}$ mil. zl., r. 1840 pak $6\frac{1}{2}$ mil. zl., r. 1850 už $7\frac{1}{2}$ mil. zl., nyní však 16 mil. zl. r. č., tož pozorovati patrné stoupání této berně za dost krátký čas. Pivovárů však během času ubývá, kdežto roku 1852 vařilo se v 3844, nyní jest jich toliko 3314, ovšem ale za to tím rozsáhlejších, anto výroba piva stále postupuje, obnáševši ročně na př. r. 1830 toliko 8 m. věder, kdežto nyní 13 mil. věder dosáhla. Nejvíce piva spotřebuje se v Čechách, ročně $4\frac{1}{3}$ mil. věder, v Dolních Rakousích $2\frac{1}{2}$ mil. věder, na Moravě 1 mil. věder, v Horních Rakousích 1 mil. věder, v Haliči $\frac{3}{4}$ mil. věder, v Uhrách $\frac{3}{4}$ mil. věder; průměrně vypadá na jednu osobu nejvíce v Solnohradsku 90 mázů, v Dolních Rakousích 64 mázů, v Horních Rakousích 62 mázů, v Čechách 39 mázů, v Moravě $23\frac{1}{2}$ mázů, v Štýrsku 21 mázů, v Haliči $6\frac{3}{4}$ mázů, v Uhřích $3\frac{1}{2}$ mázů atd. Co se týče měst, stojí tu Praha v čele, spotřebujíc ročně $\frac{1}{3}$ mil. věder neboli 108 mázů na jednu osobu, Vídeň 1 mil. věder, 96 mázů na osobu, Linec 85 mázů, Brno 51 mázů; daně z piva odvádí Vídeň $1\frac{1}{2}$ mil. zl., Praha ok. 650.000

zl., Brno 34.000 zl. Na daň z piva, obnášející v Rakousku ročně nyní 17 mil. zl. r. č., přispívá království České okolo 6 mil. zl., Morava $1\frac{1}{3}$ mil. zl. Průměrem platí se tedy daně z vědra piva více nežli $1\frac{1}{4}$ zl. r. č. V Anglicku platí se **p. b.** ze sladu, a obnáší ročně okolo 66 milionů r. č., v čemž zahrnuta je už daň z chmele (asi 4 mil. zl. obnášející), v celku dělá daň tato 18—23% ceny piva. V Prusku obnáší berně z piva ročně toliko 2 mil. zl. r. č., kterou odvádí asi 16.000 pivovárů. Ve Francouzsku obnáší berně z piva ročně $15\frac{1}{4}$ mil. franků, tedy něco přes 6 mil. zl., tolik, co u nás jediné království České platí. V Bavořích vaří se ročně asi 10 mil. věder piva; veškerá daň potravní v Bavořích vybíraná obnáší však toliko $5\frac{1}{3}$ mil. zl. r. č., tedy je berně z piva v Bavořích nepoměrně menší nežli u nás. *Mk.* — **P. krejcar** jest nepřímá daň z piva, obyčejně přirážka k řádné dani z piva, na př. krejcar z každé holby neb z každého mázu. Tohoto prostředku užívají zejména v nejnovějším čase v Čechách obce nezámožné, aby opatřily sobě náklady potřebné na školy, nemocnice a pod. ústavy obecnému dobru sloužící. K povolení **p**-ho **k**-u potřebí jest dle nov. obec. zák. z r. 1864 pravidelně zákona zemského; vybírání pak povoluje se jen na jistý počet let a vztahuje se na všecko pivo, které se v okrsku obce spotřebuje. Podobným způsobem lze vymoci i povolení k poplatkům z vína, kořalky a jiných lihovin. *Čný.*

Pivnica, ves uher. v Báčské stolici na tak zvané Římské hradbě, s 4329 (r. 1862, r. 1857 : 4095) obyv. srb., maď., slovenskými a německými. R. 1848—49 svedeno na blízku mnoho půtek.

Pivničná (*Piwniczna*), m. halické v kr. Sandeckém, nad Popradem, s plátenictvím, papírnou a 2200 obyv. (1857).

Pivo slove nápoj lihový, z ječmene neb pšenice, řidčeji z ovsa, samopše, kukuřice, pohanky, kvašením připravený. Připravuje se sice **p.** také z cukru, syrobu, medu, ze škrobového syrobu, z ovocných šťáv, z mrkve, cvikle, pýřavky, brambor, ale výroba ta je podřízená u porovnání s *pivem* ječmenovým a pšeničným, které mimo svou obzvláštní dobrotu i poměrně větší stálostí se vyznamenává. Druhá podstatná látka k *pivu* přicházející je chmel, jejž ničím jiným zúplna nelze nahraditi. **P.** obsahuje v sobě líh, kyselinu uhličitou, kyselinu tříslovou (hořké látky), částku dextrinu a cukru, malé množství sloučenin proteinových, olejů prchavých, solí amoniakových, pak neústrojné částky z obilí a chmele pošlé, nezřídka i stopy olejů mastných a kyseliny mléčné. Všechny tyto látky dostaly se do *piva* postupným převáděním látek, původně užitých, cestou lučebnou. Obilí smočené nechá se totiž nejprv klíčit, čímž z lepu diastas, a tímto ze škrobu částečně dextrin a cukr se tvoří. Klíčení započaté přeruší se usušením nebo spražením obilí, jež pak sladem slove. Sušení děje se na valečkách, kdež slad se pouze usuší, pražení ale na hvozdu, drátěných to sítech, na něž se slad klade, jímž se pak rourami od zpodu horký vzduch provádí. Tím vypařuje se ze sladu voda, šídlo se umoří a čmýří se spraží, tlapáním se pak ulámе a převíváním odstraní. S počátku obnáší teplota při hvozdění as 30°, ku konci 50° až 60° R. Dobrý slad musí býti křehký a míti sladkou, kořenitou chuť. Před dalším upotřebením se slad mezi mlýnskými kameny rozdrobí v tluč; lepší je rozmačkání mezi železnými válci, jelikož se takto do sladu nedostane mouka, která později rostok kalí. Na to následuje zapaření č. vystírání na rmut, jehož účelem jest dextrin a cukr rozpustiti, ze zbývajícího škrobu diastasem, vodou a teplem dextrin a cukr dobyti, a bílkovinu částečně sraziti. Zapaření to děje se v kádi vystírací, která má dvojí dno. Hořejší je dírkované jako řešeto, a na něm leží slad, jenž nejprvé teplou vodou se poleje, načež se zneenáhla přidává voda vždy horčejší, tak aby ku konci byla teplota rmutu 50°. Tento způsob vystírání, v Anglicku, Francouzsku a v Belgii obecný, jest prý nejlepší, jelikož se posloupným přidáváním vody vytažení látek rozpustných ze sladu stane úplněji. Rozdílný jest způsob český č. bavorský, při němž část rmutu v kotli se silně zahřeje a pak s ostatním vlažným rmutem smíchá, což několikrát se opakuje; celé vystírání trvá as hodinu neb dvě, v kteréžto době tvoření cukru vrchole svého dospěje. Když se byla břečka dokonale usadila a vyčistila, vypouští se kohoutkem do podstavené kádě. Tak obdrží se mladinka, obsahující dextrin, cukr, diastas a bílkovinu, jest barvy jasně žluté, zápachu příjemného a silně, až protivně sladké chuti. Na zbylé mláto v kádi vystírací nalévá se ještě jednou horká voda, což i potřetí ještě opakovati lze, ale každá pozdější mladinka má méně cukru a více dextrinu a škrobu, třetí bývá i poněkud nakyslá, a bere se na špatnější druh *piva*, t. na patoky. Mladinka se napotom chmelí, aby nekysala, a zaváří se. To děje se buď na kotli hlubším, nebo na mělkých pánvích. První způsob jest lepší při těžkých, druhý při lehčích *pivech*. K mladince vroucí přidává se buď chmel na drobno rozkrájený, anebo se dříve svaří chmel zvlášť, a svařenina vlévá se do mladinky. Vaření toho účelem jest odpařování vody, aby mladinka se sehnala, sražení bílkoviny a zbývajícího škrobu a vytažení i sloučení látek z chmele s látkami mladinky. Zelený škraloup, jenž na počátku vření na mladince se tvoří a od chmele pochází, po čase zase zmizí, načež se mladinka procedí a do chladnice převádí. Jsou to velké a hodně mělké kádě pod zvláštními kolnami s dobrým průvanem, aby schlazení mladinky dělo se co nejrychleji; příliš volným chladnutím kysala by mladinka snadno, jelikož vzduchu musí se dáti přístup. Proto vymýšlely se rozličné přístroje schlazovací, obyčejně založené na velké chápavosti tepla studené vody, rourami skrze chladnici pouštěné. Mladinka, až na 10° schlazená a usazením při tom bílkoviny a slizu zúplna vyčištěná, musí se nyní v kvašení převésti, k vůli čemuž do hlubokých kádí se spustí; i přidají se k ní kvasnice č. droždí, t. j. látky při kvašení vyvržené. Počítáť se při větších várkách na 800 měr mladinky 1 míra droždí, někdy stačí již polovička a třeba ještě méně. Dává se droždí buď do veškerého množství, anebo se smíchá s menší částí mladinky a po začatém kvašení této přileje se do kádě. Kvašením přecházejí dle zkoušek anglických $\frac{4}{5}$ cukru v mladince obsaženého v alkohol a kyselinu uhličitou, která jakožto plyn s větší části uplíchne, nadýmajíc mladinku a vyvrhujíc droždí na povrch. Droždí kvašením pošlého jest mnohem více než se ho přisadilo, což pochází ze sloučenin proteinových při hvozdění sladu povstalých. Část kvasnic padá také ke dnu, což se stává se všemi kvasnicemi, je-li teplota mladinky udržována na méně než 10°. Dle toho rozeznává se pak **p.** na vrchní nebo zpodní kvasnice (**p.** obyčejné a ležák). **P.** hotové spílá se nyní do sudů u vnitř vysmolených, kteréž v hlubokých chladných sklepích nebo v lednicích se položí, kdež ještě **p.** dokvašuje. Kvasnice vyrážejí se tu otvorem na hořejší oblině sudu, pročež dlužno dolívati sud čistou vodou. Po ukončeném kvašení zandá se otvor zátkou. **P.** dobré musí býti chuti příjemně hořké,

musí míti říz, pocházející od kyseliny uhličité, a nemá působiti bolení hlavy a jiné nepohodlí, jakož má býti také čisté. Sládci nezřídka **p.** strojí k ušetření chmele dáváním do něho jiných hořkých látek, které mnohdy jsou neškodné, na př. hořký jetel, zeměžluč, peluňka, řebíček, kvasia a j., ač chmel nikterak nenahražují. Přísady jiné, jako vlčí lýko, chebule, rojovník atd., jsou jedovaté a přísně zakázané. — *Piva* rozeznáváme těžká a silná od lehkých a slabých. Těžké **p.** chová více látek vytažených, silné více líhu. **P.** silné, ale lehké, jest nápodobné vínu, taková jsou *piva* bavorská. Ostatně nevaří se po celý rok *piva* stejná; obyčejně v letě lehká, na jaře a na podzim těžká — ležáky. Lehčí **p.** chová průměrem as 5·75% výtažku; ležák as 12—18%. Nejsilnější **p.** jest anglické ale [él] s 15 až 29% výtažku. U nás platí za nejlepší **p.** plzeňské, kterémuž žádné jiné co do lahodnosti se nevyrovná. *Pý.* — Dějiny. Nedá se dokázati, který by národ první **p.** dělati počal. Jest zajisté mnoho svědectví, že za starého věku i Egypťané, i národové asijští, i Řekové a Římané *pivu* již rozuměli. Pomíjejíce svědectví básníků a historiků řeckých i svědectví Pliniovo, dokládáme se toliko Xenofontem (*Anab.* IV., 5.), který armenské **p.** vychvaluje, řka, že měli Armenové v kbelících ječné víno (*οινος κριθινος*), v němž byla i zrna kolem kraje; kdo měl žízeň, srkal **p.** rákosovými trubičkami z kbelíku (jakž dle Niebuhra Armeni posud činívají). „A velmi silné bylo, vody-li nepřilil, a velmi lahodné pití bylo, kdo mu přivykl.“ Podobným způsobem nejspíše i jiní národové **p.** dělali, na slunci je vykvasiti nechávajíce. Dle Tacita (*Germ.* 23.) dělali také staří Němci **p.** z ječmene (humor ex hordeo), rádi je pijíce. U Slovanů svědčí i samo slovo **p.**, znamenajíc pití vůbec (i něm. *bier* od *bibere*, píti odvozují), že mezi nimi za starodávna **p.** bylo nápojem dobře povědomým. V Čechách není sice starých osad, jichž jméno by o vaření *piva* svědčilo, jako svědčí jiná jména o dělání jiných řemesel, nicméně pro časté připomínání chmelnic v starších pamětech nedá se pochybovati, že předkové naši i vařením *piva* se zabývali. Snad se proto o *pivě* paměti nezmiňují, že bylo příliš obecné a že si je každý připravoval sám jako jiné potřeby domácí, jichž si též kronikáři nevšímali. Teprvé když města v Čechách a na Moravě byla zakládána, nemluví se v privilegiích městských o žádné živnosti tak často jako o vaření *piva*, v němž záležel veliký důchod obcí i občanů: vaření *piva* považováno za přední a nejplatnější živnost městskou. Výnosnost živností městských vůbec s prvu záležela na zamezování konkurence, což se dálo hájemstvím č. právem míle, t. že na míli cesty kolem města nemělo býti žádné živnosti městské, zvláště pak žádného pivováru pod velikými pokutami, protože z várek šel také veliký důchod komoře královské. Nejvíce vyhrožovala (1228) králová Konstancie, zavádějíc do Hodonína na Moravě Němce a vyminujíc si z každé várky po 12 denárech: kdo by na míli kolem Hodonína **p.** vařil, měl statek i hrdlo propadnouti (Erben Reg. 346). Ač nebylo v privilegiích každého města královského do podrobna právo míle vyloženo: přece starala se města, zvláště za krále Jana Luxemburského a po něm, o to, aby na to zvláštní listy měla, by pivováry a krčmy na míli kolem města trpěny nebyly. Pražanům Staroměstským dal Jan právo (Sigmund je potvrdil), aby na míli kolem Prahy krčmy nebylo. Pražané Novoměstští měli podobnou milost od Karla IV. Hradečtí měli od Jana list, že týchž svobod mají užívati jako Pražané. Podobný list, aby okolo města pivovárů, sladoven, krčem a šenků nebylo, měli od krále Jana Vodňanští, Klatovští, Litoměřičtí, Nymburští, Lounští, Písečtí, Čáslavští (kolem Čáslavi nemělo býti pivovárů a sladoven, toliko Hory Kutny byly vyminěny), Kadaňští, Mostečtí. Od Karla IV. měli list na právo míle a výhradné vaření *piva* Slanští, Kouřimští, Ústečtí; od Václava Kolínští, Domažličtí, Budějovští, Mělničtí; od Sigmunda Táborští, Brodští, Mýtští, Berounští; od Vladislava Stříbrští. Páni a rytíři, zakládajíce s povolením královským na svých panstvích města poddaná, přičiňovali se k tomu, aby jim poněkud podobné svobody živností městských získali, jakou měla města královská. Když pak šlechta v městech svých i mimo města na ujmu privilegií měst královských sladovny, pivováry a krčmy zakládala, byly z toho půtky nemalé, které byly tím ukrutnější a krvavější, když šlechta, zvítězivši nad táborským živlem demokratickým u Lipan (1434), netoliko lidi své mimo právo utiskovala, nýbrž i městům svobodným v právech stavovských a v živnostech městských zvláště za slabého Vladislava překážela. Nastal boj mezi městy a šlechtou, trvající od r. 1484—1517, v němž mimo sněmovní hlas stavu městského šlo zvláště o vaření *piva*. „Města česká měla jsou velikou závadu ve svých požitcích, ano páni a rytířstvo sami **p.** vaří, prodávají a svým poddaným z měst **p.** bráti nedali, ani dopouštěli svým sedlákům prodávati obilí do měst, leč se prvé pánům opovědí.“ Ale již král Jiří právo míle vykládal tak, že sedláci na míli od města **p.** vařiti nemají, páni a rytířstvo že svobodně zboží svého všelikým způsobem, tedy i vařením *piva*, užívati mohou. Takového výkladu dostávalo se městům i za Vladislava, ba i samou smlouvou Svatováclavskou (1517) pře o vaření *piva* nebyla skoncována, nýbrž toliko na 6 let odložena. Zůstáno na tom, páni a rytířstvo „by nebránili svým lidem *piva* a jiných věcí z měst bráti, i do měst voziti obilí a jiné věci svobodně.“ Ačkoli města pánům a rytířstvu vaření *piva* pustiti musila, přece smlouvou Svatováclavskou zemi navrácen byl pokoj, jehož se strany dlouho nemohly dodělati, až Vilém z Pernšteina po několik let o to usiloval, „aby se sami Čechové smluvili bez cizích národův, kteříž povah Čechův svědomi nejsou.“ Tím, že městům královským odňato bylo výhradné vaření *piva*, stal se v Čechách veliký pokrok hospodářský, proto že šlechta zvláště po svých městech pivováry zakládajíc obcem za jisté platy je pouštěla, čímž i v poddaných městech důchody obecní a zámožnost měšťanů znamenitě se zvelebily. Ač pak páni a rytíři po panstvích pivováry měli, přece v městech **p.** vařiti nemohli, leda by v městech domy měli a podnikali práva a břemena městská. — Ve větších městech bývaly záhy veliké bouře, když obec nebo přední měšťané sami toliko **p.** vařiti chtěli, zvláště řemeslníkům várky zabraňujíce. Tak přišlo 800 řemeslníků ze Žitavy za Karlem IV. do Dokz (1368), stěžujíce si, že jim rada **p.** vařiti nedopouští. V Budyšíně neshodla se obec s radou pro vaření *piva* a novou radu vyvolila, kterou Václav IV. postínati dal (1405). Ale r. 1415 bouřili se Budyšinští opět pro vaření *piva*, a mělo 74 měšťanů a cechmistrů sťato býti, avšak ku prosbě královny Václav na stětí 18 osob přestal. — Býval v městech jistý počet měšťanů nákladníků, kteří pivováry vystavěvše nebo zakoupivše sami toliko právo měli **p.** vařiti a jinak z pivovárů užitek bráti (nejstarší podniknutí akciové). Právo to zůstávalo na domech, které proto asi 4krát dráže prodávány byly, nežli jiné domy měšťanské; pivováry bývaly prodávány

tak, že kopa užitku platila se po 15 kopách, n. př.: na Zvíkovsku (1574) prodávalo se týdně 12 sudů, užitku ze sudu bylo 10 gr. tedy týdně 2 kopy; z 52 varů 104 kopy, kopa prodána za 15 kop, tedy celý pivovár za 1560 kop. Nákladníci vařívali dle jistého pořádku a dle jisté míry, která neměla býti překračována. Poddaná města platívala vrchnostem z každé várky dle zvláštních svých privilegií a smluv; posudné bývalo králům nálezem sněmu povolováno co pomoc, za niž králové zvláštními reversy děkovali. Zpoura r. 1547 uvalila na královská města zvláštní pokutu čili placení z každého sudu *piva*, které co penální tác až do r. 1820 v platnosti zůstávalo. — *Piva* česká bývala až do XVII. stol. hlavně dvojí: pšeničná (bílá) a ječná (hořká), některá pak *piva* slynula zvláštní dobrotou, jako bílé pivo Pražské „popeněžni“, Brodské, Stříbrské; hořké Rakovnické, Slanské, Berounské, Chomutovské, zvláště pak Žatecký „samec“ (když ho přilil do jiného piva, pěnilo se a šumělo); „Rakovničtí pivovárečníci a Žatečtí chmelaři“ i v stálé přísloví vešli; o Litoměřickém *pivě* říkali v XV. stol., že „vždy smrdí bahnem a dýmem“ a j. *Piva* ta i do jiných měst s povolením rady byla prodávána, jako Pražské, Stříbrské a j.; však i *piva* cizí bývala do Čech vozena, jako Svidnické a j. — Pivovárů bývalo po Čechách množství: v Kolíně 11, v Kouřimi 8, v Chomutově 7, v Hradci Králové (1542) 37 atd., v nichž veliká hojnost *piva* vařena byla (v Hradci Kr. na př. za 15 měsíců 7683 várky po 13 sudech = 100.009 sudů). Pivovárnictví v Čechách došlo znamenitého zdokonalení, jakž o tom posud česká pojmenování věcí várečných i mezi Němci svědčí. Nebylo zle o odbyt, protože se v Čechách tak mnoho pilo, až Čechům i opilství co nectnost národní Eneášem Sylviem vytýkána byla, čemuž odpíral Veleslavín, maje za to, že Čechové pití tak hojnému od Němců se naučili. Bylo staré pravidlo o hostinách: „Často *piva* nalévaj, hojnost chleba vždy mievaj.“ Bohuslav z Lobkovic vysvědčuje o Pražanech: „Za opilství málo se stydí, jelikož i na veřejných ulicích pivajíce, jak mile jeden, hned i druzí korbel do rukou brávají“, čemuž již biskup Fridrich, legát sboru Basilejského, nemohl se dosti nadiviti. Později (1554) naříkal si rytíř český: „Nastojte, již nyní kde ves, tu krčma aneb dvě, a kde dva sedláci, hned krčma třetí!“ Z nesmírného pití, jemuž všichni stavové druhdy se oddávali, pocházely časté svády, rvačky a vraždy, o nichž staré knihy soudní všude svědčí. I za velikého pokoření Čechů v posledních dvou stoletích pivovárnictví v Čechách květlo, ačkoli nerozmnožilo novými pokroky zděděnou již slávu. Nyní pak, když spolčováním, továrnickou podnikavostí a pokročilostí průmyslovou i v pivovárnictví veliký převrat nastal, nezbývá našim starobylým nákladníkům nic jiného, nežli dle způsobu a potřeby času pivováry své zvelebovati, nemá-li i tato městská živnost mocnou konkurencí udušena a menší města na dobro zchuzena býti. *bk.*

Pivoda Frant., skladatel český, nar. v Žeravicích na Moravě 19. října 1824. Od útlého mládí jevil veliké chuti ke zpěvu, který v rodině jeho se pilně pěstoval. Když mu bylo 10 let, přišel k staršímu bratru Kašparovi, tehdáž učiteli v Bučovicích, kdež u bratra a u vzorného učitele Obdržálka učil se zpěvu i hudbě; r. 1838 přišel za vokalistu k sv. Jakubu do Brna, kde také navštěvoval gymnasium. Opustiv toto odbyl kurs učitelský a 1842 stal se podučitelem u bratra v Zábřehu. Ale mocnou láskou k hudbě veden oddal se jí zcela; roku 1844 šel do Vídně, učil se harmonii u Rottra a poslouchal přednášky prof. Drechslera; zároveň cvičil se pilně ve hraní na klavír, při čemž mu byl rádcem krajan jeho Ant. Benda. Později učil se ještě u Halma a 1847—8 u Bockleta. Z té doby pocházejí první komposiční pokusy **P**-dovy, které od Bockleta co zdařilé schváleny byvše k usilovné pilnosti ve směru tomto jej pobouzely. V hluku roku 1848 stud. **P.** pilně dále, a od té doby počal všude býti činným, kde se hudební umění stýkalo s národností: pro české služby boží ve Vídni skládal čtverozpěvy a sbory, provozované od československých řemeslníků, které **P.** pravidelně zpěvu učil; taktéž býval činným při slov. besedách, ochotnickém divadle českém atd. R. 1851 seznámil se **P.** s proslulým mistrem dramatického zpěvu Bassadonnou, u něhož seznal důkladně ital. methodu zpěvu, a r. 1853 stal se učitelem hudby u knížete Khevenhüllera, v kterém postavení zůstal až do 1860. Z té doby pocházejí skladby *opus 13—40*, obsahující písně české i něm., pak kusy pro klavír. Docíliv u knížecích vychovanců svých brzkých a značných výsledků, býval pak **P.** v zimě brán do mnohých rodin šlechtických za učitele hudby. Touhou po půdě národní veden opustil **P** na jaře 1860 příjemné postavení své ve Vídni, a stráviv léto v Uhrách u hrab. Crenneville přišel na podzim do Prahy, kde od té doby žije co učitel a skladatel skoro výhradně v národním směru. Veliký počet žáků, nejvíce z rodin šlechtických, vzdělal důkladně ve zpěvu; z jeho žáků jmenujeme: sl. Blažkovou, dříve žákyni Praž. konservatoře, jejíž vzdělání **P.** dokončil, sl. Gabrielu Roubalovu, Julii Knornovu a p. Palečka. Od 1860—65 vyšly skladby jeho *opus 41—50*, z nichž jsou nejvíce rozšířeny písně. **P.** byl také mezi prvními, kteří umínili si založiti besedu uměleckou.

Pivoň, Pivoňka, něm. *Stockau*, ves na Šumavě v okr. Renšperk., kr. Plzeň., čítá 320 něm. obyv., má farní (jindy klášterní) kostel Zvěstování P. M. (presbyterium od r. 1359, loď r. 1686 nově vystavená), zámek, před tím klášter, a školu. — Dle staré pověsti vystavěl v **P**-ni kn. Břetislav na památku vítězství nad vojskem německým v srp. 1040 nejprv kapli sv. Jana Křt. (po r. 1787 zrušenou), při níž po sto letech usazeni jsou mnichové vilemité, a když se později tito spojili s augustiánskými poustevníky r. 1266, odevzdán jest klášter **P**-ský těmto. R. 1421 vypuzeni jsou mnichové z **P**-ně, vrátili se však brzy zase, a obdrželi od papeže Bonifáce IX. fary v Štitboři, Valtířově a Rokošíně; totéž stalo se r. 1619, načež od Ferd. II. opět uvedeni zde až do 1787 zůstali, kdež 8. září klášer nařízením cís. zrušen. Jmění jeho obnášelo při zrušení 148,835 zl. R. 1800 statek soukromníkům prodán. Nynější držitel **P**-ně jest Leopold hr. z Thun-Hohenšteina. *Vl.*

Pivoňka v. Paeonia.

Pivoňkovité v. Paeoniaceae.

Pivovarství v. Pivo.

Piwarski Jan Felix, jeden z čelnějších kreslitelův a rytcův pol., zasloužilý prof. pěkných umění, nar. r. 1794 ve vojv. Lubelském a stud. v Haliči. Službu státní počal konati 1816 ve Varšavě v kanceláři komise spravedlnosti, r. 1818 stal se konservatorem rytin při bibliotéce veřejné, které byl zároveň sekretářem. Rovnaje bohatou sbírku rytin dopisoval pilně do *Gazety literackě*; r. 1821 vyslán byl na náklad vlády do Němec, aby se tu seznámil s historií pěkných umění, kterou měl vykládati na universitě. Avšak katedra ta nebyla zřízena i zůstal tedy na škole přípravné pro techniku a účastnil se při tom vydávání *Monumenta regum Poloniae*; po r. 1831 učil v institutě Alexandrovském, od r. 1840 na gymnasiu reálném, od 1844 na škole pěkných

umění až do r. 1848, kterého dán na odpočinek; † ve Varšavě 1859. Za pilného svého života zhotovil P. mnoho výkresův olůvkem, křídou, pérem, tušemi a olejovými barvami na plátně, mědi a dřevě; dále mnoho pohledův, scen a vtipů z lidu. Však největších zásluh získal si o lithografii, s kterou důkladně krajany své seznámiv zdokonalil ji měrou v Polsku potud nevídanou, jak o tom svědčí jeho *Album cynkograficzne* na 12 listech (1841) a *Kram malowniczy* na 24 listech. K nejlepším jeho pracím náleží dále *Galeryja królów polskich*, lithografie to podle obrazův Bacciarelliho, jichž vyšlo šest, a *Vzory i nauka rysunków* (ve Varšavě 1840—45, 2 části), nejlepší to posud dílo druhu svého v Polsku.

Piwnicki, znaku *Lubicz*, hraběcí rod původně pol., nyní v západních Prusích usedlý, který pošel z Lubiczův a jméno P. přijal od statku Piwnice v záp. Prusích. Připomínají se Mikuláš P., jesuita († 1631), Jan písař hradský na Chelmině 1648, Martin a Jiří r. 1653 poslanci na sněmu pol., z nichž prvý byl písařem zemským na Chelmině a po něm hodnost tu dostal Jiří; Konstantin Kazimír 1684 hradský písař tamže a vyslanec na tribunál korunní 1718; Jan Frant., podvojv. Chelmiňský, a Kazimír, písař zemský tamže, poslovali na sněm r. 1730, a nejspíše týž Kazimír, sudí zemský tamže, pán na Plužnici, byl vyslancem do tribunálu 1742. Konstantin P. byl r. 1754 kanovníkem v Chelmíně, Valerian, mečník v pol. Prusku a poslanec na sněm r. 1764 a 1768, komisař pokladnice 1778, Ignác sudí na Chelmině, pán na Zajączkově, vyslanec na sněmy 1764 a 1768, Dominik, bratr před., na Zajączkově, král. komoří, zplodil s druhou manželkou Helenou Konarskou syny Stanislava, Ignáce a Jana. Ignác (nar. 1785), úd sněmovny panské, povýšen byl r. 1844 jenom pro sebe a potomky své do stavu hraběcího v Prusku.

Pixa František, narozen v Písku r. 1807, stud. v rodišti, filos. v Praze a theol. v Budějovicích, kde r. 1833 na kněze byl vysvěcen. Kaplanovav 6 let na více místech, stal se expositou v Malíně u Kutné Hory, kde strávil 17 let; od 1856 je farářem v Červené (okr. Milevský). P. zná se výborně v štěpařství a tiskem vydal: *Krátké navedení k chování, šlechtění a ošetřování ovocných stromů pro školy* (v Písku 1837); úplnou rukověť k štěpařství a popis nejlepšího ovoce, pod názvem *Klíč štěpařský* (v Praze 1848, nákladem Matice české); *Poučení o založení a pěstování křenovek*, a *Navedení k založení zelinné a štěpné domácí zahrádky*. — Co znatel štěpařství byl P. jmenován též členem štěpařského spolku českého.

Pixis 1) Fridrich Vilém, slovutný houslista, nar. v Mannheimu 1796. Již za dětinství učil se na klavír u otce, varhaníka při reform. kostele, později pak, když i mladší bratr hráti počal, oblíbil si housle, a když za rok učinil znamenitý pokrok, přišel do učení k proslulému Fränzlovi, u něhož prospíval tak rychle, že maje sotva devět roků stáří svého budil již podivení. Když při obležení Mannheimu reform. kostel střelbou byl zbořen, musel otec P-ův do ciziny; s manželkou a oběma syny, z nichž mladší již také zručně hral na klavír, šel do Darmstadtu, kde děti jeho u dvora i v městě s pochvalou hráli, načež dávali koncerty ve Frankfurtu, Kaselu, Marburku, Hanovru, Brunšviku a Bremách. V Hamburku zalíbil si slavný Viotti tak velmi Fridricha, že jej po sedm měsíců každodenně vyučoval. Nato cestovali synové s otcem v Dánsku, Němcích, Polsku a Rusku, a po dvanácti létech usadili se ve Vídni. Ač již znali theorii skladby, učili se jí ještě u Albrechtsbergra, jehož poslední žáci byli; pak šli synové sami na cestu. Do Prahy přišli právě v tu dobu, kde se tu zřizovala konservatoř hudební. Mnozí vznešení přátelé umění zalíbili si mladého houslistu, a očekávajíce od něho prospěšného působení na novém ústavě přiměli jej k tomu, že se v Praze usadil a přijal místo učitele na housle, což se stalo r. 1810. Od té doby byl P. na konservatoři, později též ředitelem orkestru při zemském divadle a ředitelem jednoty hudební, až † 20. října 1842, požívaje obecné vážnosti a lásky co umělec i co člověk. Mezi žáky jeho byl také Slavík. — **2)** Jan Petr P., bratr před., nar. v Mannheimu 1788. U otce nabyl záhy nevšední zručnosti na klavír a vykonal, jak svrchu pověděno, mnohé cesty. Když starší bratr jeho zůstal v Praze (1809), odebral se Jan Petr do Mnichova, učil tam na klavír a vydal některé skladby; pak strávil opět několik let ve Vídni, mezi tím konaje cesty umělecké, kterými pověst svou rozmnožil. R. 1825 usadil se v Paříži, kdež byl oblibeným hudebníkem a učitelem; později obíral se pilně hudebním vzděláním schovanky své Francilly (viz dole), s kterou pak mnohé cesty vykonal. Asi v polovici let čtyrycátých usadil se v Baden-Badenu. Hra P-ova byla skvělá a uhlazená, ale bez hlubokého citu, což platí také o jeho skladbách. Tyto jsou velmi četné, totiž sinfonie, kvarteta a kvinteta pro smykací nástroje, koncerty, ronda a sonaty pro klavír s průvodem rozličných nástrojův. R. 1831 dávala se v Paříži, ale bez značného výsledku, jeho opera *Bibiana aneb kaple v lese*. — **3)** Francilla P-ova, nar. v Lichtenthale v Baden-Badenu okolo 1816, slula vlastně Göhringerova. Sirotka přijal za vlastní J. P. P., a poznav její krásný mezzosoprán vzal ji s sebou do Paříže a vzdělal za zpěvačku. Okolo polovice let třicátých cestoval s ní v Němcích, kde se na mnohých hlavních divadlech velice líbila. Méně dařilo se jí později v Paříži, načež se s pěstounem odebrala do Itálie. Tam vyvinovaly se vlohy její vždy více, a r. 1840 psal pro ni v Neapoli Pacinni svou *Sappho*. Po několika létech zasnoubila se P-ova s ital. šlechticem. — **4)** Theodor P., syn P-a **1)**, nar. v Praze 15. dub. 1831. Od sedmého roku učil se hudbě u otce, ale zcela oddal se jí teprv po smrti otcově, r. 1842. Na konservatoři Pražské učil se zvláště na housle u prof. Mildnera; obdržev po třech letech skvělá vysvědčení šel do Baden-Badenu k strýcovi, který jej vzal s sebou do Paříže, kdež se hned v prvním koncertu líbil. Následujícího roku učil se v Cannstadtu u Vieuxtempsa, který mu předpovídal skvělou budoucnost. Na to dával koncerty v městech německých, pak šel do Paříže (1848), ale pro revoluci musil jej opustit; šel opět k strýci do Baden-Badenu, a příštího roku zase koncertoval se skvělým výsledkem v Německu. Na podzim r. 1850 povolán jest do Kolína za učitele na housle a člena orkestru, a později stal se tam koncertním mistrem. Z Kolína vykonal mnohé cesty umělecké, na př. r. 1853 do Holandu a 1855 do Paříže, ale † již 1. srpna 1856. P. hru svou, zvláště v posledních letech, znamenitě zdokonalil, i byl mistrem v úplném slova toho smyslu. Ze skladeb jeho vyšly a líbily se dva sešity písní a více kusů salonních pro housle s průvodem piana.

Piz, v románském nářečí ve Švýcařích tolik co horní vrchol (sr. *pik*), jako v Alpách rhaetických P. d'Albula, P. Beverin a jiné.

Pizarro 1) Francisco, nazvaný veliký markýz, podmanitel země Peruánské, nar. ok. r. 1475 v Truxillo, estremadurském městečku, zavražděn v Kuzku, v městě peruánském, 26. čna 1541. Byl nemanželský syn španělského šlechtice a kapi-

tána Gonzala Pizarra z dívky prosté, nevzdělané, tak že z mládí přidržen byl k pasení svini otce svého. Ztrativ jeden kus ze svého stáda a boje se přísného trestu uprchl z domova a vstoupil do služby vojenské. Když byl po nějaký čas statně bojoval v Itálii, přiměla jej touha po dobrodružství, aby se vydal na cestu do nového světa, Kolumbem právě objeveného. Přidružil se tudíž k výpravě r. 1510 na Hispaniolu podniknuté a vyznamenal se co vojín na tomto ostrově i na ostrově Kubě. Provázel pak Alonza de Ojeda při proskoumání zátoky Darienské, a jakkoliv ani čísti neuměl, svěřena mu přec v nepřítomnosti Ojedově správa osady Urabské (1515). Odtud odplul s Vaskem Nuñezem de Balboa na jih, na kteréž výpravě objeven Jižní oceán a tím i cesta okolo jižní Ameriky. Pedrarias d' Avila, vydobytel Panamy, uživ platných služeb **P**-vých při výbojích svých, svěřil mu přípravy k vydobytí východního pobřeží peruánského, o kterémž pověst šla, že obydleno jest národem civilisovaným pod dobře zřízenou vládou státní. **P**. spolčiv se s Diegem de Almagro a s Fernandem de Luque podnikl vydobytí této ohromné říše jihoamerické. Mezi sebou roztřídili tito tři mužové úlohy výpravy tak, že **P**., ze všech nejchudší, osobu svou co bojovník a vůdce na váhu položí, Almagro starati se má o posily a ochranu vybojovaných zemí, Luque ale v Panamě zůstane, aby odtud všeobecně účinkoval ve prospěch podniku. **P**., opatřen jsa od Pedraria vším plnomocenstvím, odplul z Panamy na jediné lodi v listopadu 1524, maje 114 mužů a čtyry koně. Po plavbě dosti obtížné přistál v přístavu Pinaském a pustil se pak vzhůru po řece Biru; ale útrapy pochodu, hlad a ustavičný déšt přinutily jej, že se zase vrátil do moře šírého, načež přistál v Puertu de Candelaria a pak v Pueble Quemadě, kdež mu bylo podstoupiti krvavou šrůtku s obyvatelstvem domácím. Po třech měsících dobrodružné plavby Španělé, potýkavše se všude i s nepřítelem i s podnebím nezdravým, a jsouce příliš seslabeni zakotvili v Chinchamě, kdež se jim dostalo posily 64 mužů, Almagrem s nesmírnými obtížemi přivedených. Odtud odpluli oba vůdcové výpravy až k řece San Juan, kdež se jim podařilo zmocniti se jakéhos města, čímž nakořistili nejen potravních zásob, ale i množství zlata. Avšak nové půtky a neslýchané namáhání zastavily další pokroky, neboť malá hrstka mužstva posud na živě jsoucího úsilovně bažila po návratu do Panamy. **P**. ukojil ještě nespokojence a přistál s lodí svou v zátoce San Matteo, poslav Almagra pro nové posily do Panamy. Avšak tento stíží sebral 24 Evropanů, kteří s ním na dobrodružství se vydali. Nový vladař Panamský, Pedro de los Rios, opatřil Almagra listem, kterýmž v důstojnosti na roveň byl postaven s **P**-rem. Tento, ačkoliv těžce nesl taková zkrácení prvotního svého plnomocenství, přece se těšil obdržené ač dosti slabé posile a spustil konečně kotvu na pobřeží peruánském. Událoť se přistání to blíže Takamu, jižně od řeky Esmeraldas. Španělové nalezli zemi úrodnou a vzdělanou, čímž nemálo vzbuzena jest jich dychtivost po bohatství, zvláště když pozorovali, že obyvatelstvo indiánské zlatem bohatě se zdobí. Ale v brzku také seznali, že Indiáni jsou nejen počtem silní ale i dosti udatní, než aby slabou mocí válečnou přemoženi býti mohli. **P**. obradil se tudíž na ostrově San Gallo a Almagro odebral se pro nové posily, jež doufal sebrati v Darienku. Avšak Los Rios z pouhé žárlivosti vydal přísný rozkaz, aby se **P**. navrátil do Panamy. Rozkaz ten vzbudil spouru v mužstvu **P**-vu, tak že nedbajíce slov velitelových téměř všickni hrnuli se k lodi, kteráž je dopraviti měla do vlasti. Ačkoli **P**-vi nezůstalo než 13 Evropanů a jeden mulat, nezoufal přece, že podniknutí jeho konečně se zdaří. Odplul dále od břehu a usadil se na pustém skalnatém ostrovu Gorgone, kdež pobyl pět měsíců, až konečně připlula loď Almagrem vyslaná a Barthélemym Ruizem, **P**-vým kormidelníkem řízená, která měla přivézti **P**-ra a lid jeho do Panamy. **P**. neuposlechl, nýbrž přemluvil Ruiza, aby pokračovali ve svém podniku. Pustili se směrem jiho-východním a objevivše ostrov Sv. Klary zakotvili před městem Tumbezem, jemuž velel kazik Huajna Kapak, kterýž, ustrašen pohledem na koráb naplněný lidem bílým a vousatým, mněl před sebou míti bytosti božské a ihned nabízel dobrodruhům rozmanitých darů. Veliké množství drahého kovu, jakéž spatřili v Tumbezu, rozjařilo poznovu výbojnost Španělů, ale malý jejich počet bránil jim, aby hned nepřátelsky vystoupili. Vyslaní od **P**-ra dva muži, aby prohlédli blíže vnitřek krajiny, navrátili se s báječným vypravováním o rozkošnosti a bohatství země. **P**., přibrav na koráb svůj několik mladíků indiánských, přistál pak u Payty a Sangaraty, až konečně zakotvil v zálivu Santa Cruz, kdež velmi vlídně přijat byl panovnicí Kapilanou, tak že mnohému z jeho lidu ani se nechtělo dále cestovati. Pokročiv **P**. v pobřežní své plavbě až k přístavu Santo poddal se konečně touze mužstva svého po vlasti a vrátil se do Panamy, pobyv celkem tři roky na svých cestách dobrodružných. Vladař Los Rios byl nyní zjevným odpůrcem celé výpravy a odejmul **P**-vi propůjčené plnomocenství. Zbaven jsa vší naděje, aby pokračovati mohl v podniku svém, umínil si **P**., věc svou přednésti samému králi Karlovi V. Sehnav stěží dosti peněžitých prostředků na cestu do Evropy vrátil se konečně do Španěl a obdržel přístup ku králi. Od mocnáře svého byl milostivě přijat, mnohými tituli vyznamenán a posléz i plnomocenstvím nadán, jež znělo v ten smysl, že má být **P**. generálním kapitánem s mocí neobmezenou ve všech zemích jím objevených a podmaněných; že moc jeho, neodvislá od vladaře Panamského, obsahovati má 200 mil pobřeží jižně od řeky San Jago; že země tato nazývána bude Nová Kastilie; že **P**. i jeho dědicové vládnouti tu mají po všecky časy téměř neobmezeně, uznávajíce nad sebou jediného pána, kr. Španělského; mimo to povýšen jest **P**. do stavu šlechtického a vykázán mu roční plat obnášející tisíc dukátů. Jsa spokojen s výsadami tak znamenitými málo dbal **P**. o jakousi odměnu pro oba své spojence, jimž získal u dvora dosti skrovná vyznamenání. Zamýšlel sebrati ve Španělích k nové své výpravě 250 mužů a opatřiti se dostatečnými potřebami válečnými; avšak stěží sehnal polovici lidu, a obávaje se, aby vláda nepřekážela mu vydati se s mocí tak slabou na výpravu bez odporu velmi nejistou a nebezpečnou, odplul podtají ze Sevilly, vzav s sebou dva vlastní a dva nevlastní bratry své. V led. 1531 vyplul na třech lodích z Panamy, maje 134 mužů pěchoty a 36 jezdců. Úmysl jeho byl plouti k Tumbezu, ale nepříznivým větrem byl přinucen přistáti v zátoce San Matteo, a odtud po zemi táhnouti k dotčenému městu asi 100 mil vzdálenému. Cesta byla velmi obtížná, tak že mužstvo již reptati a se bouřiti počalo; avšak **P**. příkladem neoblomné trpělivosti a vytrvalosti své a stejným sdílením všech prací a strastí uchlácholil vždy nespokojence, až se mu poštěstilo v Puentu Vieju sesíliti se skrovným mužstvem z Panamy mu poslaným, načež se pustil hlouběji do vnitř země. Té doby hádali se dva bratři Inkové, Atahualpa a Huaskar, o vládu v Peru. Oba žádali **P**-ra za pomoc; tento však hleděl pouze svého opevnění a svých výbojů, tak že Atahualpa zvítěziv nad bra-

trem k odtažení vybízel **P**-ra, hroze mu mocí válečnou. **P.** postavil se vojsku indiánskému 30.000 mužů čítajícímu, a střelbou svou Indiánům zcela neznámou strašně řádil v šiku nepřátelském. I obdrželť úplné vítězství, zmocniv se i osoby Inkovy. Atahualpa vyplatil se sice dvěma miliony španělských tolarů ze zajetí, nicméně byl přece v brzku odpraven, načež **P.**, obdržev novou posilu 150 mužů, začal své tažení do vnitř země, všude pustoše a strašná ukrutenství páchaje. Roku 1535 položil základ novému hlavnímu městu Ciudad de los Reyes (později Lima zvanému) a již příštího roku po krvavých bojích zmocnil se města Kuzka. Lakotnost nenasytná a nelidská ukrutnost **P**-va vzbudily brzy zoufalé zbouření Indiánů, čímž **P.** v Ciudadu de los Reyos, bratři jeho pak v Kuzku v úzké sevření přišli; Almagro, v Chile s vojem svým usedlý, spěchal ku pomoci, porazil Peruány a vtrhl do Kuzka; že však vícekrát sebe i přívržence své od **P**-ra zkráceny a oklamány viděl, zajal ihned bratry **P**-vy. Po delším vyjednávání byli zajatci ovšem na svobodu puštěni, avšak hned zase s dostatečnou silou válečnou proti Almagrovi posláni, který jsa poražen do zajetí upadl a odpraven jest. **P.** provozoval nyní vládu zcela neobmezenou, tak že ani plnomocníka, od krále Španělského vyslaného, jemuž upravení záležitostí peruánských bylo uloženo, neuznal. Rozdáváním důstojností a statků svým milcům popudil proti sobě bývalé přívržence Almagrovy, kteříž vedením syna Almagrova spikli se a zavraždili **P**-ra i s jeho nevlastním bratrem Alkantarem. Takový byl konec velikého podmanitele, který, ač ne bez práva, obviňován bývá z krvelačnosti, ukrutnosti, věrolomství a nenasytné lakotnosti, zajisté taktéž vynikal rázností, zmužilostí, podnikavostí a duchem organisačním. — **2) P.**, G o n z a l e z, bratr předešl., nar. r. 1502 v Truxille, sťat 10. dubna 1548 v Kuzku. Provázel bratra na všech výpravách podniknutých k dobytí Peruánska, a bránil po devět měsíců se 170 muži město Kuzko proti 200.000 povstalců. Bylby konečně podlehl, kdyby Almagro s pomocí byl nepřispěl. Pomoc ta však v zápětí měla zajetí bratří Pizarrů, z něhož jen stěží vyvázli. Po zavraždění bratra Franciska uchopil se **P.** sám vlády peruánské, podnikl nezdařenou výpravu k dobytí neznámé země *El Dorado*, o jejímž bohatství báječné šly pověsti, a vládl pak po svém návratu v Peru s neslýchanou ukrutností a a neskroceným vydíractvím. Vláda španělská viděla se pohnuta, vyslati svého komisara jménem Pedro de la Gasca, kterýž měl zpupného vladaře peruánského v patřičné meze uvésti. Ale **P.** protivil se královskému rozkazu, tak že Gasca brannou mocí proti němu vystoupil a jej i porazil, když většina důstojníků od vůdce svého byla odpadla. **P.** byl chycen a mečem odpraven. — **3) P.**, F e r n a n d o, bratr předešlých, nar. v Truxille, zemř. r. 1567 ve Španělích. Bralť činný podíl v dějích svrchu vypravovaných. Byv poslán ke dvoru madridskému, aby ospravedlnil počínání Pizarrovců v Peru, upadl v podstatné podezření, že otrávil svého protivníka Diega de Alvarado, radu královského. Uvržen byl do vězení, v němž setrval 23 let. Byv pak na svobodu propuštěn zemřel téměř zcela zapomenut. — **4) P.**, J u a n, nejmladší bratr předešlých a nejméně ukrutný, byl narozen okolo roku 1505 v Truxille a padl v boji proti Indiánům roku 1535.

Pizzicato, hudební výraz, jímž se naznačuje, že se nemá při smyčcových nástrojích smyčcem bráti, nýbrž že se mají struny prstem drhati, drnkati; pročež se může po česku vyložiti d r n k a v ě čili s t r u n k a v ě. Po tomto výrazu následuje výraz *col arco* (se smyčcem), jímž se p. odvolá a zase obyčejný způsob hry smyčcem nastoupí. *Zř.*

Pizzighettone [picigetone], město a malá pevnost v ital. prov. Cremonské, na obou stranách řeky Addy, s 4200 obyv.

Pizzo, město v ital. prov. Calabria ulteriore II. při zátoce S. Eufemie, s 8200 obyv., kteří provozují plavbu pobřežní a rybářství. **P.** obdrželo za to, že jeho obyvatelé J o a c h i m a M u r a t a, který zde přistál, v naději že hned za krále uznán bude, 13. říj. 1815 chytivše vládě vydali, název *Fidelissima* (nejvěrnější).

Pižmo jest v čerstvém stavu látka měkká a mazavá, barvy červenohnědé, která vydává zápach velmi pronikavý a trvalý, majíc chuť hořkou, svraštující, aromatickou a slabě kyselou. Po delší době **p.** zasychá, proměňujíc se v zrna černohnědá, která dělají na papíře třená hnědé čáry a snadno se na prášek roztírají. Zápachu jeho tím více ubývá, čím se stává tmavějším; smícháme-li **p.** se sírou neb kafrem, ztrácí svůj zápach úplně. V studené vodě se ho rozpouští asi $^3/_4$, v horké asi $^4/_5$, v líhu polovice. Čisté **p.** shoří úplně, vydávajíc pouze nepříjemný zápach. **P.** se vylučuje ve vaku k a b a r a p i ž m o v é h o (v. t.) na břiše; jeden vak obsahuje 2—4 loty této vzácné látky, která co vonidlo a co lék oživující, křeče tišící a pot vyhánějící má velikou cenu, z které příčiny sušenou krví neb jinými látkami zhusta se falšuje. Nejlepší **p.** jest čínské a tibetské, špatnější jest bengalské a nejšpatnější kabartanské z Tatarska pocházející. *Sý.*

Pižmový skot *(Bos moschatus)*, má velikost srnce, rohy těžké a u kořene se dotýkající, nohy krátké a srst dlouhou. Žije blíže Ledového moře v sev. Americe v malých stádech a jest hlavním předmětem honby Indiánů a Eskymáků, ačkoliv maso jeho silně po pižmu zavání. *Sý.*

Pižmový srnec v. K a b a r.

Pjatigorsk, kraj. m. v rus. gub. Stavropolské, u řeky Podkumky, pod horou Mašukem, 6858 obyv., 2 kostely, 701 dům; proslulé blízkými minerálními prameny. **P.** založen byl r. 1830. — K r a j **P**-ský má kromě města **P**-a a G e o r g i j e v s k a (5595) 67.566 obyv. (r. 1856).

Pjatka, pol. *Piątkow*, městečko na Volyni, 3 míle od Čudnova, náleževší druhdy knížatům Ostrožským; známé bitvou 2. ún. 1593, v níž vůdce kozácký Kosinský krvavě poražen od knížat Ostrožských, a houfy jeho z větší části porubány.

Pjatnickoje v. B e r e n d j e j e v o.

Place [plés] Francis, angl. kreslitel a ryjec, nar. v Densdale v hrabství Durhamském r. 1650, † v Yorku r. 1728. Obrátil se k umění teprvé po mnohých nezdařených spekulacích. Jeho rytiny v černém spůsobu (mezzo-tinto) náležejí k nejpěknějším a nejvzácnějším výtvorům toho druhu. Co zvláště zdařilé zasluhují býti uvedeny: podobizna *Richarda Sterne*, arcibiskupa Yorkského; podobizna *Olivera Cromwella; Ptáci v půvabné krajině.* *Mü.*

Plácel z E l b i n k u Václ., čes. spis. a právník, narozen 7. září 1556 v Hradci nad Labem ze zámožných rodičů patricijských Jana a Anny, stud. v Praze, kde se vzdělal v jazycích klasických a řečnictví a seznámil s muži vzácnými a učenými: s Frenceliem Capellou, Dan. Adamem, Jiřím Carolidesem, V. Kalištěm z Otrsfeldu a j. Již v 16. roce sepsal básně lat., jimž se dostalo nemalé pochvaly; později obíral se studiemi právnickými a prokurátorstvím, oženiv se s Libuší dcerou V. Kaliště z Otrsfeldu, slavného právníka. Pro své šlechetné chování a nevšední vzdělanost povýšen byl k přímluvě od osob urozených a učených za něj činěné společně s přítelem svým Pet. C a p e l l o u (v. t.) maje-

státem od cís. Rudolfa dne 4. pros. r. 1582 daným, do stavu vládyckého s polepšením svého dosavadního erbu a přidáním titule z Elbinku. R. 1586 vrátil se do svého rodiště, byv po Janu Kotoulovi od p. Alb. Kapouna ze Svojkova, purkrabí kraje Hradeckého, jmenován písařem úřadu toho, a když později Jiří Vodička odstoupil od písařství při radě m. Král. Hradce, svěřeno P-ovi také místo předního písaře tamtéž, k němuž 22. dub. r. 1591 přísahu učinil. V úřadě tomto setrval P. až do smrti a konal v něm obci Hradecké služby velmi platné, byv od r. 1593 vysílán k sněmům a jiným jednáním veřejným, volen za berníka krajského, brán do komisí k porovnání zřízení zemsk. s právy měst., k vyřízení sporů hraničných a jiných záležitostí. R. 1599 ztratil v panujícím tehdáž moru všechny dítky své, což jej vysoce zarmoutilo; v létech na to jdoucích vysílán byl v rozličných poselstvích od obce Hradecké. Když dne 20. září r. 1604 p. Adam st. z Valdšteina, podkomoří kr. Českého, přijel do Hradce za příčinou obnovení rady městské, přivítal jej P. řečí ozdobnou, avšak již druhého dne na to raněn jest mrtvicí, načež dne 6. říj. t. r. v 49 roce stáří svého zemřel a dne 10. října v chrámu sv. Ducha velmi slavně pochován jest. Nemaje dítek ani přátel krevních, odkázal kšaftem již r. 1603 do kněh vloženým veškerý statek svůj manželce své Libuši z Otrstorfu. P. zaujímá mezi vrstevníky svými přední místo, a to nejen pro klasickou vzdělanost, důkladnou známost jazyka českého a nevšední zběhlost v právech domácích a cizích, alebrž také pro svou ráznost, rozšafnost a nelíčenou nábožnost. O jeho hluboké moudrosti a politické opatrnosti vydává svědectví předkem zpráva o sněmu r. 1593 odbývaném, již zaslal radě Kr. Hradecké; k jeho pak nábožnosti a šlechetnosti ukazují kšaft a jeho rozličné zápisky v knihách Hrad., jakož i nádherné tamní kancionály, k jichž vzdělání nemalou sumou přispěl a kdež také vyobrazen jest. Co se týče P-ovy důkladné známosti jazyka českého, té vyrozuměti jest z jeho díla: *Historie židovská*, jakož také ze čtení hodné předmluvy k ní zjevně vychází, jak výborně již tehda znal potřeby krajanů svých, ovšem lépe nežli leckteří tehdejší literáti, „kteří mařice drahý čas v neužitečných a někdy pobožnosti a ušlechtilým mravům škodlivých básních a rozprávkách platnější a potřebnější věci čísti a známostí jejich nabývati zanedbávali.“ Pročež prohlížel také při každé příležitosti k tomu, „aby se knihy dobré a užitečné, ne stydké, nemravné a frejovné verše a kroniky, jimiž se spíše čistá mysl mladých lidí zprzňuje, nežli počestní mravové vzdělávaji, v národu českém rozšiřovali.“ Aby pak sám u věci té platně přičinil, přeložil na jazyk český vypsání příběhů a zřízení národu Židovského, kteréž švakr jeho (ml. Kaliště z Otrstorfu) v řeči německé a to v takovém pořádku a hojnosti byl vzdělal, že v žádném jiném jazyku tehdáž podobného díla nepozůstávalo. Překlad ten odevzdal pak P. příteli a kmotrovi svému Dan. Adamovi z Vel., který jej přehlédl, opravil a roku 1592 ve fol. s titulem *Historie židovská na knihy čtyry rozdělená*, tiskem vydal. P. oddal a připsal toto dílo své radě a obci m. Kr. Hradce „na důkaz své vděčnosti a aby věděli, že již dříve nežli k úřadu písařskému byl povolán (1586), nerad zahálel, ale vždy něčím užitečným se zaneprazdňoval.“ Historie tato, jenž obsahuje v I. d. vypsání zajetí babyl., v II. příběhy za knížat Makabejských, v III. za Herodesa a jeho potomků, v IV. válku židovskou a v přídavku vypsání m. Jerusaléma, z lat. od D. z Veleslavína přeložené, byla času svého velice oblíbena, tak že již r. 1610 dědicové Veleslavínovi ji po druhé vydali, a nelze také upírati, že kniha tato, za příčinou zajímavého obsahu a srozumitelného a ryzího jazyka v ní užívaného, náleží mezi nejlepší díla česká, jenž v tak zvané zlaté době literatury naší tiskem vyšla. *Ra.*

Placení, zaplacení (lat. *solutio*), jest vlastně vyplnění závazku peněžitého; v *Obč. zák. rak.* však slovem tím rozumí se v širším smyslu každé vyplnění povinnosti, kterým pohledávání se zdvihá, což se ovšem státi může nejen položením peněz, nýbrž i jiných věcí aneb vůbec vykonáním toho, co za povinnost bylo uloženo. Dlužník platiti má to, co mu závazek jeho ukládá; proti vůli své nemůže tedy věřitel nucen býti, aby něco jiného přijal, než čeho má pohledávati, ani dlužník, aby něco jiného splnil, než čím jest zavázán. Kdy se má platiti, řídí se smlouvou, poslední vůlí, zákonem neb výrokem soudním; nebyla-li lhůta nijak vyměřena, nastane povinnost platiti teprv toho dne, kdy dlužník byl upomínán. Neplatí-li dlužník v čas, nese škodu z obmeškání takovéhoto vznikající, která při peněžitých dluzích zapravuje se úroky z prodlení. Nechtěl-li by věřitel placení přijmouti, ponese zase sám, co z toho protivného pojde. — Není-li dlužníku věřitel znám, není-li přítomen, nechce-li placení přijmouti aneb je-li jiná příčina důležitá, může dlužník věc k soudu složiti aneb žádati, aby od soudu v uschování vzata byla; tím spůsobem zprostí se závazku jako zaplacením. P-m závazek se vyplňuje a zdvihá; přestává jím i právo zástavní; avšak statek, na který právo zástavní bylo vloženo, zavazen zůstává dotud, pokud list na dluh z knih veřejných se nevymaže. Kdo zaplatil, žádati může na věřiteli svém kvitanci, totiž list za přijatou. O p. jedná *Obč. zák.* v §§ 1412—1437. *Čnỳ.*

Placenta (lat.), koláček, lůžko, jest chomáčovitý závitek cev, jímž sprostředkováno jest spojení oběhu krve mezi matkou a plodem. Oběh ten u člověka počíná na začátku třetího měsíce těhotenství a trvá pak nepřetrženě až ku porodu. Míváť p. podobu více méně terčovitou a usadí se většinou v hořejší části dutiny děložné; avšak nalezena již byla na všech místech stěn materníku, ano nezřídka i na samém dolejším otvoru dělohy, čímž ovšem porod nemálo ztížen. Plod s p-tou souvisí pupeční šňůrou, jejíž hlavní části jsou dvě tepny a jedna krevnice, zabaleny hmotou rosolovitou. Po porodu dalším stahováním dělohy vyvržena bývá i p., kteráž umělým přeříznutím pupečný šňůry již dříve od plodu se byla oddělila. Ostatní v. pod čl. Embrio. *Mr.*

Placentia, staré jméno města Piacenzy.

Placetum regium, právo vlády zemské, aby bez jejího vědomí a svolení žádné nové nařízení ani papežské ani biskupské ohlásiti se nesmělo ani kněžstvu ani lidu věřícímu, a bylo-li bez vědomí a svolení vlády ohlášeno, platnosti nemělo. Každá bula, breve, pastýřský list a okružník vyšších duchovních úřadů musí se vládě předložiti prvé, než se na patřičné místo došle neb ohlásí. Zařízení to zdá se, že bylo s počátku jen pravidlem opatrnosti k uvarování vnitřních bouří v zemi, výslovně za dob, kdež vášnivost u věcech náboženských zvláště se strany mnohých představených církevních v pronásledování a trestání jinověrců, hříšníků i odpadlíků příčinu k bouřím, bojům, povstání i stěhování se dávala, tak že trudno bývalo vládě, opět mír spůsobiti mezi svými poddanými, k nimž ti i oni čítali. Důkaz toho henotikon Zenonovo, ekthesis Herakliova, typos Konstansův, rolla Justinianova a t. d. Ponenáhlu ovšem církev opanovala zemi a vlády samy vykonávaly úsudky papežův, biskupův a sně-

mův. Než i tu se vyskytla hned zásada (Bonifác VIII. v bule *Unam sanctam* ji bez obalu vyslovil), že veliká zemská moc je podřízená duchovní a papež hlavou a soudcem všech králů a vladařů; vyskytla se i snaha, všecky záležitosti vůbec táhnouti k soudu papežovu, čehož výstřelek podává bula *In coena domini;* vyslovilať žádost, by, co důležitějšího vláda nařizuje a pořádá, předložila papežům aneb i biskupům k posouzení a potvrzení. Tuť ovšem nastaly exkomunikace králů a rozvazování národů od poslušnosti, přepouštění vlády, země z jedné na jinou rodinu; však i snaha k zachování sebe vedla vlády k odporu a pilnému přihlížení, aby nemohla jim ublížiti hierarchie, které tolik byly dosud přály. Odboj nastal, a stejným se splácelo. S obzvláštní prudkostí vedl se boj ve Francii, z něhož se vydařil tam galikanismus, jako v Rakousích Febronismus a j. proti ultramontanismu. Ranou, kterou zmáhající se protestantství přepychu hierarchie katolické zasadilo, zvláště tím, že protestanté vůbec i v náboženských věcech, zvláště pak v řízení zevnějším svých sborů podrobují se vládám a panovníkům, nastala nová doba p-ta r-ia, neboť již považovaly se vlády protestantské i katolické za svrchované a vyšší nad hierarchií církevní, a jakož se dekrety i ustanovení protestantských přednostův náboženských jim předkládaly, žádaly totéž od papeže a biskupů. Poněvadž ale přestalo náboženství katolické býti samojediným v zemích a tím i sklesla všemohoucnost i výminečná nedotknutelnost hierarchie; poněvadž dále za rozvíjejícím se vzděláním bez účinků zůstávají nejprudší předešlých věků střely hierarchické, a pro nové světa poměry první mezi panovníky místo toliko jen zdvořilost papeži dopřává: upustily mnohé vlády i protestantské a posledním konkordátem i Rakousko od práva přechodné kontroly nařízení církevních úřadů a nedbají více na p. r. Jsou to jen zvláštní neurovnané poměry zemí, jako Italie, Mexika a p., kteréž vedou jich vlády k tomu, by ještě tak neustupně domáhaly se práva p-ti r-ii, jakož Řím jemu odpírá, háje právo obecné každého spolku, že se nemá do vnitřních záležitostí jeho míchati nikdo, ani vláda, jakmile jej uznala.

Placidia Galla, dcera Theodosia I., sestra Arkadia a Honoria, nar. v Cařihradě ok. r. 388, byla při dobytí Říma od Alaricha zajata, načež 414 zasnoubila se s Ataulfem králem Gotským, po jehož smrti Honoriovi do Cařihradu zpět poslána byla, kdež k dolehání bratrovu provdala se 417 za Constantia, jednoho z jeho vojevůdců, s kterým zplodila Valentiniana III., za jehož nedospělosti sama 425—50 Západní říší vládla. P. † v Římě 450.

Placido, Gabriel de la Concepcion Valdes, vedle Palmy nejoblíbenější básník na ostrově Kuba, syn bohaté kreolky a černocha. Matka, aby ukryla hanbu svou, přiměla jednu černou otrokyni k tomu, že dítě za své přijavši v otroctví je vychovala. Nedostalo se tak P-vi žádného vzdělání, to ale nahradil jeho talent; P. stal se ještě v otroctví trvaje básníkem. Sotva dostalo se u veřejnost několik jeho básní, stal se P. spolupracovníkem několika listů literárních a zábavných; mnozí divili se té drzosti, že mulat básně píše, předce ale pro plody jeho zapomnělo se na jeho rod a P. měl brzy přístup do všech vybraných společností. Společnost vznešená si ho vážila, luza ale spůsobila mu tolik trpkostí, že zahořev nenávistí proti bělochům spikl se s černochy a mulaty k tomu cíli, aby bělochové byli vypleněni; 4. dub. 1844 mělo se díti všeobecné vraždění. Však již v pros. 1843 bylo spiknutí vyzrazeno, a P. odsouzen a zastřelen, ač se zaň mnoho mocných Havaňanů přimlouvalo.

Placidus v. Eustachius **1)**.

Placka, lososnice (*Clupea alosa*), ryba z čeledi sleďů, až tři stopy dlouhá, mající hřbet zelenomodrý a po stranách těla černé, kulaté skvrny; hrana břišní jest pilovitá a velmi ostrá. Přichází v květnu a červnu z moře do řek až ku Praze, kde již také chycena byla. Maso její jest velmi chutné. *Sý.*

Plaček František, nar. 20. dub. 1809 v Bělči na Křivoklátsku, studoval od r. 1821—26 v Slaném a od 1826—33 v Praze, kdež dokončil studia právnická. Vstoupiv r. 1833 do státní služby po téměř šestiletém pobytu v Dolních Rakousích dosazen 1838 do Ml. Boleslavi co konceptní praktikant při krajském úřadě, kdež pobyl až do r. 1844. Od pros. 1844 co krajský sekretář v Chrudimi k svobodnějšímu zřízení obce přihlížeje návrh řádu pro obce venkovské vypracoval, poměry mezi sedláky a domkáři zpytoval a o pokoutním písařství mezi lidem venkovským a o potřebě úřadování českého v krajinách českých pojednání sepsal, které, již určené k vytisknutí v musejním časopise 1846, tehdáž censurou k tisku připuštěno nebylo. R. 1848 po udělení ústavy povolán byl zeměsprávcem hrab. Rudolfem Stadionem ku poradám o návrhu obecního řádu, kteréžto uloženy byly zvláštní komisi guberniální. Dne 14. dubna 1848 zvolen do Národního Výboru v Praze, po jehož rozpuštění hrabě Thun v praesidiu zemském jej podržel. V červenci byv v okresích Chrudimském a Nymbursko-Benáteckém zároveň vyvolen, odejel co poslanec Chrudimský k říšskému sněmu, kdež horlivě účastnil se prací sněmovních, zejména ve výboru petičním a urbárním; s některými malými výminkami přidržoval se pravice česko-národní. Dle jeho návrhu od 1. list. 1848 zrušila se v Čechách daň fikticiální, která co příspěvek k dani pozemní platívala se z mnohých požitků industriálních. Po bouři Vídeňské měl účastenství v poradách českých poslanců v Praze, a navrátiv se k sněmu Kroměřížskému spůsobil co úd 7. sekce, že konštituční výbor do obnoveného návrhu základních práv pro obce přijal také právo k samostatnému přijímání nových údů do svazku obecního, které přešedši i do oktrojované ústavy od těch dob v obecních řádech v Rakousku se udrželo (zák. od 3. pros. 1863 § 8.). — V lednu 1849 navrhoval na sněmu za příležitostí, podanou peticemi měst Klatov a Rokycan, volné řízení obcí, pak uvolněné rozdělování pozemečných državností. Po rozpuštění sněmu říšského byl P. v bř. 1849 ministrem hrabětem Stadionem vyzván z Chrudimi k poradám u ministerstva o zřízení zemském a o vyvazení gruntů, po kterýchžto porad ukončení ministerní rada Klecanský za prvního sekretáře zemské komise vyvazovací si jej vyžádal. Při novém zřízení zemských úřadů ustanoven za podkrajského do Březnice; k opětné žádosti min. rady Klecanského ponechán ale v Praze co referent a spoluhlasující člen zemské komise vyvazovací ku provedení zákonů od 7. září 1848 a 4. bř. a čna 1849. Od r. 1851 působil též co referent při ředitelství fondu vyvazovacího a co zástupce tohoto fondu při hypotékárních komisích soudních. Maje takto úplný přehled celého vyvazení gruntů v Čechách, vydal r. 1853 spis *Die Oesterr. Grundentlastungs-Kapitalien*, v kterém vylíčil nejen historii vybavení gruntů v Čechách, nýbrž také práva a povinnosti věřitelů a dlužníků fondu vyvazovacího a celou manipulaci s úpisy vyvazovacími. R. 1854 pro zásluhy o vyvazení cís. rozhodnutím pochvala mu vyslovena, a v obecné schůzce lesnického spolku v Čechách byl za čestného člena zvolen. R. 1855 ustanoven též za referenta zemské komise k vykupování a pořádání břemen pozemeč-

ných dle pat. ze dne 8. čce 1853. R. 1857 jmenován místodržitelským radou. Když pak za ministra hraběte Goluchowského zemské komise k vyvazení gruntů s místodržitelstvím byly spojeny, stal se **P.** i skutečným členem gremia místodržitelského. Dne 31. srp. 1861 odevzdal jménem vlády správu fondu vyvazovacího do rukou zemského výbora Dra Pinkasa. R. 1862 účastnil se k vyzvání zemského výboru při poradách, které se děly o návrhu poslance sněmu zemského Ligora Sadila strany volného dělení pozemků. — Věnovav již od mladých let zvláštní pozornost osudům a výtečnosti českého rytce V. Hollara, vzbudil **P.** v říj. 1862 v některých členech zemského výboru myšlénku, aby zemským nákladem pro Čechy získala se velká sbírka rytin Hollarových od vdovy Vebrové v Bonnu, což se i stalo sněmovním usnešením ze dne 16. bř. 1863. **P.** jest v každém ohledu úředník vzorný, což však mu nikdy nepřekáželo podporovati horlivě snahy národní. Co se týče literární činnosti **P**-čkovy, vyjímajíc některé básně z mladších jeho let v *Rozličnostech* 1828, *Čechoslavu* 1830 a ve *Květech* 1843 uveřejněné, ku kterým od Knížete, Horáka a Gregory částečně i nápěvy byly složeny, věnována byla nejvíce jen předmětům právnicko-administrativním. V *Právníku* z r. 1861 nalézá se od něho pojednání *o doživotných hospodářstvích* a jich částečnému zahrnutí v řízení vyvazovací. **P.** přispívá též k *Slovníku Naučnému* (v. Nadání, Obec).

Plaener v. Opuka.

Plafond [plafon] fr., jmenuje se malbou nebo i architektonicky ozdobený strop v pokojích; sem náleží i strop kasetovaný (v. Cassette).

Plagiarius nazýval se v starém věku v Římě kdo lidi utiskoval a o jmění olupoval; kdo vědomě svobodného člověka za otroka koupil neb prodal; kdo cizího otroka si přivlastnil neb prodal; kdo cizího otroka naváděl, aby svému pánu utekl, a uteklého přijal neb schoval, atd.; zločin sám nazýval se *plagium*. — Nyní nazývá se **p.** spisovatel, který myšlénky, slova a věty z cizích děl opisuje a za své vlastní vydává. Takovéto literární zlodějství slove *plagiát*, jakož i spis tím zlodějstvím vzniklý.

Plagiedr, kosotvar, dle Heidingera tvar krystalografický omezený 6 různoběžníky; má 6 stejných hran, po 3 v osových rozích spojené, 6 střídavě delších a kratších postranních hran. Jest to polotvar skalenoëdru. Ve formě té vyhraňuje se jedna odrůda křemenu *Quartz plagièdre*.

Plagiát v. Plagiarius.

Plagoskop (řec.), větrozor uvnitř domu, povětrní korouhvičkou otáčený, neb tato korouhv. sama.

Plagiostomi, příčnoústé (*Quermäuler*), nazývá se druhý řád ryb, vyznačující se ústy ležícími na zpodní straně hlavy za čenichem poněkud vyčnívajícím a tvořícími zahnutou, příční skulinu. Kůže jejich jest nahá, bez šupin, častěji posázená ostny, hrboly neb kostěnými deskami. Po obou stranách krku mají pět otvorů žaberních. Sem náležejí žraloci *(Squalus)*, rejnoci *(Raja)*, jeseteři (*Accipenser*).

Plagwitz, ves ¼ hodiny od Lipska na Halštrově, od r. 1850 po městaku zřízená, s 1000 obyv., hospodářskou školou, pěknými vilami, fabrikami, plynárnou a paroplavbou do Lipska.

Plachta, vůbec veliké a široké plátno k jakékoli potřebě. — **P. lodní** (angl. *sail*, něm. *Segel*) silná a hustá tkanina konopná neb lněná, zřídka kdy bavlněná, z několika půlí (*Kleid*) v podobu tříhranou neb čtyrhranou a to buď v pravoúhelnou neb lichoběžničnou sešitá a ob samý kraj své obruby lemákem (*Leik*), t. hebkým avšak trvanlivým provazem lemovaná, která se na stěhy a ráhna zavěšuje a rozepíná, aby vítr její pomocí loď v určitém směru pohyboval. **P**-ty nemají všecky stejnou tloušťku; tato se řídí podle jejich velikosti, zvláštního účelu a umístění, a k tomu konci se i jejich tkanina, t. plachtovina (*Segeltuch*, angl. *canvas*), v rozdílné tloušťce zhotovuje. Vůbec je plachtovina trojí, t. těžká, prostřední a lehká; přísněji však se rozděluje na šest až osm druhů, které u rozličných námořských národů rozličné označení mají. Tak dělí na př. Angličané svou plachtovinu na osm druhů, jež číslují a ve dvě skupení tak sestavují, že první z nich, *double canvas*, 6 čísel, a druhý, *single canvas*, 2 čísla má. Každé z těchto čísel jest rozličné váhy, kteráž se určuje podle váhy kusu plachtoviny 38 yardů dlouhého a 28 angl. palců širokého, a angl. *bolt* nazývaného. Číslo I. takového boltu má 44 lb., č. II. 41 lb., č. III. 38 lb., č. IV. 35 lb., č. V. 32 lb., č. VI. 29 lb., č. VII. 24 lb. a č. VIII. 21 lb. angl. váhy. — **P**-ty se rozeznávají buď podle způsobu své strůje, totiž jak se rozpínají a kterak se jimi vládne, aneb podle svého umístění, kde na kterém stěžni. *A.* podle způsobu strůje jsou hlavnější: 1. Ráhní **p**-ty (*Raasegel*, ang. *yard sail*), které mají čtyrhranou podobu a na ráhna vodorovně ležící za obě svá hořejší nárožní ucha (*Nockohren*) pomocí tákel zavěšeny, a při tom na několika místech hořejšího lemáku přivázány, dole pak za obě oka (*Schothörner*, angl. *clews*), lemákem v dolejších rozích tvořená, buď k zpodnímu ráhnu, buď k lodi přitaženy jsou. K zvláštním účelům jich řízení mají po obou stranách jedno neb více postranních uch (*Lägel*). 2. Vratiplachty (*Gaffelsgl*, angl. *gaff sail*), které jen lichoběžničnou podobu mají, po hořejším lemáku k vratiráhnu, od stěžně šikmo vzhůru stojícímu, přivázány, a po předním lemáku pouty (*Säuger*), na stežeň navlečenými, s tímto pozadu spojeny jsou. 3. Stěhové **p**-ty (*Stagsgl*, angl. *stay sail*), jsou větším dílem tříhrané, ale také lichoběžničné, které za poutka neb ucha po stězích neb vodětích (*Leiter*, angl. *stay*) se vytahují a stahují, a zvláště úvraty lodi usnadňují. 4. Závětrné **p**-ty čili závětrovky (*Leesgl.*), které se jen za příznivého, lehkého větru k vlastním ráhním **p**-tám po jejich závětří připevňují. 5. Bidelní **p**-ty (*Ruthensgl.*) jsou lichoběžničné podoby, a visí na dlouhém, šikmo ležícím ráhnu. K těm patří také 6. latinské č. antenní **p**-ty (angl. *lateen sails*), mající tříhranou podobu, kterých se zvláště na lodích Středozemního moře užívá. — Podle umístění dělí se **p**-ty vůbec buď na přední **p**-ty (*Vorsgl.* angl. *fore sails*), t. které se před hlavním stežněm nalézají, a na zadní **p**-ty (*Achtersgl.*, angl. *aft sails*), které na hlavním a na zadním stežni svá místa mají; aneb na dolejší **p**-ty (*Untersgl.*), jenž pod marsy, a na hořejší **p**-ty (*Obersgl.*), jenž nad marsy visí. Zvláště pak rozeznávají se **p**-ty po umístění svém, na př. na velké řadové lodi takto: *a*) na čelni, zdola počínajíc: 1. vichrovka (*Sturmklüver* neb někdy *Fockstagsgl.*), 2. střední kosatka (*Mittelklüver* neb *Vorstengenstagsgl.* někdy *Vorstengenstagflieger*), 3. hlavní kosatka (*grosser Klüver*), 4. krajní kosatka (*Aussen-* neb *Butten-Klüver*). *b*) Na předním stěžni, opět zdola počínajíc: 1. přední vratiplachta (*Vorgaffelsgl.*), 2. přední **p.** (*Fock*), 3. přední marsovka (*Vormarssgl.*), 4. přední brámovka (*Vorbramsgl.*), 5. přední nadbrámovka (*Voroberbramsgl.*), 6. zpodní závětrovka (*Unterleesgl.*), 7. přední marsová závětrovka (*Vormarsleesgl.*), 8. přední brámová závětrovka (*Vorbramleesgl.*) *c*) Na hlavním stežni: 1. hlavní vratiplachta (*grosser Gaffelsgl.*), 2.

hlavní plachta (*grosses Sgl.*), 3. hlavní marsovka (*gr. Marssegl.*), 4. hlavní brámovka, (*gr. Bramsgl.*), 5. hlavní nadbrámovka (*gr. Oberbramsgl.*), 6. hlavní marsová závětrovka (*gr. Marsleesgl.*), 7. hlavní brámová závětrovka (*gr. Bramleesgl.*). *d.* Na zadním stežni: 1. zadní vratiplachta (*Besahn*), 3. zadní marsovka (*Kreuzmarssgl.*) Ostatně viz: Loď, Plavba a Strůje lodní. *Lo.*

Plachtová loď jest loď, která se pohybuje silou větrovou, účinkující na ni prostředkem plachet na stěžích a ráhnech rozepnutých. **P**-vé **l**-i jsou obchodní neb válečné, jedno- neb dvou- neb i čtyrlubné o jednom, neb dvou, neb třech stežních, a rozeznávají se ještě nad to zvláštní svou strůjí. Tak mají řadové lodi, fregaty, korvety a brigy více neb méně úplnou fregatní strůji, škunery svou vlastní — škunerovou, a tak též kutery kuterovou strůji. *Lo.*

Plachý 1) Jiří v. Ferus. — **2)** Jiří **P.**, jesuita, nar. r. 1606 v Českých Budějovicích, odbyv studie nižší vstoupil za příkladem strýce svého jesuity Jiřího Fera (v. t.), v 17. roce svého věku do řádu jesuitského. Byv vysvěcen na kněžství vyučoval po 5 let na akademii Olomúcké vědám humanitním a filosofickým, na to povolán do Prahy, kde taktéž po 5 let vyučoval jazykům orientálským, skripturistické a jiným předmětům theologickým. Když roku 1648 dne 28. čvce Švédové pod Königsmarkem hradu a menšího města Pražského se zmocnivše i na Staré a Nové město dostati se chtěli, a měšťané a študující pražští, aby jim toho zabránili, zbraně se chopili, a též tamní osoby duchovní, světské a klášterníci příkladu toho následovali: postavil se Jiří **P.** v čelo mládeže akademické, a jsa vůbec muž srdnatý, rázný a odvážlivý a vynikaje nad to i postavou svou nad své spolubojovníky (byltě 6′ a 6″ vysoký), konal při obhajování měst Pražských po celý čas obležení švédského velmi platné služby, a byl předkem mládeži akademické při všelikých vypravách a podniknutích výborným vůdcem, rádcem a pomocníkem. Pro takové hrdinské zachování dostalo se mu nejen od tehdejších vůdců alebrž i od samého císaře Ferdinanda III. veliké pochvaly, a jméno jeho široko daleko u přátel i nepřátel rozhlašováno; tak kp. připojena podobizna jeho k všelikým tehdáž vydaným vypsáním obležení toho, tak uloženy jsou helmy a rukavice jeho v universitě a nošeny drahně let při slavném průvodu, který na památku události této každého roku k soše Mariánské na Staroměstském rynku se vedl, tak i Švédové chvalně o jeho statečnosti vypravují, vůbec „dlouhým knězem" jej nazývajíce a j. v. — Poslední léta svá strávil **P.** v koleji Kutnohorské, kde † 19. dub. 1664. Vypravuje se o něm také, že ač byl povahy velmi prudké a popudlivé, nicméně snášel všeliké důtky a napomínání svých představených s neobyčejnou pokorou a skroušeností. Byl také, jako strýc jeho, dobrým kazatelem, avšak z kázání jeho vyšlo jenom několik tiskem pod titulem: *Rosa Pentaphyla, seu quinque sermones panegyrici in quinque praecipuas festivitates B. Mariae V.* (Pragae 1648, podruhé 1655). *Ra.* — **3)** Ondřej **P.**, nar. ve Vrbovce v Hontské stolici v Uhrách 1755, zemř. co kněz Novoměstský 7. říj. 1810. Vydal: *Evangelický funebrál* (v Šťávnici 1798), obsahující písně pohřební i jiné příhodné, z nichž 15 od **P**-ého samého; *Pevná naděje blahoslavené nesmrtelnosti* (v B. Bystřici 1785), verše pohřební; pomocí jiných učených Slováků vyd. *Staré noviny* (t. 1786), aneb spolusebrání rozličných spisů z všelikého umění historického, geograf., filosof., fysického, hvězdářského, ekonomického atd.; *Život Martina Lutera* (t. 1791); *Řeči písma sv.* (t. 1799); *Zákon krajinský z ohledu náboženství vydaný roku 1791; Postilla domovní* (t. 1805, 2 díly); *Platnost umění i po smrti* (v Prešpurku 1794), řeč pohřební; *Agenda ecclesiastica slavica Aug. Confess.* (t. 1789); z K. Šturma přel. *Kochání se s Bohem* (t. 1790, 2 díly) a z Krist. Förstera *Kochání s Bohem* (v Skalici 1810, 2 díly). — **4)** Václav **P.**, hudebník, nar. v Klopotovicích na Moravě 4. září 1785, učil se hudbě u svého strýce Antonína a přišel co mladík do Vídně, kde přátelským obcováním s Hummelem, Försterem, Caudellou (sic) a j. dále se zdokonalil, a vyučoval na klavír. R. 1811 stal se tam varhaníkem u piaristů. **P.** složil mnohé kusy pro klavír, nejvíce učebné, pak kusy kostelní.

Plachý z Třebnic, rodina patricijská, která květla v stol. XVI. a XVII. v Plzni; praotec její byl Jiřík **P.**, jenž pro své šlechetné zachování od císaře Max. II. r. 1567 nadán byl erbem a titulem z Třebnic, a na sněmu obecném t. r. přijat jest do stavu rytířského král. Českého. Jan **P.**, syn nebo blízký příbuzný předešlého, studoval na akademii Dillingské, kde se stal mistrem sv. umění, byl pak vychovatelem u několika českých rodin katolických a jmenovitě u mladých pánů Švihovských a z Hazmberku, jež provázel na jich cestách (r. 1580—1585); byl muž důkladně vzdělaný a času svého vážený, vydal také několik lat. básní příležitostných a žil ještě r. 1599. Šimon **P.** z T., syn Jiřího, vzácný a zámožný měštěnín Plzeňský v druhé polovici století XVI., studoval pod jesuity, nabyl hodnosti mistra sv. umění, byl prvním písařem při radě m. Plzně a spravoval tam i jiné úřady obecné a měl také drahně let úřad primátorský na sobě, i přičiňoval se platně o zvelebení obce tamní; zemřev r. 1609 pochován jest v kostele arciděk. tamtéž; zůstavil syny Jonáše a Šimona, jichž potomci květli ještě ku konci století XVII. *Ra.*

Plaid [pléd], u horálů skotských hrubý, strakatě kostkovaný veliký šátek, do kterého se může celé tělo zahaliti, kdežto za krásného počasí se dá složiti a jako krátký pláštík nositi. Podobné šátky nosí Angličané na cestách.

Plaidoyer [plédoajé] slove při závěrečním ústním přelíčení řeč, kterou má obhájce obžalovaného.

Plainpied [plénpjé[, franc. přízemí u domu.

Plaisir [plezýr], franc., vyražení, radost, potěšení; zalíbení, obliba.

Plakát (z lat.), vyvěšené oznámení na celém archu; formát papíru, kde arch má toliko jediný list.

Plamen jest proud hořícího plynu (v. Hoření). Nejjednodušší **p.** tvoří proud hořícího vodíku, skládající se z vnitřní nehořící části, a z části tuto jako světlý plášť obklopující, kteráž povstává teprv stykem s kyslíkem vzduchu. Vnitřní tmavou část **p**-e nejlépe lze spatřiti, podrží-li se hustá síť drátěná vodorovně do prostřed **p**-e. Neboť, jelikož **p.** sítí neproráží, povstává uprostřed temný kruh, okolo něho pak světlý kotouč. Složitější jest **p.** svíčky, skládající se dle Berzelia z těchto částí: z vnitřního kužele, jenž obsahuje destilační zplodiny z knotu vystupující a proudem vzduchu do **p**-e vnikající dusík a spáleniny; ze svítícího obalu této části, jenž se skládá z žížavého vzduchu a uhelných částiček; z modré části dole, kde ještě uhlík s kyslíkem neúplně se spojuje; a konečně z obalu celého plamene, jevícího se co bledý závoj a složeného z chladnoucích již zplodin spálení. Jelikož plyny čím výše nad knotem, tím více shořují, končí se každý **p.** v ostří. Podotknouti sluší, že čím více pevných částek **p.** obsahuje, tím jasněji svítí. Jasnost hořícího svítiplynu na př. záleží na množství obsaženého v něm uhlíku. Ovšem, že při tom zá-

leží také na dostatečném přístupu vzduchu, zvláště horkého, aby i pevné částky pokud možná nejvyššího stupně teploty nabyly. U lamp argandských dociluje se to uvedením proudu vzduchu do vnitř p-e, a dle opravy Benklera ještě lépe ukrytím knotu válcem skleněným a plechovou pokryvkou, uprostřed prolomenou, jíž p. prochází. Tím plech se rozpálí a vzduch pod ním rozehřátý žene se ku p-u, jejž do výšky prodlužuje a znamenitě jasným činí. Jednoduchý cylindr lamp argandských a plechová pokryvka knotu lamp petrolejských má také tento účel. Ostatně nesouvisí nutně jasnost p-e s horkostí jeho. *Pý.*

Plamenák, flamingo (*Phoenicopterus ruber*), pták z čeledi volavek (*Herodii*), pět stop vysoký, má zobák dlouhý, uprostřed v tupém úhlu zahnutý, nohy vysoké s plovací blanou, peří slabě růžové, na křídlech karmínové, perutě pak černé. Mláďata jsou před pelicháním popelavá, napotom šedobílá, a dostávají teprv v čtvrtém roce barvitost dospělých p-ů. P. žije ve velikých společnostech na bahnivých místech při břehu Středozemního moře, živí se měkkýši a jinými menšími živočichy vodními, a sedí po jízdecku na homolitých hnízdech. *Sý.*

Plamenka v. Phlox.

Plampač, tlampač, řečník a spolu šašek při svatbách selských.

Plán, vůbec jistý záměr v souvislosti s prostředky k jeho uskutečnění čelícími, na př. ve vojenství p. operační; obzvláště pak pravidelné urovnání jednotlivých částí k nějakému systemu neb jinému celku. V nejužším smyslu slove tak v rejsování jakýkoliv nákres. V tom smyslu rozeznáváme **1)** p-y stavitelské, jichž při každé stavbě více bývá a které tak uspořádány býti musí, aby se z nich nejen celá zevnější úprava stavení, nýbrž i veškeré vnitřní jeho rozdělení a každý jednotlivý díl úplně a zřetelně poznati mohl, tak že z toho již napřed do zařízení celého stavení nahlídnouti lze. Tak jest potřebí *a)* p-u, který slove půdorys a v němžto lze do vnitřního rozdělení stavení nahlídnouti, i zhotovuje se takto. Pomysleme sobě, jakoby bylo stavení již hotové a ve výšce půlky okna vodorovnou rovinou proříznuto. Odstranila-li by se pak hořejší odříznutá část, potřebí jen na sečné rovině zhotoviti vodorovný průmět (v. t.) spodní pozůstalé části, a uvidíme v takto vyniklém obraze, půdorys zvaném, proříznuté zdi i tloušťku jejich, formu i čtvercovou výměru prázdných místností, místa kde se okna a dvéře nacházejí, jejich šířku, konečně i všecky uvnitř zdi založené otvory, jako na př. komíny, záchody atd. Půdorysů dělá se pro každé stavení tolik, kolik toto rozličně rozdělených pater má, tedy půdor. sklepa, půdor. přízemku, půdor. každého jednotlivého poschodí a konečně i půdor. krovu. *b)* Jiný p. jest nárys; jest to obraz hlavní nebo i některé jiné zevnější strany stavení, který obdržíme, když se před tuto stranu postavíme a vertikálný její průmět (v. t.) uděláme. Nárys hlavní strany slove též fasáda. *c)* Průrys č. průřez, který obdržíme, když si pomyslíme stavení vertikálnou rovinou od hořejška až dolů ve dva díly rozříznuté a tyto od sebe tak odtažené, abychom do vnitř nahlídnouti a vertikálný průmět č. nárys některé pozůstalé částky zhotoviti mohli. V tomto výkresu objeví se hlavně výšky jednotlivých místností a otvorů, tloušťka a konstrukce stropu, klenutí, krovu atd. Podobně jako se dělalo více půdorysů, jest mnohdy i více průřezů zapotřebí; obyčejně se dělává průřez podélní (*Längendurchschnitt*) a průřez příční (*Querschnitt*). Aby se ale hned z p-u poznalo, kterým místem vertikálná rovina dolů spuštěná byla, naznačí se její stopa v půdoryse přímkou, dle nížto se potom průřez jednoduše pojmenuje, na př. průřez dle *A B*, dle *M N*, atd. — Všechny tyto p-y pokládají se k vůli lepšímu přehledu a porozumění rozličnými barvami, které se všude stejným tónem nanášejí, libovolně ale voleny býti nesmějí. Buď jsou to barvy, které činí omalovanou částku skutečnosti nejpodobnější, anebo zase takové, které pro zvláštní případy zvykem předepsány jsou. Tak se pokládají všechny pevné zdi v těch místech, kde při sestavování půdorysů nebo průrysu k proříznutí přišly, barvou: červenou, jsou-li to zdi nové, barvou hnědou nebo bledě černou, jsou-li to zdi staré, jež při přestavování státi zůstanou, barvou žlutou, jsou-li to zdi staré, jež při přestavování k vybourání určeny jsou. Ostatní neproříznutá místa zdí nepokládají se barvou, jenom nárys průčelní strany č. fasády maluje se k vůli většímu efektu. Tam, kde by se ku pokládání barev upotřebiti nedalo, jako na př. v p-ech tisknutých, nahražují se barvy čárkováním; staré zdi naznačí se tu čárkováním jemným, nové zdi čárkováním silnějším (v. *Jöndlovo stavitelství pozemní*, 2. vyd. od Niklasa a Šandy). — **2)** P-y situační, které opět nic jiného nejsou, nežli vodorovné průměty č. půdorysy nějakého okolí, na př. většího domu i s vůkolními zahradami, dvorem a se všemi sousedícími místnostmi; též se dělají situační p-y celých vesnic nebo měst, a to třeba i s polnostmi k ním slušícími, kdežto se potom dle velikosti narýsované plochy v rozličném měřítku dělati musí. Při situač. p-ech jednotlivých domů a k nim přináležejících místností béře se ve výkresu 1" za 10°, t. j. rejsuje se v $^1/_{720}$ skutečných rozměrů; při situač. p-ech měst a vsí, kde se k vůli určení hranic ještě majetek každého jednotlivce rozeznati musí, béře se 1" za 20°. Když by se při větších městech nemusel majetek jednotlivců tak určitě vyznačiti, postačilo by měřítko $^1/_{2880}$ (t. j. 1" za 40°), ano i za 100—200° mohl by se 1" v p-u vzíti. Situační p-y větších ploch, na př. celých okresů, krajů atd., musí býti ještě v menším měřítku zhotoveny (1" za 400° i více) a nazývají se mapy (v. t.). *Ša.*

Pláň, pláně, planý strom, který se obyčejně ušlechťuje očkováním, roubováním, druženim (kopulováním) atd. Z ovoce p-í se dělá mest, ocet, z jich usušených hniliček dělají se povidla, pracharanda a jiné. *Šp.*

Pláň, tolik co rovina (v. t.).

Plan-Carpin v. Carpino.

Plana, Giovanni Antonio Amedeo, baron, nar. 8. list. 1781 ve Vogheře, stud. v Paříži na škole polytechnické vědy exaktní a stal se profesorem mathematiky v Turině; za Karla Alberta byl jmenován baronem a senátorem, pak ředitelem král. hvězdárny, byl několik let předsedou nejvyšší rady vyučovací, direkce vyučovací na akademii vojenské a akademie věd. P. † 20. ledna 1864 v Turině. Z jeho spisů jmenujeme *Theorie du mouvement de la Lune* (Tur. 1832, 2 sv.).

Planá 1) okresní, výstavné město v kr. Chebském, jihových. od Chebu, čítá 3400 něm. obyv., má farní kostel Nanebevzetí P. M. (již r. 1350 far.), v XVI. stol. od hrab. Šliků nově vystavený s náhrobníky býv. patronů; v zámeckém předměstí starý zámek hraběcí, při němž se roku 1737 nový zámek stavěti počal o dvou křídlech, ale jen západní dokončeno bylo; v Petrském předměstí městský špitál, při němž kostel ss. Petra a Pavla r. 1787 zrušený stával, pivovár zvaný „mincovna“, protože za vlády hr. Šliků k tomu účeli sloužil, a ½ hod. od města

kapli sv. Anny. Nejstarší majitelové **P**-né se jmenují p. Dobrohostovi z Ronšperka; ten udělil r. 1373 **P**-ským týchž výsad, jakýchž užívali Plzenští. R. 1409 byl pánem na **P**-né Jindřich z Elsterberka, spolu pán na Březině, Poříči a Žluticích, který zde až 1416 vládl. Po něm pak přešla **P**. na pány z Zeberka (*Seeberg*), z nichž za husit. válek Aleš z Z. zde vládl. K jeho přímluvě udělil císař Sigmund 1436 **P**-né právo, každoročně trh okolo povýšení sv. Kříže odbývati. Aleš vládl zde ještě 1440, po něm Bohuslav ze Z. († 1466) a po něm Bušek, který 1473 městu výsady jeho potvrdil a 1499 zemřel, načež v kostele zdejším pochován. Poslední držitelé z rodu tohoto, Arnošt a Šebestian bratří Planští z Z., v dluhu 10.500 kop gr. čes. postoupili roku 1527 **P**-nou, zámek s městem, tvrz Caltov a vsi Výškov, Kříženec, České a Německé Jadruše Stefanovi Šlikovi z Holíče a z Lokte, po němž pak syn jeho Mauric následoval. Tento pro účastenství ve zpouře roku 1547 musil **P**-nou v manství uvésti se službou s 8 koňmi pod žold, však 1547 mu **P**. opět v dědictví uvedena, načež 9. listop. 1578 zemřel. **P**-nou zůstavil manželce své Barboře Šenkovně z Landšperku († 1597) do smrti její, kteráž pak ji zapsala druhému manželu svému Fridrichovi Šlikovi, který r. 1588 předměstí sv. Petra zvláštní výsady udělil. Tento dal r. 1606 **P**-nou Kašparovi Š. na Hauenšteině, strýci svému, po němž pak potomci jeho až 1665 vládli. František Ernest Š. udělil 1. led. 1661 městu **P**-né privilegia rozsáhlá a prodal konečně 12. srpna 1665 **P**-nou Janovi Joachimovi hraběti z Sinzendorfu, po němž vdova jeho Marie Maximiliana Theresia z Althannu následovala. Tato kšaftem dto. 12. čce. 1687 **P**-nou ustanovila za fideikomisní panství v rodině hrabat z Sinzendorfu, v jichž rodu až do roku 1822 zůstala. Poslední mužský potomek Prosper z S. † 18. srpna 1822, a tudíž připadla **P**. na potomky rodu jeho po přeslici, hrabata z Nostic-Rhinek, jimž posud panství toto náleží. — Okres **P**-ský měl r. 1857 na 5·18 □ m. 18.013 obyv. ve 2 m., 1 msi a 55 vsech. — **2)** **P**., něm. *Ober-Plan*, okresní ms v kraji Budějov., čítá 1200 něm. obyv., má farní kostel sv. Markéty (již r. 1350 far.), školu, chudinec. **P**. náležela cisterc. klášteru v Zlaté koruně, a cís. Karel IV. udělil jí 11. čce 1349 na žádost klášterníků právo, aby dosavadní vesní osada **P**. za město byla povýšena; později dostala se **P**. k panství Krumlovskému. — Okres **P**-ský měl r. 1857 na 6·62 □ m. 12.197 obyv. ve 2 msech a 70 vsech. — **3)** Chodová **P**., něm. *Kuttenplan*, městečko v okr. Plán. kraji Chebském, čítá 1000 něm. obyv., má farní kostel sv. Jana Kř. (již 1350 far.) r. 1752, a zámek r. 1734 nově vystavený. — Nejstarší známí majitelové **P**-né byli p. z Švamberka. Bohuslav (V.) a Bušek bratr jeho prodali 1385 Ch. **P**-nou Jindřichovi z Elsterberka a jeho matce Žofii. Později přešla na klášter Tepelský a tento ji prodal 1410 Zbyňkovi z Kocova, po němž Humprecht z K. následoval. Od dcer tohoto přešla (1474) na Jindřicha Lantvysta z Rebersreutu, po němž patřila synu jeho Krištofovi. Po jeho smrti nastala pře (1496) o Ch. **P**-nou a tato přisouzena dědicům Krištofovým. Tito pak prodaly. Ch. **P**-nou tvrz s městem atd. Janovi z Kocova (1514). Od jeho nástupcův přešla na Mikuláše Miřkovského ze Stropčic, kterému ji 1558 Ferdinand I. z manství propustil, načež ji onen 1560 prodal Mikulášovi ze Širntingu. Potomku jeho Joštovi Adamovi ze Š. byla Ch. **P**. 1620 v plen vzata a 9. pros. 1622 bavor. svob. p. Theodorovi z Heimhausen prodána, jehož rod ji držel až do r. 1793, v němžto po smrti Sigmunda svob. p. z Heimhausen jeho dceři Johaně, ovdovělé hr. Tuggerové z Kirchberku, a po ní r. 1818 jejímu vnukovi Kajetanovi hrab. z Berchen-Heimhausen připadla; dědicem toho stal se nyn. držitel Jan hr. z Berchen-Heimhausen. — **4)** **P**. na Lužnici, ves v okr. i kraji Tábor., čítá 850 čes. ob., má far. kostel sv. Václava (již r. 1350 far.), r. 1796 Františkem Jos. kn. z Lobkovic z většího dílu nově vystavený, faru a školu. — **P**. náležela až do r. 1420 p. z Ústí Sezimova, na to připadla městu Táboru, r. 1547 byly tomu městu **P**., Strkov, Košice a Doubice odňaty a od kr. fisku p. z Rosenberka postoupeny, který je s panstvím Želeckým spojil. *Vl. Sč.*

Plaňany „nad lindama“, ms v kr. Čásl. a okr. Kouř. na Plaňance, má asi 1000 obyv., děkanský kostel Zvěstování P. Marie, již r. 1384 co farní připomenutý, původně sv. Petru zasvěcený, s lodí a věží románskou. Ze stavení uvésti dlužno starobylou radnici, nyní hospodu, jíž se posud říká „rychta.“ — R. 1222—26 vyskytují se dva bratří z **P**-n, Holec a Svéslav; Holec, bezpochyby starší, byl r. 1226 županem Olomúckým. Ku konci XIV. stol. zdá se, že náležely **P**. rodině pánův z Vlašími čili z Jenšteina; r. 1410 vyskytuje se nějaká paní Kateřina z **P**-n, nevědomo ale jakého rodu. Po válkách husit. náležely **P**. a některé vsi v sousedství Jan. z Rabšteina, přívrženci Menharta z Hradce; když tedy Jiří Poděbradský táhl k Hoře Kutné 1448, položil se tu a poplenil za dva dni **P**. a vůkolí. Později náležely **P**. až do r. 1620 Mirkům ze Solopisk. Roku 1621 zkonfiskováno bylo všecko zboží Jiřímu st. Mirkovi ze Solopisk a r. 1624 prodáno kn. Karlovi z Liechtensteina, kterýž je spojil s panstvím Kosteleckým. Ostatně srv. *Pam. archaeol.* I. str. 224.

Planard [planár] François Antoine Eugène de, franc. dram. spisov., nar. v Milhaui 4. ún. 1783, zemř. v Paříži 13. listop. 1855. Jsa určen od svého otce, který byl vysokým úředníkem, ke dráze úřední, vstoupil **P**. do kanceláře státni rady, kdež stal se tajemníkem jednoho finančního výboru a brzy i náčelníkem odboru. Zabývaje se vedle prací úředních literaturou dramatickou sepsal několik veseloher a veliký počet komických libret operních, která od nejvýtečnějších skladatelů, jako Aubera, Herolda, Caraffy a j., hledána byla. Jeho přednější veselohry jsou: *Le Curieux* (1807), *L'Épouseur de vieilles filles* (1808), *Le Portrait de famille* (1809), *La Pacotille* (1819), *Le Testament et les billets doux* (1819), *La Nièce supposée* (1823). Z libret uvádíme: *Noce de Gamache* (1815), *La Bergère châtelaine* (1820), *Le Solitaire* (1822), *La Prison d'Édimbourg* (1833), *L'Éclair* (1836), *Mina* (1843) a j.; též seps. román *Almédan, ou le monde renversé* (1825, 3 sv.).

Planck Gottlieb Jak., církevní historik, nar. v Nürtingen ve Virtemb. 15. list. 1751, † 31. srpna 1833 co gen. superintendent kníž. Gotinského. Ze spisů jeho jsou nejdůležitější: *Geschichte der Entstehung, der Veränderung und der Bildung unseres protest. Lehrbegriffs* (6 sv., Lps. 1781—1800); *Geschichte der Entstehung u. Ausbildung der christl.-kirchlichen Gesellschaftsverfassung* (5 sv., Hanov. 1803—9); *Geschichte des Christenthums in der Periode seiner ersten Einführung* (2 sv., Got. 1828). — Syn jeho, Jind. Lud. **P**., nar. 1785, † 1831 co prof. theol. v Gotinkách, byl zasloužilý exeget.

Plánek Jan Vlastislav, samouk a horlivý český vlastenec, nar. ve Vlachově Březí 15. kv. 1789 z rodičů chudých, zemřel v Strakonicích 18. čna 1865,

Vyučiv se truhlářství meškal 2 léta ve světě na zkušenou, načež navrátiv se převzal malé hospodářství, které rodiče jeho pro vysoké stáří již spravovati nemohli. Oženiv se r. 1808 přestěhoval se do Strakonic, kde se později seznámil a v upřímné přátelství vešel s Čelakovským, který z jeho knihovny, jakož i z důvěrného s ním obcování čerpal první city vlastenecké. **P.** totiž již v útlém mládí zamiloval si náruživě čtení kněh, a neznal již co učenník větší radosti, jako když z uspořených peněz sobě nějakou knihu koupiti mohl, čímž se také stalo, že po sobě na svůj stav dosti znamenitou knihovnu zanechal. Pilným čítáním pak kněh českých i německých osvojil si rozsáhlé vědomosti, tak že později beze všech obtíží a s prospěchem čítal jak spisy dějepisné a básnické, tak i filosofické a jazykozpytné. Ve svých mladých létech pokusil se **P.** co samouk též v básnictví, a některé jeho plody byly tehdáž i v *Čechoslovanu* uveřejněny, jakož i o sobě vyšla jedna jeho elegie pod názvem: *V paměti pozůstavená cnost* (v Praze 1818), *aneb smutnozpěv nad smrtí P. Skály, školního direktora v Strakonicích.* V posledních létech svého života obíral se **P.** myšlénkou o sepsání dějepisu Strakonic, ku kterémuž po mnohá léta zajímavé poznámky sbíral. Při tom provozoval řemeslo své pilně až do vysokého stáří, a jmenovitě pěkné stolice v nové Strakonické synagoze jsou dílo vlastních jeho rukou r. 1859 vykonané. **P.** osobně znám byl mnohým z předních korifeů našich, kteří, kdykoliv do Strakonic zavítali, neopomenuli navštíviti jej, aby se příjemně pobavili s milým stařečkem. U svých spoluobčanů požíval **P.** takové vážnosti, že nejen dříve, nýbrž také ještě při posledních volbách, kde již stářím a churavostí seslábnul, do zastupitelstva obecního volen byl a učiněn placeným dozorcem nad obecním hospodářstvím. Pohřeb jeho slavně byl odbýván.

Planeta v. Oběžnice.

Planetarium jest stroj, jímž pohybování se planet kolem slunce v malém se napodobuje k znázornění zákonů jich oběhu. Obyčejně bývá to lampa, představující slunce, a od podstavce jejího vycházejí tyče, na jejichž koncích pod rozličnými úhly stojí osy, s koulemi dle poměrné velikosti planet sestrojenými, a kolem os otáčivými. Všechny tyto tyče dají se otáčeti jediným strojem pomocí kliky. Velmi často bývá takto představena pouze země s měsícem, čímž den a noc na zemi, zatmění slunce a měsíce se nápodobovati dají. Takový stroj jmenuje se pak lunarium. *Pý.*

Planetární mlhy jsou zvláštní tělesa nebeská, jevící se jako planety co kruhovité, málokdy vejčité, ostře ohraněné kotoučky, několik sekund v průměru držící, jež mají veskrze stejnoměrnou světlost, čímž od planet, uprostřed vždy větší světlost jevících, se zúplna liší. Někdy bývá jejich okraj opatřen soustředným mlhavým kotoučem, jako oparem jakýmsi. O jejich povaze a zřízení nelze ničeho posud ustanoviti. Někteří mají za to, že malé stálice, nezřídka blízko u nich se nacházející, jsou jejich oběžnicemi. Zvláštností u nich však jest častá modrá barva, u stálic jen zřídka se jevící, a slabá světlost, spíše jakémus fosforování se podobající. Pouhému oku nejsou viditelny. *Pý.*

Planetoidy v. Asteroidy.

Planetové hodiny slovou části dne, vzatého od východu slunce až k západu, aneb noci od slunce západu až k východu. Podle těchto hodin řídili se někteří staří národové. Hodiny byly ovšem nestejné podle ročních časů, a každá měla jednu ze známých 7 planet za vladaře. Tím, že dle vladaře první této hodiny pojmenován byl i den, povstalo právě naše časové rozdělení v týdny. I byla na př. neděle dnem slunce, pondělí dnem měsíce, úterý dnem Venuše atd. *Pý.*

Planche [plāñš], franc. deska neb plotna kovová; **p**-tte [plāñšet], měřický stolek; deštičky v měřictví; úzká deštička z předu v šněrovačce.

Planche [planš] Jean Bapt. Joseph, franc. kritik a spisov., nar. v Paříži 16. ún. 1808, věnoval se po ukončení studií na koleji Bourbonské výhradně studiu literatury a krásných umění, tak že již v 22. roce podával kritická pojednání do časop. právě založeného, *L'Artiste*, potom do *Revue des deux Mondes* a *Journal des Debats*. R. 1836 byl hlavním spolupracovníkem časop. *La Chronique*, načež 1838 do Itálie se vypravil, kdež studováním velikých děl uměleckých až do r. 1846 strávil. Navrátiv se psal opět do *Revue des deux Mondes*, zanášeje se při tom sbíráním svých prací tu a tam roztroušených. **P.** zemř. 18. září 1857, získav si jméno kritika nadaného a nestranného, který nejen pracemi písemnými, vesměs slohem něžným avšak přesným se vyznačujícími, k vytříbení uměleckého vkusu valně přispíval, ale i radou soukromou na současné spisovatele výdatně působil. **P.** sepsal: *Portraits littéraires* (1836—49, 4 sv.); *Portraits d' artistes* (2. sv.); *Nouveaux Portraits littéraires* (1854); *Études sur l' école française de 1831 à 1852* (1855, 2 sv.); *Études sur les arts* (1855); *Nouvelles Études sur les arts* (1856).

Planché James Robinson, dramatický básník angl., nar. v Londýně 27. ún. 1796. R. 1826 cestoval po sev. Evropě a vrátiv se vydal *Lays and legends of the Rhine*, načež 1827 navštívil opět Německo. R. 1828 dával se na divadle v Drury Lanu 55. a snad nejlepší jeho kus divadelní *Charles XII.* R. 1830 byl **P.** zvolen za člena společnosti starožitnické a 1834 sepsal *History of British costume*, r. 1838 *Regal records*, a 1852 *The pursuivant of arms, or heraldry founded upon truth.* Do r. 1857 napsal ke 200 kusů divadelních.

Plánice 1) okr. město v Čechách, kraji Plzeň., čítá 1650 čes. obyv., má farní kostel sv. Blažeje jenž byl již r. 1350 farní, hraběcí zámek, školu a j. Podací kostela **P**-ckého náleželo r. 1416 p. Rackovi z Janovic i z Risenberka a vládykovi Vyškovi z Obytec. Během XVI. stol. vládli na **P**-ci páni ze Šternberka (v. t.), spolu také na Zelené Hoře, teprv smlouvou od 16. bř. 1630 postoupil p. Václav z Šternberka hr. Jaroslavovi Bořitovi z Martinic a jeho manž. Marii Eusebii roz. ze Šternb. v dědičné držení polovici panství **P**-ckého a Zelenohorského za roční doživotní plat 4000 kop miš.; tito manželé vyměnili r. 1638 (27. břez.) za svůj podíl na Zelené Hoře druhý díl **P.** od Františka ze Šternberka, načež rod hrabat z Martinic (v. t.) až do vymření (r. 1789) na **P**-ci vládl. Po nich připadla **P.** hr. z Wallisu, a z rodu toho jest nyní Maxmilian hr. z Wallisu pánem na **P**-ci. — Okres **P**-cký měl 1857 na 3·67 □ m. 15.708 obyv. ve 2 m., a 1 msi a 51 vsech. *Vl.* — **2) P.** *(Planitz)*, farní ves v okresu Zvikavském v Sasích, vlastně Horní **P.** s 2317 obyv. a Dolní **P.** s 2333 obyv., leží mezi vydatnými doly na kamené uhlí; na blízku jest flec kameného uhlí po staletí pod zemí hořící, nad kterou jsou zřízeny veliké zahrady se zahřivárnami.

Planiglob (lat. *planiglobium*), mapa země neb nebes, představující polokouli v rovné ploše.

Planika v. Arbutus.

Planimetrie jest ona část geometrie, která zabývá se veličinami prostornými v jedné rovině se nacházejícími, ohledávajíc jejich polohu, tvar, ve-

likost, a vůbec zákony jich se týkající. **P.** dělí se v nauku o přímkách a obrazcích přímočárných, a nauku o kruhu, k čemuž někdy přibírá se také ještě nauka o některých jiných jednodušších křivkách. *Pý.*

Planina (srb.) pohoří, zvl. lesem porostlé (saltus); s tím slovem jest složeno množství jmen hor v zemích jihoslovanských, ku př. Šarská p., Gradina p. a j.

Planina 1) P. okres. městys v Krajině, 4 míle k Jih.-Záp. od Lublany, 1450′ nad hladinou moř., s 1180 obyv. — Okres **P**-ský měl 1857 na 5·56☐ m. 11.629 obyv. ve 2 msech a 40 vsech. — **2) P.**, něm. *Montpreis*, městys v Dolním Štýrsku v okr. Kozjanském s 350 obyv., hutí železnou a starým hradem, jejž měli v držení v XIII. věku páni t. jm., po jich vymření hrabata z Celje a po těch svob. pánové z Lamberka. Naleziště starožitností římských. *Vsý.*

Planipes (lat.), u Římanů herec v mimech, přicházel na jeviště bos, s plochýma nohama (*planis pedibus*), odkudž jeho jméno.

Planknar z Kynšperka, starožitný rod rytířský, jehož členové nosili v erbu bílou krokev a na ní tři růže zlaté na červeném štítu, a nad helmem otevřeným z koruny mezi dvěma slonovýma troubama zase též znamení jako dole v štítu. V XV. století usedlí byli v severozápadních Čechách v kraji někdy Loketském, kamž prý z Míšenské země přibyli. V 2. polovici toho stol. odebral se Jan **P.** z K., dle Paprockého syn Osvalda a vnuk Mikuláše **P**-a, do Moravy, nabyl tam statku Uherskobrodského a byl (1480) podkomořím zemským; † r. 1485. S manželkou Annou ze Zvolé, po jeho smrti opět provdanou Gočovou, zplodil syny Volfharta, který měl statek svůj v Čechách a byl tam též podkomořím zemským, a Jana, kterýž se do Slezska obrátil. Tam koupil nejprvé ok. 1520 od Jiřího markrabí Brandenburského a knížete Krnovského panství Hlubčice (nyní v prusk. Slezsku), kteréž však po krátkém čase zase prodal. Nato nabyl koupí v knížectví Opavském 1525 panství Vikšteinského a nedlouho potom i panství Vladislavského (*Loslau*, nyní v prus. Slezsku). R. 1537 jmenován jest nejvyšším sudím zemským knížectví Opavského, v kterémž úřadě † r. 1556. Od stavů tohoto knížectví měl též v zástavě zámek Opavský. Jeho manželka Mandalena, roz. Greissneckarovna z Greissnecku, držela panství Vikšteinské po něm až do své smrti r. 1576. Z jeho dcer vdána jest Anna za Bartoloměje Donáta z Velké Polomi na Dešném, Markéta nejprvé za p. Hendricha z Drahotuš a na Benešově († 1557), pak za p. Jiříka Mrakše z Noskova. Ze 4 synů jeho zemřel druhorozený Volfhart ještě před otcem, nejstarší Fridrich a nejmladší Jiřík následovali otce do hrobu obadva již po 2 létech 1558, onen svoboden, tento ženat s Maruší Návojovnou z Dulného, kteráž po smrti manželově porodila dceru Mandalenu. Třetí syn Jan rozdělil se později s touto svou bratranicí o panství Vikšteinské i Vladislavské, z nichž z každého jednu polovici bratranici své pustil, druhou pak sám podržel. Prodav 1591 díl svůj panství Vikšteinského, † co soudce zemský knížectví Opavského ok. 1601 bez mužských potomků, byv ženat nejprvé s Johankou roz. Bítovskou z Bítova, podruhé s Mandalenou Komorovskou z Komorova, kteráž přečkavši jej 1602 spolu s dcerami Annou, později (1610) manželkou Jindřicha Šípa z Branice a na Pšově, a Barborou polovici zboží Vladislavského jim náležitou Jiříkovi Charvátovi Plaveckému z Plavce prodala. Třetí dcera Kateřina, provdaná za p. Fridricha Sedlnického z Choltic na Fulšteině, byla otce předumřela. Mandalena **P**-ova vdala se nejprvé za Jakuba staršího Šporvajna ze Šporvajnu († 1583), a potom za Adama Oderského z Lideřova. Odejevši ke konci století ze země prohlášena jest r. 1600 od císaře za osobu mrtvou, jíž žádné právo více sloužiti nemůže, načež zboží její manželu a společníku jejímu připadlo. *Svb.*

Planktae v. Kyaneae.

Planorbis, okružák (*Tellerschnecke*), rod plžů s tenkou skořápkou, terčovitou, skoro v rovné ploše svinutou, s ústím malým, příčným s ostrými kraji. Tykadla má dlouhá, štětinovitá; u jejich kořene uvnitř jsou oči. Ústa mají nahoře čelist v podobě půlměsíce, dole malými háčky posázený jazyk. Jest mnoho v řekách, potokách a stojatých vodách žijících druhů, nejvíce na severní polokouli. **P.** *corneus* Dr., *Helix cornea* L., **P.** *purpura* Müll., největší evropský druh žijící v řekách a stojatých vodách; skořápka lesklá, plocho smáčknutá, hnědá, závitky příčně pruhované a ryhované. Průřez 14‴, tloušťka $1^1/_2$‴. Zvíře jest černé a vylučuje purpurovou šťávu, zvlášť bylo-li solí nebo pepřem posypáno, barva ta ale není stálá, pročež se jí nebarví. Taktéž zhusta nachází se v Evropě **P.** *carinatus* Müll., *Helix* **P.** L. Zkamenělé druhy toho rodu nazývají se Planorbity.

Planský z Egerberku a ze Žeberku, starožitná rodina česká, jenž užívala v erbu štítu červeného, přes nějž položen jest šikmo od levé k pravé straně pás bílý, na kterémž se 3 listy jetelovité spatřují, a držela mimo jiná zboží hrady Egerberk (Elsterberk) a Žeberk v Žatecku, pak město a hrad Planou v Plzensku, dle nichž se členové její psávali z Plané, z Žeberku (Ziberku), z Egerberku, Planští z Egerberku, Žeberští z Plané, a Planští z Ziberku. — **P**-ští z E. pokládáni byli mezi nejpřednější pány české a měli v XV. a XVI. stol. platné účastenství ve všelikých jednáních a předsevzetích veřejných, sedávali na soudu zemském a mívali také jiné důležité úřady na sobě; v bouřích husitských stáli k straně katolické, později však přešli s větší části k náboženství evangelickému. — Z rodiny té připomínají se zvláště r. 1390—1426 Hendrich z Elsterberku (Egerberku), pán času svého vzácný; koupil r. 1391 zboží Pořícké, r. 1406 učinil nadaní ke kostelu Charvátskému, r. 1426 zapsal se proti Husitům; roku 1410—1413 Mikuláš z Egerberku a Vožic, jenž byl nejv. písař kr. Č.; r. 1426—1465 Aleš Žeberský z Plané, muž v tehdejších běhích válečných proslavený, držel k pánům z Rožmberka proti straně Poděbradské; r. 1443—1468 p. Bohuš z Ž. a Pl., pán tolikéž pro svou rozšafnost a ráznost na slovo braný a drahně let přísedící soudu zemského; vrstevníkem pánů těchto byl Jan z E., jenž delší čas (r. 1450—1455) se zdržoval ve Francii a tamtéž dvakráte se oženil; r. 1472 Bušek z E. na Plané. Na zač. stol. XVI. byla rodina tato velmi četná a rozvětvena a čl. její psávali se tehdáž **P**-ští z Egerberku a **P**-ští Žeberkové (Ziberkové) z Žeberku. V titulaři na r. 1534 vydaném připomínají se: Bernard Žeberk z Ž., Bohuš **P.** na Plavně, Bohuš Ž. z Ž. na Městci, Šebestian a Volf bratří z Š., Jiří **P.** z Z. na Plané a Brodě, Jindřich **P.** z Z. na Švržni a Jan **P.** na Tynici; † r. 1537, Šebestian **P.** z Z., † r. 1541—1561. Hendrich **P.** z Z., který byl r. 1548 a násl. hejtmanem Menš. M. Pr., kdež měl také dům; r. 1548 zvolen jest za radu při soudu nad apelacími a koupil tehda také zboží Velhartické; r. 1564—1584 Šebestian Jáchim **P.**, syn Hendrichův na Velharticích; r. 1585—1690; Jan Hendr. a Jan Vikt. **P.**, synové Šebestianovi

kteří r. 1597 Velhartice pro dluhy postoupiti museli Václ. Smrčkovi z Mnichu; r. 1589—1600 Albrecht P. z E. na Prostředním Krušci; r. 1600 Hendrich P. z E. na Kněžicích; r. 1615 Jan st. P. na Ouřině. V bouřích stavovských nezdá se žeby byli P-šti měli účastenství, ješto je nenacházíme mezi osobami pro rebelii pokutovanými; květli pak v Čechách ještě v druhé polovici XVII. stol. za času Balbinových, avšak byli již tehdáž velmi zchudlí; později se však již více nepřipomínají v registrech stavovských. — Zdali snad pánové z Seeberku, jenž se ještě za našich dob v Německu zdržovali, jsou praví potomci českých P-ských ze Žeberku a Egerberku, nemůžeme s jistotou vysvědčiti. *Ra.*

Planta 1) Martin von, švýc. přírodozpytec a mathematik, nar. v Süsu, kant. Graubündenském, 1727, zemřel v Marschlinsu 1772. Věnovav se se zvláštní oblibou vyučování mládeže založil 1761 v Haldensteinu vychovací ústav, který záhy výborné pověsti nabyl, tak že po několika letech do větších místností v Marschlinsu přenešen býti musil. Zabývaje se vedle horlivého vychovávání mládeže též přírodozpytem vynašel elektriku kotoučovou, jakož i jemu se připisuje myšlénka o upotřebení páry za sílu pohybovací při lodích a vozích železničných. Jisto jest, že se svým nálezem odebral se k franc. ministrovi Choiseulovi, který jej na tehdejšího náčelníka dělostřelectva, generála Gribeauvala, odkázal. Akademie věd, které Gribeauval nález ten k posouzení předložil, uznala jej za duchaplný, ku praktickému však provedení neschopný. Literární působení P-tovo obmezovalo se toliko na několik menších spisů populárních. — **2)** Joseph P., bibliotékář Britického musea v Londýně, nar. ve švýc. kantonu Graubündenském 21. února 1744, zemřel v Londýně 3. pros. 1827. Přišed do Anglicka s otcem svým, který se stal 1752 kazatelem něm. protestantů v Londýně, studoval na universitě v Utrechtu a Gotinkách, načež přidělen byl anglickému vyslanectví v Bruselu, později ministerstvu vnitřních záležitostí, kdež obdržel titul státního podsekretáře. Pokusiv se též v písemnictví stal se členem král. Společnosti Londýnské a brzy i prvním jejím tajemníkem. Po smrti Mortonově jmenoval jej král vrchním bibliotékářem a ředitelem Britického musea. Mimo četné články v periodických časopisech, jmenovitě ve *Philosophical Transactions* uveřejněné, sepsal též *History of the Helvetic Confederacy* (Lond. 1800, 2 sv., a 1807, 3 sv.).

Plantage [plãntáž], franc. (z lat. *planta*, rostlina), sad, zvl. sad rostlin cizozemských a mimoevropských; v Indii Východní i Západní nazývají se tak statky bohatých osadníků, na kterých se pěstuje káva, cukr a t. d.

Plantagenet [plentedženet], příjmí franc. domu Anjou (v. t.), který seděl 1154—1485 na trůně anglickém. Mathilda, dcera Jindřicha I., posledního krále Anglického z dynastie Normanské, pojala po smrti prvního manžela za muže Bohumíra P-a, hraběte Anjouského; jejich syn dosedl 1154 na trůn angl. co Jindřich II., po něm pak následovali synové jeho Richard I. Lví srdce (bezdětek) a Jan Bezzemek, jehož mužští potomci byli král Jindřich III. a Německý král Richard z Cornwallisu. Jindřich III. měl dva syny, z nichž Eduard I. dosedl na trůn; po něm nastoupil Eduard II., pak jeho syn Eduard III., po němž zůstalo pět synů: 1) Eduard, Černý princ († 1376), jehož syn co Richard II. 1377 dostal se na trůn. 2) Lionel, vévoda Clarencský, který měl jedinou dceru Filipinu, zasnoubenou Edmundu Mortimeru, hraběti Marchskému, jejíž vnučka Anna vznesla práva k trůnu na dům svého manžela, Richarda Yorského. 3) Jan z Gauntu stal se skrze sňatek vévodou Lancasterským a zanechal dva syny, z nichž Jan Beaufortský se stal praotcem nynějších vévodů Beaufortských, kdežto druhý syn Jindřich IV. dostal se na trůn 1399, načež následoval nejdříve jeho syn Jindřich V., pak jediné dítě tohoto Jindřich VI. S ním vymřela hlavní větev Lancasterská 1472. 4) Edmund Yorský měl dva syny, z nichž Richard sňatkem s Annou Clarenckou byl oprávněn činiti nároky na trůn. Z jeho synů dostal se Eduard IV. k žezlu 1461, a Richard, vévoda Gloucesterský, dal po smrti Eduardově oba jeho syny zavražditi a uchopil se sám žezla co Richard III. Tu však vystoupil proti němu Jindřich Tudor, hrabě Richmondský, pravnuk Jana Beaufortského, jakožto dědič domu Lancasterského, dosedl 1485 na trůn co Jindřich VII. a první král z domu Tudor, a dal ještě později (1499) syna Jiřího, vévody Clarencského, Eduarda hraběte Warwického, posledního mužského potomka P-ů, stíti. 5) Linie Tomášova, vévody Gloucesterského, pátého syna krále Eduarda III., vyhynula nejdříve, jelikož jediný jeho syn Humfried umřel 1399 bezdětek.

Plantago, jitrocel, nejčetnější rod z čel. jitrocelovitých. Jsou to rostliny dílem mnoho-, dílem jen jednoleté s květy obojakými, v hlavičkách neb v klasech shloučenými. Listeny jsou na kraji mázdřité, kalich 4klaný, koruna srostlolupenná mázdřitá se 4dílným krajem; tyč. 4 s korunou v hrdle srostlé a s cípy kor. se střídající. Pestík je jeden a plod tobolka víčkem se otvírající, vlastně jednopouzdrá, avšak křídlatou semenicí zdánlivě 2- i 4pouzdrá. Semena jsou bílečnatá. Dle toho, zdali jsou listy v růžičce k zemi přitlačené a stvoly bezlisté, aneb zdali lodyha je listnatá a rozvětvená, rozeznávají se j. pravé a j. blešníkové, (*Psyllium*). K prvnějším patří P. *major* (j. větší), mající listy eliptičné, v řapík náhle soužené, 5—9žilé, stvoly na 1′ vysoké, ostatně je velikosti velmi měnivé. Kořen, listí i semeno této všudy obecné rostliny slouží lidu co lék na rány a proti kašli, a semena jsou dobrý ptačí zob. Tento jitrocel doprovází Evropana do všech téměř osad, a zdomácněl nyní již i v sev. Americe, kdež od Indiánův obdržel jméno „stopa bělochů.“ P. *lanceolata*, taktéž obecný, má listy kopinaté a klasy jen ½″ dlouhé, P. *Coronopus* (vraní noha) roste na již. pomoří evropském a sází se u velikém množství, jelikož listy jeho se v salátu jedí. Do druhého oddělení patří blešník (P. *Psyllium*), jednoletý a velmi větevnatý s listy čárkovitými. Semena jsou velmi sliznatá a slouží v Levantu v lékařství; slizi užívá se s prospěchem místo klovatiny v barvířství. P. *arenaria* (chmelík) podobá se předešlému a dává semeno blešníkové (*semen psyllii*), druhdy v lékařství užitečné. Pro hojnost slizi seje se ve Francii, rostouc na půdě i méně úrodné. *Jho.*

Plantamour [plantamúr] Emile, nar. v Genevě 14. kv. 1815, jest od r. 1839 prof. astronomie a ředitelem tamější hvězdárny. Zásluhy si získal pozorováním a určením drah menších oběžnic a jmenovitě vlasatic; tak vypočítal dráhu 2. komety r. 1840, 1. a 3. r. 1843, 2. r. 1844, 2. r. 1846 a t. d. Sepsal: *Disquisitio de methodis traditis ad cometarum orbitas determinandas* (v Řeznu 1839); *Mémoire sur la comète Mauvais de l' année 1844* (Gen. 1847); mimo to vydává *Observations astronomiques faites à l' observatoire de Genève* (od r. 1841) a *Résultats des observations magnétiques faites à Genève* (od r. 1844).

Plantáže v. Plantage.

Plantin [plantẽn] Christophe, slovutný belg.

knihtiskař, narozen v St. Avertinu u Toursu 1514, zemř. v Antverpách 1. čce 1589. Jsa vědecky vzdělán a znaje se ve více řečích založil 1555 v Antverpách tiskárnu, která záhy největší a svého času nejznamenitější se stala, předstihši správností a uměleckým provedením děl z ní vyšlých všecky současné tiskárny domácí i zahraničné, tak že Špan. král Filip II. majitele jejího **P**-a prvním svým tiskařem jmenoval. **P.** míval až přes 20 lisů a platíval svým dělníkům přes 100 dukátů denní mzdy, jakož i mohl pro veliký výběr litého písma ve všech evropských řečích tisknouti. Ze všech jeho tiskových výrobků uměleckých nad jiné vyniká *Biblia polyglotta* (1569—72, 8 sv.), jejíž vydání Arias Montano, dvorní kaplan Filipa II., osobně řídil, a ku kterému sám Filip II. 6000 dukáty přispěl. **P.** zůstavil 3 tiskárny: v Antverpách, Lejdě a Paříži, které jeho zeťům připadly a taktéž výtečně řízeny byly.

Planudes Maximus, učený mnich a gramatik řecký z Nikodemie, žil nejvíce v Cařihradě a byl 1327 od cís. Andronika Palaiologa poslán do Benátek za vyslance, žil ještě 1353, shromáždil sbírku bájek esopských a výběr z anthologie Konstantina Kefala, spisovatele básně na Claudia Ptolemaea, dále sebral i jiné spisy a přeložil některé spisovatele lat. do řečtiny (z Cicerona *Cato*, *Somnium Scipionis*, z Caesara 7 kněh *De bello gallico*, z Ovidia *Metamorphoses* a j.). Z vlastních jeho spisů nalézá se něco v Bachmannově sbírce *Anecdota Graeca* (2 sv., Lps. 1828).

Plasencia, m. špan. v prov. Caceres, nad Jertem na začátku krásného údolí horského, blíže hranic leonských, sídlo biskupa, s 6844 obyv., četnými starožitnostmi římskými, zejména krásným vodovodem o 80 obloucích. Pět mil odtud počíná údolí La Vera de **P.**, se slavným klášterem S. Geronimo de Juste.

Plasma, řec. tvar, útvar; ve fysiologii tekutá část krve (v. t.); v přírodopisu odrůda chalcedonu (v. t.).

Plastika (řecky πλαστική, totiž τεχνή, ze slova πλάσσω tvořím, tvářím, obrazuji), v nejširším smyslu tolik co výtvarné umění (v. t.), tedy stavitelství, sochařství a malířství; v užším vůbec užívaném smyslu tolik co sochařství č. řezbářství (v. t.) se všemi jeho odvětvími; v nejobmezenějším a snad prvotním smyslu pak tvoření obrazův a postav z měkké hmoty, jako z hlíny, vosku (keroplastika, v. t.) a j. — **Plastické** totéž co tvarné, obrazné; v malbě pak mohútné a jadrné naznačení a vystupování forem tělesných na obraze, v jistých však mezích, jakých malbě vůbec šetřiti třeba. *Mü.*

Plastograf, řec. padělatel písma; **plastografie**, padělání písma; též písmo padělané.

Plastolog, řec. lhář, který mluví věci vymyšlené.

Plasy, ves na řece Střele v okr. Královic., kraji Plzeň., čítá 1140 čes. obyv., má zrušený r. 1785 klášter, který obsahuje: kostel Nanebevzetí P. M., r. 1661—1668 nově vystavený, nyní farní; k němu se pojí prostranný býv. konvent, od op. Eugena Tytla 1711—36 staviteli Dinzenhofrem a Santinim velikolepě zřízený, chodby jsou malbami olejovými nejvíc od Kramolína ozdobené, místnosti slouží za obydlí úředníků, kanceláře, sklady a j.; opatství od op. Ondřeje Trojena r. 1699 založené a jeho nástupce, zmíněného op. Eug. Tytla dokončené, jest nyní na knížecí obydlí zařízeno; na pahorku stojící pohřebný kostel sv. Václava, r. 1690 od op. Ondř. Trojera založený, po zrušení kláštera spustlý, byl r. 1826 kn. Klimentem Vác. Metternichem, který v něm rodinnou kryptu zřídil, zveleben, od pap. Lva XII. pozůstatky sv. Valentiny a odpustky obdařen a zvláštním duchovním opatřen; mimo to jest zde kaple sv. Magdaleny ve věži, založená v XIII. stol. op. Gerhardem. — **P**-ský klášter P. Marie řádu cistercienského založen jest od Vladislava II., potomního krále, r. 1144 neb 1145; prvý opat uveden sem r. 1146, přišlý s několika bratry z kláštera Langheimského, i vykázána mu listinou 5. srp. 1146 od Vlad. potvrzenou ves jeho otce **P.** s příslušenstvím, pak k další obživě vsi Kázňov, Vražné, Žebnice, Nebřeziny, v Děčíně díl cla solního, v Praze na Petříně vinice a v Motole usedlost, načež r. 1154 základ ku kostelu kl. položen a ten r. 1204 dokončen a od Olomúckého bis. Roberta posvěcen jest. Postupem času klášter tak se zvelebil, že v XIII. a XIV. stol. až na 500 údů udržoval, ano i kolonie do klášterů na Velehrad, do Mnichova Hradiště (1177), Pomuku a Valdsas vyslal. V husit. časech utrpěl však znamenitou zkázu na zboží, jehož větší část cís. Sigmund r. 1420 v pond. po sv. Brikcí pp. Bedřichovi a Janovi z Kolovrat zapsal; od skromného zbytku živilo se zde několik mnichů, až po Bělohorské bitvě zboží klášterní mu opět vráceno jest, tak že klášter v příznivých okolnostech až do r. 1385 trval, načež za posledního op. Celestina Wernera zrušen byl. R. 1826 koupil **P.** ve veřejné dražbě kn. Klement Václ. Lothar z Metternicha, tehdejší kancléř, jehož rodu posud náleží. *Vl.*

Plaški, ves ve Vojenské Hranici v pluku Ogulinském, obyčejné bydlo pravoslavného biskupa Karloveckého, s 1110 obyv. a krásným kostelem kathedrálním.

Plášť, široký a dlouhý svrchní oděv mužů i žen, s rukávy i bez rukávů, z látky rozličné, k ochraně proti zimě i všeliké nepohodě. U některých národů bývají **p**-tě (často krátké a úzké, tak že nelze v ně tělo zahaliti) podstatnou částí jich národního kroje. Ve smyslu přeneseném dává se název **p.** přemnohým věcem ku **p**-ti podobným.

Pláštěnci (*Tunicata*), třída měkkýšů (v. t.) bezhlavých, jejichž válcovité tělo obejmuto jest pláštěm blánovitým neb kožnatým, v němž se nalezají dva otvory, z nichž jeden zove se přijímací a druhý vyvrhovací; otvory tyto leží buď na koncích těla, aneb se přibližuje zadní otvor ku přednímu; otvorem přijímacím vstupuje voda i potrava do vnitřní dutiny pláště, zadním otvorem vyvrhuje se výkal a pohlcená voda. Ústa nalézají se vždy před otvorem přijímacím v dutině žaberní, a za nimi leží žaludek a střevo s jatrami; řiť vyskytuje se blíže otvoru vyvrhovacího, kdež se také vajíčka nahromaďují. Žábry mají podobu na příč rýhované pásky aneb tenké vaknaté blány s podélnými a příčnými rýhami, a spatřují se uvnitř dutiny žaberní. Soustava nervová záleží z jediného uzlu nervového nad otvorem přijímacím, na kterém leží bezprostředně jediné oko. Srdce podobá se válcovitému vaku, jenž se vlnitě svírá, žena brzy ku předu brzy do zadu bílou krev, která se pohybuje částečně cévami, částečně pak dutinami a průchody v tkanivu tělesném. Rozmnožování děje se vajíčky a pučením. Veliká část **p**-ců žije společně v moři, any pláště jejich srůstají dohromady; společní **p.** jsou obyčejně k půdě přirostlí; **p.** jednotliví plovou volně v moři, pohybujíce se pohlcováním vody. Rozvrhují se ve dva řády: *Ascidiae* (v. t.), sumky, a *Thaliacea* čili salpy. *Šý.*

Plat, vůbec peníze za nějakou práci, službu, užívání, z povinnosti aneb jakéhokoliv závazku dá-

vané neb odváděné. Obzvláště pak druhdy **p.** č. úrok t. stálý **p.** peněžitý, t. jmenovala se suma, kterou lidé ve vsích a v městech poddaných vrchnostem, v městech pak královských do komory královské z gruntů svých, dle práva německého, purkrechtního čili zákupního odváděli. Osadník čili zákupník, dav prvé pánu gruntu podací (*porrectorium*, *anleit*) č. sumu zákupní najednou nebo v rocích umluvených, platíval pak z lánu rolí dle dobroty a ornosti jich o sv. Jiří a o sv. Havle úrok č. **p.**, maje krom toho povinnost dávati několik korců obilí, vejce, slepice, sýry a jiné věci dle smlouvy zákupní. Takové naturálie a práce robotné byly taxovány dle toho, jak kterého času ceny věcí a práce běžely, hmotné pak takové povinnosti na peníze převedené sluly **p**-em běžným. Bylo-li zboží prodáváno, býval **p.** stálý prodáván dvakráte tak draho jako **p.** běžný (na př. r. 1630 kopa **p**-u stálého za 36 kop, kopa **p**-u běžného za 18 kop). Užíval-li kdo **p**-u z gruntů a z lidí, nejsa pánem těch lidí („bez držení lidí a bez panství"), slul **p.** holý. Vykoupili-li se poddaní z některých břemen a povinností, býval **p.** za to dávaný dle předešlých povinností jmenován, na př. **p.** za odúmrť (v. t.), aby pán odúmrtí nebral atd. **P**-y co užitky z lidí a z gruntů mohly býti ovšem prodávány neb zastavovány, jakož i králové v čas potřeby na statcích koruny rozličné sumy zapisovali, což nejhojněji Jan a Sigmund činili. *bk.*

Plata, špan. stříbro, u mincí protiva mědi (*vellonu*); ve Španělích jmenují se tak mince, jenž nemají žádné přísady mědi.

Plata v. Rio de la **P.**

Plataea v. Plataia.

Plataia sing., nebo Plataie plur. (lat. *Plataea* neb *Plataeae*), starodávné město v Boiotii na hranicích Attiky při úpatí Kithaironu, založené podle pověsti od Thebanů a nazvané dle Plataiy, dcery Asopovy. R. 519 př. Kr. spolčila se **P.** s Athénami, jimž zůstala napotom vždy věrna a do bitvy u Marathonu poslala 1000 vojínů Athéňanům na pomoc. R. 480 bylo město od Peršanů spáleno a r. 479 byla zde bojována proslulá bitva u **P**-iy, v níž Aristides a Pausanias dobyli nad Peršany skvělého vítězství. Za to vykázali spojení Řekové **P**-ianům 80 talentův a uložili jim, aby každoročně vzdávali poctu na hrobech padlých zde bojovníků a slavili každého 5. roku slavnost Eleutherií (v. t.). R. 431, v prvním roce války Peloponéské, pokoušeli se Thebané marně o dobytí města, až teprv r. 427 vzdala se **P.** z nedostatku potravy Lakedaimonským, kteří jí sbořili. Byvši pak po míru Antalkidově znova vystavěna byla **P.** opět stroskotána od Thebanů r. 374, ale za vlády makedonské povznesla se zase, tak že ještě v VI. stol. po Kr. ji jmenuje Hierokles mezi městy boiotskými. Zbytky její podnes jest viděti u vsi Kokly.

Platalea, kolpík, rod ptaků z čeledi volavek, význačný zobákem ploským, lopatce podobným; na nohou nalézají se jen poloviční blány plovací. **P.** *leucorodia* jest zcela bílý a $2^1/_2$' vysoký; samci mají na prsou rezavou skvrnu a na hlavě dlouhý chochol, který u samic jest kratší; žije při ústí evropských řek, nejvíce v Holandsku, společensky, živí se drobnými živočichy vodními a hnízdí buď v rákosí, buď na stromích. Stěhují se na jih. *Sý.*

Platamina, Platamona, ms se zámkem a přístavem v zálivě Saloniškém v tur. ejaletě Selanickém, má 2000 obyv.

Platanus L., vodoklen dle Presla, pokolení rostlin z čeledi vodoklenovitých (*Platanaceae* Lestibour) a ze řádu kopřivovitých. Obsahuje stromy s listy střídavými, dlanitě laločnatými. Kůra kmenů je šedivá a každoročně se po kusech slupuje, zůstavující povrch kmenu šerý a více méně nerovný. Květy jsou různé, jednodomé, v strboulech visutých a kulatých; tyčinky jsou četné bez okvětí; květy pestíkové mají okvětí složené z několika šupin, 1 čnělku a jednopouzdrý semeník. Plod je hrotnatá holenka, obsahující semena s dužnatým bílkem. Stromy tyto nemají, jako většina kopřivovitých, žádné mléčné šťávy. Nejznámnější jsou dva druhy: **P.** *orientalis* L. vod. východní, a **P.** *occidentalis* L. vod. západní. Prvnější roste v jižné Evropě a byl starým Řekům a Římanům oblíbený; v stínu jeho vyučovali v akademii Athénské řečtí filosofové. Druhdy se potřebovaly jeho listy, květy, plody a kůra v lékařství, nyní je **p.** skoro jedině sázen pro ozdobu a místy též u nás v sadech se nalézá. Mat. Háj. nazývá jej přespolním javorem. Druhý druh bytuje v sev. Americe a je strom okázalý a rychle rostoucí, dosahujíc výšky 100'. Shoduje se s předešlým ve všem vyjímaje listy, které mají mělčí laloky a delší čas plsť na povrchu svém podržují. Plsť tato setřená působí v očích velmi bolestné záněty. Dříví není ve vážnosti, ačkoli jest dobré k pálení a stavení. *Jha.*

Plateau [plató], franc. vysočina, horská rovina, planina.

Plateforme, vyvýšená v některé hradbě plocha, na kterou se vyvážejí děla pro další dozření a lepší výstřel. Příbuzná jest jí i barbette (v. t.) i kavalír (v. t.). *Msý.*

Platejs 1) v. Pleuronectes. — **2) P.** v. Plateys.

Platen, jméno staré hraběcí rodiny v Pomořanech, kteráž se uvádí již na začátku XIV. stol. a jejíž statky v starších dobách na Rujanech ležely. Dělí se na větev starší, nyní ve Švédsku usedlou, a větev mladší pod jmenem **P.** Hallermünde. Z této pochází proslavený básník německý, hrabě August **P.** Hallermünde, nar. 24. října 1796 v Anspachu, † 5. pros. 1835 v Syrakusách. Měl být vychován pro stav vojenský a dán byl tudíž k sboru kadetskému do Mnichova, z něhož později přestoupil do ústavu pážat. Účastniv se jako poručík r. 1815 válečného tažení proti Francii, studoval pak na universitách ve Vircpurku a v Erlankách, osvojiv si téměř všecky jazyky evropské; mimo to naučil se též důkladně jazyku perskému, tak že seznámiti se mohl s básnickými plody v řeči té sepsanými. Zvláště květný sloh a živé básnické formy literatury orientální vzbudily horlivou snahu **P**-ovu, aby zmalátnělý a kvapně ochabující poetický duch v Německu opět oživnul a opustil jalovou dráhu, na kteréž kráčeli Müllner, Immermann a j. Básnické své povolání považoval **P.** za svaté a z celé duše se mu oddal. Čtení perských vzorů přimělo jej k sepsání básní *Ghaselen* (v Erlank. 1821); tékož roku vydal pod názvem *Lyrische Blätter* (v Lips.) sbírku poesií, kteréž dýší touhou jeho po navrácení zlaté doby německého básnictví. Formy dramatické v klasických svých kusech *Die verhängnissvolle Gabel* (1826) a *Der romantische Oedippus* (1829) použil mistrně k satyrickým nájezdům na zmalátnělé a obsahu prázdné poetické plody své doby. Vícero dramatických kusů sepsal v Itálii, kamž se odebral r. 1826, vrátiv se jen dvakrát na krátký čas do Němec. **P.** též v dějepisu s výsledkem skvělým se pokusil, vydav *Geschichten des Königreichs Neapel von 1414—43* (ve Frankfurtě 1833), v kterémž spise podal zdařilý úryvek z dějin Neapolska. Poslední jeho prací byla epická báseň v deviti zpěvích *Die Abbasiden* (v Stuttg. 1835). Sbírky jeho spisů vyšly vícekráte. V září 1835 utekl se

před cholerou na Sicilii, avšak v Syrakusách v brzku podlehl horké nemoci ve věku nejmužnějším.

Plater, v heraldice polské znak: tři černá břevna na příč a přes čtvrté téže barvy, položené šikmo od pravé strany k levé v poli červeném. Nad kolčím helmem orlí křídla rozepnutá, z nich pravé přepásáno jest břevnem červeným od pravé strany k levé šikmo položeným, a levé břevnem takovéž barvy od levé strany k pravé šikmo položeným. Znaku toho užíval rod téhož pojmenování, jenž přišel prý z Vestfálska s rytíři mečovými v XIII. stol. do Livonska a odtud rozšířil se v četných haluzích po Pozňansku, království Polském, Volyni, Podolsku, Litvě, Kuronsku, Haliči a jiných zemích. V provinciích Pobaltických jmenuje se poprvé r. 1306 Albert **P.**, komthur ve Vendenách, 1430 Venemar **P.**, fojt v Grobině; r. 1463 a 1477 dostal Fridrich **P.** v léno statky některé u Grobina a Golding, a r. 1499 nabyl statků Weissensee a Mitavy v Kuronsku. Téhož asi času dostaly se také v držení větve té rozsáhlé statky Nedřice, Isnauda, Tönnishof a jiné u Dynaburku v Livonech. Bratrovec Fridrichův Jan byl za časův heermeistra Valtera z Plettenberku zemským maršálkem řádu rytířů něm. v Livonech. Větev v Livonsku a Kuronech zůstavší jest nečetná a žije ve stavu svob. pánů. Větev polská naproti tomu, velmi rozšířená a vždy vynikající, povýšena byla do stavu hraběcího; původ svůj odvozuje od Fridricha na Weissensee, Mitavě a Nedřicích. Vnuk tohoto Fridrich zplodil tři syny, Jana, Jindřicha a Fabiana, z kterých nejmladší při dělení o dědictví otcovské r. 1533 odbyt penězi; nejstarší Jan podržel statky v Rižsku ležící, k nimž potomci jeho připojili Fölks, Teilitz a Kiomu v Derptsku a vynikali pak mezi nejpřednějšími muži v té části Livonska, jenž dostala se Švédům. Mladší bratr Janův Jindřich **P.** dostal statky u Dynaburku jmenovitě Nedřice, r. 1537 nabyl tu lenem jiných statků a † 1546. Syn jeho Jindřich přijal roku 1558 v leno od mistra Viléma z Fürstenberku statky po Vilému Stromberkovi s takovým nadáním, aby zboží r. tohoto a 1537 v leno mu udělené přejíti mohlo po vymření mužů i na potomstvo ženské, a kdyby i toho nebylo, na toho, kohož by adoptovali. Jindřich byl mezi plnomocníky, kteří r. 1561 se strany heermeistra Gottharda Kettlera o připojení Livonska k Polsku vyjednávali. Ze synův Jindřichových zaznamenán Jindřich se 16 svými předky mezi rody starožitné, svobodné a rytířské; Gotthard pán na Nedřicích stal se praotcem linie polskolivonské, a Vilém zakladatelem linie žmuďské. — Gotthard proslavil se skutky válečnými proti Rusům, připojil ke zboží zděděnému Holoty, Rakovčisnu a Rundzisky na Litvě a zemřel r. 1668 co major ve vojště pol.; syn jeho Jan Jindřich († 1705) byl starostou Dynaburským a pak vojv. Livonským; k otcovským statkům přikoupil Antonoš a vyženil Ruendal, Švirkaly a Ploňany. Ze šesti jeho synův rozplodili potomstvo druhý Jan Ludvík a nejml. Fabian. Jan Ludvík stal se r. 1708 star. Dynaburským a 1735 vojv. Livonským, † 1736; po něm zdědil statky Nedřice a Isnaudu v Livonech syn Konstantin Ludvík († 1777), kterýž byl kastelánem Trockým a po otci hned dosedl na starostství v Dynaburku. Konst. L. rozmnožil zboží zděděné některými statky v Kuronech a Livonsku; mimo to koupil Daškov na Ukrajině a Horyn na Volyni; ve veřejné službě dosáhl hodnosti vojvody Mstislavského. Konstantin zůstavil tři syny, Josefa, Kazimíra a Augustina. Josef Vincenc, starosta Břešťský, kastel. Trocký, maršálek Litevský, pán na Daškově a Kolnicích na Ukrajině, na Horyně a Přegalině na Volyni, pojal za manželku Kateřinu roz. Sosnovskou, a jest původcem větve volyňské, v jejímž čele stojí hr. Eduard **P.**, ritmistr v ruské gardě. — Kazimír Konstantin (nar. 1748, † 1807) nastoupil po otci starostství v Dynaburku a v držení statků kuronských a v pol. Livonech, k nimž připojil Pustinu na Bílé Rusi; dále se stal starostou Dovgiališským a Volpským, od r. 1787 byl kastel. Trockým, od 1793 podkancléřem litevským, 1791—1795 členem rady státní a státním sekretářem pro záležitosti zahraničné v Polsku. Hojné své jmění vynaložil **P.** s větší části na dobytí samostatnosti Polsce pod Kościuszkem. Kaz. Konst. stal se zakladatelem linie Nedřické, zůstaviv syny Ludvíka a Stanislava. Zmíniti se dlužno o Kaz. Konst. též co spisovateli polském; zůstavilť v listech svých velmi zajímavý popis cesty své z Targova do Petrohradu, který podává hojné příspěvky k historii a politice tehdejší. Listy ty vyšly v *Dodatku k Czasu* r. 1856. Mimo to vydal: *Listy posła i konsylijarza synów do ojca na wsi mieszkającego, oraz odpowiedź tegož ojca w materyjach sejm dzisiejszy zatrudniających* (9 seš. ve Varšavě 1788); *List obywatela do ojca z synem posłem korrespądującego* (t. 1788); *Mowy, zdania i przymowienia się na sejmie 1788 r. rozpoczętém miané* (t. 1791); *O banku narodovym v Polce* (t. 1789); *Głos starostów do stanów zgromadzenych na sejm 1789* (t. 1789); *Quelque chose concernant la souveraineté du roi et de la république de Pologne sur les Duchés de Courlande et de Semigalle* (t. 1792). Spis ten vydal Fr. Schulz v úvahami pod názvem *Beiträge zur neuesten Staatsgeschichte der Herzogthümer Kurland und Semigallen* (v Mitavě 1792). V rukopise zůstavil: *Dzieje królewstwa Polskiego za Stanisława Augusta* (16 d.) Stanislav hr. **P.**, syn před., nar. v Davgěliškách na Litvě r. 1782, sloužil ve vojsku do r. 1815, po čemž žije soukromí obíral se spisovatelstvím a vydal mimo jiné: *Jeografia wschodnéj części Europy, czyli opis krajów przez narody sławiańskie zamieszkanych* (ve Vratislavi 1825): *Atlas historique de la Pologne* (v Poznani a Varšavě 1827); *Wybór dzieł dramatycznych Augusta Kotzebue; Plans des siéges et batailles en Pologne pendant les XVIII. et XIX. siècles* (v Poznani 1828); *Les Polonais au Tribunal de l'Europe* (v Paříži 1831); *Atlas statystyczny Polski i krajów okolicznych* (v Poznani); *Mała encyklopedya polska* (2 d., v Lešně 1841—1847. Některý čas byl **P.** spolupracovníkem *Przyjaciela ludu;* † ve Vroňavach 8 kv. 1851. — Ludvík hr. **P.**, bratr před., narodil se v Kraslavi v Livonsku 1775, vstoupil r. 1794 co dobrovolník do národního vojska polského a stal se pobočníkem generála Sierakowského; v bitvě u Maciejowic byl poraněn, žil potom nějaký čas na svých statcích, stal se forštmistrem provinciálním, r. 1812 zavezen co rukojmí do vnitř Pruska, r. 1815 vstoupil do státní rady polské, řídě tu záležitosti hospodářské a lesnické; za revoluce 1830 odebral se s Kniaziewiczem do Paříže, aby působil u vlády franc. ve prospěch národu Polského; po utlačení povstání byly statky jeho zkonfiskovány; později vrátiv se do vlasti zemřel tu v Psarsku r. 1846. Napsal *Opis województwa Poznańskiego* (v Berlíně 1841); *Opisanie historyczno-statystyczne W. X. Poznań.* (v Lipsku 1846), a *Rzecz o gospodarstwie leśném* (ve vilně 1807); *Les affaires de Cracovie* (v Paříži 1844) atd. — Třetí syn Konstantina Ludvíka August Hiacint († 1803) dostal v podíl z dědictví otcovského statky Kraslav a Freitagshoff v Livonech a Engelburk a Grenzhoff v Kuronech, a stal se náčelníkem linie Kraslavské, zůstaviv syny

hr. Václava a Adama († 1811). — Z vedlejších větví uvádíme Fabiana, nejml. syna výšepsaného Jana Jindřicha. Ten zplodil dva syny, Jana Ludvíka a Krištofa; Jan Ludvík byl r. 1764 vyslancem na sněmu korunovačním, generál majorem, ve vojště polském, starostou Giegobrodským a Subočským, pánem na Dušatech, Antušově, Sokolobyškách a Holotách. Ze synův jeho dostal Josef v podíl Osakno a j., a byl star. Subočským, Giegobrodským a Jodkanským. Jan, druhý syn Jana Ludvíka, pán na Dušatech a Holotách, zplodil hr. Kazimíra starostu Samborského, a ten syny Ladislava a Caesara. Caesar P., nar. 1810 ve Vilně, účastnil se polského povstání r. 1830; po pádu Varšavy odešel do Paříže, kdež byl předsedou spolku literáckého. Bratr jeho Ladislav bral též podílu na povstání r. 1830, jsa pobočníkem Rožyckého; odešed do Paříže založil a redigoval tu journál *Le Polonais* 1833—36. Lad P. byl původcem adresy angl. lidu ve prospěch Polska, kteráž r. 1832 parlamentu podána byla. Z téže linie pošla také slavená hrdinka Emile P-ová, dcera Xavera P-a a Anny z Mohlu; nar. 13. list. 1806 ve Vilně vychována byla po spůsobu chlapeckém v Lešně, kdež žila matka od chotě svého odloučená. Tu jezdila na koni, střílela, studovala mathematiku a historii. Matka zemřela jí r. 1830, právě než obdržela zprávu že vypuklo povstání ve Varšavě. E. chopila se ihned zbraně, pobouřila lid okolo Dynaburku a zamyslila rozšířiti povstání po Livonech a Bílé Rusi Ktomu konci sebrala 600 lidí a porazila s nimi 2. dub. 1831 oddělení vojska rusk.; vidouc ale, že blíží se značná síla vojska rusk., rozpustila houfy své a vstoupila potom do sboru Chlapowského, kterýž jmenoval ji kapitánem a svěřil jí správu Litvy. P-ová rozbila stany své v Kovně a svedla tu s Rusy tuhý boj 25. čna; vidouc nezbytí postavila se v čelo svých a prosekavši se skrze kozáky ustoupila k vojům Chlapowského, který přestoupil do Pruska. Odtud chtěla se P-ová dostaviti se strýcem svým Caesarem do Varšavy; na cestě ale zachvátila ji zimnice, které podlehla 28 pros. 1831. Pobočníkem u hrdinky té byla Marie Raszanowiczowa, a oddíl pod vůdcovstvím jejím byl nejlépe uspořádán a platil také co do kázně za vzor vojsku ostatnímu. Jan Straszewicz vydal životopis její pod názvem: *Emilie Plater, sa vie et sa mort* (v Paříži 1833) — Krištov druhý syn Fabiana, starosta Poładziejewský, korouhevník Plętygorský a od r. 1742 pán na Kurkli, † 1751 zůstaviv syna Adama, kterýž byl dědem Krištofa, pána na Kurkli (nar. 1808). — Vilém, zakladatel linie žmuďské, pán na Lantzensee a Ilsensee v Kuronech, na Glebově a Krotuši na Žmudi, † 1664 zůstaviv syny Jindřicha Viléma, jehož potomstvo v přímé posloupnosti nedá se udati, a Daniela Gotthardà. Tento byl pánem na Ozolmuzi v Livonech, na Ovillách na Litvě a splodil syna Jana Viléma, jenž byl 1735 vojv. Livonským, a pojav za manželku Helenu kn. Oginskou splodil s ní syna Viléma, jenž zdědil rozsáhlé statky otcovské. Vilém koupil hrab. Dombrovu na Volyni. Z jeho tří synů stal se Anton († 1828) náčelníkem větve Dombrovské na Volyni. Syn, Ignác hr. P. († v pros. 1854 ve Varš.), pán na Belmostu na Litvě, na Dombrově, Dombrovici a Lince na Podolí, byl kapitánem ve vojště. Třetí Vilémův Jiří stal se náčelníkem rodu P-ův na Žmudi a splodil hr. Františka, jenž pokolení udržel. — Michal z linie Nedřické (nar. 1777), pol. major u inžinýrů, vládní rada v Kuronech, vicegouverneur na Litvě, pojal za manželku 1803 Isabelu, jedinou dceru Jana Tadeáše ze Syberku a Višlinku, dostal s ní věnem asi 35 □ m. pozemků asi s 15.000 obyv. a počal se psáti jménem tím a užívali znaku rodu toho. — Adam hr. P., syn Augusta Hiacinta výšepsaného, nar. 1790, nabyl pečlivého vychování a věnoval se již od mladosti vědám přírodním a archaeologii; byl podkomořím Dynab. a maršálkem tamže; † 1862. Mimo hojné články, umístněné v *Tygodniku Petersburgském* v l. 1836 a 1837, v *Przyjacielu ludu* a v Kraszewského *Atheneum* vydal o sobě: *Rzut oka na zklad geognostyczny Inflant* (ve Vilně 1832 s rytinami); *Widoki pozostałych w Krakowie pomników starożytnych Polski* (v Krakově 1826); *O dawnych grobach i starożytnościach odkrytych w Inflantach polskich* (polsky a něm. v Rize 1848); *Spis zwierząt ssących, ptaków i ryb krajowych* (ve Vilně 1852); *Opisanie hydrograficzno-statystyczne Dźwiny zachodniej, oraz ryb w niej żyjących* (t. 1861). — Josef P., br. před., nar. 1796, byl maršálkem poviatu Řežického, psal prostonárodní knížky pro lid, přispíval do *Atheneum* pode jménem J. Plaskoziewski, pak do *Rubona* a *Roczniku Petersburgského*; o sobě vydal *Rocznik gospodarski* (ve Vilně 1839); *Czytelnia dla służących* (t. 1842); *Czytania na dni niedzielne i świąteczne* (t. 1845). — Vladimír Stanislav P., syn hr. Ignáce († 1854) výšepsaného, zasloužilý sběratel a vydavatel památek starožitných, nar. na Litvě 1831, počal psáti záhy básně, pak ale oddal se vědám historickým a bádá neustále po starých památkách, čehož důkazy podal spisem *Zbiór pamiętników do dziejów polskich* (ve Varšavě 1828—59, 4 d.). — Rod P-ův povýšen byl do stavu brab, v Rakousích 1774 a v Prusku 1816. *Kn.*

Plateys z Platenšteina, jméno rodiny šlechtické z Němec do Čech přišlé, kdež pak v stol. XVI. a XVII. v tehdejších příbězích politických a náboženských nemalého měla účastenství. Praotec její byl Arnolt P., jenž v první polovici stol. XVI. žil ve Vitemberce, byl horlivý katolík, ve věcech politických výborně zběhlý a konal platné služby císařům Karlovi V., Ferdinandovi I. a Max. II. Syn jeho Jan P. vzdělav se v jazycích a právích byl nejprve písařem u Vrat. z Pernšteina, nejv. kancléře Čes., pak sekretářem a radou při německé expedici dvorské komory české; usadiv se takto v Praze pojal za manželku Dorotu, dceru Sixta z Otradorfu (v. t.), s níž společně r. 1586 koupil sobě dům někdy Holcovský, dle něho napotom *Platejs* nazvaný. Pro své služby věrné, domu Rakouskému konané, byl již r. 1585 od cís. Rudolfa II. povýšen do stavu šlechtického s titulem z Platenšteina a nadán lenem Gutsmannsdorfem v Slezsku, spravoval několik let úřad J. M. C. rychtáře v St. M. Pr. (až do r. 1602) a byl konečně r. 1605 přijat na sněmu do stavu rytířského v král. Českém. V bouřích stavovských stál Jan P., jakož vždy před tím, pevně k straně katolické, přes všeliké od stavů evangelických mu činěné sliby a výhrůžky, pročež také roku 1618 a 1619 snášeti musil nemalá protivenství a týrání. Zemřev ještě před bitvou Bělohorskou zůstavil čtvero synů: Jana Arnošta, Sixta Arnolta, Karla Ferd. a Viléma Jetřicha, pak dceru Kateřinu. — Jan Arnošt P. z P. (nar. r. 1586) oddal se stavu kněžskému, odebral se do Říma, byl tam povýšen na hodnost doktora velkerých práv, licenciáta theologie a preláta papežského; vrátiv se do vlasti stal se kanovníkem v Olomúci, a byl tu věrným a horlivým pomocníkem kardinála Dietrichsteina v příčině obnovení, zvelebení a rozšiřování náboženství katolického na Moravě, pročež také od stavů odpořilých (1618) vzat do vězení, z něhož se velikou sumou musel vy-

koupiti; po bitvě Bělohorské učinil mu císař Ferdinand II. rozličné milosti a nadal dům jeho *Plateys* velikými výsadami; papež učinil jej svým generálním vikářem a předním komisařem při reformací náboženské v Čechách a na Moravě zavedené, a kapitoly Pražská, Vyšehradská a Vratislavská jmenovali jej svým spolukanovníkem; nad to stal se arciděkanem Brněnským a radou arciknížete Leopolda, r. 1636 i proboštem kapitoly Olomúcké, a téhož roku (12. list.) po smrti kardinála Dietrichsteina zvolen jest i za biskupa Olomúckého; avšak ještě dříve, nežli se mu dostalo potvrzení papežského k hodnosti té, zemřel dne 21. srpna r. 1637 a pochován jest v klášteře bosackém na Zderaze v Praze, jemuž byl odkázal veškeré jmění své. Sixt Arnolt **P.** žil v Praze, zdvihl po smrti bratra svého Jana Ar. rozepři o statek po něm pozůstalý a obdržel konečně „dům Platejs,“ kterýž zůstavil své jediné dceři Ludmile z Elsenheimbu; tato držela dům ten nějaký čas, r. 1673 prodala jej však pánům z Šternberka. Karel Ferd. **P.**, vzdělav se v uměních všelikých, byl JMC. sekretářem a válečným komisařem, koupil sobě statek Kobylnici a zplodil s manželkou svou Markétou Brunerovou z Vildova syna Karla; tento uvázal se r. 1644 v dědictví otcovské, k němuž r. 1655 přikoupil ještě Radešín, a zůstavil statky ty synům Antonínovi a Janovi Karlovi. Onen sloužil ve vojště císařském a padl v Uhřích proti rebelům a Turkům; tento vstoupil do služby státní a byl pro své a svých předků služby věrné a platné domu cís. činěné r. 1696 povýšen do stavu rytířského starožitných rodů českých. O potomcích jeho, jakož ani o Vilímovi Jetřichovi, nenacházíme však již širších zpráv, pročež se podobá, že rodina tato na začátku XVIII. stol. v Čechách po meči zanikla. *Ra.*

Plateys slove dům a hostinec na Starém M. Pražském, pod č. 416 ležící, jest jedním z největších domů pražských a byl druhdy velikými výsadami nadán. Zakladatelem domu tohoto byl r. 1350 Bedřich kníže Burgundský, pán bohatý, nádherný a při dvoře císaře Karla IV. velice oblíbený; kterýž také nový dům tento mnohými výsadami nadal. Ku konci XV. a na začátku XVI. stol. byl dům ten v držení zámožné a vzácné tehdáž rodiny Holcovské, dle níž se pak vůbec jmenoval Holcovský nebo u Holců; v druhé polovici XVI. stol. držela jej však patricijská rodina Zákostelských z Bilejova, kdež pak r. 1586 prodal jej Jan Zákostelský z B. Janovi Plateysovi z Platenšteina a Dorotě z Otrsdorfu, manželce jeho, za 1800 kop gr. čes., od kteréž doby dům ten až podnes slove **P.** nebo Platejský. R. 1673 prodala Ludmila Elsenheimbova z Platenšteina dům ten Janovi hraběti z Šternberka, při jehož rodině zůstal až do časů cís. M. Teresie, kdež se dostal knížatům z Paaru, kteří jej ještě na začátku tohoto století drželi. Nyní jej drží p. JUD. Eduard Doubek. *Ra.*

Platina (vlast. *platiña* ze špan. *plata* stříbro; česky též *platik*, značka Pt, rovnomocnina 99) jest kov z třídy drahokovů, o němž učinil nejprvnější zmínku Antonio d'Ulloa 1736, shledav jej v zlatonosném písku řeky Pinto v Nové Granadě (**p.** del Pinto). R. 1741 poslal ji Wood do Evropy, kdež poznána r. 1750 od Watsona co zvláštní kov. Od té doby zabývali se jí nejvýtečnější učenci: Vauquelin, Wollaston, Tencort, Berzelius, Dobereiner, Wöhler, Frémy, Claus, Déville, Debray a jiných více. **P.** nachází se v přírodě vždy ryzí, spolu s kovy podobnými jí velice, jež slovou *kovy platinovité* (palladium, iridium, rhodium, osmium, ruthenium). V náplavu a písku řek vyskytuje se v podobě zrn okrouhlých, sploštělých nebo hranatých, někdy do 23. lib. těžkých; jež slovou nevlastně *ruda* **p**-nová (polyxén). V největším množství přichází z Peruánska, Brasilie, Kolumbie, Bornea a zvláště od západního svahu Urálu, kde nalezena r. 1819—22 dílem v náplavu, dílem v zelenokamu a hadci a dobývána ryžováním od r. 1824 u Nižného Tagilska, Hory Blagodatě, Kušvy, Nižného Turinska, Bogoslovska, Zlatousti, Nevjanska a Bilimbajeska. Ve 100 centech písku bývá průměrem $2\frac{1}{2}$ lotu **p**-ny; aby dobývání se vyplácelo, nesmí býti pod $\frac{4}{7}$ lotu. Mimo to vyskytuje se **p.** téměř ve všem písku zlatonosném (na př. rýnském, sedmihradském, irském, kalifornském a j. v.), téměř ve všem stříbře, jež nachází se v obchodě, ve skrovném množství i v mnohých rudách franc. a savojských. Zrna ryzí **p**-ny rozpouštějí se v královské lučavce, vyjma přimíšený nevjanskit (osmidium) a siserskit (iridosmium). Z roztoku **p**-nové rudy v silné král. lučavce sráží se salmiakem chlórid platičito-ammonatý (salmiak **p**-ový), co citronová krystalovitá sedlina, obyčejně načervenalá od chlóridu iridičito-ammonatého. Pálením jí nabývá se **p**-ny (s maličkem iridia) v podobě látky těžké, popelavé, houbovité — houby **p**-nové. Přimíšených kovů cizích zbavuje se roztok **p**-nový nejlépe mlékem vápenným ve tmě, načež odpařením roztoku a pálením zbytku nabývá se čisté houby. Aby se nabylo **p**-ny hutné, kujné, užívalo se druhdy svařitelnosti **p**-ny. V novějším čase však Déville a Debray roztápějí **p**-nu v nádobách vápenných plamenem plynu třáskavého; vápno pak vtahuje do sebe všecky nečistoty, a čistá **p.** líje se do kadlubů litinových nebo vápenných. Roztopením nabývá se **p**-ny co kovu barvy bílé, skrovně do šediva se klonící, jenž jest měkký co měď, velmi kujný a tažný. **P.** svářením dobytá jest méně bílá, pórovatější, tudíž méně způsobilá k platování jiných kovů, též jest tvrdší. Hutnota 21·15 (Déville). Vodivostí tepla rovná se olovu, pevností pak vyniká nad měď. Na vzduchu jest zúplna stálá, ale roztopena pohlcuje kyslík a chladnouc rychle pouští jej, prská. Nerozpouští se kysel. sirkovou, dusičnou ani solnou, čímž, i nesnadnou roztopitelností svou, nabyla největší důležitosti v mnohých výkonech chemických. Král. lučavka (vůbec tekutiny mající v sobě volný chlór) rozpouští ji co chlórid **p**-tičitý; s chlórem, jódem, brómem, sírou, kostíkem slučuje se přímo, s kovy snadno roztopitelnými slévá se, roztopeným ledkem a žíravinami okysličuje se, zahřívána s kysel. křemičitou a uhlím křehne. Zvláštní vlastnosti má **p.** drobně rozptýlená, známá pod jménem houba a čerň **p**-nová. Prvější jest měkká, nelesklá a do svých pór pohlcuje nad míru dychtivě plyny a páry, čímž vyvozuje všelijaké zvláštní účinky, na př. zapaluje vodík proudící na ni (základ někdejších rozžehadel Döbereinerových). Ještě jemněji rozptýlena jest čerň **p**-nová (*Platinmohr*), jíž nabývá se na př. rozpuštěním chlóridu platinatého v horkém louhu žíravém, a kapáním líhu do roztoku, z něhož uchází pak bouřlivě kyselina uhličitá. **P.** vylučuje se tu co prášek černý, velmi jemný, jenž tlakem bělá a nabývá lesku; ze vzduchu pohlcuje kyslík v míře velmi značné (až 250 objemů), okysličuje tedy ještě mocněji houby **p**-nové, líh na př. mění v kyselinu octovou, zapalujíc jej nezřídka. Toto mocné působení práškovité **p**-ny někteří vykládají zvláštní prý silou katalytickou (v. t.). Z litých prutů **p**-nových dělá se způsobem obyčejným plech a drát. Z plechu dělají se hlavně křivule k zavření kysel. sirkové; dále slouží ku připravování menších nástrojův chemických, tyglíků, misek, přístrojů k vyvinování

fluorovodíku atd. Mimo to spotřebuje se něco málo **p**-ny na šperk a k plombování zubův. V Rusi stal se pokus, raziti z **p**-ny peníze, ale nedošel obliby v obecenstvu (od r. 1826 do r. 1844 razilo se takových peněz za 5 milionů zlatých). Ročně dobývá se **p**-ny 5800—6300 lib., z čehož v Americe 700—850 lib., na Borneu 6—800 lib., ostatek na Uralu. Pro velikou cenu **p**-ny bylo by poplatinování lacinějších kovů velmi výhodné, ale dosud nepovedlo se náležitě a zbývá toliko platování. Ze slitin **p**-ny připomínáme jen onu s iridiem (a rhodiem), jež jest tvrdší a trvalejší čisté **p**-ny, pročež jest výtečně spůsobilá k nářadí chemickému. Déville a Debray hotoví tuto slitinu přímo z rudy **p**-ové déle trvajícím roztápěním ve vápenné peci. Rozhojněním množství iridia nabývá se slitiny, jež neporušuje se král. lučavkou. Takových slitin užívá se nyní vždy více místo čisté **p**-ny. S kyslíkem poskytuje **p**. kysličník platinatý, PtO, a platičitý, PtO_2, kteříž dávají soli s kyselinami, poslední i se zásadami. S chlórem dává chlórid platinatý, PtCl, a důležitější platičitý, $PtCl_2$. Poslednější hraní v hranolech hnědých, jež ve vodě rozpouštějí se barvou čistě žlutou (od iridia bývá červená); též rozpouští se v líhu a étheru. Horkem mění se v chlórid **p**-natý, po té v čistou **p**-nu. Se solemi draselnatými dává těžkou žlutou sedlinu, ve vřelé vodě poněkud rozpustnou, chlórid platičito-draselnatý, KCl. $PtCl_2$; ten rozkládá se silným horkem na **p**-nu a chlórid draselnatý. Zcela podobný jest chlórid platičito-ammonatý č. salmiak **p**-nový, jenž horkem mění se v houbu **p**-novou, salmiak, chlórovodík a dusík. Méně rozpustny a tmavější barvy jsou chlórid platičito-caesnatý a **p**-ičito-rubidnatý. Sloučeniny vědecky velmi zajímavé poskytuje **p**. s kyanem; zvláště kyanid **p**-natý poskytuje drahně kyanidů podvojných, jimiž mimo jiné zabývali se u nás Vojt. Šafařík a B. Quadrat. Podobně zajímavé sloučeniny vznikají ze sloučenin **p**-ny se čpavkem; v sloučeninách těchto nacházejí se t. zv. zásady **p**-nové (ammoniakálné), objevené od Reiseta, Gerhardta a Grossa, dle nichž jsou nazvány. *Jn.*

Platina Bartholomaeus, nar. 1421, vlastně Bart. Sacchi, z Platiny (Piadena) rodem. Voják z mládí věnoval se později studiím zvláště humanistickým. Trithemius praví o něm, že byl „vir undequaque doctissimus, philosophus et rhetor celeberrimus, ingenio subtilis et vehemens, eloquio dissertus et mulcens.“ Pius II. (Aeneas Sylvius) učinil jej, jakož i jiné učence, údem kolegia abbreviatorů; než Pavel II. zrušil ústav řečený a dal **P**-nu s jinými uvrci do žaláře a mučiti netoliko pro výčitky veřejné, jež mu **P**. činil, ale i proto, že měl všecky humanisty za kacíře a pohany. Sixtus IV. učinil jej (1475) bibliotékářem Vatikanským, načež žil v pokoji; † 1481. Nejhlavnější jeho spis *De vita Pontificum Romanorum* svědčí, že kriticky používal všech starších spisů, však o životu a působení Pavla II. velmi smutný obraz vylíčil. Taktéž psal *De falso et vero bono; Dialogus contra amores; Dialogus de vera nobilitate; Historia inclytae urbis Mantuae et serenissimae familiae Gonzagae* a j. v.

Platišće, ital. *Platischis*, ves v Benátsku, v prov. Videmské s 2528 obyv. (1857).

Platner 1) Ernst, anthropolog, nar. v Lipsku 11. čna 1744, syn zasloužilého chirurga a profesora Jana Zach. **P**-a (nar. v Míšni 1694, † 1747), byl od 1780 řádným prof. lékařství v Lipsku a † 27. pros. 1818. Ze spisů jeho jsou nejdůležitější: *Anthropologie für Aerzte und Weltweise* (2 sv., Lps. 1772—3, na novo 1790), a *Philos. Aphorismen* (2 sv., Lps. 1776—82 a vícekráte). — **2)** Ernst Zacharias **P**., syn před., malíř a spisovatel v oboru umění, nar. v Lipsku 1. října 1773, navštěvoval tamější kreslitelskou akademii pod Oeserem, vzdělával se dále od r. 1790 v Drážďanech a od r. 1797 ve Vídni, kdež užíval zvláštní důvěry ředitele Fügera (v. t.), a odešel konečně r. 1800 do Říma, kdež konal pilná theoretická i praktická studia ve svém oboru a kdež i zemřel r. 1855, byv tu od r. 1823 saským jednatelem při dvoře papežském. Z jeho maleb zasluhují býti jmenovány: *Lucretia; Odstrčení Hagary; Hagar a Ismael na poušti.* S Bunsenem a Gerhardtem zúčastnil se při znamenitém popsání města Říma (*Beschreibung der Stadt Rom*, 1829—42, 3 díly). *Mü.* — **3)** Eduard **P**., mladší bratr předešl., nar. v Lipsku 30. srpna 1786, od 1811 prof. práv a od 1836 tajný rada v Marburku, kde † 5. čna 1860, získal si zásluhy co učený právník hlavně badáním o právu starých Řeků. Hlavní dílo jeho jest *Der Process und die Klage bei den Attikern* (2 sv., Darmst. 1824—5).

Platnéři (*platnýři*, z něm. *Plattner*), nazývali se ve středověku hotovitelé zbraně a rozličného jiného náčiní a nářadí ze železa; nyní se tímto jménem naznačují vůbec tak zvaní klempíři. Zdá se, že i v Praze toto odvětví průmyslu (a v jistém smyslu i umění) bedlivě bylo pěstováno, jak o tom svědčí jméno Platnýřská ulice (srv. čl. Čechy, str. 480, *b*). Obzvláště prosluli byli v XV. století **p**. Augsburští. Nejznamenitější a nejvkusnější dílo toho druhu jest lenoška, již město Augspurk věnovalo císaři Rudolfu II. a na níž v polovypuklé řezbě představeny rozličné události, jako *Útěk Eneášův*, některé výjevy z historie římských císařův a t. d. Mistrovské toto dílo bylo r. 1571 Tomášem Rückerem provedeno a přešlo později v majetnost hraběte Radnora v Anglicku. (Waagen, *Kunstwerke und Künstler in England*, II., 269). *Mü.*

Plátno jest tkanina z lněné příze, hladká, s osnovou a útkem stejné jakosti. Nejvíce nazývá se **p**-nem tkanina bílá, jíž na košile, povlaky, vůbec na prádlo se užívá. Na kapesní šátky pro šňupáky barví a tiskne se **p**. — Velmi tenké **p**. z nejtenčí příze slove batist (v. t.). Hrubé **p**., obyčejně konopné na plachty lodní, sluje plachtovina; jiné jemu podobné jest **p**. zabalovací. **P**. kopřivné dělá se z kopřiv, které jako len se připravují. Nejšpatnější druh **p**-na jest pytlové, cuckové a koudelové. Ostatně srov. Tkadlcovství. *Pý.*

Platný. 1) Ve filosofii jest **p**. pojem, úsudek, rozsudek tolik co pravý, opak to zdánlivého. Platnost musí se tudíž netoliko zakládati na důslednosti logické, než i na dokladu buď zkušebném neb rozumovém. Rozeznávati sluší však na všechen pád platnost co pouhé faktum, co skutečnost vnější, ode vnitřní dospěšnosti. Mnoho pohledů má ku př. nyní platnost ještě u nevzdělaných, jíž pozbyla už u vzdělanějších; a naopak, mnohý pohled a pojem pravdivý ztěží si vydobývá platnosti vnější, jsa uvnitř toho veskrz dospěšen. Mluvívá se též o platnosti všeobecné pojmů, úsudků a rozsudků, co však má svou pravdu jen se strany vnitřka jich, ba i ta bývá na mnoze jen zdánlivá, jelikož i zkušenost i rozumnost má své dějiny, svůj vývoj. *Hš.* — **2)** V právnictví značí **p**. před právem průchod mající; **p**-tné jest, co se srovnává s předpisy práva a co tedy dle práva má i účinek. Platnost jednání právních závisí na šetření předpisů, týkajících se i vnitřní povahy věcí neb skutku i zevnější formy; příčiny, proč se jednání neplatným stává, jsou tedy velmi rozmanité, a sice některé všem jednáním právním společné, jiné zase

k jednotlivým pouze druhům se vztahující (tak na př. jiné u smluv, jiné u posledních pořízení atd.); zakládajíť se na důvodech právních, logických neb politických a speciálních. Aby jednání neplatná neměla účinku, k tomu potřebí ovšem dříve nálezu o neplatnosti jich, vydaného příslušným úřadem neb soudem. *Čný.*

Plato, (*Platon*), veliký filosof řecký, nar. v Athénách (dle Diogena Laertského však na ostr. Aigině) r. 423, † 348 (nebo 347) př. Kr. Otec jeho Ariston odvozoval původ svůj od Kodra, matka Periktioné počítala mezi předky své Solona; Kritias, náčelník 30 tyranů, byl její strýc. **P.** obdržel jméno toto teprvé později od Sokrata pro šířku (πλατύς) čela nebo ramenou svých; původně se nazýval po dědu svém Aristokles. Vrstevníky jeho byli Sofokles, Euripides, Aristofanes, Thukydides, Xenofon, Praxiteles a j., učitelem byl mu s počátku filosof Kratylos, přívrženec učení Herakleitova, vedle něhož obíral se **P.** spisy Anaxagorovými, z nichž se seznámil s filosofií předsokratickou. Bujná jeho fantasie obrátila se s počátku k básnění, i složil některé básně epické, lyrické, ba i dramatické; ale epické své básně spálil porovnav je k básním homérickým, a když maje 20 let seznámil se a začal obcovati se Sokratem, nechal básnění a věnoval se zcela filosofování. Žákem Sokratovým byl **P.** posledních 8 nebo 9 let jeho života, a poznav i pojav jeho učení důkladně stal se pak důstojným jeho nástupcem. Bylť **P.** jediným ze žáků Sokratových, který pochopil úplně velikého ducha a hluboké vědomosti mistra svého tak, že kdežto druzí všímajíce sobě toliko jednotlivých stránek učení Sokratova rozvinovali soustavy jednostrané, jimiž učení toto spíše zpotvořovali nežli představovali, **P.** vykládal zásady mistrovy tak dokonale a srozumitelně, jak je byl pojal a vykládal Sokrates. Když Sokrates k smrti byl odsouzen, nabízel také **P.**, jakož i jiní z přátel Sokratových, jmění své, kdyby snad Sokrates penězi vykoupen býti mohl; při smrti však Sokratově nebyl přítomen, jsa právě tehdáž sklíčen nemocí. Po smrti mistra svého opustil **P.** Athény, kdež se mu pod panstvím bezuzdé demokracie nezdálo bezpečno, i odebral se nejdříve do Megary, kde bývalý jeho spolužák Eukleides založiv školu pokoušel se o štěpování morálky sokratické na kmen idealismu eleatského. Z Megary pak pustil se **P.** do Kyrény, Egypta, Velké Grécie a na Sicilii. V Itálii obracel zřetel svůj hlavně ku kvetoucí tehdáž filosofii Pythagorově, což vysvítá hlavně z jeho dialogů *Timaios* a *Filébos*, jakož v starožitnosti celý spůsob **P**-nova filosofování jmín byl za Pythagorovský. Na Sicilii byl **P.** sice od přítele svého Diona přijat pohostinu a jeho působením dostal se ke dvoru Dionysia staršího do Syrakus, avšak svobodomyslností svou popudil na sebe tyrana, a jakkoliv ušel smrti, byl přece vydán vyslanci Sparťanův tehdáž s Athéňany válčících, aby byl prodán na Aigině do otroctví. Byl však vykoupen, a vrátiv se do Athén (r. 388) otevřel školu ve své zahradě blíže Akademie (v. t.), kdež odbýval přednášky filosofické každému přístupné a četně (i od žen v mužský oděv přestrojených) navštěvované. Že by byl cestoval též po Palestině, Babyloně, Persii a Indii, nepodobá se pravdě, jakož i tvrzení, že byl v Egyptě zasvěcen do tajemství kněží, ničím nedá se dokázati. Ostatek svého života strávil **P.** v Athénách, zabývaje se vyučováním i spisováním děl svých; jenom do Syrakus zavítal prý ještě dvakráte, totiž r. 367, když byl pozván od Dionysia mladšího, aby jej vzdělal ve filosofii, ale octnuv se po pádu Dionově v neblahých okolnostech vrátil se r. 365 do Athén; podruhé prý přišel do Syrakus k opětnému pozvání r. 361, avšak ukrutnost tyranova uvalila naň nové nebezpečí, a jen k přímluvě Archytově dostal prý dovolení vrátiti se do Athén 360. Avšak o pravdivosti těchto zpráv pochybují někteří učenci, neuznávajíce dostatečné k těmto cestám příčiny. — **P.** byl povahy sice mírné, střízlivé, nikoli však tak prosté jako Sokrates; nebylť každému tak přístupen jako Sokrates, odlučoval se ode všeho všeobecného života a obcoval jen ve společnosti zvláštní, ve společnosti stoupenců svých, kteří byli s to, aby učení jeho pochopili. Co filosof vyniká ryzí ideálností a neobyčejnou bystrostí ducha. Co člověk spojuje v sobě vlastnosti zdánlivě si odporující; neboť přísná rozvaha ducha vedle neobyčejné jemnosti srdce vždy a všude jak v řeči tak v jednání jeho se zračí. V přísloví vešlo neporušené panictví jeho (nebylť nikdy ženat), pročež i „panenským“ jest nazýván. Tato mravní dokonalost zakládá se na jasném a opravdovém smýšlení, čehož důkazem jsou veškery spisy jeho. — Spisy **P**-novy byly oblíbeny netoliko u pohanův ale i u křesťanův, a zachovaly se nám v podivuhodné úplnosti i neporušenosti textu. O pravosti mnohých kusů, které nesou jmeno **P**-novo, vznikaly u rozličných učenců pochybnosti a spory, a jakkoliv o té věci už mnoho bylo napsáno, přece podnes nelze naskrze s určitostí neklamnou říci, který ze záhadných dialogův jest platonický a který podvržený, neboť jenom některé kusy uznány jsou od učenců jednohlasně za podvržené. Spisy **P**-novy jsou psány vesměs v podobě dialogů čili rozprávek, v nichž jest skoro ve všech Sokrates předním mluvčím. Sokrata volil **P.** jednak ze zvláštní úcty k němu, jednak proto, že rovně jako Sokrates vědění nikoliv za vyvinutou soustavu, ale za vyvinující se duševnou činnost považoval. Spisováním dialogů těchto zanášel se **P.** po drahnou dobu svého živobytí, a zajisté nelze v nich hledati nižádné uzrálé už a dokonalé soustavy filosofické, nýbrž zračí se v nich jednotlivé fáse filosofického vývoje **P**-nova (v. níže). Dály se četné pokusy o seřadění dialogův těchto dle nějakého principu, buď totiž podle obsahu a filosofického vyvinování se **P**-na, jakž to učinil důmyslně sice ale nikoliv pravděpodobně *Schleiermacher*, aneb podle filos. formy, jak je roztřídil *Ast*, nebo chronologicky podle doby jich sepsání a zároveň podle obsahu, jakž je spořádal *Stallbaum*, který je rozvrhuje na ethické, v nichž obsaženo jest celé učení Sokratovo a jež jsou: *Ion*, *Alkibiades I.*, *Hippias I.*, *Hippias II.*, *Lysis*, *Charmides*, *Laches*, *Menon*, *Protagoras*, *Euthyfron*, *Apologie* čili *Obrana Sokratova*, *Kriton* a *Gorgias*; druhá pak třída obsahuje dialogy sepsané teprvé po založení akademie, totiž: *Euthydemos*, *Kratylos*, *Theaitetos*, *Sofistes*, *Politikos*, *Parménides*, *Faidros*, *Menexenos*, *Symposion*, *Faidon*, *Filebos*, *Stát*, *Timaios* a *Kritias*; konečně třetí třída obsahuje *Zákony*, *Epinomis* a menší dialogy **P**-novi přikládané. Susemihl (*Die genetische Entwicklung der Platonischen Philosophie*, Lps. 1855 násl.) roztřídil spisy **P**-novy chronologicky tak, že mezi r. 408—399, kdy byl **P.** žákem Sokratovým, klade všecky menší dialogy, v kterých ještě není řeči o ideách; za pobytu svého v Megaře roku 399 a násl. po smrti Sokratově pak sepsal prý **P.** *Apologii Sokratovu*, *Kritona*, *Gorgia*; do r. 395 a násl. spadají *Menon*, *Euthyfron* a *Faidros*, do r. 393 a násl. *Euthydemos*, *Kratylos*, *Theaitetos*, po jeho návratu do Athén 387 *Sofistes*, *Politikos*, *Parmenides a Symposion*, od 384—367 *Faidon*, *Filebos*, *Politeia*, *Timaios* a *Kritias*, do nejposlednějších pak dob náleží *Zákony* (Νόμοι). Co se týče pravosti dialogů **P**-nových, v ohledu tom, jak svrchu pověděno, panují podnes mezi učenci různé

náhledy, o nichž ovšem zde se šířiti nelze; povíme jenom tolik, že valná část učenců německých pokládá následující dialogy za podvržené z těch, kteréž se zachovaly pod jménem **P**-novým: *Alkibiades I. i II., Anterastai, Axiochos, Demodokos, Epinomis, Eryxeia, Hipparchos, Horoi, Kleitofon, Kritias, Lysis, Minos.* S náhledy učenců německých neshoduje se ovšem učenec anglický George Grote, který ve svém nejnovějším důkladném spise *Plato and the other companions of Sokrates* (3 sv., Lond. 1865) pojednávaje obšírně o pravosti spisů **P**-nových dochází konečně k tomu úsudku, že všecka díla, která vypočítává ve svém katalogu Thrasyllos, jsou authentická. Jsou pak díla, která uvádí Thrasyllos, spořádav je na devět tetralogií, následující: *Euthyfron, Apologie Sokratova, Kriton, Faidon; Kratylos, Theaitetos, Sofistes, Politikos; Parmenides, Filebos, Symposion, Faidon; Alkibiades I., Alkibiades II., Hipparchos, Anterastai; Theagis, Charmides, Laches, Lysis; Euthydemos, Protagoras, Gorgias, Menon; Hippias I., Hippias II., Jon, Menexenos; Kleitofon, Stát, Timaios, Kritias; Minos, Zákony* a třinácte *Listů*. **P**. jest jedním ze spisovatelův řeckých, který se pokusil o to, aby způsobem okouzlujícím vykládal záhady filosofické. On rozlévá vnady nevyčerpatelné fantasie na nejsubtilnější kontroverse, jsa zároveň básníkem i filosofem, vynikaje lahodnou dikcí, bohatou vynalézavostí, bujnou fantasií, živostí nikdy neochabující a — mohli bychom říci — též žvatlavostí Homerovou. Jednou z největších předností jeho spisův jest jejich ráz naskrze dramatický: jsouť dialogy netoliko formou, ale i duchem. Spisovatel razí si cestu k rozprávce způsobem co nejsnadnějším a nejpřirozenějším, a napřed ustanovené théma závisí na ledajakéms výrazu nahodilém; jeho charaktery jsou vylíčeny s rovnou pravdivostí a živostí. Lehký, tryskající humor, ironie, sarkasmus, posměch střídají se s vážným dialektickým rozkládáním. Veškeré rozmluvy **P**-novy vynikají neobyčejnou ozdobností řeči a rozkošností slohu attického, a vzorná tato uhlazenost a líbeznost formy nemálo také přičinila, že spisy **P**-novy úplně se zachovaly. Sám Cicero vychvaluje na mnoha místech veliké řečnické vlohy **P**-novy, jeho vážnou řeč, jeho výmluvnost, kteréžto vlastnosti prý objevil **P**. nejlépe v tom, že dovedl výborně napodobiti sloh rozličných řečníků, jejichž zvláštnostem se posmíval. Ba nešetřil Cicero chvály **P**-na, tak že (*Brut.* 31.121) dí: „Kdož jest hojnější v řečnění nad **P**-na? Jupiter, tak říkají filosofové, kdyby řecky mluvil, takto by mluvil." — Vydání spisů těchto buď jednotlivých buď veškerých jsou četná; první vyd. opatřil Aldus (Benát. 1513); text byl nejdříve opraven od J. Bekkera (Berl. 1816—18), pak od Asta (9 sv. Lps. 1819—27), konečně nejlepší snad jest vydání Stallbaumovo s úvodem a poznamkami kritickými, historickými i filosofickými (12 sv., Lps. 1821—25 a častěji). Překlady: do něm. přeložil je velmi věrně a správně Schleiermacher (3 vyd., 6 sv., Berl. 1855—61), pak H. Müller (s úvodem od Steinharta, sv. 1—7., Lps. 1850—59), do fran. Viktor Cousin a Grou, do angl. Thomas Taylor, jehož překlad jest velmi nesprávný, do pol. Kozlowski. Do češtiny máme posud překlady od prof. Sasky: *Laches* (v Plzni 1862), *Obrana Sokratova* a *Gorgias* (v *Bibliotéce klassikův* seš. 15., kdež podán v úvodě stručný životopis **P**-nův a výklad jeho filosofie, a 21. a 22., 1865); pak od professora Kosiny *Apologii Sokratovu* a *Kritóna*. — **P**-nova filosofie vyvinula se na základě reformatorských myšlének, kterými Sokrates řecké filosofii, nedůstojným počínáním pozdějších Sofistů naprosto skleslé, nové vyznačil dráhy, a lišila se ode všech ostatních po Sokratu vzniklých sokratických směrů, z nichž mimo směr **P**-nův jmenovati třeba zvláště směr Kyrenaiků, Kyniků a Megariků, kteří obraceli přední zřetel ku skutečnému pravému poznání z příčin a důvodův, ale **P**-nova filosofie nepřestávala dle obdoby Megariků, kteří sobě téměř výhradně v dialektice libovali, na rozboru toliko jedné stránky celistvé úlohy filosofování, tím méně však se spokojiti chtěla s obracením praktických zásad Sokratova názoru světa k životu, jak činili Kyrenaikové a Kynikové, kteří, hledíce sobě především praktické stránky ethiky, výhradnou kladli váhu na eudaimonii, kteráž Sokratu z cnosti vyplývala, kterouž však tito vyhledávali jednak v nepřerušené libosti jednak v přepjaté zdrženlivosti a v nedbání životných potřeb. Jest sice pravda, že se v **P**-nových spisech nepotkáváme přímo s výslovným rozvržením filosofie na obvyklé 3 díly: dialektiku, fysiku a ethiku, kteréž, jak se zdá, nejprv Aristoteles zřejmě vystavil, avšak skutkem ovšem **P**. k rozvržení tomu se zná, pojednávaje porůznou o všech úlohách tří těchto dílů. Tuto zdánlivou nesrovnalost, která nám zejména ve filosofii zvyklým soustavnému výkladu arci nápadnou se jeví, vyložiti lze přesnadno, vezme-li se do úvahy, že **P**. vůbec nepodal nám ve spisech svých hotovou soustavu filosofie ve smyslu školském, která by upravena byla dle přísně formálně dialektického postupu, počínajíc obecnými zásadami a rozvinuje je dle všech směrů sem příslušících, nýbrž že filosofické spisy **P**-novy podány jsou ve formě dialogické, pojednávajíce vždy toliko o jedné otázce a to obyčejně zcela samostatně, anižby se zřejmě k ostatním dialogům v souvislost stavěly. Tento způsob výkladu, řídící se vesměs methodou Sokratovou, jenž dle vlastních slov Sokrata myšlénkám pomáhá, aby se zrodily, má arci nejedněch předností do sebe, pokud jde právě o všestraný rozbor otázky předložené, avšak celkem-li se jedná o vniknutí do celistvé úpravy a povšechného obsahu filosofie **P**-novy, vyrůstají odtud ovšem také nejedny obtíže. K tomu uvážiti třeba také tu okolnost, že dialogy **P**-novy psány jsou v dobách velmi rozličných a též za vlivů velmi rozmanitých, čímž se stává zevrubné jednotné vylíčení soustavy jeho filosofie tím nesnadnějším. Jádro celé **P**-novy fil. tají se v jejím učení o ideách. **P**-nova idea není pouhá abstrakce, nýbrž skutečná věcnost; není to tudíž idea dle logického než dle metafysického významu. V ní obsažena jest předmětnost, ačkoli ovšem jiného druhu než předmětnost smyslovému názoru přístupná; jestiť idea předmětem toliko pojmu. Touž měrou totiž, jakou se vztahuje každá představa co názor k jednotlivému předmětu, vztahuje se pojem k idei co svému předmětu, kterýž však prost jest všeho porůzného, jímž jednotlivé předměty téhož druhu od sebe se liší, zahrnuje v sobě prostou všeobecnost k tomuto druhu slušící. Jednotlivý strom, jednotlivé zvíře dle této své jednotlivosti a tudíž i spolu dle individualné své určitosti a omezenosti jsou předmětem představy, avšak strom aneb zvíře co rod tvoří předmět pojmu, který odložil z obsahu svého vše, čím jednotlivé exempláry rodu toho se charakterisují, aby s tím vyšší jasností a určitostí vytčeno bylo, co podstatné jest jim všem vespolek, jakožto podřaděným členům téhož rodu. A toto všeobecné, které v pojmu logickým způsobem se postihuje, jest a trvá spolu co pravá nezměnitelná metafysická podstať — co idea, kteráž se tudíž arci dle způsobu Aristotela též vyložiti dá co *ἓν ἐπὶ πολλῶν* (jedno při mnohém), než s tím nepodstatným dodatkem, že toto jedno nebytuje pouze v onom mnohém, ale že vlastně samo

o sobě bytuje, touto svou jednotnou a přece obecnou podstatou podřízeného bytí všem jednotlivým členům téhož rodu propůjčujíc. Ne těžko z toho seznat, že **P.** nevyrozumíval názvem idey prostou neobmezenou všeobecnost, než všeobecnost takořka ve formě, čili vlastně ve formách individualit, jelikož tolik ideí uznával, kolik druhů představ (čili lépe řečeno kolik pojmů); každé z nich musil tudíž přikládati sice všeobecnost v oboru druhu, jemuž vládla, avšak spolu ji musel pojímati též co individualitu proti všem ideám ostatním — příslušela tedy každé idei individualita rodu, čímž spolu ráz i spůsob obecnosti jejího obsahu určen. Při tom arci třeba varovati se takového pojímání ideí, dle něhož by se jim přikládaly jakés smyslné formy čili tvářnosti, jelikož povaha jejich jest čistě inteligibilná, prosté *νοητόν* (co poznati jest), jelikož každá z nich jest nekonečná a věčná, prosta vší měnivosti a jinaké nestatečnosti, jsouc v pravdě podstatou svou nekonečná proti světu konečnému. — Z podstaty ideí, jimž dostává se pravého bytí, plyne jednotlivým předmětům bytí podřízené a od ideí odvislé. **P.** naznačuje poměr ten jednotlivých předmětů k ideám názvy podílu čili také napodobení (*μέθεξις, μίμησις, ὁμοίωσις*), jednotlivé skutečné věci mají tedy podílu v bytosti idey; idea jest pravzor (*παράδειγμα*), jednotlivé věci jsou jejími obrazy, ovšem vždy méně více nedokonalými (*εἴδωλα, ὁμοιώματα*); idea jest sama o sobě a sama sebou (*αὐτὸ καθ' αὑτό*), jednotlivé předměty v poměru *κοινωνίαν ἔχειν* (společenství míti) k ní se chovajíce její přítomností (*παρουσία*) své jsoucnosti nabývají a co jsoucí trvají. Při tom arci nevyložil **P.** nejtěžší otázku zde nutně se vtírající, totiž jakým spůsobem vykládati sluší tento obrazně toliko vytčený poměr podílu v bytosti idey s jedné a její přítomnosti se strany druhé. Z této oddělenosti (*χωρίζειν* dle výkladu Aristotela) ideí od skutečnosti vyrostlo později realistické učení (v. Realismus) o substanciálné jsoucnosti obecných pojmů a tuhý zápas s učením nominalismu (v. t.) za dob filosofie středověké. — Mezi jednotlivými ideami vládne dle **P**-na zvláštní řád, který nejprvé uvažovati lze dle obdoby poměrů, jež vládnou mezi pojmy nad- a podřaděnými, pak ale též uvážiti nutno dle vnitřní hodnoty každé z nich. V tomto posledním ohledu jest nejvyšší ideou všech idea dobra, přesahujíc mocí a důstojností svou i samu ideu bytí; ona jest sluncem ideí, posledním základem vší jsoucnosti i všeho poznání, v pravdě božské podstaty, čili vlastně božství samo. Podrobný výklad celého soustavného řádu ideí nepodal **P.** Nejsouť však idey toliko zdrojem veškeré jsoucnosti, než ony spolu jsou jediným předmětem pravého poznání, za které, jak již Sokrates učil, toliko ono považovati lze, jež obecnými a platnými pojmy se dokonává. Toto poznání z ideí a dle ideí slove po pravdě filosofickým poznáním, jemuž naproti stojí poznání smyslové, nevztahující se k obecné neproměnlivé podstatě věcné, než k jednotlivému měnivému zjevu; u prostřed obou těchto druhův poznání co prostředkující mezičlen zaujímá dle **P**-na místo poznání mathematické. Jsouť totiž předměty mathematické toho spůsobu, že nespadajíce zcela ani v obor smyslnosti, ani zcela v obor ideí, mezi oběma leží a přechod takřka od jednoho oboru k druhému tvoří; jsouť to formy, které však vždy k látce vidí se býti připoutány, co formy nejsou povahy smyslové, blíží se tudíž k říši ideí, co formy k látce příslušné chovají spolu i k říši smyslů nepopíratelnou příbuznost. Obsahuje se v tomto poměru uvedených tří spůsobův poznání základní myšlénka **P**-novy filos. o nepřerušeném postupu proportionality, kteroužto myšlénkou každá dvoučlenová protiva vyrovná se mezičlenem třetím, jenž s jedné strany příbuzen jest členu prvnímu, s druhé pak druhému členu protivy té. Neučilť tak **P.** pouze v oboru theorie poznání, než potkáváme se s myšlénkou tou též v jeho kosmologii. Za methodu k poznání ideí považovala **P**-nova filos. dialektiku, kteráž v sobě chová dva momenty, totiž povznešení se k obecnému, a pak návrat odtud k podřaděnému jednotlivému, z čehož patrně podstata definice a diverse vyhlíží, slovný rozbor však k poznání nepostačuje, než potřeba věcného postižení. Přehledně podal **P.** sám v *Rep.* VII. spůsoby poznání a předmětu každého z nich takto: Přední ceny jest *νοητὸν γένος*, v němž obsaženy: *ἰδέαι* a *μαθηματικά*, a k němuž sluší co spůsob poznání *νόησις*, rozpadávajíc se v *νοῦς* a *διάνοια*; ceny podřízené jest *ὁρατὸν γένος* totiž *σώματα* a *εἰκόνες*, co spůsob poznání sluší semto *δόξα*, jenž rozpadává se v *πίστις* a *εἰκασία*, při čemž sluší na zřeteli míti, že ani *δόξα ἀληθής* na roveň klásti se nesmí s *νόησις*. — V příčině kosmologie učil **P.**, že svět není věčný, ale že jednou povstal, soudě tak z jeho povahy smyslné a hmotné; nepovstal však v čase, než čas povstal spolu s ním. Vesmír vyniká svou krásou a dokonalostí nade vše jiné co povstalo, neboť byl zbudován nejlepším stavitelem dle nejlepšího a věčného vzoru; stvořilť jej světotvůrce (démiurgos) dle obdoby a vzoru říše ideí a učinil jej tak dokonalým, jak to jen dovolovala nestatečnost hmoty, jež na se přijímati měla věčných ideí podobu. Hmota sama totiž jest beze vší bytné kvality, prosté *μὴ ὄν*, čímž vylučují se veškeré podstatné bytné momenty jediné ideám slušící; ona sice již dříve vedle božstva trvala, změnám podřízeného druhu bez ladu a řádu podléhajíc, avšak teprv činem božstva obrácen nesklad ten v pořad a vytčen směr k dobrému, jak to přiměřeno bytosti, jež sama jest nejvýš dobrá a vší závisti prosta. — Stvořena pak nejprv duše světa, načež připojeno k ní tělo světa. Duše světa stvořena takou měrou, že božstvo ze dvou principů, totiž z principu ideálního, nedělitelného, jenž sám sobě věčně zůstává roven, změně nižádné nepodléhaje, a pak z principu dělitelného a měnivého, třetí střední substanci upravilo, již na to dle harmonických poměrů ve všem míru rozdělil a roztřídil. Lepší její část, část to neměnivá, umístěna ve směru rovníku nebeského, část pak měnivá rozložena dle směru ekliptiky, odkudž patrna i poměrně pokročilá známost **P**-nova astronomických zákonů. Tělo světa vzniklo z prahmoty (nadzmíněného *μὴ ὄν*) před stvořením chaoticky kolotající, jíž vdechnuta míra a pořad, čímž na sebe vzala mathematické tvary a ze sebe čtvero světových živlů vypustila. Z kubických tvarů povstala země, z jehlancových (tetraédrických) oheň, mezi nimiž co členy nejkrajnějšími opět dle zákona harmonické proporce voda a vzduch místo zaujaly; vodě sluší tvary ikosaédrické, vzduchu tvary oktaédrické. Poslední tvar pravidelný, totiž dodekaéder, jest tvar světový, celý vesmír totiž dle jeho rozměrův rozložen. Zákonu o harmonické proporci učiněno dle **P**-na při vylučování se živlů ze prahmoty úplně zadost, jelikož prý v skutku se má oheň svou kvalitou ke vzduchu jako vzduch k vodě, a taktéž opět vzduch k vodě, jako voda k zemi. — Dle obdoby světové duše stvořena lepší část lidské duše, jíž za sídlo vykázána hlava člověka. Jako v duši světové obsaženy i v této části duše lidské tudíž dva živly, jeden nedílný a neměnivý, druhý dílný a měnivý. Živel prvnější nosičem jest rozumu, a jsa sám podstaty ideálné vniká též do říše ideí; živlu

druhému přísluší toliko smyslové nazírání; každý tudíž schopen poznání toho, co spolu i jeho vlastní jest podstatou. Tato přední ve hlavě sídlící část duše, jež spolu rozumem jest obdařena, jest věčná a nesmrtelná, ona byla již před tímto životem a bude i po něm, kterémužto učení **P.** jeden z nejdokonalejších dialogů věnoval, *Faidona*. S touto rozumnou duší (*λογιστικόν*) spojeny však jsou spolu ještě dvě jiné duše, z nichž jedna obývá v hrudi, druhá pak v dolejší části těla. Dle *Faidra* jsou i tyto duše praeexistentné, dle *Timaia* ale vázány jsou k tělu, aniž mají mimo tělo samostatného bytu. Tyto duše co části celé lidské duše nazval **P.** *τὸ θυμοειδὲς* a *τὸ ἐπιθυμητικόν*, jelikož je považoval za nosiče jednak síly a zmužilosti jednak chtíčů a žádostí smyslných. Celá duše lidská tedy podobá se obrazně, jak vykládá *Faidros* ve známém mythu, spřežení dvou koňů a řídícího vůdce. Nejnižší z uvedených tří částí lidské duše přísluší také bylinám a nižším zvířatům, části střední dostalo se za podíl i některým z vyšších zvířat, jež mocí, silou a udatenstvím vynikají; část však rozumná ozdobou jest jediného člověka. Nesmrtelnosti duše učil **P.** ve způsobu metempsychose (v. t.) t. j. putování duší; duše původně v říši ideí bydlevší, zpronevěřily se podstatě vlastní a upadly do viny, z níž káti a očisťovati se musí po dlouhou řadu let (dle **P**-a po 10.000 let), než zcela očistěny a ve stav původní nevinnosti uvedeny návrat svůj k sídlu božství smějí slaviti. Těch, jež upřímnou snahou svou očistění došly, čeká věčná odměna, nenapravitelných však věčný trest. — V ohledu e t h i k y zaujímal i **P.**, jako vůbec celý téměř starověk řecký, stanovisko e u d a i m o n i s m u (v. t.), ač je ovšem věren svým theoretickým zásadám idealněji pojímal, než jiní přívrženci téhož stanoviska před ním i po něm. Dle **P**-na není nejvyšší dobro, co svrchovaný cíl, k němuž člověk dospěti má, ani v pouhé *ἡδονή* (rozkoši) založen, jak učil Aristipp a hedonikové, ani ve *φρόνησις* toliko, t. v pouhém poznání pojmovém, jak vykládal Sokrates, než ono spočívá v nejvyšším připodobení se k idei dobra, tudíž k božstvu. Mimo tato nejvyšší dobra zná arci **P.** ještě i jiné statky, o něž snažiti se slušno, než nejsou statky ty stejnou měrou snahy té hodny, tak že nutno roztříditi (dle *Filéba*) veškeré opravdové statky na pět druhů, totiž: 1. *τὸ μέτρον, μέτριον* a *καίρον* 2. *τὸ ξύμμετρον καὶ καλὸν καὶ τέλεον καὶ ἵκανον* 3. *νοῦς* a *φρόνησις* 4. *ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι καὶ δόξαι ὀρθαὶ* 5. *ἡδοναὶ ἄλυποι, καθαραί* t. j. do první třídy slušno stavět idey, co předměty intelektuálního poznání, mezi nimiž, jak již praveno, idea dobra takořka sluncem jest, do třídy druhé předměty poznání aesthetického a mathematického, do třetí rozumnost dle theoretické i praktické její stránky, do čtvrté nižší druhy poznání a umění, do páté pak libost čistou z užívání duševních plynoucí. Do šesté třídy klásti libost tělesnou zapovídá její nestatečnost, pro niž nelze považovati jí za statek: neníť v sobě sama ukončená, nižádné *τέλειον* než pouhé *γίγνεσθαι*, taktéž není stálá než holá proměna. S pojmem nejvyššího dobra souvisí pojem cnosti. Cnost pak jest stav způsobilosti duše lidské k vykonávání jejího díla; dílo to však vztahuje se k ideám a tudíž spolu k nejvyš. dobru, kteréž tudíž jest předmětem cnosti. Cnost dle širšího smyslu zahrnuje v sobě souhrn všelikých jednotlivých cností, z nichž vytknouti nutno čtvero cností základních čili stěžejných, jež vyplývají z pravého poměru jednotlivých částí duše k ostatním dvěma, a pak z pravého poměru jich všech pojednou. Značíť se pak pravý poměr části rozumné, jež v hlavě sídlí, k ostatním dvěma cností moudrosti (*σοφία*); pravý poměr části v hrudi sídlící k dvěma ostatním cností zmužilosti (*ἀνδρεία*), a posléz pravý poměr části nejnižší k dvěma vyšším cností mírnosti a zdrženlivosti (*σωφροσύνη*); každou z nich vyhražuje se každé části takové oprávnění, jaké v skutku v podstatě a povaze její spočívá, tak že nemá býti sice nižádná zmařena, než v slušné meze uvedena. Vládne-li tento pravý poměr jich oprávnění vzhledem ke všem třem současně, pak máme obraz spravedlnosti (*δικαιοσύνη*) co vrchol a pravou podstatu celé cnosti. K cnostem těmto sluší však ještě připojiti zbožnost (*ὁσιότης*) jakožto cnost vztahem k božstvu; a mimo to oddělil od moudrosti zvláštní odvětví filosofické lásky, jež směřuje ke zplození ideálního poznání. — Mravný život dovršuje se ve S t á t u; tak učil **P.** věren své řecké povaze, jež stát právem považovala za rodiště šlechetnosti ve velkém. Stát sám jest takořka člověk ve velkém, a tudíž musí mu býti nejvyšším účelem vésti občany ku cnosti, vychovávati je k nejvyššímu dobru. Stát jest dobře spořádán, spořádán-li dle obdoby mravně dokonalého jednotlivce, a naopak mravně dokonalý jednotlivec musí ve svém nitru, zejména mezi jednotlivými částmi duše, zavésti řád obdobný řádu mravně pokročilého státu. Dle obdoby tří dílů duše nutno tudíž ve státu, když s ideálního stanoviska se pojme, rozeznávati tři stavy, a sice stav vládců, kteří vynikati mají moudrostí, stav strážců, jimž za podíl býti má zmužilost, a pak stav průmyslníků a p., jimž sluší cnost měrnosti a zdrženlivosti. Jestli že v skutku každý z tří uvedených stavů příslušnou sobě cností vyniká, pak vládne celkem státu cnost spravedlnosti dle nejvyššího rozkvětu a rozsahu, jelikož se každému oprávnělému živlu pravou měrou dostalo příslušné platnosti. Moudrost totiž vládne, síla jí své rámě propůjčuje a hmotné snažby rozumu řídí se zákony. S tím souvisí **P**-nův výrok, že ideální stát pak teprv stane se skutkem, až opravdu filosofové t. moudří dojdou vlády aneb až vládcové stanou se filosofy. Aby pak o záležitosti státu jistou měrou bylo postaráno, ustanovil **P.**, aby stavy vládců a strážců výhradně k státním účelům hleděly a o zrealisování toho usilovaly co dobré jest a pravé; pročež vzdáti se měly veškerých individuálních interesův, které by péči jejich od celku k vlastnímu soběctví odvracely. Měly tvořiti vesměs toliko jednu rodinu, vzdáti se osobního manželství a soukromého jmění, od kteréžto přísnosti však později t. v posledním spisu **P**-nově *Nomoi* (Zákony) upuštěno, jakož vůbec v pozdějším stáří **P.** i ponětí o svých ideách v jinou formu vpravil, vykládaje jejich podstatu dle obdoby Pythagorejských čísel, nazývaje je též *μόναδες* a *ἕναδες*, čímž sám položil aspoň s části základ k pozdějšímu m y s t i c i s m u škol n o v o p l a t o n i c k ý c h (v. t.) a k sektě pythagorisujících Platoniků. Ačkoli bylo roztřídění státní společnosti dle jmenovaných tří stavů pro názor **P**-nův o ideálném státě podstatným momentem, ačkoli spolu i k té myšlénce se znal, že od přírody již někteří jednotlivci toliko jedné z nadřečených tří cností schopni jsou, dle nichž stavy ty se určují: tož přece nikterak nesouhlasil s myšlénkou o roztřídění státu dle stálých, zkostnatělých, nehybných kast, nýbrž právě naopak v **P**-nově státu lze povznesti se i z nejnižšího stavu k nejvyšším, pokud toliko duševné vlohy, píle a vytrvalost k tomu způsobným činily — a r i s t o k r a c i e d u c h a. Ku kterému místu ve státu každý jednotlivec se hodí, o tom mělo rozhodnouti se při vychovávání, kteréžto mělo býti v nejpřísnějším smyslu záležitostí veřejnou, státní, jelikož hoši od 7. roku majetkem státu býti měli, a k nim vesměs a společně vztahovati se mělo rovným způsobem

vychování, ovšem že toliko po ten stupeň, pokud rovné vlohy a nadání rovnost takovou připouštějí; jinak mělo nastati roztřídění jich, tak aby méně nadaní po ukončení jistého běhu do života ustupovali, nadaní však až i pro nejvyšší úřady, v jichž rukou vláda spočívala, se vzdělávali. A jelikož tito býti měli filosofy, bylo tudíž nejvyšším účelem vychování pozvolné povznášení k poznání ideálnímu a k přiměřené jemu činnosti; předmětem nejposlednějším mělo býti zabývání se s ideou dobra, což za úlohu položil P. dospělým již vládcům, ponechávaje takto předmět nejvyšší dobám nejzralejším. Podobného cos, jak známo, také Aristoteles odporučoval, nechtěje připustiti, aby se otroci a hoši učili ethice, což prý úlohou doznalých mužů. Jelikož se řídí, jak P. učí, povaha občanů dle povahy ústavy státní, nelze občanům ve špatném státu dobrými se státi; takového špatného státu má filosof se straniti, a žije-li v něm, nebrati podílu na veřejných jeho výkonech. Tím větší arci proň úloha ve státu dobrém, který by však, aby jím byl, vzíti na se musel formu ideálného státu. Za nedokonalé ústavy státní vydává P. v republice: timokratii (t. když se podíl na vládě řídí dle censu τίμημα), oligarchii, demokratii a tyranii; v žádné z nich totiž není proveden princip spravedlnosti dle výše vyloženého smyslu. Dialog *Politikos* zná však 6 forem státních, z nichž tři jsou obstojné, jelikož zákon v nich vládne, tři však zvrácené protivy tří předešlých: monarchie, aristokratie, demokratie (vesměs zákonité); ochlokratie, oligarchie, tyrannis (vesměs bez zákona). — Nápadné jest nízké postavení, jež P. ve státu svém umění vykázal; nápadnější tím více, jelikož o P-nu samém zhusta říkávalo se, že nesnadno určit, byl-li povahou svou méně básník než filosof, a ještě nápadnější, srovnají-li s tím dialogy *Faidros* a *Symposion*, v nichž tak nadšeně mluví o idei krásy, že ačkoliv jí prvního místa nepřikládá, vůbec přece těsně ji klade vedle idey nejvyšší a vykládá o ní, že ze všech pro smyslné oko září nejjasněji. Také obvyklé spojování krásy a dobra v P-nově výrazu καλλοκἀγαθία tomu svědčí, jak vysoko jinak P. krásu ceníval. Ve státu však jest umění toliko prostředkem, dílem k vychování, dílem k úctě Boha sloužícím. Stát určuje tudíž umění i předmět i způsob; pěstovati smí se toliko ty směry umění, které bezprostředně k idei dobra směřují o jeho nápodobení se zasazujíce, tudíž především náboženská lyrika, patriotické hrdinné zpěvy, stará jednoduchá, vážná hudba a j. Umělci jiných směrů nenalézají tudíž přístřeší v P-nově státu; arci že slušno po zásluze ověnčiti jim skráně, aby stát unikl výtce surovosti, avšak nicméně z ohledů státních potřebí vyvésti je z bran. — Pro aesthetiku co filosofickou vědu chovají nadřečené dialogy, jež se s podstatou idey krásy zabývají, značnou cenu; uvedený tam výměr krásy na pojetí přiměřenosti, slušnosti a souměrnosti, vesměs to formální pojmy; slušno přičísti tudíž P-novu aesthetiku k aesthetice směru formálného. — Po P-novi dožila se jeho filosofie pěti méně více od něho se uchylujících směrů, jež roztříditi lze dle obvyklého způsobu ve starší, střední a novější akademii. Akademickou zvala se P-nova filos. dle místa, v němž P. veřejně učil. Starší akademie obsahuje směr Speusippa; střední směry Arkesilaa a Karneada; novější pak směry Filona z Larissy a Antiocha z Askalonu. — P-novu učení zůstala nejvěrnější akademie starší, ač synkretismus s učením Pythagorovým ku předním známkám jejího rázu sluší. Již Speusippos (syn sestry P-novy a nástupce P-nův co hlava akademie od r. 347—339) vykládal podstatu idei dle analogie pythagorejských čísel; nástupce pak Speusippův v úřadě, Xenokratés z Chalcedonu, naprosto obé stotožnil, oddav se jakémus druhu mystické theologie. Po Xenokratovi následoval zasloužilý astronom Herakleides z Pontu, po něm Filippos z Opuntu, jenž vynikl v mathematice a jejž mají za původce spisu *Epinomis*, jakožto pokračování P-nových Zákonů (*Nomoi*). Pozdější přívrženci první akademie Polemon, Krantor a Krates, obírali se ethikou. — Střední akademie měla směr skeptický a pěstovala hlavně dialektiku; zakladatelem byl Arkesilaos (316—241), žák Krantorův, k němuž přidružili se co stoupenci nejprv Lakydes, po němž následoval Telekles a Euandros, po tomto Hegesinus a posléz Karneades (214—129), zakladatel nového směru uvnitř druhé akademie; učení své však tak neurčitě a dvojatě podával, že žák jeho Kleitomachos zřejmě se vyznal, že nikdy pravé mínění svého mistra nepoznal. Byl to týž Karneades, jenž s peripatetikem Kritolaem a stoikem Diogenem do Říma co političtí vyslancové poslání v Římě první símě k filosofii římské rozseli. — Akademie novější, založená v době první války Mythridatské Filonem z Larissy, vrátila se zase k formě dogmatismu, oddávajíc se spolu synkretismu P-nova učení s názory stoickými. Žák Filonův Antiochos z Askalonu uvedl v obor její směr nový, směr to ještě rozsáhlejšího synkretismu, jelikož spojiti se snažil názory platonické, peripatetické i stoické. Způsobem u pojímání učení P-nova tvoří přechod k novoplatonismu (v. t.), v jehož formě, nejvíce mystické, platonismus později znova se zrodil, ačkoli v nejedné části až k nepoznání přetvořen. — Jiného znovuzrození dočkala se P-nova fil. v dobách filosofie středověké, kdežto zápasíc s vlivem fil. peripatetické střídavě s touto neobmezené nadvlády po jistou dobu požívala, načež znova potlačena s vlivem Aristotela poznovu o vládu zápasiti musela. K středověkým přívržencům P-na patřil celkem i náš Štítný. Zápas tento i střídavá nadvláda platonismu a aristotelismu vyhlíží nejjasněji z půtek svedených o tak zvaný nominalismus a realismus (v. t.). *Dch.*

Platon Levšin, znamenitý kazatel a učenec ruský, nar. 29. čna 1737 v Čašnikově blíž Moskvy, stal se 1757 učitelem na akademii Moskevské, 1758 mnichem a rok na to hieromachem, prefektem semináře a učitelem filosofie, r. 1762 povolán za učitele v náboženství k synu Kateřiny II., pozdějšímu císaři Pavlu, a dvorního kazatele. Odtud výše postupovav stal se 1766 archimandritem Sergievské lavry, 1768 členem svatého synodu, 1770 arcibiskupem Tverským, 1775 náčelníkem Slovansko-řecko-latinské akademie, 1787 metropolitou Moskevským. Po nastoupení Pavlově obsypán byl od něho novými milostmi a důstojenstvími, neméně od nástupce jeho Alexandra, ale 1811 složil se sebe všecky úřady a † 12. list. 1812. Z četných jeho děl vynikají *Křesťanské bohosloví*, přeložené i do cizích jazyků; *církevní dějepis Ruska* a četná *kázaní*.

Platonská láska slove duševní spolek dvou osob rozličného pohlaví beze všeho podnětu smyslného, dle duševní lásky ku pravdě, kráse a dobru, jakou Platon žádá ve své filosofii.

Platou Ludvig Stoud, dán. spisovatel, nar. ve Slagelse na Seelandě r. 1778, byl s počátku učitelem historie a zeměpisu na rozličných latinských a občanských školách norských, od r. 1813 pak profesorem historie a statistiky na universitě v Christianii, kterýžto úřad zastával až do své smrti r. 1833. Přispěv r. 1809 k založení Společnosti pro blaho Norska (*Selskabet for Norges Vel*) stal se jejím sekretářem a později vydavatelem jejího listu *Budstikken* (Poselská hůl). V rozličných časo-

písech nacházejí se od něho pojednání dílem o starší nordické historii, dílem o současných poměrech. **P.** sepsal též rozličné básně a více naučných kněh z oboru děje- a zeměpisu, jichžto se po delší čas užívalo ve školách norských, jakož i Historii říší skandinavských ve stručném přehledu *(Udtog of de skandinavische Rigers Historie*, 1825). *Mü.*

Platov, Matvěj Ivanovič hrabě, nar. 1751 na Donu, vstoupil záhy do vojska kozáckého, vyznamenal se ve válkách tureckých ku konci XVIII. stol. a 1801 stal se atamanem veškerého donského vojska. R. 1806 velel co generallieutenant kozákům ve válce s Napoleonem v Prusích a Polsku, potom sloužil opět proti Turkům, 1809 vzal Babad a stal se generálem jezdectva. R. 1812 velel 20 kozáckým plukům, 2 plukům mysliveckým a 2 jízdným bateriím a činil ustupujícím Francouzům náramné škody, začež povýšen byl do stavu hraběcího. V létech 1813 a 1814 bojoval v Němcích a ve Francii a vešel se svým sborem i do Paříže. † 3. led. 1818 a pochován v Novém Čerkasku, kde 1853 postaven mu pomník.

Platování jest umění, kovy povlékati jiným kovem dražším, obyčejně stříbrem, někdy i zlatem neb platinou, avšak beze všeho prostředku lučebného anebo pojidla, čímž od vlastního tak řečeného postříbřování a pozlacování, neb od pájení se různí. Nejčastěji platuje se měď stříbrem; i jest postup tento: měď uválí se mezi válci na stejnoměrnou desku as 5 čárek tlustou, která se na povrchu dobře uleští. Desku stříbrnou, podobným způsobem upravenou, avšak téměř 20krát tenší a z nejlepšího měkkého stříbra, dlužno míti o něco větší než měděnou. Když se na to byla měděná deska silným roztokem dusičnanu stříbrnatého polila, pak oplákla a usušila, čímž slabého postříbření nabyla, přiloží se na ni stříbrná deska, její kraj se přes onu přehne, a zastrčí se do měděného pouzdra téže velikosti, které kraje desk k sobě drží. Všecko to dá se na uhlí, kdež až do červena se rozpálí, a pak mezi válce se uvede. Po odstranění pouzdra protahují se desky několikkráte válcema, vždy znova byvše vypáleny; měď se tím pořád více roztahuje, a stříbro učiní na ní tenounký povlak, který nedá se více odloupnouti. Někdy platuje se měď po obou stranách. — Nejinak děje se **p.** mědi zlatem a platinou. *Pý.*

Platte, řeka v Nebrasce (v. t.).

Platten v. Blatno.

Plattenhorn, uzel horský ve Švýcarech na branici kantonu Bernského a Walliského, sev. od Leuku, 10.770 stop vysoký.

Plattensee v. Blatné jezero.

Platter Filip Fabricius, mistr, sekretář Viléma hr. Slavaty, známý shozením svým s okna za Slavatou a Martinicem, o čemž Pavel Skála ze Zhoře takto vypravuje: „Za nimi (Martinicem a Slavatou) pak i Filipa sekretáře, kterýž chtěl se pod ochranu hr. Šlika přivinouti a mezi stavy po stranách jako čamrha, jsa postavy prostřední, se točil a dle své všetečnosti a úštipků navyklých jich v tom, aby pamatujíce, kde by byli a s kým činiti měli, počínali sobě mírněji a opatrněji, dosti nevčasně a nerozšafně napomínal. Tou příčinou někteří z nich pohnuvše se i proti němu hněvem, popadli ho mezi sebe, tulichy ho zkuchati chtějíce; však na napomenutí téhož hraběte, aby místa toho neobvražďovali, nýbrž za pány služebníka poslali, jako nějakého snopka týmž oknem také vyhodili.“ — „V tom křiku a střílení (vypravuje Slavata) pan sekretář, na těle svém nejsa škodně uražen vida, že jest hr. z Martinic již postřelen a obávaje se také podobné rány, tiše jest od země vystal i sám z toho příkopu bez pláště a klobouku přímo k přívozu běžel. Na cestě pak nahodil se jeden dobrý známý jeho, který mu rád vlastního svého pláště a klobouku zapůjčil. I dal se převezti do svého domu v Starém městě, kdež se málo zastaviv hned sobě kočího zjednal, napřed do vsi N. půl míle od Prahy šel, tu na vůz vsedl a upřímo do Vídně odejel, a tamo o těch všech příbězích J. M. císaři i jiným pánům rozprávěl.“ Na památku shození toho obdržel pak **P.** predikát z „Hohenfallu“. R. 1621 koupil Filip **P.** dům Sixtovský v Praze č. 553 na Velkém náměstí za 5000 zl.; po něm dostal dům ten ok. r. 1634 Jan Fabr. **P.**, nejspíše syn jeho. — Podotknouti ještě dlužno, že Sigmund II. Kropáček z Krymlova a na Letkách pojal za manželku dceru Filipa **P**-a; syn Sigmundův Jan Ignác povýšen byl za platné služby cís. domu prokázané r. 1669 od cís. Leopolda I. do starožitného rodu rytířského v Čechách s tou milostí, aby se budoucně psáti mohl „z Krymlova a z Hohenfallu.“ I zdá se tudíž, že vymřel toho času rod **P**-ův.

Plattner Karel Frid., nar. 2. led. 1800 v Malém Waltersdorfu u Freiberka, byl nejdříve úředníkem při hutích, od r. 1842 profesorem hutnictví ve Freiberce, 1856 jmenován horním radou; † 22. led. 1858. **P.** získal si veliké zásluhy o hutnictví. Hlavní díla jeho jsou: *Die Probirkunst mit dem Löthrohre* (3. vyd. v Lipsku 1853) a *Die metallurgischen Röstprocesse* (ve Freib. 1856).

Plattsburg, městečko v Novoyorsku nad jez. Champlainským se 6680 obyv. (r. 1860), domem městským, celnicí, akademií a 9 kostely.

Platz v. Stráž.

Platzer, 1) Jan Viktor, malíř, nar. r. 1704 v tak zv. Vintschgau č. Ečavském údolí v Tyrolsku. Učil se umění svému u Kesslera v Innsbruku a pak u Krištofa Platzera, dvorského malíře v Pasově, načež se r. 1730 odebral do Vídně, kdež maloval velmi oblíbené tehdáž obrázky s četnými figurkami, jako byly ku př. *Stavba věže Babylonské*, *Zboření Jerusaléma*. V Belvederu Vídeňském nacházejí se od něho dva menší obrázky. Roku 1755 vrátil se do své vlasti a zemřel tu v Eppanu r. 1767. — **2)** Ignác, český sochař, nar. v Plzni r. 1717. Naučiv se tu základům svého umění odebral se pak do Prahy, kdež mnoho prací provedl, jako téměř všecky sochy a jiné řezbářské ozdoby ve král. hradě, na arcibiskupském paláci, v kostele Strahovském, sochu sv. Norberta na mostě, velikou sochu sv. Mikuláše, mimo sochy jiných svatých v bývalém jesuitském kostele (u sv. Mikuláše) na Malé Straně; náhrobek sv. Jana Nep. ve chrámě Svatovitském, hlavní oltář v děkanském kostele Česko-Brodském, větší část řezbářské práce chrámu Tepelského; četná díla na zámcích v Dobříši, Hoříně a Měšicích a čtyry obrovské sochy v císařském zámku Schönbrunnském u Vídně. — Jeho syn **3)** Josef, nar. v Praze r. 1752, † r. 1810, byl velmi schopným malířem divadelním a představoval kromě toho velmi zdařile architektonické předměty, nejraději při nočním osvětlení. R. 1790 byl jmenován c. k. dvorským divadelním a r. 1796 c. k. komorním malířem. *Mü.* — **4) P.** Vilém, nar. v Šimányském dvoře (jinak v Nedvízích) nedaleko městečka Stráže (*Platz*) kraje Buděj., 21. čna 1821, stud. na gymn. Jindřichohradeckém, filosofii a bohosloví v Čes. Buděj., kde 25. čce 1844 byl na kněžství posvěcen. Byv na to 4 léta v Jindř. Hradci kaplanem a 6 měsíců na Hůrkách (*Adamsfreiheit*) administrátorem, stal se r. 1849 farářem v něm. osadě Blažejově (*Blauenschlag*), v kteréžto důstojnosti posud prospěšně působí. Jsa

rodilý z rodičů německých a německy vychován, naučil se jazyku českému teprv co kaplan v Jindř. Hradci přičiněním a návodem zvěčnělého vlastimila, doktora v lékařství Josefa Procházky (Devítského), pilně s ním Čes. Včelu a jiné české spisy čítaje. V úřadě svém získal sobě vážnost a důvěru svých i sousedních osadníků, i jest r. 1861 při volbách na sněm zemský zvolen za poslance pro venkovský okres Jindř.-Hradecký. Na sněmu jest vždy věrným přívržencem strany české, i vynikl výbornou svou řečí, kterou měl dne 10. května 1864 o patronátech. V době nejnovější zvolil jej výbor zemský za člena komise, která se ku konci října 1865 radila o návrhu poslance Dra Grohmanna, aby se konečně upravily platy učitelů při národních školách v Čechách. *Kl.*

Plaudite, lat. tleskejte! Tak v divadle starořímském herec naposled mluvící volal na diváky.

Plauen v. Plavno.

Plausibilní (z lat.), chvályhodný, pochvalný; **plausus**, lat. pochvala.

Plautus, Titus Maccius, nejproslulejší komický básník římský, nar. v Sarsině v Umbrii ok. r. 254 př. Kr., zemřel r. 184 př. Kr.; spadá tudíž život jeho v dobu druhé punické války a po ní, v dobu totiž, v kteréž poprvé započal v Latium tuhý zápas starořímské přísné, téměř surové povahy republikánské s uhlazeným mravem řeckým a vyplývající z něho choulostivostí a rozmařilostí. P. se držel starého věku, a jakož Kato ocelovou svou neoblomností káral v senátě a na veřejném foru zmalátnělost a zženštilost svých vrstevníků způsobem přísným a rázným, tak mrskal P. tutéž vzmáhající se rozmazlenost a moderní vzdělanost ve svých veselohrách trefným vtipem a satirou nejštiplavější. Jak se zdá pocházel P. z rodiny chudé, neboť již zmládí byl přinucen k obhájení života zastávati podřízené místo u jakési divadelní společnosti, kteréž však postačilo, aby se seznámil nejen s úpravou scenickou divadelních her, ale i s tehdejším vkusem a chutí obecenstva. Získav spořivostí skrovného jmění chopil se obchodu, avšak v krátkém čase o vše přišel, tak že nouzí donucen točil mlýnské kolo u jistého mlynáře neb pekaře. V tomto trudném stavu složil tři komedie, z nichž zvláště Stíhaný dlužník (*Addictus*) s takovou oblibou se potkala, že od té doby P. stal se miláčkem lidu. Líčil snad ve zmíněné veselohře svůj vlastní osud, ale dobře věda, že národ Římský v divadle chce býti obveselen, nikoli snad pohnut a k soustrasti měkčen, nepředvedl svého dlužníka z vážné neb kormútné strany, nýbrž odhalil jen stránku komickou, směšnou a zábavnou. Výsledkem tak úspěšným pobuzen stal se P. nejplodnějším dramatikem musy komické, a uvádí se 100, dle jiných 130 veselohar jím sepsaných. Nelze pochybovati, že v počtu tak značném jest mnoho prací podvržených, které po smrti P-tově sepsány byly pod lákavým jeho jménem. Gramatik Varro pilně proskoumal celý dav komedií pod firmou P-tovou provozovaných, a z nich pouze 21 uznal za pravé, kteréž také, vyjma veselohru *Vidularia*, až na naši dobu se zachovaly. Že u vzdělanců římských P. nalezl rozličného úsudku a že na př. Cicero odporučoval jeho komedie týmž způsobem, jako veselohry řecké attickým vtipem psané a jako mudrce hellenské ze školy Sokratesovy pošlé, kdežto Horac na P-tovi vše tupil a hanil, toho příčinou jest rozličnost doby a stanoviště posuzovatelův. Vláda republikánská snesla ještě drzé výstřednosti ano i místem dosti oplzlou sprostnost ve výrazech a výjevech komedií P-tových, kdežto doba imperatora Augusta, navyklá jsouc dvornosti a uhlazenosti řecké, přísně odmítala vše primitivné, surové a moderním náhledům odporné. Nicméně jisto jest, že byl P. komický básník bohatě nadaný, jenž nevyčerpatelným vtipem, vždy novými situacemi, ostrovtipnými obraty bavil své obecenstvo, nedaje se ani mýliti typickými figurami římské komedie, jako byly: bručivý stařec, vládychtivá a štěkavá žena, rozpustilí milenci, lakotní dvořané, prohnaní otrokové atd.; všecky tyto osoby přiváděl na scenu, odkrývaje při nich vždy novou stránku komickou. — Nejstarší úplné vydání spisů P-tových vyšlo v Benátkách r. 1472, kteréž obstaral Jiří Merula; později vydali komedie P-tovy: Camerarius (v Basileji, 1552); Lambinus (v Pař. 1577); Taubmann (ve Frkf. 1605 a 1621); Gronow (v Amst. 1684); Ritschl (v Bon., 1849—52) a Fleckeisen (v Lips. 1850—51). Celkem i v jednotlivých kusech překládán jest P. do všech téměř moderních jazyků evropských.

Miles gloriosus = chlubný vojín

Plava 1) (*Plau*) město v Meklenbursku Zvěřínském, u jezera Plavského, 3734 obyv.; r. 1218 obdařeno právem lubeckým. — **2) P.** (*Plaue*), městys v prus. prov. Brandenburské, vladařství Postupimském, u jezera Plavského, skrze něž teče Havola; odtud se táhne 4½ míle dlouhý průplav Plavský, spojující Havolu s Labem a vystavěný r. 1743—45.

Plavání v. Plování.

Plavba jest nesení-se na tělese tekutém, jmenovitě na vzduchu a na vodě; děje-li se na vzduchu, a to pomocí balonu, nazývá se větroplavba (v. t.), a děje-li se na vodě, sluje buď povodní p., aneb obyč. jen zkrátka p. Povodní p. slouží ku přepravě osob a statku po vodě, a znamenajíc spolu provozování takovéto přepravy koná se buď bez přepravních prostředků (u př. plavení dříví), aneb pomocí přepravidel, jako jest vor č. plť a loď. P. vorová provozuje se na řekách, průplavech, menších jezerách a na pobřeží větších jezer a moře, p. lodní pak na řekách, průplavech, jezerách a na moři, i rozeznává se dle toho: p. poříční, průplavní, pojezerní, pobřežní a pomořská, vůbec pak: p. vnitrozemní a p. pomořská. Mimo to se dělí p. lodní ještě na plachtovou a na paroplavbu, koná-li se totiž pomocí plachet aneb parou, — a lodní pomořská p. na krátkou a na dalekou pobřežní p-bu, pak na krátkou a na dalekou pomořskou p. V uvedeném roztřídění p-by jest lodní p. pomořská nejdůležitější, a to *A)* jak co přeprava sama, t. ve způsobu, jakým se loď po vodě pohybuje a k tomu řídí, tak i *B)* co do rozsáhlosti jejího provozování. *A)* P. co pouhá přeprava. Aby se loď především bezpečně na vodě zpříma držeti mohla, t. aby měla stojnost (*Steife*) čili v rovnováze stálost (*Stabilität*), musí již tak stavěna a náklad v ní tak uložen býti, aby její těžiště pod jejím mimostředím (*Metacentrum*) se nalézalo. Neboť kdyby těžiště v samém mimostředí leželo, zůstala by loď v některém naklonění svém nepohnuta a nemohla by se zpřímiti; kdyby se však dostalo mimostředí pod těžiště, překotila by se loď při nejmenším ke straně naklonění. Třeba tedy, aby oba boky hned nad vodní čarou k sobě se neblížily, nýbrž dříve souběžně vzhůru se zdvihaly, tak že následkem toho tím výše bude ležeti mimostředí, čím více se loď ke straně nakloní. Není-li náklad způsobu takového, aby mohlo těžiště lodi pod jejím mimostředím zůstati, dá se lodi přítěž (*Ballast*), t. uloží se v nejdolejší prostoře lodi — t. v nádní — tolik železa, kamení a podobných těžkých věcí, co k stojnosti lodi třeba jest. — Od podoby lodi a od urovnání nákladu všelikého na ní závisí ale také ještě větší její kýmácení (*Stampfen*)

a hourácení (*Schlingern*). Obojí jest za velkého rozedmutí moře zdviháním se a klesáním vln způsobené klácení lodi, a sice: kýmácení po její délce a hourácení po její šířce. Loď se kýmácí tím silněji, 1. je-li krátká, nemohouc tedy několik vln najednou proraziti; 2. je-li napřed i vzadu velmi ostrá, protože pak méně o vodu se opírati může, nežli kdyby byla plnější; 3. je-li náklad tak spatně uložen, že těžké věci více na přídě a na zádi se nalézají, nežli u prostřed. Vůbec kýmácí se loď tím prudčeji, bývá-li na jednom konci svém již novou vlnou zdvižena, dokaváde na druhém konci ještě klesá. — Hourácení jest tím silnější, 1. čím blíže kýle spočívá těžiště veškeré lodi, protože pak převah stěžnů a jejich strůje tím větší jest; 2. čím okrouhlejší jest dolejšek lodi, ješto se tím vytiskuje všude stejné množství vody; a 3. čím špatněji náklad uložen byl, zvláště ale dostalo-li se přítěži hlavně na pokýlí ležeti. Je-li příde buď stavbou lodi neb nákladem níže nežli záď, tedy je loď přídotěžná (*vorlastig*), v opačném pak smyslu záditěžná (*achterlastig*). Pohybování lodi z místa děje se buď větrem, buď parou, a jest buď otáčivé, buď rovné. Řízení lodi ke každému z těchto obou pohybů slove její rejdování (*Manöver*), a spravuje se směrem větru neb proudu vody ke směru plůje lodi, při čemž také ještě síla větru a počet plachet rozhoduje. V postavení lodi ke větru vůbec rozeznávají se dvě její strany: návětří a závětří. Návětří (*Luv*, *Luvseite*, *Windseite*), je ona strana lodi, která na vítr leží, t. která tam obrácena jest, odkud vítr právě přichází, — a závětří (*Lee*, *Leeseite*) ona druhá strana, jenž po větru č. za větrem leží. Jestli že tedy na př. k západu loď pluje a vítr při tom od severu věje, má pravý bok návětří a levý bok závětří, o všech věcích napotom, které (v tomto příkl.) po pravém boku nejen na lodi samé nýbrž i mimo loď leží, praví se, že jsou na větru čili v návětří (*über dem Winde*, *luvwärts*), a naproti tomu jsou věci po levém boku lodi, na ní i mimo ni, za větrem č. v závětří (*unter dem Winde*, *leewärts*). — Dle postavení lodi k rozličným směrům větru rozeznává se, přichází-li vítr z předu neb od zadu, aneb od strany. Přichází-li vítr zcela naproti, jmenuje se protivný vítr (*Gegenwind*), a loď pluje tehdy do větru (*auf dem Winde*, *in den Wind*); přichází-li vítr šikmo od předu, jmenuje se přídošiký vítr (*schiefer Wind*), a loď pluje k větru (*bei dem W.*); přichází-li od strany, do pravých úhlů s kýlem, jmenuje se širý vítr (*halber W.*); přichází-li šikmo od zadu, jmenuje se zádišiký vítr (*Backstagswind*); a přichází-li přímo od zadu, tehdy pluje loď zadním větrem č. po větru (*vor dem Winde*). Nejlépe pluje loď zádišikým větrem. — Loď se odchyluje, t. v plůji své (*abtreiben*, *in Lee fallen*), když nejede ve směru svého kýle, nýbrž šejdrem se vzdaluje od pravé cesty své na závětří; úhel pak těchto obou směrů jmenuje se rozchyl (*Abtrifft*). Odchyluje-li se však loď brzo v tu, brzo v onu stranu od pravé cesty své, buďsi že špatnou stavbou svou, neb nesprávnou strůjí, neb i vinou vrátného, tehdy loď plourá (*gieren*). Má-li loď buď zcela, buď skoro protivný vítr, t. pluje-li do větru, neb skoro do něho, je přinucena plavoliti (*laviren*), t. klikatě plouti co nejvíce k větru. — Rejdování vykonává se rozličným postavením plachet naproti větru a kormidla naproti vodě, zakládajíc se na točivosti lodi o její svislou, skrz těžiště lodi jdoucí osu. Loď je tedy v tom ohledu podobna páce, jejíž opřeň (*Stützpunkt*) je svislá osa lodi, a jejíž obě ramena jsou příde a záď, na které síla větru pomocí plachet účinkuje tím následkem, že jako páka v témže svém postavení dotud trvá, tak i loď dotud rovně pluje, dokud síla na obě ramena, přídu a záď, stejně účinkuje, že ale jedno rameno, na př. příde, v tom okamžení druhému rameni, zádi, povolí, t. k návětří se zatočí, jakmile jistým plachet postavením neb ubíráním sesláblo naproti druhému ramenu, kteréžto, záď, opět k závětří tak dlouho se točí, až se účinek větru na obou ramenech zase vyrovná. Rozumí se, že plachta tím mocněji loď uvracuje, čím více je od svislé osy lodi vzdálena. — Právě tak, jako plachty svým postavením k větru na úvrat a rovnou plůji lodi účinkují, působí i kormidlo svým postavením k vodě. Uvrátí-li se kormidlo ku př. v levo, pojde z toho na samém konci (tedy mocným účinkem) dolejší levé zádi zaléhání vody do konta kormidlem způsobeného, čímžto záď v pravo couvne a příde následkem toho v levo se zatočí, jinak-li i plachty svým postavením kormidlu na odpor nejsou. Způsob, jímž se plachty staví a všelikterak řídí, slove plachtové rejdování (*Segelmanöver*), a stává se pomocí rozličných provazů č. lan (v. Strůje lodní). Dle síly větru dají se buď všecky plachty, buď jen některé, aneb se docela, zvláště v čas bouře, sejmou (*streichen*), a to i s ráhny; na ně následují tyče a jejich lanoví, v čas pak největšího nebezpečí, kdyby se loď již překotiti (*kentern*) chtěla, podtnou se (*kappen*) konečně i samy stežně. — Plachta se dá č. přidá (*beisetzen*), rozepne-li se vůbec; podkasá (*reefen*), skrátí-li se tak, aby hořejší část její pod ráhno stažena byla; skásá (*aufgeien*), když se celá pod ráhno stáhne, aby se pak k němu upnula (*beschlagen*). Plachta se zavrátí (*abbrassen*), postaví-li se více k větru, tak aby její plocha méně ostrý úhel se směrem větru činila; odvrátí (*anbrassen*, *beibrassen*), postaví-li se více od větru; zavrátí ostře k větru (*scharf beim Winde brassen*), postaví-li se největší šikou k větru; zavrátí po větru (*in den Wind brassen*), postaví-li se plochama svýma zcela po směru větru, tak že počne práporati (*wappern*); převrátí (*backbrassen*, *auf den Mast brassen*), postaví-li se tak, že vítr z předu do ni zaléhá; obrátí (*umbrasen*), otočí-li se tak, že vítr ku př. z levé strany na ni přichází, byv jí dříve na pravé; navrátí (*vollbrassen*), postaví-li se zase proti větru, byla-li dříve převrácena neb ostře k větru zavrácena; konečně se plachty rozvrátí (*aufbrassen*), když se některé převrátí a některé odvrátí, tak že proti sobě účinkujíce loď zastaví. (O pohybech celého loďstva viz: Taktika námořská.) — *B*) Provozování p-by. Rozsáhlost jeho záleží v rozsáhlosti obchodu, zvláště námořního, k jehožto ochraně jakož i k hájení přímoří válečné loďstvo slouží. Poměr, v jakém se obchodní a válečná loďstva jednotlivých evropských států námořních r. 1863 k sobě rovnala, vykazuje tento obrazec:

	Válečná loďstva mezi sebou v %	Obchodní loďstva mezi sebou v %	Válečná loďstva k obchodním
Belgicko	—	0·29	—
Bremy	—	1·69	—
Dánsko	2·63	3·43	1 : 5·9
Francouzsko	27·65	9·16	1 : 1·49
Hamburk	—	1·29	—
Hanoversko	—	0·46	—
Holandsko	5·04	5·03	1 : 4·51
Itálie	4·03	8·25	1 : 9·24
Lubek	—	0·12	—
Meklenbursko	—	0·91	—
Oldenbursko	—	0·63	—
Papežský stát	—	0·34	—
Portugalsko	0·91	0·34	1 : 1·7
Prusko	1·24	3·30	1 : 11·96

	Válečná loďstva mezi sebou v %	Obchodní loďstva mezi sebou v %	Válečná loďstva k obchodním
Rakousko	3·06	3·08	1 : 4·54
Řecko	0·004	2·45	1 : 25·38
Rusko	10·45	1·83	1·26 : 1
Švédsko	3·44	2·85	1 : 3·75
Norvéžsko	2·41	5·14	1 : 9·6
Španělsko	7·58	3·42	1 : 2·04
Turecko	3·44	?	—
Velkobritansko	27·62	45·93	1 : 7·51

Poznam. 100% válečného loďstva = 35.312 děl = 2,294.946 tůn = 2487 lodí. — 100% obch. loďstva = 10742,594 tůn = 105·584 lodí. — Při válečném loďstvu nebral se ohled na lodice bez děl, pouze domácí službu konající, při obchodním loďstvu zase nevčetly se lodi menší nežli lodi krátké pobřežní plavby. — O severoamerikánském loďstvu scházejí spolehlivé zprávy. Vzhledem k dějinám v. jednotlivé článku o plaveckých národech. *Lo.*

Plavci, plovací čili vodní ptáci (*Natatores*) činí veliký řád ptactva, vyznačeného krátkýma na zad postavenýma nohama, jejichž prsty jsou buď laloky obroubeny, buď plovací blánou úplně spojeny; peří jest husté a sesílené hustou podsadou, puchem čili prachem; aby bylo nepromokavé a k vodě nelnulo, natírají je p. mastnotou ze žlázy na huzu zobákem vytlačenou. Žijí na vodách, z nichž také vybírají potravu, záležející buď z vodních zvířat, buď z rostlin; rozšířeni jsou po celém světě, zejména pak u valném množství v krajinách severních a polárních. Mnozí z nich se potápějí, někteří lítají také výborně. Všickni hnízdí při vodách neb na nich; hnízdo staví neuměle aneb zcela žádné; v hnízdění vytrhují si mnozí na břichu a prsou holá místa, kterými sedící v hnízdě dotýkají se vajec, aby byla blíže tepla tělesného. S větší části jsou ptáci tažní, z nichž mnozí každoročně i do našich krajin přiletují; člověku prospívají peřím, masem a tukem. Sem patří: potáplice (*Colymbidae*), alky (*Alcae*), tučňáci (*Impennes*), pelekáni (*Pelecanidae*), rackové (*Laridae*), bouřňáci (*Procellariae*) a kachny (*Anatidae*) o kterých viz na patřičných místech. *Šý.*

Plavci sluje starým Čechům (Kosmovi, Dalemilovi) národ známý Rusům pod jmenem Polovci, jinak nazývaný Kumani (v. t.).

Plavec v. Plavectví.

Plavec, mať. *Palocza*, ms v Uhrách, v stol. Šaryšské, nedaleko hranic halických; 1105 obyv. slov. (1857), pěkný zámek s rozsáhlými sady.

Plavecké ostrovi, angl. *Navigators Islands* neb *Samoan Isl.*, skupení ostrovů v jižním moři Tichém mezi 13°30′ a 14°30′ jižní šířky, obsahuje 4 velké ostrovy, jež jsou: Manua, Tutuila, Upolu a Savaii; pak 5 menších: Růžový, Olusinga, Ofu, Manono a Apolima, mimo četné ostrůvky. Povrch všech obnáší asi 5300 □ m. s 56.000 obyv. Manua čili Omanua (u La Pérousa *Opoun*) vystupuje do výše až 2500′, má bujné rostlinstvo a jest obydlen. Tutuila jest vysoký, roztrhaný, podoby vulkanické a má na 50 □ m. 8000 obyv.; jeho rostlinstvo jest též bujné a břehy obydleny, zvláště na jihozápadním cípu, kde leží ves Leone. Upolu (též Odžalava, Oahtuha, Opolu) má 110 □ m. s 25.000 obyv.; hlavní město jest Apia na sev. straně, pěkně stavěno, s úhledným kostelíkem a několika dobrými budovami. Sídlí zde konsul Spoj. Obcí. Savaii, nejzápadnější a největší ostrov (od kapit. Edwardsa nazván *Chatham*, od La Pérousa *Savié* a *Otiwhy*, od Kotzebua *Pola*), má 140 □ m. s 20.000 obyv., pobřeží jeho jest nízké, uprostřed ostrova strmí pik 4000′ vysoký. Do vnitra odváží se obyvatelé málo kdy, cizinci nikdy. Město Matátua leží v rozsáhlém háji kokosovém, má asi 400 domů s 2000 obyv. — Vyjma ostrov Růžový jest P. o. vesměs původu sopečného; půda jest úrodná, podnebí vlhké, rostlinstvo bujné. Za počasí zimního bývají trvalí a těžcí deštové, provázeni jsouce časem vichřicí písčitou od severu. Zhoubné hurikány též se udávají. Uvnitř jsou lesy husté, v nichž se nalézají banány, pandány, několik druhů palem, kokosy, chlebovník, divoké pomeranče, kávovník a p. O domácích ssavcích není ani slechu, vyjma jeden druh nedopýra (*Pteropus ruficollis*). Dobytek sem byl přivezen. Drůbeže jest veliká hojnost, holubů však neužívá se za potravu, poněvadž jsou jmíni za posvátné. Obyvatelstvo. Prostřední výška mužů jest 5′ 10″; někteří z nich mají oči šikmé jako Číňané. Bradu mají řídkou, vlasy silné, rovné, černé; ti, kteří se dali na víru křesť., holí si hlavu. Oboje pohlaví jeví lásku k svým dětem. Domy staví ze dřeva chlebovníkového a pokrývají třtinou cukrovou nebo listy pandánovými. Podlaha jest dlážděna malými kameny, na něž se prostírají rohožky. Potrava záleží z ovoce chlebovníka, banánu, batáty, divokého kaštanu, ryb atd. Ženy nejsou tak sličné jako muži; starají se o dům, vykonávají práci domácí, vaří a zhotovují rohožky. Lid tento jest čistotný, družný a rád cestuje, tak že jednotlivci bývají 2 a 3 měsíce na cestách, při čemž se jim dostává výživy z pohostinství těch, které navštěvují. Ve starém náboženství svém uznávají boha nejvyššího, pak mnoho bohů přírodních, na př. boha zemětřesení, blesku, deště, vichru a p. Správa jest v rukou náčelníků.

Plavecký zámek, něm. *Blasenstein*, starobylý, nyní v zříceninách ležící hrad v Uhrách v stolici Prešpurské na příkré skále k vých. od Velkých Levár. Na blízku hradu navštěvuje se hojně jeskyně 60° dl. a 19½° vys., v níž nalézá se mnoho krápníků přírodou samou uměle utvořených.

Plavectví jest stav toho, kdo v umění, vésti loď po vodě, buď přímo působí neb jen pomáhá, a jenž plavec slove. P. zakládá se na naukách o plaveckém vodopisu a plaveckém hvězdářství, pak na naukách o tělesoměrství, váhoměrství a silosloví, o lodařství a lodní strůji, o rejdování lodním a okotevnictví. *Lo.*

Plavenská dolina, něm. *Plauenscher Grund*, nazývá se pěkné údolí řeky Bystřice (*Weistritz*) od vsi Plavna až k městu Tharandu, v král. Saském.

Plavidlo v. Ovčáctví.

Plavno (něm. *Plauen*), město v Sasku ve vládním okresu Zvikavském, někdy hlavní město Foitlandu, na Bílém Halštrovu s 18.590 obyv. (1864); hlavní úřad berniční, superintendentura, král. zámek, dva kostely, gymnasium s reálkou, semeniště učitelské, škola obchodní a nedělní, spořitelna, sirotčinec, dvě nemocnice, lože svobodných zedníkův, štace železnice sasko-bavorské. P. jest středištěm sask. průmyslu vyrábění mušelínu a prádla i obchodu s výrobky těmito; mimo to jsou tu přádelny na bavlnu, bělidla, továrna na stroje, papírna, dvě tiskárny. P., starožitná to osada, jest původu slovanského; od říšských hrabat z Ebersteina přešlo P. ku konci XII. n. s počátku XIII. stol. na fojty z P-na, později Reussy přezvané, a patřil jim s malými přestávkami do r. 1563, kterého se dostalo Sasku. Mušelín počali tkáti v P-ně v XVI. stol. Švýcaři; 1430 vypleněno bylo město Husity, v třicetileté válce vydrancováno 1632 Valdšteinem. Ostatně srv. pány z Plavna.

z Plavna páni. Němečtí historikové, přičítajíce

pánům z Plavna stejný původ s rodem Reuss, odvozují je od Jindřicha Bohatého, syna Eckberta II., hraběte Saského. Jindřich, jsa pánem rozsáhlých statků v nyn. jihozápadním král. Saském a zemích sousedních, nazýval se co zakladatel Vejdy foitem Vejty nebo Advocatus de Plave (Plavno); vedle toho byl dvorním maršálkem cís. Fridricha I. a za choť měl blízkou příbuznou císaře tohoto, jehož přízní nabyl celého Foitlandu a dědičného foitství v Říši. Jméno jeho vyskytuje se v listinách od r. 1143. Své tři syny pojmenoval na počest cís. Jindřicha VI., syna Fridricha I., Jindřichy, kteréhož jména odtud napořád výhradně v rodině se užívalo. Jindřich † ku konci XII. nebo spočátku XIII. stol., a synové jeho, rozdělivše se o statky otcovské, založili tři větve rodu svého a sice: Vejda, Plauen a Gera. Jindřich mladší dostal při dělení tom Plavno s Voigtsberkem a počal se tudíž psáti foitem z Plavna; vnuk jeho Jindřich Pobožný dostal r. 1272 od krále Otakara Přemysla II. v léno zámek a město Kraslice s doly na měď. Potomci jeho podrželi léno to jak se podobá do r. 1370. Jindřich zdržoval prý se dlouho v Rusích a nazván proto „der Russe, der Reusse", kteréž pojmenování přešlo na rod i na země, které drželi. Bratr jeho t. jména nazván pak podle toho, že mnoho statků měl v Čechách, „der Böhme". Bratry těmato rozpadli se páni z P-a na dvě linie. Jindřich starší Čech († 1302) založil linii starší, zůstaviv tři syny, kterým se při dělení dostalo Plavno s Voigtsberkem. Když r. 1337 vymřeli hr. z Eberšteina, kteří byli pány lenními vlastního panství Plavenského, poddali Jindřich starší Čech a nejst. syn jeho dobrovolně své zboží v léno Janovi králi Českému; jmenovitě Plavno, Lubov, Johannsgrün, Schöneck, Plonswitz, Stein, Terwil (Trebil) a Gattendorf. Vnuk Jindřicha st. koupil r. 1387 od lantkr. z Leuchtenberku panství Kinžvartské a hrad Viršengrün, r. 1417 jmenován byl od Sigmunda cís. hofrichtéřem; ok. r. 1400 dal mu král Václav několik len českých, jmenovitě dvůr Rossmeisl u Falknova se 16 sedlišti, s kterým dovolil mu 1412 svobodně nakládati. Vedle toho držel týž Jindřich v Čechách ještě Hasištein a Bečov. R. 1418 prodal město a panství Plavno purkrabímu Norimberskému s tou výminkou, aby je zase mohl koupiti. Když r. 1426 v bitvě u Oustí padl Jindřich purkr. Míšenský a hrabě z Hartenšteina, propůjčil císař Sigmund purkrabství to v léno Jindřichovi z P., povýšel jej na knížete a dal mu právo na sněmích říšských zasedati a hlasovati; od času toho nazýval se Jindřichem I. Nejstarší jeho syn Jindřich II. Rús zdvihl byl r. 1416 válku proti králi Václavovi, pánům Oseckým ku pomoci, ale po ztrátě dvou hradů svých Hasišteina a Štědré (tohoto dobyl na Bukovinovi z Pnětluk) dal se králi na milost. Ve válkách hus. byl Husitův odpověďným nepřítelem, postaviv se již r. 1419 na stranu Sigmundovu, 1422 zapsal se s pány kraje Plzenského k hájení sebe proti Husitům, kterýž zápis obnoven 1426 spůsobem proti Husitům mnohem příkřejším, 1465 přistoupil se synem svým Jindřichem III. k panské jednotě na Zelené Hoře, které se vždy držel. Sotva že Jindřich II. nastoupil dědictví své Plavenské, vtrhli Husité do země (1430) a vymstili se za nepřátelské jeho osvědčování, panství jeho poplenivše. Jindřich měl také spor s kurfirštem Saským o purkrabství Míšenské, jejž rozhodl cís. Albrecht II. r. 1439 tak, aby je Jindřich odstoupil kurf. za 16.000 zl. rýn.; to stalo se r. 1440, ač Jindřich i dále užíval příjmí a znaku purkraběte. R. 1465 nastal Jindřichovi nový spor s vlastními vasaly, kteří domáhali se ochrany u krále Jiřího; ten odsoudil pány z P. otce i syna nálezem 2. led. 1466 v Praze vynešeným, propůjčil Plavno a lenní statky v Čechách knížatům Saským, svěřil jim provedení svého nálezu a tím potrestal spolu zpouru jejich co zápisníkův české jednoty panské. V bojích na to vedených podařilo se knížatům Saským zajmouti staršího pána z P., kterého propustili 1476 z vězení za postoupení jim netoliko Plavna, nýbrž i zámkův jeho v Čechách. Proti tomu měli ovšem námitky netoliko mladší Jindřich III. z P. co dědic, ale i král Český Vladislav co vrchní pán lenní. Sporné tyto záležitosti na konci r. 1477 podány byly na rozsudek knížat Bavorských Ludvíka i Jiřího na Landshutě, kteří uložili stranám rok do Kouby ke dni 12. dub. 1478; jednání uvázlo tu bez účinku. Po mnohých dalších vyjednáváních sjeli se knížata Saští, král Vladislav s nejvyššími úřadníky a p. z P. v Mostě, kdež docíleno konečného narovnání d. 2. kv. 1482. Král pojistil knížatům všecky jejich země a statky spupné i lenní, mezi těmito také panství Plavenské, a knížata odřekli se k ruce Jindřicha III. z P. všeho práva k Bečovu, Kinžvartu a Hartenšteinu v Čechách; zároveň přidal král Vladislav pánům z P. zámek Breitenštein v hoř. Falci a zapsal zboží kláštera Toužimského, z něhož byli za války hus. mniši utekli, totiž město Toužim se šesti vesnicemi v 26.000 kop gr. k držení do čtyr životův, a Andělskou horu. Téhož také roku koupil Jindřich město Slavkov a Schönfeld; † 1492. Jindřich IV. postoupil hrad a zboží Písecké 1495 Hynčíkovi Pflugovi z Rabšteina a r. 1502 prodal témuž Slavkov a směnil s ním Bečov za jiné statky; † 1520. Syn jeho Jindřich V., purkrabě Míšenský, hr. z Hartenšteina, kr. rada, komoří a nejv. kancléř král. Českého, (1542 — † 1554 13. kv.) vstoupil ke dvoru krále Ferdinanda co číšník. Ferdinand potvrdil mu 1530 práva a nadání od králův Karla a Sigmunda propůjčená a Vladislavem 1485 obnovená; Karel V. obnovil mu téhož roku a pak 1540 právo cís. Fridrichem III. udělené, aby užívati směl titulu a znaku co purkrabí Míšenský, hr. z Hartenšteina a pán na Plavně, což uznal i Moric vév. Saský 1546; konečně obnoveno mu 1541 právo na sněmech říš. s knížaty hlasovati. Za vydatné služby, které Jindřich prokázal Ferdinandovi ve válce Šmalkaldské, dostal z knížectví Anhaltského, jehož držitel kn. Volfgang, matky Jindřichovy bratr, dán byl do klatby říšské, podíl Köthenský a Bernburský a z českých len v Sasích po strýcích svých, kteří také byli 1549 klatbou stiženi, Stein, Lobenštein, Geru a Greiz, Voigtsberk, Plavno, Olešnici, Adorf, Schöneck ajv.; zároveň slíbeno mu, že se stane pánem i ostatního zboží linie Geraské, kdyby Jindřich ml. z Gery zemřel bez dědiců. Jindřich z Gery † 1549 mužských potomků nezůstaviv, a Jindřich z P. uvázal se ve statky jeho jmenovitě Schleiz a Saalburg; r. 1535 koupil Jindřich panství Žlutické od Jana z Vřesovic a 1551 zapsal mu Ferdinand v dluhu 13.000 kop gr. pr. panství Litomyšlské. R. 1553 vypravil se válečně na rozkaz Ferdinandův proti Albrechtovi markr. Brandenb., dobyl dvakráte města Hofu, a za útraty válečné obdržel pak hejtmanství měst Hofu, Münchberku, Helmbrechtu, Schanensteinu a Wunsiedelu; † 1554 dobývaje Plassenburku, zůstaviv syny Jindřicha VI. a Jindřicha VII. Sestra Jindřicha V. Markéta vdána byla za Bohuslava Felixe Hasišteinského z Lobkovic, a druhá sestra Kateřina za Jaroslava ze Šelnberka. Proti oběma bratřím jmenovaným zdvihli nároky Theodorich z Plesen na místě zemř. manž. své Kateřiny roz. Reussové z P., Petr ze Šelnberka a Markéta ze Šeln-

berka (děti Kateřiny, sestry Jindřicha V.), Jindřich Mikuláš a Brigita z Lobkovic, a Barbora Fictumová, roz. z Lobkovic, co dědici po matce své Brigitě z Gery, dokazujíce, že jim náleží část dědictví po Jindřichovi z Gery r. 1549 zemřelém. Smlouvou obapolnou vypočtlo se r. 1565 dědictví za 70.000 kop míš. a pretendenti dali se uvésti komorníkem ve zboží Toužimské, Hrádek, Andělskou horu, Bochov s Hartenšteinem na 30.000 kop míš. sumy dílčí, a 1567 byli dědiči tito, když se dluhy odrazily a zase úroky a náklady vzešlé připočtly, na sumu 23.324 kop. v pravé držení zboží toho uvedeni. Purkrabím ostalo z celé sumy odhadní toliko 15.678 kop 16½ gr. Bratří jmenovaní prodali konečně 1569 panství Žlutické za 31.000 kop míš. Bohuslavu Felixovi z Lobkovic a z Hasišteina. Jindřich VI. † 1567 bezdětek, a Jindřich VII. † 1572 taktéž bez potomků a jím tedy vymřela starší větev pánův z P. — Zakladatelem linie mladší stal se, jak již nahoře pověděno, Jindřich Reuss († 1294). Potomci jeho drželi spolu se členy starší linie Plavno, dále Greiz a Kranichfeld. Syn Jindřichův t. jména dostal od koruny české Stein v léno. Synové Jindřicha Tichého († 1535) bojovali ve válce Šmalkaldské na straně protestantův a pozbyly proto saských a českých len; později nabyli jich s části zase; r. 1567 rozdělili se o statky a založili tři větve rodu svého: a) větev Unter-Greiz, která počala r. 1671 užívati s povolením císaře titulu hraběcího; 1778 povýšena byla do stavu knížat říšských. R. 1668 ustanoveno, aby Jindřichové podle posloupnosti znamenali se římskými číslicemi. Jindřich XIII. byl cís. rak. generálním zbrojmistrem polním; r. 1807 přistoupil rod knížat Reussův Plavenských ke spolku Rýnskému a 1815 k bundu Německému a účastnil se válek ve Španělsku, Rusku, Německu a Belgii. Po Jindřichu XX. vládne v knížectví od r. 1859 syn jeho Jindřich XXII. — b) Větev střední na Obergreizu, držíc třetinu panství Schleizu, vymřela r. 1616. — c) Nejmladší větev Gera. Jindřich II. Posthumus koupil třetinu Kranichfeldu, r. 1613 nabyl práva *de non apellando*, které později všem zemím Reusským uděleno. R. 1647 rozděleny země tak, že Jindřich II. dostal Geru, Jindřich IX. Schleiz, Jindř. I. Saalburg a Jindřich X. Lobenštein. Haluz Schleiz vymřela zase r. 1666 a země její dostaly se Jindřichu I., kterýž postoupil ostatním Saalburk rovným dílem; tím povstaly haluze *aa)* Lobenštein, zakladatel Jindřich X., kterýž r. 1664 přikoupil Hirschberg. Jindřich LIV. přistoupil 1807 ke spolku Rýnskému a 1815 k bundu Německému; Jindřich LXXII postoupil země své kn. Jind. LXII. z Reuss-Schleizu. *bb)* Mladší haluz Gera, v níž Jindřichové každým stoletím počet svůj od r. 1668 obnovovali. Jindřich XXX. † 1802 a s ním tato haluz. Ostatní odvětví mladší linie Schleiz, Lobenštein a Ebersdorf zdědivše statky po něm vládli jim nedílně. *cc)* Haluz Schleiz. Jindřich XLII. stal se 1806 kn. říšským, přistoupil ke spolku Rýnskému a 1815 k bundu Německému; od r. 1854 vládne po Jindřichovi LXII. bratr jeho Jindřich LXVII. Ostatně srvn. čl. Reuss.

Plavuň v. Lycopodium.

Plavuňovité v. Lycopodiaceae.

Play [plé], angl. hra, divadelní kus, veselohra. Na nejstarším divadle angl. byla to fraška, kterou hrávali v hospodách a na jiných veřejných místech. Za Eduarda III. dávala hry takové společnost kočující (*vagants*).

Playfair [pléfér] **1)** John, skotský přírodozpytec a mathematik, nar. v Benvie ve Forfarshiru 10. bř. 1748, † v Edinburce 19. čce 1819. Maje let 14 byl poslán na universitu do St. Andrew's, kdež byl vychován pro církev skotskou. Zde jevil takovou náklonnost i schopnost k vědám přírodním a mathematickým, že jej několikkráte zvolil prof. Wilkie, aby v jeho třídách četl o přírodovědě. Po smrti otcově stal se P. knězem, aby mohl živiti matku i mladší děti. R. 1779 vydal první pojednání vědecké *An essay on the arithmetic of impossible qualities* v 68. sv. časopisu *Philosophical transactions*. Roku 1782 stal se vychovatelem privátním a 1785 profesorem mathematiky na universitě Edinburské. R. 1805 byl jmenován generálním sekretářem Edinburské společnosti královské a t. r. profesorem přírodovědy, v kterémžto úřadě zůstal až do smrti. Z plodův jeho literárních jmenujeme toliko hlavnější: *Elements of geometry* (1795); *Illustrations of the Huttonian theory of the earth* (1803), spis to výborný; *Outlines of natural philosophy* (2 sv. 1814). Roku 1815—6 cestoval P. po Francii, Švýcarsku a Itálii, sbíraje materiál k rozšířenému vydání svých *Illustrations*. Nejdůležitějším jeho dílem jest *Dissertation on the progress of mathematical and physical science*. Drobnější jeho práce vyšly r. 1822 (4 sv. Edinb.). — **2)** Lyon O., lučebník angl., nar. 1819 v Bengalu. Studoval na universitě St. Andrew's ve Skotsku, poslouchal 1834 lučbu v Glasgowě u prof. Grahama a byl později žákem Liebigovým v Giessenu, kdež se stal doktorem filosofie. Vrátiv se do Anglie vydal překlad Liebigova spisu *Reports on the progress of organic chemistry*. Potom byl P. po několik let až do r. 1843 profesorem lučby při král. ústavě v Manchestru a členem komise, která měla proskoumati zdravotní stav velkých měst anglických. Pak se stal generálním vládním inspektorem museí a škol a 1858 byl zvolen za prof. lučby na universitě Edinburské, kteréž místo posud zastává.

Plaza, znaku Topor, šlechtický rod polský, z něhož uvádějí se Jakub P. ze Mstyčova, syn jeho Stanislav star. Ojcovský, Jan star. Lubačovský 1587 († 1616), synové jeho Sigmund star. Tyšověcký 1632 a Stanislav opat ve Vitově 1643; Krištof star. Březiňský a syn jeho Alexandr star. tamže a j. v.

Plazi (*Reptilia*) zove se třída obratlovců, majících nohy buď velmi krátké, buď zcela zakrnělé, tak že se v pohybování tělo jejich plazí po břiše. Krev jest červená a studená; srdce má dvě síně a nedokonale oddělené komory, tak že se míchá v srdci krev okysličená s tmavočervenou; otvory nosní slouží u všech k čerpání vzduchu a končí se v patru neb v jícnu; okysličování krve děje se u všech plícemi; tyto záležejí ze dvou podélných vaků a tahnou se skrz celou dutinu útrobní; na vnitřních stěnách nalezají se četné záhyby blány slizní, a buňky plicní jsou poměrně veliké. Vyjmouc želvy mají všichni p. zuby, jenž slouží více k ranění neb k zachycení oběti, než ku kousání. Střeva jsou krátká a málo vinutá, ani jsou p-zové s větší části masožravci. Na zadním konci jest střevo rozšířeno v rýhu, do níž se též ústí močovody a roury chámové. P. rozmnožují se vejcemi, uzavřenými v kožnatou skořepinu, které zahrabávají do písku neb do vlhké země, aniž by se dále o mláďata starali; někteří hadi rodí živá mláďata. Ze smyslů vyvinuto jest oko, které vyjmouc hady opatřeno jest víčky a mimo to i postranní blánou krycí; též sluch jest dosti dokonalý a dutina bubínková, jen hadům scházející, jest potažena na venek blanou bubínkovou; čich jest nepatrně vyvinut; hmat se soustřeďuje nejvíce v jazyku, anoť tělo namnoze jest pokryto šupinami a deskami. Paměti hodná jest obnovivost p-zů, jenž záleží v neobyčejné síle ži-

votní, kterouž živočichové tito ztracené části těla, jako jednotlivé svaly, kůstky, nervy atd. opět úplně nahražují; tak též snášejí bez škody veliké rány tělesné, a mnozí vydrží bez potravy až 8 měsíců. **P.** žijí porůznu, nejbojněji v krajinách teplých, kdež přespávají počasí horké tak jako u nás počasí studené. Žádný z nich neobjevuje pudů umělých a nedá se také ochočiti; užitku poskytují **p.** člověku jen skrovného; někteří stávají se mu jedovatým zubem nebezpečnými. Počet všech druhů páčí se na 1600 živých (390 skamenělých), mezi nimiž jest 114 evropských, a sice 7 želv, 35 ještěrů a 33 hadů. Rozmanitost tvarů jest znamenitá a rozdělení jejich v tři řády, totiž, v želvy (*Chelonii*), ještěry (*Saurii*), a hady (*Serpentes*) velmi přirozené. *Sý.*

Plea [plí], angl. právní pře; **pleading** [plí-], pře líčení. Srov. Playdoyer.

Plebán (z lat. *plebanus*), správce duchovní nějaké osady, farář (v. t.)

Plebankiewicz Vincenc, kazatel pol., nar. v Krakově 1806, skončil tu studie a vstoupil do řádu domin. Přes 10 let byl kazatelem v kostele katedrálním ve Varšavě, vyznamenávaje se tu uchvacující výmluvností, přesností jazyka a odhodlaností neohroženou. Vedle toho zabýval se i literaturou; přispíval do *Przyjaciela ludu*, sbíral v Krakově starožitné památky církevní; † 1844. Vydal tiskem: *Bogorodzica Maryja na Jasnej górze Częstochowskiej* (v Krakově 1844); *Żywot š. Katarzyny Seneńskiej* (t. 1840) a v rukopisu zůstavil *Żywoty świętych niewiast polskich* a *Żywoty biskupów krakowskich.*

Plebański Jan Kazimír, současný spisov. pol.; doktor filos., prof. na hlavní škole ve Varšavě, nar. 1831 v Bystřici v kraji Mohelnickém na Poznani, skončil r. 1852 studia gymn. v Třemešíně, stud. potom na univers. Vratislavské filologii, poslouchal na univ. Berlínské zeměpis a studoval při tom pilně srovnavací jazykozpyt slovanský. Dosáhnuv tu hodnosti dra odbyl zkoušky na učitelství gymn. ve Vratislavi a vyučoval v Leštně latině, jazyku a literatuře polské, řeči a literatuře franc. Po $3^1/_2$ roce dostal se do Vratislavi, odtud r. 1861 do Varšavy, kdež přednáší dějepis všeobecný. Z tištěných jeho prací jmenujeme: *Obraz dworów europejskich na początku XVIII. wieku przedstawiony w dzienniku podróżny królewicza Władysława syna Zygmunda III. do Niemiec, Austryi, Belgii, Szwaycaryi i Włoch w r. 1624—1625, skreslony przez Stefana Paca* (ve Vratislavi 1854); *De nunciorum Poloniae terrestrium „Libero Veto"* (v Bruselu 1856); *Jan Kazimierz i Maryja Ludwika Gonzaga* (ve Varšavě 1862) a j. v.

Plebeji (lat. *plebeii* z *plebs* obecný lid), třída občanů římských, kteří nenáleželi ani k patriciům ani ke klientům. Původ jejich jest pochybný, ačkoliv mnozí s Niebuhrem mají za to, že **p.** povstali z Albanův, od krále Tulla Hostilia přemožených a do Říma přesídlených, k nimž přidáni jsou Latini od Anka Marcia podrobení, nebo že to byli klienti, kteří se vybavili ze spojení se svými patrony. Původně byli vyloučeni ze senátu, ode všech úřadů státních, od zákonodárství, a nesměli vcházeti v manželství s patricii. Teprvé Servius Tullius přijal je do svazku obecného, tak že té od doby záležel národ z patriciův i **p**-ů (v. Comitia), a lidu otevřena dráha k místům důstojnickým u vojiště, k úřadům (mimo kněžské) a do rady. Avšak Tarquinius Superbus zrušil všecka tato práva **p**-jů a lid stižen jest těžkou porobou až do vypuzení krále toho, kterýmžto převratem dostala se moc královská patriciům, lidu pak vrácena jsou práva předešlá. Ale toliko bohatým rodinám **p**-jským se dařilo vedle patriciů poněkud lépe, kdežto postavení lidu chudého zhoršilo se brzo nešťastnými válkami (hlavně s Porsennou), v nichž dědiny byly pustošeny a časté daně válečné (*tributum*) ukládány. Tím zabředal lid do dluhů a v závislost od boháčův, a v zadlužení svém i osobní svobody pozbýval. Z toho povstaly bouře v Římě, a když r. 495 př. Kr. Volskové hrozili válkou, spěčoval se lid konati službu a do pole táhnouti, pročež konsul P. Servilius suspendoval zákony, dlužní. R. 494 obnovena jest válka, v níž lid pomohl poraziti nepřítele. Ale slíbené reformy senát zavrhl a lid jednáním takovým rozhořčen sebral se a táhl přes řeku Anio ve zbrani na horu, kteráž potom nazvána jest Svatou (*mons sacer*), chtěje se ze státu vyloučiti a novou obec si založiti. Tím překonána jest tvrdošíjnost senátu a zjednán mír, jímž mimo některá svolení k ulevení hnětoucí bídy zřízeni jsou k ochraně **p**-jů noví úřadníci, tribunové lidu (v. t.) a aedilové (v. t.). Při tom však při všem nelepšil se valně stav lidu chudého, neboť obecní pozemky zůstávaly nejvíce v rukou patriciů co držitelů dočasných (*prossessores agri publici*), mužům z lidu dáváno co osadníkům obyčejně po 2 jitrech, až teprvé Spurius Cassius (v. t.) vymohl, že nově nabyté obecní pozemky rozdávány byly **p**-jům. Po svržení decemvirů dovedli toho konsulové Valerius a Horatius, že vydán byl r. 449 př. Kr. zákon (*lex Valeria Horatia*), jímž ustanoveno, že usnešení lidu (*plebiscita*) v komitiích tributních mají míti platnost pro celý národ tak jako usnešení komitií centurialních a státi se zákonem, jakmile byla potvrzena od konsulův a přijata od kurií. Od tribunův pak proveden návrh, aby nikdy nezůstal lid bez tribunův a žádná vrchnost nebyla ustanovena, od které by nebylo odvolání k národu. Avšak tudíž nedosáhli **p.** přece ještě úplné rovnoprávnosti, neboť posud zabraňováno jim vcházeti v manželství se šlechtici a spravovati úřady kurulské. Tribun C. Canulejus prorazil r. 444 s návrhem, aby zákon zapovídající manželství mezi **p.** a patricii byl zrušen; ale k žádosti, aby také jeden konsul volen byl z **p**-jů, povolila zpurná šlechta jen tolik, že nadál měli se voliti místo konsulů tribunové vojenští od centurií na rok, a k tomu úřadu byli připuštěni též **p.**, senát však měl každého roku rozhodovati, mají-li se voliti konsulové nebo tribunové vojenští. Tím získali **p.** sice vítězství, ale jenom na oko. Dovedliť toho zajisté patricii, že moc konsulární při každé příležitosti byla ztenčována a šlechtě pořád nadháněna jednak zřízením nových úřadníků, censorů (v. t.), jenom ze šlechty volených, jednak tím, že tribunové vojenští byli voleni obyčejně z patriciů. Nový krok k rovnoprávnosti obou stavů stal se r. 421, od kteréžto doby směli quaestoři (v. t.) také z lidu vybíráni býti, a sice od komitií tributních. Ale rozhodný krok a vydatný výsledek udál se teprvé r. 366 provedením zákonů Liciniových (v. t.), z nichž jeden zrušil úřad tribunů vojenských, a ustanovil, že jeden konsul musí zvolen býti vždycky z **p**-jů. Byl to boj ovšem krutý a trval od r. 376, kdy tribunové lidu C. Licinius Stolo a Lucius Sextius se svými návrhy se vytasili, a rok za rokem byli voleni za tribuny vzdor lité oposici urozených patriciů; teprvé po 10 létech získáno návrhům těmto průchodu. Avšak pod záminkou, že právo známo jest toliko šlechtě, byla moc soudní od konsulství odloučena a zvláštnímu patricijskému úřadníku, praetoru (v. t.) svěřena; též *aediles curules* (v. Aedilové), úřadníci prvotně patricijští, byli od šlechty zařízeni, ale brzo stalo se zvykem voliti střídavě dva patricie a dva **p**-je. Od té doby tudíž, co prošly zákony Liciniovy, měli **p.** v rukou úřady

diktatorský, censorský, praetorský, a od r. 300 př. Kr. i nejvyšší úřady kněžské. Tak jest rovnoprávnost provedena a patricii podrželi výhradu jenom k několika kněžským úřadům, více okázalým než důležitým, začež lid nalézal hojnou náhradu v úřadě svém tribunském. Plebejský diktator Q. Publilius Philo učinil mimo to návrh, aby usnešení lidu nabývala platnosti zákona beze svolení kurií, kterýžto návrh byl přijat r. 339 př. Kr. a ještě více rozšířen zákonem Hortensiovým r. 286, dle něhož ustanoveno, že usnešením lidu není třeba potvrzení od senátu. Od těchto dob mizí znenáhla rozdíl mezi patricií a p., neboť šlechta dědičná přestala býti stranou politickou, a na její místo nastoupila nobilitas (v. t.), zakládající se na předcích, kteří byli zastávali úřady kurulské. K této nobilitě náleželi největší boháči, naproti nimž stál chudý lid, válkami zubožený a opět zadlužený. Tohoto lidu chudého ujali se šlechetní bratří Gracchové (v. t. 4. a 5.), chtějíce vyrovnati propast mezi boháči a chudinou, ale oba padli za oběť zuřivým optimátům. Z toho vznikla revoluce, která vedla k válkám občanským mezi šlechtou a lidem a ku pádu slavné republiky Římské, na jejích zříceninách založil vítězný vůdce strany lidu C. Julius Caesar císařství, spočívající na branné moci a neporušitelnosti tribunské. Za doby císařské se lidu aneb lépe řečeno chátře římské vedlo dosti dobře, neboť jim poskytovali císařové čeho si jedině přáli — *panem et circenses*.

Plebiscit (lat. *Plebiscitum*), u starých Římanův usnešení lidu obecného (v. Plebeji) v komitiích tributních. Ve Francii se nazývalo od revoluce únorové 1848 p-em usnešení lidu, které se stalo všeobecným hlasováním.

Plebs, lat, obecný lid; s příhanou luza.

Plece (*humerus*), vyvýšená, široká část s obou stran hořejších zad u člověka za a pod ramenem, jejíž pevnou podlohou jest lopatka. Někdy značí se slovem tím nejhořejší přední a postranní část ramene, odpovídající svalu třístranému neb deltovitému, tak že pak šířka p-cí jest největší celého těla člověka dospělého, a projdou-li p. úzkým otvorem, projde pak i tělo celé. Ve smyslu anatomickém jest p. soujem všech částí, jež jsou v bezprostředním spojení s lopatkou a kostí klíční. Čtvernožci, nemající kliče, nemají tudíž vlastně žádných p-cí, ačkoli v obyčejném životě dosti často se mluví o p-ích koňských, hovězích atd. P. jsou nejpohodlnější část k nosení břemen, při čemž, nakloněno-li tělo, podporována jsou trupem. Zkřivením páteře uchýlí se i žebra v tu neb onu stranu, čímž se posouvne i lopatka a vznikne tak zvané vysoké p. jedné strany. *Mr.*

Plecní pás jest část kostry, jíž spojeny jsou hořejší neb přední okončiny s trupem. Sestávát z dvou kostí, lopatky a kliče. Živočichové, kteří předních okončin neupotřebují k chápání, mají jen nedokonalou kost klíční aneb zcela žádnou nemají. Ostatní v. pod čl. Lopatka. *Mr.*

Plecotus v. Netopýři.

Plectobranchii, srostložabré (*Haftkiemer*), nazývají se dle Cuviera ryby, jejichž žabra z venku přirostlá a nepohyblivá jsou; mají po každé straně 5—7 žaberných otvorů, zřídka jen jeden; žaberních poklopů nemají. Sem se počítají ryby kruhoústé (*Cyclostomi*) a příčnoústé (*Plagiostomi*).

Plectognathi, srostločelistné (*Haftkiefer*), třetí řád ryb; liší se od druhých řádů tím, že jsou mezičelistní kosti jejich s kostmi hořejší čelisti srostlé, čímž se stává tato nepohyblivou; před ploutvemi prsními nalézá se malý otvor žaberní; žebra scházejí. Do řádu toho náležejí ryby tvarů velmi podivných; některé jsou kulovité, jiné nepravidelně hranaté, a kůže jejich bývá posázená ostny. Některé mohou tělo své nadmouti, jež pak plove na vodě jako měchýř vzduchem naplněný; jiné opět vydávají zvláštní hlas vrčivý neb chrochtavý. Vyskytují se pouze v krajinách teplých, zvláště v mořích tropických; maso jejich nemá ceny. Sem patří ježík (*Diodon*), čtyrzubec (*Tetrodon*), měsíčník čili plovací hlava (*Orthagoriscus*), hranatými štíty pokrytý skřepáč (*Ostracion*) a ostenec jednorohý (*Balistes monoceros*).

Plectranthus P. L. jsou nízké keře ze řádu ožankovitých (*Labiatae*) a z čel. bazalikovitých. Mají korunu patrně dvoupyskou; tyčinky jsou sehnuté a mají prášníky jednopouzdré. P. *fruticosus* má květy modré v přeslenech tvořících konečný krozen, a P. *parviflorus* z Australie dává vonnou nať, která pod jménem *patchouli* do obchodu byla uvedena. *Jha.*

Plectrum (z řec. πλῆκτρον), u Řekův i Římanův krátká hůlka, kterou se tlouklo na struny nástrojů hudebních, na př. lyry.

Plech (franc. *plaque*) slovou desky kovové, velmi tenké v průměru k délce a šířce. Dobrý p. má býti povrchu hladkého a čistého a tloušťky veskrze stejné. Kov, z něhož se hotoví, musí býti co možná nejčistší, a někdy již skrovným množstvím jiného prvku pozbývá na mnoze své kujnosti. Vytahování kovů na p. dálo se druhdy kováním, nyní pak téměř výhradně válením, tot. násilným protahováním desky kovové, s předu přiostřené, mezi dvěma válci železnými, jež pomocí šroubů staví se vždy blíže k sobě. P. lze zhotoviti ze všech kovů a slitin, jež jsou dosti kujné, zvláště ze železa, oceli, mědi, zinku, mosazi, tombaku, platiny, olova, cínu, hliníku a t. d. P-ky kovů, jež vyznačují se skrovnou stálostí na vzduchu, opatřují se tenkou povlakou kovu stálejšího; tak p. železný č. černý chrání se vrstvou cínu a pak slove p. bílý, podobně p. měděný. V obchodě nachází se p. v tloušťce velmi rozmanité. Nejtenší jsou p. cínový (stanniol č. šalbice cínová), p. olověný (plumbiol), ale zvláště p. zlatý č. pozlátko pravé a p. mosazný č. pozlátko nepravé. Některé kovy vyskytují se i v přírodě v podobě p-ů, ovšem nehrubě pravidelných, zvláště zlato. Největší důležitost má výroba p-u při vzdělání železa, zinku, cínu, olova a t. d., ano některých kovův užívá se téměř výhradně v podobě p-u (na př. zinku). *Jn.*

Plech Jan, nar. 10. máje 1795 v Oravské stolici, navštěvoval rozl. školy; avšak pro veliký nedostatek dále ve školách pokračovati nemoha, přinucen byl chopit se řemesla otcovského (papírnictví), při němž až do r. 1821 trval. Avšak baže po vyšším vzdělání odešel opět do Kežmarku, kdež pod Dan. Michálikem, Janem Chalupkem, a Stefanem Kralovanským 5. a 6. gymnas. třídu odbyl; jako muž 27letý vstoupil do 7. gymn. třídy. R. 1824 stud. v Prešově pod Majerem bohosloví, pod Gregušem filosofii a pod Ondř. Čupkem práva. R. 1825 stal se soukromným vychovatelem v Gemeře u p. Ladislava Szentivany, vyučuje též na gymnasiu. R. 1826 stal se kaplanem ve Vel. Paludre v Litově. R. 1828 dostal se do St. Janské církve za faráře, odtud do Sabinova v Šaryši přešel, a opět r. 1834 povolán do Liptova za faráře do církve St. Peterské, kde až posavád úřaduje a od r. 1842 i seniorský úřad zastává. Pro velikou svou pokoru a útulnost stal se v bojích na poli církve zuřivších jedné straně oblíbeným, druhé nenáviděným.

Sepsal některé články do *Orla Tatranského* a *Priatela ludu*, přel. Zschokého spis *Das Goldmacherdorf* pod jménem *Zlatnica*, vyd. nákladem *Tatrina*. R. 1852 vydal *Krátký návod ku zlepšeni polního hospodářství;* v ruk. má překlad Zschokeho *Mistr Jordán aneb řemeslo zlaté dno* a *Čítanka pro školy obecné.* Zch.

Plecháče v. Brakteaty.

Plein pouvoir [plěn puvoár], franc. plná moc.

Pleischl Adolf Martin, souvěký lékař a proslulý chemik, nar. 10. říj. 1787 z chudých rodičů v Hossenreithu na bývalém panství Krumlovském v Budějovsku v Čechách. První, dosti skrovné vzdělání školní obdržel v otčině; že však znamenité schopnosti duševní jevil a zvláště v hudbě takové pokroky činil, že jako desítiletý hoch při slavnostních službách božích cifrovaný bas na varhanách hrával, ujal se ho duchovní pastýř jeho osady a připravoval jej k studiím. Gymnasiální studia odbyl pak na Starém městě v Praze, filosofická a lékařská na vysokých školách tamtéž. Učením lékařským oddal se s takovou horlivostí, že mu již jako studentovi roku 1813 svěřeno bylo lékařské ošetřování rakouských, pruských a ruských vojínů raněných a nemocných, rozložených po soukromých domech v Praze. R. 1814 odbyl s vyznamenáním první přísnou zkoušku, načež již r. 1814 jmenován jest asistentem při stolici chemie na fakultě lékařské. Dne 25. čce 1815 povýšen jest na hodnost doktorskou a od těch dob věnoval se téměř výhradně vědě lučby s takovým výsledkem, že r. 1819 po smrti prof. Freyszmutha nastoupil na jeho místo. Jsa horlivým učitelem přihlížel vždy bedlivě, jakby zásady vědy jeho zužitkovány byly v životě praktickém. K vyzvání vlády vydal r. 1821 pojednání, jak lze vyráběti z obilí srostlého, jakéhož v mokrém tomto roce po Čechách hojnost byla, dobrý, zdravý neškodný chléb. V krátké době následovala jiná četná pojednání, která berouce za základ učení lučebné směřovala k opravení, usnadnění a zdokonalení rozmanitých výkonů života domácího; vztahovalať se pojednání tato k zdravotním zájmům v kuchyni, na trhu, v dílnách, v nemocnicích atd. Roku 1838 povolán jest za profesora chemie na universitu do Vídně, kdež ustavičně týmž směrem působil, zasýlaje četné své články poučné do rozličných časopisů vědeckých domácích i zahraničných. Zásluhy P-ovy v učeném světě došly takového uznání, že byl poctěn 22 diplomy od rozličných spolků za spoluúda jej zvolivších. Zvláštní zřetel obracel též P. k vodám léčivým, jichž valný počet chemicky proskoumal. V bouřích r. 1848, hlavně za příčinou svého přísně konservativního smýšlení, dán jest na odpočinek. Ale i pak ještě neuzavřel vědeckou svou činnost. Horlil vždy proti nebezpečnosti olověné glasury, kteráž k polévání kuchyňského nádobí se užívá, jakož i proti nádobí měděnému. I podařilo se mu vynalézti glasuru všeho kovu prostou, kterouž na železný plech lze upotřebiti. Zařídil pak blíže Vídně továrnu, kteráž až podnes vyrábí nádobí o glasuře kovuprázdné, nádobí to, jakéž na světových výstavách chvalného uznání došlo a ve mnohých veřejných ústavech zavedeno bylo. Za své zdárné přičinění vyznamenán byl P. od vlády roku 1849 čestným titulem vládního rady, a později rytířským řádem Františka Josefa. Pro vysoké stáří vzdal se již od několika let vedení továrny, odevzdav ji svým synům. Zeti jeho jsou proslavení lékaři a profesorové Jan Oppolzer ve Vídni a Jan Waller v Praze. Mr.

Pleisse v. Plisna.

Pleissnitz v. Plešovce.

Pleištejn (*Bleistein*), m. bav. v hor. Falci na ř. Pfreimdtě, má 1000 ob. a železné hutě. P. byl hl. m. panství t. jm., jež bylo lénem koruny České, kteréž je někdejší držitelé jeho landkrabí z Leuchtenberka r. 1350 v manství prodali. R. 1418 prodali je Leuchtenberští kurfirštům Falckým. Později uvázala se v panství lenní komora česká, kteráž je po mnohých přechodech 1745 hrabatům Sinzendorfům postoupila. R.

Plejady (něm. *Siebengestirn*), kupa hvězd drobných v souhvězdí býka se sedmi, prostým okem viditelnými hvězdami, mezi nimi Alcyone, hvězda třetí velikosti. Dobrým dalekohledem lze jest 40 asi hvězdiček rozeznati. P. se také nazývají Kuřátka, také Baba.

Plémě n. plemeno (franc. *race*) nazývá se v říši živočišstva větší neb menší kmen, jenž se jistými stálými zevnějšími i vnitřními vlastnostmi tak pevně a přesně rozeznává od jiných kmenů téhož druhu, že i pod změněnými ano i nepříznivými okolnostmi vlastnosti zmíněné plozením na pokolení novém ustavičně se opakují. Nahodilé, nestálé a nedědičné odchylky od plemene, co se týče na př. velikosti, zevního tvaru, barvy atd., nazývají se odrůdy. Vznik plemen v živočišstvu nezávisí jedině od okolností zevnějších, jako jsou pásmo zeměpisné, podnebí, půda, potrava a pod., nýbrž lze vlastnosti p. označující plemeněním přenésti z kmene jednoho na kmen jiný, ovšem vždy téhož druhu, na čemž spočívá ušlechťování zvířectva. O plemenech pokolení lidského, viz čl. Člověk. V rostlinstvu nemluvívá se o plemenech. Mr.

Plemenění jest rozmnožování tvarů ústrojných, jakéž se buď přirozeně buď uměle stává i v říši rostlinstva i živočišstva. Při p. přirozeném neliší se tvar nový značně od původního tvaru jednotlivců, z nichž pošel; ze semene obilného vyroste vždy obilí téhož druhu, z kořene dubového vypučí mladý doubek atd. P. umělé má obyčejně za účel zdokonalení a zušlechtění jistého druhu bylin neb zvířat. Zušlechtění takové, v polním hospodářství, v chovu dobytka, v zahradnictví, štěpařství atd. velmi důležité, lze však dosíci způsoby rozmanitými, posud nevyčerpanými. Zvířectvo domácí zušlechtí se tak zvaným křižováním, kterýmž kmen dokonalejších vlastností spáří se s kmenem méně dokonalým, aby vznikl plod zvířeti dokonalejšímu podobnější, což se postupným p-m tak dlouho opakuje, až nové plemeno ničím téměř se neliší od zvířete, kteréž původně z kmene ušlechtilého bylo vyvoleno. Zušlechťování bylinstva děje se buď obezřelou volbou semena, buď očkováním, vroubením, kopulováním neb i křižováním (v. Štěpařství).

Plemięcki, v polské heraldice znak: řeka po příč středem štítu jdoucí, nad ní dvě růže vedle sebe a pod ní jedna růže; vše bílé v poli červeném; z přilby kolčí vynikají dvě korouhvičky, mezi nimi růže čtyrlistá. Znaku toho užívali P-čtí v Prusích osedlí, kteří dostali od krále Kazimíra III. Kovalovský zámek a město. Připomínají se Daniel P. starosta Kovalevský r. 1581, Achac kastelán Chelmiňský 1603, Jan starosta Kovalevský a j. v. Rodu náležely dědičné statky Plemięty, Dębĕnĕc, Vroní, Ostašovo. Umgovo, Ryńsk, Ořechovo, Čistochleb, Tučnica, Stygy, Długie, Čulovo.

Plenární (z lat. *plenus*), plný, úplný; p. shromáždění, valné, plné neb všeobecné shromáždění celého sboru (sněmu, jednoty, soudu atd.), na rozdíl od shromáždění částečných, odborových neb výborových.

Plener, Ignác šlechtic, nar. 21. máje 1810 ve Vídni, stal se r. 1832 doktorem práv, vstoupil

pak do cís. rak. státní služby, a sice do odboru bývalé všeobecné dvorní komory, kde otec jeho postavení odborního rady zaujímal, stal se komorním komisařem a komorním radou v Chebu, v kteréžto vlastnosti roku 1848 pro útoky a potupné články v tehdejších časopisech tiskovou při započal, přišel pak co vrchní finanční rada k zemskému finančnímu ředitelství v Praze a byl v této vlastnosti, když byly r. 1852 zřizovány c. k. finanční úřady v Uhřích, co organisátor do Prešpurku poslán, kde pak, když oddělení zemského finančního ředitelství v Uhrách do života vstoupila, co dvorní rada a přednosta tamějšího oddělení zůstal. R. 1857 byl P. jmenován finančním zemským ředitelem ve Lvově, v kterémž postavení s tehdejším místodržitelem Agenorem hrab. Goluchowským v bližší poměry vešel, jež nezůstaly bez následku, neb když se Goluchowski r. 1859 stal ministrem vnitřních záležitostí, byl i P. do tehdejší stálé říšské rady povolán. V tomto postavení nalezla ho tragická smrt finančního ministra svobodného pána Brucka, a ta okolnost, že příčiny této sebevraždy hledaly se v nepoctivém nakládání se státním jměním, byla asi rozhodnou, proč žádnému z odborních přednostů ve finančním ministerstvu vedení financí svěřeno nebylo, nýbrž že P. z říšské rady k prozatímnímu vedení finančního ministerstva co správce povolán byl. Tři dni po smrti Bruckově, totiž 22. dubna 1860 převzal P. úřad tento prozatímně, a zůstal v něm tak až do pros. 1860. Když v květnu 1860 sesílená říšská rada se sešla, aby se o rozpočtu říšském radila, zastupoval tam P. co správce ministerstva financí správu finanční, kteréž úloze velmi rozumně a zvláště vhodným povolováním, pak ale také opětným kladením váhy na řádné ústavní smýšlení tak šťastně dostál, že, když přítel a příznivec jeho hr. Goluchowski následkem nezdařených řádů zemských řízení státního ministerství složil, P. v pros. 1860 skutečným finančním ministrem jmenován byl, dříve již byv hodností tajného rady vyznamenán. Od této doby poutá se činnost P-ova na osudy ministerstva Schmerlingova, v kterém až do času jeho propuštění v čci 1865 účinkoval. Co ministr financí se P. zvláště nevyznamenal. V pěti letech působení svého přidělal několik set milionů nových dluhů, které s větší části co půjčky loterní takovými výhodami vypravil, finance všady v takovém nepořádku zanechal, že nástupce jeho hr. Larisch jen s nejtěžšími obětmi ještě půjčku sehnal, která ku krytí schodku od P-a zanechaného určena byla. Již před tím roku 1864 nechtělo se P-ovi povésti, aby novou půjčku odbyl, což ho nutilo, s velkými ztrátami pro stát malé půjčky od velkých lichvářů bráti. Ačkoliv nepřestával projevovati slovy své konstituční smýšlení, přece se mu nikdy nepovedlo, přijatý a s říškou radou ujednaný státní rozpočet udržeti, což přivedlo ho o všechnu popularitu, kterou v kruzích říšské rady míti mohl. Pod správou jeho byly poplatky kolkové značně zvýšeny a některé nezdařené reformy daní navrženy, ale neprovedeny. Nejdůležitější zákon z času jeho úřadování je tak zvaný zákon bankovní, který rak. národnímu banku opět ku placení pomoci měl, pak smlouva celní s Pruskem. Zastavování o prodávání státního jmění bylo za P-a na denním pořádku; sem patří jmenovitě povolení r. 1861 k drancování bohatých lesů Zbirovských v Čechách. Též co o úředníku správním nemůže o P-ovi příznivý úsudek vynešen býti. Ačkoliv ne bez nadání, ukázal se P. příliš nestálým, aby byl k nějakému záměru neb pevnému ustanovení přijíti mohl. Úřady finanční nechal ve špatnějším zřízení ještě než je byl přijal, a nedovedl ani v pěti letech nejhlubšího pokoje centrální místo své zorganisovati. Ani lid ani vlastní úředníci jeho neželeli jeho propuštění, které v mnohých ohledech jen štěstím jmenováno býti může. P. dal se co finanční ministr také v Chebu za poslance do sněmu českého voliti, objevil se v něm ale toliko jednou, a dosavad mandát nesložil. Při propuštění svém byl dán na odpočinek s celým služným, které měl co ministr. *Sšý.*

Plenilunium, lat. úplněk měsíce.

Plenipotence lat., franc. **plein pouvoir**, tolik co plná moc (v. t.).

Plenitel v. Exstirpator.

Plenk Jan Jak. von, slavný anatom, chirurg a farmaceut, nar. ve Vídni 1732. Odbyv studia stal se v Budíně prof. anatomie, chirurgie a porodnictví; od 1783 byl prof. chemie a botaniky na Josefinum, později cís. radou, ředitelem polních lékáren a štábním chirurgem vojenským, sekretářem Josefina a od 1799 šlechticem; † 24. srp. 1807. Z četných spisů P-ových jmenujeme: *Anfangsgründe d. Geburtshilfe* (Strsb. 1769, 4. vyd. ve Vídni 1803); *Lehrsätze der prakt. Wundarzneiwissenschaft* (3. vyd. tamž 1799); *Pharmacia chirurgica* (t. 1775, něm. t. 1790, v Kodani 1786); *Primae lineae anatomes* (t. 4. vyd. 1795, též něm.); *Anfangsgründe der chirurg. Vorbereitungswissenschaft* (5. vydání t. 1801); *Icones plantarum medic.* (8 sv. 1788—1812, s textem lat. a něm. a 800 malovanými obrazy nejvíce Jacquinovými; po P-ově smrti vedl Krendl) a j.

Plenkovič Čurila v. Čurila.

Pleno (lat. z *plenus*), ve valném shromáždění. **P. choro**, úplným sborem. **P. jure**, plným právem.

Plenum, lat. plné, na př. shromáždění, sbor, soud.

Plenus venter non studet libenter, lat. plný žaludek nerad studuje, t. j. po jídle se dobře neučí.

Pleochroismus jest vlastnost některých průsvitavých krystalů, dle níž světlo skrze ně v rozličných směrech rozličnou barvou proniká. Krystaly soustavy krychlové nemají této vlastnosti; v ostatních šesti soustavách jeví se buď co dichroismus, a sice na krystalech soustavy čtverečné a šesterečné, a co trichroismus na krystalech soustavy kosočtverečné a klonoosé. Z dichromatických krystalů jsou zvláště známy slída z Vesuvu, turmalin a pennin; z trichromatických kordierit, andalusit z Brasilie, diaspor ze Šťávnice a axinit. Haidinger vydal o tomto předmětu poučné pojednání (*Poggendorf Ann.*, B. 65. 1845) a sestavil nástroj, dichroskop zvaný, k pozorování toho výjevu. *Ki.*

Pleonasmus (z řec.), hojnost čili plnost, jest vid řečnický, v kterém se užívá výrazů více, než k dokonalému srozumění potřebí jest, čímž však se pojem vyličuje názorněji a důrazněji; na př. *Na vlastní uši jsem to slyšel; tygr krvelačný* a pod. P. jest protivou elipse a musí se rozeznávati od tautologie (v. t.).

Pleorama, řec., druh panoramy, představující krajiny při vodě, jak je spatřuje, kdo okolo nich pluje.

Plersch Jan Bohumil, malíř hist., portr. a dekorační při dvoře krále Polského Stanislava Augusta, nar. 1732, vzdělal se na umělce na akademii Vídeňské, osadiv se pak ve Varšavě † tam 1817. Díla jeho roztroušená po kostelích král. Polského, v Lazeňkách král. a po sbírkách soukromých, popsal E. Rastawiecki v *Słowniku malarzów polskich* díl II.

Ples, 1) býv. zámek $1\frac{1}{2}$ hod. severových. od Smiřic v Hradecku a již nyní ves P. starý, kteráž byla kolébkou rytířův Plesův z Sloupna. Po nich pak zde vládli Plesští z Levina. Kateři-

na a Eliška, sestry z Lev., zapsaly 1496 **P.** a Zátluky tvrz puston několika nápadníkům; však 1508 opět ta zboží si podržely, 1535 Jan z Lev. zapsal **P.** Markétě ze Sloupna, matce své, a Mikulášovi z Brloha, kteří se 1540 těchto ujali, avšak ihned Janovi, Petrovi, Pavlovi a Veňkovi bratřím Plesům Heřmanským z Sloupna je postoupili. Jan obdržev při dělení zámek **P.**, prodal jej 1553 Pavlovi bratru svému, jehožto dědic Krištof totéž zboží 1571 prodal Johance Zárubové z Sloupna na Bukovině, s níž **P.** na rodinu Zárubův z Hustiřan přešel. Poslední z rodu tohoto na **P** e, Václav Z. z Sl., prodal **P.** r. 1600 Janovi Rudolfovi Trčkovi z Lipy, který jej Smiřicům připojil. — **2)** **P.** ve Slezsku v. Pština. *Sč.*

Ples Heřmanský ze Sloupna, jméno jedné větve rozsáhlé rodiny rytířské, jejíž prvotním sídlem byla tvrz Sloupno v Bydžovsku, a jenž byla stejného původu s Herinky, Korduly a Sádovskými ze Sl., kteří všickni užívali za znamení erbovní plechovnice v poli červeném. **P**-ové Heřmanští drželi již v XIV. století tvrze Ples a Heřmanice v Hradecku, dle nichž se napotom psávali **P**-ové Heřmanští, majíce také drahně let společný pohřeb v kostele Heřmanickém. Z rodiny této připomínají se: R. 1362 Václav **P.** ze Sl. jakožto probošt u Všech Sv. na hradě Pražském; r. 1372 Jindřich **P.** ze Sl., kterýž sloužil mnoho let cís. Karlovi IV. a byl jemu velice milý; r. 1379 Jan **P.** na Heřmanicích, jenž byl dobrodincem kláštera Chotešovského a jiných chrámů; r. 1415—17 Pašek a Hynek **P.**; r. 1436 Věník I. **P.** na Heřmanicích; r. 1439 Vítek **P.** tamtéž, který učinil nadání ke kostelu tamnímu; r. 1499 Věník II. **P.** na Heř., jenž byl mnoho let v rozepři s Jaroměřskými; r. 1534 Jan **P.** na Bukovině; 1545 Jan, Petr, Pavel a Vincenc bratří **P**-ové, kteří vložili zboží své Malou a Velikou Bukovinu, Střezoměřice a j. v., jež po dědu a otci svém drželi, zase do desk, a z nichž Pavel byl ještě r. 1555 na sněmu zemském; r. 1555 Věník III. **P.**, který prodal zboží rodinné Heřmanice Jiřímu Berkovi z D.; r. 1571 Krištof **P.**, jenž tvrz *Plesy* postoupil své sestře Johance Zárubové ze Sl.; r. 1570—1606 Václav st. **P.** z H., jenž byl času svého jedním z nejvzácnějších pánů stavu rytířského v Čechách a na Moravě, jak pro svou zámožnost tak i pro svou vzdělanost a rozšafnost; týž držel totiž Chotětice, Stolany (od r. 1577), léno Něm. Huzovou, a také nějaký čas Bystřici na Moravě, spravoval důležité úřady veřejné, byl JMC. krajéřem a radou, přísedícím soudu zemského, hejtmanem Menš. M. Praž., a několikráte také hejtm. kraje Chrud., a volen na sněmích českých a moravských za komisaře, mustrhera a ubrmana v rozličných záležitostech zemských a krajských; zemřev r. 1603 zůstavil syna Sigmunda Jana jenž již za živnosti otce svého držel panství Bystřické na Moravě, byl horlivý katolík, zavřel r. 1595 bratrský sbor v Bystřici a uvedl tam kněze františkány, avšak zemřel bezdětek již r. 1606. Současně s Václavem st. **P**-em připomínají se Jan **P.** na Střezoměřicích, Krištof na Rodově a Pavel, pak ok. r. 1594—1620 bratří Petr, Pavel a Václav ml. **P.**, synové Jana **P**-a, kteřížto všickni tehdáž byli v držení dvorů a jiných gruntů šosovních při městě Chrudimi, na to pak držel Pavel ještě Střezoměřice a Václav také nějaký čas Mezilesice a Vliňov; žeby členové rodiny té byli měli zjevného účastenství v tehdejších bouřích stavovských, nepřichází na jevo, nic však méně zanikla rodina tato v prodlení století XVII.; její poslední známý potomek byl Vratislav **P.**, syn Václava ml. **P**-a († 1620), který vyšed okolo r. 1630 ze země více se tam nenavrátil. *Ra.*

Plesiosaurus slove rod vymřelých mořských ještěrů, jejichž zbytky se nalézají v útvaru liasovém. Délka jejich obnášela 10—20 stop, a hlavní znak jejich spočívá v dlouhém krku, tak že se jaksi podobali ohromným labutěm neopeřeným. Trup jejich upomíná na vodního ptáka, kostra však svědčí, že patřili k řádu plazů. Ostré zuby v čelistech svědčí, že byli zvířaty dravými, tak jako jiné druhy vyhynulých ještěrů. *Kí.*

Pleskáč Jan Nep., nar. v Třebíči na Moravě 16. kv. 1797, odbyl gymnasiálná studia v Jihlavě, filosofii v Brně, kdežto r. 1820 na kněžství vysvěcen byl. Kromě výtečné jeho horlivosti kněžské, kterou nyní již od r. 1834 co farář Olešnický se vyznamenává, patří **P**-ovi přední zásluha o probuzení národního vědomí v Olešnici a okolí jejím. Jeho snahou a vlasteneckou řečí v Boskovicích přispěl nad jiné k volbě Dr. Pražáka za poslance zemského. Za něho založena v Olešnici česká knihovna a české divadlo ochotnické, pro které sám tři zdařilé kusy složil, ježto se s dobrým výsledkem tamtéž provozovaly. Chová v rkp. několik *povídek, divadelních kusův* a j.

Pleskov 1) (*Pliskov*), druhdy město ve východ. Bulhařích, severně od carské stolice Přěslavi (v. t.) na cestě k Dersteru (poloha není určitě známa). Připomíná se r. 971, kdež ho dobyl císař Jan Cimischi (v dub.), po jehož smrti (976) zaujali jej opět Bulhaři; ale již r. 1000 dobyli ho vojevůdcové císaře Basilia. Potom se připomíná ještě ve výpravě císaře Alexia Komnena proti Pečeněgům (1081—84). — **2)** **P.** v Rusích v. Pskov. *Pf.*

Pleso (*mořské oko, stav*) sluje slovan. obyvatelům tatranským hluboké jezerko vyplňující horské rokle; jest jich mnoho ve Vysokých Tatrách (srv. Karpaty, str. 581, *a*). Slovo to jest i jiným Slovanům známo. Pod jménem **P.** (*Pleso*) známo bylo již Římanům nynější jezero Blatenské v Uhřích, kteréžto jméno vyskytá se až do konce IX. stol., vydávajíc důležité svědectví o starobylosti Slovanův v krajinách podunajských.

Pless 1) (ve Slezsku) v. Pština; **2)** (v Gorici v. Bolc.

Plessimeter slove nástroj k auskultací (v. t.) užívaný, sestávající z desky 1″ silné ze slonové kosti, mající 2 palce v průměru, a na obou koncích jednoho z průměrů svých opatřené výstupky prohlubenými pro prsty. **P.** přiloží se na část těla, která se vyšetřovati má, a lehce se na něj špičkami prstů klepá. Čím více vzduchu obsahují dutiny těla takto ohledávané, tím zvučnější tón povstává tím klepáním; čím hmotnější jsou, tím temněji zní. Piorri rozeznává pro celé tělo lidské devaterý způsob tónů, které však často v sebe splývají. Dle způsobu tónu uzavírá pak lékař na zdravý neb porouchaný stav útroby.

Plessis-lés-Tours [plesy le túr], ves ve franc. depart. Indre-Loire, s 1100 obyv. a zříceninami velikolepého zámku, jejž Ludvík XI. vystavěl a obýval.

Pleszkowski Silvestr, dr. mediciny, byl voj. lékařem v poli, pak ordinujícím lékařem ve špitále voj. ve Varšavě. Vydal tiskem: *Uwagi nad wakcyną* (v Horodně 1826); *O piasku i kamieninach urynowych* z franc. (ve Vilně 1828, vyd. 2. ve Varšavě 1834); *Opis chorob własciwych osobom wszelkiego stanu, tudież sposoby zapobiegania takowych za pomocą hygieny* z franc. (ve Varš. 1832); *O gorączkach w duchu nowej nauki medyczy ej* (t. 1832);

Wody mineralne sztuczne, podle Dr. Kreisiga (t. 1832); *O chorobach rzemeslników* atd.

Pleš v. Alopecia.

Pleščejev Sergij, nar. 1752 v Moskvě, vychováu v Anglii, sloužil v rus. loďstvě, byl pak ředitelem domu nalezencův; † 1802 v Montpellieru. Sps. první důkladnou *Statistiku Ruska* (1790, přel. do franc., angl., něm.); *Denník cesty ze Syrie do Paříže* (1773).

Pleščejevo jezero v rus. gub. Vladimírské, u města Perejaslavi Záleské, 1 míli dlouhé; u Perejaslavi vtéká do něho Trubež.

Plešev *(Pleszew)*, něm. *Pleschen*, kraj. m. v prus. vládním okresu Pozňanském, blízko hranic rus. Polska, na říčce Struze, má 6204 obyv., 2 kostely katol. a 1 synagogu, soukenictví, plátenictví, kožešnictví. — Kraj P-ský má 60.000 obyv.

Plešivec v. Antennaria.

Plešky v. Fontanelly.

Plešovce, mad. *Tot-Pelsöcz*, ms v Uhrách v stol. Zvoleňské s 2796 obyv. slov. (1857).

Pleť, vlastně něco pleteného, zvláště ale škára neb i celá kůže lidská ve všech vrstvách svých, protože taktéž jest spletena z rozličných vláken a listů. Že však kůže u rozličných plemen lidských rozmanitě jest zbarvena, nazývá se též barva těla lidského p-í, jmenovitě barva tváří. V jiném smyslu užívá se slova toho k naznačení pohlaví ženského, kteréž se pak nazývá krásnou p-tí, protože tělo ženy po pravidle vyznačuje se jemností kůže a lepým zbarvením tváří. V témž smyslu mluví se též o slabé p-ti, poněvadž i tělesně i duševně pohlaví ženské bývá slabší mužského. *Mr.*

Pletení slove v průmyslu zvláštní způsob spojování látek ohebných, jejichž podoba je prutovitá neb nitovitá. Košaři splétají pruty čerstvé, nejvíce vrbové, nebo rákos španělský a j. v rozličné podoby. Pruty se nejprv máčejí, aby ohebnějšími se staly, a štípají se pak na prameny rozličných tlouštěk, z nichž silnější takořka za osnovu se berou, a tenší okolo nich jako útek se vplétají. Týmž způsobem počínají si také řešetáři při některých druzích dřevěných sít. Nejinak děje se p. klobouků ze slámy (v. Kloboučnictví), rohožek ze slámy, lýčí, rákosu, ano i ze šlakův soukených, z nichž i známé bačkory se pletou atd. I odrátování hrnců sem náleží. — Jiného způsobu p. užívá se v prýmkářství a podobných závodech, kdež niti hedvábné, bavlněné, vlněné, pak i úzké řeminky, tkanice, vlasy, předené sklo a pod. v tlustší šňůry, řetízky a jiné rozličné podoby se splétají. Sem počítati se může i p. krajek (v. Krajky). — Zvláštní je p. punčoch, živůtků a p., při čemž jediná nit obyčejně pomocí drátů v oka se skládá, jež neustále v sebe se splétají a provlékají, což i na stroji punčochářském (na stávku) se děje (srv. Punčochářství). Příbuzné jemu jest p. zvané háčkování, kdež jediná nit háčkem se uchycujíc do ok se skládá a propletá; pak i síťování, při němž nit na jakousi cívku navinutá i s touto pravidelně se provléká a váže, činíc tak čtyrhraná, pravidelná oka. *Pý.*

Pletho v. Geministos.

Plethomerie nazývá se nadbytek článků některé části těla, na př. 6 prstů na jedné ruce.

Plethora v. Krevnatost.

Pletivo neb tkanivo slove spojení buněk a z nich odvozených cev, které určitou vynikající zvláštností co osoblivý útvar v těle rostlinném a živočišném se objevuje. P-va rostlinná jsou méně četná a méně mezi sebou rozdílná než p-va živočišná; hlavní rozdíl mezi p-vem rost. a živočišným, když na povahu lučebnou nehledíme, leží v tom, že v p-vě zvířat, vyjímaje tvary nejnižší, velmi brzy buňky svoji podobu ztrácejí, kdežto v p-vě rostlinném tvar buněčný vždy zůstává patrným, byť i usazeniny a vyloučeniny v buňkách, pak jejich srůstání a scelování se byly sebe rozmanitější. Rozdíly mezi p-vem rostl. zakládají se buď pouze na rozličnosti podob buněk je tvořících, aneb na zvláštních jejich úkonech a na chemické a fysikálné povaze látek, kteréž je tvoří. Dále sluší rozeznati p. prvotní a odvozené. Nejjednodušší p. je sklípkatina, spojení to pouhých sklípků čili buněk. Bez ohledu na úkon sluje toto p. *merenchym* neb nesoumezné, když v něm buňky původní svůj kulatý aneb skoro kulatý tvar udržely. Jsou-li buňky hranaté neb polyedrické, a dotýkají-li se tudíž sebe celou šířkou svých stěn, nazývá se *parenchym* neb p. soumezné, a s ohledem na to, že v takovém p-vu hlavně šťáva rost. se proměňuje a výživnou stává, také p. výživné. P. složené z buněk prodloužených vláknitých jmenuje se *prosenchym* neb p. vláknité, a jsou-li buňky spleštilé a tenkými kraji svými v celek spojené, sluje p. deskovité. Zvláštním p-m co do tvaru buněk je skládajících je p. hub a lišejníků; jest totiž veskrz nepravidelné, sestávajíc z vláknitých, často rozličně se rozvětvujících a vždy vespolek se splétajících buněk, tak že povstávají tvary skoro plsti podobné. Sluje p. houbové a liší se od ostatního p-va také v ohledu chemickém; hmota jeho nazývá se *bassorin*. Hledí-li se na úkon, sluje p. nesoumezné p-vem mízovým neb bělním neb kambiálním (*Cambium)*, když sestává z buněk živých, slíznatou šťávou naplněných, v nichž buňky nové se vytvořují. P. toto je v rostlinách vždy spojeno se svazky cévními a zaujímá v lodyhách a kmenech rostlin rozličného typu rozličná místa. Jednoděložné mají toto p. uvnitř svých cévních svazků, dvouděložné však na své zevnější straně v kruhu mezi dřeněm a korou. Každý cévní svazek jest jím rozdělen na část dřevní a část lýkovou, a nové tvary, které u rostlin víceletých v tomto p-vu povstávají, vždy tak se oddělují, že vnitřní díl tvoří novou vrstvu dřeva a vnější novou vrstvu lýka. P. deskovité stává se p-vem pokožky, když se vyskytuje na povrchu rostlin, kryjíc p-va jiná. Na částech rostlin, které bezprostředně se vzduchem se stýkají, nalézá se v pokožce, která často ještě beztvárnou blánou co povláčkou kryta bývá, velmi mnoho malých otvorů, vedoucích do vnitra těla rostlinného, do tak zvaných prostor mezibuněčných, jimiž hlavně se děje odměšování plynných částí. Tyto průchody vzduchové neb pichy jsou vždy obroubeny dvěma menšími a něco hlouběji v pokožku zapuštěnými buňkami tvaru ledvinitého, které otvor súžiti a rozšířiti mohou. Kromě toho vynikají z pokožky *(epidermis)* často buňky nade plochu její a tvoří tu rozličné vlásky, bradavičky, žlázky a t. d. Pokožka rostlin vodních nemá pichů, aniž pokožka kořenu; poslednější sluje *epiblema* a vyznačuje se plochými buňkami se stěnami tlustými. Podle vlastností lučebných a fysikálních rozeznávají se p-va: listové, korové a korkové, lýkové, dřeňové a dřevní. P. listové je pokryté pokožkou a sestává vždy z buněk parenchymatických, obsahujících hojně zeleni listové. Obyčejně lze v něm rozeznati dvě vrstvy buněk; k lícní straně jsou buňky v kolmém směru delší a stojí hustě podle sebe, majíce jen skrovně prostor vzdušných; vrstva zpodní obsahuje buňky více ploché a je četnými mezerami vzdušnými proniknuta. (O ostatních viz čl. Kůra, Lýko, Dřevo). *Jha.*

Pietnëv *Petr, rus. literární historik, nar. 1798 v Běžeckém Újezdě, stud. v Tveři a Petrohradě, od roku 1832 je prof. ruské literatury na univ. Petrohradské. Sps. Opyt kratkoj istorii russkoj literatury (1822), mnoho literárních rozprav v rozl. časopisech, životopisův některých ruských spisovatelův (nejlepší* Krylova, *1847); redigoval r. 1838—1846 Sovremennik.*

Pietrnica, městys v Slavonii, v župě Požežské s 3663 obyv. (1857).

Plettenberg, šlechtický rod vestfalský, v kteréž zemi uvádí se již v XI. stol.; odtud dostali se P-ové do Livonska a Kuronska, kdež byl Valter P. 1495—1535 heermistrem něm. řádu. Karel V. povýšil ho r. 1527 do stavu říšsk. knížat s tím právem, aby choditi a hlasovati mohl na sněmech říšských. Linie ta později vymřela. P-ové v Němcích bydlící rozštěpili se r. 1712 na dvě linie syny Jana Adolfa: Ferdinand († 1737) stal se zakladatelem linie P. Nordkirchen n. P.-Wittem, a Bernard Vilém náčelníkem linie P. Lenhausen. Ferdinand povýšen byl r. 1724 do stavu říš. hrabat; pravnukem jeho ale, Maximilianem Fridrichem, který držel hrab. Mietingen ve Virtembersku, vymřela linie ta po meči 1813. I Bernard Vilém povýšen byl r. 1724 od Karla VI. do stavu hrab., kterýž potrval při potomcích jeho v přímé posloupnosti až na Josefa Frant. (nar. 1804, syn Klem. Aug. Josefa, † 1805), který jest dědičným komořím vévodství Vestf. a doživotním členem panské sněmovny pruské. Vedle hraběcí zachovala se i linie svob. pánů, kteráž nyní zastoupena jest třemi větvemi: Bodelschwingh-P. (hlavou jest Gisbert, nar. 1790, úd doživotní pruské sněmovny panské), P. Heeren (hlavou jest Gustav z P. Mehrum, nar. 1835) a P. Stockum, jejíž hlavou jest Eugen, nar. 1805.

Pleta Josef, katol. theolog. nar. ve Vídni 3 ledna 1788, stal se r. 1812 knězem a adjunktem v theologii, pak prof. dogmatiky, 1816 dvor. kaplanem a ředitelem theol. studií, později též vládním radou, infulovaným prelátem a 1833 rektorem university; † r. 1840. Mimo spisy pobožné a příspěvky k Frintovu theol. časopisu vydával *Neue theol. Zeitschrift* a sps. *Dogmatische Predigten* (1820); *Predigten* (2 sv., 1826); *Die Ehre* (1832) a j.

Pleura, pohrudnice (v. t.).

Pleuritis (πλευρῖτις, píchání v boku, na straně), zánět pohrudnice, jest nemoc často sama o sobě přicházející, ještě častěji ale k jiným chorobám, na př. k zánětu plic, k tuberkulosi, k rakovitosti atd. se přidružující. Má tu zvláštnost, že na povrchu pohrudnice vyplodí se buď vrstva sruštá a vláknitá, jíž plochy blány pohrudné se slepí a srostou, buď vypotí se látka tekutá, více méně vodnatá, hnisovitá neb vláknitou bohatá, kteráž pak v dutině pohrudničného vaku se nashromáždí. Dle tohoto výpotku (exsudatum) rozeznává bývá p. ve vědě moderní na tři druhy, na zánět suchý (p. sicca), při němž mimo sruštité nadrsnění a slepení pohrudnice žádného výpotku tekutého nezůstává, na zánět o sporém a na zánět o hojném výpotku. Druh prvý jest nejméně nebezpečný, a přihází se dosti často, že vaky pohrudné po smrti nalezeny jsou naskrz srostlé, aniž by za života jaké známky nemoci se byly jevily. P. o sporém výpotku provázena již bývá horečkou a píchavými bolestmi na straně zánětem uchvácené. Bolesti zvětšují se prudším hlubokým vdechnutím, kašláním, kýcháním, neb i mechanickým nátlakem na svaly mezižeberní; trvání jejich však nikdy není dlouhé a obyčejně dříve již přestanou, když obtížné dýchání ještě další dobu choroby značí. Nejvýše nebezpečná jest a vždy prudkou horečkou se ohlašuje p. o hojném výpotku. Bolesti jsou tytéž jako u předešlé, brzy ale pomíjejí a nastoupí trapná krátkodechost, kteráž roste množstvím výpotku, jímž plíce stlačeny bývají a tudíž vzduchu neprůchodny se stávají. Kašel nebývá stálým průvodcem nemoci, když se ale dostaví, jest velmi obtížný. P. prvých dvou druhů obyčejně končí uzdravením, neboť srostou-li vespolek plochy vaku pohrudného, nevzniknou z toho žádné překážky dýchání, a výpotek mírny třebáním opět mizí. Povážlivější jest druh třetí již proto, že zhusta vyvine se tuberkulosa, když i přehojný výpotek zcela byl zmizel. Zevní příčiny ke vzniku zánětu pohrudnice zavdávají poranění žeber a stěn hrudních vůbec, vniknutí těles cizích do hrudi, zánět ústrojí okolních, zvláště plic, nejčastěji ale zvláštní povaha poměrů vzdušných a povětrných, v kterémž případě obyčejně pak se mluví o nastuzení a o zánětu pohrudnice rheumatickém, aniž by se vždy prokázati mohlo, že účinek zimy síle životní byl nepřemožitelný. Léčení zánětu budiž vždy lékařem řízeno. *Mr.*

Pleuroconcha v. Lasturci.

Pleuronectes, platejsi, kambaly, čeleď ryb ostnoploutvých z podřádu hrdloploutevců. Tělo jest silně stlačené, nepravidelné, s hlavou tak skroucenou, že se obě oči nalezají na jedné straně těla; strana tato zove se oční, bývá obyčejně hnědá a při plování nahoru obrácena; druhá strana jest vždy bělavá; hřbetní a řitní ploutve obrubují skoro celé tělo. Ryby tyto žijí výhradně v moři, milují velikou hloubku a mají velmi chutné maso. Sem patří: rod *Platessa*; ploutve hřbetní a řitní nedosahují k ploutvi ocasní; paprsky jsou buď všechny, buď s větší části jednoduché; řezací zuby v jednoduché řadě v obou čelistech; oči nejvíce na pravé straně, tvar těla vejčitý neb kosočtvercový. *P. vulgaris*, platýs obecný, má v ploutvi řitní osten a za temenem 2—7 kostěných hrbolů; tělo je hladké, začernalé, s rezavě žlutými, nepravidelnými skvrnami. *P. flesus*, flundra, má na obou stranách těla bradavky ostnité; šedá s černými a žlutými skvrnami; bývá až 6 liber těžká a jest potravou oblíbenou. *P. latidens* s malými ďaty a s červenými, žlutými a hnědými skvrnami; *P. saxicola* a *P. limanda*. Všechny druhy hlavně v Sev. a Baltickém moři. Rod *Hippoglossus* má tělo prodloužené a silné ostré zuby v čelistech a v jícnu. Loví se hlavně v Kategatu. Rod *Rhombus*, kambala, vyznačuje paprsky rozdělenými v ploutvích a drobnými, tenkými zuby. *Rh. maximus*, kambala veliká, má tělo pokryté malými špičatými štíty, váhu od 5 liber až k dvěma centům a loví se pro chutné maso v mořích Sever. i v moři Středozemním. *Rh. laevis*, kambala hladká má šupiny a tělo hladké. Rod *Solea*, mořský jazyk; ústa šikmo na levo a jen na slepé straně s drobnými zuby, oči jsou na pravé straně a podoba těla jazykovitá, tělo jest hnědé a 12—14" dlouhé; v mořích evropských; má z platýsů nejchutnější maso. *Sj.*

Pleva (*palea*) v botan. nazývá se obyčejně tuhý, osutý, nezelený lístek, zvl. když ve velmi těsném, hlávkovitém neb klasovitém květenství se nachází. Takové lístky mají zvláště nejedny komposity, vtroušené mezi květy svého strboulu. Též nejdolejší, bezkvětné (obyčejně 2) lístky klásku trávového tak se nazývají, kdežto hořejší, květonosné slovou plušky (v. Gramineae). *Čk.*

Pleva (*Pliva*), osada a řeka v Bosně (tur. Chorvatsku), přítok Vrbasu, do něhož vtéká u Jajce. Již za časův římských uvádí se městečko Pelva v dolní Pannonii, a po nynější osadu [illegible]

vátův byla P. zvláštní župou dalmat. kníž. Chorvátského.

Plevel slují v obecné mluvě veliké rostliny rostoucí mezi osením a pěstovanými zelinami, jsouce těmto na škodu, tak že bývají pletím odměšovány; jinak také se jmenují buření (v. t.) — V botan. sluje p. druh rostlin z čeledi ptačincovitých (*Alsineae*) a sice *Holosteum umbellatum* L. Jestiť to zelina roční as 6" vys. s listy vstříčnými, ovalnými, trochu dužnatými. Květ má kalich 5lupený, korunu 5plátečnou bílou, 3—5 tyčinek a 3 čnělky. Plod je jednopouzdrá, na špici 6klapečná tobolka. Podle okoličnatého jednoduchého květenství nazývá se p. okoličnatý. Roste na suchých místech a květe v dubnu a květnu. *Jha.*

Plévli, tur. *Taslidža*, město v jihových. Hercegovině, na říčkách Breznici a Čehotině, se 6000 obyv., z nichž jen 1000 křesťanův; jest zde klášter sv. Trojice s některými starými rukopisy, škola. — Nahije P-velská má asi 24.000 obyv., napolo pravoslav. a mahomedánských. Krajiny Kolašin a Drobnjáci požívají jakési samosprávy.

Plevokvěté v. Glumaceae.

Pleyel 1) Ignác, skladatel, nar. v Ruppersthalu u Vídně 1757. Od útlého mládí, jsa syn učitelův, učil se hudbě doma, pak ve Vídni. Okolo r. 1772 zalíbil si jej hrabě Erdödy a dal jej do učení k Haydnovi, v jehož domě P. stráviv pět let přišel za kapelníka k svému příznivci. Po dlouhých prosbách poslal jej hrabě do Itálie, kdež P. navštívil všecka důležitější města a seznámil se s prvními mistry. V Neapoli provozovala a líbila se též jeho opera *Ifigenia*. Vrátiv se r. 1781 do Vídně šel opět do Itálie a pobyl tam do r. 1783, načež přišel do Štrasburku za adjunkta kapelníkova při münsteru a 1791 za kapelníka. Již před tím složil mnoho kusů, zvláště kvartet, nyní pak skládal věci kostelní, které vesměs docházely hojné obliby. Téhož roku pozván do Londýna závodil tam šťastně se svým učitelem Haydnem. Ale revolucí ztratil P. své místo a stal se podezřelým i byl zatknut, načež složil kantátu republikánskou na oslavení 10. září. R. 1795 odebral se s rodinou do Paříže a založil tam obchod a tiskárnu na hudebniny, později též továrnu na klavíry, kteréžto závody brzy zkvetly. P. vedl je delší čas, přestal již skládati a † na statku svém u Paříže 14. list. 1831. — Skladby P-ovy byly asi od 1790—1810 velmi rozšířeny a oblíbeny v Němcích, Francii, Anglii a Holandu, zvláště pro příjemnou a plynou melodiku, přiměřené uspořádání a lehkost svou; hluboké a důkladné však nebyly, ba poslední jsou již práce fabrická. Jest jich veliký počet všeho druhu, ačkoliv teď již nelze rozeznati pravé od podvržených. — **2)** Camille P., syn před., nar. v Štrasburku 1792, učil se hudbě u otce, pak na klavír u Duška, žil více let v Londýně, načež odebral se do Paříže a vstoupil do obchodu otcova. Od r. 1824 se vší horlivostí ujmul se obchodu a fabriky na klavíry; Frid. Kalkbrenner stal se t. r. jeho společníkem a oba znamenitě zdokonalili své výrobky. P. † 4. kv. 1855. Byl dovedný hudebník zvláště na klavír a zůstavil dobré skladby pro rozl. nástroje. — **3)** Maria Cam. P-ova, manželka před., znamenitá virtuoska na klavír, výtečná duchem i krásou. Vzdělala se u Kalkbrennra, 1839 cestovala v Němcích. Delší dobu od muže svého odloučena žije co učitelka na konservátoři v Bruselu.

Plch (*Myoxus*), rod hlodavců, vyznačující se $^4/_4$ zuby třenovními, na nichž se nalézají vruby v podobě V; pahýl palcový u předních noh jest bez drápů; palec zadních nohou jest dlouhý a má malý pazour; uši jsou krátké, ocas zdélí těla a dlouhosrstný. Žijí na stromích, v děrách a rozsedlinách skalních, živíce se semením a plody rostlinnými; ve dne spí a teprv v noci vycházejí na pastvu; lezou velmi obratně a přespávají zimu v teplém hnízdě. Kůže jejich dává měkkou kožešinu a přichází do obchodu nejvíce z Korutan. P. obecný, *M. Glis*, má srst světlošedou, na břiše bílou, okolo očí černý kruh a velikost krysy. V střední Evropě v lesích, ač nikde hojný. P. zahradní, *M. nitela*, jest červeno-hnědošedý, menší než předešlý a má černý pruh od oka přes ucho až na krk. V zahradách. P. lískový, *M. avellanarius*, se srstí červenohnědou až žlutorudou; délka těla 3 palce. V lískovém křoví; leze velmi obratně. *Sý.*

Pli, franc. obálka na list a pod., pak záhyb; též slušný zevnějšek, příjemné chování.

Pliberk něm. *Bleiburg*, *Pleiburg*, okr. m. ve východní části Korutan, nad potokem Bystřicí, má přes 600 obyv., zámek na vrchu a doly olověné. P. jest staré m., náleželo druhdy pánům Auffensteinským, pak k Bamberku, a 1759 postoupeno Rakousku. Zde byli Uhři 917 polem poraženi od Eberharda vévody Korutanského a Gottfrieda Meranského. O dolech olověných činí již listina od r. 1170 zmínku. Naleziště římských starožitností. — Okres P-rský má na 7·97 □ m. 21·501 obyv. v 1 m., 1 msu a 101 vsi (1857). *Vsý.*

Plica polonica v. Koltoun.

Plíce (*pulmones*) jsou přístrojí živočišné, obyčejně v dutině hrudní uložené, v němž dýcháním lučebně přeměňuje se krev venosní, uhlíkem přesycená, černá, na krev arteriosní, kyslíkem bohatou, červenou. Živočichové dýšící jen žábrami nemají *plic*; někteří ale mají i p. i žábry. P. člověčí představují kolmý kužel, jehož prohloubená půdice spočívá na vyklenuté bránici, zaokrouhlený pak a tupý vrchol dosahuje až k hořejšímu otvoru dutiny hrudní. Kužel ten jest s předu na zad proříznut, čímž povstává křídlo plicní pravé a levé; mezi oběma křídly uloženo jest srdce. Váha plic při obyčejném naplnění krví obnáší u zdravého muže $2^1/_2$, u ženy něco přes 2 libry. Barva plic mění se dle stáří, dle množství krve a dle zdravé neb choré povahy pletiva plicního, tak že nalézti lze veškery odstíny od světlorůžova až do temnomodra. Křídlo pravé jest, za příčinou na této straně výše vystupující bránice, kratší levého, avšak jest spolu také širší, větší a těžší. Dolejší okraj obou *plic*, dělící půdici každého polokužele od strany poboční, tvoří polokruh; okraj přední, kolmý, jest zaostřený, zadní pak, přiléhající k páteři, velmi tupý. Strana zevní odporujíc tvaru kuželu, jest plocha křivá; na ploše vnitřní, rovné, blíže zadního okraje jest obdélná rýha (*hilus s. porta pulmonis*), jíž vstupují a vystupují cevy do plic a z nich. Po zevní ploše levého křídla běží od zadního okraje až k přednímu hluboká rýha, jakoby p. naříznuty byly; též taková rýha jesti na křídle pravém, dělí se však vidličkovitě na dvě ramena, čímž povstanou na pravém křídle tři laloky (*lobi pulmonum*), jichž nejmenší jest prostřední; levé křídlo sestává jen z dvou laloků. Ústrojí cevnatá do *plic* vnikající a z nich vystupující jsou na obou stranách hlavní větev průdušnice (*bronchus*), tepna plicní a krevnice plicní, mimo cevy k výživě *plic* sloužící a nervy. Ústrojí tato, zabalena jsouce ohrudnicí od páteře k p-cím se odchylující, tvoří jediný svazek, kořen plicní (*radix pulmonis*) zvaný, na němž obě p. visí, jako plod na stopce. Povrch *plic* pokryt jest ohrudnicí, která těsně k nim přiléhá, vnikajíc i mezi jednotlivé laloky, aniž by však dosáhla hloubky rýh,

jakýmiž odděleny jsou laloky od sebe. Jsou-li **p.** zdravé, prosvitají pod touto pokryvkou nepravidelná, vícerostranná, větší i menší políčka neb ostrůvky (*insulae pulmonales*), půdice to jehlancovitých buněk, jichž každá na svém do vnitř hmoty plicní obráceným vrcholem obdrží tenounkou větvičku průdušnice. Bunice tyto vespolek spojeny jsou krátkým tkanivem poněkud zbarveným, a představují každá o sobě malá samostatná plícka, celkem pak jich sestaveno jest těleso *plic* spůsobem následujícím. Každá průduška (*bronchus*) vnikši do plicního křídla rozdělí se na tolik haluz, kolik laloků křídlo má. Rozvětvování takové děje se pak mnohokráte, obyčejně vidličkovitě, až průdušinky (*syringes s. canales aëriferi*) velmi tenké vniknou do vrchole zmíněných jehlancovitých buněk, v nichž ještě několikrát se rozdělivše trychtýřovitě končí. Každý trychtýřek (*infundibulum*) obklopen jest pak četnými buničkami, v něž vzduch průdušnicí přivozený vniká. Po stěnách těchto buniček rozprostírají se cévky vláskovité, povstalé nesčíslným rozvětvováním tepny plicní, která posud průdušku provázela, přivádějíc z pravé komory srdce krev venosní. V dotčených buničkách setká se krev tato se vzduchem, čímž vyměněním uhlíku za kyslík stane se krví arteriosní a v cévičkách vláskovitých přechází v počátky krevnice plicní, aby tudy vedena byla k levé předsíni srdce. Počet buniček vzdušných jest nesmírný, tak že je Huschke páčí na 1700 až 1800 milionů. Nervy dostávají **p.** od nervu bloudivého a soucitného (*vagus et sympathicus*); již na kořenu plicním zamotají se v pletivo nervové, z něhož pak vycházejí jednotlivé nitky, provázející průdušky po všech rozvětveních. Fysiologický výkon *plic* viz pod článkem Dýchání. *Mr.*

Plicní nemoci jsou snad nejčetnější ze všech chorob lidských i zvířecích, čehož příčinou jest jednak neustálá, často dosti usilovná činnost plic, jednak ustavičné stýkání se útlých buniček, z nichž hmota plicní složena jest, se vzduchem a tudíž i se všemi škodnými látkami ve vzduchu obsaženými. Čím větší ztrátu utrpělo tělo namáháním sil, tím více stráveno jest látky hmotné, tím větší množství kyseliny uhličnaté v krvi jest nakupeno, tím těžší úloha nastala plícím, aby uhlík z krve odváděly, kyslík pak jí dodávaly. Po každém silnějším pohybu chůzí neb prací, po každém rozbujnění oběhu krve náruživostmi a vášněmi jest plícím rychleji pracovati, čímž i přístupnost jejich vplyvům škodlivým se rozmnožuje. Není tudíž divu, že tak často a tak mnohonásobným chorobám podléhají. Nejobyčejnější **p. n.** jsou: katarrh (v. t.), kašel (v. t.) katarrhalní i zádušný neb křečovitý, dýchavičnost (v. Asthma), zánět plic (v. Pneumonia), souchotiny (v. t.) a mnoho jiných. Při všech **p**-ch **n**-cech hlavním diětetickým pravidlem, ovšem pouze záporným, jest, aby nemocný vystříhal se všech namáhavých pohybů a vysilujících prací, aby se chránil všech rozkvašujících lihových nápojů a takovýchž pokrmů, aby se stranil nezdravého vzduchu, ku kterémuž přičísti sluší i bouřlivý vítr a mrazivá povětří, aby vůbec všeho se štítil, což by dýchaní k nepravidelným a úsilným výkonům pobádalo. *Mr.*

Plicník, dle Presla pukléřka islandská (*Cetraria islandica*, Achar.), je lišejník u lidu co lék výborný velmi vážený a proti neduhům plicním užívaný. Stélka je jen 3" vys., listovitě rozšířená, laločnatá, zelenavě šedá, na líci světlejší, dole často červeně skvrnitá. Plody v podobě plochých mističek nalézají se na nejpřednějších lalocích, jsou barvy kaštanové a mají jen úzkou obrubu. **P.** roste na místech suchých po nížinách a horách, na vřesovištích a v lesích skoro po celé Evropě, nejhojněji v sev. končinách. Obsahuje kromě látky účinlivé, hořké (cetrarin), která horkou vodou se dá vytáhnouti, ještě hojně škrob zvláštního druhu, t. zv. lichenin (C_{12} H_{10} O_{10}), který byv vyvařen vodou nejprvé rosolovatí pak schne na hmotu tvrdou, beztvárnou, průhlednému rohu podobnou, která v studené vodě se nemění, v horké však opět se rozplývá. Jódem modrá a kyselinami se mění v cukr. Pro tuto látku je **p.** jedlý a sloužívá chudým Islanďanům k dělání těžkého a hořkého chleba. V Korutanech krmí jím prasata. — **P.** sluje též rostlina jevnosnubná *Pulmonaria* (v. t.). *Jha.*

Plichta, ve hře rovný počet s obou stran, čímž hra zůstává nerozhodnuta.

Plichta znaku Połkozić, šlechtický rod pol. ve vejv. Krakovském a Ravském usedlý, odkudž přenesla se do Moravy a do Čech. Jakub **P.** františkán stal se r. 1399 po Ondřeji Vasilovi biskupem Vileňským; † 1407, proslaviv se lahodností a blahoplodným spravováním diécese své za časů tehdejších velmi bouřlivých; **P.**, maršálek knížat Mazoveckých, posloval r. 1409 k Václavovi králi Českému. Stanislav byl stoleníkem Sochačevským 1589, pak kastelánem tamže; Konstantin **P.** kast. tamže 1616, potom vojevodou Mazoveckým, Gostyňským, Lipińskym, star. Něšovským, maršálkem Vladislava krále; Jan korouhevníkem Sochačevským 1618, Pavel podkomořím Ravským 1631; Michal a Jan odvážnými bojovníky v Uhrách ve službě císaře Rudolfa, Valentín podkomořím Ravským 1623, kast. tamže 1629, starost. Spiským († 1639), Oktavian star. Gostyňským a Střelickým, Stanislav podstolím Sochačevským, Theodor podkomořím Gostyňským, maršálkem vojevodství Ravského 1696, Josef komořím Sochačevským 1788 a j. v.

Plinius 1) Cajus **P.** Secundus Starší, spisovatel římský, nar. r. 23 po Kr. † r. 79. Dvě města, Verona a Novum Comum (nyn. Como), hlásila se že jsou jeho rodištěm, avšak zdá se podle všeho, že k tomu má větší právo Como, kteréž se odvolává k četným nápisům, z nichž jde na jevo, že Como bylo sídlem zámožné rodiny **P**-iův. O prvních létech **P**-iových nemáme zpráv, a víme toliko že přebýval v Římě, že v 23. roce svém sloužil u vojště v Germanii pod L. Pomponiem Secundem, jehož životopis později napsal, a že byl velitelem čety jezdecké. V té době složil pojednání *De jaculatione equestri* a jal se spisovati dějiny válek germanských, kteréž dokončil v 21 knihách. Vrátiv se do Říma r. 52 obíral se studiemi právnickými a stal se právním obhájcem, ale nezdá se, že by se mu v tom bylo dobře dařilo. Asi touž dobou sepsal pojednání o vzdělávání řečníka ve 3 knihách pod názvem *Studiosus*, a za panování Neronova složil dílo gramatické v 8 knihách, nazvané *Dubius sermo*, v němž mluví o jednotlivých výrazech, jichž význam i užívání se kolísá. R. 67 stal se **P.** prokurátorem v Hispanii, odkudž navštívil Afriku, a r. 73 vrátiv se do Říma spřátelil se s cís. Vespasianem. Toho času snad pokračoval v historii Aufidia Bassa v 31 knihách, kterou dovedl až do svých dob. Konečně nalézáme **P**-ia velitelem loďstva blíže Misena, kdež jej zasáhla smrt, o níž podal zprávu **P.** Mladší v listě k Tacitovi (*Epist.* VI. 16). Bylo dne 24. srp. 79, kdež **P**-iovi donešena zvěst o mračnu neobyčejné podoby a velikosti, které se objevilo hned bělavé hned černavé. Později se ukázalo, že mračno vystupovalo z Vesuvu a bylo předchůdcem strašného soptění, jímž vzala zkázu města Herculanum a Pompeji. **P.** bez prodlení se odebral na blízké návrší, aby mohl volně pozorovati úkaz,

který se vznášel ve značné výšce. Chtěje však prozkoumati výjev tento dokonale, rozkázal lehké lodi aby jej tam dopravila, a přistoupiv co nejblíže k Vesuvu, tak že naň pršely rozpálené kameny a hustý popel, diktoval pozorování svá o celém výjevu. Ačkoliv naň průvodčí naléhali radíce k návratu, přece poručil, aby jej dopravili k Pomponianu, jenž bydlel ve Stabiích na protější straně zálivu a právě chtěl před nebezpečím prchnouti; ale P. zadržev jej dodal mu mysli neohrožeností svou, dal si upraviti lázeň, a povečeřev se vší klidností ulehl si na odpočinek a spal pokojně. Avšak dvůr se vůčihledě naplňoval popelem, tak že P-ia zbudili přátelé nevědouce sobě rady, mají-li zůstati v domě semo tamo zmítaném anebo prchnouti do polí. Rozhodli se že prchnou ven, a uvázavše si na hlavy podušky, které je chránily před úrazem od padajícího kamení a popelu, utíkali odtud. Byl už den, ale hluboká tma pokrývala celé okolí, v němž bylo viděti plameny ze sopky šlehající. Přišedše na břeh nalezli moře rozbouřené a rozvzteklené, a P. uložil se na plachtu rozestřenou i pil čerstvou vodu. Avšak brzo přiměl jej i přátele jeho zápach sirný a blížící se proud lávový k útěku. P. vstal podpíraje se o dva otroky, ale v tom sklesl mrtev k zemi, zadušen jsa bezpochyby škodlivými výpary, neboť byl od přirozenosti slabých plic. Někteří však mají za to, že ho ranila mrtvice následkem neobyčejného namáhání. Že by se byl dal od otroka probodnouti z bázně před zahynutím, jest směšný výmysl Suetonův. Po třech dnech nalezli mrtvolu jeho beze známky nějakého úrazu. P. byl muž svého věku velmi učený a náramně pilný. Neunavnou činnost jeho vylíčil P. Mladší spůsobem zajímavým (*Epist* III. 5.). Prázdné chvíle věnoval P. vědám. Spával velmi málo; ba někdy si ani nelehl, nýbrž usnul sedě při studiích a probudiv se četl nebo psal dále. U stolu, v lázni, na cestách, na nosítkách, zkrátka vždy a všude četl nebo dal si předčítati anebo vypisoval neb diktoval. V Římě vozil se stále na vozíku, aby ušetřil času, a plísnil jednou synovce svého že mnoho chodí a maří tudíž čas, jehož by mohl užiti k studování. Takové množství zápisků měl P., že když byl prokuratorem v Hispanii, nabízel mu za ně Largius Licinius 400.000 sestercií. Sestřenci jeho dostala se po něm sbírka zápisků pod názvem *Electorum commentarii 160.* Jediné však dílo podnes zachované jest jeho *Historia naturalis* v 37 knihách, kdež pojednává o všech oborech věd přírodních, o astronomii, meteorologii, geografii, mineralogii, zoologii, botanice a medicíně, kromě toho pak i o malbě a sochařství. Počet spisovatelů, k nimž se v díle tomto odvolává, jest 400 až 500. P. nehlásil se k žádné z tehdejších soustav filosofických; nebylť ani stoikem ani epikureovcem, nýbrž šel v celku směrem pantheistickým, považuje Boha i přírodu za totožné. Jeho dílo mělo obsahovati vše co pamětihodného v oboru vědění lidského, a skutečně se naléza v něm hojnost materiálu, jaké nenajdeme nikde jinde. Ale poněvadž nebyl P. nežli pouhý milovník vědomostí, ovšem všeobecně, ale nikoliv vědecky vzdělán: není se tudíž diviti, že se u něho potkáváme s mnohými bludy, že postrádáme vědeckého seřadění a urovnání materiálu. Praví o něm Cuvier: „P. byl spisovatel bez kritického soudu, jenž ztrativ hodně času s výpisky sestavil je v kapitoly, k čemuž přidal rozjímání nemající žádného vztahu k vlastním vědám, nýbrž jevící jednak pověrečnou lehkověrnost, jednak neuspokojenou filosofii, která naléza vady neustále hned v lidstvu, hned v přírodě, ba i v bozích samých." Sloh vyniká stručností, ale nikoliv lehkostí a plynností, tak že se jeho knihy dosti nepříjemně čtou. Vydání: *Editio princeps* (Benát. 1569); Hardouin (5 sv. Pař. 1685); Lamaire (10 sv. t. 1827—33); Panckoucke (20 sv. 1829—33); nejlepší kritické vydání opatřil Sillig (7 sv. Hamb. a Gotha 1851—57; *Indices* 2 sv. 1858). Překlady jsou učiněny do angl., něm., fran., špan., holan., arabštiny. — **2)** Cajus P. Caecilius Secundus Mladší, spisovatel římský, sestřenec před., nar. r. 61 neb 62 v Comě, † snad 116. Po smrti otcově ujal se ho strýc a P. studoval rhetoriku v Římě, kdež byli jeho učiteli Nicetis Sacerdos a Quintilian. V 14. roce svém složil tragedii, v 19. roce oddav se právnictví mluvil častokráte na foru, a později byl obhájcem obžalovaných před soudy centumvirů i senátu. Potom vstoupiv do vojska sloužil v Syrii co tribun vojenský, stal se quaestorem Caesaris, praetorem (r. 93), konsulem (r. 100) a propraetorem v provincii Pontské (r. 103), kdež zůstal dvě léta. Ostatek jeho života jest nám podnes hádankou, neboť nevíme s určitostí ani kdy umřel. P. a přítel jeho Tacitus jmíni jsou za nejučenější muže věku svého; obcovalť P. s Quintilianem, Suetonem, Siliem Ital., Martialem a j. V rodišti svém Comě založil bibliothéku, a též jinak užíval bohactví svého k účelům šlechetným. Měl několik letohrádků, o nichž se zmiňuje v listech svých. P. byl povahy mírné a lidumilný, ale též poněkud ješitný. O jeho životě dovídáme se některých podrobností z jeho listů. Ze spisův P-iových zachovaly se toliko *Panegyricus* a listy *Epistolae* v 10 knihách. *Panegyricus* jest slavná chvalořeč, v níž P. vzdává díky cís. Trajanovi za udělené sobě konsulství a líčí císaře i jeho zásluhy řečí vzletuplnou a ozdobnou, kteráž ovšem postrádá prostoty a přirozenosti klasické, ale právě proto přicházela vhod pokažené krasochuti věku tehdějšího a nalézala nápodobitelů. P-iovi však se dostalo přísné kritiky za toto vynášení a vychvalování Trajana. *Epistolae* jsou sbírka listů, nyní na 20 kněh rozdělených a psaných původně rozličným osobám; kniha 10., kterou měli někteří bezdůvodně za podvrženou, jest pro sebe celek, obsahujíc dopisy mezi P-iem a cís. Trajanem; v ní se naléza mimo jiné též list o prvních křesťanech, jejichž náboženství nazývá P. „převrácenou a výstřednickou pověrou," kdežto odpověď Trajanova jinaké jeví smýšlení, dokazujíc osvícenějšího ducha císařova. Řeč P-iova jest plynná a elegantní, ale též umělecká, pročež listy jeho byly v dobách pozdějších vzorem slohu epistolárního. *Epistolae* byly poprvé vydány v Benátkách 1471, *Panegyricus* a *Epistolae* zároveň r. 1508. Z nejlepších vydání jmenujeme J. M. Gesnerovo (Lps. 1805) a Gierigovo (2 sv. t. 1806). Životopis P-iův podal Masson (Amster. 1709). Překlady: do něm. Schott (5 sv. Stutg. 1835), do angl. lord Orrery a Melmoth, do franc. Sacy.

Plintenburg v. Vyšehrad.

Plinth n. plintha (z řec. πλίνθος, cihla), jestiť podstavek č. podkladek ve spůsobě čtyrstranné desky, na němž sloupy stávají. (V. též Basis a Podstavek). *Mü.*

Pliocenový útvar tvoří nejvrchnější vrstvy útvaru třetihorního, v. Třetihorní útvar.

Plique trique, fr. slova, z nichž první značí chorobné spletení vlasů (jinak polský vrkoč neb kolton zvané, *plica polonica*), a druhé klacek. *Triquer* znamená Francouzům též: něco zmíchati. Sestavení takových slov znamenalo by něco nedomyslného, spleteného, motaninu. Nelze s jistotou říci, pochází-li odtud neb odjinud výraz u Čechů časem slýchaný bliktrik neb bliktry, kteréž

znamená věci úmyslně, na klam nastrojené, spletené, klamný lesk, též zamotané hádky.

Pliskavice v. Delfín.

Pliskov v. Pleskov.

Plisna, něm. *Pleisse*, pravý přítok Bílého Halštrova, temení nad Zvikavou a padá po 12mílovém toku do Halštrova pod Lipskem. Krajina po obou stranách řeky té ležící nazývala se v středověku Plisenským územím (*Pleissnerland*).

Plisně (*Hyphomycetes*) jsou houby vláknité s pletivem řádně vyvinutým, jemně klkatým; výtrusy neb plodní buňky vytvořují se buď z konce zvláštních vláken aneb také na neurčitých místech pletiva v míšcích. Kromě výtrusů rozmnožují se mnohé p. také tak zvanými *konidiemi*, totiž konečnými, snadno od vláken se odtrhujícími buňkami, naplněnými protoplasmem, tmavšími zrnky jako zakaleným. Míšky výtrusové a výtrusy samy mají rozličné podoby, od kulatých až ku tvarům podlouhlým, na obou koncích zašpičatělým. **P.** jsou obyčejně jen mikroskopické rostliny; neozbrojenému oku objevují se jen tenkráte, když společně u velikém množství se nalézají, tvoříce takto útlé trsy barvy obyčejně šedivé, aneb z útlých vláken spletené povlaky na pevných i tekutých látkách organických. Málo které dosahují znamenitější velikosti. Věcem, na nichž se usadily, jmenovitě pokrmům, dodávají chuti a zápachu ztuchlých, a bývají znamením nemocí a začínajícího porušení. Mnohé z nich však sluší považovati za příčiny neduhů, které se rostlinám, na př. révě a zemčatům, nižším živočichům, na př. hmyzům, bourci hedvabnému a j. staly již záhubnými. Na utopených hlemejždích, pavoucích, mouchách, jakož i na mrtvých žabách a mlocích objevuje se **p**-seň *Achlya prolifera*, která se pohyblivými výtrusy rozmnožuje a často, povlékajíc rybí jikry, jich vyvinutí zamezuje. Na mrtvých housenkách, pupách a na dokonalém hmyzu, zvláště v zemi zahrabaném, vytvořují se **p**. *Isariae* a *Stilba*; na vyšších zvířatech, ba i na člověku pozorují se při rozličných nemocech pokožky, vlasů a nehtů jednoduché **p**. *Achorion*, *Microsporon* a j.; rod *Mycoderma* nalézá se v tak nazvaném prýmku v ústech; ve střevě objevují se vždy **p**. *Sarcina* a *Tosula* a ve chřtánu ptáků někdy *Aspergillus*, která mívá smrt za následek. Velikou důležitost i pro průmysl má **p**-seň *Botrytis Bassiana*, která v bourci hedvábném se vyvinuje a ohromnou škodu v hedvábnických krajinách působí. Tato **p**-seň jest dle uznání Bassiho a j. příčinou zvláštní nemoci *muscardine* neb *calcino* (zvápnatění) nazvané, následkem kteréž housenky za několik dní stuchnou, vyschnou a bílým, vápnu podobným povlakem se potahují. Pletivo této **p**. vyvinuje se v housenčím tuku, proráží po smrti kůži a vytvořuje na outlých větvičkách přemnoho výtrusu, který na jiných housenkách tutéž nemoc způsobuje. Očkováním dá se tato **p**-seň uměle i na jiné druhy housenek ba i na vyvinuté již motýly přenésti. K této nemoci má největší podobnosť nemoc naší domácí mouchy, která způsobuje zvláštní hynutí much na podzim a epidemicky mezi tímto hmyzem panuje. Tělo much se silně nadme a na břichu třemi bílými kroužky a konečně bílým práškovitým okrajem se ovine. Tato **p**-seň obdržela jméno *Empusa muscae*. Nejprvé objevuje se v muším těle ve způsobě nesčíslných kulatých buněk se zrnitým obsahem; později tvoří tyto buňky na jednom konci svém výběžky, které se s jinými splétají, tak že takovým pletivem celé střevo muší bývá obvinuto; do vnitř útrob buňky nevnikají, nicméně předce všecku šťávu k sobě přitahují. Po smrti ukazuje tělo mouchy zvláštní skrouceniny noh, křídel a břicha, chobot jest natažen a k stě[…] přissát; teprv 8—10 hodin po smrti vyrážejí buň[…] **p**. ven skrze tenké břišní blány mezi kroužky […] tvoří podotknuté bílé pásky. Na těchto vyrůst[…] vlákna o 3 buňkách a pak tvoří se výtrus, kte[…] na vše strany odskakuje a kolem mrtvé mouchy […] na křídlech lpěti zůstává. Z **p**-ní rostlinstvu záh[…] ných mají největší pověst **p**-seň vínní (*Oidium*, v. […] a **p**-seň zemáková (*Fusisporium Solani* Mart[…] Tato poslední, vyskytující se na hlízách zemák[…] má pletivo zmatené, míjivé, větevnaté a výtrusy v[…] covité, snadno padající. Nejprvé objevuje se na p[…] vrchu hlíz v podobě malých teček, které vespol[…] ponenáhlu splývají, tvoříce skvrny; při tom bra[…] bor ztrácí lesk a vráskatí. Dužnina pod pokožk[…] počíná vysýchati a nabývá hnědých skvrn. Poz[…] se místy pokožka vyzdvihuje v pupence se sklípk[…] tinou plavou, na kteréž znamenati jest tečky bí[…] drobné, které vzrůstají v **p**-seň bílou, provalují[…] se na způsob poduštiček z roztrhlé pokožky. T[…] plesnivění rozšiřuje se poznenáhla po celém zemák[…] kterýž pozbývá tíže a vydává puch shnilý ze[…] vinou. **P.** obyčejně se na 5 čeledí rozvrhují: 1) *C[…] phalotrichiei* s výtrusy venku na třeni shloučený[…] sem patří rody *Isaria* a *Cephalotrichum*. 2) *Mu[…] rini* s výtrusy v hlavičkách na konci vláken a kro[…] nich s konidiemi; sem patří **p**-seň obecná (*Mu[…] Mucedo*), obyčejná na starých ztuchlých pokrm[…] a *Ascophora* na špíži nejobecnější. 3) *Dematiei* s v[…] trusy v míšcích tužších, jako okornatělých vlák[…] se vytvořujícími; stélka bývá obyčejně strupov[…] 4) *Mucedinei* s výtrusy šňůrovitě seřaděnými […] ve vláknech útlých tenkostěnných se vyskytující[…] Sem patří: *Aspergillus*, *Botrytis*, *Oidium* a ji[…] 5) *Sepedoniei* se stélkou míjivou a s výtrusy v pl[…] nahromaděnými, bez zvláštních vláken výtruson[…] ných. Sem patří *Fusisporium*. *Jha.*

Plista destilovaná a **P.** obecná v. Kys[…] lina octová str. 1117.

Pliš (*Plüsch*) jest látka vlněná, tkaná z vl[…] česané a podstatně tedy k hladkým tkaninám n[…] ležející; má však na líci dlouhý vlas sčesaný, p[…] vstalý prostřihnutím ok osnových, čímž aksam[…] se podobá. Půda **p**-e jest suknovitá, poněvadž […] **p**. valchuje. **P.** bývá obyčejně barvený, a použ[…] se nejvíce na zimní pláště. *Fj.*

Plitvická jezera počtem 8 nalézají se v Ch[…] vatské Vojenské Hranici v pohoří Kapela v kraji[…] divoko romantické. Jedno leží nad druhým vá[…] o několik sáhů výše, a voda s nejvyššího vyték[…] jící vrhá se vodopádem do dolejšího a tak v[…] dále, až z osmého týmž způsobem valí se bystřin[…] Korana.

Pliva v. Plěva.

Plivník, Plěvník, také Plevel neb Plev[…] v pověře lidu obecného v Čechách znamená jis[…] bytost nadpřirozenou nečistou, která ve způsob[…] rozličných přátelům svým přináší bohatství. Pově[…] tato rozšířena jest i po celém východním Německ[…] kdež někdy obývali Slované, zejmena v Bavořic[…] ve Voitlandě, v Slezsku i j., dále pak v obojí L[…] žici, v někdejším Prusku a v Litvě. Litevsky slo[…] *Pilwite* neb také *Śrade* (t. Skřet), staroprus. *Pel[…]* luž. *Plon*, jinak i *Zmij* (t. drak), něm. *Pilwiz*, *Bil[…] wit* a také *Aranscarti* (t. obilný skřítek). Jest […] táž bytost báječná, kterou Čechové jinak také n[…] zývají Skřítkem neb Hospodáříkem (v. t[…] Slovo **P.** pochází z kořene *pl-*, odkudž i pl-ný, […] pl-ývati, Pl-zeň, pl-zný, t. hojný, bohatý atd. […] zjevuje se obyčejně ve způsobě malého, černé[…] umoklého kuřete, kteréžto tipajíc zimou se kr[…] Lidé najdouce je v poli vezmou je domů a dají s[…]

kamna, aby se ohřálo; druhého pak dne ráno nacházejí ve světnici tři hromádky obilí, jež **P.** jinému hospodáři byl ukradl. Nechce-li hospodář takového požehnání míti, musí vzíti kuře i se vším obilím, co přineslo, a donésti je zase tam, kde je byl našel. Chce-li však hospodář, aby mu **P.** více nosil, vyžene kuře komínem, které potom přichází každou noc ve spůsobě ohnivého draka, t. prašivce, přinášeje hospodáři hojnost obilí, peněz, i kravám jeho učiní, aby mnoho dojily. Lakomý hospodář může sobě také jinak opatřiti **P**-a: vezme totiž vejce od černé slepice, nosí je pod levým paždím po 9 dní, až se z něho vylíhne kuře; nesmí však po ten celý čas se mýti ani modliti, ani do kostela choditi. Samo sebou se rozumí, že **P.** zadarmo neslouží: když hospodář umře, vezme si **P.** v náhradu jeho duši. *aEn.*

Plížebidly v. Blížvedly.

Plná moc (něm. *Vollmacht*, lat. *mandatum*), jest právo někomu od osoby druhé k tomu konci propůjčené, aby ji platně zastupovati mohl v jednáních právních, totiž takových, kterými se práva zakládají, ruší neb přeměňují. Ten, komu právo takové bylo propůjčeno, slove plnomocníkem, ten kdo je propůjčuje, zmocnitelem; propůjčení pak děje se buď samým zákonem, buď soudem a úřadem, buď smlouvou o zmocnění. Po zákonu mají otcové a manželé **p**-ou **m.** k zastupování svých dítek a manželek; poručníkům a opatrovníkům od soudu se propůjčuje. Smlouvy o zmocnění mohou se státi bezúplatně neb úplatně (jichž však v římském právě nebylo), ústně neb písemně; **p. m.**, ježto se jimi propůjčuje, jest buď obecná (ke všelikým jednáním), buď zvláštní, obmezená neb neobmezená, zjevná neb tajná. K některým jednáním právním vyhledává se **p**-é **m**-i zvláštní, svědčící buď na jednání tohoto spůsobu (na př. v Rak. koupi a prodej věcí, výpůjčku neb zápůjčku, přijímání peněz, dávání se v rozepře, ukládání, přijímání neb vracení přísah, uzavírání smírů), neb na určité takové jednání o sobě (na př. uzavření sňatku, přijetí neb vzdání se dědictví bez výminky, darování, zřizování rozsudích, uzavírání smluv společenských). Plnomocník může dle **p**-é **m**-i své tomu, jejž zastupuje, práv nabývati a závazky naň uvozovati. Vešel-li v mezích zjevné moci své s někým jiným v smlouvu nějakou, týkají se práva i závazky z toho vznikající zmocňujícího, nikoli plnomocníka. Povinnosti plnomocníka jest, aby pilně a bezelstně dle nejlepšího vědomí a svědomí svého vykonal jednání v něž se uvázal, a aby všeliký užitek z něho zmocniteli svému přenechal. Zmocnitel zase povinen jest nahraditi zmocněnému všeliký náklad potřebný a užitečný, jejž byl za příčinou jednání podnikl, a zakládati jej penězi, pokud toho potřebí. Zmocnění rozvazuje se buď odvoláním se strany zmocnitele, buď výpovědí se strany zmocněného, smrti neb konkursem jednoho z obou, projitím času ustanoveného aneb ukončením řízení, pro které bylo uděleno. Plnomocenství uděliti se může i mlčky propůjčením služby neb vykázáním úkolu, s kterým před se brání jednání právních již dle povahy věci nutně spojeno jest neb bývá; tak na př. za plnomocníky ku prodávání zboží a přijímání peněz pokládají se krámští mládenci ba i učeníci a t. p. Obšírně jedná se o plnomocenstvích v rak. zák. obč. § 1002—1035. Zvláštní druh plnomocenství jsou prokury kupecké (v. t.). *Čný.*

Plnoletý v. Zletilý.

Plnomocenství, tolik co plná moc (v. t.).

Plnomocník v. Plná moc. — **P.** obchodní v. Prokura.

Plnorodnost. Plnorodnými slují bratří a sestry pocházející ze stejných rodičů, tedy z téhož otce a z též matky. Dědí tudíž po obou rodičích. *Čný.*

Plock, gubern. město v král. Polském na ř. Visle v pěkném položení $4^1/_7$ m. od Varšavy. Starobylé toto město mívalo 15 kostelů a 6 klášt.; za našich dob jest tu farní kostel sv. Bartoloměje v XIV. st. vystavěný, dřevěný kostel sv. Kateřiny na hřbitově, klášter milosrdných sester se špitálem, kostel evangel.; dále jest tu gymnasium, divadlo, spořitelna, továrny na ocet, kůže, jehly a jehlice, knihkupectví; úřad gubern., konsistoř gener., soud krimin. pro gub. Plockou a Augustovskou atd. **P.** má dvě veřejná náměstí, široké, dlážděné a pravidelné ulice; domy jsou vesměs zděné, z nichž vyniká budova úřadu gubern., palác bisk., radnice 1826 vystavěná a j. v. Obyvatelův počítá se v 601 domě 13.895. — Dějiny. **P.** jmenuje se již tenkráte, když se poprvé ujalo v Polsce křesťanství; vypravuje se, že tu stál jeden z devíti kostelů Mečislava I., jejž prý syn a nástupce jeho Boleslav Chrabrý povýšil na kostel katedrální; to sice nedá se dokázati, jisto ale jest, že **P.** zkvetl tak, že tu Vladislav Heřman a Boleslav Křivoústý častěji nežli v Krakově přebývali. Když Lešek Bílý r. 1207 zemi na knížectví rozdělil, byl **P.** hlavním m. celého Mazovecka a později jedno z nejhlavnějších měst v kníž. tom. Opět sídlívali tu Konrad, starší syn Kazimíra Spravedlivého, synové jeho Boleslav a Semovit, Boleslav syn a Václav vnuk Semovitův a j. v. Dcera Semovitova, provdaná za Konrada Černého, kn. Olešnického, prodala podíl svůj otcovský s **P**-em Kazimírovi králi Polskému r. 1351 za 20.000 dukátů, který ho připojil k jmění korunnímu. V hojných válkách Polsky se sousedy vzal **P.** škody nemalé; r. 1235 dobyli ho křižáci, r. 1243 vypálili Pomořané, r. 1260 a opět 1286 Litvíni, r. 1325 vyhubil jej Vladislav Lokýtek, z kterýchž pohrom zotavil se pod Kazimírem Velkým. Tento panovník dal tu r. 1353 zámek opraviti a přestavěti, otočil město hradbami, věnovav na ten účel 40 hřiven ročně ze svých důchodů; r. 1361 udělil městu některé výsady, které pak nástupci jeho potvrdili a rozhojnili. Z těch jsou důležitější: kr. Jana Olbrachta 1498 na udělání vodovodů v městě, Alexandra Jag. z r. 1504 kupcům zdejším, aby provozovati mohli svobodně plavbu po Visle, Sigmunda r. 1511, kterým město vyhořelé osvobozuje všech platů na devět let. Město řídilo se od časův Kazimíra Velkého právem chelmińským, když pak je r. 1495 kr. Jan Olbracht s říší spojil, stalo se stolicí vojevodství. Králová Bona držela **P.** po smrti Sigmunda I. pode jménem opravy od 1548—55. Výsadami hojnými, obchodem a průmyslem (jmenovitě kvetlo soukennictví, zlatnictví a mečířství), jejž údové rodu král. často tu bydlící podporovali, zmohlo se město, zvláště v XVI. stol. tak, že považováno bylo za nejprvnější po Krakově. V XVII. stol. však poklesl **P.** zase pro časté požáry (r. 1606, 1616, 1641, 1688), mor (1603, 1709 atd.), zvláště ale dobytím skrze Švédy r. 1657. Ti táhnouce zpět od Varšavy vyplenili a zhubili město na čisto; tak že král Jan Kazimír r. 1658 i Židům dovolil, aby mohli stavěti a obchod provozovati; zbylo ť z domův toliko 40. Neméně záhubně dotkla se **P**-a druhá válka 1704, po které se až do rozpadnutí říše zotaviti nemohl. Teprv když se **P.** dostal Prusku, zveleben zase; nejrozsáhlejší budovou byl zámek, v záp. části města nad Vislou se vypínající. Stavba ta shořela také za první války švédské; podruhé zapálen byl r. 1704, když se tu bili Rusové se Švédy, a vláda pruská dala pak zdi nebezpečenstvím hrozící odstraniti, jedinou toliko věž ponechavši. Katedrální kostel jest jeden z nej-

pěknějších a nejstarších v Polsku; vystavěn byl r. 1136 od bisk. Alexandra v podobě kříže a zachoval posud původní tvar i okrasy, ač často byl opravován. — **P**-é biskupství založeno bylo dle Bogufala od Boleslava Chrabrého, teprv ale za Kazimíra Obnovitele vyskytuje se v dějinách nematně; Kazimír totiž, obrátiv na víru křesť. Mazury v nynějším Prusku vých., podřídil je bisk. **P**-ému. Toto sáhalo k půlnoci až dotud, pokud kazatelům podařilo se pohany obrátiti; že pak mu podléhalo celé Mazovecko, nazýváno biskupstvím Mazoveckým. Za bisk. Gintera (1227—32) odloučena část diécese a přidána k bisk. Chelmskému, ostatní pak děleno na tři arcijahenství: Plocké Pultuské a Dobřiňské. Biskup **P**-ý míval místo v senátě, býval kancléřem a postupoval na bisk. Knjavské nebo Krakovské. Probošt kapit. přivlastnil si titul knížete, a Ondřej Opaliński počal se prvý r. 1598 psáti knížetem Sieluńským a potáhl na se veškeru vrchní moc nad šlechtou tamější; biskupové též pomýšlejíce na to, jak by si šlechtu osedlali, přenesli za tou příčinou sídlo své do Pultuska, aby blíže byli své diécese, a ok. pol. XVIII. stol. počal se bisk. Jeronym Szeptycki nazývati knížetem Pultuským. Teprv na sněmě r. 1791 ozvaly se hlasy proti nadužívání moci biskupské a proboštské a spůsobeno, že i probošt i biskup vzdali se panování svého; biskup nicméně zval se neustále knížetem, což trvalo i za vlády pruské i za kníž. Varšavského; nazývalť se ještě biskup Onufry Szembek († 1808) knížetem. Teprv po zřízení nyn. král. Polského přestalo jmenování toto, biskupové ale vymohli si větší výslužné nežli se jiným dostávalo; však i to přestalo smrtí Pražmowského r. 1836. Od r. 1818 rozprostírá se diécese po někdejším vojv. **P**-ém a dělí se na 17 dekanátů, které jsou: Ondřejovský, Bieżuňský, Ciechanovský, Dobrský, Lipnovský, Makovský, Mlavský, Ostrolęcký, Plocký, Ploňský, Prasnický, Pultuský, Raciązský, Rypiňský, Vyškovský, Vyšehradský a Zakročimský; klášterův muž. 18, žensk. 6, (1860) 452.483 duší, 234 kost. farních, 20 filiálních, dva semináře, v **P**-u a v Pultusku. Prvním známým biskupem byl Paschalis, Vlach, † 1067; po smrti Františka Pawłowského znaku Półkozic († 1852) spravuje diécesi kn. Tomáš Frant. Myślyński, kustos katedrály **P**-é. — **P**-á gubernie leží mezi 52°2′—54°56′ sev. šíř. a 36°22′—40°13′ vých. délky zeměp. a hraničí k jihu s gub. Varšavskou a Lubelskou, k vých. s gub. Horodenskou a Augustovskou, k půlnoci a k záp. s Pruskem. Na 285 □ m. počítá se 590.485 obyv., tedy 2072 na 1 □ m., z nichž jest 282.798 muž. a 307.687 žensk. pohlaví; podle národnosti jest 472.964 Slovanů, 118 Litvinů, 39.964 Němců, 77.801 Židův, 128 Cikánův, 3 Franc., 2 Vlachové; podle náboženství 472.538 řím. katol., 568 pravosl., 3 starověrci, 39.595 evang. augsp. vyznání a 77.301 reformovaných; podle stavu a zaměstnání 381.851 rolníkův, 107.837 řemesl. a průmyslníkův, 47.007 obchodn. a 53.790 jiného zaměstnání; ročně rodí se 28.226 a umírá 18.919. V gubernii pěstuje se hlavně rolnictví; v lesích má převahu borovice. Dobytka chová se: 17.598 kusů krmného, 2920 koz, 82.330 koní, 254.340 kusů hovězího a 566.770 skopového dobytka. Průmysl jest na stupni dosti nízkém: jest v gubernii jediná továrna na zboží vlněné a polovlněné, mimo to shotovuje se zboží plátěné a bavlněné; 3 tov. na cukr vyrábějí 18.900 centů ročně za 93.700 rublů, 3 továrny na likéry, 2 mlýny parní, 2 papírny, tov. na sirky, 4 sklenné hutě atd; ze řemesel nejhojnější je ševcovství a krejčovství; obchod s cizozemskem nepatrný. Co do polohy své jest gubernie rovina od půlnoci k jihu nachýlená, nepatrnými povýšeninami od severu sem zasahujícími prostoupená. Půda jest rozmanitá, převahu má ale půda žitná štěrkovatá; nejúrodnější jest okolí míst Kikolu, Mlavy, **P**-a, Vyšehradu, Převodova a Karněva, Ostrova, Přasniše. Na rudy a kovy jest gub. velmi chuda: nachází se rašelina, jantar, něco rudy železné. Z řek jsou značnější Visla, Buh, Orzyc a Ukra; jezer a bahen jest veliký počet, největší Stekliňské a Mokovské po 210 □ jitr., Wielgie 207 jiter. V správním ohledu rozpadá se guber. **P**-á na 6 krajů, totiž **P**-ý, Lipnovský, Pulavský, Pultuský, Przasnyský a Ostrolęcký. — Kraj **P**-ý má na 46 □ m. 104.660 obyv.

Plod (*fructus*) vůbec jest výsledek plození (v. t.), a sice obyčejně plození pohlavního; neboť při plození nepohlavním o **p**-u nebývá řeč. V živočišstvu nazývá se **p**-em oplozené vejce tak dlouho, dokud buď v životě mateřském dlí, aneb mimo matku dokud úplného vyvinutí nedosáhlo, aby dále co jednotlivec samostatně žilo. Připomenouti sluší, že ve smyslu přírodopisném vejce, ku př. ptačí, jest vlastně pouzdro, kteréž mimo kožnatou neb vápenatou obálku obsahuje ještě jiné látky, k výživě oplozeného zárodku, pravého to vejce, určené. Jakým spůsobem **p.** živočišný se vyvinuje, viz článek Embryo. *Mr.* — **P.** v bot. slove v nejširším smyslu zvláštní ústroj rostlinný, ve kterémž jako ve schránce uschovány jsou po některou dobu semena neb výtrusy. Snažíme-li se přehlédnouti tvar a význam **p**-u v jednotlivých oddílech rostlinstva, tedy nejprvé pozorujeme, že některé nižší řasy a houby nemají vlastních **p**-ů, ježto výtrusy jejich v některé buňce stélky neprostředně se vytvořují, to platí na př. o konfervách, ulvách, o rezech i plísních. Vyšší houba jest sama plodem, též dokonalejší řasy mají zvláštní dutiny plodní, ve kerýchž buňky výtrusnaté nacházíme. Plody lišejníků mívají podobu mističek, štítků, kuliček, a obsahují výtrusorodné buňky spolu s neplodnými vlákny. U mechů jest znamenito, že jsou plody výtvorem pohlavní činnosti jejich, vyrůstajíce vždycky ze zúrodněného ústroje samičího, tak zvaného zárodečníka (*archegonium*); jinak jeví se u nich již rozdílnosti, u vyšších rostlin semenných všeobecné a známé, totiž že **p.** buď dokonce se na rostlině neotvírá, aneb že se otvírá co tobolka částečně chlopněmi, částečně odpadávajícím víkem. **P**-y kapradin, přesliček a plavuní vytvořují se opět bez přičinění pohlavních ústrojů, tak jako **p**-y stélkatých rostlin, u kapradin a přesliček vyrůstají z listů, u plavuní, kdežto někdy ve dvojím tvaru se dvojími výtrusy se nacházejí, v paždí listů, tedy co ústroje osové. Z rostlin semenných nedostává se zase jehličnatým a cykasovitým čili tak zvaným nahosemencům uzavřených **p**-ů, a semena sedí nahá, totiž neobalená, na zvláštních větvičkách nebo za dřevnatými šupinami. U krytosemenných rost. povstává **p.** ze semeníka neb vaječníka (v. t.) pouze tehdá, když vajíčko po zúrodnění v semeno se obrátí; stěna semeníka zároveň se rozličně změní, zdřevnatěním jeho buněk ztvrdne anebo zaklíčením se a nabotnáním šťávou zdužnatí. Čnělka a blizna obyčejně nepřispívají ku **p**-u, nýbrž po zúrodnění usvadnuvše opadnou. **P.** semenných rostlin jest tedy vyzrálý semeník, neboť ty proměny, kteréž semeník **p**-em činí, zoveme zráním, vyzráváním. Někdy však dějí se změny také s jinými sousedními částmi netoliko květu jednotlivého, nýbrž i celých shloučených květenství, a celek takový nabývá podobu jednotlivého **p**-u. Jsou to **p**-y klamné a v případě druhém **p**-y složné (*syncarpia*). Klamný **p.** jest na př. jahoda se zdužnatělým lůžkem, složený fík, moruše aj. — Stěna

plodní čili oplodí má na zevnitř pokožku, uvnitř jemnou blánku a mezi oběma střední vrstvu plodní (*mesocarpium*), kteráž vlastně při uzrávání se nejvíce přeměňuje. Poněvadž musí mladá rostlinka semena ze plodu vyniknuti, tedy se mnohé plody samy otvírají, to jest rozstupují se v jednotlivé díly anebo obdrží díry, skuliny; jiné zůstávají vždycky uzavřeny a nerozděleny, i musí tedy stěna jejich dříve vyhníti, by klíčící rostlinka jí prodrati se mohla. Toť jest nejdůležitější rozdíl **p**-ů, a dle toho se rozdělují v 1) **p**-y nepukavé 2) **p**-y poltivé neb struky, kteréž se sice rozdělují v části, ale v takové, ježto vzdor rozdělení semeno ztuha obkličují, 3) **p**-y pukavé neb tobolkovité, kteréž se pukají, to jest semena volně propouštějí (v. Pukání). Další rozdíl pochází od vyvinutosti střední vrstvy, jmenovitě nepukavé **p**-y mají oplodí dílem suché (nažky, holénky), dílem zcela dužnaté (bobule), dílem střední vrstvu dvojitou, zevnitřní více méně měkkou, vnitřní (tak zvanou pecku) tvrdou (peckovice). Tobolkovité **p**-y bývají ovšem namnoze suché, několik cizozemských pokolení (*Durio*) vyznačuje se však též tobolkami zevnitř bobulovitými. Pod udané způsoby **p**-ův možná uvésti všecky ostatní, dílem velmi nevědecky a nazbyt rozeznávané způsoby **p**-ů. Tak jsou nažky, holénky, nožnice (*samara*) blánovitým křídlem opatřené, oříšky toliko podřízené způsoby suchých nepukavých **p**-ů; měchýřky (*folliculus*), lusky (*legumen*), šešulky (*siliqua*) jsou způsoby tobolek, ořechy způsob peckovic, dyně, jablko, malvice druhy bobulí. *Čý.*

Plodina jest vůbec plod zemský, především plod z říše rostlinstva; pak také z říše živočichů a nerostů. Tak se mluví o **p**-nách pásma horkého, mírného a studeného, o **p**-nách krajin zámořských, o **p**-nách koloniálních, o **p**-nách té neb oné země, čímž se vyrozumívá vše, co ta země při obyčejných poměrech plodí; v Čechách ku př. jest obilí **p**-nou zemskou, ne ale uměle vypěstovaný ananas. Dle podnebí, zeměpisné a zeměslovné polohy má každá země zvláštní **p**-ny; v horkém pásmu jest rozmanitost **p**-n větší než v mírném, a zde větší než v studeném. Od **p**-n zemských visí národní hospodářství všech zemí, především ale kontinentálních.

Plodnice v. Houby.

Plodnost jest schopnost k plození, obzvláště k plození vícera plodů, a jest tudíž opak neplodnosti (v. t.). Užívá se slova toho obyčejně jen v pohlaví ženském, ačkoli při plození obé pohlaví stejnou měrou činným jest. **P.** bývá vítanou vlastností při chovu zvířectva domácího, a plodným nazývá se zvíře samičí, kteréž buď více mláďat najednou rodí, buď v kratších dobách obtěžkáno bývá, buď po delší čas schopnost podrží k oplození. V rostlinstvu nazývá se plodným semeno, kteréž bujně se vyvinuje a mnohonásobný plod vydává. *Mr.*

Plodolisty v. Semeník.

Plodu (lidského) **vyhnání** jest dle rak. zák. trest. zločin, jehož se dopustí osoba ženská, kteráž úmyslně cokoliv před se vezme, co příčinou jest předčasného plodu z těla jejího vyjití, aneb co jí takový porod způsobí, že přijde dítě na svět mrtvé. Zločinu toho dopustí se i ten, kdo z jakéhokoli úmyslu matce, mimo vůli a vědomí její, plod ze života vyžene anebo vyhnati usiluje. Pokus zločinu tohoto tresce se v prvním případě žalářem 6 měs. až jednoho roku; skutečné pak **p. v.** těžkým žalářem od 1—5 let. V případě druhém tresce se zločinec těžkým žalářem od 1—5 let, a byla-li zároveň matka tím zločinem přivedena v nebezpečenství života, aneb bylo-li jí ublíženo na zdraví, od 5—10 roků. (§ 144—148 tr. zák.). *Čný.*

Plöcklsteinské jezero v. Čechy str. 333.

Plön v. Plona.

Ploennies 1) Luise von, nar. 7. list. 1808 v Hanavě, dcera přírodozpytce Leislera, od r. 1821 manželka med. rady Aug. von **P.**, po jehož smrti (1847) žila nějaký čas v Ingelheimu, nyní v Darmstadtě, vynikla co básnířka něm. obzvláště v milostné a vlastenecké písni, pak v popisném básnictví. — **2)** Syn její Wilhelm v. **P.**, nar. 1828, hessensko-darmstadtský setník, oddal se studiím vojenským a vydal *Neue Studien über die gezogene Feuerwaffe* (Darm. 1861) a *Das deutsche Wehr- und Schützen system* (t. 1861). Zabývav se také studiemi humanistickými spořádal 1853 v Lipsku nové vydání staroněm. básně *Gudrun* (v. t.).

Ploermel, m. ve franc. depart. Morbihanském, na stoku ř. Oust a Malestroit, s 5200 obyv., kolejí, soudním dvorem první stolice a gothickým chrámem z XII. stol. Vyrábí hlavně plátno a látky vlněné, a vede čilý obchod v medu, konopích, dobytku atd.

Plössl Šimon, slovútný optik, nar. ve Vídni 19. září 1794. Otce svého, chudobného truhláře, v 7. roce věku svého ztrativ, musil opustiti školu, kterou sotva počal navštěvovati, když dán jest k jistému mistru truhlářskému na učení. R. 1812 vstoupiv do optické dílny E. Voigtländera v brzce vynikl přirozeným nadáním a zručností svou nade všecky spoludělníky. Zhotovováním kaleidoskopů, jež toho času u veliké byly oblibě, získal sobě v krátké době jmění tolik, že r. 1823 sám si zaříditi mohl ve Vídni optickou a mechanickou dílnu. Od těch dob rozšiřovala se rychle sláva optických nástrojů z dílny jeho vyšlých, nejprvé výtečnými dalekohledy polními, pak většími daleko- i drobnohledy a dalekohledy dialitickými, hotovenými dle návodu Littrova, jichž výbornost nyní všeobecně jest uznána. (V. Baumgartners *Zeitschrift für Physik*, *Neue Folge. Vol. IV.*, p. 379, Wien 1837). *Kl.*

Plocha slove v měřictví veličina prostorná, mající jen dva rozměry, délku a šířku. Vytvořuje se pohybováním čáry, která od místa k místu prostorem vedena po sobě stopu zůstavuje. Jest pak **p.** 1) rovná čili rovina, jestliže přímka, které koliv dva body v ní spojující, úplně k ní všude přiléhá; v každém jiném případu slove **p.** 2) křivá, kdežto pak dle způsobu vytvoření a dle zvláštních jejich vlastností **p**-chy tyto vypadají: *a*) v **p**-chy rozbalitelné, kde se dvěma po sobě následujícíma tvořícíma přímkama rovina položiti dá, na př. u válců a kuželů; všechny tyto rovinné části mohou se jedna po druhé rozestřít vedle sebe v jedincu rovinou, což rozbalením **p**-chy slove. *b*) **P**-chy sborcené, kde se dvěma po sobě následujícíma přímkama žádná rovina položiti nedá, a které se proto také v žádnou roviny rozbaliti nebo rozestříti nedají, na př. **p**-chy šroubové, jednopláštový hyperboloid (v. t.), hyperbolický paraboloid, conoidy, atd. Oba druhy právě uvedených křivých **p**-ch slovou dohromady *c*) **p**-chy pravítkové (*regelrechte fl.*) protože pravítkem vytknutá přímka jistými směry k nim přilehnouti může. *d*) **P**-chy slovou též rotační č. točené, které vznikají otočením se nějaké čáry (přímé nebo křivé) kolem dané přímočárné osy, na př. **p.** koule, která vznikne rotací kruhu kolem průměru. Mimo to rozvrhujeme **p**-chy ještě podle stupně jejich rovnic. *Ša.* — **P.** nakloněná nazývá se ve fysice každá rovná **p.**, která s vodorovným a následovně i s kolmým směrem úhel tvoří. Úhel ten nazývá se úhel sklonu (α). Průřez, způsobený kolmo na **p**-chu nakloněnou a na průsečnici této s **p**-ou vodorovnou, činí trojúhelník s úhlem pravým; hypothenusa jeho jest délka,

kolmá katheta jest výška a katheta vodorovná základní čára (*basis*) p-chy nakl. Leží-li na *ploše* nakl. těleso těžké, rozkládá se účinek jeho tíže ve dvě částky, totiž v kolmý tlak na podložku a zároveň v sílu, kterou se těleso podél p-chy nakl. dolů pohybuje. Poměr obou těch sil visí na velikosti úhlu sklonu, čím větší tento, tím větší síla ženoucí těleso podél p-chy nakl. dolů, a tím menší tlak na tuto, a naopak. Nazveme-li celou tíži tělesa na *ploše* nakl. Q, rozpadá se Q v tlak na ni P, a v sílu pohybující R, které se k sobě mají jako $\cos.\alpha : \sin.\alpha$, a síla R, která má těleso udržet v rovnováze, aby po *ploše* nakl. nejelo dolů $= Q \sin.\alpha$. Je-li tíže tělesa $= 200$ lb., a úhel sklonu $\alpha = 30^0$, udrží se těleso protisilou 100 lb. v rovnováze. Tlakem na p-chu nakl. povstává tření, které těleso v pohybu dolů více méně zdržuje, pročež ještě menší síla, než výpočet udává, k udržení rovnováhy dostačuje. Může-li se těleso po *ploše* nakl. volně pohybovati, zvětšuje se rychlost pohybu jeho jako při volném pádu, jen že zde akcelerace g' visí na úhlu sklonu p-chy nakl, a rovná se akceleraci g tělesa volně padajícího, násobené sinusem úhlu sklonu, $g' = g \sin.\alpha$; cesta tělesa volně po *ploše* nakl. v čase t se pohybujícího jest $= \frac{1}{2}\, g\, t^2 \sin.\alpha$.

Płochocki Josef, jesuita, kazatel pol., nar. na Bělorusi 1719, vstoupil do řádu jes. 1753; s počátku byl učitelem po rozmanitých kolejích, pak přes 20 let kazatelem ve Varšavě, Krakově a Poznani; považován byl za jednoho z nejslavnějších kazatelův. Po zrušení řádu usadil se v Poznani; † v Choběnicích r. 1787. Mimo hojná kázaní pojedině vydaná vydal také soubor jich pod názvem *Kazania różne* (ve Varšavě 1787, 6 t.), a po jeho smrti vyšly *Kazania na niedziele i święta* (t. 1788—1791, 3 d.). Všecka vyznamenávají se vznešenými myšlénkami, mocným a čistým slohem a pěknými vědomostmi věcí duchovních.

Ploješt, město ve Valachii na řece Dimbovu se značným obchodem, silnými trhy na vlnu a 26.478 obyv. (r. 1860).

Plomb [plõn], franc. olovo, v. Plombování 3).

Plombières [plõnbjér], město ve franc. depart. Vogeském, na Eaugronně se 1450 obyv.; jest pověstno co místo lázeňské četnými teplými a studenými zřídly léčivými, jichž při nemocech žaludkových a nervových s prospěchem se užívá.

Plombování (z fr. *plomb*) **1)** zabalování tabáku v tenký plíšek olověný. — **2)** Opatřování zásilek zboží, které buď zemí některou procházejí, aneb vůbec k ubezpečení jich proti nepovolanému otevření, pečetí olovnou, což obyčejně tak se děje, že konce obvazku mezi dva plátky olova se vloží, kteréžto pak kadlubem silně se k sobě přitlačí. — **3)** Vyplňování dutých zubů látkou tvrdnoucí, kteráž je před další nákazou chrániti i ke kousání spůsobilejšími učiniti má. *Pý.*

Plona, něm. *Plön*, m. v Holšteinsku u Plonského jezera, s 2714 obyv. P. jest staré město slovanské, župní hrad bodrických Vagrův. V P-ně zavražděn Bodrický kníže Kruk (ok. 1093); r. 1139 zbořena P. a župa osazena německými osadníky.

Plonik v. Polytrichum.

Płońsk, město v král. Polském v gub. a v kr. Plockém nad ř. Plonkou, někdy jedno z čelnějších měst Mazovecka; původ svůj vzalo za Semovita III., kn. Mazoveckého r. 1400, který nepatrnou tehdáž osadu nadal právem chelmským a osvobodil všech platů a služebností. Král Vladislav IV. přijížděl až dvakráte za týden na lov do vůkolních lesů a zdržoval se na zámku P-ém, který z časů kn. Mazoveckých pocházel a jejž potom Švédové pobořili. P. má teď 312 domův, mezi nimi mnohé kamenné, a 4261 obyv., z nichž větší část jest Židův. Těmto dovolil král Michal r. 1676, aby tu bydleti a obchod svobodně provozovati mohli; do roka odbývá se šest trhů.

Plony, též *Blony*, druhdy župa veletských Stodoranův v nyn. Brandenburku, mezi ř. Plonou (něm. *Plane*), Havolou, Nutou a Srbištěm (Zerbst). Zpomíná se poprvé r. 949, potom častěji; později vešlo v užívání více jméno Sucha, kteréž podnes trvá ve jméně *Zauche*.

Ploská noha (něm. *Plattfuss*) jest vada lidského chodidla, jíž nárt, po pravidle vyklenutý, tak jest sploštěn, že šlapadlo i na vnitřní své straně půdy se dotýká. Že ale právě v tomto výkrojku šlapadla běží šlachy svalů prsty ohýbajících, pak větší část značnějších cev a nervů, trpí tyto části nátlakem na tvrdou půdu. Ploskonožci tudíž k delšímu pochodu nejsou schopni, a při vybírání mužstva k službě vojenské pilně se přihlíží, aby žádný ploskonožec odveden nebyl. P. n., jako každá jiná deformita chodidla, má své stupně a jest patrno, že při nepatrném sploštění chůze valně netrpí. Je-li sploštění úplné, tuť bývá ovšem chůze hápavá, při níž tělo ulehčujíc noze s jedné strany na druhou se při každém kroku kloní. *Mr.*

Ploskohlavci (angl. *Flathead Indians*) čili Selišové slovou někteří z prvotních kmenův indiánských, bydlící v Oregoně blíže ústí ř. Columbie, pak podél severo-záp. pomoří od řeky Salmonu 53° 30′ sev. šíř. až po řeku Umqua 46°, jichž jméno pochází odtud, že novorozeňatům splošťují lebku rozličnými prostředky mechanickými. Čelo se smáčkne a zrýhuje, horní a prostřední část obličeje stlačí se do zadu tak, že dutiny oční směřují poněkud vzhůru; hlava je tak podlouhlá, že někdy bývá temeno skoro úplně vodorovné a ploché; lebce i obličeji přibude tudíž šířky, ale zároveň velmi zhusta i nepravidelnosti. Z kmenův, kteří splošťují dětem lebky, známi jsou nejlépe Činukové, Kalapujové, Klikitati, Klatsopové, Kovalitskové a Klatstani. Činukové kladou dítě do dřevěné kolébky a uvážou mu polštářík z trávy okolo čela i očí tak pevně, že nemůže ani koukati ani se hnouti; když pak jest zavinuto a obyčejným spůsobem pověšeno, mívá hlavu níže než nohy. Ukrutněji si počínají jiní kmenové, přivazujíce dětem prkénko šikmo na čelo. Když to tak trvá po několik měsíců, sploští se lebka, avšak — jak tvrdí dr. Pickering — věkem opět nabývá podoby pravidelné, tak že u mnohých odrostlých nebývá po dřívější deformitě ani stopy. Činukové považují hlavu sploštěnou za jakousi přednost, neboť otrokům jejich obyčej ten jest zakázán. Obývají pak Činukové na jižním pobřeží úžiny Fucké až po ř. Columbii. Jsou postavy malé, údů neforemných a tváře odporné; oči mají šikmé, nos klenutý, pleť temnější nežli kmenové severní, kteří si lebky neplošťují. S Indiány severozáp. sdílejí nečisté zvyky a obyčejné neřesti, avšak vynikají nad lovecké Indiány v užitečných i ozdobných uměních. Živí se hlavně rybolovem. Nemocemi a neřestmi od bělochů k nim přinešenými rychle jich ubývá, tak že není snad kmene, který by čítal přes 500 hlav; všech Indiánů v Oregoně jest sotva více než 20.000 duší. P. již od ř. Columbie čítají toliko asi 300 duší. Obyčej splošťovati hlavy jest prastarý, ale Indiáni nynější se ho nedrží mimo kmeny na severozáp. pomoří; též staří Peruáni před příchodem Inků jej provozovali. Zdá se, že byl rozšířen hlavně u Toltecké větve národův amerických, zvláště u polovzdělaného plemene v Mexiku, Peru a Střední Americe, pak u

starodávných národů v údolí Ohia a Mississippi. Kmenové Natčezů ve Floridě a již. státech, Čoktaové a Karibové splošťovali lebky dětem svým buď vertikálně (Natčezové) nebo podélně (staří Peruáni). Toto splošťování lebky nemá nižádného vlivu na ducha a jeho schopnosti, neboť všichni cestovatelé srovnávají se v úsudku, že tito národové jsou ku podivu důmyslní a vtipní.

z **Ploskovic** Jan Brtvín v. Brtvín.

Ploskovice, něm. *Ploschkowitz*, ves v kr. a okr. Litom. nad potokem Ploskovickým, asi $^5/_4$ hod. od Litoměřic mezi vrchy Jelčem a Kalichem; asi 200 obyv., zámek cís. Ferdinanda Dobrotivého, který tu v letě sídlívá. Zámek tento byl na začátku minulého století od Marie Antonie Františky, vojvod. Toskánské, v nevelkých sice rozměrech ale v nejbohatším slohu italském vystavěn. Po stranách přistavěny k němu otevřené chodby na obloucích se sochami; r. 1816 přistavěn k jedné této chodbě jednopatrový dům pro úřad patrimonialní. R. 1850—53 předělán zámek od praž. stavitele Bělského v tom spůsobu, jak se nyní spatřuje. Malby na omítce buď jsou opraveny nebo malovány od Navrátila; poprsí, medaillony a vasy pocházejí od Levého a Karla Svobody. Celý palác jest nadherně ozdoben a vyniká mnohými pěknými pracemi umění výtvarných. — Poprvé vyskytují se **P.** v zakladací listině kostela Litoměř. r. 1057 za kn. Spitihněva; o celé století později náležely bohatému vládykovi Hroznatovi, zakladateli klášt. Teplského, kterýž je se Svádovem a jinými vsemi daroval křižovníkům sv. Jana u Matky boží konec mostu na Malé straně, jak to potvrzovací listina kn. Fridricha od r. 1188 dokazuje. V držení řádu toho, nyní Melitenského, zůstaly **P.** až do konce husit. války; tu je totiž císař Sigmund zastavil r. 1437 Jakubovi z Vřesovic, maje je později vyplatiti a křižovníkům navrátiti. To však se nestalo, a **P.** byly po Vřesovcích sídlem rytířův, kteří se po nich psali Ploskovští. K r. 1496 uvádí se zejména co držitel ryt. Adam Ploskovský z Drahonic, známý sporem svým s Daliborem (v. t.) z Kozojed. Adam totiž nakládal krutě s poddanými; ti pozdvihše se proti němu brannou rukou oblehli ho v **P**-cích a dobyli i s tvrzí. Sedláci donutili jej, že zápisem slavným a slibem na čest a na víru propustil je z moci své a zavázal se nevésti nářku proti nim, načež oni dobrovolně poddali se Daliborovi z Kozojed, který přijal je a statek od Adama postoupený ve svou moc a ochranu. Hejtmané zemští ale, zvěděvše o pychu tom, zjednali dostatečnou moc do kraje Litom., zkrotili pobouřené sedláky a navrátili věci ve stav předešlý. Později dostali se **P.** Dubanským z Duban; r. 1663 koupil je Julius Jindřich vév. Saso-Lauenburský († 1665), pak přecházely z jedněch rukou do druhých takto: vdova po Juliovi Anna Majdalena roz. z Lobkovic držela je do 1668, syn Juliův Frant. Julius vojv. Saso-L. do 1689, dcera jeho Marie Anna Františka do 1741, dcera její Marie Anna Karolína, provdaná za Ferd., vév. Bavorského, do 1753, syn jejich Klement Frant. vév. Bavorský do 1770, jeho strýc a dědic Karel II., vév. Zweibrückenský, do 1795. Maximilian Josef, vév. Zweibr. a potomní kurfirst a král Bavorský, odkázal **P.** s ostatními statky svými v Čechách Ferdinandovi, arcikn. Rakouskému, kurf. Solnohradskému, pozd. velkovév. Toskánskému; po něm nastoupil 1824 Leopold velkovév. Toskánský. Když pak po smrti Marie Ludvíky, vév. Parmanské, r. 1847 vévod. Lucké s Toskanou spojeno bylo, odevzdal dle úmluv Vídeňského kongresu 1815 velkovév. Tosk. **P.** a ostatní své české statky cís. Ferdinandovi, který je posud drží. Ostatně viz o zámku a držitelích jeho *Památky archaeol.* I. str. 140.

Plošnatka v. Patella.

Ploštice (*Pentatoma*), čeled hmyzu polokřídlého, význačná tělem širokým, ploským, tykadly zdélí hlavy, křídly zpodními blanitými, svrchními zcela neb napolo kožnatými a obyčejně pestře zbarvenými; obsahují v sobě jako stěnice tekutinu smrdutou, sdělujíce zápach ten i ovoci, po kterém byly lezly. Žijí na rostlinách a jejich plodech, z nichž ssají šťávu. Mnoho druhů. *Sý.*

Plot, ohrada, upletená z křoví, trní, vrb, jív, klestí neb prutů, planěk, trhanic, tyček, latí, prken, krajin a j. V ozdobných zahradách se zhotovují okolo trávníčků a záhonů plůtky z tlustého drátu, který se upevní na kolíky. V Americe se užívá také drátěných **p**-ů. Drát tlustý se skobkami upevní v přiměřené vzdálenosti na dřevěné sloupy neb koly. K zakládání živých **p**-ů se užívá hlavně hlohu, pak trnek, smrček, dřínu, trnovníku (akácie), angreštu, rybízu atd. Živý **p.** se přistřihuje, aby nepřerostl a dole neřidnul. V krajinách, kde se hedbávnictví provozuje, zakládají se živé **p**-y morušové, které se hustým listím, na němž se hmyz nezdržuje, vyznamenávaji. *Šp.*

Plot z Konařin, rodina vládycká, jenž v XVI.—XVIII. stol. v Čechách květla a zboží pozemské tam držela. Připomínají se z rodiny té roku 1589 Ludvík **P.** z K., pak Petr **P.** na Bakově nad Jizerou; roku 1610 Karel **P.** s manželkou Annou, roz. Pešičkou z Komárova, jenž prodali statek Suchomosty Adamovi Bukovanskému, a koupili Suchý Důl, kterýž však pro účastenství Karlovo v bouřích stavovských i se statkem Vostrovem r. 1622 propadl; Karel nabyl však později zase zboží pozemských a přichází r. 1629 na sněmu zemském; r. 1622 David **P.** z K., jenž koupil dva dvory v Kosořicích od Hynka z Valdšteina; roku 1628—1651, Eva **P**-ová, roz. Dejmová ze Stříteže, na Čimelicích; roku 1685 Václ. Bedř. **P.**, r. 1702 Aleš **P.**, syn výše jmenované Evy, r. 1727—36 Ferdinand **P.**, jenž jest poslední v Čechách známý člen rodiny této. *Ra.*

Plotice v. Sepia.

Plotina, manželka cís. Trajana, přiměla chotě svého k ulehčení břemen provincií, dovedla toho, že Hadrian byl adoptován a přijat za nástupce na trůně, začež jí vystavěl v Nemausu chrám, palác a amfiteáter. Podle ní nazváno město Plotinopolis v Thrakii jižně od Hadrianopole, založené od Trajana, nyn. Dsjisr-Erkene.

Plotinus, filosof ze školy novoplatonické, nar. v Lykopoli v Egyptě okolo r. 204, † v Puteoli r. 270. Zatouživ poznati filosofii odebral se v 28. roce do Alexandrie, kdež poslouchal přednášky Ammonia Sakka, zakladatele školy eklektické, s nímž pak obcoval 11 let. Když r. 242 cís. Gordianus podnikl výpravu proti Peršanům, provázel **P.** vojsko, chtě studovati filosofii východní. Avšak už v Mesopotamii byl císař zavražděn a **P.** stěží ušel před nebezpečenstvím života do Antiochie, odkudž se odebral 244 do Říma. Zde vykládal učení mistra svého Ammonia, a z blízka i z daleka hrnuli se jinoši i muži k duchaplným jeho přednáškám. Mezi jeho žáky vynikali Emelius, Eustochius, zvláště pak Porfyrius z Tyru. I vznešené paní byly jeho posluchačkami a důvěra k němu byla tak veliká, že rodiče dávali k němu dítky na vychování a umírajíce svěřovali mu statky své. V Římě zůstal **P.** až do smrti, jsa miláčkem nejen mužův učených, ale i vznešených senátorů a státníků, ba sám císař Gallienus byl mu přízní svou tak nakloněn, že souhlasil s jeho zá-

měrem, obnoviti dvě města v Kampanii, kdež zamýšlel P. založiti ideální republiku a zříditi ji podle vzoru republiky Platonovy; ale nepřející dvořané záměr tento překazili. P. jal se teprvé v 49. roce svém psáti knihy své, o nichž, jakož i o jeho učení viz čl. Novoplatonismus. Řeč jest v jeho spisech nepravidelná, nedbalá, temná i dvojsmyslná, plná anakoluthií, ale jadrná, stručná a na nejvýš originální. Spisy ty přeložil do lat. nejdříve Marsilius Ficinus (Flor. 1492), do angl. Thomas Taylor (Lond. 1834), do franc. Bouillet (3 sv.Pař. 1861), do něm. Engelhardt (Erlan 1820). Úplný text řecký vydal Creuzer (3 sv. Oxf. 1835).

Plotus, anhinga, v. Pelikáni.

Ploucquet [pluké] Gottfried, něm. filosof, nar. v Štutgartě 25. srp. 1716 z rodičů franc., naklonil se již za svých theolog. studií v Tubinkách filosofii Wolfově, kterou potom s učením náboženství křesťanského smířiti se snažil. Pobyv na několika farách byl za svůj spis *Primaria monadologiae capita* (Berl. 1748) přijat za člena akademie věd v Berlíně, jakož i obrátil tím na sebe pozornost vévody Virtemberského, který mu udělil 1750 stolici logiky a metafysiky v Tubinkách, odkud 1778 na vojenskou školu do Štutgartu povolán byl. Byv však r. 1782 mrtvicí raněn musil vzdáti se vyučování, načež zemřel 13. září 1790. Z četných jeho spisů jmenujeme co nejpřednější: *Fundamenta philosophiae speculativae* (Tub. 1759 a 1782), v nichž jasně a stručně systém Leibnizův vykládá, a *Commentationes philosophiae selectiores* (Utrecht 1781).

Ploučnice viz Čechy, str. 329.

Ploug [plov] Parmo Carl, dánský básník, nar. 29. říj. 1813 v Koldingu, kdež jeho otec byl učitelem. Studovav nějaký čas na universitě Kodaňské filologii, oddal se pak zcela literatuře a žurnalistice. Požívalť neobyčejné vážnosti ve studentském světě pod jmenem *Poul Rytter* svými vážnými písněmi, jakož i (netištěnými) *atellanami* a velmi dovádivými, někdy též příšně satyrickými veselohrami. Na jaře roku 1841 přistoupil co spolupracovník k denníku *Faedrelandet*, v němž od těch dob s neobyčejnou pružností a horlivostí bojoval pro svobodu, pro připojení Šlesviku k Dánsku a pro skandinavismus, což prý jej zároveň pohnulo k sepsání množství básní, ve kterýchž ovšem převládá směr tendenční a rhetorický, kteréž ale nicméně zaujímají čestné místo v novější dánské lyrice. Byl i na sněmích činný co horlivý zástupce svých idei. Jeho básně vyšly pod titulem: *Poul Rytters Viser og Vers* 1847; druhá sbírka (též pod titulem: *En Samling Digte af C. P.*) 1854; třetí sbírka r. 1861. *Mü.*

Ploutvonozí ssavci *(Pinnipeda)* nazývají se poslední dva řády ssavců vyznačující se plovací blánou, kterou jsou prsty jejich noh spojeny. Řády ty jsou Tuleni, čili P. v užším smyslu, mající čtyry plovací nohy, a Velryby *(Cetacea* v. t.), mající přední dvě nohy plovací, zadní ve vodorovný ocas srostlé.

Ploutvonožci (*Pteropoda, Flossenfüsser*), řád plžů majících plášť po obou stranách hlavy na způsob ploutví prodloužený, tělo malé, sotva 1 palec dlouhé, měkké, někdy holé, jindy tenkou, sklovitou, průhlednou skořápkou pokryté. Všecky druhy jsou pohlaví nerozděleného a žijí v moři, kdež při soumraku na hladinu mořskou v takovém množství vystupují, že se voda jimi vidí téměř naplněna; při první ranní záři ponořují se opět do hlubiny. Bouře je často na břeh zanášejí. Jsou hlavní potravou velryb, zvlášť druh *Clio borealis*, plž velrybí.

Plouvier [plavié] Édouard, franc. spisov., nar. v Paříži 2. srpna 1821, byl s počátku koželuhem, píše při tom básně a feuilletony do *Musée des familles*, až r. 1850 potkal se s dobrým úspěchem též se svou 2aktovou veselohrou *Une indiscrétion*, jakož i r. 1851 pětiaktovým dramatem *Les vengeurs*. Povzbuzen dobrým výsledkem sepsal ještě vaudeville *La Chanvrière* (1852), veselohru *Le songe d' une nuit d' hiver* (1854), drama *Le sang mêlé* (1856), vaudeville *Le pays des amours* (1858), více vaudevillů společně s J. Adenisem a romány: *Contes pour les jours de pluie* (1854), *La bûche de Noël* (1854), atd.

Plovací baterie, loď plochá, nízká, široká, takřka čtverhranná, velmi pevně zřízená a děly nejtěžšího kalibru ozbrojená, jíž se užívá k boření pobřežních hradeb. P. b. je buď železná aneb dřevěná a železem obrněná, a hýbe se buď plachtami aneb párou. *Msý.*

Plování. Ponoříme-li pevné těleso do kapaliny, padá v ní buď ke dnu, buď se v ní vznáší, buď v ní vystupuje, až částí svého objemu z ní vyčnívá. Poněvadž totiž dle hydrostatického zákona těleso v kapalině ze své váhy tolik pozbude, co kapalina jím vypuzená váží, zůstane u tělesa, jehož potažná váha jest větší než kapaliny, část váhy činná a těleso musí padati; těleso, jež neváží než tolik co kapalina vypuzená, vznáší se v ní; těleso konečně lehčí mělo by ze své váhy pozbyti více než samo váží, i musí částí takovou z kapaliny vystoupiti, ažby část pohroužená vypuzovala jen tolik kapaliny, kteráž by vážila tolik co těleso celé. O takovém pak tělese pravíme, že pluje. Poněvadž těžiště tělesa tihne vždy dolů, ale síla v těžišti vypuzené kapaliny přímo směrem vzhůru působí, bude těleso v rovnováze, má-li přímka spojující obě těžiště směr svislý. U těles v tekutině se vznášejících nastává dvojí případ: buď je v každé poloze v rovnováze, splývají-li obě těžiště v jedno; aneb položí se vždy tak, že jeho těžiště pod těžiště vypuzené kapaliny se staví, čímž rovnováha jeho je stálá. U těles však na kapalině plujících dlužno rozeznávati rovnováhu stálou a vratkou dle toho, snaží-li se přímka obě těžiště spojující v prvou polohu svou se vrátiti čili nic. K rovnováze stálé není tu nevyhnutelně třeba, aby těžiště tělesa bylo pod těžištěm vypuzené kapaliny. Leží-li na př. u nějakého tělesa těžiště jeho nad těžištěm vypuzené kapaliny, nazveme-li přímku oběma těmi body jdoucí osou, a pohneme-li na to tělesem tak, aby se osa kolem těžiště tělesa trochu pootočila, může se státi, že změnou podoby ponořené části těžiště vypuzené kapaliny bude jiným bodem, než prvé. Padne-li bod nový do úhlu obou směrů os, původního a nového, bude síla v tomto bodu vzhůru působící na osu účinkovati pod těžištěm tělesa, a bude ji hleděti postaviti v směr opačný prvému. Padne-li ale nový bod mimo onen úhel os, dopadne síla vzhůru pudící na bod osy vyšší než těžiště tělesa, čímž osa první polohy své nabude. Tento bod osy slove nadstředním (*metacentrum*) tělesa, a pravíme tedy, že rovnováha tělesa plujícího jest stálá neb vratká, jak nadstředí jeho leží buď nad nebo pod jeho těžištěm. Poloha nadstředí tělesa závisí na podobě jeho, a jest zvláště při stavitelství lodním velmi důležitá. — Na základě zákona o plutí těles dá se pro p. těles těžších než voda snadno nalezti vhodných prostředků: buď spojí se s tělesy lehčími, až by potažná váha obou obnášela méně než potažná váha vody, aneb vyhloubí se těleso, čímž umenší se jeho váha, kdežto vypuzuje stejné množství kapaliny, jakoby bylo plné. — Nejinak chovají se k sobě kapaliny. Nesmíchají-li se totiž, jako na př. olej a voda, pluje lehčí nad těžší. — P. č. plavání znamená také udržování se nad vodou zvířat a lidí, jakož i pohybování se v ní. Spočívá na tom, že stejná skoro váha těla a

vody, spojená se zvláštním stlačováním vody ke zpodu a stranou, plutí i postupování těla umožňuje. *Pý.*

Plovce, starodávní ves v král. Polském, v gub. Varšavské a v kr. Vloclavském. Starý zvon ze zdejšího kostela dostal se do pomníku r. 1817 na památku vítězství krále Vladislava Lokýtka r. 1331 nad křižáky postaveného; pomník ten s deskou o bitvě té zprávu podávající stojí na bývalém hřbitově, kdež i největší část padlých pohřbena byla. Ves náležela od časů pradávných Leszczyńským, později Dąbským; roku 1750 nabyl ji od Pavla Dąbského Antonín Biesiekierský a teď náleží Vladimírovi B.; má 329 obyv. V okolí jest posud velký počet mohyl z časů pohanských.

Plovdiv viz Filipopol.

Plowden [plaudn] Edmund, právník angl., nar. okolo r. 1517, † 1584. Studoval v Kambridži a Oxfordě a r. 1552 jal se provozovati lékařství a ranhojictví. Potom se věnoval právnickým studiím, jak tvrdí Wood; avšak P. sám praví v předmluvě ke svým *Komentářům,* že se jal studovati práva, když mu bylo 20 let. Sps. *Commentaries or reports of divers cases, in the reign of Edward VI., Mary and Elizabeth* (Lond. 1571, 1578, 1599, 1613 a 1816) a *Queries or moot-book of cases, translated, methodized and enlarged* (Lond. 1662).

Plození (*generatio*) nazývá se onen fysiologický výkon, jímž přírodou postaráno jest o zachování rodů a druhů tvarů ústrojných, aby tak získána byla náhrada za plemena starší, odumírající. P. pokolení lidského a zvířat vyšších stupňů váže se na podmínku, aby dva pohlavně rozdílní jednotlivci téhož neb aspoň velmi příbuzného rodu jistým způsobem spoluúčinkovali. Živočichové nižší celkem nemívají jednotlivce pohlavně rozdílné, nýbrž ústrojí pohlavní samčí i samičí vespolek přicházejí na témž zvířeti, kteréž pak sluje obojnák *(hermaphrodites).* Avšak základní podmínka p. jest vždy tatáž, t. j. ústrojí samčí poskytuje semeno, tekutinu, v níž plovou vlákenka semenní, ústrojí pak samičí přispívá vejcetem, měchýřkem zárodkovým opatřeným. Nevyhnutelno jest při p. pohlavním, aby ve vejci dřímající zárodek se semenem se sešel a jím oplozen byl, jinak nelze mu vyvinouti se na nového jednotlivce. Od takového p. pohlavního liší se p. bezpohlavní, jakéž přichází u některých živočichů nejnižších tříd, a kteréž se stává buď pučením buď dělením. Příklad p. pučením poskytují polypové, kteří ustavičně vznikajícími pupeny se rozmnožují. Též tasemnice roste pučením, neboť všecky její členy z její tak zvané hlavy vyrostlé jsou celá, samostatného života schopná zvířata. P. dělením pozorovati lze u rozličných červů, žížal, nálevníků i také polypů, tvorů to, kteří i byvše uměle přeříznuti v obou dílech opět zacelí se ve dva dokonalé jednotlivce. Při všech způsobech p. posud zmíněných jest povstalý nový jednotlivec zcela stejný s rodiči, z nichž pošel, aneb aspoň nanejvýš jim podobný. P. takové sluje tudíž stejnorodé (*generatio homogenea s. aequalis*). Uvádí se však ještě jiný způsob p., za našich dob již ovšem velmi pochybný, totiž tak zvané p. prvotní neb různorodé *(g. aequivoca, heterogenea s. inaequalis),* při kterémž výsledek p. jest zcela nepodobný matičným ústrojným neb neústrojným látkám, z nichž byl vznikl. Staří přírodozpytci odkazovali nejen živočichy nižších tříd, ale i zvířata dokonalejší, jako jsou rozliční druhové hmyzu, červů atd., k takovému p. různorodému, ano i úhoře, jehož mláďata z látek zahnilých vycházeti spatřovali, v tutéž řadu stavěli. Objevení vajíček, od matek na nekalá, k vyvinutí zárodků pohodlná místa položených, odňalo ovšem půdu náhledu takovému. Ale vždy ještě zbývaly celé řady nálevníků, cizopasníků a hlist, k nimž se hledívá, aby ospravedlněn byl náhled o p. prvotním. V novějších dobách obzvláště mikroskopickým skoumáním jest však dokázáno, že i u těchto živočichů p. děje se zárodky, a počet tvarů živočišných, o nichž ještě není prokázáno p. stejnorodé, jest již jen skrovný. P. v říši rostlinstva stává se způsobem podobným, jenom že většina bylin spojuje ústrojí pohlavní samčí i samičí v témž jednotlivci, a že p. bezpohlavní v rostlinstvu bývá i snadnější i hojnější. *Mr.*

Plsť jest výrobek z chlupů zaječích, králičích, bobřích, z ovčí vlny a p., spletením jich za ustavičného tlačení ve vlhku a teple utvořený. (Ostatně v. Kloboučnictví). — P. říká se v papírnictví a při knihotisku také tkanině z tlusté vlny, hodně valchované, tak že ovšem obyčejné p-i se podobá, která k podkládání vlhkého papíru se potřebuje. *Pý.*

Plsténka v. Aphrodite.

Plť, vor (v. t.).

Pluciński Josef, spisovatel pol., nar. r. 1822, skončiv gymnasium v Petrkově vstoupil do veřejné služby při státní pokladnici, † ve Varšavě 1865. Obíraje beze hluku vědami podával četné články buď beze jména, nebo jenom s prvními písmeny J. P. do *Biblioteky Warszawské, Gazety codzienné, Tygodnika illustrowaného, Kmiotku* atd.; byl též spolupracovníkem pol. *Encyklopedie powszechné.*

Pludenz v. Bludenz.

Pług Adam, pseudon. Antonína Pietkiewicze, nadaného mladého spisov. polského, jenž přispívá do čelnějších liter. časopisů a vydal o sobě: *Duch i krew* (ve 3 sv. ve Vilně 1859), obrazy ze života společenského, kteréž dílo mnohou pozornost na se obrátilo, a z rozličných stran příznivého i nepříznivého posouzení došlo; *Rodzinny zagon,* sbírku obrazů, povídek a žertů. (3 sv., t. 1850—1854); *Spowiedź mego przyjaciela Zaraza,* obraz ze všedního života (t. 1852); *Kłosy z rodzinnej niwy* (t. 1856); *Podania domowe* (ve Varšavě 1858); *Poezyje* (v Kijowě 1848); *Dzieciobójca* (ve Vilně 1851); *Drzewo przeklęte* (2. vyd. v Žitomíři 1861); *Mieczysław Stanielewicz* (t. 1861); *Smętarz, obrazek fantastyczny* (v Kijově 1862); *Zupełny zbiór pism* (díl 1. v Žitomíři 1862). Povídky jeho psané za tím úmyslem, aby vyjadřovaly přání současné a udávaly směr jakým se bráti jest stavu, pro kterýž jsou napsány, často jsou přehnané; ale upřít se nedá, že osoby některé, jmenovitě povahy prostinké, obratně a s nadáním jsou nakresleny. *Hra.*

Pluh (něm. *Pflug,* angl. *plough*) jest polní nářadí k nakypřování země, aby k ní přístup měly vzduch, světlo a teplo, aby se v ní mohly hnůj a semeno zadělati a rostliny v ní příhodné stanovisko míti. Jeho části jsou: plaz (náhlavní), který je buď z tvrdého dříví, v celosti neb vykrojený, anebo železný, obyčejně v podobě saní neb čelistí; jest to základní díl p-u a drží ostatní části dohromady. Plaz má p. udržovati v rovnovážném chodu, a nemá býti zbytečně dlouhý. Obyčejně je jeho délka $1\frac{1}{2}$ až 2'. Na plazu je nasazena radlice (lemeš), trojhraný to klínovitý kus železný, který brázdu vodorovně vykrojuje, podzdvihuje a podává výkrojek odháňce nebo pravé desce, která ji výše zdvihá, odhrnuje a na stranu klopí, obrací. Na předku je radlice špičatá, vzadu ale asi 7—10" šir. Ostrá strana má se zadní stranou v lehké půdě činiti úhel 35°. V těžké půdě má býti radlice delší než v lehké. Za radlicí v plazu v levo je zadlabána slupice neb cluba, která spojuje hořejší a dolejší část p-u. Vzadu plazu jsou zaraženy ve dvou dlabinách kleče (těhle, nožice, sochy) a bývají spojeny švinkou. Levá strana plazu je přímá;

na ní leží deska, přibita na slupici a na levé těhli; na pravé šikmo přibita neb přišroubována je odháňka (hrnačka, hrnovačka, odbrnovačka, rozhon, pravá deska), která je buď dřevěná neb železná. Hřídel spojuje zadek **p**-u s předkem a má několik direk, v kterých je zastrčen železný zahnutý hřeb, pověrák, (poděrák, potykač, popek, zapírač). Hřídel s předu leží na zhlaví u koleček na kolečníku, plazu atd. Ve hřídeli upevněno je shora dolů krojidlo (krajadlo, čeříslo, čertadlo) noži podobné, které kolmo zem krájí. Hřídel je za krojidlem na slupici a v levé kleči začepován. Houžev (obyčejně železná) objímá za pověrákem hřídel a spojuje kolečka s **p**-em. Zastrčí-li se pověrák více ku předu hřídele, jde **p**. v zemi hlouběji; zatkne-li se více do zadu, jde mělko. Na místě direk bývá na hřídeli železný hřeben, za jehož zuby se houžev podle potřeby zastrkuje. Pod zhlavím na nápravce u koleček upevněn jest drábec s příhonkou (klínem), která se do díry drábce v pravém raminku u plužňat na nápravku vrazí, aby se jí **p**. na účel t. j. do záhonu nahnal neb ze záhonu vyhnal. Na koncích drábce je podjíždka (potěž, podjima). S předu drábce visí váhy za hřeb. Otkou (botkou) sestruhuje oráč přilepenou zem neb mrvu a navlíknutý plevel od desky a slupice. **P**-y mají buď plužštata (kolečka) nebo jsou bez nich. **P**-y bez koleček se dělí na **p**-y houpavé a chodákové. První způsob záleží v tom, že se váhy přivěsí na konec hřídele pomocí kruhu neb třmenu. Hodláme-li s houpavým pluhem hluboko neb mělko orati, postavíme si třmen, na němž váhy visí, buď výš aneb níž, a chceme-li vyhnati úzkou neb širokou brázdu, postavíme si kruh buď v levo neb v pravo. **P**-y chodákové mají konec hřídele podepřený na chodáku, který se může výš neb níže postaviti a pak zaříditi dle potřeby k hlubšímu neb mělkému orání. Pomocí zapřežního kruhu může se **p**-u dáti směr buď více v pravo neb v levo, a tak se zařídí, že vyhání širší neb užší brázdy. Chodákové **p**-y mají jistější chůzi než houpavé. Kromě starého obyčejného **p**-u nachází se v Čechách **p**. Chebský s příliš dlouhou pravou deskou, a Ronšperkský, který má na dvou stranách ostrou radlici. Pravé křídlo této radlice je širší, a na levé straně nemá tento **p**. desku podsední. Jsou-li dva **p**-y spojeny a konají-li práci najednou, slove takový pluh dvoják. K vyhánění příčníků užívá se u nás **p**-u, jenž se nazývá příčníkář. Že rádlo mezi nejstarší **p**-y v Čechách náleží, lze souditi z Dalimilovy české kroniky, kde se praví: „Prvé chleba nejmějechu, maso a ryby jediechu; téhož léta luh zkopachu, druhého rádlem zorachu.“ Rádlo má radlici na obou stranách ostrou, která je na plazu posazena. S obou stran má rádlo desky neb rozhony úzké neb širší. Nákolesník má velmi prohnutý, obyčejně samorostlý hřídel. Radlice jeho nazývá se náhradník, je na obou stranách ostrá a uprostřed má půl stopy dlouhý špic. Na straně jsou místo desk dřevěná péra, kterými se země na obě strany rozhání. Na zadním konci hřídele je zadělána jenom jedna socha s rukovětí. Železným hřebíkem jenž slove suk na řetízku, který jde skrz zadní konec hřídele a zasahuje do plazu nákolesníka, lze náhradník do záhonu více nahnati neb ze záhonu vyhnati. Plužice se podobá nákolesníku, jenom že má rovný hřídel s kolínkem, do kterého je náhradník zapuštěn. V kamenité, mělké půdě, kde se mnoho závad nachází, a na stráních užívá se rádla, nákolesníku a plužice. Percák, kterého se užívá v Žateckém kraji, má čtyrhrané krojidlo šikmo postavené. V písečnaté i v tuhé půdě lze jej upotřebiti, není-li kamenitá. Ruchadlo, které bratří Veverkové (sic) jeden kovář, druhý kolář, ve vsi Rybitvě u Bohdanče v Chrudímském kraji v Čechách r. 1828 vynalezli, liší se od **p**-u tím, že nemá žádné desky. Radlice a pravá deska činí jeden čtverhraný kus plechu, lopáč zvaný, který šikmo o plaz a o slupici opřen přední hranou půdu ruchá, ryje. Lopáč brázdu vyhazuje a tím láme výkrojek tak, že se větší částka země rozpadne. Plech ten je 14 neb 15″ vys. a asi 11—12″ šir., od prostředku k dolejšímu kraji drobet prohnutý, a vybíhá na dolejší obloukovitě hraně do špičky. V první době mělo ruchadlo dřevěný plaz i dřevěnou slupici. Fr. Horský ruchadlo zdokonalil, udělav železný plaz, železnou slupici s rozporem (průchodem) se zoubky na hořejším konci. Plech u toho ruchadla může se pomocí řečených zoubků a zoubků v lopáči výš neb níž postaviti, a šroubem, který jde skrz rozpor, přitáhnouti buď více v pravo neb v levo. Aby se ruchadlem mohl zaorávati travou zarostlý jetel, neb aby se mohla luka a pastviště orati, zřídil k tomu Horský lopáč ze dvou kusů, který nazval klopící plech. Lopáčem tím se výborně zaorává jetel neb pažit. Horský vynalezl také ruchadlo s čerpadly (drapáky) s pohyblivým hřídelem. Pomocí kolmých a vodorovných šroubů lze hřídel ruchadla výš neb níž, v pravo neb v levo, postaviti. Takovým ruchadlem, je-li dosti silné, lze čtverospřeží půdu zdělati na 16—20″ hloubky. I továrník Bohumil Weisse v novější době ruchadlo zdokonalil. Pole tímto ruchadlem zorané vyhlíží jako kdyby bylo rýčem zryté. Jsou také pluhy i ruchadla, jichžto desky a lopáče lze pomocí kliky na pravou neb levou stranu obrátit, a takové pluhy a ruchadla slovou obratná. Ruchadlo hodí se ke všem orbám, a za tou příčinou náleží mezi nejvýbornější **p**-y. V krátkem čase se rozšířilo v Čechách, na Moravě i v cizozemsku. Kromě těchto **p**-ů se užívá k orbě: **p**. Zugmaierův, Hohenheimský, Kleyléův, Brabantský, Gringuanský, novější **p**. anglický Howardův atd. Síla, které je potřebí k táhnutí **p**-ů, měří se siloměrem. Jest to zvláštní stroj, který ručičkou ukazuje při tahu **p**-u stupně. K ovorávání, zadělávání semena a vyorávání neb hubení plevelu užívá se rozmanitých **p**-ů; k těmto **p**-ům náležejí rozmanité ovorávače, pospěšáky (harky), plevačky (plejtky) a vzdělavatelé (kultivatory). Podrývači slouží k hlubokému kypření půdy. Parních **p**-ů bylo již několik v Anglii a v Americe vynalezeno. Ačkoliv požadavkům hospodářů až posud dosti nečinily, lze očekávati, že se svým časem k jich spokojenosti zdokonalí. R. 1862 činily se zkoušky s parním **p**-em od Fowlera v Čakovicích, okresu Karlínském v Čechách, jejž továrník Schöllerer z Anglie objednal. Fowlerův parní **p**. sestává ze tří hlavních částí, z parostroje, kotvy a **p**-u. Parní **p**-y se u nás až posud nevyplácejí. *Šp.*

Plucha v. Pléva.

Pluche [plyš] Noël Antonie, franc. přírodozpytec a spisov., nar. v Reimsu 1688, † ve Varenne St. Maur u Paříže 19. list. 1761. Stav se již v 22. roce prof. věd humanitních na koleji ve svém rodišti vstoupil potom do stavu kněžského, načež jmenován byl ředitelem koleje v Laonu, odkudž však brzy vypuzen jest, že nechtěl přiznávati se k bule *Unigenitus*. Byv pak nějaký čas domácím učitelem u intendanta v Rouenu našel náhodou nějakou důležitou listinu, kterou do státního archivu zaslal, začež mu kardinál Fleury bohaté převorství nabízel. Nechtě však je přijmouti, aby bulu podepsati nemusil, dostal **P.** náhradu na penězích, načež v Pa-

říši se usídlil, kdež brzy spisy svými slavné jméno si zjednal. Jmenujeme tu jen jeho *Spectacle de la nature* (Pař. 1732, 9 sv.), dílo velmi poučné a zajímavé, v němž slohem živým o stvoření světa pojednává, a které mnohokrát vydáno a do všech téměř jazyků evropských přeloženo bylo; *Historie du ciel* (1739, 2 sv.) bylo taktéž do angl. a něm. přeloženo; první část obsahuje téměř úplnou mythologii, druhá pak dějiny filosofických idei o původu světa; mimo tyto čelní spisy uvádíme ještě jeho *La Mécanique des langues* (1751) a *Concorde de la géographie des différents âges* (1765).

Plüsch v. Plíš.

Pluk *(regiment)*, zástup vojska 1000—6000 mužů silný, tvořící samostatnou jednotu v ohledu taktickém i správním co do správy ekonomické, duchovní, soudní atd., ač rozdělen v jednoty menší, a stojící pod velením plukovníka. Pěší **p**-ky bývají nejsilnější, sestávajíce z 2—4 praporů či bataillonů; dělostřelecké jsou slabší a čítávají 10—14 baterií; nejslabší bývají jízdní, mající 4—6 švadron. Každý **p**. mívá svůj okršlek doplňovací, odpovídající jistému souboru obcí politických, odkud sobě odvádí nováčky. — V rakouské vojenské hranici je **p**. zároveň pojem politický, odpovídající kraji aneb okresu v ostatní říši. *Msý.*

Plukovník (franc. *colonel*, něm. *Oberst*), nejvyšší stábní důstojník, první po generálovi, velitel pluku. Ve zvláštních vědeckých i technických oborech, jako ve štábu generálním, v génie atd. taktéž jsou **p**-ci, kteří však plukům nikterým nevelí, nýbrž co druh pobočníků a rádců vědeckých jsou při ruce velicích generálů. *Msý.*

Plumage [plymáž], franc. chochol, ozdoba z peří na klobouku neb na helmě.

Plumatella v. Polypi.

Plumbace (z lat.), franc. *plombage* [plõnbáž], zapečetění olověnou pečetí; zabalení do olova.

Plumbago *europaea* L., dle Pres. mlékoseda, něm. *Bleiwurz*, je rostlina jihoevropská mnoholetá, podlé níž malá čeleď rostlin srostloplátečných obdržela jméno: *Plumbagineae*. Má květy dokonalé, podplodé, s 5 tyč. dole rozšířenými a s jediným pestíkem jednopouzdrým, jednosemenným. Lodyha dosahuje výšky 2—4′, je tuhá, brázditá a větevnatá; listy jsou kopinaté, střídavé, objímavé a květy stojí v klasech na koncích větví. Oddenek je tak ostrý, že na kůži vytáhne puchýře, a druhdy potřeboval se v lékařství. Jiné druhy mlékosedy pěstují se v zahradách pro ozdobu. *Jha.*

Plume [plým], franc. péro, zvláště péro ozdobné; **plumet** [plymé], fr. péro na klobouk, též klobouk s peřím.

Plumenau v. Plumlov.

Plumier [plumié] Charles, franc. botanik, nar. v Marsilii 1646, vstoupil záhy do řádu bratří nejmenších, kdež nadán jsa velikými schopnostmi učil se mathematice a malířství, jakož i sám optické nástroje zhotovoval. Byv poslán potom do Říma zamiloval si tam k pobídnutí jednoho soudruha svého botaniku, tak že navrátiv se do Francie dovolení si vyžádal, aby směl navštíviti ostrovy Hyèreské, pobřeží Provencké a Languedocké, kdež sbíráním rostlin se zabýval. R. 1689 odebral se na Antilly franc. a probádel jejich plodiny, začež ročními důchody a titulem král. botanika odměněn byl. K rozkazu Ludvíka XVI. navštívil ještě dvakrát Ameriku, a sice r. 1693 a 1695, konaje při tom časté výlety na St. Domingo a na pobřeží Mexika. Chystaje se opět k nové cestě do Ameriky, zemřel v přístavu u Cadixu 1704. Dle Cuviera byl **P**. jedním z nejčinnějších přírodozpytců; neboť mimo spisy, jenž tiskem vyšly, zůstavil veliké množství rukopisů, v jediné cís. bibliotéce v Paříži 20 sv. fol., nepočítaje v to rukopisy po jiných bibliotékách roztroušené; taktéž mnoho kreslil, jak zvířata tak rostliny s podivuhodnou věrností; počet figur od něho kreslených udává P. Feuillée na 6000. Pozorované rostliny uměl nejen dobře popisovati, ale i v patřičné rody roztříditi, tak že valná část rodů od něho určených i od Linnéa přijata byla; ty pak rody, které Linné zavrhl, zaváděny jsou od botaniků pozdějších. Z jeho spisů vyšly tiskem: *Description des plantes de l'Amérique* (Pař. 1693, fol. se 108 ryt.); *Nova plantarum americanarum genera* (1703 se 40 ryt.); *Traité des fougères de l'Amerique* (1705 fol. se 172 ryt.); *Plantarum americanarum fasc. X.* (Amsterod. 1755—60, fol. se 262 ryt.).

Plumieria, poblaňák, rod rostlin z řádu Toješťovitých (*Apocyneae*) dle Presla (z řádu *Plumierii* dle Endlichera), s korunou nálevkovitou, před rozvítím stočenou v tenkou dlouhou trubku; kraj 5dílný; kalich malý, na patero klaný. Jsou to vesměs stromy horkého pásma, zvlášť v Mexiku a v Peru, plné ostré šťávy mléčné, s listy velikými a krásně barvenými, libovonnými květy v konečných okolících sestavenými. Jest mnoho druhů, z nichž jsou některé v lékařství užitečné, jiné pěstují se pro ozdobu. Poblaňák bílý, **P.** *alba* Lin., strom plný mléka bílého s květy bílými; na Jamaice a Martiniku. U obyvatelů těch ostrovů stojí ve vážnosti pro své léčivé vlastnosti proti nakažlivé nemoci tam *epiam* nazvané a proti vředům a bradavicím. Z vonných květů připravují se pomády. Poblaňák červený, **P.** *rubra* Lin., také *Jasminum indicum*, strom zvýší 14—15′, větevnatý, s košem obšírným ale řídkým, s květy přelibě vonícími, červenými, na okolíku konečném rozpostavenými; koruna květová jest v ústí šafránová. Roste v Indii záp., Mexiku, Surinamu, na půdě vlhké. Také se sází. Všecky díly stromu toho roní leptavé mléko, kterým vypalují bradavice, také proti jiným nemocem slouží. Ze květů vyvařují syrup, sloužící proti chorobám prsním, a z kořene připravují rozhánějící tisany. *Jha.*

Plumlov, něm. *Plumenau*, okr. ms na Moravě, v kr. Olomúckém, s 1436 obyv. čes. (1857) ve 214 dom.; nádherný zámek o šesti patrech kniž. Liechtenšteina s pozůstatky starého hradu Plumlova, který náležel r. 1273 Mikulášovi vév. Opavskému, od r. 1322 pánům z Kravař, od r. 1471—1490 Janu Heraltovi z Kunštatu, od roku 1490 pánům z Pernšteina, od 1600 kn. z Liechtenšteina. Hradu Plumlovského dobyli Švédové roku 1643, načež i s městečkem popelem lehl. Na blízku, nedaleko vsi Stinavy, nepatrné pozůstatky hradu, jenž slul Čertův hrad a ještě r. 1512 se připomíná. Podle **P**-a psal se také šlechtický rod na Moravě, z něhož zejmena uvesti dlužno Jindřicha z **P**-a, hejtmana markhrabství Moravského, jenž přijev sobě ku králi Sigmundovi r. 1420 pro nevěstu s hojnou čeledí vydal se s ním proti Pražanům; a když mnozí králi radili, aby boj nepodstupoval a on nicméně bíti se usiloval, pravil Jindřich: „Vězte to jistě, že dnes škodu vezmete a s hanbou utečete; jáť se bojím selských cepův.“ Král vytýkal Moravanům zbabělost, a tu Jindřich s mnohými pány moravskými ssedavše s koní řekli: „Aj, teď jsme kde kážeš, tam budeme, kdež ty nebudeš!“ I vykázáno jim místo nejnebezpečnější. Bitva skončila nešťastně; Jindřich smrtelně raněný upadl v zajetí a na hřbitově sv. Pankrací zpovídav se i požádav svátosti pod obojí ducha pustil. Smrti jeho želeno nejvíce. — Okres **P**-ský měl r. 1857 na 4·5 □ m. 18.909 obyv. ve 2 msech a 28 vsech.

Plumpudding v. Pudding.

Plunket William Conyngham, baron, nar. 1765 v irském hrabství Fermanaghském, byl od r. 1787 právním zástupcem Dublinu a dostal se 1797 do parlamentu, kde byl proti parlamentární unii Irska s Anglií. R. 1803 stal se zástupcem korunním, 1807 vzal své propuštění a 1822 byl od univ. Dublinské opět zvolen do parlamentu, kde vystupoval co bojovník pro emancipaci katolíkův. R. 1825 obžaloval náčelníky asosiace katolické Thiela a O Connella, stal se 1829 baronem a † 5. led. 1854.

Pluquet [plyké] François André Adrien, církevní spisov. franc., nar. v Bayeuxu 14. čna 1716, zemř. v Paříži 18. říj. 1790. Ukončiv předběžná studia ve svém rodišti a v Caenu oddal se v Paříži theologii, kdež stal se též licenciátem na Sorbonně, spojiv se zároveň s přednějšími učenci té doby, jmenovitě s Fontenellem, Montesquieum a Helvétiusem. Zabývaje se vedle theologie též ostatními vědami exaktními a historii vydal v tom oboru pěkná díla, která pro svou půvabnou a umělou formu zasloužené pochvaly mu získala. Byv od r. 1768 kanovníkem v Cambrai stal se 1776 profes. morální filosofie na Collége de France, o rok později prof. historie na téže koleji, kde s prospěchem až do r. 1782 působil. Z jeho spisů jmenujeme: *Examen du fatalisme* (Pař. 1857, 3 sv.); nejlepší a nejznámější jeho dílo *Mémoires pour servir à l'histoire des égarements de l'esprit humain* (1762, 2 sv.); *Traité de la sociabilité* (1767, 2 sv.); *Livres classiques de la Chine* (1784—86, 7 sv.); *Traité philosophique et politique sur le luxe* (1786, 2 sv.) a j., mimo některé zajímavé rukopisy, jichž později od jiných užito bylo.

Plurál (lat. *numerus pluralis*), množné číslo. Ve skloněni a časování vyjadřuje se také rozdíl v čísle logického podmětu, jest-li že tento jen jednu osobu aneb věc anebo více jich obsahuje, a rozdíl ten na ohebných částech řeči zvláštními tvary se vyráži; obsahuje-li logický podmět více jednotek, jmenuje se úhrn těch tvarů **p.**, obsahuje-li jen jednu, singulár (v. t.). Kromě obou těchto čísel, singuláru a **p**-u, vyskytují se ještě některé jiné obměny čísla, jako zejména rozkládaný duál a **p.** indiánský, na př. *inaleniha*, ty a já váži to; *avstaleniha*, on a já váži to; *istaleniha*, vy dva vážete to; *italeniha*, vy a já vážeme to; *avtsaleniha*, oni a já vážeme to; *tegaleniha*, já váži tyto věci (předmět v **p**-u); *tegaleniha*, ty a já váži ty věci atd., a duál. Tento všem jazykům indoevropským jest společný, ale toliko ve starší době jejich se zachoval, nyní pak již jen v litevštině a v oboru jazyků slovanských jen v slovinštině a srbštině lužické se udržuje; všude jinde užívá se místo něho **p**-u. — Tvořil pak se **p.** původně přidáváním přípony *sa*, množství, která v sanskrtě již v *s* se zkrátila a jen v mužsk. a žensk. rodě zachovala; ve védách žije ve slovese ještě ze *sa* seslabené *si*. Dle domnění pády a osoby těmiže příponami jako v jednotném čísle se tvořily, jakož na mnohých jest patrno, jako na př. od kmene *nâu*, loď, akk. jednotný *nâvam* a akk. množ. *nâvas* místo *nâvams* z *nâu* + *am* + *s*, kdež jest v *am* (*a* + *m*) spona a známka akkusatívu, v *s* neb vlastně *sa* známka **p**-u. Také litevština má nom. jedn. *merga*, dívka, nom. množ. *mergos* (m. *merga* + *asa*), akk. jedn. *mergą*, akk. mn. *mergąs*, ale *ą* všude jako *a* se vyslovuje). I řečtina a lat. tomu zvláště v tak zvaných třetích deklinacích nasvědčují nejvíce v kmenech souhláskou zakončených, na př. *μητέρ-ες* akk. *μητέρα-ς*, akk. i nom. *matres*, *μείζον-ες* akk. *μείζονα-ς*, akk. i nom. *majores*, *δυσμενεῖς* místo *δυσμενέ-ες*, lat. *amo* m. *ama-mi* množ. *ama-mu-s*. Rozličné a v každém jazyku obzvláštní zákony zvukoslovné přispěly ovšem k tomu, aby tato známka **p**-u odpadla aneb s koncovkou splynuvši nové a různé zvuky z ní vytvořiti pomohla; avšak jazyky, které v tvarosloví veliké ztráty utrpěvše **p.** poznovu si tvořiti musely, jako jazyk franc., špan., portug. a anglický, tétéž přípony *s* k tomu užívají. (Srovnej Bopp a Benfey, *Sskr. gram.*, Schleicher *Sprachen Europas*, *Compendium II.* a *Litauische gram.*, Diez *Gram. der romanischen Sprachen.*) *Gb.*

Pluralismus (lat., asi tolik co mnohost). Rozeznával se v starší metafysice **p.** hlavně trojí: předně **p.** duševní, čili tvrzení, že jest množství jednotlivých a osobních duší, naopak stojíc náhledu, že je jen jeden duch světoplozí, jehož pouhé doby měly býti jednotlivé duše, any po smrti těl svých buď s nimi umíraly, buď navracely se do všehoducha, z něhož byly pošly. Zadruhé kosmický čili světový t. j. nauka, že naše země se svými živoucími tvory je jen jeden svět, mimo nějž jsou i jiné světy obydlené. Za třetí theologický čili nauka o množství bohů. Tou naukou není míněno pouhé pohanství čili víra v množství bohů, než, a to hlavně pohled na náboženství positivní, ku př. Židů, Indů, Budhistů, Mahomedanů, z nichž každé jiného boha vzývá a zvelebuje, jako ku př. Židé mluvívali o bohu Abrahamově, Izakově, Jakubově, pak o bohu národně židovském. V. Bůh. — Než i v jednotlivém náboženství, hlavně pak pohanském, mluvívá se o **p**-mu bohů tenkráte, když nějaká skupenina bohů se vydává za nejvyšší bytost, jako je ku př. u Indů tri-murti čili troj-postava Bramy, Višnu-a a Šivy. Co do Slovanů napsal K. J. Erben zajímavý článek *O dvojici a trojici* bohů Slovanských v *časop. Mus.* 1857. *Hš.*

Plus (lat. více) v mathem. znamená, že se následující číslo neb veličina připočísti má; v písmě znamená se křížkem +, na př. 2 + 3 [dvě **p.** tři].

Pluso v. Bodrci str. 758, b.

Plusquamperfektum, čili čas dávnominulý, vyslovuje děj v minulosti již ukončený a takřka dvojnásobně minulý, totiž minulý před jiným minulým dějem, se kterým se porovnává. **P.** nazývá se ten čas jen v řečtině a latině, v sanskritě obvyklý jest proň název jednoduchého třetího aoristu. V tomto jazyku a v řečtině skládá se z augmentu, reduplikovaného kmene a osobních přípon pro časy vedlejší, na př. *a-çi-çri-jam* od koř. *çri*, spasiti, *ἐλελύκειν* od *λύω* atd., kdežto latinské *amaveram* patrně z perfekta a *eram* (imperf. od *esse*) složeno jest. Jazyky románské a germánské tvoří je tímže způsobem, ovšem pak neslučují obě části v jedno slovo jako latina, nýbrž sloveso pomocné o sobě předkládají, na př. *io era arrivato*, *j' étais arrivé*, *I was arrived*, *ich war angekommen* atd., a podobně i slovanské jazyky tento čas opisují: *byl sem přišel* a t. d. *Gb.*

Plutarch, spisov. a filosof řecký, o jehož životě velmi málo známo jest, tak že nevíme určitě ani kdy se narodil, ani kdy umřel. Rodištěm jeho byla Chaironea v Boiotii a čas jeho narození klade se do 2. pol. I. stol. po Kr. Jméno jeho otce též známo není, toliko lze se domnívati, že se jmenoval Nikarchos a že měl čtyři syny a jednu dceru, z nichž však na živě zůstali jenom dva synové, totiž Autobulos a **P.**, kterýžto poslední, jak se zdá, za příčinou svých studií po delší čas v Athénách meškal, kdež byl Ammonios jeho učitelem. Vůbec vše, co víme o životě **P**-ově, víme jedině ze spisův jeho. Záhy octnul se **P.** na dráze politické, což se dá souditi aspoň z jeho vypravování o poslání, kte-

rého se mu dostalo v mladších létech k prokonsulu římskému. Podnikl též asi za mladosti své větši cesty a zdržoval se déle v Itálii, snad také v Římě, kdež se hlavně seznámil se Sosiem Senecionem, jemuž pak některé ze svých spisů věnoval. Poslední léta žití svého strávil nejspíše v Chaironei, kdež praví, že napsal život Demosthenův; též zde zastával úřad archonta, a řídil několikkráte slavnosti k úctě Apollona Pythického odbývané. Za ženu pojal ve svém rodišti Timoxenu a měl pět dětí, z nichž jeden syn, Lamprias, sepsal prý seznam jeho děl. Suidas vypravuje, že císař Trajanus konsulární důstojnost **P**-ovi udělil a přikázal, aby se úřadové ilyrští rozkazy jeho řídili. Odtud má nejspíše původ udání některých, že **P.** byl učitelem Trajanovým. Císař Hadrian jej už zletilého jmenoval prokurátorem Řecka. O době a způsobu smrti jeho není známo ničeho, leda že umřel u vysokém stáří za panování Hadrianova (dle některých r. 120, dle jiných až r. 131). Co se týče povahy **P**-ovy, pokud ji ze spisův jeho posuzovati můžeme, jeví se v ní hlavně důmyslnost plná mravné vážnosti a následkem toho mysl nábožná, ovšem někdy až pověrečná. Rozsáhlá jeho učenost, spojena jsouc s myslí mírnou, vlídnou a šlechetnou, působí, že starožitnost, kterou vroucně nadšen jest, pojímá vždy s lepší stránky, pročež z jeho líčení povahy šlechetných mužů starověkých vždy jakási úcta a šetrnost vysvítá. Nedá se však upříti, že líčení mužův řeckých lépe se mu podařilo, ješto nedostatečná známost poměrův politických, kterými se byli řídili mužové římští a podle kterých jedině dobře mohou býti posuzováni, jevila vliv svůj na **P**-a, čehož při líčení mužů římských nelze nepoznati. Poněvadž **P.** nezamýšlel psáti dějepis, nýbrž toliko životopisy, není se tudíž diviti, že hlavně s povahou a takřka vnitřním člověkem se zabývá. Upotřebil tedy všeho, čímž účelu svého dosíci se domníval. Bylo pak jeho účelem, podati líčení dobrého i zlého a působiti k zlepšení mravů lidských. Jestiť věru podivuhodno, jak z jednotlivých jasně a rázně vysvítajících nákresů celistvý obraz umí vypodobiti. Avšak nachází se ve všech těchto životopisech více méně panegyriky, což právě z vlastností povahy jeho svrchu udaných, jakož i ze zvláštního jeho pojímání dřívějších časů vyplývá. Sbíralť ovšem látku dějepisnou s největší pílí a svědomitostí, ale chyboval v tom, že se přidržoval toliko jednoho zpravodaje, jiných pramenův jenom mimochodem se dotýkaje; druhou pak vadou jest povrchní a nedostatečná chronologie, jíž ohledem k účelu svých spisů příliš nedbá. Dlužno tudíž opatrnosti užívati co do životopisů mužů římských, jichž jazyku nedosti rozuměl. Přes to přese všecko není kromě Livia snad žádného spisovatele starověkého, který by hlavně mládeži podával zdroje tak bohatého ku poznání staré historie a starého zeměpisu, života náboženského atd., jako **P.** Sloh jeho jest attický, dosti správný a čistý, ale periody bývají zhusta neohebné a nemálo temné. Libuje si konečně u vkládání průpovídek vyňatých z filosofův a básníkův. Z **P**-ových veškerých spisů, jichž počet asi tři sta prý obnášel, zachovalo se nám 125, počítáme-li mezi ně též podvržené. Lze pak všecky rozděliti na dvě třídy: 1. Životopisy (*Βίοι παράλληλοι*) znamenitých mužů řeckých a římských, v nichž obyčejně jeden Řek a jeden Říman vedle sebe staveni a v přidané úvaze porovnáni bývají, na př. Theseus a Romulus, Lykurgos a Numa, Solon a Valerius Publiola, Themistokles a Camillus, Perikles a Fabius Maximus, Alkibiades a Coriolanus atd. Životopisů těchto je 24 knih. 2. Spisy filosofické, čili lépe řečeno spisy obsahu rozmanitého (*ἠθικά* nebo *συγγράμματα μικτά*), kteréž obyčejně obecným jmenem *Moralia* se nazývají, ač se název ten s obsahem jednotlivých spisů nesrovnává. Pod jménem řečeným obsaženo jest v celku asi 70 pojednání obsahu jednak historicko-antikvárského, jednak literárního; jiná pak jednají o věcech života nebo politiky se týkajících, o praktických, paedagogických a náboženských otázkách, a jiná konečně se zanášejí filosofií a dějinami jejími. Zde se **P.** přidržuje akademické filosofie a horlí proti stoikům a epikureům. Některá z těchto pojednání jsou zajisté podvržena. První vydání *Životopisů* vyšlo r. 1517 ve Florencii, nejlepší vydání upravili Sintenis (4 sv., Lps. 1839—46), pak Döhner, Bekker. *Moralia* vydal velmi nesprávně ponejprv Aldus (Benát. 1509), nejlépe Wyttenbach (8 sv., Oxford 1795—1821) a Dübner. Překlady: *Životopisy* přel. do něm. Schirach, Kaltwasser, Klaiber, Alberti; do fran. výborně Amyot, do angl. sir Thomas North (1612) a John i William Zanghorne; do češt. Alois Vaníček (v *Bibliotécę klassikův*, seš. 23., v Praze 1865). *Moralia* přel. do něm. Kaltwasser, do fran. Amyot, do angl. Howard (Lond. 1603); do češtiny přel. Jakub Krupský mladší jeden kus z **P**-a pod názvem *Plutarcha hodoeporicon o vychování dítek* (v Praze 1609).

Plutokracie (z řec. *πλοῦτος* bohatství a *κρατεῖν* vládnouti) slove panování bohatých, aneb co zosobnělé kolektivum šlechta zakládající se na bohactví.

Pluton, také *Hades* zvaný (*Ἅιδης, Ἀΐδης, Ἀϊδωνεύς, Πλούτων*), lat. *Dis*, syn Kronův a Rhein, bratr Zeusův, manžel Persefonin, vládce podsvětí, odtud také podzemní Zeus zvaný (*Ζεὺς καταχθόνιος, ἄναξ ἐνέρων*). Když po přemožení Titanův Kronovci o vládu nad světem se dělili, dostalo se **P**-ovi podzemí. V tomto tajeplném neviditelném světě vládne **P.** s Persefonou nad stíny tak, jako Zeus a Hera na Olympu. Přísně a neuprositedlně volá **P.** duše lidí do říše své; proto ho také lidé ze všech bohův nejvíce nenávidí. Kdo jedenkráte do podzemí vstoupil, tomu nelze navrátiti se na zem; odtud příjmení **P**-ovo: *Πολυδέγμων, Πολυδέκτης, Πυλάρτης, Παγκοίτης*. Nesčíslné tyto davy duší naznačují se stádem bravu, jež **P**-ovi dle báje Menoitios v podsvětí a na Erytheii pásl. Vedle této temné stránky je při **P**-ovi jakož i při manželce jeho Persefoně také jemnější a jasnější stránka: on je dobrotivým dárcem úrody polní a udělovatelem bohactví a pokladův v zemi skrytých. Za tou příčinou vyobrazoval se s rohem hojnosti a s kytkou klasův. Odtud zase jeho příjmení: *Κλύμενος, Εὔβουλος* a *Εὐβουλής*. Mimo únos Persefony (v. t.) je málo bájí o něm známo; jedné dotýká se Homér (Il. 5. 395). Když totiž Herakles na Nelea udeřil, přispěl **P.** Pylským ku pomoci, byl však od Heraklea poraněn. — Kdo **P**-a vzýval, bil rukama na zem. Co bohu temné hlubiny obětovaly se jemu jakož i Persefoně černé ovce, při čemž obětující odvracel tvář. Zasvěceny mu byly cypřiš a narcis. Zvláštní pocty požíval v Hermioně a v Elidě. Od umělcův vyobrazoval se v řásném rouchu s obličejem zasmušilým a přes čelo visícími vlasy. Odznaky jeho byly klíče k podsvětí a Cerberus. *Rs.*

Plutonismus (dle Plutona nazvaný) jest theorie geologická, dle níž povstaly nevrstevnaté hory, zvláště prahorní, jako žula, syenit, diorit atd., z ohnivého roztoku původně žhoucí země. Dle této theorie jest vnitřek země posud naplněn žhoucí hmotou, nad níž ustydlý povrch jen co tenká kůra se vznáší. Žhoucí jádro zemské prolomilo před časy na mnohých místech tuto ustydlou kůru a dalo původ prahorám. Hutton, v. Buch, v. Humboldt a větší díl

starších angl., franc. a něm. geologů pěstovali hlavně tuto theorii, která však novějšími zkušenostmi jest na mnoze vyvrácena. Shledává se totiž, že největší díl prahor se vyvinul proměnou na mokré cestě z vrstev usazených, a jen některým horám, jako čedičovým, trachytovým, melafyrovým atd. připisuje se nyní původ skutečně ohnivý. Ostatně v. Geologie. *Ki.*

Plutos, v bájesloví řec. syn Jasionův a Demetřin, narozen na Kretě na roli třikráte orané. Tyché (Štěstí) nosila jej co děcko na loktech, anebo stojí P. vedle Athény Ergany (Uměleckosti). Jestiť P. zosobněné bohactví, proto se vyobrazuje slepý, jakoby rozdával statky pozemské na slepo; narodil se na poli, neboť pole jest hlavním pramenem bohactví.

Pluviale (z lat. *pluvius* dešť), u Římanův plášť deštní, u katolických kněží veliké roucho obřadné, do půl kruhu střižené, které na způsob pláště se obléká, a kryjíc všecky strany těla a vplývajíc až k zemi napřed se háčky aneb sponou spojuje.

Pluviose [plyvioz], z lat. *pluviosus*, deštivý, nazýval se pátý měsíc ve franc. kalendáři republikánském; počínal 20. neb 21. ledna, a končil 18. neb 19. února.

Pluvius, lat. dárce deště, příjmí Jupiterovo (v. t.).

Plymouth [plimöz] **1)** hražené místo přístavní v Devonshiru v Anglii nad zálivem t. jm. při ústí ř. Plymu, má 62.823 obyv., bez měst Stonehausu a Devonportu s ním sloučených. **P.** jest pěkné město, má lázně mořské četně navštěvované, rozsáhlé rukodílny na věci ku plavbě potřebné, královský hostinec s divadlem a besedou, veřejnou knihovnou se vzácnou sbírkou rukopisův a obrazů. Rybářství jest výnosné. U vstupu do zálivu **P**-ského leží skalisko Eddystone se slavnou, 80′ vys. světlárnou. Před vstupem na příč leží v moři ohromná hráz kamenná, *Break-water* [brék-uather] t. j. tříštič vod zvaná, na níž jsou dvě světlárny. Do parlamentu posílá **P.** dva poslance. — **2) P.**, město v Massachusetsu se 6274 obyv. (r. 1860), přístavem, rukodílnami na látky bavlněné, sukno, zboží železné a t. d.

Plymouthští bratři (angl. *Plymouth brethren*), chiliastická sekta křesťanská, vzniklá asi před 30 léty ve Vel. Britanii. Mezi předními jich vůdci byl John Darby, duchovní anglikánský, podle něhož jsou též zváni *Darbyité*. Z pochybnosti o apoštolské posloupnosti církve anglické zabředl Darby tak daleko, že zavrhoval naskrze myšlénku o zákonitém posud trvání církve křesťanské, tvrdě že by křesťané jednostejného smýšlení se měli shromážditi v malé zástupy a připravovati se k druhému příchodu Páně, jehož se doufal Darby dočkati. **P. b.** nemají psaného vyznání víry a každý může věřiti co mu libo; ale všichni věří v úplnou pokaženost lidskou, v nezbytnou potřebu znovuzrození Duchem sv. i zadostučinění utrpením a smrtí Kristovou. Zvláštních kněží nemají, neboť každý pravý křesťan jest prý knězem a může kázati i posluhovati svátostmi. Jejich bohoslužba záleží jedině v modlitbách úcty, chvály a díků vzdávaných Bohu. Těla Páně požívají každou neděli ráno; odpoledne káží těm, kteří nejsou posud obráceni. **B. P.** rozšířili se nejdříve po Britanii, zvláště ve městě Plymouthu, v němž získali asi 1500 přívrženců a podle něhož se nazývají. Brzo však se rozešli na tři strany: v čele jedné stál Darby, v čele druhé Newton, v čele třetí George Müller, jehož autobiografické dílo *The Lord's dealings with George Müller* vyšlo i v Americe pod názvem *A life of trust* (Bost. 1861). Než přes všeliké rozdělení činili **b. P.** za posledních let veliké pokroky v Britanii, tak že r. 1850 měli 132 modlitebnic, a nyní jsou rozšířeni v rozmanitém počtu po veliké části měst angl., skotských a irských. Darby se odebral r. 1838 do Švýcarska, kdež sebral skoro z každého města kantonu Vadského, pak z některých měst kantonů Genevského a Bernského značný počet přívrženců. Zarazili franc. časopis *Le témoignage des disciples de la parole*, později zvaný *Études scripturaires*, a založili jakýsi seminář k vychovávání misionářů. Ze Švýcar se rozšířili po Francii, kdež mají kongregace v Paříži, Lyonu, Marsili a jinde. Ještě lépe se jim dařilo od r. 1848 v Itálii, kde téměř všecky četné t. zv. svobodné evangelické asociace, v jichž čele Dr. De Sanctis, prof. Mazzarella z Bologni, hr. Guicciardini a j., přijaly zásady jeho u míře větší neb menší. Několik kongregací nalézá se porůznu v Německu, v osadě Dobré Naděje, v Australii, na Novém Zealandě a v Kanadě; ve Spoj. Obcích amer. jest středištěm jejich Filadelfia. Srv. Estéoule: *Le Plymouthisme d' autrefois et le Darbyisme d' aujourd' hui* (Pař. 1858). Nejlepší, ač velmi stručné vylíčení vzniku, pokroku a nynějšího stavu **P**-ských **b.** podala paní H. Grattan Guinnes: *Answer to the question: who are the Plymouth brethren?* (Filad. 1861).

Plyn 1) každé těleso, kteréž pod okolnostmi obyčejnými nachází se ve skupenství vzdušném, na rozdíl těch, která z tělesa obyčejně pevného neb kapalného se vyvinují i opět sama v kapalinu neb pevné těleso přecházejí a páry slovou. **P**-y, jež schlazováním neb stlačováním, aneb obojím zároveň ve skupenství kapalné převesti se dají, slovou **p**-y stužitelné, ty však, u nichž se provedení takové posud nezdařilo, **p**-y stálé. Stužitelné **p**-y jsou na př. kyselina uhličitá při 0° C. a tlaku 38 atmosfér; kyselina solná při 0° C. a tlaku 26 atmosfér; čpavek při 0° a tlaku 4·5 atmosf.; dále cyan, chlór, fluorid borový a křemíkový, arsenovodík, bromovodík, iodovodík, sirovodík, kyselina chlornatá a siřičitá, kysličník dusnatý. Za stálé **p**-y naproti tomu považovati se musí dosaváde: kyslík, dusík, vzduch, vodík, kysličník uhelnatý atd. První stužení **p**-ů učinil r. 1813 Faraday pumpou shušťovací. Současným shušťováním a schlazováním dají se některé **p**-y i v pevné skupenství převesti, z čehož zvláště památné jest proměnění kyseliny uhličité v těleso pevné, nejprv provedené Thilorierem r. 1834, poněvadž tím veliké snížení teploty docíliti lze. **P**-y řídí se, pokud nejsou blízko u přechodu v skupenství jiné, zákonem Mariottovým, že totiž při téže teplotě hutnosti své jsou v přímém, čili objemy jejich v obráceném poměru k rozpínavosti. Při rozličných teplotách jest jejich hutnost rozdílná, avšak přibývání rozpínavosti s teplotou jest stejnoměrné, a jak se až do nedávna myslilo, u všech plynů stejné (zákon Gay-Lussacův). To ukázalo se však býti jen blíživě pravým; zkouškami, jež v posledních dobách Magnus a Regnault učinili, dokázáno, že **p**-y přibýváním teploty nemění rozpínavost svou jednostejně. U **p**-ů stužitelných přibývá poměru roztaživosti nestejnoměrně, jsou-li již blízky bodu přechodu v kapalinu, ano i u vzduchu objevil Regnault při vysokém tlaku nestejnoměrné přibývání roztaživosti. Zákon Gay-Lussacův platí dle toho jen u jakýchsi jen ideálných **p**-ů, naprosto stálých, jichž podle všeho as není. Při teplotě 0° C. a tlaku 760 milimetrů, kterýžto stav za normálný se bere, mají všechny **p**-y stejnou rozpínavost, avšak nestejnou hutnost. Při stejné hutnosti mají rozpínavost rozličnou, kteráž slove potažnou rozpínavostí, a kteráž s hutností jich jest v poměru obráceném. Vodík na př., jehož hutnost jest 14krát menší než vzduchu, má rozpínavost potažnou 14krát větší. —

P-y, které na sebe lučebně nepůsobí, v jednu prostoru uvedeny, nerozprostraní se podle svých hutností jeden nad druhým, nýbrž ponenáhlu stejnoměrně každý z nich celý prostor vyplní; pronikají se (v. Diffuse). Ještě sluší podotknouti, že, jakož **p**-y zvýšením teploty se roztahují a naopak, tak stlačováním jich teplo se uvolňuje, na čemž zakládá se mimo jiné rozžehadlo pneumatické (v. t.) čili vzdušné. — **2)** **P.** světelný, svitiplyn, jest **p.** jasným plamenem hořící, jehož proto k osvětlování nyní zhusta užíváno. Čistý **p.** svět. jest uhlovodík: C_4H_4, hutnosti 0·967, známý též jmenem **p.** olejotvorný, poněvadž se stejným množstvím chloru smíšen sloučí se s ním v kapalinu olejovitou, kterážto těžší jest než voda, bezbarvá, s étherickým zápachem. **P.** svět. dobývá se nejsnáze zahříváním smíšeniny ze 4 dílů sehnané kyseliny sirkové a 1 dílu líhu, tak že lze považovati líh za sloučeninu tohoto uhlovodíku s vodou. K osvětlování dobývá se **p.** svět. ve velkém z kamenného uhlí rozpalováním ho v železných válcích. Zároveň s ním se vyvinující splodiny destilační, dehet atd. odstraní se schlazováním ve velkých železných shušťovatelích, odkud se **p.** svět. vede do nádob s vodou vápennou, kdež přimíšený k němu sirovodík a kyselina uhličitá se pohltí. Vodní pára a zbylé nečistoty mají odstraněny býti kyselinou sirkovou. Konečně přechází **p.** svět. do plynojemu (v. Gasometr). **P.** svět. takto dobytý není nikdy pouhý **p.** olejotvorný, nýbrž smíšen s větším neb menším množstvím **p**-u báňského. **P.** svět. lze dobývati vůbec z látek uhelnatých, ale chudých na kyslík, na př. z pryskyřice smrků a borovic, z dřevěného dehtu, z laciných tuků rybích a p., jež do žhavých nádob železných se nalévají. — **3)** **P.** báňský čili bařinný jest taktéž uhlovodík, ale pouze s polovičkou uhlíku: C_2H_4, hutnosti 0.552. Bývá již utvořen v ložiskách kamenouhelných, a při dobývání ho rozprostraňuje se v dolech, míchaje se se vzduchem, čímž tvoří smíšeninu zápalnou, třaskovou, zavdávající příčinu častých jindy neštěstí v uhelnách, proti nimž nyní ochranu poskytuje lampa Davyho (v. Davy). **P.** báňský tvoří se také hnitím látek rostlinných v bahnech, a bařinách. — **4)** **P.** třaskavý jmenuje se smíšenina jedné rovnomocniny kyslíku a jedné rovnomocniny vodíku, čili dle objemu jednoho dílu kyslíku a dvou dílů vodíku. **P.** třask. zapálen shoří náhle s velikým výbuchem (odtud jméno jeho) nepřibíraje ničeho, tudíž i v nádobách uzavřených, a spůsobuje při tom jeden z nejvyšších posud známých stupňů teploty. Zřídí-li se zvláštní stroj, z něhož plyny oba stálým proudem vycházejíce teprv na kraji kohoutku se míchají, hoří **p.** třask. tiše, a může se ho užiti k rozlévání kovů a j. Prakticky upotřebuje se ho k rozpalování kusu vápna, kteréž tím rozpáleno náramně jasně svítí (Drummondské světlo). *Pý.*

Plynoměr v. Gasometr.

Plýtva, ploutva, ploutev, nazývají se pohybovací ústroje ryb, které jsou částečně sudé, částečně liché; sudé se spatřují ploutve prsní a břišní, liché ploutev hřbetní, ocasní a řitní. Sudé ploutve zastupují vlastně čtyry okončiny ssavců neb ptáků; ploutve prsní nalézají se za pokrývkami žaberními a záležejí z řady různotvarných kostí, přiléhajících buď na zadní část lebky buď na páteř; kosti ty srovnávají se na mnoze s kostmi předních okončin ssavců; soustava kostí ploutví břišních, zastupujících okončiny zadní, jest velmi nedokonalá a neupevňuje se nikdy na páteř, pošinuta jsouc často na prsa aneb konečně až na samé hrdlo (ryby prso- a hrdloploutvé); někdy scházejí také úplně (ryby holobřiché). **P.** hřbetní objevuje se uprostřed hřbetu a paprsky její spočívají na klínovitých kostech, volně ve svalech uložených; za ní leží často druhá **p.** hřbetní a na konci těla do páteře skloubena ploutev ocasní; mezi ní a otvorem řitním nalezá se **p.** řitní. Všechny **p**-vy skládají se z kostěných paprsků, mezi nimiž napnuta jest tuhá blána; **p**-vy, které se neopírají o paprsky tuhé, slovou nepravé neb tukové. Pravé **p**-vy mají buď kostěné a ostré paprsky, (ryby ostnoploutvé) aneb chruplavité, článkovité, ve větve se rozdělující (ryby měkkoploutvé). *Sý.*

Plýtvák v. Velryby.

Plzeň (něm. *Pilsen*, lat. v rozličných dobách *Pilsna*, *Plsna*, *Pelsina*, *Nova-Plsna*, česky pak v starých pamětech *Nový Plzeň*), král. české krajské, obchodní město na ústí řeky Radbuzy do Mže, 13 mil k jihozápadu od Prahy, pod 49°44′55″ sev. šířky a 11°2′32″ východní délky zeměpisné (kostel arcid.), 966′ nad mořem, skládá se z vlastního města a tří předměstí: Pražského k východu za Radbuzou, Saského k severu za Mží, a Říšského k západu. **P.** leží v rovné krajině a jest pravidelně stavena; ulice jsou rovné a prostranné, domy vesměs úhledné, s největší části jednopatrové, mnoho dvoupatrových a některé až čtyrpatrové. Veliké náměstí, s části svou starou tvářnost podrževši, tvoří podlouhlý čtverhran, obracujíc delší strany k východu a záp.; do něho ústí se 10 ulic, z nichž vyniká ul. Říšská svou živostí co střediště obchodu. Mimo velké nám. jmenovati možno Štěpánské, s pomníkem býv. purkmistra Kopeckého, a Koňské nám. (*Kasernenplatz*). Obě posázeny jsou stromořadími. **P.** měla mezi všemi městy českými až do našich časů nejzachovalejší a nejznamenitější hradby; z města do předměstí vedlo 5 bran: Pražská na vých., Saská, též Malou nazývaná, Mlýnská a Plasská k sev., Říšská, též Nová, k západu, Jeptišská nebo Školní, někdy též Litická zvaná, k jihu, a Slepá (někdy také Skvrňanská, Norimberská a Malešická). Před hradbami byl hluboký a široký příkop, jenž se dal v čas potřeby vodou zaplaviti; i uvnitř města byly příkopy na některých místech, kdyby nepřítel hradby zlezl, aby i potom mohlo se mu vydatně odporovati, a hradby opatřeny byly mnohými baštami. Proto platila **P.** za důležitou pevnost a mohla se i s malým počtem lidu zbrojného proti značné přesile držeti. Však ze všeho toho opevnění zachovala se na časy nejnovější toliko Saská brána s nápisem z roku 1460 (v. popis a vyobrazení její v *Alterthümer und Denkwürdigkeiten Böhmens*, II. str. 128), před několika teprvé roky zbořená. Z jiných nejpamátnějších staveb starožitných podlehl nedávno těmuž osudu starogotický dům na náměstí v západním koutě, bývalá to residence komtura Německých rytířů; dům ten velepamátný starobylou svou zachovalostí měl kapli s arkýřem zvláštní ozdobnosti a na schodech zajímavá freska (Popis v. v *Archeol. pam.* I. str. 190). Ze staveb nynějších vynikají hlavní arciděkanský chrám sv. Bartoloměje, jeden z nejznamenitějších pomníků gotického stavitelství v Čechách. Kostel ten stojí uprostřed náměstí trochu více k straně severní; vystavěn byl r. 1292 od Německých rytířů, kteří tu zvláštní komendu měli, hlavně pomocí Anny Přeborovské, která k tomu cíli kamenný lom na vrchu Lochotíně darovala, a příspěvky jiných měšťanů. Rytíři konali při chrámu tom až do r. 1546 farní služby boží; r. toho propůjčil však král Ferdinand I. právo patronátní kostela toho, jakož i jiných tuž v městě, magistrátu **p**-skému. Poslední farář řádu jmenovaného a zároveň komtur, Matouš Švihovský, dosáhl od papeže r. 1534 práva užívati berly, infule a jiných ponti-

fikálií, a právo to dáno i jeho nástupcům. R. 1672 propůjčil arcib. Pražský hodnost tuto tehdejšímu arciděkanu Alex. Čapkovi a rozšířil ji i na všecky jeho nástupce. Za starých časův byl okolo kostela hřbitov obehnaný zdí, k níž přiléhaly budky zámečníkův, cvokařův a puškářův, kteří tu zboží své na prodej vykládali. R. 1726 byly budky tyto odstraněny a za cís. Josefa II. zrušen i hřbitov a přeložen za město. Kostel zachoval se vzdor mnohým opravám v původním svém slohu; jest dlouhý 90', široký 60' a vysoký 40'. Vnitřek jeho rozděluje 6 ohromných, hladkých, kulatých sloupů na loď hlavní a dvě poboční. Oltáře pocházející z dob pozdějších jsou nevkusné; z obrazů a soch zasluhuje uvedena býti kamenná socha p. Marie na velkém oltáři postavená. Jest to dílo z druhé pol. XIV. stol., 4' vysoká, a vyniká zajisté uměleckým provedením; jmenovitě ušlechtilými obličeji matky a děťátka, přiměřenou proporcí všech částí těla (Srv. popsání a vyobrazení v Mikovcových *Alterthümer und Denkwürdigkeiten* Böhmens I. str. 26). Původně měl kostel v popředí svém dvě vysoké věže; jižní z nich zapálil blesk 1525, načež zcela rozbourána, a druhá shořela taktéž od hromu 1835, načež obnovena na způsob nynější. Výška její je 312 stop víden. a proto jest nejvyšším stavením v Čechách po věži svatovítské na hradě Pražském. Největší zvon váží 91 centů, druhý 40, 24, 12 a pátý 6 centů (Srv. *Památky archeol.* I. str. 22). Kostel františkánský nanebevzetí Panny Marie. Původně založil král Václav II. roku 1297 klášter minoritský, ten pak odevzdán r. 1460 na přímluvu krále Jiřího, františkánům. Šest kulatých a hladkých pilířů dělí hlavní loď od obou postranních, průčelí chrámu jest v renaisančním slohu obnoveno. Františkáni přistavěli ke kostelu po způsobu svém čtyry nízké postranní kaple. Kostel sv. Anny a sv. Rosalie založen byl i s klášterským stavením od hr. Leonory Magdaleny Teresie Vratislavové z Mitrovic r. 1712 na místě pěti vyhořelých domů nákladem 78.000 zl., a uvedeny k němu jeptišky z kláštera sv. Anny v Praze 1714. R. 1779 zrušen klášter na rozkaz cís. Josefa II. a umístěno v něm gymnasium. Kostel sv. Mikuláše na hřbitově městském, ¼ hodiny k jihu na návrší, vystavěný r. 1406 od měšťana a malíře Viktora Hiata na vinici jeho; na hřbitově při něm jest pomník J. K. Tyla. K. Všech svatých za městem k severu, ok. pol. XV. stol. založený. U kostela jest hřbitov, kdež se pochovávají z předměstí Saského a z několika blízkých vesnic. Radnice starobylá o třech poschodích, v severním konci náměstí naproti kostelu roku 1558 vystavěná, má věž s hodinami a chová v sobě pěknou sbírku staré zbroje. Dále jest divadlo, vkusné to stavení slohu řeckého. Portál zdoben jest dvěma mohutnými a těžkými sloupy dorickými; uvnitř má přízemí 7° délky a tolikéž šířky, jeviště jest 7° široké a 9° hluboké. V zakulaceném pozadí přízemkovém jsou nad sebou dvoje galerie. Nemocnice městská v severových. části města, krajský dům na náměstí, rozsáhlý pivovár, vojenská nemocnice na místě bývalého kláštera dominik. v severozáp. části města. Klášter náležel původně jeptiškám a založen byl prý 1220 od Theobalda Borše z Riesenberku spolu s kostelem sv. Ducha. Později vystavěn při témž klášteře od p-ských cechů 1446 kostel sv. Markéty a vše postoupeno dominikánům. Cís. Josef zrušil klášter 1785; stavení proměněno ve vojenskou nemocnici, kostel sv. Markéty pobořen a na místě kostela sv. Ducha vystavěny domy měšťanské. Reální školy v Solní ulici roku 1865 dostavěné; děkanství, Hýrův parní mlýn nedaleko Mikul. hřbitova na Klatovské silnici, rozsáhlá pekárna erární, konečně kasárny v Říšském předměstí. Mimo to slouží k ozdobě města socha p. Marie, postavená r. 1680 d. 7. list. na památku toho, že město neutrpělo morem v Čechách tehdáž zuřivším; královský a jiný kamenný, pak železniční most s viaduktem přes Mži, Saský most přes bývalé příkopy na straně severní a konečně přes Radbuzu, vesměs z kamene, a dva dřevěné přes Mži; nádraží dráhy západní, stavba to velkolepá a nákladná, okolo níž jako z vody nové domy vyrůstají; sady Lochotínské od purkmistra Kopeckého založené. Z ústavů vyučovacích, dobročinných a jiných uvésti dlužno: úplné gymnásium, jež r. 1861 mělo 325 žáků a sice 163 národnosti české a 162 národnosti něm.; učitelů bylo 2 světští a 13 duchovních, praemonstratův Tepelských, kteří spravují gymnasium od r. 1812; úplnou reálku, českou a něm. hlavní školu, od r. 1834 opatrovnu maličkých; chudinec r. 1832 založený měl ku konci 1835 základního jmění 4257 zl. 26 kr. stř. a 8742 zl. 50 kr. v. č. Příjmy z úroků, příspěvků dobrovolných a j. v. obnášely ročně 1615 zl. 16¼ kr. stř. a 4599 zl. 58¼ kr. víd. č.; podporovalo se tím 183 chudých; špitál sv. Marie Magdaleny, roku 1830 od měšťana Konrada Dobřanského založený, měl r. 1837 jmění 19.800 zl. stř. a 32.398 zl. 37½ kr. víd. č. Příjmy roční obnášely 1192 zl. 7 kr. stř. a 2171 zl. 30 kr. víd. č., na to chovalo se 8 mužských a 16 ženských osob v stavení špitálním a 14 osob mimo špitál. Vedle toho trvá špitál sv. Martina, r. 1789 od několika měšťanů založený, v němž se chová 10 osob (7 muž. a 3 žensk. pohlaví); ku konci r. 1835 měl tento špitál jmění 4500 zl. stř. a 6955 zl. 35½ kr. víd. čísla; konečně městská nemocnice založená r. 1832 příspěvky měšťanův, přičiněním tehdejšího hejtmana krajského. Zábavě slouží divadlo, kdež se zvláště za doby zimní pěstuje dramatické umění; k ušlechtění společenského života občanská beseda a kasino, řemeslnická beseda, hudební ústav, Sokol a turnéřský spolek něm. Aar, spolek sv. Antonína, zpěv. spolek Hlahol. Z ústavů ku podporování průmysl. zájmů jest tu filiálka eskomptního banku Pražského, obchodní komora pro kraj **P**-ský a Písecký a filiálka vlast. hosp. společnosti. **P.** má také starodávní spolek ostrostřelecký. Zmínku zasluhuje též 6 studentských nadací s ročnými 270 zl. 90 kr. r. č., nadace Theofila Stehlíka od r. 1743, z které vydává se každý rok nevěstě z jeho rodu nebo z Martinického 100 zl. stř., a kdyby se nikdo z těch rodů nevdával; jiné chudé nevěstě městské atd. **P.** jest sídlo úřadu krajského, okresního, berničního a jiných cís. úřadů pro kraj Plzeňský. Obyvatelé živí se rolnictvím, obyčejnými řemesly městskými a velmi čilým obchodem. R. 1853 dobývalo se uhlí ve čtyrech dolech 11 šachtami; mnoho-li se uhlí vytěžilo, nevíme udati, poněvadž poslední zprávy obch. komory jsou neúplné. Téhož r. dobývalo město **P.** železnou rudu v 9 velkých a 236 malých coukách, při čemž zaměstnávalo 1 úředníka, 1 horolezce, 14 kovkopů, rudy vydolovalo se 16.200 koleček v ceně 3395 zl. Dále jest v *Plzni* slévárna Valdšteinova, plynárna k osvětlování města, pak dílna na porcelán, na zboží kamenné, na kůže D. Leopolda Levita a synů, kteráž zdělala r. 1853 2500 kravin, 200 koňských koží, 8000 ovčích, 4000 telecích, a měla 1 správce, 12 chasníků, 2 učedníky a 10 pomocníků; pak druhá dílna na kůže Václava Sequense, která spotřebovala kravin 1500, koží koňských 200, 1500 teletin; dílna na chemikalie, pární mlýn. Kámen k stavivu ozdobnému a na žernovy vyváží se ze zdejších lomů do Budějovic, do Prahy a do Bavor. Dále jsou tu dvě lékárny,

dvě knihtiskárny a knëhkupectví. V *Plzni* vycházejí troje noviny a sice *Plzeňské noviny*, *Pilsner Bote a Böhmische Westbahn.* Ze všelikých výrobků p-ských nejlepší pověst má pivo podkvasné; toto prodává se nejen v celých Čechách, ale vyváží v hojném množství i do ciziny, ba až do Turecka. Ve správním roce 1863—64 uvařilo se ho 97.032 věder. Při vší této činnosti průmyslné však může se **P.** vždy spíše nazývati městem obchodním než průmyslným, a to pro světové své trhy výroční. Tyto se odbývají čtyrykrát do roka, v pondělí po druhé neděli postní, po sv. Petru a Pavlu, po sv. Bartoloměji a po sv. Martinu; každý trvá 8 dní a jest zároveň trhem na koně a hovězí dobytek, o trhu po sv. Petru a Pavlu prodává se také vlna. Po čas trhů těch má **P.** ráz velmi hlučný a pohyblivý; krámy a boudy stojí 11 dvojitými řadami, tvoříce tak 11 ulic vlastními názvy pojmenovaných, a v ulicích těch hemží se lidstva kupujícího a prodávajícího na tisice. Dostavují se na trhy, buď aby kupovali nebo prodávali, nejen obyvatelé z blízkého okolí, ale průmyslníci a obchodníci z celých Čech, z Brna a jiných měst Moravy, z Vídně, z Bavorska a Saska. Nejdůležitějším zbožím na trzích těch vystavovaným jsou sukna, látky bavlněné, plátna, kůže, látky hedbávné, zboží ozdobnické, zlatnické, rozličné jiné zboží kovové, péří, vlna a j. v. Pro obyvatele města *Plzně* mají trhy mimo to, že se mohou poměrně laciným zbožím zásobiti i tu důležitost, že dobře jdou na odbyt všeliké potravy a pak že dobře speněžují se byty, neboť nejen majetníci domův, ale i nájemníci sami přepouštějí po čas trhů těch obydlí svá za dobrý peníz cizincům za obchodem do *Plzně* přišlým. — R. 1836 počítalo se v *Plzni* 8629 obyv., 1850: 11.486, 1857: 14.269 a r. 1865 jest jich už přes 18.000. — Znak města jest štít na čtyry pole rozdělený, v středu svém malý štítek nesoucí. Na štítku tom, původním to znaku města *Plzně* od krále Václava II. r. 1297 propůjčeném, spatřuje se mezi dvěma věžema otevřená brána a v té obrněná postava královská. Král Jan změnil znak tak, aby místo postavy Václava II. užívalo se jeho obrazu tím spůsobem a nad branou mezi věžema, aby panna stojíc korouhev se lvem českým držela. Dole spatřuje se na levé straně v červeném poli běžící pes lovecký se zlatým opaskem, na pravé straně v zeleném poli velbloud, daný městu od krále Sigmunda na památku obléhání města od Husitův r. 1433. Velblouda toho našli totiž **P**-ští v ležení, když Husité kvapně pole strhnuvše s jinými věcmi i obtížného velblouda tu zanechali. V hořejší části nacházejí se na pravé straně v poli bílém dva zlaté klíče, od papeže Pavla II. městu do znaku darované a na levé straně v červeném poli darování krále Jiřího: obrněný muž, mečem opásaný, držící v pravé ruce polovici orla, v levé kopí. Za Rudolfa II. přidal k tomu papež Řehoř XIII. nad štít dvě hledí, podle pravého vztýčený oštěp, k levému říšské jablko. — Dějiny. První zmínku o *Plzni* čteme v Dětmaru Meziborském, jenž vypravuje, jak Otto II. vtrhnuv do Čech na Boleslava II., poněvadž se Jindřicha Bavorského přidržoval, od tohoto r. 976 u *Plzně* poražen byl. Někteří spisovatelé vztahují zprávu tu k Plzenci (v. t.), též Stará **P.** nazývanému, odkudž prý obyvatelé nynější město **P.** zalidnili a novou svou osadu Novou *Plzni* nazvali. Pojmenování toto udrželo se až do války třicetileté. Kosmas uvozuje podruhé hrad **P**-ský ve svém rýmovaném životopisu sv. Vojtěcha, pravě, že sv. Vojtěch vraceje se z Itálie do Prahy přišel na cestě své ke zdem *Plzně;* dále se jmenuje civitas *Plizen* v darovací listině kláštera Břevnovského k r. 993, později pak v kronikách a listinách čím dále tím hojněji. Hrad ten byl s podhradím svým sídlem důležité župy pomezní proti říši Německé. Župa **P**-ská ležela na řeče Mži; od Mežska na západní hranici dělila ji Mže tokem svým od Kladrub až ke vpádu potoka Trpistského, dále pak rozhraní potoků západně od Březí a Uněšova až ke hranici Žluticka, kteráž zase šla dle rozhraní potoků severně od Bělé a jižně od Křečova, kdež dotýkala se Střely. Na východě byly pomezními osadami Ledce a Plzenec. Nad tímto místem dosahovala hranice říčky Bradavy asi při ústí potoku vpadajícího od Mšena, šla po ní malý kousek jen pod Žakavu, zatáčela se potom na jih do cípu okolo Řenec, vracela se k Úhlavě pod Prusinami, přecházela přes Radbuzu nad Dobřany a běžela odtud po čáře tažené jižně od Sekyřan až ku pomezí Mežska. Jsou paměti, že území to dáváno bylo za úděl členům knížecí rodiny; takž čte se u Dalimila, že kn. Břetislav I. dal je synu svému Spytihněvovi. Kosmas ale naproti tomu praví, že Spytihněv měl v držení Žatecko. Může být, že užíval obojího, a že Kosmas uvádí co se mu právě vidělo, anebo že dříve držel **P**-sko pak Žatecko. R. 1224 jmenuje se údělným knížetem králevič Václav I., který nejspíše spravoval k údělu **P**-skému i sousední župy Domažlickou a Klatovskou. **P.** byla také sídlem arcijahenství; toto dělilo se, když k němu připadlo i arcijahenství Rokycanské ve XIV. st., na dekanáty Plzeňský, Rokycanský a Klatovský. Z arcijahnův znám jest Zdeslav, kanovník Pražský 1172—77; r. 1131 byl arcipryštem v *Plzni* kan. Herold. Z úřadníků uvádějí se: županové Držislav 1160, Sezema 1172, Suda 1177, Držislav 1189 a j. v.; cúdaři Jan, Jimram 1146, Jan 1190 a j. v.; komorník Ratmír (nejspíše ze Skvířína) 1229. Z hradu a ze župy **P**-ské měl klášter Břevnovský darovaný r. 993 požitek z desátého trhu v *Plzni* a desátý peníz ze všech soudních věcí; kromě toho odváděl vladař **P**-ský (*villicus*) klášteru tomu o velkonocích, o letnicích, na den sv. Michala archand. a o vánocích pokaždé 300 peněz. Klášter Kladrubský měl r. 1186 darovaného sobě koželuba Bezuje na hradě nebo snad spíše v podhradí **P**-ském. Na hradě připomíná se palác knížecí r. 1109, když tam Vladislav slavil svátky vánoční s komonstvem svým; z r. 1239 máme vědomost o kapli **P**-ské, ku které náležela dědina v Benešovicích, postoupená později klášteru Kladrubskému za dědinu Štáhlavu. Dalších podstatných zpráv o *Plzni* se nedostává, ze stavu ale, v jakém se okolo polovice XIII. stol. nalezala, dá se souditi, že zkvétalo podhradí mnohem rychleji, nežli při ostatních hradech župních v západních Čechách. R. 1272 byla **P.** již tak rozsáhlá a zámožná, že dobyla si od Přemysla II. povýšení na město; toho čssu počaly se také asi stavěti hradby městské, jimiž se stala potom **P.** v dějinách českých tak důležitou. Václav II. založil tu, jak již pověděno, r. 1297 klášter minoritský. Když Jan Lucemburský, na místě Jindřicha Korutanského za krále Českého zvolený, vtrhl do země České, **P**-ští bez otálení k němu se přivinuvše přijali jej s plesáním do města svého a vypravili s ním ihned ku Praze houf zbrojného lidu, který mu města dobývati pomáhal. Za ochotnost tuto a věrnost vždy osvědčovanou dovolil král 1320, aby ze svých 278 lánů pozemků nic více nad 87 hřiven stříbra platu ročního odváděti nemuseli; r. 1337 propůjčil mimo jiné řezníkům, kteří zvláště vydatně žoldnéře Jindřichovy z Prahy vyháněti pomáhali, taž práva, jaká měli řezníci pražští. Karel IV. pustil r. 1363 městu výroční trh, který by se odbýval 8 dní před a 8 dní po svátku sv. Bartoloměje, a 19. října 1372 udělil obyvatelům

právo, aby mohli jak za životů svých tak pro případ smrti všecko své jmění odkazovati dědičně bez překážky. Václav IV. podřídil r. 1381 celý tehdejší **P**-ský kraj soudní moci magistrátu **p**-ského, dovolil 1383, aby město mohlo vybírati mýto a slevil měšťanům s daně pozemkové 60 hřiven stříbra. O dalším vyvinování vnitřním nemáme žádných zpráv až do času válek husitských. **P.** vřaděna byla v zákoně Karla IV. mezi ty hrady a města, která nemají nikdy od koruny České odjíti; jsouc městem královským řídila se tímž způsobem jako jiná města. Ku konci XIV. a v první polovici XV. stol. činí se časté zmínky o rychtářích z té příčiny, že v dobách těch dědičné rychtářství zhusta z jedné osoby na druhou přecházelo. R. 1319 držel rychtu se vším příslušenstvím Bušek ze Hřešihlav, r. 1328 potvrdil král Jan rychtářství to Tyrmanovi Lemvordovi, měštěninu Kutenskému a jeho dědicům, 1360 potvrdil Karel IV. darovací list na rychtu Petrovi a Janovi řečeným Laimwater a jich budoucím dědicům; roku 1382 držel ji Jindřich z Dvoru, 1425 bratří Václav a Ondřej a paní Regina, nejspíše sestra jejich. Bratří tito postoupili asi své díly Regině, jelikož tato uvádí se r. 1426 co jediná držitelka rychty **P**-ské. Regina odkázala jeden díl manželu svému Ondráčkovi, kterýž pak dostav druhý díl od Albrechta z Týnce odkázal celou dceři své Lucii, a ta odevzdala ji manželu svému Kmoškovi ze Hřešihlav. **P**-ští odňali později rychtu Ondráčkovi Oremusovi, a drželi ji poplatky a užitky z toho berouce. Ondráček vznesl stížnost o to na soud zemský, a sněm Benešovský r. 1473 rozsoudil tak, aby těch poplatků nebrali a vynajíti se dali před pány řediteli a na tom přestali oč je ti rouzsoudí. Ve válce husitské stala se **P.** městem po Praze nejdůležitějším, a na stupni tom udržela se podnes. Václav Koranda, farář u sv. Bartoloměje, náležel k nejhorlivějším stoupencům Husovým, přičiněním jeho roztoužily se mysli dávno po novotách náboženských a přilnuly proto k učení jím hlásanému. **P.** stala se přítulkem všem radikálním přívržencům nového učení, kteří jinde pro své smělé novoty stíháni byli. Způsobením těchto vytlačeni ponenáhlu z města všecky osoby novému učení zjevně odporné, do kostelů zavedeno přijímání pod obojí, a jakmile došla zpráva o úmrtí krále Václava a o tom, co se bylo v Praze nato sběhlo, obořil se lid na zdejší dva kláštery a vytloukl je. Brzy na to vydali se nejhorlivější s Korandou na pouť k hromadě na 30. září na „Křížky." Na Křížkách přidružili se po ukončení slavnosti k těm, kteří bratry a sestry pražské domů doprovodili, a pomáhali v Praze pilně vybíjeti kláštery a kostely. Jiné zástupy z *Plzně*, z vůkolí a jiných měst táhly do Prahy k hromadě určené na 10. listop. a byli tudíž první, kteří krev prolili za novou víru. V Praze potom bojovali pod Žižkou proti královským. Když s těmito uzavřeno 13. list. příměří, odebral se Žižka, rozmrzen z toho, s **P**-skými domů se vracejícími do *Plzně* a s ním šly valné houfy, jež se vůdcovství jeho podrobily. Žižka měl v úmyslu udělati z *Plzně* střediště i hlavní ohradu husitství, pročež vyhnal z města všecky katolíky, kteří tu zbyli, shromažďoval tam veškerou brannou moc svou, opevňoval hradby proti možnému na ně útoku, a jal se bojovníky své cvičiti ve zbrani. Na *Plzni* oblehl Žižku s vojskem královským Bohus. ze Švamberka; co však tuto spolu harcovali, podařilo se Husitům zmocniti se 21. ún. 1420 Ústí Sezemova a na blízké hoře založiti nové město, jemuž dali jméno Hradiště hory Tábor. I dali o tom správu Žižkovi do *Plzně*, žádajíce něco lidu jeho na pomoc, kterýž seznav důležitost věci poslal jim rytíře Chvala Řepického z Machovic s houfem statných bojovníků. Tím však zemdlil se znamenitě, kdežto vojsko obléhající jej, nyní pod velením Václava z Dubé, co do počtu i síly denně se zmáhalo. A poněvadž zároveň i měšťanstvo počalo ustávati v dobré vůli své, pročež Žižka postoupil město pod smlouvami, aby jemu a všem, kdož by s ním jíti chtěli, přán byl volný a bezpečný obchod do nového Tábora. Po odchodu Žižkově uvázal se Václav z Dubé v město **P.**, ježto vráceno byvši katolickým obyvatelům svým od té doby stálo v přední řadě mezi nepřáteli Husitů a také později vždy při straně katol. v Čechách. Se Žižkou vytáhlo z *Plzně* všeho všudy asi čtyry sta osob i s ženami; vozů bojovných měl dvanáct a koňů jízdných devět. Rozumí se samo sebou, že se do města vrátili všickni katolíci odtud vypuzení; aby se vymstili Husitům za příkoří utrpěné, ustanovili pro budoucnost, kdoby státi se chtěl měšťanem, aby přísahu složil na víru katol. a pod věrou svou slíbil žádného Husitu ani nepodporovati ani mu útulku v domě svém nepopřáti. Sigmund pak, aby utvrdil obyvatele ve věrnosti k učení katol., daroval městu ještě r. 1420 všecky domy a pole těch, kteří pro svou novou víru z města odejíti museli. Roku 1420 uvádí se co nejvyšší hejtman v *Plzni* Jan z Lestkovec, bezpochyby na místě Václava z Dubé. **P.**, jsouc osazena silnou posádkou, byla odtud středištěm válečných operací katolických pánů proti Husitům a pozdější jednoty Strakonické proti králi Jiřímu. Z ohledu toho zamířeno bylo i několik výprav křižáckých zrovna na **P.**, aby vojsko pak opírajíc se o město to mohlo vydatně proti Husitům působiti. Důležitost *Plzně* co klíče ke krajinám severozáp. uznával i Žižka i Prokop Holý, a proto hleděli ji do své moci dostati. R. 1421 14. ún. přilehli protož Husité k městu a zmocnili se v prvním útoku jeho předměstí i mlýnův. „I bylo jest tehdáž v městě drahně urozených pánův se služebníky svými a mnoho kněží, kteřížto bránili udatně zdí městských. Avšak když minuly čtyry neděle, a srubové i podsebití na zdech z pušek již velikou škodu byli vzali, **P**-ští bojíce se valného outoku od nepřátel, dali se do rokování, a svolením obou stran, totiž Pražanův i Táborův a pánův spojených s jedné a Plzenských s městy Stříbrem, Domažlicemi a Tachovem i celým ostatním krajem **P**-ským s druhé strany uzavřeno příměří až do nového roku 1422, v kterémž **P**-ští zavázali se žádati hned skrze posly na Sigmundovi, aby ke čtyrem článkům Pražským přistoupil, aneb aspoň jim přistoupiti dovolil; a však buďto že král to učiní nebo nic, **P**-ští v jednom měsíci ode dne smlouvy zběhlém vždy jsou povinni dáti svobodu oněm článkům ve všech městách, městečkách i vesnicích svých, též kněžím praž., aby nejen slovo boží bez překážky tam kázati, ale i každému, kdož by chtěl, večeři Páně pod obojí způsobou přisluhovati mohli. Po uzavření smlouvy té rozpuštěno jest pole a vojsko hnulo se dále k Chomoutovu. Ale **P**-ští vypravivše posly své ku králi, jali se každodenně opravovati zdi a příkopy městské, aniž kdy jakého kněze husitského do města svého pustili." Naopak počali brzy sami zjevnou válku proti Husitům a jich přívržencům. Dobyvše města Rokycan a tvrze Štěňovic obehnali v pol. měsíce listop. hrad Krasikov; k jehožto ale pomoci přispěv Žižka po krátkém boji sehnal **P**-ské s bašt a dodal špíže na hrad; i byl by veliké krveprolití způsobil mezi nepřáteli, kdyby jim byl nepřichvátal v nejvyšší potřebě na pomoc pan z Plavna s houfem jezdcův, který donutil Žižku pustiti od boje a odtáhnouti s bojovníky svými k Žatci. **P**-ští

a p. Plavenský, jsouce počtem silnější, táhli jemu v zápětí a mnohými na cestě harci k boji ho dráždili, až konečně je odrazil u Žlutic na hoře Vladoři, když byli marně tři dni vozovou jeho hradbu oblehali. R. 1422 odbýval se v *Plzni* sjezd panův kat. i hus., neznámo za jakou příčinou; r. 1424 **P**-ští spojili vojsko své s některými pány na záhubu Žižky, když táhl od Klatov k *Plzni*. Žižka nemoha se s přesilou znamenitou měřiti spěchal mimo Kralovice do Žatce, a **P**-ští obrátili se od Kralovic potrestat Klatovské za to, že dali byli Žižkovi, když byl posléze u nich, 300 branných ku pomoci. Pomsta jejich záležela v tom, že položili popelem netoliko předměstí Klatovská, ale všecky vesnice a mlýny na půl míle v okolí. R. 1426 zavřeli tu v *Plzni* zemané a města kraje **P**-ského spolek takový, aby žádný z nich neuzavíral s nepřáteli církve svaté smluv a příměří, leč by k tomu byla vůle všech ze spolka; také žádný aby nepřátelům holdů nedával a všickni aby je „hubili stále a statečně až do toho všeho což mají, svých hrdel v tom žádnou měrou nelitujíce; kdoby pak se za kacíře přimlouvati chtěl, aby jakožto přítel jejich považován a trestán byl. A podle zápisu toho drželi se **P**-ští věrně, vynikajíce zvláštní horlivostí v odporování Husitům. Po vítězství u Tachova a dobytí města tohoto přitrhl Prokop Velký r. 1427 k *Plzni* s celou mocí táborskou; poležev tu ale několik dní bez prospěchu uzavřel příměří s katol. jednotou v **P**-sku až do sv. Jiří (23. dubna 1428) nejprv příštího, v němž zejména uvolili se **P**-ští poslati o vánocích kněži své k veřejnému hádání o věcech nábož. do Berouna a do Žebráka. Podruhé oblehl Prokop marně **P**. roku 1431, když táhna proti vojsku křižáckému u města Krušinou z Lichtenburka hájeného tábor svůj rozbil. **P**. osvobodila se jako jindy smlouvou, že dá průchod čtyrem článkům Pražským. Prokop ale nepřestal na to pomýšleti, kterak by se města v strategickém ohledu tak důležitého zmocnil. Když tedy nebylo podniknutí na ten čas důležitějšího, počal sbírati r. 1433 vojsko proti **P**-ským, a položil se u města asi v polovici měsíce čce. Ve vojště jeho byli mimo lid venkovský a z mnohých malých měst zejména Táborští, Žatečtí, Lounští, Klatovští, Domažličtí, Stříbrští. Dne 27. srpna vypravili se dobyvatelům na pomoc Pražané obojího města, načež sevřena **P**. se všech stran. Naproti tomu i páni katol. napjali všecky síly své k obraně města. S obou stran stala se úmluva, aby hradové vůkolní stáli v míru, pokud by obléhání trvalo, pod výminkou, že vzdají se bez dalšího boje, jakmile **P**. bude dobyta. Husité se vším úsilím dobývali města, útoky své obnovujíce a asi ze 40 děl ze zvonoviny ulitých a okolo *Plzně* rozestavených koulemi kamenými do města střílejíce; ale **P**-ští neméně statečně se bránili a jmenovitě šťastnými výpady takové škody činili obléhajícím, že tito museli po vítězném výpadu **P**-ských v noci na 1. září ležení své odložiti o čtvrt hodiny dále od města. Protahováním se obležení začalo konečně četnému vojsku husit. nedostávati se potravy (**P**-ští byli se v čas opatřili všelikými zásobami), a poněvadž bližší okolí na čisto již bylo vyplněno a vytráveno, musely četnější zástupy vysílány býti na pícování do vzdálenějších krajin. Mrzutost nad marným dobýváním města a bída v táboru se zmáhající čím dále tím více podkopávali kázeň vojska husitského, až okolo sv. Václava vypuklo prudké zbouření. Příčinu k tomu zavdala nešťastná jízda do Bavor pro sehnání potravy, na kteréž Husité s velkou svou ztrátou byli poraženi. Když chatrné zbytky voje vrátily se do tábora, drábi rozjitření vrhli se na vůdce nešťastné výpravy Jana Pardusa z Horky a svázali ho chtějíce nad ním vykonati soud; a když Prokop jal se ho zastávati a hájiti, jeden z drábů jmenem Tvaroh poranil jej samého stolicí ve tvář tak ukrutně, že se hned krví zalil. Buřiči ustanovili sobě Tvaroha za vůdce; za několik ale dní spamatovavše se prosili Prokopa, aby zase vůdcovství přijal. Tomu znelíbil se život v ležení tak nekázaném, i opustil rozmrzen nad nezdarem posavadním tábor, předstíraje že musí léčiti se v Praze. Brzy potom přivedl Husitům značnou posilu hejtman sirotčí Jan Čapek ze Sán, vrátivší se z Polska, čímž vzrostl počet obléhajících až prý na 36.000 m. Město těžce sklíčené počalo strádati nedostatkem potravy. Zrada v táboře hus. spasila je. Ležel tu s Husity také Přibík z Klenového, nedávno od Táborů ke straně mírných kališníků přestouplý. Ten smluviv se s císařem Sigmundem a obdržev od koncilia za 8000 dukátů obilí a mouky, odtrhl z nenadání s lidem svým od vojska obléhajícího a dodal v úterý velikonoční potravu do města, načež ujev zavřel se na zámku svém Stříbře; ještě jednou podařilo se mu totéž d. 30. dub., a obyvatelé tím posilnění odporovali tím statečněji. V Praze zatím smluvila se strana mírných kališníků s katolíky, a strana aristokratická počala se proti výstředním Taboritům a Sirotkům sbírati. Zvěděvše pak Husité u *Plzně* o útoku, který učinilo Staré město Pražské na Nové město Sirotkům příchylné, odtrhli 8. května od *Plzně* ležení zapálivše tak náhle, že i někteří ranění a nemocní, nemohše se dosti rychle uchrániti, ohněm tam bídně zahynuli. Celé vojsko dalo se v pochod k Hostomicům a ku Příbrami, Táboři táhli zvlášť a Sirotci také zvlášť; Staroměstských část zjímána, ostatní se rozkradli. **P**-ští, kteří ihned z města se vyhrnuli, neměli než jediné dva koně a vesměs jen k 600 branných; i nemohše jich tudíž pronásledovati obrátili se brzy málo se zotavivše proti posádkám okolním a zdobývali i pobořili je. Radost jejich nad osvobozením nebyla větší, než plésání po celých Němcích nad novinami o osvobození města tak důležitého. Vzdávána chvála zvláště hrdinným hájitelům Vilémovi Švihovskému z Risenberka, Pertoltovi z Risenberka i z Dolan, Hrdkovi z Duban a Lvíkovi z Rovného, kteříž se tam sami byli dali zavříti, pak úřadům městským: Václavovi, Ditlikovci rychtáři a konšelům Jánkovi, Narožníkovi a Korandovi. Hned na to šlo poselství k císaři a ke sboru, vypravujíc kterak to město vynaložilo na bránění své v posledních letech sumu sedmdesáti tisícův zlatých, z nichžto že 24 tisíc ještě dlužno zůstává, i prosíc o další pomoc k zapravení dluhu. Na památku osvobození města od vojska husitského slavila **P**. každoročně *Nový svátek* v měsíci květnu tu neděli po sv. Stanislavu. Před časy táhlo v ten den všechno ozbrojené měšťanstvo, oděné ve staré železné přílby a pancéře posud ve Zbrojnici v radním domě chované, s duchovenstvem a městskou radou u slavném průvodu ostatního obyvatelstva Pražskou branou přes král. most ven z města na náspy, a odtamtud po obdrženém slavném požehnání církevním zase do města se vracelo. Císař Josef II. 1784 tyto průvody **P**-ům zastavil a rozkázal, aby se nový svatek jenom v kostele slavil. Když takto zprostili se obyvatele nepřítele, vypravili ihned pomoc svou straně aristokratické, již pomohli poraziti Prokopy u Lipan. Za služby tyto odpustil cís. Sigmund *Plzni* znamenitou sumu, kterou se byla vypůjčila od Albíka, tělesního lékaře krále Václava IV., a z níž platila posud král. fiskovi 58 kop gr. pr. úroku; téhož ještě r. (1434) dal městu zlatou bulu, kterou je osvobodil ode všech berní král. a ode všech mýt a cel

v celé říši Německé, k čemuž přidal, aby vybírati směli v branách svých clo ode všech pocestných. R. 1446 odbýval se tu sněm stavů katol., na němž sobě slíbili pode ctí a věrou podle sebe státi; r. 1449 sjeli se tu členové jednoty Strakonické a opětně r. následujícího; r. 1453 a 1457 potvrdil král Ladislav městu dřívější privileje; r. 1457 nařídil také, aby se obracely na opravování hradeb všecky poplatky podtud od Židů komoře král. odváděné, a všickni věřitelové aby do tří let město o jistiny své neupomínali. **P**. vždy odporujíc Husitům a Jiřímu z Poděbrad neméně, dokud ještě byl správcem zemským, vyslala zástupce svého k volení nového krále r. 1458 a uznala bez odporu Jiřího za svého pána. Když tudíž král Jiří bral se do Chebu r. 1459 a dne 4. dubna dorazil do *Plzně*, uvítán tu se slávou a plesem netušeným; neméně nadšeně uvítali jej, když přijel sem v měs. říjnu na sjezd, na kterém se mělo konečného narovnání s kníž. Bavorským docíliti. Na sjezd ten nádherný a důležitý ke dni sv. Havla rozepsaný dostavil se král Jiří s Janem z Rosenberka, Zdeňkem ze Šternberka, Jindřichem ze Stráže, Zbyňkem Zajícem, Prokopem kancléřem a jinými drahně pány a rytíři (11. října); s kn. Ludvíkem Bavorským přijeli Volfgang ze Šaunberka, hr. Ludvík z Öttinku, Jan della Scala atd., s falckrabím Fridrichem biskup Vormský, hr. Hes z Leiningen, lantkrabě z Leuchtenberka, Schenk Filip z Erbachu a j. Stvrzeny tu a dokonány úmluvy Domažlické; totiž: král vstoupil s kn. Ludvíkem v jednotu, pře měly přestati a teprv po smrti obou každá strana užiti spravedlnosti své, kníže Ludvík měl králi půjčit 30.000 zl. rýn., a za ty měl mu Jiří zapsat hrady, o něž právě pře vedena. Jednáno též o spůsobu, jak by se dala mince v říši napraviti, se strany české pak o ubezpečení silnic pro kupce vůbec, o zastavení škod veřejných, postihování jich cestou právní atd. Času toho zdá se, že potvrdil Jiří privileje městské a dal městu druhý trh na pondělek po druhé neděli postní. R. 1462 zrušil papež Pius II. kompaktáta; mnohá města a veliký počet šlechticů českých počali zase Jiřího odstupovati a pobádání jsouce z Říma utvořili jednotu panskou. **P**. dlouho ve věrnosti ku králi trvajíc počala se konečně též na strany děliti. Nejhorlivější katolíci, kteří by byli rádi ihned králi odpověděli, počali na vyzvání legáta Rudolfa bisk. Lavantského 1466 z Vratislavi působiti opět proti Husitům, kteří se tu zatím rozmohli; druhá strana, majíc v čele rychtáře městského O n d ř e j e O r e m u s a vydala se po novém roce ku králi do Prahy a žalovala, že se jí hrozí stavením služeb božích, setrvá-li v poslušenství jeho, a že jest se obávati, aby jednota panská nezmocnila se města jejich. Král slíbil dáti do města posádku. Ale mírná tato, pokojechtivá strana vypuzena jest brzy horlivci katol., štvanými od doktora Tempelfelda. Již 28. dn. přijel jeden z konšelův **P**-ských do Vratislavi, aby u legáta i města dožádal se pomoci k vedení boje proti králi, nepřinesl však odtud nežli 500 dukátů; štědřeji propůjčil se papež, ku kterémuž časem stejným vypraveno bylo podobné poselství. Když pak blížilo se vojsko král., měšťané, zpraveni byvše od zpytáků o příchodu jeho, zavřeli brány, osadili zdi městské lidem branným, a nejen nepustili královských, ale s posměchem a násilím odehnali jich od sebe; potom pak, jakoby jim křivda se stala, odpověděli králi, an prý úkladně zmocniti se chtěl města jejich. Následovala válka několik neděl, o kteréž ale podrobně není více vědomo, nežli že **P**-ští sami vypálili a obořili předměstí svá i že měli v žoldu netoliko několik panošův českých, ale i jakési Švejcary a Šváby; vůdcem vojska král. proti nim byl rytíř Mikuláš Střela z Rokyc. Působením legáta Rudolfa nezadlouho **P**-ští přijati jsou do panské jednoty české, a věc jejich splynula napotom ve vyjednávání s touto. Na přímluvu Jana z Rosenberka, kterýž od jednoty panské odstoupil, slíbil král Jiří po dlouhém zdráhání nechati **P**-ských u pokoji až do sv. Jana; později svolil až do sv. Havla, však jen ústně a nikoli zápisem; mezi tím pak měli do dne sv. Matouše **P**-ští podrobiti se rozsudku mocnému několika pánův z obojí strany vybraných, jichžto vrchním rozdílcem měl býti kn. Olešnický Kunrat Černý. Vedle bouřlivých těchto běhů polit. zaznamenati dlužno i událost v kulturní historii veledůležitou, že v **P**-i založena byla prvá knihtiskárna v Čechách a první kniha tu vydaná jest *Trojanská historie* r. 1468 vytištěná, druhá kniha posud známá jsou *Statuta Arnesti*, vydána r. 1476. První známá kniha z pražské tiskárny vyšlá jest od r. 1488, a z kutnohorské od r. 1489. V bězích polit. vystupuje *Plzeň* hnedle po smrti krále Jiřího zase do popředí mezi městy českými. Ještě za života krále toho byla se zjevně hlásila a podporovala jednotu katolickou, s králem Matiášem proti Jiřímu válčící; měla na sjezdu v Olomouci 1469 zástupce své a volila s Budějovickými Matiáše za krále Českého. Matiáše přidrželi se pak **P**-ští proti Vladislavovi, nástupci Jiřího Poděbradského, a bránili se s počátku proti nepřátelům vlastními žoldnéři. R. 1471 vstoupil dne 6. bř. Dobrohost z Ronšperka na Týně Horšově za sebe, služebníky své a **P**. v příměří s Rackem ze Švamberka, purkrabím na Domažlicích, a s městem Domažlicemi. Času toho měl Matiáš v *Plzni* takový vliv, jaký vůbec mohl míti ve městě mimo obor působnosti jeho stojící. Zachovala se zpráva, že jmenoval muže sobě milého hofrichtářem tamž; a r. 1471 byl jím J a n L a š t o v i c e. I hleděl protož dodáním vlastní posádky utvrditi moc svou i v těchto stranách; **P**-ští, když jim dal věděti, vymlouvali se, že přijmou cizí žoldnéře, až by jim od nejvyššího hejtmana Bohuslava ze Švamberka rozkázáno bylo. Matiáš psal tedy podruhé 1477 divě se tomu, že by více poslouchati chtěli hejtmana, než pána svého dědičného. Vyčítá jim dále, že nerozpomínají se na nejpilnější svou potřebu, když lidi své a jiné potřeby k obraně jejich posýlal, nákladův velikých nelituje, škody nenabyté proto bral a užitku svého v tom nehleděl, proti nepřátelům svým i jejich vždy raden a pomocen byl. Proto přikazuje co pán „dědičný,“ aby lidi ty k sobě přijali a nebáli se od nich útisku nějakého, poněvadž mají jim býti bez překážky a beze škody, toliko k obraně a ku pomoci. Vojsko toto dostavilo se právě v čas; neboť již r. násled. vypraven Burian z Gutšteina asi s 5000 branného lidu proti *Plzni*, o niž se s tak slabým vojskem ovšem nadarmo pokusil. Teprvé r. 1478, když se stalo úplné narovnání mezi Matiášem a Vladislavem, vyminěno i to, aby **P**-ským chování jejich posavadní odpuštěno bylo. R. 1483 vypukl v Praze krutý mor; král utekl proto i s dvorem svým do *Plzně*, a když i tam počali mříti, zabral se do Moravy. R. 1503 sešli se v *Plzni* páni katoličtí, aby se smluvili o návrhu strany obapolné tolerance s podobojími. R. 1504 propůjčil Vladislav městu právo, aby si smělo panské a rytířské statky kupovati a do desk klásti, dále aby si mohlo po 10 let vlastní peníze raziti, a aby nemuseli Židy do města svého přijímati, a ty, kteří by tu již byli, za důležitou příčinou směli z města vypověděti. Příležitost k tomuto naskytla se dosti brzy; neboť když několik Židů okradlo kostel v Hostouni, obec vypověděla je z města vše-

cky na časy věčné. Do této doby padá také svár P-ských s Janem Bavůrkem ze Švamberka. Ten napadl několikráte, neznámo z jaké příčiny, statky městské, začež P-ští obehnali r. 1507 tvrz jeho Křenov a dobyvše ji štali Bavůrka s dvěma jinými škůdci svými dne 4. ún., načež prý dostaly se statky jeho městu v náhradu. R. 1507 stihla město veliká záhuba. V pondělí totiž před Božím tělem (31. kv.) a potom ve čtvrtek (10. čna) podruhé vyhořelo město P. ohněm kladeným na několika místech; v městě 130 domův od Pražské brány po pravé ruce až k Stříbrské bráně. Brány i věže shořely a při tom i něco lidí se zadusilo; a v předměstí Stříbrském vyhořelo více než 70 domů; 28. čce hořelo zase a popelem lehlo celé předměstí Pražské se všemi stodolami a zásobami, a v městě mnoho domů, mezi nimiž i radnice. Král Vladislav odpustil proto městu berni, kterou odvádělo podkomořímu zemskému, a daroval mu také berni z města Žatce. Za krále Ludvíka zuřil v městě r. 1520 strašný mor, na kterýž 1800 lidí pomřelo; r. 1526 pak vyhořela v městě celá řada domů od brány Saské až ke bráně Říšské. Nástupce Ludvíkův Ferdinand I. pustil městu některá práva k dolování na síru a vitriol právě počaté; dolování však ne příliš skvělé zašlo brzy vzdor tomuto nadání. R. 1547 poskytla P. vedle Budějovických a Ústských pomoc Ferdinandovi na lidech a penězích, a zavázala se odváděti ročně z každého sudu piva, který by se v městě uvařil, groš bílý do čtyř let; když pak po porážce protestantů u Mühlberku, 14. dub. 1547 Ferdinand trestal odpořilé pány a města ubíráním jim práv, svobod a statků, zůstala *Plzni* práva a nadání její neztenčená, ano v odměnu uděleno P-ským právo, aby na sněmích hlasovali hned po městech Pražských, čímž vyhlášena P. fakticky za druhé město v Čechách. R. 1561 ustanovil král, aby žádný nemohl státi se měšťanem v *Plzni*, kdoby nebyl syn P-ana, nebo nepojal dceru n. vdovu po měšťanu za manželku. Rudolf II. dal městu pak r. 1580 třetí trh výroční na sv. Martina; r. 1582 ujel panovník tento z Prahy před morem a zdržel se nějaký čas v *Plzni*. Znova vypukl mor r. 1588 s počátku léta a trval až k sv. Martinu. Roku následujícího rozzuřil se v Praze, a Rudolf odebral se podruhé s celým svým komonstvem do *Plzně*, a bydlel tu od 14. září 1589 až do 4. čna 1600 v domě, který posud stojí v severní řadě na náměstí a jemuž se posud císařský dům říká. Dne 7. října 1599 dostavilo se sem vyslanectví velkokniž. Moskevského Feodora, vyjednávajíc spolek proti Turkům, a 13. ledna 1600 přibylo poselství kn. Valašského Michala, zvěstujíc že pokořeny jsou Sedmihrady. Jako Ludvíka, Ferdinanda I. (o čemž srv. *Archael. Památky* 1864, str. 81) a Maximiliana, tak podporovali P-ští i Rudolfa II. ve válkách tureckých buď jenom poskytujíce co sněmem bylo povoleno, nebo i k získání přízně mocnářovy větší pomoc na lidech a na penězích podávajíce. Do r. 1612 na př. půjčili králi Rudolfovi 17.527 kop míš., a když opět se domáhal od nich pomoci, vydlužili se na to sami od Karla, Maximiliana a Gundakra bratří z Lichtenšteina 12.226 kop. Hned po smrti Rudolfově hrozili páni tito, že se uvážou ve statky P-ských, jestli jim nebude do 17. kv. 1612 zaplaceno. Než však suma sehnána byla, zavázal se král Matiáš 16. října 1613 zaplatit na hotovosti nejenom bratřím z Lichtenšteina, ale i to, co byli P-ští ze svého půjčili; i s úroky obnášely podpory ty 36.774 kop 26 gr. 3 den. Matiáš obnovil také 1617 privileje městské a potvrdil smlouvu, již měšťané sami mezi sebou byli uzavřeli, aby totiž statky a jiné zboží ne cizincům, ale toliko obyvatelům v městě usedlým prodávány byly. Válka třicetiletá v Čechách počavši uvalila na zemi veliké pohromy; P. neméně zažila zlým tehdejších běhů válečných a nepřátelského svého proti stavům nekatolickým smýšlení. Již r. 1608 nepodepsali P-ští vedle Budějovic a Kadaně stížné články o víru a neřády zemské Rudolfovi podané; potom pak osvědčovali, kde jen se příležitost udála, že jsou odpovědnými nepřáteli stavů evangelických. Jakmile tedy počali stavové po osudném vyhození cís. místodržitelů vojsko sbírati, poslal Matiáš hejtmana Felixe Dornheima s mocí zbrojnou do *Plzně*; zároveň nařídil opatům blízkých klášterů Chotěšovského, Plasského a Teplského, aby všemožnou pomoc městu poskytli. P., jsouc na silnici do říše a Falcka horního, mohla vždy překážeti dopravování pomoci do Čech od jednoty protestantské. Když tedy Arnošt Mansfeld vypraven byl po ujednaném míru mezi králem Španělským a vévodou Savojským od jednoty této do Čech, zamířil ihned k *Plzni*, aby opanoval důležité toto město. P-ští projevili sice s počátku ochotu svou se stavy býti zajedno anebo aspoň nemíchati se do rozbrojů, o čemž podali i písemné vyjádření, když ale utekli se do města úplně katolického jesuité z Prahy a odjinud vyhnaní, tu počali se jaksi rozpakovati. Císař také poslal jim mandát po Dornheimovi k vytrvalosti napomínaje a brzkou pomoc slibuje; zatím aby Dornheim všemožně město bránil. Císařský tento list nezůstal bez úspěchu; shledávána zbroj, a že v městě byla slabá posádka, ozbrojil magistrát všecky řemeslnické tovaryše, zavřel silnice a dal zajmouti několik šlechticů, kteří se tudy ku Praze ubírali. Zároveň stalo se město útočištěm katol. kněží; blízké kláštery daly sem odvésti své zboží a Teplský a Chotěšovský zjednali na svůj groš některé žoldnéře, což i někteří blízcí šlechtici katol. po nich činili. Direktoři vědouce o tom poslali již v červenci několikráte do *Plzně*, jako Adama Kokořovce a j. v., ty ale P-ští ani do města nepustivše vzkázali, že toliko JMC. chtějí poslušni býti. Ani druhé vyzvání stavů, aby P-ští alespoň neutrálně se chovali, neprospělo; tito naopak zjednavše si v Rakousích žoldnéře počali vyhrožovati Domažlickým, Stříbrským, Klatovským a Rokycanským, statky jejich plenice; za to oplatilo se jim vojsko stavovské u Chotěšova položené tím, že jim zajalo některá stáda. Dampierre dostal se mezi tím k Jindřichově Hradci, a P-ští nabyvše z toho zmužilosti počali tím směleji na sousedy najížděti. Pustili také do světa pověst, že Mansfeld z Horního Falcka do Čech táhnoucí jest v službě císařské, aby protestanty zmátli. I ztalo se, že sebrali se sedláci a záseky zdělavše že se postavili proti Mansfeldovi; zvěděvše ale proč do země táhne sesílili houfy jeho. Mansfeld táhl přes Kladruby do Chotěšova, odtud pomalu k *Plzni*, zastaviv se v Krochmici. Když pak se k městu přiblížil, vyšel Dornheim hned za noci potom s vojáky z města, zapálil vlastní rukou předměstí mezi řekami Mží a Radbuzou, při čemž množství potrav a jiných zásob zkaženo; také posekati tam dal zahrady, aby nepřátelé stromy se zakrývati nemohli. Město P. bylo toho času dobře opevněno; za širokým a hlubokým příkopem, jenž vodou byl naplněn, vypínali se pevné náspy; za těmi pak vykopali obyvatelé nový příkop, aby mohli se i tenkrát brániti, když by nepřítel hradby zlezl. I bylo město plno odhodlanosti, vědouc dobře, že za starých časů ubránilo se velmi krutému obléhání. Dne 16. září přitrhl Mansfeld k samému městu a počal se okopávati, aby mu obležení škoditi nemohli; tito stříleli a doráželi naň s několika domů a věží na předměstích; vidouce ale, že by se tu neudrželi, zapálili je a utekli do města dne 18. září. Tím spů-

sobem spáleno bylo všecko před hradbami na záp. straně až na dva mlýny na Mži, v kterých se položili vojáci Mansfeldovi; několik dní na to spálil Dornheim i předměstí Pražské až k druhému mostu, ušetřiv toliko mlýn, do kteréhož a přílehlého pivováru a lázně vložil silnou obranu. Mansfeld měl toho času toliko 2600 pěších a 9 praporců jezdců, tedy asi 3500 mužů, a šest kusů hrubé střelby; na den sv. Michala Archanděla přitrhlo do ležení 781 mužů stavovského lidu s 2 moždýři pod Volfem Fridrichem Lemmingerem. Těmto vykázal Mansfeld stanoviště proti bráně Litické a nařídil, aby zakopali se tu náspem 40 kroků dlouhým a 40 kr. širokým; 2. října přitrhly nové dva praporce vojska pomocného z okolí Stříbra a Žatce, a rozbili stany na levém břehu Mže a na severu od města. Mansfeld posíliv je některým houfem zkušeným nařídil, aby zmocnili se vypáleného předměstí Pražského. **P**-ští nenadějíce se žádného útoku se strany této, neměli tu žádné hrubé střelby, a tak se zmocnili míst těch Mansfeldští beze ztráty, opanovavše i věž, která vedla vodu do města; tím obklíčeno bylo celé město a obleženým všecko spojení s vůkolím přetrženo. Po některém čase přivedli ještě něco vojska hejtman Tobiáš Preuner a Jan Krištof Gräfinger, a tak bylo obléhajících asi 8000 mužů (někteří udávají až na 16.000 mužů, což jest zajisté přehnáno). Direktoři svěřili konečně vrchní velitelství, jež posud měli komisaři, Mansfeldovi; ten bez prodlení svezl všecku střelbu proti bráně Litické a vystřílel hnedle veliký otvor ve zdi; na druhé straně přepadlo několik odvážlivců mlýn a pivovár na předměstí Pražském, od **P**-ských špatně hájené, a zapálili obojí. Také obdržel Mansfeld dvě velká děla z Prahy a mohl tudíž k řádnému obležení přikročiti tím spíše, že ztráty jeho (zabito mu posud 300 m.), postřílením, nemocemi a přebíháním způsobené, nahradil nový houf zbrojnošů v Loketsku sebraný; nedlouho potom přivezl Mansf. sám z Prahy, kamž odebral se pro instrukce k direktorům, nová dvě děla. Puštěn útok první na město sice bez účinku; ale zastřelen Dornheim, pevnost náspů za noci při záři pochodně prohlížeje. Jiná rána zasazena obleženým tím, že v levo od brány Pražské proti „Staré lázni“ vystřílen nový průchod do města. Hlavní útok určil Mansfeld na 21. list., nařídiv, kdyby město bylo dobyto, aby se šetřilo žen a dětí a těch, kdož by nalezeni byli beze zbraně. Útok počal v 1 hod. odpoledne; alarmováno na všech místech, aby obležení nevěděli, kam hlavní sílu stáhnouti. Nejlepší své houfy poztavil Mansfeld na místech, kde hradby byly rozstříleny; nejdříve dostali se útočníci na náspy u Staré lázně a vedrali se do domu toho; **P**-ští ohradivše se proti domu tomu stříleli do něho bez ustání; zatím zlezeny hradby i na druhé straně. Vojsko stavovské tisklo obležené vždy dále ke středu města. Tu naházeli obležení v úzké ulici, kterou za nimi nepřátelé od staré lázně tlačili, na rychlo barikádu; mansfeldští ale prodrali se postranními uličkami na náměstí, což vidouce měšťané rozběhli se do domů svých a ostatní vojsko vzdalo se. Již počali někteří drancovat domy, to ale Mansfeld zabránil. Boj skončil se ve 4 hodiny ráno; posádka 400 m. (mezi nimiž 166 m. ozbrojených sedláků) puštěna z města se svinutými praporci a obrácenými puškami; sedlákům odebrány u brány zbraně a dány na znamení pokoření bílé hůlky; měšťanům odpuštěno, když slíbili, že zaplatí 100.000 útrat válečných, zaopatří vojsku potravní zásoby, že poslušni budou potomně vždy stavů pod obojích a pánův direktorův, a že berně uložené bez odporu budou odváděti. Jenom kat městský, kterého viněno z čarodějného ubližování mansfeldským, pověšen na šibenici; také i to zajisté nebylo po chuti obyvatelům, že odbývaly se po všech kostelích služby protest. a že Čechové do města vtrhlí veřejně a slavně přijímali pod obojí spůsobou. Obležení to, jež 7 neděl a 5 dní trvalo, stalo vojsko stavov. 600 m. mrtvých a těžce raněných. Padla tedy **P**., o níž napsal byl básník jakýsi: *Virgo fui, nullo viciata a milite* (pannou byla jsem, žádným nepřemožena vojákem). Direktoři uložili měšťanům **P**-ským, aby ve dvou měsících všecky domy a statky rozprodavše nejen města ale i celého království prázdni byli. Rozkaz tento přísný nikdy skutečně nebyl vykonán, jelikož důstojníci Mansfeldovi raději měšťany zadrželi, aby je po chuti své i dále mohli odírati. K následkům dobytí podotýkáme i to, že ovšem všecky zásoby dobytka, obilí a zbraně staly se kořistí vítěze; Mansfeld dal také sejmouti zvony s věže kláštera frant. a z těchto v Norimberce děla ulíti. Brzy na to odešel pryč Mansfeld, zanechav v městě posádkou 7 praporů pěších a jezdců; ale r. 1619 vrátil se časně z jara zase do *Plzně*, dal hradby a příkopy opraviti a nových náspů a zásek po spůsobu nizozemském okolo města nadělati. I potom pracováno stále na opevnění, až přitrhli k městu dne 10. října 1620 Maximilian vév. Bavorský a Kar. Bonav. Buquoi, nadějíce se že jim je Mansfeld vydá; ale vyjednávalo se do 21. t. m. marně. Císařští odtáhli potom ku Praze, a Mansfeld, aby město nevyhubil, rozdělil posádku a vložil do vůkolních míst. Když bitva na Bílé Hoře prohrána byla od Čechů, města a pevnosti české buď se vzdaly nebo dobyty byly od císařských. Jenom několik míst, vojáky Mansfeldskými bráněných, posud odporovalo. **P**-ští hejtmané, penězi císařskými získáni, vyjednávali s Tillym za zády Mansfeldovými, který v říši vyhledával pomoci a sbíral nové vojsko. Dne 26. bř. 1621 vzdali konečně město za 140.000 zl., načež se žoldnéři rozešli na všecky strany. To byla doba v dějinách města *Plzně* nejdůležitější; další jeho osudy otáčejí se okolo událostí méně závažných, a proto vyčteme je krátce pořádkem chronologickým. Škoda **P**-ským za posledních válek spůsobená obnášela prý až 2 miliony; město bylo mnoho dlužno jak sousedním osadám, tak jednotlivým osobám. I určil Ferdinand II., aby vrátili městu *Plzni* Rokycanští všecky jeho statky buď koupené nebo zastavené beze vší náhrady; roku 1627 odpustil městu 34.000 zl. pivních grošů, které se byli odváděti zavázali již r. 1615, posud ale dlužni ostávali; komisaři král. spůsobili dále, že mnozí věřitelé katol. odpustili městu polovičku sumy půjčené a všecky úroky zadržalé; konečně propůjčil Ferdinand zlatou svou bulou městu právo: 1) aby odtud žádnému podkomořímu více nepodlehalo, nýbrž magistrát král. komisaři jmenovaný aby vykonával sám beze všeho jiného se v to míchání soudní moc v městě i na všech statcích městských; 2) cís. vojsko táhnouc skrze město má vše, by mu dáno bylo, hotovými penězi platiti; 3) těžká i lehká střelba, která by po odtáhnutí nepřátelských posádek (jako se to roku 1621 stalo) v městě zanechána byla, má se státi vlastnictvím jeho; 4) město nemá nižádným spůsobem k tomu býti donucováno, aby za dluhy král. rukojemství poskytovalo; 5) aby clo v branách zdvojiti mohlo; 6) aby od počátku postu až do Nanebevstoupení Páně každý týden tři trhy na dobytek se odbývati mohly; 7) **P**. má na dvě míle v okolí výhradné právo k odbývání trhů obilních, a nikdo v okršlku tom nesmí obilí ani jinam prodávati, ani jinde kupovati atd.; r. 1630 dodal k tomu císař konečně, aby město nebylo povinno zaplatit dluhy těm stavům,

jichž statky pro účastenství ve spouře poslední zkonfiskovány byly. R. 1633 a 1634 měl v *Plzni* Albrecht z Valdšteina zimní své ležení a chtěl se pro pikle ve Vídni proti němu kuté poděkovati z velitelství; ale generálové jeho, kteří byli mnoho vlastních peněz na vojsko vynaložili, bojíce se aby odstoupením jeho o ně nepřišli, naléhali naň všemožně, aby vůdcovství podržel. Valdštein tedy svolal nejvyšší důstojníky do bytu svého a dal podepsati od nich 12. ún. zápis, že pokud zůstane ve službě císařově, chtějí jemu zachovati věrnost. Po katastrofě Chebské souzeno i 24 nejvěrnějších jeho přívrženců a všickni pak, z nichž bylo i osm měšťanů p ských, popraveni na náměstí v *Plzni* a statky jejich rozdány cís. generálům. R. 1634 zemřelo přes 1000 lidí morem; r. 1639 museli **P**-ští najmouti zase žoldnéře a přijmouti posádku cís. pod Bernardim, neboť Bauer hrozil vtrhnouti ze Saska do země; když pak skutečně vpadl do Čech, pokusil se marně jeden houf vojska jeho o **P.** Od r. 1635 až 1645 opraveny a přestavěny hradby, vedením nejvyššího Jana Lakrona, od brány Pražské až ke klášteru frant., a od 1645—49 od kláštera domin. až ke bráně Malesické; nedlouho před uzavřením míru 1648 pokusili se Švédové opětně nadarmo o ztečení města; téhož také roku zemřelo morem přes 2000 obyv.; r. 1657 daroval Leopold I. městu čtvrtý trh výroční na sv. Petra a Pavla a r. 1660 potvrdiv všecky privileje dodal: magistrát aby se pro útraty s tím spojené vždy až po třech letech obnovoval; klíče bran městských aby se v čase obsazení vojenského u purkmistra chovaly, aby se purkmistr a magistrát ve všech dopisech dvorských a místodržitelských slovutným (*Ehrenfest*) tituloval; dále ustanovil ještě t. r., všecka nařízení městu svědčící aby se nikoliv krajskému hejtmanu, nýbrž přímo magistrátu posílala, a 1677 osvobodil měšťany od placení mýta na mostě v Praze. R. 1729 lehla velká část města popelem, při čemž shořel i domin. klášter s kostelem; škoda páčila se na 558.051 zl. R. 1741 položili se v městě a u města táborem Francouzi a Bavoráci, odtáhše pryč 8 list. zanechali tu 500 m. posádky, která se v červenci 1742 vzdala Karlovi z Lotrink; téhož roku shořelo v městě 29 domů. Za války sedmileté přitrhl r. 1759 do *Plzně* houf Prusů a dal si zaplatit výpalné. To byla poslední rána, jež město stihla. Za časů potomních, zvláště od ukončení válek franc., počalo se město zotavovati a zvelebilo se jmenovitě obchodem tou měrou, že jest zajisté jedním z nejzámožnějších měst českých a po Praze bez odporu městem nejznamenitějším. Za německou osadu vyhlašované osvědčilo mnohým spůsobem za dnů nedávných, že obyvatelstvo jeho jest valnou většinou české a že náleží rozhodně k městům v ohledu politickém a sociálním nejpokročilejším. — V *Plzni* se narodil Václav Koranda, kněz Táborský, Prokop z Plzně († 1453), Doubravský z Doubravy († 1547) dějepisec český, Henricus Scribonius neb Písecký z Horšova († 1586), administrátor arcib. Pražského a slavný vychovatel; Šebestian Scipio vl. Berlička (nar. 1567), jesuita; z mužův o **P.** zvláště zasloužilých jmenovati dlužno purkmistra Kopeckého a prof. Sedláčka, Zaupra a Smetanu. — **P**-ský kraj vyvinul se ze župy **P** ské a potrval v nezměněné své rozsáhlosti za rozdělení země na 14 a 12 krajů až do r. 1751; času toho rozpoltěn a udělán z něho také kraj Klatovský. Za rozdělení toho na 16 krajů spojeno bylo Hradiště původně Klatovsku přivtělené, ku kraji **P**-skému, r. 1817 odtržen severní díl panství Rabšteinského a s panstvím Chýšským k Loketsku připojen, od Rakovnicka dostalo se k **P**-sku panství Plasské. Novým rozdělením na 7 krajů 1849 nabyl kraj **P**-ský mnohem větší rozsáhlosti, posledně však, když r. 1855 země na 13 krajů byla rozdělena, přiděleny části z něho jmenovitě kraji Píseckému. Kraj **P**-ský hraničí nyní k záp. s královstvím Bavorským a kr. Chebským, k sev. s krajem Chebským a Žateckým, k vých. s kr. Pražským a Píseckým a k jihu s kr. Píseckým. Dělí se na 18 okresů: Blovický, Domažlický, Haršůvtýnský, Hostounský, Kdyňský, Klatovský, Kralovický, Manetínský, Nepomucký, Nýrský, Planický, Plzeňský, Přeštický, Rokycanský, Ronšperský, Stodský, Stříbrský a Touškovský. Prostoupen jest kraj **P**-ský v záp. své části Šumavou a výběžky jejími, a zavlažován Mží s přítoky jejími Třemošnou, Střelou, Radbuzou a Bradlavkou, Uslavou a Klobavou. Ze živností má hlavní převahu rolnictví; půda obsahuje: 405.809 □ jit. orné půdy, 84.699 □ j. luk, 5412 □ j. zahrad, 1 j. 315 □° vinic, 77.671 □ j. pastvin, 254.144 □ j. lesů, 35 j. 988 □ j. rybníků a močálů. Obyvatelů počítalo se r. 1857 na 86·02 □ m. v 35 m., 11 msech a 1059 vsech 358.617 (tedy 4169 na 1 □ m.), z nichž bylo 351.120 katol., 1 Armén, 28 Luter., 22 evang. reform., 7446 Židů. Dobytka chovalo se r. 1857: 14.435 koní, 8 mezků, 17 oslů, 160.700 skotů, 192.806 bravů, 6406 koz a 44.938 prasat. — Okres **P**-ský měl 1857 na 5·73 □ m. 31.986 obyv. v 1 m., 1 msi a 48 vsech.

Plzenec starý n. Plzeň stará, něm. *Altpilsen*, ms v kr. a okr. Plzeňském na řece Uslavě, má farní kostel narození P. Marie již r. 1384 co farní jmenovaný, také jest tu okrouhlá románská kaple. — Osada nazývá se proto **P. st.**, poněvadž času jednoho mnozí obyvatelé mnohem doleji na řece osadu jinou založivše ji Novou Plzní nazývali, kteréž pojmenování se udrželo až do války třicetileté.

Plzenský v. Rierenšaft.

z **Plzně Prokop** v. Prokop z Plzně.

Plž velrybí v. Pteropoda.

Plži (*Cephalophora*) činí třídu měkkýšů (v. t.), která se především vyznačuje hlavou a pláštěm, jehož kraj jest volný a nahý, aneb pokrytý jednou neb několika skořepinami, nikdy ale dvěma; plocha břišní tvoří masitou plosku, nohu, kterou se **p.** pohybují. Pokožka těla jest buňkovitá a vylučuje stále sliz, čímž se podobá slizné bláně vyšších živočichů; u větší části *plžů* činí za krkem záhyb, za kterým se rozšiřuje ve vak, v němž leží veškeré vnitřnosti. Vak tento bývá namnoze ukrytý ve vápenité skořápce čili ulitě, kterouž vylučuje zevnější povrch a kraj pláště. Tvar ulity jest rozmanitý: plochý, kuželovitý neb všelijak vinutý; podoba vinutých ulit jest kulovitá, vejčitá, deskovitá neb kuželovitá; mnohdy se podobají ulity věži, točeným schodům, vřetenu, terči, uchu atd.; nejhořejší špičatá část zove se temeno, otevřený široký okraj posledního závitku nazývá se zpodek; kolmá čára obě tyto části spojující jmenuje se osa; přeslen zove se skutečná, vápenitá osa aneb jen pomyslná čára, kolem které ulita točena jest; pupek jest na zpodu otvor, vznikající, kdykoliv jednotlivé závity na sebe nepřiléhají. Rozmanité barvy ulit pocházejí od barviva, které se vylučuje z krátkých vaknatých žlaz na kraji pláště. Někteří **p.** mají na vrchu zadní části nohy rohovitou neb vápennou desku, kterou se zavírá otvor ulity, když se *plž* do ní byl ukryl. Hlava leží v předu těla a bývá obyčejně patrná; na ní nalézají se dvě neb čtyry tykadla a dvě oči, které pokryty jsou klenutou pokožkou jako blánou rohovou; pod touto spatřuje se temně zbarvená vrstva s otvorem; na vnitřní straně zbarvené vrstvy rozděluje se nerv zrakový; upro-

střed jablka očního leží často průzračné tělo sklové; oči samy nalézají se buď na konci neb na základě tykadel; na hlavě aneb i na noze spatřují se ústroje sluchové, malé tekutinou naplněné buňky s drobnými otolity. Soustava nervová záleží ze dvou větších uzlin nervových, z nichž jedna leží nad jícnem, druhá pod ním, a které spojeny jsou nitkami nervovými; z hořejší uzliny vynikají nervy, vybíhající k očím a tykadlům. Ústa ozbrojena jsou vždy kusadly, jednou neb několika rohovitými čelistmi a jazykem pokrytým zubovitými deskami, k trhání a rozemílání potravy velmi způsobilým. Ústroje dýchací jsou velmi rozmanité; buď jsou to cévnaté vaky aneb listovité, hřebenité neb větevnaté žábry, ležící buď v dutině na hřbetě, buď pod krajem pláště aneb konečně na prvrchu těla. **P.** mají srdce jednokomorné s jednou neb dvěma síněmi; krev jest bílá a proudí hlavně v bezestěných průchodech a dutinách. Roura zažívací rozšiřuje se v žaludek, jehož vnitřní stěny pokryty jsou u některých druhů tvrdými deskami neb zuby, a končí se obyčejně zpředu na pravé straně blíže otvoru dýchacího; u mnohých *plžů* mořských má vyloučenina ledvin barvu modročervenou, z které staří Řekové a Římané připravovali drahocenný nach čili purpur. Památné též jest, že jsou **p.** namnoze cvikýři; rozmnožování děje se vajíčky; někteří rodí také živá mláďata. **P.** žijí hlavně ve vodách, nejvíce mořských, jen malá část *plžů* nalézá se na pevné zemi; **p.** mořští živí se nejvíce potravou živočišnou, pozemní potravou rostlinnou; moře teplého pásma obsahují největší a nejkrásnější druhy. V studeném pásmu přespávají **p.** zimu, zalezše se buď do děr buď do bahna, v horkém pásmu pak přespávají nejteplejší počasí; naši **p.** zavírají ulitu na zimu vápenným víčkem, které na jaře zase odvrhují. Všichni **p.** vyznačují se velikou obnovivostí těla. Některé druhy jsou jedlé, jiné poskytují ozdobné skořápky, z nichž se zhotovují všeliké okrasy; hlemejždi a slimáci škodí ožíráním rostlin. Zkamenělé ulity *plžů* nalézají se skoro ve všech vrstvách zemských, zejména pak v útvaru třetihorním; množství zkamenělých druhů obnáší přes 6000, počet živých páčí se na 8000. Rozdělují se na tři podtřídy čili řády: na *plže* ploutvonohé (*Pteropoda*), kýlonohé (*Heteropoda*) a břichonohé (*Gasteropoda*). Ostatně v. též Hlemejždi. *Sý.*

Pnětluky, Netluky, Mětluky, několik osad v Čechách, z nichž byly sídlem rytířským **1) P.** v kr. Litom. a okr. Lovosickém, asi s 300 obyv. Statek **P.** spojen byl až do r. 1773 se Šonvaldem (v. t.) a měl s tímto stejné držitele; r. 1773 prodán ve veřejné dražbě od hr. Frant. Karla Vratislava z Mitrovic sv. pánům Kocům, a ti prodali jej r. 1802 dru práv Antonínovi Sieglovi z Prahy, po němž dědily r. 1825 choť a děti. Nyní patří statek Bertě Mladotové ze Solopisk. — **2) P.**, dvůr a několik chalup u Bělice v kr. Táborském a okr. Neveklovském. Statek **P.** náležel od r. 1520—1622 Bechyňům z Lažan, r. 1622 prodán byl Albr. Václavu Eusebu Valdšteinovi, a ten prodal ho již 1623 Pavlu Michnovi z Vacinova; týmž způsobem dostal se roku 1665 od dědice Pavlova Václava Michny Volfgangovi z Hönnigu, po němž r. 1668 Karel Leopold ryt. Hönnig následoval. Po Karlu uvádí se v držení statku vdova Anna Zuzana z Knottu, roz. Hönnigová, po té dědila 1720 dcera její Isabela Lucie, provd. Tamová, od níž dostaly se **P.** roku 1725 Frant. Václavovi sv. p. z Tamu. Ten prodal statek r. 1732 Leopoldovi sv. p. z Löwenehru a Grünwallu, ten 1751 Janu Václavu Carettovi hraběti Millesimo, kterýž statek spojil s Jablonnou.

Pneuma (řec.), duch co protiva všeho hmotného, tudíž smysly nepostižitelného; protož také nejjemnější vzduch, éther, pak také tolik co dech. Filosofické školy starověké naznačovaly slovem tím životní sílu co odlesk božství, asi tolik co duše. — **P.** hagion, Duch svatý. *Mr.*

Pneumatický, k dechu, étheru, duchu se vztahující. — **P**-cké rozžehadlo, přístroj sestávající z úzké válcovité roury, nejlépe skleněné, ale pevné, na jednom konci mosazným dnem uzavřené, a z pístu dobře přilehajícího, malým háčkem opatřeného, na kterýž připevní se kousek hubky, načež se píst co nejrychleji ke dnu roury žene. Tím stlačí a zahřeje se vzduch tak, že hubka chytí. — **P**-cká škola byla sekta starořeckých filosofů a lékařů, která nalézala původ a pramen veškerého života v jakési tajuplné síle neb bytnosti, kterou nazývala *pneuma* (v. t.). Pneumatikové podali základ, na němž v předešlém století hlavně zbudována jest dynamická škola lékařská, která ovšem brzy opuštěna byla, postoupivši místo své zdravějším náhledům fysikochemickým. — **P**-cká železnice zakládá se právě tak jako železnice atmosférická (v. t.) na tlaku vzduchovém, avšak kdežto železnice atmosférická méně praktickou býti se ukázala a nyní toliko ještě mezi Paříží a St. Germainem se jí užívá, zdá se, že **p**-cká žel. lepší má budoucnost. Výsledky, jakých docílila společnost ku posílání depeší a balíků (*Packet-pneumatic-despatch-company*), vzbudily naděje tak slibné, že se jali Angličané pomýšleti na to, kterak by zřídili železnici, na níž by se voziti mohly nejen věci, ale i osoby. Nejdříve vystavěli na zkoušku **p**-ckou žel. podle plánu Rammellova mezi Křišťálovým Palácem v Sydenhamě a zbrojnicí bl. Pengegatu. Jesti to tunel asi 600 yardů dlouhý, 10′ vys. a 9′ široký, v němž položeny jsou jednoduché koleje, na obou pak koncích přiléhají k jeho ústí ventily, které se otvírají a zavírají. Vlak jest hnán s jedné strany silným do tunelu vefukováním, s druhé strany vyssáváním vzduchu, při čemž není cestovatelům báti se náhlého na konci nárazu, neboť postaráno o to, aby vlak se zastavoval zlehka a znenáhla. Vlak, jehož k tomu bylo užito, skládal se z jediného velmi dlouhého, prostraného a pohodlného vozu, do něhož by se vešlo 40—45 osob. Vzadu připevněn jest k vozu rámec, který se vejde do tunelu tak těsně, že elastický, kolem něho po okraji otočený, ze štětin na způsob kartáče udělaný obojek žádného vzduchu nepropouští, čímž se stává, že vůz tento vypadá jako píst v botě u vývěvy. Do pohybu uvádí se vlak velikým kolem fochrovacím se železnou deskou, vydutým na povrchu a majícím 22′ v průměru. Kolo toto stojí na štaci, z které se vyjíždí, u samého tunelu a jest hnáno malým parostrojem. Když má vlak odjížděti, vevívá kolo toto rychle se otáčejíc vzduch do tunelu s takovou prudkostí, že vůz tlakem vzduchu hnán jest ku předu rychleji než se to děje při železnicích parních. Jízda nazpět způsobuje se naopak vyčerpáváním vzduchu z tunelu, čímž v něm povstává prostor nikoliv sice vzduchoprázdný, ale přece se vzduchem velmi seřídlým, do kterého pak vzduch z venčí druhým koncem se dera vlak pohání ku předu. Tato **p**-cká žel. ukázala se býti velmi praktickou, jakož má všecky přednosti železnice atmosférické, jejíchž vad jest prosta, a možná se tudíž naditi, že nabude v čase nedlouho příštím většího rozšíření. Od listopadu 1865 otevřena jest **p**-cká žel. mezi Holbornhillem a Euston-squarem v Londýně a má býti co nejdříve spojena s generálním úřadem poštovním, pak s ná-

dražími železnice Londýnské a Severo-Západní (*North-western railway*); posud má tato p-cká žel. toliko 2 angl. míle délky, kteroužto cestu vykoná vlak za 7 minut.

Pneumatika, část mechaniky, jejímž předmětem jsou plyny; zejména jest to nauka o pohybu těles plynných.

Pneumatomachoi sluli vůbec všickni kacíři, kteří odporovali učení katolickému o Duchu svatém, ku př. Sabellius, Pavel Samosatský, Řekové, zvl. ale Macedoniané (v. t.).

Pneumatosis jest nadmutí roury zažívací nakupenými plyny, jakáž se při rozličných chorobách objevuje, na př. v tyfu, zánětu střev a t. d.; ale i u zdravého člověka se p. dostaví po hojném zažití luskovin aneb jiných pokrmů rostlinných ku kvašení náchylných. V nejvyšším stupni přichází p. u zvířat přežvykavých po přecpání bachoru pící mladou, šťávnatou, zvláště bujným jetelem. *Mr.*

Pneumohaemorrhagia, *pneumorrhagia*, *haemoptoë* (řec.), krvotok plicní, chrkání, plivání krve, jest choroba průdušinek a bunic plicních, při níž cevky vláskovité těchto částí pravidelnou pružnost a pevnost v té míře ztratily, že nemohouce odolati nátlaku krve stěny jejich se protrhnou a krev vyleje se do dutiny průdušinek, aby pak průdušnicí, ústy a nosem vyvržena byla. Chorobné toto zútlení a ztenčení cevek vláskovitých jest téměř vždycky původem p-ie, neboť případy, žeby prudký katarrh, zácpa následkem nemoci srdce a pod. příčinou se staly krvotoku, jsou velmi řídké a nedosahují nikdy takového stupně, jako chrkání krve na základě zmíněného seslabení stěn cevek vláskovitých. Častější podnět p-ii poskytuje tuberkulosa, při níž však taktéž krvotok jest následek roztažení cevek vláskovitých a tím ztenčení stěn jejich. Největší náklonnost k p-ii jeví mladistvé osoby od 15 až do 20 let; obyčejně v dětském věku trpívaly na časté krvácení nosu a ve věku dospělejším zřídka ujdou tuberkulím. Tážeme-li se po předcích těchto nemocných, tuť se dovídáme, že buď rodiče, buď dědové souchotinami záhy zemřeli, zanechavše potomkům smutné dědictví. Potomci tito bývají z mládí uchváceni krticemi neb křivicí, rostou rychle do délky, aniž by vyvinutí jednotlivých částí těla dálo se souměrně, kosti jsou slabé a tenké, hruď úzká, svaly skrovné, kůže útlá, prosvítavá, tvář jemně zardělá a na skráních a po nose promodrávají krevnice. Toť obyčejně výjevy, jež spojeny bývají s p-ií a končejí tuberkulosou. Někdy, nikoli vždycky, před p-ií dostaví se trapné sklíčení a úzkost na prsou, načež nemocní mají pocit, jakoby teplá tekutina za hrudní kostí vzhůru vystupovala; brzy následuje neobyčejná, sladká chuť v ústech, načež vychrnutím ukáže se buď čistá krev buď krvavě zbarvený sliz, k nemalému ulekání nemocného. Po té nastane lehtání v hrdle nutící ke kašli, jenž v jednotlivých rázech se odbývá, a jímž větší neb menší množství krve se vychrlí. Množství toto obnáší několik lotů až přes libru. Zřídka záchvat p-ie pojednou jest odbyt, obyčejně opakuje se po několika hodinách, neb příštího dne, neb i ještě v delších lhůtách, až konečně bledý a vyslabený nemocný tolik krve ztratí, že krvácení samo sebou přestane a utrápenec po více měsíců ano i po více roků poměrnému zdraví se těší. P. sama o sobě téměř nikdy nepřivádí nebezpečí života, kteréž přičísti sluší nemoci (obyčejně tuberkulosi), v jejímž průvodu p. se dostavila. Léčení přenecháno budiž lékaři, před jehož příchodem vždy prospěšně účinkovati budou studené obklady na prsa, poskytování ledových pilulek, pití studené vody v malých doušcích a upokojení mysli nemocného srdečnou domluvou; jizba budiž chladná, každý teplý nápoj odstraněn, všecko mluvení zakázáno, a nemocný nechť hledí dle možnosti kašel utlumiti. *Mr.*

Pneumonia, *pneumonitis* (řec.), zánět plic. Novější doba rozeznává tři druhy zánětu plic, jež nazývá p. *crouposa*, *catarrhalis* a *interstitialis*. Druh prvý vyznačuje se tím, že v dutinách průdušinek a bunic plicních na povrchu sliznice vypotí se látka vazká, vláknovinou bohatá (v. Croup), která v sebe pojímá posliznici, aniž by dotknuta byla hlubší vrstva sliznice. Byl-li výpotek kašlem vyvržen, zacelí se sliznice opět, potáhne se totiž novou posliznicí, beze vší jizvy. P. *cr.* přichází v každém stáří, přece však řidčeji ve věku prvního dětinství, uchvacuje častěji pohlaví mužské než ženské, a mylný jest náhled, že by p. *cr.* libovala si v osobách silných, bujarých a krevnatých, naopak častěji jí podléhají osoby vysílené, z těžkých nemocí právě povstalé a takové, jež zánět plic již vícekráte byly přestály. Podnět k vývinu zánětu toho sluší obyčejně hledati v neznámé posud povaze poměrů vzdušných, tak že p. *cr.* nezřídka bývá epidemickou. Pozorována bývá ovšem hojněji v tuhých, dlouho trvajících zimách a za delšího panování mrazivých a suchých větrů severovýchodních, ale přichází i za poměrů zcela opačných. Jisto jest, že se tak zvané nastuzení obviňuje bez důvodu. P. *cr.* ohlašuje se obyčejně silným mrazením, kteréž nezřídka po celou hodinu nemocným třese, načež následuje horko a všecky příznaky prudké horečky. Hned na počátku nemoci objeví se zrychlené dýchání, tak zvaný krátký dech, tak že čítati lze za minutu 40—50 vdechů a výdechů, kdežto dospělý člověk zdravý v tétéž době jen 12—20krát dýše. Dýchání vůbec stává se obtížným, což i v obličeji pozorovati lze, zvláště na zvláštních pohybech nozder. Stálým průvodčím krátkodušnosti jest bolest bodavá, obyčejně na tétéž straně, na které jest zánět, někdy ale na straně protější; bolest ta jen na počátku nemoci bývá obtížná, mírní se průběhem choroby a od osob starých a jinak vysílených ani nebývá cítěna; citlivějším stává se kašláním, kýcháním neb tlakem mechanickým na hrudní koš. Kašel bývá drsný, úsečný a dosti hlasitý, vývržky jím vyhozené jsou velmi vazké a lepkavé, červeně neb šafránovitě zbarvené. Výjevy prudké horečky rychle se rozněcují a sotva že k ránu úlevy jaké pozorovati lze. Tvář (obyčejně jenom jedna) tmavě se rdí a rty jsou zamodralé. Bolení hlavy, děsnými sny přerušené spaní, ano i mámení smyslů a delirické počínání neschází nikdy při rozsáhlejším zánětu. Jazyk bývá lehce potažen, žízeň velmi zvýšená, chuť k jídlu zcela žádná, výkaly příliš sporé, kůže s počátku suchá brzy zvlhne, ba i hojně se potí, aniž by tím nemocný úlevy pocítil. Nastane-li uzdravení, stává se to kvapně, téměř náhle, tak že i nejprudší zánět pátého, sedmého, zřídka devátého dne, co do obtíží, ve 24 až 36 hodinách mizí, ačkoliv anatomické následky nemoci ještě delší dobu trvají. Nicméně jest p. *cr.* nemocí velmi nebezpečnou, jmenovitě pro útlé dítky, pro starce, pro osoby chudokrevné a jinak vysílené, především ale pro pijáky. Léčení její budiž svěřeno vždycky jen lékaři. — P. *catarrhalis*, jíž nejvíce útlý věk dětský podroben jest, jeví se všemi příznaky, jimiž se vyznačuje katarrh (v. t.) vůbec, jen že horečka bývá dosti prudká a kašel nemalé působí bolesti. Bývát dosti nebezpečná zvláště dětem slabým, především novorozencům. — P. *interstitialis* jest zánět pojiva hmoty plicní, kteráž průběhem nemoci zmozolovatí a tím, třeba i smrtí nekončila, po sobě zanechá nenapravitelné vady ústrojí dýchacího, vady, jež lékaři zá-

hrnují jmenem *cirrhosis* neb žluté mísání. Nelze dosti opakovati, že každá **p.** životu v stupni nejvyšším záhubou hrozí, a že tudíž záhy pomoci lékařské hledati jest. *Mr.*

Pneumoscirrhus, svraštění a smozolovatění pojiva látky plícní, jakáž bývá následkem zánětu plic (v. Pneumonia).

Pneumothorax (řec.) jest neduh hrudní, při němž vzduch vnikne do vaku pohrudnice, tím nátlak působí na plíce a dýchání více méně přerušuje. Proniknutí vzduchu do pohrudnice nejčastěji se udává na povrchu plic, na nichž buď hnisáním, buď přílišným roztažením, buď jinou příčinou pohrudnice dříve se protrhne, nežli s protější, požeberní stěnou byla se slepila a srostla. Jiná příčina, která **p.** přivoditi s to jest, jsou rozličná poranění zevnitřní, bodnutí, zlámání žeber, proseknutí a t. d. Též jest možno, že hnisavé a vodnaté výpotky ve vaku pohrudním vypařováním a proměňováním se v plyny **p.** spůsobí. Jest to nemoc dosti těžká a tím nebezpečnější, čím sám lékař poukázán jest pouze k léčení ulehčujícímu neb paliativnému, protože nejčastěji sídlo choroby jest mu nepřístupné. *Mr.*

Pnévy, pol. *Pniewy*, něm. *Pinne*, město v prus. vojevodství Poznaňském v kraji Šamotulském *(Samter)*, nad jezerem t. jm. **P.** mají 2405 ob. a jsou původním sídlem velkopolské rodiny **P**-ských herbu Nałęcz. Jest zde kostel katol. a protest., pak synagoga židovská. V XV. stol. náleželo město několika rodům po částech; tak připomínají se co držitelé 1450 Vincenc z Sierakova a vedle něho Stanislav Ostrorog, vojv. Poznaňský. Zdá se, že Ostrorogové spojili všechny části a vládli jim až do XVII. stol.; po nich uvádějí se co držitelé Rydzyński, Szołdrski a Mielżyński; nyní drží je Rapart.

Pnicinia, v polské heraldice znak: dvě tlapy medvědí drží jablko šípem prohnané v poli červeném. Nad kolčí přílbou vyniká křídlo orlí taktéž šípem proniknuté. Znaku toho užívaly rody Karwowski, Kotarbski, Olszyński, Kostkowski a Starczewski.

Pniel, stanice misijní v již. Africe v distriktě Winburském, v republice Oranžské na levém břehu řeky Váln.

Pňov, pol. *Pniow*, ves v Haliči v kr. Stanislavovském a okr. Nadvornenském s 3538 ob. (1857).

Pnyx, ve starých Athénách povýšené místo mezi pahorkem Nymf a museem, kdež byla sedadla vytesána ve skále a shromáždění lidu odbývána.

Po v. Pad.

Poa, lipnice *(Rispengras)*, velký rod trav z podřadí trav latnatých *(Gramina paniculata)*, s klasy latěnými, stopkatými 2—mnohokvětými; květy jsou vejčité nebo podlouhlé, smáčknuté, padavé, plévy 2, taktéž 2 pluchy komolé. Druhů rozličných jest asi 170. Nejvíce jsou vytrvalé. Zde uvedeme jen nejdůležitější a nejrozšířenější. Lipn. luční, **P.** *pratensis*, má plazivý, mnoholetý oddenek, vypouštějící mnoho výběžkův, stébla přímá, 6"—4' vysoká, lysá; stebelní listy na líci a po kraji šerpivounké, na rubu lysé; latu rozloženou; klásky 3—4květé, vejčité. Roste po celé Evropě, Asii a sever. Americe až ve výšinách Alpských na lukách, pastvinách a podle cest. Květe v květnu a červnu. Má mnoho odrodků, jako jsou l. širolistá. **P.** *latifolia*, l. úzkolistá, **P.** *folia* a j. L. obecná, **P.** *trivialis* má mrcasatý mnoholetý kořen, bez výběžků, stébla 1—3' vysoká, přímá nebo vstoupavá; listy po kraji šerpivé; lata rozestřená; klásky jsou vejčité, obyčejně 3květé. Roste na lukách a vlhkých pažitech v těchže krajinách jako předešlá. Květe v červnu a červenci. Oba druhy náležejí k nejobecnějším našim travám a jsou nejoblíbenější pící dobytka. Na lukách strojených se sejí. L. jará, **P.** *annua;* mrcasatý kořen, bez výběžků, stébla 6"—1' dlouhá, dole větevnatá, smáčknutá; lata jednostranná. Roste na místech vzdělaných i pustých, podle cest a domův, ano i na ulicích mezi dlážděním, všude v Evropě. Rostlina 1letní, květoucí po celý rok vyjma zimu. Sušená dává dobré seno. L. abysinská, **P.** *abyssinica* Jacq. pěstuje se v horké Africe pod jménem tef; bohactvím mouky převyšuje prý všecky pěstované trávy.

Pobaba, u moravských Valachů zvláštní druh obžinek. Potřebuje-li kdo buď ve žních neb k sečení sena, aneb k jiné domácí práci mnoho dělníků, jde v celé vsi od domu k domu, žádaje, aby přišli mu na pomoc, „aby se sešli na **p**-bu". V určitý den dostaví se z každé chýše aspoň jeden dělník neb jedna dělnice ku práci bezplatné. Za to pak hospodář, u kterého pracovali, připraví všem večeři, v kterémžto případě za zvláštní čest se mu pokládá, dal-li dělníky z pole neb louky doprovoditi s hudbou. Po večeři položí hospodyně před každého dělníka koláč (vdolek, baba), hospodář pak dá každému po sklence kořalky. Potom se baví mládež tancem. Význam národního obyčeje toho v rozličný rozum se vykládá; jméno **p.** povstalo prý proto, že z každého domu k dobrovolné robotě té dostavuje se obyčejně některá ženština, jež bez ohledu na stáří Valachům slove baba (tudíž po babě); aneb že hospodyně každému dělníku dává po koláči. *Kl.*

Poběžovice v. Ronšperk.

Pobladores, šlechtici, kteří druhdy přišedše do Brasilie dostali veliké kraje v léno co dědiční náměstkové nebo vasalové a opět je zadávali jiným manům.

Poboční přátelé v. Příbuzenství.

Pobočník v. Adjutant.

Pobóg nazývají polští heraldikové erb, jenž se skládá z podkovy hřbetem vzhůru obrácené a zlatým křížem ozdobené v poli blankytném, a nad helmem z chrta se smyčkou na krku z koruny vyskakujícího; erb ten byl druhdy v krajinách bývalé Polsky velmi rozšířený, ježto ho tam výše 70 rodin rozličných užívalo, ku př. Bieličtí, Dmochovští, Dadzibogové, Grabowští, Konarzewští, Koniecpolští, Malinowští, Niewojové, Popowští, Rymničtí, Szydlowští, Wołští, Zapolští a j. v. *Ra.*

Pobondzie, jezero v král. Polském, v guber. Augustov., kr. Sejneňském, jest 100 □ jiter velké a 30' hluboké.

Poborci *(bernici, tributarii, monetarii)* nazývali se v Polsce od časův Vladislava Jagela výběrčí daní v jednotlivých vojevodstvích. Vladislav Jagelo ustanovil si sám takovéto úřadníky, později ale volili si je sněmíkové krajští ze šlechticů v místě usazených. V náhradu za služby své dostávali **p.** jistá percenta vybraných berní. Úřad ten udržel se posud, ač ve spůsobě změněné; jsou nyní představenými jednotlivých místních pokladnic, majíce k ruce své kontrolory a asistenty.

Pobožnost 1) obírání se na mysli Bohem, aby člověk city a úmysly k dobrému v sobě roznítil a v životě cnostném sebe utvrdil. — **2)** K soukromé, domácí i veřejné **p**-i zařizují se zvláštní cvičení, a každé takové cvičení slove též **p**-í. Sem náležejí ku př. litanie; cvičení u víře, lásce a naději; cvičení z písní, modliteb a rozjímání a p. Patrno, že cena **p**-i leží v uspůsobilosti její, ušlechtiti mysl a srdce člověka. Blouznění člověka po nábožných cvičeních a modlitbách, jakoby měly neobmezené ceny do sebe; oblíbení v cvičeních malichерných, jimiž nelze pokročiti v dobrém, a tak husté obírání se modlitbami a rozjímáním, že až

zanedbávají se důležité života a stavu povinnosti, slove **pobožnůstkářství** (v. Pietismus).

Pobožných škol řehole v. Piaristé.

Pobratimstvo, posestrimstvo, pobratření, sbratření, posestření, jest jeden z nejzvláštnějších mravů jihoslovanských, kde zvláště převládá živý cit spojení bratrského a sesterského, kdežto u nás na západě příbuzenství po matce přednost se dává. Tam totiž tak zvláštního jest významu bratrství a sesterství, že kloní-li se k sobě dvě osoby mužské neb ženské, neb mužská osoba k ženské zvláštní přízní a laskavostí, nespokojí se tím, aby spolu žily vůbec jenom v přátelství i sebe upřímnějším, nýbrž ony vstupují po celý život ve volené před Bohem bratrství neb sesterství. Užívalo se jindy k dotvrzení svazku toho požehnání a zasvěcení církevního, jak tomu v starých rituálech srb. zachované modlitby nasvědčují; ano dle svědectví Vukova na Černé Hoře dosavad se tak děje. Obřadu však církevního není k tomu nutně potřebí; spojujíť se toliko ve jménu božím a ve jménu sv. Jana dvě osoby k věrnosti a vzájemné pomoci pro celý život. Má se pak vůbec za nejvhodnější toho voliti za *pobratima* neb *posestrimu*, kdo někomu v nějakém neštěstí ku pomoci přispěl, aneb o kom se někomu zdálo, že ho v nějaké nesnázi za pomoc prosil. V některých krajinách jihoslovanských zachoval se ten zvláštní mrav, že, zemře-li jeden ze dvou bratří, jichž narození do téhož měsíce spadá, druhého na tak dlouho k zemřelému připoutají, dokud některého cizího jinocha zavolati nedá a jej za *pobratima* nepřijme. V Staré Ršavě pak a v Negotině jest obyčejem, že druhý pondělek po velkonoci mladí lidé se scházejí a věnce pletou; vždy pak dva junáci neb dvě dívky, aneb jinoch s dívkou vstupují v prozatímné *pobratimstvo* neb *posestrimstvo*, líbajíce se skrze tyto věnce a pak vzájemně je sobě vyměňujíce. Spojení to ale trvá jen na rok; neboť jsou ještě mladí a spojení to má býti jen zkouškou k uzavření skutečného *pobratimstva*. Nejbližší pondělí velikonoční, když se byli poznali, obnoví svazek ten buď na vždy aneb se ho zprošťují. Dává to zajisté velmi krásné svědectví o ušlechtilé mysli Jihoslovanů, kteráž si přeje, aby obcování v sousedstvu a vůbec ve společnosti lidské bylo takové jako v rodině, bohabojné a důvěrné, a proto i v pocitu tom rozšiřuje Jihoslovan obmezené svazky rodinné a připouští do nich i lidi jiného rodu, lidi cizí, kteří tím nabývají posvátného práva rodinného, práva totiž na ochranu před každým nápadem, práva pomoci v potřebách a neštěstí a práva šetření jich v obcování jako úda rodiny, sami na vzájem k témuž se zavazujíce. Trest hrozný zasahuje pak toho, jenž prohřeší se proti povinnosti *pobratimské*, aneb kdo s nedobrým úmyslem blíží se k *posestrimě*. — Od Jihoslovanů dostal se ten obyčej také k Novořekům, kdež dosavad běžný jest. Svazek p-va posvěcuje se tam podnes církevními obřady a zachovává se vroucně a věrně, jak o tom svědčí zprávy nejnovějších cestovatelů. *Pvk.*

Pobřeží, krajina po březích se rozkládající. Prostírá-li se po obou březích řeky, slove **poříčí**, prostírá-li se po břehu mořském, sluje **pomoří**.

Pobřežné, plat jakýmkoli spůsobem od břehu placený.

Pobřežní právo (*Strandrecht*) slove **1)** právo obyvatelův pobřeží mořského, sbírati látky mořem vyvržené, na př. jantar. — **2)** Výhradní právo týchž obyvatelův loviti v moři až do jisté vzdálenosti od břehu. — **3)** Domnělé právo týchž, podržeti sobě věci ještě když loď se stroskotala, vyvrženy byly. Osobování sobě takového práva v zákonících vzdělaných zemí zapovězeno jest, a že zameziti sluší osobování sobě p-ho p-va, uznáno v četných smluvách obchodních a námořských. Podobné jest v starém právu něm. tak řečené *Grundruhrrecht* (*laganum*), právo vlastníkův břehův podržeti sobě zboží ze stroskotaných prámův. *zl.*

Pobřežný, úředník hlídající břeh, na příklad v Prusku (*Strandreiter*), aby nikdo jantar na břeh vymetaný nesbíral. V Praze slove tak hlídač dříví na břeh vyplaveného.

Pobuřování (*Aufwiegelung*), tolik co popouzení, podněcování ke zpouře proti úřadům a opatřením jejich. V rak. tr. zák. tresce se p. co přečin dle §. 300, a dopouští se ho ten, kdo veřejně neb před více lidmi nebo v dílech tiskových, rozšiřovaných vyobrazeních nebo spisech, haněním, posmíváním, nepravdivým udáváním neb převracováním událostí skutečných hledí nařízení neb rozhodnutí úřadní zlehčiti nebo spůsobem takovým jiné k nenávisti k úřadům státním neb obecním nebo k jednotlivým orgánům vlády, co se týče vedení úřadu jejich, neb k svědkovi nebo znalci některému, co do seznání jejich před soudem aneb k opovrhování úřady a osobami těmito nebo k vedení bezdůvodných stížností na ně popuditi. Trest na to jest vězení od jednoho až do šesti měsíců. — Sourodé s p-m, a více méně jen mírou zločinnosti své a důležitostí účinků od něho se lišící, jsou dle r. z. tr. zločiny **rušení veřejného pokoje** (dle §. 65. b, c.), **pozdvižení** (§ 68), **zbouření** (§ 73) a **zločin veřejného násilí** dle § 81. *Čný.*

Pocci [poči], František hrabě, kreslitel, básník a hudebník, nar. v Mnichově 7. března 1807, jest syn **Fabricia hraběte P-ho** (nar. ve Viterbě 26. října 1766), kterýž, pocházeje ze staroitalského, až podnes ve Viterbě a v okolí Toscanelly usedlého rodu šlechtického, r. 1781 se dostal co panoše ke dvoru kurfiršta Karla Theodora Falckého a co generální poručík a nejvyšší hofmistr královéTeresie Bavorské 1. ún. 1844 v Mnichově zemřel. Syn **Frant. P.**, obdržev první vychování v domě otcovském, navštěvoval pak lyceum Mnichovské, a studovav práva na universitě tamější a Landshutské vstoupil r. 1828 do státní služby. Jeho matka **Amalia Františka Xav.**, roz. baronka Poschová (nar. v Drážďanech r. 1776, † 11. bř. 1849), provozovala s dobrým úspěchem též malířství a ryjectví (zvláště leptacím spůsobem) a působila tímto příkladem svým, že se v jejím synáčku již záhy podobné vlohy a zalíbení probudily, a tento brzo s nejskvělejším úspěchem na tomtéž poli vystoupil. Stav se r. 1830 král. ceremoniářem, doprovázel též několikráte krále Ludvíka jakož i královiče Maximiliana na cestách do Itálie. Od r. 1847 účinkuje co nejvyšší dozorce hudby v Mnichově. Komponoval operu *Alchymista*, kteráž byla v Mnichově provozována; mimo to ještě více hudebních kusů. Avšak více proslul co básník a zvláště co kreslitel, ozdobiv četná, dílem vlastní, dílem cizí básnická díla překrásnými ilustracemi, jichžto hlavní půvab spočívá v utěšené prostotě a milostnosti. Co zvláště zdařilá díla toho druhu uvádíme tuto jeho *Blumenlieder* (1836); *Legende von St. Hubertus* (1840); *Blaubart* (1845); *Soldatenlieder*; *Jägerlieder*; *Studentenlieder*; *Geschichten und Lieder in Bildern*; *Lustiges Bilderbuch*; *Frühlingslaube für gute Kinder* a ilustrace k báchorkám Grimmovým, Schreiberovým a Andersenovým. Od něho pochází též tak zv. *Staatshoemorrhoidarius* v Mnich. *Fliegende Blätter*, ku kterémužto časopisu, jakož i k *Müncher Bilderbogen* četnými a zdařilými výkresy přispíval. Sbírka jeho básní *Dichtungen* vyšla v Šafhuzách roku 1843. *Mil.*

Poccianti [počanty] Pasquale, italský stavitel a inžinýr ve Florencii, nar. r. 1778, † r. 1858. Byl

prvním architektem velkovévody Toskánského a údem akademie Sv. Lukáše v Římě, a provedl návrhy k rozličným stavbám, ježto se čistotou a přesností slohu vyznamenávají. Nejčelnější z nich jsou Rotonda, spojená s bibliotékou Laurenzianskou a přístavek k paláci Pitti ve Florencii. Co inžinýr stavěl velikou cisternu a vodovod v Livorně. *Mü.*

Pocetti [početty] Bernardino, italský malíř, nar. ve Florencii r. 1542, † r. 1612. Pocházel z rodiny Barbatelli a obdržel pro své umělecké vlastnosti a zvláštnosti rozličná příjmení, jako: Bernardino dalle Facciate, dalle Grotesche, dalle Muse. Maloval nejvíce na obmítce, a nejznamenitější z jeho prací, vynikajících neobyčejnou bohatostí a půvabností v komposici, jakož i lehkostí u provedení, jsou ony na stropě v palazzo degli Uffizj ve Florencii; *Vzkříšení utopeného chlapce sv. Amadeem,* kterýžto obraz i vedle proslulé *Madonny del Sacco* Ondřeje del Sarto zraky na sebe poutá; šest lunet v klášteře servitů v Pistoji, kdež ponejvíce vyobrazeny výjevy na založení a řeholi tohoto řádu se vztahující; *Očistec,* velmi bohatá to komposice dle Dantovy *Božské komedie.* *Mü.*

Pocicj znaku Waga, šlechtický rod polský na Litvě usedlý. Poprvé uvádí se Lev **P.**, podpokladník Litevský za časův Sigmunda I.; ze synův jeho byl Leon zemským písařem v Břešti 1596, Theodor soudce zemský tamže 1589. Petr, třetí syn Adamův, ztrávil osm let v Římě při dvoře Klementa VIII., když pak se vrátil, jmenován písařem zemským v Břešti. Petr zůstavil tři dcery a dvanáct synův; z těchto byl Adam bisk. Vladimírským 1655 a Lenard vojv. Vitebským, star. Bohačevským 1678. Syn tohoto Ludvík, zemský písař v Břešti, podkomoří tamže 1697, kastelán Vileňský, zemřel co vojvoda tamže 1703; druhý syn Kazimír Alexandr, korouhevník Trocký, kast. Vitebský, vojvoda tamže, star. Rohačevský, Zizmorský a Surazký byl maršálkem tribunálu Litevského 1711 a 1719. Ze synův jeho byl Antonín star. Velkovickým a Zizmovským, Alexandr starostou Olkinickým, kast. Vitebským, 1742 vojv. Trockým († 1769), Michal konečně starostou Rohačevským.

Pociej 1) Adam Hippatij, metropolita Kyjevský, nar. ve vsi Rožance 1541, vychován ve víře pravoslavné, stud. v Krakově a byl pak u dvora krále Sigmunda Augusta, kdež přijal vyznání helvetské. Po smrti Sigmunda Augusta zastával rozl. úřady, naposledy kasteléna Břestského. Po smrti své ženy (po r. 1590) vstoupil do basiliánského kláštera pod jmenem Hippatij, stal se biskupem Vladimírským a Břestským, a spolu s Terleckým, biskupem Luckým, a Rahozou, metropolitou Kyjevským, provedl pověstnou unii Břestskou (1595) a poslán pak do Říma. Vrátiv se domů horlivě šířil unii a stal se po smrti Rahozově metropolitou Kyjevským (1600); † 1613. Z jeho děl jsou důležitější: *Antirrhisis albo apologia przeciwko Krzysztofowi Filaletowi* (Vilno 1600); *O przywilejach nadanych od nejjas. królów polskich i przedniejszych niektórych dowodach, które świętą uniją wiele zalecają i potwierdzają* (1600); *Harmonija albo konkordancyja cerkwi orientalnéj s kościołem rzymskim* (1608); *Kazania i homilije H.* **P**-*a a t. d.*, z ruského přel. od L. Kiszky (v Suprasli 1674, 2 vyd. 1714, 3. vyd. v Počajově 1788) a j. — **2)** Jan **P.** kanovník církve řecké sjednocené při kathedrále Chełmské, duchovní přísedící při vládní komisi správy duchovní, později prelát, kancléř kapituly a rektor semináře řecko-sjednocené církve v Chełmě, kdež † 1859. Vydal: *Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięciu kościelnych na Rusi* (Varš. 1845); *O pierwotném chrześcijaństwie, o Jezusie Chrystusie, o pierwotnych chrześcijanech i ich domach modlitwy, rzecz ze stanowiska historyczno-religijnego* (t. 1852).

Pocinování slove trvalé pokrývání povrchu nějakého kovu vrstvou cínu, a děje se nejvíce na plechu železném a měděném, na měděných a železných nádobách k vaření, na kotlích, na špendlíkách a pod. Jeho účelem jest, chrániti kov zpodní před účinkem vzduchu a vlhka, při nádobách na jídlo před rozkladem kovu, čímž by potrava nezdravou státi se mohla, při zboží železném vůbec uděliti jemu příjemnějšího na pohled zevnějšku. Věc, kterouž pocíniti jest, musí býti dokonale čistá; protož oškrabuje se pilníkem nebo ostrým želízkem, obyčejněji ale se leptá rozředěnou kyselinou, buď octovou, buď sirkovou a j., čemuž moření se říká. Železný plech, kyselinou mořený, se na to ostrým pískem vydrhne, aneb (dle způsobu anglického) v rozředěné kyselině solné mořen v peci se vypálí, na kovadlině srovná a ještě jednou válcema protáhne, načež opět moří se kyselinou sirkovou, až je úplně lesklý, a vydrhne se koudelí a pískem. Pokud ku vlastnímu **p.** nedojde, chová se plech v čisté vodě, aby poznovu se neokysličil. **P.** samo odbývá se na hluboké pánvi, v níž dostatečné množství cínu se roztopí, jsouc přikryto lojem, aby se cín neokysličil. Plech staví se do pánve na vysokou svou hranu, a sice až po 200 i více kusech najednou, načež po částech opět se vyndavá a ve vodě ochlazuje, kteréžto celé práci vpalování se říká. Pánev rozdělí se pak příčkou na dvě přehrádky; do větší opět vsazený a pak vyndaný plech sází se do menší, čili protahuje se, načež cín se nechá odkapat. Dle anglického způsobu jest pánev hned od počátku na dvě rozdělena; ve větší přehrádce jest cín špatnější, v menší čistší, tak že plech naposledy nejpěkněji se pocínuje. Tlustá obruba na okraji, při odkapávání cínu povstalá, odstraňuje se buď postavením jí na horkou desku železnou, aneb namočením do mělké vrstvy roztopeného cínu. **P.** stane se bušením pevnější a trvalejší. — Špendlíky, železné sloupky a podobné drobné věci pocínují se, vloží-li se do železné neb hliněné nádoby, byvše dříve náležitě octem mořeny a opláknuty; na to se rozpálí tak, ažby cín se roztopil, kterýž se v dostatečném množství se salmiakem přidá; nádobou se hodně zatřese, což několikkráte se opakuje, a potom se vše do louhu mydlářského vysype a vyndané v drtinách osuší. Tak zvaný mokrý způsob jest ten, že špendlíky střídavě s pláty cínu do kotle měděného se vloží a vodou polijí, k čemuž ještě trochu vinného kamene, kamence a kuchyňské soli se přidá, načež vše se provaří. — U nádob náležitě očistěných odbývá se **p.** takto: zahřejí se na ohni a posypou se čistým cínem zrnitým a salmiakem; když se cín již roztopil, rozetře se chomáčem koudele, aby celý povrch stejně se potáhl. *Pý.*

Pocit. Slova toho užívá duševěda k označení nejjednodušších stavů duševních, jež vznikají ve vědomí co bezprostřední následek nervového dojmu, jsouce takřka bezprostředně do vědomí přenešené stavy nervové. Tak máme na př. **p.** světla, podráždíme li nerv zraku, **p.** zvuku, dráždí-li se nerv sluchu a p.; tak máme též **p**-y tělesné choroby jakož i jarosti co výsledek percepce čili uvědomění stavu buď jistého většího okresu aneb celé soustavy nervové. **P**-y třeba tudíž přísně děliti od citů, jež jsou odvozené stavy duševné, předpokládajíce působení určité představy na mysl naši a vzniklý z toho stav, jejž vědomí co svůj stav a sice co milý neb nemilý vnímá, při čemž ovšem možno, že představa

cit způsobivší ani k dostatečné jasnosti se nepovznese. Aby ale vznikl **p.**, potřebí, aby *nerv* uveden byl do zvláštního stavu, což se děje účinkováním *dráždidel*, které mohou působit buďto ze vnějšku jeho, na př. při zraku zevnější světlo, tlak na oko, galvanismus; aneb mohou pocházet z nitra, totiž z jistých výkonův jiných orgánův, jako na př. nával krve taktéž pocity zraku vzbuditi dovede. Patrno však spolu, že vzhledem k nervu i tato dráždidla jsou zevnějšími a že by pak teprv slouti mohly vnitřními, kdyby nerv takřka sám sebe dráždil, v sobě samém zdroj **p**-ů chovaje. Ani takovýchto **p**-ů neschází v jistém smyslu, jelikož vnitřní úkony vyživování nervu samy stav nervu stále mění, a pokud se dějí dosti intensivně, ovšem státi se mohou a stávaji se příčinou **p**-ů zvláštních, které zváti lze tělesnými, jelikož v nich stav zdraví neb choroby tělesné se prozrazuje, a které jsou v skutku „tlakoměrem“ životné činnosti. Dráždidel zevnějších, které při jisté síle nerv a tím v dalším postupu **p.** vzbuzují, rozeznává se celkem patero, totiž dráždidla *mechanická*, *lučebná*, *optická*, *thermická* a *galvanická*; o magnetismu nedalo se dosud dokázati, že by *vydatně* na nerv působil, totiž tak, aby **p.** vzbudil. Veškerá tato dráždidla jsou vlastně všeobecná nervová dráždidla, jelikož každým z nich každý nerv podrážděn býti může; než nervy zakončují se, jak známo, na povrchu těla vždy ve zvláštních útvarech čili organech, jež nazýváme *čidly*, a tu pak bránívá povaha toho a onoho čidla, aby se vzhledem k němu užívalo některých z obecných oněch dráždidel, ač by na nerv zajisté působiti dovedlo, kdyby bezprostředně naň mohlo naléhati. K úsudku tomuto vedou zkoušky mikroskopické a lučebné, kterými dokázáno, že veškerá nervová vlákna téže jsou struktury a téhož sloučení a že tudíž nelze pochybovati, že vše co o jednom vláknu se dokáže i o každém jiném platiti musí. Arci jen potud, pokud na zřeteli se má prosté vlákno; neboť vlákno i se svým zvláštním zakončením arci vždy toliko některým dráždidlům vidí se býti přístupným, jimž pak, opět následkem povahy a působení zakoušejících orgánův zvláštním čili specifickým způsobem odpovídá, ačkoli by dle identické povahy veškerých nervových vláken všemi dráždidly se měl buditi tentýž nervový stav a tudíž i tentýž **p.**; rozdíl byl by toliko ve kvantitě. Než, jak již praveno, nepřipouští každé čidlo každé dráždidlo, a pak které připouští, připouští toliko v určité formě, jelikož jeho působení svou vlastní povahou zvláštní dává směr a ráz, tak na př. orgány oka napadajícímu světlu, útvary ucha narážejícím vlnám vzduchu; ano ani prosté dotýkání neděje se bezprostředně nervem, než za spolupůsobením kůže a obsažených v ní terminálních útvarů nervových vláknek. Ostatně se dá svrchu položená věta, dle níž každé dráždidlo nervové na každé vlákno působiti dovede a kterouž se tudíž vylučují specifická dráždidla, jež by toliko na některá vlákna účinně působila, aspoň až po jistý stupeň přímo dokázati, neboť lze snadno provésti zkoušky, jež tomu svědčí, že každé čidlo více jak jedním dráždidlem podrážditi se dá. Tak lze podrážditi oko světlem, tlakem a galvanismem, ucho netoliko vlnovitým pohybem vzduchu, než i galvanismem jakož i silnějším otřesením hlavy, na nervy kůže působiti lze tknutím, tlakem, teplem lučebným, působením galvanismu. V menší míře platí totéž i o chuti a čichu, aspoň o chuti jest jisto, že též galvanismem na nervy dotyčné působiti se dá, a že jemný proud vzduchu, skrze zuby ke špičce jazyka se táhnoucí, tudíž čistě mechanický postup zvláštní nakysle-slanou chuť vzbuzuje. Předce však za zvláštní úpravou čidel, jakož i za zvláštních zevnějších poměrů, vzhledem k nimž se čidel užívá, odpovídá aneb odpovídají každému smyslovému orgánu za normálních okolností toliko jen jedno aneb jen některá určitá dráždidla, jež pak slují ohledně tohoto smyslu *adaequatními* dráždidly, jako světlo pro oko, zvuk pro ucho, teplo a tlak pro hmat, lučebné působení za formy kapalné pro chuť a za formy plynné pro čich; ostatní pak z obecných dráždidel nazývají se potahmo ku každému jednotlivému smyslu *neadaequatními*; tak je ku př. tlak vzhledem k oku sice dráždidlem, avšak neadaequatním. — S tímto výkladem souvisí též učení o tak zvaných *specifických energiích* jednotlivých částí nervové soustavy, kterémuž původ dal proslulý fysiolog J. *Müller*. Vyrozumívalť výrazem „specifická energie“ nervu účinnost jeho tak obzvláštní, že každému podráždění, nechť si bylo jakéhokoli druhu a odkudkoli, ze zevnějšku aneb z vnitra organismu, vycházelo, jediným a stále týmž způsobem odpovídá, jakoby tento obzvláštní způsob odpovídání jemu byl osobitě vlastným, jimž nižádný jiný nerv odpovídati nedovede, vedle něhož ale nadřečený nerv sám též nižádného způsobu odpovídání nezná. Došloť se tohoto názoru z uvažování nepopíratelného faktum, o kterém se již výše stala zmínka, že totiž *oko* každému druhu podráždění, pokud se jich vzhledem k němu dá užívati, jediným toliko způsobem, t. **p**-y světla odpovídá, *ucho* podobným způsobem všem druhům dráždění **p**-y zvuku atd. A jelikož spolu i ta pravda byla nepopíratelná, že základním činitelem při pociťování jest nerv, tož arci ležel úsudek na snadě, že tudíž každý zvláštní nerv i svou osobitou, vlastní působivostí jest nadán, kterouž ode všech ostatních se liší a v kteréž takřka jeho obzvláštní povaha se zakládá. Kolik rozličných druhů **p**-u se tudy ve vědomí dá rozeznati, tolik i rozdílných druhů nervů zvláštními „specifickými energiemi“ obdařených třeba tudíž rozeznávati. Že však pozdější zevrubnější badání k tomu výsledku vedla, že se ani mikroskopicky ani lučebně jednotlivé nervy od sebe neliší, byla i nutná potřeba toho, upustiti od názoru o „specifických energiích nervů“, naproti čemuž stalo se nutným pátrati jinde po příčinách zaručené zkušenosti, že oko toliko svým, tak i ucho, vůbec každý smysl pouze svým způsobem odpovídá, nikdy a nijak působení své neměníce, aniž se kdy vespolek v pravém smyslu zastupujíce. Výsledek pak nového tohoto skoumání vedl ku poznání důležitosti smyslových orgánů, jelikož zakončujících útvarů, od nichž nerv zevnější náraz přijímá ve způsobě jimi přispůsobené. Že tudíž nikdy na nerv zevnější podráždění přímo nenaléhá, nýbrž vždy ve formě orgánem čili čidlem přeměněné, z toho vykládá se obzvláštní způsob působení jeho, aneb ona zdánlivá „specifická energie“, kterou nelze však přenáhleně vztahovati k nervu samému, než kterou označovati slušno způsob celistvého působení čidla s nervem. Dle toho pak nepřísluší specifická energie jednotlivému nervu, než jednotlivým smyslům — účinnost pouhého nervu nepodává se **p**-em nižádného smyslu. — Každý **p.**, co bezprostředný psychický výsledek nervového stavu, působením jakéhos dráždidla za obyčejných poměrů nejprv na čidlo účinkujícího, má ve vědomí jakous kvalitu a jakous kvantitu; dle prvnější rozpadají se **p**-y v různé druhy a skupeniny, dle kvantity pak rozeznávají se i **p**-y téhož druhu v silnější a slabší. Při tom však nutno podotknouti, že k rozeznávání jak qualitativních tak quantitativních rozdílů **p**-ů třeba již vyšší psychické činnosti, jelikož při tom nutno, aby se **p**-y srovnávaly, aby se tedy soudilo, což předcházeti musí již větší počet jak

sourodých, tak jinorodých p-ů, třeba by s počátku výrok o této jich sourodnosti a různosti zřejmě ještě k vědomí nedospíval. Mimo to i k tomu třeba bráti zřetel, že při p-ech kvantita, kteráž zde jest intensitou, zhusta ve kvalitu se zaměňuje, jelikož snadno jest se přesvědčit, že na př. vyšší stupeň tepla, přestoupí-li se určitě dost úzké meze, nepociťuje se co vyšší stupeň předešlého p-u, než opravdu co kvalitativně jiný p.; totéž platí vzhledem k stupňování jasnosti světla, tlaku, vůně atd., každé pak dráždidlo působí posléz bolest, naráží-li silou přílišnou. Vedle toho zase kvantita sama roste, když se větší část pociťujícího povrchu dráždí, jak tomu svědčí onen případ, že se nám teplá aneb studená voda zdá teplejší a studenější, skoumáme-li ji celou rukou, než když toliko prst do ní vnoříme. — Kvantita čili intensita p-u závisí patrně nejprv na živosti podráždění nervu a jelikož stupeň živosti té sám opět od zevnějšího naráženi dráždidla jest závislý, vidí se i síla p-u závislou od zevnějšího nárazu. Psychofysika (t. j. nauka o souvislosti bezprostředních psychických účinků s nervovými procesy je budícími) jala se pátrati po zákonu, dle něhož se řídí nadřečená odvilost p-u jednak od živosti nervového podráždění, jednak od síly zevnějšího nárazu, a došlo se co výsledku tak zvaného „psychofysického“ zákona, k jehož odkrytí přičinili se hlavně Weber vzhledem k p-ům tlaku a pak Fechner vzhledem ke mnoha jiným jich skupeninám. (Srv. Fechnerův spis *Psychophysik*, 2 d. 1856—58, a pak starší spis Webrův *die Tastempfindung*.) Dle tohoto zákona řídí se stoupání intensity p-u dle růstu logarithmu zevnějšího dráždění (t. j. $i = k. \log d$), ovšem, jak se samo rozumí, v jistých mezích, počínaje od prvního se objevení stopy p-u až po jistou značnou intensitu, při níž se rozeznávání stává již nespolehlivým. Při tom se zdá býti pravdě velice podobným, že život podráždění nervu dle přímého poměru roste s růstem zevnějšího dráždění, což hlavně plyne z obdoby s úkazy dráždění nervů motorických, při nichž zákon tento naprosto dokázán. (Srv. *Untersuch. üb. elektr. Nervenreizung von Ad. Fick*, Braunschweig 1864.) Naprosto a sice ve formě velmi jednoduché bude zákon psychofysický dokázán, ač-li se podaří nejen částečné než obsáhlé zkoušky proudem galvanickým, jelikož připouštějí velmi zevrubné měření odstupňů. — Ohledně kvalitativné stránky roztřiďují se obecně p-y do pěti skupenin vztahem ku pěti známým smyslům: hmatu, čichu, chuti, sluchu a zraku; vedle nich pak rozeznává se ještě veliký souhrn tak zvaných povšechných p-ů, v nichž se povšechný stav těla našeho obráží. Než na první pohled jest zřejmo, že se v roztřídění tomto nezahrnují veškeré p-y, s nimiž se vědomí potkati lze, a napotom, že ve skupeninách těchto obsaženy jsou zhusta vedle sebe kvalitativně velmi nepodobné p-y. V prvním ohledu totiž vynechány jsou četné tlupy určitých jednotlivých tělesných p-ů, mezi nimiž zejména p-y pohlavní zvláštním rázem vynikají, tak že se i řeč vedla o zvláštním šestém smyslu, jelikož tu i zvláštní orgán. Však i p-y hladu, žízně, lokálného zemdlení, jakož i místní bolesti a jiné určité tělesné p-y nelze umístiti do skupeniny p-ů povšechných, které jsou vždy součinem veškerých slabých i silnějších p-ů, jež v každé době současně na mysl působí. Takovýto p. povšechný trvá v každém okamžiku, udávaje takřka tón vnitřnímu provedení u vědomí, ač pociťuje se hlavně jen tenkrát, když nápadně se proudění toto povznáší aneb zadržuje, odkudž milý neb nemilý p. Mimo tyto p-y vynechány však v nadřečeném rozdělení důležité třídy p-ů svalových čili p-ů hybu, jimiž k vědomí docházejí výkony svalů i co do jich intensity čili síly i co do objemu vykonaného pohybu, a předce hlavně prostředkem těchto p-ů postupuje se od prostých p-ů smyslových k názorům (v. t.) smyslovým, ve kterých neobsahuje se pouze quale p-u, než seřadění p-ů sou- i jinorodých dle poměrů prostorných ve prostorné obrazy, kteréž-li se do zevnějšku vnesou a za obrazy zevnějších předmětů pojmou, na vjemy se zaměňují, co výsledky zevnějšího smyslového vnímání (v. t.). Tyto druhy p-ů třeba tudíž k obvyklému rozřídění p-ů, jehož se obecné vědomí přidržuje, dodati, tak že celkem dlužno rozeznávati vedle p-ů povšechných, jejichž povaha krátce již byla naznačena třídu jednotlivých p-ů tělesných, k jichž charakteristice dostačí uvedené příklady, pak třída p-ů svalových od nejhrubších až po nejjemnější, na př. při pohybu oka a posléz známé třídy p-ů smyslových. Jiné rozvržení, jehož často v duševědě se užívalo, t. v p-y subjektivné, jež v organismu mají svůj původ a tudíž toliko vlastní tělesné stavy značí, k zevnějšku vztahu nemajíce, a v p-y objektivné, jež ze zevnějšího působení se zrodily, nemůže míti místa vzhledem ku prostým p-ům, jelikož v obsahu p-u o vztahu k zevnějšku aneb k vnitru ani toho nejmenšího se nenalézá, což teprv další duševnou činností k uvědomění přichází, a sice tenkrát, když pokročí se až ke vnímání. Konečně leží na biledni, že se v jednotlivých pěti třídách známých smyslových p-ů kvalitativně sobě nepodobné p-y obsahují, a že tudíž roztřídění dle smyslů nespadá vlastně v jedno s rozdělením dle kvality; tak obsaženy jsou ve třídě p-ů hmatu p-y tknutí, tlaku i tepla; ve třídě p-ů zrak p-y jasna a temna, jakož i barev atd., a třeba tudíž při zevrubném vědeckém výkladu vznikání p-ů k této stránce věci taktéž patřičný zřetel vzíti. Učiní-li se tak, sezná se, že se dílem v oboru téhož smyslu rozeznávati musí více druhů již tak a jinak působících orgánův, a dílem že třeba rozeznávati v okresu každého smyslu p-y základní a p-y takřka odvozené, ze základních složené čili smíšené. Tak se objevilo vzhledem k chuti a hmatu, jakož i sluchu a zraku; toliko u čichu není ještě věc uvedena na dosti průhlednou formu. Dle těchto výsledků pak není p. tknutí podstatně jiné povahy než p. tepla, než oba rozeznávají se toliko jiným a jiným souhrnným pojímáním většího množství týchž základních čili elementárních hmotových p-ů a taktéž má i oko toliko tři základní p-y, z nichž veškeré ostatní se skládají tak i ucho bezprostředně toliko své základní p-y pociťuje, z nichž i domnělé jednoduché tóny hudební složeny jsou. O tento výklad získali sobě největších zásluh vzhledem ke zraku Angličan Young a vzhledem k sluchu prof. Helmholtz. Obšírnější rozbor musí zůstat odkázán ku čl. Sluch a Zrak. Literatura k vyložení vzniku p-ů se vztahující vzrostla v novějších dobách nad míru valně, především ovšem chvalnou snahou fysiologie; než i psychologie se vřele předmětu toho ujímá. Ke spisům, jež ve směru tomto, as před půlstoletím zhola novém, statně razily dráhu, sluší připočísti v prvé řadě spisy prof. J. E. Purkyně, jenž dosud jsou a zůstanou v oboru, jejž proskoumaly, bohatým zřídlem; z novějších uvésti třeba toliko spisy: Younga a Maxwella v Anglii, pak Helmholtze, Wundta, Ficka, Auberta, mimo četné různé rozpravy, dílem o sobě, dílem ve vědeckých časopisech vyšlé. Co výsledky tohoto úsilí především pro duševědu získáno, sebráno a vyloženo ve sp. *Ueber die neueren physiologisch-psychologischen Forschungen im Gebiete der menschl. Sinne. Eine Studie von Dr. J. Dastich* (v *Abhandlgen. der k. böhm. gel. Gesellsch.*, 1864). *Dch.*

Pockels Karl Friedrich, něm. moralista, nar. ve Wörmlici u Halle 15. list. 1757, zemř. v Brunšviku 29. říj. 1814. Byv 1780 jmenován učitelem princů Brunšvických, stal se později intendantem vévody Augusta. Když ve válkách Napoleonských tato rodina své země ztratila, žil P. co soukromník v Brunšvicku, až 1813 opět svůj dřívější úřad u vévody Augusta nastoupil. Jeho spisy, jsouce psány jazykem plynným a elegantním vyznačují se zajímavým pozorováním člověka a poměrů společenských. Jmenujeme z nich: *Beiträge zur Beförderung der Menschenkenntniss* (Berlín 1788—89, 2 sv.), k nimž připojil *Neue Beiträge* (Hamburg 1798); *Fragmente zur Kenntniss des menschlichen Herzens* (Hanover. 1788—94, 3 sv.); *Denkwürdigkeit zur Bereicherung der Charakterkunde* (Halle 1794); *Versuch einer Charakteristik des weiblichen Geschlechtes* (Hanover 1799—1802, 5 sv.); *Der Mann* (t. 1805—8, 4 sv.); *Ueber Gesellschaft, Geselligkeit und Umgang* (t. 1813—16, 3 sv.). a j.

Poco neb *un* **p.**, ital. trochu; ve spojení s jinými slovy slouží v hudbě k bližšímu naznačení síly neb pohybu, na př. **p.** *allegro*, trochu rychle, **p.** *forte*, trochu silně; **p.** *a* **p.**, zvenáhla.

Pocock [pókok] Eduard, angl. duchovní a orientalista, narozen 1604 v Oxfordě, kdež † 1691. Vystudovav v Oxfordě 1622 jal se studovati jazyky orientálské, upravil vydání 2. epištoly Pavlovy, 2. a 3. Janovy, pak části Nového Zákona v jazyku syrském, a byv vysvěcen 1629 odebral se do Aleppa za kaplana tamějších kupců anglických. Zde pobyl 5 neb 6 let, obíraje se hebrej., syr., ethiop. a arabským jazykem. Vrátiv se r. 1636 dostal profesuru arab. založenou od Lauda, avšak brzo se vydal opět na východ, pobyl skoro 4 léta v Cařihradě, a nabyv veliké sbírky rukopisů vrátil se 1640 přes Itálii a Francii do Anglie, stal se 1643 rektorem v Childreyi v Bekshiru, 1647 povolán opět do Oxfordu a 1648 stal se prof. jazyka hebrejského. Z jeho spisů jmenujeme: *Specimen historiae Arabum; Porta Mosis* (1655); *Commentarii in Micham, Maleachi, Hoseam et Joelem* (1677—79); *Notherel Gauhar* (2 sv. 1658, překlad to Eutychiových análů do latiny); *De veritate* (překlad z Grotia do arab.); největší však jeho dílo jest překlad Abulfaragia *Historia dynastiarum* (2 sv. 1663.)

Pococke [pókok] Richard, cestovatel angl., nar. v Southamptoně 1704, † v Meathu 1765. Studoval v Oxfordě a 1737 nastoupil cestu do krajin východních, prošel Egypt, Arabii a Řecko, načež vrátiv se 1742 vydal *A description of the east and some other countries* (2 sv., Lond. 1745). R. 1745 jmenován byl arciděkanem Dublinským, 1756 biskupem v Ossory a 1765 bisk. v Meathu.

Pócsaj, ves v Uhrách, v stol. Biharské k jihu od Debrecína s 2552 obyv. (1857) rum. a maďarskými.

Pocta advokátská v. Palmár.

Poctivý, počestný. Slova tato pocházejí sice z jednoho kmene čest a ctnost (v. t.), nebývají však jen stejného významu. Vyrozumíváme t. poctivostí více vnitřní ctihodnost *(ehrlichkeit)*, počestností pak vnější ctihodné chování se, čili tak zvanou legalitu neb lojalnost *(ehrbarkeit)*. V tom smyslu je pravá poctivost u všech národů a na každém stupni vzdělanosti jen jedna, počestností však bývá tolik, kolik je druhů uspořádaného společenského života; poctivost podržím i když pobývám na samotě, na poušti, počestnost pak mohu zjevovati jen ve společenském životě. Od počestnosti liší se ještě pocta, t. j. vnější uznání mé počestnosti, a úcta t. vnitřní uznávání jí. *Hš.*

Poczobut Martin, příjmím *Odlanicki*, astronom pol., nar. 1728 v Slomiance v kraji Horodenském, učil se 7 let u jesuitův ve Vilně, do jichž řádu vstoupil 17letý, vyučoval na školách nižších v Polocku dvě léta a ve Vilně přes rok; r. 1754 vypravil se do Prahy a poslouchal tu dvě léta na universitě řečtinu a mathematiku, r. 1761 vyslán s jinými mladíky na útraty nadace Michala Czartoryského na cesty po Německu, Francii a Itálii, aby se tu zdokonalil v mathematice, fysice a pěkných uměních. V astronomii zdokonalil se jmenovitě v Marseilli a Avignonu; když pak do vlasti se vrátil 1764, počal vyučovati mathematice a astronomii ve Vilně, upravil tu nedostatečné observatorium a opatřil potřebnými nástroji, pro které sám vyjel si podruhé za hranice do Kodaně a Londýna, aby i tamější hvězdárny poznal. Král Stanislav August uznávaje zásluhy P-ovy dal bíti na jeho čest památný peníz s poprsím jeho na jedné, s rozličnými figurami astronom. na druhé straně, a s nápisem *Sic itur ad astra.* Zároveň jmenovala ho komise vychovatelská rektorem akademie Vileňské a správcem veškerého vyučování na Litvě. Četná jeho pozorování tiskem ohlašovaná zjednala mu slávu i za hranicemi, tak že stal se členem král. společnosti nauk v Londýně, dopisujícím členem akademie v Paříži, společnosti nauk ve Varšavě a j. v. Pozoruje konečně ubývání sil svých odevzdal majetek synovcovi, observatorium a svou knihovnu pověřiv Śniadeckému a odebral se k řeholi své do Dynaburku 1807, kdež † 20. ún. 1810. Práce jeho obsaženy jsou v 34 knihách, kteréž sepsal za tolikéž let pozorování svého. Práce P-ovy byly základem de la Landovi, na kterém tento zhotovil tabulky planety Dobropána; ke skupení sedmi hvězd Flamsteedem popsaných připojil P. devět nových a vydal důkladné o tom pojednání v *Efemerydach* (t. j. v kalendářích astronomických) v Berlíně vycházejících. Mimo to sepsal: *Obserwacye rozpoczęte w Marsylii a dalej prowadzone w Awenionie* (v Avignoně 1763 při jiném pojednání franc.); *Początki geometryi* z franc. (ve Vilně 1772); *Calculus eclipseos lunaris, quae accidit die 14. Febr. 1766 pro observatorio Academiae Vilnensis* (t. 1772); *O dawności zodyaku egipskiego v Denderach* (Tintiris), (t., 1803). Vedle toho byl P. výborným řečníkem a dokonalým znatelem krásných umění.

Počajov, městečko na Volyni v kraji Křemeneckém, známé ode dávna zázračným obrazem Panny Marie, k němuž se hojně poutníků scházelo. O kostele Nanebevzetí Panny Marie na hoře postaveném podávají listiny zprávu teprv k r. 1527. Toho času totiž napomíná Sigmund I. starostu Křemeneckého, aby se nemíchal do trhů na Nanebevzetí P. Marie pod horou P-skou se odbývajících a aby tu poplatkův žádných nevybíral, což obnovil Sigmund August r. 1557 na žádost Basileje Bohdanoviče Gojského, držitele P-a. Anna z Kozińských Gojská, obdrževši od metropolity z Cařihradu jedoucího obrázek P. Marie malované u prostřed se sedmi svatými okolo, darovala jej kostelu jmenovanému, hojně jej zároveň nadavši, a od času toho počaly prý se díti zázraky u obrazu toho. R. 1602 zapsala táž Gojská P. s jinými statky sestřencům svým Janovi a Ondřejovi Firlejům: od těch dostalo se zboží to Wiśniowieckým; Voršila Wiśniow. provdala se za Michala Radziwiłła, polního hejtm. na Litvě, a přinesla mu věnem statky uvedené 1740; po Radziwiłłovi dědil 1773 Jan hr. Tarnowski, kastelán Konarský a Łęczycký, který vymohl na králi, že P. povýšen na město a dařen právem Magdeburským. Klášter a kostel někdy basiliánův náleží teď církvi pravoslavné. Že by tu bývalo biskupství, nedá se dokázati.

Počasí 1) povětrnost (v. t.). — **2)** Části čili čtvrti roku. V. Rok.

Počátek a konec rozeznáváme při vznikání věcí a úkonů jednotlivých, **p**-tkem zovouce dobu časovou prvního jich zjevení se, koncem pak dobu poslední. Jelikož však zjevení se něčeho mysli lidské vždy podílu béře na úsobnosti (subjektivnosti), jest i **p.** a konec představa i úsobní i poměrná (relativní). Símě je ku př. jen poměrný **p.** rostliny, jsouc samo již účinkem účinků. Nastává tudíž sama sebou otázka, zdaž je a čím je svrchovaný čili nepodmíněný **p.** všeho. Mnozí měli za to, že i otázka sama po nepodmíněném **p**-tku a konci je v sobě již licha a nižádné zralé odpovědi dospěšna, kdežto někteří přece se ku pokusu aspoň odvážili, zodpovídati otázku tu. Rozeznávaliť předně **p.** reální čili předmětní a **p.** myslivosti lidské. Co do začátků předmětních kladli opět někteří látku čili materii všeobecnou za základ všeho, kdežto jiní prvky čili atomy (v. t.) za absolutní základ všeho měli. Jelikož jim však nepohyblivým takovým **p**-tkem mizel všechen ruch a všecka měna, kladli jsou mnozí **p.** buď v jednu, buď ve množství sil, zplozujících ze sebe teprva látky. Než i tato odpověď pokulhávala značně, jelikož ihned otázka se vzbudila, odkud tyto látky neb síly **p.** svůj braly. Vytvořila se tudíž, aby mysl lidská jen aspoň nějakého ukojení došla, představa Boha co svrchovaného **p**-tku všeho. — Co do **p**-tku myslivosti, rozeznává se opět **p.** dvojí, psychický čili duševní a logický čili myslový. Psychický **p.**, t. j. zřídlo všeho cítění a představování si, kladou jedni v úkony nervové a hlavně v úkony mozkové, druzí ale ve zvláštní myslící sílu a byť, duší zvanou. Co se však týká **p**-tku logického, vyhledává se v základu všeho dokazování, t. j. ve větě nějaké, jež vyslovena již sama v sobě důkaznost uzavírá, jako ji ku př. Descartes hledal ve výroku: „myslím, pročež jsem,“ jelikož týž výrok ani zapříti se nedá, poněvadž, kdoby jeho zapíral, sám by již myslil. *Hš.*

Počátky, okr. město v kraji Táborském na potoku Žironickém nedaleko hranic mor. s 2991 obyv. (1857); děkanský kostel sv. Jana Křtitele, špitál na 6 chovanců r. 1784 založený. V **P**-kách se narodil 19. pros. 1629 dějepisec Tomáš Pešina z Čechorodu. — Okres **P**-tecký měl 1857 na 7·28 □ m. 12.434 obyv. v 1 m., 2 msech a 26 vsech.

Počepice, ves v Čechách, okr. Sedlčan., kraji Táborsk., čítající 620 obyv., má farní kostel sv. Jana Křt. — **P.** bývaly sídlem ryt. Počepických z **P**-ic (v. t.), jichž hrad stával při nyn. knížecím dvoře, a sice s malou přestávkou (r. 1561 držel **P.** ryt. Jan Lipovský z Lipovic, 1564—1568 ryt. Sezima Miškovský z Tropčic) až do r. 1598, kdežto v sobotu v den sv. Štěpána ryt. Václav St. **P**-cký z **P**-c ryt. Jindřichovi Doudlebskému z Doudleb a na Petrovicích prodal tvrz **P**-ckou se stavením, pokoji, dvorem, pivovárem, ves **P.** s podacím kostelním a ves Oukřtalov celou, výminiv si v kostele pohřeb; od toho dostaly se brzy **P.** na to ryt. Václavovi nejst. Vratislavovi z Mitrovic, a po jeho smrti prodala konečně r. 1609, v pondělí po památce obětování P. K., pozůstalá po něm vdova Regina Vratislavova, roz. z Bukovan, jakož i komisaři k tomu nařízení statek **P**-cký p. Polixeně Lobkovické, roz. z Pernšteina, a od té byly k panství Chlumeckému přivtěleny. *Vl.*

Počepický z Počepic, jméno staroč. rodiny, jenž užívala erbu stejného s Dobřenskými z Dobřenic, totiž bílého čápa s křídly černými v poli modrém, a psala se dle svého sídla prvotního, tvrze Počepic v Bechyňsku. Nejstarší známý člen rodiny této jest Ctibor z P., jenž přichází v listinách již z r. 1219; v druhé polovici XIV. stol. držel Počepice Dik z P. a na začátku XV. stol. Bolesud z P. (1410), kteří oba byli zvláštními dobrodinci tamního chrámu farního; později připomínají se z rodiny této: r. 1434 Jindřich z P.; okolo r. 1490 Jiří a Mikeš z P.; r. 1534 Jindřich a Jan **P**-čtí z P.; r. 1553 Petr **P.**; r. 1563 Jan **P.**, který prodal část svou zboží Počepického Janu st. Lipovskému a zemřel 1568; r. 1570 Václav st. a Václav ml. **P.**, z nichž tento prodal dědiny své v Zvěstovicích Ladisl. z Lobkovic; r. 1572 a násl. Hendrich **P.**, jenž při dvoře pánů z Rožmberka žil jakožto jagermistr čili lovčí; r. 1574 Václav **P.**; r. 1589 Jan **P.** na Řebeni a Petr na Počepicích; r. 1598 Václav st. **P.**, jenž svůj díl zboží **P**-ckého prodal Jindřichovi Doudlebskému a byl delší čas radou při soudu komorním (1603). — Rodina tato kvetla pak ještě po celé následující XVII. stol.; avšak tehdejšími běhy a neřestmi válečnými přišla v úpadek a zanikla na začátku století minulého docela. *Ra.*

Počepky, pačepky, podčepky, co kape od čepu do podstavené nádoby, neb čeho v sudě na mále, už pod čepem nebo po čep a nic výše jest; tudíž ostatkové vína, piva neb jakékoli tekutiny, slévky, stočky.

Počet, 1) určité množství jakýchsi předmětů, jež jakožto jednotlivé sobě klademe, nechť již v skutku jich jest, na př. několik lidí, aneb-li teprvé v mysli je sobě tvoříme, na př. délka několika palců. **P.** udává se číslem, kteréž je tedy odvozený pojem *počtů*, nevážící se na určité předměty. — **2)** Určování čísla jakéhos neznámého z jiných známých, mezi sebou a s ním určitým způsobem souvislých. Druhů *počtů* máme více, i mají svá zvláštní jména. Základní jsou: sčítání, odčítání, násobení a dělení; na nich všechny jiné spočívají. Zakládá se však mnohý **p.** pouze na zvláštním jakéms způsobu *počtu* základního, jakým provedení jeho se stává kratší a snažší. Souhrn všech *počtů* rozdílných a jich použití co nejprospěšnější slove počtářství. Z rozličných druhů *počtů* sem náležejících uvádíme: **P.** lhůtový (terminový), jímž určuje se lhůta průměrná, v kteréž jistiny, ve lhůtách rozličných splatitelné, najednou splatiti by se měly, tak aby ani věřitel ani dlužník při tom skrácen nebyl. Při tom naskytují se tyto tři případy: Buď platí dlužník věřitelovi úroky z každé jistiny, pokud jí nezaplatí; buď zaplatí mu úroky hned na počátku, jako při směnkách v obyčeji bývá, aneb konečně má platit končícími se lhůtami jistiny teprv úrokem na určenou splatnou částku vzrůstající, jako banky a podobné společnosti činívají. V posledních obou případech musí býti k vypočtení průměrné lhůty známy úroky ze sta, mezi věřitelem a dlužníkem smluvené, aby se jimi určiti dala původní hodnota jistin, a z těch pak úroky pro věřitele i dlužníka stejné, nechť zaplatí se jistiny, jak ustanoveno, anebo najednou ve lhůtě průměrné. V prvním případě netřeba věděti velikost úroků ze sta; proto, jakož i za tou příčinou, že výsledky v mezech obyčejných valně od sebe v žádném z tří případů se neliší, počítává se obyčejně jen na základě pravidla z první podmínky plynoucího, a sice takto: Doby, po které dlužník jistin užívá, násobí se jednotlivě částečnými jistinami k nim příináležejícími, součiny tyto se sečtou, a součet dělí se jistinou celou; podíl vyšlý udává dobu, za kterou celá jistina zapraviti se musí. — **P.** směšovací (*regula allegationis č. alligationis*), jímž hledá se poměrné množství veličin stejnorodých rozličných hodnot,

chceme-li smíšením jich obdržeti veličinu jakés hodnoty průměrné. Rozeznávají se zde případy dva, jsou-li totiž jen dvoje veličiny dány, v kterémžto případě poměr jich je zcela určitý; aneb je-li veličin více, kdežto možno nalézti i více poměrů k smíšení. Při dvou veličinách počítáme takto: Rozdíl mezi hodnotami veličiny průměrného a horšího druhu udává, mnoho-li se musí vzíti z druhu lepšího; rozdíl ale mezi hodnotami veličiny průměrného a lepšího druhu určuje, co z druhu horšího vzíti dlužno. Při více veličinách obdržíme takových rozdílů více, a můžeme je i způsobem rozmanitým po dvou sestavovati, berouce vždy k hodnotě průměrné jeden z druhů horších a jeden z lepších v jakémkoli sestavení, tak že nebude již vycházeti poměr jediný. — **P.** směš. nalézá nejvíce upotřebení při slévání kovů k určitému druhu slitiny. — **P.** spolkový, způsob to počítací, jímž rozděluje se určitá veličina na díly v určitých poměrech. Jsou-li dané tyto poměry jednoduché, slove i **p.** spol. jednoduchý; jsou-li ale samy závisly na vícero určitých poměrech, slove **p.** spol. složitý. Při jednoduchém *počtu* spol. máme za pravidlo: čísla poměrná, společnou měrou skrácená, sečtou se; veličina, již rozděliti jest, dělí se tímto součtem, a podíl povstalý násobí se po sobě skrácenými čísly poměrnými; vyšlé součiny jsou hledané díly. — Při složitém *počtu* spol. musí se ze všech poměrů daných utvořiti pouze jedna čísla poměrná, při čemž dlužno hleděti, zdali poměry jednotlivé se podporují neb zmenšují. Poměry podporující se musí znásobiti, zmenšující se ale děliti; s poměrnými pak čísly takto obdrženými počítá se dále, jako při spol. *počtu* jednoduchém. *Pý.* — **3)** Tolik co číslo: **P.** římský (*Römerzinszahl*), tolik co indikce (v. t.). — **P.** zlatý (*numerus aureus*) jest číslo, které udává kolikátý jest ten neb onen rok v cyklu měsíčném. Dle našeho počítání činí totiž 19 slunečních roků v plném *počtu* 6940 dní, a právě tolik dní jde do 235 synodických měsíců t. j. měsíců, které se počítají od úplňku k úplňku neb od měsíce nového k novému. Po uplynutí těchto 19 let připadá vždy nový měsíc na tentýž den jako před 19 lety. Tak na př. nastal r. 1805 nový měsíc dne 1. ledna, a téhož dne nastal opět roku 1805+19=1824, pak 1843, 1862 a nastane r. 1881. V tomto vypočtení jest ovšem řeč o celých dnech a nikoliv o hodinách, minutách a t. d., proto také různí se ono od vypočtení hvězdářského třeba o celý den. Avšak už bližívý **p.** tento velmi důležitým byl pro staré hvězdáře, neboť ví-li se vůbec, kolikátý jest daný rok v cyklu těchto 19 let, vypočte se snadno pomocí epaktů (v. t.), kterého dne nastal nový měsíc koncem roku minulého a kterého nastane v každém měsíci roku daného. Vynálezcové oné shody *počtu* oběhů měsíce s *počtem* roků slunečních, že totiž 19 let = 6940 dní = 235 měsícům synodickým, byli řečtí hvězdáři Meton a Euctemon r. 433 př. Kr. Meton zavedl tento **p.** už r. 432, a Atheňané takovou důležitost vynálezu tomu přikládali, že ten **p.** každého roku na veřejných budovách zlatým dali vyrýti písmem, odkud prý i jeho jméno. Kalendář Metonův se ovšem časem změnil kalendářem Julianským a ještě více Řehořským. Chce-li se teď podle Řehořského kalendáře věděti zlatý **p.** určitého roku, připočte se k danému roku 1 (dle zavedení opata Dionysia, † 530 po K., v. Perioda) a součet ten dělí se 19. Podíl udává kolik cyklů už uplynulo, a zbytek kolikátý rok jest rok daný v cyklu novém čili **p.** zlatý toho roku. Je-li zbytek takový 1, začíná daným rokem nový cyklus a nový měsíc připadá na den 1. ledna; je-li zbytek onen 0, jest daný rok poslední, tedy 19. v cyklu, jaký naznačuje podíl. Tak se na př. dovíme, že r. 1865 jest (1866 : 19) 4. rok v 99. cyklu, t. j. zlatý **p.** r. 1865 jest 4. Pomocí epaktů pak se vypočítá, že nový měsíc nastal 2 dni před 1. lednem 1865, tedy dne 29. pros. 1864. Za našich dnů se nový měsíc vypočítává hvězdářsky, pročež se **p.** zlatý více neuvádí, leč v úvodu kalendáře. *Sm.*

Početí v. Těhotenství.

Početí neposkvrněné, t. j. **p.** člověka bez prvotného hříchu. Určitě toliko o Ježíši Kristu za prvějších dob učila církev, že počat jsa z Ducha svatého prvotného čili dědičného hříchu nikdy na sobě neměl, kdežto všickni jiní lidé hned od **p.** svého, ještě před narozením svým, něco na sobě mají, co se Bohu nelíbí a přísnějšího s nimi nakládání od Boha vyžaduje. (V. Hřích dědičný). Však vznikl záhy v církvi náhled, že panna Maria za života svého bez skvrny a vady se uchovala, poněvadž by jinak ji nebyl mohl vyvoliti Bůh za matku syna svého. (*Trid. Sess.*, VI. can. 23). Tu již na snadě leží myšlénka, že tedy před narozením jejím ode dne jejího **p.** nenacházelo se na ní ničeho, což by svrchované svatosti boží se nelíbilo, že tedy nebyla nikdy předmětem nelibosti boží. Tož pak vysloviti se dá průpovědí, že bez poskvrny prvotného hříchu počata byla. Poněvadž ale jasně si nepředstavovali bohoslovci, co vlastně jest dědičný hřích, a v hádkách svých o něm máchávali nesrozumělými slovy a formulemi, nastaly tuhé o tu věc hádky v církvi, a příkře stály proti sobě strany, jedny tvrdíce **n. p.** Marie panny, druzí se sv. Bernardem je zavrhujíce. Horlivě hájil **n. p.** františkán Jan Duns Scotus (1307), pak i celý řád jeho; tomu odporovali dominikané, odvolávajíce se na Tomáše Aquinského. Odtud hájitelé víry sluli Skotisté, k nimž se přidala i universita Pařížská, odpůrcové Thomisté. Též i papežové v tom se nejistě zmítal; papežové Sixtus IV., Pavel V., Řehoř XV., Alexandr VII. náhledu tomu sice přáli, však před lidem o něm jednati, přede vším ale proti němu kázati zapovídali; určitě ale vyjádřiti se odpírali, jakož ani sněm Basilejský ani Tridentský ničeho neurčil. Poznenáhla však složilo a uvedlo se officium (chorová pobožnost) o **n**-m **p.** v těch i oněch klášteřích; Řehoř XVI. dovolil biskupům francouzským, aby v praefací mešní a litaniích Marii bez poskvrny početou vyznávali, ano sám řád dominikánský žádal r. 1843, aby směl mši a officium o **n**-m **p.** konati; pak i francouzští i amerikánští biskupové spolu s řádem jesuitův papeže prosili, aby náhled o **n**-m **p.** za učení církevní prohlásil. Papež Pius IX. prvé obecným okružníkem od 2. ún. 1849 vyzvěděti se snažil mínění všech biskupů světa, a jesuitovi Peronnovi rozkázal psáti o tom předmětu (*De immaculato B. V. Mariae conceptu, an dogmatico decreto definiri possit*, Roma 1848); konečně svolav do Říma valnou schůzi biskupů, dne 8. prosince 1854 slavně náhled o **n**-m **p.** za v církvi zobecnělý prohlásil. — **P.** p. M. slavilo se ve východní církvi od V. stol. dne 9. pros. pod jménem **p.** sv. Anny, matky rodičky boží. V církvi západní teprv od XI. a XII. stol. se uváděla, v Římě samém od 14. věku se slavila památka **p.** P. M.; Klement XI. r. 1708 ji za zasvěcený svátek pro celou církev povýšil pod jménem **p.** neposkvrněné panny Marie; od r. 1854 teprv nazývá se slavnost **n**-ho **p.** P. M. Na západě koná se dne 8. prosince.

Počić (*Pozza*) Orsát, současný spis. jihoslov. v. Jihoslované, str. 376 *b*. **P.** první obeznámil Slovanstvo s příbuznou osadou, jež se nachází na břehu Jaderského moře v Neapolsku, která už čtyři věky obklopena se všech stran cizím živlem zacho-

vala jazyk a obyčeje své staré slovanské vlasti. **P.** meškaje r. 1853 v Neapoli seznámil se blíže s touto osadou, a uveřejnil v *Osserv. Dalm.* dopisy, jež mu poslal prof. Jan de Rubertis, Slovan z Aquaviva. *Rk.*

Počinky, město v rus. gub. Nížegorodské, kraji Lukojanovském, s 8243 obyv. (r. 1856).

Počisťující léky (*purgantia*) jsou takové, jichž užíváním uvolňují a rozmnožují se výkaly střevní. Činnost jejich jest buď dráždivá, čímž nastane jednak hojnější přítok krve v sliznici střevní a tím i mohútnější vyměšování slizu, jednak pohyby roury střevní stanou se rychlejšími a vydatnějšími, buď uchlácholivá, kterouž citlivost blan střevních se mírní a povrch sliznice, látkou jemnou na př. olejovitou potažené stává se schopnějším k propouštění obsahu střevního. Příklady dráždivých jsou alkalické soli, uchlácholivých téměř všecky oleje tučné. Mimo to roztříděny bývají **p. l.** na prostředky jemně účinkující, **p. l.** lehké *(eccoprotica, cathartica)*, a prostředky bouřlivé a násilně činnost střevní popuzující, **p. l.** prudké *(drastica)*. **P. l.** bývají nejen často od lékařů předpisovány, ale i v tak zvaném domácím lékaření přehojně užívány, a skutečně bývá účinek jejich velmi úspěšný, když k nim útočiště vzato v čas skutečné potřeby. Pobídnutím lenivého pohybu v rouře záživné zproštěn bývá žaludek i střevo zbytečných dráždidel, obtěžkujícího přeplnění, nashromážděných kvasících látek, tím uvolněn bývá oběh krve, ulehčeno střebání a vyměšování, odvrácen nával krve od ústrojí jiných, v nichž by nebezpečným býti mohl. Mimo to upotřebeno bývá **p**-ch *léků* k vypuzení tasemnice, škrkavek a jiných červů cizopasných. Slušno připomenouti, že **p. l.** prudké bez nařízení lékařského nikdy nemají býti upotřebeny, ano i při lehkých bývá radno poraditi se s lékařem. *Mr.*

Počtářství docelovací v. Integral. — **P. lišné** v. Lišný.

Podací. Slovo toto vyskytuje se v právnických spisech českých ve smyslech rozličných, spolu se nesrovnávajících. Rozhodovat o tom, v kterém smyslu dobře a s právem bylo užíváno, je velmi nesnadno, předně proto, že vůbec o látce, v níž je nalézáme, totiž o právě církevním, málo psáno jazykem českým, jinak ale i za tou příčinou, že o povaze *kolací, patronátu a praesentace*, v kterýchžto třech smyslech se slova **p.** užívá, dlouho panovaly dosti zmatené, ba často i naprosto mylné náhledy. Zbývá tedy jen vysvětlit, co znamená **p.** v každém z těch tří případů, a upozornit na nedorozumění, jevící se tím, užívá-li se slova **p.** v tom neb onom smyslu. **1) P.**, totožné s kolací, kolaturou (v. t.), znamená právo, osazovati úřady církevní a obročí s nimi spojená, jakož i vykonávání práva tohoto. Právo to přísluší papeži a biskupům a jedině těmto náležeti může, poněvadž dle učení katolické církve jen na ně přešla moc vládnouti církví a říditi ji (*jurisdictio*); berou-li tedy sobě k tomu pomocníky a smějí-li tito vykonávat jurisdikcí, dá se to vysvětliti pouze tím, že onino na tyto své pomocníky moc přenesli a sice tak zvanou *missio legitima, approbatio pro cura*. Není to však na odpor zřízení církevnímu, jsou-li osoby ty při tomto svém obsazování úřadů vázány vůlí třetího, což rozličnými událostmi a vlivy historicky ve mnohých případech se ustálilo, i až podnes se díti může a děje. Dle toho rozeznává se **p.** neobmezené (*collatio libera*), není-li biskup u osazení úřadu ničím vázán, a **p.** obmezené (*collatio non libera*), musí-li biskup při propůjčení úřadu a obročí s ním spojeného dbáti vůle cizí, kterážto cizí vůle jeviti se může buď institucí, buď nominací neb konečně i praesentováním. Institucí kdos třetí uděluje věcné právo k obročí a titul úřední; papeži neb biskupovi pak v tomto případě nezbývá než osobu instituovanou potvrdit v úřadě, bez kteréhož potvrzení (*institutio canonica vel authorisabilis, approbatio pro cura*) arciť obejíti se nelze, anoť toto pro úřad dle zřízení církevního je nutné a jen papežem neb biskupem uděleno býti může. Takové právo instituční má na př. kapitula, která si smí volit svého biskupa; volbou udílí mu institucí a papež jej musí potvrdit konfirmací. V Rakousku mají takové právo volební kapituly Olomoucká a Solnohradská. Nominací udílí se osobě právo užívat titulu úředního, nikoli však právo věcné, čímž se tedy nominace podstatně liší od institnce. Takové právo nominační přísluší na př. císaři Rak. u větší části biskupství v celém mocnářství, jak to znova článkem 19. rakous. konkordátu ustanoveno bylo, ačkoli při tom má užiti „rady biskupů, zvláště těch, jenž jsou v též provincii církevní.“ Praesentace pak je právo, navrhovati kolátorovi osobu k úřadu spůsobilou, kterou kolátor v úřad ustanoviti musí (v. Patronát.) — **2) P.**, také podací právo, tolik co patronát. V tom smyslu rak. konkordát od 18. srp. 1855 ve svém českém překladu (Cís. pat. od 5. listop. 1855, číslo 194 *Věstníku vlády zemské v Čechách*) o něm pojednává (v. na př. článek XII.). — **3) P.** znamená také praesentační právo (v. Patronát), a tento smysl nejlépe se shoduje s významem „podávání někoho na úřad.“ Co se tedy kritiky těchto významů dotýče, tu připadá na mysl, že v dobách, kde se z pojmu patronátu (v. t.) tratil úplně znak povinnosti a on jedině jevil se býti právem, přední právo patronátní, totiž praesentační (**p.** v tom smyslu), jméno dalo celému právnímu institutu, a že tak při jmenování patronátu „právem **p**-m“ užívána pars pro toto. *Pčkj.*

Podagra (řec.), suché lámání čili dna v nohou (jako chiragra v rukou); ochromení nohy dnou neb hostcem. Srov. Dna.

Podaleirios, syn Asklepiův a Epionin, bratr Machaona, s nímž na 30 lodích branné mužstvo z Trikky, Ithomy a Oichalie v Thesalii k Troji dopravil. Oba bratří slynuli v řeckém vojště co zkušení ranhojiči, zejména vyléčil **P.** ránu Filoktetovu. Po ztroskotání Troje byl **P.**, plavě se do vlasti, bouří k pobřeží Karie zahnán, kdež vyléčiv dceru krále Damaitha, jmenem Syrnu, a za manželku ji pojav se usadil. *Rs.*

Podání v. Exhibice. — **P.** ústní v. Tradice.

Podběl (*Tussilago Farfara* L.) je rostlina ze řádu spoluložných paprskovitých (*Corymbiferae*) vyháněјící stvol šupinatý asi 8″ vysoký s jediným úborem žlutým, s korunami v terči trubkovitými a v papısku úzkými, jazykovitými. Květy jsou na některých stvolech dokonalé, na jiných jen pestíkové, a tudíž je **p.** jako jemu podobný devětsil rostlinou polygamickou. Listy vyvínují se z hluboko v zemi ležícího oddenku později nežli květ, jsou okrouhlé, srdčité, zubaté, asi 4″ v průměru veliké a na rubu bíle plsťnaté. Roste všude ve vlhkých hlinitých půdách a květe v březnu a dubnu. Květy i listy jsou domácími prostředky proti kašli, a listy kladou se na zpruzeniny. *Jha.*

Podbereski znaku Gozdawa, rod polský již v XIV. stol. připomínaný, z něhož později vynikli Jiří Samson maršálek Braclavský 1611, Jan Hektor 1632, zemský písař Oršaňský, 1648; Mikuláš Samson plukovník vojsk královských, vojv. Smoleňský, Upitský a Gulbiňský uvádí se ještě r. 1676, syn jeho Alexander maršálek Upitský, 1697 a syn Alexandrův František starosta Šimaňský

a j. v. — Romuald P., spisov. polský, † před několika lety. Od r. 1843—50 vydával jednak časopisy jednak sebrané spisy v Petrohradě a Vilně, jako *Rocznik literacki* (1843, 1844 a 1846), *Pamiętnik naukowy literacki* (1849—50), kamž napsal mimo jiné též některé články o literatuře běloruské. — Ondřej P. vydal *Cestu na Záporoží, do Krimu a na břehy Azovského moře.* Mimo to napsal obšírné pojednání o *Scytii Herodotově.*

Podbezděz v. Bezděz.

Podbílek, *Lathraea* (*Schuppenwurz*), rost. z řádu Zárazovitých *(Orobancheae* Juss.), s kalichem na čtvero klaným, korunou tlamatou, padavou, tyčinkami 4, dvojmocnými. P. odvislý, *L. squamaria* Lin., také šupinový kořen, babí zub zvaný, má kořen mnoholetý, oddenek co prst tlustý, rozvětvený, pokrytý šupinami vstříčnými, tlustými, dužnatými, střechovitými; oddenek i šupiny jsou bílé co slonová kosť. Lodyhy pohromadě stojící jsou 3—12" vysoké, přímé, oblé, jednoduché, šupinami blánovitými, narůžovělými oděné. Květy nachýlené, v konečný, hustý, jednostraný hrozen sestavené; koruna ½" dlouhá má trubku skoro všude stejně širokou, rovnou, pysk horní rovný, tupý, dolní kratší, na tré klaný, podhnutý. Roste v lesích listnatých, vlhkých, kde jest mnoho stínu, přiživně na kořenech rozličných stromů a keřů skoro v celé Evropě záhy z jara a květe již v březnu a dubnu. Kořen, jenž slabě zapáchá a zahořkle chutná, užívali jindy proti padoucnici, pastýřové dávali jej dobytku proti hryzení.

Podbořany, něm. *Podersam*, město okresní v kr. Žateckém, čítá 1200 něm. obyv., má krásný far. kostel ss. ap. Petra a Pavla (již r. 1350 far.), ve znaku dvě věže, mezi nimiž na štítku šikmo postaveném troje jelení parohy. Hrabata Šlikové z Holíče drželi P. během XVI. století, r. 1575 v den sv. Martina udělil hr. Krištof Šlik z Holíče na Loktě a Doupově zdejšímu měšťanstvu práva a svobody městské, což i císař Rudolf 1576 potvrdil. Nástupce jeho Šebastian z Veitmile († 1538) prodal P. městečko s mlýnem Volfovi z Gutšteina a na Petršpurce, čímž s tímto panstvím na čas spojeny. Na zač. XVII. stol. seděl na P-nech ryt. Dětřich z Victum a z Egerberku, jemuž pro účastenství zrady P. v plen vzaty, na to ale r. 1623 za 4010 kop 2 gr. jeho manželce p. Heleně puštěny jsou; na to připadly markrabatům z Baden-Baden, a po smrti princ. Eližběty markrab. z B.-B. a Hochberka († asi 1800) kr. komoře. Nyn. držitel jest Robert starohrabě Salm-Reifferscheid. — Okres P-ský měl 1857 na 5·64 □ m. 21.841 obyv. v 7 m. a 51 vsech. *Vl.*

Podbrdi čili Tetínsko, někdy župa v Čechách po Brdách, pod nimiž ležela, nazvaná a s veliké části lesem porostlá. Obydlenou částí této župy byla hlavně údolí řeky Litavky, padající do Mže u Berouna, a přítoků jejích. Půlnoční hranicí župy té proti Rokytenské a Pražské byla Mže tokem svým od Nezabudic až ku potůčku Žurině (potůček, jenž teče od Svinař do Mže); východní hranice nedá se s jistotou udati, toliko známo, že Řevnice, Nová ves, Lečice, Chrámy ležely již za hranicí; k jihu patřily k župě Dobříš, Svaté pole, Dlouhá Lhota, od níž šla čára pomezní na horu Třemešnou; od té šla západní hranice v lesích ku potoku Zbirožskému až k ohbě pod Mýtem, překročila jej, tak že Zbiroh stál blíž pomezí, došla ho opět v ohbě nad Drahoňovým újezdem, a šla po něm až ke hranici župy Rokytenské. Hlavním sídlem župy byl ode dávna hrad Tetín (v. t.) u Berouna. R. 1088 v zakládací listině Vyšehradské jmenuje se provincie (t. j.) župa Tetínská, r. 1275 ale provincie P. V listině kláštera Slovanského od r. 1370 vysvědčuje purkr. Dobříšský Stibor, že všecky statky kláštera Slovanského a lidé na těchto statcích v Kamýcku a P. jsou svobodni ode všech robot k zámku Dobříši. (Srv. *Čas. Č. Museum* 1858, str. 235 a sl.). Ze župy vyvinul se během času P-dský kraj, připomínaný již v první pol. XV. století. R. 1714 teprvé spojen jest s Vltavským a dáno jim jméno kraj Berounský.

Podbříšek v. Hypogastrium.

Podbuš, okr. místo v Haliči v okr. Samborském. — Okres P-ský měl 1857 na 12·95 □ m. 19.155 obyv. v 37 vsech.

Podczaszyński spisovatelé polští. **1)** Karel P., narozen 1790 v Žirmunách, † 21. kv. 1860 ve Vilně, odbyv gymnasium v Kremenci studoval na universitě Vileňské, kdež povýšen na doktora filosofie. Cestoval na útraty státní v cizozemsku, po návratu svém pak r. 1824 přednášel architekturu ve Vilně; po r. 1832 provozoval stavitelství prakticky a podával při tom články do časopisů odborových, z nichž jmenovati sluší *Wspomnienie o Gucewiczu budowniczym* (1823 v *Denniku Vil.*); *O zastosowaniu zgodnych zasad doskonałości w utworach przemysłu do obrazów i posągów* (v XXII. tomě *Wyzerunků* ve Vilně vydávaných); o sobě *Początki architektury dla użytku młodzi akademickiéj* (ve Vilně, díl I. 1828, díl II. 1829, díl III. 1856) s hojnými ilustracemi; *Nomenklatura architektoniczna czyli słownik ciesliczych wyrazów* (t. 1843). — **2)** Boleslav P., syn předešlého, narozen 1824 ve Vilně, přidal k slovníku otcovu malé dřevorytiny a vydal jej podruhé co *Nomenklatura architektoniczna* (ve Varš. 1855). Dále vydal *Pamiętnik sztuk pięknych* (3 d., ve Varš. 1850, 1851 a 1854), pak *Przegląd historyzny starożytności krajowych* (t. 1857). P. cestoval po cizích zemích, aby zdokonalil se v stavitelství, k němuž základ byl položil ve Vilně; když se vrátil z ciziny, jmenován jest 1846 učitelem stavitelství na škole pěkných umění ve Vilně, kterýž úřad posud zastává. — **3)** Michal P., bratranec Karlův, nar. 1797 v Břešti, nabyl tamže u basiliánův prvních vědomostí, studoval potom na universitě Vileňské a Varšavské; r. 1825—26 byl redaktorem *Dziennika Warszawského*, v kterém jest mnoho jeho článkův; mimo to přispíval do jiných časopisů, překládal povídky a vydával rozličná díla. Před r. 1830 vyjel do Francie, usadil se v Paříži a tam † 1835. O sobě vydal: *Historyja bogów, połbogów i bohaterów czczonych od Rzymian i Greków*, z franc. (ve Vilně 1820, vyd. 2. ve Varšavě 1822); *Więzień w Newjork*, povídka (ve Varš. 1824); *Fragments sur la litterature ancienne de Pologne* (v Pař. 1830); *Pamiętnik emigracyi 1832* (t. 1834, 3. d.). Péčí jeho vyšla také 1830 v Paříži díla Jg. Krasického v eleg. úpravě.

Podčaply, něm. *Potschappel*, ves v Sasích, ve vládním okresu Drážďanském a v dolině Plavenské s 2202 obyv.; vydatné doly kamenouhelné, skelná huť, továrna na papír, železná huť, hamry na železo; pěstuje se tu také chmel.

Podčeši (*podczaszy*), lat. *pocillator*, měl v bývalém král. Polském za úřad, podávati králi číši při slavných hostinách, když byl sám napřed nápoje okusil. Byli dva p., velký korunní a velký litevský, mezi hodnostáři dvorskými měli místo po stolníkovi a před velkým kraječem. Král jmenoval sám lidi sobě milé na hodnost tuto. Vedle p-ho byli i číšníci (v. t.).

Podčetertek, něm. *Windisch-Landsberg*, městys v Štýrsku v okr. Kozském v kraji Maribor., 3 míle k V. od Cele, nad Sotlou, s 350 obyv. a zámkem, jejž 1480 Uhři obsadili. *Vrý.*

Poddanství 1) stav obmezenosti a odvislosti jednotlivce v poměru k moci státní. Jest to tedy poměr jednotlivce k souverainu, vyrozumívá-li se tím moc státní co moc svrchovaná. Za našich dob vyskytuje se obyčejně spojené s občanstvím státním, ačkoliv rozsah pojmu **p.** širším jest pojmu občanství, kdežto na opak objem pojmu občanství státního větší jest nežli objem pojmu **p.** Občanství se nám totiž býti jeví sloučeninou pasivního **p.** a jistých práv aktivních. **P.** lze tedy nazývat pasivní moment v pojmu občanství. — **2)** Druhý význam slova **p.** je nyní již pojmem pouze historickým. Známoť, že jednotlivé části moci státní nebyly vždy vykonávány tím, jemuž příslušela moc státní. Práva zeměpanská vykonávána byla také osobami jinými, na něž přešla co na majetníky jistých pozemků a u nichž i na tom základě zůstala. Poměr, v němž kdos podroben byl takovým osobám přihlížejíc k oněm právům, nazýván také **p.** U nás v Rakousku, jakož vůbec ve většině civilisovaných zemí pominul již tento poměr, neboť jak známo, zrušeno u nás 7. září 1848 toto k osobám soukromým říšským zákonem, stvrzujícím usnešení rak. konstitujícího sněmu. **P.** toto znáti není snad jen proto důležité, protože ho vůbec kdys bylo, nýbrž i praktická jest známost o něm, poněvadž co poměr až do nedávna trvavši mnohonásobně působilo na náš život rolnický a na naše poměry venkovské. Co se vývoje **p.** týče, spočívá tento, kdekoliv se nám vůbec **p.** vyskytuje, na více méně podobných základech; a tak i v Čechách neliší se podstatně od vývoje v zemích jiných, kdežto však i s druhé strany zneuznati nelze, že poměry lenní a jiné jemu podobné, jež zajisté se vyvinuly v zemích německých, na vývoj **p.** v Čechách valně účinkovaly. Nejzazší původ **p.** jeví se u nás v rozličných způsobech odvislosti, jež vůbec v našich zemích se vyskytovaly. Mezi odvislosti takové především počítati dlužno úplné nevolnictví, otroctví, kterého i u nás v Čechách bylo, ačkoli zde zřejmě bylo na půdě cizí a proto i dlouho nepotrvalo (v. Otroctví). Toto otroctví nebylo však pouhou odvislostí, nýbrž bylo i skutečným obmezením osobní svobody. Ne takovými jeví se nám býti ostatní druhy odvislosti, jež v Čechách obyčejem se staly. Lidé v takových způsobech odvislosti nebrali ujmu na své osobní svobodě, nýbrž toliko povinnováni a odvislí byli smlouvou, kterou byli o tu svou odvislost učinili. Smlouvy tyto jednaly obyčejně o ponechávání pozemku k užitkovému vlastnictví a podmínkách toho ponechávání; stanovily tedy způsob odvislosti, kterážto odvislost a zavázanost byly náhradou za to, že komusi pozemky k užívání ponechány. Kdo tedy v takový poměr odvislosti vcházel, byl odvislým, poddaným jaksi *ratione fundi*, prostřednictvím pozemku, k vůli kterémuž smlouva, odvislost působící, učiněna byla. Takto odvislými, závadnými stávali se v Čechách: *a*) Nájemníci (*hospites*, *hospites censuales*), kterým ponechávány byly pozemky, dědiny, když se byli dříve uvolili k jistému úroku. *b*) Dušníci (*pro-animati*, *animatores*). Kostelům totiž často darovány pozemky a usazována na nich rodina, kteréž se dotyčný pozemek v majetek dostal, tak sice že kostelu jistými ročními dávkami zavázána jsouc i také na dědině jen užitkové vlastnictví měla, anaž tato po vymření rodiny v úplné vlastnictví kostela přecházela. c) Zákupní (*appretiati*, *pretio introducti*), které zvláště na zádušních statcích nalézáme, aniť kostelové, chtíce svým pozemkům získat síly pracovné, mnohé výhody poskytovali těm, kteříž se na těchto statcích usazovali a jisté práce ve prospěch zádušního jmění konati se uvolovali. Hleděli tedy přiměti osoby k usazování se na statcích záduší tím, že je osvobozovali od robot zemských aneb vyplácením ceny, kteráž arciť vrácena být musila, měl-li ten poměr přestati. *d)* Ministeriálové, jenž vcházeli v majetek dědin, zavázavše se prvé k jistým službám, na př. pracím řemeslnickým. — Takovíto lidé odvislí čili závadní arciť byli poddanými pouze zeměpanskými; ale již to divně působilo na náhledy o nich, že přenášeno-li vlastnictví dědiny čili pozemku, přenášeno bývalo i právo, kterého byl k osobám závadným nabyl vlastník původní smlouvou. Snadno se tedy ponenáhla stávati mohlo, že se takovíto závadní býti zdáli příslušností, pertinencí gruntu, že byli *glebae adscripti*, že lpěli jaksi na pozemku; tak se více a více tratila původní jejich osobní svoboda, a to zvláště proto, ana jim skoro žádných předností nedávala před oněmi osedlými na stejných statcích, kteří dříve nevolníky čili otroky byli. Připravovány tak tedy základy pro nevolnictví čili otroctví závadných. Tento přechod usnadněn ještě více závodem, který především v říši Francké se vyvíjel, ale i u nás, ačkoliv zde za jinými příčinami. Jeť to závod immunit, vyskytující se původně jen u církevního jmění tím, že zproštěno bylo povinnosti k placení daní. V říši Francké náleželo vybírání daní hrabatům (*grafům);* immunita daná statkům církevním byla obmezením dosavadní moci hraběcí, což hrabatům často dávalo podnět, jinak se třiti o lidi na zádušních statcích osedíé, jiným alespoň způsobem dokazovat svou moc, k čemuž měli co vykonávatelé právomocnosti dostatečnou příležitost. Aby se tomu zabránilo, nadáni jsou duchovní statkové mimo osvobození od daní i právomocností nad usedlými na gruntech zádušních, a tak immunita v pozdější době jest statek, zproštěný povinnosti k poplatkům a nadaný právomocností nad osedlými. I v Čechách stalo se zvykem, dávati kostelům a jich jmění immunitu; i v Čechách nechtěli se dát předstihnout v náboženské horlivosti jinými. Tak lze bylo spatřiti vykonávání práv původně zeměpanských osobami jinými, a sice těmito ne co úředníky, nýbrž co majetníky jistých pozemků. To právo však nezůstalo jen při církevních statcích, nýbrž i jiným pozemkům dostávalo se práva immunitního, a tak vykonávání právomocnosti na statcích, na nichž lidé v odvislosti od svrchovaného vlastníka chlebili, stávalo se pravidlem. Člověčenství (v. t.), mající již své základy ve způsobech odvislosti svrchu uvedených, zajisté jen silněji vyvíjeti se musilo okolností, že tomu, kdo již práva měl ze smluv, ještě od jinud přibývalo práv nad osobami, již smlouvou odvislými. Tak tedy dosti záhy po zrušení skutečného otroctví vyskytuje se v Čechách nevolnictví čili člověčenství, a majetníci velkých statků jeví se nám v držení práv původně zeměpanských. Do takových poměrů odvislosti nevstupovaly však pouze osoby, jenž dříve byly žádného majetku pozemského neměly; i osoby mající plné vlastnictví dědin samy dobrovolně vcházely k pánům velkým v poměr odvislosti; neb tato mimo některé obtíže a obmezení, jež ukládala, poskytovala i mnohé výhody. Tak na př. pán, v jehož odvislosti se kdo nalezal, povinnován byl zastati se svého „závadného“ před soudem, ochraňovati ho vůbec před úřady zeměpanskými a t. d. Jak dosud vylíčeno, tak povstávaly poddanské obce vesnické. Však podobným způsobem povstávala i města, jichž obyvatelé poddanými byli osob soukromých. Při zakládání však měst poddanských nebyli pánové pozemků tak volní, jako při zakládání obcí venkovských, aniž k tomu měli potřebí

povolení královského. (Viz Obec, pak Město). Ve spisech ze XIV. stol. jedná se již o majetnících velkých statků co pánech v jich poměrech k „lidem“, a idea jich moci obdobně jako moc zeměpanská se vyměřuje a jí po bok se staví. (Viz Tomy ze Štítného *Knihy šestery o obecných věcech křesťanských*, kniha čtvrtá *Pánóm.)* Panovaly tedy v Čechách za dob oněch rozličné spůsoby odvislosti, aniž by se však přísně od sebe děliti daly. Smlouvy, kterýmiž kdo v jakýkoliv poměr odvislosti vcházel, obyčejně děly se jen ústně, a tak snadno základni smlouvy celého poddanského poměru v zapomenutí přicházely. Často pak déle trvajícím provozováním moci tužší nežli vlastně náležela, snášením jí s druhé strany bez odmlouvání, poměr nejlehčí odvislosti přecházel v nejtužší člověčenství a t. p. V právnických spisech pak věků tehdejších dosti smíšená nalezáme ustanovení o moci panské; nelze tu vždy jasně rozsoudit, jedná-li se o moc panskou k lidem nevolným, anebo pouze k lidem, nad nimiž páni jaksi jen moc ochrannou provozovat směli. Jisto jest ale, že všemi těmi změnami mohutný způsoben převrat v zřízení politickém. Kdežto dříve stejná byla moc knížecí nade všemi obyvateli na př. země České, kdežto dříve všickni stejnými poddanými byli, poddanými, jak to nynější moderní význam toho slova naznačuje, vstoupili zde mezi většinu lidu a knížete jiné osoby co prostředníci. Lidé ti nejprvé založili poměr odvislosti soukromé, z toho poměru učinili pak poměr veřejný, který také faktickou platností svou a váhou brzy získati si musil uznání zákonní. Tak politická práva přináležela od těch dob, co se změna ta ustálila, jen osobám, které měly v odvislosti jiné aneb které alespoň nebyly vstoupili v poměr takové soukromé odvislosti k jiným. Bylit tedy v zemích, kde se vývoj ten udál, poddaní přímí, skuteční *(Landsassen)*, a nepřímí (*Hintersassen)*, kteří jimi byli proto, že odvisli byli od poddaných skutečných. Jelikož moc panská čím dál tím víc se tužila, nelze se divit, že právní domněnka konečně se ustálila pro poměr nejtužší odvislosti, pro nevolnictví čili člověčenství; chtěl-li se odvislý odvolávat k tomu, že není nevolníkem, musil to dokazovat. Poměr ten v našich zemích trval až do 1. listop. 1781, kde císař Josef nevolnictví úplně zrušil, vrátiv poddaným nazpět: *a*) právo, že dle vůle své mohou hledat výživu jakýmkoli spůsobem, ač zachovávají-li politická nařízení; *b*) právo vcházeti v stav manželský, když to byli vrchnosti pouze oznámili; *c*) právo, kdekoliv jinde na jiných panstvích se usazovati; *d*) konečně zprostil je všech závazků mimo ty, jež lpí na poddanských pozemcích. Na místo nevolnictví vstoupilo čisté **p.**, jehož vylíčení tedy po r. 1781 jasný musí podávat obraz, co **p.** vlastně bylo, co na něm bylo podstatného, čímž se všechno směšování s člověčenstvím vylučuje. Poddaní tedy po r. 1781 v přímější opět vešli poměr k moci státní, a páni čili vrchnosti zůstali jen jaksi prostředníky mezi nimi a vládou strany některých záležitostí; vrchnostem ponechána jen jistá práva, jichž překračovati nesměli. Krajské úřady byly zřízením, jímž předcházet chtěl cís. Josef přechmaty vrchností a kontrolovat vykonávání práv vrchnostenských. Zákon od 1. září 1781 ustanovuje spůsob, jakým volno hájit se poddaným proti nátiskům vrchností. — Práva vrchnostem k poddaným přislušící dají se děliti v práva k osobě poddaného, a v práva vrchnostenská v ohledu pozemků poddaného. *A*) Práva vrchnosti k osobě poddaného byla: *a*) Poddaný zavázán jest vrchnosti oddaností a úctou a musí poslouchat nařízení vrchnostenských úředníků. *b)* Chce-li se poddaný věnovat řemeslu neb umění, vstoupit ve službu, v stav manželský, neb chce-li se konečně z panství odstěhovat, musí to oznámit vrchnosti. *c*) Vrchnost má jakási práva politická a moc policejní; náležíť tedy vrchnosti, uveřejňovat nařízení zeměpanská; ustanovovat rychtáře, stíhat zločince, uvězňovat je a je buď sama trestat, pokud ta moc vůbec vrchnostem přisluší, aneb je odevzdávat soudům trestním. Z toho vyplývá i právo vrchnosti, míti vězení, dbáti o veřejný pořádek, obstarávat konskripci, vésti dozorství nad cenou a jakostí potravy, udílet práva živnostenská atd. *d*) Vrchnosti přisluší patrimoniální soudnictví, kteréž obsahuje v sobě právomocnost civilní v první instanci, právo pojednávat o pozůstalosti bud na základě zákona neb na základě posledních pořízení a smluv, a vedení gruntovních kněh. *e)* Právo, žádati odchodné (*Abfahrtsgeld*), poplatek za dovolení vystěhovat se z území panství. *f)* Vrchnost měla právo rozvrhovat zeměpanské daně, jí uložené, poměrně na poddané své, vybírat a odvádět je. *g*) Právo pivovárečné a pálení kořalky i nalévání těch nápojů, tak že poddaní ani pro vlastní potřebu pivo vařiti nesměli, kdežto arci jim přináleželo právo, šenkovat víno, jež sami byli tlačili. *h*) Právo prodeje soli. *i*) Právo na laudemium (v. t.). Naproti tomu i co se osob poddanských týče, měla vrchnost k nim závazky, a sice: *a)* Poddaný má právo, potahovat se k vrchnosti co své moci ochranné; vrchnost musí chránit poddaného a zastupovat ho, má-li co činit s cizí vrchností. Dojde-li taková věc k soudu, má vrchnost o to pečovat, aky se poddanému dostalo obhájce, kteréhož však obžalovaný sám platit musí. Týká-li se soudní jednání strany chudé, má vrchnost jí zaopatřit ochranu tím, že žádá, aby soud bezplatného zástupce straně ustanovil. *b*) Vrchnost má svým poddaným ponechávat palivo a dříví stavební za obyčejné ceny. *c*) Povolit chudým poddaným sbírání suchého dříví v jisté dni v témdni. *d*) Vrchnost má založit své poddané, kdyby nouzi trpěli, zrním i k výživě i k setí. Jiná práva vrchnostenská jsou ta, která zakládají se na přímém vlastnictví (*dominium directum*, v. t.) nad pozemky poddaných. Taková práva vrchnostenská byla: *a*) Právo dozorství nad tím, jak poddaný zachází se svým pozemkem, kteréž právo přirozeně vyplývá z pojmů vlastnictví přímého a vlastnictví požitkového. *b*) Vrchnosti přináleží vlastnictví plné nad granáty a drahokamy na poddanských pozemcích, vylučujíc z toho poddané. Tito tedy, nalezli-li granáty, mohli žádati jen mzdu, neb stala-li se jim při dobývání jich škoda na polích, přiměřenou náhradu. *c*) Právo honební na vrchnostenských pozemcích i na pozemcích poddanských, jehožto obmezení obsahoval patent o honbě od 28. února 1786, pak rybářství ve všech řekách a potocích v objemu panství. *d*) Kaducita, právo odúmrtní (v. t.), tak že pozemky poddanské, umřel-li zůstavitel bez dědiců, připadaly vrchnosti, která je však dle ústavy zemské zase jinému co poddanému odevzdati měla, což po vyjití rak. obč. zák. §. 1149 samo sebou se rozumí. *e*) Právo na robotu (v. t.) a práce poddanské, jak to v Čechách ustanovovaly robotní patenty od 27. ledna 1738 a 13. srpna 1775. *f)* Právo na jisté dávky buď peněžité neb naturální. — Naproti tomu měla vrchnost i přihlížejíc k pozemkům poddaných jisté povinnosti; tak měly vrchnosti zastávat poddaného co vlastníka požitkového v příčině gruntů jemu propůjčených; dále měla, spojilo-li se vlastnictví požitkové s vlastnictvím přímým, poddanému dáti náhradu za to, co jeho přičiněním k statku přibylo (§. 1137 rak. obč. zák.). Největší sklíčenost stavu selského odpadla sice zru-

šením člověčenství; však i **p.**, které na jeho místo nastoupilo, na újmu bylo vývoji hospodářství polního a obsahovalo mnohá obmezení pro stav rolnický. Kdož tedy pomýšlel na povznešení rolnictví, zajisté nejprvé snažit se musil, aby zrušen byl svazek poddanský. Nedá se tajit, že tendenci takovou jevilo zákonodárství rakouské od zrušení člověčenství, v čemž se jemu největší odpor dál se strany stavů, kteří obhajovali a střehli v té příčině svých vlastních zájmů. Skutkem se stalo zrušení to teprvé r. 1848, když zákon říšský od 7. září 1848 za bezplatně zrušené prohlásil všecka práva a požitky, které pocházejí *a)* z osobní poddanosti; *b)* z ochrannosti; *c)* z vrchnostenské právomocnosti; *d)* z panství vesnického; naproti tomu zanikla všecka z toho vyplývající břemena. *Pčkj.*

Poddębice, městečko v král. Polském v gub. Varšavské, v kr. Lęczyckém nad ř. Nerem, osada starožitná s kostelem farním r. 1447 založeným, po jehož úpadku vystavěti dal Sigmund Grudziński, vojev. Ravský, držitel této vsi, r. 1610 kostel nový posud trvající. Zámeček zdejší, posud úplně zachovaný, jest pěknou památkou stavitelství z konce XVI. stol. a nemá sobě rovné v celém království. Jmenujeme na př. věž osmihranou, hojnými okrasami architektonickými zdobenou. **P.** byly městem již s počátku tohoto stol. a počaly rozkvétat některými závody průmyslnými, kteréž ale později zašly. Čítají 2109 obyv. v 165 domech.

Podděic *(substitut, Nacherbe)* slove ten, komu dle posledního pořízení zůstavitele připadnouti má dědictví, jestliže dědic, který především k němu byl povolán, ho nepřijme aneb z jakékoli příčiny přijmouti nemůže. **P.** jest skutečným dědicem, avšak právo jeho závislé jest na výmince. Co do zřízení **p**-e (*substituce*) a co do spůsobilosti osobní k podděictví platí tedy všechny předpisy o dědicích vůbec vydané. Zřízení **p**-e bylo v právu římském buď pupilární, jestliže kdo nedospělým dětem svým, kdyby vůbec k dědictví nepřišli aneb dosáhnuvše ho v nedospělém ještě věku zemřeli, **p**-e zřídil; buď quasipupilární, zřízen-li byl **p.** od děda neb báby dětem blbým, bláznivým neb bezsmyslným; buď obecné — ve všech ostatních případnostech. — Rak. obec. zák. rozeznává substituci dvojí: obecnou a fideikomisární; fideikomisárním sluje tehdy, jestliže zůstavitel dědice zřízeného zavázal, aby dědictví, které přijme, v jistých případnostech **p**-i přenechal. Ve fideikomisární substituci obecná, jejížto definice hned s počátku položená jest, se zahrnuje. Nikdo nemůže dědici **p**-e zříditi, leč pokud se týče jmění, které sám zůstavil. Zavázal-li dědice, aby o zděděném jmění poslední vůle nezřizoval, jest to fideikomisární substituce ve prospěch dědiců ze zákona. Substituce může míti i více stupňů, poněvadž **p**-ům zase **p**-e zřizovati lze; nejsou-li však ti, kdož za **p**-e jsou zřízeni, současníci zůstavitele, nesmí se substituce fideikomisární vztahovati leč na 1. stupeň při věcech nemovitých a až na 2. stupeň při věcech movitých. Při substituci fideikomisární dědic, uváže-li se v dědictví, nabývá sice vlastnictví, avšak jen dočasného; co do práv a povinností svých jest na rovni tomu, kdo má právo k užitkům věci nějaké. Aby podstata jmění **p**-ům byla zachována, o to pečovati náleží zvláštnímu, vždy od soudu zřízenému opatrovníku substituce. — Substituce obecná pomíjí, přihlásí-li se dědic k dědictví; fideikomisární, nenahodí-li se případnost, pro kterou substituce byla zřízena, aneb není-li tu více žádných **p**-ů; fideikom. substituce dědici nesmyslnému zřízená pomíjí, zřídil-li dědic poslední vůli, jsa při úplném vědomí aneb maje od soudu správu jmění sobě navrácenou; oba druhy substituce pak pomíjejí, ustanovil-li zůstavitel **p**-e dítěti svému za času zřízení poslední vůle ještě bezdětnému, a dostane-li se tomuto později potomků k dědictví spůsobilých. O substituci jedná § 604—617 o. z. o. *Čný.*

Poděbrady, okr. město v Čechách v kr. Čáslavském na pravém břehu Labe s 3311 obyv. (1857), sestává z vlastního města, předměstí Nimburského a Kostelního; ze staveb vynikají starobylý hrad na jižní straně náměstí, posud hlubokým příkopem otočený, přes který se pne kamenný most. Zámek má dva dvory, na některých místech jest o čtyrech poschodích a vyniká jak svou rozsáhlostí taktéž starobylým rázem s veliké části posud zachovaným. V hradě nejpamátnější jest světnice, v které se nar. 23. dubna 1420 Jiří král Český, a veliká kulatá věž v severových. koutě druhého dvoru, v kteréž vězeno za Jiřího i v jiných dobách několik čelných osob; děkanský kostel povýšení sv. Kříže na předměstí Kostelním byl za husitské války silně porouchán, ale r. 1552 opraven, při kteréž příležitosti přistavěna nynější kobka. Obraz na hlavním oltáři jest od Brandla, obraz sv. Rosalie na jednom prostranním oltáři od Skrety; kostelík Nanebevzetí Marie na hřbitově za Labem, vystavený r. 1516 od pražského měšťana Ondřeje Prachovce na památku toho, že tu popraveni byli r. 1496 kutnohorští horníci, a přestavěný r. 1666; radnice na náměstí proti zámku s věží r. 1814 přistavěnou, konírny érarní od roku 1776 a přes Labe řetězový most 50° dlouhý a 21′ široký, k němuž základ položen 21. června 1841. V **P**-dech jest špitál od první manželky krále Jiřího Kunhuty ze Šternberka založený, v němž dostávají dva chovanci obydlí, obilí, sůl, ryby a dříví, nadace Josefa Gröschla od r. 1792, jejímiž úroky se chudí podělují. — Dějiny. **P.** byly původně majetkem knížecím a nějaký čas sídlem úřadův župy Havraňské. První známí zápisní majitelové a snad zakladatelé hradu **P**-d byli z onoho rodu, který v znaku svém měl dvě lékna v červeném poli, a z něhož pošli pánové z Choustníka a j. v. Arnošt z rodu toho (1189—96) zanechal syna Hroznatu z **P**-d (1224—34), a synové tohoto byli Vilém z **P**-d (1250—1262) a Beneš z Choustníka. Těmto bratřím odňal král Přemysl Otakar **P.** co majetek původně korunní, načež zde byl purkhrabím Smil „de Gretzen". Za krále Jana vládl zde Hynek ze Žleb z rodu Hronovcův co zápisný držitel a přijal 1345 **P.** v manství; později **P.** král. komora zpět dosáhla a Karel IV. zastavil je 1. února 1352 Bočkovi z Kunštatu, jehož rod pak **P.** výše nad 140 let držel. Boček † ok. 1373, zanechav **P.** synu svému Bočkovi. Tento sedával od roku 1387 na soudu zemském a vynikal co úd jednoty panské proti Václavovi IV. Zanechal pak čtvero synův, Bočka, Viktorina, Hynka a Heralta. Z těch dědil Hynek **P.** a Viktorin držel Litice, ostatní dva seděli na Moravě. Hynek byl od r. 1420 horlivým přívržencem strany pod obojí, začež císař Sigmund ze msty 5. listop. 1420 město **P.** přepadl a vyplenil, aniž by však byl mohl hradu uškoditi. Tím horlivěji pak bojoval léta následující, však roku 1426 rozdvojil se s dosavadními přátely svými, a Táboršti a Sirotci oblehli jej „ukrutně puškami a praky hradu dobývajíce," který on ale hrdinsky bránil „a mnoho z nich zbil jest stěkáním i z pušek — — a když sú Poděbrad dobýti nemohli, s hanbú sú preč odtrhli." Hned po tom t. r. Hynek chtě Nymburk vybojovati v bráně téhož města zabit jest. Násl. r. zemřel i bratr jeho Viktorin, a rozsáhlé statky obou

v Čechách připadly synu Viktorinovu **Jiřímu**, později králi Českému slavné paměti, který se byl 23. dub. 1420 na **P**-dech narodil. Za jeho držení r. 1448 Menhart z Hradce uvězněn v hradě **P**-dském, roku 1462 legát papežský Fantinus a Valle zde držán až do 27. října ve vězení. Po Jiříkově smrti († 22. bř. 1471) rozdělili synové jeho statky otcovské, při čemž Jindřich ml. nebo Hynek obdržel **P.** a Kostomlaty na svůj díl. Léta 1489 uzavřel Hynek vynucenou smlouvu s Matiášem Korvínem, v které se mu zavazoval hrady ty v čas války postoupiti a toliko jich užívání si ponechati, to však později zrušeno. Jindřich mladší (Hynek) odkázal **P.** kšaftem r. 1492 Jindřichovi starš., bratru svému. Léta 1494 byl Jan Korvín, syn Matiášův, svá domnělá práva postoupil králi Vladislavovi, kterýž pak hleděl **P.** úplně v moc svou dostati; r. 1495 konečně byly mu **P.** od Jindřicha a synův jeho postoupeny, začež jim dal knížectví Olešnice a Volov k manství. Král dostav **P.** spravovati je dal hejtmany (co takoví byli 1519 Jiří z Sebuzina, 1522 Jindř. z Houbic, 1524 Sigmund ze Solče), avšak Ferdinand I. z nedostatku peněz zastavil **P.** Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu a z Blatné r. 1533. V zápisném držení následoval syn tohoto Adam (potvrzeno mu to leta 1540), který jsa dluhy otce svého stižen práva svá postoupil 1541 poručníkům dětí po Janovi Trčkovi z Lipy a na Lipnici. Brzy potom jsou **P.** vyplaceny ku komoře, a již 1550 byl zde hejtmanem Vaněk z Černína, po něm 1568 Krištof z Velnic a j. **P.** na to zůstaly nepřetržené při komoře české. R. 1631 sem vpadli Sasíci pod velením Arnheima, 1634 titéž pod Fridrichem Altenburským a 1639 Švédové pod Banérem. Taktéž i za války o posloupnost a za války sedmileté **P.** trpěly strasti válečné. Král. komora konečně vzdala se **P**-d, prodavši je 1840 svob. panu Sinovi, kterýž rod je posud drží. — Okres **P**-dský měl 1857 na 3·72 □ mil 18.791 obyv. ve 2 m. a 40 vsech. *Sč.*

Podebrání (*suppuratio*) jest východ zánětu, jehož (východu) výsledkem jest hnis (v. t.), pročež i **p.** hnisáním se nazývá. Starší náhled, dle něhož **p**-m přeměňuje se buď původní tvořivá látka tekutá (*blastema*), buď vláknovina (*fibrina*) v bunice a jádérka hnisu, novější vědou jest opuštěn, an zevrubným pozorováním pomocí drobnohledu jest dokázáno, že bunice posliznice (*epithelia*) aneb jí podobných blan pochodem zpátečným přetvoří se na bunice a tělíska hnisu. **P.** má za výsledek buď tak zvaný hnis dobrý (*pus bonum et laudabile*), jakýž po pravidle úplným a rychlým uzdravením zánětu končívá (ku př. při nežitu, v. t.), buď hnis špatný (*sanies*, *ichor*), který od předešlého rozeznává se svou rozředěnosti, zelenavou neb špinavou barvou, protivným zápachem, zvláště ale tím, že uzdravení jen zdlouhavě se docílí; hnis takový nazývá se též jichou neb talovem a přichází obyčejně u osob vysláblých, stářím sešlých, dlouhými nemocemi vysílených a jinak chorých. V mluvě obecné **p.** takové známo jest pod jmenem rozjitřená rána, vřed (*ulcus*). *Mr.*

z **Poděhus** (*Poděús*) Jaroš v. ze Slivna.

Poděhusy, **1)** hrad nade vsí Poděřiští býv. panství Hlubockého v kraji Budějovickém, jehož slabé stopy na chlumu „Hrádek“ poznati lze. **P.** patřily původně pánům z Rosenberka; r. 1388—1400 byl zde Vilém z Újezda purkrabím. R. 1402 za vladařství Jindřicha z R. na **P**-sích otráven Mikuláš Puchník, volený arcibiskup Pražský († 19. září), načež tělo jeho v Praze pohřbeno. Potomek Jindřichův Vok z R. prodal 1481 dvůr **P.** „i s hradištěm“ a jiným příslušenstvím Petrovi Kořenskému z Terešova, po němž zde Václav K. vládl. Následníci tohoto, Jiřík, Krištof, Adam a Jáchim bratří K. z T., prodali 28. ún. 1548 Vlhlavy tvrz, Újezdec a **P.** zámky pusté, vsi Vlhlavy, Poděřiště, Tupesy, Tryskovice, Lhotu, Albrechtice, Újezdec, Temelinec atd. Janovi z Malovic a na Dřítni za 3000 kop g. č. Od toho času **P.** zůstaly s Vlhlavy spojeny a s nimi zároveň přivtěleny panství Hlubockému. — **2) P.**, hrad nedaleko Lhoty Pařezské na býv. panství Veliš., jehož zříceniny pod jmenem Husinůžka neb Hrádek zvané na písčité skále posud nalézti lze. Dle pravdě podobnosti byl založen od p. ze Slivna (v. t.), jichž někteří členové také zvali se z **P**-s a Jarošem z **P.** (1239—1269) největší slávy dosáhli. R. 1377 kapitola kostela Boleslavského služebnost, dle které majitel **P**-s byl povinnen představeného téže kapitoly se zbraní na jistých cestách doprovázeti, v jinakou službu proměnila; r. 1410 daroval Sulík z **P**-s kostelu Samšinskému jisté platy. Po něm jmenuje se 1415 Boreš z **P**-s a Mikuláš z **P**-s (jinak ze Sloupna). Asi r. 1440 zdržovali se prý zde loupežníci a proto hrad pobořen, aniž by kdy zas vystaven býval. Na konci XV. neb na počátku XVI. stol. již v seznamu míst panství Velišského ani se nejmenuje. *Sč.*

Podersam v. Podbořany.

Podesta, v italských městech purkmistr; v středověkých republikách míval často nejvyšší moc.

Podesti, Francesco cavaliere, souvěký italský malíř historický v Římě, nar. v Jakýně ok. r. 1798. Jest profesorem a radou při papežské akademii sv. Lukáše. Co nejzdařilejší z jeho prací uvádějí se: *Rafael, ukazující kardinálu Bembovi svou malbu Transfigurace; Obležení Jakýnu císařem Fridrichem Rudovousem r. 1160; Rozsudek Šalomounův;* na obmítce pak ozdobil síň ve Vatikánu, kdež bylo roku 1854 slavně prohlášeno dogma o neposkvrněném početí Panny Marie, načež mu tato práce byla svěřena, kterouž i do roku 1865 k všeobecné spokojenosti provedl. *Mü.*

Podezření, tolik co zdání, domněnka, že kdo spáchal špatný skutek nějaký. V řízení trestním nabývá **p.** zvláštní důležitosti, jsouc vodítkem soudci vyšetřovacímu, druhdy pak i důkazem viny. Příčiny **p.** jsou ovšem rozličné, hned bližší hned vzdálenější, kterýžto rozdíl na tom se zakládá, že z příčin některých dle obyčejného běhu věcí s větší jistotou aneb pravdě podobností souditi lze, že spáchán byl od někoho skutek trestný, než z jiných. Dle rak. říz. trest. jsou na př. vzdálenější příčiny **p.**: špatná pověst, život nebezúhonný, nestálé potloukání se světem, nedostatek řádného výdělku, obcování s osobami podezřelými, lživá udání ve výpovědích atd. Takovéto příčiny **p.** nemohou samy o sobě a jednotlivě býti právním základem obvinění osoby nějaké z činu trestního, nýbrž jen nalézá-li se jich více najednou, ježto vespolek se podporují a v ničem se nerozcházejí. Z bližších příčin **p.** zase, které zákon o řízení trest. ze dne 29. čce 1853 obšírně vypočítává (§ 138 až do 140), a které jsou buď všem skutkům trestným obecné (na př. přítomnost na místě zločinu v tu dobu, kdy se stal; přechovávání zbraní a nástrojů, s kterými zločin byl vykonán, projevený úmysl k zločinu směřující, podobnost patrná se zločincem, známky páchaného násilí atd.), buď některým zvláštní (na př. u velezrady podezřelé dopisování si a tajné schůzky s osobami z velezrady obviněnými; při zavraždění dítěte známky zběhlého se porodu), i jedna sama o sobě postačí, aby kdo mohl po právu býti viněn ze zločinu a aby zavedeno bylo proti němu vy-

šetřování tak zvané speciální. Ano právní příčiny p. mohou nahraditi dle § 279 a 280 tr. říz. i důkaz viny, bylo-li jen dokázáno, že trestný skutek byl spáchán a je-li příčin oněch počet takový (3—2 ano i jen 1), jakého zákon k složenému důkazu viny vyhledává. Nedostatečnost takového důkazu mírní pak se pouze tím předpisem, že soudce, byť i dle zákona mohl koho odsouditi, nemá jej odsuzovati, nenabyl-li o vině obviněného vnitřního přesvědčení. *Čný.*

Podgora, ves v Gorici na Soči nedaleko Gorice, má asi 800 obyv., továrnické závody koželužské, tov. na papír, v níž se zhotovuje papíru ku psaní a zaobalování ročně v ceně přes 30.000 zl., na hoře Monte Santo poutnický kostel valně navštěvovaný, při kterém jindy býval klášter; též pěstuje se tu výborné víno.

Podgorica, ohražené město turecké nedaleko vých. hranic Černé hory, na řece Zetě; připomíná se častěji ve vojnách Černohorcův s Turky.

Podhajce, okr. ms v Haliči v kr. Břežanském nad říčkou Koropcem, se 4419 ob. (1857). **P.** náležely r. 1519 Jakubu Buczackému, bisk. Chelmskému, brzy potom přešly v držení Wolskych; Sigmund I. nadal je r. 1539 právem něm., ok. r. 1630 zdědili statek ten Potočtí a psali se odtud na **P**-cích. U **P**-jec položil se Jan Sobieski r. 1667 táborem se 12.000 m., i oblehlo jej tu 80.000 Tatarův a 24.000 kozákův a marně dobývali přes dvě neděle. Dozvěděvše se totiž, že vtrhli na Krym kozáci s Polskou spojení, zavřeli se Sobieskim mír 16. října pod výminkami, aby Tataři více nenajížděli na krajiny polské; proti nepřátelům aby si vespolně pomáhali, zajaté aby pustili Tataři na svobodu i dále odváděli poplatek v kožichách. Dne 19. pak října smluvil se s Polskou hetm. kozákův Petr Dorošenko, aby odpuštěno bylo kozákům spolčení toto s Tatary a oni přijati zase v lásku král., a vůbec aby poměr bývalý byl obnoven. R. 1675 oblehal město Ibrahim paša, a když se mu na víru poddalo, dal je vydrancovati a mnoho obyvatelův, jmenovitě celou posádku s vůdcem Makowieckim, do zajetí odvedl; r. 1698 opřel se o zdejší hradby Felix Potocki, vojev. Krakovský od 40.000 Tatarův stíhaný, a přinutil je po 4hodinném boji k ucouvnutí, mnoho jim pobrav kořisti. Okolo pol. XVIII. stol. nabyli **P**-jec Bielští, a od nich Kašpar Rogaliński ok. r. 1782. Jest tu farní kostel a zámek. — Okres **P**-jecký měl r. 1857 na 10·47 □ 33.020 obyv. ve 3 msech a 34 vsech.

Podhalané, Podholané, t. j. obyvatelé Podhalí, pomístné jméno lidu polského v Haliči od ř. Bialé až k ř. Popradu. Před Poláky v nížinách vyznamenávají se ztepilým zrůstem, obratným tělem, pracovitostí a bystřejším duchem. **P.** u podnoží samých Tater náležejí k Slovákům.

Podholí, Podhalí, nazývají se vyvýšené doliny přiléhající k Tatrám tu, kde vypínají se nad nimi holy čili haly (t. j. vrchy holé, bez lesův).

Podhoráci, Horáci, nazývají se na Moravě obyvatelé Českomoravského pohoří, kteří mimo to rozšířeni jsou po severozáp. Brněnsku, Olomúcku a záp. Znojemsku. Ostatně srv. Morava, str. 460, 1. sloupec.

Podhořany 1) (něm. *Podhering*), ves v Uhrách v stol. Berezské, asi 750 obyv. rus., maď. a něm.; vyrábí se tu pověstný kamenec a jest tu tov. na sukno a berlínskou modř. — **2) P.**, ves v Čechách, v kr. a okr. Čáslavském, má asi 600 obyv. a zámek. Statek **P**-nský spojen byl v XVI. stol. s panstvím Choltickým; r. 1568 postoupil Jiří Gerstorf z Gerstorfu a Svojšic bratru svému Jindřichovi ze zděděného zboží **P.** se vsemi Březinkou, Bukovinou, Hošťalovicemi, Rašovem a Turkovicemi. Komu náležel statek po bitvě Bělohorské, nelze nám určiti; r. 1727 držel **P.** Berthold Záruba svob. pán z Hustiřan s chotí svou Jos. Ant. roz. Strakovou z Nedabylic, kteráž jej zdědila r. 1720 po otci svém Petru Mik. Str. z N. Oba panovali zboží tomu do r. 1758, kterého se dostalo Janu Adamu Rašinovi z Risenburka; r. 1786 uvádí se co držitel hr. Adam Bořek Dohalský z Dohalic, po něm od 1792 hr. Josef Aug. Vlček, od 1798 hrabě Arnošt Karel Pachta z Rájova, jehož syn Arnošt odkázal statek 1840 Janu N. sv. p. de Fin, a manželka tohoto prodala jej ještě toho r. Anešce hr. Kinské. Nyní drží jej od r. 1859 Alois Wels.

Podhorce, 1) ves v Haliči v kr. Złočovském a okr. Oleśském, na místě prý bývalého města Pleśniska r. 1240 od Tatarův pobořeného. Ve vsi jest zámek od Koniecpolských vystavěný; nádherná tato stavba chová několik set obrazův od nejvýtečnějších malířův pošlých, sbírku starožitností, vybranou knihovnu; se zámku jest rozkošná vyhlídka. Na blízku jest klášter basiliánův, r. 1186 od Heleny kn. Kijevské, matky Lěška Bílého, založený. R. 1682 daroval Stanislav Koniecpolski zámek se vsemi **P**-cemi a Zahorcemi královiči Jakubovi Sobieskému; v pozdějším čase dostalo se zboží to v držení Rzewuských. — **2)** Když se dostala část Podolí Rakousku (1772), zakázala vláda rakouská nazývati tamní řeku Zbruč pod trestem 25 zl. tímto jménem, přikazujíc užívati jména **P.**, pod kterýmžto se posud vyskytá v některých dílech zeměpisných.

Podhoří (*Podgórze*), **1)** okr. město v Haliči, v kr. Bocheňském na Visle, přes kterou jest tu most Frant. Josefa, s 2541 obyv. (1857). **P.** bývalo jindy předměstem Krakova. Jest tu sklad soli a továrna na kůže. — Okres **P**-řský měl r. 1857 na 2·44 □ m. 18.458 obyv. v 1 m. a 36 vsech. — **2) P.** nazývá se posud část někdejších vojev. Krakovského a Přemyšlského ku Karpatům přiléhající.

Podhoroščizna (*podhoroszczyzna*) nazýval se v dávné Polsce poplatek, který na Volyni, Podolí a Ukrajině platit musil sedlák za to, že nedělal cesty, které by mu pán uložil.

Podhorská Kateřina, roz. Cometová, slavná zpěvačka divadelní, nar. v Praze (v tak zvaném Faustovu domě) 8. listop. 1807. Když ve čtvrtém roce ztratila otce i matku, ujala se jí teta, paní T. Batková, roz. Podleská, bývalá dvor. zpěvačka vévodkyně Kuronské, kteráž brzy pozorovala, že malé děvče po jiných velmi lehce zpívá i těžké arie. I počala ji učiti na piano a zpěvu, a Kateřina činila zvláště v tomto rychlé pokroky. V osmém roce svém učila se u D. Webra vyšší hře na klavír a theorii hudby, pak cvičila se v cizích jazycích. Když toho času ponejprv zpívala ve veřejném koncertu, vzbudila všeobecné podivení. Touhou po divadle puzena cvičila se ve zpěvu s pilností neunavnou, aby jen brzy vystoupiti mohla. Přispěním Polavského vystoupila Kateřina, majíc teprv 12 let, r. 1819 ponejprv co Aninka v Boildieuově *Červené Karkulce* vedle Jind. Sonntagové, jen o tři léta starší. Hlas její měl již tehdy neobyčejný objem plných tří oktáv, od malého až do třikrát čárkovaného *F*, a tímto jakož i výbornou školou svou dosáhla hned tenkráte vřelé a všeobecné pochvaly. Kupec Kleinwächter odporučil ji ředitelům Lipských *Gewandhauskoncertů*, kteřížto nechtíce uvěřiti, žeby 12leté dítě tak veliké úloze dostálo, přijeli do Prahy, aby se přesvědčili, a po zkoušce ve velkém redutním sále odbývané hned ji engažovali na koncertní

saisonu za 1600 tolarů. Dne 29. září 1820 zpívala v Lipsku v prvním koncertu s velikou slávou, pak také na divadle, kde ji hleděli pro sebe získat. Ale teta, povolaná k vévodkyni Kuronské do Zaháně, vzala Kateřinu s sebou, aby si tato odpočinula, pak aby seznala etiketu a spůsoby dvorské. Tam cvičila se s princeznami a měla nastoupiti s nimi cestu do Itálie, což ale překaženo jest smrtí vévodčinou. R. 1822 vrátila se Kateřina s tetou do Prahy, a řed. Holbein engažoval ji k divadlu, kdež zpívala i partie solové střídavě se Sonntagovou, po jejímžto odchodu do Vídně zpívala Sofii v Paërově *Sarginu* s bouřlivou pochvalou, ba mnozí kladli ji ještě nad Sonntagovou. Za ředitelů Polavského, Kainze a Štěpánka zůstala při divadle pražském a zpívala pilně též v operách českých, které přičiněním Štěpánkovým tehdáž vyrovnaly se německým; ba výbor stavovský nechtěl ji ani pustiti do Lipska. R. 1827 zasnoubila se s Mat. Podhorským, oblíbeným zpěvcem operním. R. 1832 podnikla s řed. J. P. Pixisem a virtuoskou na klavír A. Barthovou uměleckou cestu do Vídně, kdež se líbila tak velice, že jí hned bylo nabízeno místo u dvor. divadla s 5000 zl. stř.; ale **P.**, jsouc smlouvou v Praze vázána na dvě léta, nemohla nabídnutí to přijmouti, a později na opětované nabízení odpověděli stavové čeští, že „**P**-kou ani teď ani později ztratiti nemohou." Toť byla také jediná cesta umělkyně, která od té doby vždy věrna zůstala rodnému městu a vlasti, ač jí v cizině kynuly sláva a bohaté příjmy. Sluší na to klásti zvláštní důraz, an příklad podobný všude jinde, ale nad jiné obory vzácný jest v životě divadelním. R. 1835 cestovala se Stögrem a j. k sjezdu panovníků do Teplic; 24. čna 1837 dirigoval Spohr sám z ochoty k ní svou operu *Berggeist*, dávanou ku příjmu **P**-ké. Roku 1846 přestoupila **P.** k úlohám starším a 1849 žádala za pensí, při čemž jí ani nebylo popřáno, aby se s obecenstvem rozloučila na divadle. Příkoří tím učiněné hleděli jí vynahraditi všickni členové divadla upřímným uznáním zásluh jejích. Tak ukončena jest veřejná činnost vlastenské umělkyně, která skoro až do odchodu od divadla skvěla se co primadonna, a přes deset let náležela k prvním zpěvačkám souvěkým, jakož i v mnohém ohledu sloužiti může za vzor zpěvačky. Od té doby žije paní **P.** v kruhu své rodiny, vyučujíc při tom své žákyně, jako již dříve řídila vyučování zpěvu na akademii Žofínské. Ze žákyň jejích jmenují se zvláště: pí. Řepka-Buszeková, pí. Schröder-Chaloupková, sl. P. Küglerova a Vil. Medallová. Po odchodu svém od divadla vystoupila pí **P.** ještě r 1850 v koncertu a 1856 v rekviem Mozartově. Ušlechtilou povahu svou dokázala pí **P.** svědomitým plněním povinností svých co zpěvačka operní, a pak ochotným spoluúčinkováním při náramném počtu koncertů k účelům dobročinným. — Syn její Ferdinand, nar. 24. ún. 1841, pokoušel se ne bez úspěchu co zpěvák operní i co skladatel.

Podhoubí nazývá se u hub tkanivo buněčné, záležející z bělavých vláken, podobných řídké pavučině v zemi nebo na rozličných předmětech se prostírající. Z **p.** vynikají teprv plodnice, mnohdy značné velikosti, kteréž objevují se našim zrakům co houby, často z hloubku a klobouku se skládající.

Podhradí (lat. *suburbium*). Každý hrad župní byl zároveň velkým hospodářstvím knížecím; při každém nacházeli se tudíž sluhové všelikých řemesel a jiných zaměstnání, kteří během času nesměstnali se všickni ve hradě samém, nýbrž ubytovali se pod hradem v **p.** Při sídle hojných úředníků knížecích, kteříž byli vyvolená část šlechty, musel býti sám sebou největší shon lidí, tudíž nejlepší odbyt na výrobky průmyslu, na zboží všelikého druhu. V **p**-ch proto usazovali se hojní řemeslníci, a ubytovavše se tu na knížecím statku stali se tím sluhami knížete, jak dlouho právě chtěli zde přebývati. Každé **p.** bylo skladištěm obchodu a zároveň místem trhovým, a to nejpřednějším v župě. **P.** rostlo podle toho, mnoho-li výhod se dávalo novým osadníkům, jaké byly výdělky ze řemesel a obchodů, a konečně podle příznivého položení hradu župního. Rozumí se samo sebou, že přibývalo nejvíce **p.** Pražského, poněvadž na hradě sídlel dvůr knížecí. **P.** Pražské prostíralo se záhy na obojím břehu ř. Vltavy, přes kterou položen byl most, až ke dnešnímu Karlínu, zahrnujíc také Poříčí v obor svůj. Ok. r. 1235 dal král Václav I. obezditi hlavní části **p.** na pravé straně Vltavy dle nyn. rozhraní mezi Starým a Novým městem, tak že jen Poříčí a některé jiné cípy byly tím odtrženy. Část **p.** takto opevněná nazývala se odtud městem Pražským. Jako **p.** hradu Pražského ohražena během XIII. stol. i mnohá jiná **p.**, a nabyvše práva městského počala odtud městy slouti. I u jiných hradů než župních povstávala **p.**, jak dosvědčují mnohá místa jméno toto nesoucí; z těch ale málokterá povznesla se k nějaké důležitosti. Ostatně srv. Tomkův *Dějepis Prahy* str. 18, 51, 60 a j. v. a Jirečkovo *Slovanské právo* II. str. 24 a sl.

Podhradí (něm. *Kirchdrauf*, *Kirchdorf*, maď. *Szepesváralja*), městys, někdy jedno ze 16 měst korunních, v stol. Spišské v přepěkném údolí s 3317 obyv. (1857) něm., maď., a slov.; jest tu klášter a špitál milosrdných bratří, pak hlavní škola. Pěstuje se tu len a zhotovuje sukno a jiné látky vlněné.

Podíl, tolik co díl. **P.** co část věci představuje též jen část práva věcného neb osobního. **P.** jest buď intelektuální buď fysický dle toho, bylo-li rozdělení naznačeno jen poměrem a číslem, aneb stalo-li se skutečným vyznačením mezí na věci samé. V právu dědickém rozeznávati sluší **p.** dědičný od dílu neb podílu povinného. **P**-em dědičným rozumí se ta alikvótní (číselným poměrem naznačená) část celé pozůstalosti, která pořadem práva dědického buď ze zákona, neb ze smlouvy aneb z poslední vůle na jednoho neb druhého dědice přechází (na př. $^1/_2$, $^1/_3$; rozeznávej od toho Odkaz). O dílu povinném v. Díl. S **p**-em svým může každý vlastník jeho vládnouti zcela volně, jen když tím netrpí právo druhého; a totéž hlavní pravidlo platí i o **p**-ech při právech osobních. Důležité úchylky vycházejí ze společné a nerozdílné ruky (v. Nerozdílná ruka). *Čný.*

Podium (z řec.) slula v římském cirku nejdolejší široká řada sedadel, určená pro nejvzácnější osoby. Nyní se jmenuje na divadle **p.** přední část jeviště, ležící před oponou.

Podiven (Podivín), dle Kosmy věrný služebník sv. Václava, který jej také provázel na osudné cestě do Staré Boleslavi, kde Václav jest zavražděn. Jak pověst vypravuje, byl po smrti svého knížete **P.** na útěku od stoupenců Boleslavových chycen a oběšen. V nábožném mnění lidu pokládán **P.** za blahoslaveného.

Podivín (něm. *Kostel*), město na Moravě v kr. Brněnském a okr. Břeclavském s 2200 obyv. č. (1857) ve 320 domech, mezi nimiž 500 Židů; kostel na místě starého r. 1791—1794 vystavěný; nedaleko od chrámu jest podzemní kaple, tak zvaná Cyrilka, o níž se praví, že v ní sv. Cyril na víru obrácené křestil; jde se do ní po 10 schodech; r. 1845 a 1854 jest obnovena a r. 1858 slavně za-

svěcena. **P.** jest jedna z nejstarších osad na Moravě, ač se teprv r. 1063 u Kosmy připomíná. Hrad **P.** byl středištěm vlastní župy. Tato rozprostírala se po obou stranách ř. Dyje a sousedila k sev. s Brněnskem, k vých. s Břeclavskem, k jihu s Rakousy a k záp. se Strachotínském. Hrad nejspíše byl vystavěn věrným služebníkem sv. Václava, jejž Kosmas jmenuje Podiven, což jest tím podobnější pravdě, poněvadž papež Řehoř VII. nazývá r. 1074 **P.** „hradem sv. Václava.“ Při hradě stál kostel sv. Václava, Sekyř-kostel (od osobn. jména Sekyr), s dvorcem biskupův Pražských, a opodál Slivnica, ves trhová dávno již zašlá, v které Břetislav II. r. 1099 svatodušní svátky slavil. Trhy v této vsi musely býti výnosné, jelikož Soběslav II. kapitule Vyšehradské z trhu Slivnického daroval r. 1178 výroční důchod 4000 peněz a ze cla pod **P**-em vybraného dva peníze. Když r. 1063 bisk. Moravské jest zřízeno, povstala o hrad **P.** dlouhá a tuhá rozepře mezi biskupy Mor. a Pražským, v kteréž hrad ten byl opětně pobořen, tak že jej r. 1099 Břetislav a r. 1121 Vladislav obnoviti museli. R. 1144 dán jest **P.** Vladislavem bisk. Olomúckému, který tam mincovnu zřídil, r. 1221 ale zase Pražským biskupům, ač Olom. bisk. nepřestali právem táhnouti se k **P**-u, jakž to zejmena Robert bisk. r. 1222 učinil. Co hraniční pevnost proti Rakušanum trpěl **P.** mnoho mečem; r. 1426 dobyto město **P.**, kteréž drželi páni katol., krvavým útokem od Husitův; r. 1553 již byl pust. V XVI. stol. usadili se zde bratří moravští a novokřestěnci. Ostatně srv. *Památky arch.* 1858 str. 104.

Podivnost rozeznává se dvojí: ú s o b n í a v ě c n í. Úsobní **p.** jest vlastnost dojmu nějakého, jež vzbuzuje v mysli nějaké osoby p o d i v e n í, t. j. onen stav napnuté mysli, kde by si ráda neobyčejný a důležitý dojem osvojila, nemohouc ho pochopiti. Podle stupně vzdělanosti téže osoby řídívá se i **p.** Dítě a člověk vůbec, který ještě nemyslí, nediví se ku př. ničemu, bera vše za pouhé faktum čili událost, již k pravidlům přinésti mu ani nenapadá. Málo vzdělanému je naopak každá nepatrná věc již p o d i v n á, jen když je nevšední neb jemu neobvyklá. Kdyby dvakrát po sobě v loterii táže čísla vyšla, bylo by to nevzdělanému již podivno, ač by to samo v sobě táže n á h o d a byla, jako kdyby jiná čísla byla vytažena, neboť vzdělaný n e d i v í se náhodě vůbec, anať pravidel žádných neuznává. — V ě c n í **p.** je však zákonnitost velmi složená, jejíž zevrubný pochod dobami některými se tají, ku př. povstání názorů z dojmův smyslových a vyvýjení se názorných věcí z obsahu názorového, jelikož názorné věci a úkony opět, jak říkáme, dojmy na smysly naše působí. Vůbec je celý život lidský, ba celý svět svrchovaná **p.** — Ačkoliv úsobní **p.** a **p.** věcní jsou protivy, tož naskytují se předce nevelmi řídko případy, v nichž se obě stýkají, jelikož v živobytí lidském vůbec podíl úsobnosti nerozlučitelný je od podílu předmětového. Tak je ku př. **p.** nad tím, jak možno rozumu rozhodovati o věcech všehomíra, **p.** úsobní, zároveň však věcní. *Hš.*

Podjáhen (*subdiacon*), osoba duchovní, kteráž přisluhovati má knězi a jáhnovi o služebnostech církevních. Vyvolení a ustanovení **p**-hna čítá se k těm svěcením, které slovou vyšší a do svátosti svěcení kněžstva spolu se zahrnují, též jen od biskupa (nikoli opata) udělovati se mohou. Kdo na **p**-hna se světí, má býti 21 roků stár (kanonický věk), a žádá se za našich dnů od něho, aby nevstoupil více do stavu manželského. Obřadné roucho **p**-hnovo slove tunicella a jest delší než dalmatika jáhnova, napřed i vzadu splývající, rukávy opatřené, sukni podobné. Též nosí manipul. Důležitější kony ukládají se **p**-hnu tyto: aby o mši předčítal epištolu; obětný chléb a víno, mnoho-li ho třeba k přijímání lidu i kněžstva chystal a na oltář kladl (*oblationarius*); aby kříž o průvodech obřadných přednášel; vyprání a čistotu plen oltářních a kalichových na starosti měl, a p. v. V. čl. S v ě c e n í k n ě ž s t v a.

Podkamień, ms. v Haliči v kr. Zločovském a okr. Załoščickém, nedaleko pramenů Ikvy s 2730 obyv. (1857). P e t r C e b r o w s k i vystavěl na hoře sv. Růžence kostel, k němuž uvedeni jsou dominikáni r. 1464. Za panování Sigmunda I. náležel **P.** k statkům král., později drželi ho C e t n e r o v é, kteří ohraditi dali klášter příkopy a hradbami tou měrou, že ubránil se několikráte Tatarům.

Podkancléř, zástupce kancléře (v. t.). Uherská dvorská kancelář má vedle nejvyššího a druhého kancléře ještě zvláštního **p**-e (místokancléře). I v dávném Polsku býval zvláštní **p.** korunní a **p.** litevský.

Podkański znaku Brochwicz, rod polský v Radomské gubernii usedlý, z kterého zmínky zasluhují J a n **P.**, podstarosta Radomski 1545, S e v e r i n, soudce tamže pán na Potvorově, Potkovně, Grabově a Gruščíně, J a n, starosta Inovlodský, lovčí Sandomirský, který zplodil syny J o s e f a, lovčího tamže, pak kastelána Radomského a starostu Zvoleňského, S t a n i s l a v a, kanovníka v Plocku, později sufragana v Krakově a biskupa Patareňského, A n t o n í n a, podčešího Sandomirského a podkomořího tamže, F r a n t i š k a, kanovníka v Lucku a opata v Sulejově. Dále se jmenuje K r i š t o f **P.**, bohosloví a práv doktor, kterýž vydal tiskem *Poprawa praw i sposob statutu spisanego podług konstitucyi 1589, 1601, 1607* (v Krakově 1608).

Podklošter, něm. *Arnoldstein*, vesnice v Korutanech, v ok. t. jm., se zrušeným klášterem benediktinským, kterýž byl založen r. 1107 od Oty, biskupa Bamberského. *Vsý.*

Podkomoří (*subcamerarius*) byl prvotně náměstek neboli přední pomocník nejmladšího k o m o r n í k a zemského, co správce důchodů korunních. Asi od času krále Přemysla Otakara I. počal se však úřad **p**-ho činiti neodvislým od nejvyššího komorníka, tak že největší část správy důchodní přenesla se na něj samotného, zejména správa statků korunních, hornictví, cel, důchodů z měst královských, tehdáž právě zřizovaných, až konečně nejvyššímu komorníku zůstala jen ta část působnosti jeho, která mu náležela při soudech zemských. Kromě důchodů z měst bylo však **p**-mu poručeno také vykonávání všelikých práv královských nad městy vůbec, jako dosazování rychtářů a konšelů, zasedání na sjezdech městských a na soudech při odvolání z měst ku králi, i jiné podobné věci. Dle řádu vydaného králem Vladislavem II. o osazení nejvyšších úřadů zemských (1497) náležel úřad ten stavu vládyckému s výslovným doložením, že směl také měšťan Starého města Pražského býti **p**-m, byl-li povýšen do stavu vládyčího. Od času císaře Ferdinanda II., a ještě více za panování Marie Teresie počaly se úřadu **p**-ho odnímati zase rozličné věci k němu přislušící, a vznášely se na komoru dvorskou co nejvyšší úřad financí říšských, neb také na komoru zemskou nověji zřízenou a dvorské komoře podřízenou; až konečně od času císaře Josefa II. nebylo při úřadě **p**-ho téměř nic jiného než některé záležitosti měst královských se týkající. Téhož způsobu byl zvláštní úřad **p**-ho k r á l o v n y č e s k é, vztahující se ku správě důchodů jejích a zejména k vykonávání práv jejích nad věnnými městy. *Tk.* — V Polsce připomíná se **p.** poprvé za Boleslava Stydlivého, a s jistotou dá se o něm pověděti, že měl jakousi moc ve

vojště; neboť všem, kteří nestáli na místech určených, pobíral koně; mimo to spravoval doly a rozsuzoval v první instanci pře pomezní. Později byli p. dvorskými hodnostáři a správci bytů královských, dohlížejíce, aby vše potřebné bylo opatřeno a aby se pořádek zachovával. **P.** byl obyčejně miláček králův, a proto ucházívaly se rozličné osoby o přízeň jeho. Časem svým vyvinul se z pokojového tohoto služebníka úředník zemský, který hlavně měl na starosti a rozsuzoval pře o hranice, za kterouž příčinou jezdíval na ohledání sporných pozemků. Strany platily mu za to odměnu ustanovenou. K ruce byli p-mu sluhové, v Polsku limitanti, u nás komorníci zvaní.

Podkoní, správce maštale, m a r š t a l í ř, š t a l m i s t r, š t o l b a.

Podkop, průkop v. M i n e.

Podkova jest železný kotouč na zadní straně otevřený, jímž pobíjejí se kopyta koní, oslů, mezků, ano i tažných volů a p., jak k vůli ochránění kopyta, tak i pro pevnější, jistější krok zvířete na cestách tvrdých a kluzkých. **P**-vy o b y č e j n é jsou na obou zadních koncích dolů zahnuty, v předu pak mají zvlášť přidělané ostré tlapátko z tvrdšího železa a nad ním tenší plíšek železný, jenž na kopyto se přehýbá. V zimě jsou části zpodní všechny ostré, aby kůň nezklouzal. Také bývají p-vy s částí na šroubech, jež novými nahražovati se dají. **P.** přibíjí se osmi p o d k o v á k y, jichž hlavičky jsou buď kostkovité neb nálevkovité a do podobných prohlubin p-vy zapadají, aby dotlapováním rychle se neotřely. **P**-vy p e r o v é mají po stranách po třech perách, t. j. tenkých plátkách, aby na okraji kopyta upevniti se daly, což u starých podkov aneb v spěchu na cestách, kdež nelze hned přitloukání želez předsevzíti, prospěšno bývá. **P**-vy l o m e n é jsou z dvou částí složeny, kteréž šrouby sblížiti neb rozšířiti se dají, takže na každé kopyto přibiti se mohou; zvláště ale s prospěchem užívá se jich u koní s kopytem příliš širokým, kteréžto stahováním p-vy znenáhla súžiti se dá. **P**-vy t u r e c k é liší se hlavně tím, že jsou velmi tenké, ale za to z širokého železa, vzadu přes sebe položeného, takže od zpodu téměř celé kopyto zakrývají. Po stranách mají vysoký kotouč, kopyto objímající. A n g l i c k é a š p a n ě l s k é p-vy neliší se od našich podstatně, leč že první jsou zcela hladké, druhé ale vzadu nahoru se ohýbají. Kování podkov musí se díti vždy dle míry kopyta, a odbývá se obyčejně na tři záhřevy. Podkovní železo rozpálí se na jednom konci, ohne se do kotouče, vytlukou se jamky pro díry hřebovní, a díry samy vyrazí se průražcem. Rovněž tak při druhém záhřevu učiní se s druhou stranou. Při třetím záhřevu skuje se p. na čisto, díry hřebovní se zdokonalí, a ještě teplé přiloží se na kopyto, kteréž dříve se urovná a opiluje, což kovář struhem dělá. Podkováky jsou čtverhrané, placaté, z dobrého kujného železa; ostří jejich je šikmé, aby podkovák stranou kopytem vylezl, kdež se pak zanýtuje. U p. anglických mají podkováky na ostré okování místo hlaviček dlouhá ostří, která se pomocí zvláštní zhloubené násadky přitloukají. Podkováky dostává kovář z dílen obyčejně křivé; narovnáním jich přesvědčuje se pak o jejich dobrotě. Vytahování hřebíků z kopyta musí se díti pozorně; nýty musí se dříve uštípnouti, a vůbec vytáhnuty býti pozvolně, aby kopyto nenaštíply nebo díry v něm neudělaly příliš veliké. Je-li podkovák příliš dlouhý, což krvácením nebo trháním zvířete při podkování se prozrazuje, musí se hned zase vytáhnouti a kratším nahraditi. *Pý.*

Podkova Pavel (dle jiných I v a n), vůdce kozácký, dle některých bratr Moldavského hospodára Ivana (Ivoni); s houfem kozáckým vpadl r. 1577 (dle jiných 1578) do Moldavy vybojovat si trůn moldavský, což se mu též podařilo; uslyšev však, že od Sedmihradska táhne vyhnaný hospodár Petr k Jasům, odešel z Moldavy; zastaven hetmanem korunním poslán ke králi Štěpánovi, uvržen do vězení, a k upokojení Turkův, žádajících jeho vydání, sťat ve Lvově 1578 (dle jiných r. 1579). **P.** připomíná se v některých národních písních maloruských pod názvem S e r p j a h a.

Podkraj. Tak sluly politické okresy, na které rozděleny byly r. 1849 při nové organisaci kraje české, jichž z dosavadních 16 učiněno 7. V čele p-e postaven **podkrajský** (*Bezirkshauptmann*), podřízený presidentu krajskému. Ale již r. 1855 ustoupilo toto rozdělení novému na 13 krajů, z nichž každý skládá se z jistého počtu okresů (v. t.), v jichž čele stojí o k r e s n í.

Podlaha (po-dlažiti, dlažba). Pro větší čistotu a pohodlí pokládá se v pokojích, v kostelích atd. země, když dříve ve vodorovný směr uvedena byla, buď dřevěnou nebo i dlážděnou p. Dřevěná p. jest 1) o b y č e j n á p r k e n n á, kde se na polštáře v násypu položené přibíjí prkna, dvě a dvě k sobě připojí, sklíží a ohoblují. Při tom však rozeznávati sluší, zdali byla p. od truhláře nebo od tesaře dělána, poněvadž jsou při tesařské p-aze prkna bez sklížení k sobě jen přiražená, následkem čehož potom veliké štěrbiny ukazují. 2) **P.** p a r k e t o v á, kde se na hrubou prkenou p-hu, která tedy ani sklížená ani hoblovaná není, přibíjejí ještě parkety (v. t.), což p-hu úhlednější, čistší i trvanlivější činí. — Kostely, ve staveních pak chodby, pavlače, kuchyně, laboratoria atd. musí dostat ještě trvanlivější p-hu, a to stane se vydlážděním (v. D l a ž b a). *Ša.*

Podlaha Vilém, nar. v Šternberku na Sázavě v Čechách 3. čce 1803, vstoupiv 22. října 1826 do řádu pobožných škol provincie rakouské a 2 léta na to složiv profes vysvěcen jest na kněžství 19. pros. 1830. Byv po 2 léta profesorem na gymn. v Rohách (*Horn*) povolán jest r. 1828 do Vídně, kdež pak po 7 let působil co učitel na gymn. Josefovském a déle 17 roků co učitel a ředitel na gymn. akademickém, zastávaje zároveň i jiné úřady paedagogicko-didaktické, jako: dozorství jak v Löwenburgském tak i v c. k. konviktě a p.; † 20. ún. 1853. Sps. *Muster deutscher Redekünste*, (2 Thle., Wien. 1841), kterýmžto dílem doplniti hodlal nedostatečné knihy školské tehdejší. Výborný jest spisek jeho pro mládež *Erzählungen des Pfarrers von Kirchthal* (Wien 1848). Od něho jsou i články paedagogicko-didaktické ve výročních zprávách gymn. akademického ve Vídni na r. 1851 a 1852. *Kl.*

Podlachie (*Podlasie*, Podleší), druhdy lesnatá krajina na hranicích Polsky a Litvy, ležící dílem v nyn. král. Polském, dílem v gubernii Grodenské, po středním Buhu a přítocích jeho, Bobře, Narvi a Nurci. Původně země divokých J a t v ě g ů v (v. t.), po jichž zahlazení (1264) zaujata mazovskými Poláky a Bělorusy, náležela k Polsku; později odňala Litva (kníž. Trocké) značnou část **P.** a král Polský Kazimír přiznal jí r. 1366 území měst Drohičína, Mělníka a Bělska, kterážto činila od r. 1413 část nově utvořeného litev. vojevodství Trockého. R. 1520 utvořeno však z krajů Drohičínského, Břestského, Bělského, Kameneckého, Mělnického a Kobrynského zvláštní v o j e v o d s t v í **P**-ské, kteréžto unií Lubelskou (5. bř. 1569) vráceno Koruně (Malopolště). Rozděleno bylo ve tři země, Drohičínskou, Mělnickou a Bělskou, a posýlalo na sněm šest poslův. Posledním rozdělením Polsky dostala se **P.** s větší části Rakousku, s menší Rusku; rakouská část pří-

padla r. 1808 knížectví Varšavskému a činila od r. 1815—1844 vojevodství čili později gubernii království Polského, rozdělenou v obvody Lukovský, Bialský a Radzyński; r. 1844 vtělena v gub. Lublinskou. — Biskupství P-ské zřízeno r. 1818 ve voj. P-ském (ovšem nesrovnávajícím se s dávným vojevodstvím) se sídlem v Janově na Buhu, pročež sluje též Janovským; rozděleno jest v deset dekanátův a čítá (kromě duchov.) 243.529 duší (r. 1860).

Podlažice, ves s 89 domy, 539 katolíky a 10 evangelíky helvet. vyznání, v okresu Chrudímském v Čechách. Do začátku XV. stol. stával zde benediktinský klášter, kterýž byl nejchudší v Čechách. Založil jej a s kostelem sv. Markyty r. 1159 dostavěl český šlechtic Vrbata, jenž dle Nekrologu P-ckého (nyní ve Stokholmě) umřel dne 21. pros. roku neznámého a později u lidu za svatého jmín byl, tak že i kostel sv. Jana pod Skalou nedaleko P-c nazýván byl „u sv. Vrbaty." První opat P-cký, Hugo, znám jest co svědek z listiny 16. čna 1160 dané. V XII. stol. daroval jakýs pán, Štěpán, klášteru mýto vybírané v Stradouni. Když bylo biskupství Litomyšlské založeno, byl jemu r. 1350 klášter P-cký podřízen, jenž tehdy mimo opata 20 konventuálů čítal. Dne 3. říj. 1366 a 16. listop. 1368 byl kn. Domaslav opatem a kn. Gallus proboštem kláštera P-ckého. Z majetku jeho známy jsou jenom lesy, kteréž měl (r. 1368) klášter nad řekou Desnou. V XIV. stol. byli opatové P-čtí od papeže vyznamenáni právem užívati odznaků biskupských, a opat Bartoloměj, který se 19. kv. 1399 připomíná, byl třetí, jenž tohoto práva požíval. On dal r. 1406 udělati pěknou křtitelnici cínovou, kteréž dosud užívá se v biskupském kostele u sv. Ducha v Hradci Králové, kamž ji Hradčané, obořivše v měsíci dubnu 1421 klášter P-cký, co válečnou kořist odtáhli. Při dobytí kláštera P-ckého bylo tolik lidu povražděno, že sám starý letopisec český podotýká, že „sám Bůh to nejlépe ví." Klášter nepovstal více z rumu svého. Od r. 1656 náležejí P. biskupům Hradeckým, z nichž třetí, Jan Frant. svob. p. z Talmberka, oblíbiv sobě P., na základech klášterního kostela nynější vystavěl, v němž i se svou sestrou Ludmilou, provdanou hrab. z Kolovrat, pohřben jest († 3. dubna r. 1698). *Sř.*

Podlebnice (*dura mater*, *meninx fibrosa*) jest z tří blan mozek obalujících nejzevnější a nejpevnější. Na všech stranách přiléhá k vnitřní straně lebky a tvoří tak uzavřený vak, jehož tvar souhlasí s dutinou lební a jenž otvorem zálebním prodlužuje se do dutiny páteře, aby i míchu obalil. Jest to blána vláknitá, lesknoucí se s části na spůsob blan šlachovitých, složena jsouc z patrných svazečků pojiva a pružných vláken. Zevní její plocha buničinou a cévami dosti volně jest spojena s vnitřní plochou lebky, při níž zastává místo okostice; plocha vnitřní jest hladká a volně přiléhá k pavučnici. Sestáváť p. vlastně z dvou listů, ovšem pevně a nerozlučitelně spojených. Na jistých místech list vnitřní se odchlípí od listu zevního a vnikne co podvojná řása mezi některá oddělení mozku, chráníc je takto před vespolným tlakem. Takových prodloužením vnitřníko listu p. jest tré, velký srp (*falx cerebri*), malý srp (*falx cerebelli*) a stánek (*tentorium cerebelli*). Srp velký spouští se kolmo od švu šípového mezi obě polokoule mozku velikého, stávaje se spředu nazad ustavičně širším, až rozstupuje se v oba své listy přechází v stánek. Na svém hořejším, k lebce připevněném okraji uzavírá velký srp tak zvaný splav krevní srpový, jímž krev jako v krevnicích probíhá. Srp malý, taktéž spředu na zad se prostírající, vniká mezi obě polovice malého mozku, jest kratší a užší velkého, avšak tlustší. Stánek rozprostírá se střechovitě nad mozkem malým, dělíc jej od zadních laloků mozku velikého; okraj stánku jest připevněn k lebce, jenom ku předu jest volný, a ve výkrojku jeho uloženy jsou některé části mozku. Na spůsob krevního splavu srpového jest ještě více podobných splavů p. na rozličných místech. Vnikší do dutiny páteře stává se p. méně pevnou, méně bílou a méně cevnatou, a zaobaluje míchu až do kosti křížové, tvoříc takto vak pořáde užší. I v lební i v pateřní dutině provází p. pochvovitě nervy, z dutin zmíněných vycházející. *Mr.*

Podlesiecki Alexander, jesuita, nar. 1682 na Rusi, vstoupiv do řádu jesuitského učil řečnictví, filosofii a theologii přes 6 let v Krakově, byl prefektem vyšších škol v Lublíně a Sandoměři a vydal několik filos. děl v latině, která považovali jesuité za velmi dokonalá. Z těch jsou známější: *Compendium philosophiae* (v Sandoměři 1731); *Connotata antinomastica* (t. 1731); *Logica* (ve Lvově 1735); *Aristotelica philosophia* (v Lublíně 1750).

Podléska v. Primula.

Podleská 1) Alžběta (Markéta), výborná zpěvačka a žákyně znamenitého Vojt. Brychty, nar. v Berouně 1753, kde otec její byl mlynářem. V Praze vzdělána v hudbě, zpívala v Brně i Vídni s velikou pochvalou, na to žila u svých rodičů v Praze, až 1778 vstoupila do řádu sv. Alžběty, kdež ještě 1815 byla výbornou hudebnicí. — **2)** Anna (Aquinata), sestra před., řeholnice řádu sv. Dominika ve Starém Brně, naroz. v Berouně 12. února 1754. Ve škole v Ounonicích vycvičila se ve zpěvu, na to přišla do školy znamenitého Brychty do Prahy; vzdělávajíc se zde několik let vycvičila se tak, že se sestrou svou i učitelem Brychtou hudební cestu podnikla. R. 1776 šla do Vídně, odtud do Brna, kdež všude přijata s velikou pochvalou. Konečně pro výbornost zpěvu přijata do kláštera dominikánek v Starém Brně, kde až do zrušení kláštera zůstala a na to k rodičům svým do Prahy se odebrala. Zpěv její byl lahodný, živý a vůbec mistrovský. — **3)** Barbora (Aloisia), řeholnice řádu sv. Alžběty v Praze, nar. v Berouně, v Lipsku vycvičila se ve zpěvu u kapelního mistra Hillera. Zdržovala se nějaký čas v Mitavě v Kuronsku, na to žila u svých rodičů, až vstoupila do řádu. R. 1840 byla ještě výbornou zpěvačkou v klášteře svém. — **4)** Josefa, výborná zpěvačka při dvoře vévody Kuronského, a žákyně kapelního mistra Hillera v Lipsku. Když sestra její Tekla se odebrala do Rigy, šla do Prahy, kde až do 1787 zůstala, načež šla do Vídně k divadlu. Vrátila se ale po roce do Prahy a znova pak se odebrala do služby dvoru Kuronského; brzo na to zemřela. — **5)** Tekla, nar. v Berouně 1765; ve zpěvu cvičila se u Hillera; r. 1781 byla výbornou zpěvačkou a vystoupila ve více rolích v boudiniském divadle. Na to povolána ku kapele vévody Kuronského do Mitavy a provdala se za dvorního hudebníka Batku, Čecha; navštívivši rodiče vystoupila co diletantka na národním divadle v Praze pod ředitelstvím Guardasoniho; později vychovala zpěvačku Podhorskou (v. t.). *Ra.*

Podleší v. Podlachie.

Podlewski Petr Vincenc, současný kněz na Litvě usedlý, byl kaplanem a učitelem náboženství na rozličných školách. Vydal tiskem: *Trzy dni poświęcone Bogu* (ve Vilně 1849); *Książka do nabożeństwa dla uczącej się młodzieży* (t. 1850); *Nauka czytania i pisania dla dziatek* (t. 1851); *Pismo święte czyli wierne opowiadanie słowa Bożego* (t. 1851, 2 d); *Grammatyka języka polskiego* (t. 1858).

Podlipský 1) Josef, doktor v lékařství a praktický lékař v Praze, spisov. český, nar. 30. list. 1816

v Michli u Prahy, kde otec jeho Václav byl cís. sládkem. Otec na svůj stav velmi vzdělaný, navštěvoval v Praze tehdejšího skriptora při univ. bibliotéce Norberta Vaňka, který mu mimo jiné knihy ke čtení půjčoval též Salzmannovy spisy, aby se jimi řídil při vychovávání svých dětí. R. 1820 přeložen byl otec za sládka do Hořiněvsi, tehdáž cís panství, kdež pobyl až do r. 1826. Tam co do své otčiny dojížděl častěji Hanka, který zaopatřoval otce P-kého všemi tehdáž vycházejícími českými knihami, tak že syn Josef záhy příležitost měl čítati knihy v mateřské řeči psané. V Hořiněvsi navštěvoval P. tamější školu, od podučitele Bukovského výborně řízenou. R. 1824 dostaly se mu do rukou dva svazky sušených květin, obsahující každý po 100 kusech, opatřených českými, německými a latinskými názvy, vydané od doktora Kosteleckého, Manna a Tausche. Těmi se mladý P. tak pilně obíral, že je všecky v krátkém čase důkladně znal. R. 1826 dán P. do Prahy na studie, kdež byl bytem u Vaňka. Gymnasium (od r. 1829 na Starém městě) odbyl r. 1834, v kterémžto čase v užší známost a přátelství vešel s jinými mladíky, kteří rovněž jak on přilnuli vřelou láskou k mateřštině a k národu svému, a již r. 1832 stal se jedním z nejprvnějších zakladatelů Matice české. Filosof. studia odbýval v létech 1835 a 1836, do kteréhož času padají první jeho literární pokusy, jež skládal v časopisy tehdáž vycházející, *Květy* a *Světozor*, dílem co příspěvky původní (jmenovitě hudební referáty) dílem co překlady. Po odbytých studiích filos. věnoval se P. naukám lékařským na Pražské universitě. R. 1838 v čas prázdnin vykonal s prof. Svatoplukem Preslem cestu přes Holomouc, Krakov, Věličku, Bochni, Přemyšl do Lvova, a odtud přes Duklu, Bardějov atd. do Uher, jmenovitě přes Spiš, Levoč, Kežmark, Šmeks u Lomnické hory, Liptovský sv. Mikuláš, Báňskou Bystřici do Štávnice a odtud přes Vácov do Pešti. Tam seznámil se s Kollarem, s kterým plul po Dunaji do Prešpurku, kde tehdáž květl spolek slovenský za Ludevíta Štura. R. 1839 odebral se P. do Vídně, kdež pokračoval v studiu lékařství pod Rokytanským a Škodou. Tam svými snahami ve směru národním, ku kterýmž i jiné druhy své povzbuzoval (založil jmenovitě dva čtenářské spolky, pro mediky a juristy) obrátil na sebe pozornost policie, byl v politické vyšetřování vzat a pod policejní dohlídku postaven. R. 1843 stal se P. doktorem lékařství, 1844 magistrem porodnictví a doktorem chirurgie, a nějaký čas praktikoval v nemocnici Vídeňské. Po celý ten čas byl dle možnosti i literárně činným, přispívaje do *Vlastimila*, do *Musejníka*, do *Květů* (hudebními referáty) a do *Bibliotéky zábavného čtení* (zvláště překlady z ruštiny). R. 1845 vrátil se P. do Prahy, odkudž povolán od hraběte Klebelsberga do Třeboutic, by vnuka jeho v. Raucha připravoval ke zkoušce v Berlíně. V letech 1846—47 byl vychovatelem hraběte Sigmunda Berchtolda, nynějšího pána v Buchlovicích na Moravě. R. 1847 vstoupil P. do nemocnice Pražské, kdež praktikoval pod Oppolzrem a Jakschem; roku následujícího stal se sekundárem na prvním oddělení u prof. Hamernika. Ruchu r. 1848 i P. vřele se účastniv byl členem slovanského sjezdu, výborem Pražské slovanské Lípy a od října do prosince spolu s Čeňkem Vávrou redaktorem časopisu *Slovanské Lípy*, dvakrát za týden vycházevšího. R. 1849 stal se sekundárem u prof. Čejky, r. 1850—51 byl asistentem na klinice vnitřních nemocí u prof. Hamerníka, kdež od jednotlivých posluchačů čítána byla první česká popsání nemocí. Od r. 1852 jest P. praktickým lékařem v Praze, mnoho hledaným a vůbec oblíbeným; přidržujeť se novější školy, která vyšedši z Vídně od profesorů českých Pražskou medicinskou fakultu k nynějšímu květu jejímu povznesla. Od r. 1857 do 1860 sestavoval P. *Domácího lékaře*, přílohu k *Živě*, vedle čehož však nacházel dosti chvíle i k žurnalistické činnosti, jsa pilným spolupracovníkem *Lumíra*, kamž přispíval rozličnými referáty a překlady. R. 1858 stal se P. členem Českého Musea. R. 1861 zvolen jest za poslance do sněmu českého pro okres Nymbursko-Benátský na místo Čeňka Vávry. R. 1862 stal se údem Svatoboru, Hlaholu, Průmyslové jednoty a Umělecké besedy, kdež za rok 1864—65 byl členem správního výboru. Od r. 1862 jest spoluredaktorem *Časopisu lékařů českých* a členem Spolku lékařů českých, jehož r. 1864 byl místopředsedou. Členem měšťanské besedy Pražské jest od jejího založení. Mimo to jest výborem spolku k podporování chudých studujících na prostředních školách, založeného od školního rady Wenziga. P. jest také pilným přispěvatelem do *Slovníka naučného*. — Choť jeho **2)** Žofie P-ká, roz. Rottová, nar. 15. máje 1833 v Praze, vychována dílem v české domácnosti, dílem v polofrancouzských a poloněmeckých ústavech, vybředla se svou sestrou Johanou (Karolinou Světlou) již v útlém mládí z klamných živlů nenárodních, jimiž tehdáž naše vlast byla ještě naskrze zaplavena. Od 13. roku svého vzdělávala se P-ká napořád ve své mateřštině a rozhodně pro svůj národ. R. 1858 provdala se za doktora P-ského, jehož působením odhodlala se vystoupiti do veřejnosti co spisovatelka. Přispívala novelami do *Lumíra*, do *Českomoravské pokladnice*, do *Rodinné kroniky* a do *Zlaté Prahy*. V letech 1864 a 1865 vydala P-ská po knížečce *pro mládež*, z nichž každou věnovala jednomu ze svých dvou dítek. Poslední literární plod její jest překlad Sandové románu *Consuelo*, který vychází nákladem Kobrovým.

Podliška v. Anemone.

Podlitina krevní v. Ekchymosa.

Podlízavost, tolik co pochlebnost, liché úsobní chválení toho, od něhož očekáváme nějaké podpory k vlastnímu svému blahobytu. *Hš.*

Podlodowski znaku Janina, rod polský ve vojev. Sandomirském usedlý. Připomínají se: Jakub P., kast Radomský 1460; Jan, kast. Zarnovský 1493; Stanislav Lupa, poslanec na sněm za Sigmunda Augusta, jenž proslul i výmluvností i bouřlivým vystupováním, jmenovitě na sněmě Petrkovském 1547 a Varšavském 1548, kdež horlil proti oženění se krále s Barborou Radziwiłłównou. Zvláště řeč jeho ze sněmu prvějšího, ve jménu všech poslův zemských přednešená, smělá a trpká podává pěkný obrázek řečnictví z doby tehdejší (K. Mecherzyński vytiskl ji v *Historyi wymowy w Polsce*, d. I. str. 309); Jiří, referendář korunní, probošt v Hnězdně 1553; Jiří starosta Radomský, a Jakub, bratr jeho, válečník znamenitý; Mikuláš korouhevník Dobříňský 1648, kastelan Kijovský 1674, star. Radomský; Jan, kanovník v Krakově; Zbyhněv, písař v Radomi; Stanislav, stolník Sandomirský a j. v.

Podlomy, neduh koňský, zdrastění chlupův od much čili prchnil, strupů, kolem koruny a hlezen, jinak zježení, u starých halguf.

Podlost je ona vlastnost mysli lidské, jež se nedůstojně ponižuje před mocným a jemu se i proti přesvědčení vnitřnímu bezvýminečně podává, jen aby tím zisku nějakého došla. P. rozeznává se podstatně od pokory, jelikož pokora je spojena s přesvědčením své vlastní nedostatečnosti, kdežto podlý třebas sám sebe uvnitř nadsazuje, aby právě zdánlivým ponížením mocnějšího obrátil v prostředek

vlastního svého zisku. Je tudíž p. druh pokrytství (v. t.) a špatnosti lidské vůbec. *Hš.*

Podloubí slove v městech chodba pod výstupky domovými na pilířích spočívajícími, v níž obyčejně umístěny bývají krámy. Zdá se, že na mnoze p. povstala z takovýchto krámů, záleževších buď z víka z domu ven vyloženého (jako se dosavad spatřuje v masných krámech) a stříškou krytého, anebo z krytých stánků před domy v ulici, jichžto souvislé řady tvořily jakési loubí, kterým procházeti se mohlo. Odtud nebylo daleko k myšlénce, zříditi nad nimi společnou krytbu a nad ní vystoupiti s domem dál do ulice. Tak zajisté dálo se, dokud byly domy ve městech větším dílem dřevěné; ovšem že později, když dřevěné proměňovaly se v kamenné, stavěny tyto hned v celosti i s p-m. P. při domech jsou vždy známka starožitnosti; tak na př. v Praze spatřují se p. toliko na Starém městě a na Malé Straně; na Novém městě sotva chatrné jich stopy nalézáme. Nedá se zapříti, že p. ve mnohém ohledu sloužila ku pohodlí obyvatelstvu, na př. co přístřeší proti zlé povětrnosti, jakož i za starodávna pokládána jsou za nemalou okrasu měst. Novějším přestavováním p. ve městech českých čím dále tím více mizí. Zmínku tu zasluhuje pěkné, prostranné a pravidelně čtverhrané náměstí Budějovické, na všech čtyrech stranách p-mi otočené. *Mý.*

Podloudnictví (pašování, něm. *Schmuggelhandel*, *Schleichhandel*, *Paschhandel*, franc. *contrebande*), ve smyslu nejširším každý obchod provozovaný proti zákonům finančním, zvláště ale přestupování zákonův celních. Účel p. je přepravování zboží přes hranice celní bez zapravení cla; zboží takové lze laciněji prodávati nežli zboží, z něhož clo zapraveno bylo, a poněvadž clo uloženo bývá právě na takové zboží, kteréž za hranicemi celními lépe nebo laciněji se vyrábí, jest tedy výsledkem p. nebezpečná soutěž se zbožím téhož druhu domácím. Kupec cizozemský, jenž zboží odesílá, by podloudníky přes hranice přepraveno bylo do země jiné, nedává se v nebezpečí trestu za p.; on toliko přijíti může o své zboží, vyzradí-li se p., též ten, kdo zboží podloudně přepravené koupí, téměř vždy trestu se vyhne, poněvadž nesnadno bude dokázati mu, že věděl o p.; tím větší nebezpečenství však podstupuje podloudník. Tito lidé nezřídka provozují p. v celých zástupech, užívají zbraně a podnikají krvavé bitky se strážníky celními. Že p. příčí se naprosto mravnímu citu, leží na bíledni; jest to zkracování státních důchodův, ubližování velké části domácích obchodníkův a průmyslníkův, jeví se co pravý odpor přímosti a pravdivosti, a bývá spojeno s velkým počtem skutkův nemravných i trestných. P. seslabiti a vykořeniti lze toliko snižováním dle možnosti cel. P. trestá se u nás dle trestního zákoníka celního od zvláštního soudu finančního, zabavením zboží podloudního a pokutami na penězích, anebo vězením náhradou za pokutu. *zl.*

Podložence, podložené dítě. Bývala pověra, že matkám koutnicem, když od dětí odcházejí, ničehož u nich nezanechavše, na př. válečku nebo trdélka a p., divé ženy děti podkládají.

Podmanický (*Podmaniczky*) z Assodu, rod. svob. pánů v Uhřích, původně slovenská, nyní pomaďařená. Zmínky o té rodině, jinak druhdy z Podmanína zvané, sahají až do XV. stol. nazpět. Jmenovitě proslul Blažej P. co polní vůdce krále Matiáše. Za válek mezi Ferdinandem I. a Janem Zápolským bratří Hanuš a Rafael P-ičtí mocně vládli na Slovensku stolicí Bystřickou, najíždějíce loupežně do krajin vůkolních, až i přes hranice do Moravy a Slezska; konečně však r. 1456 přinuceni jsou pokořiti se králi Ferdinandovi. I potomstvo jejich drželo statky v těchto krajinách Slovenska a v městečku Bystřici Považské (v. t.) nachází se mramorový pomník Kašpara z Podmanína od r. 1568 s nápisem českým. V běhu poslednějších století rodina P-ch dospěla k důležitosti v Uhřích a vydala muže výtečné, o vlast všelikým spůsobem velezasloužilé. Z nich před jinými zasluhuje zmínku Josef P. svob. pán z Assodu, nar. 29. čce 1756, † 11. máje 1823. Obdržev doma dobrý základ vychování stud. v Gotinkách a cestoval pak pro své vzdělání po Evropě, jmenovitě po Anglii a Francii. Za svého pobytu v Angličanech vedl P. zajímavý denník, jejž po svém návratu na pevninu zapůjčil ku přečtení Archenholzovi, který výňatky z něho v známém svém spise v Anglii uveřejnil bez dovolení spisovatele a nejmenovav ho. Roku 1784 jmenován jest P. od císaře Josefa II. gubern. radou v Rjece a rok na to kr. uherským místodržitelským radou. Císař František jmenoval jej 1802 vrchním županem stolice Bács-Bodrogské, a když 1807 pro churavost vzdal se úřadu svého při místodržitelství, udělil mu hodnost tajného rady. Po druhém míru Pařížském dal mu císař nový důkaz své důvěry, jmenovav jej likvidačním komisařem v Paříži, a po jeho návratu odtud praesesem deputace Marczibánských nadací. P. vynikal netoliko vysokým vzděláním svým, nýbrž i šlechtností svého ducha co podporovatel všeho dobrého a krásného ve vlasti své. V poslední vůli odkázal značnou knihovnu svou, vzácnou sbírku fysikálních i astronomických nástrojů jakož i 2000 zl. v hotovosti na nadace pro chudé studenty, kteří by se věnovati chtěli varhanictví. P. byl rytířem kr. dánského řádu Danebrogova a členem kr. společnosti nauk v Londýně i více jiných učených spolků. — Syn jeho Ladislav svob. pán P. slynul též rozsáhlými vědomostmi a jmenovitě co zkušený a výtečný pomolog. — Nejnověji volen jest Fridrich sv. pán P. do sněmu uherského.

Podmásli, mléko po stlučení másla zůstávající. U Slováků tak sluje kalová kaše, t. která po přepouštění másla na dně zůstává.

Podmět v. Subjekt.

Podmínka v. Hypothesis.

Podmoklský z Prostiboře a z Podmokl, jméno starožitného rodu rytířského v Čechách, nazvavšího se tak po původních sídlech svých Prostiboři v Klatovsku a Podmoklích v Plzeňsku. V XV. stol. jmenuje se 1447—74 Jan z Prostiboře seděním na Podmoklích často dílem co rozdílce v rozličných rozepřích právních, dílem co zástupce stran na soudu zemském a co účastník ve všelikerých jednáních veřejných a zemských. Vedle něho přichází Jan řečený Hvozděř z Pr. na Pakoslavi. R. 1495 prodala Markéta z Pr. vše právo své k dědinám v Otěšicích, k tvrzi, k dvoru poplužnímu a vsi Vilémovi z Chříňova a Janu Bohuchvalovi z Hrádku. 1542 koupili Šebestian a Jan mladší bratří z Pr. spolu s Reginou z Popovic tvrz Sluby s přísl. od Smila a Jana bratří Myšků ze Žlunic, a Oldřich z Pr. koupil t. r. mlýn pod Lochovicí slove Olší po nebošt. Václavovi Karlovi ze Svárova. Na začátku XVII. stol. živ byl Jakub P. z Pr. a z Podmokl, kterýž po manželce své Anně ze Šanova statek Skupeč zdědil, a oženiv se po její smrti opět se Zuzanou, roz. Zumrovnou z Heřtošic na Malkovicích, okolo r. 1640 zemřel. Po něm zůstali synové Jan Vilém, Jindřich Joachim, Jan Jiří a Jan Fridrich; při rozdílu bratrském dostaly se statky Skupeč a Malkovice nejstaršímu bratru Janovi Vilémovi; Jan Jiří přečkal, jak se zdá, všechny bratry své a † r. 1688 svoboden v Dou-

pově v domě hrabat Verdugo, u nichž se byl po 23 let zdržoval a jimž též všeliké jmění své odkázal. Buď jím nebo brzy po něm vymřel rod ten docela. — Jednoho a téhož původu s **P**-mi z Pr. byli tuším rytířové z Prostiboře, kteří v XV. století v kraji Rakovnickém sídla svá měli. Z těchto připomínají se ok. 1420—30 Bedřich z Pr. seděním na Vinařicích a Parcifal z Pr., jemuž císař Sigmund za věrné služby jeho zapsal vsi Černuc a Kmetiněves kláštera Doksanského. Tyto držel po něm syn Habhart seděním na Vinařicích, po jehož bezdětné smrti spadly na otcova bratra Alexandra z Pr., u kteréhož je klášter zase vyplatil. *Svb.*

Podmokly, hojné osady v Čechách, z nichž uvádíme: **1) P.**, ves v kraji Pražském a okr. Zbirožském; asi 800 obyv., zámeček. R. 1771 nalezeny byly u **P**-kel u dvora Vystrčilky staré zlaté mince, jimž Němci říkají *Regenbogenschüsselchen* a které jsou dle zkoumání nejnovějších původu keltického. — **P.** připomínají se v dějinách poprvé roku 1045, kteréhož času daroval kn. Břetislav I. 8 poddaných v té vsi klášteru Břevnovskému, v XIII. stol. však vrácena ves komoře král. za jiné zboží. S počátku XVII. stol. náležel samostatný statek **P.** ryt. Hochhauserům; r. 1626 vykoupila jej Marie Magdalena Varlichová z Bubna, roz. Hochhauserová, od spoludědiců svých za 6500 kop míš., a dcera její Anna Salomena, provd. za Hrusíka, prodala zboží to roku 1670 Janovi Dětřichovi z Rumerskirchu za 9500 zl.; od něho dostal se statek týmž způsobem 1675 za 11.500 zl. Jaroslavovi hr. z Vršovic a po smrti jeho přešel na jeho manž. Marii Alžbětu, provd. podruhé za hrab. Michnu. Po matce dědil 1687 **P.** syn Karel Jiří hr. Michna z Vacinova, a po tomto Jan Jáchim hr. ze Sinzendorfu, kterýž prodal **P.** 1720 apel. radovi doktoru práv Janu Kristianu Stolzovi za 45.000 zl. Od toho prodány r. 1747 za 58.000 zl. Marii Anně kn. z Fürstenberka, kteráž je spojila s panstvím Křivoklátským. — **2) P.**, ves v kr. Píseckém a okr. Sušickém; asi 550 obyv. čes., zámek. Statek **P.** náležel r. 1789 ryt. Janu Josefu Václavu Puteanimu, kterýž zděděv jej po rodičích prodal r. 1804 Františkovi hr. ze Sickingen a týž ještě toho roku Josefu Baumbasovi. Pro dluhy byl pak statek opět prodán dru Jiřímu Pavlu Klingerovi, a od toho přešel 1818 týmž způsobem na Jakuba Hainingera, na Josefa Šebestu, měšťana buděj. a 1846 na Jana Šebestu. — **3) P.** (něm. *Bodenbach*), ves v kr. Litom. a okr. Děčínském na levém břehu Labe proti Děčínu; velkolepé nádraží, továrna na nádobí kamenné.

Podnebí (klima) slove souhrn všech poměrů povětrnosti některého místa na zemi t. j. poměrů panujícího na tom místě vlhka a tepla ve vzduchu. Poměry tyto, na nichž vyvíjení se veškerého rostlinstva i živočišstva hlavně závisí, jsou rozmanité. Co se dotýče závislosti **p.** na teplotě vzduchu, záleží předně na denní, a za druhé na celoroční průměrné teplotě. Rozeznáváme na př. **p.** krajin dle toho, jak během jednoho dne teplota vzduchu jeví rozdíly malé neb velmi značné, a jak zároveň při jednom neb druhém takovém poměru během celého roku rozdíl teploty je malý neb velký, při čemž i na tom záleží, jak teplota na jednotlivé části roku se rozděluje. Největší vliv na poměry tepla má rozdělení pevné země a vody, a nepravidelnost těchto dílů na zemi způsobuje značné rozdíly v **p.** Pevná země mnohem snáze pohlcuje i vyzařuje tepelné paprsky než voda, t. j. snáze se zahřívá i ochlazuje než moře, kteréž tíže se zahřívá, ale i nenáhleji schlazuje. Teplota mořská a tím i krajin přímořských jest proto mnohem stejnoměrnější; jak v denním tak i v ročním průběhu není tu tak značných rozdílů teploty, jako uprostřed větších pevnin. Dle toho máme nejhlavnější dvoje **p.**, totiž **p.** přímořské a **p.** pevniny. Prvější je méně proměnlivé, tak že v zemi s **p**-m přímořským při stejné teplotě mírnější zima a chladnější léto panuje, než na pevnině. Tento rozdíl jeví na př. Anglie u porovnání s Čechy. *Pý.*

Podnět je ve světě smyslovém tolik co pohnútka (v. t.), ve světě mravném t. co pobudka činnosti nějaké. Mnohdy bývá podmínek třeba, aby nějaká příčina účinkovala, ku př. tepla a vláhy, aby rostliny se dařily. Jest-li že pak podmínka sama je činna, přispívajíc k účinnosti pravé příčiny, slove **p**-em. — Ve světě živočišném, nervy tudíž i city obdařeném, zveme podnět příjemný i půvabem čili vnadou. Svit a teplo sluneční podněcuje zrůst rostlin, avšak líbeznost jarní přírody vabí i zvířata i lidi. Je-li však půvab násilný, sluje dráždidlem. *Hš.*

Podniknutí zoveme samočinnost účelnou i složitou i nesnadnou. Trojí tudíž je nutná vlastnost, jíž se stává činnost nějaká podnikáním čili **p**-m. Prvá vlastnost je, by činnost předcházelo i rozjímání a předsevzetí; druhá, by byla činnost složitá, nikoli jednoduchá, než vícedobá; třetí, by nejisto bylo, že se podaří. Pročež je k **p.** vždy vůle odhodlané zapotřebí, jež překážek a nebezpečenství se nebojíc zralým rozmyslem vývoj dob činnosti řídí, překážky přemáhá a nebezpečenství mužnou smělostí vstříc vchází, aby nejistý účinek v jisté vítězství obrátila. Nebezpečenství toto je příčinou, že **p.** samo v sobě co slovo jistou trpnost (pasivnost) uzavírá. *Hš.*

Podnožník v. Nadir.

Podoba je vlastně tolik co tvar neb tvárnost nějaké věci neb osoby, a to zvláště tvárnost výrazná a dokonalá, t. j. soujem všech vlastností, po nichž každou jednotlivost úsečně rozeznáváme od ostatních jednotlivostí. Míní se tu však hlavně soujem vlastností vnějších, názorných, opak to vlastností vnitřních a podstatných, jako když se v středním věku hádali, má-li se přijímati pod jednou neb pod obojí **p**-ou či způsobou t. j. pod podobou chleba a vína; pročež říkáme též: podobá se neb nepodobá se k tomu. Výraznost **p**-by a dokonalost její jeví se opět v pořekadle: to neb ono podobá se mi t. j. líbí se mi. *Hš.*

Podobenství je původně jádro podoby čili výbor nejdůležitějších vlastností její, srovnáváme-li podobu jednu s druhou, jako když se praví, že Bůh člověka k podobenství svému byl stvořil. Hojně vyrozumíváme však podobou tolik co **p**-m, nerozeznávajíce jádro od ostatního vnějška, jako když pravíme: učiň to neb ono k **p.** té věci. Vždy lpí však na významu **p.** srovnání s jiným, jako když na př. tvrdíme, že obraz nějaký učiněn je co **p.** věci. Starší duševěda jmenovala též představy **p.** věcí v mysli lidské. Pro tuto srovnanlivost jmenujeme **p.** i připodobení jedné představy k druhé, jako když se v král. Rukopise dí: „Jako zora po jutre se sieje, kehdy nad mrkavy šumy vznide: tako sie dci Kublajeva chana rozenú i strojnú krású sieše.“ Takové paralelné čili rovnoběžné připodobení lidských podob a úkonů s podobami a úkony přírodními líbilo se hlavně staroslovanskému básnictví, jako si v něm libují až podnes prostonárodní písně. V nejužším konečně smyslu je **p.** tolik co parabole (v. t.). *Hš.*

Podobizna (franc. *portrait*) jest vyobrazení buď žijící nebo historické osoby s obzvláštním še-

třením její individuální vlastnosti. Toto vyobrazení jest buď plastické č. řezbářské (jako jsou ikonické sochy, poprsí, medaillony, v. t.), nebo malířské, ve kterémžto posledním způsobu nachází nejčetnějších a nejznamenitějších pěstitelův. Při podobiznictví třeba nejvíce šetřiti hlavního, podstatného rázu představené osoby věrným podáním netoliko zevnější podoby tváře, nýbrž hlavně idealného, fysiognomického výrazu, což vlastně dodává pravé umělecké ceny takovýmto výtvorům, a čímž se tyto liší od vyobrazení tak zv. světlopisem čili fotografií za novější doby u velikém množství prováděných a velmi oblíbených, kteráž sice dosti věrně podávají zevnější tahy, jimžto ale pravého duševního výrazu namnoze se nedostává. — Podobiznictví, zvláště malbou, nacházelo již ve starém věku znamenitých vzdělavatelů, mezi nimiž nade všecky proslul Apelles; ze středověkých malířův uváděli mnozí v náboženská nebo historická díla svá častěji též podobizny skutečných osob, aby takto docílili větší živosti a pravdivosti, ve kterémž ohledu zasluhují zejmena býti uvedeni Vlach Giotto (v. t.) a náš Jetřich čili Theodorich z Prahy (na svých malbách Karlšteinských). V novější době prosluli v tom oboru z malířů nejvíce Vlach Tizian, Španěl Velazquez a Nizozemané van Dyk a Rembrandt; za našich dnů pak slynul co zvláště výtečný malíř podobizen Angličan Lawrence (v. t.). *Mü.*

Podobnost rozeznávati třeba od rovnosti čili stejnosti tím, že při p-i shledati možná i rozličnost, které se nedostává při čiré stejnosti. Jedno vejce ku př. není jako druhé (t. j. není stejné), než podobné toliko druhému. Byli-li bychom pozornější při srovnávání věci, shledali bychom, že mnohá stejnost by se zjevila co pouhá p., t. j. co částečná toliko stejnost. Na p. hledívá se v novějších vědách hlavně, jelikož srovnavacím návodem vědy nad míru prospěly. I v dokládání pravd zaujímá p. hlavního místa. Srv. Analogie. *Hš.* — **2) P.** v mathematice. Veličiny prostorné slovou podobny, jest-li že tvar čili podoba jejich je zúplna stejná, při velikosti rozdílné. Z toho již vyplývá samo, že ony části, jež na velikosti prostorných veličin samých a částí jejich nezávisí, sobě v podobných veličinách rovnati se musí. U všech podobných ploch i těles hranatých jsou tudíž úhly v určitém pořádku pojaty sobě po jednom rovny. Mimo to vyvino se z toho pravidlo, že vždy dvě strany jedné plochy neb tělesa k sobě jsou v témž poměru, jako dvě strany v podobné ploše neb tělese tentýž úhel svírající, co onyno. Veškeré podobné plochy neb tělesa dají se vždy tak k sobě vzájemně postaviti, že přímky jdoucí vždy příslušnými dvěma rohy aneb i takovými body, v nichž příslušné dvě strany dělí se v stejném poměru, vesměs v jediném bodu se scházejí, jenž slove středem p-i. U čar a ploch křivých, jakož i u těles oblých udává se p. tím, že každá přímka od středu p-i vycházející oběma podobnými tvary vždy v stejném poměru rozděliti se musí. Z těchto pravidel jde, že jsou sobě podobny z čar jednodušších všechny přímky, a všechny kružnice; z ploch všechny mnohoúhelníky pravidelné v témž počtu stran, všechny kruhy; z těles všecka tělesa pravidelná a Archimedická jednoho druhu, všecky koule. U jiných čar, ploch a těles závisí p. ovšem na tom, vyhovují-li zvláště svrchu udaným rozličným podmínkám; tak že na př. trojúhelníky jsou podobny, mají-li úhly po dvou sobě rovné, atd. *Pý.*

Podoboji v. Kališníci.

Podocarpus, nohoplod, rod rostlin Tisovitých (*Taxineae*) z třídy Šiškonosných (*Coniferae*) Rchb. Květy jednodomé na jehnědách; jehnědy samčí složené ze šupin střechovitých; okvětí žádné. Na květu samičím jest vaječník dvojnásobným obalem opatřen. Několik druhů u nás ve sklennicích oblíbených. N. tisolistý, **P.** *taxifolia*, jest strom pryskyřičnatý, asi 60′ vysoký, s větvemi střídavými, listy roztroušenými, skoro dvojřadými. Ovoce ojedinělé na konci rozeh, zakulatělé, žlutavé, šťavnaté, zvící hrachu. V Peruánsku.

Podol, vesnice blíž Prahy na Vltavě pod Vyšehradem, jejíž větší část náleží k statku Vršovickému, menší pak jest fideikomis knížecí rodiny Trautmannsdorfské. **P.** jest oblíbenou letní vycházkou Pražanů, kteří tam v pěkné hostinské zahradě zvláště na rybách a racích sobě rádi pochutnávají. Obzvláště příjemná jest tam plavba z Podskalí podle Vyšehradské skály.

Podolí sluje úrodná rovina prostírající se po středním Dněstru; není známo, kdy dostala toto své jméno. Olgerd vyhnav roku 1331 tatarské barkaky z krajin těch, dal **P.** v úděl několika svým synovcům, i zůstalo při Litvě až do r. 1396. Toho roku udělil Vladislav Jagello **P.** právem feudálným panu Spytkovi z Melštyna co léno korunní, potom vykoupiv je od synův Spytkových udělil knížeti Svidrygajlovi, který stav se vel. knižetem Litevským (1430) dlouhé měl spory s králem o **P.** R. 1434 na sněmě korunovačním Vladislava III. srovnána jest šlechta podolská (s veliké části již polská) v právích a svobodách s ostatní šlechtou polskou, a prvním vojevodou stal se Petr ze Sprowy Odrowąž. Litva však nepřestávala se pokoušeti o **P.**, a po vymření pánův Bučackých (1457) zmocnila se jižnější polovice **P.** s městem Braclaví (vojevodství Braclavské vráceno Polsku teprvé r. 1569). **P.** zakoušelo pak mnoho nájezdy tatarskými a bouřemi kozáckými, a dostalo se za krále Michala Wisniowieckého do rukou Turkův, kteří je vydali teprvé r. 1699. Starosta **P**-ský měl titul „generála zemí podolských,“ maje pod svou jurisdikcí města Kamenec a Latyčev; sněmíky odbývány v Kamenci, voleno 6 poslův na sněm, a deputované na tribunal; senatorové p-lští byli vojevoda **P**-ský, biskup a kastelán Kamenecký. Při prvním dělení Polska (1772) dostala se menší část (západní) **P.** po řeku Zbruč (povět Červenogrodský) Rakousku; ostatní **P.** roku 1795 Rusku, kteréž r. 1796 utvořilo z něho a vojevodství Braclavského gubernii **P**-lskou. Tato leží mezi gub. Volyňskou, Kyjevskou, Chersonskou, Besarabií (podle Dněstru) a rakouskou Haličí (podle Zbruče), zaujímajíc 36.298 □ verst čili 774 □ m. Povrh jest hl. úrodná rovina, svlažována řekami Dněstrem a Bohem a hojnými jich přítoky. Podnebí jest mírné, největší teplo v stíně + 27°, největší zima — 26° R. Rolí jsou $^2/_3$ hl. černozemí; daří se výborně pšenice, kukuřice, též víno, chmel, tabák; orba, včelařství, chov dobytka jest hlavní výživou obyvatelův; roku 1856 bylo: 116.981 koní, 384.692 hovězího dobytka, 682.548 ovčího, 276.587 vepřového, 12.018 koz. Obchod v pšenici (do Odesy) a dobytku jest značný; méně průmysl (r. 1856 páčila se cena fabrických výrobkův na 3,131.000 rublův). Obyvatelův bylo r. 1861 1,810.583, národností hl. Malorusův (v. t., str. 68). R. 1856 bylo v 143 školách 4432 žákův; porodův 79.666, úmrtí 59.616, sňatkův 15.121. Měst jest 12 krajských: Kamenec Podolský, Balta, Braclav, Vinnica, Hajšin, Latyčev, Lityn, Mohylev, Nová Ušica, Olhopol, Proskurov, Jampol; 5 státních, městeček 120, venkovských osad 1976. Vojenské osady Kyjevské jsou v krajích Baltském a Hajšinském.

Podolinec (maď. *Podolin*, něm. *Pudlein*), ms v Uhrách, v stol. Spišské na Popradi, jedno ze 16 bývalých měst korunních, s 1510 obyv. něm., maď. a slov.; zámek, kolej piaristská s gymnasiem, hlavní škola; pěstují se konopě a vyrábí lněný olej. Klášter zdejší založil r. 1640 Jiří Lubomírský, vojv. Krakovský a starosta Spišský. R. 1244 daroval Boleslav Stydlivý Jindřichovi, foitovi vsi Podola, v odměnu za služby proti Tatarům právo ves tu přeměniti na město s právem německým; Václav II. král Český nadal město 1292 některými malými důchody; r. 1412 vřadil je král Sigmund Luc. mezi města svobodná, čehož ale město neužilo, neboť zastaveno bylo ještě téhož roku s 11 jinými městy králi Polskému. Někdy byl **P.** otočen hradbami.

Podolinský Ondřej, současný básník ruský, sps. mnoho lyrických *básní* (2. vyd. r. 1864 ve 2 d.), větší *Smrt Peri, Žebrák, Borský;* básně jeho vynikají zvláštní mocí a něžností citův.

Podolská gubernie v. Podolí.

Podolski Josef, doktor filosofie, nar. roku 1803 v Molkanicích v Krakovsku, skončil studie v Krakově, byl profesorem a konečně ředitelem školy technické, o niž si získal veliké zásluhy; † 1850 v Šťávnici. Tiskem vydal: *O działaniu magnesów na różne ciała* (v Krakově 1837); *O składzie miechów i zasady obrachunku przy ich zakładaniu* (t. 1840).

Podolský z Podolí Šimon, měřič zemský, nar. 1562; v 13 roce stáří svého (r. 1575) dostal se k Matoušovi Ornysovi z Lindperku (v. t.), malíři a měřiči zemskému, u něhož se několik let cvičil v umění mathem. a měřickém; na to vstoupil do služby císařské, avšak pomáhal bývalému mistrovi a učiteli svému v jeho stáří a sešlosti v měření zemském. Po smrti Ornysově okolo roku 1600 stal se sám měřičem král. Česk., usadil se v Nov. M. Praž., kdež r. 1601 koupil sobě dům tak zvaný Reimhof, a sloužil osobám vyšším i městským v rozepřích mezních a jiných případnostech vyměřování hranic a dělení gruntů se týkajících. Při takovém vyměřování spozoroval, že se v král. Českém měr zemských ne jednostejně ale rozdílným způsobem užívá, a oznámil to stavům r. 1615 na sněmě shromážděným, kteří mu nařídili, aby všechny míry české v knížku uvedl, vysvětlil a vytisknouti dal. Zachovav se dle nařízení toho sepsal **P.** knížku *O měrách zemských*, v níž také vysvětlil, od kterého času měr a měření v král. Čes. se užívá, a podal ji roku 1617 stavům zemským. Avšak za příčinou vzešlých na to bouří a běhů válečných nebyla vytištěna, zůstavši v rukopisu ležeti. Teprv r. 1683 dostal se spis ten Samuelovi Globicovi (v. t.), tehdejšímu měřiči zemskému, do rukou, který ji u Jiřího Černocha v 4° tiskem vydal; za našich časů pak obstaral F. Devoty nové její vydání, dada ji r. 1828 podruhé u Pospíšila vytisknouti. — Šimon P. zůstavil syna Samuela, který až do r. 1665 držel jmenovaný Reimhof, a — jak se podobá — zemřel bez dědiců mužských, pročež byl dům ten prodán p. Karlu Strakovi z Nedabylic. *Ra.*

Podomový obchod v. Obchod.

Podoski znaku Junosza, starožitný rod polský v kníž. Mazoveckém a Litevském usedlý, z kteréhož vynikli: Držislav, korouhevník Zakročimský 1436, kastelan Vyšegrodský 1452; syn jeho téhož jména starosta Varšavský, Livský, Lomžiňský, Kamiňský; ze čtyř synů jeho byl Marek kanovníkem v Plocku a Lukáš v Poznani, Matiáš podčeším krále Sigmunda I. Tento zůstavil tři syny, Krištofa kanovníka v Krakově, Mikuláše a Stanislava. Dále Jan soudce zemský v Čechanově, jiný Jan podkomoří tamže 1496. Ze synů jeho byl Lukáš († 1584) proboštem ve Hnězdně, kanovníkem v Krakově a vykonal častá poselství k cizím panovníkům; Marek kanovníkem ve Hnězdně a Plocku; Jan usadil se na Litvě a držel tam fojtství ve Vilně; vedle toho byl kast. Račązkým 1611 a syn jeho Karel vyznamenal se v bojích proti Moskvanům a kozákům; Mikuláš, číšník Čechanovský 1587. Dále se připomínají Pavel 1632, korouhevník Čechanovský 1648, Jan číšník Rožaňský, Mikuláš podkomoří Rožaňský a Makovský 1676, Jakub starosta Čechanovský, Florian číšník Rožaňský 1648, Mikuláš číšník Čechanovský 1703, kastelán a vojev. Pilocký. Ze synův jeho byl Josef vojv. Plockým, star. Dobřiňským, Pokřivnickým, Zlatoryským; Gabriel arcibiskupem Hnězdenským (1767). Gabriel narozen 1719, studoval theologii a právnictví v Římě, odkudž když se navrátil, povýšen jest na doktora veškerého práva na akademii Krakovské. Po vůli rodičův vstoupil do stavu duchovního, k němuž necítil ani nejmenší lásky, a tudíž stalo se, že nestaraje se o věci církevní hleděl jenom jak by povýšení došel. R. 1743 zvolila ho kapitola Hnězdenská na tribunál korunní; tu seznámil se **P.** se řády soudními, spřátelil s několika muži věhlasnými, jenž dobrou pověst o něm šířili; později zvolila jej na tribunál kapitola Krakovská 1763. Za bezkrálevi stál k domu Saskému proti Stanislavovi Augustovi, jehož odpůrcem i potom zůstal. Když se stal arcibiskupem Hnězdenským, rozvinul celou řadu intrik, v kterých se konečně zapletl tou měrou, že pohrdán a nenáviděn ujeti musel za hranice; † v Marseili 1777. Jakých nepříslušností se **P.** dopouštěl, poznati nejlépe z hojných spisků satirických na osobu jeho složených; z těch nejvíce byly rozšířeny: *Perekińczyk, komedja gabinetowa; Rozmowa między Podoskim prymasem i Przedwojeskim suffraganem gnieźnieńskim; Obiady i szuba prymasa.* **P.** zůstavil v 6 obromných foliantech přehojný počet denníků sněmovních, dopisů krále s hodnostáři státními, listů státních úředníkův mezi sebou, korrespondence kancléřů korunních za hranice a j. věci více. Spis ten vydal pak pod názvem *Teka Gabryela Junoszy Podoskiego* r. 1854—1862 v 6 d. Kazimír Jarochowski. Třetí syn Mikulášův František byl podkomořím Dobrziňským, star. Bobrovnickým, kastelanem Ciechanovským 1770, Mazoveckým 1779, kteréž hodnosti se vzdal 1791. Tiskem vydal: *Opisanie strategmatów i bitwów Greków i Rzymian od Fontyna napisanych* (ve Varš. 1780); *Pamiątki Miss Sydney Bidulf* z franc. 1786, 4 d.); *Wyborne zdania i myśli czyli apophtegmata i powieści starożytnych mężów sławnych* z franc. (t. 1787, 3 d.); *Charaktery czyli przymioty z Teofrasta* z franc. (tamt. 1787, 2 d.); *Poemata moralne i krytyczne z angielskiego Popa* (t. 1787); *Rozmowy wielkich królów i sławnych mężow z powieściami przes Fenelona* z franc. (t. 1785, 2 d.); *Don-Kichot Cervantesa* (t. 6 d.). Překlady ty se svého času velmi líbily. Pátý syn Michal byl kastelánem Rypiňským 1778, kast. Dobřiňským, a šestý Ignác starostou Zlatoryjským.

Podospermium, pupeční provazec (*funiculus umbellicalis*), niťovitá prodlouženina, kterou semena v mnohých plodech připevněna jsou na semenici.

Podozubek (něm. *Steingalle*), nemoc koňská, osutina na způsob kuřích ok pozpodu kopyta na střelce a vedle ní na vnitřní stěně.

Podpaždí (*fossa axillaris*) jest dnem vzhůru obrácená jáma, umístěná pod spojením kosti ramenní s lopatkou a tudíž i s klíčem. K tvoření stěn **p.** přispívají zevně rameno, uvnitř koš hrudní, ku předu velký sval hrudní (*musc. pectoralis major*), nazad

široký sval hřbetní (*m. latissimus dorsi*). Oba posléze jmenované svaly vysýlají ze svého vlastního svazovitého obalu a ze svých šlach vláknitou blánu, která tvoří klenuté dno **p**. Nad tímto klenutím, obloukem podpaždním (*processus falciformis axillaris*) zvaným, uloženy jsou tepna a krevnice paždní, nerv paždní, a mimo to značné pletivo nervů (*plexus brachialis*) a množství žlaz střebavých. U dospělých osob jest dno **p**. dlouhými chlupy opatřeno. *Mr.*

Podpěnák, řetízek na zpodní hrázce řebřinové, který se pod rozvoru pouští, pak na druhou hrázku připíná a tak fasuněk stahuje, aby se nevyvlékal.

Podpětovité v. Gesneraceae.

Podpis jest položení jména osobního pod písemné vyjádření nějaké. **P**-em ten, kdo podepsal, zavazuje osobu, jejížto jméno podepsal, že zachová se vedle vyjádření podepsaného, že vyplní závazky v něm obsažené; **p**-em podpisující vůbec uznává, že souhlasí s tím co podepsal, ač nepodepsal-li se pouze co svědek neb s jiným přídavkem obmezujícím. **P**. patří k úplnosti listiny o právích a závazcích zdělané; smlouva písemní dle obec. zák. obč. není dokonána, dokud se strany nepodepsaly. **P**. děje se buď vlastnoručně buď prostředkem osoby jiné, k **p**-u zplnomocněné, a obsahuje v sobě buď pouze jméno neb i příjmení. Kdo jméno své psáti neumějí neb nemohou, mají učiniti na místě **p**-u znamení své ruky (obyčejně 3 křížky), a svědek dožádaný má doložiti jméno osoby, která znamení ono učinila. V středověku vedle neb na místě **p**-u přivěšovaly se k listinám pečeti. Zvláštní váhu má **p**. v právu směnečném, poněvadž pouhým **p**-em již závazek směnečný se přijímá a převádí. Pokud pouhý **p**. nestačí k platnému zřízení poslední vůle, neb ku průvodnosti úpisů dlužních, o tom zákon občanský a řízení soudní dává bližšího poučení. *Čný.*

Podplamenice (pol. *podpłomyk*), placka z mouky chlebové neb ječné, kterou dávají hospodyně před sázením chleba do rozpálené pece a pekou pod plamenem.

Podplukovník (franc. *lieutenant colonel*, něm. *Oberstlieutenant*), štábní důstojník o jeden stupeň nižší nežli plukovník. Při plucích velí nejvíce prvnímu praporu. *Msý.*

Podpona, přepona (*hypotenusa*), jest strana trojúhelníka pravoúhelného, ležící naproti úhlu pravému (sr. Kathety). Čtverec nad **p**-nou rovná se součtu obou čtverců nad odvěsnýma, tak že možno délku **p**-ny z délek odvěsných přímo vypočísti. Velmi obyčejnou úlohou tu bývá, určiti vzorcem souvislost mezi **p**-nou a odvěsnýma takovou, aby byly délky všech tří stran vyjádřeny čísly směrnými. Nejznámější vzorce jsou, znamenají-li a a b jakékoli čísla celá neb lomená, pro odvěsné: $a^2 - b^2$, $2ab$, při čemž **p**. má délku $a^2 + b^2$ *Pý.*

Podpora v mechanice jest těleso tvrdé, pevné, o které se páka opírá. Nejlepší **p**-rou jest vodorovný třístěný hranol, hranou nahoru obrácený; hranou tou jde vždy výslednice tíže zvedaného tělesa a účinkující síly, jsou-li obě v rovnováze.

Podprsník (*parapet*), nízká zeď ($3-3\frac{1}{2}'$), jmenovitě u oken, také ale u mostů, k tomu sloužící, bychom se o ni podepříti mohli, když dolů hledíce nahýbati se musíme. U kostelních oken, jež tak vysoko založená býti musí, aby z venku do vnitř nikdo viděti nebo vlézti nemohl, staví se **p**. mnohem výše. Srv. Parapet. *Ša.*

Podráždění v. Irritace.

Podražec v. Aristolochia.

Podřečany (*Podreczány*), ves v Uhrách, v stol. Novohradské, asi s 500 obyv., slov. a maď.; zhotovují se tu černé dýmkové hlavičky, jež prodávají se v celém Rakousku.

Podrinje (*Podriní*) slují krajiny po řece Drině ležící. Bosenští králové titulovali se někdy králi „Srbljem, Bosně, Soli i Podrinìju" (Dabiša).

Podřízenost, subordinace (lat.), vojenská cnost, kterouž každý vojín kteréhokoli postavení a stupně pokorně a oddaně se podvinuje, podřizuje, podrobuje rozkazům kteréhokoli vyššího aneb v tomtéž stupni třeba jen o den staršího. *Msý.*

Podrost, podrostek, podrostlina v. Otava.

Podruh, kdo má ve vsi v cizím domě najatý byt. **P**. nemá ani svých vlastních polí ani chalupy, a jest obyčejně živ toliko od práce svých rukou.

Podrukojmě (*Nachbürge*) sluje ten, kdo se za vyplnění závazku dlužníkova potud zaručí, pokud by první rukojmě povinnosti své nedostál aneb dostáti nemohl. Závazek tento co do působnosti své i co do času visí na trvání prvního rukojemství. **P**. zavazuje se sice též věřiteli, avšak jen za rukojmě prvního, nic více. Právní účinky podrukojemství, hledíc k věřiteli i k dlužníku a prvnímu rukojmi, sluší posuzovati dle obdobných předpisů o rukojemství vůbec vydaných; neboť o podrukojemství obec. zák. obč. nic zvláště neustanovuje. *Čný.*

Podskalí v. Praha.

Podsněžník v. Galanthus.

Podsreda, něm. *Hörberg*, městys s 450 obyv. v okr. Kozském v kr. Maribor. v dolním Štýrsku.

Podstát, Postat (něm. *Bodenstadt*), staré, dříve opevněné městečko na Moravě v kr. Novojičínském a okr. Hranickém s 1194 obyv. (1857) něm. ve 210 dom.; starý, mnohým však přestavováním obnovený kostel, na náměstí krásný Mariánský sloup, jejž měšťané Olomoučti a Hraničtí, kteří se r. 1713 a 1714 před morem sem utekli, vystavěti dali. — Původně slul jeden rod podle toho panství; ok. 1377 koupil **P**. Boček z Kunštatu, načež je r. 1408 Tasovi z Prusinovic prodal, který pak příjmení „Podstatský" přijal, jak až posud jeho rodina se jmenuje. Okolí jest malebné.

Podstata, **1)** řec. *οὐσία*, lat. *substantia*, rozeznává se dvojí: **p**. věcní a **p**. představová čili logická. Co do **p**-ty věcní mínime jí věc samu, avšak beze všech nahodilostí a nepotřebností. Tak nepřináleží ku př. k **p**-tě růže červenost květu, poněvadž i modré, bílé a žluté růže předce jsou růže; podobněž nezáleží nic na velikosti, bujnosti rostu, jelikož to jsou nahodilosti, způsobené úrodnou půdou, teplem a p. Avšak podoba kořenů, listů, květů co do jisté růžím přiměřené tvárnosti přináleží již **p**-tě. — **P**. logická je tolik co pojem (v. t.), t. j. vytříbená všeobecná představa. Nejdůležitější otázka je, jak se as má **p**. věcní k **p**-tě logické, t. j. věc k představě, nebo jinými slovy: zdaž je věc pouhý obsah představy, neboliž, zdaž i mimo představu věc má samostatnou svou byť. Tyto otázky zodpovídá téměř každá soustava filosofická jinak: jedna hledá t. za věci čili za zjevem představovým byť samostatnou (*ding an sich*), a to buď jednu toliko, buď skupeninu celou; jiná ale vyhlašuje, že každá věc je jen účinkem myslivosti lidské t. pouhá úsobnost. Stavíme-li se však na stanovisko nestranné, shledáme, že odpověď jedna i druhá uzavírá v sobě odporné krajnosti, oddělujíc netoliko než i rozdvojujíc to, co je v člověku sjednáno, t. j. že pravá podmětnost je zároveň i pravou předmětností. — V živobytí pospolitém zoveme podstatné vše to, co je pravdivé, důkladné, statečné a p. *Hš.* — **2)** **P**. (*Substanz*) jest v právích 1) věc hlavní sama, na rozdíl od užitků z ní jdoucích. Rozdílu tohoto šetří se všude, kde právo k věci odloučeno jest od

práva bráti užitky, jako na př. při osobních služebnostech (při právu k užívání a požívání), aneb při vlastnictví rozděleném, na př. u statků a věcí fideikomisních, manských, emfiteutických, při nichžto osobě jedné buď fysické buď hromadné (pánu manství, rodině) přísluší vlastnictví podstaty, a osobě jiné (držiteli fideikomisu, manu) vedle částečného práva k p-tě výhradné vlastnictví užitků. Ve všech těchto případnostech ten, kdo pouze užitky bráti smí, povinen jest šetřiti p-ty věci, ručí tedy za každé její zhoršení, leč by nastalo samo sebou již pravidelným věci užíváním (na př. řádným kácením a mytěním lesa v užívání daného). 2) V jiném smyslu užívá se názvu toho v řízení konkursním, kdež znamená tolik co masa, totiž všecky věci dlužníkovy v jedno vzaté, o nichžto konkurs byl rozepsán, které vyloučeny jsouce z jeho správy sloužiti mají k uspokojení věřitelů konkursních. P-tu konkursní, tvořící takto zvláštní celek, zastupuje v rozepřích s věřiteli, práva svého v konkursu vyhledávajícími, zvláštní od soudu zřízený zástupce masy, a správu její vede zvláštní od soudu zřízený správce společně s výborem věřitelů. *Čný.*

Podstatná jména v. Substantiva.

Podstatský z Prusinovic, starožitná šlechtická rodina moravská, jejíž původní sídlo byla tvrz a ves Prusinovice v kraji Přerovském. Tam seděl již 1349 Sazema z P.; v druhé polovici téhož stol. připomínají se co držitelé toho zboží Jetřich, Mladota a Ctibor, příjmím Vlnák, bratří z P. Mladota zanechal dceru Adličku, 1381 ještě nezletilou; po Jetřichovi zůstali synové Tas a Sazema. Tas koupil 1408 statek Podstat (*Bodenstadt*), odkudž později příjmí P. pošlo. Jeho synové byli Jan, Hynek, Prokop a Mladota, jejichž sestra byla vdána za Bořivoje z Moravice na Vikšteině (v Opavsku). Mladota koupil 1437 statek Tršice, který se po něm s dcerou jeho Markétou dostal Bohuslavovi z Kokor. Prokop, drže naposledy zboží Podstatské sám, nabyl mimo to statků Količína, Rymnic (1464) a Žákovic (1466); za to prodal 1464 statek rodinný Prusinovice. Jeho dědici byli synové Václav a Jetřich, z nichž onen, prodav 1482 Žákovice, brzy potom, jak se zdá, zemřel. Jetřich na Podst., Količ. a Rymnicích, rozmnožil zboží zděděné znamenitě, přikoupiv 1506 vsi Buchlovice a Břestek, 1511 vsi Libosvary, Blažice a Račov (pustý), pak tvrze Tršice (1517), Moštěnici (dolní, 1525) a městečko Žeravice (1531) s příslušenstvím. Zůstavil 9 synů: Prokopa, Hynka, Tasa, Jana, Václava staršího a mladšího, Mladotu, Žibřida a Albrechta, kteří se zbožím otcovským podělili, při čemž hrad Podstatský na několikero částí rozdělen jest. Ze synů těchto koupil Prokop na díle Podstatě, Rymnicích a Žeravicích, prodav 1536 Libosvary, Blažice a Račov, 1546 od Václava Haugvice z Biskupic statek Búzov; týmže způsobem nabyl téhož roku statku Žadlovic a 1557 Jevíčka. Zemřel 1560; manželka jeho Kateřina, roz. Kropáčková z Nevědomí, † 1564. Z jeho 6 synů přečkal nejstarší Jetřich všechny dítky své v dětinství zemřelé; Jan, prodav Žeranovice ok. 1560, zůstavil Rymnice dceři Barboře, manželce Václava Nekše z Landeku; Jindřich † bezdětek, prodav jak Búzov tak i Žadlovice, ježto se mu po otci byly dostaly; Prokop dostal se v držení statku Trnavky (u Mor. Třebové), jenž po jeho smrti za nezletilé jeho sirotky prodán jest; Václav, prodav zděděný statek Jevíčko 1580, zanechal jedinou dceru Annu, provdanou za Bartoloměje Rohna z Kašic (v Opavsku); Tas zabit jest v službě vojenské v Uhřích od Turků. Václav starší, pátý syn Jetřichův, měl mimo díl Podstat též Buchlovice, kteréž 1545 prodal Žerotínům, a Količín, jejž spolu se zbožím svým Podstatským zůstavil synům Jetřichovi mladšímu a Alšovi, z nichž jej onen 1575 prodal Jakubovi staršímu Vojskovi z Bogdunčovic; oba tito synové zemřeli bez mužských dědiců, Aleš již 1581, Jetřich co soudce zemský markr. Morav. po r. 1593. Mladota, sedmý syn Jetřichův, držel od zboží Podstatského Liptani a Spalov (*Sponau*) a † 1552; jeho synové Diviš na Liptani a Žibřid na Spalově neměli mužských dědiců. Václav mladší, šestý syn Jetřichův, po smrti bratra Václava staršího sám starším jmenovaný, pán na díle Podstatě, koupil ještě statky Vrchoslavice (1558), Vežky (1568) a Veselíčko (1573); 1570—74 měl na sobě úřad nejvyššího sudství dvorského v mark. Moravském. Zůstavil 6 synů, Jetřicha staršího, Bernarta, Jindřicha, Tasa, Jaroslava a Václava. Jindřich, Jaroslav a Václav zemřeli bez potomků. Jetřich starší byl 1573—78 nejvyšším písařem mark. Moravského, držel krátký čas statek Počenice, pak Malenovice, a zanechal jedinou dceru Annu, provdanou za p. Albrechta Sedlnického z Choltic na Bartošovicích (*Partschendorf*). Po Bernartovi zůstal syn téhož jména, pán na Podstatě a Liptani. Uvázav se po strýci Žibřidovi také ve statek Spalov prodal jej již 1611, načež brzy okolo 1614 zemřel; jeho s Alenou Reyzvicovnou z Kadeřína zplozený syn Jan Šťastný na Podstatě a Liptani koupil 1616 od svrchu jmenované strýny své Anny, provd. Sedlnické, statek Bartošovice; byl 1624—26 nejvyš. písařem zemským a † bez potomků co poslední z rodu svého držitel zboží Podstatského. Tas, čtvrtý syn Václava mladšího, maje po otci Vrchoslavice a spolu s bratrem Bernartem Veselíčko, koupil 1581 statek Čekyni, jenž po jeho smrti s ostatním jeho zbožím připadl synům Jetřichovi, Tasovi a Václavovi Adamovi. Z těchto zemřel Jetřich záhy bez potomků; Václav Adam, byv od bratra Tasa odbyt penězi, odebral se do knížectví Opavského a oženil se s Barborou roz. Bravanskou z Chobřan, kteráž 1602 zadlužený bratra svého statek Borotín koupila. Zděditv tento statek po ní koupil 1620 i statek Boleslav (*Bunzel*, v Krnovsku, nyní prusk.), a byl soudcem zemským, 1625 nejvyšším sudím a 1631 místodržícím úřadu hejtmanského v kníž. Krnovském; druhá jeho manželka, Anna Markéta roz. Falkenhaynka († 22. března 1632), byla paní na Soudicích a Bílé v témže knížectví. R. 1621, když markrabě Jan Jiří s lidem vojenským do města Opavy vtrhl, byl Václav Adam P., poněvadž zůstal věren císaři a knížeti svému, do vězení vzat, do Uher zavezen a v Trnavě po 13 neděl vězen. Po jeho smrti prodány jsou statky jeho od soudu. Jeho bratr Tas na Čekyni a Vrchoslavicích byl r. 1612 již mrtev; Čekyni držel po něm Tas Václav P. z P., 1636 komorník práva menšího kraje Olomúckého, po kterémž se ten statek s jeho dcerou (?) Sidonii Maximilianou dostal manželu jejímu Janovi Jaroslavovi Žeranovskému ze Sezenic. Vrchoslavice měl po Tasovi Krištof Karel P. z P., jak se zdá syn jeho a Tasa Václava bratr; prodav to zboží i s Vežkami, ježto mu též náležely, záhy Přepickým z Richemburku, držel potom Veselíčko, nabyl statku manského Staré Vsi (v kr. Přer.) a po smrti Jana Šťastného P-ého i statků Bartošovic a Žadlovic. Po nějaký čas držel též statky Otrokovice (až do 1641), Zborovice (až do 1638) a Zlín (od 1640); byl 1625—28 nejvyšším sudím dvorským mark. Moravského a † ok. 1645, byv 1630 povýšen do stavu svobodných pánů. Zůstavil z dvojího manželství 4 syny a 2 dcery. Sy-

nové Jiří Valerian, Sigmund Ondřej, Karel Šebestian a Krištof Karel podělili se statky otcovskými, z nichž však Zlín již 1655 opět prodán. Jiří Valerian na Bartošovicích a Veseličku, hofrichtéř dvoru biskupa Olomúckého, nabyl 1677 též statku manského Slavkova (*Schlakau* u Opavy); byl též cís. komořím a soudcem zemským v mark. Moravském. Jeho syn a dědic František Dominik byl nejprvé (od r. 1702) nejvyšším sudím, pak (od r. 1714) nejvyšším komorníkem zemským na Moravě, dosáhl povýšení do stavu hraběcího a † co c. kr. tajný rada 1721. Z jeho synů byl nejstarší Karel Maximilian, pán na Veseličku, c. kr. kom. a plukovníkem jezdectva a † 1743 bezdětek, Jan Josef, pán na Bartošovicích, byl kanovníkem a archidiakonem kostela Olomúckého, František Valerian, c. kr. kom. a rada při dvorské komoře, pojal za manželku Marii Teresii, roz. hraběnku z Lichtensteina a Kastelkorna, s níž mezi jinými zplodil syny Leopolda Antona, kterýž byl c. kr. tajným radou, prelátem a inful. kapitulním děkanem v Salcburku, a Aloise Arnošta, který po vymření hrabat z Lichtensteina rozsáhlé jejich panství Telčské na Moravě i se statky s ním spojenými a Kunžacké v Čechách zdědil, začež s povolením císařským 1762 jméno a erb toho rodu k svému připojil, nazývaje se odtud s potomky svými hr. **P.**-Lichtenstein, svob. pán z Prusinovic. Nabyv dědictvím spolu s bratry svými statku Bartošovic prodal jej s nimi 1768, maje též Veseličko, Slavkov i Starou Ves. Jeho jediný syn a dědic Leopold František (nar. 13. srp. 1763) † co c. kr. kom. a major ve vojště 1. říj. 1813 ve Vídni. Jeho synové Leopold (narozen 1801, † co c. kr. kom. a dvorské hudby „hrabě" 12. kv. 1848), Adolf (nar. 1805), c. kr. komoří a řádu maltézského komendor, a Gustav (nar. 1807), c. kr. kom. a nadporučík ve vojště, drželi statky manské Slavkov a Starou Ves společně, mimo to měl dle rozdílu bratrského (od r. 1828) Leopold panství Telč (se Studenou a Borovnou), Veseličko a Kunžak, což nyní náleží jedinému jeho synu Leopoldovi (nar. 25. čna 1840); Gustav má panství Želetavu a statky Bytovanky, Krasonice, Nové Mezeříčko a Zdenkov. Jediný jeho syn Gustav (nar. 1832) slouží v c. kr. vojště. Z mladších bratří Jiřího Valeriana zemřel Sigmund Ondřej bez dětí; jeho manželka Eusebie Sabina, roz. hrab. z Kounic, koupila 1651 znova statek Búzov, jejž 1682 odkázala druhému manželu svému Juliovi Leopoldovi hraběti z Hodic. Karel Šebestian na Staré Vsi zplodil s manželkou Marií Alžbětou, roz. šlechtičnou Lvovnou z Rožmitála, syny Karla Josefa a Rudolfa Magnusa, kteříž po otcově sestře Františce Eleonoře, provdané paní z Žerotína, 1693 statek Lešnou zdědili, jejž Rudolf při bezdětné smrti své († 1740) manželce své Marii Anně, roz. Schaffmannce z Hemrlesu, odkázal. Po Krištofovi Karlovi zůstal syn Julius Karel, nějaký čas pán na Hoštálkově a díle Brúmově, jehož synové Leopold Eugen, Julius Karel, Julius Alexander a Karel Jiří po téže strýni své statku Hustopeče (v Přer.) nabyli, v nějž se posléze Julius Alexander sám uvázal. Jeho syn Jan Nepomuk († co c. kr. kom., rada a soudce zemský v říj. 1758) odkázal to zboží svým 3 dcerám, Antonii provd. svob. paní Skrbenské, Karolině a Ludovice, provd. hrab. Korěnské, z nichž nejmladší Hustopeč ujala a 1763 prodala. Karel Jiří koupil 1722 statek Dukovany a † 3. čna 1723; po jeho synu Janovi Antonovi dostaly se Dukovany jeho třem sestrám, kteréž je 1739 prodaly. František **P.** svob. pán z P. zdědil 1778 po příbuzném mateře své, Františkovi svob. pánu z Tonsern, jenž byl posledním rodu svého, panství Litenčice a statek Chvalov, začež jméno a erb rodu Tonsernského k svému připojil; † v kv. 1787. Jeho syn a dědic František Vilém svob. pán **P.** z Tonsern vynikal časem svým co příkladný hospodář; po něm dědil 1833 syn František. *Svb.*

Podstavek (cizími slovy *piédestal, postament*), jest buď jednoduchý buď ozdobený podklad nebo podval dílem ku podpoře, dílem ke vztýčení sloupů, poprsí, soch, vás a p. Jestiť buď zcela jednoduchá čtyrstraná deska (*plintha* v. t.), nebo složitější, a tu sestává z paty (obyčejně ve spůsobě obrácené římsy, tak zv. římsy patní čili trnožní), z dříku a z článkované krycí plotny, a může při sochách býti okrouhlý, čtvero- nebo vícehraný. Při sloupech bývají tyto **p**-vky vůbec hladké, a jen při sochách aneb poprsích někdy opatřeny nějakými nápisy neb ozdobami, k oněm se vztahujícími a jim též podřízenými. Výška a šířka **p**-vků jest vždy v poměru k podpíraným předmětům; čím mohútnější jsou tyto, tím širší a nižší musí býti ony. Celý **p**. stojí pak vůbec na jednoduché čtyrhrané desce a na několika stupních. (V. též Basis.) *Mü.*

Podsvětí v. Podzemí.

Podsvijanský v. Picek.

Podunajská knížectví slovou Srbsko, Valachie a Multany, jakožto při řece Dunaji ležící. Jsou to vesměs státy nové, utvořené ze zemí tureckých a stojící dosavad pod vrchnictvím sultana Tureckého, jemuž jistý poplatek odvádějí. Poměr **P**-ských **k.** k říši Turecké upraven jest zvláštními smlouvami státními, ona pak sama postavena pod ochranu velmocí evropských.

Podunaví (*Podunavlje*) slují Srbům země po Dunaji ležící. Srbští panovníci (k. p. Štěpán Dušan, Lazar, despot Štěpán) často se nazývali pány **P.** (kromě jiných titulův).

Podurida, chvostoskoci, čeleď hmyzů bezkřídlých (*Aptera*), obsahuje několik rodů malého štíhlého hmyzu, které na vodě, sněhu ba i na ledě a vůbec na vlhkých místech žijí a zvláštní ústroj ke skákání mají. Břicho ukončuje se totiž dvěma tuhými štětinami, kteréž pod sebe složiti a rychlým odražením jich tělo daleko odhoditi mohou. Mají šest tenkých noh, tykadla čtveročlenná a ústa s kousacími čelistmi. Tělo jest pokryto buď malými chloupky, buď kovově lesklými šupinkami. Sem patří: **P.** *aquatica*, chvostoskok vodní, také skokan vodní; jest černý, s bílými chloupky, 1''' dlouhý; na loužích obyčejný; a j.

Podvázání v. Ligatura.

Podvazkový řád, angl. *order of the garter*, franc. *ordre de la jarretière*, něm. *Hosenbandorden*, nejvyšší rytířský řád britský, jeden z nejstarších a nejvzácnějších vojenských řádů rytířských v Evropě, jejž dle obecné pověsti založil král Angl. Eduard III. r. 1350. Doba, kdy **ř. p.** byl založen, nedá se určiti na jisto, jako se ani s určitostí neví, při které příležitosti se to stalo, a podnes nepodařilo se dějepiscům věc tu vypátrati. Rastal vypravuje ve své *kronice*, že řád tento povstal r. 1192, když Richard I. dal 26 svým rytířům nositi modré kožené pasy na nohou v bitvě, kterou svedli na den sv. Jiří se Saraceny. Mnozí spisovatelé mají za to, že **ř. p.** povstal na turnaji ve Windsoru, kamž Eduard sezval nejslavnější rytíře. Nejobyčejnější však pověst, o založení jeho jest tato: Hraběnce ze Salisbury, milence Eduardově, prý upadl na bále modrý podvazek, jejž Eduard rychle zdvihnuv jí podal, při čemž v pospěchu se dotknul obruby jejího roucha, a spozorovav úsměch u některých pří-

tomných pravil: *Honni soit, qui mal y pense!* (t. j. nectný budiž, kdo při tom na něco zlého myslí), a doložil, že „v brzce dojde podvazek tento takové cti a slávy, že se za šťastné budou pokládati, kdo jej budou smít nositi." Brzo potom prý založil **p. ř.** a onano slova dal mu za heslo. Jiní však pokládají za pravdě podobnější pověst, podle níž povstal řád tento za doby, když Eduard po vymření dynastie Capetovské činil nároky na trůn franc., o nějž se přel s Filipem Valoiským. V bitvě u Kresčaku (1346) dal znamení k útoku modrou páskou na kopí zavěšenou, při čemž byl sv. Jiří heslem. Na památku vítězství zde dobytého založil prý potom **ř. p.** Ale i to jest pouhá domněnka. Původní oděv rytířů **p**-ch byl modrý plášť, tunika a kápě, střižené dle kroje tehdejšího, a vše to bylo vyšíváno podvazky z modrého hedbáví a zlata, největší pak podvazek s heslem byl na levém rameně na plášti. Kroj tento změnil nejdříve Jindřich VIII., pak Karel II. Nyní jsou odznaky **p**-vého **ř**-u tyto: podvazek z temnomodrého aksamítu s obrubou a s heslem zlatými písmeny vyšívaným, který se nosí na levé noze pod kolenem, kdež jest zlatou sponkou upevněn; plášť z modrého aksamítu se zlatými šňůrami a třapci, bílou dykytou podšívaný a nesoucí na levých prsou hvězdu, kteráž jest kříž sv. Jiří, ozářený paprsky stříbrnými a obklíčený podvazkem; biret z červeného aksamítu; svrchní kabát též z červeného aksamítu, podšívaný bílou dykytou; klobouk z černého aksamítu, vroubený bílou dykytou a nesoucí péro pštrosí a volavčí; nákrčník skládá se z 26 kusů zlatých, z nichž každý má podobu podvazku s půdou modře emailovanou; podoba sv. Jiří na konci potýkajícího se s drakem zavěšena jest na nákrčníku; jiná menší podoba sv. Jiří, emailovaná na zlatě a posázená diamanty, visí na temnomodré stužce přes levé rameno. **P. ř.** byl dle stanov založen ke cti nejsv. Trojice, Panny Marie, sv. Jiří a St. Eduarda Vyznavače. Řád tento trval od počátku nepřetrženě až do dneška, a v původním zřízení jeho staly se změny jen nepatrné. Toliko panovníci a Angličané z vyšší šlechty mohou dostati **ř. p.**, který sestává z jediné třídy; počet členů jest i s králem 26, mezi nimiž však nejsou obsaženi princové domu král. a rytíři zahraniční. Členové řádu tvoří zvláštní kolegium čili kapitolu, která má velkou a malou pečeť; kapitola navrhuje nové členy na místa uprázděná, kancléř sbírá hlasy, král pak rozhoduje. Kromě oněch 26 rytířů jmenuje král ještě 26 tak zv. chudých rytířů Windsorských, kteří se mají vybírati vlastně ze stavu rytířského nebo vojenského, avšak nyní to bývají obyčejně sestárlí, králi doporučení dvořané; ti mají roční pensi 300 lb. št. Hodnostáři **ř**-u **p**-vého jsou: prelát (biskup Wincesterský), kancléř (dříve bisk. Salisburyský, od r. 1837 bisk. Oxfordský), registrátor (děkan Windsorský), přední hlasatel **p.** *(garter principal king-at-arms)*, který nosí žezlo a hůl o slavnosti sv. Jiří, zaznamenává volby nových členů a jest předním z hlasatelů; konečně nosič černé hole. Přijímání nových členů děje se v kapli sv. Jiří ve Windsoru s náramnou slávou a okázalostí. Dostane-li některý zahraniční panovník **ř. p.**, bývá k němu posláno zvláštní poselství s hlasatelem, který slavnost při odevzdávání řádu řídí. **P. ř.** čítá nyní všech členů 41.

Podveky, ves v kr. Čáslav. a okr. Uhlířskojanov., asi hodinu k jihových. od Rataj, někdy sídlo rytířské a původní sídlo rytířů z **P**-k, z nichž připomíná se r. 1440 Václav k smlouvě o mír zemský v Čáslavi přistoupivší. Část **P**-k nejspíše již dříve ryt. **P**-čtí zastavili, neboť se uvádějí roku 1382 bratří Beneš a Ondřej Roháčové z Libuně co držitelé části **P**-k a jiného zboží. **P**-čtí drželi původiště své až do r. 1546; toho času totiž prodali bratří Václav a Jan **P**-čtí z **P**-k pustou tvrz **P.** s dílem vsi **P**-k a Zbizub ryt. Janu Čejkovi z Olbramovic za 4001 kopu gr. pr. Později přecházel statek z jedné ruky do druhé, Byl také spojen se sousedním panstvím Šternberským, až jej koupila r. 1765 Marie Teresie vévodkyně Savojsko-Carignanská a spojila navždy s panstvím Ratajským.

Podverh, ves v Chorvátsku, v župě Záhřebské na levém břehu Savy se 6675 obyv. (1857); pěstuje se tu víno.

Podvihov, ves a někdy samostatný statek v rak. Slezku (okr. a kníž. Opavsk.), 1¼ míle jihovýchodně od Opavy. Náležejíc původně klášteru Hradištskému sdílela nejprvé osudy sousední vsi Polmi pusté (v. t.), až ji p. Mikuláš z Tvorkova ok. 1590 co samostatný statek prodal Jiříkovi Rotmberkovi z Ketře a z Drslavě na Tlustomostech (*Stolzmütz*). Po Dorotě ovdov. Rotmberkové, roz. Střelovně z Dílav, držel jej v polovici XVII. stol. dlouhý čas druhý její manžel Krištof Oderský z Lideřova, jehož vdova Dorota, roz. Lichnovská z Voštic, opět provd. Donátová z V. Polomě, statek ten ok. 1758 synům svrchu dotčené Doroty Rotmberkové z 1. manželství, Kašparovi a Jindřichovi Rotmberkům, postoupiti musela. Po vdově Kašparově († 1666), Anně Marii roz. Žepovské z Žepov, zdědil to zboží 1643 Krištof mladší Tvardava z Tvardavy, a po tomto jeho vdova Eleonora Petronella roz. šlecht. z Tvorkova a z Kravař, která jej 1696 prodala Karlovi Františkovi sv. pánu z Poppen. Od tohoto rodu koupil **P.** 1724 Josef sv. pán z Bocku a spojil jej s panstvím svým Radúnským. *Svb.*

Podvinec, Vinec, ves v kr. a okr. Mladoboleslavském na pravém břehu Jizery, asi s 330 ob., památna jest kostelíčkem ne sice velkým, který ale náleží k nejznamenitějším stavbám románským v Čechách. Presbyterium jeho není okrouhlou apsidou zavřeno, nýbrž neobyčejným u rom. kostelů spůsobem třemi plochými stranami se zavírá; v boku lodi chrámové vyniká portál přebohatě zdobený, nad portálem a pod střechou jest ozdobná římsa, a silně vyvinuté polosloupy románské, k hranám stavby přiléhající, dodávají celku zvláštní skvělý pohled. Uvnitř tvoří mistrně složená, na sloupech spočívající empora zvláštní, nad ostatní prostoru chrámu povýšenou kapli. Chrámek ten podává významný důkaz skvělého vývinu stavitelského i plastického umění v Čechách s počátku XIII. století. Širší popis a vyobraz. viz v *Alterthümer und Denkwürd. Böhmens*, I. str. 186.

Podvod, vůbec jednání lstivé a úskočné, směřující k tomu, aby kdo na právích svých škodu vzal. Přesné a úplné vyměření toho, co **p.** v sobě vše zahrnuje, jest pro rozmanitost všelikých případností velmi nesnadné. Rakouský zák. trest. za podvodníka pokládá každého, kdo lstivým předstíráním neb činěním jiného uvede v omyl, kterýmž někdo, buď si to stát, obec nějaká neb jiná osoba, na své majetnosti neb na jiných právech škodu trpěti má; anebo kdo v úmyslu tom a spůsobem právě dotčeným užije omylu neb nevědomosti jiného; nechť se podvodník k tomu dal svésti zištností, náruživostí, aby tím někomu zjednal proti zákonu výhody nějaké, anebo jakýmkoli úmyslem vedlejším. (§. 197). **P.** tresce se buď co zločin buď co přestupek. Zločinem stává se **p. 1)** buď ze skutku samého *a*) křivou přísahou a křivým svědectvím

před soudem; *b*) nepravdivým předstíráním hodnosti veřejného úředníka, příkazu vrchnostenského, neb zvláštního práva od veřejného úřadu obdrženého; *c*) užíváním nepravé míry neb váhy ve veřejných živnostech; *d*) napodobováním neb falšováním veřejných listin, kolků, pečetí a prûb; *e*) odklizováním neb přesazováním mezníků; *f*) úpadkem z marnotratnosti vzešlým, úskočným prodlužováním úvěru, překrucováním pravého stavu masy konkursní neb vyrovnací prostředkem smyšlených věřitelů, podvodného srozumění neb ukrývání jmění. **2)** Buď větší škodou podvodem vzcházející, když totiž škoda tato obnáší aneb dle úmyslu pachatele obnášeti měla více než 25 zl. r. č. Zločin **p.** tresce se žalářem od 6 měs. do 1 neb 5 roků; někdy i těžkým žalářem od 5—10 a při křivé přísaze až i do 20 let a do smrti. Není-li **p.** zločinem, tresce se co přestupek § 461 a 460 trest. zák. prostým neb tuhým vězením od jednoho téhodne až do 3 měsíců, kde toho třeba také zostřeným. *Čný.*

Podvržení jest skryté a úskočné položení věci nepravé za pravou (na př. listiny ku podpisu), a obsahuje v sobě vždy úmysl podvodný tudíž i trestuhodný. *Čný.*

Podvůrek, podvůrka, na podzim zoraná a na léto zasetá země neb pole, podmítka.

Podwysocki Konstantin, románopisec a kritik polský, byl čestným kuratorem gymnasia v Kamenci Podolském. Vedle četných úvah, článkův a povídek, uveřejněných v *Tygodniku Petrsburgském* v l. 1839—1842, v *Atheneum* Kraszewského a *Rusalce* A. Grozy, vydal o sobě povídku *Pan Dezydery* (ve Vilně 1843).

Podýmné byl skrovný plat z komína, který se v Čechách odváděl všeobecně v XVI. století a v Polsku od r. 1629. **P.** platilo se též z užívání cizího lesa.

Podymowicz Adam, botanik a básník polský, magister filosofie a prof. na akad. Varšavské, nar. 1800 a † v Zivci 1830. Času svého slynul básněmi z podání lidu, uveřejněnými v *Pamiętniku sandomirském, Słowianinu* a *Kalendářích* varšavských. Přeložil a vydal několik děl, dále sepsal původně *Botanica dla płci pięknej* (2 d., ve Varšavě 1834).

Podzemí čili podsvětí jest v pomyslech národů starožitných místo buď uvnitř země nebo pod ní, kamž se dostávají lidé po smrti. Už v bájesloví indickém jest hlubina temnosti místem, kamž uvrženi jsou za trest padlí duchové. U Egypťanů jest **p.** říši mrtvých čili říší stínů, kde Osiris a Isis, později Serapis, vládnou a soudí. Největšího však vývoje došla představa o **p.** u Řeků v, kteří je nazývali Hades. U Homéra jest **p.** pouhou temnou pustotou, do níž se sestupuje na nejzazším západě za oceánem a kdež dlí duchové zemřelých. Jednoduchý tento pomysl vyvinul se v dobách pozdějších tak, že **p.** tvoří celou říši duchův, kterou líčí podrobně Lukian ve spise o smutku. Hades jest širé tmavé místo pod zemí; okolo něho tekou řeky Kokytos (nářek), Pyriflegethon (řeka ohnivá), Styx, Acheron (v. t.) a jiné jménem svým už strašné proudy. U vchodu a brány adamantové jest na stráži Aiakos a Cerberus (v. t.). Duše dolů sestupující dostanou se nejdříve k jezeru Acheruskému, přes které je převáží Charon (v. t.), načež se octnou na veliké louce, kde pijí vodu z Lethe (v. t.). Nad celým **p**-m vládnou Pluton (v. t.) a Persefone, jimž pomáhají Erynie a Poiny. Duše sem přivádí Hermes. K soudu zde zasedají Minos, Aiakos a Rhadamanthys, kteří posílají spravedlivé na nivy Elysejské, bohaprázdné pak na místo zatracenců v moc Erynií, kdež si odbývají tresty Tityos, Tantalos, Sisyfos, Danaidy a Ixion (v. t. čl.). Rozeznávali pak Řekové s počátku Hades od Tartaru, kladouce Hades do středu země, Tartaros pak do nejnižších končin země a moře pod okeánem; devět dní a nocí padala by kovová kovadlina s nebe na zem, a tolikéž opět času by potřebovala odtud do Tartaru. Později však splynula ponětí o Hadu, Tartaru i Elysiu tak, že Tartaros i Elysium myšleny byly v Hadu, onen jakožto místo trestu, toto jako sídlo blažených. — U Římanů slulo **p.** Orcus, a na komitiu nalézal se otvor zavřený kamenem *(lapis manalis)*, který se třikráte do roka (24. srp., 5. říj. a 8. list.) otvíral, aby duchové zemřelých mohli vystupovati na svět, kteroužto volnost měli též o slavnosti feralií a parentalií (v. t.) Ke cti bohův podzemních konaly se hry tarentinské a taurické s obětmi. — Že i národové slovanští měli jakési ponětí o **p.**, vysvítá z četných jejich pověstí o duchách podzemních, jakož i o pokladech pod zemí ukrytých, z nichž vyšlehují plaménky a které bývají v jisté doby (na př. o velký pátek) lidem otevřeny. Tak se vypravuje o Radhosti na Moravě, že tam skryt jest úplný ráj pokladů. Než se do něho vstoupí, třeba překročiti podzemní potok hlídaný čertem v podobě psa (což upomíná na Cerbera), před rájem sedí opět čert v podobě kohouta, v ráji pak samém sedí dědek s bradou předlouhou, jenž má jídla ještě teplá před sebou. Slovanským bohem **p.** byl Pikulík (v. t.). — U starých Němců nalézáme pomysl o **p.** ve Valhalle a Helheimu.

Podzim v. Jeseň.

Podzubec, podzubek, slovou u koní ostré a jehlaté narostiny na stoličkách, které hubu u vnitř ranice žvýkání překážejí.

Poe [pó] Edgar Allan, básník americký, nar. 1811 v Baltimoru, kdež † 7. říj. 1849. Jeho otec byl syn důstojníkův a určen ke stavu právnickému, ale zamilovav se do krásné herečky angl. Elizabethy Arnoldovy, pojal ji za choť a stal se hercem, načež spolu vedli po několik let život kočovnický. Po nich zůstaly tři malé dítky, zhola opuštěné. Edgara, druhé dítě, přijal bohatý kupec richmondský John Allan za vlastního, a vzav jej s sebou do Anglie posílal jej do Stoke Newingtonu blíže Londýna do školy. R. 1822 vrátil se **P.** do Richmondu a 1825 dostal se na univ. do Charlottesvillu, kdež vedl život tak rozpustilý a nezřízený, že ačkoliv ve studiích vynikal a vždy byl mezi prvními, byl přece konečně pro špatné své chování vyloučen ze školy. Když pak Allan za něj nechtěl platiti dluhy, napsal mu **P.** urážlivý list a pustil se do Řecka bojovat proti Turkům ve válce za samostatnost; ale nedostal se do Řecka, nýbrž po rozmanitých dobrodružstvích, o nichž se málo ví, octl se najednou v Petrohradě, nanejvýše spustlý a od policie pronásledovaný. Zde se ho ujal americký vyslanec, který jej poslal nazpět do Richmondu, kdež jej Allan přijal se vší vlídností a opatřil mu místo kadetské na vojenské akademii ve West-Pointě. Zde oddal se **P.** pilně svým studiím, ale jenom na krátko; neboť zabřednuv opět v bývalé neřesti byl po 10 měsících s hanbou vyloučen. Vrátiv se do Richmondu byl opět vlídně přijat od Allana, který mezi tím ovdověv podruhé se oženil. S mladou a hezkou chotí jeho míval **P.** veliké mrzutosti, tak že Allan jej od sebe vypudil a brzo potom (1834) zemřel o něm v závětu ani se nezmíniv. Jsa takto zcela na holičkách vydělával si **P.** chleba spisovatelstvím. Hned po svém vyloučení z West Pointu vydal svazek básní *Al Aaraaff Tamerlane and minor poems* (Baltimore 1829), které byl napsal v 15. a 16. roce

svém. Avšak nevydělal si spisováním co by mohl živ býti, pročež se dal k vojsku, kdež byl poznán od důstojníků, kteří jej byli znali ve West Pointě a nyní se zasadili o jeho propuštění. Ale **P.** prchl od vojska i bez jejich přičinění. Vydavatel literárního časopisu v Baltimoru vypsal cenu 100 dol. za povídku a 100 dol. za báseň, kteréžto obě ceny dostal **P.**, jenž získav sobě přízeň románopisce P. Kennedyho stal se jeho působením redaktorem časopisu *Southern literary messenger* v Richmondě. Po nějakou dobu pracoval **P.** pilně a napsal mnoho povídek; než konečně opět ho napadly zlozvyky bývalé, začal hýřiti a se opíjeti, až byl od vydavatele zbaven redaktorství. V Richmondě pojal za manželku mladou, opuštěnou dívku, s níž se odebral v lednu 1837 do N. Yorku, kde se živil dosti bídně přispíváním do časopisův a vydal povídku *The narrative of Arthur Gordon Pym* (1838). Potom odebral se do Filadelfie a stal se redaktorem Burtonova *Gentleman's magazine;* zde pobyl rok, až byl od Burtona, s nímž míval časté hádky, propuštěn; obdržel sice redakci časop. *Graham's magazine,* ale byl jí za nedlouho také zbaven. Asi tou dobou vydal *Tales of the grotesque and arabesque* (2 sv., Filad. 1840). R. 1844 přesídliv se do N. Yorku uveřejnil v časopise *American review* báseň svou *The raven* (Havran), kteráž vzbudila velikou pozornost a zjednala mu oblibu v obecenstvě. Téhož roku spolčil se s C. F. Briggsem u vydávání časop. *Broadway journal,* který však po druhém svazku zanikl. Zatím pak klesal **P.** vždy hlouběji a na podzim 1846 žil s manželkou svou v takové bídě, že se musel dovolávati dobročinné pomoci v novinách. Potom psal opět do časopisův a začátkem r. 1848 přednášel před skvělým posluchactvem filosofickou báseň svou v prose pod názvem *Eureka.* Mezi tím umřela mu choť, i odebral se 1849 do Richmondu, kdež se seznámil s dámou dosti zámožnou a uzavřel nový sňatek manželský. Určen už den ku svatbě, a **P.** odejel z Richmondu do N. Yorku v literárních záležitostech; ale v Baltimoru setkav se s několika bývalými kumpány pil a hýřil s nimi celou noc, ráno pak nalezli jej na ulici v deliriu a dopravili do nemocnice, kdež skonal v několika hodinách. **P.** náleží k nejznamenitějším talentům, které se kdy zrodily na půdě americké. V jeho povídkách jeví se veliké nadání řečnické, zároveň pak divoká, pošmúrná i chorá fantasie, smýšlení pak mravného ani stopy v nich není. Oplývajíť živými a krásnými popisy výjevů fantastických, ale přízně naší sobě nedovedou zjednati, jsouce i formou i obsahem groteskní a neobyčejné. Ze všech vynikají *The gold buck; The fall of the house of Usher; The murders in the Rue Morgue; The purloined letter; A descent into the Maelström; The facts in the Case of M. Valdemar* a *Ligeia.* Byly přeloženy do fran. a požívají ve Francii velké obliby. Jeho básně jsou nečetné a kratičké a podobají se vesměs jeho povídkám prosaickým, zvláště známa jest jeho báseň *The raven,* v níž nalézáme, jako vůbec i v ostatních jeho básních, řeč mistrnou a melodickou, ale z níž vane duch jakýsi příšerný, fantastický. Spisy **P**-ovy s memoirem vydal R. W. Griswold (4 sv., N. York 1850). Paní Sarah Helen Whitmanová z Providence vydala k obraně **P**-ově knihu *Edgar Poe and his critics* (N. York 1860). Srovnej *Lumír,* 1856, str. 1027 a násl., kdež podány jsou též některé překlady z básní **P**-ových.

Poecile v. Poikile.

Poecilopoda, řád korýšů z oddělení *Entomostrac.* Tělo jejich pokryto jest dvěma klouby spojenými štíty, z nichž přední (hrudihlava) má podobu půlměsíce a nese v středu dvě velké daleko od sebe stojící, napřed dvě malé blízko u sebe se nacházející oči; na spodní straně jsou velká bezčelistná ústa s dvěma klepetovitými makadly a desíti klepetovitými nohami, které při žvýkání pomáhají. Pod zadním štítem jsou žábry na 10 listovitých ploutvonohách. Zadek končí dlouhým ostnem, odkudž zvířata ta obdržela také jméno Mečoocasatá (*Xiphosura*). Sem patří rod *Limulus* Fabr. Mnohé rody a druhy nacházejí se zkamenělé v rozličných vápencových útvarech.

Pöel, ostrov k Meklenbursko-Zvěřínsku náležitý v moři Baltickém, sev. od Vismaru, má $^1/_7$ □ m. s 1750 obyv. a jest spojen několika mosty s pevninou. Hlavní místo jest Kirchdorf, kdež jest jediný kostel na ostrově. Provozuje se zde rybářství.

Pöggstall, okr. městys v Dolních Rakousích, v kraji Kremžském, asi se 600 obyv. — Okres **P**-ský měl 1857 na 2·44 □ m. 6829 obyv. ve 4 msech a 74 vsech.

Pöchlarn, město v Dolních Rakousích v kraji nad Vídeňskym lesem, při ústí řeky Erlafy do Dunaje, má 680 obyv. a zámek. **P.** leží na místě někdejšího římského *Arelape,* a v *Nibelungenliedu* připomíná se pod jménem Bechalaren.

Poel 1) Egbert van der, hol. malíř, kvetší ve druhé polovici XVII. století v Rotterdamě, kdež i zemřel r. 1690 neb 1691. Maloval nejvíce a nejzdařileji požáry, jako r. 1654 požár v Delftu, avšak i ostatní jeho malby, představující buď pobřeží aneb vesnické nebo kuchyňské scény, jsou dosti dobře a v teplém tónu provedeny, jen že se jim někdy nedostává docela přesné kresby. V Louvru Pařížském jest od něho obraz *Venkovanů před domem;* v Belvederu Vídeňském *Selská chalupa* a *Požár.* — **2)** A. van der **P.**, jenž maloval podobné předměty a kvetl ok. r. 1652, zdá se, že byl jeho bratr. *Mü.*

Poelenburg Cornelis, zvaný Brusco neb il Satiro, holandský malíř, nar. v Utrechtu r. 1586. Vzdělávav se s počátku u Abrahama Bloemarta odebral se ještě mlád do Říma, kdež horlivě a s dobrým úspěchem následoval Elzheimera (v. t.), představovav, jako tento, nejvíce rozmanité krajiny, oživené mythologickými figurami; avšak kromě toho maloval též biblické a historické předměty. Pracoval nějaký čas u dvora Florentinského, od r. 1637 pak v Londýně, odkudž se ale brzo zase vrátil do své vlasti, kdež i zemřel po r. 1660. Rubens si vážil jeho prací, kterýmiž měl i svůj kabinet ozdobený; van Dyk maloval jeho podobiznu. K nejzdařilejším z jeho maleb náležejí: *Zvěstování pastýřům* v Louvru; *Diana se svými nymfami* tamtéž; *Skalnatá krajina s koupajícími se dívkami* v Petrohradě. Mnohé z jeho maleb byly rozl. umělci ryty; on sám pak ryl též některé vzácné listy. Jeho žáky byli Jan van der Lys, Daniel Vertangen a jiní. *Mü.*

Pölitz Karl Heinr. Lud., něm. historik a publicista, nar. v Ernstthalu 17. srp. 1772, † v Lipsku 27. ún. 1838. Byv osm let prof. mravovědy a dějepisu na kadetské škole v Drážďanech přišel 1803 za prof. práva mezinárodního na universitu do Vitemberka, kdež od roku 1808 dějiny přednášel. Po zrušení této university 1815 byl **P.** jmenován prof. dějepisu a statistiky v Lipsku, roku 1820 prof. věd politických, načež 1834 za dopisujícího člena od akademie věd morálních a politických v Paříži zvolen jest. Co spisovatel byl **P.** velmi plodný, i ač ve spisech jeho myšlének ani novosti ani hloubkou vynikajících nenalézáme, dovedl přece vždy idey časové obratně spracovati. Z jeho spisů uvádíme toliko jeho *Weltgeschichte* (Lps. 1803, 6. vyd. 1830,

4 sv.); *Geschichte und Statistik des Königreiches Sachsen und des Herzogth. Warschau* (t. 1808—10, 3 sv.); *Die europäischen Verfassungen seit 1789* (2. vyd. 1832—33, 3 sv.); *Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit* (1823—28, 5 sv.); *Vermischte Schriften aus dem Kreise der Geschichte und der Staatswissenschaften* (1831, 2 sv.); *Staatswissenschaftliche Vorlesungen für gebildete Leser in constitutionellen Staaten* (1831—33, 3 sv.).

Pöllau, okr. městys v Štyrsku, v kr. Hradeckém; asi 800 obyv., zámek, soukenictví. — Okres P-vský měl 1857 na 3·04 □ m. obyv. 10.345 ob. v 1 msí a 31 vsech.

Pölten St. v. Hippolyt Sv.

Pöltenberg v. Hora sv. Hipolyta.

Poëma, řec. báseň.

Poena, latin. pokuta, trest; **poenale,** pokuta, **poenalis,** trestní.

Poenitentiale (*liber poenitentialis*), sbírka kanonů o trestech, jež se hříšníkům dle spůsobu provinění a velikosti viny buď v soukromé zpovědi neb o veřejném soudu (veřejném vyznání) mají ukládati, jakož i navedení, aby se ukládání trestů se žádoucím účinkem neminulo. **P.** jest tedy zákonník o trestech církevních a navedení k němu. Takové navedení zachovalo se ve východní církvi od patriarchy Konstantinopolského Jana Jejunatora († 595). Však jich východní církev vůbec málo měla, poněvadž přestalo u ní záhy veřejné trestání i veřejná kázeň. Pokání se tam dosud ukládá dle starších sbírek kanonů, obsahujících tresty pro určité pády jednotlivé. V západní církvi pochází větší část **p**-lií z Irska, ku př. P. Kolumbanovo († 615), Kuminovo, Finanovo a j. Jsou i galická **p**-lia, ku př. Floriacensis, Haltigarův, Hrabanův, Maurův a j. v. Nejpamátnější jest Haltigarův, poněvadž šestá kniha spisů jeho o hříších a řádu kajicném, nadepsaná *liber poenitentialis romanus*, i od jiných se přijala, rozšířila a velké platnosti nabyla. Anglosaská **p**-lia mají ráz světských trestných řádů; na vraždu rozličné tresty ukládají dle toho, byl-li zavražděný klerik, neb svobodný muž aneb otrok. Taktéž proměny (*redemtio*) trestů v modlitbu, skutky milosrdné, část peněz a p. náležejí anglosaským zákonníkům církevním, z nichž do galických (u Franků) přešly. Proměnou trestu začátek položen k odpustkům. Užívání **p**-lií přestalo však spolu s veřejnou církevní kázní, zvl. v XIII. stol. přičiněním Raymunda z Pernaforte († 1275), a předělány jsou v navedení a kasuistické příruční knihy pro zpovědlníky. Než kanony trestní ještě novější synody zpovědlníkům připomínaly a nacházejí se v *Corpus juris canonici* dosud.

Poenitentiaria Romana, oddělení římské správy církevní (*curia romana*), vyřizuje všecky papeži reservované absoluce a tajné zpovědlní dispensace. Zřízení ústavu toho přičítají jedni Benediktu II., jiní Korneliovi papeži. Benedikt XIV. bulou *Pastor bonus* působení její znova určil. Úřad ten záleží z více sekretářů (*procuratores*), písařů, z korektora, datara, archiváře, pečetníka, bohoslovce a kanonisty, v jichž čele stojí kardinál nazvaný *poenitentiarius major*. Žádosti tam podané (o absoluce vždy pod skrytým jménem) prokurátoři radíce se s bohoslovcem a kanonistou vyšetřují; důležitější otázky v sezeních měsíčných se vyřizují; nejchoulostivější i samému papeži se předkládají. Za sepsání odpovědi neplatí se žádná taxa. O moci poenitenciáře papežského, vlastně tedy **p** ie, praví Feraris: „Absolvit a peccatis et censuris; dispensat super irregularitate; convalidat titulos beneficiorum condonando seu componendo quoad fructus male (bezprávně) perceptos. Remittit seu condonat alia male percepta et habilitat ad percipiendum. Relaxat seu commutat juramenta, vota et onera. Regulares habilitat, absolvit et transitus eisdem concedit ex una ad aliam religionem (řehole); et eodem respectu monialium; dispensat in matrimonialibus super impedimentis impedientibus occultis, revalidat dispensationes male obtentas etiam legitimando prolem; dat facultatem minoribus poenicentiariis.“ (Ti jsou při třech basilikách římských a při Loretě ustanoveni.) Zvláštní poenitentiáře vyššího vyznamenání záleží v tom, že nosí proutek, kterýmž kdo se dá šlehnout, odpustků 100 dní nabývá. (Concedit indulgentiam centum dierum intactu virgae).

Poenitentiarius, lat. zpovědlník. **1)** Duchovní, který se výhradně zpovídáním obírá. — **2)** Dle rozkazu sněmu Lateranského (1215) má býti při každé katedrálné kapitule (dle Trid. *Sess. XXIV. cp. 8*), možno-li úd a obročník kapitoly, **p.**, jemuž by biskup moc dal, některé pády reservované odpouštěti, a který jsa magister čili doktor bohosloví (*Trid.*), má radou a poučením přispívati jiným duchovním a zpovědlníkům a co do hříchů papeži reservovaných s poenitentiarii jednati má. To jest **p.** capitularis. — **3)** V Římě jsou zvláštní mocí nadáni **p**-iové při 3 basilikách a loretanském kostele, kteří slovou **p**-ii minores a mají v těžších případech říditi se radou představeného úřadu poenitentiarie (v. t.), který slove cardinalis **p.** č. **p.** major. — **4)** Dříve měl **p.** přijímati vyznání hříšníka, a rozhodovati, má-li tento veřejné neb soukromé kázni a na jaký čas se podrobiti, avšak i dohlížeti, aby kající uložené tresty nesl a konal. V církvi východní již v IV. století přestali **p**-iové toho druhu; v západní sice zůstali, ale od VII. stol. obmezovali se s části na zpověď, a při veřejných hříšnících pečovali, aby hříšník svatý týden řádně před biskupem s církví se smířil. — **5)** **P.** sluje též člen sboru inkvisičního.

Pöppig Eduard Frid., cestovatel něm., narozen v Plavně 1797. Vystudovav na univ. Lipské odebral se 1822 na Kubu, navštívil potom Spojené Obce americké, cestoval 1829 po Chili a Peru, plul 1832 po řece Maraňonu dolů, načež vrátiv se do vlasti se sbírkami botanickými i zoologickými vydal zprávu o cestách i botanických výskumech svých ve spise *Reise in Chile, Peru und auf dem Amazonenstrome* (2 sv. Lps. 1835, s atlasem), pak *Nova genera et species plantarum* (3 sv. t. 1835—45 se 300 mědiryt.). Od r. 1833 jest **P.** profesorem zoologie na univ. Lipské a zjednal si velikých zásluh o založení tamějšího musea zoologického.

Poerio Carlo, nar. 1803 v Neapoli, syn advokáta Giuseppa **P**-ra, který byl vynikl na sněmích r. 1799 a 1820 co řečník († 1843 ve Florencii). Carlo studoval práva, stal se advokátem a následoval svobodných snah otcových. Účastniv se 1820 revoluce neapolské byl zatčen, ale 1821 zase propuštěn, načež se odebral na několik let do Florencie, zůstávaje ve spojení s vlastí svou. Účastnil se ve spiknutích r. 1837 a 1844, byl opět jat, ale dostal se zase na svobodu. Když pak se vzmáhal ruch revoluční 1847 i v Neapoli, byl **P.** vrátiv se do vlasti uvězněn, avšak amnestií 24. led. 1848 opět propuštěn a začátkem břez. 1848 za ministra veřejného vyučování zvolen; že však působil ke smíření mezi lidem a králem, byl od strany převratu tak stíhán, že zadal za svoje propuštění. Přidav se pak ku protivníkům svým byl zvolen na sněm, po povstání 15. kv. 1848 svolaný a až do ún. 1849 často přetrhovaný, že však účastnil se v tajném spolku *Grande società della Unità Italia*, který měl účel osvoboditi Itálii od moci knížat i všeliké moci cizí, byl v září 1849 zatčen, roku 1850 ke 24letému žaláři

v okovech odsouzen a nejdříve v ún. 1851 na galeje Nisidské dopraven, kde zavdalo pobytí jeho podnět k pověstným listům, které poslal Gladstone (v. t.) lordu Aberdeenovi. Odtud byl pak **P.** dopraven do Ischie, potom do Montesarchia, a 1857 měl býti deportován do Jižní Ameriky, avšak zajatci přinutili kapitána, aby přistál k Irsku, kdež vystoupivše na zem nabyli svobody a odebrali se do zemí krále Sardinského, mezi nimi i **P.** Od té doby byl **P.** členem senátu sardinského a r. 1861 jedním z místopředsedů sněmu italského v Turině.

Pöschel Tomáš, nar. 1769 v Hořicích v Budějovicku, r. 1796 na kněžství vysvěcen. Byl kaplanem v Baunově na Innu, a musel knihtiskaře Palma na popraviště vyprovázeti. To zdá se že ho pomátlo, tak že pro „nová zjevení," jež mu Bůh Otec a Panna Maria osobně zvěstovali, r. 1815 byl ve Vídni uvězněn. Učilť, že Kristus bydlí v srdci a řídí všecko činění čistých. Kdo se dobrovolně nechce očistiti, zasluhuje by umřel. Nezachová-li se zjevení i za obět života, dostane se Židům, kteříž mají v jedno splynouti s křesťany, načež nastane tisíciletá říše Páně v novém Jerusalémě. Učení to se rozšířilo a stoupenci jeho, Poeschel iáné, jevili okázalou pobožnost v modlitbách, postech, poutěch, častém přijímání a úctě Marie Panny i Svatých a pod. I také ženy křtily i rozhřešovaly, a k čistění podával se nápoj z oleje a prášku, po němž následovaly konvulse a soptění. Když však i k vraždám a obětem lidským (jakouž se rolníka Haase devatenáctiletá schovanka stala) a pití lidské krve pobloudili, jsou pronásledováni úředně. Sekta záležející ze 126 údů brzy vyhynula. **P.**, ač pomatenec, to řádění zatracoval.

Poesie v. Básnictví.

Pösing v. Bazín.

Poessneck, město ve vévodství Sachsen-Meiningenském, v okresu Saalfeldském na řece Kečavě, má 4578 obyv., továrnu na porcelán a čilý průmysl.

Pöstény neb Püstény v. Pišťany.

Poëta lat. básník. — **P. laureatus** básník vavřínem korunovaný. Obyčej korunovati vynikající básníky spůsobem slavným vznikl při hudebních závodech v Řecku, odkudž se dostal za dob císařských do Říma, ve XII. pak století do Němec, kde císařové zavedli název **p. l.** Jindřich V. korunoval svého historika a Fridrich I. mnicha Günthera, který oslavil činy jeho básní epickou. Veliké skvělosti nabyl titul **p. l.**, když byl na Kapitoliu římském korunován Petrarca. V Německu vzkřísil císař Fridrich III. zapomenutý tento obyčej, korunovav vlastní rukou Aenea Sylvia a 1491 Konrada Celta; jiní korunovaní básníci v Německu byli Ulrich von Hutten, Jiří Sabinus, Jan Stigelius, Nikodem Frischlin, Martin Opitz a posléze Karel Reinhard, vydavatel básní Bürgerových. Ve Francii zvyku toho nebylo, a ve Španělích se o něm ví málo. V Čechách žije v paměti Šimon Lomnický z Budče, o němž se vypravuje, že byl od cís. Rudolfa II. korunován za básníka; pověst tato však jest lichá. Nejdelšího trvání má obyčej ten v Anglii, kdež byl prý první **p. l.** Chaucer. Henry Scogan byl **p. l.** Jindřicha IV., John Kay byl básníkem při dvoře Eduarda IV., Andrew Bernard za Jindřicha VII. a VIII., Spenser byl korunovaným básníkem král. Alžběty, jíž věnovav první knihy své básně *Faery Queen* dostával za to roční pense 50 lb. št. Avšak dříve nedostávali korunovaní básníci žádného platu, až teprvé r. 1619 král Jakub I. vyvoliv Bena Jonsona ustanovil mu 100 hřiven ročního platu doživotně. R. 1630 zvýšen byl plat korunovaného básníka na 100 lb. št. a pintu vína Kanarského, místo něhož však dáváno od dob Southeyových 27 lb. št. Od té doby jest v Anglii nepřetržená řada básníků korunovaných až na naše časy, a sice v této posloupnosti: Ben Jonson, William Davenant, John Dryden, Thomas Shadwell, Nahum Tate, Nicholas Rowe, Lawrence Eusden, Colley Cibber, Wm. Whitehead, Thomas Warton, Henry James Pye, Robert Southey, Wm. Wordsworth, Alfred Tennyson. Ovšem nebrán při tom vždy zřetel k básnickým záslubám, nýbrž velmi zhusta přispívaly příčiny politické k zvolení za korunovaného básníka. **P. l.** musel oficielně skládati roční ódy o rozličných slavnostech dvorských, ale od r. 1810 jest zbaven povinnosti té. Po smrti Pyeově nabízeno čestné místo toto Walteru Scottovi, on však pomítnuv jím navrhl místo sebe Southeye, který je přijal, ale s tou výhradou, že bude psáti jen kdy a co mu libo. Podobně jedná nynější **p. l.** Alfred Tennyson (v. t.).

Poetika, nauka o zákonech i pravidlech umění básnického č. poesie, tedy částka krasovědy (v. t.) č. aesthetiky v širším smyslu, pokud se totiž nezanáší pouze naukou o krásném vůbec, nýbrž též o vlastnostech každého umění obzvláště; v tom ohledu jest **p.** nejdříve a nejbedlivěji vzdělávanou i nejvíce známou větví této vědy, neboť, aby se pomlčelo o pokusech od Číňanů a Indů učiněných, však z rozvojem našich literatur nesouvisících, již Aristoteles (v. t.) zůstavil sám o ní spis *περὶ ποιητικῆς*, kterýž spolu s Horácovou, od Macháčka českým veršem vyloženou *Ars poëtica* až do rozkvětu našich novověkých literatur samovládnoucím zůstal a dalším skoumáním za náklad slouže dosud literární cenu podržuje. Nauka Aristotelova o třech dramatických jednotách (času, místa a děje) stala se, ač již tehdáž Shakespearem protržená, kamenem úrazu tak nazvanému klasickému dramatu francouzskému; za to dochází tím ochotnějšího souhlasu jeho výklad tragického (v. t.). První znamenitý vzdělavatel **p**-ky v novověkých literaturách byl Francouz Nic. Boileau Despreaux (v. t.), jehož *L'art poëtique* (Pař. 1673) dlouho na slovo braná vodítkem byla. Odtud nepřestala se však **p.** čím dále tím pilněji a hlouběji, jak v celku, tak v jednotlivostech pěstovati, k čemuž ovšem bohaté a rozmanité vyvíjení se novoevrop. literatur a vesp. jich se sbližování znamenitě přispělo. Největší záslubu o nový směr při tom nastoupený získali si především Lessing (v. t.), kterýž otrocké a nevkusné následování francouzských vzorů u Němců si zošklitiv a srovnávajícím zkoumáním zvláštností jednotlivých umění podstaty jejich se dobrav těsná pouta pravidel, hlavně jen ze staroklasických vzorů a francouzských jejich nápodobení odňatá zlomil; pak Herder (v. t.), jenž Rousseauovou touhou po nelíčené a hluboké přirozenosti se vyhojiv nejprvé důmyslným oceněním starohebrejské **p**-ky staré hradby umluvitosti sesul a jemnou chápavostí i neunavenou pílí smysl k nestrannému a nepředpojatému chápání krásného ve vší jeho tak bohaté rozmanitosti, jak je jednotliví věkové a nejrozličnější národové v původnosti své vyvodili, vzbuditi a vzdělávati dovedl (v. Píseň). U nás první, nového věku hodný pokus v oboru **p**-ky učiněn *Počátky českého básnictví, zvláště prosodie* (1818 v Prešpurku), skrovný sice, avšak vroucně a důmyslně psaný spis, jímž (anonymně) Palacký a Šafařík v literaturu českou vstoupili, a který takměř současně vyšel s prvním vydáním Rukopisu Králodvorského, s ním spolu k zdárnějšímu a vyššímu rozkvětu českého básnictví přispěl. Soustavně pojednána byla **p.** u nás v Jungmannově *Slovesnosti* (1820 a 1845) a v Malého *Soustavním nástinu Slovesnosti* (1848.). Hlavní částky vlastní **p**-ky jsou: nauka o slohu č.

stilistika, kteráž především nauku o trópech č. jinoznacích a o figurách č. videch slohových obsahuje, z nichž onyno k lepšímu znázornění myšlénky, tyto pak k ponoukání mysli slouží, pak rhythmika, prosodie, metrika a nauka o rýmu, což všecko obecný díl p-ky tvoří, načež nauka o jednotlivých oborech poesie, o epice, lyrice, dramatice atd. přichází. I tyto jednotlivé částky docházejí čím dále tím pilnějšího vzdělávání o sobě; u nás pokusy v tom učiněny od Puchmayera v *Sebraných básních* a v *Rýmovníku*, v *Kroku* od Jungmana a Šafaříka, v Musejníku od Malého (*Slovo o rýmu*, 1834), od Kollára v jeho *Výkladech Slávy dcery* atd. — Sem poněkud také náleží Hanušova *Slohověda* (1865). *rch.*

Z **Pöttingu** a Persingu hrabata, starožitná šlechtická rodina, kteráž v Dolních Rakousích počátek svůj vzala, od 2. polovice XVII. stol. však výhradně v Čechách usedlá jest. Začátkem XVI. stol. živ byl v městečku Murstetten Ondřej z **P.**, jehož syn Volf držel 1545 panství Persing. Tohoto synové byli Leopold, rada nejprvé při soudu zemském, potom při vládě zemské v Dolních Rakousích, který panství Persing po otci zdědil, ale po nedlouhém čase prodal, Šebestian, knížete biskupa Pasovského rada a hofmistr, a Ondřej. Šebestianovi synové Urban, Rudolf, kanovník kostela Pasovského, Ortlieb, Volf Jiří a Fridrich, pak Ondřejovi synové Krištof, probošt kapitulární kostela Pasovského, a Sigmund dosáhli 21. kv. 1605 povýšeni do stavu pánů korouhevních a svobodných. Volf Jiří sloužil v 30leté válce co nejvyšší ve vojště císařském a koupil v Čechách statky Lukavec, Křešín a Všebořice (v Čásl.), po Bělohorské bitvě Mikulášovi staršímu a mladšímu, pak Smilovi Lukaveckým z Lukavce zkonfiskované. V dolních Rakousích koupil 1635 statek Paasdorf, zůstavil však toliko jedinou dceru Alžbětu Konstancii, nejprvé provdanou Schellendorfovou, potom 3. manželku hraběte Jiřího z Oppersdorfu na Ratiboři a Fridku (ve Slezku). Urban, řádu německého rytíř a komendor, sloužil též na vojně, byl naposledy cís. Ferdinanda II. komořím, vojenským radou a hejtmanem guardie městské v Hradci Štýrském, jakož i arcikněžen Cecilie Renaty a Marie Anny nejvyšším hofmistrem, a dosáhl 20. říj. 1637 povýšení do stavu hrabat svaté Římské říše i zemí dědičných s povolením, aby titul hraběcí převésti směl na toho člena rodu svého, jejž sobě za dědice zvolí. Již 18. září 1636 byl mu císař propůjčil dědičné purkrabství hradu a města Lienze v Tyrolích s manským zbožím k tomu příslušným, kteréžto při rodu tom až podnes pozůstává. Zemřel ve vysokém stáří; jeho dědicem stal se bratra Fridricha s Alžbětou Kunhutou šlecht. ze Šternberka († ok. 1631) splozený syn František Euseb. Tento oženil se s Marií Markétou († ok. 1669), jedinou dcerou cís. nejvyššího Löbla svob. pána z Grünberka, skrze niž nabyl panství Rumburského; měl též nějaký čas Krchleby v Čáslavsku a koupil tam 1645 statek Milčín. Byl nejprvé radou při apalacích na hradě Pražském, potom od r. 1649 německým místokancléřem v Čechách a J. M. C. tajným radou i komořím; 1664 vyslán jest ve zvláštním poselství do Španěl, kdežto řád zlatého rouna obdržel. Zemřel bezdětek, přečkav jediného syna Josefa Karla Eusebia. Strýc jeho Ortlieb, kterýž byl po 22 let až do smrti u arciknížete Maximiliana nejvyšším podkoním a 1654 v 60. roce věku svého zemřel, zanechal syny Šebestiana, Jana Šebestiana, Volfa Šebestiana a Jiřího Šebestiana. Šebestian byl od r. 1673 knížetem biskupem Pasovským a † 1789. Volf Šebestian vstoupil do řádu maltezského a byl 1704—1709 velikým převorem řádu toho v Čechách. Jan Šebestian, byv nejprvé u ovdovělé císařovny Eleonory nejvyšším komorníkem nad stříbry a dolnorak. zemského soudu přísedícím, potom (1652) radou při soudech dvorském a komorním v Čechách, jakož i J. M. C. radou a komořím, dostal s první manželkou svou Františkou Polyxenou Marií, roz. hraběnkou z Nagrotu († 1654), panství Vintířov (v Žat.), koupil 1652 statek Hokov (v býv. Rakov.), jehož se však již 1654 opět prodejem vzdal, a 1665 panství Rabštein (v Plz.), kdežto s druhou manželkou svou Estherou Kandidou, roz. hraběnkou z Oppersdorfu, klášter servitů (1787 zrušený) založil. Po strýci Františkovi zdědil Rumburk a Miličín, prodal však již 1681 onen Antonovi Florianovi knížeti z Liechtensteina, tento Ferdinandovi hraběti z Küenburku. Týmže spůsobem vzdal se tuším i zboží Vintířovského, začež koupil Habry (v Čásl.). Dne 28. září 1662 povýšen jest do stavu hraběcího v království Českém; † r. 1687. Jeho třetí manželka Marie Barbora, roz. hraběnka ze Šternberka († ke konci r. 1708), nabyla koupí statků Jeníkova Větrního, Kundratic, Tupadel (1676), Dobrovitova (1700) a Tisi. Jan Šebestian přečkal nejstaršího syna (z 1. manželství) Františka Dominika Ignáce; z 2. manželství zůstali po něm synové Anton Leopold a Josef Ignác, kteří dostali dohromady panství Rabštein; z 3. manželství synové Jan Norbert, František Karel a Adolf Felix (též Adolf Vojtěch) a dcera Marie Františka, později provdaná hraběnka z Arco, kteréž se po matce dostaly Jeníkov a Kanratice. Ze synů zahynul Josef co podplukovník v bitvě u Slanakamene v Uhrách, a Anton † co J. M. C. kom. a kardinála a biskupa Pasovského nejvyšší podkoní 1703. Nemaje s manželkou svou Františkou Eleonorou Klárou, roz. hraběnkou z Manderscheidu, dětí, odkázal panství Rabštein bratru Františkovi Karlovi. Tento, maje po matce Tupadly a Dobrovitov, prodal Rabštein 1715 Františkovi Josefovi hrab. Černínovi, byl J. M. C. kom., tajným radou, král. místodržícím a nějaký čas též nejvyšším mincmistrem království Českého. Statky jeho Tup. a Dobr. prodány jsou 1739 pro dluhy od soudu. Zemřel v Praze 9. dub. 1756. Jeho s Marií Zuzanou, roz. šlechtičnou z Žerotína, splozený syn Jan Nepom. Adolf (nar. v Praze 27. ún. 1730), po delší čas komorník při dvoře polskosaském, zdědil po strýci svém Adolfovi, kterýž jediného svého s Teresií, roz. hraběnkou Michnovou († v Praze v únoru 1762), splozeného syna Eustachia přečkal, a co c. kr. tajný rada 1763 zemřel, panství Habry i se statkem Tisí, jejž tento byl po matce dostal, jakož i statky Žáky a Proseč i Pošnu. Byl též c. kr. tajným radou, a zplodil s manžekou svou, Kateřinou Teresií Genovevou svob. slečnou z Wallbrunnu, mimo několik dcer syny Adolfa (nar. 1769), který nejprvé statek Proseč i Pošnu, potom 1808 panství Habry a 1815 i statek Žáky s přikoupenými k němu Kluky a Chvalovicemi prodal; Františka Eusebia (nar. 1772), řádu maltezského rytíře a c. kr. gubernialního radu, který nějaký čas statky Žichov a Ulišov (se Strunkovem a Kojžicemi), Přestanice (s Liběticemi) a Stanikov držel; Vincence (nar. 1778) a Františka Karla (nar. 17. bř. 1773), který jakožto c. kr. kom. a major na odpoč. ve Vilémicích 28. února 1850 zemřel a mladší tuto linii rodu svého ukončil. Jan Norbert, nejstarší syn Jana Šebestiana z 2. manželství, byl c. kr.

komořím a pánem na Nalžovech, a † 29. dub. 1733; jeho manželka byla Leopoldina Františka, roz. svob. slečna z Žeberka, paní na Stadlci, kterýž statek 1721 podala p. Ferdinandovi Františkovi z Říčan. Z jeho synů zemřeli Leopold a Anton bez potomků, tento přečkán od manželky Teresie, roz. hrab. Trappovny, potom zase provd. hraběnky Pachtové († 1. září 1786); Václav Maria Josef, c. kr. kom., rada a soudů dvorského a komorního přísedící, držel po otci panství Nalžovské a † 4. listopadu 1760. S manželkou svou Marií Josfou, roz. hraběnkou Lažanskou († r. 1769), zplodil syny Václava Marii Josefa, který na vojně sloužil a panství Nalžovské roku 1769 prodal, Norberta a Josefa. Nynější náčelník této nyní již jedině květoucí starší linie jest hrabě Norbert (nar. 29. čna 1804), c. kr. kom. a místodržitelský rada, prvé krajský v Chrudími, syn hraběte Aloise Marie (nar. 11. září 1779, † v Čáslavi 27. srp. 1859). Z jeho bratří byl Julius (nar. 31. čce 1805, † 17. čvna 1861) c. kr. majorem ve vojště, Alois (nar. 26. list. 1814) a Karel (nar. 4. září 1816) jsou c. kr. plukovníky, Fridrich (nar. 3. bř. 1818) † co c. kr. podplukovník v pěším pluku č. 34 v Hamburku 20. bř. 1864, a Emanuel (nar. 25. říj. 1819) jest kanovníkem v Olomúci. Strýc těchto bratří Václav (nar. 17. čce 1782), někdy c. kr. nadporučík, sloužil potom ve Španělích, kdež se stal podplukovníkem a † ve Vídni 23. ún. 1863. *Svb.*

Pöttsching (maď. *Peczényed*), ves v Uhrách, v stolici Šopronské, má 1540 obyv. (1857), pak alkalickosodnaté kyselky železité, jichž voda se rozesílá jmenovitě do Vídně.

Pözl Josef, právník a státník něm., narozen v Pechtersreuthu u Waldsas 5. list. 1814, byl od 1843 prof. ve Vircpurku, kdež rozhodně vystupoval proti systemu Abelovu, a od 1847 je prof. státního práva bavorského v Mnichově. R. 1848 byl v parlamentu Frankfurtském v levém středu, zastupoval pak universitu Mnichovskou na zemské radě a od 1858 získal si působením v bavorské komoře poslanců vážnost všeobecnou. Hlavní spisy **P**-ovy jsou: *Lehrbuch des bair. Verfassungsrechts* (3 vyd. v Mnich. 1861); *Lehrbuch des bair. Verwaltungsrechts* (2. vyd. t. 1858); *Commentar zu den bair. Wassergesetzen* (t. 1859).

Pogar, město v rus. gub. Černihovské, kraji Starodubském, na řece Sudostě, přítoku Desny, má 10.184 obyv., 2 kostely, 502 domy (r. 1856).

Poggendorf Johann Christian, nar. 29. pros. 1796 v Hamburce, obíral se od r. 1812 farmacií, stud. od 1820 v Berlíně vědy přírodní a stal se 1834 profesorem university tamější. Fysikální jeho badání týkají se hlavně galvanismu. R. 1824 uvázal se **P.** v redakci důležitého díla *Annalen der Physik und Chemie*, jehož vyšlo až do roku 1860 v nové řadě 111 svazků. Ze spisův jeho jmenujeme: *Handwörterbuch der reinen unangewandten Chemie* (Braunsch. 1837), při němž však se **P.** jen v 1. díle účastnil; *Lebenslinien zu einer Geschichte der exacten Wissenschaften* (Berl. 1853) a výborné dílo *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften* (Lps. 2 díly 1858—1863).

Poggibonzo Giovanni Antonio v. Montorsoli.

Poggini [podžíny] **1)** Domenico, italský zlatník, řezbář drahých kamenův a sochař ve Florencii, kvetl ve druhé polovici XVI. stol. Pro vévodu Cosima I. zhotovoval stampilie k mincím a medáliím, a jak se zdá, pochází též od něho památný peníz s podobiznou Kamilly Peretty, sestry papeže Sixta V., s letopočtem 1590. Osvědčil se též co zručný sochař, jmenovitě při pohřební slavnosti Michelangelově a při zasnoubení Františka de Medici s arcikněžnou Johanou Rakouskou r. 1565. — **2)** Jeho bratr Giovanni Paolo **P**, jenž s ním mezi jin. zhotovil zlatou nádobu a zlatý pás pro vévodskou rodinu ve Florencii, vstoupil do služby ke králi Filipovi II. Španělskému, závodiv tu v umění s Pompeem Leonim (v. t.). Byl velmi šťasten v podobě, a z četných jeho památných penízů jsou nejzdařilejší: jeden s podobiznou řec. krále Filipa II. a s Atlantem; jeden na zasnoubení Johany, dcery Karla V., s infantem Dom Joãem Portugalským, dva na mír Chateau-Cambresiský. Též v keroplastice č. voskotvarnictví znal se výborně. *Mü.*

Poggio Braccilioni [podžjo bračiljony] Giovanni Francesco, slovutný humanista ital., naroz. v Terranuova u Florencie 1380, zemř. ve Florencii 30. říj. 1459. Stav se r. 1413 tajemníkem papeže Bonifáce IX. zastával týž úřad i za následujících sedmi papežů, byl na konciliu Kostnickém, za jehož trvání nalezl v Kostnici samé i v jiných městech švýcarských množství rukopisů spisovatelů starověkých, jmenovitě 12 komedií Plautových, více úryvků z Cicerona, Valeria Flakka, Lukrecia, Quintiliana a j. Přišed r. 1450 do Florencie stal se tajemníkem republiky Florentinské a 1433 kancléřem. Ze spisů jeho jmenujeme: *Historia florentina* (1450—55, poprvé vyd. v Benátkách 1715), jeden z nejlepších to spisů histor. té doby; *De variatate fortunae* (Pař. 1723), zajímavý to spis, mimo některé podrobnosti z dějin ital. v XIV. a XV. stol., též zprávy o cestách Mik. Continiho do Indie a Persie, jakož i popsání tehdejších pomníků řím. obsahující; *Historia disceptativa convivalis*, satirický dialog proti lékařům a právníkům směřující; *Facetiae*, sbírka to veselých povídek a skandálních historek o osobách jemu současných, která svého času po celé téměř Evropě znamenité pověsti nabyla a mnohokrát vydána byla; též přeložil pět prvních kněh *Diodora Sicilského* a Xenofontovu *Kyropaedii*. Jeho *Sebrané spisy* byly vydány poprvé v Štrasburku 1510 a potom ještě mnohokráte.

Poggy Islands, též Nassau Islands, dva ostrovy blíže záp. břehu Sumatry s 1000 obyv. malajskými, jsou kopčité, pokryté statným stromovím; strom ságový poskytuje přední výživy. Obyvatelé jsou rozděleni na malé kmeny, každý kmen sedí na břehu některé říčky v jedné vesnici.

Poglizza [poljica] v. Poljica.

Pogoda, bělorus. *pagoda*, čes. pohoda, znamená vlastně pohodlnou příznivou povětrnost, jako nehoda nepříznivé, špatné počasí. Spisovatelé někteří, jako Długosz, Středovský, Tkaný a j. domnívali se, že by západní Slované za časů pohanských byli také ctili jisté božství téhož jména, kteréžto však domnění nemá dokonce žádného platného základu. *aEn.*

Pogodin Michal Petrovič, rus. dějepisec, nar. 11. (22.) listop. 1800 v Moskvě, studoval v Moskvě gymnasium a universitu, zabývaje se tehdáž hlavně krásnou literaturou, později starším dějepisem ruským, k čemuž pobídnut zvl. Schlözerovými spisy; zejména zajímala ho otázka o Varjagorusech, o jichž normanském původu nejednou měl půtky s Kačenovským. R. 1828 stal se adjunktem-profesorem; vydával (od 1837) dějiny rozl. státův evropských (*Všeobecnou histor. bibliotéku*, 20 d.), četné monografie z dějin ruských (*o Ivanu Hrozném*, *o Nestorově letopisu*, *o městničestvě* a j.), kompendium *dě-*

jepisu ruského, a staré památky ruské (*paměti Pošoškova, Kirilova statist. Rusi za Petra* a t. d.); mnohé rozpravy histor. umístěny jsou ve vydávaném jím časopise *Moskvitjanině* (1841—1856), jakož i v jiných časopisech. Výsledky pozorování svých o rakouských Slovanech, nabytých za pobytu u nich, podal v známých *Politických listech*. Na cestách po Evropě i v Rusku konaných rozmnožil znamenitě vzácné své sbírky rus. a slovanských starožitností (o nichž srv. *Časop. Česk. Mus.* 1852, 4., str. 170), které zakoupila ruská vláda r. 1852. Další i dřívější své badání o rus. dějinách složil v sedmisvazkovém díle *Izslědovanija zaměčanija i lekcii* (1846—54), kdež pojednává o Nestoru, o původu Varjagův a první době dějin ruských, o vnitřních bouřích do nájezdu mongolského a t. d.; roku 1858 vydal spis o *nevolnictví*, r. 1860 o *procese carevice Alexeje.* Poslední čas měl opět spory o původu Varjagův s Koztomarovem, vydávajícím je za Litvíny; spory ty vedeny i ve spisech, i ve zvláštní učené veřejné disputací (1860), která svého času nadělala mnoho zbytečného hluku.

Pogoń 1) v polské a ruské heraldice znak *a)* na štítu spatřuje se rytíř v plné zbroji s napřaženou šavlí tryskem uháněјící, erb Litvy. Zdá se, že původně **p.** byl odznakem knížete panujícího. V traktátu r. 1366 mezi Olgerdem, Kejstutem a Kazimírem Velkým uzavřeném viděti na pečeti Olgerdově **p.**, na Kejstutově meč, štít a ruku. Vladislav Jagelo spojil co král Polský **p.** s orlem, ale užíval také každého o sobě; Vladislav Varnenčík užíval v jednom znaku dvou **p**-ů a dvou orlů; nástupci jeho užívali pečeti jiné, a teprv Sigmund I. měl zase **p.** na pečeti; za králů volitelných bývali orel a **p.** s jinými přídavky nejrozšířenějšími odznaky. — *b)* Muž ozbrojený jeda na koni napřahuje pravou rukou kopí, jakoby na nepřítele chtěl je hoditi; toho znaku užíval jmenovitě Konrad, kn. Mazovecký. — *c)* Nahý jezdec tryskem uháněјící ubíjí draka, nebo máchá pouze šavlí. — *d)* V poli žlutém spatřuje se ruka po rameno zbrojná s mečem dobytým z oblaků vycházející; nad přílbou kolčí koruna a opět ruka taková. Toho užívali jmenovitě Kamieničtí, Potemkinové, Řeplinští, Zaluští a j. v. — **2) P.**, za Piastův povinnost stíhati a chytati tuláky, zloděje a zbojníky na rozkaz kastelána a starosty.

Pogorjanci, Pogorci, t. j. Horáci, pomístní název Slovinců v Styrsku sedících v horach Pogorje (něm *Bacher*) jižně od Drávy.

Pohádka, řeč vůbec, jmenovitě rozhovor, obzvláště sporný, řčení vtipné aneb řeč č. otázka záhadná; odtud **1)** vypravování nějakého příběhu vůbec, zvláště pověsti, báchorky; **2)** něco tajného nerozluštitelného, aneb vůbec těžkého k rozluštění, tedy též to, co nyní raději a určitěji hádačkou č. hádankou nazýváme. *rch.*

Pohan (z lat. *paganus*, vesničan, poněvadž u Římanů venkovský lid nejdéle se držel starého modloslužebnictví, když města byla již dávno křesťanství přijala), člověk věřící ve více bohů a modlám se klanící. Nyní rozumějí se názvem **p**-é všickni lidé, kdož nejsou náboženství křesťanského neb židovského anebo mahomedánského, o kterýchžto třech náboženstvích jedině se pokládá, že vyznavači jejich věří v pravého Boha.

Pohan Václav Alexander, naroz. 5. září 1791 v Pelhřimově; biskupský notář Budějovický, farář a děkan v Poříčí nad Sázavou. Vydal *Květný věneček školním dítkám* (v Praze 1838, 1843); *Třicet pohřebních písní* pro všecky stavy (v Praze 1850); *Zlomky z Davídových žalmů* (v Rozl. Praž. 1833); *Životopis velebného pana Antonona Hanikýře, zakladatele ústavu Dědictví sv. Jana Nep.* (v Praze 1840).

Pohané, kmen Srbský, v. Nerečané.

Pohanina v. Anemone.

Pohanka, hrečka (*Fagopyrum esculentum* Moench. nebo *Polygonum Fagopyrum* L.), jednodobá rostlina z třídy Bezplátečných a řádu Rdesnovitých (*Polygoneae*). Má lodyhu roční asi 1—1½′ vysokou s listy střelovitě srdčitými, dole na lodyze řapíkatými, nahoře sedavými. Květy vynikají v hroznech z úžlabíčků, mají okvětí bílé nebo růžové, u zpodu zelené, za květení docela rozložené, 8 tyč., 1 krátkou čnělku s trojlaločnou bliznou. Holénky jsou vejčité, trojhrané, hladké a černohnědé, delší než okvětí. Pochází ze střední Asie a hojně se seje. Podobná tvarem i užitkem předešlé je **p.** tatarka (*F. tataricum*), má lodyhy nárudlé, květy v chomáčích úžlabíčkových aneb konečné v přetržených, visutých bezlistých klasech. Květe jako **p.** obecná v červenci a srpnu. *Jha.* — **P.** bere za vděk s půdou písčitou, na vysušené slatině i na zoraném vřesovišti, panuje-li příhodné počasí. Půda těžká jí však nesvědčí, a hnojí-li se mnoho, roste bujně, ale málo zrní nasazuje. Výšiny více miluje než podoliny neb úžlabiny. V krajinách písčitých je **p.** velikým dobrodiním, zvláště v takových, kde se jař nedaří, a v krajinách jižních, kde se po ozimi hned do strniště seje a do podzimku uzraje, poskytuje druhou sklidbu. **P.** za tažení křižáckých z východních krajin do Evropy přenešena byla, jest choulostivá a nejmenší mráz ji spálí. Čas setí **p**-ky je od konce května až do prostředka června. Pozdní setí se nedařívá, protože jí mrazy před uzráním škodí. Hluboké orání na podzim svědčí **p**-nce, a na jaře se k ní oře podruhé a někdy potřetí. Semeno podrží 2—3 léta klíčitelnost a obyčejně za 8 dní vzejde. Od setí až k uzrání potřebuje **p.** průměrně jen 12—13 neděl, a na výměru jedné měřice potřebuje se půl měřice semena. Rozseté semeno nesnese zaorání, pročež se zavleče bransmi. **P.** velmi nestejně zraje a skoro ustavičně květe. **P.** se od konce srpna do polovice září kosí neb žne. Nechá se v hrstích ležet až napolo uschne. Pak se sváže v tenké snopky, které se proti sobě postaví. Když úplně uschne, odveze se, možno-li, na mlat a hned se vymlátí, zrní se tence rozhodí, pilně obrací a po úplném uschnutí se vyčistí a na sýpku odnese. Z měřice výměry může se 13—17 měřic **p**-ky skliditi. Měřice pohanky váží 36—42 liber. Výnosné žně **p**-ky jsou velmi řídké. Často se stává, že ve výnosu pohanky činí veliký rozdíl, byla-li o 8 dní ranněji neb později zaseta. Za tou příčinou se zasívá po sobě ve 3—4 rozdílných dobách. V čas dlouho trvajícího květení **p**-ky slouží její květ co výborná pastva včelám. Plné zrní hodí se co mouka neb krupice k strojení pokrmů; v Polsku zvláště oblíbena jest kaše **p**-ková. Špatnější zrní slouží ku krmení vepřového dobytka a drůbeže, a co tluč s ovsem hodí se ke krmení koni. Pohankovina (pohanková sláma) hodí se ke krmení s jinou suchou pící smíchaná. Slupky pohankového zrní užívají se za palivo. **P**-ky se také užívá co zeleného hnoje, zaorá-li se v čas květu, a co zelené píce, zaseje-li se pouhá neb smíšená s hrachem do ranního ozimního strniště neb do řepkoviště. *Šp.*

Pohl 1) Jan Václav, nar. v Hradci Kr. ok. r. 1740, byl cís. vrátným ve Vídni, pak učitelem české řeči na cís. akademii vojenské, jakož i vyučoval témuž jazyku tehdejší arciknížata Rakouská, a mezi nimi také císaře Josefa II. Sepsal a vydal grammatiku českou, kteráž vyšla pod názvem *Grammatica linguae bohemicae oder die böhm. Sprachkunst*, be-

stehend in vier Theilen (*Ortografie, Etymologie, Syntaxi und Prosodie*). *Allen Liebhabern dieser Sprache sowol Lehrenden als Lernenden zu einem erforderlichen Werkzeug gefertigt* (Wien, Triest, Prag 1756, pak ještě r. 1764, 1773 a 1785). Mluvnice tato, jižto spisovatel oddal sv. Václavu, patronu Čech, stala se pověstnou v literatuře českého mluvozpytu, jsouc pravé curiosum ano monstrum gramatikářské; což zvláště platí o dvou posledních vydáních (1773 a 1785), kteráž obsahuje nesčíslné neologismy a to naskrz nemotorné aneb směšné. Neboť **P.** byl jedním z oněch mužů, kteří v minulém století jazyk český na novém brusu přemílati, brousiti a obnovovati chtěli tím, že všeliká cizí slova počešťovali, avšak, nemajíce k tomu náležitého vzdělání gramatikálního aniž důvtipu, počínali sobě při tom tak nemotorně, že se neologismy svými stali pověstnými a směšnými. Ke gramatice té přidal **P.** na stránce 205 a násl. *česko-něm. Slovnář, böhmisch-deutsches Wörterbuch*, pak na str. 259 a násl. *Přílepek všelikých česko-německých rozmlouvání; Anfang von 16 Gesprächen*, v nichž německé *Sie* vyznačuje naskrz slovem *Oni*, v čemž jej později Tham, Fryčaj a j. následovali. Co zvláštnost dobu onu charakterisující připomínáme, že si vymohl **P.** privilegium privatum na tuto svou gramatiku (1773), „weil er die ehemalige böhmische Gramatik nicht allein von ihren Mängeln geläutert, sondern auch selbe dahin eingeleitet, dass nicht allein der Deutsche daraus das Böhmische, sondern auch der Böhme die Sprache in Begriff bringen kann!?“ — **P.** vydal kromě toho ještě dobropísemnost českou: *Wahre gegründete böhm. Rechtschreibung* (Wien 1768); kteráž jest však taktéž vadná a nepodstatná, jako jeho gramatika. *Ra.* — **2)** Ondřej **P.**, slavný kazatel pol., nar. 1742 v městě Loviči, vstoupil v 17. roce stáří svého do sboru misionářův ve Varšavě, kdež poslouchal vedle bohosloví filosofii a řečnictví, v 22. roce stal se prof. ve Vilně, kdež 3 léta potrvav odebral se do Semiatyče a kázal tu a jinde osadníkům. Na to se stal asistentem ve sboru, získal si přízeň krále Stanislava Augusta, povýšen po 6letém pobytu ve Varšavě na převora ve Vilně 1782, na generálního visitátora sboru jakož i milosrdných sester na Litvě 1796, kterýž úřad až do smrti své spravoval. Za peníze, Hedvikou ze Záluských Ogińskou poskytnuté, založil **P.** r. 1788 špitál pode jménem *Dzieciątka Jezus* ve Vilně pro dítky zavržené a osiřelé, který potom vlastními penězi všemožně podporoval. R. 1811 povýšen na dra bohosloví zemřel 13. list. 1820. Díla jeho čelnější jsou: *Philosophia naturalis, theologiae revelatae partibus comprehensa* (ve Vilně 1794); *Katechizm moralny* (4. d. (1806); *Katechizm dogmatyczny* (2 části 1809); *Mowy kaznodziejskie* (1809); *Theologia dogmatica et moralis* (4 d., 1809); *Kazania na uroczystość Chryst. Pana, Matky najśw. i niektórych śś.* (1811); *Scriptura sacra* otázkami přetřesená, odpovědmi vyložená a proti nevěřícím hájená (d. 5., 1812); *Kazania moralne o powinnościach ku Bogu, bliźniemu i nam samym* (1812); *Kazania dogmatyczno-moralne* (1814); *Powinności chrześciańskie* (1814); *Kazania misyjne* (4 d. 1815); *Medytacye na niedziele i święta uroczyste* (1817); *Kazania postne* (1818); *Kazania adwentowe* (1818); *Nauki moralne* (3 d., 1818); *Zbiór krótki medytacyj stosownych do reguł i obowiązków zgromadzenia księży missyjonarzów* (ve Vilně 1763); *Rekollekcyje na ośm dni rozłożone* (t. 1795); *Kazania pogrzebowe* (t. 1806, 2 d.); *Medytacyje z pospolitych reguł siostr miłosierdzia* (t. 1808); *Institutiones theologiae dogmaticae* (t. 1809—1810, 4 d., vyd. 2. ve Varšavě 1844—1845, vyd. 3. t. 1858—1859); *Rekollekcyje duchowne* (t., 1811); *Rubrum missalis et breviarii* (2 d., t. 1820). — **3)** Jan Kř. Emo **P.**, přírodozpytec, nar. v Kamenici v Čechách 22. ún. 1782, stud. v Praze, kde se r. 1808 stal doktorem lékařství. Již za studií obral si za svůj cíl profesuru věd přírodních, kterouž na universitě zastával r. 1808—10; nato stal se na universitě v Praze asistentem chemie a botaniky. Touto obíral se nejvíce, jak svědčí spisy jeho: *Flora Bohemiae* (2 sv., v Pr. 1809—15, nedokončeno), a *System. Ueberblick der Reihenfolge einfacher Fossilien* (t. 1816). Když r. 1817 učiněna výprava rak. přírodozpytců do Brasilie, přidán jest jí **P.** pro mineralogii a botaniku. Dne 3. čna nastoupil cestu, navštívil v Brasilii provincie Rio, Minas Geraes a Goyaz, a zdržev se tam 3 léta a 3 měsíce vrátil se s bohatými sbírkami zvláště do Vídně dne 15. října 1821. Nato spořádal sbírky své pro cís. museum a vydal: *Plantarum Brasiliae icones et descriptiones hactenus ineditae* (2 sv., Víd. 1827—29); *Reise im Innern von Brasilien* (s ryt. a atlasem, 1832). R. 1821 stal se **P.** kustosem při cís. sbírkách přírodnin, pak členem četných společností učených, a † v Schönbrunnu 22. kv. 1834, zůstaviv bohatou sbírku kněh o vědách přírodních a vzácné rukopisy. — **4)** Georg Friedrich **P.**, nar. 24. ún. 1788 v Štětíně, byl tam od r. 1810—1813 učitelem na gymnasiu, pak byl učitelem v Berlíně na gymnasiu Werderském a na ústavu Plamauském, na to r. 1820 stal se prof. mathematiky a fysiky na gymn. Fridr. Wiléma a od r. 1829 mimoř. prof. na universitě do r. 1832, pak profes. na universitě ve Vratislavi, kdež 10. čna 1849 zemřel. **P.** zabýval se mnoho zkouškami o elektromagnetismu a vymyslil také některé nové stroje. Z četných jeho spisů uvádíme jen *Der Elektromagnetismus theoretisch u. praktisch dargestellt* (v Berl. 1830); *Das Leben der unorganischen Natur* (Ve Vratisl. 1843); *Der Elektromagnetismus u. die Bewegung der Himmelskörper in ihrer gegenseitigen Beziehung* (Ve Vratisl. 1846); *Ueber die Magnetoelektrismus im Gegensatze zum Elektromagnetismus* (Pogg. Ann. XXIV., 1832).

Pohlaví (*sexus, Geschlecht*) ve smyslu fysiologickém vůbec protiva v poměrech plodění, vyznačená semenem mužským a vejcem ženským. Všecka vyšší zvířata **p.** rozděleného, samci i samičky, opatřena jsou zvláštními ústrojími pohlavními; u zvířat níže postavených bývají někdy obě **p.** na témž individuu spojená. Všickni páteřnatci, pak hmyzi a hlavonožci a někteří červi jsou pohlaví rozděleného. Zvířata pohlaví obojakého mohou se buď sama oplodňovat, anebo, když toho poloha ústrojů pohlavních nepřipouští, po dvou obapolně (dešťovky). K zvířatům obojakým patří mnozí červi, měkkýši, hvězdýši, polypi a prvoči. Některá zvířata, jako mnozí nálevníci i polypi, rozmnožují se také dělením, u těch jest tedy síla rodící v celém těle rozdělena. Pamětihodno jest, že skoro u všech zvířat pohlaví rozděleného počet samiček mnohem větší jest než počet samců. V rostlinstvu také stává rozdělení dle květů v rostliny obojaké a v rostliny pohlaví rozděleného; rostlin s květy obojakými jest velká většina; rostliny s květy samčími a samičími zvlášť rozdělují se opět dle toho, jsou-li mužské i ženské květy na jednom jednotníku (*Monoecia*), nebo na dvou rozličných (*Dioecia*), nebo jsou-li květy různopohlavní promíchané s obojakými (*Polygamia*). Také u vyvinutějších rostlin tajnosnubných nacházíme ústrojí pohlavní. — **P.** v mluvnici v. Rod.

Pohlavné (*pogłowne*) daň z hlavy, v dávné Polsce odváděná od každé osoby bez ohledu na stav. Poprvé uvalena byla na obyvatelstvo za Sigmunda I.

roku 1620, později několikráte obnovena a zdvojnásobněna, ba i ztrojnásobněna. Nejdéle udržel se poplatek ten na Litvě, která ho určila r. 1717 na vojsko korunní, jelikož své vlastní z jiných důchodů udržovala. **P. tatarské a židovské** vybíráno bylo od časův starších; tat. přestalo roku 1710, židovské vyneslo koruně r. 1661 105.000 zl. pruských a udrželo se na též výši až do roku 1717, kterého vzrostlo o 5000 zl. výše, tak že 220.000 pol. zlatých obnášelo; na Litvě scházelo se poplatku toho na 60.000 zl. pol.

Pohlcování (*absorptio*) jest vlastnost pevných a tekutých těles, plyny do sebe vsávati neb na svém povrchu zhušťovati, aniž-by lučebné proměny při tom se dály. Vlastnost ta zakládá se na přitažlivosti, kterou pevná a tekutá tělesa k tělesům plynným jeví. Vlastnost tu mají především tělesa v podobě prachu, mnohé soli a tekutiny, tělesa houbovitá, porovitá. Nejprvé byla vlastnost ta pozorována na dřevěném uhlí, a sice od Scheela a Fontana r. 1777, později i na jiných tělesech. Nalejeme-li do sklenice vody a necháme-li ji stát na teplém místě, objevějí se brzo drobné vzdušné bublinky lpící na skle; jest to vzduch, který byl od skla absorbován a nyní teplem se rozšířiv bublinky tvoří. Uhlí dřevěné pohlcuje dvacateronásobný objem svůj kyseliny uhličité. Jeden objem dobře vypáleného a vysušeného uhlí zimostrázového pohlcuje 90 objemů plynu čpavkového, 85 obj. plynu chlorovodíkového, 35 obj. kyseliny uhličité, 9·25 obj. kyslíku, 7·5 obj. dusíku, 1·75 obj. vodíku. Absorpcí vysvětluje se samovolné zapálení na drobno rozbitého uhlí v prachovnách, což se někdy přihází. Tekutinami pohlcují se plyny velmi značnou měrou, avšak rozdílné plyny nerovným množstvím. Voda pohlcuje obyčejného vzduchu toliko 0·018 svého objemu, plynu chlórovodíkového však až 500, a čpavku (*amoniaku*) až 700 měr, kyseliny uhličité 1·06, kyslíku 0·065, dusíku 0·042. Na vlastnosti, že voda vzduch pohlcuje, spočívá možnost žití ryb a jiných žabrami dychajících zvířat ve vodě. Vařením ztrácí voda i jiné tekutiny všechny pohlcené plyny; taktéž z uhlí dají se vařením s vodou, teplem neb vývěvou pohlcené plyny odstraniti. Těleso, které nějaký plyn pohlcený chová, pouští hned část jeho, jak s jiným plynem do styku přijde, a sice tím větší, čím větší jest množství nového plynu, tak že se jeden plyn druhým skoro docela vypudit dá. Na absorpci spočívá vlastnost uhlí, že vnímá vodné páry, rozličné zápachy, nezdravé výpary a t. d.; uhlí i tekutiny odbarvuje. Důležitá jest vlastnost ta také u platinové houby a u platinové černi, kteráž poslední až 250 vlastních objemů kyslíku vsaje a tím až do žhavosti se zahřívá. Kyslík v tom stavu je svobodný, ale je takřka víc koncentrovaný, účinkuje tedy silněji; líh na platinovou čerň nakapaný proměňuje se okamžitě v ocet. Houba platinová v Döbereinerově rozžehadle pohlcuje ze vzduchu kyslík, ten se pojí s vodíkem na houbu vedeným a tvoří vodu; při tom se tolik tepla vyvinuje, že se proud vodíku zapálí. Poněvadž se vlastnost ta u velmi mnohých těles vyskytuje, musíme si tedy povrch všech pevných i tekutých hmot mysliti pokrytý vrstvou zhuštěného vzduchu. Pevné hmoty i tekutiny pohlcují tím větší množství plynů, čím větší tlak na tyto účinkuje. Ve fysiologii nazývá se **p.** vlastnost těles rostlinných i zvířecích, kterou tekutiny porami tenkých kožek do šťávy potravní vnikají, na př. voda do krve a j.

Pohled, též někdy **vida, intuice** zván, rozeznává se od **názoru** i obsahem i formou svou. **Názorem,** jako ku př. v názorném vyučování, seznáváme tak zvané věci přirozené a uměle vytvořené a úkony jich, aniž bychom ještě o nich soudili, jich poměry k jiným věcem a úkonům probádali, jich podivnost neb užitečnost v celku, ve všeobecnosti rozvažovali, jako to činíme **pohledem.** I předměty, jež nejsou čiře názorné, ku př. mravy, postup v krásném umění, podléhají **p**-ům. Při pouhém názoru jsou hlavně jen smyslové činní, při pohledu však **reflexe** čili **přemítání** rozumové. Cestující třebas po celém světě, nemá-li už vyšší vzdělanosti a nemyslí-li vůbec, navrátí se s množstvím názorů sice, nikoli však s bohatstvím **p**-ů na přírodu a člověčenstvo. — V jiném smyslu brali někteří filosofové slovo **intuice** čili **p.,** tvrdíce, že filosofii slouží za základ jakýsi vyšší vzhled buď na tak zvané nadsmyslné, buď na **podmětno-předmětné,** což zvali *höhere Intuition* neb *speculative Anschauung. Hl.*

Pohleď (něm. *Frauenthal*), ves v kr. Čáslav., okr. Německobrodském, na pravém břehu Sázavy; asi 600 obyv., farní kostel sp. Ondřeje již r. 1265 co farní připomenutý a r. 1622 obnovený, zámek. V XIII. stol. náležela ves **Smilovi z Lichtenburka,** jenž ji dal v odměnu za věrné služby bratřím **Rodislavovi a Bartošovi,** kteří ji prodali okolo r. 1263 dcerám Vítka z Jindřichova Hradce **Jutě a Ludmile.** Tu založily v **P**-i se sestrou svou Kateřinou ok. r. 1265 klášter jeptišek řádu cisterciakův, kterýž nadaly s přáteli svými některými statky. R. 1424 pobořil klášter Žižka, a tak potrval do konce XV. stol., kde jej dal král Vladislav obnoviti a novou abatyši zvoliti; úplně zreorganisován klášter r. 1622 za abatyše **Zuzany Kalvinové,** kteráž zároveň budovy klášt. znamenitě porozšířiti dala. R. 1782 (potud počítalo se 30 abatyší) byly cisterciačky odtud z rozkazu císaře Josefa II. propuštěny, a později uvedeny sem karmelitánky ze zrušeného kláštera svého na Malé Straně v Praze. Statek **P.,** který se tím dostal fondu náboženskému, koupen byl r. 1807 od hrab. Jos. z **Unwerthu,** a ten jej odkázal r. 1822 hr. **Eugenovi ze Sylva-Taroucca,** kterému posud náleží.

Pohledanost, lépe **pohledávání, 1)** vůbec to, čeho kdo na druhém právo má žádati čili vyhledávati; jest tedy předmět práva. **2)** Obyčejně však užívá se slova toho v stejném smyslu jako předmět osobního práva, a **3)** nejužší význam jest ten, když **p**-í rozumí se částka peněžitá, kterou kdo za kým požadovati má. — Naproti tomu **pohledávání** značí i tento předmět práva osobního i právo osobní samo, tudíž právo takové, které někomu nepřísluší přímo k věci bez ohledu na osobu, nýbrž které vychází k věci jen proti jistým osobám přímo ze zákona neb z činu nějakého zavazujícího, při němžto tedy nárok na věc nějakou jen potud má místa, pokud osoba jiná povinna jest věc oprávněnému odevzdati neb co do věci této něčeho opominouti. „Mám pohledávání 300 zl.“ značí tedy i „mám právo žádati 300 zl.“ i „mám 300 zl. avšak jen potud, pokud mně je N. N. dle povinnosti své odvede.“ Kde na jedné straně jest pohledávání, tam na druhé straně jest závazek; předmět jednoho i druhého jest však týž; proto v právu římském pohledávání práva osobní zvána závazky (*obligationes*). Pohledávání co práva osobní vycházejí buď ze zákona (na př. při poručenstvech), buď ze smluv, buď ze škody vzaté, buď z dovolených avšak pouze jednostranných jednání dlužníka neb věřitele (*quasi ex contractu*), na př. jedná-li kdo za jiného nemaje k tomu plné moci, zaplatil-li kdo co dlužen nebyl), provádí se žalobou a zdvihají se zaplacením, kompensací, zřeknutím se, spojením práva a závazku v osobě jedné, smrtí, projitím času neb promlčením. *Čný.*

Pohlens Eduard, zasloužilý polský spisovatel

o naukách lesních, nar. 1819 v Krasném Stavě, vzdělal se ve školách plockých a varšavských a studie o hospodářství a lesnictví dokončil v Marymontě 1839. Od r. 1840 zastával rozličné úřady, byl nadlesným v Olštýně, r. 1856 prof. lesnictví na ústavě marymontském, kdež získal si lásku učňův jasným vykládáním a pochopitelným sdělováním předmětů, o nichž mu bylo jednati. R. 1848 byl v redakci *Sylwana*, period. spisu o lesnictví, a vedle toho přispíval hojnými články do *Roczniků* jednoty hospodářské. K větším jeho pracím náleží *Kurs leśnictwa*, vykládaný na ústavě jmenovaném. Přispíval též do pol. *Encyklopedie powszechne*; † ve Varšavě 1862.

Pohlig v. Poláky.

Pohlin Marek, též *Pochlin* aneb *Marcus*, nejúrodnější a zároveň nejnesprávnější ze spisovatelů slovinských předešlé doby, nar. v Lublani 13. dub. 1735, † v Mariabrunnu u Vídně 5. ún. 1801. Studoval u jesuitů v Lublani, vstoupil 1755 do řádu augustiánů v Mariabrunně, odbyl pak theologii ve Vídni, načež až do 1775 byl kazatelem v Lublani; odtud povolán za magistra studujících kleriků téhož řádu do Vídně, 1781 zvolen za převora konventu augustiánského v Lublani, 1784 stal se provinciálním sekretářem, 1791 subpriorem ve Vídni a posléze 1794 magistrem noviců v klášteře Mariabrunnském. Byl zároveň členem učené společnosti operosorum (v. Jihoslované str. 313, *a*) v Lublani a co taký měl jméno Novus. Již tyto mnohé úřady P-ovy dokazují, že to nebyl muž zcela obyčejný, a nad všední obyčejnost vynikl také na poli literatury slovinské, ačkoli ne ve smyslu chvalném. Byl nehrubě vzdělaný a v ničem důkladný, při tom však osobivý a více než se sluší ctižádostivý; o pracích svých vrstevníků, jichž právem báti se musel, že slávu jeho svými zásluhami zatemní, schválně nic věděti nechtíval, aneb z nedbalosti nic o nich nevěděl. Z nedostatku hlubšího vzdělání a souvisící s ním krasochuti, z nedostatku důkladnějších známostí gramatických, a z nezřízené vášně, aby se stal reformátorem v literatuře slovinské, a slovo jeho diktátorské aby v oboru jejím rozhodovalo, povstaly ty neblahé přechmaty, kterýmiž téměř každý spísek jeho se vyznamenává. A přece zjednaly si mnohé bezdůvodné a zbytečné novoty jeho četné přívržence, až konečně Bart. Kopitar v úvodu své slovinské mluvnice (1808, ve Vídni) svým přísným měřítkem a bezohledným úsudkem na všecky časy neškodným je učinil. Tu však zásluhu P-ovi upříti nelze, že četnými spisy jeho čtenářstvo v práci se udržovalo a počet jeho se rozmnožoval, jakož i jinou zásluhu, ovšem jen indirektní, že novotářstvím svým jiné nutil, aby o mluvnici a jazyku i o novotách jeho přemýšleli; což nemálo přispělo k tomu, že od dob jeho počínaje až k časům našim skoro každý spisovatel slovinský také v gramatikářství se pokoušel. Spisy P-ovy jsou mluvnické: *Abecedika* (v Lublani 1765), zároveň první spis jeho i co do času. *Kraynska grammatika, das ist die crainerische Grammatik oder die Kunst etc.* (v Lublani 1768, 2. „opravené“ vydání t. 1783), kde mluvnice Bohoričova a Hippolytova (z r. 1584 a 1715) úplně mlčením jsou pominuty a spisovatel za prvního gramatikáře slovinského se vydává; vypadáť mluvnice ta ovšem jako první nepodařený pokus, v němž vedle povrchních známostí slovinštiny o známosti některého příbuzného jazyka slovanského aneb o jakéms pořádku formálním ani stopy není; a přece dočkala se tato mluvnice druhého vydání, ač r. 1779 J. Popovič ve spisku *Crisis über die Crain. Gramm. des P. Marcus* ji odsoudil, a byla by snad na dále zůstala, kdyby Kopitar (l. c. str. 127—146) jí byl neodsoudil. *Tu malu besediše treh jezikov, das ist, das kleine Woerterbuch in drei Sprachen* (t. 1782, slovinsky, něm. a lat.) vedle všeobecné nesprávnosti i mnoho smyšlených slov obsahuje a přetrženo jest prvním dílem; místo druhého dílu vydal P. *Glossarium slavicum in supplementum ad primam partem dictionarii carnioli cum nomenclatura lat. germ. suec. dan. hung. etc.* (ve Vídni 1792), kterýž slovník, když na odbyt nešel, jinou obálku s nápisem *Dictionarium slavicum carniolicum* dostal, a významy slov jen zřídka, obyčejně jen nesmyslné etymologie obsahuje. Jiné *Dictionarium magnum latino-germanico-carniolicum* musel již při písmeně *C* ukončiti a v rukopise zanechati, poněvadž by byl na ně nakladatele nenalezl. *Te odperte ali odklenene dure, seu Janua linguae carniolicae* (rkp. z r. 1768) a *Interpretatio carniolica auctorum graecorum pro exercitatione scholae graecae* (též rkp.) měly posloužiti praktickému cvičení v jaz. slovinském a řeckém. *Adjumentum poeseos carniolicae tamquam appendix ad grammaticam* (ve Vídni 1798) jest rýmový slovník, v němž patrno, že P. ani rozdílu mezi mužskými a ženskými rýmy neznal. *Skupspravlanje krainskeh pisanic od lepeh umetnost* (1 sv. v Lublani 1780) a *Pisanice od lep. um* (téhož díla 2. sv., t. 1781) jest sbírka básní, důležitá tím, že obsahuje první známé pokusy slovinského básnictví nové doby; poetické ceny ovšem nemají, anť ani současní básníci německo-rakouští, zejména vídenští, kteří básníkům slovinským vzorem byli, v té době něčím kloudným vykázati se nemohou. Obsahují pak tyto sbírky kratší básně lyrické, epigramatické a příležitostné od Nagliče, Migeliče, Vodnika a j. *Krainska kroneka kratkega popisuvanja* (rkp.) a *Kmetam sa potrebo inu pomoč a ali uka polne vesele i žalostne pergodbe te vasi Mildheinu* (ve Vídni 1789), překlad z Beckera, byly určeny pro čtení obecnému lidu. *Bukvice sa rajtengo* (v Lubl. 1781) dokazují, že se P. také v počtářství pokoušel. Ostatní spisy jeho jsou obsahu náboženského, totiž: *Sv. pisma St. Test. perve Moysesove bukve* (rkp.) kterýž překlad censura vídeňská schválila ale nikoli lublaňská; *Psalmov Davidoveh bukve* (rkp.); *Sveti postni evangeliumi* (v Lubl. 1773); *Te male katechismus Petra Kanisiusa* (ve Vídni 1768); *Petnajst pergajnajočih premislekov, sakaj se more katolška vira usem sedarem viram naprejuleči* (z něm., rkp.); *J. N. Tschupika predige na nedele čes celu lejtu* (ve Vídni 1785); *Kratku popisuvanje tega živlenja sv. Floriana, sv. Donata, sv. Janera inu sv. Pavla* (v Lublani 1769); *Marianske Kempensar* (asket. z lat., t. 1769); *Dijanje lepeh čednost* (t. 1771); *Mathia Schoenberga Opravk tega človeka* (t. 1781); *Sv. Auguština Enchiridion* (rkp. z roku 1781); *Molituvne bukuvce* (t. 1767, osmé vydání 1757); *Limbar med ternjam* (z lat. ve Vídni, 1768); *Sveta misl za mertve moliti* (v Lublani 1769). Konečně uvesti zde musíme též jeho *Bibliotheca Carnioliae, in qua reperiu tur scriptores, qui vel ipsi vel eorum opera in Carniolia primam lucem conspexerant vel alias in vel de Carniolia scripserunt, ordine alphabetico* (seps. ok. 1792, vyd. ve Vídni 1802—1806, 14 sv.), dílo nekritické a kuchyňskou latinou psané, ale přece nějakou vzácnou zprávu obsahující. V. Šafařík *Geschichte der südslavischen Literatur, I.* *Gb.*

Pohnaný z Pohnaně, nazývala se staročeská rodina vládycká, jenž užívala v erbu lilie modré v štítu bílém a psala se dle bývalé tvrze Pohnání v Bechyňsku blíž Vožice ležící. V XV. stol. drželi však členové rodiny té již také jiná zboží v Čechách, tak se připomínají v druhé polovici té-

hož století Chval z P. na Protivíně, a Čeněk z P., kterýž r. 1494 měl rozepři o statek ve Vrchlabí se sestrou svou Barborou; r. 1534 Ctibor z P., roku 1580 Václav a Petr bratří P. z P. v Černovicích, kteří r. 1593 přijali Pavla Ledeckého k erbu a tituli svému, r. 1605 Pavel P. z P., jenž koupil Šebestenice od Ad. Studeneckého, a r. 1618 Syrakovice od V. Chotuchovského. — V druhé polovici stol. XVII. nečiní se však o rytířích z Pohnaně již více zmínky nijaké ani v deskách ani v registřích stavovských, pročež se podobá, že tehdáž byli již vymřeli nebo ze země se vystěhovali. *Ra.*

Pohnati v. Půhon.

Pohnutka zove se ona představa neb skupenina představ, jež člověka k činu nějakému přivádí. Jednání lidské předcházejí t. představy uzavírající v sobě pohled na budoucí čin, co je sám v sobě, jaké následky příjemné a nepříjemné, důstojné neb nedůstojné po sobě míti bude a p. Onyť působí to, co pak úmyslem jmenujeme. Majíť **p**-ky co do vůle (svobodné) značné působení, ba nenedostávalo se mudrcův tvrdících, že právě pro **p**-ky vůle lidská nemůže býti svobodna, any prý co vnitřní příčiny čin neb skutek lidský co účinek v zápětí svém mají. Bylo-li by to pravdou, musilo by to působiti i na pohled o záslužnosti, mravnosti i o trestuhodnosti přičinění nějakého; než vyvráceno nebezpečenství to pro uspořádanost společenského živobytí tím, že člověku dána moc, působiti na představy čili **p**-ky své opět představami. Působení **p**-tek viděti i při přesvědčování někoho, neboť přemluvili-li jsme někoho, přemluvili jsme ho zjevením mu **p**-tek k činu svému. Uměle uspořádanou řadu **p**-tek slovy zjevenou jmenujeme řeč a sloh její sloh řečnický. *Hš.*

Pohodí, osm dní po hodech božích a jiných velkých svátcích, k. p. tří králů, vstoupení Páně, sv. Václava a p., na které se mše a chor s větší slavností, obyčejně pak o svátku, jehož se týče, odbývají, jakoby osm dní svátek trval. V. Oktav.

Pohodlí, stav takový, ve kterém nám všecky potřeby naše jsou na snadě; též pohodlnost, kteréž slovo však ve smyslu subjektivním značí vlastnost člověka, který se vyhýbá všemu namáhání v životě.

Pohonči v. Půhon.

Pohořelá (*Pohorela*), ves v Uhrách, v stolici Gemerské s 2093 obyv. (1857) slov.; jest tu železárna, v níž se zhotovují nejvíce šíny na dráhy železné.

Pohořelec v. Praha.

Pohořelice, něm. *Pohrlitz*, ms moravský v okr. Židlichovickém (kraj Brn.), s 1900 nejvíce slov. obyv. (650 Židů), má starý, již s počátku XIII. stol. připomínaný kostel, jenž mnoho z původního slohu pozdějšími opravami (zvláště r. 1668) pozbyl. — **P.** jsou stará osada, jakž již druhé jich jméno „Staré město“ naznačuje, a jsou bezpochyby mnohem starší r. 1222, kterého se poprvé v listinách vyskytuje. R. 1278, kdež **P.** vdově po Přemyslu II. náležely, jmenují se městem, kteréž od vojsk cís. Rudolfa strašně spustošeno jest, tak že císař sám obyvatelům veliké výsady propůjčil, aby prý „město do konce opuštěno nebylo.“ R. 1414 loupežnickými rytíři přepadeno a drancováno; r. 1421 zastavil je Sigmund vedle jiných měst Albrechtovi Rakouskému; r. 1425 zmocnili se **P**-c tehdáž velmi opevněných Husité, ale vypuzeni odtud 1426, načež r. 1443 zdi městské vyvráceny byly. Od toho času město klesalo; když ale v XVI. stol. moravští bratří a novokřtěnci zde se usadili a bitva Bělohorská nešťastně pro nekatolíky vypadla, byly **P.** 1620 od vojsk císařských úplně spustošeny. K tomu přišly velké požáry 1667, 1757, 1832 a 1834, čímž kleslo město jindy mocné na městys nepatrný.

Pohořelý Josef Mírumil narodil se 8. bř. 1808 na Horách Kutných (odtud slul také *Kutenský*), kdež po vystoupení z hlavní školy normální po 2 roky praktikoval dílem u úřadu berního, dílem u hospodářství městského, pak ale zneliběv sobě té dráhy nastoupil r. 1822 gymnasiální studia v Hradci Králové. Studia filosofická odbyl v Praze a v Litomyšli. R. 1832 nastoupil bohoslovní studium v Hradci. Téhož ještě roku přijav fundaci k studiím theologie pro semeniště Tarnovské, odebral se na universitu Pražskou. R. 1834 však poděkovav se za tuto fundaci, vstoupil do bohoslovního ústavu v Litoměřicích. Po svém vysvěcení na kněžství přišel za kaplana do Brozan. R. 1838 přeložen na kaplanství do Turnova, později stal se duchovním správcem ve Mlazově, diécesi Budějovické, konečně farářem v Nové Vsi u Kolína. **P.** jest pilný spisovatel a překladatel zvlášť knih k nábožnosti a mravnosti vedoucích. Vydal *Kancional* čili sbírku církevních i domácích písní přes celý rok, téměř v každé osadě užívaných (v Praze 1842, 1849); *Berla bezpečná na cestu do šťastné věčnosti. Modlitební i poučná kniha* (dle Merkova 15. vyd. přel. v Jindř. Hr. 1856.); *Bůh jediná touha má*, modlitební knížka (v Praze 1855, 1857), a více jiných modlitebních knih; *Popsání života a skutků svatých a světic božích* (dle Sinzla, v Praze 1844); *Život Pána našeho a Spasitele světa Ježíše Krista a Panny Marie blahoslav. matky jeho* (v Hr. Král. 1844). Další spisy jsou: *Jaronka* (v Litomyšli 1830); *Jarbor a Miroslava* (v Hr. Král. 1831); mimo to vydal více překladů z rozličných spisovatelů německých, jako Kr. Schmida: *Ferdinand, Husarek, Jeskyně* a j.

Pohoří nazývá se onen tvar vysočiny, jenž sestává z řad a skupení hor, které dosahujíce značné výše jinak také pásma hor a souhoří se nazývají. Tvoří-li tato pásma a skupení souvislostí svých částí, stejností skladby a hornin, z nichž sestávají, celek pro sebe, sluje to horstvo, soustava hor. Dle tvaru rozeznáváme slehlé hory čili horospousty, které tvoří dílem souvrší, údolími pokryté, dílem vysočiny, na kterých jednotlivé vrchy, souvrší neb horská pásma vystupují, a horská pásma, sestávající buď jen z jediné řady neb z více řad hor, které více méně rovnoběžné a podélnými údolími odděleny jsou. Místo, kde se víc pásem horských spojuje, nazývá se horský uzel. Pásma hor od hlavního horstva stranou vybíhající nazývají se větve, haluze hor. Všecky haluze dohromady činí rozvětvení hor. Dle objemu a postavení **p.** jsou **p.** hlavní a vedlejší, ona stojí se základní hmotou ve spojení nepřetrženém, tato jsou od ní odloučena nížinami neb i mořem, stojíce co ostrovy o samotě. **P.** rozhranné nazývá se ono, které se rozkládá po vysočině, tuto ve více částí dělí a rozhraní mezi dvěma vodami tvoří. **P.** pokrajné obrubují vysočiny. Dle výšky rozeznáváme pahory, pahorky, dosahující výše 2000 stop, brda do 4000 stop, hory od 4—6000′, od 6—10000′ alpy čili hole, přes 10.000′ vysokány. Horský hřbet neb hřeben nazývá se čára spojující jednotlivé vrcholy pásma horského. Nejhlubší místa a nejnižší rozsedliny, vedoucí přes hřbet horský, slují prosmyky.

Pohoří (*Pohoř*, *Pogorz*), ves a statek v rak. Slezsku (okr. Skočovsk., kníž. Těšínsk.), ½ m. jihových. od Skočova, se zámkem. Ke konci XVI. stol. držel statek tento Kašpar Pelhřím z Třenkovic, sudí zemský knížectví Těšínského. Během XVII. stol. dostal se Frokšteinům z Načesla-

vic, z nichž se co držitelové tohoto zboží ok. 1660 Jiří ml., ok. 1700 Karel Ferdinand a ok. 1730 Karel Leopold připomínají. Okolo 1750 držel ten statek Adam Adolf sv. Ř. ř. svob. pán z Bucco, c. kr. generál jezdectva a gouverneur v Sedmihradsku, po němž připadl dětem. Od těchto přešlo to zboží prodejem 1781 na Traugotta Jaroslava Radockého z Radoče, a konečně během nynějšího století na rytíře z Mertens. Nyní drží jej p. Zuzana z Mertens. *Svb.*

Pohoršení se dává projevením špatného činu ve společnosti. Každá společnost rozeznává t. jednání vnější vhodné a nehodné, zakazujíc a trestajíc činy nehodné, a to tím více, jest-li že spáchány jsou u veřejnosti, poněvadž pak jsou netoliko hanbou jednotlivce, než i veřejnou hanbou celé společnosti, kdežto jimi společnost prozrazuje slabost svou v zadržení svých spoluúdů, aby aspoň zevně zachovali slušnost a počestnost. Podle mravů a obyčejů jiných a jiných v každé společnosti není to, co plodí p. v jedné společnosti, již p-m v druhé společnosti, leč by byl skutek u všech a vzájemně za nepočestný uznán. V zemích ku př. k víře mahomedánské se přiznávajících je veřejné pití vína p-m, kdežto u nás přípitky veřejné právě k slávě vznešených osob sloužívají. Hanebný skutek ale, ku př. úkladná vražda, násilný podvod a p. jsou p-m všude, kdekoli vůbec mravnost a právnost panují. *Hš.*

Pohostinství v. Hostinnost.

Pohovka, nábytek pokojový sloužící k odpočinutí tělu, odpočivadlo; jest to buď lenoška vycpaná, anebo dlouhé, též vycpané nebo na perách spočívající sedadlo, na něž možná leže celé tělo natáhnouti a sobě pohověti.

Pohřeb, pochování mrtvého do země, obzvláště pak všecky obřady při tom obyčejné, jakož i celý průvod jdoucí s mrtvolou od místa, z něhož vynešena, až na pohřebiště, t. hřbitov neb kryptu. Právo p-řbu vykonává obyčejně církev pod dohledem státu, začež béře jistý určitý plat, tak zvanou štolu (v. t.). V církvi katolické obyčejné jsou tyto obřady. Zvonů hlas zvěstuje úmrtí bratra osadě věřící, a svolává ji k společné nebožtíka poctě o p-bu jeho. Od IV. stol. bývalo mrtvé tělo věřícího v kostele pohřbíváno, aby odtamtud se vedlo k odpočinutí, odkud se vedlo do trudu života. Žalmy a modlitby dějí se u rakve doma, v chrámě a na hřbitově i na cestě; oběť mše se koná za zesnulého; kněz i lid horoucí nesou svíce na znamení víry své v nehynoucí život (světlo věčné); vodou se kropí mrtvý při prosbě, by ho Bůh očistil ode všech hříchů, kadidlem nakuřuje se rakev i hrob k naznačení, že přímluvy vroucí vstupují přímo k trůnu soudce spravedlivého a p. v. A když každý hrst hlíny na rakev byl hodil, aby si připomenul, že i jeho tělo v prach se obrátí, s přáním, by odpočinutí lehké dal zesnulému bratru Bůh, vrací se k domovu. — Od času papeže Leona Vel. tlačí se na plnění výroku jeho, že nemá se obcovati s mrtvým, který za života neobcoval s církví. Pročež přísnější představení církevní odepírají pochování za obřadů posvátných nevěřícím, odpadlíkům, dětem beze křtu zesnulým, vyobcovaným z církve, též i věřícím, kteří k stolu Páně nechodili; taktéž nedovolují počestného p-bu těm, kdo k hanbě církve žili a mluvili, v hříchu (jako tupice víru svou) skonali, ku př. tupitelům ustanovení církevních, odpravencům, samovrahům, v souboji padlým a p. t. *(Rit. roman.)*

Pohrlitz v. Pohořelice.

Pohrobec, dítě na sirobu po otci narozené, posthumus.

Pohrudnice (*pleura*) jest blána syrovatná, potahující jednak stěny koše hrudního jednak obě křídla plic. Tvoří dva úplně od sebe oddělené uzavřené vaky (*saccus pleurae dexter et sinister*) a rozprostírá se takto: Po obou stranách obalivši kořen plic (v. t.) přiléhá p. těsně k plícím, jejichž zevnější povlak činí, spouštíc se i do všech ryh křídla plicní rozrývajících; díl tento p. nazývá se poplicnice (*pleura pulmonalis*). Nazad odchlípí se p. od kořene plicního blíže páteře na pravo i na levo, potahuje pak žebra i jich chrupavky a svaly mezižeberní, jakož i bránici na dně koše hrudního, a přijdouc vpředu ku kosti hrudní odchlípí se od této a přiléhajíc po obou stranách k osrdníku spěchá přímo nazad ku kořenu plic, odkud byla vyšla. Mezi oběma vaky jest mezibrudí (*mediastinum*, v. t.). Každý vak s křídlem plicním v něj vsouvnutým jest tudíž vlastně vak podvojný, jehož obě stěny vespolek se dotýkají. Jest to, jakoby na prázdný uzavřený měchýř položen byl jakýsi předmět — při p-i křídlo plicní — a svrchní list měchýře obemknul by pak položené naň těleso. Patrnoť, že předmět ten úplně pak obalen bude měchýřem, aniž by do dutiny jeho vnikl. *Mr.*

Pohrůžky jsou slova a skutky, jimiž se projevuje hrození, tudíž připomínání zlých následků tomu, kdo něco před se vezme neb opomine. P., rušíce svobodu jednání, jakmile dosáhnou většího stupně nebezpečnosti neb důležitosti, stávají se předmětem trestu. Dle rak. zák. trest. vyhrožování zlým nakládáním vůbec, není-li činem, na nějž těžší trest položen, pokládá se za přestupek proti bezpečnosti cti (§. 496). Nebezpečné vyhrožování pak samo již tresce se co zločin veřejného násilí, jest-li že stalo se naproti shromážděním, od vlády k vyjednávání záležitostí veřejných svolaným (§. 76.), proti korporacím zákonně uznaným, aneb proti shromážděním, ježto se odbývají pod dohlídkou aneb za spolupůsobení veřejného úřadu (§. 78.); proti osobám úředním u vykonávání jich úřadu, služby neb nařízení vrchnostenského, chce-li zločinec nebezpečnou svou p-kou vykonání toto zmařiti (§. 81.), aneb stalo-li se způsobem důvodné obávání vzbuzujícím za tím účelem, aby se na někom vynutilo nějaké konání, dopuštění aneb opominutí, aneb aby osoba jednotlivá, obec neb okres uvedeny byly v strach a nepokoj (§. 69. a 100.); tak tresce se i p-ka násilná co zločin loupeže, užil-li jí kdo, aby zmocnil se cizí věci movité. V jiných případnostech nebezpečné hrození, působíc co okolnost přitěžující, zvyšuje trestuhodnost činu; tak krádež bez ohledu na cenu věci ukradené stává se zločinem, užil li zloděj nebezpečné p-ky, aby se v držení věci ukradené zachoval. *Čný.*

Pohvizdov (*Pogwisdau*), ves a statek v rak. Slezsku (okr. a kníž. Těšínsk.), míli sev. od Těšína, s kostelem, lokálií a t. d. Statek tento vzdal kníže Přemek 1454 Janovi a Petrovi bratřím z Šumbarku, kteří jej až dotud v zápise měli. Z pozdějších držitelů znám toliko Adolf Rusecký z Ejvaně, kterýž tam vládl začátkem XVIII. století. Po něm seděli tam Marklovští z Žebrače, jmenovitě ok. 1750 Jiří Fridrich a po r. 1761 Karel Bohumil († ok. 1774). Od dědiců tohoto posléze jmenovaného koupil ten statek Karel Spens z Bodenu (od r. 1781 svobodný pán), jehož syn Emanuel jej 1797 prodal komoře knížecí, kteráž zboží toto podnes drží. *Svb.*

Pohyb nazýváme změnu místa každého tělesa. Rozeznáváme p. pravý, jejž nějaké těleso v skutku vykonává, od p-u zdánlivého, jejž pozorovatel tělesu nějakému připisuje, poněvadž se mu zdá, že se pohybuje, ač toto pevně stojí. Takový zdánlivý

p. jest každodenní otáčení se slunce a hvězd kolem země. Dle směru jest **p.** buď přímočárný neb křivočárný. Pohybuje-li se těleso nějaké kolem své osy, ale na témž místě, slove pohybování to rotace, **p.** středoběžný, a jest to **p.** křivočárný, co se jednotlivých částí tělesa toho týče. Při **p**-u především dbáti jest o to, proč se těleso pohybuje, co se pohybuje a jak se **p.** děje. Příčiny **p**-u jsou síly. **P.** děje se buď silou okamžitou (strk, ráz), buď silou stálou (pád), buď rovnoměrně, kdež těleso v stejných dobách stejné části dráhy probíhá, buď nerovnoměrně, kdež se rychlost a tím i části dráh v stejných dobách proběhnuté mění, v posledním pádu může se **p.** buď zrychlovat buď zpozďovat, a to opět spůsobem rovnoměrným neb nerovnoměrným. Poměr **p**-u ku prostoru jest jeho směr, poměr k času jest rychlost. Nauka o **p**-u slove dynamika, kteráž jest hlavní částí mechaniky. **P.** samovolný jest hlavní známkou, kterou se živočich od rostliny rozeznává. V těle živočišném dějí se některé **p**-y s vědomím a z vůle živočicha, jiné dějí se mimovolně bez vědomí živočicha (trávení, oběh krve). **P**-y jsou hlavní podmínkou zachování zdraví; **p**-y v jistý pořádek uvedené a soustavně podle jistých pravidel pěstované slují tělocvik a slouží především k nabytí větší síly a obratnosti.

Pohybohled v. Kinesiskop.

Pochlebenství je nemrav a náchylnost, marným chválením čili nepodstatnou chloubou cizí slabosti k vlastnímu prospěchu zneužívati. Pochlebník snižuje sebe i pochváleného, jelikož pochlebník není ničím jiným než podvodníkem, a pochváleného za pouhý prostředek svého prospěchu zneužívá. Zjevujeť se **p.** dvojím spůsobem: slovy a činy; slovy, když chvalořečí zásluhy někomu připisujeme, jichž buď veskrz nemá buď jen na nízském stupni jich se těší; činy pak, když přeuctivým chováním se k někomu jej nadsazujeme. Někdy jeví se však **p.** již mlčením a trpením, když by třeba bylo hanebnému řádění něhoho buď mluvou, buď rozhodným činem přítrž učiniti, neboť i záporným spůsobem jevívá se někdy podlost lidská. Snaha však, co možná nejpříjemnějším se státi lidem tím, že dobré vlastnosti jich i zjevně uznáváme, není sama v sobě, nekryje-li se t. ním zlý úmysl, nižádné **p.** *Hš.*

Pochlin v. Pohlin.

Pochod **1)** pravidelné pohybování-se zástupu vojenského buď při cvičení, na bitevním poli aneb delší ku přestěhování se z jedné posádky do druhé. Hlavní roztřídění delších **p**-ů je na **p**-y pokojné, předsevzaté v čas míru, a **p**-y válečné v čas vojny blíž válčiště. U prvních je hlavní věc pohodlí vojáků, tudíž: kratší étapy pro snažší ubytování menší oddělení (prápory), nejlepší silnice. U druhých je hlavní věc dosažení válečného (strategického aneb taktického) úkolu, tudíž bespečnost a hotovost pro boj, síla přiměřená, soustředěná třebas celá armáda, přímé třeba špatnější cesty, delší étapy, avantgarda, arrièregarda, poboční stráže atd. **P.** může býti ku předu — postup, do zadu — ústup, flankovní (do boku), — přestup. **P.** alignementový je taký, — kde křídla všech jednotlivých oddělení přísně v rovné čáře postupují; patrno že taký **p.** toliko možný na cvičišti rovném a prázdném. — **2) P.**, tolik co étape (v. t.). *Msý.*

Pochodně, svíce tlustá s velikým knotem, hořící mocným plamenem. **P.** se dělají buď ze smolného dřeva, nebo z vosku anebo ze smůly. Druhdy jich vůbec užíváno bylo ku posvícení někomu na cestu v noční době, nyní slouží hlavně k oslavení pohřbů, neseny jsouce v menším neb větším počtu okolo rakve. Zvláštní průvody s **p**-mi dějí se ku poctě osobám vznešeným neb jinak vynikajícím, stavíce se u jich obydlí, kde obyčejně slavnost zpěvem neb jiným projevem úcty se končí. U starých Řeků a Římanů měly **p.** také výraz symbolický (na př. o sňatku předcházel nevěstu do domu ženichova vstupující mládenec s **p**-ní v rukou), a byly atributem některých bohů.

Pochop, který chytá, služebník rychtářský, šerha, škariant, holomek, pacholek městský, biřic.

Pochop (*Circus*), rod dravců z čeledi sokolů, mají malý zobák s tuhým zubem, velkou hlavu, kolem očí pernatý věnec, tělo štíhlé nohy dlouhé, tenké, s mírně dlouhými nohavicemi. Hnízdo nedělají na stromech a skalách jako jiní sokolové, nýbrž na zemi, v obilí a rákosí; na lov lítají v soumrak. Sem patří **p.** rudý (*Circus rufus*) a pilich (*Circus pygargus*). **P.** rudý má okrohlý ocas skoro zcela křídly pokrytý, nohy a ozobí zelenavě žluté, péři rudé se světlejším krajem; bývá 21—23" dlouhý, s roztaženými křídly ale 4½' široký. Žije v celé Evropě a stěhuje se. Chytá myši kolem vod.

Pochroma (něm. *Klauenseuche*), chromost, kulhavka, neduh kopytní u přežívavého dobytka, záleží v objítření měkkých částek nožních, kteréž kopyto kryje, a počítá se mezi nákazy.

Pochva, pošva, pouzdro kožené, dřevěné aneb železné pro čepel sečné a bodné zbraně (šavle, kordu, bodáku, dýky), když se jich právě neužívá. Nosí se pověšena k pasu aneb zastrčena v přepásku. — **P.** slove též nářadí na koně. *Msý.*

Pochvist, vlastně Pohvizd, u polských spisovatelů *Pogwisd*, omylně také Pogwid, byl prý bůh burácejícího, hvízdavého větru, jejž ctili Rusové a Poláci; tak alespoň za to mají Długosz, Středowský, Tkaný a jiní, dodávajíce, že prý Čechové a Moravané téhož boha nazývali Nehodou (srv. Pogoda). Že by však slovo **P.** bylo kdy co jiného znamenalo, než pouhé hvízdání větru, nedá se ničím dokázati. *aEn.*

Pochvistik v. Nikl.

Pochybnost zjevuje se vždy, když důvodové a protidůvodové nějakého tvrzení neb činu na roveň se byli postavili. V pravdě sice není nikdy takového postavení, poněvadž vždy buď důvody buď protidůvody převládají, než zdá se člověku někdy, že tomu tak je. Nejlepší prostředek proti **p**-ti je tudíž rozvaha chladná a důkladná důvodů a protidůvodů, aby na jevo vystoupilo, kde je pravá převaha jedněch. S pochybností potkáváme se všickni nejednou v živobytí svém, než netřeba **p.** dáti vrůstati až v pochybenství t. j. v náhled, že nikdy nelze se dobrati čiré a úplné pravdy, že vše, čiň co čiň, se zakládá na větší neb menší **p**-i t. j. že veškerá víra a veškeré přesvědčení je jen marné a zdánlivé. V. Skepticismus. *Hš.*

Poias, syn Thaumakův, jeden z plavcův Argonských, manžel Methonin, otec Filoktetův. Ku prosbám Heraklea zapálil prý hranici, na níž tento ležel, za kteroužto službu od něho obdržel šípy, jež pak po něm syn Filoktetes zdědil. *Rs.*

Poikile (totiž stoa, sloupová síň, z řec. *ποικίλος*, pestrý), nazývali Řekové na sloupích spočívající a malbami ozdobenou síň, kterou vedla obyčejně tabulováním krytá chodba, kdež malby se nacházely. Takovéto síně náležely k největším ozdobám měst řeckých. Obzvláště proslulá byla stoa **p.** v Athénách na západ od Akropoli, ozdobená u vchodu sochou Solonovou, uvnitř pak podobiznami věhlasných Řekův, jako Heraklesa, Thesea, Sofoklesa a j., jakož i malbami znamenitých událostí, jako: *Dobytí a zničení Troje; Bitvy Amazonek; Bitvy v Marathonu* atd. Nade všecky tu však vy-

nikaly malby Polygnotovy (v. t.). V této síni č. stoe učil též řecký filosof Zeno, kterýž odtud jmenuje se stoikem a jeho škola stoickou. *Mü.*

Poil [poal], franc. srst, vlas sukna.

Poilly [poalý], jméno několika znamenitých ryjců francouzských: **1)** François de P., narozen v Abbeville r. 1622, † v Paříži r. 1693. První návod v kreslení obdržel od svého otce zlatníka, načež k dalšímu vzdělání svému odebral se do Paříže k ryjci P. Duretovi (v. t.) a odtud do Říma. Navrátiv se r. 1656 do Paříže stal se tu r. 1664 skutečným ryjcem královským. Jeho způsob rytí záleží ve dvojím kladení čar téměř rovnoúhelně se křížujících, kterýmžto jednoduchým prostředkem, drže se přísně formy, dosáhl znamenitých výsledků, aniž by mu bylo třeba bývalo, bažiti po zvláštních účincích světla a hravém mihání jeho. Z velikého počtu jeho rytin (čítá se jich ke 400) náležejí k nejvýtečnějším: *Sv. Karel Bor., udílející morovou ranou nakaženým svátost oltářní; Sv. rodina* dle Rafaela; *Narození Páně* dle Guida Reniho; *Zasnoubení sv. Kateřiny* dle Mignarda; podobizny Ludvíka XIV. dle téhož. Byl též výborný kreslitel. — **2)** Jeho bratr Nicolas P., narozen v Abbeville r. 1626, † v Paříži r. 1696, měl syna Jana Bapt. (narozen v Paříži r. 1669), kterýž jej v umění překonal. Tento, vzdělávav se dále v Římě, byl po svém návratu zvolen za úda akademie. Hlavní jeho dílo jest galerie St. Cloudská dle Mignarda (v. t.). Zemřel v Paříži r. 1728. *Mü.*

Poimon František, spisov. český, nar. 29. led. 1817 v Polně v Čechách, v kterémž městě na hlavní škole svého prvního vzdělání nabyl. Že v domě rodičů jeho české knihy zvláště za dlouhých večerů v zimě pilně se čítávaly, byla v něm hned v útlém věku láska k české literatuře probuzena. Gymnasiální studie odbyl v Jihlavě, filosof. pak a bohoslovecká v Brně, kdež i roku 1841 na kněžství byl posvěcen. Po vysvěcení vypomáhal po dva měsíce v duchovní správě v zámku Žďáře, potom ustanoven za kooperatora na lokálii v Německém, někdejším panství Novoměstském blíž Jimramova, a na to povolán za kooperatora do Brna k faře svatotomské. Hned po příchodu do Brna uvázal se v redakci církevního časopisu: *Hlas jednoty katolické,* jejž redigoval 1850—1859. Prsním neduhem sklíčen byl k své prosbě přesazen za lokalního do Maršůvek, poutního to místa u Znojma, kdež 1859—1863 pobyv za katechetu a ředitele hlavní školy ve Slavkově blíž Brna povolán jest. Sps. nebo přeložil: *O životě, zázracích a ostatcích sv. Liguriáše, mučenika a poustevníka* (v Praze 1843, 2. vyd. v Brně 1863); *Pohovoření proti zachtění novotářské, Rongem ulátané víry* (dle Albana Stolze, v Brně 1849); volně přeložil a vydával (1845—64) *Kalendář pro čas a věčnost* od Albana Stolze; Františka Bihlera *prostonárodní kázání na všecky neděle a svátky církevního roku* (přel. 3 d. v Brně 1849—1851); *Přehled církevního dějepisu a rozdílu v náboženství nekatolickém a římsko-katolickém* (v Olomouci 1857); *Příležitostná kázání na všemožné připadnosti, použitím církevních otců a jiných proslulých kazatelů* (3 d. v Brně a Olomouci 1854—62); *Úplný kancionał katolický* (v Olomouci 1856); *Duchovní pomněnky, modlitební knížka* (v Opavě 1865); A. Schanzenbacha *Obšírný život a utrpení Vykupitele našeho Ježíše Krista a panenské matky Boží* (v Opavě 1865) a mn. j. hl. náboženských spisův. K zakládání školních bibliotek v Brně, v Polné, v Maršůvkách, Slavkově a jiných na Moravě, jakož i v rozličných nemocnicech mnohými knihami přispěl; mimo to jest členem rozl. spolkův a dědictví.

Poinsinet [poènziné] Antoine Alexandre Henri, dramatický spisov. franc., nar. ve Fontainebleau 17. list. 1735, † v Cardoue 7. čna 1769. Sepsav již v 18. roce parodii *Titon et l' Aurore* (1753) setrval až do své smrti plodným spisovatelem, ač kritika mu často vytýkala, že ne on sám jest mnohých kusů původcem, jmenovitě těch, které s prospěchem na jevišti se potkaly; nejdéle udržel se na repertoiru divadla Théâtre-Française jeho *Le Cercle, ou la Soirée à la mode* (1771). Procestovav r. 1760 Itálii odebral se 1769 s tlupou franc. a ital. herců a zpěváků do Španěl, kde však při koupání v Guadalquiviru se utopil. Jeho operní texty, vynikající zvláště zpěvnými verši, nalézaly dobré skladatele. V životě společenském stal se však pověstným svou domýšlivostí a lehkověrností, tak že zvláštní společnost se utvořila, která s ním rozličné mystifikace prováděla.

Poinsinet de Sivry [poènziné] Louis, franc. spisov., nar. ve Versaillesu 20. ún. 1733, † v Paříži 11. bř. 1804. Jeho básně milostné *Les Egléides* (1754), dobře přijaty byvše, pohnuly ho že docela spisovatelství se oddal. Jeho veršované parafráse Anakreona, Biona, Moscha, Saphy a jiných básníků řeckých dočkaly se čtverého vydání. *Briséis,* tragédie v 5 jednáních, provozována na divadle 1759, došla znamenitého úspěchu, zvláště pro zdařilé napodobení nejkrásnějších výjevů z *Iliady;* když však druhá jeho tragédie *Ajax* r. 1762 úplně propadla, jal se P. psáti kněhkupcům za peníze, a to o věcech nejrozmanitějších, nejvíce jen s velikým kvapem, tak že další jeho plody v ničem nevynikají. Oddav se při tom ještě přílišnému pití byl přinucen i lepším společnostem se vyhýbati, čímž i u těch v zapomenutí upadl, kdož dříve ho chválili. Z jeho dalších spisů jmenujeme toliko jeho *Traité de la politique privée* (Amsterod. 1768); *Origine des premières sociétés* (t. 1769); *Théâtre et oeuvres diverses* (Pař., 3. vyd. 1773); *Caton d' Utique* (t. 1789), tragédie; *Abrégé d' histoire romaine* (Paříž 1803) ve verších, a j.

Poinsot [poènzó] Louis, franc. geometr, nar. v Paříži 3. led. 1777, † tamtéž 15. pros. 1859. Vystudovav na Pařížské polytechnice stal se profes. mathematiky na lyceu Bonapartově, pak analytické geometrie a později i členem sboru, který měl se raditi o reformách na polytechnice potřebných. Byv již od r. 1806 gener. inspektorem nad universitou zvolen jest 1813 na místě Lagrangeově do akademie věd, r. 1840 jmenován členem vyšší vyučovací rady, r. 1843 přidělen co geometr sboru zeměměřickému, načež zasedav od r. 1846 v komoře pairů jmenován jest r. 1852 senátorem. První práce jeho, kterou pojistil si čestné a trvalé místo mezi učenci, jsou jeho *Éléments de statique* (1803), v kterých ovšem jen v nejprvotnějších částech mechaniky pojednává, avšak tolik nových principů objevuje, že tato věda, od Archimeda vynalezená a od Galileiho zdokonalená, jím k novému opět rozvoji se povznesla. Neméně záslužné jsou ostatní jeho práce, většinou v *Journal de l' École polytechnique* uveřejněné, jakož i rozličné vědecké *Mémoires,* jež v akademii věd předčítány byly. O sobě vydal: *Recherches sur l' analyse des sections angulaires* (Pař. 1825) a *Theorie nouvelle de la rotation des corps* (t. 1834).

Point [poèn], franc. **1)** bod; při hře v karty sázka jednoduchá, oko, štych. — **P.** *d'alignement,* [daliňmān], ve vojenství bod, ku kterémuž se zření má a směřuje; **p.** *de ralliement* [-ralimān], místo k opětnému shromáždění vojska. — **P.** *d'honneur* [donör], věc neb záležitost cti, cit pro čest. — **2)** Nic, na př. při hře na billardu.

Point de Galle, hražené město na Ceyloně na skalnatém jihozáp. cípu ostrova, má asi 5000 obyv., kteří umějí dělati krásné ozdoby ze zlata i stříbra. Zde jest skladiště uhlí, a ve zdejším přístavě stavějí se četné lodi.

Pointe [poent], franc. bodec, špička, ostrota, zvláště ostrota vtipu.

Pointe a Pitre [poentapýtr], v. Guadeloupe.

Pointeur [poentör] franc., při hře ten, kdo proti bankérovi na jednu kartu jistý peníz sází; u dělostřelců, kdo dělo řídí.

Poiret [poaré] **1)** Pierre, franc. filosof, nar. v Metách 15. dub. 1646, zemř. v Rheinsburku 21. kv. 1719. Vstoupiv již v 13. roce do studií humanitních odebral se po jich skončení do Basileje, kdež metafysika a theologie byly jeho oblíbenými vědami. Stav se potom evang. knězem povolán byl 1667 do Heidelberku za vikáře, načež ve více městech porýnských získal si jméno co dobrý kazatel. Přišed 1672 za pastora do Anweileru, ve vévodství Zweibrückenském, seznámil se tam se spisy některých mystiků, načež za nebezpečné své nemoci sám do úplného mysticismu upadl. Byv z poklidu svého odtud válkou 1676 vypuzen utekl se do Hamburku k Ant. Bourignonové (v. t.), jejímž horlivým stal se ctitelem a obdivovatelem. Pobyv potom od roku 1680 v Amsterodamě odešel 1688 do Rheinsburku, kdež žil až do své smrti v ústraní a osaměle, zabývaje se toliko modlitbami a spisováním děl asketických. Ač v obcování byl snášelivým k lidem jiného vyznání, byl přece velikým horlitelem pro náboženství křesťanské, kterého také několikráte proti Spinozovi obratně hájil; neméně obratným jevil se **P.** v rozřešování nejchoulostivějších otázek metafysických a v osvětlování nejtemnějších principů theosofických. Ze 40 spisů jmenujeme toliko *Cogitationes nationales de Deo, anima et malo* (Amsterod. 1677; v 2. vyd. 1715 obsažena jest jeho rozprava proti skrytému atheismu Bayleovu a Spinozovu); *Economie divine* (t. 1687, 7 sv.), v kterémž snaží se dokázati harmonii filosofie s theologií, rozumu s vírou, mravouky přirozené s náboženstvím křesťanským; *Principes solides de la religion et de la vie chrétienne appliqués à l' éducation des enfants* (t. 1690 a 1705), přel. do angl., něm., flámštiny a latiny; *Théologie du coeur* (Kolín nad R. 1696 a 1697); *Fides et ratio adversus principia J. Lockii* (Amsterodam 1708); *Bibliotheca mysticorum selecta* (1708) a j. Z děl jiných mystiků, které byl **P.** vydal, jmenujeme pouze *Oeuvres d' Ant. Bourignon* (Amst. 1679, 19 sv.). — **2)** Jean Louis Marie **P.**, franc. cestovatel a přírodozpytec, narozen v St. Quentínu ok. r. 1755, zemř. v Paříži 7. dub. 1834. Oblíbiv si již v útlém mládí botaniku vydal se as v 30. roce na cesty po jižní Francii a Itálii, načež, aby k dalším cestám prostředky si opatřil, nějaký čas v Marsilii vyučováním se zabýval. Seznámiv se tam s důstojníky franc. vojska v Africe vydal se jejich přispěním do Berberska a navštívil starou Numidii, kdež setkal se s Desfontainesem. Stráviv tam celý rok sestavil si velikou sbírku přírodovědeckou, z které však při návratu jeho v Marsilii veliká část ptáků a hmyzů se mu stratila. Stav se potom prof. přírodopisu na centrální škole depart. Aisneského setrval tam až do obnovení university, načež přišed do Paříže účastnil se tam u vydání mnohých děl vědeckých. Sám pak sepsal a vydal: *Voyage en Barbarie pendant les années 1785 et 1786* (Pař. 1789, 2 sv.), kteráž byla do něm. a angl. přeložena; *Dictionnaire de Botanique* (Pař. 1789—23, 20 sv.), z nichž do prvních 4 **P.** četnými články přispíval, ostatní ale sám sepsal; *Leçons de Flore* (Pař. 1819—21, 3 sv.); *Histoire philosophique, littéraire, economique des plantes usuelles de l' Europe* (1825—29, 7 sv. se 160 barvotisky), a j.

Poirson [poarzon] **1)** Jean Bapt., franc. geograf, nar. ve Vrécourtu v depart. Vosgeském 30. břez. 1760, zemř. 15. ún. 1831. Zúčastniv se záhy výtečných prací Barbiého du Bocage vynikl zvláště v redigování a zhotovování map nade všecky své současníky. Humboldt sám, o jehož cestách **P.** výtečné mapy zhotovil, vyznamenal jej zvláštními poctami. Věnovav se ale zvláště zhotovování koulí zemských a nebeských vynikl tu **P.** hned s počátku nad Cornellibo a Moroncellibo. K rozkazu prvního konsula zhotovil **P.** 1803 zeměkouli, 10' v objemu mající, která nalézá se nyní v galerii Dianině v Tuileriích; taktéž v galerii Apollonově v Louvru nalézá se veliký jeho globus, na kterém **P.** 15 let pracoval a který 1816 pro soukromou bibliotéku Ludvíka XVIII. zakoupen byl; tento globus, o kterém Institut pro důkladnost geografickou i mathematickou pochvalně se pronesl, má 15' 5" v obvodu a obsahuje všechny objevy učenců i mořeplavců. **P.** byl též 1815 jmenován rytířem četné legie a sepsal *Nouvelle géographie élémentaire* (Pař. 1821), jakož i zhotovil veliký počet map k rozličným dílům geografickým. — **2)** August Simon Jean **P.**, franc. dějepisec, nar. v Pař. 20. srp. 1795, kdež jeho otec byl odborním představeným v ministerstvu financí. Vystudovav vědy humanitní navštěvoval vyšší normální školu, načež stal se suplujícím učitelem na koleji Jindřicha IV., 1833 ředitelem koleje sv. Ludvíka a 1838 ředitelem koleje Karla Velikého, která brzy jeho působením na první stupeň v Paříži se povznesla. Zastávaje potom rozličné úřady ve správě vyučovací propuštěn jest ze služby 1853, že nesouhlasil s vládou v jejích náhledech o reorganisaci vyučování. R. 1843 byl též jmenován důstojníkem čestné legie. Z prací jeho uvádíme: *Histoire romaine jusqu' à l' établissement de l' empire* (Pař. 1824—26, 2 sv.), nejučenější to ze všech jeho spisů; *Précis de l' histoire de France pendant les temps modernes* (1854 a 1841); *Histoire de Henri IV.* (1857, 2 sv.), která od akademie cenou Gobertovou poctěna byla. Mimo tyto sepsal společně s Cayxem některá historická díla o starověku pojednávající, jakož i přispíval do *Revue française*, *Journal de l' instruction publique* a *Revue des deux Mondes* rozličnými články.

Poisdorf, ms v doln. Rakousích, v kraji Korneuburském a okr. Feldsberském na potoku téhož jména se 2196 obyv. (1857); má pěkný farní kostel, a pěstuje se tu víno.

Poischwitz, Dolní a Horní, dvě vsi v prus. Slezsku, v kraji Javornickém, se 700 a 1500 obyv. Dne 4. čna 1813 uzavřeli tam Rusové a Prusové příměří s Francouzi.

Poissardes [poasár], v užším smyslu prodávačky ryb, jmenovitě v Paříži, v širším pak všecky hokynářky *(dames de la halle)*, ženštiny to mravů drzých a chování sprostého, které zvl. v první franc. revoluci sprostotou a ukrutností se vyznamenaly. Jejich řeč drzá a triviální dala podnět k zvláštnímu genru v literatuře, jejž Vadé utvořil, kterým však pro převládající sprosté výrazy a frivolní obrazy každý ušlechtilejší cit se urážel.

Poissl, Jan Nep. svob. pán, hud. skladatel něm., nar. 15. ún. 1783 v Haunkenzellu v Bavorsku, obdržel vychování velmi bedlivé, a odbyv universitu oddal se hudbě. U Danziho učil se skladbě, a od 1806 složil mnohé opery, z kterých vysvitá příjemný talent a smysl pro pravdu dramatickou; mimo to vydal některé kusy kostelní a komorní, jevící dů-

kladné studie. Jmenujeme opery *Don Ottaviano*; *Antigone*; *Merope*; *Die Princessin von Provence*; *Der Untersberg*; oratorium *Der Erntetag*. Od 1824—33 byl **P.** kr. intendantem dvor. divadla v Mnichově, od 1833 nejvyšším kr. komořím; r. 1864 šel na odpočinek a † 17. srpna 1865.

Poisson [possőn] Siméon Denis, slovútný franc. geometr, nar. v Pithiviersu 21. čna 1781, † v Paříži 25. dubna 1840. Osvědčiv již v ústřední škole ve Fontainebleau veliké nadání k mathematice, vstoupil 1798 do školy polytechnické v Paříži, kdež od prvního již počátku obrátil na sebe pozornost Lagrangeovu a Laplaceovu, kteří skvělou budoucnost mu předpovídali. Již po dvou létech stal se **P.** na polytechnice repetitorem a 1802 skutečným profesorem, načež 1808 jmenován jest členem ústředni kanceláře pro zeměměřictví, 1809 prof. rationální mechaniky na fakultě věd, 1812 členem Institutu, 1820 radou universitním a 1837 pairem francouzským. Zasvětiv celý svůj život badáním vědeckým uveřejnil během 40 let přes 300 *memoirů* v rozličných sbírkách, zprávách a listech vědeckých, jichž seznam podává Arago v 2. sv. svých *Notices biographiques*. Z jeho spisů o sobě vyšlých jmenujeme: *Traité de mecanique* (2. vyd. 1833, 2 sv.); *Nouvelle théorie de l' action capillaire*; *Théorie mathématique de la chaleur* (1835, 2 sv.), k jehož 2. vyd. 1837 přidán *Mémoire sur les températures de la partie solide du globe* etc.; *Recherches sur la probabilité des jugements en matière criminelle et en matière civile, précédées des règles générales du calcul des probabilités* (1837); *Mémoire sur le mouvement des projectiles dans l' air, en ayant égard a la rotation de la terre* (1839); výtečná jest jeho práce *Sur l' invariabilité des moyens mouvements des grands axes planétaires*, kterou důstojně po bok Lagrangeovi a Laplaceovi se staví, ač vůbec v oboru mathematické fysiky vším právem za jednoho z jejich zakladatelů považován býti může.

Poisson Jeanne Antoinette, v. Pompadour.

Poissonnier [poasőnjé] Pierre, slavný lékař a lučebník franc., narozen v Dijonu 5. července 1720, † v Paříži 15. září 1798. Dosáhnuv hodnosti doktorské 1743 byl již po třech létech jmenován prof. na Collège de France a 1754 místodozorcem nad vojenskými nemocnicemi, načež zúčastnil se co vrchní lékař vojenských výprav do Německa 1757 a 1758. Navrátiv se poslán byl v tajném vyjednávání diplomatickém k Alžbětě, carovně Ruské, kteréž k spokojenosti obou mocností provedl, tak že od carovny titul generállieutenanta a po svém návratu od kr. Francouzského hodnost státního rady s 12.000 livry ročních důchodů obdržel. R. 1764 byl jmenován ředitelem a dozorcem veškerého lékařství v arsenálech a osadách námořních, kterýžto úřad potom s velikou obezřelostí a horlivostí po 18 let zastával. Za hrůzovlády byl s celou svou rodinou uvězněn. Vynikaje vlídnou povahou i rozsáhlými vědomostmi sepsal též několik děl, která však nikterak nejsou odleskem vysokého jeho postavení vědeckého; nejvíce hluku spůsobil jeho *Mémoire sur les moyens de dessaler l' eau de mer*, jejž 1764 akademii věd podal a v němž tvrdil, že možno sůl z vody mořské vyloučiti a ji pitelnou učiniti; dále vydal *Suite du Cours de chirurgie de Villars* (díl V. o zlámaninách a vymknutích); pak díl VI. *Francouzsko lat. slovníka názvosloví lék. a chirurgického* (Pař. 1749—60); *Mémoire pour servir d' instruction sur les moyens de conserver la santé pendant les quartier d' hiver* (1757); *Abrégé d' anatomie* (1783, 2 sv.) a j.

Poissy [poasy], m. ve franc. depart. Seine et Oise, na prav. břehu Sekvány, se 4500 obyv.; má spořitelnu, ústřední trestnici, veliký most přes Sekvánu a nádraží. Památno jest co rodiště sv. Ludvíka, jakož i tím, že Karel Lysý držel tam parlament r. 869, a potom že držena tam byla disputace mezi katoliky a reformovanými r. 1561, která však jiného výsledku neměla, než že násl. roku válka vypukla. V star. věku nazývalo se *Pinciacum*.

Poitiers [poatié], hl. m. franc. depart. Vienneského, na stoku Boivry a Clainu, jihozápadně od Paříže, má 30.870 obyv., biskupství ve IV. stol. již založené, universitní akademii, fakultu právnickou, fak. věd krásných a exaktních, přípravnu lékařskou a lékárnickou, seminář, lyceum, školu kreslířskou a stavitelskou, veřejnou bibliotéku s 25.000 sv., kabinet medálií a starožitností, kabinet přírodnický, botanickou zahradu; dále se tam nalézá společnost hospodářská, společnost literární, spol. věd a umění, cís. soud a soudy první stolice, bursa, poradní komora umění a rukodělství, spořitelna a j. Z veřejných budov vyniká tam kathedrála, náležející mezi nejkrásnější stavby gotické ve Francii; chrám Matky Boží, překrásný to vzor stavitelství románského; též chrámy sv. Jana a sv. Radegondy honosí se vysokým stářím; mimo to zasluhují povšimnutí veliké jízdecké kasárny, královské náměstí, park a některé starožitnosti z dob římských. Průmysl tamější vyrábí sukna, pokrývky vlněné i bavlněné, ocet, lihoviny, barvy, porculán, zboží hrnčířské a koželužské. Obchod se vede v obilí, víně, vlně, konopí, lnu a medu. — **P.** nazývalo se ve starém věku *Limonum* a bylo hl. m. Piktonů, po kterých též později *Pictavium* nazváno jest. Římané, nabyvše vlády v těch krajinách, znamenitě je rozšířili, až potom v V. stol. Visigotům připadlo, načež zmocnil se ho Chlodvik po bitvě u Vouillé r. 507. Taktéž r. 732 svedena byla veliká bitva mezi Toursem a **P**-em, kdež Karel Martel Araby na hlavu porazil. R. 778 bylo **P.** povýšeno na hrabství, kteréž potom, stavši se dědičným v domě Guyenneském, upadlo v moc Angličanů 1154. Dne 19. září 1356 svedena byla na nedalekém poli Maupertuiském pověstná bitva, nazvaná **P**-ská, v které Franc. král Jan II. od Černého prince poražen a zajat byl. Karel V. podrobil si opět město 1372, a Karel VII. založil tam universitu 1431. Mnoho trpělo též **P.** za potomních válek náboženských; jinak jest i tím památno, že tam bylo 30 koncilií odbýváno.

Poitiers Diana de, v. Diana de Poitiers.

Poitou [poatú], bývalá provincie franc., hraničila na sev. s Bretagní, Anjou a Touraine, na jihu s Angoumois, Saintonge a Aunis, na vých. s Berry a Marche, na záp. s Atlant. oceánem, a dělila se na **P.** horní (vých. část), nynější depart. Deux-Sèvreský a Vienneský, a **P.** dolní (záp. část), nynější depart. Vendéeský. Hl. m. celého **P.** bylo Poitiers. — V starém věku tam bydleli *Pictavi* neboli *Piktonové*, načež za dob řím. tvořilo **P.** část území Aquitania secunda, proto i též později v držení Visigotů se nalézalo, až v VI. stol. od Franků za Chlodvika dobyto bylo. Od konce VII. až do polovice VIII. století náleželo **P.** Odonovi vévodovi Aquitanskému a jeho nástupcům, načež Pipin Krátký se svými državami je spojil. Hrabata, jenž potom od králů Franckých tam dosazeni byli, učinili se ku konci IX. stol. dědičnými a přijali titul vévod Aquitanských, až v XII. stol. Eleonora, dědička **P.**, za věno je přinesla Franc. králi Ludvíkovi VII., potom Jindřichovi hraběti Andegavskému, který r. 1154 stal se králem Angl.; avšak již r. 1205 dobyl **P.** zpět Filip August, načež připadlo za dědictví jeho vnukovi Alfonsovi; když však tento bezdětek zemřel, spojeno jest s korunou za Filipa Smělého,

Po bitvě Poitierské (1356) zmocnili se ho opět Angličané, načež mírem Bretignyským (1360) i právně v držení jeho uznáni jsou; avšak již r. 1369 dobyl ho zpět Karel V. a udělil je svému bratru Janovi, vévodovi z Berry, po jeho smrti pak Karel VI. svému synovi Janovi, který však bezdětek zemřel, tak že potom P. s korunou spojeno bylo, při které již zůstalo.

Poittevin, Eugène Modeste Edmond le v. Lepoittevin.

Poivre [poavr] Pierre, franc. cestovatel, nar. v Lyonu 23. srp. 1719, † na blízku téhož města 6. led. 1786. Nabyv předběžného vzdělání vydal se 1740 na cesty do Číny a Kočinčíny, byl však při svém příchodu do Kantonu uvězněn, avšak naučiv se tamější řeči a řádně se ospravedlniv zase propuštěn, načež získav si i přízeň místokrále s jeho dovolením do nitra provincie se odebral, kdež, jakož i potom v Kočinčíně, všeho pilně si všímal a hojné zápisky o všem důležitém konal. Vraceje se do Francie přišel při útoku Angličanů na loď franc. v úžině Bankaské o ruku, načež dovezen na Batavii zabýval se tam pilným pozorováním pěstování a rozesílání jemného koření, v kterém Holanďané monopol si osvojili. Odebrav se potom do Pondichéry zúčastnil se výpravy na Madras, provázel Labourdonnaisa na Isle de France, byl ale od Angličanů zajat a v Guernesey držen až do r. 1748, kdež navrátiv se dva důležité návrhy Společnosti indické předložil, aby totiž přímé spojení obchodní s Kočinčínou otevřela, jakož aby i pěstování koření, posud na Molukách soustředěné, i na Isle de France a na ostr. Bourbonu zavedla. Maje uloženo, aby návrhy ty provedl, odebral se do Hue-fu (Fai-Fo), kde franc. písárnu založil, jakož i na Isle de France některé druhy rostlin kořeňovitých přinesl. Odebrav se potom na Manilu naučil se tamější řeči a sestavil mapu ostrovu Moluckých, jakož se i odvážil s velikým nebezpečím na holandský ostrov Timor, odkud značné množství vzácných rostlin na Isle de France přinesl (1755). Stráviv potom zimu na Madagaskaru vydal se na cestu do Evropy, byl však od Angličanů opětně zajat a v Corku až do dubna 1757 držen, načež usadiv se na blízku Lyonu povýšen jest na šlechtictví a vyznamenán řádem sv. Michala. Převzav 1767 intendanci nad ostrovy Isle de France a Bourbon vyznamenal se tam za šestiletého svého vladaření jak přívětivou svou povahou, tak i neunavenou péčí o zlepšení stavu otroků a o povznešení blahobytu osadníků. Navrátiv se do Francie obdržel 12.000 livrů ročních důchodů. Zůstavil po sobě veliký počet rukopisů, z nichž již 1768 bez jeho vědomí zvláštní výtah vydán pod názvem *Voyages d'un philosophe*, který později ještě 4krát tiskem vyšel.

Poix, ves ve franc. depart. Somme s 1200 obyvateli, byla povýšena na vévodství pairské pod jménem Créqui 1652, kteréž však vyhaslo již 1687. P. zachovalo však titul knížecí, který náleží rodině de Noailles (v. t.).

Pojana 1) ves v Sedmihradsku v stol. Sibiňské (?) s 3823 obyv. (1857). — **2) P.**, ves v Benátsku v prov. Vicenza s 2736 obyv. (1857).

Pojarkov, rus. dobrodruh, podnikl první r. 1643 výpravu na Amur. S 130 soudruhy vypravil se z Jakutska po řekách Aldanu, Učuru a Gonamě; potom po Nujemce, Brjandě a Seji dolů po Amuru až k moři; po Udu vzhůru, po Ruhu do Maje, a odtud Aldanem a Lenou stihl r. 1645 Jakutska.

Pojednání v. Rozprava.

Pojem, též ponětí aneb pomysl, kteráž slova jsou vesměs téhož podstatného významu. P. a ponětí neliší se ani dle kořene slova, a v pomyslu leží toliko určitější poukázka k tomu, že jde tu o věc, jenž v obor myšlení spadá, čímž se ostře vyznačuje rozdíl podstaty p-u a prostého názoru (v. t.). Naproti tomu poukazuje se již slovem p. k vnitřní podstatě p-u, jelikož určitého jednotného souhrnu rozmanitých částí, které co podstatné a obecné znaky jistých druhův předmětů rozumem postiženy a v jednotu vnitřně souvislou uvedeny byly, kteroužto se pak podstata předmětu sama postižena vidí. Z této a pak i z příčiny jakés dvojsmyslné neurčitosti, která obsahuje se ve slovném významu pomyslu, užívá se ve vědeckém ohledu správněji slova p. Připouští totiž slovo pomysl ten vedlejší význam, jakoby ono pomyslné, které se obsahem jeho vyznačuje, toliko myslitelné bylo, jež nemá mimo mysl nižádného bytu ni skutečnosti, což ovšem ku p-u vztahovati nelze: neboť obsah p-u jest sice v pravém smyslu pomyslný, totiž mysli co rozumem postížený, tudíž také myslitelný t. logicky možný, než on spolu, celkem-li se věc vezme, odpovídá i podstatě dotýčného předmětu, za jehož logickou tresť jej považovati dlužno, ač v jednotlivých případech arci lze, aby předmět ten toliko v mysli naší bytoval, mimo ni nemaje nižádné skutečnosti. Takovéto bezpředmětné p-y, k nimž patří větší část p-ů obraznosti vzniklých, tvoří ale pouze jednu část p-ů vůbec. Mathematika však ponechala sobě s dobrým právem užívání slova pomyslného vzhledem k tak zvaným imaginárním kořenům, kterýchž nelze postihnouti určitou srostitou představou, než toliko symbolickým způsobem, ač v mysli co nutný výsledek základních zásad mathematických úsudkův se podávají. — V ohledu psychologickém počíná tvoření p-ů náhlým vznikáním obecnějších představ (v. Představa), které nevztahujíce se k jednotlivým předmětům, než k celým širším aneb užším rodům předmětů, v obsahu svém toliko známky rodu chovají, jelikož z něho vypuštěno vše, čím se toliko individuálná povaha jednotlivého členu rodu toho vyznačovala. Vyžaduje se tu tudíž již větší řada jednotlivých představ, nabytých delší zkušeností. Tak nás na př. opětovná zkušenost bezprostředním vnímáním naučila znáti: páva, orla, slavíka a jiné těmto podstatně příbuzné tvory, odkudž nám vznikly o nich jednotlivé představy, jakoby duševné jich obrazy. Značná část obsahu představ těchto jest jim všem společná, jinou pak částí mezi sebou různí se ve spolku. Pozvolna naučíme se oddělovat tuto část různou od oné společné, a činíce část společnou obsahem nové představy nabýváme představu obecnou rodu ptáků, jíž co takové ovšem nižádný jednotlivý předmět neodpovídá, v níž ale všechny nadřečené jednotlivé představy současně jsou zahrnuty. Již takovouto obecnou představu nazývá obecný život p-em, a možno se také spokojit tímto užíváním slova, pokud se jen činí rozdíl mezi p-em psychickým a p-em logickým. P., vzniklý způsobem prostého psychického splývání představ stejnorodých, při němž takořka vlastní silou z řady jednotlivých představ část polečná se vyloučila, jest p-em psychickým a sice potud, pokud rozum samostatnou úvahu neučinil o úplnosti a správnosti nového obsahu obecné představy. Stalo-li se tak a upraven-li po uvědomělém rozboru obsah ten na správný a úplný, pak zaměňuje se p. psychický na p. logický, který jedině se hodí k vědeckým účelům. Obecný proud psychického života tvoří totiž stále představy obecné, a dobře-li věc uvážíme, nezůstane nás tajno, že vlastně každé slovo, jehož k označení předmětů užíváme, k celému jich rodu se vztahuje a nikdy k jednotlivému vjemu, pro nějž vůbec nemáme nižádného označení, tak že na př. i slovem slavík, jehož svrchu užito bylo jako

označení jednotlivé představy, vlastně pouze k označení rodu slavíků slouží, aniž bych mohl určitého přede mnou sedícího slavíka jinak popsat, než opět pouhými obecnými představami, tak že pouze prostým bezprostředním vnímáním v pravdě jednotlivých představ nabyti lze. Než obecné představy psychickou činností bez dohlídky rozborné a samostatně souborné činnosti rozumu bývají obyčejně velmi daleké vnitřní dokonalosti, obsahujíce v sobě buď více buď méně obsahu, než by za skutečné příbuznosti předmětů, k nimž se vztahují, obsahovati měly aneb chovajíce v sobě toto společné dle jiného způsobu spojené a upravené, než jak vyžaduje se skutečnou povahou rodu. Závisí to patrně jak na jakosti, tak na počtu skutečných, bezprostředním vnímáním nabytých představ jednotlivých, odkudž patrno, že celkem as bude míti obyvatel krajiny bujným rostlinstvem vynikající jinou obecnou představu stromu, než obyvatel krajů věčného sněhu a ledu. Podobně se bude jevit věc i vzhledem k vyšším obecným představám, na př. o kráse, atd.; nebudouť obecné představy ty, jelikož toliko na jisté řadě individuálně zbarvená představ jednotlivých založené, samy jakés individuálné barvitosti prosty. Vědeckých badání snaží však domoci se představ v pravdě obecných, a to jak ohledně platnosti jejich k věci tak k osobě, odkudž vzniká potřeba podvrci obecné představy obecného vědomí našeho vědeckému rozboru, kterýmžto se vytříbiti mají na opravdivé *pojmy*. Nadzmíněná činnost, jež představy jednotlivé spojuje, vylučujíc z nich část společnou, a pojímajíc ji co nový vyšší pomyslný celek sluje abstrakcí, a patrno tudíž, že *pojmy* již povahou svou jsou abstraktné čili odtažené, ač ovšem rozeznávati nutno abstrakci nižších a vyšších stupňů, jelikož na př. růže i bylina *pojmy* abstraktné značí, než obstrakce jest vzhledem k bylině vyšší, neboť zahrnuje se v *pojmu* byliny i **p.** růže. Tento vyšší a nižší stupeň obstraknosti pojmu obráží se i v obsahu i v objemu jejich, jedinými to dvěma dobami logické jejich podstaty. O b s a h e m totiž vyrozumívá se onen celistvý pomyslný souhrn, který chová v určitém jednotném spojení (forma) veškeré k sobě příslušné pomyslné části (látka), jakožto znaky rodu, jejž **p.** na mysli obrazí; o b j e m pak vyjadřuje veškerý souhrn jednotlivých představ, k nimž **p.** se vztahuje, které ovšem opět v nové nižší skupeniny čili podřaděné *pojmy* sestaveny býti mohou. Vzhledem k těmto podřaděným *pojmům* slove pak **p.** svrchu uvažovaný *pojmem* nadřaděným a *pojmy* jemu podřaděné mezi sebou nazývají se seřaděnými. Tak na př. jest obsahem *pojmu* člověka pomyslný souhrn představ: „smyslného a rozumného tvora na zemi bydlícího“, objemem jeho jest veškerý souhrn jednotlivých představ o jednotlivých členech lidského pokolení. Tyto posledňější však samy roztříditi lze nižší abstrakcí dle známých pěti plemen. *Pojmy* plemen těch jsou tu vzhledem k sobě seřaděnými, **p.** člověka jim nadřaděn a ony jemu co vespolek seřaděné podřaděny. Nad- a podřaděné *pojmy* nazývají se též logicky vyššími a nižšími; postup pak, jímž od vyšších připojováním znaků k nižším, obsahem bohatším, ale objemem užším *pojmům* sestoupiti lze, slove d e t e r m i n a c e a jest to patrně opak abstrakce, kterou se vstoupá od nižších *pojmů* k vyšším, totiž k *pojmům* širšího objemu ale prázdnějšího obsahu; a jest tu spolu zjevno, že se obsah a objem *pojmů* dle opačného poměru k sobě chovají. Dle těchto dvou momentů řídí se též obyčejná rozvržení *pojmů*; a sice dle obsahu na jednoduché (v. J e d n o d u c h ý) a složené; jednoduché nepřipouštějí nižádný rozbor obsahu, obsah složených ale rozložiti se dá v řadu prvotních jednoduchých; že musí býti *pojmy* jednoduché, plyne zkrátka z toho, že skutečně jsou *pojmy* složené, které se v jednodušší rozložiti dají. Dle objemu dělí se *pojmy* na všeobené a zvláštní, vedle nichž se zhusta ještě rozeznávají *pojmy* jednotlivé, pokud totiž **p.** toliko k jedinému předmětu se vztahuje; avšak *pojmy* tyto jsou dílem bezprostřední vjemy, dílem zas je spíše považovati nutno za poslední idey, k nimž co konečným bodům úsilí badavosti rozumu vede, jako **p.** B ů h, v e s m í r. Dle slov jinaké, podstatou ale nevalně se lišící rozdělení dle objemu jest na rodové a druhové *pojmy*, k čemuž opět připojiti lze *pojmy* individuálné. Má-li býti **p.** rodu aneb druhu vědecky přesný, nesmí býti objemem ani příliš úzký ani příliš široký, což opět souvisí s tím, že obsahem musí být sice úplný, aniž přeplněn aniž nedoplněn. — Dle p ů v o d u, t. dle pramene, z něhož obsah čerpán, rozdělují se *pojmy* dle návodu Kanta v *pojmy* apriorické a v aposteriorické, totiž v *pojmy* d o z v ě d u a p ř e z v ě d u. *Pojmy* dozvědu vyslovují se nutností a zákonitostí myšlení, jsouť to na př. **p.** příčiny a výsledku, **p.** vzájemného působení atd., vůbec základní *pojmy* rozumu, o kterýchž jedině tvrditi lze, že jsou *pojmy* vrozenými, ač k uvědomělému užívání jich a tudíž i k poznání jich taktéž teprv za postupem zkušenosti přicházíme. *Pojmy* aposteriorické slovou též empirické, zkusné; nesmí se při tom ale myslit toliko na zkušenost vnější, než i na zkušenost vnitřní, podávající se v oboru života duševního a duchovného. Dle s p ů s o b u jich vyvinování rozeznáváme *pojmy* a n a l y t i c k é a s y n t h e t i c k é, dle p ř e d m ě t ů pak, k nimž se vztahují, rozpadají se na *pojmy* smyslové jinak empirické, a nadsmyslové čili transcendentné, jichž předmětu nijakou zkušeností postihnouti nelze ve způsobě bezprostředního vjemu, nýbrž pouze formou i d e y, jejíž bytnosti řada nutných úsudkův svědčí. Dle rozličných l o g i c k ý c h vztahů a povahy obsahu se týkajících rozeznávají se dále *pojmy* kladné čili positivné, také afirmativné, a záporné čili negativné; obsah prvnějších jest prost vší zápornosti, obsahem druhých vyslovuje se toliko negace, tudíž i patrno, že *pojmy* kladné mohou býti samy sebou, *pojmy* záporné že ale předpokládají vždy jiné, kladné *pojmy*. Ve vztahu tom leží spolu podstata *pojmů* absolutných a relativných částečně obsažena. Co zvláštní relaci *pojmů* vytknouti sluší *pojmy* korelativné, jež jsouce oba kladné podstatně vespolek souvisí, že jeden bez druhého mysliti nelze, jeden druhý co dovršení své podstaty předpokládá; tak na př. příčina a výsledek, hmota a síla a j. Dle jiného logického zřetele mohou býti *pojmy* sporné aneb souhlasné, dle toho zdali se ve správném myšlení v jedno spojiti nedají anebo dají, ku př. červené a bílé jsou *pojmy* sporné, taktéž kulaté a hranaté, naproti tomu souhlasnými jsou *pojmy* zelené a tvrdé. Sporné *pojmy* mohou býti sporné kontradiktoricky, jako nadřečené: kulaté, hranaté; aneb toliko kontrérné sporné, jako červené a bílé. Kontradiktorický spor jest toliko dvojčlený, protož co z jednoho členu vyloučeno, do druhého odkázáno; kontrérní ale jest vícečlený, jako na př. stupnice barev, a tudíž pouze nutno, aby co z jednoho členu vyloučeno, do souhrnu všech ostatních se odkázalo, do kterého však zvláštního členu, zůstává nerozhodnuto; dáť se pak každý kontrérní spor rozložit v tolik kontradiktorických, kolik má původně členů. Posléze lze nazvati *pojmy* adaequatními a neadaequatními, t. vztahem k předmětu, jehož pomyslnou podstatu v obsahu svém aneb správně chovají aneb jen kuse. — Správnost a jasnost *pojmů*, což dokonalostí jich slove, jest úlohou a snahou každé vědy, a každá z nich se v oboru svém jich domáhá jednak analytickým, jednak synthetickým způsobem; analytickým vzhledem k jasnosti, synthetickým vzhledem ku

správnému pokroku. Každá nová věta, kterou objeviti vědě se podaří, obohacuje, potvrzuje aneb opravuje základní **p.**, jenž její podmět tvoří, tak že konečně veškerá snaha o nabytí správných a nových a tak i tvoření úsudků za účel má zdokonalení výroků počátečně neúplných *pojmů*. (V. čl. Výrok a Úsudek). *Dch.*

Pojemščizna (*pojemszczyzna*) nazýval se v dávné Litvě poplatek, který odváděli bojarové knížatům svým, když sňatek manželský uzavřeli. Daň tu zrušil na čisto Sigmund August.

Pojezda nebo povoz, u Poláků podvod, slula starým Čechům povinnost poskytovati povozy ku potřebám dvoru. Kdo neposkytl **p**-dy in natura, musel platit za to pojezdné. Poprvé jmenuje se **p.** r. 1213. Ostatně srvn. Jireček: *Slovanské právo* II. str. 161.

Pojeziory, dvě jezera v král. Polském, v gub. August. a kr. Kalvaryjském, z nichž jedno jest 50 □ jiter velké a 180′ hluboké, druhé 180 □ jit. a 60′ hluboké; tímto plyne řeka Sirvinta.

Pojištění, asekurace (z lat.), slove smlouva, kterouž se jedna strana zavazuje, za jisté výminky, které druhá strana vyplniti má, státi za škodu, způsobenou této na jejím jmění zlou nějakou náhodou bez vlastní viny. Kdo takovouto smlouvou majetek svůj chrání, sluje pojištěnec, kdo se k náhradě škody zavazuje, pojišťovatel. Pojišťovatel může býti buď jednotlivá osoba anebo společnost, která buď schválně k tomu konci se sestupuje, anebo k jiným účelům, pro něž původně zřízena byla, i **p.** připojuje. Je-li pojišťovatel osoba jednotlivá, pak jest **p.** s jeho strany podniknutí zištné; obyčejně ale utvořují se k takovému podniknutí společnosti akciové s jistým základním kapitálem, který ručí pojištěncům za řádné splnění závazku naproti nim převzatého, načež od nich přijímají v jistých lhůtách ustanovenou část hodnoty pojištěné věci, tak zvanou premii. Co za jistý čas po náhradě pojištěných škod a zapravení nákladu správního, jejž vymáhá takový závod, z přijatých premií přebývá, jest zisk, který se rozděluje mezi akcionáře. (V. Dividenda.) Jiný způsob jest tak zvané **p.** vzájemné, kde údové pojišťovací společnosti jsou zároveň pojišťovatelé i pojištěnci, nevyhledávajíce ze spolku svého nižádného zisku, než toliko bezpečnosti svého majetku přede vší náhodnou škodou, jejíž náhradu sobě navzájem zaručují. Při **p.** vzájemném neplatí se napřed žádné premie, nýbrž teprva po škodě některému členu vzniklé rozvrhuje se tato na všecky účastníky, kteří poměrnými příspěvky, jaké na ně vypadnou, ji uhražují. Tento způsob **p.** patrně přednost zasluhuje, maje na zřeteli pouze prospěch obecný, a nikoli zištnou spekulaci jako předešlý. Také však někdy stát neb obec brává do svých rukou **p.**, které v tomto případu může býti buď dobrovolné anebo nucené, dle toho, je-li každý občan zavázán účastniti se v **p.** (kdežto pak obyčejně se premie přiráží k daním), anebo-li má na vůli, učiniti to neb neučiniti. — Jinak rozeznává se **p.** dle způsobu nešťastné příhody, proti které se pojišťujeme, a dle druhu věci, jakou pojišťujeme. Pojišťujeme se pak proti škodám povstalým vodou, ohněm, krupobitím, úmrtím a t. d., a sice pojišťujeme lodi, domy, nábytek, pole, úrodu, dobytek a t. d. Mimo to počítají se k ústavům pojišťovacím také ústavy důchodní, kde sobě lze jistými ročními vklady, které se řídí dle věku, zdraví a zaměstnání účastníka, po uplynutí ustanovené řady let pojistiti stálý důchod vkladům těm přiměřený — doživotní výživu. — Z toho co povědíno patrno jest, že způsobů **p.** může býti neobmezené množství, jakož v skutku, zvláště za posledních dob, stalo se **p.** předmětem nejdůmyslnějších spekulací přečetných akcijních spolků, které mezi sebou zavodíce lákají k sobě obecenstvo skvělými sliby, jimiž jeden druhý předstihuje. Z té pak veliké rozličnosti způsobů **p.** vyplývá, že, jakkoli v jisté míře všecky spočívají na stejných zásadách, nicméně při každém zvláštním třeba zřetel míti k jiným okolnostem případným, aby jednak ani pojištěnec nemohl býti skrácen ani pojišťovatel podveden. Z té příčiny vyhražuje sobě někde stát dohled na spolky pojišťovací, a ve mnohých zemích vydány jsou o nich zvláštní zákony (řády pojišťovací), k rozhodování pak ve sporech z **p.** vzešlých zřízeny zvláštní soudy pojišťovací. — Myšlénka **p.** sahá do dávné starověkosti, jmenovitě **p.** lodí proti nehodám na moři nacházíme u Římanů již za časů druhé punické války. Tento druh **p.** jest ze všech nejstarší; v Evropě utvořovaly se k tomu konci již na začátku XVI. století zvláštní společnosti (1530 v Londýně, 1545 v Paříži), a zároveň pomýšleno i na zákonní upravování té věci. I toto **p.** bylo rozličného druhu dle toho, pojišťována-li pouze loď, anebo loď i s nákladem, anebo pouze náklad bez lodi a t. d., pak proti jaké nehodě pojišťována byla, zdali proti bouři, proti ohni, proti korsárům neb Turkům a t. d. Takových společností pojišťovacích jest nyní v zemích mořeplaveckých veliké množství, a tento způsob **p.** k vysokému stupni dokonalosti jest vyvinut. Rozumí se, že i lodi na řekách plovoucí jsou předmětem **p.** — **P.** proti ohni vzniklo mnohem později nežli předešlé, a zmohlo se hlavně v běhu nynějšího století k rozsáhlosti nad všecka jiná větší. — Ještě později povstalo **p.** pro případ úmrtí, totiž na začátku min. stol. v Anglii. Záležíť v tom, že po smrti jisté osoby jiné ustanovené osobě vyplatí pojišťovatel jistou sumu přiměřenou vkladům ročně činěným. V našich dobách utvořily se též společnosti ku **p.** proti tělesným úrazům na železnicích. — **P.** proti krupobití povstalo ku konci min. stol., **p.** dobytka v době ještě novější, ale ústavům těm, obzvláště posledně jmenovanému, nehrubě se daří pro mnohé obtíže, jaké leží v samé povaze věci. V nejnovějším čase obzvláště oblíbenými se staly svrchu zmíněné ústavy důchodní, jichž operace jsou někdy nad míru spletité, často pak více svodné než výhodné. — Roku 1856 založeny v Rejně Kolíně a Magdeburku také ústavy pojišťující škody z úvěrku, neměly však valného prospěchu. — Mnohé společnosti zabývají se rozličnými druhy **p.**, některé jen jediným. U nás v Rakousku nejstarší a nejrozšířenější pojišťovací společnost jest Terstská *Azienda assicuratrice*, v Čechách máme zemskou *vzájemnou pojišťovací společnost proti ohni*, a nejnověji zřídila takovou i obec Pražská. Jiné rozšířenější pojišťovací společnosti u nás jsou: *Phoenix*, *Kotva*, *Rakouský Gresham* a j. *Mý.*

Pojník, městys v Uhrách, v stol. Zvolenské s 1102 obyv. (1857) slov.; doly na rudu železnou, šmelcovna; v okolí zhotovuje se mnoho nádobí dřevěného, které se rozváží.

Pok Václav (*Poděbradský*), český spisovatel, nar. v Poděbradech 23. září 1829, stud. v Praze a ve Vídni, byl r. 1849 v třetí výpravě slovenských dobrovolníků nadporučíkem a pobočníkem velitele sboru, bar. Lewartowského. Po rozpuštění sboru tohoto vstoupil do státní služby civilní; roku 1863 přestoupil pak do služby k zemskému výboru král. Českého co translator sněmovní. R. 1865 jmenován jest kancelistou zem. výboru. V literatuře činným jest **P.** od r. 1847 a znám hlavně co básník

příležitostní rozličnými v Uhrách, ve Vídni a v Praze vydanými básněmi. Také působí co spisovatel pro mládež. Grillparzrovy tragedie *Ein treuer Diener seines Herrn* a *Des Meeres und der Liebe Wellen* přeložil do češtiny, z nichž první provozována na Pražském divadle r. 1855. Tiskem vydal: *Hlasy lidu. Pozvuky 18. února 1853. Od R. Hirsche. Přeložil V. P.* **P.**; *Ozvěna citů Čechoslovanů při slavnosti sňatku J. c. k. ap. Vel. Františka Josefa s Její kr. Vys. Alžbětou dne 24. dubna 1854; Podobizny císaře a krále Františka Josefa a císařovny paní s básněmi; Nová doba* (2 sešity básní a písní hlavně časových, r. 1862 a 1865); *Zábavná knížka pro dítky* a *Stromeček vánočni*. Některé písně P. opatřeny jsou nápěvy od Pivody, Klossa, Kappa a jiných. Od roku 1847 až do nynějška účastnil se **P.** co spolupracovník mnohých českých časopisů.

Pokál (z franc. *bocal* bandaska, arab. nádoba bez rukověti, ital. *boccale*, srv. lat. *poculum*), veliká nádoba picí ze zlata, stříbra nebo skla; číše.

Pokání 1) svátost *(poenitentiae sacramentum)*. Aby údové církve katol. co nejbezpečněji postupovali v dokonalosti mravné, ukládá se jim, aby k tomuto cvičení obrali sobě pomocníka, přítele z třídy kněží, biskupem k tomu zřízených; však voliž si každý muže schopného, moudrého a poctivého (zpovědlníka). Čas po čase má pak každý sám bedlivě skoumati stav svůj mravný, aby seznal chyby své a nedostatky. To pak se děje v myšlénce na přítomného a vševědoucího Boha po předeslané modlitbě za osvícení duchem sv. (Zpytování svědomí.) Všecky chyby, jež jsme na sobě seznali jakožto vědomě a dobrovolně spáchané, máme příteli duše své vyznati, a to v takovém mysli rozpoložení, jakobychom před Bohem samým na sebe žalovali. Vůbec pak máme duchovnímu sděliti vše, čeho mu věděti třeba, aby seznal stav duše naší. Takové hříchů vyznání (*svátostní zpověď*) jest katolík povinen nanejméně jednou do roka učiniti; však může těžké některé provinění častou a brzkou zpověď jemu ukládati. Zpovědlník však nejpřísněji jest vázan, aby vyznání tajil, byť i ke cti a prospěchu kajícího mohl ho užiti; aby nic nečinil ani nemluvil, z čeho by na obsah zpovědi souditi se mohlo. Jen požádán smí s námi o předmětech zpovědi se smlouvati. To ukládá *svátostní mlčelivost*. Mimo zpověď žádá se, aby chybující nejživější bolest nad chybami a nedostatky seznanými vzbuzoval, k čemu ovšem uvážiti sluší i ošklivost i záhubnost hříchu, taktéž i tresty, jež následují; toliko nemá se katolík upokojiti takovou nedokonalou *lítostí*, nýbrž i k dokonalé se přičiňovati, která vyplývá z úvahy, že jsme necnostně jednali, proti Bohu a vykupiteli Ježíši se prohřešili. Zpovědlník pak má povinnost, dle potřeby buď lítost naši rozmnožovati a tříbiti, aneb ji v pravou míru uvésti. Lítost pak člověka pohnouti má k předsevzetí že se polepší, což se mu tím jistěji podaří, do podrobna-li a co nejurčitěji si ustanoví, kterak budoucně příležitosti k hříchu se vyhýbati, v ponoukání k zlému si počínati bude, kterak napraví škodu spáchanou; že pak tak činiti chce, má příteli duchovnímu opravdově, jako samému Bohu slíbiti. To jest ten *pravý úmysl*, jakýž hříšníka naplňovati má o zpovědi, v které se zcela podrobuje radě a soudu zpovědlníka. Tomu ale náleží uložiti kajícímu jisté možné a přiměřené dobré skutky, k nimž by tento jinak povinen nebyl, kterými by však v dobrém prospíval, zlou náklonnost dusil, počet zlého mírnil, a p. v. Než i hříšník podobné dobré skutky před se bráti má, aby nahrazoval a napravoval zlé, hříchem spáchané. Tyto slovou kající skutky čili **p.** v užším slova smyslu. Kdo tak se přičiňuje k polepšení svému a k nahražení škody učinění, smí se těšiti, že mu pro zásluhy Ježíšovy Bůh spáchané hříchy odpustil; že se jako novým člověkem stal, jenž původní své nevinnosti opět dosahl; že Bůh jemu vyšší, nadpřirozené milosti udělí, aby čistotu opět dobytou zachoval; že mu sice bude rozličnému časnému trestu se podrobovati, však že i tíži i trvání jeho umírniti bude moci dobrými a záslužnými skutky; že si od Boha může vyprositi, aby co zlého hřích spáchal, všemohoucí řízení boží neškodné učinilo, snad i v dobré obrátilo. Úsudek však, že hříšník všecko co třeba učinil, nesluší jemu, nýbrž zpovědlníku. Ten má právo ubezpečiti kajícího o řečených milostech božích, uděliti mu odpuštění hříchů (absolucí) jako soudce na místě božím, což ovšem toliko tenkrát s dobrým svědomím udělati smí, nabyl-li přesvědčení, že kající všecko seč byl učinil; jinak má toho odepříti. Při tomto ustanovení svém odvolává se církev na slova Ježíšova (*Mat.* 18., 18. *Jan* 20, 23), kterýmiž slíbil apoštolům, že cožkoli sváží na zemi, svázáno bude i na nebi; a cožkoli rozváží na zemi, rozvázáno bude na nebi, a že komukoli odpustí hříchy, odpouštějí se jim, a komukoli zadrží, zadržány jsou. — **2) P.**, kající skutkové čili cvičení se kajícníka v dokonalosti na záslužných skutcích (*satisfactio*).

Pokhurn, město ve východoindickém radžputském státě Džodhpuru na silnici z Thulodi do Džesulmeru, má 15.000 obyv. a čilý obchod.

Poklad, **1)** vůbec nashromážděné množství drahocenných věcí neb hotových peněz; obzvláště pak **2)** ukryté a jmenovitě pod zemí schované. Hledání pokladů jest u obecného lidu předmětem mnohých pověr. O nalezení **p**-u v. Nález 1. — **3)** Ve smyslu nevlastním slove **p**-em i jen jediná věc veliké ceny, ano nazýváme tak ve smyslu přeneseném vše, co nám milého a drahého.

Pokladní listy v. Poukázka.

Pokladnice, kasa jmenuje se nejen místo a nádoba, v nichž uschovávají se peníze a jiné toho druhu poklady, ale i samy zásoby peněz, jakož konečně ve větších hospodářstvích, jmenovitě v státním, znamenají se jmenem **p.** i orgány, jenž jmění takové přijímají, přechovávají a vydávají. Tak na př. v Anglii nazývá se ministr finanční prvním lordem **p.** *(first lord of the treasury)* a stojí v čele celého ministerstva. (V. Anglie str. 226 b). Státní **p.** dělí se podle hlavních funkcí svých na **p.** pro příjmy a **p.** pro výdaje. **P.** pro příjmy rozvrhují se pak dále na úhrnkové (*brutto*), v nichž sbíhají se veškeré příjmy z jistého druhu státního hospodářství a z nichž zároveň náklad na toto hospodářství potřebný se uhražuje — příjmy a vydání zhruba; a na přebytkové (*netto*), do nichž odvádějí se čisté přebytky z nějakého druhu hospodářství čili z nějaké **p.** úhrnkové. Takové **p.** úhrnkové jsou u nás na př. úřady berní a důchodkové, jakož jsou pro daň potravní, pro cla, mýta, hospodářství polní a lesní, hornictví, hutnictví, pošty, telegrafy, loterie a j. v. **P.** přebytkové pak jsou **p.** sběrací obyčejně v městech krajských, zemské hlavní pokladny v sídlech vlád zemských jednotlivých království a zemí, a vedlejší zemské **p.** po boku tří oddělení finančních ředitelství v Břetislavi, Šoproni a Košicích v Uhrách a ústřední státní **p.** ve Vídni, jichž poměr mezi sebou jest ten, že přebytky, k uhražení státních potřeb v kraji a dále v některém království a zemi nevydané, od sběracích **p**-ic hlavním

zemským **p**-cím, od těchto pak k uhražování potřeb ústředních celistvé říše ústřední státní **p**-ci se odvádějí. **P.**, prostředkující zapravování dotčených potřeb státních, jsou **p.** pro výdaje. Podle nákladu, jejž rozličné státní zájmy a účely vyžadují, roztřiďují se pak i **p.** tyto na více odvětví. Máme na př. v Rakousku **p.** nákladkové ústřední ve Vídni: pro císařský dvůr; pro ministerstvo záležitostí zahraničných; všeobecnou pokladnu komorní pro veškeré odvětví státní správy, vyjmouc ony, pro něž zvláštní tudy jmenované **p.** zřízeny jsou; všeobecnou pokladnu pro dluhy státní; hlavní pokladnu policejní; hlavní **p.** pro umoření státního dluhu, posléze státní schovací **p**-ci, která teprv r. 1865 se státní ústřední **p**-cí spojena jest. Státní vydání v jednotlivých královstvích a zemích prostředkují **p.** vedlejší čili větve **p**-c jmenovaných, jenž v sídlech vlád zemských s hlavními zemskými **p**-mi a v městech krajských s **p**-mi sběracími spojeny jsou a druhým oddělením těchto **p**-c slují, lišíce se od jejich oddělení pro příjmy zvaného oddělením prvním. V dalším směru prostředkuji státní vydání v jednotlivých okresích některé země **p.** úhrnkové na účet oněch sběracích a zemských hlavních **p**-c, jimž dle soustavy dlužny jsou přebytky své řádně odváděti. Jsou pak v jednotlivých zemích i zvláštní důchodkové **p.**, na př. při poštovních ředitelstvích, loterní, hornické okrškové **p.** Z věci samé plyne, že **p.** pro vydaje potřebnými prostředky z **p**-c pro příjmy opatřovány býti musejí, a tyto prostředky jmenují se nadání (*Dotation*). Ve vzájemném spoluobcování stýkají se **p.** v těchto výkonech: Ústřední **p.** přebytková jakož i I. oddělení zemských a sběracích **p**-c přebytkových dávají ustředním **p**-cím nákladkovým a II. oddělení **p**-c zemských a sběracích nadání, dotace, z nichž nespotřebované zbytky zase nazpět se vracejí, odkud vyšly. Nižší **p.** — dle svrchu naznačených kruhů — odvádějí přebytky nespotřebované vyšším: dějí se odvody (*Abfuhr*); vyšší **p.** poskytují sobě vzájemně jakož i nižším, když tyto právě dostatečných prostředků nemají, aby běžící náklad uhradily, přídavky a zálohy (*Zuschuss*, *Verlag*); zálohami jmenuji se i ony sumy peněz, jež **p.** přebytkové na účet jiných toho druhu **p**-c přijímají nebo vydávají. **P.** neuskutečňují příjmy a vydání z vlastní vůle a moci své, řídíce se u výkonech svých předpisy, nařízeními a rozkazy orgánů správních, jimž jest starati se, aby prostředky potřebám státním vyhovující vždy v čas zaopatřeny byly, aby se jich k určitým účelům vždy dobře a svědomitě užívalo a veřejným zájmům zdatně napomáhalo. Psané poukázky jsou základ, na němž spočívají výkony pokladniční. Poukázky tyto zapisují do knih k tomu určených, aby z nich skoušela se pravost veškerých příjmů a vydání, dříve než se dějí, což jmenují proukázkou (*Liquidation*). Při výdajích vázány jsou **p.** mimo poukázky i dotacemi, ježto jim orgány správní pro jednotlivá odvětví státního hospodářství měsíčně odměřují a jež vydání přesahovati nemají, byť by i poukázkami odůvodněna byla, jelikož poukázky, any převyšují nadace k výplatám povolené, nevyřízeny správním orgánům, od nichž vyšly, navráceny býti mají. Z poměrů těchto plyne důsledně povinnost, dle které **p.** orgánům správním ze svěřeného jim státního jmění právy býti a účty skládati musejí, podpírajíce tyto o veškeré průvodní listiny, pojišťující pravost a hodnověrnost položek účetních, aby každý správce, jehož se týče, z účtů předložených seznati mohl, zdaž jeho nařízení a rozkazy řádně vykonány byly a zdali dosaženo účelu, k němuž mířeno, aby dále jevícím se nedostatkům a chybám odpomoci, možné škody předejíti, slovem jmění správě jeho svěřené dobře spravovati mohl. Druh účtů při státních **p**-cích nejobyčejnější jsou denníky (*Journal*), dle rozličných odvětví státního hospodářství oddílně vedené, jenž obyčejně měsíčně se uzavírají a státním účtárnám odevzdávají, kteréž je prohlížejí, zkoušejí, příjmy a vydaje v nich obsažené dle oddílů (*rubrik*) státního rozpočtu rozřeďují, dle toho pak měsíční výkazy hospodářské a roční účetní závěrky sestavují, účty samy ale cestou zvláštního procesu, účetní pře, vyřizují. *Mi.* — **P.** bratrská v. Bratrská pokladnice.

Pokladniční kniha v. Kasa.

Pokladník kasír v. Kasa.

Poklasný, ve dvořích ustanovený muž, by dohlížel na vymlácenou slámu, zdali klasy neostávají.

Poklatecki 1) Stanislav, byl knězem, žil v první polovici XVI. stol. a složil nejprvnější snář v Polsku pod titulem *Snów dobrych obrona a szkodliwych przestroga* (v Krakově 1594), který jest dobrým příspěvkem k poznání současných obyčejův. Jiné jeho dílo jest *Pogrom, czarnoksięskie błędy, latawców zdrady i alchimickie falsze jak rozprasza* (t. 1595). — **2)** František **P.**, podkomoří Poznaňský v první polovici XVIII. stol. žijící, jest spisovatelem díla vzácného *Kwestyje polityczne, statum rzeczypospolitej polskiej, prerogatywy rządów w niej, zwyczaje elekcje królów, sejmów, sejmików i inne rzeczy eksaminujące* (v Poznani 1749). Jest to zajímavý traktát o vadách v polit. ústrojí Polsky, ukazující čeho se držeti a čeho vystříhati dlužno. **P.** vydal mimo to *Poselstwo wielkie Rafała Leszczyńskiego do Porty ottomańskiej w r. 1770 odbyte* (t. 1744).

Poklid 1) ve filos. týž stav se strany duše co je pokoj se strany těla. Každý živočich kráčí t. za vyměřeným sobě směrem po celé živobytí své: vše co jemu při směru tomto je závadou, znepokojuje jej. Poněvadž směr zvířecí je hlavně jen tělesný, libuje si zvíře v pokoji, člověk ale, jenž jde za směrem i tělesným i duševným, žádá si pokoje a **p**-u. Znepokojování, není-li příliš násilné a trvalé, není však na ujmu směru životnímu, než naopak povzbuzuje činnost životní, jak to dokládají dráždidla i tělesná i duševní, bez nichž by život někdy veskrz utuchl. Neboť živobytí samo je jen účin vnějších dojmů (dráždidel) a vnitřních snah, t. j. znepokojování vnějšího a upokojeni vnitřního, dovedly-li totiž vnitřní snahy přemoci čili zažiti dráždidel. Badatel je ku př. znepokojován v uspořádání myšlének svých, čili **p.** jeho mysli je přerušen, zjeví-li se jemu opačný pohled a náhled jiného badatele; než zvítězí-li nad pohledem cizím tím, že poznal nepravdu jeho a osvojil si pravdu jeho, pak vrací se mu povýšeným stupněm opět **p.** mysli jeho. Z věčného ruchu, jenž vládne živobytí, viděti, že ani nemožno na zemi honositi se kdysi svrchovaným pokojem a **p**-em; takový stav byl by pravý opak živobytí, byl by smrti. *Hš.* — **2) P.** v starém právu českém slove odklad soudu, na nějž strany sporné samy dobrovolně se shodnou, na rozdíl od hojemství, (v. t.), odkladu to, jejž udílí soud pohnanému, aby se mohl přípravovati k obraně. Praviť Všehrd (vydání Hankovo str. 41): „Jestliže pôvodu i pohnanému nezdá se pře jich, aby k súdu přišla, čekati mohú, sami mezi sebou **p.** učiniti do druhého súdu, anebo do některéHO dne, dokudž páni na súdě sedí, aneb dokud se jim zdá, a to kolikrát se jim koli zdá.“

Poklona, čest (obyčejně slavnější pozdravení vyšší osoby) prokazovaná někomu při zvláštní příležitosti. — U starých Čechů slula **p.** nebo **pomoc** daň mimořádná, od sněmu k žádosti panovníkově pokaždé zvláště svolená, zejména když se přihodil křest aneb svadba v domě královË, později nejvíce při korunování, kdykoli král potřebu její doličil. Byla to daň s dědin a placena tudíž ode všech stavův i ze všech pozemností jak šlechtických tak záduśních, bez výminky dle počtu lánův neb popluží, kterých kdo požíval. Srv. Palackého *Dějiny* I. 2. str. 283.

Poklus, bůh pohanů litevských, týž co **Pikulík** (v. t.).

Pokolení jest to, co z jednoho **kolena** t. článku lidské rodiny pochází; ve smyslu tom jsou tudíž prvním **p**-m rodičů dítky, druhým vnukové a t. d. Slovem **p.** vyrozumívá se pak i soujem veškerého potomstva z jistých rodičů pošlého, a zahrnuje se názvem tím celé příbuzenstvo jistého kmene (*stirps, genus*). Ve smyslu tom mluví se ve starém zákoně o dvanácteru pokolení synů Jakobových. Ve smyslu nejširším staví se **p.** lidské proti ostatnímu tvorstvu a dělí se pak na rozličná plemena (v. **Plémě** a **Člověk**). *Mr.*

Pokora stojí naproti **pýše** (v. t.). Žádoucno jest, by každý člověk uvědomen byl svých zásluh, avšak zároveň svých nedostatků a poklesků. Rozumný pak snadným spůsobem sezná, že daleko zůstal za směrem mu vyměřeným čili že nedostál úloze své životní, a právě na tomto uvědomění své nedostatečnosti zakládá se **p.** Bez **p**-ry nelze člověku provésti nic kloudného, poněvadž bez ní nadsazujeme síly své, čímž se mineme dosažení účelu svého; s **p**-rou přílišnou ochabujeme však, mnice, že nám veskrz schází síla k podniknutí nějakému. Je však **p.** dvojí, jedna pravá a vnitřní, druhá pokrytecká a vnější. *Hš.*

Pokora byl v staroslovanském právě v Polsku, na Rusi, Litvě, na Moravě, v Čechách a u jižních Slovanů spůsob, pomocí jehož mohl vrah upokojiti pokrevné zabitého a osvoboditi se od jich pomsty. V Polsku na př. stávalo se to tak, že zábojce stál na hřbitově až po pás obnažen s hlavou odkrytou a prosil pokrevných zabitého, kteří se k tomu dostavili, za odpuštění. Tu nejstarší z pokrevných obnaživ meč položil na hlavu zbojce a udělil mu odpuštění pod výminkami, o něž se byly před tím obě strany smluvily. V Čechách odbývala se **p.** podobně. Zábojce lehl si bez pasu křížem na hrob, a bratr zavražděného nebo jiný nejbližší příbuzný držel meč mezi plece jeho koncem dolů a třikrát se vinníka otázal: již-li jest tak mocen hrdla jeho, jako on byl hrdla zavražděného; a když zbojce řekl: „již ale prosím pro Bůh, živ mne“, odpověděl meč držící: „živím tě pro pána Boha“ a odpustil jemu. U Černohorců panuje posud **p.** tohoto spůsobu: Vrah obyčejně uteče boje se pomsty; tu vyšle příbuzenstvo jeho obyčejně šest nebo dvanáct žen ku příbuzenstvu zabitého, kteréž nesouce na loktech nemluvňata prosí pro Boha a sv. Jana za odpuštění. Stane se odpuštění tak, aby soudcové sami rozhodli o vině. Když den k soudu ustanovený se přiblíží, přijde vinník maje zbraň vražednou na šíji zavěšenou a vrhne ji k nohoum mstitelův; ti zvedše podrží ji navždy. Na znamení, že odpustili pokrevenci zabitého, objímá a líbá se zástupce strany žalující se zbojcem, aby pak pokoj a shoda i do budoucnosti potrvala, zaváže se vrah držeti až 12 dětí příbuzenstva zabitého při křtu na loktech svých, a slíbí se čtyřmi rodinami pobratimství zavříti.

Pokora, v polské heraldice znak: v poli blankytném podkova bodcema k straně dolejší obrácená, přes ní napříč klíč a nad helmem kolčím tři péra pštrosí.

Pokorný 1) Frant. X., hudebník, nar. v Čechách 1729, zdokonalil se v hudbě u Riepela v Řezně, načež byl houslistou u kníž. Oettingen-Wallersteina, pak u kníž. Thurn-Taxise, až † v Řezně 1794, zůstaviv v rukopise mnohé *mše*, *symfonie* a *koncerty*. Jedna dcera jeho byla značná virtuoska na lesní roh. — **2) Gotthard P.**, výborný houslista a varhaník, nar. v Brodě Českém 16. list. 1733; zde se cvičil u ředitele kůru Václ. Vrabce, u něhož potom nějaký čas co pomocník sloužil. Na to odebral se na cesty, usadil se pak v Brně, kdež 1700 se stal kapelním mistrem v kostele sv. Petra; oženiv se zplodil dceru jednu, výbornou, od samého Mozarta chválenou zpěvačku. Složil více *mší, litanií* a *nešporů* i *koncertů* na housle a piano. † 4. srp. 1802. — **3) Štěpán Jan N. P.**, dobrý varhaník a kněz řádu augustiánů bosáků, narozen v Chrudimi, studoval v Něm. Brodě na gymnasiu august., na to šel do Prahy, kde vstoupil do řádu augustiánů. R. 1788 žil ve Vídni v klášteře svém, znám co dobrý varhaník; † 1792. **P.** měl příležitost častěji hráti před císařovnou Marií Teresií, od níž pro výbornou hru na pianě byl mnohé skvostné dary obdržel. Byl žák ředitele kůru u sv. Václava, Kajetana Mairy, a v mládí svém vynikal co zpěvák v Brodě Něm. a v Praze na Novém městě. *Ra.* — **4) Josef Frant. P.**, nar. v Řezně okolo 1760, houslista, byl ještě okolo r. 1812 při kapele kn. Thurn-Taxise. **P.** vydal tiskem *kantatu*, a v rukopise zanechal *koncerty* na klavír a *symfonie*. — **5) P.**, schopný malíř, z Poděbrad rodilý, kdež ve 2. polovici minulého století žil. K dalšímu vzdělání svému nastoupil cestu do Itálie, kdež zejmena v Římě po několik let díla nejslavnějších mistrů pilně studoval a kdež nepochybně i zemřel, neboť kromě z první doby svého pobytu v Itálii neposkytnul dalších zpráv o sobě. — **6) Vojtěch P.**, žil toutéž dobou co keroplastik čili hotovitel rozličných plastických věcí z vosku, a zemřel roku 1794. *Mü.* — **7) Eduard P.** nar. 19. dubna 1818 v Otvicích u Jirkova. R. 1845 se stal úředníkem u Pražské spořitelny a r. 1848 byl i poslancem na ústavodárném sněmě říšském ve Vídni a v Kroměříži. Byl jeden z nejlepších a nejplodnějších německých spisovatelů v Čechách; psalť téměř do všech německých časopisů, jež v Čechách vycházely a jmenovitě jeho humoristické články jsou výborné a velmi se líbily. † dne 10. máje 1855 v Mostě v Čechách. — **8) Martin P.**, nar. 30. list. 1836 v Hradci Králové, navštěvoval hlavní školu i gymnasium tamtéž až do r. 1854. Odbyv na to v Praze studia filosofická r. 1855—1858, podrobil se státní zkoušce z mathematiky a fysiky pro vyšší gymnasia. Od r. 1858 až do roku 1861 byl domácím učitelem u svobodného pána Podstatského-Tonsern, nastoupiv místo to po V. Lešetickém. V letním běhu školního roku 1861 nastoupil zkušební dobu učitelskou na Novoměstském gymnasiu v Praze, kdež příštím rokem školním za suplujícího učitele mathematiky a českého jazyka ustanoven byl. Potrvav v postavení tomto až do r. 1865, jmenován byl toho roku učitelem mathematiky a přírodozpytu na obecním gymnasiu realném v Praze. — Sepsal pokračování k 10. dílu *Průmyslové školy*, započatému a na 6 prvních arších již spracovanému zesnulým profes. **Baldou**; dílo to vyšlo pod názvem: *Základové technologie* (r. 1862). Na to psal mnohé články a úvahy literární o spisech mathematických do *Kritické přílohy k Národním listům*, do *Literárních listů*

a do *Kroka*, jehož jest stálým spolupracovníkem. Od r. 1863 jest spolupracovníkem *Naučného slovníka* pro obor technologie, a s části i fysiky a mathematiky. R. 1865 vydal spis: *Determinanty a vyšší rovnice*, a převzal v poslední době spracování druhého dílu (fysikálního) *Kroniky práce* Jahnovy. R. 1865 vyvolen za jednatele spolku pro podporování chudých studujících středních škol v Praze.

Pokorski Inocenc, kazatel a dějepisec polský z řádu paulánův, nar. 1672 ve Varšavě, vstoupil tam do kláštera; byl dobrodincem lidu chudého tím způsobem, že buď sám uděloval z toho co měl, nebo bohatých k podporování chudiny povzbuzoval a několika užitečných nadání původem se stal. Byl dvakráte převorem v Częstochově 1705 a 1727; zemř. 1740. Z hojných jeho děl mají posud cenu: *Wzór doskonałości š. Paweł pierwszy pustelnik* (ve Varšavě 1725); *Series vitae ss. patrum quos Eremos Paulina transmisit astris ex annalibus ordinis ab anno 1342—1633 excerptae* (t. 1730), kdež obsaženo mnoho vědomostí o životě klášterním v Polsku.

Pokost v. Fermež.

Pokostnice v. Dna.

Pokostování, potažení pokostem čili fermeží (v. Fermež).

Pokoutní, postranní, tajný, skrývající se pro neoprávněnost, na př. **p.** škola; **p.** písař, který zhotovuje lidem právní písemnosti, nemaje k tomu náležité způsobilosti; **p.** obchod, t. co podloudnictví; **p.** bursa v. Coulisse a Parket 1.; **p.** schůzky.

Pokožka. 1) V zoologii slove **p.** *(epidermis s. cuticula)* nejsvrchnější neb nejzevnější vrstva kůže, všude ke škáře přiléhající a ji při všech probybech provázející; všemi otvory těla, jako jsou ústa, nozdry, oči, řiť a j., přímo přechází v posliznici *(epithelium)*, s níž téměř stejného jest složení. Jest totiž **p.** blána rohovitá, průsvitavá, u bílého plemene lidského bezbarvá, a jen na některých místech, na př. bradavici žlázy prsní, v podpaždí, v okolí řiti a na některých částech údů pohlavních temněji zbarvená, špatný vodič tepla a električnosti, a tím dobrá ochrana škáře. **P.** nemá cev ani nervů a jest tudíž bezcitná; přičervenalá barva povrchu těla pochází z prosvítání cevnaté škáry, nikoli snad z cevek **p**-ky, jichž není, což patrno jest na puchýři, při němž **p.** jest od škáry odtažena. Vnitřní strana **p**-y přilíná těsně ku škáře, tak že všecky bradavičky i prohlubinky této na ní jsou otisknuty; plocha svrchní jest jednotvárnější a ukazuje pouze hrubší nerovnosti škáry, což zvláště pozorovati lze na koncích prstů. **P.** vlastně sestává z dvou vrstev, z vnitřní a zevní. Vrstva vnitřní nazývá se vrstva sliznatá *(stratum mucosum)* neb síť Malpighova (*rete Malpighi*); vrstva zevní jest vrstva rohovitá (*stratum corneum*). Tato jest složena z tenounkých, těsně k sobě přiléhajících lupenků, jichž svrchní ustavičně se otírají a odpadávají, nahraženy jsouce uvnitř lupénky novými. Síť Malpighova složena jest z patrných buněk, kteréž uvnitř kolmo stojí na škáře a mezi všecky vyvýšeniny této těsně se vkládají. Buničky sítě Malpighovy obsahují zrníčka, kteráž, jako bunice samy, u plemen barevných v rozličném stupni jsou zbarvena. Stupeň temnosti barvy té řídí se podle toho, zdali jen zpodnější bunice aneb také povrchné barvivo obsahují; až k vrstvě rohovité zřídka dosahuje barvivo, škára nikdy není zbarvená. Tloušťka **p**-ky není na všech částích těla stejná, obnáší místem linii i více (ku př. na šlapadle, na patě), místem pouze padesátinu linie. *Mr.* — **2) P.** v botanice (*epidermis*). Všecky rostliny vyšší až dolů k mechům jsou na povrchu svých dílů a ústrojů obdány zvláštní **p**-kou, lišící se od pletiva buněčného, pod povrchem ležícího. Každá **p.** spočátku, dokud úd rostliny ještě mladý, nevyvinutý, záleží z tenkostěnných, prohlednou tekutinou naplněných buněk, kteréž stěsna k sobě přiléhají. Tato prvotní **p.**, ježto také *epithelium* slove, udržuje se toliko na oněch částech květu, kteréž buď sliz vylučují, buď uzavřeny jsou na korunních lupenech blizně, ve vnitřku semeníka, a obyčejně tam vyrůstají jednotlivé buňky v prodlouženiny bradavkovité neb vláskovité, ježto *papilly* slovou. Od nich, totiž od lámání a odrážení se světla na nich, pochází hedbávný lesk mnohých květů, na př. velmi silný na macošce. Na jiných dílech ale se **p.** později proměňuje, a sice na dílech pod vodou nebo v zemi ponořených toliko její buňky na zevnitřní stěně vrstvami novými tloustnou; na krajích, jimiž se stýkají, méně, nikterak ale na vnitřní stěně. Jinak ale zůstáva tato **p.** úplně uzavřena, a byla od Schleidena nazvána *epiblema*. Největšího zdokonalení dosahuje **p.** pravá, *epidermis* v užším smyslu, na všech dílech vzduchem oplývaných a jmenovitě na zeleně zbarvených. Buňky její totiž mimo vněšného ztloustnutí také se místy rozstupují, nechávajíce mezi sebou průchod, jenžto zase do většího, v parenchymu samém povstalého, prostoru dutiny vzdušné na dolejšek se ústí. Jedna buňka, kteráž otvor oním průchodem povstalý na zevnitř uzavírá, se rozdělí, obyčejně ve dvě, zřídka ve více (u kaktusovitých) buněk, kteréžto mezi sebou škulinu nechávajíce poloměsíčitou podobu přijímají. Ješto pak průchody mezibuněčné z celé rostliny do dutin vzdušných se ústí, slouží tudíž celá ta důležitá úprava k tomu, aby páry a plyny z rostliny do vzduchu odcházeti mohly. Dvě zavíravé buňky mohou se silně nadmouti a tím také zase dutinu, průdušnici, uzavříti. Na rostlinách jednoděložných jsou buňky pokožkové protáhlé, do souběžných řad sestavené a rovněž v souběžných řadách leží mezi nimi škuliny průdušnic; na dikotyledonech ale jsou tyto bez pravidla roztroušeny, hned četněji, hned různěji, jelikož buňky pokožkové jsou hvězdovitě vykrajované a tak spojené, jako kousky ze skládacích obrázků, pod jménem *geduldspiele* známých. Škuliny přicházejí nejhojněji na povrchu listů, a tam nejvíce na zpodní straně; naopak zase na svrchní straně listů na vodě vzplývajících. Z **p**-ky vyrůstají pak rozličné přímětky (*appendicula*), jako chlupy, štětinky, ostny, bradavky a žlázky. Z povrchu vylučuje každá **p.** už záhy tenkou, stejnorodou másdru, kteráž také všecky její přívěsky a též vnitřek škulin a dutin vzdušných vykládá. Nazývá se povláčkou (*cuticula*). *Čý.*

Pokratice, ves ¼ hod. sev. od Litoměřic, ondy s 2 tvrzema a kostelem nyní filiálním, již 1384 připomínaným. **P.** byly původištěm rytířův Kamýkův z **P**-c. Tito drželi díl zboží a tvrz řeč. Henikovskou až na Zikmunda Henicha K. z **P**-c (r. 1550), od jehož dcery Evy dostala se manželovi jejímu Vítovi Flavínovi z Rottenfeldu. Druhou tvrz řeč. Hurtovskou prodal Oldřich Dubanský z Duban měšťanínu Děčínskému Martinovi Mikulášovi (1571), po jehož smrti ji Maxmilian II. r. 1575 prodal Evě Kamýkové z **P**-c, vdově někdy Matúška Mikulášovic, od kteréž pak druhému jejímu choti, shora řečenému Vítovi se dostala. Tento v závěti obě postoupil 1595 Janovi Kechlovi z Hohenšteina, po němž pak se dostala městu Litoměřicům. Po bitvě Bělohorské Litoměřicům statky jich v plen vzaty, než později se jim podařilo Keblice a mnoho osad dříve k nim připojených získati, kamž i **P.** dosud náležejí. *Sč.*

Pokrevenství v. Příbuzenství.

Pokřin v. Mandragora.

Pokrm (*nutrimentum*) ve smyslu širším jest vše, co slouží živoucímu tělu ústrojnému za náhradu látek životem strávených. V tomto smyslu jest i vzduch i voda **p**-em, neboť ze vzduchu přijímá rostlina kyselinu uhličitou jí potřebnou, zvíře a člověk kyslík, voda pak poskytuje i bylině i živočichu prostředek, v němž rozpouštějí se jisté látky bezústrojné neb ústrojné, aby zažity býti mohly. Ve smyslu užším jest **p.** každá látka ústrojná, která přivedena jsouc do roury zažívací živočichů jest s to, aby zažitím přeměněna byla v rozličné části těla, v jehož útroby byla uvedena. Každý pravý **p.** obsahovati musí jisté množství vody a jistou část látek ústrojných. Pravidlo to platí především u člověka a u všech zvířat tříd vyšších. Tělo lidské není schopno, z bezústrojných, podvojných sloučenin, jaká jsou kyselina uhličitá, voda, čpavek a j., utvořiti rozličné soustavy ústrojí tělesného, a pohlcují-li jistí národové hladem puzeni jisté množství zemin a jiných látek bezústrojných, stává se to jistě jen za příčinou rozmnožení potravných látek, aby jimi žaludek snázeji naplněn a tak cit hladu poněkud ukojen byl; látky ty nezažité opět se vyvrhují. Není však dosti, aby **p.** obsahoval látky ústrojné, tyto musí i schopny býti zažití, totiž přístupny šťavám zažívacím, aby jimi spracovány a přeměněny býti mohly. Vlákno dřevnaté, tkaniva rohovitá, pokožka, vlasy, peří, šupiny rybí a pod. vzdorují zažití a buď jen částečně využitkovány aneb zcela nezměněny opět z těla odcházejí. **P.** jest tím záživnější, čím více obsahuje sloučenin podobných sloučeninám, jakéž přicházejí v těle zažívajícím. Zvířata bylinožravá potřebují mnohem větší množství potravy, než zvířata masožravá, a **p.** masitý člověku mnohem lépe jde k duhu, než **p.** rostlinný. Mimo to musí tělu **p**-em poskytnuty býti všecky látky, jakýchž potřebuje. Nicméně platí pravidlo přírodou stanovené, že v **p**-u musí panovati jakési střídání a míšení. Vláknina krevní obsahuje téměř všecky látky k zbudování těla zvířecího, a přece je četnými zkouškami dokázáno, že zvíře pouhou vlákninou krevní krmené brzy zahyne. Taktéž bílek z vajec slepičích, smíšen s jinými látkami potravnými, poskytuje **p.** velmi výživný; sám o sobě ale když za **p.** slouží, nedostojí úkolu svému. Veškery **p**-y lidské rozvrženy bývají ve dvě řady; obsahují totiž buď pouze sloučeniny potrojné, z uhlíku, vodíku a kyslíku složené, buď k těmto třem prvkům přistoupí ještě prvek čtvrtý, dusík. **P**-y první řady nazývají se bezdusičné, **p**-y řady druhé dusičnaté (n. proteinové). Sloučeniny prvního druhu jsou: škrob, cukr, klí, kyseliny rostlinné, rosoliny bylinné, líh, oleje rostlinné, tuk zvířecí a j.; sloučeniny řady druhé jsou: vláknina bylinná i živočišná, bílkovina, sýrovina, huspenina zvířecí a j. **P**-em smíšeným nazýváme potravu složenou buď z látek bezdusičných a dusičnatých, buď z částí rostlinných a živočišných. Na smíšený **p.** ve smyslu posléze uvedeném poukázán jest člověk dle anatomické budovy těla. **P.** zcela neupravený, totiž takový, jakýž příroda podává, činí celou potravu pouze u divocha. Civilisace vynalezla mnohé prostředky, jimiž by **p.** nejen se stal chuti lahodnějším, ale i žaludku k spracování přístupnějším a tudíž záživnějším; upravování **p**-ů jest předmětem kuchařství. Jen některé **p**-y, zvláště rostlinné, požívá člověk bezo vší přípravy, jako jest ovoce a jiné plody bylinné, cukrovité kořeny, útlé listy a t. d. K požití nepřipravených **p**-ů živočišných, jako ústřic, sleďů a jiných ryb upotřebuje již rozličných přísad, oleje, soli, kyselin a t. d. Přípravám takovým člověk civilisovaný již tak přivykl, že nastala u něho jakási choulostivost, která mu na př. zabraňuje požívati maso syrové. Avšak tato choulostivost nikoli nevadí přirozenosti jeho, a nepravý jest náhled, že by snad člověk požíváním **p**-ů nepřipravených vyššího věku dosáhnouti mohl. Již pouhý pud čidla chuti ukazuje ku prospěšnosti přípravy **p**-ů, a lépe mu lahodí maso vařené než syrové, **p.** solený než nechutný nesolený, někdy i nápoj teplý, než obyčejný studený. Škodlivým se stává **p.** buď svou nepřiměřenou povahou, buď množstvím i přílišným i nedostatečným. *Mr.*

Pokrok slove strana politická, která se utvořila v Praze při na novo zavedených volbách obecních r. 1861, majíc za účel úplnou samosprávu obce a přivedení v ní k náležité platnosti živlu národního českého, a vyvolivši si za heslo: „**P.** k lepšímu.“ Proti ní povstala pod názvem „přátel ústavy“ strana německo-bureaukratická. Až dosavad strana **p**-u dovedla proraziti při všech obecních volbách velikou většinu svých kandidátů, následkem čehož má převahující většinu v městském zastupitelstvu, což nejlepším jest důkazem, že Praha nikoliv není městem německým, za jaké tak často bývá od jisté strany vyhlašována.

Pokrutiny (bochnice, záboj, opelka), slovou kusy neb bochníky stlučených lisem opišků neb slupek lněného neb jiného semene, zůstalých po vytlačení oleje a hodících se ku hnojení neb píci dobytka. **P.** jsou řepkové, řepicové, lněné, semencové a j., a náležejí mezi nejvydatnější hnojiva, zvláště v půdě vlhké a těžké, k pohnojení obilí a řepy. Po zasetí zrní se rozmělněné **p.** buď rozhodí na osení aneb se nechají v moči rozředěně vodou 6—8 dní močiti, a zamíchanou takovou hnojnicí se pak rostliny pokropí. K řádnému pohnojení potřebuje se 18—20 centů na jitro výměry. Co píce dobytčí jsou **p.** velmi živné. Krávy hojně po nich dojí a krmný dobytek po nich dobře tučni. Obyčejně se v teplé vodě rozmočí a smíchají se s tlučí, řezankou, zemáky, řepou a j. Míšeninu takovou dobytek velmi rád žere. *Šp.*

Pokrytec, řecké(?) to slovo (ὑποκριτής), znamená původně herce, pak vykladače a konečně licoměrníka. Nyní zobecnělo v řeči české, jakoby pocházelo z kořene domácího *krý-ti*, *u-krý-vati* se, t. j. pod rouškou zákonní vyváděti svých nešlechetných úmyslův. Hlavně vyrozumíváme **p**-cem pobožnůstkáře a věroucha toho druhu, jenž způsoby pobožnými co do mravů vnějších své úmysly soběcké ukrývaje, společnost lidskou za pouhý prostředek svých záměrův lichých si vyvolil, ji šále. *Hš.*

Pokrývačství v. Přikrývačství.

Pokupsko, ves v Chorvátsku, v župě Záhřebské se 4247 obyv. (1857).

Pokur, město v distriktě Adžmerském v severozápadních provinciích říše Angloindické, s jezerem a chrámem Brahmovým, od bramínů velice ctěným.

Pokus (vůbec jakýkoliv čin nedokonaný) značí v trestním právě onu dobu činu, kdy byl sice již započat zevnějším konáním, avšak posud nedokončen takým spůsobem, jak pachatel zamýšlel. **P.** zločinu na roveň se klade zločinu samému, avšak co do výměry trestu nedokonání činu pokládá se za okolnost polehčovací. **P.** zločinný předpokládá, že podniknut již skutek zevnější ku provedení úmyslu zlého směřující, avšak že dokonání zmařeno bylo buď náhodou, buď překážkou nějakou cizí, buď nedostatečností pachatele a prostředků, kterých užíval. Upustil-li však pachatel samochtě od dokonání zločinu, míjí i tre-

stuhodnost, pokud vůbec to, co ku provedení zločinného úmyslu již se stalo, nezahrnuje v sobě jiný čin trestný. Že však co zločinem jest, zákon positivně ustanovuje, nelze pokusiti se o zločiny takové, při kterých již samo první projevení zlého úmyslu bez ohledu na účinek za zločin se pokládá (jako při velezradě dle práva rak.); podobně nemá **p.** místa při činech trestných, vzcházejících bez zlého úmyslu jen z nedbalosti (při přečinech a přestupcích) aneb záležejících v pouhém opominutí předpisů zákonních. *Čný.*

Pokušeni ďábelské. **P.** slove úmyslné mluvení, jednání a zařízení, jež od někoho vychází k tomu konci, aby jiný hřešil. Jakož víra křesťanská, by zošklivila co nejvíce jisté hříchy svým věřícím, přičítá je druhu zlému čili ďáblu; taktéž má k pozornosti největší pobízeti vyznavače víry křesť. ta myšlénka, že duch zlý i působiti může, aby nápady, náklonnosti, tužby, úmysly k hříchu člověka unášely. Na příklad toho uvádí se pověst o pádu prvních rodičů, kde první zlá žádost a rozhodnutí k zlému činu přičítá se působení ducha zlého, který všecky svůdné okolnosti upravil, aby k žádosti činu hříšnému první rodiče přivedl. Kterak ale **p.** ďáblova poznati lze, neudává se nikde; leč by se hanebnost a záhuba hříchu, k němuž kdo se ponoukána cítí, za znamení ďábelského působení chtěla považovati.

Pokuta (od pokáti), vůbec trest za nějaké provinění, v užším smyslu trest peněžitý (v. Peněžité tresty). — V právě kanonickém slovou **p**-mi církevními (*censurae* čili *poenae vindicatoriae*) ty tresty, jichž hlavní účel není polepšení, nýbrž pokárání. Ukládají se na určitý čas anebo navždy. K **p**-ám se čítá i upření počestného pohřbu, odnětí obročí, složení s církevního úřadu (*depositio*), zbavení knežské důstojnosti (*degradatio*) a j.

Pokuti (*Pokucie*) nazývá se v Haliči cíp mezi Prutem, Čeremošem (teče po hranici Bukoviny a Haliče) a Karpaty. Jest to území velmi úrodné, seje se pšenice a kukuřice. Přední města jsou: Kołomyja a Kuty; obyvatelé jsou veskrz Rusíni.

Pól, vůbec bod otáčecí: **1)** **P**-y zemské a světové v. Točna. — **2)** V mathematice: *a)* Konec průměru koule potahmo na největší kruh a všecky s tímto rovnoběžné kruhy, stojící kolmo na zmíněném průměru. *b)* Stálý bod v soustavě souřadnic polárních, tvořící temeno úhlu polárního (v. Souřadnice). — **3)** Ve fysice: *a)* **P**-y magnetické v. Magnet. *b)* **P**-y galvanické v. Galvanismus. — **4)** V zeměpisu fysikálním: **P**-y magnetické v. Magnetismus zemský. **P**-y zimy, body na kouli zemské, na nichž nejnižší prostřední teplota panuje. **P**-y zimy leží na blízku **p**-ů mathematických, neshodují se s nimi ale úplně, rovněž jako **p**-y magnetické. Na severní polokouli pozorována jsou dvě místa, která mají nejnižší prostřední teploty roční, a sice **p.** americký na sever od země Bathurstovy, asi pod 78° sev. šířky a 100° záp. délky, (Greenw.) jenž má prostřední roční teplotu — 19·7 C.; a **p.** asiatský severně od ústí řeky Olenky pod 89° sev. šířky a 120° vých. délky (Greenw.); bod ten má střední roční temperaturu — 17·2 C. Krajiny kolem **p**-u jižního nejsou ještě tak daleko proskoumány, aby se s určitostí místo a prostřední roční teplota nejstudenějšího bodu ustanoviti mohly.

Pol **1)** Jan, malíř a výborný kreslitel, od něhož se nacházely v c. k. dvorské bibliotéce v Praze ještě r. 1636 rozličné pérem kreslené krajiny, kteréž ale při vpádu Švédů r. 1648 od těchto byly odvezeny nebo jinak zničeny. *Mü.* — **2)** Vincenc **P.** (*Ferraryjusz* Jakób), jeden z nejznamenitějších současných básníků polských, nar. 20. dub. 1807, strávil první léta v Lublině, kde otec jeho byl úředníkem a majitelem domu, vyšší učení odbyl na universitě Vileňské, po r. 1830 vydal se na cesty do ciziny, seznámil se v Drážďanech s Mickiewiczem, trávil nějaký čas na březích Rýnu, kdež poznav Berangera oblíbil si jeho prosté písně vlastenecké a umínil si státi se Polákům tím, čím byl Francouzům Beranger. Již na této cestě počal **P.** skládati písně malé obsáhlosti, vždy ale o ležení válečném a zpomínkách vojenských. Vrátiv se domů přebýval **P.** ustavičně v Haliči, a prvním zdařilým plodem roztoužené mysli jeho byla *Pieśń o ziemi naszéj*, která jest arcidílem jazyka a poesie; na to složil *Obrazy z życia i podróży*, které se staly tou měrou politickou knihou národu Pol., jako byly filosofií jeho; *Mohort, rapsod rycerski* (v Krakově 1855), v kterém podal vzor rytíře, jakých bývalo v staré Polsce vždy dostatek. Báseň tu možno považovati jako za předmluvu k *Panu Tadeuszovi* Mickiewiczovu. Brzy na to ale upadl **P.** v manii skládati povídky rytířské (*gawędy*), což byl před ním již učinil prosou Wojcicki. Z oboru toho podal *Przygodi Jmci pana Benedykta Winnickiego*, které se líbily pro ducha a jazyk staropolský, živé a věrné líčení života šlechtického; dále *Senatorska zgoda; Sejmik w Sądowej Wiszni; Wit Stwosz; Stryjanka, tradycyja szlachecka Jm. pana Benedykta Winnickiego* (ve Varšavě 1861) a *Hetmańskie pachole* (2 d., t. 1862), mimo jiné drobnější básně. **P.** v ideálních obrázkách těchto o staré šlechtě polské popisuje způsobem Jindřicha Rzewuského všestranně život její ale nejvíce se stránky dobré. Zdá se, jakoby chtěl čtenáře přemluvit, že v této minulosti saské a stanislavovské byly samé vzory následování hodné, obětaví, poctiví vlastenci a cnostní občané, na kterých nebylo vad a bludův, kteří neznali soběctví a pýchy nadutě. A divno; bohatýři takoví dopustili pohromy všeliké na zemi a blízcí jich potomci rozsápali sami vlast svou. **P**-a následovala v podobném způsobu básnění celá řada básníků povolaných i nepovolaných, žádný ale posud ho nedostihl. Jeť látka povídek **P**-ových důmyslná, plán dobrý, verš uhlazený, sloh ale vypadá příliš nedbale, a mluva, kterou po staropolsku ustrojiti usiloval, zabíjí širokostí svou vzlet básnický. Vedle básnictví zabýval se **P.** již od mladého věku pilně zeměpisem; po událostech r. 1848, kdež se účastnil ruchu slovanského co člen sjezdu Pražského, stal se **P.** profesorem zeměpisu na universitě Krakovské. Přednášky jeho o předmětu tomto nabyly zvláštní pověsti pro nadšenost, s jakou líčí **P.** krásy přírodní rozmanitých dílů světa. Vedle zeměpisu má **P.** veliké zalíbení i ve vědách přírodních jmenovitě v geologii. I dostalo se mu od zemského výboru v Haliči čestného vyzvání k vědeckému proskoumání Haliče v ohledu země-, národo- i přírodopisném. **P.** co básník náleží ke škole červenoruské. Mimo jmenovanou *Pieśń* zasloužil si **P.** dobrého jména i jiným plodem básnickým; jsou to *Pieśni Janusza* (2 vyd., 3 sv. ve Lvově 1864), kterým se přičítá první cena mezi básněmi jeho. **P.** zpívá tu nadšením mladickým, tak že čtoucí těká s ním v minulosti a přítomnosti a že probouzí se v něm ušlechtilý onen cit pravé lásky k vlasti, jaké tu **P.** jest apoštolem. Dále vydal **P.** legendu *Czarna krówka* (v Bochni 1854), některá pojednání vědecká a literární, sebrané své básně pod názvem *Poezyje Winzentego Pola* (4 d., ve Vídni); *Obrazy*, povídky prosou (ve Lvově 1845). Připomenouti sluší to, že věnoval **P.** zvláštní pozornost Szajnochovi, působě naň vlivem svým, aby opustil v historickém

badání všeobecná hlediště a rozumování, vybíral a tříbil fakta toliko a vespolek je porovnávaje úsudek na nich zakládal, dále že zreorganisoval prospěšně časopis bibliotéky Ossolińských a že vždy s láskou a nadšením vzpomíná na Čechy a vlast jejich, všímaje si pilně literatury i všech pokroků na dráze polit. a v životě sociálním. **P.** působí posud blahodárně co profesor na universitě Krakovské, a uspořádává čas od času čtení o polské literatuře pro širší kruhy. Cyklus 20 takových přednášek uveřejnil 1866 pod názvem *Pamiętnik do literatury polskiej XIX wieku*; téhož také roku vydal podle stenografických zápisek přednášky o *Muzyce religijnej*, které odbýval ve Lvově. Vedle spisů uvedených chová **P.** v rukopise hojně plodův jak prosaických tak veršovaných, z posledních jmenovitě drama *Powod Olgierdowicza*, z něhož ukázky podala *Biblioteka Ossolińskich*.

Pola v. Pule.

Polabané (*Polabci*), **1)** kmen Bodricův, obývavší v nyn. Lauenbursku po řekách Bělé, Travně a Eldě; hl. hrad jejich byl Ratibor (*Ratzeburg*); nejvíce byli ve spojení s Vagry, a s nimi se dostali pod panství německé, spravováni jsouce za Jindřicha Lva zvláštním hrabětem; tehdáž již poněmčeni zvl. nově založeným biskupstvím Ratiborským (1154). Srv. Bodrci, str. 759. — **2)** V širším smyslu slují tak u některých učených všickni Slované druhdy po Labi a jeho přítocích bydlivší, Bodrici, Lutici a Srbové.

Polaccra ital., *Polacre* [-ákr] franc., slove zvláštní druh velikých, trojstěžňových lodí nákladních, nejvíce v moři Středozemním užívaných; na hlavním stežni mívá plachtu čtyrhranou, na stežních pobočných pak plachty trojhrané.

Poláci v. Polsko.

Polack Jakub Eduard, doktor lékařství, nar. v Praze z rodičů židovských. Když r. 1850 veliký vezír perský Mirza Taghi si umínil zříditi v Teheranu vojenskou školu dle vzoru evropského, povolán jest **P.** s několika jinými Rakušany (mezi nimiž byl též Čech nadporučík Kříž) do Persie, kdež naučiv se jazyku perskému přednášel jim na škole teheránské. Vedle toho stal se také životním lékařem šachovým, založil vzorný špitál, a mnozí z jeho žáků stali se dobrými lékaři, ba někteří z nich dobyli si doktorské hodnosti v Paříži. **P.** těšil se i z rozsáhlé soukromé praxe v Persii a byl vůbec oblíben, ale časem zastesklo se mu přece po domovu, a r. 1860 dosti učiniv závazkům na se přijatým opustil Persii, a vrátiv se do Evropy stal se ředitelem všeobecné nemocnice ve Vídni, kteréž místo posud zastává. **P.** sepsal některé jednotlivé články o Persii, na př. *Über die Kommunikationsmittel, die Sicherheit des Eigenthums und der Reisenden und über Asyle in Persien (v Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien 1861); Beitrag zu den agrarischen Verhältnissen in Persien* (tamž 1862); konečně samostatné dílo *Persien, das Land und seine Bewohner* (1. díl v Lps. 1865).

Polák 1) Martin **P.** v. Martin 9). — **2)** Michal **P.**, rodu šlechtického z Česeva i z Lekna v Poznaňsku, farář u sv. Jiljí v Praze, oblíbený kazatel, přišel již za mládí na studia do Prahy, a po krátkém potom pobytu v Krakově i ve Hnězdně zase tam se vrátil a napotom celý svůj život tam ztrávil, počeštiv se cele a přilnuv ku kališnictvu tělem i duší. Veliká jeho i oblíbenost kazatelská u Pražanův i oddanost ke své otčině přispěly byly nemálo k dodání převahy straně polské v Praze 1471, když se jednalo o zvolení krále Vladislava. Také zdá se, že král byl mu dlouho nad jiné oddán, ješto s jeho vůlí d. 2. září 1473 purkmistři všech tří měst Pražských uvedli **P**-a slavně do kostela k sv. Petru na Vyšehradě, kdež on ihned také zavedl při službách božích veškeren obřad kališnický. R. 1476 bydlel mezi kněžími Matky boží u Tejna, a konečně dostal se za faráře k sv. Jiljí. K němu, an byl asi 60letý a vynikal netoliko postavou ale i nevšední učeností a bezúhonností povahy, hleděli ostatní nejen kněží a mistři, ale i obecní lid co k vůdci a otci svému. Když jej dal tedy r. 1480 král Vladislav II. dne 21. srpna k radě předních některých pánův vedle jiných tří nejoblíbenějších kazatelův zatknouti, doprovodil jej valný počet lidu do Dvoru králova k mučennictví, jak tušili všickni, neodvratnému. Kazatelé tito puštěni před krále, kterýž sám svými ústy vedl žalobu na ně co buřiče, že kázali prý co z víry nebylo a usilovali uvésti obec Pražskou v neposlušenství; na kněze Michala především vedl řeč svou, žeby nejvyššího trestu hoden byl, právě jako ti, kteří tehdáž seděli na Křivoklátě. **P.** počal odpovídati, zastávaje kázaní svá a osvědčuje se v nevině; král ho zakřikl. **P.** skončil tím, kterak dobře ví, že má trpěti jen pro krev Kristovu a pro rozdávání svátosti oltářní dítkám, však že ho nic na světě neodvede od pravdy. Když vyšli od krále, byl pro ně na dvoře již vůz připraven; ve voze tom bedlivě krytém, provázeni strážnými jízdnými, vezeni jsou velmi rychle na hrad Pražský, později na hrad Karlštein a vězeni tam krutě až do dne 2. list., kdežto kněz **P.** churavostí trápen byv skonal u vězení. Král, aby nebyl vykřičen za ukrutníka, kázal zemřelého pochovati poctivě. Lid obecný kališnický počal od té doby kněze Michala považovati a ctíti co mučenníka církve své. Srv. Palackého *Dějiny*, V. 1. str. 20—204 a o utrpení Michala **P**-a *Staré letopisy české* od téhož, str. 503 až 509. *red.* — **3)** Martin Bohumil **P.**, polský malíř v první polovici XVII. století. Strávil asi 30 let v Tyrolsku co dvorský malíř arciknížete Leopolda v Inšpruku, a po smrti tohoto (1632) u knížete biskupa, kardinála Karla z Madruce v Tridentě. Ozdobil četné chrámy tyrolské svými výtečnými malbami, z nichžto zasluhují přede všemi býti jmenovány: *Zasnoubení Panny Marie* u servitů v Inšpruku; *Nanebevzetí Panny Marie s dvěma sv. biskupy* v kathedrále Tridentské; *Svatí tři králové* ve farním kostele v Brixenu, ve kterémžto městě umělec ten zemřel. (V. o něm Kollárův *Cestopis* díl III. hlava 1.). *Mü.* — **4)** Matěj Milota Zdirad **P.**, čes. básník, nar. 29. ún. 1788 v českém městečku Zásmukách; vyučiv se literním počátkům ve škole domácí studoval nějaký čas v Praze, kde se také vycvičil v hudbě. Oddav se na to učitelství stal se pomocí tehdejšího ředitele hlavní normální školy Al. Pařízka (v. t.) r. 1807 podučitelem v pražském sirotčím domě, nejsa ještě ani 20 let stár. Vychovatelský úřad tento nezastával však dlouho, neboť již r. 1808 při znovu vzešlé válce domu Rakouského s Francouzskem vstoupil ještě s několika jinými mladíky co kadet do 21. pěšího pluku knížete Vikt. Rohana. Byv nedlouho na to povýšen za praporečníka bojoval statečně r. 1809 v bitvách u Aspernu a Vagramu, načež po uzavřeném pokoji ležel s plukem svým v okolí Královéhradeckém. Seznámiv se již před tím s tehdejšími literáty a vlastenci, s Dobrovským, Puchmírem, Zieglerem, Jungmannem, Štěpničkou, Hekem a j., počal se nyní, maje chvíle prázdné, k jich povzbuzování bedlivěji obírati literaturou domácí a předkem básnictvím, k němuž nemalého v sobě cítil povolání. Proměniv, dle příkladu přátel svých, své dosavádní méně poetické jméno Matěj v staročeské Milota Zdirad, skládal básně drobné a dal se

také do větší básně popisné o přirodě a jejích krásách a úkazích. Roku 1812 a 1813 zdržoval se co praporečník tehdejšího pluku pěšího hrab. Gyulaje v Čáslavsku a na Litomyšlsku, a když pluk jeho vytáhl proti Francouzům, měl **P.** účastenství téměř ve všech výpravách, kteréž vojska spojená proti nepříteli podnikala, a jmenovitě bojoval v říjnu r. 1813 u Drážďan a Lipska. Po bitvě této táhl s pluky císařskými k Paříži, a byl r. 1814 povýšen za poručíka v 2. pěším pluku císaře Alexandra I., jehož druhým majitelem byl baron Koller, který zvolil sobě **P**-a za svého adjutanta, čímž on nabyl příležitosti, že mohl napotom po čas kongresu Vídeňského v sídelním městě tom zůstávati a s tamními památnostmi a mnohými muži znamenitými se seznámiti. Ježto se byl tehdáž prof. Hromátko ve Vídni uvázal ve vydávání českých novin politických s přílohou literární *Prvotiny pěkných umění*, podal tam také **P.** (1813) první své básnické pokusy, totiž několik básní drobných a čtvero prvních zpěvů své větší básně popisné. Ve Vídni zůstal až do čna 1815, načež odebral se s podmaršálkem baronem Kollerem do Itálie, jeda přes severní Štýrsko, Korutany a Furlansko, pak přes Benátky, Florencii a Řím do Neapole, kdež téměř tři léta zůstal. Po celý ten čas obíral se v prázdných chvílích rozličnými studiemi, ohledáváním uměleckých a historických památek, sbíráním starožitností a pracemi literárními, jmenovitě dokončil tu výše jmenovanou báseň popisnou o přírodě a popsal svou cestu do Itálie, vylíčiv zajímavě a obšírně všeliká místa památná, jakož i obyčeje a způsoby, jež byl na cestě té viděl a spozoroval. Vrátiv se koncem r. 1818 do Čech zdržoval se jednak v Praze jednak na venku na panství bar. Kollera v Obřiství. Roku 1819 dal jmenovanou báseň popisnou s titulem: *Vznešenost Přírody* v Praze u Josefy Feterlové vytisknouti (st. 90 s aleg. rytinou), kteráž se skládala z úvodu a 6 zpěvů, v nichž tolikéž vznešených předmětů a úkazů přírodních opěvá a básnicky vypisuje, totiž: tělesa nebeská, hory, povětří, jitro, bouři letní, večer a nebe hvězdnaté. Báseň tato způsobila u obecenstva českého velikou sensaci, kteréž ji — jakož současní časopisové a jmenovitě *Krok I.* vysvědčují — s takovým nadšením přijalo a čítalo, jako druhdy Angličané *Počasy* Thomsonovy a Němci Hallerovy *Alpy* a Kleistovo *Jaro*. Účastenství toho však zasluhovala **P**-ova *Vznešenost Přírody* vším právem, byvši první větší básní českou, jenž měla skutečné básnické ceny do sebe, vysvědčujíc důstojnou formou a vznešeným obsahem svým živou a ohnivou fantasii, vyšší vzlet myšlének a pravou básnickou nadšenost skladatelovu. Tehdáž odevzdal také vypsání své cesty do Itálie příteli Zieglerovi, který, opraviv je co se týče jazyka a opatřiv hojnými vysvětleními hist., mythol. a geograf., vydal je tiskem roku 1820—1822 v *Dobroslavu* pod názvem *Cesta do Itálie* r. 1815—1818 v 4 dílech. Taktéž odevzdal Zieglerovi své drobné básně, kteréž tento z větší části v témž *Dobroslavu*, pak v *Milině* vytisknouti dal, z nichž některé tak se zalíbily (ku př. „Sil jsem proso na souvrati“), že se nedlouho na to v ústech celého národu ozývaly. R. 1821 odešel **P.** podruhé do Itálie a zůstal tam až do r. 1827. Po celý čas svého přebývání v Neapoli konal **P.** i ve svém vojenském povolání služby velmi platné, pročež se mu dostalo nemalých pochvalných uznání od vyšších míst, a jmenovitě propůjčil mu také za tou příčinou tehdejší král Neapolský kr. sicilský řád sv. Ferdinanda. Po smrti podmaršálka Kollera (r. 1827) povolán jest **P.** z Itálie a jmenován profesorem řeči a literatury české na c. k. vojenské akademii v Nov. Městě za Vídní, v kterémž úřadě setrval tři léta. Byv r. 1830 povýšen za setníka u 2. pluku cís. Alex., vyslán jest r. 1831 při vypuknutí orientálské cholery s plukem tímto na kordon k střežení hranic uhersko-rakouských u Víd. Nov. Města, odkudž byl později přeložen do Prešpurka, pak do Komárna a zase zpět do Prešpurka. R. 1837 stal se majorem při 39. uherském pluku Dona Miguela, avšak nekonal v něm služby vojenské, byv povolán do akademie Novoměstské za prefekta novějších jazyků, italského, francouzského, českého a maďarského; r. 1843 jmenován jest podplukovníkem, r. 1848 plukovníkem, a konečně r. 1849 generál-majorem, načež vyplniv 45 let služby vojenské dán jest v zasloužený odpočinek. Přebývaje od r. 1837 neustále ve Víd. Novém Městě, zemřel tamtéž dne 31. března r. 1856 v 68. roce věku svého. **P**-a sluší vším právem pokládati mezi muže, jenž v první čtvrti přítomného století o vyzdvižení a zvelebení jazyka a literatury domácí svými pracemi velikých sobě získali zásluh. Jmenovitě platí to o **P**-ovi hledíc k jeho lyrické básni *Vznešenost Přírody;* neboť dílem tímto započata nová lepší epocha básnictví českého (jehož dosavadní plody, kromě malých výjimek, byly téměř naskrz pouhou rýmovanou nebo veršovanou prosou, bez vyššího vzletu a opravdivého nadšení básnického), jakož pak také dílem tím jiní nevšedně nadaní mladší vlastenci (mezi nimiž byli Čelakovský, Kamaryt, Kocian, J. Marek a j.) k zdárnějšímu vzdělávání básnictví českého a k horlivému pokračování na dráze **P**-em k věci té ražené byli povzbuzeni. Pročež tím více litovati jest, že **P.** přestal básniti záhy (již s rokem 1823); po svém návratu do Čech chtěl **P.** několikráte své básnické práce sebrati, opraviti a novými doplniti a vše to tiskem vydati, avšak nedospěl k tomu více, tak že teprv po jeho smrti roku 1862 vydána byla úplná sbírka jeho prací literních u I. L. Kobra ve dvou dílech, z nichž I. zavírá v sobě báseň lyrickou: *Vznešenost Přírody, smíšené básně* a *životopisný nástin*, II. pak *Cestu do Itálie*. *Ra.*

Poláky (něm. *Pohling*), ves v kr. Žateckém a okr. Kadaňském, asi 250 obyv. — Panství **P.** náleželo od 1604—1692 Strojetickým ze Strojetic, po těch vládl mu do roku 1728 hr. Gustav Adolf z Varnsbachu, do 1732 hrabata Althanové, do 1745 hr. z Questenberku, do 1749 hr. Leop. z Pergen, do 1772 pozůstalá po něm vdova Jahana hr. z Pergen, do 1811 hr. Anton syn její, po tomto hr. Josef z **P.**, jenž prodal **P.** r. 1815 kn. Veriandovi Windischgrätzovi, který je posud drží.

Polan z Polansdorfu, erbovní rodina slezská, květla v XVI. a XVII. stol. a proslavila se nevšední vzdělaností. Praotcem jejím byl **1)** Hendrych **P.**, jenž se narodil v první polovici XVI. stol. v knížectví Slezském, studoval na školách ve Vratislavi, Virtemberce a j., vzdělal se důkladně v hudbě, jazycích klas. a právích, a seznámiv se záhy s tehdejšími reformátory církevními Lutherem a Melanchthonem přilnul k jich učení, byl pak v službě u rozličných osob vysokých, přišel okolo r. 1556 do Opavy, stal se tam správcem školy, pak sousedem, písařem radním a konečně i senátorem. S manželkou svou Martou Kominiovou zplodil syny Valeria, Amanda, Henricha a Jiřího a několik dcer. Pro své šlechetné zachování, svou důkladnou vzdělanost a služby platné obecnému dobrému činěné, byl vůbec vážen, a to nejen od svých spolusousedů, alébrž také od osob vzácných, k jichž přímluvám nadán byl od cís. Max. II. v pátek po povýšení sv. Kříže r. 1563

erbem a titulem z Polansdorfu. Zemřel tamtéž ok. r. 1570. — **2)** Valerian **P.** z P., nejstarší z synů jeho, byl jinoch velmi důvtipný, stud. na akademii Vratislavské, zemřel však krátce před otcem svým. O vychování ostatních dětí **P**-ových pečoval pak Zachar. Gotšius, jenž pojal vdovu **P**-ovu za manželku. — **3)** Amand **P.**, nar. 16. pros. 1561 v Opavě (nikoli v Opolí), navštěvoval školu Opavskou, již spravoval tehdáž slavný Jan Grynaeus, a na to po 6 let akademii Vratislavskou; odtud přešel na učení do Tubink a potom do Basileje, kdež se vzdělal v theologii pod Dr. Jan. Jak. Grynaeem, v jehož domě měl své vychování a jehož dceru pojal později za manželku. Když Grynaeus odešel do Heidelberka, odebral se **P.** do Genevy a slyšel tam čtení a disputaci theol. Dr. Theod. Bezy. V Basileji i Genevě oznámil se také s mladými pány morav. a českými, mezi nimiž byl i slavný Karel z Žerotína, a s jinými Čechy a Moravany, k učení bratrskému se přiznávajícími a za příčinou vyšších studií tehdaž tam meškajícími, a ucházel se později (r. 1590) o místo učitelské při škole a sboru Ivančickém. Neobdržev jeho vyučoval nějaký čas na akademii v Tubinkách; že však horlivě stál k učení Kalvinovu, měl neustále hádky s ostatními theology Tubinskými, pročež opustil akademii tu a přešel do Basileje, stal se profesorem na učení tamním a zůstal tam až do své smrti 18. čce 1610. Amand **P.** byl muž nad míru důvtipný, v písmech sv., jazycích orientálských a klasických zběhlý, při tom horlivý rozšiřovatel a obhájce učení Kalvinova a první znamenitější dogmatik mezi theology basilejskými; byl také velmi důvěrný přítel p. Karla st. z Žerotína a jiných tehdejších osob urozených a učených k jednotě bratrské se přiznávajících; dopisoval sobě také s nimi, zvláště pak často psával jmenovanému Karlovi z Žerotína, a byl vychovatelem strýce jeho Diviše z Žerotína. Amand **P.** sepsal a vydal také mnoho spisů theol. obsahu dogmatického a polemického, jenž v Basileji r. 1590—1610 tiskem vyšly a z nichž některé vícekráte vydány byly, jakož jsou: *Syntagma theologiae christ.*; *De quatuor monarchiis*; *De incarnatione, de nascione, morte et resurrectione Christi*; *Exegesis in aliquod vaticinia veteris testamenti de Christo*; *Partitiones theol.*; *Summa doctrinae christianae libris X.*; *Tractatus de ratione legendi cum fructu auctores sacros*; *Symphonia cathol. dogmatum, hodiernae ecclesiae reformatae ex veteris apostolicae catholicae*; *Sylloge thesium theol. contra Bellarminium*; *Exegesis in threnos Jeremiae de verbo Dei*; *De praedestinatione*; *Logica, partitiones theologicae de fide et bonis operibus*; *Systema logicum aristotelico-nameum ad usum theologiae*; *Analysis Hosrae ex Malachiae*; *De anno jubileo* a j. v.; mimo to vydal také německý překlad *Nového zákona* (v Basileji 1603), a komentoval *proroka Daniela*. Některé ze spisů těchto byly také na jazyk český vyloženy, ku př. *Summa učení o věčném božím předřízení všech věcí* (v *Index lib. proh.*); pak *Rozdílové theologičtí podle práv přirozeného pořádku sformování ve dvě knihy: O víře a dobrých skutcích* (*Čas. Mus.* 1864). — **4)** Jiří **P.**, studoval tolikéž na škole Opavské pod Janem Grynaeem, pak poslán jest na akademii Vídeňskou a odtud do Tubink a Heidelberka a posléz do Vlach. Vzdělav se na školách těchto výborně v jazycích, hudbě a jiných vědomostech humanitních vrátil se do rodiště svého m. Opavy, a stal se tam správcem školy a kůru hudebního, načež se oženil 1588 s Annou dcerou J. Judicia, slavného mathematika; r. 1590 jmenován byl písařem při městské radě tamtéž a žil v městě tom ještě mnoho let. — **5)** Hendrich **P.**, nejmladší z bratří těchto poslán byl tolikéž od otčíma svého za příčinou vyššího vzdělání na učení zahraničné, zdržoval se nějaký čas v Basileji, a obíral se pak vychováváním mládeže šlechtické, s níž společně konal cesty rozličné, byl také vychovatelem a průvodčím několika moravských mladých šlechticů, mezi nimiž byl i pověstný času svého p. Bertold Bohabud z Lípého, s nímž nějaký čas zůstával v Štrasburce (1600). O dalších jeho příbězích nemáme však širší známosti. *Ra.*

Polanci nazývali se styrští Slovinci, bydlící od Radgony do Lutomíra (Murští) a na rovině Ptujské u Drávy (Dravští).

Polancos los, dva bratří malíři ze Sevilly, květli ok. r. 1646. Byli žáky Zurbaranovými a tak znamenití, že jejich malby častěji za díla tohoto jejich mistra byly držány. Tak byly jimi provedené *Umučení sv. Štěpána* i ostatní obrazy na hlavním oltáři ve farním kostele tohoto svatého v Seville Zurbaranovi připisovány. Od nich pocházejí v tomtéž městě též veliké obrazy v sakristii kláštera sv. Pavla a v kostele Anděla Strážce, kteréžto poslední představují *Zjevení se andělů pastýřům.* *Mü.*

Polané, 1) nejdůležitější kmen Lechův povislanských, dle něhož se pak nazval celý národ Polský; obývali po řece Vartě od Noteči k Odře a k Sieradzi. Oddíl jejich byli Kujavané. Území **P**-nův nazývá se od XIII. stol. Velkopolska (v. t.). Bulani, připomínaní již u Ptolomaea, jsou snad **P.** Srv. Polsko (národopis). — **2) P.** po Dněpru okolo prastarého Kyjeva jsou snad kolonisté **P**-nův leských i připomínají se již v IX. stol.; Nestor nejobšírněji je vypsal. Ok. 700—800 stali se **P.** poplatníky Kozarův (v. t.), od nichž je Varjagové osvobodili (864). Srv. Šafaříkovy *Slov. Starožitnosti*, §. 38, č. 4, a §. 28, č. 10.

Polanice, ves v Haliči v kr. Stryjském a okr. Bolechovském. Nedaleko vsi nachází se labyrint jeskyň a slují *boldy* nazývaných, kde za dřívějších časův okolní obyvatelé nacházeli bezpečného útočiště před krutým nepřítelem a kde se dle pověsti pohanské služby odbývaly.

Polaniec (*Połaniec*), ms. v král. Polském, v gub. Radomské a v kr. Sandomírském při ústí řeky Černé do Visly, s 2003 obyv. ve 238 domech. **P.** jest osada starožitná; již r. 1264 daroval jej Boleslav Stydlivý Mikulášovi, synovi Bartoloměje fojta zdejšího, dovoliv mu při tom, aby zřídil jej na město s právem německým; Sigmund I. potvrdil městu práva a svobody od předchůdcův svých darované a přidal mu tři trhy výroční. Při sečítání r. 1564 bylo tu 287 domův, r. 1607 322. Město řemesly pěkně kvetoucí přivedeno bylo na mizinu válkami švédskými, že kleslo na chatrný městys; avšak za novější doby pomalu se zotavuje.

Polánka, dolní a horní, dvě souvislé vsi a spolu samostatné statky v rak. Slezsku (v okr. Klimkovském, kniž. Opavsk.), $^1/_2$ m. jihových. od Klimkovic na řece Odře nedaleko hranic moravských s 2150 obyv. (1857), činily původně jedinou ves, kteráž od starodávna náležela ke Klimkovicům a s těmito k zboží Fulnecko-Bílovskému. V I. čtvrti XV. stol. dostala se část této vsi od p. Beneše z Kravař Janovi z Čéčova, jehož vdova Mara z Bařic, ovdověvši podruhé po Janovi Donatovi z Velké Polomě, zboží to zůstavila ovdovělé kněžně Opavské Salomeně. Tato je postoupila 1461 Mikulášovi mladšímu a Václavovi bratřím z Vladěnína z rodu Fulšteinského. Od té doby zůstala tato část **P**-ky pánům z Fulšteina na Bílovci, až ji r. 1540 Václav a Hanuš bratří z Fulšteina p. Hynkovi z Vrbna a na Klim

kovicích prodali. Od dědiců toho p. Hynka přešlo to zboží na pány Sedlnické z Choltic, od nichž je 1595 opět Krištof Bzenec z Markvartic a na Klimkovicích koupil. Tento prodal 1599 celou ves P-u i s tvrzí 3. manželce své Konstantii Porubské z Velké Poruby, po níž ji zdědila konečně sestra Anna, provd. Vanecká z Jemničky. Od této dostal se potom jeden díl pode jménem P. dolní staršímu synu Sigmundovi na Porubě, druhý díl, nynější P. horní (s tvrzí, nyní zámkem) mladšímu synu Janovi Krištofovi. P. dolní měla od toho času tytéž držitele jako statek Poruba; P. horní spadla po Janovi Krištofovi Vaneckém († 1674) na jeho vdovu Helenu Salomenu, roz. Müllerovnu z Reichenburku, a po této 1692 na sestru Johanku provd. Pankuchovou z Vínka, kteráž ji zůstavila dceři Rosině Heleně, provd. Želecké z Počenic († 1703). Po této dostal se statek P. horní skrze dceru Marii Helenu, provd. Männichovou, svob. pánům z Männichu, a od těchto 1787 dědictvím hrabatům Laryšům, z nichž jej Marie kněžna Blücherová, rozená hrab. Laryška-Männichovna, nyní drží. *Svb.*

Polarisace. 1) P. galvanická jest proměna stejnorodých desk platinových, které sloužily po delší čas k rozkládání vody neb jiné tekutiny sloupem voltaickým; proměna ta jest povrchní a objevuje se tím, že ony desky do tekutiny ponořené samy proud elektrický způsobují. Vlastnost ta pochází od plynů, které se na povrchu těch desk srazily (*kondensovaly*) a brzy se ztrácí. — **2) P.** světla jest proměna přirozeného světla, následkem níž jen v jistých směrech zákonův odrazu a lomu poslouchá. Bezprostřední paprsky světlové odrážejí a lámou se ve všech polohách dle zákonův odrazu a lomu, ale paprsky již jednou odražené neb lomené jen v jistých polohách. Paprsek světla polarisovaného má na rozličných stranách rozličné vlastnosti (poly, odtud jméno **p**). K pozorování **p.** světla způsobené odrazem na černých, skleněných zrcadlech, odrazem a lomem paprsků světlových na vrstvách desk skleněných, jakož i na deskách krystalových slouží polarizační aparáty, které sestávají především ze dvou částí, z polariseuru, jenž obyčejné světlo polarisuje, a z analyseuru, jenž skoumá, zdali a jak jest světlo polarisované. Při obyčejném světlovém paprsku děje se chvění částic étherových, světlo dále nesoucích, ve všech možných na paprsku samém kolmých směrech; každé takové chvění lze rozložit ve dvě komponenty na sebe kolmé, a sice tak, že se všecky ty komponenty spojují ve dvě plochy na sebe kolmé, které se právě v paprsku samém řeží; když polariseur jen chvění jedné z obou ploch odráží neb láme, povstává světlo polarisované. Paprsek světlový, který pod úhlem 35° 25′ na vrstvu desk skleněných padá, rozpadá se ve dvě části, část jedna odráží se a dává světlo polarisované v jednom směru, část druhá láme se a dává světlo polarisované v druhém směru. P. světla jest buď úplná buď neúplná; při obyčejném světle děje se chvění ve všech směrech, které, jak dříve pověděno, ve dvě hlavní na sebe kolmé plochy se uvésti dají; chvějí-li se částky étheru v obou těchto plochách stejnou silou, není světlo polarisované; chvěje-li se po odrazu nebo lomu pouze v jedné ploše, je úplně polarisované, chvěje-li se ale v obou plochách, než v jedné silněji, v druhé slaběji, jest světlo nedokonale polarisované. Zde jsou všecky přechody od obyčejného světla až k úplně polarisovanému. Přechody ty a spolu nejjednodušší způsob polarisovaného světla lze pozorovati, padá-li paprsek světla na černé skleněné zrcadlo pod úhlem 35° 25′, kdež se odráží na druhé podobné zrcadlo. Je-li toto s prvním rovnoběžně postaveno, odráží se světlo na obyčejný způsob, není tedy polarisované (plochy odrazu jsou rovnoběžné); točí-li se druhé zrcadlo z postavení s prvním rovnoběžného s podržením původního sklonu, ale tak, jakoby paprsek od prvního zrcadla odražený jeho osou byl, zatemňuje se stále obraz paprsku, až při úhlu 90° plně se zatemní, jest polarisován (obě plochy odrazu na sobě kolmo); při dalším otáčení vyjasňuje se až do otočení o 180° (plochy odrazu rovnoběžně), načež se opět zatemňuje do 270°, kde světlo odražené úplně polarisované jest (plochy odrazu kolmo); při dalším otáčení vyjasňuje se, jest nedokonale polarisován, až při původním postavení neb úplném otočení o 360° paprsek obyčejným způsobem se odráží. Úhel, pod kterým se při odrazu neb lomu světlo úplně polarisuje, slove úhel polarisační a jest pro rozličné látky rozličný, pro sklo 54° 35′ (t. j. 90°—35° 25′). Plocha, v níž paprsek odrazem polarisovaný analyseurem úplně se odráží, slove polarisační plochou. Plocha polarisační paprsku obyčejným lomem polarisovaného stojí na polarisační ploše paprsku odrazem polarisovaného kolmo. U paprsků protivně polarisovaných stojí plochy polarisační na sobě kolmo, u stejně polarisovaných rovnoběžně. Chvějí-li se všecky částky étheru v čarách rovných, které na směru paprsku kolmo stojí, slove světlo to lineárně polarisované. Takové lineárně polarisované světlo povstává odrazem a lomem jednoduchým i dvojnásobným. Když paprsek světlový na rovnou plochu průhledného prostředí (*medium*), světlo jednoduše lámacího, pod takovým úhlem padá, že zlomená jeho část na odražené kolmo stojí, má odražená část paprsku jen polarisované světlo, jehož chvění kolmo na plochu odrazu se děje; část paprsku, která prochází průhledným prostředím, sestává ze světla obyčejného i polarisovaného, jehož chvění ale v ploše odrazu neb ploše lomu samé se děje. Při dvojnásobném lomu paprsků světlových v krystalech, nepatřících do soustavy krychlové (*tessulární*), dělí se paprsek světlový do vnitř vniklý následkem pružnosti v rozličných směrech rozličně silné na dva protivně polarisované paprsky, jichž chvění děje se v plochách na sebe kolmých. Krystaly dvojnásobně světlo lámající rozkládají paprsek světlový ve dva polarisované paprsky, proto se jich užívá i co palariseurů i co analyseurů. K účelu tomu užívá se zvlášť kleští turmalinových a hranolu Nikolsova, jenž sestává ze dvou hranolů vápence dvojlomného, balsámem kanadským slepených. Nechvějí-li se částečky étheru v čarách přímých, nýbrž v drahách eliptických neb kruhových, jejichž plochy na směru paprsku kolmo stojí, povstává světlo elipticky neb kruhovitě (*cirkulárně*) polarisované, a jest tu třeba rozeznávati chvění točící se na pravo neb na levo. Polarisované světlo barví průhledné desky krystalů pěknými barvami, které se mění, sesilují neb seslabují, dle toho jak deskami samými točíme. Z tenkých lístků sádrovce kanadským balsámem slepené obrázky, květiny, motýli mění ve světle polarisovaném barvy, a sice vždy při otočení analyseura o 90° v barvy komplementární. Tlustší desky jednoosých krystalů (vápence dvojlomného, ledu atd., vyjma křemen) okazují v světle polarisovaném při skřížených plochách polarisačních koncentrické, černým křížem přepažené barevné kruhy (křivky isochro-

matické); jsou-li plochy polarisační rovnoběžně položeny, objevují se ony kruhy v barvách komplementárních s křížem bílým. V jiných deskách krystalových ještě jiné barevné úkazy spatřiti lze. **P.** světla užívá se s prospěchem v krystalografii, při stanovení a rozeznávání některých látek chemických, při posuzování světla těl nebeských, zdali jest původní neb odražené.

Polariskop (řec.), nástroj zhotovený od Savarta k tomu, aby se jím poznalo polarisované světlo. **P.** sestává z dvou desek čistého, průhledného křemene, spojených s deskou turmalínovou, a ukazuje barevné kruhy polarisovaným světlem tvořené.

Polarita, protiva vlastností neb sil nějakého tělesa, u př. magnetu, sloupu voltaického atd. Absolutní protiva dvou věcí neb dvou vlastností neb sil jedné věci se v přírodě nenachází, dva protivné póly mají vždy přece některé vlastnosti společné a jen v některých jsou si odporné. Dva protivné póly se ve spojení neutralisují. Pro polární síly neb vlastnosti platí následující pravidla: 1) žádný pól nemůže sám o sobě státi, kde jest jeden tu jest vždy druhý; 2) každý pól tvoří si ve svém sousedstvu pól protivný; 3) póly stejné se odstrkují, nestejné se přitahují.

Polární, co se týče pólu aneb k němu vztahuje. **P.** hvězda v. Hvězda. — **P.** kruh, v. Arktický. — **P.** led, který se tvoří v obou mořích **p**-ch a na jejich březích. Led ten jest dvojího původu: povstávát buď z roztaveného a opět zmrzlého sněhu, jako ledovce alpské, buď zmrznutím samé hladiny mořské. Slunce v létě sníh rozehřívá a voda tak povstalá stahuje se v nižinách mezi skalami a v zimě opět zmrzá, což se stává po mnoho let, tak že stále nové vrstvy ledu přirůstají. Někdy vzroste tloušťka ledu až na 2000′. Stálé působení příboje mořského na úpatí těchto ledových spoust podrývá je, tak že veliké kusy do moře padají; také vlastní tíží obromné balvany po úpatí hor do moře sjíždějí. Led ten má velkou podobnost s ledovci alpskými, jest zelený jako smaragd a průzračný. Napadlým a opět roztaveným sněhem zvětšují se tyto kry ledové, často již v moři plovoucí. K utvoření jich jest potřebí celých století. Pluje-li led větrem a proudy hnán do moří teplejších, taje brzy: je-li voda 4·5°R, ubývá ho za hodinu 1″, věje-li vítr, ještě víc. Veliké kry ledové nahromaďují se na Newfoundlandských mělčinách. Obyčejně taje led ze severního polárního moře dřív než dopluje k 48° sev. šířky, ačkoliv někdy velké kry až pod 36° sev. šířky se objevují. Z jižního moře jde led ještě dále k rovníku. Ledové kry v mořích **p**-ch, které proud s sebou nestrhl, jsou stálé, plovouce v moři zdlouha sem tam aneb stojíce na jednom místě, nasazujíce každou zimu znovu, co přes léto ledu roztálo. Led, který se tvoří zmrznutím hladiny mořské, bývá jen 6—8′ silný, je pórovatý, neprůzračný; v létě obyčejně taje, zřídka vydrží do druhé zimy; tvoří se při —2°R. V moři mezi Grony a Špicberky tvoří led takřka slepenou hmotu (*Packeis*) v čáře asi 450 mil dlouhé a 40—50 mil široké. Hráz ta dle teploty jednoho neb více po sobě běžících let více na sever ustupuje (až za 80°, za Cap Hackluyt, nejsevernější bod Špicberků), jindy více na jih se posouvá a celé Špicberky obklopuje. Vždy ale tvoří pod Špicberky u Ostrova Medvědího velikou ledu prostou zátoku kamž lovci velryb zajíždějí. V teplejších letech bývá mezi touto masou ledu a mezi Špicberky otevřený kanál, 40—50 mořských mil široký, kterým lodi plují do moře otevřeného, ledu prostého mezi 78—79°, kde se zdržuje velké množství velryb. Podobná ledová hráz jest v zálivu Baffinském mezi 72° a 76°. Z hráze té utrhují se veliké kry a plují do Atlantu, většina ale tvoří uprostřed stálý násep, jen někdy v létě prostupný. Mezi tímto středním náspem a vrstvami ledu na obou březích jsou dva průplavy, naplněné plovoucím ledem, někdy zavřené. Průplavem podél břehů gronských plují plavci do moře Baffinova, kdež loví velryby. Záliv Hudsonský a břehy gronské velryby pro znepokojování již opustily. Ohromné spousty ledu jsou také nahromaděné v moři Karickém mezi Novou Zemí a Sibiří; veliký ten záliv pojímá všechen led velikých řek sibiřských, Obi a Jeniseje. Led z vody mořské tvoří se nejvíce na březích země, kdežto otevřené moře obyčejně ledu prosté zůstává. Bouřemi i proudy mořskými trhá se led ve veliké i menší kry a plave proudem neb větrem hnán od točen k rovníku co tříšť (*Treibeis*). Hranice tříště jsou v severním moři **p**-m velmi nestejně rozděleny; kdežto u břehů laponských a norvéžských nikdy se neobjevuje, jde čára její kolem Ostrova Medvědího k jihu kolem jižního břehu Islandu, pak daleko na západ až k úžině Davisově a opět k jihovýchodu do moře Atlantského až pod 40° sev. šířky, a jde pak skoro v rovné čáře až k jižnímu cípu Nového Skotska. Na druhé straně dosahují pod úžinou Beringovou k poloostrovu Alašce, k ostrovům Aleutským a ke Kamčatce nad Petropavlovskem; v moři Ochotském od konce Kamčatky obloukem ke středu ostrova Sachalinu. Tříšť plave k rovníku, nesena **p**-m proudem mořským, a nahromaďuje se především tam, kde se tento s proudem rovníkovým setkává, neb kde jeden vedle druhého ale v protivných směrech běží. Že moře severně od Norvéžska nezamrzá, pochází od proudu Mexického (*Golfového*), který teplou vodu až do moří **p**-ch nese; proto nalezeno jest moře ve výsokých šířkách prosté ledu tam, kam voda jeho dosahuje, kdežto bývá zamrzlé v šířkách jižních, již pod 50°, tam kam teplá voda jeho nejde. Parry viděl roku 1827 pod 82° 45′ sev. šířky moře k točně ledu prosté; taktéž ruští plavci tvrdí, že je moře severně od ostrovů Novosibiřských vždy ledu prosté, a nazývají je Polynja. Na jižní polokouli má hranice ledu stálého rozsáhlost větší a podobu kruhovitější než na severní, poněvadž žádný rovníkový proud mořský na ni neúčinkuje. Kapitán J. Ross proplul s velikými obtížemi tuto ledovou hráz v letech 1841 a 42, našel za ní moře ledu prosté a dostal se až k 78° 10′ jižní šířky. Hranice tříště jižního moře dosahuje až k mysu Dobré Naděje a k Fuegii; od břehů Nového Holandu se vzdaluje tlačena jsouc teplým proudem jihoaustrálským. Hory ledové v moři různo plovoucí dosahují nad hladinou mořskou v severním **p**-m moři výšky až přes 200′, a poněvadž jest led asi o $^1/_{10}$ lehčí než voda, musí být hloubka jeho pod vodou skoro 2000′. V moři antarktickém jest zima větší a tudíž také led mohútnější; byly viděny ledové hory, které 500—800′ z vody vyčnívaly a tudíž pod vodou 5000—6000′ tlusté býti musely. Účinek ledu **p**-ho je znamenitý na krajiny, u jejichž břehů se objevuje, neboť snižuje velmi jejich teplotu. V pravěku byl účinek ten ještě důležitější tím, že ledové kry přenášely kusy skal s hor pólu bližších do krajin menších **p**-ch šířek. — **P.** moře, ledové moře okolo obou točen (v. Moře). — **P.** světlo v. Severní záře. — **P.** země v. Arktický a Antarktický. — **P.** zvířena, zvířena krajin kolem pólů ležících, jest velmi chudá co se týče zvířat pozemních; v moři jich žije ale veliké množství, ačkoliv i zde bohatství druhů není velké. Příčina toho jest ta, že rozdíl teploty vzduchové až 60°R obnáší,

kdežto rozdíl teploty mořské pouze 20° R. bývá. Důležitější zvířata v krajinách p-ch žijící jsou: bílý medvěd, p. liška, sob, tnleň, mrž, lumík a zvířata, která se pro svůj kožich loví; veliké houfy ptáků vodních, především alk a tučňáků (tito poslední nejvíce v krajinách kolem pólu jižního); ryb veliké roje, taktéž měkkýšů (především ploutvonožců, jenž slouží velrybám za potravu) a j. Velryb lovilo se mezi 77 a 79 stupněm sev. šířky za 2 měsíce až ke 2000 kusům. Také v jižních p-ch mořích loví se mnoho velryb. — **P. hodiny** nazývá se nástroj vynalezený od Wheatstona, kterým lze polarisační plochu paprsků světlových na vzdušných částečkách modrých nebes odražených, t. j. plochu jdoucí skrze slunce a osu zemskou, a tedy i pravý sluneční čas jako slunečními hodinami určiti. Určení toto lze jest provésti i nějaký čas před východem a západem slunce i po něm, jakož i tenkrát, když jest nebe lehkými oblaky pokryto.

Polaroli, též Polarolo neb Pollarolo **1)** Carlo Franc., skladatel ital., nar. v Brescii 1653, stal se 1690 prvním varhaníkem u sv. Marka v Benátkách, ale vzdal se místa toho již r. 1693. Dále se o něm neví, nežli že † 1723. Asi 50 oper **P**-ho provozovalo se v Benátkách a jiných ital. městech. — **2)** Antonio **P.**, syn a žák před., nar. nejspíše v Benátkách okolo 1680, stal se po Lottim kapelníkem u sv. Marka, kteréž místo zastával až do r. 1749. Mezi r. 1700—1730 provozovalo se v Benátkach asi 20 oper **P**-ho, a kostelní skladby jeho chovají se v archivech chrámu sv. Marka.

Polášek František, spis. theolog., nar. 4. říj. 1757 v Příboru na Moravě, kdež byl otec jeho mistrem soukenickým, studoval na gymnasiu tamtéž, filos. a theol. studie odbyl v Olomouci a Brně a vysvěcen jest r. 1781 na kněžství. Poněvadž byl studie theol. s neobyčejným účinkem skončil, svěřena mu byla již jakožto jahnovi r. 1780 profesura biblického učení Nového Zákona, načež bez zkoušky konkursní r. 1783 jmenován skutečným profesorem téhož učení na universitě Olomúcké. Když r. 1786 učení Starého a Nového Zákona jednomu toliko profesorovi bylo odevzdáno, povolán byl **P.** za podrektora do generálního semináře moravského, kterýžto úřad až do zrušení semináře toho (1790) spravoval. Obdržev na to pensi ročních 500 zl. pomáhal ve správě duchovní na farách okolních až do r. 1794, kdež se stal prof. dogmatiky na lyceu Olom., načež r. 1800 svěřena mu stolice pastorálky a morálky tamtéž, i byl pak také r. 1799 a 1802 rektorem magnif. lycea toho. Za příčinou přílišného studování počal však churavěti na žaludek, pročež nucena se viděl, hlásiti se na venek o faru nějakou. R. 1803 propůjčena mu fara v Dolanech u Olomouce, kam se ku konci roku školního k velikému zármutku svých posluchačů odebral. Uvázav se v úřad pastýřský pracoval s největší horlivostí na vinici Páně, přibližeje předkem k tomu, aby mládež školní vedena byla k nábožnosti a důkladným vědomostem, a aby mezi osadníky jeho panovaly mravnost, svornost a láska křesťanská. K tomu konci předcházel je nejlepším příkladem, jsa ku každému přívětivý, dobročinný, na nejvýš nezištný a vzdálen naprosto všeho lakomství a špinavého zisku, nad míru pohostinný, k všeliké posluze a radě vždy ochotný, v jídle a pití střídmý, v chování a řečech svých vážný, cudný, neúhonný a mírný, pročež požíval neobmezené lásky a důvěry svých osadníků a duchovních spolubratří v té míře, že památka jeho žije až podnes v okolí Olomouckém. I jeho představení si ho vážili a byli mu celým srdcem nakloněni, ku př. tehdejší světicí biskupové Olomoučtí hrabata Kolovrat a Ankvič, jakož i sám arcibiskup Trautmansdorf, jenž jej brával co komisaře arcibiskupského na své visitace generální, jmenoval jej děkanem, radou a přísedícím konsistoře a také k tomu se přičinil, že **P.** r. 1816 byl jmenován ředitelem studií theol. na universitě Olomúcké. Vrátiv se však r. 1817 z generální visitace začal churavěti; nicméně pracoval doma neustále, až pak v dubnu r. 1818 musel ulehnouti na lůžko, z něhož více nepovstal. Spořádav své časné záležitosti a složiv sám sobě i píseň pohřební, † 4. čce 1818, byv vřele oželen od všech přátel a osadníků svých. — **P.** byl také velmi pilný dělník na poli literatury náboženské, pohlížeje při všech pracích svých k praktické potřebě a srozumitelnosti, k skutečnému poučení a vzdělání těch, k jichž potřebě byly sepsány. Zůstaviltě tyto práce jednak v lat., jednak v českém, naskrze ryzém a ušlechtilém jazyku vzdělané, totiž: *Oratio dicta in magna aula academica, dum expugnata Mantua sacra fecerunt Deo professores academici* (Olom. 1799); *Vota in secundicia Nicolai Kvapil parochi Smržicensis* (Olom. 1802); *Moralis christiana* (Olom. 1803, 2 sv.); *Regulae pastorales in usum sacrum auditorum* (tamtéž 1803); *Písmo sv. Nového Zákona pro lid vyložené* (v Brně 1791, 2 d.); *Výklad epištol nedělních na celý rok* (tamt. 1782); *Katolická modlitební kniha* (překlad výborné něm. modlitební knihy Reuterovy, tamt. 1798); *Poznání pravého Boha, aneb troje hodinky o dokonalostech božských, ku vzdělání domácí pobožnosti* (v Olomouci 1803); *Příkladové neb křesťanské mravní učení v příkladech na každý den v roce* (v Brně a Olomouci 1807); *Naučení z obrazů písma sv. pro školní děti farnosti Dolanské* (v Olom. 1810); *Knížka ke čtení a modlení pro milé dítky* (v Brně 1811). Mimo to zůstavil **P.** mnoho rozvrhů kazatelských, jež jednak sám napsal, jednak kaplanům svým do péra říkal, kteréž děkan L. Tidl s titulem *Fr. P.'s Predigt-Entwürfe, ausgeführt von L. Tidl* (v Olomouci 1846) tiskem vydal. Mimo vše to pracoval **P.**, a to na lůžku nemocen o knížce: *Spasitedlná naučení katol. náboženství, představená v propovídkách, příslovích a podobenstvích*, která však tiskem nevyšla. (Srv. *Moravan*, 1857 str. 38.) *Ra.*

Polaun v. Polubny.

Polavské hory v. Morava, str. 457.

Polavský (*Polawsky*) Ferdinand, dramat. herec na Pražském něm. divadle, nar. 1779 v Berlíně, † 1844 v Štýrském Hradci. Záhy osiřelého ujal se vzdálený příbuzný, který se staral o jeho pečlivé vychování. Gymnasium studoval v Jáchimově, načež neodolatelná touha jej táhla k divadlu. Po některých zkouškách před Ifflandem odbytých stal se r. 1798 údem divadla Štětínského, kdež brzo získal sobě přízeň obecenstva. Od 1801 vystupoval pohostinsku na přednějších divadlech v Němcích, a 1803 engažován jest u divadla Pražského, jehož brzy přední ozdobou se stal. R. 1824 ujal s Kainzem a Štěpánkem ředitelství divadla Pražského na 10 let, kterážto perioda v ohledu uměleckém byla nejskvělejší tohoto ústavu. Odešed pak na odpočinutí poslední léta svého života trávil v Štýrském Hradci. **P.** byl z nejvýtečnějších dramatických umělců, kteří kdy náleželi co údové divadlu Pražskému. Jeho oborem byly charakterní partie, v kterých se mu co do výraznosti a spolu uhlazenosti a všestranné úměrnosti málo kdo vyrovnal. Bylť pak **P.** nejenom co umělec, nýbrž i co člověk od Pražanů všeobecně vážen.

Polaznik čili Polažajnik slove v Srbsku první návštěva, která o vánočních svátcích (*božić*) přijde do domu. **P**-a si obyčejně vybírají a pozvou

jej, poněvadž se domnívají, že jim mohou býti buď šťastni nebo nešťastni po celý rok. **P.** přinese hned z rána žito v rukavici a pověděv u vrat: *Christos se rodi* sype z ruky žitem po domě, a domácí posypávají zase jej odpovídajíce: *da istinu rodi* (opravdu se narodil). Potom začínají obřady s *badnjakem* (v. t.). **P.** *skreše* badnjaky, t. j. vezme lopatku na oheň (*vatralj*) a udeří jí do badnjaků, kde hoří, aby jiskry hojně skákaly. Při tom říká: „tolik hovězího dobytka, tolik koňů, tolik koz, tolik ovcí, tolik vepřů, tolik úlů, tolik štěstí a zdaru.“ Potom rozhrnuv popel hází do něho několik *par* (tureckých drobných penízů) neb i nějaký větší peníz, jak kdo může. Některý přináší *pověsmo* (hrsť lnu) i pověsí je přes vrata. Když si chce **p.** sednouti, hledí mu domácí podtrhnouti stolici, aby upadl; sedí-li už, ohrnují ho ženy velikou přikrývkou neb houní, „aby se jim chytala hustá smetana.“ Cosi podobného děje se na Slovensku na sv. Ondřeje (v. Ocelj).

Polcenigo [polčenigo], městys v Benátsku, v prov. Videmské se 3630 obyv. (1857); pěstuje se tu hedbávnictví.

Polcevera [-čevéra], pobřežní ř. Středozemního moře v provincii janovské, vzniká v Alpách Ligurských a ústí záp. od Janova, tvoříc půvabné, úrodné a hustě obydlené údolí, kterým železná dráha se vine.

Polčnica, něm. *Pulsnitz* **1)** řeka v království Saském; temení v Lužici a tekouc k severu tvoří hranici mezi vládními okresy Drážďanským a Budyšínským; vlévá se v Pruském Slezsku do Černého Halštrova. — **2)** město na té řece v Lužici Horní se zámkem a parkem a 3166 obyv. Jest tu soudní úřad, provozuje se ševcovství, hrnčířství, především ale perníkářství, zhotovují se stužky, s nimiž jakož i s plátnem se obchod vede.

Polder, jinak koоge, slovou v Holandsku a v pobřežních nížinách německých u Severního moře ony bařinaté půdy, které vůkol hrázemi ohraženy jsou na ochranu před zaplavením od moře, a pomocí odvodňovacích stok obráceny v úrodná role, luka neb pastviště — kořist to moři vyrvaná.

Pole (*polje*, něm. *Feld*, lat. *ager*) **1)** rovný kus povrchu zemského, rovina, zvláště rozsáhlejší; odtud četná jména zeměpisná, na př. v Rakousích Moravské **p.** (*Marchfeld*), v Štýrsku Lipnické **p.** (*Lipniško polje*, něm. *Leibnitzer Feld*), Ptujské nebo Dravské **p.** (*Pettauer F.* nebo *Draufeld*), v Korutanech Gosposvetské **p.** (*Zollfeld*, *Saalzollfeld*, *Saalfeld*, *Maria Saalerfeld*), Grobnické **p.** (*Krapffeld*), v Krajině Sorské **p.**, (*Zeierfeld*), a Krcké **p.** (*Gurkfelder Ebene*), v Černé Hoře Zetské **p.**, ve St. Srbsku Kosovo **p.** *Vsý.* — **2)** ve vojenství slove **p.** prostor otevřený, neopevněný, na kterém se vojsko v čas války nachází aneb kam do bitvy se ubírá, protož i bojiště samo. Odtud ve smyslu přeneseném **3)** znamená **p.** válku samu, a jíti do **p.** jest tolik, jako jíti do války. Ba **4)** **p.** slove dále i sama moc branná, která se na vojnu vypravuje, a sbírati **p.** jest tolik jako sbírati vojsko. — **5)** Obzvláště pak znamená **p.** půdu, která se pluhem vzdělává, na rozdíl od luk, lesů atd., a jest tolik co role (v. t.). — **6)** Svaté **p.** v. Hřbitov. — **7)** Dle podobnosti nazývá se **p**-m na vrhcábnici jednotlivé oddělení zvláštní barvou naznačené; v heraldice jednotlivá oddělení štítů; v stavitelství části mostu ležící mezi dvěma bárkami, při klenutích místa mezi žebry je držícími, na stropě neb táflovaných stěnách jednotlivá oddělení mezi rámci dřevěnými, sádrovými neb i pouze malovanými. — **8)** Tropicky vzato slove **p.** též každý zvláštní obor působnosti něčí. — **9)** **P.** nebo *boží pravda* slul ve staré Rusi, zejména v Novgorodě a Pskově, soudní souboj, rozhodující při; nebylo však potřebí, aby protivník jeden byl zabit, nýbrž stačilo, byl-li povalen na zem; nejčastěji bojováno obušky, později též krátkými meči a v brnění.

Pole [pól] de la, rodina angl., jejíž praotec **1)** William **P.**, bohatý kupec v Hullu, byl od Eduarda II., jemuž půjčoval často peníze, na korouhevního pána povýšen. — **2)** Michael de la **P.**, vnuk před., stal se za Richarda II., příznivce svého, kancléřem a 1385 hrabětem Suffolkským, ale nepřátelé královy jej o hodnost tuto zase připravili. † 1388. — **3)** Michael de la **P.**, syn předešl., obdržel hodnost hraběcí opět, načež ji zdědil jeho třetí syn — **4)** William de la **P.**, který sprostředkovav sňatek Jindřicha VI. s Marketou Anjouskou byl povýšen na vévodu Suffolkského. S královnou, milenkou svou, vládl v zemi libovolně, nenáviděn jsa od lidu i velmožů, až jej nižší sněmovna obžalovala z velezrady, a **P.** prchaje do Francie byl u Doveru zavražděn. — **5)** Jakub de la **P.**, syn před., pojal Alžbětu, nejstarší dceru Eduarda IV., za manželku a byl přívržencem domu Yorského. Hodnost vévody dědil po něm jeho syn — **6)** Jakub de la **P.**, hrabě Lincoln, jenž od Richarda III. určen byl za nástupce na trůně, ale 1487 v bitvě u Stoku proti Jindřichu VII. padl. — **7)** Edmund de la **P.**, bratr před., poslední hrabě Suffolkský, byl 1513 pro spiknutí proti Jindřichu VII. sťat. Nejmladší jeho bratr — **8)** Richard **P.**, padl u Pavie 1525. — **9)** Reginald **P.**, syn před., nar. 1499 v Londýně, † 1558. Studoval v Oxfordě, Itálii a Paříži theologii. Ač mu byl Jindřich VIII. přízniv, přece neschvaloval **P.** jeho rozvedení s Kateřinou a zřeknutí se papeže, a opustiv 1535 Anglii žil v Padově obíraje se vědami. Zde sps. proti Jindřichovi *Pro unitatis ecclesiae defensione*, začež obdržel od pap. Pavla III. klobouk kardinálský 1536, od krále však byl o důchody své oloupen, z velezrady obviněn a k smrti odsouzen. Roku 1537 poslán jest co papežský legát ku králi Františkovi do Francie, žil pak ve Viterbě a zahájil sněm Tridentský. Když pak na trůn Angl. dosedla Marie, byl **P.** poslán do Anglie jakožto kardinál legát, by uvedl poměry církevní do pořádku. Po dlouhém pobytu v Německu přibyl v list. 1554 do Londýna, vymohl, že se i parlament i duchovenstvo podrobilo stolici papežské, a zvolen jest za arcibiskupa Canterburyského. Sepsal též: *De summi pontificis officio et potestate* (1569); *Reformatio Angliae* (1556).

Poledne sluje **1)** ona doba dne, kdy slunce nejvýše dostoupí, kdy prochází poledníkem (*meridianem*), kulminuje; čas ten se zove také pravým **p**-m, na rozdíl od **p.** prostředního, které nastává, když střed slunce od astronomů smyšleného, v rovníku stejnoměrnou rychlostí se pohybujícího, do poledníku vstupuje. **P.** nastává ve všech krajinách pod týmž poledníkem v stejnou dobu, ale o každých 15° na západ vždy o hodinu později. — **2)** Delší doba, po kterou slunce nejvýš na nebi stojí, tedy nějaký čas před a po kulminaci. — **3)** Tolik co jih, ona strana světa, v které slunce v čas kulminace stojí.

Polední, poledne se týkající neb k němu se vztahující. **P.** plocha, plocha poledníku, jest plocha, kterou si myslíme položenou osou světovou a nadhlavníkem (*zenithem*); průřez té plochy s plochou obzoru slove **p.** kruh neb poledník; nejzazší bod na jižní straně, kde se **p.** čára obzoru dotýká, slove **p.** bod. **P.** trouba tolik co pasážový stroj (v. t.). **P.** výška, zdálenost něja-

kého bodu na nebi od obzoru právě v době jeho kulminace.

Polednice, také Polúdnice, bytost báječná, žijící v pověrách lidu českého, jistý způsob divé ženy (v. t.), ježto se zjevuje času letního lidem o polednách v poli pracujícím; někdy však také za bouřlivého větru přichází do stavení, když o polednách hospodáře a čeledi doma není, i vyptává se o věcech hospodářství se týkajících, a když hospodyně náležitě neodpoví, obyčejně smrtí to zaplatí. Popisují ji jakožto velikou, v bílou loktuši od hlavy do paty zahalenou ženu. Pověra tato téměř po všem Slovanstvu rozšířena jest, ale jméno té bytosti není všude jednostejné. Lužičané ji nazývají Přípolnica (*Připovnica*), vypravujíce, že o polednách od 12 až do 1 hodiny chodí po polích, majíc v ruce srp, a když koho zastihne, jenž toho času na poli pracuje, že se ho počne vyptávati, kterak se vzdělává len. Tázaný musí na každou otázku dáti pravou odpověď, a při tom tak obšírně mluviti, aby hodina, v kterou **P.** přichází, minula, neb potom již pomíjí její moc. Pakli kdo náležitě neodpoví, anebo neumí do hodiny rozšířiti řeči, **P.** ho zardousí, neb aspoň jemu způsobí těžkou nemoc. Také kdo prý se umí modliti bez chyby po zpátku Otčenáš, může se tím vysvoboditi. Potud říkají Lužičané: Wona so praša kaž Připołnica (vyptává se jako **P.**). V Malé Rusi zastupuje její místo Rusalka neb Mjavka, ježto dává tři otázky, a kdo k nim náležitě neodpoví, lechtáním ho usmrcuje. Maďaři ji nazývají Deli Baba (polední čarodějnice), připisujíce jí větrné obrazy, tak nazvaná fata morgana (v. t.), ježto se v Uhrách častěji spatřují. Mimo **P**-ci jmenuje se v Čechách také Poledníček, jenž nápodobně chodí po polích i po lukách, a také do stavení přichází. Odtud přísloví: „Přichází k nám Poledníček do chalup," t. j. již jest hodina dvanáctá polední. Příbuzná **P**-ci v pověrách lidu slovanského jest Půlnočnice, nápodobně osoba bílá, ježto se zjevuje od dvanácté do jedné hodiny v noci v příbytku, kde někdo těžce stůně, zvěstujíc jemu smrt. *aEn.*

Poledník v. Kruh polední.

Polehčovací okolnosti slovou v právu trestním okolnosti takové, kterými pachatel skutku trestného se omlouvá, trestuhodnost skutku a i výměra trestu umírňuje. Jest vůbec pravidlem v zákoně rak., že soudce **p**-ch **o**-tí jen tenkrát k zmírnění trestu užiti má, není-li okolností přitěžujících stejné váhy. **P. o.** jsou zeměpánu pohnútkou ku prominutí trestu smrti, soudové pak mohou za příčinou jich, pokud zákon povoluje, tresty žaláře a vězení zkracovati neb co do tuhosti jednoho neb druhého měniti, pokuty peněžité promíjeti atd. **P. o.** vycházejí buď z osobní povahy pachatele (zanedbané vychování, mládí, prudké hnutí mysli, život dříve bezúhonný, nouze, vyznání viny, objevení zločinů jiných, svedení), buď ze skutku samého (zůstal-li nedokonaný, upustil-li pachatel od způsobení větší škody, zjednal-li náhradu poškozenému atd.). *Čný.*

Polehradice (v starých listinách také Poleradice), městys na Moravě v kr. Brn. a okr. Klobouckém s 1190 obyv., připomínají se r. 1131 co Boleradice, a podle nich nazýval se r. 1235 Leo z Klobouk. V době té byl tu i hrad, který s počátku XVI. stol. již v rumech ležel. V XV. stol. náležely **P.** pánům z Kunštátu, v XVI. pánům z Vičkova, kterým pro účastenství v odboji roku 1622 odňaty a jesuitům v Brně darovány jsou.

Polel v. Lel.

Polemarchos, řec. **1)** v Athénách nejvyšší velitel ve válce, správce vojenství v čas pokoje, třetí z archontův, jenž rozhodoval zároveň pře metoiků, dohlížel k veřejnému opatrování dětí, jichž otcové padli v boji, žaloval přeběhlíky a uprchlíky u areopagu a zařizoval výroční slavnost pohřbu Harmódiova i Aristogeitonova (v. Harmódius). — **2)** Ve Spartě byl **p.** náčelník mory (čety 500 až 900 mužů) a vojenský rádce králův; v čas pokoje dbali **p**-chové o pořádek v městě a dohlíželi k syssitiím (společným obědům).

Polemika (z řec. πόλεμος, boj, půtka, spor), spor písemný, zvláště učeným způsobem vedený; tak nazývala se s počátku jmenovitě obrana učení církevního proti jiným vyznáním křesťanským, co zatím apologetika (v. t.) učení křesťanské proti pohanům hájila. **P.**, nazvaná druhdy též elenchickou theologií, tvořila podstatnou a pilně pěstovanou část věd theologických, v kterémž významu dán jí též synonymní výraz kontroverse. Později nazvány polemickými všechny spisy, které mínění nějaké buď hájily buď kritisovaly, čímž **p.** přenešena byla na pole všech věd, literatury i politiky. Hlavními orgány **p**-ky jsou brožury, pamflety a časopisy. Odtud polemisovati značí tolik, co příti se, hádati se, býti ve sporu s někým.

Polemon 1) filosof starší akademie, pošlý z Athén, byl s počátku prostopášníkem, ale učitel jeho Xenokrates jej napravil. Jeho žáky byli Zeno, Arkesilaos, Krates, jeho nástupce Krantor. **P.** přidržel se celkem filosofie platonické, v ethice však klonil se k Aristotelovi. Nejvyšší jeho zásadou bylo: Žij věren přírodě! † 272 př. Kr. — **2) P.** Periegetes, stoik, žák Panaitiův, pocházel z Troady, žil okolo r. 200 př. Kr. v Athénách a konal mnohé cesty sbíraje nápisy. Sps. dějiny řecké (vyd. Preller v Lps. 1838), geografii, popis Ilia, o původu měst fokejských a j. — **3) P.** sofista a řečník ok. r. 117 po Kr., z Laodikey v Lykii rodilý, žil nejvíce ve Smyrně a býval často vyslancem u cís. Hadriana. Nadání jeho řečnické vyneslo mu hezkých peněz, pýcha jeho způsobila mu hojných nepřátel. Trápen jsa dnou dal se pohřbíti za živa, maje let 56. Z jeho řečí zachovaly se dvě řeči pohřební (*epitafia*) na marathonské reky Kynaigira a Kallimacha (vyd. H. Stephanus 1567 a Orelli v Lps. 1819).

Polemoniaceae Vent., Jirnicovité dle Presla, je malá čeleď rostlin srostloplátečných ze řádu *Tubiflorae*. Podobají se nejvíce Svlačcovitým a Stružkovcovitým (*Hydrophylleaceae*), majíce květy pravidelné s 5 tyč. a pestíkem stojícím na terči. Pouzder pest. je obyčejně tré jedno- i vícesemenných, a semena mají kel rovný v dužnatém bílku. Semenem a pestíkem hlavně liší se od obou uvedených čeledí, neboť Svlačcovité mají kel zakřivený a Stružkovcovité mají semenník jedno- neb nedokonale dvoupouzdrý se semenicemi nástěnnými. Zvláštním užitkem **P.** nevynikají, ovšem ale vyznamenávají se pěkností květu, a mnohé druhy jsou proto v zahradách oblíbeny. V Evropě, také u nás, roste původně jen jediný druh jirnice obecná (*Polemonium coeruleum* L.) s listy střídavými, speřeně dělenými a květy modrými neb bílými. Ostatní druhy rostou skoro vesměs v Americe. *Cantua* (žlutobýl) jsou keře, jichž listím i dřevem v Peruvii a Chili barví plátna na žluto; *Cobaea scandens* (vilec) je ozdobný pnivý keř mexický, velmi rychle rostoucí, s listy speřeně dělenými a v úponky vybíhajícími; květy jsou visuté, veliké, dříve zeleně žluté, pak fialové. Na druhy a odrůdy nejbohatší rod je plamenka (*Phlox*). Má korunu s krajem plochým, pětidílným, s dlouhou trubkou, a 5 nestejných tyčinek. V zahradách pěstují se jednoleté odrůdy; **P.** *Drumondii* s květy bílými a ve všech odstínech čer-

venými; pak druhy mnoholeté, jako P. *paniculata, decussata, omniflora* a j., rovněž s květy bílými a rozličně červenými i dvoubarevnými. Některé z nich kvetou ještě pozdě na podzim. *Jha.*

Poleň, městys v Čechách, kr. Plzeňském a okr. Klatovském na potoku Doubravském; asi 550 obyv., farní kostel Všech svatých, roku 1384 již mezi farními uvedený a roku 1740 úplně přestavěný. Obyvatelé živí se nejvíce rolnictvím. P. byla původně majetkem p. ze Švihova (z rodu Drslavcův?) zejména r. 1245 Blažeje z P-ě syna Budivojova ze Švihova (1194—1214) a bratra Držkrajova ze Švihova (1245—1253). V časech následujících patřila P. k blízkému hradu Pušperku (v. t.). R. 1548 8. února prodal Jindřich z Riesenberka a z Švihova Pušperk se vším přísl. Albrechtovi Nebilovskému z Drahobuzi, který si potom tvrz novou v P-ni vystavěl, kdež i sídlil. Po něm následoval Adam N. z D. († 1592), a pak synové tohoto Smil a Vojtěch († 1602). Po nich zde vládli Chlumčanští z Přestavlk a p. z Klenového, jichž poslední František Hartman z K. prodal P. 1711 Františkovi Josefovi hrab. Černínovi z Chudenic, čímž P. na vždy s Chudenicemi spojena jest. *Sč.*

Poleni Giovanni, markýz, ital. fysik, narozen v Benátkách 23. srp. 1683, zemř. v Padově 14. list. 1761. Jsa nadán duchem čilým a znamenitými vlohami studoval filosofii, klasické literatury, theologii, mathematiku a fysiku s úspěchem nemalým, tak že již v 25. roce obdržel v Padově stolici astronomie, 1715 stolici fysiky a 1719 stolici mathematiky. Vedle toho byl však též pilným badatelem v archaeologii a neunavným pracovníkem v stavitelství, tak že když basilika sv. Petra v Římě v nebezpečném stavu se nalézala, od papeže Benedikta XIV. do Říma povolán byl, aby mínění své o potřebných opravách podal. Padované, uznávajíce vděčně mnohé služby, jež byl městu jejich prokázal, dali mu sochu postaviti, která byla jednou z prvnějších prací Canovových; též senát Benátský dal P-mu na počest medálii raziti. Za jeho vědecké práce zvolila jej nejen valná část vědeckých společností v Itálii za svého člena, ale i akademie a společnosti zahraničné, jako král. Společnost v Londýně, akademie věd v Paříži, Londýně a Petrohradu čítali P-ho s chloubou ve svých řadách. Ze spisů jeho uvádíme toliko *Miscellanea* (v Benátkách 1709): *De vorticibus coelestibus dialogus* (Pad. 1712); *De physicis in rebus mathematicis utilitate* (t. 1716); *De telluris forma et de causa motus musculorum* (Pař. 1724); *Utriusque Thesauri antiquitatum romanorum graecarumque supplementa* (Benát. 1737, 5 sv.) a j., mimo články v ročnících akademií, jichž členem byl, a četné rukopisy.

z **Polenska** Hanuš, udatný válečník katol. za válek husitských, jmenuje se r. 1419 mezi městy, pány a rytíři, kteří odpověděli Pražanům; r. 1420 velel posádce benešovské a obležen tu od Žižky, kterého byl marně odraziti usiloval. Města se Žižka zmocnil, na klášteře však ubránil se Hanuš, protože pro záseh města neměli k němu Husité volného přístupu. Na to velel Hanuš posádce Sigmundově na hradě Pražském asi 7000 m. silné, kdež také nepoddal se nepřátelům. R. 1428 sebrali se přičiněním a pod vůdcovstvím Hanuše Zhořelští a Žitavští a Albrecht z Koldic na houf Sirotků, který se byl vydal pod Janem Kralovcem do Žitavska na sbírání spíže, a ráno 12. list. obořili se u veliké síle u Machendorfu mezi Chrastavou a Libercem na zadní voj jejich tak důrazně a šťastně, že nejen dobyli vozův jejich drahný počet, ale i ke 400 branných Čechův buď pobili aneb v řece Nise potopili a některé také v stodolách upálili. Sirotci počali utíkati, brzy ale se opravivše odrazili vítěze a pomstili ztrátu svou jmenovitě zabitím hejtmana Žitavského. R. 1431 položil se z P. s Lužičany a Šestiměstskými před Litavu, kdež Sirotci tehdáž měli svou posádku.

Polenšá, angl. *Polenshaw*, město v území nizamu indického, sídlo knížete manského, který se nazývá radžou P-ským a Kamumetským.

Polenta, lat., u starých Římanů jídlo z praženého a rozemletého ječmene. V Itálii podnes dělají p-tu z rozvařené krupice kukuřicové, k níž se přileje mléka. Když to pak vystydne a stuhne, může se to rozkrájeti a péci v másle. P. se dělá zhusta též z brambor̊.

Polenta a Sudetis Jiří Kuttenbergensis, nar. v Kutné Hoře, stal se 1548 na univ. Pražské bakalářem a 1552 magistrem filosofie, byv žákem M. Václava Arpina z Dorndorfu buď v Žatci neb v Praze. Později byl děkanem fakulty filos., 1562 rektorem a 1561 veřejným examinatorem Daniela Adama z Veleslavína, oddal se konečně lékařství a dosáhnuv 1582 hodnosti doktorské v lékařství vydobyl sobě co praktický lékař i co profesor téhož umění nemalé vážnosti. U cís. Maxim. II. byl vedle slavného Tom. Hussinecia z Vodňan co lékař velmi oblíben, pročež za své zásluhy povýšen 1570 do stavu šlechtického. Umřel asi v 76. roku věku svého. Ze spisů jeho nezachovalo se nic, leč předmluva, již přičinil k spisku: *In thalamum Pauli Christiani a Koldina etc.* (v Praze 1563). *Kl.*

Polenz Georg von, narozen 1478 v Míšensku, vzdělal se v Itálii, byl krátký čas tajemníkem na dvoře papeže Julia II., na to vstoupil do vojenské služby u Maximiliana I.; s markrabím Albrechtem Brandenburským, kterýž se r. 1511 velmistrem řádu německého stal, přišel do Prus, stal se biskupem Samlandským a vedl za nepřítomnosti Albrechta nejvyšší vládu. Co biskup uvedl reformaci do zemí německého řádu a podporoval také Albrechta při přeměňování těchto zemí na světské panství. P. † 28. dubna 1550.

Polenza, stará *Pollentia*, město v Itálii, v piemontské prov. Mondovi u Cherasca, v starověku znamenité; Alarich je zbořil (pozůstatky amfiteatru, chrámů a lázní). Zde porazil r. 101 př. Kr. Marius Cimbry a Stilico r. 403 po Kr. Gothy.

Polepšovací ústavy slovou ústavy takové, v nichž lidé spustlí, zahálce zvyklí a nepořádnému živobytí oddaní přidržováni bývají ku práci a pořádku, při čemž se jim dostává též náležitého vyučování, aby po jistém čase mohli se navrátiti polepšení do světa co užiteční údové společnosti lidské. V novějším čase mnoho pozornosti se věnuje takovým ústavům, jichž přiměřené zařízení a vedení jest věc ovšem nesnadná, ale za to účinky jeho velmi blahoplodné. Hlavní zřetel obracují p. ú. k svedené mládeži, při níž lepší jest naděje polepšení, nežli při osobách věku pokročilého, v nemravnostech příliš utvrzených. Takovým ústavem jest v Praze *jednota ku prospěchu propuštěných káranců.*

Polesella, okr. městys v Benátsku, v prov. Rovigo na Padu s 3291 obyv. (1857). — Okres P-ský měl 1857 na 2·10 □ m. 15.788 obyv. ve 2 msech a 8 vsech.

Polesí slují krajiny po obou stranách řeky Pripeti v Rusku, na Volyni a Bílé Rusi; název pochází od velikých a hustých lesův, jichž tam dříve bylo veliké množství.

Polesovice, Polešovice, městys na Moravě v kr. a okr. Hradišťském s 2040 obyv. (1857) ve 403 dom.; stará osada farní, od roku 1595 městys.

R. 1421 pleněny jsou od Husitů; v okolí daří se výtečné víno.

Poletucha, *Pteromys volans,* hlodavec z čeledi veverek (*Sciurina*) podobá se tělem i způsobem živobytí veverce, bývá ale menší; dosahuje délky 7"; barva srsti jest šedá. Mezi předními a zadními nohami má rozepnutou blánu, pomocí kteréž sice nemůže lítati jako netopýři, ale výborně skákati, při čemž užívá napnuté blány co padacího štítu a ocasu delšího než tělo co vesla. Blána tato jest srstí pokrytá, prodloužená kůže těla. **P.** vyskytuje se zhusta v březových lesích v Rusi evropské a zvláště v Sibiři až k řece Leně. **P**-chy chovají se jako u nás veverky v domech pro zábavu, a lze je tak ochočiti, že se dají v kapse nositi.

Polévání v. Glazura.

Polevoj 1) Mikuláš Alexějevič, spisov. ruský, nar. v Irkutsku v Sibiři 22. června 1796, † v Petrohradě 22. února 1846. Byl synem vinopala, vychován doma, a už v mládí napsal několik her divadelních. Čítal rád a mnoho, a naučiti se z paměti celé tragédii bylo mu hračkou. „Slovem", praví ve své autobiografii, „mám-li vyličiti duševní svůj pokrok až do r. 1811, byl takovýto: přečetl jsem asi tisíc svazků všeho druhu a pamatoval sobě vše co jsem byl četl, od veršů Karamzina a článků v *Europském Věstníku* až do chronologických tabulek a bible, z které jsem uměl celé kapitoly nazpamět. V Irkutsku nazývali mne zázračným chlapcem, a sám guvernér se mnou se bavíval a ředitel školy gramatické rozmlouvával se mnou jako s učeným člověkem." Roku 1811 dostal se do Moskvy, kdež z rána poslouchal přednášky v universitě, večer pak psal romány, tragédie a p. Roku 1812 přestěhoval se otec jeho do Kurska, kdež **P.** obdržel místo v komptoiru u bohatého kupce a zároveň se naučil franc. i něm. jazyku. R. 1820 přesídlil se opět do Moskvy, kdež zarazil roku 1825 časopis *Moskovskij Telegraf*, s kterým nastala nová éra ruské kritice literární, který však byl konečně potlačen pro liberální tendenci. Kritické články **P**-vého o spisovatelích ruských, uveřejněné v časopise tomto, vyšly potom o sobě pod názvem *Očerki russkoj literatury* (2 sv., Petrohrad 1839). R. 1838 odebral se **P.** do Petrohradu, kdež strávil ostatek svého života, spisuje romány, tragédie, komédie, veselohry, články literární i historické a překládaje z cizích jazyků. Neunavná však práce podkopala zdraví jeho, kdežto zároveň rychlost, s jakou díla svá spisoval, uspěšovala jeho slávu. Z jeho dramat jsou nejlepší *Paraša Sibirjanka*, *Děduška russkago flota*, *Lomonosov*, *Igolnik* a překlad Shakespearova *Hamleta*. Ze spisův historických zasluhují zmínky: *Istorija Russkago naroda* (1829 násl.), kterou však dovedl toliko do panování Theodora Joannoviče; *Istorija Petra Velikago* (4 části, 1843); *Istorija Suvorova* (1844); *Pověsť o bitvě Borodinskoj* (1845); *Stoletie Rossii s 1745 po 1845 god* (2 sv. 1845); *Russkie polkovodcy* (1845); *Istorija Napoleona* (4 díly); *Russkaja istorija dlja pervonačalnago čtěnja* (4 díly, 1835—41); *Bizantijskija legendy* (2 d. 1841); na několik let před smrtí upravil do tisku veliké dílo *Obozrěnije russkoj istorii do jedinoderžavija Petra Velikago*. Z jeho románův a novel, v nichž se jeví větším dílem vřelé vlastenectví, jmenujeme: *Abbadonna* (4 díly, 1840), *Kljatva pri grobě Gospodnem*, *Ivan Gudošnik* (2 díly, 1843) a mn. j. — **2)** Xenofon Alexějevič **P.**, bratr před., byl po mnohá léta kněhkupcem v Moskvě a žije nyní v Petrohradě. Sepsal několik děl značné ceny literární, z nichž vyniká román *Michael Vasiljevič Lomonosov* (2 sv., Mosk. 1836), a dokončil bratrův *Životopis Napoleona*.

Polgár, ms v Uhrách v stol. Sabolčské v bahnité krajině se 4440 obyv. (1857) maďarskými.

Polgárdi, ves v Uhrách, v stolici Bělehradské s 3040 obyv. (1857) maďarskými.

Poli Giuseppe Xaverio, přírodozpytec ital., nar. v Molfettě v Neapolsku 1746, † 1825. Vstoupiv do vojska jmenován byl 1776 od Ferdinanda I. profesorem vojenské geografie v Neapoli, navštívil pak přední vojenské školy v Evropě a stal se členem král. společnosti angl., po svém pak návratu profesorem filosofie experimentální a ředitelem vojenské akademie v Neapoli. **P.** vynikl též v srovnavací anatomii a fysiologii, zvláště pak se obíral zpytováním korýšů, jehož výsledky podal ve spise *Testacea utriusque Siciliae* (2 sv. Parma 1792—5, 3. sv. 1826). Jeho popisy jsou velmi důkladné a podrobné. **P.** objevil též nervovou soustavu korýšů.

Políbení v. Líbání. Při obřadech katolických líbají se rozl. věci (oltář, kříž, pacifikál a j.); potom lidé (p. míru) líbají se na tvář, ku př. kněží při slavné mši, při svěcení na kněžství líbá biskup svěcené, při svěcení biskupa líbají biskupové svěceného, nový papež kardinály atd.; líbají ruku papeži kardinálové, arcibiskupovi svěcený biskup atd. — Papeži se vzdává ještě zvláštní úcta, že se totiž líbá kříž zlatem vyšívaný a drahokamy zdobený na červené trepce pravé nohy jeho. Úctu tu vzdávají jemu kardinálové hned o dni volby a nastolení, pak o slavném korunování jeho; taktéž i jiní lidé o návštěvách jemu činěných i o rozličných příležitostech, ku př. o slavném prohlášení svatých. Počest tato slove *adoratio*, což ovšem doslovně znamená *ad ora dare*, k ústům přiložiti. Když za císaře Josefa II. papež Pius VIII. ve Vídni dlel, posýlala se trepka jeho po domech, kdež si toho přáli, k políbení.

Policastro, město v ital. prov. Calabria ulteriore II. s 5300 obyv.

Police [polís], franc., slove list daný pojištěnci od pojišťovatele na důkaz uzavřené mezi nimi smlouvy pojišťovací. V. Pojištění.

Police 1) okresní město v Cechách, na řece Metuji v kr. Kr. Hradeckém, čítá 2016 čes. obyv. (1857); bývalé proboštství benediktinské r. 1711 za opata Otmara Zinka od stavitele Kiliana Dincenhofera i s kostelem, nyní farním, Narození P. M., nově vystavené, r. 1785 zrušené. — První dějepisná zpráva o krajině **P**-cké (srov. Paměti újezdu Polického v *Archaeol. památkách* II. str. 200) nachází se v listině od r. 1213, kterou král Přemysl I. daruje újezd svůj řečený **P**-cký klášteru Břevnovskému. Listina ta jmenuje krajinu **P**-ckou místem samotným a pustým, což ještě silněji vyslovuje listina krále Václava I. r. 1229, kterou darování otce svého stvrzuje praví, že dal klášteru újezd jakýsi, strašný širou pustinou, jenž obecně slove **P.** Dle slov darovací listiny kr. Přemysla I. mnich jakýs klášt. Břevnovského, jaben Vitalis, s několika bratřími poustevníky začal tu roubati les i učinil místo spůsobilé ku přebývání, také pak zde vystavil dřevěnou kapličku ke cti P. Marie, kterou potom op. Břevnovský Chuno opatřil slušným nábytkem kostelním; k jeho žádosti daroval král s ohledem na tyto začátky prvního vzdělání krajiny celý újezd **P**-cký klášteru. Újezd obsahoval tenkráte mnohem větší okres, než nynější panství **P**-cké a Broumovské. Obsahovalť krom nynějšího objemu těchto dvou panství také část statků Starkovského a Abrsbašského i Bischofšteinsko a horní i dolní Teplicko a mimo to část nyn. Slezska, která tehdáž ještě náležela k Čechám. Vitalis počal les roubati a zemi zorávati nad otvo-

rem údolí Mezihorního, a kaplička jmenovaná stála nejpodobněji na místě potomního farního kostela v **P**-i, a při ní povstal již během XIII. stol. nový klášter **P**-cký, který se připomíná co klášter Panny Marie (*domus S. Mariae*) nejprvé r. 1255 a proboštství při něm r. 1260. Již během XIII. stol. s jistotou před nastoupením opata Bavora z Nečtin (1294) vystavěn byl při tomto klášteře velký kostel a budovy klášterní všelikého druhu nabyly velké rozsáhlosti. R. 1306 dal vystavěti svrchupsaný opat okolo celého kláštera zeď tisíc loket dlouhou. Zároveň s klášterem vzalo nepochybně začátek svůj i m. **P**., do něhož r. 1253 kr. Přem. Otakar II. na žádost op. Martina týdenní trh z Provodova přenesl. Od té doby nazývá se **P**. v nejstarších pamětech trhem, neb také městem; k městu nebyla prvotně žádná pole vykázána, a proto se živili obyvatelé větším dílem řemesly, z nichž první místo zaujalo brzy soukennictví. Ač krajina darována byla klášteru, nepřestaly se nikdy jednotlivé osoby na části některé táhnouti, a úřadníci královští, užívajíce práva svého v těch stranách, vždy spíše na škodu kláštera rozhodovali. Když se krajina konečně dostala úplně z moci král. úřadníků, měli opatové ihned péči o to, aby ji sobě co nejhustším osazením připravili k většímu užitku. Poněvadž se to mělo státi rychle a najednou, nestačilo k tomu již obyvatelstvo české; i voláni osadníci němečtí a osazování dálo se týmž způsobem jako jinde téhož času. Hlavně opat Martin založil několik vsí německých a českých s právem německým. Povstaly na př. osady Grossdorf, Pertholdsdorf, Heinzendorf, Wekersdorf, Martinkovice, Heitmánkovice a j. v. (O poměrech vnitřních v. zmíněný článek v *Památkách arch.*) R. 1421 byl klášter **P**-cký od Husitů spustošen, teprv r. 1711 povstal opět ze sutin, jak svrchu praveno, konečně r. 1785 zrušen jest. Statek zůstal majetkem kl. Broumovského. — Okres **P**-cký měl r. 1857 na 3·84□ 25.295 obyv. ve 2 m., 3 msech a 53 vsech. — **2) P.** v Litoměřicku v. Palič. — **3) P.** v Dalmácii v. Poljica. *Vl. red.*

Policejní, co se týká policie anebo k ní se vztahuje. — **P.** dohled. Zločinec, který již přestál trest soudnickou mocí mu vyměřený, namnoze ještě (zvláště též za příčinou nízkého rozvoje žalářnictví v mnohých ještě státech) v tak značné míře spustlým svým smýšlením lidské společnosti jeví se býti nebezpečným, že státní administrace nutně musí o to pečovati, by toto nebezpečí co nejvíce paralysovala. To ovšem nemůže vycházeti od vlastní moci soudnické, protože předmětem činnosti této jsou pouze spáchané již trestní činy, nikoli však odstraňování nebezpečí budoucích pohrom sociálních. Úkol ten připadá praeventivnímu soudnictví čili, abychom užili běžného výrazu, státní praxe, jest úkolem policie. Přednějším prostředkem tomuto úkolu sloužícím jest dohled **p**., že se totiž takováto, dříve již smýšlení společenskému řádu nebezpečné osvědčivší osoba s obzvláštní pečlivostí střeže, aby jí beztrestné vykonání dalších přečinův co nejvíce bylo stíženo. V státech absolutistických často se též používá (čili vlastně zneužívá) dohledu **p**-ho k účelům politickým. — **P.** hodina. Za tou příčinou, aby zvláště v městech noční pokoj přerušován nebyl, uznala mnohá **p**. zákonodárství za vhodné, předepsati hodinu, až po kterou hostince a jiná místa veřejné zábavě sloužící mohou býti otevřena. Zdali zařízení toto vůbec jest k nějakému prospěchu, a zdali zvláště vyhovuje účelu, v příčině kterého hlavně bývá zavedeno, to od dávna jest předmětem sporu. Tolik ale jest jisto, že přísné zachovávání hodiny **p**. nedá se ani zvláště ve větších městech docíliti přísnou kontrolou, nýbrž jen národními a lokálními zvyky. — **P.** přestupek. V částečné protivě k vlastnímu soudnictví, řádnými soudy vykonávanému, vyvinulo se také v mnohých státech (především ve Francii) tak zvané soudnictví administrativní (*jurisprudence administrative*), vykonávané obyčejnými úřady správními. Podstata tohoto administrativního soudnictví záleží v tom, že **p**. úřady dle ústavy státní mají oprávnění, vyšetřovati a dle případu i trestati ty, kteří jistými přečiny proti zřízením **p**-m směřujícími byli se provinili. Přečiny toho druhu obyčejně bývají nazývány přestupky **p**-mi, a vnitřní oprávněnost pojmenování toho zakládá se právě v tom, že veškeré trestné skutky v tuto kategorii čítané proti ústavům **p**-m směřují. Zdali ostatně soudnictví administrativní a tudíž i stanovení přestupkův **p**-ch ospravedlniti se dá, bylo a jest posud předmětem nejhorlivějších diskusí, v kterých hlavně Sirey, Macarel, Köstlin a Chauveau-Adolphe vynikli. Poslednější zastává oprávněnost administrativního soudnictví hlavně důvodem tím, že činnost státní moci v rozličných odvětvích státní správy nikterak nemůže býti podřízena kontrole soudův, kteřížto předce stojí v koordinaci s jinými orgány státní administrace v nejširším smyslu toho slova, nejsouce nikterak neobmezenými vládci státu. V Rakousku dostalo slovo přestupek **p**. následkem trestního zákonníka z r. 1803 význam od obyčejného ponětí věci této nemálo se různící. Trestní zákonník rakouský z roku 1803 nazval totiž **p**-mi přestupky všeliké trestné činy, jejichž vyšetřování a potrestání ponecháno bylo úřadům politickým. K takovým **p**-m přečinům však nepatřily toliko přestupky proti **p**-m ústavům směřující, nýbrž namnoze též činy, všeobecný řád právní porušující, avšak nicméně k zločinům nečítané, a to buď za tou příčinou, že páchateli nebylo lze přičítati zlého úmyslu (*dolus*), nýbrž jen zavinění (*culpa*), aneb proto, že vůbec dle svého zevnějšího zjevu zdály se v menší jen míře býti trestnými. Ostatně byly ještě zvláštně rozdělovány těžké **p**. přestupky od lehkých; onyno byly vyznačeny v trestním zákonníku, tyto jen v politických nařízeních. — **P.** stráž. V státní praxi velmi často ponětí policie bývá ztotožňováno s vlastním soudnictvím předstižným, a zvláštní sbory buď ozbrojené buď pouze bez zbraně upotřebované, které podstatně pouze účelům předstižného soudnictví sloužiti mají, bývají nazývány **p**. stráží. Povaha národa, ústava i správa státní a mnoho jiných okolností rozhodno jest v směru tom, zdali organisace stráže **p**. více jest vojenská nežli civilní, zdali **p**. správa více jest centralisovaná čili lokální, zdali ústav policie tajné v užších neb v širších rozměrech jest rozvinut. Hlavně Anglie a Francie v ohledu tomto mnohé vespolek jeví protivy. — **P.** úřad. K obstarávání správy **p**. zřízeny jsou v každém státě zvláštní **p**. úřady, a mnohdy také správa **p**. v běžném toho slova významu ve praxi státní přikázána jest obecným úřadům administrativním. Úřady, výhradně k obstarávání **p**. správy určené a obyčejně ve větších městech se nacházející, nazývají se jak v mocnářství Rakouském tak i obyčejně v jiných státech **p**. ředitelství; ve městech menších a v jednotlivých okresech větších měst **p**. komisariáty. Hledě k organisaci úřadův **p**-ch, nelze u nich upotřebiti soustavy tak zvané kolegiální, a to hlavně za příčinou jakosti správy **p**.; nutnoť zde jednotlivci svěřiti moc mnohem širší, ovšem ale také rozšířiti jeho odpovědnost. — **P.** věda. Ponětí nauky této bývá dle rozmanitých

náhledův o významu policie co nejrůzněji vykládáno. Mohl, jeden z přednějších spisovatelův tímto oborem státovědy se zabývajících, označuje ji co systematicky uspořádaný soubor zásad o zařízení a objemu ústavův od státní moci k tomu účelu spůsobených, aby se zamezil zhoubný vliv mohútných zevních překážek na život státní. Velmi rozšířený náhled zastávaný hlavně Sodenem, Bülauem i Zachariaem, pojímá ponětí policie, tudíž i **p.** vědy ve smyslu jiném, prohlašuje, že policie neliší se od jiných oborův státní správy podstatou svých předmětův, nýbrž že takřka jsouc „břečťanem všemi odvětvími státní administrace se proplétajícím", tím jen se různí od státní politiky v užším slova smyslu, že jí jest účelem předstižné čili praeventivní zamezování rozmanitých pohrom sociálních. Dle toho, jaký náhled se uzná za pravý, nutno též rozličně určiti poměr vědy této k jiným vědám státním. Některá bližší dáta ostatně podali jsme již v čl. Národní hospodářství. *Bü.*

Policie v. Národní hospodářství str. 647, *b.* — **P.** bezpečnosti. Pokládá-li se za charakteristickou známku **p.**, že má míti za účel překaziti neblahé vlivy zevnějšího světa na život státní, pak nelze ovšem v obor **p.** čítati tak zvanou **p**-ii bezpečnosti, t. j. onu činnost moci státní, jejížto účelem jest, spůsobem praeventivním překaziti nebezpečí řádu právnímu bezprávným jednáním jednotlivcův povstávající. Z této příčiny vylučují mnozí **p**-ii bezpečnosti z oboru **p.**, čítajíce ji v tak zvané soudnictví předstižné. Nejrozmanitější jsou ostatně prostředky, kterými **p.** bezpečnosti svého shora uvedeného účelu dosíci se snaží, a příkladně jen poukazujeme v ohledu tomto ku pracovnám z donucení, k policejnímu dohledu, k ústavu veřejného postrku, zvláštně v příčině dozorství nad tak zvanými vagabundy atd. — **P.** chudinská. Ohledně účelu a prostředkův tohoto oboru činnosti **p.** poukazujeme na článek Pauperismus. — **P.** mravní. V zásadě uznává se všeobecně, že veřejná moc má jak právo tak povinnost pečovati, aby se na mravní cit jednotlivcův neděly aspoň veřejné útoky. Vzdor tomuto principielnímu uznávání jesti nicméně nemálo sporné, jak daleko obor veřejné působnosti mravní **p.** sahá, a kde nutně činnosti individuální úplná volnost ponechána býti musí, nemá-li jinak princip osobní autonomie býti potlačován. V nynější administrativní praxi jest hlavně dvé otázek, které se stanoviska mravní **p.** rozličně lze zodpověditi, totiž otázka organisování veřejné prostituce a otázka policejního dozorství nad divadly a veřejnými zábavami. Vzhledem ku předmětu posléze jmenovanému lze zvláště nabyti důkladného rozboru celé kontroversy ze známého spisu Viviena a Blanca *Traité de la législation des théâtres.* — **P.** tajná. Praeventivní soudnictví, v obvyklé státní praxi též **p**-ií zvané, potřebuje, aby s úplným zdarem mohlo býti vykonáváno, zvláštních orgánův, kteří nejsouce znatelni odznaky zevnějšími, snadněji mohou vypátrati nejprvnější již zárodky podnikův řádu právnímu nebezpečných. Tyto orgány bývají nazývány tajnou **p**-ií. Jakkoli takto ústav tajné **p.** dle základní své myšlénky zdá se býti ospravedlněn, nejsou nikterak předce oprávněny rozličné spůsoby, jakýmižto namnoze byl a bývá zneužíván hlavně k účelům politickým. Ústav tajné **p.** dostihl rozvoje ve Francii za doby Napoleona I., ano vylíčení organismu tajné **p.** Fouchéovy stalo se až i předmětem románů a jiných plodův beletristiky, mezi nimiž nejvíce Vidocqovy *Memoirs* vynikají. Napoleonova tajná **p.** dala namnoze podnět k utvoření podobných sborův v jiných státech evropských, i má tu smutnou zásluhu, že častěji bývalo opomenuto přihlížeti k původnímu účeli celého ústavu, a tajná **p.** hlavně jen slídila po domnělých zločinech politických, nejsouc příliš vybíravá ve svých orgánech, čímž podporována jenom veřejná demoralisace. — **P.** zdravotní. Péče o příznivé zdravotní poměry jest nejenom mravní povinností vlády státní, ale i jejím prospěchem; poslednější hlavně proto, že péčí o příznivé zdravotní poměry uchovati lze jak přiměřený počet obyvatelstva tak i zevnější mohutnost státu. Můžeť pak vláda v ohledu tomto pečovati směrem dvojím, totiž praeventivně utvořením ústavův k zamezení všech podnětův životu neb zdraví škodlivých, aneb za druhé zavedením ústavův k polepšení přerušených již poměrův zdravotních. V cestě praeventivy ovšem nemůže moc státní působiti s výsledkem úplně uspokojujícím, neboť předně příčiny mnohých nemocí posud nejsou známy, u jiných buď endemických buď všeobecných, sporadických aneb epidemických neduhův dlužno původ hledati ve zvláštních poměrech telurických aneb atmosfaerických, které nelze odstraniti. Za druhé také státní moc, nemohouc z právního stanoviska určovati poměry čistě individuální, není vůbec ani oprávněna k nějakému třeba i samo o sobě dosti vhodnému zařízení. Nicméně může a má vláda státní v cestě praeventivy o zdravotní poměry pečovati a tudíž zdravotní **p**-ii vykonávati tím, že o všemožné odstranění určité příčiny jisté nemoci péčuje, anebo v případech, kde tuto vypátrati nelze, jaksi o osobní ochranu jednotlivcův naproti nemocem nákažlivým a miasmatickým se stará. K zařízením druhu prvějšího třeba čítati očkování atd.; k ústavům spůsobu posléze udaného opět kontumace, zdravotní kordony atd. Ne však pouze v cestě praeventivy dlužno zdravotní **p**-ii působiti, nutnoť jí též pečovati o odstranění neduhův již stávajících, ku kterémuž cíli pomáhají nemocnice, blazince, porodnice atd. *Bü.*

Policinell v. Pulcinella.

Polická republika v. Poljica.

Poličany Bílé, ves v kr. Jičínském a okr. Hořickém, asi se 600 obyv; zámek r. 1580 vystavěný a r. 1725 porozšířený, při němž angl. park. — Statek **P.** náležel r. 1580 Janovi Jos. z Valdšteina, r. 1632 rytíři Radeckému z Radče, po němž dědila 1653 dcera Magd. Angelika, provd. za Krištofa Ferdinanda Kotulinského z Kotulína, kterémuž r. 1657 statek svůj odkázala. Krištof koupil k statku tomuto r. 1657 statky Velebrádek a Červené **P.** od Frant. Pieroni di Cagliano, r. 1665 půl statku Rohoznického od Rudolfa Ferdinanda Silbera ze Silbersteinu za 5000 zl. r., spojené pak panství drželi Kotulinští do r. 1804, kterého je prodali Frant. Karlu Cecinkarovi ryt. z Brtnic. Od r. 1856 náleží dědicům po Eduardu C. ryt. z B.

Políček jest udeření rukou v tvář na důkaz potupy a neváženosti. Nebylo-li **p**-čkem spůsobeno těžké uškození na těle a nevzešly-li z něho jiné horší účinky než jen pohanění a zlehčení, tresce se co přestupek proti bezpečnosti cti, avšak jen k žádosti pohaněného. *Čný.*

Polička, král. věnné a nyní okr. město v kr. Chrudimském, na jihových. od města krajsk., nedaleko hranic moravských, se 4028 obyv. (1857). **P.** skládá se z vlastního města, Hořejšího a Dolejšího předměstí, jest úhledně stavěno, má volné čtyrhranné náměstí; děkanský kostel sv. Jakuba většího, vystavěný asi v XIII. stol., opravován byl r. 1478 a 1563, kostel sv. Michala na hřbitově vystavěn r. 1575—1580; radnice uprostřed náměstí od r. 1739

až 1740, r. 1830 a 1831 opravená, jest stavení slušné; nedaleko radnice vypíná se vysoký sloup se sochou P. Marie, postavený r. 1731 nákladem 6289 zl. 37 kr. na poděkování za to, že město r. 1713 morem tehdáž jinde zuřícím zastiženo nebylo. V **P**-ce jest hlavní škola, všeobecná nemocnice zvláště přičiněním dra lékařství Josefa Tamela zřízená a r. 1857 otevřená, chudinec, lékárna, lázně minerální, ostrostřelecký spolek a j. v. — Dějiny. **P.**, ač dříve již trvající, dosáhla, jako mnoho měst českých, jakéhosi rozkvětu teprvé v druhé pol. XIII. stol., byvši r. 1265 co město znamenitě rozšířena a týmiž právy jako Mýto Vysoké nadána; r. 1307 dostala se s jinými městy v užívání král. Elišce, vdově po Václavu II. za nevyplacených 20.000 hřiven stříbra, r. 1363 Elišce Štětínské, čtvrté manž. Karla IV. R. 1392 koupila si obec úřad rychtářský, jejž byl král Přemysl II. r. 1265 Konradovi z Lewendorfu a dědicům jeho daroval; r. 1421 vzata **P.** od Žižky útokem; 1437 zapsána vedle jiných věnných měst manž. Sigmundově Barboře. R. 1547 stála **P.** po straně stavů a měst, kteří na práva zemská spoléhajíce Ferdinandovi pomoc za hranice poskytnouti nechtěli. Proto zkonfiskovány jí vsi Modřice, Nedvězí, Telecí, Borová, Oldříš, Kamenec, Trhonice, Sedliště a Sádek a jednotlivé pozemky v Radiměři, Korouhvi a Širokém Důlu, kteréž si však město r. 1558 750 kopami vykoupilo; po bitvě Bělohorské zkonfiskovány statky podruhé ale vráceny zase 1628. Z pohrom válečných a jinakých zastihly město tyto: r. 1421 zmocnily se ho Sigmundovy houfy uherské a vydrancovaly na čisto, část domů při tom spálivše a 1300 lidí povraždivše, 1642 a 1645 prodléval tu Torstenson, což ovšem stálo město značnou sumu, a od r. 1645—1646 musilo živit tři švadrony saských jezdců; r. 1805 vedralo se do města něco bavor. a franc. jezdců, kteří některé domy vyloupili a 2137 zl. výpalného zaplatit si dali. R. 1613 shořelo 167 domů, 11 bašt, 3 brány, 10 stodol obilím naplněných, dále zuřil tu požár 1736, 1761, 1764, 1768, 1776, 1777; 1820; kteréhož roku páčila se škoda na 32.461 zl. víd.; r. 1781 zničeno všecko obilí strašným krupobitím a celé Hořejší předměstí zaplaveno povodní z protržení oblaku povstalou. — Okres **P**-ský měl 1857 na 5·57 □ m. 30.567 obyvatelů ve 2 městech, 1 msi a 57 vsech.

Polidoro Caldara da Caravaggio, v. Caldara Polidoro.

Polier [poljé] Ant. Louis Henri, švýc. cestovatel, nar. v Lausanně v ún. 1741, obdržel dobré vychování a vynikal zvláště v mathematice. Chtě vyhověti své touze po dobrodružstvích vypravil se do vých. Indie, kde strýc jeho ve vojsku angl. co generálmajor sloužil. Přišed tam dověděl se, že tento při hájení Madrasu padl. Vstoupiv tudíž také do vojska angl. Společnosti bojoval proti Francouzům a radžům, načež 1762 byl jmenován vrchním inžinýrem v Kalkutě. Byv pletichami a nepřízní Společnosti přinucen ze služby její vystoupiti odebral se k nabobovi Suža-ul-Dulovi, který mu svěřil rozličné výpravy vojenské, jmenovitě obležení Agry; než byv i odtud návodem Angličanů vypuzen odešel k velkomogulovi šachu Aalemovi, který jej velitelem jednoho oddělení svého vojska učinil. Pro pletichy dvorní opustil však i tohoto a navrátil se opět do služby Společnosti, kdež od Hastingsa podplukovníkem jmenován, služby však zproštěn byl. Usadiv se potom v Lakné studoval tam horlivě náboženství, řeč a dějiny indické, ku kterýmžto studiím značné materiály sebral; taktéž podařilo se mu získati si opis posvátných kněh indických *Ved*, jejž potom, když 1789 do Evropy se navrátil, Britskému Museu v 11 sv. daroval. Usadiv se v Rosetti u Avignonu byl tam v noci 9. ún. 1795 od loupežníků přepaden a zavražděn. Pěkná sbírka obrazů, které z Indie přinesl, byla po jeho smrti prodána; mnohé pak rukopisy arabské, perské a sanskritské dostaly se král. bibliotéce v Paříži.

Polignac [poliňak], jméno staré rodiny franc., která odvozuje své jméno od manského zámku, vystaveného již v V. stol. na jedné skálo v Cevennách na blízku Puy-en-Velay v depart. Hornoloirském. První historická zmínka o této rodině činí se r. 870, kde Armand **P.** svému bratrovi Vitalovi pomohl k biskupskému stolci ve Velay. Odtud připomínají se **P**-ové až do r. 1385, kde poslední mužský člen této rodiny bez mužských potomků umíraje dceru svou zasnoubil Vilémovi ze Chalançonu pod tou výminkou, aby děti z tohoto manželství jméno a znak **P**-ů přijali. Potom nejprvé se objevuje až v XVII. stol. markýz Armand **P.** († 1691), který z třetího manželství zůstavil vikomta Scipiona Apolináře Kašpara **P**-a, jenž co generallieutenant a gouvernér v Puy zemř. v Paříži 1739, a pověstného potom diplomata spisovatele a kardinála **1)** Melchiora **P**-a, který narozen v Puy-en-Velay 11. října 1661, zemřel v Paříži 3. dub. 1742. Byv určen k stavu duchovnímu studoval s výborným prospěchem na kolejích Pařížských, načež přišed do filosofie hájil v veřejné disertaci systém Descartesův, tehdáž ze škol vypuzený. Vida však, že co protivník Aristotelův ne valně by se svým postupováním pochodil, jal se v jiné veřejné disputaci hájiti systém Aristotelův s nevšední výmluvností, svědčící o znamenité pronikavosti a pružnosti jeho ducha. R. 1689 provázel kardinála Bouillona na konklave do Říma, kdež zvolen byl za papeže Alexandr VIII., taktéž r. 1692, kde zvolen byl Innocens XII. R. 1695 poslán jest na dvůr krále Jana Sobieského, kdež měl vyjednávati o zvolení knížete Francii příznivého; když však kandidatura prince Contiho se nezdařila, byl odvolán a na své opatství Bonport poslán, kdež za čtyrletého svého pobytu báseň *Anti-Lucretius* sepsal. R. 1702 povolán jest opět do Versaillesu a od krále dvěma novými prebendami obdařen, načež 1706 poslán jest v jakési misi do Říma, kdež získal si přátelství papeže Klimenta XI. R. 1710 byl s maršálem Uxellesem přítomen konferencím v Gertruydenburku, a 1712 zasedal co splnomocněnec franc. na kongresu Utrechtském. Byv později jmenován kardinálem stal se 1721 franc. vyslancem v Římě, kdež podařilo se mu dávný spor o bule *Unigenitus* vzešlý k spokojenosti obou dvorů ukončiti. Navrátiv se 1730 ujal se správy arcibiskupství Auchského, které mu již 1726 uděleno bylo. Sbírka jeho zpráv jest důležita pro dějiny jeho doby a svědčí o jeho diplomatickém nadání. Nejvíce však pověsti mu získala jeho báseň *Anti-Lucretius*, skládající se z 9 kněh, každá o 1000—1300 verších. Vyvrátiv v prvních knihách bludy Epikurovy o prázdném prostoru a atomech, a snaživ se dokázati, že pohyb nejsa podstatou hmoty předpokládá jinou příčinu prvotní, dokazuje duchovost a nesmrtelnost duše a vůbec všecky veliké pravdy spiritualismu křesťanského. Báseň ta, jsouc psána lahodnou a elegantní latinou, na Virgila upomínající, nalezla velikého úspěchu. Poprvé byla vyd. v Pař. 1745 ve 2 sv., načež i do jiných jazyků jest překládána. — **2)** Yolande Martine Gabrielle de Polarston, vévodkyně **P**-ová, nar. ok. r. 1749, provdala se 1767 za bra-

běte Julia P-a, vnuka Scipionova. Vynikajíc zvláštními půvaby ducha i těla získala si záhy přízeň královny Marie Antoinetty v takové míře, že jejím vlivem muž její z plukovníka na prvního král. štolbu a 1780 za dědičného vévodu povýšen byl, a ona sama gouvernantkou královských dětí jmenována. Tato veliká přízeň u dvora způsobila ji však množství nepřátel, kteří stále ji osočovali, až 1789 sama královna přinucena se viděla k útěku ji vybídnouti. Zdrževši se potom nějaký čas ve Švýcařích odebrala se do Vídně, kdež † 1793. Mimo tři následující zůstavila ještě syna, který se stal mnichem, a dceru, potomní vévodkyni de Guiche, s kterou otec Jules do Ruska se odebral, kdež byl od Kateřiny v Ukraině pozemky obdržel. Ač po restauraci Bourbonů obdržel důstojnost pairskou, nevrátil se více do Francie; † v Petrohradě 21. září 1817. — **3)** Armand Jules Marie Héraclius, vévoda **P.**, syn předeš., nar. v Paříži 17. led. 1771, žil po vystěhování delší čas v Rusku, súčastnil se se svým bratrem Cadoudalova a Pichegruova spiknutí proti Bonapartovi, při čemž byv zatknut 1804 teprv po vtrhnutí spojenců do Paříže 1814 na svobodu propuštěn jest. R. 1815 zasedal v komoře deputovaných, stal se pobočníkem hraběte Artoiského a po smrti svého otce (1817) vévodou a pairem franc. Stav se 1825 prvním štolbou Karla X. odešel s ním 1830 do Anglicka a 1832 do Prahy; zdržoval se i v Bavořích, kdež i do stavu knížat bavorských přijat byl (1838). Zemřel v St. Germain-en-Laye 30. bř. 1847. — **4)** August Jules Armand Marie, kníže **P.**, bratr předeš., nar. ve Versaillesu 14. kv. 1780, zemř. v Paříži 2. bř. 1847. Vystěhovav se 1790 z Francie přisáhal v Rastadtě k vyzvání svého otce se svým bratrem, že vždy proti revoluci působiti budou. Skutečně pak súčastnil se 1804 s bratrem svým spiknutí Cadoudalova, při kterémž bratr jeho taktéž zatknut a k smrti odsouzen byl. Nabízeje za bratra svého, který byl otcem rodiny, svůj vlastní život, vzbudil tím soucit císařovny Josefiny, jejímž působením i bratrovi jeho trest smrti na trest žalářní proměněn byl. Vyšel z vězení teprv 1814, načež odešel i s bratrem svým do Vesoulu k hraběti Artoiskému, potomnímu králi Karlovi X., který je s plnomocenstvími do Paříže poslal. Odešed potom ve Stó dnech s Ludvíkem XVIII. do Gentu, byl po návratu Bourbonů jmenován pairem franc. a 1820 od papeže do stavu knížat římských povýšen. Stav se franc. vyslancem u dvora Londýnského stál po smrti Canningově věrně k Wellingtonovi a jeho systému, načež vlivem tohoto svěřeno mu bylo 8. srp. 1829 sestavení nového franc. ministerstva, jehož předsedou v listop. t. r. se stál. Pověstnými však ordonancemi červencovými (1830) dal podnět k revoluci červencové, kterou Bourbonové opětně trůnu zbaveni jsou. **P.** sám utíkaje do Anglicka byl v Normandii u Granville ve svém přestrojení poznán, zatknut a do Vincennesu přivežen, kde již Peyronnet, Chantelouze a Guernon Ranville, nedávno před tím jmenovaní ministři, se nalézali. Byvše potom všickni před soud pairský postaveni byli v pros. k smrti občanské, ke ztrátě všech svých důstojností a titulů a k doživotnímu žaláři odsouzeni. **P.** seděl v Hamu až do r. 1836, kde byv 29. list. amnestován do Angličan se odebral a tam se usadil. Ve svém zajetí sepsal *Considérations politiques* (Pař. 1832). — **5)** Camille Henri Melchior, hrabě **P.**, bratr předešl., nar. v Paříži 1781, opustil zároveň se svými rodiči na počátku revoluce Francii, načež studovav v Rakousku a Rusku v Angličanech setrval až do první restaurace, kdež jmenován byl plukovníkem a pobočníkem vévody Angoulémského, kterého potom do Španěl provázel, kdež generálmajorem a později i prvním komořím dauphinovým se stal. Provázev pak tohoto na jeho cestách navrátil se do Francie a zemř. co gouvernér ve Fontainebleau v ún. 1855. — **6)** Jules Armand Jean Melchior, kníže **P.**, syn Augusta 4), nar. 12. srp. 1817, stal se po smrti svého otce náčelníkem rodiny a vstoupil co setník do dvorní služby v Mnichově, kdež od r. 1842 zasnouben jest s markýzkou Amalií de Crillon. Jeho nejstarší syn Heraclius nar. 1843.

Polignano [poliňano], město v ital. prov. Bari při moři Jaderském, sídlo biskupství, má 6000 obyv. a přístav.

Poligny [polini], m. ve franc. depart. Juraském na Glantině, s 5364 obyv. — Obléháno a téměř ztroskotáno bylo r. 1673 od vévody Longuevilleského.

Polichinelle [polišinel], v. Pulcinella.

Polikandro, ostrov Řeckého archipelagu, ze skupiny jižních Kyklad, se 4000 obyv. a hlavním místem stejného jména se 1300 obyvateli.

Poliklinika v. Ambulatorní klinika.

Poliński Michal, spisov. pol., nar. 1784 v gub. Horodenské v kr. Slonimském, nabyl prvních vědomostí na gymnasium v Žurovicích, potom studoval na universitě Vileňské, kdež povýšen na dra filosofie. Několik let cestoval po Německu, Francii, Švýcarsku a Vlaších, aby seznámil se s ústavy vyučovacími, pak byl prof. vyšší mathematiky na univ. Vileňské až do zrušení jejího 1832. Ze spisů jeho tiskem vydaných známy jsou: *O geodezyi* (ve Vilně 1816); *Początki trygonometryi* (t. 1816 a 2. vyd., 1821; vyd. 3. rozmnožené tabulkami logarythmickými a vzorky trigonometrickými vyšlo tamž 1828); *Traktat początkowy rachunku różniczkowego i całkowego* Zachariášem Niemczewskim sepsaný a od **P**-ého opravený a rozmnožený (t. 1824). V rukopisu zůstavil *O początku nauk matematycznych; O Hydraulice; O przecięciach ostrokręgowych; O dziełach matematycznych*; *Dodatki do Bentkowskiego historyi literatury polskiej*, jmenovitě k dílu IV. V. a VI. části třetí; *Spis książek od wprowadzenia druku aż do naszych czasów wyszłych z drukarni, które istniały lub istnieją w okręgu naukowym białoruskim.* Mimo to sepsal mnoho drobných článků mathematicko-fysických, histor. a knihopisných po rozličných časopisech roztroušených.

Polir, v stavitelství zběhlá a nad ostatní sedníky vynikající osoba, která stavitelskému mistru podřízená jest a v jeho nepřítomnosti o to péči vede, aby se stavba dle plánu nebo udání mistrova skutečně vykonávala. *Ša.*

Polirář (též *Polirár*, *Puleř*, *Pulíř*) Fabian, čes. malíř, nar. ok. 1520 v Ústí nad Labem, vyučiv se umění malířskému navštívil přední města německá a jak se podobá i nizozemská a vlaská, a seznámil se tam s předními mistry a díly umění svého; okolo r. 1550 přišel **P.** do Prahy, kdež svými zdařilými pracemi obrátil na sebe pozornost několika vzácných a vzdělaných sousedů tamních a jmenovitě p. Jindřicha Prefáta z Vlkanova, k jichž povzbuzení se na Starém M. Pražském usadil, přijav tam 27. říj. 1550 právo městské. Zde se potom živil uměním malířským a to předkem iluminováním kancionálů a graduálů čili velikých knih zpěvných, jenž tehdáž ku potřebě literatských kůrů pražských i venkovských z písařské dílny Jana Táborského v přehojném počtu vycházely. Zachovaloť se, pokud víme, čtvero takových kancionálů na pergameně psaných, v nichž se až podnes spatřují nád-

herné drobnomalby štětcem **P**-ovým zhotovené; totiž Pražský (při chrámu Sv. Víta z r. 1551 s podobiznou **P**-ovou), Čáslavský (v cís. bibl. Víd. z r. 1557), Teplický (z r. 1560) a Žlutický (z r. 1558, oba tito na tamních radnicích), z nichž tento obsahuje nejozdobnější a nejzdařilejší miniaturu jeho. R. 1562 koupil sobě **P**. dům na Starém M. Pr. u fortny a žil tam ještě 1565; kdy však a kde zemřel, o tom nemáme vědomosti, ješto v knihách Staroměstských nezachovalo se ani jeho kšaftu ani jiných správ o něm nebo potomcích jeho. **P**. byl nejvýtečnějším malířem českým v první pol. stol. XVI., anobrž vůbec jedním z nejlepších výtvarných umělcův tehdáž žijících; neboť uměl nejen básnicky pojmouti a řemeslně vyvesti své duchsplné původní idey a motivy umělecké, nýbrž i trefně užíti ideí cizích a volně i samostatně šířeji je provesti; ve všech pracích svých hleděl přibližovati se k přirodě a skutečnosti, šetřil náležitě perspektivy v krajinomalbách a okrouhlosti a měkosti ve figurách; v obličeje osob vyobrazených vkládal výraznost a neobyčejnou spanilost, pročež také podobizny jeho nad míru nás dojímají; při šatech, rouchách a ozdobách přihlížel k tomu, aby lehce a něžně splývala a přiléhala; co se pak barvitosti týče, užíval vždy barev skvělých a živých, při tom však veskrz přiměřených a harmonicky do sebe přecházejících; zvláštním mistrem osvědčil se však ve skládání rozvilin čili arabesek, jež tak bohatě, trefně, původně a zhusta i bizarně uměl skládati a figurami lidskými a zvířecími jakož i květinami charakteristickými a ovocem všelikého způsobu tak rozmanitě ozdobovati, že se u věci té rovná nejvýtečnějším německým a italským umělcům, anobrž zde onde v komposici i barvitosti nad ně vyniká. Ovšem nelze tajiti, že práce **P**-ovy nejsou veskrz se stejnou bedlivostí a řemeslností provedeny, avšak všeliké malby jeho prozrazují mistra geniálního a nad míru vycvičeného, a na všechen způsob sluší pokládati ilustrace, jimiž ozdobil kancionál Žlutický, mezi nejzdařilejší drobnomalby, jenž v XVI. stol. u nás i vně byly zhotoveny. Srv. *Památky archaeol.* III. a VI. *Ra.*

Polistena, město v ital. prov. Calabria ulteriore I. s 6600 obyv.

Polites 1) syn Priamův a Hekabin, proslulý svou rychlostí v běhu. Pyrrhos zabil ho před očima stařičkého Priama. — **2) P.**, jeden z průvodcův Odysseových, jejž Kirke ve vepře proměnila; avšak přispěním Odysseovým obdržel **P**. opět podobu lidskou. *Rs.*

Politesse [polites], franc. uhlazenost, vybroušenost, jemnost, něžnost, pěknost, lepota; uhlazené mravy, způsobné, ušlechtilé chování.

Politický, co se politiky týká neb na ni vztahuje. **P**-cká arithmetika, souhrn všech výpočtů, které se dějí na základě statistických vyšetřování k účelu zakládání všeobecně prospěšných, veřejné blaho na zřeteli majících ústavů, finančních operací a t. d. — **P**-cké básnictví, takové, které má za předmět veřejný život národů a států; daří se jenom za časů kvetoucí svobody, bývá tendenční a má hlavně za účel podněcování lidu k vlastenecké horlivosti. Staří Řekové **p**-cké bás. hojně pěstovali; z novějších časů připomínáme známou *marseilskou* píseň u Francouzů, Arndtovu *Wo ist des Deutschen Vaterland* u Němců a *Jeszcze Polska niezginęła* u Poláků. — **P**. klub neb spolek slove spolčení se občanů, jenž má za účel působení v jistém směru na **p**. život v státu. Takové spolky mohou býti nebezpečné vládě, staví-li se jí na odpor, pročež bývají také od vlád v takovém případu přísně stíhány. — **P**. oekonomie, t. co národní hospodářství (v. t.). — **P**. přestupek a zločin, skutek protizákonní, kterým se činí útok na zřízení státu, na jeho hlavu neb vládu. Sem náležejí: uražení veřejných úředníků, rušení veřejného pokoje, popuzování proti vládě, vybízení ke zpouře, velezrada, uražení majestátu a t. d. **P**-cké přestupky a zločiny trestají se dle výměru trestních zákonů každého státu, a však činí se rozdíl mezi nimi a přečiny sprostými, jako jsou rušení práv soukromých, neboť se předpokládá, že mohou vycházeti i z podnětů šlechetných, pročež obyčejně mírněji než tyto se trestají. — **P**-cká rovnováha slove takové rozdělení moci mezi jistými státy, které nemožnu činí převahu jednoho nad druhým. Systém **p**-cké rovnováhy utvořil se v Evropě v XVIII. století, nyní pak spočívá na známých pěti velmocích (Rakousko, Rusko, Francie, Anglie a Prusko), bez jichžto srozumění neb svolení nemůže se díti žádná znamenitější změna v státních poměrech evropských. — **P**-cká strana slove veškerost občanů, přiznávajících se k jisté společné zásadě, kterou usilují provésti v státním živobytí. Tak mohou býti v státu strana monarchická, strana republikánská, strana demokratická, strana aristokratická, strana liberální, strana absolutní a t. d. U nás v Rakousku jsou na ten čas hlavně tři strany: centralistická, dualistická a federativní. — **P**-cká svoboda v. Svoboda. — **P**-cká věda v. Politika. — **P**-cká výmluvnost v. Řečnictví.

Politik, německý denník politický, vycházející v Praze od posl. čtvrtletí 1861, založený od Skrejšovského, vydatný to orgán české federalistické strany, vedený s neobyčejnou ráznosti a obezřelosti a velmi nepohodlný straně centralistické.

Politika. Ponětí. V obyčejném životě velmi často vyrozumívá se slovem **p**. nauka o vhodném zařízení státních poměrův vzhledem k státům cizím. Jiní opět ztotožňují **p**-ku se státovědou vůbec. Leč v nijakém z obou těchto významův nepochopuje novější věda státní ponětí **p**-ky. Jestiť spíše obor **p**-ky ve smyslu moderního učení mnohem užší, ano pouze jen částí veškerého oboru celistvé vědy státní, jinak opět širší nežli pouhé jen nauky o vhodném zřízení poměrův zahraničních; slovem, **p**. jest novější státní theorii naukou o vhodných prostředcích k dosažení účelův státu. V tomto smyslu určil již Conring ve spise svém *De civili jurisprudentia* (1662) ponětí **p**-ky. Náhled Conringův nyní takřka vůbec jest přijat. — Vnitřní ráz. Hledíc k tomu, že **p**., jsouc pouhou naukou o prostředcích, nemůže sama si tvořiti účely zvláštní, nýbrž jen směřovati má k nejvhodnějšímu dosažení účelův jinými obory vědy státní vypátraných: jest zřejmo, že prvotní její známkou jesti jakási podmíněnost, která ovšem již sama sebou se vyrozumívá z logického principu, že prostředek nesmí porušiti účel, jemužto naopak pouze má sloužiti. Nesmí tedy **p**. v příčině dosažení účele jednoho raditi ku prostředkům porušujícím účely jiné, nesmí na př. raditi, aby k účelu zvelebení hmotného blahobytu užito bylo prostředkův obmezujících zásadu volnosti občanův státních v míře požadavkům práva státního odporující. **P**. dále co nauka prostředkův má pouze vnímati účely, jak je podává život skutečný. Jelikož ale život skutečný učí, že různé jsou druhy státův, mnohdy i svými účely se lišících: nesmí nikterak **p**. zamýšlet vystavěti theorii, předpisující životní pravidla každého státního organismu, bez rozdílu rozmanitých jeho zvláštností Forma státní, historie i vzdělanost státu namnoze mění jeho účely: v stejné míře i rozličná musí býti jeho **p**. Konečně přihlí-

ží-li se k jakosti prostředkův, jakýmiž v p-ice působiti se má k dosažení účelův státních, dlužno v ně vřaditi nejrozmanitější síly lidské, a možno následkem toho označiti p-ku jaksi co nějakou státnickou dynamiku; ba také čistě duševní potence, jako nadšení atd., nesmí politik vylučovati z řady svých prostředkův, nikdy však nesmí vycházeti z premis idealisujících. Sem náleží též odpověď na otázku, zdali a jak dalece praktická p. opomenouti může pravidla práva i mravnosti; otázka to, jež zvláště od rozličných komentátorův a kritikův velkého Florentinského státníka Machiavelliho obšírně byla přemítána. Nyní se náhledy hlavně ustálily tím spůsobem, že se liší dva případy, jest-li že totiž nějaký obmýšlený prospěch v státních záležitostech v odporu jest předně s přirozeným tudíž bezvýminečným pravidlem buď práva buď mravnosti, aneb zdali zadruhé pouze positivní řád právní žádanému prospěchu překáží. V případě prvém ovšem dbáti lze především předpisův práva i ethiky; v druhém však případě spatřují hlavně ti, kteří se domýšlejí, že právo čistě positivní jen k vůli prospěchu jest zavedeno, pouze kolisi dvou prospěchův rozličného druhu, tak že v případě tom výhoda menší ustoupiti musí větší. — Poměr k jiným vědám státním. Každý kruh společenský pozorovati možno se stanoviska trojího, totiž se stanoviska práva jak filosofického tak positivního; se stanoviska ethiky náboženské i filosofické; konečně se stanoviska vhodnosti. S těchto rozmanitých tří stanovisek pozorovati lze také stát, a tudíž dogmatické státní vědy (t. j. státní vědy nezabývající se ani vypátráním filosofických prvkův života státního, jako všeobecná státověda, aniž také stopováním jeho znenáhlého rozvoje, jeho vnitřní genesi, jako historické vědy státní) roztříditi dlužno v tré velkých oborův: v nauku státního práva, v státní mravovědu a státní p-ku. Tímť označena poslednější co nauka státnické vhodnosti, nauka nejprospěšnějších prostředkův k dosažení státních účelův zcela zřejmě v poměru k druhým dvěma velkým oborům dogmatického pozorování státu. — Soustava. Nauka státní p-ky obsahuje nutně především označení základního rázu života státního, manifestujíc se tím co nejzřejměji jakožto protiva druhých nadřečených dvou oborův státovědy, vyličujících podstatně státní organismus co objektivní podmínku všeho státního žití. Výskum ale přirozenosti státního žití nejlépe může dáti rukojeť ke vhodnému zařízení vlády státní v její celistvosti. Vše to předmětem bývá všeobecného dílu této nauky. Díl zvláštní pozoruje zvláště rozličné stránky života státního, přemítaje nejvhodnější zařízení poměrův státu k státům jiným, což tvoří předmět p-ky zahraničné, dále pak nejprospěšnější uspořádání vnitřních záležitostí státních, předmět to p-ky vnitřní. Poslednější, považujíc buď stát co orgánický celek, určiti se snaží pevný řád právní a ochrániti jej přede všemi útoky (p. právní); buď směřuje hlavně jen k jednotlivým občanům státním, pečuje o osobnost fysickou (p. populační, zdravotní, p. chudinství); dále o osobnost duševní (p. osvěty, p. náboženská); konečně též se vztahuje k upevnění hmotného blahobytu a uspořádání poměrův hospodářských (p. hospodářská). — Literatura. Nauka státní p-ky dle všeobecného svého rázu nalezla již důkladného spracování v slavném díle *Della ragione di stati* (Venez. 1589) kteréhož spisovatelem jest Piemontés Botero. Také Španěl Saavedra Fajardo ve spise *Idea da uno principe cristiano* (1649) spracoval jeden obor všeobecné p-ky, podav v něm velmi originální rukojeť o tom, jak vychování panovníkův má býti zařízeno. Nejslavnější však díla sem náležející jsou: *Libro del Principe* sepsaný Machiavellim, jakož i *Esprit des lois* sepsaný Montesquieuem. Ne sice tak geniální jako dvě posléze jmenovaná díla, ovšem ale systematičtěji a na mnohem širších základech utvořený jest též spis Zachariaeův *Vierzig Bücher vom Staate*. Rozličná spracování zvláštního dvětví státní p-ky zde pomíjíme, odkazujíce na různé články o tom se blíže zmiňující. *Bů.*

Politisovati, o státních záležitostech svůj úsudek pronášeti, politiku přetřásati, o politice mudrovati.

Politowski Vojtěch, zeměpisec pol., nar. 1788 v Petrkové, odbyl tamž studia gymn., vstoupil do řádu piaristského a odbyv noviciát pokračoval ve studiích ve Varšavě 1809; potom byl 8 let učitelem, r. 1823 stal se rektorem škol piar. ve Vloclavsku; † brzy po r. 1848. Tiskem vydal *Geografia królewstwa Polskiego i wołnego miasta Krakowa* (ve Varšavě 1816, vydání 2. opravené a rozmnožené t. 1819); *Rozbiór układu roślin Linneusza i Jussieu* (1822).

Politura, tolik co uhlazenost, lesklost u věcí, zvláště dřevených a kovových, při čemž obyčejně rozumí se i potažení jich nějakým průzračným pokostem, a v tom případě slove výkon také pokostování. U věcí dřevěných obrousí se povrch, hoblíkem nebo struhem již přihlazený, pemzou, přesličkou nebo cápou, a vyleští se pak kostním popelem aneb tryplem pomocí kousku plsti. Truhláři a soustružníci užívají nyní téměř vesměs p-ry zvané vídeňské. Plocha dokonale uleštěná, a před tím, potřeba-li, mořidlem nějakým napuštěná, aby zvláštní barvitosti nabyla, natře se nejprv řídkou vodou klihovou, a po uschnutí opět přesličkou se obrousí a uhladí, aby všecek klíh s povrchu se setřel a pouze v porách zůstal, čímž docílí se úspora pokostu; anebo lépe ještě napustí se plocha lněným olejem. Na to nabere dělník lihového pokostu z laky lupkové, lihem ještě rozředěného, do kousku houby, a zabalí ji zlehka do plátěného klůcku, jehož cípy sebere tak, aby činily jakousi rukověť. Na zpodek podušky takto povstalé kápne se čistého oleje lněného neb dřevěného, a pak přetahuje se jí plocha jemným tlakem v tazích okrouhlých, jakoby se měla umýti, a to tak dlouho, až poduška začíná váznouti; tu poznovu přikápne se na ni oleje a zase jako prvé se tře, avšak čím dále tím větším tlakem, aby pokost z houby na plochu se dostával. To opakuje se, až poduška i houba jsou suché a plocha lesklá. Po nějaké době může se práce ta ještě jednou znovu předsevzíti. — Týmž spůsobem uděluje se p. také věcem z rohu, byly-li dříve pemzou obroušeny a pak práškem uhelným vyleštěny. — U věcí kovových záleží p. v úplné hladkosti a rovnosti, a dociluje se u měkčích kovů nejprv hladícím ocelem, a pak obyčejně červní leštící (*rouge* [rúž]), která není než kysličník železitý, a tím tvrdší jest čím tmavší, dle čehož i jeho upotřebení na měkčí neb tvrdší kovy se řídí. *Pý.*

Polivka slove svařená břečka vodnatá z rozličných masitých neb i bylinných částí, za pokrm sloužicí. Nejčastěji připravuje se p. hovězí, vaří-li se maso několik hodin v náležitém množství vody; obyčejně přidává se k ní zelenina: cibule, petržel, kapusta, celer a p., někdy koření: zázvor, pepř a šafrán; po svaření toho scedí se p., aby od přídatků těch ničeho v ní nezůstalo. Někdy ovšem dává se zelenina schválně drobněji neb hruběji rozkrájená, na př. chřest, květná kapusta (karfiol) a j. do p-ky již připravené. Do scezené p-ky zavařuje se obyčejně nějaká moučná

příprava: nudle, makaronky, strouhání a jiné věci z mouky a vajec; rejže, sago, krupice, kroupy a j.; svítek, jaterné neb žemličkové knedlíčky a t. d. Na místě masa hovězího anebo mimo ně béře se někdy drobně rozkrájené neb dokonce v moždíři i s kostmi malými roztlučené maso z kuřat neb koroptví, telecí maso, játra z drůbeže a t. d. Svářením a přísadou kořínků živných obdrží se **p.** hnědá. Dle rozličných spůsobů v užívání přísad do **p**-ky mají některé zvláštní jména, na př. **p.** francouzská, polská a t. d. Z masitých **p**-vek sluší ještě upozorniti na jitrnicovou, která při vaření čerstvě zhotovených jitrnic povstává; na želvovou, která za zvláštní lahůdku platí, a j. v. Mimo to připravuje se velmi vydatná **p.** z huspeniny, č. z tak zvaných tabulek bulionových; roztok huspeniny vaří se totiž se solí a zeleninou a asi s desítinou masa; z toho dělají se pak tabulky, které jen rozpustiti třeba. Velmi silnou a vydatnou **p**-ku dává i masový extrakt z Ameriky sem zasýlaný, dle udání Liebigova připravovaný. Masitá **p.** obsahuje co potravnou část huspeninu, ze sklípkovatiny v mase a v připojených kostech povstávající, pak jíchovinu (zomidin), která **p**-ce masité zvláštní její chuť i zápach uděluje a rozložením masového vlákna se zplozuje; dále i malou částku sražené bílkoviny a barviny, jakož i sloučeniny zvané osmazom. Většinu bílkoviny a barviny vyhazují kuchařky jakožto černavou pěnu, kterouž s polívky sbírají. Výtažnin z masa dostane se do **p**-ky tím více, čím déle se v ní maso vaří a čím menší kousky činí; tím nechutnější a neživnější jest však i maso. Obyčejně počítati lze z libry čerstvého masa aneb z dvou lotů masového extraktu na 2 libry silné polívky. **P.** rybí připravuje se z kaprů, štik a p., obyčejně s praženou krájenou žemličkou, s mléčím i s jikrami a vnitřnostmi rybími. **P**-ek bez masa připravených jest vícero: vinní z vína, cukru a koření s rejží, sagem a p.; pivní z piva a někdy i s cukrem a s vejci; mléková buď z pouhého svařeného mléka s chlebem, aneb z vajec, cukrem a p. zlepšená; chlebová čili žebrácká jest zapraženými drobty chlebovými aneb moukou shuštěná; vodová pouze z vody, másla a soli se zeleninou a někdy i vejcem a s houskou neb chlebem; úkrop, vodová **p.** s třeným česnekem vařená a husím sádlem mastěná, a t. d. — **P.** jest u nás prvním jídlem při obědě, jenom ve Španělích a ve Švédsku podává se naposledy; v Anglicku při obyčejném obědě nebývá **p**-ky; za to však dává se maso pouze pečené neb dušené, nikoli vařené. *Pý.*

Poliziano Angelo de Ambroginis, slovutný ital. humanista, nar. v Monte Pulciano v Toskánsku 1454, † ve Florencii 24. září 1494. Studuje horlivě ve Florencii klas. literaturu a filosofii osvědčil již záhy znamenité vlohy básnické; tak již v 13. roce napsal některé řec. a lat. epigramy a v 15. roce své oslavené *Stanze per le giostra di Giuliano de Medici*, 1400 veršů obsahující a Julia Medicijského oslavující, které pro vysoký vzlet ducha, půvabnou dikci a zaokrouhlenost veršů považovány jsou za vzor a pomník ital. jazyka. Obrátiv tím na sebe pozornost Vavřince z Medici, slovutného tehdáž mecenáše věd a umění, přijat jest do jeho domu a svěřeno mu zároveň vychování dvou jeho synů, Petra, který potom byl správcem republiky Florentinské, a Jana, který stal se papežem pod jménem Lva X. Vypraviv se 1484 s vyslanci florentinskými k papeži Innocenciovi VIII. byl **P.** od tohoto s velikou pochvalou přijat a za svůj překlad řec. dějepisce *Herodiana* bohatě odměněn. Stav se mezi tím občanem florentinským obdržel stolici literatury řec. a lat., kterou potom s tak znamenitým úspěchem zastával, že nejen valné davy žáků z celé Itálie, ale i mnozí již tehdáž slovutní učenci a umělci přednášky jeho navštěvovali. Znamenité zásluhy získal si **P.** tím, že s velikou soudností a správností opravil v textech starověkých spisovatelů všecky chyby a poklésky, jež byla nevědomost opisovačů zavinila, za kterýmž účelem i po Itálii cestoval a nové rukopisy shledával. Výsledek těchto studií filologických složil ve spise *Miscellanea* (1489), který s velikým úspěchem se potkal, a proto i jemu mnoho závisti u souvěkých učenců vzbudil, ač více bylo přece těch, kdož vysoce ho ceníce v upřímném přátelství s ním žili. Ku konci svého života vstoupil do stavu kněžského, načež stal se kanovníkem při kathedrále ve Florencii. Ze všech velikých duchů a učenců, jakými honosila se doba renaisanční, pokládati možno **P**-na za jednoho z nejdůkladnějších a nejpůvodnějších; jeho myšlénky, provanuté duchem antickým, náležejí jemu přece tak výhradně, jako jeho sloh, který, ač rovná se silou slohu Ciceronovu a půvabností slohu Liviovu, přece jest slohem vlastním, nenápodobeným. Jeho popsání spiknutí Pazziova proti Medicijským pod názvem *Pactianae conjurationis commentariolum* (1478), pokládá se posud za vzor slohu historického a čisté latiny na Sallusta upomínající. Jeho spisy jak jednotlivé tak i sebrané byly vydány bezpočtukráte. Z jeho básní psaných v ital. jazyku připomínáme tu *Orpheo* (1472), první to dramatický kus v řeči ital. dle antických vzorů sestavený.

Polizzi, město v ital. prov. Palermě s 6200 obyv.; dobývá se tu mnoho síry.

Poljica (plur. neutr. *Police*), sluje krajina v Dalmácii, v kraji Splětském u pokrají moře mezi Splětem a Omiší po řece Cetině. Krajina tato připomíná se již v X. století co župa chorvátská pod jménem Cetina (*Tzentzina*), a potom v XI. století i župan nebo knez (*comes*) Cetinský. Ve XII—XIV. stol. slynuli již Poljičané pod tímto svým jménem co smělí námořní loupežníci; r. 1243 pomáhali Splěťanům proti Trogiřanům, r. 1268 stíháni jsou od Splěťanův a Trogiřanův, roku 1275 loupežíce s Omišany skroceni od Benátčanův, ok. 1322 stáli při Bosenském bánu Mladenovi, 1418—19 pomáhali přívržencům Hrvojovým proti Splětu. Po vpádu Turkův do Bosny a Hercegoviny klesla i **P.** na čas pod Turky; ale v míru mezi Turky a Benátčany r. 1483 uzavřeném postoupili Turci **P**-ic Benátčanům, kteří **P**-čanům dřevní samostatné správy v celosti ponechali. S Dalmácií dostala se **P.** Rakousku. — Svobodná obec (*provincija, župa*) **P**-cká sestávala ze 12 obcí či vsí (*katunův*); v čele její byl (veliký) knez (*comes, rector*), od katunův na rok volený a potvrzovaný od vlády benátské (*gospodstva*, dože slul *gospodin*). Knez musil třikráte do roka po **P**-cích jezditi a souditi s třemi též na rok volenými soudci; kromě těchto byli ještě tři (od r. 1662 dva) prokuratoři a kanclíř (*kančelir*); všichni ti činili plný dvůr; dále byli pristavové (někdejší čeští komorníci), a představení katunův, katunáři. V hrdelných přech byla v užívání porota (*porotje*), pře o statky a dluhy soudil soud katunský; od obou šlo odvolání k dvorskému soudu (*Poljički stol*), a od toho ke knezi, někdy od tohoto ještě ke knezi Splětskému. V čele vojska byl vojvoda. Obyvatelstvo dělilo se ve čtyry třídy: šlechtice (*vlastele*), svobodníky (*didići*), sedláky poddané (*kmeti*) a vlachy čili pastuchy (*vlašići*). Schůze byly dvojí, katunské a sněm obecný zemský; slovou zbor, sajam, stanak, viće; chodili na ně jen vlastelé a didići. Na sněmu obecném ustanovovaly se zákony (statuty) a pečetily pečetí zemskou. Ok. r. 1793 počítalo se

P-čanův okolo 15.000 duší. — Statut čili právo a zřízení zemské P-ic zachoval se v několika pozdějších rukopisech (nejstarší datum v statutě jest od r. 1400), a přepsán v XVII. stol.; psán jest bosenskou cyrilicí v jazyku charvátském (tak sluje výslovně v statutě); vedle něho byl též text latinský. — Obšírněji srv. v rozpravě P. J. Šafaříka: *Krátká zpráva o statutu Polickém* (v *Časop. Česk. Mus.* 1854, str. 270—283). *Pf.*

Polk 1) James Knox, státník amer., 11. president Spoj. Obcí, nar. v Sev. Karolině 1795, † 1849. Pocházel z rodiny irské jménem Pollock, která se v XVIII. stol. přestěhovala z Irska do Marylandu; jeho otec byl farmer v obstojných poměrech a 1806 přesídlil se do Tennessee. P. nabyl s počátku skrovného vychování a byl po nějakou dobu písařem ve skladě; ale později poslal jej otec na universitu v Sev. Karolině, odkud vrátiv se P. studoval práva a stal se 1820 advokátem. R. 1823 zvolen byl do sboru zákonodárného v Tennessee a 1825 zvolila jej strana demokratická za poslance do kongresu ve Washingtoně, kdež se vyznamenal zvláště 1832 a 1833 v záležitostech týkajících se banku Spoj. Obcí. R. 1835 a 1837 byl mluvčím na kongrese a 1839 stal se guvernérem Tennesseeským. Vysloviv se pro clo ochranné zvolen jest 1844 za presidenta Spoj. Obcí, v kteréžto hodnosti setrval od 4. bř. 1845 až do 4. bř. 1849. Při jeho nastoupení byla země zapletena v hádky s Mexikem, vzniklé z nedávného připojení Texasu ke spoj. Obcím; spor tento skončil se dobytím města Mexika, které bylo obsazeno od vojsk amerických 14. září 1847. Mírem v únoru uzavřeným postoupilo Mexiko Spojeným Obcím Horní Kalifornii a Nové Mexiko, a Rio Grande určen za již. hranici Texasu. Smlouvou s Velkou Britanií nabyly Spoj. Obce Oregonu až po 49°. Brzo po skončení války mexické objeveno bylo zlato v Kalifornii, kamž se nahrnulo za krátko takové množství přistěhovalcův, že území toto brzo mohlo činiti nároky na připuštění k unii. Než přes všeliké skvělé výsledky válečné pozbyl P. popularnosti své, poněvadž uvrženy byly tudíž Spoj. Obce do velikých dluhů, a mimo to domníváno se, že válka s Mexikem byla podniknuta pro rozšíření otroctví a beze spravedlivé příčiny. Tři měsíce po svém odstoupení z úřadu roznemohl se P. a skonal v několika dnech. — **2)** Leonidas P., biskup církve episkopální a generál konfederovaných vojsk amerických, nar. 1806, † 1864. Stav se duchovním úřadoval 1831—8 v rozličných místech na jihu a 1838 vysvěcen jest za misijního biskupa v Arkansasu v území Indiánském. Při vypuknutí občanské války amer. klonil se P. k té straně, která se zasazovala o odtržení jihu od severu a zřízení konfederací jižní, a vstoupiv do vojska jmenován jest generál-majorem i osvědčil vojenské schopnosti při nejedné příležitosti. Velitelství podržel až do jara 1862, kdy dostal rozkaz, aby se spojil s vojskem Johnstonovým a Beauregardovým u Korinthu. Později velel ve vojsku gen. Bragga, účastnil se bitvy Perryvilleské při vpádu do Kentucky na podzim 1862, byl však na zač. r. 1863 zbaven velitelství pro neposlušnost rozkazů, a teprvé z jara t. r. dáno mu opět počasné velitelství v odboru mississippiském, kdež překazil gen. Smithu spojiti se s gen. Shermanem. Z jara 1864 velel ve vojsku Johnstonově a padl blíže Marietty, byv trefen koulí dělovou.

Polka, český národní tanec v taktu $^2/_4$, sestává původně ze dvou částí osmitaktových v hlavní tonině končících, k nimžto se později, pro odstranění monotonie, přidružilo trio z toniny příbuzné. Má-li trio zajímavosti získati, rádno figury zpěvné tak vynalézti, by kontrastovaly s předuvedenou p-kou. Žeby každý díl z osmi taktů sestávati musil, nebudiž pravidlem přísným, ale pilněji se hlediž k tomu, by figury zpěvné kroky taneční řádně vyznačily, což tanečníku znamenitě nadlehčí. V pohybu mírném jsou tuto osminy nejdůležitější, z nichžto ona, která na těžkou dobu taktovní připadnouti má, pro jasnější naznačení nového taktu se ve dvě šestnáctiny libovolné výšky rozděliti může. Pro rozmanitost se totéž v jiném taktu i s třetí osminou střídavě předsevzíti může. Více šestnáctin po sobě sledujících se užívati může v druhé částce, když tanečník totiž po delší čas v rytmickém pohybu se nachází; not čtvrtečních se zřídka použiti dá. Ač tanec sám co do kroků mnohým změnám podlehl, ostaly takt a zakončení každé části posud nezměněny. Konec tento činí oktáva tonická (namnoze také dominantní), kteráž, v druhé osmině co šestnáctka se opakujíc, ještě dolů se vracející průchod septimy podstoupí a ke třetí osmině opět v oktávu spěchá. Jest více odrůd *polek*, jako: p., p. dvojitá, p. třaslavá, p. křížová, p. mazurka a t. d. *Ga.*

Polko v. Vogel.

Półkozic jest v heraldice polské erb, jenž záleží z šedé hlavy osličí v poli červeném a na helmu z půl kozy z koruny vycházející; užívalo ho druhdy v Polsce, Litvě a na Rusi výše 50 rodin šlechtických, jako Bietkowští, Bogušové, Dankowští, Mlodečtí, Obłakové, Plichtové, Rzessowští, Taborové, Wołczkové, Zawiszové a j. v. *Ra.*

Poll [pól], angl. volební listina při volbách do parlamentu, pak volba sama. P-tax, daň z hlavy.

Polla La, ms. v ital. prov. Principato citeriore, na řece Negro s 6500 obyv.

Pollack 1) Frant. Karel J. E., hudebník, nar. v Příchodu u Opole ve Slezsku ku konci před. století, stud. na gymnasiu v Nise a ve Vratislavi, vyučiv se zároveň na varhany a na nástroje smykací a dechové. Od 1818 stud. ve Vratislavi práva, poslouchaje též přednášky Schnablovy a Bernerovy, hrál při koncertech a v kostelích, vyučoval hudbě a o prázdninách dával na rozl. nástroje koncerty v lázních slezských. Nato byl dvě léta ředitelem hudby v Břehu, načež cestoval po Čechách a po Moravě a přišel za tenoristu do Drážďan. Po Webrově smrti odešel z Drážďan a vystoupil na mnohých divadlech až i v Bukurešti, a r. 1834 stal se kapelníkem u divadla v Innsbruku. P. složil kusy pro rozl. nástroje, pak písně, z nichž některé také vyšly tiskem. — **2)** Leopold P., malíř, narozen r. 1806 v Loděnicích v Čechách ze židovských rodičů. Vzdělávav se na akademii Pražské a Mnichovské odebral se r. 1833 do Říma, kdež až dosud žije a s dobrým úspěchem umění své provozuje, jsa zvláště schopný kolorista. Představuje nejraději výjevy z italského, nebo vůbec obecného života. Ke zdařilejším z jeho prací náležejí: *Italský pasák* (ryl E. Mandel); *Pasačka s beránkem* (ryl V. Straucher); *Zuleika* dle Byrona (na zámku Rosensteině u Stuttgartu). *Mš.*

Pollajuolo 1) Antonio del, ital. zlatník, hotovitel medálií, malíř a ryjec, nar. ve Florencii 1426. Zlatnictví se učil u otce slovutného Lorenca Ghibertiho (v. t.) a provozoval je po delší čas v nejrozsáhlejší míře. Jím zhotovená *pax* chová se v galerii Florentinské. Hlavní jeho díla v tom oboru jsou dva bronzové *náhrobky* ve chrámě Svatopetrském v Římě, a sice papežův Sixta IV. a Innocencia VIII.; první, nádhernější s hubenými postavami Cností, druhý, přízední, mnohem zdařilejší a živější. Ke cti týchž papežů pocházejí od něho pamětní peníze. Jelikož z jeho, jakož i z jiných

zlatnických prací za příčinou války mnohé byly rozlity, obrátil se k malířství, kterémuž se učil u svého bratra **2)** Pietra, jenž byl žákem Ondřeje del Castagno. Nacházíť se od něho několik obrazů v galerii degli Uffizj ve Florencii, dva s rozličnými boji Herkulesovými, v nichž se jeví úzkostlivé snažení po anatomické správnosti; třetí se třemi svatými, kterýž zase vyniká neobyčejnou vážností a skvělou barvitostí ve způsobu školy Ferrarské. Pietro maloval velmi půvabně *Zvěstování Panny Marie* v kapli sv. Jakuba ve chrámě San Miniato u Florencie. Z rytin Antoniových vyniká obzvláště *Herkules v boji s Antaeem.* Oba bratří † 1498 ve Florencii. *Mü.*

Pollard Robert, angl. malíř a ryjec, nar. ok. r. 1748, † ok. r. 1810. Pracoval ve způsobu Wilsonově, vládnuv při tom dosti svobodně a rázně štětcem. Z jeho maleb buďtež jmenovány *Robinson Crusoe osamělý na svém ostrůvku* a *Přístavní hráz Yarmouthské loděnice;* z jeho rytin pak *Poručík Moody, osvobozující zajatého,* dle vlastního nákresu, a *Výslech Warren Hastingsův* dle E. Dayese. *Mü.*

Pollenza, město na španěl. ostrově Mallorce, nedaleko zátoky P-zké s 7486 obyv. a nádherným jesuitským kostelem.

Pollerskirchen v. Úsobí.

Pollio 1) v. Asinius. — **2)** Vedius P., římský rytíř, přítel Augustův, muž nad míru bohatý, avšak hýřivý a rozmařilý. Kdysi při hostině, při níž byl i Augustus, rozbil otrok skvostnou křišťálovou nádobu. Za trest chtěl P. otroka uvrci do rybníka murenám za pokrm. Otrok prosil Augusta za zmírnění trestu; tento odpustil mu provinění zcela, avšak dal všecky křišťálové nádoby P-novy roztlouci a střepiny do rybníka uvrci. V poslední vůli ustanovil P. Augusta za dědice větší části svého jmění. — **3)** Annius P., důvěrník císaře Nerona, zúčastnil se r. 66 po Kr. spiknutí Pisonova proti císaři a byl proto vypovězen. *Rs.*

Pollok Robert, básník skotský, nar. v Muirhouse v Renfrewshiru r. 1799, † bl. Southamptonu 15. září 1827. Studoval theologii na univ. Glasgowské a stal se r. 1827 licenciátem církve nazvané *United Secession.* Avšak namahavým studováním byl sobě zkazil zdraví tak, že sotva začav kázati z jara t. r. ochuravěl neduhem plicním a musil se odebrati do jihozápad. končin angl., kdež se ubytoval v Shirley Commonu bl. Southamptonu. Ale ani mírné toto podnebí nebylo s to, aby mu poskytlo uzdravení, a za několik neděl kladli P-a do hrobu. P. vydal anonymně prosou *Tales of the covenanters* (5. vyd. Edinb. 1850); *Helen of the glen* (1823); *Ralph Gemmell* a *The persecuted family* (1824), kteréžto povídky mají menší cenu. Jméno své zvěčnil P. didaktickou básní *The course of time,* která vyšla původně u Blackwooda v Edinburce r. 1827 a od té doby dočkala se 22 vydání; není rýmována, nýbrž jest psána v pětistopých jambech (*blank vers*) a rozdělena na 10 kněh. Sloh básně této upomíná místy na vysoký vzlet básní Miltonových, jindy opět na básně Blairovy a Youngovy; předmětem jejím jest líčení duševního života a určení člověka, kteréžto rozjímání náboženská jsou propletena episodickými obrazy a povídkami, jež mají býti dokladem, jakých účinků bývá cnost a jakých hřích. Byl P. co do smýšlení náboženského přísným kalvinistou. *Sob.*

Polluce v. Poluce.

Pollux 1) v. Dioskurové. — **2)** P. v. Polydeukes. — **3)** P. Julius, řecký gramatik a lexikograf, z Naukrati v Egyptě, žil ok. r. 180 po Kr., vyučoval v Athenách rhetorice a sepsal *Onomasticon,* jež bylo často vydáno, nejposlednější od Bekkera v Berlíně 1846.

Polmaise, skotský zahradník, který vynašel zvláštní, dle něho nazvaný způsob vytápění záhřeven zelenářských a ovocnářských; mimo záhřevnu jest malá komora, kde se topí v kamnech, jejichž teplo vniká na mokrá, na rámce napnutá sukna, odkudž se teplý, vlhký vzduch zvláštními otvory do záhřevny vede.

Polná, okr. město v kr. Čáslav. čítá 6100 čes. obyv., jenž hojně tkadlcovství, soukenictví a kloboučnictví provozují, má děkan. kostel Nanebevzetí P. M. (již r. 1350 farní), r. 1707 kn. Leop. z Dietrichšteina nově vystavený, kostel sv. Anny se špitálem r. 1447 Janem Sezimou z Rouchova založeným, za městem pohřební kapli sv. Kateřiny; starý nádherný hrad, jehož krov r. 1794 ohněm zničen, byl r. 1844 z většího dílu zbořen, při čemž i zámecká kaple zmizela, nyní nalezá se malá část z něho k obydlím upravená, ostatek leží v zříceninách. — Na P-né seděli v XIII. stol. páni z P-né znaku orlice. Jan z P-né, syn Zbraslava, daroval mimo vsi Drobovice a Přibyslavice 7. čce 1252 podací kostela v P-né řádu Něm. rytířů v Praze, který si při něm i komendu zřídil; a po smrti manželky své Anny také vsi Potěhy, Tupadly, půl Vinař a j. Janův syn Záviš z P-né byl r. 1291 přísedícím zemského soudu v Praze. Od r. 1310 počal vládnouti na P-né nový rod totiž pánů z Lipého a z Pirkšteina (v. t.); poslední z nich, slavný p. Hynek Ptáček z Pirkšt. přikoupil sousední statky Přibyslav a Ronov († 1444), pozůstalá po něm dcera a dědička P-né i Rataj hrazených p. Žofie podala ruky p. Viktorinovi kn. z Minsterberka, jemuž své statky za věno přinesla; po její smrti postoupil Viktorin P-nou 11. čna 1468 ryt. Mikulášovi Trčkovi z Lipy a na Lipnici P-nou za 10.500 kop pr. gr. s výminkou, aby za tu cenu jemu neb jeho rodu mohla zase puštěna býti, což se i stalo po smrti Trčkově ještě t. r., načež kn. Viktorin P-nou za své sídlo zvolil, r. 1479 městu týchž práv, kterých město Jihlava požívalo, udělil, dosavadních robot je zprostil a j., konečně r. 1486 v sobotu po sv. Frant. P-nou, Přibyslav a Ronov p. Janovi Bočkovi z Kunštatu prodal, který zde † 1504. Jeho syn p. Hynek Boček Zajímač z Kunšt. prodal panství P-nou 14. pros. 1515 rytíři Mikulášovi ml. Trčkovi z Lipy; rod Trčkův držel P-nou do r. 1538, v němž ji dne 18. říj. ryt. Jan st. T z L. p. Karlovi z Valdšteina na Skále a manželce jeho Elišce z Postupnic prodal; tato spravovala panství po smrti manželově k ruce své dcery Kateřiny, která 8. led. 1553 p. Zachariášovi z Hradce ruky podala a před smrtí († 17. září 1571) $^1/_2$ panství manželu, druhou $^1/_2$ synovi Mainhartovi Lvovi z Hradce odkázala; tento † již 1579, a Zachariáš odkázal závětí 9. prosince 1585 panství druhé manželce Anně ze Šlejnic, od níž je roku 1589 bratrovec Zachariášův p. Adam z Hradce a na Hradci pod jistými výminkami získal; jeho syn p. Jachim Ondřej z Hradce prodal P-nou 3. listopadu 1597 p. Hartvikovi Zejdlicovi ze Schönfeldu, († 1602), jehož syn p. Rudolf Zejd. z Schönf. za pokutu zpoury P-nou ztratil, která konečně 7. ledna 1623 od kr. fiska kardinálovi Františkovi kn. z Dietrichšteina postoupena byla, a při kníž. rodu tomto, který panství až na 6 □ mil rozlohy rozšířil, stále zůstala. P. utrpěla častými požáry, naposledy 4. srpna 1863 znamenité škody. — Okres Polenský měl 1857 na 4·83 □ m. 19.102 obyv. v 1 m., 1 msi a 44 vsech. *Vl.*

Polní, co se v jakémkoli smyslu pole týká, na př. **p.** práce t. práce na poli konaná; **p.** kvítí, které na poli roste; **p.** salát v. Salát; **p.** hlídač, který hlídá plodiny na poli. Obzvláště ve smyslu vojenském: **p.** baterie v. Batterie. Zde podotknouti dlužno, že r. 1863 v Rakousku zavedena dělostřelba docela nová, totiž děla 4liberní i 8liberní, z nichž 8 stejnoprůměrných tvoří jednu **p.** baterii; velmi lehká děla vesměs rýhovaná házejí čtyry druhy projektilů (v. t.), duté, shrapnely zápalné i kartáče. Baterie jsou pro lehkost děl velmi pohyblivé a hbité, účinek jich pro jistotu střelby a daleký dostřel ohromný. — **P.** hetman v dávné Polště (korunní a litevský) v. Hetman. — **P.** hlídka, druhý článek čili pásmo aneb řetěz předstráží, počítaje zevně od strany nepřátelské. Síla **p.** hlídky je nejméně 1 poddůstojník, 1 svobodník a 9 sprostých vojínů. Srv. Piket, Posten. — **P.** maršálek a podmaršálek v. Generál. — **P.** pošta, oddělení poštovního úřednictva, koňstva a povozstva, ustanovené při operujícím ve válce vojsku a jeho členech, armádních sborech, výlučně pro službu poštovní u vojska. Hlavní věc při úřednících **p.** pošty je mimo tělesnou spůsobnost pro namáhavou polní službu stálá vědomost, kde i při codenních pochodech a změnách každý zástup vojska leží táborem aneb bytem, aby dodávání zásilek příliš se neprotahovalo a nesmotalo. — **P.** střelba, **p.** dělostřelstvo v. **p.** baterie, Artillerie, Baterie, Dělo. — **P.** šance čili **p.** hradba v. Hradba. — **P.** tažení, výživa válečná celého vojska aneb značné jeho části od počátku až do dosažení nějakého důležitého účelu aneb do uzavření příměří, aneb, jak to až do XVIII. stol. bývalo, do kruté zimy, kdež obě válčící strany kde právě stály pohodlně ubytovaly se v zimní byty. Často bývá, zejména v nejnovějších dobách, celá válka jedním **p**-m tažením ukončena (rakousko-francouzská 1859), druhdy ale, obzvláště za starších časů, sestávala vojna čili válka z mnoha **p**-ch tažení, až účel války byl dosažen (30letá, 7letá a p.). — **P.** telegraf, oddělení několika telegrafních úředníků s jistým zástupem inžinýrského sboru co pomahačů při operujícím vojště, kteréž vozí s sebou vše na okamžité zařízení telegrafního vodu elektrického potřebné na vozech zvl. k tomu ustrojených, a na rozkaz armádního velitele ihned zařídí telegrafní čáry z hlavního stanu do stanišť armádních sborů pro rychlejší dopravení rozkazů. — **P.** zbrojmistr v. Generál. *Msý.*

Polnice (trompeta), ital. *tromba* č. *clarino*, frc. *trompette*, náleží ke strojům hudebním, pocházejícím z věku šedého. Roura nejstarších **p**-c, jak se z dějepisu dovídáme, byla tvaru rovného, zhotovena buď ze stříbra nebo z jiného drahocenného kovu. **P.** se užívalo ke svolání vojska, jež do pole táhnouti mělo, při slavnostních průvodech jakož i k veřejnému shromáždění lidu atd. Roura dnešní naší **p.**, zhotovena z mosazného plechu, jest ohnuta v podlouhlý kotouč dva- neb třikráte těsně k sobě příléhající, snad z pohodlí, snad také proto, aby přirozené tóny její se pomocí ruky v korpus dosahující dusením měniti mohly. Nastrčeným nátrubkem dá se z této osmistopé **p.** vyvoditi malé *j, c, e, j, hes, c, d, e, f, j,* ostatní tóny lze uměle docíliti zasazením ruky v korpus. Tóny ty se vyznačují violinovými notami. Nastrčením zvláštních menších, dle potřeby také větších kotoučků, které rouru tu prodlužují, znějí tóny její poměrně hlouběji, na příklad **p.** do *C* zní jak nota udává, do *D* o malou sekundu výš, do *Es* o malou terci výš, do *E* o velkou terci výš, do *F* o čistou quartu výš, do *G* o čistou quintu výš, do *A* o velkou sextu výš, do *B alto* o malou septu výš- do *B basso* o velkou sekundu níže. Na vyvedení chromatických tónů jasnějších, než posud docíleno zasazením ruky v korpus, bylo mnohostranně pomýšleno a zkoušeno, až konečně po drahých těchto zkouškách se objevila k velké radosti hudebníků roku 1801 **p.** s klapkami, pak s klapkami ukrytými, jež následovala nynější ventilní **p.**, kterážto, vyjma nepatrné vady, ovšem zasluhuje přednost. *Ga.*

Polnička (něm. *Pelles*) ves v kr. Čáslavském, v okr. Přibyslavském na Sázavě na samé hranici moravské, asi s 1300 obyvateli. Jest tu rozsáhlá železárna, v níž se vyrábí litina i železo kuté výborné jakosti.

S. **Polo**, ves v Benátsku, v provincii Treviso s 2365 obyv. (1857).

Polo Gaspar Gil, špan. románopisec, nar. okolo polovice XVI. stol., vystudoval práva v Salamance a přednášel řečtinu na universitě ve Valencii. Známým však učinil se pokračováním v Montemayorově románu *Dianě*, které nazval *Diana enamorada*, učiniv z něho dílo nad orginál vynikající jak bohatou vynalezavostí četných episod, tak i umělým vkládáním veršů mezi vypravování prosaické, pro jichž lahodu a něžnost vřaděn jest **P.** mezi nejprvnější lyrické básníky španělské. Cervantes o *Dianě* **P**-vě pověděl, že se zdá, jakoby sám Apollo ji byl napsal; bylať potom přeložena do latiny, frančiny a angličiny a dočkala se v 50 letech 9 vydání; nejlepší je vydání Cerdaovo v Madridě 1802.

Polo Marco, slavný cestovatel benátský, nar. 1250, † okolo r. 1324. Pocházel z rodiny dobrodružné, neboť otec jeho Nicolo a strýc Maffeo **P.** odpluli krátce před jeho narozením za příčinou obchodu do Cařihradu, a vyměnivše zde zboží své za drahokamy pustili se po Černém moři na Krym a odtud dále do Bochary, kdež strávili několik roků. Potom cestovali do Kathaje, kdež chán Kublaj s velikou ctí je uvítav svěřil jim poselství k papeži. Vrátivše se po 19letém cestování do Itálie zastali stolici papežskou uprázdněnu, a čekavše dvě léta marně na novou volbu odebrali se 1271 opět na východ, provázeni jsouce Markem, tehdáž 21letým. Brali se Palestinou, a v Armenii dohonil je posel od nového papeže Řehoře X., nesa listy a dary chánovi. Prošedše sev. část Persie navštívili město Balch a mnohé krajiny tatarské, ale poněvadž nešli směrem rovným, nýbrž vyhýbajice se hned povodni, hned poušti, hned válce chodili semo tamo, proto nelze cestu jejich zevrubně popisovati. V mahomed. provincii Badakšanu roznemohl se Marco **P.**, pročež se tu museli zdržeti po celý rok. Nastoupivše opět cestu k severových. octli se u paty velikého pohoří, na jehož stráně lezli 3 dni, až se dostali na ohromnou vysočinu obklopenou vrcholy ještě vyššími. S této planiny sestupovali do Kašgaru, Jarkandu a Chotenu až do města Zopu čili Zoku na hranici veliké pouště t. jm. (Gobi). Přešedše tuto poušť dorazili až do města Karakorum. Když měli ještě 40 dní do Kambalu (snad Peking), hl. města Kathajského, přišel jim v ústrety průvod, který je dovedl se všelikou ctí až do města císařského. Chán vzal *Pola* k sobě, a když byl tento dostatečně poznal jazyk i mravy mongolské, posílal jej s poselstvími k sousedním náčelníkům, kterémužto úkolu **P.** vyhovoval s takovou obezřelostí, že stoupal rychle k vyšším hodnostem. Navštívil severní provincie čínské, záp. Tibet, město Lassu (Hlassa), sídlo čilého obchodu, a prov. Chorasan, a přízní chánovou měl přístup na nejtajnější a nejposvátnější místa. Potom zavítal do jižní Číny, kdež viděl hl.

m. Kinsai, které prý mělo 100 čín. mil v objemu. Veliké toto město, jehož rozsáhlost pro ohromné parky, zahrady, tržiště a náměstí byla tak veliká, jest bezpochybv nyn. Hang-čau-fu. Tři léta byl **P.** guvernérem velikého města v této části říše, kdežto jeho otec i strýc zatím jsouce u chána poučovali jej, jak má zhotovovati samostřily, a jinou radou dobré jemu konaly služby, tak že když tři tito Benátčané žádali chána za dovolenou, aby směli navštíviti vlast svou, Kublaj dlouho se zpěčoval, až konečně když mu slíbili že se vrátí, propustil je hojně obdarované. V jich společnosti byl vyslanec perský, který byl právě dostal dceru Kublaje chána, a nemoha pro válku cestovati po zemi přijal nabídnutí **P**-vo a plul s nimi po moři. Loďstvo jejich sestávalo ze 14 lodí o čtyřech stežních. Plavili se okolo Ziambaru, Bornea, Lokaku, Sumatry, ostrovů Nikobarských a Andamanských, Ceylonu až do zálivu Perského, kdež se jim dostalo štědrého pohostění od vlády perské. Po 9 měsících vydali se na další cestu přes Kurdistan a Mingrelii do Trebizondu nad Černým m.; a odtud dorazili do Benátek 1295. Pobytem 24letým pod palčivým sluncem asijským osmahly jejich tváře tak, že ani přátelé je nemohli pozuati. K tomu působil též oděv jejich tatarský a neobratné užívání řeči mateřské. I sezvali všecky staré své známé k velkolepé zábavě, při níž přivítali je ve skvostných oděvech orientálních z červeného atlasu. Když pak se hosté usadili, objevili se před nimi v krásném červeném damaškovém rouše, načež se opět převlíkli do bohatého červeného aksamítu. Ku konci hostiny ukázali se v obyčejném kroji tehdejším a svlečené šaty rozdali hostům. **P.** pak přinesl hrubý oděv tatarský, který nosili na cestách, a vyňal z něho takové množství drahokamů, že se všichni podivili. Teď byli zahrnováni vyznamenáními všelikými, ale vypravování jejich nechtěl nikdo věřiti. Ba i na smrtelné posteli naléhali na *Pola*, aby odvolal domnělé lži své; on však slavně potvrdil vše, co byl kdy mluvil, a není pochybnosti že mluvil pravdu. Maffeo stal se jedním z předních úředníků v Benátkách. Markovi bylo svěřeno velitelství galeje v loďstvu vypraveném proti Janovanům, byl však v půtce raněn, zajat a do Janova odveden. Za svého zajetí diktoval **P.** spoluvězni zprávu o cestách svých, kterou dokončil roku 1298. Zpráva ta byla nejspíše s počátku psána i vydána francouzsky, pak přeložena do lat. ještě za dob **P** vých; avšak nelze určiti, který z několika lišících se textů franc., lat. a ital. jest původní. Francouzsky a lat. vydán byl spis ten od Pařížské společnosti geografické r. 1824, jiný překlad franc. vyd. 1865 Pauthier v Paříži; ital. pod názvem *Il Millione di Marco Polo* r. 1827; nejlepší překlad angl. pochází od Marsdena, který jej vydal v Bohnově *Antiquarian library* s komentárem a poznámkami. Do češtiny přeložen byl spis ten pod názvem *Milion* bezpochyby v 1. pol. XV. stol. z latiny. Rukopis český chová se v Česk. museu v Praze; ukázku z něho podal J. Jireček ve své *Anthologii* ze staré literatury české 1860, str. 120. a K. J. Erben ve *Výboru z lit. české*, díl II., str. 546 a násl. Do něm. přeložil jej Brück (Lps. 1855). Byv 4 nebo 5 let v zajetí propuštěn jest **P.** a vrátil se do Benátek, kdež se oženil a měl dvě dcery. Marco **P.** byl velmi bedlivý pozorovatel a jeho vypravování uznáno pozdějšími výskumy úplně za pravdivé. On první seznámil Evropany s Japanem. Jeho spis obsahuje zprávy i důkladné i hojné o krajinách střední Asie v XIII. stol. a jejích obyvatelích; nazván pak jest *Milion* proto, že Marco **P.** u vypravování svém vždy o milionech povídal.

Polobohové v. Heros.

Polock, starý *Polotesk* (skandinav. *Pallteskia*), kraj. m. v rus. gub. Vitebské u vtoku řeky Poloty do Dviny, má 15.028 ob. (r. 1861), 10 kost., 1007 domův hl. dřevěných; jest tu korpus kadetský (od 1835), krajská a šlechtická škola. — **P.** jest staré město větve Krivičův Počanův, pokořených roku 864 Rurikem. Na konci X. stol. byl **P.** stolicí knížectví Rogvoloda, dobyt r. 980 od vel. kn. Vladimíra a dán synu jeho Izjaslavu; v knížectví tom vládli pak potomci Vseslava Brjačislaviče, i zaujímalo též Vitebsk, Druck, Minsk, Izjaslavl. Syn Vladimíra Monomacha Mstislav spojil **P.** s Kyjevem, ale 1132 obnovili si Počané své knížectví, které na počátku XIII. stol. mnoho utrpěvši sousedními rytíři Mečovými dostalo se ok. 1235 Litvě. Okolo r. 1500 utvořeno vojevodství **P**-é; vojevodu volila si šlechta sama (neobyčejné v **P**olště) a král jej potvrzoval; vojevodství nedělilo se v žádné poviaty. R. 1563 dobyli **P**-a Rusové, jimž jej odňal již r. 1579 Štěpán Bátory. Za vlády polské uvedeni sem jesuité (1580); kromě nich tu byli též dominikáni, bernardini, basiliáni, františkáni. Arcibiskupství **P**-é pravoslavné bylo na počátku XII. stol. (1105—1108) biskupství; již někteří biskupové v XV. a XVI. stol. nazývali se arcibiskupy, a přiznávali se k unii. Od r. 1563—79 byli dva arcibiskupové **P**-ští (od Moskvy a Litvy), a teprvé od r. 1579 byli jen uniatští arcibiskupové **P**-čtí, z nichž nejznámější jest Josafat Kuncevič (v. t.); někdy byl i unit. metropolita Kyjevský zároveň arcibiskupem **P**-ým. R. 1773 dostal se **P.** Rusku, a arcibiskupství po zrušení unie (1839) stalo se opět pravoslavným. — Kraj **P**-ý má kromě města 61.358 obyv. (r. 1856).

Počané, sluli oddíl rus. Krivičův (v. t.), obývavší okolo hradu Poloteska (v. Polock).

Polog, část staré Pelagonie (v. t.), sluje krajina v severozáp. Macedonii na horním Vardaře; krajina u zřídel Vardaru sluje Horní **P.**, níže Dolní **P.** (krajiny Kostovská a Tetovská). Na konci XII. stol. (1187—89) dobyl vel. župan Srbský Štěpán Nemanja obou **P**-ův; v Dolním **P**-u připomíná se zejména hrad Lěšsk. Na zač. XIII. stol. však náležel **P.** kromě jiných ještě krajin macedonských (jižnější Pelagonie, v. t., byla bulharská) bez pochyby k carství Bulharskému; roku 1245 dostal se s mnohými městy severozáp. Macedonie opět Řekům; neboť Srbský král Štěpán Milutin dobyl na Řecích kromě jiných měst a krajin macedonských též obou **P**-ův (1283). Odtud se **P.** zpomíná častěji v listinách srbských panovníkův; král Štěpán Milutin dal klášteru Gračanickému kostel svat. Dimitrije v **P**-ze (1322); král Štěpán Dečanský vydal v **P**-ze listinu Dubrovčanům na koupi některých krajin (1333); car Štěpán Dušan dal kostelu archandělskému v Prizreně ves Selce v **P**-ze (1348?) a t. d. Snad již po bitvě Kosovopolské (1389) dostal se **P.** Turkům. *Pf.*

Poloha jest prostorný poměr nějakého tělesa k tělesům jiným, části jednoho tělesa k sobě neb více těles mezi sebou, bez ohledu k účinkování na sebe; tělesa jsou tedy vedle sebe, nad sebou, pod sebou, za sebou, šikmo nad a pod sebou, na sobě a t. d. V mathematice se určuje **p.** nejčastěji pomocí analytické geometrie. — **P**-hou nějaké země neb krajiny rozumí se postavení její k zemím sousedním, k moři, její výška nad mořem a její sklon k té neb oné straně. — **P**-hou nazývá se také u šermíře očekávajícího útok nepřítele držení ruky a zbraně, mající krýti a odrážeti rozličné rány nepřítelem vedené. — V hudbě jest **p.** postavení prstů levé ruky při nástrojích smyčcových,

aby lze bylo všecky tóny lehce a jasně smyčcem vyluzovat; u piana jest **p.** postavení prstů obou rukou; obojí **p.** znamená se čísly.

Polohlásky, lat. *semivocales*, nazývají se písmena *j* (v některých řečech psáno *y*), *v* (něm. a angl *w*; a řecké digamma *F*), *l* (a polské *ł* a *r*. První dvě, totiž *j* a *v*, slovou **p**-kami proto, poněvadž jsou velmi příbuzni hláskám *i* a *u*, z nichž zhusta povstávají, druhá dvě *l* a *r* proto, že zastávají v některých jazycích místo hlásek. O jich zaměňování viz jednotlivé články.

Polohokreslení, nápodobení kresbou povrchnosti zemní, jakoby viděné z místa myšleného si kolmo nad územím (geometrická projekce) dle jisté míry čili měřítka. Poněvadž **p.** má podávati věrné odliky kreslených kusů země se všemi potoky, řekami, rybníky, jezery, se všemi cestami a mosty dle lepší aneb špatnější jakosti, s rozličnými druhy zeměvzdělání, totiž s lesy, vinicemi, lukami, pastvinami, polmi a p. jakož i bydlišti lidskými atd.; při **p.** vojenském i s výšinami, vrchy, kopci, horami a údolími: patrno, že musí býti poloha nejdříve co nejpřísněji vyměřována a potom co nejbedlivěji kreslena. Pro rozeznání rozličných jmenovaných předmětů se užívá rozličných naznačení ve všelijakých barvách. Ve vojště nejvíce se zabírá **p**-m štáb generální a sbor inžinýrský. Polohopisný výkres (v. plán) je hotový výsledek **p.**, podoba jisté části povrchnosti zemní, jistého území, čili také pouze jisté místnosti neb jistého bydliště dle jisté míry. Jsouť tyto výkresy, zakládané na dobré síti astronomické i trigonometrické, jediné dobré pomůcky pro mapy zeměpisné. *Msý.*

Polohopisný výkres v. Polohokreslení.

Polokoule (*hemisphaera*) jest polovice koule a povstává proříznutím koule rovnou plochou jdoucí jejím středem. V zeměpisu a v astronomii rozeznává se **p.** východní a západní, které povstávají řezem vedeným poledníkem ostrova Ferro, **p.** severní a jižní, které povstávají řezem vedeným rovníkem; zemi lze také rozděliti na **p.** největší části země a největší části moře; nedaleko středu **p.** největší části země leží Londýn; na **p**-li té leží většina **p.** severní, tedy všecky pevniny vyjma Nový Holand, Chili s Patagonií a neznámé země antarktické, na druhé **p**-li leží většina **p.** jižní, tedy Tichý oceán a jižní točna až přes 50° jižní šířky. — **P.** magdeburské jsou duté **p.** z mědi neb mosazi, které svými širokými kraji dobře na sebe přiléhají; vyssaje-li se z dutiny jejich zvláštním kohoutkem vzduch, drží velmi pevně na sobě. Vynálezce jejich byl Magdeburský purkmistr Otto von Guericke. (v. t.).

Polokovy v. Kovy.

Polokřídlé v. Hemiptera.

Polokruh, polovice kruhu. **P.** stupňový (*Gradbogen*), slove velmi lehký a prolomený mosazný **p.**, z jehož středu na černém vlase olovnička visí. Zavěsí-li se dvěma stejně dlouhými háčky, na koncích průměru upevněnými, na dobře napnutou šňůru (v. Měřictví hornické), udává olovnička stupně úklonu šňůry té. Za tou příčinou jest **p.** na obvodu jedné strany stříbrem vyložen, a obyčejně až na třetiny stupně rozdělen. Bod nulový stojí uprostřed obvodu, z něhož se stupně v pravo a v levo stejně až do 90tého rozbíhají. V měřictví hornickém se nástrojem tím též svah měří čili niveluje. *Be.*

Polom 1) Pustá, německy *Wüst-Pohlom*, ves s farním kostelem a školou, někdy tvrz a samostatný statek v rak. Slezsku (okr. Bílovsk., kníž. Opavsk.), s 850 obyv. (1857). Náležela prvopočátečně se sousední vsí Podvihovem klášteru Hradišťskému na Moravě; vrchní právo na obou vsech měli však držitelové panství Radúnského. Okolo 1531 prodal klášter vsi tyto p. Krištofovi z Tvorkova, a tento postoupil je 1541 opět bratru Oldřichovi na Radúni. Po tomto zdědil je syn Mikuláš, který **P.** pustou prodal Albrechtovi Donátovi z Velké **P**-ě. Od tohoto koupil ji pan Karel Herbort z Fulšteina, jehož vdova a dědička Manda, roz. Bruntalská z Vrbna, se opět provdala za p. Jana Konstantina z Tvorkova a z Kravař, p. Mikulášova syna, čímž se tento opět v držení toho otcovského statku dostal. Jejich syn a dědic Bernart Leopold prodal **P.** pustou 1661 Albrechtovi hrab. z Vrbna na Radúni, od jehož rodu 1692 přešla na Karla Maximiliana sv. pána z Kalckreuthu na Kyjovicích. Od té doby jest ta ves spojena se statkem Kyjovským. — **2)** **P.** Veliká, něm. *Gross-Pohlom*, ves a statek v rak. Slezsku (okr. Klimkovsk., kníž. Opavsk.), 2 míle jihových. od Opavy na Těšínské silnici, se zámkem r. 1573 vystavěným, farním kostelem a školou. Tamější tvrz byla původištěm rytířského rodu Donatů z V. **P**-ě, kteří tam již začátkem XV. stol. seděli, držíce vsi V. **P.** a Vřesinu. Jan Donát z V. **P**-ě dostal k tomu 1447 od knížete Viléma ještě ves Krásné Pole, a r. 1464 přikoupili Mikuláš Prase a Žibřid bratří z **P**-ě od Zbyňka Hřivnáče z Heraltic vsi Čevišov a Lhotku dolní. Žibřidův syn Jindřich Donát z V. **P**-ě, dostav se skrze manželku svou na Novou Cerekev (v. t.), prodal zboží V. **P**-ské 1486 Matějovi a Petrovi bratřím Osinským z Žitné; od Petra koupil je Jan z Ochab a z Hukovic (*Hausdorf*) s manželkou svou Hedvikou z Bítova. Jejich syn a dědic, Jindřich Hukovský z Ochab, 1508—11 nejv. sudí a 1511—20 nejv. komorník zemský knížectví Opavsk., zůstavil to zboží dceři Kateřině, po níž je zdědil manžel Mikuláš Pražma z Bílkova. U jeho potomků udržel se statek V. **P**-ský, k němuž během XVI. stol. ještě vsi Budišovice a Horní Lhotka přirostly, skoro 150 let. V 1. čtvrti XVII. stol. rozdělen statek ten mezi syny Mikuláše Bartoloměje Pražmy na 2 díly tak, že starší Jan dostal Budišovice, Čevišov, Horní a Malou Lhotu, mladší Vilém V. **P.**, Krásné Pole a Vřesinu; když však Jan bez potomků zemřel, sešlo se celé to zboží zase. Vilémův syn, Karel hrabě Pražma, prodal je konečně dědu svému Jiřímu Štěpánovi hraběti z Vrbna. Tohoto syn Ferdinand prodal je 1685 opět klášteru Velehradskému, od kteréhož již 1702 týmže spůsobem přešlo na Jindřicha Viléma sv. pána, později hraběte Vlčka. Rodu Vlčkovskému náleží ten statek až posud, čině od r. 1739 část fideikomisu Klimkovského. *Sch.*

Poloměr (*radius*) nazývá se u křivek a zakřivených ploch, které mají průměr, polovička průměru, dosahující od středu k obvodu. Všecky **p**-y kruhu a koule jsou si rovny.

Polomka, ves v Uhrách, v stolici Gemerské s 2343 obyv. (1857) slov.

Polonéza (*polonaise*), polský nár. tanec druhu vážného, slavnostního, majestátního; pohyb její v taktu $^3/_4$ sestává ze dvou dílů po 6, 8 aneb 10 taktech v hlavní tónině a vždy dur končících. **P.** se pohybuje vážněji menuetu a to o třetinu, ona započíná první čili těžkou dobou taktovou, a konec dílu každého uzavírá v čtvrti druhé značně vyznamenaný vodič (*Semitonio modi*), který se ubírá v čtvrti třetí v oktávu stupně VIII. neb I. Povaha nápěvu leží hlavně v rytmu; znak jeho se jeví v tónu druhé synkopické čtvrti, totiž tím, že rozdělíme tón čtvrti první ve dvě osminy, z nichžto druhé, zvlášť

ním nádechem vyznamenané, splynouti dáme se stejnocennou neboli kratší notou čtvrti druhé, načež k doplnění taktu následovati mohou buď tři osminy neboli 6 šestnáctin aneb druh obojí. To však neplatiž o taktu každém. Se zvláštní oblibou pro půvabnost p-zy pokusilo se mnoho německých skladatelů nápodobniti ráz myšlének polských, utvořiti a rozvinouti dokonale uměleckou p-zu, obohatili její nápěv mnohými nepříslušnými ozdobami, trilky a italiánskými nuancemi — avšak nezavděčili se tím Polákům, kteří podobnou „německopolskou" p-zou, jak ji oni pojmenovali, opovrhli. Jako mennet tak také p. vloudila se mezi vážnější skladby koncertů časových. Konečně **trio**, které p-zu obyčejně jaksi ostýchavě v pianu následuje, jest též vynález cizozemský, u Poláka však již zdomácnělý. Pro důstojnost p-zy volily se lesnice a hoboje co obligátní stroje, kdežto průvod opatřily stroje jiné. *Ga.*

Poloopice v. Munovití.

Poloostrov (lat. *peninsula*) slove část země do moře se šířící a úzkým toliko pruhem země (okřídlím) s pevninou nebo ostrovem, k němuž náleží, spojená. Největší p. na světě jest Afrika, která na všech stranách mořem jsouc obklíčena s pevninou asijskou jediným okřídlím Suezským souvisí. V Evropě jsou značnější p-y Morea, Krym, Itálie, p. Pyrenejský atd.

Polostín v. Penumbra.

Polota, v polské heraldice znak: v poli červeném ruka prohnaná šípem držící pochodní hořící. Nad přílbou kolčí a korunou dvě věže, v nichž každé jest brána se čtyřmi okny po dvou nad sebou; z hořejších oken vlaje korouhev rozvinutá.

Polotesk v. Polock.

Polotrojříčí, tři pruhy červené v poli bílém na pravé polovici štítu, v heraldice české jeden z nejstarších emblemů erbovních, který posud mají ve znaku svém Černínové z Chudenic. Z Drslaviců (v. t.) užívali ještě p. pánové ze Skály, z Risenberka, z Rabí, ze Švihova, z Dolan; ostatní pak užívali trojříčí (v. t.) celého šikmo vyobrazeného.

Polotvar nazývá se v mineralogii krystal, který z úplného tvaru povstal systematickým vynecháním polovice ploch střídavě ležících a rozšířením druhé polovice ploch až k průřezu. Poněvadž ale se na témž tvaru úplném může jedna i druhá polovice střídavých ploch prodloužit a jedna i druhá polovice ploch střídavých může zmizet, povstávají z každého celého tvaru 2 polotvary, ale rozličně postavené. Z osmistěnu (*oktaedru*) povstávají 2 čtyrstěny (*tetraedry*); z krychle jehlancové (*tetrakishexaeder*) povstávají dva dvanáctistěny pětihrané (*pentagondodekaeder*); z osmistěnu jehlancového 2 dvanáctistěni lichoběžníkové (*trapezoiddodekaeder*); z jehlance šesterečného 2 klenče (*rhomboeder*) a j. v.

Polouhák, těžká ručnice, podobná dvojháku (v. t.), ale o něco menší, střílí dva loty prachu. *Msý.*

Polovci v. Kumani.

Položka, v účetnictví každá jednotlivá veličina náležitosti, povinnosti aneb zapravení, co do vlastností a určení svého slovy, co do tělesné velikosti a ceny číslicemi na jisté obyčejné papírové ploše názorně vyznačená; na příklad: „od Václava Landy za 3 sáhy stavební půdy 21 zl.," aneb: „Pivní přirážky v měsíci srpnu vybrané v obci Radějovské 7 zl. 65 kr." Jak. z článku **pokladnice** vysvítá, nacházejí se tyto mezi sebou v nepřetržitém vzájemném obcování, tak že jedna druhé peníze dává, aneb jedna od druhé přijímá, jedna za druhou přijímá aneb platí, a poněvadž, jak tam ukázáno, pokladnice od sebe místem často dosti značně jsou vzdáleny: tedy stává se, že vydání při jedné a příjem při druhé pokladnici soudobně uskutečněny býti nemohou. P-ky pak takové, které v účtech jedné pokladnice co vydaje se objevují, do účtů pokladnice jiné však co příjmy ještě nevešly a naopak, slovou p-ky **visuté** (něm. *schwebende Post*), a sice **aktivně visuté** pro pokladnici, jejímž konečným příjmem, **passivně visuté** pro pokladnici, jejímž konečným výdajem státi se mají. *Mi.*

Polsko (*Polska*). Jiný význam má slovo to do r. 1795, jiný od r. 1815. Do r. 1795 znamenalo samostatnou říši evropskou, **rzecz pospolitou** (republiku) a **království**, rozkládavší se v rovinách povislanských a podněprovských; od r. 1815 však pouze malou část bývalého tohoto Polska po střední Visle, čili tak zv. **kongresové království Polské**, část říše Ruské. Podáme tudíž nejprvé obraz **bývalého** Polska, jeho objem, politické rozdělení a zřízení atd.; načež teprv přistoupíme k vylíčení všestranného obrazu **nynějšího** kongresového království Polského; dějinami pak státu a národu Polského skončíme první oddíl **geograficko-historický**. V oddíle druhém pojednáme o **národu Polském** samém, o jeho sídlech nynějších i dávnějších, o osudech jeho národnosti a o jeho povaze; **národopisnou** pak tuto část ukončíme obšírnějším vylíčením vzájemných poměrův mezi národem **Polským a Českým**, jak se v historii ukázaly; kteréž vylíčení bude jaksi doplňkem dějin českopolských. Vypsáním pak činnosti duchovní národu Polského na poli jazyka, literatury, osvěty a umění skončíme celou rozpravu.

Oddíl první.

A. Dávné království Polské.

I. Rozsáhlost. Obyvatelstvo.

Polsko, **království a republika** (*rzecz pospolita*), jaké bylo před rozdělením r. 1772, zavíralo se — vůbec mluvě — na západě Odrou a Vartou, na jihu Karpatami a Dněstrem, na východě Dněprem, na severu Dvinou (a rozhraním jejích přítokův a vod Ilmeňských) i mořem Baltickým, zaujímajíc tudíž rozsáhlé země, které nyní se nazývají: **Halič** (v Uhřích **města Spišská**), **království Polské** (kongresové), devět západoruských gubernií („kraje zabrané"): **Podolská, Volyňská, Kyjevská, Grodenská, Mohylevská, Minská, Vilenská, Kovenská, Vitebská**, pak **Kurony**, konečně **Poznaňsko, Západní Prusy** a část **Prus Východních** (dávná Varmie).

Před prvním rozdělením (1772) mělo Polsko 14.064 □ m. a ok. 12,500.000 ob.; r. 1791 obnášel totiž počet obyvatelstva v existujícím ještě Polště (9630 □ m.) a v zemích ztracených (3925 □ m.) dohromady ok. 12,980.000 (v Polště 7,752.586, v zemích ztracených 4,647.414). Dle národností možno počítati skoro 5 mil. Polákův (hl. katol.), skoro tolikéž Rusínův (hl. uniatův), 1 mil. Litvínův (katol.) ok. $1\frac{1}{2}$ mil. Židův, 1 mil. Němcův (hl. protest.), kromě malého čísla Rumunův, Arménův, Čudův, Tatarův, Cikánův. Podrobných čísel o poměrech národností a vyznání v Polště ok. r. 1772 ovšem podati nemůžeme, jelikož jich vůbec ani není; abychom si však učiniti mohli aspoň jakýs takýs obraz poměrův těch, podáváme zde dvě tabely o národnosti a vyznání obyvatelstva bydlícího **nyní** v území dávného Polska (před 1772) dle nejnovějších nám přístupných pramenův. Dáta o zemích tak zv. „zabraných" vzali jsme z Lebedkina (obšírněji srv. v čl. **Malorusové**, str. 68.; dáta Lebedkina se poněkud liší od dát podaných i v uvedeném tam *Atlasu národopisném*, jimiž jsme se řídili v čl. **Litva**, str.

1337), podotýkajíce, že od čísla obyvatelstva devíti oněch gubernií odčítali jsme 100.000 duší (75.000 Rusínův, 5000 Polákův, 20.000 Židův) co aproximativné číslo obyvatelstva Kyjeva a asi ½ kraje Kyjevského, r. 1772 k Polsku již nenáležitých. Číslo o Prusích královských (největší část nyn. *Westpreussen* a býv. Varmie, nynějšího *Ostpreussen*) jest jen aproximativné, taktéž čísla o Kuronech, zakládající se na udání Köppenově od r. 1834 a poměrně (r. 1858 bylo obyv. 567.078) jen zvýšená. Sluší též připomenouti, že uniaté v Rusku převedeni na pravoslaví teprvé od r. 1839 počínajíc.

Země *)	Poláci	Rusíni	Rusové	Litvané	Lotyši	Němci	Rumuni	Arméni	Židé	Tataři a Čudové	Veškeré obyvatelstvo
Halič	1,981.076	2,085.431	—	—	—	114.293	—	2.463	448.973	—	4,632.866
Poznaňsko	801.366	—	—	—	—	609.705	—	—	74.379	—	1,485.550
Prusy král.	350.000	—	—	—	—	800.000	—	—	26.000	—	1,176.000
Král. Polské	3,421.716	217.823	8129	210.527	—	245.317	—	—	565.877	344	4,673.859
9 gubernií západorus.	1,022.947	5,648.278	229.235	1,468.693	145.967	66.252	41.613	—	1,119.633	6763	9,749.381
Kurony	15.000	—	1000	8.000	468.000	45.000	—	—	28.000	2000	567.000
V nyn. území Polska od r. 1772	7,592.105	7,951.532	238.364	1,687.220	613.967	1,880.567	41,613	2463	2,262.862	9107	22,284.666

Země	Katolíci	Uniati	Pravoslavní	Protestanti	Židé	Mahomedáni	Veškeré obyvatelstvo
Halič	2,072.633	2,079.421	251	31.500	448.973	—	4,632.866
Poznaňsko	919.614	—	—	491.542	74.379	—	1,485.550
Prusy král.	532.000	—	—	598.000	26.000	—	1,176.000
Král. Polské	3,607.313	217.823	8129	274.233	565.877	325	4,673.869
9 gub. západoruských	2,466.708	—	6,092.166	64.111	1,119.633	6763	9,749.381
Kurony	9,613.268	—	1000	523.000	28.000	—	567.000
V nyn. území Polska od r. 1772	9,613.268	2,297.244	6,101.546	1,982.386	2,262.862	7.088	22,284.666

II. Politické rozdělení. Značnější změny v území Polska (999—1846). **)

Polsko, od r. 1569 stát jednotný (*rzecz pospolita*), dělilo se na tři veliké provincie: Velkopolsku, Malopolsku (název *Polonia major*, pozd. Velkopolska, vyskytá se r. 1242, *Polonia minor*, Malopolska okolo 1319), obě zvané Korunou, a vel. knížetství Litevské; provincie na vojevodství, též země; a tato na poviaty (kraje). Polské toto rozdělování přijímáno od zač. XV. stol. též na Litvě.

Velkopolska: 1) Vojev. Poznaňské (zř. ok. 1000); 2) V. Kališské (ok. 1306), z něhož utvořeno 3) V. Hnězdenské (r. 1768); sněmíky všech tří v. v Środě. 4) V. Sieradské (1306) a 5) země Vieluňská; sněmíky obou v Šadku. 6) V. Lęčické (zř. ok. 1306), sněmíkuje v Lęčici. 7) V. Břesko-Kujavské a 8) Inovroclavské (původně Gniewkovské), činila po připojení Kujavie ke koruně jedno vojevodství, které na zač. XV. stol. (před r. 1413) rozděleno na tyto dvě; sněmíkovala v Radziejově. 9) Země Dobřiňská, sněmíkovala v Lipně. 10) V. Plocké (zř. 1495), sněm. dříve v Raciąži, za Stanislava Aug. v Plocku. 11) V. Mazovecké (zřízené z knížetství, spravované 1526—1576 náměstníkem, prorex, odtud vojevodou), rozdělené v 10 zemí, a tyto v poviaty; každá země sněmíkovala o sobě, pak měly společný generál ve Varšavě. 12) V Ravské (1462), rozdělené ve 3 země, z nichž každá sněmík. o sobě a pak odbývala generál v Bolimově. — Prusy královské (dávné Pomoří Gdaňské) dělily se ve vojevodství: 13) Chelminské, sněmíky v Radzyně a Kovalevě; 14) Malborské, sn. v Štumě (knížetství Varminské bylo pod absolutní vládou svého knížete-biskupa); 15) Pomořské (něm. *Pomerellen*), nejprvé sněmíkovaly poviaty o sobě, potom vojevodství v Starogrodě. Pruská tato vojevodství odbývala generálný sněmík v Grudziądzi a Malborku.

Malopolska: 1) V. Krakovské, v jehož území byla 3 knížetství drahdy slezská: Zátorské a Osvětimské (vtělená úplně ve vojev. Krakovské r. 1564) a Sieviorské, dále staroství Spišské; vojevodství sněmíkovalo v Proszowicích. 2) V. Sandomirské, sněmíkovalo v Opatově. 3) V. Kyjovské (zř. 1471, vtělené 1569 v Korunu), ztratilo r. 1667 zadněprovskou část i s Kyjovem; sn. v Žitomiři a Ovruči. 4) V. Ruské (zřízené z kníž. Haličského, dobytého r. 1340), sněmík. ve Višni po sněmících zemských; na generálný ten sněmík posílala (do r. 1764) posly 5) Země Halická (po sněmíku v Haliči). 6) Země Chelmská, sn. v Chelmě. 7) V. Volyňské (zř. a vtělené v Korunu r. 1569), sn. v Lucku. 8) V. Podolské (zř. 1434), sn. v Kamenci. 9) V. Lubelské (zř. 1474 z části Sando-

*) V Haliči jest kromě toho 600 Čechův; v království Polském bylo r. 1855 ještě 395 Holanďanův, 111 Angličanův, 1049 Francouzův, 91 Vlachův, 323 Řekův, 169 Cikánův (po zemích polskoruských vůbec velice rozšířených), kteří jsou obsaženi v hlavní sumě. Počet obyvatelův král. Pol. podle vyznání od r. 1855 viz v odstavci Království Polské (počtu podle národnosti se nám nedostávalo, protož jsme vzali počet od r. 1855 pro obojí tabelu). — Hrabě Plater počítal r. 1821 v území dávného Polska 7,320.000 Rusínův, 6,770.000 Polákův, 2,110.000 Židův, 1,900.000 Litvanův, 1,640.000 Němcův, 280.000 Velkorusův, 100.000 Rumunův; náboženstvím 8,560.000 katolíkův, 3,740.000 uniatův, 3,610.000 pravoslavných, 2,130.000 protestantův, [illegible] Židův, a 50.000 (?) Mahomedánův.

**) Baliński a Lipiński: *Starožytna Polska* (ve Varšavě 1844—46, 3 d.).

mirského). 10) V. Belzské (zř. před. r. 1434, spojeno s Korunou 1462). 11) V. Podlaské (utvoř. 1520 a vtělené v Korunu 1569), sn. v Drohičíně. 12) V. Braclavské (zř. a vtělené v Korunu roku 1569), sn. nejdříve v Braclavi, od r. 1598 ve Vinnici. 13) V. Černihovské, zř. 1635, ale již 1667 ztracené, načež sněmíkovalo jen titulárně ve Vladimíři na Volyni.

Veliké knížetství Litevské: 1) V. Vilenské (zř. 1413). 2) V. Trocké (1413). 3) Knížetství Žmuďské, sn. v Miednikách. 4) V. Smolenské (trvalo jen 1611—1654, vl. do 1667); titulárné sněmíky pak ve Vilně a Olitě. 5) V. Novogródecké (1500), jehož poviaty sněmíkovaly o sobě. 6) V. Polocké (ok. 1500), sn. v Polocku, od 1773 v Ušači. 7) V. Vitebské (1500) sn. od r. 1772 v Cholopeničích. 8) V. Břestsko-Litevské (1569). 9) V. Mstislavské (ok. 1520). 10) V. Minské (1500). 11) V. Livonské (zbytek z livon. vojevodství Vendenského, Dorpatského a Parnavského, r. 1582 zřízených, 1660 z největší části ztracených), v Dünaburku; náleželo koruně a Litvě společně.

Lény polskými byly: 1) knížetství Pruské (1466—1657); 2) poviaty Bytovský a Lavenburký vojev. Pomorského, 1526—1637 (knížata Pomořští), potom 1657—1773 (kurfirštové Brandenburští); 3) knížetství Kuronské a Semgalské 1561—1794.

Kromě těchto úředních názvů byly a jsou posud i jiné názvy běžny pro rozl. krajiny, jako: Kujavy, Kašuby, Podleší, Podolí, Polesí, Podhoří, Ukrajina, Poberežì, Pokutí, Červená Rus, Sěverie a j., o nichž viz dotýčné články.

Stát Polský zaujímal na úsvitě historie jen země Polanův, Kujavanův a Mazovanův (za Měčislava I.); za Boleslava Chrabrého připojeny k němu mnohé sousední krajiny slovanské, a ok. 1020 skládaly říši Polskou kromě starých zemí: Pomoří (jen na čas), pozdější Malopolska (s Krakovem), Slezsko, Slovensko v Horních Uhrách, Morava (na čas i Čechy), Lužice, a konečně i Červená Rus. Za slabých jeho nástupcův ztraceno vše až na krajiny původně polské: Morava a Slovensko na Uhry (1026), Červená Rus na Rus (1030), Lužice na Němce (1031). Pomoří (gdaňské a odranské) pokořil konečně teprvé Boleslav Křivoústý (ok. 1107 a 1121); odranské ztraceno okolo 1181 na Němce. V XIII. stol. zmenšeno Polsko o zemi Chelminskou (1228), postoupenou Německým rytířům, o tak zv. Nové Marky, ztracené na Brandenbursko (1250—1257); zvětšeno však o část Podleší (1266); r. 1309 ztraceno Pomoří gdaňské na křižáky, jimž právně (i se zemí Chelminskou a Michalovskou) r. 1343 jest postoupeno. Zároveň ztraceno znenáhla Slezsko na korunu Českou (1289—1335) až na zemi Vschovskou (1343), a později nabytá knížetství Sievierské (1443), Osvětimské (1453 a 1457) a Zatorské (1494). Ztráty ty nahraženy na východě dobytím knížetství Halického (1340) a některých sousedních zemí ruských, o něž vzniklé spory s Litvou narovnány r. 1366, a Polsko podrželo z dříve dobytých zemí Chelm, Belz a Vladimíř na Volyni. V 2. pol. XIV. stol. stali se Multanští hospodárové holdovníky polskými, a zůstali jimi až do r. 1617, ačkoli od poč. XVI. stol. byli též zároveň poslušni sultána Tureckého. O Podolí a Volyň tahaly se Polsko a Litva od samé personální jich unie (1386) skrze celé skoro XV. stol. tak, že Podolí zůstávalo u Polska, Volyň Litvě. Nabyto dále Spišských měst (1412), ztraceného Pomoří, zemí Chelminské, Michalovské a Varmie (1454—1466), konečně celé Mazovie (1526, částí již dříve 1462 a 1495). Dále sloučena Litva s Polskem (1569), odstoupivši tomuto Volyň, Kyjov, Braclav a Podleší. R. 1561 (1582) získány Livony, ale 1629 (právně 1660) z větší části ztraceny na Švédy; r. 1579 dobyt Polock; roku 1618 (1634) získány Smolensk, Sěverie a Černihov, ztraceny však 1667 (1686) i s Kyjovem na Moskvu; r. 1672 ztraceno Podolí a část Ukrajiny na Turecko, vráceny Polsku r. 1699.

Prvním rozdělením r. 1772 ztratilo Polsko na Prusy: Varmii, Prusy královské (3 vojev. kromě Gdaňska) a potom (až do r. 1775) tak zv. Notecké území (*Netzdistrikt*) čili části vojev. Poznaňského, Kaliského, Inovroclavského, Břesko-Kujavského (kr. Toruně), t. j. 629 □ m. a (r. 1791) 860.000 obyv.; na Rusy: vojev. Livonské, Polocké, Vitebské a Mstislavské, 1586 □ mil a (roku 1791) 1,206.618 obyv.; na Rakousy: části vojev. Krakovského, Sandomirského, Podolského (po Zbruč) a vojev. Ruské, 1710 □ m. a (r. 1791) 2,580.796 obyv. Druhým rozdělením (1793) zaujaly Prusy celou zbylou Velkopolsku, v Mazovii až do Plocka po čáře od Dzialdova k Pilici, 1061 □ m. a 1,136.389 obyv.; Rusy všechny krajiny na východ od čáry tažené od Drysy k pramenům Smotryče, 4553 □ m. a 3,011.688 obyv. — Zbylé Polsko zaujímalo ještě 4016 □ m. a 3,153.629 obyv., a jinak pak rozděleno. Třetím rozdělením (1795) dostal se konečně i tento zbytek Prusku (697 □ m.), Rusku (2183) a Rakousku (834), a jméno Polska smazáno z mapy evropské; na jeho místě vyskytují se: *Provinz Westpreussen*, *Südpreussen*, *Neu-Ostpreussen*, *Königreich (West- u. Ost-) Galizien und Lodomerien*, a *Zapadnaja Rossija* v gubernie rozdělená.

R. 1807 zřízené Veliké knížetství Varšavské mělo 1800 □ m. a 2 mil. obyv., dělilo se v departamenty Poznaňský, Kaliský, Plocký, Varšavský, Lomžanský, Bydhošťský (Gdaňsk s okolím stal se svobodným městem; okres Bělostocký dostal se Rusku); hranice nového toho kníž. byly na vých. Bobra, Liv, Buh, na sev. čára od Pily do Grudziąże (tento prus.) a dávné hranice mazovecká, polská a litevská, na jih řeky Pilica, Visla, Buh a Narev. R. 1809 zvětšeno vel. kn. Varšavské rakouským *Westgalizien* až k Visle s Krakovem a za Zámosť, kteréžto krajiny činily odtud depart. Krakovský, Radomský, Lubelský, Siedlecký; vel. kn. mělo tehdáž 2700 □ m. a 5 mil. obyv. R. 1812 zaujato jest od Rusův, a 1815 rozděleno mezi Pruskem (veliké knížetství Poznaňské) a Ruskem (království Polské); Krakov zůstal svobodným městem až do r. 1846, kdež připojen k Rakouské Haliči. Jméno Polska zachováno jen v kongresovém království Polském, o němž v. níže. — Erb Polska byl bílý orel korunovaný v červeném poli; erb Litvy byl *pogoň*, t. j. obrněný jezdec s napřaženým mečem na běžícím koni; kromě toho mělo každé vojevodství a země svůj erb. Pečeti byly majestátová (s královým obrazem), korunní větší i menší (s orlem a j. erby), litevská větší a menší (s pogoněm a orlem), chované u kancléřův a podkancléřův, pak soukromé pečeti krále, pokojová a signetová.

*III. Ústava.**)

Ústava polská, jak se jeví v pozdějších časich trvání říše Polské, vyvinovala se znenáhla od XIV. stol. od časův krále Vladislava Lokietka, kdež poprvé rozhodněji vystupuje mocná později šlechta. Moc knížecí, zvl. za Boleslavův veliká, seslabená

---

*) Hlavní pramen (do r. 1765) Lengnich: *Prawo pospolite królestwa Polskiego* (wydanie nowe' Kraków 1836).

již rozdělením Lechie v úděly, obmezována kromě toho ještě neustále zmáhající se hierarchií a velmoži, jichž moc však po konsolidování Polska v XIV. stol. za Vladislava Lokietka, Kazimíra a Ludvíka obmezována zmáhající se šlechtou. Moc zákonodárná dostávala se již sněmům za neustálého klesání moci královské; r. 1496 (1454) a 1505 ustanoveno, že král nic nemůže činiti bez sněmíkův a sněmův; nešlechtické stavy ztratily důležitost politickou, a moc sněmovní soustředila se v komoře poslův šlechtických. Polsko stalo se a nazýváno též (všeob. od r. 1569) šlecht. republikou *(rzecz pospolita)*, jejímž doživotným presidentem byl král. R. 1573 utvrzeny artikuly zabezpečující svobodnou volbu krále a všelikou moc sněmu, s dokladem, že národ jest prost poslušnosti a přísahy, přestoupí-li král právo; artikuly tyto, na něž při každých paktách konventách král musil přisáhati, staly se základem ústavy polské. R. 1578 (v Polště) a 1581 (v Litvě) ustanovením tribunálův král odřekl se soudnictví, odtud nepodlehlého. Od r. 1652 bylo potřebí jednomyslnosti v zákonodárství. Disidenti (nekatolíci) z úřadův veřejných jsou vzdalováni, a r. 1733 konečně i zákonně ztratili význam politický. R. 1764 označeny a poněkud obmezeny blíže veto a moc ministerská; r. 1767—68 navrácena disidentům dávná práva (r. 1775 poněkud obmezena); r. 1775 králi rozdávání staroství a důstojenství odňato, moc jeho obmezena stálou radou. R. 1791 dne 3. máje ohlášena a přijata nová ústava, rozdělivší moc ve tři díly: moc zákonodárná zachována stavům shromážděným čili sněmům, moc výkonná dána králi a „stráži práva“, moc soudní zůstavena vlastním soudům; trůn měl býti dědičný, panující náboženství katolické a král katolík, vyřknuta integrita privilegií a práv šlechtických, přiblížení měst k stavu šlechtickému, jakož i v representaci měšťanův význam politický, a třída selská pod ochranu práva přijata. R. 1793 ústava ta zrušena. — Důkladněji probereme ústavu polskou v odstavcích: **král**, **šlechta**, **porady národní**.

1. **Král** byl ode dávna (obyčejem nejprvé z Piastovcův, potom z Jageloncův) **volený**. Zvolený přisáhal na *pacta conventa*, výminky buď věčné každého krále zavazující, anebo jen případné, dle okolností přispůsobené, pro každého nového krále skládané výborem senátorův a poslův (do r. 1632 latin. jazykem, odtud polským); před korunováním přisáhal, že zachovávati bude všechna práva a privilegia, od předchůdcův udělená, a mn. j. Král považován za prvního mezi všemi, za hlavu republiky, za jeden stav mezi třemi stavy republiku skládajícími (král, senát, rytířstvo, dle jiných však nečiní stav); v jeho jméně konáno vše v republice: doplňování ústavy, výroky soudní, ohlašování práv, jednání s cizími mocnostmi; v případě vojny mohl veleti vojsku; svolával sněmy, které jen v jeho přítomnosti uzavírati mohly, předsedal v soudech sněmovních a relacijných, měl právo udělovati milosti; udílel privilegia městům, cechům, rozdával (pozdější) řády (bílého orla 1705, sv. Stanislava 1765), královské statky (království, królewszczyzny: staroství, dzierżawy a wójtostwa) důstojenství senátská, ministerská, prelátská, úřady velké a značnou část úřadův zemských, též úřady vojenské. Bez svolení stavův nemohl ani zákony vydávati ani smlouvy uzavírati, ani vojnu vypovídati, ani daně ukládati; nemohl se bez svolení ani ženiti, ani ze země vyjížděti (za Sasův uvolněno v tom); konečně nesměl nic činiti bez přidané mu rady, záležející v některých senátorech — residentův; musil býti katolík (výslovně vyřčeno již r. 1589). R. 1775 moc královská velice jest stísněna; odňato králi s větší části rozdávání důstojenství a úřadův, a obmezen valně tak zv. radou stálou. R. 1791 navrácena a rozmnožena králi moc; stalť se dědičným, měl moc výkonnou bez moci soudní, moc vykládání zákonův, ukládání daní, činění půjček, vypovídání vojny, zavírání pokoje; jmenoval senátory, ministry, byl hlavním náčelníkem vojska; po bok mu dána „stráž práv“, v níž on rozhodoval; výkonnou moc doplňovaly komise: vychování, policie, vojska, financí. — **Titul královský**, po rozdělení Lechie pokleslý, obnovený korunovacemi r. 1295, 1300 a 1319, byl za rozličných časův ovšem rozličný dle držených zemí. Do roku 1573 vyskýtá se mezi tituly též na konci „pán a dědic“. Od r. toho byl obyčejný tento titul: „Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podlaski i Inflantski,“ (a potom přidáno ještě) „Smoleński, Siewierski i Czernichowski“. **Sídlo královské** bylo od r. 1596 (1610) ve Varšavě, korunování však dálo se od r. 1319 pořád v starém sídle knížat a králův Polských, v Krakově.

2. **Šlechta** čili stav rytířský (*stan rycerski*) tvořil rzecz pospolitou Polskou. Šlechta volila krále, ze šlechty byli králové, senátorové, preláti, hodnostáři, úřadníci, soudcové, poslové; skrze sněmy, senát, úřady byla všechna moc při ní; pouze šlechta mohla držeti zemské statky, staroství, prelatury (s malými výminkami pro plebeje čili stav nešlechtický). Nad svými poddanými měla jurisdikcí hlavně výsadami nabytou; za zabití poddaného šlechtic dle práva před soudem se zodpovídal; nemohl býti uvězněn leč byv usvědčen před soudem anebo při činu zastižen; šlechta byla s větší části osvobozena od daní. Povinností šlechty bylo hl. raditi se nad osudem vlasti a brániti její celistvost a samostatnost; šlechta byla povždy hotova k boji a vystoupiti v „pospolitém rušení“ (všeobecné hotovosti); mezi ní byla bratrská rovnost. Druhdy bylo dovoleno nešlechtice k svému klenotu, erbu a jménu přijímati a ušlechtiti; ale zakázaly to ústavy z r. 1602, 1633, a získání polského šlechtictví pro nešlechtice nobilitací, a pro šlechtu cizozemskou indigenáty pouze svolením sněmu povolily ústavy z r. 1578 a sld. Šlechta neměla užívati žádných znamení ani řádův, které by činily rozdíly; neměla užívati jiných titulův, kromě šlechtice. R. 1569 však přiznány některým knížecím rodům litevsko-ruským jich tituly; a jakkoli několikráte sněmy zakazovaly užívání titulův knížecích a hraběcích (1638, 1673 a j.), zmáhala se žádost jich neustále, a mnozí vysocí rodové počali se titulovati knížaty, hrabaty, markýzy. Za králův Sasův rozdávány již řády, a r. 1764 a 1775 stavové sami titulův knížecích udíleti počali (Poniatowskim a Ponińskému). Ale tituly tyto nedávaly žádných předností. Šlechtictví tratil *a)* kdo se zabýval obchodem, šenkem a pod., ale jen potud, pokud se těmi věcmi zabýval; zanechav jich nabyl ho opět; *b)* kdo byl stížen infamií, pokud se z ní neosvobodil. R. 1768 ustanovena i na šlechtice smrt pro zabití, r. 1791 ulehčeno stavu městskému dosažení šlechtictví, a šlechta postoupila některých práv králi. (Zde slušno zmíniti se též o **ordinacích** čili majorátech, které mocní páni polští od XVI. stol. za příkladem ciziny zakládali za velikého odporu; ordinace Jarosławskich, zřízená ok. r. 1470, zanikla za Sigmunda I.; ordinace Lubrańskich, zř. 1519 a 1520, zanikla za Sigmunda Augusta; ordinace Zamojská od r. 1589, o. Olycká Radziwiłłův od r. 1589; o. Myszkowskich v Pińčově, nyní Wielopolskich, od r. 1601; ord. Ostrožská od roku 1609 a j.)

3. **Porady národní** nejdůležitější byly **sněmy** *(sejmy)*, o nichž tuto obšírně pojednáme. *a)* Aby se valné sněmy shromážditi mohly, odbývaly se nejprvé provinciálné, vojevodské a poviatové sjezdy, zvané **sněmíky** (*sejmiki*) nebo **generály**. Sněmíky, rozličně po zemích, poviatech a vojevodstvích se odbývající, jakž ukázáno v politickém rozdělení (str. 552 a 553), zabývaly se volbami poslův, deputovaných na tribunály a kandidátův rozl. úřadův zemských, z nichž král úředníky jmenoval, dávaly instrukce poslům, radily se o potřebách poviatu, země, vojevodství. Sněmíky **relacijné** odbývaly se po sněmě, jak níže uvidíme. — *b)* **Generály** bývaly druhdy sjezdy více soudní; starosta-generál Velkopolský, Malopolský, Podolský na sjezdových soudech soudili. Potom teprv sjezdy generálné zabývaly se záležitostmi sněmíkův, t. j. volbami a poradami. Tři neděle před sněmem poslové a senátoři sjížděli se na generály radit se o nařízeních sobě svěřených. Takové generály byly ve **Velkopolště** v Kole vojevodství Poznaňského, Kaliského, Sieradzkého, Lęčického, Břeského (kujav.), Inovroclavského, Plockého, Ravského, zemi Vieluňské a Dobřiňské; v **Malopolště** v Korčíně vojev. Krakovského, Sandomirského, Podolského a Lubelského; na **Rusi** ve Višni vojev. Ruského, Belzského, Kyjovského, Braclavského, země Chelmské; v **Prusích** v Grudziaži i v Malborku; v **Litvě** (od časův Štěpána Bátoryho) ve Volkovysku, a od roku 1631 v Słonimě vojevodství litevských již uvedených. Ok. r. 1600 zanikaly tyto generály, a jen menší po některých vojevodstvích se udržely; generál pruský se však zachoval: záležel ze dvou jizb (komor), ve vyšší (senátě) zasedali biskupi, vojevodové, kasteláni, tři podkomoří, tři podskarbí, tři hlavní města (Toruň, Elbląg, Gdaňsk), v nižší poslové poviatův, deputovaní měst a úředníci zemští; nižší sněmovna volila si maršálka, vyšší a celému generálu předsedal kníže biskup Varminský, a v jeho nepřítomnosti biskup Chelminský. — *c)* **Sněm** (odbývaný do r. 1569 na rozl. místech, zvl. v Piotrkově, od r. 1569 vždy dva po sobě ve Varšavě, třetí v Grodně) záležel ve dvou komorách (*jizba*), senátorské a poselské (stavův), o nichž tuto nejprvé dlužno pojednati. *α)* **Senát** (jizba senátorská). Od dávna byla po boku knížat a králův **rada** složená obyčejně ze 12 členův. Za Kazimíra Spravedlivého utvořil se v rozdělené Lechii **senát**, v němž zasedli nejprvé biskupi, potom vojevodové, kasteláni a j. úředníci; senát ten za časů rozdělené Lechie zřídka se scházel, počet senátorův se měnil. Od času Vladislava Lokietka stával se senát úplnějším, a rozmnožoval se připojením Rusi (1340), Podolí (zříz. 1434), Prus (1454, 1466); r. 1506 ustanoven řád v zasedání; r. 1526 přibyli senátorové mazovečtí, brzy též litevští, jichž pořádek a místa ustanoveny r. 1569 při unii (tehdáž skládali senát 2 arcibiskupové, 13 biskupův, 34 vojevodův, 31 kastelánův větších a 49 menších a 10 velkých úřadníkův důstojenství senátorského, tedy 139 členův); mezi rokem 1582 a 1660 zasedli biskupi, vojevodové a kasteláni Livonští, 1635, 1641 Černihovští a Smolenští. Za Vladislava IV. byl senát nejúplnější. (Kasteláni Krakovský, Vilenský, Trocký a starosta Žmuďský počítáni mezi vojevody). Od toho času počet Livonských senátorův zmenšen; r. 1764 přidán menší kastelán Buský, r. 1768 vojevoda Hnězdenský a kastelán Mazovecký, r. 1775 menší kasteláni Lukovský, Žitomirský a Ovrucký; r. 1775 připuštěni do senátu též hetmani velcí a polní a podskarbové nádvorní. Před r. 1764 bylo 136 senátorův; potom přibylo jich několik, tak že, ačkoli 1. dělením Polska zmenšeno jich číslo, ke konci panování Stanislava Augusta skládal se senát předce ze 154 osob. Senátoři co takoví neměli žádných důchodův; titul jich byl „jasně velemožní (excellence).“ *β)* **Jizba poselská**. Od r. 1331 počínaly býti sněmy valnější a činnější; spolu se senátem scházeli se rozliční úředníci nebo i občané na sněm; r. 1468 voleni jsou na sněmících poslové a tvořila se jizba poselská, která mezi 1496 a 1505 úplně se oddělila od senátu; rozmnožena připojením Prus (1454—66) a knížetství Mazoveckých (1462—1526). Číslo poslův ustanoveno (kromě Prus) teprvé r. 1552. Značně rozmnožena jizba poselská posly litevskými r. 1569 (na Litvě byla jizba poselská teprvé od r. 1560), a pořádek mezi posly korunními a litevskými určen; potom přišli posli Livonští, Černihovští, Smolenští. Před r. 1764 bylo (kromě pruských, jichž počet teprvé t. r. určen) 184 poslův. Později číslo poslův z jednotlivých vojevodství rozmnoženo, zejména r. 1764, kdež určeno též číslo poslův pruských na 38; r. 1768 vešli 4 poslové z vojev. Hnězdenského. Prvním rozdělením Polska zmenšilo se číslo poslův o 60, r. 1776 rozmnoženo číslo poslův některých vojevodství. R. 1791 zasedli deputovaní měst. Změny r. 1793 nevešly ani ve skutek. O výživu poslův staraly se jich vojevodství a země; maršálkovi sněmovnímu však dávána náhrada ze státní pokladnice. — S počátku zastupitelstvo národní rozhodovalo křikem, většinou hlasův, jíž se menšina poddávala; od roku 1536 však častěji sněmy se „zachvívaly“ odporem nebo vzdálením se větší nebo velké části poslův. Konečně požadována jest dokonalá jednohlasnost, z čehož povstalo pověstné *liberum veto*, jímž každý jednotlivý posel (i senátor) mohl přerušiti nejen řeč ale i sněmovné porady, a tudíž „zrývati“ sněm (první příklad r. 1652, což se pak opětovalo z příčin zhusta malicherných). **Hlasování** v nynějším toho slova smyslu nebylo, nýbrž jen v jistých případech „per turnum“ vojevodství, která ku př. při volbě krále křikem dávala na jevo souhlasí-li nebo ne; taktéž i na jiných sněmích, kdež poslové umluvili se již před rokováním.

Sněm obyčejný *(zwyczajny)* po zákonu připadal vždy po dvou letech, a měl trvati šest neděl. Král svolával sněmíky k volbám poslův, kteří opatřeni instrukcemi (od r. 1529) od svých voličů sešli se v určený den na místo sněmovní spolu se senátory; po mši a kázaní odebrali se do jizby senátorské, načež poslové odešli do jizby poselské. Zde maršálek předešlý (*starej laski* — hůlky) zahájil porady návrhem zvolení nového maršálka (pořadatele sněmovního). Ten zpravil krále a senát o svém zvolení, tázaje se, kdy král posly k sobě připustí: dávalť pak zkoušeti volby jednotlivých poslův (od r. 1768 to činil maršálek staré lísky). Jizba poselská odebrala se pak do senátu; maršálek sněmovní mluvil ke králi, prose za pocelování ruky; kancléř odpověděv mu vedl posly k ruce královské. Oběma jizbám sloučeným předčítala se pacta conventa, a každému poslu bylo volno mluviti, seznal-li by je v něčem porušena. Kancléř četl pak řeč k stavům vyčítaje proposice od trůnu, o nichž se mělo rokovati. Potom čtěny jsou písemnosti „do archivu dané“ (tajná uzavření, která před vyplněním nemají býti ohlašována), instrukce vyslancův ke dvorům zahraničným a uzavření senátské rady do sněmu učiněná. Maršálek dopomínal se rozdávání prázdných úřadův nebo królewszczyzen (království), a poradiv se s posly navrhoval kandidáty, načež i senátoři po pořádku hlasovali (neměli však rozhodčí moci). Král jmenoval ze senátorův deputaci ke skládání konstitucí (nálezův), a senátoři ze sebe delegaci ke skoumání (spolu

s deputací poselskou) účtův podskarbích a generálův artilerie (od r. 1775 též odboru vojenského a komisí pokladní a vychovací); pak přicházeli polští vyslancové u cizích dvorův podávajíce zprávy, a deputovaní od vojsk předkládajíce své potřeby. Potom se jizby rozcházely, a poslové se vraceli do své. — Maršálek jmenoval deputaci, určenou ke skládání konstitucí a skoumání účtův podskarbích a generálův artilerie spolu s deputací senátu; jmenoval 12 členův pro soud sněmovní. Rokovalo se o proposicích trůnních; poslové podávali své proposice, které měli od svých zemí a vojevodství, a sbíraly se hlasy pořádkem vojevodství; byly-li jaké těžkosti v hlasování, odbývala se sezení provinciálná (poslův i senátorův) obyčejně po kostelích; po ukončených sezeních vraceli se poslové do jizby poselské k dalšímu rokování. Konečné uzavření sekretář sněmovný zapisoval a předčítal; maršálek třikráte se tázal, zdali je všichni schvalují, a bylo-li bez odporu schváleno, jest věc ukončena. Tím časem král se senátem a soudní deputací z poslův složenou odbýval soudy sněmovní; deputace skoumaly vojsko a pokladnici. Pět dní před skončením sněmu vcházeli posli do jizby senátorské, maršálek předčítal uzavření jizby poselské, a nevyskytl-li se žádný odpor ani od poslův ani od senátorův, nabývala tato moci zákonní, stávala se (statuty, čili od r. 1550) konstitucemi; pak odevzdala se oné deputaci k zredigování, načež je podpisoval maršálek s deputovanými obou jizb, ke skládání konstitucí naznačenými, odesýlal je k zapsání do aktův hradských (tedy obyčejně varšavských) a do tisku; práce neukončené „pouštěny v reces“ pro budoucí sněm. Byl-li sněm skončen, odročen nebo (po zvolení maršálka) i zervGán, stavové se rozžehnávali s králem, celovali jeho ruku a rozjížděli se. Porady sněmův odbývaly se ovšem za otevřených dveří a jazykem polským. — Nějaký čas po sněmě odbývaly se sněmiky relacijné, na kterých zpraveny jsou země a vojevodství o výsledcích sněmu. — Při sněmích byla všeliká moc zákonodárná, což potvrdily i konstituce 1764, 1775, 1791 i 1793, ale způsob rozhodování poněkud změnily; r. 1764 závisely věci hospodářské, finanční a spravedlnosti od většiny hlasův, což r. 1775 schváleno, a jen u věcech státních žádalo se jednohlasnosti; r. 1791 vše záviselo od většiny hlasův, a liberum veto zrušeno. R. 1793 obnoveno veto i konfederace (v. níže). — Sněm mimořádný (extraordinárný) odbýval se týmž pořádkem, co sněm ordinárný. — Sněm konvokacijný odbýval se za bezkráloví; arcibiskup-primas co interrex (v. t.) svolával sněmíky ke sněmu, k němuž byli připuštěni též deputovaní hlavnějších měst; po sejití se sněmu označoval se den a místo volby krále, uzavírala se konfederace *(kaptur)* po čas bezkráloví. — Na sněm elekcijný (volicí) scházeli se obyčejně pod Volí u Varšavy pod širým nebem nejen senátorové a poslové, ale i šlechta vůbec, jak se komu líbilo (vyřčeno již r. 1538, provedeno r. 1573); poslouchání vyslanci cizích říší; potom vojevodství sedala na kůň a pod korouhvemi vystupovala; jich hlasy sbíral přední senátor, načež senátorové i poslové každého vojevodství přinášeli hlasy do kola rytířského (místo poslův). Po sečtění hlasův tázal se interrex po třikráte, zdali shodují se s volbou, a nebylo-li odporu, oznamoval zvoleného krále, a maršálek velký korunní pak ohlašoval všem třem provinciím. Nový král nebo jeho plnomocníci přisáhali na pacta conventa; a po ustanovení korunovace a po nábožných obřadech sněm se rozcházel. — Sněm koronacijný (korunovační) končil beskráloví. Nově zvolený král vjížděl do Krakova (teprvé Stanislav August korunován ve Varšavě), a po pohřbu zemřelého odbývala se od arcibiskupa Hnězdenského korunovace; tím teprvé král počínal vlásti a kaptur se končil; odbýval se sněm, stavové skládali přísahu věrnosti, král práva, svobody a privilegia potvrzoval; taktéž potvrzována uzavření sněmův konvokacijného a elekcijného. Na všech těchto třech sněmích (konvok., elek. i koron.) mohli býti deputovaní měst: Krakova, Varšavy, Vilna, Poznaně, Lvova, Lublína), Gdańska, Toruně a Elblągu, ačkoli zvláště od roku 1733 jich zanedbáno. — Sněm konfederacký odbýval se obyč. pořádkem, nabývaje rázu konfederace; stával se tím, když za trvání konfederace nějaké stavové pod heslem jejím jsou svoláni, anebo když shromáždění před sněmem nebo za sněmu učinili konfederaci; maršálkové konfederační stávali se sněmovními. Jelikož při konfederacích rozhodovala většina a veto nemělo moci, bylo taktéž na sněmích konfederackých, které byly tudíž pojištěny před zerváním.

Konfederace bylo spolčování se části šlechty k dosažení jistého cíle (hájení práv, vlasti a t. d.); taková konfederace byla již r. 1382 v Radomsku po smrti krále Ludvíka; vlastní však konfederace počaly se tvořiti teprvé později v dobách bezkráloví za květu volností šlechtických. Po smrti Sigmunda Augusta utvořila se konfederace disidentův; zbouření neplaceného vojska 1611 a 1662 nazývána též konfederacemi. Prvním příkladem konfederace za panování ještě krále Jana Kazimíra, ale za hranicemi meškajícího, byla Tyšovecká (1656), za Michala k. Gołąbská, a potom častěji za Sasův a Stanislava Augusta. Zvláštních předpisův pro konfederace nebylo, musily však míti maršálky; osobovaly si úplnou skoro moc výkonnou a trvaly pokud nebyly zničeny nebo nedosáhly cíle; r. 1717 byly zakázány, ač marně; r. 1791 zrušeny, ale hned 1792 a 1793 zjevily se k. Targovická a Grodenská.

Rokoš (uher.) bylo všeobecné shromáždění šlechty pod širým nebem, ukázat nespokojenost s jednáním vlády, k níž vznášelo své stížnosti; takové rokoše jsou jen dvakráte v dějinách polských, za Sigmunda I. a Sigmunda III. (Zebrzydowski).

Rada senátská po boku krále, složená z některých senátorův (r. 1573: 16, r. 1641: 28) k odbývání spolu s ministry věcí běžných (*spraw potocznych*), do příštího sněmu, pokud tyto nenáležely pod kompetenci sněmu. Někdy svoláván celý senát (zvl. po sněmích) na poradu. V případech těžkých, zvl. obrany země se týkajících, svolávány valné rady složené ze senátorův i poslův, které zastupovaly sněmy, jichž moci však neměly, leda změnily-li se v sněmy, jako za konfederace Gołąbské.

Rada stálá (*nieustająca*) trvala 1775—1790; skládala se ze tří stavův rzeczy pospolité na způsob sněmu: z krále předsedajícího, ze tří biskupův, 11 senátorův světských, 4 ministrův a 18 osob stavu rytířského; měla svého maršálka rytířského. Dělila se na 5 departementův: 1. záležitostí zahraničných, 2. policejní, 3. vojskový, 4. spravedlnosti, 5. finanční; byla nejvyšším úřadem od sněmu do sněmu. R. 1790 jest zrušena, 1793 obnovena.

Stráž práva, zřízená 1791 z primasa neb zastupujícího jej biskupa, z pěti ministrův, ze dvou sekretářův, ze sněmovního maršálka (bez hlasu); byl to sbor poradní.

Ústava polská šlechtou vzdělávaná byla tudíž jen k jejímu prospěchu. Města polská, zakládaná od 2. pol. XIII. stol. způsobem německým (saským, magdeburským), nepovznesla se nikdy na takovou výši, jako na př. v Čechách. V XIV. a na počátku XV. stol. požívala města ještě jakýchsi práv politických (ve vyjednáváních s křižáky); ale šlechta

neustále usilovala o podvrácení všelikého významu měst, což se jí v běhu XV. a XVI. stol. podařilo; v XVII. a XVIII. stol. účastnilo se sice několik měst ve volení krále, ale jen dle jména. Těžké daně tížily hlavně na městech; ve městech královských míchal se starosta vždy více do vnitřních jich záležitostí, ve městech panských jich pán. Města spravována purkmistrem a radami, pak soudními úřadníky, vojtem a lavníky (přísedícími). Ústavou 3. máje 1791 dosáhla též města nějakých práv, která však brzkým pádem Polska provedena býti nemohla. Obecný lid byl v poddanství svých pánův. (Obšírněji v. Dějiny).

IV. Úředníci.

1. V čele vojevodství byl vojevoda (*palatinus*). Pokud Polsko bylo stát jediný, byl též vojevoda (nádvorní župan) jeden, první světský důstojník po panovníkovi, zástupce jeho v jeho nepřítomnosti a druhá instance soudní (po kastelánu). Dělením a drobením Lechie v údělná knížectví rozmnožovalo se též číslo vojevod, a za Vladislava Lokietka ku př. byli v Malopolště vojevoda Krakovský a Sandomírský, ve Velkopolště v. Poznaňský a Kaliský; v rozdrobených Kujavách byli v. Břeský, Inovroclavský, Lęčický, Sieradzký; v Pomoří byl před panstvím křižáckým taktéž vojevoda; v Mazovii Ravský, Plocký a Mazovecký. Vojevodové tito zasedali v senátě, veleli pospolitému rušení šlechty svého vojevodství, předsedali na sněmíku a v soudu vojevodském, hleděli k cenám tržním, k vahám a měrám, a byli vrchními pány Židův ve svých vojevodstvích; pomocníky a zástupci jejich co do měr a vah i Židův byli komorníci, později podwojewodzy. — 2. Kastelán (*kasztelan*, r. 1450 přeloženo to slovo do pol.-mazov. *grododzierža*) jest staroslov. župan, původně tudíž náměstník knížecí vojenský, civilní, finanční i soudní ve své župě čili poviatu; k vykonávání svých rozl. povinností měl po boku úředníky (korouhevního, sudího hradského, podkomořího a j.). Zasedal též v senátě; a ok. 1250 kastelán Krakovský stal se prvním světským senátorem. Soudní moc kastelánův počala klesati skrze XIV. století (v statutě Vislickém 1347 slují kasteláni ještě sudími), a to nejprvé ve Velkopolště, kdež r. 1300 zřízen nejvyšší soud hrdelní, jehož náčelník nazýván starosta generál (*capitaneus generalis*); král Ludvík ustanovil pak mnoho starostův hradských, kteří počali vstupovati na místo kastelánův co do soudu hrdelního a policie; a kastelán byl pak hl. jen důstojníkem senátorským. R. 1454 zapovídá statut výslovně kastelánům soudnictví hradské náležející starostům; a kasteláni jsou odtud senátoři a zástupcové vojevod v pospolitém rušení, na sněmíku a soudě vojevodském, dělíce se ve větší a menší; nazývali se též prostě „pány" (ku př. pan Lubelčík = kastelán Lubelský). V posledních časích Polska bylo 39 kastelánův větších (křeslových), 53 menších (poviatových, nekřeslových). — Vojevodové a kasteláni nemohli býti ani ministry (hetmany mohli býti), ani starostami ve svých vojevodstvích (kromě Krakovského vojevody a kastelána, a vojevodův Pruských). — 3. Úředníci zemští (vojevodství a zemí) byli: podkomoří, jenž měl na starosti správy a spory (soud) hraničné a po boku komorníky; sudí (*sędzia*) s podsudím (*podsędkem*) a písařem, náčelník soudu zemského; chorąży (korouhevní), náčelník poviatového pospolitého rušení v nepřítomnosti nebo nedostatku kastelána; jiní byli stolníkové, kraječi, podčeší, podstolí, číšníci, lovčí, mečníci, skarbníci, vojští (bdící za nepřítomnosti šlechty na vojně nad obecnou bezpečností) a j., na Litvě maršálkové, civuni (druh menších starostův), horodničí (pečující o hrady) a j., úřady hl. titulárné. Úředníkem hradským (*grodzkim*) byl starosta, a pod ním podstarošci, purkrabí a písař; starosta měl pod mocí hl. soud hradský, potom byl úředníkem policejním v nejširším smyslu; někteří starostové měli více hradův, nejvíce generál-starosta Velkopolský (7 ve dvou vojevodstvích), potom generál-starosta Malopolský (t. j. starosta Krakovský, 4); kromě starostův hradových byli též starostové nehradoví a nesoudovi, mnohem četnější; obojí byli opatřeni rozl. statky (staroství). Pořádek a číslo všech těch činných i titulárních úředníkův se měnily, konečně byly ustanoveny takto v Koruně: podkomoří, starosta soudní čili hradový, korouhevní, sudí zemský, stolník, podčeší, podsudí, podstolí, číšník, lovčí, vojský zemský větší, písař zemský, mečník, vojský hradský menší, skarbník; v Litvě: civun (*tiun*), maršálek, podkomoří, starosta hradský, korouhevní, sudí zemský, vojský, strážník, stolník, podstolí, horodničí, skarbník, lovčí, mečník, konjuší, obozný, kraječ, mostovničí, budovničí; v Prusích: podkomoří, korouhevní, sudí, asesor, písař. Král sám jmenoval úředníky (v Prusích jen podkomořího) kromě podkomořích, maršálkův, sudích, podsudích, písařův a v Litvě korouhevních; na ostatní úřady volila šlechta vojevodství nebo země čtyry kandidáty, z kterých král jednomu udílel úřad. — 4. Ministrův, úředníkův velkých důstojenství senátorského, bylo deset, pět z Polska (korunních) a pět z Litvy: maršálek velký, kancléř velký, podkancléř, podskarbí, maršálek nádvorný (některá důstojenství tato připomínají se v Polště již ve XII. a XIII. stol., nepřetržitá řada jde od 2. polov. XIV. stol.; v Litvě teprvé později se utvořila dle příkladu polského). Vešli v senát po kastelánech, korunní ovšem dříve než litevští (tito r. 1569); nemohli býti zároveň vojevodami nebo kastelány, mohli býti však starostami. V Polště a vůbec v záležitostech korunních úřadovali ministři korunní, pro Litvu min. litevští (v Livonech a Kuronech obojí společně). Vel. maršálek měl pod mocí královský dvůr a jeho dvořany, soud maršálkovský, udržoval za sněmu v jizbě senátorské pořádek a řídil rokování („laską" — lískou), zastupoval nepřítomné kancléře. Maršálkové nádvorní byli zástupci maršálkův velikých. Vel. kancléř a podkancléř (jeden vždy světský, jeden duchovní) byli si rovni, podkancléř zastupoval nepřítomného kancléře; kancléři mluvili za krále veřejně v sněmích nebo mimo ně, jednali s cizími vyslanci, redigovali všeliké listiny královské a opatřovali je pečetí, byli tudíž zodpovědnými za všeliká jednání králova; všechna privilegia, udělení hodností a statkův a j. vážnějši písemnosti z jich kanceláří vycházející vepsány bývaly do akt čili do *metryky;* kancléři předsedali u soudův asesorských (zádvorných), a po skončení sněmu vytištěné konstituce, pečetí zaopatřené, rozesýlali; musili býti zběhlí v právích a obyčejích, v jazyku latinském a polském. Velcí podskarbí byli ministry financí (*skarb* — poklad) a spolu strážci král. klenotův a důležitých listin (skarbiec korunní chránil se na zámku Krakovském, skarbiec litevský na zámku Vilenském); spravovali důchody a vydeje státní (ne královské) a mincovnu (moc korunního podskarbího nevztahovala se však k Prusám, které měly svého zvláštního podskarbího); moc jejich obmezena r. 1764 zvláštní komisí skarbovou (dvojí, korunní a litevskou). — Ministrové tito neměli do r. 1776 sice stálého označeného platu, leč důchody jich nepřímé byly dosti značné. — 5. Úředníkův důstojenství nesenátorského, korun. a litevských, velkých a nádvorných, byl veliký počet; byli civilní a vojenští. K civilním náleželi: Velcí

sekretáři, obyč. duchovní, užívaní v tajných záležitostech, někdy i na místě nepřítomných kancléřův, čítali na sněmích pacta conventa a j. písemnosti; referendáři (4, dva z koruny, dva z Litvy, jeden duchovní, druhý světský) poslouchali v král. paláci privátní stížnosti a referovali kancléřům, odbývali pak tak zv. soudy referendárské; kor. a lit. podskarbí nádvorní (*vicethesaurarii*) spravovali důchody královské s vědomím a radou velikých podskarbí, jež nepřítomné zastupovali; 1775 vstoupili do senátu mezi ministry; podkomoří (kor. a lit.) měli na starosti hl. příbytek i osobu královskou, od níž neustupovali, úřad jejich byl tudíž důležitý; korouhevní (*chorąży*, kor. a lit.) nosili korouhve kor. a lit. při slavnostech, zástupci jejich korouhevní nádvorní; mečníci (kor. a lit.) nosili meče; úřad konjuších nádvorních (kor. a litev.) byl jen titulárný, povinnosti jejich konali podkonjuší (podkoní); k úřadům titul. korunních a litevských kuchmistrův, podčeších, kraječův, stolníkův, podstolích a číšníkův, pak lovčích (byli též lovčí nádvorní) ukazují už jich jména; regenti kanceláři (4) byli přední úředníci kancléřův, metrykanti (4) čili písaři u metryk, písaři výrokův (2) při soudech asesorských, 4 welcí písaři v Litvě; písaři skarboví (3 korunní velcí, 3 lit. bez přímětku velcí); kustosové korun (kor. a lit.); kon. instigatorové (kor. a lit.), státní zástupcové, s podinstigatory. Žádný z těchto úředníkův neměl do r. 1776 stálého platu. — Úředníci vojenští (po dvou, kor. a lit.) byli velcí hetmani, vojevůdcové, do r. 1581 dočasni, odtud doživotní, zástupci a nástupci jejich byli hetmani polní (taktéž dva); odznakem jich důstojenství byla bulava (palice), r. 1717 vyznačen jim roční plat; co hetmani nebyli senátory až do r. 1775, kdež zasedli mezi ministry, ale jsouce obyčejně vojevodami neb kastelány byli co takoví senátory; moc jejich obmezena zvláštní vojskovou komisí r. 1764 (het. kor.) a 1765 (hetm. lit.); písaři polní, sekretáři vojska, o jehož potřeby pečovali; velcí strážníci a obozní (*oboz* = tábor), později i sudí vojskoví; generálové artilerie; všichni placení nebo jinak odměňovaní. *Pf.*

V. Právo a soudnictví.

Jakož vůbec celé státní zřízení Polska bylo tak nespořádané, že samo v sobě nosilo zárodek nevyhnutelné zkázy, tak jmenovitě právní poměry a soustava soudů, jak se během věků u Poláků vyvinuly, náležejí k nejtemnějším stránkám života tohoto národu. Kdežto pokrok všeobecný k tomu se nesl, aby právo obyčejové, od věků dochované, uváděno bylo v soustavu na základě jistých zásad, jež poskytovala věda; aby zjednodušováno bylo zřízení soudní a uveden v ně řád takový, jenž by všemožně usnadňoval lidu domáhání se spravedlnosti: v Polsku spatřujeme obraz docela opačný. Domácí právo polské, plné provinciálních odchylek, vlivem z venčí netříbilo a nezdokonalovalo se, nýbrž ještě více mátlo a hatilo, i nahromaděn časem tak ohromný neurovnaný materiál, že těžko nalezti nit z toho labyrintu vedoucí. K tomu i praktické konání práva množstvím z pouhé libovůle a pohodlnosti zbytečně zaváděných soudních dvorů a stolic, jichž kompetence zmatečně se křižovala, tak velice bylo stíženo, že též o tomto oboru veřejné správy v plné míře platilo smutné pořekadlo: „Polska nierządem stoi“, sám Maciejowski pak nucen byl vyznati: „Měli jsme mnoho zákonů, ale žádné spravedlnosti při našich soudech.“

Sebe chvalitebnější snahy novějších učenců polských nedovedly dosavad vpraviti náležitého světla v toto chaos; pročež doufáme, že nebude nám za vinu kladeno, podáme-li tuto jenom jakýs takýs přehled právnictví a soudnictví polského, jak během času se měnilo. Nehledejž v něm nikdo obraz nějakého vývinu organického, neboť takového při nejlepší vůli my sami nalezti naprosto jsme nemohli.

Za nejstarších dob mělo Polsko totéž jednoduché, demokratické státní zřízení, které všem národům slovanským obecné bylo. Svrchovaným politickým faktorem byl národ, při němž bylo také vlastnictví veškerého pozemku. Pozemnosti udělovány byly k dědičnému užívání rodům jednotlivým, po jichž vymření zůstávaly *puściznou*, statkem uprázdněným, až do nového majetníka. Členové rodů drželi statky své v nedílnosti pod zvoleným hospodářem, který co representant svého rodu chodil na sněmy. Tyto byly zemské a krajinské, skládajíce se z náčelníků rodových, kteří na nich vykonávali svrchovanou moc národu rozhodováním prostou většinou o všech záležitostech veřejných. Sněmu zemskému předsedal kníže, sněmu krajinskému župan, totiž správce župy, jak starým Slovanům kraje sluly, buď zvolený od lidu, aneb od knížete ustanovený. Kníže a župan měli povinnost vykonávati, na čem se usnesl sněm. Do kompetence sněmů náleželo též konání spravedlnosti: byl tedy soudcem národ sám na sněmu shromážděný, kteréž sbromáždění slulo věca (*wieca*). Takové národní soudy rozhodovaly jak nad spornými věcmi tak i nad skutky trestnými, a sice dle práva obyčejového starodávního po rozumu svém; jim podrobeni byli všickni obyvatelé bez rozdílu; jednání jejich bylo veřejné a ústní, od nálezů pak jejich nebylo žádného odvolání.

Nejstarší však tato jednoduchá práva a zřízení u Poláků záhy proměnu brala, a to z příčin dílem vnitřních, dílem zevnitřních. Rostoucí zajisté lidnatostí množila se také rozmanitost poměrů společenských a tím samým i sporných případů, které čím dále tím spletenějšími se stávaly, tak že i správa soudní stávala se vždy nesnadnější, vyžadujíc důkladnou známost práva i jakousi zběhlost v obracování všeobecných zásad jeho na jednotlivé k rozhodování předkládané případy. Mimo to vždy více byla cítěna potřeba jakýchsi přísně ustanovených formálností čili jistého řádu soudního, což vše vedlo k ustanovení zvláštních úředníků soudních, z nichž připomínají se sudí (*sędzia*), podsudí (*podsędek*) a písař, jimž k ruce přidáni byli komorníci jakožto sluhové soudní. Tito úředníci však měli činiti jenom předcházející přípravy k soudu: komorníci vykonávali obsilky, uváděli strany k slyšení, bděli nad pořádkem; sudí a místosudí řídili jednání, vyslýchali svědky, přijímali přísahy atd. (též o božích soudech dějí se zmínky, ač málo určité); písař byl zapisovatelem. Když ukončeno bylo pře líčení, úředníci opustili shromáždění a sněmovníci činili výrok dle většiny hlasů. Že pak takový způsob soudů vyžadoval dosti značného nákladu jmenovitě na placení úředníků, protož jsou zavedeny soudní taxy (*czesne*, *pomocne*), které v prošlém čase znamenité výše dostoupily.

Takový byl přirozený vnitřní vývin domácích slovanských soudů v Polště, při nichžto zneuáhla s věcí i názvy se měnily, a to nejvíce zavedením do zákonodárství latiny jakožto tehdáž jediného spisovného jazyka v celém světě západním. Tak původní jméno županů vešlo v zapomenutí, neboť nazýváni jsou po latině *comites*, jinak *castellani*, kteréžto poslední jméno zobecnělo ve spolštěné formě *kasztelan*; soudy pak župní obdržely název

hradských (*grodskie*). Konečně i slovo věca ztratilo všeobecný svůj význam a značilo soudy stolice vyšší ve vojvodstvích (o nichž později bude řeč), k nimžto šlo odvolání od soudů hradských.

Ne vždycky však prováděny byly právní pře se všemi formálnostmi soudního řádu, nýbrž sněmovníci měli právo, ve srozumění se spornými stranami ustanovovati těmto mírné rozsudí, na jichž výroku přestati musily.

Také se děje zmínka o jakýchsi soudech obecních, jaké prý od starodávna bývaly vedle soudů župních, až tyto převahu nad nimi obdržely, načež vešly v zapomenutí. Snad to byli soudové rozhodující v rozepřích jednotlivých údů téhož rodu mezi sebou, neboť původně rod a obec jedno bylo.

Dály-li se změny v zřízení soudním, tož neměnším podroben byl sám obsah práva polského, a to sice vlivem vnějším. Byly to hlavně právo německé, právo kanonické a právo římské, jichž náhledy a zásady proměňovaly v Polsku původní právo slovanské.

Právo německé, zdá se, že dávno před tím, nežli se stalo právem obecným valné částky obyvatelstva polského, mělo znamenitý vliv na právo polské, což soudíme z toho, že v tomto velmi záhy se vyskytují podstatné odchylky od původního práva slovanského, které jinak vysvětliti se nedají. Uvádíme tuto jen dva příklady, ale nad jiné vydatné, an v nich jeví se ustoupení od základní právní zásady Slovanů — úplné rovnosti všech před zákonem. Jest to vyloučení dcer z dědictví a rozdíl cenění hlavy (*główczyzna*) dle stavu zabitého. Kdežto u jiných národů slovanských ženské stejná práva měly s mužskými, u Poláků již v dobách dávných nepřipouštěny jsou k držení pozemků, nýbrž vybývány statkem movitým. Teprv později přiřknuto jim právo to po vymření dědiců mužských. Tak rovněž bylo s virou, t. j. pokutou za člověka zabitého, která u Slovanů byla stejná za každého člověka, kdežto u Němců řídila se dle stavu, jsouc vyšší při vyšších stavech. I tento obyčej spatřujeme u Poláků již v nejstarších časech.

Také kruté tresty na zločiny, o jakých zmiňují se polští dějepisci při nejdávnějších dobách, jako ztráta údu, oslepování, kamenování, mučení, pokládají se za přijaté z ciziny, s části od Němců.

Po zavedení křesťanství platnosti nabývalo v Polště též právo kanonické, pod něž slušelo duchovenstvo. Mimo to dobývalo se k moci také na soudech národních, avšak platnost jeho byla tu obmezena svolením národu, jemuž předkládána ke schválení všeliká ustanovení jak domácích synod tak i obecných sborů církevních.

Vliv práva římského, který též během času stával se patrným, měl povahu více naukovou než praktickou: zásady jeho nebývaly časem bez působení na výroky soudcův, ale závazným samo o sobě nebylo v Polsku nikdy.

Až přes polovici XII. stol. bylo jediným právem obecným domácí právo polské, ovšem s rozličnými proměnami dílem již naznačenými, dílem na sněmích v něm činěnými, čímž ponenáhlu pozbývalo povahy práva pouze obyčejového, i začínáno je kodifikovati.

Tyto změny v domácím právu netýkali se však stejně celé země, nýbrž v jednotlivých krajinách, jaké se dostávaly za úděly členům panovnické rodiny, jinak i jinak se dály, z čehož povstávaly rozdíly práv i soudních řádů provinciálních. Boleslav Chrabrý sice, chtěje „aby v jednom království jeden toliko zákon panoval", podrobil všecky své země stejnému právu, jakož i bez rozdílu stejnou daň ukládal všem pozemkům (co majetku celého národu). Tentýž panovník vyhradil sobě také právo milosti v případech trestných. Ale již Boleslav Křivoustý rozdělil zemi mezi své čtyry syny, dalším pak dělením drobeno jest Polsko vždy na četnější menší knížectví. Každý z těchto údělných knížat ustanovoval při dvoře svém palatina čili vojvodu, který mimo jiné provozoval také pravomocnost soudní ve vyšší stolici, maje svého sudího, místosudího i jiné úředníky soudní. Soud vojvodský (později v užším smyslu věca zvaný) dál se týmž spůsobem jako soud kastelánský neb hradský, z něhož k němu šlo odvolání. Když později zase více jednotlivých knížectví spojovalo se v jedno větší, podrželo nicméně každé svého vojvodu, a vojvodové stali se vladaři provinciálními. Kníže pak nebo král v sídle svém sám osobně odbýval soudy na věce v nejvyšší stolici, k níž odvolání šlo od soudů vojvodských. Později kompetence věcí přešla dílem na soudy sněmovní, kterým jisté případy výhradně zůstaveny byly, jako: velezrada, všeliké zločiny politické, zabití šlechtice šlechticem, spory mezi městy a šlechtou, an v ostatních sporech byly nejvyšší instancí; — dílem na soudy dvorské (*zadworne*, *curia*), jenž se skládaly z velmožů náležejících do rady knížecí a ze soudců místních, kterémuž shromáždění předsedal též kníže sám. Tomuto soudu vyhraženy byly jmenovitě všecky pře týkající se majetku šlechticů, pak jiné důležité případy občanského i trestního práva. Jméno věca zůstalo pak jen soudům vojvodským. Menší soud knížecí byl tak zvaný předdvorský (*ante curiam*, *przeddworcze*), kde sudí dvorský (*judex curiae*) a podsudí (*subjudex curiae*) rozhodovali o věcech menších; od nich šlo odvolání ke knížeti.

Mezitím prvotní slovanská rovnost před zákonem všech občanů čím dále tím více mizela, ustupujíc privilegiím, nejprv udělovaným církvi a jejím prelátům, potom pak za tím příkladem i šlechtě, která u žádného slovanského národu neutvořila se tak záhy ve zvláštní uzavřený stav, jako u Poláků, a sotva v jiné nějaké zemi k takové moci se povznesla. Již r. 1180 na sněmě Lenčickém stala se usnešení ve prospěch lidu obecného proti přílišnému jeho utiskování od šlechty, a Jindřich Bradatý na samém začátku XIII. stol. viděl se pohnuta zrušiti rozličné platy, jaké šlechta vymáhala na svých poddaných. Přes to všecko šlechta neustále se nesla k vyšší moci. Od zásad slovanského práva upouštěno vždy více a více, a jmenovitě myšlénka obecného jmění národního během XIII. stol. úplně se vytratila. Prvotně, jak svrchu ukázáno, byli držitelé statků zemských pouze dědiční vlastníci požitků, an vlastnictví přímé čili vrchní bylo při celém národu. Ale mocnější z nich, na jichž oddanosti panovníkům záleželo, uměli si od knížat a králů vymoci výsady, které jim udělovaly na jich statcích tak zvané *jus haereditarium* čili právo dědičné. Toto znamenalo mnohem více, nežli leží ve smyslu toho slova, neboť držitel statku nejenom nabýval jím pravého a úplného vlastnictví jeho, které přecházelo dědičně na jeho potomstvo nejprv mužské pak i ženské, potom i na ostatní příbuzenstvo, tak že nikdy se nemohl státi pusciznou; nýbrž byl i osvobozen ode všech břemeu zemských, ba i od služby vojenské; konečně nabýval i pravomocnosti nad svými poddanými, sám vyjmut jsa od příslušnosti k soudům obecným, tak že vládl na statku svém jako pravý kníže. Toto mocné postavení šlechty a tuhé ujař-

mění lidu selského dovršeno v průběhu XV. století. Dědičný statek zemský byl takto vlastnictvím celé rodiny, a to v ten spůsob, že synové držitele, jak mile došli plnoletitosti, stávali se na něm spoluvládci, bez jichž svolení otec jejich nesměl učiniti žádného opatření o společném rodinném jmění, kšaftovati pak mohl jen o movitém statku svém. Naproti tomu syn zletilý mohl podíl svůj, třeba mu od otce ještě odevzdán nebyl, zadlužiti, prodati anebo jinak s ním dle vůle naložiti. Dcery mohly děditi statek jenom v nedostatku synů; jinak dostávaly podíl na hotovosti, což slulo *spłata*, *spłacenie*. Až do svého provdání zůstávaly ženské i po dosažené plnoletosti pod poručnictvím svých otců neb bratří a nemohly platně žádný právní čin vykonávati. Ve sporech o dědictví rozhodoval panovník sám na soudu dvorském. Poněvadž pak statky šlechtické byly vlastnictvím rodu, a nikoliv jednotlivé osoby, protož věřitel nemohl v ně uveden býti co pravý vlastník, nýbrž jen co vlastník požitků na tak dlouho, dokud z nich dluh jemu povinný zaplacen nebyl.

Puścizna od těch dob pozbyla prvotního smyslu svého co odúmrť, a jenom bezprávně obracela ji šlechta na statky selské, tisknouc od dědictví příbuzenstvo zemřelých držitelů jejich; napotom pak rozumíváno tím výrazem jen pozůstalost po prelátech bez kšaftu zemřelých, pak věci z utonulých lodí na břeh vyvržené.

Když časem zřízení župní následkem četných výsad duchovenstva i šlechty, z pravomocnosti jejich vytržených, v úpadek přišlo a kasteláni k důstojnosti senátorské jsou povýšeni, dostaly se soudy hradské do rukou starostům (*praefecti*, *capitanei*), úředníkům to nově vzniklým, kterým bylo bdíti nad veřejnou bezpečností v okresech jim vykázaných. Pod starosty staly se soudy hradské výhradně trestnými, a r. 1420 obmezena jich kompetence výslovně na tyto případy: podávení ženy, veřejnou loupež, žhářství a násilí.

Mimo vliv, jaké mělo právo německé na právo domácí v Polště, tisklo se záhy do země s celým svým obsahem, vymáhajíc sobě prostředkem privilegií veřejné platnosti vedle práva národního čili obecného (*jus commune*). Přijímáním práva německého, kteréž i emfyteutickým a dvorským zváno, dostávalo se valné úlevy lidu selskému od břemen zemských, ale na druhé straně přicházel tím spůsobem v tužší poddanost šlechtě a pod její pravomocnost patrimoniální.

Hlavně nacházelo právo německé přístupu do země co právo městské, a to již dosti záhy. První místo jim nadané byla slezská ves Środa, povýšená r. 1175 na město *Neumarkt*, odkud i právo toto nazýváno bývalo środským. Bylo to jmenovitě právo magdeburské, jaké přijímáno od měst polských; v Prusích zas přijímala města právo lubecké, z obojího pak s přimíšením práva saského (*Sachenspiegel*) vyvinulo se zvláštní právo chelmské. Právo magdeburské, pomíšené se saským, přijímala pak i města v Rusi předdněpranské. Tak ponenáhlu právo německé v takové míře se v zemi rozšířilo, že právo domácí přestalo slouti obecným (*commune*) a počalo se nazývati právem zemským (*jus terrestre*) naproti právu německému jakožto výhradně městskému. Zásady pak práva německého i soudní řád a obyčeje jeho počaly se vluzovati i do práva domácího, čímž toto valné se porušovalo; tím vlivem nejspíše objevují se v druhé polovici XIII. stol. v Polště ponejprv (?) boží soudy, jichž dle tvrzení polských spisovatelů před tím právo domácí neznalo. Ty byly trojího druhu: horké železo, vřelá voda a souboj, z nichž tento poslední nejdéle se udržel při soudech, totiž až do XVI. století.

Avšak i naopak právo domácí nezůstalo bez působení na právo německé do měst zavedené, z čehož se časem vyvinulo zvláštní právo městské, jehož tresť tuto podáváme dle Jaskiera a Szczerbicze, proslulých to právníků polských ze XVI. století.

Rozdíl se činí mezi právem přirozeným a církevním, zemským a městským. Lidé se dělí na duchovní, rytíře a sprosté. Vlastnictví jest buď nezávislé, alodiální, anebo lenní čili manské, přijaté od jiného se závazkem. Práva a povinnosti lenního pána a mana obšírně se vykládají. Nevolníkem stává se zajatec válečný, dítě od otce v čas hladu prodané, kdo odrostlý sám se prodá anebo koho soud odsoudí k nevolnictví. Nevolník považován jest za věc pána svého, a platí o něm v právě to co o dobytku. Nevolník na svobodu propuštěný má povinnost zchudlého bývalého pána svého vyživovat; prokáže-li se nevděčným, zpět upadá do nevolnictví. Nevolník nabýva svobody, když pomstí smrt svého pána zabitím vraha, když vyzradí padělatele peněz, anebo skrýš kde se chová ukradená panna. Křesťan nemůže sloužit u Žida, aniž brát od něho léky. Před soudem Žid proti křesťanu očistí se přísahou jednoho Žida a dvou křesťanů, křesťan toliko jednoho křesťana a jednoho Žida. Moc otcovská nad dětmi sahá tak daleko, že otec v čas hladu může své dítě prodati. Syna nevybytého může otec jedenkráte vyprostit ze vší odpovědnosti před soudem pouhou přísahou, že jest nevinen. Panchart nemůže býti poručníkem, nemůže nikoho k soudu pohánět, nemůže býti žádným představeným ani zástupcem soudním. Děti panchartův, ač z pořádného lože, zůstávají pancharty. Manželství podlehá zákonům církevním. Věci rozeznávají se boží, církevní, veřejné, pak movité a nemovité. Honba jest svobodna. Nalezený poklad náleží s polovice vlastníku půdy, s polovice nálezci. K nabytí vlastnictví vydržením právních let obnášela lhůta při statku nemovitém 31 let a 6 neděl, při statku movitém 3 léta. Církev nabývala vlastnosti nemovitého statku vydržením 30 let, proti ní bylo k tomu potřebí 40 let. Vydržením let ani nevolník nenabývá svobody, aniž svobodný sluha nestává se nevolníkem. Kšaftování mohlo se díti ústně u přítomnosti sedmi svědků; svědkem při kšaftování nemohli býti dědic, ženština, hluchý, němý, vyhnanec, bezectný. Vyděditi směl otec syna z tří příčin: pro uražení královského majestátu, pro kacířství a pro svatokupectví. Po zemřelém bez kšaftu všecko jmění připadalo dětem. Dcery odbývány byly v starší době skrovnějším vybytím, později dělily se s bratry na stejno. Rytíř, který přijme od někoho pozemek v dědičný pacht, tratí právo rytířské. Lichvu směli bráti toliko Židé a jiní nekřesťané; kdo by tvrdil, že braní lichvy není hříchem, považován za šismatika. Dlužník platiti nemohoucí mohl vydán býti věřiteli na odpracování dluhu. Pohnal-li k soudu člověka usedlého člověk neusedlý, musil dát rukojemství (*gwar*) za soudní útraty. Co v právu zemském byla głowczyzna, to v právu městském byl wargielt, jejž stanovil soud; strany však mohly se i po dobrotě shodnout o náhradu, která byla menší. Byl však ten rozdíl mezi právem zemským a městským, že v tomto zaplacení wargieltu neosvobozovalo zločince od zákonního trestu. Wargield i náhrada, tak jako głowczizna, vyměřovány dle stavu toho, na němž zločin spáchán. Vražda vedle složení wargieltu trestána smrtí, při zabití na onom přestáváno. Vrah otce neb jiného blízkého

příbuzného trestán na hrdle utopením v pytli dle spůsobu římského. Jiné smrtelné tresty byly oběšení, vbití na kůl, stětí, zakopání neb upálení za živa. Upálení byl trest za žhářství, za čarování, za rozkopání hrobů, za hřích mezi nekřesťanem a křesťankou anebo naopak. Ženské obyčejně byly utopovány. Násilné zprznění čili podávení ženy, cizoložství, skládání paskvilů a přelezení městské zdi trestáno mečem. Na úkladnou vraždu, oloupení kostelů a hřbitovů, ničení mlýnů a pluhů stálo lámání kolem. Zločinec, který před trestem smrti utekl do kostela aneb na hřbitov, mohl tam býti stíhán a polapen, ale bez prolití krve a ne před osobou duchovní. Kostelníci však měli právo nevpustit stíhajících. Leč kdo v kostele nebo na hřbitově se dopustil zločinu, toho kostel a hřbitov nechránil. Zloděj ponejprv chycený byl mrskán, podruhé mu oholena hlava (později ten trest proměněn v uříznutí ucha), potřetí býval obyčejně oběšen. Mohl však se zloděj vyrovnat s okradeným, tak že ušel trestu; za to ale nicméně stal se bezectným. Kdo polapil zloděje při skutku, byl povinen jej svázat, l i c (v. t.) na plece mu položit a tak jej soudu odvést.

Dle práva městského soudili ve městech svobodných, t. takových, která volila své p u r k m i s t r y (*burmistrz*) a k o n š e l y (*rajca*, rada), r y c h t á ř (*wójt, advocatus*) s jedenácti p ř í s e d í c í m i (*ławnik, scabinus*); ve městech pak a vsech lenných, t. poddaných nějaké vrchnosti, která jim představenstvo ustanovovala, byly soudy p u r k r a b s k é. Purkrabí měl k ruce *sołtyse* (*Schultheiss, Schulze*), a při nejmenším dva přísedící; sołtys mohl souditi bez purkrabího, ale s jedenácti přísedícími. Mimo to jmenovávala někdy vrchnost pro jednotlivé případy trestné tak zvané *gograby (Gaugraf)*, kteří měli uloženo skončiti soud v několika dnech — spůsob to soudů náhlých. Biřic městských soudů nazýval se p o d w o j s k i, a býval pro nedbalost v úřadě svém trestán ranami holí. Mimo to uznávalo saské právo také soudy s m í r č í (*jednane*), jichž výrok měl tutéž platnost jako výrok řádného soudu. V těchto soudech mohly soudci býti též ženy zachovalé a moudré.

Řád soudů městských též rozdílný byl od řádu zemských soudů. Před soudem městským zastávati se mohl každý buď sám anebo skrze ř e č n í k a. Nevědomému obyčejů právních mohl soudce ustanoviti zástupce, při čemž nikoliv nebyl vázán na právníky, nýbrž mohl jakoukoliv rozšafnou osobu k tomu vyvolit.

O d v o l á n í od městských soudů chodilo obyčejně do Magdeburku anebo do Halle, což sice r. 1356 Kazimír Veliký zakázal, ale s nevalným prospěchem, neboť ono i potom ještě dlouho v obyčeji bylo.

Zobecněním v Polště práva německého, při němž odvolání šlo ven ze země, a porušením jeho vlivem práva domácího nastal neblahý zmatek v právních poměrech, který ještě rozmnožován byl provinciálními rozdíly. Konání spravedlnosti bylo spletené a nejisté, a mnohé bezpráví zůstávalo nestíhané. Několik výtečných panovníků po sobě následujících mělo pilný zřetel k této vadě, i vyhledávali prostředky ku pomožení. Přemyslav hleděl spořádati jurisdikce jednotlivých soudů, Václav Český přísně bděl nad řádným konáním spravedlnosti, Vladislav Lokietek pak, jako druhdy Boleslav Chrabrý, zasazoval se o to, aby v sjednoceném království panoval jediný zákon, ale provésti toho nemohl. Prohlížeje ku příčinám stávajících zmatků snažil se odstraňovati onyno, ku kterémuž konci učinil mnohá výborná opatření. Tak jmenovitě jal se obmezovati privilegie, jsoucí na ujmu právomocnosti řádných soudů. Šlechta se zatím ze zemanství, na držení pozemků vázané, proměnila ve zvláštní stav od ostatních přísně oddělený, tak že šlechtictví stalo se vlastností dědičnou a osobní. Následkem toho utvořila se zvláštní třída šlechty neusedlé (*zgołociały*, *gołota*, *odartus*), která nicméně užívala zvláštních předností před lidem obecným. Tu zhusta se stávalo, že sobě osobovali šlechtictví lidé žádného práva k němu nemající, pročež Lokietek předepsal jisté důkazy, jakéž vésti musil každý, o jehož šlechtictví pochybnost nastala.

Jak už svrchu zmíněno, vyvíjelo se právo zemské v jednotlivých provinciích samostatně, všude sice na tomtéž základě, ale s různými odchylkami. Takovýchto krajinských práv záhy se dála soukromá snešení, ovšem v jazyku latinském, jakáž nazývána jsou s t a t u t y. Takové statuty neměly sice zákonní platnosti, ale byly vždy výbornou pomůckou soudcům a vzácným materiálem k budoucí kodifikaci polského práva. Tím spůsobem povstal již r. 1260 s t a t u t m a l o p o l s k ý, okolo roku 1347 pak s t a t u t v e l k o p o l s k ý. Velká Polska pro blízké sousedství Němců velmi mnóho z práva německého do svého přijala, jmenovitě ustanovení shodující se s právem salickým, nevolnost sedláků, přísnost trestů; kdež naproti tomu právo Malé Polsky bylo mnohem mírnější. Avšak i zde opouštěny jsou čím dále tím více základy starého práva slovanského, jakož na př. nedílné držení dědictví ve XIV. stol. úplně z obyčeje vyšlo.

Byl to Kazimír Veliký, syn Vladislava Lokietka, který se v jistém smyslu měl státi zákonodárcem Polska. On totiž jest původcem tak zvaného s t a t u t u V i s l i c k é h o, obecného to zákonníka polského, sestaveného roku 1347 na valném sněmě ve Vislici ze statutů malopolského a velkopolského v ten spůsob, že co v obou bylo společného, podrželo se, co sobě odporovalo jest vyrovnáno, ustanovení zastaralá jsou vypuštěna, některá pak nová přidána dle potřeby času. Jakkoli však statutem Vislickým stal se veliký pokrok v právnictví polském, nebyl tento kodex Kazimírův, jinak i D i g e s t a K r a k o v s k á zvaný, nikterak dílem dokonalým, neboť mimo to, že se v něm, jako v zákonníkách oné doby vůbec, pohřešuje pevný system, zůstalo v něm vždy ještě mnoho nevyrovnaného a sobě odporujícího. My tuto v krátkosti nastíníme hlavní jeho obsah.

Statut Vislický nesl patrné stopy staroslovanské rovnosti všech, která však v průběhu času dílem přirozeným vývinem, dílem politickými převraty a udílenými výsadami byla se proměnila ve vládu šlechty, která jediná byla v požívání práv politických, an lid selský, osedlý na jejích pozemcích, byl upadl jí v poddanost. Vztahovalť se tedy zákonník ten hlavně ke šlechtě, i stvrzoval vše, co dosavad při ní v právních poměrech se bylo stalo obyčejem, jakož od nás výše uvedeno. P u ś c i z n a zrušena jest výslovně. Nikdo neměl sám křivdu sobě učiněnou mstíti, mohl však se s odpůrcem svým v dobrotě porovnati zaplacením náhrady. Za šlechtice vyššího řádu obnášela g ł o w c z y z n a 40 hřiven, za šlechtice nižšího (*sartabellus*) 30 hřiven, za člověka nedávno na šlechtictví povýšeného 15 hřiven, za sedláka 4 hřivny. Podobné náhrady ustanoveny byly na zohavení a jiné poranění těla. Rušitelé veřejného míru, žháři a vrahové podrobeni jsou přísným trestům, jmenovitě potupné smrti; ale o trapných a ukrutných popravách druhdy obyčejných zákon se nezmiňuje. Příslušnost jednotlivých soudů přísně jest určena, jakož i odvolávání se od nižších k vyšším. Skutky trestné přikázány

soudům hradským, pře o meze podkomořím; spory o dědictví rozhodovali vojvodové anebo král sám; titéž soudili zrádce zemské. Statut určil jistá pravidla o platnosti půhonů, i činil soudce zodpovědné za to, kdyby přijímali půhony nezákonné. Stanovil též pevný řád soudní a vyměřoval platy soudním úředníkům; zapovídal však přísně bráti od stran větší taxy než předepány, anebo násilím na nich vydobývati pokuty a povinné platy. Naproti tomu vyhrožováno tresty těm, kdo by se nechtěli podrobiti nálezům soudním. Domníval-li se však někdo, že mu soudce ukřivdil, mohl si vésti naň stížnost, ale musil mu v zástavu dáti drahých kožešin v jisté sumě *(koce)*, které zůstali soudci, když žalobník se svou stížností propadl.

Pro případy pochybné kompetence práva zemského neb městského vydal Kazimír zvláštní pravidla; jmenovitě ustanovil, aby v případech trestních souzen byl přestupník dle toho práva, pod které slušel ten, jemuž ublíženo bylo.

Národ přijal statut Vislický s velikou radostí, na jeho základě mohlo se právo polské tím zdárněji vzdělávati a zdokonalovati, an Kazimír při založené od něho universitě Krakovské zřídil také zvláštní fakultu právnickou. Avšak již za jeho nástupce, Uherského Ludvíka, v zemi málo přítomného, i za mezivládí po smrti tohoto nastalého vzmohly se nanovo zmatky a nepořádky při soudech, statut Vislický vešel pomalu v zapomenutí, a předešlé obyčeje provinciální opět se dostaly na vrch.

Hlavně byly to země Lęčická a Mazovecká, které se držely svých zvláštních obyčejů právních, jenž také snešeny jsou ve zvláštních statutech.

Země Lęčická, v letech 1268—1335 zvláštní knížectví, potom vojvodství pro sebe, dala si roku 1419 na sjezdě zvláštní statut 68 paragrafů obsahující, který odvolává se na práva obecná, na práva Krakovská (malopolská), na práva německá a na snešení sněmovní.

Roku 1377 Zemovít, celého Mazovší pán, vydal na sněmě v Sochačově statut 18 paragrafů. Po jeho smrti rozděleno jest Mazovecko na východní a západní, a každá část obdržela svá zvláštní statuta, jichž od konce XIV. až do konce XV. století vydáno značné množství. O některé z nich shodli se Mazovšané s Lęčičany společně na sjezdech (1424, 1426, 1434), kde jmenovitě stalo se ustanovení, týkající se zbíhání sedláků do měst. Západní Mazovecko spojeno v poslední čtvrti XV. stol. s Polskem a přijalo právo polské s jedinou tou výminkou, aby se v čas potřeby mělo dít odvolání na kodex, jejž mělo Mazovecko před rokem 1473, sestavený od Stefana Wodyńského. Východní Mazovecko, připadlé ku koruně teprv r. 1526, zachovalo své zvláštní právo, založené na starých statutech i na nových privilegiích Sigmunda Starého; také mělo v čele zeměsprávy ne vojvodu, nýbrž král. náměstka (*viceregens*). Když však potřeby času vyžadovaly oprav, sněmováno o to r. 1531 ve Varšavě, ale kodex tam usnešený nedosáhl potvrzení královského. R. 1536 držán jiný sněm zákonodárný, jehož kodex král r. 1540 potvrdil. Ale již r. 1576 podrobili se Mazovečtí právu polskému s některými nepatrnými výminkami, z čehož povstal poslední mazovecký statut. V něm zachovány jsou vzácné památky práva staroslovanského, avšak i mnohé sledy práva německého, obzvláště frízského.

Mimo to měli zvláštní statuty ještě Armeni a Židé, usazující se v různých dobách četně v zemích polských, jimžto knížata a králové zvláštními privilegiemi potvrzovali jich právní obyčeje.

Zmatkům po smrti Kazimíra Velikého nastalým konec učinil Vladislav Jagielo, potvrdiv r. 1430 na sněmě v Červinsku statut Vislický, čímž mu vrátil předešlou platnost. Tu jest kodex tento rozmnožován pro rostoucí potřebu četnými přepisy, z čehož při trvajících vždy některých různých obyčejích provinciálních vyvinulo se téměř tolikéž rozličných redakcí statutu Vislického. Tyto rozdíly byly čím dále tím patrnější, když na sněmích obsah práva zemského všelijak jest měněn a tyto změny do textu statutu pojímány. Jedna taková recense statutu Vislického i tiskem vyšla, a sice před rokem 1496, poněvadž v ní se nenacházejí nařízení, vydaná toho roku od Jana Olbrachta. Potřeba svodu zákonů, který by měl povahu úřední, stala se nezbytnou, a král Alexander uložil zhotovení takového říšskému kancléři Janu Laskému, později arcibiskupu Hnězdenskému, který úlohu tu vykonal, sebrav v jedno všecky zákony od 1347 do 1505 vyšlé, kterážto sbírka tiskem vyšla 1506 pod názvem *Statuta regni Poloniae mandato serenissimi Alexandri Poloniae regis.* Mimo statuta, o nichž se titul zmiňuje, spořádaná chronologicky, obsahuje tato sbírka ještě *Consuetudines terrae Cracoviensis*, pak *Libri duo juris civilis Magdeburgensis et provincialis Juris Saxonici cum tertio libro juris feudalis*, konečně *Summae legum Raymundi* ve 4 knihách. Jinou sbírku statutů uspořádal Jakub Przyłuski k nařízení krále Sigmunda I. pod názvem *Jus seu Statuta et Privilegia regni Poloniae methodice digesta*, jenž vyšla tiskem 1553. Dílo toto není již pouhé chronologické snešení jednotlivých zákonů, nýbrž systematické sestavení a vyložení. Z tohoto obšírného díla vydal Przyluski také výtah.

Touto dobou přestává v Polště vydávání zákonů výhradně v řeči latinské (statutů), ačkoli ještě později vyšlo několik latinských sbírek jejich. Zkvétající literatura národní uvedla znenáhla jazyk polský též do zákonodárství. R. 1562 sřejmě vyslovil Sigmund August své uznání, že „práva a statuta polská polským jazykem jsou potřebnější než latinské“, i zřídil zvláštní komisí k snešení a přeložení všech statutův. Práci tu vykonal člen komise Herburt z Fulsztyna, podkomoří Přemyslský, který již roku 1557 byl vydal latinskou sbírku statut, i přeložil tuto na jazyk polský a vydal tiskem r. 1570 pod názvem *Statuta i przywileie koronne z lacinskiego ięzyka na polski przełożone* atd. Ani latinské ani polské Fulšteinovo vydání statutův polských nedošlo sice sněmovního potvrzení; nicméně požívaly veliké vážnosti při soudcích, kteří se na ně odvolávati zvykli. Nové pak zákony, které od těch dob vycházely ze sněmů v jazyku polském, nazývány jsou konstitucie, na rozdíl od latinských statutův, a těch až do úpadku říše Polské vyšly sbírky přehojné, nazývané obyčejně *Volumina legum.* Čilejší nad předešlé věky činnost u sbírání a spořádávání zákonů jevila se v Polsku obzvláště v nejposlednějších dobách jeho samostatnosti, v druhé polovici minulého ostletí; bohužel pro brzký úpadek republiky zůstala neprospěšnou.

Vedle polského práva zemského a městského měla v území někdejší republiky Polské platnost ještě některá odchylná práva provinciální, jako v Litvě statut litevský (v. Litevský statut), v Bílé Rusi statut běloruský, vydaný od krále Kazimíra Jagelončika r. 1464—1468; v Prusku pak vedle rozličných práv městských ještě zvláštní obyčejové právo pruské (*jus pruthenicum*), toto však jen do roku 1476, kteréhož

za obecné v celé zemi (vyjma města Brunsberk, Elblag a Frauenburk, zůstavší při právu Lubeckém) vyhlášeno jest právo Chelmské. V čem by toto některjší zvláštní právo pruské bylo záleželo, nyní již naprosto vypátrati nelze. —

Soudové, jimž svěřeno bylo konání spravedlnosti dle práv tuto uvedených, stali se během času nad míru četnými, a kompetence jejich neřídila se nižádným základním pravidlem ani systemem, nýbrž utvořila se časem nejvíce případkem, libovůlí, aneb výminečně, tak že spletenost a nejistota z toho povstalá všeliké právo v Polště pochybným činila.

Soudové, kteří za posledních dob republiky v působnosti byli, dělili se na nižší a vyšší, z nichž onino v první, tito v druhé neb třetí stolici rozhodovali.

Nižší soudové byli:

a) Soud hradský (*grodski*, o němž opětně zmínka byla), na kterém soudil starosta, maje k ruce své podstarostu, sudího a písaře, pak co nižší úředníky regenta, subdelegáta, purkrabího a jiné, kteří všickni musili býti šlechtici. Kompetence toho soudu již r. 1420 obmezena byla na dotčené na svém místě čtyry případy trestní, později však rozšířena na vše, co se týkalo veřejného pořádku a osobní bezpečnosti, též dluhů peněžitých, s vyloučením všech otázek o majetku nemovitém. V jistých, zejména vytknutých případech, mezi jiným ve sporech, jichž předmět nepřesahoval hodnotu 1000 zl., nebylo od soudu toho žádného odvolání; v ostatních případech dálo se odvolání k tribunálu. Poněvadž soud hradský konkuroval v kompetenci ve mnohých věcech se soudem zemským, ustanoveno bylo, že v takových případech onen soud rozhodovati má, na nějž věc sporná dříve byla vznešena. Soud hradský šel čtyrykrát do roka; zasedání jeho určoval starosta.

b) Soud zemský, skládající se ze sudího, podsudího a písaře. Na tyto úřady volili se na sjezdech vojvodských neb zemských čtyři kandidáti ze šlechty tam usedlé, z nichž král jednoho ustanovoval. Soud zemský šel třikráte do roka v časech ustanovených, a příslušely k němu všecky pře právní nazvané causae juris (o zápisy, dlužní upsání, kšafty atd.), v kterýchžto některých případech konkurovala jeho kompetence se soudem hradským. Odvolání šlo k tribunálu, vyjma některé případy zvláště vytknuté, na př. nepřesahoval-li předmět sporu 1000 zl., ve kterých nebylo od soudu zemského žádného odvolání.

c) Soud podkomorský nacházel se též v každém vojevodství neb každé zemi a rozhodoval ve sporech o meze. Podkomoří měl k ruce hraničné komorníky čili geometry a písaře, a soudil podle zvláštního řádu, předepsaného již r. 1523 a později vícekrát opraveného. Odvolání šlo na tribunál.

d) Nemohla-li pře nějaká rozhodnuta býti v síni soudní, nýbrž bylo-li k tomu potřebí očitého ohledání, vysílal soud k tomu konci úředníky na pozemek, o který se jednalo, což slulo kondescensie a soud takový kondescensijní. Na soudu takovém měli úředníci soudu zemského přednost před úředníky hradského soudu.

e) Podobné ku předešlým byly komisie, jichž údové jmenováni byli buď reskriptem královským anebo od sněmu v případech, kde se jednalo o hranice mezi statky královskými a zemskými neb duchovními. Komisie musily sestávati nejméně ze tří údů a rozhodovaly většinou hlasů. Od nich nebylo žádného odvolání.

f) Soud podvojvodský, před nějž náležely Židé v královských městech. V starší době rozhodoval tento soud i v případech nedostatečné míry a váhy, které však pozdější době přikázány soudům korunního pokladu. Ve vojevodstvích Kyjovském, Braclavském a Volyňském slušeli Židé pod soud hradský.

g) Zvláštní byly soudy městské dle práva německého, o nichž pojednáno již svrchu.

Vyšší soudové byli:

a) Soud sněmovní, starodávný a nejvážnější ze všech, na němž zasedal sám král se senátory, později připuštěn i jistý počet osob ze šlechty, nejprv jen co svědkové, později též s právem hlasování. Soud ten zasedal v čas sněmu, a náležely před něj mimo uražení majestátu (*crimen laesae Majestatis*) a zradu zemskou (*crimen perduellionis*) ještě jiné případy civilní i kriminální, jež vyčítá *Postępek prawny skrócony* od r. 1611, a které rozhojněny jsou novou ordinací, danou soudům sněmovním v letech 1775 a 1776, čímž král Stanislav August vyplnil slib svůj při nastoupení trůnu učiněný, že chce soudu sněmovnímu navrátiti dávnou moc a povahu. Mimo to rozhodoval soud sněmovní v poslední stolici ve přech od soudů nižších naň podávaných.

b) Soudy relacijné, jenž počátek vzaly odtud, že někdy králové jisté pře, vznešené na soudy dvorské, přikazovali některým senátorům neb úředníkům korunním, kteří jim o nich měli zprávu čili relaci podati, načež sami králové vynášeli nález. Později rozhodovaly v žalobách proti údům tribunálu pro podplatnost zadávaných; když pak takové případy odkázány jsou soudům sněmovním, zůstaly soudy relacijní pouze apelační stolicí pro Kuronsko. Roku 1775 přikázány jim k tomu právní pře disidentův, nerozhodnuté od soudů asesorských pro rovnost hlasů.

c) Soudy asesorské, před tím dvorské, na nichž druhdy předsedal sám král, který však později právo to přepustil velikému kancléři, jemuž přidáno bylo 6 asesorů, totiž 2 ze senátu a 4 ze šlechty, každoročně na sněmech volení. Krom toho přisedali tomu soudu co *assessores nati* někteří úředníci korunní s hlasem dílem rozhodujícím dílem poradným. Před soudy asesorské náležely: spory o privilegie, spory o statky královské, vyjma ty, které náležely před soudy referendárské, konečně apelace od soudů městských. V čas mezikrálí aneb když král vyjel ze země, soudy tyto nešly.

d) Soudy referendářské. Při dvoře královském bývali zvláštní referendáři, jeden duchovní a jeden světský, ustanoveni k tomu konci, aby vyslýchali stížnosti lidí, zvláště ze statků královských, a je králi oznamovali. Tito referendáři asi ku konci XVI. stol. nabyli jakési právomocnosti, které druhdy nemívali. Ta však byla jim odňata r. 1764, a věci, na kteréž se vztahovala, přikázány soudům asesorským. Avšak již r. 1766 obnoveny jsou soudy referendářské a přikázány jich kompetenci: spory poddaných s držiteli královských statků, spory o lenní statky, vojtovství a mlýny, pak spory o desátek z nich, konečně rozhodování ve vyšší stolici nad výnosy dvorských soudů v příčinách král. státních statků.

e) Soudy maršálské. Mimo čas sněmů měl veliký maršálek korunní, v jeho pak nepřítomnosti veliký maršálek litevský anebo korunní maršálek dvorský v sídle královském policejní právomocnost na míli v okolí, a krom toho soudil dle dávného obyčeje také v jiných rozličných případech skrze zvláštního svého sudího a písaře v nejvyšší stolici. Židé Varšavští vyjmuti byli od soudů

těchto. Jak mile král opustil sídlo své, připadly pře na soud maršálský již vznešené obyčejným svým kompetentním soudům. Předsedal-li soudu tomu sám maršálek, tedy sudí jeho měl jen hlas poradný.

f) Tribunál korunní, zřízený od krále Štěpána Bátora, rovnal se jiným nejvyšším soudům, a toliko soud sněmovný stál v některých případech nad ním. Zřízen byl hlavně k vyřizování apelací od soudů nižších *(odzew, ruszenie)*. Byl jeden pro Velkou Polsku v Petrkově, jeden pro Malou Polsku v Lublíně, jeden pro Litvu ve Vilně; mimo to měla i vojevodství Volyňské, Kyjovské a Braclavské svůj zvláštní tribunál, jenž soudil dle statutu litevského v jazyku ruském, ale již r. 1590 spojil se s tribunálem Lublinským. Soudcové při tribunálu sluli deputáti, a bývali voleni každoročně na zemských sjezdech, tak že soud ten neodvislý byl od krále; byli též duchovní deputáti volení od kapitol, a sice při každém tribunálu 6, kteří se 6 deputáty světskými tvořili zvláštní senát pro záležitosti týkající se duchovenstva a církve. Kromě apelací bylo tribunálu přikázáno výminečně ještě množství případů důležitějších práva občanského i trestního. Tribunál zasedal každý rok jistý předepsaný čas a rozhodoval většinou hlasů. Měl svůj zvláštní soudní řád.

g) Soudy korunního pokladu *(komissyj skarbowych)*; ty odbývaly se od korunních pokladníků a komisařů, jež ustanovoval sněm ke správě důchodů pokladu. Aby soud mohl nález činiti, bylo potřebí pěti údů jeho. Pod něj náleželi: všecka řízení obchodní, směnky, daně, cla, Židé, a t. d. Soudy tyto šly čtyrykrát do roka, pokaždé čtyry neděle.

h) Soudy pohraničné, zavedené r. 1676 na pomezí ruském, bez určitého sídla i času zasedání, rozsuzovaly ve srozumnění se soudci ruskými pře mezi obyvateli obou států vzniklé. Soudcové pohraniční voleni bývali nejprv na zemských sjezdech litevských, později na sněmě, konečně jmenováni byli královským reskriptem. Od soudu toho nebylo žádného odvolání.

i) Soudy kapturové, které v čas mezivládí nastupovaly na místě všech soudů jménem krále odbývaných a trvaly až do korunování nového krále. Soudcové voleni bývali na sněmích konvokacijních. Trvaly až do r. 1768, kdež ustanoveno, aby v čase bezkráloví všickni soudové trvali dále ve své moci a podstatě, což opětně vyřknuto r. 1775.

k) Kompromis čili soud slibný (*polubowny*), zavedený teprv r. 1776 v koruně za příkladem Litvy, kde od dávna obyčejný byl, sestával z jedné neb více osob, na které obě strany co na rozsudí se shodly, a rozsuzoval konečně beze všeho dalšího odvolávání. Toliko kdyby se mezi rozsudími nedocílilo většiny hlasů, mohla pře vznešena býti na tribunál.

Co soudy zvláštní jmenovati sluší:

a) Soudy duchovní, soudící podle práva kanonického v trojí instanci co soudy biskupské neb konsistoriální, metropolitské a nunciaturní, odkud mohlo jíti ještě poslední dovolání do Říma.

b) Soudy vojenské, rozhodující dle vojenských artikulů od r. 1609, později dle reglementů od r. 1776 a 1778 ve věcech kázně vojenské a ve sporech osob civilních s osobami vojenskými. Každý regiment i každá divise měla svého auditora, v čas války byl pánem soudu nejvyšší velitel armády.

c) Soud komise pro národní vychování, zřízený na základě zákonů od r. 1775 a 1776, jemuž přikázány byly všecky záležitosti týkající se fondu vychovačního, k němuž náležely jmenovitě hojné statky druhdy řádu jesuitskému náleževší.

d) Soud Krakovské akademie čili university, druhdy soud výminečný, provozující pravomocnost nad studenty Krakovskými, jemuž však později podřízeny byly všecky školy v zemi co do kázně školní.

Rovněž jako soudnictví, byl i řád soudní velice spletený, neméně vedení práva (exekuce) i řád advokátní, o čemž tuto šířiti se nelze.

Viz Maciejowského *Hystoria prawodawstw słowiańskich*, Chodźko *Tableau de la Pologne*, Ostrowského *Prawo cywilne albo szczególne narodu polskiego*, Czackého *O litewskich i polskich prawach*, Moraczewského *Polska w złotym wieku*, pak *Encyklopedyja powszechna* a j. v. *Mý.*

VI. Finance.

Důchody státní dříve hlavně činily daně lánové (gruntovní) čili dávné poradlné a pozdější podýmné, které se i při zanikání jiných daní skoro jediné udrželo a za krále Ludvíka změněno v stálou daň. Odtud dle potřeby bylo zvyšováno, jakož i nové daně vypisovány, ale vše jen se svolením sněmův. Šlechta byla od časů kr. Ludvíka a Vladislava Jagella z největší části všech daní prosta, které tížily na obecném lidu a měšťanech; časné platy šlechty i duchovenstva byly jen dobrovolné pomoci, oběti. Teprvé od r. 1775 potahována i šlechta více k placení daní. Od r. 1717 důchody a vydeje se poněkud ustálily, a za Augusta III. obnášely příjmy v Koruně 6,086.948, v Litvě 2,266.257 zl. pol. (1 zl. pol. = 24 kr. r. č.) skládající se z pogłówného, podýmného, hiberny (plat na vojsko ze statkův královských a duchovenských), čepového (z nápojův), pogłówného židovského, kvarty (čtvrtý díl důchodův ze statkův královských), lánového ze statkův královských, mýt. Před r. 1768 dávaly příjmy z Koruny více 10 mil., z Litvy více 3 mil. zl. Vydání hl. na vojsko byla v Koruně: 5,568.654 zl., v Litvě 2,136.627. — Vydání r. 1776 určeno na 17,563.461 zl. (v Litvě 5,100.000, ostatní v Koruně), polovička na vojsko; příjmy byly asi takové. Roku 1791 obnášely příjmy 37,577.232 zl. (z podýmného, půlpodýmného, čepového, kvart, lánového, pogłówného židovského, ofiar — obětí ze statkův dědičných a duchovních, činže emfyteutičného, pak z cel, kolkův, tabáku, loterie, z biskupství Krakovského, ze statkův Ostrožských a j.), vydání však 42,572.824 zl. (hl. na vojsko 33,421,664, ostatní na civilní listu); schodek uhražen hl. výpůjčkou. — Důchody královské záhy odděleny od důchodův státních, a za Sigmunda III. blížeji určeny; přicházely z velikých statkův (ekonomií), ze solních dolův Vielických, z bání Olkušských (v XVII. stol. zaplavených), z rozl. cel, z pošt, dříve (do r. 1632) z mincovny, a (od r. 1775) z civilní listy. Důchody ty spravoval nádvorný podskarbí; r. 1781 ustanovena zvláštní pro to komise ekonomická. (Mince byla až do r. 1569 v Polště a Litvě rozdilná).

VII. Vojsko.

Vojenská služba (na koni) ode dávna byla povinností šlechty (pospolité rušení pod velením krále samého); vojevodové odbývali časem vojenské přehlídky, což však později zanedbáváno. Kromě vojska národního bylo i najaté vojsko (hl. pěchota), nejprvé na čas najímané (od XIV. století počín. hl. Čechové), potom stálé (od zač. 2. pol. XVI. stol., za Štěpána Batoryho pak značně rozmnožené); k jeho výplatě určena 1562 čtvrtá část důchodův královských (kvarta), pročež slulo vojskem kvarcianovým; složeno bylo z domácích (vybrancův) a z cizích. Za příčinou nevypláceni žoldův dříve neje-

dnou vojsko se bouřilo (konfederace vojskové), počínajíc si doma co nějaké vojsko nepřátelské. R. 1717 bylo vojska 24.959 m. (husaři, pancerní — obojí ze šlechty —, huláni, dragoni, 7 plukův pěchoty, pak uherské a jančarské setniny; z počtu toho bylo 7000 vojska litevského, ostatní korunní); k nim přistoupilo pak několik set mužů z ordinac Ostrožské a Zamojské, milicie kyjovská a braclavská, vojsko kuronské a garnisony starostské. Roku 1790 ustanoven počet vojska na 100.000, ale 1791 postaveno jen 65.000 m. (štáb, 8 brigád národní jízdy, pluk jezdecké gardy, 5 plukův přední stráže; pěchoty: pluk gardy, artilerie atd., 14 plukův pěchoty po 2440 m.). — Za dávnějších časův (v XVI. a v XVII. stol.) činili též kozáci Záporožští (6000 mužů) část vojska polského; jich starší (u kozákův samých zvaný též hetmanem) byl pod rozkazy hetmanův korunních, kteří však od konce XVI stol. počínajíc velmi často musili bojovati s bouřícím se vojskem Záporožským. — Loďstvo bylo nepatrné; snahy králův Sigmunda III. a Vladislava IV. o jeho povznešení neměly trvalých úspěchův.

VIII. *Církev. Školy.*

Vyznání římsko-katolické bylo v Polště panující. Nejdávnější biskupství Polské jest Poznaňské (958?, teprvé od r. 1007 pod arcib. Hnězdenským); po něm založeno arcibiskupství Hnězdenské (1000), Vratislavské (1000?), Pomořské (v Kolobřehu 1000—1015; po jeho zaniknutí ok. 1128 ve Volyni, které přeneseno 1176 do Kamína trvalo do r. 1549), Krakovské (druhdy snad slovan. arcibiskupství, viz Krakov), Lubuské (1018), Kujavské (v Krušvici?, od 1156 ve Vloclavku) a Plocké (v XI. století), Chelminské (1222), podřízené arcib. Hnězdenskému. Ztráty bisk. Kaminského, Lubuského a Vratislavského nahraženy v XIV. stol. zřizovanými v krajinách ruských a litev. katolickými biskupstvími: arcibiskupství Lvovské (1375—1416 arcib. Haličtí), jemu podřízená bisk. Přemyšlské (1388), Seretské (pozd. Bakovské, 1371—1796), Kamenecké (1375), Lucké (1375) a Chelmské (1395); b. Kyjovské (1321, určitěji 1400; od roku 1654—1795 jen titulárné), Vilenské (1387), Žmuďské (1417), bisk. Livonské (1583—1795), Smolenské (1613—1654, odtud jen titul.), tato 4 (a později Lucké) podřízená arcib., Hnězdenskému, jenž byl primas říše (od 1417), legatus natus (1515), interrex (v. t.). Arcibisk. Mohylevské katol. zřízeno teprvé r. 1782, arcib. Varšavské r. 1817. Biskupství Varminské v Prusích (zal. 1243) záviselo přímo od Říma. Biskupství ta hojně byla nadána. Někteří biskupi měli zároveň dvě katedry, b. Lucký byl zároveň Břeským, b. Kyjovský Černihovským, b. Poznaňský Varšavským; někteří měli titul knížecí, jako arcibiskup Hnězdenský, nazývající se knížetem Lovickým, b. Varminský kn. Varminským, b. Krakovský kn. Sievierským, b. Plocký kn. Pultuským, ale jen Varminský a Sievierský panovali ve svých knížetstvích. Pořádek biskupův polských a litev. od roku 1569 byl v senátě takový: arcibiskup Hnězdenský, a. Lvovský, b. Krakovský, Kujavský, Poznaňský, Vilenský, Plocký, Varminský, Lucký, Přemyšlský, Žmuďský, Chelminský, Chelmský, Kyjovský, Kamenecký; potom Livonský a Smolenský. Biskupy (i opaty a j. preláty) volily si napřed kapitoly samy, a papež je potvrzoval; od časův však Vladislava Lokietka usazovali králové sami biskupy, hledíce ještě k volbám kapitul a vůli papežově: Kazimír Jagellončík však odňal kapitulám právo volení a jmenoval biskupy sám, jež potom papež potvrzoval.

Far počítalo se ok. 4570, nejvíce ovšem v krajinách polských a vlastně litevských, méně v krajinách ruských. Hojné byly v Polště, pak na Litvě mnišské řády a shromáždění: benediktini (od roku 1010), cisterciáci (1140), karmeliti (1186), dominikáni (1223), františkáni (1232), pavláni (1382) a mn. j.; jesuité (1565—1772), piaristé (1642) a j. — Církev pravoslavná byla druhdy na Litvě (t. j. v nejširším smyslu) pod Kyjovským metropolitou „vší Rusi“ panující; unie florentinská (1439) tak přišla v zapomenutí, že teprvé unií Břestskou (1596) spojeny církve katolická a pravoslavná; odtud jsou vedle dřívějších, ale zanikajících pravoslav. biskupův uniatští, kteří konečně v krajinách ruských Polsku zůstavších zvítězili; ale ne tak v krajinách zvl. maloruských (s Kyjovem), kdež s jich odpadnutím od Polska zanikla též unie. Metropolitu jmenoval též král a později také biskupy. Uniatští biskupové byli: metropolita arcibiskup Kyjovský (jen do r. 1654, odtud jen titulárný), arcib. Polocký, arcib. Smolenský (1623—1654, odtud jen titulárný), biskup Lucký (od poč. XIII. stol., uniat. 1595), Lvovský (1539, uniat. od 1607), Chelmský (od XI. stol., uniat. od r. 1619), Pinský (od zač. XV. stol. až 1795, uniat. od 1595), Přemyslský (od zač. XIII. stol., uniat. od 1612), Vladimirský (od konce XI. stol. až 1798, odtud do 1839 Břestský, uniat. od r. 1595). Klášterův basiliánských čítalo se 110, far uniatských ok. 9000. Zbylí pravoslavní v Polště byli pod neuniat. metropolitou Kyjovským, a pak pod biskupem Mohylevským (1633, od roku 1768 arcibiskupem). Unie v Rusku zrušena teprva r. 1839, v Haliči a v království Polském zůstala. — Jakož církev pravoslavná v Polště utrpěla veliké ztráty unií, tak i katolická reformací nesmírně se rozmohší v XVI. stol., ale během XVII. nabyla opět své dávné moci. — Arcibiskupství (dříve jen biskupství) armenské (od r. 1666 uniatské) jest ve Lvově.

Školy byly dříve, jako všude, v rukou duchovenstva a hl. latinské; některá synodálná uzavření od r. 1232—1357 žádala, aby učitelové dokonale znali jazyk polský. Vyššího vzdělání nabývali Poláci na cizích universitách až do r. 1364 (1347), kdež založena universita Krakovská, obnovená r. 1400. V XVI. stol. založeny university ve Vilně (1578, potvrz. 1579, jezuit.), v Zámosti (1593, potvrz. 1594; skoro úplně klesla v 2. pol. XVII. stol., zrušena r. 1784 od vlády rakouské). Disidenti horlivě zakládali školy zvl. ve Velkopolště, a proti nim zase jesuité známé svoje katolické, které v XVII. a XVIII. stol. ovládly za úplného skoro úpadku škol disidentův (tyto jen v Lešně, v Kejdanách, v Slucku a v Prusích se poněkud udržely). Vedle a (zvl. od časův Konarského, v. t.) proti jesuitům působily školy piaristův. Po zrušení jesuitův dostali hl. piaristé a vedle nich též světští učitelové do rukou školy polské, značně pak povznešené zvl. snahou tak zvané komise edukacijné (1774). V Krakovském učebním okrese byla roku 1788 kromě mnohých škol nižších gymnasia v Poznani, Krakově, Varšavě, Křemenci a Vinnici; ve Vilenském okrese gymn. v Grodně, Novogrodku, Kroži a Břestě. — Záhy byly v Polště zřizovány značné bibliotéky, největší ovšem při universitě Krakovské, která ok. r. 1650 čítala 20.000 knih; dále ve Vilně, v Zámosti, soukromé králův a pánův atd., jesuitské v Braunsberku, Kališi. Nad jiné vynikala bibliotéka učeného biskupa Kyjovského Josefa Załuského, jenž sebral do smrti své (1774) s velikými obětmi bibliotéku asi 300.000 knih; roku 1747 vydal ji užívání obecnému; znamenity byly též bibliotéky krále Stanislava Augusta (20.000 kn.)

a Radziwiłłův v Nesvěži (20.000 kn.). Bibliotéky Radziwiłłovskou a Załuského odvezli si Rusové do Petrohradu (1772, 1795). — V XVI. stol. povstalo veliké množství tiskáren v Polště i Litvě, hlavně za příčinou četných různověrcův; mezi 1550—1650 povstalo as půl druha sta tiskáren (polských, ruských i židovských), z nichž mnohé záhy zanikly, aniž pak jsou obnoveny; tiskárny polské znamenitě klesly, a zkvétání jich od r. 1750 zastavilo se úpadkem Polska. *Pf.*

B. Království Polské kongresové (od r. 1815).

Poměry přírodní.

I. Poloha zeměpisná.

Království toto leží mezi 50° 2′—55° 6′ sev. šířky a 35° 15′—42° vých. délky zeměpisné; šířka zeměp. obnáší 5° 4′ čili 76 zeměp. mil a délka 7° čili 67 zeměp. mil. Šířka jest tudíž o 9 mil větší než délka. Na mapě jeví se území to skoro co pravidelný čtverec směrem jihozáp. položený, k němuž přiléhá v hořejším pravém úhlu mnohem menší obdélník od jihu k severu jdoucí. **P.** hraničí na sev. s gub. Kovenskou, s Vých. a Záp. Pruskem; na záp. s Poznaňskem a s Pr. Slezskem; k jihu s Haličí a na vých. s Ruskem a sice s guberniemi Volyňskou, Horodenskou a Vilenskou. Následující známější místa mají toto zeměp. položení: Bendzin 50° 19′ 7″ sev. šířky a 36° 48′ vých. délky; Biala 52° 1′ 6″ a 40° 47′; Kalvaria 54° 23′ 50″ a 40° 54′; Lomža 53° 11′ a 39° 48′; Lublín 51° 15′ 12″ a 40° 12′; Plock 52° 33′ 3″ a 37° 27′; Radom 51° 24′ a 38° 48′ 50″; Siedlce 59° 9′ 51″ a 39° 58′ 40″; Suvalky 54° 4′ 55″ a 40° 35′ 15″; Varšava 52° 13′ 5″ a 38° 41′ 51″. Co se povahy hranic týká, ta za dob našich příhodnější jest zemi, nežli na příklad mnohem uzavřenějším Čechám. Jest tu spojení s každým značnějším místem sousedním možné. Přirozená hranice jest jenom částečná. Hory totiž nejdou po hranici, nýbrž táhnou se větvemi svými přes hranice; ze řek teče Němen po hranici východní a severní asi 45 zeměp. mil; Drvenca 10 m. po hr. sev., Prosna 21 po hranici záp.; Visla 20 m. a San 2 m. po hranici jižní, Buh asi 45 m. po hranici vých. Malé tyto řeky dopouštějí do země volného přístupu, a tudíž stávalo se, že země velmi zakoušela stěhováním se národů, jmenovitě vpády divokých národů asiatských. Kdežto na příklad mohl Václav I. zabrániti Tatarům přístupu do země České, záseků v horách nadělav, proběhli Tataři a vyloupili celou zemi Polskou a napadali ji potom velmi zhusta. Není tudíž Rusku v ohledu strategickém tím, čím na př. Čechy Rakousku. Délka hranic páčí se na 311 mil zeměp., z čehož připadá na hr. ruskou 124 m., na pruskou tolikéž. Povrch země obnáší 2320 □ m. čili 112.253 □ verst.

II. Poměry horopisné a zemězpytné.

P. náleží k veliké planině východoevropské, jsouc v severní části úplnou rovinou tu a onde vydmutím nebo pahorky jako vlnami přetrženou. Teprva za řekama Pilicí a Vepřem (které běží skoro úplně čarou od východu k západu taženou) zvedá se krajina ponenáhlu skoro pravidelně. Nejprvé počínají jednotlivé pahorky, čím dále k jihozápadu stoupají vždy výše, až spojují se v řady a pohoří, nad kteráž všecka vynikají Karpaty, táhnoucí se v mlhavé dálce po hranici Slezska, Haliče a Uher. Čára jdoucí asi od Džalošína přes Předboř, Radošice, Koňske, Skařisko k Ostrovci a odtud po řece Kamenné až k ústí jejímu do Visly činí rozhraní mezi krajinou severnější, pouze kopcovatou, a jihovýchodní hornatou. Severní část nemá vysokých pahorků a proto ani hlubokých údolí; tu mají vznik svůj říčky Dřevička s Vęglankou a Břusnou, Radomka a Kamenná. V druhé části rodí se hojné řeky, koryta jejich jsou s větší část úzká, břehy vysoké a příkré, tok často velmi bystrý a dravý; tu jsou také nejvyšší štíty hor, jako Lysice v kr. Opočenském 1961′ pař. nad m. Baltickým. Krajina tato hornatá, mnohými údolími a řekami přervaná, mírně lesem porostlá, náleží k nejkrásnějším krajinám polským. V rovině vyskytují se zřídka kde větší balvany žuly a břidlice; půda jest buď černá prsť s hlinou a jílem, nebo písková. Na ř. Pilici, hořeji mezi Vislou a Pruskem, jest nejvíce písková, neplodná, a proto při velkém namáhání méně výnosná. Za to jsou krajiny okolo Lublína, Sandomíře, Krakova, Varšavy, Kalvarie, Mariampolu a pobřeží Nidy tak úrodné, že porovnány tytýž i s nížinami egyptskými a že ještě v XVIII. stol. **P.** okolní krajiny obilím zásobovalo. Nejvíce písčin jest na Podlachii a v gub. Plocké; v severní části gub. Augustovské jest úrodná hlinovatka, v okolí Kališe jsou mnohé strže, bahniště pak na březích Varty, Prosny, v Mazovecku, v gub. Plocké, na Podlachii a na březích Němenu. V celé skoro zemi, jmenovitě ale v nížinách popsaných nacházejí se zbytky rostlin a živočichův dávno vyhynulých, tu pásma mírného, jinde zase krajin tropických. — Pásmo hor počíná v jižní části kraje Opočenského dvěma větvema výše nepatrné; jedna jde od Miedzíře přes Pempici, Bobř do Zagdaňska, druhá nižší ale širší, skládající se z pojedinných vyvýšenin, počínajících mezi Malachovem a Vąsošem, táhne se k jihu přes Kamennou Voli, Rašejovku k Zagdańsku, kde se s prvou spojuje. Obě tvoří odtud jeden řetěz táhnoucí se na východ okolo Krajna, Nové Slupi k Opatovu a vždy více se snižující, až u místa posledně jmenovaného přejde v rovinu. U Kajetanova vybíhá od vrchu Višňovky v pásmu tomto haluz dosti vysoká, jde ku Bodzentynu a tu se s pásmem popsaným zase spojivši tvoří kotlinu vesměs lesem porostlou. K půlnoci mezi vsemi Skařiskem Knížecím, Blotem, Lęčnou leží souvrší značné výše, jehož část obklopuje jižně ode vsi Mostky bahnitou kotlinu, v níž se kopá ruda železná. Souvrší to, k půlnoci a východu se rozprostírající, snižuje se k stranám těmto, a sloučivši se s pohořím jdoucím od Malachova k Zagdaňsku táhne se ke Koňským, Gielňovu, Šídlovci, kde již vystupují nepatrné toliko pahorky, zaujímající krajinu mezi Koňskými a Radošicemi. Druhý řetěz odděliv se u Předboře jde paralelně s předešlým u vzdálenosti 2—3 mil na Malogošč, Kielce, Dalešice, Bogorji, a tvoří vysočinu ř. Černou prorvanou; za Chęcinami rozděleny jsou hory ty opět údolím ř. Bobry a potoky v ni padajícími, a pokryty hned od místa toho rolemi; od Dalešic táhne se řada skalnatého úbočí vždy výše vystupujícího až k řece Černé; odtud se pohoří snižuje, a pokryto jsouc úpravnými rolemi a loukami táhne se okolo Ivanisk, Bogorje, až ztratí se v rovinu. Obě pásma blížíce se k Visle rozšiřují se v stranu jihovýchodní, živí tu četné říčky k Visle tekoucí: hory popsané mají jméno hor S a n d o m i ř s k ý c h. Nejvyšší vrch jest Z a g d a ň s k á hora 1279′, dále mezi vsí Zagdaňskem a Kielcemi štít jeden 1215′ vys., h. Měděnná 984′, Kamenná hora 1225′ příkrý hřbet u vsi Vlostova 813′, Zámecká h. pod Chęcinami 1135′. Vrchy hor Svatokřížských a sv. Kateřiny až ke Kielcím skládají se ze skal křemencových; za čarou mezi Chęcinami, Bolechovicemi, Miedziankami, Měděnnou horou počínají skály vápenné; odtud k půlnoci jsou ložiska mědi, zinku, olova a stříbra. Jde-li se od Lysé hory na jih k Rakovu, viděti jest v okolí Lagova sledy slévkův z jaspisu, křemene a jiného kamení, také ale mnoho čistého křemene. Nedaleko

odtud počíná opět vápenec, černá a šerá opuka a půl míle za Rębovem pás písčin. Pás ten 7 mil široký táhne se až k ústí Nidy, minuv Stašov překročí Vislu a rozprostírá se pak mezi Zaklikovem, Sieniavou, Tomašovem a Ravou, v okolí Mostova překročí Buh. Od Nidy k západu rozprostírá se druhá soustava hor, jež tvoří tu ploskou vysočinu. Soustava ta otočena jest k východu řekami Nidou, Mieřavou a zřídly Pilice, k záp. Černou Přemzou a Vartou. Poslední její část prorývají úvozy a řeky, plynoucí hlubokými a křivými údolími. Soustava ta snižuje se k půlnoci. Nejvyšší štít jest vrch Podzámčí u Ogrodzieńce 1473′, štít u vsi Křikova půlnočně od Slavkova 1220′, štít Dorota u vsi Grójec 1230′ a Targomín u Sievieře 1294′. Horopisně jest revír posledně uvedený nejzajímavější jak krásami přírodními, tak přírodninami jež chová. Povrch pahrbků obsypán jest v značné rozlehlosti hlinou slínovou, v kteréž rodí se výborně pšenice; uvnitř nalézá se železo, zink, měď, olovo a uhlí kamenné. Krajina k jihu od řeky Vepře tvoří mirnou vysočinu; tuto otáčejí hory jdoucí od Voloch západně okolo Zavalova, Lvova, Krynice, Krásného stavu, Goraje a Krasníka; mezi Zavichostem a Rachovem přerývá je tu Visla. Dále táhne se horstvo to k Sandoměři, Ivanisku a spojuje se s horami Svatokřížskými. Skládá se z vápence, který lehko zvětrá a dává dobrou půdu pšeničnou. Vysočina jihozápadní, průměrně 800—900′ vysoká, činí rozhraní vod Varty, Odry a Visly. Větve soustavy Sandoměrské pak oddělují vodstvo Visly k vých. a Pilice k západu. — *Výška některých hor a míst nad hladinou moře Baltického* (stopy pař.).

Abramov v gub. Lubelské	565′
Baranov tamž	508′
Bilgoraj tamž	645′
Bodzentyn v gub. Radomské	893′
Březiny v gub. Lub.	572′
Bukovina tamž	734′
Dębovice v gub. Lub.	958′
Dominov tamž	615′
Dorota, vrch u vsi Grójec	1230′
Frampol tamž	946′
Gdiešín tamž	820′
Golonóg, ves půln. od Będzina	982′
Huť v gub. Lub.	1028′
Huť Stará tamž	507′
Chęciny v gub. Rad.	861′
Chęciny, nejvyšší místo na zámku	883′
Kamenná hora, v pohoří Sand.	1225′
sv. Kateřiny h.	1962′
Kavenčín v gub. Lub.	1022′
Kielce v gub. Rad.	830′
Klimuntov	612′
Krajno	923′
Kręžnice Jara v gub. Lub.	700′
Lagov	922′
Lokadyje v gub. Lub.	522′
Lublín	555′
Lysá hora v kr. Opatovském	1813′
Lysice, hora v kr. Opočenském	1961′
Měděná hora, vrch v poh. Sand.	984′
Mianovská hora, kopec v gub. Rad.	258′
Michalovská hora, kopec v gub. Rad.	202′
Milkov, ves pod Ostrovcem	756′
Niemce, ves mezi Slavkovem a Modřejovem	957′
Nová Hora, náměstí	1040′
Olkuš	1200′
Ondřejov, náměstí	699′
Opatov, náměstí	615′
Pilice, město v gub. Rad.	940′
Podzámčí, hora u Ogrodzieńce	1473′
Přemza, u stoku Bílé a Černé Přemzy	722′
Přemza Bílá v Slavkově	850′
Přimiarky v gub. Lub.	719′
Rachaně tamž	818′
Różaniec tamž	773′
Slavkov	1220′
Ślupia Nová	862′
Švidnik v gub. Lub.	660′
Šaryjovska tamž	802′
Šiškov tamž	659′
Targomín, vrch u Sievieře	1294′
Terespol v gub. Lub.	986′
Tomašovice tamž	709′
Varšava, půda kostela evang.	338′
Velkoknížecí hora v gub. Rad.	131′
Vielobič v gub. Lub.	890′
Vilčovská hora, kopec v gub. Rad.	147′
Visla pod Sandomiří	400′
„ u ústí Přemzy	719′
Višňov v gub. Lub.	803′
Zagdańská hora, vrch v poh. Sand.	1279′
Zagdańsko, ves v gub. Rad.	1025′
Zámecká hora, vrch pod Chęcinami	1135′
Žarnoviec, náměstí	801′

III. Vodopis.

Veškeré vodstvo polské pokrývá značnou část povrchu. Řeky Visla, Varta, Němen, Buh mají přečetné přítoky, tak že celá země jest řekami a potoky jako síti protkána. Mimo to jest v zemi množství jezer malých i větších, rybníků, slatin, bahen a močálů. V jediné gub. Augustovské na příklad počítá se 130.980 □ jiter vodstva, což zajisté jest na povrch její 342 □ mil znamenité. Celá soustava vod polských tvoří oblasť moře Baltického a náleží k poříčí Varty, Visly a Němenu. *Varta* se pramení v městě Kromolově pod Kaplicí, plyne směrem půlnočním až k Częstochové, tu obrací se k východu, za Mostovem zahne zase k půlnoci, za Plavnem dává se k západu a minuvši Džalošín (odtud až k městu Vartě má břehy stěsnané, řečiště pravidelné), ubírá se severně okolo Buženina, Sieradze (tu teče širokou nížinou, zaplavuje často břehy a zalívá rukáv Žiglinu), Varty (odkud má řečiště nepravidelné, břehy vymleté, vodu širokou a mělkou), Uniejova ke Kolu, kdež se opět k záp. zahnuvši dotýká se Lądku, Zagorova a Pyzder, za nimiž vstupuje do Poznańska. S levé strany přibírá Ličvartu nade vsí Vąsošem, Olešnici pod Rychlovicemi a Přosnu pod Pyzdrami; s pravé strany Vierčici, Vilavku pode vsí Tučínem, Ner pode vsí Majdanami, Kąpiel nad Kolem. Varta jest splavná od Uniejova. Za panování Augusta III. zamýšleno spojit ř. Vartu s Vislou prostředkem Bzury, r. 1775 pak chtěla to rada stálá uskutečnit pomocí řeky Pilice. — *Visla*, největší řeka, jež dělí zemi na dvě skoro stejné části, vých. a západní, vstoupí z Haliče na hranici království nad Niepolomicemi halickými, teče odtud směrem severových. po hranici mezi král. a Haličí ok. Košic, Opatova, Nového Korčína, Oseka, Sandoměře, kdež uhýbá se k půlnoci, až k Zavichostu, odtud skrze království dotýkajíc Rachova, Josefova, Solce, Kazimíře, Janovce a Nové Alexandrie; tu obrátí se k severových. a teče směrem tím okolo Gnievošova, Stężice, Čerska, Góry, Karčeva, Varšavy (tu jest 240° široká), Novo-Georgievska; odtud valí se k západu okolo Zakročimi, Červińska a Vyšegrodu, pod nímž opět k severozáp. zahnuvši jde okolo Plocka (tu jest široká 360°), Dobřína, Vloclavka, Bobrovníkova, Niešavy a Šulice, pod nímž vchází do vých. Pruska. S pravé strany vlévají se do Visly San, Sanna, Struža, Gomolicha, Kurovka, Viepř, Okřejka, Vilga, Svider, Buh

s Narví, Skrva, Minja, Tařina a Drvęca; s levé strany Přemza Černá, Prądnik, Dlubnia, Sreniava, Nidice, Nida, Schodnia, Vrona, Opatovka, Kamenná, Kręplanka, Ilžanka, Třąsivorek, Plivka, Kozielnička, Ciepelovka, Radomka, Pilice, Bzura. Visla teče královstvím 144 mil, prostřední šířka její obnáší 250° a za Plockem 500°, hloubka od 3—40′, spád průměrně na 4′ 1″. Visla nezamrzá dříve než ok. polovice listopadu a nejpozději 10. ledna; ledy pak až 4′ silné lámou se a odplavou nejčastěji ku konci března. Času toho vylévá se Visla z břehův a zaplavuje okolní krajiny; mimo čas tento rozvodňuje se obyčejně též tak zvanou *Jakubovkou* t. j. hojnými děšti okolo sv. Jakuba v Karpatech padajícími a hubí úrodné nivy. Jakubovku předchází obyčejně vítr půlnoční (*morszczyzna*). Plavba na Visle počíná ok. 15. dubna a končí se ok. 15. října. Koryto Visly jest vůbec písčité, toliko za Sandoměří jest kámen vápenný, jmenovitě při zúženém korytě a zátočinách řeky; v hloubce 40′ jest dno stálé z opuky se skládající. Od ústí Visloky počínajíc tvoří Visla mnoho výsep a ostrovů; jest velmi rybnatá. Značnější přítoky Visly jsou Pilice, Bzura, Viepř a Buh s Narví. *Pilice* pramení se asi 200° nad městem Pilicí, teče směrem severním až pod Tomášov okolo Koniecpole, Předboře, Sulejova; od Tomášova dá se směrem severových. okolo Inovlodza, Nového města a vlévá se pod Mniševem do Visly; spád má od zřídel až k Sulejovu nepatrný, ubíhajíc za vteřinu pouze 3′; šířku má neurčitou. Pil. tekouc krajinami úrodnými, poskytujícími plody rolniční, dříví, vápno, mramor a kámen kamennikům příhodný již ode dávna k plavbě užívána byla. *Bzura* (v. t.) pojímá Moščenici, Ochniu, Mrogu, Přisov, Ravku, Radžejovku, Řevu č. Utratu, Lasiochu č. Lasičku, Skrvu č. Osetnin a Zgloviączku. *Vepř* (Wieprz) bere počátek svůj ve vsi Vepřovém Jezeře k půlnoci od Tomášova, plyne řečištěm hlinitým mezi pevnými břehy směrem severozáp. okolo Krasnobrodu, Zvěřince, odtud k severových. ok. Ščebřešína, Tarnogory, Izbice, Krásného Stavu; tu se obrací zase k severo-západu okolo Biskupic, Lęčny, Lubartova a Kocka, pod nímž k západu se zahnuvši jde ok. Lysobyk, Baranova, Bobrovníků a vlévá se pod Ivangrodem do Visly, uběhnuvši 27 mil. S levé strany vlévá se do ní Por, Žolkievka pod Krásným Stavem, Kielčevka č. Radominka pod Pelčínem a Bystřice; s pravé strany Labunka, Volice pod Volkou Orlovskou, Jahelnice pod Lęčnou, Tyśmienice pode vsí Górkou. V. jest široká na 10° a hluboká na 4′, splavná od m. Kaziměře. *Buh* (v. t.) vchází na hranice království u vsi Piasečna a teče po nich až ke vsi Kamenčíku, kdež se k jihovýchodu zahnuv přibírá pod Sierockem Narev a ústí se pod Modlínem do Visly. S levé strany vtékají do něho Hučava, Vlodavka, Livice; s pravé strany Narev a Ukra. *Narev* (v. t.) přichází do království z gub. Horodenské a má tu délku 285 verst. Řečiště jest štěrkovaté, písčité, největší šířka 100°. Tvrdí se, že vodstva v Polsku ubývá; hlavní řeky snášejí neustále s hor mnoho písku a zaplavují jím často nejúrodnější roviny, což ovšem jest národnímu hospodářství velmi na ujmu. Také nanášejí v některých místech tolik náplavu, že se tím mění jich řečiště. J e z e r jest v Polsku nesmírné množství, jmenovitě v gub. Plocké a Augustovské, zvláště v severní části gub. Augustovské. Tuto jsou: v kraji August. Vigry 7958 □ jiter, Rozpuda 1303, Sajno 900, Biale 800, Necko 690, v kr. Sejnenském Šelmen 1100, Duś 910, Metele 630, Rymiec 660, Gremzdy 638, Podwiejsieje 750, Hanča 730; v kr. Kalv. Zuvinta 650, Oniški 587; v Lubelské gub. značnější jezera u Ravy, Čemierniků, Roztopačova, Lęčné, Puchačova, Cicova, Chutči, v Krinicích a t. d.; v gub. Varšavské jezero Goplo, jehož větší část náleží do Poznaňska, a jižněji od něho jezero Slešín. Jezero Židovec v gub. Rad. spojeno jest podzemním tokem s Nidou, dno jeho jest rašelinové, sirou prosáklé, a proto není v něm ryb. B l a t a s l a t i n jest také veliké množství, ač se jich za časů nejnovějších něco vysušilo buď vodovody zvláštními, nebo tím, že se místy upravily břehy řek, aby voda okolí zatápěti nemohla. Nejvíce močálů jest v okolí Krásného Stavu v gub. Lubelské, na pobřeží Biebře a Narvi v gub. Plocké, zvláště ale v gub. Augustovské. Značnější jsou Ožerelis v gub. Aug., v kr. Mariamp. v lesích Pilviški 2700 □ jiter, bláta Netta a Lyk; v gub. Lub. v kr. Krásnostavském u vsí Března, Serebřešic, Plavanic, Kamenu, Černiejova a Rudy, v kr. Zamojském okolo Janova; v gub. Plocké Pulvy 3 míle dlouhé u Pultuska, a Karaska. I r y b n í k ů v jest značné množství. Z p r ů p l a v ů zasluhuje zmínky toliko A u g u s t o v s k ý (v. t.), jenž počal se stavěti k rozkazu careviče Konstantina r. 1824 nákladem ministerstva války; do r. 1830 vynaložilo se 10,121.990 zl. pol., nepočítajíc v to dříví za 513.325 zl. z lesů zemských poskytnuté a honorář, který dostali inžinýři vojenští po šest let na stavbu dohlížející. R. 1833 počal bank polský dále stavěti a dokončil průplav r. 1839. Průplav spojuje řeku Biebru do Narvi vpadající s Hančou, přítokem to Němna, jdouc skrze jezera Mikaševo, Křivé, Panievo, Orlevo, Studziennične, Bílé a Necko. Výška vody jest v průplavu mnohem větší než v řekách jmenovaných, které také byly zregulovány. Stavidel jest na průplavu 21: Dembovo, Sosnovo, Borky, Bialobřegi, Augustov, Převięž, Svoboda, Gorčice, Panievo, Perkuć, Mikašovek, Sosnovka, Tartak, Kudrynky, Kuřinec, Volkuš, Dąbravka a Niemnovo, z nichž má Gorčice dvoje a Niemnovo troje stavidla. Dále má průplav 29 dřevěných splavů, 14 zvedacích a 65 jiných mostů, vesměs dřevěných. Pobřeží vždy více se zvelebuje; u každého stavidla jest pěkný domek s příjemnou zahrádkou. Budovy tyto a opravy průplavu stály do 30. června 1844 2,048.429 stříb. rublů; posud průplav nevyhovuje účelu, k jakému byl založen, slouže toliko za komunikaci vnitřní; správu vede odbor pro komunikaci pozemní a vodní.

IV. Podnebí.

Podnebí jest suché a zdravé, ale mnohem studenější, nežli v západnějších krajinách pod tímže pásmem, pro bouřlivé větry sev. a vých. Střední temp. roční + 7° R, nejnižší — 14°, nejvyšší 28° R. V gub. Augustovské, tedy v krajinách nejsevernějších je střední temperatura roční + 5·5° R, největší mráz — 32° a horko + 27° R; v gub. Lubelské střední temperatura v zimě — 3° R, na jaře + 5°, v letě + 14° a podzimku + 6° R, v městě Lublíně střední roční + 8° R; ve Varšavě střední temperatura roční 7·5° R, zimní — 2·5° R, jarní + 7° a letní + 17·5° R. Léto trvá asi od 5. června do 5. října; v březnu a listopadu spadává nejvíce dešťů; v některých krajinách vystupují časté mlhy, jako okolo Varšavy; z bahnišť vystupují nezdravé páry.

V. Květena.

Ze stromů lesních nejhojněji jsou rozšířeny borovice, smrky, duby, jedle, jilmy, jasany, topoly, olše, osyky, břízy, lípy, vrby, buky, modříny (nejvíce v gub. Radomské v okolí Kielec a Lelova) a řežáby. V gub. August. bývaly modřínu celé lesy, nyní jest ho tam pořídku. Dále rozličná pláňata, dříny, stromů ovocných skoro všecky druhy, vinné révy jenom tu a tam pojedinně, jelikož by vinice nevynášely; velmi

hojné jsou křoviny, jako malíní, bez, břečťan, klokoč, lýčí (*Daphne Mezereum*) a t. d. Hojné jsou taktéž plodiny rolní a zahradní, na př. pšenice (z níž nejlepší jest sandoměřská, která jest hledána i v cizině), žito, ječmen, oves, proso, hrách, pohanka, kukuřice, čočka, boby, fazole, len, konopě, vikev, brambory, řípa, burák, zelí, kapusta, salát, řetkev, cibule, celer, chmel atd.; něco lékařských a průmyslních rostlin, výborná píce, jako na př. jetel, vikev atd.

VI. Zvířena.

Rozsáhlé lesy přechovávají medvědy, vlky, losy, jezevce, vydry, kuny, černou zvěř, jeleny, srny, bobry, zajíce. Jmenovitě potuluje se po lesích posud mnoho vlků. Z ptáků jmenujeme orly, supy, sluky, divoké husy a kachny, tetřevy a tetřívky, křepelky, koroptve, kvíčaly, slípky vodní, drozdy, čejky atd.; z domácích zvířat koně, hovězí dobytek, ovce, kozy, osly a mezky, králíky atd.; husy, kachny a drůbež všeho druhu, bažanty, pávy, labutě a holuby. V řekách, jezerách a rybnících loví se jeseteři, lososi a pstruzi, kteří přicházejí z jara v čas tření Vislou proti vodě a vracejí se na podzim do moře; plíhavice, losos modrý, bělice, kapři, řízek pospolitý, ježík říčný, lipan, mík, lín, okouni, piskoři, štiky, candáti (nejvíce v Narvi), sumci, úhoři (zvláště v Omulevi), štiky, pstruzi, mihule; ve Vartě jsou výborní raci. Z hmyzů španělské mouchy, polské červce, včely a j. v.

Statistika.

I. Obyvatelstvo.

a) Počet lidu. Zprávy statistické, jež podává náměstník císaři, nejsou podle listů polských věrohodné; stává prý se, že bývají v Petrohradě podle okolností změněny, než se uveřejnost dostanou. Že však není možno ani v pramenech polských ničeho spolehlivého se dodělati, musíme předce na úředních těchto datech stavěti. Roku 1818 počítalo se obyvatelstva 3,345.000, 1823: 3,702.306, 1825: 3,700.000, 1826: 3,972.200, 1827: 4,932.340, 1828: 4,088.290 a z těch 384.263 Židů; 1829: 4,137.640, 1835: 4,188.120, 1836: 4,251.350, 1843: 4,700.474, 1844: 4,769.790, 1847: 4,857.700, 1865: 5,336,210.

Gubernie	Zeměp. □ míle	Obyvatelstvo 1847	1855	1857	1859	1860
Varšavská	672	1,622.956	1,702.675	1,716.880	1,699.461	1,728.090
Radomská	439	954.084	923.355	922.762	932.603	946.737
Lubelská	564	1,013.434	1,007.251	975.028	952.224	967.205
Augustovská	342	547.319	613.921	624.061	628.010	636.531
Plocká	303	619.907	550.643	550.648	552.148	561.903
	2320	4,857.700	4,797.845	4,789.379	4,764.446	4,840.466

Podle sečteni r. 1855 dle udání Szymanowského rozděluje se obyvatelstvo na jednotlivé gubernie a kraje takto:

Gubernie a kraje	Povrch v zeměp. □ míl.	Obyvatelstvo	Lidnatost (na 1 □ m.)
Hl. m. Varšava . .	. .	156.562	
Kr. Varšavský . . .	71·01	146.019	2057
„ Stanislavovský .	56·03	88.270	1576
„ Vloclavský . .	55·31	113.790	2069
„ Ravský	60·46	120.059	2001
„ Lovický . . .	33·72	102.839	3025
„ Gostyńský . . .	45·36	94.016	2089
„ Lęčický . . .	39·57	151.385	3785
„ Kališský . . .	53·78	138.034	2556
„ Koniński . . .	53·59	132.310	2450
„ Sieradzký . . .	50·49	122.888	2458
„ Vieluński . . .	68·46	135.919	1999
„ Piotrkovský . .	84·29	172 147	2047
Gub. Varšavská . .	672	1,517.676	2258
Kr. Radomský . . .	72·74	124.627	1707
„ Sandomířský . .	33·90	87.531	2574
„ Opatovský . . .	56·42	94.156	1503
„ Opočenský . .	84·10	142.638	1746
„ Kielecký . . .	53·08	94.140	1776
„ Stopnický . . .	36·89	97.209	2627
„ Olkuský . . .	60·99	161.411	2646
„ Miechovský . .	40·75	107.069	2611
Gub. Radomská . .	439	908.781	2070
Kr. Lubelský . . .	86·52	178.309	2050
„ Hrubiešovský . .	52·51	100.075	1888
„ Krasnostavský .	66·49	103.223	1564
„ Zamojský . . .	99·52	184.262	1843
„ Siedlecký . . .	63·36	108.084	1716
„ Lukovský . . .	64·15	98.267	1567
„ Bialský	51·26	74.058	1452
„ Radzyński . .	79·69	114.406	1430
Gub. Lubelská . . .	564	960.684	1704
Kr. Plocký	46·83	98.543	2097
„ Lipnovský . . .	54·02	95.887	1776
„ Mlavský . . .	53·42	87.904	1659
„ Přašnyský . . .	46·65	78.512	1671
„ Pultuský . . .	49·95	95.231	1905
„ Ostrolęcký . . .	52·58	83.822	1581
Gub. Plocká . . .	303	539.899	1782
Kr. Augustovský . .	85·03	125.903	1481
„ Lomžiński . .	84·86	161 139	1918
„ Sejneński . . .	52·80	77.108	1483
„ Kalvaryjský . .	47·53	105.500	2245
„ Mariampolský .	71·69	144.157	2002
Gub. Augustovská . .	342	613.807	1795

Porovnají-li se jednotlivá sečtení, ubylo od r. 1847 do 1855: 59.855 duší, tedy ročně 7482 čili 0·175 %; od r. 1855 do 1857 ubylo: 8466 d., tedy ročně 4233 čili 0·088 %; od r. 1857 do 1859 ubylo: 24.933, tedy ročně 12.466 čili 0·260 %; přibylo od roku 1859 do 1860 (resp. 1861): 76.020, tedy ročně 38.010 čili 0·798 %. Ruské úřední prameny udávají, že se zmenšil počet obyvatelstva od vypuknutí posledního povstání do konce r. 1863 o 15.000 proti obyvatelstvu z r. 1860, jelikož zahynulo 19.860 a vypovězeno bylo 31.573 osob. R. 1859 počítalo se cizincův na čas toliko v zemi přebývajících 28.818.

b) Lidnatost. Povrch království Polského má se k povrchu země České jako 100 k $38\frac{2}{3}$, kdežto stojí obyvat. Polska z r. 1857 k českému z téhož roku v poměru jako 100 k 98; povrch Polska jest tedy skoro třikrát tak velký a obyvatelstva mělo 1857 jenom o 83.854 duší více nežli Čechy. V Čechách připadlo toho roku na 1 □ m. průměrně 4155 d., v Polsku 2064. Z jednotlivých guberníí připadá průměrně na 1 □ m. v gub. Varšavské 2258 d. (r. 1855) a 2572 d. (r. 1860); po té přijde gub. Radomská 2070 a 2157, pak gub.

Augustovská 1795 a 1861, gub. Plocká 1782 a 1854 a nejméně gub. Lubelská 1704 a 1715. Počtu průměrnému nejbližší jsou gub. Rad. a August.; nejvíce nad počet ten má gub. Varš. a nejméně pod ním gub. Lubelská. Co se týče krajů, jest nejlidnatější kr. Lęčický v gub. Varšavské, kdež připadá na 1 □ m. 3785 d., po něm kr. Lovický v téže gub. na 1 □ m. 3025; nejméně zalidněn jest kraj Opatovský v gub. Rad. na 1 □ m. 1503 d. a kr. Krasnostavský v gub. Lubelské na 1 □ m. 1564 d. Od r. 1855 do 1865, tedy za 10 let, přibylo obyvatelstva 538.365, pouze 11.22%.

c) Co do pohlaví bylo:

V celém království		Obyvatelstvo mužské	Obyvatelstvo ženské	Dohromady
R. 1855 (dle Szymanowského)		2,239.577	2,434.292	4,673.869
Roku 1859 . . .		2,298.046	2,466.409	4,764.446
V guberniích	Varšavské .	832.958	895.132	1,728.090
	Lubelské . .	466.084	501.121	967.205
	Radomské .	459.750	486.987	946.737
	Augustovské .	309.018	327.513	636.531
	Plocké . .	271.556	290.347	561.903
Roku 1860 . . .		2,339.366	2,501.100	4,840.466

Ženských bylo tedy vždy více nežli mužských, a sice r. 1855 o 194.715, r. 1859 o 168.363 a 1860 o 161.734; podle toho ženských ubývá.

d) Ohledem na stav a živnost bylo roku 1855: 46.708 šlechticů, duchovenstva obojího pohlaví a všech vyznání 6239, obecného lidu 4,620.922; průmyslníkův a jich pomocníkův 53.969 osob, řemeslníkův 85.853, dohromady 139.822, z čehož vypadá továrníkův a řemeslníkův na město Varšavu 11.694 osob, na gub. Varš. 61.691, Radomskou 24.064, Lubelskou 24.185, Plockou 9410 a Augustovskou 8778. Nevíme udati, mnoho-li bylo umělců, literatů atd., ba ani mnoho-li osob se zaměstnávalo rolnictvím. Podle roku 1859, kterého vypadá na rolníky a jich pomocníky až 3,599.959 osob, dá se souditi, že i roku 1855 byl počet rolníkův poměrně týž, ne-li větší; i možno protož rolnictví vždy na první místo postaviti, tím spíše, když se uváží, že i značná část řemeslníkův zabývají se vedle řemesel polním hospodářstvím.

e) Obyvatelstvo rozděleno jest v 23.066 místech a sice ve 453 městech (s 1,164.487 obyv. 1859), z nichž bylo r. 1855: 224 vládních (rządowych), 229 privátních; ve 4891 obcích, které skládaly se ze 17.837 vsí privátních, 3445 vládních, 837 nadačních, 288 duchovních, 122 institutových, 83 městských — vsí tedy 22.613. Přední místo co do počtu obyvatelstva zaujímá město Varšava, ta měla 1855: 156.562, r. 1859: 161.361, 1860: 162.805 stálého a r. 1865: 235.811 veškerého obyvatelstva; po té následuje Lodž s 33.553 obyv., Lublin s 20.747, Suvalky se 16.533, Plock se 16.136, Kališ s 13.261 (vše z roku 1865). Ostatní města měla roku 1860 obyvatelů (uvádíme toliko města, jež měla přes 3000 obyv.):

Místa	Gubernie	Kraje	Obyvatelstvo
Augustov	Aug.	Aug.	8494
Bendzin	Rad.	Olk.	4033
Biala	Lub.	Bial.	4351
Bilgoraj	Lub.	Zam.	5583
Březiny	Varš.	Rav.	5375
Ciechanov	Plocká	Přasn.	3644
Čenstochov	Varš.	Viel.	8236
Dubenka	Lub.	Hrub.	3065
Dzialošice	Rad.	Miech.	3053
Dzialošin	Varš.	Viel.	3386
Gombín	„	Gost.	3624
Gostynín	„	„	3311
Chęciny	Rad.	Kiel.	4141
Chelm	Lub.	Krasnost.	5640
Chmelník	Rad.	Stopn.	3989
Janov	Lub.	Zam.	3463
Kališ	Varš.	Kal.	12.585
Kalušín	„	Stan.	4566
Kalvaria	Aug.	Kalv.	8450
Kazimíř	Lub.	Lub.	6720
Kielce	Rad.	Kiel.	4999
Kolno	Aug.	Lomž.	3715
Kolo	Varš.	Kon.	4665
Konín	„	„	5280
Końskie	Rad.	Opoč.	4101
Korčín Nový	„	Stopn.	3480
Koženice	„	Rad.	3000
Krasník	Lub.	Zam.	3407
Krasnystav	„	Krasnost.	3896
Kutno	Varš.	Gost.	5668
Lask	„	Sieradz.	3368
Lęčice	Lub.	Lęč.	5955
Lipno	Plocká	Lipn.	4503
Lodž	Varš.	Lęč.	31.564
Lomža	Aug.	Lomž.	6043
Lovič	Varš.	Lov.	5825
Lubartov	Lub.	Lub.	3040
Lublin	„	„	19.054
Lukov	„	Luk.	3320
Makov	Plocká	Pult.	5471
Mariampol	Aug.	Mariamp.	3864
Międziřeč	Lub.	Radz.	8102
Mlava	Plocká	Mlavský	3930
Mščonov	Varš.	Varš.	3599
Nasielsk	Plocká	Pult.	3885
Opatov	Rad.	Opat.	3920
Opočno	„	Opoč.	3548
Orchovsk	Lub.	Radz.	6082
Ostrolęka	Plocká	Ostrol.	3090
Ostrov	„	Plocký	3987
Ostroviec	Rad.	Opat.	3777
Ozorkov	Varš.	Lęč.	6000
Pabjanice	„	Sier.	4520
Parčev	Lub.	Radz.	3930
Pilice	Rad.	Olk.	3065
Pinčov	„	Stopn.	4753
Piotrkov	Varš.	Piotrk.	11.209
Plock	Plocká	Plocký	13.351
Plońsk	„	„	4050
Přasnyš	„	Přasn.	5020
Předbož	Rad.	Opoč.	4357
Pultusk	Plocká	Pult.	4816
Pyzdry	Varš.	Kon.	3220
Radom	Rad.	Rad.	10.073
Radomsk	Varš.	Piotrkov.	3853
Rava	„	Ravský	4716
Sandomiř	Rad.	Sandom.	4240
Sejny	Aug.	Sejn.	3551
Siedlce	Lub.	Siedl.	7900
Sieradz	Varš.	Sieradz.	5027
Sierpc	Plocká	Mlavský	5270
Skierniewice	Varš.	Ravský	3125
Sochačev	„	Lov.	3725
Sokolov	Lub.	Siedl.	4275
Stašov	Rad.	Sandom.	5521
Suvalky	Aug.	Aug.	12.573
Ščebřešín	Lub.	Zam.	4105

Místa	Gubernie	Kraje	Obyvatelstvo
Šidloviec	Rad.	Opoč.	5692
Tarnogrod	Lub.	Zam.	8582
Tomašov	Varš.	Piotrk. (?)	3987
Tomašov	Lub.	Zam.	3135
Turek	„	Kal.	4083
Tykocín	Aug.	Lomž.	5492
Varta	Varš.	Kal.	12.510
Vęgrov	Lub.	Siedl.	3462
Vieluň	Varš.	Viel.	3996
Vilkovyšky	Aug.	Kalv.	4022
Vištynec	„	„	4317
Vladislavov	„	Mariamp.	5233
Vloclavek	Varš.	Vlocl.	3618
Vyšegrod	Plocká	Plocký	5702
Zakročim	„	„	4893
Zamošć	Lub.	Zam.	3427
Zduńska Vola	Varš.	Sieradz.	3859
Zgieř	„	Lęč.	3988
Žarky	Rad.	Olk.	5591
Želechov	Lub.	Siedl.	3630

Království Polské mělo r. 1860 v 9 osadách přes 10.000 obyv., v 36 přes 5000, v 98 přes 3000 a 115 přes 1000 obyv. Co do výstavnosti a spořádanosti nemohou se osady polské nijakž s českými měřiti: města jsou příliš jednotvárná, mají posud mnoho dřevěných domů; vsi jsou prabídné.

f) Podle vyznání bylo v Polsku:

Vyznání	R. 1847	R. 1855	R. 1859
Řím. katolíků . . .	3,781.297	3,607.313	3,657.140
Pravoslavných . . .	4305	4318	4856
Řekův sjednocených	239.101	217.823	215.967
Lutheranův	266.517 (Lutheranův a Reformovaných)	265.108	274.707
Reformovaných . .		6488	4189
Menonitův	1037	1432	1581
Hernhutův	435	1205	1451
Starověrcův	3843	3341	3744
Jednověrcův	394	470	502
Židův	560.363	565.877	599.875
Mahomedánů	280	325	306
Cikánů	128	169	128

R. 1859 bylo tedy křesťanů vůbec: 4,164.137 a nekřesťanů 600.309. Porovnáme-li jednotlivá vyznání z posledních dvou sečtení, tož bylo řím. katol. 1855 77%, 1859 76½% — ubylo ½%; pravoslavných 0.09% a 0·10% — přibylo 0·01%; Řekův sjednocených 4·66° a 4·53% — ubylo 0·13%; Lutheranův 5·67% a 5·77% — přibylo 0·10%; reformovaných 0·14% a 0·09% — ubylo 0·05%; Menonitův 0·031% a 0·033% — přibylo 0·002%; hernhutův 0.02% a 0·03% — přibylo 0·01%; starověrcův 0·07% a 0·08% — přibylo 0·01%; jednověrcův 0·011% a 0·011% — poměr týž; Židův 12·11% a 12·59% — přibylo 0·48%; mahomedánů 0·007% a 0·006% — ubylo 0·001%; Cikánů 0·004% a 0·003% — ubylo 0·001%. Ubylo tedy poměrně řím. katolíkův, Řekův sjednocených, reformovaných, mahomedánů a cikánů a sice nejvíce římských katolíkův. Přibylo pak pravoslavných, lutheránů, menonitů, hernhutův, starověrcův, Židův a sice nejvíce Židův.

g) Pohybování obyvatelstva. R. 1860 udává se okrouhlým počtem porodů na 200.000; tak že by přišel jeden porod asi na 24 osob; úmrtí na 160.000, tedy jeden případ asi na 30 osob; sňatků 59.000, tedy by se ženilo a vdávalo asi z 81 osob jedna.

II. *Národnost.*

R. 1855 počítalo se 3,421.716 Poláků, 217.823 Rusínů, 8129 Rusů, Litvínů 210.527, Němců 245.317, Holanďanů 393, Angličanů 111, Židů 565.877, Francouzů 1049, Vlachů 91, Řeků 323, Tatarů 344, Cikánů 169, v čemž nejspíše zabrnuti i cizinci po čas toliko v království se zdržující. Rusové bydlí kompaktně v guber. Augustovské v kr. Sejneňském, August. a Lomžiňském; Litvíni v téže gubernii hlavně v kraji Mariampolském, méně již v Sejneňském a nejméně v Kalvaryjském. Polsko nazýváno bylo právem rájem židovským. Dostali se do Polska již asi za časů Boleslava Chrabrého; první privileje dal jim Vladislav I. 1096; brzy po celé zemi se rozšířivše množili jmění své. V XIV. stol. nadržoval jim zvláště Kazimír Velký z lásky ku krásné Estheře poskytuje jim ochrany, jaké nikdy v žádné zemi nepožívali. Vedli si a posud vedou jako i v jiných zemích; zaměstnávají se hlavně obchodem, jmenovitě drobným; dříve měli skoro všecky krčmy na vsech i v městech v rukou svých a působili obratným přinucováním k pití vodky k mrálnímu klesání obyvatelstva. Není osady, kde by nebylo Žida; v mnohých místech bydlí u značném počtu, ba mají někde i převahu. Také jest něco osad samými toliko Židy obydlených.

III. *Výroba přírodnin.*

Zlato a stříbro se nedobývá (ještě r. 1820 dobylo se stříbra 106 hřiven); měď těží se v guber. Rad. z dolů okolo Kielc a Chęcin; železná ruda v gub. Rad. v Měděnné hoře a u Dąbrově, okolo Będzina, v Siemoni, Dobiešově a Porębě; v guber. Lub. jest jí málo, v gub. Plocké na několika místech, něco rudy obsahuje též gub. August., více dobývá se jí v gub. Varšavské, zejména v okolí Prašky v kr. Vieluňském; r. 1836 dobylo se železa 214.300 centů. Olovo v gub. Rad. okolo Čarnova, Dąbrovy, Karčovky, Ščukova, Vyrobisk, Slavkova a Olkuše, zinku vyvezlo se r. 1835 mimo domácí spotřebu 126.422 c.; těží se posud ještě hojněji z dolů mezi Olkušem a hranicí slezskou; uhlí kamenné v gub. Rad. v Olkuši, Dąbrově, Niemcích, Střižovicích, Ciechově, Milovicích, Zagóři, Będzině, Slavkově; v gub. Plocké ok. Dobřína; roku 1842 dobylo se ho přes 1,118.707 korců. Mramory různobarevné v gub. Rad. v ok. Kielc a Chęcin; pod Kostomloty zelený, červenoplamenný, u Kieleckého zámku temný, na Karčově a na vrchu Kadzielně popelavý, okolo Chęcin v hoře Jeřmieniec červeně tečkovaný, v hoře Zelcové se skvrnami žlutými a červenými žilkami (lomy mramoru toho táhnou se až do Miedzianky), v hoře Zámkové a Okrąglici bronzočervený, v Ševské popelavý, pod Jednicí žlutý, v Chęcinach bílý, v Slupci bronzový, v Tarnoskale špinavě bílý, v Šklarách černý; ledek, vápenec zvláště ve vydatných ložiskách v gub. Rad. na levém břehu Nidy, v horách Piňčovských, Sulkovických, Kikovských a v kr. Stopnickém; také jest dostatek vápence po celé gub. Lubelské, jmenovitě v kr. Lub., Krasnostavském a Zamojském; sádra dobrá v gub. Rad. v Zagości, Siennici, Siedlci, Vislici, Goryslovicích, Lelovicích, Gorach, Posądzi, Kornieši, Vrocimovicích; v gub. Plocké v horách u Visly nachází se jemná sádra, již panenské sklo nebo led matky boží (*Frauenglas*) nazývají. Kalamín dobývá se v Olkuši, Starčinově, Střemiešicích, Zychčicích, Lgotě, Rogožniku, Boleslavi, Niesulovicích, Bukovně — vše v gub. Radomské; křídy jest vydatné ložisko okolo Chelmu (v gub. Lub.), v okolí Josefova a Chelmu lámou se žernovy; jantar nachází se v lesích gub. Plocké ok. Myšence, Čarnia a Březového koutu, síra v gub. Rad. v Čarkovces

hlíny obyčejné, brnčířské i nádobí kamenné, rašeliny jest všady s potřebu, solná voda v gub. Varš. u Ciechocinku (v solivárně tamější dobylo se od založení jejího roku 1824 do konce r. 1856 6,873.742 centů soli, r. 1858 přes 150.000 centů), v gub. Rad. obsahují sůl vody mezi Buskem, Vislicí, Novým Městem; vody slané v Sulislavicích a Ovčarách (téže gub.) užívá sprostý lid k solení potrav a k napájení ovcí. I minerálních vod neschází, ač se výborností svou českým nevyrovnají; v Ciechocinku jest koupel solná dobrá zvláště pro děti, vody železné (též v gub. Varšav.) v Myslivcově (kr. Piotrk.) pro nemoci nervové u ženských; v gub. Rad. vyprýskují sirné vody v Chvalibogovicích, Piestřeňci, Gorčkově, Busku, kdež jsou lázně hojně navštěvované a v Dobrovodě; v gub. Lub. v Bronovicích, u Lublína železitá, takováž ale více užívaná v Slavínku u Lublína, tři míle odtud v Nalęčově vody proti rheumatismům účinlivější než Barďovské. — Rybářství bývalo jindy mnohem značnější a výnosnější. Statkáři, majíce právo ve vodách na statcích svých (tedy i v jezerách a řekách) ryby loviti, nejen že brali si ryb pro svou potřebu, ale častěji právo to pronajavše ryby takřka vyhubiti dopouštěli, poněvadž ani pán ani nájemník novou násadu nedávali a spotřeba ryb spíše se množila nežli umenšovala. Jmenovitě Židé a kláštery mnoho ryb požili. Vzdor tomu jest posud lovení vydatné, v přečetných jezerách, rybnících a v rybnatých řekách; jmenovitě gub. Augustovská poskytuje zvláště v kr. Sejneňském tolik ryb, že se i na Rus vyvážejí. — Lesnictví počalo se pěstovati spůsobem racionálným teprvé v době nejnovější, lesy skoro ¼ povrchu pokrývající skládají se nejvíce ze stromů jehličnatých, smrků a borovic, méně z jedloví, lesů listnatých je málo: něco dubových a březových, méně bukových; v sev. části gub. Augustovské jsou pěkné háje lípové mezi Mariampolem a hranicí pruskou. Nejrozsáhlejší lesy jsou v gub. Varšavské, Augustovské, Lubelské a Plocké. Dříví z lesů dobré a dlouhé hledáno jest v cizině zvláště k stavění lodí; za časů nejnovějších hodily se lesy k vedení války partisánské. Někdy oplývaly lesy rozličnou zvěří, a polští šlechtici proslavili se velkolepými lovy svými, které byly hned po válečnictví nejoblíbenějším jich zaměstnáním. — Polní hospodářství. Hlavní výživu poskytuje lidu polskému rolnictví. Hospodářství třístrané jest posud vesměs v obyčeji, jenom tu a tam zavedeno v čase nejnovějším hospodářství střídavé, na př. v guber. Lubelské v kraji Bialském a Radzyňském, v gub. Augustovské v kr. Kalvár., Lomžiňském a Mariampolském a j. Ozimé obilí daří se lépe než jarní, poněvadž toto přímrazky z jara často vyhyne. Nejúrodnější role jsou v býv. vojv. Mazoveckém, Kališském a Sandoměřském, nejméně rolí v Podlachii; pšenice daří se nejlépe v gub. Augustovské, Plocké a v okolí Sandoměřském. R. 1855 vytěžilo se ozimního obilí 4,012.493 čtvrtcí, jarého 5,232.584 čtvrtcí, dohromady 9,245.077 čtvrtcí; bramborů 6,727.534 čtvrtcí. Po pšenici, ječmenu, žitu a ovse pěstuje se nejvíce tabák, chmel; též seje se mnoho lnu a konopí, pohanka, hrách, proso, řepa, v nejnovějším pak čase počal se hojně sázeti burák, jehož četné cukrovny vždy více spotřebují. Roku 1807, když utvořeno velkovévodství Varšavské, zrušilo se nevolnictví, a sedlákům ponechala se pole za určitou robotu. Ani roku 1861, když 1. října, robota zrušena byla, nedostaly se pozemky sedlákům v pravý majetek, nýbrž dány jim v nájem dědičný (emphyteusis) za věčný plat roční. Teprv poslední povstání bylo příčinou, že vláda (aby se sedlákům za chování-se jejich v čase povstání odměnila, čili spíše, aby moc šlechty a s části i duchovenstva zlomila) 2. března 1864 ustanovila, že ode dne tohoto vynešení jsou sedláci vlastníci všech pozemků jež právě drží, a osvobozují se ode všech povinností a poplatků posavadní své vrchnosti odbývaných. Ano do lhůty tří let mohou žádati zpět pozemky, které jednou od 26. května 1846 vzdělávali; staly-li se tyto vlastnictvím bývalé vrchnosti, a dostalo-li se jim za ně jiných pozemků, mohou si je zase vyměniti. S pozemkem vrátí se jim také stavení, dobytek, nářadí, semeno atd. Také podzemních plodů, jako rud a j., jsou pány; lov a rybaření na pozemcích selských náležejí obci, taktéž právo výčepní (prozatím ale jsou povinni poplatek z piva odváděti státu na částečnou náhradu statkářům). Místo posavadních vysokých poplatků statkářům bude se odvádět státu daň pozemková, která ale vyměří se jen na ⅔ posavadních břemen. Statkářům dá se náhrada tím spůsobem, že se odhádají příjmy jejich na robotách a platech; z robot odrazí se ⅓, z platův ⅕, pak se vše zkapitalisuje na 6% (t. j. příjmy po té odrážce znásobí se 16⅔) a na to vydají se jim zápisy, které se zúrokují na 4%, a 1% bude se umořovat. Touto manipulací sklesly příjmy 1000 rublů na 500 rublů, majetky selské ale nabyly ceny a sedláci vůbec, zbaveni přílišných břemen, zajisté že povznesou se v blahobytu svém a budou si hleděti výnosnějšího z polí svých těžení. I jest se naditi, že polní hospodářství brzy se bude spůsobem racionálním provozovati. — Zahradnictví a sadařství pěstuje posud skoro výhradně šlechta; nejvíce zahrad jest v gub. Varšavské. V podnebí polském daří se všecky skoro druhy zelenin, a jsou zvláště v půdě písčité výborné jakosti. Nejvíce zelenin pěstuje se v okolí Varšavském, odkudž se vozí na trh do hlavního města, pak v gub. August., jmenovitě v Kalvárii. Šlechta a bohatí kupci udržují tu a tam anglické parky, sady s jabloni, hruškami, švestkami, višněmi, lískami a ořešáky, broskvemi, meruňkami, a mají v nich i sklenníky a pařiště. Několikráte již pokoušeno se o to, aby se zavedlo pěstování bourců, pokusy ale se nezdařily. Známe jedinou školku na stromky morušové v Kolně v gub. Augustovské. Včelařství jest posud velmi vydatné a poskytuje nejen pro domácí potřebu dosti medu a vosku, nýbrž i do ciziny se toho něco vyváží. V gub. Augustovské na př. udává se na 14.000 úlů, v gub. Lubelské až 59.000 úlů; včelařství ale provozuje se více spůsobem zděděným nežli na nejnovějších pokrocích založeným. — Po hospodářství polním nejdůležitější jest bez odporu chov dobytka. V rovinách polských, hojnými vodami zavlažovaných, dosti jest luk a v lesích a na horách nízkých tučná pastviště. Dobytek hovězí zušlechťuje se kupováním lepších druhů ze Slezska, Tyrolska a Švýcar. Kůň čistého plemene polského jest prostřední výšky, neúhledný, ale vytrvalý a rychlý; ovcí jmenovitě jest mnoho druhů a španělské druhy nabývají vždy více rozšíření, jmenovitě vyniká vzorným ovčářstvím statek Zbojno v gub. Plocké. Ovčáctví podporováno bylo hlavně soukennictvím velmi rozšířeným a mnoho zboží vyrábějícím, za časů nejnovějších klesá ale spotřeba i výroba sukna, jako v Čechách, pro látky bavlněné mnohem lacinější, čímž i další rozkvetání ovčáctví poněkud zaraženo. Rolník z pěstování dobytka posud málo těžil, vždy při starém předsudku trvaje; toliko prasata byla od jakživa mnohem četněji chována nežli ostatní dobytek, poněvadž sama v lesích se pasouce velkého ošetřování nepotřebovala. Roku 1855 počítalo se 553.166 koní, 1,622.000 skotu,

1,217.631 bravu obyčejného a 2,247.265 ovcí zušlechtěných a 823.074 kusů dobytka krmného. Chování dobytka, ač rozsáhlé, nekvete tou měrou, jak by toho výborná pastviště dopouštěla. Příčinu toho hledati dlužno jednak v netečnosti, jednak v tom, že častý pád mnoho dobytka pohubí. R. 1850 na příklad roznemohlo se 13.633 kusů a pošlo z toho 8875 kusů.

IV. Průmysl.

1) Šlechtění surovin z oboru hornictví.

a) Šlechtění kovů. Závody druhu toho, doly a hutě, koncentrují se v gubernii Radomské a v částech gubernie Varšavské s Rad. se stýkajících: továrny na stroje a nářadí rolnické ve Varšavě, v gub. Varšavské hamry a šmelcovny na železo v Damkově, Paukach, Zálesí, Kocienovech, Sielnici Velké, Kaševicích; v gub. Rad. přerábí vysoká pec v Stąporkově 8—10.000 centův rudy vlastní na železo; dále jsou tu hamry v Durančově, Blotnici, Vąsoči, Janově, Čarné, Piaskách a Satné vsi, které do roka až 7000 centů železa ukují, drátovna v Pomykově pod Koňskými; ve Vąsově se dělají hlavně sekery a vykuje se na 450 c. ocele; banková tov. na železo v Ostrovci s válcovnou v Ireně vyrobily r. 1858 surového železa 30.077 c. 88 lib.; dvě hutě zinkové jsou u Będzina, v gub. Lubelské sedm továren na stroje hospodářské, v Hrubiešově továrna na zboží měděnné, v Chelmu továrna na výrobky kovové; v gub. Plocké hamry na železo v Drąždzevě a Přistaní; v gub. August. slévárna na železo v Štabíně v kr. August., hamry v Sobolevě a tov. na kotle v Kalvárii. Všech závodův na dobývání a přerábění rudy železné bylo r. 1855 464 se 4523 dělníky, cena výrobků 1,532.009 rub.; továren na měď 25 se 674 děln., cena výrobků na 107.256 r.; závodů v kalamínu a zinku 5 se 331 děln., cena výr. 118.502 r.; lodi parní a lodice zhotovovaly se v jedné dílně s 94 děln., cena výr. 110.000 r.; továren na strojo bylo 26 s 570 děln., cena výr. 304.800 r.; továrna na zbraň palnou a sečnou; továren na nádobí plechové, lampy a j. 78; tov. na dráty, jehly, jehlice, kramplovačky a pod. 7; platnýřských a zlatnických závodů 5, továren na nástroje chirurgické, mathematické, fysikální atd. 7, několik tov. na hudební nástroje kovové. — *b*) Výrobky porcelánové, kameninné a hliněné. Výrobky fajansovými a porcelánovými vyznačuje se tov. v Kole v gub. Varš., v gub. Rad. tov. na fajans a porcelán v Ilži; v gubernii Lubelské vyrábí se fajansu a porcelánu v Tomášově: náčiní dobrého bílého na 20.000 kusů, samých talířů přes 5000 tuctů. Továren na fajans, porcelán a zboží kamenné bylo 22, vápenic počítalo se 207 a cihelen 627. — *c*) Výrobky skelné. Skelných hutí počítalo se 28, nejznačnější jsou v Barčącéj a Miastkově v gub. Varš., kdež zhotovovaly se věci ozdobnější, v Miňsku, v Rąbieři, Jagodnici, Radogošti, Rogách, Adamově, Bedoni, Chojnách, Zaborově, Będkově, Grdově, Trębačově, Piekarách, Golašách, Janově (v téže gub.), které vyráběly láhve, slánky, kalíšky, skla tabulová a j. v.; v gub. Lub. ve vsi Raře u Janova, ve vsech Ląčku, Ląčimi, Opolí a Čechách; v gub. Plocké na statcích Skępských a v gub. Augustovské v Štabíně. — *d*) Výrobky chemické. V Lodzi (gub. Varš.) jest barvírna na perkály, a jedna tov. na sirky v gub. Plocké; vůbec jsou závody chemické 4 s 58 děln., cena výr. 60.006 r. Továrny na skla, fajans, porcelán a nádobí kamenné, zbraň palnou a sečnou, na zboží plechové, lampy, dráty a jehly, na zboží platnýřské a zlatnické, nástroje chirurgické, mathematické a fysikální, nástroje hudební, vápenice a cihelny zaměstnávají přes 8198 děln. a vyrábějí věci asi v ceně 1,168.637 rublů.

2) Šlechtění surovin z oboru polního hospodářství.

a) Tekutiny kvašené a lihoviny. Z lihovin první místo zaujímá pálenka, potom teprv rozličné druhy piva. Pálí se vodka obyčejná, arak a rozmanité likéry, z piv vyrábí se pivo obyčejné, pak ležák a porter. Závody sem spadající jsou v gubbernii Varš.: vinopalny ve Vartě, v gubernii Lubelské velkolepý pivovár na porter ve Zvěřinci a jiné tři továrny na porter; v gubernii Plocké 3 továrny na likéry, v gub. August. tov. na arak a kořalku v Kalvárii. Dále se vyrábí strojené víno šampaňské a mnoho octa. Továren na porter a ležák bylo 30 s 214 děln., cena výr. 238.540 r.; jedna tov. na víno šampaňské s 18 děln., cena výr. 60.000 r.; tov. na arak a likéry 33 se 158 děln., cena výr. 295.594 r., tov. na ocet 26 s 92 děln., cena výr. 47.903 r. — *b*) Vyrábění cukru z buráku. Průmysl tento jest z oboru hospod. nejrozšířenější a vždy více se zdokonaluje a rozmáhá, jak pro spotřebu rostoucí, tak i proto, že hospodářství polní vždy více mu poskytuje materiálu. V jediné gub. Varšavské jest cukroven 35, v Rad. 10 a v Lubelské 7; v gub. August. a Plocké jsou toliko tři. Nejvíce cukru vyrábějí továrny v Guzově, Hermanově, Lyškovicích, Sanikách (v gub. Varš.), pak v Kalvárii. Všech cukroven bylo 1855 i s rafineriemi 55 se 4067 dělníky a zboží za 1,984.464 r. — *c*) Olejnictví provozuje se v mnohých místech a olej vyrábí se buď z řepky nebo lnu. Továrny a olejny jsou v gub. Varšavské v Kovale (kr. Vlocl.), Skiernievicích (kr. Ravský), v Lasku (kr. Sieradský), v gub. Rad. v Stopnici, v gub. Lub. v Dubience (kr. Hrub.), v Bialé, v Lotošíně, první to továrna v celém království, kdež se vyrábí ročně 2780 věder v ceně 12.500 rublů. Vůbec bylo továren 48 s 919 děln., zboží za 255.331 r. — *d*) Výrobky lněné a konopné. Závody toho druhu jsou: v gub. Varšavské banková tov. v Žirardově, v které se ročně vyrábí zboží za 21.872 r.; v gub. Lub., jak již podotknuto, seje se mnoho lnu a konopí, což obojí daří se nejlépe v kr. Hrubiešovském. V Hrubiešově samém jest 500 stavů; potom přijde jich nejvíce na Krylov, Horodlo, Graboviec, Uchanče, Tyšovce. Vůbec se může roční výroba udati nejméně na 2 miliony loket. V Bilgoraji zabývá se větší část obyvatelstva tkaním provazců na sítě a řešata. Plátenictvím a průmyslem ve lnu a konopích zabývalo se 7928 dělníků; větší závody byly dva, továren menších a jednotlivých pláteníků 3874, kteří pracovali v 3115 dílnách na 177.436 stavech; příze se vyrobilo 37.391 centů, plátna rozličného druhu, ubrusů, cvilichu a j. v. 13,029.295 loket v ceně 856.957 r. — *e*) Výrobky vlněné. Závody jsou v gub. Varš.: vzorní tov. na sukna v Opatovsku, dále v Kališi, Ozorkově, Tomášově, Lodzi, Zgieři, Březinách, továrna na sukna, flanel a multan, v Skiernievicích; v Gostyníně zhotovuje se sukno, multan a kyr, v Alexandrově sukna hrubého veliká síla; v Konstantinově tov. na sukno a kučbaj, tov. v Lęčici, v Blaškach tov. na hrubé sukno a flanel, tov. v Kole, v Konině tov. na sukno a multan, tov. v Lasku, v Zduňské Voli, Mstově, Belchatově (kr. Piotrk.); v gub. Plocké kvete soukenictví v Chořelách, Krasnosielci, Vyšegrodě, Ploňsku, Sochocině, Zieluni, Bieziuni, Sierpci, Sreňsku, Nasielsku, Novém městě, Číževě a ve vsi Kucharách; v gub. August. tov. na sukno v Jevabně. V továrnách a dílnách na látky vlněné bylo 1855 zaměstnáno 8012 dělníků, jenž pracovali ve 2189 dílnách; závodů značněj-

ších bylo 41, menších závodů a pojedinných soukeníkův 2015, přádelen na vlnu 54. Sukna vyrobilo se 2,167.566 loket, koberců, šálů, šátků atd. 119.506 kusů, vše asi v ceně 2,455.451 rublů. — *f)* Výrobky bavlněné. Závody jsou v gub. Varšavské tov. v Lodzi kde jsou také přádelny na bavlnu a tiskárny perkálu, tov. v Blaškách, v Kole, v Lasku, v Pobjanici (kr. Sieradský) přádelny a tiskárny perkálu, v Zduňské Voli tov. na látky bavlněné a punčochy, tov. v Křepici (kr. Vieluňský), v Mstově, Belchatově. Zaměstnáno bylo 11.400 děln. v 6632 dílnách, závodův značnějších bylo 136, menších 2086, přádelen 9. Vyrobilo se rozličných tkanin lacinějších 12,812.273 lok., tkanin umělejších 1,592.025 lok.; vše v ceně 3,346.510 rublů. — *g)* Látky hedbávné a polohedbávné zhotovovali 103 dělníci v 16 závodech, kteréž obsahovaly 80 dílen. Látek vyrobilo se 15.280 lok., sítek, třepení, prýmků a pod. 33.925 l., načež spotřebovalo se 34 centů hedbáví, 295 c. jiné příze. Výrobky cenily se na 44.185 rublů. — *h)* Papírnictví. Z papíren je nejznamenitější banková v Jeziorné, která vyrábí hlavně papír na cedule bankové (r. 1858 zhotovilo se tu papíru za 108.039 r. 15½ k.) a soukromá v Sočevce, obě v gub. Varš., v gub. Lub. v Modlibořicích a v Pilici. Vůbec bylo 35 továren s 1065 dělníky a zboží za 346.596 rublů. — *i)* Kůže a kožešiny. Koželužny nejznačnější jsou v gub. Varšavské a Lubelské. V gub. Varš. v Kovalu, v Skiernievicích, Lęčici; v gub. Lub. v Hrubiešově, Chelmu, Bialé a Janově; v gub. Plocké v Mlavě, Raciąži, Makově, Nasielsku, Myšiňci; v gub. August. ve Vladislavově a Kalvárii. Koželuzen a jircháren bylo 1032 s 2362 děln., kteří vyrobili zboží za 823.313 rublů. — *k)* Mydlářství a svíčkářství květe hlavně v gubernii Varšavské; továrny nebo větší závody byly tu v Lęčici tov. na svíčky stearinové a voskové, v gub. Rad. ve Stopnici, v gub. Lub. v Bialé a Janově tov. na mýdlo a svíce, v Lublíně dva větší závody na mýdlo; ve Vladislavově tov. na svíčky lojové. Všech továren na svíčky stearinové a voskové 39 s 324 děln. a cena výrobků 604.222 rublů. — *l)* Výrobky dřevěné nejsou značné, ač dříví všelikého hojnost. Zhotovují se lodi (o čemž v. doleji), povozy (dílen 40 s 222 děln. — 105.100 r.), fortepiana (19 dílen s 89 dělníky — 46.750 r.) a nástroje hudební. — *m)* Zboží pletené z lýčí, klobouky slaměné (tov. v Augustově); květiny umělé zhotovovaly se v 12 dílnách od 144 děln. a měly cenu 48.316 rublů. — *n)* Mlynářství zvelebuje se neustále hlavně tím, že staví se mlýny parní a mlýny vodní na spůsob amerikánský; parní mlýny jsou dva v gub. Plocké, v gub. Lubelské na Bronovicích pod Lublínem, v Międziřeči a jinde. Počet dělníků, ani cenu výrobků neznáme. — *o)* Jiné závody. Továren na cikorii bylo 1855 25 se 190 děln., cena zboží 79.106 r.; rozsáhlejší továrny byly: v gub. Varš. ve Vloclavku, v Koníně, Lasku; v gub. Plocké v Ciechanově a j. v. Továrny na tabák v Sielcích pod Varšavou, v Košnievicích, Dzialošíně (gub. Varš.), v Lublíně. Konečně továren na rozličné jiné výrobky, jako škrob (tov. v Lasku), pakost a podobných bylo 35 se 103 děln. a vyrobilo se zboží za 19.516 rublů. Továrny na čalouny papírové tři (nejznačnější tov. ve Zgieři, kdež také jest tov. na karty) vyrobily 57 dělníky zboží za 107.300 rublů. Závodů na věci pletené z rákosí, slámy a proutí a vlásenkářů 512 s 1854 děln., výrobků za 34.252 rublů. Továrny na klíh, struny hudební a p., počtem 12 s 28 děln., zhotovily zboží za 5284 rublů. — *p)* Řemeslem se r. 1855 zabývalo 85.853 osob; nakoupilo se surového materiálu za 8,622.833 a vyrobilo zboží za 17,498.377 rublů. Nejčetnější z řemeslníkův byli ševci 16.214 osob, krejčí 10.286, kováři 5927, řezníci 4390. Nejvíce vydali za surové látky řezníci 2,518.895 r., mlynáři 1,969.733 r., pekaři 1,867.986 r. Odpočte-li se náklad, zbude čistého výnosu z oboru řemesel 8,875.544 r.

V. Prostředky spojovací.

Mimo železnice jest z Varšavy jen pět pořádně stavěných silnic: do Kališe, do Břeště Litevského, přes Suvalky do Kovna, přes Lublín do Lvova a přes Radom do Krakova. — Železnou dráhou spojena jest Varšava s Petrohradem, Vratislavou, Krakovem a Bydhostěm, rovněž i telegraficky.

Pošty. Celá síť poštovních dráh má tato střediště: Poštovní úřad ve Varšavě s 18 štacemi; 4 guberniální úřady poštovní: v Lublíně s 22 št., v Radomi s 19 št., v Plocku s 8 št., v Suvalkách s 8 št.; 10 poštovních úřadů pohraničných: v Częstochově s 19 št., v Kališi s 2 št., v Lipně s 5 št., v Lomži se 7 št., v Mariampolu s 5 št., v Michalovicích se 4 št., v Mlavě s 5 št., v Slupci s 3 št., v Služevě s 8 št., v Zamošci se 7 št.; 11 poštovních úř. středozemních: v Bialé se 4, v Kielcích s 18, v Krośnievicích se 7, v Kole se 6, v Loviči se 7, v Opatově se 7, v Piotrkově s 11, v Pultusku s 9 št., v Siedlcích s 12, v Sieradzi se 14 a ve Vejverách s 2 št.

Splavné řeky. Již r. 1829 dala vláda, podpírajíc snahy K. Wolického v příčině zvelebení průmyslu a obchodu dopraviti na Vislu dvě parní lodi z cizozemska; potom koupil bank nové dvě lodi v Anglii, ale všecky čtyry pro přílišné se ponoření a pro svou nepřiměřenou konstrukci nemohly platných služeb konati. Teprv když ve Francii počalo se parními lodmi jezditi i na řekách dosti mělkých, udělila vláda r. 1846 p. Guibertovi, kterýž ve Francii s Gâchem paroplavbu na menších řekách zavedl, privilej na 10 let, aby zaváděti směl paroplavbu na Visle a přítocích jejích, stavěti lodi a voziti cestovníky. Guibert vypravil r. 1847 na vodu tři lodi, kterým se dobře dařilo; že ale sám měl málo peněz, utvořil se spolek *Ondřej hr. Zamoyski et Comp.*, jehož ředitelem správním stal se jmenovaný hrabě a správcem technickým p. Guibert. Předsevzetí se zdařilo tou měrou, že r. 1859 měl spolek již 12 lodí větších a 22 menších se silou 550 koní; největší loď má sílu 100 k., nejmenší 14 k. Jmění společnosti obnášelo r. 1855: 850.000 r., a sice základního jmění v lodích, dílnách, nářadí, v privilejích atd. 564.000, 376 obligací 5% po 750 r. = 282.000 r. Lodi konají plavbu po Visle, po Buhu až k Břešti Litevsk. a Němnu. Vláda, vidouc zásluhy společnosti a užitek z paroplavby plynoucí, prodloužila zmíněný privilej r. 1856 na dalších 10 let.

VI. Obchod.

Hlavním středištěm ku prodávání látek surových v zemi získaných a zboží řemeslnického jsou po městech trhy týdenní a výroční; roku 1859 přivezlo se na trhy domácí rozličných věcí za 6,083.182 r. a prodalo za 3,880.804 r. Mimo to odbývají se dva výroční trhy pouze na vlnu, a sice ve Varšavě v druhé pol. června a v Kališi ku konci května a s počátku června. R. 1855 přivezlo se vlny na trh Varšavský 16.612 centů 3 lb.; na Kališský 405 c. 38 lb. — počet to skoro o polovičku menší, než v letech předešlých, čehož příčinou byl úpadek ovcí. Vlna ale měla r. 1855 větší cenu, poněvadž se ovce čím dále tím lépe perou, vlna lépe roztřiďuje a zaobaluje. — Obchod s cizinou. Na prvém místě jest Prusko, potom Rakousko, na kteréž strany jest obchod pasivní; nejmenší obchod jest

s Ruskem, kamž ale více se vyváží nežli odtud přiváží. R. 1859 jevil se tento stav:

	dovoz	vývoz	dohromady
s Rakouskem	3,564.916	3,315.979	6,880.895
s Pruskem	13,567.265	11,125.652	24,692.917
		vůbec	31,573.812 r.

Z Rakouska se hlavně přivážela sůl, vína rozličná, hedbáví jak surové tak i spředené, oleje, ovoce, stroje a t. d., a vyváželo se obilí, lůj, sádlo a vlna. Z Pruska se přivážela bavlna, příze bavlněná, výrobky kovové, ryby, barvy, výrobky hedbávné a zboží koloniální, a vyváželo se dříví, dobytek k chování i krmný, lůj, sádlo, len, konopě, plátno, semeno lněné, vlna atd. Mimo věci jmenované vyvážejí obyvatelé Bilgorajští výrobků svých (sítí na ryby a ptáky, řešat) až za 40.000 r. ročně do Ruska, Uher, Multan, Valašska a do Němec. Průmysl a obchod podporují bank polský, kreditní ústav zemský; pak jsou gener. konsulové a konsulové v Belgii, Francii, v Britanské říši, Rakousku, Prusku, Sasku a Saso-Výmarsku. — Peněz, měr a váh užívá se buď ruských anebo polských, kteréžto poslední aspoň u lidu dosavad jsou obecné. Zlatý polský má 30 grošů, groš 10 denárů; $86^2/_3$ zl. udělá se z jedné hřivny kolínské, tedy $86^2/_3$ zl. = 13 stř. rublům a 1 zl. pol. = 24 kr. r. č. Ze starých peněz jsou nejvíce v oběhu dukát od r. 1766—87 po $16^3/_4$ zl. (ve zlatě); od r. 1787—94 ze zlata dukáty po 18 zl.; od 1794—95 tolary po 6 zl. ($14^1/_2$ na 1 hřivnu) a 6grošáky. Z novějších dukáty po 25 a 50 zl.; za revoluce 1831 dukáty, jichž 67 z hřivny; ze stříbra 10- a 5zlatníky z $13^3/_4$ lotového stříbra, 2- a 1zlatníky z $9^1/_2$lotov., 10- a 5tigroše z $3^1/_4$lotového. Dále jsou v oběhu bankovky po 5, 10, 50, 100 a 1000 zl. Míry posud ty, které r. 1818 podle způsobu francouzského zavedeny byly: 1′ à 12 palcův à 12 čárek = 288 milimetrům, 1 loket má 2 stopy, 4 čtvrtě = 595·54 milimetrům; 1 provazec = 10 prutův = 75 loket = 100 proutkův (*pręcik*); 1 míle = 8 verst; pole, louky a lesy měří se na lány; 1 lán (*włoka*) = 30□ jiter po 3□ provazcích à 100□ prutův; obilí na łaszty (týž) à 30 korců, korec má 4 věrtele nebo 32 hrnce n. 128 kvartů (kvart = 1 liter); míra na tekutiny bečka = 22 hrncův n. 100 kvartů, 2 bečky = 1 štoudev; ve váze 1 centnýř má 4 kameny nebo 100 lb. atd.

VII. Církev.

Z náboženských vyznání mají římští katolíci 1 arcibiskupa a 8 biskupů. Od 1856 spravují biskupové samostatně círk. záležitosti diécesí svých, jmenovitě vykonávají círk. jurisdikcí ve věcech stavu manželského se týkajících, tak že biskup jest první, metropolita druhou a biskup od papeže delegovaný třetí instancí. Diécese jsou: arcibiskupství Varšavské s 12 dekanáty, biskupství Kielecko-krakovské s 18 dek., biskup. (Kujavsko-)Kališské se 24 dek., Plocké se 17 dek., Lubelské s 12 dek., Sandoměřské se 17 dek., Augustovské s 12 dek. Podlašské s 19, a konečně Chelmské sjednoc. Řekův s 21 dekanáty. Farních kostelů počítá se 1639, filiálních 106 a 382 kaplí; klášterův mužských 152, ženských 33 (r. 1851 bylo klášterů o 17 více). V klášteřích byli mniši kamaldulenští, karmelitané, kapucíni, dominikáni, bernardini, augustiani, pavláni, piaristé, milosrdní bratří; cisterciáci byli pro účastenství v povstání roku 1831 zrušeni. Ukazem cís. 8. list. 1864 nařízeno, aby zrušeny byly v Polsku všecky kláštery římskokatol., které buď nemají počet údův kanon. zákony ustanovený (8) anebo povstání podporovaly. Následkem toho zrušeno bylo v Polsku ještě roku 1864 71 klášterů mužských a 4 žen. se 318 řeholníky, které neměly počet ustanovený, a 39 klášterů se 674 řeholníky pro podporování posledního povstání. Duchovenstva světského bylo 2137, řeholního 1627, jeptišek 413. Řekové sjednocení mají 5 mužsk. klášterů a 395 kostelů; 214 světských duchovních, 13 mnichů, alumnův v semeništi 39 a zpěvákův 27. Pravoslavní řeholní 1 arcib. ve Varšavě, 2 archimandrity, 6 jeromonachův, 3 jerodiakony, 11 řeholníkův a novicův — dohromady 23; pravosl. světští: 9 protojerejův, 20 kaplanů, 8 protojahnův, jahnův a podjahnův, sluhů kostelních 47 — dohromady 84. Kostelů mělo vyznání toto 34 a sice: sobor katedrálný 1, při sídle arcib. 2 kaple, v institutu šlechtickém 1, kostel palácový v Lazienkách (u Varšavy), 22 farních kostelů, 1 k. filialní, 3 k. hřbitovní, v Jablečné 1, 2 vojenské kaple ve Varšavě; při 3 kostelích byly školy, v nichž učilo se 66 žáků. Roku 1855 přistoupilo na víru tu 50 osob, a sice 43 římští katolíci, 3 jednověrci a 4 Židé. Evangelíci augsb. vyznání i reform. mají svou konsistoř. Evangelíci augsb.: 70 kostelů, 241 modlitebnic, 64 kněží, 23 stipendistův na pastory se připravujících. Evang. reformovaní: 9 kost., 8 duchovních, 7 stipendistů. Menonité v gub. Varšavské a Plocké mají modlitebnu ve vsi Kazuni; ti, kteří sem mají daleko, chodí do kostelů augsb.-evang. Ochranovští v gub. Varšavské mají sborovnu v Novosolně a obřady vykonává starší jejich. Židé mají 345 synagog, 454 modlitebnic, rabínův, podrabínův a jiných osob duchovních počítá se 1616. Mahomedáni v gub. Lub. a August. mají 2 mešity a 2 imany.

VIII. Školství.

Školství v Polsku jest za mnohými zeměmi, což na př. dobře dá se poznati, porovná-li se počet škol a žákův je navštěvujících s týmž počtem v království Českém méně obyvatelů majícím. R. 1855 počítálo se v Polsku: ústav šlechtický ve Varšavě s 239 žáky, 6 gymnasií s 1504 ž., 17 krajských škol filologických s 2649 ž., 1185 škol elementár. s 52.256 ž., 92 škol neděl. pro řemeslníky s 5530 ž., 5 škol elem. židovských se 470 ž.; tedy ústavů 1306 s 62.648 ž. Speciální školy byly: hospodářská škola v Plocku, rolnický a lesnický ústav v Nové Alexandrii, ústav rolnický a hospodářský se školou v Marimontě se 198 žáky, gymn. reálné ve Varšavě se 508 ž., škola pěkných umění tamž se 106 ž., ústav pro učitele na školy element. v Radzimíně s 32 posl., 2 vyšší reální školy s 567 ž., 9 krajských škol reálních se 1209 ž., škola rabínská ve Varšavě se 174 ž., nedělní obchodní škola tamž 236 ž. Priv. ústavů vyučovacích bylo 193 se 6077 ž. Dohromady tedy učilo se na 1516 ústavech 71.755 žáků a sice 46.358 pohlaví mužsk. a 25.397 ženského. Císařsko-královská medicinsko-chirurgická akademie ve Varšavě měla r. 1857 posl. 245. Ústav Alexandrinský pro vychovávání panen měl 1855 201 chovanek; akademie římsko-katolická ve Varšavě 48 alumnův, v semeništích diéces. bylo 86 alumn., ve 3 školách pravoslav. ž. 66, ve škole farmaceutické 74, chirurgické 56, babické 92, veterinářské 17. Vyššímúst avům byly za pomůcky ve Varšavě bibl. odboru naukového s 92.363 sv. č. 51.959 děly, 353 rukop., medálií a mincí 4613 kusů; dále kabinet fysikální, kabinet vzorkový, sbírka technicko-architektonická při škole pro pěkná umění, kab. mineralogický a zoologický, kabinet botanicko-plastický, obrazárna, sbírka starožitností, observatorium astronomické, zahrada botanická, kab. anatomický, farmaceutický a kabinet chirurgický. Cís. reskriptem dne 11. září 1864 dostal náměstník rozkaz, aby zreorganisovalo se školství v Polsku, a aby se zřídily ve Varšavě universita, ruské a německo-evangelické gymnasium.

IX. Ústavy společenské opatrnosti, k zaopatřování zdraví, bezpečnosti; pak ústavy dobročinné, v prospěch chudoby, zaopatřovací, pojišťovací a úvěrní.

Špitálův vůbec jest 51; zaopatř. ústavů pro dospělé 25, a sice 10 o sobě a 15 při špitálech; v těch se r. 1855 chovalo: 10.527 osob; sirotci přijímají se do ústavů dobročinných, z nichž jest jeden ve Varšavě a druhý v Lublíně, mimo to při špitále panen sv. Martina ve Varšavě, kdež opatrovna židovská, dále špitály na venku, kdež se též sirotkům útulku popřává: v Mieni, Koníně, Piotrkově, Sandoměři, Lublíně, v Bialé, v Ščebřešíně, Plocku a Pultusku; dětí se tu chovalo 501. Dále jsou opatrovny, kdež se děti rodičů chudých nebo takových, kteří o to žádají, za dne toliko chovají; takových jest 9: ve Varšavě 7, v Kališi 1, v Lublíně 1. V domě nalezencův ve Varšavě bylo 2191 a po vsech na kojení a chování 3419 dětí; v ústavu hluchoněmých a slepých bylo 145 chovanců. Důchody všech dobročinných ústavů r. 1855 obnášely 760.570 rublů 84 kop. a vydání 748.551 r. 49 kop.; zbylo tedy 12.019 r. 35 kop. V 51 špitálech a ve dvou ústavech dobročinných bylo 64.287 chovanců; z těch se pozdravilo 48.358 osob, † 19.947, odešlo před ukončením léčení 574 a na r. 1856 zbylo 4408 osob. V Tykocině (gub. August.) jest invalidovna pro 23 osob. Ústav očkovací jest ve Varšavě; tamž spolek pro vydávání obědův za $2^1/_2$ kop. i bezplatně, zaopatřování chudých nemocných lékařskou pomocí, dřívím a potravou. — Hlavních vězení jest v království 20; roku 1855 bylo obžalováno z těžších přestupků: z křivopřísahy 168 (z těch 38 Židův), z loupeže 104 (12 Ž.), ze vloupání se 289 (36 Ž.), ze žhářství 234 (22 Ž.), z vraždy 153 (16 Ž.), z krádeže 23.993 (3943 Ž.), z překročení zákona obchodního 263 (159 Ž.), pro podvod 1016 (575 Ž.), pro přestoupení předpisů o listech průvodních 254 (48 Ž.), pro falešné svědectví 167 (42 Ž.), pro překročení ustanovených cen při živnostech 245 (118 Ž.), pro podloudnictví 501 (185 Ž.), pro padělání mincí a papírů úvěrních 51 (11 Ž.), pro odboj proti nařízením vlády a jejím orgánům 2340 (552 Ž.). V trestnici sedělo odsouzených 3749, z nichž 445 Židův. Koncem roku bylo osob ještě vyšetřovaných 1718 v domech vyšetřovacích a 2745 ve věznicích a v pevnosti Zámošci; r. 1855 přibylo k nim do domů vyšetřovacích 6434, do vězení a pevnosti Zamošci 3749. V domech vyšetřovacích bylo tedy 8152 osob, ve věznicích a tvrzi Zamošci 6494 os.; r. 1855 ubylo jich z domů vyšetřovacích 6721, z vězení a tvrze 3676. Na r. 1856 zůstalo tedy ve vyšetřování 1431 v domech vyšetřovacích, ve věznicích a v tvrzi 2418, dohromady 4249 osob. V počtu tom bylo 3573 mužských a 676 ženských. Na vydržování všech vězení a káznic vydalo se 1855 282.625 rublů $56^3/_4$ kopejek.

Spořitelny počaly se v Polsku zakládati po ukasu od $^{13}/_{25}$ čce 1843; přijímají malý kapitál od 15 k.—300 r. pod 4%, čímž poskytnuta i občanům méně zámožným příležitost, aby si mohli malý svůj kapitál uložiti a pro budoucnost se zabezpečiti. Spořitelny jsou jedna hlavní ve Varšavě a 13 provinciálních, v městech Plocku, Radomi, Lublíně, Suvalkách, Kališi, Lódzi, Vloclavku, Čestochově, Hrubiešově, Lęčici, Bialé, Ravě a Siedlcích. Mimo to povoleny byly spořitelny v Kielcích, Piotrkově, Kutně a Vieluni. Jmenovaných 14 spořitelen počítalo ku konci r. 1855 8848 účastníků s kapitálem 224.366 r. $68^1/_2$ kop. a úroky r. 1857 jistinám přiznané dělaly 6774 r. 27 kop. Všeobecný zemský ústav pojišťovací, pojišťuje *a)* zboží nemovité proti ohni; roku 1855 pojistilo se jmění za 160,559.290 rublů, přijalo (po $5^1/_2$ z 1000) 872.603 r. 83 kop. a vydalo o 253.364 r. 84 kop. méně. *b)* Zboží movité proti ohni; pojištěno v 50.859.697 r., přijato (po $6^3/_{10}$ z 1000) 308.519 r. $63^1/_2$ kop. *c)* Na život dalo se pojistit za 592.070 r. $56^1/_2$ kop., prostřední poplatek $38^8/_{10}$ z 1000. *d)* Transporty pozemní i povodní pojištěny byly 6,768.420 r., platilo se $6^3/_4$ z 1000, což vyneslo 43.742, o 30.181 r. $68^1/_4$ kop. méně, nežli se poškozeným zaplatilo.

K podporování průmyslu a obchodu jsou kreditní ústav zemský a bank polský. *a)* Kreditní ústav měl r. 1856 d. 20. ledna za půjčky poskytnuté hypotek v ceně 52,343.250 r. na 303 vládních a 5659 privátních statcích; cena listů zástavních v oběhu jsoucích obnášela 43,209.968 r. $31^1/_2$ kop.; v druhé pol. r. 1855 vylosovalo se listů zástavních za 968.910 rublů. Od účastníkův vložilo se 1,679.609 r. 32 kop., na rozdělení zůstalo jim 2,525.446 r. $3^1/_2$ kop., zálohy bylo 845.836 r. $71^1/_2$ k. Vůbec mělo se vyplatit za vylosované listy zástavní a kupony 2,905.647 r. 37 k., splatilo se 1,828.617 r. $42^1/_2$ k., zůstalo tedy k vyplacení 1,077.029 r. $94^1/_2$ k. Dne 20. led. 1855 obnášelo základní jmění ústavu v kasách: hlavní direkce, v banku polském a direkcí odborných 73,145.504 r. $81^1/_2$ kop., v čemž zahrnuty i jistiny osob privátních ústavu k spravování svěřených, kteréž obnášely 12,422.694 r. $24^1/_2$ kop. Zároveň měl ústav v kase své základu 722.810 r. 57 kop. na výplatu těm, kteří se po konci druhé polovice 1855 nehlásili o požadavky své za listy zástavní vylosované a kupony půlroční.

b) Bank polský ve Varš. založ. za rukojemstvím státu r. 1828 vedle účelu uvedeného též k umoření dluhu státního, k podporování rolnictví, jmenovitě pak k tomu cíli, aby zmenšily se úroky obyčejně příliš vysoké. Dotace banku určena byla původně na 30 mil. zl. pol., zvýšena ale již r. 1834 na 42 mil. a 1841 na 53,333.323 zl. 10 gr. čili 8 mil. rublů stř. R. 1833 povoleno banku, aby vydati směl místo posavadních státních a pokladničných cedulí bankovky po 1, 5, 50 a 100 zl. (nyní vydávají se bankovky po 1, 3, 10, 25 rublech), a sice tolik, co obnáší bankovní kapitál. Bank ten přijímá deposity a kapitály na převod (girování) a zúročení; deposity jsou buď spečetěné nebo ne. V případu prvém zůstávají v banku až do vrácení jich majetníkovi, a za nespečetěné zakupují se veřejné papíry. Kapitálu na girování přijímá se nejméně 200 zl. Dále půjčuje bank ústavu kreditnímu, závodům továrnickým, jakož i jednotlivým osobám. Osobám privátním stává se to na zástavu papírův veřejných, plodin zemských a některých tovarů průmyslových. R. 1845 zmocněn bank ukazem carským půjčovat i vlastníkům zboží nemovitého, ale ne výše nežli obnášejí dvě třetiny zboží odhadnutého; a podle toho má bank úplný odbor hypoteční. Bank vede také obchod s veřejnými papíry a směnkami, domácími i cizími, a konečně poskytuje na zástavy předplatky ku podnikům průmyslovým a obchodním. Bank polský spravován jest předsedou, místopředsedou a pěti direktory; ze zprávy jejich o stavu banku r. 1858 vyjímáme toto: Kapitál základní obnášel 8 mil. r., z rozličných svých závodů vyzískal 478.174 rublů $90^3/_4$ kop., kteréž vplynuly do státní pokladnice; na hotovosti, v minci kovové a cedulích bylo koncem r. 1857 3,592.085 r. $51^3/_4$ kop., během r. 1858 přibylo 24.769.538 r. $98^3/_4$ kop., z nichž zbylo po vydáních roku tohoto koncem r. 1858 v pokladnici 3,593.848 r. $90^3/_4$ kop., koncem r. 1858 měl bank státních papírů za 10,923.517 r. 7 kop., skoupených papírů státních vylosovaných za 312.547 r. 65 kop., a směnek domácích za 732.710 r. 45 kop., zahraničných za 102.112 r. 51 kop.; a kapitálů od roz-

ličných ústavů složených vráceno 234.078 r. 47¼ kop. a zůstalo v banku 3,870.783 r. 37 kop.; ze sum depositních vráceno 3,194.134 r. 1¼ kop. a zůstalo 8,211.163 r.; mas soudních zůstalo v depositě 8,628.659 r. 5 kop.; kapitálů na zúročení vyplaceno 419.801 r. 64 kop., zbylo v banku na rok 1859 2,324.088 r. 26½ kop; cedulí bankových bylo v oběhu za 10 mil. r., z kterých u banku za minci kovovou vyměněno 1,598.797 r.; na 228 zástav papírů státních půjčeno 166.543 r. 23½ k., na 1610 zástav v klenotech 334.526 r. 15¼ k., na 848 zástav v tovarech a plodinách (na př. vlnu, cukr, obilí) 825.592 r. 20½ kop.; dále půjčeno závodům průmyslovým 595.443 r. 43¼ kop., na stroje rolnické, guano a p. 498.149 r. 16½ kop., na 239 statků 1,505.746 r. 52 kop.; kapitálův hypotečných měl bank koncem r. 1858 3,985.155 r. 11¼ kop.; kapitálu reservního 340.000 r. Rozličnými těmito odbory, jakož i vlastními svými statky a závody průmyslovými, které se banku dostaly tím spůsobem, že vlastníci jejich v předepsané lhůtě platiti nemohli, vyzískal bank roku 1858 1,349.707 r. 98 kop. a vydal 845.446 r. 10⅔ kop., tak že mu zbylo čistého užitku 504.261 r. 87½ kop.

X. Správa zemská.

Car Alexandr I. dal Polsku, které jenom personální unií s Ruskem spojeno býti mělo, r. 1815 27. list. konstituční ústavu; po revoluci 1830—31 byla ústava tato zrušena a Polsko prohlášeno „organickým statutem“ 14/26 ún. 1832 za ruskou provincii se zvláštní správou. V čele správy zemské stojí náměstník králem jmenovaný; jemu k ruce slouží správní rada, jejíž usnešení může zrušiti, povinen jest ale podati o tom zprávu císaři. Náměstník sám jmenuje všecky vyšší úředníky a vybírá si k tomu kandidáty ze všech zemí císařství Ruského. Od r. 1815—44 rozděleno bylo Polsko na osm vojevodství: Mazovecké, Kališské, Krakovské, Sandoměřské, Lubelské, Podlašské, Plocké a Augustovské; ukazem carským 1844 4. srp. rozděleno na 5 gubernií: Varšavskou (dříve Mazovecko a Kališsko), Radomskou (Sandom. a Krak.), Lubelskou (Lubelsko a Podlachie), Plockou a Augustovskou; gubernie dělí se na kraje (poviaty), jichž jest 39, a tyto na okresy. Gubernii spravuje gubernator co president správní komise. Správa zemská rozpadá se na tři hlavní odbory (komise), kterým představeni jsou ředitelé, a sice na odbor spravedlnosti, odbor pro záležitosti vnitřní a odbor finanční.

Prvnímu odboru podřízeny jsou nejvyšší soud apelační, 4 soudy hrdelní, 17 soudů trestních, 9 tribunálů civilních, 1 trib. obchodní, 80 soudů smírčích a prokuratura ve Varšavě. Spravedlnost vykonává se tak, že pře a stížnosti podají se na rozsudek smírčích soudů; teprvé když se tu žádného narovnání docíliti nemůže, podá se pře úřadům první instance civilním a policejním, které rozhodují o věcech do 500 zl. pol. bez apelace; v záležitostech přes 500 zl. jde odvolání k zemským soudům (tribunálům) a od těchto k tribunálu do Varšavy. Města spravují se purkmistry a magistráty od náměstníka jmenovanými, a obce venkovské fojty. Komisi čili ministerstvu záležitostí vnitřních podléhají ředitelství ústavu pojišťovacího, spořitelny, hlavní rada nad ústavy dobročinnými, které podřízeno jest 70 rad po království roztroušených, a záležitosti církevní. Pod ministerstvem financí jsou úřady fiskální (skarbové), jichž jest 9 v guberni Varš., 2 v gub. Rad., 4 v gub. Lub., 3 v gub. Plocké, 2 v gub. August.; dále sklady solné, jichž jest 5 v gub. Varš., 7 v gub. Rad., 11 v gub. Lub., 6 v gub. Plocké a tolikéž v gub. August.; úřady lesní: 15 v gub. Varš., 16 v gub. Rad., 6 v gub. Lub., 9 v gub. Plocké, 16 v gub. August. Mimo to pak cla, jež vybírají se ve třech okresech celních totiž Vieřbolovském se 14 štacemi, Kališském s 19 št. a Zavichostském se 14 št. Vedle tří těchto komisí působí ještě samostatné odbory správní, totiž IX. a X. departament senátu ve Varšavě, vrchní odbor účetnický, vyučovací, odbor poštovní pro království Polské a odbor XIII. komunikační. **Státní rada** skoumá státní rozpočet a zprávy, které podávají představení jednotlivých správních komisí z oboru svého, jakož i generální kontrolor o financích, podává dobré zdání o návrsích gubern. rad, rozhoduje o stížnostech podávaných o zneužívání moci úřední a přestoupení zákona. Rozpadá se ve čtyry odbory: zákonodárný, soudní, finanční a petiční Při dvoře ruském zastupuje království ministeriální státní sekretář, který záležitosti král. Polského císaři předkládá a ustanovení jeho pro království podpisuje. V císařské tajné kanceláři jest oddělení pro království.

XI. Finance.

Podle Varšavských novin obnášely roku 1860 příjmy s resty 18,272.112 r., vydání 15,949.826 r., tedy přebytek 2,322.286 r.; v ruském rozpočtu státním na r. 1862 udán přebytek na 3,174.862 r. a na 1863 na 3,150.000 r. V rozpočtu na r. 1865 udány příjmy i vydání rovným počtem 23,315.154 r. Příjmy: daň pozemková 4,313.230, cla 1,339.226, poplatek z poraženého dobytka 2 mil. r., daň potravní z lihovin 3,500.000, monopol solní 4,450.378, ze statků zemských 1,316.326, z hornictví 1,132.134 r. a j. v. Vydání: dluh státní 3,909.751, k disposici finančního ministra rusk. 3,150.000, správa civilní 1,349.787, veřejné vyučování 1,354.202, záležitosti vnitřní a osvěta 2,306.396, spravedlnost 752.290, finance 4,264.962, vojsko a policie 3,457.426 rublů a j. v. Dluh státní roku 1863 obnášel 32,300.000 r. Příjmy města Varšavy vypočteny byly na rok 1858 na 861.275 r. 38½ k., na rok 1859 o 95.379 r. 65 kop. více; z roku 1858 zbylo 183.651 rublů 34 kop. Ze příjmů napřed rozpočtěných sešlo se 1,031.296 r. 12½ k., na důchodech nepředvídaných přijalo se 3544 r. 85½ k., dohromady tedy 1,034.840 r. 98 k. Přidá-li se k tomu zbytek z roku předešlého, přijalo se vůbec 1,218.492 r. 32 k.; vůbec se vydalo 923.795 r. 96½ k., zbylo 294.696 r. 35½ k. Mimo to bylo v městské pokladnici depositních sum druhu rozličného 655.110 r. 85 k., z těch se vydalo 346.426 r. 99½ k., zbylo 308.683 r. 95½ k. S přebytkem hořejším činí přebytek 603.380 r. 31 kop. Dluhy města Varšavy obnášely ku konci r. 1859 3,286.606 r. 15 k., proti roku předešlému zmenšily se o 194.132 r. 64½ k. Příjmy ostatních měst rozpočteny byly r. 1859 na 616.274 r. 28 k. (o 22.802 r. 35 k. více nežli roku předešlého), zbylo po vydání 174.343 r. 90 k.; v banku polském měla města ku konci r. 1859 uloženo 52.321 r. 75 k., privátním osobám půjčeno bylo na hypoteky 1,581.393 r. 46 k.

XII. Erb a řády království Polského.

Znak jest štít na čtyry pole rozdělený: v prvním a čtvrtém červeném poli spatřuje se bílý korunovaný orel; v druhém a třetím poli taktéž červeném viděti znak litev. (pogoň), totiž jezdce obrněného s modrým štítem, na němž zlatý kříž patriarchy, a se šavlí obnaženou na ubíhajícím bílém koni se zlatými podkovami a modrými otěžemi. Uprostřed štítu byl vždy rodinný znak králův. Barvy národní jsou bílá a červená; řády: bílého orla, sv. Stanislava a záslužný kříž vojenský. — **Vojsko** spojeno jest s ruským; rekrutýrka odbývá se spůsobem jinakým nežli v ostatní říši: odvádějí se zbraně schopní muži od 20—30 let bez výminky, tak že

vedle nečetných důležitých příčin pouze přízeň komise osvobozuje. Pevnosti jsou Zamość, Modlín čili Novogeorgievsk a Varšava. *Kn.*

C. Dějiny politické a církevní. *)

Prvotní dějiny národu Polského jsou, jakož jiných národův vůbec, báječné. U rozličných plemen slovanských po Visle a Odře rozložených, později názvem Poláci zahrnutých, jsou též rozličné pověsti běžny: u tatranských Charvátův jeví se báječné postavy Kraka a jeho dcery Vandy, u goplanských Polanův postavy Leškův, Popela a j. Státotvorným živlem mezi plemeny těmi jsou goplanští Polané, nejmohútnější větev v tamních krajinách slovanských, jejichž jednotlivé odnože sáhaly až za Dněpr, po kterých nazváni pak všichni kmenové po Visle a Odře bydlící. Mezi Polany těmito jeví se za pradávných dob (zda zvláštní třída, či plémě) Lechové, zakladatelé pozdějšího státu polského nad Vartou a Vislou v okolí prastarých hradův Krušvice, Hnězdna a Poznaně (v VI. stol.?). Okolo tohoto jádra spojila se znenáhla všechna sousední plemena. Z těch některá, zejména Charváti a Slezáci, činila nějaký čas část mohútných říší západoslovanských, Samovy (VII. stol.), Svatoplukovy (IX. stol.) a českých Boleslavův (X. stol.). — Panství „lechův“ v Polanech vzalo za své za knížete Popela; dostalať se na knížecí stolec nová dynastie Piastův původu nižšího, Semovitem, synem rolníka prý Piasta (ok. 860). Kníže ten a syn i vnuk jeho Lešek a Semomysl jsou již osoby historické, zvláště pak syn posledního Měčislav (962—992). S Piastovci počíná se nová doba dějin polských, jež (s Lelewelem) rozdělujeme na 5 dob: Polska výbojného (860—1139), Polska rozděleného (1139—1333), Polska květoucího (1333—1586), Polska klesajícího (1587—1795) a Polska se zrozujícího (od r. 1795).

I. Polsko výbojné (860—1139). Za Měčislava vzrostla moc knížat Polanův v míře znamenité; jižní část zemí později polských drželi sice ještě Čechové, ale na straně východní vztahovala se moc knížat Polských daleko do Mazovie. Přijetím křesťanství působením zvláště českým stalo se konečně Polsko státem křesťanským (966) a potáhnuto tím v kruh císařství Římsko-Německého a církve latinské, jíž ustoupiti musily počátky církve slovanské, rozšířené zvláště v krakovském Charvátsku od časův panství velkomoravského. Na dráze Měčislavem vytknuté pokračoval syn jeho, slavný Boleslav Chrabrý (992—1025); rozšířilť hranice říše polské i na jih, dobyv na Češích Krakovska, Považí, Moravy i Slezska, na východ na Rusích země Červenské, a na sever země Pomořské; na západě srazив se se zmáhajícími se Němci posunul vítěznými boji hranice Polska daleko za Odru do zemí srbsko-lužických. Idea jeho, zaraziti mocnou říši západoslovanskou (se stolicí v Praze) co hráz proti nebezpečným pokrokům Němců v slovanských zemích polabských a baltických, nezdařila se však úplně: odporovalіť tomu Slované sami, spojujíce se k veliké své škodě s Němci a sloužíce pouze dynastickým interesům. Nicméně sáhala říše jeho i po míru Budyšínském (1018) s Němci učiněným od Dunaje k Baltu, od Halštrova za Buh — říše to zajisté veliká, i v ohledu politickém i církevním (založením polské metropole Hnězdenské r. 1000), od Německa nezávislá, mocně zasahající v osudy sousední říše Rusovarjažské, v správě, soudnictví i válečnictví velmi dobře zřízená. Vědomím vlastní síly pohnut dal se Boleslav na sklonku života korunovati na krále. Avšak mocná tato říše západoslovanská vzala za své již za syna velikého Boleslava, krále Měčislava II. (1025—34); ztracenyť země Moravskoslovenská na Uhry, Lužice na Němce, země Červenská na Rusy, a Měčislav sám musil se pokořiti Němcům (1031). Za anarchie po jeho smrti vzniklé pustošeno jest Polsko tu od Čechův tu od Rusův; a teprvé syn Měčislavův Kazimír (1040—58), s matkou meškavší posud v Němcích, obnovil řád zemský, pokořiv po namáhavých bojích Maslava Mazovského, okolo něhož se byl utiskovaný lid obecný shromáždil (1042), a tím i pohanství smrtelnou zadav ránu; od Čechův získal Slezsko (1041 a 1054). V díle otcovském s prospěchem pokračoval syn jeho Boleslav Smělý (1058—1080); obnovilť moc Polska, mocnou rukou zasahaje v osudy Uher i Rusi zmítaných domácími bouřemi. Hrdý mocí svou korunoval se jako praděd Chrabrý na království (1077). Ve vítězném postupování proti Kyjovu zadržen povstáním obecného lidu proti šlechtě (1078); postavil se sice na stranu lidu, ale nemohl zameziti vítězství šlechty. Zavraždiv biskupa Krakovského Stanislava vzdálil se ze země, a na stolec královský (?) dosedl slabý jeho bratr Vladislav Herman (1080—1102), místo něhož však vládl násilný župan nádvorný Sieciech. Z bouří z toho vzniklých pod nemanželským synem Vladislavovým Zbigněvem nastalo — ač krátké — rozdělení Polska mezi oběma bratříma, Zbigněvem a zákonným Boleslavem Křivoustým (1097). Ten po smrti otcově (1102—1139) upevnil se na trůně, vyhnav nepokojného Zbigněva (1108), spojujícího se s nepřáteli Polska, odraziv dotíravé Němce na Psím poli u Vratislavi (1109), pokořiv konečně dlouhými boji a obrátiv na křesťanství nepokojné Pomořany (1102—1130). Moc jeho sáhala i za Odru k ostrovu Raně — posledníť to panovník polský podávající ruku Slovanům baltickým; vmísení se však jeho v záležitosti české, uherské a ruské nepřineslo mu mnoho štěstí. Umíraje v Plocku rozdělil Polsko mezi čtyry své syny na úděly: Krakovský (Vladislav), Mazovecký (Boleslav), (Velko)polský (Měčislav) a Sandoměrský (Jindřich; nejmladší Kazimír nedostal nic). Krakovský kníže, jemuž náleželo též Slezsko, Sieradz, Lęčica a Pomoří, měl staršinství mezi ostatními, jsa jaksi zástupcem rozděleného státu Polského (*Lechie*).

V této době „Boleslavův“ vyvíjel se s počátku, za dob pojení se kmenů v stát, absolutismus, tedy hlavně do roku 1025; odtud však za smutného bezvládí obmezen absolutismus velmoži, kteří za slabé vlády Vladislava Hermana a bouří Zbigněvových vždy větší dosahovali moci. Rozdíl stavův jeví se hned na úsvitě dějin polských: šlechta konající hl. službu vojenskou, a svobodní kmeti (sedláci) rozl. stupňův, vedle nich však i otroci (zajatci, zločinci, dlužníci atd.), ale ne na celý život; odbývají se župní čili poviatové hromady (*wiece*), konají se obecná (poviatová) břemena, odvádějí se rozl. dávky a desátky. Od porážky Maslavovy počíná šlechta i bráti vrch nad obecným lidem, a moc její utvrzena konečně potlačením opětného povstání obecného lidu za Boleslava Smělého; rozstrk mezi oběma třídama národu jest rozhodnut, dávky a břemena lidu se zvyšují.

II. Polsko rozdělené (1139—1333). Snahy vládychtivého Vladislava II. a manželky jeho

*) Hlavním pramenem byly nám spisy Lelewela, co do vnitřních poměrů zvláště jeho *Betrachtungen über den politischen zustand des ehemaligen Polens und über die geschichte seines volkes* (Brüssel u. Leipzig 1845), psané s velikou vážností a duchem filosofickým.

Anešky Rakouské, panovati samojediný nad celým Polskem na ujmu bratří, nezdařily se pro odpor vyšších tříd národa; poražen prchl do Němec (1148?), a jeho místo zaujal *Boleslav IV. Kadeřavý*; přinucen Německým císařem Fridrichem pokořiti se v Kargově (Křiškově, 1157), vydal později synům Vladislavovým Slezsko a málo dbal značných úspěchův Němcův ve slovanských zemích na dolní Odře, vše k veliké škodě Polska. Po smrti Boleslavově stal se knížetem Krakovským *Měčislav III. Starý* (1173—1177), jenž chtěje kleslou moc panovničí pozdvihnouti jest rozhněvanou tím hierarchií a aristokracií zbaven stolce krakovského a naň dosazen posavadní kníže Sandoměrský (později též Mazovecký) *Kazimír II. Spravedlivý* (1177—1194). Za něho odbýván valný sněm celého skoro Polska v Lęčici (1180), hl. od polských biskupův, ale i velmožův — sbor zákonodárný (pozd. senát) po boku panovníka. Další panování Kazimírovo vyplněno jest nepokoji vzbuzenými Měčislavem, jenž byl mezi tím získal opět (Velko-) Polské knížectví, a výpravami do sousedního knížectví Halického a proti Prusům a Jatvěgům, s nimiž byl již Boleslav Kadeřavý nešťastně válčil. Po náhlé smrti Kazimírově dostal se Krakov brzy po bitvě Mozgavské (1196) a po rozl. pletkách zase Měčislavovi, odtud poručníkovi maloletého syna Kazimírova *Leška Bílého*, jejž sobě Krakovští zvolili knížetem. Jelikož po smrti Měčislavově (1202) Lešek, kníže Sandoměrský, nechtěl přijíti výminek Krakovanův, stal se velikým knížetem syn Měčislavův, *Vladislav Laskonohý* (1202—1206); ustoupil však brzy Leškovi, který si byl získal sympatie zvl. vítězstvím nad zmohútnělým a nadutým Romanem Halickým u Zavichostu (1205); Vladislav vzdálil se do svého knížectví Polského, kdež dlouhé pak měl spory s církví a synovcem svým, Vladislavem Odoničem. Další míchání se Leška v záležitosti knížetství Halického ve spolku s Uhry nemělo trvalých úspěchův. Podobně vedlo se Leškovi na severu; odranské Pomoří již za Kazimíra II. přimknulo k Německu; východní (s Gdaňskem), řízené náměstníky knížete Krakovského, zkusilo mnoho nájezdy Dánův; knížetství Mazovecké a Kujavské, jež držel Leškův bratr *Konrad*, pustošeno pohanskými Prusy, k jichž skrocení povolal Konrad na nesmírnou škodu Polska Německé rytíře na pomoc, dada jim zemi Chelminskou (1226). Marně se tomu vzpíral *Svatopluk*, náměstek Pomorský, osvoboditel Pomoří od Dánův. Ten touže po zvláštním knížectví vzbudil ovšem nespokojenost Leškovu; k narovnání všelikých sporův svolán sjezd polských knížat do Gonsavy, kdež Lešek zrádně jest zabit od Svatoplnka (1227), odtud knížete Pomorského. Poručnictví nad nezletilým synem Leškovým *Boleslavem V. Stydlivým* dosáhl Konrád Mazovecký proti *Jindřichovi Bradatému*, kníž. Vratislavskému, i nedbal na šíření se Německých rytířův v Prusích, jimž jediné škodil Svatopluk; ale brzy stal se Jindřich poručníkem Boleslavovým a knížetem Krakovským (1232), jsa nejmocnější kníže Polský, neboť vládl kromě Vratislavi a Krakova i větší částí (Velko)polsky; teprvé po jeho smrti (1238) dosedl *Boleslav* na stolec Krakovský. Hned na počátku jeho panování zastiženo Polsko strašným nájezdem Mongolův, spustošivších samý Krakov (1241). Přes tuto velikou pohromu opětovanou ještě roku 1259, knížata Polští hašteřili se neustále; hlavní původce sporův těch byl Boleslav Lysý, kníže Lehnický; Polsko (hl. Mazovie) drobilo se neustále v menší úděly, kdežto mohútněly sousední říše: Němečtí rytíři, Litva, Halická Rus, na západě pak hrozilo nebezpečí od živlu německého, jenž zvítěziv nad živlem slovanským v Polabí a Pobaltí pronikal již původně polské Slezsko a Pomoří, vnikal do samého Polska v samý staroslavný Krakov; některé pak části Polska u stoku Odry a Varty ztraceny na vždy na zmáhající se Brandenbursko. Hranice Polska na východě jsou však zabezpečeny vyhlazením Jatvěgů v Podlachii (1264 a 1266) a vítězstvím nad Rusy (1266). Po dlouhém panování Boleslava zvolen knížetem Krakovským *Lešek Černý* (1279—1288) z linie Mazovecko-Kujavské; podnikati musil boje s Rusy a Mongoly, s Litvou, krotiti domácí bouře, vzbuzené Konrádem knížetem Čerským, v nichž značné měl účastenstvi Krakovský biskup Pavel z Přemankova. Po smrti Leškově povstaly nové boje o Krakovské knížectví, které se dostalo po sobě *Vladislavu Lokietkovi*, bratru Leškovu (1289), a *Jindřichovi Probusovi*, kn. Vratislavskému (1290); proti *Přemyslavu* Polskému stal se *Václav*, král Český, knížetem Krakovským a Sandoměrským (1291) přes všechen odpor Vladislava Lokietka. Nové „království“ Polské, mezi tím povstalé ve Velkopolště a Pomoří za krále Přemyslava (1295), dostalo se po zavraždění Přemyslavově (1296) Vladislavu Lokietkovi; zvětšeno jest částí Kujav. Avšak i zde nemělo panování Vladislavovo trvání; znepřáteliv se s biskupem Poznaňským a Velkopolany musil ustoupiti Václavu Českému, korunovanému na krále Polského ve Hnězdně (1300); koruna Česká a Polská spojeny v jednu říši, neboť i Mazovše i ostatní Kujavy pokořily se Václavu. Smrtí Václavovou však rozpadla se též říše Česko-Polská (1305), a Polsko s radostí přijalo vrátivšího se *Vladislava Lokietka*; jen Velkopolska povolala Jindřicha Hlohovského, a teprvé po jeho smrti (1309) uznala též Vladislava Lokietka (1310). *Vladislav Lokietek* (1305—1333) byl s počátku pouze „kníže království Polského“, od r. 1319, kdež korunován v Krakově, král. Hned na počátku panování jeho zbouřila se proti němu mocná rodina Pomořská, Švencové, jenž volala Brandenburky do země; k jich odehnání povolil neopatrně Vladislav, přizvati na pomoc sousední německé křižáky, kteří zaujavše Gdaňsk zrádně se zmocnili celého Pomoří (1309) a brzy též země Michalovské (1317). Vladislav nemohl odvrátiti veliké toto nebezpečí; kromě toho zbouřili se Krakované proti němu (1311), Slezsko dávno již odcizené klonilo se více k Čechám, ba Mazovše uznávalo se býti lénem českým. Boje s křižáky, podporovanými zvl. Janem králem Českým, odtud více než 100 let hlavní úloha Polska, neměly za Vladislava valných úspěchův (1328—30), jakkoli se Vladislav se sousední Litvou byl spojil (1325); ztracena země Dobříňská (1329), a vítězství u Plovcův (1331) bylo bezprospěšné, zaujaliť hned po něm křižáci často pustošené Kujavy (1332). Vladislav umíraje (1333) zůstavil Polsko, ač zmenšené skoro o celé Slezsko, poddavší se Čechám (1327 a 1329), a o Pomoří, předce více zcentralisované, synu svému Kazimírovi.

V době právě vylíčené (1139—1333) vládne *aristokracie*; obmezivši moc knížecí (do 1180) uvádí bezuzdností svou říši v největší bouře a nepořádky, až konečně za silného Vladislava Lokietka moc vysoké aristokracie hojnou *šlechtou* seslabena a zlomena jest. — Moc velmožů zmáhala se za dělení Polska; aristokracie osobovala si a měla veliký vplyv na volení každého knížete, považujíc jej pouze za prvního mezi rovnými, a odporujíc dědičnému právu knížat. Za Kazimíra Spravedlivého sestaven *senát* z biskupův a vysokých úředníkův, bez jehož svolení kníže ničeho již nepodnikal. Moc panovnická slábla též zmenšováním

Velmistr, pak kníže Pruský, Albrecht přinucen po mnohých sporech i bojích konečně k holdování, přijav Prusy co léno polské (1525); Mazovie celá spojena s korunou Polskou (1526); vítězstvím nad Multany a mírem s Turky pojištěn pokoj jižním krajinám polsko-ruským. Litva soužená válkou s moskevskou Rusí sbližovala se vždy více s Polskem a nadána statutem (1529). Záměr králův, učiniti taktéž v Polště, překazily pletichy vlády- a ziskuchtivé královny Bony; snažilať se roznítiti rozmíšky mezi šlechtou: mezi „bratry staršími a mladšími" t. mezi tvořícím se zvláštním stavem velmožův a nižší šlechtou. Nepokoje ty dostoupily vrcholku po bouřlivém sněmě Piotrkovském (1536 až 1537) tak zv. „kohoutí vojnou", kdež množství šlechty, shromáždivší se pod Lvovem za příčinou výpravy multanské, prudce dorážela na krále, senát a magnáty s rozličnými stížnostmi; vymoženosti pak šlechty pod Lvovem musil král na příštím sněmě (1538) s největší části potvrditi. V dobách povážlivých zaujal trůn polský Sigmund August (1548—1572). Za tohoto krále povzneslo se Polsko na znamenitou výši: rozl. vyznání, tehdáž v Evropě vznikající, požívala pod osvíceným Sigmundem úplné svobody, literatura polská zkvétala, jazyk polský dosáhal v celé říši Polskolitevské vždy větší váhy, obchod zvl. v Gdańsku se zmáhal. Právní stav rozl. državností (královských i soukromých) spořádán po mnohém o to usilování (od r. 1537) s velikou přísností po sněmě Piotrkovském (1562—63). Záležitost Livonská přispíšila konečně sloučení obou státův, Litvy a Polska, v jeden. Rozmíšky Mečových rytířův se Sigmundem a vpád Moskevského cara Ivana do Livonie vedly k poddání se rytířův Polsku pod výminkami, že řád přestává býti, Livonie náleží Polsku a Litvě, Kurony pak a Semgaly jsou odtud zvláštním lenním knížetstvím (1561). Válka z toho s Moskvou vzniklá nevedena šťastně, ztracen i Polock (1563). Na Litvě mezi tím provedeno (přes všechen odpor velmožův) dávno již žádané utvoření korporace politické, šlechty, dle řádův polských, a povoleno jí obsýlati sněmy (1560); Litva stala se vůlí Sigmundovou říší volební na sněmě Varšavském (1564). Vším tím, po několika sněmích a za neustále trvající vojny s Moskvou (ukončené teprvé r. 1571 příměřím), připravena konečná unie Litvy a Polska (a Prus), na sněmě Lublinském ve skutek uvedená (1569), ač ne bez tuhého odporu pánův litevských; dle unie té Livony náležely oběma, Polsku i Litvě, Volyň a Ukrajina (Kyjev), jakož i Podleší navráceny Polsku (Malopolsce), první dvě s ponecháním však litev. statutu; království Polské (*Koruna*) a veliké knížetství Litevské činily jednu nerozdílnou *rzecz pospolitou* pod jediným mocnářem, voleným na společných sněmích ve Varšavě; senát a jizba poselská záležely ze členův obou národův. (Obšírněji o tom všem v. v čl. Litva, str. 1336). Po smrti Sigmunda, posledního Jagelonce, a po bouřlivém bezkráloví (*interregnum*) zvolen za krále proti Arnoštu Rakouskému francouzský vévoda Anjouský, Jindřich z Valois (1573), král v právích valně obmezený šlechtou, a po jeho brzkém odchodu, proti císaři Maximilianu, Sedmihradský kníže Štěpán Bátory (1575—1586), manžel Jagelonky Anny. Dosáh nebo vynutiv (v Gdańsku) všude uznání získal pro sebe duchovenstvo, pak šlechtu zřízením nejvyšších soudův (*tribunálův*) v Polště a v Litvě; spořádav a zlepšiv zvl. pomocí a radou slavného Jana Zamojského stav vojenství v Polště rozmnožením zvláštního vojska, na Ukrajině pak ustrojením Záporožského kozáctva, hradby Polska proti Tatarům již od časův Sigmunda I., podnikl válku proti hrozícímu Litvě caru Moskevskému Ivanu, dobyl opět Polocka (1579) a jiných pevných míst v carství samém, načež mírem Zápolským (1582), uzavřeným prostřednictvím papežovým, pojištěny Polock a Livonie Polsce. Zabývaje se úmyslem reformovati Polsku uvedením dědičné monarchie a rozmanitým obmezením vždy zpupněji vystupující šlechty, zemřel v Grodně.

Doba právě vylíčená (1333—1586) podává obraz šlechtické demokracie. Šlechta založivši republiku vyměšuje všechny živly sobě odporné a uvaluje jařmo na obecný lid, než vše bez krvavých katastrof; smáhajíc se od sněmův Chęcinského a hl. Vislického (1347) dosahuje důležitosti za Ludvíka, tím aristokracii s sebou srovnávajíc; rozl. země polské sbližovány jedním sněmem. Moc šlechty ustálena pak zákonodárstvím samým; sněmy se ustrojují a centralisují činnost veškerých zemí; nešlechtické stavy (aristokracie, vyšší duchovenstvo, měšťanstvo a selský lid) jsou buď pokořeny nebo porobeny; šlechta konečně dosáhla vrcholku své moci za bezkráloví, ustrojivši si republiku dle své vůle. Litva (t. j. litevská aristokracie), s počátku úzkostlivě hájíc své samostatnosti, usiluje se pak dokonce odtrhnouti od Polska, a teprvé po citelných ztrátách od cizinců utrpených spojuje se s Polskem úplně. — Duch souverainní šlechtické demokracie pronikal zponenáhla veškeré ústrojí státu polského, a později též litevského, srovnávaje všechny rozdíly rodové (*szlachcic na zagrodzie wyrowna się wojewodzie* — šlechtic ve své opleti vyrovná se knížeti); před rovností šlechtickou mizely všechny jiné tituly a vyznamenání, nedávajíce žádných předností; šlechta přijímala erby a stálá jména. Zvrátivši úplně dynastický system v Polště rozhoduje od pol. XV. stol. na sněmích, opírá se nerozvážnému rozdávání královských statkův (v Mazovši 1482, v Koruně 1504), jeví vplyv na úřady korunní i zemské, vymáhá si (zvl. od r. 1374) neustále nových privilegií a práv, až na sněmě Radomském (1505) prohlásil konečně král Alexandr výslovně, že „odtud na vždy nic nemůže býti ustanoveno bez všeobecného rad (senátorův) i poslův zemských svolení." Statut Vislický upadal v zapomenutí (za Kazimíra Jagelončíka sám slavný Ostrorog neznal jeho obsahu), pozdější četné statuty, jen případné, jsou teprvé mezi 1491—1506 skodifikovány, a tato sbírka všech statutův, vydaná roku 1506, dovršila jednotu práva v Koruně (v Mazovii 1576) jakkoli ve mnohých menších věcech jednotlivá vojevodství řídila se svými obyčeji i na dále. Litva a jižní její vojevodství, pak Malopolsce připadlá, řídila se svým litev. statutem, Prusy opět svým (r. 1598 ustrojeným); města pak měla své německé právo. Živel polský pronikal neustále všechny nepolské mnohem četnější živly celé obce pospolité a zvítězil (nad jiné tu vynikaji Mazované); onť je tvůrcem oné republiky, ku které v XV. i XVI. stol. hledí sousední říše se připojiti. S počátku placeny veskrze daně, byli všichni povinni k obraně zemské; tak stanovilo zákonodárství Kazimíra a smlouvy s Ludvíkem. Ale nejprvé vymknulo duchovenstvo své statky ze všeobecné této povinnosti, přispívajíc jen čas od času sumami; příkladu toho následovali někteří velmožové, a pro šlechtickou rovnost osvobozovala se i šlechta, kdož měli nějaké državnosti, od všelikých dávek, uvalujíc celé břímě na obecný lid; služebnost však vojenská zůstala šlechtě (*pospolite ruszenie*). — Města s počátku, zvl. ve XIV. a na poč. XV. stol., zúčastňovala se ve sněmích, jakkoli ve skrovné jen míře,

jmění knížecího (1140—1250), udělovaného biskupům, opatům, velmožům; tím se tvořilo množství značně neodvislých panství uprostřed říše a horšil se stav obecného lidu, proti jehož utiskování rázně se ještě vyslovila synoda Lęčická. Kromě toho vyjímána z obec. práva polského v XIII. stol. (ok. 1250) hojně povstávající **města** dle spůsobu německého, užívající svého něm. práva. Silnou páskou všech zemí polských byla **církev**, v jejímž čele byl arcibiskup Hnězdenský; synody biskupův polských měly též ráz politický, jich nálezův byla celá země poslušna; počet řeholí a klášterův značně se rozmnožil. Ze senátu vyvinul se pak valný **sněm** celé říše, v němž se účastnilo množství šlechty; takový je ku př. sněm Chęcinský r. 1331. Finance jsou uvedeny v lepší stav; gruntovní daň (staré poradlné, pozdější podýmné) odváděli kromě duchovenstva všichni, povinnost vojenské služby byla všeobecná. Vedle velmožův byla hojná **šlechta** (zvl. ve Velkopolště a Mazovši), od nikoho neodvislí zemané, důležitý sbor politický od časův Lokietka, jenž ji povolal spolu k říšskému zákonodárství. **Sedláci** *(kmeti)* byli toho času pořád osobně svobodni, sedíce na usedlostech knížecích, panských a církevních; byli buď nájemníci stálí, dědiční, jenž seděli na dědičných statcích (lánech, *włokách*), požívali úplné svobody, mohli odejíti po libosti vyplnivše své závazky; buď nájemníci dočasní (na *wolach*), kteří, posud nevolníci, dosáhše od pána statku (*wola* — vůle) stávali se svobodnými, vyplnili-li jen umluvené výminky. Všichni však tíženi již velikými břemeny; v theorii zůstávali sice osobně svobodni, v praxi ale stávali se **znenáhla** již „poddanými" svých pánův, ochráncův jich před soudem; stav jejich v Malopolště, Velkopolště a Mazovši byl však rozličný.

III. **Polsko kvetoucí** (1333—1586). **Kazimír Veliký** (1333—1370), poslední Piastovec na trůně královském, žádaje si míru se sousedy odřekl se na sjezdě Vyšehradském v Uhřích (1335) Slezska ve prospěch Čech (začež král Jan složil titul krále Polského) a Pomoří (jakož i země Chelminské a Michalovské) ve prospěch křižákův, kteří vrátili Kujavy a Dobřiň; předchozí tato smlouva potvrzena později úmluvou Kališskou (1343), spory pak s Čechy narovnány konečně teprvé za Karla IV. Kazimír, nemaje a nenadívaje se mužských dědicův, navrhl sněmu Krakovskému (1339) uherského královice Ludvíka za budoucího krále, což přijato, ačkoliv žili i mazovečtí i slezští Piastovci. Ztráty na severu a západě nahradil připojením Halické Rusi (1340); z toho vznikly mu spory o některé pohraničné země s mohútnou Litvou, narovnané teprvé r. 1366. Blahodárná byla jeho činnost též uvnitř: na sněmě Vislickém (1347) vydal statut čili zákonník pro celé království platný, ze statutův velko- i malopolských složený (ale teprvé od roku 1368 všeobecně platný); založil universitu Krakovskou (1364); pro města polská zřídil nejvyšší soud v Krakově, zakázav odvolávání se do Magdeburku (1365), hleděl přísně k vykonávání spravedlnosti (odtud příjmí „král selský"), povznesl obchod plavbou po Visle, novými drahami, smlouvami, čímž i materiálný blahobyt v Polště se zmáhal. Nástupce Kazimírův byl **Ludvík** (1370—1382), spolu král Uherský. Slíbiv již r. 1355, že bez povolení zástupcův národa (šlechty) nebude ukládati žádných daní a j., potvrdil slib ten na sněmě v Košicích (1374); zde uznána celistvost koruny Polské, přisnáno nástupnictví i dcerám Ludvíkovým, a povolena stálá roční daň přes všechen odpor Velkopolanův; daní té podvolilo se konečně i duchovenstvo (1381). Jakkoli šlechta tím sněmem dosáhla velikých privilegií, nemilovala předce Ludvíka; úředníci jeho utiskovali zemi, Halická Rus obsazena uherským vojskem. Za mezivládí po smrti Ludvíkově nastalém vznikly v nepřítomnosti budoucí královny Polské Jadvigy (Hedvíky) veliké domácí bouře ve Velkopolsce mezi stranami Nałęczův a Grzymałův, kteréžto se skončily teprvé příchodem a korunováním **Jadvigy** na království Polské (1384). Královna ta, podrobivši se vůli národa, přijala, ač nerada, za manžela velikého knížete Litevského **Jagela**, který obdržev na křtu jmeno **Vladislav** (II., král Polský 1386—1434), slíbil, že Litvu spojí s Polskem a na víru obrátí. Ze spojení obou sousedních říší — sloučených odtud však více než skrze půl druha století pouhou personální unií — nadíváno se velikých prospěchův zvl. proti společnému nepříteli, Německým křižákům, jimž spojení obou říší ovšem milo nebylo: poraženi v kruté bitvě pod Grünwaldem a Tannenberkem (1410) musili smlouvou nad jezerem Mělenským uzavřenou (1422) vzdáti se Žmudi. Vladislav nemohl splniti slibu svého: sloučiti Litvu — spravovanou náměstníkem „velikým knížetem" (král Polský byl nejvyšším knížetem Litevským), — s Polskem pro odpor Litvy samé, zvl. pak bratrovce Vitovda, který nejen že nepomáhal Polsku v bojích s křižáky, ale překazil i provedení nálezův sněmu Horodelského (1413), kdež šlechta litevská vyznání katolického srovnána s polskou; nicméně nedosáhl Vitovd koruny královské, jakž sobě přál. (O poměrech Vladislava i Vitovda, jakož i jich nástupcův k Čechům v. níže v odstavci: **Poláci a Čechové**.) Spory s Litvou a obnovená vojna s křižáky ukončeny teprvé za nástupce Vladislavova, **Vladislava** III. (1434—1444), od roku 1440 zároveň krále Uherského. Po jeho zahynutí v bitvě Varnenské zvolen po třech letech bratr jeho **Kazimír**, posavadní veliký kníže Litevský (1447—1492); teprvé přinucen šlechtou přisáhl na její privilegie na sněmě Piotrkovském (1453). Za jeho panování skončeny boje s pruskými křižáky. Obyvatelé Prus, nechtějíce déle snášeti vlády křižákův, poddali se v ochranu krále Polského (1454); z toho vzniklá krutá válka trvala pro nečinnost Litvy a nestálost polské šlechty až do r. 1466, kdež mírem Toruňským staré Pomoří („Prusy královské"), Varmie a země Chelminská postoupeny Polsku; moc křižákův sice zlomena, avšak ne zničena: velmistr (pozd. kníže) Pruský stal se vasalem krále Polského. Moc Polska tehdáž znamenitě vzrůstala: získányť kromě Prus některé pohraničné země a knížectví Mazovecká, Jagelonci dostali se na trůn český a uherský. Spory však Polska s Litvou nejen že nepřestávaly, vedeny jsouce na několika společných bouřlivých sněmích obou říší s nesmírnou rozhořčeností, nýbrž vypukly konečně v zjevné nepřátelství. Spory ty vymáhaly příliš častého pobytu krále na Litvě, jíž byl kromě toho nakloněn k velikému hněvu Polákův; litevští velmožové nejen nepřáli užšímu svazku s Polskem ani zkvětu litev. šlechty podle spůsobu polského, ale škodili zjevně Polsku, odňavše mu některé krajiny na Volyni a Podolí. Rozstrk tento mezi oběma sousedníma říšema žádné nepřinesl prospěchu; Litva ztratila mnoho zemí na zmáhající se Rus Moskevskou a Turecko, pročež počala se více blížiti k Polsku (1499 a 1501). Po krátkém panování **Jana Alberta** (*Olbrachta*, 1492—1501) a **Alexandra** (1501—1506) nastoupil bratr obou **Sigmund I.** (1506—1548). Nebezpečný odboj Glińského na Litvě (v. t.) sice udušen (1508), avšak ztracený Smolensk nezískán ani vítězstvím Oršanským (1514) nad Rusy dobytým.

Velmistr, pak kníže Pruský, Albrecht přinucen po mnohých sporech i bojích konečně k holdování, přijav Prusy co léno polské (1525); Mazovie celá spojena s korunou Polskou (1526); vítězstvím nad Multany a mírem s Turky pojištěn pokoj jižním krajinám polsko-ruským. Litva soužená válkou s moskevskou Rusí sbližovala se vždy více s Polskem a nadána statutem (1529). Záměr králův, učiniti taktéž v Polště, překazily pletichy vlády- a ziskuchtivé královny Bony; snažilať se roznítiti rozmíšky mezi šlechtou: mezi „bratry staršími a mladšími“ t. mezi tvořícím se zvláštním stavem velmožův a nižší šlechtou. Nepokoje ty dostoupily vrcholku po bouřlivém sněmě Piotrkovském (1536 až 1537) tak zv. „kohoutí vojnou“, kdež množství šlechty, shromáždivší se pod Lvovem za příčinou výpravy multanské, prudce dorážélo na krále, senát a magnáty s rozličnými stížnostmi; vymoženosti pak šlechty pod Lvovem musil král na příštím sněmě (1538) s největší části potvrditi. V dobách povážlivých zaujal trůn polský Sigmund August (1548—1572). Za tohoto krále povzneslo se Polsko na znamenitou výši: rozl. vyznání, tehdáž v Evropě vznikající, požívala pod osvíceným Sigmundem úplné svobody, literatura polská zkvétala, jazyk polský dosáhal v celé říši Polskolitevské vždy větší váhy, obchod zvl. v Gdańsku se zmáhal. Právní stav rozl. držebností (královských i soukromých) spořádán po mnohém o to usilování (od r. 1537) s velikou přísností po sněmě Piotrkovském (1562—63). Záležitost Livonská přispíšila konečně sloučení obou státův, Litvy a Polska, v jeden. Rozmíšky Mečových rytířův se Sigmundem a vpád Moskevského cara Ivana do Livonie vedlý k poddání se rytířův Polsku pod výminkami, že řád přestává býti, Livonie náleží Polsku a Litvě, Kurony pak a Semgaly jsou odtud zvláštním lenním knížetstvím (1561). Válka z toho s Moskvou vzniklá nevedena šťastně, ztracen i Polock (1563). Na Litvě mezi tím provedeno (přes všechen odpor velmožův) dávno již žádané utvoření korporace politické, šlechty, dle řádův polských, a povoleno jí obsýlati sněmy (1560); Litva stala se vůlí Sigmundovou říší volební na sněmě Varšavském (1564). Vším tím, po několika sněmích a za neustále trvající vojny s Moskvou (ukončené teprvé r. 1571 příměřím), připravena konečná unie Litvy a Polska (a Prus), na sněmě Lublinském ve skutek uvedená (1569), ač ne bez tuhého odporu pánův litevských; dle unie té Livony náležely oběma, Polsku i Litvě, Volyň a Ukrajina (Kyjev), jakož i Podleší navráceny Polsku (Malopolsce), první dvě s ponecháním však litev. statutu; království Polské (*Koruna*) a veliké knížetství Litevské činily jednu nerozdílnou *rzecz pospolitou* pod jediným mocnářem, voleným na společných sněmích ve Varšavě; senát a jizba poselská záležely ze členův obou národův. (Obšírněji o tom všem v. v čl. Litva, str. 1336). Po smrti Sigmunda, posledního Jagelonce, a po bouřlivém bezkrálovi (*interregnum*) zvolen za krále proti Arnoštu Rakouskému francouzský vévoda Anjouský, Jindřich z Valois (1573), král v právích valně obmezený šlechtou, a po jeho brzkém odchodu, proti císaři Maximilianu, Sedmihradský kníže Štěpán Bátory (1575—1586), manžel Jagelonky Anny. Dosáh nebo vynutiv (v Gdańsku) všude uznání získal pro sebe duchovenstvo, pak šlechtu zřízením nejvyšších soudův (*tribunálův*) v Polště a v Litvě; spořádav a zlepšiv zvl. pomocí a radou slavného Jana Zamojského stav vojenství v Polště rozmnožením zvláštního vojska, na Ukrajině pak ustrojením Záporožského kozáctva, hradby Polska proti Tatarům již od časův Sigmunda I., podnikl válku proti hrozícímu Litvě caru Moskevskému Ivanu, dobyl opět Polocka (1579) a jiných pevných míst v carství samém, načež mírem Zápolským (1582), uzavřeným prostřednictvím papežovým, pojištěny Polock a Livonie Polsce. Zabývaje se úmyslem reformovati Polsku uvedením dědičné monarchie a rozmanitým obmezením vždy zpupněji vystupující šlechty, zemřel v Grodně.

Doba právě vylíčená (1333—1586) podává obraz šlechtické demokracie. Šlechta založivši republiku vyměšuje všechny živly sobě odporné a uvaluje jařmo na obecný lid, než vše bez krvavých katastrof; zmáhajíc se od sněmův Chęcinského a hl. Vislického (1347) dosahuje důležitosti za Ludvíka, tím aristokracii s sebou srovnávajíc; rozl. země polské sbližovány jedním sněmem. Moc šlechty ustálena pak zákonodárstvím samým; sněmy se ustrojují a centralisují činnost veškerých zemí; nešlechtické stavy (aristokracie, vyšší duchovenstvo, měšťanstvo a selský lid) jsou buď pokořeny nebo porobeny; šlechta konečně dosáhla vrcholku své moci za bezkráloví, ustrojivši si republiku dle své vůle. Litva (t. j. litevská aristokracie), s počátku úzkostlivě hájíc své samostatnosti, usiluje se pak dokonce odtrhnouti od Polska, a teprvé po citelných ztrátách od cizinců utrpených spojuje se s Polskem úplně. — Duch souverainní šlechtické demokracie pronikal znenáhla veškeré ústrojí státu polského, a později též litevského, srovnávaje všechny rozdíly rodové (*szlachcic na zagrodzie wyrowna się wojewodzie* — šlechtic ve své opleti vyrovná se knížeti); před rovností šlechtickou mizely všechny jiné tituly a vyznamenání, nedávajíce žádných předností; šlechta přijímala erby a stálá jména. Zvrátivši úplně dynastický system v Polště rozhoduje od pol. XV. stol. na sněmích, opírá se nerozvážnému rozdávání královských statkův (v Mazovši 1482, v Koruně 1504), jeví vplyv na úřady korunní i zemské, vymáhá si (zvl. od r. 1374) neustále nových privilegií a práv, až na sněmě Radomském (1505) prohlásil konečně král Alexandr výslovně, že „odtud na vždy nic nemůže býti ustanoveno bez všeobecného rad (senátorův) i poslův zemských svolení.“ Statut Vislický upadal v zapomenutí (za Kazimíra Jagelončíka sám slavný Ostrorog neznal jeho obsahu), pozdější četné statuty, jen případné, jsou teprvé mezi 1491—1506 skodifikovány, a tato sbírka všech statutův, vydaná roku 1506, dovršila jednotu práva v Koruně (v Mazovii 1576) jakkoli ve mnohých menších věcech jednotlivá vojevodství řídila se svými obyčeji i na dále. Litva a jižní její vojevodství, pak Malopolsce připadlá, řídila se svým litev. statutem, Prusy opět svým (r. 1598 ustrojeným); města pak měla své německé právo. Živel polský pronikal neustále všechny nepolské mnohem četnější živly celé obce pospolité a svítězil (nad jiné tu vynikají Mazované); onť je tvůrcem oné republiky, ku které v XV. i XVI. stol. hledí sousední říše se připojiti. S počátku placeny veskrze daně, byli všichni povinni k obraně zemské; tak stanovilo zákonodárství Kazimíra a smlouvy s Ludvíkem. Ale nejprvé vymknulo duchovenstvo své statky ze všeobecné této povinnosti, přispívajíc jen čas od času sumami; příkladu toho následovali někteří velmožové, a pro šlechtickou rovnost osvobozovala se i šlechta, kdož měli nějaké držebnosti, od všelikých dávek, uvalujíc celé břímě na obecný lid; služebnost však vojenská zůstala šlechtě (*pospolite ruszenie*). — Města s počátku, zvl. ve XIV. a na poč. XV. stol., zúčastňovala se ve sněmích, jakkoli ve skrovné jen míře,

jelikož tyto hlavně se zabývaly věcmi šlechtickými; ale váha jejich sama sebou nevalná obmezena a zničena konečně šlechtou, zakázáno jim nabývati statků vně města (1496), odňata jim s větší části možnost dosahovati vyšších duchovních hodností (1496, 1505, 1532, 1538 a j., konečně 1764), sah※no v jich německé právo, které často odporovalo zemskému; přísně zakazována apelace do Magdeburku, usilováno zničiti všechny spolky městské, vyloučiti městské posly úplně ze sněmu (1537 a 1548), vůbec rozličnými způsoby města ponižovati; od 2. pol. XVI. stol. jsou deputovaní jen některých větších měst na sněmích pouzí figuranti. Jakož šlechta směřovala zákonodárstvím ku ponížení měst, taktéž snažila se za rostoucí své moci a rodové i stavovské pýchy („urození“, „rodovití“ naproti „dělníkům“, „chlapům“) o konečné porobení selského lidu. Činěn (ku př. při vraždě nebo poranění) rozdíl mezi stavem; šlechtické zákonodárství, zneníhla obmezujíc všelijak svobodu lidu, konečně zákonem od roku 1496 zapovědělo nešlechticům držeti zemské statky, čímž sedláci obou způsobův (dědiční a dočasní) srovnáni a skutečnými poddanými pána učiněni; ustanovením pak, aby každý, byť i řádně propuštěný, během tří dní opět ve službu nějakou vstoupil (1519), nechtěje býti považován za člověka zběhlého, vázán jest lid k půdě; upadal též vždy u větší libovůli svých pánův před soudem; robota ustanovena na jeden den v témdni (1520). Sedláci v Mazovii s počátku lépe se měli než v ostatní Polsce, zvl. za příčinou rukojemství dávaného jim četnými šlechtici; ale i tu, zvl. po spojení Mazovie s Korunou, stav jejich brzy srovnán se stavem v ostatním Polště platným, podobajícím se skoro již stavu obecného lidu na Litvě. Břemena a povinnosti lidu jsou zvýšeny, počet dní robotných v témdni rozmnožen, právo nad životem a smrtí bylo již v rukou pánův atd. V smutných barvách líčí stav lidu horlící proti zlořádům těm publicisté polští, synody disidentův (ku př. Poznaňská r. 1560, Krakovská r. 1573), avšak marně. Šlechta polská a litevská všelikých vyznání, skonfederovaná v bezkráloví 1573 pod Varšavou pojistit svornost a svobodu rozl. vyznání, zřejmě prohlásila, že nikterak neodnímá vrchnosti pánův duchovních i světských nad jich poddanými, a nekazí poslušenství poddaných k pánům, „i owszem jeśliby takowa licencya gdzie była sub praetextu religionis, tedy, jako zawsze było, będzie wolno i teraz każdemu panu poddanego swego nieposłusznego, tam in spiritualibus, quam in saecularibus, podług rozumienia swego skarać.“ — Bezkráloví utvrdilo konečně vrchpraví, souverainitu šlechty, která již sama (bez krále) vládne zákonodárstvím a stanoví kardinálná práva obce pospolité, hlavní to artikuly její ústavy: Zvolený král nesměl bez svolení senátu ani se ženiti ani rozvésti, bez svolení stavův ani válku vypověděti ani poselství do ciziny vysýlati, žádných nových daní vybírati; musil disidenty na pokoji nechati, stálou radu složenou z několika senatorův a poslův okolo sebe míti, každý druhý rok sněm na šest neděl svolávati; jednal-li by král proti všemu tomu, není národ povinen mu ani věrností ani poslušenstvím; každý volený král musil přisáhati na tyto články.

Duchovenstvo mělo v XV. století mnoho práce se vnikajícím v Polsko novým učením Husovým a v XVI. stol. s protestantismem; působnost jeho jurisdikce určena blíže r. 1447 (věci o kacířství, manželské, zabití kněze atd.); nemalé spory mělo též stran desátkův, jichž šlechta mu odpírala, a stran služebnosti vojenské, z níž se musilo vykupovati penězi. Odvislost od stolice papežské přerušena znamenitě r. 1460, odkud král sám stále již jmenoval biskupy i opaty, a proti kortezánům t. j. prelátům, jimž se dostalo jmenování na dvoře *(corte)* papežském, přísně odtud a často (až do XVIII. století) vystupováno; annáty do Říma zrušeny roku 1543 (úplně roku 1607). Duchovní hodnosti, jež do začátku XVI. století zastávali též nešlechtici i cizinci, staly se odtud skoro výhradným vlastnictvím polské šlechty. Spory duchovenstva se šlechtou zmáhaly se v XVI. století za šíření se nových učení západo-evropských v Polště. Nová vyznání tato nacházela i v Polště velikou hojnost přívržencův, jakož i bezpečného útočiště. Půda byla k tomu připravena již od počátku XV. stol. husitstvím, vnikajícím do Polska přes všechna opatření vlády a hierarchie (1424, 1438); husitství jest sice seslabeno, nikoli však úplně vykořeněno. Mocní Ostrorogové (v. t., srv. zvl. Jan O.) ve Velkopolště, Mężyk z Dąbrowy, Giza, Kurzbok, Spytek z Melsztyna, Dobiesław Puchala, Abraham Zbąski, Petr Szafraniec, a mnozí jiní páni polští přiznávali se k husitství; toto počítalo též v Polště několik upálených obětí. Na poč. XVI. stol. vnikal nejprvé luteranismus do Polska za shovívavosti mnohých biskupův přes všechny zákazy rozl. synod i přísnou inkvisici, jíž za oběť padlo několik osob upálených; luteranismus šířil se vždy více i v Koruně i v Litvě z Němec (kamž chodilo mnoho Polákův na studie), Prus, Kuron i Livon; nejvíce přívržencův čítal ve městech pruských. Po něm rozšířilo se učení Kalvínovo č. vyznání helvetské hl. v Malopolště a Litvě, a jednota bratří Českých (od r. 1548) hl. ve Velkopolště; obě poslední vyznání, v Polště nejoblíbenější, spojila se jaksi na synodě v Koźminku (1555), držíce i nadál k sobě. Rozšířeno na poč. druhé pol. XVI. stol. též učení Socinovo antitrinitářské (ariánské), i evangelíkům i katolíkům nemilé. Moc nekatolíkův těchto neustále vzrůstala, odbývány jimi hlučné a časté synody, zakládány školy a tiskárny. Žádáno za valnou národní synodu (1555, 1565), v níž by se zúčastnili i nekatolíci; vyskytla se též idea národní církve polské (primas Uchański). Tři hlavní sekty nekatolické v Polště i Litvě: luteránská, bratří českých a helvetská, cítíce potřebu užšího spojení, sešly se na valné synodě Sandoměrské (v máji 1570) sestavit vlastní všeobecné vyznání polské; a tento „consensus“ Sandoměrský potvrzován pak na některých následujících valných synodách, ačkoli měl více theoretickou než praktickou platnost. Od sjezdu Sandoměrského však nečinila již reformace v Polště pokrokův, ale ovšem zneníhla počala klesati. Proti akatolickým vyznáním těm zjevil se mocný nepřítel v jesuitech, uvedených do Polska biskupem Hosiem (1565); o nich promluvíme níže, jelikož jich činnost padá hlavně v doby následující. Sněmy polské stávaly se pro náboženské příčiny nezřídka bouřlivými, zvl. od r. 1552; šlechta (i katolická) těžce nesla přísná opatření některých biskupův proti nekatolíkům, vidouc v tom rušení osobní svobody; a na exekučním sněmě Piotrkovském odňata konečně biskupům jurisdikce (1563. Uzavření sboru Tridentského přijata jsou jen králem r. 1564). Větší část senátorův i poslův byli nekatolíci. Po smrti Sigmunda Augusta vepsala konfederace r. 1573 ve svůj akt: „A iż w rzeczypospolitéj jest dissidium niemałe in causa religionis christianae: zabiegając temu, aby się z téj przyczyny między ludźmi sedycya jaka szkodliwa niewszczęła, którą po inszych królestwach jaśnie widzimy, obiecujemy to sobie wspólnie, pro nobis et successoribus nostris in perpetuum sub

vinculo juramenti, fide, honore et conscientia nostris, iż, którzy jesteśmy dissidentes de religione, pokój między sobą zachować, a dla różnéj wiary i odmiany w kościelech krwie nieprzelewać, ani się penować confiscatione bonorum, poczciwością, carceribus et exilio, i zwierzchności żadnéj ani urzędowi do takiego progressu żadnym sposobem niepomagać: i owszem gdzie by ją kto przelewać chciał, ex ista causa zastawiać się o to wszyscy będziem powinni: choćby też za pretextem dekretu, aby za postępkiem jakim sądowym kto to czynić chciał." Z biskupův podepsal se jen Krakovský Krasiński. Samo sebou se rozumí, že vše bylo jen ve prospěch šlechty; co o poddaných řečeno v. svrchu. Zde se jmenují ještě všichni stavové **disidenty**, t. j. ve víře se **různící**; jméno, jímž později, od r. 1632, označováni jen nekatolíci (pravoslavní však od r. 1596 slují více **disunity**). Konfederace ta potvrzena r. 1587; na svobodu vyznání přisáhli králové Jindřich Valoiský, Štěpán Bátory i jích nástupci, ačkoli tito později činili tak více jen pro forma. — Vyznání **pravoslavné** v Polště setkalo se s katolickým poprvé v Halické Rusi, kdež s úspěchem počalo se šířiti katolictví mezi vyššími třídami a zakládána latinská biskupství; u větší však míře na Litvě od r. 1386. Katolictví zde dávána ve všem přednost před dávnějším pravoslavím, úřady udělovány katolíkům, privilegie jen katolické šlechtě (sjezd Horodelský 1413) k veliké nespokojenosti pravoslavných Rusův litevských (zbouření Svidrygelovo). Důležitý obrat v poměrech pravoslavné církve nastal pověstnou unií florentinskou (1439), která přijata na Litvě s nevolí zvl. u velmožův. Král Vladislav III. srovnal r. 1443 církev řeckosjednocenou s katol.; a metropolité Kyjovští uznávali skrze XV. st. unii; v senátě však biskupové ruští neměli místa. Ale unie ta majíc příliš slabý základ vešla na zač. XVI. stol. skoro v zapomenutí, zvl. po zjevení se nových učení reformátorských; nerozumné a nepolitické utiskování pravoslaví na Litvě (zakázáno ku př. 1480 stavění nových kostelův „schismatických") bylo příčinou, že odpadávaly již pohraničné země k pravoslavné Rusi Moskevské, jejíž vplyv tím vzrůstal na ujmu Rusi Litevské. Za osvícenějších králův Sigmundův pronásledování poněkud přestala, a Sigmund August 7. čna 1563 srovnal v právích šlechtu pravoslavnou s katolickou (proti horodelské ústavě). Klesáním vyznání nekatolických v Polště i Litvě a zmáháním se katolictví připravována půda k obnovení zapomenuté unie florentinské, zdroje všelikých neštěstí později Polsko zastihších. — V jižních krajinách polsko-litevských pokojně žili **Arméni** (od XIII. stol.), na Litvě mohamedánští **Tataři**, usazeni zde Vitovdem a od r. 1569 za šlechtu polskou uznani; dosti pokojně žili též všude rozlezlí **Židé**, poddaní krále, a toulaví **Rumuni** a **Cikáni** (vyskutují se okolo 1500 na Litvě).

IV. Polsko klesající (1587—1795). Po smrti krále Štěpána Bátoryho ucházeli se o korunu polskou Sigmund Švédský, syn matky Jagelonky, a Rakouský arcikníže Maximilian; první zvítězil zvl. pomocí Zamojského, a Maximilian ztrativ bitvu Byčinskou (1588) a svobodu musil se odříci všelikých práv ke trůnu polskému, jenž zůstal **Sigmundovi III.** Vasovi (1587—1632), králi milovnému mravův německých, příteli jesuitův a nesnášelivému k nekatolíkům. Válka proti usurpatoru koruny švédské Sigmundovi náležité, strýci Karlu Südermanlandskému, vedena v Livonech sice šťastně (skvělé vítězství Chodkiewicze u Kirchholmu 1605), avšak bez konečného úspěchu (větší část Livonie zůstala Švédům); vítězství zbraní polských nelze bylo použiti pro samé domácí bouře. Všelikými pletichami spůsobená unie církve katolické a pravoslavné v Břestě (1596) přijata v zemích ruských s velikou nevolí, byla příčinou mnohých bouří, zvláště pak zmáhajících se za Sigmunda povstání kozáckých. Všeobecná rozhořčenost proti králi vypukla konečně po smrti Zamojského vedením uražených Zebrzydowského a Radziwiłła v rokoš (1606); připadné vítězství královo nad rokošany u Guzova (1607) bylo k veliké ujmě šlechty, odtud vždy více v odvislost magnátův upadající a k dobrodružstvím těmito podnikaným nakloněné. Jednotliví magnáti podnikali o své ujmě výpravy do Multan a Valachie (1595, 1616) dosazovat hospodáry, od r. 1605 pak zvláště do Moskvy, uvádějíce tam rozličné samozvance. Z bouří těchto vznikla konečně i válka mezi Polskem a Moskvou, která se skončila vyhnáním Polákův z Moskvy (1612); nicméně musila Moskva mírem Deulinským (1618) postoupiti Polsku dobytého Smolenska a Séverie. Nepořádně placené vojsko se bouřilo, války s Tureckem vedeny nešťastně (1617, porážka Cecorská 1620), a vítězství Chotinské (1621) nemohlo již ztracených Multan navrátiti. Podobně nešťastně vedena válka se Švédským králem Gustavem Adolfem, jenž se zmocnil celé Livonie (1621) a vtrhl do Prus; příměřím zůstala Livonie a část Prus Švédům (1629). Syn Sigmundův **Vladislav IV.** (1632—1648) odrazil sice Rusy od Smolenska a nabyl Prus (1635), domácích nepokojův však, zakládajících se hl. na příčinách náboženských, utišiti nemohl, aniž se mu povedlo obmeziti bezuzdnou šlechtu. Zvláště nebezpečnými stávaly se neustále se opakující povstání kozácká, která konečně vypukla v bouři otřásší na vždy Polskem: v hrozné zbouření kozákův a obecného lidu ruského pod Bohdanem Chmelnickým (1648). Vladislav dočkal se jen začátku všech bouří, další jich průběh zůstaviv nástupci svému **Janu Kazimírovi** (1648—1668). Vojska polská, pospolitá rušení šlechty porážena šmahem u Žlutých Vod, Korsuně, Pilavy a j.; na smíření obou rozjitřených stran, pravoslavné kozácko-ruské a katolické šlechticko-polské, nebylo lze již ani pomysliti; po obnovovaných bojích několikráte uzavírané smlouvy mezi oběma zůstaly jen na papíře (Zborovská, Bélocírkevská, Žvanecká). Chmelnický, vida nemožnost smíření a samostatnosti zemí ruských, poddal se stejnověrné Rusi Moskevské (1654). Vedle války s Rusí Moskevskou z toho povstalé vznikla Polsku ještě válka se Švédskem podnětem osobně uraženého Jeronyma Radziejowského; Polsko bylo na kraji záhuby: Rusové a kozáci zaujali Litvu i Malou Rus (1654), Švédský král Karel Gustav zmocnil se skoro bez odporu Velké i Malé Polsky a části Litvy (1655), král Jan Kazimír musel utéci do Slezska. Tu však uzavřeli někteří vlastenečtí páni polští konfederaci Tyšoveckou (29. pros. 1655) ve prospěch Jana Kazimíra; ale válka vedena více ve prospěch Švédův, spojených s nimi Brandenburkův (třídenní bitva u Varšavy 18. čce 1656) a Sedmihradského knížete Rákoczyho; zamýšleno již rozdělení Polska. Teprvé když Polsko uzavřelo s Rusí příměří, s Dánskem a císařem spolek, kurfirsta Brandenburského smlouvou Velavskou osvobodilo od holdování za Prusy (1657), vytištěni jsou Švédi i Rákoczy z Polska. Ale mírem Olivským (1660) odřeklo se Polsko Livonie až na malou část a Jan Kazimír práv ke koruně švédské. Záměr, země maloruské spojiti opět s Polskem (smlouva Hadjacká 1658), se nezdařil, válka s Rusí Moskevskou vedena až do r. 1667, kdež mírem Andrušovským ukončena; Polsko ztratilo Smolensk, Séverii a zadněprovskou Ukrajinu s Kyjevem. Brandenburk a Rus Moskevská, válkami těmi se zmohší, staly se

nebezpečnými sousedy Polska, slábnoucího a zmítaného domácími bouřemi, v nichž pletichářská královna nemalé měla účastenství. Vojsko nedostávajíc platu se zbouřilo (1662), sněmy se zrývaly; maršálek veliký a hetman polní korunní Jiří Lubomirski, bez příčiny vyhlášený za velezrádce, porazil pomocí šlechty velkopolské královské pod Montvami (1666) a musil býti rehabilitován; z poddání se polských kozákův Turecku hrozila již válka. V tak neutěšených poměrech vzdal se Jan Kazimír koruny a za velikých bouří zvolen za krále proti princi Condé d'Enghien Michal Wiszniowiecki (1669); Turci vrazili do Podolí a Ukrajiny, a mírem Bučackým (1672) dosáhli těchto zemí a ročního platu. Válka s Tureckem obnovena hetmanem Janem Sobieskim, jenž po smrti Michalově (1673) za krále zvolen (1674), a vedena i v Polště i u Vídně (1683) a v Uhřích; doufalť král Jan, že boji těmi získá Multany pro svého syna. Vedle těchto válek byly veliké nepokoje uvnitř, zvl. na Litvě, kdež mnozí vysocí rodové nenáviděného Sobieského chtěli zbaviti trůnu; nemálo ztrpčily králi život též pletichy jeho ženy. Po smrti Sobieského zvolen za krále kurfiršt Saský, August II. (1696—1733), proti franc. princi Contimu. Mírem Karlovickým (1699) dosáhl August pro Polsko navrácení Podolí; chtěje však ve spolku s Dány a Rusy dostati nazpět Livonie, zapleten jest ve velikou, tak zv. severní válku se Švédskem. Válku tu vedl August skoro jen se svými Sasy; a když Karel XII. poraziv Sasy u Klisova (1702) zmocnil se Krakova, zahnán jest August až do Sas a musil uznati králem Stanislava Leszczyńského, hlavně šlechtou velkopolskou zvoleného. Leč po nešťastné pro Karla XII. bitvě Poltavské (1709) vrátil se August zase do Polska a vymohl si pomocí Rusův všude opět uznání. Nepokoje domácí, vzniklé pro vojsko saské, utišeny odchodem tohoto roku 1717; vojsko ruské odešlo však teprvé roku 1720. Pomocí ruského vojska zvolen po Augustovi II. za krále Saský kurfiršt August III. (1733—1763) proti Stanislavu Leszczyńskému. Vplyv ruský zmáhal se napořád v knížectví Kuronském, nyní Rusku již sousedním; tamní knížata po vymření rodu Kettlerova jsou jen stvůry ruské. Apathii, v níž Polsko skrze dlouhá léta bylo pohříženo, počaly rušiti idey z ciziny přicházející; a o povznešení vlasti uváděním oprav snažili se mnozí mužové (Konarski, Czartoryšti), jakkoli nesmírné překážky stavěly se jim v cestu. Czartoryšti, necítíce se dosti silnými ku provedení svých záměrův o zavedení monarchických forem, zvl. proti silné straně Radziwiłłův a Potockých, obrátili se o pomoc k císařovně Ruské Kateřině II., která však tajnou smluvou s Pruským králem Fridrichem II. učiněnou zavázala se byla k zachování zlořádův v Polště. Vojsko ruské bylo již na Litvě, pobouření mezi stranami hrozně se zmáhalo — an tu král August III. zemřel (1763). U přítomnosti vojska ruského shromáždil se sněm ve Varšavě (7. máje 1764); marně protestoval a proti nezákonitému tomuto činu republikánská strana Karla Radziwiłła a Jana Branického, zvl. pak maršálek Małachowski a posel Mokronowski; strana ta jest pomocí Rusův od konfederace Czartoryských poražena, a sněm konvokacijný učinil pod vplyvem Czartoryských několik důležitých uzavření; zvláštními komisemi jest obmezena moc několika vyšších úředníkův jakož i moc šlechty nad lidem, ustanoveno, že o věcech finančních, hospodářských a soudních rozhoduje na sněmích většina hlasův (posud bylo potřebí jednohlasnosti), zavedeny mnohé změny ve správě, policii a t. d.; uznány tituly krále Pruského a císaře Ruského. Konečně zvolen na volicím sněmě (27. srpna zahájeném) vplyvem Kateřiny a svolením ktomu příbuzných mu Czartoryských za krále slabý Stanislav Poniatowski (7. září 1764—1795), milec Kateřiny, a tím moc Ruska v Polsku se nejen utvrdila ale i zmáhala přes všechna namahání samých Czartoryských, usilujících záhubnému tomu vplyvu se opříti. Panování Stanislava počalo za dobrých proň vyhlídek, v krátce jest uznán i od strany odporné; ale snahy jeho o povznešeni říše nedocházely obliby ani u Ruska, ani u mnohých obyvatelův; nadutý vyslanec ruský Repnin snažil se rozdmychovati tuto nespokojenost i v soukromí i na sněmě r. 1766, kdež mnohé zákony od r. 1764 jsou zase zrušeny a starý nelad navrácen. Neblahá záležitost disidentův, neuspokojených na témž sněmě, zavdala vítanou příležitost Rusku a Prusku k dalšímu se míchání ve vnitřní stav Polska; četné konfederace tvořily se proti králi a ve prospěch disidentův, utíkajíce se k chytré Kateřině, a spojily se konečně ve velikou konfederaci Radomskou pod liskou Karla Radziwiłła (1767), k níž přistoupil též král. Ale již viděli mnozí intriky Ruska, a rázně se počali ozývati proti opatřením Repnina na mimořádném sněmě konfederačním (zahájeném 5. říj. 1767); hrubé násilí Repnina, zatknuvšího biskupy Sołtyka Krakovského a Załuského Kyjovského a vojevodu Krakovského Rzewuského, zbudilo sice největší nevoli (korunní kancléř, proslulý potom Ondřej Zamojski, složil svůj úřad), ale nezlomilo moc Repnina, který vymohl disidentům povolení všech jich žádostí a počínal si vůbec již co pravý diktátor Polska. Proti násilnému tomu jednání cizákův sestoupila se konfederace Barská (29. ún. 1768), zvláště podnětem vlasteneckých Pułaských; s ní jednaly i ostatní konfederace. Krutá válka povstala mezi rozl. konfederáty a vojskem ruským. Kateřina, chtějíc konfederáty rázem zničiti, poštvala i utiskovaný selský pravoslavný lid na Ukrajině proti šlechtě, a strašné vraždění tu nastalo (Humaňská seč), kterému musilo konečně samo vojsko ruské i polské učiniti přítrž; konfederáti poraženi sice v Kujavech, Malopolště, na Litvě, v Podolí i na Ukrajině, ale jednotlivé jich sbory neustále Rusům nemalé činily škody. Konfederáti hleděli získati některé mocnosti proti rostoucímu Rusku, ale jen Francie se jich poněkud ujímala a způsobila Rusku vojnu s Tureckem (1769), které však poraženo. Nicméně dosáhali konfederáti (hlavní jich sídla byla ve Varně, v Těšíně a Prešově) v Polsku vždy větší váhy, množství vznešených osob, senátorův a j., přidávalo se k nim; boje konfederátův, podporovaných z Francie, s Rusy neustávaly r. 1770 a 1771 v celém Polsku, servilní král prohlášen jimi zbaveným trůnu; plán však zmocniti se jeho osoby (3. listop. 1771) se nezdařil. Ale již počínaly i sousední říše Prusy a Rakousy jeviti žádost, mísiti se též u vnitřní záležitosti rozbouřeného Polska; staroství Spišské přivtěleno k Uhrám, Prusové obsadili Varmii, a princ Pruský Jindřich radil se již od konce r. 1770 v Petrohradě o rozdělení Polska. Konfederáti klesali myslí i silami; a když vojsko rakouské vešlo v máji 1772 do Malopolsky, Prusové obsadily Prusy královské a část Velkopolsky, vzala konfederace vzdáním Čestochovy (15. srp.) za své. Manifestem od 13. led. 1773 ohlásily dvory Petrohradský, Vídeňský a Berlínský pod rozličnými záminkami připojení pohraničných částí republiky k svým říším: Rusko vzalo si část Bílé Rusi, Rakousko tak zv. království Halicko-Vladimírské a Prusko královské Prusy a území Notecké. Marně ovšem protestovali zbylí konfederáti, marně sám král Stanislav; kusý senát, ačkoli s počátku taktéž

se opíral, rozepsal konečně třemi oněmi mocnostmi donucen mimořádný sněm, který přes všechny zrývané a odporující sněmíky sešel se, ač velmi neúplný, ke dni 19. dub. 1773. Marně protestovali mužně mnozí litevští poslové (zvl. Rejten, Korsak) proti zamýšlenému ze sněmu utvoření konfederace; pod bodáky vojsk a pod dozorem plnomocníkův všech tří mocností schválila četná delegace sněmovní, ač i ta ne bez tuhého odporu mnohých, odtržení oněch zemí (13. září), nemajíc k tomu práva. Sněm skončen teprvé v bř. 1775, a tudíž dvě leta zasedající delegace uvedla pak některé změny ve správu a zákonodárství; po boku krále zřízena místo posavadní rady senátorské stálá rada ze senátorův a šlechty sněmem zvolených, vyloučen z trůnu polského cizozemec; daně zvýšeny; král vzdal se největší části práva, rozdávati staroství; disidentům obmezena však práva r. 1767—67 udělená; jmění zrušeného řádu jesuitského vykázáno k účelům školským, a k tomu cíli zřízeny komise rozdavací (zrušená 1776), právní a vychovací (tyto sloučeny 1776).

Všickni tři cizí dvorové zaručili celistvost republiky v nynějších mezech. V letech po těchto ztrátách nastalých s větší pozorností přihlíženo k financím, které zvýšením a rozmnožením daní jsou spořádány; obchodu, od moře Baltického skoro vyloučeného (ztrátou Prus), otevřeno pole na Černém moři, pomáháno průplavy (Ogińského, Muchaveckým); pomýšleno již na pozdvižení ubohého lidu selského a tím i orby, průmyslu (zvl. nešťastný potom Tyzenhaus v Grodně); osvěta se zmáhala zvl. působením komise vychovací, university Krakovská a Vilenská, jakož i nižší školy se povznášely, umění zkvétalo pod ochranou královou, literatura polská značně oživena, nové idey zvláště z Francie se šířily. Na sněmu r. 1776 schváleno sestavení zákonníku a svěřeno osvícenému Ondřeji Zamojskému; ale že zákonník ten odstraniti chtěl mnohé zlořády, nešvary a předsudky v sociálním životě, ulehčiti stavu městskému i selskému, a srovnati všechny třídy obyvatelstva před zákonem, jest zvl. působením některých vysokých pánův na bouřlivém sněmě r. 1780 potupen a zavržen. — Zmáhající se moc Ruska a Rakouska (vojnou tureckou) nemile nesouce Anglie a Prusy podávaly pomocné ruky Polsku, jemuž tím vzbuzena naděje zbaviti se tížícího na něm neblahého vplyvu Ruska. V takových poměrech zahájen 6. říj. 1788 za velikého účastenství obecenstva sněm (tak zv. čtyrletý, veliký, dvojnásobný), památný v dějinách polských mnohými ustanoveními, učiněnými přes všechny intriky nevlastenecké strany ruské (Potemkina-Branického). Číslo vojska ustanoveno po bouřlivých poradách na 60.000, důchody rozmnoženy zvýšením daní a půjčkou, a uzavřeno prodati staroství; stálá rada zrušena k hněvu Ruska; a povzbuzováním Pruska, které uzavřelo konečně s Polskem spolek (29. března 1789), pomýšleno na ohlášení nové ústavy. Nově vypsaný sněm spojil se se sněmem již zasedajícím (16. pros. 1790). Zákonem ode dne 18. dub. 1791 připuštěni jsou poslové (24) stavu městského do sněmu, jakož bývalo za starodávna. Konečně přijal sněm vypracovanou novou ústavu (o jejíž redakcí získali si největší zásluhy Hugo Kołłątaj, korunní podkancléř, a Ignác Potocki, nádvorní maršálek) dne 3. máje 1791 za veliké radosti a král na ni přisáhl; dne 5. máje přistoupila k ní též strana ruská; 14. února 1792 přijali ji všechny sněmíky a zapřisáhly. Obsah této *ustawy rządowéj* jest: Katolická víra zůstává panující v říši při úplných náboženských svobodách všech jiných vyznání; král musí býti katolíkem, koruna dědičná. Stav šlechtický jest ve svých právích a privilegiích utvrzen a požívá mezi sebou úplné rovnosti. Královská města jsou svobodná, deputovanými na sněm zastoupená. Zastávání poslanectví nebo jakákoli služba civilná nebo vojenská otvírá přístup k nobilitaci. Stav selský pod ochranu zákonův vzat, k zabezpečení osobní jeho svobody od libovůle. Moc zákonodárná zůstavena sněmům, po dvou letech se scházejícím shromážděním národním ve dvou komorách. Komora poselská, z poslův zemských a z deputovaných městských záležející, představuje moc národní. V ní se návrhy skoumají. Ty, které se v ní přijímají, přecházejí do komory senátorské, ve které zasedají biskupové, vojevodové, kastelánové a ministrové pod předsednictvím krále. Všude rozhoduje většina hlasův. Rovnost sněmovní král rozhoduje, a přijaté usnešení může do budoucího sněmu k novému skoumání odložiti. Moc výkonná, rozdělená ve vychování, policii, vojnu a finance, svěřena králi. Dodána mu rada pod názvem „stráže,“ složená ze šesti ministrův, odpovědných samému pouze sněmu, jichž král sesaditi nemůže. Král jmenuje senátory, ministry a mnoho úředníkův. Mezi sněmy potřebná zařízení a úmluvy činiti náleží králi a stráži. Soudnictví vykonává se oddílně a neodvisle osobami zvláště k tomu volenými. Soudy zemské jsou pro šlechtu, referendářské pro sedláky, a městské pro města. Tribunál první instance, tribunál apelačný, a pro města asesoriálný. Velezrádci a pohnaní ministři zodpovídati se mají před stálým tribunálem sněmovním, z každého sněmu naznačeným. Liberum veto a všeliké konfederace přestávají, a ústava opravena býti může vždy po 25 letech. *) Ústava ta schválena králem Pruským způsobem velmi pochlebným a přátelským. Ale politická konstelace nebyla Polsku již příznivа; kabinety berlínský, jemuž Polsko měst Gdańska a Toruně odepřelo, a londýnský počaly se vzdalovati Polska, a král Fridrich Vilém II. blížil se k Rusku, vítěznému i nad Švédy i nad Turky; smlouva Pilnická, uzavřená mezi Pruskem a Rakouskem ve prospěch celistvosti Polska a nové jeho ústavy, brzy zvrácena jest vplyvem Kateřiny, chovající nové záměry k seslabení Polska. Vítaným prostředkem k tomu byla nespokojenost strany ruské s novou ústavou, hrobem prý svobody šlechtické; zrádcové ti (hl. Felix Potocki, Frant. X. Branicki), majíce pojištěnu pomoc Kateřiny, sestoupli se k pověstné konfederaci Targovické (24. máje 1792). Kateřina ohlásivši 18. máje, že neuznává ústavy 3. máje, vyslala konfederací Targovické na pomoc 100.000 mužů vojska. Sněm Varšavský předvídaje již válku svěřil nejvyšší velení králi a rozešel se 29. máje. Král Pruský, požádán králem Stanislavem za slíbenou pomoc, odvrátil se zrádným způsobem od Polska. Vojsko polské, jemuž velel synovec králův, kníže Josef Poniatowski, ustupovalo z Ukrajiny i z Litvy k Buhu; vítězství Kościuszkovo u Dubienky (17. čce) nad Rusy bylo bezprospěšné; konfederáti Targovičtí nacházeli vždy více přívrženců́v, konečně Kateřinou zastrašen přistoupil k nim i slabý král Stanislav ve jménu svém a ve jménu vojska (23. čce), k velikému hněvu a pobouření vlastencův polských a k veliké záhubě země. Tím ukončena rozpočatá válka, a konfederáti Targovičtí ovládli říši, připravujíce novou „ústavu.“ Kabinety berlínský a petrohradský, postrašeny novými ideami z rozbouřené Francie vycházejícími, kořistily ze způsobené rozervanosti Polska. Král

*) Obšírněji srv. ve spisku: *Trzy konstitucje polskie 1791, 1807, 1815; porównał i różnice jich rozważył Joachim Lelewel* (3. vyd. v Pař. 1839).

Pruský, chtěje (prý) se ubezpečiti za války francouzské všelikých možných následkův jakobinismu, obsadil ve srozumění s Ruskem Velkopolsku (16. led. 1793) a zmocnil se Gdaňska (27. bř.), zaujav celkem 1061 □ m.; Kateřina zase vidouc už všude v Polsku pekelný, bezbožný, nectný a svatokrádežný, jedovatý jakobinismus, uznávala za nejlepší prostředek k jeko vykořenění zmenšení Polska (9. dub.) a vzala si 4553 □ m., větší polovici Litvy a zemí ruských. Pod vplyvem ruským vykonány volby k sněmu, jenž zahájen v Grodně 17. čna 1793, a hrubým násilím a výhrůžkami rus. vyslance Siewersa vymoženo od rozčileného sněmu postoupení zemí ruským vojskem zaujatých (23. čce); postoupení však zemí Prusku potkalo se v sněmu obklopeném ruskými bodáky a děly jen s nejhlubším mlčením, což přijato za „svolení" (25. září). Ostatní uzavření sněmu o vyučování, novém rozdělení zbytku Polsky a j. neměly již veliké důležitosti; sněm se rozešel 23. listopadu. Nesmírné rozhořčení v zemi rozdmychováno tajnými spolky a tím připravováno povstání, které konečně vypuklo za příčinou zmenšování vojska polského ruským generálem Igelstromem. Brigádník Madaliński nechtěje poslušen býti takového rozkazu hnul se se svým sborem od Ostrołęky ke Krakovu, a odtud vzniklo povstání 24. bř. 1794; Kościuszko, zvolený za diktátora, porazil s ozbrojenými sedláky Rusy u Raclavic (4. dub.); vše to přispíšilo povstání varšavské (17. dub.) přes všechna násilná opatření Igelstroma; Rusové jsou vyhnáni z města a ustanovena prozatimná rada. Zároveň vypuklo povstání na Žmudi, povstalci zmocnili se Vilna (23. dub.) a šířili povstání po Litvě i Rusi. Avšak, jakkoli na mnoze veliká se jevila obětavost, nemělo předce povstání valných úspěchův pro nedostatek prostředků a rozstrky mezi stranami; u Ščekocin poražen Kościuszko od přesily pruské a ruské (6. čna), u Chelma Zajączek od Rusův (8. čna), Krakova se zmocnili Prusové (15. čna). Varšava, kdež nesmírnému rozčilení padlo několik osob i nevinných za oběť, obléhána od 13. čce králem Pruským v čele 50.000 Prusův a 9000 Rusův; Vilna dobyli Rusi po velikém namahání (12. srp.), od Varšavy však musili Prusové i Rusové odejíti pro vzniklé povstání ve Velkopolště (7. září); ale Rakousko obsadilo některé pohraničné země polské, Suvorov proklestil si dráhu k Varšavě krvavou bitvou u Krupčic (17. a 18. září), a konečně poražen Kościuszko u Maciejovic (10. říj.). Tím klesly mysli všech; Varšava, rozdíraná stranami, vzdala se po barbarském vraždění v předměstí Praze surovou soldateskou rus. pod Suvorovem (v noci 3.—4. listop.) dne 8. listop., a povstání ukončeno. Zbytek Polska rozdělily si tři mocnosti, zmocnivše se nejprvé říšských klenotův, archivův, bibliotek; 25. list. 1795 odřekl se král Stanislav trůnu v Grodně a odebral se do Petrohradu, (kdež † 12. ún. 1798). Dne 26. dub. přivtěleny Kurony, 25. pros. celá Litva Rusku. Dne 5. led. 1796 vešli Rakušané do Krakova, 9. led. Prusové do Varšavy. Řeky Pilica, Buh a Němen činily hranice mezi třemi mocnostmi. Dávná rzecz pospolita Polská vzala tím za své.

Dobu 1587—1795 nazval Lelewel co do vnitřního vývinu dobou r u š e n í š l e c h t i c k é d e m o k r a c i e zmáhajícími se znova velmoži, mezi sebou a s pokořeným trůnem se svářícími; nesnášelivost náboženská, od jesuitů šířená, plodila již nebezpečné bouře, veliké boje se Švédy a s Moskvou vysilovaly Polsko (1587—1647). Kozáci, důležitá stráž pohraničná, v právích i víře skracovaní a utiskovaní, rozniti li neustálé vojny, z nichž těžily jen nepřátelé Polska, Moskva, Turecko a Švédsko; vysocí rodové nepřestávali spory vésti, sněmy se zrývaly, trůn se prodával; země spustošena, obyvatelstva ubývalo, města zanikala, obecný lid klesal pod hroznými břemeny. „Mezi tím tovaryšstvo Ježíšovo s jásotem pohliželo na tisíce kozákův, kteří buď za války padli v oběť anebo se vystěhovali, na vyhnání sociniánův, na pokoření všech disidentův; zmocnilo se skoro výhradně vychování a vyučování veškeré generace; neboť nedotýkalo-li se přímo jedné části, vnikal v ni předce jeho duch. Mechanické vtloukání některých ve vymyšlené formule uvedených vědomostí, karabáčem oživené, otupovalo cit i talent. Záhubný system, odvraceti pozornost od předmětův náboženství, morálky a ode všech věd, vzdělávajících srdce a stav sociální, ubíjel schopnost přesvědčení, a zaměnil ji lehkověrnosti a obskurantismem." (Lelewel. 1647—1717). Polsko zůstávalo ve všem pozadu; libováno si ve zrývání sněmův, jakož i v tom, že „Polska nierządem stoi;" cizina jevila mocný vplyv na obsazování trůnu, pohrdajíc malomocným sousedem; namahání osvícenějších mužův, vyrvati Polsko z posavadní lethargie, nebyla sice marná, ale přišla již pozdě; mocní sousedé překazili vše (1717—1795). Splnilo se, oč usiloval již před stoletím Sedmihradský kníže Rákoczy (plán rozdělení Polska mezi Švédy, Rusy a Sedmihradskem 1657), co předpověděl král Jan Kazimír na sněmě 4. čna 1661: „Ó bych byl falešným prorokem! ale to jest jisto, že bez takové volby (krále za živobytí panujícího) rzecz pospolita roztrhána bude od národů; i Moskal i Rus k zemím svého jazyka se přihlásí i veliké knížectví Litevské sobě vyznačí (až po samé řeky Buh a Narev a jedva-li ne k Visle). Brandenburkovi otevřena bude po hranici Velkopolska, a o Prusy se Švédy buď se shodne nebo na svém bojišti válčiti bude. Dům Rakouský, třebas by měl nejsvětější záměry při takovém trhání, na Krakov nezapomene. Neboť každý bude raději chtíti část Polska zbraní nabytou, než celou dávnými volnostmi proti panovníkům zabezpečenou." — Aristokracie počala se povznášeti nad platnou posud rovnost šlechtickou; zřizovány od ní majoráty, přijímány rozličné tituly, podnikány dobrodružné výpravy; velmožové počínali si již co praví panovníci, a král Polský nazýván právem králem králův; šlechta upadala vždy více v odvislost velmožův, jakkoli později ještě několikráte rázně se snažila uhájiti proti vypínavé aristokracii šlechtické rovnosti, opírajíc se cizím titulům (1638 a 1641), názvu „menší šlechta" atd., a moci své proti králi Vladislavu IV., o němž se domnívala, že chce obmeziti její volnost; sněmy stávaly se bouřlivějšími a liberum veto, jímž každý posel zrušiti mohl sněmování, přiházelo se od roku 1652 častěji, taktéž i konfederace a rokoše, výrazy nespokojenosti. Od XVII. stol. řídlo obyvatelstvo neustálými válkami, morem a vystěhováním; šlechta stenčená a schudlá z části zanikala v lidu, nebo stávala se odvislou od velmožův (šlechta činžová), zvláště v krajinách ruských; úbytek ten nenahražen udílením šlechtictví na sněmích zasloužilým vojínům, služebníkům velmožův a biskupův; konfederace za války severní (1702, 1705, 1715, 1716) byly poslední úkazy čilejšího ruchu šlechtické masy. Malicherné se pachtění po cizích titulech knížat, hrabat (proti výslovným zákazům) jeví se u velmožův zvl. v XVIII. stol.; nejprvé udíleny tituly cizími dvory, potom i samými sněmy polskými; dva Sapiehové (Kazimír † 1720, a Benedikt † 1707) jmenováni od císaře knížaty, ale odmítli ještě toho titulu, Jabłonowští a Sulkowští učiněni říšskými knížaty (1743, 1752), Četvertynští a Masalští nazvali se sami knížaty (1733) a t. d.;

biskupové zase toužili po klobouku kardinálském, vyznamenání to do první pol. XVII. stol. v Polště řídkém (bylo dotud jen osm kardinálův). Velmoži byli na svých panstvích neobmezenými pány, stáli takořka mimo zákony, považovali se za jediné skoro obránce vlasti: stav vojska byl bídný, dávné pospolité rušení pokleslo a konfederace staly se nástroji odporných stran a cizího vlivu (kromě Barské). Na bouřlivých sněmích velmi mnoho se mluvilo, strany se hádaly a sněmy s největší částí se zrývaly. „Bylo to v nejskvělejší, zmužilostí a cností vynikající době“ — praví Lelewel vzhledem k času panování Štěpána Bátoryho — „že úpadek dlouhý čas předpovídaný se začal a nešťastný národ skrze dvě století (1587—1795, 208 let) všelikým neštěstím a svízeli zahrnul, dříve než mu připravil tím bolestnější záhubu, poněvadž jej pohltil v tom okamžiku, kdež po dlouhém utrpení a dlouhé slabosti nabýval opět svých sil a vědomí své samostatnosti.“

Obecný lid stal se byl během času v pravém slova smyslu majetkem svých pánův, jimž musil téměř po celý týden robotovati, soužen jsa kromě toho i rozličnými těžkými platy a j. břemeny; lidé zběhlí pronásledováni byli s velikou přísností, a zákonodárství od roku 1588 ustanovilo cenu chlapa zběhlého se ženou, rodinou i nářadím na 500 hřiven ($4281\frac{1}{4}$ frankův), uznávajíc tudíž prodávání lidí, a srovnávajíc obecný lid polský s lidem litevským; šlechtic, jenž zabil nešlechtice, platil malou pokutu penežitou, což však bylo platno více v theorii než v praxi; nešlechtic zaplatil ovšem zabití šlechtice svou hlavou. V hrozných barvách líčí stav poddaného lidu, jehož poměry podobny byly poměrům starořímských otrokův a skutečně s těmito jsou srovnávány, tehdejší publicisté, cestovatelé, kněží (Olizarowski, Starowolski, Opaliński, Skarga, Beauplan, Laboureur, později v XVIII. stol. Rulhière, Bernouilli, král Stanislav Leszczyński, Rousseau, Skrzetuski a j.). Páni vyssávali své poddané ještě rozl. monopoly: nuceným kupováním soli od nich za zvýšené ceny, jakož i rozl. nápojův a j. zboží, což spravovali zvl. Židé-arendatoři; lid obtěžován často pocestnými šlechtici, a na statcích královských a duchovenských nevypláceným vojskem. Nespokojenost lidu jevila se vyskytováním se četných loupežníkův, proti nimž „hultajům“ (tulákům) krutá vydávána nařízení (1595, 1633); z nespokojenosti lidu v krajinách ruských, kdež kromě všech svízelův i dávná víra pravoslavná krutě pronásledována, vzniklo a zmáhalo se kozáctvo. Prázdná byla přísaha, kterouž zavázali sebe král Jan Kazimír a senát v katedrále Lvovské (1656), že ulehčí lidu obecnému; s ukončením bouří vzal i tento úmysl za své: stav obecného lidu nejen že se nepolepšil, nýbrž ještě více zhoršil. Šest dní musil sedlák již robotovati, kromě toho nésti i jiná břemena (*gwałt, daremščizna, tłuka, kolej*, všeobecná služebnost při žních, v panském dvoře, dodávání všelikých věcí pánu), odváděti daně státu a církvi (*podymne, pogłówne*, desátek), jsa i jinak sužován panskými ekonomy a Židy; za zabití sedláka platil šlechtic pokutu jen 15 frankův; a smutně se vyjímá výpověď filosofa krále Stanislava Leszczyńského (v zajímavých *Observations sur le gouvernement de Pologne*), že „mezi sedlákem a dobytkem sotva činěn rozdíl.“ Sedláci na královských statcích lépe se měli, než na statcích šlechtických. Otupělý obecný lid ovšem pak choval se skoro zcela netečně ve všech bouřích, zmítavších Polskem za posledních desítiletí jeho trvání; pouze v krajinách ruských v sousedství kozákův hnul se několikráte ještě, jako dříve za Chmelnického, tak i později za Palije r. 1702 sld., pak 1712, a zvl. r. 1768 (seč Humaňská), na Litvě ve staroství Kričevském r. 1744; všude však skrocen, ač ne bez namáhání. Od r. 1764, zvl. pak po prvním rozdělení Polska, obracen zřetel i k bídnému lidu selskému; vyřčena aspoň v zásadě smrt i na šlechtice za zabití sedláka (1768). — Někteří osvícenější pánové polští, jako slavný Ondřej Zamojski, Stanislav Poniatowski, Joachim Chreptowicz, Pavel Brzostowski, kníže Czartoryski, osvobodili obecný lid na svých panstvích od obtížných robot, měníce jej v nájemníky pozemkův; ale příklady ty zůstaly bohužel příliš osamělými, a smutným svědectvím smýšlení větší části šlechty jest zmíněné již zavržení zákonníku šlechetného vlastence Zamojského na sněmě roku 1780. Teprvé ústavou od 3. máje 1791 prohlášena osobní svoboda každého občana, a lid selský vzat pod ochranu zákonův; na základě ústavy té by se byl stav selského lidu zajisté zlepšil, kdyby byl tak brzy nenastal úpadek říše. K úpadku tomu choval se lid lhostejně: bitva u Raclavic jest jen osamělý úkaz. V ruských částech Polska obnovila vláda ruská nevolnictví; v pruských a rakouských však prohlášena osobní svoboda.

Od konce XVI. století stávalo se Polsko zase státem katolickým, a během XVII. stol. dobylo katolictví úplného vítězství. Biskupové dosáhali za králův Štěpána a zvláště Sigmunda III. dávné moci, opírali se mnohem horlivěji a vydatněji novým učením, uváděli přísnější kázeň mezi svým duchovenstvem, působili školami a semináři, odbývali častěji synody (uzavření sněmu Tridentského přijata biskupy polskými r. 1576); na synodě Hnězdenské r. 1589 obnovili protest proti toleranci disidentův, na konfederaci Varšavské vyřknuté, a t. d.; v nově zřízených tribunálech měli mocný vplyv na nekatolíky. V katolické této reakci prosluli zvláště jesuité, zavádění od r. 1565 ve všech částech Polska i Litvy; horlivými disputacemi, kázaními, školami na ten čas dobře zřízenými imponovali mase; v přísně pravověrné Mazovii a v hlavním městě Varšavě nacházeli značnou podporu. Veliký vplyv měli již na krále Štěpána, rozhodný na vychovance svého Sigmunda III. Záští proti disidentům jevilo se již i v násilnictví proti nim páchaném v Krakově (1580 a j.), v Poznani (1593, 1605) a v jiných městech. Skvělého vítězství dosáhli jesuité i katolictví podařenou unií církví římské a řecké, vyhlášenou po třech synodách v Brestě Litevském (1590, 1595, 1596) některými biskupy pravoslavnými (metropolitou Rahozou, biskupy Pociejem, Terleckým a j.), skutkem to velmi nepolitickým a se žalostnými pro Polsko následky spojeným. Unie přijata v krajinách ruských s největší nevolí, ostrá polemika počala mezi katolíky i uniáty a pravoslavnými, mezi nimiž povstávala důležitá církevní bratrství hlavně po městech; pravoslavná šlechta ruská, v čele jejím kníže Konstantin Ostrožský, rázně proti unii protestovala. Akatolíci (evangelíci i pravoslavní) sešli se hojně k valné synodě Toruňské (1595) radit se o prostředcích proti pronásledováním svých církví; leč důležitých výsledkův neměla ani tato synoda, a tím méně synoda Vilenská r. 1599, svolaná k návrhu knížete Ostrožského, na kteréžto se měli spojiti evangelíci s pravoslavnými. Nesnášelivost náboženská rozšiřovala se v Polště zvláště po bitvě Guzovské (1607); všechny od krále závislé úřady a důstojenství stávaly se den ode dne akatolíkům nepřístupnějšími (na konci panování Sigmunda III. byli v senátě korunním jen dva akatolíci); během patnácti let (1606—1620) odňaty bratřím českým ve Velkopolště $\frac{2}{3}$ jich kostelův; nejen však odnímány, i bořeny jsou kostely, krvavé srážky s disidenty přiházely se hustěji, a

v nich vynikali zvláště školáci jesuitští (v Poznani, Krakově, Vilně, Lublíně a j.). Unie šířena rozličným způsobem vždy s většími úspěchy; na Bílé Rusi vynikal fanatický unit. arcibiskup Josafat Kuncevič, zabitý od rozhořčených Vitebských r. 1623; méně se jí dařilo s počátku v krajinách maloruských, ve vojevodstvích Volyňském, Braclavském a Kyjovském, kdež rázně se jí opírali (na zač. XVII. stol.) šlechta i kozáctvo, toto zvláště horlivě oddané víře pravoslavné (srv. čl. Kozáci, str. 886). Tolerance, tak slavená v Polště za osvíceného Sigmunda Augusta, byla ta tam; zákonodárství, které za krále toho prohlásilo staré jagelonské dekrety proti „kacířům“ za neplatné (1552, 1563, 1565, 1568) a nespatřovalo v rozdílnosti vyznání žádné překážky užívání práv občanských, počalo se obraceti proti disidentům, — jakkolí napořád považována Varšavská konfederace od r. 1573 za základný zákon, a činily se nálezy k bezpečnosti disidentů, ale jen v theorii platné; disidenti, na sněmích zjevně uráženi, slábli, ztrácejíce úmrtím a četným odpadáváním mnoho členův, oč si dobyli jesuité největších zásluh. Počínání takové, samo sebou již politování hodné, bylo i jinak velmi neopatrné a nepolitické; zmáhalť se v zemích ruských velice vplyv stejnověrné Rusi Moskevské, jejíž samostatný patriarchát Moskevský dávno již byl zastínil Cařihradský; k ní hledělo pravoslavné duchovenstvo, k ní konečně i po hrozných bojích, přijavších na se ráz náboženský, kozáctvo ruské: unie stala se Polsku osudnou. „Jakýž má prospěch král z takových různic s národem Ruským“, dobře pověděl kníže Zbarazký, veliký konjušij litevský, podávaje stížnosti svého vyznání sněmu r. 1627, „a jakáž jiná překážka míru s Moskvou jest, nežli urážení ruské víry?“ Stížnosti disidentův se množily na sněmích i sněmících, v rokoši Zebrzydowského, a za velikých bouří sestaveny na sněmích při volení Vladislava IV. za krále (1632); ale vše bylo marné, vedlo se jim čím dále tím hůře. Vladislav jich chrániti nemohl, a myšlénka jeho, sloučiti opět disidenty s katolíky, ovšem se zdařiti nemohla: sjezd evangelíkův a katolíkův v Toruni (1645) rozešel se beze všech výsledkův. Stížnosti pravoslavné šlechty slábly a umlkly konečně za bouří Chmelnického docela; získalť byli jesuité během první polovice XVII. stol. vysoké rody ruské i katolictví i polskému živlu (výminek, jako Adam Kysel, bylo málo), representanty rus. pravoslaví jsou odtud skoro výhradně jen kozáci (v. t.), a z kozácké Ukrajiny vycházela nejsilnější reakce pravoslaví proti unii. V senátě nezasedli ani biskupové uniatští, tím méně pravoslavní, oč za vojen kozáckých usilováno. Unie svítězila v XVII. stol. skoro všude nad pravoslavím, jehož jediným, skoro hlavním sídlem byly krajiny běloruské na hranicích Rusi Moskevské okolo Polocka; ostatně i unie sama ztratila svoji dávnější váhu naproti katolictví římskému, zvláště v XVIII. století. Král Jan Kazimír zaručil sice opět v paktách konventách pokoj i bezpečnost disidentům, ale zaručení to i jeho nástupcův bylo mrtvým slovem, tak jako i všechny smlouvy s kozáky o unii a pravoslaví; pravoslavní se přidávali k Rusi Moskevské, evangelíci zase za vpádův Švédův ke Karlu Gustavovi, pak ke Karlu XII., upadajíce tak v podezření co nepřátelé říše. Nálezy sněmovnými r. 1658, 1659 a 1661 vyhnáni jsou ze země ariáni; r. 1661 ustanoveno na dosažení polského indigenátu vyznání kotolické; ba r. 1666 učinili orthodoxní Mazované návrh, aby se netrpěla žádná vyznání mimo katolické, což však vzhledem k základnímu zákonu odmítnuto. Od roku 1669 nebylo v senátě žádného již disidenta, a objevil-li se v komoře poselské disident, musil se za hluku vzdáliti, jak se stalo ku př. poslu Vieluňskému, Piotrowskému, přívrženci jednoty českých bratří, na sněmě Grodenském r. 1718. Sněmy (a konfederace) r. 1716, 1717, a zvláště 1733, 1736 odňaly disidentům konečně i právně občanská práva; disidenti zbaveni jsou práva zastávati všeliké úřady a důstojenství korunní i litevské, zemské i hradské, vyloučeni z komory poselské, tribunálův i komisí; kostely, které jim ještě zůstaly, dávno již spustouvše nesměly býti obnovovány. Takové utiskování a pronásledování disidentův vedlo jen k vměšování se cizích mocností, hlavně Pruska a Ruska, u vnitřní záležitosti Polska k veliké jeho záhubě. Nesnášelivost náboženská smutně se ukázala již r. 1689 upálením „atheisty“ Łyszczyńského, od soudu sněmovního vyřčeným; zvláště pak r. 1724, kdež po nepokojích v Toruni vzniklých — v nichž se vyznamenali zase žáci jesuitští — sťato jest několik nevinných měšťanův toruňských, kteráž událost nadělala mnoho hluku u evangelických dvorův evropských. Kromě disidentův zakoušeli též mohamedánští Tataři a Židé mnohých útiskův. Po zvolení krále Stanislava Augusta vymožena jsou disidentům vplyvem ruským a pruským po mnohém odporu (hlavně biskupa Sołtyka) všechna dřívější práva (1767—1768); zakázány názvy „kacířův, schismatikův, disunitův“, disidenti mohli stavěti a opravovati školy a kostely, ordinovati kněží, odbývati synody, zastávati všechny úřady, vyňati jsou ze všelikých církevních soudův katolických a podřízeni tak zvanému soudu smíšenému a t. d. R. 1775 obmezeny jsou však zase tyto svobody disidentův, a zejména jim zabráněn přístup do senátu a ministerií, a v komoře poselské počet disidentských poslův obmezen na tři, po jednom z každé provincie. Ústava od 3. máje 1791 obnovila úplnou rovnost v užívání práv občanských bez rozdílu vyznání křesťanských.

V. Polsko se zrozující (od r. 1795). Po konečném rozdělení Polska vynikající vlastenci polští, kteří ušli vězení prus., rakous. i ruskému (a Sibiře), uchránili se do Francie, Itálie a Turecka, v cizině žilo jméno Polska. V italské republice Cisalpinské utvořily se polské legie pod generálem Dąbrowskim (9. led. 1797), a zúčastnily se v bojích Francouzů v Itálii; po mnohých ztrátách a po zaniknutí Cisalpinské republiky odešly zbytky těchto legií do Francie (1799). Zde utvořeny za prvního konsula nové legie polské pod Dąbrowskim a Kniaziewiczem, které bojovaly v Němcích, Švýcařích a Itálii. Marně však prolévali Poláci krev svoji v cizině, doufajíce, že konečně ve skutek vejde „Marsz, marsz Dąbrowski z ziemi włoskiéj do Polski“ — v smlouvách Francie s cizinou nehleděno k Polsku; větší část legií zahynula v Hajti podnebím a boji s povstalými negry. — Po kruté vládě Kateřiny v ruské části Polska nastala levnější za císaře Pavla, který povolal mnoho Polákův z vězení a s vyhnanství, zastavil pronásledování církve katolické a národnosti polské, ba pomýšlel i na obnovení Polska. Nástupce jeho Alexander I. přál taktéž Polákům, a kníže Adam Czartoryski dosáhl veliké jeho důvěry i přátelství, užívaje vplyvu a úřadu svého (ministra, senátora a kurátora nově zřízené university Vilenské 1803), zvl. k povznešení školství na Litvě a Malé Rusi; kromě zkvétající university Vilenské šířilo osvětu též lyceum Křemenecké na Volyni, řízené slavným Tadeášem Czackým. Stav obecného lidu však pod ruskou vládou velice se horšil; na něm tížila rekrutýrka a daň z hlavy, i vydírání pánův vládou a úředníky. — Lepší naději v obnovení Polska domnívali se míti Poláci v novém ci-

saři Francouzův, Napoleonovi. Ten poraziv Prusy u Jeny (1806) vtrhl i do zemí polskopruských, rozšiřuje proklamace ve jménu Kościuszka proti výslovné jeho vůli. Mírem Tylžským (7. čce 1807) zřízeno z větší části pruského Polska (kromě dávných královských Prus) tak zvané **veliké knížectví Varšavské** (s pominutím tudíž jména „Polska") pod králem Saským (čtvrté rozdělení). Knížectví Varšavské rozšířeno válkou Napoleona s Rakouskem (1809), vedenou též v zemích povislanských, částí rakouského Polska až k Visle (s Krakovem) a za Zamość (5. rozdělení). V knížectví tom zavedeny hl. francouzské zákony a správa; zákonodárná moc zastupitelstva národního byla velmi obmezena, vztahujíc se jen k zákonům o daních, civilným a trestním; silné vojsko 90.000 m. bylo pod rozkazy Napoleonovými a část jeho bojovala ve Španělích (1808). Ačkoli pak zvl. pro toto vojsko na knížectví tížila veliká břemena, hleděno přece i k vnitřním záležitostem, zejména ke školství: ve Varšavě zřízena právní akademie, medicinská fakulta
coly. Poláci se nadívali za rostoucí
Napoleonem a Alexandrem, že kní-
ké jest počátek v brzce nastávajícího
a; a po vypuknutí vojny francouzsko-
no skutečně na sněmě Varšavském
a největšího jásotu obnovení dávného
žení mas však Napoleon nedovolil;
80.000 m. pod Jos. Poniatowskim,
osińskim činilo část veliké armády,
následovaly poraženého Napoleona
Francie. Rusové zaujavše opět Litvu
ížetství Varšavského, kdež zřízena
a pod dozorem ruským. Alexander
mírně; zbytkům polského vojska
do vlasti, a utvořeno nové vojsko
knížete Adama Czartoryského, aby
uznali Alexandra králem Polským,
Vídeňském kongresu jsou konečně
ech urovnány též záležitosti pol-
) a Polsko (t. j. velké knížectví
sté rozděleno: Rakousku zůstala
sko dostalo nazpět Gdańsk, z Var-
Toruň, Chelmno a tak nazvané
znaňské, kteréž mělo býti zvlášt-
ko podrželo všechny země, kte-
ch děleních, okrslek Bělostocký a
Varšavského, tak zv. králov-
gresové), které s Ruskem spojeno
láštní ústavu a správu; město Kra-
vyhlášeno na věčnost republikou pod
tří mocností. Ve smlouvě Ruska a
se, že „Poláci, poddaní Ruska, Ra-
ka, dostanou zastupitelstvo a zřízení
ěřená spůsobu bytu politického, který
jim vlády dotyčné přisouditi za potřebné uznají." Ve smlouvě Ruska a Pruska praví se poněkud jinak: „Poláci, poddaní umlouvajících se mocnářství, dostanou zřízení, která zabezpečují zachování jich národnosti, přiměřená spůsobu a t. d." Alexander kromě toho zůstavil království Polskému vlastní polské vojsko a ústavu ohlásil 27. listop. 1815. Po příkladě Alexandrově udělilo též Rakousko a Prusko polským svým zemím ústavy: v Haliči bylo to známé stavovské zřízení, v Prusku podobné, ale s většími svobodami, jelikož aristokratický sněm poznaňský byl skutečně orgánem velikého knížectví a prostředníkem mezi králem a zemí. Mnohem rozsáhlejší byla ústava daná kongresovému království Polskému, na osm vojevodství rozdělenému. Království to mělo svoje zvláštní ministerstvo a svoji zvláštní vládu; král byl zavázán přisáhati, že ji zachová, a dá se korunovati. Národ svými zástupci v sněmě zasedajícími jakož i radami vojevodskými dohlížel k činnosti vlády. V obyvatelstvě zachována byla rovnost; jako hromady obecní, z nešlechty složené, svými poslanci šlechtice voliti mohly, tak i sněmíky složené ze šlechty mohly voliti za poslance nešlechtice. (Byl však větší počet sněmíkův než hromad obecních, jakkoli nebylo více šlechty než nešlechty; sedláci málo užívali práva volení, a poslanci byli hl. šlechtici a měšťané.) Sněm se skládal z komory senátorské vojevodův a kastelánův, potom z jizby poselské poslův (šlecht.) a deputovaných (nešlecht.). Obě jizby zvláště zákony navrhované vládou, t. j. ministry a státní radou, skoumaly a přijímaly nebo zamítaly. Ministrové a státní rada hájily ve sněmu své návrhy, ale nehlasovali. Ústava přikazovala vládě na každém sněmě podati rozpočet, t. stav příjmův a vydajův, jakož i daně, které napřed jizba poselská určiti a přijmouti měla. Obě jizby v úvahách svých o činnosti vlády jakož i peticemi zpravovaly krále o potřebách země. Kromě toho zaručovala ústava bezpečnost osobní, majetku a svobodu tisku. — Spokojenost z udílení této soustavy rozmnožena též jmenováním generála Zajączka místokrálem čili náměstníkem, a vůbec z chování se Alexandra, s počátku zjevně Polákům příchylného; nadíváno se dle jeho slov, že připojeny budou i západoruské gubernie, druhdy vojevodství litevskopolská, ke království Polskému. Avšak Alexander od roku 1818 obrátil: ústava rozličně jest rušena (nepředkládán rozpočet, obmezována svoboda tisku a bezpečnost osobní a j.); na sněmě zjevila se silná oposice proti vládě, a nevole rostla neustále za libovolného si počínání finančního ministra Fr. X. Lubeckého, zavedením censury, zamknutím nebo zrušením několiku set nižších škol, pozůstávajících ještě z časův pruských nebo knížectví Varšavského, a rozličným obmezováním škol vyšších, oč měli zásluhu zvl. ředitel osvěty Szaniawski a rus. senátor-resident v král. Polském Novosilcov; neméně drážděno bylo vojsko polské i obecenstvo libovolnými choutkami svého velitele vel. knížete Konstantina, systemem špehounství v rozsáhlé míře prováděným a hojným zatýkáním a krutým vězněním osob (ku př. Łukasiński); vedle toho ucítili brzy i profesoři (Lelewel) a mládež (Tom. Zan) university Vilenské nelibost vlády (1824), a pověstným se tu stal zvláště Novosilcov, kurátor universitní po knížeti Czartoryském. V království zahájený sněm (třetí; první byl r. 1818, druhý r. 1821) r. 1825 uzavíral již pod těžkým tlakem vlády, která veřejné rokování zakázala, porušivši takto danou ústavu; hlavním plodem tohoto sněmu byla důležitá pro zem společnost kreditní. Dne 25. pros. 1825 přisáhl nový císař Ruský **Mikuláš** co král Polský na ústavu. Po udušené tak zv. palácové revoluce nařídil Mikuláš k vypátrání tajných spolkův i ve Varšavě komisi vyšetřovací, která povolala množství osob z území celého dávného Polska. Ale nejvyšší soud, sněmovní soud ze senátorův složený pod předsednictvím vojevody Petra Bielińského, prohlásil obviněné za nevinny k velikému hněvu Mikuláše, jenž výrok soudní dovolil ohlásiti teprvé po šesti měsících (18. bř. 1829), když i správní rada neodvážila se opříti se výroku senatu; obvinění Poláci ze západních gubernií jsou výrokem senátu Petrohradského ovšem vyhnáni na Sibiř. Korunování Mikuláše na krále Polského ve Varšavě odbylo se za hlubokého mlčení poslancův. Na sněmu 28. máje 1830 zahájeném opřela se komora poselská velkou většinou vládnímu návrhu zákonu o manželství, odporujícímu posud platnému v krá-

v nich vynikali zvláště školáci jesuitští (v Poznani, Krakově, Vilně, Lublíně a j.). Unie šířena rozličným způsobem vždy s většími úspěchy; na Bílé Rusi vynikal fanatický unit. arcibiskup Josafat Kuncevič, zabitý od rozhořčených Vitebských r. 1623; méně se jí dařilo s počátku v krajinách maloruských, ve vojevodstvích Volyňském, Braclavském a Kyjovském, kdež rázně se jí opírali (na zač. XVII. stol.) šlechta i kozáctvo, toto zvláště horlivě oddané víře pravoslavné (srv. čl. Kozáci, str. 886). Tolerance, tak slavená v Polště za osvíceného Sigmunda Augusta, byla ta tam; zákonodárství, které za krále toho prohlásilo staré jagelonské dekrety proti „kacířům“ za neplatné (1552, 1563, 1565, 1568) a nespatřovalo v rozdílnosti vyznání žádné překážky užívání práv občanských, počalo se obraceti proti disidentům, — jakkoli napořád považována Varšavská konfederace od r. 1573 za základný zákon, a činily se nálezy k bezpečnosti disidentů, ale jen v theorii platné; disidenti, na sněmích zjevně uráženi, slábli, ztrácejíce úmrtím a četným odpadáváním mnoho členův, oč si dobyli jesuité největších zásluh. Počínání takové, samo sebou již politování hodné, bylo i jinak velmi neopatrné a nepolitické; zmáhalť se v zemích ruských velice vplyv stejnověrné Rusi Moskevské, jejíž samostatný patriarchát Moskevský dávno již byl zastínil Cařihradský; k ní hledělo pravoslavné duchovenstvo, k ní konečně i po hrozných bojích, přijavších na se ráz náboženský, kozáctvo ruské: unie stala se Polsku osudnou. „Jakýž má prospěch král z takových různic s národem Ruským“, dobře pověděl kníže Zbarazký, veliký konjušij litevský, podávaje stížnosti svého vyznání sněmu r. 1627, „a jakáž jiná překážka míru s Moskvou jest, nežli urážení ruské víry?“ Stížnosti disidentův se množily na sněmích i sněmících, v rokoši Zebrzydowského, a za velikých bouří sestaveny na sněmích při volení Vladislava IV. za krále (1632); ale vše bylo marné, vedlo se jim čím dále tím hůře. Vladislav jich chrániti nemohl, a myšlénka jeho, sloučiti opět disidenty s katolíky, ovšem se zdařiti nemohla: sjezd evangelíkův a katolíkův v Toruni (1645) rozešel se beze všech výsledkův. Stížnosti pravoslavné šlechty slábly a umlkly konečně za bouří Chmelnického docela; získalit byli jesuité během první polovice XVII. stol. vysoké rody ruské i katolictví i polskému živlu (výminek, jako Adam Kysel, bylo málo), representanty rus. pravoslaví jsou odtud skoro výhradně jen kozáci (v. t.), a z kozácké Ukrajiny vycházela nejsilnější reakce pravoslaví proti unii. V senátě nezasedli ani biskupové uniatští, tím méně pravoslavní, oč za vojen kozáckých usilováno. Unie svítězila v XVII. stol. skoro všude nad pravoslavím, jehož jediným, skoro hlavním sídlem byly krajiny běloruské na hranicích Rusi Moskevské okolo Polocka; ostatně i unie sama ztratila svoji dávnější váhu naproti katolictví římskému, zvláště v XVIII. století. Král Jan Kazimír zaručil sice opět v paktách konventách pokoj i bezpečnost disidentům, ale zaručení to i jeho nástupcův bylo mrtvým slovem, tak jako i všechny smlouvy s kozáky o unii a pravoslaví; pravoslavní se přidávali k Rusi Moskevské, evangelíci zase za vpádův Švédův ke Karlu Gustavovi, pak ke Karlu XII., upadajíce tak v podezření co nepřátelé říše. Nálezy sněmovnými r. 1658, 1659 a 1661 vyhnáni jsou ze země ariáni; r. 1661 ustanoveno na dosažení polského indigenátu vyznání kotolické; ba r. 1666 učinili orthodoxní Mazované návrh, aby se netrpěla žádná vyznání mimo katolické, což však vzhledem k základnímu zákonu odmítnuto. Od roku 1669 nebylo v senátě žádného již disidenta, a objevil-li se v komoře poselské disident, musil se za hluku vzdáliti, jak se stalo ku př. poslu Vieluňskému, Piotrowskému, přívrženci jednoty českých bratří, na sněmě Grodenském r. 1718. Sněmy (a konfederace) r. 1716, 1717, a zvláště 1733, 1736 odňaly disidentům konečně i právně občanská práva; disidenti zbaveni jsou práva zastávati všeliké úřady a důstojenství korunní i litevské, zemské i hradské, vyloučeni z komory poselské, tribunálův i komisí; kostely, které jim ještě zůstaly, dávno již spustouvše nesměly býti obnovovány. Takové utiskování a pronásledování disidentův vedlo jen k vměšování se cizích mocností, hlavně Pruska a Ruska, u vnitřní záležitosti Polska k veliké jeho záhubě. Nesnášelivost náboženská smutně se ukázala již r. 1689 upálením „atheisty“ Łyszczyńského, od soudu sněmovního vyřčeným; zvláště pak r. 1724, kdež po nepokojích v Toruni vzniklých — v nichž se vyznamenali zase žáci jesuitští — sťato jest několik nevinných měšťanův toruňských, kteráž událost nadělala mnoho hluku u evangelických dvorův evropských. Kromě disidentův zakoušeli též mohamedánští Tataři a Židé mnohých útiskův. Po zvolení krále Stanislava Augusta vymožena jsou disidentům vplyvem ruským a pruským po mnohém odporu (hlavně biskupa Sołtyka) všechna dřívější práva (1767—1768); zakázány názvy „kacířův, schismatikův, disunitův“, disidenti mohli stavěti a opravovati školy a kostely, ordinovati kněží, odbývati synody, zastávati všechny úřady, vyňati jsou ze všelikých církevních soudův katolických a podřízeni tak zvanému soudu smíšenému a t. d. R. 1775 obmezeny jsou však zase tyto svobody disidentův, a zejména jim zabráněn přístup do senátu a ministerií, a v komoře poselské počet disidentských poslův obmezen na tři, po jednom z každé provincie. Ústava od 3. máje 1791 obnovila úplnou rovnost v užívání práv občanských bez rozdílu vyznání křesťanských.

V. Polsko se zrozující (od r. 1795). Po konečném rozdělení Polska vynikající vlastenci polští, kteří ušli vězení prus., rakous. i ruskému (a Sibiře), uchránili se do Francie, Itálie a Turecka, v cizině žilo jméno Polska. V italské republice Cisalpinské utvořily se polské legie pod generálem Dąbrowskim (9. led. 1797), a zúčastnily se v bojích Francouzů v Itálii; po mnohých ztrátách a po zaniknutí Cisalpinské republiky odešly zbytky těchto legií do Francie (1799). Zde utvořeny za prvního konsula nové legie polské pod Dąbrowskim a Kniaziewiczem, které bojovaly v Němcích, Švýcařích a Itálii. Marně však prolévali Poláci krev svoji v cizině, doufajíce, že konečně ve skutek vejde „Marsz, marsz Dąbrowski z ziemi włoskiéj do Polski“ — v smlouvách Francie s cizinou nehleděno k Polsku; větší část legií zahynula v Hajti podnebím a boji s povstalými negry. — Po kruté vládě Kateřiny v ruské části Polska nastala levnější za císaře Pavla, který povolal mnoho Polákův z vězení a z vyhnanství, zastavil pronásledování církve katolické a národnosti polské, ba pomýšlel i na obnovení Polska. Nástupce jeho Alexander I. přál taktéž Polákům, a kníže Adam Czartoryski dosáhl veliké jeho důvěry i přátelství, užívaje vplyvu a úřadu svého (ministra, senátora a kurátora nově zřízené university Vilenské 1803), zvl. k povznešení školství na Litvě a Malé Rusi; kromě zkvétající university Vilenské šířilo osvětu též lyceum Křemenecké na Volyni, řízené slavným Tadeášem Czackým. Stav obecného lidu však pod ruskou vládou velice se horšil; na něm tížila rekrutýrka a daň z hlavy, i vydírání pánův vládou a úředníky. — Lepší naděje v obnovení Polska domnívali se míti Poláci v novém cí-

saři Francouzův, Napoleonovi. Ten poraziv Prusy u Jeny (1806) vtrhl i do zemí polskopruských, rozšiřuje proklamace ve jménu Kościuszka proti výslovné jeho vůli. Mírem Tylžským (7. čce 1807) zřízeno z větší části pruského Polska (kromě dávných královských Prus) tak zvané **veliké knížectví Varšavské** (s pominutím tudíž jména „Polska") pod králem Saským (čtvrté rozdělení). Knížectví Varšavské rozšířeno válkou Napoleona s Rakouskem (1809), vedenou též v zemích povislanských, částí rakouského Polska až k Visle (s Krakovem) a za Zamość (5. rozdělení). V knížectví tom zavedeny hl. francouzské zákony a správa; zákonodárná moc zastupitelstva národního byla velmi obmezena, vztahujíc se jen k zákonům o daních, civilným a trestním; silné vojsko 90.000 m. bylo pod rozkazy Napoleonovými a část jeho bojovala ve Španělích (1808). Ačkoli pak zvl. pro toto vojsko na knížectví tížila veliká břemena, hleděno přece i k vnitřním záležitostem, zejména ke školství: ve Varšavě zřízena právní akademie, medicinská fakulta a vojenské školy. Poláci se nadívali za rostoucí kyselosti mezi Napoleonem a Alexandrem, že knížectví Varšavské jest počátek v brzce nastávajícího obnovení Polska; a po vypuknutí vojny francouzskoruské prohlášeno skutečně na sněmě Varšavském 28. čna 1812 za největšího jásotu obnovení dávného Polska; pozdvižení mas však Napoleon nedovolil; vojsko polské 80.000 m. pod Jos. Poniatowskim, Dąbrowskim, Kosińskim činilo část veliké armády, a zbytky jeho následovaly poraženého Napoleona do Němec i do Francie. Rusové zanjavše opět Litvu vešli též do knížetství Varšavského, kdež zřízena prozatímná vláda pod dozorem ruským. Alexander počínal si dosti mírně; zbytkům polského vojska dovolil vrátiti se do vlasti, a utvořeno nové vojsko polské; ale záměr knížete Adama Czartoryského, aby Poláci ze své vůle uznali Alexandra králem Polským, se nezdařil. Na Vídeňském kongresu jsou konečně po mnohých sporech urovnány též záležitosti polské (3. máje 1815) a Polsko (t. j. velké knížectví Varšavské) po šesté rozděleno: Rakousku zůstala nyn. **Halič**; Prusko dostalo nazpět Gdańsk, z Varšavského knížectví Toruň, Chelmno a tak nazvané veliké knížectví **Poznaňské**, kteréž mělo býti zvláštní části Prus; Rusko podrželo všechny země, kterých nabylo ve třech děleních, okrslek Bělostocký a větší část knížectví Varšavského, tak zv. **království Polské** (kongresové), které s Ruskem spojeno mělo dostati zvláštní ústavu a správu; město **Krakov** s okolím vyhlášeno na věčnost republikou pod ochranou všech tří mocností. Ve smlouvě Ruska a Rakouska praví se, že „Poláci, poddaní Ruska, Rakouska a Pruska, dostanou zastupitelstvo a zřízení svobodná, přiměřená způsobu bytu politického, který jim vlády dotyčné přisouditi za potřebné uznají." Ve smlouvě Ruska a Pruska praví se poněkud jinak: „Poláci, poddaní umlouvajících se mocnářství, dostanou zřízení, která zabezpečují zachování jich národnosti, přiměřená způsobu a t. d." Alexander kromě toho zůstavil království Polskému vlastní polské vojsko a ústavu ohlásil 27. listop. 1815. Po příkladě Alexandrově udělilo též Rakousko a Prusko polským svým zemím ústavy: v Haliči bylo to známé stavovské zřízení, v Prusku podobné, ale s většími svobodami, jelikož aristokratický sněm poznaňský byl skutečně orgánem velikého knížectví a prostředníkem mezi králem a zemí. Mnohem rozsáhlejší byla ústava daná kongresovému království Polskému, na osm vojevodství rozdělenému. Království to mělo svoje zvláštní ministerstvo a svoji zvláštní vládu; král byl zavázán přisáhati, že ji zachová, a dá se korunovati. Národ svými zástupci v sněmě zasedajícími jakož i radami vojevodskými dohlížel k činnosti vlády. V obyvatelstvě zachována byla rovnost; jako hromady obecní, z nešlechty složené, svými poslanci šlechtice voliti mohly, tak i sněmiky složené ze šlechty mohly voliti za poslance nešlechtice. (Byl však větší počet sněmíkův než hromad obecních, jakkoli nebylo více šlechty než nešlechty; sedláci málo užívali práva volení, a poslanci byli hl. šlechtici a měšťané.) Sněm se skládal z komory senátorské vojevodův a kastelánův, potom z jizby poselské poslův (šlecht.) a deputovaných (nešlecht.). Obě jizby zvláště zákony navrhované vládou, t. j. ministry a státní radou, skoumaly a přijímaly nebo zamítaly. Ministrové a státní rada hájily ve sněmu své návrhy, ale neblasovali. Ústava přikazovala vládě na každém sněmě podati rozpočet, t. stav příjmův a vydajův, jakož i daně, které napřed jizba poselská určiti a přijmouti měla. Obě jizby v úvahách svých o činnosti vlády jakož i peticemi zpravovaly krále o potřebách země. Kromě toho zaručovala ústava bezpečnost osobní, majetku a svobodu tisku. — Spokojenost z udílení této soustavy rozmnožena též jmenováním generála Zajączka místokrálem čili náměstníkem, a vůbec z chování se Alexandra, s počátku zjevně Polákům příchylného; nadíváno se dle jeho slov, že připojeny budou i západoruské gubernie, druhdy vojevodství litevskopolská, ke království Polskému. Avšak Alexander od roku 1818 obrátil: ústava rozličně jest rušena (nepředkládán rozpočet, obmezována svoboda tisku a bezpečnost osobní a j.); na sněmě zjevila se silná oposice proti vládě, a nevole rostla neustále za libovolného si počínání finančního ministra Fr. X. Lubeckého, zavedením censury, zamknutím nebo zrušením několiku set nižších škol, pozůstávajících ještě z časův pruských nebo knížectví Varšavského, a rozličným obmezováním škol vyšších, oč měli zásluhu zvl. ředitel osvěty Szaniawski a rus. senátor-resident v král. Polském Novosilcov; neméně drážděno bylo vojsko polské i obecenstvo libovolnými choutkami svého velitele vel. knížete Konstantina, systemem špehounství v rozsáhlé míře prováděným a hojným zatýkáním a krutým vězněním osob (ku př. Łukasiński); vedle toho ucítili brzy i profesoři (Lelewel) a mládež (Tom. Zan) university Vilenské nelibost vlády (1824), a pověstným se tu stal zvláště Novosilcov, kurátor universitní po knížeti Czartoryském. V království zahájený sněm (třetí; první byl r. 1818, druhý r. 1821) r. 1825 uzavíral již pod těžkým tlakem vlády, která veřejné rokování zakázala, porušivši takto danou ústavu; hlavním plodem tohoto sněmu byla důležitá pro zem společnost kreditní. Dne 25. pros. 1825 přisáhl nový císař Ruský **Mikuláš** co král Polský na ústavu. Po udušené tak zv. palácové revoluce nařídil Mikuláš k vypátrání tajných spolkův i ve Varšavě komisi vyšetřovací, která povolala množství osob z území celého dávného Polska. Ale nejvyšší soud, sněmovní soud ze senátorův složený pod předsednictvím vojevody Petra Bielińského, prohlásil obviněné za nevinny k velikému hněvu Mikuláše, jenž výrok soudní dovolil ohlásiti teprvé po šesti měsících (18. bř. 1829), když i správní rada neodvážila se opříti se výroku senatu; obviněni Poláci ze západních gubernií jsou výrokem senátu Petrohradského ovšem vyhnáni na Sibiř. Korunování Mikuláše na krále Polského ve Varšavě odbylo se za hlubokého mlčení poslancův. Na sněmu 28. máje 1830 zahájeném opřela se komora poselská velkou většinou vládnímu návrhu zákonu o manželství, odporujícímu posud platnému v krá-

lovství právu francouzskému, proti povolnému senátu, jenž návrh byl přijal. Všeobecná nespokojenost, tajnými spolky vojska i civilu neustále živená, vypukla konečně po příkladu Francie a Belgie v povstání v noci 29. listop. 1830. Správní rada, marně s počátku se snažíc obmeziti revoluci, musila konečně pustiti se všeobecným proudem, a přibrala k sobě několik čelnějších mužův (kn. Ad. Czartoryského, Mich. Radziwilla, Niemcewicze, Kochanowského, potom Dębowského, Gust. Małachowského, Vlad. Ostrowského a Joach. Lelewela); první okamžiky uplynuly za nejistého kolotání se; vel. kníže Konstantin, jenž stál s vojskem ruským vně pobouřeného města, opustil k radě správní rady neznepokojován království Polské. Na místě rozešedší se rady správní utvořena Czartoryskim, Dębowskim a Lelewelem prozatímná vláda, záležející z těch tří mužův a Niemcewicze, Pace, Ostrowského a Kochanowského. Povstání přijato v celém království s nesmírným jásotem. Generál Chłopicki, jmenovaný již od správní rady vojevůdcem, prohlásil se do sněmu bez odporu prozatímné vlády za diktátora, podotkl však, že jest vždy věrným poddaným Mikulášovým, a že jen kongresové království v jeho hranicích zachovati mysli. Sněm zahájený 18. pros. prohlásil se (20. pros.) za revoluci obou národův Polského a Litevského, a za diktaturu Chłopického, načež se rozešel, naznačiv dvě komise, jednu k sepsání manifestu (ohlášeného 5. ledna 1831 s odporem Chłopického), druhou k potvrzení a ohlášení toho manifestu ve jménu sněmu a k dohlížení na diktátora. Obojetná opatření Chłopického, jenž všeho dosíci chtěl jen vyjednáváním s Mikulášem, přiměla konečně komisi k naléhání aby diktaturu složil, což se též stalo (19. led.); sněm znova zasedl podporovat dušenou revoluci. Sněm jmenoval hlavním vojevůdcem Michala Radziwilla (20. led.), prohlásil rod Romanových za zbavena pol. trůnu (25. led.) a ustanovil národní vládu z pěti členův: kn. Czartoryského (předseda), Vinc. Niemojowského, Morawského, Stan. Barzykowského a Joach. Lelewela (1. ún.). Mikuláš vyhlásiv vojnu poslal vojsko pod Diebičem do království Polského. Vojenské sbory polské, svádějíce s Rusy mnohem silnějšími malé bitky (Dwernicki u Stočku 14. ún., Skrzynecki u Grochova 25. ún.), ustupovaly dle plánu Chłopického k Varšavě. K návrhu vlády jmenoval sněm Skrzyneckého hlavním vůdcem (26. ún.); po delší přestávce nepřátelství poraženi sice Rusové pod Vavrem (31. bř.), Dębem Velkým (1. dub.), Iganiem (10. dub.); ale vítězství těch nepoužil váhavý Skrzynecki, nemoha se nikterak odhodlati k ofensivě. Zároveň zjevili se na Žmudi a Litvě jednotlivé tlupy povstalcův; výprava však Dwernického na Volyň a Podolí se nezdařila, přemocí ruskou zatlačen do Haliče složil zde zbraň (27. dub.), a slabé tlupy povstalcův polských v krajinách ruských brzy jsou rozprášeny. Konečně hnul se Skrzynecki ku předu, ale ustoupil zase po bezúspěšné bitvě Ostrolecké (26. máje), poslav, jakož dříve již Chłapowského, Dębińského a Giełguda na Litvu. Povstání však nemohlo míti valných úspěchův, jelikož nespoléháno se tak na jádro národu, obecný lid, o nějž nedbáno, jako spíše na bezprospěšné diplomatické pletichy u dvorův zahraničných a jich pomoc; sněm počínal si nejistě, pokus, učiněný ve sněmě návrhem Skrzyneckého, odstraniti posavádní vládu, nezdařil se odporem většiny. Mezi tím nemělo povstání ani v Litvě úspěchu, útok Giełguda na Vilno (18. a 19. čvna) se nezdařil, načež Giełgud a Chłapowski ustoupili do Prus a složili zde zbraň (12. čce.); pouze Dębiński posunul se v hloub Litvy, odkud výtečnými pochody vrátil se do Polska a 3. srp. zjevil se neočekávaně ve Varšavě. Polští generálové Jankowski a Chrzanowski, Skrzyneckim opuštění, ustoupili z Lubelska k Visle. Nový vojevůdce ruský Paskevič (po smrti Diebičově) hnul se s vojskem od Ostrolęky ke hranicím pruským, Skrzyneckim neznepokojován, který s Czartoryskim o závod hledal pomoci jen u cizích dvorův. Za příčinou rostoucí z nečinnosti Skrzyneckého nevole v obecenstvě zbaven jest tento sněmem svého důstojenství a jeho místo zaujal prozatím Dębiński; ale rozčilení lidu varšavského, jehož ani spolek vlastenecký (předsedou byl Lelewel) zvláště oblíbený již ukrotiti nemohl, smutně se zjevilo v pověšení několika vězňův i j. osob (15. a 16. srp.). Na místě odstouplé prozatímné vlády jmenoval sněm vládním presidentem generala Krukowieckého, dříve a nyní opět gubernatora varšavského, člověka nespolehlivého, a ten hlavním vojevůdcem Kazimíra Małachowského. Paskevič postoupil k Varšavě; v bojích, rozpočatých vně města, zakázáno varšavskému lidu se zúčastniti; Krukowiecki po schůzce s Paskevičem (7. září) podepsal po mnohých sporech se sněmem, ve jménu národu bezvýminečné vzdání se králi. Sněm, zbaviv Krukowieckého důstojenství a jmenovav na jeho místě Bonaventuru Niemojowského, odebral se s polským vojskem do Pragy a odtud do Modlína, Rusové pak zaujali 8. září Varšavu. V jižní části království ustoupili polští generálové Ramorino a Rożycki do Haliče a složili zbraň (16. a 27. září). Sněm i vojsko, jehož hlavním vůdcem byl nyní Rybiński, vystěhovalo se z Modlína do Zakročimě a odtud do Płocka; maršálek sněmovní a president vládní odešli 25. září do Prus, a za nimi hnul se i Rybiński; vojsko polské složilo 5. říj. na pruském území zbraň. Brzy poddaly se i pevnosti Modlín a Zamość. Povstání polské jest ukončeno. Část Polákův vrátila se pak do království, část však odešla hl. do Francie (polská emigrace), a měla odtud značný vliv na všechna následující hnutí v zemích polských.

Paskevič, kníže Varšavský, stal se náměstníkem v Polsku. Dne 1. listopadu 1831 vydána amnestie velmi obmezená, 26. ún. 1832 zrušena ústava od r. 1815, a zaměněna tak zv. organickým statutem, jímž království Polské prohlášeno ruskou provincií, zrušeno polské vojsko, ustanovena místo sněmu státní rada jmenovaná císařem, místo odpovědných sněmu ministrův správní rada, záležející z vrchních ředitelův rozl. správních odvětví pod předsednictvím náměstníka; daně ustrojeny po způsobu ruském; university Vilenská i Varšavská zrušeny. Přísná odtud byla policie, censura, uváděn ruský jazyk do úřadův a škol; r. 1841 zrušena státní rada a vrchní soud varšavský a zaměněny dvěma odbory v petrohradském senátě. Záměr nové revoluce r. 1846 v zemích dávného Polska se nezdařil ani v Poznaňsku (Mierosławski) ani v Polsku; Krakov ztratil samostatnost, v Haliči pobita šlechta od sedlákův. Revoluce v Poznaňsku r. 1848 nemohla se rozšířiti do království Polského obsazeného silným vojskem; a království samo vždy úžeji jest poutáno k Rusku. Zrušena celní čára mezi Polskem a Ruskem, zrušeny z části zákony francouzské a zavedeny ruské, šlechta polská musila se podrobiti povinnosti služby vojenské; s pol. duchovenstvem přicházela vláda častěji ve spory. Taktéž válka východní (1853) nemohla míti vlivu na království Polské, rus. vojskem obsazené. Nastoupením císaře Alexandra II. (1855) zdálo se, že Polsku kyne lepší budoucnost; Alexander však výslovně po-

dotkl, aby se Poláci neoddávali snům. Náměstníkem stal se po smrti Paskeviče (1. ún. 1856) kníže Michal Gorčakov. Amnestie, vyhlášené 27. máje a 23. čce 1856 pro polské emigranty, použito jen skrovně; 21. září 1857 ohlášen manifest o znenáhlém vyvazení selských robot; povolena hospodářská společnost varšavská, vyhošťován ruský jazyk z úřadův ve prospěch polského, zavedena zastupitelstva městská svobodně volená místo posavádních vládou jmenovaných rad a t. d. Ale událostmi v Itálii (1859) a Uhřích (1860) podníceno i rozčilení v Polště, a zjevilo se konečně v ún. r. 1861 (při příležitosti valné hromady hospodářské společnosti) demonstracemi k oslavení bitvy grochovské (25. a 26. ún.), policií a vojskem za krvavých výstupův překaženými. Dne 28. ún. sestavena hl. varšavským obyvatelstvem adresa k císaři, v níž mimo jiné praveno, že právě zběhlé se události jsou zjevení všeobecně potlačených citův a neuspokojených potřeb. Císař slíbil opravy, jež ohlášeny 27. bř.: utvořena zvláštní vládní komise pro vyznání a osvětu, generálním ředitelem jejím jmenován markýz Alexander Wielopolski, a jemu místo i ve správní radě vykázáno, školství nově čistě po polsku ustrojeno; obnovena státní rada, zavedeny volené rady guberniské a krajské i městské. Ale tím rozčilení nikterak není utišeno; nenávist proti Rusku byla u Polákův příliš zakořeněna, opravy, jež se mohly státi základem zdravějšího rozluštění otázky polské, přijímány s nedůvěrou; demonstrace opětovány po kostelích a j., a nabyly velké rozsáhlosti zvl. po zrušení hospodářské společnosti (6. dub.); večer dne 8. dub. udála se zase krvavá srážka mezi lidem a rus. vojskem, načež proti všelikým demonstracím přísná učiněna opatření. *) Wielopolski, změniv od r. 1831 (kdež byl pol. vyslancem v Londýně) náhledy své o prostředcích znovuzrození Polska, viděl je pouze v úzkém přilnutí Polska k Rusku s vyloučením všelikých neprovedných utopií; přejav na čas též ministerium spravedlnosti hleděl zvl. k selské otázce, a 22. máje 1861 vyhlášen zákon o vyvazení roboty, od 1. říj. platný. Po smrti Gorčakova a několika generálech stal se náměstníkem v král. Polském veliký kníže Konstantin (8. čna 1862), a Wielopolski náčelníkem civilní správy a místopředsedou státní i správní rady. Mezi tím utvořily se v Polště dvě strany: strana „bílých“ (aristokratův), která všeho dosíci chtěla jen mírným způsobem od Ruska, a vyslovila své náhledy zvláště v adrese k hraběti Ondřeji Zamojskému, předsedovi hospodářské společnosti, žádajíc znovuzřízení celého dávného Polska (v září 1862); strana „červených“ (demokratův) však spoléhala se jen na branný odboj a 17. října 1861 utvořil se již národní výbor, jehož odbory rozšířily se na začátku roku 1862 po celém království. Tím nemálo vzrůstalo hnutí myslí; činěny již i vražedné pokusy na život vel. kn. Konstantina i Wielopolského, obráceny všechny zaváděné i zamýšlené opravy v niveč, podrývána úplně půda straně „bílých.“ Nemenší hnutí myslí nastalo mezi polskou šlechtou v krajinách litevských a ruských. Horodelská i Lubelská unie Litvy a Polska slaveny s velikou okázalostí (1861, 1862). Dávno již připravované povstání, jehož vypuknutí chtěla menšina ústředního výboru národního míti již 3. led. 1863, propuklo konečně následkem násilné rekrutýrky ve Varšavě (v noci 14. led.) i jinde. Tlupy povstalcův zjevily se na rozličných místech v království, a počala se vojna partisánská. Aristokracie s počátku a selský lid povždy vzdalovaly se revoluce; ale 4. bř. na schůzce v Krakově shodli se bílí s červenými, svrchovaná moc dána diktátoru Langiewiczi, kterýž mnoho posil dostal z Haliče, jelikož se vláda Rakouská s počátku k povstání dosti příznivě chovala. Nemálo stížil povstání přátelský spolek Ruska a Pruska (8. ún.), což sblížilo Francii, Anglii a Rakousko; nicméně podporováno povstání i z polských zemí Pruska, z čehož vznikl známý proces prus. Polákův (slavná obhajovací řeč prof. Gneista na konci r. 1864). — Ve Varšavě zadali někteří členové státní rady (mezi nimi též arcibiskup Feliński) a městské zastupitelstvo za propuštění; taktéž činili v západoruských guberniích maršálkové šlechtičtí a soudcové; tamž zjevily se jednotlivé tlupy povstalecké. Langiewicz svedl v březnu v jižních krajinách království několik bitek s ruským vojskem, ale již 19. bř. musil ustoupiti do Haliče; Mierosławski, jenž také osoboval sobě titul diktatorský, vytištěn již dříve ze západních krajin království. Amnestie, podávaná 12. dub. od císaře Polákům, za takového rozbouření ovšem použita býti nemohla; národní vláda (nazval se tak nár. výbor) vládla skutečně v Polště, vydávajíc časopisy, rozkazy, jichž bez odporu posloucháno, vypisujíc daně i rekruty, ustanovujíc agenty u cizích dvorův. Jednotlivé bitky seslabovaly sice Rusy, ale též povstalce, nevedouce k žádnému cíli; obecný lid choval se pasivně. Naděje v pomoc cizích mocností, zejména Francie, Anglie a Rakouska, ukázaly se, jak bylo předvídati, zase marnými. Následkem smlouvy ruskopruské posýlaly tři tyto dvory (od konce února až do září) sice mnohé noty svým vyslancům a vládě ruské ve prospěch bojujících Polákův; ale na tom a na odpověděch knížete Gorčakova přestáno; noty jiných mocností evropských byly jen zbytečným přívěskem. Polská otázka neurovnána ani diplomacií, ani na evropském kongresu, jak Napoleon zamýšlel. Slábnoucí povstání zaniklo, zvláště když i Rakousko proti němu se prohlásilo přísnými opatřeními v Haliči, odkud docházela posud povstalcům veliká podpora. Z posledních důležitějších událostí uvádíme: cís. manifest od 2. bř. 1864, jímž sedláci stávají se vlastníky své půdy (v. str. 572); cís. reskript od 11. září k náměstníku o ustrojení školství, zřízení university a gymnasií ruského a německého ve Varšavě; cís. ukaz od 8. listop. o zrušení mnohých římskokatolických klášterův (v. str. 575), což provedeno 28. listopadu.

Dějiny národu polského za posledních sedmdesáti let poskytují obraz pošmurný. Otázka polská přetřásá a rozhoduje se hlavně cizími mocnáři a diplomacií, pročež účastenství a vplyv národa samého, číslem jen malého, a kromě toho ještě rozděleného, na rozhodování její mohl býti jen skrovný. Branný odboj části národu (v rus. Polsku), podniknutý proti cizí vládě dvakráte (1831, 1863), povždy potlačen: jsouť síly obou zápasících příliš nerovné; v ostatních částech zemí polských, v Prusku a Rakousku, na cosi takového ani pomyšleno býti nemůže. Ale nejenom vlády tří oněch státův, jež se byly Polskem podělily, překážejí obnovení dávného Polska: překážíť tomu mnohem více odpor obou

*) O posledních událostech v Polště nelze posud mnoho úplně spolehlivého podati, ač zjevilo se již o té věci mnoho více méně strannických brošur i spisův; z nich pozornosti zasluhuje, tuším, zvl. spis H. Sutherlanda Edwardsa, zvláštního dopisovatele Timesův v Polště (*The private history of a polish insurrection, from official and unofficial sources*, Lond. 1865, 2 vols), jejž známe však jen u výtahu. Srv. ostatně článek *Poland* v *The American annual cyclopaedia etc. of the year 1863* (New-York 1864).

mocných národův, obkličujících slabý národ Polský, národu totiž Německého, číslem i stavem vzdělanosti vynikajícího, a probouzejícího se národu Ruského; neležíť zajisté v interesu ani toho ani onoho národu obnovení dávného Polska. Tím méně možno se nadíti obnovení tohoto pomocí daleké ciziny a krvavou revolucí, k jejímuž zdařilému provedení schází národu polskému hmotných sil. Zbývá nyní vzdělanějším třídám polským — a jen tyto zastupovaly posud ve všem národ Polský — podniknouti zcela jinou, nekrvavou, mnohem záslužnější „revoluci": povznášeti znenáhla nesmírně zanedbaný svůj lid obecný i v ohledu hmotném i duševném — provésti „revoluci vnitronárodní", a opříti se v čas nebezpečí od západu hrozícímu: šíření se totiž mohútného živlu německého, jemuž již přemnohé krajiny druhdy polské za oběť padly a neustále upadají. Jen takovou „revolucí" může býti položen základ k trvalému obnovení Polska. — Že neštěstí národa Polského, jehož vnitřních roztržek použili mocní sousedé ke zbavení ho politické jeho existence, zasluhuje vřelých sympathií, nikdo upírati nemůže; výčitka pak, že Poláci sami vinni jsou svým neštěstím, neomlouvá křivdu jim učiněnou. Zasvětí-li Poláci jen polovici obětí, ježto šlechetné vlastenectví jejich jiným povstáním věnovalo, dojdou zajisté snáze a dříve slávy a svobody. Takovým snahám nebude též moci odporovati vláda ruská, kdyby i jinak, jakož se nyní snad ne bez příčiny žaluje, zapomněla povinností, které jí ukládá láska k soukmenovcům, velkodušnost vítěze a moudrost i spravedlnost státnická. *Pf.*

Oddíl druhý.

D. Národopis.

I. Rozšířenost národu Polského.

Národ Polský (*Poláci*, malorus. *Ljachové*, maďar. *Lengyel* [lenděl], lat. *Poloni*), jedna ze tří haluzí Slovanův západních, druhdy jádro mocné říše Polské, obývá s větší části v císařství Ruském, s menší v cís. Rakouském a králov. Pruském. Území celkem obydlené nyní národem Polským ohraničuje se — vůbec mluvě — na severu rus. guberuským městem Grodnem a čarou odtud na záp. taženou pod městem Sejnami v král. Polském okolo Goldapu k jez. Nebolskému v Prusích Východních (na čáře té sousedí Poláci s kmenem litevským); od jez. Nebolského táhne se národopisná hranice mezi Poláky a Němci rozmanitými oklikami na záp. okolo m. Biskupce až skoro k Visle (u Chelmna); potom okolo lev. břehu dolní Visly k Tčevu okolo Gdaňska k moři, podle pobřeží k ústí ř. Lupovy v Pomoří, odkud se obrací rozmanitými oklikami na vých. a u Lauenburku na jih okolo Chojnic (něm.) do okolí Nakla a Bydgošče na Noteci, kterážto krajina však tak hustě jest Němci protkána, že tito již tvoří hráz mezi západoprus. a poznaňskými Poláky. Odtud jde hranice na záp. podle Noteci k Vieluni, kdež se obrací na jih a jihových. okolo Sierakova (něm.), Miedzířeči (něm.), Třciele (něm.), Babíhomostu (pol.) blíže polit. hranic (něm.) provincií Poznaňské a Slezské k Raviči; odtud v pohraniční části Slezska ke Krucburku, kdež obrací se na záp. přes Odru mezi Břehem a Opolí na jih až skoro k hranicím rakous. Slezska u (něm.) Hlubčic; pak podle řeky Pštiny a Ostravice až ke Karpatům (po té čáře sousedí Poláci s kmenem českomoravským); hřbet Karpat až k Pivničně dělí Poláky od Slovákův; zde stýkají se Poláci, Slováci a Malorusové (Rusíni), od kterýchžto posledních dělí Poláky dále čára v Haliči tažená okolo Dukle, Krosna, Lancutě a j. k Ulanovu, kdež z Haliče vcházejíc do království Polského okolo Ščebřešina korytem Vepře k Radzyni, Bialé za Drohyčín na Buhu se táhne; odtud hraničí Poláci s Bělorusy na čáře tažené okolo Bělska (rus.), Bělostoku (rus.) ke Goniądzu na ř. Bobru, korytem té řeky až ke Grodnu. (Obšírněji vypsali a na mapách označili území Poláky zaujímané Šafařík ve *Slov. Národop.*, rak. Polákův Czörnig, prus. co nejpodrobněji Böckh, ruských poněkud Köppen.) Z toho jest viděti, že Poláci (celek) zaujímají v cís. Ruském skoro celé království Polské (vyjma severní cíp gub. Augustovské, obydlený Litvíny, a vých. část Lubelské, obydl. Malorusy) a kousek gub. Grodenské (část býv. oblasti Bělostocké); v cís. Rakouském záp. menší polovici Haliče a slezské Těšínsko; v král. Pruském jihovýchodní cíp Slezska, prov. Poznaňskou s větší části, potom části provincií Západopruské a Východopruské, a malý kousek Pomořské. Avšak i vně tohoto polského celku jsou jednotlivé osady polské i ve východní polovici Haliče uprostřed Rusínův (okolo Sanoku, Feldštyna, Chyrova atd.); v Západ. i Východ. Prusích, kdež jest místy veliká směs kmene německého a polského (u Chojnic, Kvidzyna a j.), co pozůstalé trosky původního v těch zemích kmenu slovanského. Kromě toho jsou následkem historických událostí vyšší vrstvy mezi Bělorusy, Malorusy a Litvíny posud polské; počet těchto roztroušených polských šlechticův v zemích litevských a ruských možno páčiti více než na 1 mil., o čemž podrobněji v. čl. Halič str. 593, Litva str. 1337 a Malorusové str. 68. Konečně žije mnoho Polákův v jiných gub. ruských v Evropě a v Asii, ve Francii (r. 1859 naturalisovaných 9338), v Itálii, v Turecku, v severní Americe a j. (emigranti), o nichž se nám však podrobných čísel nedostává. Naopak žije uprostřed Polákův mnoho jiných kmenův, nejvíce Židův, potom Němcův. Židé jsou hlavně v král. Polském, Haliči a Poznaňsku, Němců pak nejvíce v polských zemích pruských, dosti v Haliči i v král. Polském (zde již skoro 300.000). K snadnějšímu přehledu podáváme zde tabelku o počtu Polákův obývajících v rozl. zemích, připojujíce též dáta Šafaříka z r. 1842, a k poznání poměru živlu polského a nepolského počet veškerého obyvatelstva každé země, v níž Poláci přebývají. Úřední dáta v prus. zemích jsou z r. 1861, rakouská (Czörnig) z r. 1857, král. Polského z r. 1855 (Szymanowski; ze sečtení lidu z r. 1860, vykazujícího 4,840.466 d., nedostává se nám čísel o národnosti; odjinud známe, že r. 1858 bylo v král. Polském 3,490.835 Polákův); o čísle Polákův v ostatním Rusku podotýkáme, že jsme kromě zmíněných již oněch devíti guberníí pojali v okrouhlou sumu ještě Besarabii, gub. Chersonskou a Jekaterinoslavskou.

Země	Číslo Polákův		Číslo všeho obyvatelstva
	úřední dáta	Šafařík	
Království Polské	3,421.716	3,728.000	4,673.869
Císařství Ruské	1,100.000	1,184.000	13,000.000
Halič a Bukovina	1,985.546	2,279.000	5,079.961
Slezsko rak.	131.602	192.000	462.051
(ve vojště)	(42.500)	—	—
Slezsko prus.	719.365	} 1,982.000	3,390.695
Poznaňsko	801.366		1,485.550
Prusy (obojí)	690.441		2,866.866
Pomoří	3.683		1,389.739
Úhrnem	8,896.219	9,365.000	32,348.731

Připočteme-li roztroušené po celé zemi Poláky, jeví se nám býti aproximativným číslem veškerého kmene polského 9 mil., menší tudíž než starší číslo u Šafaříka. Podle státův bylo Polá-

kův: v Rusích ok. 4,600.000 (Šafařík 4,912.000, Schnitzler v *L'empire des tsars*, 1862, 2. d.: 4,400.000; v Rakousku 2,159.648 (Šaf. 2,341.000); v Prusku 2,214.855 (Šaf. 1,982.000). — Náboženstvím jsou nyní Poláci s největší části římští katolíci; pouze asi 442.000 (Šafařík) jest protestantův, nejhojněji v obojích Prusích a v Slezsku, něco málo v Poznaňsku, král. Polském a Těšínsku. Úřední prameny ruské uvádějí v západorus. guberniích též několik tisíc pravoslavných Polákův (39.330 dle Lebedkina). — Z pokrajinských názvův uvádíme některé důležitější, pomíjejíce jména dle měst utvořená (Krakováci, Kališané, Dobřiňané a mn. j.) a stará (Lechové, Velkopolané, Malopolané, Pomořané): Mazuři slují obyvatelé nejen dávných knížectví Mazoveckých na střední Visle (okolo Varšavy, Plocku, Ravy a t. d.), nýbrž i ve Východních Prusích; oddíly jich jsou Kujaváci v dávné Kujavii čili v krajích Vloclavském (gub. Varšav.) a Inovroclavském (v Poznaňsku), i Kurpové (Kurpíci) od m. Ostroleky k Litvanům, pověstní lovci; Mazuři slují též Poláci v západní rovinaté části Haliče, kdežto horáci karpatští (v dávném Podhoří) slují Goralé (v. t.); Slezáci ve Slezsku; nejsevernější pak kmen polský jsou památní Kašubové (v. t.). *Pf.*

II. Charakteristika jeho.

Národ Polský jednak dosavad zachoval známky všem Slovanům od pravěku společné, jednak zase znamenitě se odchýlil od povšechného rázu tohoto. Nevytvořila se však v něm jedna povaha národní, společná všem jeho větvím, nýbrž tyto samy mezi sebou zase rozličnými odchylkami se rozeznávají. Rozličné ty známky jeví se v mluvě, v oděvu, spůsobu života, v obydlí, v zaměstnání, pověstech národních, příslovích, písních a říkadlech, tancích, hudbě a jiných obyčejích, a jsou při jednotlivých haluzích buď úplně jinaké, anebo se křižují a míchají. Aby se tedy podati mohl dokonalý obraz stránky duševní, tělesní a sociální národu Polského a jeho větví, třeba by bylo věrných a důkladných monografií; že však těch jest pořídku, dají se naznačiti pouze rysy povšechné, s části neúplné, s části nedosti rázné.

Poláci vůbec jsou těla silného a sličného, pohybů čilých a lehkých, pročež i ve všelikých cvičeních tělesných zvláštní obratností vynikají. Z vlastnosti této a druhou stranou z výborné známosti spůsobů a mravů franc. vyvinula se u šlechty polské známá její salonní uhlazenost. Jako tělo, tak jest i duch pohyblivý a proto povaha nejvíce sanguinická; zahořít Polák snadno pro vše velké a vznešené, a miluje slávu, čest, vlast svou a svobodu nade všecko. Odtud také vyplývá fanatické blouznění v náboženství: nikde po Slovanstvu neputuje se tak horlivě jako v Polsku k hojným obrazům zázračným, nikde nevěsí se tolik svatých obrazů v obydlích na stěny, v lesích na stromy, nikde nenosí lid i lepších tříd na těle tolik škapulířů co talismanů proti útokům tohoto světa a t. d. Živá povaha naproti tomu podmiňuje i nechvalné vlastnosti národa Polského; spíše zajisté nalézti při Polácích nežli při jiných Slovanech nevázanost bezuzdnou a lehkomyslnost; Polák spíše nežli jiní podléhá prudkým vášním a náruživostem, jako jsou prchlivost, svárlivost, přílišná záliba ve hře a pití; v práci a namáhání není vytrvalý a projevuje vždy jakousi pohodlnost nevčasnou; spíše se kloní k přepychu a zbytečné titěrnosti, nežli k jednoduché pohodlnosti.

Co do jednotlivých větví jsou Velkopolané jmenovitě na půlnoci pleti bílé, vlasů jasných, temperamentu flegmatického, povolni a řeči zdlouhavé. Větši ráznost jeví se u Velkopolanů k jihu a k záp. v rozmluvě a ve zpěvu, kdež ale ještě vždy jsou spíše důvtipnými a přemýšlivými nežli citlivými a horoucnými. Kališané a Kujaváci jsou postavy pěkné a silné, k práci hbití, při tom vždy veseli a s osudem svým spokojení. Kujaváci jmenovitě vyznamenávají se milou prostotou, ač nedá se popříti, že se u mnohých setřel ráz ten podloudnickým obchodem z Pruska do království, při němž naučili se lstivé opatrnosti a zoufalé odhodlanosti. Kujaváci hovoří takto o sobě a sousedech svých: „Mazuři smutní, Podlašané leniví, Lęčičané pijí dobře, Ploční ospalci, Krakováci a Kujaváci to dobří chlapci. Každý z nich šest dní pracuje, sedmý v krčmě přetancuje.“ Obě haluze posledně jmenované tvoří jaksi přechod od Velkopolanův k Malopolanům a Mazurům. Kašubi (v. t.) a Pomořané, nejdále k severu posunutí, nejméně jsou čilí (což pošlo od přílišného utlačování), nezpívají a netancují, jsou ale upřímní, pracovití a přičinliví. K cizinci jazykem kašubským nemluvícímu jeví nedůvěru, nechuť, neochotu a nehostinnost; kdo ale jich hlaholem hovoří, najde srdce i dům otevřené a dochází všemožné obsluhy a pozornosti. Kašubové jsou mezi Poláky na nejnižším stupni vzdělanosti. Nadáni jsou ale mnohými pěknými ducha dary, jsou podnikaví a důmyslní. Slezáci sprostředkují přechod k Malopolanům; a mezi nimi jest mnohem více lidí rusovlasých ač se i vlasů hnědých nenedostává. Krakováci vyznamenávají se obratností a silou; každá tvář září plným zdravím. Mužští obyčejně jsou statní, zrostu složitého, silných a širokých ramen, postavy nejčastěji střední, řidčeji nízké, ale zavalité. Vlas jest temný a spadá v chomáčích vlnitých na ramena, zřídka jest kadeřavý, pleť snědá, rysy v tváři obojího pohlaví pěkné a pravidelné — vůbec celá postava lahodná. Krakováci všichni vyznačují se živými pohyby a obratností. Od útlé mladosti na koně navyklý jest Krakovák dobrým jezdcem, ať jest mu koňmo cestu konati, nebo s kozlíku jedinou oprati až pět párů koní říditi. Odtud pochodí, že zvláště dobrou pověstí slynuli ve vojště polském Krakusi (t. j. pluky jezdecké z mladých Krakovákův složené). Pravé krásky mezi děvčaty nejsou žádnou vzácností, pozbývají ale brzy krásu svou působením slunce a povětří, jakož i namáhavou prací. Co do vlastností duševních jsou Krakováci povolní, povážliví, podávají zdravý úsudek o věcech jim známých; mimo to jsou důvtipní, ostražití, chápaví a dají se snadno vzdělati a zušlechtiti. Srdce a mysl jest upřímná a otevřená, hostinnost panuje nelíčená. Krakovák jest náruživý tanečník, rád si pohulá a se pobaví; v hněvě a prchlivosti jest neskrotitelný a dá se zadržeti toliko přítelem, kochankou nebo ženou svou. Do r. 1830, kde v Polsku „chłopa“ poutaly poměry patriarchalné k šlechticovi, vyznamenával se i Krakovák příchylností k vrchnosti své, jakož i oddaností a věrností nelíčenou. Později nastoupila se změnou poměrů místo upřímnosti podezření, místo věrnosti a oddanosti vespolná nenávist a se strany potlačeného msta tajená, která v posledním povstání přinesla šlechticům zlé ovoce. Krakováci posud s vytrvalostí železnou přemáhají všecky svízele; za největší plískanice, ostrého deště, větru a mrazu vydá se na cestu a putuje lehce oděn s takou lhostejností, že až div. Celý promoklý a umrzlý vrhne se v hospodě na holou lavici, a odpočinuv si skočí na nohy a ubírá se dále zdráv a vesel. V neštěstí jeví stálou mysl, trpělivost a duchapřítomnost; nenaříká, nezoufá, ale jedná. A jako snášeti umí svízele, tak nenasytí se nikdy veselosti

a neztrmácí se tancem. Kdyby celý den těžce pracoval a navečer uslyšel skřipky v hospodě, již vyhlídnuv si děvu pustí se s ní do kola se zápalem, který nejlépe píseň jeho vyjadřuje:

„A jak ci ja urznę krakowiaka z nogi,
pójdą wiechcie z butów a trzaski z podłogi.“

Nikdo nekřeše v tanci obratněji podkovkami nad Krakováka. Připoutaný k rodné své chaloupce usychá tesknotí, když prodlévati musí v cizině, a toliko život v táboře a válka vracejí mu veselost vrozenou. Górale (Horalé v. t.) mají vlasy temné a pleť snědou; ženské, příliš kostnaté a vysoké, nejsou tak pěkné jako mužští, ale pracovité, — a záletné. Horalé bydlíce tam, „kde počátek vody a konec chleba“, jsou jak ve vsech tak v salaších nadobyčejně pohostinní. Hosti přinášejí co mají nejlepšího: žinčici sladkou a kvašenou, mléko, tvaroh, klobásy a j. v., což nabízejí pak s upřímností prostomilou. Zůstal-li host přes noc, udělají mu pohodlí všemožné; po celou noc hoří oheň a šuhaj mladý neustále naň klade dříví, aby neuhasl a tepla neubylo. Sandoměřané a Lublíňané podobají se více méně Krakovákům. Mazuři, kteří slouží za terč úsměškům celého národu Polského, nejsou tak čilí jako Krakováci, ale rovněž odvážní, přičinlivější a chytřejší; běžné jest pořekadlo „moudří Mazuři,“ že totiž každého ošidit dovedou, jinak ale smějí se jim: „slepý Mazur od temné Hvězdy.“ Naproti tomu ale chválí se „koń turek, chłop mazurek, czapka magierka (maďarská), szabla węgierka.“ Lid podržel mnoho z humoru staropolského, posud vyznamenávají se velmi bujnými nápady žertovnými a improvisují rovněž nadšené písně jako Krakováci. Mazur taktéž jest dobrý jezdec, mužný a odvážný, naučí se brzy vládnouti zbraní; v boji jde neohroženě ku předu tak dlouho, pokud jej šavle nebo kulka nezarazí. V rodině jest lahodným otcem, dobrým manželem, k sousedům svým upřímným a příchylným. Snadno zapomíná na křivdu sobě učiněnou, lež ale nerad odpouští, řídě se při tom příslovím: „rána se zhojí, ale slovo nedá se zpět vziti.“ Pleť Mazurův jest obyčejně jasná, místy, jmenovitě na Podlachii, trochu přihnědlá; tu pak jsou i vlasy temnější a lid vlažnější a lenivější. Činnější ač též divočejší než Mazuři jsou Kurpi; neznají krádeže, jsou velmi střídmí a proto zámožní.

Obyčejnou stravou Kašubův jest hrách, kaše a brambory; žitný jejich chléb jest velmi černý a maso jedí nejraději vepřové; Kujaváci zabývají se s velikou část chováním dobytka, o čemž dí pořekadlo:

„Cały posag (věno) Kujawianki
Łyżka (lžíce) masła i maślanki“ (podmáslí);

jiní upravují role, ženy předou, tkají plátno a chovají v domácnosti mnoho drůbeže; knedlíky a uzenina jsou předním jídlem. Stavení svá budují tak, že s předu jest chlév s vraty, kterými se přichází na dvůr, kdež teprvé jest obydlí nevynikající však takou čistotností, jaká panuje u ostatních Poláků. Po otci přechází celé hospodářství na nejstaršího syna, který za to povinen jest vystavěti bratřím svým a sestrám nové obydlí. Kurpové dobývají jantar a zhotovují z něho lulky k dýmkám, korále, spínadla, knoflíky a j. v. velmi uměle; lov jest od časů pradávných největším jejich zalíbením a proto rádi pytlačí. Ostatně jest to lid dobrý a statečný. Chovajíce mnoho dobytka vyrábějí při tom rozličné věci ze dřeva, jako vozy, brány, lopaty, nádoby a j. v., kteréž pak na trzích prodávají. Budovy jejich jsou čisté a prostranné, v čemž vynikají nad všecky své sousedy. Velkopolané nejraději požívají masné potravy, Mazuři kyselé polívky, koláče tak zvané „mazurky,“ kterými slynou po celém Polsku, hrách, kaši jahlovou a drobečky; Krakováci kaši pohankovou, brambory; Góralé sýr, žinčici a chléb ovesný; Lublíňáci a Podlachové pirohy z mouky pohankové, kaši z ječné mouky, slaninu, pivo a vodku. Vůbec se může říci, že lid polský přeje až příliš kořalce a že nápojem tím potuchly mnohé krásné jeho vlastnosti, že s části otupěl a stal se lhostejným ku přemýšlení a všímání si pokroku. Chýše a budovy hospodářské čistější jsou, bělejší a příhodnější na Velkopolsku, části Krakovska a Mazovecka, nežli jinde. Góralův bydlí vždy toliko jedna rodina v jedné chalupě; vsi mají dlouhé, po údolích roztroušené; často bývá těžko udati, kde se končí ves jedna a začíná druhá, poněvadž žádných určitých hranic není. Teprvé za časů nejnovějších dala vláda rakouská navěšeti v jednotlivých vsích tabulek podobných jaké v Čechách viděti, a naznačila sloupy, pokud sáhají jednotlivé osady. Obydlí Góralův a stavení hospodářská jsou úhledná, mají velká okna s čistými tabulemi skleněnými. Z venku vejde se do síně, vedle které jest na jedné straně jízba černá, prostrannější, s ohništěm, z něhož neodchází dým komínem, nýbrž plazíc se po světnici ubíhá dveřmi nebo povalem nedobře lepenicí ucpaným; s druhé strany síně jest bílá jizba s podlahou prkennou, pěkně vybílená, s krbem, postelí, a ozdobená nádobím kuchyňským a obrázky svatými. Zahradu u stavení zřídka uvidíš, poněvadž ovoce v těch krajinách nedozrává. Podobné chýše nacházejí se i ve východních krajinách Krakovska a Lubelska, jen že tu mnohem více jest komínův, a střechy v údolích pokrývají se slamou. Góralé bydlí v krajinách neúrodných, kdež se jim daří toliko oves, brambory a len; proto hledí si jiným způsobem opatřiti výživu. Jedni dělají plátno a prodávají do Uher, druzí plaví, když z jara vody narostou, vory po Visle, vynikajíce při tom zručností a smělou odvahou; jiní chytají kvíčaly a prodávají až do Varšavy, Lvova a Vídně, na léto pak vydávají se na kosení obilí a sena, na vinobraní tu do Uher až daleko za Pešť, tam do Polska až k Varšavě, a na zimu vracejí se s penězi vydělanými a zbožím nakoupeným do milých svých hor, jež by za nic na světě nevyměnili. V zimě a v salaších při hlídání dobytka vyřezávají rozličné věci ze dřeva, jako dýmky, hodiny a j. v., v čemž zvláštní projevují obratnost. Rolí jest málo, a proto jest chování dobytka prvním jich zaměstnáním.

Jako v Čechách, tak vzal i v Polsku národní kroj veliké porušení; jmenovitě šlechta přilnula k cizáctví. Ostatně jeví se i tam, kde se kroj národní zachoval, veliká rozmanitost v barvách, v látce a střihu. Oděv Krakovákův, tedy větší části lidu Polského, popsán jest zajisté nejlépe v jedné národní jejich písni, k čemuž málo třeba dodati, aby úplně vylíčil se kroj polský. Zní pak krakoviak ten následovně:

„Albož my to jacy tacy!
chłopcy Krakowiacy!
Czerwona czapeczka,
na cal (coul) podkóweczka;
niebieska sukmana,
dana moja dana!

„Karazyja (svrchník) wyszywana
cecoć jakoś cudowana,
z guziczkami (knoflíčky), pętliczkami,
z hafteczkami (sponkami), sznureczkami,
czerwonemi niteczkami,
złocistemi klapeczkami (výložky),
do kolusieneczka,
moja kochaneczka!

„Dalej pasiczek kowany
z białej skóry (kůže) wykręcany,
tak i owak wyszywany,
gwiazdeczkami nabijany,
z stalowemi (ocel.) gwoździczkami (cvočky),
z mosiężnemi kółeczkami
do kolusieneczka
moja kochaneczka!

„Przy nim także przyczepiony (připevněný),
na rzemyku zawieszony,
w cudną (divný) kaletę (pouzdro) włożony,
mój koziczek (nůž) wyostrzony;
u ślifierza ślufowany
a w Krakowie farbowany,
do a t. d.

„Pawie piórko u czapeczki
kapelusz (klobouk), przy nim wstążeczki
i koszulka z faworkami, [(stužky),
z fałdeczkami, z obszewkami
i bóciki wywracane (shrnuté),
podkóweczki nitowane,
do a t. d.

„I pieniądze za obsiewki (zadinu),
kochajcież mnie moje dziewki!
A która mnie będzie chciała,
ta to wszystko będzie miała,
rańtuch (rouška) biały okulisty,
gorset (šněrovačka) złocisty i czysty,
sznurek koralów złocisty
do a t. d."

Kašubové nosí dlouhý plášť temné barvy, veliké střevíce s dvojitými podešvy, těžce okované, které se obouvají na punčochy vlněné po kolena jdoucí, krátké temné kalhoty z plátna; v zimě oblékají kožichy z dvou koží ovčích sešité, ku kterým rukávy přidělány, a přes punčochy kamaše až na kolena sáhající; nosí se vůbec také rukavičky z barevné tkaniny vlněné. Ženské nosí košile vysoko šíji zakrývající a na prsou nasbírané, velmi dlouhé červené nebo bílé sukně, černý živůtek; vlasy splétají ve dva vrkoče, které ovazují okolo hlavy; děvčata připevňují na vrkoče nejprvé bílou roušku v způsobě koruny, potom černý, asi dlaň široký, často červeně zdobený kalpáček. Vdané mají pod kalpakem tím bílý čepec. Při zvláštních slavnostech oblékají ženské hluboký čepec plátěný s okrouhlým dýnečkem, na ten kladou bílou plenu, kterou spínají pod bradou; krátkou zpodnici a bílou plachtu, která až na kolena sahá. Mazuři odívají se nejvíce v šerou kytli *(sukmana)*, červenou nebo zelenou stužkou olemovanou, na kterou přehýbají límec od košile; ve svátek v granátový, blankytný nebo zelený župan s červenými výložky, zapnutý na olověné knoflíky; opasují se červeným pasem a obouvají boty vysoké se shrnutými holenkami; v zimě mají čapku beránčí, nejčastěji šedivou, v letě klobouk černý nebo slaměný, širokou aksamítovou stužkou opásaný. Ženské nosí hlavy zaobalené v šátky pestrých barev tím způsobem, že kladou za ně umělé květiny s rozličnými cetkami, na šíji skleněné korále, žluté květované zpodnice, bílé zástěry a kaftany týchž barev jako mužští župany. Zámožné ženy nosí posud podle starého obyčeje vysoké zdobné čapky ku podobě čepců ze XVI. stol. Kujaváci odívají se v katanky (krátké kabátce) s krátkými rukávy a třemi řadami knoflíkův; kalhoty jsou plátěné, na zimu soukené, na krku barevný šátek obyčejně červený; klobouk černý s malou stříškou, za ním zatknuta vždy kvítka nebo páví péří; také se nosí čapka *wykrawanka* nazývaná; přes kabátec navlíkají dlouhou národní sukni a nosí obyčejně hůl nahoře cínem okovanou. Ženské vdané nosí dlouhé kabáty, svobodné krátké s hojnými záhyby; první na hlavě čepce nebo šátky, druhé otáčejí hlavu jemnou průhlednou látkou tak, aby povrch hlavy zůstal nepřikryt, nebo kladou si na hlavu květovaný šátek, na čele ve dvě kokardy svázaný; zpodnice jest obyčejně modrá, širokou karmazínovou stužkou vroubená, na hlavě plno květův, taktéž na šíji hojnost korálů, na každém skoro prstu prstýnek tumpachový, cínový nebo stříbrný; bez šátku do kapsy žádná nejde do kostela. Oděv Lublíňanův neposkytuje žádné nápadné zvláštnosti; ženy nosí zavijky (t. j. šály) z bílého plátna, kterými hlavu i ramena pokrývají, a závoj, čehož obojího děvčata nemají; střevíce vůbec mají vysoké podpatky. Kabátec, *sukmana* zvaný a po celém Polsku obecný, jest na léto z bílého plátna, často barevnou vlnou vyšívaný, na zimu ze sukna barvy rozličné; sáhá obyčejně po kolena a má límec stojatý. Jiná část obecného odění jest pás vlněný nebo kožený. V zimě nosí kožich delší nebo kratší a rozličným vyšíváním zdobený. Oděv lidu obecného jsou opanky z kůry lipové nebo kožené, anebo vysoké boty se shrnutými holenkami.

Vůbec možno tvrditi, že převládá u větví mysli veselejší na oděvu barva jasnější, že ženské pohlaví nesmírně si libuje v barvách velmi křiklavých, a že jinak nosí se dívky, jinak ženské vdané. Vlasy vůbec nosí Poláci dlouhé, na čele přistřižené; ženské rozličně je zaplitají a buď dolů ve vrkočích spouštějí anebo vzadu v kotouč, anebo okolo hlavy v korunu zatáčejí.

Poláci jsou bez odporu jeden z národů, který má nejvíce a nejvýznamnějších tanců. Některé jejich tance došly obliby světové, jako lepý polonez a smělý mazur. Charakter tanců vyvinul se prostřednictvím života rodinného a veřejného; odbývalť se, jak víme ze zpráv starých a spolehlivých, při veřejných slavnostech národních a náboženských u všech Slovanův. Tanec býval u Polákův, jak to kroniky dosvědčují, od nejstarších časů zábavou velmi oblíbenou, a nabyl u nich co u národu válečného charakteru bujného, abychom řekli nevázanosti táborové. Při každém zajisté tanci jeví se náčelník, který rej vodí, a hromada, která po něm činí. Nejstarší z tanců podobných jest zajisté polonez, dále krakoviak (v. t.). Krakoviak jest píseň dvou- neb čtyrveršová, každou dobou od Krakovákův improvisovaná; vyjadřujeť i veselost a lásku, i tesknotu, bolest a žal jejich. Jevíť se v krakoviaku co tanci více síly a nadšení nežli obratnosti, a možno jest nazvati jej věrným obrazem prvotního stavu lidu polského. Pár tanec počínající postaví se před hudbu; jinoch jevící bujarost neskrocenou stojí zadumaný se sklopenýma očima, pokřik chasy za nim seřaděné a děva jeho vybízejí jej ke zpěvu a tanci. Zazpíval, děva před ním utíká, rozličným proplétáním stíhá ji v kole ostatních, až ji opět pochytiv před hudbu se staví; potom sám děvě ubíhá, až se mu zavěsí na rámě, načež bujným skokem tanec ukončují. Třetí hlavní tanec jest mazur (v. t.), kujaviak, podobný obertasu (v. t.), od něhož se liší tím, že jest vážnější a často teskný a melancholický; tančí se do kola, tak že párek buď spolu nebo každý o sobě zvolna se pohybuje od levé strany ku pravé; po nějaké době počnou pak ruchem mnohem živějším ubíhati v levo a v pravo, řídíce se vždy podle skřipek (houslí). Hudebník ale sám hraje známého kujaviaka zaimprovisuje si, a tanec, čím hudba svěžejší, tím jest zajímavější a rozmanitější.

Góralův nejoblíbenější tanec, i u Slovákův oby-

čejný, nevyniká takou živostí a rozmanitostí. Junák postaviv se uprostřed jizby vyskakuje, pohybuje nohama spůsobem rozmanitým, při čemž často si zavýská a pokřikne; jedna nebo dvě dívky tancujíce okolo něho krokem drobným brzy k němu se přibližují, brzy se vzdalují. Teprvé, když takt písně melancholické a jednotvárné změní se v pohyb rychlejší, poskočiv uchytí děvu, točí se s ní a často ji s velikou obratností zvedá do výše. Nástroj hudební nejoblíbenější jest kobza (dudy), po té skřipky.

Tance jednotlivé skládají se také dohromady, tak že na př. počíná se s „okrąglym," přechází k mazuru a končí se krakoviakem nebo obertasem. „Drabant" počinal maršem, po němž následoval obertas. Tyto tance vyskytují se po Polsku v rozličných krajinách s rozličnými obměnami a rozličným pojmenováním, jako jest „wyrwas, oryl, góral, hajduk, zawierucha, arkan, szumka" a p.; vedle národních původně polských ujaly se i mnohé cizozemské tance.

Co se týká národních písní, nemají Poláci mimo zmíněné krakoviaky žádného jiného, abychom řekli básnictví národního čistě slov., neboť zpěvy jejich ostatní, na podobu básnictví národního tvořené, nemohou se skoro veskrz za takové přijmouti. Úkaz ten u Slovanů neobyčejný vysvětlovali mnozí rozličně, jmenovitě hrozným ujařměním lidu; než rusínský lid, rovně jako polský uhnětený, má bohaté básnictví národní. Více jest tím bezpochyby vinna církev latinská, která zvláště v Polsku hned od zavedení svého proti všemu národnímu, jakožto pohanskému, ostře vystupovala, písně, pověsti a obyčeje lidu vykořeňovala, ba až o konečné vymýtění jazyka se pokusila; neboť latina do života veřejného, i domácího všech nad obecný lid povýšených stavů se vedravši dlouhý čas panství své tu provozovala. Druhou stranou překáželo vyvínování se básnictví národního neslýchané množství šlechty, v každé skoro obci usedlé a neobyčejnou svou pohyblivostí lid o všecku samostatnost a pokoj připravující, konečně i jistá Polákům vrozená lehkomyslnost. Následkem toho, co by bylo mohlo dojmouti mysl národa, nepustilo tam hlubokých kořenů a při ustavičném ruchu ani nemohlo. I z krakoviaků samých vyhlédá prudko dojatá mysl, ale dojmu rychle zas pozbavená, a patrný jest při tom pospěch v jich skladu, jakoby se písně zpívaly jen kradmo a chvatem. Písně polské vůbec nemohou se s českými nijak měřiti, o srbských a maloruských ani nemluvě.

Při vstupování ve stav manželský panuje u Poláků rovněž jako u jiných Slovanů obyčej, že rodiče svým dětem chotě vyhledávají. V Polsku jako v Čechách chodí se na návštěvu a na námluvy. Když se bylo vše umluvilo a den k oddavkám ustanovený přiblížil, jedou Mazuři do kostela: družbové na koních, v jich čele ženich, za nimi na voze nevěsta s družkami s hudbou. Jede-li se přes ves nebo město, hrají hudebníci tance nebo písně národní. Z kostela se vracející přivítají rodiče se solí a vodkou, a pobídnou na snídani, po níž tančí se do oběda. Před prvním jídlem při obědě připíjí hospodyně nevěstě na zdraví, což svadbí hlučně opakuje; nevěsta učiní totéž novému manželu svému. Mezi jídly nesmějí scházeti drobečky, pak hrách. Po obědě čepí se nevěsta, a každý z přítomných obětuje nějaký dárek novomanželům. Kujavákům jest sv. Mikuláš patronem, k němu utíkají se ve všelikých svých potřebách. V Lubelsku scházívají se dívky vždy do míst některých na přástky, při čemž zpívají a pohádky si vypravují.

Góralé zachovali poměrně snad nejvíce ze starých zvykův a obyčejův; mnohem více zastupuje u nich nežli v rovinách podání ústní, pověsti, pohádky, přísloví, pořekadla a písně knihy tištěné. Zároveň ale zachovávají Góralé mnohem více zvykův pověrečných, nežli ostatní větve národu Polského. Pověděno již, že chování dobytka jest hlavním zaměstnáním Góralův; na horách vedou pastýři život, jaký popisují idyličtí básníci staroklasičtí. Život ten od ostatního světa oddělený dodává lidu zvláštní ráz, vedle upřímnosti a prostnosti nevídané i odvahu až nepoddajnou. Často stává se, že šuhaj prchnuv od stáda stává se zbojníkem a ozbrojen napadá salaše, aby si vymohl co potřebuje. Ostatně pastýři nečiní jim odporu, a navštíví-li je který zbojník, vyčastují jej dle své možnosti. Jdeť před zbojníky veliký strach a jakási bázeň posvátná, ano Góralé nepovažují zbojníky za loupežníky, nýbrž za hrdiny udatné a odvážné, a vypravují si o nich pověsti a skládají o nich písně, jako na př. o pověstném Janošíkovi. Zámožnější obyvatelé dávají syny své na studie; ti ale skoro všickni volí si stav duchovní. Za dlouhých večerů zimních vypravuje si lid u domácího krbu rozmanité pověsti, věří ve vlkodlaky a upíry, v bohyňky, rusalkám maloruským podobné, které berou matkám dítky. Znají kvítek, kterým se dobývají poklady, věří v knihy černokněžnické, sádlo ze sviště jest jim lékem neklamným pro všecky skoro nemoci. Nejrozšířenější jest pověst o mnichu, který zjevením svým ve spůsobě rozličné neštěstí znamená, pověsti o sv. Kunhutě, o králi Smělém (snad Boleslavovi), který zaklet jest za své a za hříchy Polska v jedné jeskyni se 100 rytíři, odkudž vyjde, aby Polsko osvobodil, až bude nejhůře. U Kašubů panuje při pohřbu ten obyčej, že každý z příbuzných klade k mrtvému do truhly nějakou část oděvu svého, nebo pramínek vlasů a p.; svadby odbývají se před sv. Martinem, nejvíce několik najednou, obyčejně v úterý; nevěsta dává snoubenci svému ještě před oddavkami punčochy, košili, kalhoty, rukavičky, šátek na nos a na krk; také o svadbě dá mu opět rukavičky a šátek. Rukavičkami podělí také o svadbě kněze a příbuzné ženichovy. Mimo to udělují si dárky obapolně před svadbou v plátně, stříbrných penězích, střevících a čapkách.

U Krakovákův udržel se posud pěkný spůsob pomoci společné, jaký býval u starých Slovanů, dokud ještě v zadrugách žili. Když totiž se vykoná ve žních práce denní, chodíc hospodyně večer po osadě s děvčaty, koho napadne, kořalkou a přikusky pozdravivši zve k sobě na večeři. I sebere se hromada pomocníků, a ti po večeři jdou při hudbě na pole a tu pilně pracují až pole požato. Zmíniti se dlužno, že pomoc taková dostává se i chudým a nemajetným. U Krakovákův jediných zachovala se paměť o Piastovci Lokýtkovi, synu jeho Kazimírovi Velkém a Hedvice; mohyly Vandy a Krakusa vždy ještě jsou mu zřídlem k hojným pověstem. U Kurpů trvá svadba po celý skoro týden; každá ves činí o sobě jakési bratrstvo kostelní a chodí jedním houfem do vzdáleného kostela s korouhví, obrazy a bubnem, písně nábožné při tom zpívajíc. Nejde-li bratrstvo na některý svátek do kostela, odbude se průvod k nejbližšímu kříži nebo obrazu posvěcenému. V čas panující nemoci nebo jiné těžké rány vychází lid na křižovatka, a vyslechnuv tu evangelium a pobožnou řeč některého souseda skládá po haluzce dřeva nebo nějakou jinou drobnost na hromádku, „zakopává evangelium", kteréž místo pak se považuje za posvěcené. Jako svadba, tak končí se i křtiny a pohřeb pitkou. Kde přebývá děvče na vdaní, bílí se zeď nad okny a pomaluje kvítky, dvůr pak před síní posypá se

pískem. Zpronevěřila-li se milenka, zmocní se hoch peřin, na kterých líhá, a vysype z nich peří do větru, děvče pak takové upadne v opovržení všeobecné a nevdá se více; rovněž stává se hochovi, zanechal-li po námluvách dívku zaslíbenou. I to podotknouti sluší, že Kurpové nejvíce vykouří tabáku ze všech Polákův; nezřídka již 12letý klučík umí kouřiti. Na Mazovecku, jakož i jinde slaví se posud sobotky, chodí se koledou o svátcích vánočních a s pomlázkou o svátcích velikonočních.

Ze spisů nejčelnějších o Polácích, jich mravech a spůsobech, životě domácím a vlastnostech duševních a tělesných uvádíme: *Pieśni ludu Podhalan*, s jinými zprávami o životě a spůsobech napsal L. Zejszner (ve Varšavě 1845); *Górale Beskidowi zachodniego pasma Karpat*, napsal L. D. (v Krakově 1851); mnoho obyčejů a zvyků Krakovákův popsal Vlad. Anczyc v *Tygodniku illustrowanem warszawském* (1862, V.); *Zur Charakteristik der Kassuben am Lebastrome* od Lorka v *Pommersche Provinzialblätter* (d. II., 1821); *Kile słow wo Kaszebach e ich ziemi* od Wojkasena (v Krakově vydal L. Łukaszewicz); nejdůkladnější zprávy o Kašubech v Hilferdingových *Ostatcích Slovanů na polednim břehu Baltického moře (v Izvěstiích imper. akad. nauk.* 1859, zvláštni otisk v Petrohradě 1862); *Pieśni ludu krakowskiego*, sebral J. Konopka (v Krakově 1840); *Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego*, vydal Václav z Oleska (ve Lvově 1833); *Pieśni ludu Biało-Chrobatów, Mazurów i Rusinów z nad Bugu,* sebral K. W. Wojcicki (ve Varšavě 1836); o Kurpech *Zarysy domowe* od K. Vl. Wojcického (ve Varš. 1842, 2 d.) a *Wędrowki po gubernii Augustowskiej w celu naukowem odbyte* od A. Połujańského (t. 1859); *Lud polski, jego zwyczaje i zabawy* (t. 1830), od L. Gołębiowského; *Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym lub niektórych tylko prowincyjach* (1831) od téhož; *Domy i dwory* (1830) od téhož; *Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych* (1830) od téhož; *Polska aż do pierwszej polowy XVII. wieku pod względem obyczajów i zwyczajów* (4 d., ve Varšavě 1842), od Václ. Alex. Maciejowskébo; *O tańcach narodowych* od K. Czerniawského (t. 1860); *Ubiory w Polsce* od Jana Alojsa Matejka (v Krakově 1860), kdež vyobrazeny na 11 velkých tabulích kroje polské od r. 1200—1795. *Kn.*

III. Děje národnosti polské.

Národ Polský obývá od nepamětných dob v pradávném hnízdě národu Slovanského, zemích to svlažovaných řekami Odrou *(Viadrus)* a Vislou *(Visula, Vistula)* a opírajících se o Tatry. Již v Ptolemaeových Bulanech netěžko poznati pozdější Polany; i v názvu směsice národův na horní Odře a Visle, Lugové (v. t.), jméno slovanské se skrývá. Mezi plemeny slovanskými (později polskými) přebývali ode dávna též někteří kmenové suevsko-němečtí (Vandalové, Silingové, Burgundioni, Goti, Rugové a j.) a celtičtí (Ombrové, Gothini), kteří však na počátku tak zvaného stěhování se národův buď se vystěhovali nebo zanikli. V jasnějším světle jeví se nám země a kmenové tito od IX. stol. po Kr.; zaujímalť tehdáž národ Polský úrodné roviny svlažované Vislou a Odrou, mezuje na východě, jako posud, na řece Visloce, Vepři, Buhu a Narvi se slovanskými kmeny (pozd. ruskými) Charvátův, Bužanův a j., na severu zasáhaje za říčku Ossu a jezero Nebolské do krajin pruských; západní však hranice kmene polského značně se lišily tehdáž od nynějších, neboť nejen že skoro celé nyn. Slezsko bylo obydleno Slovany kmene polského (řeka Bobr dělila je od Srbův lužických), nýbrž i celé Pomoří, krajiny nyní s největší části německé; dolní Odru možno vzíti sice za povšechnou hranici mezi Poláky a slovan. kmeny baltickými, ačkoli z těchto zvláště Lutici na dolní Odře byli jednoho s Poláky původu a jazyka, jakož i zřejmě Nestor vysvědčuje („Slověni že ovi prišedše sědoša na Vislě, i prozvaša sja Ljachove, druzii Lutiči, ini Mazovšane, ini Pomorjane“); teprvé křesťanství je oddělilo. V nejstarších písemných památkach cizích i domácích slují Poláci vůbec Slované (něm. též *Venedi)*, u Rusův prastarým názvem Ljachové (Lechové, v. Lech); krajiny hl. polské a s části i sousední ruské slují dávným jménem Bílým Charvátskem a B. Srbskem (v. Bělo-Chrvaty); též jméno Vislané (dle řeky Visly) pro některé kmeny leské se u cizozemcův vyskýtá. Z jednotlivých názvův plemenných nade všecky vyniká Polané, od kterýchžto nazván později celý národ Polský (tak jako od pražských Čechův národ Český); sídleliť Polané tito v pokrají řeky Varty, Odry a Noteci, okolo jezera Gopla; hrady jejich byly Hnězdno, Krušvica, Poznaň, Gdec a j.; kolonie jejich vysýlány do nejdalších končin slovanských, jakož zejména nejvýchodnější větve potomních Slovanův ruských, Vjatiči a Radimiči a nejspíše i kyjovští Polané, byli původu polského (leského); r. 1039 převedeni jsou Polané župy Gedecké do Čech a osazeni na řece Litavě v lese Černínském u Zdic; tito Gedčané žili zde ještě na konci XI. stol. (z nich pocházel otec dějepisectví českého, Kosmas), brzy však zanikli mezi příbuznými Čechy. Krajina Polanův tvořila později hlavní část Velkopolsky, kdežto názvem Malopolska rozumíny krajiny Krakovská a Sandoměrská. Později než Polané vyskýtají se Mazované, plémě sídlící po obou stranách střední Visly a na severu zasahující do zemí pruských (Chelminské, Goljadské i Sudavské); Kujavané, původně oddíl Polanův okolo Krušvice, později k Mazovši připojený. Na horní a střední Odře byli Slezané *(Slęzanie*, nyní *Szlązacy)*, původně obyvatelé jen krajiny na řece Sleze (Slęze) ležící; jednotlivé kmeny (župy) jich byli: Dědoši mezi Bobrem a Odrou, Bobrané na horním Bobře, Besunčané v okolí m. Businc na pravé straně Odry, Opolané okolo m. Opole. Severní větev kmene leského slula dle bydla Pomořané, východní jich oddíl Kašubi; za jižní hranici Pomořanův možno vzíti řeku Noteć, za východní dolní Vislu, na západě přimykali k sourodným Luticům na dolní Odře.

Pokud činili Slované polabští a baltičtí (Čechové, Srbové, Bodrici, Lutici) hráz mezi výbojnými Němci a Poláky, nebylo se těmto báti nebezpečí o svou národnost, ačkoliv knížata polští nejednou pokořiti se musili mohútným panovníkům německým; když však Slované ti s větší části klesli pod ranami vitězných Němcův (ve XII. století), jsou i krajiny polské otevřeny pověstnému německému „drang nach osten“, a zastiženy jim u míře mnohem větší a záhubnější, než bližší Němcům krajiny české. Současně utráceny krajiny slezské a pomořské národnosti polské. Knížata tamní, jako jich rodáci v bývalém bodrickém Meklenburku a na lutické Raně, povolávali sami německé osadníky do svých zemí; množství německých měst povstalo i na dolní i na horní Odře; poměry knížat Pomořských a Slezských k Německu, ku kterému se více a více klonili, hojné sňatky s německými kněžnami, množství německých kněži zvláště řeholních v nově zakládaných klášteřích — podporovali klopotné poněmčení západních zemí kmene Polského. Bitvou u Studenice nedaleko Lehnice (1214) pojištěno vítěz-

ství německého živlu v Slezsku hl. dolním, a již za sto let (1352) uvedena němčina do slezských kanceláří. Zcela podobně se dálo i v předním Pomoří (okolo dolní Odry), poněmčeném v XIII. stol., a v krajinách velkopolských dostavších se Brandenbursku; zadní však Pomoří uchránilo si národnost slovanskou, jsouc mocnou hradbou proti němectví vtírajícímu se od západu i od východu, kdež neopatrností Mazoveckého knížete Konráda založeno nové panství německé, křižákův totiž německých; nicméně i v tomto Pomoří, pod vládou křižáckou, města jsou poněmčena. Ale germanisování neobmezilo se pouze na pohraničné země; v samém vnitřním Polště šířil se živel německý ve městech právem německým se spravujících, a panoval v nich v XIII.—XV. století; živel německý šířen zde kromě toho i Židy, houfně se hrnoucími (od XII. století počínajíc) do zemí polských hl. z Němec. Staroslavný Krakov byl toho času městem německým, a známy jsou z historie sympathie německých měšťanův krakovských k poněmčeným knížatům Slezským a králům Českým; v samém konci XV. století a na začátku XVI. vládl zde jazyk německý skoro výhradně, městské listiny spisovány více německým jazykem až do r. 1520, kázalo se více německy, jakož vůbec tehdáž duchovenstvo v Polště, zvl. klášterní, bylo více německé, a t. d.; v Poznani měly se věci zcela tak, do r. 1543 jsou spisy městského hrdelního úřadu buď latinské nebo německé; ba i ve vzdálenějších městech panovali Němci, jakož k. p. ve Lvově na radnici spisovány listiny v jazyku německém až do roku 1517, i kázáno německy. Velice horlí proti těmto neřádům, národnosti polské jen na újmu a k hanbě sloužícím, slavný právník polský XV. století, vlastenecký vojevoda Poznaňský Jan Ostrorog (v. t.). Reakce proti živlu německému ve městech počíná se hlavně od poč. XVI. stol. zmáháním se národní šlechty a úpadkem měst; reakci té napomáhala později též reakce katolicismu (pol.) proti protestantismu (něm.); mnoho Němcův přijalo národnost polskou. Zároveň setřásali Poláci přílišné jho jazyka latinského, všímajíce si pilněji svého domácího (sněmovní nálezy poprvé polsky psány r. 1550), pro nějž horlili sami králové Sigmund I. a II., jakož i mnozí vlastenečtí spisovatelé. — Kdežto živel polský ztrácel na západě půdu, šířil se s prospěchem do krajin východních, potomních částí republiky Polskolitevské, ačkoli způsobem jiným; dovedlť si v zemích těchto litevských a ruských přivlastniti pouze vyšší vrstvy, šlechtu a města; prostý však lid litevský a ruský zůstal své národnosti věren. Zemi vyhubených Jatvěgův na Podlachii zaujali s části Mazované (od konce XIII. stol.); po dobytí Haliče (1340) šířil se živel polský ve vyšších vrstvách zde i dále na Podolí. Ne tak snadno podařilo se polskému živlu vnikati do říše Litevskoruské, s největší části obývané národem Ruským pravoslavným, s menší části národem Litevským (původně pohanským, pak) katolickým, říše to rázu hl. ruského, a zde možno přijíti za pravé, že, jakož na jedné straně polonismus a katolicismus, tak na druhé straně opět pravoslaví („víra ruská") a národnost ruská jsou totožné. Nejlépe se dařilo pol. živlu v původní Litvě, zvláště za šíření se reformace v XVI. stol. (Mamonič vydávaje polský překlad Statutu litevského r. 1614 praví, že tak činí „dla tych, którzy albo języka ruskiego czytać nieumieją, albo polskim częściej narabiają"). Menších úspěchův dosáhal s počátku v jižnějších krajinách ruských, zvl. maloruských, a zajímavy jsou tu žádosti šlechty vojevodství Volyňského, Braclavského a Kyjovského, podávané (po r. 1569 až hluboko do první polov. XVII. stol.) ve prospěch jazyka ruského, co jediné tam oprávněného, a víry pravoslavné. Avšak propaganda katolická, šířená hl. po církevní unii brestské (1596) obratnými jesuity a jich školami, dovedla si získati během 1. polovice XVII. stol. skoro všechny vyšší vrstvy národa Ruského pod žezlem krále Polského obývajícího; očitý svědek tehdejší, franc. inženýr Beauplan, praví, že šlechta ruská mění se v polskou a stydí se vyznávati jinou víru kromě katolické. V 2. pol. XVII. stol. ovládl konečně mezi šlechtou ruskou i litevskou úplně jazyk a mravy polské, víra katolická, přinášející s sebou ovšem vyšší nad ruský jazyk a pravoslaví vzdělání. Všechny vyšší rody na Litvě a Rusi osedlé, druhdy ruské n. litevské (Cartoryjští, Sapiehové, Tyškeviči, Oginští a mn. j.) jsou nyní polské a katolické. — Trojím rozdělením Polska utrpěla též národnost polská znamenitě, zvl. v zemích, které se dostaly Prusku, tedy v býv. Pomoří čili královských Prusích, a v pozdějším velikém knížectví Poznaňském. Veliké množství německých osadníkův přistěhovalo se zvl. do tak zv. území Noteckého (*Netzdistrikt*). Poněmčování Poznaňska, jakož i Prus a Slezska, děje se vládou pruskou systematičně zvláště od povstání polského r. 1831 (za presidenta Flottwella), a to s velikou vytrvalostí a úspěchem. Marně protestují proti tomu polští poslanci na sněmě berlínském: záležíť Prusku na tom, aby v době co možná krátké v celé říši bylo obyvatelstvo jednolité, nebo neněmecké aspoň co možná slabé; v obojích Prusích a ve Slezsku, nesmírnou převahou zemí již německých, obmezuje se hynoucí živel polský již jen selským lidem, a Gizewiuszův (v. t.) jest mezi ním pořídku; v Poznaňsku jest sice silnější, avšak slábne neustále, ustupuje návalu německému; němečtí špekulanti a šlechtici kupují napořád statky chudnoucí šlechty polské, pohraničné kraje jsou buď již poněmčeny nebo se poněmčují. R. 1824 bylo v Poznaňsku 640.000 Polákův a 270.0000 Němcův i 70.000 Židův, r. 1837 756.642 Polákův, 327.768 Němcův a 74.198 Židův; nyní však se poměr změnil na ujmu polského živlu. Za bouří r. 1848 neobjevilo se Poznaňsko již co země čistě polská, nýbrž co země smíšená, kdež tamní Němci mocně se opřeli proudu polskému, a tehdáž mohla již býti tažena pověstná „demarkační čára" mezi poznaňskými Němci a Poláky. Město Poznaň mělo r. 1846: 24.000 obyv. německých, 18.000 polských, roku 1861: 34.580 něm., 16.673 polských (úřední číslo). Jakkoli porovnávání pruských Polákův s americkými Indiány — učiněné nejnověji se strany polské samé — zdá se nám býti ještě poněkud přehnaným, nedá se přece upříti, že v něm jest kus smutné pravdy: jestiť faktum, že živel polský, jsa v Prusku v okolnostech velmi neutěšených, ztrácí půdu a ustupuje, jako již v XIII. a XIV. stol, pověstnému „drang nach osten" Němcův. — Stav národnosti polské v zemích dávné Polsky, dostavších se pod Rusko, nelišil se s počátku od časův předešlých; aspoň jazyk polský zachoval si váhu ve všech devíti guberniích západoruských, v kongresovém království Polském pak byl panující; Vilno bylo vedle Varšavy a Krakova středištěm literární činnosti polské s polskou universitou; i církevní unie zůstavena. Teprvé povstáním r. 1831 a tím způsobeným vystěhováním se množství Polákův z Litvy, zabavením mnoha statkův, zrušením církevní unie a t. d. jest moc živlu polského zlomena, avšak nikoli zničena; náležlať k němu přes všechna pronásledování napořád veškerá skoro inteligence těch gubernií, zastoupená hlavně četnou šlechtou. Teprvé povstáním polským

r. 1863 zasazena mu rána snad již smrtelná; vláda ruská, potlačivši povstání na Litvě a nejsouc s to, aby užívala s prospěchem prostředkův morálných k seslabení silnějšího živlu polského na Litvě a Rusi, sáhla k násilnému jeho vyhlazování, uváděje zároveň — k vlastní své škodě, jako druhdy Konrád Mazovecký — i na Litvu i do království Polského, zemí poměrně málo zalidněných, silný živel německý. — V rakouské části dávného Polska, v Haliči, podržel jazyk polský podnes svoji váhu, nejen v krajinách polských, nýbrž i v ruských, ačkoli jazykem úředním a školským stal se a dosud jest jazyk německý; spory vzniklé mezi Poláky a Rusíny nejsou vyrovnány. *Pf.*

E. Poláci a Čechové.

Končíce rozpravu o národu Polském máme za vhodné, obšírněji se zmíniti též o vzájemných poměrech Polákův a Čechův — národův to původem, jazykem, kulturou, historickými tradicemi, zeměpisnou polohou, stejnými potřebami a j. sobě velice příbuzných a blízkých — nemohše tak učiniti v příliš stručném nástinu politické historie polské. Již nejstarší pověsti obou národův, druhdy v Bělocharvátech vedle sebe obývavších, jeví velikou shodu mezi sebou: bratří Čech a Lech, Krok v Čechách, Krak v Polště, Přemysl oráč a Piast rodu prý selského. Na samém úsvitě dějin obou národův činí mnozí kmenové leští část veleříše českomoravských; temné zvěsti o slovanském arcibiskupství Krakovském ukazují k věrozvěstům slovanským z říše Velkomoravské, přijetí pak víry křesťanské od Čechův, křestění knížete Měčislava skrze českého duchovníka Bohovida, společný oběma národům patron, svatý Vojtěch, biskup Pražský, skladatel prý velebné písně polské *Boga rodzica*, odhalují nejužší svazky mezi oběma národy. Veliká idea Boleslava Chrabrého, dědice idei Sama, Svatopluka a českých Boleslavův, založiti mocnou říši západoslovanskou proti rostoucí síle Němcův se stolicí v Praze, zmařena sice dynastickým sobectvím českých knížat, nepamětlivých společného nepřítele i společného s Poláky původu; avšak Moravané i Slováci bojují předce pod jeho prapory, jsou poslušni knížete Polského; mocní rodové Vršovcův i Slavníkovcův kloní se k Polsku. Rozdrobením a částečným zahubením Slovanův západních seslabeny svazky ty; nicméně brzy knížata Čeští zasahují v záležitosti polské (Břetislav I. a II., Bořivoj a Svatopluk), brzy zase kníž. Polští v záležitosti české (Boleslav III.), buď o své ujmě, buď ve prospěch k nim se utekších knížat. Znenáhlým potahováním státu českého v užší nebo širší svazek s říší Německou slábl poměr mezi Čechy a Poláky; avšak cit stejného původu a jedněch nepřátel zůstával povždy živým, jakož se zejména ukázalo za krále Přemysla Otakara II.; volát panovník ten r. 1278 Polská knížata na pomoc proti „nenasytným žádostem Němcův", usilujících zmocniti se země České; „jsmeť vám a zemím vašim" (praví dále král) „jakási pevným předhradím jisté záštity, kteréž nemohlo-li by odolati zuřící bouři — čehož Bůh odvratiž — seznati můžete, že i vám a vašim poddaným veliká hrozí nebezpečí, poněvadž drzá (*procax*) lakota nebyla by spokojena naším pouze podrobením, nýbrž i vaše krajiny by rozervala, na vás by nesnesitelně tížila a proti vám zuřila. Jakýmiž to svízeli stížen by byl pak od Němců nenáviděný četný národ váš, jak hrozným jarmem otrockým zastiženo by bylo svobodné Polsko, jak nešťastně by pak hynul veškeren národ váš!", — vyzývá je konečně snažně, aby přispěli na pomoc odrazit valícího se nebezpečí, vhodně připomínaje, že „kdož by uhájil sousední stavení od shoření chrání vlastní bydlo." Spojení koruny České a Polské za Václava II. netrvalo dlouho; panování české v Polště stalo se Polákům odporným a vzalo brzy za své; chování se dobrodružného krále Jana, pomáhajícího úhlavním Polska nepřátelům, křižákům, a táhnoucího se neustále ke koruně polské, nemohlo ovšem oživiti sympatií obou národův. Dobré srozumění králův Karla a Kazimíra, hojné navštěvování nové university Pražské Poláky a Litvany (kolej litevská r. 1397), svornost slovanských členův tak zvaného „národa Polského" na universitě s „národem Českým" ve sporech universitních, a mn. j. tužilo jen svazky Čechův a Polákův, jichž vzájemné sympatie skvěle se osvědčily v XV. stol. v bouřích husitských i v dobách dalších.

Veliké hnutí náboženské a národní, nastalé v Čechách na poč. XV. stol., kdež na malý národ Český hrnula se celá skoro západní Evropa, vzbudilo nutně u Čechův žádost, opříti se o sousední národ „slovanský", Polský, který taktéž v tuhém byl zápase se společným nepřítelem, s německými křižáky. R. 1410 ve válce Polákův s rytíři hrnulo se přes všechny přísné zápovědi krále Václava množství českých bojovníkův pod prapory polské, a v bitvě pod Grünwaldem a Tannenberkem přičinili se k slavnému vítězství též Čechové, zejména Jan Sokol z Lamberka a Jan Žižka z Trocnova, hrozný pak bojovník „pro vysvobození netoliko pravdy zákona božího, ale zvláště také jazyka českého a slovanského", vřelý přívrženec Polákův, jich obyčejův a mravův. Reformatorové čeští, Jan Hus a Jeronym Pražský, v přátelských byli poměrech s králem Polským, tento přebývaje nějaký čas na dvoře královském i vel. knížete Vitovda, onen dopisuje si s králem Vladislavem. Za Husa přimlouvali se nejen pánové čeští, ale i polští v Kostnici přítomní, zejména vyslanci krále Vladislava, Hanuš z Tuliskova, kastelan Kaliský, a Záviše Černý z Grabova (1415). Husitství mocně se šířilo do Polska, a jen přísná opatření polských biskupův, zejména Krakovského Zbihněva Olešnického, vydaná proti husitům, obmezila sice, avšak nezastavila šíření se husitství v Polště, hl. ve Velkopolště; Čechové přimlouvali se r. 1435 též za husity polské, a v polovici XV. stol. známi jsou co přívrženci husitismu zvl. býv. kanovník na Klepaři, Ondřej Gałka (v. t.), a mnozí páni ve Velkopolště, zejména mocní Ostrorogové, z nichž slavný Jan Ostrorog (v. t.) měl o hierarchii a Římě mínění zcela husitské. (Srv. též str. 582). — Čechové, počavše konečně boj s nenáviděným králem Sigmundem a pomáhajícími mu Němci, dvakráte nabízeli korunu českou králi Polskému Vladislavu, nejprvé podtají (v dubnu 1420), potom pak slavným poselstvím (v srp. 1420), ale povždy marně; bálť se Vladislav vstoupiti zjevně ve spojení s národem nacházejícím se v odboji proti všeobecné církvi. Záměru tomu přál proti vůli Táborův i Žižka, jakož vůbec myšlénka spojení království Českého a Polského nejhorlivěji zastávána jim a stoupenci jeho, pozdějšími Sirotky. Jelikož Vladislav tudíž nechtěl přijíti koruny české, přijali Čechové nabídnutí vel. knížete Vitovda, „krále Českého požádaného" (na sněmě Kutnohorském 4. září roku 1421), a vypravili k němu poselství. Když poslové ti zjímáni jsou v Ratiboři od knížete Jana Opavského, povstalo veliké z toho jitření nejen v Čechách ale i v Polště a Litvě; píšeť současný svědek polský, že „skrze celou zemi Polskou a Litevskou hluk veliký jest a bouření v obcích za příčinou zajetí těch Čechův; lid praví: ať král chce nebo nechce, nepropustí-li jich na svobodu z toho zajetí, chceme jich pomstíti byť i hojným krveprolitím; neboť kníže onen chce

zničiti sjednocení mezi námi a bratřími našimi Čechy již učiněné“; sám král Vladislav, Vitovd a synovec jeho Sigmund Korybut, psali výhrůžné listy knížeti Opavskému. Vitovd skutečně vyslal vojsko polsko-ruské pod Sigmundem Korybutem Čechům na pomoc; do Krakova před očima takořka krále Vladislava hrnuli se pod prapory Korybutovy nejen Poláci, ale zvl. Rusíni z vojevodství Ruského (Haliče), přijímající svátost oltářní též pod obojí. Na sněmě Čáslavském přijat svorně **Korybut** (v. t.) za správce zemského, učiniv slib, hájiti zákona božího a čtyř artikulův Pražských, a v brzce získal si i Tábory a „otce“ Žižku; účastnil se pak s vojskem polským ve všech dalších bojích v Čechách, a když musil konečně po odvrácení se Vladislava a Vitovda od Čechův (po synodě Lęčické r. 1423, směřující hl. proti husitství v Polště se šířícimu) od Čechův opustiti Čechy, učinil to nerad, a vrátil se později o své ujmě s vojskem opět do Čech (1424) k velikému hněvu krále Vladislava, a zůstal zde po mnohá léta. Nadarmo již vyzýval a prosil Vladislav Poláky a Rusíny, aby se zúčastnili v bojích proti Čechům (v máji 1423); veřejně a valně zdráháno se potýkati se s těmito; ba když i 5000 Polákův konečně přitrhlo na Moravu bojovat proti husitům, nedopustil toho tehdejší držitel Moravy, Rakouský vévoda Albrecht, maje je v podezření. Povstalé po smrti Vitovdově (1430) různice mezi Litvou a Polskem zavdaly příčinu ještě užšího Polákův s Čechy spříznění; král Vladislav zajisté, svírán jsa kromě toho též Německými rytíři, počal se kloniti opět k Čechům, snaže se sjednati jich smíření s církví. K tomu cíli bylo uspořádáno valné, ač ovšem marné, hádání mezi českými a polskými theology v Krakově (19. bř. 1431), vedené nejvíce jazykem českým. Když pak husité, jsouce v letě r. 1432 ve Slezsku pobliže hranic polských, obnovovali zvláštním poselstvím ke králi Vladislavu tehdáž v Pabianicích meškajícímu návrhy o užším státním spojení Čech a Polska, poslové čeští přijati jsou s neobyčejnou slavností a přízní, a mezi Čechy a Poláky uzavřena jakási obranná smlouva, zejména proti Němcům. „Čechové“, pravili čeští poslové, „národ Polákům pobratimský a pokrevný, jeden původ a jazyk s nimi mající, nic vroucněji si nepřejí, než aby království Polské od všeliké přemoci nepřátelské bylo svobodné“; ukazujíce pak k mnohým nepřátelům Polska, usilujícím je zkaziti (císař, Litva, Multany, křižáci), přikazovali v službu krále Polského výborné své vojsko, „jehož pohledu Němci ani snésti nemohou.“ A vskutku již za rok (1433) vtrhl hejtman sirotčí, Jan Čapek ze Sán, skrze Slezsko a Poznaňsko do Nových Marek, kdež spojiv se s vojskem polským pod Sędzivojem Ostrorogem společně plenili Prusy (t. j. staré gdaňské Pomoří); když pak Čapek v dobytém městě Tčevě nalezl mezi bojovníky též několik Čechův, křižákům sloužívších, dal je upáliti, za to prý, že „prodali se Němcům proti vlastnímu národu svému slovanskému.“ V bojích vedených mezi Vladislavem a Svidrigellem o Litvu, podávali se oba bratří k rozsudku českého sněmu; zejména Svidrigello ucházel se o přízeň Korybuta, Prokopa, Kostky z Postupic a j. zvláštními listy jazykem českým psanými; v památné bitvě u Vilkoměře na Litvě (1. září 1435) bojovaly husitské roty po obou stranách. Vůbec vojska česká počínala býti hojná v Polště („Co Polak to pan, co Czech to hetman“), a dle válečného umění českého ustrojovalo se polské a ruské (u kozákův); mnozí polští a ruští páni (Ostrožští Fridrich a Václav) i bojovníci bojovali v řadách husitských. — Po bitvě Lipanské a uvedení pořádku do země sliboval král Polský svým přívržencům pomoc i ochranu proti císaři Sigmundovi, který však přijat za krále (1435). Ale ne tak pokojně dosedl na trůn český nástupce jeho Albrecht Rakouský. Mocná strana, hl. rytířův a měst, horlivých husitův a Táborův, opřela se volbě panovníka krve německé, žádajíc, aby „Čechové, nemohou-li ze svého jazyka pána míti, na jiný slovanský“ pomyslili, že „slušno jest slovanského jazyka pána hledati a k německému nikoliv nesvolovati.“ Strana ta rozjitřena opustila volicí sněm, když většina přiznávala se k Albrechtu (27. pros. 1437), a pod vůdcovstvím slavného Hynce Ptáčka z Pirkšteina na sjezdě Kutnohorském uzavřela usilovati o spojení koruny Polské a České. Poselství vypravené do Krakova podávalo korunu českou polskému královici Kazimírovi (v máji 1438), což sněm Korčínský velikou většinou hlasův schválil, uzavřev též poslati válečnou pomoc do Čech; Kazimír pak přijat od polské strany za krále Českého. Nic nespomohlo poselství Albrechtovo u krále Polského, který posly odbyl poukazováním k jednomu původu a jazyku Polákův a Čechův a k německému původu krále Albrechta, žádaje, aby bratr jeho Kazimír byl přijat vesměs za krále. Z toho vznikla domácí válka; na pomoc straně polské, oblíbené i u obecného lidu, přitrhlo do Čech vojsko polské pod vojevody Sędzivojem Ostrorogem a Janem Tęczyńskim. Albrecht volal ne bez prospěchu knížata a města německá na pomoc, ukazuje k nebezpečí, kteréžby celému národu Německému („*dem heilgen reich und allem deutschen gezunge*“) povstati musilo ze spojení Čechův a Polákův, jelikož nedávno ještě Čechům jediným odolati tak nesnadno bylo. Válka tato, v níž se jižjiž celá Polska s králem Vladislavem v čele zúčastniti hodlala, ukončena však brzy příměřím Vratislavským ve prospěch Albrechtův. I po brzké smrti krále Albrechta usilovali na volicím sněmě r. 1440 zvl. Táboři o zvolení obou královských bratří Vladislava a Kazimíra, ač marně. Sympathie k Polákům nemizely však v Čechách, a zjevily se mocně za národního krále Jiřího z Poděbrad. Oba králové, Český a Polský, lnuli k sobě zvláštním přátelstvím skrze celý čas svého panování. „Uvaž slávu i dávnost společného nám jazyka“, pravil král Jiří Kazimírovi na sjezdě Hlohovském (v máji 1462), „podporuj a braň mě proti Říši, císaři a kurfirštům, kteří za příčinou křižákův také Polště nejednou veliké činili křivdy.“ A jakkoli pak i povstalá jednota panská v Čechách, Vratislavští i papež podávali korunu českou Kazimírovi, odpíral tento všeliké vojny, a snažil se zvláštním poselstvím (1467) sjednati pokoj mezi Jiřím a papežem i jednotou panskou; bylť mu „podle té lásky, kterouž měl ku příbuznému národu Českému, záhub a plenění země té srdečně líto.“ Král Jiří ochotně se podával k rozsudku krále Polského, „bratra svého“, ve věci pánův zprotivilých. Když pak vypukla konečně válka mezi Jiřím a uherským Matiášem, podával už Jiří Kazimíru naději následnictví na trůnu Českém, žádaje, aby pokračoval v díle smírčím; a skutečně poslové polští opět usilovali v Olomouci o sjednání pokoje, ač marně (1468). K úzkým přátelským svazkům Čechův a Polákův zřejmě ukazoval tehdáž papežský legát biskup Rudolf, podávaje českou korunu markrabímu Brandenburskému Fridrichovi, a k nebezpečí hrozícího tím i Brandenbursku za příčinou Nových Marek; Polsko prý je s oběma stranama v Čechách v dobrém přátelství, nadívajíc se koruny České, což kdyby se stalo, rozmůže se velice „kacířství“ i v Polště, sami prý kněží polští jemu přejí, mnozí páni a šlechtici polští jsou jím otráveni; ba i mnozí

„kacířští“ kněží v Čechách jsou Poláci (připomínáme ku př. kněze Michala Poláka, v. t., faráře od sv. Jiljí v Praze za krále Vladislava). Na sněmě Pražském v čnu 1469 zvolen jest působením Jiřího králevic Vladislav budoucím králem Českým, a národní strana polská žádala na bouřlivém sněmě Piotrkovském bezvýminečné nejužší spojení Polska a Čech, kdežto jiná strana opírala se z náboženských příčin přijetí výminek. Nicméně jsou odtud záležitosti koruny České považovány za věc Kazimírových synův co jejích dědicův, a po smrti Jiřího řádně zvolen jest na sněmě Kutnohorském proti všelikým kandidátům králevic Vladislav za krále Českého (27. máje 1471). Připomínalť tehdáž přední posel polský, p. Dobieslav z Kurozwęk, kastelán Lubelský („pan Lubelčík“), „nejen obou národův, Českého a Polského, původní příbuzenství a odvěkou obapolnou lásku, tolikerými skutky zřejmě dokázanou, ano nebylo pamětnikův, žeby kdy byli spolu v záští a válku zabředli“, ale také věrné přátelství obou králův, nebožtíka Jiřího a Kazimíra, a tohoto horlivou péči o dobro království Českého. Hlavním zástupcem strany polské v Čechách byl zase horlivý husita, slavný Ctibor Tovačovský z Cimburka. Zvolení Vladislava přijato v Čechách i v Polště s velikou radostí, i shledáváno v tom „zvelebení a slávu jazyka Slovanského“; nemile však dotklo se Německé říše, chtějíci míti Němce na trůně předního prý kurfirštství. Polsko pak mocně se účastnilo v uhájení království Českého, ačkoli teprvé po smrti krále Matiáše Vladislav spojil celou korunu Českou a zároveň se stal králem Uherským. — Vstoupením Jagelonců na trůn český splněno konečně, ač jen na krátko a neúplně, přání, jevené hned na počátku bouří husitských, aby totiž panující rod polský zaujal též trůn český. Jevilť se mocně v bouřích těch skrze celé století XV. nyní tak zvaný *panslavismus*: snaha bližšího spojení Čechův a Polákův, myšlénka to již dávná českých Boleslavův, zejména pak polského Boleslava Chrabrého. Že pak „panslavismus“ tento nevešel úplně ve skutek, stalo se hl. následkem příčiny jeho, husitství, kteréž snabami hierarchie polské v Polště, ač ne udušeno, předce znamenitě seslabeno. O sto let později, kde moc katolicismu v Polště byla zlomena, a naděje byla, že koruny Česká a Polská opět spojeny budou pod arcidomem Rakouským, neměl „panslavismus“ tento, ač opět se zjevil, z rozličných příčin žádoucího úspěchu.

Svorným zvolením arcidomu Rakouského na království České s pominutím Jagelonců (ač král Sigmund dopomínal se též starožitných prý práv ke království Českému), vzaly snahy státního sloučení Polska a Čech za své; přátelské poměry však mezi národem Českým a Polským nejen že neseslábly, nýbrž i zmáhaly se znamenitě, a to sice hl. na poli duchovním. — Jazyk český od XIV. stol. veliký měl vplyv co jazyk vytříbený a ustálený na tvořící se teprvé polský jazyk spisovný; i jakkoli polská hierarchie hleděla pak naň co na nebezpečný jazyk „kacířův“, nalezl průchod i ke dvoru královskému v Krakově i velkoknížecímu ve Vilně na Litvě; Vladislav Jagelo rád mluvil česky a taktéž dvořané („Pierwéj gdy co zacnego i w Polszcze zmawiano, tedy to czeskim słowem zdzierżeć obiecano“, praví pozdější Rej z Nagłowic); hádání českých a polských theologův v Krakově vedeno hl. jazykem českým; vel. kníže Litevský Svidrigelo české listy psal válečníkům českým (srv. *Časopis Česk. Mus.* 1831, str. 280 sld.); ve vyjednáváních smírčích poslův polských s králem Jiřím užíváno hl. jazyka českého. Jazyk český zachoval si důležitost svoji v Polště hluboko do XVI. stol. (ku př. listy Viléma z Pernšteina ke králi Polskému Sigmundovi jsou psány česky); v knížectvích Zátorském a Osvětimském, druhdy slezských, užíváno jazyka českého v listinách jistě ještě r. 1530; známý Lukáš Górnicki (v. t.) dosvědčuje ve spise *Dworzanin polski* (r. 1565) rozšířenost jazyka českého v Polště ještě v druhé pol. XVI. stol., s jakousi rozdrážděností vytýkaje Polákům, zvl. řečníkům, že míchají česká slova s polskými, stavíce jazyk český nad polský (Srv. obšírněji *Časopis Mus.* 1830, str. 293 sld.). Vplyv jazyka českého na polský jevil se napořád až hluboko do XVI. stol. zvl. v theologii; ve třech Šarffenbergovských biblích Leopolity ku př. jest mnoho českých výrazův, ba celá místa, a ještě r. 1574 praví Hier. Małecki v domácí postile Lutherově: „Dobry interpres, który z niemieckiego języka przekładać chce, musi dobrze po niemiecku rozumieć, i też nie tylko dobrym Polakiem być i phrases prawie i właśnie używać, ale też musi i czeski język umieć, a to dla tego, iże polski i czeski język jednaż mowa jest, okrom tego, iże każdy język z nich ma swoje osobliwe dialectos seu proprietates. A iże Czechowie są pierwszy niżeli Polacy v przekładaniu bibliej i inszych ksiąg Lutherowych na swoj czeski język, a dla tegoż my Polacy musieliśmy wiele słów od Czechów brać, i dzisiejszego czasu; a zwłaszcza w teologiej wiele ich brać i onych używać musimy.“ — Zvláště potěšitelným úkazem skutečné „slovanské“ vzájemnosti Čechův a Polákův toho času jest spisovatel polsko-český, rodilý Polák Bartoloměj Paprocký (v. t.). Že ostatně u českých i polských literátův, zejména u dějepisců a gramatikářův, povždy bylo živé vědomí společného původu a příbuzenství obou národův, netřeba zvláště podotýkati.

Když po vymření Jagelonců dům Rakouský několikráte se ucházel o uprázdněný trůn polský, užíváno v poselstvích těch hlavně pánův českých a moravských, a důraz kladen i na příbuznost Polákův a Čechův a na známost jazyka českého u arciknížat kandidátův. Tak Vilém z Rosenberka, nejvyšší purkrabí království Českého, v obšírné své řeči, kterouž měl jazykem českým (cizí poslové mluvili latinsky) dne 10. dubna 1573 u Varšavy odporučuje Polákům za krále arciknížete Arnošta, zvláště připomínal příbuznost Polákův a Čechův, stejnou řeč a povahu, a živé a přátelské svazky mezi šlechtou českou a polskou; sám Rosenberk byl u malé strany polské kandidátem trůnu. (Srv. též Niemcewicze *Zbiór pamiętników histor. I.*, str. 215). Když podruhé byl polský trůn uprázdněn, připomínal přední vyslanec císařský, Vratislavský biskup Martin Gerstmann, v řeči 13. list. 1575, že arcikníže Arnošt ze čtení knih a také cvikem ve mluvení s dvořany tak se naučil česky, že každému snadno může rozuměti, pročež naděje jest, že jsa kníže bystré mysli lehce se naučí příbuznému jazyku polskému. Taktéž ukazoval vyslanec arciknížete Ferdinanda, bratra císařova, k jeho známosti jazyka českého. K císaři Maximilianovi, zvolenému (hlavně od senátorův) králi Polskému, promluvil ve Vídni dne 18. ledna 1576 Albrecht Łaski, vojevoda Sieradzký, jazykem polským, načež Maximilian vymlouval se, že polsky neumí, než jest-li že by se líbilo, že odpoví po česku; a z dlouhé jeho řeči plynně po česku promluvené poslové polští velikou měli radost. Z nadívaného se zaujetí trůnu polského skrze arciknížete Maximiliana po smrti Štěpána Bátoryho a povýšení domu Rakouského veliká byla radost v Čechách („spřízněni budou Lechové, Moravané i Čechové, potěšení bude nové“, praví se k. p. v souvěké

písni od roku 1588). Ale nejen jazyk český naše průchod do Polska, nýbrž i jiné věci, jako zejména válečnictví české; v zákonodárství litevském a mazoveckém přijata některá zřízení česká (dle Lelewela). Příklad šlechty polské, vždy větší moci nabývající, nezůstal bez vplyvu i na šlechtu českou, domáhající se taktéž větších volností, a zajímavý jest tu záměr Václava Vchynského, přetvořiti zřízení zemské na způsob šlechtické republiky polské (před udělením majestátu); když pak nizozemský vyslanec Vischer, jemuž Vchynský tento záměr obšírněji vyložil, ukázal k veliké podobnosti zamýšlené této změny v zřízeni zemském s poměry polskými, odvětil Vchynský, že „Čechové a Poláci jsou bratří“. — Zvláště úzkými staly se přátelské poměry mezi Čechy a Poláky jednotou českých bratří. Čeští bratří, přinuceni jsouce r. 1548 vystěhovati se z Čech, obrátili se do snášelivé Polsky, hlavně do Velkopolsky, dávnými husitskými sympatiemi již známé, a přijati ochotně na panstvích pánův Górkův, Ostrorogův, Zborowských, Leszczyńských a j., jevili odtud veliký vplyv na záležitosti i ostatních polských disidentův; ve sjezdech jednoty v Čechách a na Moravě zúčastňovali se bratří polští; mnozí starší jednoty, rodilí Čechové a Moravané, stávali se spisovateli polskými; jmenujeme zde jen proslulé Izraela, Šimona a Jana Turnovského, Rybinského, Paliura. Množství velkopolských rodin šlechtických přilnulo k bratřím českým (vyčítá je Łukaszewicz na str. 411—420 svého díla o českých bratřích ve Velkopolště). Nového přírostku dostali bratří čeští v Polště z Čech a Moravy po bitvě Bělohorské, a ve Velkopolště jsou pak vedle sebe dvě církve bratří, polská a česká; v Lešně velkopolském působil Komenský, tištěny knihy české a t. d. Poslední jaksi upomínkou vzájemných přátelských poměrův obou národův, Českého již kleslého a Polského klesajícího, jest prosba Berlínských Čechův za kazatele, vznešená k bratrské církvi Lešenské r. 1747: „jako někdy Čechy (prý) pomáhaly Polsku, tak nyní nechť Polsko Čechám“ (v. Elsner).

Za dlouhověké literární i politické mdloby, v niž národ Český po bitvě Bělohorské upadl, nemohlo býti o jakýchsi poměrech mezi Čechy a Poláky ovšem ani řeči. Jen několik učencův vědělo o společném původě obou národův (připomínáme ku příkladu pověstné hádky o „Čechu a Lechu“ v XVIII. stol. mezi Dobnerem, Duchovským, Athanasiem, Pubičkou, Jabłonowským); masy národu osvícenější i prosté nevěděly o sobě téměř nic. Pád Polska nemohl tudíž u Čechův učiniti žádného patrného dojmu. Teprvé probuzením se národu Českého, od konce XVIII. stol. se počínajícím, staly se aspoň jakés takés počátky k obnovení svazkův mezi oběma národy, a to hl. mezi literáty a učenci českými a polskými. Revoluce polská r. 1830—31 nalezla sympathii obecnou u uvědomělých Čechův, ano někteří i osobně k boji se dostavili (Zach). Polští emigranti a uprchlíci přijímáni jsou pak v Čechách i na Moravě s největší přívětivostí a všelijak podporováni; známá biblickým tónem složená politická knížečka polská *Księgi narodu Polskiego* (1832) rozšířila se hojně i v Čechách. Odtud též více Polákův opět na studia do Prahy přicházelo, a někteří z nich pochopivše mladistvý ruch národní u Čechův podrželi odtud vždy živé sympathie pro Čechy, jako zejména kn. Jiří Lubomirski. Od nich pak zase Čechové naučili se jazyku polskému, i počali tlumočiti literaturu a zvláště bohatou poesii polskou krajanům svým (Štulc). Návštěvami Towiańského, Łukaszewicze a j. Polákův v Praze počaly i výměny myšlenek politických a sdílení spisův, jež okolo 1840 některé Čechy i do vězení uvedlo. Nicméně až do roku 1848 byla vzájemnost mezi Čechy a Poláky hlavně literární, a tu připomínáme zvláště Adama Junoszu Rościszewského (v. t.), horlivého pěstitele vzájemnosti mezi Čechy a Poláky, vroucího přítele zrozující se literatury české, člena Matice České a velikého podporovatele biblioteky Musea Českého, hojnými dary knih. Od roku 1848 staly se svazky Polákův a Čechův mnohem rozsáhlejšími a živějšími. Uvedeme z toho jen několik pozoruhodnějších úkazův. Na slovanský sjezd do Prahy sjelo se též množství Polákův rakouských i pruských (z těch ku př. Libelt, Moraczewski). Ve prospěch Polákův protestoval sjezd zvl. proti jich poněmčování v Prusích; v jich prospěch ozval se rázně, ač ovšem bezúspěšně, v manifestě k národům evropským, sestaveném na základě návrhův Zacha, Libelta a Bakunina od Fr. Palackého (Srv. *Časop. Mus.* 1848, II. str. 41). Sám Havlíček, ačkoli jinak nebyl přítelem nepraktické politiky polské šlechty, uznával velikou důležitost přátelských svazkův mezi Poláky a Čechy. (Srv. *Duch Národních Novin*, str. 6.) Na říšském sněmě r. 1848 počali hojnější styky politické mezi Čechy a Poláky, prostřednictvím Riegera, Braunera a Koubka z české, kn. Lubomírského, Bętkowského a j. z polské strany; avšak v té době ještě valnější část Polákův klonila se více k radikálním Němcům vídeňským, stavíc naděje své na roztržení Rakouska; ale rozhodně přiblížili se Čechové k Polákům v Kroměříži. Věrně ale přilnuli polští poslanci z Haliče k poslancům českým na říšské radě Vídeňské r. 1861 a sld., tvoříce s nimi pravici. Větším politickým ruchem, od r. 1860 v Rakousku nastalým, zmáhaly se u Čechův též nejživější sympatie k Polákům, kteří v království Polském kráčeli právě vstříc vážným událostem. Sympatie ty zjevily se též v přátelské adrese, poslané několika přednějšími muži českými (Palackým, Riegerem, Braunerem, Purkyní a j.) Poznaňským Polákům, „drahým bratřím“, za příčinou jich voleb do sněmu Berlínského (v listop. 1861); dosáhly však nepředvídané rozsáhlosti vypuknutím polského povstání roku 1863. Největší část národu Českého i jeho žurnalistiky přidala se rozhodně ke straně povstalých Polákův; rozčilení z toho vzniklé bylo všeobecné a neobyčejné, jevíc se i v nejnižších vrstvách obyvatelstva. Otázka polská přetřásána neustále v časopisech pražských i venkovských, i v několika zvláštních brošurkách, více méně zdařilých; průběh její stopován s největší pozorností, konány hojné sbírky pro raněné Poláky, ba někteří Čechové bojovali i v řadách polských. Když pak Poláci opět poražení prchali z vlasti na západ, přijímáni jsou i v Čechách i na Moravě s největší ochotou i u obecného lidu; v rozličných místech v Čechách a na Moravě internovaní povstalci polští doznávali všude velikých sympatií a činné pomoci. Názor o oportunitě revoluce polské způsobil na čas i roztržku v straně národní. I jakkoli pravdivé byly vážné hlasy předních politikův českých vyvolané hlavně veřejným listem Rusa Hilferdinga (odpověď Dra. Riegra v *Národních Listech* 1863, č. 137 od 14. čna, a slova dějepisce národu Českého, Fr. Palackého, o polské otázce v *Nár. L.* 1863, č. 132 od 9. čna, a v *Národě* 1864, č 44 od 5. ún.), nemohly se již vydatně opříti všeobecnému proudu, jehož ovšem neřídila rozvaha politická, nýbrž cit a živé sympatie. Povstání polské udržované s obětmi nesmírnými skončilo se velikým fysickým i materiálním vysilením národu Polského; odtud mnozí Čechové i Poláci chladněji soudí o událostech těchto a mohou obsáhnouti zrakem svým nátisky a ne-

hody, jež uvedly na národ polský, jakož i kolik v onom sporu bylo smutné pravdy, kolik luzných klamů. Myšlénka vyslovena od čelnějších Čechův, že národ Polský musí se znovuzroditi prací a vzděláním, našla odtud i u Polákův hojných zástanců, ano od některých poukázáno přímo na počínání Čechů co příklad. Mezi tím časem změnily se poměry politické v Rakousku. Zásady federativní, od Čechů ode dávna a nejdůsledněji zastávané, počaly se šířiti i mezi Poláky Haličskými hl. působením Smolkovým. Ač s počátku popírány od některých žurnálův dosti jizlivě, staly se konečně společným programem všech Polákův Haličských, takže shoda v politice obou kmenův nebyla snad ještě nikdy tak zjevná, jako právě v tomto okamžení, z čehož pro budoucnost nadíti se jest utěšeného ovoce. *Pf.*

F. Jazyk polský a jeho dějiny.

a) Jazyk polský starý a nový. — Zvukosloví. Polský jazyk má 45 hlásek, totiž 10 samohlásek: *a, e, é, i, o, ó, y, u, ą* a *ę*, a 35 souhlásek, totiž tvrdé a měkké *b, c, cz, ć, d, dz, dź, dž*, tvrdé a měkké *f, g, h, ch, j, k, l, ł*, tvrdé a měkké *m, n, ń*, tvrdé a měkké *p, r, rz, s, sz, ś, t*, tvrdé a měkké *w, z, ž* a *ź*. Staroslovanské samohlásky ъ, ь a ѣ větším dílem samohláskou *e* zastoupeny jsou. *ą* a *ę* jsou samohlásky nosové, proto tak nazvané, že kromě na konci slova a před *l* neb *ł* s nosovým pazvukem *n*, (ku př. *ręka* vysl. rêňka, *sąd* vysl. sônd), před souhláskami retnými *m*, (ku př. *postęp* vysl. postêmp, *dąb* vysl. dômb), se pronášejí, a poněvadž dle svědectví etymologie splynutím některé čisté samohlásky s následující nosovou souhláskou *m* neb *n* povstaly; tak na př. *ę* v akk. *sługę* z *am*, *ą* v akk. *ją* taktéž z *am* atd. povstaly, čemuž již lat. akk. *serva-m* a *eam*, sanskr. *açvam, tâm* atd. nasvědčují. Samohlásky dále jsou široké a úzké; široké jsou *a, o, ó, u, y* a *ą*, úzké *i* a *é*; *ę* a *e* jsou obojetné, *ę* totiž jest úzké a píše se *ię*, když splynutím úzké samohlásky s nosovou souhláskou povstalo, jindy pak jest široké, a *ę* jest úzké, když jest původní aneb staroslov. ь neb ѣ zastupuje, a široké, když na místě ъ stojí. V XIV. a XV. stol. rozeznávala polština také dlouhé a krátké samohlásky, ale rozdíl ten zanedbává se již na sklonku XV. a mizí poč. XVI. stol. Vzhledem k samohl. *i* a *y*, jejichž zvukový rozdíl i v obecné mluvě polské zřetelný jest, panuje v pravopise polském zásada etymologii a duchu jazyka slovanského naprosto odporná; totiž že po souhl. podnebných *cz, sz, ž, dž* a *rz* a po sykavkách *c* a *dz* vyslovuje a píše se vždycky *y*, kde bychom podle vší analogie slovanských jazyků *i* očekávali, a naproti tomu po hrdelných *k, g* a časem též po *ch* vyslovuje a píše se *i*, kde by opět *y* státi mělo; píše se tudíž *daleki* a *ubogi* místo *daleky* a *ubogy*, a v množn. č. *dalecy, ubodzy* m. *daleci, ubodzi*. Proměny samohlásek kmenových závisí buď od změny, jaké slovo přibíráním neb odpadáním koncovek utrpělo, na př. inf. *jąć* part. *jęty*, inf. *mieść* 1. os. *miotę*, buď stupňováním vznikly. Při tomto rozeznávati lze tři stupnice samohlásek, jimiž kořenná samohláska prochází, totiž: *i — e — oj — aj — a*, na př. *wid — wiedzieć, pi — poję — upajać, lez* stsl. *lěz — łazić*; *y — u — ow — aw — wa* na př., *ty — tuk, ry — rów, by — zabawa, kis* (vl. *kys*) *— kwas*; a třetí stupnice *(i)e — (i)a — o — a*, na př. *gnieść — gniatać, wieść — wodzić — prowadzić*. Kromě toho stupňují se *ię* a *ią* v *ę* neb *ą*, na př. *sięd — sędzia — sąd, miąć — męka — mąka*. — Souhlásky na tvrdé a měkké se rozdělují; tvrdým *ł, r, n, m, p, f, b, w* odpovídají měkké *l, rz, ń, m, p, f, b, w*, ostatní pak tvrdé mají své měkké prvního a druhého stupně, totiž: *t* má měkkou prvního stupně *ć*, druhého stupně *c*; *d* má *dź* a *dz*; *k — c* a *cz*; *ch — ś* a *sz*; *g* (*h*) *— dz* a *ž*(*dž*); *s — ś* a *sz*; *z — ź* a *ž*. Měkkost souhlásek buď zvláštními písmeny, buď diakritickými znaménky, buď skupeninami (přidáním *z* neb *i*) se naznačuje; na př. *l* (měkké naproti tvrdému *ł*), *rz* = ř, *cz* = č, *sz* = š, *konia* vyslov: koňa, *ń* = ň atd. — Vliv samohlásek na souhlásky stanoví se pravidlem, že samohlásky měkké, ku kterým též praejerované čili jotové dvojhlásky náležejí, předcházející tvrdou souhlásku změkčují; tedy *anioł — anieli, wieczór — wieczerza* (m. *wieczerja*), *pan — panie, plet — pleciesz, div — dziw, svit — świeca* (*świet-ja*), *sad — sadze, wilk — wilcy* (vl. wilci), *noga — nodze, głuchy — głusi, tucza* = *tuk-ja, straża* = *strag-ja, dusza* = *duch-ja, nies — niesiesz — nosze, powróz — powrozie* atd. Naopak vyžadují také souhlásky jisté změny samohlásek; souhlásky tvrdé kromě retných a hrdelných mění předcházející (*i*)*e* v (*i*)*o* neb (*i*)*a*, a souhlásky měkké toto z (*i*)*e* povstalé (*i*)*o* neb (*i*)*a* opět v původní (*i*)*e* přeměňují; na př. české beru = *biorę*, 2. os. *bierzesz*, taktéž *niesiony* mn. č. *niesieni, miesiąc — miesięczny*. Proměny *e* v *é* (vyslov skoro jako i) *o* v *ó* (vysl. ů) a *ę* v *ą* sem a tam hojně se vyskytující s českým krácením a dloužením porovnati sluší, na př. *wierzyć* — imp. *wiérz, mowa* — gen. mn. *mów, gęba* gen. mn. *gąb, gąbka* atd. — Z proměn ze vzájemného vlivu souhlásek jsou nejdůležitější: Jasné souhlásky před temnými obstáti nemohou, a proto ve své temné se proměňují, na př. *dech* gen. *tchu, tchnąć, natchnienie* místo *dchu, dchnąć, nadchnienie*; *rzadko, odpuścić* a mn. j. se sice etymologicky píší, ale dle tohoto pravidla foneticky vyslovují. Dále *s* a *z* změkčují se v *ś* a *ź* před následujícími *l, ń, ć, dź*, a měkkými *m, w, b, p, f*, na př. *posel — pośle, zły — źli*; *s* a *z* změkčují se v *sz* a *ž* před *sz, cz, ž, dž*, na př. *pysk — pyszczek* a p., ač i zde pravopis polský mnohé výminky činí. Naopak musí *rz* před *c* a *s* v tvrdé *r* se proměniti, *ć, dź* a *rz* před *l* v *t, d* a *r*, dále *rz, ć, dź, ś* a *ź* před *ł* v *r, t, d, s* a *z*, a *rz, ć, dź, ń* před *n* neb *ń* v *r, t, d, n*; na př. *korzec* gen. *korca, morze — morski, kocieł — kotle, orzeł — orła, chęć — chętny* atd. Konečně užívá pravopis polský namnoze fonetického psaní, stahuje *cz* + *s*, *t* + *s* a *ć* + *s* v *c*, *d* + *s* a *dź* + *s* v *dz*, *sz* + *s*, *ś* + *s*, *ž* + *s*, *ź* + *s*, *z* + *s* a *szcz* + *s* v *s*, na př. *zacny* m. *zaczstny, bogactwo* m. *bogaćstwo, ludzki* m. *ludźski, towarzystwo* m. *towarzyszstwo, probostwo* m. *proboszczstwo* atd. — Po vypsání zvukoslovné části jazyka polského sluší zmínku učiniti o pravopise staropolském. Tento, jako vůbec veškerý pravopis ve středověku nepodstatným zvykem jednotlivých pisatelů a nedostatečností latinské abecedy rozmanitě se různil a celkem nedůsledností se vyznamenával. Samohlásky namnoze se zdvojovaly, čímž bezpochyby délka se naznačila, na př. *rozuum*; místo *i* píše se mnohdy *y*, a naopak *i* neb *ij* místo *y*, na př. *dim* m. *dym, szijn* m. *syn, sinowe* m. *synowie*; *v* neb *w* místo *u*, na př. *vcho* m. *ucho, wysłwcha* m. *wysłucha*; místo nosovky *ę* psáno *e, en, em, ǫ, ǫn, ǫm, a, am, an, ą*, místo *ą* pak *o, on, om, ǫ, ǫn, ǫm, a, an, am, ą*, na př. místo *będę* psáno *banden* neb *bǫdǫ, bǫdǫ̇*, m. *będą*, atd.; místo *é* a *ó* psáno buď čisté *e, o*, aneb *i* (*y*) a *u*, kterýmž hláskám ony nejvíce se u výslovnosti přibližují, na př. *swotey* m. *świętéj, w ny* (čti *w nij*) m. *w niéj, bug* m. *bóg*; z češtiny přijala stará polština *g* (vyslov *j*) zvláště před *i* v těch případech, kde toto v nové polštině místo českého *ji* stojí, na př. *gich, twogy, gynego* m. *ich, twoi, innego*; dále psáno *th* m. *t*, *s* m. *z*, *gh* m. *g*, *ph* m. *p*, *w* a *ph* m. *f*, *l*, *lg* a *gl* m. *ł*, *rz* m. *r*, *ss* a *sz* m. *s*,

c, q, ch m. *k*, *g* m. *h*, *bh* m. *b*, *v*, *f*, *pf* m. *w*, *x* a *kx* m. *ks*, c. *cz*, *czs*, *ch* a německé *z* a *tz* místo *c*; měkké *cz* psalo se *cz* neb *ć*; *dž*—*dz* neb *dsz*; *sz*—*sz*, *s*, *ss*, *sch*; *ž*—*zs*, *sz*, *zz*, *sch*; *rz* teprv v pol. XIII. stol. zvláště označovati se počíná a píše se *rz*, *rs*, *rsz* a někdy i *r*; *szcz* psáno *st* neb *scz*; *l* bylo hrubé, a měkké buď přidaným *y* neb *i*, aneb znaménkem nynějšího hrubého ł. Tvarosloví nynější polštiny, ačkoli v obvodu jazyků slovanským českému jest nejbližší, mnohem dále od staropolského se odchýlilo, nežli nynější české od staročeského. Ve skloňování jmenném opanovala koncovka ženského vzoru v lokálu množ. u všech vzorů a koncovka instr. téměř u všech, a podle *rybach* a *rybami* skloňuje se tedy též *aniołach* a *aniołami* (vedle *anioły*), *koniach*, *dziełach* a *dziełami* (vedle *dzieły*), *polach* a *polami*, *kościach*, *źrebiętach* a *źrebiętami* (vedle *źrebięty*), *imionach* a *imionami* (vedle *imiony*) atd. Jiný všeobecný rozdíl koncovek polských od českých vyplývá ze zákonu zvukoslovného, totiž z přehlasování (v. t.), které v češtině skoro důsledně všecky široké koncovky v měkkých vzorech do úzkých přeměnilo, v polštině pak neporušené nechalo. Tak zůstal vedle gen. a akk. *anioła* také gen. a akk. *konia*, vok. *koniu*, gen. *pola* dat. *polu*, nom. *dusza* atd., což u nás zákonem přehlasování v *koně*, *koni*, *pole*, *poli*, *duše* proměniti se muselo. Tím odpadá v polštině rozdíl mezi vzory tvrdými a měkkými téměř docela, aneb aspoň té důležitosti nemá, co v češtině. Dativ množný má koncovku *om* neb *iom* (u měkk. vzorů) nejen místo našeho *ům*, ale veskrze u všech vzorů bez ohledu na rod a kmen. Duál jako v češtině jen ve zbytcích se udržel, kdežto stará polština jako staročeština pilně ho šetří. Z toho a co nahoře o přehlasování praveno, vysvítá, že starý polský a český jazyk ve skloňování jmenném jen nepatrně různiti se mohly. Z následujících ukázek zvláště to bude viděti.

Jednotné číslo.

	Staropol.	staroč.	stp.	stč.	stp.	stč.
nom.	*ryba*	*ryba*	*dusza*	*duša*	*sierzce*	*srdce*
gen.	*ryby*	*ryby*	*dusze*	*duše*	*sierzca*	*srdca*
dat.	*rybie*	*rybě*	*duszi*	*duši*	*sierzcu*	*srdcu*
akk.	*rybę*	*rybu*	*duszą*	*dušu*	*sierzce*	*srdce*
vok.	*rybo*	*rybo*	*duszo*	*dušo*	*sierzce*	*srdce*
lok.	*rybie*	*rybě*	*duszi*	*duši*	*szierzcu*	*srdci*
inst.	*rybą*	*rybou*	*duszą*	*dušú*	*szierzcem*	*srdcém.*

Dvojné číslo.

n. a. v.	*rybie*	*rybě*	*duszi*	*duši*	*sierzcy*	*srdci*
g. l.	*rybu*	*rybú*	*duszu*	*dušú*	*sierzcu*	*srdcú*
d. i.	*rybama*		*duszama*	*dušama*	*sierzcoma*	*srdcema*

Množné číslo.

nom.	*ryby*	*ryby*	*dusze*	*duše*	*sierzca*	*srdca*
gen.	*ryb*	*ryb*	*dusz*	*duš*	*sierzc*	*srdec*
dat.	*rybam*	*rybám*	*duszam*	*dušám*	*sierzcom*	*srdcem*
akk.	*ryby*	*ryby*	*dusze*	*duše*	*sierzca*	*srdca*
vok.	*ryby*	*ryby*	*dusze*	*duše*	*sierzca*	*srdca*
lok.	*rybach*	*rybách*	*duszach*	*dušách*	*sierzciech*	*srdcích*
instr.	*rybami*		*duszami*	*dušami*	*sierzcy*	*srdci.*

Ku skloňění jmennému náležely ve staré polštině rovněž jako v staročeštině a staré slovanštině také přídavná jména neurčitého východu a příčestí, přechodníky pak již tenkráte postrádaly rozdílu pro rod a pád vyjádřeného koncovkou, jaká v češtině dílem až potud se udržela. Skloňovalo se tedy *młod*, *młoda*, *młodo* i *bož*, *boža*, *bože* dle náležitých vzorů podstatných, ale doklady toho a zvláště u měkkého vzoru nehojné jsou, jako o staročeském vzoru *člověč*, *člověča*, *člověče*. Během však XV. a XVI. stol. vymizelo toto jmenné skloňění přídavných z jazyka polského až na nepatrné zbytky (na př. *połczwarta łokcia)*, *kdežto* čeština v skloňění přivlastňovacích přídavných jmen s větší části je zachovala. — Skloňování zájmenné různí v jedn. č. v lok. a instr. rod mužský a střední, pro onen v obou těch pádech *nim*, *tym*, pro tento *niém*, *tém* majíc; v množ. pak čísle jest instr. muž. *nimi* a *tymi*, ženský pak a stř. *niemi* a *temi*. Zvláštní odchylka od ostatních jazyků slovanských jest akk. množ. *te* pro všecky rody místo muž. a žen. *ty* a střed. *ta*; totéž *te* je též nom. množ. žen. a stř., a někdy vedle *ci* i mužského rodu. Stará polština těchto patrně jen zvykem povstalých rozdílů nemá a téměř všude tou formou se vykazuje, kterou dle vší obdoby ostatních jazyků slovanských a zejména staroslovanštiny očekáváme. — Ve skloňování složeném hlavně tím se polština od češtiny odchyluje, že si nevšímá délky slabik stažením povstalých, píšíc a vyslovujíc *dobra* m. *dobrá*, z *dobra* + *ja* atd. Ostatní odchylky i zde zvykem povstaly a zavedeny jsou, jako lok. a instr. střed. jedn. *dobrém* a *taniém* vedle mužsk. *dobrym* a *tanim*, a instr. množ. žensk. a stř. *dobremi* a *taniemi* vedle mužsk. *dobrymi*; a zde opět stará polština zcela pravidla se držela při kmenech měkkých rovněž jako při tvrdých, *božyj* vedle *młodyj*, *božego* v. *młodego*, instr. *božym* (m. *božim)* v. *młodym* atd. — Číslovky skloněním ke jménům podstatným náležejí, a v staré i nové polštině s chudobou koncovek ve skloňění číslovek českých se shodují. — Sloveso polské jako vůbec ve slovanštině na šestero tříd se rozvrhuje (v. Slovanský jazyk). Co se děje a trvání jeho týče, vyráží tytéž obměny, které i ostatní jazykové slovanští. Způsob trpný opisuje se skládáním trpného příčestí minulého s pomocným slovesem *być* neb *zostać*, na př. *być bitym*, *zostać zabitym*, a způsob činný také větším dílem musí býti vyjádřen pomocí některého participia. Těchto jest v polštině devět, čtyry totiž činná a pět trpných. Činná jsou: přechodník přítomn. č. *idący*, *idąca*, *idące*, jenž co příslovce užíván zní *idąc*, vyslovuje současný děj a toliko od sloves děje trvacího tvořen býti může; příčestí činné minulé na *ł*, *ła*, *ło*, na př. *czynił*, *czyniła*, *czyniło*, někdy s určitým východem *ły*, *ła*, *łe*, na př. *zbiegły* atd.; přechodník minulý s neurčitým východem se nezachoval, nýbrž jen s koncovkou *wszy* (pro kmeny otevřené) neb *łszy* (pro kmeny uzavřené, kde však *ł* se nevyslovuje) pro všecky rody a čísla jako příslovka se klade, na př. *uczyniwszy*, *zjadłszy*; přechodník budoucí z přechodníku přít. *mający*, *a*, *e*, a infinitivu se skládá, na př. *mający*, *a*, *e chwalić*. Participia trpná jsou: příčestí přítomné již jen v některých zbytcích zachované, na př. *widomy*, *a*, *e*, *rodzimy* atd.; příčestí trpné minulé s *t* i *n* tvořené, na př. *bity*, *kochany*; a tři složená příčestí, totiž: budoucí, na př. *mający być pisanym* neb *mający się pisać*, *mający zostać napisanym* neb *mający się napisać*; přítomné, na př. *będąc pisanym* neb *bywając pisanym* neb *pisząc się*; a minulé, na př. *bywszy pisanym*, *zostawszy napisanym* neb *napisawszy się*. Kromě tedy přechodníku přítomného (a tvořeného jeho pomocí příčestí přítomného) na *ąc* a příčestí činného minulého mají všecka participia polská již jen východ určitý, a když se skloňují, jdou podle náležitých vzorů přídávných skloněni složeného; avšak ani přechodník na *ąc* by se již za neurčitý východ považovati neměl, poněvadž jest to jen zbytek jeho, totiž koncovka rodu žensk. a střed., které i v češtině ve významu příslovkovém se užívá (na př. již v Jaroslavu: „hřiech, v porobu *samochtiec* dáti šíju"), vedle čehož ovšem i neurčité tvary české na *a*, *ouc*, *ouce*, u měkkých vzorů *e*, *íc*, *íce*, třeba jen pro nominativy, se zachovaly. Co se tedy participií týče, jest čeština

zachovalejší polštiny, jednak že zachovala vesměs starší tvar neurčitého východu a od něho přídavné jméno si tvoří, jednak že všecky určité a dílem i neurčité formy skloňuje. Stará polština i zde zachovalostí svou ke staré češtině jest bližší nežli nová polština k jazyku novočeskému, ačkoli se jí rovnati nemůže. Má přechodník přítomný na *ę* neb *ą* a *ęcy* neb *ący* (v neurč. východu, srv. čes. *úci* žensk. a stř.), ale bez rozdílu rodu; má příčestí přít. č. také s neurčitým východem *wiadom*, *ma*, *mo;* má též přechodník min. *obrociw* atd., ale již užívá *szy (łszy* neb *wszy)* pro všecky rody, na př. *utonąwszy;* příčestí minulé činné i v neurč. východě se skloňovalo: na př. *zyskałemu* (dat., tomu, kdo získal), a taktéž trpné, čehož polština nynější již jen chudé zbytky má: *chodzono* a p. — Pomocí participií a některého slovesa pomocného tvoří polština, jak už praveno, celou trpnou formu a kromě té i čas minulý, dávnominulý a budoucí; v minulém totiž ku příčestí činnému v 1. a 2. osobě jedn. č. *m* a *ś*, v množ. č. *śmy* a *ście*, což jsou koncovky pomocného slov. *być*, přiráží, třetí osobu pouhým příčestím vyjadřujíc, a tak tedy české *znal*, *a*, *o jsem* zní polsky *znałem*, *znałam*, *znałom*, 2. os. *znałeś*, *znałaś*, *znałoś*, 3. os. *znał*, *a*, *o* atd.; v čase dávnominulém přichází k minulému ještě *był*, *a*, *o*, tedy *znałem był*, *znałam była* atd.; budoucí čas zní *będę znał*, *a*, *o* aneb *znać będę*. Dvojného čísla v slovese polském jako v českém již není, ale má je stará polština i staročeština. Oba tyto jazyky shodují se dále i v jednoduchých tvarech časů minulých, totiž aoristu a imperfekta; aorist silný v češtině a v staré bulharštině jest řídký, v polštině pak docela pochybný, neboť domnělé doklady jeho k 2. a 3. os. jedn. čísla náležejí, a v těchto shoduje se aorist silný se slabým; aorist slabý s charakteristickou známkou *ch*, vzniklou ze staršího *s*, jež se v 2. a 3. os. dvoj. a 2. mn. č. na jeho místě vyskytuje; a imperfektum s tím též charakteristikem *ch* a vloženou ještě sponou v stbulh. *a*, *jaa* neb *jea*, stp. a stč. *ia* neb *ie*, která délkou a závažím svým symbolicky trvání děje značiti má. Na př. aor. *bych* impf. *biech*, *bychwa biechwa*, *bysta biesta* atd. Bezsponového časování drží se kmeny *wied*, *jed* a *dad*. — Mluvnic jazyka polského není nedostatek, zejména mechanických a praktických (na jazyku čes. od Hanky, od Dom. Špachty, 3. vyd. 1865). Vědecky, ovšem podle tehdejšího způsobu a stavu této vědy, vzdělal mluvnici polskou poprvé Onufryj Kopczyński (v. t.) *Gram. języka polskiego i łacińskiego dla szkół narodowych* (Varš. 1778 a častěji); nad něj pak vynikl Josef Mroziński ve spise *Pierwsze zasady gramatiky języka polskiego* (Varš. 1822) a obraně jeho *Odpowiedź* (t. 1824), v níž dokázal, že do svých časů nejlépe probloubal povahu jazyka polského, odlučiv jej ze svazku s latinou a srovnávaje s organismem jazyků slovanských. Ale i Mroziński daleko zůstal za současnými pracemi Dobrovského, Vostokova a Kopitara, a výrok Miklošičův, že Poláci v mluvnictví více extensivně než intensivně pracovali, jest zcela spravedlivý. Teprv v nejnovější době vyskytlo se v pravdě vědecké dílo, totiž mluvnice (větší a menší) Ant. Małeckého; vedle něho pak vynikl Malinowski podrobnými pracemi na poli jazykozpytu polského. (Ant. Małecki, *Gramatyka języka polskiego*, Lwów 1863; *Wypisy polskie dla użytku klass wyższych szkół gimnasyalnych*, Lwów 1857 sl. úvod; Miklošič *Vergleichende grammatik der slawischen sprachen*, I a III.).

b) Nářečí. Za jediné nářečí vedle spisovné polštiny pokládá Šafařík kašubštinu, kterou novější jazykozpytci, zejména pak Hilferding, za jediný zůstatek pokládají, který z různých nářečí Lechů pobaltických zbyl a tudíž jinou haluz větve lešské než jazyk polský representuje (v. čl. Kašubi). Ostatní nářečí jazyka polského, vlastně jen pokrajná různořečí, jsou: a) mazovecké, v němž *c*, *z*, *s* místo *č*, *ž*, *š*, se klade, na př. *capka*, *salony*, *zona* místo *czapka*, *szałony*, *żona;* dále *s* místo *ř*, na př. *tsi* m. *trzy; jo* m. *je*, *a* m. *o*, na př. *zbioroli* (sbírali), *pon* (pán); *ma* m. *my*, na př. *choćma* m. *chodźmy;* b) velkopolské, zvláště okolo Lęčice obecné, v mnohém mazoveckému podobné a přes to ještě *o* v *u* a *ą* v *o* měnicí, na př. *Wielkupulon* m. *Wielkopolan*, *kseso* (křeší nebo křešou) a t. d.; c) slezské, v němž často *ą* místo *ę* a *o* místo *a* se klade, na př. *bądę* místo *będę*, *pon* místo *pan*.

c) Osudy. Ačkoli památky jazyka polského století XIV. nepřesahují, dá se přece tvrditi, že jazyk polský již před tou dobou v písemnictví užíván byl, aspoň v té míře, jak se toho domníváme o ostatních jazycích slovanských v době pohanské a slovansko-křesťanské; latina s kněžími, ze západních zemí přišlými, jako v Čechách i v Polsku bojovati musela s domácím slovanským jazykem. Od panovníka a vlády církevní podporována zvítězila pak i zde a stala se znenáhla nejen jazykem církevním a obřadním, ale vůbec jazykem školným a učeným, a latinští kněží výhradné učení a písemnictví latinské pěstovali. Již v X. století, když křesťanství v Polsku šířiti se počalo, byl jazyk polský od ostatních slovanských jazyků a zejména od sousední češtiny a ruštiny rozdílný, ale nikoli tak velice jako jest nyní, a zejména tvrditi se dá, že ke staré češtině mnohem těsněji přiléhal než nynější polština ke češtině nové, jakož i to, že by se byl od ruštiny nikdy tak neodchýlil, kdyby křesťanství řecko-slovanské místo římsko-latinského se bylo ujalo a udrželo; vliv bohoslužebné staroslovanštiny byl by k sblížení obou těch jazyků tak přispíval, jako latina k rozrůznění jich působila. Vedle latiny němčina a italština s cizozemci do Polska přišla, a jazyku polskému nejen že tedy odňat byl blahodárný vliv sourodého jazyka slovanského, ale k tomu i trojí cizí vliv kaziti jej počal. Polská města byla plna německých průmyslníků a italských umělců, němčina a italština ujaly se na dvoře u šlechty a v městech a také zajisté na mluvu obecného lidu působily. Nebezpečí, které tu polštině hroziti počalo a až do XV. stol. se zmáhalo, uznáno bylo (v. Dějiny lit. a osvěty str. 607, *b*) již v nejstarších těchto dobách; arcib. Hnězdenský Pełka poroučel r. 1237, aby všichni faráři s vědomím svých biskupův udržovali školy, na jichž čelo aby nedosazovali Němcův, leda kdyby dokonale uměli jazyk polský. Podobné rozkazy vydali arcib. Hnězdenští Jakub Świnka r. 1285 a Jaroslav Bogorja r. 1357; r. 1285 uzavřela synoda v Lęčici, aby všichni polského jazyka neznalí učitelové svých úřadů zbaveni byli; synoda v Kališi r. 1357 totéž uzavření obnovila. Ale rozkazů takových málo zajisté bylo všímáno, neboť r. 1460 přece ještě stěžuje si Jan Ostrorog, že kláštery cizozemskými mnichy přeplněny zůstávají; tito pak postavením, vzdělaností a bohatstvím zvláštní jakýsi svůj stav tvořící mnichové ze žárlivosti a nenávisti záhubu přisáhali všelikým památkám jazyka, jehož neznali; jako později z Francie přistěhovalí benediktini odměňovali se i oni za pohostinnost tím, že rukopisy polské ohněm hubili. Polskému jazyku ani ve veřejném ani v soukromém životě práva nepřiznávajíce, dovedli i vznešenějším mužům polským zášť vštípiti, a znenáhla opovrhovaly vyšší třídy polské jazykem svým, jakoby byl sprostý a pohanstvím

pronikly. Z té příčiny teprvé v XIV. stol. jednotlivci se odvažovati počínají, tento opovržený jazyk vzdělávati a jeho užívati. Královna Hedvika osobní láskou k jazyku polskému k lepšímu obratu podnět zavdala. Do této doby, totiž do XIV. a XV. stol. spadají také rozmanité pokusy o pravopis polský. Patrno z nich, že Poláci vzdavše se nejpřiměřenější pro svůj jazyk kyrilice a přijavše latinku velice namáhati se museli, aby si nějaký pravopis ustanovili; při tom pak k latinským, německým a českým kombinacím, větším dílem beze vší důslednosti a porozumění voleným, se utíkali. Takovým spůsobem dostal jazyk polský pravopis povaze své protivný; etymologie jeho tím náramně zatemněna, prosodie pak úplně setřena jest. Jisto jest, že ještě v XV. stol. mezi dlouhými a krátkými samohláskami přísný rozdíl se činil. — Století XVI. jest zlatá doba literatury polské a zároveň doba rozkvětu jazyka polského; spisovatelé její správností a čistotou, jednoduchostí a důstojností jazyka vynikají. Synové Kazimíra Jagelončíka zavedli polštinu při dvoře, dle něhož pak i společnost kruhů vyšších se řídila. Veřejně touženo na zanedbání jazyka domácího, a potřeba vzdělávati jej všestranně jest uznána. Sigmund August přikázal, aby zákony zemské jiným než domácím jazykem spisovány a prohlašovány nebyly, a sám jiného jazyka kromě polštiny neužíval. Štěpán Bátory byl přítel klasických studií a tudíž i latinského jazyka, ale při tom i jazyka polského milovník. Mluvě polsky přiměšoval prý pro nedostatečnou známost polštiny mnohá slova latinská, což se stalo na dvoře modou, a jazyk polský od té doby na úkor své ryzosti slovy latinskými a latinismy vždy více se znečišťoval. Latina tenkrát kvetoucí ovšem také poněkud ke zdaru jazyka domácího působila; mužové učení a s literaturou i jazykem latinským důkladně obeznámení vzdělávali podle vzoru tohoto jazyka polštinu stilisticky. Mnozí z nich ovšem právě proto, že byli výteční latináři, písemnictví polskému ztraceni jsou. — Vynalezení kněhtisku připravilo i polskému jazyku dobu novou, avšak teprv po uplynutí mnohých let; až do druhé třetiny XVI. stol. tištěno málo polských kněh, ale potom podivuhodnou rychlostí se knihtiskařství v Polsku rozšiřovalo. Poněvadž pak při písmě tištěném více k ustálenému a důslednému pravopisu se hledí nežli ve psaném, vyskytují se již v 1. pol. XVI. stol. četní opravcové jeho, v jejichž čele Kochanowski, Orzechowski, Górnicki a Januszowski. Avšak jejich novoty nebyly s to, aby vyvrátily zastaralé zvyky, a od té doby nepodařilo se ani důmyslným gramatikářům, nedostatky polského pravopisu napraviti. Gramaticky a lexikálně vzdělávali jazyk polský v této době Zaborowski, Hunter, Seklucjan, Statorius, Orzechowski, Januszowski, Mączyński a Knapski. Chtíce blahozvučností napodobit jazyk italiánský snažili se polští básníci, aby co možná nejvíce varovali se skupenin souhláskových. Výslovnost a pravopis na konci XV. a s poč. XVI. stol. řídily se na mnoze podle češtiny. Prosa polská v této době také mnoho italiánských a tatarských slov přijala, z těch však mnohá již zase vymýtěna jsou. Znamenitě vzdělala se také mluva básnická. Rej z Nagłowic, nejstarší dle jména známý rýmovník polský, vládne jazykem vyspělým, jejž geniální Jan Kochanowski k nejvyšší dokonalosti povznesl. Na dráze jeho ve prospěch jazyka pokračovali bratr Ondřej, synovec Petr Kochanowski a Szymonowicz. Jan Kochanowski pokoušel se také o zavedení časoměrné prosodie, avšak pokusy jeho zůstaly osamotnělé a veršovství přízvučné rýmované opanovalo všeobecně. Také řečnická mluva v této době rozkvětla jmenovitě Górnickým, Wujkem a Petrem Skargou. Toliko vědecká prosa zanedbanou zůstala za příčinou panujícího jazyka latinského. Stol. XVII. a 1. polov. XVIII. připravily a obsahují úpadek literatury a tudíž i jazyka polského. Sloh trpí bombastem, čistota jazyka zkažena jest hojnými makaronismy. směsí ninou to ze slov polských a latinských. Marně se opíralo několik mužů záhubě této. Dvě důležité příčiny nesou hlavní toho vinu, totiž úpadek klasických studií a úpadek politický králov. Polského. S úpadkem studií klasických nastoupil na místo obsahu právě klasického holý formalismus již na konci XVI. století. Slova platila vše a šperky nahražovaly jalovost obsahu; místo klasické jednoduchosti a jasnosti nastoupila v slohu umělá hledanost. Z Itálie rozšířilo se toto pokažení vkusu po celé téměř Evropě, zejména do Francie, do Němec a do Polska. S úpadkem pak politického zřízení v království Polském se dostavila i netečnost a nedbalost, a školy do rukou jesuitů přešlé byly nejhlavnější ztráta, kterou jazyk polský utrpěl. Za Sigmunda III. byly již všecky školy v moci jesuitů, jimž se konečně ani Krakovská universita ubrániti nemohla. Jesuité i při vzácných vědomostech svých a vzdor snahám, které o povznešení školství polského jevili, nenahradili škodu, kterou spůsobili. Za jich panování přestalo studium jazyka řeckého, latině a jiným jazykům jen mechanicky učeno. Za hrozných válek v čas Jana Kazimíra jsou četné sbírky kněh a jiných památek jazykových plamenem vyhubeny aneb do ciziny vyvezeny. Nastala doba pronásledování disidentů, hejna polemických a panegyrických spisův ceny chatrné se rojila; všechen vtip a důmysl tráven v nezáživných hádkách theologických. To ovšem bylo všecko latinské; taktéž i panegyrická literatura, která zvláště za Jana Sobieského nejbujněji rozkvétala; kdo polsky psal, musil každé třetí slovo z latiny vzíti, aby dokázal že píše učeně, aneb z některého jiného jazyka. Tím pak spůsobem polština nevídané dosud množství slov lat., ital., franc. a německých přijala a též v syntaxi původnímu charakteru se odcizila. — Druhá pol. XVIII. a XIX. stol. obsahují znovuzrození literatury a tudíž i opravu jazyka polského. Šlechetné snahy piaristy Stanislava Konarského a láska, s kterou král Stanislav August jazyku polskému nakloněn byl, spůsobily tento nový obrat. Když Stanislav na trůn vstoupil, nalézal se jazyk v největší spustlosti; předešlá doba vší jednoduché zřetelnosti a pružnosti jej byla zbavila. První krok k napravení bylo vydávání novin *Monitor* zvaných, do kterých nejosvícenější mužové přispívali. Druhý neméně důležitý krok bylo zřízení národního divadla vedením mužů, schopnostmi a jměním k tomu zcela spůsobilých. Veliký počet vlasteneckých spisovatelů, zvláště pak básníků vyskytl se najednou na poli domácího písemnictví. Nejvíce však jazyk polský povznešení své děkuje opravě, která ve školství nastala, a vysokým mecenášům, kteří příkladem svým lásku k němu vštěpovali. Školství totiž, již před tím květoucí, ale za panování jesuitů na scestí svedené a zmrzačené, nyní návodem osvíceného Ign. Potockého znovuzřízeno jest, a jazyku mateřskému v něm náležité místo přikázáno; šlechticové pak polští za příkladem některých zvláště osvícených údů a zejmena celého knížecího rodu Czartoryských jazyku a literatuře co mecenáši anebo co zřastní vzdělavatelé se posvětili, jazyk od půldruha-

staleté rzi očistily a Poláky polsky mluvit naučili. Bohužel trvala příhodná k tomu doba jen krátký čas, a mimo to byl nešťastnými válkami a úpadkem říše Polské blahodárný rozvoj tento přerušován. Polština přestala býti jazykem vlády, a šeredné překlady ukazů ruských bylyby snad pracně docílenou částeční čistotu jazyka polského opět porušily, kdyby Varšavská společnost věd, r. 1801 zaražená, a akademie Vilenská nad ryzostí jeho byly nebděly. Lepší doba opět nastala 1807—1815 po zřízení vel. knížectví Varšavského a království Polského. Jazyk, během posledních 50 let vzdělávaný od mnohých a na svůj čas dosti šťastných lexikografů a gramatiků, z nichž zejména tu uvesti sluší Kopczyńského, Stawského, Szumského, Bohomolce, Kleczewského, Dudzińského, Nowaczyńského, Bantkieho, Lindeho a j., zároveň ve všech odvětvích praktického i vědeckého života rozkvétal. Dvojí však zase nebezpečí hroziti mu počalo, obé z otrockého napodobení jazyků cizích; napodobení totiž francouzského jazyka počalo již obmezovati slovanskou svobodu v syntaxi jeho, a napodobení německé, zvláště filosofické dikce o jednoduchost a jasnost výrazů jej připraviti hledělo. Od Ludvíka XIV. počínajíc měla literatura francouzská nesmírný vliv na ostatní literatury evropské, a největší byl ten vliv na Polsko za Stanislava Augusta; tu vzdělanec nejen francouzsky čísti a mluviti musil, ale i mysliti francouzsky si zvykl, a pak ovšem píše neb mluvě druhdy i polsky v hojné galicismy upadal aneb schválně je vyhledával. Pokažení toto jazyku polskému vzešlé udrželo se dílem až na naše doby, ačkoliv uznati sluší, že spisy prosaickými a zvláště výtečnými básníky mnoho již zase napraveno a neustále se napravuje. (Srv. *Šafařík, Gesch. der slawischen sprache u. lit.*). *Gb.*

G. Dějiny literatury a osvěty. *)

Dějiny literatury polské dají se nejpřiměřeněji rozděliti na šest dob čili okresův přispůsobených k dějinám politickým, jak to učinil Bartoszewicz, kterýž doby ty takto roztřídil: Doba první, piastovská čili doba kronik latinských, sahá od prvního rozbřesku jitřenky literární až po r. 1386, t. j. po rok sloučení Polska s Litvou. Doba druhá, jagelonská, kterou nazývá dobou Długoszovou, táhne se až do panování Sigmundova, kdy zarazila pevné kořeny literatura čistě polská hlavně působením Reje z Nagłowic a Kochanowského. Doba třetí jest doba zlatého věku za Sigmunda I., která se může nazývati též dobou Reje z Nagłowic a Kochanowského, neboť jimi se počíná a trvá až do úpadku dobrého vkusu za panování králův ze švédského domu Vasův. Ani zde nelze položiti letopočtu určitého, poněvadž zkažení dobrého vkusu nestalo se jedním rázem ani následkem založení školy jesuitské v Krakově (kterýmžto skutkem někteří historikové literární, jako na př. Bentkowski a Łukaszewicz, ohraničují věk zlatý), ani následkem vojen kozáckých. Doba čtvrtá, panegyrická, makaronická, trvá až do Stanislava Konarského čili do nastoupení na trůn Stanislava Augusta roku 1764. Doba pátá, stanislavovská, nazvaná podle Stanislava Augusta, sahá od polovice panování Augusta III., aneb spíše od r. 1764 až do časů Mickiewiczových, neboť ač Stanislav August umřel v polovici doby této, popud jím daný rozvíjel dále literaturu týmž směrem po několik let, a skoro všichni spisovatelé, kteří se objevili na počátku XVIII. stol., vyšli ze školy, z literárních tradicí Stanislava Augusta, ač-li sami nenáleželi do jeho časův. Doba šestá, Mickiewiczova, od r. 1821 až do dneška, vyznačuje se rozkošným rozkvětem básnictví národního a všestranným rozvojem literatury.

Doba I. od prvopočátkův literatury až do r. 1386. Jeť známo, že Poláci jako v dějinách, rovněž tak i v literatuře objevili se mnohem později než my Čechové. Není pochybnosti, že i u nich, jakož vůbec u Slovanův, za nejdávnějších časův nadšení pěvci oslavovávali veliké činy národa svého i svých bohatýrův; než ze všech takovýchto písní ani jediná se nezachovala ni v ústech lidu, jako mnohé litevské a srbské, ni na pergaméně, jako u nás *Rukopis Kralodvorský* a *Zelenohorský* a u Rusínův *Slovo o polku Igorevě.* Můžeme též tvrditi, že kolovaly v národě pověsti, pohádky a písně historické i rázu mythologicko-pohanského, které se ozývají podnes v ústech lidu, při krbu domácím, z nichž vane posud duch čistě slovanský, v nichž není nepoznati rázu ještě pohanského; ale písmem neutkvěly v dobách starých, něbrž udržely se slovem živým v paměti národa, ve formě ovšem pozměněné. Za nejnovější doby sbírali prostonárodní tyto pověsti a pohádky někteří horliví jazyka milovníci, jako: K. Vl. Wojcicki (Varš. 1837), R. V. Berwiński (Vratisl. 1842), Jan Barszczewski (Petrohr. 1844—5); písně sbírali a vydávali K. Vl. Wojcicki (Varš. 1836), Czeczota (Vilno 1837), Żegota Pauli (Lvov 1838), Josef Konopka (Krak. 1840), Ludvík Zejszner (Varš. 1845), J. J. Lipiński (Pozn. 1842), Oskar Kolberg (Varš. 1857), Lud (1865) a jiní. Teprvé s počátkem křesťanství počínají se v Polště památky literární dodnes uchované, ač velmi skrovné a toliko náboženské. Přijetím křesťanství nastal najednou obrat jak u všeobecné vzdělanosti, tak i v literatuře; s křesťanstvím uhostila se v Polště vzdělanost západní, hlavně z Německa přišlá, a s ní jazyk latinský. Byliť první náčelníci křesťanství v Polště po drahnou dobu cizozemci, a teprvé za Boleslava Smělého začali na katedrách ujímati jejich místa domorodci. Patrno tudíž, že biskupové, nemajíce s národem nic společného, štěpovali osvětu cizí, v čemž jim pomáhali králové, a čím kdo z králův byl větším v dějinách, tím usilovněji podporoval směr křesťanstvím vytčený národu. Biskupové zakládali při svých katedrálách, opati při klášteřích školy, v nichž učili latině a zpěvu kostelnímu, v nichž připravovali kněží k budoucímu povolání a vykládali některé nauky, jako na př. historii a právu kanonické. Stopy takových škol nalézáme už v XI. a XII. stol. v Hnězdně, v Smogořevě ve Slezsko, v Poznani, v Tyńci, Krakově a mn. j. městech. Následkem nájezdův tatarských a neobyčejného vylidnění země v XIII. stol. nastal úpadek osvěty a nastoupil vliv osadníkův německých. Němci přinesli s sebou osvětu nikoli křesťanskou, ale německou, totiž právo i obyčeje německé, v městech polských usazovali se Němci, kteří podrželi správu, řeč i právo německé. Cizotě této opřeli se ovšem některé snahy vlastenecké, vycházející od Pełka, arcibiskupa Hnězdenského, který zakázal bráti do škol učitele neznající jazyka domácího, a nařídil aby se vykládaly po polsku národní dějiny Kadłubkovy, pak šlechetné snahy Jakuba Swinky, který na synodě r. 1285 rozkázal, aby beneficie církevní nebyly rozdávány cizozemcům, a aby za mistry škol nebyli ustanovováni, kdož neumějí jazyka polského: avšak osamotnělé snahy tyto nebyly s to, aby položily základ k rozvoji literatury národní, která po celou tuto dobu krněla pod panující latinou. Ani založení akademie Krakovské nedovedlo zjednati převahy živlu národnímu, a mládež polská

*) Předním pramenem byla nám Jul. Bartoszewicze *Historja literatury polskiej* (Varš. 1861).

hrnula se četným davem do Čech na slavnou universitu Pražskou, kteráž se záhy rozdělila na čtyři národy, mezi nimiž měli jeden hlas i Poláci. Od r. 1367 až do r. 1400 ucházelo se v Praze přes sto Polákův, mezi nimiž 23 Krakovanův, o stupeň bakalářský a mistrovský, kdežto akademie Krakovská neměla žádného vlivu na pokrok osvěty národní.

Co se týče písma, jakého užívali Poláci v prvopočátečních dobách, byly domněnky, že psali prvotně, jakož i ostatní Slované na východě, starodávnými runami, ale domněnky tyto zdají se býti lichými, neboť věc ta není posud dokázána; toliko víme s určitostí, že s křesťanskými věrozvěsty Cyrilem a Methodějem přinešena jest do zemí československých kyrilice, která se odtud dostala i do Polska, po níž však zůstaly stopy toliko nepatrné. Tak se děje ve starých spisech zmínka o kronice Jaroslava, kanovníka Plockého, pocházející z XIII. stol., která prý obsahovala nejdávnější podání pruská i mazovská a byla psána jazykem ruským a písmem řeckým; jsou také stopy, že slavný Petr Włast Dunin ze Skřimna, který prý vystavěl v Polště 70 kostelů za Boleslava Křivoústého, napsal též kroniku svého času, kteráž se nalézala ještě v XVI. stol. ve Vloclavi jakožto „ruské písmo.“ Konečně v zámku Šubińském ve Velkopolsce chována byla knížka, v níž byly popsány znaky i rodiny dávné jazykem slovanským a latinským. Byli to bezpochyby benediktini, kteří v klášteřích svých pěstovali vedle latiny kyrilici, ale když od pol. XIII. stol. nahrnulo se do Polska jiných klášterníků neznajících jazyka polského, tu byli benediktini zatlačeni a s nimi literatura národní. Soudíme tudíž, že písemnictví v jazyku národním mohlo se svobodně rozvíjeti více méně do konce XII. stol., a že od toho času vliv nového duchovenstva klášterního začal abecedu latinskou přispůsobovati ke zvukům polštiny.

Nejstarší zachovanou písemní památkou polskou jest zlomek překladu písma sv., obsahující toliko žalm 50., který se nalezl zároveň ve dvou rozdílných zbytcích; jeden nalezl Swidziński v Krakově roku 1832, druhý byl u Gwalberta Pawlikowského v Medice; Maciejowski klade překlad tento do r. 1290. Po tomto zlomku jest nejstarší nábožná píseň *Bogarodzica*, kterou prý složil sv. Vojtěch a jejíž nejstarší opis pochází z r. 1408. Píseň tato neuchovala se v prvotní své podobě, nébrž měnila se během času tak, že nyní jest čistě polská, kdežto jazyk polský z věku X. byl zajisté k češtině mnohem bližší nežli nynější. Mimo tuto píseň neuchoval se žádný plod básnický z oné doby, leda tu a tam u kronikářů latinských vyskytují se zmínky o písních světských, které prozpěvoval národ za rozličných příležitostí, na př. při smrti krále Boleslava Chrabrého, ke cti Boleslava Křivoústého atd. Ale nejdůležitějším zbytkem jazykovým z oněch dob jest t. zv. *Žaltář králové Markéty*, jejž nalezl Stanislav Dunin Borkowski v klášteře sv. Floriána pod Lincem v Horním Rakousku. Borkowski se domýšlí, že byl napsán pro Markétu, první manželku krále Ludvíka, dceru Karla IV.; Kopitar však má za to, že byl psán pro Marii, starší dceru Ludvíkovu, což se zdá pravděpodobnější, poněvadž Ludvík zvolen byl za nástupce na trůně polském teprvé r. 1339, a r. 1349 už umřela Markéta, pročež rukopis tento byl určen spíše dceři jeho, kteráž se mohla pak státi královnou Polskou.

V piastovské době této kvetla v Polště, jak svrchu pověděno, literatura latinská, kterou pěstovali letopisci a kronikáři, z nichž byli nejčelnější: Martin Gallus, Mateusz znaku Cholewa, Wincenty Kadłubek, Boguchwał čili Bogufal z Rożyców erbu Poraj, Baško Godislav čili Paszek, Dzierzwa, Janko z Czarnkowa (v. Jan 77.) a Martin Polak (v. Martin 9.), který se pokusil první v Evropě o sestavení dějin všeobecných; méně značni jsou: kronikář Jan (okolo konce XIV. stol.), Kleryk z Brzega, bratr Wincenty a j. Konečně musíme zde připomenouti bisk. Ditmara, který, ač nebyl rodilý Polák, přece veliké má zásluhy zvláště o dějiny Boleslava Chrabrého. Nesluší se také neučiniti zmínky o diplomatářích, z nichž nejstarší Měčislava Starého z r. 1145 svědčí o založení a nadání dvou klášterů cisterciáckých v Třemešně a v Lędzie; ostatně zachovalo se málo diplomatářů ze století XII., více ovšem ze XIII. a XIV. O jich sebrání pokusil se piarista litevský Matěj Dogiel, který vydal *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni Ducatus Lithuaniae* (4 díly, 1758—64), za nejnovější pak doby vydal Leon Ryszczewski *Codex diplomaticus Poloniae* (od r. 1847—58 čtyři hrubé díly.)

Dílo cestopisné napsali latině dva františkáni polští, Jan de Plano Carpino a Benedikt Polak, kteří cestovali za zvláštním poselstvím papežovým z Itálie do Čech, Polska, Ruska, až k velikému chánu Gajukovi, s nímž se potkali na březích jezera Bajkalského; popisují obyčeje, práva, náboženství Mongolův a země, kterými se ubírali, dosti podrobně.

Spisy theologické obsahují buď kázání, jaká sepsali dominikán Peregryn, Stanislav Stojkon, František znaku Prawdzic, buď právo kanonické, které sbírali Martin Polak a slavný kanonista Mateusz z Krakova.

Ve vědách přírodních vynikl tehdáž Ciołek, zvaný lat. *Vitellion*, který, studovav mathematiku v Římě i Padově a seznámiv se s díly učených Arabův i spisovatelů řeckých, napsal znamenitou a snad v křesťanské Evropě první optiku, tak že učenec jeden německý, který optiku tuto později vydával, o Ciołkovi se pronesl, že „má-li se považovati za tvůrce a mistra, kdo udělil nauce podobu a duši, Vitellion nejslušněji nazvati se může tvůrcem optiky.“

Doba II., jagelonská čili věk Długossův. Za XIV. stol. zmáhala se osvěta po celé Evropě, čehož hlavní příčinou byl úpadek Konstantinopole a vynalezení knihtiskařství. Evropa západní rozvíjela se k novému žití, když Řecko klesalo pod ranami Turkův. Následky toho znamenati bylo i v Polsku, které už koncem předešlé doby začalo se pojiti z rozervaných částek v jediný celek. Kazimír Vel., přítel národnosti polské i osvěty domácí, zakázal Němcům odvolávati se k právu magdeburskému a založil akademii Krakovskou; avšak akademie tato zakrněla a teprvé přičiněním královny Hedviky vzkříšena jest k novému životu r. 1397, tak že v krátké době táhla se k ní mládež nejen z krajův polských a litevských, ale i z Němec a z Uher, ba i ze Švédska a Dánska. Akademie Krakovská šla za Jagelonův zároveň s osvětou oné doby, obsahujíc odbory theologický, filosofický, právnický a lékařský, a pěstujíc astrologii a mathematiku, ba z jejího lůna vyšel nejslavnější hvězdář Mikuláš Kopernik. Mimo to povstávaly jiné nižší školy nejen v Krakově, kdež jich bylo v XV. stol. šest, ale i po městech venkovských, jako v Toruni, Loviči, Poznani, Pultasku, Varšavě, Plocku a t. d. Ve školách těchto převládala latina, až teprvé za Jagelonců nabýval jazyk polský svých práv, k čemuž mnoho přičinili husité, kteří dostavše se i do Polska usilovali o to, aby nauce své zjednali přívrženců ve vyšších třídách společenských, k čo-

muž užívali co nejpřiměřenějšího prostředku jazyka národního.

Roku 1465 přinesl Ginter Zajner do Krakova umění kněhtiskařské a vytiskl tam několik děl latinských. První však místní tiskárnu v Krakově založil Svatopluk Fiol, který se jal tisknouti náboženské knihy slovanské a vydal 1490—1 *Ośmiogłaśnik* a *Czasosłowiec* po polsku. Pravou epochu v kněhtiskařství polském stanoví bohatý měšťan krakovský Jan Haller, který r. 1505 založil vlastní tiskárnu v Krakově a vydal mnohé spisy též jazykem polským. Avšak z prvních kněh polsky tištěných nezachovala se ani jediná, a první známá tištěná kniha polská pochází z roku 1521; jsou to *Rozmowy, które miał król Salomon mądry z Marchołtem, grubym a sprośnym, a wszakże jak o nim powiadają, bardzo wymownym z figurami i gadkami śmiesznemi*; druhou pak knihou polsky tištěnou jsou *Księgi Salomonowe* (1522), po nichž vyšla hned jiná kniha, totiž *Żywot Pana Jezusów*, přeložený do pol. od Baltazara Opeće. R. 1534 vyšlo dílo lékařské jazykem polským, od Štěpána Falimierze z latiny přeložené, ale neúplně zachované. — Větší zbytky jazyka v prose i poesii z XV. stol. jsou: *Bible sarošpatacká*, kterou přeložil Ondřej z Jašovic r. 1455 Žofii, čtvrté manželce Vladislava Jagela; bible tato nalezena byla v Uhrách v Saroš Pataku 1822, ale tiskem posud není vydána. *Książeczka Nawojky*, modlitební knížka, nalezená r. 1823 a pocházející z 2. pol. XV. stol., náležela nejspíše Jadvize, dceři Kazimíra Jagelona, jelikož slovanské slovo *Nawojka* znamená totéž co skandinavské *Jadviga*. Z pol. XV. stol. pochází též polský překlad *Statutu Vislického*. Důležité v ohledu jazykovém jsou též sbírky výroků soudních (*ortyle*, z něm. *urteil*), které sahají až do XIV. stol. Měltě v dávném Polště města, jsouce naskrze německá, vlastní soudy, ale ve vyšší instanci odvolávati se zvykla do Magdeburku, kterýž obyčej trval i po opětovaných zákazech královských; později když konečně přestal, spisovány jsou v Polsku výroky domácí. Výroky tyto sebrali Václav Alex. Maciejowski (v *Historii prawodawstw słowiańskich*, sv. 6. r. 1858) a Michal Wiszniewski (v *Hist. lit. pol.*, sv. 5.). Nelze určiti, jsou-li to překlady polské výroků z Magdeburku posílaných, anebo původní plody některého právníka polského, které měly sloužiti za vzor těm, kdož měli v Polsku rozhodovati podle práva magdeburského.

Z básníkův ryze polských, kteří v době této slynuli, jsou známi: Stanislav Ciołek z Żelechova, syn vojevody z Mazovše, nadaný, mladý, čilý člověk, miláček Jagelův, podkancléř korunní, a od r. 1427 biskup Poznaňský, † 1437. Opěval válečné, moudré i šťastné činy Polákův, ale z jeho básní neuchovala se ani jediná; psal zajisté polsky, poněvadž básně jeho se líbily Jagelovi, který latinsky neuměl. Druzí dva básníci jsou Ondřej Gałka z Dobčína a Ondřej ze Słupia čili Słopuchowski (který žil ještě r. 1497 jsa převorem sv. Křížským); po něm se zachovalo patero písní náboženských, přioděných krásným rouchem básnickým.

Stopy her dramatických nacházíme už v době piastovské za časův Leška Bílého, neboť tehdáž po smrti králově pánové upravili si dialog, ve kterém zosobnělé „veselost, smutek, volnost, spravedlnost“ vystupujíce velebily ctnosti zemřelého. A papež Innocenc III. káral duchovenstvo polské, že se nejen účastnilo v představeních takových, ale že k nim propůjčovalo i svých kostelův. Ale byli to toliko zárodkové básnictví dramatického, které neučinilo ani v XV. století kroku ku předu; hrávalyť se tehdy jak v celé Evropě, tak i v Polsku jesličky, v nichž osoby vystupující vypravovaly narození děťátka božího, příchod mudrcův od východu a t. d., konečně pak objevil se ďábel, uťal hlavu Herodesovi a vzal jej s sebou do pekla. Z takovýchto jesliček vyvinuly se dialogy čili mysterie, t. j. pobožná představení umučení Páně, kteráž se dávala v klášteřích, ba i na akademii Krakovské. Církev nepřála s počátku těmto komédiím masopustním (jak je nazýváno, poněvadž se hrávaly nejvíce v masopustě), a r. 1420 zakázala synoda kněžím účastniti se jich. Ale těžko bylo tomu překážeti, když sám horlivý biskup, kardinál Zbihněv Oleśnicki, často je navštěvovával. Jsou však i sledy her docela světských, jakož vypravuje Długosz, že za jeho časův ukazováno na jevišti zavraždění Ludgardy, kterou dal zardousiti manžel její král Přemyslav. Po Długoszovi psány jsou za příkladem polských také dramatické hry latině, v nichž představovány jsou příhody Ulyssovy nebo jiné předměty z dějin řeckých. Řehoř ze Sanoka psal komédie latinské za vzorem Plautových. Ale mimo pouhé zpomínky nezůstalo nám ze všech těchto plodův literárních ničehož.

Poesii a literaturu latinskou pěstovali Poláci ještě hojně za Jagelonův. Dálo se to hlavně vlivem akademie Krakovské, na které profesoři vykládali staré básníky římské, povzbuzujíce mládež, aby sama zkoušela sil svých na poli tom. Byli pak básníky latinskými onoho času: kanovník krakovský Adam Swinka, Vavřinec Korwin, rodem Slezák, profesor akademie, Mikuláš Kotwic, Řehoř ze Sanoka, který na akademii Krak. vykládal básně Virgiliovy a velikou lásku k básnictví římskému v učních svých rozněcoval.

Prosa. Výmluvnost jagelonská nezůstavila po sobě žádných zbytkův ani stop, mimo zpomínky roztroušené po kronikách. Byla zajisté latinská. Polsky mluvili kněží k lidu s kazatelen, senátorové na sněmích, latinsky pak mluvili poslové polští za hranicemi na sněmích celého křesťanstva i k rozličným panovníkům. Podivná věc, že byl obyčej spisovati po latině kázání, ačkoli v kostele mluveno po polsku, ale dá se to vysvětliti z předpojatosti tehdejší, že jazyk národní nehodí se ku pronášení věcí vážných, učených. Z kazatelův oné doby vynikli: Stanislav ze Skarbiměře, první rektor akademie, který na útraty královny Hedviky studoval v Praze a při jejím pohřbu měl řeč polskou, již pak vydal latině; Mikuláš z Błoně, kazatel při katedrále Poznaňské, Bernard z Nissy, Slezák, Matouš z Krakova, Benedikt Hesse, sv. Jan Kanty, Jan Dąbrowka, Pavel ze Zatora zůstavili kázání lat. podnes po bibliotékách roztroušená. Za hranicemi slynuli na sněmech Jan Elgot a Mikuláš z Kozlova. Byli to skoro vesměs učňové akademie Krakovské. V kronikách nalézáme zmínky též o světských řečnících, kteří mluvili ve prospěch blaha obecného při rozličných příležitostí (latinsky), jako: Wincenty Kot z Dębna (zemř. 1448), biskup Poznaňský Ondřej Laskary z Gosławic († 1426), biskup Kujavský Mikuláš Lasocki († 1450), Zbihněv Oleśnicki, Matěj z Łabišína, Vojtěch Tabor, biskup Vilenský († 1507), a zvláště proslulý Jan z Rytwian, vojevoda Krakovský († 1480).

Po celé Evropě bujela tehdáž filosofie scholastická, která se konečně zvrhla v planou dialektiku, libující sobě v hádkách, v nichž zhusta nešlo tak o věc, jako o to, aby odpůrci nezůstalo poslední slovo. V této filosofii probírali se po celé XV. stol. i akademikové krakovští, kteří svého času schola-

stickými spisy svými sobě zjednali slávu daleko široko rozhlášenou. Soudilit učenci krakovští, že dialektika jest tvrzí a štítem církve, jakož i Jan Oświecimski byl nejhorlivějším scholastikem. Na štěstí neměl Krakov škodlivého vlivu v úsudek národní, a scholastika zůstala obmezena v hlavním toliko městě. Šlechta zvláště ze vznešenějších domův nesměla se učiti filosofii této, pokládajíc ji za snižování důstojnosti své, pročež se zmiňují dějiny o jediném toliko knížeti Pavlu Holszańském z Litvy, později biskupu Vilenském, že byl horlivým nepřítelem různověrcův a zabýval se filosofií. Musíme zde upřímně vyznati, že toto zabřednutí do filosofie scholastické opozdilo pokrok osvěty národní, utlumivši hned v zárodku právě vznikající literaturu klasickou, která se začala objevovati na akademii Krakovské. Nad svůj věk povznesli se tehdáž v Polště dva mužové, kteří, ačkoliv nezbudovali vlastních soustav a neměli vlivu trvalého, přece vynikali bystrým rozumem a zdravým úsudkem nad vrstevníky svými, jenž stáli tak nízko, že nebyli s to, aby jich dostihli a jim porozuměli. Výtečnými muži těmito byli Řehoř ze Sanoka a Jan Głogowczyk.

Od filosofie k theologii malý krok, neboť obě tyto nauky mají cíl jediný, jen že filosofie vychází sama ze sebe, theologie však ze zjevení. Květla tudíž na akademii Krakovské také theologie, což není nic divného, jelikož časy jagelonské byly dobou vybujelého husitismu v Čechách, který vnikal i do Polska, kdež duchovenstvo stavělo se pokroku na odpor. Zároveň bylo i v církvi samé veliké schisma, neboť po dvou, po třech papežích panovalo najednou, všeobecné sněmy se shromážděly a radily, vznikl důležitý spor, je-li církev nad papežem čili nic, je-li papež neomylný a může-li svržen býti se stolce, a všecky tyto otázky hýbaly celým světem katolickým, hýbaly i Polskem, které tehdáž mělo důležité postavení v církvi, neboť mívalo na všech sněmích posly své i biskupy, a na jednom z nich málem by byl arcib. Hnězdenský Mikuláš Trąba zvolen býval na stolici papežskou po Janu XXIII. Theologií samou obírali se v Polště a psali rozpravy sv. Jan Kanty, Benedikt Hesse a Jan Elgot, kteří tvrdili že sněm stojí nad papežem; Isaiáš Boner († 1471) a Ondřej z Kokořína, kteří se hádali s husity; Vojtěch h. Jastrzębiec († 1436), Jan z Oświecima, Tomáš ze Střempna († 1460) a Sudivoj (Sędziwoj) z Czechela erbu Koráb, jeden z nejučenějších v tehdejším Polsku. K slavným vykladatelům práva kanonického náležel Pavel znaku Dołęga z Brudzewa, syn Vladimíra, též Pavel Vladimiri zvaný, doktor práva, rektor akademie a kustos krakovský, muž vzácných ctností a veliký milovník vlasti své, jehož přední úlohou životní bylo překonati právem křižáky a odníti jim země polské, které neprávem od věkův drželi. Psal velmi mnoho o právech církevních i národních, konečně i dějiny válek s křižáky svedených; v jednom spise, podaném sněmu Kostnickému r. 1416, dokazuje, že křižáci neměli práva obraceti pruské pohany na víru křesťanskou, že kraje od nich zabrané nejsou výbojem, ale sprostým lupem, že nyní církevní řádové rytířští nemají už účelu žádného a že nebyli zakládáni k tomu, aby si přivlastňovali cizí kraje bezkárně a nestydatě a t. d. Pavel zemřel v Krakově 1435.

V oboru právnickém označili se co sběratelé práv hlavně na Mazovsku Štěpán z Mniševa Wodyński (r. 1483), v Koruně pak Jan Łaski (zemřel 1531); nejvíce však se proslavil Jan Ostroróg, který byl netoliko sběratelem, ale i znamenitým spisovatelem a důmyslným právníkem, nad jehož dílo není v celé literatuře polsko-latinské XV. století mimo kroniku Długoszovu díla důležitějšího a zajímavějšího.

Dějepisectví latinské dospělo v této době vrcholu svého v Długoszovi. Od Janka z Czarnkowa až do Długosze vyplňují dlouhou dobu svrchu jmenovaní kronikáři menší váhy a znamenitosti, jichž díla se na mnoze ztratila. Teprvé době jagelonské dáno bylo spatřiti dějepisce, který spojoval v sobě pracovitost i píli u sbírání a skoumání materiálu historického se známostí země i ducha dějového v národě. Právem tudíž nazývá se Długosz otcem dějepisectví polského. Litovati jest, že zahynuly památníky kardinála Zbibněva Oleśnického a Jana z Opatovic, biskupa Chełmského († 1440), které by nám poskytly velikého světla v prvních časech jagelonských. Tomáš ze Strzempna, biskup Krakovský, vylíčil panování Kazimíra Jagelončíka. Děje častých válek s křižáky popisovali Pavel Włodzimierzowicz (znaku Dołęga z Brudzewa) a později Henryk (Jindřich), syn Zbihněva z Góry. Dějiny církevní svého času psali Ondřej z Kokořína, Benedikt z Poznaně a Michal z Nissy. Jan Streifrok a jeho nástupce Henryk Sorbohm *(Zorenbaum)*, biskupové Varminští, psali dějiny svých klášterův i biskupství. Děkan Varminský Jan Plastwig psal o témže biskupství. Mikuláš z Czerska složil kroniku mazoveckou až do konce XV. stol., Řehoř ze Sanoka sepsal dějiny výprav Vladislava III. a t. d. Už z pouhého tohoto vyčtení děl vysvítá, že měli Poláci nejen kronikáře, ale i muže, kteří se uměli povznesti na stanovisko vyšší a spisovali dějiny s vědou, s úmyslem, aby podali pokolením budoucím památku činů předkův; že měli muže, kteří věděli o čem a jak mají psáti, kteří měli před sebou vzory, dle nichž se spravovali. U nich se objevuje už kritika. Kdežto staří kronikáři přijímali všecky báje nesmyslné tak, jak je buď slyšeli nebo jak se o nich u jiných kronikářů byli dočtli, jeví se u historiků XV. stol. duch kritický, který prohlíží k tomu, aby se rozeznávala pravda ode lži a na jevo byla pronešena. Tím duchem byli vedeni Ondřej ze Sanoka, Petr z Bnina znaku Łodzia († 1493), biskup Kujavský, který ostře kritisoval Kadłubka, a Jan Dąbrówka († 1472); nejvýše však ze všech povznesl se v dějepisectví první historik národní Jan Długosz (v. t.), který tu stojí na sklonku časův jagelonských na rozhraní před samou zlatou dobou literatury jako pravý velikán, nikoliv jako pouhý kronikář, ale jako důmyslný kritik a badatel. Vedle něho zasluhuje uznání Kallimach čili vl. Buonacorsi, rodilý Italián, který nalezl útočiště v Polsku a jehož dílo o panování Vladislava III. jest chloubou literatury polsko-latinské XV. století.

Avšak i dva zbytky polsky psané zachovaly se z dob těchto; jest to polský překlad kroniky Michala Konstantinoviče (v. t.), nalezený v rukopise Berdyčovském a vydaný ve Varšavě r. 1828 ve *Zbiorze pisarzy polskich Gałęzowskiego*, druhý pak spis jest *Kronika polska* Chwalczewského. Nalezl se též spisek polsky psaný z roku 1510, ale posud nevydaný; jest to život Alexandra Velkého od Leonarda z Banice, čili jak čte Maciejowski z *Balice*.

Z ostatních oborů vědeckých objevilo se jenom málo spisů. O astronomii psali Michal z Vłoclavě, kustos sv. Floriána v Krakově, *Introductorium astronomiae Cracoviense, elucidans almanach* (1507), a Vojtěch Blar z Brudzewa (v. t.); v mathematice vynikal Martin z Olknše (v. Martin 8.).

Doba III. čili zlatý věk sigmundovský v XVI. století. Slavné kralování Sigmunda Augusta vyznačuje se též pokrokem v osvětě i literatuře národní, která právě v této době na vysoký stupeň byla povznešena. V Polště, jak známo, nalézala všecka vyznání náboženská bezpečného útočiště, tak že za Sigmunda Augusta bylo zde věr na tisíce s celé Evropy sehnaných, což ovšem musilo vésti dříve neb později ke sporům a hádkám, jelikož každá sekta hájila svoji víru proti jiným vyznáním slovem i písmem. Disidenti, odtrhše se od církve římské a nechtějice s ní míti nic společného užívali v hádkách těchto jazyka polského, čímž přinutili i katolíky, aby se hájili týmž jazykem. Tak se stalo, že literatura latinská, která byla posud výhradně pěstována od učencův, ustoupiti musila literatuře polské, ačkoliv ještě nezanikla docela, zůstávajíc jazykem vzdělancův evropských. Velikou zajisté zásluhu o vítězství jazyka národního v Polsku měli i nyní čeští husité, kteří uprchše do Polska pokračovali tam ve své polemice, užívajíce při tom jazyka zemského. Mimo to přičiňovali se i rozliční šlechetní mužové k vývoji a pokroku osvěty, vědy a literatury, poskytujíce nadějným a nadaným jinochům podpory a přispívajíce i jinak ku povzbuzování snah vlasteneckých. Mezi těmito mecénáši vyniká přede všemi sám král Sigmund August, na jehož dvoře i v kanceláři bylo mnoho učenců, kteří zaujímali ve vlasti nejpřednější důstojenství a místa. Následující po něm králové poskytovali ovšem už méně podpory literatuře, která se zdvihala sama sebou; ale za to vyskytlo se dosti mecénášů mezi panstvem, zvláště pak biskupové Krakovští, jako Petr Tomicki, Samuel Maciejowski, Filip Padniewski, Petr Myszkowski podporovali učence, ano byly i celé rodiny mecénášův, jako na př. Łaští, Olešničtí a Gorkové, na Litvě Radziwiłłové, v Královci Pruský kníže Albert, který podporoval učence i spisovatele polské, zakládal tiskárny polské, přiváděl k sobě nadané lidi z Polska, a rozdávaje jim úřady povzbuzoval je, aby psali nebo překládali rozličná díla po polsku. — Akademie Krakovská kvete sice ještě na počátku doby této, vynikajíc zvláště v theologii, právnictví, mathematice, poesii a filologii; avšak jak mile se začíná zmáhati reformace, začíná se sláva akademie rychle chýliti k úpadku. Zachovávalať akademie přísnou pravověrnost, a bojíc se nákazy vymkla se ze stykův s cizinou, nechtějíc ničeho věděti ani o Lipsku, ni o Praze a Vitemberku. Tím však se odtrhla od proudu národního, a tak ve své výlučnosti osamotněvši upadla a nepovznesla se zase až teprvé v XVIII. století. Smutný tento úpadek stal se už za Sigmunda Augusta. Štěpán Bátory, nemoha povznesti akademii Krakovskou, založil druhou akademii ve Vilně roku 1578 a odevzdal ji jesuitům; avšak ani tato akademie, založená uprostřed bouří náboženských a obírající se hlavně naukami theologickými, neudržela se dlouho, ale zabředla v lichou formalitu. Jan Zamojski, chtěje napraviti blud Bátoryho, založil vlastním nákladem třetí akademii na svých statcích v Zamości r. 1595, která vynikala zvláště v oboru právnickém; než i její sláva trvala na krátko a vliv její v osvětu národní byl pranepatrný. V Královci konečně povstala za Sigmunda Augusta čtvrtá akademie, ale nikoliv už katolická, nébrž disidentská, která sem přiváděla nákazu německou. Tu přivedl kardinál Hosius (v. t.) do Polska jesuity, jimž založil kolej v Brunsberce r. 1564, odkudž se brzo rozšířili po celém Polsku, zakládajíce školy v Pultusku, Vilně, Poznani, Kališi a jinde. Akademie Krakovská vítala s počátku s radostí nové bojovníky za víru; mělať četné osady čili školy menší na venkově (počtem přes 40), nad nimiž měla dozorství a na něž dosazovala sama profesory. Z těchto byly nejslavnější dvě: Poznaňská, kterou vydržoval biskup Lubrański, pročež i Lubrańskou byla zvána, a Krakovská, kterou sama akademie založila v posledním roce kralování Štěpánova, aby zamezila jesuitům otevření školy jesuitské v Krakově. Jesuité pak zakládali školy své všude tam, kde už dříve bývaly školy akademické, k čemuž přihlížela akademie krakovská s počátku sice lhostejně, avšak brzo povstala mezi nima řevnivost; neboť akademie vidouc kvapné úspěchy jesuitův, začala se obávati o svoje školy a jala se činiti nároky, že v tom neb onom místě má výhradní právo učiti. Spor byl velmi tuhý, a dlouho nesměli jesuité otvírati školy v Krakově; ale konečně za posledních let panování Sigmunda III. zlomili pomocí pánův odpor akademie a otevřeli školy v Krakově. Tím nabyli jesuité v zemi převahu, a školy, jdouce v jich rukou směrem jednostranným, škodily více nežli prospívaly národu. Ozval se sice Šimon Marycki proti hrozící této zkáze osvěty národní v důmyslném spise „o školách čili akademiích dvě knihy", ale mimo několik lidí učených nerozuměl mu nikdo, a rady jeho si nevšímáno. V podobném stavu byly školy disidentův, které neměly trvalého vlivu v osvětu národní.

Připomenouti sluší, že v této době začal se tříbiti a vzdělávati jazyk polský tak, aby byl spůsoben k pronášení myšlének nejen obyčejných, ale i vědeckých a básnických. O zušlechtění a obohacení jazyka polského zjednali sobě nejvíce zásluh v této době Rej, který rád zahrával s výrazy místními, toliko v některých krajích srozumitelnými, jež rozšiřoval po celém Polsku; Górnicki, který uhladil polštinu chorvátskou, a Kochanowski, který nadal jazyk polský poetičností formy a užil ho ku pronášení nejvroucnějších citů, nejvznešenějších myšlének. O ustálení pravopisu pracovali Stanislav Zaborowski a Jan Seklucjan († 1578); první celou gramatiku polskou napsal Petr Statorjusz r. 1568, první slovníky sebrali Jan Mączyński († 1587) a Řehoř Knapski († 1638).

Z toho, co jsme posud pověděli, vysvítá, že spory náboženské mezi katolíky a disidenty s jedné, a mezi různými sektami disidentskými vespolek s druhé strany nemohly zůstati bez vlivu na literaturu náboženskou, která se může z doby této vykázati četnými překlady písem sv., spisy polemickými, výklady písma, písněmi kostelními a t. d. Zvláště četné překlady písem sv. objevily se v této době, z nichž jmenovati lze toliko přednější. Nejdříve vystoupili přívrženci augsburského vyznání s překladem bible, jejž vydal Jan Seklucjan r. 1551 v Královci. Katolíci vydali teprvé r. 1561 celý překlad, jejž co do jazyka opravil Jan Leopolita Nicz; důkladnější však jest překlad Jakuba Wujka († 1597), který vyšel později a pro svou správnost jazyka podnes v kostelích jest v užívání. Bibli kalvinskou vydal r. 1563 v Břešti Litevském kancléř Mikuláš Černý Radziwiłł nákladem 4000 dukátů dle překladu rozličných učenců v Piňčově. Překlad tento byl podivuhodný, neboť se v něm účastnilo asi 20 mužů jednak světských, jednak duchovních různého vyznání (katol., luter., kalvin. i ariáni, Italiáni, Francouzi, Poláci, Němci, ano i jeden Žid portugalský, který přihlížel k dobrému porozumění hebrejštiny); správnosti jazyka polského dbali v něm hlavně Ondřej Trzecieski, Jakub Lubelczyk a Martin Krowicki (v. t.). Avšak bible tato potkala se s velikou nepřízní skoro u všech vyznání, poněvadž každá sekta v ní shledá-

vala bludy nějaké, kalvinisté vinili ji z arianismu, ariáni pak si stěžovali, že v ní jest málo zásad jasně vytčených. Proto čtyři synové Radziwiłłovi, věrní katolíci, pononkáni jsouce Skargou starali se po smrti otcově († 1565), aby překlad ten dokonce zničili; i skupovávali jej a pálili, tak že nyní vzácnou tuto knihu zřídka jest nalezti. Největším protivníkem bible této byl horlivý arián Šimon Budny (v. t.), který společně s Vavřincem Krzyžkowským vydal r. 1572 nový překlad bible, zvané Nieświežskou, kterou obohatil jazyk polský krásnými výrazy. Jiný překlad vydal Martin Czechowicz (v. t.) v Rakově r. 1577.

V polemice náboženské účastnili se z nekatolíkův Řehoř Pauli, Petr z Goniądza, Martin Krowicki, Vavřinec z Prasnyše, Seklucjan, Ondřej Pražmowski, Erazmus Gliczner, Stanislav Sarnicki, Pavel Gilowski, Ondřej Chrząstowski, Jan a Jakub Niemojewští, Faust Socyn, Jaroš Moskorzewski, Walenty Smalcjusz a j. Na straně katolíkův hájících učení církve vynikali Hosius, Hieroním Powodowski, Ondřej Wargocki, Stanislav Grodziecki, Martin Smiglecki, Vojtěch Słupski a poněkud i Stanislav Orzechowski. Spory náboženské vyvolaly též polemiku na Rusi, kdež se vedla výbradně v jazyku polském, poněvadž Rus začala tehdáž už všeobecně užívati jazyka polského, kdežto jazyk staroruský přestal býti jazykem práva i diplomacie. Heslo ke sporům literárním dal zde Skarga, který ohlásil ve Vilně r. 1577 dílo *o jedności kościoła božego* (2. vyd. v Krak. 1590) a roku 1597 jiné dílo *Synod brzeski i jeho obrona*. Štěpán Zyzani měl hádku s Felixem Žebrowským; po něm vystoupil Krištof Broński proti Skargovi, a proti němu opět Petr Arkadjusz, který byl poslán do Polska od papeže Klementa VIII. a psal toliko latinsky. Mimo to účastnili se polemiky ruské Hippatij Pociej, Malecy Smotrzycki, Jachim Morochowski, Leon Kreuza Rzewuski a Josef Velamin Rutski († 1637).

Ze sporův náboženských vznikla potřeba badání historických, poněvadž každý chtěje překonati protivníka hleděl dovesti z dat historických, že má pravdu, dovolávaje se svědectví starých spisovatelův i usnešení církevních. Každá sekta odvozovala původ svůj z čisté církve prvotní, viníc ostatní sekty z porušenosti. O dějinách církevních jal se nejdříve psáti Šimon Turnowski, kazatel bratří českých a dozorce sborův velkopolských, který vystoupil r. 1590 se spisem, v němž dovozoval, že jeho vyznání není novou vírou, ale starodávnou, pravdivě katolickou, staropolskou, jakou vyznávali Poláci ještě před sv. Vojtěchem. Z toho povstal spor vedený nejvíce v latině, jediný toliko Martin Michajlovič Žagiel psal polsky. Z dějepiscův církevních sluší dále jmenovati Skargu, který napsal *Žywoty świętych* (1602) a přeložil z lat. dílo kardinála Caesara Baronia *Roczne dzieje kościelne* (1603 a 1607), a Abrahama Bzowského (v. t.), který však napsal toliko jedno dílo polsky, totiž *Róžaniec Panny Marji* (1600).

Ke sporům dogmatickým přibyly ještě jiné příčiny, které rozohnily značně hádky náboženské na Rusi a mezi katolíky, totiž spory o kalendář. Papež Lev X. ustanoviv se na opravě kalendáře juliánského vyzval všecky university, aby jemu podaly své návrhy i dobrá zdání. Akademie Krakovská byvši též vyzvána vznesla věc tu na Martina z Olkuše, který také skutečně svůj návrh vypracoval a do Říma poslal (v. Martin 8.) Ale zatím umřel papež Lev X. a věc ta usnula, až teprvé Řehoř XIII. opět se toho uchopiv shromáždil nejslavnější mathematiky v Římě, kdež přijat jest návrh astronoma italského, universitám rozeslán a od akademie Krakovské schválen. Tu vystoupil proti němu Jan Latosz (v. t.) vytýkaje mu nedokonalost. Tím popudil na sebe akademii Krakovskou i celou stranu katolickou, a brzo přenešena jest hádka ta na pole náboženské, neboť přijmouti reformu kalendáře znamenalo u nepřátel Říma uznati vládu papežovu. Latosz vydával svoje *Minucje*, v kterých dokazoval, že církev katol. nedbajíc několika minut spíše pokazila nežli napravila kalendář. Proti němu napsal jesuita Vojtěch Rościszewski spis: *Latosie ciele, albo dyalog o kalendarzu latosowym*, a kdosi jiný: *Respons Zimnosa Latosowi na jego diskursy*; Felix Žebrowski vydal *Pycha minucyj Latosowych*, vesměs hanopisy, v nichž nazýván jest Latosz „kozím doktorem a synem církve neposlušným.“ Spor ten trval i po smrti Latoszově až do časů Vladislava IV., když ještě Kassjan Sakowicz o tom povznesl hlasu svého ve spise *Okulary kalendarzowi staremu, žeby przejzrzał na światło*.

Jiný spůsob, jakým disidenti brojili proti církvi katolické, byly postily čili výklady evangelií, hlásané s kazatelen a rozšiřované písmem. Původ jim dali dva Kmitové, starší a mladší, za nimiž šli Seklucjan, Eustach Trepka, Hieronym Małecki, Řehoř ze Žarnova (Koszerski), Pavel Gilowski. Krištof Kraiński a Samuel Dambrowski. Ze světských lidí, kteří psali postily, vynikl Mikuláš Rej. I písně nábožné skládali nejdříve disidenti, jichž příkladu následovali kněží katoličtí, a tak povstávaly kancionály, které však nevynikají ani bohatostí myšlének ani krásou básnickou. Co skladatelé písní nábožných jsou známi: Žofie Oleśnicka z Pieskové Skály, která složila veršem *píseň novou*, z níž se zachoval jen nepatrný zlomek; podobně máme jen některé sloky z písní nábožných Mikuláše Reja a jeho přítele Ondřeje Trzecieckého. Více se zachovalo z těch písní, které skládali Krištof Kraiński, Stanislav Sudrowski, nad něž se povznesli Jakub Gębicki a Matěj Rybiński, syn vystěhovalce českého Jana, který se nazýval ve vlasti Ryba a † 1612 v Poznani; jazyk jeho jest čistý a hladký, a jeho překlad žalmův vyrovná se na mnoha místech překladu Kochanowského. Kancionály vydali Seklucjan (v Královci 1548), který nemaje ducha básnického překládal z lat. a něm.; Walenty z Brzozova, který přeložil kancionál z češtiny a vydal v Královci; Jakub Lubelczyk, který vydal kancionál původní polský, a Petr Krzesichleb, který napsal kancionál luteránům toruňským. Asi v pol. XVI. století počali překládati jednotlivé žalmy buď veršem buď prosou Seklucjan, Rej a Trzeciecki. Z katolíkův překládal v době této žalmy prosou první Bernard Wapowski, ale byla to práce nezdařilá, nade kterou předčil vysoko Jan Kochanowski. Jsou stopy, že Rej přeložil celý žaltář, neboť jediný exemplář toho překladu nalezl se nedávno v bibliotéce toruńské. Proto napsal o obou překladatelích Jan Turnowski:

Rej zaczął Sauromatom vykrzykać psalm boski,
który w tak foremny rym ujał Kochanowski.

Kochanowského překlad žalmův má velikou cenu básnickou i literární; místy nedržel se překladatel originálu doslovně, místy vplétal vlastní své dodatky, ale vždy tvořil arcidílo nejen vzhledem k jazyku ale i vzhledem ke slohu a vysokému

nadšení. Proto přijali jeho žalmy nejen katolíci ale i disidenti s radostí a zpívali je po sborech, což se udrželo do dneška, a proto také po Kochanowském nikdo už nedal se do překládání žalmův, a sám Karpiński překládaje po 200 létech písně Davidovy netknul se mnohých žalmů Kochanowského.

Než všecky tyto plody literární vznikaly z potřeby toliko časové, nemajíce zdroje svého v hloubce žití národního, pročež nemohly míti namnoze ceny trvalé. Pravý rozkvět literatury čistě polské, pravou zlatou dobu její založili mužové znamenití Mikuláš Rej z Nagłowic, bratří Jan, Petr i Ondřej Kochanowští, Šebastián Klonowicz, Mikuláš Sęp Szarzyński, Kašpar Miaskowski, Petr Skarga, Stanislav Grochowski a j. Zlatou dobu sigmundovskou počíná Mikuláš Rej z Nagłowic, muž neobyčejnými schopnostmi nadaný, spisovatel plodný, který vystoupá z chaosu tehdejšího písemnictví na povrch jako velikán, aby byl chloubou národa. Beze škol naučil se čísti a psáti, seznámil se i s latinou a stal se prvním veršopiscem a spisovatelem ryze národním. Není pochybnosti, že starší literatura česká sloužila mu i za podnět i za vzor. Jako veršopisec nehrubě se proslavil, plody jeho veršované jsou plané a chudé. Tím větší pak cenu mají spisy jeho prosaické, mezi nimiž vyniká zvláště *Zwierciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom jako we zwierciadle przypatrzyc, czyli księga żywota człowieka poczciwego*; v tomto spise Rej na způsob našeho Tómy ze Štítného probíraje jednotlivé stavy radí jim, kterak by se měli chovati, při čemž ovšem jest naskrze šlechticem, ba u něho jest šlechtic polský nejdokonalejším stvořením, jaké se kdy objevilo uprostřed lidstva. Bere tedy typ šlechtice a ukazuje, kterak se má vzdělávati, co činiti a jak se chovati, aby byl vzorným šlechticem. Nedá se upříti, že Rej v theoretické části svého díla všelijak se mate pomysly onoho věku; ale za to tím prostomilejší a jadrnější jsou jeho výklady, kdekoliv se dotýká života praktického, kdekoli vypisuje půvaby řádné domácnosti, kdekoli mluví o povinnostech správného Poláka ve službě otčiny. Polsko jest mu ideálem, řeč jeho živoucím ohlasem zdravých pomyslův, a mimo částečná poblouzení pravda křesťanská pravidlem celého života; slovem ryzí polský ráz, vlastenectví a křesťanství vanou z děl jeho. — K Rejovi druží se Jan Kochanowski, první skutečný básník polský, který neměv předchůdcův a nemaje vzorův utvořil sobě tak milou a prostou, skladnou a zvučnou řeč poetickou, že podnes může sloužiti za vzor. Mimo výborný jeho překlad žalmův, o němž svrchu mluveno, vynikají podobnou dokonalostí tklivé, hluboké a veskrz přirozené jeho *Treny*, rozmanité a nezřídka výborné jeho *písně*, bezohledné jeho satiry v *Satyrze*, jeho drama *Odprawa posłów greckich* jest po dramatech dubrovnických (Luciće ze Hvara) prvním dramatem slovanským. Kochanowski předčí Reje všestrannou vzdělaností, střízlivějším rozumem a bohatějším nadáním, ale nikoliv originálností, neboť obírav se dlouho vzory klasikův řeckých i římských nedovedl se hned tak vybaviti z dojmů, které mu z nich v mysli utkvěly; teprvé v *Trenách* a některých *Fraszkách* jest originální, ačkoliv i tam se ještě místy ozývá elegie římská. Vliv Kochanowského v jazyk, písemnictví i národ byl veliký. V prvních útvorech nevládl ještě všude rovnou svobodou jazykem, ale později vznáší se k neobyčejné jadrnosti a síle, a ve *Fraszkách* na př. jest už úplným mistrem. Potom bystří se ještě více na překladech z řečtiny a latiny, až se do obrovské moci povznáší v době, kdy napsal *Odprawu posłów greckich*, *Treny* a překlady žalmův. — Třetí z budovatelův a křisitelův literatury polské v době této jest mohútný řečník Petr Skarga, největší kazatel a svého věku prosaik polský, vznešený, hluboký, jasný a roznícující, zároveň horlivý přívrženec a obhájce víry katolické a největší odpůrce jinověrcův. Miloval vlast z celého srdce svého, neboť viděl v ní obraz toho, čím by mohlo býti království boží na zemi; proto nazývá ji novým Jerusalémem a pláče nad zkázou její budoucí, vida kterak šlechta dbá jenom o sebe, kterak zmáhající se různověrství začíná už tropiti neplechy po vlasti, kterak už za Sigmunda III. se ukazovaly stopy rozpadnutí národního, tak že nedaleká budoucnost mohla už rozhodovati o osudech Polska. Na osmnácti sněmech mluvil slovy důtklivými do všech stavů, napomínal senátory, napomínal všecky slovem ohnivým, aby byli jednosvorní v lásce k vlasti, aby napravice srdcí svých prolévali krev svou za blaho obce pospolité. — Že výtečné působení veliké této trojice v literatuře polské věku XVI. nezůstalo osamělé, ale že sad jimi štěpený dále se množil, to dokazují četní jich následovníci, kteří hned za nimi povstávali a v šik se stavěli. Zvláště Kochanowski měl četné následovatele, z nichž přednější jsou: Mikuláš Sęp Szarzyński, básník záhy zesnulý, který první uvedl do literatury polské znělky Petrarkovy a který co do jemnosti a tklivosti ovšem stojí za Kochanowským, ale vzletem básnickým jej převyšuje. Nad Sępa vynikl Šebastián Fabián Klonowicz, který přísně káral vady svého věku, nešetře ani šlechty ani jesuitův, začež vyhnán byv z vlasti své umřel v cizině; básně jeho jsou čistě národní a vynikají hloubkou citu nad plody Jana Kochanowského. V poesii nábožné vyznačili se Kašpar Miaskowski a Stanislav Grochowski, kterýžto poslední vládl též pernou satirou. V selankách vynikali Šimon Szymonowicz, který následuje vzorův řeckých i lat. vplétal věci mythologické do obrazů, v kterých vystupují polští sedláci, Šimon Zimorowicz, z jehož selanek dýše milá prostodnchost hned veselá, hned smutná, jak naladěna byla mysl básníkova, a dva bratranci Ondřej a Petr Zbylitowští. Méně slavní byli básníci Tobiáš Wiszniowski čili Wiśniowski, Jan Bojanowski, Jan Žabczyc, Petr Gorczyn, Adam Czachrowski, Jan Daniecki, Stanislav Witkowski, Jan Głuchowski a j. Co překladatelé děl cizojazyčných do polštiny zasluhují zmínky Petr Ciekliński, Šebastián Petrycy, Ondřej Selita Dębowski, Valerian Otwinowski, Jakub Žebrowski, Jan Achat Kmita a Melchior Pudłowski, kteří překládali z latiny; Jos. Val. Jakubowski, Pavel Zaborowski, Stanislav Kołakowski a Stanisl. Witkowski z řečtiny. Konečně sluší se zmíniti o třech Kochanowských, příbuzných slavného Jana, z nichž Mikuláš překládal Plutarcha, Petr básníky ital., najmě Tassa a Ariosta, Ondřej pak Virgiliovu *Aeneidu*.

Básnictví dramat. zůstávalo jako v Evropě vůbec tak i v Polsku po celou tuto dobu v plénkách, obmezujíc se posud na pouhé dialogy čili vypravování rozdělená na rozmluvy, t. j. jednotlivé scény a jednání, které pak od osob byly přednášeny. Pěstitelé takovýchto her byli hlavně jesuité, kteří na svých kolejích dávali v jistých dobách a o jistých slavnostech představení dramatická, aby povzbuzovali mládež k následování vzorných cností a zasvěcování se u víře. Proto brána k nim látka

náboženská, nejvíce ze St. Zákona nebo ze života sv. mučenníků. Nejstarší dialog takový pochází z r. 1521, nejmladší z r. 1623. Jenom někdy dávány také světské předměty, na př. „komédie o mládenci honícím se za čestnými tituly“, „o člověku rozpakujícím se u volení stavu“ a p. Teprvé Mikuláš Rej byl první, který se jal psáti kus dramatický dle našeho ponětí, vydav *Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego, syna Jakubowego, rozdzielony w rozmowach person;* avšak jesti to kus pouze lyrický, neboť o dramatě, o dramatickém zauzlení zde není ani stopy. Mnohem výše se povznesl Kochanowski ve své *Odprawie posłów greckich*, k níž vzal předmět z Iliady, kde líčeno jest, jak Menelaus s Antenorem přibyli do Troje žádat za vydání Heleny. Ani zde není zauzlení dramatického, ale jeví se tu vděk a velebnost i prostota dávných tragédií řeckých, k čemuž užil Kochanowski verše nikoliv rýmovaného ale časoměrného. Toto drama jeho stojí zde docela osamotnělé beze vzorův i bez následovatelův, jako zjev za dob tehdejších po celém slovanstvě neobyčejný. Třetí dílo dramatické z doby této jest Jana Zawického (nebo Sawického) tragédie *Jeftes*, kteráž vyniká pěkným básnickým jazykem. Ale všecka tato dramata zůstala bez ohlasu, poněvadž nedovedla udeřiti na pravou strunu národní. Dvě dramata, v té době tištěná, byla propletena bájemi a pověrami národními, totiž Šebastiana z Łęčice *Sofrone*, které vyšlo na počátku panování Sigmunda Augusta, a *Pamella* od neznámého spisovatele za Sigmunda Starého. Vít Korczewski vydal v Krakově spisek *Rozmowy polskie, łacińskim językiem przeplatane, rytmi ośmiorzecznemi złożone;* jsou to dialogy náboženské, vzniklé za dob, kdy rozličné sekty mezi sebou se hádaly, a proto jednají o postě, o popelci, svěcené vodě, očistci, nebožtíku Lutherovi atd. Postavy jsou v nich dramatické, pravdivé, ze života vzaté. Korczewski nalezl následovatelův, kteří za jeho příkladem jali se uváděti na jeviště postavy z lidu, jako rybalty (kostelní zpěváky), kantory, žáky, zvoníky atd.

Básníci latinští. Kdežto básníci polsky píšící zůstali majetkem užšího kruhu národního, psali někteří básníci jazykem latinským širšímu kruhu vzdělancův evropských, rozšiřujíce slávu národa svého i za branicemi. Nebyli to pouzí řemeslníci, jako dávní kronikáři a veršotepci, ale byli to mužové vycvičení na vzorech klasických, nadaní a nadšení. V jich čele stojí Pavel z Krosna, z jehož školy vyšli Jan z Višlice a Jan Dantyszek čili Dantiscus; dále básnili latinsky Mikuláš Hussowski, Ondřej Krzycki, Klemens Janicki; méně slavní jsou Řehoř ze Šambora († 1573), Jiří z Tyčína, kardinál Hosius, Solikowski, Reszka, Jan Zamojski, Fabian Birkowski, Melchior z Mościsk, Tomáš Treter a j. Konečně psali latinsky též Jan Kochanowski, Szymonowicz i Klonowicz.

Řečnictví sněmovní nemůže se vykázati z této doby ani jediným vzorným příkladem, poněvadž celá ta doba byla mu velmi nepřízniva: na sněmích odbývaly se věci bez všelikého řečnění, senátor přednesl návrh a šlechta jej přijímala často bez debaty; na sněm pak přicházely už věci hotové. Zachovaly-li se tudíž z této doby přece některé řeči, ty nebyly přednášeny na sněmě, nýbrž jsou sepsány jen na lícho. Takové řeči psali Krištof Warszewicki a Stanislav Orzechowski, oba latině. Za to však květlo řečnictví kazatelské, v němž se proslavili Melchior z Mościsk, Lukáš Leopolita, Hieronym Powodowski, Stanislav Sokolowski, Josef Wereszczyński a Fabian Birkowski; postilami pak označili se Martin Białobrzeski a Jakub Wujek z Vągrovce.

Dějepis a politiku pěstovali s dobrým prospěchem Martin Bielski a jeho syn Joachim, Matěj Stryjkowski (Osostovicius, Prekonides) a Bartoš Paprocki, vedle nichž povstávalo dosti spisovatelův, kteří zaznamenávali události kraje a věku svého, jako Martin Murinius, jehož dějiny pruské země nemají však velké ceny, Mikuláš Ctibor Marchocki, Samuel Maskiewicz, Krištof Pieniążek, Pavel Palczowski, Mikuláš Chabielski, Martin Paszkowski, zvláště pak Petr Grabowski a Lukáš Górnicki, který jest zároveň historikem, filosofem i politikem. Konečně může Stanislav Orzechowski stanoviti přechod od historické literatury čistě polské k literatuře latinské, jelikož psal mnoho oběma jazyky, méně ovšem polským; ale všecka jeho díla latinská vyšla později v překladě polském.

Z latinských dějepiscův vynikají: Matěj Miechowski (Miechowita), jímž se počíná řada dějepiscův lat. po Długoszovi, Justus Ludv. Decius, Bernard z Rachtamovic Wapowski znaku Nieczuja, Martin Kromer, Jan Krasiński, Stanislav Sarnicki, Jan Dimitr Solikowski, Svatoslav Orzelski a bratr jeho Jan, Reinhold Heidenstein, Stanislav Lubiński, Jan Sobieski (otec krále Jana III., † 1646), Jan Łasicki, Jan Innocenc Patrycy a Ondřej Święcicki. Velmi důležitým materiálem pro děje sigmundovské jsou tak zv. akta kancléře Tomického *(acta Tomiciana)*, sbírka to všelikých dokumentův historických z pozůstalosti kancléře Tomického, obsahující universály královské, spisy diplomatické a četná zprávodání úřadní z poselství, instrukce sněmům dané, zprávy s bojiště atd. Všecka akta jsou latinská, několik i polských. Sebral je Stanislav Górski, kanovník Krakovský, jenž je rozdělil na léta a před každý rok napsal stručně děje národa za ten rok, k čemuž pak přiložil tyto listiny na důvod pravdy. Konečně máme také jeden cestopis z této doby, jejž napsal Mikuláš Krištof Sierotka Radziwiłł, vykonav cestu do sv. Země, původně polsky, načež jej Treter přeložil do latiny; ale originál se časem ztratil a cestopis ten přeložil Ondřej Wargocki z lat. opět do polštiny (v Krak. 1607).

V oboru právnickém nemnoho pracováno, poněvadž Poláci neměli právníkův učených, a tudíž museli přestávati na pouhém sbírání statutův i zákonův, jimž se obírali Matěj Śliwnicki, Jakub Przyłuski, Jan Januszowski Łazarzowicz, Stanislav Sarnicki a Pavel Szczerbicz. Z právníkův theoretických možná se zmíniti o Bartoloměji Groickém, který první překládal v Polsku právo magdeburské, o Martinu Smigleckém, zvláště pak o Ondřeji Friči Modrzewském, který na spůsob Ostroroga chtěl býti svého času reformátorem ve vlasti.

Doba IV. panegyrická, makaronická až do Stanislava Konarského (1764). — Utěšený rozkvět literatury, s jakým jsme se potkali v době předešlé, neměl dlouhého trvání, a krásný směr, který vytknuli literatuře Rej, Kochanowski a Górnicki, octl se brzo na scestí. Už od polovice předešlé epochy odbývá se tajemně v lůně literatury ten obrat k horšímu, literatura vybujela a svrhla se ponenáhlu tak, že konečně se stala pouhým řemeslem. Ovšem panoval tehdáž v celé Evropě úpadek dobrého vkusu, a Polsko nemohouc odolati všeobecné nákaze plovalo s proudem. S kazatelen se ozývala planá hříčka slov bez všeliké podstaty,

na sněmích, v kostele, v táboře i rozmluvě přátelské opanoval zlozvyk míchati do řeči polské slova i fráse latinské (makaronismy). Kochanowski v žertovném kdysi nápadu napsal verš makaronický:

„Est prope *wysokum* celeberrima silva *Krakowum*, quercubus insignis, multo miranda *żołędzio* . . . *żołtos trzewikos* habebat a t. d.,

a už za ním všichni spisovatelé míchají latinu do polštiny v mluvě i písmě; začal kdosi pochlebovati do očí nedbaje mezí ani slušnosti, a dobře při tom pochodil, a už se vyskytá za ním celý zástup pochlebníků, kteří závodí pospolu v řečech bombastických. K ledajakémus pohřbu, k ledajakés svatbě skládají celé básně a řeči dlouhatánské; sláva národu, veliké činy a rekovství nebudí nadšení básnického, jednak proto, že už není kdo by se byl zbraní nebo jiným činem proslavil, jednak a hlavně proto, že i kdyby tací mužové byli, literatura jednou s pravé dráhy vyšinutá nedala by se tak snadno zpět na ni uvesti. Spisy panegyrické se rojí jako houby po dešti: narodí-li se kdo, panegyrik napíše dílo, jemuž dá název: *Gość domowy, książęcéj mitry potomek, w gościnie polskiego świata i świalla przybyły, pożądaną ojczystych expektatyw nadzieją ukoronowany* a t. d.; žení-li se kdo, panegyrik vydá na jeho čest *Traktat szczęśliwéj drogi, traktatem wiecznéj przyjaźni, opisany do wiekującego w dziedzicznéj bramie domu J. W. Jego mości pana Marjana z Kozielska Ogińskiego z herbowym bawołem dążącéj J. W. Jéjmości panny Teressy Tyzenhauzowéj w szczupłym rytmie poetycką dymensią skreślony a t. d.* Půl druhého století trvá tato doba panegyrická, uprostřed veršův i řečí, které oslavovaly téměř každý krok života šlechtického, utonula literatura a nepovznesla už ducha národního. Šlechta libovala si v rodokmenech a znacích, a nejmenší šlechtic odvozoval pokrevenství své s největšími senátory, senátorové zas hledali původ svého rodu u Popelův a Leškův; ba styděli se mnozí za svůj původ na zemi polské i hledali a nalézali původ svůj nad Rýnem, ve Španělích ano i mezi Maury; jeden věřil druhému, a za nedlouho celá šlechta Obce pospolité uzřela se jedinou ohromnou rodinou, v rozmanitém toliko stupni pokrevenství. Š k o l y byly čím dále bídnější, mužův nauku pěstujících vždy méně, a nalezl-li se kdy který, neděkoval vzdělání své školám, nébrž sobě samému. Naskytuje se nám tu jenom několik jmen ve vědě proslulých a můžové ti psali větším dílem latině; jsou to: astronom H e v e l i u s, mathematik Stanislav S o l s k i, spisovatel díla o dělostřelectvu Kazimír S i e m i e n o w i c z, přírodopisci Gabriel R z ą c z y ń s k i a Jan J o n s t o n, spisovatel hospodářský Jakub Kazimír H a u r.

Objevilo se několik b á s n í k ů p o l s k ý c h v této době, ale jsou to takřka jen zbytkové ze zlaté doby sigmundovské. V čele těchto básníků stojí Václav P o t o c k i, jehož slávu založila báseň *Wojna Chocimska*; k němu se řadí Samuel se Skřipny T w a r d o w s k i, spisovatel plodný, který stojí na rozhraní dvou obratů literatury, jevě už stopy pokažené krasochuti; Vespasian K o c h o w s k i, jehož některé básně nalezeny jsou nedávno v rukopise pod názvem *Ogród ale niepleniony, bróg, ale co snop to innego zboża, kram rozlicznego gatunku*, proslul více co dějepisec nežli co básník, neboť ačkoliv upomíná časem na prostotu Kochanowského, upadá přece častěji v nepřirozenost a přepjatost; satirikem byl v té době jediný Krištof O p a l i ń s k i, jehož jazyk jest výmluvný, plný síly, obrazy plné svěžesti, ale postrádá poesie. Zvláštní pozornosti zasluhuje básnická rodina M o r s z t y n ů v, totiž J e r o n y m, Ondřej, S t a n i s l a v a Z b i h n ě v, jenž představují obrat úplně už novověký k literatuře francouzské, která zvláště tehdy vybujela za slavného panování Ludvíka XIV., štěpována jsouc od Corneillův, Molliera a Racina. Francie totiž přetrhla dávné spojení s literaturou starožitnou a stvořila si vlastní literaturu nadutou, deklamatorskou; Morsztynové táhnouce se k literatuře franc. odtrhli se od minulosti národní, od podání, čímž učiněn první krok ku směru novému. Co překladatelé básníků klasických osvědčili se Jan Alan B a r d z i ń s k i, Stanislav C h r o ś c i ń s k i a Vincenc U s t r z y c k i; bájky Esopovy nápodobili a sami psali Krištof N i e m i e r z y c z Černiechova a Jan Stanislav J a b ł o n o w s k i. V básnictví l a t i n s k é m vynikl vysoko Matěj Kazimír S a r b i e w s k i, básník lyrický podle spůsobu Horáciova, jehož básně krásně přeložil Ludvík K o n d r a t o w i c z.

Ř e č n i c t v í pěstovali v této době skoro výhradně kazatelé duchovní, neboť světští řečníci mluvili sice, ale nepsali; řeči sněmovní, kancelářské, pohřební a t. d. sebral Jan O s t r o w s k i D a n e j k o w i c z v několika velikých svazcích. Duchovních kazatelův jest množství; přechod ze zlatého věku činí Jakub O l s z e w s k i, Ondřej S k i b i c k i, Matouš B e m b u s, Jacynt M i j a k o w s k i, Tomáš M ł o d z i a n o w s k i, Ondřej K o c h a n o w s k i, Augustin W i t w i ń s k i. Řečnictví toto duchovní má nejednu dobrou stránku, zvláště pak přísluší mu zásluha, že uprostřed této doby makaronismů zachovává jazyk čistý, z obecné mluvy vzatý, cizími přiměsky nezkalený. Všecky živly národní, jenž se nemohly dostati do literatury XVI. stol., která byla pod vlivem lidí vysoko vzdělaných, ale latinou prosáklých, vtrhly nyní rázem do písemnictví, v němž se objevuje čilost, důvtip a lehká ironie, mužská jakási ráznost a samorostlost. Vzorem takového kazatele jest Tomáš M ł o d z i a n o w s k i, který zůstavil čtyry ohromné díly kázání polských; jesti to pravý prorok jako veliký Skarga, zanícený milovník vlasti své, jejíž úpadek předvídá, nad jejíž bídnou budoucností pláče, k jejíž slavné minulosti s touhou zalétá; jeho řeči nejsou uměle vyfintěny, ale plynou mu upřímně ze srdce — proto ta ráznost a nelíčenost v nich.

D ě j e p i s e c t v í přestává na pouhých *pamětnicích*, kteréž ovšem velikou mají důležitost jakožto zřídla historická ku poznání oněch časův. Spisování pamětníkův, začínajíc za panování Sigmunda III., rozbujelo se za jeho nástupců v celé moře, z něhož vycházejí podnes nové a důležité prameny na jevo. V oboru tom vynikají Jan Chrysostom P a s e k, Mikuláš J e m i o ł o w s k i (jehož pamětníky z r. 1648—1679 nalezl a vydal Aug. Bielowski r. 1859), Joachim J e r l i c z, Erazim O t w i n o w s k i, Jan Štěpán W y d ż g a, Vojtěch D e m b o ł ę c k i (zároveň filolog smutné pověsti, jenž ve svém díle *Wywód jedynowładnego państwa świata* dovozuje, že nejdávnějším jazykem na světě byl polský, t. j. že Adam a Eva mluvili polsky, což dokazuje z podivuhodné etymologie; tak na př. *Adam* má zníti *jadam*, *Babylon* je prý *babí lůno* a t. d.); dále zasluhují zmínky denník Jana Antonína C h r a p o w i c k é h o, denník O b u c h o w i c z ů v a denník Jana C e d r o w s k é h o. Z děl tištěných, malé sice ceny, ale v jistém ohledu přece zajímavých, zpomenouti třeba ještě spisů Jakuba Kazimíra R u b i n k o w s k é h o, Augustina K o ł u d z k é h o, Michala C h w a ł k o v s k é h o, Jacka P r u s z c z a a Floriana J a r o s z e w i c z e. Konečně přechod od spisovatelů polských k latinským stanoví Šimon S t a r o w o l s k i, který psal oběma jazyky velmi mnoho, dotýkaje se předmětův rozmanitých, tak že bychom jej mohli považovati za historika, filosofa,

moralistu i geografa. — Dějepisci latinští, jichž díla přeložena jsou do polštiny, byli: Pavel Piasecki, Vespasian Kochowski, kteréžto oba volně spracoval už za časův saských historik jakýs (nejspíše Zabiełło na Litvě) po polsku, i výborně se mu hodilo, že Kochowski začíná právě tam, kde Piasecki byl přestal; za počátek pak celého díla vzal kroniku Jachima Bielského. Sem náležejí dále Vavřinec Rudawski, Albrecht Stanislav Radziwiłł, Stanislav Pomian Kobierzycki, Ondřej Maxmilian Fredro a Augustin Kordecki, který zůstavil popsání zázračného bránění Częstochovy, při kterém byl sám velitelem. Z ostatních dějepiscův latinskýsh jmenujeme ještě: Vojtěcha Vijuka Kojałowicze, Šimona Okolského, Samuela Grądzkého, Kazimíra Rogala Zawadzkého, Pavla Potockého, Ondřeje Chrysostoma Załuského. Dějepisectvím církevním obírali se zvláště Štěpán Damalewicz, který psal životy primasův i biskupův Kujavských, Stanislav Bużeński, Samuel Nakielski, Stanislav Szczygielski, Frant. Rzepnicki, Adam Naramowski a j. Sluší zde také zpomenouti učenců pruských, kteří sice nepsali ani polsky ani latinsky, nébrž německy, ale velikých si zjednali zásluh o národní dějiny polské, všímajíce si hlavně vnitřní stránky dějin, vývoje osvěty a řádův národních a objasňujíce je s důkladností opravdu německou. Jsou to obyvatelé Pruska polského, potomci Němců v Pomořanech usedlých, a právě jim máme děkovati, co v historii bývá nejtemnější, totiž objasnění vnitřních stránek žití národního. Nejznamenitější z nich jsou Krištof Hartknoch († 1687), Samuel Lauterbach († 1727), Jiří Petr Schultz († 1753); nejslavnější pak a o dějiny národní nejzasloužilejší jest Godfried Lengnich (nar. 1689, † 1774), rodem z Gdanska, který za mladších let učil historii polské Poniatowské, vojevodice Mazovecké, zejmena Stanislava Augusta. Schultz vysvětloval úřady polské, jako na př. kancléřství, maršálkovství, podkomořství, Lengnich pak konféderaci, unii Prus s Polskem, počátky církve v Polště, nakreslil stručně dějiny polské od Lecha až do smrti Augusta II., napsal i díla ovšem důležitá o politickém právě Polska i Prus, pracoval mnoho o dějinách své provincie, vydával kronikáře polské, písma periodická a t. d. David Braun († 1737) napsal latině dílo, ve kterém posuzoval všecky historiky, právniky, politiky polské i pruské přísně, ale spravedlivě, pak dílo o mincovnictví polském i pruském, o zákonodárství a t. d. Konečně sluší se zmíniti o jiných cizozemcích, kteří žili též v nějakém poměru k Polsku a zaznamenávali dojmy své o tom, co byli nalezli v té zemi, ano někteří psali i dějiny. Tak napsal Francouz Gabriel Frant. Coyer (nar. 1707, † 1782) tři díly o *dějinách Jana Sobieského*, dílo to ovšem bludné, beze vší ceny; Jonsac psal děje hetmana Stanislava Jabłonowského, Parthenay a Fassman psali děje Augusta II., Solignac, sekretář Leszczyńského v Lotrinkách, odvážil se na pragmatické dějiny národa, které dovedl až do smrti Sigmunda Augusta; Bizardiere psal děje sněmův polských a děje bezkráloví po Sobieském; Daleyrac líčil panování Jana III. a popsal nejdůkladněji jeho výpravu videňskou i války turecké ve Valašsku; Beauplan, dělostřelec polský za Sigmunda III. a Vladislava, popsal po francouzsku Ukrajinu i země sousední; Laboureur popsal Varšavu, dvůr král. a vše co v Polště viděl; podobně Bernard Connor, lékař angl., který za Jana Sobieského dlel v Polsku, popisoval dvůr, vládu i zemi a t. d. Mimo to jest i dosti rozličných cestopisův a zpráv; i znamenitý svého času básník franc. Regnard navštívil Polsko.

Konečně začala se literatura opět oživovati nastupujíc směr nový. Mnoho příčin k tomu působilo, hlavně pak všeobecné svitání po celé Evropě. Mimo to přičinil se též úpadek moci národní k tomu, že všichni se jali přemýšleti o nápravě vlády a každý chtěj nechtěj ocítil se na dráze k reformě. První popud zavdal k tomu Jan Vladislav Jabłonowski, vojevoda Ruský, vydav anonymně malý, ale závažný spis *Skrupuł bez skrupułu*, v němž vytýkal všecky vady národu, zvláště pak šlechtě tak nemilosrdně, že se obořila na spisovatele, který však nemaje dosti neohroženosti, aby sundal hledí po rytířsku, skupoval knížku a ničil. Neradil však Jabłonowski žádné reformy, nébrž ukazoval toliko na zlo se zmáhající. Teprvé po několika létech odvážil se král Stanislav poukázati na léky zla toho ve spise *Głos wolny wolność zabezpieczający*. Jeho učněmi byli dva znameniti svého času mužové, totiž Stanislav Konarski a Josef Ondřej Załuski, kteří však jinou než on pustili se dráhou, hledajíce vyléčení neduhův nikoli v lůně národa samého, ale za hranicemi, ve Francii. Hlavní postavou politickou jest Konarski, vedle něhož Załuski jest více literátem nežli reformátorem kraje, oba dva však tvoří jediný celek, jehož rozděliti nelze; milovali se vždycky, později se nepohodli, ale v každé příčině měli oba dva nesmírně veliký vliv na budoucnost a vycházeli s jediného stanoviska. Stanislav Konarski, muž velikých záslub o zvelebení národa, reformoval školy, učinil první krok naproti panegyrikům, radil Polákům, aby se vzdali svého *liberum veto*, a štěpoval v národě Polském osvětu francouzskou, která se ujala zvláště u mladého pokolení a potom rozbujněla ovšem na úkor osvěty národní tak, že pánové odloživše kontuše a županу jali se mluviti francouzsky, jezdili do Francie, kdež napojivše se filosofií Voltairovou a ideami encyklopaedistův rozsévali pak zásady takové i ve vlasti. S panováním Stanislava Augusta vstoupila na trůn nenárodní tato frankomanie. Konarskému v tom pomáhal všemožně Josef Ondřej Załuski, milovník vlasti sice upřímný, ale zarytý Francouz, který však si získal záslulny o literaturu národní tím, že sebral ohromnou bibliotéku ve Varšavě, které se žádná v Polsku nevyrovnala a nevyrovná. Mimo to vzbuzoval Załuski kolem sebe čilé žití literární; tak vydal básně Alžběty Drużbacké, které nevynikají sice hladkým veršem ale podržují za jalových časův saských aspoň čistotu jazyka a přirozenost, nejsouce ještě nakaženy frančinou. Druhý básník z oněch smutných dob už zvěstuje novou epochu; jesti to Václav Rzewuski, kastelán Krakovský, přítel Załuského, jenž napsal dvě tragédie a dvě komédie, prosáklé už krasochutí a theorií francouzskou. Na poli dějepisném objevuje se jediný Jan August Hylzen; listiny diplomatické sbíral Matěj Dogiel, konstituce, statuty a privileje Stanislav Kożuchowski. Kritiku historickou vypěstoval znamenitě Kašpar Niesiecki, jejž doplňovali Stanislav z Łazów Duńczewski, Krasicki, Wielądek, Kuropatnicki, Warszycki, Małachowski a j. První dobrou *geografii* všeobecnou vydal Vladislav Alexander Łubieński. Nové žití zvěstovala konečně též nová haluz literatury, totiž novinářství. Za Sigmunda III. a Vladislava IV. vycházely *Nowiny*, které přinášely důležité zprávy domácí i zahraničné. Později za Jana III. vycházel *Merkurjusz* s části ve Varšavě, s části v Krakově, ale zanikl. Koncem r. 1728 zařažen jest *Kurjer polski* ve Varšavě, který si všímal zájmův domácích, hlavně šlechtických. Časopis vědecký jal se vydá-

vati Němec Mizler a Kolof nejdříve německy pod názvem *Warschauer Bibliotek* (r. 1754), potom latině co *Acta literaria* (r. 1755); podávány v něm kritiky děl nově vyšlých, zprávy literární, životopisy znamenitých Polákův, rozpravy z oboru fysiky, lékařství a t. d.

D o b a V. S t a n i s l a v o v s k á od polovice panování Augusta III. nebo vlastně od r. 1764 až do Mickiewicze. — Nastala doba klasičnosti francouzské, doba povrchnosti, samolibosti a domýšlivosti. Při změně směru literárního dozrávala i potřeba změny a reformy ve společenstvě. Každý hnal se za proudem časovým, toliko staří Poláci hněvali se na tuto potopu francouzštiny, která je zaplavovala. S krojem a jazykem cizím přišly nejen idey, ale i formy cizí, a rozvolnění obyčejův dosáhlo stupně nejvyššího. Sám král, ačkoliv měl mnohé vlastnosti výborné, vychován jsa po francouzsku pohlížel na mravy staropolské s hůry jako na cosi barbarského a staral se o rozšiřování mravů francouzských. Proto reformoval všecko, nejen vládu. S počátku jeho panování svěřena byla reforma akademie Krakovské biskupu Sołtykovi, ale ten nespravil ničehož, a teprvé později působil mnoho poslaný tam Hugo Kołłątaj; po zrušení jesuitův obráceny jsou ohromné sumy ze statkův jim pobraných k zvelebení vyučování, ale pokažení bylo už tak veliké, že jmění to rozhazováno jak se komu líbilo. Jesuité udrželi se pouze v kolejích na Bílé Rusi. Tento úpadek jesuitův dovolil přistoupiti též k reformě akademie Vilenské, o kterou si veliké zásluhy zjednal učený astronom Martin Odlanicki P o c z o b u t. Ale i těm reformám nedostávalo se něčeho. Kołłątaj byl povrchním toliko katolíkem a v duši filosofem, Poczobut psal po francouzsku. Založení komise edukacijné, která bděla nad vyučováním a osvětou, k čemuž podal první myšlénku Joachim Chreptowicz, podkancléř litevský, povzneslo školy, napravilo je, zreformovalo, ale nepřidalo Polsku přece mužův učených. Věda opravdová narážela na mnohé ještě překážky; učenci na akademii Vilenskou povolaní, jako Gilibert, Becu a j., nenalézali obliby u Polákův starého rázu, ano na lékaře pohlíženo málem jako na lazebníky. Král chtěl vyznačovati cestu literatuře svými obědy čtvrtkovými, k nimž zval jenom samé spisovatele; byl by to dobrý prostředek býval, kdyby obědy ty byly vedly k věcem vážným, ale nerozpráváno při nich o knihách, nébrž obíráno se pouhými klepy, jimiž se král rád vyrážel. Větší zásluhy dobyl si král založením sboru kadetského ve Varšavě. Než působilo-li vše toto na směr osvěty v národě, nemělo to velkého vlivu na literaturu. Neměla vlivu ani bibliotéka Załuských, která jako jindy tak i nyní byla toliko pro několik vyvolených, jelikož šlechta se do ní nehrnula, ani tovaryšstvo elementárné, které psalo a tisklo knížky školní, ba nemělo vlivu ani zamýšlené založení akademie nauk ve Varšavě, s kterého brzo sešlo. Že však vanul v literatuře duch nový, bylo to vlivem idei francouzských, následkem snah jednotlivých talentův. Proto byla také literatura v době této náramně chudá, jakž vysvítá z výkazu statistického z r. 1778, dle něhož vyšlo od r. 1764, t. j. od nastoupení Stanislava Augusta za 13—14 let v Polsku toliko 415 rozmanitých kněh (84 náboženské, 37 mravoučných, 32 polit., 13 filosof., 24 mathem., 14 zeměpis., 56 dějepis., 13 řečnických, 56 básnických, 23 povídek, 27 gramatik, 13 lékař., 2 architekt., 22 rolnických). O podněcování ruchu literárního mají nemalou zásluhu knihtiskaři Michal Gröll a Francouz Dufour, kteří mnoho spisů vydali. Novému směru tomuto opírala se ovšem literatura staropolská ještě nějaký čas, ale na konec kralování Stanislava Augusta sbližují se k sobě národ starý a nový, poněvadž nebezpečí společná kázala potřebu sjednocení, a proto i ti, kdož s počátku brojili proti reformám, podléhají citu všeobecnému a plynou s proudem. V ten čas neobyčejně oživla literatura: nastávaly důležité otázky národní, všecky zásady dosavadního žití brány jsou na přetřes, každý, šlechtic i nešlechtic, povznáší hlasu svého ve vážných věcech národních. Epocha veliká nastala zároveň se sněmem čtyrletým. Množí se díla i brošury o všem, o historii, o zákonodárství, o snášelivosti náboženské, o městech, o vládě; literatura vře a kypí. Pohříchu nevšímáno si posud jak by slušelo bohaté literatury této brošurové, v níž leží děje národu snad spíše nežli v jednáních sněmovních a v konfederaci Targovické. Za těch několik let myslil a tiskl národ více kněh nežli snad za celé jindy století.

Č a s o p i s e c t v o má za Stanislava Augusta už větší důležitost nežli za časův saských. Ł u s k i n a vydává dále *Gazetu warszawskou* vychloubaje se svým privilejem, v němž jemu vyhraženo právo vydávati noviny, což však nepřekáží Tyzenhausovi, podpokladníku litevskému, aby jeho péčí vycházela v Polsku druhá *Gazeta grodzieńska*. Mimo to vycházel podle vzoru anglického *Monitor*, časopis politický a literární, zasazující se o pokrok i reformu v každém oboru; byl to velmi dobrý časopis a nejpřednější spisovatelé byli jeho přispěvateli, avšak později ochábl ve svém zápalu, až r. 1784 zanikl. Vedle satiry, která byla pěstována hlavně v *Monitoru*, chtěli spisovatelé pomocí časopisův podporovati krásnou literaturu, pročež založili *Zabawy przyjemne i pożyteczne*, kterýžto časopis přinášel básně a články t. zv. literácké, nejvíce překlady rozprav a řečí slavných z frančiny, životopisy znamenitých mužův, ale nikoliv rodákův, slovem samé překlady nebo následovnictví; redaktory byli exjesuité Naruszewicz a Albertrandi. Zvláště pak mnoho působil v tom ohledu Petr Ś w i t k o w s k i († 1793), kterýž vydával po sobě časopisy *Pamiętnik historiczno-polityczny*, *Magazyn warszawski*, *Zabawy obywatelskie* a j., mezi nimiž vynikal zvláště *Pamiętnik*, který byl na způsob nyn. franc. *Revues* a angl. *Reviews*. Později za velikého sněmu povstaly *Korrespondent warszawski i zagraniczny*, *Gazeta narodowa i obca* a některé jiné noviny, v nichž se účastnili přátelé pokroku Tadeáš M o s t o w s k i, Josef W e i s e n h o f a Julian Ursin N i e m c e w i c z. Avšak po r. 1792 zbyla jediná gazeta Łuskinova.

D i v a d l o nepovzneslo se ovšem ještě ani v této době ze své nízkosti. Bylo sice už za časův saských divadlo u Radziwiłłů v Nieśvieži, kdež „nejvzácnější kavalerové a dámy“ hrávali kusy, které sama hospodyně, kněžna Františka Voršila R a d z i w i ł ł o w a, skládala veršem i prosou; ale spisovatelka neměla o umění ani ponětí a psala jenom co jí vnuklo nadšení. Proto vystupuje v jejích kusech nezřídka ke stu osob, proto mívají po sedmi jednáních. Roku 1765 otevřeno jest divadlo ve Varšavě, a hry začaty jsou kusem Josefa B i e l a w s k é h o pod názvem *Natręci*. Později napsal týž spisovatel komédii *Dziwak*; než umění jeho jest bídné. Staráno se o vlastní operu, Stanislav B o h o m o l e c napsal text *Nędza uszczęśliwiona*, k níž Slovák Matěj Kamieński složil hudbu. Ale vše to nemohlo míti žádného vlivu v oživení ruchu duševního, neboť divadlo živilo se v celku jen repertoirem francouzským, jsouc representantem idei francouzských. Na konec časův stanislavovských obživlo divadlo jen sice za sněmu velkého a začaly se dávati kusy původní k poměrům časovým

přispůsobené; avšak i tenkráte neroznítilo zápalu divadlo, nébrž roznítil se národ sám. Divadlo mělo znamenitou úlohu v osvětě, ale teprvé později.

I básnictví bralo se směrem francouzským, ačkoliv uznati náleží, že se tu objevily četné talenty, které nejednou se vyrovnaly vzorům svým. Representantem doby této jest zajisté Ignác Krasicki, který, ačkoli vzdělán na lehkých vzorech francouzských, vyniká přece geniální původností zvláště v satiře, v čemž se mu staví po bok Adam Stanislav Naruszewicz, který ovšem nemá jeho lehkosti a důvtipu, neboť jeho satiry nejsou poesií, nébrž z duše hřímající výmluvností, která drtí všecko bez milosti. Pravým mistrem veršovnictví, mistrem formy i jazyka jest Stanislav Trembecki, avšak ani on není pravým básníkem. Krasického následoval nadaný sice, ale spustlý básník Kajetan Węgierski, jehož hlavní zásluha leží v ódách a listech veršovaných, co do lehkosti a vděku nevyrovnaných, ale zároveň nemravnými myšlénkami přeplněných, v nichž dokonale vylíčil sama sebe i lehkomyslný věk svůj; čilý, tklivý, vlastenecký, ale nepříliš nadaný byl František Dionys Kniaźnin, jehož mnohé písně lyrické utkvěly v paměti národa a jehož dramata, majíce za předmět vlasť a budíce lásku k ní, podněcovala ducha vlasteneckého; on byl z nejprvnějších básníků, kteří tvořili tak zv. „školu puławskou.“ Přítel jeho František Zabłocki náležel do téže školy, byl však mnohem nadanější a nesmírně plodný, i vynikl svými kusy dramatickými, zvláště pak komédiemi, které buď překládal buď tvořil původní. Veršem hladkým, prostotou a přirozeností, avšak místy též přepjatým citlivůstkářstvím označil se Frant. Karpiński, jehož některé čarovné písně duchovní i světské, právě tak jako Kniaźninovy, zůstaly dlouho v ústech národa. — Co překladatelé básnických děl cizojazyčných zasluhují zmínky Fr. Xaver Dmochowski, Jos. Szymanowski, Ignác Tański, Jacek Idzi Przybylski; méně slavnější jsou Mikuláš Wolski, Martin Matuszewicz, Xaver Chomiński, Vojtěch Jakubowski a Jos. Epif. Minasowicz. — Přechod jakýsi od oněch básníků směru francouzského k básnictví národnímu tvoří znameniti tři básníci v knížectví varšavském, totiž: Jan Pavel Woronicz, jehož básně dýchají pravým zápalem básnickým a tklivým srdečenstvím, a jehož kázání jsou arcidílem výmluvnosti, prosta všeho následovnictví a nepáchnoucí klasicismem; Julian Ursin Niemcewicz, básník proslulý, jenž byl zároveň satirikem, theoretikem, historikem, dramatikem a románopiscem, budil lásku k vlasti a rodnému jazyku; konečně Vojtěch Bogusławski, pravý zakladatel divadla národního, který udeřil na zdroj pravé poesie, a jehož drama *Cud mniemany, czyli krakowiacy i górale* vniklo ponejprvé hloub do lidu polského. — Tragédii francouzskou pěstovali jednak překládajíce jednak skládajíce kusy původní Ludvík Osiński, Alois Feliński, Frant. Wężyk, Ludvík Kropiński a Alexander Chodkiewicz, avšak ačkoliv měli uhlazenou řeč a verš harmonický a svého času s náramnou se potkávali pochvalou: o poesii neměli ani ponětí a sláva jejich brzo pobledla.

Po básnictví jest dějepisectví v časech stanislavovských nejvíce oživeno, a kdežto dříve dějiny polské byly kriticky probírány toliko od cizozemcův, povstává nyní kritika u Polákův samých. Sbírají se prameny historické, učenci prohledávají archivy a listy osob historických, a sám král, milovník historie, vida že národ nemá posud celého a kritického dějepisu, vybídl k práci té Naruszewicze. Proslavil se Naruszewicz sice plody svými básnickými, ale nesmrtelným se stal teprvé díly svými historickými, neboť on první vnikl duchem kritickým do minulosti národa, a co on kritikou svou jednou zvrátil, to propadlo už na věky, jako na př. báje o klatbě na Boleslava Smělého, o sjezdě Gliniańském a j. V jeho šlépějích následovali Kazimír Kognowicki, Tadeusz Czacki a konečně v dobách pozdějších čtvrtý veliký kritik Lelewel; pokračovatelem pak Naruszewiczovým byl Jan Albertrandi, který sebrav ohromné množství materiálu po rozličných bibliotékách domácích i zahraničných byl jedině schopen pokračovati na dráze Naruszewiczem naznačené. Samostatně zde stojí K. Wyrwicz, jehož důležitým dílem dějepisným jest *Konfederacja gołąbska.* Konečně zasluhuje zmínky Frant. Bohomolec, který však jest spíše kompilátor než dějepisec. Velikou důležitost pro poznání dějin mají též pamětníky čili zápisky o věcech a událostech současných; takovéto pamětníky sepisovali: Karpiński, Niemcewicz, Severin Bukar († 1853), Stanislav Małachowski († 1859), Krebsová, Lipoman, Matěj Rogowski, Michal Czacki, Jan Sagałyński, Jan Kiliński, Adam Moszczeński, Bartoloměj Pstrokoński, Josef Wybicki, Ondřej Kitowicz. Sem sluší také přičísti některé spisovatele cizí i domácí, kteří psali pamětníky své po francouzsku, jako Rulhiere, Dumourier, Viomenil, Jos. Zajączek, Michal Ogiński, Jan Potocki a Stanislav Bohuš Siestrzeńcewicz, kterýž napsal dějiny krymské pod názvem *La Tauride.* — S historií úzce se loučila politika, neboť země hledala v minulosti, coby se náleželo uchovati pro budoucnost a coby se mělo zavésti do ústavy. Politika tedy oživila literaturu polskou na konec časův stanislavovských. Ozvěna reformy zalétá i tehdáž do Polska z Francie, kdež Mably, Rousseau a jiní, uprošeni byvše od velikých mužů polských, nakreslují plány k zachránění Polska. K vybídnutí sněmu r. 1776 sbíral Ondřej Zamojski práva soudní, která měla platiti v zemi, avšak na neštěstí povoloval některá práva nešlechticům, čímž na sebe popudil šlechtu tak, že r. 1780 sněm zavrhl už vytištěný jeho návrh nových práv. Než o několik let později panovaly idey Zamojského už svobodně na sněmě velkém a stanovily práva v jeho duchu. Nelze nakresliti dějiny literatury politické ve všech podrobnostech, poněvadž bibliografové nesebrali důkladného katalogu spisů i spisků, které tehdáž byly vyšly. Vynikají zde Severin Rzewuski, hetman polní korunní, a jeho synovec Adam Vavřinec Rzewuski, kastelán Vitebský, oba nadaní mužové a protivníci ústavy. Hetman podával *punkta do reformy rządu* (vlády), hájil hetmanství jak bývalo dříve neobmezeno právem, hájil velebnost trůnu; kastelán pak pronášel své myšlénky o formách vlády národní. Po Rzewuských vystoupili Jacek a Frant. Jezierski, onen dosti nepraktický a paradoxní (radil na př. aby se Polsko sloučilo unií s Anglickem povoláním na trůn polský dynastie Hanoverské, tak aby král Angl. byl zároveň králem Polským s tou výhradou, aby rok jeden přebýval v Anglii, druhý rok v Polště), tento horlivý přívrženec nových idei, protivník šlechty a přítel Kolontajův. Brošurky psali též Czacki, Naruszewicz (anonymně) a Dyzma Bończa Tomaszewski. Nejznamenitější však ze všech publicistův tehdejších jsou dva: Kolontaj *(Kołłątaj)*, veliký reformátor školství, nepřítel privilejů šlechtických, proslulý politik i badatel historický, a Stanislav Staszic, horlivý stoupenec Jana Zamojského, jehož politiku rozbíral a dovozoval, že národ má se sebe střásti dávné předsudky a jíti s pokrokem časovým, tak jako šel kdysi Zamojski,

že má proměniti své zákonodárství i správu svou; povznášel hlasu svého ve prospěch lidu veského, aby byl ušlechtěn, osvícen a povznešen. Bylť Staszic svého času druhým Konarským; avšak kdežto Konarski na sebe popudil toliko zlostné pokřiky, vzbudil Staszic celou bibliotéku spisův politických, které buď porážely buď hájily jeho náhledy, ale vždy rozebíraly věc s rozvahou a vážností. Staszicův spis *Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego* rozšířil zajisté v národě badání a hloubání o věcech administrativních, o ekonomii politické i bohatství národním.

V době této všímáno si už také dějin literatury. Bibliografie polská ležela dlouho ladem po Załuském a Janockém. Teprvé za mnohonácte let po nich pokusil se kníže generál zemí podolských o jakés takés „myšlénky o spisech polských,“ v kterých si všímal už nikoliv formy, nébrž ducha plodův literárních. Felix Bentkowski napsal dílo *Historia literatury polskiéj w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, kteréž bylo vlastně bibliografií, později mnoho doplňovanou. Hieronym Juszyński sebral slovník básníkův polských čili vlastně těch, kdož psali veršem, třebas o poesii neměli ani ponětí. Lukáš Gołębiowski napsal o *dziejopisach polskich, ich duchu, zaletach i wadach*. Alois Osiński psal o Skargovi, Wujkovi, i sbíral obšírné materiály k dějinám literatury polské; podobně sebral i Ludvík Sobolewski, neobyčejný filolog, četný materiál ze všech předních bibliotěk, avšak nedokončil díla svého, což zůstaveno bylo Adamu Jocherovi, který vydal *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury polskiéj*. Konečně zasluhuje zmínky též Platon Sosnowski, který sebral hojnou látku dějinám literatury asketické, z níž kořistil Jocher.

Právo nemělo též velikých učených badatelů. Theodor Ostrowski, který napsal nehrubě pragmaticky a kriticky dějiny a práva církve polské, sestavil též právo civilní národa polského a Vincenc Skrzetuski právo politické. Do oboru politiky zabíhal Antonín Popławski, který psal také o vychovávání jako Frant. Bieliński. Nové sebrání zákonův na způsob sbírek Łaského a Herburta podnikl Antonín Trębecki, ale nedokončil práce své. Než i zahraničným zákonodárstvím zabývali se někteří spisovatelé, jako Theodor Ostrowski, jenž vydal trestní právo anglické, Hieronym Strojnowski, který vydal první polsky nauku práva přirozeného i politického, a jeho bratr Valerian Strojnowski, jenž napsal také několik děl právnických, která pak Jakub Anastasievič překládal na jazyk ruský. Za časův pozdějších pracovali v oboru právnickém a politicko-ekonomickém Felix Słotwiński, Antonín Gliszczyński, Jan Znosko, Dominik Krysiński, Damazy Dzierożyński a Fridrich Skarbek. Celkem však nekvětla v Polště tato větev literatury a nekvěte podnes.

Řečnictví pěstovali v duchu čistě polském Řehoř Piramowicz, Filip Golański, Eusebius Słowacki a Ignác Włodek. Samo řečnictví světské rozvinulo se spanile v renaisanční době literatury, zejména pak řečnictví sněmovní. Ale dějin literatury této nepoznáme důkladně, dokud nebudou sebrány všecky roztroušené řeči v celek jediný. Nastalť tehdy chvalitebný zvyk, že tiskaři všecky řeči na sněmích odbývané vydávali zvláště, máme tudíž materiálu hojnost, ale porůznu. Znamenitými řečníky za časův Stanislava Augusta byli Ignác Potocki, Hugo Kołontaj, Severin Rzewuski, Stanislav Kostka Potocki, Niemcewicz, Zabiełło, Jacek Jezierski, kníže Antonín Stanislav Czetwertyński, Vojtěch Suchodolski.

Více pohromadě jest literatura kazatelská, poněvadž spisovatelé vydávali plody své nejen jednotlivě ale i najednou. Prvním co do času řečníkem jest zde Vilém Kaliński, který kázal mládeži školní i lidu s takovou prostotou a lahodou, že ani nejslavnějším v ohledu tom kazatelům, Skargovi ani Wujkovi, ničehož nezadá. Znamenitým kazatelem byl též Jan Nep. Kossakowski, po r. 1794 první biskup Vilenský v císařství Ruském, jeden to z nejdávnějších v Polště přátel slovanštiny, jenž staviv se ve Varšavě četl před Towarzystwem przyjaciół nauk rozpravu o literatuře české, kterýmžto činem odkryl takřka před Polskem národ pobratimský, s kterým se Poláci tehdy už tak málo znali a zajímali. Jiní vynikající kazatelé byli Michal Karpowicz, Šebastian Lachowski, Woronicz, Josef Męciński, Vojtěch Męcinski, Patrycy Przeczytański, Jan Kanty Chodani, Xaver Szaniawski, Vincenc Łancucki, Jakub Falkowski, Ondřej Filipecki, Kajetan Gawiński, Frant. Godlewski a t. d. Vedle těchto kazatelů původních byli též, kdož překládali kázání z Bossueta, Massillona, Bourdaloua a j. — K dílům řečnickým náležejí konečně také *Pochwały towarzystwa przyjaciół nauk*. Mělot řečené tovaříšstvo ve zvyku, že vždy jeden ze živoucích přátel nauk psal životopis i ocenění literárních zásluh člena zemřelého; avšak věc ta zvrhla se brzo na liché vychvalování místo spravedlivého posuzování, tak že články ty staly se skutečnými „pochvalami“. Ročníky tovaříšstva, kterých až do r. 1830 vyšlo 21 svazkův, jsou naplněny velikým množstvím takýchto pochval. Řadu jich počal Frant. Dmochowski řečí na pochvalu Krasického, kteráž jest zajisté z nejlepších v každé příčině řečí pochvalných v polské literatuře. V jalovém krásnými slovy do nebe vynášení vyznačil se přede všemi Stanislav Kostka Potocki, jemuž nešlo při chvalořečech o jádro, o dobrý obsah, nýbrž o vyšperkovanou skořápku, o výrazy pyšným zněním hlučící.

Jazykozpyt učinil v době této pokrok obrovský. Prvním důkladným badatelem jazyka mateřského byl Onufryj Kopczyński, který stanoví epochu v mluvnici, jsa prvním obeznalým jejím vzdělavatelem, ovšem příliš se drže vzoru mluvnice latinské, za nímž pak šli noví badatelé, jako Tad. Nowaczyński, jenž ukazoval, že jazyk polský se hodí k prosodii časoměrné; Frant. Szopowicz, Alois Feliński a Jan Śniadecki, kteří přetřásali otázku o pravopise; Jos. Elsner a Jos. Frant. Królikowski, kteří ukazovali na metrické a rytmické vlastnosti jazyka polského, a Jan Nep. Kamiński, který dovozoval, že jazyk polský jest neobyčejně filosofický. Největší však vliv na rozvoj jazyka měl vedle Kopczyńského nesmrtelný spisovatel slovníka polského Samuel Bogumil Linde, který jest v mnohém ohledě Polákům tím, čím nám Čechům jest Josef Jungmann. Rozhodný pokrok v mluvnici učinil Jos. Mroziński, který prvý vytrhl polštinu ze spojení s lat. a na základě národním slovanském začal budovati; jej pak následoval Josef Muczkowski. Výsledky všech jazykových badání tehdejších uloženy jsou v díle *Rozprawy i wnioski o ortografji polskiéj przez deputację od królewskiego Towarzystwa przyjaciół nauk wyznaczoną*, kteréž vyšlo r. 1830. Jmenované tovaříšstvo totiž, uvažujíc velikou různost a neshodu v pravopise od rozličných spisovatelů rozličně mateném, usneslo se na ustálení jazyka spisovného, seč ovšem mohl býti spolek učencův, jakým bylo Towarzystwo przyjaciół nauk, a vzneslo r. 1814 úkol tento na zvláštní komisi. Než liknavá komise nedokázala ničehož, pročež zvolena

jest roku 1827 nová komise, v níž byli Vojtěch Szwejkowski, Ludvík Osiński, Felix Bentkowski, Jan Kruszyński a Kazimír Brodziński; předsedou byl Mroziński. Hlavní zásadou komise bylo nezaváděti žádných novot, nébrž bráti v úvahu toliko ty podrobnosti, o které byla různice ve spisech současných, potom stopovati historii každé podrobnosti pravopisné v tiscích starších i novějších, v rukopisech i v ústní mluvě obyvatelstva různých krajů, uvažovati co vyplývalo z povahy jazyka a t. d. Ovocem této práce jsou řečené *Rozprawy i wnioski*, které měly svého času velikou cenu, avšak nyní ovšem neobstojí před přísnými požadavky vědy.

Ostatní vědy ležely i po celou tuto dobu téměř ladem, a pracemi na poli tom se objevivšími získala hlavně terminologie vědecká. Nemohlo sice Polsko zůstati za ruchem vědeckým celou Evropou hýbajícím, i začalo se účastniti v pracích všeobecné osvěty, ale odvážilo se k slabým toliko krokům, přestávajíc na pouhých překladech anebo nanejvýše přepracováních děl cizojazyčných. Obohacena tím věda národu, ale nic více. Poczobutova reforma akademie Vilenské za Stanislava Augusta měla záměry rozsáhlé, ale rozplynula se v niveč; více dokázal před ním Antonín Tyzenhauz, který alespoň z ciziny přiváděl do Polska učené botaniky, fysiky a chirurgy. V mathematice ujímá první místo Martin Odlanicki Poczobut, astronom, profesor a zakladatel observatoria ve Vilně, po němž vystoupil Mikuláš Tomaszewski, člověk schopný, ale lenivý; miláček pak Poczobutův Ondřej Strzecki měl rád pletichy a nic více; jediný Xaver Narwojsz předčil je všecky důkladnou vědou. Když Vilno se přičiňovalo seč bylo, mlčel Krakov a v celé Koruně pracoval v zátiší samojediný Ondřej Gawroński, jenž stanovil terminologii mathematickou, která má podnes platnost. Jiní pracovníci ve vědě mathematické byli Ignác Zaborowski, Jan Śniadecki, Antonín Dąbrowski, Josef Czech z Krakova a Michal Pelka Poliński. V astronomii znal se Jan Śniadecki. — V přírodovědě stojí na čele Krištof Kluk, první zoolog a botanik polský, jehož spisy prosté učenosti a pendantismu byly všude čítány s oblibou; vedlé něho zasluhují zmínky Remigius Ładowski, Gabriel Rączyński a Bonifác Stanislav Jundziłł. — Ve fysice učinil první kroky za doby stanislavovské Josef Łodzia Rogaliński, který napsal první fysiku polskou v pěti dílech; po něm proslavili se: Josef Herman Osiński, Jan Gwalbert Bystrzycki, Michal Jan Hube. Lučbu vykládal jazykem polským ponejprv Ondřej Śniadecki. — Zeměpis pěstoval Karel Wyrwicz, cestopisy vydali kníže Alexander Sapieha a Jan Potocki.

Zbývá zmíniti se ještě o dějepiscích, kteří se objevili na konci doby této. Towarzystwo przyjaciół nauk usneslo se na tom, že doplní dějiny Naruszewiczovy, a ustanovilo, aby členové rozdělili mezi sebou panování jednotlivých králův. Mělo ť Towarzystwo za to, že tím uspíší dílo i zůstaví národu dějepis, před kterým umlkne všeliká učenost i talent. Avšak v tom vězel omyl veliký, neboť dějiny se nedají psáti na zakázku, potřebí k tomu také nadšení a záliby, pilného se probírání a badání ve starých rukopisech a důmyslné soudnosti. Než toho tenkráte nedbáno, a členové dávali se chutě do práce. Vůli měli ovšem dobrou, ale sil postrádali skoro naprosto. Hana tato nemůže se tknouti toliko několika málo dějepiscův, jako Niemcewicze, jehož *Panowanie Zygmunta III.* jest spisem, který měl svého času velikou cenu a podnes povšimnutí zasluhuje, a Františka Siarczyńského, který obrav sobě mimo jiné týž předmět napsal *Obraz panowania Zygmunta III.*, kdež cítě potřebu kritisování děl v literatuře se naskytujících posuzoval spis Niemcewiczův, arciže dosti mírně, ale přece strhla se nad ním za to veliká bouře. Dále zasluhují chvalné zmínky Vavřinec Surowiecki, Tomáš Świecki, Josef Maxmilian Ossoliński, slavný původce základu naukového Ossolińských, jenž sepsal kromě jiných dílo zvláště důležité *Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiéj*, kdež podává životopisy spisovatelův, rozbírá a oceňuje spisy jejich; konečně náležejí k pravým učeným dějepiscům doby té dva bratří Bandtkové, Jiří Samuel a Jan Vincenc. Nevelkou cenu mají práce Kwiatkowského, Krajewského, Gołębiowského, Czajkowského a Pražmowského. — Dějiny všeobecné nebyly v Polsku původně spracovávány, nébrž přestáváno na pouhých překladech a dílech elementárních. Označili se tu samí piaristé, jako: dva Skrzetuští, Vincenc a Kajetan; první z nich vydával *Traktaty między mocarstwami*, kteroužto práci po něm převzal Siarczyński. Dále pracovali v tom oboru Dominik Szybiński, Norbert Jodłowski a v novějších časech Pavel Kotowski. Měli Poláci oddílné dějiny Turecka, Švédska, Francie a Anglie; Kazimír Gołecki vydal historii španělskou. Ale vše toto rozšiřujíc vědomosti o událostech zahraničných nepřičinilo ničehož k pokroku té haluze literatury.

Doba VI. Mickiewiczova táhne se asi od r. 1821 více méně až do našich dob. Pseudo-klasicismus francouzský, který ovládal literaturu po celou dobu předešlou, počíná se znenáhla bořiti, neboť pod stuhlou korou forem jeho umluvitých vzniká a pučí nový život, dere se mocně na světlo, až konečně vybujev rozkládá se vítězně nad zříceninami jeho. A nový tento život slove romantismus. Od té doby, co byl Bogusławski ve svém kuse dramatickém *Krakowiacy i górale* udeřil na zřídlo pravé národní poesie, nastalo třicet jalových let, po která mlčelo básnictví polské, až do Brodzińského. Slušně tudíž porovnává Majorkiewicz tuto selanku Bogusławského ke skřivánkovi, který neostražitě „vítá první hroudu role vykukující z pod tajících sněhův a prorokuje znovuzrození země, a jakkoliv potom ohlušen jsa nejednou ještě polozimní bouři musí ustoupiti bratřím, kteří jej předčí buď hlasem anebo peřím, přece zůstává povždy prvním prorokem léta“. Od této selanky zajisté datuje se první hlas poesie polské. Vedle ní a po ní podržovalo ještě veškeré básnictví ráz francouzský, neboť Woronicz, Kniaźnin i Niemcewicz následovali vzorův na slepo, nedbajíce na to, najdou-li ohlasu čili nic. Jediný Brodziński klul prostotou svou i nevinným vděkem do očí klasikům, t. j. básníkům a theoretikům tehdejším. V Evropě svítala zoře pravdivého básnictví vždy jasněji, a v Polsku byla ještě dlouho tma. Ludvík Osiński obořoval se celou silou tragického hněvu svého na Byrona, Szubrawci vilenští povstávali proti všelikým novotám, a jako na poslední baště zahřímal ještě na mladé pokolení Śniadecki. Nastala tuhá půtka na poli theorie mezi přívrženci starého zvyku a novou ideou; tehdáž posmívali se Mickiewiczovi ve Varšavě, ale nové zásady, vyplývajíce přímo z ducha, ze života, berou konečně vrch, Śniadecki upadá a s ním klasicismus, a z boje vychází vítězem romantismus, v jehož čele stojí mohútný genius Mickiewiczův. Literatura přestala blouditi na slepo, utkvěvši na základě národním. Než ačkoliv nová tato poesie vy-

niká vysoko nad předešlou, přece upříti se nedá, že s ní sdílí jednu neblahou stránku, totiž následovnictví. Kdežto literatura předešlá držela se starších vzorův francouzských a latinských, přichytila se nynější nových vzorův anglických, německých a francouzských: po Voltairovi a vrstevnících jeho nastoupili básníci angličtí Byron a Walter Scott, němečtí Goethe a Schiller, a francouzští Beranger a Victor Hugo. Rozhodný převrat v literatuře vyšel z Vilna, kdež povstala škola litevská s Mickiewiczem v čele, kolem něhož se shlukli jeho přátelé a druhové, následujíce mistra svého ve všech vadách, ale nedostihujíce ho ve všech přednostech, přece však potkávajíce se u národa s pochvalou. Mickiewicz (v. t.) veliký genius básnický, bral se v prvních svých plodech poetických za směrem německým, a nejslavnější z jeho balad, *Switezianka*, jest úplným nápodobením Goetheovy ballady *Der Fischer*; neméně zřejmé stopy nápodobení Schillera i Goethea ukazují jeho *Dziady*. Ráz národní mají toliko některé jeho balady, jako *Czaty* a *Trzech budrysów*, pak litevská pověsť *Grażyna*. Ale brzo stal se Mickiewicz prvním věštcem národním svým nevyrovnaným *Konradem Wallenrodem* a jeho genius jasněl jako hvězda vůdčí, za kterou se bral celý ten zástup básníkův, kteří chtěli zaujíti čestné místo na Parnase polském. Mezi nimi vynikají Ant. Eduard Odyniec, k němuž má nejvíce podobnosti Julian Korsak, který si získal hlavně zásluhu svým překladem Danteovy Božské komédie (vyšla ve Varšavě r. 1860.) Více nadání básnického než oba předešlí má Alexander Chodźko, ale ani on není originální, a nejlepšími jeho pracemi jsou zdařilé překlady písní novořeckých a básní perských, vedle nichž jenom některé balady a písně původní, sosnované na půdě národní, mají vděk a svěžesť písní ryze národních. Jiní, méně slavní následovníci Mickiewiczovi jsou Antonín Gorecki a Josef Massalski. — Když hlas Mickiewiczův zalétl ponejprvé do Varšavy, potkal se tam u klasikův s úsměvem uštěpačným. Ale dlelo tehdáž ve hlavním městě několik jinochův, kteří pocházejíce ze stepí dávné kozačiny, odchováni jsouce zvuky písní ukrajinských, zasteskli si po jiné poesii než jakou pěstovali aristarchové klasičtí, a zaslechše nové, čarovné zvuky věštce litevského ozvali se k nim radostným ohlasem. Byli to básníci, kteří založili školu t. zv. ukrajinskou, totiž: Bohdan Zaleski, Severin Goszczyński a Michal Grabowski. Goszczyński vydal tehdáž svou dumu o Štěpánu Czarnieckém, a po několika létech vyšel krásný a naskrze už národní plod Musy jeho, *Zamek Kaniowski*, z dějův kolištiny a seče humaňské. Obraz ten Ukrajiny stanislavovské, jak jej básník podává, jest plný hrůzy, krví prosáklý, ukrutný, ale plný života a pravdy; zločin se tu střídá se zločinem, ale poměry mezi lidem ruským a šlechtou polskou vylíčeny jsou historicky věrně. Zaleski jinou obral sobě stránku v životě Ukrajiny, zamilovav se do památek dávné kozačiny, dokud se ještě nesvářila s Polskem. S počátku následoval Brodzińského, avšak později pustil se vlastní cestou, jako talent vyšší a pravdivý. Písně jeho vnikše do lidu staly se národními, což nejlepší vydává svědectví o jich hodnotě. Grabowski byl mezi nimi více aesthetikem, kritikem a filosofem nežli básníkem; co oni napsali, to on oceňoval, rozbíral. Velikou však cenu mají do sebe jeho *Melodje ukraińskie*, kterým lze vytýkati toliko poněkud rozvláčnost, a legenda *Wawrzyniec z Powoda*, jedna z nejlepších toho druhu básní polských. Touž dráhou co Grabowski kráčel jiný mladý věštec ukrajinský, který však náležel varšavskému spolku, totiž Tomáš Padura, jenž nepsal po polsku, nébrž po rusku, po ukrajinsku historické dumy jako Zaleski, neustupuje nadáním žádnému z věštcův ukrajinských, jehož písně vzaty jsou právě ze srdce lidu, a při tom plné poesie a krásy. Ke škole ukrajinské náležel i Antonín Malczewski, ačkoliv s Goszczyńským ani Zaleským neměl nic společného, ba ani jich neznal. Vychován jsa po francouzsku neznal ani literatury polské, a první jeho práce byly úplně klasické, ano v klasickém duchu psána jest i báseň *Marja*, kteráž zjednala mu nesmrtelnost. Jeho Ukrajina jest čistě polská, panská i rytířská, a s obecným lidem ruským nemá nic společného. Malczewski tesknil po té zemi rodinné, ovívaly jej také písně její, slyšel i připomínal sobě ohlas její jako něco známého a dalekého; ta Ukrajina, která jest vlastí jeho dum, vyhlíží v *Marji* jako kraj divoký, pustý, bezlidný, daleko od Polsky snémovné a zákonodárné. Malczewski bere postavy i tresť básně své z dějův polských, kreslí smělou rukou obrazy Ukrajiny nad Buhem, ale celá jeho báseň nemá konečně přece barvy polské. Bohatýrům a bohatýrkám svým klade do úst slova, která snad sám někdy mluvíval dámám v salonech. Na škodu jest jeho básni také jazyk nepřirozený, natahovaný, místy nesrozumitelný; kde mu cit mocnější a pravdivější plynul volně ze srdce, tam bývá i řeč jeho více přirozená. (Více o Malčewském v. v *Kritické příloze k Národním Listům* 1864, č. 6, str. 178 násl.) — Než nedosti bylo na tom, dáti heslo a raziti nové dráhy poesii, potřebí bylo ještě, aby vnikla nejen do srdce ale i do mysli, potřebí bylo vyvrátiti planý pokřik zpírajícího se klasicismu a dokázati jeho nicotu: teprvé potom mohla okřívati svobodně nová poesie a nové žití v literatuře. Pravili jsme svrchu, že na Byrona i na celý romantismus osopoval se Ludvík Osiński, který bera útočiště k ironii Mickiewiczův verš z *Dziadův*:

„Cicho wszędzie, głucho wszędzie,
co to będzie, co to będzie?"

parodoval nehrubě vtipně:

„Cicho wszędzie, głucho wszędzie,
nic nie było, nic nie będzie."

A vedle Osińského objevilo se mnoho kritikův a odpůrcův Mickiewiczových, jako Frant. Grzymała, redaktor *Astrey*, který přiznával sice Mickiewiczovi nadání, ale dával mu naučení o potřebě pracovitosti, o poslušenství kritiky, a nevěda konečně, co má souditi o jeho básních, tázal se ve své kritice o dobré zdání učenců varšavských. Podobně si počínal Frant. Sal. Dmochowski, který dovozuje, že poesie polská byla posud čistě národní a postupovala ku předu, vytýkal Mickiewiczovi, že kazí dobrý vkus i hrozí úpadkem literatuře polské. Jiní opět zastavovali se nad novými výrazy, provincialismy a cizomluvy, ještě jiní hněvali se na orientálský nádech některých plodův jeho, slovem Mickiewicze kaceřoval jak kdo mohl. Tu však vystoupil k vlastní obraně sám Mickiewicz, napsav k petrohradskému vydání svých spisův básnických rozpravu „o krytykach i recenzentach warszawskich", kdež ostrým perem nemilosrdně tepe svoje protivníky, odhaluje všecku nicotu literatury klasické, která plýtvala toliko pouhým veršovnictvím, k obohacení duševnímu ničím nepřispívajíc. Byl to první smělý a mohútný hlas, který se s ohromující silou ozval proti kritikům. Po něm vystoupil Mauric Mochnacki se spisem *O literaturze polskiéj w wieku XIX.*, kterým zadal ránu smrtelnou spráchnivělé klasičnosti a novému směru

zjednal vítězství rozhodné. — Reforma dozrávala znenáhla i v Haliči, kdež výborně působil časopis *Haliczanin*, redigovaný oběma Chłędowskými, kteří jako Mochnacki ve Varšavě hájili romantismus důvody rozumovými. Haliczanin opíral naděje romantismu a básnictví polského o slovanštinu, pročež věnoval sloupce své literaturám pobratimským, a překlady písní srbských stávaly v něm vedle českých a vedle básní ze zpomínek kozáckých, jichž tresť byla brána z dějův polských. Jako překladatel vyznačil se zvláště Ludvík Nabielak, který první vykládal krajanům svým básně rukopisu Kralodvorského; ohniskem však žití literárního stali se dva bratří Duninové Borkowští, Josef a Alexander. — Méně slavní básníci z doby té byli Štěpán Witwicki, Moric Gosławski, Štěpán Garczyński a Stanislav Doliva Starzyński.

Jest na jevě, že nový tento ruch v literatuře básnické nemohl zůstati bez vlivu na ostatní odvětví literatury, a že se objevil především v prose zábavné, v románopisectví, jemuž vévodil tehdáž na západě Walter Scott, tvůrce románu historického, a za ním začali kráčeti též spisovatelé polští. Leželoť toto pole literatury polské až posud téměř úplně ladem, vyjma toliko jednotlivé ne vždy zdařilé pokusy Michala Dimitra Krajewského, Frant. Jezierského, Anny z Radziwiłłův Mostowské, Marie kněžny Czartoryské a Krasického; jediný Niemcewicz povznesl se výše ve svém románu *Jan z Tęczyna*, kterým vzbudil všeobecný enthusiasmus. Po něm objevili se Konstantin Gaszyński, Frant. Wężyk a Frid. Skarbek. Ale nejvíce zásluh o zavedení románův do literatury polské mají Felix Bernatowicz, spis. románův historických, Alžběta z Krasińskich Jaraczewska, kteráž líčí věrně společenské poměry polské, znajíc důkladně charaktery a malujíc žití tak jak bylo; Alexander Bronikowski, který, ačkoliv psal jazykem toliko německým, byl původem i smýšlením Polák, a jeho romány vycházely v polském překladě zároveň s originálem. Za těmito předními románopisci jde směle v sled Klementina Hoffmannová, roz. Taňská, jíž se staví po bok Stanislav Jachowicz.

Pokojný tento rozkvět a utěšený postup literatury přerušen byl neblahými událostmi r. 1830, následkem jichž konečně celý ten zástup spisovatelův umlkl. Upadlať literatura v království kongresovém i v Litvě. Poznaňsko ještě spalo, Halič dřímala. Za to vyrůstala literatura polská za hranicemi, knihy polské tiskly se v Paříži, Avignoně, Štrasburce, Montě de Marsan, Poitiersu a jiných městech franc., v Bruselu, Londýně, Berlíně a Vídni. V Sasku bylo Lipsko ohniskem, kdež zejména v tiskárnách Brockhausově a Haertelově tiskla se díla polská, až Jan Nep. Bobrowicz zde vzal na se celé vydavatelství. Co zatím takto literatura polská v cizině se rozvíjí, trvá po celých deset let doma mrtvá stagnace, až konečně jako zázrakem objeví se hlouček básníkův červenoruských. Oživuje literatura v Litvě, odtud rozlévá se život i do království. Nejdříve povstal časopis *Wizerunki i roztrząsania naukowe* podle vzoru franc. Revues a angl. Reviews, který podával s počátku přeložené z nejpřednějších časopisův zahraničných články historické, filosofické a literární, a později přibíral vždy více článkův místních, historických. Po něm objevilo se Kraszewského *Atheneum*, ve Varšavě pak zaražena jest po několika nezdařilých pokusech *Biblioteka warszawska*, která neměla sice velikého vlivu na literaturu, ale dala první podnět k literárnímu sjednocení se ve Varšavě a podnes má zásluhu přede všemi jinými písmy periodickými v Polsku, že stále a horlivě budila ruch a stala se nejvážnějším literárním orgánem polským. O něco dříve rozkvetla literatura v Poznaňsku, a zvláště periodická stanula na značné výši; předním podporovatelem jejím byl tam Eduard Raczyński. Postupem času stal se ohniskem života literárního Petrohrad, kdež se tiskly knihy polské už před r. 1830, a vycházel *Tygodnik petersburski* a humoristický *Bałamut*, který slávu svou i rozšíření své děkoval Josefu Sękowskému; ale teprvé po r. 1840, když *Wizerunki* ustaly a *Atheneum* jenom živořilo, stal se Petrohrad ohniskem velkým, činným. *Tygodnik* byl první, který začal ve feuilletoně podávati romány, mezi nimiž *Dziwadła* Kraszewského a *Listopad* Rzewuského. Mimo to byla do Petrohradu přenešena akademie duchovní z Vilna, zařízeny na universitě přednášky o právě polském. Vše toto budilo polský život literární v oné straně, a mnoho tudíž spisovatelův začalo se hlásiti k národu z Petrohradu. Teprvé *Dziennik Warszawski*, povstalý r. 1851, zreformoval literaturu periodickou ve Varšavě; gazety varšavské stávají se vždy zřejměji orgány literárními, dotýkají se vážných otázek života. Literatura válčí ovšem ještě tytýž s rozmanitými překážkami, ale přes to přese všecko rozvíjí se stále a rozhodně. Jaký to život u porovnání s časy stanislavovskými! Nyní za jediný rok vychází kněh polských dvakráte tolik nežli vyšlo za Stanislava Augusta v desíti létech. K tomu doložiti sluší, že v nich obsahu, života mnohem jest více nežli bývalo kdykolivěk, ani zlatých dob sigmundovských nevyjímaje. Nyní neshánějí se už Poláci po knížce francouzské, nyní v salonech jejich jsou knihy polské. Kraszewski uvedl je do společností a kruhův, které vyššími se zovou. Pravda, že obecenstvo polské ještě se nevzdělalo dostatečně, že nemiluje čtení vážnějšího, ale přece i vážné spisy vycházejí už pořád častěji. Županski v Poznani tiskne samá díla historická, znamenitá, učená. Působí v Poznaňsku podnes mecenáš Titus Działyński; tiskáren a kněhkupectví stále přibývá, knihy polské tisknou se nyní ve Varšavě, v Lublině, Kielcích, Plocku; ve Vilně, Grodně, Kovně, Mińsku i Mohilevě; v jižních guberniích ruských, v Kyjevě, Žitoměři a od nedávna v Oděse; v Haliči kromě Krakova a Lvova i v Tarnově, Bochni, Stanislavově, Přemyślu i Sanoku; pod panstvím pruským v Poznani, Lešně, Chelmně, Vroclavi, Opoli atd. I v samém Slezsku rozvíjí se národní literatura polská, neboť tam vychází časopis *Gwiazdka cieszyńska*. Jedna však, a zajisté nad míru důležitá halúz literatury zůstává až do našich dnův na stupni velmi nízkém, totiž literatura přísně vědecká, věda praktická a přírodní. Ostatně nalézáme všude plno života, nyní si už jednotlivé krajiny samy dostačují, tak že co v jedné se děje druhá o tom téměř ani neví. Bude nám tudíž v následujícím líčení literatury polské přibližeti též ke skupeninám spisovatelův podle krajův rozličných a vyličovati pokrok její v jednotlivých provinciích, čímž ovšem nechceme rušiti jednoty literatury polské, nébrž představiti obraz její v celé rozmanitosti.

Po r. 1830 umlkli hlasové protivníkův, a poesie Mickiewiczova slavila úplné vítězství; po něm povstávali na všech stranách noví věštcové, kteří v jeho šlépějích kráčejíce vzkřísili literaturu k opětnému rozkvětu. Prvními věsty života probudilého byly t. zv. *noworoczniki*, v kterých ukládali ještě nesměle ovoce snah upřímných. Novoročníkův neznala dotud literatura polská, nyní objevily se poprvé ve Var-

šavě, kdež první novoročník sebral Odyniec, přítel Mickiewiczův. Sám název novoročníku toho *Melitele* jest litevské jmeno jakés bohyně; prvý krok v *Meliteli* učinil znamenitý básník Julius Słowacki. Jsou zde též rozpravy a theorie, na které posud nebylo ani pomyšleno, jako na př. o básnictví prostonárodním. Novoročníky vyskytují se i v jiných městech: *Haliczanin* ve Lvově byl též novoročníkem; *Ziewonia* vyšla 1834, obsahujíc sbírku nejkrásnějších květův básnických. Josef Borkowski vydal několik novoročníků ve Vídni, Hipolyt Klimaszewski vydal prvý novoročník ve Vilně r. 1831, kdež potom vycházely *Żnicz* a *Biruta* vydávané Krzeczkowským; ve Varšavě byly *Wianki* a *Niezapominajki*.

Ze starších básníkův ozývají se ještě po r. 1830 Mickiewicz, který vystoupil s poslední velikou básní svou *Pan Tadeusz* a několika ještě básněmi dobrými, ale umlkl konečně upadnuv do mysticismu. Bohdan Zaleski, který neustával pěti o milené své Ukrajině a stvořil v poesii polské nový druh *dumek* čili dum teskných, *šumek* čili popěvků veselých, v nichž vyléval buď vlastní city své nebo podání lidu; s dumkami a šumkami pojí se *wiosnianki*, které se od oněch skoro ničím neliší, leda že jsou drobnější. Severin Goszczyński napsal ještě dvě básně: *Anna z Nabrzeža*, a *Sobotka* a překládal zpěvy Ossianovy, ale zabřednuv posléze také v mysticismus ztracen jest literatuře navždy. S podobným osudem potkal se Štěpán Witwicki, věrný druh Mickiewiczův, který vyléval bolné a tesklivé city své ve zpěvích nábožných, mystických. Z nových básníkův, kteří se v okrese tomto objevili, vynikali nadáním Sigmund Krasiński, jehož bujná fantasie vládla jazykem čarovným i ve formě prosaické, a Julius Słowacki, „genius hieroglyfický, hrdý a smělý, který závodil o přednost se samým Mickiewiczem,“ fantastický a plný nadšení, který křídla orlí rozvinul k smělému rozletu. K básníkům těmto staví se důstojně po bok Vincenc Pol, který nevzlétaje už do výší závratných, fantastických, drží se v slušných mezích na pozemí, a nalézá obliby u svých rodákův. V románopisectví vynikl tou dobou Czajkowski, který podal svého času mnoho zdařilých plodů bohaté své fantasie, avšak za posledních dob poturčiv se mlčí úplně.

Než obraťme nyní zřetel svůj k literatuře, jak se vyvinovala v jednotlivých krajích polských, z čehož nejlépe bude lze poznati též pokrok vzdělanosti a osvěty v jednotlivých částech zemí polských. V Haliči rozvinula se poesie červenoruská bujně s pokrokem časovým a následkem snah i vlivu Josefa Borkowského; literatura haličská povstávala ze živlův domácích, z podání minulosti, z písní prostonárodních. Brodziński jal se prvý překládati písně české a srbské, prosaický Kristin Lach Szyrma pokusil se prvý o přeložení dumky ukrajinské na jazyk polský, Zoryjan Chodakowski, Certalev, Goszczyński a Zaleski obírali se písněmi národními; ale teprvé Haliči ponecháno, aby se označila v dějinách civilisace polské láskou k písním těmto, kteréž sbírali Václav z Oleska (Zaleski), Żegota Pauli a Łoziński. Za heslem daným berou se pak všichni nastávající básníci haličtí, překládajíce prostonárodní písně jinoslovanské, a novoročníky, jako *Słowianin*, *Haliczanka*, *Dniestrzanka* a j. podávají hojnost ukázek toho druhu. V čele tohoto ruchu stojí dva básníci proslulí, August Bielowski a Lucian Siemieński, onen překladatel *Slova o polku Igorevě*, tento tlumočník *Rukopisu Kralodvorského*, oba nadaní velikým duchem básnickým a vynikající též plody původními, pročež staveni jsou na čelo školy červenoruské. Od těchto překladův učiněn pak krok k samostatným útvorům básnickým, a tak povstaly *dumy historické*, v kterémžto oboru vystoupil též Ant. Czajkowski s krásnou dumou *Śmierć Czarnieckiego*. K básníkům červenoruským náleží konečně také Dominik Magnuszewski, který se pokusil o to, aby v novém duchu stvořil historické drama polské. — Krakov nezmohl se na vlastní školu básnickou, neboť tam nešlo poesii k duhu; za to se tam křísil dějepis a vedle něho filosofie, k čemuž přispívala hlavně universita. Vycházelo zde též několik dobrých časopisův, z nichž stály na výši literatury *Kwartalnik krakowski*, redigovaný od Ant. Sigm. Helcla, a *Pamiętnik naukowy krakowski*, vydávaný od Leslava Łukaszewicze. Ale časopisy tyto upadly brzo. Básníkem byl onoho času Edmund Wasilewski. — Ve Vilně objevil se náramně plodný románopisec Jos. Ign. Kraszewski, okolo něhož se utvořil brzo hlouček spisovatelský mající za orgán *Atheneum*, časopis od Kraszewského založený a redigovaný. V Ukrajině ozval se z dávných spisovatelův po dlouhém mlčení Michal Grabowski, vydav rozpravy kritické pod názvem *Literatura i krytyka*. Vedle něho objevil se nový kritik v Petrohradě, totiž Alexander Tyszyński se svým dílem *Amerykanka w Polsce*. Těmito muži probuzená činnost duchovní soustředila se tudíž jmenovitě na třech místech: ve Vilně, Kyjevě a Petrohradě. Vilno klademe na první místo proto, že jedině tam se tehdáž tiskly knihy polské pro celý kraj, že se tam sbíhaly všecky paprsky tamějšího života duchovního, v kterém i Litva měla znamenité účastenství. Život budil zde novoročník *Żnicz*, vydávaný Jos. Krzeczkowským; Ignác Chodźko, syn Janův, uveřejňoval svoje krásné obrazy a podání litevská; Placid Jankowski, žertovný a neslýchaně dovtipný, plýtval svojím humorem; v románopisectví označil se Kazimír Bujnicki, Jan Czeczot sbíral a překládal do polštiny vesnické písně z krajův nad Viljí, Dvinou a Němnem; Odyniec překládal arcidíla literatur evropských, Waltera Scotta, Byrona, Schillera; Theodor Narbutt, Mikuláš Malinowski a Josef Jaroszewicz pracovali v oboru dějepisném; Ludvík Jucewicz sbíral pohádky i pověsti národní na Litvě, Eustach Tyszkiewicz, horlivý archeolog, sbíral památky, rozkopával mohyly a podnikl i cestu do Švédska; Adam Jocher začal vydávati znamenitý svůj *Obraz historyczno-bibliograficzny literatury polskiéj*. Ze starších spisovatelův pracovali ještě Leon Borowski, Ignác Szydłowski a Mamert Herburt; kazatelem po celé Litvě slaveným byl Ludvík Trynkowski, kanovník při kathedrále Vilenské. — V Kyjevě netiskly se tehdy ovšem žádné knihy polské, ale shromážděl se tam kruh spisovatelův ze tří jižních gubernií; sídleli po všech a sjednocovali se v Kyjevě ku povznešení literatury. Z kruhu tohoto vycházely výborné síly literární; k nim náležejí i Kraszewski a Grabowski, vedle nichž působil výdatně kněz Ignác Hołowiński k překládání děl cizojazyčných, Alex. Przedziecki, Grabowski a Mikuláš Malinowski sbírali materiály historické. Titus Szczeniowski obracel mysl národa k hlubšímu přemýšlení o dějinách lidstva a kreslil ve svém *Bigosie hultajskim* satirické obrazy společnosti tehdejší. Co básníci školy ukrajinské vynikli Alexander Groza, Tomáš Olizarowski, Gust. Olizar, zvláště pak Jindřich Rzewuski. Těmito muži stal se Kyjev ohniskem nového žití literárního, a nyní se tam tiskne už dosti kněh polských. Vedle Kyjeva zdvihá se za posledních dob ruchem písemnickým

Žitomíř, nová stolice gubernie Volyňské. — V Petrohradě tiskly se už od mnohonácte let knihy a časopisy polské. Po r. 1831 začal nabývati důležitosti *Tygodnik petersburgski*, konečně objevila se roku 1840 *Niezabudka*, novoročník to vydávaný od mládeže polské, vzdělávající se na universitě a pocházející větším dílem z království Polského. Časopisek tento měl alespoň tu zásluhu, že ukázal některé jinochy nadané, kteří potom rozvinuvše se vystoupili s plody uzralými, a že probudil duchovní život na Bílé Rusi, s kterou byl ve spojení redaktor Jan Barszczewski, tam odtud pošlý. Kazimír Bujnicki zarazil pak zvláštní časop. *Rubon* pro Bílou Rus, do kterého psali M. Borch, A. Plater a tři bratří Grzymałowští. Vedle Niezabudky vydával Barszczewski od r. 1844 pověsti a pohádky běloruské pod názvem *Szlachcic Zawalnia, czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach* po svazcích. Gaudenc Szepielewicz, jeden ze spolupracovníkův Niezabudky, ohlásil v Petrohradě pověst mythologickou veršem pod názvem *Psyche*, Vincenc Reutt rozsíval po časopisech básně své, a Romuald Podbereski napsal kritický pohled na literaturu běloruskou. K básníkům běloruským náleží také Tadeáš Łada Zabłocki, Alexander Spasowski a Sztyrmer. Nový život nastal v literatuře petrohradské, když Hołowiński se dostal z Kyjeva do Petrohradu a zaujat jsa duchem nábožným brojil v *Tygodniku* proti filosofii, psal homilie, rýmoval pobožné legendy, sbíral kázání Wereszczyńského a t. d. Zároveň vycházel v *Tygodniku* Rzewuského román *Listopad*, Romuald Hube vydával práva dávných synod polských textem latinským, na universitě Petrohradské otevřena jest kathedra práva polského, a podnikatel Wolff založil tiskárnu, ve které začal vydávati díla výtečných spisovatelů polských. Nyní závodí s Wolffem v ohledu tom Josefat Ohryzko. Nejznamenitějším pak representantem literatury polské v císařství před jejím nynějším, vždy utěšenějším rozvojem jest Jindřich Rzewuski, jehož historické romány způsobily svým časem značný ruch v národě. — I mezi mládeží polskou dlící na Kavkaze vzbudil se čilý život duševní, zvláště pak vykvétala tam poesie, v níž označili Tadeáš Łada Zabłocki, Vladislav Strzelnicki, Stanislav Winnicki, Leon Janiszewski, Konstantin Zach, Hugo Korsak; jiní spisovatelé kavkazští byli Michal Andrzejkowicz, který připravoval popis Kavkazu, Jan Wierzbicki, přírodozpytec, Vincenc Dawid atd. — V království polském, a sice hlavně ve Varšavě, povstávaly po r. 1834 různé *magaziny* za příkladem časopisův toho druhu zahraničných: *Magazyn powszechny* redigoval po nějakou dobu Brodziński; byla v něm podivná směsice článkův, zábavných i poučných, braných šmahem z časopisů zahraničných; Frant. Sal. Dmochowski založil *Muzeum domowe*, v kterém se jevil už trochu zřejměji směr domácí a literární. Novoročníky vydával Karel Korwel, a z básníkův novoročníkových vynikal svojí lyrikou Ant. Szabrański, který usiloval též o zaražení prvního časopisu literárního u větším rozměru, vydávaje *Panorama literatury krajowéj i zagranicznéj*; ale list ten neudržel se dlouho, ačkoliv náležel k nejlepším časopisům tehdejším. Později začaly se rozvíjeti *gazety* (noviny), jako *Dziennik powszechny*, *Gazeta codzienna* a j. Literatury vědecké nebylo. Jediný toliko z profesorův universitních Vác. Alex. Maciejowski pracoval na poli historickém, na kterém se vedle něho pokoušel nešťastně Hadrian Krzyżanowski; diplomatáře sbírali Kazimír Stronczyński a Ryszczewski. Nový život probudil se okolo r. 1841. Tehdy vznikla *Biblioteka warszawska*, v jejímž redigování se účastnilo několik horlivých mužů, jako Szabrański, Michal Baliński, Kazim. Vladislav Wojcicki; vedle Biblioteky povstal redakcí Eleonory Ziemięcké katolický časopis *Pielgrzym*, a týž směr náboženský viděti bylo v novoročníku *Alleluja*, který touž dobou vycházel po několik let, a v *Żywotach świętych*, vydávaných od Adama a Leona Rogalských. Celý tento ruch nábožensko-literární sjednotil v brzce ve své knihtiskárně Jan Glücksberg, výhradně nakladatel spisův podobného obsahu. Důležité místo v literatuře varšavské zaujímal tehdáž plodný sice, ale tytýž mělký spisovatel Kaz. Vladislav Wojcicki, jenž uvedl do literatury polské *gawędy*, v čemž jej následoval August Wilkoński. Znenáhla začala ve Varšavě podrůstati literatura mladá, kteráž neměla nic společného ani se spisovateli staršími, ani s Bibliotekou warszawskou; křísiteli jejími byli samí mladí lidé, nadaní sice, ale postrádající hlubšího vědění, kteří natropili dosti hluku i po ulicích. Orgánem jejich byl s počátku *Przegląd warszawski*, potom *Nadwiślanin*, konečně pak novoročník *Jaskółka*. Básnictví tam mělo vrch, a bylo to básnictví vzletné, ohnivé, nikoliv mrazivé, jako byly úřadní ač pěkné ódy Szabrańského. Náčelníkem mládeže této byl Julian Fileborn, za nímž brali se Roman Zmorski, Ant. Czajkowski, Vladimír Wolski, Bohdan Dziekoński, Norwidové a Theofil Lenartowicz. Historií obíral se z nich jediný Severin Zenon Sierpiński. Eduard Dembowski s Hipolytem Skimborowiczem založili *Przegląd naukowy*; časopis tento vycházel 7—8 let pravidelně a přinášel časem dobré věci. Reformu v časopisectvu zavedl Jindřich Rzewuski, založiv s pomocí Wilkońského ve Varšavě denník pod názvem *Dziennik warszawski*, který ustupoval toliko *Czasu* krakovskému; ale *Czas* byl více novinami politickými, kdežto *Dziennik* všímal si více života domácího a literatury, začal podávati původní feuilleton, články poučné, básně i rozbory děl historických, životopisy zemřelých spisovatelů polských a vůbec vše, co se týkalo země i národu Polského. — I ve velkoknížectví Poznaňském a v Prusích rozkvétala literatura polská utěšeně. V prvních létech po r. 1831 stál v čele ruchu literárního v částech Polska k Prusku připojených týhodník *Przyjaciel ludu*, založený od Jana Poplińského a vydávaný v Lešně. Podával také rytiny mimo články populární a má podnes velikou cenu pro bohatý obsah svůj. Vycházel několik let, až konečně zanikl s velkou škodou literatury i nauky. Nastoupila mezera v časopisectvu až do nastoupení na trůn Fridricha Viléma IV. (v čnu 1840), kdy literatura periodická v Poznani opět ožívla; nejznamenitější denníky z onoho času byly: *Tygodnik literacki* (založ. 1838), *Orędownik naukowy*, *Dziennik domowy*, *Przegląd poznański*, *Rok* a *Goniec polski*. Nejvíce zásluh zjednali si na tom poli Ondřej Moraczewski, Jan Nep. Kamieński, Vladislav Bentkowski, Josef Łukaszewicz, Jan Popliński a Antonín Wojkowski i jeho choť Julie z Molińských. Vycházely v Poznaňsku také časopisy náboženské, jako *Archivum teologiczne* vydávané od kněze Jabczyńského, a *Gazeta kościelna*, potom paedagogické, jako *Szkoła polska* atd. Odbývaly se i veřejné přednášky v Poznani, kdež vykládal Ondřej Moraczewski děje polské i slovanské, Karel Libelt dějiny literatury německé, Krauthofer-Krotowski právo atd. Bylať v Poznani jakási improvisovaná universita. R. 1848 zakvitlo zvláště časopisectví politické, ale po r. 1850 utuchlo na dlouho.

Ze spisovatelů v oboru vědy působivších v Poznaňsku zasluhují zmínky zejmena Eduard Raczyński, Ondřej Moraczewski a Josef Łukaszewicz, vesměs proslulí dějepisci; co filologové označili se Jan Popliński, Krištof Celestin Mrongowiusz a Ciegielski, ve filosofii August Cieszkowski. Karel Libelt a Gustav Gizewiusz mají kromě literární též důležitost politickou. Z básníkův osvědčil se Richard Berwiński.

Přistupujíce už k nejnovější literatuře polské máme za to, že nejlépe učiníme položíce zde charakteristická slova, jimiž se o ní pronesl důkladný znalec Julian Bartoszewicz. „Literatura naše nynější“, dí on, „jest na úplné dráze k rozvoji všestrannému. Věda zřídka zableskne se na obloze nynějšího našeho písemnictví, častěji naskytují se schopnosti nevyvinuté, a nejčastěji nebývá ani jednoho ani druhého. Když tak se věc má, když každý má hlas i myslí že má k tomu právo, nemůže se rozvinouti kritika, která by mýtila plevel, upravovala pole a národu ukazovala, co jest velkého v jeho tvoření, a co jedině užitečno. Ba časem i lidé většího nadání a vlivu hovívají koterii a osobnostem, a místo coby měli ulehčovati kritice, stěžují její dílo. V čem nyní máme na vrchu, jest, že slavné básnictví uvádělo nás na dráhu vážnější a že vzbudilo v nás zalíbení ve studování dějin. Než národ přes to přese všechno nemiluje posud stravy vážnější, shání se po povídkách, a všecky vůbec píšící má za světla, zaslepuje pak se už naprosto vzhledem k těm, kteří nabyli jakéhos práva k jeho ohledům poctivou záslubou. Literatura naše nynější má bez odporu více obsahu, než kdykolivěk a v jakékoliv době. Mnozí z nás ani nechápou, že literatura jest pravou pákou a tudíž považují ji za zábavku. Jsme tedy na samém počátku doby. Ale ze všeho lze viděti, že zrno do země vržené vydá užitek hojný.“

Básnictví polské téměř oněmělo, doba slávy jeho zdá se že už minula; tu i onde kmitá se ještě jako odlesk dávné slávy malé světélko, nepostrádajíc ovšem čarovnosti naprosto. Ano, žijí posud znamenití básníci z dob minulých, vrstevníci pěvce národního, ale mnozí dozpívavše už po slavíčímu myšlénky a sny svoje, umlkli zdá se navždy, jako Zaleski, Goszczyński, Bielowski, Siemieński. Nejspanilejším leskem svítí za našich dob Theofil Lenartowicz, který jest nyní předním národním básníkem polským, a jehož básně *Błogosławiona*, *Zachwycona* a j. tvořeny jsou v duchu čistě národním. Vysoko k sférám ideálným zalétá Kornel Ujejski, z daleké ciziny ze Zanzibaru v Africe ozývá se nevšední pěvec Jindřich Jabłoński, v gawędách vynikají Vincenc Pol a Vladislav Syrokomla (Kondratowicz † 1862). Jiní současní básníci jsou: Alexander Groza, Konstantin Gaszyński, Gust. Zieliński, Berwiński, Želigowski, Vladimír Wolski, Jiří Laskarys, Vladislav Korotyński, Adam Pajgert, Felician Faleński, Jindřich Stroka, Štěpán Puszczyk, Josef Sęp, Albert Gorowski, Viktor z Baworowa, J. K. Turski, Adam Biełcikowski, Josef Szujski, Vladislav Waga († 1865 v Pise), Vladisl. Anszyc a jiní. I mezi krásnou pletí vyskytlo se několik básnířek nadaných, jako Gabriela (Narcisa Žmichowska), jejíž básně vyšly pod názvem *Wolne chwile Gabryelli* (v Poznani 1844), paní Marie Ilnicka, která dojímá hlubokým citem a takřka nevinností slohu i obrazův, paní Severina z Żochowských Pruszakowa, která tvoří nesmírně lehko a milo, toliko poněkud jednostejně; na Litvě jest Gabriela z Ginterův kněžna Puzinina, talent vzácný a poctivý. Nade všecky pak básnířky „po nad ziemie, po nad wody“, chce se povznášeti plodná improvisátorka Deotyma (Hedvika Łuszczewska), Varšavanka; avšak poesie její jest chladná, filosofická, nepřístupná každému, obsahujíc mnoho starého didaktismu. Za posledních dob umlkla, provázejíc otce svého do vyhnanství.

Drama jest ještě slabší. Předním representantem dramaturgie nynější jest hrabě Alexander Fredro, znamenitý spisovatel veseloher, které zůstávají pořád v oblibě obecenstva; avšak vytýká se mu, že ačkoli verš jeho jest hladký a plynný jako voda, má také chuť vody, a že veselohry jeho mají barvu francouzskou, postrádajíce původnosti. Mimo Fredra osvědčili se co spisovatelé veseloher John of Dycalp (Placid Jankowski), Frid. Skarbek, Josef Korzeniowski, Apollo Nalęcz Korzeniowski z Volyně, Karel Cieszewski a Stanislav Bogusławski. V dramatě vynikali kdysi Adam Gorczyński a Jan Nep. Kamiński. Josef Korzeniowski napsal za posledních dob svých pěkná dramata *Cyganie* a *Gentile Bellini*, Karel Szajnocha vystoupil s několika dramaty a tragédiemi, Stanislav Piłat napsal historické drama *Strusiowie*; podobně pokusil se o drama historické Ant. Odyniec, avšak jsa hlavně lyrikem nemá talentu dramatického. Mnohem lépe se daří Antonínu Małeckému, který vystoupil nejprvé s dramatem *List żelazny*, pak s veselohrou *Grochowy wieniec czyli wesele w Krakowskiém*, jimiž osvědčil veliké v oboru tom nadání. Novou epochu v dramatě zvěstuje Josef Szujski, o čemž svědčí jeho *Halszka z Ostroga*; k němu řadí se z mladších spisovatelů dramatických Jan Chęciński, Apollo Korzeniowski a před časem zesnulý Romanowski (tragédie *Popiel i Piast*). Vůbec lze o dramatických spisovatelích polských pověděti, že málo si všímají historie, jakoby se jim nedostávalo látky z dějin domácích.

Z překladů básnických klademe na první místo Romana Zmorského, který se obíral nejvíce překládáním písní srbských s výborným prospěchem. V témž oboru pracuje Matejko (Břetislav). Dramata Shakespearova překládali Josef Paszkowski a Jan Komierowski, Calderona překládal Karel Baliński, dramata řecká jali se překládati Kazimír Kaszewski a Węclewski; Wielandova *Oberona* a Byronova *Don Juana* přeložil Viktor Baworowski, Göthebo *Hermana i Dorotheu* Antonín Czajkowski; do *Fausta*, kterého byl už dříve přeložil August Bielowski, dali se dva překladatelé: Alfons Walicki a Alex. Krajewski. Z Longfellowa překládá Felix Jezierski, z Ponsarda Václav Szymanowski, z Tassa a Dante Ludvík Kamiński (*Peklo* 1864), z Byrona (*Child Harold* 1864) a Schillerova dramata Michal Budzyński, z Byrona mimo to Michal Chodźko (*Mazeppa* 1865), Danteovu *Božskou komédii* Jos. Ign. Kraszewski, Zoroastrovu *Zendavestu* Ignac Pietraszewski a t. d. Zvláště pak četných překladatelů nalézají divadelní kusy francouzské.

Románopisectví zmohútnělo v nynější literatuře polské nesmírně a může se vším právem považovati za její chloubu, neboť štěpeno jest i pěstováno na životě domácím polském a prosto nákazy, jaká se jeví v románopisectví francouzském. Předním románopiscem jest Jos. Ign. Kraszewski, nad míru plodný a nevyčerpatelný, vedle něhož stojí Jos. Korzeniowski († 1863), který tvořil zdlouhavěji sice, ale s větším rozmyslem. V Haliči zaujímal dlouho první místo Jos. Dzierzkowski, po němž povstali Jan Zacharjaszewicz, Val. Łoziński, Felician Łobeski, Felix Morawski a Vojtěch Goczałkowski. Ve Var-

šavě obíral se Vladimír Wolski nejdříve básnictvím, potom obrav si románopisectví napsal několik kusův dobře promyšlených, jen že si libuje příliš v obrázcích špinavých. Alexander Niewiarowski a Josef Miniszewski mají též nadání k románopisectví, ale milují efekt, sloh jiskřivý a t. d. Jan Kanty Gregorowicz umí podávati zdařilé obrázky z lidu, v čemž mu stojí po boku Valer. Wielogłowski; jiní románopisci jsou: Kazimír Bujnicki, Sztyrmer, Vladislav Chadźkiewic, spisovatel náramně satirický a důvtipný, Miłkowski a jiní. Spisovatelem zvláštního druhu byl Theodor Tripplin, který cestovav po Norvéžsku a Anglii popisoval tyto cesty své, ale když později se mu nedostávalo látky z vlastní zkušenosti, jal se předělávati cestopisná díla francouzská i německá a vyličovati je tak, jakoby sám byl konal ty cesty; proto činil, jakoby se byl potkával všude s Poláky, na Otaheiti, na Madagaskaru, na mysu Dobré Naděje a t. d. Kritika ovšem brzy tomu přišla na stopu, ale tím jej popudila na sebe, a Tripplin konečně opustil kraj, kde prý si ho neuměli vážiti. Nejvýdatnějším representantem směru Waltera Scotta v románě historickém jest za našich dob Sigmund Kaczkowski, který kráčí šlepějemi Rzewuského s takovým úspěchem, že jej samého zatemnil, neboť kdežto Rzewuski představoval toliko vady národa, líčí Kaczkowski i temné i světlé stránky jeho.

Dějepisectví, zvláště vlastenskému, dostalo se za nejnovějších dob četných a na mnoze i důkladných vzdělavatelův, ačkoliv dílem tak všestranně důkladným, jaké máme my v Dějinách českých Palackého, Poláci podnes honositi se nemohou. K tomu ovšem potřebí jest především, aby sebrány byly co nejúplněji prameny historické, jichž mají Poláci velikou hojnost. O sbírání materiálův těchto získal si nejvíce zásluh Ad. Titus Działyński, v čemž mu pomáhal Ludvík Jagielski; kritická vydání kronik polsko-latinských jali se upravovati do tisku August Bielowski, Jan Szlachtowski, Jan Dalibor Wagilewicz, Karel Szajnocha a Alexander Batowski, účastníce se ve vydávání díla *Historica Poloniae monumenta vetustissima*. Znamenitým v oboru tom pracovníkem jest i Antonín Helcel. Domácí dějepisce latinské jali se překládati do polštiny Vladimír Spassowicz, Adam Jocher, Michal Baliński, Michal Gliszczyński, Ludvík Kondratowicz (Syrokomla) a j.

První místo mezi dějepisci polskými náleží bez odporu Joachimu Lelewelu, nejslavnějšímu kritickému badateli, jímž dovedeno jest dějepisectví polské na pravou výši vědeckou, při čemž toliko litovati jest, že neprobral Lelewel celé dějiny polské, obmeziv se na jednotlivé doby jejich. O dějinách, zvláště pak o právě staroslovanském konal důležitá badání Maciejowski, o prvotních dějinách polských psal August Bielowski, který však postrádaje patřičné střízlivosti v kritice daleko zůstává za Lelewelem. O ostatních nejnovějších dějepiscích polských, na mnoze posud živoucích, nemůžeme se zde šířiti, poněvadž není snadno pronesti o nich úsudek stručný, kterým by se neublížilo ani pravdě, ani zásluhám jejich, pročež přestáváme na pouhém jich vyjmenování, odkazujíce k bližším o nich zprávám při jednotlivých jich životopisech. Jsou mezi nimi muži o vědu v mnohém ohledu zasloužilí; jako: v Haliči Karel Szajnocha, Sigm. Ant. Helcel, Ambr. Grabowski, Żegota Pauli, Jan Mączyński, Mauric Dzieduszycki, Kazimír Stadnicki a bratr jeho Alexander, Stanislav Przyłęcki, Jindřich Szmitt; v Poznaňsku Josef Łukaszewicz, Ondřej Moraczewski, Jan Nep. Romanowski, Josef Przyborowski, Vladislav Nehring, Kazimír Jarochowski. Na Litvě a ve třech jižních guberniích císařství Ruského (Volyni, Podolí, Ukrajině), kdež jsou dvě ohniska literatury, totiž Vilno a Kyjev, pěstuje se též horlivě dějepisectví pod záštitou a podněcováním dvou komisí archaeologických v obou těchto městech. Kyjevská jest dočasná, vilenská stálá; ale že kyjevskou ustanovila vláda za příčinou vydávání materiálův historických dávné Rusi, jest bytí její pojištěno na tak dlouho, dokud bude dostatek materiálův i mužův učených v oboru tom pracujících. Komise kyjevská jest mnohem starší, pročež také už mnohem více dokázala; nežli komise vilenská, založená teprvé r. 1855, učinila už mnoho dobrého ve vědě. Komise kyjevská zřízena byla od vlády jakožto odbor komise archaeologické v Petrohradě, její učenci jsou placeni, a díla její vydává vláda svým nákladem; komise však vilenská založena jest prostředky privátními a rozvinula se v široké tovaryšstvo naukové, v němž historická věda zaujímala toliko jeden odbor, ovšem odbor největší. Obě komise vydávají díla svá tiskem. V čele mužův obírajících se dějinami na Litvě stojí Mikuláš Malinowski, vedle něho Michal Baliński († 1864) a Mamert Herburt. Mimo tyto komise pracují Eduard Kotłubaj, Eduard Rulikowski, Zenon Fisz (v. Padalica), Alex. Weryha-Darowski (pseudonymem Czombra), Antonín Marcinkowski. Ve Varšavě a v království bylo i jest podnes nejvíce badatelův historických. Z nejstarších i těch, kteří podnes pracují, jsou: Timoteus Lipiński, Vin. H. Gawarecki, Ign. Zagórski, Kazimír Stronczyński, Kazimír Bandtkie-Stężyński, Severin Gołębiowski, Kazimír Vl. Wójcicki, Alex. Przezdziecki, Ed. Rastawiecki, Fr. Max. Sobieszczański, Frant. Kurowski, Alex. Wejnert, Jan Tadeáš Lubomirski, Felix Zieliński, Edm. Stawiski, Julian Bartoszewicz, Michal Gliszczyński, Leon Rogalski, Josef Szujski a j., kteří se obírali jednotlivými větvemi vědy historické, archaelogií, uměním a t. d. V oboru tom pracovali a pracují ještě někteří mužové méně znamenití, jako: Matouš Gładyszewicz, Ludvík Lętowski, Dionys Zubrzycki, Sadok Barącz, Marian Zakrzewski, Jan Konrád Załuski, Felix Morawski, Frant. Wolański, Julian Alex. Kamiński, Josef Wagner, Kazimír Szulc, Vladislav Bentkowski, August Mosbach, Jabczyński, Dudziński, Eustach Tyszkiewicz, Josef Gacki a j. Podivnými náhledy vyznamenává se F. H. Duchiński. — Dějiny všeobecné nenalezly v Polště podnes vzdělavatele samostatného. Zmínky zde zasluhují toliko Jan Szwajnic, Romuald Świerzbieński, Tomáš Dziekoński a Leon Rogalski.

Cestopisův má literatura polská na mále. Kristin Lach Szyrma popsal cestu svou po Anglii a Skotsku, Stanislav Borkowski a Michal Wiszniewski cestu do Itálie; hrabě Eduard Raczyński napsal *Dziennik podróży do Turcyi, odbytej w 1814 roku* (1823). Teprvé po r. 1830 vyskytovala se hustěji díla cestopisná: Lucie z knížat Giedroweův Rautenstrauchová vylíčila Francii za Ludvíka Filipa a nynější Itálii; Orański popsal cestu svou po Itálii a Švýcarsku; Theodor Tripplin psal, jak svrchu pověděno, cesty své ve formě povídek, neboť i sám skutečně mnoho cestoval; J. I. Kraszewski vydal *Wzpomnienia Polesia, Wołynia i Litwy* (4 díly 1837—40) a *Wspomnienia Odessy, Jedyssana i Budżaku* (3 díly, 1845—46); Alexander Przeździecki psal o Podolí, Volyni,

Ukrajině, Švédsku a Norvéžsku. V posledních dobách potkáváme se s dobrými díly druhu tohoto. Poláci meškající v mnohých krajích ruských popisují je spůsobem zajímavým, jako Josef Kobyłecki popisoval Sibiř, kdež byl dlouho úředníkem; Josef Kowalewski líčil dlouholeté cesty své po Rusku asijském, po Mandžurii, Mongolii a Číně; Eva Felińská vydala zajímavý spis *Wspomnienia z podróży do Syberyi, pobytu w Berezowie i w Saratowie* (1853); Josef Kremer vydal cesty své po Itálii, Korzeliński líčil dvouletý svůj pobyt v Australii, o kteréžto zemi psal i Strželecki ovšem po anglicku; Leon Cienkowski cestoval v zemích Ponilských a popisoval je. Zmínky zasluhují konečně v oboru tom Eugen Żmijewski, Agathon Giller, Vincenc Dawid, Julian Surzycki a j. Geografem a geologem nenepatrným jest i Vincec Pol. *Mapy* vydávali: Stanislav Plater, který vydal v Poznani důkladný *Atlas historique de la Pologne* (1827), Julius Kolberg sestavil dobrou *Mappu b. województw królestwa Polskiego*, Leonard Chodżko *Mappu królestwa Polskiego* (1831), generál Chrzanowski pracuje nyní o rozsáhlém atlase Polska, jehož vyšlo 33 map části východní.

Archaeologie poutá k sobě zřetel učencův teprvé od nedávna. Obírají se jí nyní zejména Josef Lepkowski v Krakově, Karel Rogaski v Haliči, Adam Kirkor ve Vilně, Kazimír Stronczyński, Boleslav Podczaszyński ve Varšavě. Zvláště pak blahodárně působí v ohledu tom společnosti vědecké, nedávno povstalé, archaeologická ve Vilně a tovaryšstvo přátel nauk v Poznani. Z mladších osvědčuje se na té dráze Antonín Białecki mimo historiky, jichž jména jsme položili výše.

I v ostatních vědách objevuje se za posledních dob ruch utěšilý, a spisovatelé nepřestávají na pouhém překládání děl cizojazyčných, nébrž konají už badání samostatná, čehož důvodem jest, že vycházejí časopisy speciální, pěstující vědu i umění. Tak vycházel v Poznani v létech 1856—58 časopis *Przyroda i przemysł*, věnovaný vědám přírodním a praktickému jich upotřebení v životě, a přinášející mnoho badání a článkův původních; ve Varšavě pak vycházejí dva časopisy lékařské: *Tygodnik lekarski* a *Pamiętnik towarzystwa lekarskiego warszawskiego*.

Rozborem práva staropolského zabývají se nyní Václav Alex. Maciejowski a Antonín Przeszkodziński ve Varšavě, Sigmund Helcel v Krakově, Romuald Hube a Stoslav Łaguna v Petrohradě. Rozborem a výkladem práva nyní platného v království obírají se zvláště Valentin Dutkiewicz, August Hejlman, Cyprian Zaborowski, Frant. Maciejowski, Ant. Wrotnowski, Stanislav Budziński, Jan Chrysostom Sławianowski, Konst. Małkowski atd. K znamenitým právníkům náleželi též dva zemřelí bratří Antonín a Onufryj Wyczechowští.

O politickém hospodářství pracují v Polsku: Ludvík Wołowski, Felix Zieliński, August Cieszkowski a t. d.; z dřívějších Fridrich Skarbek.

Filosofie nalezla posud málo vzdělavatelův i myslitelův původních, a ti, kdož se v Polště obírali a obírají vědou touto, jsou větším dílem učňové a stoupenci filosofův německých a píší také na mnoze po německu. Zmínky zasluhují: Josef Gołuchowski, Josef Kremer, Karel Libelt, Bronislav Trentowski, August Cieszkowski, Titus Szczeniowski, Jan Kamiński, Florian Bochwic, Felix Jezierski, V. Serwatowski; německá díla filosofická překládali: Jan Rzeziński, Theodosius Sierociński, Joachim Dębiński, Jindřich Lewestam; z řečtiny přeložil arcibiskup Hołowiński *Obraz Cebesa i dorecznik Epikteta*, Frant. Kozłowski přeložil některá z nejdůležitějších děl Platonových a t. d. Filosofií katolickou zabývá se stále a výhradně Eleonora Ziemięcka ve Varšavě; poněkud pracuje v oboru tom i Alex. Tyszyński.

Kritika literární zůstává podnes v kolébce. Z dávných na poli tom pracovníkův povznáší zřídka hlasu svého Michal Grabowski, častěji ozývá se Alex. Tyszyński, a ve Varšavě nejčastěji Frid. Jindř. Lewestam a Alex. Krajewski; v Krakově váží mnoho Lucian Siemieński, za Buhem ozývají se Antonín Marcinkowski (Nowosielski) a Zenon Fisz. Kazimír Kaszewski a Eduard Siwiński nabývají teprvé značnosti. K dějinám literatury polské obraceli zřetel svůj za dob dřívějších Adam Mickiewicz, Michal Wiszniewski, Jan Majorkiewicz, Václav Alex. Maciejowski, Leslav Łukaszewicz; za nejnovější doby pracují na poli tom Julian Bartoszewicz, K. Vl. Wójcicki, Felicie Wasiłowska, Vincenc Pol a j. Mimo to podávají Fr. J. Lewestam a Kazimír Jarochowski zprávy o literaturách zahraničných.

Vědy přírodní vzdělávali Fridrich Skobel, Pavel Eustach Leśniewski, Jan Kurowski, Šimon Pisulewski, Severin Zdzitowiecki, Ondřej Radwański, Felix Jarocki, Michal Oczapowski, Konstantin Tyzenhauz; nyní vzdělávají Antonín Waga zoologii a zvláště entomologii, Josef Majer fysiologii, Emil Czyrmiański lučbu, Jan Baranowski astronomii, Ludvík Zejszner mineralogii a geologii, Jeronym Łabęcki dějiny hornictví v Polště, Felix Berdau botaniku, Gustav Belke botaniku, Adam Adamowicz vědu lékařskou, Ludvík Gąsiorowski dějiny lékařství v Polště; v Poznaňsku rozvíjel velikou činnost ve přírodozpytu Julian Zaborowski, vedle něhož pracovalo mnoho jiných, jako podnes vynikají zejména Hipolyt Cegielski, Stanislav Szenic, Vladislav Szafarkiewicz, Felician Sypniewski, Theofil Matecki, Josef Szafarkiewicz; ve Lvově pracuje Hipolyt Witowski, ve Vilně Valerian Tomaszewicz a Januar Filipowicz; dříve ve Vilně, nyní pak v Kyjevě Ignác Fonberg, ve Varšavě Kazimír Wodzicki a t. d. Názvosloví posud nevytříbené a neustálené hatí pokrok věd přírodních v Polště.

Jazykozpyt má i v Polsku nyní několik badatelů, kteří však nemohou se stavěti po bok ani českým, ani ruským: ve Varšavě vynikají na poli tom Felix Żochowski, který vydal *Mownię języka polskiego*, mluvnici to staropolskou; filosoficky vzdělal mluvnici polskou Antonín Małecki, pak Adolf Kudasiewicz, který nahlédl hloube do samého tvoření se jazyka a vydal *Próbky filozofii mowy*; Felix Jezierski v Lublíně jest filologem na vyšším stanovisku, na stanovisku evropském, a spisky jeho svědčí o zralém úsudku. Antonín Morzycki jest stoupencem Żochowského. V Poznaňsku jest znamenitý filolog Frant. Xav. Malinowski, který znaje se dokonale nejen v nářečích slovanských, ale i v jazycích sanskrtském, litevském, lotyšském a j. obral si za předmět mluvovědu srovnavací, která v Čechách i v Rusku nalezla už vzdělavatelů výborných, v Polsku však zůstává podnes zanedbána. V témž směru pracuje Jan Papłoński. Z ostatních jazykozpytcův polských zasluhují zmínky Hipolyt Cegielski, Jan Nep. Deszkiewicz, Matouš Sartyni, Jindřich Suchecki, Adam Stanislav Krasiński, Petr Podlewski a Florian Ciepieliński. *Slovníky* spisovali: Celestín Mron-

gowiusz polsko-něm. a německo-polský, Kajetán Trojański taktéž německo-polský a polsko-něm., pak polsko-lat., Florián Bobrowski latinsko-pol., Stanislav Müller a Dominik Bartoszewicz polsko-rus. a rusko-polský, Petr Dahlmann polsko-franc., franc.-pol., polsko-angl., angl.-pol., polsko-ital. a ital.-polský.

Konečně zmíniti se sluší o novém slovníku encyklopaedickém, který vychází pod názvem *Encyklopedyja powszechna* (ve Varšavě od r. 1859; posud do 1865 do konce písmena P 21 dílův), který však podávav s počátku mnohé dobré články stává se čím dále tím chatrnějším, tak že stěží dovede vyplniti mezeru v literatuře polské podnes pociťovanou.

Posledním povstáním přetržen sice na čas postup literatury, hlavně v království, an mnozí spisovatelé vyměnili meč za péro, avšak po upokojení země větší část zase vrátila se ku předešlým pracím.

Časopisectví polské zjednalo si za našich dob důstojné místo v žurnalistice evropské vůbec a ve slovanské zvlášť, stalo se pravým orgánem smýšlení veřejného a národního pokroku duševního a má nyní značný vliv a veliké rozšíření v národě. Abychom tuto podali jakýs takýs obraz periodické literatury polské za doby nejnovější, klademe zde vypočtění všech časopisův polských domácích i zahraničných, pokud bylo možno z pramenův nám dostupných, ovšem nedostatečných, se jich dopíditi. Vycházely pak v době mezi r. 1860 a 1865 (incl.) tyto časopisy polské. Politické: ve Varšavě *Gazeta warszawska*, *Kuryjer warszawski*, *Gazeta codzienna*, *Gazeta policyjna*, *Dziennik warszawski*, *Gazeta Polska*, *Kuryjer codzienny*; v Lodzi *Ogłoszenie*; v Krakově *Czas*, nejrozšířenější denník pol., a *Wiek* (zanikl); ve Lvově *Gazeta Lwowska*, *Gazeta narodowa*, *Hasło* a *Przegląd*; v Chelmě *Nadwiślanin* (od r. 1852); ve Vilně *Kuryjer wileński* (polsky a rusky); v Poznani *Dziennik poznański* a *Gazeta wielk. ks. Poznańskiego* (zanikla 1865); v Loudýně *Głos wolny* (zanikl 1865); v Curichu *Ojczyzna*, ve Vídni *Duch czasu*, v Paříži literárně politické *Pismo zbiorowe*; v Novém Yorku *Echo z Polski*. Po delší čas podávaly politické noviny také mnohé romány předních spisovatelů polských ve sloupcích svých, ale nyní pominul už zápal pro romány, a noviny zabývají se vůbec jen otázkami životními, literaturou a kritikou. Vědecké a literární: ve Varšavě *Biblioteka warszawska*, *Tygodnik naukowy*, *Rodzina*, *Tygodnik lekarski*, *Pamiętnik towarzystwa lekarskiego*; ve Lvově *Pismo zakładu narodowego imienia Ossolińskich*, *Dziennik literacki*, *Przegląd naukowy* (od r. 1858); v Krakově *Rocznik c. k. towarzystwa naukowego*, *Tygodnik lekarski*, *Przegląd lekarski*, *Czasopismo poświęcone prawu i umiejętnościom politycznym*, *Dodatek literacki* (příloha k *Czasu*, vycházevší 1856—60 každých deset dní); v Poznani *Roczniki towarzystwa przyjaciół nauk*, *Przegląd poznański*, jenž vedle literatury všímá si také otázek životních časových; ve Vilně *Pamiętniki komisyi archeologicznej wileńskiej* (polsky a rusky); v Černovicích *Bratek* (pro literaturu a pěkná umění). Časopisy pro umění, průmysl, obchod a hospodářství: ve Varšavě *Dziennik politechniczny*, *Tygodnik mód*, *Bazar* (moda, hudba a divadlo), *Pamiętnik muzyczny i teatralny*, *Gazeta muzyczna a teatralna*, *Ruch muzyczny*, *Gazeta handlowa*, *Korespondent rolniczy, handlowy i przemysłowy*, *Rocznik leśniczy*, *Roczniki gosdodarstwa krajowego*, *Gazeta rolnicza*; v Krakově *Praca* (průmyslová zanikla r. 1865), *Dziennik rolniczy*, *Tygodnik rolniczy*; v Poznani *Ziemianin* (průmysl a rolnictví, co příloha k *Dziennika pozn.*); ve Lvově *Ognisko* (roln.); *Czytanka stenografii polskiej i ruskiej*, *Biblioteka stenograficzna*. Dále časopisy zábavné a poučné; ve Varšavě: *Kółko domowe* (ilustr.), *Przyjaciel zdrowia*, *Wędrowiec i zbior tygodniowych wiadomości*, *Przegląd tygodniowy życia spolecznego*, *Czytelnia niedzielna* (zanikla), *Opiekun domowy*, *Kłosy* (ilustr.), *Tygodnik illustrowany warszawski* (od 1. říj. 1859), první toho druhu časopis polský, který vyniká dobrými články z rozličných oborů, životopisy, cestopisy atd.; potom *Przyjaciel domowy*, *Bluszcz* (ilustr. pro ženské pohlaví), *Kmiotek* (pro lid městský a veský); ve Lvově: *Głos* (od r. 1861), *Sowizrzał* (humor.), *Przyjaciel dzieci* (ilustr.) a *Oswiata* (pedag.); v Krakově: *Dzwonek*, *Niewiasta* (pro ženské); v Poznani *Kurjerek poznański* (zábavný a poučný pro řemeslníky); v Těšíně *Gwiazdka cieszyńska* (od r. 1850); v Chelmně: *Przyjaciel ludu*; ve Vídni: *Postęp* (ilustr.) Časop. církevní: ve Varšavě *Przegląd katolicki*, *Pamiętnik religijny*, *Pamiętnik religijno-moralny* a *zwiastun ewangeliczny*; v Grodzisku na Poznani *Tygodnik katolicki*; v Toruni *Brat* (katolický). *Sob.*

H. Dějiny výtvarných umění.

Nedá se sice upříti, že umění v Polsku dosáhlo jakéhos vývoje už za dob pohanských, neboť se zachovaly z dob těch zbytky ovšem skrovné ale dosti výmluvné, avšak nebylo to zajisté umění pouze polské, nýbrž všem tehdáž Slovanům společné, a tudíž měla se věc vzhledem k umění polskému nejinak než jak vylíčeno ve čl. Čechy (str. 442, *a*), ku kterémuž pro stručnost tuto odkazujeme. Z pohanských dob těchto zachovalo se v Polsku právě tak jako v Čechách velmi málo zbytkův svědčících o umění slovanském, neboť nová víra křesťanská bořila staré božnice a kácela sochy bohův pohanských, na jichž místo stavěla svoje chrámy a oltáře. Začínají tudíž dějiny umění polského vlastně s rozšiřováním víry křesťanské mezi Poláky (srv. Kraszewského *Sztuka u Słowian*).

Stavitelství. Nejdříve jest nám promluviti o stavitelství kostelním, neboť nově zavedené křesťanství vedlo přirozenou měrou k stavění budov církevních, jichž staviteli bylo jako v Čechách tak i v Polku s počátku duchovenstvo, které jsouc cizozemské přineslo s sebou hotové už vzory stavitelské ze západu, ačkoliv ovšem spůsobu domácího, dlouhými věky ustáleného, hned tak vypuditi nedovedlo. Byl pak starodávný spůsob v krajích těchto na lesy bohatých, stavěti ze dřeva, a toho ujalo se též umění křesťanské, které vystavělo s počátku veliký počet kostelův dřevěných. Kostely polské z modřínu stavěné, se špičatou střechou, velice se podobají k norvežským kostelům z XI. a XII. století, podle jichž vzoru na severu podnes budují. Sloh těchto malých, nejvíce veských kostelíkův nazván jest přechodním z románského ku gotickému. Mimo Skandinavii nalézají se kostely dřevěné jenom v Polsku, v Čechách a v Rusku, a nazvány jsou dřevěným stavitelstvím severu. Z nich pak vyvinuly se gotické svatyně kamenné i cihelné se svými zvláštnostmi, jimž dán jest zvláštní název ostroobloukuvislo-baltického, naznačující prostoru, ve které se sloh ten nachází. Vedle toho byly ovšem kostely ve městech, katedrály i kostely klášterní budovány z materiálu pevnějšího a v rozměrech rozsáhlejších, které však později rozličnými pohromami jednak se rozpadaly, jednak byly přestavovány, tak že nyní sotva oko znalcovo je poznává; starších alespoň nad stol. XI. a XII. nelze nalezti. — Ve XII. stol. vyvinul se v Polsku sloh románský, kterýmžto slohem prý vystavěl Petr Dunin za Boleslava Křivoústého 77 kostelův

Nejcharakterističtější budovou slohu tohoto jest katedrála Plocká, která uchovala nejvíce stop umění tehdejšího, a jejíž některé části nesou na sobě ráz XII. až i XI. stol. Zbudována jest v podobě kříže a má plán po obou stranách více méně jednaký; téže podoby jsou kaple a sakristie. Poboční lodi její jsou nižší než loď prostřední, výška však jest po celé délce tatáž, toliko polookrouhlé sanctuarium, v němž jest umístěn veliký oltář, jest nižší a pokryto zvláštní střechou. V průčelí jsou dvě věže, od zpodu čtyrhrané, svrchu osmihrané, s měděnou kupolou. Nejstarší jsou lodi poboční bez všelikých opor vystavěné, pak poboční kaple i obě sakristie. Neméně pamětihodným jest kostel v Červińsku, který, ačkoliv dodatky pozdějšími valně změněn, zachoval přece zevnitř ráz XII. století. Nejúplnějším však vzorem ze všech jest v ohledu tom kostel v Tumě pod Lęčicí, jehož zdi, postavené ok. polovice XII. stol., jsou zevnitř ze čtvercové žuly, uvnitř z cihel, v rohou majíce pěkně tesaný pískovec; hlavní vchod jest z boku, v průčelí pak jest místo dveří polookrouhlý kapitutář, a po jeho stranách dvě symetrické věže s úzkými okny. — Ve XIII. století vyvinulo se v Polsku stavitelství g o t i c k é, jehož první stopy viděti v kostelích t. zv. Ivonovských, t. j. vystavěných od Ivona, biskupa Krakowského, v létech 1219—29, které jsou zbudovány ve slohu přechodním z románského v gotický, jakž toho dovozují kostel po-dominikánský v Sandoměři, farní kostel v Końských, jeden z nejzajímavějších v Polsku v ohledě stavitelském, pak kostely v Chleviskách, Dzialošicích, Slavkově a j. Za panování Kazimíra Vel. vyvinul se jakýsi odstín slohu gotického, jehož zvláštností výhradně polskou jest, že klenutí lodí svými žebry spočívá na jediném, uprostřed stojícím pilíři, střecha že jest vysoká a nese uprostřed vížku; štíty pak jsou zubaté. Vzorem tohoto slohu jsou kostel mariánský v Krakově, farní kostel v Šańci a kostel ve Vislici; nejlépe však ze všech zachoval se farní kostel ve vsi Klečkové v kraji Ostrolęckém, jenž náleží bez odporu k nejkrásnějším v slohu gotickém. Ale ne všude zachoval se odstín gotického slohu polského, neboť na př. v provinciích hraničících se zeměmi pruskými, které bývaly kdys pod panstvím křižákův, rozšířil se jejich způsob stavění, a tudíž kostely tamější nesou na sobě znak t. zv. slohu g o t i c k o - k ř i ž á c k é h o. Jsou vystavěny v podobě kříže a velkým oltářem obráceny k východu. Sloh gotický, ve XIV. a XV. století krásně rozvinutý, začal se počátkem XVI. století znenáhla chýliti k úpadku a jakkoliv se vyskytaly ještě tu a onde formy gotické, přece už začaly se oblouky zakulacovati a okraje štítové se poněkud zahýbaly, jak vidíme na př. na kostele v Chroslíně nebo na kostele v Služevě s vysokou věží v průčelí a okrouhlými oporami na rozích. Sloh tento r e n a i s s a n č n í a nastoupivší po něm *baroko* změnily štítové střechy na ploské a nalepily na budovy ornamentiku sádrovou, která za nepříznivého počasí opadávajíc činila budovy tyto holými. Sloh renaissanční kvetl jmenovitě za Sigmunda I., panovníka krásných umění milovného a spřízněného s rodinami knížat italských skrze manželku svou Bonu Sforzovou, která též majíc zálibu v krásném umění přiváděla do Polska umělce z Itálie, jichž pomocí četné kostely, zámky i paláce buď vystavěla, buď přestavěla. Tak se rozšířil po Polsku zároveň s jazykem italským, kterým se mluvilo u dvora, i v k u s i t a l s k ý v umění, a kláštery, kostely i paláce panské, domy šlechtické i městské stavěny jsou dle toho vkusu, ačkoliv — jak píše současný Górnicki — vytýkáno jim, že nemají té podoby a krásy jako budovy dřevnější. Nejkrásnějším pomníkem stavitelství italského jest bez odporu kaple Sigmundovská při kathedrále Krakovské. Největšího však rozšíření došel sloh italský za dlouhého panování Sigmunda III., jenž povolával samé stavitele italské, kteří stavěli vesměs dle vzoru vlasti své. Z té doby pocházejí nejokázalejší chrámové jesuitští v Lublíně, sv. Petra v Krakově, v Něsvěži, Kališi, Lvově, Pultusku, Lomži, Ravě, Krásném Stavě; kolegiátní chrámy v Kělcích, Kodni, Choči, Uchani, farní kostel v Goląbu, v Częstochově a mn. j. — Po smrti Sigmunda III. přestalo se stavitelství jakož i jiná umění pěstovati, nastala doba, v níž ničeny jsou a zahlazovány dávné památky za všeobecných v zemi nepořádků i válek, v nichž co ušlo záhubě zkaženo jest potom a oloupeno od starostův, kteří coby byli měli budovy veřejné chrániti sami je ničili. Po XVI. tudíž až do pol. XVII. stol. nemohl se nejen žádný nový způsob umění vyvinouti, ale i to umění, které dosud kvetlo, zakrnělo i zaniklo, neboť sklesla šlechta ho zanedbávala a zubožely měšťan pěstovati ho nemohl; bylť zničen průmysl a s ním zároveň umění. Byla to zajisté katastrofa podobná, jaká ztihla Čechy za válek husitských. Nejnešťastnější pak dobou v ohledu tom jest panování Vladislava IV. a Jana Kazimíra, za nichž vedeny byly války tak sveřepé, že nebylo skoro budovy, která by byla zůstala úplně bez pohromy. Zvláště Švédové zůstavili si černou památku, neboť nejen že sbírali a loupili kde co mohli, ale čeho nemohli unesti s sebou, to pálili a bourali. Neblabý tento stav věcí hleděl ovšem napraviti umění milovný i znalý panovník Jan Sobieski, který dbal o zřizování nových budov, avšak škoda 200letá nedala se tak snadno napraviti, a šlechetná snaha jeho neměla na zem vlivu téměř žádného. Ještě méně příznivé byly doby Augusta II. i Augusta III., když vojny švédské, četné konféderace a nájezdy pozůstalé ještě zbytky kaziti pomáhaly. Teprvé za Stanislava Augusta zakvitl nanovo dobrý vkus, k čemuž dal podnět sám král, dokonalý znalec i pěstitel krásných umění, který dodával chuti krajanům i přiváděl cizí umělce, větším dílem opět Italiány. Ale byl to poslední zákmit lampy dohořívající. Sloh renaissanční upadl na rychlo a jakkoliv povstávalo dosti budov nových, nelze jim přece přičítati nižádné důležitosti, neboť to bylo vesměs více méně nešťastné nápodobení čili padělání vzorův zahraničných bez všelikého vkusu, s přeplněnými ozdůbkami, při čemž jenom některé budovy jsou čestnou výjimkou, jako na př. pojesuitský kostel v Piotrkově, podomikánský, nyní kathedrální v Sejnách a j. I v tom ohledu sdílelo Polsko rovný osud s Čechami (srov. Č e c h y str. 447). — Stavitelství s v ě t s k é dá se už v X. století roztříditi na veské, městské a na budovy velmožů. Nejméně zajisté podléhaly změně domy veské, jakož vůbec na vsi ne tak snadno se věci mění; jestiť to snad jediná architektura domácí, která však nyní jsouc zanedbávána znenáhla zaniká. Nejlépe ještě zachovaly se domy toho druhu na vsech v Sanockém, Velkopolsce, na Žmudi a na jiných místech dávného Polska. Od domkův těchto, které lze považovati za tak starožitné jako národ sám, ničím se nerůznila obydlí chudé šlechty, leda, že měla okna větší, vrata velká a dvůr plotem chrastěným ohražený. Nejstarší budovy tyto byly větším dílem d ř e v ě n é, někdy na polo zděné, valy a příkopy obklíčené, aby poskytovaly ochrany proti nájezdům nepřátelským. Později však, když s křesťanstvím přišlo do Polska duchovenstvo cizozemské, které, jak svrchu pověděno, mnoho se zabývalo stavitelstvím, když i

bohaté panstvo na svých cestách v cizině se seznámilo s uměním zahraničným, povstávaly budovy dle vzorův cizích stavěné, k čemuž přispívali též osadníci, za příčinou zkvétajícího obchodu hlavně do Velkopolsky přistěhovalí, kteří zde začali nejdříve stavěti domy cihelné, v čemž jich Poláci pak následovali. Při tom ovšem domy chudé šlechty zachovávaly starodávný svůj ráz, byly stavěny ze dřeva o jednom nebo dvou patrech, ve čtverhran jako stodoly. Byla-li to budova větší a byla-li okolo ní přistavěna i jiná stavění, nazývala se **p a l á c e m**; byla-li menší a bez jiných přístavků, zvala se **d v o r e m** nebo **d v o r k e m**; byla-li zděná a stála-li na kopci nějakém nebo na skále, obklíčena jsouc valem a příkopem, nazývala se **z á m k e m**. Jakž víme z dějin, budoval Boleslav Chrabrý četné zámky dřevěné i **z d ě n é**, hradbami opatřené, některé i z tesaného kamene, ale vše to zničil čas tak, že sotva jakási stopa zůstala. Ve Velkopolště bylo za Přemyslavův už dosti stavení zděných, která se rozšiřovala později i po jiných krajích. Vlastně teprv za Kazimíra Vel. začali si Poláci libovati v budovách zděných, když panovník tento přes 70 měst válkami zbořených obnovil a zvelebil, zbudovav v nich veliké zámky, nádherné budovy, obklopené hlubokými příkopy a mocnými hradbami, kteroužto zálibu prý přinesl s sebou z Prus, kde uzřev okázalé budovy jal se podle jich vzoru stavěti v Polsku. Za jeho panování povstaly i byly zvelebeny nejen četné kostely, ale ještě větší počet budov světských, ba skoro všechy značnější zámky, radnice, brány a podobné stavby, ač se na naše časy zřídka celkovitě zachovaly, zřízeny jsou hlavně jeho péčí. K těm náležejí kromě jiných zámky v Będzině, v gubernii Radomské, v Sandoměři změněný ve vězení, v Kaziměři zbořený, v Šídlově, Inovlodzu, Čersku, Plocku, Solci, Kole atd., radnice v Sandoměři, Kole, brány i hradby městské částečně zachovalé ve Vělani, Sandoměři, Šídlově, Lublině a j. Z pozůstalých, ačkoliv nečetných budov seznáváme, že při všech zachován jest přísně sloh **g o t i c k ý**. Krvavé války se Švédy v pol. XVII. a s poč. XVIII. stol. a ještě více chtivost starostův byly příčinou úpadku téměř všech královských zámkův, které byly potom opraveny, ty dala rozbourati vláda pruská i rakouská v krajích, jež se dostaly pod jejich panství. Podobně zpustly po inkameraci statků církevních zámky biskupské, zpustly i zámky privátní, zpustly tvrze, které při novém způsobu válčení ukázaly se býti nedostatečnými, a na místě oněch budov stavěny jsou veliké paláce o dvou patrech rozličné podoby i rozsáhlosti s prostranným nádvořím, obklíčeným budovami od architektův **i t a l s k ý c h**, kterých značný počet přiváděn na dvory králův, pánův i biskupův; zvláště za Sigmunda III. dospělo stavitelství italské k velikému rozkvětu, jelikož král tento stavěl sám paláce i zámky, a mocní pánové o závod jej v tom následovali. Ku konci XVI. a v první polovici XVII. stol. byl způsob italský v Polsku skoro všude vzorem, čehož stopy viděti jest podnes netoliko na kostelích a zámcích, ale i na domech městských i veských. Domy veské na př. mají střechy ploché, kryté, k podnebí polskému naprosto se nehodící, okna velká a zhusta k severu obrácená, jizby vysoké, dvéře ohromné. Ze světských budov ze XVI. a XVII. stol. zachovaly se některé v království, jako na př. zámky a paláce ve Vojciechově v gub. Lubelské, budova z XVI. století v dobrém stavu obrácená na špejchar; k podobnému účelu slouží nyní budova v Biesiekierách v gubernii Varšavské; z téhož času pochází budova v Ciechocině, posud obydlitelná, biskupský palác v Kielcích, palác restaurovaný v Książi, v Gardzienicích změněný na špejchar, v Bykách, v Sobkově, Jakubovicích, Vilanově, Poddębicích, Stróži a jinde. Od polovice XVIII. stol. přicházel vkus italský v zapomenutí, a na jeho místo nastoupil vkus **f r a n c o u z s k ý**. K tomu zavdalo příčinu všeobecné cestování v cizině a ještě více vliv dvoru Stanislava Leszczyńského panujícího v Lotrinkách, kam byla vábena mládež polská, která pak přinášela jiné pojetí o civilisaci. Pánové polští cizinou prosáklí jali se zděděné po svých předcích zámky a paláce přestavovati dle vzoru francouzského, zvláště podle vkusu Ludvíka XIV.; zde se kupí střecha na střechu, ozdůbek zde plno, ale umění málo, a prostým liniím naskrze se vyhýbáno. Sem náleží palác Brülovský ve Varšavě, paláce ve Vozučině, Radzině, Opoli, Lubartově, Volboři, Klemenšově, Vloškovicích atd. Slovem, manie francouzská rozbujněla v Polsku tak, že by byla snad konečně zatřela stopy dávných pomníkův slohu lepšího, kdyby nebylo panování Stanislava Augusta tomu učinilo přítrž. On zajisté, ujav se umění po tolik století zanedbávaného, přivedl z Itálie mnoho mistrův zkušených i ozdoboval Varšavu, obnovuje staré i stavě budovy nové, skvostné, které vydávají svědectví o dobrém jeho vkusu i neobyčejné znalosti v umění (palác Lazienky královské, Jablonná, Królikarnia, palác v Ciążeni, vystavěný od arcib. Raczyńského a j.). — Konečně zmíniti se sluší též o **s t a v i t e l í c h**, kteří se v Polsku vyznamenali. V dobách, kdy se začalo umění toto vyvinovati, vynikli někteří umělci, jichž sláva rozšířila se i za hranicemi. V archivech vídeňských zachovala se jména stavitelů tamějších **M i k u l á š e i T o b i á š e z K r a k o v a**. Vědomo, že **O k t a v i a n W o l c n e r** povolán byl z Krakova před r. 1444 k budování kostela sv. Štěpána ve Vídni. Jakýsi **P e t r z K r a k o v a** stavěl kostel P. Marie r. 1399. **V á c l a v z T ę č i n a**, syn vojevody krakovského Jiřího, byl prý stavitelem tak dokonalým, že Kazimír Vel. dle jeho rady i plánů všecky svoje budovy stavěl. Od Jagelonův počínaje ubývá jmen domácích a na jich místo nastupují jména Italiánův i jiných cizozemcův. Pak za Sigmunda I. slynul zvláště **B a r t. F l o r e n t c z y k**, za Štěpána **Š i m o n G e n g a**, za Sigmunda III. **J a n S u c c a t o r** i **J a n M a r i a B e r n a r d o n u s**. Nalézáme též jednoho se jménem polským, **O n d ř e j e H e g n e r a A b r a m o w i c z e**, který byl stavitelem zámku královského ve Varšavě r. 1633. Za Jana III. vynikal **J o s. B e l l o t o**, za Stanislava Augusta **D o m i n i k M e r l i n i** a j. Ku konci panování tohoto krále začali opět stavitelé domácí ujímati se umění, neboť král ten dbal o vzdělání schopných stavitelů, jako byli: Stanislav Zawadzki, Jakub Kubicki, Vavřinec Gucewicz, Hillari Szpilowski, Petr Aigner a jiní.

Ř e z b á ř s t v í. Právě tak jako stavitelství povstalo i řezbářství křesťanské ze vzorův starožitných, ale právě tak se od nich také odchýlilo. Nedošlo však řezbářství křesťanské takového rozvoje a rozšíření jako malířství, poněvadž v ohledu tom různilo se umění pohanské od křesťanského, jelikož pohanství lpíc na zevnějších formách pěstovalo hlavně plastické umění, kdežto křesťanství k vnitřní dokonalosti přihlížejíc méně si všímalo forem zevnitřních. U pohanův nenalézáme ani stopy po obraze, před kterým by stávaly oltáře a páleny byly oběti, neboť pohané ctili bohy své jenom v podobě soch, kdežto u křesťanův pravý opak toho se nám naskytá, kde na oltářích stavěny jsou obrazy, vedle nichž zřídka nalézáme sochy svatých. Sloužilo tudíž řezbářství křesťanské toliko za ozdobu oltářů, kazatelen a křesel biskupských, zůstávajíc dlouho bez

všelikého pokroku. Nejdříve dostal se do Polska sloh byzantský, jehož stopy nalézáme v pozůstatcích nejdávnějších, sahajících až do konce XIII. stol.; přišlo pak umění toto z Řecka cestou přes Rusko do Polska, ačkoliv Polsko i bezprostředně s Řeckem se stýkalo, jakž toho máme příklad z r. 1018, když Boleslav Chrabrý vypravil slavné poselství k cís. Basiliovi III., nabízeje mu přízeň svou. Časem však nad slohem byzantským vzal vrch sloh německý, zejména na poč. XIV. stol., když zároveň stavitelství gotické největšího docházelo rozvoje. Sloh tento dodal umění řezbářskému více života, naplnil je bohatostí pomyslů a ukázal mu vzory ku kráse a dokonalosti. Vidíme tudíž v řezbářství oné doby značnou změnu. Ostré úhly i oblouky mají zde hlavní úlohu, zvláště pak ve figurách změnilo se značně ponětí o kráse, a fantastické ozdoby vydávají svědectví o neobyčejné bohatosti fantasie. To trvalo až do konce XV. století, když na místo německého nastoupil vkus italský. Tehdáž zajisté, když po pádu Konstantinopole Řekové se stěhovali do Itálie, kamž přinesli s sebou zalíbení v dílech klasických, počali i v ostatní Evropě obraceti zřetel svůj k dokonalým vzorům antickým a činili pokusy o jich nápodobení. Tehdáž se objevil Laokoon i Apollon Belvederský, tehdáž za příkladem Kosmy a Vavřince Mediceův hledány i sbírány jsou sochy starožitné, které otevřely oči umělcům XVI. stol. a ukázaly neznámou posud dráhu jiného vkusu i dokonalosti umění. Tu na místo bázlivosti a suchosti nastoupily svoboda, lehkost i vděkuplnost; původní však talent nevyvinul se zde žádný, neboť umělci přestávali na pouhém následování vzorů klasických a byli rádi, když je aspoň přibližmo dovedli nápodobiti. Klesalo tudíž umění řezbářské už v XVII. stol., a jenom drobnější řezba byla ještě s prospěchem pěstována. Podáme tuto v krátce přehled jednotlivých odvětví tohoto umění. *a)* Odlitky bronzové. Nejstarším a nejvzácnějším pozůstatkem umění tohoto v Polště jsou podvoje čili dvéře v kathedrále Hnězdenské, odlitek to z XII. stol., zhotovený, jak nejnovějšími badáními dokázano, od Poláka za doby Boleslava Křivoústého. Skládají se ze dvou polovic, z nichž jedna představuje řadu výjevů ze života sv. Vojtěcha v pořádku zdola nahoru, druhá pak shora dolů. Podvoje tyto jsou zavěšeny v kruchtě u vchodu do kathedrály od strany jižní; vysokost jejich obnáší $9\frac{5}{12}$' pař., širokost každého křídla asi $2\frac{1}{2}$'. Jiné zbytky druhu toho nacházejí se pořídku; jsou to hlavně křtitelnice a nářadí kostelní, které se zachovaly ze XIV. století. Sem náležejí křtitelnice v Rogoźně ve velkokníž. Poznańském, v Krakově, v kathedrále Lubelské i Sandoměřské a j., pak zvony, z nichž v Polsku nejstarší jsou v Zakročimi z r. 1069, ve Lvově 1202, v kostele sv. Jakuba v Sandoměři z r. 1370, v Dzialyni z t. r., v Krakově 1435 a 1460, v Červińsku 1497. Nejdůležitější však jsou odlitky bronzové na pomnících náhrobních, jichž značný počet po rozličných chrámích a umělecká dokonalost dosvědčují, že v oboru tom mělo Polsko umělce nevšední; připomínáme náhrobky Pavla Giżyckého, bisk. Plockého, v Pultusku z XV. stol., Lukáše Górki i Bernharda Lubrańského v Poznani, Kallimachův, Fridricha Jagielonce kardinála a Erazma Danigela v Krakově, Szydlowieckých v Opatově (arcidílo litectví i řezbářství) a mn. j. — *b)* Řezba na kameni a mramoru. Díla tohoto druhu před XII. stol. jsou v celé Evropě pořídku; od té však doby, co se rozvíjelo stavitelství, rozvíjelo se zároveň s ním umění toto, poskytujíc okrasy chrámům, jež ozdobovalo sochami, pilíři, náhrobky a jinými přídatky plodné fantasie. Ale ze starší doby nezachovalo se ničehož, neboť nejstarším zbytkem toho způsobu jest žulový náhrobek neznámé osoby v Lęčici z XII. stol., po něm pak přijde náhrobek jakéhosi Piasta z r. 1270 a Leška Černého z r. 1289 v Krakově. Jiné ze XIV. a XV. stol. jsou už četnější. Nejvýtvornější z nich jsou náhrobky Kazimíra Vel. v kathedrále Krakovské a Kazimíra Jagielonce, zhotovený od Víta Stwosze, náhrobek Petra z Bnina, biskupa Kujavského, ve Vloclavsku a j. V XVI. až do pol. XVII. stol. staveny jsou znamenitým osobám náhrobky z mramoru domácího nebo zahraničného v podobě truhly ve výklenku umístěné, na jichž vrchu spočívají sochy v celé postavě, ležíce se založenýma rukama, často mistrovsky provedené. Od druhé pol. XVII. až do druhé pol. XVIII. stol. nalézají se už zřídka postavy celkovité, na jichž místo nastoupila poprsí, i ta však zanikla už v 2. pol. XVIII. stol., načež místo soch zaujaly podobizny na plechu malované, pod nimiž zavěšovány tabulky mramorové s nápisy. K památkám zachovaným z nejslavnějších dob řezbářství patří přede vším krásné náhrobky králův i královen Polských v Krakově, biskupů tamějších i znamenitých hodnostářů domácích, pak náhrobky v některých kostelích dávné Polsky, jako na př. v Tarnově Jana Tarnovského z r. 1561, v Krašníku Tęczyńských z r. 1552, Jak. Uchańského, arcibiskupa v Loviči, z r. 1580, Ondř. Modliszowského v Lomži z r. 1589, Stanislava Tarla v Janovči z r. 1599, Stanislava Krasińského v Plocku z r. 1617. Patrno tudíž, že byli v Polsku umělci, kteři prováděli mnohá dokonalá díla řezbářská, avšak jména jejich vešla v zapomenutí tak, že nyní ani určiti nelze, byli-li to Němci, nebo Italiáni, nebo umělci domácí; víme toliko, že v XV. stol. žil veliký mistr řezbářský Vít Stwosz, že za Sigmunda Augusta a Štěpána Bátoryho slynuly náhrobky Štěpána Stawowicze († 1599). Pracemi řezbářskými zanášel se ve Vilně Stanislav z Krakova. Ostatně za Sigmunda I. pracovali Italiáni František Vlach a Bartoloměj Florenčan, za Sigmunda III. Hieronym Canesevi, Mikuláš Volcet, Daniel Thym a mnozí jiní. — *c)* Řezba ve dřevě, slonové kosti a jantaru. Řezba ve dřevě zaujímá ve výtvarném umění středověkém místo znamenité, sloužívši zvláště k vytváření oltářův, kazatelnic a t. d. Jmenovitě práce oltářní došly nevšedního rozvoje; bylyť tehdáž oltáře stavěny v podobě skříně skládané, s řezbami zevnitř a sochami v přirozené velikosti uvnitř. Umění toto bylo v Polsku snad více pěstováno než kde jinde, čehož nejlepším důvodem jest veliký oltář v kostele P. Marie v Krakově, mistrovské to dílo Víta Stwosze. Pěkné jsou též oltáře v Sienně, v Govorově, najmě pak v Lęgu v poviatě Mlavském, kde nádherný veliký oltář náleží k předním výtvorům řezby z XVI. století. Řezba ve dřevě vyvinula se v XV. století tak, že tehdejší umělci zhotovovali dvéře bohatou řezbou ozdobené, oltáře zavírací dokonalou prací provedené, které se v Němcích i v Polsku udržely až do pol. XVI. stol., kdy sloh italský úplně opanoval umění, které vzalo na sebe ráz více dekorační, a řezbáři sobě libovali v předivných arabeskách, věncích květinových, girlandách a fantastických podobách zvířat i lidí. Od poč. XVII. st. ovládla škola flámská, která vlivem Rubensovým i jeho žákův zatlačila umělý a ideální sloh italský, na jehož místo uvedla prostý naturalismus. V XVIII. stol. zaniknul ušlechtilý sloh řezby úplně zabředuuv opět do frašky ornamentálné. Mezi kostelní pozůstatky řezby ve dřevě ze starší doby počítati

sluší oltáře v kostele sv. Jana ve Varšavě, sv. Michala v Kališi ve Vilně, v Lomži, v katedrále Plocké, hlavní oltář v kapli Matky Boží v Čestochově, ebenový se stříbrnými ozdobami atd., vyřezávané stolice v kolegiátě Opatovské a ve chrámě v Dzialyni, pak některé křtitelnice a kazatelny. Ze světských památek připomínáme dřevěné stropy v komnatách palácových i zámkových bohatými řezbami zdobené, jichž stopy se zachovaly na zámku krakovském a v paláci biskupském v Kielcích. — *Řezba v kosti slonové*, která byla za středověku hojně pěstována, později však zanedbána, vzkříšena jest opět během XVI. stol. v Itálii, Nizozemí, Německu a za jich příkladem i v Polsku. Vyráběly pak se ze slonoviny předměty kostelní, jako krucifixy a řezby polovypuklé, i světské, jako rukověti k palaším, poháry, rohy myslivecké, trubky a p., avšak nikdy nenabylo odvětví toto ani důležitosti ani velikého rozšíření. Co se týče *výrobků z jantaru*, zhotovovány byly hlavně v Gdánsku a draze placeny. Sigmund August, Sigmund III. i nástupci kupovali výrobky tyto pro dvůr i za dary panovníkům a hodnostářům zahraničním. V museích a sbírkách věcí pamětihodných v Berlíně, ve Vídni a jinde nalézáme nejedno dílo podobné, o němž nelze pochybovati, že pochází z Polska. Ve Stoklosteru ve Švédsku chová se podnes množství skříní ebenových, rozmanitých svrchků z kosti slonové a věcí jantarových vzácných a uměle vytvořených, které sem byly přiveženy z Polska za Jana Kazimíra. V pokladnici čestochovské nalézá se ještě soška P. Marie z jantaru překrásné práce, obětovaná roku 1611. — *d*) Zlatnictví a glyptika byly za středověku jak po celé Evropě tak i v Polsku pěstovány, kdež stály druhdy na vyšším stupni než za našich dob. Za nejstarší zbytky tohoto umění považují se kalichy Doubravky a sv. Vojtěcha v chrámě v Třemešně ve velkokníž. Poznaňském podnes zachované. Jsou to památky neocenitelné, jimž málo podobných nalezti jest v Evropě, tak že obrátily k sobě i pozornost učenců zahraničných, a před nedávnem připočetl je Lotz (*Statistik der Kunst 1863*) k nejpřednějším starožitnostem. První z těchto kalichů, obětovaný od Doubravky jmenovanému kostelu, jest stříbrný, pozlacený, má ryté ozdoby a vyobrazení z písma sv. napuštěná černou barvou (*nielle*), dokola běží nápisy vysvětlující scény zde představené, kteréž se vztahují hlavně k životu P. Marie, narození Spasitele a p. Na patině jest vyrytý Kristus na kříži, pod ním na levo postava ženy se zavázanýma očima a korunou s hlavy spadlou, v ruce držíc korouhev praporcem k zemi obrácenou; na pravo stojí též žena s korunou na hlavě a praporem rozvinutým, nastavujíc kalich k boku Páně krví tekoucímu. Druhý kalich má řezby z hruba vykované a pozlacené, představující scény ze St. Zákona. Sloh obou těchto kalichů pochází bezpochyby z X. století. Po nich přijde zajímavý relikviář z XII. stol. v Lęčici a kalich s patenou ze XIII. stol. v kathedrále Plocké, který ačkoliv nevyniká ani krásnou podobou (jsa sploštěn), ani neobyčejným provedením svých řezeb, přece zasluhuje zmínky pro svou velikost a starožitnost. Ze XIV. a XV. stol. zachoval se dosti značný počet prací zlatnických, mezi nimiž jmenovati sluší relikviáře hlavy sv. Sigmunda v Plocku a Máři Magdaleny ve Stobnici, pak kalichy, kříže atd. z dob Kazimíra Vel. Ze XVI. stol. zaujímá první místo oltář celý ze stříbra v kapli Sigmundovské v Krakově z r. 1538, který býval táborovým oltářem Sigmunda I.; dále sem patří hlava sv. Stanislava z ryzího zlata tamže, relikviář mistrného útvoru z r. 1518, četné monstrance ve slohu gotickém v Čestochově z r. 1542, ve Varšavě, Kodrąbě a jinde. *Řezba ve drahokamech* byla v Polsku ode dávna oblíbena: šlechta nosila prsteny erbové rozmanitými řezbami ozdobené, a sám Sigmund III. zabýval se vedle malířství, hudby a zlatnictví též řezbou na drahokamech. U dvora Sigmunda I. žil (1500—70) znamenitý řezbář v drahokamech Jan Jakub Caraglio, který zůstavil mnoho prací, zejména poprsí krále i králové, podnes v Paříži chované. V XVI. stol slynuly sbírky Jana Łaského; později Radziwiłłovské. Stanislav August byl velikým umění tohoto milovníkem i vydržoval na svém dvoře zběhlého řezbáře v drahokamech, jakéhosi Jeufroi, Francouza; současně měli Poláci rodáka Jana Regulského, umělce v Itálii vzdělaného, který vrátiv se do vlasti provedl mnohý krásný útvor na kameni, jmenovitě podobizny králův polských a rozličných vzácných pánů domácích.

Malířství. Do zemí československých přinesl křesťanské umění malířské z Byzance apoštol slovanský sv. Method, který sám jsa malířem nevšedním umění tomu mnichy v klášteřích vyučil. V druhé polovici XI. stol. květlo už malířství v Čechách, na Moravě i v Slezsku, v polovici pak XIV. stol. došlo tak vysokého stupně rozvoje, že umělci z celé Evropy přicházeli do Prahy jako později do Říma (srv. Čechy, str. 451 násl.). Není tudíž pochybnosti, že Polsko, které od Čechův přijalo víru křesťanskou a s nimi stále se stýkalo, též umění malířskému od nich se naučilo. Známá to věc, že v Polště ode dávna byl obyčej vše co českého následovati, do čehož si ještě v XVI. stol. vlastenci polští vedli stížnosti; a to-li všecko uvážíme, nabudeme snadno přesvědčení, že malířství dostalo se k Polákům z Čech, čehož důkazem jsou podnes některé, ačkoliv nečetné zachované památky. Nejstarožitnějším zbytkem malířství polského jsou bez odporu zázračné obrazy P. Marie, mezi nimiž jest na prvním místě proslulý obraz nejsvět. Panny Čestochovské, o kterém tradice bullou papežskou potvrzená vypravuje, jako by byl malován v Jerusalémě rukou sv. Lukáše. Podobně starožitné obrazy nalézají se ve Lvově, Chelmě, Viině atd. K malbám velmi starým náležejí též podobizny sv. Vojtěcha a sv. Stanislava v Kielcích a Piotravině, snětí sv. kříže v Pułtusku, osm obrazů v Sienně, nanebevzetí P. Marie ve Varce, scény ze života P. Marie v Šańci a v Bodzentyně a mn. j., všecky na dřevě malované. S počátku XIV. stol. nalézáme už stopy bratrstev (cechův) malířských v Polště k nimž tak jako v celé Evropě náleželi sklenáři (malíři na skle), řezbáři a stolaři. Též v aktech archivních nacházejí se časté zmínky o malířích v Polsku, jichž jmena sebral Edv. Rastawiecki ve svém *Słowniku malarzy*. — Z maleb stěnových na čerstvém vápně jsou nejstarší zbytky na pavláčkách po-cisterciáckého kláštera v Kopřivnici z poč. XIII. stol., pak fresky v kapli a na pavláčkách kláštera v Lędzie ze XIV. stol., konečně malby ve farním kostele v Kole, v Radomsku a jinde z XV. století. Potom ustal obyčej malovati na stěnách a obnovil se teprvé v XVII. stol., načež v XVIII. stol. tak se rozvinul, že stěnové malby uvnitř kostelů z toho věku jsou velmi četné, z nichž jmenujeme jenom některé čelnější, jako v kostele po-jesuitském, nyní kathedrálním v Lublině, v takovémže v Piotrkově, po-piaristském v Opolu a Chelmě, po-bernardinském ve Varšavě, Varce, Kališi, Skępém, Ostrolęce, Piotrkově, reformatorů ve Varšavě atd. Malba miniaturní začala vynikati už

v VIII. stol. za obrazoborství na východě, odkudž se rozšiřila v XI. a XII. stol. po ostatní Evropě, pěstována jsouc hlavně v klášteřích řeckých, pak i v klášteřích na západě. Zvláště rukopisy, jako misály, žaltáře, breviáře, knížky modlitební zdobeny miniaturami, často s velikou pílí a podrobností provedenými. Rukopisy toho druhu v Polsku pocházejí větším dílem od benediktinův. Historie zachovala jména několika umělců, kteří se v Polsku drobnomalbou obírali, jsou to: Stanislav Rusek z Bodzeva (r. 1459), Jan z Kościany (1460) a Stanislav z Krakova (1505). Pozůstatky takových rukopisů chovají v Polsku mnohé bibliotéky, jako: veřejná universitní v Krakově, bibliotéka kapitulní tamže a ve Hnězdně, bibl. hrabat Zamojských ve Varšavě, hraběte Potockého ve Vilanově, hrabat Działyńských v Kurniku, v Sieniavě, bibl. Ossolińských a j. Konečně zde připomínáme modlitební knížku Měčislava II. z r. 1027 s miniaturami v Berlíně se nalézající; kancionál Kazimíra Jagelonce v bibliotéce kapituly Krakovské; obřadní knížku Erasma biskupa Plockého se 600 miniaturami v Kurniku; kodex všech cechů krakovských, péčí Balcera Bema roku 1505 spořádaný, se 24 výborně provedenými miniaturami, představujícími figury v oděvech rozličným řemeslníkům příslušících, chovaný v bibliotéce universitní v Krakově; životy arcibiskupův Hnězdenských a biskupův Krakovských se 32 podobiznami arcibiskupů v bibliotéce Zamojských ve Varšavě. — Pravou epochou vlastního malířství bylo stol. XV., ve kterémž jmenovitě v Itálii učiněn jest takový pokrok, že téměř všichni velicí umělci objevivše se současně stali se zakladateli škol, označujících se rázem více méně zvláštním. Tehdáž také obnoveno a rozšířeno jest malířství olejní, a od prací na dřevě upuštěno konečně docela. Umění se vybavilo z těsných mezí vytčených jemu v oboru maleb kostelních, a jalo se představovati též obrazy světské. Po XVI. stol. došla konce skvělá doba malířství ital.; které drželo se napotom jen následovnictvím, ale více mistrův už nevydalo chýlíc se čím dále tím rychleji k úpadku. Nelépe vedlo se umění německému, jemuž války domácí v rozvoji překážely. Místo obou těchto škol zaujaly tudíž školy jiné, zejména holandská, flámská, španělská a francouzská, z nichž zvláště první vyhovovala nejlépe požadavkům časovým. Škola holandská měla s německou jednostejné počátky a vynikala nade všemi svědomitou věrností v následování přírody bez jakéhokoliv přímětku ideálnosti, pojetím světlostínu, bedlivým provedením a podivuhodnou důkladností. Ale postrádala krásy v myšlénce i výrazu, tak že jest to takřka malířstvo těla bez duše. Mělit umělci holandští velikou ručnost mechanickou a k tomu pilnost neunavnou, vyplývající z flegmatické jejich povahy, která jim dopouští pracovati po drahná léta o díle jediném. Škola flámská předčila holandskou dokonale pojatým světlostínem, provedením bez suchosti, dovedným sloučením koloritu, štětcem širokým a měkkým, ale sdílela s ní tytéž vady, vyjma toliko dva veliké mistry, Rubensa a Van Dycka. Obě školy tyto upadly náhle koncem XVII. a poč. XVIII. století. Konečně škola francouzská vznikla z malířství italského. Zvláštního rázu dodal jí Poussin, vyznačující se ušlechtilou komposicí, výrazem plným poesie, krásným koloritem a lehkým štětcem; po něm postupovala škola ta ku předu tím rychleji, když věk Ludvíka XIV. mohútnou pravicí se jí ujav představil vzory, které byly s to, aby zaujaly obrazotvornost a vzbudily hrdost národní. Tehdáž povstali nejslavnější historičtí malíři francouzští, nevyrovnaní v představování bitev a pod. Časem však opustilo malířství franc. posavadní dráhu a jdouc za domácím směrem časovým dalo si záležeti na efektech theatrálních, na představování předmětův erotických atd., v čemž bylo vzorem celé Evropě, až konečně octnuvši se za hranicemi přirozenosti muselo klesnouti a v nicotu se rozpadnouti. Než tu počalo umění, stanuvší na nejnižším stupni klesání, podivuhodným obratem znenáhla se opět povznášeti, vyburcováno byvši ve Francii velikým převratem politickým, v Němcích probudilým duchem náboženským. Revoluce francouzská měla nemalý vliv na umělce. Mluveno tehdáž v Evropě o prvotním společenstvu, o prostotě starodávných obyčejův a p., pročež i umění muselo se sbližovati s přírodou. Z Francie dostala se idea umělecká do Itálie. Povstaly školy Cammuciniho i Düsseldorfská, t. zv. romantické, které daly zárodek nynějším snahám historickým. V rozmanitých těchto fásích malířství Polsko nejen že nezůstávalo netečným, ale pěstovalo i podporovalo umění toto u značné míře. Vímeť, že Sigmundovi I. pracoval Rafael v létech 1513—14, a u jeho dvora byl dvorním malířem Jan Dürer, bratr znamenitého něm. mistra Alberta. Už Vladislav Jagelo udržoval na svém dvoře malíře Jakuba Wężyka. Kazimír Jagelonec měl oblíbeného umělce Jana z Nissy; za něho žil v Krakově proslulý Vít Stwosz, rovněž dovedný řezbář jako malíř. Touž dobou obdržel cech malířský, ode dávna v Krakově zůstávající, zřízení a stanovy podle podobných bratrstev zahraničných. Sigmund August byl zvláštním umění tohoto přítelem, jakž o tom svědčí jeho privelej z r. 1570, daný malířům polským, ve kterém potvrzuje dávné a uděluje nové svobody sklání se k jich prosbě, a aby nátlak cizozemců nebyl umělcům domácím na újmu, zakazuje přísně přístup a přivádění cizích děl uměleckých do Polska, z čehož vysvítá, že byl značný počet umělcův domácích, kteří vyhověli potřebám krajovým. Privilej ten potvrdil též Štěpán Bátory roku 1581. Ale o pracích umělců těch ani o jich jménech nevíme mnoho. Za Sigmunda I. byl už obyčej v Polště, ozdobovati komnaty panské obrazy zahraničnými. Vasari v životech malířů ital. zpomíná Poláka Spytka Jordana, který na poč. XVI. stol. skupoval do Polska obrazy v Itálii. Tím spůsobem nalézaly se skoro v každém značnějším domě polském zvláštní sály s podobiznami předkův i králův Polských, podobně po refektářích a chodbách klášterních rozvěšovány obrazy svatých nebo dobrodincův kláštera. Mezi těmi obrazy nejčetnější byly ze školy italské, což pocházelo z poměrů krajových a z většího zalibení ve všem, co italského; kdežto malířství holandské, flámské a francouzské vždy nalézalo méně přízniveců, což si též snadno vysvětlíme povážíce, že hrdosti šlechtické nebyly po chuti prostota a obrazy z lidu vzaté. Ani za dlouholetého panování Sigmunda III., — který byl obzvláštním milovníkem malířství, znal se v něm dokonale, hojně platil a přiváděl na svůj dvůr četné umělce zahraničné, — nenabyli umělci cizí v Polště vlivu trvalejšího, ačkoliv panovník tento nezanedbal ničeho, aby měl ve svém panství arcidíla malířská (jako na př. velký obraz Palmy mladšího v kostele sv. Jana ve Varšavě). Z malířů, kteří času toho v Polště meškali a se proslavili, jmenujeme četnější cizozemce, jako byli Tomáš della Bella ze školy italské, Petr Danckerts de Rys a Ant. Moller ze školy holandské, Jan de Baan z flámské, Jakub Troschel z německé. Domácí umělci Jos. Wolfowicz a Frant. Lexycki vyšli ze školy italské. Za hranicemi slynuli Poláci Martin Bogumił v Tyrolích a Jan Krištof Liska v Čechách. Za Vladislava

IV. a Jana Kazimíra dařilo se krásnému umění čím dál tím hůř a dobrý vkus mizel vždy rychleji. Král Vladislav potvrdil privileje malířův r. 1638 a držel u svého dvora malíře Campana z Bologni a Petra Sautmana stoupence Rubensova; v podobiznictví slynuli tehdáž Daniel Schultz ze školy holandské a August Rausch, učeň Van Dycka. Za Jana Kazimíra žili dvorský malíř Jan Chrysostom Proszowski a Alexander Trzycki, učeň Poussinův; za hranicí pak slynuli dva bratří Lubienietčtí, Theodor a Krištof, zvláště v malbě historické. Ale to byli toliko jednotlivé úkazy u všeobecné pustotě, která se nezměnila ani za Jana III., na jehož dvoře žili malíři, kteří oslavovali uměním svým vojenské činy jeho; byli to Martin Altamonti, Jiří Eleuter, Jan Delbene, Alex. Desportes, Claudius Callot, Ferd. van Kessel, Jan Rejzner a j. Nalézají se stopy, že král tento založil školu malířskou ve Vilanově, kde se cvičila mládež polská, ale o osudech školy této nevíme ničehož. Cizozemci u dvora panovníků těchto meškající obírali se zhusta též předměty polskými a přispívali k ozdobě chrámů, jako Innocenc Monti ze školy italské, který mnoho obrazů maloval pro chrámy krakovské; Ludvík Silvestre, Francouz, provedl mnoho podobizen polských, a Jan Křtitel du Buisson maloval výborné květy a ovoce ve Varšavě. Vedle nich byli i někteří umělci domácí, jako Kazimír Cisowski, Lukáš Doliński ze Lvova, Slezák Lukáš Hübel, vychovaný i zemřelý v Polsku, Lukáš Smuglewicz, Valentin Žebrowski, Ondřej Radwański, Jos. Meyer, Tadeusz Konicz z Krakova, Šimon Czechowicz z Věličky a j. Zároveň byly za hranicemi značné celé rodiny umělecké Liszewských, Chodowieckých a t. d. Panování Stanislava Augusta bylo umění malířskému velmi příznivo; zakládalť král tento galerie, do nichž shromážděl s velkým nákladem nejlepší útvory, přiváděl znamenité malíře z Itálie, založil školu, slovem staral se všemožně o zvelebení umění tohoto. Umělci od něho do Polska povolaní cvičili mládež a zaváděli dobrý vkus četnými a vzornými pracemi svými, čímž povzkřísili opět umění pokleslé, ač nikoliv na dlouho. První místo zaujímá mezi nimi Marcel Bacciarelli, jemuž po bok se staví Bartoloměj Belloto, Ludvík Marteau, Jan Pillement, Jan Norblin, Jos. Grassi, Jan Lampi a j. V čele dobrých malířů domácích stál Frant. Smuglewicz, Przecławski, Kazimír Wojniakowski, Jan Plersch, Josef Wall, Matouš Tokarski, Lesserowicz a mn. j. Události však ku konci tohoto panování nastalé zadržely další postup umění, a jen někteří umělci objevovali se ještě porůznu, jako Michal Stachowicz a Josef Peszka, až konečně řadu jejich zavírá Alexander Orłowski (v. t.) z dob Stanislavovských, jehož obrazy podnes mají vysokou cenu.

Dřevoryjectví dostalo se do Polska z Němec zároveň s knihtiskařstvím, s nímž postupovalo současně. Tiskaři Svatopluk Fijol (roku 1491) a Jan Haller (do r. 1526) v Krakově užívali dřevorytin v dílech, která vydávali, u značné míře, jako na př. při *Statutě Łaského* r. 1506, po nich pak vydávali ve svých tiskárnách hojné dřevorytiny: Florian Ungler (r. 1511—52); Hieronym Wictor (1518—47; zvláště vydání *Zywota Pana Jezusa* 1522); bratří Szarfenbergerové (1511—1611), kteří vydali zvláště ozdobnou *Bibli* polskou, k níž užili krásných dřevorytin z Němec a Čech; Matěj Wierzbięta (1558—96); architypografie Lazarza čili pozdějšího Januszowského (1550—1650) v Krakově, v níž byl tištěn *Statut Sarnickiego* (1594), který se může považovati za arcidílo svého druhu; konečně Piotrkowczykové (1570—1673). Když pak na poč. XVIII. stol. knihtiskařství polské skleslo skorem úplně, potkalo se dřevoryjectví s týmže osudem. Z posledních dob trvání tohoto umění, t. j. z polovice XVII. stol., zachovala se nám některá jména umělcův polských, kteří se jím obírali. Byli to: Alexander Gorczyn, učený a pilný písař i tiskař (1610—76); Jacenty Jagiełło, který pracoval Piotrkowczykům; Mikuláš Bereszniewicz, rod. z Krakova, který vykonal mnoho dobrých rytin koncem XVIII. století vytištěných; Ant. Swach, bratr řádu františkánského, jenž dělal pěkné dřevorytiny k spisům náboženským; Herszek Lejbowicz, Žid rodem z Nieśvieže, který mimo vignetky ke knížkám ve Vilně vycházejícím vyryl ve dřevě 165 podobizen rodiny knížat Radziwiłłův, jež vydal Frant. Wobe v první pol. min. stol. Posledním dřevoryjcem polským v XVIII. století byl Jan Spörl z Varšavy, kterému se některé obrázky jakžtakž povedly.

Mědiryjectví. Nejstarší polské rytiny tohoto druhu sahají do druhé pol. XV. stol., a zdá se tudíž, že umění toto v Polště rozšířilo se touž dobou jako v Němcích. Prvním známým mědiryjcem polským jest známý řezbář Vít Stwosz, jehož útvory se chovají v bohatých sbírkách Edv. Rastawieckého ve Varšavě a v některých kabinetech zahraničných. Po něm však nastává mezera sahající až do XVI. století, ve kterém se objevují nevšední toho druhu umělci Tomáš Treter (1550—1610), Jan Ziarnko, který vzdělav se v Itálii koncem XVI. stol. meškal přes 20 let v Paříži a chvalně vynikal pracemi malířskými jak mědirytinami, a konečně Tomáš Makowski, který se vyznamenal rytinami historickými a mapami. V XVII. stol., když školy holandská, nizozemská i francouzská úplně se rozvinuly, přibývalo též v Polsku mědiryjcův, v jichž čele jest slavný ryjec Jeremiáš Falk (1619—1663), pošlý z rodiny polské v Gdansku, jehož množství děl krásně provedených (posud známo přes 317 kusů) v Polsku, Francii, Švédsku, Dánsku, Holandě i Němcích od znalců vysoko jest ceněno a draze placeno. Touž dobou byl u dvora polského dobrý umělec Vilém Hondius, rodem z Haagu (1600—1652), který přibyv r. 1622 do Polska zůstal zde až do smrti a mnoho dokonalých rytin vykonal. Jiní ryjci z té doby jsou: Roman Hooghe, Kašpar Luyken, Jan Agrano, rodem ze Lvova, jejž Fuesli počítá mezi nejlepší ryjce v Evropě, Konrad Gothe z Vilna, Šimon Praet, Jan Engelhardt z Vilna, Řehoř Szymonowicz, Jan Sabatowicz (ryl mnoho podobizen hodnostářů polských), Jan Sarmacki (též podobizny), Daniel Tscherning, rodem z Krakova i jeho syn Jan, oba pracovití, dosti dobří ryjci; Alexander a Leon Tarasiewiczové a mnozí j. Konečně když v 2. pol. XVII. stol. vynalezeno v Němcích rytí způsobem černým, obíral se první z umělcův polských tímto druhem rytin Jiří Ziszewski. Ale v 2. pol. XVIII. stol., když ryjectví všude právě stálo na stupni nejvyšším, vedlo se umění tomu v Polště nejsmutněji. Zkažený vkus jevil se ve všem, a ryjectví sloužilo toliko k okrášlení fantastickými ozdobami, panegyriku se podobajícími. Vyskytovali se ovšem ještě tu a onde umělci, kteří ryli nejvíce podobizny a obrazy svatých, ale byli to skoro vesměs cizozemci anebo Poláci na cizích vzorech vycvičení, jimž šlo hlavně o zisk. Mezi nimi byli: Jan Mylius, rodem z Gdanska, dvorní ryjec krále Augusta II., který vyryl mnoho rytin veden jsa Šimonem Czechowiczem; Vojtěch Derpowicz, chválený za podobizny; Jan Jiří Urbański, proslulý ryjec svého času za hranicemi; Jakub Labinger z Varšavy; Jan Filipowicz ze Lvova; Jan Kanty Siarczyński ze Zámostí, známý mnohými podobiznami znamenitých

osob; Maxmilian Woszczanka, rodem z Mohileva, ryl 18 rytin do díla Rikoty *Monarchija turecka* (1678). Ostatní ryjcové nezasluhují ani zmínky, poněvadž se nedovedli povznesti ani nad prostřednost. Jediné toliko jméno polské skví se ještě z té doby mezi ryjci evropskými, ačkoliv je nosil umělec zrozený i vychovaný za hranicomi: byl to Daniel Mikuláš Chodowiecki (v. t.), tvůrce tak zv. drobného ryjectví. Od nastoupení na trůn Stanislava Augusta (1764) povzneslo se mědiryjectví v Polště opět značně; bylť sám král uměni toho milovníkem, shromáždil na svůj náklad znamenitý kabinet přes 70.000 exemplářů a přiváděl do Varšavy učitele ryjectví i kreslení, jako Jana Norblina z Paříže, Bellota Bernazda z Itálie, Fridricha Johna z Němec atd. Práce těchto umělcův a jejich vyučování měly nemalý vliv na tehdejší stav mědiryjectví polského, jakž toho důkaz podávají práce Peixnerovy ve Lvově, Antonína Schindlera ve Varšavě, Jana Marsztallera z Varšavy, Tomáše Kornachowského, Jana Michala Löhmana z Přemyslu, Karla Grölla, Bohumila Trochiewicze, Bartoloměje Founa, Adama Goczemského z Poznaně, Adama Opackého z Varšavy; konečně řadu jejich zakončil nejslavněji Michal Płoński, jehož práce podnes za hranicemi vysokou mají cenu. *Sob.*

I. Dějiny hudby.

Že Poláci podobně jako všichni národové slovanští cítili ode dávna přirozenou náklonnost a veliké vlohy k hudbě a tanci, o tom svědčí netoliko kronikáři, dějepisci a staří spisovatelé vůbec, ale i živé a podnes zachované staré písně národní, jak nábožné tak světské, které vyšly z pravé povahy národu. Hudba, jíž nyní Poláci říkají *muzyka*, pro kterou však mívali druhdy název čistě slovanský *gędźba*, pěstována byla v Polště zajisté od časův nejdávnějších i mezi lidem i při dvorech panských, a sice od *guslarův* čili šumařův, jichž jméno — poněvadž bývali zároveň lékaři a hadači, až se konečně zvrhli v pouhé kejklíře — přišlo časem v povržení, jejich pak rady a žvástaniny zváno *guslami*. Nezachovalo se ovšem v paměti národa Polského jméno žádného pěvce národního, i nemohou se chlubiti Poláci žádným Lumírem ani Zábojem, a jako my neznáme ráz a povahu hudby staročeské, předkřesťanské, právě tak nemohou ani Poláci o věci té ničehož tvrditi a jen těžko se domýšleti. Můžeme míti za to, že na hudbu polskou měli vliv také národové sousední, hlavně pak Řekové, čehož stopy se jeví podnes v tónině některých národních písní polských i slovanských vůbec, jakož i v některých písních kostelních, po celè Evropě kdysi rozšířených; čas teprvé rozhodne, mnoho-li v nich jest ryze slovanského, a mnoho-li cizinského. Tolik aspoň jisto, že hudba národní utvořila si v Polsku časem vedle jiných známek, které jsou jí s ostatními slovanskými společny, tři zvláštní formy rytmické: polonézu, krakoviáka a mazura, které vystupují zároveň v tancích, dávajíce zřejmé svědectví, že u Polákův obé toto umění šlo vždycky pospolu. Značný počet písní obřadových, zejména koled, ano i část svatebních sahá původem svým zajisté do časů předkřesťanských. Písně mythologické o Ladě, Lelu, písně při slavení Sobótky a Kupala prozpěvované ozývaly se ještě (ovšem pokažené) za dob Długoszových; ano do dnešního dne dávají se slyšeti tu a onde roztroušené jich ohlasy. Vyhlazovali je kněží, zvláště jesuité, kromě toho pak i sám čas na mnoze je měnil a ničil.

Nejdávnějším zbytkem zpěvu kostelního jest nábožná píseň *Bogarodzica*, složená prý od sv. Vojtěcha, jejíž však nápěv prvotní starší byl nežli slova a kterou podnes prozpěvuje duchovenstvo ve Hnězdně. V rukopisech zachovalo se několik variantův textu i nápěvu jejího; jeden z variantův vydán byl poprvé Niemcewiczem v *Pamiętnikach*. Hymny liturgické s panujícími v nich tóninami církevními, z nichž pocházejí některé z prvních věkův církve, jiné z dob Řehoře Vel. (VI. stol.), dostaly se do Polska zároveň s křesťanstvím a zpívány byly nejprvé po latině, později po polsku.

Nezávisle od hymnologie a hudby liturgické tvořily se samorodé nábožné písně národní, přioděné někdy rouchem legendovým nebo historickým. Vedle nich zpívány jsou i písně světské, brané buď ze žití domácího a rodinného, buď z událostí historických. Kronikáři zachovali nám zpomínky a zlomky některých zpěvů historických: vypravujíť o písni na smrt Boleslava Chrabrého, o písni na návrat Kazimíra zvaného Mnichem, a o žoldnéři, který téhož krále v bitvě osvobodil. Byla také píseň z časův Boleslava Křivoústého o hrdinství dávných a současných Polákův, a píseň o samém Boleslavu, urážející Němce, pročež v táboře cisaře Jindřicha V. zapovězená; smutné písně o porážce Boleslava Kadeřavého, píseň o Ludgardě, manželce Přemyslavově, z rozkazu jeho zavražděné atd. Kronikáři zmiňují se od dávnějších časův také o slavnostech dvorských, veselích a tancech s hudbou, provozovaných u velmožův. Dále víme z dějin, že Dúbravka Češka bez zábav (tudíž ani bez hudby) býti nemohla, že když Zbihněv navštívil r. 1096 otce svého, provázeli jej bubeníci, trubači a zpěváci, že po dobytí Nakla hejno pochlebníkův a šprýmařův se zpěváky, trubači a bubny obklopovalo téhož Zbihněva, přijíždějícího k Boleslavu Křivoústému r. 1116 atd.

Ve XIV. a XV. stol. začala všeobecněti představení dramaticko-náboženská čili t. zv. mysterie a dialogy, a při nich působila i hudba. Bývaly už kapely po klášteřích, a klášter v Tyńci prý měl hudbu už od Kazimíra Velkého. Ale teprvé za Sigmunda I. zevšeobecněla hudba v Polště. Vydržovalť Sigmund I. na svém dvoře loutnisty, trubače, pištce a bubeníky, a r. 1543 ustanovil při chrámě katedrálním v kapli Sigmundovské kolegium *roratistův*, sestávající z probošta, 9 prebendářů, hudebních umělcův a klerika, kteří byli povinni zpívati co den mši Rorate, a když se hodí, také anniversáře. Dle vzoru tohoto kolegia povstávala podobná bratrstva ve Lvově, Živci, Poznani a jinde. Mimo to měla katedrála na Wawelu druhou kapelu, podobněž i jiné chrámy krakovské, jako na př. později jesuité měli velmi četnou v kostele ssv. Petra a Pavla. U Sigmunda Augusta hráli na varhany Sobek a Pavel, na kytaru Maciek, na harfu Włoch; mimo ně bylo 7 trubačův, 5 pištcův, 2 bubeníci a zpěváci. Takové hudebníky měli též kastelán Krakovský, kastelán Poznaňský, arcibiskup Hnězdenský, biskup Krakovský, vojevoda Trocký atd. Zimorowicz chválí Daniela loutnistu, Opaliński zpěváka Balcerka; u Krištofa Zborowského byl bandurista Wojtaszek. Vše to dokazuje, že šlechta velice si libovala v umění hudebním. Než ani vážnější stránka nebyla zanedbána: známať jsou jména Řehoře ze Sanoka, Václava Szamotułského, kapelníka a skladatele na dvoře Sigmunda Augusta, Šebastiána Fulsztyńského, učně akademie Krakovské, Jakuba Lubelczyka, Martina ze Lvova († 1589), který se cvičil ve vlasti, kdežto vrstevníci jeho Krištof Kicker, Adam Warka a Adam Mosiążek cvičili se v Římě a nové prý vynalezli nástroje. Díla theoretická psali: Martin Kromer, Brosius čili Brožek, Jiří Liban z Lehnice, a Jan Spangenberg. Nejslavnějším skladatelem byl Mikuláš Gomołka, který složil

nápěvy k žaltáři Jana Kochanowského; vedle něho slynuli co skladatelé: Stanislav Zając z Pabianic (r. 1574—1602) a Vojtěch Warka (do r. 1619), ředitelové kolegia roratistů v Krakově. Za příkladem králův vydržovaly kapely i velmožové; dům Stanislava z Górki, vojevody Poznaňského, nazýván domem hodův a hudby, kteroužto v něm řídil Heřman Finck; podobné kapely měli Jan Zamojski a Sigmund Myszkowski. Italská kapela Sigmunda III. ve Varšavě byla četná a vybraná a stála ho ročně 12.000 skudů, spravoval ji Aprile Pacelli. Skladatelé byli tehdáž: Paligonius, Zieliński, Brandt. Měšťané (zejména Krakované) se své strany pěstovali též hudbu nábožnou a světskou (o svatbách, hostinách a p.); v čele cechu hudebníků městských (loutnistů) stál okolo r. 1600 v Krakově Jakub Niderland. Hrávali na loutny, kytary, píšťaly, moldánky a pod širým nebem na surmy, trouby a bubny. S rozšířením hudby italské i nástrojů přibylo, a v inventáři krále Štěpána (na jehož dvoře byl kapelníkem Lukáš Marenzio) zapsány jsou: regál, klavicimbál čili unison, skřipce, salamajky, píšťalky, pozouny, kornety velké a malé.

Protestantismus dodal jak literatuře tak i hudbě nové pobudky, staraje se zvláště o rozšiřování kancionálův, mezi nimiž vynikají kancionál Bratří českých z roku 1569 a kancionál Artomia z Grodziska roku 1601, k němuž skládali nápěvy Freitag a Frisius. Z katolických byl nejlepší kancionál Lazara Andrysowicze, vydaný s notami roku 1556 v Krakově. Disidentské kancionály z oněch dob jsou velmi řídké, poněvadž jesuité je ničili. Zároveň rozkvétala hudba světská a hudba národní při dialozích (představeních divadelních) tancemi provázených, jichž následováním byly jesličky (*szopki*), s kterými chodívají podnes chlapci po vsech a po městech.

Vladislav IV. měl kapelu, která mu hrávala koncerty. „Sireny" mluví o ní Jarzemski, „plovoucí po moři na jevišti zámeckém libezně zpívají; hurtem otvírá se strom, vyskakuje z něho osoba celá v klénotech s upravenými vlasy a zpívá jak anděl, po italsku trhají nohama a skáčí, všecko při hudbě a klavicimbálech; starší nad hudbou jak jim dá znamení, říznou v skřipce až se komédie skončí" (z toho soudí Kurpiński, že to byl už druh opery italské, snad i s balety). U Vladislava IV. byl dvorským básníkem Pucitelli a kapelníkem Říman Marek Scacchi; mezi hudebníky dvorskými nalézal se Jarzembski. Nástroje tehdější byly: harfy, loutny, bandury, moldánky, šalamaje, píšťalky, surmy, pomorty (veliké flétny basové), dzingy, mutety, štorty, srbské skřipky, regály, dudy. Za časův Jana Kazimíra a později po městech byli šumaři (*cechowi*), hrávajíce mši sváteční ve mnohých kostelích zdarma; vedle nich byli jiní hudebníci: pištec (*faifer* z něm. *pfeifer*), hoboista, palkéř (*palkierz* bijící na kotle), surmač, sipoš, skoromoch (dudák s medvědem), doboš (bubeník), trubač, kozáček bandurista a j. Později nastala hudba janičárská, tulumbasy, tarabany, (tur. bubny), drumle, břinkadla (*brząkadła*), zvonky atd. August II. i August III. měli dvorní kapely, a za Augusta III. vynikali co učitelé na klavichordě ve Varšavě Zańczyk a Kraska. Stanislav Korycki byl tu prvním fabrikantem klavicimbálů. V Krakově žil skladatel Gołąbek. Podobná kolegia, jakým byli roratisté, byla při katedrále Vilenské, při klášteře v Červińsku, v Częstochově, Ležajsku, Sokalu, Počajově, Berdyčově atd. Ve Varšavě pak povstaly později hudby kostelní u bernardinů, benonů, augustiánů a piaristů.

Stanislav August přičinil se o povznešení divadla, a s rozvíjením se dramaturgie nastal i nový rozvoj hudby polské, zvláště proto, že tehdy po celé Evropě už pěstovala se opera. První opera polská byla *Nędza uszczęśliwiona*, dávaná r. 1778, jejímž skladatelem byl Slovák Matěj Kamieński; po něm psali opery polské Wejnert, Stefani, Elsner a Kurpiński. Vedle polských překládány jsou a hrávány opery skladatelů cizozemských. Za příkladem hlavního města povstávala divadla ve Lvově, Gdánsku, Poznani a Vilně, kdež všude pěstován byl i zpěv a tanec. Mimo to nalézala hudba zvláštní přízně v domech některých šlechticů, jako u Radziwiłłů, Czartoryských v Pulavách, kde pracoval Fr. Lessel, u starosty Polanovského, u něhož přebýval jeden z nejslavnějších houslistů Karel Lipiński atd. Všickni téměř skladatelé divadelní skládali zároveň hudbu nábožnou, v čemž byli zvláště činní Elsner a Josef Stefani; proslulé bylo kdysi requiem Kozłowského. Po domech začaly hráti kvartety smyčcové a po větších městech dávány veřejné koncerty virtuosův cizích i domácích, jako na př. Lipińského, Szymanowské a j. Zalíbení ve zpěvu šířily zajisté zvláštní školy zpěvácké při divadlech, pak školy varhaníkův při některých seminářích (v Radzymině, Třemešně atd.). R. 1820 otevřena péčí Stanisl. Staszyce ve Varšavě konservatoř hudební, z níž brzo počali vycházeti vycvičení mužové, kteří se stali chloubou hudby domácí. Byl to čas romantismu, a hudba pospíšila si za poesií k vrcholu své dokonalosti. Přede všemi tu vynikl Chopin, oddaný hlavně pianu, za ním pak brala se řada umělců méně výtečných. Mnozí z nich rozprášili se po světě následkem událostí r. 1831, Orłowski, Klemczyński, Orda, Fontana a jiní odebrali se do Francie, kamž byl o něco dříve zavítal Sowiński, a něco později Wolf, Kątští a j. Jiní jezdili po rozličných zemích jako virtuosové (kytaristé Bobrowicz, Szczepanowski, Sokołowski, klarinetista Tropiański, cimbalista Guzików), jiní pracovali doma, jmenovitě ve Varšavě (Dobrzyński, Wysocki, Brzowski, Nowakowski, Krogulski, Nidecki, Nepily, Baranowski, Josef Wielhorski, Jenike, později Noch, Ditrich, Kania, Stevich, Procházka, Łodwigowski, Karasowski). Přes 30 let potulovala se nauka hudební, zbavená vyšší školy, v cizině, hlavně v Paříži, Berlíně, Vídni a Lipsku. Na konservatoři Pařížské vzdělali se Kątští, Wieniawští, Niedzielski, Taborowski, Mikuli, Wernik, Janicki, Biernacki, Krzyžanowski, Herman, Lotto, Łada a mn. j. Ze Lvova vyšli bratří Dopplerové, Serwaczyński, Mikuli a j.; z Krakova Kratzerové, Studzińští, Krzyžanowski a j.; ve Vilně pracovali Moniuszko, Każyński, Miładowski atd. V komposici dostávala vrch lyrika; písně takové skládali Komorowski, Wojkowski, Moniuszko, Teichman, Troszel, a za nejnovější doby Madejski, Duniecki, Želeński a j. Po třicetiletém spánku probudila se opera polská poněkud snahami Damseho, Brzowského a j., ale povznesla se teprvé Moniuszkem, jehož *Halka*, dávaná r. 1858, dovedla si najednou získati přízeň obecenstva. Na poli dramatickém vystoupil též Dobrzyński r. 1863 s krásnou operou *Flibustierowie*, a r. 1864 Münchheimer s operou *Otton Łucznik*; menší díla toho druhu psali Martin, Miładowski, Jasiński (Doroszeńko) a jiní. Konečně vystupovala na jevo čím dál tím hlasitěji potřeba školy hudební, a po mnohém usilování podařilo se, že roku 1861 s povolením vlády byl otevřen ústav hudební ve Varšavě, jehož řízení svěřeno Apol. Kątskému. Škola ta má oddělení theoretické a praktické: theoretické obírá se základy elementárními a naukou o harmo-

nii a kontrapunktu, praktické rozkládá se na část vokální a instrumentální a má 10 profesorův. Ve Lvově povstalo r. 1838 tovaryšstvo hudební, které si zřídilo také školu a část praktickou svěřilo roku 1858 správě Mikuliho. Co rok vydává album s plody skladatelů polských. Theoretická, aesthetická a historická stránka hudby málo byla posud v Polsku vzdělávána. Václav Sierakowski vydal r. 1795 dílo o umění hudebním, po něm pak dotýkali se theorie Simon v Poznani, Woroniec ve Vilně, Holland ve Vratislavi, Królikowski, Elsner, Kurpiński a J. Sikorski, kterýžto poslední redigoval po šest roků (1857—62) ve Varšavě časopis *Ruch muzyczny*. Srv. I. Karasowski *Rys hist. opery polskiej* (Varš. 1859), L. Gołębiowski *Gry i zabawy* (t. 1831) a *Encyklopedie polska* čl. *Polska muzyka*. *Sob.*

K. Prvotná výroba a průmysl.

Poláci, jako Slované vůbec, byli od jakživa národ hlavně rolnický a pěstovali všeliké druhy obilí podnebí své vlasti přiměřené. S polním hospodářstvím nutně souvisel i chov dobytka. Záhy zkvětlo i zahradnictví a štěpařství, a v XIII. stol. nacházíme v Polsku i vinice. Polní hospodářství bylo třístrané, z domácích zvířat chováni koně, dobytek hovězí, ovce, prasata a četná drůbež. V rozsáhlé míře pěstováno včelařství. Od nejstarších dob sbírán též červec, a teprva dovážením z Ameriky košenily zanikla tato větev hospodářského průmyslu. Za to zavedeno pěstování tabáku. Poměry selské vyvíjely se podobným způsobem jako v Čechách: v XVI. stol. byl sedlák již úplným nevolníkem své vrchnosti, a nechutně i nedbale od něho odbývaná robota *(pańszczyzna)* byla překážkou zvelebení hospodářství polního, o kteréž jinak zasazovala se šlechta na svých statcích způsobem rozmyslným k rozmnožení svých důchodů. Jmenovitě obrácen bedlivější zřetel k důležitému hnojení, ano hospodářství stalo se i předmětem literárního pojednávání, jakož připomínají se z té doby jmenovitě Zawadzki a Gostomski co spisovatelé hospodářští. V XVI. a na začátku XVII. stol. nejvýše stálo polské rolnictví: rodilo se tehdáž množství obilí výborného, které se u velikém množství odváželo na moře Baltické do Gdánska, Královce a jiných přístavův, i též na moře Černé. Vším právem mohl tvrditi Opaliński, že Polsko, zaopatřujíc obilím Anglii, Holand, Španěly, Itálii, Německo a říše severní, zasluhovalo by nazýváno býti špejcharem Evropy. V tom věku také zvelebovány zahrady a sady ovocné, jmenovitě ušlechtilé druhy ovocné přiváženy z Francie a z Itálie. I chov dobytka byl rozsáhlý: koně polské, k běhu lehcí, v práci vytrvalí, hledáni byli i za hranicemi; bůvoli byli mnohem rozšířenější než nyní; vyhánění dobytka vepřového na pastvu do dubových lesů bylo přísně zákonem upraveno. V XVII. stol. však přicházelo polní hospodářství čím dále tím více na mizinu za příčinou nešťastných válek s Kozáky, Moskvou, Tatary a Švédy: zpustošeny jsou vesnice po celé zemi, a následek toho byl častý hlad a mor, jímž obyvatelstvo hrubě tenčeno. I když potom nastal pokoj, nemohlo se hospodářství dlouho zotaviti, a to hlavně za příčinou vždy krutější utištěnosti stavu selského, který přece v hospodářství panském byl tak důležitým faktorem. V poslední čtvrti tohoto století objevil se výtečný spisovatel v oboru hospodářství, Jakub Kazimír Haur, jehož přední dílo *Sklad albo skarbiec znakomitych sekretów Oekonomii ziemiańskiéj* jest encyklopedie hospodářství vesnického oněch dob. Z něho se dovídáme, že ve dvorech míchána se žitem stoklasa (*Avena elatior?*) na chléb pro čeládku, který prý jde velmi k duhu lidem těžce pracujícím, a jedí prý jej „tak s gustem jako perník toruňský.“ Ze stoklasy pálena i kořalka, též dávána za píci koňům, prasatům a drůbeži. Též války v XVIII. stol. na půdě polské vedené nedopouštěly vzmoci se polnímu hospodářství, ale ještě více zhubit ho nemohly, neboť stálo již na tak nízkém stupni, že horšího sobě pomysliti nelze. Teprv za Stanislava Augusta, když vůbec Poláci začali se upříměji zasazovati o zlepšení všech domácích poměrů, obrátili zřetel i ku polnímu hospodářství a brali si v tom za vzory hlavně Anglii a Francii. Tu jsou hojně překládány anglické a francouzské spisy o hospodářství na jazyk polský. Nad jiné pilně pracoval v tom oboru znamenitý přírodník kněz Krištof Kluk, jenž vylíčil způsob hospodářství anglického, francouzského a německého na rozličných místech a ustanovil pravidla rozmyslnému hospodářství platná podnes. Kladl na srdce současníkům svým, že oprava v té věci musí vycházeti od pánů, jimž radil, aby dali vyměřiti své statky a zhotoviti jich mapy, aby dětí selské dávali učit čísti, aby zakládali v krajích hospodářské společnosti, nad nimiž byla by jakási akademie ekonomická, aby vydávali časopisy hospodářské atd. Ale snahy jeho neměly toho účinku, jakého by byly zasluhovaly, čemuž ovšem překážely nejvíce politické zmatky a konečný úpadek státu polského. Mezi šlechtou vyniká z té doby jediná Jablonowska, vojvodkyně Braclavská, co rozumná a osvícená hospodyně, která vydala hospodářským úředníkům na svých statcích *Ustawy powszechne*, t. j. instrukci, jaké druhdy v Čechách měly obyčej vrchnosti úředníkům svým vydávati. *Ustavy* tyto vyšly tiskem r. 1786. V době následující po rozdělení Polska na delší čas utuchly všecky snahy o zvelebení hospodářství polního: šlechta zabývala se raději neprospěšnou politikou nežli zájmy materiálními, a ubohý sedlák, mnohověkou těžkou porobou uhnětený, sklesl byl co nejhlouběji jak v mravnosti tak v inteligenci, byl oddán kořalce a v rukou židovských. Ovšem nemohli v prošlém čase Poláci nevšímati si ohromných pokroků, jaké zatím jak v rolnictví samém tak i v hospodářském průmyslu byla učinila Evropa, a jednotliví páni jali se i na svých statcích zaváděti systematický způsob hospodaření, jehož prospěchy na své oči spatřovali v cizích zemích, podnikali závody fabričné ke spracovávání přírodních plodin, dbali o lepší vychování mládeže selské, zakládali hospodářské společnosti, jako jmenovitě ve Varšavě atd. I literatura hospodářská obživla a nezůstala bez působení blahodárného. Ale posledním povstáním zmařeno na mnoze ovoce, jaké již začaly přinášeti chvalitebné tyto snahy. K tomu v ruském Polsku emancipací sedláků tak značně změněny jsou dosavadní poměry při polním hospodářství rozhodné, že aspoň od nejbližší budoucnosti nelze očekávati valného obratu k lepšímu, který může nastati teprv potom, až trvale budou ustáleny poměry nové.

Vedle rolnictví poskytovaly majitelům pozemků v dávném Polsku znamenitých příjmů lov zvěře a ryb. Lov zvěře zvláště vydatný byl, dokud ještě nebyly vymítěny pralesy, i zaopatřoval obyvatelstvo netoliko částkou výživy, nýbrž i hojností vzácných kožišin, předmětem to čilého obchodu s cizinou. Kožišinami platilo se místo peněz, mnohé dávky se odváděly v kožích, a ještě za Kazimíra Velikého kdo se chtěl odvolati k vyššímu soudu, musil soudci, od kteréhož se odvolával, dáti zástavu v drahých kožišinách, která propadla, jest-li že vyšší soud proti němu vyřknul. I rybářství bylo výnosnou živností, a provozovalo se nejenom na jezerech a řekách, ku kterémuž konci se utvořily zvláštní cechy

rybářské, nýbrž šlechta oblíbila si časem i zakládání rybníků, a hospodářství rybničné dálo se systematicky, i stálo na vysokém stupni dokonalosti. Rybníky se pravidelně po několika letech spouštěly a osívaly. Ryby v nich nasazené byly: štika, kapr, okoun, karas, plotice, pstruh, lín, mřeň, i také bobři. Dozorce nad rybníky slul *stawowy* a byl velice zodpovědný: ztrácely-li se ryby z rybníků, musil za ně dát ustanovenou náhradu. *Mý.*

Co se týče dobývání nerostů, těch mívalo Polsko a má podnes značné bohatství. První místo zde zaujímá dobývání soli ve Věličce a Bochni. Stříbro dobývalo se hlavně v Olkuši, pak i v Kielcích, ve Slavkově, u Chřanova a Nové Góry; rtuť pod Tustanem na hranicích Rusi a Uher; olovo a měď pod Chęcinami, železo ve starostvích Chęcinském, Křepickém, Grabovském nad Prosnou, Odolanovském, v Pile; síra pod Vislicí, Svošovicemi v Krakovsku. Jantar lovili nade břehy moře Baltického a po jezerech pruských sítěmi jako ryby; mimo to nalézaly se i uvnitř země ukryté poklady jantaru a zejména mezi Vartou a Vislou okolo Rogoźna i Rožany, pak ve vojevodství Volyńském, okolo Rovného a jinde. Mramor spracovávali z dávna v Dębniku pod Krakovem, u Chęcin pod Olkušem. Ostatně dobývaly se tehdáž tytéž minerálie jako podnes. Průmysl nerozvinul se dlouho v Polště, řemesla provozována dlouho jen pro domácí potřebu. Teprv když Němci do měst od nich zakládaných přinesli zřízení cechovní, provozována jsou řemesla pravidelně a průmyslně a mnohá z nich povznesla se na znamenitou výši, čímž města nemálo bohatla. Soukenictví a plátenictví květlo nejvíce ve Velkopolsce, jako v městech Lešně, Vschově, Raviči, Kościaně, ode dávna v Krakově, Toruni, Poznani, Lvově, Vilně, Sandoměři, Varšavě; látky hedbávné a bavlněné zhotovovaly se větším dílem v Prusích; rafinerie na cukr byly v Gdánsku, Elblągu i Toruni; pivováry i vinopalny byly velmi četné; papírny a hutě sklenné nalézaly se zhusta; na mnohých místech vyráběli fajans. Střelná zbraň pocházela nejlepší z Mohileva, pak slynuly meče kořkievské v Krakovsku, šavle stašovské v Sandoměřsku. Mimo Varšavu slynuly Końskie povozy a Sluck výrobou zlatohlavu. Vůbec vše, čeho v domácnosti potřebí, zhotovovalo se v Polsku. R. 1607 ustanovil sněm, aby Varšava i Lomža měly řemeslníky, kteří zhotovují zbroje i zbraně válečné, což bylo později (1611) i Lublínu a (1613) Vilnu a Kovnu přikázáno. Následkem toho usazovali se pak i po městečkách puškaři, platnéři, mečníci, pancéřníci; slynula v tom věku zbrojírna v Samsonově. Za posledních dob republiky dály se mnohé pokusy o zvelebení průmyslu domácího, ve kterémžto ohledu jsou zvláště památné zásluhy Antonína Tyzenhauza (v. t.) a jiných, ale jejich usilování zůstávalo bez žádoucího trvalého výsledku. Teprva v novější době pozoruje se i v průmyslu polském čilejší ruch, který svým časem přinésti slibuje dobré ovoce. *Sob.*

L. Obchod.

Stopy historické ukazují, že Polsko mělo už před Měčislavem I. styky s říší Východo-římskou, a lze se domýšleti, že posílalo jantar, kože losí a bobří na východ, jakož i že v IX. stol. vyváželo sůl, železo, len a snad obilí za hranice. Za to přicházely do Polska pepř, olivy, víno, sukno, nádobí zlaté i stříbrné a zlatohlavy. Měčislava i Boleslava Vel. nalézáme už zhusta na dvoře císařském, přibírali tudíž i tentýž kroj a pociťovali tytéž potřeby jako císařové Němečtí; za nimi pak šli aspoň biskupové, preláti, opati a tací rytířové, kteří s manželkami svými, jak praví Gallus, za královským stolem sedávali. Od té pak doby, co byli uvedeni do Prus křižáci, sbíhá se celá Evropa k ústí Visly, Němnu a Dviny, aby štěpovala v těch končinách evangelium; přibyly tam tedy zajisté i potřeby celé Evropy a zároveň povstávalo spojení obchodní s krajinami nad Tiberem i Sekvanou. V pol. XIII. stol., když města začala se spravovati právem magdeburským, nacházíme v privilejích zmínky o trzích, které se odbývaly po předních městech polských, kdež povstávala bratrstva kupecká i sklady kupců příjezdných. Větší města jala se za příkladem zahraničných všelijak utiskovati kupce příjezdné, vybírajíce od nich nejen roční poplatky ale i přinucujíce je, aby zboží své rozkládali a dávali měřit, konečně ani jim nedovoleno rozvážeti je dále. Z toho pošlo, že města bohatla monopolem, obchod však i kraj tím trpěly; ano i malá města přivlastňovala si monopol soli a brala sobě naň privileje u králův (v XV. stol.). Vladislav Jagełło dal r. 1394 Poznani výsadu, že kupec příjezdný musel tam prodleti tři dni se zbožím, a teprvé když za ten čas ho neprodal, mohl se s ním ubírati dále. V XV. stol. nacházíme nařízení o splavnosti řek: starostové generálové bdí nade traktáty vodními právě tak jako nad zemními, a jsou povinni poskytovati pomoci kupcům cestujícím; než vzdor tomu i šlechta i města zadržovala vozy a lodi, vybírajíce od nich poplatek. Vzhledem k vybírání cla předpisováno kupcům kudy mají jezditi; tak už Kazimír Vel. uprostřed XIV. stol. kázal kupcům pruským, aby do Vratislavi jezdili se zbožím přes Toruň, Radziejov, Konin, Kališ a Ostřešov, do Vladimíře na Volyni pak přes Čechov, Kaziměř nad Vislou a Lublín. Do Uher byla jim pak vykázána dráha na Břešť Kujavský, Lęčici, Opočno a Sandoměř. Vladislav Jagelo vytkl dráhu obchodní mezi severním Německem a Polskem přes Skvěřinu, Poznaň, Piotrkov nebo Lęčici do Krakova. Za Kazimíra Jagelončíka vymohla si města privilej, že kupcům příjezdným nebylo volno prodávati v malém, nébrž toliko ve velkém, tak na př. měli šafrán prodávati jenom na libry, ostatní koření jenom na kameny a t. d. V XVI. stol. začaly tyto privileje na obchod skladový býti na újmu ostatním městům, z čehož pak vznikly spory mezi městy sousedními. R. 1538 zrušen jest v Polště ústavou obchod vývozní s Uhry a Slezskem, ale dovoz z obou těchto zemí byl dovolen. V témž století povstalo mnoho trhův, jako v Poznani, Kališi, Vieluni, Międziřeči a jiných městečkách. V Toruni bylo právo skladové (*jus stapulae, stapelrecht*) tak přísně střeženo, že (od r. 1351) žádný kupec příjezdný nesměl druhému příjezdnému ničehož prodati, nébrž toliko Toruňané směli od nich kupovati. Podobnými privileji nadán byl Krakov, a Kazimír Vel. zakázal r. 1354 výslovně, aby se kupci příjezdní neopovažovali v Krakově kupčiti mezi sebou, nýbrž toliko s Krakovany; Kazimír pak Jagelončík přikázal, aby kupci uherští všecko zboží toliko v Krakově skládali a kupci slezští neopovážili se města toho míjeti. Týž král zakázal prodávati sůl z Vislice v krušcích v Miechově, a sůl centnýřovou dovolil jen o dnech trhových a to jen ve prospěch Krakova prodávati. Sądečtí měli privilej na zakupování veškeré soli v Bochni, Oświecim měl privilej od Měčislava Opolského i Těšínského z roku 1291 na sklad soli a olova, Będzin sjednal si roku 1464, že vozka vezoucí sůl do Slezska musel ji po tři dni v tom městě prodávati. Vieličťané měli podle listu z r. 1541 povolené čtyři lavice v Krakově, na kterých po celý úterý a čtvrtek do hodiny ne-

šporní a v pátek po celý den, jakož i o všech jarmarcích sůl prodávali. Sandoměř měla privilej toho druhu zajisté nejstarší, totiž z r. 1236 a potom z r. 1366 na sklad soli a sleďů; Vladislav Jagelo potvrdil Sandoměři, aby tam každý po tři dni sůl a sledě prodávati směl. Na sklad soli měly právo také Vislice a Lvov (od r. 1387), Kolmoja, Krasnostav, Turobín, Garčov a j. Gdánsko nemělo sice od nikoho privileje na právo skladové, nicméně provozovalo je prakticky, čímž na sebe popudilo šlechtu, která plavila obilí po Visle, neboť jí vnucovalo cenu; rozhněvaná šlechta přestala tam dovážeti obilí, a tím ochabl obchod. Než r. 1546 začali sami kupci gdánští jezditi do Polska na koupi, spory se usmířily a právo skladové zůstalo jak bývalo. Sukno přicházelo do Polska také přes Gdánsko; v Elblągu povstala společnost anglická, která Polsko suknem zaopatřovala. Gdánsko dovedlo toho na sněmě, že ustanovil, aby sukna zámořská toliko jedním přístavem, a sice Gdánským, směla se dovážeti. Zvláště pak Poznaň měla za Vladislava IV. značné výhody, neboť kupcům jedoucím z Braniborska, Slezska, Pomořan a Němec přikázáno pod ztrátou zboží, vozův i koní, aby všecko prodávali v Poznani; dráhy pak do Poznaně byly předepsány z Vratislavi přes Poniec, Křivin a Mosinu, z Hlohova přes Kožuchov (*Freistadt*), ze Zahaně přes Vschovu a Kościan, z Braniborska přes Międziřeč a Pnievy, z Pomořan přes Vieluň, Vronki a Šamotuly. Leszczyňští zjednali právo skladové Lešnu; měla je též Vschova, což v XVII. století značně Poznani uškodilo. — V celku musíme vyznati, že odchod polský nikdy se řádně nerozvinul a také rozvinouti nemohl, poněvadž rozvoj obchodu zakládá se na úplné volnosti a konkurenci, čehož však, jak z toho, co jsme posud pověděli, vysvítá, v Polsku nebylo. Zvláště pak položení země Polské jest obchodu nanejvýš nepříznivé. — Veškeren obchod i průmysl polský spočíval nejdříve v rukou měšťanův domácích nebo usedlých Němcův, Italiánův a Skotův. I Armeni ode dávna zde usedlí vedli obchod s východem. „Města naše“, naříkal za panování Sigmunda III. Starowolski, „obydlena jsou větší částí od přistěhovalců, kteří se obchodem i řemesly zabývají, a ti jsou: Němci, Francouzi, Italiáni, Angličané, Armeni, Moskalé, Řekové, Nizozemané, Uhři, Hebrejčíci, Peršané a Skotové.“ Židům dostal se obchod teprvé později do rukou. Král Kazimír Vel. dal první silnou pobudku rolnictví, čímž země stanula rychle na dosti vysokém stupni blahobytu, a když z povstalých stykův s cizími národy množil se dovoz věcí přepychových, předešel Kazimír škodlivou převahu zboží zahraničného nad domácím tím, že podporoval průmysl i obchod v národě, otvíraje přístup do země cizincům a ochraňuje Židy. Připojení zemí pruských za Kazimíra Jagelonce mělo vliv příznivý v obchodní poměry Polska: ručiloť bohaté město Gdánsko, že dovážené plodiny tam najdou odbytu. Jakož Gdánsko bylo vzhledem k Polsku tím, čím jinde zámožné banky, tak čerpány odtud skoro veškery důchody zemské. Neméně příznivým ukázalo se dávnější připojení Rusi Červené, kteráž udržovala větším dílem obchod obilní v přístavech baltických. Když pak se ukázalo, že průmysl rukodílný se vzmohl a ustálil dostatečně, prohlásil Sigmund August úplnou svobodu obchodní. Zastal tudíž Sigmund III. obchod v Polště v plném rozkvětu. Tehdáž vyvážely se hlavně pšenice, žito, brách, ječmen, proso, oves, len, konopí, vlna, kůže, peří, slanina, hrubé sukno, plátno, med, vosk, lůj, červec, olovo, železo, sklo, voli, koně, skopci atd. Přivážely se: zlatohlavy, pěkná sukna, tenké plátno, bohatý oděv, klénoty, šperky, zbraň palná, zahraničné kožešiny, rozmanitá vína (franc., uher., ital. i řecká), koření atd. Obchod průvozní vedlo Polsko hlavně v kožešinách, které šly z Moskvy do zemí západních, pak s cínem, který šel ze západu do Turek. Nejvíce vyváželo se obilí, a sice po Visle do Gdánska. Opaliński páčí vývoz obilí po Visle plaveného z oněch dob na 3 mil. korců polských ročně a cení korec v onom čase průměrem na 1 tolar. Ondřej Rutkowski tvrdí, že za jeho časův (okolo r. 1650) Poláci vyváželi ročně 9 mil. korcův obilí, a před 10 léty, t. j. za panování Sigmunda III., ještě více. Mimo obilí vyvádělo se do ciziny mnoho volův (ročně asi 80.000), hlavně do Rakouska, Němec i Slezska, a sice z Podolí, Volyně, Ukrajiny a Rusi. Pro ulehčení obchodu domácího dbal Sigmund III. o upravení řek, a ustanoveními roku 1589 i 1598 uznány jsou za splavné a přístavní tyto řeky: Visla, Dnépr, Dněstr, Narev, Varta, Visloka, Vislok, San, Stryj, Dunajec, Bug, Vepř, Styr, Brok, Nida, Prosna, Brda, Noteć, Narevka, Pilice, Tyśmienica, Horyň, Sluč, Švięta, Vilia, Nieviaža, Dvina. Řeky tyto nesměly míti žádných jezův, násypův, mlýnův aniž jiných překážek, a kdo se nedržel dle předpisův, byl za škody odpověden. Největší část obchodu opírala se o moře Baltické, o něž se ode dávna dělily Polsko, Dánsko i Švédsko. — Od XIV. stol. byl obchod zorganisován ve bratrstva; zdá se, že v XVI. stol. bylo nejvíce kupcův, kteří skupovávali vlněné látky zahraničné, alespoň v Krakově a Poznani. Vedle kupcův byli tehdáž také faktorové, kteří se zaměstnávali kupováním i expedováním zboží; faktor musel být zapsán do bratrstva kupeckého, a v těch městech, v kterých se zachovávalo přísné právo skladové, t. j. v kterých kupci příjezdní mimo trhy nesměli nic prodávati, mu sprostředkovával obchod s cizím zbožím. Obchod výměnný udržel se mezi Polskem a Uhrami až do pol. XVII. st.; Poláci nesměli jezditi pro víno do Uher, nébrž toliko Uhři přiváželi je do Krakova a brali za výměnu olovo, železo, klejt stříbrný, suřík, sůl, plátno, sukno, koření a mlečivo. Považovaliť to Poláci za veliký prospěch obchodu, když hotové peníze ze země se nevyvážely. Nynější političtí hospodáři ovšem žádnou nevídají v tom výhodu. Každý bere zboží, kde lepší a lacinější. Obchod s Gdánskem byl také směnný: za všeliké zboží spláceli Gdánští kořením, rybami mořskými, suknem a vůbec rozličnými výrobky krajin průmyslnějších. — Přední obchodní smlouvy byly: smlouva za Vladislava Jagela z r. 1390 mezi Polskem s jedné a knížaty pomořskými, městy hanzovnými a braniborskými se strany druhé; smlouva se zeměmi rakouskými mezi Sigmundem Augustem a císařem Ferdinandem z r. 1549, kterouž obyvatelům Obce pospolité potvrzena jest úplná svoboda obchodní v Rakousku a Rakušanům zas v zemích polských. R. 1775, když rozdělením Polska změnily se poměry, shodly se obě země na tom, aby ze zboží polského i rakouského neplatilo se vyššího cla dovozného než 4%, vývozného pak jenom $^5/_{12}$%, že z bečky nebo z antalu (soudku) vína uherského pokladnice polská nebude vybírati než $^1/_2$ červeného zlatého, že obyvatelé obou zemí mají právo přiváželi i odvážeti zboží všeliké mimo zakázané; transito mělo činit 1% atd. Svoboda obchodní mezi Polskem a Ruskem pojištěna byla smlouvou z r. 1686, pak z r. 1768, a podrobněji vytčena jsou cla r. 1775. Po prvním rozdělení uzavřena jest také s Pruskem obšírná smlouva obchodní. S Tureckem uzavřena smlouva Karlovická r. 1699, v níž ustanoveno, aby kupci obou zemí, jedou-li hlavní dráhou, toliko jedno

clo platili, aby kupcům polským volno bylo usazovati se v Turecku, aby bez důkazů písemních a úřadních nikdo nebyl nucen spláceti sumu jakoukoliv. S Francií byla smlouva obchodní z r. 1500, kterou učinili Jan Albrecht, Ludvík XII., Vladislav král Český i Uherský, potvrzujíce si vzájemnou svobodu obchodu. Karel IX., král Francouzský, udělil kupcům polským rovná práva s francouzskými. Holanďané, Angličané, Skotové měli úplně volný obchod v Polště a Poláci zas u nich. — V XV. a XVI. stol. byl obchod polský též pod vlivem Hanzy (v. t.), ku které náležela nejen města pruská a livonská, ale i Krakov. Od pol. XVII. stol. a následkem válek švédských, moskevských, kozáckých a sedmihradských doznal obchod veliké změny a pohromy; dříve byli Židé odkázáni toliko k půjčování peněz na úroky čili na tak zv. lichvu, neboť křesťan podle zásad náboženských nesměl jí provozovati, a bez ní se obejíti nebylo lze; vmísil-li se pak Žid do kupčení, strhl se pokřik, že ujímá výdělek křesťanu. Nanejvýše dovoleno mu prodávati sukno, plátno a některé ještě věci na lokte i na libry. Ale po nešťastných valkách XVII. stol. prodávali Židé už všeliké zboží po městech šlechtických — neboť hlavně šlechta přála Židům — potom po královských a za Sobieského i v Krakově, a tak se jim dostal zenáhla všechen obchod polský do rukou. Poláci vyhýbali se obchodu, poněvadž kupec a Žid značilo totéž, a jen tu a onde kupčil ještě Němec některý. Tím upadl obchod polský doma i za hranicí. Pokažení mravův mezi šlechtou rozmnožilo opilství, a krámy po náměstích hlavních měst byly majetkem Uhrův, Řekův i Valachův. Za panování Stanislava Augusta, když nastal duch reformy, dbáno též o povznešení obchodu. Pánové spolčovali se s kupci ve spolky bankové, ale tu nastaly veliké katastrofy politické, s kterými šel i úpadek značných podnikův, a obchod poklesly nedal se už povznésti.

O nynějším obchodu v rozličných zemích polských viz jednotlivé články o nich jednající. *Sob.*

Polsterer Adalb. Jan, dr. filosofie, nar. v Geissenfelsu v Bavořích 1798, přišel záhy do Vídně, stud. na rozl. místech a cestoval po Itálii. Odbyv práva suploval v Štýr. Hradci 3 léta professuru dějepisu; r. 1825 cestoval opět v Itálii, pak byl krátký čas v státní službě, až r. 1828 přijal na se vědecké vzdělání pianisty Thalberga, s kterým skoro 7 let cestoval v Němcích, Švýc., Itálii a Francii, načež od 1835 žil v Št. Hradci. **P.** vydal *Grätz und seine Umgebungen* (1827); *Chariton* (1827); *Hyères in der Provence* (Wien 1834) a j.

Polští bratří v. Sociniáni.

Polt Jan Josef, knihkupec a spisov. v Praze, nar. 1775 v Praze, † 3 čna 1861 tamtéž. Byl majetníkem hostince „U tří kaprů“ a zabýval se pracemi literárními, jak tomu četné příspěvky do dřívějších beletristických časopisů pražských nasvědčují. Nedlouho před jeho smrtí vyšla tiskem opera *Numa Pompilius*, k níž **P.** libreto a Soukup hudbu napsal.

Poltava (malorus. *Pivtava*), gubernské město v Malé Rusi, na pravém bř. Vorskly, má 28.501 ob. (r. 1861), 18 kostelův, 2914 domův, 516 krámův, gymnasium. **P.**, založena r. 1608, byla sídlem kozáckého pluku. R. 1658 (11. čna) poražen u **P**-vy **P**-vský plukovník Puškar od hetmana Vyhovského. R. 1709 (27. čna st. st.) svedena u **P**-vy znamenitá bitva mezi Švédským králem Karlem XII. a carem Petrem; švédské vojsko (26.000 m.), utrmácené delším obléháním **P**-vy, poraženo silnějším ruským (60—70.000) a buď zničeno nebo zajato; osud Karla XII. jest tím rozhodnut. Na památku tohoto vítězství postaven pomník ve městě (roku 1809). — **P**-vská gubernie mezi Černihovskou, Kurskou, Charkovskou, Jekaterinoslavskou, Chersonskou a Kyjevskou, zaujímá 42·428 □ verst čili 902·86 □ m.; jest rovina svlažovaná Dněprem a jeho přítoky, z nichž hl. jsou Sula, Psjol a Vorskla. Podnebí jest mírné, největší horka 35°, největší zimy 25° R. Obyvatelův bylo roku 1864: 1,911.442 (r. 1856: 1,753.144, z nichž muž. 856.329, žen. 896.814), národností s největší části Malorusův; zabývají se hl. orbou, která pro úrodnou půdu, ač na nízkém jest stupni, přece velmi dobře se daří; sejí se obyčejné druhy obilí a tabák; hovězí dobytek jest silný (639.393 kusův r. 1856), taktéž jsou i koně výborného druhu (166.049). V lesích jsou pěkné duby. Průmysl a obchod jest nepatrný; r. 1856 páčila se cena všech fabrických výrobkův na $1^{1}/_{2}$ mil. rub. stř. Žákův bylo v 160 školách 7866. Měst jest 15 krajských: **P.**, Gadjač, Žčňkov, Zolotonoša, Kobeljaki, Konstantinograd, Kremenčug, Lochvica, Lubny, Mirgorod, Perejaslavl, Pirjatin, Priluki, Romny, Chorol; vsi 3536.

Polubiński znaku Jastrzębiec, rod litevský, jehož počátek genealogové polští do pradávných časů kladou. S jistotou uvesti lze poprvé Vasila starostu Mstislavského a maršálka Horodenského; potom se uvádí bratr jeho Ivan vojvoda Novohradský a maršálek Litevský, kterýž poprvé znaku jmenovaného užívati počal. Oba byli synové Ondřeje Feodoroviče knížete na Lubně. Ivan zplodil vedle osmi dcer pět synův: Alexandra, Ondřeje, Jana, Michala a Teodora. Alexander, kast. Novohradský a star. Vilkijský, hájil po pět let statečně Livonsko, † 1577 v zajetí ruském. Syn jeho Alexander, taktéž starosta Vilkijský, zůstavil syna Alexandra, maršálka Sloninského, kast. Mstislavského 1627, vojv. Parnavského, a tento zplodil čtyry syny. Z této větve pošel také Alexander Hilarius, star. Slonimský, Ošmiaňský 1661, znamenitý válečník, který udatně Prusy utkával, Rakoczyho z Polsky vypudil, Kuronsko Švédův zprostil, † 1679 zůstaviv syna Krištofa, vojv. Novohradského, který zplodil Dominika star. Volkovského a Krištofa star. Bobrujského. Ondřej, druhý syn Ivanův, zůstavil tři syny: Ondřeje, Daniela a Eustacha. Jan, třetí syn Ivanův, star. Trykacký. Dále pošel z větve této Ivan **P.**, star. Mstislavský a Radoňský; Mikuláš, číšník Slonimský † 1640, Dimitr, bratr před., podkomoří Slonimský, zemřel vojv. Novohradským. Michal, čtvrtý syn Ivanův zplodil tři syny: Ondřeje, Josefa a Dimitra. Theodor, pátý syn Ivanův, zůstavil čtyry syny; z těch byl Stanislav korouhevníkem Slonimským 1632 a Josef otcem pěti synův. Z těchto rozplodil dále potomstvo pátý Krištof, soudce zemský v Slonimi, zůstaviv syny Františka, Kazimíra, Jana Jeronyma a Stanislava. Dále se připomínají Krištof kanovník ve Vilně, Jiří arcijáhen tamže 1778, Jeronym zemský soudce v Slonimi a j. v.

Polubny, něm. *Polaun*, ves v Čechách v kr. Bolesl. a okr. Smržovském, s 3436 obyv. (1857) něm., kteří se živí nejvíce předením a tkalcovstvím, broušením skla, porážením a plavením dříví, nejméně ale rolnictvím. Ves jest velmi roztroušena, s části po úpatí vrchu, s části v údolích. Hlavní díl jsou **P.** hořejší, kdež jest farní kostel r. 1782 vystavěný.

Polubotok, koz. místohetman, v. Kozáci str. 889.

Poluce (*pollutio*) jest u jinocha a muže v neurčitých dobách, obyčejně však za nočního spánku se

opakující bezděčné prolévání semena. Jest to úkaz ryze fysiologický, který se v čas jistého dospění jinocha tak určitě dostaví, jako u dívky tok měsíční. Na omylu jsou tudíž rodiče a vychovatelové, kteří z objevení se p. ihned soudí na jakousi morální nákazu svých synů neb chovanců. P. přihází se po pravidle ve lhůtách čtrnáctidenních až dvouměsíčních, častěji jednak při úplné zdravotní síle jednak při velké slabosti, při silné a hojné stravě, životě zahálčivém, při bujné fantasii a t. d. Pokud p. drží se v slušných mezích, jest zdraví úplně neškodnou, ano i přispívá k vyrovnání překypující síly výkonů životních. Překročí li ale meze tyto, dostavuje-li se téměř každodenně, i za dne, za doby bdění, při stolici, při čtení fantasii pobuřujících kněh a při takovýchtéž myšlénkách: pak ovšem jest na čase hledati pomoci lékařské. Volné pohybování tělesné, zvláště tělocvik, tvrdé, ne příliš teplé lůžko, studené koupele, střídmá strava, vystříhání se všech aromatických pokrmů a lihových nápojů, pracovitost a vzdálení se příležitostí a podnětů k rozčilení obrazotvornosti bývají nejlepšími prostředky v případech, kdež častá a hojná p. jest následkem životní bujnosti. Léčení příliš častého se opakování p. ze slabosti pošlé musí úplně lékaři ponecháno býti. Prostředek nejjistější a nejvydatnější v každém případě jest ovšem — když jinak okolnosti jej připouštějí — pravidelné manželství. *Mr.*

Połujański Alexander, spisovatel polský, nar. 1814 v gub. Vileňské; po skončení studií o lesnictví a měřictví v Petrohradě byl polesným v gub. Kazaňské, Vologodské a v gub. Mostevské starším polesným. Propuštěn byv r. 1847 na vlastní žádost ze služby carské, vstoupil r. 1849 k odboru správnímu statků a lesů zemských v král. Polském, kdež jest posud komisarem lesním. Spisy jeho, ač nekritické, mají mnoho dobrého materiálu. Vydal tiskem: *Bukiet literacki ułożony przez Wszędobylskiego* (ve Varšavě 1851, 2 d.); *Opisanie lasów królewstwa Polskiego i gubernii zachodnich cesarstwa rossyjskiego pod rozględem historycznym, stastystycznym i gospodarczym* (4 d., ve Varšavě 1854); *Wędrówky po gubernii Augustowskiéj w celu naukovym odbyte* (t. 1859); *Wykład popularny nauki gospodarowania v łasach* (t. 1860); *Leśnictwo polskie* (t. 1861—1862, 9 částí). P. jest členem několika učených společností.

Poly- řec., mnoho-, přichází často ve složeninách.

Polyadelphia (řec.), mnohobratrstvo, sluje 18. třída v soustavě Linnéově, obsahující rostliny s květem obojakým a tyčinkami četnými, které nitkami svými vespolek na 3 neb více svazků srůstají. Dále slují tak řády v třídě 21. a 22. téhéž soustavy. *Jha.*

Polyainos Macedonský, řecký rhetor, jenž žil uprostřed II. stol. po Kr. Nalézaje se již ve věku pokročilém sepsal r. 163 své Στρατηγήματα, dílo to v 8 knihách o lsti válečné, kteréž věnoval císařům Markovi Aureliovi a Verovi. Slohem jasným a půvabným vypravuje v prvních šesti knihách o válečné lsti slavných vojevůdců řeckých, v 7. knize o témž předmětu u národů cizích a v 8. o některých pověstných vojevůdcích římských. Dílo toto bylo mnohokráte vydáno, poprvé v Lyonu 1589, v Paříži 1809, v Lps. 1860; přel. do angl. 1793, do franč. 1739, do něm. 1854.

Polyandrie (řec.), mnohomužství, slove **1)** takové manželství, v němž jedna žena má více mužů najednou. P. jest všeobecná v Tibetě a v okolních zemích himalajských, mezi Spity v Ladaku, v Kistevaru a Sirmoru; nalézá se též u Telingeců, v horách Sivalických a v Kasii, a byla až do nedávna obyčejem v Gurvalu, Sylhetu a Kačaru. Dále na jih nalézáme p-ii u Tudů v horách Nilgherryských, u Kurgů v Mysoru, na Malabaru, na indickém pobřeží Ceylonu; někdy panovala též na Novém Zealandě. Jdouce na sever potkáváme se s ní na Aleutech a mezi Korjaky. Ano i v některých krajinách afrických i amerických nalézá se p.; tak svědčí Humboldt, že panuje mezi kmeny nad Orinokem, v Lancelotě a na ostr. Kanarských. Za starodávna bývala p. ještě rozšířenější: za dob Tacitových vyskytovala se tytýž i v Germánii. V Medii pak bylo, jak svědčí Strabo, v některých okrscích zákonem přikázáno, aby každý muž měl nejméně sedm žen, kdežto v jiných okrscích bylo to naopak: žena směla míti několik manželů, a s opovržením dívali se na ženu, která jich měla méně nežli pět. Caesar praví, že za jeho dob byla p. mezi Brity. Srv. John F. M' Lennan: *Primitive marriage* (Edinb. 1865). *r.* — **2)** P. v botanice sluje 13. třída rostlin v soustavě Linnéově, obsahující rostl. s květy obojakými o četných tyčinkách, pod pestíky umístěných. Mimo to slují p. řády téže soustavy v třídách 16. 17. 18. 21. a 22. (v jedno-, dvou- a mnohobratrstvu, a v jedno a dvoudomstvu). *Jha.*

Polyanthea, řec. sbírka květin; ve smyslu přeneseném sbírka článků beletristických.

Polyanthes *tuberosa* L., nocovka obecná dle Pres., druh rostlin liliovitých s okvětím kolem pestíku trubkovitým, ostatně 6dílným. Květy tvoří na konci lodyhy jednoduchý klas, jsou lesklé, bílé a voní velmi silně a příjemně času nočního; ve dne bývají zavřeny. Výška lodyhy je 3—4 stř. Roste ve vých. Indii a pěstuje se v jižní Evropě ještě pod širým nebem; u nás bývá vzácná v sklenicích, poněvadž tu velmi nesnadno jest ji rozmnožovati. *Jha.*

Polyarchie, řec. mnohovláda, panování více osob, tudíž protiva jedinovlády, č. monarchie.

Polybios, dějepisec řecký, nar. okolo r. 204 př. Kr. v Megalopoli v Arkadii, † okolo roku 122. Otec jeho Lykortas byl z předních mužů spolku Achajského, jehož hlavou se stal po smrti Filopoimenově. Od otce byl P. vychován ve věcech válečných i politických. Ve válce Persea Makedonského s Římany byl P. neutrálním; ale když pak uznáno od spolku za dobré pomáhati Perseovi ustanoven jest vůdcem jezdectva a poslán do Makedonie dát o tom zprávu konsulovi římskému. Než nabídnutí to bylo zamítnuto, a když Perseus i Makedoňané byli podrobeni, přišli Cajus Claudius a Cnejus Dolabella na Peloponés, posláni jsouce od Římanův a odvedli beze vší příčiny 1000 Achajů do Říma, aby tam byli souzeni, proč nepomáhali Římanům, proti Makedoňanům. Mezi zajatci těmito byl i P., jemuž vlivem Fabia i Scipiona, synův Aemilia Paula, dostalo se dovolení bydleti v domě otce jejich v Římě. Zde vešel P. s osmnáctiletým Scipionem ve věrné přátelství. Když pak po 17 létech zajatci achajští od senátu byli propuštěni, vrátil se P. s 300 pozůstalými do vlasti, kdež se stavěl vší mocí na odpor straně, která chtěla zdvihnouti válku proti Římanům; avšak rady jeho nešetřeno, a pozdě pykali Řekové, když na sochu jemu postavenou dali nápis, že „Hellas by byla zachována, kdyby rady P-iovy bylo šetřeno bývalo." Odebrav se k Scipionovi a byv svědkem zboření Karthaginy spěchal P. po podrobení Achaje od Římanův na Peloponés a dovedl přísnost vítězů tak umírniti, že potom k jeho cti byly stavěny sochy v Megalopoli, Mantinei, Tegei a jiných městech. Dále víme o jeho životě málo, ba není ani jisto, kdy rozličné cesty svoje konal. Provázelť Scipiona

na jeho výpravách, a Plinius píše, že Scipio přítele svého opatřil loďstvem za třetí války punické, aby proskoumal pobřeží africké. Domníváno se též, že P. byl při dobytí Numantie, poněvadž dle svědectví Ciceronova napsal dějiny války numantické. Také sepsal životopis Filopoimena, pojednání o taktice a pojednání o krajinách rovníkových. Největším však jeho dílem jest dějepis, který se skládal ze 40 kněh, obsahuje vylíčení zmáhající se moci římské od r. 220 až do r. 146 př. Kr. Avšak zachovalo se z toho díla toliko 5 kněh celých, pak některé zlomky z kněh ostatních. Ačkoliv dílo toto jedná hlavně o záležitostech římských, přece sobě všímá také současných událostí v jiných zemích, pročež dán mu název Ἱστορία καθολική (dějiny všeobecné). Ztráty veliké části jeho tím více jest želeti, jelikož P. byl první historik, který psal dějiny spůsobem pragmatickým, udávaje netoliko události, ale pátraje též po jejich příčinách i následcích. Zůstalých 5 kněh vydali nejsprávněji Schweighäuser (9 sv., Lps. 1789—95; nové vyd. 5 sv., Oxf. 1831) a Bekker (2 sv., Berl. 1844). Srv. Nitzch: *Polybius. Zur Geschichte antiker Politik und Historiographie* (Kiel 1842).

Polycarpea (řec.), rostliny vícekrát ovoce nesoucí; jsou buď *Caulocarpea*, ostane-li kmen stát, jako u všech stromů, anebo *Rhizocarpea*, vytrvá-li kořen po více let, a každý rok nový peň vyžene.

Polycarpicae (řec.), v Endlicherově soustavě třída rostlin prostoplátečných (*Dialypetalae*); kalich jest svobodný, padavý, koruna podplodná, volná, tyčinky v počtu neurčitém, zřídka jednobratré; obyčejně jest více vaječníků pohromadě, tvořících buď přeslen, buď klas, prostých, někdy srostlých, zřídka jen ojedinělých. Plod jest buď tobolka neb bobule, zřídka peckovice. Tato třída obsahuje následující čeledi: *Menispermaceae, Myristiceae, Anonaceae, Schizandraceae, Magnoliaceae, Dilleniaceae, Ranunculaceae* a *Berberideae*.

Polydamas, v bájesloví řec. syn Pantheův a Frontidin, přítel Hektorův, statečný hrdina trojský, věhlasem i výmluvností proslulý. Vedl s Hektorem první četu k útoku na hradby, kryl Hektora proti Ajaxovi, ale konečně byl od Ajaxa zabit.

Polydamna, v bájesloví řec., choť krále Thona v Egyptě, od níž obdržela Helena lék *nepenthes*, všecky bolesti ukájející.

Polydektes, v bájesloví řec. syn Magnův, král na ostrově Serifu. Když bratr jeho Diktys Danau a syna jejího Persea zachránil, učinil ji P. otrokyní svou a ucházel se o lásku její, avšak marně. Aby Danau bez překážky mohl dostati ve svou moc, poslal Persea pro hlavu Gorgony Medusy. Danaë, chtějíc se před jeho pronásledováním uchrániti, utekla se na oltář bohův. Perseus navrátiv se proměnil hlavou Medusinou P-ta a komoňstvo jeho, aby zbavil matku všech nátiskův, v kámen a učinil bratra P-tova králem. *Rs.*

Polydeukes (Πολυδεύκης), lat. Pollux **1)** v. Dioskurové. — **2)** Julius P., sofista a grammatik řecký, z Naukrati v Egyptě rodilý, kvetl okolo r. 183 po Kr., obdržel přízní cís. Kommoda veřejný úřad učitelský v Athénách a † maje 58 let. Jeho spisy rhetorické se ztratily, avšak není čeho litovati, jelikož výmluvnost P-kova byla jenom prostřední, pročež od Lukiana byla pohaněna. Zachovalo se jedno jeho dílo lexikografické Ὀνομαστικόν v 10 knihách, které jsou tak rozděleny, že tvoří o sobě samostatné spisy, jelikož v každé knize pojednáno o určitém předmětu v pořádku abecedním. Tak na př. snešeno jest v 1. knize vše, co se vztahuje k bohům, králům atd.; v 2. knize, co se vztahuje k lidem a p. Spis tento jest pro nás důležit zvl. v ohledu starožitností řeckých i římských. Vydal jej W. Dindorf (5 sv. Lps. 1825). — **3)** Julius P., spisovatel byzantský, sepsal dějiny všeobecné, Ἱστορία φυσική, počínající stvořením světa a sahající až do panování Valentova. Zvláštní péče věnována událostem církevním. Spis ten vydal Hardt (Mnichov 1792).

Polydor v. Glauber **2)**.

Polydóros 1) nejmladší syn Priamův a Laothoin, jejž Achilleus zabil. Dle tragických básníkův byl P. syn Priamův a Hekabin. Otec předvídaje pád Ilia poslal P-ra s velikými poklady k příteli a zeti svému Polymestorovi (Polymnestorovi), kr. v thráckém Chersonesu. Iliona, dcera Priamova a choť Polymestorova, vychovávala bratra svého za svého syna, vlastního syna Deifila (Deipyla) za P-ra vydávajíc. Řekové chtíce vyhubiti rod Priamův pobádali velikými sliby Polymestora k tomu, aby P-ra zavraždil, a tento uposlechnuv jich zahubil svého vlastního syna. Za to pomstili se na něm P. a Iliona, oslepivše a zabivše ho. Dle jiné báje zabil Polymestor pravého P-ra, aby se pokladův jeho zmocnil. Když Hekabe, přišedši tam co zajatá, mrtvolu synovu na břehu mořském spatřila, zavraždila s ostatními zajatými Trojánkami oba syny Polymestorovy a jeho samého oslepila. *Rs.* — **2)** P. řecký sochař z Rhodu, jest spolu s Agesandrem a Atherodorem (v. t.) tvůrce proslulého *skupení Laokoona*. (Vyobrazení tohoto v *Náz. Atl.* tab. 19, č. 7). Dle vší ku pravdě podobnosti pochází toto dílo z doby následovníkův Alexandra Vel.; později bylo do Říma přeneseno, tam na blízku lázní Titových v XVI. stol. opět nalezeno a tvoří nyní jednu z hlavních ozdob Vatikánu. *Mü.*

Polyeder (řec.) v. Mnohostěn.

Polyedrická čísla. Postavíme-li více pravidelných a sobě podobných mnohostěnů (*polyedrů*) tak do sebe, že mají jeden roh společný, a přidáme-li na každou hranu prvního mnohostěnu 2 tečky neb 2 kuličky, na každou hranu druhéhp 3 tečky atd., a utvoříme-li plochy tím spůsobem, jako se tvoří figurová čísla polygonální: nazývá se součet všech puntíků, jež tak utvořený polyeder obsahuje, p-kým č-lem. Poněvadž jest jen 5 pravidelných polyedrů, jest také jen 5 řad p-kých *čísel*. Čísla ta jsou členy arithmetických řad 3. stupně, jejichž počáteční člen 1 jest. Všeobecné členy těchto řad jsou: pro tetragonální čísla $\frac{1}{6}\, n\, (n+1)\, (n+2)$; pro čísla oktaedrická $\frac{1}{3}\, n\, (2n^2+1)$; pro čísla hexaedrická čili kostková n^3; pro čísla ikosaedrická $\frac{1}{2}\, n\, (5n^2-5n+2)$; pro čísla dodekaedrická $\frac{1}{2}\, n\, (9n^2-9n+2)$. Postavíme-li v těchto všeobecných členech 1, 2, 3 na místo n, obbržíme

číslo čtyrstěnu (*tetraeder*)	= 1,	4,	10,	20,	35,
„ osmistěnu (*oktaeder*)	= 1,	6,	19,	44,	85,
„ šestistěnu (*Hexaeder*)	= 1,	8,	27,	64,	125,
„ dvacetistěnu (*Ikosaeder*)	= 1,	12,	48,	124,	255,
„ dvanáctist. (*Dodekaeder*)	= 1,	20,	84,	220,	455.

Čísla ta patří také mezi čísla figurová.

Polyedron (řec.), vůbec tolik co polyeder (v. Mnohostěn), obzvláště pak kus skla, které jest na jedné straně na plocho broušeno, kdežto druhá strana vypuklá z mnohých rozličně k sobě nakloněných broušených ploch sestává. Díváme-li se skrz p. na nějakou věc, vidíme ji tolikonásobně, kolik ploch vypuklá strana má, proto že každá plocha světlo jinak láme.

Polyfag, řec. žrout, veliký jedlík.

Polyfeides, v bájesloví řeckém syn Mantiův, vnuk Melampův, bratr Klitův, otec Theoklymenův, miláček Apollonův a proslulý věštec.

Polyfémos, v bájesloví řeckém **1)** syn Poseidonův a nymfy Thoosy, cyklop na jihozápadním

pobřeží ostrova Trinakrie (Sicilie). Odysseus bloudě po dobytí Troje po moři připlavil se také k Trinakrii a přišel k **P**-movi. Nevlídník tento zabil a snědl šest z průvodcův Odyssea, jeho samého naposled si ponechávaje. Jen lstí ušel Odysseus podobného losu; dal totiž **P**-movi napiti se vína, jež s sebou přivezl, a když tento opojen jsa nezvyklým nápojem v jeskyni své ležel, vypálil mu ostrým, rozžhaveným kůlem jediné oko v čele. Když oslepený **P.** ostatní cyklopy ku pomoci volal a tito přišedše se tázali, kdo mu ubližuje, odpověděl **P.**, že *Οὖτις* (Nikdo). Lstný Odysseus udal totiž **P**-movi na otázku, jak se zove, toto jméno. Ostatním průvodčím pomohl Odysseus z jeskyně **P**-ovy tím spůsobem, že je beranům pod břicha přivázal, sám pak zavěsiv se na nejsilnějšího berana také šťastně z jeskyně vyvázuul. — **2) P.**, syn Elatův (n. Poseidonův) a Hippein, bratr Kaineův, Lapith z Larissy v Thesalii, manžel Laonomy, sestry Herakleovy. U vysokém věku jsa připojil se k plavcům Argonským. Hledaje s Herakleem v Mysii Hyla zanechán tu od Argonautův a založil město Kios. Později zahynul v boji proti Chalybům. *Rs.*

Polygala, vítod, rod rostlin mnoholetých, z čeledi Vítodovitých *(Polygaleae)*, má plátkův 3—5, srostlých v korunu 2pyskou, pysk horní na dvé klaný, dolní člunkovitý. V. pospolitý, **P.** *vulgaris*, má kořen tence vřetenovitý, dřevnatý, lodyhy dole větevnaté, 3—6" dlouhé, tenké, listy sedavé, úzce kopinaté; hrozny konečné, mnohokvěté, květy modré neb brunaté, růžové i bílé. Roste na lukách suchých a výslunných pažitech v největším dílu Evropy. Květe v květnu, červnu a čci. Má několik odrůd. V. hořký, **P.** *amara*, má kořen i lodyhu jako předešlý, ale nižší; květy bledě modré nebo bělavé, pořídku tmavě modré. Roste na lukách, na suchopárech po rovinách až na hory k hranicím věčného sněhu. Květe od května do čce. Všecky částky zelinné vyznačují se hořkostí patrnou, a tudíž potřebují se co lék. V. senega, **P.** *Senega*, má kořen větevnatý, každý rok vyhánějící mnoho lodyh přímých, jednoduchých; květy má drobné, bílé nebo růžové. V Americe severní; květe v červnu a čci. Kořen potřebuje se v nemocech plicních; užívají ho také proti uštknutí jedovatých hadů. V. jedovatý, **P.** *venenosa*, Juss., keř 2—3' vysoký s listy řepíkatými, obvejčitými, květy úžlabičkovými, hrozněnými. Roste na Javě; jest velmi jedovatý, i pouhé dotknutí jest prý nebezpečné. V. dávivý, **P.** *Poaya*, roste v Brasilii, kořen jeho podobá se po účinku ipekakuaně, protož i v Brasilii k týmž účelům se potřebuje, obzvlášť proti horečkám žlučním. Nejdůležitější lék z toho řádu jest kořen nazvaný *Ratanhia*, pocházející od kře *Krameria triandra* R. et P., rostoucího v Peru.

Polygaleae, Vítodovité, čeleď rostlin z třídy prostoplátečných, obsahuje byliny, kře a polokře s listy střídavými, jednoduchými, květy obojakými, nepravidelnými, ojedinělými neb v klasy, hrozny a laty sestavenými. Kalich jest 5lupený, koruna 3 neb 5listá, s trubkou tyčinkovou více méně srostlá; přední lístek korunový, člunek, jest větší ostatních. Tyčinek jest nejčastěji 8, jednobratrých, na konci ve 2 stříčné svazky rozdělených. Čnělka 1, zřídka 2. Tobolka 2pouzdrá, 2semená, řidčeji 1semená, peckovice neb nožnička. Do řádu toho patří velké množství druhů po celé zemi rozšířených, nejvíce ale v mírném pásmu severním, zvlášť v Americe. Větší díl těch rostlin chová v sobě ostrou, hořkou a stahující látku, senegovín zvanou. Sem patří rody *Polygala*, *Salomonia*, *Badieria*, *Comesperma*, *Muraltia*, *Musadia*, *Monina*, *Securidaca*.

Polygamie řec., mnohoženství. **1)** V živočišstvu tak slove onen poměr mezi obojím pohlavím téhož druhu, když na jediného samce připadá více samic. Tak žijí polygamicky ze ssavců na př. jedno- a dvoukopytnatí, opice a j.; z ptactva mezi jinými kury, ptáci běhaví a j. Mezi lidmi byla **p.** zavedena už od nepamětných dob zvláště u národů východních, a zákony Mojžíšovy ji trpěly, jakož se s ní srovnávají všecka náboženství východní, a náboženství mohamedánské dovoluje muži míti 4 manželky. U Řeků zdá se, že za dob homérických byla **p.** poněkud rozšířena, ale za dob pozdějších není o ní ani slechu. U Germanů nebylo **p.**, neboť o nich praví Tacitus, že „oni skoro jediní mezi barbary spokojují se jednou manželkou.“ Za to však byla **p.** u národů Slovanských, ačkoliv se nedá rozhodnouti, byla-li obyčejna a dovolena, aneb jen tu a onde strpena. Dějiny české nepodávají o ní příkladu, leda u jediného Sáma, který měl 12 žen. Vedle toho máme ještě dva doklady o **p**-ii v Čechách, totiž v *Rukop. Králod.* v *„Záboji a Slavoji,“* kde naříká Záboj, že „i jedinú družu nám iměti po púti všej z Vesny po Moranu,“ pak slova v životopise sv. Vojtěcha: „prima et principalis causa, propter plures uxores unius viri“ (první a hlavní příčina pro mnohé ženy jediného muže). Naproti tomu však mlčí všecky ostatní prameny o této věci, z čehož se dá souditi, že toliko mocnější osoby **p**-ii sobě dovolovaly, jako i němečtí panovníci, zvláště Karolingové, ženiny hojné u sebe mívali. Náboženství křesťanské netrpí **p.**, kteráž ve všech státech křesť. zakázána jest i zákony občanskými (v. Bigamie). V nejnovější době přidržuje se **p.** sekta Mormonů (v. t.). Mimo to hájili **p**-ii též mnozí mužové v křesťanstvu samém, dovolávajíce se toho, že v písmě sv. **p.** nikde výslovně zapovězena není (na př. Bernardus Ochinus). *r.* — **2)** V botanice sluje **p.** 23. třída soustavy Linnéovy, obsahující rostliny květoucí s květy obojakými neb dokonalými a zároveň s květy nedokonalými buď pestíkovými, buď tyčinkovými na téže rostlině, která nese květy dokonalé, aneb na jiné téhož ovšem druhu. Takové rostliny jsou na př. jasan, jilm, krušina, lebeda, javor, pryšec, jahoda a j. Poněvadž systematické určování takovýchto rostlin vyžadovalo skoumání dvou i tří jednotníků a s obtížemi spojeno bylo, vyloučila se velmi záhy 23. třída ze soustavy Linn., a rostliny, které by sem byly měly náležeti, vřadily se do oněch tříd, kamž podle ústrojnosti květů svých obojakých přináležejí; tak na př. jasan (*Fraxinus*) do třídy 2. řádu 1., jahoda do tř. 12. řádu 6. a t. d. Dále slují **p.** v téže Lin. soustavě řády třídy 19. čili souprašnictva, a sice první **p.** *aequalis* (souprašnictvo stejné), když květy v terči i v paprsku jsou obojaké; druhý **p.** *superflua* (souprašnictvo nadbytečné), když se nalézají v terči květy pouze plodonosné a v paprsku obojaké; třetí **p.** *frustranea* (s. marné), když květy v terči jsou obojaké a v paprsku pouhé obaly bez tyčinek a pestíků; čtvrtý **p.** *necessaria* (s. potřebné), když jsou v terči květy tyčinkové a v paprsku jen plodonosné, jako na př. v měsíčku; pátý konečně **p.** *segregata* (s. oddělené), když všecky květy jsou obojaké a každý ve zvláštním zákrovu se nalézá. *Jha.*

Polyglota, polyglotta (řec.) slove kniha, která dle původního textu obsahuje překlady v rozličných jazycích. Nejvíce **p**-t čítá bible, neboť záhy již se skládaly. Tak triglota pentateucha Samařská obsahujíc původní text spolu se samařským a arabským překladem; podobně pentaglotta žaltáře v řeči ethiopské, syrské, koptické, arabské a armenské. Rukopisy obou **p**-t chovají se v knihovně Bar-

berinské v Římě. O tetraglotě a hexaglotě Origenově v. čl. Origenes. První **p**-tu, obsahující veškeré písmo, vydal v Complutu kardinál František Ximenez de Cisneros († 1517) v šesti dílech ve folio (od r. 1502—1522) v 600 exemplářích jenž známá jest pode jménem bible Alkalské, též i Komplutenské **p**-ty. Antorfská čili královská **p.** vyšla na útraty krále Španělského Filipa II. v Antorfě od r. 1569—1572 v 8 dílech ve fol. v 500 výtiscích, zašla však nehodou u velké části při převozu. Pařížská **p.** v 9 dílech in fol., do níž přijaly se obě prvé udané, mimo to pak ještě pešito, arabský překlad, pentateuch samařský s překladem samařským. Vydal ji na své útraty knihkupec Michael le Jay v Paříži 1628—1645 v neslýchané tenkrát úpravnosti a skvostnosti. Londýnskou **p**-tu v 6 dílech in fol. vydal Brian Walton, biskup Chesterský, r. 1652—1663; není tak skvostná jako pařížská, ale bohatší a správnější, neboť mimo celý obsah pařížské **p.** podává týž ethiopský překlad žaltáře a písně Šalomounovy, perský překlad pentateuchu, a v šestém díle kritická pravidla, též i slovník Castelliho v 7 řečech. Od těch dob však byly texty v **p**-tách obsaženy dle nově nalezených rukopisů při zdokonaleném umění mluvnickém velice opraveny, tak že texty **p**-t za nově vydanými různojazyčnými biblemi daleko zůstávají. Vedle bible hojné jsou **p**-ty *Otčenáše.* — Známá jest v literatuře české **p.** Králodvorského rukopisu.

Polygnotos, výtečný řecký malíř z Thasu, žil mezi l. 480—430 před Kristem. Byl syn a žák Aglaofonův. Přišed, jak se zdá, s Kimonem do Athén žil tu s ním v důvěrném přátelství. Měl velký vliv na další vývin umění, dodav rouchům větší rozmanitosti, oblyčejům více živosti a výrazu a jeviv neobyčejně živý smysl pro barvu. Z jeho prací jmenují se co nejznamenitější: malby v lesche (besedě) Kniďanův v Delfi, představujíce *Dobytí Ilionu a Hades; Dobytí Ilionu a porada králův nad přečinem Ajaxovým naproti Kassandře* v Poikile Athénské. Spolu s Mikonem ozdobil malbami chrám Dioskurův v Athénách. *Mü.*

Polygon řec. v. Mnohoúhelník.

Polygonální, co se k polygonu vztahuje anebo má tvar polygonu. **P.** čísla v. Figurová čísla. — **P.** bražení v. Baštovaná soustava.

Polygonatum, kokořík, rod rostlin z řádu Kokoříkovitých (*Smilaceae*), s okvětím trubkovito-nálevkovitým, na šestero klaným, 6 tyčinkami z okvětového prostředku vyniklými. K. mnohokvětý, **P.** *multiflorum, Convallaria multiflora* L., kokořík neb líčidlo, má oddenek kořenový asi na prst tlustý, uzlovitý, mrcasatý, který vyhání z konce lodyhy přímé, oblé, 1—1½' vysoké; listy jsou střídavé, veliké, vejčité, dole krátkou pochvou objímavé. Roste na skalách, v hájích po Evropě. Květe v květnu. Mnoholetý. K. obecný, **P.** *vulgare, Convallaria Polygonatum* L., podobá se předešlému, má ale nižší lodyhy. Kořen obojího jindy v lékařství se potřeboval (*sigillum Salomonis*); na severu dělají z prášku jeho a vody růžové líčidlo; z mouky hlízové a obilní pekou chléb a jedí mladé pazoušky. Bobule působí průjem a dávení.

Polygoneae, Rdesnovité, velká čeleď rostlin z řádu *Oleracei.* Jsou to zeliny, keře, řídko stromy, s listy střídavými, jednoduchými, květy obojakými neb jednopohlavými, pravidelnými, v úžlabíčkách ojedinělými nebo klasenými, hrozněnými, vrcholíčenými nebo latěnými. Okvětí mají prosté, kalichovité nebo korunovité, 3—6dílné, vaječník 1pouzdrý, 1semený; čnělky 2—3, řídko 4, prosté nebo dole srostlé. Semena mají bílek moučnatý. Jest jich velké množství rodův rozšířených po všech podnebích, nejhojněji v teplejších krajinách mírného podnebí severního. Rostliny ty obsahují prostou kyselinu, obzvláště šťovíkovou, prvky svraskavé, počistivé, šťovíkovinu a barvivo žluté, červené nebo modré. Mnohé jsou tedy užitečné v hospodářství, řemeslech a lékařství. Sem náležejí podčeleď *Eriogoneae*, rody: *Pterostegia, Mucronea, Chorizanthe* a *Eriogonum*; podčeleď *Polygoneae verae*, rody: *Oxyria, Rheum, Koenigia, Polygonum, Fagopyrum, Oxygonum, Calligonum, Coccoloba, Ceratogonon, Emex, Rumex, Tragopyrum, Atraphaxis, Podopterus, Triplaris*; podčeleď *Polyg. spuriae*, rody: *Brunnichia, Antigonon.*

Polygonum, rdesno, četný rod rostlin z čel. Rdesnovitých (*Polygoneae*). Obsahuje zeliny jedno- neb vícedobé s okvětím na 4—5 klaným s 6—12 tyčinkami ve dvou řadách po pěti a po třech; pestík má 3 blizny. Plod je trojhraná neb smáčknutá holénka. Kel semena nalézá se na obvodu bílku. K vůli snadnějšímu přehledu zahrnují se druhy ve shluky. 1) *Bistorta.* Mají jediný klas na konci lodyhy; čnělku trojklannou. Sem patří **P.** *Bistorta* L. (R. hadí kořen) a **P.** *vivivarum.* Oddenek prvnějšího obsahuje mnoho třísloviny a škrobu a slul druhdy v lékárnách *radix colubrinae.* 2) *Persicaria* má lodyhu větevnatou a na každé větvi konečný klas květů. Blizna je veliká, hlavatá. Sem patří: **P.** *amphibium, lapathifolium, Persicaria* (blešník, v. též Pulicaris) je jednoletý, má jen 6 tyč. a botky dlouze brvité, okvětí a stopky bezžlázé. *Hydropiper* (páleěník neb pepř potoční) má květy zelenavé, zřídka růžové; je u vod obecný. **P.** *tinctorium* (R. barvířské) má též jen 6 tyč. Roste v Číně a sází tam a v Japanu od dávných časů. I v Evropě dobře se daří, jakž pokusy ve Francii činěné dokázaly, květe zde a nese plod již první rok. Poskytuje výborné barvivo na zeleno a modro. 3) *Avicularia* má květy v úžlabíčkách chomáčené, 12 tyč. a smáčknuté holénky. Sem patří: **P.** *aviculare* (truskavec), které má lodyhy větevnaté po zemi rozložené; **P.** *maritimum* a j. 4) *Helxine* mají lodyhy točivé. Sem patří: **P.** *Convolvulus* (R. svlačec), jenž má květy po 1—4 v úžlabíčkách, holénky bezlesklé. **P.** *dumentorum* (R. povleka) má jako předešlý listy šipovité, ale holénky jsou lesklé. Plody obou posledních druhů poskytují mouku, podobnou pohankové. Jeden z největších druhů rdesna je **P.** *Sieboldti*, dosahujíc výšku 4—6'; rychle roste a dobře podnebí naše snáší. Nať jeho hodí se dobře za píci pro dobytek. *Jha.*

Polygraf, řec., **1)** kdo mnoho píše a to o rozličných předmětech a oborech vědění lidského. Ze starověkých spisovatelů možno nazvati **p**-y Aristotela, Platona, Xenofonta, Plutarcha, Lukiana, Cicerona, Seneku; z novověkých Fontenella, Voltaira, Montesquieua, Rousseaua, Leibnitze, Götheho, Wielanda. Někdy se kompilátorům dává jméno **p.** ve smyslu potupném. — **2) P.** slove též zvláštní stroj, kterým více per najednou píše.

Polygram (z řec.), obrazec obmezený mnohými stranami.

Polygynia (řec.), mnohoženstvo, slují v soustavě Linnéově vždy poslední řády prvních 13 tříd rostlin s květy dokonalými, které obsahují pět neb více čnělek aneb tolikéž blizen. Srv. Dodekagynia. *Jha.*

Polyhistor, řec., kdo má mnoho vědomostí, tudíž člověk sečtělý, učený, v mnohých vědách zběhlý. Jména toho užívá se nyní spíše s příhanou o tom, kdo mnoho ví, avšak toliko povrchně,

postrádaje u vědění svém vší důkladnosti. — Ve věku Alexandrinském znamenalo **p.** tolik co filolog.

Polyhymnia 1) v. Musy. — **2) P.** (v astron.) jest 33. asteroid, jejž objevil 28. říj. 1854 Chacornac v Paříži; má prostřední od slunce vzdálenost 59·26 mil. mil, výstřednost dráhy 0·338195, sklon k ekl. 1° 56′ 18″9, čas jednoho oběhu 1771·33 d.; největší vzdálenost od země měří 100, nejmenší 18 mil. mil; průměr její páčí se na 8·2 mil. *Std.*

Polychroit (*Safranin*) jest červené barvivo šafránu (*Crocus sativus*), které se dobývá, když odvar šafránu ve vodě se odkouří a poleje líhem, v němž se **p.** rozpustí a po odkouření tekutiny co oranžová hmota zbývá. **P.** jest chuti slabě medové a hořké, ve vodě rozpuštěn barví se sirkovou kyselinou nejprvé modře, pak hnědě, dusičnou kyselinou nejprvé zelená, později se odbarvuje. *Sch.*

Polychromie (z řeck. *πολύ* mnoho a *χρῶμα* barva, tolik co mnohobarevnost) nazývá se ve stavitelství a sochařství ozdobování rozličnými barvami, jakéhož užíváno již ve starém věku netoliko u Indův, Egypťanův, Feničanův a j., alebrž i u Řekův a Římanův, u těchto i v době nejvyššího rozkvětu umění. Ačkoliv o této řecko-římské **p**-ii v nejnovější době mnozí učení mužové, zvláště Francouzové a Němci, obšírná a důkladná konali studia, nebylo přece lze, všecky a nezvratné zákony její vyzpytovati a ustanoviti, poněvadž se jen velmi málo tak ozdobených památek zachovalo, pročež mnoho jen na pouhých domněnkách spočívá. Ve středověku, zejména za doby gotické, bylo podobněž takového ozdobování barvami a zlatem, jak stavitelských, tak i řezbářkých děl hojně, ač ne vždy s nejryzejším vkusem užíváno. Znamenité památky toho druhu jsou v oboru stavitelském tak zv. sv. kaple (*la sainte chapelle*) v Paříži, u nás v Čechách pak kaple sv. Kříže na Karlšteině; v oboru řezbářském sochy na kůrových pilířích v katedrálách Rýno-Kolínské a Cášské. V novějším umění čili v tak zv. renaissanci nepoužito **p.** hlavně z neznalosti poměrů, za našich dnů však, kdež výsledky nejnovějšího badání přivedly ku přesvědčení o jejím upotřebení za nejslavnější doby umění, z novu k ní přikročeno, s lepším až posud zdarem při stavitelství, kdežto pokusy anglického sochaře Gibsona (v. t.), zavésti tutéž ozdobu i do plastiky, potkávají se namnoze ještě s tuhým odporem. Čelnější spisové o **p**-ii jsou: Hittorf *De l' architecture polychrôme chez les Grecs* (Romae 1830); *L' architecture moderne de la Sicile* (Par. 1835) a *Restitution du temple d' Empedocle* (tamž 1851); Letronne *Lettres d' un antiquaire à un artiste sur l' emploi de la peinture murale dans la décoration des temples etc, chez les Grecs et les Romains* (Par. 1835); Raoul Rochette *Peintures antiques inédites* (1836), a k tomu co dodatek *Lettres archéologiques sur la peinture des Grecs* (1840) a *Peintures de Pompéi* (1851); Semper *Vorläufige Bemerkungen über bemalte Architektur und Plastik bei den Alten* (Altona 1834); Kugler *Über die Polychromie der griech. Architectur und Sculptur* (Berl. 1835, druhé rozmnožené vydání v jeho *Kleine Schriften* I. Stuttg. 1835), a Wiegmann *Die Malerei der Alten in ihrer Anwendung und Technik, insbesondere als Decorationsmalerei* (Hannover 1836). *Mû.*

Polykání *(deglutitio)* jest vpravování pokrmu na přiměřené částky rozděleného z dutiny ústní do žaludku. Částky ty, sousta neb žvance *(bolus)* zvané, obdrží jazykem podobu kulovitou a v této formě mezi patrem a hřbetem jazyka pohybem na vůli polykajícího závislým dostanou se až za přední oblouk patra měkkého; toť první doba **p.**, kteráž, jak již zmíněno, ještě svobodné vůli podléhá. V druhé době, v níž pohyby svalů s části vůlí se neřídí, dopraveno bývá sousto zadním obloukem měkkého patra do hltanu. Mechanismus výkonu tohoto jest mnohem složenější a s části i posud temnější, nežli vykonání cesty, kterouž sousto v první době prošlo. Napnou se zajisté obě křídla zadního oblouku, čímž vespolek k sobě se přiblíží a nozdry zadní uzavrou; chřtán se pozvedne a poněkud pod kořen jazyka podsouvne, čímž jazýček neb příklopek jeho k uzavření se kloní, aby jej procházející žvanec tím snadněji úplně přitlačiti mohl. Taktéž hltan přiblíží se k patru měkkému a přejme tak podané mu sousto. Odtud započíná třetí doba **p.**, která od vůle jest úplně nezávislá, a protož vše, co do hltanu vniklo, polknuto být musí. V době té stažitelné stěny hltanu a jícnu těsně přiléhají k soustu a pudí je vlnovitým avšak dosti rychlým stahováním do žaludku, čím **p.** ukončeno. Sluší ještě připomenouti, že **p.** pokrmu i nápoje děje se týmž způsobem. Vlnovité pohybování sousta jícnem patrně lze pozorovati na hrdle pijícího koně. Seslabnou-li nevolné pohyby hltanu a jícnu tak, že nemohou sousta pravidelně objímati, jako při umírajících, nastane pak nedostatečné **p.**, jehož pakou jest hlavně tíže sousta, a kteréž odbýváno bývá zvláštním klokotáním neb bubláním. *Mr.*

Polykarp, církevní spisovatel z dob hned poapoštolských. Byl prý apoštolem Janem za biskupa v Smyrně ustanoven. Pohané sami nazývali jej učitelem Asie, otcem křesťanův. Byl muž velmi nábožný a přívětivý. Za Aniceta přišel do Říma, aby ujednal souhlas o slavení velikonoc, však nepodařilo se mu to; za to při té příležitosti několik osob, Marcionem a Valentinem svedených, pravé víře zase vrátil. Skonal prý 100 let stár co mučedlník upálením. Zpráva církve Smyrenské o mučedlnictví jeho čítá se k drahocenným starožitným památkám. Na naše časy dochoval se ze spisů jeho toliko *list k Filipenským,* který ještě za dnů sv. Jeronyma v církvích Malé Asie rovně písmům sv. o služebnostech se předčítal.

Polykleitos, slavný sochař a stavitel řecký z Argosu, květl na počátku V. stol. př. Kr. Byl žák Ageladasův (v. t.) a náčelník domácí umělecké školy své. Hlavní zásluha jeho záleží v dokonalém provedení krásné tělesné formy, zejména v kovových sochách mladých, athletických postav. Jedna z nejvýtečnějších byla socha mladistvého jinocha, obvazujícího sobě vínek kolem čela (tak zv. *Diadumenos*). Antickou jednu sochu v palazzo Farnese v Římě lze považovati za nápodobení této práce. Nejznamenitější jeho dílo, jehož zlatnickou prací prý i samého Fidia překonal, byla ze zlata a ze slonové kosti provedená socha Heřina v Argosu, o jejížto ideálnosti možná sobě nějaký pojem učiniti z jedné hlavy ve ville Ludovisi v Římě. Se svou *Amazonkou* obdržel vrch při uměleckém zápasu s Fidiášem, Ktesilaem a j. Pravidla ku představování krásy složil ve spise *Kanon* zvaném. Jeho dílo byla též stavba divadla a odeionu v Epidauru. *Mû.*

Polykles starší, řecký sochař, květší ok. roku 372 před Kr. S jistotou lze jemu připsati jen sochu Alkibiadovu. **P.** mladší byl též sochařem a květl uprostřed II. stol. př. Kr. Provedl společně s Dionysiem sochu *Jupiterovu*, sám pak *Junonu* v portiku Oktaviině a vítěznou sochu pankratiastského bocha Amynta. Dílem jeho byl dle vší ku pravdě podobnosti též známý dosti zdařilý *Hermafrodit*. *Mû.*

Polykotyledony, Mnohoděložné, mohou se nazývati rostliny mající více než dvě dělohy v přeslenu ve pníčku postavené. Co takové jsou známy mnohé sosnovité stromy (Conifery), jmenovitě naše sosny, smrky, jedle atd. Nemohou však za přirozený shluk se považovat, rovnající se Dvou- a Jednodě-

ložným, poněvadž již mnohé jiné Conifery, jako tis, cypřiš, toliko 2 dělohama klíčí. *Čý.*

Polykrates, samovládce na ostrově Samu, muž velmi nadaný a bohatý, který však velikých svých statkův užíval k potlačení a ujařmení své vlasti. S počátku vládl **P.** společně s bratry svými Sylosem a Pantagnotem; avšak v brzku dal **P.** Pantagnota odpraviti, Sylosa pak vypověděl ze země. Na dvoře svém si **P.** nádherně vedl, ozdoboval město velikolepými stavbami a podporoval vědy a umění. Básník Anakreon žil při dvoře jeho v poměrech skvělých. **P.** uzavřev spolek s Amasem, králem Egyptským, podmanil si mnoho okolních ostrovů a měst na pevnině. Neobyčejné štěstí, jež **P**-tovi ve všech podniknutích přálo, přimělo prý přítele jeho Amasa k tomu, že ho varoval, aby jím nezhrdnul a jemu radil, aby na usmíření osudu se vzdal toho, co mu je nejmilejší. **P.** uposlechnuv hodil vzácný prsten pečetní do moře. Avšak za několik dní přinesl mu jakýsi rybář darem rybu neobyčejné velikosti, a když ji trhli, nalezli v ní prsten **P**-tův. O kterémžto případu když se dozvěděl Amasis, zrušil přátelství s **P**-tem, maje za to, že po tak neslýchaném štěstí veliké neštěstí následovati bude. A čeho se Amasis obával, splnilo se v skutku. Neboť **P.** zbujněv zdarem všech podniknutí chtěl se odvážiti i na podmanění celé Jonie a asiatských ostrovů. Tu však poslal Oroites, perský satrap v Sardech, chovaje pro domnělou urážku tajný hněv proti **P**-tovi a chtěje se pomstiti, posly k němu a sliboval mu pomoc k dobytí Jonie, žádaje při tom na něm, aby pro podrobnější umluvení věci neváhal přijíti do Magnesie. **P.** uposlechnul, ale přišed tam byl jat a ukřižován. Pověsti oné o prstenu užil Schiller v básni: *Der Ring des* **P.** *Rs.*

Polymathie, řec. mnohostranná učenost, vědomosti z rozličných oborů lidského vědění.

Polymeria v. Isomeria.

Polymestor v. Polydóros.

Polymorfický řec., mnohotvarný; tak nazývají se látky, které přírodou samou rozličné tvary na sebe berou, aniž by vnitřní povahu měnily; takové látky jsou některé nerosty, mohoucí v rozličných tvarech i v rozličných systemech krystalisovati. Berzelius nazývá pouze složené nerosty **p**-ké, užívaje pro jednoduché nerosty (prvky), jevící na sobě rozličné tvary, názvu allotropie. Příklady látek **p**-ch jsou: sirník železitý jevící se co kyz krychlený a co kyz hranolový, uhličitan vápenatý, co vápenec rhomboedrický neb co aragonit.

Polymythie, řec. nakupení, nahromadění básnických výmyslů; taktéž v kusech divadelních nahromadění zapletených událostí a situací.

Polynesie v. Oceanie.

Polyneikes v. Eteokles.

Polynom, mnohočlen, nazývá se veličina algebraická, sestávající z více členů znaménkem + neb — spojených. **P.** jest buď pouze nahodile seřaděn beze všeho pravidla aneb jest sestaven dle mocnosti některého ve všech členech obsaženého faktoru. — **P**-ická poučka jest analytická formule, která stanoví zákon vývinu mocností **p**-u. Leibnitz vynalezl první formu **p**-ké poučky; velkých zásluh o ni vydobyl si Hindenburg. **P**-iální koeficient čili součinitel mnohočlenový, faktor nezávislý od základního čísla **p**-u, nýbrž toliko od exponentů, a měnící se od členu k členu, jenž stanoví zákon, dle kterého postavení členů **p**-u dle mocnosti měnitelné veličiny vyvinutých se řídí.

Polyp 1) v. Polypi. — **2)** V lék. slove tak chorobný výrůstek na povrchu blány slizné, volně do dutiny sliznicí potažené čnějící. **P.** zakořeněn jest buď v sliznic buď ve tkanivu podslizném. Dle toho a dle hmotné povahy **p**-ů rozeznávány bývají na **p**-y slizné a masité. **P**-y druhu prvního vzniknou bujením sliznice a jsou rozličných forem, hruškovité, kyjovité, hroznovité a j. Sedí obyčejně tenkým stvolem na půdici dosti obmezené, a odtud teprv zmohutnějí k objemu někdy celou dutinu naplňujícímu. Podstatně jsou téhož složení jako sliznice, tudíž měkké a houbovité; nicméně přílišnému vzrůstu jich musí posléze ustoupiti nejen blánité, ale i kostěné stěny dutin. Ačkoli ve všech téměř dutinách a průchodech sliznicí opatřených přicházejí, jest přece nejoblíbenějším jejich sídlem dutina nosní, v níž znamenité překážky staví volnému proudění vzduchu u tím i čídlo čichu otupují; dospějí někdy k takové velikosti, že zadními nozdrami až jazyku se dotýkají. Mimo dutinu nosní přicházejí **p**-y nejčastěji ve střevě konečném. **P**-y masité jsou hlouběji zakořeněny a půdice jejich bývá rozsáhlejší. Dle podstaty zahrnuje se jménem **p**-ů masitých celá řada pathologických výrůstků na sliznici, uchylujících se od složení této. Jsou tudíž povahy vláknité, špekovité, rakovité a j. Vznikše pod sliznicí zvedají tuto s sebou do dutiny a nejsou tudíž vlastně chorobami blány slizné, nápodobujíce toliko **p**-y první třídy. **P**-y slizné odstraňují se operací: odkroucením, odtržením, uříznutím neb podvázáním — dle sídla a formy **p**-ů. **P**-y masité zřídka připouštějí operaci chirurgickou, kteráž, má-li místa, vždy podporována musí být přiměřeným léčením nemoci povšechné. *Mr.*

Polypetalické nazývají se rostliny, které mají v květové koruně mnoho plátkův, jako růže stolistá.

Polypi tvoří zvláštní třídu zvířat v tlupě Hvězdyšů (*Radiata*). **P.** mají podobu válcovitou, kuželovitou, řidčeji kulovitou; mnozí mohou ji libovolně změniti. Mají pouze jeden otvor, kudy potravu do žaludku přivádějí a nestrávené látky zase vyvrhují. Kolem otvoru ústního nacházejí se chapadla neb tykadla (*tentacula*), v počtu 8, 12, neb několikrát tolik; hned pod ústy leží žaludek, dole má žaludek otvor, který vede do dutiny těla **p**-pova; do dutiny této přicházejí pouze strávené látky ze žaludku, kdežto nestrávené ústním otvorem se vyvrhují. Aby látky nestrávené do té dutiny přijíti nemohly, brání sval, který otvor mezi žaludkem a dolejší dutinou zavírá. Tělo **p**-pa může se skrčiti a natáhnouti; **p**-p může i žaludek ven obrátiti, což se stává zvláště tenkrát, když **p**-p potravy nemá. Dutina rozdělena jest paprskovitě postavenými přehrádkami v jednotlivá oddělení, rozdělení to dosahuje až do žaludku. Přehrádky řídí se vždy dle počtu chapadel, mezi dvěma chapadly jest vždy 1 přehrádka. Příční řezy tělem **p**-pa ukazují, že jsou přehrádky čím hlouběji tím menší. Celá vnitřní dutina poseta jest brvami; částky strávené brvami těmi sem tam se pohybují. Také jedna strana chapadel a někdy též zevnější povrch těla posety bývají jemnými brvami. Hmota těla sestává z buněk. V těle jsou často tobolky kopřivovité, zvlášť ve hmotě chapadel a na vnitřních stěnách žaludku. Ostrou šťávou, z tobolek těch tenoučkými štětinkami vylučovanou, usmrcují **p.** chycená zvířata již venku nebo teprv v žaludku. **P.** vylučují zvláštními ústroji také moč. **P.** rozplemeňují se pomocí ústrojů pohlavních, které se nacházejí mezi přehrádkami v dutině těla. Z vaječníků **p**-pů ženských vycházejí zralá vajíčka ústy ven, a taktéž spermatozoa **p**-pů mužských, která vajíčka mimo zvíře zúrodňují. Obě pohlaví mohou býti na jednom kmenu, anebo jsou na dvou rozdílných kmenech, pročež se rozeznávají kmeny jednodomé a kmeny dvojdomé. Po zúrodnění tvoří se tělo malinovité, brvami poseté, které se nějaký čas svobodně

ve vodě pohybuje, pak ale na pevnou půdu usadí, tvoříc tak základ celému kmenu. Na konci takového připevněného pupenu vystoupí bradavice, z níž vyrostou chapadla a utvoří se ústa; v stavu tom může se zvíře rozmnožovati buď dělením neb vyháněním pupenů. Někteří **p.** tvoří jakousi kostru, vylučujíce a usazujíce vápno. Kostra ta jest dvojí: pravá, tvoří-li každý jednotlivý **p**-p kostru pro sebe, a nepravá, tvoří-li celý kmen **p**-pů společnou kostru korkovitou neb rohovitou. Prvější kostra sestává z jednotlivých jehliček (*spiculae*) vápených, které ponenáhlu hustší a pevnější hmotu tvoří, usazujíce se od zpodu vždy dále k žaludku. Kostra podává pak věrný obraz zvířete odumřelého. Zvápenělé stěny paprskovité posety bývají často drobnými ostny (*synarticulae*). Jestli zvápenělé stěny paprskovité až na venek vystupují, bývá **p**-p žebernatý. Často utvoří se uprostřed mezi stěnami výrůstek vápenný (*columella*), kolem něhož někdy před každou jednotlivou stěnou menší sloupečky (*palii*) se objevují. **P.** ti slují **p.** neb koráli rourovi, poněvadž těla jejich v rourách od nich utvořených vězí. Druhý spůsob tvoření kostry jest následující: **p.** jednoho kmene vylučují korkovitou, zřídka vápenou osu společnou. Tyto nazýváme **p**-py korové. U nich vězí každý jednotlivý **p**-p ve společné hmotě (*coenenchym*) kolem společné osy; hmota ta zůstává buď měkká, nebo také vyloučenými a v ní uloženými vápenými jehličkami zkožnatí neb zvápenatí. **P.** dlouhý čas byli považováni za rostliny, až r. 1723 lékař Pryssonel v Marseillu je co zvířata poznal; pro svou podobu s rostlinami nazývali se dříve také *Zoophyta*. Všickni **p.** žijí v mořích, nejvíce v teplých. Rozdělení dle Steine a Milne Edwardsa: I. řád *Octactiniae* (*Alcyonaria*), mají 8 zpeřených chapadel (tykadel), vylučují společnou osu. Jsou přirostlé, vyjma *Penatulina*. Sem patří čeleď *Gorgonida*, jejíž druhy mají podobu rozvětvenou, z rodu *Corallium* pochází známý vzácný červený korál (*Corallium rubrum*); čeleď *Penatulina* (mořská péra) a čeleď *Alcyonaria*, do níž patří rod *Tubipora* s druhem *T. musica* (mořské varhánky). II. řád *Lithophyta* čili *Zoantharia sclerenchymatosa;* 12 tykadel; všickni mají kostru vápenou, pouze nejhořejší část a tykadla neskamení. Dělí se v podřády: *a) Zoantharia rugosa*, skamenělé formy. *b*) *Z. tabulata*, jejichž dutina jednotlivými horizontálnými deskami čas po čase se rozděluje; bývají rozvětvené. *c*) *Z. perforata* tvoří velké, rozvětvené kmeny, jejichž všecky skamenělé stěny proniklé jsou nesčíslnými drobounkými dírkami, pročež jsou velmi křehké. Sem patří rody *Porita*, *Madrepora* (u těchto bývá na konci větve vždy větší **p**-p než ostatní). *d*) *Z. aporosa*. U těchto jsou stěny pevné, a taktéž přehrádky. Základní číslo chapadel jest 6. Mezi stěnami jest mnoho ostnů (*synarticulae*); tvoří celé útesy. Čeledi: *Fungida*, mají podobu hub listovitých, jen že jest strana listovitá vzhůru obrácena. Příčky jsou po kraji jemně pilované. *Astreida* tvoří kmeny s mnohými dlouhými rourami; *Oculinida* stromovitě rozvětvené kmeny, a *Turbinolida* ostávají skoro vždy jednoduché, nerozvětvené. III. řád. *Holosarca*, *Zoantharia Malacodermata*, jsou zvířata dužnatá, která netvoří kostru; nepřirůstají ale mohou se připevniti; mohou se skrčiti a natahnouti; tykadla stojí ve 2 řadách kolem úst. Rod *Actinia* mívá na povrchu pupence v několika řadách; i oči byly poznány. Rod Zoanthus sedá na dlouhých násadách na dně mořském; tykadel má nejvýš 20. **P.** tvoří známé útesy korálové (v. Korály). Mimo **p**-py živé nacházíme také skamenělé od nejprvnějších dob života ústrojného až do nejnovějších.

Polypodiaceae v. Kapradiny.

Polypodium, osladič (něm. *Engelsuss*), rod kapradin z řádu Osladičovitých *(Polypodiaceae)*, čítající mnoho druhů zvlášť v horkém pásmu. O. obecný, **P.** *vulgare* Lin., má oddenek plazivý, co brk tlustý, posázený jizvami po upadlých řapících, obrostlý šupinami plevovitými, hnědými. Na skalách, starých zdech a pařezech, obzvláště v krajinách lesnatých, po celé Evropě, severní Asii a Americe. Zraje v květnu až do září. Kořen sladký jindá se potřeboval v lékařství na místo sladkého dřeva čili dřeva lokořicového. O. zlatý, **P.** *aureum*, má oddenek hustě šupinatý; roste v Indii záp. na pařezech. Ve vlasti oddenek kořenový i šupiny jeho v lékařství potřebují. O dubolistý, **P.** *quercifolium*, má oddenek na palec tlustý, na několik sáhův dlouhý, po zemi a stromech se plazící, ryšavě chlupatý. Listy jalové vejčité, srdčité, sedavé, chobotnatozubaté, tupé, listy úrodné, hluboce vyštěpené, na nich hromádky 2řadé. V Číně, Indii vých., na Molukách, ostrovech Filipinských, Novém Holandu. Kořen hořký a silně vonící potřebují proti zapálení a slizotokům; na jalové listy na udici navěšené chytají ryby. Jeden druh v Číně, Kočinčíně a Bucharsku jest známý pod jménem Baromez (v. t.).

Polypoites, v bájesloví řec., syn Peirithoův a Hippodameiin, zúčastnil se s 40 loďmi tažení Řekův proti Troji. Po dobytí města přitáhl s Leontem do Pamfylie a založili tam město Aspendus. *Rs.*

Polyporus, choroš *(Löcherschwamm)*, velký rod hub z čeledi *Himenomycetes Pileati*. Houby ty jsou kožnaté, korkovité, dřevnaté, pročež některé více let potrvají, neb také dužnaté; rouško jejich jest s hmotou kloboukovou stejnorodé a srostlé, okrouhlými děrami provrtané, tenkými, jednoduchými přehrádkami rozdělené, vřeckonosné; vřecka s výtrusem drobným. Nemají plachetky ani závoje. Druhů jest velké množství. Presl je rozděluje následovně: 1) Dírky velké, 4—6hrané, jako v medové plástvi. Ch. šupinatý, **P.** *squamosus*, Fries., *Boletus squamosus* Huds., *Boletus juglandis* Bull., má klobouk dužnatohouževnatý, hlinožlutý, 3—6" široký, 3" vysoký; na povrchu má šupiny tmavější; dirky bledé nebo rusé; třeň je zmládí skoro střední, později poboční, uvnitř bílý. Roste na pařezech rozličných stromů. Hmyz rád jej žere, protož bývá velmi červotočivý. 2) Dirky drobné, zaokrouhlené, třeň jednoduchý, přístřední. Ch. slepák, **P.** *tuberaster* Fries., má klobouk dužnatý, uprostřed vkleslý, nálevkovitý, huňatý, 1—4" široký, vykrajovaný, žlutý; dirky okrouhlé. Roste na vrších v Itálii střední a dolní, zvlášť v Neapolsku. Stélka jeho jsou mnoholetá, houbovitá; slepuje ztuha hroudky, kamínky, kořínky a všecko, co v zemi nalézá, dohromady a tvoří tím spůsobem kameny houbové (*Pietra fongaja*), kteráž ve sklepě uschované a pořád ve vlhké zemi chované dávají celý rok velmi chutné a hledané houby. 3) Dirky drobné, třeň poboční. Ch. oříš, **P.** *umbellatus* Fries., Krombh., mívá trsy 4—8 liber těžké, jako z jedné houby složené; třeň, dole 2—4" tlustý, rozděluje se na 6—8 větví opět 8—10krát rozdělených; vnitřek jest útle dužnatý, šťavnatý, celistvý, bílý, chutná jako vlaské ořechy, odkudž jeho jména oříš, ořeš, ořech. Rouško jest na zpodním povrchu klobouku a po celém rozvětvení třeni, velmi tenké s drobounkými dirkami. Roste na podzim na trouchnivějících kmenech stromů listnatých. Pilně jej sbírají a mnoho do Prahy na trh přinášejí; jest chutný také jej suší k uschování na zimu. Ch. dubovník, **P.** *frondosus*, Fries., Krombh., *Boletus ramosissimus* Schäff. (*Eichhase*),

choroš, dubovník, dubovka, bývá 1—2′ vysoký a taktéž široký a sestává z mnohých klobouků polovičných, střechovitě sestavených, laločnatých, dole slitých v třeň tlustý, dužnatý; klobouky jsou povrchu hlinohnědé, svraskalé, nerovné, suché, nemají lesku, jsou měkké, uvnitř bílé, chuti dobré; dirky $^1/_3$—$^1/_2$″ nepravidelné. Roste na kořenech a dole na kmenech stromů listnatých, zvlášť dubů, od srpna do října. Jest jedlý. 4) Třeň slévá se s kloboukem mnohonásobným. Ch. stékavý, **P.** *confluens* Fries., dužnatovláknatý, jedlý. Roste v lesech horních. 5) Klobouk poboční, sedavý. Ch. dřevomorný, **P.** *destructor*, Fries., Krombh., *Boletus destructor* Schrad., jest tvaru rozdílného, více méně rozlitý, měkký, vláknatý, bělavý; dirky přiokrouhlé, tupé, celé neb roztrhané. Na dříví domácím, trouchnivějícím, též v lesech na kmenech borových, vlhkých. Rozšířen po celé Evropě a sev. Americe. Vytrvalý; ssaje potravu ze dříví, na němž roste, spůsobuje že toto puchří. Ch. dřínový, **P.** *officinalis*, Fries., *Boletus Laricis* Jacq.; dřínová houba, má klobouk korkovitodužnatý. Roste na kmenech modřínových v Evropě jižní, na Alpách, v Asii. Čerstvý zapáchá moukou, chuť má nahořklou; usušený nevoní. V obchodě jest bílý, lehký, děrnatý. Nyní málo se v lékařství potřebuje. Jindy jej přiváželi od řeky Agarus, proto slove také *agaricus* t. j. *fungus*. Ch. korkatý **P.** *suberosus*, Fries., Krombh., na dubech. Dělá se z něho hubka. Ch. troudový, **P.** *fomentarius* Fries., *Boletus fomentarius* Lin., má klobouk veliký, zevnitř tvrdý, uvnitř měkký, dirky malinké. Na kmenech bukových je hojný. Slouží k stavení krve; dělá se z něho hubka. Mnoholetý. Ch. štětinatý, **P.** *hirsutus*, je na obou stranách plochý, ledvinovitý, 2″ dlouhý, $1^1/_2$″ široký, chlupatý, bělavý. Odvar houby na kaši roztlučené barví látky, zvlášť hedbávné pěkně a trvanlivě na žluto, a dává se síranem hlinitým, kyselin prostým, lesklou žlutou barvu lakovou. 6) Klobouk naznak obrácený, rozlitý. Ch. obecný, **P.** *vulgaris*, Fries., rozlitý, hladký, bílý, po kraji útle pyřitý; obecný na poraženém dříví jehličnatém, též na listech a révách vinných.

Polyptóton (řec.), řečnický obrat, záležející v tom, že buď statné jméno neb sloveso v rozličných pádech a osobách neb časích se opakuje, na př.: Zdaž to *bratr* tvůj? Či svého *bratra* neznáš? Ani *bratrovi* neodpustíš?

Polysperchon z Aitolie, vojevůdce Alexandra Vel., bojoval u Issu i Gaugamely, táhl s králem do Indie a přivedl pak oddělení vysloužilců naspět do Makedonie. Když správce makedonský, Antipater, po smrti Alexandrově podnikl tažení do Asie, svěřil **P**-ovi velitelství v Makedonii a jmenoval jej nástupcem svým u správě říše, pominuv syna svého Kassandra. Proto Kassander spojiv se s Antigonem udržoval se v Řecku, kdežto **P.** pomocí strany lidu se držel v Makedonii. Ale podniknuv nešťastné tažení do Řecka musel **P.** opuštěn byv od vojska prchnouti do Aitolie, odkudž jednal společně se svým synem Alexandrem, který se zmocnil skoro celého Peloponésu, zvolil si za sídlo Korint, otrávil jediného dědice Alexandrova, spojil se po zavraždění syna s Kassandrem a žil konečně v Lokridě.

Polysyllabum, řec. slovo mnohoslabičné.

Polysyllogismus (řec.) je tolik co složený sousudek čili soubor mnohých vzájemně k sobě patřících sousudků čili syllogismů, ku př.: Pravý lidský život je věčný pokrok, co tudíž jeví v živočišstvu vždy opakující se stálost, není lidským životem; zvířata ale jeví v mláďatech svých jen opakující se stálost živobytí starých, pročež nevedou i nejdokonalejší zvířata lidský život, třeba by byla podobou svou blízká podobě lidské, tudíž nejsou i opice a mezi nimi i gorilla tvorové, jenž by mohli kdysi rovnati se lidem.“ Jak viděti, skládá se každý **p.** s množství jednotlivých jednoduchých sousudků, s nichž ty, jenž základem jsou ostatních, slovou prosyllogismy, čili sousudky neb závěrky přední, založená pak na těchto slují episyllogismy čili závěrky zadní. *Hš.*

Polysyndeton, řec. mnohospojitost, jest figura řečnická, ve které se opakuje tatáž spojka několikráte po sobě, což se děje buď pro důraznější doložení buď k naznačení rychlosti, chvatu. Na př. *A* harfa, *a* loutna, *a* píšťalka, *a* víno bývá na hodech jejich.

Polytechnika, polytechnický ústav, pol. škola, aneb krátce také technika (z řec. πολύς mnoho a τέχνη umění), jest vyšší učiliště čili škola, která má účel, by študujícím podala důkladného vědeckého vzdělání ve směru technickém, a seznámila je s veškerými pokroky technickými a průmyslovými v té míře, aby co možná největší schopnosti nabyli k bezprostřednímu vstoupení do života praktického. Slovo „technika“ ale se nebéře zde v užším smyslu pouze co „umění,“ nýbrž vyrozumívá se pod ním souhrn všech vědomostí, kterých potřebí je k vedení velkého průmyslu, pokud se ten zabývá vyráběním a vzděláním surovin, pak ke stavení budov, silnic, železnic, trativodů atd. V nejširším smyslu slova by tedy mezi polytechnické školy také patřily vyšší hospodářské, lesnické, hornické, pak vojensko-inženýrské ústavy, které ale obyčejně co školy pro docela zvláštní vychování od polytechnických ústavů odděleny bývají. Nejstarší škola, která pod tímto jménem povstala, jest **p.** Pařížská, jenž za časů revoluce francouzské roku 1794—95 od vlády republikánské spojením tehdejší školy inženýrské, hornické a dělostřelecké, které tři školy již dříve ve Francii se nacházely, v jednu ústřední školu pod jmenem *école polytechnique* zařízena byla. Ačkoliv škola tato jen krátký čas vytknutý cíl, totiž vyučování ve všech odvětvích techniky, podržela, a brzo se v přípravní školu proměnila, předce původní myšlénka, přenešena do Rakouska a do Německa, podnět dala k zaražení podobných ústavů. V Praze povstala první taková škola po Pařížské, an stavové království Českého ze staré, již v roku 1717 zařízené vojensko-inženýrské školy, roku 1806 polytechnický ústav, ovšem dle tehdejších potřeb v úzkých jenom mezích vyvinuli a sestavili. R. 1815 zařízen jest c. k. polytechnický ústav ve Vídni; z ústavu čistě přírodovědeckého „Joanneum“ nazvaného v Hradci Štýrském vyvinula se mezi rokem 1830 až 1850 též polytechnická škola, a v Německu povstaly v Berlíně r. 1821 pod jménem průmyslového ústavu (*Gewerbeinstitut*), v Karlsruhe r. 1825, v Mnichově r. 1827 v Drážďanech r. 1828, v Hanoveru r. 1831, v Stuttgartu r. 1840, v Curichu r. 1855 školy, kterým buď ihned směr vědecko-technický dán byl, aneb které se zponenáhla na školy polytechnické vyvinuly. Mezi tím, co se ústavy polytechnické v střední Evropě vždy více a více rozmnožovaly, stal se ve vnitřním řízení jejich, pak v postavení jejich k obecenstvu a k státu znamenitý převrat aneb alespoň změna. Na počátku totiž žádný z těchto ústavů, vyjmouc Pařížský, nestál úplně na výši theoretických věd, nýbrž více méně šly v nich jen tak daleko, jak se pro okamžité upotřebení jich nutno býti zdálo; zadruhé s počátku žáctvo na těchto školách vyučováno bylo ve všech předmětech technických v stejné rozsáhlosti, tak že se ovšem jednotlivé předměty tak důkladně

probírati nemohly, jak to průmysl požadovati začínal. Neboť se zmáhajícím se průmyslem vstoupilo v život dělení práce, která se tím mnohem dokonalejší a lacinější stala. Takové dělení práce ale požadovalo od oněch, kteří se jí věnovati hodlali, mnohem hlubší a důkladnější vědomosti, a školy polytechnické přinuceny se viděly, potřebě této vyhověti tím, že se rozdělily na školy předmětové čili odborové. Vyučování se totiž začalo rozvrhovati ve více odborů, z kterýchžto každý pro určité povolání ustanoven a zařízen jest, a pro které se také každý žák při svém vstoupení do **p**-ky rozhodnouti musí. Takovýmto zařízením dojde žák v předmětu vyvoleném v témž čase, jaký obyčejně jindy na ústavu tráví, vzdělání mnohem důkladnějšího, poněvadž všecko studium jeho směřuje pouze ku povolání pro které se rozhodl; takovéto zařízení může pak býti původem znamenitých kapacit v jednotlivých vědeckých předmětech, kdežto starší system vzdělával jenom poloznalce, kteří vědí ze všeho něco, z celku však nic. Zadruhé ale průmysl sám, dříve aspoň v Rakousku takřka jen trpěn, vždy větší váhy ve státu nabyl, tak že konečně důležitou politickou mocí se stal, žáctvo ze zámožnějších a vzdělanějších tříd začínalo se mu věnovati, a mohlo tedy i ve škole větší čas na vyšší vědecké vzdělání věnovati, čímž se školy tyto více k vysokým školám, universitám, přiblížily a jim po bok postavily. V Rakousku se nutnost pokroku v naznačeném smyslu teprvé za nejnovější doby poznala, a opět to byla Pražská **p**., která k velkému hnutí v tomto smyslu podnět dala, kdežto v Německu, ve Švýcarsku, v Belgii a ve Francii již dávno oněm požadavkům vyhověno bylo. První z ř í z e n í ú s t a v u t e c h n i c k é h o v P r a z e ponavrhl Frant. Jos. Gerstner (v. t.), profesor vyšší mathematiky na universitě Pražské, jemuž stavy českými uloženo, aby podrobný návrh ke zřízení toho ústavu předložil, jehož také ředitelem potom jmenován byl. Císař František I. ponechal docela bezplatně někdejší Sv. Václavský seminář v Dominikánské ulici, totéž stavení, kde doposavád se vyučuje, ke zřízení téhož ústavu. Dne 10. listop. 1806 byl ústav tehdejším nejvyšším purkrabím hrab. Jos. Wallisem co první ústav technický v celém Rakouském mocnářství otevřen. Jakožto předměty učební byly tenkráte zavedeny pouze mathematika, kreslení, strojnictví, stavitelství a chemie. Hned v prvním roce dalo se celkem 106 žáků do přednášek zapsati. Gerstner zůstal ředitelem až do r. 1832, od kterého času Jan Henniger, svobodný pán z Ebergu, až do r. 1845, pak rytíř Frant. Chanovský z Dlouhé Vsi až do r. 1848 definitivně, od toho času pak profesor Dr. Josef Lumbe až do r. 1865 provisorně úřad ředitele zastávali. Jak mile ale obchod a průmysl počaly po vlasti naší vznikati a se povznášeti, jevila se v brzce nedostatečnost ústavu technického v tehdejším jeho stavu, a od roku 1827 počínajíc sledovati se mohou neustálé pokusy, dílem se strany českých stavů, dílem se strany ředitelů a profesorů techniky, by ústav ten přiměřeně se rozšířil a zvelebil. Pokusy tyto ale s větší části zůstaly bez výsledku, až konečně v zasedání českého sněmu, 19. dub. 1861 odbývaném, učinil poslanec Ondř. Haase z Vranova návrh, aby se složila komise k úplné reorganisaci polytechnického ústavu zemského v Praze. Návrhy této komise byly českému sněmu od výboru zemského v sezení dne 13. bř. 1863 předloženy, po důkladné poradě s nepodstatnými jenom změnami přijaty, a konečně od Jeho c. kr. ap. Veličenstva císaře Františka Josefa nejvyšším rozhodnutím ze dne 23. listop. 1863 potvrzeny. Po vykonaném obsazení četných nových stolic učitelských byl znovuzřízený ústav polytechnický 24. říj. 1864 od J. E. nejvyššího maršálka zemského hraběte Rothkircha slavným spůsobem otevřen, a od profesorského sboru, kterému nyní samostatně vědecké řízení ústavu přísluší, za (prvního) rektora pro rok 1865 prof. Karel Kořistka zvolen. (Pro školní rok 1866 za rektora zvolen jest profesor Karel Balling). Nynější organisace změnila ústav Pražský úplně. Přijaty jsou v ní tři velké zásady, totiž vyučování podle škol odborových, rovnoprávnost jazyková, pak svobodná každoroční volba ředitele (rektora jmenovaného) od sboru profesorského. Celé učení rozvrhuje se v následující čtyry odbory: v odbor s t a v i t e l s t v í v o d n í h o a s i l n i č n í h o, v odbor s t a v i t e l s t v í p o z e m n í h o (budov), v odbor s t r o j n i c t v í, a v odbor t e c h n i c k é c h e m i e, čímž však nevylučuje se připravování neb vzdělávání se v jiných technických neb průmyslových odvětvích, pokud potřebným k tomu předmětům v rozličných odborech se vyučuje. Předměty, jimž se na polytechnickém ústavu vyučovati má, třídí se v takové, kterýmž se dle výše naznačeného účelu nutně vyučovati musí, na př. mathematika ve třech ročnicích, popisné měřictví, výkonné měřictví (geodaesie), strojnictví, technologie, stavitelství, chemie (všechny tyto ve všeobecných a také ve více speciálních kursech), fysika, geologie, botanika, zoologie atd. — a pak v takové předměty, kterýmiž žáci nabyti mají příležitosti k všestrannému vzdělání, na př. národní a polní hospodářství, hornictví, právo obchodní, účetnictví, statistika, jazyky slovanské, pak francouzský, anglický, vlaský a t. d. Zvláštní důraz klade se na praktická cvičení, výlety a t. d., jež se přednáškami spojeny býti mají. Co vyučovací a jednací jazyky jsou na polytechnickém ústavu oba zemské jazyky, český a německý, stejně oprávněny, a ustanoveno jest v tom ohledu, že mají býti pro každý hlavní předmět dva řádní profesoři jmenováni, z nichž jeden předmětu v německé, druhý v české řeči povinen jest vyučovati. Při ústavu jsou dobré sbírky modelů, nástrojů a přírodnin, pak vzhledem na technické vědy bohatá bibliotéka. Místnosti dosavadní ale jsou velmi obmezené, pročež zemský výbor již po dvě léta se vynasnažuje, by dosti prostranné místo v městě zakoupil, na kterém by nová, nynějším požadavkům přiměřená budova pro ústav vystavěna býti mohla. Posluchači čili žáci ústavu jsou buď řádní neb mimořádní. První musí se buď vykázati platným vysvědčením dospělosti (vysv. maturitním) z vyšší reálky aneb z vyššího gymnasia, aneb se podrobiti přijímací zkoušce před zvláštní k tomuto účelu sestavenou zkoušební komisí. Školní plat obnáší pro každý rok 50 zl. r. č. R. 1865 vyučovalo na ústavu Pražském 22 řádných a 3 mimořádní profesoři, 7 placených, 6 privátních docentů, 10 učitelů (pro kreslení, modelování a řeči), konečně co pomocných sil 20 asistentů. V témž roce zapsáno bylo na **p**-ice Pražské 772 študujících, z nichž bylo 756 řádných a 16 mimořádných, dle národnosti 559 Čechoslovanů, 195 Němců, 10 Poláků, 1 Slovinec, 5 Srbů a 2 Maďaři, dle náboženství 724 římsk. katolíků, 5 Řeků, 11 protestantů a 32 israelitů. — Z jiných ústavů polytechnických jsou ještě následující důležité: C í s. k r á l. p o l y t e c h n i c k ý ú s t a v v e V í d n i, který zcela nově podle spůsobu ústavu Pražského nejv. rozhodnutím ze dne 20. říj. 1865 reformován jest, tak že nyní vyučování na něm se rozvrhuje na oddělení všeobecné (z 2 ročníku sestávající) a na 4 oddělení speciálného vyučování, a sice jako v Praze oddělení stavitelství vodního a silničního, pak stavitelství pozemního, strojnického a konečně lučebního.

Prostředky vyučovací jsou hojné, jakož i budova požadavkům dostatečná. Žáctvo přesahuje obyčejně počet 1000 študujících. Zemský polytechnický ústav (*Joanneum*) ve Štýrském Hradci taktéž reorganisován byl roku 1864 dle nového směru a vyučování rozděleno na odborné školy. Máť on zvláště bohaté sbírky přírodnické. Žáctva jest mezi 200 až 300. Jiné vyšší technické školy v Rakousku, ale dosaváde (1866) podle staršího systemu zařízené, jsou v Brně, v Krakově, ve Lvově a pak v Budíně v Uhřích. V cizozemsku chvalně známy jsou polytechnické ústavy v Karlsruhe v Badensku, v Hannoveru, v Berlíně (*Gewerbeinstitut*), v Drážďanech, v Curichu, pak v Paříži (*École centrale des arts et manufactures*), a v Lutichu v Belgii. Všechny tyto školy jsou na základě odborového vyučování, a sice větším dílem dle oněch čtyr již nahoře naznačených odborů zařízeny. S nahoře jmenovanou školou v Paříži nesmí se míchati stará **p.** Pařížská (*École polytechnique*), která docela jiný účel má nežli naše **p**-ky, ana jen všeobecnou přípravnou školou jest pro takové študující, kteří se chtí věnovati oněm odvětvím státní služby, na př. stavení silnic, železnic, kanálů, hornictví, vojenskému inženýrství a t. d., pro které zvláštního technického vzdělání potřebí jest. Škola ta sestává pouze z dvou ročníků, a absolvovaní žáci její vstupují pak teprvé do speciálních škol technických, jako do školy hornické (*école des mines*), do školy stavitelské (*école des ponts et chaussées*) atd. V Londýně se vyučuje technickým vědám na zvláštním oddělení školy *Kings college* zvané, pak na hornické škole, která s geologickým museem (*Museum of practical geology*) spojena jest. Známá **p.** Londýnská (*Royal polytechnic institution*) není školou, nýbrž vlastně průmyslovým museem a stálou výstavou nových průmyslových vynálezů, kde se také na večer za mírné vstupné pro obecenstvo o znamenitějších vynálezech přednášky drží. *Ka.*

Polythalamia v. Foraminiferae.

Polytheismus v. Mnohobožství.

Polytomický (z řec.) slove v botanice poměr dělení na více než 3 části. Jmenovitě slují listy **p**-cké (*folia polytoma*), takové, jichž plocha na dřípy a tyto opět na cípy úzké jsou rozděleny a když mezi cípy a řapíkem není spojení kloubnatého; je-li spojení, sluje list již složený. **P**-cké listy mají na př. skoro všecky okoličnaté, řebříček a m. j. *Jha.*

Polytrichum, ploník, rod mechů z čeledi *Polytrichacei*, jenž mají přímý zrůst, podzemní, mnohorozvětvený, daleko se plazící oddenek, listy pochvovitě objímavé. **P.** má jednoduché obústí, sestávající ze zubův 32 neb 64, na konci spojených blaničkou, mázdrou to na příč roztaženou; čepička jest kápovitá, obyčejně dlouhými chlupy porostlá. Jsou to pěkné, velké dvoudomé mechy s konečnými květy. Samčí květy terčovité. Sem patří p. pospolitý, **P.** *commune* L., mnohovlasec, mající lodyhu vztýčenou $^1/_2$"—1' vysokou, jednoduchou, listy čárkovitokopinaté; roste na stinných, obzvlášť jehličných chlumech, na vřesovitých bahnech a rašelinách po celé Evropě, sev. Asii, sev. a již. Americe. Jest největší z mechův, roste pohromadě a tvoří obšírné drny; dává s jinými druhy toho rodu původ rašelině horní. Z lodyh listů zbavených dělají se kartáče a košťátka. Jindá se celá plodonosná rostlina v lékařství potřebovala. Sem náleží ještě p. bledoštětiný, **P.** *formusum*, p. štíhlý, **P.** *gracile*, p. vlasatý, **P.** *piliferum*, p. jalovcový, **P.** *juniperum* a j., jichž se užívalo jako předešlého.

Polyxen nazývá se platina smíšená s jinými kovy; také se tak nazývá, ač nepravě, platinová ruda.

Polyxena, nejkrásnější dcera Priamova i Hekubina, milovaná od Achilla. Achilles žádaje prý sobě **P**-ny za choť slíbil Priamovi, že učiní mír mezi Řeky a Trojány, a když potom se odebral do chrámu Apollona Thymbrajského, byl prý zrádně od Parida zavražděn. Ke smíření byla **P.** obětována dle jedněch na jeho hrobě, dle jiných na pobřeží Thráckém. Sofokles i Euripides užili látky této které však se ztratily.

Polyzonální čočky nazývají se čočky, sestávající z více skleněných pásem čili vrstev o sobě broušených. Když to potřeba káže, mohou i jednotlivá pásma z více dle periferie kruhu složených částí se skládati. Tím, že jsou jednotlivé vrstvy tenké, zmenšuje se absorbce světla ve skle. Čočky takové byly v novějším čase Fresnelem ve světlárnách uvedeny. Zařízení toho užívá se jen u čoček velikých, poněvadž jest těžko velké a čisté kusy skla uliti a brousiti.

Polzen, německý název řeky Ploučnice (v. Čechy str. 329).

Polzin, město v Pruském okresu Kozlínském (*Köslin*) v kraji Bělehradském (*Belgrad*); má minerální pramen r. 1688 objevený, několik továren, kovovou sochu Kamiňského biskupa Erasma z Manteufflů a 4048 obyv.

Polžice, ves v okr. Bezdružickém (kr. Chebském) s někdejší tvrzí, kolébkou to mocných někdy a v Čechách proslulých rytířů Harantův (v. t.) z Polžic a z Bezdružic. Po nich následovali rozliční majitelové, v XV. stol. páni z Gutšteina, po nich připojena k sousednímu hradu Švamberku; r. 1548 prodal konečně Jeronym Šlik z Holiče vsi **P.** a Pacín Hanušovi Elpognarovi z Dol. Šepfeldu a na Bezdružicích, čímž **P.** k Bezdružicům připojeny. *Sč.*

Pomaceae Juss. Jabloňovité, sluje čeleď rostlin ze řádu růžokvětých (*Rosiflorae*), obsahující skoro vesměs ovocné stromy, jichž plod uvnitř více pouzder chová, buď tenkou mázdrou anebo peckovou tvrdou slupinou vykládaných. Náležejíť sem pouze keře anebo stromy s větvemi dílem vyvinutými, dílem nevyvinutými a často v trny proměněnými. Vyvinuté větve vyznačují se rychlým ač ne po celou roční dobu stejným vzrůstáním, a mají listy střídavé s nepatrnými, padavými palisty; větve nevyvinuté prodlužují se co rok jen o nepatrnou délku, slují smítky aneb pavětvičky a jsou určeny u některých rodů (jabloň, hruše) pro útvar květový; nabývajíť někdy silnějším vyvinutím kůry znamenité tloušťky a jsou příčinou klikatosti a uzlovitosti větví a kmenů. Trny povstávají dílem z takových pavětviček, nenesoucích květů, dílem i z hlavních větviček, když vzrůst jejich obyčejně již v prvním roce vyhasne a konec v ostrou špici vyběhne. Dřevo všech jabloňovitých sestává z velmi štíhlých, tečkovaných dřevních buněk, mezi nimiž parenchymatické buňky se zrnky škrobovými jen poskrovnu se nalézají; svazky cevní jsou všecky skoro stejného průměru a nestřídají se patrně širší s užšími; paprsky dřeňové jsou velmi tenké a jednotlivé jen s těžkem celou řadou let se dají stopovati. V kůře mizí záhy zelená korková vrstva a zbývá jedině borek, z pravidelně běžících svazků lýkových složený. Hlavní znak jabloňovitých leží v poměrech květového lůžka. Toto je vždy prohloubené a v hlubině jeho jsou semeníky umístěny; dalším vzrůstáním pestíků roste i lůžko, srůstá s dolejší částí pestíků a dužnatí. Na hořejším jeho kraji jsou umístěny květové obaly a tyčinky, a tudíž zdá se semenník býti podkvětý a dle staršího náhledu s kalichem srostlý. Květy stojí buď ojediněle na větvích

vyvinutých aneb vynikají po 2—8 ze smítků aneb tvoří květenství vrcholičnaté; každý je dokonalý a úplný, má 5lupený kalich, 5plátečnou korunu, 20 volných tyčinek a 1—5 semeníků, obyčejně s 2 semenními pupeny. Plodem jejich jsou semeníky v zdužnatělém lůžku uzavřené a stálým kalichem co zdánlivě nadplodým terčem věnčené; v bot. sluje obyčejně malvice, u lidu má však jména rozličná dle druhu z jakého pochází, a sice: hlohyně, nazarolky, mišpule, kdoule, hruška, jablko, oškeruše, jeřabiny, mukyně a břekyně. Rozdíly mezi plody leží hlavně v tom, zdali pouzdra semenní tvrdou peckovou slupinou aneb jen tenkou mázdrou jsou vykládána. Hlavnější rody jsou: *a*) s obplodím tvrdým peckovitým: hloh (*Crataegus*), bibas (*Eryobotrya*), kysilník (*Coteneaster*) a mišpuloň (*Mespilus*); *b*) s obplodím mázdřitým: kdouloň (*Cydonia*), hruše (*Pyrus*), jabloň (*Malus*), jeřáb (*Sorbus*) a muchovník (*Amelanchier*). Všech druhů počítá se asi 160, ježto největším dílem se nalézají v mírných krajinách severných pásem v Asii, Evropě a Americe; v Africe jest původních nejméně. Mnohé z nich, majíce jedlé plody, byly již v dobách pradávných z Asie do Evropy přeneseny, původní pak evropské hrušky a jabloně pěstováním na téměř nesčíslné štěpné odrůdy proměněny, snášejíce snadněji než které jiné rostliny roubování a očkování; některé, jako *Crataegus Pyracantha* L., *Pyrus japonica* Thlbg. jsou ozdobnými stromy našich sadův. Kromě příbuzenstva, v kterémž stojí k ostatním růžokvětým, podobají se poněkud plody svými i rostlinám myrtovitým, liší se však od nich již rozlistnatěním a pak lučební povahou svou, neobsahujíce nikdy silice, ovšem tím hojněji v plodech kyselinu jablečnou a cukr. *Jha.*

Pomaci slují mohamedánští Bulhaři v Thracii obývající okolo Filipopole (Plovdieva), jichž počítá se asi 50.000 duší; zachovávají přísně pravidla koránu. Taktéž žijí **P.** ve vlastním Bulharsku okolo Lovče. Přestoupili teprvé nedávno k islamu následkem hrozných útiskův, činěných jim od duchovních jich pijavic, Řekův-Fanariotův *Pf.*

Pomáda (z franc.), vonná mast na vlasy, aby nabyly lesku, ohebnosti a líbého zápachu. **P.** připravuje se z mastnot, zvlášť ze sádla vepřového neb z morku hovězího, v slabém teple rozhřátého, a z vonných olejů (bergamotového, levandulového, skořicového, hřebíčkového a j.), z vody růžové, peruviánského balsamu, extraktu chinového a j. Dle přidané látky vonné dostává **p.** jméno; **p.** růžová, **p.** levandulová atd. Některé **p**-dy slouží též k zahlazování vrásek a k dodání jemnosti kůži obličeje a rukou.

Pomare, královská rodina na Tahiti. V. Společenské ostroví.

Pomatení smyslů (**p.** ducha, **p.** mysli, *alienatio mentis*), jest povšechný název pro veškeré choroby duševní, aniž by zřetel obrácen byl k té neb oné činnosti ducha. Přece však k účelům právnickým sluší činiti rozdíl, jeví-li se **p. s.** pouze slabostí neb převráceností sil poznavacích, rozumu, aneb současně i činy co výjevy vůle. V případě prvém jedná se soudům obyčejně o to, zdalí pomatenci svěřeno být může volné spravování jmění, uzavírání platných smluv atd., anebo zdali potřebí mu jest opatrovníka. Rozeznávajíť se obyčejně tři stupně blbosti: pošetilost (*fatuitas*), při kteréž po pravidle opatrovník (*curator*) místa nemá, hloupost (*morosis*) a tupost (*idiotismus*); oba posléze jmenované stupně vyžadují opatrovníka, pomatenec však nesmí zbaven býti osobní svobody, jinak-li blbost jeho nevede k činům mravně, zdravotně neb hmotně nebezpečným. Při činech právě zmíněných táží se obyčejně soudcové trestní o příčetnosti (*imputabilitas*), na kterouž otázku přede všemi soudnímu lékaři odpovídati jest. Odpověď taková bývá velmi nesnadná, když **p. s.** není stálé, nýbrž občasné, a tudíž vznikne otázka, zdali trestný čin spáchán byl za doby periodického **p. s.** aneb za doby ležící mezi dvěma záchvaty pomatenosti. Rozluštění otázky té jest tím těžší, čím jednotlivé obdoby jsou nestejnější, brzy kratší brzy delší; tuť ovšem na celou minulost na veškery okolnosti, na sebe menší podrobnosti zřetel míti sluší. Jednotlivé spůsoby **p. s** viz pod příslušnými články. *Mr.*

Pomáz, ves v Uhrách v stol. Pešťské s 2950 obyv. (1857) srb., maď. a něm.

Pomazání sv. oleji děje se v církvi kat. zhusta. Tak při křtu, biřmování, při **p.** nemocných, o svěcení kněžstva; podobně o svěcení oltářníků, oltářů, zvonů, kostelů, kalichů, panovníků. — Poslední **p.** slove **p.** na smrt nemocných katolíků olejem zvl. svěceným. Platí pak o posledním **p.** toto: Rozstůně-li se kdo těžce, má se k němu povolati kněz, který i s nebezpečenstvím vlastního onemocnění povinen jest nemocného navštíviti, slovem božím jej těšiti, nad ním se modliti a i olejem sv. jej pomazati na takových těla údech, kdež tomu slušnost dovoluje, zvl. na nástrojech smyslů, zraku, sluchu, čichu, chuti (řeči), hmatu (ruce, nohy). Pro důležitou příčinu stačí **p.** toliko na jedné těla části. Slibuje pak církev nemocnému, který k svátosti té skroušenou zpovědí a přijetím těla Páně se připravil a důvěřuje se v milosrdenství boží, že posledním **p**-ím milost boží vůbec v něm se rozmnoží: že všecky hříchy, z nichž by při nejlepší vůli pro churavost se káti nemohl, jemu se odpustí; že ho naplní Bůh silou, aby pokušením a strachu před smrtí odolal, a že i tělesné zdraví se mu navrátí, prospěje-li to duši jeho. Učení to dovozují bohoslovci výrokem listu sv. Jakuba (5, 14), který nařizuje ve jménu Páně, aby nemocný povolal kněze, který by olejem jej mazal a modlil se nad ním; však i slibuje nemocnému ulehčení a hříchu odpuštění. Taktéž se dovolávají dogmatikové toho, že vyslaní ode Pána učedlníci, aby se v budoucím povolání svém cvičili, nemocné olejem mazali a uzdravovali; soudíť zajisté, že takto činiti Pán učedlníkům byl rozkázal, ač tomu výslovně písmo nesvědčí.

Pombal, město v Portugalské prov. Leirii, má 3700 obyv. a starý zámek ministra Pombala, který od města tohoto obdržel titul markýzský.

Pombal Sébestien Joze de Carvalho e Mello, hrabě d' Oeyras, markýz de, státník portug., nar. v Souře u Coimbry 13. kv. 1699, zemř. v Pombalu 5. května 1782. Maje otce kapitánem jízdy vystudoval práva v Coimbře a vstoupil taktéž do vojska, hteréž však brzy opustil, a oženiv se s bohatou Teresií de Noronha poslán jest 1739 co mimořádný vyslanec do Londýna, kdež setrval až do r. 1745. Byv potom jmenován plnomocným ministrem ve Vídni, kdež měl spory mezi cís. Marií Teresií a papežem Benediktem XIV. vyrovnati, ovdověl tam a pojal za manželku hraběnku Daunovou, neteř tehdejšího polního maršála Dauna. Po smrti Jana V. jmenoval jej král Josef I. ministrem zahraničných záležitostí, v kterémž postavení **P.** znamenitě byl činný; tak zakázal vývoz peněz, obmezil moc inkvisice a připojil koruně množství panství, jenž jí byla bezprávně odcizena, zreorganisoval vojsko, zalidňoval osady, zařídil Společnost Indickou a Brasilskou, jakož i smlouvou z r. 1753 získal Paraguay, postoupiv za to Španělsku osadu Sacramento. Provedení této smlouvy odporovaly Indiáné působením

jesuitův, kteří v Paraguayi misie utvořili; z toho pak vznikly rozmanité spory a třenice, kterými jesuité nepřízeň královu i **P**-ovu na sebe uvalili. Tento jmenoval svého bratra guvernérem v Paraguayi, splnomocniv jej, aby jesuitům správu jejich misií odňal a je co možná potlačoval. Při strašném zemětřesení v Lisaboně 1. list. 1755 osvědčil **P.** takovou odvahu a činnost, že král uznávaje jeho veliké zásluhy 6. čna 1756 jmenoval jej hrabětem d' Oeyras a prvním ministrem. Svého vlivu užil pak **P.** nejen proti šlechtě, ale i proti lidu, který se bouřil proto, že vláda monopol obchodní na sebe potáhla, aby tím rovnováhu Anglii držeti mohla. Povstání bylo potlačeno, mnozí grandové vypovězeni a jesuité toliko na své kláštery obmezeni (1757). Při spiknutí proti životu královu, které vypuklo v noci z 3. na 4. září 1758, zmocnil se **P.** svých nepřátel; více členů vysoké šlechty, mezi kterými se nalézal též náčelník spiknutí, vévoda d' Aveiro, bylo zatknuto, odsouzeno a 13. led. 1759 popraveno. Jeho působením vydán 3. září 1759 král. dekret, kterým byli jesuité z Portugalska vypovězeni; když tito nechtěli po dobrém odejíti, dal je **P.** vojáky schytati, na loď naložiti a do Říma dopraviti. Tím ovšem nastala roztržka mezi dvorem portug. a římským; když však po smrti Klementa XIII. dosedl na stolici papežskou Klement XIV., který r. 1773 řád jesuitský zrušil, docíleno opět mezi oběma poměrů přátelských. Válka se Španělskem, vypukši r. 1760, přiměla **P**-a k tomu, že opět znova vojsko zorganisoval a na hranicích nové pevnosti stavěl. Byv 17. září r. 1770 jmenován markýzem de **P.** obracel odtud zvláštní zřetel k pozvnešení rolnictví a národního hospodářství, jakož i k prospěšným opravám ve vyučování. Když však po smrti krále Josefa I. (24. února r. 1777) nastoupila na trůn jeho dcera Marie, úhlavní nepřítelkyně **P**-ova, propustila ihned celé jeho ministerstvo, zrušila valnou část oprav od něho zavedených a dala svobodu politickým provinilcům, za vlády **P**-ovy uvězněným. Poněvadž ale mnozí, kteří pro účastenství ve spiknutí Aveirovu uvězněni byli, této amnestie užiti nechtěli, za revisi svého soudu žádajíce, nařídila královna skutečně r. 1780 tuto revisi, při které všichni, kdož v žalářích držáni byli, buďsi již mrtví anebo živí, za nevinny prohlášeni byli. **P.** sám byl k smrti odsouzen, z milosti pak královny na 20 mil od hlavního města vypovězen, načež žil v Pombalu, kdež od lidu venkovského vysoce ctěn a vůbec „velikým markýzem" nazýván byl. Dekretem Don Pedra ze dne 10. října 1833 bylo kovové poprsí **P**-ovo na podstavek jízdecké sochy Josefa I. v Lisaboně připevněno. O jeho úřadování a působení vyšlo více spisů: *Anecdotes du ministère de* **P.** (Varšava 1784); *L' administration du marquis de* **P.** (Amsterod. 1788, 4 sv.) a Smithovy *Memoire of* **P.** (London 1843, 2 svazky).

Pomeisel v. Nepomyšl.

Poměr. 1) Ve filosofii slove **p.** spolubytost a spolučinnost dvou nebo více předmětů, osob neb úkonův i pro sebe jakousi samostatnost majících, ku př. linie v trojhranu, prvky chemické v tělesu nějakém, přítel k příteli, hlad ku potravě, a p. Všecko vůbec, co jen ve světě jest, bytuje v poměrech nejrůznějších, je ve všemmíru. Co se ve světě nám zdá samostatné a jako na pravém ostrově býti, je samostatné jen dle zdání a na zdánlivém ostrovu. Neníť nic naprosto jednoduchého na světě a nic naprosto samočinného, nic nemůže se totiž vymknouti z **p**-ů času, prostoru, soudobnosti, spoluúčinkování, vnímání atd. Veškera změna ve světě je jen změnou v **p**-ech, vystupování totiž z **p**-ů jedněch v **p**-y jiné, což platí tak dobře ve velikém jako v malém. Nesmírná tělesa nebeská kolují toliko pomocí **p**-ů svých vzájemných; co tíží jmenujeme ve světě, je též přitažlivost částí pozemních k zemi samé t. j. jich **p.**, jako je každodenní jakost země naší jen účinek **p**-u jejího k slunci a jiným hvězdám; co barvy jmenujeme, jsou účinky **p**-ů povrchu věcí k světlu a oku našemu; co hlasy zoveme, jsou účinky chvějících se věcí k uchu atd. Tělo naše, vzhledem zdraví a nemoci, je **p**-u plné, i co do částí tekutinových i co do vnějška k teplu a k zimě. Co náklonnost zoveme a co odpornost, jsou taktéž **p**-y naše k užitečným nám a ke škodným věcem. I celé dějinstvo není ničím jiným leč změna **p**-ů: Čechové ku př. za dob Karlových žili jsou v jiných **p**-ech, než Čechové v dobách Žižkových, a Čechové před r. 1620 jinak než po něm. I my žili jsme jinak před a po roce 1848 a jinak před a po roce 1865. **P**-y jsou tudíž všude, ba skutečnost pravá je tolik co poměrnost. Rozdíl leží toliko v tom, že mnohdy tuto poměrnost seznáváme, někdy pak nic. Z toho opět **p**-u naší všímavosti povstává to, co vztahem jmenujeme: vše žije a bytuje t. v **p**-ech, než my nevztahujeme vše a vždy tak k sobě, jak by podle **p**-ů jsoucích nutno bylo. Má se tudíž **p.** tak ke vztahu, jako se má objektivnost (v. t.) k subjektivnosti (v. t.). Tím se státi může, že dle vztaženosti své člověk mnohý domnívá se veskrz v jiných **p**-ech býti, nežli je skutečně. — V metafysice valně rozumem filosofův hýbe otázka, zdaž se **p.** má bráti za bytost pravou aneb jen za zdánlivost, ku př. co je v skutku bytné na trojhranu, zdali linie aneb náklonnost jich k sobě a uzavřenost trojhranu? co na prachu střelním je bytné, zda uhlí, salnytr a síra, anebo právě střelnost jich pospolu. Odpovídá-li se v metafysice, že nikoli **p.**, než věci v **p**-u stojící jsou bytné (reálné), nastává nesnáz horšího ještě druhu t. ta, zdaž býti mohou věci takové bez **p**-u, a zdaž by byly tím co jsou, nebyly-li by v **p**-ech svých, a byly-li vůbec kdesi a kdysi mimo **p**-y. Odpoví-li se, že byly a mohou býti mimo **p**-y, tož jsme nuceni tázati že, co přimělo věci vstoupiti v **p**-y; odpoví-li se však, že mimo **p**-y ničehož nemůže býti, pak obracují se na mysli **p**-y v pravou skutečnost a věci toliko na pohled lidský. *Hš.* — **2) P.** v mathematice jest udání, kterak ze dvou stejnorodných veličin jedna z druhé povstává. Takové porovnání obou veličin může vycházeti z dvojího hlediště: tážeme se totiž buď o kolik anebo kolikrát větší jest jedna veličina nad druhou; v prvním případu obdržíme **p.** arithmetický, v druhém **p.** geometrický. Obě porovnané veličiny slovou členy. Při **p**-u arith. hledáme rozdíl, při geom. podíl obou členů, pročež arith. **p.** známkou $-$, geom. známkou $:$ se naznačuje. Veličina nalezená odčítáním neb dělením nazývá se udavatelem, u geom. poměru také podílem **p**-u. Je-li udavatel jednoho **p**-u stejný s udavatelem **p**-u jiného, pak obdržíme úměru č. proporci (v. t.), na př. $14-9=11-6$ (úměra arith.), anebo $18:6=30:10$ (úměra geom.).

Poměrný čili relativní jest vše, co má jakousi vlastnost neb účinkování, založené nikoli samo v sobě, než zároveň v jiném. Slon je na př. **p**-ně veliký i malý, veliký srovnáme-li jej k jelenu; malý, pakli jej stavíme k vrchu; co je tedy v skutku? Ruka je **p.** celek, skládajíc se z prstů, z ramena, lokte, z masa, kostí a krve a t. d.; je však pouhá část co do těla; tělo vidí se taktéž býti samostatný celek, ano předce je odvislé od prostoru, tíže, tepla, vzduchu, pokrmu a nápoje. Seznáme-li tuto vlastnost **p**-ného čili poměrnost, povstává v mysli naší

vztažnost čili pojem vztažného, jemuž naproti postavujeme samosobnost, nevztažitost, bezpoměrnost, prostost čili absolutnost. Hledáme-li však absolutnost čili prostost ve skutečném světě, hledáme ji nadarmo, jelikož veškerá věc a činnost, jež se nám býti zdá samosobná nevztažitá, prostá, předce se bystřejšímu oku a bedlivější mysli jeviva co poměrná. Mívali ku př. mudrci vůli lidskou druhdy za prostou, svobodnou ji jmenujíce, ale bohoslovci tvrdili ihned, že vůle není neodvislá od Boha, sice že by Bohu samému nebylo vše podrobeno, ba dušeslovci sami tvrdili, že vůle závisí na pohnútkách (v. t.) t. j. na představách prospěšného a libého, rovněž jako na představách škodného a škaredého, že tudíž není veskrz prostá, než poněkud závislá a p-ná. Myšlénky taktéž zdají se na první pohled býti nejneodvislejší na celém světě a nejsvobodnější činnost, nad niž ničeho svobodnějšího není; než přihlédneme-li blížeji, tož nacházíme myšlénky odvislé i od stavu mozku i od představ jiných, jak toho svědkové jsou ku př. ospalost a přemluvení. I tu tedy je poměrnost. Třeba tedy pustiti ve světě skutečném od bezpoměrnosti a přiznati se, že více méně všemu vládne poměrnost, jen že nikoli na stejném všudy stupni. *Hš.*

Pomerancio, v. Roncali.

Pomeranč v. Citrus.

Pomerančnice, pomerančovna, slove sbírka pomerančů a citronů atd. vychovaných v kbelíkách neb v jiných nádobách, též místo, kde tyto stromy rostou neb se pěstují. K tomu konci se udělá obyčejně míchanice 4 částí dobré tučné zahradní země, 1 č. zetlelého kravince (kravinského lejna), 1 č. listové země, 1 č. bláta úrodného a dobře uleželého a 1 č. říčního písku. Smíšenina tato musí se rok na hromadě často přehazovati, aby se části dobře smísily a úplně uležely. K pohnojení stromů hodí se dobře sladový květ. Nasype se asi 1—2" výšky okolo stromu na zem, dříve na dně zkypřenou. Nedávno přesazené stromky nemají se hnojiti. Menší stromy se přesazují za 2 léta a větší za 3 až 5 let v dubnu neb květnu. Nepřesazují-li se stromy, má se v květnu stará země okolo kraje nádoby až na půl stopy vybrati a čerstvou zahradní zemí nahraditi. V zimě mají se stromy v p-ci mírně a odraženou vodou, v letě však v čas sucha hojně zalívati. Za teplého počasí se často s vodou postřikují. Stromy se v p-ci také přiřezávají, když toho třeba; k tomu je nejpříhodnější čas na jaře před rašením. Velké rány řezné zamaží se zahradnickým voskem. Stromy se přezimují na místě světlém, povětrném, kde nemrzne a kam přílišné teplo vniknouti nemůže. Citrony a lemony přezimují se v místě, kde je 6—8 a ostatní druhy v p-ci, kde je 1—5° R. Zvláště na podzim a z jara má se p. častěji provětrávati. Koncem května se stromy z p. vynesou pod širé nebe na místo teplé a chráněné, kde však slunce tuze nepálí. V prostředku září se stromy opět přenesou do p., je-li jasné a suché počasí. Stromy v p-ci rozmnožují a šlechtí se právě tak, jako ovocné stromy ve školce. *Šp.*

Pomerania, lat., Pomoří.

Pomeranius v. Bugenhagen.

Pomerellia, Pomerella (něm. *Pomerellen*), nazývalo se východní Pomoří Gdaňské, pozdější polské vojevodství Pomořské.

Pomezanie, krajina v starých Prusích po pravém břehu Visly okolo města Kvidzyna a Prabutův (*Riesenburg*). Roku 1243 zřízeno biskupství P-nské, nejprvé v Prabutech, potom v Kvidzyně; diécese jeho byla veliká. Biskup Pavel Speratus přijal r. 1548 ochotně bratří české, a nástupce jeho Kašpar Geschau, opat Olivský, jmenovaný r. 1563, byl posledním (24.) biskupem P-nským. Ostatky diécese té připojeny k biskupství Chelminskému (v. t.).

Pomezańska Marie z Chłędowskich, spisovatelka polská, nar. v Haliči 1806, vystoupila poprvé u veřejnost s historickou povídkou třísvazkovou *Gertruda Komorowska* (ve Lvově 1853), která, ač má sloh velmi špatný a provedení chatrné, líbila se svým časem pro látku zvláště zajímavou. Rovněž slabé jsou drobnější obrázky *Wilija ś. Jędrzeja* (v *Dzienniku mód* 1843), *Porękawiczne* (t. 1845), *Obraz fantastyczny* (t. 1846), *Parter* (v *Dzienniku liter.* 1853), *Kilka godzin w Krośnie*, *Jarmark w Krośnie* (v *Dzenniku mód* 1844), *Dwie nieboszczki* (v *Czase* 1854). P. † v Rovném (kr. Sanocký v Haliči) 15. ún. 1862.

Pomezí, hranice, čára dělící od sebe dva státy, dvě země, dva kraje neb okresy. Naznačuje-li se p. pohořím neb řekou, slove hranicí přirozenou, jakou tvoří na př. Pyreneje mezi Francií a Španělskem. Za takovou přirozenou hranici žádají si jmenovitě Francouzové řeku Rýn, což udržuje národ Německý, který by tím valnou část území svého ztratil, v neustálé obavě. Mezi sousedními státy ustanovuje se p. smlouvami a naznačuje rozličnými znameními, obyčejně sloupy.

Pomezní, cokoliv se vztahuje na pomezí, na př. p. clo, p. stráž, p. sloup a t. d.

Pomfret John, básník angl., nar. v Lutonu v Bedfordshiru 1667, † 1703. Studoval v Kambridži a vydal 1699 sbírku básní příležitostných a několik ód Pindarových po Cowleyovi napodobených. Nejlepší jeho báseň *The choice*, líčící spokojený život ve skromném zátiší, považována byla druhdy za nejpopulárnější báseň v jazyce angl., jakož i ostatní básně P-ovy vynikají rázem prostonárodním.

Pomian nazývají polští heraldikové erb, který obsahuje v sobě černou hlavu zubří, před níž s hůry dolů položen jest meč nahý v poli žlutém, a nad helmem ruku zbrojnou s mečem dobytým. Erb ten nosili druhdy výše 60 rodin polských, litevských a ruských, ku p. Bohatkové, Broniszewští, Chobdové, Glinští, Gorští, Kaczynští, Ławští, Makowiečtí, Osiečtí, Pietkowičové, Pomianové, Sokolowští, Wolští, Wysočtí, Zakrzewští a j. v. *Ka.*

Pominutí smyslem, tolik co pomatení smyslů (v. t.) Obyčejně užívá se názvu toho při periodické šílenosti pro dobu záchvatu choroby, v níž pravidelné výjevy duševní činnosti pomíjejí.

Pomlázka, chybně pomláska, jest jistý národní obyčej, jenž se zachovává v Čechách, Moravě, ve Slezku, na Slovensku a dílem i v Polsku, v pondělí a v úterý velkonoční. Jinak slove v Čechách šmerkust neb šmerkous a na Slovensku mládenkování. Slovo p., pocházejíc od po-mladiti, znamená vlastně mladé prouti vrbové neb jívové, s kterým prvního toho dne chlapci, a druhého děvčata chodí dům od domu, zpívajíce jisté písně a za to dárky dostávajíce. P. chlapecká bývá obyčejně z osmi proutků spletena neb stočena; děvčata pak mívají jediný toliko proutek, stužkami a strakatými klůcky ozdobený. Místem selské hospodyně, zvláště starší, mnoho sobě zakládají na p-zce. Chlapec, který s ní v pondělí nejvrvé přijde, bývá nejvíce obdarován. Hospodyně vezme jemu p-ku z ruky, a všecky krávy, kozy i jiný dobytek v chlívě jí pomrská, aby prý se pomladily. Říká se také, že dobytek p-kou nevyšlehal, zvláště pak mají namířeno na staré panny. Druhého pak dne, kdo

děvčata mají právo choditi s p-kou, splácejí panny mládencům zase nazpět i s úroky. Dále znamená se slovem p. také dar, jejž děti za to dostávají, záležející obyčejně v červeně obarvených vajíčkách, tak nazvaných kraslicích, anebo v penězích. Co ti tam dali p-ky? ptají se chlapci jeden druhého. Konečně znamená se tím slovem i čas, kterého se ten starobylý zvyk vykonává, tak že o p-ce tolik jest, jako v pondělí a v úterý velikonoční. Písně, které děti při té příležitosti zpívají, viz v Erbenově *sbírce prostonárodních českých písní a říkadel* (v Praze 1864, str. 61). *aEn.*

Pomluva co do slova nemá nic zlého do sebe, jelikož po-mluviti je tolik původně co promluviti, čím právě člověk se liší ode zvířat· Nemluvného vůbec buď litujeme, buď jej zatracujeme dle příčin nemluvnosti jeho; mnohomluvného naopak béřeme rádi za lehkomyslného a povrchního. Než jelikož lidé při p-vách svých čili rozpravách více si všímají nedobrých vlastností jiných, snad proto, že jich je více a značnějších než vlastností dobrých, a že obrazivost lidská ráda přidává ze svého, vešlo i slovo p. co pomluvačnost ve smysl hanlivý totiž ve smysl nespůsobu, viděti všude a při všem více stránek nedobrých než hodných a vynášeti stránky tyto na bílý den. Takto je p. skoro tolik co jsou klevety (v. t.), t. libování si v hanění věcí i osob i při vadách jich nepatrných. Než stává i jiného druhu p-vy a to p. zlomyslná, ježto i ku pouhé lži útočiště své béře a úmyslně za tou příčinou klevety své trousí, aby se jinému, budiž to na cti, budiž to na štěstí jeho uškodilo. Mimo nemravnost svou je taková p. pouhá sprostota, kterou se hanobí netoliko pomluvený, než i osloveny. *Hš.*

Pommereul [-röl], François René Jean, baron, franc. generál a spisov., nar. ve Fougèresu 12. pros. 1745, vstoupil 1765 co důstojník dělostřelecký do služby vojenské, a byl poslán na Korsiku a 1787 do Neapole, aby tam dělostřelectvo neapolské ustrojil. Vstoupiv do služby neapolské stal se plukovníkem, brigádníkem a 1790 polním maršálem a gener. inšpektorem. Když však dvůr neapolský účastnil se spolku proti Francii, vzdal se služby a navrátil se do své vlasti, kdež byv jmenován divisionářem přišel 1796 do ústředního výboru dělostřeleckého, jakož i měl r. 1799 vrchní dohlídku nad dělostřelectvem armády švýc. a alpské. Od r. 1800 zastával rozl. úřady politické, naposled úřad gener. ředitele věcí tiskových, v kterémž postavení však pro svou livovůli nevalnou pověst si získal. Po návratu Bourbonů byl zákonem r. 1816 z Francie vypovězen, kamž se zvláštním dovolením 1819 se navrátil. † 5. led. 1823 v Paříži. Sepsal *Histoire de l'île de Corse* (v Bernu 1779, 2 sv.); *Recherches sur l'origine de l'esclavage religieux et politique du peuple en France* (Lond. 1781, Geneva 1783); *Vues générales sur l'Italie* (1796); *Campagnes du général Bonaparte en Italie* (v Pař. a Janově 1797, 2 sv.) a j.; mimo to přispíval do rozmanitých sbírek a slovníků, a překládal i z jiných jazyků.

Pommern v. Pomoří.

Pommier [pomié] Victor Louis Amédée, franc. básník, nar. v Lyonu 20. čce 1804. Vystudovav na koleji Bourbonské v Paříži započal literární svou činnost výbornými překlady klasiků lat., pojednáními kritickými a básněmi, začež byl několikráte poctěn cenami akademie Lyonské, jmenovitě 1828 za svůj spisek *L'expédition de Russie* (1827), kteréhož roku jal se též přednášeti v Atheneu Pařížském o literatuře. Po r. 1830 přispíval do některých čelnějších časopisů franc. a vydal více svazků rozličných básní, kteréž svědčí o vysokém jeho nadání básnickém; přílišná však snaha po původnosti zavádí jej často k tvoření nezáživných neologismů a k vyjadřování se výrazy všedními. Pomíjejíce ostatní jeho četné plody básnické jmenujeme tu jen ty, za které básnickými cenami od akademie francouzské poctěn byl: *La découverte de la vapeur* (1847); *L'Algérie ou la Civilisation conquérante* (1848); *La mort de l'Archevêque de Paris* (1849); za svůj spisek *Éloge d'Amyot* (1849) byl poctěn cenou řečnickou a vyznamenán křížem čestné legie. Z dalších jeho spisů jmenujeme *Sonnets sur le salon* (1851); katolickou báseň *L'Enfer* (1853); *Les Russes* (1854); svazek rozprav filosofických a náboženských pod názvem *L'Athéisme et le Déisme* (1857) a *Colifichets et jeux de rimes* (1860).

Pomněnka, vranní očko, žabí oko, nezabudka, lat. *Myosotis*, je rod Píplovitých (*Borragineae*) s korunou nálevkovitou neb kruhovitou, pravidelnou, s 5 lysými, jícen zavírajícími šupinami. Zralý plod rozpadává se na 4 tvrdky, na zpodu svém nevyhloubené a po kraji křídlatě nerozšířené. Některé druhy rostou na místech vlhkých, jako *M. palustris* a *caespitosa*, jiné, jako na př. *M. hispida*, *versicolor* a *stricta*, na místech vzdělávaných; prvnější druh má oddenek mnoholetý a korunu velikou, jasně modrou, jest vůbec oblíbenou rostlinou a symbolem přátelského upamatování. Kytky a věnce z ní udělané dají se ve vodě dlouho v květu udržeti. Ostatní jsou buď jedno- neb dvouleté, a některé mají koruny nejprvé žluté, pak červené a konečně modré neb fialové; tak *M. variabilis* a *versicolor*. *M. sylvatica* vyskytuje se s květem modrým i bílým. *Jha.*

Pomník, památník, znamení zřízené k upamatování na nějakou událost neb osobu. **P**-y jsou spůsobu nejrozmanitějšího a v obyčeji u všech národů. S počátku bývají to pouhé kameny, nanešené horky (mohyly), oltáře, sloupy; s rostoucí vzdělaností stávají se umělečtější, nadhernější až i velkolepé, jako: skvostné náhrobky, sochy, vítězné brány, obelisky, pyramidy a t. d. **P**-y staví se buď na místa, kde nějaký pamětihodný příběh se udál (na př. kříž na místo spáchané vraždy), kde slavná nějaká osoba se narodila (na př. pamětní deska do domu vsazená) nebo pohřbena leží; anebo bez lokálního významu na místa veřejná: chrámy, náměstí, zahrady a t. d., na př. v Praze **p**-y Karla IV., císaře Františka, maršálka Radeckého.

Pomoc, tolik co podpora a povýšení výdatného působení: Pročež jmenovaly se za starodávna u vesničanů společná vykonávání žní též p., jako jinák berně čili daň královská. Pobožný očekává veškerý úspěch svého jednání od Pána Boha, od jeho p-i, avšak již středověk vyrodil přísloví: upadna do vody modli se, avšak drž se vrby. A nový čas, pustě téměř Pána Boha, utvořuje si množství dobročinných ústavů, spolků vzájemně členy své podporujících a jim ze škody: ohně, vody, krup a p. pomáhajících, že celá téměř vzdělaná společnost lidská jedna jen je společnost z nejrůznějších společností menších sestavená ku vzájemné p-i. Mimo to vyučuje chytrověda novější, by každý jednotlivec sám sobě nejvýdatnější p-i byl, nespoléhaje se při značném soběctví lidí mnoho na cizí, leč by jim byla podpora vlastní užitečností. Než mravověda žádá předce ustavičnou snahu, by dobrobyt a blahobyt i cizích naší p-í co možná byl zachráněn a povýšen, i bez úspěchu našeho, toliko když toho hodni jsou cizí; neboť ovšem ni v zbytečnostech, ni v daremnostech nelze podporovati jiné. — O zvláštní p-i bývá řeč v duševědě, jelikož ve spojení představ bývá mnohdy jedna představa druhé p-í, buď zapomenutou již opět

vzkřisujíc, buď seslabenou opět sesilňujíc. Tak tomu bývá při všem, co znamení čili známka se jmenuje, ana má úlohu, vzpomínati na něco, co nelze zapomenouti. Tak je i písmo naše známka pro zvučky, a řada zvuček čili slovo opět známkou čili p-í, aby se smysl čili význam slova na mysli objevil, co právě je ta představa. Vysvětlení takové pomocnosti představ hledati však třeba v základu jich, v mozkové totiž činnosti, ano při sesláblém, ku př. ospalém, nebo při pokaženém, nemocném mozku nižádná bývalá p. není více p-í. Milé jsou lidem p-i k vzkříšení představ, milejší však byly by jim někdy p-i k zapomenutí nemilého, mrzutého, neblahého; než takových bezprostředních není: tu bývá, jak se praví, jen čas jedinou p-í t. j. celá řada všeho toho, co zatím zažijeme, co nás a naše vlastnosti měnívá. *Hš.*

Pomocné nebo čistotné nazýval se v staročeském soudnictví peníz (dva haléře), skládaný od toho, kdo čist vyšel ze soudu božího.

Pomocník, 1) kdo druhému pomáhá; také se nyní tovaryši mnohých řemesel zovou pomocníky, ač ne dobře. — **2)** Jindy slul p-em druhý učitel při obecných školách, nyní podučitel. — **3)** Ss. čtrnácte p-ův. V církvi katol. slaví se památka těchto svatých, k jejichž cti na mnoha místech zvláštní kostely posvěceny jsou, druhý svátek svatodušní. Jsou to: sv. Pantaleon, Jiljí, Blažej, Didak, Erazim, Diviš, Achác, Krištof, Jiří, Markéta, Eustach, Vít, Kateřina a Barbora. Každému z těchto svatých se přičítávala zvláštní moc v jistých nehodách a potřebách života; ku př. sv. Blažeji o bolestech v hrdle atd. — **4)** P-íci v staroč. soudnictví v. Očistníci.

Pomoerium nazývala se v starodávném Římě prostora po obou stranách městské zdi, kdež se nesměly ani domy stavěti ani půda vzdělávati. V užším pak smyslu slula p. prostora za zdí městskou vyznačená mezníky (*cippi*), kdež se odbývaly augurie. Nejstarší p. obsahovalo Palatinus a jeho svahy, později však bylo od Servia Tullia, Sully a některých císařů rozšířeno.

Pomologická neb ovocnická jednota v Praze počala svou činnost 1. kv. 1820 a 1829 spojila se odbor s c. k. vlastensko-hospodářskou společností, pod jejímž ředitelstvím nově se zřídila. Účelem jednoty jest ovocnictví a vinařství v království Českém zvelebovati a rozšiřováním jak theoretických tak praktických vědomostí o nich je zdokonalovati. Prostředky, jimiž jednota hledí účelu dosáhnouti, jsou: Vyhledává dokonalé známosti o tom, v jakém stavu se nachází ovocnictví a vinařství v celé zemi; pátrá po všech překážkách, které zvelebení ovocnictví a vinařství v cestě jsou, a po prostředcích k jejich odstranění; rokuje a radí se o zkušenostech v oboru ovocnictví a vinařství nabytých, kteréž pak uveřejňuje; spravuje zahradu a užívá jí, a pěstuje v ní potřebné výstavky a školky druhů ovoce a vína tuzemskému podnebí přiměřených; zakládá stromové školky krajské, okresní a školní a bezplatně uděluje jim rouby ze zahrady ovocnické, jakož i nezámožným držitelům pozemků a t. d. Jednota záleží z členů čestných, činných a přispívajících. R. 1864 měla tato jednota 21 čestných, 79 činných a jednoho dopisujícího člena, tedy dohromady 101 členův. Příjem ku konci roku 1864 jednoty činil 3064 zl. 37 kr. r. č., vydání 2041 zl. 11¼ kr., tedy činil zbytek 1623 zl. 25¾ kr. *Šp.*

Pomologie, nauka o ovoci, jeho pěstování a s ním zacházení; dělí se v p-ii popisnou a upotřebenou. Prvější zabývá se popisováním rozličných druhů ovoce a stromů ovocných a jest tedy částí botaniky, jejíž technických výrazů užívá, má ale pro mnohé známky a předměty svého oboru, kterých si botanika nevšímá (u př. chuť, podobu ovoce atd.) zvláštní p-ické názvy. P. popisná učí také nejlepším spůsobům pěstování a ušlechťování stromů, jakož i ovoce roztřiďuje v čeledi (ovoce jadrnaté, peckovité, jahodové, tobolkovité a skořepinaté), rody (u př. jadrnaté ovoce v jablka a hrušky, peckovité v broskve, meruňky, švestky atd.), druhy (jablka v renetky, jablka míšeňská atd.) a odrůdy. Ovoce se roztřiďuje dle podoby, barvy, dle povahy dužiny, povláčky jaderné, velikosti, dle času zrání, vytrvalosti atd. K účelům vyučovacím užívá se uměle zhotovených druhů ovoce, nejvíce z porculánu. Avšak stálým pokrokem v pěstování se odrůdy ovocní stále množí a mění, tak že těžko jest, jistá místa jim určiti. O charakteristiku jednotlivých druhů ovoce nejvíce zásluh dobyli si Quintiny, Duhamel, Christ, Diel, Sickler, Fritsch, Dietrich, Jahn, Lucas, Oberdieck. P. upotřebená zabývá se tím, jak se má ovoce sklizeného nejlépe užiti, buď co ovoce stolního (krásné vzácné druhy zvláštní chuti a pěkné barvy atd.), neb ovoce pro hospodářství (sloužící k vaření, pečení, dušení, k vyrábění meštu, kořalky, octa, rozličných šťav atd.), neb ovoce pro obchod (dílem čerstvé, dílem sušené). V novější době odbývají se také p-ické výstavy. Pomologická literatura jest hojná.

Pomona 1) v bájesloví římském bohyně ovoce, choť Vertumnova (v. t.), měla zvláštního flamina v Římě. Představuje se s košíčky ovocnými, v ruce majíc nůž zahradnický, na klíně ovoce. — **2)** P. v astron. slove 32. asteroid, jejž objevil 26. října 1854 Goldschmidt v Paříži; má prostřední od slunce vzdálenost 53·5 mil. mil, výstřednost dráhy 0·082440, sklon k ekl. 5° 29′ 5″, čas jednoho oběhu 1519·65 dní; největší od země vzdálenost měří 79, nejmenší 28 mil. mil; průměr její se páčí na 7·6 mil. *Std.*

Pomořané 1) obyvatelé Pomoří (v. t.). — **2)** P., sekta rozkolníkův v Rusku, nazvaná tak, že povstala na březích Bílého moře. Říkají jim též Novokřtěnci, poněvadž každého, kdo k nim přistoupí, novému křtu podrobují. Tvrdí, že všickni kněží Řecké církve, kteří byli posvěceni od času patriarchy Nikona, bezprávně sobě jméno to osobují, pročež ani křest jimi vykonaný, ani manželství od nich posvěcené platné není; následovně mají svazek manželský za rozlučný po vůli a libosti, a považují chrámy za domy Antikristovy, který prý už v duchu panuje, ačkoliv neviditelný. P. zpovídají se mezi sebou a podávají jedni druhým svátost oltářní. Chléb, jehož k tomu užívají, přichází, jak praví, od několika svěcených, šťastně vynešených z kláštera Solovecka, dávného jich hl. sídla, odkud r. 1675 vojskem carským vyhnáni byli; tyto svěcené chleby rozmnožují se homeopatickým spůsobem. Vmísí totiž drobty mezi nové těsto, a chléb takto obdržený platí za rovně svatý jako onen. (*Dennice* 1841 díl III., svaz. I. str. 48—50). *Rk.*

Pomořanský haff v. Haff.

Pomořany v. Pomoří.

Pomořany, městys v Haliči v kr. Zločovském a okr. Zborovském s 3573 obyv. (1857); má starobylý zámek, někdy velmi pevný, který roku 1476 ubránila slabá posádka proti divokým Tatarům. Okolo roku 1630 koupil P. s příslušenstvím Jakub Sobieski, a syn jeho Jan III. často přebýval na zámku zdejším; roku 1691 vypleněny byly P. od Tatarův, r. 1740 zdědili je Radziwiłłové, se Sobieskými spříbuznění.

Pomorčovice (též Pomorčovy, něm. *Pommerswitz*), ves a statek v Slezsku nyní pruském (v kniž. Krnovsk., potahmo Hlubčickém, vl. okr. Opolsk.,

kr. Hlubč.), se zámkem, evang. farním kostelem, dvorcem, 115 domy a 739 obyvateli. R. 1440 dal Václav, kníže Opavský a Hlubčický, ves tuto vložiti Bernartovi Bírkowi z Násilí a Hanuškovi bratru jeho, 1466 ale dostala se zase synu jeho knížeti Hanušovi. Jan Jiří, kníže Krnovský, prodal ten statek 1612 svému tajnému radě a nařízenému hejtmanu knížectví Krnovského, Hertvichovi ze Štíten, po němž se dědictvím dostal dětem Reinharda Kückpusche, z nichž se dcera Anna Kunhuta provdala za Levina z Beyern, JMC. nařízeného nejvyššího, který 1657 **P.** koupil. Po něm drželi je nejprvé synové Pavel Reinhard, po delší čas místodržící úřadu nejv. soudství v kníž. Krnovském, a Levín Ludvík společně, pak poslednější sám, skrze jehož dceru Annu Charlottu, provdanou za Jana Gottlieba Reinharda svob. pána Tracha z Březí, statek ten přešel na tento rod, který jej ještě 1742 držel, když **P.** k Prusku přišly. *Svb.*

Pomoří (*Pommern*, *Pomerania*). Jménem tím označována původně země pobaltická, rozkládající se mezi dolní Odrou a Vislou, mezi Baltickým mořem a Notecí, obývaná kmenem lešským (polským) Pomořanův; řekou Persantou rozdělena byla v **P.** přední (Odranské) a **P.** zadní (Gdaňské, *Pomerellen*). Později (na poč. XII. stol.) rozšířeno jméno **P.** i dále na západ na krajiny za Odrou až k Pěně ležící, obývané sourodnými plemeny lutickými (pojímajíc v to i ostrovy Volyň a Uznojm); krajiny ty činily část knížectví **P**-ského (vedle knížectví Ranského). **P.** východní čili Gdaňské, dostavši se pod panování Německých rytířův pruských, nazváno Prusy, a po jich připojení k Polsku (1466) činilo vojevodství **P**-rské, větší část polských čili královských Prus (srv. Polsko, str. 552), které r. 1772 stavše se s největší části pruskou provincií nazvány Westpreussen. Jméno **P.** zůstalo však posud západní čili Odranské části starého **P.**, znamenajíc nejdříve samostatné knížectví, a potom, jakož i nyní pruskou provincii. — Ode dávna pokládáno **P.** za část Polska, jsouc vítaným cílem válečných Normanův, o jichž bojích s Pomořany nejednou se zmiňují pověsti skandinavské (od VII. stol.). V 2. pol. X. stol. připomíná se **P**-rský kníže Borislav co spojenec císařův Německých, a smělý válečník Palnatok (v. t.). Mezi 992—997 dobyl Polský kníže Boleslav Chrabrý **P.** (snad jen zadního s Gdaňskem), a založil zde r. 1000 biskupství v Kolobřehu; ale vštěpované křesťanství nemělo velikého trvání za krutých bojův **P**-řanův s Poláky, vedených až do časův Polského knížete Boleslava Křivoústého, jenž konečně obojí **P.** dokonale podrobil (1120 a 1121). Přední **P.** pod knížetem Vratislavem († 1134), bylo nakrátko poslušno Bodrického knížete Jindřicha (v. t.); v zadním **P.** obnoveno křesťanství, v předním s velikými úspěchy šířeno biskupem Ottonem (v. t. 1) a upevněno zřízením biskupství Volyňského (1140). Pohanští **P**-řané byli na značném stupni vzdělanosti; rozsáhlý byl obchod zvl. ve městech při ústí Odry, v Štětíně, Volyni, Kameně a Klodně; též ve vzdálenějších, v Kolobřehu a Gdaňsku; obchod veden se všemi sousedními zeměmi, jakož i daleko na východ, jak ukazují četně nacházené v **P.** mince východní. **P.** skládalo se na poč. XII. stol. (kdež bezpečné teprvé zprávy o něm máme) z mnohých svobodných obcí, z nichž nejdůležitější byl Štětín; kníže **P**-rský, jaksi representant celého **P.**, byl ve svých právích velice obmezen; měl v každém městě hrad, z celého **P.** určitou daň. **P**-řané dělili se v šlechtu a prostý národ; šlechta, zvláštní to stav rázu poněkud germanského, požívala rozl. privilegií zvl. v záležitostech politických. Národ, osobně svobodný, spravoval se hromadami, před nimiž obyčejně odbývaly se porady šlechty a starších národu (v Štětíně odbývaly se hromady ve zvláštních budovách, *kątinách*); v důležitých případech svolával kníže valný sněm celého **P.**; jednohlasnost rozhodovala. Staroslovanské zřízení župní se všelikými obecnými povinnostmi a břemeny bylo i v **P.** v plné síle; na poč. XII. stol. připomíná se ok. 12 žup v předním **P.**: Pyrice, Štětín, Kamín, Volyň, Kolobřeh, Bělehrad, Uznojm, Velegošť, Gošťkov, Dymin, Grozvin, Starohrad; ku konci XII. stol. (1170) počet jejich rozmnožen zvl. připojením sousedních krajin Lutických (Ukranův, Dolenčanův, Ratarův, Črezpěňanův a j.); podobně bylo i v zadním **P.**, kdež ve XII. a XIII. stol. jsou župní hrady Stolp, Derlovo, Slavno, Gdaňsk, Sviece, Naklo a j. Soud náležel knížeti a splnomocněným sudím župním. **P**-řané klaněli se, jako vůbec baltičtí Slované, Svantovitu, jenž u nich měl přímět Triglava, pak i jiným menším božstvím. — Přijetím křesťanství potahováno jest přední (Odranské) **P.** vždy více v kruh císařství Římsko-Německého, jehož již všechny země západoslovanské v Polabí i v Pobaltí byly poslušny, a odcizováno Polsku. Od druhé pol. XII. stol. bylo polské vrchmocí nad **P**-řím, nad nímž vládli od r. 1153 knížata Bogislav a Kazimír, jen nominálné, a moc Sasův i Dánův s úspěchem se šířila v **P.**, posledním útočišti krutě stíhaných zbytkův bodrických Slovanův (1164, srv. Bodrci). Po pokoření vévody Saského Jindřicha Lva stalo se konečně přední **P.** říšským vévodstvím (1181) a odcizeno tím Polsku na vždy. Nájezdy Dánův staly se po dobyti knížectví Ranského (1168) **P.** vždy záhubnějšími, a r. 1185 musil kníže Bogislav holdovati i králi Dánskému Knudovi, a dánští králové nazývali se pak „králi Dánův a Slovanův" (*rex Slavorum*, pak *Vandalorum*). — Východní čili Gdaňské **P.** zůstávalo napořád ve svazku s Polskem, jsouc spravováno nejprvé náměstníky knížete Polského (Krakovského), potom však samostatnými knížaty; již Sambor, zakladatel kláštera Olivského 1178, užíval titulu knížecího, a synovec jeho Svatopluk osvobodil **P.** od Dánův, upevnil samostatnost **P.** násilným skutkem Gousavským r. 1227 (v. Lešek), i bylo pak **P.** mocnou hradbou proti zmáhající se moci německých rytířův v Prusích, jež neustálými boji znepokojovalo. Po smrti posledního domácího knížete **P**-rského Mestvina, rázného zástupce živlu slovanského (1295), dostalo se Gdaňské **P.** novému království Polskému; ale již r. 1308 a 1309 zaujali němečtí rytíři, neopatrně na pomoc proti vtírajícím se v **P.** Brandeburkům povolaní, celé Gdaňské **P.**, jehož se Brandeburci odřekli. Po mnohých bojích, vzešlých proto mezi Pruskými křižáky a Polskem, stalo se **P.** Gdaňské teprvé r. 1454 (1466) polským vojevodstvím; dělilo se v XVIII. stol. na 10 krajův, sněmíkovalo v Pucku, Tucholi, Čluchově a Švěci, potom na sněmíku v Starogrodě, kdež zvoleno 20 poslův na generál pruský. Přední **P.** stávalo se od konce XII. do pol. XIII. stol. znenáhla zemí německou, jako sousední Rana a Meklenburk; do krajin řídce obydlených a neustálými válkami vylidněných povoláváni jsou němečtí osadníci, zvl. na pozemky nově zřizovaných klášterův, osazovaných něm. řeholníky (Brody, Darguň, Bělbog, Kolebice, Pyrice a j.); zakládána německá města buď nově nebo na místě starých slov. hradův (Branislav, Štětín, Stargard, Pyrice, Greifswald, Anklam, Dymin, Kolobřeh a j.). Knížata Barnim a Vratislav (v 1. pol. XIII. stol) přáli živlu i

mravům německým. P. vyskytl se nový nepřítel od jihu v markhrabích Brandenburských, kteří již do Ukranska (*Ukermark*) se tiskli, a konečně r. 1250 je nejen P. odňali, ale i nad samým P-m vrchmocí nabyli, kteréž jim už po pádu Dánského krále Valdemara (1227) potvrdil císař Fridrich II. (1231), a neustále je zmenšovali; zároveň ztrácelo P. i na západě krajiny po Pěně na Meklenbursko. R. 1295 rozdělilo se P. v linii Štětínskou a Volegoštskou, kteréžto rozdělení po vymření linie Štětínské (1464) přestalo. P. zvětšeno mezi tím některými pomezními zeměmi, a po vymření knížecího rodu na Raně (1325) přijalo i knížectví Ranské od Dánův v léno; po mnohých bojích (které ostatně obnovovány až do konce XV. stol.) odřeklo se Brandenbursko na říšském sněmě Frankfurtském vrchmocí nad P-m, ale pojistilo si následnictví po vymření knížecího rodu P-rského (1338); šťastnými boji s Meklenburskem dosáhlo P. též některých pohraničných zemí na západě. Linie Volegošťská rozdělila se r. 1365 ve větve: zadní P-rskou a přední P-rskou, které však po vymření zadní P-rské větve (1459) jsou opět spojeny. Z knížat (již německých přes všechna slov. jména: Barnim, Bogislav, Vratislav, Kazimír) vyniká zvl. Bogislav X. *Veliký* (1474—1523); r. 1534 uzavřel sněm v Treptově shromážděný zavedení reformace (luther.), a nová církev ustrojena Bugenhagenem (v. t.). Po rozl. děleních (v XVI. stol.), v P. zvláště oblíbených, spojeno P. r. 1625 opět v jeden celek. Mimo vůli potaženo jest P. v 30 letou válku, kterouž nesmírně trpělo; proslulá jest tu zvl. obrana Stralsundu proti Valdšteinovi. S knížetem Bogislavem XIV. vymřel domácí rod knížecí (1637). Brandenbursko, jakkoli mělo dle smluv plné právo k P., dosáhlo mírem Vestfálským (1648) jen větší části zadního P.; přední P. s Ranou, Štětínem, Korenicí, Damem, Golnovem, krajinami a ostrovy při ústí Odry zůstalo Švédsku. Teprvé po tak zv. severní válce dosáhlo Brandenbursko mírem Stokholmským (1720) předního P. až k Pěně (i s ostrovy Volyněm a Uznojmem). Švédské P. (za Pěnou s ostrovem Ranou) obsazeno r. 1807 od Francouzův, a dostalo se 1815 Prusku, které tudíž drží celé P. Tato provincie P-rská leží mezi prus. provinciemi Západopruskou, Brandenburskou, Meklenburkem a mořem Baltickým, zaujímajíc 576·72 □ m.; náležejí k ní ostrovy Rana (*Rügen*), Uznojm (*Usedom*) a Volyň (*Wollin*). Jest to rozsáhlá rovina (pouze na Raně jsou značnější vyvýšeniny), písčitá půda jest dosti úrodná, skoro $^1/_2$ jest ornice. Kromě Baltického moře a mnohých jezérek pobřežných jest množství pozemných jezer (hlavně Kumerovské, Plonské, Damské, Madyja); řeky náležejí všechny Baltickému moři, hlavní jsou Odra s Velsou, Ukrou, Pěnou, Plonou, Inou a j., pobřežné řeky jsou Leba, Lupov, Stolpa, Vipera, Persanta, Rega, přítoky Noteci jsou Glda a Drava. Daří se tu chov dobytka (husy), lovení ryb, len, konopě, tabák, chmel, dobývá se sůl, rašelina, jantar; pak jsou fabriky na plátno, sukno, kůže, vinopalny, stavění lodí. Universita v Greifswaldě, 5 gymnasií, 4 semináře, 2 školy námořnické a j., spolek pro p-ské dějiny a starožitnosti. Obyvatelův dle sečtení od 3. pros. 1864: 1,437.375 (r. 1861: 1,389.739), hl. Němcův, pak (r. 1861) 3633 Kašubův (v. t.), vyznání hl. evangelického (katolíkův bylo r. 1861: 14.401, Židův 12.589). P. dělí se na tři vládní okresy: Štětínský, Kozlínský, a Stralsundský; hl. m. jest Štětín (65.053 obyv. r. 1864 bez vojska), větší města Stralsund (24.457), Greifswald (16.910), Stargard (15.408). — Dějiny P. od dávna jsou pečlivě spracovány; jmenujeme jen z novějších Kanngiessera, Kosegartena, Bartholda, Focka, též Giesebrechta a Rusa Hilferdinga; výborný *Codex Pomeraniae diplomaticus*, i pro dějiny staroslovanské velmi důležitý, vydávají od r. 1843 Hasselbach, Kosegarten a Medem (srv. *Časop. Česk. Mus.* 1847, II., str. 196—202). *Pf.*

Pomorzkant Anastas, filolog polský, nar. 1736 v zemi Chelmiňské, vstoupil do řádu piaristů ve Varšavě, učil tam a později z Loviči na školách piaristických krasomluvectví, byl rektorem v Ščučině, Rydzyně a Lomži, kazatelem kathedrálním v Krakově a † 1823. Mimo kázaní a řeči pohřební tiskem vydané sepsal slovník latinsko-polský a seznam děl vydaných od piaristův do r. 1794, jejž rozmnožil pak S. Bialski a vydal ve svém díle *Vita et scripta etc.* P. zanechal v rukopise mnohé spisy původní i přeložené.

Pomoty čili Paumoty v. Nízké ostrovy.

Pompa (lat.), slavnostní průvod ku poctě bohův nebo lidí, jaký se odbýval v Římě, na př. když se uváděla nevěsta do domu, při triumfu, při pohřbu, zvláště při hrách circenských (v. t.). Odtud znamená nyní p. okázalost, nádheru na odiv stavenou.

Pompadour [pônpadúr], Jeanne Antoinette Poisson, markýzka de, pověstná milostnice Ludvíka XV., nar. v Paříži 29. pros. 1721, z otce Ant. Poissona, který v úřadě svém se zpronevěřiv musil utéci, až později zase dodávání potravy do invalidovny Pařížské se súčastnil. Matka její pak žila v milostných pletkách s gener. pachtýřem Le Normandem de Tourneheim, který jako otec mladé Antoinetty se ujal a nesmírný náklad na její vychování vedl. Podporována jsouc ve svém přirozeném nadání nejschopnějšími učiteli vzdělala se znamenitě v hudbě, tančiti a zpívati uměla jako herečky divadelní, vládla půvabně tužkou a štětcem, v deklamaci nenašla soupeře leč na prknech divadelních, a nikým nedala se předstihnouti geniálností v toiletě a koketerii. Vychována jsouc uprostřed lidí uhlazených, ale všech pevných zásad prázdných, uprostřed peněžníků a spisovatelů nasycovala ducha svého frivolnostmi a falešnými zásadami, nehledíc ušlechtiti a povznésti své srdce, nevinnosti a cnosti postrádající. S tímto leskem, nabytým vychováním, spojovala ale v nedostižné míře umění zálibnosti, v kterémž ji celý její svůdný zevnějšek podporoval, tak že záhy se stala dokonalým vzorem svůdnosti svého pohlaví. V salonech bohatých peněžníků, kdež nejvybranější společnosti se scházely a kamž Le Normandem uvedena byla, vzbuzovala P. všude nejvyšší obdiv, nalézajíc tam množství zbožňovatelů a záletníků, a považována jsouc vesměs za schovanku bohatého Le Normanda, který ji také 1741 za svého bohatého synovce Le Normanda d' Étoiles provdal. Na to sídlíc na zámku svého chotě u Paříže shromažďovala ve svých nádherných salonech slovutné umělce, spisovatele a mladé dvořany, kteří slávu její brzy roznesli. Nespokojila se tím však mladá paní d' Étoiles; toužila po uskutečnění dávného svého snu, státi se milostnicí královou, k čemuž i ctižádostivá její matka stále ji pobádala, stále příležitosti hledajíc, kde by ji král viděti mohl. Poprvé spatřil ji skutečně na honbě v lesíku Senartském, kde za nymfu oblečena se mu objevila; král ihned se jí naklonil, nemohl však pro milostné pletky s vévodkyní Chateaurouxovou v bližší poměry s ní vstoupiti. Po smrti však Chateaurouxové (8. pros. 1744) vynaložila paní d' Étioles všechny své síly, aby na její místo se dostala. Příležitost k tomu se jí naskytla na maškarním bále v radnici Pařížské

v únoru 1745, kde krále tak okouzlila, že tento po několika dnech ji v Paříži u její matky navštívil, kdež i potom častěji schůzky milostné s ní míval, až konečně v dubnu téhož roku stálý byt ve Versaillesu jí vykázal. Když pak soudní dvůr Châteletský od muže jejího ji rozvedl, byla na markýzku de **P.** povýšena a veřejně za milostnici královu uznána, obdrževši 250.000 franků ročních důchodů. Jedinou péči pak vedla o to, aby nejtajnější náklonnosti královy poznala a všechny jeho slabosti opanovala, za kterýmž účelem samé slavnosti a zábavy pořádala. Nedbajíc nenávisti ostatního dvora utvořila si silnou stranu mezi finančníky, způsobila, že gener. kontrolor finanční Orry byl sesazen a Machault na jeho místo se dostal, který neopominul bohatě se jí za to odměniti. Vědouc, že nebude moci na dlouho poutati omrzelého krále svůdností smyslnou, hleděla všemi jinými možnými prostředky jeho prázdné dny vyplniti a dlouhou chvíli, stále jej mučící, zapuditi; mimo časté vyjížďky, honby, nákladné stavby byla nevyčerpatelná ve vynalézání nových her, zábav a slavností, kterými zvláště pověstným se stal oblíbený její zámek Choisy, kdež ve hrách divadelních i sama **P.** vystupovala. Nevystačujíc s tím vzala vědu i umění na pomoc; shromážďilať kolem sebe téměř všechny tehdáž vynikající spisovatele; Voltaire, kterého učinila král. komorníkem a historiografem království Franc., byl ozdobou jejích besed, ač pro jeho svobodné chování nikdy mu úplně nedůvěřovala. Větší přízně těšili se u ní Bernis, Duclos a Marmontel; též Fontenelle i Crébillon se jí kořili, a téměř všickni encyklopedisté požívali její podpory; jediný Rousseau jí povrhoval. Dovedla pak **P.** toho, že 1756 byla nejen palácovou dámou královny jmenována, ale že, otupivši mysl Ludvíka XV., sama skutečnou vladařkou se učinila, o bězích politických rozhodovala, vojevůdce a ministry dosazovala, vyslance přijímala, s dvory zahraničnými si dopisovala a s jměním státním libovolně nakládala. Nejvýnosnější a nejdůležitější úřady státní udělovala svým milostníkům, kteří často neschopni byli, aby je důstojně zastávali. Tak odňavši velitelství nad vojsky franc. statečnému maršálovi d' Estrées svěřila je osobám docela neschopným. Svého bratra povýšila na markýze de Marigny a jmenovala jej vrchním intendantem veřejných staveb. Že Francie nepřátelsky vystoupila proti Fridrichovi, králi Pruskému, přičítati sluší lichotivému vlastnoručnímu listu, kterým ji císařovna Marie Teresie poctila. **P.** též způsobila, že kardinál Bernis, který krále k uzavření míru přiměti hleděl, svůj úřad ministerský Choiseulovi postoupiti musil, též přičinila se značně k vypuzení jesuitů z Francie. Škody však vzešlé z jejího hospodaření byly nesmírné; neblahé následky války s Pruskem a hrozné rozhazování peněz státních, ku kterému Ludvíka XV. sváděla, popudily proti ní celý národ. Majíc i dauphina za nepřítele musila se, když tento po atentátu Damiensově na krále vlády se ujal, ode dvora vzdáliti. Když král se zotavil, navrátila se zase ke dvoru, kde dřívější svou hru až do své smrti prováděla. Onemocněvši v Choisy v bř. 1764 dala se přenésti do Versaillesu, kdež zemř. 15. dub. 1764.

Pompadour-Arnac, ves ve franc. depart. Corrèzeském, mající od dávných dob titul markyzátu a zámek r. 1026 vystavený, který Ludvík XV. paní d'Etoiles daroval, která pak odtud jméno markýzky z Pompadouru přijala.

Pompei Girolamo, ital. spis., nar. ve Veroně 18. dub. 1731, † tamtéž 4. ún. 1788. Za studií ve svém rodišti osvojil si důkladnou známost řečtiny, *jakož i potom* důvěrným přátelstvím s Maffeim, Villarsim a Morandem v klasických studiích na vysoký stupeň se povznesl. Aby k výživě své hmotné prostředky si opatřil, přijal místo kancelářského u zdravotní komise a úřad sekretáře u akademie malířské; nechtě však od svých přátel se odloučiti nepřijal později nabízenou sobě stolici učitelskou v Parmě a v Pavii. Nejplatnější služby prokázal své vlasti překlady klas. spisovatelů starověkých, kterými také hlavně svou slávu spisovatelskou si pojistil; nejlepší a nejdůkladnější v tom oboru jest jeho výtečný překlad *Životopisů Plutarchových*, za který 1500 dukátů honoráře obdržel, a který pod názvem *Le Vite degli uomini illustri di Plutarco* (Verona 1772, 5 sv.) vyšel a později ještě mnohokráte vydán byl. Pokusy jeho básnické postrádají vší vřelosti citu; taktéž jeho tragédie *Ipernestra* (1769), *Callirhoe* (1769) a *Tamira* (1789) nikterakž nad prostřednost nevynikají. *Sebrané spisy* jeho vyšly ve Veroně 1790—91 v 6 svazcích.

Pompeji (ital. obyč. *Pompeja*), památné osudem svým město v jižní Itálii, na jižní patě Vesuvu as $^1/_4$ hodiny od moře ležící. První histor. zpráva o **P**-jích spadá v r. 310 př. Kr., kdy s obyvateli okolních měst **P**-ští vojsko římské zapudili. Avšak již r. 290 staly se **P.** po ukončení válek samnitských municipiem římským. O dobách starších, v kterých Oskosabelský kmen neodvisle ještě zde žil a o řeckém ač stěží původu, alespoň nepopiratelném vlivu v časech nejdávnějších, VI. stol. dosahujících, nemáme sice určitých zpráv, avšak dosti výmluvných svědků v některých zachovalých památkách stavitelských. Ještě dvakrát pokusili se **P**-ští, spojeni s ostatními Kampanskými městy, o uvolnění vazeb svých, a sice ve válce Hannibalské (215) a Spojenců (r. 91), avšak marně. V poslední bylo město od Sully třetiny pozemků zbaveno, jež vojínům, posádkou sem vyslaným, přiděleny jsou. Udělením na to všem Italikům práva občanství římského přestaly navždy jednak břímě poddanství, jednak touha po neodvislosti. Tím přišla **P**-jům nová doba trvalého pokoje a zkvétajícího blahobytu. Jsouc při moři a na ústí splavné (as na 3 míle) řeky Sarna bylo přístavním městem Nucerie, Noly a jiných měst kampanských, s nimiž čilý obchod provodilo, všímajíc si mimo to pilně průmyslu. Nemálo napomáhalo rozkvětu města koncem republiky a za času císařů letní bytování bohatého světa římského, který v utěšených těchto končinách pod rozkošným nebem jihoitalským buď odpočinku buď zábavy vyhledával. O **P**-ích ze jména víme, že zde Cicero svou villu měl, že císařové Augustus a Claudius tytýž zde meškali. Roku 63 neočekávaným zemětřesením **P.** velmi utrpěly, načež však s velikou vytrvalostí obnoveny. Ale dne 24. srp. roku 79 počal Vesuv, sopka to až dosud mírné výše, k vrcholi vinicemi a sady pokrytá a za vyhaslou pokládaná, žhavou lávu a popel vyhazovati, a konečně po třech dnech pohřbil celé město. Zároveň pohlceno bylo rozsáhlé Herculanum (v. t.) a zasuta blízká menší městečka: Taurania, Oplontis, Teglana a trosky od Sully rozvalených Stabií. Většina obyvatelů **P**-jův se zachránila. Nasvědčuje tomu skrovný poměrně počet koster zde nalezených, který, přičteme-li nejnověji (koncem r. 1864) nalezených několik set v chrámu Junonině, ani na tisíc nedostupuje. Položíme-li na ostatní posud neobjevené $^2/_3$ týž poměr, objeví se nám nejvýše 3000, tedy as $^1/_6$ obyvatelstva, jež v městě o život přišlo. Dále nasvědčuje tomu průběh zasutí, jež dle vrstev soudíc nestalo se náhle. Nejspodnější jest as 1' vys. vrstva jemného vulk. popele. Možno mysliti, že obyvatelstvo, hlukem vulkánu a nastalou popelem všeobecnou temnotou

poděšeno, z areny blízkými dvěma branami ven vyniklo; rovněž i většina doma se nalézajících. Avšak mnozí, vidouce jen drobný popel padati, nechtěli odejíti s holými rukami a odnášeli co mohli. Než při tom zastihl je prudší výbuch, jenž sesypal na město 7—8′ silnou vrstvu kaménků a štěrku (*rapilli*) a překvapil vše, co se opozdilo, smrtí v rozličných situacích. O tomto výbuchu Vesuvu dostalo se nám zprávy očitého svědka Plinia mladšího, jehož ujec, admirál loďstva jihoitalského, při tom zahynul. (Plin. *Epist IV, 16. 20*). Město leželo pohřbeno téměř 17 set let, až náhodou r. 1748 při kopání vinice objeveno jest. V zapomenutí ovšem po oné katastrofě hned nepřišlo. Již Titus vyslal násled. roku komisi k ohledání města, avšak o úspěchu jejím nevíme; konečně vystavena na témž místě vesnice stejného jména, kterouž r. 472 týž osud potkal; místní však podání o zasypaném městě udrželo se ve jméně *la cività*, jak okolní lid trosky zasypané osady nazýval. Fontana však, jenž r. 1592 velkou stoku ze Sarna k Torre d'Annunziata právě směrem přes forum a vedlé obou divadel vedl, vykopaných zde nápisů a částí zdí si povšiml. Hned po zmíněném objevení počalo se pilně, tytýž pod osobním vedením Karla Bourbona (Karla III) kopati, avšak bez jasného plánu a s nestejným úsilím. Teprv za Murata docíleno značného úspěchu, i dále až do r. 1823. Odtud až po rok 1861 velmi málo se stalo, ačkoli ročně 7000 duk. (12.300 zl.) na to obětováno. Za nynější vlády opět as 20—30 lidí pod vedením Fiorelliho jest zaměstnáno. Odkryta jest nyní jihozáp. část, třetina města, jehož objem, dle objevených již hradebních zdí, skomolené na straně západní oblici ne nepodobný, dobrou hodinu obnáší. Ostatní dvě třetiny, odpočívající pod snadno odstranitelnou vrstvou popelu a tufového štěrku, tvoří rozložitý pahrbek, jehož povrch v role a zahrady proměněn. Jak z rozsáhlosti viděti a jak již svrchu naznačeno bylo, čítalo město as 20—25 tisíc obyvatelů. Budovy jsou všechny více méně polorozvalené a cena jejich architektonická skrovná; rovněž díla sochařská, dosti po skrovnu nalezená, cenou zvláště nevynikají, mnohem lepší jsou hojné stěnomalby. Starožitnostmi však vynikají **P.** nade všecko. Ze zachovaných budov veřejných jsou čelnější: basilika, obdélník 72′ široký a 192 dlouhý, někdy chodbou slohu korintského obklíčený, s povýšeným tribunalem; forum civile, obdélník 330′ dl. a 90′ šir. někdy dvoupatrovým portikem z travestinu ohražený, z něhož jen něco dor. sloupů dolních s podstavci soch mezi těmito se nalezavších pozůstalo. Se sev. úzkou stranou fora souvisí chrám Jupiterův; byl to korintský prostylos římského spůsobu, forum na vysoké substrukci přehlédající. Sev. od tohoto chrámu, jen úzkou ulicí odděleny, nalézají se thermy (veřejné lázně), celý komplex to staveb *(insula)*, téměř úplně zachovaný. Na vých. podélní straně fora jest pantheon, tak zv. dle 12 oltářům se podobajících, okolo většího v kruhu sestavených podstavců; na spodní, prostranný dvůr obkličující zdi jsou zachovalé malby. Na téže straně nalézá se ještě senaculum (zasedací síň decurionů, městské rady), a dále stavení kněžky Eumachie, rozsáhlost a dílem i podobu jmenované svrchu basiliky mající, někdy obchodu (soukenictví) a bursovnictví věnované. Na nejkrajnější jihov. straně města a na nejvyšším místě pahrbku rozkládá se forum triangulare (trojhrané forum) s rozkošnou vyhlídkou na moře; jest to nepochybně nejstarší část města. Východní strana fora hraničí s dvěma divadly, tragickým s dosti zachovalou scenou ale jen zbytky stupňů a diazomatů, a menším, někdy krytým odeem (*theatrum tectum*), dále pak s náměstím trhovým (*forum nundinarium*) s četnými krámy. Severně nad caveami obou divadel strmí pozůstatky tří chrámů a tak zvaná *curia isiaca*. Obě zmíněná divadla objemem několikrát převyšuje amfitheatrum (*arena*) v nejzazším jihov. úhle města, kteréž mohlo dobře 10—12 tisíc diváků pojíti. Stavby soukromé jsou hlavně v druhé severozápadní části vykopanin, oddělené od komplexu veřejných staveb nejdelší, **P**-je od záp. k vých. probíhající a nyní cele odkrytou Nolanskou ulicí, mezi sebou pak pěti menšími kolmě k této vedoucími. Ulice jsou dle jižního zvyku úzké, nejobyčejněji 12′ (i s chodníky) zšíři; jen některé čítají 21′. Chodníky (*margines*), po obou stranách jízdné cesty (*agger*) jsou obyčejně as 1′ vyvýšené, buď drobnými kostkami z puzzuolany, buď cihlami dlážděny aneb mosaikovány. Vozová cesta jest mírně sklenutá, lavovými polygony dobře dlážděná. Obyčejně na rohu ulic a na křižovatkách stojí obroubená jednoduchá studně a u ní oltářík larův (*lares compitales*). Voda, vedená do Pompejů z blízkých hor, proudila se skoro všady z mramorové některé postavy. Domy neměly z pravidla na ulici žádných oken ani v patrech, toliko výnosné krámy, na nichž místy ještě příslušné odznaky lze spatřiti. Z ulice vchází se jedním hlavním a jedním aneb dvěma postranními vchody (*vestibulum*) do síně (*atrium*); uprostřed ní nalézá se obyčejně *compluvium*, ozdobná nehluboká nádrž, určená k pojímání dešťové vody, která sem vtékala otvorem střechy (*impluvium*), jímž atrium světla dostávalo. Stříška tato do vnitř obrácená spočívala na sloupech kolem nádržky rozestavených; nad ní pak byla okna prvního patra. Za atriem nalézá se *tablinum*, návštěvárna. Atrium a tablinum bývají, jakožto části cizincům a hostům nejvíce přístupné, velmi bohatě upraveny. Za tablinem nalézá se soukromá část domu, vlastní obydlí rodiny. Dvorek uprostřed peristylu míval zahrádku (*viridarium*), ač-li nemohla za domem umístěna býti, oživenou vodomety a okrášlenou soškami. Pokoje jsou vlastně těsné cely — žiliť tehdáž lidé celý den mimo dům, anebo společně pod stinnými arkadami — ale světničky ty jsou velmi vkusně upraveny, podlaha jest vesměs mosaiková, stěny skvostně ozdobeny girlandami, arabeskami, malbami enkaustickými na zdi s předměty architektonickými, genrovými, historickými a krajinomalbami; zvláště vynikají menší obrázky, které na spůsob medalionů stěny zdobily; barvy i nyní ještě ku podivu jsou intensivné. Dlužno připomenouti, že většina stěn a obrazů sňata a do musea neapolského přenešena jest; totéž stalo se i s ostatními znamenitějšími předměty z oboru umění. Hřbitov jest po obou stranách cesty vně města a sice na záp. straně před branou Herkulanskou; jsou zde téměř samé hrobky rodinné aneb společné v podobách oltářů, kaplí, pomníkův s významnými symboly věrnosti a lásky; uvnitř větších a přístupných jest výklenek (*columbarium*) s více malými (*ollae*), kde postaveny jsou popelnice se zbytky popelu a kostí, jež ze spálené mrtvoly pozůstaly. — Výsledky všelikých badání o **P**-jích sebrány a soustavně podány v důkladném díle Dr. J. Overbecka: **P.** *in seinen Gebäuden, Alterthümern und Kunstwerken* (v Lipsku 1856). *Vrý.*

Pompejus, plebejský rod v Římě s příjmím Festus, Labeo, Longinus, Nepos, Rufus, Strabo; z rodu toho vynikli: **1)** Quintus **P.** Rufus, proslavený řečník, stal se r. 141 př. Kr. konsulem, velel vojsku řím. v zemích Španělských mezi Duriem a Pyrenejemi, a popudiv nespravedlivým svým jednáním obyvatele města Numancie k zjevnému odporu, obléhal město to nadarmo, až zavřel s ním r. 140 smlouvu nevelmi příznivou, kterou senát proto

savrhl. — **2)** Quintus **P.** Rufus, syn před., r. 100 tribun lidu, 90 praetor a 88 se Sullou konsul, zabit byl návodem syna svého Cn. **P**-a Strabona od vlastního vojska ku konci konsulátu svého. — **3)** Cnejus **P.** Strabo, syn předešlého, vůdce sice schopný, pro svou však přísnost neuprositelnou a lakomství od vojska nenáviděný, byl r. 104 př. Kr. quaestorem na Sicilii a 94 praetorem tamž, 89 zničil co konsul Marsy u Askulum a dobyl města toho; r. 87 svedl nerozhodnou bitvu s Mariem a Cinnou u brány Kollinské a téhož roku zabit bleskem. Lid hodil tělo jeho do Tibery. — **4)** Cnejus **P.** Magnus, syn před. nar. 107 př. Kr. Již co mladík vynikal uhlazeným chováním a neobyčejným vzděláním. Válečného umění nabyl nejdříve ve vojště otcově, jež tento ve válkách občanských proti Cinnovi vedl. Po smrti otcově odebral se **P.** na statky své u Picena a sebrav tu dosti četný houf přinutil okolní města ke spolku se Sullou, s nímž se potom spojil. Ctižádostivý tento mladík zalíbil se Sullovi tak, že jej r. 82 vyslal s Metellem proti Carbonovi; **P.** porazil jej v Sicilii, zajal a dal odpraviti. S vítězným vojskem obrátil se pak do Afriky proti Domitiovi, jehož vojsko jednou bitvou zničil u Utiky. Překonal též spojence Domitiova Hiarba, krále Numidského, a zeměmi jeho přátele své podělil. Vrátiv se z Afriky obdržel od Sully příjmí Magnus a slavil triumf co jinoch čtyryadvacítiletý přes odpor Sully. Když brzy na to nové nepokoje vypukly, potřel **P.** vojsko Lepidovo, jenž vrchní vlády zmocniti se chtěl, a vyhubil zbytky Marianské i v sev. Itálii; pak spěchal do Galie, kdež porazil M. J. Bruta, spojence Lepidova; když pak tento do Mutiny se zavřel, vylákal jej z města sliby, že mu život i svobodu daruje, dal jej však hanebně odpraviti. R. 76 bojoval bez prospěchu proti Sertoriovi ve Španělích; teprv r. 72 skončena válka ku prospěchu **P**-jově zvláště vítězstvími Metellovými. Vraceje se ze Španěl vrazil **P.** r. 71 na zbytky vojska Spartakova, jejž Crassus na Silaru porazil, a potřel je do jednoho, pročež slavil podruhé již triumf s Metellem Piem. Pro r. 70 stal se konsulem s Crassem, ačkoliv ani quaestorem nebyl ani let neměl. Aby si získal přízeň lidu, obnovil moc tribunů. Po skončení úřadování svého nepřijal **P.**, jak to v obyčeji bývalo, žádné provincie, nýbrž zůstal v Římě, až mu vyhubení loupežníků námořských uloženo bylo. Na návrh totiž tribuna Gabinia obdržel r. 67 svrchované velitelství a panství nad mořem Středozemním na tři léta, jsa zároveň zmocněn, vojska a peníze po ten čas libovolně vybírati. Takovou důvěru Římané v **P**-ja skládali, že ceny obilí zdraženého ihned klesly. **P.**, rozděliv moře Středozemní na 13 dílů, pro každý malé loďstvo určil; tak stísnil loupežníky se všech stran, že nemohli lodi své v hromadu sraziti; loďstvo jejich zničil u Korasecia a město samé útokem vzal, ostatní pak města vzdala se mu bez boje. Se zajatými **P.** mírně nakládal a osadil je buď v spustošených městech řeckých nebo v Cilicii. Veřejné mínění a všeobecná vděčnost byly odměnou **P**-jovi; Manilius a Cicero pak prorazili snadno návrhem, aby se dalo **P**-jovi neobmezené velitelství v Bithynii, Pontu a Armenii. R. 66 odebral se **P.** do Asie a jal se pronásledovati Mithridata, zbaveného vší pomoci. Za tmavé noci přepadl vojsko jeho, jež dílem potřel, dílem zajal nebo ve zmatený obrátil útěk. Tigranovi, že bez vojny se poddal, panství ponechal, odňal mu však Syrii, Fenicii, Menší Armenii, kus Cilicie, Galacie a Kapadocie. Potom pustil se za Mithridatem a prodral se až k moři Kaspickému r. 65; že však vojáci četně umírali, táhl Armenií do Syrie, již za provincii římskou prohlásil. V Palestině zmocnil se r. 63 Jerusaléma po tříměsíčném obležení a strašné způsobil krveprolití. Ustanoviv pak Hyrkana nejvyšším knězem a světským panovníkem, od města veliké platy vybrav a zemi roční poplatek uloživ, táhl do Pontu, kdež Farnacea v panství nad krajinami černomořskými potvrdil. Urovnav takto záležitosti asiatské do Evropy se vrátil. V Římě zatím strachoval se lid, že **P.**, jenž velel tak četnému a sobě oddanému vojsku, státního žezla se uchopí a libovolně vládnouti bude; **P.** však, jak u Brundusia přistál, vojsko veškeré rozpustil r. 61. V Římě triumf slavil s nevídanou posud okázalostí a skvostností. **P.** žádal od senátu, aby nařízení jeho v Asii potvrzena a mezi jeho vojáky část obecných pozemků rozdělena byla, obojí však mu odepřeno. Uchopil se tedy ochotně naskytlé příležitosti, spojiti se roku 59 s Caesarem a Crassem, aby mohli, jak Caesar pravil, celému Římu vládnouti. Spolek tento, kdež chytrost se slávou a bohatstvím se sloučila, aby jednoho moc rostla, druhý aby se na výši své udržel, třetí aby se obohatil, znám jest pode jménem „prvního triumvirátu". Spojením získal nejvíce Caesar, **P.** pak (jenž k utvrzení přátelství Julii, dceru Caesarovu, za manželku pojal) u lidu lásky pozbyl. Nejdříve spůsobeno, že znamenité pozemky mezi 20.000 chudých občanů, nejvíce veteránů **P**-jových, rozděleny byly; vymohli též, že zavedení **P**-jovo v Asii od lidu i senátu stvrzeno jest. Caesar, od roku 68—53 co náměstník v Galii bojuje, v Římě moc svou šířil. Dobře cítil **P.**, že pro Caesara všickni naň zapomínají a že vlivu jeho ubývá; přilnul tedy ku Crassovi. Oba staly se r. 55 kousuly, Caesarovi pak úřad na 5 let prodloužen. Crassus odešel do Syrie a **P.**, obdržev obojí Španěly, dal je od legátů spravovati a sám v Římě se zdržoval, domýšleje se, že se stane v bouřlivých těchto dobách diktátorem. Julia, manželka jeho, zemřela, Caesar nabýval novými vítězstvími vždy větší slávy, rostla tedy žárlivost mezi oběma den ode dne. Pletichami dosáhl **P.**, že mu konsulát bez společníka svěřen; neboť vůbec se za to mělo, že konec učiní všem rozmiškám, a kdyby toho třeba bylo, že i Caesara na uzdě držeti dovede. A v skutku zdálo se, že **P.** běh státních řízení do přirozených opět uvede kolejí, neboť chátru městskou, jež za nepatrný žold každému byla k ruce, potrestal a rozprášil, ve městě pořádek zavedl a moci soudní opět průchod zjednal. Konečně vydal zákon, aby žádný za své nepřítomnosti o nějaký úřad se neucházel, a aby konsulové a praetoři úřad svůj skončivše teprv po pěti letech v provincie dosazeni byli. Pokoj tak zjednaný netrval dlouho pro zášť, jakou chovali k sobě **P.** a Caesar a s kterou se více netajili. Návodem **P**-jovým žádáno od obou, aby poslali po legii vojska proti Parthům, že však dříve **P.** Caesarovi jednu zapůjčil, musil tento jemu odstoupiti dvě, obě však ostaly v Itálii. Tím mněl se **P.** za tak bezpečna, že Ciceronovi, když se ho tázal, „jak by Caesarovi se ubránil, kdyby na Řím táhl" odpověděl: „Kdekoli jenom nohou země se dotknu, vojska mi vyrostou." Přičiněním jeho nařízeno konečně r. 49 Caesarovi, aby vojsko rozpustil, nechce-li za nepřítele vlasti považován býti. Ač Caesar s jednou toliko legií Rubicon překročil, utíkal **P.** se senatory s takovou pílí do Brundusia, že i naplněnou pokladnici státní s sebou vzíti zapomněl. Odtud odebral se Řeckem do Macedonie, a sebrav v krajinách východních znamenité vojsko táhl do Ilyrie, aby Caesarovi přístup do Řecka zabránil. Caesar však, kdež nejméně toho **P.** očekával, přistál, na zemi vystoupil a nenadálým příchodem **P**-ja

u Dyrrhachia sevřel. Odhodlaně protloukl se **P.** a po několika dnech Caesara na hlavu porazil. Místo toho však, aby vojsko jeho stíhal a je zničil, umínil si hladem ke vzdání je přinutiti, i přetrhl všeliké Caesarovi potrav dovážení; Caesar však obořil se na vojsko **P**-jovo u Farsalu a zničil je dokona r. 48. **P.** utíkal s manželkou a dítkami svými do Egypta k Dionysiovi, jehož otce u vládu královskou byl uvedl. Zde však zavražděn úkladně v 59. roce věku svého. Cicero napsal o **P**-jovi, že byl nejlepším člověkem, věrný k přátelům a milosrdný k nepřátelům přemoženým; dle Tacita byl prohnanější než Marius a ne lepší nežli Sulla. **P.** zůstavil dva syny, Cneja a Sexta. — **5)** Cnejus **P.** Magnus, starší syn před., utekl po porážce otce svého u Farsalu ke Catonovi do Afriky, a sebrav tu zbytky přívrženců otcových vypravil se do Španělska a zmocnil se skoro celé země té, až poražen od Caesara u Mundy 45 př. Kr. schoval se do jeskyně; vlastní žoldnéři ale jej prozradili a vojáci Caesarovi usmrtili. — **6)** Sextus **P.** Magnus, ml. bratr před., utekl po porážce u Farsalu s otcem svým do Egypta, odtud šel na Cypr, pak bojoval s bratrem svým ve Španělsku, a když tu poraženi byli u Mundy, utekl do Keltiberie. Po zavraždění Caesara povolal jej Antonius do Říma a za statky otcovské dal mu náhradu ze statní pokladnice; r. 42 stal se **P.** praefektem pobřeží sicilského a rozšířil odtud moc svou po celém moři Středozemním. Oktavian a Antonius hleděli jej proto získati i slíbili mu dáti Sicilii, Sardinii, Korsiku a Peloponnes, jakož i dopustiti, aby se směl ucházeti o konsulát i za své nepřítomnosti, a kdyby nebyl v Římě, úřad ten skrze některého přítele svého spravovati; za to měl **P.** dopustiti, aby se plavba a obchod provozovaly na moři bez překážky, vojsko jeho aby z Itálie odtáhlo, moc svou námořní aby nerozmnožoval a Řím potravami zásoboval. Mír netrval dlouho. Udávajíce, že vynucují zadržalé daně, poplenili triumvirové Peloponnes, a **P.** naproti tomu sevřel přístavy italské. Ve válce na to vypuklé poražen **P.** po několika menších potyčkách od admirala Oktavianova Agrippy v rozhodné bitvě mezi Mylami a Naulochem. **P.** vzdal se Antoniovi, ten ale poručil jej odpraviti v Miletu r. 35 př. Kr. — **7)** Sextus **P.**, r. 14 př. Kr. konsul, pak prokonsul v Asii, přítel Ovidiův, který mu věnoval některé své *Epistolae ex Ponto*.

Pompiers [põnpié], franc. hasičové, sbor hasičů, v. Hasič.

Pompignan [põnpiňãn], Jean Jacques Le Franc, markýz de, franc. básník, nar. v Montaubanu 10. srp. 1709, zemř. v Pompignanu 1. listop. 1784. Vystudovav práva stal se gener. advokátem v Montaubanu, byl však pro svou horlivost v odstraňování zlořádů úřadu zbaven a vypovězen, až později 1745 zase radou parlamentu Toulouského jmenován byl. Oženiv se velmi prospěšně zřekl se služby státní a oddal se po svém dávném přání spisovatelství. Již před tím potkala se jeho tragédie *Didon* (1734) se znamenitým úspěchem a byla pokládána za jeden z nejznamenitějších kusů dramatických; též jeho satirická komedie *Adieux de Mars* (1735) byla velmi příznivě přijata. V básních náboženských a mravoučných vyrovnal se mnohdy vysokým vzletem prvním mistrům v básnictví církevním. Více však svým enthusiasmem než opravdivým básnickým geniem stal se **P.** velikým básníkem, jak tomu mimo jiné jeho *Ode sur le mort de J. B. Rousseau* nasvědčuje. Přišed do Paříže byl 1759 zvolen za člena akademie; avšak rozpravou svou, kterou měl při svém přijetí do akademie 10. bř. 1760, popudil na sebe celý tehdejší svět literární; obořil se na tehdejší filosofy, vytýkaje jim prázdnotu jejich učení a chybnost jejich směru, začež se mu ode všech ostrých epigramů a pamfletů dostalo, v kterých prohlašován byl za nepřítele osvěty a nových myšlének, jakož i za obránce moci despotické. Nemoha proti všem těmto nájezdům v zápas se pustiti, opustil Paříž a strávil poslední léta svého života v ústraní na venkově, kdež pro svou dobročinnost vysoké úcty požíval. Villemain o **P**-ovi praví, že nebylo v XVIII. stol. muže, který by byl lépe znal klasickou literaturu a měl rozmanitější vědomosti nad **P**-a, který byl representantem strany přemožené, v některých věcech pravdu mající, avšak bez revoluce a bez zrušení náboženství oprav a osvícení lidu se domáhající. Mimo již uvedené jmenujeme z ostatních jeho spisů: *Essai critique de l'état de la république des lettres* (Pař. 1744, 1664); *Dissertation sur les biens nobles* (1749, 2 sv.); opera *Léandre et Héro* (1750); *Poésies sacrées sur divers sujets* (1751, a potom vícekráte); překlad *Tragédií Aischylových* (1770); *Discours philosophiques* (1771) a více jiných, mimo překlady z latiny, řečt., angl. a italštiny. Výbor z jeho *Oeuvres* vyšel v Pař. 1753 ve 2 sv., a 1763 ve 3 sv.; jeho *Oeuvres completes* 1784 ve 4 sv.; posledně vydány jeho *vybrané spisy* 1822 ve 2 sv.

Pompon [põnpõn], franc., malá ozdoba na hlavu (do vlasů) pro dámy; ozdoba na klobouky vojenské; též chomáč hedbávný k ucpání hlavni puškové na uhájení před deštěm.

Pomponatius *(Pomponazzi)* Petr, nar. r. 1462 v Mantově, † 1526 v Bologni, učenec postavy trpaslické, učil Aristotelické filosofii v Padově a Bologně. V knize o nesmrtelnosti duše (*de immortalitate animae*, Bononia 1516) přiznal se, že ani rozum vůbec, ani Aristotelova filosofie zvláště nemohou úplně dovoditi nesmrtelnost, avšak uvedl učení to za náboženskou pravdu, jíž odpírati se nesmí. Kniha ta byla v Benátkách spálena, **P.** pak osočován pro bezbožnost a zavádění študujících k nevěře a nemravnosti. Nezbylo tedy, než apologií se očistiti a víru svou v nesmrtelnost veřejně dosvědčiti, načež směl řečený spis opět vydati. Nemenšího povyku učinila kniha *de incantationibus seu de naturalibus effectuum admirabilium causis* (v Basileji 1556), poněvadž všecky zjevy, kteréž se jindy duchům zlým a čarodějům přičítaly, za přirozené účinky sil a schopností lidských vykládal. Ač opatrně o zázraky biblické ani nezavadil, přišel spis ten ihned do indexu a spíláno **P**-iovi atheistů.

Pomponius, jméno plebejského rodu římského. Nejznamenitější mužové rodu tohoto byli: **1)** Q. **P.**, byl r. 395 př. Kr. tribunem lidu a opíral se s A. Virginiem proti návrhu ostatních tribunův, aby se část senátu a lidu přestěhovala do Vejů. Pro odpor tento byl **P.** značnou pokutou potrestán. — **2)** M. **P.** Matho, byl roku 231 př. Kr. konsulem a velel vítězně vojsku římskému proti povstalým obyvatelům Sardinie. — **3)** M. **P.** Matho, obdržel roku 204 př. Kr. co praetor Sicilii a velitelství nad loďstvem, jímž měl Karthaginským překaziti, aby nemohli k ostrovu přistáti. — **4)** L. **P.** Bononensis, římský básník veseloher, zvláště atellan, okolo r. 90 př. Kr. Z četných jeho kusův, jež se od starých velmi vychvalují, nezachoval se žádný; jenom 65 titulův jeho kusův je známo. — **5)** T. **P.** Atticus v. Atticus. — **6)** L. **P.** Flaccus, byl roku 17 po Kr. konsulem a místodržícím v Moesii. Navrátiv se odtud stal se důvěrníkem císaře Tiberia, od něhož byl ustanoven za místodržitele v Syrii, kdež r. 33 zemřel. — **7)** L. **P.** Secundus, r. 31 po Kr. konsul, přívrženec Sejana, po jehožto pádu jen tím ušel

smrti, že ho bratr jeho Q. **P.** Secundus vzal v soukromou vazbu, v níž držán byl až do smrti Tiberiovy. Za Caliguly puštěn na svobodu; za panování Claudiova bojoval statečně proti Chattům v Germanii a poctěn za to triumfem. On se proslavil také co básník tragédií, z nichž jsou jen názvy některých kusů známy. Plinius starší sepsal životopis jeho ve 2 knihách, avšak i toto dílo se ztratilo. — **8)** Q. **P.** Secundus, bratr předešlého, r. 41 po Kr. konsul, hlasoval v senatu pro usmrcení Caliguly. Proto zanevřelo naň vojsko, avšak císař Claudius chránil ho proti všemu příkoří. — **9)** **P.** Labeo, byl za vlády Tiberiovy místodržitelem v Moesii. Byv pro své úřadování obžalován zavraždil se vlastní rukou. — **10)** **P.** Mela v. Mela. — **11)** Sextus **P.**, znamenitý právník římský z dob Hadriana a Antonina Pia, žák Papinianův. Z četných spisův jeho byly mnohé výňatky přijaty do pandekt. — **12)** **P.** Porfyrio, bedlivý a důkladný vykladatel Horatia ze IV. stol. po Kr. *Rs.*

Pomposo, ital. slavnostně (v hudbě).

Pomptinské bažiny v. Pontinské bažiny.

Pomrożané byli v dávné Polsce obyvatelé na březích Mrogy v Starém Mazovecku sedící. Stali se pověstnými nejen pro hojné a krvavé sváry mezi sebou ještě v XVI. stol., nýbrž i pro loupežné nájezdy, jaké v tlupách četných činívali na sousedy své. Dlouhé časy kolovalo potom na Mazovecku hojnost písní, jichž látkou byly války a nájezdy **P**-nův.

Pomsta je odplata zlého zlým, avšak pro osobní zadostučinění a nikoli co právní trest. Zavrhuje se **p.** mravně i právně; mravně, poněvadž jen sobecká urážlivost pohnutkou její jest, právně pak, jelikož věčné svary zrodí, s nimiž společnost lidská obstáti nemůže, neboť **p.** vyvolává opět ku **p**-tě a to bez konce. I tu hlavní vadu má **p.** do sebe, že obyčejně menší zlé větším zlým nahražuje, jelikož sobectví vždy větší mírou a urážlivosti měřívá, nežli by právem slušelo. Následuje-li při **p**-tě ihned zlý skutek po spáchání urážky, a následuje-li zjevně, není tak opovržlivá, jako **p.** dlouho tajená a zákeřnicky vyvedená. Srv. Krevní **p.** *Hš.*

Pomysl v. Pojem.

Pomyslný **1)** vše co se mysliti dá. — **2)** Co pouze v pomyslu bytnost má, a nikoli ve skutečnosti (*imaginär*), na př. veličina **p**-ná, t. j. imaginární (v. t.)

Ponany, město v distriktě Malabarském v britském praesidentství Madraském nad řekou t. jm., která se vlévá do moře Arabského. **P.** má 10.000 obyv., nejvíce mahom., kteří provozují obchod ve velkých přístavech indických, vyvážejíce pepř, betel, rýži, ořechy kokosové, železo a stavivo.

Ponce de Leon Juan, objevitel Floridy a ostrovů Lukayských, nar. ok. r. 1460 ze znamenité rodiny španěl., byl vychován na dvoře Aragonském, kdež byl pážetem infanta Ferdinanda, potomního krále Ferdinanda V. R. 1502 odplul s Ovandem na Hispaniolu, k jejímuž podmanění valně přispěl, načež jmenován byl guvernérem na ostrově Porto Riku, kterého byl sám dobyl. Nashromáždiv si tam (1508—9) veliké jmění vypravil se 1512 s dvěma vlastními koráby hledat zázračný pramen, o kterémž mu Indiáni vypravovali, že voda z něho pita dávnou mladost těla navracuje. Na této výpravě směrem k ostrovům Lukayským objevil 27. bř. 1512 poloostrov, jehož část na zálivu Mexickém ovšem již od r. 1497 Šeb. Cabotovi známa byla, a nazval jej *Florida*. Na to vydal se do Španěl, kdež od Ferdinanda V. povolení obdržel, aby Floridy dobyti směl. Ozbrojiv potom na své útraty v Seville tři lodí přistál 1521 na Floridě, kde však mužstvo jeho pobito a on sám raněn byl, tak že jen se sedmi svými soudruhy se zachrániv na ostrov Kubu utéci se musil, kde ještě téhož roku na své rány zemřel.

Ponceau [ponsó], nachová čili zářová barva, jest zvláštní odstín barvy šarlatové. Na hedvábí povstává, namočí-li se látka v lázni orleánové, a pak v silné lázni světlicové (saflorové) se šťávou citronovou se máchá. Na vlněných látkách docíluje se červcem (košenilou), když se látka byla solí cínovou mořila. *Pý.*

Ponceau [ponsó], Pierre-Étienne du, spis. amer., nar. v Saint-Martinu 1760, † 1844 ve Filadelfii. Nabyv jakéhosi vychování v Bressuiru odebral se do Paříže a stal se sekretářem barona Steubena; ale později jal se studovati práva, odbyl si zkoušku advokátskou ve Filadelfii 1785 a provozoval advokacii v Pensylvanii. Při tom obíral se pilně studiemi jazykozpytnými, zvláště pak porovnáváním nářečí amerických, a sepsav některá díla byl zvolen za člena mnohých učených společností nejen amerických, ale i evropských. **P.** založil též akademii právnickou ve Filadelfii a předsedal filosofické společnosti tamže. Z jeho spisův jmenujeme: *English phonology* (1814); *On the language, manners and customs of the Berbers of Africa* (1824); *A grammar of the language of the Lenni Lenape or Delaware Indians* (1827; do něm. přel. David Zeisberger s poznam.); *Brief view of the constitution of the United States* (1834, do franc. 1837); *Memoire sur le système grammatical des langues de quelques nations indiennes de l' Amerique du Nord* (Pař. 1838); *Dissertation on the nature and character of the chinese system of Writing* (1838).

Poncelet [pōnslé] Jean Victor, franc. geometr, nar. v Metách 1. čce 1788, vstoupil po ukončení studií technických co důstojník do sboru inžinýrského a účastnil se výpravy do Ruska, kdež v bitvě u Krásného zajat a do Saratova nad Volgou poslán byl. Tam beze všech pomůcek vědeckých zabýval se studiemi mathematickými, které teprv 1827—31 v Gergonneových *Annales de mathématiques* uveřejnil. Po pádu totiž franc. císařství byl puštěn na svobodu, načež do Francie se navrátiv povolán byl za prof. do Met, a odtud 1834 za prof. mechaniky na fakultu věd a na Collége de France do Paříže, kde téhož roku pro své výtečné memoiry o geometrii za člena akademie věd zvolen jest. R. 1845 byl jmenován plukovníkem ve sboru inžinýrském, 1848 brigádním generálem a velitelem polytechniky. Téhož roku byl zvolen ve svém rodišti do shromáždění ústavodárného a 1853 jmenován velkodůstojníkem čestné legie. Svými pracemi o hydraulice prokázal **P.** nesmírné služby pokroku průmyslovému; avšak pravé pole jeho působnosti a jeho studií byla mathematika, v které považovati ho možno za jednoho z nejpřednějších representantů geometrické školy Mongeovy, v jejíž řadě nalézáme i jiné výtečné učence, jako Carnota, Servoise, Brianchona, Gergonnea, Chasless, Ch. Dupina a j. Z jeho spisů jmenujeme výtečné jeho *Traité des propriétés projectives des figures* (1822); *Mémoire sur les roues hydrauliques à aubes courbes mues par dessous* (Pař. 1826 a 1827), poctěný cenou akademie r. 1825; *Cours de mécanique appliquée aux machines* (v Metách 1826); *Examen historique et critique de principales théories concernant l'équilibre des voûtes* (Pař. 1852) a j., mimo četné memoiry akademii věd podané.

Poncelin [ponslēn] Jean Charles, franc. spisovatel, nar. v Dissaisu 15. kv. 1746, stal se knězem a kanovníkem v Montreuil Bellay v Anjou, načež koupiv si titul královského rady u soudního dvoru

námořního přišel do Paříže, kdež horlivým jsa přívržencem revoluce hájil myšlénky její v *Journal de l' Assemblée national* (1789), jehož byl redaktorem a který později na *Courrier français*, pak na *Courrier républicain* se přeměnil. Když hrůzovláda pominula, obrátil se i **P.** proti novému pořádku věcí a založil *La gazette française*, kterou s Fiévéem redigoval. Byv obžalován, že vyzývá k obnovení vlády královské, k válce občanské a k zavraždění poslanců národních, byl od rady vojenské 26. říj. 1795 k smrti odsouzen, které však útěkem ušel. Objeviv se r. 1797 zase v Paříži počal znovu proti vládě republikánské brojiti, musil však opět útěkem před deportací se zachrániti, načež lisy v tiskárně jeho rozlámány a na ulici vyhozeny byly. Po 18. brumairu (9. list. 1799) přišel opět do Paříže, kde tiskárnu svou obnovil; poněvadž se mu ale nevyplácela, odstěhoval se na venek na blízko Chartresu, kde zemřel 1. listop. 1828. **P.** byl také ženat. Z jeho četných spisů jmenujeme: *Histoire de Paris, avec la description de ses plus beaux monuments* (Paříž 1779—81, 3 sv.); *Tableau du commerce et des professions des Européens en Asie et en Afrique* (Pař. 1783, 2 sv.); *État des cours de l' Europe et des provinces de France* (t. 1783—86, 6 sv.); *Chefs d' oeuvre de l' antiquité sur les beaux arts et les monuments* (t. 1784—85); *Almanach américain, asiatique et africain* (t. 1784—, 7 sv.); *Campagnes de Louis XV.* (t. 1788, 2 sv.); *Code du commerce de terre et de mer* (t. 1801, 2 sv.) a j.

Poncet [ponsé] **1)** Charles Jacques, franc. cestovatel, o jehož prvních létech ničeho se neví. Roku 1687 odešel do Kaira v Egyptě, kdež praxí lékařskou se živil, až 1698 odebral se k odporučení franc. konsula do Habeše, aby tamějšího císaře Jasu I. a jeho syna vyléčil, což když se mu podařilo, přiměl císaře k tomu, že tento uzavřev vejíti ve spojení s Francií, jakéhosi arménského křesťana Murata co vyslance s listy úředními a dary ke dvoru franc. vypravil. **P.** odešed napřed dal se směrem k Rudému moři, navštívil zříceniny starověkého Axum, vstoupil v Masue na loď a přeplavil se do Džeddy, odkud na Sinai se vypravil, Murata tam očekávaje. Tento, byv cestou oloupen, dostavil se tam v prabídném stavu, načež oba dva do Kaira odcestovali. Franc. konsul Maillet zmocniv se listin Muratových poslal je do Francie, jakoby svým vlastním a přímým působením spojení toho byl dosáhl, při čemž **P**-a i Murata za podvodníky prohlásil. Tito obrátili se na Verseaua, prokurátora misií syrských, který s nimi do Francie se vypravil a na dvoře Versailleském je představil. Byli sice vlídně přijati, avšak ničeho více nepořídivše navrátili se 1702 do Kaira, kdež lékárnu založili, až po nějakém čase s jedním cyperským kupcem opět do Abeše se vypravili. Uslyševše však cestou, že Jasu zemřel a že v zemi válka zuří, obrátili se do Asie. Murat zemř. již v Maskatě, načež **P.** prošed Arábii do Persie zamířil, kdež zemř. 1706. *Relation abrégé* z jeho *Voyage en Éthiopie en 1698—1700* vyšla ve 4 sv. *Lettres édifiantes*, vzácné příspěvky geografické obsahujíc. *r.* — **2)** Jules **P.**, současný cestovatel v zemích Ponilských, rodilý ze Savojska, zdržoval se od 12. roku svého nad Bílým Nilem, odkudž se vrátil do vlasti r. 1863 a podal do *Nouv. Annales des voyages* v létech 1863 a 1864 dva články geograf. i ethnografické, totiž: *Notice géographique et ethnographique sur la région du Fleuve Blanc et sur ses inhabitants*, pak *Excursions et chasses à l' éléphant au Fleuve Blanc.* (Vycházky a honby na slona nad Bílým Nilem). *Sob.*

Pončun (ital. *Ponzone*), Matija rytíř (*cavaliere*), malíř Jihoslovan, narozen buď ve Splitu nebo v některém jiném dalmatinském městě mezi l. 1580—90. Jsa příbuzný arcibiskupa Splitského Marka Antonína Gospodnetića (*de Dominis*), byl nepochybně tímto poslán do Benátek, aby se tu vyučil malířství, ku kterémuž jevil neobyčejné vlohy a náklonnost. Zde přišel do školy proslulého tehdáž Santa Perandy, stav se brzo nejlepším jeho žákem. Doprovodil pak tohoto mistra svého do Mirandoly, by mu tam pomáhal při pracích pro tamějšího vévodu. Vrátiv se do Benátek založil tam vlastní školu pro mladé malíře, na níž se více jeho krajanův a Italiánův vyučilo. Pracovav takto pilně theoreticky i prakticky, zemř. tam ok. r. 1664. Větší část četných jeho maleb nachází se v Benátkách; nejznamenitější z nich jsou: *Císař Konstantin, nesoucí nově nalezený kříž*, v kostele San Silvestro; *Římský kostelní průvod v čas moru za sv. Řehoře, papeže; Korunování dvou dívek od andělů* a *Zázrak Panny Marie*, v kostele Santa Maria maggiore; *Sv. Jiří*, v kostele San Giorgio maggiore; *Sv. Jan Evang., píšící Zjevení*, v kostele Sv. Martina; *Kristus na kříži a jiní svatí*, v kostele Sv. Kassiana; dále chovají pěkné malby od něho ještě Padova (v katedrálním chrámě *Sv. Vavřinec, Sv. Josef* a *Rodička Boží*; v kost. Sv. Antonína *Sv. František z Assisi s Pannou Marií*); Cividale (*Rodička Boží s děťátkem, ssv. Mikuláš a Zeno*), Split (v katedrále přes 20 obrazů) a Šibeník (v kost. Sv. Františka *Ecce homo*; *Sv. František z Ass. se sv. Jeronýmem a Pannou Marií; Sv. Antonín*); některé z jeho maleb dostaly se také do Angličan a do Ruska. *Mil.*

Pond 1) John, astronom angl., nar. ok. 1767, † 1836. Studoval pod Walesem, astronomem výpravy Cookovy, pak v Kambridži. Usadiv se ve Westbury blíže Bristolu konal mnohá pozorování, z nichž seznal, že kvadrát, jehož užívali tehdáž v Greenwiči k určení odchylek, změnil svoji podobu od roku 1750, což se později dokázalo vyměřením. R. 1807 odebral se **P.** do Londýna, načež se stal 1811 král. astronomem v Greenwiči, kdež r. 1835 se odebral s pensí na odpočinek. Sps. *Astronomical observations made at the Royal Observatory at Greenwich in the years 1811 to 1835* (s třemi suplementy); *Tables of the aberration, annual variation, solar and lunar nutation for 40 principal stars etc.* (18 sv. fol. Lond. 1815—36); pak četné články do vědeckých časopisů. — **2) P.** Enoch, duchovní amer., nar. 1791 ve Wrenthamu v Massachusettsu. Vystudovav theologii stal se pastorem 1815, z kteréhožto úřadu byl propuštěn 1828, aby řídil vydávání měsíčníku *Spirit of the pilgrims*, který se zastával zájmův orthodoxního kongregationalismu. Vydav pět dílů, do nichž napsal přes polovici článků, povolán jest **P.** za profesora theologie do Bangoru v Mainu 1831. Úřadu tohoto vzdal se 1856, aby se stal „presidentem, profesorem historie církevní a čitatelem o povinnostech pastýřských.“ Sps. *Memoir of president Davis; Memoir of Susanna Anthony* (1827); *Memoir of count Zinzendorf* (1839); *Memoir of John Wickliffe* (1841); *The morning of the reformation* (1842); *No fellowship with romanism* (1843); *Mather family; The young pastor's guide* (1844); *The world's salvation* (1845); *Pope and pagan* (1846); *Review of swedenborgianism* (nové vyd. 1861); *Plato* (1846); *Life of increase Mather and sir William Phipps* (1848), a jiné spisy i články.

Pondělek (pol. *poniedziałek*, rus. *poněděľnik*, jihoslov. *ponedělnik*), první den v témdni, byl u národů románských i germanských měsíci (lat. *luna*) zasvěcen, odkudž pochodí jeho jména: lat. *dies Lunae*, ital. *Lunedi*, franc. *Lundi*; anglos. *Monan-*

daeg, dolnosas. a hol. *Maandag*, dán. *Mandag*, ang. *Monday*, něm. *Montag*, vesměs podle staroněm. názvu měsíce *Man*, *Mana* (Mond). — Modrý **p.** (v. t.).

Ponderabilie, ponderabilní (z lat.) v. Važitelniny, Važitelný.

Pondichery [-šery], město na břehu Koromandelském, hlav. m. državy franc. v Hindostaně, sídlo guvernéra franc., má asi 40.000 obyv. Evropská čtvrt má pěknou polohu na břehu mořském, jsouc oddělena od města tuzemců příkopem, přes který vede několik mostů. Jsou zde veliké bazáry, 2 kostely, světlárna, několik škol a kolej. Území k **P.** náležející má na 5 □ m. asi 120.000 obyv. (r. 1856). Dobrého přístavu zde není. Dovoz i vývoz obnáší ročně nezcela 2 mil. zl. R. 1692 postoupil král Bedžapurský **P.** Francouzům, 1695 dobyli ho Holanďané, ale vrátili mírem Ryswickým; pak se dostalo město do rukou Angličanům, až konečně 1814 zůstalo Francouzům.

Pondrava nazývá se larva, která má blíže hlavy tři páry noh; žije obyčejně v zemi neb uvnitř rostlin, jimž bývá škodlivá. Larvy brouků jsou vesměs **p**-vy.

Ponětí v. Pojem.

Ponętowski 1) Jan **P.**, politik v druhé pol. XVI. stol., nar. v zemi Lęčické, byl opatem kláštera Hradišťského na Moravě, znal se dobře v historii polské a vydal tiskem díla pro vnitřní děje Polska důležitá: *Sejm walny koronny lubelski 1569*; *Kommentarz krótki rzeczypospolitych sejmowych, pamięci godnych, r. 1569 uczyniony*, vytištěny opětně v *Bibliotece polské* 1858; *Interregnum, to jest królewstwo bez króla jako teraz u nas w Polszcze lata Božego 1572*; *Deliberacyja o spółku i związku korony polskiej z pany chrześciańskimi przeciwko Turkom* (1595, opětně v *Bibliotěce polské* 1858). — **2)** Jakub **P.**, z téže rodiny pošlý, muž svého času mezi náčelníky polit. se vyskytující, ale bouřlivý a svárlivý. Vynikal mezi současníky svými učeností a podle Paprockého rovnal se výmluvností Ciceronovi. Odbyl několik poselství diplomatických za hranice a konečně se stal kastelánem Břeskokujavským. Povahu jeho vylíčil Siarczyński ve svém *Obraze wieku Zygmunta III.*

Ponevěž, krajské město ruské v gub. Kovenské u řeky téhož jm. s 5610 obyv. (1860), má 3 kostely, trhy hojně navštěvované a čilý obchod. Původní osada *Staré město* ležela na pravém břehu řeky Nevěže, tam, kde nyní jest víska nepatrná, a odbývaly se tu soudy krajské. Asi půl hodiny odtud, doleji na levém břehu řeky, počala zkvétati ku konci XVI. stol. osada nová, z které se nyn. město vyvinulo. — Kraj **P**-ský má 121.769 obyvatelů.

Pongau nazývá se v Salcpurku údolí řeky Salzy v místech, kde řeka tekouc směrem vých. zahýbá se k severu.

Pongerville [pō̃žervilj], Jean Bapt. Antoine Janson de, franc. spisov., nar. v Abbeville 3. bř. 1792, vzdělal se nejvíce pod vedením svého otce, který mu výborné učitele soukromé vyhledával. Dostav v 18. roce do rukou báseň Lucretiovu *De natura rerum* tak jí nadšen byl, že do franc. ji přeložiti si předevzal. Překlad ten, rovněž ve verších, vyšel roku 1823 a považován byl za pravou událost literární, kterou ihned **P.** slavného jména nabyl, tak že Panckoucke jej vyzval, aby pro jeho *Classiques latins* téhož básníka prosou přeložil. S nemenším úspěchem potkaly se jeho *Amours mythologiques* (Pař. 1826), věrné to napodobení nejzajímavějších metamorfos Ovidiových, vynikající nevyrovnatelnými půvaby a slohem květnatým. Též četná vydání jeho prosaických překladů, Virgiliovy *Encidy* (1846) a Miltonova *Ztraceného ráje* (1838) svědčí, že **P.** byl překladatelem velmi šťastným a nad dřívějšími překladateli těchto děl vysoko stojícím. Ospravedlnil tím očekávání, které v něj kladla Akademie francouzská, r. 1830 za svého člena jej zvolivši. Po několika létech byl též jmenován konservátorem v král. bibliotéce a roku 1845 důstojníkem čestné legie. Jeho *Èpîtres aux Belges, au roi de Bavière, au Menuisier de Fontainebleau, aux adversaires de l'indépendance de l'ecrivain* a j. svědčí o jeho vysokém nadání a šlechetném nadšení, jakož i jeho *Précis de l'histoire anglaise en France en 1346*, posud v úryvcích v periodických listech vycházející, prozrazuje, že **P.** i co historik slavnému jménu svému v ničem nezadá.

Pongo v. Orangutan.

Ponheimer 1) Kilian, ryjec, nar. ve Vídni 1757, učil se od 1774 na tamější akademii u Schmuzera a Branda, a 1784 obdržel velikou cenu akademickou za krajinu rytou dle K. Branda. R. 1786 ryl tabulky k spisu Dr. J. Bartha *Anfangsgründe der Muskellehre*; pak devět tabulek k strategickému dílu arcikn. Karla, a jiné k *Armamentarium chirurgicum* od Rudtorfera (Vien. 1817—20), pak rozličné krajiny, stavby a j. — **2)** Kilian **P.**, syn před., malíř a ryjec, nar. ve Vídni 1788, oddal se malbě miniaturní; rytiny jeho nejsou četné.

Poniatowski znaku Ciolek, vznešený rod polský, odvozující původ svůj od pol. rodu Śreniawa a ital. Torelli. Rod Torelli nabyl indigenátu v Polsku za krále Sigmunda Augusta, což potvrdil sněm v Lublíně r. 1569. S počátku XVII. stol. utekl se Josef Saliguerra Torelli, potomek hrabat z Guastally a Montechiarugolo, před pronásledováním Ranuccia I., vévodu Parmského, který byl statky jeho skonfiskoval, k příbuzným svým do Polska, pojal tu za manželku Žofii, dceru a dědičku Alberta na Poniatowě z rodu Śreniawa, přeměnil příjmí své Torelli na Ciolek (obojí znamená mladý býk), kteréhož názvu rod dávno již v Polsku květl, počal se nazývati po zboží choti své **P.** a stal se tak zakladatelem Ciolkův **P**-ch (tak alespoň udávají, kdož o původu **P**-ch psali); † ok. 1650. Z potomků jeho vynikli: **1)** Jan, syn předešl., nar. 1630 v Krakově, studoval tamž, později svěřeno mu velitelství nad vojskem polským proti Chmelnickému a Tatarům, napotom proti Švédům; zemřel na ránu v bitvě obdrženou. — **2)** František **P.**, syn předešl., nar. v Krakově 1651, proslavil se taktéž skutky válečnými. Ze synův jeho stal se **3)** Josef číšníkem Vyšegrodským a zemřel bez potomstva; druhý syn **4)** Stanislav, nar. 1675, povznesl slávu rodu svého jak bystrostí ducha, tak skutky válečnými. Již za mladosti vstoupil do vojenské služby v Rakousku a bojoval pod Eugenem Sav. proti Turkům; vrátiv se do vlasti sloužil tu nějaký čas ve vojště domácím, pak přijal službu u krále Švédského Karla XII., který jej učinil svým pobočníkem. Karel XII. zbavil, jak známo, Fridricha Augusta II. Saského 1704 trůnu polského a posadil naň Stanislava Leszczyńského, kterého **P.** vydatně podporoval; když pak Fridrich August r. 1709 zase vlády se domohl, zkonfiskovány Stanislavu **P**-kému všecky statky. Stanislav vždy zůstal po boku Karla XII. až do zahynutí jeho; trvaje s ním v Benderu vykonal poselství do Cařihradu, kteréž mělo za následek prohlášení války Rusku od Porty. **P.** vrátil se r. 1718 do Polska, došel u Augusta II. milosti přímluvou St. Leszczyńského a krále Švédského, obdržel statky bývalé zpět, a nabyl rozličných hodností. Byltě podčeším Litevským, star. Lubelským a Stryjským, vojev. Mazoveckým od 1731, kastel.

Krakovským od 1752 a rytířem řádu orla bílého; † 23. srp. 1762. Stanislav zplodil s kn. Konstancií Czartoryskou šest synův, kteří povýšeni byli 1764 na obecném sněmě do stavu knížecího. Byli to **5)** Kazimir (narozen 1721), star. Spišský, podkomoří velkokorunní, jehož syn Stanislav kn. **P.** (nar. 23. list. 1754), pokladník Litevský, rytíř řádů pol., r. 1777 uvolnil poddaným svým v Polsku od roboty, usadil se pak ve Florencii, kdež zemř. 13. ún. 1833. Josef **P.**, syn jeho, nar. v Římě 21. ún. 1816, studoval ve Florencii, kdež se oddal po ukončení věd exaktních zcela umění hudebnímu; složil několik oper, které se na prvních divadlech vlaských provozovaly, jako: *L' Alloggio militare*, *Giovani di Procida*, *Ruy Blas*, *Bonifacio dei Geremei*, *La sposa d' Abido*, *Malek-Adel*, *Esmeralda*, *Don Desiderio* (1858) a *Pierre de Médicis* (1861). Sám, maje pěkný hlas tenorový, zpíval často v rozličných operách vždy k nějakému účelu dobročinnému. R. 1848 udělil mu velkov. Lepold II. právo občanské v Toskánsku a titul kn. z Monte Rotundo; dvakráte zvolen byl za poslance na sněm a r. 1849 jmenován plnomocným vyslancem pro Paříž, Londýn a Brusel. Ale r. 1854, poděkovav se z rozličných hodností svých, usadil se v Paříži, nabyl ve Francii 11. říj. t. r. práva občanského, a 4. pros. stal se senátorem. **P.** jest též rytířem čestné legie a r. 1862 vyslán byl od Napoleona v záležitostech diplomatických do Číny a Japanu. — **6)** Stanislav August **P.**, potomní král Polský, nar. 17. led. 1732 ve Volčíně a † v Petrohradě 12. ún. 1798, sloužil několik let v ruském vojště, pak obdržel od Augusta III. výnosné staroství, r. 1752 zvolen byl za poslance na sněm Grodenský. Po skončení sněmu cestoval po Německu, Vlaších, Francii a Holandsku; pak byl vyslán ke dvoru ruskému 1755. **P.**, vyznamenávaje se duchaplností, výřečností, odhedlaností a uhlazeností, stal se brzy u dvora oblíbeným a vzbudil na se pozornost i samé Kateřiny, později cárovny, s kterou stál brzy v milostném poměru. Působením dvoru franc. povolán jest **P.** r. 1761 zpět do Polska, kdež potom se zdržoval až zemřel král August III. 1763. Mezi kandidáty o uprázdněný trůn polský vystoupil pobádáním Kateřiny Ruské i **P.**, i zvolen za krále pod vlivem vojsk ruských 7. září 1764 a korunován 3. list. Ostatně srv. Polsko, dějiny str. 584 a sl. Když se Varšava 8. list. 1794 byla Rusům vzdala, odebral se **P.** do Grodna, odřekl se trůnu polského 25. listop. 1795, a dostávaje ročně od Ruska, Pruska a Rakouska 200.000 duk., žil v Grodně, od r. 1797 pak v Petrohradě, kdež † 12. ún. 1798 neženat. — **7)** Alexandr **P.**, důstojník ve vojsku franc., † v mladém věku r. 1744 následkem obdržených ran při obléháni města Ypern. — **8)** František **P.** (nar. 1723), kanovník Hnězdenský, † 9. čna 1749 co probošt v Krakově. — **9)** Ondřej **P.**, nar. 16. čce 1734 ve vojev. Mazoveckém, byl vychován ve Vídni, r. 1756 povýšen na knížete sv. Římské říše, bojoval jako plukovník rak. ve válce 7leté, v které poraněn 18kráte, 1763 jmenován byl polním maršálkem, 1764 vrátil se do Polska, kdež zastával některé úřady; r. 1765 vypraven byl do Vídně co vyslanec ode dvora polského, dostal tu řád Marie Teresie, když pak do Polska se vrátil, domácí řád orla bílého a sv. Stanislava. Nenáviděn od šlechty polské odešel **P.** zase do Vídně, kdež † 3. bř. 1773. S manželkou Marií Teresií (nar. 1736, zasn. 1758, † 1806), dceron Leopolda hr. Kinského, pána na Chlumci, zplodil syna Josefa Antonína. Ten, nar. 7. kv. 1763 ve Varšavě, vychován byl při dvoře strýce svého krále Stanislava Augusta, pak stud. v Praze české, v 16. roce věku svého vstoupil do vojska rak. a do r. 1787 byl již plukovníkem dragonův. Když r. 1789 sněm polský novou organisaci vojska podnikl, vrátil se **P.** do vlasti a zabýval se s obvyklou horlivostí organisací touto, při čemž podal tolik důkazů spravedlivosti a ducha organisatorského, že získal si přízeň všech, s kým mu činiti bylo; pro vlídné pak chování stal se takořka modlou vojínův podřízených. R. 1791 svěřil mu král velení nad celým vojskem proti Rusům postaveným; pod ním byli Kościuszko, Kniaziewicz, Wielborski, Lubomirski, Zajączek. Po několika krvavých potyčkách s přemocí ruskou vzdal se **P.** vůdcovství pro intriky sobě strojené a odešel za hranice. R. 1794 vrátil se zpět a velel jednomu oddělení vojska pod diktátorem Kościuszkem. Dne 16. srp. ubránil Powązki u Varšavy proti několikerému útoku spojeného vojska rusko-pruského; nešťastným skončením války ale přinucen byl opustit vlast. Vrátiv se zase po krátkém čase žil soukromí na statcích od Pruska mu vrácených, jmenovitě v Jablonné nedaleko Varšavy. Když r. 1806 obnoveno Napoleonem kníž. Varšavské, stal se **P.** ministrem války a vrchním velitelem vojska polského. První jeho péčí byla organisace vojska, i ozbrojeno v krátkém čase 12 pluků pěchoty, 6 pl. jizdy a slušný počet dělostřelectva; aby pak vydatně mohlo se vojsko nepříteli opírati, opevněna znovu řízením jeho Praga a opraveny hradby Sierocka, Modlína, Lęčice a Częstochovy. R. 1809 vpadl arcikn. Ferdinand do kníž. Varšavského se 40000 muži; **P.** opřel se mu s 8000 muži 19. dub. pod Rašínem, ale musel ustoupiti přesile po bitvě krvavé, načež padla i Varšava. Než **P.** spojiv se s Dąbrowskim a Sokolnickim vytlačil Rakušany nejen z Varšavy, nýbrž i z celého kníž.; a postupuje za couvajícími opanoval i město Krakov. Na výpravě Napoleonově proti Rusku 1812 velel **P.** pátému sboru armádnímu, který měl tři divise pěchoty pod Zajączkem, Dąbrowskim a Kniaziewiczem, pak lehkou jízdu pod Kamińskim. Jediný ten sbor zachoval při couvání jakýs takýs pořádek a dopravil děla svá až do Varšavy. **P.** počal sbírati nové vojsko, tištěn ale nepřáteli couvl do Krakova, odkudž připojil se r. 1813 k Napoleonovi po vítězství jeho u Lützenu s 13.000 m. Roku toho válčil **P.** na levém břehu Labe, až spojil se s vojskem franc. u Lipska; dne 16. říj. 1813 jmenoval ho Napoleon maršálkem Francie. Když po bitvě u Lipska vojsko franc. ustupovati muselo, uloženo **P**-kému krýti zadní voje; s hulány pol. zadržel vítězné spojence v ulicích lipských, potom spěchal k Halstrovu, vida ale most pobořený vrhl se na jiném místě do řeky. Ztrátou krve ze tří ran oslabený darmo namáhal se, aby vydrápal se na protější příkrý břeh. Kůň se s ním konečně překotil do řeky a **P.** zahynul tu 19. října. Život jeho vydán pod názvem *Życie księcia Józefa Poniatowskiego* od Stan. kn. Boguslawského (1831), kdež také vytištěn překlad pamětníku **P**-kého *Mes souvenirs sur la campagne 1792.* Sestra Josefova Teresie, provd. za Vincence Tyszkiewicze, referendáře Litevského, ovdověla 1816, a žijíc pak ve Francii † tu v m. Tours 2. list. 1834. — **10)** Michal Jiří **P.**, nar. 12. října 1736, stud. ve Varšavě, stal se kanovníkem v Krakově, byl vyslancem z Krakova na tribunál korunní r. 1761—62, r. 1764 stal se opatem Červińským, 1768 sekretářem velkokoruním, 1773 bisk. Plockým, v kteréž hodnosti nařídil, aby se zřídily farní školy při všech proboštstvích a farách, a bděl nad tím, aby povolání svému vyhověly. Také péčoval o zlepšení špitálů a zakládal nové na vlastní útraty. Široké pole k rozšiřování osvěty otevřelo se mu, když se stal členem komise vychovací a po smrti Massalského jejím

předsedou. Školství zvelebeno znamenitě horlivostí jeho. R. 1778 byl poslancem na sněm k vydání ústavy, r. 1776—78 členem stálé rady, r. 1784 konečně stal se primasem, ač brojili proti němu přečetní nepřátelé. **P.** způsobil radou svou vždy se opětující, aby Polsko toliko u Ruska spásy své a pomoci vyhledávalo, že nechuť proti němu vzrostla konečně v nenávist a opovržení i skutky osvědčované; **P.** proto vyjel 1789 za hranice, odkudž se vrátil teprv 1792. Však sotva že zase vytasil se s radou svou, udeřil lid rozkacený na byt jeho a byl by jej zajisté ukrutně zavraždil, kdyby **P.** nebyl zemřel touž dobou (12. srp. 1794), jak se praví od krále otráven. Z řečí jeho a spisků nejlepší jest *Rozporządzenia i pisma pasterskie do dyjecezyi płockiej wydane* (ve Varšavě 1783—86, 4 d.). — Z rodu **P**-ch vyniká mimo jmenované **11)** Josef **P.** (neznámo čí syn), nar. 1762 na Ukrajině; stud. ve Varšavě, odešel sotva 14letý za hranice a sloužil 6 let ve vojště pruském, později ruském, konečně přešel k vojsku polskému a byl pobočníkem kn. Josefa **P**-kého; vzdav se r. 1793 služby veřejné co plukovník usadil se na statku svém a zabýval se hospodářstvím, podporuje vedle toho velmi horlivě průmysl na Ukrajině, kdež † 1845, zůstaviv vzácný denník života svého a zapsav značnou část peněz na podporování chudých šlechticů z gub. Lubelské, kteří vědám se oddavše zvláštní pilnosti při tom vynikají.

Poniatowski znaku Junosza, kteří seděli v Zakročimsku, v Plockém vojv., na Litvě, v Smolensku, Mstislavsku a Lubelsku. Z rodu toho vydal Štěpán tiskem *Wiek złoty w złotej Łodzi* 1602; *O familji Duninów.*

Poniatowski znaku Śreniawa ve vojv. Sěradzkém; z té větve jmenují se Alexander sekretář král. 1648, Adam, korouhovník Sěradzský a syn jeho Matěj, korouhevník Lęčický 1724, kast. tamže, a j. v.

Poniec, něm. *Punitz*, město v Pruském vládním okresu Poznaňském; má 1965 obyv. a pěkný katolický kostel; obyvatelé zabývají se mnoho plátenictvím; jest tu také továrna na škrob. **P.** jest původištěm velkopolské rodiny Ponieckých znaku Ostoja; r. 1360 držel město Wierzbięta kastelán Poznaňský, roku 1460 Ctibor podkomoří Poznaňský, v XVI. stol. náležel Pampowskim, Chełmskim, Roszkowskim, Rydzyňskim, v XVII. Miaskowskim, v XVIII. Unrugům, Mielžyňskim a za doby naší Mycielskim. Město založeno bylo 1392 privilejí Vladislava Jagela, a ležíc na obchodní cestě z Velkopolska do Slezska vedoucí zkvetlo brzy obchodem; Matěj Chełmský odňav faru katolickému faráři zavedl sem bratry české 1571, kteří odtud vypuzeni již roku 1606. Zde porazil roku 1706 Švédský král Karel XII. Sasy pod Schulenburgem.

Ponigl v. Ponkva.

Poniński, znaku Lodzia, knížecí a hraběcí rod pol., který se tak nazývati počal podle osady Ponina. První známý předek jest Vojtěch **P.**; ze synův jeho byl Pavel číšníkem Poznaňským a Alexander pánem na Ostorově, Šimanově, Přistáňkách, Lubosině, Parsku, Židově. První syn Alexandrův, Alexander, zajat byl od kozákův a za živa od nich upálen; druhý, Hadrian, mečník Poznaňský, † 1677; třetí, Sigmund, pán na Přistánkách, Lubosině, Chařevě, Viruchově, zplodil Štěpána († 1733 v Poznani), který vstoupiv do řádu jesuit. vydal tiskem *Kazania na święta Chrystusowe* (v Poznani 1725); *Kazania o męce pańskiéj* (t. 1723); *Królowa nieba i ziemi kazaniami na wszystkie święta swoje wysławiona* (t. 1721); čtvrtý syn, František, byl taktéž slavný kazatel († 1714 v Krakově), a pátý, Jeronym, vynikal jak ve válce tak na sněmích. Jeronym byl starostou Vschovským (1693), Babimostským a Kopanickým, kastelánem Rogoziňským, Hnězdenským a měl čtyry syny, jenž byli 1) Vladislav, za mladých let dvořenín krále Jana III., stal se star. Vschovským. Synové jeho, Jeronym po otci podkoní korunní, a Stanislav, rozplodili dále větev tuto. — 2) Adam, star. Babimostský, bojoval šťastně proti Turkům a Tatarům, spravoval stolnictví v Poznani, pak byl kastel. Přemęckým, Hnězdenským a zemřel co kastel. Poznaňský 1732. Synův jeho bylo pět: Alexander lovčí Vschovský, † 1731 v mladém věku; Adam, star. Hnězděnský, † taktéž v mladém věku; František opat Třemešinský; Stanislav, dvořenín krále Franc., † 1731, a Matěj starosta Babimostský. Ten měl syna Adama, podpokladníka korunního a starostu Babimostského, jenž jmenován byl 1762 velkým kuchmistrem korunním, kteréž hodnosti se vzdal r. 1773. Adam zúčastnil se s primasem Podoskim všech skoro intrik nechvalných času tehdejšího; v rukou jeho spočívalo takořka několik staroství, která prodával; s penězi zemskými vedl obchod jakoby jeho vlastní byly tím spůsobem, že co dnes vzal, to zítra prodav k svému užitku obrátil. Na sněmu 1773—75 byl maršálkem a počínal si zcela libovolně; na témž také sněmu jmenován byl podpokladníkem korunním a velkopřevorem řádu maltezského v Polsku s 12.000 zlatých ročních důchodů. Konečně propukla nevole dlouho tajená a **P.** uvězněn na žádost sněmu r. 1789 shromážděného; odtud spasil se útěkem, byl ale na hranici postižen a r. 1790 jmění, cti a všech hodností odsouzen. Z milionův, kterými plýtval, přišel na mizinu a žil pak od štědrosti sestry své v dosti velkém nedostatku. Zemřel roku 1798 v domě bývalého sluhy svého na předměstí Varšavském, kdež se skrýval před věřiteli. Tiskem vyšly od něho *Mowy miane na sejmie 1789* a *Odpowiedź Wojciechowi Turskiemu* (ve Varšavě). — 3) Karel, biskup v Aradu, sufragan Poznaňský a probošt katedrální tamže. — 4) František, starosta Kopanický, stolník Poznaňský, † 1740. — Mimo tyto jmenuje se Antonín **P.**, referendář korunní od 1735, vojvoda Poznaňský od r. 1738, † 8. čce 1742. Tento Antonín postavil se v čelo strany, která po smrti Augusta II. († 1733) zasazovala se o zvolení syna jeho Augusta, kurf. Saského, proti Stanislavu Leszczyńskému. Strana ta vypudila Leszczyńského pomocí vojska rus. 1734 ze země a provolala kandidáta svého za krále co Augusta III. Antonín byl též básníkem, složiv mimo jiné *Opera heroica* (1739); *Sarmatides, seu satyrae cujusdum poloni equitis* (1741); *Roślina powszechnej szczęśliwości* (ve Varšavě 1727). Zplodil tři syny, jenž byli: Josef, starosta Piotrkovský, rytíř portug. řádu Ježíše Krista, vykonal poselství diplomatická do Španělska, Portugalska, Anglie, Sardinie a Holandu, jakož i ke dvoru ruskému; zemř. 1770 zůstaviv syna Antonína. Druhý syn Antonína vojvody Poznaňského byl Michal a třetí Stanislav. — Jeden **P.**, z větve knížecí v Polsce usedlé, vydal *Ekonomia polska czyli wiejskie gospodarstwo krajowe* (ve Varšavě 1807). Rod **P**-ých rozšířil se z Poznaně do pruského Slezska a do království Polského. V této zemi pak rozštěpil se zase na dvě linie, když po rozdělení Polska jedni **P**-ští v království nynějším ostali, druzí později statků v Haliči nabyli. — Z linie z Poznaňska do prus. Slezska přešlé dal si Ignác August, majitel

panství Siebeneichen, potvrditi od krále Fridricha II. titul hraběcí pro sebe a své potomky. Ze synův jeho vstoupil hr. August († 1832), držitel panství Zrečína, do vojska rak. a stal se tu majorem; Adolf (nar. 1797), rytíř řádu johanitův, usadil se v Haliči, a Krištof (nar. 1801) jest pruským vrchním radou vládním v Postupimi. Syn Augustův Artur hr. P. (nar. 1817) drží panství Kovalnvku v Haliči, druhý syn Vladislav (nar. 1823) slouží ve vojště ital·kém, a třetí Alfred (nar. 1825) jest nadporučíkem ve vojště rakouském. — Linie v Poznani zůstavší drží tam statky Vřešni, Ksiažno a Malčevo; z linie té pošel Stanislav P. (nar. 1777, † 1847), generallandschaftsdirektor a maršálek sněmu provinciálního v Poznaňsku, jenž povýšen byl 10. září 1840 do stavu hraběcího tím způsobem, aby z potomků jeho užívati směl titulu toho jenom držitel panství Vřešně. Ze synův jeho drží panství to Eduard (nar. 1810), jenž byl r. 1847 poslancem na sněmě v Berlíně; druhý syn Boleslav (nar. 1814) drží statek Malčevo. — Z linie ve vlastním král. Polském povýšen byl Adam Matiáš do stavu knížecího 26. dubna roku 1777. Ten proslavil se nechvalně při prvním rozdělení Polsky, hraje úlohu donašeče a zrádce. Adam zplodil Karla Jindřicha Jiřího, a ten Kalixta Valentina (nar. 1814), starostu Braclavského. Členové linie této došli potvrzení knížecího titule i v Rakousku r. 1818.

Poníženost jest zevnitřní zjev pokory, pročež má své stupně i svou poměrnou cenu. Neboť i pokora nemá překročiti meze uznání své vlastní ceny, své důstojnosti, a nemá zároveň se bráti za ctnost snad svrchovanou, poněvadž stává i hrdosti mravní a národní, která je tím samým základem povinností jako pokora. Kdož se příliš snižuješ, nedivíž se pak, že se po tobě šlape. *Hš.*

Ponkva, něm. *Poniql*, ves v Štýrsku v kraji a okr. Mariborském s 2677 obyv. (1857).

Ponor, ves v Sedmihradsku, v stol. Bělehradské dolejší s 2110 obyv. (1857).

Pons [põn], město ve franc. depart. Hornocharenteském na řece Seugně se 4500 obyv., starým opevněným zámkem a čilým obchodem ve víně a kořalce; v okolí nalézají se vody minerálné. P. mělo značné účastenství ve válkách náboženských.

Pons 1) Jean Louis, franc. astronom, nar. v Peyresu, v depart. Hornoalpském, 25. pros. 1761, stal se 1789 domovním správcem hvězdárny v Marsilii, kdež potom s takovou horlivostí v pozorování nebe sám se cvičil, že brzy ani jediná změna na něm se sběhší jemu neušla. Objeviv od r. 1802 až do r. 1809 nejméně 17 komet byl jmenován ředitelem hvězdárny v Marsilii, odkud v témže postavení povolán byl od kněžny Lucké na nově založenou hvězdárnu v Marlii; po jejím zrušení pak povolal jej velkovévoda Toskánský Leopold II. na král. hvězdárnu do Florencie, kdež zemř. 14. října 1831. Počet komet, od něho během 26 let objevených, páčí se na 37. — **2)** André P., hrabě de Rio, známý pod jménem P. de l'Herault, franc. spisov., narozen v Cette 12. čna 1772, byl určen k stavu duchovnímu a v klášteře vychován; nemaje však k tomu mnoho chuti utekl a vstoupil po odbytých zkouškách co důstojník do vojska námořního. Při obléhání Toulonu stal se kapitánem a co velitel baterií Bandolských vyznamenal se takovou velkodušností a myslí vlasteneckou, že od obyvatelstva toulonského věncem občanským poctěn byl. Za reakce thermidorové byl uvězněn, po 13. vendémiairu však propuštěn a 1798 do rady Pěti set zvolen, od direktoria však pro své nedostatečné stáří odtamtud vyloučen. Obdržev potom velitelství na jedné válečné lodi stal se též náčelníkem gen. štábu námořního, který přidělen byl armádě italské; zbaven však brzy potom svého místa pod záminkou, že napsal pamflet proti prvnímu konsulovi, stal se protekcí Lacépédeovou úředníkem v kanceláři čestné legie a brzy potom gener. správcem dolů na Elbě, odkudž 1815 návrat Napoleonův organisoval, začež 12. čna téhož roku na hraběte povýšen byl. Po druhém pádu Napoleonovu byl vypovězen, načež ztráviv 6 let v Rakousku, Itálii a Švýcarsku, do Francie se navrátil, kdež po revoluci červencové prefektem depart. Jurského jmenován byl. V úřadě tom tak chvalně si počínal, že při jeho odvolání obyvatelstvo dalo jemu na počest medalii raziti. V dub. 1848 stal se státním radou, avšak již 2. pros. 1851 dán jest na odpočinek, v kterémž † 3. bř. 1853. Mimo mnohé brožury polit., zprávy administrativní a některé *Eloges funebres* sepsal též *Le Congrès de Châtillon* (Pař. 1825); *Histoire de la bataille et de la capitulation de Paris* (1828); *De la puissance suprême et du pouvoir souverain* (1848): mimo jiné důležité práce zůstavil v rukopise též *Histoire du séjour de Napoléon à l'île d'Elbe.*

Pons de Thomieres, St. [sẽn põn d' tomiér], město ve franc. depart. Héraultském se 7000 obyv., sídlem biskupa, kathedrálou, theolog. seminářem; má továrny na sukna, punčochy, zboží bavlněné a kožené; v okolí jsou mramorové lomy.

Pons de Verdun Robert, franc. politik a spisov., nar. ve Verdunu 1749, byl před revolucí advokátem u parlamentu Pařížského, kdež však více než řečmi obhajovacími učinil se známým četnými básněmi, povídkami a epigramy, v rozličných časopisech uveřejňovanými. Po vypuknutí revoluce horlivě hájil její zásady a byl zvolen do konventu národního, kde byl zpravodajem odboru zákonodárného. Ve při Ludvíka XVI. hlasoval pro jeho smrt bez odkladu a odvolání. Po 9. thermidoru přiměl sbor k usnešení, že žádná ženština, byvši usvědčena zločinem, na který trest smrti jest položen, nesmí popravena býti, byla-li těhotnou shledána, hájil jakobiny proti obžalobám Rewbellovým a zachránil vdovu Bonchampovu, která vojenským soudem Nanteským k smrti odsouzena byla. Potom zúčastnil se v povstání 12. vendémiairu a zasedal v radě Pěti set 1795—99, kdež vždy vřele lnul k zásadám republikánským. Schvaluje však přece převrat z 18. brumairu stal se 1800 gener. advokátem u soudu apelačního a 1801 u soudu kasačního, kterýž úřad potom až do pádu císařství a v Sto dnech zastával. Byv 1816 vypovězen žil v Belgii až do roku 1819, kdež do Francie se navrátiv do života soukromého vstoupil. † v Paříži 16. kv. 1844. Sepsal: *Mes loisirs, ou Contes et poésie diverses* (Pař. 1778, 1781 a 1807); *Portrait de Souwarow* (1795) a *La Filleule et le Parrain* (1836).

Ponsard [põnsár] Francis, franc. dramatický básník, nar. ve Vienne v depart. Iserském 1. čna 1814. Ukončiv studia klasická v Lyonu poslán jest 1833 na učení právnické do Paříže, vedle kterého však po dávné své náklonnosti též pěknou literaturou pilně se zanášel, tak že stav se 1837 advokátem zároveň svůj překlad Byronova *Manfreda* uveřejnil. Odebrav se potom co advokát do svého rodiště jal se psáti do tamějšího *Revue* četné básně a články literární; tuž dobou sepsal tragédii *Lucrece*, původně to nápodobení vzorů antických, která však pro nedostatek děje, mdlobu celku a některé nesprávnosti v jednotlivých výstupech při provozování valného úspěchu nadíti se nemohla; že

však právě opak toho se stalo, přičítati slušno okolnostem a poměrům, v jakých tehdáž písemnictví francouzské se nalezalo; stoupenci školy klasické viděli v této tragédii návrat k spůsobu básnění velikých mistrů XVII. století, a proto uživše té příležitosti při jejím prvním provozování v Odéonu 22. dub. 1843, hlučným potleskem protestovali proti vzmáhajícímu se genru romantickému, načež brzy též akademie Francouzská cenou ji poctila. Pobídnut tímto šťastným výsledkem opustil **P.** praxi advokátskou a oddal se výhradně svým oblíbeným studiím. Druhá jeho tragédie, hovící více směru modernímu, *Agnes de Méranie*, byla při svém provozování v Odéonu v pros. 1846 od obecenstva chladně přijata, ač vyšším názorem v momenty dramatické a krásnými výjevy nad jeho první plod vynikala; očekávánoť dílo mistrovské, kterým by **P.** slávu mu učiněnou zúplna ospravedlnil. Též veršované jeho drama *Charlotte Corday*, které dáváno bylo v Théâtre Française 1850, netěšilo se valnému úspěchu vzdor věrnému líčení, šlechetným myšlénkám a jazyku elegantnímu. Brzy potom dávána byla na tomtéž divadle jeho zajímavá jednoaktová komédie *Horace et Lydie*, k níž látku vzal z jedné ody Horaciovy. Chtě na jeviště franc. uvésti řeckou tragédii v celé její formě antické sepsal trag. *Ulysse* s chory, prologem i epilogem, která však 1852 provozována pojednou dokázala, že prvním a nevyhnutelným pravidlem a požadavkem každého dramatu jest pohyb, děj a život. Po převratu z 2. pros. 1852 byl **P.** jmenován bibliotékářem senátu, kterého úřadu však brzy se vzdal. Ve své veršované pětiaktové komédii *L' Honneur et l' argent*, dávané s nesmírným úspěchem v Odeónu 1853, osvědčil **P.**, že úplně prohlédl vady a porušenost života společenského; taktéž šťastně pochodil se svou veselohrou *La Bourse* r. 1856. R. 1855 stal se členem akademie Francouzské.

Ponsonby, John viscount **P.**, nar. 1770, vstoupil 1806 do vyšší sněmovny, kdež se držel whigů, byl 1826 poslán co representant Anglie do jihoamer. republiky Laplatské, kdež spůsobil mír mezi Brasilií a Buenos Ayresy. Potom byl 1829 vyslancem u dvora brasilského, 1830 v Brusselu a 1835 poslem u Porty, kde byl Urquhart jeho sekretářem. **P.** přičinil se k uzavření smlouvy obchodní a plavební mezi Vel. Britanií a Portou (1838), načež vrátiv se do vlasti byl mezi předními vůdci whigů. V létě 1846 jmenován jest vyslancem u dvora Vídeňského, kdež protestoval proti zrušení svobodné obce Krakovské, 1848 provázel cís. Ferdinanda na útěku z Vídně do Insbruku, vrátil se v říjnu, když se měly díti ve Vídni konference o záležitostech ital., a zůstal zde až do r. 1850, kdež složiv úřad svůj vyslanecký odebral se do Anglie a † 23. ún. 1855 v Brightoně. Jeho tituly i statky dědil jeho synovec William **P.**, nar. 1816.

Pont, Paul du (též *Pontius* zvaný), znamenitý ryjec, nar. v Antorfě ok. r. 1596. Učil se umění svému u Vorstermana; nejvíce však přispěl k jeho zdokonalení slavný Rubens, jsa mu vždy nejlepším rádcem a přítelem. Kromě přísné kresby spojoval ve svých rytinách věrné vyjádření charakteru a výrazu představených figur, jakož i kouzelného přísvitu a celé shody, v původních malbách panujících. Nejzdařilejší z jeho rytin jsou: Podobizny *Rubensova*, *Filipa IV.* a *Alžběty Španělských*, všecky dle Rubensa; *králová Tamyris s hlavou Cyrovou*; *Sv. Rochus* a *Kristus*. Rok úmrtí tohoto umělce není povědom. *Mü.*

Pont à Bouvines v. Bouvines.

Pont à Mousson [pont a muson], m. ve franc. depart. Meurtheském na Mosele, která je ve dvě části dělí; má 8250 obyv., kolej, veřejnou bibliotéku, gotický chrám z XIII. stol., krásnou radnici, hospital, seminář, veliké kasárny jízdecké a krásné vodojemy. Vystaveno byvši v XII. stol. od hrabat Barských bylo 1354 na markyzát povýšeno; taktéž bylo sídlem university od r. 1572 až do XVIII. stol.

Pont de Beauvoisin [pon de bóvoasén], město ve franc. depart. Isereském na Guiersu s 2600 obyv., komunální kolejí a vodami minerálnými.

Pont de Vaux [pon de vó], město ve franc. depart. Ain, na Reyssouse, s 3000 obyv. a slévárnou na děla.

Pont du Château [pon dy šató], m. ve franc. depart. Puy de Dôme, na ř. Allieru, s 3200 obyv. a zámkem. Bývalo druhdy silně opevněno; po dlouhém odporu bylo vzato od Ludvíka VI. roku 1126, a spojeno s korunou za Filipa Augusta.

Pont le Roi [pon le roa] aneb **P.** sur Seine [-siir sän], město ve franc. depart. Aube na Sekváně s 1100 obyv., zámkem a zříceninami kláštera Parakletu.

Pont Orson [pontorzon], m. ve franc. depart. Manche, nedaleko ústí Couesnonu do zátoky sv. Michala, s 2000 obyv. a blazincem. Tam byl 18. list. 1798 poražen republikánský generál Tribaut od Vendejských.

Pont St. Esprit [pon sent esprý], m. ve franc. depart. Gardském na Rhodanu, s 5540 obyv. a citadelou. Tamější most, vystavený 1255—1309, má 26 oblouků a 840 metrů délky.

Pontac [pontak], město ve franc. depart. Dolnopyrenejském se 4000 obyv.; na blízku pěstuje se výborné víno červené, jenž po městě tom v obchodu se nazývá.

Pontafel v. Potablo.

Pontan Michal, spisov. kašubský, živší v první pol. XVII. stol., vydal tiskem dílo v jazyku kašubském, pro slov. filologii veledůležité, *Mały katechizm D. Marcina Lutra z niemieckiego języka w Słowiański wystawiony* (v Gdánsku 1643, 2. vyd. t. 1758); třetí vydání uveřejnil Krištof Mrongowius, rozšířiv je hojnými a důležitými příspěvky gramatickými r. 1828 o sobě a téhož r. v *Jahresbericht der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde* (v Štětíně 1828).

Pontanus 1) Jan Jovian, slav. spis. ital. XV. stol., nar. 1426 v Cerretě v Umbrii, dostoupiv nejvyšších důstojenství v Neapolsku po celý věk svůj filosofií a zvl. historií horlivě se zanášel. Byl tajemníkem krále Ferdinanda I. a vychovatelem syna jeho Alfonsa. Ve výpravách válečných Ferdinanda I. proti vévodovi z Anjou proslul výbornou taktikou a osobní chrabrostí; avšak větší čest si získal svou nezištností, an požívaje nejvyšší přízně královy povždy v chudobě žil. Od r. 1480 zúčastňuje se zhusta ve věcech státních vynikal zvláštní počestností. Za Alfonsa stal se ministrem státním; však když Ferd. II. na trůn nastoupil, zradil prý **P.** Neapolsko Karlu VIII. Franc., pročež všech svých důstojenství jest zbaven. † roku 1503. **P.** se pokládá za zakladatele akademie věd v Neapoli. Četné spisové jeho psáni jsou slohem správným a uhlazeným, zvláště básně jeho jmíny jsou za nejlepší té doby. Nejdůležitější dílo jeho, velmi svobodomyslné, jest lat. *Historia Neapolitana* v 6 knihách (Neap. 1618; Dordrecht 1618); báseň v 5 knihách *o astronomii*, jiná *o povětronich* a *de hortis Hesperidum*. **P.** činí první zmínku o rodech bylin. Veškeré spisy jeho vícekráte jsou tiskem vydány. *Kl.* — **2)** Jiří **P.**, kursaský kancléř, nar. r. 1483 v Brucku u Vitemberka, studoval ve Frankfurtě nad Odrou; r. 1509 odebral se do Vi-

temberka, kdež se stal doktorem, načež přišel ke dvoru kurfiršta Fridricha Moudrého. Zde se stal kancléřem, v kterémž úřadě vytrval po 20 let. R. 1548 vzdal se kancléřství a stal se prof. v Jeně, kdež † 15. ún. 1557. Jemu se připisuje sepsání protestu, který Jan Fridrich se svými Šmalkaldskými soudruhy proti zemské klatbě, od císaře nad nimi vyřčené, prohlásil. *r.* — **3)** Jakub **P.**, učený jezuita, nar. 1542 v městě Mostě (*Pontum*) v Žatecku, odkudž se obyčejně psával *Pontanus* (Mostecký), nazývaje se vlastně dle rodičů svých Spannmüller. Dospěv k letům školním poslán jest do Prahy k jezuitům, kde se vzdělal v umění literním a předkem vycvičil v jazycích klasických; oblíbiv sobě řád tovaryšstva Jež. vstoupil do něho, ačkoliv jeho příbuzní s počátku tomu byli na odpor. Když rok zkoušky řeholní skončil, poslán jest od svých představených, pro svou již tehda neobyčejnou spůsobilost v latině a řečtině, do Bavor, kdež sobě žádali míti z Čech katolických učitelů. Zde vyučoval **P.**, jsa první učitel z řádu svého v Bavořích, od r. 1566 po 30 let mládež v školách rozličných v gramatice, rhetorice a poetice s výborným účinkem, načež se výhradně zabýval pracemi učenými, překládaje klasiky a jiné spisy řecké do latiny a vzdělávaje jiná ještě díla linguistická; † v 84. roce stáří svého r. 1626 v Augšpurce. **P.** pokládán byl co se týče známosti jazyků klasických mezi nejprvnější filology času svého, tak že tehdáž jeho práce pro čistou a ozdobnou v nich latinu spisům Ciceronovým na bok se kladly, a gramatik a čítanek jeho téměř ve všech gymnasiích v Čechách a jižních Němcích drahně let se užívalo. Při všeliké své učenosti byl **P.** muž nad míru skromný, mírný a přívětivý, pročež býval také zhusta brán od mužů učených za smírce a ubrmana v jejich hádkách literárních. Zůstavil kromě připomenutých gramatik a čítanek mnoho jiných spisů, kteréž ukazují k jeho hluboké učenosti, nevšední důvtipnosti a důkladné známosti jazyků klasických; nejdůležitější z nich jsou tyto: *Progymnasmata Latinitatis seu Dialogorum puerilium volumina quatuor; Institutiones Poeticae; Carmina sacra; Comoediae; Hymni; Atticorum Bellariorum seu Miscellaneorum libri tres; Floridorum libri VIII.; Symbolorum in Virgilium libri XVII.* (dílo velmi učené a vzácné); *Commentaria in Ovidii Metamorphosin, Tristia et de Ponto; Ethicorum Ovidianorum lib. II.; Philocalia lib. X.* Pak překlady z řeckého: *Historia Joh. Cantacuzeni, Theophylacti Simocattae, Georgii Phranzae* (obsaženy v *Corpus script. Byzantinorum*); *Nic. Obasilae de vita in Christo lib. VI.; Ph. Solitarii Dioptra; Cyr. Alexandrini Coment. in prophetas min.; Mich. Ilycae disputationes* a j. v. Srv. Alegambe *bibl. Scrip. Soc. J.* *Ra.* — **4)** Jiří Barthold **P.** z Breitenberka, nar. též v Mostě z rodičů měšťanských, stud. v svém rodišti a na vysokých školách Pražských s prospěchem převýtečným. Na kněžství posvěcen a v brzce na se obrátiv všeobecnou pozornost výmluvností svou duchovní, odměněn jest pro své zásluhy čestnými důstojnostmi a výnosnými praebendami. Roku 1588 korunován od cís. Rudolfa II. za básníka, povýšen do stavu šlechtického, vyznamenán titulem „Comitis Palatini“, byv již před tím zvolen za kanovníka kapitoly Vyšehradské a r. 1582 za kanovníka kapitoly metropolitní v Praze, načež r. 1586 se stal děkanem a 7 let později kapitolním proboštem. Pro svou učenost, počestnost, lidumilnost, zbožnost a jiné ctnosti byl u čtyř arcibiskupů Pražských: Martina, Zbyňka Berky, Karla z Lamberka a Jana Lohelia, nad míru oblíben, zastávaje co nejsvědomitěji úřad generálního vikáře arcibiskupského. Též u protestantů požíval veliké vážnosti. † 20. února 1616. Sepsal jazykem latinským rozličná *kázaní*, mnohé *básně* na počest Rudolfa II., na vlast, patrony země České, na své rodiště; hrdinskou báseň, jížto opěvá život blahosl. Hroznaty, zakladatele kláštera Tepelského a j. p. *Kl.* — **5)** Jan Izák **P.**, znamenitý učenec, zejména filolog a historik, nar. r. 1571 v Helsingöru v Dánsku, kdež jeho otec, Nizozeman, byl tehdáž holandským konsulem. Studovav na holand. universitách podporoval po ukončených studiích slovútného Tychona de Brahe při jeho astronomickém badání a stal se pak profesorem fysiky a mathematiky v Amsterdamě, později profesorem historie v Harderwijku, načež mu dánský kancléř Kristián Friis svěřil sepsání dějin dánských jazykem latinským pro cizince, což i **P.** šťastně vykonav do Harderwijku se vrátil, kdež i † r. 1639 (dle jiných teprvé r. 1640). V oboru filologie uspořádal velmi vážené vydání Macrobia (v Lejdě 1597) a vydal *Analectorum libri tres* (v Roztokách 1600), v nichž vykládá a kriticky probírá Plauta, Apuleja a Seneku; na poli historickém pak sepsal *Rerum danicarum historia* (Amstelodami 1631; hlavně dle Hvitfeldta spracovaná a rozmnožená); *Historiae Geldricae libri XIV.* (Harderv. 1639); *Discussionum historicarum libri duo* (Harderv. 1637) a *Historia urbis et rerum Amstelodamiensium* (Amst. 1611). *Mü.*

Pontarlier [põtarlié], m. ve franc. depart. Doubském na ř. Doubs, s 5608 obyvatelů, soudem první stolice, kolejí a spořitelnou. Průmysl velmi živý v hodinářství, papírnictví, tiskařství, knihtiskařství; dobré pověsti požívají tamější hamry a slévárny. Obchod panuje v obilí, víně, oleji, syru a krmném dobytku. — **P.**, jehož původ klade se do dob řím. cís. Augusta, nazývalo se po sobě *Pons Aelii, Pontarlum, Arciola* neb *Ariolica*, a tvořilo až do XIV. století dvě vsi od sebe rozdílné, z nichž jedna *Morieux* se nazývala. V středním věku bylo sídlem vasalů vévod Burgundských a tvořilo část území prov. Franche-Comté. Roku 1639 bylo přepadeno a částečně zbořeno od vévody Saskovýmarského.

Pontasieve, město v ital. prov. Florencké při ústí řeky Sieve do Arna, má 10.300 obyv. a zámek.

Pontaudemer [põtod'mer], město ve franc. depart. Eureském na ř. Risle, se 6100 obyv., soudem občanským a obchodním, veřejnou bibliotékou a kabinetem přírodnickým a archaeologickým. Pověstné jest tamější jirchářství a koželužství. — **P.** nazývalo se s počátku *Breviodurum*, později, byvši rozšířeno od normanského pána Aldemara, nazváno *Pons Aldemari*. Bylo několikrát vzato od Angličanů, které naposled odtud vypudil Karel VIII. roku 1449.

Ponte da, příjmí umělecké rodiny benátské Contini. **1)** Antonio, nar. v Benátkách ok. roku 1512, † r. 1597, byl žákem Scarpagninovým, po jehožto smrti se stal ředitelem a dozorcem veřejných staveb benátských. Ve válce s Turky (1570) svěřeno mu konečné uspořádání veškerých pevnostních hradeb v Istrii a v Dalmácii. Po vyhoření dožecího paláce řídil opětné jeho vystavění a provedl též strop radní síně. Vedle dožecího paláce stavěl žaláře (*i carceri*). R. 1589 zbudoval prý proslulý most Rialto, odkudž prý též pochází jeho příjmí da Ponte; za novější doby má se však za to, že stavitelem řeč. mostu jest jistý Andrea Boltù. — Antonio měl bratry Pavla a Bernardina. **2)** Pavel nar. ve Vicenze, stál až do r. 1567 ve službě republiky benátské, jmenován co vodní stavitel, a

súčastnil se též stavby mostu Rialto; — **3)** Bernardino provedl ok. r. 1570 náhrobní pomníky rodiny Cornaro v kostele San Salvatore v Benátkách; jeho dílo jest též kostel S. Giovani v Oleu, kteryž ale roku 1762 byl přestavěn. — **4)** Francesco da **P.**, častěji co Contini jmenovaný, stavěl r. 1618 kostel Sant' Arcaugelo Raffaelle a r. 1634 Santa Anna. — **5)** Giovanni Maria da **P.**, stavitel a kněz, zbudoval ok. r. 1570 baptisterium (křestnou kapli) u kostela S. Giacomo dall'orio v Benátkách. — Jacopo, Francesco a Leandro da **P.** v. Bassano. *Mü.*

Ponte, Lorenzo da, ital. básník operních textů, nar. 1749 v Cenodě, † 17. srpna v Novém Yorku co ředitel ital. zpěvohry. Nejznámější jsou jeho texty k Mozartovým operám *Figaro* a *Don Juan*. Život svůj dobrodružný a plný proměn popsal sám a vydal pod názvem *Memorie* (v Nov. Yorku 1823—27, 4 díly).

Ponte Corvo, knížectví náleževší do r. 1860 k papežské delegaci Frosinone, 2 □ m. velké, leželo celé v území neapolském; nyní jest částí ital. prov. Caserty. Od r. 1806 do 1810 bylo knížectví to majetkem franc. maršála Bernardotte, který se dle něho knížetem z **P.C**-va nazýval. Hl. město téhož jm. na řece Garigliano má biskupství a 7600 obyv.; v starověku slulo Fregellae (v. t.)

Ponte Delgado, město na již. straně ostrova St. Michaela v Azorech, má 22.000 obyv., jest dobře vystavěno, na straně mořské chráněno tvrzí St. Braz; přistav jest mělký. Vyváží se pšenice, kukuřice, pomeranče.

Ponte di Piave, ves v Benátsku v prov. Trevisanské s 3120 obyv. (1857).

Pontedera, město v ital. prov. Pise při ústí řeky Ery do Arna; má 4000 obyv.

Pontederiaceae, rostliny Tokozelkovité, byliny vodní nebo bahní s kořenem plazivým, listy kořenovými, na řapících dole rozšířených, obyčejně široké, vejčité, srdčité, nejcelejší. Květy mají obojaké, ojedinělé anebo na klasy a hrozny nebo okolíky rozpostavené; okvětí korunovité, prosté nebo částečně s vaječníkem srostlé, řepicovité nebo nálevcovité. Tyčinek 9 nebo 3. Vaječník nedokonale nebo dokonale 3pouzdrý; vajíčka mnohá. Přes 30 druhů ve 3 rodech, z kterých uvádíme Tokozelku, *Pontederia*. Do rodu *Pontederia* patří T. obecná, **P.** *vaginalis* Lin., ve vodách východní Indie; květe v květnu. Nať požívají jako zeleninu, raději ale vařenou než syrovou, protože syrová jest chuti ostré. Listy a kořen potřebují proti nemocem játrovým. T. šipovitá, **P.** *hastata* Lin., roste také ve vodách vých. Indie a na Javě a potřebuje se jako předešlá.

Pontevedra, provincie špan. na pobřeží Atlantském, hraničící na vých. s prov. Lugem a Orensem, na sev. s prov. Coruñou, na jihu s Portugaly, má $81\frac{3}{4}$ □ m. se 456.212 obyv. (r. 1864). Hlavní město t. jm. nad ústím Lerezu a Vedry do moře Atlantského, má 6600 obyv., 2 kostely, špitál, přístav, továrny na lučavky, sukno a klobouky, a jest sídlem biskupa.

Pontevico, ms v ital. prov. Brescii při ústí Strony do Oglia s 5900 obyv.

Ponthieu [pōnthiö] nazývalo se území v dolní Pikardii při ústí Sommy, majíc titul hrabství. Rozdělovalo se na vlastní **P.** a na Vimeux. Hlavním městem celého území bylo Abbeville. **P.** mělo již od X. století své vlastní hrabata; v XI. století vládli tam hrabata Alençonští, od kterých dostalo se hrabatům z Montmorency, pak králům Kastilským a Anglickým. Roku 1380 za Eduarda III. skonfiskoval je král Franc., načež bylo nějaký čas v držení vévod Burgundských; podruhé bylo připojeno k Francii za Ludvíka XI. a potřetí smlouvou Madridskou 1526. Karel X. po svém vypuzení žil pod jménem hraběte **P**-ského v Čechách a v Edinburku.

Pontchartrain [pončartrén], jezero slanovodé v jihových. části Louisiany, nazvané ke cti hrab. **P**-a, ministra Ludvika XIV., má 9 mil délky, 5 m. šířky, jest spojeno s jez. Borgnem a Maurepasem, pak se zálivem Mexickým. **P.**, ač nemá nikde přes 20′ hloubky, přece má velikou důležitost pro obchod mezi N. Orleansem a vých. přístavy zálivu. Parní a menší lodi vplouvají z jezera do N. Orleansu dvěma průplavy.

Pontia, bělásek, rod motýlů z čeledi pravých motýlů denních s křídly bílými, na nichž několik černých skvrn. Housenka skoro vřetenovitá, podél pruhovaná, má krátké jemné chloupky. Mnoho druhů, většina škodlivých. Motýl hlohový, **P.** *crataegi*, bílý s černými žilkami, lítá ku konci května a na začátku čna, klade 150—200 vajíček na list nejčastěji jabloňový neb švestkový; housenky líhnou se v prostřed července a žerou lupení skoro všech ovocných stromů; na konci září neb na začátku října, kdy žráti přestanou, udělá si 6—10 housenek společné hnízdo z listu svinutého, v němž přetrvají bez škody nejkrutější mrazy; jak mile se z jara opět počasí oteplí, vylízají a ožírají stromy znovu, v kupách se držíce, až se po třetím svlékání zakuklí. Jsou velmi škodlivé. Motýl řepní, **P.** *brassicae*, jest bílý, přední křídla mají černé rohy, křídla samečkova mají mimo to ještě 2 černé skvrny; housenka modrozelená s černými tečkami a žlutým pruhem po zádech a po stranách žije na všech druzích zelí, řepy, řetkve, jimž velmi škodí. K zachránění zelí od nich slouží sem tam mezi zelím nasázené konopě. K zakuklení se lezou housenky na zdi a stromy. Mimo tyto jsou ještě **P.** *napi*, **P.** *Doplidice*, **P.** *Cardomines*, **P.** *Sinapis* a j. v.

Pontianak, knížectví malajské na záp. pobřeží Bornea, poplatné Holanďanům, má asi 29.000 obyv. Hlavní město jest **P.** nad řekou t. jm., s 12—15.000 obyv., sídlo nizozemského residenta pro residentství západobornejské.

Pontianus, papež, Říman rodem, seděl po Urbanovi I. asi 5 roků na stolci papežském. Byl prý s presbyterem Hippolytem na Sardinii vyobcován, tam pak kyji ubit. Papež Fabian dal ostatky jeho tělesné do Říma přivésti a v pohřebišti Kallistově uložiti. Památka jeho koná se 19. list. Jména jeho někdo užil, aby dva dekretální listy podvrhl.

Pontica prima v. Bithynie.

Pontifex v. Pontifikové.

Pontificale (lat.), kniha, která obsahuje modlitby, obřady a pravidla oněch služebností, jež vykonávají papežové, biskupové, opatové, ku př. o biřmování, svěcení olejů, svěcení kněží, biskupů, kostelů a oltářů a p. Knihy ty byly za Benedikta XIV. přehlíženy a opraveny. Jinak slove **p.** též ordo pontificius, ordo episcoporum.

Pontificalia, stroj obřadní biskupu zvláště přislušící. Přede vším čítá se sem: mitra, berla, prsten, kříž; však slouží-li biskup mši slavnou, obléká dalmatiku i tunicellu (ovšem z lehčí látky) pod ornátem, pak nemá štolu křížem danou, nýbrž rovně splývající, na ruce béře vyšívané zlatem rukavice a na nohy obouvá punčochy a střevíce barvy roucha obřadového. Mimo biskupy mají i preláti, opati a jiní vyznamenaní duchovní právo, nositi **p.**

Pontifikát, důstojenství i úřad biskupa vůbec; zvl. pak důstojenství i úřad papeže.

Pontifikové, lat. *pontifices*, nejvyšší kněží, u Římanů sbor původně pěti mužův nezodpovědných,

kteří měli nejvyšší dohlídku na veškeré výkony náboženské, pořádali kalendář, vedli letopisy, zachovávali tajemnosti vědy právnické, řídili stavění a udržování mostu kolového (*pons sublicius*). Jejich náčelník, *pontifex maximus*, ustanovoval buď samostatně aneb po usnešení svého sboru místa obzvláštních kněží (*flamines*), krále obětovatele (*rex sacrificulus*), vybíral vestálky a bděl nad kázní veškerého kněžstva. Proto byl nazýván soudcem a rozsudím věcí božských a lidských. Takové moci dosáhli **p.** teprvé za republiky, když po vypuzení králův odloučena byla moc duchovní od moci světské, a tato připadla konsulům, onano **p**-kům. Za doby královské byli **p.** jakož i ostatní kněží toliko plnomocníky královskými ve věcech náboženských, neboť králové byli vlastně sami nejvyššími kněžími, kteří **p**-ky toliko co znalce věcí náboženských k poradě brávali, když se jim vidělo. Úřad **p**-ků zřídil Numa Pompilius (v. t.), který ustanoviv Marcia za **p**-ka rozkázal mu, aby o udržení bohoslužby pečoval a národ o náboženských věcech poučoval. Poučení, jež Numa dal Marciovi, zachováváno od **p**-ků v tajnosti ve knihách nazvaných *libri pontificii a commentarii pontificum*. S dohlídkou na služby boží souviselo přede vším upravení kalendáře, což bylo při tehdejších nepatrných známostech mathematických dosti obtížno a pro římskou obec velmi důležito. Při pořádání kalendáře bylo **p**-kům k tomu hleděti, aby jednak udržována byla shoda mezi bývalým rokem měsíčním a od Numy zavedeným slunečním, poněvadž mnohé slavnosti na jednotlivých dobách ročních závisely a přece v určitých měsících a dnech konány býti musely, jednak aby byly vyznamenány dni ku potřebám církevním i světským. Konečně měli povinnost vše to v čas oznamovati národu, pročež při nastávání nového měsíce povolávali národ na Kapitolium, kdež mu oznamovali, zdali první čtvrť na pátý aneb sedmý den (*nonae*) měsíce připadá. Když nastaly nony, povolán jest národ opět a oznámeny mu slavnosti, které v tom měsíci se konati měly. Při pořádání kalendáře měli **p.** úplně svobodnou vůli, jen že nemohli ustanovovati mimořádné slavnosti, což toliko nejvyšším úředníkům příslušelo. S dohlídkou na věci náboženské odevzdána jest **p**-kům péče o právo církevní (*jus sacrum*) až na části práva mezinárodního, jež přináležely fetialům, a protože za doby královské obec církví ovládána byla, měli **p.** také velký vliv na právo světské, což bylo příčinou, že se pilně právnictvím zabývali a po dlouhé časy za výtečné právníky považováni byli. Svou známost práva a soudního řádu chovali v tajnosti, jakož i kalendář, protože jenom v jisté dni soudy odbývány býti mohly. Národu uveřejnili tolik, co se jim vidělo, jakož učinil náčelník **p**-ků Papirius, který za první doby republiky výtah z královských zákonův Numovi připisovaných vydal (*jus Papirianum*). Ačkoliv za republiky obec se stala světskou a církev jí podřízena byla, podrželi přece **p.** velký vliv na právo, zvláště soukromé, a jejich zdání bylo vždy nutné a rozhodné, když nějaká světská záležitost se službami božími se stýkala, jakož bylo při sňatcích, při přijímání muže samostatného za syna (*arrogatio*), při přestupování patriciů k lidu. Po vypuzení králův podřízen jest jim rex sacrificulus a ostatní kněžstvo dáno jim pod dozorství, čímž se **p.** stali kněžími nejvyššími a zůstali jimi po celou dobu republiky. S úpadkem však republiky Římské sklesli i **p.** morálně tak, že zneužívali moci své nejprvé při pořádání kalendáře, při čemž mimo jiné věci sněmovní dni buď rušili aneb odkládali, aby hromady lidu patriciům nebezpečné zamezili. Toto zlé užívání moci bylo příčinou, že jednak Appius Claudius, později řečený Caecus, velmi smělý a záměry své lidem provádějící novotář r. Ř. 449 svým písařem Gneem Flaviem úplný kalendář k velikému pohoršení **p**-kův a k veliké radosti lidu uveřejniti dal, jednak že lid o přístup k úřadu **p**-ckému usiloval a také ho zákonem Ogulniovým r. 454 dosáhl. Týž písař Flavius uveřejnil soudní řád, v tajnosti od **p**-kův chovaný. Zvláště v posledním století republiky vkládali **p.**, v této věci úplně nezávislí, buď kratší neb delší přestupné měsíce, jak toho záměry panující strany vyžadovaly aneb záležitosti najímatelův obecních důchodův (*publicani*), kteří u nich buď v nepřízni neb přízni byli. Tím přiveden jest římský kalendář v úplný zmatek, až v něm Julius Caesar co náčelník **p**-kův r. 46 př. K. pomocí mathematika Sosigena úplnou opravu provedl (*annus confusionis*). Nejvíce klesla vážnost náboženství a kněží ve válkách občanských. O Juliu Caesarovi známo, že si tímto důstojenstvím v ničem překážeti nedal. A přece bylo postavení přednosty **p**-kův ještě při pádu republiky tak znamenité, že se Augustovi k upevnění moci panovnické záhodným býti vidělo, aby se jím stal, v čemž ho jeho nástupci po dlouhé časy následovali. Za doby císařské byli **p.** toliko nástroji a vykonavateli vůle císařův, svých předností i velitelův. **P.**, jichž bylo s počátku i s přednostou pět, byli voleni toliko z patriciů, a teprvé r. 454 od zal. Říma stal se tento úřad také lidu přístupným, pročež zvýšen jest počet **p**-ků na 9, od Sully na 15 a od Caesara na 16. Augustus obdržel moc dle libosti jej rozmnožiti. Za doby královské ustanovováni byli **p.** od králův, za republiky volili si nové členy sami (*cooptatio*), umřel-li však přednosta, doplněn jest nejprvé sbor novým členem a pak zvolen přednosta. Roku již neznámého, ale zajisté před r. 542 od zal. Říma, učiněna jest ve volbě přednosty **p**-kův změna v ten smysl, že **p.** po smrti přednosty novým členem se nejprvé sami doplnili, lid pak z doplněného sboru volil přednostu na svém sněmu (*comitia tributa*), na který však toliko 17 okresův (*tribus*) z 35 losem povoláno bylo. Zákonem tribuna lidu Gnea Domitia r. Ř. 650 ustanoveno, aby **p.** na místo odumřelých členův volili ty muže, které jim sněm lidu, tak jako při volbě přednosty povolaný, poznamená. Sulla uvedl opět volbu soukromou (*cooptatio*) r. Ř. 673, ale r. 691 za konsulského úřadu Marka Tullia Cicerona jest návrhem tribuna lidu Tita Labiena a pomocí Julia Caesara volba **p**-kův i přednosty jejich lidu navrácena. Vyznamenání zevnější **p**-kův záleželo v toze lemované (*toga praetexta*) jako u úředníkův. — Tím časem, v kterémž místo a práva pohanského náboženství přecházela na křesťanské, dávalo se vrchním církve hlavám jméno *pontifex*, též *pontifex maximus;* teprva v pozdějších stoletích středověku připadl titul ten výhradně papeži; pro důstojnost pak a úřad papežský nastalo slovo pontifikát. Mnozí upírají, žeby titul *p. m.* byl přešel z pohanstva na papeže, tvrdíce, že název ten připomínati má hierarchii levitskou u židův. Byli i císařové Němečtí, k. p. Ludvík Bavorský, Maxmilian I., též i Karel V., taktéž i španělský král Filip II., kteří nejen jména ale i práv o náboženství, jakéž míval císař Římský co pontifex maximus, se domáhali. *Pch.*

Pontinské čili Pomptinské **bažiny** (*Pomptinae paludes*) rozkládají se od jižní části římské Campagni mezi městy Nettunem a Terracinou 8 mil zdélí a mezi mořem a pohořím Volským od $1^1/_2$—3 mil zšíří, zaujímajíce plochu 20 □ mil. Močály tyto povstaly stagnací řek a říček v hojném počtu s hor Volsk. se proudících, kteréž nemajíce spádu při-

rozeně se rozbahňují. Jméno své mají od Pometie (tedy pův. *Pometinae pal.)*, města volského v končinách těch, nejisto kde někdy položeného. Pliniovo podání, dle něhož prý ještě jiných 23 měst zde stávalo, nezdá se míti podstaty, poněvadž jednak ani stopy jejich neshledáno, jednak útvar půdy, ačkoliv pozdější nežli okolní, přece původu předhistorického býti se jeví. Pokusy o vysušení jich činěny od konce IV. stol. př. Kr. až na doby naše. R. 312 př. Kr. razil Appius Claudius silnici z Říma do Terraciny přes **P. b.** s důkladným průplavem z Forum Appii až k Terracině. R. 160 př. Kr. podnikl rozsáhlejší opravy konsul Co n. Cethegus. Caesar zanášel se podobně plánem vysušení jich, jenž teprvé za Trajana měl dosti dobrý výsledek. Na to nestalo se nic až za Theodoricha. Papežové pracovali od času k času o vysušení s výsledky více méně trvalými, jako Bonifác VIII., Martin V., Leo X., nejčinněji pak Pius VI., jenž opravil sešlé části silnice Appiovy a otevřel hlavní zasutou stoku, dle něho *Linea Pia* nazývanou. Avšak, ačkoli výborně stavena, pustne silnice vždy více a více, pozbyvši otevřením železnice Neapolské někdejší důležitosti, jsouc pocestným miasmy a zimničnými výpary z bažin nebezpečná a k tomu, nemajíc mimo poštovní a strážní domky žádného hostince aneb kloudnějšího přístřeší, velmi nepohodlná. **P. b.** zůstávají takto pastvistkem bůvolů, divokých vepřů, jelenů a rozličné pernaté zvěře, a sídlem zimnice a nesčíslného hmyzu. Vysušení pokládá se ovšem za možné, avšak jen nad míru nákladným zrýhováním a skanalováním. *Vlý.*

Pontinské ostrovy nazývá se dvojí skupení ostrůvků, z nichž prvé, od mysu Circejského 3 míle jižně ležící, u starých *insulae Pontiae*, druhé pak, as 2 míle jihových. od tohoto položené, *insula Pandataria* slulo. Přísluší k neapolské prov. Terra di Lavoro; jsou vulkánského původu, málo vzdělané a obydlené, příbojem pak mořským pomalu urývané. Nejčelnější z nich jsou: Ponza, Vandotena, S. Stefano, Lanone. *Vlý.*

Pontius, jméno zřídka u Římanův, častěji ale u Samnitův připomínané. U Římanů vyznamenal se **1)** Cominius, jinoch ochotný, který po dobytí Říma od Galův r. 389 př. Kr. skrze stráže nepřátelské se prodral na obležené Kapitolium a usnešení národa, aby Marcus Furius Camillus z vyhnanství povolán byl, k vojsku do Vejí přinesl. — U Samnitův se připomínají: **2)** Gavius **P.**, jenž dobyl posledního vítězství nad Římany při pádu svého národu r. 462 po založení Říma, začež Římané násled. roku jej javše odpraviti dali, mstíce se na něm nikoliv čestně. — **3) P.** z Telesie, proslavený vůdce samnitský ve válce marsské, který se ve válce občanské s Mariovci spojil, a když se s nimi nijakou měrou Sullovi ubrániti nemohl, k Římu se svým a Mariovců vojskem přitáhl 25. říj. 672 po zal. Říma hlásaje, že, má-li Itálie od vlkův osvobozena býti, jejich hnízdo z kořen vyvráceno býti musí. U Říma však jest od Sully naň přikvapivšího po dlouhém a zoufalém odporu poražen, jat a třetího dne po bitvě k jeho rozkazu odpraven. — **4) P.** v. Pilát. — **5) P.** čili *Ponticus* v. Aquila 3).

Pontius Paul v. Pont du.

Pontivy, až do r. 1852 jméno nynějšího Napoleonville (v. t.).

Pontmartin [pŏnmartĕn], Armand Aug. Jos. Marie Ferrard de, franc. spisov., nar. v Avignonu 11. čce 1811, studoval na koleji sv. Ludvíka v Paříži, potom na fakultě právnické. Neukončiv studia vrátil se po revoluci červencové do svého rodiště, kdež, byv vychován v ideích společnosti legitimistické, první svůj útok vedl na přívržence staré školy filosofické aneb moderního liberalismu, jmenovitě v *Gazette du Midi* (1833—38); *Messager de Vaucluse* (1836—41) a *Album d'Avignon*, kterýžto měsíčník sám založil. Taktéž psal do časop. *La Quotidienne* (1839—42), a usadiv se touž dobou v Paříži účastnil se redakce žurnalů *La Mode*, *L'Opinion publique*, *Revue des deux Mondes*, starého *Revue contemporaine* a *L'Assemblée nationale* až do jeho potlačení 1858. Od roku 1861 vstoupil do redakce *Revue des deux Mondes*. Jeho články a feuilletony vycházely pak o sobě ve zvláštních svazcích, jako *Contes et rêveries d' un planteur de choux* (Pař. 1845), *Contes et nouvelles* (1853), *Causeries littéraires* (1854), *Dernières causeries littéraires* (1856) a j.

Pontoise [pŏntoás], v středním věku *Pons Isarae*, m. ve franc. depart. Seine et Oise, na vtoku Viosny do Oisy, s 5609 obyv., kolejí, veřejnou bibliotékou, soudem civilním, pěkným mostem přes Oisu a zbytky starých hradeb. — Ve válkách s Angličany bylo od těchto několikrát vzato, avšak zase zpět dobyto. R. 1561 byly tam svolány generální stavy; Ludvík XIV. sídlel tam za nepokojů Frondy; taktéž parlament Pařížský byl tam přenešen 1672, 1720 a 1755.

Ponton, člunek čili kocábka, užívaná u sborů mostařských na přeplavení a převážení vojska aneb na stavení na nich mostů pro vojsko. Bývají **p-y** dřevěné, železné (v Rakousku) ba i kožené (v Rusku) a sestávají z vícera oddělení, jež buď o sobě aneb rozličně spojené potřebovati lze. Při veliké pevnotě a síle musí býti **p-y** co možná lehké, aby se mohly snadno nakládat na vozy, mostové ekipaže, skládat s nich a vozit na nich za vojskem. Srv. Equipage. *Msý.*

Pontonýr, mostař vojenský, v. Mostařský sbor.

Pontoppidan Erik, dva dánští učenci, jichžto rod, pocházev z ostrova Fünen, nazýval se původně Broby, avšak jméno své polatinil. **1)** Erik starší, nar. na Fünen r. 1616, † co biskup Trondhjemský r. 1678, získal sobě svou dánskou mluvnicí (*Grammatica danica*, 1668) nemalé zásluhy o mateřský svůj jazyk. Proslulejší však jest — **2)** mladší Erik **P.**, nar. v Aarhuuse 24. srp. 1698. Vzdělávav se dílem doma, dílem v cizině, hlavně v oboru theologie, a zastávav po několik let úřad kazatelský na zámcích Nordborgu a Frederiksborgu, stal se roku 1735 dvorským kazatelem v Kodani, r. 1738 mimořádným professorem theologie, r. 1747 biskupem Bergenským a r. 1755 místokancléřem university Kodaňské; † 20. pros. 1764. Co theolog náležel ke směru pietistickému, aniž by se byl dal unésti přílišným blouzněním, jsa naopak dosti živý a čilý. Z četných jeho spisů rozličného druhu jsou nejznamenitější: *Forklaring over Luthers Katechismus* (1737); *Marmora Danika* (sbírka to nápisů v Dánsku zachovalých; 2 díly ve fol., 1739—41); *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam* (3 díly, 1740—41); *Annales ecclesiae Danicae* (4 d., 1741—52); *Menoza, en asiatisk Prinds, som drog Verden omkring og sogte Christen* (M., asijský princ, kterýž putoval kolem světa, hledaje křesťana, 3 díly, 1742—43; jeden z prostých theolog. románů, kterýž byl i do vícera evropských jazyků přeložen a nedávno znovu vydán V. Birkedalem); *Origines Hafnienses* (1660); *Danske Atlas*, jehož první tři díly (1763—67) vyšly ještě péčí **P**-a samého; další čtyry díly uspořádal pak s části dle jeho sbírek jeho svak Hans de Hofman (1768—81). **P.** konal též studia v oboru přírodovědy a státního hospodářství a sepsal *Forsog til Norges naturlige Historie* (1752—54, přelož. do němčiny a do angl.); *Oekonomisk Balance* (1759) a *Oekonomisk Magazin* (1757—64). *Mü.*

Pontormo, vlastně Jacopo Carucci, dle svého rodiště zv. P., italský malíř, nar. r. 1493, byl syn nepatrného malíře Bartolomea, po jehožto smrti přišel do učení k Leonardovi da Vinci. Však opustiv brzo zase tuto školu hleděl se v malbě dále vzdělati u Mariotta Albertinelliho a Piera di Cosimo, u kterýchž ale též dlouho nezůstav zvolil sobě pak Andrea del Sarto za učitele, kterýž jej ale za příčinou znamenitých pokroků, jaké Jacopo v krátké době u něho byl učinil, nespůsobným chováním se k němu přinutil k opuštění i jeho domu. Prvním obrázkem svým (*Zvěstováním Panny Marie*), jejž ještě u Mariotta byl maloval, zjednal sobě takového zalíbení u Rafaela, že tento mladému umělci slavnou budoucnost předpovídal; též Michelangelo měl při pohledu na jednu z jeho maleb na stěně u hlavního vchodu do chrámu dell' Annunziata (Zvěstování) ve Florencii podobným spůsobem o něm se vyjádřiti. Těmito a podobnými pracemi při slavném vjezdu papeže Lva X. do Florencie došel P. takové pověsti, že mu byly četné malby, v oleji i na stěně, svěřeny jak ve Florencii tak i v okolí. Tak provedl r. 1515 v předsíni jmen. chrámu dell' Annunziata *Navštívení Panny Marie*, velikolepé to fresco; roku 1518 *Pannu Marii s jin. svatými* pro kapli v San Michele Bisdomini ve Florencii, olejní to obraz skvělé barvitosti; *Archanděla Michala a sv. Jana Ev.* pro hlavní chrám v Pontormě; *Bolestnou Pannu Marii (Pietà)* pro kapli kláštera di San Gallo za Florencií (kteréžto dílo zrušením kláštera a kostela též zaniklo); několik výjevů ze života Josefova na dvou skříních pro Pierfranceska Borgheriniho, velmi pěkné to malby, z nichžto dvě nacházejí se ještě v galerii Florentinské; dále více obrazů náboženského a mythologického obsahu pro jiné florentinské zemany a chrámy. R. 1522 utekl se před morem do kartuziánského kláštera, tři míle od Florencie vzdáleného, kdež v křížové chodbě dle rytin Dürerových, tehdáž do Florencie se dostavších, provedl z křížové cesty tohoto mistra několik maleb, dílem na obmítce, dílem též v oleji (časem již sešlých). Když mor byl přestal, navrátil se P. zpět do Florencie, ozdobil tu v jedné kapli chrámu S. Felicità stropní klenbu malbami, představujícími *Boha otce a kolem něho čtyry patriarchy a čtyry evangelisty* (tyto malby byly r. 1766 zničeny), stěnu pak *Zvěstováním Panny Marie* a oltář olejním obrazem, *Snímání s kříže* představujícím. Na to maloval pro jeptišky u sv. Anny ve Florencii *Madonnu se sv. Annou a jin. svatými* (nyní v Louvru Pařížském), *Vzkříšení Lazara* (jež se dostalo Francouzskému králi Františkovi I.), *Jedenácte tisíc od Diokleciána ukřižovaných mučenníků* (nyní v palazzo Pitti ve Florencii) a menší obraz *Boj mučenníkův a anděla je křtícího* (u veřejné galerii tamtéž). Pak maloval v oleji karton Michelangelův *Krista, zjevivšího se v zahradě Maři Majdaleně*, kterýmžto dílem se tak zavděčil Michelangelovi, že mu tento hned svěřil provedení v oleji jiného kartonu svého, *Venuše, Amorem celované* (výtečný obraz ten nachází se nyní v Kensingtonském paláci u Londýna; opakování jeho v museu Berlínském). Pro vévodu Alexandra z Medici ozdobil spolu s Bronzinem freskami loggii ve vile Careggi a pro jeho následovníka, vévodu Cosima I., jinou loggii v paláci Castellském rozličnými z oboru mythologie a alegorie. Konečně mu vévodou tím odevzdány malby hlavní kaple chrámu San Lorenzo ve Florencii, na nichž P. jedenácte let pracoval, představiv v nich výjevy ze Starého Zákona a *Poslední soud*, kteréž ale náležejí k jeho nejslabším pracím, a kteréž, poněvadž P. při tomto díle r. 1558 zemřel, Bronzinem byly dokončeny (r. 1738 však přelíčeny). P. by byl vysokého mistrovství dosáhnul, kdyby mu v tom vratká jeho povaha nebyla překážela, svádějíc jej k následování brzy toho, brzy onoho slohu. Proto jsou jeho prvější díla ještě nejlepší; obzvláště výtečný byl však v malování podobizen, jakož o tom svědčí pod. Ippolita a Cosima z Medici (první v palazzo Pitti, druhá v galerii degli Uffizj ve Florencii), Andrea del Sarto (v museu Berlínském) a j. *Mü.*

Pontos (řec. πόντος), v bájesloví řeckém zosobnělá hlubina mořská čili bůh moře Středozemního, na rozdíl od Okeana (v. t.), syn Gaiin, z níž se mu zrodili synové Nereus, Thaumas a Forkys, a dcery Keto a Eurybie. Odtud *pontus* t. co moře.

Pontremoli, hlavní město Apeninské krajiny Lunigiany, patřivší nejprvé k Toskánsku, od r. 1847 k vévodství Parmskému, od r. 1860 přináležející k ital. prov. Massa Carrara, leží na řece Magře, jest sídlo biskupa, má pěkný dom, 12.500 obyv. Tvrz Bonnete ovládá prosmyk p-lský, kterým jde hlavní silnice z Parmy do Toskany.

Ponts de Cé, les [le pōn de sé], m. ve franc. depart. Maine et Loire, leží na několika ostrovech Loiry, které mosty spojeny jsou; má 3800 obyv. a zbytky starého tábora římského. Roku 1620 porazil tam maršal Créqui vojsko Marie Medicejské, matky Ludvíka XIII.; taktéž r. 1793 svedena tam krvavá bitva mezi republikány a Vendejskými.

Pontus (z řec.) slulo starým moře. P. Euxinus (řec., hostinné moře, před tím *Pontos axenos* t. j. nehostinné moře pro časté bouře a loupežníky) slulo starým Černé moře od času toho, když založeny na pobřeží jeho řecké osady.

Pontus znamenalo nejdříve celé jižní pobřeží Černého moře (*Pontus Euxinus*), později hlavně území v severových. části Malé Asie položené a Paflagonií, Galatií, Kappadokií, Velkou a Malou Armenií, Kolchidou a Černým mořem otočené, tedy asi území nyn. ejaletů Trebisond a Sivas. Hory: Skoidises, Paryadres a Oflimos; předhoří: Herakleion, Jasonion, Zefyrion; řeky: Halys, Iris s Lykosem, Akampsis a Fasis; jezero Stifane; nejhlavnější města na pobřeží: Amisos, Polemonion, Kotyora, Farnakia, Kerasos, Trapezos, Apsaros; uvnitř země Amasia, Kabira, Gaziura, Komana, Neo-Caesarea, Zela a Sebastia. — P. stál s Frygií pod místodržitelem perským Mithridatem, který přidržev se Kyra mlad. odepřel poplatek Artaxerxovi 400 př. Kr.; syn jeho Ariobarzanes dobyl si 363 samostatnosti, a syn tohoto Mithridates II. (v. t.), podrobiv si Kappadokii a vůkolní národy, stal se zakladatelem říše Pontské. Farnakes I. skončil válku s Pergamum a Kappadokií a dobyv města Sinope učinil je svým sídlem; Mithridates V. (v. t.) dostal od Římanů za přátelství vždy osvědčované Velkou Frygii, syn jeho pak Mithridates VI. Eupator (v. t.) přivedl říši k rozkvětu nebývalému a moci takové, že muselo vzniknouti nepřátelství se Římany, kteří nechtěli nijakž trpěti, aby vzmáhala se vedle moci jejich říše některá, jež by jim mohla nebezpečnou se státi. Válka vypukla skutečně a vedena byla se štěstím střídavým, až utrpěl Mithridates rozhodnou porážku u Eufratu, načež se sám usmrtil r. 64 př. Kr. Římané zmocnili se na to celé říše bez odporu; synovi Mithridátovu ponechán poloostrov Taurický, P. vlastní ale mezi Kappadokií a Irisem spojen s prov. Bithynií, země Kolchická a sousední krajiny u severových. pobřeží Černého moře dány Aristarchovi co říše; část P-u na řece Halys ležící a s Galatií sousedící přiražena co P. galaticus ke Galatii, a území s městy Sinope a Polemonion, k němuž i východnější krajiny okolo

Trapezuntu a pobřeží až k řece Phasis sloužilo, dostaly se pod správu co **P. polemoniacus** Dariovi, synovi Farnakovu a vnukovi Mithridatovu, po jehož zavraždění následoval v panství Polemo I., syn Zenona řečníka, jemuž podléhaly zároveň Bosporos, Malá Armenie a Kolchis. Vdova Polemonova Pythodoris provdala se za Archelaa, krále Kappadokie, a přinesla mu věnem vých. část **P**-u, která odtud nazývána **P. cappadocius**. Po smrti Pythodoridy vládl syn její Polemo II. co král **P**-tský a nad částí Kilikie 93 po Kr.; Bosporus odňal mu Nero, a když umřel, zmocnili se Římané zemí jeho a učinili z nich provincii římskou. V II. stol. po Kr. zavedeno nové rozdělení: tři díly **P**-u s vlastní Kappadokií a Malou Armenií sloučeny s prov. Kappadokií, toliko záp. část na ř. Halys přidána ke Galatii; za Diokleciana a Konstantina rozštěpena opět Kappadokie: západní polovice **P**-u, někdejší **P.** galaticus, nazván Heleno-**P.**; vých. podržela název **P. polemoniacus** a spojena jest s **P. cappadocius**, jižní cíp se Sebastií spojen ale s Armenií. R. 1204 založil Alexius Komnenus novou říši **P**-tskou co císařství Trapezuntské, kterouž pak připojil Mahomed II. r. 1461 k výbojům svým.

Pony (angl.), malý druh koní, jaký se nachází hlavně na ostrovech Šetlandských, na Islandě, v Norsku a na Korsice; jsou velice čilí, učeliví a k lehké službě výborní. O něco větší koně podobných vlastností jsou v Polsku, v Litvě a na Ukrajině.

Ponzio Flaminio, ital. stavitel z Milána pocházející, konal svá studia v Římě, kde papež Pavel V. častěji užíval jeho rady. Hlavní jeho dílo jest průčelí paláce Sciarra s ušlechtilým uspořádáním a vkusnou ozdobou. Též průčelí paláce Quirinalského ve stranu k náměstí jest zdařilá práce tohoto mistra, kterýž zemřel roku 1615 v 45. roce věku svého. *Mü.*

Ponzone v. Pončun.

Poodoocottah v. Pudukóta.

Pool [púl], přístav Londýnský.

Poole [púl], přístavní m. v angl. hrabství Dorsetském nad zátokou Kanálu, má 9200 obyv., dobrý přístav, rybářství, obchod s obilím, ústřicemi a kameny kvádrovými.

Poole [púl] Matthew, duchovní a kritik angl., nar. 1624 v Yorku, † 1679. Studoval v Kambridži, stal se knězem a 1648 rektorem u St. Michaela le Quern v Londýně, kteréhožto však úřadu se vzdal roku 1662. **P.** účastnil se mnohých hádek tehdejších dob, jmenovitě hádek o nonkonformitě, i sepsal mnoho spisů proti církvi římskokat. Poslední léta strávil v Holandě. Předním jeho dílem jest *Synopsis criticorum biblicorum* (5 sv. fol., 1669—76), pak pojednání *Critici sacri* (1660).

Poona v. Puna.

Poor [púr] Daniel, missionář amer., nar. v Danversu v Massachusettsu 27. čna 1789, † na Ceyloně 3. ún. 1855. Vystudovav theologii odebral se 1815 na Ceylon s jinými misionáři, studoval tam jazyk tamulský a zakládal školy. Vydal několik traktátů v jazyce angl. a tamulském.

Poorbunder v. Purbander.

Poorneah v. Purnea.

Poot Hubert, holandský básník, nar. v Abstwoude u Delftu 31. pros. 1733. Jsa synem chudého rolníka byl přidržován taktéž ku práci rolnické, vedle čehož však sám vlastní snahou učil se psáti, čísti a počítati, ano i v hudbě a kreslení některých známostí nabyl. Později navštěvoval jakousi venkovskou akademii, téměř výhradně z rolníků složenou, kteří po dávném svém spůsobu básnictví holandské tam pěstovali. **P.**, rozehřáv se některými předními básníky holandskými, vydal též 1716 první svou sbírku básní pod názvem *Mengeldichten* (v Roterdamě), která novými obohacena vyšla podruhé v Delftu 1722. Jeho *Spisy básnické* vyšly v Delftu 1726—35, ve 3 sv., dle kterýchž pokládán jest **P.** za jednoho z nejlepších básníků holandských, ano od mnohých i „holandským Hesiodem“ nazýván.

Pop, světský duchovní správce pravoslavný, jemuž u konání správy duchovní a služebností církevních po boku jsou jáhen a podjáhen, též i menšího řádu služebníci kostelní. Dozorce **p**-ů v jistém okresu slove protopop. Jisto jest, že již r. 1094 **p**-ů v Rusi bylo. Synoda Vladimirská za metropolity Cyrila (1274) ustanovila: „Chce-li biskup koho za **p**-a ordinovati, zpytuj život jeho od dětinství; toliko kdo střídmě a cudně žil, pannu za ženu pojal, čísti a psáti umí, nehrá, neopíjí se, aniž podvod provádí, nekleje, křivě nepřisáhá, nesvádí se: budiž vysvěcen.“ Právem církevním (*Stoglavnik* z r. 1551) bylo ustanoveno, by každá osada faráře a jáhna sobě volila; zdá se pak, že později při fundovaném obročí z pozemků záležícím biskup, záleželo-li však obročí z příspěvků osadníků, osada volívala **p**-a svého. Nyní ustanovuje duchovního správce biskup sám, dobyv sobě k tomu prvé od patrona — majitele pozemku, na němž kostel stojí, čili od plukovníka při vojenské duchovní správě — náležitého povolení. **P**-ové volí se z jáhnů, jáhnové z podjáhnů a tito ze synů **p**-ův. Každý prvorozený syn **p**-ův pravidlem náleží k duchovnímu stavu; je-li málo duchovenstva, určí se k němu i druhý syn. Však i jiné může biskup ordinovati, umějí-li čísti a psáti, zvláště liturgické písmo. Na kněžstvo se cvičí chovanec popský při kostele, kdež nejnižší služby koná, a ve škole okresní učí se čísti, psáti a počítati. Později vstoupí do semináře, kdež asi 2 léta stráví, uče se liturgii, čísti a psáti, o latině čili řečtině tam ani snad neslyší, načež jej do černého taláru oblekou. Chce-li světským duchovním býti, musí za cnostnou pannu se oženiti, než se stane podjáhnem. **P.** má každou neděli a svátek a nejméně třikráte do týdnu konati služby boží (liturgii), podávati tělo Páně, oddávati, křtíti, uváděti, zpovídati, modliti se nad zemřelými až do pohrobení, žehnati osadníkům i po domech a p. v.; toliko volně kázati nesmí, nýbrž předčítá lidu buď homilie sv. otců, aneb jiné, biskupem zaslané řeči. Se smrtí manželčinou skončila se jindy duchovní činnost **p**-ova, mohl však do kláštera jíti a tam jakožto kněz a mnich žíti; nyní zachovalý **p.** i co vdovec ve svém úřadě potrvati může, měl-li by ale podruhé se oženiti, přestává býti **p**-em. Obročí **p**-ův a jich pomocníků bývá velmi skrovné, tak že vlastní rukou musejí vzdělávati role své a vydělávati si výživu; taktéž nuceni jsou za sebe menší kon úřední ano i za zpovídání poplatek bráti; čímž se vysvětluje skrovná úcta, jakéž **p.** mimo služebnost požívá, i vědecká a občanská zanedbanost, do které jej chudoba vrhá.

Popa, u starých Římanů posluha při oběti, který zvíře obětní k oltáři přivedl a palicí skolil, načež je *cultrarius* nožem podřezal. **P.** býval oděn toliko zástěrou od boků až po kolena sahající, ostatně nahý.

Popajan (*Popayan*), město v Nové Granadě, hl. město státu Kauky, na veliké vysočině mezi Kordilerou Quimdinskou a Čokskou, 6000′ nad m., má 20.000 obyv., katedrálu a četné budovy veřejné. Za vlády špan. bylo to město kvetoucí, ale skleslo následkem zemětřesení 1834 a nepořádků v zemi. Vzhledem však k obchodu má podnes důležitost, jsouc tržištěm mezi Quitem a Bogotou.

Pope [póp] Alexander, básník angl., narozen v Londýně 21. kv. 1688, † v Twickenhamu v Middlesexu 30. kv. 1744. Otec jeho, nabyv obchodem v plátně jakéhosi jmění, usadil se po revoluci 1688 v Binfieldě u Windsoru. P. byl od narození těla zmrzačilého a zdraví chatrného; do školy chodil ve Twyfordě a Londýně, pak se vzdělával doma sám i naučil se jakž takž frančině, latině a řečtině. O skládání básní pokoušel se od 12. roku, kdy složil ódu na samotu (*Ode on solitude*), po níž následovala báseň epická *Alcander* (kterou nedokončiv spálil), pak jedna komédie a tragédie (které též zničil) a báseň satirická *Lines to the author of a poem entitled Successio*; mimo to přeložil ze Statia *Thebais*, z Ovidia *List od Sapfoy k Faonu* a část *Metamorfos*. R. 1709 vydal *Pastorals* (Zpěvy pastýřské), jimiž si zjednal jméno prvního básníka své doby. R. 1711 vyšla jeho báseň *Essay on criticism* anonymně, a roku 1712 uveřejnil v časopise *Spectator* báseň *Messiah, a sacred eclogue*, kteráž náleží k nejpopulárnějším z jeho plodů. Téhož roku vyšla v Lintotově sbírce *Miscellaneous poems and translations* krásná jeho satiricko-komická báseň *Rape of the lock* (Uloupená kadeř), ale toliko co pouhý náčrtek čili kostra, kterou P. teprvé později (r. 1714) rozšířil a lépe rozvedl, a která jest, ne-li největší, aspoň nejvypilovanější a nejlahodnější ze všech jeho básní. Vznikla pak báseň tato z hádky mezi dvěma vznešenými rodinami pro oloupení krásné dívky o kadeř, a P. byl vybídnut, aby napsal báseň, která by z toho udělala žert a rodiny smířila. Začátkem r. 1713 chtěl se P. státi malířem i odebral se do Londýna, kdež $1^1/_2$ roku studoval u Jervasa, avšak pro slabý zrak musel od umění toho upustiti a oddal se opět básnění. Seznámil se s některými vynikajícími spisovateli své doby, mezi nimiž Gay, Swift, Arbuthnoth, Steel a Addison stali se jeho přáteli. Přispíval do časopisu *Guardian*, v němž uveřejnil zdařilou sarkastickou paralelu mezi svými zpěvy pastýřskými a mezi zpěvy soka svého Ambrose Philipsa (v. t.), kterého Steele v témž čísle nazval oprávněným nástupcem Spencerovým. R. 1714 jal se P. překládati *Iliadu*, a jakkoliv nebyl výborným znalcem řečtiny, dokonal dílo to s dobrým výsledkem r. 1720, k čemuž přidal Parnell životopis Homérův. Zároveň však s překladem P-ovým vyšel překlad Tickellův, kterému dal Addison přednost, z čehož vzniklo nepřátelství mezi P-em a Addisonem, na nějž onen složil roku 1723 satiru, které se v básnictví angl. snad žádná nevyrovná. Dokud vycházel překlad *Iliady*, zavítával P. zhusta do Londýna, kdež hrál, pil a hýřil, navštěvoval společnosti vznešených dám a venkovská sídla šlechty, v nichž vždy byl vítán pro svoji okouzlující konversaci; ale brzo zhnusil se mu tento způsob živobytí, a P. se odstěhoval s rodičema do Chiswicku, kdež vydal sbírku svých básní (1717), ve které vyšly poprvé jeho List Heloisy k Abelardovi (*Epistle of Eloisa to Abelard*), kteráž se pokládá za nejlepší ze všech jeho básní, a Elegie na památku nešťastné paní (*Elegy to the memory of an unfortunate lady*), která jest plna náruživosti a bujného citu. Brzo potom umřel mu otec, a P. najal si villu nad Temží u Twickenhamu, kamž pozval přítelkyni svou lady Mary Wortley M o n t a g u (v. t.), která se vrátila z Cařihradu r. 1718; avšak nedlouho trvala jeho náklonnost, a vroucnost jeho k ní brzo vychladla, až se konečně pohádali, a dáma, které P. dříve věnoval nejvřelejší svoje verše milostné, stala se nyní terčem nejhrubších jeho satir. — Sláva P-ova zatím stoupala vždy výše, tak že jej Tonson vybídl, aby mu uspořádal vydání Shakespeara, což P. učinil (6 sv., 1725), ačkoliv vydání toto přísné kritiky postrádajíc jest plno nesprávností. Touž dobou jal se překládati *Odysseu*, při čemž mu pomáhali Broome a Fenton, tak že od něho pochází jenom polovice překladu. R. 1727—8 vydal se Swiftem *Miscellanies* (3 sv.), v nichž vyšla jeho satira na špatné spisovatele: *Treatise of Martinus Scriblerus on the bathos, or the art of sinking in poetry*, která zavdala podnět k pozdější *Dunciadě* (1728). Sensace, jakou způsobila satira *The Dunciad* mezi spisovateli od P-a káranými, byla tak veliká, že z rána, kdy se měl spis ten vydávati, oblehli „hlupáci" (*dunces*, jak P. je nazýval) tiskárnu chtějice zameziti rozprodej satiry, a když se jim to nepodařilo, umlouvali se, kterak by se P-ovi pomstili. Ale P. slavil nad nimi úplný triumf. Nyní jal se skládati básně ethické a vydal 4 epištoly, které pak byly sebrány a vyšly pod názvem *Essay on man* (Pojednání o člověku, 1732—4). Zároveň vydal *Imitations of Horace* (Nápodobení Horáce), kdež satirisoval lorda Herveye a lady Mary Wortley Montaguovou, kteří mu odpověděli pak společně ve *Verses to the imitator of Horace* (Verše k nápodobiteli Horáce), načež jim opět P. odvětil v „Listě k urozenému lordu" (*Letter to a noble lord*) a v básnické „Epištole k dru Arbuthnotu." Poslední důležité dílo P-ovo bylo *The new Dunciad* (1742). Nyní cítil už P., že mu zbývá žití jen na mále, i pomýšlel s pomocí Warburtonovou na úplné vydání děl svých; avšak za jeho živobytí vyšly toliko *The Dunciad*, *Essay on man* a *Essay on criticism*, neboť za nedlouho zemřel na vodnatelnost v prsou. Povaha P-ova byla s mnohých stran haněna, zvláště pak vytýkáno mu, že nebyl družný, že byl nanejvýše ješitný a ctižádostivý a nesnesl sebe menšího pohanění literárních plodů svých. Avšak přes tyto vady osobní zaujímá P. v literatuře anglické místo neposlední, neboť dokonalostí formy nevyrovná se mu hned tak žádný básník anglický. Byl pak P. svého času takřka samovládcem na Parnase anglickém, a četní následníci pokoušeli se o nápodobování jeho slohu, což se jim ovšem málokdy podařilo, tak že nešťastnými těmito následovateli uvedena byla i sláva P-ova na nějaký čas v nevážnost. Pravým mistrem byl P. v satiře. Jeho listy jsou podivuhodný příklad skladby prosaické, plné humoru, vtipu a živosti, ale jsouce příliš pilně pilovány nemohou býti vzorem slohu epistolárního. Nejlépe vydali jeho spisy Warburton (9. sv., 1751), Bowles (10 sv., 1807) a Roscoe (s memoirem, 10 sv., 1824); nové kritické vydání, začaté od J. W. Crokera a dokončené od Rev. Whitwella Elwina, vyšlo r. 1861 v Londýně. Výborný životopis P-ův podal R. *Carruthers* v Bohnově *Illustrated library* (1857). P-ovu „zkoušku o člověku" (*Essay on man*) přeložil do češtiny v hexametrech Bohuslav T a b l i c a vydal pod názvem *Anglické Músy v česko-slovanském oděvu* (v Budíně 1831).

Popel 1) zbytek zůstávající po spálení různých hořlavin: dřeva, kamenného i dřevěného uhlí, tkanin atd. Všecky nám známé organické hmoty skládají se netoliko z uhlíka, vodíka, kyslíka i dusíka, tvořících vlastně tak zvané o r g a n i c k é sloučeniny, ale obsahují také, ač ve množství menším, sloučeniny z říše minerálné č. a n o r g a n i c k é, jm. chloridy sodnatý a draselnatý, křemeny, sírany, fosforečnany, šťovany různých kysličníkův (hlinitého, hořečnatého, vápenatého, železnatého, manganatého, sodnatého, draselnatého) atd. Při spálení uhlík, vodík, dusík, kyslík prchají v podobě různých slou-

čenin plynných (voda, kyselina uhličitá, kysličník uhelnatý, uhlovodíky), součástky pak minerálné, pokudž při teplotě, která hoření provázela, nejsou těkavy, zůstávají zpět co **p.** Tento ukazuje často ještě pod mikroskopem strukturu organických látek, z nichžto pochází, barvu mívá bílou, šedou (namodrale popelavou), hnědou, černou; vodou jsa vyluhován pouští obyčejně částku rozpustnou (jm. **p.** rostlinný), skládající se hlavně ze sloučenin (jm. uhličitanův) alkalií: zemské rostliny poskytují nejvíce sloučeniny draselnaté (uhličitan draselnatý č. potaš), rostliny mořské sodnaté (uhličitan sodnatý č. sodu). **P.** zvířecích látek pochází z rostlinné jich potravy, **p.** rostlin z půdy, v níž rostly a z nížto jej v rozpuštěné podobě spolu se živnou vláhou vssávají. **P.** rostlin stejného druhu má všudež a vždycky bezmála jednostejné složeni chemické, a v půdě, jež nemá součástí v něm se nacházejících, rostliny takové se nedaří. Proto chemické rozkládání **p**-u různých rostlin, jmenovitě obilných a krmných, tvoří důležitý oddíl agrikulturné chemie. Jelikož rostlina potravu svou dílem ze vzduchu dílem z půdy, z této druhé ale jen až do jisté hloubky béře, je patrno, že množství minerálných látek, ku potravě rostlinné se hodících a v této jisté obmezené vrstvě půdy obsažených, při ustavičném vytěžování dříve později se vyčerpá, a tím i další pěstění oné rostliny na oné půdě nemožným se stane. Hnojení, již ode dávna známé, není nic jiného nežli (částečné) navracování půdě látek **p**-ných (minerálných), kteréž jí byly odňaty; avšak L i e b i g první okázal na základě četných rozborův **p**-u různých rostlin a půdy, z níž vyrostly, že hnojení nevrací všecky, ale jen některé součásti, že tedy při obyčejném hnojení půdy naše neustále chudnou, a že jen rationálné, pravidelné vracení všech anorganických součástí, půdě sklízením odňatých, naše pole od konečného úplného vysílení ochraniti může; neboť právě ta součást, která pro obilí nejdůležitější jest, kyselina fosforečná, téměř nikdy se půdě nevrací, nýbrž (v podobě kostí) na různé chemické výrobky (fosfor, čerň z kosti, klíh atd.) obrací a tím pro zeměvzdělání na zmar přichází. — **2)** V širším slova smyslu zove se **p.** v starší chemii každé práškovité nekovové tělo, povstavší silným pálením jakékoliv jiné hmoty, pokud není temných a ohnivých barev. **P.** z k o s t í, bílý prášek pálením zvířecích kostí na vzduchu až do úplného spálení klihoviny připravený, skládá se téměř nacele z fosforečanu vápenatého; nejjemnějšího (z pálených kostí jehněčích) užívá se co leštidla na stříbro a t. d. **P.** c í n o v ý, pálením cínu, anebo okysličením jeho kyselinou dusičnou a vypálením kysličníka tak nabytého (vodnatého) povstalý, jest prášek jemňounký, těžký, bílý, výtečné leštidlo na sklo a kovy; **p.** z i n k o v ý nápodobně. **P.** o l o v ě n ý jest šedá kožka, tvořící se působením kyslíka vzdušného na roztopeném olově; silnějším žárem žloutne a mění se v klejt i massikot (v. t.). Všecky **p**-e kovové jsou sloučeniny týchž kovův s kyslíkem. — **P.** v u l k a n i c k ý, prášek světleji temněji šerý, hned jemný práškovitý, hned hrubý pískovitý, vyhazovaný ze všech činných sopek, jmenovitě na začátku erupce, někdy ve množství k víře nepodobném, neboť někdy za málo dní pokrývá celé čtvercové míle na mnoho palcův, místy na mnoho střevícův. Pompeji a Herkulanum byly zasypány **p**-em Vesuvu. Proudy vzdušné zanášejí někdy tento **p.** do neobyčejné vzdálenosti: r. 1778 od Etny na Maltu, z Cosegniny (v Guatemale) roku 1835 až do Jamaiky (170 mil). Mikroskopem ukazuje se býti směs rozetřených hornin a minerálův: lávy, živce, slídy, olivinu, amfibolu, magnetovce atd. *Šfj.*

Popel (*Popiel*), báječný kníže Polský v Hnězdně; zbaven prý Piastovcem Semovitem vlády utekl na ostrov do dřevěné věže, kdež od myší sežrán.

Popel Matěj F., doktor a prof. lékařství, nar. ze zámožné rodiny měšťanské v Praze dne 25. ún. 1798, † dne 1. března 1865. Obdržev první vyučování na rozličných farních školách, zvláště pak na hlavní škole při chrámu matky boží před Týnem, odbyl studia gymnasialní s vyznamenáním na Starém městě Pražském, načež r. 1815 nastoupil studia filosofická, v nichž mimo předepsané předměty učebné se zalíbením pěstoval mathematiku, jazyky český a italský, přede vším pak hudbu, znaje hráti téměř mistrovsky na všecky nástroje smičcové; mimo to studoval též diplomatiku a heraldiku, astronomii, vyšší počtářství, anthropologii a diétetiku. Dlouho trvající oční nemoc sestry jeho přiměla jej ku podrobnějšímu pozorování lékařské činnosti a vzbudila v něm zvláštní náklonnost k vědám lékařským, tak že r. 1818 skutečně oddal se studiím těmto. Po správně a s nejlepším úspěchem odbytých studiích byl dne 7. ún. 1824 na hodnost doktorskou povýšen, a ještě téhož roku dne 1. list. asistentem kliniky oční jmenován. R. 1826 podstoupil konkursní zkoušku k dosažení učitelské stolice praktického lékařství, jakož i roku příštího konkursní zkoušku k dosažení kathedry lékařství státního. Konav po delší dobu platné služby fysikátské v krajích Kouřímském a Berounském byl dne 17. bř. 1830 jmenován krajským lékařem v Táboře, v kterémž úřadě se zvláště v epidemiích a epizootiích vyznamenal. Dne 26. pros. 1831 byl jmenován profesorem státního lékařství, kterýž úřad však teprv dne 17. dub. 1832 nastoupil, nesměje dříve kraj svůj opustiti pro vypuklou tam tehdáž choleru. V profesorském úřadě svém byl **P.** horlivým učitelem a laskavým přítelem svých žáků. Taktéž v té době stal se členem rozličných spolků dobročinných a učených. R. 1849 byl prodekánem a přísedícím akademického senátu; r. 1850 byl rektorem vysokého učení Pražského, a téhož roku byl jmenován řádným členem stálé lékařské komisí v Čechách. Jako senior profesorů fakulty lékařské obdržel dne 19. února 1851 titul císařského rady. Vedle své vlastní zastával r. 1853 profesuru zvěroléčitelství, stal se r. 1858 děkánem sboru profesorského a obdržel r. 1863 řád cís. Františka Josefa. R. 1864 přednášel v jazyku českém o lékařství soudním, zamýšleje rozšířiti české své přednášky i na ostatní odvětví lékařství státního; avšak mrtvicí byv raněn podlehl životem, aniž by mu popřáno bylo dostáti chvalnému tomuto účelu. Zvláštní náhodou zdálo se v životě **P**-ově, jakoby byl osudem určen, ve všech novotách neb opravách v ohledu lékařském ve vlasti své raziti cestu. **P.** byl první konceptní praktikant fysikátní v Čechách, byl první krajský lékař, jenž povolán jest na kathedru profesorskou, byl první prodekán a dekán sboru professorů fakulty lékařské; první z profesorů fakulty této, jenž po r. 1848 zvolen jest za rektora vysokých škol, první, jenž o vědách lékařských přednášel v jazyku českém (o pomoci v nebezpečenství života upadlým přednášel již česky od r. 1849). Spisovatelská činnost **P**-ova obmezovala se pouze na články do časopisů vědeckých zaslané, jmenovitě otištěny jsou jím vyhotovené zprávy o stavu vyučování na Pražské fakultě lékařské v mnohých ročnících v *Oesterr. Jahrbücher*. Přítelem hudby zůstal **P.** až do své smrti, a nebylo pondělka, aby byl k sobě nepozval některých přátel, s nimiž se bavil hrou kvartet smyčcových, v nichž se mu obyčejně dostalo úlohy violončella. *Mr.*

Popel z Vesce, jméno české rodiny vládycké, kteráž držela v XV. stol. tvrz Vesce v Čáslavsku, dle níž se psala; později vešla v držení jiných ještě statků tamtéž ležících: Suchdolu, Čenovic, Dolan, Ksyn a j. Z vládyků těch se připomínají: Jindřich, který r. 1489 prodal statek Čenovice Slavatovi z Chlumu; r. 1520—30 Václav I. na Suchdole, držel též Libenice, jež postoupil Hendr. z Vrchovišť; r. 1540—45 Václav II. na Dolanech, r. 1553—56 Jan na Suchdole, r. 1590 Václav III. na Ksynách a Březovicích, z nichž onyno prodal r. 1608 Sigm. Dobřenskému a tyto r. 1609 Václavovi z Radostina. V bouřích stavovských r. 1618 až 1621 vzešlých neměla rodina ta zjevného účastenství, avšak následujícími na to běhy válečnými přišla v nemalý úpadek; r. 1677 a násl. sloužil ještě ve vojště císařském Václav IV., jehož potomci, avšak již u velmi obmezených okolnostech, žili ještě r. 1786. *Ra.*

Popelec. Ratolesti a květy, které se na květnou neděli předešlého léta byly slavně světily, spalují se na popel, jenž ve středu po druhé neděli de[v]ítníkové přede mší sv. zvláštním obřadem, jehož podává misál, se světí. Popel ten slove p. a kněz znamená jím čela věřících, připomínaje každému, že prach je a v prach (popel) opět se obrátí. Středa, v kterou svěceným popelem znamenají se čela věřících, slove popeleční středa. Touto započíná se v katolické církvi čtyřidcetidenní půst, ukládající věřícím zvláštní cvičení se v zdrželivosti až do soboty před velikonocí, pak i velikonoční čas, v němž každý katolík zavázán původně ve své faře přistoupiti k stolu Páně, což se až do soboty před sv. Trojicí (dle synody Pražské z roku 1860 až do sv. Trojice, den ten v to počítaje) státi má.

Popelka slove v pohádce české, kteráž ostatně všem národům evropejským povědoma jest, krásná panna, kterou její macecha, majíc svou vlastní ale ne tak krásnou dceru, v nenávisti své všelikými způsoby týrá, nejtěžší a nejšpatnější práce ve stavení jí ukládá, ano i k tomu ji nutí, aby místo peřin spala v popeli, odkudž její jmeno P., že musila upopelená a umazaná choditi, aby krása její zůstala zakryta. Ve svých nesnázích utíká se panna k hrobu matky své, kteráž jí obyčejně ve způsobě holoubků všeliké těžké práce vykonávati pomáhá a jí radí co má činiti, aby došla svého štěstí. Tím způsobem stane se, že P-ku si vyvolí kralovic neb jiný veliký pán za manželku, neupřímná macecha se svou dcerou bývají zahanbeny a potrestány. V obecném životě slove P. mezi několika dcerami jedna, která nejvíce se ujímá domácího hospodářství a zvláště prací ženských v kuchyni. *aEn.*

Popelnice, něm. *Urnen*, lat. *urnae sepulcrales*, nazývají se nádoby, v kterých kladli staří pohané kosti a popel ze spálených mrtvol buď do jam vykopaných nebo mohyl nasypaných. V staré Itálii byly vesměs v užívání a nacházejí se přehojně v hrobech etruských; jsou buď tvaru kulatého nebo baňaté, velkosti rozdílné. Někdy mají taký objem, že vyskytují se v nich jiné menší p. *(ollae)*. Sklepení hrobové, do něhož se nádoby tyto kladly, nazývalo se *schola*, *ollarium*, *columbarium*, *cinerarium*. Nejen však v Itálii, než i u národů nordických kladly se p. do hrobů; způsob ten měl průchod i u Germanů, velmi pak rozšířen byl u národů slovanských. O p-cích v zemích slov. vykopaných dá se posud s jistotou říci následující: počet jich v jednom hrobě jest rozmanitý; brzy vyskytuje se jedna větší uprostřed a kolem ní čtyry menší nebo i více, brzy jsou postaveny jsou řadou jednou, dvěma i více buď beze všeho pořádku, nebo od větší k menším sestupujíc; někdy jest jich také více vrstev nad sebou. Co zvláštnost podotknouti dlužno, že nalezly se p. otvorem dolů poklopené, pak pokličkami hliněnými přikryté. I velikost jest přerozmanitá; největší p. v Čechách roku 1847 v Předním Ovenci vykopaná, obnáší 1′ 7″; v Chrudími našla se v jednom hrobě v p-ci jiná menší a v té opět menší ještě nádoba. Co se tvaru týká, rozeznávají se slov. p. od něm. tím, že jsou více baňaté, kdežto něm. více k láhvím se přibližují; odchylky od tohoto tvaru všeobecného jsou ovšem hojné, za zvláštnosti ale považovati možno p. hruškovité, jako stlačené koule vypadající, dále k podobě obrácených zvonů s úzkým dnem a vyhnutým okrajem, hrncovité a j. v. Okrasy jsou jednoduché: čáry přímé, vodorovné, vlnité, kosmé, klikaté, kroužky a trojhrany. Povšimnutí zasluhují znaménka na dně, tu bývá kříž jednoduchý a okolo něho kruh, nebo kříž až dvanáctiramený, muří noha, kolečko se šesti, osmi loukotěmi, kruh, v němž se křižují dvě čáry mezi sebou jinými čarami spojené a j. v. Popel, který se v nádobách těch nalézá, jest beze vší pochyby ze spálených mrtvol; mimo tento obsahují p. uhlí, pálenou hlínu, lehkou nahnědlou prsť, pecky, jádra a rozličná semínka, škořápky z vajec, šupiny z ryb, rozličné ozdoby kovové a j. v. V *Památkách archaeol.* popsán jest hojný počet p-c; ostatně srv. Starožitnirny slovanské. *Kn.*

Poperinghe, město v záp. Flandersku v Belgii, blízko hranic Francie, má 11.000 obyv.

Popiel v. Popel.

Popiel Basil, kanovník v Loviči, muž učený a života vzorného; vydal tiskem *Rozmowy Sokratyczne w materyjach moralnych* (v Loviči 1808); *Wywod prawdy religii chrześcijańskiej* (t. 1818); *Myśli o skutecznym sposobie nauczenia w szkołach religii chrześcijańskiej* (ve Varšavě 1823).

Popielany, ves na Žmudi na řece Vindavě, známá zkameněliinami svými. Okolí náleží k útvaru jurskému a chová velikou hojnost měkkýšů mořských, zachovaných úplně v podobě původní.

Popillius, též Popilius, plebejský rod římský, z něhož zvláštního uvedení zasluhují: **1)** Marcus P. Laenas, jenž byl čtyrykráte konsulem. Za třetího konsulátu r. 350 př. Kr. porazil Galy, kteří s valným vojskem do Latia vtrhli, začež odměněn byl triumfem. — **2)** Marcus P. Laenas utiskoval Ligury, nad nimiž jsa r. 173 př. Kr. konsulem zvítězil. Ve válce macedonské konal co konsulár služby pod konsulem Q. Marciem Filippem. — **3)** Cajus P. Laenas, bratr před., byl r. 172 př. Kr. konsulem. R. 170 byl co vyslanec poslán do Řecka a bojoval pak proti Perseovi. Roku 168, když Antiochos, král Syrský, k dobytí Egypta veliké přípravy konal, poslán k němu od senátu P. s C. Decimiem a C. Hostiliem, aby jej z takového počínání zrazovali. Antiochos přijav vlídně vyslance římské podával P-iovi na přivítanou ruku. Tento ale nepřijav toho pozdravení žádal, aby král dříve přečetl list od senátu. Když pak Antiochos žádal času na rozmyšlenou, P. opsav holí svou kruh okolo krále pravil: „Prvé než vystoupíš z tohoto kruhu, rci, jakou odpověď mám dáti senátu.“ Král zaražen jsa touto příkrostí po nedlouhém rozmyšlení svolil v žádost senátu. Tu teprv podal mu P. ruku a pozdravil ho co přítele a spojence národu Římského. Roku 158 př. Kr. byl P. podruhé konsulem. — **4)** M. P. Laenas odebral se, jsa roku 139 př. Kr. s Cn. Calpurniem Pisonem konsul, do Hispanie. R. 138 zůstal v téže provincii co prokonsul a válčil nešťastně proti Numantinským. — **5)**

P. P. Laenas, syn Cajův, r. 132 před Kristem konsul s P. Rupiliem, s nímž mu bylo vyšetřovati spoluvinníky Tib. Graccha. Při tomto vyšetřování počínal si P. velmi krutě a nespravedlivě. Tím popudil proti sobě C. Graccha, jenž co tribun lidu toho docílil, že byl P. r. 123 vypověžen. — **6)** C. P. Laenas, syn předešlého, r. 107 př. Kr. ve válce s Cimbry legát konsula Cassia Longina. Byv od Tigurinův, spojencův Cimbrů, obklíčen musel se, aby s vojskem svým nezahynul hladem, pod dosti příkrými výminkami vzdáti. Když byl proto po návratu svém do Říma před soud pohnán, odebral se dobrovolně do vyhnanství. — **7)** C. P. Laenas, na svobodu propuštěný otrok, jenž se Antoniovi k zavraždění Cicerona nabídnul, ač ho tento dříve při soudu s dobrým výsledkem obhajoval. *Rs.*

Popiołek Josef, prof. filosofie a mathematiky na akademii Krakovské, historiograf téže akademie, od 1745 kanovník kapituly sv. Anny tamž; † 1773. Mimo jiné vydal *Questiones philosophicae* (1730); *Observationes mathematicae* (v Krak. 1732); *Vaveli sublimitas meritis et virtutibus generalis Myszkowski* (t. 1732). V rukopisu zůstavil *Historia rerum domi gestarum ex anno 1746 ad annum 1770* (folio).

Popis, (lat. *descriptio*) slovné vyobrazení některé věci, nějakého stavu věci, povahy atd., lišící se od výkladu tím, že p. i k vedlejším a náhodným zjevům svého předmětu, výklad naopak jen k podstatným vlastnostem hledí, z nichž se věc vysvětluje a pochopuje. P. jest buď prostě poučný, buď vědecký, buď krasomluvný č. slovesný t. j. řečnický, aneb básnický, vyhledávaje ve všech těchto svých druzích pravdivost, jasnost, spořádanost a k účelu svému přiměřenost; ostrá určitost a zevrubná úplnost jsou vlastnosti, ježto se hlavně u obou prvních druhů p-u žádají, kdežto p. krasomluvný tak zřízen býti musí, aby obraznost živě jímal. V dobrém p-u mají hlavní rysy předmětu jasně vynikati, vedlejší dobře rozložené k nim se pojiti, vše to šetříc co možná nejvíce krátkosti, aby přílišné množství slov obraz nezatemňovalo a při sebrání jednotlivých částek p-u v jeden celek mysli co nejméně překáželo. Ježto řeč nikdy k vylíčení zvláštností něčeho nestačí, aniž pak mysl p. předmětů zvláště složitějších aneb neznámějších tak sobě představiti dovede, aby, co slyšela po sobě, najednou pospolu ostře, věrně a úplně před ní stálo, utíká se p. obojího prvního druhu, t. prostě poučný a vědecký, k rozličným pomůckám, jmenovitě k nápodobení a vyobrazení (nákresy černé a malované, mapy, schematické přehledy a p.); vědecký p. vytvořil si nad to v jednotlivých vědách svá zvláštní názvosloví a v některých oborech, jako u př. v lučbě, docela krátké náznaky, jimiž se jednotlivé pojmy jakožto částky p-u co nejurčitěji a spolu co nejkratčeji naznačují. — Jiný docela jest spůsob p-u krasomluvného, jehož účelem není ostré a zevrubné, poučné popsání čeho, nýbrž především působení na mysl, jmenovitě na obrazotvornost, jíž se jen tolik takové popisovací látky podá, co by stačilo čtenáře neb posluchače jednak k domalování zamýšleného obrazu roznítiti, jednak spolu též za ty stránky a city zachytiti, o jejichž silnější neb slabší zachvění právě běží; v tom ohledu nazývá se tento druh p-u také líčením. Vadě lidské mluvy, že předmět prostorný, vedlé sebe rozložený prostředkem svým, slovy jen po sobě, časově líčiti může, vyhýbá se básnický p. tím, že podrobnosti svého předmětu vypisuje v toku nějakého děje, jak se průběhem jeho s rozličných stránek po sobě jeví a vyniká. Proto má p. místo své přirozeným spůsobem v poesii výpravné, zejména v eposu a idyle, co vedlejší, podřízená jejich částka. Samostatné popisné básnictví — nebylo starým známo, nýbrž vyvinulo se teprvé v novějších dobách a došlo nejhojnější obliby u Angličanů, pak u Francouzů, kteřížto národové didaktickou poesii, k níž se popisná nejpřirozeněji druží, před jinými horlivě vzdělávají. P-ná báseň, čím delší jest, tím větší chová v sobě nebezpečí státi se nudnou, čemuž se jen nevšední svěžestí obraznosti a moudrým střídáním a vůbec spořádáním uhnouti dovede. U nás vynikl v tomto poli Mil. Zdir. Polák svou *Vznešenosti přírody*; Thomsonova *Počasí* (*The Seasons*) převedena do naší literatury Douchou a Kleistovo *Jaro* (*Der Frühling*) jsou nejznámější p-né básně. Mimo to sluší jmenovati Goldsmithovu krátkou ale jímavou, od J. Jungmanna českým veršem vyloženou *Deserted Village*, Wilsonovy básně *The isle of Palms* a *The city of the Plague*, G. Crabbeovy *The village* a *The borough*, pak svým časem velmi oblíbené básně německého Švýcara Mathissona. *řch.*

Popis vojska (*Musterung*), vojensko-správní výkon, jímž se kontroluje hospodářství a správní pořádek u vojenských oddělení, totiž není-li více mužstva aneb koňstva na výživu zapsáno, než co skutečně jest a než se ho skutečně vyživuje, je-li v pořádku pokladna, vše náčiní, oděv, zbraně, řemeni, sedla, uzdy, povozy a veškeré jiné nářadí. Kontrolující při p-u brigádník, mající při ruce válečného komisara, hospodářského to úředníka vojenského, dává si celé oddělení, kteréhož mužstvo podle důstojnosti (sprostí podle zápisní listiny) po jednom defiluje, do podrobna představiti. Při p-u má jedenkaždý vojín právo mezi mimochodem (defilováním) se zastaviti a přednésti stížnosti na skrácení v kterémkoli ohledu, v platu, stravě, oděvu atd., aneb na zlé s ním nakládání stran svých představených. *Msý.*

Popisné básnictví v. Popis.

Popisník v. Inventura.

Poplach v. Alarm.

Poplaka, Paplaka, něm. *Gunzendorf*, ves v Sedmihradsku, v stolici Sibiňské s 2254 obyv. (1857).

Poplatek, tolik co daň (v. t.).

Popławski, rod polský, jenž dělil se na několik větví: P. znaku Drzewica ve vojv. Krakovském usedlý, odkud se přenesli někteří údové do kraje Horodenského; P. znaku Jastrzębiec, P. znaku Leliwa, Ślepowron, Trzaska. Tato větev usadila se ve vojv. Podlaském. Pavel, syn Stanislava, zplodil syny Matěje, arcijahna v Kijově, kanovníka v Lucku a Opatově, Petra, probošta Braňského, Tomáše, kanovníka Smoleňského. Štěpán, syn Martinův, usadil se na Podolí; Vojtěch a Lukáš, synové Erasmovi, na Volyni. Nad jiné vynikli: **1)** Mikuláš P., kanovník v Poznani, biskup v Livonsku, potom arcibiskup Lvovský; zemřel roku 1711. Tiskem vydal: *Stół duchowny, albo medytacye i nauki duchowne* (v Krakově 1702, ve Varš. 1724). — **2)** Antonín P. spisovatel pol., nar. v Krakově 1739, vstoupil do řádu piaristův, byl učitelem na nižších školách ve Varšavě, cestoval potom tři léta po cizích zemích, jmenovitě po Itálii a Francii, dále přednášel o řečnictví, právu veřejném, přirozeném a mezinárodním na ústavě Konarského; roku 1778 stal se členem společnosti k vydávání knch elementárních a od 1780 do smrti své († 1786) byl rektorem a prof. na semeništi akad. v Krakově. Tiskem vydal: *Zbiór niektórych materyi politycznych* (ve Varš. 1774); dílo. to s dobrou známostí věcí a pěknou polštinou napsané, dělí se na čtyry části, z nichž dvě první jednají o ekonomii politické, třetí o správě vnitřní a čtvrtá o zevnitřních poměrech říše Polské

O rozporządzeniu y wydoskonaleniu edukacyi obywatelskiéj (ve Varš. 1775); *Nauka moralna dla szkół narodowych* (v Krak. 1785); *Mowa w rocznicę ustanowienia Towarz. Elementarnego* (ve Varš. 1780) a *Mowa przy otworzeniu seminarium nauczycielskiego* (v Krak. 1780).

Popliński, jméno několika spisov. polských: **1)** Antonín **P.**, zasloužilý co učitel a spisovatel, jest času tohoto bibliotékářem knihovny Raczyńských. Mimo jiné vydal *Beispielsammlung zur Einübung der polnischen Sprache* (v Pozn. 1834); *Von dem polnischen Münzwesen* (t. 1839); *Elementarbuch der polnischen Sprache zum Gebrauch der Schulen* (t. 1838, 6. vyd. 1855); *Wybór prozy i poezyi polskiéj* (t. 1838, 3. vyd. 1853); *Grammatyka łacińska mniejsza* (tamtéž 1844, 6. vyd. 1862); *Geografija podług Seltena* (t. 1848); *Historya powszechna* pro nižší i vyšší gymnasium i školy reálné (2 díly, v Poznani 1850—54). Dílo toto výborné vyznamenává se dobrou polštinou, jasným výkladem a podáním látky mládeži přístupné. **P.** založil r. 1838 s Jos. Łukaszewiczem a Ant. Wojkowským *Tygodnik literacki*, r. 1840 počal pak s Jos. Łukaszewiczem vydávati *Orędownik naukowy*, časopis věnovaný historii, kritice a novinkám literárním. Časopis ten vycházel až do r. 1845. — **2)** Jan **P.**, bratr předešl., nar. 14. čna 1796 v Topoli pod Ostrovem, odbyl gymnasialní studia v Poznani, universitní v Berlíně. Podrobiv se r. 1823 přísným zkouškám stal se prof. řeči a literatury polské v Lešně, kdež † 17. bř. 1839. Vydal: *Grammatik der polnischen Sprache* (v Lešně 1829, 5. vyd. opravené a rozmnož. 1862); *Wybór bajek polskich* (t. 1830); *Nowe wypisy polskie* (2 d. v Lešně 1838). **P.** stal se tvůrcem a zakladatelem *Przyjaciele ludu*, který počal vycházeti každý týden v Lešně od r. 1834. Jmenován byl redaktorem sice Ciechański, časopis ale řízen byl úplně **P**-kým až do smrti jeho. Mimo to přispíval **P.** pilně do jiných časopisů.

Popluží, lat. *aratrum, aratura*, nazývalo se v Čechách tolik prostoru, kolik jedno spřežení jedním pluhem stačilo vzdělati. Odtud bralo se **p.** co míra k určování rozsáhlosti pozemků; s míry přešel název pak na pozemky měřené a **p.** znamenalo tudíž nemovité a pozemské zboží na gruntech, a dvůr **p**-žní tolik co dvůr s rolí.

Popokatepetl (aztecky *popoka* kouřiti a *tepetl* hora) čili Veliká sopka mexická *(Volcan grande de Mexico)*, sopka na jihozápad od města Mexika, 17.884' angl. vysoká (o 1945' vyšší než Montblanc). Se sopkou Iztaccihuatlem jest **P.** spojen vysokým hřbetem, který jest u prosmyku Ahualckého 10.523' n. m. a někdy pokryt sněhem. Tímto prosmykem táhl Cortes v říjnu 1519, provázen jsa 6000 Tlaskalány z Čoluly do Tezkuka a Mexika. Tehdáž byl **P.** neobyčejně činný, a Cortes vypravuje v jednom listě ku Karlu V., že chtěje vypátrati, odkud vystupují kotouče kouře, vybral si 10 smělých mužů, s nimiž chtěl zlezti horu; avšak pro množství sněhu na vrcholu nemohli se tam dostati až nahoru. Teprvé r. 1522 Francisco Mantaño nejen že dostoupil vrcholu, ale spustil se i do krateru po provazech až 70—80 sáhů hluboko. Po více než 300 létech vylezli na **P.** bratří Frederic a William Glennie r. 1827 a určili barometricky výšku hory. Po nich následovali Samuel Birckbeck v list. 1827, baron von Gerolt 1834 a kap. Charles P. Stone s 5 důstojníky 1848. Zpozorovali několik kuželovitých otvorů v krateru, z nichž vystupovaly občasně sirné páry a popel. Za našich dob vystupuje z **P**-u sice kouř, ale světlových úkazů nebývá vídati.

Popoe v. Dahomey.

Poponec, *Glechoma*, *(Gundelrebe)*, rod rostlin z řádu Ožankovitých (*Labiatae*). Má kalich trubkovitý, 5zubý; korunu s pyskem hořejším plochým, rovným, na dvé klaným, dolejší má lalok prostřední, plochý. **P.** obecný. *G. hederacea*, Lin. také poponec, openec, sádušník, budra. Kořen má oddenek tenký, z kolínek kořeny vyhánějící, plazivý; lodyha jest plazivá nebo přímá, 3—6" vysoká, lysá, jednoduchá; listy dlouhořapíkaté; květy v přeslenech polovičných; koruna bledě charpová; prášníky na kříž postavené, toliko ve květech větších čili obojakých. Roste na místech vlhkých, stinných, v největším dílu Evropy a severní Ameriky. Květe v dubnu a květnu. Na listech dělávají se bublinky píchnutím žlabatky poponcové (*Cynips Glechomae*). Zapáchá balsámem, chutná nahořkle a druhdy se potřeboval v lékařství.

Popov Alexander, rus. orientalista, nar. 1808 v Caricině, stud. v Astrachani a Kazani, kdež skončiv r. 1828 studie jazyků východních odebral se do Vých. Sibiře naučit se jazyku mongolskému a tibetskému; byl pak profesorem mongol. jazyka a literatury v Kazani. Vyd. *čítanku mongolskou* (1836), sps. *gramatiku kalmyckou* (1848) a rozl. rozpravy.

Popovaca, ves v Chorvátsku, v župě Křiževecké se 4237 obyv. (1857).

Popovec, ves v Chorvátsku, v župě Záhřebské se 6119 obyv. (1857).

Popovice, bývalé městečko, nyní ves v okr. Benešov. kr. Tábor., se 700 obyv., má far. kostel sv. Jakuba apoštola (již r. 1350 farní), a starou, potud obydlenou tvrz při mlýnském rybníce, jehož voda jindy příkopy její vytápěla. — Vládyka Ondřej z **P**-ic, který r. 1377 zdejšímu kostelu 3 lány polí daroval, jest nejstarší známý držitel tvrze **P**-cké; po něm zde seděl ok. r. 1406 Vojslav ze Všeradic; v listop. r. 1420 oblehli a dobyli Husité tvrze **P**-cké pod vůdcem Mikulášem z Husi; během téhož XV. stol. vešli ryt. z Bezejovic v držení tvrze **P**-cké, od níž se i pojmenovali Popovští z Bez.; poslední z rodu toho, vlád. Přech **P**-vský z Bezejovic a na **P**-cích, odkázal r. 1547 statek **P.** dceři Mandelíně provdané za ryt. Krištofa Skuhrovského ze Skuhrova, která jej manželu věnovala; po bezdětné smrti jeho syna a dědice Václava Sk. ze Skuhrova prodali (roku 1574 v pátek po sv. Vítě) nápadníci jeho, Smil a Oldřich bratří ze Skuhrova, Anna Říčanská a Barbora Leskovcova, sestry ze Skuhrova, zboží **P**-cké p. Šebestianovi z Říčan, jmenovitě: tvrz a městečko **P.** s podacím kost. a dvorem poplužním, druhý dvůr v Lažanech, vsi Lhotu Kamennou, Věžníčky, Kondratice, Vozlice, Želichov, Veliš a Chlebnice; rod Říčanský držel **P.** do r. 1628, v němž jej Oldřich, Václav a Heřman bratří z Říčan Markétě Říčanské z Loutkova postoupili, a ta r. 1631 Kristianovi sv. p. z Ilova prodala; po zavraždění toho pána v Chebu (1634, 25. ún.) postoupen jest statek na cís. spadlý p. Fr. Manebriovi z Mantovy, a od toho (asi r. 1644) ryt. Janovi Vilémovi Gerštorfovi z Gerštorfu a z Malšvic († 1663); dědicové po něm prodali již r. 1664 **P.** ryt. Janovi Jiřímu Olbramovi Brandlinskému ze Štěkře, a ten je zanechal synovi Janovi Rud. (od r. 1699) svob. p. Br. ze Štěkře; r. 1723 (8. říj.) koupeny jsou **P.** ve veřejné dražbě od ryt. Rudolfa z Binu k ruce manž. Johany z Binu, roz. hr. Bredové, a od té r. 1732 (7. ún.) prodány řádu křižov. s červenou hvězdou; od toho koupeny jsou konečně r. 1793 **P.** Jindřichem hr. z Rottenhanu a přivtěleny k panství Jemništskému. Vl.

Popović 1) Gabriel v. Jihoslované, str. 368, *a*). — **2)** Ivan **P.** v. tamž, 364, *a*). — **3)** Jefta **P.** v. tamž 363, *b*). — **4)** Miloš **P.** v. tamž, 368, *a*) *r.* — **5)** Janez Žiga Valentin **P.**, spis. slovinský, geniální podivín a autodidakt, nar. 1705 v Celjském kraji nedaleko Studenice, † 21. list. 1774. Studoval ve Štýrském Hradci, načež sám přírodní vědy a jazykozpyt pěstoval. K vůli přírodopisným studiím procestoval jižní rakouské země a celou Italii, pak byl dvě léta vychovatelem, tři léta strávil ve Vídni, pak tři léta v Kremsmünstru studováním hub, potom do Řezna a odtud do Norimberka povolán byl od spolku kosmografického, který od něho žádal, aby svou známostí slovanských jazyků ke zdokonalení děl zeměpisných nápomocen byl. R. 1754 povolán jest opět do Vídně, aby na universitě a zároveň na savojsko-liechtensteinské akademii němčinu přednášel, ale postavení jeho bylo zde tak nepříjemné, že je r. 1766 sám opustil a do městyse Petersdorfu se odebral, aby tam na odpočinku a v soukromí život dokončil. **P.** vyznamenával se důkladnými a na svou dobu vzácnými známostmi nářečí německých a slovanských. Zásluhy jeho o jazykozpyt německý i sami Němci již uznali, avšak náhledy jeho a plány vzhledem k jazykům slovanským nedocházely ohlasu u nevědomých a zatvrzelých vrstevníků jeho, a to jest asi hlavní příčinou, že hluboké a rozsáhlé vědomosti jeho s ním do hrobu klesly, užitku pro obecenstvo téměř nezůstavivše. Z jeho *Untersuchungen am Meere* (v Lipsku 1750), v nichž mnoho pro filologa a zvláště slovanského obsaženo jest, vysvítá, jak šlechetné a odvážné byly idey jeho. Pro slovinský jazyk sestavil si zvláštní abecedu, vypůjčiv si některé znaky písmen z abecedy cyrilské. Bohoričovu a Pohlinovu mluvnici přísně posoudil. Kam se poděly jeho rukopisné práce mluvnické a lexikalní, které se po smrti jeho u p. Vodnika nalézaly, není povědomo. Známy z nich jsou *In grammaticam vindicam edendam id est Vinidarum seu Vindorum australium, cogitata et praeparata*; *Specimen vocabularii vindocarniolici*; *Universale glossarium, ad quod exiguntur voces probaene sint aut corruptae*; *Crisis über krainerische Grammatik des P. Marcus Pohlin*, začež Pohlin ve své *Bibliotheca Carniolica* jiný spis **P**-ův nazval *Excerpta ex futili libello*, touto daremnou knížkou rozuměje Bohoričovy *Arcticae horulae succisivae* (Witembergae 1584). Kromě toho seps. též několik spisův o něm. jazyku. Srv. Šafařík: *Gesch. der südslaw. Literatur I. Gb.* — **6)** Aca **P.** souvěký básník srbský, vyd. 1860 v Novém Sadě sbírku původních básní pod názvem *Sto dana*, pak překlady z Byrona: *Lara, Djaur*, a ze Shakespeara: *Venus i Adonis* (ve Vídni 1861). — **7)** Ivan **P.**, srbský malíř, nar. v Uhrách; již co samouk zhotovil několik dobrých obrazů. Později se odebral na akademii pěkných umění do Vídně, kde se zdokonalil tak, že teď platí za malíře velmi dobrého. R. 1847 zdržoval se **P.** v Pešti a dokončil tu osm větších obrazů, z nichž jmenujeme *Magdalenu kající*; pak mnohé podobizny..

Popovo, krajina v Hercegovině v nahiji Trebiňské, as 30 vsí a 500 domův; připomíná se již ve XII. stol. co župa srbského Záchlumí.

Poppe 1) Johann Heinrich Moritz von, nar. 16. led. 1776 v Gotinkách, byl nejprvé hodinářem; pak teprvé studoval, a stav se dr. filosofie byl docentem na univ. v Gotinkách a pak prof. mathematiky a fysiky na rozličných gymnasiích, posléze prof. technologie na universitě v Tubinkách od r. 1818 do 1843, načež šel na odpočinek; † 21. ún. 1854. Napsal a vydal mimo jiné *Geschichte d. Entstehung und der Fortschritte d. theoret. u. pract. Uhrmacherkunst* (v Líp. 1797); *Encyklopaedie des gesammten Maschienenwesens* (7 sv. v Líp. 1803—1818; 2. vyd. 8 sv. tž. 1820—1826); *Handbuch der Technologie* (4 d. v Heidelb. 1806—10); *Geschichte der Technologie* (3 sv. v Götg. 1807—1811); *Technolog. Lexicon* (5 sv. v Stuttg. 1816—20); *Lehrbuch der Maschienenkunde* (v Tub. 1821); *Technolog. Universalhandbuch* (2 sv. v Lips. 1837—38); *Reallexicon* (v Zurichu 1846—47). — **2)** Adolf, syn před., nar. 11. ledna 1814 ve Frankfurtu nad Mohanem; jest od r. 1855 učitelem na průmyslové škole ve Frankf. nad Moh.; vydal *Die Telegraphie von ihrem Ursprunge bis zu der neuesten Zeit* (Frankf. n. M. 1848); *Chronolog. Uebersicht d. Erfindungen und Entdeckungen auf dem Gebiete der Physik, Chemie, Astronomie, Mechanik u. s. w.* (ve Frankf. nad M. 1856); a více jiných spisů a pojednání.

Poppel Johann Gabriel Fridrich, současný malíř, obzvláště pak ryjec něm., nar. r. 1807 v Normberce, počal zde učiti se ryjectví u Fridricha Geisslera, načež se od r. 1829 v ocelorytbě dále vzdělával u Frommela v Karlsruhe. Navštíviv několikkráte Londýn přestěhoval se z Normberka do Mnichova, kdež až posud umění své s nejlepším úspěchem provozuje. Z četných jeho prací zasluhují zvláště býti jmenovány: *Malebné pohledy z Normberka* s textem od D. Lösche; *Upominky na bavorské hory*, dle Scheuchzera; *Zámek Hohenschwangau* dle D. Quaglia. *Mü.*

Poppelmann Mathias Daniel, něm. stavitel, kvetší na počátku min. století. Byl prvním architektem kurfiršta Saského a stavěl r. 1711 nádherný Zwinger v Drážďanech, r. 1722 zámek Moritzburk, až do r. 1730 část Japanského paláce a v l. 1727—31 most přes Labe v Drážďanech. R. 1736 zemřel co tajný komoří a nejvyšší zemský stavitel. *Mü.*

z **Poppen**, svobodní pánové, šlechtický rod někdy hlavně v knížectvích Opavském a Krnovském usedlý. Jan Anton z **P.**, cís. říšský dvorní rada, povýšen jest 13. čce 1637 do stavu svobodných pánů; s manželkou svou Barborou Kateřinou, roz. šlechtičnou Sedlnickou z Choltic, dostal statek Sedlnici (v kraji Přerovském). Jeho synové byli Jan František, kanovník kostelů Olomúckého a Vratislavského; Ferdinand Ignác, JMC. rada a nejprvé (1671) soudů dvorsk. a komorn. v Čechách soudce, pak (1682) hejtman knížectví Nisského; a František Oldřich. Tento, maje za manželku Eleonoru Isaldu šlecht. Sedlnickou z Choltic († 1721), koupil 1689 statek Jestkovice a 1698 Drslav (*Dirschel*, oboje v kníž. Opavském: Drsl. nyní v pod. prusk.); † 1716. Z jeho synů dostal starší Karel František, který si byl již 1696 statek Podvihov (u Radúně, v kníž. Opavsk.) koupil, Sedlnici a Jestkovice, mladší Leopold Rudolf Drslav. Onen † již 1717 bezdětek; jeho zboží spadlo na bratra kromě Podvihova, jejž vdova jeho Marie Anežka, roz. hrab. Berchtoldka († 1752), dostala, ale již 1718 též švakru Leopoldovi prodala. Tento prodav Jestkovice 1723 a Podvihov 1724 koupil za to 1723 od Marie Anny Teresie hrab. Dernathové, matky druhé své manželky Marie Karoliny roz. hrab. Dernathky, statky Liptyni, Ernberk a Vysokou (v Krn. nyní prusk.), a 1727 statek Oldřišov. Jsa od r. 1726 soudcem zemským kníž. Krnovsk. † r. 1733, zanechav z třetí manželky Anny Charlotty, roz. svob. slečny Reyzvicovny, ježto se po jeho smrti 1736 opět vdala za Antonína Vincence sv. pána Pilatího z Tassulu, jediného syna Josefa Adama, který však již 31. pros. téhož r. 1733 smrtí sešel. Statky jeho připadly tedy dce-

rám Gabriele provd. svob. paní Skrbenské, Karolině provd. hrab. Gesslerové, a Leopoldině provd. hrab. Giannini. *Svb.*

Poppo Ernst Friedrich, něm. filolog, narozen v Gubinu v Dolní Lužici 13. srpna 1794, stud. od r. 1811 v Lipsku a Berlíně filologii, stal se 1815 soukromým docentem v Lipsku a 1817 rektorem gymnasia ve Frankfurtě nad Odrou. Sepsal *Observationes criticae in Thucydidem* (Lps. 1816); *Bemerkungen über die verschiedenen Redensarten* (Frankf. 1819); *Bemerkungen über die Rhytmen und die Dialekte der griech. Tragiker* (1821); zvláště však záslužné jest jeho vydání *Thukydida* (Lps. 1821—40, 11 sv.) a školní vydání téhož (Gotha 1843—1851, 8 sv.).

Poprad 1) přítok Dunajce s pravé strany, 18 mil dlouhý, prýští se u jižního odnoží Tatry a sesíliv se tu hojnými bystřinami ubíhá směrem severových., zahnuv pak k severozáp. proráží Karpaty, vstupuje do Haliče a vlévá se u Starého Sąče do Dunajce. Řečiště se mnoho kroutí, běh jest prudký, spád obnáší 234′ na míli a splavný jest **P.** pro pltě. — **2) P.** (něm. *Deutschendorf*), město v Uhrách v stolici Spišské na ř. téhož jm. s 1091 obyv. (1857) něm. a slovenskými. **P.** jest jedno ze 16 měst korunních; má kamenný most, papírnu, která slynula v před. stol.; obyvatelé živí se hlavně plátenictvím.

Popravce v. Cúdař.

Poprsí (ital. *busto*, franc. *buste*, něm. *Büste*) nazývá se výtvarným uměním provedená hořejší část lidského těla až po prsa (odkudž i jméno) nebo někdy až po pás. Původ svůj vzala **p.** v tak zv. hermách (v. t.), již za starého věku se vyskytujících, přidáním ku hlavě ještě nějaké části těla; zobecněla však u Řekův teprvé za času Alexandra Vel. (tedy ve IV. stol. př. Kr.), u Římanů pak teprvé v době císařské. Představováni takto netoliko bohové, nébrž i znamenité osoby a věnováni do chrámů; u Římanů měli patriciové zvláštní právo, stavěti ve výklencích svých předsíní z vosku lipané a dle přírody omalované obrázy svých předků (*imagines majorum*), z čehož povstalo, že byla **p.** i jiných znamenitých mužů a z jiné, pevnější látky dělána. Častěji bývalo takových **p.** i při pohřbech i na hřbitovech užíváno. Jakkoli při tom co nejbedlivěji hleděno podobnosti představené osoby, nezanedbáno přece nikdy jistého idealního výrazu opominutím všech nahodilých a méně významných příznaků. Vyskytují se již ve starém věku sběratelé takových **p.**, jako mezi Římany M. Terentius Varro, Pomponius Atticus a j. První četnější sbírku vyobrazení antických **p.** vydal Fulvius Ursinus ve svém díle *Illustrium imagines* (Romae 1569 a Antv. 1606); v novější době pak Visconti (*Iconographie grecque*, Pař. 1811, 3 díly, a *Iconographie romaine*, Par. 1817—26, 3 díly). Zvláštní pojednání o tomto předmětu sepsal Gurlitt *Versuch über die Büstenkunde* (Magdeb. 1800). *Mü.*

Popudlivost je na nízkém stupni nutná každého živoka vlastnost, býti přístupným pohnútkám čili dojmům vnějším, život rozněcujícím; na vysokém pak stupni čili co náruživost je **p.** chorobná citlivost, i nepatrnými dojmy býti vyrvána z rovnováhy buď tělesné, buď duševné. Stojíť tudíž **p.** naproti přílišné netečnosti čili nevšímavosti. *Hš.*

Populace (z lat.), veškeré obyvatelstvo nějaké země, krajiny neb místa.

Populationisté v. Populationistika.

Populationistika (z lat.) slove věda, obírající se vypátráním poměrů populačních vůbec, v užším smyslu pak vyskoumáním a formulováním přírodních zákonů, dle nichž se řídí významnější úkazy lidnatosti. Hlavně Bernouilli rozumí slovem **p.** to co zde uvedeno, nalézaje v tom ohledu souhlasu u většiny spisovatelův. Robert Malthus (v. t.) tvrdí ve svém díle *Inquiry into the principle of population* (1798), že opravdově lze určiti pevné zákony, dle kterých obyvatelstvo se rozmnožuje, a sice má prý vzrůstání obyvatelstva tendenci pokračovati v progresi geometrické. Poněvadž ale potravní prostředky dle učení Malthusova v nejpříznivějším případě se rozmnožují jen progresí arithmetickou, jest nutným výsledkem, že jednou počet obyvatelstva bude větší nežli zásoba potravních prostředkův, ač nenabudou-li pak větší platnosti rozmanité vlivy protivné, aby katastrofu tuto zdrželi. Proti tomu učení povstala celá řada odpůrců, z nichž obzvláště jmenovati sluší Everetta, Careye, Sadlera, Weylanda a Godwina, kteří bludnost jeho dokazovati usilovali a populationisté jsou nazváni. *Bü.*

Populifugia (*Poplifugia*). Slovem tímto naznačovala se v římském kalendáři slavnost dne 7. čce konaná na památku útěku národa Římského před Latiny (r. 389 př. Kr.) a zachránění jeho. *Rs.*

Populin (*benzosalicin* $= C_{40} H_{22} O_{16} + 4Aq$) jest obojetná látka, sdružená ze saligeninu ($C_{14}H_8O_4$), kyseliny benzoové ($C_{14} H_6 O_4$) a cukru hroznového ($C_{12}H_{12}O_{12}$), a jest obsažena v listech i kůře osyky (*Populus tremula*). **P.** se dobývá, když se osykové listí ve vodě zvaří, odvar sleje, octanem olovnatým srazí, scedí a do houštky sirupu odkouří; z ochlazené tekutiny vyloučí se **p.** v bílých jemných jehličkách, majících chuť po sladkém dřevě, ve vodě málo, v líhu snadno rozpustných. Vařen s barytovou vodou rozkládá se **p.** v salicin a kyselinu benzoovou ($C_{40}H_{22}O_{16} + 2HO = C_{26}H_{18}O_{14} + C_{14}H_6O_4$); slabé vřelé kyseliny rozkládají jej v kyselinu benzoovou, saliretin a cukr ($2 C_{40} H_{22} O_{16} + 4 HO = 2C_{14}H_6O_4 + C_{28}H_{12}O_4 + 2C_{12}H_{12}O_{12}$). *Sch.*

Populus, topol, pokolení rostlin z čeledi Vrbovitých. Obsahujeť stromy, řidčeji keře, skoro vesměs na severní polokouli země rostoucí. Listy jejich jsou střídavé s palisty padavými; květy jsou nedokonalé dvoudomé v květenství jehnědovitém. Jehnědy tyčinkové mají za každou dlanitě klanou šupinou 8—30 tyčinek, stojících v žláznatém okvětí koflíkovitém s krajem úkosně uříznutým; květy pestíkové stojí též v podobném okvětí a mají 2pouzdrý vaječník s 1—2 čnělkami, obyčejně krátkými, s chlopnitou bliznou; pouzdra obsahují četné semenní pupeny. Plodem jest tobolka 2 chlopněmi pukává, i obsahuje malá bezbílečná semena s vláskovitým chmýrem. Topoly, jsouce jako příbuzné vrby více rostlinami chladnějšího podnebí, zasahují předce více k jihu než vrby, a milují jako tyto stanoviska vlhká. Zakořeňují se rovněž tak snadno jako vrby, a mohou větvemi býti rozmnožovány. Dřevo všech jest měkké a nevalným palivem; pupeny šupinaté vylučují u některých druhů mnoho vonné pryskyřice, kterou potřebují v lékařství na t. zv. topolovou mast. Kůra některých chová tříslovinu a hořkou vrbovinu (salicin). Nejznamenitější druhy jsou: linda (**P.** *alba* L.), keř aneb strom až 80′ vysoký s košem rozloženým, s kůrou šedivou, nejprv hladkou pak rozsedlou; listy jsou dlouhořapíkaté, přiokrouhlovejčité, zubaté a na rubu běloplstnaté. Květy mají 8 tyčinek. Linda je strom lesní a miluje bahnitou půdu. Sází se v sadech pro ozdobu. Osyka (**P.** *tremula*), topol libycký dle Hájka, bývá předešlého stromu nižší; listy má skoro okrouhlé vyhlodaně chobotnaté, z mládí pyřité, pak na rubu i líci lysé a na rubu bledé, při nejmenším vanutí větru třesavé. Odnože vynikají zvláště velikými, zašpičatělými a po obou stranách plstnatými lupeny.

Řapík všechněch jest předlouhý a se stran smáčknutý. Pupeny jsou lysé; jehnědy mají šupiny dlanitě vřezané a hustě brvité, šedé; květy mají 8 tyčinek, prášníky jsou červené. Kmen má kůru hladkou, sivozelenou a bělavou. Roste ve vlhkých lesích a květe v březnu a dubnu. Odrůda **P.** *t. villosa* Lang. má listy i na starších stromech přilehavě plstnaté. Topol černý (**P.** *nigra* L.) jest velmi okázalý strom s větvemi nejodstálejšími, tvořícími velmi obšírný koš. Kůra je na mladých větvích do žluta zelená, na starších popelavá; listy jsou široké, vždy lysé a kolem do kola pilované. Pupeny lepkavé, temnohnědé, obsahují vonnou pryskyřici a včely je zjara valně navštěvují. T. balsamitý (**P.** *balsamifera* L.) roste v Sibiři a sev. Amer. a podobá se top. černému. Pupeny jeho vynikají hojností pryskyřice vonné, z kteréž dílem přichází lék takamahaky. T. vlaský (**P.** *pyramidalis* Roz.) liší se ode všech předešlých svým jehlancovitým zrůstem. Bývá sázen hlavně podle silnic a skoro v každé půdě dobře se mu daří; dorůstáť výšky až i 100′. Původně pochází z Levantu; odtud byl přenešen do Vlach a teprva v první polovici XVIII. století do ostatní Evropy, a sice skoro jedině jenom jednotníky s květy tyčinkovými, tak že plodů tohoto topolu nevídáme. Květy mají 12—30 tyčinek; pupeny jsou též pryskyřičnaté. Na topolech žije asi 60 druhů rozličného více neb méně škodného hmyzu, a v jejich dřevě larvy tesaříků (*Saperda archarias* a *populnea*) a veliká červená housenka drvoplenė (*Cossus ligniperda*); některé mšice, jako *Aphis tremulae* a *Pemphigus bursarius*, způsobují na listech mozolovité výrůstky a závitkovité zátočky stopek. *Jha.*

Populus, lid, byli v Římě s počátku toliko patricii (v. t.), a teprvé později za Servia Tullia přijati byli mezi **p.** též plebeji.

Popuzovací theorie viz Brownianismus.

Poquelin v. Molière.

Pór (Porrum) v. Allium.

Porač, ves v Uhrách, v stol. Spišské s 2301 obyv. (1857) slov.

Pořádek, původně tolik, co po řadě jde, svým jistým postupem, pravidelně, zákonitě. Pročež jmenovali jsou se cechové, v středním věku tak oblíbení, též **p**-dky, jako **p.** pekařský, truhlářský, poněvadž jistého a pravidelného způsobu se drželi i když robili i když prodávali. Mělť též své způsoby t. j. svůj **p.**, když přijímali učedníkův do řemesla a p. V nižádné společnosti nelze vůbec bez **p**-dku žíti, jelikož společník napřed věděti musí, aneb aspoň má, co jej čeká. I to, co zdravím jmenujeme, je **p**-dkem životních úkonův, a nemoc pouhý nepořádek buď částečný, buď v celku. I co se nám nejvolnějším zdá býti i nejsvobodnějším, t. j. pochod myšlének našich, vyznamenává se svým **p**-dkem, jak dobře zpozorujeme, srovnáme-li mluvení obezřelého s mluvením tlachálka, a rozumnou řeč důstojného se štěbetáním bláznův. — Avšak nelze zapomenouti, že **p.** kterýkoli je vždy něco všeobecného, opakující se vícekrát, že se tudíž jistou měrou vždy příčí působení jednotlivcovu, jež se řídívá dle svých zvláštních zákonů. Povstávají tudíž vždy spory mezi pouhou pravidelností a mezi geniálností jednotlivcovou, jež jednou ve prospěch jedné, podruhé ve prospěch druhé strany dopadávají, aniž by bylo vždy snadno říci, kde bylo právo. Nepočal-li by nikdo vymykati se z **p**-dku obvyklého a nezapočíti nový **p.** a pravidelný způsob, pak by nebylo nikdy a nikde pokroku. Kdo by vždy rušil **p.**, byl by lidské společnosti rovněž tak nebezpečný, jako kdo by ustavičně hájil a zachovával jen starý **p.** Neníť vůbec stálosti v celém světě, a nejlépe nás vyučuje dějinstvo, jak mnohokráte již byl **p.** zaražen mezi lidmi a kolikkrát opět zrušen. Zdaž smí někdy vůle a snaha jednotlivce nad **p.**, nelze zodpovídati u všeobecnosti, jelikož i na dobrotě a pohodlnosti starého **p**-dku, i na geniálnosti a vůli jednotlivcově to závisí, co je vůbec přednější. *Hš.*

Poradlné, v staroslovan. zřízení státním daň z rolí.

Pořadnice (*ordináty*) v. Souřadnice.

Poradničané, druhdy slovanští obyvatelé (polab. Srbové) území po řece Radnici (*Regnitz*) v nyn. Bavořích; připomínají se již v VII. stol. (*Parathani* místo *Paradantani*) a pak 833 a 889 (*Radanzvinidi*). O křestění a poněmčení těchto Slovanův, až do XII. připomínaných (srv. Mohan), Němci již v IX. stol. usilovali, což se jim poštěstilo ve XII. století.

Poraj sluje polský erb, který se skládá z bílé růže o pěti listech v poli červeném a nad helmem z téže růže. Erb tento srovnává se s oním, jehož užívala druhdy slavná a široce rozvětvená rodina českých a moravských Vítkoviců, a byl prý také do Polska a Litvy z Čech přinešen, a mezi nejstarší a nejvzácnější znamení erbovní a šlechtická tamtéž pokládán; ještě na začátku minulého stol. užívalo erbu toho výše 120 rodin šlecht., v Polště, Slezsku, Prusích, Litvě a na Rusi přebývajících, ku př. Biernačtí, Chodczowé, Chrzanowští, Dobrosolenští, Gazubové, Gorečtí, Grzybowští, Ježowští, Konarzewští, Michalowští, Mickiewičové, Mniszkové, Nowičtí, Podleští, Porajové, Rožyčtí, Sobiekurští, Suchečtí, Witkowští, Zamojšti a j. m. *Ra.*

Porce (z lat. *portio*), část, údělek, odměrek jídla. — Dále viz Portio canonica.

Porcelán, porculán, jest bílá, průsvitavá hmota, lomu sklovitého, bílého. Před sklem má tu velikou přednost, že rychlou proměnu horka a studena úplně snáší a nejprudším výhřevem se nerozškvařuje. Hmota tato jest z nejvýbornější bílé hlíny: kaolínu, z křemenu a z nějaké ještě látky, která slití ostatních v horku podporuje; obyčejně to bývá živec aneb i krystalovaný sádrovec. Kaolín jest bílá, šedá neb červenavá hlína, jež pálením zúplna sbělá, jest suchá, z částeček prachovitých, obyčejně dohromady spečených složená, a na omak měkká, nemastná. U nás zvláště v Táborsku a v Loketsku pěkný, bílý, jako křída vypadající kaolín se nalezá. Kaolín, potřeba-li vyplaven a pak usušen, smíchá se s drobně rozmělněným křemenem a živcem neb sádrovcem, a pak ve vodě se rozmíchá, čímž povstává tuhé těsto, zvané směs **p**-ová. Má-li se směs dobře lípati, musí se zbytečná voda odstraniti, k čemuž do malých lněných pytlíků se dá a pak v lisu se vytlačí, načež se hněte a v balvany formuje, kteréž se, aby nevyschly, vlhkými tkaninami přikrývají. Směs dá se tím lépe v určité tvary zdělávati, čím déle byla ve vlhku; v Číně chovají ji prý až 100 let pod vodou, než ji upotřebují. Nádoby a jiné věci robí se nyní na kruhu hrnčířském, neb v kadlubech, od ruky, aneb i vytlačují se zvláštními tlačidly (srv. Kamenina). Neníť to ostatně práce příliš snadná, jelikož směs **p**-ová není tuze tvarná. Za novějších dob zhotovují se však i nad míru útlé drobnosti, na př. krajky a p. okrasy na soškách, což docílí se tím, že skutečná krajka a podobná spalitelná útlá práce do řídké směsi se smočí, a pak vypálí, takže vnitřek se spálí a směs v **p.** se promění. Ušlechtilý tvar a hladkost uděluje se věcem **p**-ovým tím, že po vysušení na vzduchu poněkud již utuhlé na soustruhu zvláštními želízky a jehlami se obrousí, a pak ještě rohem neb slonovou kostí se uleští. Duté sošky, koule a p. lijí se v sádrových kadlu-

bech ze dvou částí složených, které se pak spojí; po vysušení obrousí a shladí se všechny švy kadlubem povstalé. Na to dává se zboží do pouzder, jež kouř a saze od něho zdržují. Pouzdra zhotovují se z kaolínu a jsou rozličné velikosti podle velikosti věcí do nich sázených, a nesmějí se rozškvařovati, za kteroužto příčinou do hmoty, z níž se hotoví, živce se nepřidává. Hluboké nádoby sází se bez podkladu do pouzder; mělké ale, na př. talíře a mísy, staví se na nerozškvařitelné hliněné kruhy *(kolombiny)*, aneb se klíny podporují. Na kraj pouzdra dá se kotouček měkké hlíny, na ten přitiskne se jiné pouzdro, a tak postaví se jich několik na sebe, načež nejhořejší hliněným víčkem se přikryje. S pouzdry sází se zboží do pecí, jež rozdílné jsouce podoby celkem pecem na pálení kameniny se podobají. Nejlépe zařízena jest pec, složená ze tří pecníků: žíhacího, dopalovacího a pouzderného, jež leží jeden nad druhým. Každý z nich vyhřívá se několika (obyčejně pěti) nistěji, dokola umístěnými, z nichž plamen táhne se do peci se shora dolů, a odtud pecníkem vzhůru z jednoho do druhého. Zboží sází se do pecníku žíhacího, a plameny mezi pouzdry pronikajícími v krátké době všechno do běla se rozžížni. Největší žár jest blízko u okolku pecníka, a tam sází se pouzdra s nádobím nejsilnějším, aneb ze směsi více ohni vzdorné. Po prvním tomto vypálení, jež as za 18 hodin jest dokončeno, nechá se pec as 8 dní chladnouti, pak se otevře a nádobí se z pouzder vyndá, načež se polévá. Polev čili glasura k tomu upotřebená jest čistě sklovitá, aby bílý **p.** skrz ni prosvital, a má býti pouze pro větší lesk a hladkost jeho. Polev zhotovuje se tudíž z týchž látek, z nichž je i **p.**; aby však byl snáze roztopný, přidává se k němu více sádry neb živce, a nejvíce dělá se z roztlučených střepů **p**-ových. Z látek těch udělá se řídká břečka, do níž nádobí se máčí. Pak sází se nádobí opět do pouzder a s nimi do pecníku dopalovacího, který v peci jest nejzpodnější. Po 20- až 24hodinovém slabším žáru rozžhaví se vše opět na bělo, a podle vyndavaných časem průb skoumá se výpal. Po uhašení ohně nechá se pecník opět asi 6 dní chladnouti a nádobí vyndá se pak hotové. Pecník nejhořejší, pouzderný, jest ku vypalování nových pouzder a cihel k stavění peci, která z hlíny úplně ohnivzdorné sestaviti se musí. Obyčejně bývají najednou všechny tři pecníky zbožím naplněny, poněvadž se tak paliva ušetří. Pálením velmi mnoho zboží se zkazí, totiž skřiví se, popuká, glasura špatně se rozlije a p. Zcela nepotřebné zboží odhodí se stranou, aby roztlučeno co přídatek k nové směsi aneb k polevu se upotřebilo. — Přenáramným korkem peci **p**-ové, v níž mimochodem řečeno kus prutového železa za malou chvíli se roztopí, slévá se hmota nádob, ale jen s části, tak že při tom podobu svou podrží a jen jaksi se scvrká, rozškvařuje. Dirkovatost tím úplně mizí, a nemusel by se tudíž **p.** polévati, což jen k vůli hladkosti a lesku se děje. **P.** nepolévaný, na povrchu mdlý, bezlesklý, a na ohmat poněkud drsný, slove biskuit. — Malování na **p**-u děje se rozličnými kysličníky kovovými, obzvláště ze zlata, stříbra, železa, mědi, cínu, chrómu, antimonu a j. Barva zhotoví se z čistého kysličníka a z hmoty glasuře podobné, kteréžto látky každá pro sebe dobře se rozetrou a pak spolu smíchány roztírají se na skleněných deskách skleněnou paličkou s terpentýnovým olejem. Nejkrásnější barva červená docílí se kassiovým nachem zlatým, jenž obdrží se sražením zlata z roztoku jeho v lučavce cínovým roztokem. Přidá-li se k tomu trochu prášku stříbrného, taktéž cínem z hlodavky sraženého, obdrží se krásný nach růžový a fialový; kysličník chrómitý aneb mědnatý dává barvu zelenou; kobalt a ledek modrou; kysličník antimonový a suřík žlutou; kobalt, měděný popel a pálená umbra po stejných dílech aneb uran černou atd. Barviva mají po vypálení jinou barvu než před tím, obyčejně mnohem živější, určitější, a proto malíř musí dobře barvy ty znáti. Přicházejí však barvy ty i k malbě připraveny v týchž odstínech jako po vypálení, bezpochyby obdrží se vypálením hmoty barviva, jež v sklovitou látku se mění. Malování samo stává se buď hned po prvním vypálení, tak že pak glasura kryje a chrání malbu, aneb na glasuře vypálené; pak ovšem třeba vypáliti **p.** potřetí, ač není již tak mocného výhřevu třeba. Vypalování děje se v mufli, větší to nádobě tvaru as jako peci pekařské, kteráž z hlíny ohnivzdorné zhotovena a na dolní části obliny několika otvory opatřena jest. Mufle vsadí se do peci tak, aby plamen do přední otevřené části vnikal a oněmi otvory zase vystupoval. Zvláštní děrou hlédací pozoruje se postup vypalování barev. Otiskování rytin na **p**-u děje se jako u kameniny (v. t.). Velmi zhusta okrašluje se **p.** pozlacením. Zlatý prášek, z roztoku v lučavce draslovým louhem sražený a usušený, smíchá se s trochou boraxu a olejem terpentinovým rozetřen vnáší se jako barvy na **p.**, jenž pod muflí se vypálí a pak achátem a krevelem uhladí. Podobně i postřibřuje se **p.** práškem stříbrným, docela čistým, smíšeným s trochem boraxu a potaše. Poněvadž však postříbřená místa sirnatými parami černají, raději se **p.** poplatinuje práškem platinovým s boraxem a draslem neb sodou. Každý nátěr může několikkrát po sobě se opakovati, byv pokaždé vypálen; také míchají se prášek zlatý a platinový, čímž rozličných stupňů barvitosti se nabývá. — Galvanicky dá se **p.** potáhnouti mědí, jestliže se nejprv pokostem kopálovým tenounce povleče, bronzovým práškem posype, aby byl povrch všude stejně a dokonale přikryt; když pak pokost uschnul, zachází se s nádobou jako s kovovým předmětem. Povlak mědi drží pak na nádobě velmi dobře, dá se hladiti a leštiti. — Porculánictví naše jest teprv asi 150 let staré. Před tím přicházel **p.** všechen z Číny a Japanu, kdež zhotovování jeho jest prastaré, ale pro Europany zůstalo tajemstvím, tak že v Evropě znovu vynalezeno býti muselo. Čínský **p.** jest celkem tenší než náš, což bezpochyby pochodí od delšího chování směsi ve vlhku, kteráž se tak tvarnější stává, jak již svrchu řečeno; za to však bývá glasura na něm popukaná, dle čehož se zvláště poznává. — **P.** skelný zhotovuje se nyní již jen v Anglicku; před vynalezením pravého **p**-u dělával se ve Francii a byl dosti oblíben. K tomu béře se kaolín s nějakou směsí skelnou. Hmota tato silněji se sleje než směs **p**-ová, a bývá tudíž **p.** skelný průzračnější než pravý, spíše sklu podobný, a nesnáší také proměnu horka a studena tak dobře. Tento **p.** zdělává se nesnadno, nejsa téměř nic tvarný; všecko zboží musí se v kadlubech vytlačovati. — **P.** Reaumurův zvaný není než sklo, kteréž do písku zahrabáno se zahřálo a zvolna nechalo vychladnouti, čímž se rozesklilo a průhlednosti své pozbylo, avšak i proměnu teploty pak dosti dobře snáší. *Pý.*

Porcelánka v. Kaolín.

Porcelánový jaspis jest tvrdý jíl, vytvořený spálením lupků a jílu ve vrstvách hnědouhelných, kde se samy sebou zapálily. Obyčejně má barvu šedofialovou s jasně rudými skvrnami. Nalézá se na několika místech v čedičovém Středohoří v Čechách. *Kl.*

Porcia 1) sestra M. Porcia Catona, příjmím

Uticensis, jež po smrti rodičův s bratrem svým v domě ujce Drusa byla vychována. **P.** provdala se za L. Domitia Ahenobarba. — **2) P.**, dcera výše jmenovaného M. Porcia Catona, poprvé provdaná za M. Calpurnia Bibula, pak za M. Bruta, žena mravův bezúhonných, ducha vznešeného, odvahy mužné a nadšená pro svobodu své vlasti. Proto měla účastenství ve všem, co manžel její podnikal k zachránění republiky, a věděla také o spiknutí proti životu Caesarovu. Po smrti manžela učinila si, poněvadž jí všecky zbraně byly odňaty, smrt spolknuvši žhavé uhlí. Dle jiných zpráv však zemřela dříve než manžel její. *Rs.*

Porcia [porča], starý rod italský, jehož první známé sídlo byl hrad Porcia a některé jiné statky ve Furlánsku, odkudž se rozšířil do Korutan a do Krajiny. Jan Sforza hrabě **P.**, c. k. místodržitel v Gorici stal se nejv. hofmistrem v Gorici a Gradisce a syn jeho Jan Ferdinand povýšen jest od Leopolda I. r. 1662 do stavu kn. říšských, sněm říšský přijal ale jmenování to s tou výminkou, aby **P.** užívati směl názvu toho teprvé tehdáž, když by se stal pánem území samostatného. Po tuhém odporu puštěna hodnost ta pro osobu Janovu, na potomky jeho ale vztažena klausule uvedená, a proto přestal úmrtím Jana († 1665) titul knížecí. Vnuk Frant. Antonín **P.**, drže ve Švábsku panství Tettensee, dosáhl r. 1689 povýšení jeho na hrab. pokněžněné a tím také titulu kníž.; jím vymřela r. 1689 linie tato po meči a titul kníž. dostal se strýci Františkovi Jeronymovi hr. **P.** ve Furlánsku, který se ho ale vzdal ve prospěch syna svého Hannibala, kterého potvrdil cís. Leopold v hodnosti té, obmeziv ji na každého toliko držitele majorátu. I Hannibalova linie vymřela r. 1827 kn. Frant. Ser., a titul kn. přešel na potomky bratra Františkova, hr. Germanika Caesara. Z těch jmenujeme Alfonsa Gabriela († 1835), držitele hrab. Ortenburského v Korutanech, ryt. zlatého rouna, c. k. skutečného radu tajného, gouvernéra rak. Pomoří v Terstu (nar. 1761), který nastoupil po strýci svém Frant. Ser.; syna Alfonsova, Alfonsa Serafina (nar. 1801), c. k. komořího, nejv. hofmistra v Gorici; dále bratrovce před. hr. Leopolda (nar. 1801), c. k. plukovníka, a bratra tohoto Antonína Ferd. (nar. 1794), c. k. komořího a plukovníka v řádu Maltezském.

Porcia [porča], ves v Benátsku, v prov. Videmské s 2991 obyv. (1857).

Porciunkule. Benediktini darovali sv. Františkovi, zakladateli řehole františkánské, kaplu panně Marii zasvěcenou, která blíže rodiště jeho Assissi stála. Že byla skrovná, říkalo se jí *portiuncula*. Zde prý svatému za noční doby v nábožné modlení pohrouženému u vidění ukázali se Ježíš a Maria, obklíčení zástupem andělským. Aby místo, jemu tak milostné, stalo se pramenem milostí i pro jiné, vyžádal, jak se povídá, sv. František odpustky pro všecky, kdož by tam z hříchů se káli. Odpustky ty papež Honorius III. potvrdil, a pozdější doba na všecky františkánské kláštery ke dni 1. srpna rozšířila. Památku řečeného vidění slaví nyní františkáni 2. srp. a nazývají slavnost porciunkuli.

Porcius, jméno rodu římského, ku kterémuž více větví náleželo. I. Licinové, z nichž byli nejznamenitější: 1) L. **P.** Licinus, roku 207 před Kr. praetor, vyznačil se v bitvě u Seny proti Hasdrubalovi. 2) L. **P.** Licinus, syn předešlého, r. 193 praetor, r. 184 konsul, v kterémžto roce proti Ligurům válčil. — II. Laecové. Z těchto byl 1) P. *P. Laeca r. 199 př. Kr.* tribunem lidu, r. 195 praetorem, *v kterémžto úřadě velel* vojsku v Etrurii. 2) M. **P.** Laeca, senator a účastník spiknutí Catilinova, v jehož domě se spiklenci za doby noční k poradám scházívali. — III. Catonové v. čl. Cato. *Rs.*

Porculán, porculánka v. Porcelán, Porcelánka.

Porcyanko Konstantin, mediciny a chirurgie doktor, prof. na univ. a později akademii medicinsko-chirurgické ve Vilně, nar. 1793, studoval ve Vilně lékařství pod Frankem, Lobenweinem, Bojanusem atd. a povýšen byl tu na doktora, napsav rozpravu *De labiorum cancro* (ve Vilně 1818); r. 1822 vykládal o užívání nástrojů chirurgických na téže univ., pak kliniku chirurgickou. Co lékař praktický požíval všeobecné důvěry; † ve Vilně 1841. Mimo hojné rozpravy, umístěné v *Dzienniku medycz. chirur. i farm.* a j. v., vydal o sobě *De encephaloide* (t. 1821); *Żywot Aug. Becu* (t. 1825) a v rukopise zůstavil *O wodzie mineralnej Druskienickiej.*

Pordage [pordéž] John, mystik angl., nar. 1625, † 1698 v Londýně. Čítaje spisy Jakuba Böhma byl jimi tak omámen, že se jal hlásati jeho učení a tvrdil, že mívá zjevení. Mezi jeho žáky byli Tomáš Bromley a Johanna Leadeová, nadšená žena, která zařídila mezi adepty ctění Sofie. **P.** sepsal *Mystica vera et divina*; *Theologia mystica* (Amster. 1698); *Sophia s. Detectio coelestis sapientiae de mundo interno et externo* (t. 1699).

Pordenone (*Portus Naonis*), okr. město v Benátsku v prov. Videmské na ř. Noncello se 7383 obyv. (1857); má divadlo, továrnu na papír; provozuje obchod s vínem a obilím. Zde se narodil slavný malíř Regillo, odtud **P.** nazývaný. R. 1269 dosáhl **P.** král Český Přemysl Otakar II., odřekl se ho však smírem před Vídní 1276 k rukoum krále Rudolfa Habsburského. — Okres **P**-ský měl 1857 na 6·32□ m. 35.728 obyv. v 1 m. a 39 vsech.

Pordenone 1) Giovanni Antonio Licinio Regillo da (z), italský malíř, nar. r. 1483 v Pordenone ve Furlánsku, odkudž i jeho příjmí, pod kterýmž nejlépe znám jest. Vzdělával se jak se zdá s počátku ve Videmu dle Pellegriniho, později v Benátkách hlavně dle Giorgione. Usadiv se v Piacenze pracoval i ve Videmu, Mantově, Janově, Benátkách a Cremoně. S Tizianem, svým vrstevníkem, maloval v Benátkách společně síň de Pregadi. Zde se nacházejí od něho na hořejší stěně klášterského dvora Santo Stefano zdařilé a ještě dosti dobře zachovalé fresky, představující dílem výjevy ze Star. Zákona, dílem obzvláště živé nahé postavy, ponejvíce dítek a cností. Z olejních jeho maleb jsou nejznamenitější: *Madonna s jin. svatými* v akademii Benátské; v palazzo Pitti ve Florencii *Sv. beseda* v polovičních postavách nadobyčejné nádhery a shody barev. Proslulé dílo jeho štětce jest též *Obžalování cizoložnice* v Berlínském museu. V Belvederu Vídeňském platila až do nejnovějších dob za jeho dílo překrásná *Sv. Justina*, kteráž ale později Morettovi (v. t.) připsána byla. Byv r. 1539 vévodou Herkulesem II. ve Ferraře se ctí přijat, zemř. náhle, a jak někteří za to mají, následkem otrávení. Jeho bratrovec a žák **2)** Giulio Licinio de **P.** žil v Římě a v Benátkách, od r. 1559 v Augsburce, kdež i zemřel r. 1561. Od svého pobytí v Římě nazývá se též Licinio Romano. V bibliotéce Sv. Marka v Benátkách pocházejí od něho tři zdařilé stropní malby z r. 1556, v Augsburce provedl podobněž drahocenné malby na stěně a ryl též dle prací jmenovaného ujce svého. *Mü.*

Poreč 1) ostrov v Dunaji, náleží k Srbskému kraji Požareveckému; na něm město téhož jména, které má 3000 obyv. — **2) P.**, ital. *Parenzo*, okr. město v Istrii na záp. pobřeží, sídlo bisk. **P**-sko-

Pulského, sněmu istriánského a jeho výboru, smíšeného úřadu okresního, společnosti filharmonické, kasina a ústavu chudých; r. 1857 bylo 3114 obyv. **P.** vyniká mnohými památkami starožitnými, z nichž jest nejvzácnější dom, prastará to basilika. Vystavěna byla již v první pol. VI. stol., a jak mnozí za to mají, r. 524, když Theodorich Velký založil bisk. istriánská; opravy pozdější staly se ku konci X. a v XIII. století. Vnitřek rozdělen jest 18 sloupy z nejpěknějších mramorů řeckých na tři lodi, sloupy ty mají z části ráz byzantinský a z části starší ještě, totiž římský. I dá se souditi, že pocházejí z nějaké budovy od Římanův tu vystavené. Ze římských starožitností jsou rozsáhlejší a znamenitější zbytky basiliky, nejspíše světským účelům sloužívší, na straně západní; na náměstí zbytky komicia a zbytky chrámů Marsa a Neptuna. **P.** má posud hradby z XV. stol.; přístav jest bezpečný, přístupný ale pouze lodím, které se toliko na 15 stop ponořují. — Dějiny. Na místě nynějšího města **P**-e založena byla záhy mocná a rozsáhlá osada římská, jak svědčí zprávy historické a starožitnosti posud se vyskytující. Biskupství ze VI. stol. nabylo veliké moci za císařů Něm. z rodu Saského; dostalo ť nejen nejbližší okolí, nýbrž i hojné statky v středu Istrie a ve Furlánsku a j. v.; zejména Orsera, S. Michele sotto terra, Rozarjol, Moncastello, Treviso, Tar, Padova, Gemino, Pazin a j. v. Mimo to bral bisk. desátky z okrsků, které tvořily o sobě obce, jako: Sv. Lovreč, Matavun, Rovinj, Bal. Biskup nejen vykonával duchovní právomocnost, nýbrž bral příjmy z celé diécese a vykonával světskou vládu. Od času však, když se důstojnost markrabská stala dědičnou v některých rodech, počalo statků bisk. ubývati tu násilným osáhnutím, brzy zase propůjčením v léno od markrabat jiným držitelům; jediná Orsera zbyla bisk. až na naše časy, a z tučných někdy příjmův pozůstaly skrovné toliko platy. R. 1267 poddala se **P.** Benátčanům, nechtíc podniknouti panství Kopru, a příkladu toho následovala brzy jiná místa. Benátčané ponechali městům, jak byly slíbili, vlastní jejich zřízení; i vyvinuly se tím spůsobem jakési republiky s větším nebo menším okrskem, a středem všech byla **P.** Proti moci města vždy rostoucí zpíral se biskup, který nepřál Benátčanům; ku konci XIII. století přišlo k otevřenému boji, v němž **P**-čtí přemohli zbrojnoše biskupovy, dobyli sídla jeho a vypudili jej z města. V násl. stol. počaly stíhati město jiné nehody od nepřátel zevnějších; r. 1354 připlul Paganino Doria s loďstvem janovským k městu, vypálil je a vydrancoval, r. 1360 zuřil v městě strašný mor, z toho se zotavilo město v XV. stol. zase, vystavělo si nové hradby, světlárnu, a jevilo i jinak, že zmáhá se výnosným obchodem. Novými ranami morovými pokleslo obyvatelstvo tak, že vymřelo nebo se odstěhovalo načisto r. 1631. Ještě 35 let potom byla osada dočista pustá. Teprvé roku 1692 usadili tu Benátčané řecké, slov. a albánské osadníky, a město zkvetlo v XVIII. stol. zase, ač ne tou měrou, jakou mělo k tomu polohu příležitou, poněvadž Benátčané nedopustili, aby se zmohlo na úkor jejich. Roku 1797 dostala se **P.** s ostatní benátskou částí Istrie Rakousku a měla s ní pak stejné osudy. Biskupství **P**-sko-Pulské má 6 dekanátů: v **P** i, Rovinji, Matavunu, v Puli, Vodnjanu a Labinu. — Okres **P**-ský měl 1857 na 3,7 □ m. 8089 obyv. v 1 m. a 17 vsech.

Porečanin Bernard, zvaný takto dle svého rodiště Porečje čili Poříčí (*Parenzo*) na Istrii; u Italiánů pak Bernardo da Parenzo nebo Parentino, byl velmi znamenitý malíř XV. století. Narodiv se roku 1437 odešel ještě v útlém mládí svém do Padovy, kdež vstoupil do školy slavného malíře Squarcione, u kteréhož se nacházel právě tehdáž co žák i jiný krajan jeho, Dalmatinec Řehoř (zvaný Gregorio Schiavone). **P.** činil v umění svém tak rychlé a znamenité pokroky, že se brzo jeho jméno proslavilo. Kdy vstoupil do kláštera, není určitě známo, jen tolik se ví, že byl už za mladých let mnichem řádu sv. Benedikta v Padově a v pozdějším věku svém údem řádu augustiniánů poustevníků ve Vicenze, kamž se byl ok. r. 1495 z Padovy přestěhoval. Co mnich nazýval se Bernard, kdežto při křtu byl obdržel jméno Vavřinec. Žil takto ve svatém pokoji, zaměstnávaje se vedle řeholnických povinností svých hlavně malováním, při čemž dosáhnul vysokého věku 94 let, zemřev tu r. 1531. Za nejznamenitější umělecké dílo jeho považuje se oněch deset obrazů s výjevy ze života sv. Benedikta, jež byl v Padově na stěně chodby benediktinského kláštera sv. Justiny asi v l. 1489—94 maloval. Obrazy ty byly šedou barvou na šedé půdě provedeny; nad každým z nich nacházela se podobizna papeže z řádu benediktinského, a kolem nich historický předmět ze sv. písma. Dílo to bylo tak mistrně a krásně provedeno, že se všichni důkladnější a starší znatelé s největší úctou o něm pronesli, jen že pohříchu v pozdější době neušlo téměř úplné zkáze, tak že nyní kromě nepatrných zbytků skoro nic z něho se nezachovalo. Z dalších prací téhož umělce podobněž jen velmi málo pozůstalo, a z těchto jsou nejznamenitější: *Narození Páně* v obrazárně akademie benátské, a *Sibylla, císaři Augustovi příchod Spasitelův zvěstující*, v obecném domě ve Veroně. *Mü.*

Porěčje (*Poříčí*), kraj. město v rus. gub. Smolenské, 3757 obyv., 5 kostelův, 824 domův. Kraj **P**-ský má kromě města 76.283 obyv. (r. 1856).

Porée 1) Charles, učený jesuita franc., nar. u Caenu 1675, zemř. v Paříži 1741. Vystudovav na koleji v Caenu vstoupil v 17. roce do řádu jesuitského, který dosadil jej 1708 za učitele rhetoriky na kolej Ludvíka Vel. v Paříži. Jeden z nejslavnějších žáků jeho byl Voltaire, který, ač jesuity nenáviděl, přece vždy pochvalně o **P**-ovi se zmiňuje. **P.** sepsal rozličné *Oraisons funèbres*, *Éloges a Discours latins* (Pař. 1735, 2 sv. a 1747, 3 sv.); šest lat. tragédií: *Brutus*, *Hermenegilde*, *Mauricius*, *Sennacherib*, *Sephebus* a *Agapitus* (Pař. 1745) a *Fabulae dramaticae* (1749 a 1761). — **2)** Charles Gabriel **P.**, bratr předeš., nar. v Caenu 1685, † tamtéž 1770. V 25. roce vstoupil do řádu oratoriánů, odkudž přišel za bibliotékáře ku Cambraiskému arcibisk. Fenelonovi; dosáhnuv potom hodnosti bakaláře a licenciáta na universitě Caenské pobyl za faráře na některých farách venkovských až do r. 1741, od kteréž doby žil v Caenu. Jsa též členem tamější akademie vydával s některými svými přátely literární revue pod jménem *Nouvelles littéraires* (1740—44). Známějším však se učinil některými spisy svými, jako *Histoire de don Ranuccio d'Alétès, histoire veritable* (Benátky 1736 a 1738, 2 sv.), která 1810 vyšla pod jménem *Raphael d'Aguilar, ou les Moines portugais*, kárajíc ostře mravy duchovenstva v XVIII. stol.; rovněž mnoho hluku nadělal jeho *Examen de la prétendue possession des filles de la paroisse de Landes* (v Rouenu 1738), v kterémž vytýká duchovenstvu náboženskou přepjatost a duševní zatemnělost, k čemuž zavdal mu příčinu farář Landeský, který přehnanými exerciciemi duchovními a bujnou lektúrou pomátl mysli některých dívek ve své

osadě, úkaz ten pak v ten smysl vykládal, jakoby ďáblem posedlé byly.

Pořekadlo ve smyslu novějším slove obecná průpověď čili spůsob vyjádření se, mající do sebe význam jakýsi charakteristický, ale od přísloví tím se rozeznávající, že nemusí vždy skládati úplnou větu a že není obsahu ponaučného, na př. *Měsíc svítí jak rybí oko; Tma, že by ji krájeti mohl; Šel jakoby ho pes kousl; Každý pes z jiné vsi.*

Porenut, Porevit, mythologická jména slovanská znění i významu pochybného.

Pořešin hrad, nyní v ssutinách ležící, na Novohradsku v kraji Budějovickém, nedaleko vsi téhož jména, založen byl v XIII. stol. od pánův ze Strakonic. Bavor z Bavorova (1289, † 1318) postoupil 1317 **P.** smlouvou za Vitějovice bratřím Vernerovi, Rackovi a Přibíkovi z Vitějovic, strýcům svým rodinným a erbovním, kteří odtud se psávati počali z **P**-a. Po těchto zde vládli bratří Markvart, Přibík a Ješek, kteří se s dědinami svými všemi r. 1358 spolčili. Avšak později se oddělili a jednotlivé díly zboží odprodávali. Roztřídění jich potomkův jest na mnoze obtížné; jisto jest, že zde r. 1418 dílem Markvart z **P**-a vládl, díl však potomkům Přibíkovým náležel. R. 1434 díl Markvartův držel Jan Hrozek z Maršovic, za jehož vladaření Oldřich z Rosenberka, dostav práva odúmrtního králem Sigmundem, koupil hrad **P.** a jej z gruntu sbořiti a s zemí srovnati pro nebezpečenství svých nepřátel rozkázal. Teprv roku 1455 daroval král Ladislav právo své na **P.** po smrti Markvartově neb kohokoliv jiného Oldřichovi z Rosenberka, a 1462 král Jiří synu tohoto Janovi, kterýmž však toliko díl **P**-a zbořeného přisouzeny, poněvadž díl ostatní tehdá Janovi a Sigmundovi řečeným „bielá hlava“ přináležel (1465), načež pánové z Rosenberka i tohoto dílu dosáhše celek spojili s panstvím Novohradským. *Sč.*

z **Pořešina**, staročeský rod rytířský, zvaný tak od hradu stejn. jm. (v. t.). Přibík I. zanechal 3 syny, Přibíka II., Vernera a Valkouna; poslední bojoval u Kreščaku statečně po boku kr. Jana dle slov letopisce: „a pan Valkún z Bořešína věda, že boj ctná novina, da nejednu prudkú ránu, vždy sě boda po svém pánu;“ kdežto i padl 26. srpna 1346. Přibík a Verner drželi své otcovské dědictví nedílně, načež Verner † 1375 bez dědiců. Přibík zanechal zděděné statky při smrti synům Markvartovi a Přibíkovi III. Markv. z **P.** byl r. 1360 hejtmanem na hradě Rosenberku, zřídil 21. čce. 1383 kaplanství v Kaplicích potud Markvartské zvané, byl 1381 nejv. hofmistrem královny Johany v Čechách, obdržel 1401 od kr. Václava IV. právo svobodného odkazu svých statků; měl manželku Přibku a zanechal syny Racka a Petra (tohoto manželce Alžbětě byl roku 1384 na městečku Kaplici věnoval). Zároveň s těmito bratry jmenuje se jich příbuzný Vernher, který 1367 ves Konratice prodal p. z Rosenberka, a Bruno, Bušek a Vernher z Újezda, kteří podobného erbu užívali, totiž šípu. Přibík z **P**-a odbyl studia svá v Padově a byl pak za děkana kostela Pražského zvolen, kterýž úřad 1381—1386 zastával; Vernher z **P.** se jmenuje ok. 1384 co právník na universitě Pražské; Jaroslav z **P.** byl 1389 kanovníkem kostela Pražského, 1402—1403 administrátorem in spiritualibus arch. Praž. († 1403). Ze synův Markvarta († před 1408) jmenuje se 1399 Racek s manželkou svou Strankou naposledy. Jiný Markvart roku 1418 zapisoval na Pořešíně *Kamarytovi z Žirovnic jistý* dluh a žil ještě 1444. Markvart II., Přibík V. a Ješek bratří z **P.** roku 1420 vespolek společnost statků uzavřeli, kterou později zrušili, a postoupivše br. Přibíkovi třetí díl zboží Poreš. své dvě třetiny p. Oldřichovi z Rosenberka prodali; po bezdětné smrti Markvartově měl hrad Por. s příslušenstvím kr. Ladislavovi připadnouti, ten však postoupil tuto odúmrť 18. pros. 1455 p. Old. z Rosenb. dědičně; Přibík V. odkázal svůj podíl na Por. synovi Sigm. z **P.**, který jej r. 1463 strýci (bratru?) Janovi řečenému „bílá hlava“ z **P.** (seděl r. 1444 v Plavnici malé) postoupil, a ten jej konečně roku 1465 p. Janovi z Rosenb. prodal. Hrad stával ještě r. 1455 dle zřejmé zmínky v listině „Castrum Por. cum oppido et villis“, zdá se že později vyhořel a více se nestavěl. Jakýsi Jan z **P.** jmenuje se ještě roku 1493 v listině týkající se prodeje dvoru v Milikovicích, a byl nejspíše posledním potomkem toho rodu. O nich psal M. Millauer: *Die Ritter von Poresching im Süden Böhmens* (Prag 1823), což se dá poněkud doplniti z listin desk dvorských. *Vl. Sč.*

Porevit v. Porenut.

Porfyr (od řec. *πορφύρα*, purpur, od barvy s větší části červené), hmota plutonická, celistvá, v níž jsou jednotlivé krystaly živce, křemene, slídy neb jinorazu, někdy též granátu nebo kyzu železného vrostlé. Krystaly křemene bývají na obou stranách vyvinuty, tvoříce pěkné šestiboké dvojjehlance. Sloh je porfyrový, t. j. drobnozrný, celistvý, někdy vrstevnatý; barva rozličná, nejčastěji červenavá, též žlutavá, zahnědlá; často bývá **p.** pestrý. Látky ústrojné se v **p**-u posavad nenašly. **P.** potřebuje se k stavbám budov, silnic; některé pěkné druhy skvrnatých **p**-ů poskytují látku k uměleckým pracím, zejména červený bezkřemený (*porfido roso antico*) a antický zelený (*serpentino* neb *porfido verde antico*), k sloupům, deskám na stoly, k ozdobám, vasám a jiným nádobám. Ne všecky kameny, jichž sochaři a řezbáři starých národů pod jménem **p.** k uměleckým pracím užívali, souhlasí s naší horninou toho jména. Nejznamenitější **p**-ové lomy jsou v Elfdalu ve Švédsku a u Kolivanu v ruské Asii. Po zvětralém **p**-u je půda draselnatá, obyčejně velmi úrodná. Druhy **p**-u jsou rozličné. Felsitporfyr, **p.** křemený čili červený; základní hmota jest celistvý felsit, v němž uloženy jsou krystaly křemene neb živce; žlutý, červený neb hnědý. Velmi pevný (1 □′ vydrží tlak 640,000 lb.), výborné stavivo na silnice a dláždění. Ve Švédsku a Sibiři. Dělají se z něho sloupy, vasy, stolní tabule, třecí šálky, svícny a j. Porfyrit, bezkřemený **p.**, také melafyrový **p.**; základní hmota je orthoklas (živec) aneb orthoklas a oligoklas, zřídka samotný oligoklas; v té jsou vrostlé krystaly orthoklasu, oligoklasu, jinorázu a slídy, zřídka křemene; jedna odrůda jmenuje se *porfido roso antico.* **P.** syenitový, drobnozrný, jest smíšenina živce, křemene a málo slídy a chloritu, a v ní červenavé krystaly orthoklasu a oligoklasu. Sem patří **p.** labradorský a jeho pěkná zelená odrůda *serpentino verde antico*; základní hmota tohoto jest jasně zelený labrador a málo augitu (pětilup). **P.** slídový, celistvá hmota felsitu s krystaly slídovými neb živcovými. **P.** smolkový, základní hmota smolek, objímající krystaly sklového živce a křemene. P. hlinitý; základní hmota je zemitá, snadno zvětrá tvoříc jíl, v němž krystaly roztroušené leží. Každý **p.** dá se dmuchavkou roztavit. V geologickém ohledu souhlasí **p.** s žulou a čedičem, a pronikl v mocných proudech nad ním ležící vrstvy kůry zemské. Vyniknutí **p**-u z nitra zemského bylo příčinou pozdvižení mnohých vrstev, neboť bylo na mnohých

místech velmi mohútné, tvoříc celé skalní spousty. P. objevuje se po celé zeměkouli v stejných poměrech, tvoříc buď ohromná lože, buď mocné a rozsáhlé couky, které prorážejí žulu, břidlice i útvar kamenouhelný. Často skládají se osamotnělé vrchy uprostřed jiných hornin z p-ových skal. Hory p-ové bývají v sloupy, desky neb hranaté balvany rozmanitě rozpukané. P. vyskytuje se co žulový (syenitový) p. v Krušných Horách mezi Teplicemi v Čechách a Dippoldiswaldem v Sasích; v středních Čechách tvoří mohútné lože ve vrstvách nejspodnějšího útvaru silurského. Teplá zřídla v Teplicích prýští se z horniny p-ové. Též v Krkonoších sever. u Broumova a jinde vystupují homole p-u. Melafyr (také černý p. zvaný) skládá pohoří Kozákovské, 2322′ vysoké.

Porfyrit 1) mramor purpurově pruhovaný. — **2)** P. se také nazývá jeden druh porfyru (v. t.).

Porfyrius, filosof školy platonické, nar. 233 v Tyru, † 305 po Kr. v Římě. Pocházel ze vzácné rodiny jmenem Malchus (řecká forma syrsko-fenického slova melech, král), a teprvé od učitele svého Longina jest nazván P. (purpurovec). Studoval pod Origenem v Caesarei, pod Apollodorem a Longinem v Athénách, pod Plotinem v Římě, kdež pobyv 6 let odebral se na Sicilii, kde pak sepsal pojednání proti víře křesťanské. Později vrátiv se do Říma učil tam po drahně let. Filosofické jeho zásady byly tytéž jako u Plotina (v. t. a srv. čl. Nominalismus a Novoplatonismus). Zachovalo se 19 rozličných spisů P-iových a 31 prý se jich ztratilo. Ze ztracených byl nejslavnější spis *Proti křesťanům*, který byl veřejně zničen z rozkazu císaře Theodosia. Ze zachovalých spisů zasluhují zmínky *Πυθαγόρου βίος* (Život Pythagorův), *Περὶ Πλωτίνου βίου* (O životě Plotinově), *Εἰςαγωγή* a *Κατὰ παντῶν καὶ ἀποκριθέν* (O kategoriích Aristotelových).

Porfyrový sloh jest vlastnost porfyru, že sestává z hmoty stejnorodé, která obsahuje jednotlivé krystaly některého nerostu, čímž na pohled hrubě skvrnitá se býti zdá.

Porga, kníže Chorvátský, v. Chorvátsko, str. 1125, *b*.

Porchat [poršá] Jean Jacques, švýc. spisov. nar. v Cretě u Genevy 20. kv. 1800. Vyučovav řím. právu a od r. 1832 lat. literatuře na akademii Lausannské, vzdal se postavení toho následkem revoluce v kantonu Waadtském 1845, od kteréž doby žije v Paříži. P. vydal sbírku bájek a více kusů dramatických, jako *La Mission de Jeanne d'Arc* (Pař. 1844), veršované drama v 5 jednáních; *Winkelried*, taktéž v 5 jednáních. Jeho povídka *Trois mois sous la neige, journal d'un jeune habitant du Jura* (Pař. 1849) byla poctěna cenou od akademie Pařížské (přel. do češtiny); mimo to vydal více pěkných povídek pro mládež a přeložil některá díla něm. na jazyk francouzský, jmenovitě všechna díla Goetheova pod názvem *Oeuvres complètes* de Goethe (Pař. 1859 a násl.).

Porchov, kraj. m. v gub. Pskovské, u řeky Šeloně, má 4425 obyv. (r. 1861), 7 kostelův, 571 domův. P. připomíná se záhy co prihorod svobodné obce Novgorodské v zemi Šeloňské; r. 1606 dobyli ho Švédi. — Kraj P-ský má kromě města 124.117 obyv. (r. 1856).

Poříčí 1) místo ležící při řece, jako pomoří břeh mořský. Odtud slove v Praze P-m ona část Nového města, která leží při dolejší Vltavě, dle níž brána vedoucí do Karlína slove Poříčkou. — **2)** V jiném smyslu slove p. nějaké řeky onen obvod země, s kterého všecky vody do ní stékají; něm. *Flussgebiet*.

Poříčí 1) Červené, pův. Pořešice, něm. *Kron-Poritschen*, ves nad Úhlavou a býv. panství v okr. Přestickém, kr. Plzensk., čítá 450 čes. obyv., má krásný zámek a kapli nejsv. Srdce Ježíšova, r. 1813 od Amalie Eleon. hrab. z Hauben založenou. — P. drželi p. Roupovští z Roupova (v. t.), po nich od r. 1570 ryt. Šicové z Drahonic a sice r. 1570 Mikuláš, r. 1580 Adam, po něm Albert († 1600); Mikulášovi Šicovi z Dr. bylo P. konfiskováno, a 19. srpna 1623 Filipovi Adamovi svob. p. z Kronenberku prodáno, jeho syn Adolf Otto stal se r. 1665 hrabětem; r. 1707 dostalo se P. Janovi Jiřímu hr. von der Hauben, který i Roupov přikoupiv byl jako cís. generál v bitvě Petrovaradínské (5. srp. 1716) od Turků jat a zabit; P. dědila dcera Františka Aug. provd. hr. Törringova s Jettenbachu a po ní r. 1758 syn Norbert hr. Törring z Jetteub., načež prodloužený statek od Klementa vévody Bavorského koupen byl; následující po něm držitelé P. udáni jsou u Buštěhradu (v. t.); nynější držitel jest císař Ferdinand. — **2)** P., jindy městečko nyní ves v okr. Benešov., kr. Tábor., s 700 obyv., nad řekou Sázavou, přes niž důkladný žulový most 360′ dlouhý, 23′ široký z r. 1849 a 1850 na místě dřevěného vystavěný vede; má dva románské, velmi zajímavé kostely: farní sv. Havla, s prostrannou kryptou pod vyvýšeným presbyterium a polookrouhlou apsidou, stojí ve východní části P. při Bystrém potoce. Část ta nazývala se původně Balkovice, kteréž jméno jest nyní zapomenuto; P. vlastně se jmenovala část při nyn. cís. silnici, kdež stojí filiální (r. 1350 taktéž farní) kostel sv. Petra slohu románského na pahorku u prostřed hřbitova. Blíže mostu stávala tvrz ryt. z P. během času v prostranný zámek proměněná, konečně snad již v XVII. stol. obráceno stavení to na panskou hospodu nazvanou „u mýta." — Z P-ských rytířů známe jen Přisňaka z P., který byl od r. 1358—1361 místopísařem v král. Čes., potom Zbyňka z P. ok. r. 1396; Martin a Litmír z P. byli u vojště Jiřího z Poděbrad r. 1448 při dobytí Prahy; na začátku XVI. stol. vládli na P. p. Mračtí z Dubé, z nichž Vilém M. z D. P. i Mrač ok. r. 1540 p. Jaroslavovi z Šelnberka na Hrádku nad Sázavou prodal; po smrti jeho syna Jana, posledního pána z Šelnb. († 1597, 12. říj.), bylo P. i Mrač 1598 nejbližším příbuzným Janovi Rud. a Krištofovi Jar. Trčkům z Lípy právně přiřknuto, od nichž je r. 1600 p. Adam z Valdšteina na Hrádku nad Sázavou koupil, jeho syn Jan Viktorin hr. z V. odprodal Mrač i P. ok. 1660 Bernardovi Ig. hr. z Martinic, jehož dcery Marie Alž. († 1671), po ní Teresie Fr., provdány jsouce za Jana Fr. hr. z Vrbna, přinesly tomuto tyto statky po otci zděděné i s Hořovicí za věno; jeho syn a dědic prodal P. i Mrač 1725 Janovi Jos. hr. z Vrby, který oboji s Konopištěm spojil. R. 1420 (19. května) v noci porazil Žižka u P. král. vojsko na hlavu, načež Táboři bez dalších nesnází dostali se do Prahy druhého dne 20. května. Po Bělohorské bitvě r. 1620 bylo P. i s kostelem od polského vojska spáleno. — **3)** P. Spálené, městečko na potoce Úslavě v okr. Blovic., kr. Plzeňském, čítá 1600 čes. obyv., má děk. kostel sv. Mikuláše (již r. 1350 farní), Václavem Hynkem hr. Vratislavem z Mitrovic ok. r. 1710 obnovený, zámek, roku 1617 Adamem Vr. z Mit. vystavěný, školu a j. — P. náleželo pánům ze Švamberka; r. 1391 (4. říj.) p. Racek a Bušek br. ze Švamb. prodali ryt. Jindřichovi z Elsterberka za 1800 kop gr. P. městečko, vsi Hořehledy, Strhaře, Novouves, Lipnici, ve Ždáře podací, a tem

to zboží r. 1413 (9. srp.) ryt. Habartovi z Vinarec postoupil; r. 1437 (7. srp.) Václav ze Svatého pole pustil P. v dluhu Mikulášovi Pešikovi a Bohušovi br. z Komárova; r. 1453 (6. září) Markéta vdova po Petrovi z Nekmiře a Jan syn prodali dědictví své po Petrovi z Nekmiře P. Mikuláši z Dlouhé vsi a Pokonic. Od tohoto přešlo na Fridricha z Donína, který s tím mnoho okolních výsluh spojil a konečně Janovi Roupovskému z Roupova prodal. Potomci tohoto vládli zde až do r. 1587, v kterém Krištof starší z Roupova P. tvrz s vesnicemi, Žakavu, Nezvěstice, tvrze pusté v Mešně (Homberk), Pokonicích, Javoře a Kamýku s mnohými vesnicemi pustými prodal Karlovi Kokořovci z Kokořova a na Šťáhlavech. Po něm zde vládl 1605 Jan Mořice z Prostého, a později Adam starší Vratislav z Mitrovic († 1624), manžel Salomeny z Prostého. Rod Vratislavův držel P. do r. 1715, v němž je hr. Václav Hynek Vr. z Mit. Anně Polyxeně roz. Desfours, ovdovělé hr. Clary z Aldringen prodal, která r. 1722 přikoupila Těňovice; její bratr a dědic Albrecht Max. hr. Desfours († 1732) odkázal je synovi Karlovi Josefovi hr. Desf. na Rohozci a Smržovce, který konečně alodiální statky P. sp. a Mitrovice r. 1748 kapitole u sv. Víta na hradě Pražském prodal. *Vl.*

Porifera, též *Amorfozoa*, *Spongiozoa*, houby, třída zvířat z tlupy Prvoků *(Protozoa)*, obsahuje zvířata na nejnižším stupni vývinu zvířecího stojící. Jsou to zvířata sestávající ze sarkody, t. j. parenchymu čili látky buněčné, jednostejné, stažitelné, protkané jakousi kostrou, sestávající z teničkých, někdy jako plsť spletených jehliček ohebných, rohovitých, vápnitých neb křehkých křemenných; mezi těmi jest velké množství dírek drobných a větších (odtud název **p.**), obstoupených vlásky pohyblivými. Jehličky vápnité mají vždy 3 ostny. Kostra ta jest vyplněna sarkodou, látkou sklovitou, v níž se nacházejí tvrdší zrna. Sarkoda může se na každém místě otevřít a potravu přijímat, a zase se zavře a zarovná. Rozplozování děje se proměněním některých buněk v zrnka vlásky porostlá, která se z otvorů hranatých vyvrhují, pak ve vodě po nějaký čas víří, až se usadí a v novou houbu vyrostou. Třída ta čítá asi 300 žijících druhů a asi 500 skamenělých (o těchto v. čl. Amorfozoa). Zvířata ta jsou vždy přirostlá a žijí skoro vesměs v moři, zvláště v Tichém oceáně. Sem patří rod *Spongia*, houba mořská, tvořící kmeny více méně kulovité, proniklé mnohými děrami, v kterých ustavičně voda sem tam proudí potravu přivádějíc. Nejdůležitější druhy jsou *S. communis*, houba mořská, kulatá, s velikými otvory, užívaná k utírání tabulí, z moří amerických; a *S. usitatissima*, houba mycí, plochá, nahoře otevřená, s drobnými otvory, jíž se užívá k mytí, z Moře středozemního, zvlášť kolem ostrovů řeckých, kdež na dně připevněna potápěči se loví, a z Moře indického. Rod *Grandia* má kostru z jehliček třírohých, křemenných, hustě spletených. Rod *Halispongia* má kostru z dlouhých křemenných jehliček; tělo bývá podvojně rozvětvené, na jeho povrchu sedí proti sobě malé bradavice. Rod *Tityrum* má síť sestávající z křemenných jehliček na jednom konci naběhlých, tenkým kanálem opatřených. Roste obyčejně kulovitě kolem škořápky plžů, též na škořápkách lastur. Mimo ty náležejí sem ještě jiné, méně důležité a známé rody. Zvířata tato nejsou individuálně vyvinutá, jedno individuum splývá s druhým, že nelze ani meze jejich určit; ani se nedá s jistotou říci, je-li celý kmen jen jedno zvíře aneb je-li *jich mnoho pohromadě*. Ústrojů vnitřních nemají.

Porin, kníže Chorvátský, v. Chorvátsko, str. 1126, *b.*

Poroba (od *rob*, nevolník), poddanost, podrobenost, otroctví. *Mrzkost jest poroba Hospodinu, hřích v porobu samochtíc dát šíju. Ruk. Kral.*

Porocele (z řec. πόρος průchod a κήλη nádor) jest nepravá kýla, nádor totiž obyčejně tvrdý, špekovitý, vláknitý neb rakovitý, který proniknuv průchodem slabinným neb stehenným z dutiny břišní pravou kýlu napodobuje, aniž by obsahoval části střeva neb jiného ústrojí břišního. *Mr.*

Porod (*partus*) jest fysiologický výkon, jímž plod buď přirozenými silami, buď přispěním cizí pomoci z života mateřského bývá vypuzen. S plodem téměř současně odstraní se **p**-em i všecky části v děloze obsažené, kteréž po dobu života zárodkového v ní se byly vyvinuly (v. Embryo). **P.** přírodou se již připravuje po celý čas těhotenství, od okamžiku oplození počíná v děloze čilejší život, útroba celá stává se znenáhla mohutnější, svalovitější a krevnatější, a sice souměrně s rostoucím plodem. Když pak tento již dozrál, totiž k životu samostatnému se vyvinul, nastane v děloze snaha po pochodu zpátečném, po navrácení se k stavu, v jakémž byla před početím. Stahuje a svrašťuje se tudíž opět, objemu jejího ubývá, přebytná krev se vypuzuje, až i nejtěžší dílo se vykoná, plod se vyvrhne. Příčina **p**-u není tudíž jiná, než pracování dělohy, aby v předešlý svůj stav se opět navrátila, a pracování to děje se stahováním stěn dělohy v celém objemu jejím. V této snaze podporují dělohu široké a silné svaly břišní jakož i bránice. Těmto výpudným silám — děloze a dotčeným svalům — překonati jest protivu, jakouž jim naproti staví plod a cesta jemu k východu vykázaná, pánev. A právě že u ssavců čtvernohých posledně jmenovaná protiva, jakouž totiž pánev působí, jest slabší a snáze překonatelná, jelikož dutina pánve jest kratší, kosti její méně pevně srostlé, mimo to i hlava plodu za příčinou menšího úhlu lícního méně kulovitá, účinkujíc spíše klínovitě, bývá i **p.** celkem u nich lehčí, nežli u matky lidské. U této potřebí jest většího namahání, aby zvítězila nade všemi překážkami, s nimiž jí zápasiti jest. Stahování dělohy spojeno jest s bolestnými pocity, za kterouž příčinou jednotlivá taková stahování nazývají se bolesti ku **p**-u (*dolores ad partum*). Děloha není s to, aby celý úkon **p**-u jedním rázem vykonala, nýbrž svrašťování její děje se obdobně, tak že mezi dvě doby stahování položena jest doba odpočinku. Doba odpočinku jest nejdelší na začátku **p**-u, a v též míře, v jakéž svrašťování dělohy stává se valnějším a úsilovnějším, bývá i odpočinek kratší. Při každé bolesti stahuje se děloha celá současně v poměru svého svalového vyvinutí, tudíž nejsilněji v půdě její, totiž v části nejhořejší, slaběji v těle, a nejslaběji v hrdle. Tím se stává, že ústa dělohy se znenáhla otvírají a k nim se pudí celý obsah v dutině uzavřený, k němuž stěny děložné co nejtěsněji přiléhají. Velmi důležité jest, rozeznati pravé bolesti ku **p**-u od nepravých. Pravé bolesti mají patrně své sídlo v děloze, tato se při každé bolesti napne, stvrdne a poněkud se i povýší, setrvajíc v tomto stavu po celou dobu bolesti; bolest počíná v ledvích a kříži, a trapné nucení táhne se odtud ku předu a dolů k zevním částem stydkým. Bolesti nepravé pocházejí z chorobného stavu ústrojí břišních, z nadmutí, nezažití, zácpy a t. d. Příprava k **p**-u, o jakéž svrchu zmíněno ohledem k děloze za doby těhotenství, děje se i v ostatních částech s **p**-em souvisících. Pochva naduří a tak zmohutní, že i svrašťování schopnou

se stane; taktéž šťavnatější, ohybnější a vlhčí stávají se poznenáhlu i zevní části porodné. — K snadnějšímu přehledu celého pochodu **p**-u rozvržen bývá celý tento výkon na pět dob, z nichž každá vyznačuje se zvláštním skupením výjevů. 1. Doba první, doba ohlašující, počíná prvním svrašťováním dělohy a končí u prvorodiček až k patrnému pootevření úst dělohy, u matek již dříve porodivších, jejichž ústa děložná již po celou dobu těhotnosti pootevřena byla, až k zřejmému rozšíření úst těchto. Těhotná stává se v této době nepokojnou, úzkostlivou, mění často barvu v lících, spí přervaně a postrádá chuti k jídlu. Život sklesne hlouběji, a ačkoliv děloha zřejmě níže sestoupí do pánve, přec ústa její pochvou jen stěží dosáhnouti lze, poněvadž jsou příliš nazad ku kříži obrácena. Zevní části porodné jsou již dužnaté, v pochvě hojnost slizu, současně dostaví se častější puzení k močení; část hrdla děložného vyčnívající do pochvy vyrovná se v této době a zmizí tudíž úplně. Bolesti ku porodu bývají v této době (*dolores praesagientes*) pouze u prvniček silnější a poněkud obtížnější, při opětovaném porodu bývají sotva pozorovány. Ohledávajícím prstem v čas stažení dělohy lze již v otevřených ústech pozorovati napnuté mázdry vaječné. (K porozumění tohoto ovšem jen kratičkého vypisování celého pochodu porodného odkazujeme čtenáře k článkům Děloha, Embryo, Pánev, Lůžko atd.) 2. Doba druhá počíná otevřením neb rozšířením úst děložných a končí prasknutím mázder vaječných a částečným odchodem vod. Stahování dělohy jest již vesměs bolestné, bolest největší jeví se v kříži, rodička jest pořáde úzkostlivější a nepokojnější, brzy polehá neb posedá, brzy popochází, chápe se za doby bolesti rukama pevných předmětů aneb se o ně křížem opírá; nezřídka dostavují se těžkosti žaludečné, vypuzování plynů jícnem, dávení a nucení k stolici. Ústa děložná rozevírají se každou bolestí a jimi vystoupí napnuté vodami naplněné mázdry vaječné v spůsobě polokoule, měchýř se dostaví (*aquae formantur*). V době odpočinku ochábne napnutost mázder, tak že lze ohmatati přicházející hlavu plodu. Bolesti doby této nazývají se přípravné (*dolores praeparantes*), protože jimi se ústa děložná otvírají a průchod plodu se připravuje. Jsou-li ústa as na tři palce v průměru otevřena a vyčnívá-li jimi napnutý vodami měchýř do pochvy, říká se: měchýř jest hotov k prasknutí, a skutečně již příští některou bolestí protrhnou se mázdry často s dosti zvučným prasknutím, a díl vod uložený před hlavou plodu odtéká pochvou; ostatní část vod za příčinou těsně k ústům přiléhající hlavy dítěte zůstává v děloze. Protrhne-li se měchýř, jakož nezřídka u prvorodiček bývá, dříve než se ústa děložná dostatečně rozšíří, bývá tím **p**. i zdlouhavější i obtížnější. 3. Doba třetí počíná prasknutím měchýře a končí objevením se hlavy dětské v předním otvoru pochvy. Bolesti, pudící (*dolores ad partum proprii*) zvané, jsou mnohem silnější a déle trvající i častěji se dostavující. Rodička nemohouc ni státi ni seděti chvěje se po celém těle, obličej bývá zardělý a horký, pot vystoupí po celé kůži, oběh krve jest rychlejší a prudší, téměř zimničný; časté puzení k močení a kálení znepokojuje matku, která rukama i nohama se opírá a kříži pevnou podlohu opatřiti se snaží, často stená a běduje a největší úzkost jeví. Sestoupila-li hlava dětská největším svým objemem mezi ústa děložná, říká se: hlava stojí v koruně (*caput coronatum*); že však v době této stísněna bývá silným svrašťováním dělohy, přesouvnou se poněkud její posud pohyblivé kosti přes sebe, čímž vznikou na jejím povrchu záhyby neb vrásky kožní, před nimiž často se utvoří měkký, krví a syrovatčinou nadmutý nádor, předhlaví (*caput succedaneum*) zvaný. Objeví-li se hlava mezi bolestí i zraku v rýze stydné, říká se: hlava se řeže, a tím jest doba třetí **p**-u ukončena. 4. Odtud počíná doba čtvrtá, která končí **p**-em plodu. Bolesti v této době dosáhnou nejvyššího stupně, jsouce rozmnoženy bolestným roztahováním částí zevních; neboť nejen že pochva a přední její otvor i rýha stydná příliš napnouti se musí, nadme se i hrázka, která v kulovité podobě se vyboulí, a jsouc obyčejně málo přes palec dlouhá rozšíří se nyní na tři i čtyry palce, tak že i protrhnutím hrozí. Práce rodičky jest nyní nejtěžší, což zřejmo z toho, že hlava plodu, mezi bolestí ve vchodu pochvy již viditelná, vícekrát v době odpočinku opět zmizí, až posléze silnou bolestí úzkým východem pánve vyklouzne. Namáhání matčino v této době bývá mnohem trudnější u prvničky nežli u rodičky, která již více dítek porodila. Že matka při této těžké práci obyčejně na všech údech se chvěje, dostalo se bolestem této doby jmena třesavých (*dolores conquassantes*). Nebývá zřídka, že v okamžiku největší trýzně a úzkosti i nejrozvážnější a jinak rozumná rodička proti své obyčejné povaze a obvyklé slušné šetrnosti stane se urážlivou, surovou, alespoň nelze se jí zdržeti pronikavého výkřiku a vřeštivého stenání, ano i přeludy smyslů se dostavují. Jakmile však hlava dítěte jest vyvinuta, nastane delší doba odpočinku, a teprvé po několika minutách opětují se bolesti, ovšem již slabší, jimiž ostatní části těla dětského se porodí, načež zbytek vod, vody druhé zvaných, pochvou vyhrkne. Svraštěnou dělohu lze nyní ohmatati v podbřiší v podobě polokoule zvící hlavy as ročního děcka. 5. **P**-em dítěte počíná doba pátá, která končí úplným vyvržením lůžka. K vypuzení jeho bývá již mnohem menších bolestí — bolesti lůžkové (*dolores ad partum secundinarum*) — zapotřebí. Nastanou čtvrt, půl až tři čtvrti hodiny po **p**-u dítěte, zřídka později, často ještě dříve. Vyvržením lůžka jest **p**. vykonán a rodička stane se šestinedělkou. Trvání celého pochodu jest velmi rozdílné nejen u rozličných žen, ale i u též matky vzhledem k jednotlivým **p**-ům jejím. Průměrný čas jest doba šesti až dvanácti hodin. Případy, v kterých celý pochod **p**-u v době kratší, až za půl i čtvrt hodiny, se ukončí, jsou ovšem velmi řídké, avšak nepopíratelné, jakož i naopak **p**. se prodlouží na 24 až 36 hodin. Mezi pěti dobami **p**-u bývá druhá nejdelší, trvajíc obyčejně as třikráte tak dlouho, jako doba třetí a čtvrtá úhrnem. Největší počet **p**-ů připadá mezi devátou hodinu večerní a ranní, a v tom čase v první tři hodiny po půlnoci. Též jest pozorováno, že **p**-y v této době bývají poměrně nejpravidelnější a nejlehčí. Pravidelný a poměrně lehký **p**. podmíněn jest ale — mimo dostatečně silné, břišními svaly podporované bolesti ku porodu, mimo pravidelný tvar pánve a všech částí s **p**-em souvisících, mimo celkem zdravý stav rodičky — hlavně polohou plodu v děloze a řízenou tím části dítěte, která v ústech děložných k **p**-u se dostaví. Pouhými přírodními silami může **p**. jen tenkrát vykonán býti, když podélná osa plodu souhlasí s podélnou osou dělohy, tak že k ústům děložným obrácen jest buď hořejší buď dolejší konec trupu děckého, buď hlava totiž buď řiť. Každá jiná poloha dítěte činí **p**. silami přirozenými nemožným a vyžaduje nevyhnutelně pomoci porodnické. Hlava dostaví se k **p**-u buď ovlasenou částí — temenem,

buď obličejem. Rozeznávají se tudíž tři hlavní pravidelné polohy: poloha po temeni, po obličeji, po řiti. Nejpravidelnější a nejpříhodnější jest ovšem poloha první, kteráž též nejčastěji přichází. Mezi 100 pravidelnými porody bývá průměrem 95 po temeni, 4 po řiti a sotva jeden po obličeji. Poslední dvě pravidelné polohy nejsou nikdy bez nebezpečenství pro život dítěte, zvláště když **p.** příliš se prodlouží; neboť při **p**-u řitním snadno se stane, že šňůra pupeční přijde k sevření a tím oběh krve se přeruší, když hlava po delší čas v hořejším otvoru pánve setrvá; při **p**-u pak obličejem stane se netěžko přílišný nátlak na cevy hrdelní, kteréž při **p**-u po temeně chráněny jsou skloněnou k prsům hlavou. Každá z dotčených hlavních poloh má více podřízených spůsobů, kteréž ovšem zevrubně znáti jest i bábě i lékaři, kteréž ale na pochod **p**-u nemají značnějšího vlivu. Průchodem **p**-u jest se plodu celkem pasivně chovati, a rozličné odchylky od původního položení, v jakémž určité části k **p**-u se dostavily, všecky obraty a odklony stávají se pouze přinucením, jakéž pochází dílem od děloby mohutně se stahující, dílem od prostorných poměrů cesty, již plodu vykonati jest. Celkem šetří příroda pravidla, že největší průměr hlavy dětské, tudíž od čela k záhlaví, souhlasí s největším průměrem v rozličných oddílech pánve. Ohyby a odklony hlavy, ramen atd., jsou vždy jiné a jiné dle rozmanitosti jednotlivých poloh původních. — Proskoumání poloh nepravidelných a z nich pocházejících **p**-ů těžkých, pouze pomocí lékařskou vykonatelných, náleží do přesné vědy lékařské, pročež je i tuto opominouti jest. — **P.** dvojčat udá se obyčejně pochodem pravidelným, avšak často ještě před úplným koncem těhotenství. Trojčata jen zřídka úplně dospějí, pročež i málo kdy na životě zachovány bývají; ještě řidčeji čtverčata atd. Průměrně počítá se, že na každý 70—90tý **p.** přicházejí jednou dvíčata; trojčata, čtverčata atd. udají se mnohem řidčeji. Taktéž pozorováno, že v některých krajinách a v některých dobách **p**-y o více plodů častěji se přiházejí. Lůžka dvíčat odcházejí po pravidle buď vespolek srostlá buď od sebe oddělená teprv po **p**-u druhého dítěte; někdy však hned po prvním dítěti následuje jeho lůžko, načež druhý plod k **p**-u se dostaví a posléze téhož lůžko. Vypuzení lůžek po **p**-u dvojčat vyžaduje obyčejně více času za příčinou seslabení děloby dvojitým **p**-em. **P.** obou plodů obyčejně bývá vykonán v též době, jako **p.** dítěte jediného, protože nedospělostí svou bývají menší a tudíž úzkou cestou svou snáze procházejí. *Mr.*

Porodnice, ústavy, v něž se k slehnutí přijímají ženské, z pravidla nevdané, jednak aby poklések svůj před světem ukryly, jednak aby v opuštěnosti své útulek a potřebnou pomoc nalezly. Obyčejně slouží spolu k účelům vyučování, ježto se v nich theoretické a praktické kursy pro nastávající lékaře a babičky odbývají. V zemích zvláště katolických bývají s nimi též ústavy nalezenců úžeji neb volněji spojeny, kteréž novorozeňátka k opatrování přijímají, pokud si je matky samy ponechati aneb jinde opatřiti buď nemohou, buď nechtějí. Kdežto v rakouských zemích **p.** s ústavy nalezenců nejúžeji spojeny a jednou společnou správou řízeny jsou, jen nevdaným těhotným útočiště poskytují a děti mimo **p**-i narozené jen ve zvláštních případnostech buď trvale (když ku př. nevdaná matka na cestě do **p.** slehla), buď jen na čas (když ku př. vdaná neb nevdaná matka v nemocnici leží aneb ve vězení se nachází) do ústavů nalezenců se *přijímají,* není ve Francouzích (a na mnoze též v Itálii) žádného takového zevnějšího spojení, ježto tak zvané *salles de maternité* jen rodícím vůbec útočiště poskytují, a ústavové nalezenců každé do nich přinešené dítě bez poptávky po jeho rodičích, tedy manželské i nemanželské, přijímají, obyčejně pomocí zvláštních točídel (fr. *tour*, ital. *ruota*), na něž se děti z venku kladou, pomůcka to, jíž tam Rousseau (v. t.) při svých dětech užíval. V protestantských zemích a zejména v Prusku jest péče o nevdané rodičky a jich dítky zůstavena rodině, obci a soukromé dobročinnosti. To jest také příčinou, že tam vražda dětí mnohem (dle Líona šestkráte) četněji se vyskytuje než ve Francouzsku, ačkoliv pruský zákon tajení těhotenství u nevdaných přísně stíhá a nemanželské otce k podpoře svedených přidržuje. Ohled, aby se předešly tyto zločiny, k nimž svedené osoby nouze a hanba ponouká, vedl především k rozšíření **p**-c a ústavů pro nalezence. V Rakousku patentem od 13. říj. 1755 nařídila Marie Teresie, aby jen ty padlé osoby, které těhotenství své tají, trestány byly; kdož by je z nich nezamlčovaly, měly býti veřejných trestů prázdny, babičky měly se jim pod trestem křivé přísahy mlčelivě propůjčiti, a gubernium obdrželo moc vraceti jim zvláštními diplomy čest občanskou, ano úřadům bylo docela přikázáno, aby se u rodičů padlých přimlouvaly. Podle všeho nemusel tento patent mnoho prospěti, neboť „tknuta tak velmi šířícím se vražděním dětí“ nařídila táž panovnice již r. 1762 zavedení zvláštní **p.** a ústavu pro nalezence v Praze, jimž i některé důchody vykázala. Ačkoli se však i duchovenstvo, Pražská i jiná města a pořádkové k příspěvkům vyzvaly, nebylo přece možná ke skutečnému zřízení těchto ústavů přikročiti, až když Augustina hraběnka Kinská ze Vchynic a Tetova poslední svou vůlí ode dne 30. kv. 1763 odkaz 50.000 zl. k tomu cíli učinila. Koupilo a přichystalo se za to několik domů na zač. Soukenické ulice, kdež pak r. 1765 nalezenci a r. 1766 i rodičky přijímáni; fond k vydržování těchto nových ústavů byl však posud nepostačitelný. Roku 1769 propůjčeno mu sice jak od vlády, tak od Pražských měst rozličných ročních podpor, r. 1774 přidělen mu též Bazzinigieký a Fuggerský kapital 6000 zl., avšak ačkoliv se i představení italiánské kongregace a francouzského špitálu k poskytování záloh pohnuli, přece nestačilo to všecko, tak že se 22. ledna 1776 spojení tohoto ústavu s tak zv. Vlaským špitálem nařiditi musilo a skutečně také ještě téhož roku provedlo. Špitál tento byl založen od dotčené již italiánské kongregace, kteráž zřízena byvši již s počátku XVI. stol. s podporou přistouplých k ní domácích obyvatelů špitál tento pro choré chudé a sirotky založila, nevylučujíc podle příkladu Itálie, kdež ústavy nalezenců první svůj vznik měly, ani nemluvňátka, jež na venek v opatrování dávala, starajíc se pak o ně a o přijaté odrostlé sirotky až do opatření jich. Když se nová **p.** s ústavem nalezenců Vlaskému špitálu odevzdaly, měly svého jmění 66.000 zl.; dvorským dekretem ode dne 28. listop. 1776 byl jim vykázán též užitek ze sadů morušových a z trávníků při nich okolo Prahy. Že řízení těchto ústavů ze vzdáleného Vlaského špitálu velmi obtížné a nákladné bylo, přikoupen k tomuto špitálu k vůli těmto ústavům hrab. Šporkovský dům. Při přestěhování chovaly 177 dětí a 10 těhotných; čeští stavové povolili jim 1. května 1777 roční příspěvek 500 zl., a dvorským dekretem ode dne 4. listopadu 1778 postoupeno jim ročně 2000 zl. z nájemného za loterii. Nově zřízené místnosti stačily 130 nalezencům a 20 těhotným, kteréž poslední se buď za plat aneb zdarma přijímaly a stravu sobě samy opatřovati musely; docela chudým poskyto-

valy se zbytky stravy špitálské. Zámožné matky musely se smluviti i stran příjmutí svých dítek do ústavu. Zavedení toto trvalo 12 let. R. 1787 přikročil císař Josef II. k lepšímu zřízení humanitních ústavů, ku kterémuž účelu zvláštní „direktivní pravidla“ vydal a jmění nadací v jednotlivých zemích podle příbuznosti původního věnování jednak **p**-cím a ústavům pro nalezence i fondům pro sirotky, jednak i nemocnicím, původně i choré na mysli přijímajícím, jednak domům pro nevyhojitelné choré dal, kteréhož trojího druhu ústavy v Praze brzy potom skutečně se provedly a blízko sebe, na Větrově a v okolí jeho místa svá nalezly. Nová budova **p.** a ústavu nalezenců, jíž se posud užívá, byla původně exerciciářem kanovníků starého chrámu sv. Apollináře, jejž císař Josef II. i s jměním jeho vlastním 26.940 zl. 40 kr. k účelu tomu r. 1784 daroval; po upravení jeho byly 17. srpna 1789 těhotné a šestinedělky i s kojenci jejich hned za úsvitu sem převedeny a ústav s prvotním stavem 30 matek a 903 dítek otevřen. Později, při množící se návštěvě, bylo stavení několikkráte rozšířeno a na dvoře r. 1825 nová budova přistavěna, kteráž původně školním účelům a za příbytek primára sloužiti měla, však ale především nalezencům se zůstavila, nyní pak rovněž k **p**-ci přidána jest. Ješto ani toto rozšíření ve zdravotním ohledu nestačilo a jako pro nalezence, tak i k lepšímu rozložení rodiček ještě i pro **p**-ci soukromé budovy přinaimouti se musely, pomyšleno již od několika let na vystavění nové **p.**, úkol, který zůstaven jest nyní zemskému zastupitelstvu. Ješto vlastní důchod obou ústavů rostoucímu jich užívání čím dále tím méně stačil, přitažen mocí nejvyššího nařízení dle dekreta české dvorské kanceláře ode dne 8. pros. 1808 tak nazvaný „fond dobročinnosti č. obecný fond chudých“, založený za Josefa II. z rozličných příspěvků všech humanitních fondů dohromady, k stálému jich podporování, až posléze nejvyšším rozhodnutím ode dne 2. října 1818 rozdíl mezi ústavy obecnými a pouze místními uznán a oněm prvním potřebná podpora ze státní pokladnice přiřknuta, výhoda to, původně jen blázincům a ústavům pro nalezence poskytnutá, která však brzy též na **p.** rozšířena byla. Podporování toto z éraru od r. 1822, s počátku jen spůsobem záloh, později od r. 1831 se vzdáním se všeho práva k náhradě vykonávané, trvalo až do 1. listopadu 1853, kdežto zvláštní „zemské fondy“ zřízeny byly, na něž se uhražování schodků těchto ústavů z éraru přeneslo. Když únorová ústava v život vstoupila, byli se zemským fondem i tito ústavové zemskému zastupitelstvu k vlastnímu, ač vždy ještě poněkud obmezenému řízení s počátku listopadu 1861 odevzdány. — Při podobnosti zemských poměrů jest i historie těchto ústavů na Moravě v podstatných rysech podobna. První základ jich položen rovněž za vlády Marie Teresie a Josefa II. Patentem ode dne 23. března 1763 zavedeno původně ve prospěch fondu sirotčího místní clo z thé, kakaa a čokolády, rozšířeno 1764 na celou Moravu a odváděno až do roku 1786 do fondu sirotčího, odtud pak až do r. 1820 do hlavního, r. 1784 založeného fondu chudých, v němž jako v Čechách mimo jiné i fond **p**-cký a nalezenecký nerozdílně se účtovaly, načež, byvše jeden ode druhého odděleny rovněž jako v Čechách, pokud obecný účel měly, státní podpory došly. Ústavy samy vstoupily na Moravě následkem nejv. rozhodnutí ode dne 4. září 1784 v život, když po zrušení sirotčince založen obecný ústav pro nemocné, roditelky, nalezence a pomatence v Brně u sv. Anny pod jednou správou, spolu s filiálkou v Olomouci pro roditelky a nalezence, kteráž se ve zrušeném klášteře minoritském spolu s nemocnicí rovněž pod společnou správou nachází. I v Brně museli pro četnějši a četnější vždy návštěvu tři zvláštní domy pro **p**-ci a nalezence najaty býti, do nichž opatrovanci z posavadních svých místností u sv. Anny r. 1856 přeneseni; odevzdání zemskému zastupitelstvu stalo se zde 29. dubna 1862. V Praze vede se **p.** a ústav nalezenců jednou správou, kteráž posud podřízena jest c. k. řediteli nemocnice; v Brně pak bylo z usnešení sněmovního hlavní řízení obou těchto ústavů od nemocnice, rovněž zemskému zastupitelstvu odevzdané, odděleno a prvnímu lékaři prozatím svěřeno. **P.** pražská dělí se nz dvoje oddělení: na t a j n é, jehož chovankyně se podle trojí třídy zaopatřují, a na k l i n i k y, kdež se roditelky účelům vyučovacím podávají, jsouce chovány dle třetí, nejlacinější třídy tajného oddělení; kliniky jsou opět dvoje, jedna pro lékaře, a jedna pro babičky nastávající, na kteréžto poslední se kursy české s německými střídají. Kdo na tajném č. platícím oddělení útočiště hledá, nemusí své jméno udati; na klinikách osvobozuje jen vysvědčení chudoby od náhrady ošetřovacích útrat. Taxa za přijmutí novorozeňat do ústavu nalezenců jest trojí; slehlé na klinikách osvobozují se od ní, jsou-li hotovy jíti (nejdéle na 4 měsíce) za kojné do ústavu nalezenců, buďtež pak již k tomu schopny a potřebny čili nic. Matkám a příbuzným jejich nevydávají se jejich vlastní dítky do opatrování venkovského, ovšem pak smějí je, jakož kdokoliv jiný během desíti let za své přijmouti; dítky, do 10 let od venkovských pěstounů chované zůstanou jim, jinak odevzdají se matce skrz její obec; děti neznámých matek připadaly posud Pražské obci, dle nového domovského zákona zůstavují se však péči zemské. Moravské **p.** počitají nyní průměrně a sice Brněnská 44.000, Olomoucká 10.000 dnů opatrovacích při roditelkách, 46.000 a 21.000 při dětech v ústavu chovaných a 3800 dětí na venek k hlídání daných; pražská **p.** as 54.000 opatrovacích dnů při 2700 rodičkách a as 3000 dětí venku chovaných. Ostatně v. *Die Prager Gebär- und Findelanstalt, ihre histor. Entwickelung und die Nothwendigkeit ihres Bestandes v. Dr. M. Grün* (v Praze, 1863) a *Zpráva mor. výboru zemského č. 81 z. h.* *rch.*

Porodnictví (*ars obstetricia*) jest odvětví vědy lékařské, jehož předmetem jest porod člověka. Že však porod vykonán bývá buď přirozenými silami rodičky beze všeho patrnějšího nebezpečí ni pro matku ni pro dítě — porod p r a v i d e l n ý (*eudokia*); buď síly tyto nepostačují k odbytí jeho, nýbrž zvláštní pomoc poskytnuta býti musí — porod n e p r a v i d e l n ý (*distokia*): tož úkol **p.** jest v obou těchto případech rozdílný. Porod pravidelný nevyžaduje jiné pomoci, leč aby pravě ve své pravidelnosti zachován byl, aby vše se odstranilo, čím by s pravidelného pochodu svého sveden býti mohl, aby rodičce při těžkém výkonu jejím veškeré ulehčení a pohodlí se opatřilo, jakož i novorozenci první potřebné obsluhy se dostalo. Důležitější, méně snadná a větší vědomosti vymáhající jest úloha **p.** při porodu nepravidelném; neboť v případě tomto jest zapotřebí, aby navedením vědy síly přirozené řízeny, v cestě stojící překážky odstraněny, nebezpe né úkazy neškodnými učiněny byly, což vše nejen přiměřenou činnost lékařskou, nýbrž i často ruční a instrumentální pomoc (operací **p**-ckou) vyžaduje. **P**-cká pomoc při porodu pravidelném zcela přiměřeně svěřena bývá zkušeným a zvláště k účeli tomu vycvičeným ženám (v. B a b i c t v í); opatření toto jest tím přiměřenější, čím větší bývá důvěra a sdílnost rodících k osobám jich pohlaví, čím schopnější

jest pohlaví ženské k vykonání nižších služeb při porodu, a čím více slušnost toho žádá, aby muž bez důležité příčiny neurážel cudnou stydlivost ženy. Pomoc **p**-cká při porodu nepravidelném výhradně musí býti ponechána lékaři, kterémuž jedinému po ruce jsou vědomosti, na nichž nezřídka závisí život i matky i dítěte. Že však lékař poskytující pomoc při porodu i dynamických i mechanických prostředků užívá, jest patrno, že **p**. není částí ani tak zvaného vnitřního lékařství ani chirurgie, nýbrž že jest, jak již svrchu podotknuto, zvláštním odvětvím veškeré vědy lékařské. Na všech učilištích lékařských jsou tudíž zařaženy zvláštní učitelské stolice **p**., spojené s klinickým vyučováním, kteréž nejpříhodněji poskytují porodnice ve velikých městech. Na lékařských fakultách rakouských po dokončeném vyučování theoretickém jest každý lekař držán po jistou dobu (obyčejně po dva měsíce) bydleti v porodnici a všem ke škole určeným porodům přítomnu býti, kdež nejen se mu dostane hojné příležitosti k pozorování porodů i pravidelných i nepravidelných, ale i k vykonání rozličných operací přidržán bývá. V porodnici pražské udá se průměrem každého dne 7 až 8 porodů, tak že každému žáku na por. klinice pozorovati lze přes čtyry sta porodů. Taktéž pomocnice ku porodu, báby, vyučovány bývají theoreticky po čtyry měsíce (v Praze jsou dva kursy české, jeden německý), načež po dva měsíce dnem i nocí v porodnici jest jim setrvati, aby se jim praktického vyučení dostalo. *Mr.*

Porój Adam (přibrané jméno Adama Chodyńského), současný spis. polský, nar. v Kališi 1832, jest advokátem. Sepsal: *Obrazek dziejów literatury polskiéj dla młodzieży* (v Kališi 1856); *Zarys dziejów literatury polskicj od czasów najdawniejszych do ostatnich z wiadomością o rodzajach poezyi* (ve Varšavě 1860), dílko předešlé ale znamenitě rozšířené. Pod pravým svým jménem vydal *Żywot sługi božego błogosławionego Rafała z Proszowic* (v Łečici 1861).

Poronia, v polské heraldice znak: v červeném poli bílá lilie ve středu, po každé její straně bílá růže; nad přílbou kolčí dvě péra pštrosí.

Poros, **1)** ostrůvek řecký v zálivě Saronském, u břehu řecké nomarchie Argolisu, k níž náleží; jest asi 1 □ m. velký a má 3000 obyv. živících se orbou a plavectvím; s východně ležícím ostrovem Kalaurií jest spojen náspem pískovým. **2)** Hlavní město toho ostrova s 1000 obyv., dobrým přístavem a loděnicí; přístav **p**-ský jest staništěm řeckého loďstva. Zde spálil 13. srp. 1831 Miaulis řecké lodi, aby nepadly do rukou nepřátelů.

Porosita v. Porovatost.

Porosjané sluli druhdy obyvatelé po řece Rosi (*R'si*), vpadající do Dněpru níže Kyjeva. R. 1031 velicí knížata Jaroslav a Mstislav vytáhše proti Polákům a mnoho červenských měst opanovavše převedli odtud lid na řeku Ros, kdež potomci jeho ještě za Nestora se nalézali. Roku 1157 dostala se krajina Por'sije knížeti Vasilkovi.

Porostlina, malý les, háječek nedávno vzrostlý, jako bývá na polích neorných a pustých.

Porostnice tolik co Marchantia (v. t.).

Poroszló, městys v Uhrách, v stol. Hevešské na Tise se 4128 obyv. (1857) maď.

Porota (*jury*, *assises*, *Schwurgericht*), od zastaralého slova *rota* t. j. přísežní formule. Porotníkem tedy se zove, kdo *po rotě* přísahu skládá, než se k soudu přikročí. Byl jest u veškerého Slovanstva hluboce zakotvený právní obyčej, aby se viník nikdy jednotlivým soudcem neodsuzoval, nýbrž jen souborem důvěrníkův, totiž kmetův, lechův a vládykův, mužův to mezi lidem na slovo vzatých. Na soudech (cúdách) župních čili krajských zasedávalo krom ustanovených úřadníkův vždy dvanácte kmetův a ještě tolik zemanův, kolik se jich k soudu, čtyrykráte do roka odbývanému, právě sešlo. Tito soudili většinou hlasův a určovali pokuty. Tak se dálo také při soudu zemském a zůstalo, když župní ústava dávno již byla zhynula. Úředníci vedli celé jednání soudní, přísedící pánové však a rytíři, složivše dříve přísahu, soudili. Počet jejich nebyl sice určitý, neboť přístup byl všem volný; událo se však na mnoze, že jich více nebylo než oněch dvanáct losem (?) vybraných kmetův, ba mnohokráte jen většina jich, tedy sedm neb více. Že byl tento spůsob souzení ryze slovanského rázu, o tom není pochybnosti, že však prvotní formou není, zdá se býti také jisto. Není posud dokázáno, avšak víře velmi podobno, že staroslovanské soudy na (obecné, společné) záruce (*fidejussio universalis*, *testimonium fori communis*, *Gesammtbürgschaft*) spočívá a z rodinného svazku vyvoditi se dá. Dědina totiž čili osada zaručila se za každý v bájemství jejím (obvodu, újezdu) spáchaný zločin tím, že náhradu a pokutu zaň položiti musela, nemohl-li by zločinec z jakékoliv příčiny stíhán býti. Za to však měl jeden každý v osadě právo žádati, aby spáchané zločiny vyšetřovány a na cúdě udány byly. Takový udavač nazýval se sok. Aby však někdo marně neb lehkovážně stíhán nebyl, musel sudí (cudař) dříve svědectví sousedův neboli hlas obecný slyšeti, a svědčil-li ten, že jest obžalovaný člověk zachovalý, byl žaloby prost; bylo-li pak dle toho svědectví udání sokovo křivé, tedy sám kamenováním za to trestán jest (čl. 7. *Práv. Kunrát.*). Záruku nacházíme u Srbů (*Zák. Cara Štěpána* §. 48. §. 60); taktéž nalézáme příklady v ruském právu (*Pravda Ruská* čl. 4.), jakož i v jednotlivých statutech ze všech slovanských zemí, na př. *Statut. Vinodol.* §. 24., *stat. Vislic.* §. 30., svobody duchovenstva v Čechách z roku 1222; *statut krále Kazimíra* §. 18, *statut Poljický*, v kterém svědkové zřejmě porotníci nazýváni a počtem dle věci 10 neb 6 určeni jsou; v *statutě Litevském* kap. XIII. čl. 4. toto *testimonium fori communis* „obščij torg“ (obecný trh) nazváno jest. Až dosaváde jest na Černé Hoře obyčejem, svědectvím sousedův se očistiti. Jako u Anglův se ze záruky tak zvané *Rügegerichte* a z těchto dnešní *grand Jury* (*Anklagejury*) vyvinuly, tak nepochybně i u nás z *testimonium fori communis* župní a zemský soud, když svědectví veškeré osady neb dědiny až na svědectví vylosovaných dvanácte kmetův se obmezilo. Tento ruch práva objevuje se v staročeském řízení soudním i v pozdějších dobách, když v Němcích ano i v samých Čechách na rychtách t. j. německých soudech princip inkvisiční již dávno vrch obdržel; tak nejvíce v soudu slibném, v soudu dvorském čili manském, potom komorním, a posléze mezním, jen že v těchto poslednějších přísežníci povahy soudcův vždy více pozbyli a na úkol svědkův odkázáni jsou, tak, že o porotnících v přesném slova rozumu mluviti již nelze. „Slubný súd“ (dle *Práv Kunrátových* čl. 13.) byl tolik co rozdílčí soud, na kterém povolanými od obou stran a vzájemným odmítáním až na jistý počet umenšenými rozsudími strany se soudily, a sice, jednalo-li se jen o věci menší ceny. Bylť taktéž dávného původu (Palacký *Dějiny* V. 3.), úpadem župní ústavy však minul i on, ač nám Tóma ze Štítného ještě ve XIV. stol. o jakémsi „roku čili soudu domácím“ vypravuje. K soudu manskému a k soudu komornímu byli přísedící rozkazem královým zvláště po-

volání neb jmenování, také řád volný a méně určitý stál nepochybně pod vlivem panovníkovým, tak že krom zevnější formy as málo svobody požíval. Větší pozornosti zasluhuje již soud mezní (*Majestas Carolina* čl. 49), při němž z devíti postavených svědkův tři losem vybráni byli, kteří by o sporné meze dříve přisáhali a potom svědectví pravdě vydali, dle níž by se meze znova zaraziti, napraviti a ustanoviti daly. Tomu podobné nařízení nalezáme také v *Rádu zemském* jednajícím o svědcích očistnících: žalobník totiž i obžalovaný nechť sobě ku pomoci každý devět svědkův připraví, z nichžto strana protivná dva zavrhnouti může. Z těchto sedmi nechať tři se zvolí a přísahou dotvrdí, ne sice co o sporné věci jim známo, nýbrž toliko, zdali jest přísaha jejích zastance pravá aneb nic. Zdá se býti na jevě, že jmenované soudy krom slibného dle německého práva buď zřízeny buď, jakož o očistnících tvrditi lze, z onoho přímo přeneseny jsou, a že nikde o porotnících, nýbrž toliko o svědcích řeč jest. Třinácté století však podává nám v jednotlivém případě přece příklad soudního řízení, které se moderní **p**-tě docela podobá. Jest to vynešení sněmu zemského za krále Otakara II. o falešném mincování: „Proti komukoli potah vznikne, že buď sám lichou minci bije, aneb na zboží svém bíti dopouští, budiž on pán, rytíř, panoš aneb měšťan, jestliže sedmero svědkův stavu jemu rovného pod přísahou za vinného jej uzná, ten a takový hrdlo i statek svůj králi ať propadne.“ (Srov. s tímto čl. XXX. *Magna charta.*) Ačkoli se zde také jen o svědcích jedná, přece je za pouhé svědky míti nemůžeme, protože jim jest za vinného někoho uznati neb ne. S touto **p**-tou shoduje se **p**. srbská, ustanovením cara Štěpána zavedená, v kteréž dle velikosti věci buď 24, buď 12, buď 6 porotců (sic) stavu rovného po složené přísaze soudilo. Tento soud v zákoně **p**. nazván jest. Tolik jest, co o staroslovanské **p**-tě víme. — To, co dle moderního pojmu **p**. jmenujeme, a čehož u nás zavedení, se domáháme, není než nápodobění francouzské **p**-ty, kteráž zase, dle imperialismu valně zkřivena a skličena, z anglického práva přenešena jest. Také v **p** tě, jakáž v Němcích zavedena jest a byla, nenajdeš ani stopy starogermánských svobod; jenom anglická **p**. jest v skutku samorostlá a ryze původní, v základech pak staroslovanskému právu velmi podobná, jak ihned uvidíme. V Anglii bývaly již za Anglosasů tak nazvané *friborgs* (desetinstva). *Friborg* jest tolik co spolek deseti svobodníkův, zaručivších se vespolek za každý v jejich bájemství spáchaný zločin, aby zločince buď udali aneb soudu vydali. Deset friborgův tvořilo dohromady *hundrede* (setinstvo), jenž u svém středu soud o dvanácte osobách (*jurata patriae*) utvořil. Více hundredů činívalo *scire* (župu), jejichž představený *sciregerefa*, *sheriff* slul. Ze záruky (*Gesammtbürgschaft*) v hundredech a z jejích soudů pocházel soud vytýkací (*Rügegericht*) v každém scire. Nenalezl-li se udavač neb žalobník (sok), který by o své věci stížnost sám vedl, tedy zakročil sheriff, tázaje se nejprvé soudu v hundredě o dobré neb zlé pověsti obžalovaného, jakož i o podstatě spáchaného skutku. Později, když dobytím Anglie skrze Normany královská moc se upevnila, zavedeny jsou soudy královské (*curiae regis*), jejichžto údové občasně po krajinách putovali, provozujíce právomocnost a vynášejíce rozsudky o sporných věcech. V tomto podniku museli jim sloužiti právě tito svědkové vytýkací v hundredech, a pomocí jejich odkazovali se zločincové k soudům královským, kteří zase nikterak proti nim zakročiti nesměli, než když soud vytýkací prostředkem svých dvanácti svědkův co udavač neb sok vystoupil. Za dob XIV. století nebrávali se tito svědkové více z hundredů, nýbrž již z celého scire, tu arciť nemohli o každém v scire spáchaném zločinu zevrubnou zprávu dáti; věc se měla tak, že škodující sám k vytýkacímu soudu se dostavil a zevrubným udáním jej k žalobě přiměl. Tento jest spůsob nynější *grand Jury* (*Anklagejury*). Sheriff totiž vyhotovuje registra všech v scire usedlých a hodnověrných mužův, z nichž se losem dvanáct osob ustanoví, jimž jest rozhodnouti, zdali se má obžalovaný soudu (porotnímu) odkázati neb ne, když buď škodující sám aneb veřejný udavač (*attorney general*, *sollicitor*) proti někomu vystoupí. Nevystoupí-li nikdo proti některému zločinci, tedy může společným usnešením všech dvanácti svědkův soud vytýkací sám zakročiti. Od této vytýkací čili *grand Jury* rozeznává se přísně porotní *jury*. Tato prý, jak historikové tvrdí, ze starogermanského čili normanského řádu soudního se vytvořila. Přišlo na to, zdali pachatel se přiznal k činu neb nic. Přiznal-li se, tedy hned bez dalšího odsouzen jest; nepřiznal-li se, přišlo zase na to, zdali při samém činu postižen byl, nebo zdali snad některý čas uplynul. V prvním případu stačilo, když sedm svědkův a žalobník sám osmý přísahou za vinného jej udali; nebyl-li však postižen při činu, tedy stály obě strany rovně naproti sobě, a obžalovaný musel svou a přísahou 12 očistníkův, tvrdících že jest jeho přísaha pravá a nekřivá, čistiti se, aneb k ordálu se táhnouti. Žalobník zase mohl ještě větším počtem přísežníkův svou věc držeti. S těmito ústavy neuspokojila se svobodná mysl Anglův, pročež po všelijakých pokusech konečně přijali taktéž od Normanův ústav *rekognitorův*, t. j. dvanácti rozšafných mužův z hundredu, svědčících, které straně lepší právo jest. Rokování o vině a nevině i výslech stran stávaly se před nimi, což *assisae* nazváno jest. Z těchto rekognitorů vytvořila se nynější **p**. v Anglii, jejíž řád jest v krátkosti ten: Porotní soud skládá se z dvanácti porotcův, jimž předsedá úřední sudí. Otevrou-li se assisae, tedy se pře od soudu vytýkacího k soudu porotnímu poukázané provolají a obžalovaní porotcům představí. Přiznají-li se bez obalu ihned k činu, odsoudí je sudí sám bez výroku porotcův k zákonnímu trestu; nepřiznají-li se a odpoví na otázku soudcovu, jak by souzeny býti chtěli: „by God and my country!“ (od Boha a mé vlasti), tedy se přikročí k dalšímu jednání. Žalobníkův zástupce přednáší nejdříve žalobu a podporuje ji průvody, načež mu obhájce odpovídá. V průvodech jest co největší volnost, a jich uvádění jest pouze úkolem stran; soudce předseda nesmí než říditi je. Po skončení diskuse uděluje předseda porotcům naučení, jakby dle zákonních pravidel souditi a jakým spůsobem výrok pronésti měli. Dle jeho naučení musí se porotci říditi, jinak by výrok jejich platnosti nedošel. Starostou prohlásí se konečně výrok, vinen-li obžalovaný neb ne; zdá-li se tento výrok soudci nepodstatným, anobrž pochybným, může porotce novým naučením opatřiti a znova do porady nazpět poslati. Stvrzuje-li však výrok, tedy určí trest a prohlásí rovněž rozsudek. Porotci jsou oprávněni, toliko o jednotlivých částech zločinu, jsou-li řádně provedeny, tak zvaný speciální verdikt pronésti, vidí-li se jim, že jest v rozboru všech částí zločinu, jakož i v soujemu jejich jakási podstatná pochybnost, která jim překáží o celém zločinu výrok dáti. Soudce musí v tomto případě sám určiti, zdali soujem všech jednotlivých za průvodně uznaných částí

pojem zločinu dle zákona tvoří. — Ve Francouzích bylo soudnictví až do dob revolučních v přebídném stavu. Národní sněm určil tedy dne 1. září 1791, že odtud žádný francouzský občan u věcech hrdelních jinak než **p**-tou odsouzen býti nemůže. U věcech nehrdelních a policejních ať soudí smírný soud a obecný úřad. Za vzor sloužila **p.** v Anglii, ač se značnými proměnami, především pak špatně pojatá myšlénka o dělení politické moci mezi králem a národem. Přede vším ustanoven jest úředník (*directeur du jury*), který ve jménu státu zločinem uraženého vyhotovoval žaloby, o jichž podstatě resp. připuštění před **p**-tu vytýkací jury osmi osob rozhodovala. **P.** sama skládala se z dvanácti osob a stála pod ředitelstvím předsedy a dvou neb čtyr přísedících radních. Průvod zločinu podroben jest dle inkvisičního principu přísnému řádu. Nejdříve vedl slovo státní zástupce, načež následoval obhájce; ku konci sebral předseda některé vynikající a podstatu věci vyznačující momenty v tak zv. *resumé* o podal porotcům tré otázek: 1) Stojí-li dotčený čin? 2) Je-li obžalovaný pachatelem jeho? 3) Měl-li zlý úmysl? Porotci vynesou výrok i v tom případě, kdyby se obžalovaný byl sám přiznal, neboť nepanovala myšlénka o *judicium parium suorum* jako v Anglii, nýbrž idea uraženého státu, resp. národa, jejž porotci zastupovali. Tito soudili dle svobodného přesvědčení (*intime conviction*) a většinou hlasův, která nejméně 10 proti 2 obnášeti musela. Zákonem z 10. července 1794 stačila již většina 7 hlasův proti 5, a pod hrůzovládou se vloudila ještě mnohá jiná neřest do řádu porotního, jako valné ztenčení práv obhájcových, vedení svědkův a j. Na začátku konsulátu přihlídnuto jest k této věci, nejvyšší soud vyjádřil se vůči zlých nepořádkův **p**-tou spáchaných proti ní, Napoleon však nařídil r. 1808 její znovuzřízení. Voleni mohli býti za porotce: údové volebních sborův, tři sta z obyvatelstva departementu nejvyšší daň platící, některé z vyšších císařských úředníkův, doktoři, bankéři a velkoobchodníci, průmyslníci a obchodníci vyšší třídy. Z těchto kandidátův sestavil prefekt 60 k jedné sesi a předseda **p**-ty vyvolil z nich zase 36. Tento spůsob sestavení listiny porotců byl svobodě práva arciť velice na ujmu, neboť prefekt byl úslužným strojem imperialismu a absolutismu, právě jako i porotci sami za času revolučního terrorismu; a to bylo i příčinou, že Bourbonové i po restauraci na **p**-tě nic neměnili. Tak zůstalo až do r. 1830, kdežto po vítězství červencové revoluce i **p.** větší volnosti a svobody došla. Sestavení seznamu porotců neleželo více v moci prefektově, nýbrž dálo se dle zvláštních pravidel; také právomocnost v politických zločinech a přečinech tiskem spáchaných jest **p**-tě zase vrácena, a v září r. 1835 ustanovena prostá většina hlasův i tajné hlasování, také dána větší volnost vysloviti se o přitěžujících neb ulehčujících okolnostech (*circonstances atténuantes*). Novou změnu podstoupila **p.** r. 1848 zákonem ze dne 7. srpna. Porotcem mohl býti každý, kdo čísti a psáti umí, vyjma čeládku a učitele národních škol. Tento zákon panuje až doposud, jen že se seznam porotců pro každou sesi nařízením císaře Napoleona sestaviti musí zvláštní komisí, sestávající z prefekta a smírných soudců v okresu. Řád soudní ale zůstal, jak s počátku vylíčen jest. — V starogermánském právu nalézají se arciť všelijaké zásady, s nimiž se v moderní **p**-tě opět setkáváme; dokázati se však nikdy nepodařilo a nepodaří, žeby **p.** u Němců jen obnovením starých obyčejův byla. Německá **p.** jest nápodoba francouzského zřízení, kterážto nedříve než r. 1848 následkem politických bouří jakožto politický a demokratický ústav ponejprv zavedena jest. Až dotud bylo řízení soudní inkvisiční, tajné a písemné. Neshody tohoto principu přiměly valnou většinu německých učencův, hledě k pokrokům francouzské politiky a k Porýnsku, kde již za dřívějšího panování Francouzův *códe pénal* platným prohlášen jest, vysloviti se pro **p**-tu, ač již dříve ve shromáždění germanistův v Lubeku v. der Pfordten a Wächter, později Biener v literatuře rozhodně proti **p**-tě se vyslovili. Již r. 1846 zavedla se u komorního soudu v Berlíně reforma trestního řádu, v němž na veřejnost a ústnost váha kladena jest, avšak přerušeny jsou pokusy událostmi z r. 1848; přese všechno klidné rozjímání žádáno všude za **p**-tu. Ministerstva březnová musela povoliti, a narodní sněm ve Frankfurtě prohlásil **p**-tu slavně za nezrušitelné právo národa (*Grundrechte* §§. 13, 45, 46). Nejprvé a prozatímně odkázaly se politické zločiny a přečiny tiskové, brzy na to pak i zločiny vůbec **p**-tě, přečiny však a přestupky jednak sborním krajským soudům, jednak jednotlivým soudcům v okresích, právě jak ve Francouzsku rozdělení zločinů na *crimes*, *délits* a *contreventions* velelo. Tak se stalo všude vyjma Meklenbursko, knížectví Reuszská, Koburk a svobodná města. Když pak po roce 1849 a 1850 monarchická moc opět vrch obdržela, zvolna tu i tam **p**-ty buď zrušeny, buď přikvačeny jsou. Právo volenu býti obmezilo se, a volby k **p**-tě přešly pod ředitelstvo aneb pod dohlídku zeměpanských úředníkův; právomocnost odňata jest **p**-tě v politických a tiskových přích a obmezena jenom na zločiny, na které vysazen trest buď smrti neb těžkého žaláře. V král. Saském a v Altenbursku přijaty jsou trestní řády ústní a veřejné, však ale bez porotcův; Oldenburk přijal r. 1858 pruský trestní zákon a příslušný řád; Sachsen-Koburg-Gotha v nejposlednějších dobách (1859) přijalo **p**-tu. Trestní řád při porotních soudech v Německu jest dle nejhlavnějších zásad tento: Porotcem může býti, kdo občanských práv neporušeně požívá; kdo má přes 30 let; kdo zdráv na těle i duši a ve čtení a psaní zkušen jest. Ve mnohých zákonech žádá se dále ještě vyšší vzdělání na středních školách, pojištěná výživa aneb takové postavení, kterým se dostatečným vzděláním a schopnostmi k úkolu porotnímu vykázati mohou. Při tom naprosto vyloučeni jsou zeměpanští úředníci, duchovní, učitelové a osoby vojenské; kdo však vysokého stáří (60 let) došli, nebo již porotci byli, anebo pro chorobu neb pro chudobu nemohou, vyloučeni buďtež k své žádosti. V každém újezdu porotního soudu sestavují obecní úřadové seznam osob k porotnímu úřadu spůsobilých, a podají jej buď vládnímu úředníku neb volebnímu výboru, kterémuž jest vybrati z toho jistý, obyčejně dle procentů obyvatelstva ustanovený počet mužův ze všech k tomu účelu nejvíce spůsobilých. Tito vyvolenci tvoří seznam turoční, a z něho utvoří se listina služební vylosováním jistého, pro každé asisy ustanoveného počtu jmen. Tato poslední obsahuje v některých zákonech 40, v jiných 36 neb 30 jmen. Dle téhož spůsobu vylosují se náhradníci. Asisy bývají občasně odbývány, a sice každý měsíc neb každých šest neděl, aneb 4—6krát do roka; dle potřeby mohou se mimořádné asisy vypsati, ku každým pak musí se dotýční porotci dostaviti. Než se k porotnímu řízení přikročí, musí obžalovaný řádně a sice písemně a tajně vyšetřován býti. K tomu cíli musí státní zástupce, jsa k tomu vyzván buď vládními orgány (policie, obecní, politický, finanční úřad atd.) aneb soukromníkem v právech uraženým, ex offo při vyšetřovacím úřadě za výskum přitěžujících aneb

ulehčujících svědectví a důkazův žádati. Po ukončeném vyšetřování zašlou se veškeré listiny vrchnímu soudu, který o tom soudí, zdali jest dostatečné příčiny, aby obžalovaný před **p**-tou souzen byl neb nic. Porotní soud skládá se z předsedy a dvou (někdy čtyr) radních, z plného počtu určených porotců, ze státního zastupitele a ze soudního písaře. Nejdříve předvede se se obžalovaný; v jeho a v přítomnosti obhájce provolávají se nejprv jména povolaných porotcův a uchovají se rovněž v osudí. Předseda na to vytahuje z něho jedno jméno po druhém, při čemž má i zástupce i obhájce neb obžalovaný právo rovný počet jich zavrhnouti. Tak se děje až se sejde počet 12 vylosovaných neb zbyvších porotcův, proti nimž ani jedna ani druhá strana nic nenamítla. Po složené přísaze zasednou porotci a jednání soudní počíná. Obžalobu čte písař anebo ji státní zástupce přednáší. Na to vyslýchá předseda obžalovaného ad generalia a uděluje mu potřebná napomenutí, potom se předvolají svědkové, znalci, předloží se potřebné listiny, důkazy, corpus delicti a t. d. Po ukončeném svědčení obdrží nejprvé slovo státní zástupce a potom obhájce (*plaidoyer*), načež opět první a posledně i druhý odpověděti může. Předseda učiní potom soujem (*resumé*) všeho, co důležitého, vynikajícího a podstatného se v celém jednání událo, aby porotcům jasný a nestranný přehled zjednal, a předloží jim konečně otázky, týkající se podstaty činu. Porotci ubírají se do poradny, vyvolí sobě starostu, a poradivše se vespolek pouze na základě vnitřního přesvědčení učiní výpověď. Starosta vkročí opět do síně a slovy: „Na mou čest a dobré svědomí, před Bohem a lidem, odpovídají porotci takto:“, nyní následuje verdikt čili nález. Aby obžalovaný odsouzen býti mohl, jest potřebí většiny hlasův, obyčejně 8 proti 4; je-li většina jenom 7 proti 5, uděluje se v některých zákonech soudnímu dvoru právo, aby o podstatě činu rozhodl. Pakli výrok porotcův sobě odporuje, odešle je předseda ještě jednou do poradny, aby chybu napravili. Vyřknuli-li že obžalovaný vinen, kdežto se dvornímu soudu zdá že nevinen, pak se věc na jinší asisy odkáže. Není-li však žádná překážka, předvede se obžalovaný a oznámí se mu nález. Státní zástupce činí návrhy k trestu, obhájce taktéž, a soudní dvůr nalézá po poradě o tom co právo. Některé zákony káží, aby se trest bez výroku porotcův ihned vyřknul, učinil-li obžalovaný úplné vyznání. Otázky porotcům jsou takové, aby buď a n o neb n e odpověděti mohli, přece však j e st dovoleno, aby částečně přisvědčili a částečně zamítli, anebo aby, majíce některé okolnosti za jinačí, k otázce se zamítáním oněch přisvědčiti mohli. Nerozumějí-li dobře otázkám, anebo žádají-li nějaké vysvětlení ze zákonů, mohou sobě předsedu na poradu vyžádati, aby jim dal vysvětlení. — V R a k o u s k u zavedena byla **p**. cís. pat. od 17. ledna 1850 č. 25 ř. zák., jímž se prozatimní trestní řád pro Rakousko nad i pod Enží, v Salcburku, ve Štyrsku, v Korutanech, v Krajině, v Terstu, v Gorici a Gradisce, na Přímoří, v Tyrolech a Voralbersku, v Čechách, na Moravě a v Slezsku prohlásil a platnost ode dne 1. čce 1850 ustanovila. Řád byl v podstatě tentýž jak svrchu vylíčen jest, nepanoval však déle než až do ledna r. 1852, neboť již pat. od 31. pros. 1851 (ř. zák. 1852 č. 4.) jiný řád a sice bez porotcův s uskrovněnou veřejností zaveden jest. *čín.* — O **p**-tě mnoho sepsáno jest, i dala by se z toho celá literatura sestaviti. V ohledu politickém vůbec uznána jest důležitost p o r o t n í c h s o u d ů pro státy konstituční, v nichžto jsou jednou z předních garancií občanské svobody, rozhodují-li v trestních případech politických (jmenovitě přích tiskových), kde vláda jest stranou. Podle spravedlnosti nemá nikdo býti soudcem ve vlastní při, protož ve státu opravdu svobodném nemůže žádný politický provinilec souzen býti od orgánů státních anebo lidí od vlády závislých. V takových případech jest soud porotní silnou hradbou svobody proti všelikým útokům moci, která by ji obmezovati chtěla. Spolu pak jsou výroky jeho neomylné projevy obecného smýšlení, kterých potřebí vládě sobě všímati, neboť jsou důležitým příspěvkem k seznání potřeb a tužeb národa a vůbec ducha časového, jemuž každá vláda slušně hověti musí, aby ji nepředstihl na její škodu. Jako na sněmích m o c z á k o n o d á r n o u, tak vykonává národ ústavem **p**-ty m o c s o u d n í sám; a je-li svobodný tisk t h e o r e t i c k o u k o n t r o l o u moci výkonné čili státní správy, může **p**. vším právem nazvána býti p r a k t i c k o u její k o n t r o l o u. Tento jest za našich dnů politický význam soudů porotních. *Mý.*

Porotní soud v. P o r o t a.

Porovatost, p o r o s i t a (řec.-lat.), čes. d i r k o v a t o s t, fysická vlastnost velké části hmot nám posud známých, že jiným řidším, jmenovitě tekutým a vzdušným hmotám průchodu skrze své vlastní tělo pouštějí, což ovšem jinak díti se nemůže, nežli že prostora jimi zaujatá hmotou nepřetrženě vyplněna není, ale s mezerami předrobnými a přečetnými, jež p o r y nazýváme. Při mnohých, jako na př. dřevě, křídě, pálené hlíně, kůži, papíru, vidíme pory buď již pouhým okem, buď zvětšovacím sklem, u některých (rohu, kosti) jen silným mikroskopem; u jiných konečně (skla i kovův) nižádným zvětšením porův nevidíme, ač o **p**-i pochybovati nemůžeme. Tak na př. D e v i l l e odkryl nedávno, že platina (nejhutnější známý kov) pory má, jež čím větší horko tím více se odkrývají, tak že při červeném žáru kovaná platina plyn vodíkový asi tak propouští, jako papír propouští vodu. Z těchto a jiných fysických úkazův soudí se, že **p**. ke všeobecným vlastnostem hmoty náleží, ačkoli těch látek, jichžto pory nikdo posud neviděl, nevyrovnaně více jest, nežli těch, při nichž pory očividně známe. — **P**. je prakticky důležitá vlastnost hmot; ona jmenovitě spůsobuje cirkulaci vzdušnin a tekutin ve velikém hospodářství přírody a vnikání jich do nejhlubších útrob země. Usnadňujeť se tato cirkulace hl. k a p i l á r n o s t í (v. t.) t. j. mocným přitažením stěn, obkličujících ony pory, k tekutinám. Na **p**-i spočívá filtrací č. cezení tekutin kalných papírem, plátnem, plstí atd., při němž tekutina čirá protéká, pevná sedlina na cedídku zůstává; na **p**-i spočívá vnikání vzduchu do půdy, okysličení organických zbytkův v ní obsažených kyslíkem vzduchu na kyselinu uhličitou, jenž co plynná lázeň kořínky rostlin omývá a je živí; na **p**-i zakládá se čistění smrdutých aneb tmavých kalných tekutin od zápachu a barvy tlučeným uhlem dřevěným nebo živočišným atd. Čím drobnější a četnější pory, tím dychtivěji polykají a shušťují v sobě tekutiny vzdušné a kapalné. Nejporovatější hmota, kterou známe, jest č e r ň p l a t i n o v á, t. j. platina tak drobně rozptýlená, že co saze vypadá; 1 kostk. palec této černi pohlcuje k 1000 k. p. některých plynův, tak že plyn v porech černi nejspíše až do kapalnosti stlačen jest. *Šfj.*

Porovnání čili s r o v n á n í slove bedlivé názorné pozorování a seznávání, co na p o d o b n ý c h sobě předmětech čili úkonech je pospolného a co rozličného. Vodí takové **p**. k poznání toho, co je podstatného na věci a co vedlejšího neb nahodilého. Od dávna je **p**. zdroj nejbohatší i zkušenosti i vědeckosti: avšak za našich dnů proslul hlavně

uvědomělý vědecký návod srovnávací v přírodopisu a mluvozpytu; v přírodopisu odstraňuje středověké pověry a předsudky, v mluvozpytu však zažehnuje zastaralý způsob hleděti na jazyk národní, jakoby nebylo v něm žádného vývoje, než jen množství umrtvělých pravidel a výminek. *Hš.*

Porphyrharmin v. Harmalin.

Porpora Nicolo, ital. skladatel hudební a slovutný učitel zpěvu, nar. v Neapoli 1687, † tamtéž 1767. Po ukončení svých studií na konservatoriu sv. Onufria, kdež byl žákem Al. Scarlattiho, stal se tamtéž učitelem a sepsal mnohé skladby církevní pro některé chrámy a kláštery neapolské. Stal se potom učitelem na konservatoriu Poveri di Giesù Cristo, a založil tam slavnou školu zpěváckou, z které potom nejznamenitější zpěváci XVIII. stol. pocházeli. Za první uvádí se jeho opera *Ariana e Teseo*, která 1717 ve Vídni provozována byla. R. 1724 přišel sám do Vídně, kdež před Karlem VI. některé své skladby provozoval, aniž však dovedl si jeho přízeň získati. Ku konci r. 1725 povolán byl do Benátek za ředitele konservatoria dell' Ospedaletto a setrval tam až do roku 1728, kdež povolán byl do Drážďan, aby princeznu Marii Antonii zpěvu vyučoval. Na cestě tam zastavil se ve Vídni, kdež sepsav veliké oratorium lepšího úspěchu než poprvé dosáhl. Vzav r. 1729 dovolení ode dvora saského, odebral se do Londýna, kde řídil ital. operu z opposice k Händelovi tam zařízenou. Rozloučiv se potom úplně s Drážďany setrval v Londýně až do r. 1737, zabývaje se pilně skládáním oper a jiných kusů hudebních, jmenovitě pak co učitel zpěvu veliké obliby nalézaje. Z Londýna vrátil se do Itálie, kdež jmenovitě v Benátkách až do r. 1750 se pozdržel, načež co učitel zpěvu manželky benátského vyslance na dvoře rakouském s touto do Vídně se odebral. Tam setrval do r. 1754, jsa mezi tím též učitelem Haydnovým. Navrátiv se do Neapole přivedl tam r. 1760 na jeviště poslední a také nejslabší svou operu *Il trionfo di Camillo*. Zemřel pak v největší chudobě, ač bývalí jeho žáci, Farinelli a Cafarelli, bohatstvím a přepychem oplývali. **P.** sepsal přes 50 oper, z nichž však mnohé, zvláště z mladších jeho let pocházející, se ztratily, tak že nyní toliko 19 jich je známo; mimo to pocházejí od něho 4 oratoria, jedno *Stabat mater*, množství mší, kantát, sonát a j. **P.** jevil v skládání velikou zručnost; lépe však dařilo se mu v hudbě církevní než v dramatické, v které postrádal vší síly a originálnosti; co učitel zpěvu byl však nedostižitelným.

Porporati Carlo Antonio, ital. malíř, hlavně pak rytec, nar. v Turině r. 1740 neb 1741. Vzdělávav se v Paříži pod slavnými umělci Willem a Beauvarletem, založil později na vyzvání krále ve rytckou školu v Neapoli, odkudž se po čtyrech létech navrátil zpět do svého rodiště, kdež † 1816. Nejzdařilejší ze vzácných jeho prací jsou: *Odpočinek v Egyptě* dle Correggia, *Susanna v lázni* dle Santérra a *Smrt Abelova* dle van der Werffa. *Mš.*

Porporino, barevná, zvlášť nachová, umělá hmota kamenná, jíž se v Italii především k okrašlování kostelů užívalo.

Porré (*Porrum*) v. Allium.

Porrentruy, Pruntrut v. Berusko.

Porretanus Gislibertus v. Gilbert 4).

Porsena, král Clusijský v Etrurii, k němuž se utekli Tarquiniové ze Říma vypuzení, přitáhl dle Livia r. 507 př. Kr. s vojskem etruským k Římu, zmocnil se Janiculu a zahnal Římany až za Tiber, ale byv hrdinstvím Horatia Coclesa (v. Horatia gens 2) a Gaja Mucia zastrašen dal Římanům dosti čestný mír, kteří jenom krajinu Vejanům odňatou navrátiti a rukojmě dáti museli, jež s části ještě z ležení Říma, ostatní po nějakém času z Clusia domů poslání jsou. Kromě míru dal **P.** Římanům, jak Livius pravdivě vypravuje, hojné zásoby potravin, protože dlouhým obležením měli veliký nedostatek. Tarquiniův ale do Říma neuvedl z úcty prý, jak svědčí Livius, k Římanům. Takovému návrhu s králem Clusijským nevěřili již přemnozí Římané, jako Tacitus a Plinius, dle jejichž svědectví nutno za pravdu brati možná, že se Římský národ **P**-novi úplně podrobiti a rukojměmi zavázati musel, že bude železa toliko k orbě používati. Tarquiniové nebyli ale uvedeni proto, že toto válečné tažení nebylo asi z tou příčinou podniknuto, nýbrž aby podrobením Říma a potom ostatního Latia, jehož první perou Řím byl, spojení mezi Etrurií a osadami etruskými v Kampanii se docílilo, a dále snad, aby celá italská země podrobena byla Etruskům, kteří tehdy na všech italských mořích mocně panovali. Tomu nasvědčuje to, že hned po podrobení Říma **P.** svého syna Arrunta k jihu s vojskem poslal, který ale u Aricie od Latinův a Kumského samovládce *Aristodema* na hlavu poražen jest, čímž celé podniknutí jest zmařeno a Řím snad již toho roku od nadvládí etruského osvobozen. *Pik.*

Porson Richard, učenec a věhlasný kritik angl., nar. v East Rustonu v Norfolku 1759, † v Londýně 1808. V 15. roce věku svého byl poslán do školy Etonské a roku 1777 vstoupil do Trinity college v Kambridži, kdež se stal 1792 prof. řečtiny. Avšak na krátko vzdal se místa tohoto a žil dosti bídně, až se stal knihovníkem ústavu *Royal institution* v Londýně. Nepravidelným živobytím porušil si **P.** zdraví tak, že poslední léta neustále churavěl. Na pole spisovatelské vystoupil r. 1783 se články kritickými o Aischylovi, Brunckově *Aristofanu*, Westonově *Hermesianaktu* a j. R. 1786 vydal *Toupii emendationes in Suidam*, pak upravil vydání Euripidových tragédií *Hekaby*, *Oresta*, *Féničanek* a *Medey*, napsal poznámky ku Grenvillově *Odyssei*, opravil vydání Herodota (Edin. 1806) a vydal Aischyla (2 sv., Lond. 1806). R. 1820 vyšly jeho *Notae in Aristophanem* a *Lectiones Platonicae*. **P.** náleží k největším učencům klasickým novějších dob, a jeho kritické poznámky k rozličným spisovatelům řeckým i latinským vynikají neobyčejným ostrovtipem, věhlasným úsudkem a velikou obezřelostí. K tomu měl **P.** nesmírnou paměť, znal se důkladně v literaturách řecké, franc. i anglické, a jedinou výčitkou, která se mu činiti může, jest, že při znamenitých schopnostech psal tak málo.

Port (z lat. *Portus*), fr. přístav; odtud mají mnohá města přímořská své jméno.

Port au Prince [port ó prêns] čili Port Republicain — [pyblikén], hl. m. na Hajti na západním pobřeží nad zálivem t. jm., má 25.000 obyv., chrám římsko-katol., lyceum, kolej, celnici, mincovnu a nemocnici; vede značný obchod.

Port Carbon, město v Pennsylvanii nad údolím ř. Schuylkillu s 2000 obyv. (r. 1860), vede znamenitý obchod s kamenným uhlím, jehož se v okolí dobývá hojnost.

Port Elisabeth v. Elisabeth.

Port Essington, jeden z nejlepších přístavů na sev. pobřeží Australie, byl osazen r. 1837, ale už r. 1849 zanikla osada.

Port Filip, starší jméno (1817—1839) krajiny v Australii, nyní Viktoria (v. t.) zvané; též *Australia felix* (šťastná Australie).

Port Glasgow [— glasgô], město skotské nad Clydem v hrabství Renfrewském, má loděnice, vede

obchod s tabákem, bavlnou a zbožím koloniálním; 5800 obyv.; zdejší říční přístav náleží k blízkému městu Glasgowu.

Port Jackson [— džeksn], veliký, hluboko do země zabíhající chobot v Novém Jižním Walesu, na jehož vých. straně leží město Sydney a do něhož se vejde k 1000 největších lodí.

Port Louis [pór lui], **1)** opevněné a přístavní m. ve franc. depart. Morbihanském, při ústí řeky Blavety do Atlantického moře, s 3000 obyv. a citadelou. Vystaveno bylo od Ludvíka XIII. r. 1625; za republiky nazývalo se *Port Liberté*. — **2) P. L.**, též **P.** *nord-ouest*, za revoluce **P.** *de la Montagne* a za císařství **P.** *Napoléon* nazýváno, hl. m. ostrova Mauritia na severozáp. jeho pobřeží, s 30.000 obyv., opevněným přístavem, pěkným nábřežím, radnicí, divadlem, vojenskou nemocnicí, loděnicí a sídlem guvernéra všech britických osad v záp. Indickém oceánu. Od r. 1810 nalézá se v držení Angličanů; r. 1816 lehlo částečně popelem a 1819 bylo morem zpustošeno.

Port Mahon v. Mahon.

Port Natal čili Port d' Urban, přístavní město v Natalu, má 450 domů s 1200 obyv. bílými, veliký kostel, veřejnou knihovnu.

Port Patrick, přístavní město ve skotském hrabství Wigtonském nad kanálem Severním, má 1963 obyv. a světlárnu. Od r. 1853 jde odtud podmořský telegraf $4^1/_2$ m. dlouhý do Irska.

Port Royal v. Annapolis.

Port Royal des Champs [pór roajal de šān] nazýval se ženský klášter benediktinek u Versaillesu, založený r. 1223. Řeholnice tamější, vedeny jsouce opatem St. Cyranským, Janem de Vergier du Havranne, obrátily se v XVII. stol. k jansenismu, a hájeny jsouce od osob učených a vysoce postavených zpouzely se podepsati bulu Alexandra VII., učení Jansenovo zatracující, následkem čehož klášter jejich 1709 od policie pařížské zrušen a ztroskotán byl.

Port Said, přístavní město v severových. Egyptě nad Středomořím u vstupu do průplavu Suezského, založené teprvé r. 1860, ale rychle vzkvétající a mající už 5—6000 obyv., velkolepá přístaviště a dílny všeho druhu.

Porta 1) Giacomo della, italský stavitel v Římě, květl ve druhé polovici XVI. století. Byl žák Vignolův a Michelangelův. S Domenikem Fontanou dokončil kupolu chrámu Svatopetrského dle návrhu Michelangelova a stavěl průčelí chrámu del Gesù. Velikolepé schodiště a zábradlí se sochami Kastora a Polluxe v Kapitoliu jsou též jeho dílo, podobněž i nádherný palác Marescotti. I mnohé jiné církevní i světské stavby v Římě pocházejí od něho. Zemřel v 65. roce věku svého. — Jeho bratr **2)** Guglielmo byl sochařem. Prvější jeho práce jsou zvláště četně v Janově zastoupeny, z nichžto budiž jmenováno sedmero soch v kapli Svatojanské v kathedrále, z kterýchž zase prostřední, *Kristus* v sedící postavě, nad ostatní vyniká. Později, pod vlivem Michelangelovým zhotovil proslulý *náhrobek papeže Pavla III.* ve chrámě Svatopetrském. Po smrti Sebastiana del Piombo nastoupil na jeho místo, stav se papežským pečetníkem, a zemřel r. 1577. — **3)** Giusseppe **P.**, zv. *Salviati*, malíř, ryjec a spisovatel v oboru umění, nar. v Castel-Nuovo di Garfagnana r. 1520. Přijal jméno *Salviati* dle svého mistra Francesca Salviatiho (v. t.), kteréhož doprovodil z Říma do Benátek, kdež s Pavlem Veronským a jinými znamenitými mistry ozdobil malbami strop bibliotéky sv. Marka. Vyzván papežem Piem IV. ozdobil v Římě tak zv. královskou síň (*sala regia*) malbou, *kterak papež Alexander III. udílí rozhřešení císaři Bedřichovi Rudovousu*, načež vrátil se zpět do Benátek. Z dalších jeho maleb vynikají zvláště: *Snímání s kříže* na Muraně u velikolepém slohu, a *Očistění Panny Marie* v kostele de' Frari v Benátkách se šťastným spojením školy florentinské s benátskou. Provedl též vícero zdařilých rytin ve dřevě a v mědi, a sepsal pojednání o závitku na hlavici sloupu ionického. Dle jeho nákresu provedl v l. 1542—52 Vincenzo Bianchini mosaikou slavný *Rodokmen Panny Marie* v kostele sv. Marka v Benátkách. R. 1772 byl **P.** ještě na živu. — **4)** Antonio da **P.**, stavitel ital., kterýž v l. 1685—97 v Čechách u knížete z Lobkovic v Roudnici se zdržoval a jemu tamější nádherný zámek až na nějakou část s východní strany vystavěl. — **5)** Baccio de la **P.** v. Baccio. *Mü.*

Porta, Giambattista della, slovutný lékař ital., nar. v Neapoli okolo r. 1540, † tamtéž 4 ún. 1615. **P.** jest znám zvláště co zakladatel ústavu „Academia de' otiosi," načež i ve vlastním domě zařídil společnost pod názvem „Academia de' secreti," do které nikdo nebyl přijat, kdo něco užitečného v oboru filosofie neb lékařství nevynalezl. Poněvadž však tato společnost přišla do podezření, jakoby magií se zabývala, byla potlačena. **P.** sps.: *Magia naturalis* (v Antorfě 1581, přel. do něm. v Norimberku 1680 a 1713); *De furtivis literarum notis vulgo zifaris* (v Neapoli 1585); *Phytognomica* (t. 1583); *De humana physiognomia* (Sorento 1585); *De coelesti physiognomia* (v Neapoli 1601); *Ars reminescendi* (t. 1602); *De aeris transmutationibus* (t. 1609) a j.

Porta Osmanská čili Vysoká **P.** nazývá se vláda turecká. Název ten pochází odtud, že na východě byl ode dávna (v Persii, v říši Byzantské) obyčej, odbývati před branami a paláci královskými shromáždění lidu a zasedání soudův. Výrazu Vysoká **P.** užívalo se tudíž už v cís. Byzantském k naznačení i brány císařské i vlády nejvyšší. Sultán Orchan nazval pak též bránu svého paláce Vysokou **P**-tou.

Portaels Jean François, současný malíř v Bruselu, nar. ve Vilvorde v Jižním Brabantu. Jest žák Navezův a Pavla Delaroche a konal k svému vzdělání též cesty po Itálii. R. 1851 obdržel rytířský kříž řádu Leopoldova. K nejzdařilejším jeho malbám náležejí: *Pohřební průvod v pustině Suezské* s výrazem vřelého citu; *Samovražda Jidášova*; *poprsí řecké otrokyně Mehmeda Aliho Egyptského*, s výrazem těžkomyslnosti a odhodlanosti (nyní na Rosensteině u Stuttgartu). *Mü.*

Portage [-áž], franc., plat za donešení; přítěž; zboží, jež pocestný, pak plavec a důstojník námořní bez platu může s sebou vzíti.

Portál (z lat. *porta*, dvéře, vrata) nazývají se ve stavitelství veliká, obyčejně architektonicky ozdobená vrata, hlavní vchod tvořící, kteráž se nacházejí obyčejně v průčelí, někdy též se strany stavení. **P**-y slohu gotického bývají na mnoze u prostřed kamenným pilířem ve dvé rozděleny. *Mü.*

Portal Antoine, baron, slovutný lékař franc., nar. v Gaillaku v depart. Tarnském 5. led. 1742, zemř. v Pař. 23. čce 1832. Jsa ještě žákem lékařské akademie v Montpellieru započal sám přednášky o anatomii, které s takovým úspěchem se potkaly, že již v 20. roce tamější akademie věd za svého člena jej přijala. Dosáhnuv 1764 hodnosti doktorské odebral se do Paříže, kdež záhy seznámil se s nejvýtečnějšími osobami ve světě společenském i vědeckém, jmenovitě s prvními tehdejšími lékaři Sénakem a Lieutaudem, kteří jej v jeho studiích anatomických horlivě podporovali, tak že **P.**, vždy

při klinických svých výskumech k anatomii pilný zřetel obraceje, brzy za nejzkušenějšího platil v ohledávání nemocí organických. Již r. 1767 podal akademii věd množství pojednání o zvláštních případech k pathologické anatomii se vztahujících, jakož i mnohý dal podnět k pilnějším studiím anatomickým vydáním Lieutaudova díla *Historia anatomico medica* (1770, 2 sv.), kteréž byl ještě vlastními svými zkušenostmi obohatil. Touž dobou jal se vydávati jedno z nejdůležitějších svých děl: *Histoire de l' anatomie et de chirurgie* (1770—73, 7 malých sv.), obsahující původ a vývoj těchto věd. Za tyto své práce byl jmenován členem Pařížské akademie věd, prof. mediciny na Collége de France a 1775 prof. anatomie v Jardin des plantes (v. Paříž str. 114). Těše se takto velikému vlivu v akademii věd, zastávaje dvě vysoké stolice vyučovací a stále obecenstvo lékařské i učené společnosti pracemi a výskumy svými zaměstnávaje, stal se **P.** brzy autoritou a nabyl pověsti lékaře dokonalého. Při vypuknutí revoluce byl i **P.** pro své vysoké postavení, pro své poměry k vysoce postaveným osobám a pro svůj titul osobního lékaře Monsieura, potomního Ludvíka XVIII., teroristům trnem v očích; že nepotkal ho osud jeho soudruhů z akademie, Baillyho a Lavoisiera, dlužno přičísti některým teroristům, kteří mu za mnohé služby diky zavázáni byli. Jeho *Mémoires sur la nature et le traitement de plusieurs maladies* (1801 a 1825, 5 sv.) jsou nejvíce pojednání o pathologii, anatomii a pathologické fysiologii, která byl předčítal v akademii věd. Jedno z nejlepších jeho děl jest *Observations sur la nature et le traitement de la phtisie pulmonaire* (Pař. 1792 a 1809, 2 sv.) a pak *Cours d' anatomie medicale, ou anatomie de l' homme* (1803, 5 sv.), v kterémž soustřediv všecka svá studia předešlá doplnil vlastními výskumy práce Morgagniho, Sénakovy i Lieutaudovy. Po návratu Ludvíka XVIII. stal se **P.** opět jeho osobním lékařem, jakož i jeho nástupce Karla X., který jej jmenoval baronem a komandérem čestné legie. Jeho vlivu, jakého požíval u Ludvíka XVIII., přičítati sluší, že založena byla medicinská akademie v Pař. (1820), jejímž doživotním předsedou byl **P.** jmenován. Až do posledního okamžiku neustal **P.** starati se o svou oblíbenou vědu; navštěvuje nemocné vyd. ještě v 85. roce své *Observations sur l'épilepsie* (1827). Z ostatních jeho spisů jmenujeme ještě *Précis de chirurgie pratique* (1768, 2 sv,); *Observations sur la rage* (1779); *Obs. sur le rachitism* (1797); *Obs. sur la petite vérole* (1799); *Obs. sur l' apoplexie* (1811); *Obs. sur les maladies du foie* (1813); *Considérations sur les maladies de familles et les maladies héréditaires* (1808); *Observations sur l' hydropisie* (1824).

Portalegre, opevněné hlavní město okresu téhož jména v portugal. prov. Alemtejo, sídlo biskupa, má 6000 obyv.

Portalis 1) Jean Étienne Marie, franc. státník, nar. v Baussetu v depart. Varském 1. dub. 1745. Pocházeje z rodiny měšťanské studoval u oratoriánů v Toulonu a Marsilii, práva pak v Aixu. Již za svých studií právnických vydal své *Observations sur un ouvrage intitulé: Émile, ou de l' éducation* (Avignon 1763), a brzy potom jinou brošuru pod názvem *Des Préjugés*, které mu jakési jméno získaly. Stav se 1765 advokátem stal se brzy slavným pro své duchaplné řeči obhajovací, k čemuž též přispěl jeho spis *Sur la distinction des deux puissances* (1766), který vydal za příčinou sporu vzniklého mezi kněžstvem a parlamentem Aixským, čímž kněžstvo valně proti sobě popudil. R. 1770 uveřejnil **P.** k žádosti ministra Choiseula své dobré zdání *O platnosti manželství protestantů ve Francii*, o kterém Voltaire se vyjádřil, že není to pouhým dobrým zdáním, nýbrž pravdivým pojednáním o filosofii, zákonodárství a mravouce politické. Byv 1778 zvolen za asesora v Aixu uchopil se po třech létech opět praxe advokátské, v kteréž záhy tak vynikl, že nejdůležitější pře soudní jemu byly svěřovány, jmenovitě pře hraběnky Mirabeauové, za rozvedení od svého muže žádající, v kteréž také proti Mirabeauovi, který sám se hájil, úplně zvítězil. R. 1778 redigoval jménem advokátů parlamentu Aixského *Lettre au garde des sceaux* proti pokusům ministra Briennea zavésti změnu v ústavě říšské, a brzy potom samostatné dílo o tomtéž předmětu pod názvem *Examen impartial des édits du 8. mai 1788.* Při vypuknutí revoluce zdá se, že se to stalo vlivem Mirabeauovým, že **P.** nebyl do sboru ústavodárného povolán, načež tento, aby ušel všemu stíhání, utekl se 1790 na venkov a v ún. 1792 do Lyonu, odkudž však ku konci r. 1793 do Paříže se vrátiv byl zatčen a teprv po 9. thermidoru propuštěn. Byv potom zvolen v Paříži do rady kmetů stál v oposici k direktoriu, začež 18. fructidoru jen útěkem deportaci ušel. Pobyv ve Švýcařích a Holšteinu navrátil se do Francie po 18. brumairu, kdež jmenován od Napoleona ihned gener. prokurátorem, zároveň s Tronchetem, Bigotem a Malevillem komisarem k redigování *Code civil*, 1800 státním radou a správcem všech záležitostí kultu se týkajících, v kterémž postavení chvalně působil a jmenovitě velikou zásluhu měl o uzavření konkordátu s papežem Piem VII. R. 1804 byl jmenován ministrem kultu a nitra, a ještě rok před tim členem nově organisovaného Institutu. Oslepnuv brzy potom dal se operovati, což však se nepodařilo, tak že již zemř. 25. srp. 1807, načež tělo jeho bylo v Pantheonu pochováno. Teprv po jeho smrti vyšly jeho spisy: *De l' usage et de l' abus de l' esprit philosophique durant le XVIII. siècle* (Pař. 1820, 2 sv.; 3. vyd. 1833); *Discours, rapports et travaux inédits sur le Code civil* (1844) a *Discours, rapports et travaux inédites sur le concordat de 1801, les articles organiques et sur diverses questions de droit public* (1845). — **2)** Joseph Marie **P.**, hrabě a franc. státník, syn předešl., narozen v Aixu 19. ún. 1778, jevil záhy neobyčejné nadání duševní, tak že již v 10. roce Montesquieuův *Esprit des lois* rozbíral a 1796 o Montesquieuovi článek v *Republicain Français* uveřejnil. Sdíleje po 18. fructidoru vyhnanství se svým otcem sepsal v Německu pojednání *Du devoir qu' a un historien de bien considérer le genie de chaque siècle, en jugeant les grands hommes qui y ont vécu*, které od akademie Štockholmské cenou poctěno bylo. Když po 18. brumaireu s otcem svým se navrátil do Francie, byl přidělen Josefu Bonapartovi na kongresu Lunevilleském a Amienském, pak jmenován prvním sekretářem u vyslanectva v Londýně, pak v Berlíně a splnomocněncem na něm. sněmu v Řezně. R. 1805 stal se gener. sekretářem v ministerstvu kultu a po otcově smrti (1807) skutečným ministrem kultu, kterýžto úřad však po několika měsících složil. R. 1808 byl povýšen na státního radu a 1810 říšským hrabětem a gener. ředitelem věcí tiskových jmenován, avšak již v led. 1811 pro nějaké nedorozumění s Napoleonem ze všech svých úřadů sesazen, až opět 1813 za předsedu cís. soudu v Angersu povolán jest, v kterémž postavení setrval až do druhé restaurace, kdež v srp. 1815 jmenován radou kasačního soudu, státním radou a 1819 pairem franc. Stav se 1824 jedním z presidentů kasačního soudu, vstoupil v lednu 1828 co strážce pečeti říšské do ministerstva Martignacova, v kterémž zjednal průchod novému tiskovému zákonu o zrušení censury, monopolu žurnalistického

soudů tendenčních a jiných vad podstatných, musil však co odpůrce jesuitů v kv. 1829 vyměniti ministerstvi spravedlnosti za portefeuille záležitostí zahraničných, kteréž podržel však jen do srp. t. r., kde totiž ministerstvo Polignakovo nastoupilo. Byv potom jmenován vrchním předsedou soudu kasačního spravoval tento důležitý úřad za všech proměn vládních až do pros. 1852, kdež pro vysoké své stáří sám úřad ten složil. Od 2. pros. 1851 byl též členem senátu, v kterémž, jako druhdy v komoře pairů, byl jedním z místopresidentů. Jsa od r. 1832 též členem akademie věd morálních a politických sdělil jí více svých prací, z nichž uvedeny býti zasluhují jeho *Observations sur le Code sarde*. Jiné jeho o sobě vydané spisy jsou *Observations sur l' organisation judiciaire* (1848) a *L'Homme et la Sôciété* (1848). **P.** zemř. v Passy u Paříže 4. srp. 1858. — **3)** August **P.**, franc. politik, příbuzný obou předeš., nar. v Ciotatě 17. bř. 1801, byl již 1822 jmenován zástupcem král. prokurátora u soudu v Meauxu, avšak již po třech létech pro svou svobodomyslnou povahu sesazen, načež stav se advokátem obdržel k návrhu Guizotovu od „Společnosti pro křesťanskou mravouku" určenou cenu za svůj *Memoire en faveur de la liberté des cultes*, a r. 1829 od téže jednoty jinou cenu za své pojednání *Sur la liberté religieuse considérée sous le rapport des applications positives et de la législation particulière de la France*. Po revoluci červencové stal se místopředsedou tribunálu Sekvánského, a po několika létech též radou král. soudu v Paříži. R. 1831 byl zvolen v depart. Varském a 1837 v Meauxu do komory deputovaných, kdež hlasoval vždy s oposicí. Po revoluci 1848 byl jmenován gener. prokurátorem u apelačního soudu v Paříži, kterýž úřad však jen několik měsíců zastával; neboť byv též zvolen do sboru ústavodárného propadl tam 4. čna se svou obžalobou proti Louis Blankovi, načež ihned za propuštěnou žádal, žije potom v soukromí až do své smrti 28. led. 1855. Své studie o svobodě náboženské složil ve svém spise *La liberté de conscience et le statut religieux* (Pař. 1846).

Portamento di voce nebo zkrátka portamento. Tímto výrazem vyrozumívají hudebníci nejvyšší krásu v hudbě, především ale ve zpěvu, to jest držení a nesení hlasu v rozmanitých odstínech, předkem a nejprvé ale přenášení a řadové splývání zvuku jednoho do druhého, kteréžto splývání jest tím dokonalejší tenkráte, když zvuk jeden v úplné rovnosti a stejnosti, v plné okrouhlosti a síle takřka ve zvuk jiný plyne. **P.** toto jest věcí nejobtížnější ve zpěvu, **p.** správné a řádné vyhledává ve zpěvu toho, aby přechod z jednoho zvuku k druhému činil se tak nepozorovaně, aby zvuk jako obroušen a předce tak patrný jako odražený vypadal. Taktéž je nelze měniti za nezvučné přetahování jednoho zvuku do druhého, poněvadž podobné přetahování (ačkoli je pěvci rádi **p**-tem jmenují) není **p.** správné, nýbrž spíše protivné ječení. Přes to přese všechno nemá se **p.** měniti za obyčejné odstavování každého jednotlivého zvuku, poněvadž se tím opět k místu přivede dlouhé stakato, které v nás nechává cit rozervanosti a bezzvučnosti. Obé jest chybné. Abychom sobě **p.** náležitě osvojili, máme se ve stupnicích v časomíře zdlouhavé cvičiti, a to z příčin, jež tuto klademe. Jak zkušenost učí, stoupá největší část hlasu mnohem lehčeji dolů nežli nahoru, a tu nás mohou stupnice sestupující snadno zavésti, že zvuk vláčíme nebo táhneme. Hlasu lidského nejbližší jsou tu nástroje foukací, potom následují nástroje smykací a konečně nástroje tlukoucí a chmatací. U nástrojů smykacích docílí se **p.** rychlým klouznutím prstu po struně, u nástrojů chmatacích, jako na př. u klavírů, prostředkem přehybu ručního nebo článku prstního. **P.** znamená se obloukem nad notami taženým, pod nímžto se puntíky stakatové nalézají. *Pna.*

Portatile (lat., totiž *altare*, oltář k přenešení, oltářník), čtyrhranný, křidlicový, opukový, mramorový a j. druhu kámen rámcem dřevěným objatý, dosti prostranný, aby kalich a hostie na něm místo měly, do jehož prohlubiny biskup za zvláštního dlouhého obřadu (mazání olejem katechumenů, pálení kopečků a křížků kadidlových a p. v.) ostatky svatých skládá. Není-li v oltáři složených ostatků svatých, musí oltářní stůl opatřiti se **p**-m, aby na něm mše se sloužiti mohla. Je-li oltářník do dřevěné plochy oltářní vpuštěn, musí přece něco málo vyčnívati, aby kněz rozeznával **p.** od druhého oltáře, neboť pro bezpečnost a upokojení obřadníka rozhodla kurie, že ku př. jen hostie ty se konsekrují, ježto na oltářníku leží. Že oltářník svěcen byl, dosvědčí listina biskupská, která k ostatkům se přiloží, pečeť biskupová, kterou se hrobek uvírá, a listina ceremonáře, která na vrch se přilepí.

Porte-épée [portepé], sprostě portupé, franc. třapec zlatý, stříbrný neb hedbávný (vlněný), který úzkou stužkou na rukověť šavle neb bodáku přivázán jest, zvláštní vyznamenání důstojníků. V Rakousích mají poddůstojníci **p.** hedbávné (černožluté), důstojníci zlaté, vrchní strážníci finanční zelené hedbávné, komisaři finanční a kapelníci vojenští stříbrné. V některých státech mají důstojníci **p.** stříbrné.

Porte-chaise [portšés], nosítka, v nichž se druhdy ve velkých městech zámožné osoby dopravovaly na návštěvy a pod.; nyní se místo nich naskrze užívá drožek a fiakrů.

Portefeuille [portfelj], franc., tobolka na schovávání dopisů a jiných listin; v politické řeči znamená **p.** obrazně úřad ministerský, a říká se tedy: nabídnouti, zamítnouti **p.**; **p.** financí, války atd. (Srv. Ministr.) — V obchodu peněžním slove **p.** schránka, v níž veřejné ústavy peněžní a úvěrní chovají cenné papíry, na př. směnky.

Portemonnaie [portmoné], franc., tobolka na peníze.

Portentum nazývali Římané neobyčejný úkaz v přírodě, z něhož věštili o budoucnosti.

Porter, druh angl. těžkého piva, barvy temně brunatné, jehož se nejlepší způsob vyrábí hlavně v Londýně. Jméno má odtud, že jest obyčejným nápojem dělníků, jmenovitě nosičů (*porters*).

Porter 1) Ebenezer, duchovní amer., nar. v Cornwallu v Connecticutě 1772, † 1834. Vystudovav theologii stal se pastorem církve kongregationalistů ve Washingtoně 1796, pak profesorem rhetoriky kazatelské na theolog. semináři v Andoveru. Sps. *The young preacher's manual* (1809); *Analysis of vocal inflection* (1824); *Analysis of the principles of rhetorical delivery* (1827) a *Lectures on homiletics and preaching etc.* (1834). — **2)** Jane **P.**, spisovatelka angl., nar. 1776 v Durhamě, † v Bristolu 24. kv. 1850. Ztrativši z mládí otce byla vychována v Edinburce, odkudž se přestěhovala s matkou i sestrou do Londýna. Zde vydala první svůj román *Thaddeus of Warsaw*, který byl přeložen do některých jazyků evropských. R. 1809 vydala román *The Skotish chiefs*, líčící dobrodružství Bruceova a Wallaceova, a podávající velmi charakteristický obraz reků těchto i jejich doby. Jiné důležité její romány jsou: *The pastor's fireside; Duke Christian of Luneburgh; The field of Forty Footsteps* a *Sir Edward*

Seaward's diary. R. 1841 provázela **P**-ova bratra svého sira Roberta Kera **P**-a do Petrohradu a po jeho smrti vrátila se domů. — **3)** Anna Maria **P.**, sestra před., nar. v Durhamě okolo r. 1781, † bl. Bristolu 21. čna 1832. Z mládí byla družkou Waltera Scotta, který jí rád vypravovával povídky. Sepsala: *Artless tales* (1793 a 1795); *Walsh Colville* (1797); *Octavia* (3 sv. 1798); *The Hungarian brothers* (1807); *Don Sebastian* (1809); *Ballad romances and other poems* (1811); *The recluse of Norway* (1814); *The village of Mariendorpt*; *The fast of St. Magdalen*; *The knight of St. John.* Konečně vydala se sestrou společně *Tales round a winter's hearth.* — **4)** Sir Robert Ker **P.**, bratr před., umělec a cestovatel angl., nar. v Durhamě 1780, † v Petrohradě 1842. Maje let 12 byl přijat do král. akademie, a ve 12. roce maloval pro kostel Shoreditchský obraz *Mojžíš a Aaron.* Zvláště mistrně uměl malovati bitvy. Jeho obraz *Útok na Seringapapatam*, který byl vystaven roku 1800, měl 120′ délky a byl prý zhotoven v 6 nedělích; byl pak zničen požárem. Též vymaloval **P.** *Obléhání Akru, Agincourt, Bitvu u Alexandrie* a *Smrt sira Ralpha Abercrombye.* R. 1804 odebral se do Ruska, kdež se stal historickým malířem císařovým a vymaloval na zdech admirality *Petra Vel. kreslícího plán ku tvrzi Kronstadtské a Petrohradu.* Vrátiv se do Anglie okolo r. 1806 vydal *Travelling sketches in Russia and Sweden* (2 sv. 1808), provázel pak výpravu sira Johna Moora na poloostrov Pyrenejský 1808—9 a vydal anonymně *Letters from Portugal and Spain* (1809). Později zavítal ještě jednou do Ruska, kdež se oženil 1811 s dcerou knížete Ščerbatova. Roku 1813 vydal *An account of the Russian campaign.* V létech 1817—20 cestoval po Asii, konaje studia archaeologická, která uveřejnil ve spise *Travels in Georgia, Persia, Armenia, ancient Babylonia etc.* (2 sv., 1821—2). R. 1826 byl **P.** jmenován britským konsulem v Karakase ve Venezuele, kdež provedl tři z nejlepších obrazů svých: *Kristus při poslední večeři nápoj žehnající*; *Spasitel dítkám žehnající* a *Ecce homo.* Dostav dovolenou k opětné cestě do Ruska pustil se do Petrohradu se sestrou Janou; potom zamýšleje nastoupiti zpáteční cestu do vlasti zemřel raněn byv mrtvicí. — **5)** Benjamin F. **P.**, právník americký, nar. 1808 v Charlestoně. Nejdříve vystudovav práva stal se advokátem v Charlestoně, pak studoval lékařství a 1830 přestěhovav se do Alabamy léčil po nějakou dobu, načež se oddal opět právnictví. R. 1832 zvolen byl do sněmu alabamského a 1835 za referenta, státního i vydal 14 svazků sněmovních zpráv; též přeložil z Heineccia *Elements of the institutes.* **P.** přispíval též do časopisů a vydal sbírku básní hlavně lyrických v Charlestoně.

Porteur [portér], franc. nosič, při směnkách a dlužních úpisech tolik co dodatel, doručitel neb presentant.

Portfolio, ital. tolik co Portefeuille.

Portici [portyči], městečko u paty Vesuvu as 1⅓ míle jihových. od Neapole, má 10.980 obyv. (r. 1862), úhledný král. letohrádek a park. Zámek, vystavěný za Karla III. od Cannevariho má v přízemí krásnou kapli a domácí divadlo. Někdy nalézalo se zde museum starožitností z Pompejů a Herkulana, kteréž potom do musea (*Studj*) neapolského přeneseno bylo. Nyní chová se zde jen několik maleb nové francouzské školy. Pořadím domů a vil spojeno jest **P.** s blízkým (o něco větším) městečkem Resinou (*Retina* u Plinia), kdež nejznamenitější jest letohrádek prince Salernského, kde se nachází jedna mosaiková podlaha z paláce *Tiberiova na Capri.* Obě města, více však Resina, leží na vrstvě lávy, jež místy až 90′ zvýší staré Herculanum kryje. *Vlý.*

Portier [portjé] franc., obyčejně *portýr*, vrátný, hlídač dveří.

Portiez [portjé] Louis, franc. právník, narozen v Beauvaisu 1755, stal se advokátem, načež za revoluce přišel do konventu národního, kde hlasoval pro smrt královu, jakož i v otázkách finančních svým rozhledem se vyznamenal. Přešed 9. thermidoru na stranu mírných přiměl 8. čce 1795 sbor k usnešení, aby více se nepopravovalo na náměstí revolučním. Byv poslán téhož roku do Belgie stál neohroženě na tom, aby tato země s Francií se spojila, hledě zastrašiti přívržence Rakouska. Na to zasedal v radě Pěti set a roku 1805 byl jmenován prof. a ředitelem školy právnické v Paříži, kdež zemř. 5. kv. 1810. Seps.: *Code diplomatique, contenant le text de tous les traités faits avec la république française jusqu' à la paix d'Amiens* (Pař. 1802—3, 4 sv.), kterýmž podal vzácné prameny pro dějiny oné doby; *Essai sur Boileau Despéraux* (1804); *Cours de législation administrative* (1802, 2 sv.) a *Collection de piéces relatives à la revolution française* (1817).

Portikus (lat.), zloubení č. sloupová síň, podobná řecké stoe; tak nazývali Římané ze dvou, někdy též z vícera řad sloupů sestávající chodbu nebo síň, kteráž stála buď zcela o sobě (kdež slove (*peristylium*) nebo ve spojení s jin. budovami, sloužívši k vespolným procházkám, ke společenským besedám aneb i co soudní síň, byvši k tomu účelu často sedadly a jiným nářadím opatřena, jakož i namnoze též velmi vkusně ozdobena. Nejslovútnější takováto síň byla Poikile (v. t.) Athénská. Někdy nazývá se takto též kobka neb síňka o několika sloupech před stavením, hlavně před vchodem. *Mů.*

Portio canonica 1) část výtěžku ze společného obročí, jež na jednotlivého úda kapitoly (kanovníka) za povinné jeho zaměstnání buď na penězích aneb v naturaliích připadá; roční příjem kanovníka. — **2)** Církevním zákonem (*canon*) ustanovený příjem (veškerý) pro duchovního, biskupa, faráře a p.; — **3)** zvláště dávka za pohřeb pro kněze neb kostel; neboť dle církevních zvyků i tenkrát, když se kdo dal při jiném kostele mimo farní pohřbiti, musela se část toho, co cizému kostelu se platilo, vlastnímu kostelu zemřelého dostati (*quarta funeraria* čili **p. c.**). — **4)** Dávka, kteráž při smrti každého duchovního obročníka biskupu příslušela, a jinak také *quota funeralis* čili *mortuarium* slula.

Portland 1) přístavní město v severoamerickém státě Mainu nad zálivem Caseckým, má 26.342 ob. (r. 1860). Jest úpravně stavěno a mnohé ulice jsou vysázeny stromovím. Nová celnice, úřad poštovní a soudní dvůr Spoj. Obcí zaujímají krásnou budovu 125′ dl., 65′ šir., o třech patrech, vystavěnou ze žuly a železa a bezpečnou proti ohni. **P.** má 26 kostelů, nový městský dům 150′ dl., 60′ vys., v němž se nalézá síň 112′ dl. a 82′ šir., do které se vejde 2500 osob; budova ta stála 275.000 dol. Maineský spolek pro podporování řemeslníků vystavěl roku 1815 velikou budovu za 36.000 dol., v níž se nalézá krásná síň, knihovna s 3000 sv. a jiné pokoje. **P**-ský ústav *Athenaeum* má veřejnou knihovnu s 9000 sv., společnost přírodnická má čítárnu, kabinet se sbírkami ptáků domácích, ústřic, minerálií a zvířat. Vychování i školství věnuje se veliká péče, neboť jest ve městě i v okolí 26 škol veřejných, mezi nimiž klasická škola pro chlapce, vysoká škola pro dívky, dvě pro dívky i chlapce, 6 škol gramatických (3 pro chlapce, 3 pro dívky). Ročně se vydává na veřejné školy 30.000 dol. Mimo to jsou zde četné

školy privátní a akademie. Vychází tu 11 časopisů (3 denní). Pět železnic, které vedou do různých končin Spoj. Obcí i Kanady, končí se v **P**-ě, totiž: z Portmouthu, Kennebeku, Androscogginu, Yorku a Sarnie. Z fabrik jmenujeme velikou továrnu na lokomotivy a parníky, v které pracuje 400 dělníků, pak cukrárnu. Město jest osvětlováno plynem a zásobeno dobrou vodou. Jest zde 7 banků s jistinou 2,880.000 dol., 2 pojišťovny, 2 zastavárny. Obchod se vede hlavně se Záp. Indií a s Evropou. Dovoz páčil se r. 1859 na 1,668.321, vývoz na 1,221.606 dolarů. Indiánské jméno **P**-u bylo Mačigone. Osada Anglická založena zde 1632, později však neustálými válkami s Indiány, Francouzy i zemí mateřskou mnoho trpěla, a město bylo třikráte zničeno. — **2) P**., město s přístavem v severoamer. státě Oregonu se 6000 obyv. nad splavnou řekou Willamettou. — **3) P**., ostrov v Kanálu, náležející k angl. hrabství Dorsetskému, má 3000 obyv. a na již. cípu skalnatý mys **P**-Bill s dvěma světlárnama.

Portlandská vása nazývá se proslulá, v britickém museu se nacházející, asi 10 stop vysoká starořímská nádoba z tmavomodrého skla, pokrytého tenounkou vrstvou bílého, neprůhledného skla, ve kterémžto posledním jsou vyobrazení mythologického a alegorického obsahu na způsob reliefů uměle vyřezána, tak že tato bíle z modré půdy vynikají. Byla za panování papeže Urbana VIII. mezi lety 1623—44 v Římě v tak zv. náhrobním pomníku císaře Alexandra Severa spolu s ozdobným sarkofágem nalezena a v Barberinské bibliotéce umístěna (odkudž se nazývala dříve Barberinská vása), načež ji později zakoupil Angličan Hamilton, od něhož přešla v majetnost vévodkyně z Portlandu (odkudž dosavadní její jméno) a nyní tvoří hlavní ozdobu britického musea co jedna z nejzdařilejších prací z nejskvělejší doby římského umění. Byvši r. 1845 od jistého prostopášníka Williama Lloyda kamenem porouchána, byla pak opět šťastně spravena. *Mü.*

z **Portlandu** vojvodové v. Bentinek.

Portman Christiaan Julius Lodewijk, současný malíř holand., nar. v Amsterdamě r. 1799, žák Krusemanův a Pienemanův (v. t.), vzdělával se dále na cestách po Belgii, Německu a Anglicku. Maluje nejraději obrazy elegického obsahu, a nejzdařilejší z těchto jsou: *Ruyter u mrtvoly Trompovy; Adam a Eva u mrtvoly Abelovy; Luther u umírajícího Melanchthona.* *Mü.*

Porto, ital. **1)** plat za poslané zboží neb psaní, poštovné, listovné. — **2)** Přístav (lat. *portus*).

Porto v. Oporto.

Porto Alegre, město v brasilské provincii Rio Grande do Sul, na ř. Jacuhy se 14.000 obyv., kathedrálou, přístavem, vyšším ústavem vyučovacím, loděnicí a čilým obchodem.

Porto Alegre Manoel de Araujo, současný malíř, architekt a básník brasilský, nar. 1806, jest generálním konsulem brasilským v Štětíně (od r. 1801). Jest přítelem i stoupencem básníka Magalhaesa a vyniká nejvíce v básnictví popisném, ačkoliv se pokusil skoro ve všech způsobech básnění. Jeho *Brasilianas* jsou řadou básní líčících veliké úkazy přírodní, mravy a zvláštnosti jeho vlasti (nové vyd. ve Vídni 1863). I jeho epos *Colombo*, z něhož posud uveřejnil toliko zlomky, svědčí o vlasteneckém nadšení a dovedném, krásném líčení. **P. A.** jest zároveň nejlepším malířem brasilským.

Porto d' Anzio v. Antium.

Porto Calvo, přístavní město v brasil. prov. Pernambuko, jihozáp. od Recife, se 6000 obyv.

Porto Ferrajo, za starodávna *Portus Argous*, ve středověku *Burgum* zvané, hlavní město ostrova Elby, na skalnatém mysu na sev. straně ostrova ležící, má 5000 obyv., výborný přístav dvěma pevnými tvrzemi a několika bateriemi chráněný, 2 kostely, městský dům, vojenský špitál a palác guvernérův, v němž bydlel Napoleon od kv. 1814 do 26. ún. 1815.

Porto Gruaro v. Postogruaro.

Porto Praya, hl. místo Capverdského ostrova S. Jago, má 5000 obyv., opevněný přístav, a jest sídlo portugal. gouvernéra.

Porto Re v. Kraljevica.

Porto Rico čili Puerto Rico (t. j. Přístav Bohatý), též Portoriko, ostrov ve Velkých Antilách k Španělsku náležející, má 188½ □ mil s 380.000 obyv. (r. 1850), mezi nimiž ⅙ otroků. Celým ostrovem táhne se od vých. k záp. pohoří 1500' n. m. s nejvyšším vrcholem 3678' vys. Uvnitř jsou rozsáhlé roviny a na pobřeží jsou mnohé nížiny velmi úrodné. Podnebí jest sice horké, ale vůbec přece zdravější než na ostatních Antilách. Půda neobyčejně úrodná plodí hlavně cukr, kávu a tabák. Dobývá se zde zlato, měď, železo, olovo a kamenné uhlí. Vývoz se páčí ročně na 4 mil., dovoz na 6 mil. dolarů. **P. R.** bylo objeveno Columbem 1493, zabráno od Španělů 1509, kteří v brzce vyhubili obyvatelstvo tuzemské, tehdáž 6—800.000 duší čítající. Hlavní město San Juan de **P. R.** s 10.000 obyv. stojí na ostrůvku na záp. břehu, s ostrovem spojeno jsouc mostem; jest velmi silně opevněno, tak že třikráte se pokoušeli Britové marně o jeho dobytí.

Porto Rose, ves v Dalmácii, v kr. Kotorském, 1¾ m. záp. od Kotoru, při 350 obyv., dobrý a rozsáhlý přístav, vydatné solivárny.

Porto Santo, portugal. ostrov severových. od Madeiry; na vých. břehu leží hlavní město téhož jmena s 6000 obyv. a přístavem.

Portobello, též San Felipe de Puerto Bello, přístavní město ve státu Panamském na Karaibském moři, asi s 800 obyv.; založeno r. 1584 bylo přístaništěm lodí španělských a čítalo za dob svého lesku přes 15.000 obyvatelů.

Portogruaro, okr. město v Benátsku, v prov. Benátské, sídlo biskupa se 7900 obyv. (1857); jest skladištěm obchodu z Furlánska do Benátek provozovaného. — Okres **P**-ský měl 1857 na 11·29 □ m. 128.600 ob. v 1 m., 1 msi a 57 vsech.

Portole v. Operto.

Portrait v. Podobizna.

Portsea [portsí], ostrov ve průplavě u již. pobřeží anglic., náležející k hrabství Hampshiru a s pevninou mostem spojený. Na ostrově tom leží město Portsmouth (v. t. 1).

Portské víno (*Portwein*), nazývá se v obchodu červené, ohnivé, silné víno, jméno mající od města Porta čili Oporta v Portugalsku, odkudž se jediné vyváží. Víno to pěstuje se v pobřežních krajinách řeky Doura v prov. Limade-Douro, asi 13—14 mil nad ústím té řeky. Obchod s tím vínem dostal se záhy, již před Pombalem, skoro výhradně do rukou Angličanů; roku 1765 sestavil se spolek anglických kupců, kteří jediní měli monopol na vyvážení toho vína. Teprvé r. 1826 byl monopol ten zrušen.

Portsmouth [portsmauz] **1)** hražené město v Hampshiru v Anglii na jihozáp. konci ostrova Portsea, jedna z nejpevnějších tvrzí v Evropě, má 94.546 obyv. (r. 1861) a skládá se ze dvou měst, **P**-u vlastního a z Portsea, které jsou od sebe odloučeny malou zátokou, přes niž vede most. Některé budovy jsou prastaré, a dům, ve kterém byl vévoda Buckinghamský za panování Karla I. zavražděn, stojí po-

dnes. Je zde několik kostelů, z nichž jeden pochází z roku 1220 (ale jen kazatelna zachovala se z oné doby). Vojsko řadové má zde veliké kasárny. Zvláště však důležitá jest královská loděnice, pokrývající 120 akrův a obklíčená zdmi; obsahuje rozsáhlá skladiště všech potřeb k stavění lodí, sklady na stroje, byty pro admirála přístavního a jiné důstojníky a královskou kolej pro 70 učňů. Na pevnině naproti **P**-u leží město Gosport (v. t.), a průlivem mezi nima vchází se do přístavu **P**-ského, chráněného dvěma tvrzemi. Průmysl soustřeďuje se celý okolo potřeb námořských. — O **P**-u děje se první zmínka v *Kronice Saské* r. 501, kdy slul P o r t s m u t h e. Za panování Alfredova vypraveno bylo ze zdejšího přístavu 9 lodí, které porazily loďstvo dánské; a před výbojem normanským bylo odtud vysíláno mnoho lodí, aby překážely nájezdníkům. Francouzové přistávše zde 1377 spálili velikou část města, ale utrpěli konečně strašnou porážku. Po této nehodě bylo opevnění rozšířeno i opraveno. Napoleon odplul z **P**-u na ostr. sv. Heleny r. 1815. — **2) P.**, město amer. v Novém Hampshiru na již. straně ř. Piscataquy na krásném poloostrově, má 9335 obyv. (r. 1860), 10 kostelů, athenaeum o 3 patrech, s knihovnou a sbírkami přírodními, akademii, státní zbrojnici, 2 tržnice, 1 almužnici; 4 banky s jistinou asi 7 mil. dol. a zástavárnu s 836.371 dolary. Průmysl jest znamenitý: fabriky na bavlny, 3 slévárny železní a j. **P.** má 18 veřejných škol pro chlapce i dívky, školu marinářskou, spolek řemeslnický a společnost dobročinnou. Do přístavu se vejde 2000 lodí; jsou zde též prostranné loděnice. Vývoz obnášel r. 1860 jen 9605, dovoz však 23.227 dolarů. Lodí se zde za týž rok vystavělo 6 s nákladem 3846 tůn. **P.** jest spojen železnicí s četnými městy, zvláště s Concordem, pak s východní dráhou massachusettskou. — **3) P.**, město amer. ve Virginii, má 9487 obyv. (r. 1860), dům soudní, filiální bank virginský, virginskou akademii literární, vědeckou a vojenskou, 5 časopisů, 6 kostelů. Železnice jde odtud do Seaboardu a Roanoku, pak k řece Jamesu. — **4) P.**, město amer. v Obiu nad ř. Obiem, má 6268 obyv. (r. 1860), bank, 4 banky priv., 14 kostelů, 5 časopisů, 2 železárny, obchod po parolodích.

Portugalete, přístavní město ve špan. provincii Bilbao s 1435 obyv., gotickým chrámem a lázněmi mořskými.

Portugaly, království v Evropě západní na poloostrově Pyrenejském, jehož záp. menší část zaujímá. Hranice království jsou k záp. a k jihu Ocean Atlantský, k severu a k vých. Španěly: prostírá se od 37° až k 42° sev. šířky, a asi od 8° 20, až k 11° vých. délky (od Ferra). Co do polohy jsou **P.** vysočina tvořená a prostouplá výběžky hor španělských, ku břehu mořskému se ponenáhlu klonících; jen pruhy poříční a na pobřeží mořském jsou nížiny. Pohoří a řeky, přicházejíce vesměs ze Španěl, mají směr západní nebo jihozápadní. Pohoří holá a skalnatá nedosahují hranice věčného sněhu a pouze na dvou místech jdou až k moři, tvoříce předhoří R o c a, nejzápadnější cíp Evropy, a d e S t. V i n c e n t e. Na severu jsou rozloženy výběžky hor kantabrických, nejvyšší jest v Serra de Suazo hora Guaviarra, 7380′; mezi řekami Dourem a Mondegem leží vysočina Beira, prolomená hlubokými a úrodnými údolími; mezi Mondegem a Zezerem táhnou se výběžky hor kastilských pod jménem S e r r a E s t r e l l a (Malhao de Serra 8000′) až k moři, kdež pohořím Serra de Cintra a již zmíněným 1600′ vysokým mysem la Roca končí. Mezi řekami Tejem a Guadianou rozprostírá se vysočina Campos de Alemtejo, a nejdále na jih na hranice alemtejoské a algarvské táhne se od vých. k záp. pohoří Serra de Mouchique ve výši 3600′, jenž končí 360′ vysokým, již zmíněným mysem St. Vincente. Pobřeží 108 m. dlouhé jest ploché a poskytuje, vyjma ústí řek, málo přístavů. Roviny nejvíce vřesovinou porostlé jsou v Alemtejo, Estramaduře a Beiře. Řeky jsou od severu k jihu Minho, tvořící část severní hranice, Douro, Tejo (s přítoky Zezere a Soraya) a Guadiana, jenž tvoří nejjižnější část hranice východní; tyto mají svůj původ ve Španělsku a patří **P**-lům jenom svým dolejším tokem, pročež jsou zde po celé délce splavné; řeky pobřežní Vouga, Mondega a Sado patří celým během **P**-lům. Jezer není mimo nepatrné v horách; pramenů minerálních množství, ale nepoužívaných. Podnebí jest teplé, pobřežní; rozdíl nejteplejšího a nejstudenějšího měsíce obnáší pouze $11^{1}/_{2}{}^{\circ}$; teplota měsíců letních jest $21^{3}/_{4}{}^{\circ}$, nejteplejšího $22^{1}/_{2}{}^{\circ}$, v zimě $+ 11^{3}/_{4}{}^{\circ}$, prostřední teplota roční jest $16^{1}/_{2}{}^{\circ}$; na horách padá sníh, ale brzy taje, jižní část má horko skoro africké a časté zemětřesení. Jaro počíná v lednu, žně jsou v červnu; od konce čna do počátku září slunečním horkem všecko sprahne, následujícími dešti ale znovu se zelená. Zima počíná koncem listopadu, provázená deštěm a bouřkami, ale jen v severní části déle trvá. V Lisaboně prší málo, v Oportě jest podnebí vlhké a mlhavé, Coimbra má skoro v celé Evropě nejvíce deštů. Půda jest lehká ale velmi úrodná, výšiny však slouží skoro jen za pastviny. — P l o d i n y. **P.** jsou na rozličné plodiny velmi bohaty, jsou to: zlato, stříbro, měď, cín, olovo, rtuť, železo, surma, rozličné drahé kameny, hnědé uhlí, mořská sůl, solné prameny, hlína a j., ale jsou málo používány; pak jižní ovoce, dobrá vína (znamenité Portské), hrozinky, olivový olej, rozličné druhy dobrého ovoce, obilí, zemčata, luštěniny, banany, konopě, len, kavil (druh trav, tam *sparto* neb *esparto* zvaný), agave, škumpina, boryt barvířský, mořena barvířská, stromy korkové, cypresy, lentyšek (*mastix*), dobrý tabák a j. v.; pěkní mezci, dobří koně, skot, ovce španělské, dobytek vepřový (odrůda nemající štětin na hřbetě); rozličné druhy divoké zvěře čtvernohé i okřídlené, mnoho ryb mořských i říčních, včely a bourci. — Ž i v n o s t i. Obyvatelstvo zabývá se hlavně orbou, zahradnictvím a plavbou, méně průmyslem. Orba jest nicméně zanedbána, dvě třetiny půdy nejsou vzdělané; nejlépe vzdělané jsou prov. Tras os Montes a Minho. R. 1854 byla produkce obilí 1,309.020 moios (à 828 lit.) = 10,838.686 hektolitrů, spotřeba 1,241.185 moios = 10,277.015 hektolitrů; t. r. vyvezlo se za 10,293.000 franků; r. 1856 bylo následkem neúrody do přístavu Lisabonského přivezeno obilí za 22,620.000 fr., do přístavu Oportského za 1,264.000 franků. Půda náleží s větší části šlechtě a duchovenstvu. Zahradnictví jest vydatné, pěstují se vína (Portské), cibule, melouny, tykve, pomeranče, citrony, mandle; ovoce podnebí mírného daří se bez zvláštní péče dobře; fiky stávají se umělým zúrodňováním (*caprifikaci*) dobré; oliva se dobře daří, zvlášť Coimbra mnoho vyváží, mohla by ale lepší péčí mnohem více vydávati. Dle Forrestera zaujímají vinice pouze na pevnině 800.000 akrů nebo 324.000 hektarů. Celá sklizeň vína obnášela r. 1854 asi 3,700.000 hektolitrů na pevnině, na Azorech 17,974 pip, na Madeiře 12.373 pip. Od toho roku ale nemoc hroznů skoro všecko víno na Madeiře skazila. V létech 1843—52 byl prostřední vývoz vína 33.176 pip, 1857—58 obnášel jen 19.434 pip. R. 1853 sklidilo se 493 mil. pomerančů (z toho přišlo na ostrovy 183 mil.), 42 mil. citronů, $42^{1}/_{2}$ mil. hektolitrů mandlí. Ze stromů

lesních věnuje se zvláštní péče zde a onde dubu korkovému. Dobývání a spracování nerostů jest v celku na nízkém stupni, hlavně pro nedostatek paliva; nejdůležitější jest dobývání soli v salinách u Lisabonu a v Algarve (asi 5 mil. centů); mnoho vyváží se do Anglicka a Irska, hlavně proto, že mořská sůl portugalská ze všech solí v Evropě nejlépe se dá zachovat. Chov dobytka mohl by být mnohem výnosnější než jest, ale málo se naň dbá; nejlepší jest chov ovcí, které r. 1853 daly 4,374.000 kilogramů vlny (často dávají až 5 mil.), a chov prasat krátkonohých, které dávají výbornou slaninu; bourci chovají se nejvíce v Tras os Montes, a r. 1851 vypěstovalo se 145.000 kilogramů hedvábí; včely v Alemteju. — Průmysl stojí v celku na nízkém stupni. Zhotovují se látky bavlněné, vlněné a hedvábné, papír, plátno, klobouky, stužky, mýdla, sklo, zboží z fayensu, zlata a stříbra; dále jsou četné cukrovárny, přádelny na bavlnu, barvírny, dílny na vydělávání koží atd. Knětiskárny jsou jenom v Lisabonu, Oportě a Coimbře. Z Anglicka se každý rok asi za 1 mil. liber sterl. dováží výrobků rukodělných. Obchod jest uvnitř země pro malé ceny surovin, pro slabý odbyt, pro nedostatek silnic, mostů a průplavů nepatrný; živější jest v krajinách přímořských. Železná dráha vede z Lisabonu přes Santarem podél pravého břehu řeky Teja k pomezí španělskému, pak z Lisabonu do Cintry, do Vendas Novas a do Setuvalu; nejnovější jest dráha z Lisabonu do Oporta. Dráhy ty mají 506 kilometrů = 68 zeměpisných mil. Silnic je pouze 1000 kilometrů (135 mil.). Znamenitější obchodní místa jsou Braga, Coimbra, Abrantes, Elvas, Portalegre; přístavy: Lisabon, Porto (Oporto), Setuval, Aveiro, Figueira, Faro. Obchod námořní nachází se s větší části v rukou Angličanů. Ještě ku konci předešlého století mělo město Lisabon 400 velkých lodí o 300—600 tůnách, nyní jich má jen asi 50. Obchodní loďstvo p-ské mělo roku 1854 lodí 591 s 82.402 tůnami. Roku 1855 veplulo do portugalských přístavů 6367 portugalských lodí s 395.954 tůnami a 2603 cizích lodí s 366.437 tůnami; a vyplulo 6592 lodí domácích s 422.216, a 2794 cizích s 399.827 tůnami; r. 1861 veplulo lodí p-ských 6734 s 481.048 tůnami, cizích 3257 s 528.196 tůn., vyplulo 6677 lodí p-ských s 420.630 tůn., cizích 3454 s 733237 tůn. Největší podíl v tom má Anglicko a po něm Brasilie. Do přístavu Lisabonského veplulo roku 1858—59: 2298 lodí a vyplulo z něho 2245 lodí. Průměrně vyvážejí P. vína, soli, jižního ovoce a vlny za 18 mil. tolarů, a přivážejí obilí, sušených ryb, masa (slaniny), kovů, plátna a j. za 24 mil. tolarů. Přehled obchodu od roku 1842 do r. 1861 (v mil-reis).

	přívoz	vývoz
1842:	9,826.024	6,580.534
1843:	12.314.512	6,948.416
1848:	10,805.767	8,543.539
1851:	13.749.231	8,228.470
1854:	18,201.903	14,164.038
1856:	20,451.809	16,299.035
1861:	26,634.919	14,383.187

Dohlídku na obchod vede královská junta obchodu (*Real Junta do commercio*) v Lisaboně. Až do r. 1834 měli Angličané smlouvou Methuenskou potvrzený monopol obchodu v P-lech, od toho času jest smlouva ta zrušena a Lisabon a Porto jsou svobodnými přístavy. — Prostředky vyučovací. Školství jest velmi zanedbáno, r. 1854 bylo 1349 škol národních, 1 na 3000 obyv., na 84 obyv. jen 1 žák. Vědecké vzdělání Portugalců bylo až do nejnovějších dob velmi skrovné, časopisy o vědě a literatuře jednající skoro neznámé. Teprv královna donna Maria II. da Gloria učinila počátek k lepšímu mnohými opravami. Školy rozděluji se v elementární, latinské, řecké, rhetorické a lycea neb školy filosofické. Dohlídku na školy vede kolegium škol v Coimbře. Učitelové na školách elementárních slují profesoři, na ostatních legenti. Universita jest jediná v Coimbře. Jiné ústavy vyučovací jsou akademie námořní, rytířská, fortifikační, všecky v Lisaboně, mnoho biskupských seminářů, ústavy pro výtvarná umění a hudbu, škola kreslířská a stavitelská a škola obchodní. Učené společnosti: akademie věd, společnost historická a společnost dějepisná v Lisaboně; společnost rolnická v Santaremu, společnost hospodářská v Ponte de Lima. Přírodovědecká musea a botanické zahrady jsou v Ajudě a v Coimbře; biblioteky v Lisaboně (80.000 sv.) a v Coimbře. V nejnovější době stará se vláda o dokonalé změření země a o zavedení soustavných pozorování meteorologických. — Velikost a lidnatost dle sečtení z r. 1863. Ku království P-lskému čítají se krom pevniny ještě ostrovy Azorské a Madeira, dále patří k němu některé kolonie a ostrovy v Africe a v Asii. Vlastní P. rozděleny jsou v 6 provincií a od roku 1835 v 17 distriktů administrativních.

I. Pevnina: Provincie	zeměpis. □ m.	obyvatelstvo	na 1 □ míli
Minho	147·36	951.770	6465
Tras os Montes	189·56	385.896	2036
Beira	408·37	1,286.637	3150
Estremadura	389·57	835,880	2119
Alemtejo	471·38	348.155	738
Algarve	110·25	179.523	1628
	1716·49	3,987.861	2323
II. Ostrovy:			
Azory	53·99	249.941	4629
Madeira	15·75	112.164	7121
	69·74	362.105	5192
I. a II. dohromady	1786·23	4,349.966	

R. 1861 bylo všech obyv. 4,035.330, přibylo tedy 314.636 obyvatelů. V Africe mají P. ostrovy Cap-Verdské (14, z nichž 7 obydl.), v Senegambii Bissav atd., Ostrovy sv. Tomáše a Principe, Angolu, Ambriz, Benguelu, Mossamades, Mozambique a země příležící; v Asii: v Indii, Goa, Salcete, Bardez atd. Damao, Diu, v Indickém archipelagu severní část ostrova Timoru a ostr. Kambing, v Číně: Makao. Mimoevropské državnosti v celku obsahují: 3,687.238 obyvatelů. Nejlidnatější místa jsou: Lisabon s předměstími Belem a Olivares (224.063 obyv.), Oporto (86.257), Braga (19.514), Coimbra (18.147), Setubal (13.134), Loulé (12.156), Evora (11.965), Elvas (11.088), Tavira (10.903), Ovar (10.374) a Povoa de Varzim (10.110). Dle sečtění z r. 1732 měly P. 1,850.000 obyv., za času krále Emanuela přes 4 mil. — Finance. Rozpočet r. 1865—1866 vykazuje příjmů 20.732.357 mil-reis a vydání 20,021.480 mil-reis (mil-reis = 1 tolar 14½ gr.). Vydání na državnosti mimoevropské jsou větší než příjmy z nich, vyjma osady indické, kteréž daly v létech 1863—64 a 1864—65 přebytek 13.657 a 5122 mil-reis. Budget všech osad pro tato dvě léta udává nedostatek na 296.687 a 336.627 mil-reis. Státní dluh dílem domácí dílem venkovský obnášel 30. čna 1864: 187,595.817 (r. 1863 jen 177,304.932 mil-reis, r. 1754 jen 19 mil. tolarů) R. 1864 zrušen jest monopol na tabák, ačkoli vynášel vládě 2,291.000 tolarů. — Vojsko jest zákonem od 23. čna 1864 nově zorganisováno v 18 pluků pěchoty, 12 praporů myslivců, 2 pluky kopiníků, 6 pl. jízdných myslivců, 4 pl. dělostřelectva, 1 pra-

por genie, a počítá v čas pokoje 1512 důstojníků a 30.128 poddůstojníků i sprostých, v čas války 2408 důstojníků a 68.450 poddůstojníků i sprostých; koní v čas pokoje 3128, v čas války 6482, děl 36 a 90. Skutečný stav vojska 30. čna 1865 byl 25.993 mužův s 2321 koňmi a 36 děly. K tomu vojsko v osadách v první řadě 10.236, v druhé řadě 13.834 mužů. **Loďstvo válečné** r. 1865: 1 loď řadová s 74 děly, 1 fregata s 50 d., 3 korvety s 40 d., 1 briga s 12 d., 3 skunery s 12 d., 5 yacht s 8 d.; 2 dělové šalupy se 7 d., 3 lodí převozní se 6 d., 7 parních korvet se 100 d., a 10 parníků s 46 d., dohromady 36 lodí s 355 děly a 3311 muži. Pevnosti: Elvas, Jerumenha, Campo Mayor, Marvao, Peniche, Nonsando, Almeida jsou v stavu špatném. Jediný opevněný přístav válečný jest v Lisaboně. — **Vláda** jest ústavní monarchie. Základní zákon jest Pedrem IV. r. 1826 udělená a od Kortesů r. 1852 přehlédnutá *Carta de ley*. Shromáždění representativní (*Cortes*) sestává ze dvou komor, z komory pairů (*C. dos pares*) od krále doživotně jmenovaných (nyní 133), a z komory deputovaných (*C. dos deputados*) od voličů volených (nyní 179). Koruna jest dědičná po meči i po přeslici. Král **P**-ský dostal r. 1749 od papeže titul *Rex fidelissimus*. Řádů jest v **P**-ech 7; znak **P**-l jest stříbrný štít, na němž nachází se v podobě kříže 5 malých štítků, na nichž na každém se 5 stříbrných haléřů taktéž v podobě kříže nachází; velký štít má červený okraj se 7 zlatými kastely. Štít ten drží dva draci. Prapor lodní jest na příč v modré a bílé pole rozdělen. Barvy zemské jsou bílá a modrá. — **Poměry sociální.** Šlechta dělí se ve 2 stupně, vysokou šlechtu, *titulados* (vévodové, marquezes, hrabata, viscondes a baroni), grandy říše s titulem dom, a nižší šlechtu *fidalgos*, kteří se ale nyní od měšťana málo liší. Kněžstvo jest skoro úplně neodvislé, v jeho čele stojí kardinál patriarcha Lisabonský; arcibiskup Bragcký má titul primas říše; rolníci, odvislí a utlačovaní nejsou v shromáždění stavů zastoupeni. Ač jsou majoráty zrušeny, jsou pozemky posavad málo rozděleny; průměrně obnáší jeden statek $58\frac{1}{2}$ hektarů (v Belgii 3, ve Francii 4); nyní se ale poměry lepší zrušováním statků klášterních, vyvazováním půdy a rozmnožováním malých statků. — **Dějiny.** Nejstarší zprávy o nyn. **P**-ech druží se k osadám od Féničanův a potom od Karthaginských tu založeným; později vynikli keltičtí **Lusitané**, s nimiž vedli Římané tuhé války, až je Caesar pokořiv Římské říši podmanil. Po rozpadnutí říše Římské usadili se tu r. 409 **Alanové**, tyto vytiskli r. 440 Svevové, jichž král **Theodomir** poražen jest r. 583 od **Leovigilda**, čímž se dostaly **P**. pod panství Visigothův a s říší Gotskou pak r. 714 pod panství **Arabův**. Ferdinand I., král **Leonský**, Aragonský a Kastilský, dobyl r. 1058 na Arabech největší části nyn. **P**-l, kterážto země počala se od časů jeho nazývati *Portucale*, jak se za to má, po městě Porto Cale. Ze synův Ferdinandových dostaly se **P**. **Alfonsovi IV.**, který taktéž šťastně válčil s Araby; v bojích ustavičných vyznamenával se jmenovitě zeť Alfonsův Jindřich z Burgundu, a v odměnu za to dal mu Alfons severní část nyn. **P**-l v léno. Jindřich se osvobodil vrchního panství kastilského s poč. XII. stol., počal se nazývati hrabětem a pánem **P**-l a stal se tak zakladatelem dynastie Burgundské v **P**-lech. Jindřich † 1112 a panství zmocnila se pomocí kastilskou na místě nezletilého **Alfonsa I.** matka Teresie, Alfons porazil pak Alfonsa VII., krále Kastilského, u Valdevas, Maury r. 1139 u Ourique a dal se provolati za krále. Nástupcům jeho bylo vésti ustavičné boje s kněžstvem a papeži, kteří moc královskou ustavičnými kletbami oslabovali, a s králi Kastilskými, kteří si vždy vrchní moc nad **P**-ly osobovali. Z časů těch uvésti možno co jedinou událost památnou dobytí Algarbie (nyn. jižní **P**.) na Maurech r. 1251, čímž nabylo království skoro nynější rozsáhlosti. Zmatkům, jaké za nástupcův Alfonsa I. zemi hubily, učinil konec **Alfons III.** († 1279), a nástupce jeho **Dionys Spravedlivý** (1279—1325); ten spořádal správu státní, překazil kněžstvu další rozmnožování zboží světského, sadil nestranné soudy, zvelebil obchod a založil r. 1290 v Lisaboně universitu. Rod panující vymřel v **P**-ech po meči Ferdinandem I. r. 1383; jediná dcera Ferdinandova provdána byla od r. 1382 za korunního prince Kastilského Jana. Aby se tedy **P**. nedostaly Kastilii, provolán, Jan nemanželský bratr Ferdinandův, za krále **P**-lského, čímž dostala se na trůn jiná větev rodu Burgundského. Kastilie zdvihla proto opět válku, která vedena až do r. 1411 ku prospěchu Portuglacův. Jan vydal nový zákonník, který jest posud hlavním pramenem práva portugalského; za Jana počali také podnikati Portugalci vedením syna jeho infanta Jindřicha Plavce větší výpravy námořské. R. 1418 objeven Porto Santo, 1419 Madeira a brzy na to i ostatní Azory, načež ihned založeny tu osady. Janův pravnuk **Jan II.** (1481—95) upevnil moc koruny proti šlechtě a podporoval rovnou měrou výpravy námořské (1480 dostal se B. Diaz na předhoří Dobré naděje), které otevřely zemi nový zdroj k polepšení financí a blahobytu obecného; za **Emanuela I.** (1495—1521) pak našel Vasco de Gama novou cestu po moři do Vých. Indie, což vedlo k osazování a dobývání nových zemí a Cabral odkryl Brasilii. Lisabon se stal prvním obchodním městem v Evropě. Co se takto šířila a upevňovala moc království v cizině, počali doma jesuité rozvinovati pomalu, ale tím jistěji zhoubnou svou činnost, která v časech následujících veškeren pokrok i hmotný i duševní dusila. **Šebestián** vypravil se pobádáním jesuitův do Afriky proti Maurům, nevyřídil tam ničeho a zapletl se v tamější politické záležitosti. R. 1578 vypravil se proto na pomoc králi Marockému Muleiovi Mohamedovi; nepřátelé utkali jej bitvou u Alaçar-Quiviru a Šebestian zabit tu v seči krvavé. Vláda dostala se nyní kardinálovi **Jindřichovi**, synovi Emanuela Šťastného, kterým vymřela r. 1580 v **P**-ech dynastie Burgundská. R. 1581 dobyl země **Filip II.** a učinil z ní španělskou provincii. Za Filipa a nástupcův jeho sklesly **P**. na čisto ze své moci; doma zuřily časté nepokoje spůsobené čtyřmi nápadníky trůnu, kteří se za Šebestiána v Africe zahynulého vydávali, neméně šlechtou proti utlačovatelům svým boj zdvihající. S druhé strany zakázal Filip III. (v **P**-lech II.) národům svým roku 1600 veškeré obchodní spojení s Nizozemčany. Společnost Východoindická, od těchto utvořená, zmocnila se skoro všech osad portugalských v Indii a tím výnosného obchodu se zeměmi těmito; roku 1636 dobyli Holanďané polovice Brasilie a přetrhli **P**-lcům obchodní spojení s Japanem. Následkem pohrom takových spikli se nejpřednější muži v zemi a prohlásili po krátkém boji 1. pros. 1640 za krále **Jana z Bragançy**, pravnuka krále Emanuele a Kateřiny z Bragançy. Španělsko zdvihlo novou válku, která se skončila mírem Lisabonským (13. ún. 1668) tak, že uznány **P**. za království samostatné. Tím ale nenabyly **P**. předešlé své moci a podnikavosti; nejen že vytištěni jsou skoro úplně z hojných svých osad v cizích zemích, než smlouvou Methuenskou r. 1703 v Lisaboně zavřenou, kterou dovoleno Angličanům dovážeti výrobky vlněné a bavlněné do

P-l, dostali Angličané ponenáhlu obchod aktivní i pasivní do svých rukou. Jan V. († 1750) měl mnohé dobré vlastnosti, a země počala pod ním okřívati, vydal však ohromné peníze na nákladné a často nepotřebné stavby. Za syna jeho Josefa I. (až do r. 1777) spravoval záležitosti státní Pombal; ten zlomil vliv jesuitů a zavedl mnohé opravy, které ale padly za oběť reakci pod vládou královny Marie. Místo královny této na mysli pomatené spravoval zemi od r. 1792 korunní princ Jan, od roku 1816 co král Jan VI. Moc Napoleonova stihla mnohými pohromami i **P**. Jan musel postoupit Španělsku mírem Badajozským (1801) Olivenzu s okolím, Angličanům nemělo se dávati do přístavů port. přístupu, a konečně prohlásil se Napoleon, že míní dynsstii Brangançkou trůnu zbaviti. Jan spojil se tudíž s Angličany, a netuše si v zemi ujel do Brasilie roku 1807, načež ihned Francouzi zemi osadili. Však již roku násl. pozvedlo se obyvatelstvo a vyhnalo Francouze s pomocí angl. ze země, a vlády ujal se lord Beresford. Ze starých neřádů pominuly byly již některé, jako na př. inkvisice, ale vždy ještě zbylo jich tolik, že nutná byla bezodkladná reforma. Bylo tedy vždy dosti příčin k nespokojenosti. Dne 24. srp. 1820 vypukla konečně v Oportě revoluce dlouho připravovaná, která se rozšířila brzy po celé zemi. Vláda prozatimní svolala kortesy, a ti vypracovali ústavu demokratickou. Král, uslyšev co se bylo stalo, pospíšil do Evropy, nepuštěn ale do země, až když přísahu složil na hlavní základy nové ústavy. I v Brasilii vedlo pohnutí myslí k žádostem o opravy ve správě státní; když však neučiněno se strany **P**-l ničeho, odtrhla se Brasilie r. 1822 od země mateřské a zvolila si korunního prince Petra za císaře. V **P**-lech přívrženci bývalých poměrů ze stavu světského i duchovního přičinili se, aby uvedeno bylo vše zase ve staré koleje, a dovedli toho, že zrušena zvláště přičiněním královny Carlotty a infanta Miguela ústava již r. 1823. Jan VI. † 1826, a Petr, cís. Brasilský, který i v **P**-lech vládu nastoupil, dal zemi 26. bř. 1826 novou ústavu tak zvanou *carta de ley*, udělil všeobecnou amnestii, vzdal se ale 2. kv. 1826 vlády v **P**-lech ve prospěch dcery své Marie, která zasnoubena Miguelovi. Ten složil přísahu na ústavu ve Vídni a opakoval ji kortesům v Lisaboně 1828. Jakmile se ale v panství upevnil, rozpustil kortesy na základě carty sestavené a svolal nové kortesy po spůsobu starém, od kterých se dal vyhlásiti za krále absolutního. Nastalo utiskování, jakého posud nebylo v **P**-lech; osoby králi nemilé vězněny nebo vyváženy do Afriky a týrány jiným spůsobem; královna, která posud se nedala s Miguelem oddati, ujela do Brasilie k otci svému. Ten, vzdav se vlády v Brasilii, vypravil se r. 1831 do Evropy, přistál u Oporta, zmocnil se města a podporován od Francouzů a Angličanů statečně bránil se v něm po 13 měsíců, an zatím admirál jeho Napier se zmocnil Algarbie a u předhoří Sv. Vincence (5. čce 1833) zničil loďstvo Miguelovo. Miguel utrpěv nato i rozhodnou porážku u Pomaru vzdal se 24. kv. 1834 trůnu a odešel ze země. Téhož ale roku zemř. také Pedro, r. 1835 i první manžel Mariin August vév. Leuchtenberský, a strany pokořené a k pokoji přivedené, nikoliv ale zničené, počaly se zase hýbati. Snažení všech čelilo nejdříve k tomu, aby se vybral po chuti nový manžel královně; působením strany reakcionářské pojala Maria za manžela Ferdinanda, prince Sasko-Koburského, proti němuž byli všickni přívrženci ústavy. Z tření stran přišlo 9 září 1836 k novému povstání, a královna přinucena obnoviti ústavu z r. 1820, která ale zmírněna ve prospěch strany kněžské a aristokratické a vyhlášena pak po revisi této d. 4. dub. 1838; novým povstáním roku 1842 však zavedena opět *carta de ley*. Od toho času rušen byl pokoj často stranami, jimž byla za heslo carta a ústava z r. 1838 (resp. 1820); boje vždy krátké vedeny nejvíce z choutek osobních; r. 1847 potlačeno povstání strany konstituční zakročením Anglie a Španělska, r. 1848 nepřerušen pokoj pouze pro vysílení země. Ale r. 1851 vypuklo nové povstání proti ministru Costovi Cabralovi, který svržen a v čelo vlády Saldanha dosazen. Královna † 15. list. 1853, a na místě nezletilého dom Pedra V. vládl jeho otec Ferdinand do 16. list. 1855, kterého dne Pedro sám vládu ujal. Po smrti Pedrově († 11. list. 1861) nastoupil vládu bratr jeho Ludvík I. Za poslední doby **P**. uvnitř upokojené počínají značně prospívati. O **P**-lech jednají: Gebauer: *Portug. Geschichte* (3 d., v Lips. 1759); Schäfer: *Geschichte von Portugal* (5 d., v Hamb. a Gothě 1836—54); Herculano: *Historia de Portugal* (6 d., v Lis. 1845—57) a jiní. — Portugalský jazyk náleží k jazykům románským (v. t.), z nichž mu jest španělština nejbližší; nářečí kastilské tvoří k němu z této přechod. Nepravé jest pokládati jej za pouhé nářečí španělského jazyka, který co do gramatického ústrojí mnohem mladšího jest rázu. Také nemá port. jaz. tolik příměsků baskických jako španělský, snad proto, že Iberové ve staré Lusitanii málo četni byli a bez znamenitého vlivu na nově se tvořící jazyk románský vymírali; anebo proto, že příměsky takové, z území baskického vycházejíce a se rozšiřujíce, více Kastilii zasáhly nežli Lusitanii. Za to pak hojnější jsou příměsky francouzské, které nejspíše s Jindřichem Burgundským a četným průvodem jeho (na konci XI. a s počátku XII. stol.) sem se dostaly. Obchodem a jinými styky s národy severními seznal a přijal portug. jazyk také některá germánská slova, kterých španělština nezná. Území jeho obsahuje kromě **P**-l také Galicii, neboť v této provincii běžný jazyk, *galliziano* neb *gallego* zvaný, s portugalským totožný jest, zvláště ve starších písemních památkách; během času vyvinuly se mezi oběma ovšem leckteré dialektické rozdíly, k čemuž zvláště politické spojení Galicie se Španělskem napomáhalo. Domácí název port. jazyka jest *portugueza lingoa*, vedle něhož se názvy *hespanhola* a *lusitana* jen pořídku a na čas vyskytovaly. Písemní památky jeho jsou něco mladší španělských. Zvukosloví. Ve výslovnosti odchylují se portugalské hlásky ve mnohém od španělských, v etymologii pak mnohem více se shodují. Jednoduché samohlásky jsou *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; *y* jen v cizích jménech se udrželo. V slabikách bezpřízvučných vyslovují se temněji než v přízvukových. Dvojhlásky jsou četné, a nejhojněji atrakcí, vynecháním souhlásky mezi dvěma samohláskama a skažením souhlásky povstaly; na př. *ai* v *caivo* z lat. *capio*, *cantais* z *cantatis*; *ei* ve *feira* z *feria*, *canteis* z *cantetis*, *direito* z *directus*, *inteiro* z *integrum*, *receitar* z *receptare*, jakož i ve *feito* místo *faito* z *factus*, *feixe* z *fascis*, *ideia* z *idea*, *leio* z *leo*; *oi* v *coiro* z *corium*, *oito* z *octo*; *ou* v *houve* z *habui*, *doutor* z *doctor*, *poupar* z *palpare*, jakož i veskrz místo latinského *au* v *cousa* z *causa*, v kterémž případě též *oi* bývá, na př. *coisa*, *coito* a t. d. Nejpatrněji jeví se rozdíl port. jazyka od španělštiny v souhláskách; v těch zjevné jest odchylování se od španělštiny a sklánění k frančině zvláště ve dvou věcech, totiž že místo vanutých nastoupily sykavky a že se vyvinuly nosovky. Souhlásky *l* a *n* změkčují se, a změkčení toto naznačuje *h*, tedy *lh*, *nh*, začež se někdy též ll a gn píše. Tyto hlá-

sky *m* a *n* s předcházející samohláskou v nosovky přecházejí, a v tom případu větším dílem vypadávají a ztráta jejich i nosovost samohlásky cirkumflexem se naznačuje, na př. *nõ* z *non*, *cães* z *canes*, *condição* fr. *condition*, *Camões* m. obyč. *Camoens*. *Z* stává též místo lat. *c*, na př. *fazer*, z *ti* jen někdy povstávajíc, na př. *dureza*, ale *março* m. *marzo*, Před *e* a *i* píše se *c*, před *a*, *o* a *u* *ç*, a vyslovují se jako *s*; *ç* mnohdy změžděné lat. *ti* zastupuje, na př. *graça* z *gratia*. *Ch* zní jako *š*, etymologicky se špaň. *ch* v jedno spadajíc; *h* jako ve frančině se nevyslovuje. Dvojí výslovnost má *x*: jako *s*, na př. v *calix* vedle *calis* a *caliz*, a jako *š*, když z hrdelnice povstalo, na př. *xambre*, franc. *chambre*, z lat. *camera*. Před *e* a *i* vyslovuje se *g* jako ve frančině co *ž*; a taktéž *j* přede všemi samohláskami. Z retnic jen epenthetické *b* v *tomboro* z *tumulus* a p. zmínky zasluhuje. Pravopis dosud jest nestálý. — Tvarosloví. Skloněni má čtyry pády ve dvou číslech; rody jen mužský a ženský. Množné číslo tvoří se příponou *s*; v genitivu předkládá se částice *de*, v dativu *a*, které se členem určitým m. *o* žen. *a* v jedn. číslo v gen. v *do*, *da*, v dat. v *ao*, *á*, v množ. v *dos*, *das* a *aos*, *ás* se stahují; podobně splývá člen i s jinými předložkami. Člen neurčitý jest *hum*, žensk. *huma* neb *huã*. Dle toho jest skloněni členu určitého:

		muž.	žensk.		muž.	žensk.
v jedn. č.	nom.	*o*	*a*	v množ. č.	*os*	*as*
	gen.	*do*	*da*		*dos*	*das*
	dat.	*ao*	*á*		*aos*	*ás*
	akk.	*o*	*a*;		*os*	*as*.

Substantiva jen rozdíl čísla zvláštní koncovkou, totiž připojeným *s*, vyrážejí, rozdíly pádů zůstavujíce předloženým částicím a členům. Tak jest jedn. č. veskrz *coroa*, mn. *coroas*; jedn. *anno*, mn. *annos*; jedn. *corte*, *flor*, *javalí*, množ. *cortes*, *flores*, *javalis*. Přídavné jméno jest širokého a úzkého zakončení; ono v koncovce vyjadřuje i rozdíl rodu, toto nikoliv. Na př. muž. *puro*, žen. *pura*, množ. č. *puros*, *puras*. muž. *bom*, žen. *boa*, množ. *bons*, *boas*; a neurčitá muž. i žen. *forte*, množ. *fortes*, *facil* množ. *faceis*. Komparativ tvoří se (kromě několika v románských jaz. všeobecných výminek, jako *bom*, *melhor*, *optimo*; *mao*, *peor*, *pessimo* atd.) pravidelně předkládáním příslovce *mais* (z lat. *magis*), na př. *mais forte*, v staré portugalštině *chus* (z *plus*) *forte*. Superlativ buď dle románského spůsobu předrážením určitého členu před komparativ: o neb *a mais forte*, aneb spůsobem latinským příponami *issimo* a *errimo*: *fortissimo*. Náměstky osobné bezrodé jsou *eu*, *tu* a zvratné *si*; rodové v 3. osobě *elle* a *ella*; přivlastňovací *meu*, *teu*, *seu*, žensk. *minha*, *tua*, *sua*, množ. *nosso*, *vosso*, *seu*, žensk. *nossa*, *vossa*, *sua*; ukazovací jedn. *esse*, *essa*, množ. *essos*, *essas* a zbytek středního rodu jednot. *esso*; tázací a vztažná jsou *que* (lat. *qui*, *quae*, *quod*) a *quem* (lat. *quis*, *quid*), pak *qual* a *cujo*, *cuja* (čí). Ve slovese zachovalo se nejvíce podoby mezi jazykem port. a španělským. Z jednotlivých forem zde jen o těch se zmiňujeme, které tvořením svým zvláštní zmínky zasluhují, ostatně k článkům o španělském a románském jazyku poukazujíce. V množ. č. 2. os. z lat. *itis*, *etis* a *atis* v staré portugalštině ještě *edes* bylo, což nyni v *eis* staženo jest; 3. os. množ. koncové *n* v *m* aneb nosovku *aõ* proměnila. Infinitiv se skloňuje předložkami i příponami, a zastupuje tak často latinské gerundium a gerundivum. Budoucí čas má vedle stažené formy ještě též nestaženou, na kteréž skládání slovesných forem románských z kmene slovesného a pomocného slovesa patrno jest, na př. *dar ha* vedle *dará*, *ser hei* vedle *serei*. Plusquamperfectum *cantara* z *cantaveram* nejen hypothetický má význam, jako ve španělštině, nýbrž i původní oznamovací spůsob dávnominulý vyjadřuje. Přechodník přítomný zanikl a nahražuje se gerundiem, *vinte* z *veniendo*; co přídavné jméno však se udržel. Pomocná slovesa, jimiž se složené časy tvoří, jsou *haver* z *habere*, *ter* z *tenere* a *ser* z *esse*. Od inf. *cantar*, *vender* a *partir*, ježto jsou vzory trojího časování portugalského, jest indikativ přít. *canto*, *vendo*, *parto*, impf. *cantava*, *vendia*, *partia*, perf. *cantei*, *vendi*, *parti*, fut. *cantarei*, *venderei*, *partirei*; konjunktiv přítom. *cante*, *venda*, *parta*, impf. *cantasse*, *vendesse*, *partisse*, fut. *cantar*, *vender*, *partir* (m. *cantare* a t. d.); (fut. exaktum a) kondicionál *cantara*, *vendera*, *partira* a *cantaria*, *venderia partiria*; imperat. *canta*, *vende*, *parte*; gerund. *cantando*, *vendendo*, *partindo*, a part. perf. *cantado*, *vendido*, *partido*. (Diez *Grammatik der romanischen Sprachen*, 2. vyd. 1858, 3 d.). *Gb.* — Literatura. Port. literatura může se toliko v oboru básnickém a na poli historickém vykázati některými plody zdařilými. Co do původnosti nedostihla nikdy literatury španělské, přestávajíc více na pouhém nápodobování vzorův cizích nežli plodíc ze sebe, pročež také postrádala namnoze osobního rázu národního. V prvních dobách svých až do začátku XIV. stol. podléhalo básnictví portugalské vlivu umělé poesie jihofrancouzské (troubadourů), potom až do zač. XVI. stol. vlivu poesie španělské, pak až do pol. XVIII. stol. řídilo se vzory klasicko-italskými a španělskými, konečně v posl. periodě své, kteráž zasahá do dob našich, drží se vzorů literatur klasicko-franc., anglické a novoevropské. — Doba I. Bylo zajisté jako všude tak i v P-lech básnictví prostonárodní dříve než zkvetlo básnictví umělé, ale žádné písemné památky se nezachovaly z dob před XII. stoletím; došly nás toliko některé pozměněné ohlasy z času mnohem pozdějšího, a i těch jest na mále. Naleží sem *Trovas dos Figueiredos* a píseň Gonçala Hermigueza. S Jindřichem Burgundským a jeho průvodčími, rytíři jihofrancouzskými, kteří založili národní samostatnost P-l, dostalo se tam básnictví umělé, provençalské, které bylo pak od Portugalců tak výhradně pěstováno, že vlastní poesie prostonárodní zcela přišla v zapomenutí. Nejstaršími památkami této poesie cizácké jsou *Cancioneiros* čili sbírky písní milostných, sahajících až do XIII. stol. a rovnajících se tónem i formou na vlas vzorům poesie troubadourů staroprovençalských, jen že jsou skládány jazykem galickým čili staroportugalským. Nejstarší jest *Cancioneiro* krále Diniza (Dionysa, 1279—1325), jejž Portugalci považují za prvního svého básníka umělého. Umělá tato lyrika v jazyce galickém rozšířila se také po velké části Španěl tak, že sám král Kastilský Alfons X. Moudrý ve svých básních toho druhu (*Cantingas*) nářečí galického užíval. Sbírka starých písní těchto, pocházejících z 2. pol. XIII. stol., vydána byla pod názvem *Fragmentos de hum cancioneiro inedito* (Pař. 1823). — Doba II. I v této době, ve XIV. a XV. stol., podrželo básnictví portugalské ráz dvorské lyriky umělé; ale Španělé, galickým nářečím básnící, zjednali si na ně vliv blahočinný, zatlačujíce svými formami prostonárodními vždy více a více umělé formy provençalské, a působíce k tomu, že národní trochaické kratší rhytmy (*redondilhas*) a lehčí formy prostonárodní (*cantingas*, *vilhancicos* a j.) i v portugalském básnictví zobecněly, ano že Portugalci sami počali od XIV. stol. básniti nářečím kastilským. Nejslavnějším z dvorních básníků, kteří psali oběma nářečíma, byl Macias (v 1. pol. XV. stol.). Jako v době předešlé zůstával i nyní dvůr královský sídlem žití básně

ckého; sami členové rodiny královské básnili, jako synové krále Diniza Alfons IV. a nevlastní jeho bratr Alfonso Sanchez de Castro (spisovatel díla genealogického *Nobiliario*); po králi Petrovi, manželu Inezy de Castro (v. Petr 19) zachovalo se pět písní, mezi nimiž jedna v jazyku španělském. Ve stol. XV., kteréž nazváno jest heroickou dobou P-l, poněvadž tehdáž charakter národní dospěl rozvoje velkolepého, povznesla se i literatura portugalská rychle k rozkvětu, a spisy prosaické stávají se i četnějšími i dokonalejšími. Král Duarte (Eduard, 1433—38) byl nejen přítelem umění, ale i básníkem a spisovatelem (sepsal *Leal conselheiro*, t. j. věrný rádce, sbírku to pojednání filosoficko-morálních, již vyd. Roqueto v Pař. 1843), mladší pak jeho bratr, infant Don Pedro, jakož i jeho děti, connetable Don Pedro a Donna Filipa de Lancaster, básnili jazykem portugalským i španělským. I králové Jan II. a Emanuel byli velikými básnictví příznivci. Za jich panování kvetlo vlastní portugalské básnictví dvorní a konversační, v němž se skvějí zvláště dvě jména: Bernardin Ribeiro (okolo r. 1500) při dvoře krále Emanuela, k jehož dceři vzplanuv láskou beznadějnou vyléval bol svůj v básních oplývajících přepjatou sentimentálností a nesrozumitelností; mnohem šťastnějším byl v jiných plodech literárních, a jeho román *Menina e moça* jest prvním příkladem dobré prosy portugalské. Ribeiro přispěl také nemálo k tomu, že básnictví a románopisectví pastýřské docházelo tehdáž i v P-lech obliby, jaké požívalo v ostatní Evropě. Druhým slavným básníkem doby té byl Sá de Miranda († 1558), spisovatel čilý, který se může pokládati za representanta přechodu z básnictví středověkého k moderní klasické poesii v P-lech; skládal zpěvy pastýřské, znělky, hymny, písně, balady, epištoly veršované na způsob Horatiových, a napsal dvě komédie: *Os estrangeiros* a *Os Vilhalpandios*. Sá de Miranda jmín je proto za zakladatele dramatiky portugalské, ačkoli se držel příliš otrocky vzorů svých Plauta a Terentia. Z vrstevníků Ribeirových zasluhuje zmínky jediný Christovao Falçao (Srv. Bellerman *Die alten Liederbücher der Portugiesen*, Berl. 1840). Sbírka poesií XV. stol. obsažena jest v *Cancioneiro geral* (Stutg. 1846—52) a spisy prosaické, kroniky, práva městská a pod. ze XIV. a XV. stol. vydává Lisabonská akademie pod názvem *Colecçao de livros ineditos de historia portugueza*. — Doba III. Když v XV. stol. vzkříšením liter. staroklasických dodán nový popud literaturám moderním, když zvláště Španělé výboji svými v Itálii počali se stýkati s kolébkou moderního klasicismu, dostaly se formy klasicko-italské i na poloostrov Pyrenejský. V čelo nového ruchu postavil se jmenovaný Sá de Miranda, jehož následoval Antonio Ferreira († 1569), který psal toliko portugalsky a volil předměty vlastenské; nejlepšími jeho plody jsou epištoly, pak znělky, ódy, elegie a jedno drama dle vzorů starořeckých. Kolem těchto dvou mužův utvořila se škola básníkův učených na universitě Coimberské a v městě sídelním, mezi nimiž byli Pero d' Andrade Caminha, Diego Bernardes a Jeronimo Cortereal. Ale u lidu nenalezla tato škola klasická obliby; k tomu bylo teprvé potřebí básníků jako Luis Camoens (v. t.), jediný to básník, jehož sláva se roznesla i za hranicemi poloostrova, a Gil Vicente, jenž proslavil se co básník dramatický, v kterémžto odvětví jest literatura portugalská náramně chuda. Po porážce Portugalcův u Alcaçaru pobledla sláva jejich, a básně hrdinské vzaly na se buď tón elegický, jako Luisa Pereiry Brandama epos *Elegiada*, anebo postrádaly všelikého nadšení, jevíce pouze v elegických partiích zvláštní ráz národní. Asi nejvýše zde stojí Vasko Mouzinho de Quevedo e Castellobranco se svým eposem *Alfonso Africano* (1611); nízko pod ním stojí epopeje, jež psali Gabriel Pereira de Castro *(Ulyssea)*, Francisco de Sá e Menezes *(Malacca conquistada)* a Rodriguez Lobo (*O contestabre de Portugal*). Za panství špan. klesala literatura portugalská vždy hloub, ano větší část básníkův i spisovatelův oné doby povrhše jazykem materským přijali jazyk svých potlačitelův. Jenom v básnictví pastýřském zachovali někteří básníci ráz národní, jako Fernao Alves de Oriente a Francisco Rodriguez Lobo; zmínky zasluhují též pastýřské básně nešťastného blouznivce Manoela da Veiga Tagarra, které vyšly pod názvem *Laura de Amphriso*. Lyrické básnictví pozbylo hned po Camoensovi všeliké krasochuti; ze znělkářův oné doby, jichž počet je nemalý, zasluhují zmínky Manoel de Faria y Sousa, Thomas de Noronha, Antonio Barbosa Bacellar, Jacinto Freira de Andrada a jeptiška Violante do Ceo. Dobrou cestu nastoupil opět Francisco de Vasconcellos. Vkusný výbor znělek portug. vydal John Adamson v díle *Lusitania illustrata* (Newcastle upon Tyne 1842). Dramatické literatury národní skoro ani nebylo. Dramatičtí básníci portugalští, jako Diamante, Matos Fragozo, Melo, psali jazykem španělským, v národním však jazyce byly skládány leda prostonárodní kusy divadelní: *autos*, *farsas* a *entremeses*. Z dramatických plodů XVII. stol. jest pozoruhodna toliko sbírka entremesů Manoela Coelha Rebella: *A Musa entretenida de varios entremeses* (Coimbra 1658 a Lis. 1695). Jakýsi způsob komických oper portugalských, kteréž došly veliké obliby, sepsal prý Žid Antonio José da Silva. Romány rytířsko-dvorské psali Antonio de Moraes, Jorge Ferreira de Vasconcellos, Gaspar Pires Rebello, Joao de Barros a Felix da Castanheira Turacems. Dějepisectví zůstávalo při starém slohu kronikářském a obíralo se nejvíce výbojem Indie. V čele dějepisců stojí Joao de Barros (v. t.), k němuž se řadí Fernan Lopez de Castanheda, Alfonso Albuquerque, Damiao de Goes, Bernardo de Brito (který se jal psáti dějiny portugalské pod názvem *Monarchia Lusitania*, ale začav od stvoření světa došel jen až k zařízení monarchie portugalské, když naň přikvačila smrt), Jacinto Freire de Andrada (napsal uhlazeným slohem životopis Joaa de Castro). Fernan Mendez Pinto (v. t.) popisoval cesty své po Africe a Asii, jesuita Antonio Vieira hájil lidská práva podrobených Indiánův i Židův ve svých *Sermoens* (Lis. 1748). — Doba IV. Literatura portugalská, v druhé pol. XVII. stol. hluboko poklesla, rozpadla se v XVIII. stol. úplně, tak že ani vliv školy francouzsko-klasické jí nedovedl dodati ni vzletu ni směru určitého. Za tímto směrem francouzským bral se generál Francisco Xav. da Meneses, který přeložil z Boileaua *Ars poetique* do portugalštiny a složil epopeji *Henriqueida*, postrádající vší poesie. Podle vzoru akademie francouzské byla r. 1714 založena *Academia portugueza*; více však než tato působila společnost Arkaďanův, zařízená na způsob římské společnosti básnické, kteráž šetříc elegance a správnosti klasicko-francouzské snažila se též, aby vzhledem k jazyku následovala vzorů domácích ze XVI. století. K nejvýtečnějším členům jejím náleželi: Pedro Antonio Correa Garçaõ, který s jemným taktem následoval starých, zvláště pak Horatia (pročež také zván byl „Horatiem portugalským") a svými veselohrami dle vzoru Terentiových reformoval divadlo; Antonio Dinis da Cruz e Silva, který jmín jest za nejlepšího básníka ana-

kreontského u Portugalův a jehož *O hyssope* (nápodobení to Boileauova *Lutrin)* považuje se za nejlepší báseň heroicko-komickou; Domingos dos Reis Quita, friseur, který měl před očima více vzory vlastenské, vypěstil hlavně básnictví bukolické a napsal i několik tragédií dle vzorů francouzských. Diaz Gomez byl básníkem sice postředním, ale obíral se mnoho kritickým studováním klasiků portugalských ze XVI. století. Touž dobou objevilo se též několik básníků brasilských, o nichž v. níže. Mezi tím vzmáhala se galomanie v **P**-lech vždy více a zvrhla se až v otrocké nápodobování; k tomu přispěly také četné překlady, ačkoliv za posledních dob XVIII. stol. překládáno i z angličiny. Teprvé s počátku XIX. stol. vyskytli se dva básníci jimiž literatura portugalská nabyla zvláštního lesku, totiž Francisco Manoel de Nascimento (1734—1819), který se držel přísně vzorův klasických a zvláště v lyrice nadaným básníkem se osvědčil; a Manoel Maria Barbosa de Boccage (pseudonym Elmano), který ze všech novějších básníků portugalských jest nejslavnějším a nejvíce národním; a jeho básní jsou nejvýtečnější idyly námořní, bájky a epigramy, přede vším pak znělky. Boccage měl mnoho následovatelů, kteří však nemajíce téhož nadání nápodobili toliko způsob jeho. Jsou to: tragický básník Joao Bapt. Gomes a J. M. da Costa; kdežto k přívržencům klasické školy Nascimentovy náležejí: Domingos Maximiano Torres, skladatel idyl a kanzon; Antonio Ribeiro dos Santos, jenž skládal dobré ódy, satirik Nic. Tolentino de Almeida; filosofický básník José Anast. da Cunha, Brasilian Antonio Pereira Souza Caldas; José Agostinho de Macedo, básník eposu *O Oriente*. — Za nejnovější doby probudilo se opět národní uvědomění portugalské a sesílivši se dbá o to, aby duch času moderní Evropy splýval se živly starodávnými a prostonárodními. Mnozí z mladších básníků vybavili se z pout cizáckých více neb méně, jako Mouzinho de Albuquerque, který se proslavil hlavně svými *Georgicas portuguezas*, pak tři znamenití básníci doby nejnovější: Almeida-Garrett (*Obras* 1854—55, 16 sv.), Alexandro Herculano de Carvalho a Antonio Feliciano de Castilho (*Obras*, 1855—59, 20 sv.). Garrett obrátil pozornost k staré národní písni domácí (*Romancero*, 1851, 3 sv.). Mimo to působili Garrett a Herculano velmi mnoho v novějším románu portug., ačkoliv ovšem románu francouz. zatlačiti nemohli. Z dřívější doby zmínky zasluhuje též mravoučný román *O Feliz independente* (1786) pátera Theodora d'Almeida. Méně odvážili se Portugalci odchýliti se s dráhy francouzsko-klasické v dramatě; hraběnka Vimieiro, jež sepsala tragédii *Osmia* (1785), nalezla málo následovatelův; k nim náleží mimo Gomesa jen Manoel Gaetano Pimenta e Aguiar, jenž napsal mnoho tragédií v duchu francouzsko-klasickém, a Pedro Nolasco. Castilho a Herculano usilovali sice překládáním z němčiny i vlastními pracemi reformovati divadlo, ale podnes nemají Portugalci divadla národního. Kusy divadelní píší nyní Blas Martins a Camillo Castelloblanco. Jiní básníci a novelisté naší doby jsou: Mendez Leal, Arnaldo Gama, Rabello da Silva, Barbosa y Silva, Novaes a j. Výbor básní vydal Almeida-Garrett v *Parnaso lusitano* (Pař. 1826, 2 sv., supl. 1834). Z rozličných druhů výmluvnosti nalezlo za posledních let řečnictví politické několik pěstitelů; návod k řečnictví vydal Antonio Leite Ribeiro (1819). Z dějepisců doby nejnovější náleží první místo Herculanovi *(Da origem et estabelecimento da inquisicao em Portugal*, Lis. 1854—1855, 2 sv.; *Historia de Portugal*, t. 1850 násl., 1—5 sv.); mimo něho zasluhují zmínky: Castilho, viconte ze Santaremu, Cordoso Casado, Giraldes, Ferreira de Freitas a j., pak dějepisec brasilský Franc. Solano Constantio. V novější době vyšlo také dosti geograficko-historických spisův o osadách portugalských, cestopisy a podobné. Sbírku pramenů k dějinám portugalským vydává od r. 1853 akademie Lisabonská. Přehled historické literatury v **P**-lech podal Jorge Cesar de Figaniere: *Bibliographia historica portugueza* (Lis. 1850). Vědecká literatura nemohla dlouho dojíti rozvoje, poněvadž působení mnichův každý volnější ruch ututlávalo; jenom co se týče plavby a věcí námořních, v tom oboru dokázali Portugalci dosti dobrých výsledků. Teprvé akademie věd, založ. 1779, dodala vědám nového povznešení. Za hranicemi vlasti své stali se známými mathematik Garçao-Stockler, přírodozpytci Correa de Serra a Figueiredo, právníci Mello, Figueiredo, Ribeiro, Ferreira, Tellez, hvězdář Ferreira d' Arango, lékaři Jose Maria Soares, Silveira Pinto a j. Ani slavného filosofa ani filologa **P.** nemají. Slovník latinsko-portugalský vydal Em. Jos. Ferreira (Pař. 1843). V novější době všímají si také jazykův asijských, jako čínského J. A. Gonçalves, arabského San Ant. Moura. Studováním jazyka portugalského obírali se Franc. de Lanto-Luiz, João de Sousa, Santa Rosa de Viterbo, Duarte Nunez de Liao, Constancio, Jeronimo Soares Barboza a j. Veliké dílo bibliografické o literatuře portugalské vychází od r. 1859. — Ratolestí literatury portugalské jest literatura brasilská, která byvši přenešena z Portugal do Brasilie rozvinula se během času na bujné půdě nového světa tak, že vydává květy vždy bohatší a plody vždy ušlechtilejší. Počátkové její sahají do času dobytí Brasilie, když hlavně jesuité tam přinesli a šířili osvětu jakožto misionáři a učitelé Indiánův. Řadu básníků brasilských, jichž plody nás došly, počínají bratří Eusebio a Gregorio Mattos v 2. pol. XVII. století, kteří byli pouhými následovníky vzorů špan. i portugalských, jakož i jejich vrstevník Manoel Botelho de Oliveira. Když se stala Bahia sídlem místokrále (1720—60) a zmáhajícím se obchodem vždy lépe se jí dařilo, stala se brzo středištěm bohatého života literárního; u dvora místokrálova tvořily se spolky a akademie krásných věd; než tím dostala literatura zároveň směr dvorský a akademický, a básně onoho věku staly se pouze příležitostnými i nesou ráz nejvíce panegyrický. Z básníků těchto zasluhuje zmínky přede všemi Manoel de Santa-Maria (nar. 1704). Co dějepisec vynikl Sebastiao da Rocha Pitta (nar. 1660, † 1738). I v představeních dramatických začaly se konati tehdáž pokusy v Bahii; ale provozované kusy byly buď španělskými komédiemi nebo dle jich vzoru a v jazyku španěl. skládány. V Riu de Janeiro narodil se 1705 slavný básník dramatický Antonio José da Silva, jehož *Operas do Judeu* (opery Žida) náležejí k nejlepším prostonárodním kusům divadla portugalského. Nové střediště života literárního povstalo v Riu de Janeiro od té doby, co sídlo místokrálovo sem bylo přenešeno (r. 1763). K tomu nabývala i provincie Minas Geraes bohatými zlatodoly svými vždy větší důležitosti, tak že pomýšleno i na její odtržení od Portugal a zařízení samostatné republiky. Zde se utvořila škola básnická (*poetas mineiros*), která usilovala o to, aby se básnictví vymanilo z forem portugalských; z básníků k ní náležejících vynikli zvláště dva, totiž José Brasilio da Gama (nar. 1740, † 1795) eposem *Uruguay* a mnich José de Santa-Rita Durao (nar. 1737, † 1784) eposem *Caramurú*; k těmto dvěma řadí se lyrikové Claudio Ma-

nuel da Costa (nar. 1729, † 1790), Manoel Ignacio da Silva Alvarenga (nar. 1740, † 1814), Ignacio José de Alvarenga Peixoto (nar. 1748, † 1793), nade všecky pak vynikající Thoma Antonio Gonzaga (v. t.), který nešťastnou lásku svou opěvoval tklivými písněmi *Marilia de Dirceo*, pročež zván jest portugalským Petrarkou. Sluší se zmíniti také o současných básnících z jiných provincií, jako jsou: mulat Domingos Caldas Barboza (nar. 1740, † 1800) a švec Joaquim José da Silva. Když pak Brasilie se stala samostatnou, nastoupila i literatura brasilská samostatnou dráhu; básnictví obíralo se předměty hlavně křesťanskými, v čemž se vyznačili Antonio Pereira de Sousa Caldas (nar. 1762, † 1814) a Frei Francisco de São Carlos (nar. 1763, † 1829); jich následoval José Eloy Ottoni (nar. 1764, † 1851), který přeložil přísloví Šalomounova a Joba, i skládal sám básně duchovní a vlastenecké. Vedle směru náboženského počal se vyvíjeti též směr politický, a mezi básníky tehdejšími nalézáme celou řadu mužův, kteří zastávali přední úřady státní a hlásili se k různým zásadám politickým. V čele básnících státníků oné doby stojí José Bonifacio de Andrada e Silva (nar. 1753, † 1838), proslulý co geolog i botanik, jenž co vypovězenec žije v Evropě líčil strasti vyhnanství v básních. Jeho vrstevník Francisco Vilella Barbosa (nar. 1769, † 1846) byl geometrem, plavcem i básníkem; podobně vynikají politické básně ministra spravedlnosti Manoela Alvesa Branka (nar. 1797, † 1855). Nejnadanějším však básníkem byl diplomat a senátor Domingos Borges de Barros (nar. 1783, † 1855), který však opěval toliko lásku a krásu svých krajanek v básních *As senhoras brazileiras* (4 sv.). Jiní nevšední básníci tehdejší byli: kanovník Januario da Cunha Barboza (nar. 1780, † 1846), a diplomat Alvaro Teixeira de Macedo (nar. 1807, † 1849). Jakožto prosaisté zasluhují zmínky: Souza Caldas, São Carlos, Januario da Cunha Barboza, Francisco do Monte Alverne, Marianno José Pereira da Fonseca a učenec Antonio de Moraes Silva (nar. 1756, † 1820), jenž sepsal nejlepší a nejúplnější slovník jazyka portugalského. Když pak se bylo samostatné císařství Brasilské pevně utvrdilo a za Petra II. monarchie byla pojištěna, tu nastala nová doba literatuře brasilské, doba to pravého rozkvětu, kteráž sahá až do našich dob. V politickém i společenském ohledu stali se bývalí kolonisté nyní svobodnými občany monarchie ústavní, vlivem přírody tropické a smíšením s jinými plemeny lidskými stali se jejich potomci lidem zvláštním, americkým, a vědomí toto počalo se teď ozývati i v literatuře. K tomuto rozvoji ducha samostatného přispíval sám Petr II. podporuje osvětu literární povznášením a rozšiřováním učilišť domácích a účastně se osobně v učených společnostech, jako na př. v historicko-geografickém ústavě Rio de Janeirském a j. Duch tento ryze národní, samostatný nalezl výtečného tlumočníka, který stal se prvním a nejslavnějším básníkem brasilským, vynikajícím v poesii lyrické, epické i dramatické; jesti to Domingos José Gonçalves de Magalhaes (v. t.). Vedle něho jest nejznamenitějším z novověkých lyriků brasilských Antonio Gonçalves Dias (nar. 1823, † koncem 1864), jehož básně americké (*Poesias americanas*), líčíce přírodu brasilskou, život a víru tuzemců na způsob balad, náležejí k nejkrásnějším toho druhu. Následovníkem Magalhaesovým jest přítel jeho Manoel de Araujo Porto-Alegre (v. t.). Joaquim Manoel de Macedo (v. t.), jehož nejslavnější báseň jest lyricko-epická *A Nebulosa* v šesti zpěvech; on jest i prvním a nejoblíbenějším románopiscem brasilským, neboť jeho romány líčíce život společenský v Brasilii vynikají kreslením charakterův i popisováním mravův. Sbírka jeho dramat začala vycházeti v Paříži roku 1863. Vedle těchto koryfeů doby nejnovější jest i velký počet básníků druhého stupně, z nichž jmenujeme toliko nejpřednější. Za největšího mistra co do klasičnosti jazyka a uhlazenosti veršů jmín jest Manoel Odorico Mendes, jenž podal nejlepší metrické překlady Homéra i Virgilia v jazyce portugalském. Skoro ve všech způsobech básnických pokusil se Joaquim Norberto de Souza Silva (nar. 1820); rovněž plodným a mnohostranným jest Antonio Gonçalves Teixeira e Souza (nar. 1812, † 1863), z jehož básní jest nejvýtečnější lyricko-epické spracování legendy indiánské: *Tři dnové novozasnoubence*; nejlépe však se mu dařilo v románu, v kterémžto oboru jest jediným důstojným sokem Macedovým. Joaquim José Teixeira zasluhuje zmínky, poněvadž pěstuje v Brasilii bájku vtipně a příjemně, nejvíce s tendencemi politickými. Veliké vlohy jevili dva básníci předčasně zemřelí: Manoel Antonio Alvares de Azevedo (nar. 1831, † 1852), jehož básně lyrické náležejí k nejoriginálnějším a nejvíce pozoruhodným úkazům v literatuře brasilské, a Luis José Junqueira Freire (nar. 1832, † 1855), který se proslavil básněmi *Inspirações do claustro* (nadšení klášterní), dýšícími citem vroucím a nadšením právě ideálním. Veselohrami vyznačil se Luis Carlos Martius Penna. V oboru výmluvnosti vyvinulo se vedle duchovního také řečnictví politické a parlamentární, k němuž mají Brasiliáné veliké vlohy. Vynikli v něm bratří Andradové, dr. Lino Coutinho, Vicomte Jequitinhonha a j. I v prose historické vyskytlo se několik značných spisovatelův, jako J. M. Pereira da Silva, spisovatel *Životopisů slavných Brasiliánů* a jiných článků literárně historických, Fr. Adolpho de Varnhagen, jehož *Dějiny Brasilie* jsou nejen co do věci ale i co do slohu pozoruhodny. Srv. Ferdinand Wolf: *Le Brésil littéraire. Histoire de la littérature brésilienne suivie d' un choix de morceaux tirés des meilleurs auteurs brésiliens* (Berl. 1863).

Portulaca, kuří noha neb dle Pres. šrucha, je rod rostlin zelinných, jednoletých z čeledi Šruchovitých (*Portulaceae*, Juss.) neb dle Linnéa z II. třídy prvního řádu. Má kalich obplodý, dvouklonný aneb podplodý; 4—6 korunních plátků, buď volných aneb u evropských druhů dole trochu srostlých. Tyčinek je 8—15 s nitkami tenkými a prašníky vejčitými; pestík jest jediný s čnělkou o 3—6 bliznách, někdy až k semeníku rozštipaných. Plod je tobolka jednopouzdrá, víčkem kolem do kola se otvírající a nesoucí semena malá, na střední semenici upevněná. Listy všech druhů jsou dužnaté, celokrajné a roztroušené, jenom blíže květů stojí skoro v přeslenech. **P.** *oleracea* L. má lodyhu i větve červenavé, položené, květy po 2—3 v úžlabíčcích listů sedivé, žluté, s plátky dole vespolek srostlými a s 6—12 tyčinkami z koruny vynikajícími. Roste původně po břehu moří evropských, zdivočela však v střední Evropě, kdež se co zelenina sází. **P.** *oleracea sativa* L. má větší listy, lodyhu sice položenou, avšak větve vzpřímené; je dle jedněch (L. a D. Can.) jen pouhá odrůda předešlé, dle jiných však zvláštní druh, a mění se na odrůdu s listy žlutozelenými (**P.** *aurea*), která ještě hojněji se pěstuje, než předešlá. Ostatně roste také sem tam zdivočelá na vlhčích místech po skalách a zdech. Květe od července až do září. Nať obou rostlin, majíc chuť slabě slanou, jídá se co salát. *Jha.*

Portulaceae Juss. Šruchovité dle Presla, je malá čeleď rostlin ze řádu *Caryopyllinae*,

mající podobnost dílem s čel. *Mesembryanthemeae* Fenzl a *Ficoideae* Del., dílem s pravými Koukolovitými (*Caryophyllaceae*). Jsouť to zeleniny dílem keřovité s listy celokrajnými dužnatými, obyčejně střídavými. Květy jsou dokonalé, pravidelné, mají kalich 2—5lupený, často uvnitř barvený, korunu buď žádnou aneb 4—6plátečnou, s plátky volnými aneb dole trochu srostlými. V posledňějším případě vynikají tyčinky, jichž jest 8—15, z koruny, a vždy střídá se první jejich řada s listy kalichovými. Pestík je jeden 1pouzdrý s četnými malými semeny, upevněnými na střední semenici; semena mají kel do závitku kolem bílku položený. Lodyhy a větve bývají obyčejně po zemi rozložené, a květy jen na krátkou dobu za nejparnějšího slunce se otvírají. Neschází jsice žádnému podnebí, předce však jich nejvíce roste v teplejší sev. Americe a jižní Africe. Obsahují šťávu vodnatou a slizkou, dílem i hořkou; nať mnohých je jedlá. V Evropě roste *Portulaca* L. (šrucha) a *Montia* (zdrojovka neb potočka), poslednější v horních potocích, prvnější co zelina pěstovaná i zdivočelá. *Jha.*

Portulan [portylãn], franc., u námořníků kniha, v které je určitě udána poloha břehů a přístavů mořských.

Portunus (*Portumnus*), u Římanův bůh přístavů nezřídka stotožňovaný s řeckým Palaemonem, měl chrám v přísťavě Tiberu, při němž se každoročně dne 17. srp. konala slavnost Portumnalia. **P.** vyobrazoval se s klíčem v ruce. *Rs.*

Portunus, rod krabů širokých (*Cyclometopa*); má štít prsní napřed široký, obloukovitý, vzadu zoužený; násadky oční krátké, vpuštěné v jamky podoby vejčité; poslední člen zadních noh je ploský, brvami posetý. Asi 30 druhů. **P.** *puber*, krab aksamitový, jest potažený žlutou vlnou, $2^1/_2$' dlouhý; hrany klepet a noh mají krásnou lazurovou barvu, skořápka jest za živa barvy rumělkové. Žije v moři Severním a Středozemním. Má velmi dobré maso. **P.** *Maenas*, Fabr., *Cancer Maenas* Lin., zelenavě šedý, 2'—7' dlouhý; žije v nesčíslném množství na březích moří kolem Evropy; chytáním ho dobývá si velká část obyvatelů břehu moře Jaderského obživu. Maso má chutné.

Portus Julius, za starodávna přístav v Bajích (*Bajae*), který však v pozdější době císařův spustl, a teprvé od r. 1856 byv obnoven od vlády neapolské jest přístavem válečným.

Poruba 1) ves a statek v rak. Slezsku (v okr. Klimkovsk., kníž. Opavsk.), půl m. severně od Klimkovic, se zámkem 1573 vystavěným, starým farním kostelem atd. Ves tato činila od starodávna část zboží Fulnecko-Bílovského, pánům z Kravař náležitého; po bezdětné smrti p. Jana z Kravař (ok. 1434) připadla tehdejším knížatům Opavským co vrchním pánům, kteří ji ještě r. 1434 Janovi, Sobkovi a Matějovi bratřím z Kornic pustili. Spolu se zbožím Třebovským dostala se ok. 1513 Bzencům z Markvartovic, v jejichž rodu až do roku 1599 se udržela; potom ji drželi Vanečtí, Škrbenští a Vlčkové, jimž posud náleží. — **2) P.**, původně tuším Pelhřimov čili Pelhřimovy (něm. *Pilgersdorf*), ves ve Slezsku, kterouž teče řeka Osa, dělící ji na dvě části: pruskou (se zámkem, někdy tvrzí) a rakouskou. Rakouská část činí statek manský arcibiskupství Olomúckého a patří k tak řečeným enklavám v Slezsku; pruská část, činící statek spupný, náležela ke knížectví Hlubčickému. Obojí část drželi páni z Fulšteina Vladěninští, spupnou co část zboží Lénhartovského, biskupskou co podmanové již asi od 2. polovice XIV. století až do vymření větve Lénhartovské p. Lackem Ojířem roku 1566. Nato koupil manství P-bské 1567 pan Jiřík Bernart z Tvorkova a z Kravař, postoupil je však 1577 p. Janovi Jiříkovi Bílovskému z Fulšteina († 1586). Po tomto dostalo se toto manství se sousedním manským statkem Hrozovou (*Grosse*) 1588 p. Jaroslavovi Sedlnickému z Choltic, od jehož rodu skrze Kateřinu Sedlnickou roku 1632 ty statky přešly na muže jejího Mikuláše Tracha z Březí. Po bezdětné smrti Jana Krištofa Tracha († 1694) koupil je Bernart Anton Lev sv. pán z Rožmitálu a z Blatné. Spupný statek P-ský zdědila po p. Lackovi Ojířovi sestra jeho Mandalena, po níž se s několika jinými vsemi od zboží Lénhartovského dostal dceři její Anně z 2. manželství se svrchu dotčeným p. Jiříkem Bernartem z Kravař. Roku 1599 držel ten statek Jan Tvardova z Tvardavy a 1616 koupil jej Valentin Stařímský z Bítkova, kterýž jej ok. 1632 prodal Fridrichovi Stahrovi. Od tohoto ujal jej 1636 opět Valentina Stařimského zeť Ludvík z Tarolu, od jehož potomků to zboží ok. 1690 přešlo na Václava Weikharda hr. z Oppersdorfu. Opětným prodejem dostal se potom ten statek 1694 od předešlého Jiřímu Antonovi Partschovi ze Sternecku, 1718 od jeho syna Jindřicha Honoria Karlovi Halamovi z Jičína na Neplachovicích, 1723 od tohoto Františkovi Karlovi Lvovi svob. pánu z Rožmitála a z Blatné, pánu na manství Porubském a Hrozové. Tohoto manželka Rosa Alžběta, roz. de Buisson uvázavši se v ten statek 1727 prodala jej již 1728 Fridrichovi Ludvíkovi z Blumenkronu, jehož potomkům podnes náleží; manství P-ské spolu s Hrozovou koupil po vymření pánův Lvů z Rožmitála 1766 Jan Anton Pino z Friedenthalu, jehož rod je podnes drží. *Svb.*

Porubský (*Porubszky*) Josef, proslulý kanonista uh., nar. v Prešově 4. ún. 1812. Studoval ve svém rodišti, v Debrecíně, v Košicích a v Jagru; kdež také mezi kleriky přijat, odbyl studia filosofická a theologická, a poněvadž pro svou malolétost nemohl býti na kněžství vysvěcen, stal se vychovatelem nejprv u L. Czobla pak u sv. p. Szepessyho. R. 1835 za kněze vysvěcen kaplanoval v Pastúchově, v Tisza-Füredě, Verpelétě a v Jász-Berényi. Co kaplan Verpelétský r. 1837 stal se doktorem filosofie. R. 1839 jmenován na arcibisk. semeništi Jagerském prefektem studií filosof., 1841 theologických a téhož roku povýšen byl také za doktora círk. práva, při které příležitosti napsal a v Jagru vydal pojednání: *De independentia potestatis ecclesiasticae ab Imperio civili.* R. 1843 přednášel na tam. lyceu mathematiku, pak studium biblické, a od 1845 jest tamže podnes profesorem církevní historie a církevní práva. **P.** napsal a 1853 v Pešti vydal lat. círk. právo pro školy pod názvem: *Jus Ecclesiasticum Catholicorum*, které se také nejen ve všech semeništích Uherska, než i ve mn. zahraničných co školní kniha zavedlo a posud, dle druhého rozmnoženého vydání, jež v Jagru 1858—1859 ve 2 dílech vyšlo, užívá, začež byl také **P.** již r. 1854 Jagerským arcib. konsist. radou jmenován. *Chr.*

Poručenství v. Opatrovnictví a Poručník.

Poručík v. Lieutenant.

Poručník (*Vormund*, *tutor*) jest zástupce osoby nezletilé, nepožívající péče a záštity otce manžel-

ského. V mnohých zemích (ve Francouzsku, v Porýnsku) vedení poručenství a vrchní dozorství přísluší zvláštním radám rodinným; v Rakousku a v zemích obecního práva soudové **p**-y zřizují a vrchní správu i dozorství nad nimi mají. K poručenství vůbec dle práva rak. nespůsobilí jsou, kdo pro nezletilost, vady těla neb ducha aneb z jiných příčin svých vlastních věcí spravovati nemohou; kdo zločinem byli vinni nalezeni, aneb do nichž se není naditi, že by sirotka slušně vychovali neb jmění jeho užitečně spravovali; k jistému poručenství připouštěti se nemají ti, o nichž se otec výslovně pronesl, že jich za **p**-a nechce, ani ti, kteří s rodiči nezletilého anebo s nezletilým samým, jakž známo, v nepřátelství žili, aneb kteří s nezletilým buď již v rozepři zapleteni jsou nebo by v ni pro nějaký dluh posud nezapravený zapleteni býti mohli, rovněž ti, kdo v zemi vůbec neb déle než rok nebydlí. Osobám pohlaví ženského, řeholníkům a obyvatelům cizích zemí svěřováno má býti poručenství jen výminkou. Povolání k poručenství děje se buď předkem vůlí otce zesnulého, buď zákonem buď soudem. Po zákonu povoláni jsou k poručenství, ač nejmenoval-li otec poručníka spůsobilého, nejprvé děd se strany otcovské, pak matka, pak bába se strany otcovské, konečně některý jiný příbuzný, totiž ten, který jsa pohlaví mužského jest nejbližší a mezi stejně blízkými věkem nejstarší. — Avšak byť i kdo k poručenství byl povolán, nemusí ho přijmouti, má-li výmluvy po zákonu dostatečné a ohlásí-li je do 14 dní. Výmluvy takové jsou: stav duchovních světských, stav skutečné služby vojenské, úřad veřejný, stáří 60 let, péče o 5 dítek neb vnuků, obtížné jedno poručenství neb troje menší. — **P**-ům řádně zřízeným vydává se dekret úřadem poručenským; osobám ženským ku pomoci přidává se spolu**p**. Jmenováno býti může **p**-y i osob několik, kteří práce úřadu svého rozdělí sobě dle úmluvy neb nařízení soudního. **P**-u náleží pečovati o osobu poručence, o vychování a opatření jeho, jakož i o správu jmění, kterouž obstarává pod dozorstvím soudu a z níž i soudu účty klásti jest povinen. **P**. nesmí o své ujmě a bez svolení soudního žádné jednání před se bráti, které nenáleží k řádnému provozování hospodářství a samo sebou jest povahy důležitější. **P**. zastává poručence svého před soudem. Za šetření povinností s úřadem poručenským spojených ručí **p**. osobně, a soud může i žádati, aby jistotu podal. Poručenství přestává zcela, zemře-li nezletilý, ujme-li otec moc svou otcovskou, kterou pro jisté příčiny vykonávati nemohl, dojde-li poručenec zletilosti, a je-li k samostatné správě jmění svého tak spůsobilý, že netřeba, aby poručenství prodlouženo bylo přes čas zletilosti; promine-li úřad poručenský léta poručenci, který již 20. rok věku svého dokonal (prohlášení zletilosti), propustí-li soud **p**-a z povinnosti úřadu (je-li nespůsobilý, závadný, nesprávný, projde-li čas, na který jej otec neb soud **p**-em ustanovil), neb k žádosti jeho (vyskytne-li se závada nějaká, neb platná výmluva, neb bližší příbuzný spůsobilý) anebo k žádosti jiných (matky a bratra, byli-li sami s počátku nezletilí; — příbuzných, bylo-li poručenství odevzdáno nezletilým, pokud do roka se o ně nepřihlásí). — Pilným **p**-ům může z uspořených příjmů od soudu vyměřena býti odměna buď roční (nikdy však více než 5% z čistých příjmů a ročně 4000 zl.,) buď na konci poručenství, při čemž hleděti náleží k jmění sirotčímu. O poručenstvích viz obč. zák. dílu I. hlavu 4. a §. 181—219 zákona ode dne 9. srpna 1854 Č. 208 ř. z. — **P**. pře viz Pře. *Čný.*

Poruchy, lat. *perturbace*, slovou v astron. odchylky planet od čistého eliptického běhu (jaký by byl, kdyby jen slunce na každou z nich jednotlivou účinkovalo), spůsobené přítomností ostatních planet. Podle zákona všeobecné gravitace přitahuje každé tělo každé jiné, a jest každým přitahováno; závisíť tedy běh a postavení jedné planety nejen od její polohy k slunci, ale též od tédobé polohy ke všem druhým planetám, jsoucím v neustálém pohybu a závislým zase opak od slunce i planety prvé. Rozluštění této záhady v celé její rozsáhlosti je nemožné; jen v tom případu, když (jako v naší planetárné soustavě) ústřední tělo (co do hmoty) ohromnou převahu nade všemi ostatními má, je rozluštění možné, a děje se tím způsobem, že se nejprvé vyčíslí běh čistě eliptický a pak teprvé **p**-y, t. úchýlky od téhož, pro vzdálenost a (ohledem na slunce) nepatrnou hmotnost rušících druhých planet vždycky dosti nepatrné. Jelikož pak, buďsi číslo těl rušících běh jednoho pohybného těla jakékoliv, vždycky mathematické vyčíslení tak vésti možno, jakoby byla jen tři těla (ústřední, rušené a rušící), slove záhada o vyčíslení perturbací planetárných obyčejně záhada tří těl (*probléme de trois corps*), i tvoří nejdůležitější část vyšší mechaniky. První přiblížení k jejímu rozluštění podal N e w t o n; po něm C l a i r a u t, E u l e r, L a p l a c e, G a u s s, B e s s e l, E n c k e, H a n s e n a mn. j. velikých geometrův neustále tímto problémem se zabývalo. Dělímeť **p**. na p e r i o d i c k é, jež během jisté doby od nejmenší do největší své ceny pravidelně vyrůstají, a na s e k u l á r n é, jež během nesmírně dlouhých period ustavičné v jednom a témže směru rostou. Ku prvým náleží na př. nutace zemské osy anebo pohyb lunného přízemí, mající periodu resp. 19 a 8 let, anebo vzájemné zrychlování a prodlužování oběhu obou velkých planet Jupitera i Saturna v periodě 930 let atd.; ke druhým précese č. posouvání rovnodennosti, posouvání apsid (velikých os eliptické dráhy) všech planet, anebo změna ve sklonku eliptiky zemské atd. Přísluní naší země jde každý rok o úhel 11 sekund nazpět, tak že časem země bude přicházeti do přísluní (Perihel) zrovna v tu dobu roční, ve kterou nyní stojí v odsluní (Aphel). Avšak důkladnější vyčíslení okazuje, že i **p**. druhé řady jsou periodické t. j. opět ku původní míře své se navracují, jen že v periodách ohromně dlouhých. L e v e r r i e r dokázal na př., že skloněk eliptiky zemské (nyní $23\frac{1}{2}{}^{\circ}$) nikdy z mezí 21° a 28° vyjíti nemůže, a že se kývá v těchto mezích během period obnášejících od 40.000 do 90.000 let. Již dříve dokázal L a p l a c e ve své *Mécanique Céleste*, že masy a vzdálenosti planet v naší soustavě sluneční jakož i polohy jich drah takové jsou, že **p**. nikdy z jistých úzkých mezí vyjíti nemohou, a že budova soustavy na věčné časy jen okolo jistého středního stavu se kývá; P o i s s o n potvrdil Laplaceovy vývody novým vyčíslením, bera ohled i na veličiny Laplacem zanedbané. Nemohouť tedy **p**. nikdy takové velikosti dosáhnouti, žeby tím bezpečnost jednotlivých planet anebo trvání celé soustavy pohromu vzaly, žeby na př. jedna planeta do druhé vraziti anebo do slunce spadnouti mohla. Než to platí ovšem jenom nehledě k z e v n ě j š í m překážkám, na př. ku přítomnosti kosmické řídké hmoty naplňující prostor nebeský, která odporujíc běhu planet musila by skracovati neustále jich oběh a zmenšovati jich dráhy, až by konečně do slunce spadly. E n c k e domnívá se, že kometa nesoucí jeho jméno je patrným důkazem, že takového překážlivého

ústředí (*milieu resistant*) stává, B e s s e l tomu až do konce odporoval. Jen budoucnost může tento spor rozřešiti. Buď jak buď, periody, v nichžto se následkem **p**-ův změny neb úpadky v soustavě planet udati mohou, jsou takové, že proti nim i geologické periody zeměkoule, jež předce již všecku historii přesahují, takřka v nivec se ztrácejí. *Šfj.*

Poruka obecná, r u k a s p o l e č n á, anebo ručení společné, lat. *universalis fideijussio*, něm. *die Gesammtbürgschaft*, byl obzvláštní řád právní u starých Slovanů, za kterýmžto celá *honitva*, *okolina* neb *opolí* (lat. *vicinia*), t. j. všickni sousedé a spolubydlitelé jedné vsi aneb jednoho *újezdu* (okresu, chotáru, *territorium*) za všecko, cokoli v jejich újezdě neřádného spácháno bylo, společně státi a ručiti, a nemohli-li zločince samého vypátrati a ku popravě podati, všickni společně uloženou na zločin ten pokutu platiti musely. Počátek **p**-ky hledati třeba v pradávném zřízení rodův, jenž členům svým dobrým i zlým, vůčí jiných rodů poskytoval ohradu a útulek, tak že rod byl každému hradbou. Za zločiny od jednotlivého člena spáchané přejímal rod odpovědnost a pokutu raději, než aby jej vydal v ruce protivníkovi. Náhrada neboli výplata platívala se za starodávna v dobytku, později v penězích. Výnosnost pokut pro důchody knížecí též i hrabivost úředníkův učinili časem závod obecné **p**-ky nesnesitelným břemenem osad i krajin a to tím více, když souvislost rodů a uzavřenost jejich byla již pominula a zůstali toliko hospodářové s rodinami svými různo druh vedle druha živoucí, beze všeho vzájemného svazku a závazku. **P.** měla trojí základ: nejstarší, jak již podotknuto, v j e d n o t ě r o d ů, pak v ú m l u v ě, konečně v z á k o n u. Společná ruka ze s v a z k u r o d o v é h o jeví se očitě ještě v zákonníku cara Dušana v §. 48; mimo to dotýkají se řádu toho i §§. 21, 55, 64, 69, 90, 98, 99, 125, 144, 157, 158, 179, 180, 184, 189 a 197. V Čechách platil každý sedlák ve vsi, z které vrah vyváznul, 200 peněz, což snížil Přemysl Otakar I. (10. března 1222) privilegiem daným stavu kněžskému tak, aby budoucně celá ves dohromady ve 200 penízcích pokutována byla. S m l o u v o u vcházelo se ve společnou ruku, že se lidé v osadě neb krajině umluvili, pečlivě bdít o pořádek a zamezovat zločiny, v případech zlých činů pak pokutu nésti ze spolku. Toť patrně směřovalo jen k tomu, aby stalo-li se zabití bezúmyslné, zábojce bezúmyslný nenesl všecko břímě pokuty sám. V Srbsku stává se podnes, že hledají-li po osadách zločince, sousedé se zaručují jeden za druhého; za koho se pak nikdo nezaručí, ten uvázne v podezření; kterýž závod slove *kletva*. Z á k o n ukládal rodu, osadě neb okolině platiti společnou rukou pokuty za zločiny v jich hájemství spáchané ve případech velmi četných, ba zdá se, že výnosnost takovýchto pokut až příliš sváděla k ukládání jich na lid, tak že se společné ručení ze zákona stalo nesnesitedlným břemenem obyvatelstvu. V tomto zvrhlém spůsobu trvá společné ručení okolin ještě podnes v Turecku. V staré Rusi kníže Jaroslav a synové jeho, ustanovivše placení germanské v i r y (*wergelt*) na místo slov. h l a v y, vypověděli také, že jen sám vražedník povinen jest ji platiti: avšak obyčej slov., v lidu ode dávna vkořeněný, byl tam mocnější nežli zákon ten, a v pozdějších zákonech spatřují se již zase šlépěje někdejší společné ruky v tak nazvané d i v o k é v i ř e (*dikaja vira*). Bylit dle Pravdy Ruské zavázáni společníci viru neb virné platiti spolu se zábojcem; kdo nevkročil ve smlouvu takovou, platil viru sám, jest-li že naň placení došlo pro zabití. Avšak vražedník musel vždy sám viru platiti. Podle toho tedy bylo Rusům volno, anebo vstoupiti ve společnou ruku s jinými, anebo nic; ono dálo se obyčejem slovanským, toto germanským. Ve privilejich stavu duchovního českého za XIII. stol. ustanovuje se o hlavě, svodu, nároku a t. d., aby to, co by poddaní na zádušich za hlavu a t. d. králi platiti měli, pánům svým odváděli, anebo se poddaným takové placení veskrz propouští a promíjí. Jakmile dán jednou příklad na zádušních statcích, ucházeli se brzy i světští pánové u krále o zproštění lidu svého poddaného od **p**-ky; osady německé do země přišlé nikdy se jí podrobiti nechtěly, a poněvadž nezadlouho téměř všecky vesnice v Čechách počali se osazovati na německém právě, zmizel brzy celý ten obyčej v zemi naší, tak že již ve XIV. stol. nic o něm více slyšeti není. Vedle kletvy panuje podle St. Vuka Karadžiće v Srbsku podnes i k r v n i n a (v. t.). **P.** byla co závazek in solidum celého okolí výborným prostředkem k umenšení zločinstva v národu vůbec, když jeden každý soused pozor dával a toho hleděti musel, aby nic zlého se nepáchalo v celém okolí; avšak bylo to také břímě pro jednoho každého veliké, když často i sebe nejnevinnější člověk musel trpěti za vinného. Jednak tato příčina, druhou stranou ale více hojné z toho p l a t y, břemena a oprava v soudnictví spůsobily, že ponenáhlu **p.** vymizela. **P.** neobyčejna a neznáma byla všem německým národům. Kromě slov. národů kvetl řád ten toliko u starých Anglosasův v Anglii. Srv. ostatně Palackého *Dějiny* I. 1. str. 302 a sl. a Jirečkovo *Slovanské právo* I. str. 161 a sl.

Porus, kníže v Indii mezi Hydaspem a Acesinem, muž krásné postavy a vznešeného ducha. Alexander Veliký vtrhnuv do Indie zvítězil nad ním, ponechal mu ale celé jeho území, ano ještě mu je zvětšil. Eudemus, vojevůdce Alexandrův v Indii, zavraždil **P**-a spůsobem zákeřnickým.

Porušeni krve v. D y s a e m i e.

Porvo v. B o r g o **6)**.

Pory v. P o r o v a t o s t.

Porybný, úředník nad porybným trhem, písař, jenž účty rybní vede; jest více než s á d e c k ý, kterýž toliko sádky hlídá.

Porýnsko, vůbec krajina po Rýně, obzvláště pak **1) P.** H e s e n s k é, jedna z tří provincií velkovév. Hesenského, položená na levém břehu Rýnu. Na 24·96 □ m. počítá se 235.665 ob. (r. 1864), hl. m. Mohuč. Soudnictví vykonává se posud podle *Code Napoleon*. — **2) P.** P r u s k é (*Rheinpreussen*) nazývá se nejzápadnější provincie pruská, položená na pravém i levém břehu Rýnu mezi Francií, Lucemburgem, Belgií, Nizozemskem, Vestfálskem, Nasovskem, Porýnskem Hesenským, kníž. Birkenfeldským a bav. Falckem. Na 487·14 □ m. počítá se 3.346.195 ob. (r. 1864); **P.** dělí se na vládní okresy Kolínský, Düsseldorfský, Koblencký, Cášský a Trevírský, k nimž přistupuje i okres Sigmaringenský. Sídlo vrchního presidia jest v Koblenci, stavové provinciální scházejí se v Düsseldorfu. Nejvyšší instancí soudní pro krajiny, v nichž má průchod *Code Napoléon*, jest dvůr apelační v Kolíně.

Porzecki Tomáš, historik a genealog polský, nar. 1609 na Litvě, vstoupil v 17. roce věku svého do řádu jesuitův, později vykládal řečnictví, filosofii a theologii; † 1657 v Pultusku co rektor škol tamnějších. Vydal tiskem *Aeternitas seren. stirpis Jagellon iae* (ve Vilně 1639); *Immortales austriaci sanguinis* (t. 1639); *Florilegium, in quo heroica et lyrica poesi celebrantur* (t. 1636); *Spes altera Russiae* (t. 1637). **P.** sepsal také dějiny církevní od času toho, kam došel Skarga, které ale zůstaly v rukopise

Posada, hostinec ve Španělsku zřízený po způsobu orientálském tak, že se v něm jenom přenocuje.

Posádka 1) v. Garnisona. — **2) P.** nazývala se od starých Čechův pevnost menšího druhu, na př. bašta, nebo malá tvrz (Němci říkali odtud *Posatken*); na př. Žižka (1419) v noci táhl, kamž zamyslil a tři *posádky* tu noc obořil (*Staří letopisové čeští* str. 33); nebo: Tu ležíc (Táboři) před Plzněm příliš zemi českú hubili a velikú drahotu v zemi učinili: nebo osahujíce kostely a *posádky*, i mlátili lidem vše, což v stodolách měli, a vezli pryč. (Tamž k r. 1433, str. 88.)

Posadnik slul v dávné Rusi vůbec knížecí náměstník. (Slovo *posad* znamená v jazyku jižnoruském povýšení na nějaké důstojenství, udělení moci; v severorus. pak vůbec obývané místo, nyní předměstí.) Jiný význam mělo slovo **p.** v obou severorus. republikách Novgorodské a Pskovské, označujíc presidenta, náčelníka města i vší země. (V. Novgorod, str. 898, *b*). V Novgorodě byl povždy jen jeden (*stepennyj*) **p.**, taktéž i ve Pskově do polov. XV. stol. (potom dva); vysloužilí (*staří*) **p**-ci a jich potomci (*posadniči děti*) požívali však i potom velké váhy.

Posamentník v. Prýmkář.

Posed v. Bryonia.

Posedlost ďábelská, jistý neblahý stav člověka, za jehož původce považuje se zlý duch. Židé mnohé neduhy lidské odvozovali od ducha zlého, o němž myslili, že tělo člověka nešťastného opanoval. S počátku církve i mezi křesťany byl tentýž náhled, a poněvadž Ježíš slovem svým trápení zbavoval posedlé, i podobně činiti nařídil učedníkům (*Mat.* 10, 1; *Mar.* 3, 14. 15; *Luk.* 10, 17), povstal asi v III. stol. mezi křesťany zvláštní řád duchovních osob, (*exorcisté*), kteříž zaklínati měli ducha zlého, aby vyšel z osoby jím trápené. Ale již za prvních století, zvl. pak za našich dob, mají se „posedlí“ za lidi těžkomyslné, blázny zuřivé, na padoucnost neb silné křeče trpící atd. Srv. Exorcismus.

Poseidon v. Neptun.

Posel, vůbec kdo někam poslán jest k vyřízení něčeho; též tolik co vyslanec; na sněmích polských sluli *poslové* deputovaní do nižší komory volení. — **P.**, hojně se vyskytující název spisů zvláště sborných. V novější době známější jsou *Pražský* **p.** Tylův (v. t.), pak **P.** *z Prahy*, časopis vydávaný od Běláka co orgán česko-moravských záložen.

Posen v. Poznaň.

Posestrimstvo v. Pobratimstvo.

Poschodí, patro (fr. *étage*). Vysoká stavení musí se rozděliti vodorovným směrem ve více oddělení čili **p.**, která mezi sebou schody spojena jsouce každé o sobě své obyvatele míti může. Výška i úprava jednotlivých **p.** jest buď stejná buď rozdílná; nejskvostněji a nejvyšší dělává se **p.** první, které také nejlepší byty v celém stavení obsahuje. V našich krajinách jsou nejpřiměřenější 2—3 poschodí, poněvadž se do ostatních voda, dříví a podobné věci jen obtížně nositi dají; v jižních krajinách staví více **p.** hlavně proto, aby měli v ulicích stín. V panských a obchodních domech dělává se nejsvrchněji nízké poschodí pro služebné, které slove polopatro; jeho okna jmenují se cizím slovem *mezzanini*. *Sa.*

Posice (lat. *positio*) čes. poloha, položení, postavení. **1)** V geometrii i astronomii vzájemné umístění dvou nebo více předmětův, t. j. vzdálenost jednoho předmětu ode druhého i směr v němž od něho vzdálen jest, č. položení předmětův (v geom. teček, čar a ploch) ve prostoře, bera jistou tečku, čáru nebo plochu za základ, od nichž i vzdálenosti i směrové se měří (začátek koordinát). Měření pak samo děje se udáváním buď vzdálenosti tečky ode dvou přímek (os koordinát) křižujících se v začátku (pólu) koordinát (úhlem přímým = přímoúhelné k., úhlem kosým = kosé k.), anebo položením osy jen jedné a udáváním vzdálenosti tečky od pólu (průvodič, *radius vector*) i úhlu uzavřeného mezi průvodičem i osou koordinát (koordináty polárné). Úhel **p.** slove v astronomii úhel uzavřený mezi kruhem deklinačným (t. j. největším kruhem jdoucím od pólu do pólu skrze hvězdu nějakou) a čárou spojující s tou hvězdou hvězdu druhou, prvé blízkou. Odlehlost a úhel **p.** jsou důležity při dvojhvězdách; čítát pak se úhel **p.** od severu přes východ a jih k západu i opět k severu, od 0° do 360°. *Šfj.* — **2) P.** ve vojenství znamená: *a)* rozestavení vojska dle rozličných zbraní a jich účinku na území strategicky důležitém, buď od přírody aneb hražením opevněném, kde lze brániti se menším sborům s možným prospěchem proti značné přesile; *b)* takéto spůsobilé území samo o sobě bez vojska. Části **p.** jsou: průčelí (*front*), střed čili centrum (v. t.), flanky čili boky, strany, nejslabší místa; zadek čili zadní část. Hlavní vlastnosti dobré **p.** jsou: *a)* silné průčelí, tedy před postavením překážky, jež nepříteli tak hned překonati ani odstraniti, ani obejíti nelze, jako řeky, močály, rokle atd.; *b)* dobrá vyhlídka, tedy místo poněkud vyvýšené, aby se mohly pozorovati pohyby nepřítelovy, a prosté pole před sebou, aby nebylo nikdež ukrýt se dobyvateli; *c)* dobré vystřelení, což závisí od podobných okolností co *b*); *d)* bezpečné flanky čili boky, překážky totiž po obou stranách podobné vyčteným pod *a*); *e)* dobré spojení uvnitř, tedy dobrou půdu a dobré cesty a mosty, aby oddělení všech tří zbraní z každého místa **p.** na kterékoli jinší místo mohla býti v čas potřeby rychle a pohodlně převezena; *f)* dobrá a pohodlná čára ústupní, co možná přímo do zadu vedoucí. Málo která **p.** poskytuje všechny tyto výhody, třeba tedy vybrati tu, která alespoň několik jich podává. — **P.** se nazývají rozběžné aneb šikmé, směrem ovšem k **p**-ci nepřátelské; flankové, stojí-li vojsko průčelím obráceno k boku nepřátelskému, avšak dále před ním. Také flankové **p.** jsou, je-li bok proti nepříteli obrácený bezpečně kryt a peven, výborny pro obranu a velmi nebezpečny nepříteli přímo ku předu postupujícímu, musí se ale vojsko z nich vyřítiti ofensivně a chrabře na bok co nejslabší stránku výbojcovu; pasivní obranou neprospějí ničehož. Centrální, nejvíce při obraně řeky aneb pohoří užívané; v tom případu se obsadí všecky mosty, brody, prosmyky a vůbec přechody slabými odděleními více pro pozorování nepřítele než pro obranu, a gros (hlavní síla) se drží na příhodném místě, ode všech těch předvojů takměř stejně oddálena (proto centrální). Na zprávu ze předu, kudy doráželč táhne, vyřítí se jemu gros vstříc a doráží naň právě mezi přechodem. *Mšý.* — **3) P.** ve filosofii v. Klad a Positivní. — **4) P.** v metrice jest položení samohlásky krátké před dvěma nebo více souhláskami, kterýmžto položením (*e positione*) krátká ona samohláska dlouhou se stává. V. Časomíra str. 303. *a.*) — **5) P.** v hudbě má paterý význam, totiž: *a*) Jde-li o změny poměrů intervalních čili mezihlasných v akordech v ten spůsob, že zvuky akordové v pořadí jiném (vyšším nebo nižším) se mohou objeviti, neměníce nikdy zvukový obsah akordu základního. Tím, jak samo sebou se rozumí, objevuje se poměr intervalní u porovnání s akordem základním v každé **p**-ci čili

v každém položení ve spůsobě jiné. Podle toho rozeznáváme úzkou, širokou a různou **p**-ci akordů. *b*) Jde-li o to, jak a kterak jsou motivy v nauce o hudebních formách uměleckých postaveny. *c*) U nástrojů ostruněných vzhledem na aplikaturu. Tu se mluví o **p**-ci první, druhé, třetí atd., i vyrozumíváme tím posuvnutí ruky levé na pražci v tom směru, že prstem prvním (ukazovatelem) první, druhý, třetí atd. zvuk každé struny hmatáme, aniž bychom prstu druhého ku hmatání zvuku druhého, prstu třetího k docílení zvuku třetího atd. užili. *d*) Význam slova **p.** jest podoben významu slova objem nebo místo, v kteréžto případnosti se o **p**-ci dokládá, že jest buď vysoká nebo nízká. Podle objemu rozeznáváme v hudbě trojí **p**-ci, totiž **p**-ci hlubokou, střední a vysokou. **P.** zvuková vztahuje se k místu, v němž zvuk v některém kruhu nebo pořadí zvukovém jest položen. *e*) **P.**, správněji disposice u varhan, v. Varhany. *Pna.*

Posiční baterie v. Batterie. **P.** dělo, těžké dělo 18—24 liberní do posiční baterie náležející.

Posidonia v. Paestum.

Posidonius, řecký filosof stoický, nar. v Apamei v Syrii okolo r. 135 př. Kr., † asi r. 51. Studoval filosofii v Athénách pod Panaitiem, navštívil Španěly, Itálii, Galii a Illyricum a usadil se konečně na Rhodu, kdež se stal hlavou školy stoické; r. 86 byl poslán co vyslanec do Říma, kdež Cicero a Pompejus stali se jeho žáky. Z jeho spisů zachovaly se toliko zlomky, jež sebral a vydal Jakub Bake pod názvem *Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae* (v Lejdě 1810).

Posilippo, vrch z vulkanického tufu utvořený jihozáp. od Neapole, kterým jde prastará, 700 kroků dlouhá silnice. Na jeho úpatí je vidět náhrobek Virgilův a zbytky starého vodovodu.

Posilović Pavel v. Jihoslované str. 326 *a*.

Posina, ves v Benátsku v provincii Vicenza s 2937 obyv. (1857).

Positano, přístavní město v ital. prov. Principato ulteriore na zálivu Salernském, má 5000 obyv.

Positio v. Klad a Positivní.

Positiv slovou každé malé varhany, jenž pedálu nemají. Rozeznáváme několik druhův **p**-u. Největší druh obsahuje, mimo jiné registry píšťal malých, co hlas základní píšťaly kryté osmistopové, a takový **p.** jest co do částí vnitřních právě tak upraven jako velké varhany, měchy vyjímajíc. Menší **p**-y uchylují se od mechanismu varhan potud, že jim ani abstraktů ani prkna osového není potřebí, poněvadž jest větrnice právě tak dlouhá jako šířka klaviatury. Tangentám jsou také co do dálky přiměřeny kancely v té míře, že se každá kancela tasty právě nad ní položené tlačidlem otevře. Tato tlačidla zhotovují se buď z drátu nebo ze slabých hůlek dřevěných, a jsou nahoře knoflíčkem opatřena. Jsou položena právě pod klávesy ve vrtaných dírkách v rámci větrnice, a spočívají na ventilech čili záklopkách; hlavička jde až pod kláves, jehož stlačením se ventil otevře. Větrnice jest právě tak zřízena, jako u velkých varhan. U **p**-u jest jeden měch, s větší části ještě měchem čerpacím opatřený. **P**-ů se užívá co varhan v komnatách, ke cvičením domácím ve hře chorální nebo v malých kaplích. **P**-m zadním slove **p**, který s velkými varhanami jest spojena svým vlastním strojem píšťalním opatřen. Takový nalézá se obyčejně za hráčem anebo v zadní části varhan. Portativ se jmenuje **p.**, jenž se dá z jednoho místa na druhé bez překážky přenésti. Disposice **p**-ů se má toliko z labiálních píšťal skládati. K tomu se nejlépe hodí principál osmi-, čtyř- a *dvoustopový* (dřevěný), salicionál osmistopový, fugara čtyrstopová, flauto traverso osmistopové, viola da gamba osmistopová, flauto douce dvoustopová a t. d. *Pna.*

Positivní (z lat. *ponere* kladu) má více než jeden význam. Vykládá se nejprv co kladný, pak co stanovený čili ustanovený, s nimiž souvisí dále významy stálého, pevného, daného a určitého. Vesměs ale vztahují se významy tyto k významu doslovnému, dle něhož **p.** znamená patrně tolik, jako co položeno aneb dáno jest aneb bylo za základ, za podmínku, za počáteční směr, za stálé pravidlo, za nezměnitelný obsah a p. Ve smyslu kladného znamená **p.** protivu záporného, jím se tvrdí co se tímto popírá, z čehož se staví na jevo, že **p.** a záporný čili negativný vlastně značí pojmy korelativné, ač poměr ten zřetelnějším jest vzhledem k **p**-mu se strany záporného, než na opak; jelikož ovšem mysliti se dá prvotvá afirmace i beze všeho zřetele k možné aneb skutečné negaci, nikoliv ale negace bez nutného zřetele k afirmaci čili posici, jejížto obsah se právě negací tou popírá. Takováto posice, veškerou negaci naprosto, i co do pouhého zřetele vylučující, byla by posicí absolutnou. I mathematika i metafysika znají takovéto absolutné posice, přísně je rozeznávajíce od posice relativné, která vždy zřetel k negaci v sobě chová. — **P**-ho dle významu kladného užívá se zejména v mathematice k označení algebraické protivy veličin diskretních a stálých, kdež spolu korelativní povaha pojmů kladného a záporného zjevně vyhlíží. Při algebraické protivě jest mimo to, celkem aspoň, lhostejno, který z obou členů nazve se kladným a který záporným; volí-li se však na př. pro směr v levo název kladného, pak musí směr v pravo slouti záporným. V počtu nečiní libovůle ta nižádného rozdílu, předce však za jinými obvyklými zřeteli ustálil se zvyk voliti názvy kladného a záporného dle zvláštního pravidla, nazývati směry v pravo, vzhůru a ku předu kladnými a tudíž směry opáčné zápornými, vzhledem pak k diskretním veličinám říditi se zřetelem ke skutečnému přírůstku aneb úbytku, značiti tedy zisk co kladný a ztrátu co záporný vztah. S tím souvisí též označování **p**-ch a negativných veličin v mathematice co veličin additivných a substraktivních. Tato poměrná libovůle ohledně názvu kladného neb záporného ovšem nemůže míti místa podobnou měrou ve vědách filosofických a jiných vztahem k **p**-m neb negativným pojmům, jelikož tu posice netýká se toliko vztahu než obsahu, tudíž vnitřní podstaty pojmu, a obsah sám posicí tou trvá a jejím zrušením platnosti své pozbývá. — Ve smyslu stanoveného užívá se **p**-ho co protivy spekulativného; tak rozeznává se náboženství **p.** od náboženství spekulativného aneb jak se též říká, od náboženství přirozeného čili náboženství prostého rozumu, kdežto náboženství **p.** neb také historické zakládá se na zjevení vyšším, jež co faktické dokazuje a jehož obsah, pokud čistě nadsmyslné jest povahy, k věření předkládá. Podobným spůsobem liší se právo **p.** od práva spekulativného čili přirozeného, jelikož právo **p.** ze skutečného ustanovení dle domnělých aneb skutečných potřeb v životě společenském vzniklo, poznání práva přirozeného však vzniká z pouhé rozumové činnosti na základě úvahy o mravné podstatě člověka v přirozené potřebě spolčování se. Rozvrhují-li se však vědy na **p.** a spekulativné, tož znamenají se **p**-mi vědy ty, které se obírají bezprostřední skutečností, majíce tu pevnou danou půdu, za úlohu pak ustálení fakt a jich bezprostředního svazku zákonitého; tudíž zejména vědy historické a přírodozpytné, k spekulativným pak čítají se vědy filoso-

fické a mimo to vědy mathematické až potud, pokud neobírají se bezprostředními praktickými návody. Mimochodem slušno podotknouti, že se toto rozdělení věd na **p.** a spekulativné přísně nikdy nedá provésti, jelikož mají i svrchu jmenované vědy **p.** zvláštní spekulativní části, a naopak nižádná filosofická věda, nejméně však metafysika, ač-li nemá viseti ve vzduchu, věd **p**-ch a jejích skutečných výsledků spustiti se nesmí. — Ostatních svrchu položených významů **p**-ho užívá se v životě dosti pomíchaně, tu mluví se o **p**-ch požadavcích ve smyslu požadavků určitě vytčených a neodbytných, o **p**-m slibu a závazku na rozdíl od slibu ve formě neurčité daného, o **p**-m úmyslu, jakožto úmyslu ustáleném, při němž více se neváhá aniž rozvažuje a p. *Dch.*

Positivus (rozuměj *gradus*, stupeň) nazývá se v mluvnici ta forma adjektivná, kterou se vlastnost osoby nebo věci pronáší prostě, bez všelikého porovnání, na př. šlechetný muž, vroucí láska. Od **p**-vu tvoří se ostatní dva stupně, totiž *comparativus* a *superlativus* (v. t.)

Positura (lat.), vlastně každá postava neb poloha těla, zvlášť ale postava pevná, zpřímená za příčinou snadnějšího a důraznějšího odražení nepřátelského útoku. Užívá se tudíž slova toho jmenovitě v šermířství, kteréž rozeznává rozmanité **p**-ry dle rozličných poloh protivníka a všelikých spůsobů boje.

Poslanec, deputovaný, vůbec každý, kdo k vyřízení nějaké záležitosti někam poslán jest, vlastně tolik co posel; obzvláště slovou tak osoby, vypravené od korporací neb sborů k vyšším úřadům, panovníkům, oslavencům, nepřátelským vůdcům a t. d. za příčinou přednešení žádostí, skládání úcty aneb nějakého vyjednávání (srov. Deputace 1), v nejužším smyslu slove **p.** úd sněmovny vyšlý z volby. Tak i v Rakousku sluli členové nižší sněmovny bývalé říšské rady, volení od sněmů zemských, **p**-nci na rozdíl členů vyšší sněmovny, jmenovaných od císaře.

Poslání (lat. *epistola*, něm. *Epistel*), básnický list, forma to, kteráž k žádnému z hlavních druhů poesie nenáleží, ješto i epického, i lyrického, i didaktického obsahu býti může, ačkoli ovšem tento dvojí poslední nejobyčejnější bývá. Hlavní půvab poslání záleží v tom, že předmět svůj co možná nejvíce individualisuje, a to z dvojí stránky spolu, ze situace a povahy jak píšícího, tak toho, k němuž se **p.** řídí. Čím více se tento individuální živel s obecným slučuje a jej proniká, tím více živosti a půvabu poskytuje **p.** Proto jest matné a jen dle jména, kdekoliv se sice k nějaké osobě řídí, avšak osobního živlu prázdné zůstává; tak jest na př. Pope'ův *pokus o člověku* lordu Bolingbrocke'ovi připsán, nemůže se však nazvati básnickým **p**-m, poněvadž mu tato osobní stránka docela schází. K **p.** náleží též heroida (v. t.), liší se však od něho tím, že především vznešené, prudké aneb tragické city a situace líčí, kdežto vlastní **p.** více elegickému, žertovnému, ano i humoru hoví. Forma tato nese s sebou, že básník v ní větší svobody požívá, a sice hravě, bez přísnějšího viditelného pořádku počínati si může. Vyskytá se nejprvé u Římanů, u nichž nejpilněji pěstována byla, od Horáce v jeho *Epistolae*, kteréž k satiře přecházejí, a v jeho česky od Macháčka vyložené *Epistola ad Pisones*, kteráž čistě didaktická jest, a od Ovida, jehož *Epistolae ex Ponto* elegicko-lyrické jsou. Z novějších vynikli v didaktickém **p.** Italiáné Algarotti a Gozzi, Francouzi Boileau, Bernis, Voltaire, Angličan Dryden, Němci J. E. Schlegel, Uz, Ebert. V novější pohnutější době, kdež boje a vláda velkých, obecných idei pokojné hry osobnosti a kochání se v mírných, klidných předmětech a situacích do pozadí zatlačily, zůstává **p.** takměř bez pěstitelů. *rch.*

Poslední vůle v. Závěť.

Posloupnost, postupnost, vůbec řada článků stejného druhu, po sobě následujících, na př. **p.** rodu, **p.** panovníků, **p.** plodin v hospodářství a t. d. — **P.** dědická v. Dědické právo. — **P.** mathem. v. Progrese.

Poslušnost je podle znění původního významu toho slova ona vlastnost konání lidského, jež se řídí dle sluchu, t. j. dle slova neb rozkazu jiného. Co do věci jestiť **p.** podrobení vůle vlastní pod vůli cizí. Nestává nižádné povinnosti všeobecné a přirozené, býti poslušným, poněvadž v každém člověku i rozum i vůle vlastní má se samostatně vyvíjeti: ba právě bývají to dobrodinci a veleduchové člověčenstva, jenž pokolení lidskému svých dob nové dráhy působení svého naznačují. Avšak samostatnost tato myšlení a konání má své meze a to právě meze rozumnosti a důstojného konání, poněvadž na nich se zakládá podstata povolání lidského. Pokud tudíž vůle a rozum člověka nejsou ještě dospěšni účelu svého, bývá nutno podrobiti vůli svou cizí vůli t. j. býti poslušným, jako to bývá v mládí. Avšak i dospělým je **p.** povinností v mnohé případnosti, a to z příčin i mravných i užitečných, ku př. při slibu, při společném podniku pod vůdcovstvím náčelníka jednoho. Cítím-li ku př., že rozumem svým a chatrnou svou vůli málo co kloudného bych provedl ve světě, dobře činím, podrobím-li se vůdcovství jiného, poněvadž konečně větší to bývá váhy, by se vůbec dobří a výteční skutkové konali, než aby se právě vykonávali jen tím neb oním: lépe jest mnohými výtečnými činy se honositi, nežli honositi se mnohými výtečníky. Nemá-li konečně člověk ni vůle, ni dostatečné síly, by vykonával co je prospěšné člověčenstvu, jestiť i záhodno, by se přinutil k poslušenství, aby poněkud aspoň užitečným byl údem společnosti lidské. — Zásluhy vzrostlé z **p**-i nemívají stejné mravní ceny: jsem-li poslušen z pouhého zvyku nebo z vnější nutnosti, jako na př. je chudý sluha pána zámožného, je stupeň zásluhy mé přemalý, přirůstá však stejnou měrou, kterou přirůstá uvědomění mé a srozumění, že cíl cizí vůle je i mým cílem, a to pro rozumnost a důstojnost jeho. *Hš.*

Posměch je pathognomický zjev libování si v cizí chybě neb škodě. Vada ta, v níž si libujeme, musí míti poněkud komickou vlastnost do sebe, smích zplozující. Co do mravnosti může býti i **p.** mravní, a to, když shledáme, že nemravníku směšným spůsobem záměr jeho se nedaří. *Hš.*

Posměváček v. Sedmihlásek.

Posonium, latinský název Prešpurku (v. t.).

Pospíšil, současná rodina knihtiskařů a nakladatelů českých. **1)** Jan **P.** nar. v Hoře Kutné 30. máje 1785 z rodičů prachudých (otec byl pouhým dělníkem), dostal se co chlapec do učení ke kutnohorskému knihtiskaři Fr. Korcovi, kdež za vyučenou dostav přestoupil co písař k úřadu šepmistrovskému tamtéž. Brzy však za obnovení války s Napoleonem připojil se k dobrovolnickému sboru mysliveckému, kdež mu ihned udělena hodnost strážmistra; po nastalém pak příměří a rozpuštění toho sboru vrátiv se domů nastoupil opět zaměstnání své v kanceláři šepmistrovské. Roku 1808, pojav za manželku Kateřinu Ptačovskou, dceru měšťana Kutnohorského a mistra provaznického, zakoupil z prostředků tchána svého skrovnou tiskárnu v Hradci

Králové, náleževší Fr. Boučkovi, před tím Tibellimu. První léta zanášel se jedině pracemi objednanými, drobnými to věcmi, hlavně ku potřebám úředním; vedle toho prodejem písniček, modlitebních knížek a kramářských povídek. Jazyka mateřského již od mládí vroucně milovný, utvrzován v tom byl profesorem na tamním bohoslovním ústavu Zieglerem, pak gymnasiálními profesory Jos. Chmelou a V. Klicperou. Ziegler jej pro známou hostinnost jeho překřtil Hostivítem, sám sobě přidav jméno Liboslav, kterážto jména stala se jim brzy potom (za karbonářských piklů v Itálii) příčinou a předmětem přísných výslechů na krajském úřadě. Okolo r. 1818 započal **P.**, téměř jediný v Čechách v oné a následující době, vésti náklad na spisy české; přijímalť skoro vše cokoli mu nabídnuto, nedbaje jakého odbytu se docílí, jehož výtěžek až na některé povídky nevyrovnával se výlohám na vydání. Spolu na zřeteli měl úpravnější zevnějšek vydávaných spisů, nežli v samé Praze ještě dlouho na to obyčejem bylo. Jmenovitě začaly vycházeti u **P**-a četné divadelní spisy Klicperovy, pak rozličné překlady od Chmely a Magd. Dobromily Rettigové. Tím vzbuzena pozornost i jiných literátů v Čechách a na Moravě, jako Hanky, Chmelenského, Čelakovského, Tomsy, Pešiny a j., kteří spisy své **P**-ovi svěřovali k vydávání dílem o sobě dílem v almanaších r. 1823—1825. V krátce utvořil se tímto způsobem v Hradci Králové jakýsi střed literární, a hojně tam dopisováno i dojížděno. Opravu spisů jazykem vadných vykonával začasté prof. Chmela, jenžto v tiskárně rád prodlívaje někdy i sázením svých spisů se zanášel. Čilý ruch královéhradecké tiskárny patrně povzbudil tehdáž mnohého k uchopení se péra, ještě větší pak počet probudil k milování jazyka mateřského vůbec a k dalšímu proň působení, což platí zvláště o stavu duchovenském. Obzvláště nákladné (r. 1823) bylo podniknutí *Roráte*, k němuž sobě **P.** drahé notové litery z ciziny opatřiti musil. Pozdější nákladné, avšak opakem k tomuto nad očekávání zištné dílo byl *Orbis pictus* od Komenského, v pěti řečech sestavený od prof. Chmely. **P.** založil v Hradci Král. i řádné knihkupectví, tehdáž řídké po krajích, ježto mu se vzornou horlivostí vedl Václ. Váša, nyní knihkupec v Čáslavi. Myšlénku, zaříditi si tiskárnu i v Praze, vzbudil v **P**-ovi Hanka, kterýž obyčejně o prázdninách do svého rodiště Hořiněvsi přes Hradec se ubíraje pokaždé k němu zavítal. Žádost však o koncesi v Praze byla zamítnuta; po mnohém v té věci usilování přejal tedy **P.** r. 1826 právo knihtiskařské od vdovy Veroniky Šollové, nazývaje se však s počátku pouze jejím ředitelem, až si r. 1828 úřední povolení ku přenešení tiskárny té na své jméno vymohl. I v Praze pokračoval pilně u vydávání knih českých, nyní již o závod s arcibiskupskou knihtiskárnou Jos. Vetterlové, řízenou Václavem Špinkou. R. 1830 převzal oblíbený časopis *Jindy a Nyní* pod redakcí Hýblovou, později (1833) Tylovou, kterýžto list, od r. 1834 pod názvem *Květy České* a potom jen *Květy*, jsa středištěm zvláště mladšího spisovatelstva českého, k rozvoji národního ducha a ku probouzení nových literárních sil mocně prospíval. Koncem roku 1842 přepustil **P.** pražskou svou tiskárnu nejstaršímu synu svému, setrval však v Hradci Kr. u své nakladatelské činnosti. R. 1849 založil novou knihtiskárnu v Pardubicích, jakožto právě utvořeném sídle krajské vlády, o jehož rozkvětu bylo tehdáž valné očekávání; ješto ale za málo let potom krajské vlády zrušeny a krajský úřad opět do Chrudimi přenešen jest, odstěhoval tam **P.** i pardubickou tiskárnu. R. 1856 vzdal se nakladatelské činnosti své, přepustiv tiskárny hradeckou a chrudimskou druhým synům svým. Nákladem **P**-ovým vyšlo celkem ke 400 českých knih, i máť on nepopíratelnou zásluhu o novější literaturu českou, byv jedním z jejích nejpřednějších pěstitelů. V Hradci samém požívala rázná osobnost jeho u občanstva vždy zvláštní vážnosti; mezi r. 1830—40 zastával po více let úřad hospodářského dozorce při tamější zámožné obci; r. 1848 byl údem deputace vyslané od města do Vídně k ministerstvu o vymožení vyššího gymnasia; po dlouhá léta až po tu dobu (nyní stařec 80letý) jest dohližitelem na hlavní školu městskou. — **2)** Jaroslav (křestným jménem Jan) **P.**, syn před., nar. v Hradci Kr. 13. září 1812, vůčí neobyčejného ruchu vlasteneckého v domě otcovském záhy plným srdcem přilnul k jazyku mateřskému. Odbyv na tamním gymnasiu třídy gramatikální a v Praze pod Jungmannem první třídu humanitní, oddal se povolání svého otce, vyučil se řádně v sazectví, obzvláštní pak horlivost věnoval zaměstnání korektorskému. S části v Praze, s části v Hradci Kr. při živnosti zúčastněn převzal ponenáhlu plné vedení závodu pražského. Vedle toho s prospěchem redigoval sám po čtyry léta (1837—40) časopis *Květy*. Koncem roku 1842 převzal od otce svého samostatně tiskárnu pražskou, i jal se s obnoveným úsilím zakládati sobě vlastní sklad knihový, kterýž dostoupil značného již počtu, když nastal rok 1848, jenžto na čas všechno čtení a odbírání nepolitického obsahu téměř přetrhl, a v němž i **P**-ovy *Květy* po tak dlouhé a vydatné působnosti za své vzaly. Nicméně i v této a v následující době náramné ochablosti, způsobené politickou reakcí, on téměř jediný pěstoval trh literární, dávaje jmenovitě překládati romány a zábavné spisy prostonárodní v hojném počtu. Do této doby (1850—52) padá též první jím podniknutý pokus stručného *slovníka konversačního* od L. Rittersberga, kterýž ale s nešťastným osudem se potkal, neboť po dvouletém vycházení svém, dostoupiv písmene *M*, byl z nařízení vojenského komanda (v době obleženosti) skonfiskován a zakázán, čímž ovšem nakladateli nemalá škoda způsobena, a veškeré jeho dovolávání se zůstalo marné. Podobný osud zastihl (r. 1851) vydávaný jeho nákladem překlad Lamartinovy *Historie Girondinů* a Kolárovo drama *Žižkova smrt*, jež právě předtím na pražském divadle s úředním povolením bylo provozováno; *Girondini* však byli nakladateli vráceni. S účelem oživení ochablé doby literární, a jak se **P.** přátelům svým projevoval, na ukázku, „kterak by asi *Časopis musejní* k většímu prospěchu údů matičných zařízen býti mohl,“ vydával r. 1855 hlavně pomocí K. B. Štorcha *Obzor*; potkav se však s příliš malým účastenstvím odběratelstva upustil od podniknutí toho. Sklad **P**-ův, čítající nyní okolo 400 článků, záleží vedle mnohých vážných děl spisovatelů na slovo vzatých, hlavně ve spisech obsahu beletristického a v povídkách pro mládež, namnoze též v učebních knihách pro školy nižší a v divadelních hrách, jichžto hojný počet uložen v jeho, již k 60ti svazkům se přibližující *Divadelní bibliotéce*, mající hlavně na zřeteli ochotnické a kočující společnosti české. Té zvláště zásluhy spisům nákladem **P**-ovým vydávaným před mnohými jinými připustiti slušno, že hleděno v nich správné korektury i čistého tisku, a že zvláště levnými cenami obecenstvu jsou přístupny. — Literárně vystoupil **P.** s překladem několika povídek z polského a z německého a činohry *Starý manžel* od Korzeniowského. — Roku 1848 byl **P.** údem *Výboru Svatováclavského* a potom *Národního*; roku 1861 volen za přednostu pražského gremia knih-

tiskařského, kteréžto hodnosti však při mnohostranném zaměstnání svém přes četné naléhání spoluúdů gremiálních ku konci r. 1865 se vzdal. — Ostatní synové Jana Hostivíta P-a, vyjma zemřelého Bohuslava, taktéž nastoupili v živnost otcovskou: **3)** Ladislav převzal r. 1856 královéhradeckou tiskárnu a později též knělikupectví, i vydal svým nákladem již dosti značný počet spisů pro mládež, z nichžto mnohé z německého sám přeložil; **4)** Stanislav je v držení knihtiskárny chrudimské a **5)** Václav obchodu knihkupeckého v Pardubicích; oba tito zúčastnili se také již v nákladu na spisy české.

Pospolitý vykládá se obyčejně obecným čili všeobecným, což však není veskrz správné. Všeobecné je t. to, co rozum náš nachází stejného při nějakém množství podobných sobě věcí, ku př. býti stromem je všeobecnost i jedli, i dubů i jabloní a p. P-té však je ku př. jednání přátel, sborů, vůbec společností dobře zjednaných. Různí se tudíž p-té ode všeobecného tím, že je p-té vždy ve světě skutečném čili konkretním, kdežto všeobecnost vždy bývá jen abstraktnost, jejížto skutečnost hledati teprva ve větším množství podobných si věcí. *Hš.* — P-té rušení (*pospolite ruszenie*) slula v staré Polsce veřejná hotovost.

Possagno [posaňo], ves v Benátsku, v prov. Trevisánské, s 1500 ob.; rodiště Canovy, který tu dal vystavěti kostel v slohu pantheonu římského a rodný dům ozdobil hojnými skulpturami.

Posse v. Fraška.

Posselius Jáchim, rodem z Meklenburku, psával se *Megapolitanus*, byl dvorním lékařem Pol. krále Sigmunda III. a zároveň král. dějepiscem. Dokončil vyšší studia ve Vídni a dostav se do Polska řídil tu po osm let rozličné školy. Roku 1604 vydal se s Petrem Kostkou, který jej byl do Polska přivedl, na cesty; poslouchal na univ. Padovské a Bononské lékařství, dosáhl tu stupně doktor., navštívil potom Francii, Španělsko, Německo, Nizozemsko a Anglii, zabývaje se při tom mathematikou, astronomií a hudbou. Když se vrátil do Polska, dostal se ke dvoru Sigmunda III. a stal se jeho lékařem a dějepiscem; † v Kdánsku 1624. Vydal tiskem: *Theorema de fabricae humanae principiis* (v Bononii 1605); v rukopise zůstavil mimo jiné: *Compendium historiae polonae ab a. 1387 ad a. 1623*; *Insignia familiarum vel origine vel indigenatu prussicarum*, herbář to rodů pruských; *De origine et progressu Prussorum*; *Vitae et gestae magistrorum ordinis Cruciferorum in Prussia* a t. d.

Posselt 1) Frant., dobrý varhaník a skladatel, rodem Čech: v mladších letech byl ředitelem kůru v Nových Hradech, potom učitelem a ředitelem kůru v Liberci. Zde vynikl tak, že hrabě Kristián Clam-Gallas jej zvolil sobě za domácího sekretáře do Prahy; † 27 led. 1801 v 71. roku. Složil mnoho *mší*, *litanií*, *offertorií* v dobrém slohu církevním. Strahovský i loretánský kůr v Praze chová několik krásných skladeb jeho; zvl. některé mše jeho výborného mistra ukazují. *Ra.* — **2)** Ernst Ludvig P., něm. dějepisec, nar. v Durlachu v Badensku 1763, studoval v Gotinkách práva, stal se 1784 prof. dějepisu a klas. řečnictví na gymnasiu v Karlsruhe a zároveň tajemníkem panujícího markraběte, načež poslán jest za úředníka do Gernsbachu, avšak 1796 pro své smýšlení politické propuštěn. Žije pak střídavě v Durlachu, Tubinkách, Erlankách a Norimberku, zemř. na cestě v Heidelberku 11. čna 1804, sám z okna na ulici sebe vrhnuv. Slohem jasným a půvabným sepsal více děl, z nichž jmenujeme: *Wissenschaftliches Magazin für Aufklärung* (v Kehlu 1785—88, 3 sv.); *Geschichte der Deutschen* (Lps. 1789—90, 2 sv.; pokračování téže od Pölitze (1805—19, sv. 3. a 4.); *Geschichte Gustavs III.* (Karlsruhe 1793); *Bellum populi gallici adversus Hungariae Borussiaeque reges anno 1792* (v Gotinkách 1793); *Der Process gegen Ludvig XVI.* (v Basileji 1793 a Norimb. 1802); *Taschenbuch für die neueste Geschichte* (Norimb. 1794—1804, 11 sv.) a j.

Possenhofen, ves v Bavořích na jezeře Starnberském, v kraji Hornobavorském, se 100 obyv. a krásným zámkem Bavorského vévody Maxmiliana, otce J. Vel. nynější Rakouské císařovny Alžběty, která se zde nar. dne 24. pros. 1837.

Possessio v. Držení.

Possesiva (lat.), přivlastňovací náměstky (v. t.).

Possevino Antonio, slovútný spisov. a učenec ital., nar. v Mantově 1534, studoval v Římě, byl nějaký čas učitelem v domě Ferdinanda Gonzagy, místodržitele v Miláně, a vstoupil 1559 do řádu jesuitského, načež již 1562 podnikl cesty do Francie k obrácení Valdenských, a stal se ředitelem jes. koleje v Avignoně, potom v Lyoně. R. 1577 odebral se do Švédska, aby krále Jana III. na katolictví obrátil, což však se mu nepodařilo, načež 1581 odešel do Moskvy k Ivanu II. Vasiljeviči, chtě mezi ním a Polskem mír sprostředkovati; hlavním účelem však jeho cesty bylo spojení církve ruské s církví římskou, kteréž ale se nezdařilo, tak že již 1586 do Itálie se navrátil, kde potom v Padově, Bologně a Benátkách žil, až 1611 ve Ferraře zemřel. Vzdor tomuto stálému sem a tam cestování sepsal P. četná díla obsahu rozličného, z nichž připomínáme jen *Moscovia, seu de rebus moscoviticis* (ve Vilně 1586, a potom vícekráte); *Bibliotheca selecta de ratione studiorum* (Řím 1593, 2 sv.); *Apparatus sacer ad scriptores V. et N. T.* (Benátky 1603—6, 3 sv.); *Capita, quibus Graeci et Rutheni a Latinis in rebus fidei dissenserunt* (v Poznani 1585); *Soldato Christiano* (3 vyd. v Benátkách 1604), životopis to krále Štěpána Báthoryho; *Livoniae commentarius Gregorio XIII. P. M. ab Antonio Possevino scriptus* (v Ryze 1852), přidány k této historii o vojnách livonských mnohé dopisy P-vy.

Post, lat. po. P. *coenam stabis aut mille passus meabis*, po jídle buď stůj aneb tisíc kroků choď! staré pravidlo diétické. — P. *festum*, po slavnosti, t. j. pozdě. — P. *nubila Phoebus*, po mračnech slunce, t. j. po smutku bývá radost.

Post 1) Pieter, holandský stavitel z Haarlemu, kvetl ve druhé polovici XVII. století. Doprovázel prince Maurice Oranžského do Brasilie, kdež opravil kostel a jiné stavby v Olindě jakož i pevnost Pernambuco. V Nizozemí stavěl mezi jiným palác jmen. prince. Stavitelské jeho práce vyšly rytinou r. 1715 v Lejdě. — Jeho bratr **2)** Frans, malíř krajin, doprovázel téhož prince do Západní Indie, kdež mnohé krajiny kreslil a pak duchaplně leptacím spůsobem do mědi ryl. Zemřel r. 1680 ve svém rodišti Haarlemu. *Mü.*

Postament v. Podstavek.

Postat v. Podstát.

Postava (*statura*), zevnitřní spůsob věci, zvlášť ale osoby, s ohledem ke všem prostorným poměrům; jmenovitě určuje p-vu délka těla, zrůst, ztepilost neb zavalitost, přímé neb shrbené držení, vůbec vše co k osobnosti náleží, pročež nezřídka řídí se p. i stavem duševním a souhlasí obyčejně s výrazem tváře, v níž spočívá odlesk duševního rozpoložení.

Postavení 1) v. Posice. — **2) P.** vůči v. Konfrontace.

Postcommunio v. Mše, str. 524, *b.*

Poste [post], franc. **1)** pošta; p. *restante* (re-

stånt], zadrží se na poště, píše se na zásilky, na př. listy, které mají zůstati na poště tak dlouho, až si adresát (ten, komu svědčí) pro ně přijde. — **2) P.** ve vojenství, místo aneb stanoviště vojensky důležité, jež obsaditi a bråniti, potahmo dobyti dlužno; vojenský oddíl k obsazení takého místa určený, tudíž stráž; srv. Patrouille stálá, Piket, Polní hlídka.

Postek Jiří, uh. jesuita, nar. v městysi Bytči v župě Trenčanské 13. bř. 1697. V 20. roce věku svého vstoupiv do řádu Ježíšova po dokonaných studiích stal se kazatelem slovenským a co takový účinkoval blahodárně po celý svůj život na rozličných místech, byv při tom i ředitelem domu na Panské Dolině a v Prešově, kdež † 11. dub. 1761. **P.** kromě mn. kázání a více pojednání v rukopisech zanechaných vydal 1752 v Košicích slovanský spis *o pravdivosti víry křesťansko-katolické.* *Chr.*

Postel, jakékoliv ústlání, na kterémž se má ležeti, vůbec lože. Obyčejně nazývá se **p.** dřevěné neb železné náčiní domácí o čtyrech nohách, zvýší as polovice těla lidského, určené k ustlání pro noční odpočinek. **P.** jest důležitý předmět nejen v domácnosti stran opatření celé rodiny přiměřeným a zdraví podporujícím ložem, nýbrž zvláště ve veřejných ústavech, v kasárnách, nemocnicích a podob., jichž prostornost obyčejně se měří dle počtu **p** í, jež postaviti lze. **P.** může býti pro jednu neb dvě osoby; zřídka pro více. Ve smyslu přeneseném mluví se též o smrtelné **p**-i, na niž umírající život dokoná; pak o **p**-i šestinedělek, v kterémž smyslu **p.** značí tolik co slehnouti.

Postel 1) Guillaume, jeden z nejučenějších mužů své doby, nar. u Barentonu v depart. Manche 28. kv. 1505, † v Paříži 6. září 1581. Podniknuv dvě cesty do Cařihradu byl po svém návratu 1539 od krále Františka I. jmenován prof. mathematiky a řečí orientálních na král. koleji v Paříži, kteréhož úřadu ale se vzdav odešel do Vídně a odtud do Říma, kde vstoupil do řádu jesuitů, odkudž ale brzy jeho rozdílné náhledy a předstíraná vidění jej zapudily. Pro spisy, v nichž vykládal své mystické idey, měl býti uvržen do vězení, načež ušed do Benátek byl i tam před soud inkvisiční pohnán, avšak propuštěn. Vyučovav potom mathematice v Dijonu byl pro své smýšlení opět v jednom klášteře v Paříži uvězněn, kdež i zemřel. Jeho spisy jsou četné a sáhají do rozmanitých oborů vědění lidského; jmenujeme z nich jen *De orbis terrarum concordia* (v Basileji 1544); *Panthenosia* (t. 1547); *De Phoenicum litteris* (Pař. 1552); *De hebraeae linguae et gentis antiquitate* (t. 1558); *Grammatica arabica* (t. 1538); *Syriae descriptio* (t. 1540), *Les raisons de la monarchie* (1551) a j., mimo značný počet spisů obsahu filosofického a filos. nábož., pro kteréž zvláště stíhán byl. *r.* — **2)** Karel **P.,** malíř krajin a ryjec, nar. r. 1768, stal se r. 1808 profesorem na Pražské akademii a spolu i zakladatelem první tamější školy v malbě krajin, jichžto zvláště mnoho a zdařilých z okolí Pražského a vůbec z naší vlasti provedl. — **3) P.** v. Sealsfield Charles. *Mů.*

Postelberg v. Postoloprty.

Posten v. Poste.

Posteri, lat. potomci; **posteriora,** následující věci, pozdější události; zadní část, hýždě; **a posteriori,** od zadu, z přesvědču; **posteriorita,** pozdějšek, opak priority (přednosti); **posteritas,** potomstvo.

Posthumus neb *postumus,* lat. pohrobek, slove syn, a *posthuma* dcera, nar. po smrti otcově; *opera posthuma,* fr. *oeuvres posthumes* [övr postům], díla vydaná po smrti spisovatelově.

Postih *(Regress)* jest vůbec právo, hojiti se na svém předchůdci v právu ze škody vinou jeho vzaté. Zvláštního významu nabývá **p.** v právu směnečném. Vydavatel směnky i každý, kdo ji dále převádí (girant, indosant), ač nepoložil-li výslovně, že směnku převádí bez závazku, ručí majiteli směnky za sumu směnečnou i s příslušenstvím, ručí tedy při směnkách vlastních za zaplacení, při směnkách na osoby jiné vydaných i za zaplacení směnky. Řád směneční rozeznává právo postihací dvojí, totiž **p.** ku pojištění a **p.** k zaplacení. **1) P**-em domáhati se může majitel jistoty za směnku, nebyla-li přijata od směnečníka aneb byla-li přijata jen částečně a pod výminkou, aneb stal-li se při směnkách vlastních přijimatel směnky nejistým a nespolehlivým (přestal-li platiti, bylo-li po vydání směnky naň vedeno právo bez účinku aneb povoleno-li bylo proti němu vykonání vazby pro dluhy). **P.** směřuje v případnostech těchto k dobytí jistoty, která, nestane-li se mezi stíhaným a žalujícím úmluva jiná, záleží v hotovém k soudu složení sumy směnečné i s příslušenstvím. Jistota však zavazena zůstane jen potud, pokud směnka později nebyla přijata, zaplacena, pokud se právo směnečné nepromlčí aneb pokud se po dni dospělosti směnky do roka podá žaloba o zaplacení. Aby **p**-u ku pojištění užiti mohl, musí majitel směnky nepřijetí její neb nejistotu přijemcovu dáti protestem vysvědčiti, a osvědčení toto musí odevzdati tomu ze svých předchůdců, který mu jistoty podá; tento pak zase dále na předchůdcích svých hojiti se může. **2)** Též když směnka v čas dospělosti k placení byla sice předložena avšak nezaplacena, a to protestem se vysvědčilo, může vlastník směnky žalovati o zaplacení buď přímo na přijemce (vydavatele směnky vlastní) buď na předchůdcích svých **p**-em se hojiti v příčině sumy směnečné, úroků pro obmeškání ode dne dospělosti, nákladů a provise. Při **p**-u není žalující vázán řadou předchůdců svých; můžeť žalovati na ně v jakémkoli pořádku, na každého zvlášť aneb na některé neb na všechny najednou. Právem postižným závazek směnečný se rozmnožuje, důvěr směnek množí a podporuje. Že však směnky přecházejí z ruky do ruky bez vědomí těch, kdo ze směnky jsou zavázáni, ustanoveny jsou krátké lhůty k žalobám postižným, totiž doba 3—6—18 měsíců ode dne osvědčení směnky (tak při posledním majiteli směnky) aneb ode dne jejího vyplacení (při girantech); uplynutím této lhůty právo postižní se promlčuje. Vedle toho závisí právo postižní též na vyplnění předpisů zákonních co do předložení směnky ku přijetí neb k zaplacení a co do osvědčení (protestování); nešetřením těchto předpisů taktéž právo regressní pomíjí. Kterak se **p.** skracuje přijetím neb zaplacením směnky pro čest osoby jiné, o tom viz Ȧ. Směnka. *Čný.*

Postila, sbírka kázaní, úvah a rozjímání o důležitých písma částech čili o určených církví perikopách na všecky neděle, svátky a jiné dni přes celý rok církevní. Sbírky ty začaly se činiti ve středověku ze spisů sv. Otců i jiných proslulých biskupů, a dostaly jméno *postilla* odtud, poněvadž podávajíce nejprv perikopu a na to rozjímání, mezi obě kladou se slova: *post illa,* po česku: načež čili na to, totiž rozvažuj! Latinsky sloula **p.** též *Homiliarium,* poněvadž obsah záleží z homilií (v. t. a Kázaní). Česká literatura jest velmi bohatá na **p**-ly, neboť pokročilost lidu městského i panského v stol. XV., XVI. i XVII. při tehdejším nadchnutí náboženském nemohla se bez takových spisů ani obejíti, zvláště při nastalém zápasu náboženském v naší vlasti hleděli vrstevníci složiti ve

formu lidu milou nejdůležitější své náhledy. Nejstarší česká **p.** jest od Miliče, též Hus sepsal **p**-lu, po něm pak jich následuje dlouhá řada; v nejnovějším čase sepsal Frencl **p**-lu, která vyšla nákladem Dědictví svatojanského.

Postillon [postyljõn], franc. poštovský, kočí z pošty; **p.** *d'amour*, posel lásky, donášeč listů milostných.

Postludium, dohra, sluje v hudbě obyčejně: *a*) několik akordů, jež varhaník připojí k chorálu nebo zpěvu za tou příčinou, aby je vážně ukončil; *b*) to, co varhaník po skončených službách božích hraje, když nábožné shromáždění chrám opouští. Hru tuto jmenujeme východem. U těchto doher se varhaníkovi zůstavuje, dle libovůle cokoli přednášeti, poněvadž taková dohra východní není s předcházejícím chorálem nebo zpěvem ve spojení. Avšak přece má varhaník na to hleděti, aby to co přednáší bylo přiměřené posvátnosti místa i vážnosti a majestátnosti královského nástroje. Varhaník se má v tom varovati vší všednosti, jakož i všeho co na hudbu jinou, mimocírkevní upomíná. K dohrám se nejlépe hodí fuga, mohutná kontrapunktistická věta nebo figurovaný neb thematicky propracovaný chorál. Dohry podávají nejlepší příležitosti, aby se varhany v celé své velikosti, síle a majestátnosti rozvinuly. *Pna.*

Postojna, něm. *Adelsberg*, okr. městys v Krajině, 5. m. k jihozáp. od Lublany, 1706′ nad hladinou mořskou, s c. k. úř. okr., nádražím, zříceninami starého hradu a 1680 obyvateli. V zdejším okolí jsou světoznámé jeskyně (v. Krajina, str. 918). Nejhojnější návštěva jich děje se v pondělí svatodušní odpoledne, na kterýžto den jsou slavně osvětleny. **P.** přináležela původně patriarchům Akvilejským. Již r. 1138 připomíná se Herman Arisperský čili **P**-nský mezi many patriarchovými. Za patriarcha Rajmunda měl v držení od r. 1262 Herman z **P**-ny zdejší hrad, po něm ale r. 1296 jeho syn Askvin. Kunigunda, vdova po Hermanovi, vzdala se **P**-ny, již převzal Albrecht II. hrabě Goricky, a po něm Albrecht III. R. 1336 zmocnili se jí Rakouská arciknížata Albrecht II. a Otto. Smlouvou s patriarchou Bertrandem dána **P.** Janu ze Steberka, od jehož synů ji r. 1371 koupili arciknížata Rakouská Albrecht III. a Leopold III. Potomní držitelové byli hrabata Celští, po jich vymření arciknížata Rakouská, pak knížata Eggenberská a Auersperská. Kníže Ferdinand z Auersperku prodal ji r. 1707 Františkovi z Oblaku a tento r. 1722 císaři Karlu VI. — Okres **P**-nský měl 1857 na 4·51 □ m. 10.984 obyv. v 1 msi a 39 vsech. *Vsý.*

Postolka v. Poštolka.

Postoloprty (lat. *Porta Apostolorum*, něm. *Postelberg*), okr. město v kr. Žateckém, čítá přes 1200 něm. obyv., má krásný děk., bývalý klášterní chrám Nanebevzetí P. M., fil. kostel nejsv. Trojice r. 1754 zal. žený, zámek knížete Švarcenberka, ku konci min. stol. na místě staršího vystavěný, na blízkém vrchu zbytky bohatého a slavného někdy benedikt. kláštera, který městu jméno dal; před tím nazývalo se to místo, dle Kosmy, Drahúš, a bylo od knížete Neklana, když byl tento Žateckého knížete Vlastislava u Turska porazil, založeno. Klášter **P.** povstal ok. r. 1121, aniž se ví kdo byl zakladatelem, jen z kroniky mnicha Sázavs. víme, že Jištislav (*Izcislaus*, † 12. čna 1147) byl již 5. toho klášt. opat, po něm následoval Bero († 11. máje 1156), po tom Fridrich († 1157, 10. ledna); z pozdějších jmenují se v listinách Kasian (1219—1231), Bertbold (1237—1251). Roku 1420 10. máje táhli Žatečtí, Lounští a Slanští pod vůdci ryt. Závišem Bradatým a Petrem Obrovcem mimo klášter **P.**, a jali se činiti útok na stavení, po čemž posádka kl. dobrovolně se vzdala, obdrževši povolení vytáhnouti odtud ve zbrani jízdecky, avšak kdosi ze Žateckých mimo vědomí vůdců podložil oheň, jímž nádherný ten klášter se znamenitou bibliotékou a bohatým archivem zpustošen a zničen docela. Zboží připadlo nejprv zápisně p. z Veitmile, jimž je kr. Vladislav II. dědičně postoupil; paní Veronika z Veitmile, dědička **P**-t, podala ruky p. Štěpánovi Jiřímu ze Šternberka na Voticích († 1625) a přinesla mu **P.** za věno, jehož syn p. Jan Rudolf ze Šternb. je 23. pros. 1637 s hrab. Václavem Michnou z Vačinova za Zásmuky směnil. R. 1673 byly **P.** pro dluhy od komisařů ve veřejné dražbě Jiřímu Ludvíkovi hr. ze Sinzendorfu prodány, a jeho syn hr. Filip Ludvík ze Sinzend. postoupil je konečně r. 1692 prodejem Ferdinandovi knížeti Švarcenberkovi, jehož rodu od té doby stále náležejí. — Okres **P**-tský měl 1857 na 22·22 □ m. 8588 ob. v 1 m. a 26 vsech. *Vl.*

Postolski, v polské heraldice znak: ve středu štítu lilie s kořenem uprostřed převázaná; nad přilbou kolčí tři péra pštrosí a mezi nimi ruka obrněná, držící meč pozdvižený.

Postoupení v. Cesse.

Postřibřování jest povlékání rozličných věcí kovových, dřevěných a j. tenkou vrstvou stříbra, a řídí se podle předmětu i podle potřebné větší neb menší trvanlivosti. **P.** porculánu stává se jako malování jeho vypalováním nátěru v mufli (v. Porculán); platování, jež také sem náleží, spočívá na jiném základě, jelikož se stiskováním desky spodní s deskou tenkého stříbra koná (v. platování). **P.** kožených a lakovaných věcí děje se přikládáním na pokostovanou právě plochu lístků stříbřitka. V užším smyslu však znamená **p.** pouze povlékání kovových a dřevěných věcí vrstvou stříbrnou. Rozeznává se pak **p.** kovů chemické a mechanické. Chemického **p.** opět jsou tři spůsoby: 1) **P.** v ohni, ku kterémužto se bere stříbrný amalgam se rtutí anebo smíšenina stříbrného prášku s jinými látkami (na př. salmiakem a kuchyňskou solí) a chloridem rtuťnatým, z níž teprvé amalgam se tvoří, aneb jen smíšeniny takové bez rtuti. V obou prvních případech dává se předmět hustou břečkou hmoty postříbřovací potřený na uhlí dřevěné, které se pak rozdmychá, čímž rtuťový amalgam po ploše předmětu se rozlije a rtuť na to vypaří, tak že jen tenký stříbrný povlak na ní zůstává. V třetím případě dá se předmět na rozpálenou desku měděnou, až se břečka rozlije, načež se ve vodě umyje. Lepší než tyto spůsoby, při nichž nezřídka odchlípení stříbrného povlaku leštěcí ocelí povstává, jest použití tak zvaného stříbra tavného. Povrch předmětu potáhne se nejprvé pomocí štětky roztokem kuchyňské soli, a posype se pak jemným práškem smíšeniny stříbra, chloridu stříbrnatého a páleného boraxu, načež v dřevěném uhlí se rozpálí. Na to potře se umyt hustou břečkou smíšeniny ze stříbrového prášku, salmiaku, bílé skalice, kuchyňské soli a skelné pěny s trochou arabské gumy, a poznovu až do řeřava se rozpálí. Tento druhý výkon může se pak dle potřeby ještě několikráte opakovati. Postříbření toto drží velmi dobře, jest však drsnaté, a nelze ho tedy vždy užiti. 2) **P.** studené a suché koná se u věcí, které se pak již neleští a málo ohmatávají (na př. ciferníky a p.), jelikož povlak povstalý jest nad míru tenounký a nemnoho pevný. Smíšeninou chloridu stříbrnatého, kuchyňské soli

a vinného kamene natírá se předmět pomocí korku aneb polštářku koženého trochu navlhčeného, načež se opláknе a plátnem otře. 3) **P.** mokré děje se rozličnými spůsoby, z nichž uvádíme tyto: *a*) **P.** nátěrem (dle Steina). Dusičnan stříbrnatý smíchá se s třemi díly cianidu draselnatého; z toho udělá se vodou hustá břečka, která se pak vlněným klůckem na předmět vnáší a rychle po něm roztírá. Jakmile břečka stejnoměrně se rozestřela, umyje se povrch vlhkou houbou a otře se koží nebo hebkým plátnem do sucha. Povlak jest velmi pěkný, nesnese sice silného cídění, dá se však za to opakováním tohoto výkonu snadno zase obnoviti. *b*) **P.** varem koná se dle rozmanitých předpisů; nejlepší zdá se následující: V nádobě porculánové rozpustí se v destilované vodě chlorid stříbrnatý, sůl kuchyňská a vinný kámen, roztok přivede se k vření, a do něho dají se as na $^1/_4$ hodiny předměty, jež se pak jen opláknou a usuší. Tlustý povlak stříbrem se na tento spůsob nedá docíliti, jelikož se delším varem pouze volné stříbro na ploše srazí, které se z ostatního dá setříti. *c*) **P.** galvanické jest v našem století velmi obyčejné, jsouc snadné a trvanlivé, tak že většina předmětů nyní tím spůsobem se postříbřuje ano i platování jím se nahražuje. Zakládá se hlavně v tom, že galvanickým proudem z roztoku stříbrnatého stříbro na kathodě se sráží. Roztoků k tomu účelu nejlépe se hodících bylo veliké množství předepsáno (v. Galvanoplastika). K **p.** lze užiti buď nějakého stálého řetězu galvanického, anebo pouze zjednodušeného přístroje, předmět ovine se totiž drátkem zinkovým a ponoří se pak do tekutiny postříbřovací, čímž již proud elektrický povstává. K tomuto druhému spůsobu bývají jiné poněkud roztoky předepsány. — Mechanické **p.** zakládá se v tom, že se předmět natírá jemným práškem stříbrným anebo pokládá stříbřítkem. Prvního spůsobu užíváno pouze k slabému postříbření mosazných částí hodinových v dílnách švýcarských, ku kterémužto konci se stříbro s kuchyňskou solí a vinným kamenem roztře, vodou v hustou kaši promění a pak na předmět kartáčkem vtírá; částky se na to galvanicky slabě pozlatí, a tím obdrží zvláštní drobounce zrnitý povrch. Pokládání stříbřítkem děje se pouze ještě u věcí železných a ocelových, k čemuž se někdy až 50 lístků stříbřítka na sebe položí. Ostatně srovnává se práce docela s pozlacováním pomocí pozlátka (v. Pozlacování). Dřevěné předměty jen zřídka se postříbřují, a sice vždy pokládáním stříbřítkem. Výkon jest tentýž jako při pozlacování, jenom že půdování jest jiné. K **p.** olejnému klade se nejprv na dřevěnou plochu půda obarvená bělobou (na místě ochru při pozlacování); při **p.** klihovém však bílý poliment, složený z klihové vody, křídy, bílého vosku neb mýdla a z bílé hlinky. — Konečně ještě dlužno zmíniti se o **p.** zrcadel, které za našich časů teprv zúplna se vydařilo. Nejdokonalejší spůsob **p.** zrcadel jest Martinův, dle něhož stříbro z žíravého roztoku pomocí třtinového cukru, prv vařením s kyselinou dusičnou změněného, na sklo se sráží. *Pý.*

Postřihací stroj jest přístroj, jímž se postřihování sukna rychleji a jistěji má vykonávati, než nůžkami ručními, anebo alespoň rukou lidských se přispoří. Nejhlavnější stroje toho druhu jsou tyto: stroj s nůžkami, s válcem kývajícím a s válcem otáčivým. 1) Stroj s nůžkami jest výkonem v podstatě roven ruční práci; nepracuje sice rychleji, ale celkem jistěji, a jediný dělník může tři takové stroje obstarávati. Nůžky připevněny jsou na sáňkách, podél stolu na lištách posouvatelných; jeden list nůžek zůstává na sukně podepřen, druhý ale zvláštním strojem rychle se zavírá a otvírá, jak se sáňky v před pohybují. Pohyb nůžek spůsobuje se buď klikou anebo řemenim. 2) Stroj s válcem kývacím č. americký (od Swifta) působí tak dokonale jako předešlý, ale pracuje rychleji. Stříhací náčiní skládá se z rovného čepele ležatého a nepohyblivého, as $2^1/_2$′ dlouhého, a z rovnoběžného s ním dřevěného válce nad ním ležícího a 2″ tlustého, v němž tenký ocelový šín tak jest zasazen, že břitem vyčnívaje v podobě šestiny šroubovice jej obíhá. Břit tohoto šínu jest na spůsob dláta hoblíkového přibroušen. Zvláštním ústrojím pootáčí se válec kolísavě sem tam, tak že vždy as 30 stupňů od svislé polohy na každou stranu se pošine, při čemž po sobě každý bod šínu břitu ležícího nože se dotkne a postřihování tím spůsobuje. Oba díly stroje jsou v rámci, jenž upevněn jest na válci otáčivém; mezi střihacím náčiním a válcem posouvá se rám, v němž sukno jest napnuto, a sice od jedné obruby k druhé, načež se sukno o délku střihacího stroje posouvne. 3) **S.** s válcem otáčivým jest nyní nejvíce v užívání, poněvadž nejrychleji pracuje. Neboť jelikož válec nad nožem se otáčeje podobně jako při americkém stroji působí, avšak zpět se nevrací, nýbrž neustále střihá, získá se patrně již tím mnohem více času, což však ještě znamenitě zvýšiti se dá, poněvadž nic nevadí libovolnému urychlení otáčení válce, a použití více šínů při jednom válci. Šíny, jichž ve válcích bývá po dvou až do dvanácti, jsou z ocelového plechu a zasazují se do žlábků válce v podobě oblouku kruhového, načež se břit jejich klevštěma dle žádoucího zakřivení ohne. Jedna okolnost však u těchto strojů jest pozoruhodna, že totiž jen tehdáž dokonale účinkují, jest-li že se jim bedlivým postavením na nejkrajnější pouze konečky vlasu působiti dá, jelikož by jinak chloupky jen škubaly a suknu nepěkný povrch udělovaly. Pokud nebyly ještě zdokonaleny, tak aby se jimi až do konce dobře dalo stříhati, ukončovalo se stříhání suken zvláště tenkých některým z prvních dvou strojů. Užívá se dvou spůsobů strojů s válcem otáčivým, příčný a podélný. Příčný stroj jest upraven na vozíku, jenž přes sukno od jedné obruby k druhé se pohybuje, anebo jde sukno pod ním jako u stroje s válcem kolísajícím. Prospěšnější jest stroj podélný, jenž tak dlouhý jest jak sukno široké, a sukno postupuje pod ním nepřetržitě po délce, tak že se celý kus sukna najednou spracuje; ač se ta práce mnohem rychleji vykonává, než každým jiným strojem, jest za to dobré zařízení jeho tím obtížnější. *Pý.*

Postřihactví jest řemeslo, jež se obírá postřihováním sukna. Vlasy sukna, t. j. chloupky vlny česáním ze sukna vyproštěné a jedním směrem složené, sčísnou se opáčným táhnutím, aby se zpřímily, a pak se sestřihují, jsouce délky nestejné, v stejný, krátký vlas. Strojem k tomu jsou nůžky postřihacké aneb zvláště stroje postřihací (v. Postřihací stroj). Nůžek užívají nyní již jen postřihači v malém; v dílnách velikých sešlo s nich, jelikož ruční práce jest příliš drahá. Nůžky podobají se nůžkám na stříhání ovcí, skládajíce se z dvou tenkých břitkých listů as 2′ dlouhých, jejichž prutovité násadky spolu obloukem pružným spojeny jsou. Na koncích jsou listy širší ($7^1/_2$″, u násadky pouze 6″) a rovně sňaty, nikoli v ostří vybíhající, jako nůžky obyčejné. Listy svírají spolu po šířce úhel as 30 neb 40 stupňů, tak že položí-li se jeden list plosce na stůl, hřbet druhého nad stolem pozdvižen jest,

kdežto břít jeho plochy stolu se dotýká. Tím stává se, že každý chloupek vyšší ostatních přitisknutím pozdviženého listu k druhému mezi ně se zaskřipne a takto mnohem dokonaleji se odstřihne než nůžkami obyčejného spořádání. Sukno jest skobkami napnuto po šířce na **stole** postřihackém, jenž na povrchu žíněmi nebo postřižky pokládán a koží nebo plátnem přikryt suknu pružný podklad dává, který po šířce je trochu povypouchlý. Téhož malého zakřivení jsou také nůžky samy. Při postřihování leží nůžky směrem délky sukna a posouvají se od jednoho šlaku k druhému, na to postřihuje se opět jiná část šířky atd. Nůžky stiskují se rychle po sobě a velmi pomalounku se při tom postrkují, při čemž pro pevnější polohu list ležatý závažím (30 až 40 lb.) jest obtížen. — Sukno není nikdy jediným přistřižením hotovo, vyjma nejhrubší druhy. Obyčejně však přečesá se a poznovu se stříhá, což dva- i třikrát se opakuje. Posledním postřižením má sukno kraťounký, veskrze stejný vlas, jenž sčesán tkaninu zúplna zakrývá. Postřížky potřebují se pak k vycpávání podušek, k posýpání čalounů a p. **P.** žádá vysokého stupně zběhlosti a bedlivosti, a vzdor tomu povstávají nezřídka chyby, totiž poplítky, posouvají-li se nůžky příliš rychle, čímž vlas nestejně se sestřihuje; cvory, t. j. řádky dlouhých chloupků nesestřížených, přes něž nůžky přecházejí nedotknuvše se jich, je-li stůl nedobře vycpán neb sukno špatně nataženo; úskřípky, místa jen zaskřípnutá ale neustřižená; přepostřižení, následek to příliš hlubokého zastřihování, čímž vlas až na tkaninu se sňal. *Pý.*

Postřižiny, obřad staroslovanský z časův pohanských, který záležel v stříhání vlasů chlapci sedmiletému, což soojeno bylo se zvláštními obřady slavnostními. Otec ohlašoval tím tak řka, že syn bude po něm dědicem majetku. Postřižiny vykonávaly se také u národů nordických, jak o tom svědčí Sagy islandské.

Postrk, hnání (*Schub*), jest osob cizích do místa, kam domovem přísluší, dopravování. Kdo z domova svého se vzdálí a v cizině se zdržovati chce, dle politických zákonů mnohých zemí opatřen má býti listem domovským aneb jiným výkazem úředním (lístkem legitimačním), svědčícím o tom kam přísluší; jinak považuje se za tuláka, jehož nižádná, obec mimo obec jeho domovskou, v okrsku svém trpěti nemusí, zejména, nevede-li život bezúhonný. **P**-em napomáhá se tedy veřejnému pořádku, a doprava osob děje se na útraty zemské za řízením úřadů politických a pomocí obcí od obce jedné k druhé, až hnaný dojde konečně svého domova. *Čný.*

Postscriptum lat., zkráceně *P.S.*, připisek, douška (na listech).

Postulát v. Postulatum a Postulátní sněmy.

Postulatio (lat.). Připadnou-li zákonní hlasové kanovníků volících biskupa osobě, které buď některá vlastnost nepatrná, kanony církevními stanovená, se nedostává aneb které jistá nemnoho důležitá kanonická překážka vadí, má se volba ta za neplatnou považovati. Však mohou jiní důvodové nutně žádati, aby právě volená osoba na biskupský stolec dosedla. V tom případu zašle se žádost k papeži za dispensací od nedostatku nepatrného a za připuštění voleného na úřad biskupský. Žádost taková k papeži vznešená slove **p.**

Postulátni sněmy sluly někdejší sněmy stavovské, svolávané jen k tomu konci, aby k žádostem panovníkovým (postulátům), obyčejně daním, svolovaly.

Postulatum, lat. tolik co požadavek. Jestiť však požadavek úsudek o nutnosti nějaké věci neb úkonu. Jsouť požadavky v mysli zatemněné, jako jsou pouhá tušeni a chtíče; jsouť pak požadavky uvědomělé a jasné, jako ku př. povinnosti. To vše je však **p.** čili požadavek v širším slova smyslu. V užším smyslu slova jmenuje se ve filosofii **p.** úsudek o nutnosti nějaké věci takový, jenž přísným a chladným rozumem se sice nedá doložiti čili dokázati apodikticky, jenž však předce nutným býti se cítí pro důsledky jeho praktické. Tak tvrdil ku př. Kant (v. t.), že nauka o nesmrtelnosti duše lidské není sice doložitelná, než že předce nutno je míti ji za pravdu, poněvadž bez ní mravní jednání člověčenstva ani by možné nebylo. Platnost však takových **p**-tů ve filosofii uznávají jen mudrci méně přísni, kdežto tak zvaní exaktní čili průvodní filosofové na to tlačí, by ve filosofii buď vše bylo přísně dokázáno, buď, není-li toho dosíci možná, z filosofie vyvrženo a za pouhý článek víry pokládáno. *Hš.*

Postumius, jméno starobylého šlechtického rodu římského, jenž, jak se zdá, pocházel z Etrurie. Z tohoto rodu prosluli: **1)** P. **P.** Tubertus, r. 505 př. Kr. konsulem jsa zvítězil nad Sabiny. O dvě léta později byv opět za konsula zvolen válčil zase se Sabiny a byl od nich poražen, ale soudruh jeho Agrippa Menenius Lanatus přispěl mu ku pomoci a oba spojivše se porazili nepřátely. — **2)** **P.** Cominius, poprvé konsulem r. 501 př. Kr., podruhé r. 493. Za druhého konsulatu porazil Volsky. — **3)** A. **P.** Albus Regillensis zvolen byv r. 499 př. Kr. za diktatora zvítězil nad Latiny u jezera Regillu. — **4)** Sp. **P.** Albus Regillensis, syn předešlého, poslán byl r. 454 s dvěma jinými vyslanci do Athen, aby seznali zákony Solonovy. — **5)** A. **P.** Albus Regillensis, bratr předešlého, r. 464 př. Kr. konsulem jsa porazil oddělení Aekvův a Volskův. — **6)** A. **P.** Tubertus zvolen byv r. 434 př. Kr. za diktatora zvítězil nad Volsky a Aekvy u Algidu. — **7)** P. **P.** Albus Regillensis, jsa r. 414 př. Kr. tribunus militum konsulari potestate bojoval s Volsky; že však kořisti zadržoval, rozlítili se vojínové naň tak, že ho v táboře ukamenovali. — **8)** **P.** Albinus vzal ve válce se Samnity znamenitou porážku a uzavřel nečestný pro Římany mír. Senát neuznal míru tohoto, a proto byl **P.** Albinus, ruce maje na zad svázané, do nepřátelského ležení dodán; avšak Pontius, vůdce Samnitův, nepřijal ho a dal ho do ležení římského nazpět odvesti. — **9)** L. **P.** Megellus, válčiv roku 305 př. Kr. co konsul šťastně proti Samnitům, poctěn na odměnu za vítězství triumfem. R. 294 byl podruhé konsulem, válčil opět proti Samnitům a dobyv mnoha měst táhl do Etrurie a porazil Volsiny. Navrátiv se do Říma slavil triumf bez svolení senátu. O tři léta později stav se potřetí konsulem vedl opět válku proti Samnitům, počínal si ale hrdě a pánovitě proti soudruhu svému a slavil opět triumf bez svolení senátu. — **10)** L. **P.** Megellus, syn předešlého, zvolen byv r. 262 př. Kr. za konsula, válčil s Mamiliem proti Karthaginským v Sicilii, dobyl města Agrigentu a porazil Hannona. — **11)** L. **P.** Albinus, jsa r. 234 konsulem, bojoval vítězně proti Ligurům. Podruhé byl konsulem r. 229 a dobyl se soudruhem svým Fulviem skoro celé Ilyrie. R. 215 zvolen potřetí za konsula, padl však, dříve než úřad svůj nastoupil ve válce s Boji. — **12)** A. **P.** Albinus, konsul r. 180 př. Kr., válčil vítězně s horaly Ligurskými. R. 174 byl censorem a osvědčil se v úřadě tomto velmi přísným. — **13)** L. **P.** Albinus, bratr předešlého, zvítězil r. 174 co pretor v Hispanii. V bitvě u Pydny (r. 168) velel co konsulární legát Aemilia

Paulla střednímu voji. — **14)** A. **P.** Albinus byl jedním z 10 vyslanců, kteří r. 146 po dobytí Korinthu odesláni byli, aby upravili Řecko co provincii. Tentýž jsa muž vzdělaný a přítel věd sepsal římské dějiny jazykem řeckým, o nichž však Polybius příkrý úsudek pronáší. — **15)** Sp. **P.** Albinus, zvolen byv r. 110 př. Kr. za konsula, vedl válku proti Jugurthovi v Africe bez výsledku; jeho netečností klesla kázeň vojska římského nad míru. — **16)** A. **P.** Albinus, bratr předešlého, byl ve válce Jugurthinské legátem. Když se bratr jeho z Afriky do Říma ubíral, svěřil mu velitelství. Ale z neopatrnosti a nezkušenosti vzal Sp. **P.** Albinus porážku od Jugurthy. Proto byl po návratu svém obžalován a z Říma vyhnán. Předc však dosáhl r. 99 konsulátu. R. 89 byl legátem pod Sullou, ale vlastní jeho vojínové ukamenovali jej. *Rs.*

Postup je buď formální a tolik co posloupnost (*succesio*) t. j. poměr dob po sobě jdoucích, ať již jsou spůsobu a vlastnosti kterékoli (v. Čas); buď je postup reální (věcní) a tolik co pokrok (v. t.). I rychlost **p**-u je dvojí: předmětní a úsobní; předmětní rychlost měříme vždy nějakou mírou (jedničkou), ku př. vteřinou, úsobní pak rychlost visí na zajímavosti představ našich: čím zajímavější je co, tím rychleji ubíhá, jak se říká, čas, nebo i jinými slovy: že šťastnému nebije žádná hodina t. j. že nepozoruje ani ubytí **p**-u časového. — Ostatně je množství toho, co se lidem zdá býti spolubytností (*coexistenci*), jen **p**-em, ku př. když předmět nějaký (obraz a p.) vidíme, míníme jej najednou shlédnouti, kdežto předce pozorování jen postupně, ač přerychlým spůsobem, před se jde. *Hš.*

Postupice, městečko v okr. Benešov., kr. Tábor. čítá 1100 obyv., kteří se buď venkovským hospodářstvím, velkým dílem také průmyslem živí, neboť r. 1794 vystavěna zde dílna na bavlnictví od tehd. držitele panství Jemništského Jindřicha hrab. z Rottenhanu; jest zde farní kostel sv. Martina b. (již r. 1350 far.), škola a j. — **P.** jsou pamětihodné co původní sídlo proslaveného svého času rodu Kostkův (v. t.) z **P**-c, od něhož zbyla některá část při nyn. knížecím dvoře; Kostkové stavše se mocnými a bohatými opustili již v XV. stol. skrovné své sídlo v **P**-cích, a po nich nalézají se následující drržitelé jeho: ok. r. 1550 ryt. Adam Předbor z Radešína, od r. 1570 ryt. Pavel Malovec z Libějovic, který je od příbuzných manželky své Anny z Říčan koupil a r. 1584 též manželce v doživotí odkázal, po její pak smrti panu Pavlovi z Říčan; r. 1598 ve čtvrtek po Božím těle koupil **P.** p. Jiří z Talmberka na Jankově, a u jeho rodu, který na Jankově sídlel, zůstaly, až r. 1698 4. dub. po smrti p. Jana Fr. Krištofa z Talmberka prodány jsou konečně **P.** p. Ferdinandovi z Říčan, a sice: „Zámek **P**-cký se dvorem, ves **P.**, tvrz a dvůr v Buchově, vsi Milovanice, Holčovice a Čelivo, s podacím kostelním v **P**-cích a sem přifařeným fil. kostelem Bedřichovickým.“ P. Ferdinand z Říčan přivtělil **P.** k svému panství Jemništskému, a jeho působením byly 10. srp. 1711 za městečko povýšeny. *Vl.*

Postupim, něm. *Potsdam*, hlavní město vládního okresu téhož jména v pruské prov. Braniborské, jenž má (bez Berlína, jenž měl 3. pros 1864: 632.749 obyv. na 1·27 □ m.) na 381.24 □ m. 977.477 obyv., z čehož jest vyjmuto krom Berlína 21.345 mužů vojska, rozpadaje se v 1 městský a 14 venkovských okresů. Město **P.** leží na tak zvaném **P**-ském náspu (*Potsdamer Werder*), ostrovu to tvořeném Havolou a jejími jezery, jest druhým sídelním městem pruských králů, sídlem vlády a více jiných vyšších úřadů, a má 35.031 ob. (bez 7235 mužů posádky). **P** sestává ze starého a nového města a 5 předměstí, má pěkné, široké ulice a mnoho pěkných stavení, z nichž uvádíme vojenský kostel vystavený od Fridricha Viléma I., Mikulášský kostel vystavěný Schinkelem a Persiusem 1830—37, chrám pokoje, dokončený r. 1850, sídelný zámek, radnici a j., pak královskou továrnu na pušky, cukrovárnu, fabriky na tabák, bavlnu, hedbáví, kůže, sukna a mnohé jiné. V okolí jest několik královských letohrádků: Sanssouci, Charlottenhof a j. **P.** jest původem místo slovanské dřevních Stodoranův n. Havolanův (*Pozstupimi* r. 993); náleželo od roku 1320 biskupství Brandenburskému; počalo zkvétati zvláště v konci XVII. stol. častým přebýváním tu brandenburských a pruských panovníkův.

Posudek sluly v staročeském soudnictví dnové po skončeném soudu, v nichž se mimořádně ještě některé věci vyřizovaly (*judicium extraordinarium*).

Posudné v. Pivní berně.

Posunek, hnutí, posunutí těla lidského a především tváře, jímž se spolu nějaké hnutí mysli a zvláštní stav a spůsob její naznačuje. Tak jest ustrnutí tváře **p.**, pohyb její však při jídle vůbec vzatý není **p**-nkem, stane se však **p**-nkem, když se s nějakým zvláštním spůsobem neb nespůsobem děje, pokud se to nezakládá na nějakém pathologickém, tedy s přírodní nutností se vyvinujícím stavu, nýbrž na svobodném hnutí mysli, byť si bylo častým opakováním i ve zvyk, tedy v jakousi, ovšem zaviněnou nutnost přešlo. Na bystrém pozorování, vnímání a svobodném trefném opětování **p**-nků zakládá se umění mimické vůbec a herecké zvláště, ovšem že na pouhém nápodobení přestati nesmí, nýbrž přiměřené **p**-nky v jeden celek slíti a v souměrný životní obraz přelíti musí. *rch.*

Posutice (něm. *Possnitz*), ves a statek v knížectví Opavském (nyní pod. prusk., kr. Hlubčickém), s katol. farním kostelem, 145 domy a 956 ob. Náležela tuším již od 2. pol. XIV. stol. pánům Stošům z Kounic; od roku 1475 rozličným rodům (Žerotínům, ze Zvolé, Donatům z Velké Polomě), od r. 1520 Cetrysům, něco po r. 1620 do 1638 král. fisku, potom rozl. držitelům, roku 1729 Marii Julianě Blankovské svob. paní z Dembřic, roz. šlechtičně Skrbenské, za jejíhož držení ten statek k Prusku se dostal. *Svb.*

Posvěcení 1) kněží v. Svěcení. — **2)** kostela v. Kostel.

Posvícení, výroční slavnost na památku posvěcení chrámu, slaví se v církvi křesť. od IX. stol. a připadá obyčejně na dobu podzimní. Jeví se v tom dvě stránky pohanské: jednak totiž je to poslední slavnost zážinek, jednak slaví se ukončení léta a počátek počasí zimního. Proto slavívalo a slaví se ještě místy jako každý hod veliký po tři dni. Na Moravě jmenují **p.** prostě hody. První stránku svou jeví **p.** radovánkami, kvasem, koláči, douškami; druhou stínáním kohouta, ubíjením neb shazováním kozla se skal, věží, radnic, jakž se podnes na některých místech v Čechách děje, což ukazuje původně na oběti podzimní. Ubíjení nebo stínání kohouta konává se obyčejně před krásnou čili zlatou hodinkou, t. j. druhý den (v pondělí) po **p.**, při čemž se s hudbou vynáší kohout na širé místo za ves, uváže se za nohu ke kolíku, načež komu libo zaváží oči, do ruky mu dají cep, a otočivše jím několikráte dokola, pustí jej, aby šel kohouta ubiti. Nasytivše se hry táhnou do hospody, kdež kohouta zabijí a tančí i hodují. Císař Josef II., chtěje obmeziti častá hodování, jelikož o **p.** hosté

z jedné vesnice do druhé zváni bývají a tudíž z p. na p. chodívají, ustanovil, aby se po celé říši slavilo p. na jeden den, totiž v neděli po sv. Havle, jež nazváno pak **císařským** p-m; avšak obyčej zakořenělý nedal se zahladiti, a nyní na mnoha místech slavívají obě p., vlastní totiž i císařské.

Poszakowski Jan, jesuita polský, rodem z Litvy, vykládal na akademii Vileňské theologii dogmatickou a dějepis církevní, potom byl kaplanem u kn. Radziwilła a ředitelem kolejí Slucké a Nesvižské; † v Nesvěži 1755. P. počal prvý vydávati v Polsku kalendáře politické, v kterých umístil mnoho rozprav hist., a objasnil některé oddíly historie povšechné, polské a historie církevní. Z hojných jeho děl důležitější jsou: *Nauka panów dyssidentów z nauką starodawnego kościoła zniesiona* (ve Vilně 1733); *Nauka katolicka* (6 d., t. 1736); *Historyja luterska* (ve Vilně 1745); *Kontrowersyje przeciw kalwinom* (t. 1746, 5 d.); *Historyja kalwińska* (ve Varšavě 1747—49, 3 d.); *Historyja o schyzmie albo odszczepieństwie angielskiém* (v Sandoměři 1748); *Kazania na niedziele i święta całego roku* (3 d., t. 1752); v rukopise zůstavil *Roczniki polskiego kościoła.*

Pošetilost, původně tolik co vlastnost stárnoucích, poněvadž *šět* neb *šít* staročesky je tolik co **stařec**. Odtud pochází i jméno šotků neb šetků t. j. starých hospodáříčků čili dědkův co božských ochrancův rodiny. Než pozdějším věkem sešel veskrz onen původný význam, ano se více ohledu bralo na nemilou vlastnost starců, a to na tu, že dětinskosti upadávají i v nesmyslnost, pročež podnes vyrozumíváme p-í trvalou a znamenitou nejapnost a převrácenost. *Hš.*

Pošinutí (v. astronom.) v. **Precese**.

Pošta (z ital. *posta*, místo, stanoviště, stanice) slove ústav k pravidelnému, co možná rychlému a bezpečnému dopravování zpráv, listů a jiných dopravovacím prostředkům ústavu vhodných věcí, jakož i osob s jednoho místa na druhé. Tím, že p-ty jsou pod dozorem státu a každému za určitý poplatek jsou přístupny, možno jest pokládati je za jeden z nejprospěšnějších výsledků a nejvydatnějších prostředků civilisace. Neboť jednak musilo se zajisté obecenstvo na dosti vysoký stupeň osvěty povznésti, aby vědomí o potřebě pravidelného se sdělování i v kruzích širších se zakořenilo, jednak není ani jediného zájmu společenského, buď si duševního, buď si hmotného, kterému by p-ty valně neprospívaly. — Co do původu nalézáme již v staré Persii zřízení p-ám podobné, jen že sloužilo toliko k dopravování listů královských do rozličných končin rozsáhlé říše; dle Herodota totiž a Xenofonta byly v celé říši Perské zařízeny stanice, as den cesty od sebe vzdálené, na kterých jízdní pacholci s koňmi ustanoveni byli, majíce nad sebou dozorce, který listy od přišlého přijímal a novému poslu odevzdával; tací poslové musili jezditi ve dne v noci za každého počasí. V starém Řecku žádná podobná zařízení se nevyskytují; neboť hemerodromové, které jednotliví státové řečtí sobě vydržovali, byli obyčejní běhouni, kteří na žádných stanicích se nestřídali. V Římě teprv císař Augustus zařídil p-ty na spůsob perských; byliť totiž na jednotlivých stanicích poslové ustanoveni, kteří zprávy z Říma na všecka důležitá místa říše a odtud opět do Říma dopravovali, což dálo se s takovou rychlostí, že na př. Augustus listy Tiberiovy z Asie ve 20 dnech a z Panonie v 5 dnech obdržel. Za císaře Hadriana byly p-ty tyto (*cursus publici*) valně rozšířeny; na hlavních silnicích byly ve všech větších místech stanice s koňmi, mezky, lehkými vozíky a vozy nákladními; na každé stanici měnili kurýrové koně; pro mimořádné případy nalézali se koně i na silnicích vedlejších. Poštmistry byli nejvíce vysloužilí vojáci, majíce nad sebou zvláštní dozorce. Tyto p-ty byly původně jen pro císaře a jeho úředníky ustanoveny, kteří, aby p-ty užiti mohli, zvláštní legitimační list (*diploma, evectio*) obdrželi, na kterémž jejich jméno a směr i trvání cesty vyznačeny byly. Později též ze služby propuštění vojinové a jiné přední osoby dostávali dovolení, že i v záležitostech soukromých mohli *pošt* užívati. Poštovné se neplatilo, poněvadž provincie samy musily ústavy tyto vydržovati, až po Hadrianovi teprv někteří císařové náklad na p-ty ze jmění státního vedli. Gotský král Theodorich ponechal zřízení *pošt* tak, jak je byl v Itálii nalezl, zakázav toliko v záležitostech soukromých jich užívati. Ve středověku Karel Veliký i jeho nástupcové vydržovali v celé své říši jízdní posly k dopravování zpráv, ovšem jen záležitostí vládních se týkajících. Spojení, jaké v XII. a XIII. stol. mezi sebou zvláštními posly utvořila obchodní města severoitalská, německá, nizozemská a jmenovitě města hanseatská, bylo taktéž ještě nedostatečné, jednak že vypravování poslů bylo nepravidelné a pro nedostatek stanic na cestě zdlouhavé, jednak že sloužilo výhradně těm, kdož je podnikli. Též universita Pařížská brzy po svém založení vydržovala posly, kteří od studentů a učitelů k jich příbuzným, na venku bydlícím, zprávy donášeli. Podobné zřízení měl ve svém území něm. řád křižácký již od r. 1276, kde každý dům řádový byl stanicí, na které do zvláštní knihy každé psaní zapisováno, jakož i čas kdy bylo dodáno, a místo kam mělo býti dále dopraveno. Francouzské p-ty v XV. stol. sloužily taktéž jen zájmům vládním, jak tomu edikt Ludvíka XI. z r. 1464 zřejmě nasvědčuje, kdež dovoleno sice poslům papežským i jiných dvorů přátelských za řádné zaplacení *pošt* užiti, avšak pod trestem smrti zakázáno poštmistrům bez dovolení králova koně poštovské osobám jiným propůjčovati. Ač zřízením takovým, jak jsme je posud viděli, širšímu obecenstvu žádných výhod se neposkytovalo, a p-ty tudíž co prostředek komunikační k podporování a rozvoji duševních i hmotných zájmů společenských pro obecenstvo žádného významu neměly, jest přece nutno pokládati je za základ, na němž za nedlouho začalo se stavěti k zbudování *pošt* ve smyslu nynějším. Neboť již ku konci XV. stol. zřídil Roger Thurn Taxis p tu v Tyrolsku, a jeho syn František na požádání cís. Maxmiliana I. r. 1516 zřídil jízdeckou p-tu z Bruselu do Vídně, začež i generálním poštmistrem jmenován byl. Za Karla V. zarazil Bernhard Taxis novou p-tu z Bruselu přes Trevír, Špýr, Augspurk a Tyroly do Itálie, načež od Karla V. co nizozemský a říšský vrchní poštmistr potvrzen jest. Touž dobou asi ok. r. 1574 zřizovány jsou v některých zemích, kterými p-ty Taxisovy nešly, p-ty zemské, což jmenovitě platí o Čechách, Rakousích, Branibořích a j. Po odstoupení Karla V. nechtěli někteří knížata říšská toho trpěti, aby p-ty Taxisovy jejich zeměmi šly, v kterémž odporu setrvali i potom, když císař Ferdinand I. dům Taxisův v důstojnosti vrchního říšského poštmistra potvrdil. Lepší organisace nabyly tyto p-ty za Lamorala Taxise, který 1615 na cís. Matiášovi toho vymohl, že říšská p. jeho rodině v léno udělena byla. Spor o regál poštovný vypukl znovu ku konci 30leté války, jmenovitě pak r. 1659, kde Taxis některým knížatům chtěl u zřizování *pošt* zemských brániti, a pak při volbě Leopolda I., kde nechtěl ani dvorskou p-tu v Rakousích trpěti. Od roku 1640 začaly se i p-ty povozné organisovati, tak že r. 1705 téměř na všech

hlavních silnicích upraveny byly. Dle usnešení říšské deputace ze dne 25. ún. 1803 měl dům Taxisův ve svých právech býti zachován, jakož i měly mu býti dány náhrady za škody utrpené. Ve válkách na to vzniklých nehledělo se však na zachování zákonů sem se vztahujících, tak že se tou dobou as 50 rozličných správ poštovských počítalo. Teprv později v 17. článku akty spolkové byla Taxisům dřívější jich práva zaručena, tak že potom některé státy spolkové správu *pošt* docela jim ponechaly, jiné s nimi se vyrovnaly a jiné opět **p**-ty v nájem daly. V XIX. stol. udály se valné změny v zřízení ve prospěch obecenstva, o čemž v. níže pod jednotlivými státy. — **P**. vůbec. Ve všech státech náležejí nyní **p**-ty u větší neb menší míře k regálům, totiž jen stát má právo **p**-ty ve smyslu svrchu řečeném zřizovati a podnikati, a vrchní dohlídku nad nimi vésti. V právu tomto může stát býti obmezen jen zvláštními smlouvami, pokud totiž sám na př. dopravování osob i věcí podnikatelům soukromým ponechá, jak to jest ve všech zemích mimo Rakousko, Německo, Dánsko, Švédsko, Norvežsko, Rusko a Švýcary, kde posud **p**-ty dopravováním osob, zboží, peněz a j. se zabývají, kdežto v ostatních zemích více na dopravování listů a časopisů se obmezují, ovšem také osoby i věci přijímajíce, pokud k tomu prostředky dopravovací dostačují. V státech u moře ležících nalézáme též poštovný regál námořský, totiž státové takoví mají právo žádati, aby všecky z jejich přístavů přes moře odesílané listy dříve na **p**-tu dodány a teprv od ní na loď dopraveny byly, byť tato i lodí soukromou byla, což platí i tehdáž, když loď ze zemí zámořských listy přiveze; musí je totiž také za nějakou náhradu na **p**-tu odevzdati, načež tato dále je dopraví. Nyní záleží poštovný regál nejvíce v tom, že vyhraženo jest státu dopravování listů, pod kterými se rozumí každé písemné sdělení neb oznámení, které jest zapečetěné aneb otevřené, avšak jiným věcem poštou dopravovaným přiložené. Některé státy vyhražují si též dopravování jakýchkoli oznámení tištěných, jsou-li uzavřena; jiné státy opět i periodické spisy a jiné tiskem vyrobené věci, jako katalogy, oznámení, prospekty, okružníky atd., byť i otevřeny byly, jakož i papíry a spisy vůbec až do určité váhy vyhražují si k dopravování **p**-tou. Kde mimo to i jiné zboží **p**-tou se dopravuje, podlehají taktéž balíky až do určité váhy přímusu poštovnému, kterého však zbaveny jsou věci i jinak jemu podlehající, posílají-li se z ochoty, neb zvláštními posly neb služebnými odesílatele, naskrze pak tam, kde žádného spojení poštovného není. Jiné odesílání, stává li se na ujmu regálu poštovného, trestá se pokutami neb i vězením. Téměř ve všech státech požívají **p**-ty některých výhod, které jsou jim zvláštními zákony zaručeny: tak neplatí žádná mýta, za neschůdnosti obyčejných silnic poštovských mohou i po vedlejších, polních cestách ano i polích jezditi, jiné vozy musí se vozům poštovským vyhnouti, na **p**-tách a inventáři poštovském nesmí se nic v základ vzíti, jakož i mohou v pádu potřeby koně občanů k výpomoci požadovati atd. — Regálu poštovného užívá obyčejně stát sám; v některých však zemích něm. nalézáme, že dům Thurn Taxisův **p**-ty v nájmu drží. Co se pak týče poměru *pošt* k drahám železným, upraven jest obyčejně v ten smysl, že stát vzdal se práva na dovoz osob ve prospěch podnikatelů drah železných, začež tito jemu musí všeliké služby bezplatně konati aneb roční poplatek odváděti. V Rakousku musí společnosti drah železných na požádání **p**-t *všecka psaní, spisy* a úřední balíčky zdarma, ostatní pak zásilky poštovné za jistý poplatek dopravovati. Při poštovné přepravě rozeznávají se **p**-ty jízdné (pro dopravování psaní) a **p**-ty povozné pro převoz osob a nákladu. Rozdíl ten pochodí odtud, že v dřívějších dobách pro větší rychlost byly psaní a časopisy dopravovány zvláštní příležitostí, obyčejně ve vaku od postiliona jízdného, později v lehkém vozíku o jednom koni, co zatím osoby a náklad byly obyčejnými, avšak zdlouhavěji jezdícími vozy převáženy. I nyní, kde jednak dráhy železné, jednak dobré silnice sloučení veškeré přepravy poštovné ulehčují, rozeznává se také mezi **p**-tou jízdnou a povoznou při současném dopravování všech věcí k dopravě podaných, avšak rozdíl ten záleží více v manipulaci poštovných úřadů a v různosti cen za dopravu určených. Za prostředky dopravovací slouží **p**-ám poslové pěší a jízdní, *pošty* kariolkové, poštovské vozy, železné dráby, parní a jiné lodi. **P**-ty ručí v míře zákony poštovními určené za nedopatření a zpronevěření svých úředníků. Z reformy **p**-t v Anglicku vzniklé a nyní téměř ve všech státech užívané jsou známky na dopisy, které se na vrch přilepí a poštovnou štampilií k dalšímu upotřebení nedostatečnými učiní. Poštovné, jmenovitě za odesílání listů, balíčků a peněz, potřebí snížiti co možná nejvíce, poněvadž jednak laciné dopisování jest mocnou pákou rozvoje živností a průmyslu, jednak zase mravní potřebou tam, kde o žádné zájmy výdělkové se nejedná. Vysokým poštovným nejen že se překáží osvětě a blahobytu národnímu, ale nedocílí se ani tolik výnosu, mnoho-li při mnohem nižším poštovném vždy zajisté se dosáhne, poněvadž při vysokých taxách obmezí se každý jednak jen na potřebu nejnutnější, jednak zase vyhledává spojení vedlejší, lacinější. Proto nespravedlivé jest, kde **p**-ty, co ústavy všeobecnému prospěchu sloužiti mající, považují se za regál požitkový a pro dosažení většího výtěžku jen za vysoké platy obecenstvu přístupny jsou. Toho náhledu zdá se, že byla i vláda rakouská, když cís. nařízením ze dne 30. srpna 1862 *pošty* finančnímu ministru odňaty a počínaje 1. listop. 1862 ministrovi obehodu přiděleny byly, jakož i císařským nařízením ze dne 21 list. 1865 poštovné za jednoduchý list (až do 1 lotu) počínaje 1. led. 1866 v celém Rakousku na 5 kr. r. č. sníženo bylo. — **P**-ty v jednotlivých státech. Německo. Vysoké poštovné, opozďování zásilek poštovních a jiné vady, vyplývající z rozdrobení něm. **p**-t přiměly některé vlády k tomu, že snažily se docíliti jednoty v poštovnictví, jak tomu smlouvy o **p**-ách z r. 1843—44 nasvědčují, které teprv 6. dubna 1850 na německo-rakouský spolek poštovný dospěly. K tomuto spolku, uzavřenému s počátku toliko mezi vládou rakouskou a pruskou, přistoupily brzy i ostatní správy poštovné v Německu, tak že již 15. října 1851 splnomocněnci všech poštovských správ spolkových první konferenci v Berlíně a od 15. května až do 18. srpna čtvrtou konferenci ve Frankfurtu nad Mohanem odbývali, z kterých vyšla posud platná poštovná smlouva spolková ze dne 18. srp. 1860, kterou velikého zjednodušení ve správě poštovné ve všech zemích k spolku tomu příslušných, jakož i mnohých výhod pro obecenstvo docíleno. Tento spolek uzavřel pak i smlouvy příznivé a snadnějšímu dopravování zásilek poštovných napomáhající s Belgií Dánskem, Francií, Řeckem, Anglickem, Nizozemskem, Švédskem, Norvéžskem, Ruskem, Švýcary a Toskánskem. Nyní zaujímá tento spolek vedle Rakouska a Pruska všecky něm. státy spolkové mimo vévodství Limburské, Holštýnské, Lauenbur-

ské a knížectví Lubecké na prostoře 21.136 □ m., maje 1859 ve svém území 6647 *pošt*, 11.930 úředníků, 15.523 nižší úředníky, 17.152 vozy, 32.422 koně, 10.880 postilionů a 1746 konduktorů. Jak se v létech 1857—59 vyskoumalo, připadlo z výtěžku za přepravu v území spolkovém nabytého na jednotlivé správy poštovné, jak následuje: Na Rakousko téměř 9%, na Prusko 35%, na Bavory ok. $9\frac{1}{2}$%, na Sasko téměř 11%, na Hanoveránsko 7%, na Virtembersko 3%, na Badensko 5%, na Brunšvicko přes $1\frac{1}{2}$%, na Meklenbursko-Zvěřínsko přes 1%, na Meklenb.-Střelicko, na Oldenburk a na Lubek ne zúplna 1% a na poštovní správu Thurn-Taxisovu 15%. R. 1862 dopravilo se v celém území poštovného spolku něm.-rakouského 345,502.000 psaní a 185,471.062 časopisů, z čehož připadlo na Rakousko 112,600.000 psaní a 34,764.914 časopisů. — V Rakousku stojí nyní **p**-y, jak již bylo řečeno, pod vrchní správou ministra obchodu. Co pomocné úřady jsou jemu podřízeny: kancelář kursovní, jenž zanáší se určováním oběhu *pošt*, mapováním a vykazováním cest, pak sestavováním milních sloupů, zřizováním, přetvořováním a rušením *pošt*, napravováním a měněním, jak daleko a v jaké míře se mají poštovné zásilky dopravovati; správa poštovní ékonomie, která všecky prostředky dopravovací a věci tiskové ku provozování **p**-y jízdné i povozné opatřuje; ústřední účtárna co nejvyšší úřad účtovní pro všecky ústavy komunikační. Poštovní ředitelstva v jednotlivých zemích korunních bdí ve smyslu obdržených instrukcí úředních a platných zákonů, jakož i zvláštních nařízení správních a manipulačních nad **p**-mi ve svých okresích. Poštovní úřady vykonávají službu manipulační, která záleží v přijímání a odesílání psaní a zásilek, jakož i účtování poplatku za dopravování cestujících. Tyto úřady obsazeny jsou buď úředníky státními neb soukromníky (poštmistry), kteří zároveň mají na starosti poštovské konírny. Rovněž i poštovní expedice (**p**-y jízdné) obstarávají buď úředníci státní neb soukromníci, kterým úřad ten jest svěřen na základě smlouvy služebné. Mimo ve svém území má Rakousko **p**-y též v zemích cizích, a sice v Multanech v 9 městech, ve Valachii ve 4 m., v Srbsku v Bělehradě a v Turecku v 43 městech; mimo to má regál poštovní též v kníž. Liechtenšteinském. R. 1860—61 čítalo se všech *pošt* 2506 na 11.754 □ m. poštovního obvodu a 36,007.200 obyv. V rozpočtu na rok 1863 činil příjem *pošt* 13,653.908 zl. a vydání na **p**-y 9,296.832 zl. — V Prusku jsou **p**-ty taktéž podřízeny ministerstvu obchodu a veřejných prací. Poštovní obvod obnášel tam r. 1860 5202 □ m. se 17,738.127 obyv., a roku 1863 dopravilo se tam 127,202.023 psaní a 75,492.693 časopisů; *pošt* bylo téhož roku 2360, z nichž výtěžek na rok 1864 vypočtěn byl na 1,637.600 tolarů. — V Bavořích podřízeny jsou **p**-ty generálnímu ředitelstvu král. komunikačních úřadů. R. 1861 obnášel obvod poštovný 1388 □ m. se 4,615.748 obyv., maje 674 *pošty*. R. 1863 dopraveno bylo 33,070.731 psaní a 38,936.646 časopisů. — Ve Francii, jak již pověděno, zřídila universita Pařížská (v XII. stol.) jakýsi druh *pošt*, které Ludvík XI. obmezil pouze na potřeby státní, až Jindřich IV. i pro cestující zvláštní **p**-ty zařídil; o výtěžek z *pošt* dělili se poštmistři a generální kontrolorové až do r. 1676, kde ministr Louvois je osobám soukromým v nájem dal, kterýžto r. 1781 již 11,800.000 franků vynesl; najímání *pošt* přestalo 1791. Nyní stojí v čele *pošt* zvláštní generální ředitel, který se dvěma administrátory tvoří radu administrativní. R. 1859 počítaly se ve Francii i v Algíru 2952 **p**-ty a 5 poštovských ředitelství na východě, pod kterými stojí 19 poštovných úřadů; úředníků poštovných bylo ku konci téhož roku 28.237. Mimo Algír a ostrov Korsiku jest Francie paroplavbou ve spojení s Itálií, Maltou, evropským a asijským Tureckem, Brasilií a Buenos Ayresy. R. 1863 dopraveno 290,000.000 psaní (90% frankovaných) a 212 mil. časopisů; hrubý příjem obnášel 69,928.119 fr., vydání 47,370.217 fr. — V Anglicku byly **p**-ty již za Eduarda III., ovšem jako všude jinde pouze k záležitostem vládním zřízeny. Jakub I. potáhl **p**-y v regály korunní; r. 1653 dostalo se jim nového zřízení, tak že za Cromwella již 10.000 liber št. vynášely. K opravám, které za královny Anny zvláštním usnešením parlamentu zavedeny byly, druží se reformační plán Rowlanda Hilla z roku 1837, který, byv 1839 od parlamentu přijat, 10. led. 1840 zákonné platnosti nabyl; dle tohoto plánu ustonoven pak poplatek ze psaní dle váhy a nikoli dle vzdálenosti, tak že za psaní až do 1 lotu platí se v celé říši Britské, vyjímaje ovšem země zámořské, 1 penny, do 2 lotů 2 pence, od 2 až do 4 lotů 4 pence atd.; nefrankuje-li se psaní při dodání na **p**-tu, musí se potom platit sazba dvojnásobná; váha psaní jest neobmezena, přesahuje-li však 8 lotů, musí se napřed vyplatit. Vrchní správu nad **p**-mi vede zvláštní generální poštovský úřad, který mimo Velikou Britanii dopravu psaní též do britských osad obstarává; v těchto nalézají se zvláštní správy poštovní se zvláštními sazbami. Přes moře dopravují se psaní soukromými parníky, s jejichž majiteli vláda smlouvy sem se vztahující uzavřela. Tyto parníky jdou pravidelně do všech končin světa. R. 1860 počítalo se ve Velké Britanii 11.441 *pošt*, z nichž čistého výtěžku dobylo se 1,447,860 liber št.; téhož r. jezdily tam **p**-y denně 144.000 angl. mil. R. 1863 dopraveno 642 mil. psaní a 610 mil. časopisů. — V Belgii jsou **p**-ty stejného původu s německými; vrchní správu nad nimi vede zvláštní gener. ředitelství, kteréž jest podřízeno ministru veřejných prací. R. 1861 počítalo se 230 *pošt*, a dopraveno 26,043.368 psaní a 25,493.710 časopisů. — V Nizozemsku jest pro **p**-ty odborní kancelář v ministerstvu financí. Mimo **p**-ty v osadách zámořských byly tam roku 1861 93 poštovní úřady a 254 poštovní expedice. Roku 1862 dopraveno 20,429.318 psaní a 6,365.955 časopisů a jiných věcí tiskových. — V Itálii byly **p**-ty zavedeny Simonem Taxisem r. 1579 a spravovány po spůsobu *pošt* něm., až r. 1800 zavedena správa francouzská. Mnohým vadám ve správě poštovní v rozličných státech ital. bylo odpomoženo poštovní smlouvou rakousko-italskou z 5. list. 1850, která spočívá na týchž zásadách jako smlouva německo-rakouská. Po událostech z r. 1859 přešly **p**-ty ve správu království Sardinského, potom Italského. R. 1863 bylo 2108 poštovních úřadů a dopraveno 33,311.272 psaní a 23,463.470 časopisů. — Ve Španělích vznikly **p**-ty za Filipa I. na počátku XVI. stol., k jakési pravidelnosti dospěly teprv v XVIII. stol., avšak posud nevyhovují nynějším potřebám časovým, ač přepravování **p**-tou jest velmi laciné. R. 1861 dopraveno 59,447.863 psaní. — Norvežsko, ač spojeno jest se Švédskem, má samostatnou správu poštovní, která přidělena jest zvláštnímu odboru ve státní radě norvežské. Poprvé zařízena tam **p**. jízdná r. 1611 mezi Christianií a Kodaní. Nyní se užívá za **p**-tu nejvíce parníků, jenž ze všech obchodních měst na pobřeží ležících pravidelně odcházejí. V zimě jde **p**. jízdná i povozná přes Švédsko a Dánsko. — Ve Švédsku sahá původ *pošt* do r. 1636. **P**-ty po-

vozné, zařízené Karlem XII., brzy přestaly, byly však v dobách novějších opět zavedeny. V létě užívá se nejvíce parníků, jak v krajinách pobřežních tak i uvnitř na jezerech a průplavech. R. 1859 dopraveno bylo 6,457.227 psaní. — V **Rusku** byly první **p**-ty zavedeny ok. r. 1663, a za Petra Velikého podle německých upraveny. Na některých tratích jsou nyní **p**-ty soukromníkům dány v nájem. V Sibiři užívá se při dopravě psů a sobů. Poštovného platí se za jednoduchý list po celé říši 10 kopějek. R. 1856 bylo 3950 *pošt* se 16.510 úředníky; r. 1855 dopraveno 16³/₄ mil. psaní. — V **Srbsku** zavedeny jsou **p**-ty r. 1839, avšak teprv r. 1843 a 1847 zvláštními zákony náležitě upraveny. Celkem čítají se tam 33 poštovské úřady. Co zvláštnost slušno uvésti, že cestující **p**-tou pouze koňmo jezdí, a pak že časopisy se **p**-tou zdarma dopravují. — V **Turecku** nebylo druhdy vlastních *pošt;* jednotliví správcové zemí a vyšší úředníci v říši měli své poštovské posly, jež jen v čas potřeby do hl. města neb i do jiných provincií posílali. Nyní jde **p**. z Cařihradu dvakrát za týden na všechny strany i do nejodlehlejších provincií říše Turecké. Psaní dopravují ve zvláštních vacích jízdní Tataři (Ulacidové). Na poštovských stanicích, dle poměrů místních 3 až 16 i 18 hodin cesty od sebe vzdálených, jsou placení poštmistři, kteří musí nejméně 7 poštovských koní držeti a jízdnému Tataru vždy 3 koně k nejbližší stanici vydati. Sazba za dopravu **p**-tou jest dosti vysoká; v rozpočtu na r. 1863—64 udán byl hrubý příjem na 20.152 měšců (as 906.840 zl.) Mimo to nalézají se v rozličných místech přístavních **p**-ty rakouské a francouzské. — Ve **Spojených státech severo-amerických** obnášely r. 1790 poštovské silnice 1875 angl. mil, na nichž obstarávalo dopravu 75 poštovských úřadů; roku 1859 vzrostla délka prvějších na 260.000 angl. mil a počet úřadů rozmnožen na 28.539. Ve správním r. 1864—65 dopraveno 467,368.087 psaní, z nichž vráceno 4,368.087 a ztraceno neb zničeno 2,352.424 (²/₃ vinou zasílatelů). Za týž rok vytěženo z *pošt* čistých 14,556.158 dolarů. Pro běžící rok fiskalní 1865—66 počítá se následkem znovuzřízení poštovnictví v jižních státech schodek 1,200.000 dol., který však uhraditi se dá z reserv minulých tří let. Za jednoduchý list platí se až do 300 mil 5 centů, přes 300 mil 10 centů; v poslednější době odporučil však gener. ředitel *pošt* stejnou sazbu 5 centů pro všecky vzdálenosti. Za dopravu časopisů až do 6 lotů platí se kamkoliv uvnitř země 1 cent. — V **střední a jižní Americe** jest zřízení *pošt* velmi nedostatečné a primitivní, jednak pro nepříznivé poměry místní, jednak i pro nevalný rozvoj poměrů společenských. V Guatemale, San Salvadoru, Hondurasu, Nikaragui a Costě Rice, jenž mají společnou správu poštovskou, jest poštovní spojení poměrně nejlepší, ač i tam uvnitř země vozů ani neznají a osoby i věci na hřbetech Indiánů, na koních a mezcích se dopravují. — V **Africe** dopravují se psaní ze sev. pobřeží do vnitř země karavanami, jmenovitě do Timbuktu a k Čadskému jezeru; odtamtud dojde takto psaní do Londýna za 9 měsíců; užije-li se ale rychlíků, jenž Tuarikové se nazývají a na rychlonohých velbloudech jezdí, lze psaní v Londýně obdržeti za 2 měsíce. — **P námořní.** V Rakousku dopravuje poštovské zásilky přes moře Rakouský Lloyd v Terstu, vybíraje následkem určitých smluv se správou státní sazbu za dopravu přes moře ustanovenou; doprava osob a nákladu ponechána jest společnostem soukromým. V Prusku jsou k dopravě zámořské zvláštní státní lodi, jenž podléhají výhradně správě poštovské. V Rusku opatřuje si poštovská správa sama potřebné lodi k poštovské službě námořní, jakož i má nad nimi vrchní dohlídku; posádku na tyto lodi ustanovuje ministr námořnictví. Ve Švédsku vykonávají poštovní službu na moři buď lodi státní, buď i soukromé, jenž zvláštními smluvami k tomu se zavázaly. Mužstvo k obsádce na lodi státní bere správa poštovská buď z vojenských námořníků, buď i z osob jiných. V Norvežsku dopravují poštovské zásilky na moři mimo 6 státních lodí poštovských a 3 válečné parníky též lodi soukromé, jenž zvláštními smlouvami k tomu jsou oprávněny. V Dánsku vykonává tutéž službu 8 státních parníků, z nichž 6 náleží správě poštovské a 2 loďstvu válečnému. V Holandu obmezena jest poštovská služba námořská na dopravování psaní přes jezero Zuyderské, a pak mezi nizozemskými osadami v Indickém archipelagu; jinak se užívá též lodí soukromých. Ve Francii, Veliké Britanii a Spojených obcích severoamerických nejsou více žádné státní lodi poštovské. Dopravu přes moře obstarávají společnosti neb soukromí majitelové lodí, začež od státu zvláštní subvenci dostávají. Plavba ze Southamptonu do Buenos Ayresů trvá 37 dní; vzdálenost obou míst obnáší 6411 angl. mil; ze Southamptonu do Tampika (5668 m.) 27 dní; ze Southamptonu do Hongkongu (9624 m.) 51 den; z Liverpoolu do Nového Yorku (3000 m.) 14 dní; ze Southamptonu do Sidneye (12.673 m.) 55 dní. — **P. polní** v. **Polní pošta.** *Pok.*

Poštolka (*Falco tinunculus*), dravý pták z čeledi sokolů, z rodu sokolů pravých, 14″ dlouhý, rozkřídlen 2′ 6″ široký, nohy a ozobí má žluté, navrchu jest rezavě hnědý s černými skvrnami, vezpod bílý s bledě hnědými, podélnými skvrnami; zdržuje se na věžích kostelů a starých hradů. Obývá skoro celý starý svět, vyjma daleký sever; živí se drobným ptactvem, loví ale také myši, ještěrky, žáby i kobylky a brouky.

Poštovné, porto, plat, který se platí poště od dopravy věcí.

Poštovni, co k poště náleží, v. **Pošta.**

Pošva neb pochva (*vagina*) v anatomii jest kožnatá roura, vedoucí od zevních stydkých částí pohlaví ženského k děloze, umístěná mezi měchýřem a konečníkem. Složena jest ze dvou blan; zevní blána jest velmi tlustá, pevná, pružná a roztažitelná, sestávajíc z krátkého, hojně krevnicemi prostoupeného pojiva; blána vnitřní jest sliznice, která na přední i zadní stěně **p**-vy příčné záhyby neb vrásky činí, sestavené v podobě sloupců (*columna rugarum anterior et posterior*). Častým soulo-žím, zvláště ale opakovanými porody vrásky na stěně zadní vymizí, na přední stěně mnohem déle se udrží. Nejhustěji nakupeny a nejvíce vyvinuty jsou vrásky při vchodu do **p**-vy (*ostium vaginae*), který poněkud užší jest; u panen neporušených podobají se vrásky na tomto místě tvarům chruplavkovitým. Pod sliznicí nacházejí se i vlákna svalová, která v době těhotenství značně zmohutnějí. Při vchodu do **p**-vy jest zřejmý kruhovitý sval, svírač (*constrictor cunni*) zvaný, svobodnou vůlí řízený. Délka **p**-vy mimo těhotenství obnáší ke třem palcům, její průměr jeden palec. Nevniklo-li cizí tělo do **p**-vy, dotýkají se vespolek stěna přední a zadní. Hořejší zakončení **p**-vy nazývá se dnem neb klenutím (*fundus s. fornix*), na kterémž místě část hrdla děložného vyčnívá do dutiny poševní. Osa **p**-vy řídí se osou menší pánve a tvoří tudíž úseč kruhu s vypouklým obloukem na zad; proto jest zadní stěna as o ²/₃ palce delší stěny přední. V panenství částečně uzavřena jest **p**. blanicí panenskou (v. **Hymen**). Velmi nedostatečné takové uzavření u ssavců nachází se pouze u jednokopytníků, přežvykavců, šelem a opic. *Mr.*

Pot (*sudor*) jest vodnatý výměsek kožní, obsahující přeskrovnou částku látek ústrojných, tak že v **p**-u jest vody as 90%, v ní pak rozpuštěno nejvíce soli kuchyňské, pak něco octanů žíravin, přemálo kostňanu vápenatého a pouhá stopa kysličníku železitého. Původně vzniká **p.** na povrchu škáry ve spůsobě kapaliny, avšak v takové míře, že teplotou tělesnou ihned v páru se promění, která pokožkou uniká; toť výpar kožní, jakýž v zimě zřejmě spatřiti lze na koních poněkud během a tahem rozhřátých. Vystupuje-li však výměsek ze škáry v množství takovém, že vypařování mu nestačí, vyskytne se na pokožce v podobě větších neb menšísh kapek, a teprv nyní nazývá se **p**-em. Mylný jest tudíž náhled, že **p.** z kůže vystupuje ve spůsobě plynu neb páry, která chladem povrchu těla se srazí; neboť tělo po pravidle jest vždy vyšší teploty než ovzduší, a tudíž na kůži stává se vypařování, nikoli srážení páry. Vlastně se tedy ve stavu zdravém potíme bez přestání, aby však **p.** stal se viditelným, jest zapotřebí zvláštních podmínek, které krev ve škáře k hojnějšímu propouštění vody pobádají. Jsouť pak to obyčejně vyšší stupeň zahřátí, namáhavé pohybování svalové, léky **p.** vyluzující a j. Vyměšování **p**-u chová v sobě posud ještě mnohou stránku záhadnou; tak na př. často pozorovati lze, že horečně rozpálená kůže uchvácených horkými nemocemi, tyfem atd. ani kapky **p**-u nepropouští, třeba se jim i podalo jakýchkoli léků **p.** pudících, aneb se teplota vzduchu zvýšila na jakýkoli stupeň. Naproti tomu trpící na souchotiny, úbytě a jiné choroby, jejichž odznakem jest zřejmé vysílení, takořka v **p**-u plovou. Zdá se, že úkaz ten dá se vysvětliti pouze svrašťováním a roztahováním se průchodů v škáře a taktéž menší neb větší pronikavostí stěn cevek vláskových. Mnoho-li **p**-u kapalného na koži se objeví, záleží hlavně na hygrometrickém stavu ovzduší. Teplý a suchý vzduch schopen jest přijmouti více páry, nežli vzduch vlhký a studený; vzduch pak parami vodními nasycený nepřijme žádné páry více, a **p.** musí v případě tom být nejhojnější, jakž skutečně pozorovati jest v lázních parních a koupelích ruských. Látky ústrojné i neústrojné po vypaření **p**-u zbývají na kůži neb na oděvu, kterýž pak bývá poněkud zbarven. Tytéž látky podmiňují i rozličný zápach **p**-u, který obyčejně jest povahy kyselé, čichu nepříjemné. Vyměšování **p**-u jest za příčinou veliké rozsáhlosti kůže povšechné velmi důležité pro harmonické výkony tělesné; byl-li **p.** tudíž z jakékoliv příčiny zadržen, jest nadbytku vody v krvi obsažené unikati cestou náhradní, což se nejčastěji stává močením. Močíváme proto mnohem méně v letě za teplého a suchého počasí, více v zimě při vzduchu chladném a vlhkém. Zdali tak zvané nastuzení zvláštní a velmi škodlivý vliv má na vyměšování **p**-u a tím na ostatní výkony životní, jest otázka posud nerozluštěná, ku kteréž, jak se zdá, posléze odpovědíno bude záporně. *Mr.*

Potah v. Vztah.

Potamogeton, rdest (*Laichkraut*), rod rostlin z čeledi Řečankovitých (*Najadeae*) s květy obojakými, okvětím 4dílným, 4 tyčinkami. R. vzplývavý, **P.** *natans* Lin., rdest vodní, brčál, má kořen mrcasatý, lodyhu dlouhou dle hloubky vody, listy hořejší střičné, ostatní střídavé, dlouhořapíkaté; dolní listy ponořené, čárkovité nebo podlouhlé, horní listy eliptičné vzplývají po vodě; stopka vyniká z horního úžlabíčku, jest dlouhá, obrostlá do dvou třetin květy v klas rozpostavenými, po 4 přesleněnými. Roste ve vodách stojatých i tekutých po celé Evropě, též na Předhoří Dobré naděje. Kvete v čci a srpnu. Na řece Uralu bylinu tu jedí jako zeleninu; jindy se užívala také v lékařství. Sem patří ještě r. světlý, **P.** *lucens* Lin., r. prorostlý, **P.** *perfoliatum*, Lin., r. hřebenatý, **P.** *pectinatum* Lin.

Potamografie, řec. popsání řek; **potamologie**, řec. nauka o řekách.

Potápěcí, ku potápění sloužící. **P.** loď, zvon atd. v. Potápěctví.

Potápěctví nazývá se spůsobilost člověka, kratší neb delší čas pod vodou vydržeti, což se stává buď pouze zadržením dechu po krátkou dobu, buď zvláštními přístroji po delší čas. Spůsobilost ta, ponořiti se do vody a vydržeti v ní po nějakou dobu bez pomoci nástrojů dýchání podporujících, jest zvláště potřebná lovcům perel, kteří se spouštějí do vody na provaz přivázaní a těžkým kamenem, aby se do větší hloubky ponořiti mohli, opatřeni, s košem, do něhož mušle perlorodky sbírají; podobně potápějí se také lovci mořských hub. Potápění pomocí nástrojů k delšímu vydržení pod vodou děje se často za účelem podvodních staveb, zvlášť přístavních hrází a opevňování, pak vyhledávání a zdvihání potopených lodí neb pouze jejich nákladu. Nástroje k potápění jsou rozličné: potápěcí oděv, potápěcí zvon i potápěcí lodi. Nejdůležitější věcí při těchto strojích jest stálé přivádění čerstvého vzduchu lidem pod vodou pracujícím a odvádění vzduchu zkaženého, což se děje pomocí tlakostroje, který nad vodou na lodi pomocné umístěn kaučukovými rourami čerstvý vzduch dolů do stroje potápěcího pumpuje. Také slouží k tomu účeli stlačený vzduch v pevných nádobách uzavřený, které potápěči s sebou pod vodu berou a z nichž čas po čase čerstvým vzduchem se zaopatřují, pokažený vzduch buď prostě do vody pouštějíce neb jej do přichystaných neprodyšných pytlů chytajíce, jichž pak k zdvihání věcí nalezených užívají. Také berou potápěči s sebou pod vodu pouze stlačený kyslík; též látky, které mnoho kyslíku v sobě chovají a jej snadno pouštějí, berou potápěči s sebou, jako železan draselnatý, který pouze do vody hoditi třeba, aby se značné množství kyslíku vyvinulo. Potápěcí oblek sestává buď z úplného, neprodyšného obalu koženého, kaučukového neb i z plechu měděného zhotoveného, a přílbice kovové, napřed silným sklem opatřené, neb pouze z této přílbice, která kaučukovým okrajem dobře ke krku přiléhá, aby voda nevnikala. Přílbice tato je spojena rourou s lodí pomocnou, z které se potápěči vzduch přivádí. Mimo to spojen jest potápěč s lodí šňůrou, pomocí které se dle umluvených znamení s lodí pomocnou dorozumívá. Aby se potopil, jsou potápěči rozličná závaží přidána, která dle potřeby odvrhnouti může, chtěje se povznesti neb docela nad vodu se vynořiti. Potápěcí zvon bývá obyčejně truhlík dole širší než nahoře, bez dolního dna, spojený s lodí jednou neb dvěma rourami, kterými se čerstvý vzduch přivádí a zkažený odvádí; kolem dolního kraje jsou lavice k sedění a ke kladení věcí pod vodou nalezených; navrchu bývají zasazeny velké skleněné čočky k osvětlování zvonu i půdy podvodní. K dorozumění se s lodí pomocnou slouží provaz, kterým se znamení dávají. V takovém zvonu spouští se pod vodu vždy více osob, kteréž, opatříce se oblekem potápěckým a uvnitř zvonu se upevníce, také dále do vody vyjíti a rozličné práce konati mohou. Potápěcí lodi jsou přístroje potápěcí, obyčejně podoby lodi neb válce na konci zašpičatělého, a mají za účel, nepozorovaně válečným lodím nepřátelským neb podvodním nepřátelským stavbám škoditi; též se jich užívá při stavbách podvodních. Lodi takové

nebývají s pomocnými loďmi na vodě plovoucími spojeny, nýbrž hermeticky uzavřeny. Při prvních pokusech užíváno bylo dlouhých rour, které nad vodu vyčnívaly a loď čerstvým povětřím pomocí ssacího stroje zaopatřovaly; nyní ale bývá v takové lodi pevná komora, naplněná množstvím stlačeného vzduchu, který se dle potřeby do rozličných prostor lodi pouštěti může. Aby se loď dle potřeby více neb méně hluboko ponořiti a i nad vodu vyplouti mohla, jsou v ní zvláštní komory, které se buď vodou neb vzduchem pomocí tlakostrojů a strojů ssacích naplňují. K pohybování a otáčení lodi ve vodě slouží zvláštní kormidla a šrouby, které se ženou buď silou ruk lidských neb stlačeným vzduchem. K osvětlování slouží velké čočky na vrchu lodi zasazené, nebo lampy, též světlo drumondské a elektrické. V potápěcí lodi, jakož i v potápěcím zvonu může více osob několik hodin pod vodou vydržeti. Povšimnutí zasluhují též rozličné nástroje k zvedání velkých ponořených těles, zvlášť lodí. Jsou to kožené neb kaučukové měchy, které se prázdné, splasklé od potápěčů provazy neb řetězy na loď připevní, načež se rourami s nimi spojenými pomocí tlakostroje vzduchem shora naplní. K témuž cíli slouží pevné sudy, které se nejprvé vodou naplněné ku předmětům ponořeným připevní, načež se z nich voda strojem vyssaje a vzduchem nahradí. Jsou-li takové měchy a sudy v dostatečném počtu k ponořené lodi připevněny, zvednou ji až blízko hladiny, načež se parníkem na příhodné místo, ku př. do přístavu odvléci dá. Takovým spůsobem zvedl po několika nezdařených pokusech známý Vilém Bauer 21. čce 1863 v jezeře Bodamském ponořenou loď „Ludwig" zvanou. Podotknouti ještě dlužno, že v čím větší hloubce se potápěč nachází, tím obtížnější jest mu dýchání, poněvadž jest tlak vody na vzduch větší a tudíž i tlak vzduchu na plíce silnější. **P.** jest staré, již Herodot vypravuje, že Makedon Skyllias ze Skione za času Artaxerxa Mnemona velkou část pokladů z loďstva perského u Pelionu ztroskotaného z moře vynesl. Potápěči učinili hráz, kterou chtěl Alexander Velký při obléhání Tyru přístav Tyrský zavříti. O jakémsi druhu potápěcího zvonu zmiňuje se již Aristoteles. Jiří Sinclair popsal r. 1669 potápěcí zvon, pomocí jehož se r. 1580 a 1665 nástroje a zbytky nepřemožitelné armády na záp. březích Skotska hledaly; následkem toho popsání držán byl s počátku Sinclair za vynálezce potápěcího zvonu, jenž od těch dob od mnohých zdokonalen a rozličně upraven jest. Také oděvy potápěcí od r. 1730, kdy jakýs Angličan takový oděv z kůže zhotovil, mnohým spůsobem se zlepšovaly. R. 1852 dosáhl jakýsi Green, potápěč v jezeře Erie, hledaje ponořenou loď Atlantic, největší hloubky 154′ (před ním dosáhli potápěči pouze 126′), uživ k tomu oděvu kaučukového a přílbice měděné, která rourami spojená byla s lodí pomocnou. Pomocí potápěcích strojů od Viléma Bauera zhotovených lze dosáhnouti hloubky až k 500′, stroje ty jsou ale zevnějšku úplně uzavřeného, tak že vzduch v nich normální tlak má. Pravé potápěcí lodi vynalezeny jsou Corn. Drebbelem († 1634), jenž pro Anglického krále Jakuba I. dvě lodi vystavěl, v kterých bylo lze pod vodou plouti; on prý z Calaisu do Doveru pod vodou se svou lodí plul. Také Fulton, známý vynálezce lodí párních, činil pokusy poněkud zdařilejší než jeho předchůdcové. Ještě šťastnější byl již zmíněný Vilém Bauer, který r. 1849 potápěcí lodí dánské loďstvo u Sundevitu zničiti chtěl, toto ale dříve odplulo, než byl s přípravami hotov. Na to vstoupil do ruské služby a zhotovil loď, s kterou 134 podmořských plaveb na zkoušku šťastně podnikl. Také v poslední válce severoamerické užívali odštěpenci potápěcích lodí proti lodím unionistickým, nedocílili ale, vyjma zničení jediné lodi, žádných značnějších výsledků.

Potapěč 1) kdo se umí potápěti neb potápí. — **2) P.** široký, *Dyticus latissimus*, slove brouk z čeledi plovacích (*Hydrocantharida*), 1½" dlouhý, široký, se žlutou obrubou na zelenavěčerných krovkách; hubí rybí jikry.

Potáplice (*Colymbidae*), čeleď ptáků z řádu plavců (*Natatores*); mají nohy u zadního konce těla umístěné, zadní prst blánou obroubený; na suchu obtížně chodí, avšak výborně plovou a potápějí se. Žijí s větší části v krajinách severních. Sem patří: **P.** obojková, *Colymbus torquatus* Pallas, má prsty s celými blánami plovacími, ocas krátký, hlavu a krk černý s bílým obojkem, břicho bílé, záda hnědá s bílými skvrnami; 2′ 9" dlouhá. Žije u břehů severních moří, v zimě k nám přilétá. Roháč veliký, *Podiceps cristatus* Linné, veliký jako kachna, má prsty obroubené blánou naločnatou; na zádech je černohnědý, na břiše stříbrošedý, přes křídla táhne se bílý pruh, na hlavě má přilehající, dvojnásobný chochol barvy černé a kolem krku rezavě žlutý obojek s černým krajem. Zdržuje se na sladkých vodách mírného pásma, na př. na jezerech švýcarských, kdež sobě staví hnízdo umělé, někdy i na vodě plovající; plove a potápí se výborně; potopiv se vyplyne na povrch vody mnohdy až ve vzdálenosti šedesáti krokův; mláďata svá běře pod křídla, pod vodou je unášejíc z nebezpečenství; potrava jeho záleží ve hmyzu a v rybách. U nás spatřuje se od března do října. Těžko jest jej stříleti, poněvadž spatřiv blesk rány okamžitě se potápí. Roháč malý, **P.** *auritus* Linné, podobá se předešlému, jest však jen 13" dlouhý. Jest u nás vzácnější. Potápka severní, *Colymbus septemtrionalis* s j v.

Potaše v. Draslo.

Potaz nazývala se v staroč. soudnictví tajná porada, v kterém po vyslyšení stran soudcové uvažujíce řeči a důvody obou stran o konečný nález uhodili. Jméno pošlo odtud, že tázal se sudí jednoho po druhém všech kmetův podle stáří postupuje, jakýby byl úmysl a rozum jeho v sporné této věci. Jest-li že se kmeti jedni od druhých v **p**-u dělili, zavírala větší strana nález, bylo-li hlasů rovným počtem, zavírala strana, ku které se přidali úředníci zemští, nebo ta, ku které král (byl-li přítomen) přistoupil **P.** t. j. výsledek porady, o kterém řeč jest ve zřízení Vladislavově (*Archiv český* V. str. 13) a který vynášeti měli dva páni a jeden vladyka od nejvyššího sudího jmenovaní, stojí metonymicky místo slova nález.

Potažný v. Vztažný.

Potemkin Grigorij Alexandrovič, kníže, ruský generál, státník a pověstný milostník Kateřiny II., nar. ve vsi Domnově na blízku Smolenska v září 1736, studoval na gymnasiu v Smolensku a na universitě v Moskvě, maje vstoupiti do stavu duchovního; znechutiv si však kněžství vstoupil záhy do služby vojenské, v které zaujímal jen postavení podřízené, když revolucí 1762 Kateřina na trůn se dostala. Téhož dne, kdy revoluce vypukla, prohlížela Kateřina vojsko, oděna jsouc v šat vojenský. **P.**, vida že třapec u šavle jí chybí, nabídl jí svůj, čímž, jakož i athletickou svou postavou tak se jí zalíbil, že k rychlému postupování mu dopomohla a brzy i svým komorníkem jej jmenovala. Nabyv tím snadného k ní přístupu nabýval i stále větší přízně, což však nebylo po chuti tehdejšímu prvnímu milostníku jejímu, hraběti Orlovu, jehož přičiněním také **P.** v jakési záležitosti do Švédska poslán jest.

Navrátiv se žil P. několik let v soukromí, až roku 1774 stal se skutečným jejím milostníkem a téměř v tomtéž čase členem tajné rady, místopředsedou vojenské rady, vrchním velitelem vojska a prvním ministrem; mimo to obdržel darem pozemky s 3700 poddanými a téměř 9 milionů v klenotech, rozličném náčiní, palácích a důchodech. Cizí mocnářové ucházeli se o jeho přízeň: Marie Teresie udělila mu titul knížete Římské říše a král Pruský poslal mu řád černého orla. Když po dvou létech na místo jeho jiný milostník nastoupil, nebyl P. proto žárliv, hleděl toliko čím dále tím více moc svou upevniti, v čemž mu také úplná jeho známost povahy carovniny valně napomáhala. Brzo hověl jejím rozmarům pořádal slavnosti a zábavy, v nichž Kateřina na starosti vladařské zapomínala, brzy zas, když nedůvěřujíc velkoknížeti Pavlovi v podezření jej měla, jakoby ji chtěl trůnu zbaviti, uměl P. v podezření tom ji utvrzovati a sebe za jediného vydávati, který dovede nebezpečí takové od ní odvrátiti. Spojuje smělost s poddajností někdy až k výhrůžkám se odvážil, věda že Kateřina nevyhnutelně ho potřebuje, jindy zas, když odpor sobě kladený jinak přemoci neuměl, nemeškal se nábledům sobě odporným podrobiti; nedělo-li se po jeho vůli, vzdálil se ode dvora, ano jednou i do kláštera se uzavřel, aby jen odtamtud zpět byl povolán a tím většího vítězství nad svými soupeři dosáhl. Chytrým svým a úskočným chováním uměl si P. získati Panina, pěstouna Pavlova, čímž i tento v příkrém svém odporu proti němu ustal, jakož i podařilo se mu oslabiti na dvoře veliký vliv hrabat Orlovů. Takovýmto spůsobem, kte téměř všechny carské úkazy byly jeho dílem, vládl P. na dvoře ruském až do konce svého života. Užívaje však moci své více k ukojení svých soběckých choutek, nerad poddával se starostem s jeho postavením spojeným, pročež vzdav se všeho působení správního jedině záležitosti válečné si vyhradil, v kterých také byl dosti šťastným. Potlačení povstání Pugačeva (v. t.) stalo se jeho návodem, a když Kateřina II. r. 1783 odhodlala se podrobiti si Krym, po němž dávno již toužila, svěřila důležitou tuto úlohu P-ovi, který ji také k úplné spokojenosti císařovniny provedl, tak že tato jej potom gubernátorem na Krymu a velkoadmirálem na Černém moři jmenovala a příjmí „Tavričeskij" (Krymský) jemu udělila. Jeho libovolným hospodařením mnohé krajiny krymské, druhdy květoucí, schudly a staly se liduprázdnými. Aby tento smutný obraz zakryl, dal P. při návštěvě Kateřiny na Krymu r. 1787 podél cesty, kudy se ubírala, strojené vesnice a města z malované lepenky postaviti a tisíce lidu z odlehlejších krajin sehnati, kteří musili sem a tam pobíhati a jakoby hojnou prací zaměstnáni byli, se přetvařovati. V noci pak, když Kateřina někde odpočívala, bylo vše s velikou rychlostí dále přeneseno a druhého dne podobná hra opakována. Jsa nanejvýš ctižádostiv přál si dostati řád sv. Jiří, který jen vrchním vojevůdcům za veliká vítězství byl udělován. Proto také neustal namlouvati Kateřině, že přiblížil se okamžik k vyhnání Turků z Evropy, jakož i příčinou byl schůzky Kateřiny s cís. Josefem II. v Mohylevě, kdež o válce proti Turecku se umluvili. Když pak skutečně Turecko samo válku počalo, postaven P. v čelo armády 150.000 m.; Suvarov, Repnin a jiní proslulí generálové bojovali pod jeho velitelstvím. Očakov byl útokem vzat a vojsku v plen dán, při čemž k 25.000 Turků zahynulo. Za toto vítězství odměněn byl P. řádem sv. Jiří, titulem hetmana kozáků, drahokamy vykládanou berlí velitelskou a 100.000 rubly. U vítězoslavě navrátil se P. do Petrohradu v březnu 1790, načež císařovna k jeho poctě uspořádala velikolepé slavnosti a mimo jiné dary ještě palácem Tauridckým jej obdařila. Když potom začalo se v Galči o míru vyjednávati, poslán tam i P., který, ač chtěl ve válce pokračovati, musil se předce poddati Kateřině po míru toužící, tak že 11. srpna 1791 byly preliminárie míru sestaveny a podepsány; skutečného uzavření míru (v Jasách 9. ledna 1792) se P. nedočkal; neboť pobyv nějaký čas pro zotavení v Jasách, zemř. na cestě odtud do Nikolajeva již 16. říj. 1791 v náručí své neteře hraběnky Branické, která potom na místě jeho úmrtí dala obelisk postaviti. Tělo jeho bylo do Chersonu dovezeno, avšak k rozkazu cís. Pavla, který P-a vždy nenáviděl, do příkopu pevnostního uvrženo. Teprv cís. Alexandr dal je opět pohřbiti, načež roku 1830 město samo jemu bronzovou sochu postavilo.

Potemník čili brouk moučný (*Tenebrio molitor*), brouk z čeledi Černokřídlých (*Melanosomata*), z podřádu Nestejnočlenných (*Heteromera*), jest 7 čárek dlouhý, černý, vespod červenohnědý; larva jeho žije v mouce a chová se schvalně co dobrá potrava ptáků zpěvavých, zvlášť slavíků.

Potence, lat. tolik co mocnost neb síla. Téměř v každé vědě vykládá se význam toho slova jinak a jinak. **1)** Ve filosofii je p. zárodek duševní, jenž pružností svou vlastní se zjevuje v ústroji mnohonásobném, pročež jej Aristoteles i energií (v. t.) pojmenoval. Tak tvrdí ku př. někteří, že duše sama je p-cí osobní a samostatnou jen zevně (nevyzpytatelnou vůlí boží) spojená s tělem, kdežto jiní netoliko duši celou mají za p-ci, než ji skládají z množství p cí, t. mohutností čili sil duševních, jako jsou pamět, rozum, vůle a p. Ba byli i mužové v starších a novějších dobách, jako ku př. Leibnitz a Schoppenhauer (v. t.), tvrdivší, že celý svět jen je skupeninou p-cí. Co se pravdivosti nauky o p-cích týká, nutno předně rozeznati, zdaž pojem p. je pouhá, buďiž si v jistých případnostech i nutná představa lidské mysli, čili zdaž, jak se říká, stojí za představou tou nějaká věc. Jako t. mathematik dovede i s veličinami pouze zdánlivými prováděti své počty a to s prospěchem značným, lze taktéž zdánlivými představami důsledně mysliti ve filosofii, jen když uvědomění toho neubývá, že představy tyto jsou výmysly, a nikoli předměty. V novější době vyznamenal se právě filosof Herbart tou zásluhou, že k tomu poukázal, jak nejedna protiva vězí v představě potencí, a že používáním jich ve vědě přibývá luzných slov, nikoli však věcí. *Hš.* — **2)** P. v mathem. v. Mocnost.

Potenštein (*Potštein*), jméno tří hradů v Čechách. **1)** P., hrad nad vsí Žinkovem v Plzeňsku na strmém vrchu, nyní již zcela v sutinách, druhdy kolébka pánův z P-a z mocného rodu Drslavicův (v. t.), zejména linie Klatovské. Co majitelé jeho se připomínají 1245—1280 Póta z P-a, syn Protivy z Žinkova (1193—1219), a synové Dětřich, Póta I., Póta II., Mikuláš (ke konci XIII. stol.) a Oldřich, syn jednoho z těchto (1326). R. 1413 připomíná se ještě Bavor z P-a na Žinkově, potom ale brzy P. v rumy sklesl a statek k němu patřící zůstal ustavičně spojen se Žinkovem. Když se r. 1526 Přibík, Bušek, Šebestian a Vilém, bratří Klenovští z Klenového a z Janovice, o Žinkov dělili a tudíž i lesy blíže se značily, připomínají se paseky u Žinkova, „v kteréž straně jest hradiště jmenem Puotštajn." — **2)** P., hrad dosud v zříceninách mohútných zachovaný, s městečkem na býv. panství téhož jména v Hradecku. Vystaven od zvláštní linie pánův z P-a, odd-

livších se od soukmenovcův svých v Klatovště (podobně jako p. z Litic), a přijavších později příjmení Žampachův z Potšteina. První známý držitel hradu P-a jest pověstný Mikuláš pán na P-ě, Liticích, Vamberce, Žamberce, Chocni, Kostelci, Ctislavi a Borovnici, který spourou proti Karlovi IV. život a jmění propadl; něco toliko ponecháno synu jeho Ješkovi (1341). Zbořený hrad markrabě Karel opět vystavěl a propůjčil Janovi z Vartenberka na Veselém, tento ale již roku 1358 město Kostelec, hrady P. a Velešov směnil s králem Karlem za dědiny tohoto hrad Veliš a město Jičín, obdržev tyto dědičně, načež P. v řadu hradův královských vstoupil. Později však Karel P. opět zastavil knížatům Opolským Janovi biskupovi Lesslavskému, Bolkovi, Jindřichovi Bernartovi, Ladislavovi a kn. Přemyslovi Těšínskému; nástupce jeho Václav však P. vybavil r. 1388, ale již t. r. zastavil opět Prokopovi mark. Moravskému. Po něm zastaven královně Žofii, která 1412 zde měla kastelána svého (právo zápisu toho na 3100 k. přešlo na vévody Bavorské). R. 1416 biskup Litomyšlský, Boček z Kunštatu a Fiaška z Eichenburka mocně obléhali P., kteréhož se byla strana husitská zmocnila, 1432 pak zde královští od Sirotkův obléháni. Sigmund král r. 1429 zapsal P. v 3000 k. gr. Půtovi z Častalovic, mocnému velmoži, který tehdáž velkým dílem kraje Hradeckého vládl. Po jeho smrti ok. roku 1434 poručníci jeho statky mnohé (též P.) prodali Hynkovi Krušinovi z Lichtenburka, kterýž všechny r. 1434 synu a dědic jeho Vilém prodal Jiřímu z Kunštatu a z Poděbrad, správci a hofmistru kr. Č. za 23.400 k. gr. Syn jeho Jindřich kn. z Minsterberka obdržel P. na svůj díl, pustil ale zápis na něm ok. r. 1490 Vilémovi z Pernšteina. Konečně r. 1497 král Vladislav všechno své právo na hrad se vším příslušenstvím propustil témuž Vilémovi z Pernšteina a na Helfenšteině, který 1507 podělív své syny Vojtěchovi dal [illegible] statky, mezi nimi i P., načež jeho potomek Jaroslav roku 1556 zámky P., Litice a Rychnov prodal knížeti Arnoštovi falckrabí na Rýně, vévodovi v Horních a Dolních Bavořích a t. d., za 60.000 k. č. Ten jal se komplex tento po jednotlivých dílech rozprodávati, a hned r. 1558 prodal P. s městem Kostelcem, městečkem Potenštýnskem a mnohými vesnicemi Václavovi Bítaňovi z Harasova a na Jenšteině za 12.000 kop gr. čes. Václav zemřel 1570 zanechav jediného syna Adama Šťastného († 1586), který s manželkou svou Kateřinou z Klinšteina (později zase provd. Ostrovcovou z Královic), splodil dceru Annu Kateřinu na P-ě a Kostelci n. Orl., provd. nejprv za Jana Burjana Kaplíře z Sulevic, potom Ulišovcovou, která velkým nákladem svým v dluhy se uvrhla. Od ní přešel P. s Vamberkem na Kašpara Gramba, většinou [illegible] ([illegible] 1622); brzo potom pak statek P. Kostelecký[illegible] [illegible] se počal, pozůstalé staveniště hrad P. kynul s během XVII. stol. docela v rumy klesl. (Srv. Kostelec nad Orlicí.) — 2) P. mladý, dle [illegible] Jindřicha z Rosenberka a z Šelhova (1522) zbyv původní hrady Rábí (v. t.). *Sl.*

Potentát (z lat.), mocnář, vladař, [illegible] [illegible] (císař, král atd.).

Potentialis v. Optativ.

Potentilla L., mochna, pokolení rostlin z čel. Růžovitých a podčeledi Mochnovitých (Potentilleae neb Dryadeae), dle Linnéa z třídy 12. řádu 3. Jsou to byliny neb [illegible] [illegible], [illegible] neb [illegible] [illegible] a listy buď [illegible] neb 3—[illegible]; květy jsou obyčejně žluté, mají dvojí kalich stálý, vnější a vnitřní, každý o 5 lupenech, 5 plátkův korunních, četné tyčinky i čnělky; poslednější vynikají se stran jednosemenných vaječníků. Plody jsou nažky. Lůžko květové je rozšířeno, nedužnatí však, když plody dozrávají, nýbrž zůstává suché a nepatrně homolovité. Mochny podobají se květem svým velmi kuklíku (*Geum*) a jahodníku (*Fragaria*), a dají se podstatnými znaky sotva odděliti od zábělníku (*Comarum*) a nátržníku (*Tormentilla*); od posledějšího liší se jedině tím, že květové obaly mají po pěti lupenech, a u nátržníku jen po čtyrech. Druhy mochen jsou velmi četné a rozdělují se k vůli přehledu na 3 skupiny, t. dle oddenku, dle kořenu a dle povrchu plodů. První obsahuje druhy, jichž oddenek vyhání kromě květoucích lodyh také trs lodyh jalových pouze vegetativních; nažky jsou lysé a obyčejně hladké. Sem patří z českých: P. *rupestris* L., *anserina* L., *recta* L., *argentea* L. Güntheri Pohl, *reptans* L., *verna* *opaca* L. Do druhého shluku patří ty druhy, které též mají trs lodyh jalových, avšak nažky a lůžko chlupaté. Sem patří z domácích: P. *alba* L. a *nemoralis*. Třetí obsahuje mochny jednoleté, vyhánějící z kořenu jedinou květonosnou lodyhu. Sem patří: P. *supina* L., *norvegica* L. V zahradách pro ozdobu pěstuje se P. *fruticosa*, m. křovitá, s květy žlutými, a P. *atropurpurea* s květy temně červenými. *Jha.*

Potenza, hlavní město ital. prov. Basilicaty na řece Basente, sídlo biskupa, má kathedrálu a 15.450 obyv. (r. 1862).

Potěr, semeno rybí v slizovatině obalené, které samice v mělčinách kladou, aby se rybky slunečním teplem vylíhly.

Poterium Sanguisorba L., krvavec dle Presl. neb bedrník vlaský neb zahradní, je bylina s mnohohlavým oddenkem. Patří do čeledi Růžokvětých a čeledi Totenovitých (*Sanguisorbeae* Torr.), a dle Lin. mezi jednodomé [illegible]. Z oddenku vyrůstá trs lodyh 1—2 stop. vys., trochu hranatých a chudolistých; listy jsou lichozpeřené, 7—13jařmé, a mají lístky přisedavé a pilovité. Květy stojí na konci větví v strboulech, mají lůžko trubkovité a plod 2—3 nažky [illegible]; okvětí je načervenalé [illegible], jednoduché, dělené s 2—3 lístky. V dolejší části strboulu nalézají se květy dokonalé a tyčinkové s 20—30 visutými tyčinkami, v hořejší části pak květy pouze pestíkové s bliznami načervenalými. Krvavec roste na suchopárných místech po střední Evropě a pěstuje se v Anglii za píci. Listy jeho hoří se pro chuť [illegible] na kořeni do jídel a druhdy i v lékařství se potřebovaly. Vyskytuje se ve 2 odrůdách: p. [illegible] Bönningh. s listy na rubu [illegible] [illegible], a P. *glaucescens* Rchb. s listy [illegible]. Kvete v červnu a červenci. *Jha.*

Poterna, v pevnosti branka neb branka postranní, pod náspem do příkopu vedoucí. P. bývá vždy pevně uzamykána, toliko v čas obléhání pro [illegible] výpadů se odemyká. *Mj.*

Potestas, lat. moc, panství; p. patria, moc otcovská.

Pothier Robert Joseph, slavný franc. právník, nar. v Orléansu 9. led. 1699, † tamtéž 2. bř. 1772. Stav se již v 21. roce radou zemského soudu v Orléansu [illegible] i dále [illegible] se [illegible] ve vědách právnických, v kteréž [illegible] r. 1748 od něho vydané Pandectae Justinianeae (Pař. a Chartres, 3 sv.), které potom dle jeho [illegible] do franc. [illegible] a [illegible] vydány byly. R. 1749 stal se prof. na universitě Orléanské, načež i kritický [illegible] [illegible] obory práva franc., o jehož dů-

kladné známosti od něho utvořené názvosloví svědectví podává. Počet jeho děl právnických, psaných naskrze slohem jasným a prostým, jest veliký, tak že nemožno je zde vyčítati; připomínáme o nich toliko, že ona byla potomním sestavovatelům franc. *Code civil* nejvydatnější pomůckou. Jeho *Oeuvres complètes* vyšly poprvé v Orléansu 1773—79 v 10 sv. (4. form.) a posedmé v Paříži 1845—48 v 10 sv. R. 1859 byla mu v jeho rodišti socha postavena.

Potho Matto, finský knihomilec, nar. ze selské rodiny 7. bř. 1817 ve vsi Lahti ve dvorci Potho, od něhož jméno přijal; naučiv se čísti byl po delší čas pastuchou a vedl pak život tulácký, až r. 1835 započal obchod podomní s lacinými knihami, jež chodě ode vsi ke vsi prodával. R. 1838 jal se P. zakládati vlastní knihovnu, při čemž s takovou čilostí a horlivostí sobě počínal, že r. 1857 ze všech v jazyku finském sepsaných kněh, jichž do té doby bylo as 4000, pro svou knihovnu opatřil si již 3000 svazků, mezi nimiž 1500 kněh vzácných, jíž do časů před spojením Finska s Ruskem spadajících. Téhož roku byl na cestě do Petrohradu v opluží Nuorském blíže Viborga ve spaní zákeřnicky zavražděn. Avšak již r. 1851 odkázal P. závětem knihy své s části císařské knihovně v Helsingforsu, s části pak gymnasijním bibliotékám v Kuopio, Abo a Wasa. P. neuměl psáti, měl však nesmírnou paměť, která u něho zastupovala místo knihopisného slovníku.

Pothos, pota, rod rostlin z řádu Aronovitých (*Aroideae*), s toulem 1lupeným, palicí válcovitou, okvětím 4lupeným, 4 tyčinkami a 4semenou bobulí. Jsou to rostliny vytrvalé. Druhů jest přes 70, nejvíce v horkých krajinách asiatských a amerických. Některé slouží v lékařství, jiné pěstují se pro okrasu. Pota pnulá, P. *scandens* Lin., má lodyhu plazivou, pnoucí se pomocí vlášenička na stromy; jest co malík tlustá a rozděluje se na dlouhé větve, na nichž na krátkých, blanovitě křídlatých řapíkách jsou listy střídavé, lysé, kopinaté; semena jsou zelenavě žlutá, žitu podobná. V Indii východní; květe v prosinci a lednu. Lodyhy tuhé potřebují k vázání jako rotan; listů hořkých a trpkých užívají v horečkách. Pota smradlavá, P. *foetida, Dracontium foetidum* Lin., má kořen mrcasatý, listy kořenové, okrouhlené, lysé, stvol 3" vysoký, toul asi 4" dlouhý, nafouklý, pěkně nachový, žlutě peřestný. Roste podle potokův stinných od Kanady až do Virginie. Kořen (*Radix dracontii*) ostrý potřebuje se v lékařství proti kašli křečovému.

Potier (*Poterius*) Michel, lékař a alchymista, jenž procestoval celou Evropu; delší čas zdržoval se v Německu. Žil v prvních desítiletích XVII. století. Jeho spisy jsou *Compendium philosophicum* (Frankf. n. M. 1610); *De materia vera* (t. 1617); *Philosophia pura* (t. 1617 a 1629); *De conficiendo lapide philosophico etc.* (t. 1622); *Veredarius hermetico-philosophicus* (t. 1622); *Apologia hermetico-philosophica* (t. 1630); *Philosophia chymica* (t. 1648); *Fons chymicus* (v Kol. 1637) a j.

Potichomanie, potichinomanie, jest způsob ozdobování nádob skleněných malbou v nejnovější době vynalezený. Způsob ten záleží v přilepování pestrého papíru, rozličných výkresů, květin atd. do vnitřku skleněných nádob, čímž stávají se mámivě podobnými pravému malovanému porcelánu římskému a japanskému i porcelánu modernímu. Dle tvaru nádoby a dle barev předmětu přilepených řídí se základní barva, kterou má sklo dostat.

Potitiové a Pinariové, dvě vznešené rodiny starého Říma, jež prý Hercules sám obřadům bohoslužby své vyučil. Když se poprvé Herkulovi obětovalo, přišli P. v čas, proto byly jim předloženy vnitřnosti zvířat obětních; Pinariové přišli však pozdě. Od těch dob vykonávali P. posvátné obřady a dostávali úděl ze zvířat obětních, kdežto Pinariové jen při obětech přisluhovali a na svatyni dohlíželi, při častých a bohatých hodech žádného podílu nemajíce. Později vzdali se P. k radě Appia Claudia úřadu svého při těchto obětech, od kterýchžto dob je konal praetor urbanus pomocí státních otroků. Avšak za to byli P. strašně potrestáni; neboť v roce vymřel květoucí tento a 30 dospělých mužův čítající rod, původce pak záhubné rady, Appius Claudius, oslepnul. *Rs.*

Potkan, *Mus decumanus* Fallén, známý ssavec z čeledi myší, má srst rudošedou, na břiše šedobílou, mezi kratšími chlupy jsou delší černé štětiny, ocas kratší nežli tělo, kteréž jest 8" dlouhé. P. přistěhoval se do Evropy teprva v předešlém století a pochází snad z Indie. Jest to zvíře obtížné, žere vše co jedlého, chytá i housata a kachňata. P. jest větší a silnější než krysa, a kam přišel, všude krysu vyhubil. Koráby obchodní rozšířily jej v Americe a v Australii.

Potkański Floreuty, piarista, nar. 1711 ve vojvodství Sieradzském, vstoupiv do řádu piar. vyučoval na rozličných školách, pak byl kazatelem při katedře Vileňské, prefektem koleje šlechtické ve Varšavě, rektorem v Loviči a Radomi; r. 1760 zvolen byl za provinciála, kterýž úřad ale složiv zastával zase rektorství v Radomi, kdež † 1769. Tiskem vydal: *Kazania na niektóre święta* (ve Var. 1744); *Oratio de magnis Zalusciorum in rem polonam literariam meritis* (t. 1746), jest to nejdůkladnější zpráva hist. o bibliotéce Załuskich, kterou sám bisk. Załuski popraviv uveřejnil v *Nouvelle bibliothèque germanique* (d. I. č. I. str. 172); *Varia carmina tam polonica quam latina* (t. 1747).

Potlis Michael, výborný právník a státník novořecký, nar. 1812 ve Vídni, kdež studoval práva a 1837 odebral se do Řecka i stal se nejdříve soudcem okresním, pak radou apelačním v Nauplii a 1842 radou ministerským v Athénách. Ale už r. 1843 vzdal se úřadu toho a praktikoval co advokát, stal se 1855 prof. práva církev. na universitě a 1860 ministrem spravedlnosti. Po revoluci říjnové opustil Řecko, jsa jakožto přívrženec krále Otty pronásledován a žil pak ve Vídni, kdež † na podzim 1863. S Rallisem vydal P. řecké zákonníky a sbírku zákonů církve východní (5 sv. 1852 a násl.).

Potměchuť v. Dulcamara.

Potměšilost, tolik co potutelnost (v. t.) k účelům mravně vadným směřující, která už jest vychytralou špatností.

Potniae, místo v staré Boeotii se studní, jejíž voda prý naplňovala vzteklostí toho kdo ji pil, pročež i Eumenidy a Bachantky P. jsou zvány.

Potocki, starobylý a znamenitý rod polský. Sulislav, syn Alexandra a vnuk Žiroslava znaku Pilava, dostav v držení Zlatý Potok (nyní ves v král. Polském, v gub. Radomské a v kr. Olkuském), počal se prvý odtud psáti s počátku XIII. stol. P.; r. 1217 byl kastelánem Sandoměřským. Dále se připomínají Sulislav, kast. Zavichostský r. 1256 a 1258; Klement, kast. Lubelský 1256; Bohuslav, kast. Sandoměřský t. r.; Ondřej, kast. Vojnický 1287; Jan, kast. Sandoměřský t. r.; Klement, kast. Sieradzký 1306; Jan, syn Alexandra a vnuk Sulislava, kast. Sandoměřského, číšník nádvorný u král. Uherské Alžběty 1330; Vlostko, syn předešl., držitel Potoku 1366, pak kast. Višlický 1368; Jakub, syn předešl., kast. Radomski 1398; Bernard, syn předešl. dobročinností svou proslulý, 1435, a jeho synové: Matěj korouhevník Krakov-

ský 1145, a Stanislav, ve vojenství velmi zběhlý. Tento zplodil tři syny: Jiřího, Vojtěcha a Ondřeje. Jiřího syn Bernard znám jest co hlavní původce strašné porážky Tatarův Perekopských pod Višňovcem r. 1512. Druhý syn Stanislavův, Vojtěch, zplodil syny: Jana, od něhož pošli Stanislav a Jan; Mikuláše, jehož dva synové se stali původci dvou větví rodu tohoto, a sice Stanislav původem P-ých ve Velkopolště usedlých, a Ondřej linie litevské. Dále vynikli Jakub **P.**, syn Matěje výše psaného, maršálek nádvorní Sigmunda Augusta králevice Polského, 1545, který dostal v odměnu za skutky své válečné statky Zahajpole a Sokolov na Pokutí; Jan, syn Stanislava a vnuk předešlého, starosta Tlumacký, muž vysoce vzdělaný a skutky válečnými proslavený; Stanislav, syn Mikuláše a vnuk předešl., plukovník králov.; Mikuláš syn Jakuba posledně psaného, general Podolský, starosta Chelmický, rotmistr král. 1615. Synové tohoto byli: 1) Mikuláš, rotmistr král., zemřel bez potomstva; 2) Jan, vojev. Braclavský, generál Podolský, starosta Latyčovský, času svého proslulý válečník, ctěn a vážen byl jak od Štěpána Batoryho, tak od Jana Zamojského. V čase rokoše Zebřidovského podpíral Jan stranu Sigmunda III. a byl hlavním původem vítězství krále toho pod Guzovem r. 1607; † 1611. — 3) Ondřej, kast. Kamenecký, star. Bialokamiňský 1609, byl poslancem na sném r. 1589 co podčeší Podolský a opětně 1601, bojoval udatně s Turky a Valachy. Ze synův jeho byl Stanislav Revera na Podhajcích vojev. Krakovským, hejtmanem velkým korunním, star. Halickým, Barským, Grodeckým, Kolomyjským, Mościckým, Drahimským, Radomským, Dolińským. Vzdělav se na školách domácích cestoval potom po Francii a Nizozemsku, a když se vrátil do otčiny, oddal se životu válečnému a neodložil zbraně z rukou až do své smrti († 1667). Bojoval proti Valachům, proti Rusům, Tatarům, proti Gustavovi kr. Švédskému, porazil Basileje Šeremetova pod Ochmatovem, pak pod Cudnovem, taktéž Rakocyho. Z podkomořího Podolského postoupil na kast. Kameneckého, pak vojev. Braclavského, Podolského, Kijovského a konečně na Krakovského; založil město Stanislavov na Pokutí. Felix Kazimír, syn předešl., kast. Krakovský, hejtman velký korunní, star. Krasnostavský, Sokalský, Robčický, Tlumacký, Niziňský, byl maršálkem jizby poselské 1669, potom vojev. Sieradzkým; drže krátký čas bulavu větší † 1702. Ondřej **P.**, druhý syn Stanislava vojev. Krakovského, kast. Krakovský, hejtman polní korunní 1687, star. Halický, Kolomyjský, Ležajský, Vyszgrodský, vyznamenával se v hojných bojích co obránce vlasti. Byl korouhevníkem korunním, pak vojev. Kyjovským, Krakovským a konečně kast. Krakovským. S Janem III. Sobieskim byl **P.** r. 1673 na výpravě Chotimské, a když král odtáhl r. 1683 proti Turkům k Vídni, vypravil se **P.** co jeho náměstník v král. Polském proti tureckým posádkám, které vyhnal ze země až na posádku v Kamenci Podolském; porazil také Tatary, kteří vpadli do země, a odňal jim zajaté a bohatou kořist, kterou byli naloupili. Král dal mu v odměnu bulavu polní a země nahradila mu 40.000 zl. p., které vydal na obranu vlasti, † 1691. Ze synův jeho Stanislav, starosta Halický, padl v bitvě u Vídně 1683; Josef na Stanislavově, Zbaraži, Nemírově, vojev. Kijovský, Varšavský, Haličský, Sniatyński, star. Ležajský, hejtman velký korunní 1717, válčil za Augusta II. proti Švédům a obdržel od Augusta III. velkou bulavu. Byl maršálkem na tribunálu korunním r. 1700 a 1723. Stanislav, syn předešlého, pán na Zbaraži a Nemírově, vojev. Smoleňský, star. Halický a Kolomyjský, byl maršálkem komise Radomské 1723; později dostal vojev. Kijovské a konečně Poznaňské. Syn jeho Antonín, star. Kolomyjský, poslanec na sněm 1740, † za hranicemi, zůstaviv sedm synů. Z těch byl Vincenc podkomořím korunním a star. Lubelským, Petr starostou Sniatyńským, a Josef star. Ležajským a kraječem korunním. Jiří, bratr Stanislava, vojev. Krakovského, a syn Ondřeje, kast. Kameneckého, plukovník ve vojště polském; Krištof, bratr jeho, podčeší Litevský, star. Chelmský, dán byl po smlouvě pod Bialocerkví s Markem Sobieským Chmelnickému do zástavy, byl maršálkem na tribunále litevském r. 1662 a 1673, pak poslem na rozličné sněmy; Jan Teod. **P.**, bratr předešl., muž učený a v cizozemských jazycích zběhlý, vyznamenával se na sněmích bystrým rozsudkem. Po něm zůstal syn Krištof Sudivoj, star. Jablonovský, † 1683. — 4) Jakub **P.**, vojev. Braclavský, generál Podolský, starosta Bialokamiňský, žil za mladosti u dvora Štěpána Bátoryho, kn. Sedmihradského a pak kr. Polského, vrátiv se do vlasti bojoval proti Švédům, Rusům a Valachům; na Rusích dobyl Smoleňska a † 1613. Ze synův jeho Mikuláš, kastelán Krakovský, hejtman velký korunní, generál Podolský, Lubelský, Čerkaský, Niziňsky, star. Barský, porazil Tatary u Jezupole a odňal jim hojnou kořist, opětně potřel je pod Barem a Tarnopolem a kozáky pokořil pod Krukovem. Po několika jiných ještě vítězstvích dal mu Vladislav IV. po smrti Kazanowského polní bulavu; potom pobil kozáky pod Kumejkami, opětně u Borovice a potřetí u Starče, čímž zjednal Polsku pokoj od nich na celých jedenácte let. Na to obdržel větší bulavu, pak kastelanii Krakovskou; † 1651 zůstaviv syny: Petra vojev. Braclavského, generála Podolského, jenž porazil Tatary u Jagelnice a odehnal kozáky, kteří již přes měsíc Kamenec obléhali; Štěpána, star. Niziňského; Jakuba, polního písaře korunního, a Dominika, star. Chelmického († 1683), kterýž zplodil Jakuba, star. Chmelnického. — 5) Štěpán, vojev. Braclavský, písař polní korunní, generál Podolský, star. Feliňský, Lityňský, † 1634. Z Marie, dcery hospodara Multanského Jeremiáše Mogily měl dceru Kateřinu, která se provdala v druhém loži za kurf. Brandenburského; Annu v třetím loži provdanou za Michala vojev. Kijovského, a syny Petra star. Sniatyńského, Pavla a Jana. Pavel, kast. Kamenecký, muž učený, zajat byl ve válce od Moskvanův 1655 a podržen v nevoli 13 let; po bitvě u Cudnova stloukli ho Moskvané tak, že sotva živ ostal, z pomsty, poněvadž porazil je bratranec jeho Revera **P.** Když konečně puštěn byl na svobodu 1668, vykonal poselství do Říma, kdež získal si úcty, vážnosti a lásky; † 1674. Tiskem vydal: *Exercitationes oratoriae elucubratae in secessu patavino* (v Benátkách 1642), kterýžto spis zhotovil **P.** za studií svých v Padově; *Historico-politicus, sive quaestiones historicae et civiles ex libris III. Livii concinnatae* (v Krakově 1646): *Saeculum bellatorum et togatorum seu centuria clarissimorum virorum polonorum et Lithuanorum* (t. 1702); *Moschovia sive brevis narratio de moribus magnae Russorum monarchiae* (v Gdánsku 1670). Díla tato vydal biskup Kijovský Jos. Zaluski pode jménem *Opera omnia* etc. (ve Varšavě 1748), přidav k tomu genealogii a náhrobky P-ých s historickými zprávami o rodu tom. Dále se připomínají z linie této Michal **P.** na Sędzišově a Čerlenici, syn Felixe Kazimíra svrchu psaného, star. Krasnostavský a Sokalský, vojev. Volyňský, maršálek tribunálu korunního 1696 a 1722, a synové jeho Felix, star. Krasnostavský, Xaver star. Sokalský († 1731), a Antonín, star.

Lvovský a Bloński. Josef na Kristinopoli, bratr Michalův, starosta Belzský a Robčický, a syn jeho František, star. Belzský, Hrubiešovský, Robčický a Barský, byl maršálkem na tribunále korunním 1726, a zůstavil syna Stanislava, star. Belzského, korouhevníka velkého korunního 1782, vojevodu Ruského († 1788). Stanislav, bratr Josefův, vojev. Belzský, starosta Hrubiešovský, maršálek tribunálu korunního 1719 a 1725, † 1732; Jiří na Podhajcích, bratr předešl., star. Graboviecký a Tlumacký, měl dva syny: Eustachius, star. Tlumacký, skončiv studie v Lublíně cestoval po Německu a Francii, a když se vrátil do vlasti, vynikal na sněmích, byl plukovníkem dělostřelstva litevského, star. Uředovským a Lvovským. Ignác, syn před., znam. řečník, maršálek velkokniž. Litevského, člen společnosti přátel nauk ve Varšavě, nar. 1751, vzdělal se ve Varšavě u piaristův pod Stan. Konarským, potom vyjel do Vlach, a připravuje se k stavu duchovnímu, poslouchal povolání tomu přiměřené přednášky v Římě, sřeknuv se ale stavu toho vrátil se roku 1774 do vlasti, kdež získal si velikých zásluh zvelebováním školství pokleslého co jeden z nejčinnějších členů komise vychovatelské. Za času povstání svěřil mu Kościuszko důležitá jednání diplomatická, proto dostal se po nešťastné bitvě u Maciejovic s jinými do Petrohradu, kdež vězněn po dvě léta. Když se do vlasti zase vrátil, nacházely se statky jeho v rukou cizích, kterým je dala vláda ruská. **P.** upadl do stálé choroby, která zachvátila život jeho 20. srp. 1809. Tiskem vyd. **P.** *O ustanowieniu i upadku konstitucyi polskiéj* (2 d. v Lips. 1793); *Uwagi nad dziełem Tad. Czackiego o litewsk. i polskich prawach* (v *Pamiętniku Warszawskim* 1815. III. d.); *Wyrok sądu sejmowego na Adama Ponińskiego* (ve Varš. 1790); *Liczne mowy miane na sejmie czteroletnim.* V rukopise zůstavil několik rozprav histor. a litererárních, dodatky k historii Naruszewiczově a obšírný materiál k dějepisu literatury polské. Druhý syn Jiřího Maryan, kast. Lubačovský, star. Graboviecký, † bez potomstva; čtvrtý syn byl Stanislav Kostka **P.**, spisovatel pol. a muž o osvícení spolukrajanů svých vysoce zasloužilý, předseda senátu pro král. Polské, člen společnosti přátel nauk ve Varšavě a jiných sborův učených, rytíř několika řádův; nar. v Lublíně 1752 vychován byl v konviktě piaristském ve Varšavě od Stan. Konarského založeném, kdež osvítil se rozum jeho a srdce zušlechtilo a vůbec základ položen byl k snahám, kterými **P.** potom vždy k duševnímu povznešení národu Polského působil slovem i skutkem. Zvolen byv několikráte na sněm za krále Stanislava Augusta, stal se pak 1784 členem stálé státní rady; vždy a všude horlivě a směle vystupoval proti pokléskům volnost národu podrývajícím a proti hojným vadám ve správě říše. Na poradách veřejných ohnivě přimlouval se za navrácení sedlákům práva osobního, za připuštění poslův z měst do sněmu, o to, aby přijímáni býti mohli do stavu zemanského, aby sebrána byla práva Ondřejem Zamojským spořádaná, aby starostva rozdělena byla přiměřeněji rozsáhlosti krajů, aby soudnictví se zreorganisovalo, nepořádek ve financích odstranil a moc hejtmanův korunních obmezila. Po úpadku Polsky žil v soukromí ve Vilanově, zabývaje se vědami a staraje se o zlepšení stavu lidu vesnického; r. 1800 byl mezi prvními zakladateli společnosti přátel nauk a o něco později, ale ještě za vlády pruské, stal se dohližitelem lycea tehdáž ve Varšavě založeného. Když utvořeno bylo kníž. Varšavské 1806, stal se **P.** členem komise vládní, a vymohl páznými důvody v posezeních, že nevydány peníze papírové a že nebyly rozděleny statky někdy jesuitské mezi šlechtické, jak se k tomu většina s počátku klonila. Potom stal se **P.** náčelníkem rady stavovské a rady ministerské, po utvoření království Polského r. 1815 ministrem vyznání nábož. a veřejné osvěty. R. 1807 byly mimo školy elementárné jen dvě kleslá gymnasia a jedno nově zřízené lyceum, a v těch vyučováno jazykem německým povrchně, o skutečném vědeckém vzdělání ani památky. **P.** vylíčil vládní komisí smutný stav vychování a dovedl toho, že po jeho návrhu zřízena *Izba edukacyjna*, jejímž předsedou on jmenován. Práci měl nad míru nesnadnou, školy byly zanedbané, učitelé dílem vymřeli, dílem jiná zaměstnání si vyhlídli, a ti kteří ostali neznali se v jazyku polském. Finance státní byly v nepořádku, a nepatrný náklad na vyučování ještě ztenčen byl za příčinou výloh válečných. **P.** nedal se odstrašit, posýlał mládež do cizozemska k vzdělání na učitelství, a založil školu lékařskou, právnickou a semeniště bohoslovecké. Během 10letého působení jeho zřízeno 1200 škol elementárných, 20 okresních, 18 krajských a 12 lyceí; on konstitutoval komisí k sestavení knih elementárných, organisoval ústav hluchoněmých, tři pedagogia, vzorné školy pro mládež židovskou a vychovárnu kadetskou, akademii Krakovskou upravil, veřejnou biblioteku uspořádal a k obecnému užitku otevřel. I to podotknouti dlužno, že **P.** pochopil již tehdáž úplně výhody názorného vyučování; proto staral se, aby při každé škole byly alespoň nejpotřebnější věci, které by se mládeži při vyučování okazovati mohly. Působením jeho založena při každém gymnasium knihovna a zjednán kabinet minerální a fysikální. **P.** pracoval neustále; i když zdraví jeho valně ubývati počalo, dostavoval se předce do porad o záležitostech školských a státních až do své smrti, která nastoupila dne 14. srp. 1821. Svého času působil též co spisovatel vydatně na rodáky své, ačkoli neznal, jako jiní současní a znamenití spisovatelé, jazyku svého náležitě, čehož vinu však jen době přičísti sluší. Sepsal řeči soudní, sněmovní a příležitostní, z nichž vyšly některé ve dvou svazcích pod nápisem: *Mowy i rozprawy* (2 d., ve Varšavě 1816). Řeči tyto velikou měly působnost. *O wymowie i stylu* (ve Varšavě 1815); v díle tom podává kritický přehled řečnictví v Polsku vůbec, pak úvahy o nejčelnějších řečnících a spisovatelích toho oboru zvláště. Podává vzory dobrého řečnění a podle těch vykazuje pravidla theoretická, konečně porovnává řečníky staroklasické s nejslavnějšími řečníky polskými. Podle theorie v díle tom udané řídili se všickni učitelé až na časy nejnovější. Dále psal *O sztuce u dawnych czyli Winkelmann polski* (3 d., t. 1815). Důmyslnými a trefnými úvahami hledí **P.** k tomu, aby umění blížilo se k přírodě, čímž vybaviv se z posavadního pseudoklasicismu staví na životě skutečném. *Podróż do Ciemnogrodu* (t. 4 sv.), kteréžto poslední dílo, majíc na směru působení na společnost, cíle svého úplně dosáhlo. **P.** nazýván času svého knížetem řečníkův, več všickni věřili; v ohledu tom jest representantem nejráznějším takových řečníků, kteří nedbali přísně na obsah to jest hojnost myšlének a ráznost důvodův, nýbrž celým tokem zvučných a hladkých výrazů posluchači času k přemýšlení, pochopení a přesvědčení se neponechávajíce s sebou jej strhovali, zadivili a uchvátili a tím snadno okamžité nadšenosti docílili. — Pavel, kast. Kamenecký svrchupsaný, zplodil s Jarmolinskou syna Stanislava a s Leonorou Soltykovnou Alexandra, Teodora, Štěpána, Michala, Jakuba, Petra. Stanislav, kast. Kijovský a před tím Kamenecký, měl syny Michala, star. Trembovolského, a Jana,

který byl kast. Braclavským, star. Smotryckým. Od tohoto Jana pošli **Jáchim**, podčeší Litevský, star. Trembovelský, a **Teodor** star. Smotrycký. — **Alexandr**, druhý syn Pavlův, vojev. Smoleňský, star. Ščerěcký, byl podkomořím Halickým 1696, pak kast. Kameneckým a zůstavil dva syny, z nichž: **Josef**, star. Ščerěcký a Čorštyňský a kast. Lvovský stal se otcem **Ignáce**, star. Kaniovského, **Josefa**, star. Halického a **Dominika**, star. Ščerěckého. **Antonín**, druhý syn Alexandrův, vojev. Belzký, star. Guzovský slynul radou svou v senátě a lidumilností v životě obecném. Jeho jediný syn **Jan**, star. Guzovský, zplodil Antonína Protasia, vůbec **Protou** nazývaného, slavného ekonoma polského. Autonín **P.** studoval v Krakově. Seznámiv se s Františkem Ossowskim, kustodem kathedrály Krakovské, nadšen byl od něho pro podniky neobyčejné a velkolepé. Nejprvé založil tři komptoiry bankové a obchodní ve Varšavě, Machnovce a Chersoně, a počal prvý ze šlechticův zabývati se ve velkých rozměrech průmyslem, kupectvím a bankérstvím. V Machnovce založil rozličné továrny: na sukna, klobouky, punčochy, perkály, na povozy a nářadí domácí a j. v. Do těchto povolal zkušené pracovníky z Němec, Holandska a Francie. V Machnovce zřídil také tiskárnu; na pozemcích svých usadil dobytek druhu nejlepšího. Vliv z racionálného tohoto postupování počal se již po celém Polště jeviti a zboží z továren jeho pomalu vytiskovalo cizozemské, tu musel se intrikami všelikými přinucen dáti rozvesti s manželkou svou, které se dostala polovice statků; společník jeho Tepper ve Varšavě přestal platit a **P.** nejen že přišel tím o značné peníze, než i bank jeho ve Varšavě jakož i tři komptoiry zavřeny. Věřitelové prodaly jeho statky, a továrny a jiné závody, nodostávajíce potřebné ještě podpory, klesaly jeden za druhým. **P.** † roku 1801. — **Teodor**, třetí syn Pavlův, arcib. Hnězdenský, primas korunní, nar. v Moskvě 1664. Když se otec Pavel vrátil do Polska, učil se **P.** u jesuitů některým jazykům, historii a politice potom cestoval po cizích zemích, dokončil v Římě studia theologická a vrátiv se do vlasti stal se brzy kanovníkem v Krakově, pak proboštem Přemyšlským, roku 1691 kancléřem Hedviky manželky královiče Jakuba Sobieského, r. 1699 posvěcen byl na bisk. Chelmiňské, za kteréhož času vydatně podporoval dům Saský v Polsku; r. 1712 dostal bisk. Varmiňské a 1722 povýšen na arcib. Hnězdenského a primasa král. Polského. Po smrti Augusta II. odvrátil se primas od Sasiků, poněvadž jevili přízeň svou k Poniatowským, a přidržel se pak Leszczyńského, kterému horlivě pomáhal. R. 1734 ale musel i s králem utéci do Gdánska, kdež obleženi od vojska saského. Král spasil se odtud útěkem, a primas, ač se vzdáti musel, neuznal Augusta za krále až po sedmiměsíčném vězení v Elblągu a Toruni, načež pak sloužil Augustovi věrně až do smrti, která nastoupila 12. listop. 1738. Duchovník tento proslavil se i dobrými i nechvalnými vlastnostmi: z prvních jmenujeme velikou štědrost k chudým a sirotkům, podporování chudých žáků, vydávání hojné sumy peněz na stavění kostelů a zakládání škol; z druhých nesnášelivost k jinověrcům a j. v. Za času svého i dlouho potom nazýván byl „velkým primasem.“ — **Štěpán**, bratr předešl., maršálek nádvorní korunní, star. Lvovský, byl před tím podkomořím Halickým, star. Čerkaským, potom kraječem korunním, maršálkem jizby poselské 1724 a 1726; August II. dal mu vojev. Pomořské, pak Mazovecké, konečně menší lísku korunní, s kterou † ve Lvově 1730. Ze synův jeho byl **Jáchim** star. Lvovským, 1733 vyslancem polským u dvora franc.; a 1738 zvolen na valný sněm Varšavský, který jej zvolil s jinými k sepsání ústavy; **Ignác** star. Luchovským, číšníkem korunním a star. Glinianským. Od Ignáce pošel **Alexandr P.**, za knížectví Varšavského ministr policie, † 1812. Sepsal mimo rozpravy o rolnictví, uveřejněné v *Roczniku tow. warsz. przyjaciół nauk*, *Rzecz o rolnictwie* (ve Varšavě 1804); *O płodozmianach czyli nauka ustanowienia kolejnego porządku w zbiorze ziemioplodów* (t. 1805). — **Michal**, pátý syn Pavla kast. Kameneckého, podstolí Litevský, † bez potomstva; **Petr**, bratr jeho, vojev. Černěchovský, star. Čerkaský, Mostovský a Tyšověcký, † 1726. — Třetí syn Štěpána, vojev. Braclavského, **Jan**, vojev. Braclavský, vyslán byl r. 1661 na komisi do Valašska k urovnání svárů pobraničných; syn jeho **Štěpán** († 1726), vojev. Belzský, strážník korunní, zplodil **Mikuláše** pána na Horodence, Gołogorach a j. v., kterýž byl star. Kaniowským. — Z nejnovějších členů větve této vynikli: **Jan P.**, člen společnosti přátel nauk ve Varšavě a několika jiných společností učených, syn Josefa, star. Ležajského a kraječe korunního, a vnuk Stanislava vojevody Smoleňského, nar. 8. bř. 1761, nabyl za mladosti svého vzdělání jazykem franc., za kterouž příčinou psával potom jazykem tím. Záhy již oddal se **P.** čítání klasikův a spisovatelův středních věkův, jmenovitě historikův. Shledávaje po spisech rozličných, zvláště řeckých a římských, mnohé zprávy k Slovanům se vztahující, připadl na myšlenku vypsati počátky Slovanstva, a osudy jeho mezi národy starobylými. Za účelem tím vykonal hojné cesty r. 1778 a 1779 do Itálie, Sicilie, Španělska, 1784 do Francie a Egypta, 1787 do Holandska, 1789 přes Cherson do Cařihradu, 1791 podruhé do zemí afrických, 1794—96 proskoumal Pomoří a knížectví Meklenburská, 1797—1798 Kavkaz, 1803 pracoval zase ve Vlaších, 1805 vydal se do Číny co člen poselství ruského a náčelník vědeckého oddílu; vrátiv se odtud žil v Petrohradě a několika místech v Polsce, až † 20. list. 1815 v Severinovce pod Berdyčovem. **P.** bádal po původu Skytův, Sarmatův, Slovanův a horlivě se obíral nejstaršími dějinami Polsky; výsledky snah jeho jsou díla: *Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves* (4 d., v Brunšv. 1796). Jest to materiál k dějinám jmenovaných národů, zvláště ale Slovanů, o kterých podány tu úryvky až do X. stol. Co se týká užití pramenův, třeba podotknouti, že **P.** originál volně překládá, rozvleklost krátí; látku ale podává věrně, trefně vykládá a mnohá místa kritickými svými úvahami objasňuje a doplňuje. *Recherches sur la Sarmatie* (5 sv., ve Varšavě 1788); *Chroniques, mémoires et récherches pour servir à l' histoire de tous les peuples Slaves* (t. 1793); podány tu výpisky původní s franc. překladem z Bogufala, Galla, Dluhoše, Duisburka a j. v. *Voyage de Basse Saxe* (v Hamburku 1795) obsahuje příspěvky k starožitnostem slov. s ilustracemi; jmenovitě zasluhují povšimnutí některé zprávy a slova bodrických Drevanův, které mu byl sdělil německý statkář Plato. *Histoire des gouvernements de Volhynie, de Podolie et Cherson* (v Petrohradě 1805); *Histoire primitive des peuples de la Russie* (t. 1802); *Voyage en Turquie et en Egypte fait en l'année 1784* a při druhém rozmnoženém vydání spisu toho *Voyage en Hollande fait pendant la revolution de 1787* (ve Varšavě 1789). Dílo obojí vyšlo v překladu polském. *Voyage dans l'empire de Maroc. fait en l'année 1791, suivi du voyage de Hafez récit oriental* (t. 1792); *Essai sur l'histoire universelle et récherches sur celle de la Sarmatie* (4 d., t. 1789) s mapami; *Essai d'apho-*

rismes sur la liberté (t. 1791); *Atlas archéologique de la Russie européenne* (v Petrohradě 1810, 3 vyd. t. 1823); *Mémoire sur un nouveau Peryple du Pont Euxin ainsi que sur la plus ancienne histoire des peuples du Taurus, du Caucase et de la Scythie* (ve Vídni 1796); *Principes de chronologie pour les quatorze siècles qui ont précedé la premiere Olympiade vulgaire* (v Křemenci 1814); *Principes de Chronologie pour les temps anterieurs aux Olympiades* (v Petrohradě 1810); *Voyage dans les Steps d' Astrakhan et de Caucase* (v Paříži, 2 d. 1829), vydáno bylo péčí Klaprotha s četnými jeho připisky. **P**-ckého znalosť mnohých živých i mrtvých jazyků posloužila mu velmi v historickém badání, poněvadž mohl z etymologických prostředků těžiti. Výsledky však na tom založené jsou velmi často nespolehlivé. Též seznámil se mnohým cestováním s místy, krajinami a národy, z čehož taktéž pro svá vědecká badání těžil. *Recherches, Voyages de Basse Saxe i Fragments historiques* svědčí, že pokud jdou svědectví o Slovanech a Polácích, děje počáteční Slovanů vůbec a Poláků vzláště pilně proskoumal a jim porozuměl avšak kde historické prameny jmen Slovanů postrádají, kde se potkává s jmény Sarmatů, Skytů, Daků, Celtů, a kde dějiště dál se šine na východ, tu ztrácí se jeho půda, nenalezá na čem by se opřel a vchází z omylu v omyl. **P.** sepsal též román *Rękopisni znaleziony w Saragossie*, který teprv po smrti spisovatele v Bruselu vydán jest a který líčí živě a barvitě osudy Maurů, druhdy pánů Španiel a pak pronásledovaných poběhlíků. Ve spise tomto zračí se vplyv východu, a i forma vypravování nápodobena jest pověstem východním. **P.** psal francouzsky, a za tou příčinou nedošly práce jeho rozšíření v širších kruzích, a na národ neměly žádného vplyvu. To musí se o něm pochváliti, že vedle Naruszewicze a Czackého uhodil na pravou cestu vědeckou při badání o dějinách slov., ač nedosáhl výsledků takových pro obmezenost filologickou, jako nejnovější náš Šafařík a u Němců Kašpar Zeuss. Jeho životopis s úvahou o literární činnosti vyšel pod nápisem: *Jan hr. Potocki. Podróž do Turcyi i Egiptu z wiadomością o życiu i pismach tego autora* (v Krakově 1849). — Josef **P.**, (nar. 1673, † 1751), kast. Krakovský, star. Varšavský, přidal se r. 1702 ke straně Stanislava Leszczyńského, roku 1709 provodil Karla XII. do Turecka a vrátil se do vlasti teprv 1714. Vládl velmi rozsáhlým statkům a mohl tudíž vydržovati na svou pěsť 10.000 pravidelného vojska. Oblíbeným sídlem jeho byl Stanislavov, který po spůsobu pevností chráněn byl 120 děly. — František **P.**, syn předešl. (nar. 1700, † 1771) dědic rozsáhlých statků otcovských, byl vojev. Kijovským a jedním z nejčelnějších členův konfederace Barské. — Stanislav Felix **P.**, syn předešl., nar. 1752, nabyv pečlivého vychování stal se r. 1774 velkým korouhevníkem korunním, 1782 vojev. Ruským, kteréž hodnosti se vzdal 1788; na sněmu čtyrletém byl osobností nejpopulárnější a přinášel vlasti velikých obětí; později ale znechutilo se mu jednání sněmovní, jmenovitě ústava r. 1791, kterou se moc šlechty rušila tím, že vyhlášen trůn za dědičný. I odebral se do Petrohradu, a když mu tu slíbeno, že Rusko bude k obnovení starých práv a zvyklostí říše Polské nápomáhati, vrátil se a postavil v čelo konfederace Targovické 1792. Když se konfederace tato, kteráž pád říše uspíšila, rozešla, odešel **P.** za hranice a nebral odtud více podílu v záležitostech politických. R. 1797 vrátil se do vlasti, jmenován byl generálem en chef vojska rusk., a zdržuje se pak v Tulčíně na rozsáhlých svých statcích zabýval se opravováním hospodářství svého; † 1805. Mimo hojné jeho řeči sněmovní vyšly: *O sukcessyi tronu w Polsce* (v Amsterdámě 1789); *Protestacyja przeciw sukcessyi tronu* (t. 1790), *Odezwa obywatela i posla do narodu* (ve Varšavě 1790) a j. v. Manželka jeho Josefa Amalie, rozená Mniszchová († 1798), proslavila se v umění malířském, byvši žačkou Antonína Albertrandiho; o její umělosti vydává svědectví obraz sv. Filipa Neria v piaristském kostele ve Varšavě. Synové Stanislavovi Stanislav a Boleslav nabyli titulu hraběcího v Rusku. — Od Stanislava Kostky svrchupsaného pošel Alexandr, který dosáhl potvrzení titule hrab. 1824, vyzván byl roku 1830 v noci 29. listop. od chovanců vojenské školy, aby se v čelo jejich a jiného družstva postavil; když se tomu ale opřel zabit od nich. — Adam **P.**, jediný syn Teodora vojevody Belzkého, byl plukovníkem v kníž. Varšavském. Život a působení jeho popsala dcera Nakwaska Karolina v díle *O Adamie Potockim.* Adam sám sepsal *O przeprowadzeniu wojsk przez rzeki* (ve Varšavě 1811); *Opisanie krótkie anglizowania koni* (t. 1809). — Leon **P.** spisovatel pol., syn Stanislava senatora, vojevody a plukovníka, nar. 1796 na Litvě, navštěvoval školy ve Varšavě, potom byl komorníkem při dvoře krále Polského, úředníkem komise pro osvětu a konečně úředníkem odboru naukového ve Varšavě. Vzdav se služby té odešel na Litvu a † v Rize 6. pros. 1864. **P.** byl jedním ze zakladatelů *Biblioteky Warszawské*, v které uveřejnil několik článků. O sobě vydal s přibraným jménem Bonawentury z Kochanowa: *Wspomnienia o Kownie* (v Poznani 1854); *Szkice towarzyskiego żyjcia miasta Warszawy* (t. 1854); *Swięcone czyli pałac Potockich* (t. 1854); *Dwaj bracia artyści* (t. 1856); *Zarysy towarzyskiego życia z XIX. stulecia* (t. 1856); *Wincenty Wilczek i pięciu jego synów* (t. 1859); *Przeznaczenie czyli badacze nauk przyrodzonych* (ve Vilně 1861). — Vojtěch **P.**, spis. polský, nar. na začátku tohoto stol. ve Varšavě (?); vzdělání svého nabyl na lyceu Varšavském před r. 1830. Ve vojště ruském postoupil za plukovníka a strávil ve službách válečných mnohá léta na Kavkaze, kterýž se stal také předmětem jeho básnické činnosti; † 1847 na choleru. Psal básně a pověsti co stálý spolupracovník po několik let do časopisu *Biblioteka warszawska.* **P.** počíná řadu spisovatelů polských, kteří na Kavkaze psali, jako: Zabłocki, Dawid, Janiszewski a j. v. — Tomáš **P.**, ekonomik a publicista pol., syn Michala vojev. a vnuk Alexandra ministra policie, narozen 1809, studoval ve Varšavě, potom byl důstojníkem ve vojště polském, účastnil se horlivě revoluce 1830, když pak se tato nešťastně skončila, oddal se zcela hospodářství a spisovatelství, vydávaje díla svá buď bez podpisu nebo pode jménem Krištofa Adama; † 13. list. 1861 ve Varšavě. Značnější jeho spisy jsou: *O organisacyi wojska polskiego* (v Paříži 1841—42); *Głos zPolski* (v Krakově 1845); *Drugy Głos z Polski* (v Krakově 1848); *O Rusi ze względu na Polskę; O urządzeniu stosunków rolniczych w Polsce* (2 vyd. v Poznani 1858); *Poranki Karlsbadzkie* (t. 1858). Mimo to sepsal množství brožurek a článků uveřejněných jmenovitě v *Rocznikach towarzystwa rolniczego w Galicyi* a v *Rocznikach gospodarstwa krajowego.* — Jiní dva synové Alexandrovi, Arthur a Bernard, dostali podíly ze statků otcovských v Haliči a obdrželi hraběcí titul pro Rakousko. Arthur (nar. 1787, † ve Vídni 1832) byl plukovníkem vojsk polských a pobočni-

kem kn. Josefa Poniatowského; vydal tiskem *Fragments de histoire de Pologne; Marina Mniszech* (v Paříži 1830). Bernard napsal zajímavý cestopis po Vlasku pod titulem *Voyage dans une partie de l'Italie* (v Poznani 1825). Manželka jeho Klaudie, roz. Działyńská (nar. 1808), odebrala se r. 1830 přes zákaz pruský do Varšavy a ošetřovala tu s velikou obětavostí a s nebezpečenstvím života nemocné; když se Varšava vzdala, postavila se **P**-ká v čelo pomocných spolků v Drážďanech a prodala i vlastní šperky, aby z vlasti uprchlým pomoci mohla; později zdržovala se v Genevě, kdež † 1836. — Za našich časů vynikal mezi poslanci na říšské radě hrabě Adam **P**., držitel Křešovic v Haliči. *Kn.*

Potocki znaku Śreniawa, z kteréž větve vynikli: Jiří, podčeší Chelmský, jenž zemřel co soudce zemský v Krakově; Václav **P**., nar. ok. 1622, za mladších let sloužil ve vojště domácím proti kozákům, pak se oddal pracím hospodářským a počal, ač již ve věku pokročilém, skládati básně; byl podčeším Krakovským, roku 1683 zvolen byl na sněmě za komisaře k naznačení hranic Slezska; † 1693. Sepsal a vydal: *Poczet herbów i szlachty korony Polskiéj i wielkiego księstwa Litewskiego* (Krak. 1696), pořádkem abecedním, s rytinami ve folio 641 str. Herbář ten nemá žádné ceny. *Nowy zaciąg pod starą chorągiew tryumfującego Jezusa* (Varš. 1698, druhý otisk v Krak. 1745); *Argemida z Barklajusza na polski wiersz przełożona* (Varš. 1697, otisk v Lipsku 1728). Za příčinou velkého úspěchu této romantické básně napsal **P**. originálnou: *Syloret, albo prawdziwy obraz nieosłabionego przeciwnościami męztwa i uszczęśliwionéj w poddawaniu się boskim wyrokom ufności, z starodawnéj historyi z różnych greckich i łacińskich pisarzów wyjęty i odmalowany.* Román tento byl teprv ok. r. 1764 tiskem vydán. *Jowialitates albo żarty i fraszki dla uweselenia i rozrywki światowego czytelniku* (v Lips. 1747). Obsažené zde šprýmy jsou namnoze velmi křiklavé, mnohdy důvtipné a humorem staropolským kořeněné. Již v těchto vytčených spisech vynikal **P**. básnickým nadáním, lahodným, čistým jazykem nad současné. *Argenidu* a *Syloreta* čítaly s rozkoší polské dámy a *Jovialitates* zase šlechticové. Avšak slavnějšího jména dostati se mělo **P**-ému teprv za našich dnů poznáním velké jeho epické básně, kterou vydal Stan. Przylęcki pod titulem: *Wojna Chocimska, poemat bohatyrski v dziesięciu częściach* (ve Lvově 1850). **P**. opěvá skutky válečné svého národu z výpravy Chotimské s vroucím citem upřímného vlastimila. Líčí více věrně, než s fantasií, a zajisté jen ve prospěch básnické ceny eposu národního. Pravdivost líčení vede nás v střediště děje a živě nám zobrazuje hlavní průběh i vedlejší události. V básni této porozumíme duchu bohatýrskému Polákův XVII. století, pochopíme život a povahu jejich, a ponoříme se u vznešenost jejich občanské obětavosti. Tou samou nehledanou barvitostí vidíme líčenu a trefně káránu nepravost, lež a nedostatek občanských ctností. Vadou díla **P**-ho jest nad míru časté užívání mythologie a obírání se reflexemi. Lyrická místa nejsou zdařilá; jeť **P**. epikem; jednotlivá místa jsou krásná; hlavní zásluhu má báseň tu, že jest věrným obrazem své doby. — Mimo tyto květly někdy nebo žijí posud **P**-čtí znaku Szeliga, Janina, Lubicz (Ondřej star. Vinický 1703, František star. Ovrucký 1685 a j. v.), a znaku Ostoja. *Hra. Kn.*

Potočiska (*Potoczyska*), ves v Haliči, v kr. Kolomyjském a okr. Horodenském, s 2070 ob. (1857).

Potočnik, obecné jméno některých rostlin u potoků a struh rostoucích. Tak se nazývá 1) rozrazil potoční (*Veronika Beccabunga*); 2) sevlák širolistý, také bolehlav (*Sium latifolium*); 3) sevlák dlouholistý, potočník veliký, smolák veliký (*Sium longifolium*); 4) planý celer (*Sium falcaria*); 5) nezabudka, pomněnka (*Myosotis*); 6) rukev řeřicha, řeřicha potoční (*Sisymbrium nasturtium, Nasturtium officinale*).

Potočnik 1) Jan, slovinský malíř, nar. se v Kropi v Krajině ok. r. 1750. Byv hluchoněmý oblíbil sobě záhy malířství, ve kterémž aby se mohl řádně vzdělati, odešel ještě mlád do Vídně, kdež po více let s dobrým úspěchem navštěvoval akademii. Vrátiv se do své vlasti žil ponejvíce v Lublaně, kdež u vysokém stáří zemřel ok. r. 1830. Maloval nejvíce oltářní a vůbec kostelní obrazy pro četné chrámy své vlasti, z nichžto mají býti dle úsudku znalců malby, z prvější jeho doby pocházející, zdařilejší oněch z pozdější doby. *Mü.* — **2)** Blažej **P**., slovinský spisovatel, nar. 1799 v Struževě u Nakla v horním Krajinsku, stud. theologii, nažež byl kaplanem v Lublaně, nyní pak jest farářem u Lublany. Jeho spisy vyznamenávají se přesným jazykem, básně pak zvláště šťastným napodobením národního tonu, jako *Pridi Gorenc* neb *Dobrská*, píseň *žaček* a j., které v Kastelicově *Čbelici*, k jejímž nejvýbornějším přispěvatelům od počátku náležel, podal a které znárodněly. Dále sp[illegible]: *Sveti pesmi za vse velike praznike in godove med letam* (dílem sám složil, dílem přepracoval, v Lublaně 1827); *Molituvne bukvice posebno za mlade ljudi* (dle něm., t. 1827) a přeložil jednu část *Orbis pictus*. *Gb.*

Potok (*rivus*) jest živá voda tekoucí o malé hloubce, čímž liší se od řeky, kteráž vzniká z více **p**-ů vespolek splynuvších, aniž by jaké přesné pravidlo určovalo, kde přestává **p**. a kde řeka počíná, neboť **p**. i řeka v podstatě jsou totéž a pouze v rozměru panuje rozdíl. Podstatnější rozdíl jest mezi **p**-em, totiž vodou jenž teče, a vodou stojatou, jakáž jest v bažinách, rybnících, jezerech a t. d. **P**. nasycen bývá vodou buď sraženinami vzdušnými, deštěm, sněhem, rosou, anebo prameny z výšin prýštícími, odtud jména **p**. dešťový a **p**. pramenitý. Má-li **p**. značný spád a tudíž rychlý proud, nazývá se bystřice. Tak zvané **p**-y horské obyčejně za letního počasí úplně vysychají, a pouze táním sněhů neb bouřkou s lijákem spojenou divoce se rozvodňují.

Potok 1) Zlatý **P**., ves v král. Polském, v gub. Radomské a kr. Olkuském, náležela v XIII. stol. Odrowążům; po nich se dostala Pilawitům, kteří se odtud počali psáti Potockými. Údolí u vsi té, hojnými jeskyněmi prorvané, náleží k nejpěknějším místům v království a chová mnoho geologických a zoologických zvláštností. — **2) P**. městys v Haliči, v kr. Stanislavovském a okr. Bučackém, s 3034 ob. (1857). Jakub Potocki, nádvorní maršálek králeviče Sigmunda Augusta dostal od Sigmunda I. za zásluhy své v pravé dědictví statky Zahojpole a Sokolov; ok. r. 1570 povýšena první ves na město a nazvána Zlatým **P**-em; s povolením Štěpána Batoryho zavedli Potočtí r. 1578 týdenní a dva výroční trhy; Sigmund III. nadál je právem něm., a přidal dva trhy výroční; Štěpán **P**. založil tu 1604 klášter dominikánský.

Potomak, veliká řeka ve Spoj. Obcích severoamer., povstává ze dvou pramenů: Severního (*North branch*), který vzniká v Alleghanech na sev. Virginie, a Jižního (*South branch*), který se temení v pohoří Shenandoy skoro uprostřed státu. Tyto prameny se spojují na sev. hranici státu Virginie,

tvoří skoro celou hranici mezi Virginií a Marylandem a vlévají se do zálivu Chesapeakeského v moři Atlantském. Předním přítokem P-u jest ř. Shenandoa, pak některé menší říčky. P. tvoří několik vodopádů, z nichž jsou největší Hourův, Shenandoa, Seneka, Velký a Malý. Za poslední občanské války americké byly krajiny nad P-em jevištěm krvavých bojů.

Potomek (*successor*) jest ten, kdož po předku následuje, buďsi v rodině, kdež jest p-mkem syn, vnuk, pravnuk atd., buďsi v jistém kmenu neb i v celém národě.

Potomstvo (*posteritas*) jest souhrn všech potomků (v. t.), náležejících buď k téže rodině, buď k témuž kmenu, buď i k témuž národu. P. hledí k budoucnosti, považujeme-li jisté plémě živoucí za přítomnost, kdežto naopak soujem předků vztahuje se k minulosti.

Potopa, tolik co potopení. **P. světa**, pověsť biblická, která se čte v *Genesis* od hl. 6, 11 až 8, 17, kdež se šíře vypravuje, že se porušilo nepravostí pokolení lidské, tak že Bůh uložil světa vyhlazení. Toliko dokonalému za svého věku muži Noe (v. t.) výstrahu dal Bůh a poručil, aby prostranný a bezpečný koráb učinil, do něhož má vstoupiti s celou svou čeledí, přibrav spolu z hovad a ptactva i zeměplazů a opatřiv se dostatečnou potravou. Z trestu božího pak dštilo čtyřidcet dní a nocí u velikém přívalu, čímž se zmohly vody tak, že zatopeny byly všecky hory nejvyšší, čímž i zahynul veškeren život na zemi od člověka až k hmyzu; zůstal toliko Noe a kteříž s ním byli v korábě, v němž asi rok dleli, než se rozešly vody a vyschl svrchek země. Utkvěv korábem na hoře Ararat nejdřív krkavce pak holubici na ven vysýlal Noe, aby souditi mohl o povaze vod a země. Na poděkování obětoval Noe Bohu oběť zápalnou, při čemž Bůh v smlouvu s ním a semenem jeho vešel, že nebude vyhlazeno více vodami co žije na zemi, aniž p-pou zkažena země, duhu pak postavil za znamení smlouvy. Tak Genesis. Že text písma o p-pě z dvou snad i tří rozdílných částí složen jest, pozná se i z překladu. Jedni vykládají p-pu s. za skutečnou událost a vypravování o ní za úplnou pravdu; jiní, shledávajíce u popisu p-py s. mnohé nemožnosti a nesoudnosti mají ji toliko za pověst mythologickou o povstání duhy, aneb o prvním plavci a p., jakých se najde u všech národů, tedy i u Židů; jiní opět ukazují k pověstem Indův, Číňanův, Parsův, aby dokázali, že ani není původní povídka Židův; jiní pak mají to za spracovanou (snad Mojžíšem) pověst národní k tomu konci, aby lidu Židovskému živě nakreslil a každou dobou v paměti oživil moc a přísnost i milost toho Boha, v jehož poslušnost se uvázali; jiní opět praví, že vypsaná zde potopa byla částečná a spůsobila jeden z těch převratů, o kterých věda tak skvělá svědectví dává, že to byl snad onen převrat, kterým západní ostrovy asijské a australské z pevniny povstaly atd. O tom srov. čl. Země.

Potosí 1) departement v Bolivii mezi Orurem, Chuquisakou, Tarijou, konfederací Argentinskou, Atakamou a Peruánskem, má 3275 □ m. s 281.229 obyv. (r. 1858). Jest to planina hlavně hornatá (hora Cerro de Potosí má 16.037′ n. m.), původu sopečného, neúrodná; má však výnosné doly stříbrné. — **2) P.**, hl. m. departementu t. j. na svahu hory t. jm., má 22.850 obyv. (r. 1858), leží však s velké části ve zříceninách, jenom ústřední náměstí s domem vládním, úřady, kostelem a klášterem jest poněkud v dobrém stavu. Mincovna jest veliká budova, avšak nyní se zde razí do roka jen asi za 2 mil. dolarů. Jsou zde četné kostely, kolej s 200 žáky a jiné školy pro děti horníků. Okolí města jest neúrodné, a všecky potřeby se musejí přivážeti z daleka. — **3) P.** v Mexiku v. San Luis de P.

Potpourri [pópurý], franc. tolik co španěl. Olla potrida (v. t.), značí směsici rozmanitých věcí beze vší patrnější soustavy snešených, jmenovitě takovou směs masitých i zelinných pokrmů v též nádobě, rozličných květin na témž záhonku neb v témž hrnci, všelikých voňavek květinných, pryskyřičných a smolnatých, zvláště k spalování určených a pod. V hudbě značí p. skladbu, která sestává z více částí, jež mezi sebou nejsou v užším vnitřním spojení. Skladatel nemá tu jiné zásluhy, nežli každý jiný kompilátor obratný a šťastný, jenž dovede toho, aby části před rukama již jsoucí dobře pojil a k přívětivému provedení pořádal. K p. se hodí nejrozmanitější věty a melodie. S větší části se skládají p. ze známých melodií operních. Je-li skladba složena z písní národních obsahu nejvíce žertovného, nazýváme ji quodlibet (v. t.). Mnoho tak zvaných ouvertur u zpěvoher jsou holým p-m. *Pna.*

Potracení (*abortus*) jest porod plodu tak nedospělého, že samostatného života mimo lůno mateřské ještě schopen není. Určení doby, která od oplození až k porodu uplynouti má, aby plod této schopnosti nabyl, jest dosti obtížné, tak že udání lékařských autorit kolísá mezi 181 až 210 dny, totiž mezi 6. a 7. měsícem. Jisto jest, že p. nejhojněji se udá v 3. a 4. měsíci těhotenství, kdežto cevy zárodek s matkou spojující jsou ještě slabé a tudíž sloučení to snadno může být přerušeno. V prvních dvou měsících jest plod příliš malého objemu, aby dělohu k vypuzení jeho ponoukal, po měsíci čtvrtém pak stává se spojení mezi plodem a dělohou vždy pevnějším a každému násilí více odporujícím; čím dále tedy těhotenství postupuje od ukončení měsíce čtvrtého, tím řidčejším stává se p., a lze tvrditi, že nejdéle v sedmém měsíci udáti se může. Příčiny p. sluší hledati buď v matce, buď v plodu, buď v účinku věcí zevních. Matka zavdá příčinu chorobami, jakož jsou: křeče, neukojitelné vrhnutí, vodokrevnost, zánět plic, pohrudnice, pobřišnice, horečné vyraženiny, úplavice, jakož i závadné položení dělohy. Není pochybnosti, že stává i jakési náchylnosti k p. (*abortus habitualis*), tak že jisté ženy, potrativše jednou, po více těhotenství vždy v též době potrácejí. Čím více pravidelných porodů předcházelo, tím více ztrácí se schopnost k p. Plod stane se příčinou p., když v životě mateřském odumře a tak co tělo cizí dělohu k vypuzení jeho pobádá. Okolnosti zevní stanou se příčinou p., když buď mechanickým buď dynamickým spůsobem dělohu k svraštování popouzí; k věcem takovým náležejí tělesné úrazy, skákání, tanec, zneužívání studených neb horkých lázní, rozličné léky buď silné vrhnutí neb takový též průjem budící, buď silný nával krve k děloze působící. — Obyčejně udá se p. v též době, v kteréž by nastal tok měsíční, kdyby tomu nepřekáželo těhotenství. P. počíná krvotokem, kterýž po nějakou dobu ohlašován bývá pocitem tíže v životě, značnou unaveností údů, častým nucením k močení a rozmnoženým vyměšováním slizu v pošvě. Množství odcházející krve řídí se množstvím cevek, jež mezi plodem a dělohou k protržení přišly; při nepatrném krvácení netřeba vzdáti se naděje, že plod v děloze udržán a těhotenství až k pravidelnému porodu pokračovati bude. Současně s krvotokem objeví se obyčejně též skutečné bolesti ku porodu (v. t.), kteréž však jen zřídka dosáhnou značnějšího stupně. Ohledávající prst na-

lezne, že hrdlo děložné jest velmi tenké a skrácené, ústa pak děložná tak otevřena, že jimi mezi bolestí napnuté mázdry vaječné ohmatati lze. Nejjistějším znamením, že událo se **p.**, jest ovšem objevení částí zárodkových neb i celého plodu ve výměsku pošvou odcházejícím. Chorobné následky **p.** podmíněny bývají dobou těhotenství, velikostí ztráty krve, příčinami **p.** spůsobivšími, někdy i nevyhnutelnými operacemi porodnickými. Krvotok obyčejně nebývá nebezpečný, předce však může zavdati příčinu chudokrevnosti a nemocem šestinedělním. Zdravosprávné chování těhotné budiž tak zařízeno, aby vždy čelilo proti příčinám svrchu vytčeným, vyjma ovšem příčiny v plodu spočívající, kteréž vždy jsou nepřístupné. Objeví-li se krvácení, nechť těhotná ihned ulehne na lože vodorovné, vzduch ať jest chladný, pokryvky lehké, pokrm skrovný, nápoj nakyslý a chladný, nikolí studený. Lékař pak přičiní potřebné prostředky. Chování takové sluší po několik dní prodloužiti, i když krvotok šťastně byl ukojen. Nezřídka podaří se takovýmto počínáním předejíti **p.** Není-li však více k zastavení, otevřena-li ústa děložná, v nichž ohmatati lze mázdry vaječné, tuť odbyto buď **p.** čím dříve tím lépe, oč se postarati jest úlohou lékařovou. V době těhotenství zvláštní pozornosti zasluhují občasí, v nichž po pravidle měsíční krvotok by připadal. *Mr.*

Potrava v. Pokrm.

Potravní berné neb **daň**. Dávno již jest ve vědě i v praxi uznáno, že předmětem berní býti má čistý příjem každého jednotlivce. Leč jakkoli vnitřní pravda této zásady nikterak nemůže býti pochybna, nicméně nepřemožitelné takřka se objevují překážky, jedná-li se o to, zjednati této zásadě v skutečném životě praktickou platnost. Důležitá tu nastává otázka, jak možno zjistiti výšku čistých příjmův každého jednotlivce? V dobách, kde v státním životě namnoze ještě vládl snivý idealismus, všeobecně panoval náhled, že nejlépe možno provésti nadřečenou zásadu přijmutím tak zvané subjektivní kvotisace t. j. vyměřením celistvých příjmův každého jednotlivce bez rozdílu rozmanitých zřídel, z nichž tyto příjmy pocházejí, zkrátka určením všeobecné berně z příjmův. Tento již v antickém světě vzniklý náhled, kterémuž v novějších dobách zcela zvláštní, pamětihodné modifikace se dostalo od fysiokratův, jest úplně nepraktický. Neboť nehledíme-li k smyšlénce fysiokratické, ježto každému poněkud jen hlubšímu pozorovateli jeví se býti pouhou smýšlénkou, dá se takováto subjektivní kvotisace provesti jen tam, kde vycenění vlastních příjmův z té příčiny děje se dle nejlepšího vědomí, protože čilá mysl pro obecné blaho jinak nedovoluje. Však tomu tak není v našich moderních státech, kde egoismus jednotlivce jest momentem nemálo rozhodným, a vůbec tomu též tak není ve státech větších hlavně z příčin, jichž bližší vyličování by zde bylo od místa. Musíť každá moderní soustava berní stanoviti jednak berně částečné (nikoli k celistvosti příjmův hledící), jednak berně věci na zřeteli mající a od osob více abstrahující; tak že vzhledem k požadavku poslednějšímu více má převládati tak zvaná kvotisace objektivní. Má-li takto berně hleděti ku předmětům, zdálo by se, žc všímati si pouze má předmětův výroby, neboť výroba právě tvoří příjem a jest tudíž nejjistějším jeho znakem. Avšak jen u některých předmětův výroby, jako na p. u pozemkův, možno úplně zjistiti výšku výnosu kterýž poskytují, u jiných to tak snadno nemožno. Kdyby tedy berně hleděly pouze k předmětům výroby, nebyly by mnohé druhy příjmův buď žádné buď nepoměrné dani podrobeny, což by vzhledem k ostatním daní stiženým druhům příjmův křiklavou bylo nespravedlivostí; aneb by se naopak daň vyměřovala na zdařbůh, beze všeho jistého měřítka. Třebať tedy při určování daně také přihlížeti k předmětům spotřeby čili konsumce, třebať ustanoviti tak zvané berně na spotřebu čili **p. b.** v širším slova smyslu. Jak vidno z toho co právě bylo pověděno, má u těchto berní spotřeba jen tak dalece býti předmětem daně, jak dalece jistou jest známkou, že ten, kdo určité věci k své spotřebě používá, nutně asi jistou částku čistých příjmův míti musí, an by se jinak této určité spotřeby zdržel. Sem náleží jmenovitě též tak zvané berně na přepych. Zvláštní druh těchto potravních berní v širším slova smyslu jsou vlastní **p. b**, kteréžto pouze hledí k předmětům hodícím se ku potravě lidské v technickém významu. Tyto mají ohledně svého vybírání tu charakteristickou vlastnost, že je neplatí pravidelně konsument sám, nýbrž již buď vyráběč, buď prodavač předmětu k spotřebě určeného; toto placení musí býti považováno takřka co zápůjčka, jejíž splacení přísluší konsumentům. — Konečně také clo musí býti pokládáno za jiný zvláštní druh berní na spotřebu čili **p**-ch **b**-ní v širším slova významu. Vlastní **p. b.** v užším smyslu datuje v našich zemích teprvé z roku 1829; před tím byly sice též berně tohoto druhu, avšak nebylo v nich nijakého jednotného systemu. Uloženať ale u nás tato berně na maso, víno, pivo a lihoviny. Srov. Akciz. *Bü.*

Potřeba je vše to, co nutným je prostředkem k dosažení nějakého účelu. **P.** jednoho není tudíž **p**-ou druhého. Hlavně zove se **p**-bou vše to, co nutno je, aby živok nějaký dosíci mohl svého účelu životného, tudíž ku př. vzduch, teplo, potrava. Jsouť pak **p**-by přirozené a **p**-by uměle strojené, jelikož mnohý živočich, hlavně zvíře skrocené, pak člověk mnohému tak přivyká, že se mu to stává, jak říkáme druhým přirozenim t. j. že odvykání tomu mu neslouží k blahu. Jelikož však každá společnost čili každá osoba mravní se podobá ústrojností spoluúdů svých osobě přirozené, majíc životní účel a životní síly do sebe: tož rozeznávají se i **p**-by společenské, ku př. **p**-by státu, církve, rodiny a p. *Hš.* — Jmenovitě v státním finančním hospodářství slove **p.** náklad na existenci státu, státní výdaje. Poněvadž **p.** podmiňuje uhražení, příjmy, tyto pak zase rozličné přípravy a disposice, tedy ukazuje se nutnost, aby **p.** pro jistou dobu vždy napřed byla určena t. j. v předběžný rozpočet (v. t.) sestavena. Obyčejně ustanovují se rozpočty na jeden rok, avšak **p.** celoročního nákladu nepovstává nikdy napřed ani najednou, nýbrž občas v jistých mnohdy dosti stejných částech, a v tom poměru také třeba obstarávati uhražení. K tomu konci zase třeba věděti, jaká část nákladu v rozpočtu ustanoveného připadá na dobu, o níž právě se jedná. Vědomost tuto čerpá finanční ministr, jemuž jest starati se o veškeré peněžité **p**-by státní, z měsíčních výkazů **p**-by, ježto mu podávají orgány všech odvětví státní správy, a dle nichž vykazuje on měsíční dotace pokladnicím, náklad zapravovati majícím. Úprava výkazů **p**-y musí býti v úplném souhlasu s rozpočtem, ony ukazovati musí, kolik nákladu každá jednotlivá rubrika jistého odvětví v příštím měsíci žádá, kolik na ni dle rozpočtu na měsíc připadá, kolik se uspoří aneb více vydá, kolik na ni v běžícím roce již povoleno, u porovnání s dotýčnou částí rozpočtu uspořeno, neb více vydáno bylo. Úspory minulých

měsíců mohou ovšem dle p-by potahovány býti do nároků příštích právě tak, jako vyšší náklad předešlý pozdějšími úsporami nahraditi dlužno. Ač výkazy p-by umožňuje se i dohlídka nad tím, aby nevykročovalo se z povoleného rozpočtu a správní zařízení aby dála se v souhlasu s pojištěným kreditem: předce způsob tento, požadovati a povolovati měsíční dotace, při náramném rozvětvení správního aparátu s velikým psacím nákladem spojen jest a jednodušším způsobem dal by se nahraditi. *Mi.*

Potrimpos v. Atrimpos.

Potsdam **1)** v. Postupim. — **2)** **P.**, městečko a vesnice v Novoyorsku; město má 7262, vesnice 2422 obyv. (r. 1860). Jest zde bank, tiskárna, 10 kostelů. Železnice jde odtud do Watertownu.

Potschappel v. Podčaply.

Potštein v. Potenštein.

Pott **1)** August, houslista něm., nar. v Nordheimu v Hanov. 7. list. 1806, učil se od dětinství u otce na housle, tak že již v sedmém roce věku svého veřejně hrával. V 10. a 11. roce cestoval a hrál s otcem, a v 13. přispěním vévody Cambridgeského přišel do učení ke Kiesewetterovi v Hanovru, v 15. pak ke Spohrovi v Kaselu. Vrátiv se do Hanovru byl komorním hudebníkem vévodovým, později cestoval v Němcích, r. 1829 do Paříže, a všude pro dovednou hru došel hojné pochvaly. R. 1830 koncertoval v Dánsku a Švédsku, načež zalíbiv se velice velkovévodovi Oldenburskému přijal u něho místo dvor. kapelníka, které podnes zastává, konaje mimo to mnohé cesty. R. 1834 **P.** značně se zúčastnil v Salcburku na přípravách pro pomník Mozartův (odhalený r. 1842). Ze skladeb **P**-ových známy jsou koncerty a variace pro housle, kvarteta, ouvertury, písně a j., bez obzvláštní ceny. — Choť jeho **2)** Aloysie **P**-ová, roz. Winkler von Forazest, výborná diletantka hudební, nar. ve Vídni 23. dub. 1815; na klavír učila se u Černého a komposici u Jirovce, později u čělisty Linke. Její hra na klavír nemálo se chválí, rovněž i její vlohy ke skládání. — **3)** August Fridrich **P.**, slavný linguista něm., nar. v Nettelredě 14. list. 1802, studoval na universitě v Gotinkách, stal se pak učitelem v Cele, habilitoval se však později na universitě Berlínské, odkudž byl r. 1833 povolán za profesora srovnavacího jazykozpytu do Halle. **P.**, znaje se mimo jazyky indoevropské též v některých jazycích asijských, afrických a amerických, přispěl nemálo k zvelebení a pokroku srovnavacího jazykozpytu a zasluhuje v oboru tom postavenu býti po bok Vil. Humboldta, Grimma i Boppa. Z jeho spisův jmenujeme zvláště: *Indogermanischer Sprachstamm*, výborné pojednání v *Encyklopaedii* Erscha i Grubera; *De Borussico-Lithuanicae tam in Slavis quam in Celtis linguis principatu* (Halle 1837 a 1841); *Die Zigeuner in Europa und Asien* (t. 2 sv. 184:—45); *Die quinare und vigesimale Zahlmethode bei Völkern aller Welttheile* (t. 1847); *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen* (Lps. 1853); *Die Ungleichheit menschlicher Rassen vom sprachwissenschaftlichen Standpunkte* (Lemgo 1856); největší cenu však mají jeho důkladná badání etymologická: *Etymologische Forschungen* (2 sv., Lemgo 1843—36; 2. spracování 3 sv. 1859—63).

Pottawatomiové, kmen indiánský v sev. Americe, sídlící nad ř. Kansasem v úrodné krajině asi na 1□ míli a čítající 2378 duší (r. 1863). Jsou inteligentní, mají školy a kostely misijní.

Pottendorf, ms v doln. Rakousích, v kr. Novoměstském a okr. Ebreichsdorfském s 3203 obyv. (1857); zámek vodou otočený, rozsáhlá přádelna na bavlnu.

Pottenstein, okr. ms v doln. Rakousích, v kr. Novoměstském na Triestingu, asi 1300 ob.; hamry na měď, pudlovna plechu, doly uhelné. — Okres **P**-ský měl r. 1858 na 4·57□ m. 13.787 ob. ve 3 msech a 42 vsech. — Srv. Potenštein.

Potter **1)** Pavel, výtečný holand. malíř zvířat a ryjec, nar. v Enkhuizen r. 1625. Jeho otec a první učitel byl Peter, prostřední malíř, jehož Pavel brzy překonal, prováděv již co 14—15letý jinoch znamenité malby. Přestěhoval se pak do Haagu a odtud r. 1652 do Amsterdamu, kdež pohříchu již po dvou létech zemřel, jak se za to má, následkem přílišného namáhání. Pro velikolepý svůj naturalismus zasluhuje býti připočtěn k prvním umělcům ve svém oboru. Vedle přesnosti kresby a okrouhlosti komposice jestiť to zejména jeho bystrost, jakouž každý druh zvířat uměl představovati ve zvláštní jeho povaze, což jeho dílům tak vysoké ceny dodává. Nejslavnější jeho malby jsou: *Močící kráva* v Eremitáži Petrohradské; *Býček* v Haagu; *Odpočinek při stodole* v galerii Arenberské; *Krávy* ve sbírce hraběte Černína ve Vídni. Neméně výtečný byl **P.** co ryjec (v leptacím způsobu). Zvláštním kladením kratičkých, jen ve stínu o něco prodloužených čárek dovedl srst zvířat co nejvěrněji nápodobiti. K nejzdařilejším z jeho rytin náležejí: *Dva potýkající se volové; Jedna stojící a jedna ležící kráva; Řehtající kůň.* *Mü.* — **2)** John **P.**, prelát angl., nar. ve Wakefieldu v Yorkshiru 1674, † 1747. Proslavil se záhy co učenec, a jeho vydání Plutarchova spisu *De audiendis poetis* vyšlo, když mu bylo teprvé 19 let. Nejlepší jeho dílo *Antiquities of Greece* vyšlo r. 1697. R. 1706 stal se **P.** kaplanem královny Anny, 1708 profes. bohosloví v Oxfordě, 1715 biskupem Oxfordským a 1737 arcibiskupem Canterburyským. Theologické jeho spisy jsou sebrány ve 3 sv. (Oxf. 1753). — **3)** Louis Joseph Antoine de **P.**, belg. historik a publicista, nar. v Brugách 26. dub. 1786, † tamtéž 22. čce 1859. Pocházeje z rodiny šlechtické strávil větší část svého mládí s rodiči svými v Holandě, Francii a Němcích, při čemž se mu pečlivého vychování dostalo. Procestovav 1809 jižní Francii vydal se 1811 do Itálie, kde po několik let sbíral listiny k dějinám církevním, až 1815 co attaché nizozemského vyslanectví v Římě se usadil. Výsledek svých badání o katolické církvi podal **P.** ve svém *Esprit de l'Église* (Pař. 1821, 6 sv.), kteréžto dílo, provanuto jsouc ideami u filosofů XVIII. stol. panujícími, při svém objevení mnoho hluku nadělalo. Navrátiv se 1823 do Bruselu zabýval se tam studiemi filos. a historickými až do r. 1828; politickou dráhu svou nastoupil v *Caurrier des Pays-Bas* ostrými články proti vládě holandské, která katolíkům nátisky činila. Byv proto k 18měsíčnímu žaláři odsouzen, neustal i tam pracovati o sjednocení katolíků a svobodomyslných Belgičanů, a koalice, utvořená hlavně jeho snahou, byla příčinou potomního pádu vlády holandské, na kterou i politickými brožurami stálé útoky činil. Na jaře 1830 byl opět odsouzen k 8letému vyhnanství, načež do Paříže se odebral, avšak, když brzy po revoluci červencové i v Bruselu revoluční hnutí nastalo a vojsko holandské odtud vypuzeno bylo, vrátil se do Belgie, kde s velikým nadšením uvítán a členem prozatímní vlády jmenován jest. Vida však, že snahy jeho po zřízení republikánském nenalézají ohlasu, vzdal se již 13. listop. 1830 svého úřadu a odebral se do Paříže, kde vedle studií soukromých horlivě bojoval proti politice krále Leopolda. Od roku 1838, kde do Bruselu se navrátil, trávil život svůj studiemi filos. a historickými, a rozšiřoval své liberální myšlénky četnými brožurami o otázkách

politických a sociálních, začež se mu mnoho ústrků dostávalo od strany zpátečnické a klerikální. Z četných jeho ostatních spisů uvádíme jen ještě jeho *L'union des catholiques et des liberaux* (Brus. 1829); *Éléments de tolérance à l'usage des catholiques belges* (t. 1838); *La révolution belge de 1828 à 1839* (t. 1838 a 1839, 2 sv.); *Études sociales* (t. 1843); *La Justice et la sanction religieuse* (1846); *Coup d'oeil sur la question des ouvriers* (1848); *De la liberté et de toutes les libertés* (1850); *Examen critique de la doctrine chrétienne* (1853); *Catéchisme rationnel* (1854); *Dictionnaire rationnel* (1859) a j. — **4)** Alonzo **P.**, biskup protestantské církve episkopální v Pennsylvanii, nar. v Novoyorsku 10. čce 1800. Vystudovav na Union college v N. Yorku stal se učitelem a 1821 profesorem mathematiky a přírodních věd na téže koleji. Od r. 1826 do r. 1831 byl rektorem kostela sv. Pavla v Bostoně, pak se stal místopresidentem a profesorem morální filosofie na Union college. R. 1845 byl zvolen za biskupa Pennsylvanského. Sps. *The principles of science applied to the domestic and mechanic arts* (N. York 1841); *Handbook for readers and students* (1847); *Political economy etc.* (1841); *Discourses, charges, addresses etc.* (Filad. 1858).

Pottery (angl. hrnčířství) slove v severozáp. části anglického hrabství Staffordu údolí 2½ □ m. veliké, v němž se nalézá proslulá angl. kamenina, mimo ni pak také kamenné uhlí a jíl. **P.** obsahuje 14 městeček a vsí, nyní asi se 100.000 obyv., kteří se živí vyráběním kameniny. Mají zvláštní časopis *Pottery gazette* a vědecký spolek *Philosophical society of the* **P.** Jedna z pobočních železnic londýnsko-liverpoolských vede tímto údolím. **P.** děkuje celé své zařízení, svůj zvláštní ráz v žití, mravech i správě, jakož i svoje vzniknutí podnikavému Wedgwoodovi (v. t.).

Pottier André Ariodant, franc. učenec, nar. v Paříži 2. list. 1799, jest nyní konservátorem veřejné bibliotéky v Rouenu a ředitelem starožitnického musea depart. Dolnosekvánského. Vyniká zvláště co archaeolog, jak tomu pěkná jeho pojednání v sbírkách učených společností normandských nasvědčují. Od r. 1833 až do r. 1852 redigoval *Revue de Rouen*. Ze samostatných jeho spisů zvláštní zmínky zasluhuje jeho *Origine de la porcelaine d'Europe* (v Rouenu 1847), v kterém tvrdí, že první porculán v Evropě zhotovován byl v Rouenu.

Pottsville, vesnice v Pennsylvanii nad řekou Schuylkillem s 9434 obyv. (r. 1860), má 4 slévárny a strojírny, 8 angl. a 3 něm. týdenníky, 16 kostelů. Zde se končí železnice z Filadelfie a Readingu. Na blízku jsou bohaté doly uhelné.

Potulicki znaku Grzymała, hraběcí rod polský, z kterého připomínáme Stanislava kastelána Międzyřeckého, jenž vyskytuje se poprvé s jménem z Potulic. Dále se uvádí Vojtěch kast. Rogoziňský 1506, Jan, kast. tamže, Mikuláš z Chodzieža **P.** († 1544), vojvoda Břesko-Kujavský; Petr **P.**, kast. Přemecký r. 1577, vojvoda Plocký, Břesko-Kujavský, Kališský, dostal věnem se ženou Uršulou Ostrorožankou Šempe a Sarnów; syn jeho Stanislav byl podkomoří Poznaňský. Jan Jakub **P.** († 1726), vojv. Břesko-Kujavský, star. Bořechovský, vydal tiskem *Historya o rewolucyi królestwa Szwedzkiego i Duńskiego* (ve Varš. 1701). Z bratra Janova pošel Josef († 1734) vojv. Černěchovský, jenž byl poslem na sněm 1724; syn jeho Alexander Hilarius († 1780), starosta Bořechovský, zplodil Michala (1756). Ten dostal řád sv. Stanislava, držel statky Vandburg, Zempelburg, Kohling a Svarožin v záp. Prusích a *Kcynie* a Slesin v Poznaňsku, a vymohl si po prvním rozdělení Polsky od Fridricha II. 1780 potvrzení titulu starohraběte († 1805). R. 1802 byl jmenován členem společnosti přátel nauk ve Varšavě, a přispěl některými články do *Pamiętniku* Dmochovského, pak do *Roczniků*. S Ludvikou Wielopolskou zplodil Michal syny Jana, Kašpara a Kazimíra; Kašpar (nar. 1792, † 1853), zůstavil náčelníka rodu Stanislava (nar. 1822), Kazimírův (nar. 1798) syn Kazimír Vojtěch (nar. 1820), držitel statku Slesina, jest údem doživotním panské sněmovny pruské.

Potupa stojí naproti uctění čili poctění, záležejíc právě v tom, že se někomu odnímá veřejně dospěšnosti, buďiž to již se strany rozumu nebo vůle. Prostředky, jichž se **p.** chápe, jsou dvojí: první jsou prostředky záporní, jako když ve společnosti ti, jenž jsou veřejně ctěni, s někým nezacházejí, jemu se důsledně i úmyslně vyhýbají a p. Přímých prostředků se chápe **p.** buď slovy, buď činy, jimiž společnost veřejně na jevo dává, že neuznává někoho za hodna, býti účastníkem výhod společenského života. *Hš.*

Potušák v. Pereskia.

Potutelnost (od slova tutlati), obmyslné skrývání se s úmyslem neb smýšlením svým k oklamání jiných, lstivé pokrytství; je-li úklad mravně vadný, slove potměšilost.

Potvora, vlastně tolik co netvora (*monstrum*), obzvláště ale tvor divnou podobou svou ošklivost a hrůzu působící (něm. *Ungeheuer*).

Potvrzení v právnictví naskytá se v dvojím smyslu: jednou totiž v tom, že soud neboli úřad vůbec schválí a schválením tím ku platnosti dopomůže jistému výkonu právnímu (na př. že soud potvrdí narovnání dlužníka s věřiteli; že potvrdí osobu k jistým výkonům povolanou atd.), anebo že vyšší stolice schválí výrok stolice nižší (na př. vrchní soud zemský rozsudek soudu okresního) — jinak ale co vysvědčení, že jisté povinnosti za dost učiněno bylo, k čemuž náleží jmenovitě kvitance, **p.** v poněkud přísnější formě sepsané, že někdo zaplacením závazku svému zadost učinil. **P.** dává se také o výpovědi půjčky, nájmu atd., o doručení úředních listin atd. Ostatně viz Stvrzení. *zl.*

Potworowski znaku Dębno, hraběcí rod polský, jehož původní vlasti bylo vojv. Kališské. V listinách uvádí se poprvé Dobrohost **P.** soudce zemský v Kališi, posel na sněm v Lublinu 1569, jenž podepsal unii Litvy s Polskem; dále Jiří **P.**, téhož sněmu maršálek, Pavel 1588, Ondřej písař na Vschově 1683, Jan kanovník v Hnězdně, arcijáhen a oficiál v Kališi, vyslanec na tribunál korunní 1681 a 1686. Později přijavši rodina **P**-ých učení Kalvínovo pozbyla proto politických práv svých, nezastávala více vysokých veřejných hodností a vyskytuje se proto zřídka ve spisech tehdejších. Po rozdělení Polska došli **P**-ští zase bývalé své vážnosti; Jan **P.**, pán na Deutsch-Presse v kraji Kostenském, stal se 1798 kr. pr. komořím, 1816 povýšen s potomky svými do stavu hrab., 1817 jmenován presidentem zemského soudu ve Vschově (*Fraustadt*). Zplodil syna Eduarda, nyn. náčelníka rodu toho. Eduard (nar. 1792), pán na Deutsch-Presse a Gorici v kraji Kostenském, jest rytíř řádu johanitův a doživotním členem panské sněmovny pruské. Z bratranců jeho jest Stanislav hr. **P.** (nar. 1802) pánem na Pałyčevě, Kotuši, Żelęčině a j. v. v kr. Kostenském.

Potylič, ms. v Haliči, v kr. Žólkievském a okr. Ravském s 2439 ob. (1857); továrna na porcelán a doly uhelné.

Poučka, věta poučná, řecky *theorema*, slove

onu větu tvrdivá neb záporná, jež, dojdeli vůbec dokladu neb důkazu, vědomost lidskou dokonalejší působí. Hlavně mají místo své **p**-ky v mathematice, jako vůbec ve všech vědách, ku příkladu v logice, které jsou založeny na soustavném roztřídění vět ve theses (větové klady) a jich doklady. Na příklad: **p**.: čáry rovnoběžné (parallelní) nestýkají se nikdy, byť i byly do nedozírána prodlouženy; doklad: neboť pojem rovnoběžnosti vylučuje veškeré blížení se čar, bez kteréhož blížení dotknutí obapolné není ani možné. Srv. Důkaz, Soustava. *Hš.*

Poudrette [pudret] fr. sluje uměle shotovené guano, sestávající z lidských výkalů, v jámách vykvašených, pak sušených a na prach rozemletých.

Pougens [pužãñ], Marie Charles Joseph de, franc. spisov., nar. v Paříži 15. srp. 1755, † ve Vauxbuinu u Soissonsu 19. pros. 1833. Nabyv co levoboček prince de Conti pečlivého vychování určen byl ku dráze diplomatické, na kterou poprvé nastoupil 1776, byv poslán od Ludvíka XVI. k franc. vyslanci do Říma, kdež však za 4letého svého pobytu více badáním v bibliotéce Vatikánské než pozorováním záležitostí politických se zanášel. Taktéž, když 1786 poslán byl v jakési záležitosti obchodní do Londýna, neopominul kořistiti z pokladů v Britickém museu nahromaděných. Přišed v revoluci o valnou část svého jmění zařídil si ze zbytku tiskárnu a kněhkupectví, po nějakém čase však i toho se vzdal a žil na venku toliko svým studiím. **P.** byl členem více učených společností, od r. 1799 franc. Institutu a již od 22. svého roku skutečným členem malířské akademie v Římě, které byl jeden výtečný svůj obraz předložil. Z četných jeho spisů jmenujeme: *Récréations de philosophie et de moral* (1784); *Traité curiex sur les cataclysmes ou déluges, les révolutions du globe, le principe sexuel et la génération des mineraux* (1791); *Essai sur les antiquités du Nord et les anciennes langues septentrionales* (1797 a 1799); *Lettres d'un chartreux* (1820 a 1834), přel. do něm. a španělštiny; *Abel, ou les trois fréres* (1820 a 1834); kdež dovolává se oprav v zákonodárství trestním; *Archéologie française* (1821—25, 2 sv.); *Lettres philosophiques sur divers sujets de littérature et de morale* (1826) a j.

Poughkeepsie [pókipsi], město amer. v Novoyorsku nad ř. Hudsonem s 15.000 obyv. (r. 1860), jest pravidelně stavěno, má 4 banky, spořitelnu, akademii, 21 kostelů, 6 veřej. škol s 1900 žáky, školu právnickou, lyceum, kolej ženskou, sirotčinec a veřej. knihovnu se 6000 svazky. Jsou zde četné rukodílny, hlavně železárny s jistinou 200.000 dol., dílny na vozy, čalouny, nábytek.

Pouchet [pušé] Felix Archiméde, franc. přírodozpytec, nar. v Rouenu 26. srpna 1800, ukončil studia svá v Paříži, kde též 1827 hodnost doktora v lékařství obdržel. Navrátiv se do svého rodiště stal se tam ředitelem nově zřízeného musea přírodnického, které pod jeho vedením utěšeně zkvétalo. Přednášeje v tomtéž museu o zoologii měl vždy valný počet posluchačů, jakož i po r. 1838 na tamější přípravně lékařské, kdež jmenován byl prof. přírodopisu. Za své zásluhy o vědy přírodní byl jmenován dopisujícím členem akademie věd v Paříži, skutečným členem mnoha učených společností franc. i zahraničných a 1843 rytířem čestné legie. Jeho četné spisy vyznačují se podivuhodnou přesností, hloubkou myšlének a jasnou methodou. Jemu vlastně přísluší zásluha, že spůsobem přesným vytkl základní zákony oplodňování u ssavců, z čehož i potom na oplodňování u člověka reflektoval. Z četných jeho spisů jmenujeme: *Zoologie classique ou histoire naturelle du règne animal* (1841, 2 sv. s atlasem); *Recherches sur l'anatomie et la physiologie des mollusques* (1842); *Théorie positive de l'ovulation spontanée et de la fécondation (des mammiféres et de l'espèce humaine* (1847), za kterouž od akademie věd v Paříži cenou poctěn byl; *Traité élémentaire de botanique appliquée* (1835, 2 sv.); *Histoire de sciences naturelles au moyen âge* (1853), kterou práce Cuvierovy a Blainvilleovy v tom oboru valně doplňuje; *Hétérogénéité ou traité de la génération spontanée* (1859); *Lettres sur les créations successives et les soulévements du globe* (1862) a j.

Pouchobradský z Pouchobrad, starožitná rodina česká, jenž se psala dle svého sídla prvotního Pouchobrad, dvoru poplužního s kostelíkem starodávním u Chrudími ležícího, a mívala účastenství v politických a náboženských hnutích v XV. a XVI století v Čechách vzešlých. Již roku 1415 připomíná se Jindřich z P. mezi panoši kraje Chrudim.; roku 1436 přichází tamtéž Jiřík a Karel bratří z P., z nichž onen držel zboží Přestavlcké, tento Třečické; roku 1439 Kříž z P., jenž kromě dvoru Pouchobradského držel také dům v Chrudími; r. 1440 Matiáš **P.** z P.; roku 1475 až 1487. M. Ondřej **P.** v Chrudími a Martin **P.** bratr jeho na dvoře Pouch.; na začátku století XVI. květla vedle Pouchobradských z P. také druhá větev Dřisických z P., k níž náležel Jiřík D. z P., jehož synové Jiřík a Václav D. s P. r. 1540 rozdělili se o zboží otcovské. Z větve **P**-ských z P. připomínají se toho času: r. 1513 Mareš z P., 1534 Řehoř z P. v Trojovicích, jež r. 1542 vložil do desk; roku 1532 Burian **P.** na Pouchobradech, jenž ves Pohled zastavil Chrudimským, roku 1549 opět ji vyplatil a † 1556, jsa poslední potomek větve této. *Ra.*

Pouillet [puljé] Claude Servais Matthias, franc. fysik, nar. v Luzance v depart. Doubském 16. ún. 1791, stal se prof. fysiky na koleji Bourbonské v Paříži, 1826 asistentem téže vědy na fak. věd, 1828 rytířem čestné legie, 1829 prof. praktické fysiky na konservatoři umění a řemesel, kdež 1832 i ředitelem jmenován jest; vedle toho obdržel 1838 též stolici fysiky na Sorbonně, jakož i rok před tím zvolen za člena akademie věd. Přišed též 1837 do komory deputovaných zasedal tam až do roku 1848, kdež po revoluci únorové vzdal se všeho působení politického. Když při povstání 13. června 1849 hnáno též útokem na konservatorium, byl **P.** obžalován, že co ředitel téhož ústavu náležitě tomu útoku se neopřel, načež i místa svého jest zbaven. Nechtě potom po státním převratu složiti přísahu vládě Napoleonově oddal se docela pracím vědeckým, kterými si značného jména získal. Ze spisů jeho jmenujeme: *Éléments de physique expérimentale et de météorologie* (2 sv., 7. vyd. 1856), nejúplnější to dílo podobného obsahu v jaz. francouzském, které též do něm. přeloženo bylo; *Notions générales de physique et de météorologie*, půvabný a zajímavý spis pro mládež; *Portefeuille industriel du Conservatoir des arts et métiers* (1834, 3 sv.); *Memoire sur la chaleur solaire* (1838) a množství důležitých memoirů v *Comptes rendus* akademie věd.

Poujoulat [pužulá] Jean Joseph François, franc. spisov., nar. v La Fare v depart. Bouches du Rhone 26. led. 1808, přišel po ukončení studií v Aixu 1826 do Paříže, kdež spojil se s Michaudem k vydávání díla *Bibliothéque des croisades*. R. 1830 odebrali se obadva do zemí východních, kdež navštívili Řecko, řecké ostrovy, Cařihrad,

obdržení, t. j. obdržel. **P. le merite** [— merýt], za zásluhy; **pour-parler** [lé], hádka.

Pourtalès [purtalé], evang. rod z jižní Francie pošlý, odkudž se vystěhoval do Švýcarska, když zrušen byl edikt Nanteský. Ve Švýcarsku usadil se rod ten nejprvé v Neuenburku, a nabyl průmyslovou činností velkého bohatství. Roku 1750 povýšen byl Jeremiáš P. od Fridricha II. kr. Pruského do stavu šlechtického, a 1815 dostalo se synům Jakuba Ludvíka z P. titulu hraběcího pro král. Pruské. Ze Švýcarska rozšířil se pak rod ten nejdříve do Pruska, a usadil se tu zejména ve Slezsku a Poznaňsku; potom i do Čech, do Lužice a j. zemí. Značnější členové rodu toho jsou: Jakub Ludvík, syn Jeremiáše jmenovaného, nar. 9. srpna r. 1722 v Neuenburku, zařídil si tu obchod rozsáhlejší r. 1753, kterým domohl se znamenitého jmění. Zakládal školy průmyslové a ústavy dobročinné, a stal se tak o vlast a rodiště své velezasloužilým; † 1814 zanechav tři syny, kteří se stali zakladateli tří větví rodu svého: 1) Hr. Ludvík (nar. 1773) stal se předkem linie P.-Sandoz, byl presidentem státní rady v Neuenburku, generálním inspektorem dělostřelectva švýcarského a † 8. kv. 1848. Ze synův jeho jest hr. Ludvíg Aug. (nar. 1796) mimořádným státním radou pruským a znám pokusem svým r. 1856 o zavedení v bývalém kníž. Neuenburském opět král. vlády pruské. Karel Fridrich P. Steiger (nar. 10. čna 1799) řídil pokus uvedený. 2) Zakladatelem druhé linie P.-Gorgier jest hrabě James (nar. 1776, † 1855) a nyn. náčelníkem hr. Jindřich, syn před. (nar. 1815), držitel panství Gorgierského ve Švýcarsku. 3) Původem třetí linie jest hr. Fridrich (nar. 1779, † 1861) pruský skutečný tajný rada a vrchní ceremoniář při dvoře berlínském; syn jeho Albert (nar. 1812) majitel statků Topola, Josefinova a Zavadla v Poznaňsku, doživotný člen panské komory pruské, král. komoří a tajný rada, byl od r. 1859 vyslancem u dvora franc. a † v Paříži 18. pros. 1861 bez mužských potomků. V Čechách náležejí rodu panství Hluboš a Píčina, statky Radovesice a Veltruby (hr. Alexandr), panství Tloskov a statky Leštno a Krchleby (Bonna a Konstancie, dcery, hr. Vilém bratr Albertův).

Poussin [pusén] **1)** Nicolas, slavný malíř franc., nar. r. 1594 v Andelysu v Normandii, pocházel ze schudlé šlechtické rodiny. Vzdělávav se s počátku ve svém rodišti, později v Paříži u nepatrných mistrův, odebral se k svému zdokonalení r. 1624 do Říma, kdež blahý vliv naň měl básník Marini. R. 1640 povolal jej kardinál Richelieu nazpět do Paříže, a svěřeno mu tu ozdobení galerie v Louvru, on sám pak jmenován prvním malířem královým. Avšak již po dvou létech vrátil se zpět do Říma, jelikož mu Pařížští jeho vrstevníci rozličné pikle strojili a život všelijak ztrpčovali. Zůstal pak v Římě až do své smrti r. 1665. Svým uměním došel málo hmotných výhod, ale tím větší slávy. On jest první malíř, jemuž antika za nejvyšší vzor sloužila, v jejímžto duchu hleděl i svoje vlastní výtvory prováděti. Maloval stejně výtečně histor. předměty, jakož i krajiny. V prvním oboru vynikají jeho práce jednoduchou komposicí, mírou u výrazu a velebnou prostotou. Nejznamenitější díla toho druhu jsou: *Mor mezi Filištinskými*, *Sbírání manny* a *Nalezení Mojžíše dcerou Faraonovou* v Louvru; v obrazárně Leight Courtské v Anglicku *Mor v Athénách* a v Eremitáži Petrohradské *Mojžíš, holí pramen ze skály vyvolávající*. Jeho *Sedmero svátostí* (malov. pro rytíře Cassiano del Puzzo) jest též velmi proslulé dílo; z jednodušších předmětů vynikají prostou velikoleposti svou jeho *Závět Eudamedasův* (ve sbírce Moltkeově v Kodani). Sloh jeho krajin nazývá se „heroickým", poněvadž i krajina i oživující ji osoby tento ráz na sobě nesou. Vše jest v nich s velikou vážností, určitostí a bedlivostí provedeno, ve vznešené přírodě obyčejně velikolepé budovy antického slohu umístěny, a staffáže nejvíce z klasické pověsti vážena. Zvláště znamenité obrazy toho druhu chová Louvre Pařížský. — Neméně proslulý jest téměř jeho žák a spolu i svak **2)** Kašpar (*Gaspar*) **P.**, kterýž se vlastně jmenoval Dughet (též *Duchet* ps.), avšak z úcty k jmen. slavnému mistru svému přijal též jeho jméno, pod kterýmž vůbec a téměř jedině znám jest. Nar. se v Římě r. 1613 z otce Francouze, vzdělával se tu u řeč. strýce a napotomního svaka svého, v jehož duchu a směru s velikým zdarem pracoval, jen že v jeho pozdějších výtvorech, zejména v oboru krajin, ještě větší živost a mohútnější ruch panuje. Představoval nejraději rozkacené živly, a nejlépe se mu dařilo líčení takovýchto výjevů vznešenosti přírody. Ve formách panuje u něho naskrze velikost, a zvláště výtečná jsou jeho prostředí, což i v plné míře platí o jeho stafáži, v jejížto volbě byl vždy šťastný, jakož i v jejím provedení přesný a správný. Provedl náramné množství maleb, jelikož pracoval s neobyčejnou snadností, jen že pohříchu z olejních jeho obrazů ztemnáním mnohé ztratily část své ceny; kde tomu ale tak není, vystupuje tato v prvotní skvělosti své. Sem a spolu i k nejvýtečnějším pracím jeho náležejí obšírné malby na obmítce s výjevy ze života Eliášova a Elizéova v kostele San Martino à Monti v Římě; sem i valný počet klíhovými barvami provedených podstávkových obrazů v galerii Doria tamtéž, kterážto sbírka i rozličné znamenité olejné obrazy od něho chová, jakož i galleria Collona a Corsini a academia di San Luca v Římě, galleria Pitti a degli Uffizj ve Florencii, Turinské a Madridské museum, ve kterémžto posledním nachází se největší počet jeho prací, a podobně chovají četné gallerie anglické a jiné obrazárny na pevnině evropské mnohé zdařilé dílo jeho štětce. Větší část jeho prací byla též nejznamenitějšími ryjci, jako Poillym, Audranem, Cl.-Stellou a j. napodobena a rozmnožena; on sám pak ryl leptacím spůsobem osm listů s utěšenými krajinami a zemřel v Římě r. 1675. *Mü.*

Poussirovati (z franc.), tolik co bossirovati (v. t.); pak hnáti, podporovati, vymáhati, povznášeti.

Poustevník, kdo se vzdáliv společnosti lidské o samotě (na poušti) bydlí zvláště z účelů náboženských. Ve východních asijských krajinách i v Egyptě bývalo jich za pradávných časů. U Židů takový život jal se nabývati počestnosti od časů Eliášových, totiž od času pronásledování lidí, kteří víře zděděné chtěli věrni zůstati proti vůli panovníků k pohanství odpadlých. U křesťanů právě také pronásledování asi zavdalo příčinu k poustevnickému životu; někoho i pokání za těžké hříchy k tuhým postům a sebezapírání na poušť vedlo. Za dob křížáckých zdá se, že poustevnický život měl i politické příčiny. Velká část pozdějších p-ů ale byli lidé práce a pořádného života nedbalí, pročež jich vyhubení nastalo. Z p-ů, náboženským úmyslem k samotářství vedených, povstaly některé duchovní řády. Z českých p-ův známější jsou svatý Ivan, Prokop, Vintíř.

Poustevník Jan, bratr český a skladatel písní nábožných, nazýval se i Jestřebský, Ostrský a Turnovský. Nar. ku konci století XV. žil nějaký čas na spůsob „poustevníka", potom ale vrátiv se zase do společnosti lidské byl nějaký čas

písařem na Rohožci a v Turnově, vzdal se však úřadu toho a r. 1529 v Brandejse zřízen jest na kněžství, načež spravoval rozličné sbory bratrské. Dle svědectví J. Blahoslava byl bratr Jan „muž poctivý, velmi zbožný, aniž neučený," při tom ale odpůrce bratra Lukáše v mnohých věcech. **P.** sepsal veliký kancionál písní českých, z nichž však toliko deset přijato do velikého kancionálu bratrského. Hlásaje a rozšiřuje horlivě víru bratrskou byl proto od katolíků i kališníků stíhán, a mnohá protivenství snášeti musel, seděv v Praze v Bílé věži a potom na zámku Pražském téměř dvě léta, načež puštěn na závazek tak, aby mohl v zemi býti, však ale aby nekázal veřejně, dle čehož se potom i zachoval. Zemřel r. 1543 v Ml. Boleslavi. *Ra.*

Poušť *(desertum)* jest vůbec každá rozsáhlá, neobydlená i na rostlinstvo chudá krajina. Zvláště pak nazývají se **p**-ěmi veliké písečné roviny horkých pásem zemských, na nichž pro nedostatek vody žádné bylinstvo se nedaří. Jednotlivá po nich roztroušená místa, vodou opatřená a tudíž i rostlinstvu vznik poskytující, nazývají se oasy (v. t.). Půda **p**-i složena jest z pevných, za příčinou nepřítomnosti vody nerozrušitelných skalin, aneb jest pokryta křemenovitým, lehce pohyblivým pískem, někdy i pískem solnatým. Na **p**-i není hor, avšak i vysoké hřbety pohorské, s nichž voda rychle sbíhá, berou na se povahu **p**-í, jako na př. **p.** Kobi (v. t.). Nejrozsáhlejší **p**-ě nalézají se na tak zvaném Starém světě v Asii a v Africe, kdež zaujímají takřka nepřetržené pásmo od předhoří Bojadoru až k Indu, a sice v šířce od 15. až k 31. st. sev. š. Avšak i v Australii jest **p.** posud nezměřená, jakož i v již. Americe **p.** Atakamská. **P**-ě ve starém zákoně zmiňované nejsou vlastně **p**-ě ve smyslu svrchu uvedeném, nýbrž krajiny, ježto pro skalnatou půdu a nedostatečnou vodu nehodí se k orbě, nýbrž pouhé pastviny poskytují pro stáda. Uvádí se **p.** S y r s k á (Moab), kterouž prošli Israelité na svém pochodu do země Kanaan; **p.** B e e r s a b a na jihozáp. hranici Palestiny; **p.** J u d a, největší v Palestině, prostírající se od pohoří téhož jména až k moři Mrtvému, byla s části obydlena, a jednotlivé oddíly její sluly Engedi, Maon, Siph, Thekoa a Jeruel. Na sever od ní byla **p.** J e r i š s k á, do níž spadá pokoušení Krista ďáblem a událost s milosrdným Samaritánem. Pravé **p**-ě jsou S a h a r a (v. t.), **p.** A l D ž e s i r a v Mesopotamii mezi Tigrisem a Eufratem, **p.** B e l u d ž i s t a n v zemi téhož jmena (v. t.), **p.** I r a k, část to roviny téhož jmena, táhnoucí se podél Eufratu až k pomezí Arabie. O **p**-i Kobi již svrchu jest zmíněno.

Pouštění ž i l o u (*venaesectio, phlebotomia*) jest umělé otevření krevnice na povrchu těla umístněné, za účelem, aby z ní jisté množství krve vyprázdněno bylo. Dějiny **p.** zasahují do dávné minulosti, neboť mimo starší ještě zprávy vypravuje se, že Podaleirios (v. t.) ve válce trojánské **p**-m zachoval prchající život dcery Karijského krále Daimothea. Chirurgická pravidla, jak žilou pouštěti se má, napsal, pokud známo, nejprvé arabský lékař Abul-Kasem (v. t.). Zdá se však, že v dobách starších **p.** neužíváno k všeobecnému umenšení množství krve, nýbrž spíše k místnímu uvolnění oběhu jejího, pročež i úzkostlivě páráno po nejvhodnějším místě, na němž by krev vypuštěna býti mohla; mělo tedy **p.** týž účel, jaký nyní má přiložení pijavic neb nasázení baněk. Za novější doby vykonává se nejčastěji **p.** v ohbí loketním, v řídkých případech i na nártě nohy, jakož i na hrdle. **P.** jest operace, již zajisté větší krveprolití ve světě způsobeno bylo, nežli nejkrutějšími válkami, o nichž dějiny vypravují. Ještě před čtvrtstoletím brával téměř každý lékař ve všech chorobách zánětných útočiště své k **p.**, a ve větších nemocnicích každým dnem zmařeno množství drahocenného moku životního. Nejvyššího stupně dosáhlo však bláznivé toto zuření zvláště v Itálii v první polovici našeho století za příčinou slepého následování brownianismu (v. t.). V též době považováno **p.** za prostředek diétetický, a nejen osoby vyšších stavů ale i sprostí lidé hrnuli se davem k lazebníkovi, aby jim — zvláště na jaře — žilou pustil. Zdravější náhled pokročilé vědy lékařské vykořenil úplně za doby naší tuto neplechu, ač neupadli-li jsme u výstřednost opačnou, vystříhajíce se **p.** i v případech, kdež by snad menším zlem předešlo se větší. Jisto jest, že mimo Itálii za novějších dob **p.** v celé Evropě valně z obyčeje vyšlo. — **P.** vykoná se buď k o p í č k e m (lancetou), buď p u š ť a d l e m (v. t.). Začátečníkovi odporučiti jest způsob posléze jmenovaný, poněvadž kopíčko vyžaduje větší zručnost i úsudnost, a tudíž zase u znalce zasluhuje přednost před puštadlem. Aby dostatečné množství krve rychle uběhlo, jest při **p.** zapotřebí způsobiti tlak na krevnici mezi srdcem a místem, na němž puštěno býti má. To stává se při pouštění na ohbí loketním obvazkem stužkou as dva palce širokou na rameni nad loktem, na noze obváže se taktéž holeň nad kotníkem, na hrdle přitlačí se vena palcem pod místem, do něhož bodnouti jest. Z četných krevnic v ohbí lokte sbíhajících jest lhostejno, kteráž u **p.** se zvolí, jest však přihlížeti k tomu, aby **p**-m porušena nebyla žádná tepna a žádný nerv. Na nártě pouští se z kterékoli krevnice podkožní; předchozí teplá lázeň místní učiní krevnice tyto plnějšími a tudíž přístupnějšími, taktéž pro skrovný objem krevnic těchto jest přiměřeno po proseknutí žíly ponořiti nohu do teplé vody, a množství ušlé krve posouditi pak dle zbarvení vody. Na krku pouští se vždy z veny hrdelní zevní, a sice pouze v svrchovaném nebezpečí života, jako při zardoušených, utopených, oběšených a t. d. K měření vypuštěné krve slouží v nemocnicích stupňované nádobky, tak že každý stupeň zaujímá uncii neb dva loty krve. V domácnosti dostačí k témuž účeli každý šálek kávový. Po vykonaném **p.** obváže se rána, avšak tak prozřetelně, aby ani další krvácení se nedálo, ani přílišné stažení způsobeno bylo, jímž by volný oběh krve s překážkou se potkával. *Mr.*

Pouť 1) jakákoliv cesta vůbec, obzvláště ale slove tak **2)** cesta, konaná na jisté místo mimo farnost v úmyslu náboženském, a kdo ji koná slove p o u t n í k. Idea takových cest dá se chváliti, jako vůbec cestování při větší části lidu, poněvadž cestováním nabývá se rozl. vědomosti vůbec; spojí-li se cestování s náboženským účelem, t. j. chce-li cestující upřímně každé příhodné příležitosti k náboženskému vzdělání svému použiti, vzroste užitek cesty pro tělo a duši ještě k větší míře, zvl. je-li krátká, nenamáhavá, děje-li se ve společnosti dobrých a moudrých lidí, při dokonalé doblídce vlastního duchovního na místa památná. Než v skutečnosti mívají **p**-i, zvláště delší, mnohé zlé účinky, ku př., že jimi peníze a čas se maří, náchylnost k zahálce se jaksi posvěcuje, mnohá nešvara a nemravnost se podporuje (srv. sv. Ř e h o ř N y s s. v listu *de iis, qui adeunt Jerusolymas*; sv. J e r o n y m *Epistol. lib. II. epist. 14. ad Paulinum*, sv. J a n Z l a t o ú s t ý *Homil. 1. in epistol. 14 ad Philemonem, homil. 3.*/*4. ad popul. Antioch.*); že se jimi pověrečná domněnka podporuje, jakoby Bůh na jednom místě byl mocnější aneb milostivější nežli na jiném; že jimi úcta svatých často se mění v modlářství, když ku př. dře-

věnou světice sochou požehnání se udílí (nač papež Innocenc III. *Epistolarum lib. 9. ep. 241*; provinciální sněm Mohucký z r. 1540. *can. 40, can. 42* žebrá, proti čemuž i sněm Tridentský *Sess. XXV. de invocatione et reliquiis Sanctorum et sacris imaginibus* určitě se vyslovil); že víra v klamné zázraky lid zavádí; že domácí služebnost boží se zanedbává, že v lehkovážnost se uvádí svátost pokání a Těla Páně, kteréž nedbale, roztržitě i dosti neslušně na poutních místech se odbývají, tak že sněm Tridentský přísně nařiditi musel, by neopovážil se zpovědlník pro nával lidu lehkovážněji svátost pokání udělovati. Odtud pocházely i mnohé zákazy se strany vlád bránících dalším p-em; odtud i bohoslovci radili věřícím, aby zůstali doma a raději v svém chrámě řečené svátosti přijali, peníze, jež by byli utratili na cestě, k dobrému účeli vynaložili, čas, jejž by byli strávili na cestě, na práci pro bližního vynaložili, oběť, kterou by byli přinesli v dálce, k zvelebení vlastního chrámu a služeb božích na oltář svůj farní položili atd. **P**-i povstaly záhy tím, že věřící svatá místa, životem i utrpením Páně památná navštěvovali, což nejhlučněji ovšem za křížových válek se dělo; též i do Říma uměli papežové svolávati a shrnovati lid (v. čl. Jubileum), pak i na jiná místa nábožný zástup ovšem bohužel často za klamem a pověrou se hnal. — **3) P.** (lat. *festum patrocinii*), slavnost, kteráž se koná na spůsob zasvěcených svátků první třídy na památku toho svatého, aneb učení neb události svaté, dle nichž se kostel (v. t.) nazývá.

Poutnov, něm. *Pauten*, ves v kr. Chebském a okr. Teplském, asi 500 ob., zámeček. — S počátku XVII. století náležel statek **P**-ský Janu a Fridr. Lochnerovi, kterému byl po bitvě Bělohorské zkonfiskován, později ale za 1701 kop. 25 gr. 5 peněz zase vrácen; r. 1730 držela jej Marie Weigelová Schlindelová z Hiršfeldu a od 1749—1790 Jan Otto z Ottilienfeldu, po jehož smrti přešel na jeho syna Karla. Od tohoto koupili statek roku 1803 vlastní poddaní a prodali 1804 Chebskému měšťanu Janu Weissovi, ten postoupil jej jmenovanému Karlovi z Ottil., který jej prodal podruhé Janu Knollovi, měšťanu karlovarskému. R. 1824 dostal se statek ve veřejné dražbě Emanuelovi rytíři Fleissnerovi z Vostrovic, a nyní náleží hr. Dejmům ze Stříteže.

Pouto jest vše, čím dvě jinak rozdělené věci vespolek se svíží, tedy tolik co vazba. Bývá tudíž **p.** z látek provazovitých, řemenovitých, strunovitých a pod. **P**-tem pojí se přední nohy koně na pastvě, aby uprchnouti nemohl; **p**-tem připevňuje se na houslích struna k struníku atd. V užším smyslu jest **p.** železný kruh, který se provinilcům buď z trestu buď k zamezení útěku přinýtuje na nohu neb na ruku, jsouť tedy **p**-ta tolik co okovy (v. t.). Dvě **p**-ta spojena bývají řetězem, kterýž poutá buď obě nohy vespolek, buď nohu s rukou též strany neb křížem. Ve státech, v nichž k zostření trestu za spáchaný zločin ještě okovy jsou v užívání, jest zákonem ustanoveno, jak těžká mají býti **p**-ta pro ženy, pro jinochy, pro dospělé muže. V některých zemích jest již tento našemu věku nepřiměřený spůsob trestu odstraněn, a v době nejnovější jedná se také v Rakousku o vymazání jeho ze zákonníku trestního.

Pouvoir [puvoár], franc. moc, mocnost, právo, oprávněnost.

Pouzar z Michnic, jméno rytířské rodiny staročeské, jejížto původištěm byly Michnice v Budějovsku. Ke vsi této, později ku panství Rožmberskému náležející, nabyli **P**-ové z M., z nichž se nejprvé 1435 Erazim z M. připomíná, záhy nedaleké tvrze a vsi Žumberka (*Sonnberg*), a Oldřich **P.** z M. koupil okolo 1540 od p. Wolfa mladšího z Krajku ještě tvrz Olešnici s příslušenstvím. Téhož času držel Jan **P.** z M. statek Sedlec (též v Buděj.), kterýž po jeho smrti 1556 prodán Divišovi Malovcovi z Libějovic. Manželka tohoto Jana, Kateřina roz. Malovka z Malovic, podruhé opět provdaná Bořitová z Martinic, zdědila po otci statek Vlachovo Březí, kterýž se po ní s dcerou její Annou **P**-kou dostal Janovi Dlaskovi Vchynskému ze Vchynic. Po Oldřichovi **P**-ovi drželi synové Jindřich Žumberk a Vok Olešnici. Onen † okolo 1600 bezdětek, odkázav Žumberk (i s Michnicemi) Častolarovi Dlouhoveskému z Dlouhé Vsi na Chlumu, synu sestry Barbory provd. Častolarové. Vok zůstavil Olešnici synu Albrechtovi Řehořovi, který až do r. 1590 stál pod poručenstvím strýce Jindřicha. Oženiv se s Kateřinou roz. Pešičkou z Komárova zplodil s ní syny Jindřicha a Petra. R. 1618 přilnul ku straně stavů odpořilých, začež mu po bitvě Bělohorské statek Olešnický zkonfiskován jest. Sestra tohoto Albrechta, Anna, byla nejprvé provdána za Jana Hradišťského z Hořovic na Nobilovech, JMC. radu, po jehož smrti r. 1600 od dcer svých s ním zplozených, Markéty, Sibylly a Anny Salomeny, statek Nebilovy koupila. Provdavši se podruhé za p. Viléma z Landšteina, prodala Nebilovy opět Marianě Kokořovcové ze Švárova na Štáhlavech, a koupila od dcery Anny Salomeny, již provd. Harantové (později Černínové), statek Vilštein, a od dcery Sibyly, provd. Pešíkové, statek Žďár (v Plz.). Přečkavši 2. manžela, jenž byl poslední rodu svého, † 1618, Vilštein odkázala dceři Markétě provd. Karlové, Žďár vrátila kšaftem opět dceři Sibyle. V 2. polovici XVII. stol. nenacházíme již zmínky o rodu tomto. *Svb.*

Pouzdřany, něm. *Pausram*, městys (od r. 1583) na Moravě v kr. Brněnském a okr. Mikulovském, 180 domů a 1120 ob.; uvodí se poprvé k roku 1244 pod jménem *Puzrams*, odkud nyn. název německý. V XVI. stol. byli zde akatolíci a r. 1663 jej Tataři spálili.

Povaha připouští významy užšího i širšího smyslu, dle toho, zdali název ten výhradně jen k člověku vztahujeme, aneb-li ho užíváme i vztahem k věcem jiným, k zvířatům i k předmětům bezživotným; nejkrajnější pak z významů těch jsou ráz vůbec co význam širší a pak charakter (v. t.), na zásadách vůle spočívající, co význam nejužší. Dle řečeného nejobecnějšího významu znamená totiž **p.** souhrn vlastností předmětu, kterými se co předmět zvláštního druhu od jiných různorodých liší a jimiž ve vzájemnosti s předměty jinými svým zvláštním určitým spůsobem působí. Jest to tudíž souhrn vlastností, podstatu, chování a působení jeho označujících čili charakterisujících, které jemu dodávají určitého rázu buďsi co předmětu jednotlivému, buďsi co členu určitého druhu. V prvním případě jeví předmět **p**-hu individuálnou, v druhém pak **p**-hu rodovou. Patrně znamená **p.** dle tohoto nejužšího významu vzhledem k výtvorům přírodným totéž, co jinak též přirozenosti každé jednotlivé věci nám slove. V takovém smyslu mluví se i o **p**-aze slunce a měsíce, o nezřídka dosti báječných **p**-ách planet a komet, a odvozuje se odtud obzvláštní jich vliv, jímž dílem na sebe, dílem na naši zem působí. V užším oboru pozemské přírody rozeznáváme lučebnou, magnetickou, elektrickou **p**-hu jistých i bezživotných látek, vyrozumívajíce tím opět obzvláštní spůsob jich lučebného a j. se chování, jenž v podstatě jejich přirozenosti založen jest. Tentýž

způsob mluvení objevuje se dále též ohledně bylin, z nichž mnohé na př. se vyznačují léčivou **p**-hou atd. Naproti této, jak říkáme pouze fysické **p**-aze jakož i vedle ní rozeznáváme tu, kde již jakýs duševní život předpokládati se smí, **p**-hu psychickou, co užší význam slova toho. V ohledě tomto značí **p**. nejprv tolik co přirozenost psychická čili naturel, jindy tolik co letora čili temperament, a poslés tolik co charakter na osobnosti a vůli spočívající. Naturel a letora sluší též zvířeti, charakter předností jest člověka. Vyrozumíváme pak naturelem onen zvláštní ráz duševního života, jenž podmíněn se vidí veškerým vlivem organismu tělesného na úkony duševné, takže vše, co dovede značněji působiti na vývoj a zdar neb na úkor organismu, jistou měrou též bez vlivu není na psychickou **p**-hu jako formálnou stránku duševního života. Patřiť sem netoliko vlivy zděděné od otce a matky, než i zděděný vliv národní, jakož i vliv kmene a plemene, dále vliv pohlaví a stáří, vliv klimatický, průměrná teplota roční, výška nad mořem, panující větry, suchý neb vlhký vzduch; někteří zastávají též geologické ano i kosmické vlivy. Též sem vpočísti sluší způsob života, druhy potrav a nápojů, lučebnou povahu krve a jiné okolnosti. Letora jest jaksi částí naturelu, majíc se k ní jako zvláštní k povšechnějšímu; neboť naturelem nazývá se, jak již praveno, povšechný psychický ráz, pokud vlivem celého organismu podmíněn jest, letora však visí toliko na individuálné **p**-aze nervové soustavy. Z individuálného způsobu jejího naladění odvozuje se čilost aneb liknavost jednak při vnímání dojmů, jednak při působení proti nim, pro kteréžto úkory sobě věda názvy receptivity a spontaneity vytvořila. Dle individuálného poměru čilosti neb liknavosti receptivity a spontaneity řídí se letora každého jednotlivce, jsouc při čilé receptivitě a spontaneitě cholerickou, při liknavosti obou flegmatickou, mezi oběma leží letora sanguinická a melancholická a přerozličné přechody co tolikeréž druhy psychologické **p**-hy s tohoto stanoviska uvažované. Ve smyslu charakteru užívá se slova **p**. ve významě nejužším a vyslovuje se tím duševní ráz, který člověk sám sobě zjedná svým osobním přesvědčením a souhlasnou s ním vůlí. Ráz ten obsahuje se v jednotném souhrnu veškerých praktických zásad čili maxim, které sobě položil člověk činem vlastním za vodítka při svém vnitřnim i zevnějším jednání, došed přesvědčení o praktické jich hodnotě aneb o jich prospěšné přiměřenosti k osobním jeho účelům. V případě prvnějším jest **p**. člověka na každý způsob mravná, v případě druhém dle smýšlení mravnou není ani tenkrát, když novější jednání meze dovoleného nepřekračuje. Jde-li **p**. způsobem uvědomělým za nemravnými zásadami, stává se sama nemravnou. Dvou tudíž podstatných dob ku **p**-ze potřebí, a sice nejprv ustálených zásad z vlastního praktického přesvědčení vyplynuvších, a pak věrnosti a důslednosti, jež za všech poměrů života při skutečném jednání zásad těch šetří. Není **p**., kde není vnitřní samostatnosti, tudíž vlastního náhledu; avšak není **p**. také tam, kde místo důslednosti a věrnosti zásadám vrtkavost a libovůle vládne. Dle hodnoty obsahu praktických zásad řídí se hodnota **p**-hy, jakož dle nadvlády jedné z nich nad ostatní, jež vzhledem k ní se jeví co podřaděné, název **p**. se spravuje; rozeznáváť se v příčině té na př. **p**. blahovolná, při níž zřetel k blahovůli svrchovaným jest vodítkem, aneb **p**. právná, kde svrchovaným zřetelem jest zřetel ku právu atd. S formální stránky síly, důraznosti a vytrvalosti rozeznáváme **p**-hu ráznou, rozhodnou od **p**-hy nerozhodné a liknavé a p. v. Srovnáváním objemu zásad **p**-hy s povšechným mravním ideálem vůle vychází na jevo rozdíl **p**-hy jednostrané, všestranější až i naprosto všestrané, dle toho, zdali vodítkem vůle jest zřetel k jedné pouze aneb jen některým stranám mravního ideálu, aneb k ladné shodě všech idei praktických co celistvému ideálu. Patrně jest ideálem pro mravnou **p**-hu vzor **p**-hy tak spořádané, aby svrchovaným vodítkem byl zřetel k jednoceněným požadavkům veškerých mravních idei, jimž by se s důrazem ve všech poměreeh zachovávala důsledná věrnost. *Dch.*

Povaha skutku (*Thatbestand*) slove v právnictví soubor všech známek a vlastností, jimiž se zvláštnost skutku nějakého vyznačuje, které tedy skutek nějaký míti musí, aby se za to pokládati mohlo, že jest tu právě tento čin, tento skutek. V řízení trestním soudce vyšetřovací, prvé než k odsouzení přistoupí, musí vyšetřiti **p**-hu **s**.; neboť dle zákonů treatních jen to za zločin, přečin neb přestupek se pokládá, co v zákonech jakožto zločin, přečin neb přestupek jest vyznačeno. Rozeznává se **p. s.** objektivní a subjektivní, neboť každý čin lidský spočívá jednak na činnosti duševní, jednak na činnosti zevnější, a zasahuje tudiž i do oboru vnitřního, duševního, i do oboru vnějšího, předmětného. Objektivní **p. s.** zahrnuje v sobě na př. při vraždě všecky okolnosti, z kterých vychází že člověk byl zabit; subjektivní pak vše, z čeho se dovésti dá, že ten neb onen zabil jej zúmyslna a chtěje jej zabíti. Objektivní stránka týče se příběhu vnějšího, subjektivní viny pachatele; zločin ale povstává jen tenkrát, když obě v jedno se zahrnou. *Čný.*

Poval slove obyčejně dřevo jen z hruba přitesané, je-li tak dlouhé a silné, že by se k dělání stropu potřebovati mohlo, kdežto se pak klade jeden **p**. vedle druhého (odtud jméno *dříví povalové*). Slabší dřeva přitesávají se na třech stranách (na obou pobočných a dole), silná ale jen na dvou a rozříznou nebo roztrhnou se za to prostředkem, tak že opět každý kus tři ploché strany obdrží. *Ša.*

Povelice Dolní a Horní (*Nieder- u. Ober-Paulowitz*), dvě vesnice, náležející k tak řečeným enklavám moravským v rakouském Slezsku v okresu Osoblazském, činí, a sice Dolní **P**. spolu s Novou Vískou, Horní **P**. s Bušovcem (*Buschatka*), dva samostatné statky manské arcibiskupského kostela Olomúckého. Oboje **P**. náležely od starodávna k hradu Fulšteinu, jejž co manové řečeného kostela nejprvé páni z Fulšteina, a po nich od 2. pol. XVI. stol. Sedlničtí z Choltic drželi. Po Sedlnických drželi **P**. Jindřich Schwab ze Salberka, Gothart Siče z Bauke (1626), potom Tarolové z Tarolu (1636—1718); potom dostaly se dražbou Dolní **P**. Karlu hrab. z Hodic, pánu na Rudolticích, Horní **P**. Frant. Hantkovi z Lilienfeldu, ten prodal je však již 1730 Janovi Valentinovi šlecht. Jokayovi, jehož rodu zůstaly do r. 1808, kdež prodány rytířům z Badenfeldu též k panství Rudoltickému. *Svb.*

Pověra stojí naproti i víře i vědě, jelikož nemá té podstatnosti co pravá víra, aniž té dovednosti co věda. Nicméně není **p**. snad pouhý mam a klam, poněvadž bývá v **p**-ře zle zrozuměná pravda skryta; **p**. ku př., že jsou vodníci v potocích, povstala tím, že pohané věřívali v bytosti světa nadzemního, že jim byla tudíž i oblaka, jako skrýše potoků a řek hlídána a obydlena od dědů a bab (bohů a bohyň), kteří k sobě přijímali i duše mrvých, jako že z nich duše dětí pomocí bab Sudiček čili Rodenic přicházely na svět spojit se s tělem dětským právě narozeným. Toť byla víra pohanů. Jak mile však pohanstvo za své bralo, přenešeny

jsou bytosti vod nebeských na vody zemní, čímž povstaly pa-víry či p-ry, že děti ze studní přicházejí, že vodníci jsou v řekách, majice duše utopenců pod pokličkami (skrýšemi). Bylot vírou pohanskou, že ve vodách nebeských (v oblacích) hojně se jistou dobou roku ozývá nebeská hudba (hrom), a proměněno to pak v p-ru, že v mnohém rybníce neb jezeru slýchati co rok zvonění zvonů kostelních, což vedlo k p-ře, že tam jsou zapadlé kostely, zámky, města a p. Takové p-ry nazývají se báječné, a sbírání jich, v němž se u nás Houška a Grohmann vyznamenali, je chloubou našeho věku, jelikož se toto sbírání p-r stává za tím účelem, přeložiti formu p-ry v původní formu víry. Takové p-ry povstávají i z našeho náboženství, z naší víry, jako když lid sochu svatého již má za svatého samého. Jsou pak p-ry i druhu lékařského, vychovatelského, přírodozpytného a t. d., což vše povstalo z nerozumění vědomostem, třebas původně již nepodstatným, jako je ku př. zaříkávání nemocí, krup, povětří a p., v nichž leží pravda skryta, že mluva lidská, vážně pronešena, velké bývá mohutnosti, zneužívaná však na říši pouhé přírodnosti. Povstávajíť vůbec p-ry zastupováním obrazivosti na místě bedlivé zkušenosti a chladného rozumu, poněvadž obrazivost si neváží poměru příčin a účinků. Jsouť však i p-ry jinak povstalé, jimiž se má nerozumná chtivost na uzdě držeti. Dítěti uhřátému, jež žádá na matce chladné vody, podává matka sousta chleba, aby prý voda neuškodila. Ukrojení chleba a požívání ho má však za účel, zdržeti ještě dítě, až poněkud vychladne. Poněvadž říše obrazivosti lidské neoddělena jest ode říše i zkušenosti i rozumu, nebude i říše p-r nikdy veskrz překonána, jako to vidíváme za našich dnů, že mnoho, co je jednomu pravdou, jako léčení pramalými prostředky homeopathům, druhému zdá se býti již p-rou, t. alleopathům. Taktéž je mnohý obyčej židovský křesťanům p-rou, jako též i naopak. Vždy ale rozeznává se p. ode pravdy a lži tím, že se zakládá na nejasných představách. *Hš.*

Pověřiti, tolik co legalisovati (v. t.) vidimovati (v. t.), akkreditovati (v. t.).

Pověst, vůbec vše, co se povídá neb vypravuje, ať jest pravdivé neb smyšlené; obzvláště ale běžné vypravování o něčem, čehož pravdivost jest pochybna. Taková jmenovitě jest p. národní, v širším slova smyslu vypravování něčeho že se stalo, které z původu neznámého pocházejíc vešlo v národě vůbec v ústní podání. V tomto smyslu náležejí i pohádka, povídka, povídačka, báchorka i bájka k p-em národním. V užším a vlastním slova smyslu jmenujeme však p-i nár. takové vypravování příběhu nějakého, z ústního podání národa vzaté, jemuž se v jisté míře přikládá víra, že skutečně se přihodilo co se vypravuje. Vztahuje-li se toto podání k jistému času, k jistým osobám anebo místům, slove p. nár. historická, ač i s bájemi obyčejně bývá smíšená; jako na př. p. nár. o Krokových dcerách a o Přemyslovi Stádickém, o Libušině lázni pod Vyšehradem, o Bruncvíkovi, o slepém mládenci a jeho proroctvích, o Blanických rytířích, o Bílé paní v zámku Jindřichohradeckém, o králi Ječmínkovi na Moravě, o Marku Kraleviči, reku jihoslovanském, o Vladimírovi velkoknížeti Ruském a jeho hrdinech atd. Mezi historickými p-mi nár. a mezi pohádkami u prostřed stojí starobylé p-i o stvoření světa, p. slovenská o Korcutovi bohu pohanském; bulharská o Pánu Bohu, jenž ve způsobu dědouška chodil po zemi, uče lid; obecné p-i o Kristu Pánu a o svatém Petru, kterak spolu chodili po světě, a o jich příhodách atd. Naproti tomu nazýváme pohádkami národními taková podání starobylá příběhů všelikých, které k žádnému času ani místu se nevztahují, a o kterých také nikdo nevěří, že by se skutečně byly přihodily. Některé jich jsou původu bájeslovného, obsahujíce zbytky starých podání o bozích, jakožto zosobených silách přírodních; jiné pak jsou pro zábavu toliko smyšleny od lidí, jichž povolání bylo, aby vypravováním pohádek pánům svým ukracovali čas, což po tu dobu ještě u některých národů v Asii jest v obyčeji. Ostatně slovo pohádka, pocházejíc od staroslovanského *gadati*, skr. *gad*, mluviti, má právě týž smysl, jako p. neb povídka. V obecném životě znamená se však slovem povídka vypravování příběhu nějakého, kterýž se buď skutečně stal anebo státi mohl. Takové historické anebo smyšlené povídky slovou jinak cizím jménem novely, a delší romány. (Srov. Povídka.) Dále jmenuje se také povídačka, totiž kratičké vypravování nějaké smyšlené, obyčejně žertovné příhody. Od toho ode všeho rozeznává se báchorka, znamenajíc vypravování příběhu nějakého ku pravdě nepodobného, který však za pravdu se vydává. Tak o Mahometových domnělých zázracích praví Lomnický, že to jsou báchory, babské básně a klevety. Týž opovržlivý smysl má i zdrobnělé báchorka, co daremné vypravování smyšleného příběhu, lišíc se tím od pohádky, kteráž co starobylé podání zůstává v jisté vážnosti. Pocházíť pak báchora i báchorka (místo bájora i bájorka) od slova stsl. *bajati*, stčes. *báti* sobě něco, totiž prázdnou řeč mluviti, žvatlati. Týž také původ i smysl má slovo bájka, jakož je Komenský právě vykládá, řka: „Když se věc smyšlená povídá, bájka jest.“ V časech novějších užívá se však slova toho ve smyslu latinského *fabula*, totiž krátká smýšlená povídka z říše živočichů i věcí neživých, obyčejně pro poučení, aby nějaké pravidlo života smyslně se vyobrazilo; ku př. bájky Esopovy. *aEn.*

Povětří 1) vzduch čili vzdušná hmota zeměkouli kolkol obkličující v. Atmosféra. — **2)** Tolik co povětrnost (v. t.).

Povětrnost čili počasí, stav, v němžto se nachází povětří č. vzduch na určitém místě a v určitou dobu, jmenovitě ohledem tepla neb chladu, sucha neb vlhkosti, větru neb bezvětří, jasnoty neb pošmournosti atd. Závisíť ona 1) od geografické polohy, 2) od roční doby, 3) od denní doby, 4) od fysické polohy (v rovině neb v horách, na moři neb uprostřed kontinentu), 5) od měnivých a posud pevnému zákonu pokud víme nepodrobených faktorů (hl. směru větru). Předpovídání p-i do podrobna i na delší dobu není posud možné a nenáleží posud k úloze vědecké meteorologie. Jmenovitě však nemá p. ničeho společného se čtvrtmi lunnými a postavením planet na nebi. *Šfj.*

Povětrný, v oboru povětří se nacházející. P-né úkazy, jinak meteory, nazýváme ve smyslu širším všecky výjevy, které mají buď sídlo neb příčinu svou v oboru vzdušném. Jsouť to především úkazy založené na působení vodních par, z nichž déšť, sníh a krupobití povstává, při němž blesk s hromem se často jeví, a které mnoho způsobuje zvláštních úkazů světelných, jako červánky, duhu atd. V tomto smyslu rozeznáváme vodnaté, elektrické a optické meteory. V užším a nepravém smyslu nazývá se meteorem neb p-m úkazem též pevná hmota na zem z prostoru světového stržená, poněvadž se v dřívějších dobách mínilo, že hmoty tyto se srážejí ve vzduchu; o nich v. Povětroň. *Std.*

Povětroň (*meteor*) v užším smyslu jest hmota

železná neb kamenná neb z obou smíšená původu **nadzemského**, která přiblíživši se na své dráze přes příliš zemi naší stržena byla k ní, a pozbyvši tudy své samostatnosti stala se **posemskou**. Poněvadž takových malých těles planetárních, pravých to světových atómů, nesmírné koluje množství kolem slunce v drahách protínajících dráhu země naší, setkávají se s ní velmi často, procházejíce buď vzduchem co jasné **letavice** (v. **Čistění hvězd**) aneb k ní s hromovým rachotem padajíce co **p.** třením ve vzduchu rozohněné, při čemž i hluboko do země se zarývají. Poněvadž ale největší část povrchu zemského jest pokryta vodou a i na suché zemi jen v nepatrné rozsáhlosti věnuje člověk jim pozornost svou, známe dosud jen velmi malý počet těchto zajímavých těles kosmických. Nejstarší a nejčetnější správy o pádu **p**-ů nacházíme u pilných pozorovatelů čínských, a sice již z r. 644 př. K., od kteréžto doby též čerpáme z řeckých a římských památek, později pak hlavně z kronik městských a klášterních; všecky správy sestavil Bogusławski. Však teprv v posledních desítiletích byly **p**-ě též pilně sbírány a lučebně skoumány; seznána v nich asi třetina našich prvků zemských, zejména železo, bronik, ďasík, buřík, barvík, měď, cín, sitaník, síra, uhlí a j., ničeho ale neshledáno, čeho bychom neměli na zemi. Zvláštní úkaz poskytují mnohé, nejvíce železa obsahující **p**-ě, když na ploše uměle vyleštěné kyselinami je leptáme; viděti tu rozličné více méně souměrné podoby z přímek sestrojené, které po vynálezci slují **Widmanstettenské figury**. Úkaz tento povstává tehdáž, když **p.** mimo železo též obsahuje nikl, kterýž, jsa v železe zvláštním způsobem lístkovitě rozložen a nepodléhaje tolik kyselinám, vychází na jevo v řečených figurách. Asi 300 rozličných **p**-ů bylo dosud sebráno a ve sbírkách mineralogických uloženo; největší díl jich chová císařské museum Vídeňské, kde 194 rozličných druhů se nachází, a pak neméně bohatá privátní sbírka svob. p. Reichenbacha u Vídně. Nejúplnější seznam podal Dr. **Otto Buchner** *Die Meteoriten in Samlungen*, kterýž stále doplňuje v *Pogg. Ann.*; v tomto spisu jich uvádí 264 co do času, místa i jakosti, a sice kamenných 167, železnokamenných 8 a železných 89; co do času ročního, kdy spadly, uvedeno jich 5 pro leden, 14 pro únor, 13 pro březen, 15 pro duben, 14 pro květen, 17 pro červen, 14 pro červenec, 12 pro srpen, 12 pro září, 14 pro říjen, 15 pro listopad a 11 pro prosinec, z čehož vysvítá, že nemá převahu žádný měsíc. Podobný výsledek již dříve se znal v této příčině, z čehož však přec nelze souditi, že by úkaz tento nesouvisel s periodickým zjevem hvězd padajících. Dle látek v nich obsažených rozděluje **Reichenbach**, který s tímto předmětem co nejpilněji se zanášel, všecky známé povětroně na 9 tříd, které opět v tlupy se rozpadávají, při čemž s nejlehčími, železa neobsahujícími, počíná a s železnými, největší potažnou tíži majícími, končí. (*Pogg. Ann.* Ad. 107.). Do **první** třídy patří **p**-ně kamenné, v nichž žádných není kovů, mající povrch sklovitý, lesklý; za vzor může sloužiti **p.** u Stonařova na Moravě 22. kv. 1808 v mnohých kusech spadlý. Tlupy zde učiněny dvě po 3 druzích obsahující. Do **druhé** třídy vřaděny **p**-ně s bělavou hmotou a mdlým povrchem, obsahující jen málo železa; za vzor nechť slouží hmoty u Lysé a Hořovic (3. září 1808 a 14. říj. 1824) spadlé. Tato nejobsáhlejší třída rozdělena na dvě tlupy, z nichž první 33, druhá pak 21 pádů čítá. Do **třetí** třídy patří 30 **p**-ův, v nichž drobné díky kysličníku železnato-železitého jsou obsaženy, čímž šedivá jejich barva povstává; takovéto **p**-ě spadly na př. u Veselí na Moravě a u Sirkova v Táborsku (9. září 1831 a 3. července 1753). Do **čtvrté** třídy počítají se 4 zelenavé, mezi něž patří starý **p.** v Ensisheimu nad Rýnem 16. listop. 1497 spadlý. Do **páté** třídy vřaděny černohnědé neb černé, v nichž též uhlí jest obsaženo; za vzor sloužiž **p.** v Kapsku spadlý. Tato třída obsahuje 4 pády a jest proto zajímavá, poněvadž mnozí v uhlí sem patřících **p**-ův prý poznali drobnohledem organickou složitost, z čehož soudili, že jsou **p**-ě původu zemského; důkladnými zkouškami dokázáno však, že mínění toto jest bludné. Do **šesté** třídy patří **p**-ně barvy rudohnědé neb rezavé a zrna hrubého; u Mohuče spadlý budiž vzorem sem patřících. Od těchto kamenných **p**-ův neb **aërolithů** činí přechod ku kovovým třída **sedmá**, k níž náležejí **p**-ě, při nichž do hmoty kamenné jest mnoho železa vmícháno; Pallasem v Sibiři objevený **p.** veliký jest dobrým vzorem této třídy, která se dělí na dvě tlupy, z nichž první 5, krásnými olivíny se honosících, a druhá 6 **p**-ův čítá. Do třídy **osmé** se čítají **p**-ě železné, u nichž lze obdržeti figury Widmanstettenské; vzorem 30 sem patřících **p**-ův budiž těžká hmota u Záhřebu (26. kv. 1751) spadlá. Poslední třída **devátá** obsahuje železné **p**-ě, na nichž nelze vyvésti řečené figury a které jsou složitosti kuličkovité, čímž jsou velmi důležitými; za vzor nechť slouží **p.** u Oravy spadlý. Tuto třídu rozdělujeme na 4 tlupy, z nichž první 2, druhá 4, třetí 3 a poslední 2 pády obsahuje. Potažná tíže **p**-ův roste s přibývajícím dílem kovů v nich obsažených, a sice od 1·7—7·82 (Alais a Ashville). Též objem jejich jest velmi rozmanitý; některé váží sotva po lotu, jsouce drobty větších, jiné po centech, jako ensisheimský (2·76 c.), sibiřský (14 c.) a j. v. Poněvadž tyto hmoty ohromnou rychlostí k zemi padí, rozohní se nanejvýš, zapalují stavení, zabíjejí lidi a vrývají se velmi hluboko (Záhřebský 18') do země, jakž toho máme mnoho příkladů zaznamenáno; povrch jejich bývá za tou příčinou slitý a jako glasurou potažený, podlé čehož se nejsnadněji poznávají. Často se též stává, že horkem úplně vyplanou a v podobě prášku kuličkovitého k zemi spadnou (meteorový prach). Za touto i za jinými příčinami soudil Reichenbach, že povstávají v prostoru světovém sražením kuličkovitých částic, z jakých asi sestávají vlasatice; **p**-ě jsou prý shustlé vlasatice. V této příčině arci teprv budoucí pilnější pozorování a výskumy mohou rozhodnouti. Ku konci budiž ještě podotknuto, že **Greg** je má za drobné asteroidy, jichž prý mnoho jest roztroušeno v celé soustavě sluneční, a že mnozí soudili, že všecka tělesa nebeská jakož i naše země povstala sražením nesmírného počtu takovýchto těles. — **P. elektrický** v. **Elektrometeor**. *Std.*

Povídka jest druh epického čili rozpravného básnictví, k němuž se v širším smyslu též **novela**, **báchorka**, **legenda**, **romance** a **balada** počítají. V užším smyslu jest **p.** vypravování nějakého zajímavého děje, nemajícího té vznešenosti a toho důrazu jako děj eposu, aniž té šířky a prohloubenosti jako děj románu. Nejpříbuznější jest novele (v. t.), která však váhu svou především na situaci a na způsob vypravovací klade a takový předmět žádá, jenž by našemu společenskému živobytí a jeho zájmům příbuzný byl, kdežto **p.** více k hlavní osobě a jejímu osudu hledí a předmět svůj nejen z poměrů skutečných, ale i z říše mythu a fantasie vůbec bráti může. Mimo to jest novela na prostomluvu (prosu) obmezena, kdežto **p.** i ve formu básnickou obléci se může, slujíc pak **p**-kou **básnickou** č. **poetickou** v užším smyslu; episod a roz-

vádění povah ani novela, ani **p**. nesnášejí, ješto by to děj jejich bez toho krátký o souměrnost a rychlý tok přivedlo. Hlavní přednosti při **p**-dce jsou vedle napínavého a spolu duševně jímavého děje přirozenost, živost a plynnost; i básnická č. veršovaná **p**. musí se přílišného vyšperkování chrániti. Jest buď vážná aneb komická, onano ráda hledá něžné, tato pak ráda přechází aneb aspoň zavazuje v satyru. Mravné čelení jest na všechen spůsob přednost při **p**-dce, jakož nemravné vůbec jen na scestích poesie leží; mravoučná však č. moralisující **p**-dky, jakéž se obyčejně pro mládež aneb pro lid píší, vycházejí bez mála veskrze z poetické umy, ač ovšem nemusí; leč zapotřebí k tomu mistra, aby skutečnými uměleckými, opravdu básnickými díly zůstaly. Největší počet **p**-dek, také třetí druh, historické totiž, v to počítaje, nejsou ani poučnými ani básnickými, nýbrž náležejí k prázdné, sprosté zábavné literatuře, při nichž je dost, když střídou a zapletením událostí a příjemným vypravováním pobaví, aniž by spolu mravu aneb krasochuti škodu přinášely; k vlastní literatuře nelze je počítati. **P**. náleží k nejstarším a nejvíce pěstovaným druhům básnickým; již Čína má své staré a hojné sbírky jich, a indické přešly již za starých dob do jiných literatur. U Řeků vyvinula se **p**. teprvé po vyhasnutí národně-státního politického života; v středověku vzala jednak bohatýrské (rytířské), jednak světsko-satyrické oděvy na se, v nejnovějších časech hoví si především na stezkách a křižovatkách soukromého živobytí, vždycky však libovala si nejvíce v erotických poměrech. — Nejzdárnější její pěstovatelé jsou u Italiánů Bocaccio, Bandello, Tassoni atd.; u Francouzů Marot, St. Gelais, J. Passerat, Lafontaine, Vergier, Colardeau, Aubert, Piron, Voltaire, Marmontel, D'Armand, Nodier atd.; u Angličanů Dryden, Parnell, Prior, Ramsay, Southey, Bloomfield, Byron, Walter Scott, Campbell, Adam Cuningham, Coleridge, Irwing, Dickens (Boz) a t. d.; z Němců Gellert, Wieland, Pfeffel, Goethe, Huber, Fouqué, v. Kleist, W. Alexis, Schefer, Auerbach atd.; u Čechů Tyl, Božena Němcová, Chocholoušek, Jan z Hvězdy, Kar. Světlá, Podlipská atd.; u Poláků Korzeniowský, Kraszewski a j.; u Rusů Puškin, Marlinský, Gogol, Turgeněw, Pogorělský a j. *rch.*

Povidla (pokaženě z pojídlo) jsou hustá hmota jíchovitá, upravená dušením neb svařením buď čerstvého buď sušeného ovoce neb jiných dužnatých plodů rostlinných, jako jsou švestky, hrušky, jablka, bezinky, borůvky a podobné. **P**. jsou vesměs chuti lahodné, nakyslosladké, a slouží tudíž hojně za oblíbený příčinek k pokrmům moučným, při nichž často zastupují místo omastku. Rozředěná a s rozličnými přídavky smíšená **p**. v lékárnách nazývají se lektvař (*electuarium* v. t.).

Povijnice jedlé v. Pataty.

Povinnost je mravní nutnost čili vázanost, založená na uznání důstojnosti lidské. Co nepřesahuje sil mých tělesných, to mohu; k čemuž bývám vnější příčinou hnán, to musím vykonati; co neruší práv jiných, to smím; co se konečně srovnává s důstojností lidskou, to mám vykonati, to je má **p**., ku př. k připovědi své rozumné státi, i když bych nemusil. V čem však leží důstojnost lidská a čeho na člověku požaduje, toho čerpáme hlavně z dvojího zřídla a to buď zjeveného (náboženského), buď rozumem dobytého. Každé náboženství vyžaduje na člověku vykonávání jistých činností t. j. **p**-i jeho, ač se ve výpočtu těchto **p**-i různá náboženství nesrovnávají. Židovi ku př. káže **p**. vstoupiti obřezáním v společnost církevní, kdežto křesťan k témuž účelu volí sv. křest. Rozumem dobytý pojem o důstojnosti lidské a souvislý s nimi pojem o mravní **p**-i lidské není taktéž až podnes ustálen a bezvýminečné platnosti, poněvadž mudrcové jedni **p**. tak vykládají, druzí však jinak, jak toho dokladem je dějinstvo mravovědy čili ethiky. Ba i jednotlivec každý vykládá si jinak **p**-i, jako si vykládá zvláštním spůsobem to, co mu slouží k zdraví tělesnému. Jsouť přísnější k sobě lidé, jsouť i povolnější, což zahrnujeme i slovy o útlejším a nevšimavějším svědomím. A v skutku jsou **p**-i všeobecné t. j. všem lidem společné, jako je spravedlivost, a jsou také obzvláštní, jako **p**-i matky, učitele, přítele a p. Sluší též rozeznávati při každé **p**-i vnitřní přesvědčení o ní a pak vnější její vykonávání. Přesvědčení vnitřní řídí se dle uznání jistých vzorů čili ideí o tom, co je dokonalé ve svých poměrech a co se za tou příčinou samo sebou líbí, ba onu vázanost čili nutnost člověku důstojnému ukládá, kterážto vázanost však není žádná nucenost, jelikož pochází z vnitřního přesvědčení. Bez uznání těch vzorů neplní nikdo pravé své **p**-i, i kdyby zevně co nejpřísněji a nejzevrubněji vykonával **p**-i své, poněvadž vnější plnění nedává mravnosti, než jen zákonnitosti čili loyalnosti. Tak bývají pokrytci obyčejně nejzákonnitější právě, aby ukrývali vnitřní svou nemravnost a prázdnost. Touto svou vnitřní mravností různí se i pravá **p**. a plnění jí od pouhé slušnosti čili vykonávání toho, co bývá v jistém kruhu společenském a v jisté době mravem a obyčejem, poněvadž slušnost sice vyrovnati se může s mravností, avšak vyrovnati se nemusí. Tak káže ku př. slušnost, bychom ženským jakousi přednost ve společnosti dávali, čehož si však pravá mravnost ani nevšímá; bychom rázně neodporovali v společnosti odpůrci pro zachování společenského míru, kdežto mravnost nám **p**. ukládá, vší mocí hleděti, by se neujímala ni lež ni zlý úmysl, ať si to již jde v míru nebo v boji. *Hš.*

Povinný díl v. Díl.

Povláčka (*cuticula*) v bot. v. Pokožka **2)**.

Povlaka (*pterygium*) jest choroba spojivky oční, jevící se zvláštním tvarem. Nemoc počíná totiž malinkým vředem na pokraji rohůvky, a odtud pokračuje vějířovitě zánět spojivky k objemu jablka očního, tak že celá zanícená a tím i nadušená, naběhlými krevnicemi protkaná část podobá se vždy trojhranu, jehož půdice jest obrácena k periferii oční, vrchol pak rohůvky se dotýká. Blíže této bývají okraje **p**-ky patrně od jablka odchlípeny neb ohrnuty, tak že lze jehlicí neb štětinou do záhybu toho vniknouti. Nejčastěji přichází **p**. v koutku vnitřním, řidčeji v koutku zevním, málo kdy nad neb pod rohůvkou. **P**. jest nemoc oční méně povážlivá, přece však může porušiti zrak, když vrchol zmíněného trojhranu postoupí na rohůvku, až se i proti zřenici octne; tuť ovšem odstraniti jest **p**-ku umělou operací, kterou již dříve vykonati opatrnost káže, aby rohůvka před porušením byla uchráněna. Nejvíce podrobeni bývají **p**-ce lidé pokročilejšího věku, zvlášť osoby, jejichž zaměstnání spojeno jest s ustavičným prachem neb s žíravými výpary, jako jsou zedníci, hrnčíři, vápenníci, uhlíři, mlynáři, kočové, pracovníci v chemických továrnách a podobní. *Mr.*

Povo, ves v Tirolsku, v okr. a kr. Tridentském s 2711 ob. (1857).

Povoa do Varzim, přístavní město v portugalské krajině Minhu, v provincii Oportské nad mořem Atlantským s 5700 obyv.

Povodeň jest takové rozhojnění tekutých vod,

že břehy i hráze své přestoupí a níže položená místa, v obyčejném stavu suchá, zatopí. **P.** vznikne buď trvalým deštěm, buď protržením mračen, buď náhlým táním nahromaděných sněhů. Bývá v nížinách tím nebezpečnější, čím větší spád má voda v běhu hořejším, v dolejším pak zdlouhavěji se pohybuje. Taktéž nastává **p.**, když v horní části řeky led dříve se lomí než v dolní, tak že se pak hrázovitě nastaví a zpátečnou vodou zatopení způsobí. V zemích, kdež veltoky do moře ústí, povstane **p.** i tenkrát, když za doby přílivu mořského silné bouře proti řece hrnou spousty vod. Prohloubení a rozšíření řečišť, upravení břehů šikmým tarasováním a hrázemi, opatření běhu co možná rovného, velkými a náhlými oklikami nepřerušeného, odstranění všech překážek, jakéž způsobují jezy, pilíře, nízké a krátké mosty a p. odporučují se proti **p**-dním. Chlumy a lesnaté výšiny, v nichž sníh povlovněji taje, taktéž prospívají k zamezení **p**-ní, pročež i v tomto ohledu jest účelno, zalesiti holé hory a vysekané vršiny.

Povolání jest jistý druh zaměstnání, jejž někdo pro celý život neb jistou část jeho buď sám vyvolil, buď cizím přičiněním nastoupil. Svobodná volba **p.** jest tím prospěšnější, čím více řízena jest zvláštními vlohami, náklonností a schopností. Přece však v lidské společnosti nesmí býti neobmezená a pe právu vyloučena jest, kdyby zvolené **p.** směřovalo proti zásadám náboženským neb právním, proti mravopočestnosti, vůbec proti účelům státním. V jistých případech jest i stát oprávněn, připustiti k některým způsobům **p.** pouze takové osoby, ježto schopnost a způsobilost svou byly prokázaly; takové jest na př. **p.** úředníka, advokáta, lékaře, technika atd. V zemích, kdež posud nevolnictví panuje, není o svobodné volbě **p.** ani řeči. Taktéž roztřídění lidu na jisté kasty staví svobodě **p.** nepřekročitelné meze. — Ve smyslu theologickém záleží **p.** člověka v tom, aby se stal vždy dokonalejším, bohu podobnějším a po smrti věčně blaženým.

Povolení 1) soudní (*konsens*) požaduje zákon při rozličných jednáních týkajících se jmění nezletilých aneb pod opatrovnictvím postavených osob. — **2) P.** (*koncese*) vyžaduje zákon živnostenský při některých živnostech, při kterých z ohledův veřejných nutným býti se jeví. Takové živnosti jsou všecky, ježto způsobem mechanickým nebo chemickým výrobky literární nebo umělecké rozmnožují nebo obchod s takovými výrobky provozují, (tiskárny, knihkupectví atd.), půjčování výrobkův takových; stálé dopravování osob, živnosti, ježto na veřejných místech pohotově mají prostředky k dopravování osob (fiakři atd.) nebo služby své nabízejí (posluhové); loďařství, stavitelství, zednictví, kamenictví, tesařství, živnost kominická, čištění kanálův, živnost pohodného; zhotovování a prodávání zbraní a munice, pak ohněstrojných látek; obchod se starým šatstvem, prádlem, peřinami; zastavárny; obchod s jedy a bylinami léčnými; hostincové. Srovnej ostatně C o n c e s s i o. *zl.*

Povoletto, ves v Benátsku v prov. Vídémské s 2723 ob. (1857).

Povolnost je ústupnost podle směru cizí vůle. **P.** je cnost toliko poměrná, jako je jen poměrná cnost neustupnost čili rázné setrvání při své vůli, poněvadž se tu jedná o dobrotu toho co si cizí vůle přeje, abychom věděli, máme-li jí povoliti čili nic. U všeobecnosti ovšem nemá vůle naše nikdy býti s o b e c k á a nepřáti, by se i cizí vůle k platnosti dostala, poněvadž je jednati netoliko nám, než všem lidem, a to směrů nejrozmanitějších pro jich jednotlivost. Pravá svoboda toho právě vyžaduje, bychom nebyli násilníky dychtícími, by se vše jen dle svrchované vůle naší jednalo, jelikož by to byla sobecká zlovůle čili zlomyslnost; než bylo by to též mravní a právní chybou, chtěli-li bychom **p.** svou rozpřádati k svrchované blahovůli a dobromyslnosti, při které bychom ani nerozeznávali, zdaž cizí vůle je podstatná neb jen sobecká. Svrchovaná dobromyslnost vedla by i k schvalování otroctví a despotismu, k schvalování libovůle a zlovůle. **P.** rozeznává se ode s n á š e l i v o s t i, jelikož snášelivost je jen záporná čili negativní vlastnost, ustupujíc směru cizímu. *Hš.*

Povondra Tomáš Jos., nar. v Kroměříži 1786, stud. v rodišti, pak vstoupil do řádu piaristů a učil na rozl. místech na Moravě a v Čechách; vystoupiv z řádu stal se r. 1810 ve Vídni knězem, byl kaplanem v Pillichsdorfu, od 1812 prof. theologie v Linci, od 1814 v Olomouci, a 1823 přišel do Vídně za vládního radu, člena dvor. komise nad studiemi a ředitele filos. studií. Roku 1828 stal se proboštem v Trientu, kde † 27. bř. 1832. Mimo příspěvky k rozl. časopisům theol. vydal *Systema theologiae pastoralis* (6 sv., Vien. 1818—19).

Povoz v. P o j e z d a.

Povozné jest mzda, jíž dostává vozka nebo kterýkoliv jiný povozník za přivezené zboží. Zboží k dovozu odevzdává se povozníkovi (vozkovi, železnici atd.) s povozním listem, v němž udáno jest, mnoho-li má adresát za zboží řádně přivežené a jemu odevzdané povozného platiti (*Obch. zák. čl. 392 číslo 8. b.* a *čl. 406*). S vozkou obyčejným smlouvá se **p.** za jednotlivý náklad, někdy se mu též napíše do povozného listu, aby se mu vyplatilo **p.** o b y č e j n é *(à dovere)*, t. j. jak se právě ten čas do onoho místa platí, v kterémž případu se vozka shodnouti má s adresátem, jemuž zboží přiváží; na železnicích, poštách a na lodích pak již mají svou sazbu (tarif) dle centu a míle, dle níž musí adresát **p.** platiti, pročež se v povozném listě jen připomíná, aby zaplatil adresát **p.** po obdržení zboží d l e s a z b y (dle tarifu). Sazba tato nebývá na každé zboží tatáž; nepřijde totiž pouze na váhu zboží, nýbrž i na jeho objem a povahu. Lehkého zboží (ku př. chmele) nevejde se tolik do vozu neb na loď, co by snesly dle tíže, pročež se z něho platí vyšší **p.** z centu, nežli ze zboží těžkého (olova, železa atd.); jinak se musí některému zboží věnovati více opatrnosti na cestě nežli jinému, aby se nestala škoda, ku př. kyselině sirkové a p., sklu naproti olovu, dříví atd., dle čehož se též platí **p.** vyšší nebo nižší; při jiném zboží může zase rozhodovati veliké množství, kterého lze po železnici při lacinějším **p**-m rozvážeti, kdežto by vyšší **p.** jeho cenu příliš zdražilo a tím i dovoz jeho nemožným činilo, ku př. při kamenném uhlí, někdy při obilí atd. Dle toho bývá v sazbě železniční více tříd, a do které každé zboží vřaděno jest, dle toho platí se z něho **p.** vyšší nebo nižší. Na mořských lodích udává se nezřídka **p.** dle krychlového objemu zboží, bez ohledu tíže. Povozníkovi náleží zástavní právo na zboží nákladním za všechno to, čeho má ze smlouvy povozní pohledávati, jmenovitě za **p.** a skladné, jakož i za clo a za jiné výlohy (*Obch. zák. čl. 409*). *Sn.*

Povozní nebo n á k l a d n í **list** (*Frachtbrief*), jejž dostává vozka nebo jiný povozník (železnice, pošta atd.) s nákladem, jest důkazem o tom, kterak se s ním smluvil odesílatel nákladu, a musí obsahovati tyto částky: 1) označení zboží podle povahy, množství a známek; 2) jméno a bydliště povozníkovo; 3) jméno odesílatelovo; 4) jméno toho, jemuž zboží dodáno býti má; 5) místo, kde se má zboží dodati; 6) ustanovení o povozném; 7) místo a den,

kdež list ten vydán byl; 8) zvláštní úmluvy, kteréž strany snad ještě spolu učinily o jiné kusy, kdy se má zboží dovézti a jaká náhrada se má dáti, když se dodání opozdí (v. *Obchod. zák.*, čl. 39 1, 392). *Sn.*

Povrch, povrchnost (*superficies*, *Fläche*), všestranný obvod jakéhokoliv těla, jímž ono ode druhých těl aneb od obkličující je prostory se odděluje. Sám o sobě vzatý p., co pouhé obmezení prostory v něm uzavřené, sluje plocha i může býti rovná (rovina) nebo křivá; křivá pak buď jednostranně zakřivena jest (p. válce nebo kužele), nebo všestranně (koule, elipsoidu atd.). — P-em vyrozumívá se také velikost nějaké plochy měřená jednicí plochovou, t. j. čtvercem, jehož strana jest jistá jednice délky. Určení p-u přímočárných obrazců v rovině jest velmi jednoduché, na př. p. rovnoběžníka (paralelogram) rovná se součinu základnice avýšky, p. trojúhelníka součinu základnice a z polovice výšky atd. Určení p-u křivočárných neb docela nepravidelných ploských obrazcův je již obtížnější a mnohdy jen vyšší mathematikou možné; ještě obtížnější jest ono při křivých plochách (elipsoidu, paraboloidu, kouli atd.); při těchto sluje mathematické vyčíslení jich komplanací. P. docela nepravidelně ohraničených ploských figur (na př. zemí a moří) určuje se velmi pohodlně a zevrubně spůsobem mechanickým pomocí planimetru vynalezeného Wetlim, zdokonaleného Amslerem, Hansenem a j. *Šfj.*

Povstání, pozdvižení, *Aufstand*, jest vůbec zjevná zpoura proti vládě a orgánům jejím. V rak. zák. trest jest p. zločinem a rozumí se jím srocení více osob, aby vrchnosti násilím činily odpor, nechť se odpor takový děje v tom úmyslu, aby se něco vynutilo, aby se někdo povinnosti nějaké, kterou má, zprostil, aby se zřízení nějaké nebo vykonání veřejného rozkazu zmařilo nebo jakýmkoli spůsobem veřejný pokoj rušil. Pozdvižením pak vinen jest každý, kdo k srocení se přidá, budiž to hned s počátku neb teprvé v dalším běhu. Dle tohoto vyměření hlavní podstata p. záleží v srocení, totiž ve shluknutí se více osob k násilnému rušení veřejného řádu; p. pak rozeznávati sluší od zbouření, pobuřování, shluknutí, vyhrožování a těm pod. spůsobů činů trestných, jimiž řád veřejný se ruší, rovněž i od velezrady. *Cný.*

Povýšení kříže v. Kříž.

Powała znaku *Ogończyk*, rod polský starožitný, z kterého vynikli Petr P., biskup Kamenecký († ok. 1298); Mikuláš biskup Chelmiňský († 1325); Jan stolník Sandomírský 1436; Mikuláš, udatný válečník a podkomoří Sandomírský 1436 a hetman vojska Boleslava, kn. Mazoveckého proti Litvanům; Ondřej, sekretář krále Jagela 1431; Pavel z Grabovy, biskup Chelmský od r. 1464, jenž dostal se udatně bojuje v bitvě u Varny v zajetí tur. a † 1479; Matěj z Topole, biskup Žmudský od r. 1464, zemř. 1471 a j. v.

Powell [pauel] Baden, duchovní a spis. angl., nar. 1796, † 11. čna 1860 v Londýně. Stud. v Oxfordě, kdež se stal 1827 prof. geometrie, kteréžto místo zastával až do smrti. Spisy jeho jsou rázu čistě vědeckého, z nichž vynikají: *History of natural philosophy* (1834); *A general and elementary view of the undulatory theory of light* (1841); pak četné články ve vědeckých časopisech. Z theologických spisů jeho jmenujeme: *The connection of natural and divine truth, or the study of the inductive philosophy considered as subservient to theology* (Lond. 1838); *Essay on the spirit of the inductive philosophy, the unity of worlds, and the philosophy of creation* (1855); *Christianity without Judaism* (1857); *The order of nature considered with reference to the claims of revelations* (1859); *On the study of the evidences of christianity* (1860).

Power [pauer] Tyrone, herec a spis. angl., nar. v hrabství Waterfordském 1795, † 1841. Hrál po několik let na rozličných divadlech v úlohách komických i pathetických a od 1821 vystoupil několikkráte i v Londýně, kdež zvláště r. 1824 se potkal se značným úspěchem v představování charakterův irských. Roku 1833 a 1840 navštívil Spoj. Obce amer., odkudž v bř. 1841 odplul zpět do Evropy na lodi, která na cestě zahynula. P. sepsal: *Impressions of America* (2 sv., Lond. 1835); romány *The king's secret*, *The lost heir* a j.

Powers [pauers] Hiram, řezbář amer., nar. ve Woodstocku ve Vermontě 29. čce 1805. Přesídliv se po smrti otcově do Cincinnati seznámil se s německým řezbářem, který jej vyučil modelování, v čemž když P. dosti se byl zdokonalil, přestěhoval se 1835 do Washingtonu, kdež modeloval poprsí vynikajících mužů. R. 1837 navštívil Itálii a usadil se ve Florencii, kdež zhotovil r. 1838 ideální sochu *Evy*, která vzbudila v Thorwaldsonovi takové podivení, že se vyslovil, že by každý sochař mohl si ji pokládati za kus mistrovský. R. 1839 dokončil P. nejznámější a nejoblíbenější své dílo, *Řeckého otroka*, které se nalézá nyní v 6 exemplářích mramorových a četných odlitcích sádrových. Z ostatních prací P-ových zasluhují zmínky: *Chlapec rybářský*; *Il penseroso*; *Proserpina*; *Kalifornia*; *Amerika*; *socha Washingtonova* a *socha Calhounova*; pak poprsí Adamsa, Jacksona, Webstera, Calhouna, Everetta, Van Burena a jiných výtečníkův amerických. Jedním z posledních děl P-ových jest bronzová *socha Websterova*, postavená v Bostoně.

Powiat (povět), pol. kraj. (Litev. *věta* a bodrickodrevansky *vejta* n. *vejtaj*, místo, město.)

Pownall [paunal] Thomas, státník a spisov. angl., nar. v Lincolnu 1722, † v Bathu 1805. Vystěhoval se do Ameriky 1753 a stal se guvernérem osady Massachusetts Bay 1757, pak místoguvernérem v N. Jerseyi 1760 a konečně guvernérem Jižní Karoliny. R. 1761 vrátil se do Anglie, byl jmenován gener. kontrolorem výloh vojska v Německu a 1768 zvolen do parlamentu. R. 1780 ustoupiv do soukromí oddal se studiím starožitnickým. Přední jeho díla jsou: *Description of the Middle States of America* (1766); *A memorial to the sovereigns of Europe on the state of affairs between the Old and the New world* (1781); *A memorial to the sovereigns of America* (1783); *Notices and descriptions of the antiquities of the provincia Romana of Gaul* (1788); *Intellectual physics*; *Principles of polity*; *Administration of the colonies* a *Treatise on old age*.

Powodowski Jeronym, kazatel polský svého času na slovo vzatý, jeden z nejučenějších kněží a neohrožený obhájce církve katolické, nar. 1543 v Povodově pod Hnězdnem. Oddav se stavu duchovnímu odebral se na další vzdělání do Říma a Padovy, kdež se stal doktorem theologie. Vrátiv se z Itálie do vlasti upozornil na sebe Stanislava Karnkowského, tehdáž biskupa Kujavského, který povolav jej k svému dvoru byl mu přízní svou tak prospěšen, že P. se stal brzo arcijáhnem Kališským, r. 1568 kanovníkem Poznaňským, pak Hnězdenským a mimo to sekretářem královským; konečně od r. 1585 byl kanovníkem Krakovským a † 1613 v Krakově. P. byl neunavný pracovník na vinici Páně, psal katechismy, legendy, kázaní a polemické spisy proti různověrcům, pročež vůbec zván byl „mlatem kacířův." Zůstavil mnohonácte spisův i spiskův obsahu náboženského, polemického i politicko-ná-

boženského v jaz. lat. i polském. K důležitějším náležejí: *Katechizm kościola powszechnego* (Poznaň 1577 2. vyd. pod názv. *Skarbnica biblii świętej* (1597); *Conciones aliquot piae et eruditae de puro dei verbo* (t. 1578); *Wędzidło na sprośne błędy a bluźnierstwa Arianów* (t. 1582); *Pochodnia kościół Boży prawdziwy pokazująca* (t. 1584); *Kazanie miane na pogrzebie Stefana Batorego* (Krak. 1588); *Dysputacyja z ministrem zboru novoaryjańskiego Szmigielskiego, Janem Kotawicyjuszem* (Pozn. 1581); *Dysputa wtóra z Szmigielskiemi różnobożany* (t. 1592); *Werifikacyja desputacyi wtórej* (t. 1594); *Żywot pobożnych i świątobliwych cnót człowieka Tomasza Zielińskiego* (t. 1592) a mn. j.

Pow-wow [pau-vau], slovo americko-anglické, jímž dříve nazývány slavnosti, tance atd. Indiánův. Nyní říká se **p.** politickým schůzím, v kterých se nadělá více hluku a křiku než moudrých řečí.

Pozdech Josef, strojník a měšťan Pešťanský (Theresienstadt, Fabriková ulice č. 7.), proslulý důležitými vynálezy z oboru strojnictví; nar. 22. února 1811 u města Trnavy, v slov. vsi Hrnčárovcech v župě Prešpurské, vyučiv se řemeslu kovářskému, započal toto 1832 nejprv ve svém rodišti provozovati, a sice s takovou pílí, že brzy zřídil si v Pešti sklad kovářských měchův dle nového spůsobu spořádaných. R. 1849, když požár zničil v Hrnčárovcech jeho příbytek, usadil se **P.** v Pešti, kde kromě hrubé práce kovářské i měchy, pluhy, kotvy na dunajské lodí atd. vyráběl. R. 1857 vynalezl **P.** stroj ku protáčení vína, od Pešťanské výstavy hospodářské téhož roku čestným diplomem vyznačený, r. pak 1860 obdržel dvě výsady a sice na nové kovářské měchy ovální podoby a na vojenské polní kovárny, které z místa na místo přenášeti se mohou. Hlavní strojnické vynálezy **P**-vy padají do novější doby; r. totiž 1861 vynašel zvonici nového spůsobu, na které zvon se jen polovičně tolik, než při starém sestavení, pohybuje a jen čtvrtinu té síly, jež se před tím ku zvonění požadovala, potřebuje; při čemž, poněvadž odstraněno je třesení ložisk, pevnost věže netrpí a srdce může býti lehčí a předce tuho bije. Nového toho sestavení zvonův užil **P.** nejprve na velikém $86^1/_4$ centu těžkém zvoně ve Vacově a vzorec nálezu jeho i na světové výstavě v Londýně 1862 byl pochvalným diplomem vyznačen. Zdokonalil však **P.** tento vynález svůj 1863 tím, že místo dřevěných korun zvonových užil železných, ocelovými a z jiných kovův zhotovenými články tak opatřených, aby se zvon na místě svém pohodlně mohl kroutit. Ačkoliv **P.** má výsadu k lití nových zvonův svého spůsobu; přece i ze starých tak zvané uši posnímati a spolu novou korunu na ně připraviti může; tím dá se zvon do kola zatočiti, aby se na jediném místě nedral. Tohoto zdokonaleného spůsobu sestavení zvonův upotřebil **P.** nejprv při 5 velikých zvonech věže dvor. chrámu u sv. Augustina ve Vídni; na kteréž pro úzkost místa a sesláblé zdi budovy obyčejným spůsobem zvoniti nemohli a jen srdcem na zvon pokojně visící bili, jako se to v čas vypuknutí ohně děje. Chodili všelicí mistři a strojníci na věž, ale nikdo z nich neznal pomoci, až konečně **P.** jinak výborným zvonům jejich přirozený hlas navrátil. Výšejmenované a ostatní výhody **P**-ova spůsobu sestavení zvonův, jako jsou: nemožné vyletění srdce, nemožné puknutí zvonu, oblehčené přistavení jeho atd., došly již všestranné uznalosti, a jmenovitě círk. a světské vrchnosti následujících míst: Vacova, Kološe v Sedmihradsku, Košic, V. Varadína, Debrecína, B. Bystřice a Vídně vydaly o tom **P**-ovi čestné svědectví. Kromě těchto míst **P.** opravil a dle své soustavy sestavil zvony i na jiných místech, jako v Hájnikách, Zelenicích atd. *Chr.*

Pozděna Adolf Albert nar. se v Náchodě 9. pros. 1836. Vlohy hudební, jichž bylo na útlém již dítěti pozorovati, vzbudily pozornost otcovu na mladíka v míře tím větší, poněvadž otec sám byl velkým milovníkem hudby. Ustanovil se tedy na tom, že Adolfa dá hudbě učiti, než doložil výslovně zřejmě, že si přeje, aby se hudbě učil jen potud, pokud toho jest každému člověku vzdělanému zapotřebí, a že nedopustí nikdy, aby se stal Adolf pouhým hudebníkem čili šumařem. Prvním začátkům hudebním učil jej Nožička. Když **P.** poněkud povyrostl, byl dán na studia technická, jež r. 1852 na technickém ústavu Vídenském nastoupil. Dob volných užíval **P.** k tomu, aby se v hudbě zdokonaloval, ku kterémuž cíli přednášky prof. Krena navštěvoval. Slabá konštituce těla **P**-ova podlehla velikému namáhání duševnímu, a **P.** těžce onemocněl. Než po přestálé nemoci dokládali lékaři jednomyslně, že **P.**, ač chce-li života zachrániti, musí se studií technických a vůbec každého namáhání odříci. **P.** uposlechl rady lékařské, a odebral se do Prahy. Avšak tu se stal v předsevzetí **P**-ovu proti vůli otcově velký převrat, neboť si **P.** umínil státi se hudebníkem. Na podzim r. 1855 vstoupil do věhlasného ústavu Prokšova, kdežto jediné studiím hudebním žil. Jakých pokroků tu **P.** činil, vychází na jevo nejlépe z okolnosti, že se r. 1856 o slavnosti sv. Cecilie v chrámu Páně Týnském velká figurální mše od něho provozovala. R. 1857 podepsal **P.** k vyzvání Prokšovu kontrakt co učitel hudby u hraběte Spiegela ve Vestfálsku. Ačkoli se hlavně v novém místě povolání svého zdržoval, koncertoval předce v Münsteru a Paderbornu na pianě. Nepomeškav dlouho v Němcích odebral se **P.** do Polska k rytíři Moravskému, v jehož společnosti valnou část Ruska procestoval a v nejčelnějších městech s velikým prospěchem koncertoval. Zde začalo první jeho literární působení, sepsalť pro hudební časopis *Dalibor* pojednání: *Polský národní zpěv a hudba.* Z Polska zaslal též první svou dramatickou práci, nazvanou *Liebesring*, za niž se mu chvalného uznání dostalo. R. 1859 vypukla válka ve Vlaších, a **P.** vyzván veřejnými listy, aby se ke službě vojenské dostavil. Aby se službě vojenské vyhnul, nastoupil **P.** do kursu telegrafického, po jehož absolvování byl ihned co telegrafista ustanoven, kterýžto úřad nyní u místodržitelství v Praze zastává. Co se dotýče přečetných skladeb **P**-ových, potkáváme se v nich všude s rozmyslem a rozvahou. Práce klavírní svědčí o tom, že **P.** obeznámen jest v plné míře s nástrojem svým co do zručnosti, než i co do libozvučnosti náleží skladbám jeho místo čelnější. Avšak nejen pro klavír, nýbrž i pro vše odbory hudební jest **P.** co skladatel činným a ještě ku konci roku 1865 byla v Týně od něho *Hymna* s úspěchem nevšedním provozována. Nejvydatněji působí **P.** co pedagog. Jeho *Vychovatelské listy hudební* v *Slavoji*, bohužel záhy úmrtím redaktorovým zaniklém, jsou důkazem, že bude málo hudebníků, jenž by se mohli ve směru pedagogickém **P**-novi a zvěčnělému Zvonařovi rovnati.

Pozdivlk, něm. *Pasewalk*, město v prus. vládním okresu Štětínském, v kraji Ukermündském na řece Ukře; 7691 obyv. bez 811 m. posádky; znamenité pivo *(pasenelle)*. **P.** jest starý hrad slovanský lutických Ukranův; připomíná se již r. 1050 a potom častěji; stal se v druhé pol. XII. stol. městem (pomořským), pak členem hanzy, a přecházel z rukou Pomořanův v ruce Braniborcův. R. 1630 a sld. náramně spustošen císařským vojskem, r. 1657 pol-

ským vojskem. R. 1760 poraženi u **P**-u Švédové od Prusův.

Pozdravení slove prokázání přátelství, všímavosti, úcty nebo vážnosti při potkání, návštěvě nebo loučení, což se děje u rozličných národův a v rozličných zemích spůsobem tak rozmanitým, že co jednomu národu jest zdvořilostí, u jiného národa jméno bývá mnohdy za nezdvořáctví. Staří Řekové pozdravovávali se vůbec slovem *Χαῖρε* (raduj se!), Římané přicházejíce pozdravovali se slovem *Ave* (buď pozdraven) a odcházejíce *Vale* (měj se dobře), u Židův bylo obyčejné pozdravení *Šalom lecha* (pokoj s tebou). Za dob novějších rozeznává se **p.** vzdělaných národův evropských od **p.** národů méně vzdělaných; u oněch jest (od XVI. nebo XVII. stol.) obyčej při **p.** smekati klobouk nebo čepici, u těchto však provázeno jest **p.** posuňky přerozmanitými, kteréž by se nám namnoze mohly zdáti i směšnými. Téměř u všech národův asijských a afrických má **p.** ráz otrockého ponížení, provázeno jsouc vůbec padáním na zem (na Ceyloně, v Persii, v Číně), líbáním nohou, kladením rukou na prsa a skláněním hlavy a podobnými posunky. Padáním k nohoum při **p.** děje se v Evropě podnes v Rusku a poněkud i v Polsku; ale v Polsku obyčejně místo skutku odbývá se to pouze slovy: *upadam do nóg*, jako u nás často místo líbání rukou se pronáší toliko jalová fráse: *ruku líbám* (zvláště u Němců běžné: *küss' die Hand*), kteréžto pozdravení však se dává pouze dámám. V Itálii však smí dámě ruku políbiti jenom důvěrný přítel. — **P.** andělské v. Zdrávas a Klekání.

Pozdvihování v. Mše str. 524, *b*.

Pozdvižení v. Povstání.

Pozednice (*Mauerbank*) slove trám obyčejně 6palcový, který se klade nahoře po délce hlavních zdí a celému krovu za podporu slouží; hlavní účel **p.** jest, aby se tíže krovu i střechy stejně po celé zdi rozdělila a žádný trám krovu bezprostředně se zdí stýkati se nemusel. *Ša.*

Pozemek jest nejobyčejnější druh věcí nemovitých (v. Movitý); začasté užívá se slova toho ve smyslu nemovité věci, někdy ale také v užším smyslu naznačují se slovem tím věci nemovité, které nejsou stavení. Pozemky jsou městské i venkovské (*praedia urbana et rustica*); k oněm náležejí všecka stavení s půdou těsně spojená, k těmto části půdy ustanovené k tomu, by z nich plody přírody se těžily. Místa prázdná náležejí hned k těm, hned k oněm Je-li **p.** městský těsně spojen s venkovským, tuť vyšetřiti třeba, který z nich jest věcí hlavní. Na základě tom buduje věda rozdíl mezi pachtem a nájmem, ješto **p**-mkové městští se pronajímají, venkovští se propachtovávají (ač jednotlivá zákonodárství jinak to rozdělují). Rozdíl ten dále důležitý jest při služebnostech (v. t.) — V ohledu politickém jsou pak **p**-mky dominikální nebo rustikální, zemské, městské, selské, křesťanské, židovské, kteřižto rozdílové však již důležitosti pozbývají. *zl.*

Pozemní, co se týká pozemku. **P.** daň v. Gruntovní daň. — **P.** knihy v. Veřejné knihy.

Pozinkování slove povlékání kovů zinkem, a vykonává se téměř výhradně na železe. Zinek se totiž sám o sobě velmi snadno okysličuje a tratí tudíž velmi brzy svůj lesklý, bez toho ne příliš pěkný povrch, tak že se celkem co náhrada za cín k povlékání kovů nehodí. Jinak jest však při železe, s nímž zinek tvoří jednoduchý řetěz galvanický tak, že zinek kladný, železo pak záporný kov činí; zinek zabraňuje zúplna okysličování železa vlhkem, sám ovšem tím rychleji v kysličník se měně. Dle zkušenosti sahá účinek zinkového povlaku s části i na místa železa zinkem nekrytá, a sice, jak zkouškami se ukázalo, až na čtvrt neb půl palce od kraje zinkového, je-li povlak tenký. Cín chrání sice železo také, ale jen pokud je zúplna kryje, na děrách pro nýty nebo na hranách jest však rezavění železa tím mocnější, jelikož cín k železu v elektromotorickém ohledu se má obráceně, jako železo k zinku. — K **p.** musí se železo dokonale očistiti, což jako k pocínování se děje. Nejlépe hodí se k tomuto moření železa jak kutého, tak i litého roztok modré skalice v kyselině solné, v níž železo za několik minut kysličníku se zbaví. Očištěný předmět oplákne se ve vodě a smočí se v rozředěném roztoku zinku a salmiaku v kyselině solné, načež se teplem usuší, čímž na povrchu bělavý povlak chloridu zinečnatého a železnatého vznikne. Hned na to vnoří se do roztopeného zinku, na jehož hladině jest salmiak, aby se zinek neokysličil. Malé předměty se zinkem jen protáhnou, velké se v něm as 3 neb 4 minuty nechají; zbytečný zinek nechá se odkapat, věci smočí se do studené vody, otrou se jemným pískem a usuší se v pilinách. — Malé věci pozinkovávají se také dobře vařením jich v sehnaném roztoku salmiaku, jenž vroucí na zrnitý zinek se nalil. Galvanické **p.** děje se nejlépe řetězem galvanickým, užije-li se sehnaného roztoku síranu zinečnatého s malým množstvím kyseliny sirkové. Jiné mnohé tekutiny pozinkují sice železo také, ale nechrání je před okysličením. *Pý.*

Pozlacování, t. j. povlékání povrchu předmětů vrstvou zlata k udělení mu pěkného pohledu, a někdy i k vůli dokonalému ochránění jeho proti okysličení vzduchem, jest nejobyčejnější při kovech a dřevě. Na hliněných nádobách a na lakovaných věcech vykonává se jako postříbřování (v. t.). **P.** kovů jest chemické a mechanické. Chemické **p.** vykonává se více spůsoby: 1) **p.** v ohni děje se tím, že předmět zlatým amalgamem rtuťovým natřen v žáru rozdmýchaného dřevěného uhlí se vypálí, aby rtuť se odpářila. Aby se však docílilo pevného pozlacení, nutno, aby i pozlacený předmět sám na povrchu s části v amalgam rtuťový se proměnil, čímž oba amalgamy se smíchají a zlato jaksi s povrchem předmětu se slije. Tím však stává se právě, že barva pozlacení závisí poněkud na barvě předmětu, a věci tedy barvou k zlatu se blížící méně zlata k pěknému pozlacení potřebují, jakož i, že kovy, jež se rtutí jen stěží amalgam tvoří, zvlášť ocel a železo, v ohni přímo pozlacovati se nedají. Zlatý amalgam dělá se buď z ryzího aneb z dukátového zlata, které, jak známo, jen málo má přísady; s větším množstvím stříbra dává bledé nebo zelenavé, s mědí načervenalé pozlacení. Zlato v tenké pláty vyválené a na kousky rozstříhané rozpálí se v kelímku, a na ně přileje se pak rtuť, s níž se za několik minut spojí, vylitý amalgam vymačká se pak, aby rtuť zbytečná se odstranila, dle potřeby více neb méně. Věcem, jež se mají pozlatiti, dává se nyní povrch trochu draslatý a úplně čistý. K tomu konci se věci bronzové a mosazné v kyselině sirkové a na to v sehnané kyselině dusičné na okamžení smočí, opláknou a pilinami usuší; měděné věci se oškrabou a kyselinou sirkovou omyjí, stříbrné se v rozředěné kyselině dusičné provaří. Touto přípravou povstalý drsný povrch jest pro lepší zachycení se amalgamu zlatého příhodný. Amalgam hned po moření se vnáší, aneb není-li to možno, chovají se věci pod čistou vodou, aby se opět nezašpinily. K natírání amalgamem mají pozlacovači kartáček mosazný, jenž do zředěného roztoku dusičnanu rtutičnatého (vody portuta-

vací) se namočí, aby rtutí se potáhl, pak na amalgamu přetáhne, jenž se naň nachytí, a konečně se jím tře předmět, až jest vrstva co možná stejnoměrná, leč by místy bylo žádoucí pozlacení tlustší, zvláště na místech více ohmatávaných, kdež se potírání děje několikrát. Na měď musí se bráti více amalgamu, než na bronz neb na mosaz; na stříbrné věci vnáší se amalgam bez používání vody portuťovací, leč by měli méně než polovičku stříbra v sobě. K pozlacení velmi slabému udělá se amalgam hodně řídký, t. j. mnoho rtuti na malé množství zlata (obyčejně dostačí rtuť z amalgamu vymačkaná); do toho se pak věci smočí. Předmět amalgamovaný se oplákne a usuší, a pak odkouří, t. j. v dřevěném uhlí se rozpálí. Pro uvarování pozlacovače před vdýcháním škodlivých par rtuťových mívá výheň odkuřovací nízký klobouk s komínkem, jímž rtuť se vypuzuje. Po odkuřování oplákne se předmět, a potřeba li, amalgamuje a odkouří se ještě jednou neb dvakrát. Má-li pozlacení býti zcela hladké a lesklé, rozpálí se osušený konečně předmět ještě jednou, aby veškerá rtuť se odpudila, smočí se v slabé kyselině sirkové, a leští se pak krevelem octovou vodou navlhčeným, a osuší se, opláknut, plátnem a nad řeřavým uhlím. Mnohdy běží o to, aby se pozlacení stalo bez lesku, mdlým, k čemuž slouží tak zvané m d l e n í čili barvení. Smíšenina z ledku, kamence a kuchyňské soli v kelímku roztopená vnáší se na předmět, jenž pak na drátku zavěšen nad uhlím se rozhřeje, až sůl se roztopí, a pak rychle do studené vody se smočí, čímž sůl odpryská. V slabé kyselině dusičné namočen a vodou opláknut se předmět plátnem utře. Mají-li některá místa zůstati lesklá, vyspoří se, t. j. pokryjí se kaší z křídy, cukru a gumy, a uschlé se rozpálí, až povlak ten zhnědne. Má li obdržeti pozlacení barvu zlata třeného, t. pomerančovou, natírá se břečkou z octa, kamence, kuchyňské soli a krevele, načež se rozpálí a pak octem omyje, vodou opláknе a usuší. Č e r v e n a v ý m stane se pozlacení, namočí-li se předmět horký do vosku pozlacovacího, jehož nejhlavnější částky jsou žlutý vosk, plísta, nějaká červená hlinka a kamenec nebo borax a p., načež se vypálí, čímž nejspíše zlato s částí mědi se spojí a snad i trochu barviva přijme. Z e l e n a v é pozlacení pochází, jak již praveno, od většího množství stříbra v amalgamu. 2) **P.** m o k r é může se jako mokré postříbřování díti způsobem rozličným; nejdůležitější jsou však pouze dva způsoby: a) **p.** v a r e m (dle Elkingtona 1836), jež starší způsoby docela zapudilo, až samo opět zapuzeno jest **p**-m galvanickým. Dle toho rozpustí se zlato ryzí v královské lučavce, a k tomu přidá se značnější množství (16krát tolik) uhličitanu draselnatého rozpuštěného. Do vroucí této kapaliny smočí se předmět na měděném drátě as na $^1/_4$ neb na celou minutu, načež se opláknе a v pilinách usuší. Dá se pak krevelem neb hladicí ocelí vyleštiti. Má-li býti pozlacení mdlé, dá se předmět pozlacený do řídkého roztoku dusičnanu rtutičnatého, až zbělá, a pak se vypálí, aby se rtuť opět odkouřila. Předměty stříbrné a argentanové musí se ponořiti do roztoku zlatého, obaleny jsouce železným drátem. Železné a ocelové věci se dříve pomědí tím, že se do slabého roztoku modré skalice vnoří a pak neopláknuté usuší, načež teprv jako jiné měděné se pozlacují, aneb se do studeného roztoku chloridu zlatnatého a uhličitanu draselnatého ponoří. Pozlacení tímto způsobem není nikdy silné ani tuze trvanlivé, ale na pohled velmi pěkné. b) **P.** g a l v a n i c k é jest v zásadě již probráno v článku G a l v a n o p l a s t i k a. *Může se vykonávati* jako postříbřování buď pouze obalením předmětu drátem zinkovým, anebo galvanickým řetězem, aneb místo tohoto i magnetoelektrickým strojem otáčecím. Tekutiny pozlacovací k prvnímu způsobu pocházejí s větší části od Frankensteina, k druhým dvěma jest velmi mnoho rozličných udáno. Galvanické **p.** dobývá sobě pořád více půdy, jsouc levnější než **p.** v ohni, rychlejší, neškodnější; dá se jím krom toho pozlacovati i sebe snadněji roztopný kov, a sice vrstvou jakékoli tloušťky, tak že i platování zastupovati může. Mimo to dopadne pozlacení při řádné pozornosti tak pěkně, že netřeba žádného leštění ani dalšího vypalování a p., ano i drahokamy a smaltem vykládané věci mohou již hotovy se pozlacovati. Místa čistého kovu, jež nemají byti pozlaceny, pokryjí se nějakým pokostem, nejlépe jantarovým. — M e c h a n i c k é **p.** jest dvoje, buď práškem neb pozlátkem. K prvnímu zhotoví se roztok zlatý v lučavce královské, do něho smočí se tenký klůcek plátna, jenž se pak spálí; v popeli jest obsažen nad míru jemný prášek zlatý. Namočeným v octě neb solné kyselině korkem nabere se prášku toho, a jím potírá se pak plocha, až zlatý lesk vznikne. Vodou opláknut uleští se předmět krevelem neb ocelí hladicí v mýdlové vodě namočenou. Pozlátkem pozlacují se nejvíce jen železné a ocelové věci. Buď klade se pozlátko na místa lučavkou vymořená a pak rozpálená několikkrát na sebe, pokaždé přihlazeno hladicí ocelí, buď natrou se místa tenkou vrstvou pokostu jantarového aneb i lněného, na nějž pozlátko se položí a přitlačí, při prvním pokostu také rozpálením upevní. — **P.** d ř e v a jest dvoje, klihové a olejné; vždy však musí se dřevo prv p ů d o v a t i. K **p.** k l i h o v é m u napájí se plocha klihovou vodou, pak se půduje křídou v pergamenovém klihu rozmíchanou, což as 10krát se opakuje, načež se půda pemzou obrousí. Tento bílý povlak barví se pak rozmíchaným v klihu žlutým okrem, a na to teprv dává se p o l i m e n t z červené smurky, rudky a tuhy s trochem dřevěného oleje, což vše se v klihu rozpustí a štětcem navádí, na to pak plátnem ošoustá. Pozlátko vezme se pak na kožený polštář a dle potřeby se rozřízne, načež zvláštním ploským štětcem anebo dřevem aksamitem potaženým na poliment se vnáší, jenž se před tím studenou vodou navlhčí. Pozlátko přitlačí se jemně štětcem, a když celý předmět již jest pozlacen, hladí se místa, jež se mají lesknouti, pozorně krevelem. Mdlení stává se zde jednoduše tím, že místa nehlazená řídkou klihovou vodou se potáhnou; někdy se také k vůli živější barvě potírá pozlacení roztokem gumy, dračí krve a p. **P.** o l e j n é dává se předmětům, jež na volném vzduchu a dešti bývají, vůbec pevněji pozlatiti se mají, a může se stejným způsobem konati na dřevě, na kameně, na železe a p. Půduje se bělobou v lněném oleji rozetřenou a terpentýnovým olejem zředěnou. Na tento několikkrát položený nátěr dává se půda zlatná, t. j. smíšenina lněného pokostu se žlutou hlinkou, a na vlhkou ještě klade se pozlátko, jež bavlnou se přitlačí. Pozlacení toto nemá lesku, ale potahuje se někdy ještě nějakým pokostem, nejvíce kopálovým, aby spíše drželo. Lesklé pozlacení olejné, obzvláště na částech kočárů, vykonává se takto: Na dřevo vloží se vrstva z běloby a žlutého ochru, v lněném oleji rozpuštěných a terpentýnovým olejem zředěných, na ni řídká barva téhož smíšení, vyjma ochr, načež se nátěr přesličkou obrousí. Na to vnese se vrstva pokostu lupkového z lihu, jež se co nejlépe vyleští. Pak teprv dá se jak svrchu, velmi stejnoměrně tenká vrstva půdy zlatné, a na ni pozlátko. Poslední lesk udělí se průhledným jakýms pokostem, který se konečně uleští. *Pý.*

Pozlátko jest zlato na přetenké lupeny roztepané, jichž nejvíce k pozlacování dřevěných, lakovaných a p. věcí se používá. P. zhotovuje zlatotepec (v. t.). P. nepravé zhotovuje se z tombaku, mosazu, semiloru a podobných slitin týmž spůsobem, jako p. pravé ze zlata. *Pý.*

Poznaň, něm. *Posen*, opevněné hlavní město staré Velkopolsky, nyní pruské provincie či velikého knížectví P-ského, leží u řeky Varty u vtoku řek Prosny a Cibiny; sídlo nejvyšších úřadův provinciálních, politických i soudních, vojenských (5. sbor), arcibiskupa Hnězdenského a Poznaňského, superintendenta evangelického. Vlastní město P. leží na levém břehu Varty, tamž i předměstí sv. Martin, sv. Vojtěch a Nová Grobla, na pravém břehu předměstí Vališevo, Šrodka, sv. Roch. Od r. 1828 jest P. silně opevněna; na pahorku, kde druhdy byla ves Viniary, jest citadela. Náměstí jsou: rynk, Vilémovo, Dělové, Sapiehovo, Novoměstské. Katolických kostelův bylo v staré P-i 21, z nichž posud čtrnácti se užívá: kostel katedrálný, původem z 2. pol. X. stol., během času často opravovaný a po požáru r. 1622 znova vystavěný, čítající mnoho náhrobníkův hl. duchovenstva, pak Górkův, Měčislava a Boleslava Chrabrého a j.; kostel sv. Jana Jerusalemského, kněží reformátův, sv. Markéty, sv. Rocha, sv. Stanislava (1570—1773 jesuit.), sv. Dominika býv. dominikánský, sv. Antonia bývalý františkánský, sv. Vojtěcha, sv. Martina, karmelitánský (druhdy bratří českých), sv. Salvatora, Božího těla, kaple Ježíšova; 3 kostely evangel., 2 synagogy; dřívějších 10 klášterův užito k umístění rozl. ústavův (hluchoněmých, pracovny, rozl. škol, nemocnice atd.). Dále jsou v P-i 2 nemocnice, sirotčinec, seminář kněžský a učitelský, 2 gymnasia, katol. a evangel. (roku 1865: 1260 žákův), reálka (505 ž.), 2 střední školy, 12 školek element., 24 škol soukromých; fabriky na tabák, sukna, lněné látky, špan. vosk atd.; znamenitý obchod obilím, vlnou, 9 knihkupectví, několik tiskáren, divadlo, hl. německé. V zámku, původně na pravém břehu Varty ležícím, v XIII. stol. obnoveném později na levém břehu znova vystavěném, bylo za samostatného Polska sídlo generálův velkopolských a místo soudův hradských, nyní vrchního apelačního soudu; radnice stála zajisté již v XIII. stol., jest později často obnovována; palác náměstníka jest dávná kolej jesuitská; dále jest tu palác bibliotéky Raczyńskich, dům společnosti kreditní, bazar polský atd. Obyvatelův počítalo se 3. pros. 1864: 45.143 (kromě 8240 vojska), s větší části již německých; r. 1861 bylo dle úředních zpráv mezi 43.879 obyv. a 7353 vojska 34.580 Němcův a jen 16.673 Polákův (roku 1846: 24.000 Něm., 18.000 Pol.); dle zpráv otcův rodinných znalo oba jazyky zemské, polský a německý, 22.390 osob, pouze německý 21.108, pouze polský 7755. — P., staré sídlo leského kmene Polanův, připomíná se v X. stol., kdež zřízeno zde prvé polské biskupství; na hradě P-ském meškali mnozí knížata Polští, z nichž někteří jsou v katedrále P-ské pohřbeni. Ve XII. a XIII. stol. připomíná se co nejdůležitější město velkopolské častěji v rozbrojích Polských knížat; od pol. XIII. stol. usazovali se již Němci v P-i. Od r. 1253 jest P. rozšířena na levý břeh Varty co pořádné město dle práva magdeburského (tato část P-ě slula až do XVI. století německou P-í); r. 1303 založena v P-i škola. Na poč. XIV. stol. stranila P. nějaký čas Slezskému knížeti Jindřichovi, ale před r. 1323 stala se poslušnou krále Vladislava Lokietka. R. 1331 obléhána marně králem Českým Janem; brzy potom jest silněji opevněna; slynula rozsáhlým a kvetoucím obchodem zvl. s hansovnými městy, nadávána jsouc, jakož dříve knížaty Velkopolskými, tak i později králi Polskými rozličnými privilegiemi, a zúčastňujíc se co důležité město království Polského i v jednáních sněmovných. Za biskupa Ondřeje z Bnina (1439—1479) jsou obě části P-ě, biskupská a něm., úžeji spojeny stejným právem; r. 1462 sepsány jsou statuty města P-ě (lat.). R. 1528 zřízena v P-i královská mincovna. Od r. 1522 šířila se v P-i nová učení reformatorská se značným úspěchem, nejprvé luteranství, potom jednota bratří Českých, majíce silnou záštitu v pánech velkopolských, Górkách, Ostrorozích a j., novým učením příznivých; odbývány v P-i synody jinověrcův. Proti nim uvedeni jsou do P-ě jesuité (1570), jimž svěřena městská škola (1572); působením zvl. žákův jesuitských vznikaly časté bouře proti Židům a nekatolíkům, jimž mnohá činěna příkoří a hrubá násilí. Katolické vyznání sílilo se kromě toho novými kláštery a školami; zřízení však university, oč jesuité usilovali, nezdařilo se pro mocný odpor university Krakovské. Zmáháním se katolictví v P-i zmáhal se též živel pol. (do r. 1543 jednáno jen latin. a německy), který v XVII. stol. úplně zvítězil. Roku 1655 obsadili Švédi P., r. 1656 Braniboři, odešli ale brzy před vojskem polským; kromě toho přihazely se částěji krvavé rvačky s bezuzdnými pol. šlechtici. Roku 1703 obsadili Švédové P., ubránili se proti přesile pol.-sas.-ruské (1704), a zůstali zde až do roku 1709; na to zkusila P. domácími nepokoji za příčinou saského vojska vzniklými; roku 1716 dobyta konfederáty Tarnogrodskými a vyloupena. Všelikými nehodami těmi klesla P. velice. Roku 1793 dostala se Prusku; tehdáž počítala 7437 katol., 3021 Židův, 1918 luter, 115 kalvin., 47 křesť. řeckých. Pod vládou pruskou počala P. opět zkvétati; r. 1800 počítala 15.253 obyvatelů. Od r. 1807—1813 byla P. městem vel. knížectví Varšavského, od r. 1815 však opět pruským; r. 1828 opevněna nákladem 30 mil. tolarův; zřizovány školy a j. ústavy, zrušeny kláštery, šířen něm. jazyk a něm. vzdělanost. R. 1846 zmařen pokus povstalcův polských zmocniti se pevnosti; taktéž nemělo bouřlivé hnutí P-ských Polákův r. 1848 žádného trvalého výsledku. Srovnej Łukaszewicze *Obraz historycznostatystyczny miasta P-ia* (1838, 2 díly). — Biskupství P-ské, zřízené za Měčislava I., nejisto však kdy, zdali r. 958 ještě in partibus infidelium, nebo zároveň se křtem knížete Měčislava r. 966; do r. 1007 bylo podřízeno arcibiskupství Magdeburskému, odtud však již Hnězdenskému; diécese jeho byla rozsáhlá, důchody biskupa veliké; r. 1298 rozdělena na 3 archidiakonáty, vedle nichž byl i arch. Čerský (od r. 1406 nazv. Varšavským). Druhým rozdělením Polska r. 1793 dostala se diécese s větší části pod Prusy, a r. 1821 spojena s ostatky arcibiskupství Hnězdenského, a odtud jsou sice dvě rozdílné diécese, dvě rozdílné kapituly a katedry, ale pod jedním vrchním pastýřem, jenž se nazývá arcibiskupem Hnězdenským a P-ským, má 2 biskupy (in partibus) sufragány, a podřízeného jen jednoho biskupa diecesálního, Chelminského. Nyní má dávné biskupství P-ské 22 dekanátův, 335 kostelův farních, 94 filiálních, 447 kněží, 591.510 duší (kláštery jsou již zrušeny); biskupův P-ských bylo (do r. 1821) 79, arcibisk. Hnězdensko-P-ských (s nyn. Ledóchowskim od r. 1866) 5. — Dávné vojevodství P-ské připomíná se již r. 1009, a bylo jádrem knížetství Polského, pozdější Velkopolsky; r. 1308 připojeno ke koruně Polské. Skládalo se z krajův (povětův) P-ského, Kościanského, Valeckého a země Vschovské; čítalo senátory křeslové: biskupa, vojevodu a

kastelána P-ského, 6 kastelánův povětových; sněmíky odbývalo v Środě, posýlalo 12 poslův na sněm, a 4 deputované na tribunál do Piotrkova; erb vojevodství byl orel bílý bez koruny v červeném poli. R. 1772 a 1793 dostalo se Prusku. — Nynější provincie pruská, čili jak též sluje, veliké knížectví P-ské, leží mezi prus. provinciemi Západopruskou, Brandenburskou a Slezskou, a královstvím Polským, zaujímajíc 536·21 □ m. Jest obšírná rovina se skrovnými vyvýšeninami, svlažována množstvím vod; z řek, s největší části k úvodí Odry, s menší k úvodí Visly náležejících, jsou důležitější Varta, Noteć, Baryč, Obra, Drava, Brda, Prosna, Velna, Orla, Glda a j. (celkem 110), 227 větších jezer (hl. Goplo), 868 menších a rybníkův; průplav Bydhošťský spojuje Brdu s Notecí a tím Vislu a Odru. Podnebí jest zdravé, ale studené. Půda jest v celku úrodná, s části pisčitá, z části močálovitá a černozem; pod prus. vládou znamenitě zkvétá; ornice jest 4,700.000 prus. jiter, lesův 2,400.000, pastvišť 2,350.000, luk 1,650.000, zahrad 150.000, vodstva 100.000, nevzdělané půdy 145.000. Daří se veškeré plodiny mírného pásma, zvl. krásná pšenice a žito, též tabák a chmel; z dobytka zvl. ovčí a vepřový; vyskýtají se vlci; říše nerostův jest pro nedostatek hor chudá. Průmysl jest značný zvl. v krajinách na hranicích brandenburských a slezských: výborné sukno, plátno, též krajky, sklo, tabák; obchod jest pro dobrou polohu země živý. Ze vzdělavacích ústavův jsou hlavnější: 7 gymnasií, 1 duchovní seminář a 3 učitelské semináře; četné bibliotéky městské a pol. pánův (Raczyńskich, Działyńskich a j.). Obyvatelův bylo 3. pros. 1864: 1,523.729, tedy 2841 na 1 □ m. (roku 1861: 1,485.550); náboženstvím 946.469 katol., 487.404 evangel., 17 menonitův, 2111 disidentův, 69.883 Židův (r. 1864); národností bylo r. 1861: 801.366 Polákův, 609.705 Němcův, 74.369 Židův (srv. Polsko, str. 598, *b*); r. 1815 měl se poměr Polákův a Němcův jako 100 : 25, nyní však již jako 100 : 75; z půdy jest 2,529.559 jiter v držení Němcův, a jen 2,863.310 j. v držení Polákův. P-sko dělí se ve dvě vladařství (*Regierungsbezirke*), P-ské (321·38 □ m. 978.268 obyv. r. 1864) a Bydgoščské (214·83 □ m. 545.461 ob.), toto rozdělené v 9 krajův (krajská města Bydgošč, Chodzież, Čarnkov, Hnězdno, Inovroclav, Mogilno, Šubin, Vągroviec, Vyřice), ono na 17 krajův (Babímost, Bukov, Kościan, Krobia, Krotošín, Międzychod, Międzyřeč, Oborníky, Odolanov, Ostřešov, Plešev, Poznaň, Środa, Šamotuly, Šrem, Vřešnia, Vschova). Správa soudnictví atd. jest jako vůbec v prus. provinciích; druhdy byl v čele správy král. náměstek (Ant. Radziwiłł 1815—1833), nyní vrchní president. Vedle toho jest též od r. 1824 provincionální stavovský sněm (šlechty, měst, selského lidu), sbor poradní u věcech vládou předložených, s právem podávati králi petice. Erb P-ska jest nyní černý orel, mající na prsou orla bílého. Nynější „veliké knížetství P-ské“, část někd. vel. knížetství Varšavského, přiřknutá r. 1815 na Víd. kongrese Prusku, skládá se z kusův dávných vojevodství velkopolských: P-ského, Hnězdenského, Kališkého, Sieradzkého, Břesko-Kujavského, Inovroclavského (srv. Polsko, str. 552), dostavších se 1772 a 1793 Prusku; od r. 1793—1807 činilo část tak zv. Jižních Prus (*Südpreussen*), od 1807—1815 vel. kniž. Varšavského. Zamýšlené povstání r. 1846 (v ún.) udušeno před samým vnikem; větších rozměrův nabylo sice hnutí v březnu r. 1848, kdež za bouří v Německu a nejistého kolotání se prus. úřadův p-ští Poláci doufali odtrhnouti P-sko od Prus co část budoucí říše polské, ale brzy bylo potlačeno odporem četných p-ských Němcův (zvl. v Bydgošťsku) a prus. vojska, jakkoli teprvé po mnohých krvavých bitkách; hlavním vůdcem Polákův byl t[illegible] Mierosławski. „Demarkační linie“, tažená mezi pol[illegible] a něm. krajinami P-ska (poslední měli vtěleny být[illegible] v Něm. spolek), trvala jen na krátko, a jest již v ún[illegible] 1850 zrušena. V pol. povstání r. 1863 zúčastnil[illegible] se též mnoho p-ských Polákův. — Srv. *Opisani[illegible] historyczno-statystyczne wielk. księztwa P-skieg[illegible]* (Lipsk 1846), a důležité dílo Jindř. Wuttke: *Städtebuch des Landes Posen. Codex diplomaticus Allgemeine Geschichte der Städte im Lande Posen Geschichtliche Nachrichten von 149 einzelnen Städten* (Leipzig 1864). *Pf.*

Poznańczyk 1) Bonaventura P., provinciál bernardinův v Polště, žil v první pol. XVII. stol. a vydal tiskem dějiny všech tří řádův svat. Františka pod názvem: *Kronika trzech zakonów postanowionych od ś. ojca patryarchy Franciszka* (2 d., v Krakově 1610). — 2) Petr P., františkán, žil v první pol. XVII. stol. a vydal tiskem mnoho spisů theol., i za hranicemi otiskovaných a vážených, jako: *Commentaria in librum primum et secundum sententiarum Joanni Scoti* (v Mohuči 1612); *Decisiones totius theologiae speculativae et moralis* (6 d., v Benátkách 1629); *Conciones sacrae in dominicas* (2 d., t. 1628, v Antverpách 1638); *Splendores politicae et ecclesiasticae* (v Krakově 1652, v Lublíně 1654).

z **Poznané** 1) Benedikt pol. dějepisec, žil v druhé pol. XV. a s počátku XVI. stol., byl ve Vratislavi děkanem při kostele sv. Ducha; napsal *Chronicon polonicum, prutenicum, slesiacum et hussiticum*, která posud v rukopise se chová v knihovně univ. Vratisl.; taktéž napsal životopis pověstného Petra Dunina, tamtéž chovaný. — 2) Petr z P., doktor filosofie a mediciny, prof. na akademii Krakovské, nar. s počátku XVI. stol. v Poznani z rodičů chudých, vzdělal se na akademii Krak., kdež povýšen na dra filos. 1537; roku 1540 odešel do Vlach, aby tam poslouchal lékařství, a po dvou letech přednášel o vědě této na akad. Krakovské. Dobrá pověst zjednala mu přístup ke dvoru Sigmunda I., který jej učinil osobním svým lékařem, v kterémž úřadě potrval i při Sigmundu Augustovi. Přízní král. zastával Petr rozličné hodnosti círk.; byltě posledním proboštem při kostele sv. Floriana v Krakově, kanovníkem tamž a od 1562 kanovníkem ve Vilně a Sandoměři. Podporuje ustavičně chudé mladíky vědám se oddavší, určil 38.900 zl. pol. na budoucí stálou podporu chudých žáků, kteří by akad. Krak. navštěvovati chtěli; dále založil jiné nadání, z něhož by se nemajetným opatřovaly léky a poskytovala pomoc lékařská, a koupil dům v Krakově, kdež by takoví nemocní umístěni býti mohli; roku 1571 poslal magistrátu rodného města svého 1000 tol., aby se úroky z nich daly každoročně chudé nevěstě. Petr z P. † 22. září 1579. Czacki mu připisuje dílo *O dziesięcinach*. — 3) Petr z P., dominikán, žil s počátku XVI. stol.; byl slavný kazatel, kdekoli kázal na Slezsku sbíhal se lid za ním houfně, a proto nazván, ač kázal křesťanům, apoštolem Slezanů. Sepsal výklady *Listów i ewangelii* na celý rok.

Poznání jest úkon duševní vší pozorlivosti hoden. Každý myslí t., že ví co to je poznávati, an poznává ustavičně, jak dlouho jest jen živ; než málo kdo předložil si otázku: co se to děje, když poznáváme něco, čehož jsme posud neznali. Nejobyčejnější spůsob, vykládati si p., je obdoba se zrcadlením se předmětů v lesknoucí ploše: i duše lidská prý podobá se zrcadlu, a vnější předměty před duši se postavivše odrážejí prý v duši své

vlastnosti. Než bylo-li by tomu tak, pak by duše poznávajíc neměla ničehož v sobě, poněvadž předměty na zdání jen jsou v zrcadle, mizíce ihned, jakmile mizí paprsky jejich, odrážející se jen od povrchnosti zrcadla, a jakmile mizí oko je sebírající v obraz svůj. Mysl poznávající je paní svého poznávání, vládne předmětům poznaným uvnitř, i když jich snad není více na světě, pamětí svou. Aby se toto jmění vnitřní, toto panování nad p-m nějak vysvětlilo, bylo bráno útočiště k jiné opět obdobě a to té, že p. z nitra duše vyrůstá tak, jak vyrůstají ze semínka listí a kořeni. Než i tato obdoba pokulhává silně, poněvadž duše sama sebe poznajíc musila by se sama ze sebe roditi, t. j. již býti když ještě nebyla, a předměty seznané byly by pak vůbec jen vývoj vnitřní, jen klad duše, ničehož nejsouce mimo duši. V **p.** je jemně sloučena doba předmětná čivnější s dobou úsobní čili vnitřní v jeden nerozlučitelný celek, jako je při životném ruchu nerozlučitelně spojen pud živoucí, a to, co pudem puzeno se objevilo ve vývoji t. j. živok ústrojný. Rovněž jak jsou základy života tajny, jsou i tajny základy poznávání, jež počínají již citem (v. t.) zvířecím, zdokonalujíce se v sebe seznání lidském, jímž je i celý svět seznán. — Jako duše lidská vůbec není samostatná a neodvislá, není i seznání její bez podmínek: je-li t. podmínka **p.** názor, povstává názorné **p.**, které opětováním podobných sobě názorův dospívá v zkušebné **p.** čili přezvěd; je-li však souvislost pojmů cestou ku konečnému **p.**, povstává dokazné **p.** čili dozvěd. Ač na zdání jeden druh **p.** jiný je nežli druhý, ba ač se zdají býti sobě opačné, tož předce je **p.** v podstatě své jen jedno, toliko s tím rozdílem, že jednou převládají dojmy (u přezvědů), podruhé však pojmy (u dozvědů). *Hš.*

Poznanović Nenad v. Nedić.

Požniak, v polské heraldice znak: v poli červeném rytíř s přílbou šípem od levého boku k pravému prohnaný. Znaku toho užívají Požniakové na Litvě.

Pozob, u starých Srbův obilí vojsku dodávané, od něhož byli klášterní poddaní vyňati.

Pozor jmenujeme stav duše dvojnásobný, totiž zaprvé napnutý názor čili pohled, opak to vší roztržitosti a těkavé mysli při pozorování, jako když říkáme: „s **p**-em poslouchati“; zadruhé bedlivost na posloupnost myšlének našich, aby ani rychlým horempádem jedna druhé nevadila, ani aby pro panování výhradné jedné myšlénky vstup byl zamezen všem druhým, jako když říkáme: „dluh má nohy, pole oči, les uši; na ty věci **p.** míti sluší.“ Poslední druh **p**-u vládne i tenkráte, když nižádný názorný předmět nezaujímá smysly naše, když mysl pouhá je činná, jako při přemýšlení. Vlastnost mysli v úkonu bedlivého pozorování t. j. úmyslného čili účelem nějakým vedeného názoru jmenujeme pozornost; možnost však, pozor na vysoký stupeň vyvésti, pozorlivost. Duševěda nerozhodla sice posud, jak dalece je pozorlivost vůli lidské podrobena čili nic; než jest předce empiricky čili přezvědem neb zkušeností několik prostředků známých, jimiž se pozornost vzbuzuje. Učitel, vychovatel, řečník má jich pilně šetřiti, ač dobře udělá, nemníti že by bylo prostředků všeobecných a všude platných, než když bedlivě rozváží, co posluchactvo své v jistém pádu zajímá. *Hš.* — Pod názvem **P.** začal r. 1848 vycházeti v Praze list politický, který však již po 3. čísle zanikl v bouřích svatodušních. **P.** nazývaly se též noviny vydávané v Praze pod redakcí nejdříve kan. Štulce, pak prof. Staňka, potom V. Filípka a konečně Crhy od 5. dub. 1861 do konce listop. 1863. Jiné české noviny, **P.** *americký*, vycházejí v St. Louis (Illinois) v Sjednocených obcích severoamerických. **P.**, noviny chorvátské, jež v Záhřebě vydává Perkovac, jsou orgánem svobodomyslné strany národní.

Pozoun, surma, ital. *trombone*, lat. *tuba*, jest bez odporu nejstarší nástroj foukací. Zvuk jeho jest silný, mocný a dalekozvučný. **P.** se skládá 1) z nátrubce, jenž co do formy roveň jest nátrubci trouby, co do velikosti se ale od něho liší, poněvadž má více větru objímati. 2) Z části hlavní, to jest ze dvou stejně dlouhých trubic, které jsou nahoře příčkou v rovné dálce od sebe držány, kteroužto příčku do levé ruky vezmeme. 3) Ze dvou tak zvaných bot, t. jest dvou trubic, které mají podobu podkovy. Tyto trubice jsou taktéž v stejné dálce od sebe spojeny příčkou, na nichž se rukověť nalézá. Tyto boty přiléhají přísně na trubice části hlavní, a to v ten spůsob, že se snadno dají sem tam vytahovati, bez ucházení dechu. 4) Z trychtýře zvukového, jenž jest buď ku předu nebo do zadu obrácen, a na druhou trubici části hlavní se nastrčí. Aby se mohla hudba čtyrhlasá provozovati, zhotovují se **p**-y objemu rozmanitého, i nazýváme je **p**-y diškantové, altové, tenorové a basové. S **p**-em diškantovým potkáváme se toliko porůznu, jelikož jej obyčejně trumpetka zastupuje; naproti tomu dělí se **p.** basový na dva rozmanité druhy, na **p.** kvartový a kvintový, kterých se ale velmi zřídka upotřebuje. Ke tvoření zvuku se u každého **p**-u užívá tří hlavních tahů: tah první slove, když jest bota zcela nahoře u nátrubce přitažena; tah druhý slove, když polovička části hlavní, a tah třetí, když nástroj dle celé délky jest vytažen, aniž by dílce šly od sebe. Prostředkem každého těchto tří hlavních tahů můžeme jisté zvuky vylouditi. Mezery, v řadě zvuků vzešlé, činí se prostředkem tahů vedlejších (čili prostředkem vyšupování snížce). Tahů vedlejších a hlavních dohromady máme v celku sedm. Jakož se u každého tahu mohou 4 nebo 5 zvuků vylouditi; tož vychází na jevo takměř úplné pořadí zvuků. Pozorujmež objem každého druhu **p**-u o sobě, a dostaneme: objem pro **p.** altový od *C* do $\bar{a}$ v orkestru, co nástroje solového až do $\bar{\bar{d}}$. Noty jsou v klíči altovém a znějí taktéž v téže výšce. **P.** tenorový má objem od *C* do $\bar{a}$. Do hloubky může týž **p.** ještě *Hes* a *A* dosáhnouti. U **p**-u tenorového užíváme k vyznačení not klíče tenorového. **P.** basový má objem od *C* do $\bar{e}$. Klíč jest basový. **P.** kvartový má objem od *C* do $\bar{e}$, **p.** kvintový od *C* do $\bar{\bar{c}}$, kteréž poslední dva se však více neupotřebují. Hluboké zvuky u **p**-u mají se jen velmi pomalu udávati, poněvadž mají k svému rozvinutí mnoho vzduchu potřebí. Jakož jsou velmi podobny zvukům pedálních varhan, jmenujeme je také tóny pedální. **P**-y mohou všechny půltóny a celé tóny ve svém objemu vylouditi, jenom ne v rychlých časomírách, vyjímajíc zvuky jednoho tahu. V okestru kráčívá **p.** altový v stejnozvukosti s violou, **p.** tenorový s violončelem neb fagotem, a **p.** basový s basou. Nejsilněji účinkují **p**-y u akordů, jenž se mají vydržeti. U obsazení tří **p**-ů máme jim akordy tak postaviti, aby se nikdy podstatného zvuku akordního nenedostávalo, poněvadž by tu byl účinek velmi špatný. Užívá-li se k obsazení samých nástrojů plechových **p**-ů, dají se jim zvuky, jenž se prostředkem rohů nebo trub nedobře vyluzují. Zvuk **p**-u jest drčící, silný a mohutný. Zvuky, jenž se prostředkem tahů u **p**-u vyluzují (a obzvláště má-li se to poněkud v čerstvějším tempu státi), nejsou nikdy úplně jisté, pročež se v době novější opatřují **p**-y ventily právě jako

u rohů lesních čili lesnic. Ačkoli se zvuk, potom taktéž v chromatice, v rychlejší časomíře snadněji a jistěji vyhraje, ztrácí barva zvuku ze své charakteristiky tolik, že se **p** u ventilového ke skladbám dramatickým sotva bude zhusta užívati. **P**-y ventilové mohou místo své míti u tak zvaných kapel plechových, u nichž jde pouze o účinek celkový a nikoli o charakteristiku zvuku. *Pna.*

Pozsony [požoň], maďarské jméno Prešpurku (v. t.).

Pozůstalost jest jmění — soubor věcí, které kdo umíraje zanechal. Jmění toto přechází buď na dědice ze zákona, ze smlouvy neb z poslední vůle, buď jakožto odúmrť na ty, kterým dle zákonů odúmrti jsou přikázány. Aby však přechod tento stal se spůsobem řádným, potřebí, aby jmění ono zachováno bylo pohromadě a v jednotě, byť i dřevnější vlastník jeho nebyl více mezi živými, a komu budoucně přináležeti bude se ještě ani nevědělo. V tomto stavu o **p**-i (*haereditas jacens*) v právu rakouském za to se má, jako by ji zemřelý posud v držení svém choval; trvání osobnosti zůstavitele pomocí smyšlenky právní prodlužuje se až do té doby, kdy se buď dědic k dědictví přihlásí anebo **p.** za odúmrť prohlásí. Sepsání jmění pozůstalostního, vrchní správa **p**-i, vyšetření, rozeznání a uznání nároků dědických, rozdělení a odevzdání **p**-i dědicům v pořádné držení a do vlastnictví, přináleží v Rakousku soudu, a soubor všech jednání k tomuto konci směřujících zove se vyjednáváním **p**-i; soud při vyjednávání užívá pak pomocí úřadů obecních, opatrovníků a komisarů soudních. Viz o tom obšírný zák. ze dne 9. srpna 1854 č. 208 říšsk. zák. a srov. též čl. Dědictví. *Čný.*

Pozza v. Počić.

Pozzo 1) Andrea, malíř, nar. v Tridentě r. 1642. Učil se umění malířskému v Miláně, načež vstoupil r. 1665 co bratr laik k jesuitům, ve kterémžto novém povolání svém nepřestal i dále se stejnou horlivostí a s nejlepším zdarem pěstovati oblíbené umění. Stráviv mnoho let v Římě odešel pak do Janova, do Turina a konečně do Vídně, kdež až do své smrti (1709) neunaveně pracoval. Byl obzvláště výtečný v perspektivě, jakž o tom svědčí zdařilá jeho freska, jakýmiž ozdobil četné chrámy a jiné stavby v Itálii a jinde, z nichžto náležejí k nejznamenitějším malby na klenbě chrámu svatého Ignácia v Římě, zdánlivá kupola v opatství (la Badia) v Arezze, síň pinakotheky Bononské; méně zdařilá jsou freska v kostele svat. Bartoloměje v Modeně a v universitním kostele ve Vídni, kterýžto poslední chová od něho též více oltářních obrazů, ve kterémžto posledním oboru řeč. umělec též dobře se znal (*Sv. František Xav.* na hlavním oltáři v býv. jesuitském kostele v Tridentě), jakož i neméně v ostatní dekoraci kostelní (hlavní dílo *oltář sv. Ignácia* v levé příční lodi chrámu del Gesú v Římě). **P.** sepsal a vydal obšírné dílo o perspektivě ve dvou dílech ve fol. — Jeho bratr **2)** Giuseppe stal se též mnichem a sice karmelitánem bosákem, a co taký jmenuje se Fra Giuseppe di Sant Antonio; pracoval na tomtéž poli a s neméně uznání hodným úspěchem; důkazy toho: hlavní a dva boční oltáře v kostele karmelitánů bosáků (degli Scalzi) v Benátkách, jakož i hlavní oltáře v bývalém jesuitském kostele (ai Jesuiti) tamtéž a ve farním kostele v Bolzaně. *Mü* — **3)** Fernando **P.**, hrabě, ital. publicista, nar. v Montecalvo v Piemontsku 25. bř. 1768, † v Turině 29. pros. 1843. Stav se v Turině doktorem práv a přilnuv k ideám franc.
vstoupil do služby státní, v kteréž 1801 za prv
ního prokurátora u apelačního soudu v Turině po
stoupil. Roku 1803 byl zvolen do zákonodárného
sboru franc. a 1809 jmenován prvním předsedo
cís. soudu v Janově, rytířem čestné legie a říš
ským baronem, načež stal se i členem mimořádn
vlády ve státech církevních, kdež počínal si s ve
likou obezřelostí, tak že i u samého papeže Pia VII
vděčného uznání došel. Navrátiv se 1813 na sv
místo do Janova byl s něho po návratu Viktor
Emanuela sesazen a teprv 1821, když Karel Feli
vlády se ujal, do jeho rady co ministr vnitra povo
lán. Opustiv úřad, když reakce jala se odstraňovat
formy liberální, žil v Genevě, Londýně a Paříži
načež teprv 1837 bylo mu dovoleno, že do sv
vlasti navrátiti se směl. Mimo četné brožury poli
tické, sepsané v ital., franc. i angl. jazyku, vyd
ještě spisy následující: *Opuscoli d'un avvocato mila
nese* (Milán 1819, 6 sv.); *Catholicism in Austria,* o
an epitome of the austrian ecclesiastical law (Lon
1827); *Essai sur les anciennes assemblées national
de la Savoie, du Piémont et des pays annexés* (Pa
1829); *Della felicita che gl' Italiani possono e de
bono dal governo austriaco procacciarsi* (Pař. 1833
v kterémž snaží se dokázati, že Italové měly b
se s Rakouskem spojiti a jedině od něho budou
nost a jednotu své vlasti očekávati.

Pozzo di Borgo, Carlo Andrea, hrabě, dipl
mat, nar. v Alale u Ajaccia na Korsice 8. květn
1768, studoval v Pise práva a stal se advokáte
Roku 1791 zvolen jest do národního shromážd
franc., kdež stál k girondistům, musil však ješ
téhož roku utéci, poněvadž některými listy Lu
víka XVI. u něho nalezenými silně kompromitov
byl. Navrátiv se na Korsiku přidal se 1792 ke stra
Paoliho, načež 1793 vlivem Angličanů stal se pře
sedou státní rady na Korsice, kterouž roku 17
s Angličany opustiv prohlásil se za nepřítele N
poleona i franc. revoluce, načež poslán jest v jak
tajné záležitosti do Vídně. R. 1799 zúčastnil
výpravy Suvarova proti Francii, po jejímž nezda
pak vstoupil 1802 co státní rada do ruské služb
kdež stal se též plukovníkem v komonstvu cís
řově, načež 1803 měl co komisař u anglo-rusk
neapolské armády v jižní Itálii císaře Ruského z
stupovati; tam však dorazil, když již armáda
se rozpadla. V podobné záležitosti poslán jest 18
k armádě pruské, vystoupil však ze služby rus
když Rusko s Napoleonem se spojilo, a odebral
1809 do Vídně, kde svým popuzováním mno
k válce téhož roku vedené přispěl. Po uzavře
míru nadarmo žádal Napoleon, aby mu **P.** vyd
byl, který mezi tím přes Cařihrad do Malé Asie
odebral a odtud 1810 do Anglicka se vypravil.
1812 přemluvil Bernadotta, aby se k Spojenců
připojil, a 1813 odebral se k cís. Alexandrovi
Kališe, k pokračování ve válce jej vyzývaje, 18
do Londýna, snaže se žárlivé Anglicko k přízn
vému smýšlení Rusku nakloniti, načež k armá
se navrátiv značně k tomu přispěl, že Spojenci
Paříž se obrátili. Byv poslán k Ludvíkovi XVII
do Londýna přiměl jej k tomu, že svobodomysln
ústavu Francouzům po druhém vtrhnutí Spojen
do Paříže smlouvou listopadovou podepsal. Na
zasedal na kongresu Vídeňském a 1822 na ko
gresu Veronském, načež 1825 při korunování c
Mikuláše povýšen na hraběte a jmenován gener
lem pěchoty a generáladjutantem císařovým. Pols
povstání r. 1830 spůsobilo mu v Paříži mnohé n
příjemnosti, tak že 17. září 1831 lid pařížský m
lem by byl palác jeho útokem vzal. Potom b
dvakrát v Londýně na konferencích o otázce v

chodní a belgické a 1834—39 stal se skutečným vyslancem v Londýně, načež vzdav se toho úřadu žil co soukromník v Paříži, kde zemř. 15. ún. 1842.

Pozzuoli, staré *Puteoli*, kraj. město provincie Neapolské s 11.700 obyv. na výběžku v zál. Bajském, as 2 hod. záp. od Neapole, s teplými, avšak málo užívanými lázněmi (25°—35° R.) a blízkými lázněmi sirnými (*Stufe di Nerone*). Původně řecká osada Dicaearchia, stavši se později kolonií římskou přijalo město jméno *Puteoli* a proslulo jakožto lázeňské místo a střediště rozkoše milovného světa římského z celého zálivu Bajského; tak bylo na př. oblíbeným letním sídlem císařů: Caliguly, Hadriana, Caracally atd. Pročež označovalo se nákladnými stavbami, jichž pozůstatky všady spatřujeme; nejznamenitější jsou amfitheatrum, trosky známé pod jménem *Tempio di Serapide*, tři hladké sloupy z cipolinu, velký vodojem *Piscina grande*, mimo to zříceniny menších lázní, divadla atd. Návrší odtud až k Bajím, amfitheatralně záliv objímající, poseto jest zbytky římských vil (mezi nimi hned u Puteolů trosky vily Ciceronovy) a vodních staveb, jmenovitě pilířů mostu Caligulova atd. *Vlý.*

Pozzuolo, ves v Benátsku, v prov. Vidémské s 3021 obyv. (1857).

Požadavek v. Pohledanost.

Požár jest vůbec velký oheň, zvláště pak oheň zhoubný, lidský majetek i život pohlcující. Dle předmětů, jež **p**-em bývají zachváceny, rozeznává se **p.** obydlí a jiných staveb, **p.** lesní a **p.** polní; v Americe přidružuje se k těmto ještě **p.** prérií. — **P**-y na nebi jsou rudé, při západu slunce jako žeřavé pruhy, povstalé z vodních par za vedra denního vystouplých.

Požarevac, něm. *Passarowitz*, kraj. m. v knížectví Srbském, nedaleko vtoku Mlavy v Dunaj, má ok. 800 domův, 5160 obyv., kostel, školu, konak (dům) knížecí, jest sídlo polit. a soudních úřadův kraj., protopresbytera (protopresbyterát **P**-ký diécese Bělehradské prostírá se na okresy Moravský a Pekska, čítá 29 far). — Až do počátku XIX. stol. byl **P.** pouhá ves; r. 1689 svedena nedaleko bitka mezi císařskými a Turky, kteří poraženi. Blíže **P**-vce u vsi Čirikovce na pahorku Sopota brega uzavřen jest mezi císařem Něm. a Benátskem s jedné, a Turky s druhé strany 21. čce 1718 mír, jímž zůstaly císaři dobyté země Banát, Srěm krajiny bosenské a srbské po pravém břehu Savy a Dunaje, k Moravě a Timoku, jakož i Malá Valachie až do Aluty. Při vypuknutí srb. povstání r. 1804 bylo v **P**-ci as 1000 tur. domův a 1500 branných Turkův; **P.** dostal se v moc Srbův. R. 1815 dobyl Miloš Obrenovic **P**-vce po tuhém odporu Turkův. — **P**-ký kraj rozkládá se mezi kraji Krajinským, Cznořeckým, Čuprijským; Dunaj dělí jej od rakouské Vojenské hranice; zaujímá 98 □ mil asi se 115.000 obyv. (roku 1854: 113.700), a je rozdělen na okresy (*srezy*) Moravský, Mlavský, Ramsko-Pekský, Řěcko-Zviždský a Omolský.

Požarský Dimitrij Michajlovič, kníže, ruský vojevůdce, nar. 1578, zastával za cara Borisa Godunova a nástupcův rozl. úřady dvorské, ubránil r. 1608 Kolomnu proti nepřátelům, očistil roku 1609 okolí Moskvy od loupeživých tlup, stal se r. 1610 vojevodou Zarajsku, kdež r. 1611 porazil Poláky; při útoku na Kreml v bř. r. 1611 jest raněn. R. 1612 stal se s Mininem osvoboditelem vlasti co vůdce rus. vojsk táhnoucích na pomoc Moskvě, očistil krajiny mezi Novgorodem Nižním a Moskvou od nepřátel, a vypudil po krutých bojích Poláky z Moskvy. Za cara navrhl Michala Romanova, což přijato; **P.** stal se milcem nového cara, zastávaje rozličné vojenské i civilní úřady. Za příčinou stáří vzdálil se do Suzdale, kdež † 1642. V Moskvě a Nižním Novgorodě postaven mu pomník. Rod knížat **P**-ch, odvodících se od Vsevoloda III. a knížat Starodubských, vyhynul r. 1685.

Požega, královské svobodné město a stolice županie v Slavonii, na pravém břehu říčky Orljavy ve velmi úrodné krajině, s 2743 obyv., kteří se zanášejí řemesly, orbou a vinařstvím; jest zde županijský úřad, kr. županijský soud, 4 kostely a sirotčinec, založený r. 1836 Záhřebským biskupem A. Alagovićem; nižší gymnasium, hlavní škola pro chlapce a ženská škola milosrdných sester. R. 1862 otevřel zde obětovný M. Kraljevic knihtiskárnu, ze které za ten krátký čas mnohá užitečná kniha vyšla. Na rozvoj národního ducha dobře působí národní čitárna a zpěvácký spolek a na šíření racionálného hospodářství spolek hospodářský. Zde stojí ještě dům slavného vůdce slavonských pandurův, známého barona Františka Trenka. V okolí **p**-žském nachází se hojnost dobrého kamenného uhlí, a jako nyní požívá **p**-žské víno dobré pověsti, tak se před rokem 1848 vždy vyhledával výborný **p**-žský tabák, kterého se tu nyní při změněných okolnostech velmi málo pěstí. — Kdo i kdy toto město založil, není známo; ale na témž místě již před narozením Krista stálo město římské zvané *Incerum.* Po pádu Římské říše podléhala celá Slavonie i město Incerum častým nájezdům stěhujících se národův, a když koncem X. stol. Maďaři pod Arpádem i do Slavonie a Chorvátska vtrhli, spálili spolu s jinými městy Incerum, na místo něhož odtud vyskytá se **P.** **P.** se svým hradem náležela dlouhý čas mezi královské statky. R. 1386 držel zde ban Horvát královnu Marii ve vězení. R. 1536 přišel Bělehradský paša Mehmed Jahioglo se silným vojskem před **P**-gu, kterou vydrancovav s hojnou kořistí se domů navrátil; později stala se **P.** městem tureckým a sídlem pašete, který odtud vládl celou hořejší Slavonií; teprvé roku 1687 císařské vojsko dobylo **P**-gy, z 50.000 obyvatelův, kteří před tureckým vpádem v 20.000 domech v **P**-ze bydleli, zůstalo po odchodu Turkův sotva 300, což je zajisté nejpatrnější důkaz tureckého vladaření; z dřívějšího slavného hradu ostaly jen rozvaliny. Turci nemohouce oželeti **P**-gy vrátili se r. 1689, aby se pomstili; tu je však františkán Luka Imbrišimović na vrchu nyní Sokolovac nazývaném hrdinsky přivítal a útok jejich vítězně odrazil. Památku tohoto dne slaví posud **P**-né na sv. Řehoře dne 12. bř., kde vše, malí i velcí, jde na hory Turky vyhánět a tam se baví zpěvem, střílením a na večer pálením ohňův. Následujícího roku však Turci předce **P**-gu stekli, ale již r. 1691 po bitvě u Slankamene opustili, činíce nicméně ještě později vpády do Slavonie i na **P**-gu až do míru Karlovického. R. 1698 přistěhovali se sem jesuité a otevřeli zde nejdříve gymnasium, pak filosofii a theologii. Po nich přišli r. 1775 do **P**-gy Pavláni a zůstali zde do r. 1786, kdež i jejich řád zrušen. Nyní jsou zde jen františkáni. Roku 1765 stala se **P.** královským svobodným městem a posílá na sněm v Záhřebě jednoho poslance. — **P**-ská županie má na 44½ □ míle 64.026 obyv., kteří se živí jedině orbou a chovem dobytka. Županie tato je v duševním ohledu nejzanedbanější. *Pc.*

Požehnání 1) v. Žehnání. — **2)** V církvi katol. nazývají se **p**-m odpolední služby boží, záležející hlavně z litanií, pak z přiměřených modliteb, po nichž se udílí konečně **p.** nejsvětější svátostí. — **3) P.** boží, udělení zdaru nebo dobra nějakého od Boha.

Požerák (*pharynx*) jest ona část roury zažá-

vací, jíž spojena jest dutina ústní s jícnem. Jest podoby nálevkovité, zpředu na zad zploštělé, u dospělého člověka délky 4 až 4½ palce, šířky 1½ palce, uložen jsa podél páteře od půdy lební až k pátému obratli hrdelnímu, kdež přímo přechází v jícen. Horní dvě třetiny jeho jsou v otevřeném spojení s dutinou ústní, a zadními nozdrami i s dutinou nosní. Zadní a horní část činí slepé klenutí (*fornix pharyngis*), s podkladní kostí záhlavní pevně spojené; od klenutí spadá zadní část téměř pravoúhelně k jícnu, jsouc upevněna k páteři jen řídkým pojivem a měkkým ústrojím okolním. Na každé z postranních stěn blíže měkkého patra jest ústí trouby Eustachovy, jíž **p.** stojí v spojení s dutinou bubínkovou v uchu. Stěny **p**-u jsou dosti tenké a nepřesahují nikde 1‴; sestávajíť z vrstvy zevní svalovité, o vláknech příčných, kosmých i obdélných, a z vrstvy vnitřní, kterouž tvoří sliznice. Hojností vláken svalových jest **p.** ústrojím dosti pohyblivým. Prostor mezi zadní stěnou **p**-u, zadními nozdrami a měkkým patrem nazývá se hltan (*fauces, cavum faucium*). **P.** slouží nejen k dopravení sousta do jícnu, ale i k průchodu vzduchu, působě resonanční dutinu, jíž hlas zvláštní přeměnu obdrží. *Mr.*

Požitek, tolik co zisk, užitek. Srov. Požívání.

Požívání č. brání požitkův (*usus fructus, Nutzgenuss*) jest právo požitky z cizí věci beze všeho obmezení bráti, šetříc ale podstaty. **P.** náleží mezi práva věcní a sice práva k věci cizí, a mezi těmi k služebnostem (v. t.) Liší se od užívání tím, že toto přináší s sebou právo, z věci cizí, podstaty její neporušíc, jen ke své potřebě užitek bráti. Od **p.** liší se vlastnictví užitkův (*Nutzeigenthum, dominium utile*), jakéž má při manství (v. t.) man, při svěřenství (viz Fideikomis) dočasný držitel, ješto vlastnictví podstaty náleží při onom pánovi, při tomto rodině přítomné i budoucí. *sl.*

Praděd, dědův otec, *proavus, Urgrossvater.*

Praděd, něm. *Altvater*, nejvyšší vrch moravský, v horách Jesenických na hranici slezské, 4620′ vys.

Pradel, Pierre Marie Michel Eugène Coutray de, slovútný franc. improvisátor, nar. v Paříži 1787, † v Bruselu 1857. Za posledních let císařství Franc. učinil se známým některými spisy básnickými a vaudevilly. Pro některé písně politické byl vícekrát odsouzen, jmenovitě 1822 k 6 měsíčnímu vězení a k pokutě 1000 fr. za svazek svých básní *Les Étincelles*. R. 1824 pořádal v Paříži besedy improvisátorské, v kterých znamenitě vynikal, uměje obratně překonávati všecky překážky, jenž v takových okolnostech básníkům se vyskytují. Taktéž skvěle dařilo se mu v městech venkovských, z kterýchžto výletů množství básní rozmanité formy se zachovalo. Mimo některé články ve sbírkách literárních sepsal též román *Orlando et Loretta* (1825, 2 sv.).

Přádelna jest místnost, kde se vlna, len, bavlna a p. přede. Bývají to nyní většim dílem veliká stavení, v nichž tento výkon rozličnými stroji se děje. Nejhlavnější stroje v **p**-ách na bavlnu a len jsou tyto: vlk, dutý to válec, jenž na povrchu ostrými háky pobit v truhlíku na vnitřní obline zřízeném a o málo větším rychle se otáčí (as 400krát za minutu). Bavlna, jak se ze žoků, v nichž do přádelny přichází, vyňala, vede se po plátně do vlku, kdež ji háky na vlákna roztrhují, až otvorem na dně se vyhrne; mezi tím byl se prach a písek mřížkou truhlíka vypudil. Stroje *mrskací*, jichž bývá obyčejně po dvou. Do prvního přichází bavlna z vlku, anebo, je-li tenká a sama o sobě již dosti čistá, hned se žoků. Bavlna mezi dva válce vedená posouvá se odtud na drátěné řešeto, nad nímž peruť velmi rychle se pohybujíc prach z ní vytlouká: hrubší vypadává dír[kami] řešetem, jemnější táhne se úvěčím k bubnu, jenž vlákna bavlněná, z sebou do povětří vytržená, zachycuje a pouze prach propouští. Rozčechraná již bavlna pod válec, jenž ji smáčkne, a hned na to vejde pod druhou peruť, již opět se rozčechrá a do[konale] prachu zbaví. Na konci stroje jsou dvířka, kudy se bavlna vyndavá. Druhý stroj mrskací, také vatový zván, ještě jednou bavlnu perutí vymrská, načež bavlna vejde mezi dva hladké železné válce, těsně k sobě přiléhající, kdež se z ní udělají souvislé pruhy načechrané — vata, která se na dřevěný válec navinuje. Vata, jsouc složená z zcuchaných vláken, musí se mykati, aby se vlákna rovnoběžně srovnala, což se děje kramplemi, deskami to tlustou usní potaženými, do níž vsazeny jsou málo ohnuté háčky, mezi nimiž se vata protahuje, jako len mezi vochlemi. Obyčejně bývají však v **p**-ách na místě toho stroje škrabací. Válec, jako krample háčky posázený, jest nahoře obklopen as na čtvrtinu pláštěm, od spodu takté[ž] háčky posázeným. Mezi válcem a pláštěm srovnávají se vlákna bavlněná, jež pak s válce hlavního malý váleček s drobnými háčky odebírá, a s něho opět železný hřeben, nahoru a dolů se pohybující snímá, odkudž konečně na válec zvláštní se navinuje. Z tohoto naškrabovacího stroje přichází bavlna pro tenší přízi na stroj doškrabovací, jenž od předešlého pouze tenčími háčky se liší; s jeho hřebenu (aneb hned s prvního) provádí se bavlna mělkou nálevkou, kde se v úzkou pentli stužuje a do prostranné nádoby skládá. Stroj pltový má za účel, pentle tyto natahovati a vlákna dokonale srovnati. Více pentlí dle potřeby na sebe složených (znásobených), aby se natahováním příliš neseslabily, jakož i, aby tenčí a tlustší místa vespolek se vyrovnala, přichází mezi dva válce železné, z nichž spodní žlábkován, hořejší ale hladkou usní jest potažen a závažím k spodnímu přitlačován. Z těchto dvou válců jde pentle mezi druhé dva rychleji než první se otáčející, čímž pentle se natahuje, a odtud konečně mezi třetí dva válce nejrychleji se tvořící. Takto roztaženy se pentle opět znásobí a poznovu na jiných válcích roztahují, což několikkrát se opakuje, až jsou pentle dosti stejné a tenké. Všechny tyto stroje jsou pouze připravné, a z nich přechází teprv bavlna na vlastní stroje přádací, na nichž ještě pentle, pro přízi nedosti tenká, se vytahuje, zároveň však i skrucuje. Jsou k tomu konci přádací stroje vždy dva; předpřádací a dopřádací. Stroj předpřádací bývá rozličného zřízení: nejobyčejnější jest ale stroj cívkový, složený z dvou dlouhých vodorovných řad kolmých cívek, bavlněnými pentlemi ovinutých. Z každé dvojice cívek jdou pentle znásobeny pod roztahovací válce, zcela podobného zřízení jako u stroje pltového, odkudž pentle ihned dutým ramenem péra, jako u kolovratu utvořeného a na železném vřeteně se otáčejícího, prochází a na cívku trochu rychleji než vřeteno se tvořící vchází, takže se na ni poněkud skroucena navíjí. Zvláštním přístrojem se cívka po vřeteně posouvá, aby se na ni příze všude stejně navinula, jakož se tím i dociluje pozvolnější její otáčení, čím více na ni příze přibývá. Takto má však příze teprv podobu tlustých šňůr (as jako brk), a musí se pro tenkou přízi ještě jednou na druhém stroji předpřádacím natáhnouti, s něhož as jako špagát tlustá schází

troj dopřádací jest zřízen na dvojí spůsob: stroj vodní, mající jméno své odtud, že to byl vůbec první stroj přádací, jenž se hnal vodou, podobá se stroji cívkovému, jenom že se tu cívka na vřeteně neotáčí samostatně, nýbrž nit s péra vycházející táhne ji za sebou, tak že nit tímto taháním ztuha napnuta ještě trochu se roztáhne, ukroutí, a pak teprv na cívku navine. Tímto strojem neobdrží se nikdy příze velmi tenká, jelikož musí silné natažení a skroucení vydržeti, ale hodí se dobře na osnovy a k šití. Stroj vozní skládá se ze stojanu nepohyblivého, na němž ve třech dlouhých vodorovných řadách stojí cívky s přízí se stroje předpřádacího, a mimo to válečky natahovací, a z pohyblivého vozu, na němž jest řada tolika vřeten, kolik cívek nad sebou stojících se znásobí a mezi válci natáhnou, odkudž jdou ku vřetenu na voze. Každé vřeteno je trochu nahnuto, tvořic s nití tupý úhel, a má nahoře ouško, jímž nit prochází. S počátku stojí vůz u samých válců natahovacích, a dělník táhne jej pak od nich na několik stop po železné dráze nazpět; vřetena se při tom otáčejí zvláštními bubny pomocí bezkonečného řemení s kolem vozu spojeného, a niti se tím skrucují; na vřetena se však navinovati nemohou, smekajice se po hladkém nakloněném konci jejich. Dojel-li vůz, zastaví se také bubny, avšak vřetena se ještě chvilku točí, čímž se příze dokrucuje. Na to sehne dělník železnou tyč po boku vozu v kloubu pohyblivou ku předu, čímž položí se přes všechny niti železný drát, prvé nad nimi běžící, a poněkud dolů je stlačí; konce jejich přicházejí pak v kolmou polohu ku vřetenům, a tlačí-li se na to vůz opět ku předu, při čemž se vřetena zvláštním kolem v otáčení přivádějí, musí se příze na ně navinovati. Jak viděti, liší se účinek stroje vozního od vodního hlavně tím, že u onoho vždy kus niti se ukroutí a pak teprv navine, u tohoto však kroutí a navíjí se nit zároveň. U vozních strojů bývá také někdy postupování vozu v před a nazpět řízeno zvláštním strojem, čímž příze dopadá ještě stejněji. — Jako bavlna přede se i len, jenom že se vlákna lněná tíže spřádají, a dle toho bývají i stroje poněkud změněny. — **P**-y na vlnu liší se od přádelen na bavlnu neb len hlavně některými stroji k prvnímu jí připravení. Vlna dokonale vypraná a usušená přichází totiž do stroje čechracího, jenž se skládá z polovičného válce, na oblině drobnými háčky hustě posázeného, a podobným dutým válcem polovičným, na vnitřním povrchu taktéž háčky posázeným, obklopeného. Válec kolíbá se rychle v plášti svém, a vlna jedním koncem mezi ně vcházejíc se rozčechrává a na druhém konci zase vychází. Odtud přichází pěknější vlna do vlku. V truhlíku, na boku háčky opatřeném a nahoře i dole místo stěn hustým drátěným sítem zavřeném otáčejí se čtyry ploská křídla, poněkud šroubovitě zakřivená, a na hranách všude zoubky posázená, jež s háčky truhlíku se setkávají. Účel tohoto vlka jest tentýž jako u bavlny, totiž přečištění vlny. Na to musí se vlna mastiti, aby opět vláčnosti k česání neb škrabání potřebné nabyla, a pak se ještě jednou v čechracím stroji spracuje. Vlna na hladké látky se nyní česá t. j. protahuje se zahřívanými hřebeny se zuby 6 až 8 palců dlouhými, tak aby se vlákna její co nejdokonaleji narovnala a vodorovně složila. Na látky suknovité se však vlna škrabe, k čemuž užívá se stroje škrabacího, jenž od téhož stroje na bavlnu se liší tím, že kolem hlavního válce jest rozestaveno více malých válců háčky posázených, z nichž jeden po druhém vlnu s velkého válce snímá a jemu zase podává, ku kterémužto konci pouze část jich obliny má háčky. Stroj doškrabovací na vlnu má hlavní válec s oblinou rozdělenou na 10 neb 12 rovných dílů, z nichž polovička pouze háčky jest opatřena, tak že se vlna jemu v podobě kusu vaty podaná na 5 neb 6 stejných dílů rozdělí a pak rýhovaným válcem na spůsob úzkých pentlí svinuje. Ostatní stroje na vlnu jsou zcela podobny strojům příslušným na bavlnu. Stroje přádací liší se tu od popsaných jedině tím, že zadržování pentlí při vytahování musí se díti pozorněji, aby se nepřetrhly; že vůbec všechny části strojů musí mnohem lehčeji se pohybovati, a že konečně niti nesmí se tak silně skrucovati jako bavlněné. Mimo to stáčejí se niti osnové a útkové pro suknovité látky opačně. — K pohybování všech strojů v **p**-ách používá se nyní nejvíce stroje parního, aneb ze strojů vodních obzvláště turbin pro rychlé jich otáčení. *Pý.*

Přadeno (něm. *Strähn)*, míra příze, dle zemí rozličná. V Rakousku má přadeno bavlněné příze 7 pásem, a do pásma počítají se niti buď dle anglického nebo dle vídeňského spůsobu. Strany angl. počítání v. čl. Hank. Dle víd. míry má pásmo 100 nití a nuták má v objemu $2\frac{1}{8}$ víd. lokte, pročež má celé pásmo $212\frac{1}{2}$ víd. lokte, a celé přadeno $1487\frac{1}{2}$ víd. lokte. Tenkost příze udává číslo a sice dle toho, kolik **p**-n se vejde do víd. libry. Není tedy tenkost bavlněné příze dle vídeňských čísel rovna tenkosti dle čísel anglických. Lněné příze počítají se v Čechách (dle cís. pat. od 3. srpna 1750) do malého **p**-na 2 čteníky (nebo šteníky, *Zaspel*) a čteník má buď 10 velkých pásem po 40 nitích, nebo 20 malých pásem po 20 nitích, vždy ale 400 nití po 4 českých loktech, pročež má malé **p**. 800 nití po 4 českých loktech, t. j. 3200 českých, nebo 2438 víd. loket. Nemá-li však **p**. přes libru, pak má míti 800 nití po 3 loktech t. j. 2400 českých loket nebo 1829 víd. loket nití. Velké nebo hrubé **p**. má dvě malá **p**-na, a štuka příze pak má buď 6 malých **p**-n nebo 3 hrubé **p**-na. Dle rakouské míry má **p**. lněných nití buď 10 pásem (*Gebinde, Wiedel)* po 240 nitích $1\frac{1}{4}$ víd. lokte dlouhých, nebo 5 pásem po 240 nitích $2\frac{1}{2}$ víd. lokte dlouhých, v každém případě ale 3000 víd. loket nití. Lněné přádelny v rakouských státech mají moták na 3 rak. lokte, a 60 nití dá pásmo, pročež má pásmo 180 loket nití. **P**. pak má 20 pásem, tudíž 3600 víd. loket nití. Číslo tenkosti udává, kolik **p**-n vchází do 10 anglických = 8·1 víd. liber; číslování toto mělo udávati tenkost příze dle anglického spůsobu, kdež udává číslo, kolik pásem (*leak*) po 300 yardů vchází do anglické libry. Poněvadž ale 300 yardů = 352 víd. loktům (23 yardů = 27 víd. loktům), nesrovnává se nadřečené číslování v rak. lněných přádelnách s anglickým, neboť se vejde dle tohoto do angl. libry 352 víd. loket nití, dle onoho 360 loket. *Sn.*

Prades [prád], m. ve franc. depart. Východopyrenejském na ř. Tetě, s 3070 obyv., soudem první stolice, komunální kolejí a seminářem.

Pradier [pradyé] James, švýc. sochař, narozen v Genevě 23. kv. 1792 z původně francouzské rodiny, kteráž zrušením ediktu Nanteského do Švýcar se byla utekla. Dle vůle rodičů měl se státi ryjcem stampilií, avšak na přímluvu Denona (v. t.), poznavšího jeho neobyčejné vlohy, přišel r. 1810 do Paříže, kdež se učil kresliti u malíře Meyniera, sochařství pak v dílně slavného tehdáž Lemota (v. t.); po dvou létech obdržel velkou cenu, kteráž mu zjednala místo k dalšímu vzdělání se v Římě, kamž se i r. 1813 odebrav pilně tu studoval, a kte-

režto město i později, r. 1821 a 1823, navštívil. Po svém návratu pracoval neustále v Paříži, kdež se mu vedle četných prací dostala i mnohá čestná vyznamenání, a kdež i náhlou smrtí zemřel na procházce blíže města dne 14. června 1852. Obzvláště vynikal v představování ženské krásy v bujném vývinu smyslného jejího zjevení. Ačkoliv i v jiných oborech sošnictví byl činným, volil sobě nejraději předměty z antického mythologického světa. Nejznamenitější z četných jeho prací jsou: Zpanilá thespická hetéra *Fryne; Lehká poesie; Venuše; Tři gracie; Psyche; Nymfa; Odaliska; Flora; Atalanta; Sappho; Faun* a *bakchantka; Prometheus; Fidiáš; vzorec k pomníku Rousseauovu*, později v Genevě postavenému; *vypuklé řezby* v lícním štítu (frontonu) komory deputovaných v Paříži; kolosální *alegorické postavy* francouzských *měst Lille* a *Štrasburku* na náměstí de la Concorde, a *12 kolosálních Viktorií* při náhrobním pomníku Napoleonově v invalidovně tamtéž. Co do provedení náležejí jeho díla k nejzdařilejším naší doby, jen že se jim nedostává vždy hlavního příznaku plastiky, zvláště klasické, totiž vážné přísnosti a prostnosti. Z jeho školy vyšlo více znamenitých žáků, jako: Etex, Lequesne, Eug. Guillaume (v. t.) a j.

Prádlo znamená buď tkaniny lněné a bavlněné, jež vodou a mnutím se čistí, aneb i výkon praní samého. Praní děje se obyčejně takto: **p.** polije se vodou s louhem mydlářským, a delší dobu se namáčí, načež se promne, vyždímá, s mýdlem neb louhem vyvaří, a opět promnuto v čisté vodě se vymáchá. Je-li látka barvená, u níž bylo by se báti pouštění, brává se ku praní pouze studená voda a na místě mýdla strouhané brambory, čímž však **p.** obyčejně trochu sežloutne. Dle Chaptala pere se lépe tak, že se **p.** v louhu z popele, trochu vápna a soli kuchyňské připraveném delší dobu máčí, pak v studené vodě s málem mýdla propere a vymáchá. Je-li **p.** velmi špinavé, může se máčeti ve vodě, v níž se slepičí trus rozmíchal, načež jako obyčejně se pere. Také se může **p.** jako plátno před bílením práti, t. j. tak zvaným pejchováním, při čemž **p.** v sudě složené horkým louhem po sobě se polévá; špinavý louh se kohoutkem u dna vždy po chvíli vypouští. Tím uspoří se sice mýdla, avšak **p.** tím dosti značně trpí. — Parní praní záleží v tom, že se do uzavřené nádoby válcovité, v níž **p.** otáčivým hřídelem a palci z něho čnějícími se zmítá, vedou rourami horké páry vodní, které účinnější jsou než pouhá voda. Strojů pracích bylo již více udáno, ač málokterý skutečně praktickým se osvědčil; buď se **p.** řádně nevypere anebo příliš trpí. Nejčastěji užívá se ku praní tkanin se stavu přicházejících stroje tohoto: dutý buben kolem prkny pobitý, má poblíže prostředku díry, jimiž voda troubami přitéká do ohrádek, na něž vnitřek bubnu jest rozdělen. Voda musí z jedné ohrádky do druhé, a **p.** v nich rozložené přepadává při každém otočení bubnu sem tam na stěny přehrádek, čímž se jaksi vymlacuje; špinavá voda odtéká otvory na oblině bubnu. V novější době zavádí se zhusta pro domácnosti stroj následující: do truhlíku, víkem dobře zapadajícím opatřeného, dá se **p.** s louhem a teplou vodou, a mezi **p.** vloží se vroubkovaný válec dřevěný; stěny pak truhlíku posázeny jsou kulatými, dřevěnými knoflíky. Truhlíkem tím kolíbá se pak **p.** as hodinu, načež velmi snadno se dá vyprati, jsouc již strojem skoro vypráno. Obyčejně přidává se k stroji tomuto i ždímadlo, skládající se z dvou válců buď kaučukových, neb i dřevěných ale měkkou látkou pokrytých, jenž ztuha k sobě se přitlačují. Mezi nimi provádí se **p.** mokré, čímž voda z něho velmi dobře se vymačká, zároveň ale více se ušetří, kdežto ždímáním rukama snadno se překrucuje. *Pý.*

Prado 1) Blas de, španělský malíř z Toleda; kvetl ve druhé polovici XVI. století. Obrazy, jež provedl pro hlavní oltář menších bratří *(dos minimos)* v Toledě, pro kapli sv. Blažeje v tamější kathedrále a pro některé kostely Madridské, jeví správnou a přesnou kresbu, velikolepé formy a jednoduchou komposici. Maloval též velmi pravdivě a vkusně ovoce. Na žádost císaře Marokánského byl Španělským králem Filipem II. poslán do Maroka, kdež mezi jinými maloval podobizny toho císaře i jeho dcer. *Mü.* — **2)** J. M. **P.**, president republiky Peruánské, nar. okolo r. 1830, byl prefektem v Arequipě, a prohlásiv se 28. února 1865 proti tehdejšímu presidentu Pezetovi, který byl uzavřel nepříznivý mír se Španělskem, postavil se v čelo zpoury, jíž se účastnily všecka místa departementů Arequipa, Moqueguy, Puna a Kuzka, a která byla příčinou svržení Pezetova. Na to prohlášen jest generál **P.** presidentem republiky při shromáždění lidu v Limě 26. list. 1865. **P.** snaží se, aby upravil nesnáze státních financí, zavedl daně, aby uhradil schodek a dbá o zřizování škol pro chudší třídy.

Pradon Nicolas, tragický básník franc., nar. v Rouenu 1632, † v Paříži v led 1698. Poprvé vystoupil **P.** s tragédií *Pyrame et Thisbé* r. 1674, a po dvou létech s druhou *Tamerlan, ou la mort de Bajazet*, kteréž obě byly velmi příznivě přijaty a dlouho na repertoiru se udržely. Se svou tragédií *Phèdre et Hippolyte* (1677) pustil se v zápas s *Phèdrou* Racineovou, z kterého také, ač plod jeho plodu Racineovu nikterak se nevyrovná, intrikami svých protektorů co vítěz vyšel. Z ostatních jeho tragédií nejlepší jest ještě jeho *Regulus* (1694). Nejúplněji vyšly jeho tragédie pod názvem *Théâtre du* **P.** v Paříži 1744 ve 2 sv.

Pradt [prá], Dominique Dufour de, franc. prelát a diplomat, nar. v Allanchesu v depart. Auvergneském 23. dub. 1759, † v Paříži 18. bř. 1837. Vstoupiv do stavu duchovního byl při vypuknutí revoluce velkovikářem kardinála arcibiskupa Rouenského Rochefoucaulda, jehož protekcí zvolen byl od kněžstva normandského do generálních stavů, kdež rozhodným nepřítelem všech novot se osvědčil. Po rozpuštění národního shromáždění vystěhoval se se svým protektorem do Hamburku a odtud do Münsteru, nastoupiv touž dobou na dráhu publicistickou pověstnými spisy svými *L'Antidote au congrès de Rastadt* (1798) a *La Prusse et sa neutralité* (1800), proti revoluci franc. směřujícími. Změniv po 18. brumairu své smýšlení obdržel 1800 dovolení k návratu do Francie, načež stal se Napoleonovým almužníkem, 1804 baronem a biskupem v Poitiersu. Zůstav ale při císaři provázel jej ke korunovaci do Milána a 1808 do Bayonne, načež za odměnu, že mu pomáhal při zapuzení Bourbonů ze Španěl, jmenován jest arcibiskupem v Malíně. Nezachovav se při svém poslání k papeži 1811 dle přání Napoleonova byl přinucen do své diecése se odebrati, kdež však kapitula bez potvrzení papežského nechtěla ho přijmouti, tak že na císařský dvůr se navrátiv Napoleona 1812 do Drážďan provázel, odkud co vyslanec do Varšavy se odebral. Svým působením ale proti plánům Napoleonovým upadl opět v nemilost, tak že zase do své diecése jest poslán. Přešed 1814 na stranu Bourbonů byl za vlády provisorní kancléřem čestné legie jmenován a v důstojnosti té potom od krále potvrzen; než brzy v nemilost upadnuv odebral se na své statky v Auvergne a za roční

důchody zřekl se i arcibiskupství. R. 1827—28 zasedal za Clermont v komoře deputovaných, kdež hlasoval s oposicí. Po revoluci červencové 1830 neměl více žádné politické důležitosti. Mimo uvedené již připomínáme z jeho četných spisů ještě následující: *De l' état de la culture en France* (Pař. 1802, 2 sv.); *Mémoires historiques sur la révolution d' Espagne* (1816); *Des colonies et de la révolution actuelle de l' Amerique* (1817, 2 sv.); *La France, l' Émigration et les Colonies* (1826, 2 sv.); *Du jésuitisme ancien et moderne* (1825 a 1826); *De l' esprit actuel du clergé français* (1834).

Prądzyński Ignác, jeden z nejčelnějších strategikův polských, nar. v Poznaňsku 1792, nabyl vzdělání svého v Drážďanech od kanovníka Jezierského, vstoupil 1807 do vojska a dvě léta později dostal se co poručík ke sboru inžinýrův a účastnil se pak vždy výše postupuje všech prací pionérských. R. 1819 a 1820 vykládal důstojníkům nauku strategie a fortifikace. R. 1824 počal pracovati na plánu průplavu Augustovského, který byl schválen a **P**-ému provedení díla toho svěřeno. Roku 1831 byl uvězněn pro podíl svůj v revoluci; ve vězení přeložil Schillerovy *Dějiny války třicetileté* a napsal dílo, jak by se mělo zříditi a opevnit království Polské v ohledu strategickém, následkem čehož povstala ještě r. 1831 tvrz v Dęblině. Mimo to popsal **P.** veškeré pohyby vojsk r. 1831 a potyčky rozličné způsobem věrným a srozumitelným, však jazykem francouzským; † 24 srpna 1850.

Prae, lat. předložka, před, přečasto užívána ke složení s jinými slovy.

Prae-. Slova zde scházející hledej čtenář pod Pre.

Praeambulum (lat.), úvod, předmluva, příprava; pak okolky, rozvláčnost.

Praecedens (lat.), předcházející, předchozí, totiž věc, osoba, věta, řada a vše jiné.

Praecentor (lat.), předpěvec; **p.** bývá při kanovnických kapitulách, v konventech a klášteřích titul člena, jehož úlohou jest ve sboru předzpěvovati.

Praeceptor (lat.), učitel; **praeceptum**, plurál *praecepta*, pravidlo, předpis, nařízení.

Praecessor (lat.), předchůdce, totiž ten, kdož v úřadě, v důstojnosti, v držení majetku atd. dříve byl.

Praecipitando (lat.) jest v hudbě výraz pro časoměr rychlý, odvážný, svržný; ital. píše se též *precipitando*, *precipitato* a *precipitamente* a užíváno ho bývá pro krátké hudební věty, kteréž přednášeti se mají před jinými se zvláštní prudkostí, odvážností a důrazným ohněm.

Praecipitans (lat.), obyčejně v množ. čísle **p**-*ntia*, jsou v lučbě prostředky srážecí, jimiž totiž jisté látky z roztoků jejich se vyloučí. V lékařství nazývaly se druhdy **p**-ntia léky k utišení rozproudeného oběhu krve, na př. ledek, k utlumení pálení žáhy a kyseliny žaludeční, jako lihoviny, sloučeniny sodnaté, vápenité a podobné.

Praecisio, lat. tolik co úsečnost. Užívá se však toho slova (v české formě precisnost) hlavně o slohu, když se jím myšlénky vyjadřují úsečně, precisně t. j. tak, že slohem podaná slova netrpí ni nadbytkem ani nedostatkem, aby jimi se vyvodily tytéž myšlénky u poslouchajícího, které měl a chtěl vyjádřiti mluvící. Poměrně je **p.** vždy i brachylogie čili krátkořečnost, t. j. ve vztahu tom, že se vyhýbá nadbytku slov; není však **p.** nutně i elipsí čili vysůvkou (vypustkou) slov a vět, ač spojena býti může s ní. Má se věc takto. Nižádná řeč není tím způsobem dospěšna, aby dosíci mohla svými skupeninami slov a vět ústrojné sítě myšlének: řeč čili mluva naznačuje více méně jen jako nápověda, aby se chápavý duch poslouchajícího dovtípil smyslu žádaného. Povím-li tudíž právě tolik, čeho bylo potřebí, mluvil jsem úsečně, vynechal-li jsem však při tom všechno co bylo zbytečné, pak použil jsem i elipse, ku př. „Alexander Vel.“ místo „král Alexander Veliký“; „přislíbil jsi, přijdeš tedy“ místo „poněvadž pořádný člověk co přislíbil i vykonává, přijdeš tedy i ty, jelikož jsi mi to byl přislíbil.“ **P.**, brachyologie jakož i elipse jsou jen poměrně a úsobně dobré vlastnosti slohu: jelikož mnohdy důležitost a hlubokost myšlének, jakož i osobní poměry (ku př. váhavá chápavost) nutně vodí k širšímu slohu, k opakování, ba někdy i k téžmluvnosti čili tautologii (v. t.). *Hš.*

Praeconisatio (lat.), papežské potvrzení nově ustanoveného (kapitulou voleného neb mocnářem jmenovaného) biskupa. Dříve však ohledávají se zvláštním vyšetřováním potřebné na volenci vlastnosti a potřeby i vlastnosti příští jeho diécese, což se za svědectví dvou svědků u nuncia děje, *processus informativus in partibus*. Ten konečně svědčící o schopnosti a dospělosti voleného listiny i protokol informační do Říma zašle, kdež komise čtyř kardinálů vše zkouší (*processus definitivus in curia*), zvláštní zprávu o tom shotoví a celému sboru kardinálův k vědomí a proskoumání sdělí.

Praed Winthrop Mackworth, básník angl., nar. v Londýně 1802, † 15. července 1839. Byl syn výtečného právníka a záhy poslán na školu Etonskou, pak na Trinity college do Kambridže, kdež obdržel několik cen za ódy a epigramy řecké i za básně anglické. Za jeho pobytu v Kambridži jal se Charles Knight vydávati časopis, kterého vyšly tři díly a do něhož přispívalo několik vybraných básníkův a essayistův, mezi nimiž vynikali **P.** a Thomas Babington Macaulay. **P.** stal se advokátem 1829, dostal se do parlamentu 1830 a vynikl brzo mezi mladšími členy konservativními. R. 1834 jmenován jest sekretářem ministerstva dohlížejícího na společnost Východoindickou (*board of control*), avšak r. 1838 jsa churav vzdal se všeho úřadování. Jeho básně vydal nejdříve v Americe R. W. Griswold (v N. Yorku, rozmnožené vydání 2 sv. 1859), úplně však teprvé Derwent Coleridge: *The poetical works of Winthrop Mackworth Praed* (2 sv. Lond. 1864, 2. vyd. 1865). Vynikají pak básně jeho svěžím vtipem a řiznou satirou.

Praedator, lat. kořistník. Příjmím tím v Římě zasvěcen byl Jupiteru, co dárci kořisti, chrám, a část každé kořisti (*praeda*) vždy mu obětována.

Praedestinatio, lat. předurčení. Z pojmu o bohu nutně následuje, že cokoli chce se stane, a cokoli se děje a nachází na světě, jest z vůle boží. Než na světě potkáváme se s lidmi dobrými i zlými, a poněvadž dle učení církve po smrti těla jední do nebe jiní do pekla se dostanou, blízka jest domněnka, že dobří i zlí tím jsou z ustanovení božího, a že do nebe a pekla se lidé dostanou z vůle neb soudu božího; poněvadž však vůle boží jest věčná a nezměnitelná a uskutečniti se musí, nastalo u některých učení, že lidé od věčnosti bývají předurčeni (*praedestinati*) k dobrému, k nebi (vyvolení), a k zlému, k peklu (zavržení). Tvrdilť, že, ať již zle neb dobře člověk činí, ať již k nebi neb k peklu spěje, nutně tak musí. Ale kdo tak tvrdí, ovšem zapomíná, že člověk nadán jest svobodnou vůlí, a jest-li že tedy tak neb onak jedná, Bůh jen v tom smyslu příčinou jednání lidského jest, že mu síly, povzbuzení i příležitost k činnosti i svobodné rozhodování se dal a ponechává. Podmínkou (*conditio sine qua non*) stálou tedy jednání lidského, nikoliv ale výkon

nutnou příčinou jest vůle boží. Odtud učí křesť. víra, že „podle skutkův člověka splatí Bůh jemu, a podle cest (směru) každého navrátí jemu!“ Mnozí katol. bohoslovci (Tomisté) toho jsou náhledu, že vyvolení dobrých děje se přímo ze soudu božího; že neleží příčina vyvolení v zásluhách člověka, nýbrž toliko v milosti boží (*pradestinatio ad gloriam mere gratuita*, Augustinus). Bez milosti ovšem nemůže nikdo nic dobrého spůsobiti, jak to z pojmu milosti (v. t.) samo plyne. Poněvadž pak hlavní příčina, pro kterou Bůh některému člověku jisté dobré dary (síly, vhodné příležitosti, radostné osudy, přátely věrné a t. d.) dává, jest, aby sám blažen byl a jiné blažil, dá se tvrditi, že i vyvolení na zákonu obecného blaha, jímž Bůh vesměs se řídí, se zakládá. Je-li kdo tedy dobrý a dospěje-li k nebi, stalo se tak dojista s vědomím a soudem božím, kterýž mu milostí k tomu potřebných udělil a vůbec podmínkou bytu i činnosti jeho byl. Milost a možnost, spasení svého se dodělati, dává Bůh každému. (*Conc. Araus. can. 25. Later. IV. can. I. Trid. Sess. VI. cap. 2. 3. can. 17.*) Ovšemť jest Bůh (vůle čili soud boží) také podmínkou bytu a činnosti těch tvorů, jenž zlí jsou a zavrhují se k věčným trestům; však příčina přisouzení řečeného zla toliko na jich zkaženosti spočivá. Dle nejvyšší svatosti své může Bůh blažiti i toho, kdo zásluh nemá (ku př. malé děti), na čas blažiti může i toho kdož trestu hoden, ale věčným neštěstím stíhati smí jen provinilce, ze svosvobodné vůle nepravosti pášícího. *Reprobatio positiva*, jisté předřízení člověka k věčným trestům, jest božským předvěděním zkaženosti toho člověka podmíněno. O předurčení jedná (*Conc. Querc. can., 1. Conc. Valent. can. 2, 3. Trident Sess. V. VI.* Viz též čl. Ospravedlnění. Různě od učení katol. smýšleli Gottschalk, Viklef, Kalvin; Bojus, Jansenius, Quesnel.

Praedicabile, *praedicamentum*, *postpraedicamenta* jsou výrazy latinské, znamenající tolik, co k výroku spůsobilé (výročné), výrok čili přísudek a dodavky výročné. Mezi **p.** a *praedicamentum* není podstatného rozdílu, leč toho, že **p.** vyslovuje možnost, *praedicamentum* skutečnost nějakého výroku. Není však výrok sám, jinak i kategorie (v. t.) zván, ničím jiným, než všeobecná nějaká představa, jížto se určuje představa poměrně konkretnější čili srostitější, ku př. „svět je ustavičná měnlivost.“ V užším smyslu slují **p**-lia čili *praedicamenta* nejvšeobecnější výroky, jako základové všech ostatních, o jichž sestavení si hlavně Aristoteles v dávnověkosti zásluh byl vydobyl. Jeho škola pak, jak se praví, nespokojena s kategoriemi jím osnovanými, dodala prý pět jiných hlavních výroků čili přísudků, totiž představy: protiva, přednost, posloupnost, zárovnost a pohybnost. Tyto všeobecné představy slují v soustavách logických a metafysických *postpraedicamenta*. *Hš.*

Praefatio (lat.), preface v. Mše, 524, *a*.

Praefectus, lat. představený, slul u Římanův přednosta jakéhokoliv úřadu. Nejstarší z nich byl **p.** *urbis* (velitel městský), kterého ustanovovali na čas králové, kdykoliv se z města vzdáliti museli. Povinností jeho bylo dbáti o bezpečnost hlavního města, za kterouž příčinou ve jménu královském mužstvu staršímu zemské hotovosti velel. Mimo to vedl na místě královĕ správu záležitostí náboženských a městských a mohl senát svolati. Tento úřad s touž mocí přešel také do republiky, za které konsulové, kdykoliv z Říma odejíti měli, **p**-ty ustanovovali, ale když seslabováním moci konsulské nové úřady povstávaly a více mužům dávány byly, z nichž vždy některý v nepřítomnosti konsulův nad bezpečností města bděl: tu byl velitel městský již zbytečný a volen toliko pro upomínku a z ohledův náboženských pro ty dni, v kterých se konaly *feriae latinae* na hoře Albánské, ku které všickni úředníci z Říma přijíti museli a ve kterých v Římě soudní prázdniny byly. Císař Augustus, který se často z Říma vzdalovati musil, ustanovil velitele městského co stálého úředníka s velikou mocí, jež sáhala až ke stému sloupu od města t. j. 20 mil, a dal mu k ruce tři prapory vojska, jež byly původně stráží policejní, ale potom také ve válce sloužily. Za republiky byli nazýváni dále **p**-ty vůdcové jízdy k legii náležející, pak velitelé spojencův, kteří měli řád římských plukovníkův (*tribunus*); též velitelé setnin řemeslnických, jimž také podřízeni byli záškodníci a od doby Augustovy vytykači ležení, sluli **p**-i a měli též řád plukovnický. V námořnictví sluli **p**-i velitelé jednotlivých lodí, a velitel veškerého loďstva, který byl buď konsul buď praetor, slul též **p.** Ve správě občanské nazýváni byli **p**-i správcové obecní pokladnice (*aerarium*) a dozorcové nad zásobami obilními (*annona*), pro případ nedostatku v Římě přichystanými. Ve správě soudní sluli **p**-i takoví soudcové, kteří z Říma do nesamostatných měst italských posíláni byli, aby tam na soudu zasedali. Kromě těchto **p**-tův ustanoveni jsou od císaře Augusta ještě dva ve správě vojenské, jeden nad hasickým sborem (**p.** *vigilum*), druhý nad osobní stráží císařskou (**p.** *praetorio*), kteráž z devíti praporův pěších po tisíci mužích záležela a k níž i oddělení jízdy (*equites praetoriani*) patřilo. Poněvadž tento úřad velmi důležitým se Augustovi býti viděl, ustanovil nad svou stráží dva **p**-ty ze stavu rytířského. Za Tiberia byl jeden velitel, pověstný Sejanus, a po něm Macro, ještě hanebnější člověk. Po Tiberiovi byli opět dva **p**-ti osobní stráže, později tři, od Konstantina čtyři. Přes všechnu opatrnost jednotlivých císařův dosáhli tito **p**-i přece takové moci, že císaře sesazovali a ustanovovali, aneb je vraždíce sami na stolec císařský dosedali. Srv. též Prefekt. *Pk.*

Praefectura u Římanů **1)** úřad praefekta. — **2)** Název každého města, které nemělo vlastních úřadů, zvláště pak žádného vrchního soudce, pročež v něm správu soudní vykonával soudce z Říma tam posílaný (*praefectus*). **P**-ry mohly býti rozličné dle toho, ponechal-li jim senát římský ostatně zřízení jejich obecní, anebo zrušil-li je docela, ale vždy postrádaly vlastního vrchního soudce. — **3)** **P**-mi nazývaly se 4 části, na které cís. Konstantin Veliký rozdělil celou říši, z nichž v každé byl zvláštní *praefectus praetorio.*

Praejerované spřežky slovou v mluvnici ty, které vznikly z ь a ze samohlásky, na př. *konja* z *konь* + *a*.

Praejotované spřežky slovou v mluvnici takové skupeniny hlásek, které povstaly z *j* a ze samohlásky, na př. *jesmь* = *j* + *asmi*.

Praejudicium, lat. předsudek, slove v právnictví rozhodnutí nějaké otázky od soudu vyššího jakožto řédidlo pro nižší soudy v podobných případech.

Praeludium (lat.), *praelude* (fr.), předehra, nazýváme každý úvod v nějakou hudební skladbu. Varhaník míní tím delší neb kratší hudební dílo, kterým se po čas služeb božích rozličná církevní konání připravují. Předehra slouží k tomu, by shromážděné osadě nábožnou mysl vštípila a zároveň chorál a toninu správně naznačila. Z toho vyplývá nutnost, aby každý chorál svou vlastní předehru měl, což se tím nejlépe docílí, když jest to krátká přiměřená, volně složená skladba, sestávající z jednoduchých harmonií, které s důstojností místa posvátného se srovnávají. Věci jest prospěšno, nikoliv ale naprosto nutno, když se jednotlivé věty neb

motivy z chorálu následujícího v p. přijmou a thematicky spracují. V případnosti této by se mělo p. na dvojitém klavesišti (manuálu) a sice v ten způsob hráti, aby nápěv mocnějšími, provedení čili figurace ale slabšími hlasy provozováno bylo. Kde dvou manuálů není, musí se nápěv velmi vázaně hráti. Předehry, které tak často v kostelích slýcháme, jsou s větší částky nicota, pouhá směs akordů nesouvislých a velmi zřídka účelných. Varhaník ať sobě přivykne, aby přiměřenou předehrou osadě nápěv chorálu následujícího patřičně naznačil a snažně o to dbal, aby p. vždy zvláštnost písně neb chorálu napodobilo, brzo slavně, zase žalostně, důrazně neb pokorně a pobožně znějíc; vždy ale důstojně a bez všeliké světské ozdoby jsouc. U evangeliků pokládá se tato spůsobilost za nejhlavnější povinnost správného varhaníka, a želeti toho musíme velice, že naši varhaníci i výbornější nemohou se, co do této dokonalosti, rovnati s varhaníky protestantskými. Výtečné vzory předher podávají nám skladatelé domácí, jako Seegert, Černohorský, Kuchař, Pietich, Kittel, Zvonař, Förster a nejnovějšího času také Krejčí v hojnosti. Virtuosové hrávají také jakési p., skládá se ale obyčejně z několika skvělých pasáží (běhů) jen k účelu tomu, aby pozornost obecenstva na sebe neb na počátek hry obraceli. *Pna.*

Praemissa (t. *enunciatio*) lat., česky n á v ě s ť neb p r ů p o v ě ď, jmenuje se v logice ona věta, z níž následuje nutně jiná, *conclusio* čili z á v ě r e k zvaná, ku př. „i černoch je člověk — nemá tudíž býti otrokem.“ Z jedné věty nenásleduje však nikdy závěrek, vždy je tudíž při jedné p se druhá, buď zjevně vyslovená, buď slovy jen zatajená, nikoli však myšlénkou. Při výše položené p se myslíme t. druhou: „žádný člověk nemá býti otrokem“ nebo: „nedůstojno lidstva býti v otroctví“ a p. Ve slohu není však nutno, aby p. předcházela vždy závěrek, ač v mysli vždy předcházeti musí, má-li závěrek vůbec býti odůvodněn. Mohu t. i vyjádřiti se takto: „Černoch nemá žíti v otroctví, poněvadž lidstva vůbec nedůstojno je otroctví.“ To je zároveň důkaz, že posloupnost slohová nemusí se vždy vyrovnati posloupnosti logické. Podáme-li však závěrek na prvním místě a návěsť na druhém, pak jmenuje se závěrek t h e s i s (v. t.) a n á v ě s ť d ů v o d (v. t.) čili d o k l a d. *Hš.*

Praeneste, nyn. P a l e s t r i n a, starodávné město v Latiu, asi 4 m. od Říma na jihových. ležící, mívalo pro svou polohu velikou důležitost za válek prvotních v Itálii. R. 340 př. Kr. vynikalo mezi městy spolku Latinského, ale když vítězstvím L. Camilla nad spojenými vojsky u Peda roku 338 skončena válka, přišlo P. o kus území svého. Ve válce občanské mezi Mariem a Sullou bylo P. předním útočištěm Mariovců, jehož Sulla dobyv povraždil obyvatelstvo, strhal hradby a položil sem osadu vojenskou. Z této pohromy zdá se, že se P. už nikdy nezotavilo. Za císařství zavítávali sem za letních parných dní Římané do chladnějšího poněkud podnebí. V P-tě stával chrám bohyně Fortuny, při němž bylo orakulum. Za středověku bylo P. útočištěm rodiny Colonnův; papež Bonifác VIII. ho dobyl, zničil hradby, pobral jmění obyvatelům a město z kořen vyvrátil. Bylo však opět vystavěno 1307, odrazilo útok Rienziho, ale 1436 od kardinála Vitelleschiho dobyto a zničeno. Colonnové vystavěli je opět 1448. Francesco Colonna prodal je Karlu Barberinimu, bratru Urbana VIII., za 775.000 skudů. — Dle P. slula F o r t u n a *Praenestina*, majíc zde slavný chrám a věštírnu. *Praenestinus deus* slul Pluto Serapis, jejž ctili v Praeneste v nádherném chrámě nazvaném *Serapeum*. Chrám ten vystavěn jsa v slohu egyptském tvořil jednu stranu chrámu Fortunina.

Praenomen v. N o m e n.

Praenumerando (lat.), s p ř e d p l a c e n í m.

Praepositus v. P r o b o š t.

Praesens t. *tempus*, česky č a s p ř í t o m n ý, jest forma časoslovná, které se užívá k vyslovení toho, co se děje v přítomnosti. Forma ta odvozuje se od kmene času přítomného, k němuž se připojují koncovky osobní buď pomocí spony nebo bez ní. Nejlépe zachovalo p. prvotní své koncovky ve slovese *jsem*, a sice ve všech jazycích indoevropských. Na př.

	skt.	lit.	řec.	stblh.	lat.
	asmi	*esmi*	ἐμμί	*jesmь*	*sum*
sing.	*asi*	*essi*	ἐσσί	*jesi*	*es*
	asti	*esti*	ἐστί	*jest*	*est*
	svas	*esva*	ἐσμές	*jesva*	
dual.	*sthas*	*esta*	ἐστόν	*jesta*	
	stas	*esti*	ἐστόν	*jesta*	
	smas	*esme*	ἐσμές	*jesmъ*	*sumus*
plur.	*stha*	*este*	ἐστέ	*jeste*	*estis*
	santi	*esti*	σ(εντί)	*jesętь*	*sunt.*

Jak patrno z obrazce tohoto, neuchovaly se ani v tomto slovese všecky formy docela čisté, neboť na př. 2. os. sing. měla by z pravidla v sanskrtě zníti *as-si*, duál i plur. skt. pozbyly původného *a* v násloví, znějíce *svas*, *sthas* atd. místo pravidelného *asvas*, *asthas*. Litevština, nemajíc pro 3. os. duálu a plur. zvláštní formy, nahražuje ji singulárem. V řeč. byla by 1. os. sing. pravidelně ἐσ-μί, než asimilací povstalo z formy této ἐμ-μί, později εἰμί; v 3. os. pl. z pravidelného ἐσ-εντί vyvinula se nejmladší forma εἰσί. Avšak ještě větších změn utrpěly koncovky u ostatních sloves; klademe zde na př. kořen *vah.*

	skt.	lit.	řec.	stblh.
	vah-â-mi	*vez-u*	ἔχ-ω	*vez-ą*
sing.	*vah-a-si*	*vez-i*	ἔχ-ει-ς	*vez-e-ši*
	vah-a-ti	*vez-a*	ἔχ-ε-(τ)ι	*vez-e-tь*
	vah-â-vas	*vez-a-va*	ἔχ-ο-μεν	*vez-e-vě*
dual.	*vah-a-thas*	*vez-a-ta*	ἔχ-ε-τον	*vez-e-ta*
	vah-a-tas		ἔχ-ε-τον	*vez-e-ta*
	vah-â-mas	*vez-a-me*	ἔχ-ο-μεν	*vez-e-mъ*
plur.	*vah-a-tha*	*vez-a-te*	ἔχ-ε-τε	*vez-e-te*
	vah-a-nti	*vez-a*	ἔχ-ο-ντι	*vez-ątь*

Co se týče staré češtiny, ta uchýlila se od staroslovančiny toliko v některých koncovkách, jako v 1. os. sing., kdež nosové *ą* nahražuje hláskami jasnými a sice jednak hláskou *u*, na př. *nesu*, *pletu*, kteréž se později přehlasovalo v *i*: *miluji*, jednak úplnou koncovku *ám*, na př. *povídám* a t. d.; podobně zaměnila ve 3. os. plur. prvotné *ątь* v *ú(t)*, pak *ou* a *í*, na př. *nesątь* — *nesú(t)* — *nesou* — *milují*. Ve 3. os. sing. otřela se během času koncovka *tь* úplně, jako v 2. osobě se otřelo *i*. V 1. os. plur. proměnilo se ъ jako obyčejně v *y*, pak v *e*: *nesemъ* — *nesemy* — *neseme*. Mimo indikativ má p. ještě tyto spůsoby: k o n j u n k t i v, i m p e r a t i v, i n f i n i t i v a p a r t i c i p i u m (v. t. čl.). — P. *historicum* nazývá se ve skladbě takové p., kterého se užívá k vyjádření děje minulého hlavně za tou příčinou, aby děj ten se postavil jako přítomný před oči, aby se živěji vylíčil.

Praestabilismus (lat.) je tolik co předvídaná a předustrojená souměrná událost, jako kdyby hodinář dva neodvislé od sebe stroje tak ustrojil, že úsečně když jeden stroj by ukazoval dvanáctou, druhý stroj by dvanáctou i odbil, pak bychom řekli, že ty stroje takto „praestabiloval“ čili napřed ustrojil. Takovou naukou vynikala hlavně

soustava filosofická Leibnitzova. **P.** se hlavně liší od osudu a prozřetelnosti, jelikož osud bývá slepý t. j. nepředvídaný; prozřetelnost však neodnímá svobody vůle, kdežto **p.** nutnost v sobě uzavírá. *Hš.*

Praesumtio v. Domněnka právní.

Praeteritum aneb *perfectum* t. *tempus*, minulý neb dokonaný čas, jmenujeme v časování tu formu slovesa, která nám děj jakožto v minulosti sběhlý představuje. Vypravujeme-li však o dvou neb více v minulosti sběhlých dějích a porovnáváme li je, tu zapotřebí nám bývá vysloviti, že jeden dříve nežli druhý minul, o jednom chceme říci, že v minulosti trval, o druhém naprosto jen že se v minulosti děl, a o třetím že se dokonal a hotov jest. K vyjádření těch a takových nuancí minulosti nestačil ovšem jediný minulý čas, a nastala potřeba utvořiti si *plusquam-perfectum*, *imperfectum* a *aoristy*. Kde takových forem dostatek se vyvinul, v těch jazycích zbyl pro *perfectum* význam děje v minulosti skončeného, na př. v sanskritě a ještě patrněji v řečtině, kde *γέγραπται* znamená tolik jako německá věta *es ist aufgeschrieben worden, folglich steht es geschrieben.* Latina nemajíc aoristu musela formy perfekta v dvojím smyslu užívati, totiž co *perf. historicum* (vypravovací místo aoristu) a *perf. logicum.* Pružné a mnohotvárné co do jakosti významu svého sloveso slovanské nemá takové zvláštní perf. logicum, neboť jí tu poslouží každý aorist aneb minulý čas, utvoří-li jej od slovesa skonalého; *napisa* a *napsal* jest tolik jako řecké *γέγραφε.* Hůř jest s němčinou, jejíž **p.** (tak zvaná *halbvergangene Zeit*) jen jako aorist se klade, kdežto dle původu svého (reduplikace) by totéž znamenati měl co řecké perfectum, a složená *vergangene Zeit* toho nedostatku nenahražuje, měnění pak slovesa z děje neskonalého na děj skonalý obtížné a často zhola nemožné jest. Nejstarší formy tohoto času zjevně ukazují, že tvořen byl reduplikací; tak na př. sanskr. *čakâra* z koř. *kar* facere, zend. *vavača* z *vač* loqui, řec. *λέλοιπα* z *λιπ*, lat. *pupugi* z *pug*, a tak i *tuli* místo *tetuli* a p., jako *contudi* m. *contutudi* vedle *tutudi*, *concidi* vedle *cecidi*; got. *vaivald* z *vald* vládnouti, *saislêp* ze *slêp*, z čehož stažením povstalo *schlief* (a tak skoro všecka něm. **p**-ta, která mají v kmenu *ie*); litevština jako slovanština té formy nezná. *Gb.*

Praetexta (t. *toga*) slulo nachovým pruhem olemované vrchní roucho, jež v Římě nosívali vyšší osoby úřední (konsulové, praetorové, aedilové, kněží, též úředníci v municipiích a osadách) a chlapci až do 16. n. 17. roku. *Rs.*

Praetor (m. *praeitor* od *praeire*) byl původně u Římanův název konsulův. Avšak když r. 386 po zal. Říma (367 př. Kr.) plebejové se domohli účastenství v konsulátu, oddělilo se soudnictví (*praetura*) od konsulátu a zřízeno co nový samostatný úřad (*magistratus major cum imperio*), v jehož čele byl **p.**, stoje na rovni s konsuly a jsa za jejich nepřítomnosti správcem nejvyšší moci státní. S počátku byl jen jeden **p.** a to z rodu šlechtického; avšak r. 417 po zal. Říma byli patriciové i z této výhradnosti vytištěni a *praetura* byla od těch časův i plebejům přístupnou. Od dob první války punické (r. 507 po zal. Říma) volili se dva **p**-ové, jeden **p.** *urbanus* a jeden **p.** *peregrinus.* Onen rozsuzoval v soukromých přech mezi občany římskými a nesměl se na déle než na 10 dní z Říma vzdáliti; tento rozsuzoval mezi občany římskými a cizinci. Při nastoupení v úřad uveřejnil **p.** *urbanus* ve zvláštním prohlášení (*ediktum*) zásady a pravidla, jimiž se za svého úřadování říditi hodlá. Totéž činíval *i p. peregrinus*, ačkoliv měl v působení svém více volnosti než **p.** *urbanus.* Byl-li **p.** *peregrinus* povolán k vedení války, spravoval **p.** *urbanus* oba úřady. Kdo se chtěl ucházeti o úřad **p**-ský, musel míti zákonné stáří 40 let. Volba **p**-ův děla se v centuriátných komitiích téhož dne a za týmiž auspiciemi, jako volba konsulův. Po volbě losovali zvolení **p**-ové k uvarování všech sporův o místa svá, t. komu z nich se má dostati čestnějšího a přednějšího úřadu **p**-a městského a kdo má býti **p.** *peregrinus.* V úřad nastupovali **p**-ové, jako konsulové, o kalendách (prvního) měsíce ledna. Odznakem důstojnosti **p**-ské byla toga praetexta; mimo to provázeli **p**-a v městě dva liktorové nesouce *fasces* (bez seker), za městem bylo v průvodu jeho 6 liktorův. K rozličným úředním službám přiděleni mu byli poslové (*viatores*) a hlasatelé (*praecones*). K soudu mohl zasedati **p.** jen o takových dnech, které byly *fasti* (v. t.). Sídlem úřadování jeho bylo zvláštní lešení (*tribunal*) na foru, na němž stálo sedadlo jeho (*sella curulis*) a vedle něho sedadla (*subsellia*) soudcův. V nepatrnějších přech rozhodoval **p.** kdekoliv (*ex aequo loco, de plano*), ano i mimochodem (*in transitu*). Doba úřadování **p**-ův trvala rok. Vystupujíce z úřadu museli skládati přísahu, že úřad svůj náležitě spravovali. Potom posýláni bývali co *propraetorové* do pokojných provincií. R. 527 po zal. Říma, když dobyto bylo od Římanův Sicilie a Sardinie, byl počet **p**-ův o dva rozmnožen, jimž tyto dvě země dány za provincie; a r. 557 přidáni ještě dva **p**-ové pro obě hispanské provincie (*Hispania citerior et ulterior*). Když zařízeny byly v Římě stálé soudní dvory (*quaestiones perpetuae*) k odsuzování jistých často se vyskytujících zločinův, stali se **p**-ové předsedy těchto soudův; a poněvadž se během času počet takovýchto soudův jakož i počet pokojných provincií množil, zvýšil Sulla počet **p**-ův na osm a ustanovil zároveň, že mají **p**-ové po celou dobu úřadování svého v Římě býti a pak teprv do **p**-ských provincií se odebrati. Caesar zvýšil počet **p**-ů na 10. Po pádu republiky Římské klesla i bývalá důležitost úřadu **p**-ského. Za císařův Augusta a Tiberia přiděleno **p**-ům obstarávání a řízení veřejných her, a to zůstalo až do nejpozdější doby hlavním jejich zaměstnáním. I počet **p**-ův byl za rozličných císařův rozličný: sprvu jich bylo 12, pak 14 až i 18. *Rs.*

Praetoriani v. Praetorium.

Praetorium (t. *tentorium* neb *tabernaculum*), **1)** u Římanův stan vrchního vůdce vojenského u prostřed táboru římského. — **2)** Vojsko, jež za času republiky v bitvě bylo okolo vrchního velitele, osobu jeho chráníc; za pozdějších dob jmenovala se tak tělesná stráž císařův. Již Augustus se ohradil takovouto stráží, dav jí jméno *cohors praetoria.* Vojínové této stráže, *praetoriani* (t. *milites*) zvaní, měli za nástupcův Augustových veliký vliv na věcech státních, ješto císařové obyčejně jen jejich pomocí na trůně se mohli udržeti. Bezuzdnost jejich dostoupila během času takové výše, že císaře dle své libovůle sesazovali a na trůn dosazovali. *Rs.*

Praetorius 1) Jan, mathematik. nar. r. 1537 v Jáchimově. Studoval ve Vitemberce, načež žil v Praze, ve Vídni, kdež vyučoval císaře Maximiliána II. v mathematice, a posléze v Krakově. R. 1571 obdržel profesuru mathematiky ve Vitemberce. R. 1576 odebral se na universitu do Altdorfu, kdež 27. říj. 1616 †. Universitě Altdorfské zanechal 24 svazků rukopisů. Dle svědectví Schwentra, který byl jeho žákem, vynalezl měřický stolek dle něho *mensula praetoriana* nazvaný; také vynalezl vodní váhu (*libelu*), a zhotovoval dobré nástroje mathematické; činil též pozorování astronomická. —

2) Jakub Konrád **P.** z Pettenberka, humanista a lékař, nar. ok. 1560 v Brně, stud. tamtéž, pak v Němcích a Vlaších, vzdělav se v mathematice a vědách přírodních povýšen jest na hodnost doktora lékařství, načež se usadil v Brně, kde mnoho let jakožto vážený mathematik a lékař se zdržoval a nemalého jmění sobě získal; byltě také veliký milovník kněh, mincí, obrazů a jiných věcí uměleckých a vědeckých, jichž sobě zjednal nemalou zásobu. Pro svou vzdělanost a šlechetné chování povýšen jest r. 1593 od císaře Rudolfa II. do stavu šlechtického s titulem z Pettenberka a r. 1603 přijat jest na sněmu i se synem svým Filonem Václavem do stavu rytířského zemí ke koruně České náležitých. Vzácnou svou sbírku kněh, mincí a vzácností prodal však r. 1616 kardinálovi Ditrichsteinovi, který ji připojil k bibliotece Mikulovské. **P.** sepsal též rozličná díla učená, mezi nimiž vynikalo jeho: *Explicatio in Aristotelis Topica* Rok jeho úmrtí není znám. *Ra.* — **3)** Efraim **P.** historik, pastor v Toruni, nar. 1657 v Gdánsku, kdež i prvního vzdělání nabyl; bohosloví poslouchal v Královci a vrátiv se odtud byl učitelem v Gdánsku a † co pastor v Toruni 1723. Vydal tiskem *Commentarius historico-chronologicus originis et constitutionis gymnasii Dantiscani* (v Lipsku 1713), kdež podány hojné zprávy o učencích polských; pak *Danziger Lehrer-Gedächtniss bestehend im kurzen Verzeichniss der evangelischen Prediger in der Stadt und auf dem Lande, vom Anfang der evangelischen Reformation* (v Gdánsku 1704, 3 vyd. t. 1733).

Praeventio (lat. *praevenire*, předejíti, před někým vykonati) slove sahání do cizích práv, jestli totiž vyšší duchovní přiosobí sobě a vykonává právo, jež vlastně nižšímu duchovníku náleželo. Zejména slove tak (bývalá) praktika papežův, zadávati o své ujmě jistá beneficia, aniž by se šetřilo práv vlastních kolátorů (udělovatelů, patronů). Galikanská církev odpírá takového jednání.

Praga, někdy město u Varšavy, potom předměstí Varšavy (v. t.).

Pragát v. Brokát.

Pragel, uzel horský mezi švýcarskými kantony Švycem a Glarusem; přes něj vede ve výši 4750′ prosmyk z údolí Muotta do údolí Klönu.

Pragersko (něm. *Pragerhof*), statek v Štýrsku, v okr. Bystřickém, v kraji Maribor., s nádražím, v němž se sbíhá železnice Terstsko-Vídeňská s Budínskou. *Vsý.*

Pragmatická sankce jmenují se obyčejně důležité základní zákony státní, které, neproměnitelné a neporoušitelné jsouce, na věčné časy zachovány býti mají. **1) P. s.** sluje zákon Franc. krále Ludvíka IX. (svatého) z r. 1269, obsahující sedm článků, jimiž se práva osob duchovních a svobodná volba ku prebendám ustanovovala, prodej obročí duchovenských za simonii prohlásil a přísně zapovídal, přílišným poplatkům, jež papežové z Francie brali, se bránilo, a konečně privileje galikánské církve se uznávaly. — **2)** Jiná **p. s.** ve Francii jest edikt krále Karla VII., vydaný 7. čce 1438 v Bourgesu, jímž se usnešení koncilia Basilejského s některými změnami a dodatky za platné ve Francii prohlašují, a v němž svobody galikánské církve hlavní základ svůj mají. V 23 článcích jedná se tu o potřebě sněmů církevních a přednosti jejich před papežem, o svobodných volbách církevních, o zrušení apelace k Římské stolici, leč v příčinách několika církevními kanony ustanovených, o zrušení reservací, expektací, annátů a t. d. Papežové, jejichž moc touto **p**-kou **s**-cí velmi obmezena byla naproti Francii, snažili se opětně o zrušení její, jmenovitě Pius II., Pavel II. a Lev X., ale marně. — **3) P. s.** jmenuje se často i usnešení německého sněmu říšského, ve Frankfurtě v bř. 1429 odbývaného, na němž též reformy koncilia Basilejského přijaty a 1. říj. t. r. od krále Albrechta II. stvrzeny byly, nikdy však v Němcích ku platnosti nepřišly. — **4)** Nejobyčejněji rozumí se slovem **p. s.** nejpřednější základní zákon říše Rakouské, vydaný od císaře Karla VI., jímž nerozlučitelnost všech částí mocnářství Rakouského vyslovena jest, a kterým se zároveň způsob posloupnosti v panovnické rodině ustanovuje. Zvolením Ferdinanda I. za krále Uherského a Českého povstala v střední Evropě mohútná a rozsáhlá říše, jejímuž však ustálení a užšímu spojení jak různost povahy a správy tolika národů v ní obývajících, tak i oblíbené dělení panství mezi členy panovnické rodiny, jakož i soběcké záměry těchto v cestě byly. Ferdinand II. snažil se takové nesnáze odstraniti, a dosáhl toho poněkud násilím i jinými prostředky. Zničiv práva zemí a království mohl pak co neobmezený vladař síl jejich užiti k účelům svým, a tak se stala vůle panovníkova sjednocující páskou, jíž různé země jeho říše k sobě připevněny jsouce sobě zvykati musely. Nesnáze, z dělení zemí mezi členy panující rodiny povstalé, učinil nemožnými některými ustanoveními v závětu svém. Závětem tím, učiněným 10. kv. 1621 a stvrzeným 8. srp. 1635, obnovil Ferdinand II. staré rodinné statuty o posloupnosti a doložil, že „všecka dědičná jeho království, arcivévodství, knížectví, země a lidé se vším příslušenstvím nikdy a na žádný způsob, ani odkazem ani skrze sňatek, ani nějakou jinou jakkoli zvanou úmluvou děleny býti nemají, ale všecky vždy připadnouti nejstaršímu dědici řádem práva prvorozených (*ordine juris primogeniturae*) a majorátu.“ Ustanovení toto bylo až do času Leopolda I. zachováno. Když pak Leopold I. po Španělském králi Karlovi II. rozsáhlou říši zdědil, postoupil ji z příčin politických a správních 12. září 1703 mladšímu synu svému Karlovi, zanechav prvorozenému synu Josefovi tak zvané rakouské země. Při té příležitosti byly staré rodinné řády o posloupnosti obnoveny, i pro linii Karlovu i Josefovu za platné vyhlášeny, a mimo to ustanoveno, že po vymření rodiny Josefa I. po meči i v zemích rakouských má právo k vládě Karel a jeho mužští potomci, a tak i též Josef I. se svými manželskými mužskými potomky v zemích španělských, vždy dle práva prvorozených; že však při nedostatku mužských potomků v obou liniích přednost k vládě dcerám Josefovým před dcerami Karlovými se zachovati má. Neminulo ani deset let, a již se ukázalo, že ustanovení Leopoldova z roku 1703 dojdou praktického upotřebení. Josef I. zemřel 17. dub. 1711 v nejlepším věku, a podle dotčených smluv připadly země rakouské Karlu III. králi Španělskému, jejž neskvělé štěstí v této zemi přimělo k tomu, aby urychlil svůj návrat do zemí otcovských. Karel, jenž mezi tím i za císaře Německého zvolen byl a co takový Karel VI. se nazýval, byl tenkráte 26 let stár, a od roku 1708 ženat s Alžbětou Kristinou, dcerou Rudolfa vévody Brunšwicko-Lüneburského, ale zdálo se, že manželství to bude neplodné. I zmocnila se Karla VI. trudná obava, aby ty krásné a bohaté země a království, jimž vládl, po jeho smrti se nerozpadly. V říši jako je Rakousko, složené z tolika národů, povahou, smýšlením a správou se lišících, bylo k zamezení toho především potřebí určitého zákona o posloupnosti. Proto si předevzal Karel VI., všecky staré rodinné řády, v příčině této vydané, v jediný obnovený zákon o posloupnosti rodiny své spojiti, jasně znění jeho určiti, a trvání

jeho pojistiti. Ke dni 19. dub. 1713 dal Karel VI. na 10. hodinu dopolední všecky ve Vídni přítomné tajné rady a ministry svolati, jichž se na určitém k tomu místě přes 20 sešlo. Když potom z poručení císařova do síně tajné rady podle hodnosti své vstoupili a tam se v témž pořádku postavili, oznámil jim císař, stoje pod baldachinem u svého trůnu, že je proto svolati kázal, aby jim oznámil, kterak mezi ním a zesnulými císařem Leopoldem a Římským králem Josefem I. učiněny byly jisté smlouvy o posloupnost, na něž oni u přítomnosti některých tajných rad i přísahy byly složili. Poněvadž však — pokračoval císař dále — z těchto rad jen málo jich ještě živo jest, že toho uznává potřebu, svým přítomným tajným radám nejen oznámiti že se to stalo, ale i smlouvy tyto jim přednésti a přečísti dáti. Z rozkázání císařova četl pak nejvyšší dvorský kancléř hrabě Seileru smlouvu, uzavřenou o posloupnost mezi císařem Leopoldem I., Římským králem Josefem I. a Karlem VI. (tenkráte Karlem III. králem Španělským) ddto 12. září 1703, načež císař opět jal se mluviti pravě, že z přečtených listin viděti jest přísahami stvrzené ustanovení mezi linií Josefinskou a Karolinskou, aby vzájemně jedna po druhé dědila, a že dle smlouvy té k zemím španělským, tenkráte jemu (Karlovi) od zesnulých cís. Leopolda I. a Řím. krále Josefa I. odevzdaným, nyní, když poslední bez mužských dědiců zemřel, i jeho dědičná království a země připadly, a při jeho (Karlových) manželských mužských potomcích a dědicích nerozlučitelně a *jure primogeniturae* tak dlouho zůstati mají, dokavad takových bude. Nedostávalo-li by se však dědiců mužských, mají všecky země taktéž nerozlučitelně a dle práva prvorozených připadnouti dcerám Karlovým. Kdyby však nebylo žádných potomků jeho ani mužských ani ženských, budou děditi všecky tyto země, mezi sebou nerozlučitelně spojené, dcery Josefa I., podobně, jako svrchu praveno bylo, *jure primogeniturae*, a se vším tím řádem a právem, které k nim nyní přísluší, při čemž se samo sebou rozumí, že se sestrám císařovým a všem ostatním liniím arcidomu Rakouského nároky a práva jejich po liniích Karolinské a Josefinské zachovávají. Poněvadž se tento na věčné časy platný řád a usnešení ke cti a chvále boží a pro zachování všech zemí dědičných stalo — pokračoval císař dále — a od něho jakož i od jeho otce a bratra přísahami stvrzeno bylo, vyslovil se Karel VI., že se ho bude stále držeti, a kterak očekává, že i jeho tajní radové a ministři se přičiní, aby úplně a jistě zachováván byl, a doložil, že je (své tajné rady) pro tento případ závazku jejich k mlčelivosti prázdny činí. Potom se císař vzdálil, a taktéž učinili všichni shromáždění. Dvorní rada a sekretář Fridrich šlechtic Schickh sepsal o celém jednání protokol, stvrdil jej podpisem a pečetí svou, a ten protokol jest hlavní listina a původní znění **p**-ké **s**. Jest tedy dle toho, co tuto pověděno, krátký její obsah: *a)* že všecky rakouské dědičné země n a věčné časy pohromadě zůstati mají; *b)* dokavad bude potomků mužských z arcidomu Rakouského, mají tito po právu prvorozených na trůn následovati; *c)* kdyžby potomků mužských nebylo, jsou v tomtéž pořádku jako mužští i ženské k vládě povolány, a sice nejdříve dcery Karla VI., pak Josefa I., potom Leopolda I. a t. d. — Karel VI. vydal sice **p**-kou **s**-ci „co neobmezený pán, ze své plné moci“, avšak nemohlo mu býti stejné, co tomu řeknou ti, jichž se základní tento zákon týkal. Vynaložil na to tedy vše, aby mu sjednal platnost všem formám právním vyhovující, a bylo nejpřednější úlohou jeho ostatního života, aby mu získal uznání netoliko od členů své rodiny a od stavů všech svých zemí, nýbrž i ode všech států evropských. — Řád o posloupnosti vydaný od císaře Leopolda, na nějž se Karel VI. v **p**-ké **s**-ci odvolával, lišil se znamenitě od **p**-ké **s**. Dle prvního byly v případu tom, žeby žádných mužů z rodiny Habsburské již nebylo, povolány na trůn nejprvé dcery Leopolda I., pak Josefa I. a posléze Karla VI.; **p**-kou **s**-cí byl pořádek ten úplně převrácen, poněvadž jí dána byla přednost dcerám Karlovým před ostatními. Když se Karlovi VI. dne 13. dub. 1716 princ narodil, zdálo se, že tím všecky starosti strany posloupnosti jsou odstraněny, když však ten zemřel a jen dcery jeho zůstávaly na živě, přičiňoval se tím snažněji, aby práva, **p**-kou **s**-cí jim přiřčená, všeobecně byla uznána a všecky překážky odstraněny. Maria Josefa, nejstarší dcera Josefa I., vdávajíc se za Augusta prince Saského, musela dáti od sebe revers (20. srp. 1719), že se dle znění **p**-ké **s**-ce, r. 1713 vzdělané, všech nároků svých na rakouské země odříká, a to nejen ku prospěchu mužských dědiců Karla VI., ale i jeho ženských legitimních potomků. Odřeknutí to bylo pak od jejího manžela a jeho otce, Augusta II. krále Polského, stvrzeno (1. říj. 1719) a ode všech tří ještě téhož dne opakováno. Tak učinila též Maria Amalia (3. říj. 1722), vdávajíc se za dědičného prince Bavorského Karla Alberta, který podobně i s otcem svým revers manželky své potvrdil (10. pros. 1722). Chtěje na jisto země své před nepokoji uchrániti, žádal císař i na nejstarší své dceři Marii Teresii při zasnoubení jejím s Františkem Štěpánem, vévodou Lotrinským, aby se oba práv svých k trůnu odřekli pro ten případ, kdyby ještě nějakými mužskými potomky obdařen býti měl, což také oba učinili (1. ún. 1736). — Již od Ferdinanda II. tvořily země rakouské jeden stát, avšak toliko *de facto*, a nikoliv *de jure*, neboť páskou byla, jak svrchu povědíno, pouze absolutní vůle panovnikova. Nyní však, když v rodině panovnické nedostávalo se mužských dědiců, mohli snadno ony části říše, které co druhdy samostatné státy povolaly volbou na svůj trůn dům Habsburský, přikročiti k nové volbě panovníka dle státního práva a privilegií svých, ano politické poměry evropské mohly snadno přiměti ku podobnému kroku i země starodědičné. Proto byla **p**-kou **s**-cí vyslovena nerozlučitelnost a věčné jich spojení v jediný stát, i bylo zcela přirozené, že se Karel VI. o přijetí ustanovení svého od stavů jednotlivých zemí staral. Proto dal císař předložiti nový základní zákon své říše stavům všech království a zemí, žádaje na nich aby jej přijali. Nejdříve byli svoláni na den 22. dub. 1720 stavové dolnorakouští do Vídně k mimořádné schůzi. Cís. komisař oznámil jim vůli císařovu, kterému již po osmi dnech na to slavná deputace odevzdala usnešení sněmu, že „kdyby Jeho Veličenstvo bez potomků mužských zemříti měl, všecka království a země jeho nejstarší dceři, arcikněžně Marii Teresii připadnouti mají.“ Podobná usnešení stala se v Štyrsku, Korutanech a Krajině. V Slezích přijali stavové **p**-kou **s**-ci 21. října 1720. Když stavům českým **p**. **s**. předložena býti měla, byl držán obecný sněm na rok 1720. Účastenství šlechty při sněmích nebylo tenkráte příliš valné, pročež byly vydány 30. srpna 1720 zvláštní patenty, zovoucí stavy za příčinou slyšení důležitého oznámení vládního ke 12. říjnu t. r. na hrad Pražský k četnému shromáždění. V ten den oznámil nejvyšší purkrabí Pražský hrabě z Vrtby stavům u velikém počtu shromážděným, za jakou příčinou svoláni byli, předložil jim **p**-ou **s**-ci, závět Ferdinanda II. ddto 10. kv. 1621 a k němu náležející dodatek ddto 8.

srpna 1635, ustanovení o posloupnosti Leopolda I. (od 12. září 1703), abdikační listinu arcikněžny Marie Josefy a potvrzení její od dědičného prince Saského a krále Polského Augusta II., otce jeho. Všecky tyto listiny byly přečteny, načež nejvyšší purkrabí doložil, že Jeho Veličenstvo očekává, poněvadž tím ustanovením především blaho svých dědičných království a zemí a dobro sv. víry římsko-katolické upevniti chce, že stavové nejmilostivější vůli Jeho Veličenstva naplniti neopominou. Stavové děkovali nejprvé nejponíženěji za zvláštní milost a otcovskou náklonnost JMC., jakož i za to, že jim Jeho Veličenstvo veleobezřelé i spravedlivé opatření to z přirozené dobrotivosti své oznámiti ráčil, k čemuž i připojili přání, aby prozřetelnost všemohoucího Boha na přímluvu sv. patronů českých od J. C. Msti a rodiny J. C. Msti takové smutné příhody odvrátiti a ku potěšení a radosti tohoto nejoddanějšího království jeho četnými dědici mužskými ještě obmysliti ráčila. „A poněvadž se při uvažování tohoto veledůležitého skutku Jeho Veličenstva seznalo, že tento řád o posloupnosti od našeho nejmilostivějšího krále a pána pro čest a chválu boží, též i pro zachování samospasitelného náboženství katolického, jakož i proto dán byl, aby se obecné dobré jak ve všech dědičných zemích, tak zvláště v tomto království Českém množilo a zachovalo, a všecko zlé a nebezpečenství odvrátilo, které z nedostatku takového dobrého řádu snadno povstati může, pak zvláště proto, že taková posloupnost a dědičnost základ svůj má v *obnoveném zřízení zemském sub lit. A 1mo* a tam jmenované a od císaře Karla IV. v Praze 7. dub. 1348 království Českému a k němu přivtěleným zemím dané zlaté bule, a též v majestátech od krále Vladislava na hradě Pražském v pátek po Třech králích 1510 a od krále Ferdinanda I. také na hradě Pražském ve středu po sv. Jiljí 1545 vydaných a od stavů českých co základní zákon po všecky časy zachovávaných, jakož i že není proti privilejím zemským od císaře Ferdinanda II. roku 1627 dne 29. kv. stvrzeným: proto chceme svou nejponíženější oddanost a přirozenou věrnost k Jeho Veličenstvu a Jeho nejjasnějšímu arcidomu na jevo dáti tím, že ustanovení J. C. Msti, s nadepsanými základními zákony zemskými se srovnávajícímu, *qua legi et sanctioni fundamentali perpetuo valiturae* nejposlušněji a jednosvorně nejen se podrobujeme, nýbrž i bezvýminečně zavazujeme, že i my i potomci naši již často jmenovaný řád o posloupnosti, od Jeho Veličenstva vydaný, ve všech jeho kusích nejen držeti a zachovávati, ale i svými statky a hrdly, jak to naše věrnost a povinnost žádá, v každý čas hájiti chceme, poněvadž se i nejponíženěji důvěřujeme a naději máme, že nás nejponíženější stavy a obyvatele tohoto království Českého Jeho Veličenstvo nejen při zmíněné zlaté bule a majestátech, které za základní zákony zemské platí, ale i také při všech privilejích od J. M. C. Ferdinanda II. slavné paměti dne 29. května 1627 stvrzených, jakož i při všech jiných starobylých řádech a zvycích zachovati ráčí.“ O celém jednání sněmovním byla sepsána listina, jejíž datum jest 16. října 1720, a to ve dvou exemplářích stejného znění, z nichž každý byl starožitnou pečetí zemskou stvrzen, a jeden k dvorní kanceláři české do Vídně zaslán, druhý pak při deskách zemských uložen, kde se až po tu chvíli chová. Mimo to bylo nadepsané usnešení stavů do závěrku sněmu obecního na rok 1720 v krátkosti přijato, a když císař nejvyšším reskriptem ode dne 3. března 1721 nejvyššímu purkrabímu Pražskému spokojenost svou s jednáním stavů českých vyslovil, byl o celém jednání v příčině této se sběhlém pod dohlídkou nejvyššího písaře král. Česk. Václava Hložka z Žampachu, a místopísaře téhož království Václ. Jana Kriegelsteina z Sternfeldu, sepsán protokol (27. bř. 1721), do něhož všecky nadepsané listiny stavům předložené, i jejich akceptační listina ddto 16. říj. 1720, i poděkovací list Karla VI. od 3. bř. 1721, jsou vtaženy. Protokol ten vložen podobně do desk zemských. Když pak stavové čeští ten den před korunovací Karla VI. (4. září 1723) přísahu věrnosti skládali, slibovali věrnost a oddanost nejen císaři, ale i jeho „dědicům, podle posledního od něho vydaného řádu v posloupnosti jej u vládě následujícím.“ Také stavům okresu Chebského byla předložena p. s., kteří ji, vybradivše sobě svůj poměr co zástavy říše Německé koruně České, 21. čce 1721 přijali. — V Uhřích zdálo se, že vyřízení této záležitosti potká se s velikými obtížemi, jisto aspoň jest, že dvůr nebyl na nejlepší připraven, a že i cizí mocnosti na rozhodnutí se Uhrů v záležitosti této s jakousi napnutostí čekaly. Již Ferdinandem I. dostala se rodina Habsburská na stolec královský v Uhřích, ale ještě ani po sto letech neseděla na něm pevně; neb si hájil národ právo svobodného volení krále. Teprv r. 1687 přiřknuta byla rodině Habsburské na sněmě v Prešpurce dědičnost trůnu v Uhřích. Jedna strana však nebyla s tím spokojena, a následující na to zpoury a války občanské mají v tom svůj původ. Před korunováním Karla VI. na krále Uherského předloženo mu bylo 5 kusů ku potvrzení, mezi nimiž se i nalezalo, že kdyby bez mužských dědiců zemříti měl, mají Uhři právo krále svého si voliti. Při nejbližším sněmu (1714) byla práva krále a národu obšírněji naznačena a určena, i tvořit zároveň s diplomem korunovačním z r. 1712 základní zákon uherské konstituce. Mnohými dobrými zařízeními, zvláště pak skvělými vítězstvími nad Turky, následkem jichž v míru Požareveckém (21. čce 1718) k území koruny Uherské mnohé krajiny přibyly, naklonily se mysli Uhrů k svému králi a staly se poddajnějšími. Když se roku 1722 sešel sněm, byla mu předložena p. s. Karel VI. zahájil sněm osobně, po jeho pak odjezdu zastupovali jej co komisaři hr. Gundacker Stahremberg a nejvyšší kancléř český hr. Frant. Ferd. Kinský. Sněm přijal hned v prvním sezení svém p-kou s-ci, jak jim předložena byla. Bylť srozuměn, aby v nedostatku potomků mužských domu Rakouského dědičnost trůnu na ženské přešla ve všech zemích od sebe neoddělitelných, jak to od J. M. C. ustanoveno bylo. Kardinál Csáky přinesl na to v slavné deputaci usnešení sněmovní do Vídně, které od císaře 19. čna 1723 stvrzeno bylo. — Již před tím (9. bř. 1721) přijali byli v Záhřebě stavové chorvátští p-kou s-ci, a 30. bř. 1722 stalo se totéž od stavů sedmihradských na sněmě v Sibini. V Miláně ji dal císař na začátku května vyhlásiti; zdali se to také kdy v Neapoli stalo, neznámo. — V Nizozemsku mohli dle starých zvyků a privilejí císařských i muži i ženské přijíti k vládě, srovnávala se tedy p. s., s tamními řády. Karel VI. ji však přes to všecko předložil 6. čce 1723 stavům brabantským a 22. srp. t. r. stavům flanderským, od nichž „tato p. s., stálá konstituce, řád o posloupnosti, nerozlučitelné spojení všech rakouských zemí jak v Němcích tak i mimo Německo, za zákon věčný, nezrušitelný“ přijata byla. Stavové nizozemští prosili pak císaře, aby p-kou s-ci vyhlásiti dal po všech královstvích a zemích, aby „vždy co nezrušitelný a nezměnitelný zákon zachovávána a v aktech každé země

uložena byla." Karel VI. vyhověl jejich přání a dal ji na způsob reskriptu sepsati (datum jeho jest 6. pros. 1724) a do Nizozemska odeslati, kdež v Bruselu 15. kv. 1725 vyhlášena byla. Obsah reskriptu toho jest týž, jako původní listiny **p**-ké **s.** od dvorního rady Schickha protokolárně sepsané, ale reskript do Nizozemí zaslaný jest rozvláčnější a opatřen takovým ukončením, jaké se jen pro tu zemi hodilo; ale vzdor tomu považuje se nezřídka za původní znění **p**-ké **s**-e. Tak byla bez obtíže **p. s.** od stavů všech zemí rakouských ponenáhlu přijata, jmenovitě ve Štýrsku r. 1728 a v Krajinsku r. 1739. — Nesnadněji šlo uznání jí od států evropských. Císař nelitoval žádných obětí, aby i tu účele svého dosáhl. Bylť záměr ten cílem veškeré politiky rakouské. Po dlouhých vyjednáváních, aliancích ano i válkách a značných obětech se strany císařovy, byla **p. s.** uznána traktátem westerhúsenským 12. říj. 1726 od Pruska, 6. srpna 1726 od Kateřiny Ruské; 1731 od Anglie a Generálních států, jimž císař za to Ostendský obchodní spolek obětoval. V říj. 1731 byla předložena **p. s.** německému říšskému sněmu, který ji reichstagsschlussem (2. ún. 1732) po vyjednávání dosti živém a ostrém až na tři hlasy z kurie kurfirstů přijal. Roku 1733, 6. čce, učinil totéž i kurfiršt Saský a král Polský August III. Teprv po Vídeňském míru uznaly **p**-kou **s**-ci Francie, Španělsko a Sardinie, když se jim dostalo za to znamenitých výhod a rozmnožení území jejich, prvnější 18. list. 1738, druhé 21. dub. 1739, poslední pak 3. února 1739. Na sklonku života svého dočkal se tedy Karel VI. vyplnění svého nejvřelejšího přání: **p. s.** byla ve všech jeho zemích přijata, od předních mocností uznána a smlouvami stvrzena. Ale sotva že Karel VI. zemřel, strhli se vzdor svým svatým slibům nepřátelé na jeho dědičku, usilujíce o roztrhání její říše. Všecky oběti, aby byla **p. s.** uznána a zachována se strany mocností evropských, ukázaly se býti zbytečnými; její vnitřní síla spočívala a spočívá v rakouských národech samých. Politické převraty a sestavení Rakouské říše ze živlů národů nevelkých nutně vyžadovaly spojení jejich v jediný stát za příčinou vzájemného se podporování. Panovnická rodina připravovala takové spojení, uznáním **p**-ké **s.** přihlásili a zavázali se k němu národové rakouští sami. **P. s.** neudílí žádnému z národů obzvláštních výsad neb svobod, naopak uznáním jí musili všichni býti připraveni na to, že se části svých práv ku prospěchu celku, k němuž se byli zavázali, odříci musí. O meze toho všestranného vzdání se části práva svého ku prospěchu celku a zachování při tom rovnosti a žádoucné samosprávy všech zemí, nestalo se sjednocení po tu dobu, jest však předmětem právě nastávajícího vyjednávání mezi jednotlivými sněmy. — Věrný překlad původního znění **p**-ké **s.** dle protokolu ze dne 19. dubna 1713 podal J. Malý ve spise *Politické zlomky* (v Litom. a Praze, nákl. Ant. Augusty 1862) s připojením některých úvah. *Elr.*

Pragmatičnost (z řec.) slove onen způsob dějepisectví, který historické události vyličuje v příčinné souvislosti své a o nich úvahy činí, naproti pouhému letopisectví neb kronikářství, vyčítajícímu události pouze dle časové jich posloupnosti, beze všeho zření k jich souvislosti vnitřní.

Praguerie [pragerý] slove pověstné spiknutí šlechty franc., v XV. stol., nazvané tak vzhledem k bouřím husitským v Praze. Vypukši r. 1440 mělo za účel Franc. krále Karla VII. trůnu zbaviti a dauphina, potomního Ludvíka XI., naň dosaditi. Hlavním náčelníkem byl Alexander bastard Bourbonský, vedle něhož činněji vystupovali Jan II. Alençonský, Bourbonové Karel I. a Ludvík, La Trémoille a Dunois. Podniknutí to však, jsouc špatně vedeno, se nezdařilo, a jakkoliv s obou stran zbraně se chopeno, bylo v šesti měsících beze všeho krveprolití potlačeno. Alexander byl utopen a dauphin ode dvora vypovězen. Účastníci tohoto spiknutí nazýváni byli *Les Pragons.*

Práh slove u dveří zpodní část futra, ku které se křídla dvéří při zavírání přirážejí; pro lepší pohodlí obyvatelů vynechávají se však **p**-y často, jmenovitě u podlah parketových (v. t.), a dvéře se upevní tím, že se jedno křídlo zástrčkama nahoře do nadpraží dole pak do podlahy upevní a tak druhému křídlu pevná podpora poskytne. *Sa.* — Pro podobnost slove **p.** neb pražek každá příční hrázka, na př. u houslí (*Greifbrett*), u tkalce sloupek, jakýchž dvé po stranách paprsku za ochranu slouží, aby se bydlem nesmáčknul; říčný **p.**, v ruštině a nejspíš i v staročeštině vodopád, odkud jméno Prahy odvozují.

Praha, lat. *Praga,* něm. *Prag,* franc. *Prague,* hlavní město království Českého.

A. Dějiny. Začátkem Prahy byli dva hradové, v malém vzdáli od sebe na obou březích Vltavy vystavení, Vyšehrad a Praha (hrad Pražský); obadva původu předhistorického; Prahu dle starodávného podání národního založila Libuša, což padá asi do druhé polovice VIII. století. Nejstarší písemná zmínka o Praze jest teprvé k roku 928. Vyšehrad i Praha byly od nepamětných časů hlavními sídly panovníků českých, a to dle vší podobnosti Vyšehrad hned v šedém prvověku, Praha od počátku panování rodu Přemyslova, ač tak, že se s nimi i potom častěji střídalo. Každý z obou hradů byl při tom také sídlem župy. Župa Pražská rozkládala se na levé, župa Vyšehradská na pravé straně Vltavy. Dle svědectví Kosmova založeny byly obadva hrady prvotně v lese; Vyšehrad nazývá se od toho Chvrasten; i srovnává se to s nejstarším způsobem stavení hradů slovanských; neb les je objímající a nástrahy všelijaké v něm stěžovaly k nim přístup nepříteli. Když se však při hlavním sídle knížat vyvinulo čím dál tím živější soustředění národu ve všelikých způsobích a množilo se tedy obyvatelstvo, tak že brzy úzké hrady, určené prvotně jen k obraně, nestačily je obsáhnouti; počal se les mýtiti a obyvatelstvo osazovalo se pod hrady, zvláště při řece na obou stranách ve volném prostranství, kteréž se nazývalo odtud podhradím neb také mezihradím Pražským.

Hrad Pražský měl hned prvotně největší část své nynější rozsáhlosti. Obsahoval totiž na dél celé prostranství od vnitřní strany nynějšího druhého dvoru zámeckého, a sice hned od výstupku, ve kterém stojí císařská kaple nyní tak zvaná, až ku posavadní zadní bráně na straně východní nad starými schody zámeckými; na šíř pak celou šířku hřbetu hory zámecké. Na západní straně od hradu byl přes šířku zámecké hory udělán příkop, přes který vedl most ku předním vratům. Zadními čili menšími vraty na východní straně vycházelo se na úzké a schýlené prodloužení zámecké hory, jemuž se říkalo Opyš, to jest tolik co ocas hradu. Vnitřek hradu byl prvotně, jak se zdá, jedním prostranstvím, toliko po stranách rozličnými staveními obejmutým, mezi nimiž přední místo zaujímal dvůr čili palác knížecí na polední straně na místě posavadních starších částí residence císařské. Není známo, zdali kdy v prostředku prostranství toho stál snad nějaký chrám pohanský; toliko nazývalo se jisté vyvýšené místo v něm památným jakýmsi starodávným jménem

Žiži. První křesťanský kníže Bořivoj vystavil dle starého podání ve hradě Pražském nejprvé kostel panny Marie hned na cestě, když se vstoupilo předními vraty, což prý byl druhý kostel v Čechách hned po prvním kostele sv. Klimenta na Levém Hradci, vystaveném též od Bořivoje. Druhý syn Bořivojův, kníže Vratislav I., vystavil potom skoro v prostředku tehdejšího hradu kostel sv. Jiří; syn pak jeho, svatý Václav, slavnější kostel sv. Víta na místě před nynějším kostelem toho jména (930—931). Kostel tento stal se za knížete Boleslava II. sídlem biskupství Pražského (973), a byl později ve větším rozměru zcela nově založen od knížete Spytihněva II. (1060), po jeho pak smrti (1061) dostaven nástupcem jeho Vratislavem II. Četné kněžstvo, které při něm bylo nejspíše již za sv. Václava, řízené proboštem, uspořádáno jest za panovníka posledně řečeného výtečným proboštem Markem (od r. 1068) ve sbor kanovníků čili kapitulu dle novějšího spůsobu v církvi západní. Oslaven tělem sv. Václava, v něm pohřbeným, navštěvován byl již v X. století od poutníků netoliko domácích, nýbrž i z okolních zemí německých. Roku 1039 uložil v něm kníže Břetislav také tělo sv. Vojtěcha, přivezené z Polska. Při kostele sv. Jiří, v němž pohřbena byla prvomučennice česká, sv. Ludmila, založen jest zároveň s biskupstvím Pražským první klášter v Čechách, jeptišek řádu sv. Benedikta, jejichž první abatyší stala se Mlada, jinak Maria, dcera knížete Boleslava II. (973). Do knížete Oldřicha byl kostel sv. Jiří, později pak kostel sv. Víta obyčejným pohřebním místem knížat Českých. Vedle kostela sv. Víta nacházel se dvůr čili palác biskupův, a rovněž měli probošt, děkan, kanovníci a jiné duchovenstvo téhož kostela příbytky své ve hradě. Hlavně pak byl hrad obydlen úřednictvem a služebnictvem, náležejícím buď ku knížecímu dvoru buď ke správě župy Pražské, to jest větším dílem brannou družinou vyššího i nižšího řádu, na které spočívala jak výkonná moc při vnitřní správě tak také hlavní obrana země. Pro potřebu dvoru knížecího a této družiny nacházely se ve hradě zásoby všelijakých věcí, potrav, nápojů, šatstva, zbraní atd., a chován proto také jistý počet řemeslníků rozličného druhu, kteří pro ně pracovali ve službách knížete. Palác knížecí na hradě Pražském byl od starodávna také místem nejvyššího soudu zemského; v něm a dle potřeby snad také někdy na samém prostranství v hradě shromažďovaly se sněmy svolávané od knížat; u prostřed pak prostranství tohoto mezi palácem knížecím a kostely sv. Víta i sv. Jiří stála kamenná stolice knížecí, na kterou stavěni bývali knížata při svém nastupování v panství s hlučnou při tom slavností národní. Starší zdi hradu Pražského jsou kolem do kola nově postaveny za knížete Břetislava I. (asi r. 1050), později pak zase novějším vlaským spůsobem přestaveny od Soběslava I. (1135). Od té doby připomínají se dvě věže hradské, jedna nad přední, jedna nad zadní branou hradu. První nazývala se vůbec větší věží neb věží biskupovou (dle blízkého od ní dvoru biskupova), v pozdějších časích teprv bílou věží; druhá věží purkrabskou dle blízkého tam příbytku župana čili purkrabí Pražského.

Vyšehrad zaujímal hned od počátku celé místo své na ostrohu, který se končí strmou skalou zaraženou do řeky Vltavy. Na jediné straně, kdež ostroh souvisel s vysočinou odtud se začínající, byl udělán příkop, přes který vedl most do jediné vlastní brány Vyšehradské; mimo to byly jen asi dvě fortny, po kterých se mohlo vcházeti do hradu. Opevnění Vyšehradu pokládalo se vůbec za silnější než hradu Pražského. Vnitřní spořádání bylo podobné jako ve hradě Pražském. Bylť i tu starodávný palác knížecí, na místě kdež jest nyní zbrojnice císařská, a rovněž jiná stavení pro úřednictvo a brannou družinu knížecí, která bývala více neb méně četná, jak kdy buď kníže sám přebýval tu s dvorem svým, buď zase jen župní úřednictvo. I zde zaujímaly budovy tyto prvotně jen okraj hradu; v prostranství vnitřním mezi nimi bývalo snad za pohanských časů místo zasvěcené modloslužbám; později počaly se tu zdvihati chrámy křesťanské. První byl nepochybně kostel sv. Klimenta, ač jest první písemná paměť o něm teprv z roku 1215. Svatý Vojtěch vysvětil později kapli sv. Jana evangelisty v samém paláci knížecím. Slavnější chrám založil konečně kníže Vratislav II. (1070) na jméno sv. apoštolů Petra a Pavla, a při něm bohatou kapitulu s proboštem, děkanem a 12 kanovníky, kteráž papežským povolením vyňata jest z moci biskupa Pražského a podřízena stolici papežské bezprostředně. Starodávného založení byly též kaple sv. Máří Magdaleny (ponejprv 1130) a kaple sv. Martina, zachovaná posud ve staré okrouhlé stavbě své. Oslavení Vyšehradu nádherným založením Vratislavovým zavdalo nejvíce podnět potomním několika knížatům k častějšímu přebývání na Vyšehradě; zvláště knížata Vladislav I. a Soběslav I. měli tu skoro stále sídlo své. Toho času chovaly se ještě lyčené střevíce Přemyslovy v komoře knížecí na Vyšehradě.

O podhradí Pražském nemáme určitých zpráv, ve kterém čase vzalo první nějaký počátek, ani jak ho část po části zvolna přibývalo. Tolik však vychází na jevo, že za času letopisce českého Kosmy († 1125) a nejspíše již o sto neb více let dříve, tedy asi za času knížete Boleslava II. táhlo se po obou stranách Vltavy, a sice po pravé straně při samé řece téměř nepřetržitě od Vyšehradu až ku písčitým ostrovům pod Bubny, ano v místech nynějšího Starého města Pražského rozkládalo se také do šířky tou měrou, že zaujímalo již tehdáž největší část nynějšího objemu tohoto města. Poněvadž pak růst hlavního města byl nepochybně v jistém poměru s pokrokem sestřeďování knížecí moci vnitř země i s šířením se tehdejším říše České daleko přes hranice země České: lze souditi, že se počalo osazování v podhradí Pražském dílem již nejspíše za časů pohanských, velké pak ono rozšíření jeho hlavně dokonalo se v časích slavných dvou Boleslavů, kteří krom Čech panovali Moravě, Slovensku, Slezsku, Malému Polsku ano krátký čas i některé části krajin ruských v nynější Haliči.

Na pravém břehu Vltavy připomíná se pod samým Vyšehradem, kdež jest nyní městečko toho jména, již roku 1090 ulice Vyšehradská, co osada znamenité zámožnosti. Odtud hned dále táhlo se Podskalí, co ves, dle první zmínky od roku 1199. Na skalce nad ním, od které vzalo své jméno, stál starý farní kostel sv. Kosmy a Damiana (1178); rovněž pak ze čtyr farních kostelů podskalských, sv. Vojtěcha (1362), sv. Mikuláše (1348), sv. Jana (1341) a sv. Antonína (1360), ač teprv později se připomínají, snad aspoň dva neb tři pocházely z časů mnohem dávnějších. Na návrší Zderazském děje se ve XII. století zmínka o kostelích sv. Václava (1180—1182) a sv. Petra (1115), při kterémžto posledněji jmenovaném založen roku 1190 slavný klášter křižovníků hrobu božího. Pod Zderazem na břehu Vltavy připomínají se mlýny již roku 1178; a zdá se že od nich dolů po řece táhly se již tehdáž ulice jirchářů v Podzderazí, co osada kostela svatého Vojtěcha, ač o nich i o kostele první zmínka jest teprv

z roku 1333. Opodál od nich stál již roku 1115 kostel sv. Michala v Opatovicích, při němž toho času vzala začátek vesnice toho jména na půdě darované klášteru benediktinskému v Kladrubích. O zalidnění v místech nynějšího Starého města svědčí zpráva Kosmova o velké povodni roku 1118, která mnoho kostelů, domů a chyší v podhradí Pražském pobrala. Bylo tedy již aspoň tehdáž více kostelů a mnoho stavení v částech podhradí velké vodě vydaných, které hlavně do těch míst připadají. Stály tu nejspíše již tehdáž kostely sv. Kříže menšího (1. zmínka 1369), sv. Ondřeje (1. zm. 1165) a sv. Jana na Zábradlí (1. zm. 1320), vše v nynější ulici Poštovské, sv. Filipa a Jakuba (1357) na Betlemském plácku, sv. Klimenta (1226), sv. Martina menšího (1332), sv. Valentina (1253). O rozličných ulicích v podhradí Pražském zmiňuje se Kosmas již roku 1092, kterak jimi kníže Břetislav II. konal svůj vjezd do Prahy u veselých slavnostech. Ve větším vzdálí od Prahy jmenuje se již roku 1187 kostel sv. Martina, později „ve zdi“ řečený (blíž nyn. Peršteina) s újezdem čili ochozem dle něho nazvaným, který dosahoval z nynějšího Starého města až něco dále ven do krajiny mezi Spálenou a Širokou ulicí na potomním Novém městě; a újezd tento náležel již před tím Adelhaidě manželce knížete Soběslava I. († 1140). Rovněž tak starodávné byly nejspíš kostely Matky boží na Louži (1. zm. 1332), sv. Linharta (dávno před rokem 1298) a sv. Michala (1. zm. 1311) blíž starého tržiště, to jest nynějšího náměstí Staroměstského, kteréžto se častěji připomíná za času Kosmy (1108). Byloť to místo určené jak ku prodeji každodenních potřeb tak k výhláškám veřejným, ano i k vykonávání poprav a jiných tělesných trestů na zločincích. Východně od tržiště tohoto připomíná se ponejprvé za knížete Bořivoje II. (1100—1107), ale stál dávno před tím dvůr č. Týn pro cizí kupce, do kterého vjížděli se zbožím svým k zaplacení povinných cel, prvé než směli vyložiti na prodej; před tímto pak dvorem kupeckým stál špitál pro cizí příchozí i také pro chudé s kostelem panny Marie, jejž kníže Soběslav I. roku 1135 přivtělil ku kapitule Vyšehradské. Zdá se, že Týn stál tehdáž na konci podhradí v té straně, jakož také nynější ulice Železná a Sirková, vycházející z tržiště, vedly již ven z podhradí. Naproti tomu na straně půlnoční od tržiště vztahovalo se podhradí mnohem dále. Tam přebývali Židé, kteří se v Čechách výslovně připomínají již za času sv. Vojtěcha, v ulici Židovské, to jest v místech posavadního Židovského města, kdež se připomíná škola čili synagoga židovská již roku 1124. Rovněž byla snad aspoň částečně zalidněna část města nynějšího pod Židy, kdež se farní kostel sv. Haštala jmenuje ponejprv r. 1234. Že pak rovněž i Dlouhá třída byla od starodávna jeduou z hlavních ulic v podhradí Pražském, dá se souditi z dávných zmínek o Poříčí, kteréž, jsoucí mnohem dále na východ vzdáleno od tržiště, nicméně připomíná se již roku 993, tedy za času Boleslava II. Asi tak dávno snad již stával kostel sv. Klimenta na Poříčí (1. zm. 1226), a již za knížete čili krále Vratislava II. (1061—1092) vzala počátek osada německá tudíž s farním kostelem sv. Petra. Ve vzdálí od podhradí stála ve vyšších částech nynějšího Nového města malá vesnice řečená Rybník blíž kostela sv. Štěpána také již r. 993; nad níž ještě výše, u nynější Slepé brány, vystavila kněžna Alžběta, manželka knížete Fridricha, kostel sv. Jana na památku vítězství manžela svého roku 1179 nad protivníkem jeho Soběslavem II., od kterého krajině té říkalo se na Bojišti. Někde na nynějším Dobytčím trhu bylo nejspíš místo, na kterém se za času Kosmy (1105) každý týden v sobotu odbývaly trhy vně podhradí, mezi oběma hrady, Pražským a Vyšehradským.

Na levé straně Vltavy, v okršlku nyn. Malé strany Pražské, byly pod Petřínem na břehu řeky dvě vesnice neboli ulice, Újezd s kostelem svatého Jana Křtitele (1142), a Nebovidy, níže Újezda, které se ponejprv připomínají r. 1235; tamže také podobná menší osada řečená v Trávníce (1088). Níž u Nebovid založil rovněž při řece král Vladislav II. roku 1159 klášter rytířského řádu Johanitů s kostelem panny Marie. Odtud pak táhla se širší část podhradí na té straně vzhůru k hoře zámecké, jakž aspoň známo jest, že byla obydlena dávno před rokem 1256. Zde stály nejspíš od dávna kostely sv. Václava ve velkém nyn. úředním domě vedlé sv. Mikuláše (1. zm. 1358) a sv. Michala (na náměstí Pětikostelském, 1. zm. 1309); pod kostelem pak posledně řečeným táhla se rovněž dávno ulice řečená na Písku (nyní Valdšteinská), co ves náležející klášteru sv. Jiří na hradě Pražském (1. zm. 1262). Na nejvyšším hřebenu Petřína připomíná se již roku 1135 kaple sv. Vavřince, prvotně snad ještě v lese vystavená, který pokrýval široký hřbet jeho. Opodál odtud na hoře Strahov řečené založen na začátku panování Vladislava II. (1140) první klášter premonstrátů v Čechách. Na stráních Petřína připomínají se již okolo téhož času (1146) také vinice.

Větší a menší strana podhradí Pražského, na pravém a na levém břehu Vltavy, byly již za času Kosmy spojeny dlouhým mostem dřevěným, nízko postaveným, tak že při povodni neobyčejně velké r. 1118 šla voda přes něj na 10 loket výšky. Místo něho vystavila později královna Judita, manželka Vladislava II. (1153—1167), první most kamenný přes Vltavu.

Obyvatelstvo podhradí Pražského bylo rozličného stavu a zaměstnání. V některých částech podhradí, které byly jako vsi pro sebe, přebývali rolníci; nejvíce však bylo vždy řemeslníků rozmanitého druhu a kupců, kramářů a jiných prodavačů, tak že Praha již tehdáž byla nejhlavnějším místem obchodu a průmyslu v zemi. Mezi skrovnými příbytky obyvatelstva hledícího výdělku zdvihaly se však také větší domy a dvory jednotlivých velmožů neb také osob duchovních, při nichž při některých vystaveny jsou i kostely od držitelů jejich, kteříž proto mívali v nich právo podací. Takového původu byly ku př. farní kostely sv. Ondřeje, sv. Valentina a sv. Linharta. Krom vyšších takovýchto osob byli obyvatelé podhradí Pražského vesměs považováni za poddané knížecí, poněvadž půda, na které stály příbytky jejich, byla příslušenstvím hradu a náležela tedy knížeti. Darováním knížecím byli někteří z nich také přikázáni jednotlivým vrchnostem, jakož kapitule Pražské, Vyšehradské, některým klášterům i některým pánům, tak že odváděli jim, čím prvé povinni byli knížeti. Obyvatelstvo toto nemělo, pokud známo, žádného obecného zřízení, nýbrž spravovalo se bezprostředně úředníky hradskými. Z počátku nejspíš Malá strana, jakožto na levém břehu Vltavy, náležela k župě Pražské, Větší strana, na pravém břehu, k župě Vyšehradské. Ale již za času Kosmy počítala se k Vyšehradu toliko ulice Vyšehradská, totiž malá osada pod samým hradem až ku potoku Botiči; ostatní vše nazývá se podhradím Pražským, a náleželo tedy ke hradu Pražskému. Vlastním před-

staveným, pod jehož správu náleželo celé podhradí Pražské, nazývá se za knížete Soběslava II. (1174—1178) komorník Pražský. Jen Židé, jakožto národ cizí, měli zvláštní představené čili starší ze svého prostředka, kteří výše podřízeni byli toliko úřadu župnímu. Podobně dostali první Němci, kteří se za krále Vratislava II. (1061—1092) stále usadili v Praze na Poříčí, svého zvláštního rychtáře, a měli také sami podací kostela sv. *Petra*, který náležel jejich obci.

Jakožto hlavní sídlo panovníků českých bývala Praha od starodávna místem, ku kterému nejvíce směřovaly útoky cizích nepřátel, jestliže nebyly odráženy hned na pomezi zemském. Ponejprv, pokud stačí dějepisná svědectví, přitáhl král Německý Jindřich I. až ku Praze ve válce s Václavem svatým (928). Odtud, jak se zdá, nespatřila Praha cizího nepřítele, až když mocný kníže Polský Boleslav Chrabrý roku 1003 na krátký čas zmocnil se panství nad Čechy, a zalíbiv sobě prý ve příjemnosti Prahy mínil tu vzíti stálé sídlo i usadil se na hradě Pražském. Ale na Vyšehradě odporovala jemu strana věrná domácímu rodu knížecímu, a již v prvním roce potom (1004) byl Boleslav pomocí krále Německého Jindřicha II. přinucen opustiti Prahu, posádka pak polská od něho zůstavená ve hradě poražena a vypuzena jest odtud hned po něm povstáním Čechů ve hradě samém i útokem zvenčí. Ve válce s knížetem Břetislavem I. přitáhl roku 1041 císař Jindřich III. až ku Praze a položil se na hoře řečené Šibenice; však před útokem na hrad zavřen mír v ležení císařově. V pozdějších časích bojovalo se často o Prahu mezi stranami domácími v rozepřích o osazení stolice knížecí, a mnoho při tom záleželo na úřednictvu a branném mužstvu hradu Pražského a Vyšehradu, kdo jich dovedl obrátiti ke straně své. Ponejprv pokusil se Svatopluk co údělný kníže Olomoucký o dobytí sobě panství českého zradou hradčanů Pražských a Vyšehradských proti knížeti Bořivoji II., i přitáhl, spoléhaje na to, s vojskem až ku podhradí, kdež položil se na velkém sobotním tržišti (1105). Tentokrát sklamal se ve svém úmyslu; Bořivoj dovedl obě posádky udržeti v poslušnosti; ale již o dvě léta později přitáhl Svatopluk podruhé, a Bořivoj, skoro ode všech opuštěn, musil se dáti na útěk ze země (1107). Podobně točila se rozepře o nástupnictví po brzké násilné smrti Svatoplukově (1109) mezi Bořivojem II. a Vladislavem I. hlavně o Prahu a Vyšehrad, když Bořivoj nejprvé získáním šlechty hradské vpuštěn byl do obou hradů, později pak vzdaly se oba Vladislavovi následkem násilného zakročení císaře Jindřicha V. (1110). Brzy po novém opevnění hradu Pražského knížetem Soběslavem I. zkusil hrad ponejprv delší a úsilnější obležení knížetem Konrádem Znojemským, který se chtěl zmocniti stolce proti Vladislavovi II. (1142). Obléhající doráželi na zdi hradské stroji bořícími a ohnivými šípy, při čemž nešetřeno ani kostela a kláštera sv. *Víta* a sv. *Jiří*; obadva větším dílem lehly popelem a musily býti nově zase vystaveny. V déle trvajících rozbrojích po smrti krále Vladislava II. byl hrad Pražský nejprvé roku 1178 obležen knížetem Fridrichem proti lidu Soběslava II., i vzdán jest pod umluvou. Již roku potomního 1179 obléhal jej Soběslav II. marně, a poražen jest potom v bitvě vedlé samého podhradí Pražského v hořejších částech nynějšího Nového města svedené na *Bojišti* odtud tak zvaném. Roku 1182 dobyl hradu Pražského Konrad Otto moravský proti knížeti Fridrichovi po dlouhém namáhání. Darmo však obléhal jej o dvě léta později Václav, bratr Soběslava II., v povstání opětném proti Fridrichovi (1184). Roku 1191 obdrželi bratří Přemysl I. a Vladislav III. hrad Pražský proti Václavovi, zvolenému tehdáž knížeti, po tříměsíčném obležení smluvou; proti nim pak zase oblehl jej v roce potom (1193) kníže-biskup Břetislav Jindřich, a připravil jej ke vzdání smluvou po čtyrech nedělích. Při všech těchto obleženích neděje se zmínka o obyvatelích podhradí, leč kterak zkoušeli při tom mnoho strachu a úzkosti. Jsouce vydáni téměř bez obrany každému nátisku, trpěli nejspíš také mnoho obyčejných svízelů od násilných bojovníků, ale nápadníkům trůnu samým musilo vždy záležeti na ušetření jich. Pevnější Vyšehrad nebyl nikdy mezi tím časem opravdově dobýván.

Zdá se, že za starších časů obyvatelstvo podhradí Pražského slynulo větší zámožností než v dobách, o kterých máme zprávy z letopisu Kosmova. Dobrý stav jeho horšil se však čím dál tím více velkými útisky župního úřednictva, jehož libovůli bylo vydáno v časích úpadku moci knížecí následkem častých rozepří o trůn. Již za času Kosmy bylo největší bohatství podhradí Pražského, jak se zdá, v rukou Židů. Moc jejich klesla později následkem pohrom, které utrpěli nenávistí lidu proti nim, silněji vzbuzenou od počátku válek křižových (1096). Naproti tomu zmáhala se odtud tím snadněji *osada německá* v Praze, svobodami jí udělenými lépe než staré domácí obyvatelstvo chráněná proti nátiskům od úřednictva knížecího. Z prvotního sídla svého na *Poříčí* šířila se vždy dále do vnitřka podhradí přibýváním nových příchozích, Němců i některý čas také Vlachů, to jest vlastně Francouzů z krajin, ve kterých za příznivějších okolností průmysl a obchod byly již více pokročily než v zemích západních Slovanů. Od knížete Soběslava II. (1173—1178) dostalo se jim stvrzení a rozmnožení privilegií jejich, kterými krom největších věcí byli ve všem vyňati z moci úředníků župních, a výslovně dopuštěno jim přijímání dalších příchozích z ciziny do své obce a tudy k požívání týchže svobod. Odtud množilo se obyvatelstvo německé v Praze vždy valněji, zvláště za panování prvních dvou králů Českých od počátku XIII. stol., Přemysla I. a Václava I., ano již i mnozí čeští obyvatelé podhradí, zámožnější část totiž, stali se účastni svobod obce německé přijmutím do ní. Podhradí Pražské téhož času se šířilo zároveň se zakládáním některých nových ústavů duchovních od týchž králů. Již roku 1215 připomíná se *komenda německých rytířů* v Praze při kostele sv. *Petra* na Poříčí, který odevzdán byv řádu tomuto přestal již býti vlastním kostelem Němců Pražských, jako již Poříčí nebylo více hlavním jejich bydlištěm v Praze. Roku 1226 dostal zánovní řád *dominikánů* bydla při kostele sv. *Klimenta* na Poříčí, odkud však krátce potom přenesen jest ke druhému kostelu sv. *Klimenta* blíž mostu. Roku 1232 založil král Václav kostel sv. *Jakuba menších bratří* v místě do té chvíle nepochybně ještě prázdném, na východní straně od starožitného Týna, a okolo téhož času obdrželi *templáři* kommendu při kostele sv. *Vavřince* ve vnitřní části podhradí na místě nynějšího *dvoru* sv. *Anny*, nejspíš pak zároveň také místo blíže nového kláštera sv. Jakuba nazvané dle nich *Templ* (l. zm. 1267), kdež vystavili sobě snad dvůr jakýsi, který později rozdělen na městiště a učiněna z něho nová ulice, řečená *Templ*. Nedaleko odtud, též v místech, kam podhradí do té doby ještě nejspíš nedosahovalo, obdrželi *rytíři němečtí* nové prostrannější bydlo s farním kostelem sv. *Benedikta*

straně nynější ulice Královdvorské), když r. 1233 kostela sv. Petra na Poříčí postoupili královně Konstancii, matce Václava I., k jinému účelu. Hned potom založila kněžna Aneška, sestra krále Václava I., na půlnočním kraji podhradí Pražského blíž Vltavy za sv. Václavem dvojí nádherný klášter sv. Františka (1234), jeden panenský řádu sv. Kláry, jehož představenou sama se stala, a druhý menších bratří přísnějšího řádu sv. Františka, při něm pak také špitál pod správou zvláštního bratrstva, kteréž brzy potom, převedeno odtud ku kostelu sv. Petra na Poříčí, stalo se začátkem nové řehole křižovníků s červenou hvězdou (1238). Asi pak zároveň s těmito založeními rozšířil král Václav I. podhradí Pražské dle návrhu německého měšťana a mincmistra svého Eberla vysazením tak zvaného nového města Svatohavelského, to jest nového velkého tržiště, zaujímajícího nynější Uhelný a Zelený trh, Rytířskou ulici, Tandléřský a Ovocný trh co jediné souvislé náměstí s farním kostelem sv. Havla v jeho prostředku.

V krátce po tomto posledním rozšíření, asi roku 1235 nebo nemnoho později, dal král Václav I. celou nejhlavnější část podhradí Pražského na pravém břehu Vltavy, to jest celý objem nynějšího Starého města, obejmouti zdí a příkopy, nejprv toliko na straně východní a polední, ješto s ostatních dvou stran, půlnoční a západní, bránila jí řeka; hrazená pak tato část prvějšího podhradí nazývala se otud městem Pražským. Od času obezdění tohoto spatřuje se již pak všecko obyvatelstvo města beze všeho rozdílu národnosti spojeno v jednu obec městskou, na kterou přešla práva posavadní obce německé, jen ještě rozmnožená a dle potřeby nově upravená. Město Pražské jako jiná královská města v zemi, toho času podobným spůsobem utvořená, bylo ve všem, co se týkalo správy veřejné, vyňato z moci úřadů župních a postaveno bezprostředně toliko pod moc krále, jehož právo nad městy vykonával hlavně královský podkomoří. Soudní moc nad měšťany vykonával rychtář městský, z prostředka měšťanstva samého od krále dosazovaný obyčejně na rok, a sice smluvou, kterou se mu soud čili rychta pronajímala s důchody z ní vycházejícími za určitou sumu peněz. K nalézání práva zasedali však na soudě vedlé rychtáře přísežní čili konšelé, volení tím spůsobem, že z jistého počtu osob navržených od krále dle pravidla vždy po roce náleželo konšelům odstupujícím vybrati 12 za své nástupce v úřadě. Konšelé spravovali také všecky jiné záležitosti obce, při čemž asi od počátku XIV. století na místo rychtáře nastoupil co předseda jejich purkmistr, to jest vždy jeden z konšelů, tak že se střídali v úřadě tom ode čtyr do čtyr neděl dle ustanoveného pořádku, rychtář pak od té doby předsedal vždy jen na soudech. V důležitějších věcech svolávali konšelé starší obecní, to jest vážnější a zámožnější měšťany v počtu z počátku neurčitém. Na městském soudě nesoudilo se dle starodávného práva českého, obvyklého při soudech zemských neb župních, nýbrž dle práva, kterému byli prvotní osadníci němečtí zvyklí ve starších vlastech svých, tedy dle práva německého, které se v dalším vyvinutí svém v Čechách nazývalo právem městským. Tím, jakož i prvotní větší zámožností při osadnících německých proti staršímu obyvatelstvu domácímu pojistila se v Praze, jakož i ve všech jiných královských městech v Čechách, na dlouhý čas velká převaha národnosti německé nad českou, tak že se na soudech a v jiném úřadování obecním užívalo skoro výhradně jazyka německého, podobně i ve školách a kostelích městských, ač nezdá se, aby kdy počtem obyvatelstvo německé bylo předčilo nad českým.

Zároveň s obezděním podhradí Pražského na pravé straně Vltavy vystavil král Václav I. nejspíš také věž mostskou na levé čili Malé straně k hájení příchodu k městu odtud. Připomínáť se věc tato ponejprv roku 1249. Roku 1253 dal král Václav město Pražské ohraditi také na stranách obrácených k řece Vltavě, ač, jak se zdá, toliko jednoduchou zdí a se zanecháním jisté prázdné prostory mezi ní a řekou, kromě při mostu přes Vltavu, ješto starší ohražení na stranách od řeky odvrácených záleželo v dvojí zdi a dvojím příkopu s mnohými pevnými věžemi a branami, okolo kterých mimo to šla strouha pro odvádění dešťové vody od řeky nad městem až k řece pod městem. Zároveň s tímto dílem opatřil král ještě lépe opevnění předměstí Pražského na Malé straně uděláním náspů, zdí a bašt s jedné strany od věže mostské okolo kláštera Johanitů u panny Marie konec mostu, s druhé strany okolo novějšího dvoru biskupova vystaveného tudíž před rokem 1249, který zaujímal velké prostranství od nynější Mostské ulice až proti klášteru sv. Tomáše, se zahradou sáhající až ke břehu Vltavy v té krajině. Nástupce Václava I., král Přemysl čili Otakar II. (od roku 1253), počal hned v prvním čase svého panování přestavovati hrad Pražský, tak že obejmut jest kolem do kola novou zdí s mnohými věžemi tím spůsobem, že se od věže k věži mohlo choditi po krytých pavlačích. Některé z věží těch obrácené ke Brusce čili k Jelenímu příkopu zachovaly se do dneška. Po dokonání pak díla tohoto založil Otakar r. 1257 také v části posavadního podhradí Pražského na Malé straně hražené město, do něhož uvedl nové osadníky německé, vypudiv odtud, jak souvěký letopisec svědčí, staré české obyvatelstvo. Zeď je objímající šla od přední brány hradské dolů přes nynější ulici Ostruhovou až k Novému čili Ovocnému trhu Malostranskému a po půlnoční straně jeho i odtud dále ulicí Svatoprokopskou až ku panně Marii konec mostu, s druhé strany zase od zadní brány hradské až k ohradě dvoru biskupova blíž potomního kostela sv. Tomáše. Proti hradu nemělo žádné zdi. Toto město nazývalo se Novým městem pod hradem Pražským čili také Menším městem Pražským, a obdrželo rovněž svobodné obecní zřízení s rychtářem a konšely, při tom však na soudech spravovalo se právem Magdeburským. Se vztahem k němu nazývalo se město na pravé straně Vltavy od toho času Větším aneb Starým městem Pražským.

Oběma městům dostalo se v prvním století po obezdění jich ještě dalšího ozdobení některými kostelními stavbami uvnitř obrad jejich. Na Starém městě připomíná se ponejprv roku 1238 kostel kolegiátní sv. Jiljí, založený od některého z biskupů Pražských. Ještě v předposledním roce života krále Václava I. (1252) počala se stavba nového velkého špitálu křižovníků s červenou hvězdou s kostelem sv. Ducha na břehu řeky Vltavy, vedlé samého mostu tehdejšího přes Vltavu čili vedlé věže, kterou se naň vcházelo. Král Přemysl Otakar II. založil o čtyry léta později (1256) klášter a kostel farní sv. Kříže řádu bratří kajících v Podžidí při samé zdi městské na půlnoční straně města blíž břehu Vltavy. Asi snad okolo téhož času vyzdvižen jest nový farní kostel sv. Mikuláše (1. srp. 1273), založený jak se zdá od některých měšťanů Pražských a hlavně od rodiny Olbramovičů, kterýž odtud za dlouhý čas byl největším aneb aspoň nejslavnějším z farních kostelů Pražských. Bohuslav syn Olbramův

z téhož rodu měšťanského vystavil za času krále Jana špitál pro chudé s kaplí svat. Šimona a Judy blíž řečeného kláštera sv. Kříže na místě nynějšího špitálu Milosrdných. Jiný pak bohatý měšťan Pražský, Mikuláš Rokycanský, společně s Janem biskupem Olomouckým, pobočním synem někdy krále Václava II., stal se nedlouho potom (1346) poslední vůlí svou zakladatelem kláštera panenského řádu sv. Benedikta s kostelem sv. Ducha blíž ulice Židovské. Na Malé straně vystaven jest v Novém městě pod hradem Pražským nový farní kostel sv. Mikuláše blíž staršího kostela sv. Václava (vysvěcen r. 1283), a od krále Václava založen při samé zdi městské blíž dvoru biskupova klášter sv. Tomáše řádu poustevníků sv. Augustina. V obou městech, zvláště pak pokud se dá pozorovati na Starém městě Pražském, zahušťovalo se v té samé době a jmenovitě při šťastném stavu země za panování králů Přemysla II. a Václava II. obyvatelstvo vždy více, a protož stavělo se vždy více domů na prázdnějších dotud místech; rozsáhlé dvory při někdejších dvorech panských rozdělovaly se v městiště pro nové domy měšťanské; náměstí a ulice prostrannější zužovaly se, tak že tím způsobem nepochybně již během XIII. století dokonalo se celé ono spletité bludiště ulic větším dílem úzkých a nepravidelných, které krom malých výminek do dneška spatřujeme. V pamětech druhé polovice XIV. století objevují se nám nynější ulice Staroměstské již všecky a mimo to ještě i některé nyní zrušené, toliko s největší části pod jinými jmény. Hlavní náměstí bylo Staré tržiště (nyní rynk Staroměstský), na kterém konšelé nejprvé roku 1338 zřídili radnici městskou zakoupením domu Velfla od Kamene vedle samé nynější věže radnické, a Nové tržiště, to jest někdy tak zvané Nové město u sv. Havla, vysazené králem Václavem I. Menší prostranství znamenaná zvláštními jmény byla Ovocný trh (nyní Malé náměstí), Kurný trh před kostelem sv. Mikuláše, který později, roku 1346, přenesen jest na nynější náměstí Linhartské, Ryneček u matky boží na Louži a trh Uhelný (nyní Kozí plácek). Ulice jmenují se: Dlouhá třída, ulice Celetná, Železná s malou Plaierovou (nyní Kamzíkovou), Junošova (Sirková), Zlatničí (malá Jesuitská), Nožířská čili Ševcovská (část velké Jesuitské), Koželužnická (Řetězová), Ostrožná čili Platnéřská, Kostečná, Pasířská (za Židy), Hrnčířská (ku Kozímu plácku), Sláviččina (nyní Hlemýžďová). Jiné nazývaly se větším dílem jen dle nejbližších kostelů, řídčeji dle jiných stavení, však tak, že často týmž názvem rozumělo se více ulic bližších, jakož Ulice k Týnu, Ulice k masným krámům (které stály již v XIV. století na svém nynějším místě za zdí tehdáž kláštera sv. Jakuba), Ulice za sv. Jakubem, Ulice sv. Benedikta (nyní Královodvorská), Svatomichalská, Svatojilská (nyní Dominikánská) a za svatým Jiljím (nyní Svatojilská), ulice sv. Martina (Perštein), sv. Štěpána, sv. Filipa a Jakuba (Betlemský plácek), sv. Kříže menšího, sv. Ondřeje, sv. Jana, několik ulic u sv. Anny a za sv. Annou, Svatoklimentská (část velké Jesuitské), Svatovalentinská (nyní Kaprová), za sv. Mikulášem, za sv. Duchem, u sv. Kříže, u sv. Haštala. Ulicí Židovskou nazývala se celá část města výhradně od Židů obydlená, mnohem menší než nyní, tak že obsahovala hlavně nynější Širokou ulici na Židovském městě a jen několik málo vedlejších. Na Malé straně v Novém městě pod hradem Pražským vedla jedna z hlavních ulic, jako nyní, od mostu mimo dvůr arcibiskupův ke čtyrhranému náměstí čili rynku, v jehož prostředku stál nový farní kostel sv. Mikuláše a opodál od něho starší kostelík sv. Václava, mezi těmito pak dvěma kostely později vystavena byla radnice i také několik menších domků, jakož i krámy masné. Druhá hlavní ulice z náměstí nahoru v stranu západní nazývala se ulicí Strahovskou (nyní Ostruhová), z druhých, postranních ulic jedna ulicí Píseckou (nyní Svatotomášská) jakožto vedoucí k bráně, kterou se chodilo do vsi čili již předměstí řečeného Písek. Jak ukazují názvy mnohých ulic Staroměstských vzaté od řemesel, přebývali na mnoze řemeslníci jednoho díla větším dílem v jedné ulici pohromadě a prodávali tu své zboží. Podobně jak řemeslníci v názvích oněch ulic naznačení, přebývali také řezníci větším dílem blíže masných krámů svých u sv. Jakuba, u sv. Benedikta, v stranu k Dlouhé třídě a jinde v témž okolí, soukenníci nejvíce v ulicích za tehdejším Uhelným trhem, kdež na místě nynějšího obecního dvoru Staroměstského (blíž Milosrdných) nacházely se rámy soukennické. Krámy a domy kramářů nacházely se v pořadí domů v rynku vedlé radnice a v úzké uličce za radnicí proti kostelu sv. Mikuláše; nedaleko odtud byli věnečníci čili vlasaři a uzdáři na nynějším Malém a Linhartském náměstí. Sukna prodávala se v dřevěných a později v novějších kamenných (1327) kotcích před radnicí na rynku, a podobně bylo i s některými jinými prodeji. Mezi obyvatelstvem tímto řemeslnickým a obchodnickým přebývalo však i nyní v obou městech Pražských, tak jako prvé v otevřeném ještě podhradí, mnoho osob stavu šlechtického jakož i z vyššího duchovenstva, majíce tu domy své. Kromě domů mocnějších takovýchto osob a nejbohatších měšťanů byla stavení toho času ještě větším dílem dřevěná; protož působily požáry často záhuby veliké. Roku 1291, za panování krále Václava II., vyhořelo celé Staré město Pražské; a opět roku 1316 vyšel oheň v Židovské ulici, a spálil velkou část města odtud ve směru ku polední straně až ke bráně Zderazské čili Svatomartinské na nynějším Peršteině. Také byly ulice všelijak neschůdné pro rozličné přístavky k domům, vystrkování hrdel sklepových, vík od krámů atd. do cesty. Teprv když nedlouho před rokem 1331 konšelé Staroměstští počali dlážditi ulice, učinili nařízení rozličná k odstranění těchto nepohodlí, jakož i také k zavedení větší čistoty na ulicích.

V částech někdejšího podhradí Pražského, které nebyly pojaty do ohrady měst, nýbrž zůstávajíce mimo ně nazývaly se odtud již obyčejně předměstími, staly se po ohražení Starého a Menšího města větším dílem jen skrovné částečné proměny. Přede zdmi Starého města udělil král Přemysl II. obci Židů království Českého prostranné místo na polední straně od újezdu sv. Martina mezi nynějšími ulicemi Širokou a Spálenou k založení hřbitova nového, odkudž nazývalo se potom Zahradou židovskou. Jižněji odtud, blíž nynějšího Karlova náměstí, připomíná se roku 1281 ponejprv špitál pro choré s kostelem sv. Lazara, a v místě zeleném blíž Botíče pod Vyšehradem připomíná se roku 1330 ponejprv kaple sv. Michala. Možná, že jak Podskalí, Podzderazí a Opatovice, tak i Poříčí během té doby poněkud rozšířily se přes skrovnější staré své objemy, o čemž však určitých zpráv se nedostává. Na Malé straně připomíná se na Újezdě ponejprv roku 1333 farní

kostel sv. Jakuba, to jest nynější kostel Smíchovský; a rovněž stál tu nepochyhně již tehdáž a dříve také kostel farní sv. Jana evangelisty (1. zm. 1365), jakož i v Nebovidech kostel sv. Vavřince pod Petřínem (1. zm. 1370) a doleji při samých zdech Nového města Malostranského farní kostel sv. Prokopa (1. zm. 1360), konečně již roku 1273 také farní kostel sv. Petra na ostrově pod mostem Pražským, to jest nynější Kampě. V místech nynější císařské zbrojnice na Malé straně založil Jan probošt Vyšehradský brzy po roce 1293 klášter sv. Anny jeptišek řádu dominikánského, které se později roku 1313 přestěhovaly ku kostelu sv. Vavřince na Starém městě, nabytému koupí od rytířského řádu Johannitů, na něž byl spadl po Templářích následkem zrušení řádu tohoto (1312), odkudž potom i tento klášter začal se jmenovati dle sv. Anny. Někdy před rokem 1329 založen jest také klášter jeptišek sv. Maří Magdaleny v Nebovidech na místě nynějších kasáren četníků. Konečně vzala v neznámém čase a neznámým spůsobem začátek vesnice Obora v zákoutí pod Strahovem a Petřínem s farním kostelem sv. Jana (1. zm. 1281), dle něhož se posavad nazývá Svatojanský kopeček.

Ve hradě Pražském vystavil roku 1263 nejvyšší sudí zemský Číč novou slavnou kapli Všech Svatých na východní straně vedlé paláce královského, která již za panování Přemysla Otakara II. povýšena jest za kapli královskou. Král Václav II. přenesl k ní starožitnou kapitolu Mělnickou, s čehož po krátkém čase sešlo zase; později však založil tudíž Karel syn krále Jana, co spoluvládař, novou zvláštní kapitolu Všech Svatých (1342.) Po novém přestavení hradu Pražského králem Otakarem přidány jsou k většímu ještě opevnění jeho roku 1278, neznámo zdali ještě za živobytí králova čili hned v prvním strachu v zemi po jeho nešťastném pádu, nové dva příkopy před starodávným příkopem na západní straně, a udělán také příkop před zadní branou hradskou na straně východní čili na Opyši. Tím stalo se jisté rozšíření hradu; neboť v místě mezi třemi mosty, které vedly nyní do hradu přes příkopy na straně západní, vznikla odtud některá nová stavení. Místo před tímto hlavním vchodem na ostatku hory zámecké zůstávalo tehdáž ještě vždy prázdné; později však, v první polovici XIV. století, založil tu některý purkrabí Pražský, nejspíš pan Hynek Berka z Dubé (od roku 1321), nové hražené město řečené Hradčany, poddané potomním purkrabím Pražským, k jejichž úřadu toto místo náleželo (1. zm. 1350), s rychtářem, purkmistrem a konšely dosazovanými od purkrabí i také s novým farním kostelem sv. Benedikta. Vztahovalo se od prvního příkopu hradského (mezi nynějším hlavním vchodem zámeckým a arcibiskupskou residencí) jen k začátku ulice Lauretánské s jedné strany a ulice Novosvětské se strany druhé, tak že nynější náměstí Lauretánské bylo již za příkopem městským, který šel přes šířku hory na straně západní. Vedlé zvelebování a šíření hradu Pražského býval naproti tomu starožitný Vyšehrad čím dál tím více zanedbáván této doby. Palác královský, v němž panovníci, pokud známo, nepřebývali již od času Václava I., zpustnul, a král Jan daroval zdi z něho zbývající roku 1322 kapitule Vyšehradské. Toliko kapitulní kostel sv. Petra s jinými menšími kostely a s příbytky probošta, děkana a kanovníků ozdobovaly místo jindy živější. Tím samým pokleslo zámožné někdy podhradí Vyšehradské za pouhou ves, nazývanou novějším jménem Psáry, která se neznámým nějakým darováním od králů (před r. 1321) dostala též konečně v držení kapituly Vyšehradské. Nacházel se v ní farní kostel neznámého založení a také kaple sv. Markéty (1. zm. r. 1225).

Od skončení někdejších rozepří mezi rozličnými potomky Přemyslovými o knížecí stolec český nastoupením Přemysla I. (1197), od jehož času panovníci čeští již stále užívali titulu královského, požívala Praha dlouhý čas mnohem stálejšího pokoje než před tím, jak od domácích rozbrojů tak od útoků cizích nepřátel. Ponejprv od toho času byl pokoj tento přerušen povstáním královice Přemysla čili Otakara II. proti otci jeho králi Václavovi, roku 1248. Město, tehdáž již hražené, i hrad Pražský dostaly se po nemalých zmatcích i záhubách nejprvé v moc královice. Teprv r. 1249 přitáhl Václav I. proti Praze s pomocmi odjinud zjednanými, a vjev nejprvé do Vyšehradu, který zůstal v jeho moci, potom zase do kláštera Strahovského, pokoušel se i tehdy darmo o opanování sídla svého, až konečně dostal se do města, jak se myslilo, zradou některých měšťanů, potom pak po záhubném boji o věž mostskou na Malé straně a o blízký dvůr biskupův, kterýž při tom zapálen, jal se obléhati hrad, však dosáhl jeho teprv uzavřením míru se synem. Za potomního panování Otakara II. a zase Václava II. povznesla se Praha s květoucím obchodem a průmyslem k velikému bohatství, požívajíc všech výhod co sídlo skvělého dvoru královského, jehož moc vztahovala se skoro stále krom Čech a Moravy také na jiné země rozličné. Staré město, kterému se od počátku žádné jiné v Čechách nerovnalo velikostí, nabylo již toho času také největší vážnosti mezi druhými městy královskými, tak že k soudu jeho městskému dála se z největšího počtu jich odvolání od rozsudků jejich rychtářů a konšelů, vyjma totiž několik měst spravujících se právem Magdeburským, mezi nimi i Nové město pod hradem Pražským, se kterých chodila odvolání obyčejně ku konšelům Litoměřickým. Toliko několikaletými zmatky v poručnické vládě Otty Brandenburského na místě Václava II. za mladých jeho let utrpěl blahobyt hlavního města jako celé země. Měšťané Pražští, to jest tehdejší představení obce Staroměstské, pomohli nejprvé Ottovi Brandenburskému ke zmocnění se města jejich proti matce Václavově Kunigundě, která jím měla vládnouti dle smluv o to učiněných, podkoupeni byvše k tomu od něho darováním statků ze jmění korunního (1279). Později však, když němečti měšťané jiných měst královských držením strany s Ottou Brandenburským proti panstvu českému hleděli na ujmu stavu tohoto zjednati sobě vplyv bezprostředný na vlastní záležitosti zemské, rozpadlo se měšťanstvo Pražské mezi sebou na dvě strany, mezi nimiž obdržela vrch strana k panstvu příchylná; pročež ve všech věcech od panstva proti Ottovi předsevzatých také obec Pražská, zvláště Starého města, spolu se účastnila. Podobné strany mezi měšťanstvem Pražským utvořily se také za času rozepří o trůn český po vymření Přemysloviců a potomního panování Jindřicha Korutanského; při čemž stály proti sobě také dvě nejmocnější německé rodiny na Starém městě, Velflovici a Olbramovici, každá v čele jedné strany. Velflovici účastnili se spolu s několika jinými měšťany Pražskými a Kutnohorskými v úkladném zajetí několika nejpřednějších pánů českých v klášteře Sedleckém roku 1309 (15. ún.), kterým měla se na šlechtě vynutiti nová práva pro celý stav městský v řízení obecných záležitostí země. Páni však, vybaveni ze zajetí smluvou, které potom nezdrželi, pomstili se protivníkům svým brzy

potom dobytím Starého města, při čemž strana Olbramoviců držela s nimi. Král Jindřich, který se byl příliš oddal straně panstvu protivné, a nyní i sám také brzy s hradem Pražským dostal se v moc pánů, vybavil se z toho zase pomocí vojenskou od markrabí Míšenského. Povstáním strany Velfloviců ve městě usnadnilo se Míšňanům dobytí města, při čemž přišlo k tuhému boji uvnitř na Novém tržišti; hrad pak vydán jest Jindřichovi pod úmluvou, které on potom nezdržel. Po některém čase přišlo k novým bojům ve městě; po marném útoku cizích žoldnéřů Jindřichových na věž mostskou na Malé straně, od pana Jindřicha z Lipé osazenou (1310), svedena bitva na hoře zámecké na místě, kdež později teprv založeny jsou Hradčany. Lid Jindřichův jest poražen, hrad však obhájen; toliko město zůstalo v rukou strany panské, jest však ještě jednou pomocí strany protivné v měšťanstvu osazeno novým pomocným vojskem z Míšně. Mezitím obrátili se stavové již ku králi Německému Jindřichovi VII. a podali království synu jeho Janovi s rukou Elišky dcery krále Václava II. Jan přitáhl ku Praze ku konci měsíce listopadu r. 1310 s vojskem cizím i domácím strany své, a dobyl města konečně zase pomocí strany Olbramovy, která jemu mezi útokem na hradby otevřela bránu blíž sv. Františka (3. pros.). Jindřich opustil potom i hrad bez další obrany, a král Jan uvázal se v panství. Za rozepří, které po několika létech vypukly mezi ním a panstvem českým, zachovávali měšťané Pražští věrnost králi; po konečném však smíření trpěli od něho úkory takové, že se roku 1319 odvážili sami povstání proti němu ve spolku s několika pány, kteří se ujímali královny Elišky, od Jana nehodně odstrkované. Když však král, popleniv nejprvé předměstí pod Zderazem jakož i statky některých měšťanů ve vzdálenějším okolí, přistoupil k útoku na hradby, strhly se opět rozmíšky mezi starými dvěma stranami v měšťanstvu samém, a po slabé obraně vzdalo se město pod úmluvou, které král celkem nezdržel. Praha, jako městský stav vůbec, trpěla potom těžce pod nezřízeným hospodářstvím Janovým, a počala se z úpadku toho zdvihati teprv ponenáhlu zase za spoluvladařství moudrého syna jeho Karla, který konečně celou vnitřní správu země ještě za živobytí otce potáhl do rukou svých.

Za panování Karla IV. došla Praha, jako země Česká vůbec, nejvyššího povznešení svého co do vyvinutí všech zřídel hmotného i duchovního blahobytu. Zamýšleje nejrozmanitější nařízení k tomu cíli směřující, z kterých dalo se předvídati znamenité rozmnožení obyvatelstva, uzavřel Karel IV. předně nové velkolepé rozšíření hlavního města svého, i učinil hned ve druhém roce svého panování (1348) základ k Novému městu Pražskému vystavením zdi od Vyšehradu až k řece Vltavě pod Poříčím a rozměřením celého místa od hradeb Staroměstských až k této zdi, pokud již nebylo zaujato staršími osadami, na náměstí a ulice. Již v roce před začetím této stavby (1347) byl Karel v místech těchto založil dva znamenité kláštery, karmelitánů u matky boží Sněžné před branou a mnichů slovanských řádu sv. Benedikta, kterým přivtělil starodávný kostel sv. Kosmy a Damiana v nyní tak zvaném Emause. Více jiných podobných založení učinil během málo let potom k větší oslavě a oživení svého nového města. Již roku 1350 učinil základ ku kostelu a klášteru sv. Karla kanovníků řehelných řádu sv. Augustina na Karlově odtud tak zvaném. Roku 1354 založil klášter řádu benediktinského sv. Ambrože blíž Poříčí na místě nynější hlavní celnice, v němž provozovaly se služby boží zvláštním řádem kostela Mediolánského; v prvním roce potom (1355) klášter panenský sv. Kateřiny řádu poustevníků sv. Augustina, a roku 1360 klášter servitů při kapli panny Marie na Trávníčku blíž potoka Botíče. Konečně ještě roku 1362 přenesl starodávnou kapitulu sv. Apolináriše v Sadské odtamtud do Nového města Pražského ku kostelu, který od toho nazván dle sv. Apolináriše. Hned v prvních létech vyzdviženy jsou také dva farní kostely sv. Jindřicha a sv. Štěpána, ku kterým největší část nového založení přivtělena jest, rozdělená na dvě osady. Mezi stavením kostelů a klášterů těchto vesměs nákladných, které se protáhlo po nejdelší čas panování Karlova a dílem i dále, dálo se osazování nového obyvatelstva a stavění domů v místech k tomu vykázaných s takovou pílí, že celé velké prostranství pro Nové město ustanovené také ještě za času zakladatele samého bylo zastaveno a zalidněno. Hlavním náměstím čili rynkem Novoměstským byl nynější Dobytčí trh; v něm stála již za císaře Karla radnice Novoměstská na svém nynějším místě; uprostřed rynku byla postavena věž čtyrhraná, ve které uložil Karel IV. tak zvané svátosti říšské a jiné vzácné ostatky svatých, ku kterým byla slavná pouť každoročně v určitý den, v který se ukazovaly veřejně; později, za panování Václava IV. vystavena k témuž cíli krásná kaple Božího těla tudíž (1382). Ulice byly již všecky jako nyní, krom některých menších, buď od té doby zahražených anebo zase nověji otevřených; toliko nazývaly se dílem jinými jmény než nyní. Příkopem sloula dlouhá řada domů na kraji proti příkopům a zdem Starého města od jednoho konce města až ke druhému, totiž od řeky Vltavy až zas k Vltavě. Z něho vycházely: Ulice vedle vápenic nyní Uršulinská, nazvaná tak dle vápenic a cihelen na místě nynějšího kláštera Uršulinek a okolí toho nejblíže Vltavy nad Starým městem, stará ulice Pasířská (nyní Nikolandská), Kovářská, později Flašnéřská (nyní Spálená), Charvátova, Ulice vedle karmelitanů (nyní Široká), Koňský trh, ulice Křížalova (nyní Panská), Nekázaná, Dlážděná čili ulice sv. Ambrože (Hybernská), Slaměná neb Šilinkova a staré ulice na Poříčí, mezi nimiž hlavní Soukennická, jinak Latranská. Z Koňského trhu vedla ulice sv. Jindřicha na Senný trh (nyní Senovážné náměstí); hořejší ulice s ní souběžná (nyní Mariánská) slula Chudobice; obě pak byly spolu spojeny ulicí Angelovou (nyní Bredovskou), nazvanou dle zahrady Angela z Florencie apotekáře; ulice Růžená čili Růžová byla o něco později teprv proražena zahradou faráře Svatojindřišského. Ve druhou stranu vedly z Koňského trhu ulice Krakovská, vlastně Krakov, Smečky, ulice Svatoštěpánská, a doleji ulice řečená na Jámě, to jest přední část nynější ulice Vodičkovy, se které v pravo vedla nová (to jest posud tak zvaná) ulice Pasířská. Zadnější část ulice Vodičkovy, totiž blíže rynku Novoměstského, nazývala se na Louži. Z rynku vedla ke zdi městské na východní straně ulice Žitná (nyní Žitnobranská), a dále ulice Svinská čili Svinský trh až ke bráně téhož jména (nyní Slepé bráně), z ní pak v pravo ulice nyní zahražená, která slula Krupná. Také ulice odtud výše položené, okolo sv. Kateřiny a na Karlově, byly již za císaře Karla vystaveny a sice mnohem hustěji než za časů pozdějších. Nové město obdrželo hned při založení svém všecka práva a svobody jako město Staré, vyjma jediné, že i z něho jako z jiných měst královských bylo ustanoveno od-

volávání k soudu Staroměstskému. Později teprv zamýšlel císař Karel spojení Starého i Nového města v jednu obec a učinil o tom zařízení jisté ku konci roku 1367; ale z příčin nedosti známých nezdařila se tato jednota, a jest zase zrušena nezcela po desíti létech (1377). Rychlé zmahání se Nového města Pražského bylo mezi tím pohnútkou Karlovi k rozšíření hlavního města také na levé straně Vltavy. Roku 1360 dal za tou příčinou stavěti zeď, začnouc od půlnoční strany tehdejších zdí Hradčanských nad Bruskou v polokruhu okolo Strahova až na Petřín a po kraji hřebene této hory i konečně po západní stráni její dolů až k Vltavě na Újezdě, aby tím vznikla větší chuť k stavění a osazování se vnitř této ohrady. Krom jiného zavdalo vystavení této zdi zvláště také příčinu k založení nové osady na Pohořelci na zemi dílem purkrabí hradu Pražského, dílem kláštera Strahovského.

Jednou z nejbližších příčin k rozšíření hlavního města českého bylo Karlovi IV. založení obecného učení v Praze, které zamýšlel rovněž hned při svém nastoupení v panství. Karel vykonal tento svůj úmysl již roku 1348, a učinil tím Prahu středištěm vědeckého vzdělání netoliko pro své vlastní země, nýbrž pro celou říši Německou a mnohé jiné země okolní. Rovněž stala se Praha za jeho času také středištěm krásných umění hlavně stavbami jeho velkolepými. První místo mezi nimi zaujímal nový kostel sv. Víta na hradě Pražském, k němuž Karel položil základ ještě společně s otcem svým roku 1344 zároveň s povýšením biskupství Pražského za arcibiskupství; dílo však toto nádherné nemohlo než s části toliko býti vyvedeno za celý dlouhý čas jeho panování. S ním zároveň stavělo se nejen na nových kostelích a klášteřích založených od Karla na Novém městě, nýbrž i na mnohých jiných staršího původu, kdež místo malých budov prvotních počaly se vyzdvihovati větší aneb dokonávala se díla v předešlých časích započatá. Tak dostavovaly se za času Karlova nové kostely sv. Tomáše na Malé straně, sv. Jakuba, sv. Jiljí i sv. Ducha, u křižovníků s červenou hvězdou na Starém městě, též nepochybně nový klášter Kartouzský na Újezdě, založený posledně králem Janem (1341), novou však zdí Karlovou na Malé straně od ostatní části Újezda oddělený; přestavoval se kostel sv. Petra na Vyšehradě; zvláště pak začala se také nová velkolepá stavba kostela panny Marie před Týnem (asi r. 1365), podniknutá od měšťanů bohaté této osady. Roku 1357 dal Karel IV. stavěti mohutný nový kamenný most přes řeku Vltavu ke spojení Malé strany se Starým městem na místě staršího mostu Juditina, který byl roku 1342 pobořen velkou povodní. Jak byl zvláště stavbami těmito podnět dáván ke vzdělávání všelikých umění výtvarných, kteráž tudy došla znamenitého rozkvětu, tak dařily se také všecky rozmanité živnosti městské pod pečlivou ochranou Karlovou. Co sídlo slavného obecného učení, co hlavní město netoliko zemí koruny České, nýbrž i říše Německé, do kterého Karel IV. pilně vábil knížata německá, aby tu jak nejvíce možná stále přebývali, táhla Praha do svého lůna tisíce cizozemců, kteří přinášeli peníze do země, a měšťanstvo bohatlo více než kdy před tím hojným výdělkem z obchodu a průmyslu, který pojištěn byl dobrým pořádkem a pokojem v zemi při velké bezpečnosti práva, zjednané moudrým otcem vlasti.

I za panování krále Václava IV. zachoval se šťastný tento stav věci za dlouhý čas neporušen; díla od Karla započatá dokonávala se neb aspoň pokračovalo se v nich vždy s rovnou pílí; a zdroje zámožnosti obyvatelstva jen částečně v pozdějších létech nového krále poněkud se umenšily. Hluboký pokoj, kterého požívala Praha za celého panování Karlova, porušen jest ponejprv za krále Václava IV. různicemi mezi ním a jednotou panskou. Když Václav IV. roku 1394 z nenadání zajat jest od pánů v Počaplích blíž Berouna a přivezen na hrad Pražský, povstalo měšťanstvo Pražské jemu ku pomoci, strojilo se obléhati hrad pány osazený, a jen rozkazy Václava samého, na něm ovšem vynucenými, dalo se uchlácholiti; potom však hned přidalo se k Janovi bratru Václavovu, ktorý počal boj s pány k vybavení jeho. Roku 1401, když protivníci Václavovy s vojskem markrabí Míšenského a markrabí Moravského Jošta přitáhli ku Praze, neodvážili se, jak se zdá, oni opravdově útoku na město, kteréž opět drželo s králem. Toliko při druhém zajetí Václavově bratrem jeho Sigmundem králem Uherským roku 1402 dali se měšťané dílem snad ze zištných podnětů, ale ještě snad více mocí přiměti ke spolku se stranou králi protivnou, a utrpěli za to za některý čas škody od části šlechty, která jemu zachovala věrnost. Zdá se, že král Václav po prvním zajetí svém vyhledával větší bezpečnosti pro sebe v přebývání ve městě samém než v paláci svém na hradě Pražském, a za tou příčinou nebo z jiného zalíbení zřídil sobě domy čili dvory královské, jeden posud tak zvaný blíž tehdejšího kostela sv. Benedikta, druhý řečený u Černého orla (číslo 922 a 910) na Starém, a třetí na Zderaze, kdež jest nyní trestnice zemská, na Novém městě.

Mezitím však připravovaly se veliké proměny v Praze ve dvojím směru, které vzaly první začátek za císaře Karla, později pak teprvé vždy mocněji se vyvíjely. Jednak zalidňovala se Praha čím dál tím více Čechy, jak na Starém a v Menším městě, tak zvláště na Novém městě Karlově, které hned od počátku nebylo, jako jiná města královská v Čechách, popředu určeno pro Němce. České obyvatelstvo domáhalo se následkem toho také práva svého jazyka v jednání před soudy a úřady městskými, jakož i ve škole a v kostele, i jest v tom podporováno od císaře Karla, kterýž v neznámém roce za pozdějšího času svého panování vydal rozkaz, aby na konšelství nebyli dosazováni Němci, českého jazyka neznalí. Za krále Václava IV. učiněn v tom pořádek ten, že měly, pokud aspoň známo na Starém městě, konšelé sázeni býti vždy polovice Čechů a polovice Němců. Za druhé počalo se v Praze, rovněž pod ochranou císaře Karla a dílem z podnětu od něho, snažení horlivých kazatelů Konrada Valdhausera (od r. 1360), Miliče (od r. 1363) a vždy četnějších potomních následovníků jejich o napravení řádu v církvi a v duchovenstvu. Působením Jana Husa co kazatele v nově zřízené kapli Betlemské nabylo snažení toto většího rozšíření a živějšího účastenství ve světském lidu, a proměnilo ponenáhlu také směr svůj nastoupením na hádky náboženské. Různice mezi národností českou a německou v universitě Pražské, které se v jistém spůsobu začaly hned ve prvních létech panování Václava IV., vzaly nenadálý obrat za příčinou poměru krále k tehdejší dvojici papežské a koncilii Pisánskému, ježto se pokusilo o urovnání jí, v ten spůsob, že král Václav změnil posavadní zřízení university rozhodným odejmutím v ní panství Němcům a přenešení jeho na Čechy (1409). Následkem toho vystěhovali se však mistři a studenti němečtí z Prahy, čímž zníalo se více než kdy před tím zášti mezi obyvatelstvem Pražským obou národnosti, a v universitě zmohl se více než předtím nový směr ve věcech církevních zastávaný Husem a jeho stranou. Ze sporu, který

se již o něco dříve (1408) strhnul mezi Husem a arcibiskupem, přišlo roku 1412 k odporu proti moci papežské, za příčinou hlásání odpustků a křižové války proti králi Neapolskému Ladislavovi a k výtržnostem, pro které konšelé Staroměstští z rozkazu králova dali stíti tři mladé lidi, však tím jen rozčilili ještě více mysli lidu. Pro zastavení služeb božích, které se stalo z rozkazu papeže, pokud by Hus tu přebýval, kázal král Husovi odjíti na čas z Prahy, ale vynasnažoval se darmo o nějaké narovnání mezi ním a duchovenstvem strany protivné. Upálení Husa v Kostnici (1415) způsobilo větší rozjitření než před tím. Lid Pražský vypudil faráře strany Husovi protivné z kostelů jejich, dosadil jiné sobě oblíbené na jich místa, a přidržel se započaté mezitím (1414) novoty přijímání svátosti oltářní pod obojí spůsobou. Když král Václav, který dotud nový náboženský ruch celkem podporoval, konečně z naléhání koncilia, nového papeže Martina V. a krále Sigmunda bratra svého, počal novoty zamezovati a dal vyhnané faráře zase dosaditi k jich kostelům: strhlo se z toho rozličné brojení v zemi, konečně pak vypukla bouře v Praze smetáním konšelů Novoměstských s oken radnice dne 30. července r. 1419, a po náhlé smrti krále Václava brzy po tom příběhu obrátila se ve mnoholetou válku mezi většinou národu Českého a králem Sigmundem i mocí papežskou a okolními národy.

První počátky této války spůsobily velké záhuby ve hlavním městě českém. Lid Pražský dal se hned při první novině o úmrtí krále Václava opět ve vyhánění nenáviděných kněží a při tom ve vybíjení kostelů i kazení jejich ozdob. V bouřce té, kterou povážlivější měšťanstvo brzy zase stavilo, lehl nicméně popelem klášter Kartouzský před Újezdem Malostranským. Nedlouho potom dal se lid Starého a Nového města s pomocníky některými odjinud vedením Žižky a Mikuláše z Husi v útok na Malou stranu a na hrad Pražský, osazené od pánů, které král Sigmund před svým příchodem do země přidal k radě ovdovělé královně Žofii, jakožto prozatímné vladařce na místě svém. V několikadenních bojích, které z toho pošly, spustošena jest veliká část města Malostranského ohněm položeným jednak od posádky hradské jednak od Pražanů, kteří se zmocnili věže mostské, domu Saského, dvoru arcibiskupova i kláštera sv. Tomáše. Tyto záhuby, byvše na onen čas prozatímnými úmluvami zastaveny, opětovaly se v míře větší, když z jara roku 1420 následkem válečného vtrhnutí krále Sigmunda do Čech Pražané podruhé dali se v obléhání hradu Pražského i také Vyšehradu proti posádkám královým. Nezdařené útoky na hrad mocně hájený i jiné skutky strany protivné popudily vztek obléhajících k novému zuření proti kostelům a klášterům. Klášter Strahovský, klášter řádu johannitů u Matky boží konec mostu, klášter sv. Tomáše lehly při tom popelem; když pak pro blízkou pomoc od krále Sigmunda musilo se od obležení upustiti, vystěhovalo se všecko obyvatelstvo z města Malostranského na druhou stranu do Starého a Nového města Pražského, a Malá strana obětována jest plamenům, aby neposkytovala žádného příbytku vojsku Sigmundovu, jehož příchod se očekával, vyjma toliko věž mostskou a dům Saský vedlé ní, které Staroměstští osadili lidem svým k hájení přístupu na most. Také kláštery jeptišek sv. Anny a sv. Maří Magdaleny na Újezdě jsou tehdáž vypáleny. Podobně vypálena jest mezi tím část Nového města od Vyšehradu až ku klášteru Slovanskému, zejména také kostely sv. Jana a sv. Antonína v Podskalí zase od posádky Vyšehradské, kteráž do těch stran činila výpady. Obhájci, kteří proti vpádům těmto, aby nezasahovaly dále, vykopali příkop přes šířku města od zdi městské až k Vltavě pod Slovany, rozbořili při tom klášter jeptišek sv. Kateřiny. Ku konci měsíce června přitáhl konečně král Sigmund s velkým vojskem knížat německých před Prahu, a jal se obléhati Staré i Nové město v tomto zouženém objemu jejich. K obraně Prahy byl však již přitáhl také Žižka s vojenskou mocí bratrstva Táborského, a král, utrpěv porážku na hoře podnes dle Žižky nazvané, musil odtáhnouti s nepořízením. Po vítězství tomto následovalo spustošení ještě více jiných klášterů v Praze, jichž nemohli usedlejší měšťané ubrániti proti bořičské chuti spojenců svých Táborských a nevázané chasy městské. Tak zbořeny jsou kláštery křižovníků Zderazských, dominikánů u sv. Klimenta, kláštery sv. Ambrože a Panny Marie na Botíči; jiné jakož klášter sv. Jakuba, klášter sv. Františka, panenský klášter sv. Ducha obráceny jsou k jiným účelům. Důležitější byl však převrat, jejž vítězství toto spůsobilo v celém posavadním složení obyvatelstva Pražského. V povstání proti králi Sigmundovi účastnilo se krom málo výminek toliko české obyvatelstvo Prahy; němečtí měšťané opustili město v čas příprav k obraně jeho, a obrátili se s rodinami svými na blízké královské hrady neb do ležení Sigmundova, doufajíce vítězného navrácení ku příbytkům svým pod jeho ochranou. Nyní prohlásila je obec česká za zpronevěřilé, vypověděla je na vždy z města, a uvázala se v domy a statky jejich, kteréž potom prodány jsou ku prospěchu obecnímu. Takovým spůsobem skončilo se tehdejší panování Němců v Praze a brzy také v jiných městech královských po dvěstěletém trvání jako jednou ranou osudnou. Obec Pražská zmocnila se týmž spůsobem také všelikých statků, klášterů i kapitul a jiných podobných nadání ve městě a v nejbližším okolí, i zjednala sobě tím spůsobem ponejprv velké obecní jmění nemovité, jakéhož se jí dotud naprosto nedostávalo. V půlčtvrtu měsíci po bitvě na Žižkově následovala ještě téhož roku druhá porážka krále Sigmunda před Vyšehradem, od Pražanů a spojenců jejich obleženým, který se jim následkem toho vzdal a obrácen odtud dílem v sutinu. Pražané a bratrstvo Táborské podstoupili potom v čele strany povstalé proti králi Sigmundovi, jejíž moc odtud počala růsti, boj se stoupenci jeho v zemi s největším důrazem. Zmocnilit se největšího počtu měst i také některých hradů královských, a přiměli tím teprv největší část panstva českého k rozhodnějšímu vystoupení proti Sigmundovi, až konečně slavně prohlášen jest za ssazena s panství na velikém sněmu Čáslavském (1421) a boj proti němu již potom veden ve jménu země. Praha byla mezi tím i potom zmítána častěji domácími rozbroji všelijakého spůsobu, a změnila mocí událostí podstatně spůsob posavadní správy obecní, hlavně tím, že rozhodná moc, která dotud vykonávána byla radou a leda staršími obecními, přešla na velikou obec, to jest shromáždění všech sousedů, jehož svolávání vždy častější teprv od těch dob vešlo v obyčej. Pomíjející bylo spojení Starého a Nového města v jednu obec, provedené mnichem Janem ze Želiva, který co hbitý řečník vládna chátrou Pražskou tím prostředkem zjednal sobě rovný vplyv na obě města. Nicméně však zachovalo se spojení toto, ač ve změněné spůsobě, ještě i některý čas po jeho úkladném usmrcení od konšelů ze strany jemu protivné (1422); když pak konečně docela

zrušeno bylo, pošly z toho různice, ano někdy i zjevné boje mezi oběma městy, hlavně pro nesnáze při dělení zabavených statků klášterských, které se prvé byly spravovaly ke společným rukoum. S rozbroji těmito světskými a politickými souvisely dílem rozepře náboženské mezi stranou pod obojí, spravující se mistry učení Pražského, a stranou, která, krom přijímání pod obojí spůsobou zašedši v jiné ještě novoty, měla za hlavní podporu svou bratrstvo Táborské. Přese všecky pokusy strany posledně řečené, jíž nadržoval za svého času zvláště mnich Jan ze Želiva, obdržela vrch a konečně také výhradné panství ve městě strana vlastně Pražská, dle mistrů Pražských tak nazývaná. V prvním čase po ssazení krále Sigmunda sněmem Čáslavským uvázala se obec Pražská sama ve vykonávání práv královských nad městy dobytými čili vybavenými z panství německých konšelů, kterému všude učiněn konec vypovězením německého obyvatelstva vůbec, kromě pokud chtělo se přiznati ke svátosti pod obojí spůsobou. Později však postoupili Pražané práv těchto jak nad jinými tak dílem i nad svým městem Sigmundovi Korybutoviči co vladaři zemskému na místě Vitolda knížete Litevského, jemuž podána byla koruna česká (1422); Sigmund pak zřídil podkomořího a jiné některé úředníky ze stavu panského neb zemanského k vykonávání práv královských dle starodávného obyčeje. Tím přestalo vůdcovství Pražanů v straně pod obojí, ač i potom zaujímali v ní nejdůležitější místo. V boji, jejž nechuť šlechty proti moci bratrstva Táborského spůsobila mezi stranou pod obojí s jedné a Žižkou i Tábory se strany druhé (1423), stály Pražané vedle pánů; ale ostatní města královská oddělila se od nich téměř všecka a přidala se k bratrstvům Táborskému a Sirotčímu; když pak pominulo panství knížete Sigmunda zajetím jeho v povstání Pražském roku 1427, byli Pražané sami odkázáni na vyhledávání dobrého přátelství s Tábory a jmenovitě s hejtmanem jejich Prokopem Velikým, kterýž tudy měl hlavní vůdcovství v delší válce s cizími nepřátely. Teprv když vyjednávání s konsiliem Basilejským zavdalo panstvu příležitost k novému pokusu o vyvrácení mocí bratrstev, přidali se hned opět Staroměstští ke straně panské, přemohli odpor Novoměstských proti tomu vpuštěním vojska panského do svého města, a účastnili se v bitvě u Lipan (1434), kdež strana Táborská konečně podlehla, a ve vyjednávání již také s císařem Sigmundem, který tudy konečně přijat jest za krále (1436) a vzal v Praze sídlo své již při sklonku svého života.

V prvním čase po skončení velké této války náboženské dělilo se měšťanstvo Pražské, jako země Česká celá, na dvě hlavní strany, zápasící mezi sebou o panství. Ačkoli náboženství strany pod obojí zůstalo panujícím v Praze, tak že jen v kapitulním kostele na hradě a v několika klášteřích toliko, do kterých se mniši směli vrátiti, mělo průchod přijímání pod jednou spůsobou: však mezi přívrženci strany pod obojí jedni byli vlažnější a přátelily se pro své zisky s novou vládou královskou i s přijímajícími pod jednou, druzí drželi se náboženství svého horlivěji, a nastoupili z té příčiny brzy zase v nové odpory. Strana prvnější, která se dostala ku konšelství při prvním sazení rad městských králem Sigmundem, utvrdila se v panství tím nabytém hned v roce po smrti jeho násilným zjímáním a vypověděním čelnějších svých protivníků (1438), a opírajíc se o stranu Menharta z Hradce, jenž co nejvyšší purkrabí držel hrad Pražský v moci své, provozovala vládu krutou nad městem 11 let, zvláště za bezvládí v zemi, které nastalo po smrti krále Albrechta (1439). Protržením posavadního řádu podrželi dva náčelníci její úřad purkmistrovský po celý ten čas v rukou svých, na Starém městě Pešík z Kunvaldu, jehož bratr Jan byl téhož času nejvyšším podkomořím, na Novém městě Pavel Dětřichovic. Této vládě jejich učinil konec Jiří Poděbradský dobytím Prahy roku 1448. Strana pravých pod obojí, ku kterým se znala velká většina obyvatelstva, obdržela tím vrch ve městě, a zachovala se v moci po celý čas vladařství a potom kralování Jiřího. Teprv za krále Vladislava II., a zvláště od času, co se páni katoličtí po míru Olomouckém (1478) smířili s králem, zdvihala se znovu strana, která k libosti jim a dvoru královskému počala se kloniti k náboženství pod jednou. Pokusy její o násilné potlačení horlivých pod obojí jsou však konečně zmařeny strašlivým povstáním obcí Starého, Nového i Menšího města roku 1483, v kterém vybity jsou radnice všech tří měst a konšelé všickni buď s oken smetáni, buď zjímáni a někteří potom postínáni dle rozsudku obcí. Tímto povstáním začala se také doba nejvyššího vyvinutí libovlády v obecním zřízení Pražském. Konšelé a starší obecní podléhali odtud více než kdy před tím bezprostřednímu dohledu velikých obcí, a dohled ten častěji přesahoval meze moudrosti, poněvadž se hlučná shromáždění obecní často řídila více smělými než povážlivými řečníky. I moc královská mohla méně než jindy brániti, zůstavši od války náboženské znamenité části někdejších práv svých nad městy pozbavena. Tak zejména nenavrátilo se králi od té doby právo osazování čili pronajímání rychty, které obec mezi válkou byla potáhla na sebe, a rychtář, který býval před tím první osobou v každém městě, drže úřad svůj od krále, stal se již odtud úředníkem obci podřízeným. Podobně zůstaly mnohé někdejší důchody královské ze měst již v držení obcí, a větší neodvislost jich od koruny utvrzovala se také tím, že města královská a Pražané v jich čele od války náboženské proti králi Sigmundovi zachovola sobě místa na sněmích vedle stavů panského a rytířského ve všech věcech celé země se dotýkajících.

Praha zdvihala se mezitím jen ponenáhlu se sutin, kterými byla naplněna prvními bouřemi při vypuknutí války po smrti krále Václava.

Malá strana zůstala po svém spuštění v roce 1420 několik let téměř docela lidu prázdna, tak že, pokud známo, do roku 1425 nebylo vůbec žádné obce Malostranské a protož také obec tato neúčastnila se v hojných tehdejších zábavách jmění kostelního. Až do skončení války byla skoro třetina domů v městě Malostranském zase vystavena, nejvíce v rynku a ve hlavních dvou ulicích k mostu a ke Strahovu (nyní ulici Ostruhové); ostatní části města tohoto zůstaly poustkou až do času panování Jiřího Poděbradského, za kteréhož počal se teprv zase zmáhati nový blahobyt; v některých stavělo se ještě později za času krále Vladislava II., totiž ku konci XV. a v prvních létech XVI. století. Rovněž tak dlouho trvalo nové stavění na Hradčanech, a podobně i vypálená část Nového města pod Vyšehradem teprv po delším čase byla zase vystavěna. Vypuknutím války náboženské zastavily se některé z velkolepých staveb započatých císařem Karlem IV., které do té doby nebyly ještě dokonány, jakož zvláště stavba kostela sv. Víta na hradě Pražském; a rovněž zůstaly rozbořené chrámy klášterské dílem zříceninami, dílem obnoveny jsou jen částečně a nuzně, jak stačily prostředky ochuzených řeholí, kterým náležely. Toliko farní kostely,

jakožto vesměs straně pod obojí náležející jsou zachovány. Tak jmenovitě za panování krále Jiřího dokonána velkolepá stavba kostela Týnského. Rovněž jevila se výše povznešená moc obcí Pražských v nákladných světských stavbách k ozdobě města. Již roku 1452 položili Novoměstští základ k vysoké věži při své radnici, a Staroměstští téhož roku počali stavěti sličnou věž mostskou při vchodu na most ze svého města. Rovněž tak skvostné ozdoby dostalo se Starému městu založením věže Nové, která nyní slove Prašná, nad branou, kterou se přijíždělo od Hory (1475). Mnoho také se dálo téhož času k ušlechtění náměstí a ulic odstraňováním rozličných krámců neb jiných sešlých budov, které byly buď na překážku volné chůzi buď jinak na ohyzdu. Král Vladislav II. zrušil k témuž úmyslu starodávnou zahradu Židovskou na Novém městě a otevřel ulice naskrz ke stavění nových domů (1488). Téhož času založeny jsou vodní věže a počala se ponejprv voda říčná vésti v ulicích do kašen, předně na Starém, (1489), potom také na Novém městě (1495). Vodní věž Staroměstská postavena vedle mlýnů u mostu, Novoměstská vedlé mlýnů pod Zderazem, jak se posud spatřuje. Dobročinností měšťanstva povstaly dva špitály nové, jeden u sv. Pavla na Špitálsku to jest na polích špitálu křižovníků s červenou hvězdou před branou Poříckou pro nemocné na novou tehdáž nemoc francouzskou (1594), druhý u sv. Bartoloměje na Novém městě pro schudlé sousedy (1505). Jak za panování krále Jiřího, tak opět po skončení válek s králem Uherským Matiášem za času Vladislava II., zdvihala se Praha nově v živnostech a v bohatství, i množilo se obyvatelstvo a zahušťovalo se tím zvláště Nové město Pražské. Od času krále Sigmunda přebýval dvůr královský dle příkladu učiněného prvé králem Václavem IV. vždy v tak zvaném Dvoře Králově na Starém městě, tedy uprostřed měšťanstva, což vedlo i všelijak k důvěrnějším poměrům mezi králi a stavem městským. Teprv divoká bouřka roku 1483 zaplašila odtud krále Vladislava, tak že se přestěhoval zase na hrad Pražský. Následkem toho začal se i hrad opět zvelebovati novými stavbami, a zejména přestavováním paláce královského, v němž vystavena toho času krásná síně Vladislavova. V pracích těchto, řízených slavným mistrem stavitelem Benešem Lounským (1484—1502), neustalo se, i když v málo létech potom (1490) král Vladislav, zvolen byv za krále Uherského, přestěhoval se do Uher a odtud jen dvakrát, vždy na krátko, přebýval v královském sídle svém českém (1497, 1509—1510).

Pokoj, ve kterém Praha nově vzkvétala toho času, porušen jest jen poněkud zase rozepří mezi stavy panským a rytířským s jedné a městským se strany druhé o práva obapolná (1502—1517). Praha stála tentokrát v čele velkého spolku, jejž zavřela všecka města královská k hájení práv svých, jakkoli bylo i měšťanstvo Pražské roztržito samo v sobě, jednak lidmi, kteří se pro soukromné zisky neb stranická záští dávali v tajné spolky se stavy vyššími, což pomstěno od obce na některých krvavými soudy, jednak pro nové různice mezi Starým a Novým městem. Města královská zavděčila se mezi rozepří touto králi Vladislavovi pomocí vojenskou, vypravenou jemu do Uher za velkého vzbouření selského v tomto království roku 1514, i požila toho rozličnými milostmi, Pražané zejména svobodou sobě udělenou, aby v čas nepřítomnosti královy v zemi obce samy směly sobě sázeti konšely dle zvláštního řádu k tomu ustanoveného. Když se pak konečně rozepře s pány a zemany uklidila smlouvou Svatováclavskou (1517), usnesly se obce Starého a Nového města i mezi sebou o odstranění všelikých příčin nesvornosti, a sice zřízením jednoty, tak že se obě města spojila v jednu obec pod jedním společným úřadem konšelským a rychtářským (1518). K utvrzení jednoty této uzavřelo se zboření zdí a zasypání příkopů Staroměstských, které dotud nepřátelsky dělily jedno město od druhého.

Brzy však po zřízení této jednoty počaly se nové rozbroje v Praze šířením učení Lutherova. Vyznavači a protivníci jeho seřadili se proti sobě dle dvou stran, na které se město rozstoupilo bažením po úřadech městských ve spojené obci. Hlavně byl se přičinil o zřízení jednoty Jan Pašek z Vratu, a dosáhl také brzy přízní obce prvního konšelství čili primasství. Když roku 1522 ponejprv přijel mladý král Ludvík do Prahy a dle mnohých žádostí naň vznášených ssadil všecky tehdejší úředníky zemské, obnovil zároveň, brzy před odjezdem svým do Uher (1523), také radu spojeného většího města Pražského, a zbavil při tom Paška nejpřednějšího místa, jmenovav primasem soka jeho Jana Hlavsu z Liboslavi, přívržence nového učení. Však při prvním osazení rady obcí samou za nepřítomnosti královy (1524) dostal se Pašek opět ku primasství, i počal se hned mstíti protivníkům svým pod rouškou hájení staré víry pod obojí. Pod křivým obviněním z úkladů, které prý strojili proti vyznavačům starého náboženství, dal jednoho dne zjímati konšely i jiné znamenitější měšťany strany protivné, vypověděl je z města, ač se na ně žádná vina nedokázala, vydal potom v dorozumění s Havlem Caherou, administratorem kněžstva strany pod obojí, jisté artikule ve věcech náboženství, na které každý soused přisáhati musil, i pronásledoval zbraní tou jinověrce dalším vypovídáním z města ano i krutějšími pokutami. Ačkoli král Ludvík sám, poznav nevinu osočených, kázal vypovězené přijmouti zase do města, protivil se Pašek rozkazu takovému, i pokračoval v témž odporu také proti novému králi Ferdinandovi I. (1526), když se rovněž začal ujímati strany potlačené. Ferdinand I. přestal ze začátku na přátelském vyjednávání mezi stranami; však když toto nevedlo k cíli, sáhl k ostřejšímu prostředku. Zrušil totiž roku 1528 jednotu mezi Starým a Novým městem, dosadiv zase konšely obzvláště na Starém a na Novém městě, vypustil při tom Paška docela z počtu konšelů, a po opětném vyjednávaní s novými konšely rozkázal přijmutí vypovězených do města; a když se Pašek i tehdy pokoušel o pobouření obcí proti domu, vypověděl jej z Prahy (1529) a Havla Caheru ze všech zemí svých. Zjednav pak tím způsobem poslušenství, zasáhl hloub do posavadního stavu zřízení obecního zakázáním častých shromáždění obce veliké, tak aby obec nesměla býti svolávána od konšelů, leč pokaždé toliko s vládním povolením královským. Od té chvíle vynasnažoval se král Ferdinad i rozličným jiným způsobem o povznešení moci královské nad městy, až konečně zbouření stavů pod obojí, znajících se k učení Lutherovu, roku 1547, poskytlo jemu v tom největší příležitosti. Měšťané Pražští učinili začátek ke zbouření tomuto vynucením na konšelích svolání obcí bez povolení královského a zavržením tudíž jednoty pod příčinou hájení svobod zemských, ku které potom i ostatní města královská téměř všecka a rovněž největší počet pánů a zemanů pod obojí přistoupili. Když král Ferdinand po vítězství nad kurfirštem Saským u Mühlberka obdržel pomoc od bratra svého císaře Karla, aby sobě stavy české připravil zase ku poslušnosti, uml-

nil sobě, šetře stavů vyšších, pokárati hlavně stav městský a rozmnožiti tím moc koruny. Přitáhnuv tedy s vojskem svým ku Praze, když již prvé pány a rytíře, vyjma některé hlavnější vůdce, byl přijal na milost, osadil hrad Pražský a Malou stranu bez obrany, Staré pak a Nové město zahrozil vojskem v okolí rozloženým a děly proti nim zaměřenými, konečně pak obeslal více než 600 nejznamenitějších měšťanů před soud mimořádný na hrad Pražský; když pak životem svým byvše ujištěni, postavili se a poddali se na milost i na nemilost, uložil jim výminky milosti, dle kterých musily obce postoupiti jemu všechněch svých statků zemských, totiž někdy klášterských ve válce za krále Sigmunda zabavených i jiných mnoha, přikoupených od toho času, jakož i také rozličných svých důchodů, vydati jemu velké své zásoby děl, prachu a jiné zbraně, jichž nastřádání bylo chloubou obcí za desítiletí předešlých, složiti mimo to velké pokuty peněžité, zavázati se na věčné časy k jisté dani s piva čili posudnému, konečně vydati králi všecka svá privilegia ku přehlédnutí a pozměnění. Král Ferdinand změnil posavadní zřízení obcí Pražských hlavně dosazením tak zvaných městských hejtmanů a královských rychtářů na Starém, na Novém městě i na Malé straně, kterým uložen byl stálý dohled na správu městskou, tak sice, že bez vědomí královského rychtáře nesmělo býti drženo žádné shromáždění rady městské, a jemu, neb dle potřeby také královskému hejtmanu příslušelo býti přítomnu sezením a staviti jakýkoli nález, který se mu zdál čeliti proti právům královským. Krom toho odňal král Staroměstským i Litoměřickým posavadní právo, dle něhož šlo odvolání z jiných měst k soudům jejich, i zřídil na místě toho zvláštní královský soud nad apelacími na hradě Pražském pro všecka města království Českého i markrabství Moravského. (1548).

Král Ferdinand byl se zavázal stavům českým hned při svém zvolení na království, přebývati se dvorem svým v Praze; pročež pokračovalo se i za jeho času ve zvelebování hradu Pražského, a jmenovitě počaly se zřizovati zahrady, letohrady a jiné vedlejší budovy při hradě na půlnoční straně Jeleního příkopu; mezi nimiž skvěl se zvláště krásný Belvedere, vystavený v novém slohu vlaském (1534), který odtud počal vcházeti ve známost vedle posavadního gotického. Ke spojení nových těchto částí sídla královského se starým hradem dal král Ferdinand I. učiniti most tak zvaný Prašný, přes Jelení příkop. Roku 1541 utrpěla Praha hroznou pohromu velkým ohněm, který, vzniknuv na Malé straně strávil největší část vlastního Menšího města i hrad Pražský a Hradčany, spustošil palác královský i kostel sv. Víta a pohltil také staropamátné desky zemské. Král Ferdinand dal obnovovati stavení královská i kostelní se vší horlivostí, pokud stačily k tomu důchody jeho; a však kostel sv. Víta již při tom znešvařen jest obnovami, odchylujícími se od prvotního slohu jeho, a podobně pozbyla Praha tudy i jiných starodávnějších ozdob svých. Pohořelé domy měšťanské naproti tomu povznesly se dosti rychle zase ze spálenišť následkem velkého obecného blahobytu, z kterého se těšila země Česká vůbec toho času, požívajíc za dlouhý čas téměř úplného míru se všemi sousedy. Praha zkvétala zvláště za císaře Rudolfa II., který za celého dlouhého panování svého téměř nepřetržitě sídlil tudíž s dvorem svým, čímž přirozeně táhlo se bohatství do města. I za něho, a ještě i za nástupce jeho, císaře Matiáše, stavělo se na hradě Pražském, tak že zvláště na straně obrácené k městu a Hradčanům dostal poznenáhlu zcela nové podoby. Rovněž počaly se na Hradčanech a na Malé straně zdvihati nádherné domy pro blízkost císařského dvora, jakož dům Rosenberský (nyní Švarcenberský), dům Slavatovský (nyní Thunovský) v Ostruhové ulici a jiných více. Staré město měnilo týmž časem, ač jen částečně a ponenáhlu, zevnější podobu svou stavením některých domů na místě někdejších zdí a příkopů městských proti Novému městu. Přebývání dvoru císařského v Praze přispělo zároveň také k velkým proměnám v obyvatelstvu. Za dvorem táhlo se mnoho cizinců do hlavního města českého, kteří se tu dílem zdržovali dočasně za svými záležitostmi a přispívali ke hlučnějšímu životu ve městě, dílem také osazovali se stále a uvazovali se v rozličné výnosné živnosti. Krom Němců rozšířili se toho času zvláště Vlachové, tak že činili dosti znamenitou část obyvatelstva, jmenovitě v Menším městě Pražském. Již r. 1573 zřídili mezi sebou zvláštní bratrstvo vlaské, od něhož potom roku 1602 založen posud tak zvaný Vlaský špitál na Malé straně. Vedle toho měnily se také poměry náboženské v Praze. Král Ferdinand I., který hned od počátku svého panování bránil šíření lutheránství ve městech královských, nedopustil nikdy v Praze jiného způsobu veřejných služeb božích než dle řádu starých dvou stran pod jednou a pod obojí; od přemožení pak bouře stavovské roku 1547 pečoval i přímo o zvelebení náboženství katolického. Za tou příčinou povolal již roku 1556 jesuity do Prahy, a vykázal jim ke zřízení koleje klášter sv. Klimenta blíž mostu, odkudž předešlí držitelé, dominikáni, přestěhováni jsou (1562) do zrušeného kláštera někdy panen sv. Kláry a menších bratří sv. Františka, založeného někdy kněžnou Anežkou. Jesuité otevřeli v tomto sídle svém nejprvé učení v předmětech fakulty theologické a filosofické, počali již r. 1578 stavěti nový kostel sv. Salvatora, a skupovávali poznenáhlu domy v tom okolí k dalším svým účelům, jakož bylo založení konviktu pro mládež jim k vychování svěřenou (1560) a jiného podobného ústavu pro mladíky chudé, kteří se připravovali k stavu duchovnímu (1580). Za císaře Rudolfa II. zavdalo zvláště usazování se cizinců v Praze příčinu k otevření několika kostelů více než dotud pro služby boží katolické. Tak zejména odevzdán katolíkům z rozkazu císařova roku 1589 kostel sv. Ducha při zrušeném někdejším klášteře panenském na Starém městě, a hned v roce potom (1590) vystavili sobě zánovní měšťané vlašti krásnou kapli, tak zvanou vlaskou, vedle samého kostela sv. Salvatora u jesuitů, svěřenou správě tohoto řádu. Později odevzdal císař Rudolf kostel panny Marie Sněžné na Novém městě františkánům (1603), kteříž počali tu stavěti nový klášter (1606) na místě někdejšího kláštera karmelitánů, a kostel i klášter někdy panenský sv. Kateřiny (1612) poustevníkům řádu sv. Augustina od sv. Tomáše na Malé straně Pražské. Okolo téhož času dostal také novější řád kapucínů místo na Hradčanech k založení kláštera a kostela (1600).

Obce Pražské po velké pohromě utrpené roku 1547 obdržely jen malou částku někdejších důchodů svých zase nazpět darováním od císaře Ferdinanda roku 1562; jinak zůstávaly po všechen čas při velmi obmezeném užívání někdejších svobod svých, tak jak jim ztenčeny byly v pokutu tehdejšího povstání. Městské rady byly osazovány jak nejvíce možná osobami zcela oddanými dvoru, jmenovitě také katolickými; správa jmění obecního dostala se větším dílem do rukou jediné osoby, totiž primasa, který se počal více rovnati královskému úředníku než

důvěrníku obce. Dohled obcí samých na řízení věcí obecních přestal dokonce; neb shromáždění všeho sousedstva již se nedopouštělo. Následkem toho byla neoblíbenost konšelů u větší části obyvatelstva a nespokojenost s nimi, kteráž jevila se zvláště za nových nepokojných časů, ježto se počaly při sklonku panování císaře Rudolfa. V 61. roce po bouři roku 1547 (1608) spatřila Praha přede zdmi svými ponejprv opět cizí vojsko, s kterým arcikníže Matiáš přitáhl, aby bratra svého zbavil panství, a druhé, kterým se konečně císař Rudolf opatřil k obraně proti němu. Pražané, majíce v čele svém konšely, kterých smýšlení nevycházelo ze smýšlení většiny obyvatelstva, neúčastnili se v jednání, ku kterému sobě stavové protestantští vyhlídli příležitost tuto, žádajíce na císaři svobody svého náboženství, a rovněž spěčovali se konšelé Staroměstští a Malostranští v roce potom (1609) účastniti se v jednání o majestát na svobodu nábožentví; toliko Novoměstští dali se potrhnouti v to od pobouřené obce své, a radnice jejich stala se sídlem stavů vyšších a zvolených od nich direktorů k zřízení defensí. Roku 1611 přitáhlo ku Praze vojsko Pasovské, kterým chtěl arcikníže Leopold Štyrský císaři Rudolfovi pomoci k dobytí zemí postoupených bratru jeho Matiášovi i ku přivedení stavů českých zase ku předešlému poslušenství. Pasovští dobyli a zdrancovali Malou stranu Pražskou; při útoku však na Staré město přes most vedrala se jen malá tlupa jich do města, jest brzy zaskočena, stíhána celým Starým i Novým městem od lidu shluklého a téměř všecka pobita; pobouřená tím chátra městská vybila potom také několik klášterů a povraždila mnichy; Pasovští pak jsou konečně od vyšších stavů, kteří se všech stran s brannou mocí svou spěchali do Prahy, přinuceni k odtažení, a nezdařilé předsevzetí jejich skončilo se úplným odejmutím panství císaři Rudolfovi a povýšením Matiáše na jeho místo. Mezitím ani udělení majestátu císaře Rudolfa nespůsobilo značných proměn ve stavu náboženství v Praze. Povolení jim daného k stavění protestantských kostelů ve městech užili toliko němečtí protestanti v Praze přebývající, vystavením dvou kostelů k službám božím dle řádů svých. Jeden byl sv. Salvatora bliž kostela sv. Ducha na Starém městě, druhý sv. Trojice na Malé straně; oba jsou založeny r. 1611. Ve starých kostelích Pražských všudež bděli o to konšelé dle navedení od dvora, aby nebyly služby boží dopuštěny jinak než dle starého řádu strany pod obojí, jakkoli snad většina obyvatelstva Pražského lnula ku protestantství německému. Když roku 1618 stavové vyšší návodem defensorů strojili nové povstání pod příčinou náboženství, odepřeli konšelé, zejména Staroměstští, vypraviti posly ve jménu města ke schůzkám jejich v koleji Karlově, a setrvali v odporu tom i po pohrůžkách jim činěných jak od stavů tak i od obcí také se bouřících, až do sházení místodržících s oken hradu Pražského dne 23. května toho roku, po kterém musili se poddati nové vládě direktorů stavovských, asi pak po uplynutí roku konečně ustoupili novým konšelům od této vlády dosazeným (1619). Praha přijala brzy potom s velkými slavnostmi nového voleného krále, Fridricha Falckého; přede zdmi však jejími vzalo povstání toto nešťastný konec bitvou Bělohorskou (1620, 8. listop.).

Nyní přišla doba nejtěžších pohrom a nejhlubšího úpadku pro město, jak pro zemi Českou vůbec. Roku 1621 byl Staroměstský rynk popravištěm, na kterém skrvácelo 27 zajatých hlavnějších účastníků bouře, mezi nimi 12 měšťanů Pražských. Potom následovalo pokutování na penězích, kterým stíháno jest sousedstvo skoro všecko, tak že každý, kdož nemohl dokázati úplné neviny v povstání, zbaven jest větší neb menší části jmění svého (1622). Po tomto znamenitém ochuzení měšťanstva počalo se obracení všechněch obyvatelů Pražských na víru katolickou, nejprv vypověděním nejpřednějších měšťanů protestantských, potom všechněch vůbec, kdož nechtěli se obrátiti (1626). Praha pozbyla tím několika set nejzámožnějších rodin svých; ostatní, větším dílem chudší, podvolili se neuprositelnému rozkazu císařskému. Mezi tím bylo zřízení obecní na čas zastaveno tím spůsobem, že uloženo radám městským, spravovati se bezvýminečně rozkazy městských hejtmanů a císařských rychtářů. Teprv roku 1627 obnovil císař Ferdinand II. privilegia městská s málo výminkami ve předešlé spůsobě. Krom pokut a zabavování jmění účastníků spiknutí bylo měšťanstvo obtěžováno břemenem velkých vojenských daní a vydržováním vojska císařského, jehož vždy znamenitý počet vkládán byl do města buď stále buď na pochodech za příčinou válek, které se prodlužovaly, rostouce jedna z druhé. Ještě horší svízele přišly, když v pozdějších létech války třidcetileté počalo se štěstí odchylovati od zbraní císařských. Roku 1631 zmocnili se Prahy ponejprv Sasové a řádili po více než půl léta tak prostopášně, že se počítalo téměř 2000 domů, ve kterých byli ubytováni, buď zdrancovaných, buď i pobořených. Roku 1634 přiblížil se velitel švédský Baner ponejprv ku Praze, kdež tentokrát odtiskl jej hrabě Colloredo v čele oddělení vojska císařského, s nímž zaujal pevné položení na Bílé hoře. Roku 1639 vtrhnul Baner podruhé do Čech, a páchaje po celý rok strašlivé spousty a záhuby od jednoho konce země ke druhému, přitáhl dvakrát mezitím také před Prahu, a pustil střelbu na město. I tyto dva útoky jsou odraženy; mezitím však trpělo město nemalé útisky od vlastních svých obránců, zdivočelých vojáků, zvyklých neméně násilí a loupeži; při všem pak tom musilo měštanstvo samo se ozbrojiti a býti pohotově pro každou případnost opětného nebezpečenství. Prospěšnost vlastního toho ozbrojení se osvědčila, když při samém již sklonku války Švédové ještě jednou pokusili se o dobytí Prahy vedením Königsmarka, který uživ zrady Arnošta Otovaldského času nočního dobyl Malé strany Pražské i hradu útokem nenadálým (1648). Staré však a Nové město bránili se s vytrvalostí neobyčejnou více než čtvrt léta, a odolali konečně i pravidelnému obležení, předsevzatému od Švédů s mocí sesílenou, až pak zavření míru Vestfalského učinilo konec bojům.

Poněvadž nejpilnější úsilí císaře Ferdinanda II. po bitvě Bělohorské obráceno bylo ke zvelebení církve katolické v Čechách, vyznamenávala se doba třicetileté války i celé století potom v Praze nejvíce zakládáními a nadáními k účelům církevním. Největší obliby požíval v tom ohledu řád jesuitský. Vypověděn byv za vlády direktorů a Fridricha Falckého, navrátil se hned po bitvě Bělohorské zase do Prahy a k jiným svým nadáním, kteráž nyní teprv začala se rozmnožovati náramně, větším dílem na útraty strany přemožené. Již roku 1622 odevzdal císař Ferdinand II. jesuitům u sv. Klimenta na Starém městě Pražském celou universitu Karlovu, odňav ji mistrům strany pod obojí, kteří ji vládli od času náboženské války za císaře Sigmunda; když pak syn a nástupce jeho císař Ferdinand III. r. 1638 uznal za dobré, jinak zase s ní naložiti, skončilo se prozatímné zařízení

od něho způsobené po 16 letech konečně zřízením tak zvané jednoty učení Karlova a Ferdinandova (1654), při které jesuité podrželi výhradně aspoň dvě fakulty, theologickou a filosofickou, s všelijakými přednostmi. Hojným darováním od císaře Ferdinanda II., zvláště ze zabaveného jmění účastníků povstání, i od četných příznivců mezi panstvem českým nabyli jesuité prostředků k úplnému skoupení všech domů na prostranství nynějšího Klementina, tehdáž ve tři ochozy rozdělených, kdež roku 1653 položili základ k nové velikánské koleji své tohoto jména. Stavba tato, roku 1680 pro jiné příčiny zastavená, započata jest o 30 let později zase (1710), a jest potom po nedlouhém čase dokonána v celé své nynější rozsáhlosti. Roku 1711 zbořili jesuité starodávný kostel sv. Klimenta při tomto svém hlavním sídle v Čechách, a vystavili nový velkolepější. Hned v prvních létech po bitvě Bělohorské dostalo se však jesuitům ještě také dvou nových sídel v hlavním městě českém. Roku 1625 totiž daroval jim císař Ferdinand II. hlavní farní kostel Malostranský sv. Mikuláše s menším kostelem sv. Václava a jinými staveními uprostřed tehdejšího rynku Malostranského, kdež od nich v potomních létech vystaven velký dům, tak zvaný dům profesů, a vedlé něho nejprvé nový kostel sv. Václava (1628), k němuž přenesli farní práva, později pak nově nadaný kostel sv. Mikuláše (1673), s velkou kopulí čnící odtud nade všemi stavbami Malé strany, jenž z farního někdy obrácen v kostel klášterský. Podobně daroval císař Ferdinand II. jesuitům také slavnou kapli Těla božího uprostřed rynku Novoměstského čili Dobytčího trhu (1628) a více domů na témž náměstí, kdež položili základ ke třetí koleji své v Praze (1633), při níž později vystavili velký nový kostel sv. Ignacia (1678). Kromě jesuitů těšily se z přízně císaře Ferdinanda II. také jiné rozličné řehole mnišské a množily se v Praze více než kdy před tím, buď navracováním k někdejším dávným sídlům svým, buď zaujímáním nových. Již roku 1620, hned v prvních dnech po bitvě Bělohorské, uvázal se novější řád milosrdných bratří ve starodávný špitál sv. Šimona a Judy na břehu Vltavy v půlnočních končinách Starého města, a zůstaven jest napotom v držení jeho s velkým dobrodiním pro chudé nemocné. Roku 1623 odevzdal císař Ferdinand farní kostel sv. Václava na Novém městě se sousedními budovami, někdy dvorem krále Václava IV., bosákům řehole sv. Augustina. Potom navrátily se roku 1624 jeptišky řádu sv. Kláry k svému někdejšímu klášteru u sv. Františka, čili jak se nyní již říkalo, blahoslavené Anežky kněžny na Starém městě, a císař Ferdinand odevzdal dominikánům, kteří tam dotud byli přebývali, někdejší kolegiátný kostel sv. Jiljí uprostřed téhož města (1625), při kterém vystavili sobě nový klášter, k tomu také starodávné farní kostely sv. Štěpána ve zdi a sv. Jana na zábradlí co filialné. Téhož času (1624) dal císař zánovní protestantský kostel sv. Trojice na Malé straně mnichům karmelitánům, kteříž na památku bitvy Bělohorské nazvali jej novým jménem panny Marie Vítězné a vystavili sobě klášter při něm; tak též o dvě léta později druhý protestantský kostel nového založení, sv. Salvatora na Starém městě, novějšímu řádu pavlánů (1626) s domem před ním, dosahujícím na rynk Staroměstský. V roce potom (1627) dostaly se dva z hlavních farních kostelů Staroměstských řeholníkům a staly se klášterními, totiž kostel sv. Havla karmelitánům, kteří při něm později založili klášterské stavení na místě někdejšího hřbitova i dílem otevřeného ještě náměstí (1671), a kostel sv. Michala servitům; též obdrželi barnabité starý farní kostel sv. Benedikta na Hradčanech. Roku pak 1628 odevzdán jest i farní kostel sv. Mikuláše na Starém městě premonstrátům Strahovským, kteří zdvihali jakési dávno zastaralé a pochybné nároky k němu. O několik let později přijati jsou do Prahy ponejprv benediktini přísnějšího pravidla španělského, jimž císař Ferdinand vykázal sídlo v někdejším klášteře slovanském, od té doby Emaus nazývané (1635). Starší držitelé kláštera tohoto, tehdáž benediktini pravidla obecného, obdrželi nyní zjednáním císařovým kostel sv. Mikuláše na Starém městě od Strahovských, a vystavili sobě klášter při něm; Strahovským pak dán v náhradu za to kostel sv. Benedikta, někdy rytířů německých, kdež založili seminář svého řádu a později vystavili nový kostel na jméno sv. Norberta. Mezi tím byli roku 1681 benediktini irští čili hibernští obdrželi někdejší klášter benediktinský u sv. Ambrože na Novém městě, kdež rovněž vystaveu později kostel nový pod týmž názvem (1652). Nedaleko odtud založen brzy potom na místě starodávného špitálu nový klášter kapucínů s kostelem sv. Josefa (1636), kterýžto řád byl v krátce před tím také nedaleko staršího prvotního sídla svého na Hradčanech vystavil nový nákladný kostel panny Marie Lauretanské (1627). Po smrti císaře Ferdinanda II. (1637) nastala již pro nesnáze válek tehdejších delší přestávka v hojném tomto množení ústavů řeholních. Později přibylo jich však ještě o něco více. Za císaře Ferdinanda III. uvedeny jsou předně uršulinky do Prahy (1655), kdež přebývaly nejprvé na Malé straně, po některém čase však vystavily sobě klášter prostranný na Novém městě (1674) a o něco později také větší kostel při něm (1702). Téhož času vzal začátek také klášter jeptišek karmelitek na Malé straně v místech někdejší arcibiskupské residencí blíž kostela sv. Tomáše (1655) s kostelem sv. Josefa, nejprvé ve skrovném příbytku toliko, potom ve větším klášterském domě, jehož stavba dokonána roku 1671. Za císaře Leopolda přibyly k tomu: klášter kajetánů čili theatinů, založený Bernardem hrabětem z Martinic nejprvé za městem za branou Strahovskou (1666), odtud pak potom převedený do Ostruhové ulice na Malé straně ku kostelíku panny Marie Einsidelské, vystavenému na kraji hory zámecké blíž hlavního vchodu do hradu (1672), kromě kterého vystavěn později také nový kostel panny Marie vedlé samého kláštera posud stojící (1691); klášter servitů, obnovený při někdejším prvotním sídle jejich na Novém městě Pražském na Botíči (1669), a klášter trinitarů, nejprvé blíž posledně řečeného (1705), později pak při novém kostele ve Spálené ulici (1708); ještě v pozdější době: klášter alžbětinek na Novém městě s kostelem panny Marie Bolestné (1719), druhý klášter uršulinek na Hradčanech s kostelem sv. Jana Nepomuckého (1728), konečně klášter piaristů na Novém městě na Příkopě (1765). Ze starších řádů v Praze stávajících povznesl se toho času zvláště řád křižovníků s červenou hvězdou k velké zevnější vážnosti, nejvíce okolností tou, že od obnovení arcibiskupství Pražského králem Ferdinandem I. až do konce XVII. století všichni arcibiskupové Pražští byli zároveň velmistry řádu tohoto a protož vyznamenávali jej všelijak před ji-

nými. Za arcibiskupa a velmistra Jana Fridricha hraběte z Valdšteina vystaven jest také nový nádherný chrám při hlavním klášteře, jindy špitále Pražském, na místě starého nepatrného (1679—1688). K vychování náležitého počtu světského kněžstva založil hned roku 1631 arcibiskup Pražský Arnošt hrabě Harrach první arcibiskupský seminář v Praze na místě někdejšího Dvoru králova vedlé Prašné věže, který se již za krále Ferdinanda I. byl dostal do soukromých rukou darováním od něho panu Vladislavovi z Lobkovic (1556). Při něm vystaven také nový kostel ke cti sv. Vojtěcha. Nového založení byly krom toho také první kostel sv. Jana Nepomuckého v Praze na Skalce proti klášteru Emauskému (1691) a kostel panny Marie Pomocné na Brusce vedle brány Písecké (1761).

Kolik se povznášelo nových neb obnovených klášterů a chrámů v Praze, tolik neb snad více vystavělo se toho času také paláců vznešeného panstva, které i tehdy, když dvůr císařský od bitvy Bělohorské obyčejně přebýval ve Vídni, zhusta bytovalo v Praze, jakožto vždy hlavním sídle správy zemské, která se i dle obnoveného zřízení Ferdinanda II. nacházela větším dílem v rukou nejvyšších úředníků zemských ze stavu panského a rytířského v Čechách. Ze všech největší byl palác Albrechta z Valdšteina, vévody Fridlandského, v prvních létech třidcetileté války od něho na Malé straně, hlavně na někdejším Malostranském předměstí Písku skvostně vystavený. Neposlední místo zaujímala mezi nimi nová residencí arcibiskupská na Hradčanech, vystavená od arcibiskupa již jmenovaného Jana Fridricha z Valdšteina (1676—1694). Jiných více v nejrozličnějších částech města vyznamenávalo se stavbou nádhernou a dílem umělou. Vedle velkých dvorů panstva a duchovenstva nacházely se naproti tomu domy měšťanské v Praze větším dílem ve stavu bídném, což byl následek obecného ochuzení po válce třidcetileté, z něhož nepovzneslo se město ani za dlouhý čas potom. Mnoho stavení zůstávalo v sutinách, mnoho jiných bylo docela opuštěno, a odstraněna jsou časem užitím staviva z nich k jiným účelům. Tak jmenovitě spustly mnohé ulice na hořejším Novém městě, tak že kde jindy stávaly domy, spatřovaly se potom jenom ploty zahrad. Na Starém městě naproti tomu dostalo se hned v prvních létech po bitvě Bělohorské mnoho domů do rukou Židů, kteří užili nesnází křesťanských držitelů ke skoupení jich; čímž Židovská ulice, čili jak se již říkalo Židovské město, rozšířilo se znamenitě na jih, na východ i na půlnoc. Po záhubách války třidcetileté přispěly ke spustošení města nemálo ještě ohně roku 1689 podložené od najatých paličů francouzských, jimiž strávena velká část Starého i Nového města; ke ztenčení obyvatelstva zase velký mor roku 1680, který zachvátil 32.000 lidí, a podruhé roku 1713. Praha změnila také zevnější podobu svou toho času, když brzy po skončení války třidcetileté císař Ferdinand III. dal na místě někdejších věžatých zdí, ježto objímaly Nové město a Malou stranu, dělati kolem do kola hradby nového spůsobu, kteréžto dílo od něho počaté dokonalo se teprv za vnuka jeho císaře Karla VI. Při tomto novém opevňování Prahy proměnil se zejména Vyšehrad v citadelu, a odstranily se mnohé domy v něm i zříceniny starých budov, kteréž tu stávaly od války za císaře Sigmunda. V novém tomto ohražení svém zkusila Praha také brzy zase nové strasti z válek za času císařovny Marie Teresie. Na podzim roku 1741 opanována jest nejprvé od spojených nepřátel, Bavorů, Sasů a Francouzů, a zůstala více než rok pod panstvím jejich, z něhož vybavena konečně po delším obležení od vojsk královny a nenabytých škodách při tom utrpených (1742). Sotva uplynulo odtud něco více než půldruhého roku, dobyli Prahy Prusové, a vydírali na měšťanstvu, kde co bylo, po 10 neděl, až zase přinuceni jsou k opuštění města i země, když udeřila na ně větší moc domácí. Konečně obležena jest Praha ve válce sedmileté od krále Pruského (1757) po bitvě svedené v blízkém okolí, ve které císařský velitel Karel vévoda Lotrinský byl poražen a přinucen zavříti se ve městě se značnou částí svého vojska. Obležení toto, spojené se záhubnou, skoro každodenní střelbou, která velké škody spůsobila na nejpamátnějších staveních Pražských, zvláště i na kostele sv. Víta, skončilo se po šesti nedělích následkem slavného vítězství císařských v bitvě u Kolína, kterou král Pruský opět přinucen byl opustiti Čechy.

Obce Pražské byly v odměnu za velké oběti vzdané při obraně města proti Švédům r. 1648 od císaře Ferdinanda III. obdržely jistou sumu peněz, za kterou Staroměstští a Novoměstští společně koupili sobě blízký zemský statek Libeň (1662) a rozmnožili tím znamenitě stálý každoroční důchod svůj. Ale od převratů, které se zběhly po bitvě Bělohorské, upadalo vždy více zřízení obecní nedostatkem dohledu na rady a úředníky městské od obcí samých. Jmění obecní tedy spravovalo se špatně; představení obce užívali jeho všelijak k ziskům svým, a rovněž kořistili pro sebe i ze všeho jiného úřadování svého jak nejvíce možná. To zavdávalo časem příčinu vyšším úřadům císařským k většímu vměšování se do záležitostí obecních, než se srovnávala se starodávnými privilegii městskými. Již za císaře Karla VI. (1739) odevzdána jest správa obecního jmění nově zřízené komisi, skládající se jen s části z osob městských, s části pak z úředníků od královského místodržitelstva. Za císařovny Marie Teresie (1752) nařízeno jest dílem prodání dílem pronajmutí rozličných majetků obce Pražské pod příčinou docílení většího výnosu z nich. Cechovní věci a jiné rozličné, jindy městskými úřady řízené, upravovány jsou téhož času přímo vyššími rozkazy dle všeobecnějších zásad. Konečně zrušeno jest obecní zřízení celé v Praze jak ve všech jiných městech královských proudem velikých proměn v celém zřízení státním, jejž provedl císař Josef II. Nařízením císařským roku 1784 zrušeny jsou úřady rychtářů, primasů, purkmistrů i konšelů na Starém, na Novém městě, na Malé straně i také na Hradčanech, a všecka tato čtyry města spojena v jedno pod společným magistrátem, který se napotom neskládal z měšťanů, nýbrž ze zkoušených úředníků císařských, rozdělených na tři senáty: kriminálný, judiciálný a politický, z nichž poslednímu zejména přikázána také správa důchodů obecních, a kterým v čele stál purkmistr s dvěma místopurkmistry, rovněž císařští úředníci. Magistrát tento jest nejprvé zvolen od sboru nově utvořeného 40 měšťanů k tomu vyššími úřady vybraných, tak zvaných repraesentantů, a týmž spůsobem býval doplňován. Však roku 1808 zrušil císař František I. i tuto formu volení, a purkmistr, místopurkmistři i radové magistrátní dosazováni jsou odtud od vyšších úřadů císařských bezprostředně. Měšťanstvo zbaveno jest tudy všelikého vlastního řízení věcí svých. Zároveň s tímto převratem politickým provedl císař Josef II. převrat rovněž tak pronikavý ve věcech církevních. Již za panování Marie Teresie byl roku 1773 zrušen řád jesuitský z obecného rozkazu papežského, a tudy odejmuty jemu koleje jeho Pražské jako vše-

cky jiné v Čechách. Císař Josef zrušil krom toho ještě 22 jiných rozličných klášterů v Praze, dílem nových oněch založení, kterých tolik pilni byli císař Ferdinand II. a jeho nástupci, dílem i nejstarodávnějších, a nařídil zavření neb i rozboření 43 kostelů, dílem klášterských dílem farních, kterých počet viděl se jemu býti přílišný, i zavedl následkem toho nové rozdělení Prahy na farní okresy, jakož i rozličné jiné řády ve věcech církevních. Zrušené kostely a kláštery i jmění jejich obráceny jsou k účelům a ústavům novějším pod bezprostředným řízením státu, jichžto vypočtení zde opomíjí se, poněvadž náleží do popisu nynějšího stavu Prahy doleji položeného.

Praha byla novotami císaře Josefa II. nepodobně, jak někdy bouřemi války náboženské za císaře Sigmunda, znešvařena zříceninami a zbavena mnohých vzácných památek stavitelství a jiného starého umění; ale zákony a zřízeními jeho ve všech odvětvích správy státní učiněn byl začátek nového ruchu v průmyslu, v obchodu, ve vzdělání duchovním, který i Praze otevřel dráhu nového zvelebení, ač blahoplodné ovoce počalo se zdařileji ukazovati teprv po skončení dlouhých válek francouzských, které brzy po něm opět zdržely všeliký pokrok k lepšímu velkými břemeny uvalovanými na obyvatelstvo. Ponenáhlým lepšením stavu živností množilo se od skončení válek těchto obyvatelstvo a ušlechťovalo i šířilo se město novými stavbami od desítiletí k desítiletí vždy čileji, a zvelebovalo se ústavy vědeckými, uměleckými, živnostenskými, lidumilnými všelikého druhu, povstávajícími čím dál tím více zase samostatným přičiněním obyvatelstva. Již roku 1817 byly učiněny některé začátky nového předměstí před branou Poříckou, jemuž tehdy dle císařovny Karoliny, manželky císaře Františka I., dáno zvláštní jméno Karlín. Během asi třidceti let vzrostlo z něho nové znamenité město fabriční, a druhé počalo se něco málo později zdvihati před branou Újezdskou na levé straně Vltavy, vedle někdejší vsi Smíchova, jejíž jméno přešlo na ně. Vnitř města vznikaly větší a pohodlnější domy na místě chudých chatrčí, obnovovaly se celé ulice, za předešlých století opuštěné, jakož zvláště v hořejších částech Nového města dokonala se krásná ulice na místě někdejší strouhy, dělivší Nové a Staré město od sebe, vyplněním místa někdejších zdí a příkopů Staroměstských novými domy, zvláště v tak zvaných Nových Alejích (nyní Ferdinandově třídě) a na Příkopě (čili Kolovratské třídě), lepšila se dlažba, pečovalo se o čistotu a osvícení ulic. Roku 1840 změněna zvláště podoba části města na pravém břehu Vltavy odklizením starých špatných domků a ohrad a vystavením krásného nábřeží i zároveň železného mostu přes Vltavu. Roku 1845 dodalo otevření železné dráhy mezi Prahou a Vídní a vystavení velkého nádraží při městě tím větší podnět ke zvelebování ulic Novoměstských novými úhlednými stavbami. Bouřlivý rok 1848 dotknul se i Prahy citelně, když následkem srážky lidu s vojskem o svatodušních svátcích město jest od zemského velitele knížete Windischgrätze bombardováno, při čemž popelem lehly Staroměstské mlýny i s vodárnou při ní, kteréž však potom úhledněji zase vystaveny. Událostmi roku 1848 navrácena jest Praze konečně také aspoň část někdejší samostatnosti obecní, zrušené vládní soustavou Josefinskou, přenešením správy jmění a jiných záležitostí obecných na nově zřízené, od měšťanstva volené zastupitelstvo s purkmistrem a radou v čele, jehož činnost, přitlumena byvši novým pokusem o obnovení úřednického absolutismu za ministerstva Bachova, počala se k obecnému blahu tím radostněji vyvíjeti od nových voleb roku 1861, prvního v tom ohledu ovoce diplomu císaře Františka Josefa, vydaného dne 20. října 1860. *Tk.*

B. **Popis města.** Slavný učenec a cestovatel Alexander Humboldt staví mezi městy evropskými co do krásného položení Cařihrad na první, Neapol na druhé a Lisabon na třetí místo, však hned potom na čtvrté naši Prahu, kteráž tedy podle jeho úsudku mezi městy vnitrozemními jak svým položením, tak přebohatou rozmanitostí ve své výstavnosti nejkrásnější pohled poskytuje. Avšak jakkoliv překrásný jest obraz, jejž Praha podává, nechť si s jakékoli strany na ni pohlížíme, předce hlavní zajímavost v jejích dějinách záleží, a jenom tomu jeví se Praha v plné a obzvláštní kráse své, kdo dějiny zná. Stavělať ji tisíciletá, velepamátná i znamenitá historie česká. Ležíc v samém středu země České jest Praha jejím srdcem, ze kterého již po tisíc let život a světlo rozlévá se po všech končinách vlasti, a ještě vždycky, na vzdor mnohému protivnému sesilování všelikých mocných stran, vzniku a slávy jí nepřejících, přece všecky snahy a úspěchy národu Českého v ní největší podpory nalézají a v ní se soustřeďují. Praha jest skutečný ideál stoličného města, jako málo které jiné město evropské, a právě že jest dílem velikých dějin, nemohou se jí vyrovnati města jiná se vším svým bohatstvím a se vší svou novověkou nádherou.

Hlavní vodní žíla České země, Vltava, dělíc Čechy na dvě polovice, východní a západní, rozděluje také Prahu na dva hlavní díly, protékajíc ji od jihu k severu, pak na východ se zatáčejíc a zas na sever a o čtyry míle nížeji před Mělníkem s Labem se spojuje. Největší část města leží v prostranné kotlině, která jest širší na pravém, stěsnanější na levém břehu Vltavy. Z té kotliny pak spíná se město na nejbližší okolní výšiny, rozkládajíc své údy jako starý Řím po sedmi pahorcích, jichžto jména jsou: Zámecký vrch, Sion, Petřín na západní, Vyšehrad, Slovanský vrch, Větrov a Karlov na východní straně. Na pravém břehu Vltavy leží Staré město, Josefov (Židovské město), Nové město, Vyšehrad a předměstí Karlín, na levém břehu Malá strana čili Menší město Pražské, Hradčany s královským hradem a předměstí Smíchov. Rozvrhuje se tedy Praha na osmero dílů, z nichž pět vlastní obec Pražskou skládá a čtvrtmi se nazývá (Staré m. 1. čtvrt, Nové m. 2., Malá strana 3., Hradčany 4. a Josefov 5. čtvrt, každá se zvláštním číslováním domů); Vyšehrad pak a obě předměstí, Karlín a Smíchov, každé pro sebe zvláštní obec činí. Pravidelné pevnostní hradby a bašty ze XVII. století zavírají vlastní město s Vyšehradem po obou stranách Vltavy, spínajíce se přes nížiny a výšiny, a toliko osmi branami (vyjmouc brány v nádraží Vídeňsko-Drážďanské dráhy) svobodný příchod do města poskytujíce. Každý díl města od ostatních svou zvláštní povahou se liší. Staré město jest jádrem Prahy, zaujímajíc nejrovnější a také nejnižší místo kotliny, kterou Praha vyplňuje; tu všude zachoval se ráz středověkých měst, kde mělo sídlo rázné a svobodné měšťanstvo, jest celé na nejvýš stěsnané a nepravidelné, ulice úzké, křivé, placy malé a domy vysoké, starožitné s novověkými promíchané. Do nedávna byl tu nejhlučnější život, nejčilejší denní obchod, zde se skvěly vždy nejskvostnější a nejbohatší sklady výrobkův domácího a cizího průmyslu, směstnávaly se účtovny a sklady nejpřednějších peněžníkův a velkokupcův, což vše nyní více na Nové město se počíná táhnouti. Zde také jest pravé sídlo staroslavné university a ostat-

ních učebních a vzdělavacích ústavů. Výstavnost jest tak malebná, velkolepá a ctihodná, jako zřídka kde viděti; tu se spatřuje v úzké ulici nádherné průčelí panského paláce, tam vynikají přes domy věže gotického chrámu, tu jest řada domů ještě z XV. a XVI. století, však v základech svých ještě starších, s gotickým podloubím, a opět jinde skví se bohaté průčelí kostelní vlaským slohem ozdobené. Vlastní náměstí jest jen jedno v celém Starém městě, to jest Velký rynk s vedlejším Malým rynkem, kde se všechen život soustřeďuje, a k němuž všechny příchody z ulic neobyčejně úzké jsou. Při tom jest Staré město dokonale zakulaceno a od Nového města přísně odděleno. Z bývalých Staroměstských hradeb a bran toliko Prašná věže a některé nízké, domy zastavené hradní věže se zachovaly. Celé Starým městem obklíčeno jest Židovské město čili Josefov, jak se od roku 1848 nazývá, druhdy výhradní sídlo Pražských Židův. Ulice jeho jsou ještě užší a stěsnanější, domy jako v Starém městě na 3 a 4 poschodí vysoké.

Zcela jiný pohled poskytuje Nové město, dílo Karla IV., kde jest všecko svobodné a prostranné, kde jest světla, vzduchu a prostory s dostatek. Ulice, ač nikoli všude podle přímých čar založené, jsou vesměs širší, náměstí prostrannější ano i veliká, domy vyjmouc nové stavby v celku nižší a rozlehlejší. Dlouhé řady obnovených domů měšťanských střídají se se znamenitými gotickými a novověkými chrámy a rozsáhlými stavbami veřejných ústavů. K jižní straně zdvihá se půda Nového města a ubývá tu domů měšťanských, na jichžto místě se tam nejvíce dobročinných ústavů a rozsáhlých zahrad rozkládá. Novověké domy střídají se čím blíž k Vyšehradu s domky, jichž výstavnost více již ukazuje ráz chudých městeček po českém venkově.

Malá strana, zdvihajíc se od břehův Vltavských tu k hoře Zámecké, tam k Petřínu, stěsnána jest v zavřené kotlině, svými větším dílem přímými ulicemi a pravidelnějšími náměstími, svým poměrně největším počtem panských palácův a úředních domův, zachovává podnes rozhodný aristokratický ráz dvorského podměstí, jakož i veřejný život zde mnohem tišší jest.

Hradčany na výšině Zámeckého vrchu a Sionu čili Strahova jsou nejtišší částí Pražskou, a skládají se z vlastních Hradčan a z hradu Pražského, kterýž v sobě také ulice a placy zavírá. Tiché Hradčanské paláce jsou nádherní a výmluvní pomníkové dvorského života, kterýž tu okolo samého nyní osiřeného trůnu královského někdy slavně a hlučně se ozýval.

Vyšehrad, jakožto novověká tvrz s městečkem nad Vltavou k jižnímu konci Prahy připojený, žije svým vlasním životem a sní o své slavné, avšak dávno zašlé minulosti. Obě předměstí Smíchov a Karlín podobají se zcela novověkým městským osadám, v nichž hlavně fabrický průmysl se svými vysokými komíny a svým dělnickým proletářstvím panování své provozuje.

Zevnitřní vzhled Prahy ukazuje tedy nekonečnou rozmanitost jak co do výstavnosti, tak co do veřejného života; každý díl města má svůj zvláštní vztah k té neb oné době tisícileté bohaté a významuplné minulosti, jakož i k přítomnosti na dráze pokroku klopotně ku předu se ženoucí.

a) Královský hrad a Hradčany.

Královský hrad Pražský má, jako všecky hrady původu staroslovanského, položení ostrožné, rozkládaje se na dlouhém a v poměru dosti úzkém ostrohu, kterýž od výšiny Hradčanské na západu k východu zabíhá a nad tak zvanou Bruskou blíž Vltavy se končí. Dlouhý tento konec ostrohu mimo hrad dolů se klonící za starodávna Opyš se nazýval, a vede podle něho s obou stran jedna cesta schodová (staré zámecké schody) a jedna vozová nahoru k zadní bráně hradu. Na polední straně kloní se ostroh ten proti městu srázným svahem, na půlnoční straně pak ještě příkřeji do úžlabiny hluboké, nyní Jelením příkopem nazvané, kterým potok Bruska čili Brusnice k Vltavě dolů spěchá. Na západní straně, kde ostroh se hřbetem výšiny Hradčanské souvisí, býval dvojí hluboký a vyzděný příkop, nyní však zasypaný a vyrovnaný. Tam bývala hlavní brána hradu, jako nyní jest tu hlavní vjezd do královského zámku. Aspoň již za knížete Bořivoje v IX. století měl hrad Pražský nynější svou rozsáhlost, a byly v něm kromě vlastního paláce knížecího, potom královského, příbytky Pražského biskupa, nejvyšších zemských úředníkův a jejich čeledi, jakož i kostely a klášter panenský u sv. Jiří. Domy úředníkův, dvořanův a jejich čeledi proměnily se během času dílem v domy měšťanské. Ze silných hradeb a věží kulatých a čtverhraných, mezi nimiž kryté chodby po zdech od jedné věže k druhé běžely, zachovaly se dosud toliko hradby a věže na půlnoční, od města odvrácené straně, na straně proti městu pak teprvé v letech 1849—1850 nově zoubkované zdi s baštami z cihel vystavěny byly. V samém královském paláci jsou tři veřejné, velmi prostranné dvory čili placy, za hlavním chrámem jest čtvrtý plac, Svatojiřský, a z něho vede delší ulice Svatojiřská k zadní čili východní hradní bráně. Jedna postranní ulička jmenuje se Zlatou, prý na památku zlatodějův císaře Rudolfa II., kteří v ní zůstávali; jsou v ní však nyní špinavé skrýše chudiny, jakých by nikdo na Pražském hradě, v samém sídle Českých králův, nehledal.

Královský palác č. zámek jest hlavní stavení na hradě Pražském, zaujímaje celou šířku ostrohu, na kterém hrad vystavěn jest, a to na jeho západním konci. Od nejstarších časův býval silnými věžemi ozdoben, z kterých se však žádná nezachovala. Karel IV. přestavěl a zvětšil jej podle vzoru starého Louvru v Paříži, královského sídla francouzského, nyní ovšem již zašlého, ozdobil jej nárožními věžemi a pak ještě dvěma věžemi na západním a východním konci, jichžto olověné, silně pozlacené vrcholky prý daleko široko do země České svítily, zvěstujíce majestát královského sídla. Král Vladislav II. dal velký díl paláce od mistra Beneše Lounského v létech 1484—1502 přestavěti. Roku 1541 vyhořel palác s celým hradem a s Hradčany, avšak Ferdinand I. a zvláště Rudolf II. jej opravili, a Rudolf II. přistavěv mnoho založil zde své světoznámé bohaté sbírky starožitností a uměleckých výtvorů, ježto sobě v celé Evropě rovných neměly, pokud v třicetileté válce od nepřátel vydrancovány, za Karla VI. do Vídně odvezeny a konečně za Josefa II. veřejnou dražbou dočista vyprodány nebyly. Za Matiáše počalo se 1614 nové přestavování paláce na západní straně, jež teprvé Marie Teresie po sedmileté válce, když byl zámek Pruskou střelbou při obležení r. 1757 mnoho utrpěl, ku konci přivedla, dadouc celé stavení, kromě starších částí z dob krále Vladislava, stejným slohem do souměrnosti uvésti, při čemž i poslední z bývalých věží zmizela. Stavba tato trvala od r. 1758—1775, a vedli ji stavitelové Anselm Loragho, Antonín Gunz a Antonín Hafenecker. Císař Josef II vložil vojsko do královského paláce a zamýšlel opravdu v kasárny jej proměniti, s čehož ale sešlo. Dlouhý čas potom nic se pro zvelebení tohoto královského paláce nečinilo, až když od roku

žalostné válce třicetileté, v které Český národ vykrvácel, počátek dali. Zmínění místodržitelé spadli s výše 28 loket na stráň vrchu hradního, avšak toliko poranivše se při životě zůstali; písař Fabricius však jak spadl tak rovnýma nohama vstal, na Malou stranu sběhl, a do Vídně pospíchal oznámit císaři osudný čin českých stavů. Spatřují se podnes pod oním oknem této bývalé kanceláře dva pomníky od řečených dvou místodržitelův z vděčnosti tam postavené.

Mezi třetím zámeckým a Svatojiřským placem zdvihá se kathedrální chrám sv. Víta, matka všech kostelův českých, památka a odkaz Karla IV., nejvznešenější, nejbohatší a nejušlechtilejší dílo gotického slohu, s kterým se v stavitelském ohledu v Evropě jen málo jiných chrámů může měřiti. První chrám sv. Víta vystavěl na tom místě kníže Václav Svatý v podobě kulaté, a dal jej okolo r. 930 od Řezenského biskupa Tutona posvětiti. Trval až do r. 1060, kdež jej kníže Spytihněv II. počal přestavovati co prostrannou románskou basiliku s věží v severním rohu západního průčelí, kterėžto dílo jeho bratr a nástupce, kníže a potomní první Český král, Vratislav II., dokonal. Tato basilika, přetrvavši mnohé pohromy a proměny stála až do časův Karla IV. a dílem Václava IV. Karel IV., vymoha od papeže povýšení Pražského biskupství na arcibiskupství, obmyslil svou residenci Pražskou zvelebiti novou kathedralou, v které všechno tehdejši stavitelské umění slohu gotického své největší oslavy dojíti mělo. Podle vzorův nejvýtečnějších kathedrálních chrámův francouzských učinil mu stavitel Matiáš z Arrasu rozvrh na nový chrám, a již dne 21. listopadu 1344 položen jest základní kámen nového stavení na place mezi starou biskupskou basilikou a druhou basilikou svat. Jiří, tak že starý kostel, který stával na místě nynějšího prázdného předdvoří, teprvé v posledních desítiletích XIV. století, když stavba nového chrámu od východu k západu pokračovala, dle potřeby ubouráván byl, až konečně zcela zmizel. Matiáš z Arrasu, Francouz, stavěl až do r. 1352, kdež umřel. Od něho pocházejí vnitřní hlavní pilíře ve vysokém kůru a celé zařízení v ochoze a v kaplích okolo něho, ačkoliv mnohé z těch kaplí teprv od jeho nástupce vystavěny byly, kterýž byl Petr Parléř, syn Jindřicha Parléře z Polska, stavitele pěkného kostela ve Švábském Gmundu, kde se Petr narodil. Tento Petr Parléř, ač v Němcích narozen, brzo tu zdomácněl, neboť přišed r. 1353 v 23. roce věku svého do Prahy, řídil stavbu toho chrámu nejméně po 45 let, a r. 1398 jmenuje se teprv jeho syn Jan Parléř co jeho nástupce. Že se mu nyní často Petr Arler říká, to spočívá na omylu v nápise pod jeho poprsím na hořejší vnitřní chodbě chrámové, hde patrně zapomenuto i vypuštěno jest písmě *p* ve slově „parleri.“ Jinak vyskytuje se jeho jmeno Petr Parler anebo Parlerius, což právě jen stavitele znamená, také Perlerius a v češtině Parléř ve mnohých souvěkých latinských a českých listinách a zápisecích, tak že v tom pražádné pochybnosti býti nemůže. Petr Parléř myšlénky svého předchůdce na hlavním chrámě s velkým štěstím a mistrovsky dále prováděl, avšak pro všeliké okolnosti později dle vůle samého císaře Karla v některých věcech od původního plánu uchýliti se musel, jakož jmenovitě vystavěl kapli sv. Václava v takovém místě, kde vlastně státi neměla, což ovšem důslednému provedení stavby nyní velkou ujmu činí. R. 1392 dodělal celý vysoký kůr a příční lodi, a již 2. června téhož roku položen jest základní kámen k dlouhé části kostela, která se z patero lodí skládati měla. Avšak stavba této dlouhé části chrámu za posledních desítiletí panování krále Václava IV. tak pomalu pokračovala, že ji husitská válka, která všechno další stavení zastavila, r. 1419 zastihla právě tam, když se poboční nižší lodi a kaple teprvé překlenouti měly. Věž pak nynější, asi r. 1402, již proti původnímu plánu, hned vedlé samé polední příčné lodi proti královskému palácu založená, nedosáhla též původní výšky své a všecka tato západní polovice chrámu, byvši přikryta prozatímními střechami, zůstala nedokončena. Velký požár Pražský dne 2. června 1541 tuto část úplně zničil, avšak také ostatnímu chrámu, pokud tu v ukončenosti stál, těžké rány zasadil. Ferdinand I. dal potom na něj nové, mědí krytė krovy postaviti, a také věž novou, ovšem moderní bání opatřiti, což původnímu slohu gotickému na velkou ujmu bylo. Ještě větší zohyzdění chrámu tomu hrozilo, když v XVII. století (3. září 1673) arcibiskup Matouš Ferdinand Zoubek z Bilenberka opět základní kámen ke dlouhé části jeho položil, staré pilíře a zdi původní lodi odstraniti dal, a podle vlaského, již od původní renaissance valně se uchylujícího slohu, novou stavbu do výšky hnáti počal. Byla to sice pobožná, ale proto přece bláznovská myšlénka, chtíti velebné arcidílo gotického chrámu s vlaskou stavbou spojiti a takto je s ní v celek uvesti. Na štěstí došly brzy peníze, a nedodělané pilíře a klenby co pitvorné novověké zříceniny strašily napotom před chrámem až do r. 1842. Nedlouho potom nastala chvíle, kde se opravdu o další trvání chrámu nejvíce báti bylo, a to za třínedělního obležení Prahy v sedmileté válce 1757. Zdá se, jakoby Pruský král Fridrich II., nepřítel Marie Teresie a obzvláště jazyka slovanského, ve své vzteklosti zvláště záhubu této ozdoby České země byl obmýšlel, vystřeliv na ní beze všeho strategického účelu 22.000 pům, ohnivých a jiných kulí, ježto dílem do samého chrámu vrážely, dílem do jeho nejbližšího okolí zalétaly, tak že útlé, bohaté gotické okrasy, ztepilé fiály, pyramidy, pavláčky a oblouky rozdrceny s rachotem dolů se řítily, velké kameny z pilířův a opor vyražené na klenby padaly a celým stavením až do základův hrozně otřásaly. Půmy a ohnivé koule vpadajíce vybitými okny do vnitřku drtily pomníky, oltáře, obrazy, zničily veliké varhany, a ve třech dnech (od 6. do 8. června) rozžehly více než třicetkráte oheň na rozličných místech chrámu; jenom nesmírným namáháním a s nebezpečenstvím života podařilo se obhájcům vždy ještě v čas uhasiti vyšlehající plameny. S opravou nesmělo se odkládati, a císařovna Maria Teresie zásluhu o to si získala, zachovavši rychlou pomocí drahocennou tuto památku Karla IV. Oprava vztahovala se ovšem jen na části podstatné, ne však na ornamentiku, které arci tehdejší věk ani nerozuměl. Mimo to podléhal také vnitřek chrámu mnohým škodlivým pohromám. Nejcitlivější byla, když za ničemného vetřelce na trůnu Českém, Fridricha Falckého, 1619 a 1620 jeho dvorský kaplan Skultetus, horlivý kalvinista, oltáře a obrazy bořiti a vše, co se k službám božím katolickým vztahovalo, kaziti a z kostela odstraniti dal, kdež přemnohé drahocenné umělecké památky na vždy za své vzaly. Tu zas nastaly časy hrozného úpadku krásného umění v XVII. a XVIII. století, kdež na všecko přivěšovaly se kudrlinky velikého copu a kadeřavých paruk, kterými tehdejší vyšší společnost vzácné hlavy své ozdobovala, a velikolepé i ctihodné prostory hlavního chrámu podléhaly tak nerozumným obnovám, naplnily se takovým množ-

stvím nepřiměřeného a nevkusného nábytku, jalových ozdob a nejapných přístavkův, že srdce znatele a ctitele pravého umění zabolelo, a těžce snášelo takové nehodné zohyzdění vznešené této svatyně. Však vedle toho od času pruské střelby bylo sto let minulo, a žádná podstatnější oprava se více neděla, i byl již nejvyšší čas ruky k tomu chrámu přiložiti, neměl-li se před našima očima valem ve zříceniny rozpadávati. Tu se sestoupila **Jednota k dostavění hlavního chrámu u sv. Víta na hradě Pražském** ve valném shromáždění dne 22. května 1859, která, uvázavši se v úkol velký sobě vytknutý, od těch dob přede vším pokračuje v obnovování chrámu a v očišťování jeho ode všeho k němu nenáležitého.

Nynější chrám sv. Víta jest vlastně jenom kůr pokud sahal k rameноum příční lodi, z kteréž toliko částky pozůstávají; avšak ten kůr sám o sobě jest tak prostranný, že k obyčejným bohoslužebným potřebám dosud úplně stačil. Tam, kde příčná loď býti má, zavřen jest chrám zdí jalovou; ostatní prostoru, pro příčnou loď a dlouhou část chrámu určenou, zaujímá nyní předdvoří a dům kapitulního probošta. Vysoký kůr klene se na výšce 102′ nade dlažbou kostelní, okolo něho do polokruhu jdou o polovici nižší vedlejší lodi s ochozem okolo presbyteria, a dále se připojuje dokola 17 kaplí, které v prodloužení scházející dlouhé části chrámu v třetí a čtvrtou vedlejší loď přecházeti měly. Celek měl tvořiti chrám první velikosti, 500′ dlouhý, 145′ široký, o pěti lodích a s dvěma příčnýma ramenoma, kteréž tvořiti mají příčnou loď 186′ dlouhou. V průčelí chrámu měly dvě 500′ vysoké věže a hlavní portály celé dílo důstojně uzavírati, tak že by tento chrám svou krásou, ušlechtilou formou a bohatstvím ozdob všechny chrámy křesťanského světa byl převyšoval. Pozůstávající část chrámu má nyní v délce jen 188′, v šířce 145′, z čehož na prostřední loď 50′, na obě vedlejší lodi a na ochoz okolo kůru po 25′, a na kaple po $22^1/_2$′ připadá. Celek jest vyveden podle soustavy kathedrálního slohu francouzského, avšak tak uměle a směle, že i v samé vlasti toho slohu nebude asi děl takových, které by se v tom ohledu našemu mohly rovnati. Soustava toho slohu záleží v tom, že všechna hmotnost stavby mizí a všecko se rozvádí na pilíře a oblouky, které se vzájemně podporují; proto tu není zdí téměř žádných, a pilíře nemusejí býti silné a hmotné, proto že se všechen tlak hořejších kleneb rozvádí jedním dílem na vnitřní hlavní pilíře a jedním dílem pomocí svobodně se vznášejících oblouků na venkovské opěrací pilíře, které celé stavení obkličují. Při největší rozmanitosti v sestavení pilířův a oblouků, a při nejrozmanitějším bohatství gotické ornamentiky panuje v takovém stavení též jednolitá harmonie všech dohromady působících částí, podávajíc žasnoucímu zraku právě čarovný obraz uměleckého díla, na který se jen zmoci může lidská pilnost a důmyslnost. Při našem hlavním chrámě však nejvíce vyniká neobyčejná lehkost a přeušlechtilá forma celé jeho stavitelské soustavy vedle hojné ornamentiky, a v tom se mu ani francouzské kathedrály ani slavný hlavní chrám v Kolíně nad Rýnem vyrovnati nemohou. Řečený chrám Kolínský co do rozvrhu našemu velice se podobá, ba téměř o třetinu výše vzhůru se pne, avšak již větší hloubka a prostrannost Pražských kaplí okolo chóru (hloubka kaplí obnáší v Praze 27′, v Kolíně jen 22′) na to poukazuje, že základní rozvrh našeho chrámovního chóru ostřeji vyhraněn jest, nežli chór chrámu Kolínského, pročež již ze základův náš chrám ve formách mnohem více rozčlánkovaných vystupuje, a ozdobnými pilíři a fiálami hned zdola se odívá, kdežto zpodní části chrámu Kolínského a větším dílem ostatních podobných chrámů mnohem hmotnější, jednotvárnější a ozdobami patrně méně obmyšleny jsou. Druhá ještě větší přednost našeho chrámu záleží ve vyvedení venkovských opěracích pilířův a oblouků. Opěrací oblouky jsou sice v Kolíně nad Rýnem velmi bohaté, též dvojnásobné a dvakrát nad sebou postavené, avšak vyrůstajíce hmotně z pilířův nad vedlejšími loďmi a kaplemi jsou málo rozčlánkovány a schází jim ráz lehkosti a rozmanitosti. Zcela jinak na našem hlavním chrámě: nic se nevyrovná tomu přerozmanitému rozčlánkování strmících pilířův, té ztepilosti a útlosti fiál na nich, a té švižnosti a lehkosti obloukův k římsám hlavní lodi se vzpinajících. Ostatně nikde není holá zeď podstatnou částí stavby, celý chrám se skládá jen z pilířův, obloukův a z velikých oken mezi nimi. Což teprvé říci o těch uměle a směle vyvedených točitých schodech, které vedle jižního portálu takořka v povětří viseti se zdají, o krásném průsvitném triforiu čili hořejší chodbě uvnitř nad arkadami okolo kůru a hlavní lodi, o trojích pavlačích zevnitř okolo celého chrámu, totiž nad kaplemi, nad vnitřním triforiem a nad římsami hlavní lodi? Až všecko při nynějším obnovování svou původní podobu opět obdrží, teprv zřejmo bude každému, jakým uměleckým pokladem v stavitelském ohledu hlavní chrám sv. Víta jest. Nesmírné obtíže Jednota pro dostavění chrámu při obnovování staré části jeho přemáhati musí, i diví se věci znalí cizinci té smělosti, chtíti tak náramně sešlé stavení vůbec obnoviti. Všecky hojné kružby, všecky fiály, křížové kytky, kamenné lupeny, ba v hořejším patře i všechno obložení oken novým dílem vyměniti se musí, tak že ze starého stavení téměř jen jádro jeho staré zůstane, ač i opěrací oblouky vesměs nově položiti nutno jest. Tyto opravy musí dostavování předcházeti, ba i celý vnitřek musí novou úpravu dostati po odstranění všeho, co jej znešvařuje a zbytečně přeplňuje. Nyní jest jak zevnitř tak uvnitř všecko lešením zastaveno, a z vnitřku odstraněny jsou již zvláště z hlavní lodi nevkusné oltáře a mnohý jiný nábytek z parukové doby. Na vlastenském citu a obětavosti obyvatelův království Českého bude záležeti, má-li se tento velkolepý a vznešený úkol Jednoty v čase nepříliš dlouhém provesti.

Ačkoli hlavní chrám v nynější své podobě teprv ze XIV. století pochází, obsahuje předce upomínky téměř z každého století české minulosti, a procházejíce se po posvátných prostorách procházíme zároveň celou historii českou. Tuto však všecky památnosti jen stručně udati se mohou. Ve hlavní lodi stojí u prostřed v místě, kde býval rodinný pohřeb rodu Luxenburského, znamenité **královské mausoleum**, zřízené r. 1589 nákladem Rudolfa II. ze Salcburského bílého mramoru od znamenitého umělce Alex. Kolína v Normberce. Na vrchu leží celé postavy císaře a krále Ferdinanda I., jeho choti Anny Jagelonky a císaře Maxmiliana II., po stranách pak v medalionech polovypuklé obrazy Karla IV., jeho čtyr manželek, Václava IV., Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad, jichžto ostatky v kryptě pod tím pomníkem okolo cínové rakve císaře Rudolfa II. odpočívají. Hlavní oltář a všecko ostatní v presbyteriu jest odstraněno a bude nově zřízeno. Hlavní obraz z něho, představující Pannu Marii a sv. Lukáše, výtečné dílo malíře **Gossarta** řečeného **Mabuse** v Mechlíně v Belgii, bude na jiném přiměřeném místě vystaven. Zvláštní okrasa v hořejší chodbě čili v triforiu, které okolo celého

vysokého kůru běží, jsou kamenná poprsí králův a královen z domu Luxenburského, arcibiskupův, kanovníkův a stavitelův chrámu, všecka z kamennické huti Petra Parléře, jakož i všeliké vypuklé řezby z venčí té chodby na pilířích, mezi nimi také celý tak zvaný fysiologus, to jest cyklus rozličných symbolických zvířat. — Ve vedlejších lodích a v ochoze stojí po pravé straně stříbrný náhrobek sv. Jana Nepomuckého s dvěma oltáři pod skvostnými nebesy, dílo to obzvláštních ctitelův tohoto svatého z minulého století, zhotovené roku 1736 od Vídeňského stříbrníka Josefa Wirtha ze 3700 liber stříbra. Se vším příslušenstvím na 200.000 zlatých se cení. Za velkým oltářem v ochoze oltář a hrob sv. Víta, před 25 lety obnovený. Při nárožním pilíři vedle sakristie obraz Kristovy tváře, kterýž Karel IV. roku 1369 z Říma přivezl, upomíná dokonale na pravzor byzantské a staroitalské školy malířské, jeden z nejznamenitějších uměleckých pokladův toho chrámu. Na rámec dal císař Karel šest malých postav českých patronův a andělíčky přimalovati, které též jsou velmi znamenité. Tuto stojí první kaple po půlnoční straně kostela, sv. Sigmunda, jehožto kosti na oltáři odpočívají. Následuje sakristie čili kaple sv. Michala s visutým klenutím, kterýžto umělecký kousek Beneš Lounský vyvedl. Nad sakristií jest komora s kostelním pokladem, kterýž veliké množství nejstarších a nejvzácnějších relikviářův, kalichův, ostensorií čili monstrancí, jiného církevního náčiní, stará roucha, mezi nimi jedno, které prý sv. Vojtěchovi náleželo, a převzácný kodex s miniaturami z Karolínské doby obsahuje, tak že mezi první historicko-umělecké památnosti našeho hlavního chrámu náleží. Následuje tak zvaná Nostická kaple. Tu stojí svícen Milánský od Čechův roku 1162 co válečná kořist do vlasti přinešený, o kterém se věřilo, že z Jerusalemského chrámu za císaře Titusa do Milána byl přinešen. Byl to však toliko zpodek svícnu, hořejší část dal teprv arcikníže Leopold, biskup Olomoucký, Vratislavský a Pasovský r. 1641 přidělati; zpodek sám jest převzácná památka starožitného lijeckého umění z XII. století. Na oltáři stoj vzácný relikviář z XII. století, který z Trevíru pochází a r. 1846 od hraběte Josefa Nostice sem byl darován. Dále stojí kaple Kinských, v které se nachází krypta arcibiskupův Pražských, jichžto větším dílem z novějšího času pocházející pomníky při zdech se spatřují; po levé straně stojí tu znamenitý sarkofág z červeného mramoru pana Vratislava z Pernšteina, nejvyššího kancléře království Českého († 1582). Kaple Arnoštovská, r. 1352 nákladem arcibiskupa Arnošta z Pardubic vystavěná, kterýž také okna malbami ve skle dal ozdobiti. Že pak se tato kaple od hlavních pilířův takořka byla odtrhla a silně naklonila, musela Jednota pro dostavění chrámu r. 1863 celé tři strany její s okny pobořiti a od základův nově vystavěti. Prostřední okno skví se nyní již novou malbou ve skle, nákladem Ferdin. Friedlanda od Jana Quasta vyvedenou; figury od malíře Trenkwalda navržené představují nahoře u prostřed Pannu Marii na trůnu, vedle ní sv. Antonína Poustevníka, původního patrona té kaple, a sv. Jana Křtitele, pozdějšího patrona; pod madonnou pak klečí Arnošt z Pardubic, maje znamení své vysoké církevní důstojnosti u nohou pohozené, jakž se původně na tomto místě dle současných zpráv vymalovati dal. Oltář nově se staví; po obou stranách stojí tu dvě tumby kamenné z r. 1373 s ostatky českých knížat Břetislava II. a Bořivoje II., jež ze starého chrámu sem přenešeny byly; blíž oltáře pak zapuštěny jsou do zdi dva náhrobní kameny prvních dvou arcibiskupův Pražských po dlouhém uprázdnění arcibiskupské stolice za časův husitských, Antonína Brusa z Mohelnice († 1580) a Martina Medka († 1590). Následující kaple císařská čili sv. Trojice stojí v samém východním průčelí chrámu za velkým oltářem; bylať r. 1368 obzvláštním nákladem císaře Karla vystavěna. V ní stojí na oltáři ne zcela přiměřená socha umučené sv. Ludmily z karrarského mramoru od Eman. Maxe, po obou stranách jsou pak zde dvě tumby z roku 1373 s ostatky Českých knížat Břetislava I. a jeho manželky Jitky Svinibrodské, pak jeho syna knížete Spytihněva II. Tři okna té kaple skvějí se již novými malbami ve skle, vesměs od Jana Quasta. Figury na prostředním okně, od malíře Josefa Führicha navržené, představují u prostřed nejsv. Trojici, jak jí v XVI. století malovali, dole po stranách klečící postavy cís. Karla IV. a jeho čtvrté manželky Alžběty Pomořanské. Toto okno bylo nákladem nejmenovaného dobrodince zřízeno. Levé postranní okno pak dala arcibiskupská kapitula, a pravé postranní okno světicí biskup a kapitulní děkan Petr Krejčí zhotoviti, figury na nich, vesměs zdařilejší nežli na výše řečených oknech, navrhl akademický malíř J. Scheivl. Představují na levé straně u prostřed sv. Cyrila, mezi sv. Klimentem a klečícím Moravským knížetem Rastislavem, po pravé straně u prostřed sv. Methodia, mezi sv. Ludmilou a klečícím Bořivojem I., prvním křesťanským knížetem Českým; vztahují se tedy vesměs k počátkům křesťanství v našich slovanských stranách. Vedlé císařské kaple stojí dále Saská kaple, vystavena ještě před r. 1354 od Rudolfa staršího, kurfiršta Saského († 1356); není ještě obnovena, a stojí zde po stranách dvě tumby z r. 1373, v nichž odpočívají ostatky obou slavných králův Českých, Přemysla Otakara I. a II. Prozatím tu stojí také oltář s relikviemi od císaře Karla sebranými. Následuje Kaple Vlašímská, vystavěná před r. 1366 nákladem druhého arcibiskupa Pražského, Jana Očka z Vlašími († r. 1380), jehož znamenitý náhrobní sarkofág v ní stojí. Proti ní stojí v ochoze výše zmíněný hrob sv. Jana Nep., pročež se také Svatojanskou kaplí zove. Další kaple jsou Valdšteinská, potom prázdná kaple s vedlejším vchodem do chrámu, nad níž se klene královské oratorium r. 1493 pro krále Vladislava II. vystavěné, také jeden z uměleckých kousků Beneše Lounského, neboť prostřední část gotické klenby dolů visí beze vší viditelné podpory. Zábradlí ozdobeno jest erby všech korunních zemí českých. Za Ferdinanda II. dostalo dřevěný přístavek do Valdšteinské kaple a r. 1861 obnoveno bylo. K tomuto oratoriu vede z královského palácu za Vladislava II. vystavěná a za Marie Teresie rozšířená krytá chodba, která svobodnému pohledu na chrám velmi překáží. Vedlejší kaple jest prázdná, na ten čas schody na kruchtu vedoucími zastavená. Pak následuje Martinická kaple s oltářem založeným od Jaroslava Bořity z Martinic, který r. 1618 oknem král. hradu vyhozen byl a tuto odpočívá. Tento oltář ozdoben jest výtečným obrazem Spasitele na kříži od Jana z Cách, dvorského malíře Rudolfa II., který také v tomto chrámě odpočívá. Vedle Martinické kaple, hned při pravém vchodu v prozatímním průčelí chrámu, stojí nejprostrannější kaple a spolu nejvzácnější místnost celého chrámu, kaple Svatováclavská. Zasahuje silně do jižního příčného ramene chrámu a byla tak dle vůle cís. Karla stavěna a ještě za jeho života r. 1366 dokonána. Však nejskvostnější ozdobu její, hrob sv. Václava, dílo nesmírné umělosti a materiální ceny, ze samého zlata, stříbra,

drahých kamenů a perlí v gotickém bohatém slohu sestavené, zloupil nehodný Karlův syn, císař Sigmund r. 1420, tak že nynější hrob ani co do umělosti ani co do drahocennosti nesrovnává se s vysokou úctou národu k sv. patronu svému chovanou, ani s místem tak velice památným. Však posud jsou čtyry stěny kaple až po první římsu leštěnými drahými kameny vykládány, a mezi nimi ponecháno místo na nejstarší stěnomalby, které v Praze ještě máme a jež některý z dvorských malířův Karla IV. vyvedl. Představují výjevy ze života a umučení Spasitelova, také ss. Petra a Pavla a podobizny císaře Karla a jeho čtvrté manželky, a náležejí mezi nejzachovalejší a proto i nejdůležitější památky umění malířského z doby Karlovy. Hořejší stěny byly r. 1614 od Daniele z Květné přemalovány a představují výjevy ze života svat. Václava. Oltář s tumbou sv. Václava postaven byl r. 1673, v zadní schránce jeho uložena jest železná přílba sv. Václava, 2 libry těžká, a téhož drátěná košile; meč však se chová v kostelní pokladní komoře. V jednom koutě stojí znamenitá starožitná litina z bronzu z r. 1532, představující sv. Václava ve chrámu gotickém, na který nahoře hrubá vosková svíce se nastrkuje. Jest to oféra Pražských sladovnických cechův. Nad tím stojí na římse starožitný gotický relikviář kovový v podobě věže, jejž někteří mylně za model vrchní části Svatovítské věže považují. V kapli Svatováclavské zavírali se zemští pánové čeští, když nového krále voliti měli, a byl tu také r. 1526 zvolen arcikníže Ferdinand Rakouský, co král Český toho jména I., kterýž dosáhnuv koruny české a uherské stal se zakladatelem nynějšího císařství Rakouského. Tajné točité schody vedou ze Svatováclavské kaple nahoru do *korunní komory*, která se nad zazděným jižním portálem nachází. Tu uprostřed stojí stůl damaškem přikrytý, a na něm leží ve zvláštních pouzdrech české královské klénoty, totiž *Svatováclavská koruna*, již Karel ještě co nastávající král r. 1345 zhotoviti dal, říšské žezlo a jablko, obě z časův Rudolfa II., prsten a celý korunovační ornát. Troje dvéře železné chrání přístup k těmto klenotům, a sedmero klíčův k nim chovají u sebe nejpřednější zemští pánové stavu duchovního a světského. Průčelí jižního ramene příčné lodi, hledící ku královskému paláci, dal cís. Karel r. 1370 od Benátských umělcův *mosaikovými obrazy* ze skleněných slitin ozdobiti; dílo to jest jediné svého druhu na severní straně Alp, avšak nyní již velmi sešlé; prostřední oddíl představuje Boha Syna v nebeské slávě a pod ním klečících šest patronův země České. Jednota pro dostavění chrámu dle sil svých všemožně se přičiní, aby tato převzácná památka zachována byla. Nad těmi mosaikami vypíná se ohromné avšak prázdné průčelní okno jižní příčné lodi chrámu, a vypadá to nyní, jakoby to pouze proto tak bylo, aby věže kostelní tímto okenním obloukem s kostelem spojena byla. Dolejší prostora této příčné lodi byla po ohni r. 1541 zvlášť překlenuta a uzavřena a zove se odtud *Pernšteinskou kaplí*; sloužíc za repositorium kostelních paramentův nabyla nyní zvláštní zajímavosti, proto že v ní se chová množství obrazův, soch a jiných uměleckých věcí pro obnovování chrámu z něho vynešených. Uprostřed předdvoří kostelního stojí kulatá, roku 1672 vystavěná kaple s oltářem a *hrobem sv. Vojtěcha* na témže místě, jak před ohněm r. 1541 uprostřed dlouhé kostelní lodi stával. Veliká kostelní věž, vůbec *zámecká věž* zvaná, asi v roce 1402 na nepatřičném místě založená, podobá se v základech a rozměrech svých zcela věži Svatoštěpánské ve Vídni, jakož jisto jest, že tehdejší hradská huť kamenníkův Pražských s Vídeňskou kamenickou hutí ve spojení byla, a právě že Čechové byli předními staviteli řečené věže Vídeňské. Ve své původní podobě sahá toliko až pod pavlače hlásného; tam měla ze čtverce v osmihran přecházeti a pak teprv štíhlým prolomeným jehlancem se končiti. Celý však vrcholek, pokud byl dostavěn, po ohni r. 1541 sundali, byt pro hlásné s pavlačemi a nárožními pavillony zřídili, a na to měděnou báňovitou střechu s dvěma lucernami postavili, a to zcela ve slohu XVI. století, který s původním slohem věže nejmenší souvislosti nemá. Až po kříž, jejž český pohyblivý lev v pazourech drží, obnáší nynější výška zámecké věže 318 víd. stop, jest tudíž vždy ještě nejvyšší v Čechách. Dole otvírala se tato věže původně na třech stranách do kostela, zavírajíc v sobě krásnou gotickou kapli, tak zvanou *Hasenburskou*, proto že v ní r. 1411 zemřelý arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka pohřben byl. Nad tou kaplí visí 7 plnozvučných, znamenitých zvonů, kromě tří nejměnších, vesměs po ohni 1541 přelitých. Velký zvon, jménem *Sigmund*, z r. 1549 jest dílo Tomáše Jaroše z Brna, královského puškaře a zvonaře, váží 227 Pražských čili 249 Vídeňských centnýřův, má 8′ $1^1/_4$″ v průměru. Druhý zvon *Václav* z r. 1542, od Pražských zvonařův Ondřeje a Matěje, váží asi 80 centů, třetí 45 centů, čtvrtý asi 18 centů. Nad zvony nalézají se věžní hodiny, jichžto velmi libozvučné cimbály v lucernách měděné báně visí. Největší cimbál, 36 centů těžký, byl také od Tomáše Jaroše lit.

Za hlavním chrámem zdvihá se na Svatojiřském place jediná v Praze pozůstalá románská basilika, totiž *kostel sv. Jiří* vedle stavení bývalého nejstaršího kláštera v Čechách, panen benediktinek. Kostel založen okolo r. 915 od knížete *Vratislava I.*, klášter při něm r. 973 od kněžny *Mlady* a jejího bratra, knížete *Boleslava II.* V kostele bývalo pohřebiště prvních Českých knížat, Bořivoje I., Ludmily Svaté, Vratislava I., Boleslava II. a Oldřicha. Při dobývání hradu Pražského knížetem Znojemským Konradem roku 11 2 shořel kostel i klášter, načež nynější stavba kostela počala, zachovavši původní podobu svou přes všecky proměny a pohromy až do našich časův. Jest tedy v skutku co do stavby nejstarším kostelem v Praze. Délka jeho obnáší 140 stop, šířka jenom $44^1/_2$′. Základ chrámu ukazuje rozvrh starých románských basilik, jak v celé západní církvi od X. do XII. století zobecněl; tři lodi, vyvýšené presbyterium s kryptou pod ním, a na místě křížových ramenou dvě věže. Všecky lodi se končí k východní straně polokruhovými apsidami, a tu k nim po jižní straně přistavena jest kaple svaté Ludmily, též původně románská. Obě věže, které již od XII. století nad Pražským hradem panují, jsou v šířce své sice nestejné, ale co do výšky a výstavnosti shodné, až po makovice vzhůru vyzděné. Hlavní loď odděluje se šesti pilíři a sloupy od úzkých a nižších bočních lodí; hlavní klenby jsou vesměs také ještě původní románské, krytba pod kůrem čili presbyteriem napolo v zemi, jako vůbec v nejstarších kostelích, ozdobena jest šesti románskými sloupy ve dvou řadách, na kterých klenutí spočívá. Na straně ku klášteru zachovala se hořejší empora čili chodba klášterní s románskými okny, menšími, ozdobnými sloupky od sebe oddělenými. Kněžna abatyše Žofie Albínka z Helfenburka vystavěla po Bělohorské bitvě nad celou polovicí hlavní lodi veliký kůr čili kruchtu

pro jeptišky, čímž tomu stavení velmi ublížila. Mezi abatyšemi kláštera byla Aneška, sestra krále Přemysla Otakara I. (od 1200—1228), a Kunhuta, sestra krále Václava II. (1302—1321); císař Karel udělil r. 1348 abatyším u sv. Jiří důstojnost knížecí a právo korunování Českých královen. Císař Josef II. zrušil r. 1782 klášter a přenesl právo korunování na představené sousedního Teresiánského ústavu šlechtičen, které také knížecí korunu (z polovice XVI. století) a opatskou berlu z r. 1303 po klášteru zdědily. Klášterní stavení, pocházející ze XVII. století, obráceno jest na seminář světského duchovenstva, r. 1790 v kasárnu, konečně r. 1830 vlastní konvent s příbytkem abatyše navrácen jest zas duchovním účelům, totiž pro kněze z disciplinárních příčin sem dané, a vojáci obmezeni jzou na přistavenou část bývalého kláštera k Zlaté uličce. Kostel, byv v XVII. a XVIII. století valně znešvařen a přeplněn nářadím a ozdobami z parukové doby, nyní od roku 1856 vyklizením všeho toho a částečným obnovováním zase své původní románské podoby dostává. Přední památky jsou: hrob sv. Ludmily, krásná řezbářská práce gotická z počátku XIV. stol., r. 1858 i s kaplí obnovená; hroby knížat Českých Vratislava I. a Boleslava II. též ze XIV. stol., sakristie pod jižní věží, v níž se pod nátěrem nejstarší malování z XII. stol. objevilo, renaissanční postranní portál z počátku XVI. stol., rakev s ostatky blahoslavené kněžny Mlady, první abatyše, ve výklenku v kapli sv. Anny, náhrobní kámen kněžny abatyše Kunhuty, v téže kapli konečně plnovypuklá, někdy oltářní řezba, nad portálem téže kaple v klášterní chodbě zasazená, která z polovice XII. a z počátku XIII. stol. pochází, a tudíž v Praze nejstarší památkou toho druhu jest.

Kolegiátní kostel u Všech Svatých přiléhá bezprostředně k starší části královského paláce, jmenovitě k Vladislavskému sálu, a byl r. 1263 založen; Přemysl Otakar II. nazval jej svou kaplí královskou, císař Karel IV. však jej r. 1342 na kolegiátní kostel povýšil a od Petra Parléře v gotickém slohu skvostně přestavěti dal. Kapitula toho kostela doplňovala se potom dle nadání Karlova z r. 1366 z mistrův koleje Karlovy, kteří ve zvláštní koleji Všech Svatých na Starém městě proti kostelu sv. Mikuláše pohromadě bydleli. Velký požár r. 1541 také tento kostel spustošil, načež jej sestra Rudolfa II., Alžběta, ovdovělá královna Francouzská, r. 1580 v nynější dosti nuzné a nevkusné podobě obnovila. Z původní gotiky nezbylo nic než okna s gotickou kružbou. Potom sem r. 1588 přenesli ze Sázavy tělo sv. Prokopa, opata Sázavského a patrona Českého, aby také na Pražském hradě odpočívalo, vystrčili je však r. 1768 z prostředka presbyteria čili kůru do postranní kaple, kdež posud jest. Probošt, děkan a kanovníci kapituly Všech Svatých nebydlí při kostele, v němž drží se služby boží pro šlechtičny přilehlého Teresiánského ústavu. Tento ústav zaujímá rozsáhlý palác k městu obrácený, a byl r. 1755 od Marie Teresie pro 30 nemajetných šlechtičen založen. Na tom místě stával až do řečeného roku palác posledních dvou pánův z Rosenberka, Viléma a Petra Voka, kterýž r. 1557 s velkým nákladem vystavěn a pěti věžemi ozdoben byl. Nyní zbyly jen zpodní části těchto věží, sloužíce za balkony paláce šlechtičen. Poslední stavení na této polední, k městu obrácené straně hradu jest majorátní dům knížat z Lobkovic; nevyniká nikterak stavitelskými formami, ač jest prostranný, a náležel původně také pánům z Rosenberka, až jej Polixena z Pernšteina, vdova po Vilémovi z Rosenberka a potom r. 1603 provdaná z Lobkovic, poslednímu rodu věnem přinesla, založivši zámožnost a slávu nynějších knížat z Lobkovic. Hned za tím domem vyniká vedle zadní hradské brány čtverhraná Černá věž, jedna ze starožitných věží, jimiž hrad na severní straně již v XIII. století byl obklíčen. Jsou v ní bývalá hradská vězení, nejhloub strašná lidomorna, jako v ostatních třech věžích. Nejblíž tu jest Daliborka, dále Mihulka a již blíže Pražného mostu Bílá věž. Jsou vesměs kulaté a z Jeleního příkopu vzhůru vyhnané. Daliborka byla od krále Vladislava II. r. 1496 obnovena, jakž monogram toho krále a letopočet na to ukazuje, i dostala na to jméno od prvního vězně r. 1498 do ní daného, rytíře Dalibora z Kozojed, kterýž, naučiv se ve vězení výtečně na housle hráti, almužnami se živil až do svého utracení. Daliborka a Černá věž souvisí se starým purkhrabským úřadem, jehož nyní sešlé renaissanční stavby z r 1555 pocházejí a v němž se nad vězni, vesměs stavu panského a rytířského, kteří buď králi se zprotivili, buď zemské škody zavinili a jiných zločinův se dopustili, soud držel až do obnovení řádu soudního za Marie Teresie a Josefa II. Na stavení samém, jakož i na bráně z ulice do předdvoří vedoucí, spatřují se mnohé starší erby bývalých nejvyšších purkhrabat. Nyní jest zde toliko hospodářský úřad nad statky nejvyššího purkhrabství, a ve věžích samých jsou ještě mnohé upomínky na středověký způsob trýznění nešťastných obětí spravedlivosti propadlých. Tím se končí popis Pražského hradu. Náleží však k němu ještě na druhé straně Jeleního příkopu královská, čili jak se obyčejně říká císařská zahrada, a mnohé jiné stavby z časův Ferdinanda I. a Rudolfa II. Královskou zahradu založil Ferdinand I., v XVI. století náležela k nejslavnějším zahradám v Evropě, a za Rudolfa květly v ní první tulipány v křesťanské Evropě, přinešené z Cařihradu od císařského vyslance Busbeka. V pozadí zahrady stojí bronzový nástavek na vodomet, výtečná to litina v renaissačním slohu, vyvedená v létech 1554—1559 od Vavřince Křička z Bytišky, který model zhotovil, a od Tomáše Jaroše z Brna, již často řečeného, který celé dílo ulil. Na konci zahrady skví se na vysoké plání královský milohrádek, vůbec Belvedér nazvaný, nejznamenitější a nejvýtečnější památka stavitelství z doby vlaské renaissance netoliko v Čechách, nýbrž v celé střední Evropě na severní straně pohoří Alpského. Tento milohrádek dal Ferdinand I. pro svou manželku a dědičku České koruny, Annu Jagelonku, od italských stavitelův Pavla de Stella a Ferraboska de Lagno vystavěti. Toto stavení má základní podobu dlouhého čtverhranu, na kterém otevřená sloupová chodba obkličuje vnitřní přízemí, nesouc nahoře široké pavlače na všecky čtyry strany otevřené, s kterých jest znamenitý pohled na Prahu, obzvláště však na zadní starožitnou stranu hradu Pražského. Výtečné rozměry této kolonády a znamenité vypuklé řezby na ní každého znatele na nejvýš poutají. První patro obsahuje kromě schodův a předsíně jediný veliký sál, a nad ním se zdvihá mědí pokrytá, baňatá střecha dle způsobu v XVI. století oblibeného. Císař Josef II. vykázal toto klasické stavení svým dělostřelcům za laboratorium na dělání patron a jiných ohněstrojních příprav; umělecká jednota Pražská však nabídla se vládě, že velkou síň v 1. patře umělecky vyvedenými freskami z českých dějin na svůj náklad vyozdobit dá, což bylo přijato. Dělostřelci odtud se vyklidili, stavení bylo roku 1845 opraveno, a malíři Svoboda, Lhota a Trenkvald 14 výjevů z dějin domácích skvostným způsobem al

fresco na stěnách síně podle návrhův Kristiana Rubena, bývalého ředitele Pražské malířské akademie, vyvedli. Tyto obrazy stály 50.000 zl. a teprv r. 1865 domalován byl poslední. V královské zahradě stojí mimo to ještě velkolepý renaissanční míčový dům, za Rudolfa II. vystavěný nad samou srází Jeleního příkopu, potom bývalá Rudolfova lví ohrada; přes cestu pak proti vchodu do zahrady bývalé Rudolfovo kolbiště s ohromnou síní a dvorem, okolo něhož na dvou stranách se ještě lóže pro diváky spatřují. Všecka tato stavení slouží nyní za sklady hrubé střelby a jiných vojenských potřeb. Další prostoru od královské zahrady až po tak zvané Marianské hradby, v nichž se Bruská čili Písečná brána otvírá, zaujímají veřejné sady Chotkovy, jež nejvyšší purkhrabí hrabě Karel Chotek r. 1833 založil.

Vlastní Hradčany mezi Pražským hradem a Strahovem byly teprv za krále Jana z Luxenburku co městečko pod obranou Pražských purkhrabí založeny, r. 1598 od Rudolfa II. na královské město povýšeny, a teprv od Marie Teresie r. 1746 čtvrtým městem Pražským jmenovány. Tento díl Prahy honosí se řadami palácův, některými prostrannými náměstími a ulicemi a vedlé toho také špatně stavenými skrýšemi chudiny. Před samým královským hradem rozprostírá se tak zvaný Hradčanský plac, čtverhraný, samými paláci a domy kanovníkův od sv. Víta, u prostřed kaštanovým stromořadím a bohatým Mariánským sloupem se sochami českých patronův a apoštolův z počátku minulého století, od Jana Ferd. Prokova shotoveným, ozdobený. Část toho placu k městu otevřená před samým hradem opírá se o vysoko vyzděné tarasy, na jichžto poprsních zdech stojí sochy sv. Filipa Neria, sv. Václava a bolestné matky Boží na místě, kde stával kostelíček panny Marie Einsiedelské, r. 1783 zamčený a r. 1791 pobořený, tak že jenom jeho zpodní zdi zůstaly, které upraveny jsou k pohodlnému užití velkolepé vyhlídky na město. Z Hradčanského placu vede Radni potom Loretánská ulice na Loretánský plac, též čtverhraný avšak nerovný, s nímž k západní straně prostranný Pohořelec souvisí, který až ku Strahovské bráně se vztahuje. K Pohořelci se připojuje Strahovský plac čili vlastně klášterní předdvoří na hoře Sioně. Ostatně činí pořadí domů Hradčanských proti městu, větším dílem někdy panských, jednu stranu Hluboké cesty, dlouhé to ulice z Pohořelce přímo dolů na Malou stranu vedoucí. Duchovní stavby a ústavy v této části města jsou následující: premonstrátský klášter na Sioně čili na Strahově s klášterním a spolu farním chrámem Nanebevzetí Panny Marie, založený r. 1140 od Olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka a knížete, potomního krále Vladislava II., který potom také v něm byl pochován; nejstarší a nejpřednější klášter toho řádu v zemích České koruny. Nynějši chrám má tutéž rozsáhlost, co bývalá klášterní basilika, která r. 1420 od Husitův byla zkažena. Klášter zůstal v bídě až do opětného zvelebení katolického náboženství v Čechách. Opat Jan Lohelius, potomní arcibiskup Pražský, opravil zase zkažený chrám r. 1586; opat Kašpar z Questenberku vyzdvihl r. 1626 ostatky sv. Norberta, arcibiskupa Magdeburského a zakladatele řádu premonstrátského, z Mariánského kostela v Magdeburce, převezl je 1627 do Prahy, a v tomto Strahovském chrámě uložil, vymoha zároveň, že svatý Norbert v počet patronův českých přijat byl. V prvním čtvrtletí minulého století počali opatové Strahovský chrám podle vlaského slohu přestavovovati; stavitelové Marek Ant. Cannevalli č. Chanivalle a Silvester Carloni přetvořili chrám ten tak jak nyní vypadá, tak že z jeho původní románské výstavnosti ničeho nezbylo, leda hlavní základní zdi a půdorys. Skládá se z chóru a hlavní lodi, pak ze dvou nižších pobočních lodí a z dvou k těm lodím v pozdějším čase přistavených kaplí. Deset pilířův odděluje ve dvou řadách ty tři lodi od sebe. Délka obnáší 204 stopy, šířka 85'; obě věže, stojící podle kněžského kůru na místě křížových ramenou, mají mědí kryté báně a jsou pěknými zvony opatřeny. U vnitř jsou klenby ve hlavní lodi štukatorskými ornamenty a freskami od Jiřího Viléma Neunherze ozdobeny; Kramolín a Raab malovali fresky na stěnách. Hlavní oltář, 11 postranních oltářův a kazatelna jsou z krásného českého mramoru od Jos. Lauermanna tesány. Ostatky sv. Norberta, byvše až do r. 1811 u prostřed kněžského kůru uloženy, nalézají se nyní na hlavním oltáři. Na oltářích mnohé krásné obrazy od Frant. Balka, M. L. Willmanna, Häringa a zdejšího premonstráta Noseckého, kterýž také r. 1746 fresky v bohatě ozdobené kapli sv. Uršuly maloval. V protější kapli sv. Kříže r. 1861 nově zřízený náhrobník hraběte Bohumíra Jind. z Pappenheimu, strašného vůdce císařského v třicetileté válce, který v bitvě u Lützenu 1632 padl a zde pochován byl. Na velké kruchtě největší a nejlepší varhany v Praze s 41 rejstříky a 3087 píšťalami. Klášterní stavby a zahrady velmi rozsáhlé, prelatura stoji proti městu, obsahuje znamenitou, od nynějšího praelata Jeronyma Zeidlera r. 1837 založenou obrazárnu s 500 čísly, potom bohaté sbírky nerostův, zkamenělin a tolarův. Klášterní knihovna stojí v pozadí za konventem, obkličuje celý jeden klášterní dvůr do čtverhranu, a skládá se z dvou sálův a dvou spojovacích chodeb; knih počítá se v ní přes 60.000, mezi nimi mnohé české a cizí prvotisky, potom přes 1000 rukopisův, mezi nimi zvláště pontifikale Albrechta ze Šternberka, arcibiskupa Magdeburského a biskupa Litomyšlského, skvostný to kodex s nejkrásnějšími miniaturami od Hodíka z r. 1376. Nejskvostnější jest velký sál té knihovny, jehož architektonicky ozdobené průčelí k Strahovskému placu hledí vedle samého kostela. Vystavěn byl r. 1783 na délku 108' a šířku 36'; skvostné police na knihy pocházejí z premonstrátského kláštera Luckého na Moravě, r. 1784 zrušeného, a strop ozdoben jest výtečným malováním roku 1794 od cís. komorního malíře Maulpertsche.

Na Strahovském předdvoří stojí také zrušený kostel sv. Rocha, zajímavá stavitelská památka v základech gotická s vysokými, gotickými okny, ale ostatně zcela renaissančním slohem vyozdobená, jejížto nynější zpustlosti velice litovati musíme. Vystavěn byl ten kostel co farní pro osadu Strahovskou roku 1587 od opata Jana Lohelia, a zrušen roku 1784.

Na dolejším konci Strahovského předdvoří k městu s průčelím k Pohořelci stojí Strahovský špitál pro 16 chudých s kaplí sv. Alžběty, zal. r. 1622, na toto místo přenešený r. 1664.

Na půlnoční, dolní straně Loretánského placu stojí klášter řádu kapucinského s kostelem Panny Marie nebes královny ve známém jednoduchém spůsobu těchto řeholníkův vystavěný. Jest to nejstarší sídlo jejich v Praze a v Čechách. Roku 1600 přišlo sem 12 prvních kapucínův z Itálie, proti vůli českých stavův avšak pod ochranou císařského dvora se zde usadili a r. 1602 svůj klášter a kostel dostavěli. S klášterem krytou kamennou chodbou na obloucích souvisí svatý dům Lore-

tánský, v kterém se nacházejí ambity do čtverhranu okolo velikého dvora vystavěné, s kostelem Narození Panny Marie v pozadí a Loretánskou kaplí uprostřed dvora. Po bitvě Bělohorské stály tu od obyvatelův opuštěné domy měšťanské; ty skoupila kněžna Benigna Kateřina Popelová z Lobkovic a založila r. 1626 napřed Loretánskou kapli, později povstal dům s ambity, a řečené kněžny snacha Alžběta z Lobkovic založila roku 1661 kostel, kterýž pak 1718 ještě od hraběnky Markéty z Valdšteina zvětšen byl. Katolická šlechta, která po smutném povstání českém v létech 1618—1620 na výsluní lásky nejvyššího císařského dvora se hřejíc k velikému bohatství a moci přišla, jmenovitě ženské údy její, přičiňovaly se o závod, to pod ochranu kapucínův odevzdané místo pro oslavu panny Marie co největšími obětmi na penězích, zlatě, stříbře a klénotech ozdobiti a zvelebiti, když vlast z tisícerých ran krvácela a národ hynul; a byly to jmenovitě kněžny z Lobkovic, hraběnky z Kolovrat, ze Šternberka, z Martinic, z Nostic, z Valdšteina a z Harrachu. Mnohé obrazy svatých panen a královen, v ambitě po pravé straně se nacházející, jsou prý podobizny těchto pobožných dvorských dám, podle francouzské módy XVII. a XVIII. století skvostně vystrojených. Vlastní Loretánská kaple podle vzoru kaple v Loretě v Itálii vystavěna byla r. 1684 od Italiana Agosta, zvenčí velmi bohatou štukatorskou prací s mnohými sochami ozdobena. V průčelí domu, v pitvorném a převrhlém slohu vlaském vystaveného, strmí věž s bicími hodinami a zvonečkovou hrou, která ze 27 zvonkův rozličné velikosti se skládá a r. 1694 nákladem Pražského měšťana Eberharda z Gloukova od Pražského hodináře Petra Neumanna zhotovena byla. Zvony mající dohromady 30 centův lil Klaudius Fromm v Amstrdamě. V přízemních komnatách toho svatého domu chová se kostelní poklad, nejznamenitější v Čechách, co do ceny kovů a kamenů bohatší než Svatovítský, památka to neobyčejné štědrosti dobrodincův. Mezi velikým množstvím zlatých a stříbrných monstrancí, kalichův, korun, pacifikálův, infulí a jiného kostelního náčiní a roucha ukazuje se přede vším jako první památnost veliká monstrance v podobě slunce, na jehožto zlatých paprscích 6580 diamantův rozličné velikosti a tíže zasazeno jest. Dárkyně jest hraběnka Ludmila z Kolovrat, roz. Hieserlovna z Chodova, 1699. Nejstarší některé klenoty pocházejí ze XVI. stol., ostatní jsou útvory XVII. a XVIII. století. Kostel Narození Panny Marie za kaplí jest vnitř neobyčejným nákladem ozdoben, skví se mramorem, pozlacením a malováním.

Na začátku ulice, Nový svět zvané, v níž větším dílem jen chudá třída bydlí, stojí prostranný kostel někdy sv. Janu Nepomuckému posvěcený vedle bývalého kláštera uršulinek, který r. 1706 založen a r. 1784 od Josefa II. zrušen byl. Kostel v bohatém slohu vlaském vystavěl Jan Kilian Dienzenhofer v létech 1720—1728, Václav Reiner vyozdobil jej živými freskami. Roku 1861 byl zas otevřen a k službám božím pro vojáky Pražské posádky obou vyznání evangelických zařízen. Bývalý klášter jest od r. 1784 vojenskvu kasárnou.

Bývalý farní, nyní klášterní kostel sv. Benedikta povstal zároveň s městečkem Hradčanským za Jana Luxenburského; r. 1627 dostali jej mniši barnabité a vystavěvše při něm klášter zůstávali zde až do svého zrušení r. 1786. Na jejich místo přišly r. 1792 jeptišky řádu karmelitánského, kteréž tu dosud jsou. Kostel jest malý a má pěkné mramorové oltáře.

Památnější světské stavby na Hradčanech jsou: arcibiskupská residence na Hradčanském place naproti královskému paláci, povstalá z bývalého domu Floriana Griespeka r. 1562, když arcibiskupství Pražské po 141letém uprázdnění zase obsazeno bylo, jest nyní krásný palác o třech patrech do čtverhranu stavěný, jehožto skvostné průčelí r. 1765 za arcibiskupa Příchovského stavitel Jan Wirch vystavěl. Jest zde skvostná domácí kaple sv. Jana Křt., knihovna arcibiskupská a konsistorní, a též konsistorní kanceláře v zadních částech zde své místnosti mají. Pod tímto palácem stojí v zákoutí nad hořejším Jelením příkopem bývalý hraběcí dům Šternberský, nyní vlastnost společnosti vlastenských přátel umění s veřejnou obrazárnou, která všechny sály a komnaty prvního poschodí dokola čtverhraného vnitřního dvora zaujímá. Vystavěn byv ku konci XVII. stol. v bohatém slohu, dostal se společnosti r. 1796, která v něm zmíněnou obrazárnu, někdy mnohem bohatší než nyní, založila. Visí tu nyní přes 600 obrazův podle škol rozdělených; toliko staročeská škola tu zvláštního místa nemá, a jen některé staročeské obrazy tu přiřaděny jsou ke škole staroněmecké. Od roku 1821 do 1847 byly v přízemních místnostech sbírky českého národního Musea.

Nový a starý dům knížat ze Švarcenberka na kraji Hradčanské výšiny proti městu, královskému hradu a arcibiskupské residenci. Nový dům, vystavěný v moderním slohu od stavitele Pávíčka okolo r. 1810, nemá nic zvláštního; starý však jest vzácné renaissanční stavení velikých rozměrů, se svislými římsami a rýsováním na vápně; vystavěn byl v XVI. stol. od pánův z Rosenberka, dostal se na to panu Jiřímu ze Švamberka, jemuž jej císař Ferdinand II. vzal a knížatům z Eggenberka daroval. Po Eggenbercích dostal se r. 1719 rodu Švarcenberskému.

Palác Toskánský na západní straně Hradčanského placu, nyní od r. 1849 majetnost císaře Ferdinanda Dobrotivého, který v něm svou znamenitou domácí knihovnu chová. Pyšné to stavení v moderním slohu s dvěma pavillony a balkony, jež hrabě Michal Osvald Thun z Hohenšteina na začátku min. stoletl vystavěti dal.

Bývalý Martinický palác, nyní od r. 1837 vojenská nemocnice, v Radní ulici, vystavěn v přísném slohu vlaském na začátku minulého století od Italiána Scottiho vedle starého domu hraběcího rodu Martinického.

Zemská káznice v tétéž ulici, vystavěná roku 1833 na místě bývalého Trautmannsdorfského domu, byla roku 1854 milosrdným sestrám odevzdána, které jí daly titul: „Klášter Ježíš Maria Josef pro ženské vězně a korrigendky.“ Roku 1861 převzal zemský výbor správu téhož ústavu.

Černínský palác, nyní od r. 1852 kasárna Františka Josefa, na Loretánském náměstí naproti Loretánskému domu, nejnádhernější někdy palác v Praze, od hraběte Františka Josefa Černína, vladaře domu Chuděnického a Hradeckého, v první čtvrti minulého století v bohatém vlaském slohu vystavěný, s průčelím 456 stop dlouhým, s 5 portály a 32 hmotnými polosloupy mezi okny. Mohl tenkráte býti důstojnou residencí každého krále. U vnitř křižovaly se daleké chodby s otevřeným sloupořadím, vjezd široký tvořil nádhernou síň vedoucí k širokým dvouramenným schodům, nad nimiž na stropě veliké malování al fresco od Reinera se spatřovalo, kterak giganti na Olymp útokem ženou. Matiáš Braun z Braunu a Ign. Platzer zhotovili sochy toho palácu. Hrabata Černínové, majíce své stálé sídlo ode sta let ve Vídni, zanedbávali ten palác, a když

jej státu na kasárnu prodali, tu stala se u vnitř veliká změna v něm předěláním tří poschodí na čtyry a zastavením nádherného vjezdu.

b) Malá strana.

Hlavní, větším dílem pravidelně založené ulice na Malé straně jsou Mostecká, vedoucí od kamenného mostu přímo na Malostranské náměstí, původně čtverhrané, však již od XV. stol. domy před kostelem sv. Mikuláše stojícími zúžené. Výše leží bývalý Vlaský, od r. 1846 však Štěpánský plac, pravidelný čtverhran, od něhož pod zámeckým vrchem se vzhůru táhne Ostruhová (původně Strahovská) ulice. Rovným směrem s těmito ulicemi běží od východu k západu Vaječní trh a Vlasko-špitalská ulice až pod samý Petřín. K jižní straně běží pěkná Karmelitánská, dále však dost nepravidelná Újezdská ulice až k Újezdské bráně. Blíže velkopřevorství johanitského, čili jak se vůbec nyní říká maltézského, jsou tři nepatrné placy Maltézské a plac Velkopřevorský. V severní části toho města jest Josefská, Senovážní, Tomášská, Farní ulice, pravidelný Valdšteinský plac s Valdšteinskou ulicí, vedoucí k Brusce (v. t.) pod vrchem. K Malé straně náleží také ostrov Kampa celý domy zastavený, a toliko úzkým ramenem Vltavy od břehu oddělený. Na Malostranském náměstí stojí pomník rakouského polního maršálka hraběte Jos. Radeckého, rozeného Čecha, r. 1858 od Pražské umělecké jednoty postavený. Sochu maršálkovu, 9 stop vysokou, modeloval Emanuel Max, sochy vojákův rakouských pod ní (dělostřelce, myslivce, infanteristy, štyrského střelce, husara, námořního vojáka, ulána a Šerežana) modeloval Josef Max, myšlénku (ovšem ne novou) k celku podal Kristian Ruben, a ulito jest to vše z bronzu od Burgschmita v Norimberce. — Na Štěpánském place stojí pyramida nejsv. Trojice s kašnami, r. 1715 z vděčnosti za pominutí moru r. 1713 postavená. Výkres k tomuto znamenitému pomníku podal císařský stavitel Aliprandi, a vyvedení v pískovci a mramoru jest od Ondřeje Quitainera a Jana Prokova. — Na druhém Maltézkém place stojí socha sv. Jana Křt. s třemi anděly, postavená od řádu johanitského na začátku minulého století.

Duchovní stavby a ústavy na Malé straně: Hlavní farní chrám u sv. Mikuláše mezi náměstím a Štěpanským placem, založen r. 1282 co chrám gotický, jesnitům odevzdán r. 1625, od nich stržen a nově založen r. 1673, od Krištofa Dienzenhofera v západní části, a jeho syna Jana Kiliana Dienzenhofera ve východní části jak nyní jest vystavěn r. 1752, nejbohatší a nejnádhernější to chrám vlaského slohu v Praze, nejpřednější stavitelská ozdoba Malé strany. Na upravení dekorativních částí pracováno až do zrušení jesuitského řádu 1773, načež stal se zase farním a r. 1784 hlavním farním chrámem Malostranským. Celé stavení jest 217 stop dlouhé, 94' široké, věž a kupola dosahují výšky 250'. Nejvýtečnější část jest velebná kupola zzelenalou mědí pokrytá, osmi velikými okny a nahoře krásnou lucernou osvětlená, se svými třemi polokruhovými apsidami, potom věž podle ní stojící, k náměstí trochu povystupující, a dlouhá strana kostela k Mostecké ulici obrácená, mající dvě řady oken mezi polosloupy a nahoře na poprsní zdi, která střechu zakrývá, řadu velikých soch svatých od Ign. Platzera zhotovených. Méně vkusná jest velká chrámová loď, na západní straně ke kupoli připojená, a venkovské západní průčelí; stavěl to starší Dienzenhofer a neuměl se vyhnouti tehdejšímu převrhlému vkusu parukovému, tak že v té celé části oko ni jediné pravidelné, přímé čáry nevidí. Také nečiní dobrý dojem ohromná klenba v lodi beze všech pasů nad celou lodí se vznášející, a celá jedinou symbolickou malbou vyozdobená. Vedlejších lodí není, nýbrž místo nich jest 8 kaplí, nad nimiž se široké empory a kruchty s balustradami vznášejí. Jako jest velikolepý zevnějšek chrámu, tak překvapující a oslňující skvostnost se jeví u vnitř. Všechny sloupy, filastry, římsy, oblouky a stěny potaženy jsou uměle padělaným mramorem, pozlacením a malováním. Toliko přílišná pestrost a jasnost barev na mramorování jest důstojnosti na ujmu, oko nemůže na vynikajících předmětech odpočinouti. Oltáře jsou vesměs z pravého mramoru od Josefa Lauermanna tesány, též skvostná dlažba; mramorování provedl Pražský štukator Jan Hennevogel z Ebenburka; ohromné dřevěné, bílým lakem a pozlacením potažené sochy před sloupy pod kupolí a v lodi, potom na velkém oltáři jsou od Ign. Platzera, kterýž také modeloval kolosální sochu sv. Mikuláše, biskupa Myrského, na velkém oltáři, z mědi ulitou a celou pozlacenou. Kupola úplně kulatá má uvnitř 63' v průměru, vymaloval ji spolu s třemi apsidami Frant. X. Balko. Jiný umělec, Jos. Kracher, maloval velkou klenbu v lodi a oltářní obrazy ve dvou apsidách. Obrazy na ostatních oltářích pocházejí od Ign. Raaba, Frant. X. Balka (sv. Frant. Xav., jeho nejvýtečnější dílo), Solimeny, Neapolského umělce (sv. Michal), od Karla Škrety (Spasitel na kříži) a od Ludvíka Kohla (sv. Barbora). Znamenité varhany na velké kruchtě, r. 1747 od Tomáše Schwarze zhotovené, r. 1835 od Josefa Gartnera v Praze výborně přestavěné, mají 46 rejstříkův a 2532 píšťal. Na věži visí 5 zvonů, slavných do nedávna svou překrásnou harmonií, která však puknutím největších dvou a to výtečných zvonů pokažena byla. K severní dlouhé části kostela přistavěn jest bývalý ohromný profesní dům jesuitský, na nějž Albrecht z Valdšteina, vévoda Friedlandský, náklad vedl. Po zrušení řádu jesuitského dány jsou cís. úřady do něho, a bývalá jesuitská krypta, která všechen prostor pod chrámem zaujímá, chová od těch dob místodržitelský archiv v sobě.

Dvorský farní a klášterní chrám sv. Tomáše s klášterem obutých poustevníkův řeholé sv. Augustina. Kostel založen asi v XII. stol. od opatů Břevnovských, klášter roku 1285 od krále Václava II., načež počala stavba nynějšího chrámu původně gotického, 210' dlouhého a 75' širokého, s hlavní a dvěma pobočnými nižšími loďmi. Vyhořel r. 1420 za bouře husitské a r. 1503; pokaždé byl pak více méně přestavován, až teprvé v první polovici minulého století Janu Kil. Dienzenhoferovi uloženo bylo, aby starý gotický chrám zcela podle převrhlého vlaského slohu přestavěl. Základy jsou tedy gotické, avšak architektura vlaská, nešťastně provedená. Dienzenhofer ani jednomu gotickému oknu jeho rozměry nenechal, nadělav z nich nevkusné, vykroužené otvory, mezi kůrem a loďmi postavil kulatou, však nehezkou kupoli, boční lodi snížil, učiniv nad nimi těžké empory čili galerie. Západní průčelí dekorováno jest bohatou architekturou a sochami, a dílem také jižní portál. I věž stranou při průčelí stojící podržela sice svou vysokou špičatou střechu, ale zdi její také vlaskými filastry a římsami vyšnořeny byly. Václav Reiner vymaloval pak fresky v polích na novém klenutí chrámu, a oltáře vesměs z doby parukové ozdobeny jsou obrazy tehdejších mistrův, mezi nimiž také jeden od Škrety (sv. Tomáš z Villanovy almužnu rozdávající). Přední ozdobou toho chrámu jsou však

dva veliké obrazy na hlavním oltáři od slavného Nizozemce Rubensa (mučennictví sv. Tomáše a sv. Augustin). Ze starých gotických staveb zachovala se jediná sakristie, jejižto pěkné klenutí o sloup u prostřed se opírá. Ještě jiná kaple vedle sakristie v klášterní chodbě zachovala gotické formy, toliko pasy klenby a přípony a nosiči pilířův dostaly zjinačené formy. V klášterní chodbě jest několik náhrobních kamenů, mezi nimiž pozoruhodný náhrobek Alžběty Johanny Vestonie, Angličanky a latinské básnířky († 1612), která za Rudolfa II. mezi slavné osoby v Praze náležela. V klášteře, v XVII. stol. naskrze přestavěném, jest dosti hojná knihovna, a za ním vlastní pivovár.

Kostel sv. Josefa Pěstouna s klášterem anglických panen v Josefské ulici byl původně r. 1656 pro karmelitánky založen, které se nyní na Hradčanech u sv. Benedikta nacházejí, a roku 1782 výše řečenym pannám odevzdán, které se vyučováním děvčat zaměstnávají. Tyto panny přijaly řeholi sv. Ignáce Lojoly a skládají jen jednoduché sliby, mohouce z kláštera také vystupovati. Kostel jest pravidelné, ozdobné stavení s kulatou bání a světlou lucernou; mezi oltářními obrazy sv. Josef a sv. Teresie, oba od Petra Brandla. Veliká klášterní zahrada zaujímá také část místnosti, kde před rokem 1420 stával dvůr a palác biskupův a arcibiskupův Pražských. Nyní se z toho stavení nezachovalo nic, nežli zpodek věže s branou na polo zasypanou, kterou lze v pozadí dvorka za domem pod čísl. 47 u Tří zvonkův v Mostecké ulici spatřiti. Jsou na ní dva štíty s erbem biskupa Jana IV. Dražického (tři viní listy).

Chrám Panny Marie s velkým převorstvím a konventem rytířského řádu johanitského vůbec maltézského na prvním Maltézském a Velkopřevořském place, povstal roku 1159 založením krále Vladislava I. Velicí převorové přestěhovali se odtud po nějakém čase do Strakonic; veliký gotický chrám vyhořel r. 1503, a odtud byla jen zadní polovice zase obnovena; průčelí však s dvěma sníženýma věžema a portálem zachovalo se. Ku konci XVI. stol. vrátili se velci převorové zase do Prahy, a r. 1726 vystavěno jest podle kostela nynější jejich sídlo v tehdejším parukovém slohu; r. 1731 zřízen jest s druhé strany kostela při Lázeňské ulici nynější konvent. Průčelní zbytky starého kostela v nejlepším gotickém slohu jsou velmi zajímavé, nynější kostel třílodní jest nevkusná směsice starších a moderních částí. Oltáře vesměs z parukové doby; na velkém oltáři Panna Maria a na jednom vedlejším sv. Barbora od Škrety. Při jednom pilíři socha velkého převora hraběte Rudolfa Colloreda-Wallsee, velitele Prahy za obležení švédského r. 1648, z karrarského mramoru od Eman. Maxe. Historickou zajímavost mají také mnohé náhrobní kameny starších velkých převorů.

Farní kostel u Panny Marie Vítězné v Karmelitánské ulici, původně od německých lutheránův Pražských roku 1611 vystavěný, po bitvě Bělohorské bosým karmelitánům odevzdaný, kteří při něm klášter si vystavěvše jej novým kůrem rozšířili, vysokým průčelím, mimořádně k východu hledícím, a jednou věží ozdobili, druhou věž nedokonavše. Poněvadž zde na hlavním oltáři byla postavena kopie onoho obrazu Panny Marie, kterýmž generál karmelitanův Dominicus a Jesu v bitvě na Bílé hoře 1620 císařské vojáky k udatnosti podněcoval, nazván tento kostel, od protestantův dříve sv. Trojici věnovaný, Panny Marie Vítězné. Roku 1784 zrušen jest klášter karmelitánův a kostel odevzdán jest co farní kněžím řádu johanitského. Jediná veliká loď, vyvedená v přísných formách italiánského slohu, s vysokým klenutím, připojuje se k užšímu dlouhému kůru. Velký oltář byl r. 1723 podle nákresu Ferdinanda Schora nově přestavěn, nejvýš na něm stojí onen nevelký obraz Panny Marie Vítězné, kterýž kromě vybledlého vyobrazení Bělohorské bitvy oslavuje v tom kostele památku vítězství katolické církve nad protestantsvím v Čechách. Na ostatních oltářích jsou obrazy od Brandla, Cimbrechta a jiných umělcův, na jednom velmi skvostném oltáři z popelavého mramoru stojí vosková soška Ježíškova s bohatými rouchy k převlíkání, k níž Pražský lid velikou pobožnost chová. Na věži visí dva nevelike zvony, které, jsouce nyní přelity, původně jména Jana Husi a Jeronyma měly, a svým o vrch Petřín se odrážejícím zvukem celou Prahu naplňují. Pocházejí od kaple někdy tuto na blízku stávavší, a památce jmenovaných dvou českých mistrův zasvěcené.

Kaple sv. Karla Boromejského při Vlaském špitále na Vlasko-špitálském place. Tento ústav byl 1602 od Italiánův v Praze osedlých založen, v létech 1611—1617 vystavěn, od Josefa II. 1789 zrušen. Na to založili Pražští Italiáni sestoupivše se v bratrstvo čili kongregaci r. 1804 nový sirotčí ústav pro chlapce, a koupili teprv zas r. 1830 toto své původní stavení, v kterém se ten ústav nyní nachází. Zrušená kaple byla roku 1839 zas obnovena a posvěcena, jest velmi prostranná, má hezkou, od Václ. Markovského vymalovanou kupoli a pěkný obraz sv. Karla na hlavním oltáři od téhož malíře.

Kostel sv. Karla Boromejského s nemocnicí a matičním domem milosrdných sester, stojí o několik domů výše za předešlým ústavem u paty Petřína. Kongregace milosrdných sester zakoupila si zde s počátku zahradní dům barona Bretfelda r. 1842, založivši v něm hned malou nemocnici pro ženské. Nedostatek větší nemocnice na Malé straně povzbudil dobrodince, kteří k vystavení takové prostředky dali, a tak povstala r. 1853—1855 vedle matičního domu veliká, do čtyr úhlů vystavená nemocnice s prostranným kostelem patrona toho řádu, sv. Karla B., kterýž 4. listop. 1855 byl vysvěcen. Obraz na velkém oltáři, představující sv. Karla v Miláně mezi nemocnými na morovou ránu, potom fresky na klenbě maloval Vilém Kandler. V matičném domě má představená řádu v Čechách a na Moravě sídlo své.

Odtud vede cesta dílem dlážděná, dílem po schodech vzhůru na týmě Petřína ku kostelu sv. Vavřince, který se o zoubkovanou hradbu, tak zvanou hladovou zeď, od Karla IV. r. 1360 vystavěnou, opírá. Původem svým sahá až do X. stol., v nynější podobě byl teprv od r. 1735—1770 postaven, však r. 1784 zrušen, na to r. 1840 zas obnoven a otevřen. Má dvě věže a kupoli. Planina před kostelem byla r. 1836 a 1837 srovnána, stromy posázena a 14 kapličkami se štacemi umučení Páně ozdobena. Fresky v těch kapličkách vyvedli dva bavorští malíři podle návrhův Jos. Führicha. Z XVIII. stol. pocházejí ještě dvě větší kaple před kostelem, jedna s Golgothou a druhá s hrobem Božím, dle vzoru Jerusalemské kaple ve chrámě Božího hrobu vystavěná. Na velký pátek koná se valná pouť v tato místa, a že hořejší planina u kostela jest nejvyšším místem na Petříně, tudíž se nejrozsáhlejší vyhlídka přes Prahu až na daleká česká pohoří otvírá.

Filiální kostel Panny Marie u bývalého kláštera kajetánského v Ostruhové ulici, v pěkném vlaském slohu do kříže vystavěný v letech 1691—1717. Klášter byl r. 1783 zrušen a soukrom-

níkům prodán. V kostele na oltáři jsou výtečné alabastrové sochy a obraz od Reinera; na třech postranních mramorových oltářích obrazy od Martina Altomonte (sv. Filip Nerius a sv. Ondřej Avellinský), od Halvaxe (sv. rodina) a od Rothmayera (sv. Kajetan). Do klášterních stavení, nad kostelem na stráni zámeckého vrchu stojících, vedou ze sakristie uměle sestavené točité schody.

Kaple sv. Rafaele při ústavu pro dorostlé slepé v Brusce. Tento ústav byl r. 1832 od profesora Aloise Klara založen a r. 1836—1837 podle plánův Vinc. Kulhánka, c. k. stavitelského úředníka, vystavěn. Kaple byla 4. října 1844 vysvěcena, vystavěna byvši v jednoduchém moderním slohu s polokruhovou apsidou. Na oltáři stojí z karrarského mramoru vytesaná socha archanděla Rafaele od Em. Maxe; apsidu vymaloval v staroitalském způsobu na zlaté půdě Vilém Kandler.

Ze světských stavení pamětihodnější jsou:

Palác c. k. místodržitelstva ve Farní ulici, z bývalého školního domu jesuitského za císaře Josefa v důstojných rozměrech a formách přestavěný. Tehdejší nejvyšší purkhrabí co správce zemský a tehdejší c. k. gubernium přestěhovali se z královského hradu sem roku 1784. Po čase připojen byl k tomu stavení také bývalý bankální úřad proti Štěpánskému placu, kterýž r. 1845 o jedno (třetí) poschodí zvýšen byv svou nynější podobu dostal.

Dům c. k. úřadův, bývalý dům profesní jesuitův, vedle sv. Mikuláše do čtverhranu stavěný, na 4 poschodí vysoký, od cís. Josefa II. r. 1784 pro nejvyšší zemské úřady upravený. Jest zde sídlo c. k. zemského vrchního soudu, c. k. státní účtárny, c. k. zemské hlavní pokladnice a j. Severozápadní roh toho stavení, podnes jinou výstavností znatelný, byl někdy kostelem sv. Václava, od jesuitův na místě jiného kostelíčka téhož svatého od nepamětných dob zde stávavšího vystavěný. Chovaly se v něm r. 1784 do 1849 zemské desky.

Bývalá Malostranská radnice č. 35 na náměstí, v XVII. stol. v pitvorném slohu přestavěná, někdy třemi věžemi ozdobená, které okolo r. 1823 z hospodářských ohledů pobořeny byly. Od r. 1793 mají zde c. k. fiskální úřad, prokuratura královské komory a nejv. dvorský lenní soud sídlo své.

Dům sněmovní s kanceláří zemského výboru ve Farní ulici a na Pětikostelském pláčku, č. 176, rozsáhlé stavení o dvou patrech s dvěma portály; původně to dům hrabat z Thunův z r. 1696, kdež se v krásném sále od r. 1779 do 1794 divadlo nacházelo. R. 1794 vyhořel, byl od českých stavů zakoupen a roku 1801 v nynější podobě přestavěn. R. 1861 byl v něm nynější sněmovní sál zřízen a od Karla Behra skvostně ozdoben. Obsahuje sedadla pro 241 poslancův, galerii pro 130 posluchačův, lóže pro novináře; od r. 1863 stkví se v něm mistrovsky vyvedený obraz císaře Františka Josefa I. od Edv. Engertha.

Palác zemského vojenského velitelství na Štěpánském place, č. 258, byl dříve dům knížat z Liechtenšteina, kteří jej v nynější podobě r. 1791 přestavěli avšak v dvacátých létech nynějšího století hraběti Ledebourovi prodali; ten zas prodal jej r. 1849 státu, načež byl k nynějšímu účelu skvostně upraven.

Palác hraběte Morzina v Ostruhové ulici č. 256, vystavěn r. 1670 s balkonem, jejž dvě kariatidy v podobě mouřenínův podpírají, práce to Jana Ferd. Prokova.

Palác hraběte Thuna Děčínského též v Ostruhové ulici vedle kostela kajetánského, č. 214, vlastně dvojí stavení; přední výtečný palác ve vlaském slohu v minulém století od stavitele Anselma Loragha nákladem jednoho hraběte Kolovrata Liebšteinského vystavěný, s nádherným portálem, sloupením v průjezdu a skvostnými schodami. Na portále dvě výtečně pracované orlice od Matiáše Brauna z Braunu, který také ostatní řezbářské práce na tomto paláci vykonal; zadní stavení ve starém renaissančním slohu jest bývalý dům pánův z Hradce, potom hrabat Slavatův, jichžto erby na průčelní straně proti novým zámeckým schodům se spatřují. R. 1846 a 1847 bylo toto stavení bedlivě obnoveno.

Palác hraběte Thuna Žehušického, v úzké uličce za místodržitelstvem na úpatí zámeckého vrchu č. 180, branou se střílnami od ulice oddělený, tak že okna na předdvoří vycházejí. V něm jest znamenitá obrazárna, a z oken výtečný přehled Prahy. Stojí při něm také kulatá věž ze starších dob.

Palác Valdšteinský na Valdšteinském place, č. 17, táhne se podle celé Valdšteinské ulice, nejslavnější to panské sídlo v Praze, vystavěné v létech 1621—1630 od Albrechta z Valdšteina vévody Friedlanského, který, založiv svou slávu a své veliké bohatství na zříceninách vlasti, tuto svým dvorem byl a nesmírnou nádherou a pýchou královské dvory převyšovati chtěl. Palác a zahrada jeho zachovaly téměř zcela výstavnost a úpravu bohatých sídel knížecích ze XVII. století; plány k celku navrhl Italián Marini z Milána, a pracovali na vyozdobení všeho nejpřednější italiánští, nizozemští a němečtí umělci, neboť českých tehdáž ve vlasti již nebylo. Kromě zahrady obsahuje vnitřek palácu čtyry dvory, pyšné průčelí jeho má dvě patra a tři portály, zadní stavení jsou jednopatrová. Větším dílem bez proměny po vévodovi pozůstávají: veliký sál v průčelí palácu, na jehožto stropě veliká malba představuje Valdšteina co ověnčeného vítěze na nebeském povoze čtyřmi oři taženého; hvězdozpytná komnata, neboť pan Albrecht mnoho ve hvězdopravu věřil; domácí kaple; lázeňská jeskyně; při zahradě veliká otevřená síň, tak zvaná italiánská sala terrena; vedle ní v jedné komnatě kůň vycpaný, na němž vojvoda jezdil v bitvě u Lützenu, v zahradě konečně vodomety, veliká klec na čtvernožce a ptáky, nápodobené skalní stěny, veliký vyzděný rybník atd. Za zahradou jest veliká jezdírna s galerií.

Ve Valdšteinské ulici stojí mimo to: dva knížecí Fürstenberské domy, č. 159 a 153, s překrásnou zahradou teprv nedávno spořádanou, a palác knížete Verianda z Windischgrätzu. V prvním Fürstenberském domě nachází se knihovna s 30.000 svazky a bohaté sbírky mincí, obrazův a jiných skvostův. V Brusce stojí vedle Klarova ústavu slepých dům c. k. vojenské monturní správy, č. 132, veliké jednoduché stavení zřízené r. 1779.

Tak zvaný Saský dům, č. 55, vedle samé menší mostní věže r. 1348 od Karla IV. Rudolfovi staršímu kurfirštu Saskému darovaný, který jej na způsob tvrze přestavěl a v něm často přebýval. Nyní jest zcela obnoven a ztratil svou starožitnou podobu. — Na ostrově Kampě dům někdy Kolovratský, potom Liechtenšteinský a nyní od roku 1864 Odkolkovský, č. 506, stojí při Vltavě a byl od nynějšího majetníka o druhé poschodí rozmnožen. Nyní jest v něm část král. zemského polytechnického ústavu prozatím umístěna. — Dům hraběte Jiřího Bouquoie, č. 484 na Velkopřevorském place, ku konci XVII. stol. vystavěný, s pěknou knihovnou a sbírkami přírodnin. — Palác hraběte Ervina Nostice, č. 471 na třetím Maltézském place, velmi výstavný

a rozsáhlý, r. 1660 založený, roku 1760 v nynější podobu uvedený, honosí se výtečnou obrazárnou přes 500 čísel počítající, znamenitými sbírkami rytin, mincí, soch a hojnou knihovnou, která také vzácné rukopisy obsahuje.

C. k. četnická kasárna, č. 388, na začátku Újezdské ulice, bývalý to chrám svaté Maří Magdaleny vedle dominikánského kláštera, od Josefa II. i s kostelem zrušeného. Rozsáhlé klášterní stavení jest nyní v rukou soukromníkův. S počátku založila zde královna Alžběta, poslední Přemyslovna, klášter dominikánek. Milič z Kroměříže uvedl sem magdalenitky, po zkáze husitské dostali to místo r. 1604 dominikáni a byli r. 1784 zrušeni. Znamenitý chrám byl od nich v létech 1656 až 1709 vystavěn a osmihranou kupolí ozdoben. Po odsvěcení jeho přišel do něho roku 1792 c. k. vrchní poštovský úřad i se stájemi na koně, kterýž se pak roku 1849 na Nové město přestěhoval, postoupiv to stavení c. k četníkům, k jichž potřebě starý kostel v létech 1851 — 1855 podruhé a to důkladně přestavován byl. Tehdejší plukovník Kronenberg dal v třetím poschodí učební síň četníkův obrazy od Kandlera na stěnách vyvedenými skvostně ozdobiti. Nicméně zevnějšek stavení toho vždy ještě bývalý kostel připomíná. Stavení Malostranské vzorní hlavní a nižší reální školy, pak Malostranského gymnasia, č. 385 v Karmelitánské ulici vedle kostela Panny Marie Vítězné, v místnostech bývalého kláštera karmelitánského od r. 1837 do 1840 zřízené. — C. k. zbrojnice, č. 450 v Újezdské ulici, byla původně dům Švamberkův, jimž byl r. 1629 vzat a knížatům z Eggenberku dán, kteří jej k zahradní straně v bohatém slohu francouzského rokoko přestavěli. Po nich se dostal Švarcenberkům. Zahrada při něm, vztahující se přes rameno Vltavy až na ostrov Kampu, bývala někdy nejoblíbenějším místem schůzek přední šlechty. Okolo roku 1710 koupila to všecko vláda a zřídila zde zbrojnici.

C. k. kasárny na Újezdě, č. 413 vedle Újezdské brány, byly původně jednopatrové, roku 1775 dostaly druhé patro, mají rozsáhlé předdvoří, hradební zdí od ulice oddělené. Vedle stojící Újezdská brána byla r. 1862 na místě starých křivých pevnostních bran hradbami přímým směrem prolomena a o třech průjezdech dosti ozdobně vystavena.

Hraběcí Schönbornský palác, č. 365 na Vaječném trhu, byl na počátku minulého století v důstojném slohu vystavěn; jeho tarasovaná zahrada vzpíná se na Petřín, a nejvýš stojí pěkné belvedere, to jest kamenný altán poskytující rozsáhlou vyhlídku na Prahu.

Palác knížat z Lobkovic Hořínských, č. 347 na Vlasko-špitálském place pod Petřínem, byl r. 1703 od hraběte Frant. Karla Přehořovského z Kvasejovic založen, r. 1769 od kněžny Marie Ludmily z Lobkovic o dvé poschodí vyvýšen, a náleží mezi nejnádhernější panská sídla v Praze. V něm se chová znamenitá knihovna počítající do 50.000 knih, s mnohými prvotisky, starými rukopisy a důležitými kodexy se staročeskými miniaturami. Zahrada za palácem vzpíná se také vysoko na Petřín, a poskytuje zvláště zajímavé vyhlídky na královský hrad a Hradčany. Jiné dvě části Petřínské horní stráně zaujímá seminářská zahrada, původně větším dílem vinice, však asi od r. 1847 holé pole, potom tak zvaný Hasenburk čili Nebozízek, ku kterému se jde z Újezdské ulice do cikliky vzhůru, a jehožto stinné chodníky až k samé hladové zdi cís. Karla IV. docházejí, která stráně Petřína korunuje. Před letním domem, který se vlastně Hasenburk jmenuje, jest hostinec, a pro vzácné vyhlídky na královskou Prahu jest to jedno z míst, jež by nikdo minouti neměl, kdo by Prahu a její položení poznati chtěl.

c) Mosty.

Obě části Prahy, Vltavou oddělené, spojují se posud jen dvěma mosty, k třetímu na podzim roku 1865 teprv základy se kladou; čtvrtý most jest železniční. Přední místo náleží

1. kamenému mostu Karlovu, na místě prvopočátečného dřevěného, potom kamenného mostu královny Judity od Karla IV. mezi Malou stranou a Starým městem založenému. Dne 9. července 1357 položil cís. Karel první základní kámen, Petr Parléř, stavitel chrámu Svatovítského, vedl stavbu a dokončil ji za císařova syna Václava IV. Pevný a hmotný jest ten most jako samorostlá skála, a mistr Petr zde dokázal, že také jednoduchým slohem umí stavěti, neboť pozdější okrasy mostu od něho vymyšleny nebyly; za to však trvá praktický užitek díla jeho již bez mála pět set let, a Bůh dá, že ještě dlouho Pražanům a celé zemi dobře bude sloužiti. Co do velikosti své náležel povždy mezi nejslavnější mosty vůbec; délka jeho obnáší od posledního domu na Staroměstské straně až k mostním věžím Malostranským 1572 Vídenských stop čili něco přes 700 kroků, šířka 33$^1/_3$ stop, výška nad obyčejným stavem vody 40 stop. Za stavivo vzat jest veskrz tvrdý, přitesaný pískovec. Nepne se přímým směrem na příč přes řeku, nýbrž proti proudu řeky trochu jest vypouklý; sedmnáct pilířův nese šestnáct oblouků dokonalého polokruhu; klenba jest dvojnásobná, a každý oblouk na 67 stop se rozpíná. Zábradlí jest veskrz hmotně kamenné. Posud jenom dvakrát větší škodu vodou utrpěl; ponejprv r. 1432, kdež na třech místech se probořil, tak že se přes ta místa dřevěné mostnice položiti musili, až za Vladislava II. r. 1502 všecko zase napraveno bylo; podruhé r. 1784 dne 28. února, kdež povodeň mnohým pilířům znamenitě uškodila, tak že velkým nákladem skrze cís. komorního stavitele Matiáše Humla opraven býti musel. Za starodávna stával na tom mostě jenom kříž a leckterá socha; však nyní slouží mu za obzvláštní ozdobu celá galerie soch, větším dílem památek uměleckého snažení na začátku minulého století, kde se v Čechách vůbec v umění sochařském nerovně více pracovalo než nyní. Pro sešlost věkem a válečné nehody musely některé novými býti nahraženy, jiné pak vesměs byly v létech 1853—1855 obnoveny. Jest jich dohromady 30 vesměs kamenných, vyjmouc bronzový kříž z r. 1657 a bronzovou sochu sv. Jana Nepomuckého, která roku 1683 podle modelu Jana Ferd. Prokova a Rauchmüllera v Normberce od Jeronyma Herolda ulita a zde postavena byla. K této soše putují tisíce lidí z Čech, Moravy, Uher a odjinud o svatojanské pouti 16. května, tak že hlavně most se stává středištěm této náboženské slavnosti. Sochy jsou takto za sebou postaveny, a sice na pravo jdouc ze Starého města na Malou stranu: 1) sv. Bernard, 1709 od Jäckla; 2) ss. Dominik a Tomáš Akvinský, 1709 od Jäckla; 3) kříž bronzový se spasitelem, celý pozlacený, a se dvěma bočními sochami Marie a Jana, r. 1863 od Eman. Maxe místo předešlých z olova ulitých; 4) sv. Jan Křt. 1853 od Jos. Maxe; 5) sv. Ignac z Lojoly, 1711 od Prokova, nejbohatší to skupení; 6) sv. Trojice, 1706 od Prokova; 7) sv. Norbert, Václav a Sigmund, 1853 od Jos. Maxe; 8) sv. Jan Nep., 1683; 9) sv. Antonín z Padovy, 1707

od Oldřicha Mayora; 10) sv. Judas Tadeáš, 1708 od téhož; 11) sv. Augustin, 1708 od Jeronyma Kohla; 12) sv. Kajetan, 1709 od Prokova; 13) sv. Filip Benitius, z bílého salcburského mramoru, 1711 od Mendla ze Salcburka; 14) sv. Vít, 1714 od Prokova, a 15) sv. Kosmas a Damian, 1707 od Oldřicha Mayera. — Na protější řadě jdouc z Malé strany na Staré město: 16) sv. Václav, 1857 od Kamilla Böhma; 17) sv. Jan z Mathy, sv. Ivan a sv. Filip z Valois, 1714 od Prokova; 18) sv. Vojtěch, 1709 od obou bratří Prokovů; 19) sv. Ludgarda, 1710 od Mat. Brauna; 20) sv. Mikuláš Tolentský, 1706 od Jer. Kohla; 21) sv. Vincenc Ferrarský a sv. Prokop, 1712 od Prokova; 22) sv. Frant. Serafínský mezi dvěma anděly, 1855 od Eman. Maxe; 23) sv. Ludmila, 1735; 24) sv. František Borgiáš, 1710 od bratří Prokových; 25) sv. Krištof, 1857 od Eman. Maxe; 26) sv. Frant. Xaver, 1711 od Prokova, velikolepé skupení; 27) sv. Josef, 1854 od Eman. Maxe; 28) bolestná Matka boží naproti kříži, 1859 od Eman. Maxe; 29) ss. Barbora, Markéta a Alžběta, 1705 od bratří Prokovů; 30) sv. Ivo, 1711 od Mat. Brauna. Mezi sochami sv. Ludgardy a sv. Vojtěcha jsou velké kamenné schody, vyplňující celý oblouk mostu a na ostrov Kampu dolů vedoucí. Na pilíři pod skupením ss. Vincencia a Prokopa stojí starožitná socha rytíře staroměstský erb před sebou držícího, od švédských kulí do polovice ustřelená. Dle slohu není starší nežli most, ač kámen velmi zvětral a znamená asi tolik, co tak zvané Rolandovy sochy v městech obchodních, totiž skladní právo Starého města Pražského. Na obou koncích mostu zdvihají se ozdobné gotické věže s branami, na Malé straně dvě, na Starém městě jedna. Malostranské činily někdy pevné předmostí a zdají se obě starši býti nežli most, jsouce více šikmo obráceny ke straně, jak starší most královny Judity zrovna na příč přes řeku šel. Menší věž však jest ještě starší, vystavěna byvši při starším mostě hned brzo po r. 1235 k bránění přechodu přes most. Kdy druhá mnohem silnější věž s nárožními věžičkami nahoře u střechy vystavěna byla, o tom zpráv nemáme, však mezi oběma klene se brána ozdobená staroměstským erbem, což také na starší dobu před Karlem IV. poukazuje. O toto předmostí často kruté boje se vedly, jako r. 1249, 1312 a 1419. Sedlové, křidlicí pobité střechy obou věží z XV. stol. pocházejí. Staroměstská mostní věž, vystavěna jsouc již ve vodě na širokém pilíři mezi prvním a druhým obloukem, byla teprv r. 1451 od Staroměstských do výšky vyhnána a v nynější podobě dostavěna. Mnohý, kdo nyní v denním obchodu svém branou této věže sem tam prochází, nezpomene si již na kruté boje o tuto věž vedené; r. 1648 zastavila, udatnými bojovníky obsazena jsouc, co pevná hráz postup krutých Švédův z Malé strany vší mocí na Staré město útokem ženoucích, a známo jest kulobití proti jejím obhájcům r. 1848 řízené; celé její k Malé straně obrácené průčelí tak postříleno bylo, že všechny kamenické ozdoby její zmizely, a toliko památní tabulka s nápisem útoky Švédův připomíná. Tím skvostnější jsou ozdoby druhé strany od střelby nezasáhnuté; tu se v hojných kružbách a výklencích spatřují sochy Karla IV., Václava IV. a Sigmunda, některých českých patronův, erby všech zemí koruny České a mnohé jiné významné řezby, vše již z pozdější doby gotického slohu, s nímž se také sedlová křidličná střecha s nárožními vížkami a s cimbuřím srovnává. Na tom cimbuří po krvavé popravě na Staroměstském náměstí r. 1621 po Bělohorské bitvě 12 uťatých hlav předních osob proti císaři povstalých, 6 proti Starému městu, 6 proti Malé straně, na tyčkách vystrčeno bylo, a zůstaly tu, až je za vpádu Sasův r. 1631 Čechové odtud vzali a v rakvičkách v Týnském chrámě pochovali.

2) Františkův most řetězový spíná se výše nad předešlým mostem od široké Chotkovy ulice na Malé straně k Ferdinandské třídě na Starém městě přes ostrov Střelecký; byl v létech 1839—1841 přičiněním nejvyššího purkhrabí hraběte Chotka na akcie vystavěn a 4. listopadu 1841 otevřen. Skládá se vlastně ze dvou mostův, kteříž se na Střeleckém ostrově spojují, a spočívá na čtyrech žulových pilířích s branami, 71′ vysokých. Délka jeho obnáší 1455 víd. stop (jen o 117′ méně než Karlova mosta), šířka 29′, výška nad nejnižší vodou 24¾′, nad nejvyšší vodou, jaká byla r. 1784 a 1845, 7 stop. Celé dílo vyvedeno bylo podle plánův českého vrchního inžinýra Schnircha od podnikatele staveb, loďmistra Vojt. Lanny staršího. Ze spojovacího stavení vedou dvouramenné schody na Střelecký ostrov.

3) K třetímu mostu Pražskému, který se mostem Františka Josefa jmenovati a z Trubní ulice mezi Starým a Novým městem na protější břeh belvederský k Malým Bubnům vésti má, položily se první základy v srpnu 1865, a základní kámen v prvním pilíři při levém břehu pod Belvederem byl 19. října téhož roku od kardinála arcibiskupa Švarcenberka slavným spůsobem posvěcen. Vyveden bude podle nové soustavy Angličanův Ordishe a Lefevra ze samých železných prutův, ke dvěma vysokým věžím zavěšených.

4) Železniční most na Pražsko-Draždanské trati slouží pouze k účelům železnice, a běží od samého nádraží přes Karlín, čtyry ostrovy a pět ramen Vltavy. Více o něm při popisu Karlína.

d) Staré město.

Nejhlučnější a nejznámější náměstí a ulice jsou tyto: Velké Staroměstské náměstí čili Velký rynk v samém středu města, v historickém ohledu nejvýznamnější místnost v této části města, na které vykrvácelo dne 21. června 1621 27 nejčelnějších osob českého povstání, krutým rozsudkem císaře Ferdinanda II. k smrti odsouzených. Má podobu nepravidelného čtverhranu, 414 stop do délky, 336 stop do šířky. Ačkoliv mnohé domy přestavováním svého starožitného rázu pozbyly, nicméně vždy ještě věže Týnského chrámu na jedné straně, a věž radního domu na druhé straně naproti sobě strmí a nad tímto náměstím panují. U prostřed stojí sloup početí Panny Marie se sochami čtyr andělův na podstávku sloupu, pomník to na oslavení šťastného osvobození Prahy od Švédův r. 1648 od Ferdinanda III. věnovaný, a od sochařův Pendla a Heidelbergera vyvedený. Stranou blíž vojenské hlavní strážnice stávala až do roku 1862 stará mramorová kašna, ve velikolepém renaissančním slohu v létech 1590—1593 za primátora Starého města Pr., Václava staršího Krocína z Drahobejle, vystavěná. Krásné rozměry tohoto díla, řezby figur a rozličných symbolických zvířat byly zcela dobře pojaty a vyvedeny poskytujíce vespolek velmi skvostné podívání a sloužíce Velkému rynku za důstojnou ozdobu. Již více než 40 let vydávala městská správa toto krásné umělecké dílo neomluvitelným spůsobem ve zkázu živlům a luze, která ničeho neušetří, tak že konečně v celosti zachráněno býti nemohlo. Vandalským spůsobem zachovala se však městská rada r. 1862, davši tuto památku jednoho z nejzasloužilejších starých primátorů města od obyčejných dělníkův rozebrati a třikrát na jiné a jiné

místo převážeti. Lid ten s takovou věci zacházeti neumějící dotlouki co ještě celé bylo, a nyní leží rozházené kusy kašny této v nádvoří obecní plynárny za Novou branou, kdež co dočista potlučeno není, ještě někam postaveno býti má. Byla to poslední umělecká památka toho druhu v Praze.

Široká avšak krátká ulice spojuje velké náměstí s Malým rynkem, který jest trojhraný. Z něho vychází malá a velká Karlova (předtím Jesuitská) ulice ku Karlovu mostu, z Velkého náměstí zas běží směrem východním Celetná ulice k Prašné věži. Těmito ulicemi pohyboval se vždy hlavní proud lidí na Starém městě. Z Velkého náměstí vychází též k západu Dlouhá střída, k jihu Železná a Sirková ulice. Pak jsou znamenitější Dominikánská ulice, Perštein, Linhartský a Mariánský plac, Platnéřská a Kaprová ulice, Kozí plácek, Králodvorská ulice, Ovocný trh, Rytířská ulice, ze všech nejpravidelnější a nejširší, Uhelný a Zelený trh, před mostem Mostecký plac a podle břehu Vltavy mezi oběma mosty Františkovo nábřeží, dvě nejvýtečnější místnosti na Starém městě co do velkolepé úpravy. Mostecký čili tak zvaný Křižovnický plac (proto že při něm kostel křižovníkův s červenou hvězdou stojí) byl r. 1847 valně rozšířen překlenutím celého ramene Vltavy, které dříve jen pod prvním obloukem Karlova mostu a pod residencí křižovnického generála teklo, a tu opodál mostní věže stojí velkolepý pomník císaře Karla IV., otce vlasti. Postaven byl roku 1848 z peněz na to od Pražské university sebraných k oslavení památky pětistyletého založení této university. Model k tomu pomníku zhotovil Drážďanský sochař J. C. Hähnel, i byla hlavní socha od Burgschmita v Normberce, podstavek s vedlejšími sochami v hutích Lauchhammerských v Sasku vesměs z bronzu ulity. Socha Karlova má výšky 12 stop, podstavec 18 stop. Karel drží v pravici zakladací listinu university, levici má o jílec meče opřenu. Sochy na postavci představují 4 fakulty, potom čtyry znamenité muže, současníky Karlovy, Arnošta z Pardubic, Jana Očka z Vlašimi, Beneše z Kolovrat a Matiáše z Arrasu.

Františkovo nábřeží vystavěli r. 1841 čeští stavové, skoupivše dříve všecky při Vltavě stojící bývalé domy, ohrady a jiné místnosti. Vztahuje se od Staroměstských mlýnův až k ostrovu Žofínu na 320 sáhův, jest ze samých žulových, tesaných kamenů vyvedeno a 20 stop nad obyčejnou vodou v řece vyvýšeno, pěkným železným zábradlím při kraji opatřeno a řadou akáciových stromů posázeno; při tom jest hodně široké a po východní straně řadou znamenitých domů ozdobeno, tak že za pěknou procházku u prostřed města slouží. Asi u prostřed odstupují domy v pozadí a jest tu na tarasu větší prostranství, na němžto stojí gotický pomník císaře Františka I. též od bývalých stavů českých zřízený. Představuje 75' vysoký bohatý jehlanec, vystupující z osmihrané kašny a končící se křížovou kytkou, vystavěný z pískovce od zdejšího stavitele Kranněra, který první se zdárně pokusil o obživení pravé staré gotiky. V jehlanci otvírá se chrámec a v tom stojí bronzová socha cís. Františka na koni a v českém korunovačním oděvu s českou korunou na hlavě. Model sochy udělal Josef Max, v bronzu vyvedena jest v Müllerově slévárně v Mnichově, a r. 1850 byla zde postavena. Při pilířích okolo té sochy stojí 8 alegorických soch z pískovce, představujících vědu, umění, mír, hojnost, orbu, hornictví, průmysl a obchod. Níže pak 17 jiných soch kol do kola rozestaveno jest, kteréž alegorické figury starých 16 krajův českých a Prahy představují. Všech těch 25 soch v tvrdém pískovci vyvedl Josef Max.

Kostely a duchovní ústavy Starého města jsou tyto: Hlavní farní chrám nanebevzetí Panny Marie před Týnem, zdvihající se vysoko za staršími domy na východní straně velkého náměstí, pochází původně již z XI. století, bývav s počátku skrovným kostelíčkem při špitále cizích příchozích, a náležel od roku 1135 Vyšehradské kapitule. Za Karla IV. počala se stavba nynějšího velkolepého chrámu nákladem osadníkův zdejší fary, kterýž pak hned stal se nejprvnějším farním chrámem na Starém městě. Stavba trvala až do vypuknutí husitských válek, dospěvši k nynější velikosti, však teprv za Jiřího Poděbradského dostavěno jest vysoké průčelí s věžemi, na které ještě za Vladislava II. 1511 poslední ruka byla vložena. Od r. 1419 až do r. 1621 byl Týnský chrám hlavním chrámem utrakvistův v Praze, při něm byl Jan Rokycana, později Havel Cahera farářem, a za krále Jiřího dali osadníci na vysoký štít v průčelí chrámu veliký, silně pozlacený kalich, a pod ním sochu Jiřího s dobytým mečem postavili, kteréžto ozdoby po Bělohorské bitvě byly sundány, a na místo kalicha dána socha P. Marie ve zlaté záři. R. 1679 dne 10. června udeřil hrom do malé věže na střeše kostela, zapálil a celý krov strávil, tak že i klenba ve hlavní lodi spadla, a později novou zcela nepřiměřenou nahražena byla. Konečně r. 1819 dne 29. července uhodil hrom do severní věže, zapálil a strávil ji až na holé zdi. Však zase ta věž r. 1835 v předešlé své podobě znova postavena byla. Chrám Týnský jest třílodní; hlavní loď 96 stop (původně přes 100') vysoká, odděluje se od obou postranních, o polovici nižších lodí 12 gotickými pilíři, bohatě rozčlánkovanými. Velikolepá jsou 4 okna v presbyteriu, 70 stop vysoká a toliko $5^1/_3$ široká, potom veliké okno v západním průčelí, 52' vysoké a 15' široké. Kružby v oknech se v celku zachovaly. Délka celého chrámu obnáší 192 stop, šířka 108'. Dvě krásné průčelní věže dosahují 253 stop výšky a vysoko nad celým Starým městem panují. Každá jest osmi nárožními vížkami ozdobena, sloužíc po celé vlasti za vzor krásných gotických věží ve způsobu XV. století. Na vysokém štítu mezi věžemi, na kterém zmíněný kalich býval, jsou gotické fiály a bohatě ornamentovaný gotický, kamenný kříž. Veliké zvony ve věžích naplňují celou Prahu svým vážným hlaholem, velký Mariánský zvon váží 119 víd. centův, a jest to dílo r. 1553 často zpomínaného Tomáše Jaroše z Brna, který také největší Svatovítský zvon ulil. Druhé dva zvony, 42 centů a $19^1/_2$ centů, ulil r. 1826 Karel Bellmann. Vnitřek chrámu velmi zašlý potřebuje důkladné obnovy; zatím se nyní zevnitřek obnovovati počíná. Památnosti toho chrámu jsou: výtečné řezby z XIV. a XV. století: krucifix na oltáři sv. Kříže, Panna Maria na trůnu na protějším oltáři blíž sakristie, kladení těla spasitelova do hrobu na stěně z bývalého zavíracího oltáře; některé obrazy z XV. stol., Panny Marie a Ecce homo; gotický baldachyn nad bývalým hrobem biskupa Augustina Luciana, dílo znamenitého Mat. Rejska z Prostějova z r. 1493, s novým gotickým zavíracím oltářem sv. Lukáše, r. 1852 od Jos. Hellicha malbami ozdobeným; gotická kazatelna r. 1846 od Hellicha nově ozdobená, na které ještě Jan Rokycana kázal; náhrobní pomník slavného hvězdáře Tychona de Brahe († 1601); náhrobní deska Floriana Hammerschmida, dějepisce a zdejšího faráře († 1735); cínová křtitelnice z r. 1414; některé výtečné oltářní obrazy od Škrety (nanebevzetí P. M. na velkém oltáři, po-

zdravení Marie, návrat z Egypta, sv. Lukáš); sousoší slovanských apoštolův Cyrila a Methodia od Em. Maxe z karrarského mramoru, r. 1845 od cís. Ferdinanda sem darované; bohatě ozdobený severní portál chrámu v Týnské uličce, v pozdním gotickém slohu vyvedený s vypuklými řezbami umučení Páně; konečně kaple sv. Ludmily za sakristií, pozůstatek z bývalého menšího kostela Týnského ve starším slohu gotickém, uvnitř r. 1862 nově upravená a ozdobená.

Farní a klášterní chrám u sv. Jakuba Většího při klášteře minoritův za Týnským dvorem. Počátek kláštera r. 1232, něco později kostela, který na velkou míru založen byv r. 1244 byl vysvěcen, pak ale ještě až do XIV. stol. dostavován. V klášteře býval veliký refektář, v kterém ve XIV. stol. královské hody při korunovaci, několik sněmů a jiné slavné výkony odbývány bývaly. Staroměstští řezníci ubránili chrám i klášter před drancováním luzy r. 1420 a r. 1611. Požáry však mnoho zkazily, nejvíce r. 1689, tak že se ze starých gotických staveb nezachovalo nic než sakristie s pilířem u prostřed (jako u sv. Tomáše na Malé straně) a část chodeb klášterních. Chrám byl při obnově r. 1702 tak zcela přetvořen, že kromě základního půdorysu jedině silné opěrací pilíře okolo chóru ještě starý způsob gotický prozrazují. Chrám jest třílodní s velmi dlouhým a úzkým kůrem, 12 pilířův odděluje boční lodi od hlavní, a jako u sv. Tomáše na Malé straně jsou boční lodi sníženy a nad nimi empory čili galerie zřízeny. Jest to nejdelší chrám Pražský, 244 stop, šířka v lodích toliko 81 stop obnáší: ani jedno gotické dlouhé okno neobstálo, rozděleno byvši na více malých polokruhových oken, tak že místo hojného světla, které někdy velebné gotické prostory objasňovalo, nyní pološero v celém chrámě se zahostilo, které při velkých rozměrech stavení obzvláštní dojem činí. Ornamentika italiánského slohu, padělané mramorové filastry, pozlacení, malování na klenbách, to vše jest velmi bohaté, ba přeplněné. Schudlý klášter staral se v létech 1864—1865 o obnovení vnitřku, i prohlédlo se v něm všecko, jmenovitě velký oltář s obrazem od Šebest. Celera z r. 1713, kterýž oslňuje téměř oko množstvím blyštidel. Vzácným uměleckým útvarem jest v levé boční lodi znamenitý mramorový náhrobní pomník nejvyššího kancléře království Českého, hrab. Jana Václava Vratislava z Mitrovic († 1712), od Fischera z Erlachu navržený, od J. Ferd. Prokova vyvedený. Představuje sarkofág pod pyramidou 30 stop vysokou s mnohými alegorickými figurami. V průčelí chrámu v italském slohu okrášleném strměly někdy dvě věže, z nichž jedna r. 1754 vyhořela a pak více vystavěna nebyla; v pozůstalé věži zvony visí. Jest pak na začátku chóru kostela s půlnoční strany ještě jedna vyšší věž s hodinami, která se ze starších dob zachovala. Při klášterní chodbě nachází se prostranná kaple sv. Anny, dle výstavnosti z minulého století pocházející, ačkoliv již před ní zde taková kaple bývala.

Vojenský kostel u sv. Vojtěcha při Králově dvoře vedle Prašné věže, původně seminářský kostel pro arcibiskupské alumny v Králové dvoře v XVII. stol. umístěné, r. 1676 od arcibisk. Bedřicha hrab. z Valdšteina vystavěný, r. 1784 zamčený, r. 1804 pro vojsko zase otevřený. Vnitřek jest velmi ozdobný, a má tři krásné oltářní obrazy od Villmanna.

Farní kostel u sv. Haštala za Dlouhou třídou, původně gotické třílodní stavení z počátku XIII. století, po ohni r. 1689 v nynější podobu uvedené, v kterémž gotické tvary s italskými velmi nejapně jsou smíchány. Nejčistěji se zachovala levá boční loď, jejížto starogotické klenutí u prostřed na třech kulatých pilířích spočívá a vlastně pro sebe dvojlodní kapli tvoří. Hlavní loď a okna jsou celá pokažena.

Zrušený klášter klarisek u sv. Františka, vůbec u sv. Anežky řečený, nedaleko břehu Vltavy v okolí tak zvaného „Františku," nejslavnější to duchovní ústav za panování krále Václava I., jehož sestra Anežka jej r. 1234 založila a co první abatyše dlouhý věk svůj, přeživši ještě panování Přemysla Otakara II. co svatá panna v něm r. 1282 život skončila. Byla též zakladatelkou potomního rytířského řádu křižovníkův s červenou hvězdou. Klášterní panny přestěhovaly se za prvních bouří husitských 1420 odtud do Panenského Týnce, v klášteře jejich usadili se r. 1558 dominikáni od sv. Klimenta, kteří potom r. 1624 k sv. Jiljí odtáhli, načež se klarisky sem z Týnce zase vrátily, avšak r. 1783 od cís. Josefa II. zrušeny byly. Od toho roku počíná zkáza tohoto pamětihodného místa, profanace ohyzdně zde řádila a bolestné city budí. Bylo při tom klášteře neméně jak 7 kostelů a kaplí. Z jednoho kostela jen postranní zdi vedle věže pozůstaly; ostatní posvátná místa někdy bohoslužbě posvěcená zachovala se ještě v dobrém stavu, ač se v nich nalézají sklady vlny, chmele, hadrů a všelikého židovského zboží. Jsou to vesměs nejznamenitější památky starého prvotního slohu gotického v Praze; jejich prostory, ač skrovných rozměrů, jsou v rozvrhu a v kamenických ozdobách výtečné. Ještě se zde vyskytují románské hlavice sloupův vedle velmi ozdobných hlavic gotického slohu. Nyní však ani s určitostí udati nelze, kterému svatému jednotlivé kostely a kaple posvěceny byly. Kromě kněžny abatyše Anežky byli zde pochováni bezpochyby král Václav I., potom královna Kunhuta, manželka Přemysla Otakara II., dcera její Anežka, vdova po Rudolfovi vévodovi Rakouském, a také pan Jaroslav, vítěz nad Tatary u Olomouce, podle rodinné tradice úd rodu Šternberského. Stával tu až do zrušení kláštera náhrobní památník toho slavného muže, byl však k františkánům do Zásmuk přenešen. Budou-li okolnosti přáti, snad se v budoucnosti dočkáme ještě důstojného obnovení staveb tohoto starého královského kláštera.

Kostel ss. Šimona a Judy při klášteře a nemocnici milosrdných bratří u břehu Vltavy, též na Františku, byl původně co kaple se špitálem za Jana Luxenburského založen, v XVI. století v gotický kostel proměněn, hned pak po Bělohorské bitvě 24. prosince 1620 milosrdným bratřím odevzdán, kteří kostelu nynější moderní podobu dali, vysvětivše jej r. 1632, a pomocí mnoha dobrodincův až do roku 1751 na svém velmi obšírném klášteře stavěli. Nového rozšíření dostalo se tomu ústavu ještě r. 1849 přistavením znamenité části o dvou patrech nad samou Vltavou, ovšem ve slohu zcela moderním, kdežto starší stavby ozdobným vlaským slohem vyvedeny jsou. Ročně přes 3000 nemocných zde útočiště nalézá, a jest tento klášter po Vídeňském týchž milosrdných bratří v celé říši nejznamenitější. Zrušený kostel sv. Kříže Většího stojící hned před samým předešlým kostelem, s bývalým klášterem bratří kajících ciriakův čili křižovníkův s červeným srdcem, stavení původně starogotické, však zevnitř velmi nevkusně zohyzděné; toliko u vnitř zachovaly se zajímavé stavitelské podrobnosti, jako konsoly, závěrníky, klenbová žebra prvotního slohu gotického z XIII. stol. Kající bratří přišli sem r. 1256, utekli před Husity r. 1420, vrátili se r. 1437, utekli podruhé r. 1470 do Krakova, a vrátili se podruhé r. 1628. Císař

Josef II. zrušil je r. 1784, a profanace toho místa jest tak hnusná jako jinde.

Farní kostel u sv. Ducha ve Svatodušní ulici při samém Židovském městě, založ. r. 1346 s klášterem panenským řádu sv. Benedikta. Klášter zmizel v husitských bouřích, kostel stal se farním a utrpěl mnoho požárem r. 1499 a 1689, tak že nyní kromě gotického základu a venkovských opěracích pilířův téměř ničeho ze své původní výstavnosti nezachoval. Skládá se z jedné lodi a z užšího presbyteria téhéž výšky.

Bývalý pavlánský nyní český lutheránský kostel u sv. Salvatora v Kostkové ulici. Byl zároveň s kostelem P. Marie Vítězné na Malé straně r. 1611 od německých lutheránův založen, po Bělohorské bitvě 1625 mnichům pavlánům odevzdán, r. 1784 i s jejich klášterem zrušen. Sloužil pak za skladiště mincovny. R. 1864 však ho česká evangelická obec Augsburského vyznání za 15.000 zl. od éraru koupila, r. 1865 k svým službám božím zařídila a dne 5. listopadu t. r. první služby boží v něm držela. Jest to znamenité, třílodní stavení v ozdobném renaissančním slohu, jehož presbyterium k Svatodušní ulici povystupující má zcela ještě gotické rozměry s opěracími pilíři a vysokými okny. V průčelí původně dvě věže byly, z nichž jedna r. 1689 shořela, pozůstalá věž svou dvakrát vypouklou bání nad celým okolím panuje. Při poslední obnově chrámu byly obě boční lodi i s galeriemi nad nimi zazděny a v příbytky proměněny.

Bývalý farní a klášterní chrám u sv. Mikuláše na Mikulášském plácku (bývalém Kurním trhu) za velkým náměstím, nejprovedenější a nejozdobnější to stavení italiánského slohu, jímž si nejznamenitější stavitel Pražský v minulém století, Jan Kilian Dienzenhofer, pěknou památku postavil. První zmínka o tom kostele činí se r. 1273, i byl až do vystavení nynějšího Týnského chrámu, ač malý, nejpřednějším farním kostelem na Starém městě. R. 1628 dostali jej premonstráti Strahovští, kteří jej r. 1635 benediktinům ze slovanského kláštera Emauského postoupili. Tito jsouce přinuceni, Emausy španělským benediktinům odevzdati, sem se přestěhovali, a hlavně přičiněním Ferdinanda Zoubka z Bilenberka, svého bývalého opata a potomního arcibiskupa, ku konci XVII. století nynější znamenité klášterní stavení a v XVIII. století nynější znamenitý chrám na místě starého kostela zřídili. Císař Josef II. r. 1785 klášter i kostel zrušil, klášter stal se majetkem soukromým, kostel koupil r. 1791 Pražský magistrát, tak že podnes obci náleží. Dlouhý čas sloužil za skladiště, roku 1865 byl za purkmistra dra Bělského opraven a k provozování hudebních kusů církevního slohu zařízen. Jest však přáti, aby toto výtečné stavení zase svému pravému určení navráceno bylo. U prostřed vznáší se velebná, vysoká kupola s 8 okny a lucernou, na podélní a zároveň portální straně stojí vedle ní dvě velmi ozdobné věže. Vnitřek honosí se ještě bohatou ornamentikou a freskami od Lišky a Assama, ač zanedbáním mnoho utrpěly. — Bývalí kostelové Panny Marie na Louži a sv. Linharta, tu na blízku stávavše, byli od Josefa II. zrušeni, prodáni a do základu pobořeni, tak že po nich ničeho nezbylo, nežli jména dvou placů, kde stávali, Mariánského a Linhartského.

Kolej Klementinská s kostely sv. Klimenta a sv. Salvatora, a s kaplemi Vlaskou a Zrcadlovou, někdy jedna z největších kolejí jesuitských v celém světě. Původně stával tu již v XI. století malý kostel sv. Klimenta. Dominikáni, přišedše do Čech r. 1226 a usadivše se u kostela sv. Klimenta na Poříčí, přestěhovali se okolo r. 1232 sem na Staré město blíže k mostu, zřídivše tu sobě nový klášter a vystavěvše při kostele krásnou gotickou věž, která následkem poplenění kláštera za husitské války po létech, totiž 1466 spadla. Rozplašení mnichové teprv r. 1496 do spustlého kláštera se vrátili, museli se pak roku 1562 k sv. Anežce odstěhovati, když král Ferdinand I. r. 1556 první jesuity do Prahy povolal a tuto u sv. Klimenta je osadil. Tito začali hned stavěti a klášter rozšiřovati, založili již r. 1578 nový velký chrám sv. Salvatora, k němuž se přidružila r. 1590 Vlaská kaple, r. 1663 tak zvanou Zrcadlovou kapli zřídili, a starý kostel sv. Klimenta strhše r. 1712—1715 nově jej vystavěli. Mimo to počali hned po třicetileté válce 1653 tuto svou kolej zcela nově stavěti. Na jejím místě bylo před tím 32 větších menších domů, 2 zahrady, 7 dvorů, jedno spáleniště a 2 ulice. Tak dostala Klementinská kolej svou nynější rozsáhlost mezi velkou Karlovou (předtím Jesuitskou), Křižovnickou, Platnéřskou a Seminářskou ulicí, Mostním a Mariánským placem. Za času zrušení řádu jesuitského roku 1773 bylo v té koleji 78 kněží, 65 skolastikův t. j. učitelův, a 26 koadjutorův t. j. bratří laikův, dohromady 169 údův řádu. Jesuité, majíce zde hned od počátku své školy a vychovací ústav, učili v předmětech fakulty theologické a filosofické tvoříce takto zvláštní universitu Ferdinandskou, kteráž r. 1654 sjednocena jest se starší Karlovou pod jmenem Karlo-Ferdinandská universita, jakž až podnes se nazývá. Když se jesuité po svém zrušení odtud rozešli, tu po všelikých proměnách zůstala zde fakulta theologická s arcibiskupským seminářem, fakulta filosofická, Staroměstské akademické gymnasium, též umístěny jsou zde universitní knihovna, hvězdárna, fysikální a přírodnický kabinet, umělecká akademie, arcibiskupská knihtiskárna a j. Chrám sv. Salvatora, náležející nyní semináři, jest jeden z největších a nejozdobnějších kostelů Pražských italského slohu, 230' zdélí, 90' zšíři, třílodní, 16 pilířův dělí hlavní loď od postranních, a nesou nahoře široké empory čili galerie, a nad prostředkem vznáší se lehká, osmihraná kupola bez lucerny. Na velkém oltáři, mramorem hojně ozdobeném, jest podařená kopie Rafaelova obrazu proměnění Spasitele od Häringa. Z venku má ten chrám dvě věže po obou stranách presbyteria, a velmi bohaté průčelí proti samému Karlovu mostu na Mostním place s velikým balkonem a množstvím soch. Kostel sv. Klimenta náleží universitě a gymnasiu, jest jednolodní, výstavnosti z venku dosti střízlivé, uvnitř však velmi ozdobný, na klenbách freskami od Reinera, bílými sochami od Mat. Brauna z Brauna a na oltářích vesměs krásnými obrazy ozdoben, mezi nimiž se jeden (svatý Linhart) od Brandla nachází. — Vlaská kaple Nanebevzetí Panny Marie, mezi oběma předešlými kostely v Karlově ulici, jest kulatá, do báně s lucernou sklenutá, z venku jednoduchá, majíc nad portálem balkon společný s kostelem sv. Klimenta. Uvnitř jest velmi ozdobná, má na velkém oltáři obraz P. Marie od Josefa Berglera, bývalého prvního ředitele Pražské malířské akademie. — Zrcadlová kaple Zvěstování Panny Marie nachází se v přízemí pod velkým sálem universitní knihovny, byla r. 1784 zavřena, r. 1816 pro každodenní služby boží akademického gymnasia opět otevřena. — Místnosti arcibiskupského semináře jsou velmi rozsáhlé v nejvýstavnější části

koleje ku Křižovnické a Platnéřské ulici. Prostranné chodby skvějí se freskami na klenbách, a zvláště znamenitý jest tu bývalý jesuitský, nyní seminářský refektář, nejdelší to sál v Praze. — Universitní knihovna zaujímá místnosti do čtverce okolo jednoho vnitřního dvora koleje v 1. poschodí. Jádro této knihovny činí stará knihovna z koleje Karlovy, od Karla IV. založená, kterou roku 1622 jesuité do své koleje u sv. Klimenta přenesli. Však obě světské fakulty, právnická a lékařská, založily si v koleji Karlově r. 1725 novou knihovnu, která r. 1769 k veřejnému užívání otevřena, po zrušení jesuitův však r. 1773 také s touto Klementinskou knihovnou spojena byla. K této základní sbírce knih přibylo asi 9000 knih, jež sem hrabě Frant. Kinský, c. k. generál, daroval, jediný to český pán, který uprostřed minulého století veřejně a horlivě zanedbaného jazyka a národnosti české se ujímal; potom sem přišly větším dílem knihy z klášterův za Josefa II. zrušených, i po odeslání mnoha drahocenných knih do Vídně, asi 70—80.000 svazků a okolo 1000 rukopisův, při čemž se asi 11.000 duplikátův objevilo. Tím povstala nynější universitní knihovna, rozmnožována jsouc od těch dob výměnou a prodejem duplikátův, s ročním ovšem nepatrným příspěvkem od státu, a zakoupením některých větších soukromých knihoven, jakož i povinným zasýláním všech v království Českém nově vycházejících tiskových věcí, tak že nyní na 10.000 rukopisův a na 150.000 svazků tištěných děl počítá. Ve třech komnatách postaveny jsou vesměs rukopisy, v jedné samé prvotisky čili inkunabule, v třech stojí národní knihovna, obsahující toliko díla v českém jazyce tištěná, v jedné, bývalé domácí kapli, zřízeno jest Mozartovo museum se všemi jeho partiturami, větším dílem v opise; ve dvou komnatách jsou sborní spisy učených společností; ostatní knihy rozestaveny jsou ve velkém sále (větším dílem theologické), ve třech dlouhých chodbách, ještě v jednom menším sále, ba i v čítárně. Ve velkém sále v jesuitském slohu skvostně ozdobeném, s freskami na klenutém stropě, stojí také mramorová poprsí slavných domácích učencův, mathematikův prof. Jos. Šteplinga a Stanisl. Vydry, potom filologa Pavla Jos. Šafaříka od Pilce, roz. Čecha ve Vídni. — Nad knihovnou strmí universitní hvězdárna, velmi ozdobná, od jesuitův vystavěná věž s pavláčkou sochou Atlasa nebes kouli držícího nad bání ozdobená. Nynějším potřebám vědy ovšem již nikterak nevyhovuje, a již 40 let o vystavění jiné hvězdárny se jedná. Mnohých výtečných hvězdářských nástrojův nelze ani patřičně umístiti. — Vedle fysikálního kabinetu nachází se zrušená kaple sv. Eligia asi v těch místech, kde původně stávala kaple téhož jména, od Karla IV. r. 1378 pro Pražské zlatníky vystavěná. Jesuité ji při stavbě koleje strhli, a tuto nynější v koleji samé zřídili. — V druhém poschodí proti Mariánskému placu nachází se akademie výtvarných umění anebo malířská, r. 1800 od společnosti vlastenských přátel umění založená, r. 1842 tak jakž nyní jest rozšířená a upravená. Jiný spolek, totiž umělecká jednota, zařizuje v místnostech této akademie každoroční umělecké výstavy vždy na jaře po velikonocích. — V prvním dvoře koleje vedle chrámu sv. Salvatora stojí při arcibiskupské knihtiskárně socha Pražského studenta co obrance Prahy proti Švédům z r. 1648, zhotovená od Em. Maxe, zde postavená r. 1863.

Farní a klášterní kostel u sv. Františka Seraf. s klášterem rytířského řádu křižovníkův s červenou hvězdou blíž mostu Karlova na břehu řeky Vltavy. Jest to jeden z nejpřednějších duchovních ústavů v Čechách. Tito křižovníci v Praze povstalí, a nyní také po Moravě, Rakousích, Uhřích, v Slezsku a Polsku sídla a statky mající, usadili se zde r. 1252, vystavěli špitál a kostel sv. Ducha, a od té doby měl mistr, nyní velmistr čili generál řádu, své stálé sídlo zde. Požáry a války mnoho tomu ústavu škodily, nynější stavby kláštera pocházejí nejvíce z let 1662 a 1663, kdež také residence velmistra nejblíž mostní věže na dvou pilířích a jednom oblouku bývalého mostu královny Judity vystavěna byla, však roku 1846 byvši o jedno poschodí zvýšena tím svou nynější podobu dostala. Nynější kostel, na místě starého románského kostela svatého Ducha, byl teprvé v létech 1679 až 1688 v italském slohu vystavěn a na památku původního sídla řádu při kostele sv. Františka vedle kláštera bl. Anežky svatému Františku Ser. zasvěcen. Pod ním však prostírá se tmavý kostel sv. Ducha, ovšem již nikoliv onen původní. Tento kostel, jemuž se v Praze vůbec jen „u křižovníků“ říká, vyniká nejpřísnější italiánskou výstavností a nejlepšími stavitelskými rozměry. Základní forma jest stejnoramený řecký kříž, nad jehožto prostředkem ovální vysoká kupola velebně se vznáší, osmi okny a lucernou osvětlená a mědí krytá. Vnitřek jest skvělý; všecky filastry, výklenky a římsy jsou z červeného, sliveneckého mramoru, kupolu vymaloval Václav Reiner, klenbu v apsidě téhož učitel Krištof Liška; ve výklencích stojí alabastrové a jiné bílé sochy. V klášteře chová se znamenitá knihovna, s knihami a rukopisy pro českou historii důležitými. Pod residencí velmistra nachází se ještě špitál pro starce a stařeny, jejichžto obsluhování bylo prvotně hlavní povinností těchto křižovníkův. Po zrušení kostela sv. Valentina ve Valentinské ulici, který nyní zcela zmizel, byla fara odtamtud r. 1784 sem ku křižovníkům přenešena.

Z bývalého kostela sv. Jana na nábřeží zbývá jenom ještě románská apsida v zadní části domu pod číslem 205 blíž staroměstských mlýnův. Zrušen byl od Josefa II.

Bývalý kostel sv. Vavřince a sv. Anny s bývalým Svato-Annským klášterem dominikánek stojí mezi Svato-Annským pláckem a Liliovou ulicí. Původně stával zde kostelík sv. Vavřince, jejž r. 1232 templáři tehdáž do Čech přišlí obdrželi a při něm komendu měli. Po jejich zrušení 1312 přistěhovaly se sem dominikánky od sv. Anny, které Žižka ušetřil pro jednu tetu svou, která v klášteře jeptiškou byla a Žižku uprosila. Potom sem byly všecky z ostatních Pražských klášterů vypuzené jeptišky převedeny a delší čas zde pohromadě žíti musely. Císař Josef II. zrušil 1782 klášter i kostel, a všechno bylo soukromníkům prodáno. R. 1835 koupili ta stavení synové Bohumila Haase a zařídili v nich svou tiskárnu. Klášter mající dva dvory, ač mnohdykráte přestavovaný, ukazuje ještě mnohé známky starobylosti, znamenitý chrám pochází dle své gotické výstavnosti z časův Karla IV., má v průčelí věž čtyrhranou, přecházející v osmihran; okna svých gotických kružeb již dávno pozbyla, vnitřek jest velmi proměněn a slouží za sklad papíru z Vranské fabriky. Litovati jest této profanace kostela, který by ještě k zajímavým, zachovalejším a gotickým památkám Prahy náležeti mohl.

Bývalý kostel sv. Ondřeje v Poštovské ulici byl r. 1165 od Petra, opata kláštera sv. Jana na Ostrově, vystavěn, r. 1288 i s domem a dvorem při něm založeným klášteru Milevskému postoupen, od

kteréhož se pak brzo dostal klášteru Zbraslavskému, jenž r. 1338 vyhořelý kostel v nynější skromné podobě přestavěti dal, a v držení domu až do svého zrušení 1785 zůstal. Zve se ten dům dosud „domem Zbraslavským.“

Kaple sv. Kříže Menšího také v Poštovské ulici, nejprostrannější ze tří kulatých kaplí Pražských, na jejichžto původní podobě z XI. neb XII. století zub času a renovatorský nerozum lidí nejméně proměnily. Skládá se z kruhového prostoru a z nižší polokruhové apsidy, jest celá klenutá, a na klenbě spočívá otevřená vížka s okenními otvory, románskými sloupky na dvé rozdělenými. Býval někdy až do XIV. století vlastní farář při té kapli; císař Josef II. ji 1784 zrušil, i byla majetníku sousedního domu prodána. Když pak nynější majetník toho domu jej r. 1862 přestavoval, chtěl i tu kapli strhnouti a místo její zastaviti. Pro uchránění této vzácné starožitné památky koupila ji obec Pražská, a česká Umělecká beseda uvázala se v důstojné obnovení její v přiměřeném slohu, což také pomocí mnoha dobrodincův v létech 1863 a 1865 co do stavení samého provedeno bylo. Vnitřní vyozdobení ještě se vykonati má. Při vyzdvihování podlahy našly se v zemi zajímavé zbytky bývalé dlažby cihelné, některé zlomky náhrobníkův z XIII. století a na stěnách stopy prastarého malování. Místo staré zdi, která kapli s malým hřbitovem ohražovala, přišla vkusná železná mříže, tak že tato kaple nyní ve své starokřesťanské avšak čistě obnovené podobě vedle výstavného nového domu velmi příjemný dojem činí.

Kostel sv. Bartoloměje v Bartolomějské ulici při bývalém jesuitském konviktě č. 291. Kostel stojí na místě někdejší kaple sv. Máři Magdaleny, kterou slavný kazatel český Milič z Kroměříže za panování císaře Karla spolu s domem pro kající ženy zřídil, a ten svůj ústav Jerusalem nazval. Na památku toho nazývá se posud jeden ze sousedních domů, bývalý hostinec, „v Jerusalemě.“ Po Miličově smrti měli cisterciáci zde kolej pro své kleriky. Za husitské doby dostaly se ty stavby v ruce soukromníkův, až se v ně r. 1660 jesuité uvázali a svůj konvikt zde zřídili. V první čtvrti minulého století vystavěli při něm výše řečený kostel sv. Bartoloměje a věž s vysokou bání. Po zrušení řádu 1773 byla část stavení soukromníkům prodána, v druhé části, se vchodem z konviktské ulice, zřízena byla c. k. knihtiskárna školních kněh, kteráž tu ještě jest; kostel byv zamčen za skladiště jí sloužil. Asi r. 1857 přišel do Prahy nový ženský řád duchovní, tak zvané šedivé sestry čili terciárky řádu sv. Františka, kterýmž zjednán byt v tomto bývalém konviktě a odevzdán kostel k jejich pobožným potřebám, tak že se v něm zase od té doby veřejné služby boží vykonávají. Stavěn jest v pitvorném slohu parukové doby, a jeho klenby ozdobeny jsou freskami od Reinera. V prodané části Konviktu, kteráž jest i průchodním domem, nachází se tak zvaný Konviktský sál, bývalé refektorium, sloužící k veřejným plesům, koncertům a jiným zábavám. S věže sňata jest roku 1859 pro sešlost věkem vysoká, pěkná báň, která nad celým okolím města panovávala.

Kde někdy Betlemská kaple stávala, stojí nyní dům pod číslem 255 a jiná sousední stavení mezi posavadní technikou a Betlemským pláckem. Toto velepamátné historické stavení, dostavši se ku konci XVII. stol. jesuitům do rukou, kázal císař Josef II. 1786 zrušiti a zcela pobořiti, tak že tu po něm, kromě jména sousedního Betlemského pláčku a Betlemské ulice, více ani stopy není.

Farní a klášterní chrám sv. Jiljí v Dominikánské ulici s klášterem dominikánův. Již r. 1238 stál zde kostel téhož jména spolu s kolegiátní kapitulou, založení jak se zdá biskupův Pražských. Stavba nynějšího chrámu počala se chórem již r. 1293, zvláště pak poslední biskup, Jan IV. z Dražic, a první arcibiskup Arnošt z Pardubic o dovršení té stavby nemalých zásluh měli, jakž až podnes erby jejich na portále kostela dvakrát se vyskytují. Konečné vysvěcení chrámu stalo se teprv skrze Jana Očka z Vlašimi, druhého arcibiskupa Praž., dne 4. května 1371. Za husitských časův rozešla se kolegiátní kapitula, a kostel sloužil Husitům až do Bělohorské bitvy. Roku 1632 vyhořel. R. 1626 odevzdal jej cís. Ferdinand II. dominikánům, někdy od sv. Klimenta, v ten čas u sv. Anežky bydlícím, kteří nynější klášter k němu přistavěli a na počátku minulého století celý chrám u vnitř podle tehdejšího vlaského slohu přetvořili. Stavení jest původně gotické a náleželo mezi tak zvané stejnolodní chrámy, nad jehožto třemi loďmi vysoká staročeská střecha v podobě věže vzhůru se vypínala vedle průčelní a druhé nedostavěné věže. Z gotické výstavnosti zbyly jenom venkovské opěrací pilíře. Vnitřek jest jinak velmi ozdobný, světlý; osm vysokých pilířův, někdy gotických, nyní v korintské čtyrhrané sloupy přeměněných, podpírá stejně vysoké klenby, od Václ. Reinera v letech 1732—1734 freskami ozdobené. Povšimnutí hoden jest náhrobek advokáta Mráčka († 1835), od Mnichovského sochaře Schwanthalera navržený a v jeho dílně v mramoru vyvedený. Ve vysoké špičaté věži visí kromě dvou menších velký, asi 50 centů těžký zvon, nejstarší v Praze, r. 1437 od zvonaře Jeronyma z Prahy po zkažení předešlých zvonův požárem r. 1432 nově ulitý, který ke své koruně pouze přišroubován jest a svým vážným zvukem ještě celou Prahu naplňuje. V 2. poschodí klášterního stavení jsou učebné síně Pražského konservatoria hudby, založeného roku 1810.

Bývalý klášterní kostel sv. Michala se zrušeným klášterem servitův č. 461, při malém rynku a Sirkové ulici, stával již r. 1311 co farní, ač byl starší. Po Bělohorské bitvě dostali ho servité čili služebníci Panny Marie, založili si při něm nový klášter, a ze starého malého kostela utrakvistského, v němž Jakoubek ze Stříbra již r. 1415 pod obojí rozdával, učinili kostel nový, vší možnou elegancí minulého století vyozdobený, tak že v tom velkém počtu tehdejších Pražských kostelů znamenitě vynikal. Mramor, štukatury, pozlacení, fresky a olejové obrazy oslňovaly oko navštěvovatele; cís. Josef II. však r. 1786 kostel i klášter zrušil a soukromníkům prodati kázal. Skvostný nábytek z kostela rozprodán byl mnohým venkovským kostelům, které se dosud jím honosí. Židovští obchodníci se v kostele zahnízdili, sklady, písárny a komůrky v něm zdělali a tak to krásné stavení zohyzdili, že tu opět profanace nám se jeví u prostřed města ve své nejhnusnější podobě.

Bývalý farní kostel sv. Martina ve zdi, v Martinské ulici vedle Platejsu, jmenuje se již r. 1187, staré to, původně gotické ač nevelké stavení, v němž mistr Jakoubek ze Stříbra ponejprv večeři Páně pod obojí spůsobou r. 1415 rozdávati počal. Císař Josef II. r. 1784 jej zrušil a soukromníkům prodati kázal, přenesa faru odtud ku kostelu sv. Trojice ve Spálené ulici. Nyní jest zohyzděn.

Farní a bývalý klášterní kostel u sv. Havla se zrušeným klášterem obutých karmelitánův mezi Havelským pláckem a Rytířskou ulicí, jeden z bývalých předních farních kostelů

Pražských, povstal bezpochyby teprv r. 1232—1234 s nově založenou částí Starého města, která se „Novým městem u sv. Havla“ jmenovala, pak se Starým městem splynula. Byl původně gotický s dvěma věžema v průčelí, které jediné z bývalé stavby ještě i s husitskými zvony pozůstávají. R. 1628 dostal se obutým karmelitánům, kteří roku 1671 nynější klášterní stavení založili, a byvše s ním hotovi zas r. 1740 starý gotický chrám zcela pobořili a nynější velmi nevkusným vlaským slohem vystavěli, ozdobivše také průčelí k Zelenému trhu hledící. Císař Josef II. r. 1786 klášter zrušil, a faru zase světským kněžím odevzdal. Šest pilířův odděluje hlavní loď kostela od postranních lodí, nad kterými empory čili galerie spočívají. V presbyteriu leží pod jednoduchým kamenem slovútný malíř český, **Karel starší Škreta Šotnovský ze Závořic** († 1674), jehožto četné a výtečné obrazy mezi přední ozdoby Pražských i venkovských kostelů v Čechách náležejí. Od Jana Ferd. Prokova nachází se zde oltář sv. Kříže, výtečná řezbářská práce ze dřeva. — V bývalém klášteře nacházejí se kromě příbytkův farního kněžstva a farní školy pod zemí veliké chodby co pohřební krypty, v nichž se až do roku 1784 mrtvoly kladly. Potom jest v tom stavení sídlo **české průmyslové jednoty** se znamenitou knihovnou, počítající přes 15.000 děl nejvíce průmyslu a praktických věd se týkajících.

Mezi světskými staveními na Starém městě vynikají následující:

Staroměstská radnice naproti Týnskému chrámu na západní straně Velkého náměstí. Byla již s počátku pouhé skupení ze skoupených měšťanských domů zenáhla povstalé, a posud se také ze starších a novějších částí skládá. V samém rohu, kde věž stojí, byl první r. 1338 od obce koupený dům, který za radnici sloužil. Později na jižní straně přikoupené domy nebyly přestavovány, nýbrž toliko u vnitř spojeny, a ještě dnes dává se každý ten zvláštní dům z venku poznati. Na východní straně proti velkému náměstí dostala radnice již dříve pravidelnější podobu, r. 1381 vystavěna jest nárožní věž a kaple sv. Vavřince pod ní. Starý vrcholek věže byl však s ozdobnou pavlačí u hlásného r. 1805 přestavěn jak nyní jest; má střechu sedlovou, křidličnou a čtyry nárožní vížky. R. 1838 byla tato radnice přikoupením ještě jiných sousedních domů na rynku a vzadu na Mikulášském plácku znamenitě zvětšena, a celá ta strana od základův v gotickém slohu nově stavěna. Však nelze chváliti dílo to v gotickém slohu dosti nejapně provedené, i bylo mnoho nehod při té stavbě, vyplývajících z nepodařených stavitelských plánův z Vídně vycházejících a tam schválených. Trochu onačejší podobu dostala průčelní strana k rynku, r. 1848 dostavěná, a vydatnější gotickou ornamentikou vyozdobená. U prostřed vznáší se na čtyrech pilířích veliký balkon, pod nímž se hlavní vojenská strážnice nachází, a ve výklencích pod bohatými baldachyny stojí na balkoně sochy Rakouských císařův Františka I. a Ferdinanda I., mezi okny na průčelí samém pak sochy knížete Spitihněva II., krále Přemysla Otakara II., a Německých císařův Karla IV. a Ferdinanda III., kteřížto se za dobrodince Prahy pokládají. Každá socha jest 9 stop zvýší, a od Josefa Maxe shotovená. Přední památnosti starých částí radnice jsou: arkýřová **kaple sv. Vavřince** pod věží, jedna z nejozdobnějších gotických staveb v Praze z nejvyvinutější doby gotického stavitelství za Václava IV. Byla původně r. 1381 posvěcena, několikkráte obnovena, od Josefa II. zamčena, avšak *r. 1857 nově* ozdobena a 16. srpna zase posvěcena. Nad povystupujícím, bohatým arkýřem stojí vysoká křidličná střecha. Pod ní býval starý balkon, s kterého se r. 1621 dne 21. června vcházelo na černé popravní lešení, na kterém hlavní osoby povstání českého nálezem Ferdinanda II. život svůj skončily. — **Staročeské hodiny** (v. čl. **Hodiny**, str. 825. *a*) v dolejší části věže proti Sirkové ulici, r. 1490 od mistra Hanuše zhotovené, které od jednoho západu slunce k druhému 24 hodin bijí, hodiny východu slunce a měsíce, proměny měsíce, znamení nebeská, nedělní písmena a hnutelné svátky oznamují, při tom také soškami dvanácti apoštolův, které od východu slunce k západu putují, a figurami smrti, Turka, lakomce a náružive, které se při bití hodin pohybují, pro vyražení obecenstva opatřeny jsou. Dílo toto, velmi umělé, však během času sešlé a často opravované, nešlo již asi od r. 1824. Však přičinlivostí purkmistra dra Václava Bělského důkladně a čistě vnitř a zevnitř obnoveno a zcela novým časoměrem, kterým se starý stroj pohybuje, opatřeno bylo, a o půlnoci na 1 led. 1866 zase pravidelně jíti počalo. Vedle těch hodin stojí starý, bohatě v pozdním gotickém slohu z doby Vladislava II. ozdobený hlavní portál radnice. Nad ním nachází se v 1. poschodí ve spojení s kaplí bývalá **obecní síň**, r. 1858 také čistě obnovená, z níž se přes tribunu písařův vchází do **staré radní síně**, která náleží mezi velmi vzácné pozůstatky svého způsobu. Její bohatá gotická úprava pochází z časův Vladislava II., silné trámy na stropě ozdobeny jsou řezbami a pozlacením, na stěnách jsou po jedné straně řezby a sochy svatých z téže doby, potom dva veliké obrazy představující Šalomounův rozsudek a královnu ze Saby ze XVII. století, a veliké podobizny císaře Karla VI., Marie Teresie, Josefa II., Leopolda II. a Františka I. Ohromná kamna jsou dílo ze XVII. století. Za touto síní jest nová zasedací **síň červená** v gotickém slohu, po jejichž stěnách visí podobizny Staroměstských primátorův ze XVI. století až do zřízení spojeného magistrátu všech čtyř měst Pražských r. 1784, potom purkmistrův až do nynějších časův; za ní jsou kanceláře purkmistra. Veliká síň pro shromáždění obecních starších, jichž jest 96, nachází se v nové části radnice k rynku při velkém balkoně. Znamenitý archiv městský, od Karla Jaromíra Erbena spořádaný, chová ještě mnohé vzácné písemní památky.

Týnský dvůr za Týnským chrámem, do něhož se dvěma branami vchází, býval již za knížat Boleslavův v X. století hostinským čili kupeckým dvorem, v němž cizí kupci svou hospodu měli a zboží své na prodej vykládali. Vycházely z něho knížatům příjmy z váhy, míry a ze soudu knížecího nad cizími kupci v žalobách proti nim zavedeného, kteréžto příjmy kníže Bořivoj II. okolo r. 1101 biskupské kapitole u sv. Víta daroval. Že pak se zde berně vybíraly, říká se Týnskému dvoru podnes ještě také **Starý ungelt**. Stavení hned za Týnským chrámem jest nejstarší část toho dvoru, pochází ze XVI. století, a bylo v renaissančním slohu chodbami a rýsováním na mokrém vápně ozdobeno. Nyní jest zde hostinec v „Starém ungeltě“ nazvaný, a jenom ještě část staré výstavnosti se zachovala.

Králův dvůr mezi Královdvorskou a Celetnou ulicí, někdy při samých zdech Staroměstských, bývalá residence Českých králův **Václava IV., Sigmunda, Ladislava Pohrobka, Jiřího Poděbradského** (kteří oba zde zemřeli), a **Vladislava II.** až do r. 1484, kdež Vladislav na hrad Pražský se přestěhoval. Za těch králův míval dvůr královský, zde uprostřed měšťanstva ubytovaný, mno-

hem více stýčnosti se stavem městským. Po Vladislavovi toto královské sídlo velmi sešlo, a Ferdinand I. daroval je roku 1556 panu Ladislavovi Popelovi z Lobkovic, nejvyššímu dvorskému maršálku a prvnímu presidentovi apelačního soudu. R. 1631 koupil to stavení kardinál arcibiskup Arnošt z Harrachu pro seminář svého kněžstva a přestavěl všechno do r. 1634 v nynější moderní podobě, tak že ze starších dob nic více tu se nespatřuje. Roku 1777 přeložen jest seminář do Klementinské koleje, a vláda uvázavši se v to stavení v kasárny je proměnila, což až dosud trvá. Přistavěný kostel sv. Vojtěcha též vojsku byl odevzdán.

Prašná věž vedle Králova dvora bývala někdy jedna z bran Starého města proti Novému městu, a nazývala se původně až do konce XVII. století Novou branou, proto že teprv z nařízení umění milovného krále Vladislava II. vedle jeho residence r. 1475 v místě takovém vystavěna byla, kde se dříve pouhá fortna nacházela. Stavitelem toho hmotného avšak ozdobného díla byl Matouš Rejsek z Prostějova, bakalář při Týnské škole, který si tím stavením v Praze pěknou památku postavil. Náležíť do řady pozdních gotických staveb českých, jichžto sloh „Vladislavským“ zoveme. V obou patrech nad průjezdním obloukem jsou dvě skvostné, nyní ovšem spustlé síně s bohatými kamenickými ozdobami, toliko hořejšek nedostaven zůstal, přikryt jsa podnes jednoduchou sedlovou střechou z prejzů čili z kurek cihlových. R. 1779, tedy za času, kdež všechen smysl k pravé kráse v umění byl vymizel, dala rada Staroměstská erbovni štíty a mnohé kružby a kamenné lupeny, kterými Rejsek tuto věž ozdobil, otlouci, aby prý, jak se tehdáž tomu rozumělo, „tyto nebezpečím hrozící a jinak neužitečné čiryčáry věž bez potřeby neobtěžovaly“ (!). Roku 1823 přišly bicí hodiny se čtyřmi ciferníky na tu věž nákladem soukromníka, čímž holý vrcholek poněkud získal.

Nynější stavení krajinského soudu, č. 587 na blízku Králova dvoru v Celetné ulici a na začátku Ovocného trhu, bylo původně částí Králova dvora, v němž královna Johanna z Rožmitála, choť krále Jiřího z Poděbrad, dvorem bývala, a v panovnických záležitostech svého chotě pilné účastenství mívala. V XVIII. stol. byla zde královská mincovna, cís. Josef II. dav stavení tomu nynější podobu a ozdobiv je balkonem na kariatidách spočívajícím, pak štítem se zlatou korunou a heraldickými lvy, r. 1784 sídlo nejvyššího velitelství nad armádou v Čechách sem přeložil, které teprv po známých, smutných událostech o Svatodušních dnech r. 1848 odtud na Malou stranu do nynějšího zemského vojenského velitelstva r. 1849 přestěhováno bylo. Na to sem přišel c. k. krajinský soud. V letech pak 1858—1860 přistavěna jest k tomu stavení do Ovocného trhu sahající zcela nová část v bohatém parukovém slohu s dvěma portály. V přízemí této části chovají se od té doby české zemské a královské dvorské desky, skládající se v celku asi ze 6000 foliantův. Tato část sousedí bezprostředně s bývalou kolejí krále Václava IV. (číslo 573), a vedlé té stávaly právě v místech, kde nyní zemské desky jsou, kolej národu Českého a kolej Litevská čili královny Hedviky.

Byltě na Starém městě ještě druhý králův dvůr, kde také král Václav přebýval, totiž nynější dům pod číslem 922 v Dlouhé třídě na rohu do Kozí ulice, nyní Starý stempelamt zvaný.

Karolín (srov. t.) čili kolej Karlova, č. 541 mezi Ovocným trhem a Železnou ulicí, nejpřednější a nejstarší sídlo university Pražské. Kolej tuto založil cís. Karel IV. již r. 1366 v domě jakéhosi Žida Lazara někde v ulici Židovské; král Václav IV. však směnou nabyl pro ni nynější stavení r. 1383 od Jana Rotleva, bohatého měšťana a královského mincmistra za císaře Karla, málo let před tím znamenitým nákladem zřízené. Byla ta nová kolej Karlova v Praze tím, co v Paříži druhdy slavná Sorbonna, stavení již jako nyní rozsáhlé, arkýři a jinými ozdobami zvelebené. Veliká síň Karlova byla potom napořád schůzemi, učenými hádkami a jinými akademickými slavnostmi, jako neméně veřejnými, stavovskými a obecními schůzemi velice proslavena. Za cís. Karla VI. r. 1718 byl Karolín již velmi sešlý od stavitele Frant. M. Kaňky přestavován, čímž ovšem svého starobylého vzhledu pozbyl a jen některé podrobnosti ze staré stavby podržel. Ve velké síni jsou nyní obrazy Českých králův, kancléřův a rektorův university po stěnách, a ze starých památek zbyla v ní jediná gotická arkýřová kaple ss. Kosmy a Damiana s oltářem. V této koleji má akademický senát své sídlo, pak jsou tu posluchárny fakulty právnické a některé posluchárny fakulty lékařské, a na chodbě prvního poschodí stojí pomník mistra Matouše Kolína z Chotěřiny, profesora jazyka a literatury řecké, jejž mu původně dole v 1. dvoře z vděčnosti za užité pohostinství r. 1566 postavil Jakub Paleolog z Chiosu, potomek Paleologův, Řeckých císařův.

Zemské německé divadlo, vedle Karolína mezi Ovocným trhem a Rytířskou ulicí samo o sobě stojící, bylo r. 1783 od hrab. Frant. Nostice vystavěno, r. 1798 od českých stavů koupeno a „českostavovským národním divadlem“ nazváno, ačkoliv se až do roku 1812 v něm výhradně jen německy hrálo a jeden čas (1798—1807) italiánské opery dávaly. Pravidelná nedělní a sváteční, avšak toliko odpolední představení česká zavedl teprv roku 1824 spoluředitel divadla Jan Nep. Štěpánek. Až do roku 1859 bylo jediné a výsadní divadlo Pražské. Řečeného roku bylo znamenitě přestavováno a zvýšeno, uvnitř skvostně vyozdobeno. R. 1862 vystěhovaly se z něho české hry do prozatímního zemského českého divadla. Pro toto divadlo skládal Mozart své dvě opery Don Juan a Titus. Vnitřek počítá 72 loží v pěti patrech, 224 zavřených sedadel v přízemí, dvě galerie také se zavřenými sedadly, a místo k stání v přízemí; vůbec může do 2500 divákův pojmouti.

Kotce mezi stavením býv. Havelského kláštera a Sirkovou ulicí, veliké to však neúhledné stavení, jsou zbytek starých soukennických a postřihackých kotců, mezi léty 1362—1373 z Velkého náměstí sem přeložených. Byly dvoje, malé a velké, — malé jsou nynější Kotce, velké se pak vztahovaly od nich až k Uhelnému trhu, a povstaly z nich během časův dvě řady domů, s uličky mezi nimi běžící byla teprv r. 1795 střecha stržena. U sv. Havla naproti malým Kotcům byli již v XIV. století tandléři, a říkalo se tam „v Tandleřích“, nyní Tandelmark, totiž židovský. Podloubí pak po jedné straně Havelské ulice čili Zeleného trhu jsou krámy Tandelmarku křesťanského. — Tak zvaná Stará rychta, č. 404 na rohu Můstku a Rytířské ulice, obšírný to dům náležející obci, bývala snad hned od založení této části Starého města r. 1232—1234 sídlem staroměstského rychtáře čili sudí, který zde i soud svůj vykonával, maje zde i vězení při ruce, a to ve věži, která se při tom stavení až do minulého století zachovala. Když král Albrecht r. 1439 dal Staroměstským

privilegium, aby si dosazovali rychtáře dle své vůle, ješto prvé úřad ten býval udělován čili vlastně pronajímán od králův, byl tím nepochybně i ten dům obci darován, která jej musila i před tím již, ve válce husitské ve své moci míti. Rychtář však asi od té doby jiné sídlo dostal, neb se tento dům napotom již bývalým domem rychtářovým nazýval.

Stavení kr. zemsk. polytechnického ústavu, č. 240 v Dominikánské ulici, bývalo od r. 1691 Jesuitským seminářem u sv. Václava, v němž se také 160 stipendistův, a mezi nimi 20 mladých českých šlechticův, kteří nadání krále Ferdinanda II. užívali, nacházelo. Nařízením cís. Leopolda I. z roku 1680 každý chovanec toho semináře, jak mile akademického stupně mistra svobodných umění čili filosofie dosáhl, nebyl-li již rozeným šlechticem, do stavu šlechtického s praedikatem „de Lauro“ povýšen byl. Služby boží vykonávaly se pro tyto seminaristy v sousední někdy kapli Betlemské. Tento seminář byl r. 1783 zrušen, a po některých proměnách koupily to stavení roku 1805 čeští stavové, založivše v něm podle plánu rytíře Josefa Gerstnera technický ústav, první a nejstarší v celé říši Rakouské. R. 1833, přistavivše k tomu nové křídlo do zadu, založili tu také školu reální, nynější c. k německou vyšší realní školu, která se od r. 1855 v Nikolandské ulici na Novém městě ve vlastním stavení nachází. Roku 1864 byl královský zemský polytechnický ústav znamenitě rozšířen a zlepšen, následkem čehož se část poslucháren do Odkolkovského domu na ostrově Kampě přestěhovala, pokud nové důstojné stavení pro tento zemský ústav nebude zřízeno.

Palác c. k. policejního ředitelství, čís. 340 a 314 na Štěpánském place a na Ferdinandské třídě, byl v létech 1858—1861 o třech poschodích vystavěn. Ve dvoře stojí ještě nízká věž z bývalých Staroměstských hradeb. Naproti paláci na místě nových domů stával někdy farní kostel sv. Štěpána ve zdi čili Meršího, staveníčko někdy románské z XII. století, r. 1789 zrušené a pobořené.

Palác České spořitelny, č. 1009 na Ferdinandské třídě blíž řetězového mostu, jedno z nejkrásnějších stavení za nového času v Praze postavených, byl v létech 1858—1861 podle plánův Ign. Ullmanna od Jana Bělského vystavěn, a spořitelna, r. 1824 založená, na konci června 1861 do něho se z Malé strany přestěhovala. V přízemí jsou pokladnice, v 1. a 2. poschodí nádherné síně účtáren. Průčelí ozdobeno jest sloupořadím, třemi portály a uprostřed nahoře skupením kamenných soch od Wildta: Čechie drží štít s českým lvem, v nohou jejích stojí alegorická figura spořitelny, účtující úspory své v otevřené knize, naproti ní stojí přádelnice co představitelka pilnosti, a chlapec přinášející svůj nastřádaný peníz.

Staroměstská vodárna, věž stojící ve vodě mezi mlýny, byla r. 1554 od obce z přitesaných pískovcových kamenů vystavěna a na vrcholku velkým nákladem ozdobena, kterýž vrcholek dílem nepřátelskou střelbou roku 1648, dílem nahodilými ohni zkažen často svou podobu měnil. Posledníkráte vyhořela věž i s mlýny o Svatodušním čase 1848 dne 16. června, zapálena byvši střelbou z Malé strany velením nejvyššího generála, knížete Alfreda z Windischgrätzu, načež r. 1852 nynější velmi nepřiměřenou křídličnou střechu s věžičkami na spůsob Týnských věží dostala. Z dřívější lucerny na bývalé báni této věže byl nejzajímavější, velikolepý rozhled po městě. Veškeré mlýny Staroměstské, dříve větším dílem dřevěné, byly po roce 1848 naskrze z kamene úhledně přestavěny. Vedle nich stojí při řece dům pod č. 196, Králova lázeň nazvaný, v němž se podnes koupele a parní lázně nacházejí. Její jméno vztahuje se k času krále Václava IV.

Novoměstský ústav pro šlechtičny u sv. Andělů, číslo 655 v Trubní ulici, veliké, ale vší architektonické ozdoby prosté stavení, v němž 17 nezámožných, nadáním obdařených šlechtičen podle jistých pravidel pohromadě žije. Tento ústav založen byl r. 1700 od cís. Leopolda I. na Novém městě v nynější starší části všeobecné nemocnice při Karlově náměstí, cís. Josef II. však, určiv jeho stavení na nemocnici, přeložil jej r. 1787 do toho nynějšího stavení na Starém městě. Proto však ústav své původní jméno „Novoměstský ústav“ podnes nezměnil. Toto nynější jeho stavení bývalo seminářem řádu premonstrátského, zřízeným r. 1640 od Strahovského opata vedle prastarého kostela sv. Benedikta, při kterém německý řád křižácký svou komendu míval. Premonstráti tento starý kostel do základu pobořivše v létech 1676—1682 skvostný kostel s dvěma věžema v průčelí ke cti sv. Norberta na jeho místě vystavěli. Císař Josef II. tento seminář zrušil a kostel zamknuv Novoměstským šlechtičnám jej odevzdal. Kostel byl pak soukromníkům prodán a roku 1792 také do základův pobořen a rozebrán.

Na Františku stojí vedle milosrdných bratří vojenská kasárna č. 827, a na Kozím plácku jiné státní stavení č. 748, v němž se c. k. Pražský loterní úřad nachází. Z panských palácův vynikají na Starém městě architektonickou výstavností a skvostnou úpravou: palác hrab. Clam-Gallase, číslo 158 v Mariánské ulici, nejpěknější stavitelské dílo slavného Vídeňského stavitele Fischera z Erlachu, rozeného Čecha, který je v létech 1712—1719 za hraběte Jana Václava Gallase vyvedl. Matiáš Braun z Braunu zhotovil všecky sochy a jiné řezbářské práce. Dva balkony spočívají na karyatidách, krásné fresky na stropě nad hlavními schody a v komnatách pocházejí od některého italiánského umělce. Hrabě Jan Václav z Gallasu, který se r. 1719 za místokrále do Neapole dostal, měl v úmyslu, všecky domy před palácem mezi Karlovou, Seminářskou a Mariánskou ulicí skoupiti a strhnouti, čímž by bylo k nemalé ozdobě Prahy krásné náměstí povstalo. Úzká ulice jest paláci tomu velmi na ujmu. — Palác někdy knížat Colloredův z Mannsfeldu, nyní knížat z Auersperku, čís. 189 v Karlově (velké Jesuitské) ulici a při Mostním place, byl v dvacátých létech minulého století od knížete Pavla Jindřicha Colloreda vystavěn, r. 1845 znamenitě do zadu rozšířen, u vnitř skvostně upraven. — Palác knížat Kinských, číslo 606 na Velkém náměstí, s velkým balkonem a mnohými sochami, byl u prostřed minulého století od J. K. Dienzenhofera a po něm od Anselma Luragha vystavěn, roku 1835 od knížete Rudolfa Kinského do zadu též znamenitě rozšířen. Chová se v něm znamenitá knížecí knihovna, počítající 46500 svazkův, rozličné sbírky rytin a map, potom bohatý knížecí archiv. V XV. stol. nazýval se zde stávající dům „u královské stolice“, poněvadž král Sigmund i jeho nástupce Albrecht tu před ním na trůnu pod korunou sedíce přísahy věrnosti od Pražanů přijímali. — Palác hraběte Jana Lažanského na nábřeží a na Ferdinandské třídě u řetězového mostu, podle plánův stavitele Ignace Ullmanna r. 1862 vystavěný, a třemi pavilony v rozích ozdobený. Ze Staroměstských hostincův první místo náleží Zlatému andělu, č. 588 v Celetné ulici, potom Platejsu, č. 416 na Uhelném trhu a ve Ferdinandské třídě

Jméno tohoto velikého domu, ode dávna známé výsadní hospody, pochází od bývalého držitele toho domu Jana Platejse z Plattenšteina, který jej roku 1586 koupil. Žeby ten dům byl nějaký kníže Burgundský za časův Karla IV. vystavěl, to si toliko Václav Hájek vymyslil.

e. Josefov čili bývalé Židovské město.

Tato tak nazvaná pátá čtvrt města leží opodál Vltavy, v nízké poloze odevšad Starým městem obklíčená, a jest tak stěsnána, že na 16 jitrech půdy 281 domů s 9300 obyvateli stojí. Domy jsou větším dílem na 2—3 patra vysoké, dvě tři rodiny v jednom pokoji zůstávají, málo domů náleží jen jedinému majetníku, větším dílem 6 až do 14 majetníkův, některé i 17 a 21. V posledních časích počíná tato končina města prohlídati, stará špína mizí, a nové domy vždy více vytlačují staré haluzny a díry, propůjčujíce úzkým ulicím ráz novověký. Však od r. 1849, když Židům dovoleno, že také v jiných částech města bydleti mohou, počínají se zámožnější rodiny odtud vytráceti; bývalí chudí Židé do hořejších pater se stěhují, a přízemní nezdravé byty naplňují na mnoze již chudí křesťané, jichžto počet zde již roku 1861 obnášel 3642 duší. Dvakrát již, totiž roku 1559—1561, potom roku 1745 museli se všickni Židé až na několik rodin z Prahy vystěhovati, avšak vždycky to sobě uplatili, že se zase mohli vrátiti. Židovské město bývalo od Starého města branami přísně odděleno, a ještě do r. 1848 znamenaly přes ulice přetažené dráty místa těchto bývalých bran. Až do nedávných časův bylo Židovské město zvláštní obcí, však od r. 1850 činí s Prahou jedinou politickou obec, a má své údy v zastupitelstvě města. Toliko co náboženská obec mají Židé v Praze ještě nějaké zvláštní postavení. Od kostela sv. Ducha vede Černá ulice do samého středu Josefova, s níž souvisí Široká ulice, skutečně také nejširší a nejúhlednější; ve mnohých jiných uličkách nemůže ani vůz projeti.

Z veřejných staveb zajímavější jsou: desatero synagog, z nichž skutečnou archaeologickou cenu má toliko tak nazvaná Staronová škola v Beleleské ulici, v samém srdci Židovského města. Pochází z nejstarší doby gotického stavitelství u nás, jako klášter klarisek u svaté Anežky na Starém městě; avšak jaká opačnost se nám tuto objevuje! Výtečné stavby onoho kláštera propadly profanaci a záhubě, a tato židovská škola, ač zajímavá avšak ne tak znamenitá, považuje se za neporušitelnou posvátnost, o jejímž převelikém prý stáří nejnejapnější pověsti za pravdivé se vydávají a ustavičně se opakují. Rok založení jest neznámý, avšak sloh jest starogotický a neomylně do polovice XIII. stol. ukazuje. Vnitřek jest 45 stop dlouhý, 27 stop široký, na obou delších stranách jsou dvě úzká okna. Těžké lomené oblouky klenby opírají se o nosiče na zdech a o dva svobodně stojící, osmihrané pilíře. S předu i v zadu vyčnívají zděné štíty, jeden k západní straně s cimbuřím. Portál na polední straně jest též z té doby a zachoval svou původní ornamentiku. Celé staveníčko jest vnitř a zevnitř začmouděné a černé, a navštěvovatele divně dojímá. Židovská pověra byla zde nejlepším konservátorem této památky.

Bývalá radnice č. 250 v Šilesské ulici, s vížkou a bicími hodinami, jest nyní dům obecní. Stojí blízko výše popsané synagogy, a vystavěl ji Mardochai Meisl, bohatý žid za Rudolfa II.; r. 1765 byla v nynější podobě přestavena, a jest od r. 1850 pouze sídlem zastupitelstva israelské náboženské obce. Při hodinách jsou dva ciferníky, jeden s římskými čísly, druhý s hebrejskými, a ručičky na tomto druhém nazpět se pohybují.

Stará škola, nyní chrám času přiměřených obřadů, č. 142 naproti kostelu sv. Ducha, jest z venku neúhledná, uvnitř však ozdobná, původně gotická. Dne 21. dubna 1837 počaly se zde vykonávati služby boží nikoliv podle zjinačených obřadů, ale s varhanami, zpěváckým sborem a s kázaním.

Synagoga Klausův při starém hřbitově, nejprostrannější a nejhezčí ze všech, založená v druhé polovici XVI. stol., přestavěná 1694.

Starý židovský hřbitov, do kterého se vchází z Jáchimského plácku vedle domku pod č. 274, považuje se za největší památnost Pražského Židovského města. A v skutku toto místo obzvláštní dojem činí, rozkládajíc se nepravidelně mezi domy, synagogami, židovskou nemocnicí a vysokou zdí, která je od Sanytrové ulice odděluje. Nesčíslný počet náhrobních kamenů, mezi nimi mnohé sarkofágy zcela orientálské podoby, ovšem nejvíce ve slohu renaissančním s obzvláštní židovskou zakrnělostí ve formách, hustý bez v tomto bludišti náhrobkův bujně rozrostlý, hojnost nejpodivnějších židovských povídaček o duchách a příšerách, na tomto místě odpočinku rejdy své provozujících, to vše dodává tomu hřbitovu povahu tajemnou a posupnou; nesmysl však jest, co Židé o stáří toho místa vypravují, že ho prý již sto let před založením Prahy stávalo. Od času cís. Josefa II. již se tu mrtvoly nekladou; však ani jeden kámen nebyl porušen, a Židé tu dali křesťanům příklad, kterak se ctí posvátnost a nedotknutelnost hrobu.

f. Nové město.

Nové město obkličuje Staré město do velikého polokruhu; tam, kde druhdy Staroměstské hradby a příkopy proti němu stály, vztahujíce se od břehu Vltavy u řetězového mostu až zase k břehu Vltavy blíž dolejší Novoměstské vodárny, kde právě třetí most přes řeku se staví, utvořily se nyní nejslavnější Pražské ulice, někdy vesměs jen „Příkop“ zvané, nyní však rozličných jmén mající: totiž Ferdinandova střída (bývalé Nové aleje) ke cti císaře a krále Ferdinanda V. příjmím „Dobrotivého“ r. 1864 tak nazvaná; Ovocná ulice; Kolovratská střída (bývalé Příkopí), r. 1839 ke cti hraběte Frant. Kolovrata Libšteinského, c. k. státního a konferenčního ministra, bývalého nejvyššího purkrabí Pražského, tak pojmenovaná; Hibernácký a Josefský plac; Trubní ulice, která k novému mostu vede. Tyto ulice jsou, vyjmouc Ovocnou, velmi široké a na mnoze novými domy, krásnými paláci a nejbohatšími sklady a krámy ozdobené, mohouce se již nyní za nejhlavnější v celé Praze považovati. Řady domů v těchto ulicích náležejí po levé straně, když směrem od řetězového mostu k východu kráčíme, k Starému, po pravé straně k Novému městu.

Václavské náměstí čili Koňský trh, vztahujíc se od Staroměstského Můstku na přič celým Novým městem až ku Koňské bráně, odděluje Nové město na hořejší (jižní) a dolejší (severní). Toto Václavské náměstí jest hlučnější nežli bývalý Novoměstský rynk, nynější Karlovo náměstí, podobá se ovšem více široké, ku bráně vzhůru se pnoucí ulici, 360° sáhů zdélí, dole 25°, nahoře 32° zšíři. Uprostřed stojí v jedné řadě za sebou tři kamenné kašny s vodomety a dvě sochy, totiž sv. Václava na koni od Pendla uprostřed XVII. století zhotovená, která dříve do r. 1827 na kašně proti Jindřišské ulici stávala, a sv. Jana Nep. od Platzera blíž brány, která také dříve nad kašnou bývala. Před těmi sochami odbývají se v oktávě těchto dvou patronův českých večerní pobožnosti s osvětlením; před sochou sv. Václava pročtly se několikkráte r. 1848 latinské i slovanské

mše pod širým nebem. Koňská brána obdržela svou nynější podobu r. 1832. Od Václavského náměstí vybíhají do dolejšího Nového města ulice Jindřišská proti Jindřišské věži, a Mariánská (dříve Bosácká), s kterými se křižují rovným úhlem ulice Panská, Bredovská a Růžová, všecky rovné, široké, čisté a výstavné. Za kostelem sv. Jindřicha rozkládá se veliký Senovážní plac až k Nové bráně; pak jest Hibernácká čili Dlažebni ulice, rovná a velmi výstavná, vedoucí k nádraží státní dráhy; Penízková ulice, hlavní to střída ve Svatopetrské čtvrti na Poříčí, vedoucí k Poříčké (někdy Špitalské) bráně, která roku 1858 v nynější podobě s třemi průjezdy přestavěna byla. Dále jsou Zlatnická, Truhlářská, Soukenická a Klimentská ulice a Peterský, Josefský a Hibernácký plac. — V hořejším Novém městě jest předně Karlovo náměstí (bývalý rynk, později Dobytčí trh), mající vyvýšenou polohu, největší ze všech v Praze, 280 sáhů dlouhé, 80 široké. Do posledních časů stávaly na něm rozličné neúhledné domy u prostřed a bývalé kotce, tak zvaná „herinková bouda“, ještě z časův Karlových. To vše bylo od obce skoupeno a do r. 1863 zbouráno. Hořejší polovice náměstí byla již r. 1847 v zahradní sad proměněna, však po zbourání řečených stavení založen jest na celém náměstí jediný veliký sad se stromy, trávníky a procházkami. Z něho vycházejí tyto hlavní ulice: Široká, Vodičková, Spálená, Žitná, Hurtova, Žitnobranská, vedoucí k Žitné bráně, Ječná vedoucí k tak zvané Slepé, nyní zastavené bývalé Svinské bráně, Lípová a Emauská. Jiné výstavnější ulice jsou Štěpánská, Zahradnická, Krakovská, Pasířská, Řeznická, Nikolandská, Opatovická, Jirchářská, Uršulinská, Sluneční (dříve tak nazvaná Židovská zahrada, pohřebiště Židův, za Vladislava II. v ulice proměněná). Při řece nachází se dlouhé pobřeží Podskalské, hlavní sídlo ohrad na dříví.

Kostely a jiné duchovní ústavy na Novém městě jsou tyto: Hlavní chrám u sv. Jindřicha mezi Jindřišskou ulicí a Senovážním placem, někdy u prostřed velikého hřbitova, který r. 1827 zrušen byl. Založen bezpochyby roku 1348 od Karla IV. v podobě gotického, stejnolodního chrámu, s užším presbyteriem, a s věží na jižní straně západního průčelí. V XVI. stol. vystavěna jest opodál kostela hmotná, vysoká zvonice ze čtvercových pískovcův s křídličnou střechou a nárožními vížkami. Roku 1801 střechu silný vítr shodil, a roku 1865 sestoupila se jednota pro její opětné vystavení. V ní visí tři zvony, jeden 67 centů z r. 1804, druhý 18 centů z r. 1850 a třetí 10 centů z r. 1518. Kostel sám utrpěl obležením švédským 1648 a pruským 1757 znamenitých škod, a byl uvnitř zcela nejapně ač bohatě obnoven. Nad třemi loďmi strmívala druhdy staročeská střecha jako věž do výšky strmící, nyní jest snížena; věž při samém kostele vyhořevši roku 1745 dostala cibulovitou báň dřevěnou, roku 1856 však plechem pobitou. Zevnějšek kostela jest pozdějšími přístavky zněšvařen, vnitřek skví se šesti pilíři s korintskými hlavicemi, na kterých gotické klenutí spočívá. Na hlavním oltáři obraz Jindřicha II., císaře Římského a jeho manželky sv. Kunhuty od Heintsche, na dvou postranních oltářích obrazy od Škrety (sv. Trojice a zvěstování P. M.), potom od Trevisana obraz sv. rodiny velké umělecké ceny.

Farní kostel sv. Petra na Poříčí, jeden z nejstarších v Praze, založen byv bezpochyby zároveň s první osadou Němcův na Poříčí v prvních létech (okolo 1065) panování knížete a potomního krále Vratislava II. Před rokem 1215 křižáci řádu německého do Čech přišedše tuto na Poříčí při kostele sv. Petra se usadili, svou první komendu a špitál při něm majíce. Však poseděvše tu sotva 20 let přestěhovali se odtud k sv. Benediktu na Staré město, a špitál dostali r. 1235 od kněžny Anežky bratří špitálníci od sv. Františka, z kterých se vyvinul nynější řád křižovníkův s červenou hvězdou, kterýžto řád r. 1252 v kostele sv. Petra své řeholní znamení slavným spůsobem obdržel, potom duchovní správu zdejší i se špitálem podržev též na Staré město k mostu do svého nynějšího sídla se přestěhoval. Posud zde tito křižovníci posluhují. Nynější zajímavé, starobylé stavení, pochází hlavně teprv z XV. století a jest gotické, neobyčejně nepravidelné, skládající se ze 3 lodí velmi nesouměrných; v průčelí v XVIII. stol. obnoveném stojí dvě křidlicí kryté věže, a třetí nižší nad severním vchodem. Čtvrtá jest zvonice s monstrosní bání, celá z tesaných pískových kamenů r. 1598 vystavěná, jejížto tři zvony (40, 20 a 12 centů z let 1701, 1723 a 1863) krásný souzvuk mají. V kostele jest obraz sv. Petra na velkém oltáři od Reinera, a na vedlejším oltáři sv. Maří Magd. od Škrety. Bývalý hřbitov okolo kostela byl roku 1832 dočista zrušen a ve svobodné prostranství proměněn.

Kostel české obce Helvetského vyznání u sv. Klimenta na Poříčí v Klimentské ulici jest snad též tak starodávný, jako předešlý. R. 1226 přišli k němu dominikáni, odstěhovali se pak okolo 1232 odtud k sv. Klimentu na Staré město k mostu. Cís. Jos. II. ten kostel 1784 zrušil, r. 1850 koupili jej čeští evangelíci Helv. vyzn., a usadili svého faráře při něm. Stavba nynější pochází ze XIV. stol., a skládá se z užšího presbyteria, při kterém také nízká věž stojí.

Kostel a kapucínský klášter sv. Josefa Pěstouna na Josefském place, byl v létech 1633—1642 ve známém kapucínském, jednoduchém slohu vystavěn od Heralta z Questenberka. Klášter byl r. 1795 zrušen a v kasárnu pro vojenské vozatajstvo proměněn. Teprv r. 1833 obdrželi kapucíni nárožní dům vedle kostela nazpět, v němž administrátor kostela bydlel, a zařídili si v něm filiálku svého Hradčanského kláštera. Vlastní klášter však zmizel r. 1859 docela, postoupiv místo novým kasárnám. V kostele jsou obrazy od Škrety (sv. Antonín z Padovanský a sv. Felix) a mramorový náhrobek v podobě pyramidy c. k. polního maršálka hraběte Maxm. Browne, který, byv v sedmileté válce v bitvě před Prahou smrtelně raněn, dne 26. čna 1757 v Praze umřel.

Piaristská kolej s kaplí sv. Josefa Kalasancia se školním kostelem sv. Kříže a bývalým stavením konviktským. Nejstarší část toho skupení staveb jest vlastní kolej v Panské ulici č. 892, kteráž v ozdobném slohu r. 1757—1766 vystavěna byla o dvou poschodích, k nimž r. 1864 ještě třetí poschodí přibylo. Kaple v přízemí jest dost prostranná, majíc na jednom oltáři obraz sv. Expedita od Quirina Jahna. V koleji jest také pěkná knihovna. Konviktní stavení č. 856, s obou stran koleje do Panské ulice i do Kolovratské střídy sahající, bylo ve dvou dobách vystavěno, napřed část při Kolovratské střídě brzo po roce 1816, dokonána r. 1824, kdež školní kostel při ní dne 9. května byl posvěcen. Druhá část do zadu a do Panské ulice dokonána jest na začátku třicátých let, a umístěn byl v ní c. k. konvikt pro studující, r. 1848 zase zrušený. Kromě Novoměstského gymnasia a německé hlavní školy pod správou piaristův nebylo zde do těch dob jiných škol. Však r. 1849 zřízena

jest při německé hlavní škole ještě německá nižší reální škola a hořejší patro dostala c. k. česká vzorní hlavní škola, konečně přibyla k tomu r. 1851 c k. česká vyšší reální škola, tak že nyní denně přes 2500 žákův, kandidátův učitelství a učitelův v tomto stavení se scházívá. Stavěno jest v jednoduchém úředním slohu beze všech stavitelských ozdob. Kostel však jest památkou pseudoklasického slohu řeckého, kterýž od počátku toho století po Evropě mnohými nepodařenými pokusy k nové platnosti chtěl býti přiveden. Sloupení náleží k jonickému řádu, však oba nemotorné sloupy vedle portálu a celá dlouhá strana kostela do Panské ulice krasocit téměř urážejí. Podařenější jest vnitřek, v němž ostatně kromě jediného oltáře, kazatelny, varhan a stolic jiného nábytku není.

Kaple a sirotčinec pro chlapce u sv. Jana Křtitele v Bredovské ulici, bývalá někdy nemocnice milosrdných bratří pro rekonvalescenty, r. 1760 od hraběte Josefa z Bredova vystavěná. R. 1780 koupila ji Marie Teresie na sirotčinec, který již r. 1773 od tehdejších tří Pražských loží svobodných zedníkův zřízen byl, jenž pak v tomto stavení své tajné schůzky mívali, až jim to r. 1794 od cís. Františka I. zastaveno bylo. V sirotčinci vyučují se děti v předmětech hlavních škol.

Farní a klášterní chrám Panny Marie Sněžné s klášterem františkánův na Františkánském place. Tento byl největší z chrámů, jimiž Karel IV. Nové město ozdobil, založiv ho den po své korunovaci 3. září 1347 ještě před založením Nového města, spolu s klášterem mnichův karmelitánův, kteří r. 1415 první musili odtud ustoupiti před rozezlenými Husity. Odtud byl ten chrám v rukou husitských, klášter však byl r. 1420 zpleněn a pobořen. Tu pro stětí kněze Jana Želivského r. 1422 Novoměstští proti Staroměstským povstali a na sebe stříleli; touto střelbou však zkažena byla věž při kostele i s velikým zvonem a pak i celá loď kostelní, která prý až k Široké ulici dosahovala, tak že jenom vysoký kůr chrámu se zachoval tak jak nyní jest. Však potom po celé dvě století stával ten chrám co pouhá vypálená zřícenina beze střechy a bez klenby, až r. 1603 náhodou generál františkánského řádu do Prahy přijel a na císaři Rudolfovi II. tuto zříceninu i s místem bývalého kláštera pro svůj řád si vyprosil. Tak se zde františkáni usadili a kostel tak, jak nyní jest, upravili. Toto obnovení však vypadlo velmi nuzně; původní klenba gotická, nejméně 130 stop nad podlahou vysoká, nahražena jest jinou, o sáh nižší klenbou, která nicméně vždy ještě znamenitě vyšší jest, nežli ve chrámích u sv. Víta a před Týnem. Na střechu postaveny jsou dvě vížky na malé zvony, z kterých zvláště jedna zděná, spočívající pouze na opěracích pilířích chrámu, jako přilepené ptačí hnízdo vypadá a svou nemístností velmi nemilý dojem činí. Však nejhorší pohled holá, jalová zeď v západním průčelí podává, a byla by věc zajisté velmi pilná, aby se vyhledaly prostředky k vystavění jednoduché sice, avšak přiměřené věže, kterou by se tato holá zeď zakryla a oživila. Ještě se nalézají zbytky starých gotických chodeb na severní straně kostela. V předdvoří před chrámem jsou kaple po stranách i uprostřed, v samém chrámě vyniká co kuriosum ohromná renaissanční stavba hlavního oltáře. Vedlejší oltáře vystavěny jsou v nejhorším copu s kroucenými sloupy, Za hlavním oltářem jest kůr mnichův. Duchovní správa fary jest světským kněžím svěřena.

Kostel u sv. Uršuly s klášterem uršulinek na Ferdinandské třídě. Klášter byl v létech 1674—1676, kostel pak v létech 1702—1704 vystavěn. Zakladatelkou byla hraběnka Sibylla z Lamboy, která nový řád uršulinek z Lutichu sem uvedla. Kostel jest zvenku i u vnitř mnohými sochami, na klenbách freskami a štukaturou ozdoben. Na šesti oltářích spatřují se krásné obrazy, mezi nimi na velkém sv. Uršula, potom na jiném sv. Anna od Krištofa Lišky, narození Kristovo od R. Biesa a Nanebevzetí od Brandla. V klášteře jsou tři zahrady, pensionát pro dívky a dívčí hlavní škola.

Kostel německé osady vyznání Augsburského u sv. Michala v Opatovicích, původně románský z XII. stol., býval farním, až jej r. 1787 císař Josef II. kázal zamknouti a prodati. R. 1790 koupila jej Pražská luteránská obec německá a počala v něm 23. dubna 1791 své služby boží vykonávati. Z původního stavení románského zbyly ještě hmotné kulaté pilíře a polokruhové oblouky, jimiž se obě boční lodi od prostřední lodi oddělují. V průčelí stojí věž novějšího slohu, na kteréž ponejprv zas r. 1848 o božím hodě Svatodušním nové zvony se ozvaly.

Farní kostel u sv. Vojtěcha v Jirchářích jest sice malý, ale dle původu jako předešlý, starý, aspoň ze XIII. století. Na to ukazují starogotická poboční loď, někdy prvotní kostel, copem později celá zohyzděná, a mladší, avšak také gotická hlavní loď s vyozdobením v parukovém slohu z r. 1692. V přistavěném ozdobném farním domě, asi z polovice minulého století, spatřuje se pěkné stěnové, architektonické malování na schodech. Na zvonici, opodál kostela na bývalém hřbitově stojící, v XVI. století vystavené, visí ještě tři pěkné zvony z let 1540, 1545 a 1554, tedy z doby utrakvistické.

Farni a bývalý klášterní kostel nejsv. Trojice se zrušeným klášterem trinitárův ve Spálené ulici. Nové, teprv r. 1712 vyvedené stavení v italiánském slohu o třech lodich stejně vysokých a s malou kupolou. Nad presbyteriem strmí široká, však nevysoká věž se zvony. Klenby byly r. 1780 od Ant. Schlachtera vymalovány, na hlavním oltáři jest pěkný obraz nejsv. Trojice od Maulpertsche. Tento kostel byl nákladem svob. pána Ignace Puce z Adlersthurmu pro trinitáry vystavěn, kteří v křesťanských zemích peníze na osvobozování křesťanův z tureckého otroctví sbírali, a do Prahy r. 1705 přišedše tuto sobě r. 1708 klášter vystavěli. Císař Josef II. 1783 klášter zrušil, stavení na kasárny obrátil a ku kostelu faru od sv. Martina ve zdi přenesl.

Bývalý špitální kostel u sv. Lazara pod Karlovým náměstím pocházel již z XIII. stol. a náležel potom Novoměstským řezníkům, až jej císař Josef II. r. 1788 zamknul. Portál jeho románský avšak s lomeným obloukem se zajímavými řezbami byl r. 1865 do českého Musea dán. Zvonice mívala původně vysokou špičatou střechu, kterou však v třicátých létech tohoto století, když opravy potřebovala, raději shodili. R. 1842 zřízena byla v místnostech toho kostela od dra. Edv. Kratzmanna nemocnice pro děti, kterou po dvou létech dr. Jos. Löschner převzal, zvelebil a odtud do vlastního stavení na Karlově náměstí přestěhoval.

Bývalý chrám sv. Petra a Pavla s proboštstvím křižovníkův strážcův hrobu Božího. Před Brnem r. 1090 zabitý vůdce vojska krále Vladislava II., Zderad, byl v původním, zde stávavším kostelíčku řečených svatých pochován, odkud toto místo vůkol něho podnes „na Zderaze“ slove. O sto let později, 1190, přišli po johanitech jiní křižovníci do Čech, kteřížto se strážcové hrobu Božího zvali a podle řehole sv. Augustina se řídili. Znamením jejich byl červený kříž na lodičce, kterýž na červeném

rouše nosili. Usadili se na Zderaze u toho kostelíčka, založivše špitál pro chudé při něm, podporováni jsouce hlavně ode dvou bratří, Kojaty a Všebora, synův Hrabišových, z rodu panského, pozdějších pánův z Oseka neb Riesenburka, jichžto potomní dědicové, pánové ze Švabenic, po dlouhý čas tento křižovnický klášter podporovali. Pomocí těchto dobrodinců vyzdvihli tito křižovníci na místě původního kostelíčka chrám nádherný, jehožto vysoký kůr r. 1276 byl vysvěcen. Husité již r. 1419 spustošili proboštství, špitál i chrám, tak že tito křižovníci nikdy více předešlé znamenitosti nedosáhli. R. 1699 zdědili od jistého měšťana 10.000 zl., a r. 1722 kázal jim císař Karel VI. ze solní pokladnice, která byla určena k zachování katolických kostelův, rovněž tolik vyplatiti, tak že mohli podniknouti nové stavby nynějšího chrámu a proboštství. Císař Josef II. r. 1785 oboje zrušil, kostel kázal prodati, proboštství v kasárnu obrátiti. Obě stavení, založena byvše na velkou míru, nedokončena zůstala. Kostel nového slohu a neobyčejně vysoký, však bez věže, činí ve své nynější profanaci zlý dojem.

Zamčený kostel sv. Karla Borromea s bývalým ústavem pro vysloužilé světské kněžstvo, nyní kásárnou. Jest to velmi ozdobné a rozsáhlé stavení Jana Kil. Dienzenhofera, zřízené r. 1732 působením arcibiskupa hrab. Jana Breunera. Císař Josef II. r. 1784 ten ústav zničil, kostel zamknul a vojsko tam vložil. Jest však naděje, že brzy důstojnějším účelům zase sloužiti bude. Kostel stojí naproti krajinské trestnici na Malém Karlově náměstí, má záhrádku před sebou, ozdobnou věž v průčelí, a jakož jest ozbobný zvenčí, tak bohatě skví se uvnitř malováním na klenbách.

Farní kostel sv. Václava v krajinské trestnici stával již v XII. stol. V nynější gotické podobě postavili jej sousední křižovníci Zderazští v XIV. století, načež král Václav IV. vedle něho letní sídlo si vystavěl. Po Bělohorské bitvě daroval r. 1623 cís. Ferdinand II. kostel bosým augustiánům, kteří si na místě bývalého domu krále Václava v létech 1626—1646 klášter při něm vystavěli. Císař Josef II. r. 1785 kostel i klášter zrušil a vojsko tam vložil. Císař František I. učinil r. 1822 z býv. kláštera krajinskou trestnici, přestavěv jej a znamenitě rozšířiv, a také kostel pro domácí služby boží nově upraviti dal, obsadiv jej farářem a kaplany. Nyní jsou od r. 1854 na jejich místě kněží redemptoristé. Krajinská trestnice byla r. 1854 ještě dvěma souběžnými křídly rozšířena, tak že jest nyní jedním z největších stavení v Praze, pojímajíc v sobě přes 1300 odsouzených zločincův na trestu.

Farní chrám sv. Štěpána Prvomučedníka v Štěpánské ulici; stavení gotické s vyšší prostřední a s nižšími pobočními loďmi a s krásnou věží v průčelí, vystavěno bylo od Karla IV. při zakládání Nového města asi v létech 1351—1367; i byl ten kostel původně až do cís. Josefa II. hlavním farním chrámem Nového města, a Novoměstská rada v něm své stolice před velkým oltářem měla. Časté obnovování a přístavky mnoho z jeho původní podoby setřely. Krásná, vysoká a štíhlá pyramida, která se na průčelní věži místo střechy směle do blankytu nebes vzhůru vypíná, jest dílo z let 1600—1605. V té věži jsou bicí hodiny a menší zvony; velké zvony visí však na zvláštní zvonici za kostelem, na počátku XVII. století vystavené, avšak nízké, tak že nyní pro nové vůkolní vystavěné domy obzvláště melancholický souzvuk starých zvonův již nemůže se svobodně vůkol rozléhati. Tyto zvony pocházejí velký z r. 1490, druhý z r. 1516, třetí a čtvrtý jsou pozdější. Vnitřek kostela byl r. 1855 obnoven; klenby jsou ještě gotické, obě pobočné lodi a jedna kaple byly teprv v XV. a XVII. stol. přistavěny. V létech 1865 a 1866 byla stavba zevnitř opravena, a novou gotickou předsíní před severním portálem ozdobena. Oltáře pocházejí vesměs z doby renaissance a copu. Velký oltář jest pěkné, vysoké renaissanční dílo s obrazem sv. Štěpána od Mat. Zimprechta, na jiných oltářích jsou obrazy od Škrety (sv. Jan Křt., sv. Václav a sv. Rosalie), největší umělecko-archaeologický poklad jest však tabulový obraz Panny Marie ze starších dob českého malířství před Karlem IV., na jehožto zadní straně ovšem pozdější rukou letopočet 1472 zaznamenán jest. Jest to nejvýtečnější památka toho druhu v Praze, však na oltáři parukového slohu za sklem do špatného světla postavená. Kazatelna zachovala se z XV. století, také cínová křtitelnice z r. 1462. Okolo kostela toho rozkládal se největší hřbitov ve městě, však r. 1834 stržena jest zeď okolo něho a r. 1844 založena celá nová ulice (Nová Štěpánská) na jeho místě. Z četných náhrobních kamenů jen málo zazděním do kostelní zdi zachováno jest; kaple Čtrnácti pomocníkův, gotická s vysokou křidličnou střechou ze XIV. století, musela ustoupiti domům, a kaple sv. Longina, prastará kulatá, při farní zahradě jen ztěží zachována jest. Stávala zde již v XII. stol. co vesnický kostelíček „na Rybníku,“ jak se osada zde před založením Nového města nazývala. Jest velmi malá a vížka na ní nezachovala se více v původní románské podobě. Podobá se více starým pohřebním kaplím, kterým se carnarium říkalo, a skutečně nachází se také krypta pod ní. — Před samým kostelem postaven jest roku 1834 sloup nejsv. Trojice, zhotovený s mnohými sochami v první polovici min. století od Matiáše Brauna z Braunu, stávavší dříve u prostřed Štěpánské ulice, něco výše Jámy.

Klášter školních sester s kaplí sv. Anny a dívčími školami č. 530 v Ječné ulici, byl původně dům hostinský s tanečním sálem. R. 1862 koupili jej dobrodincové pro kongregaci školních sester, které všecky místnosti k svým potřebám přejinačily, bývalý sál v prostrannou kapli proměnily a dívčí školu zde otevřely. Celé stavení jest v moderním ozdobném slohu zřízeno. — Vojenský chrám sv. Ignáce Lojoly na Karlově náměstí vedle bývalé Novoměstské jesuitské koleje, nynější vojenské nemocnice. Znamenité v bohatém jesuitském slohu vyvedené stavení s vysokým průčelím a balkonem před portálem. Na tomto místě stávalo před Bělohorskou bitvou 24 měšťanských domů. Když se z nich obyvatelé potom větším dílem vystěhovati musili, vykázáno jest to místo od Ferdinanda II. jesuitům, kteří r. 1633 na něm svou kolej založili, r. 1678 tento chrám sv. Ignáce na jednom konci koleje při Ječné ulici, r. 1690 druhý kostel sv. Františka Xaveria na druhém konci při Lípové ulici dokončili. Jako korunu svého díla postavili jesuité roku 1699 na nejvyšší průčelní štít chrámu svatého Ignáce kamennou sochu téhož svého zakladatele, obklopivše ji kovovou silně pozlacenou září, která jenom božským osobám přísluší a pro kterou dlouhé zodpovídání s církevní vrchností měli, až místo sv. Ignáce postavili sochu panny Marie. Dosavad ta záře v odpoledním slunci do daleké krajiny za město svítívá. V koleji měli jesuité školy latinské, když pak r. 1773 řád jejich zrušen byl, převzali gymnásium piaristé, kolej byla vojsku odevzdána a později v nemocnici obrácena, kostel sv. Ignácia zůstal pro služby boží vojenské, a kostel sv. Frant. X. zrušen jest a zcela přestavěn.

Vnitřek chrámu skládá se z jedné velmi široké lodi a presbyteria. Při lodi však jest po obou stranách 10 kaplí a nad nimi široké empory čili galerie. Pilastry jsou padělaným mramorem, klenby a stěny vesměs bohatou ornamentikou přikryty. Na skvostném hlavním oltáři jest velký obraz sv. Ignáce od Heintsche, a v kapli sv. Kříže, hlubší nežli ostatní, výtečný obraz Spasitelův na kříži od téhož.

Téměř u prostřed Karlova náměstí něco blíž k nynějšímu chrámu sv. Ignáce stávala slavná gotická kaple Božího Těla, r. 1382 od bratrstva se znamením obruče a kladívka, bezpochyby odboru to starožitného řádu „svobodných zedníků" založená a vystavěná, a od něho r. 1403 národu Českému na universitě odevzdaná. Byla prostranná, dosti vysoká, tvoříc v sobě polygon, a vystupovalo z ní osm menších a stejně vysokých kaplí do kola, které jí podobu osmihrané hvězdy dávaly. Na střeše strměla dost široká věž, na které se stavívalo až do husitských válek lešení na říšské klenoty a svaté ostatky od cís. Karla IV. sebrané, aby odtud na den ukazování svátostí každý druhý pátek po velikonoci ode všeho lidu na Novoměstském trhu (náměstí) shromážděného dobře vidíny býti mohly. Okolo kaple byl hřbitov, kulatou zdí s cimbuřím ohražený a čtyřmi vchody opatřený. Zde 12. dubna 1437 kompaktáty od Basilejského sboru stvrzené v českém, latinském, německém a maďarském jazyce slavně ohlášeny a do kamenů česky a latinsky vyryté nade dvěma dveřmi kaple zazděny byly. Tyto kameny nacházejí se nyní v českém Museu na schodech. Jesuité usadivše se v blízké Novoměstské koleji pod svou správu tuto kapli dostali; však r. 1784 byla rozkazem cís. Josefa II. zavřena a r. 1791 bez ohledu na její historickou důležitost dočista pobořena.

Kostel sv. Kateřiny a bývalý klášter augustiánek, potom obutých augustiánův, nyní blazinec, č. 468 v Kateřinkách. Jest to založení Karla IV. Když se totiž roku 1355 octnul v Pise v nebezpečenství života, tu si předsevzal, jestliže odtud šťastně vyvázne, vystavěti panenský klášter ke cti sv. Kateřiny, v jejížto svátek již dříve před 23 léty u San Felice v Itálii v bitvě slavně zvítězil. Vrátiv se do Prahy splnil svůj slib hned toho roku 1355, i položil zde první kámen k tomu klášteru, do kterého po roce panny poustevnické řehole sv. Augustina uvedl. Kostel i klášter posvětil r. 1367 arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Táboři přišedše do Prahy dne 25. května 1420 tento duchovní ústav přepadli a vypálili; táborské ženy pak jsouce ještě zuřivější neustaly v bourání, až jedna průčelní zeď na ně spadla a 27 z nich zabila. Nezbyla po kostele nic než průčelní štíhlá a vysoká věž, která posud stojí a ze zpodního čtverhranu do osmihranu přechází. R. 1565 uvázali se augustiáni od sv. Tomáše na Malé straně v tento klášter a kostel, a zmohše se v prostředcích počali r. 1678 všechno od základův nově přestavovati, davše tomu stavení jeho nynější podobu. Jan Kilian Dienzenhofer učinil z kostela novou svatyni v parukovém slohu, kteráž pěknými oltáři, malováním na klenbách a štukaturou skvostně vyozdobena byla. Císař Josef II. r. 1787 klášter zrušil, kostel zamknul a vojenský vychovací ústav zde založil, který tu až do r. 1822 byl, načež tu zřízena jest filiálka blazince, která se po čase v samostatný ústav proměnila. R. 1841 byl krásný, velký kostel zase vyčištěn, vysvěcen a pro domácí služby boží ustanoven. Věž dostala r. 1855 místo bývalé cibulovité báně nynější střechu špičatou.

Kostel Panny Marie a sv. Karla Velkého a bývalé opatství Lateránských kanovníkův sv. Augustina, nyní chorobinec č. 453 na Karlově (v. t.).

Farní kostel u sv. Apolináře na Větrově. Také založení Karla IV., kterýž ten kostel r. 1362 stavěl a k němu kolegiátní kapitolu ze Sadské, r. 1118 od knížete Bořivoje II. tam založenou, přeložil. Tato kapitula sice již dávno zašla, avšak vždy ještě mívá jeden z kanovníkův kostela Pražského titul a jisté příjmy „kapitulního děkana od sv. Apolináře." Stavení skládá se z jediné lodi a užšího presbyteria, zachovalo se ve své gotické podobě a má věž vedle západního průčelí dole čtverhranou, nahoře osmihranou. Nábytek u vnitř pochází vesměs z posledních dvou století, a nemá nic pamětihodného kromě obrazu požehnané Panny Marie na velkém oltáři z roku 1696 od Heintsche, který sem r. 1785 z Karlovského kostela přenešen byl a k němuž lid obzvláštní pobožnost chová. Vedle kostela jest ústav porodní.

Chrám Panny Marie nanebevzetí s klášterem benediktinským na Slovanech čili v Emausích, o němž viz čl. Emaus 2, k čemuž dodáváme následující doplněk. Benediktini Montseratští, v klášteře a kostele všechno na ruby obrátivše, prapory Čechům na Bílé hoře a Švédům u Nordlink vzaté a od císaře jim odevzdané v kostele vyvěsili a jej v tento stav uvedli, v jakém nyní se nachází. Dva Španělové a císařští generálové, v historii utrpení Českého národu za třicetileté války zlopověstní, don Martin Huerta a hrabě Baltazar de Marradas, založili v tom chrámě rozličné oltáře a jinak svým krajanům v klášteře dobře svědčili. Chrám náleží mezi největší v Praze, jest gotický, trilodní, 12 pilířův dělí obě boční lodi od prostřední, jinak jest sloh velmi jednoduchý, toliko kružby v oknech severní lodi se zachovaly. Původně také neměl obou věží na západním průčelí, a ony teprv r. 1712 v novém slohu s cibulovitými báněmi postaveny byly. Z Karlových časů zachovaly se v kostele pěkná gotická sedadla pro kněžstvo vedle velkého oltáře a v pravé lodi staročeský obraz Spasitele na kříži a římského setníka s kopím. Již za španělských benediktinův zřízeny byly dojímavé freskové malby na stěnách. Z výše zmíněných praporců již jen 12 zbývá. V severní boční lodi jest armaturami ozdobený epitaf generala Jana z Götzu, 5. března 1645 v bitvě u Jankova padlého. Vedle sakristie jest zvláštní mříží zamčená královská kaple, v níž opat jakožto „kaplan královské české kaple" za královskou rodinu sv. mši sloužívá, původní to kapitulní síň benediktinův slovanských. Klášterní stavení připojuje se na jižní straně do čtverhranu ku chrámu; v něm se ještě z Karlových dob zachovala dolejší gotická chodba čili ambit, se vzácnými stěnomalbami z téže doby, které představují souběžný symbolický cyklus výjevů ze starého a nového zákona. Byly několikkráte přemalovány, však nejvíce v původnosti své zachovaly se na stěnách severní části chodby.

Kostel ss. Kosmy a Damiana, stojící před samým průčelím Emauského chrámu, stával původně již v X. století a byl farní. Karel IV. daroval jej benediktinům slovanským; v nynější dost skromné podobě byl však teprv r. 1657 vystavěn.

Kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce hned za Emauským chrámem, jedno z nejozdobnějších a však nejvýstřednějších utvorů zvrhlého slohu copového, od Jana Kil. Dienzenhofera r. 1730 vystavěný s dvěma věžema v západním průčelí a s dvouramenými schodami před portálem. Všechny stavitelské formy jsou zde prohnuté, a oku nelze

ani spočinouti na přímé čáře. Vnitřek jest živými freskami na klenbách a bohatou štukaturou ozdoben. Na velkém oltáři stojí původní dřevěný model sochy sv. Jana Nep. od Prokova, podle něhož bronzová socha na mostě byla ulita. Nacházel se původně ve Vunšvickém domě na Svatováclavském náměstí, a byl sem r. 1819 přenešen.

Farní kostel nejsv. Trojice v Podskalí pod Emausy jest malý a nízký, v novějším jednoduchém slohu s věží v průčelí teprv v minulém století přestavěný. Rok založení jeho jest neznámý, pochází prý již z časův Karla IV. Farním jest teprv od r. 1850.

Špitální kostel sv. Bartoloměje, ve Špitálské ulici nedaleko předešlého, vystavěn byl s Novoměstským špitálem pro chudé po r. 1515, původně gotický, a obnoven byl v průčelí se špitálem toliko přízemním r. 1773. Císař Josef II. r. 1784 kostel i špitál zrušil, a teprv zas roku 1807 zřízen tu jest městský chudobinec, kterýž roku 1834 větším dvoupatrovým stavením byl rozšířen. V kostelíčku samém není nic památného, leda obraz sv. Bartoloměje od Škrety na velkém oltáři.

Klášterní kostel Panny Marie Bolestné s klášterem alžbětinek v Slupích pod Větrovem, byl r. 1720 od J. K. Dienzenhofera vystavěn a 1. listopadadu téhož roku řečeným pannám odevzdán, jichžto povolání v ošetřování nemocných záleží. Zakladatelkou byla hrabina Marie Markéta z Valdšteina. Česká šlechta dala pak potřebný náklad na založení nemocnice pro ženské pohlaví. Stavení klášterní jest znamenité, činíc pravidelný čtverhran, kostel jest skrovný, maje ozdobné průčelí a postranní kapli.

Kostel k zvěstování Panny Marie při filiálním blazinci, č. 450 v Slupech, také památka Karla IV., malé to sice ale pěkně provedené, roku 1857 naskrz obnovené gotické stavení se štíhlou, ze čtverhranu do osmihranu přecházející věží v průčelí. Uvnitř spočívá klenba na jediném kulatém pilíři uprostřed lodi, ku které se na východní straně nižší presbyterium připojuje. Na velkém oltáři z roku 1857 jest obraz zvěstování P. M. od Vídeňského malíře Kuppelwiesera. Gotická ornamentika v oknech, na pilířích a v nábytku jest zcela přiměřena. Tento kostelík náležel původně prvním servitům, jež Karel IV. roku 1360 do Čech uvedl a jim 24. března t. r. tento kostel s klášterem na tak zvaném „Trávníčku" u potoka Botiče naproti Vyšehradu založil a vystavěl. Husité roku 1420 mnichy zahnali, a tito vrátivše se r. 1437 zase pro velikou nouzi r. 1554 sami odtud zas odešli. Teprv po Bělohorské bitvě povolal je zas cís. Ferdinand II. roku 1631, odevzdav jim kostel a zříceniny jejich kláštera, načež obnovivše klášter až do zrušení jeho císařem Josefem II. r. 1783 zde byli. Tehdáž byl i kostel zamčen, a oboje stavení sloužilo pak vojsku. Napřed tu byli dělostřelci, potom od 1785 až 1792 vojenský vychovací ústav, pak bylo všecko prázdné, až sem roku 1822 zase vychovací ústav z Kateřinek přišel, který tu až do r. 1850 pozůstal. R. 1856 přestavěno a rozšířeno jest bývalé klášterní stavení, dostavši podobu ozdobnou a ušlechtilou, a umístěna jest v něm filialka blazince pouze pro ženské nemocné. R. 1847 byl pak i kostel větším dílem pro domácí služby boží nově upraven a opět posvěcen.

Ze světských stavení na Novém městě vynikají: Novoměstská radnice č. 1. na rohu severní strany Karlova náměstí, již za času Karla IV. založená, ačkoliv z původní podoby své téměř již ničeho se v ní nezachovalo. Veliká nárožní věž s obydlím hlásných byla teprv r. 1451 [illegible] a bývaly v ní staročeské hodiny jako [illegible] městské radní věži, jež ale r. 1559, když [illegible] bleskem zapálena byla, oheň strávil. [illegible] r. 1565 od známého zvonaře Brikcí z [illegible] velký zvon ulit, který posud v ní visí, a [illegible] hlásní hodiny opakují a znamení na [illegible] vají. V prvních desítiletích minulého [illegible] nárožní věžičky jakož i prostřední věž [illegible] špičaté, cibulovitými báněmi spotvořeny. [illegible] zemních místnostech té věže posud ještě v [illegible] podobě zachovaných nachází se domácí [illegible] valá radnice sama, starožitné to stavení [illegible] ního slohu s mnohými zbytky gotické [illegible] uvnitř, padla obětí r. 1806, byvši na [illegible] Františka I. dočista pobořena. Na jejím [illegible] stavěn jest tehdáž nynější trestní vyšetřu[illegible] soud vůbec kriminál zvaný, a to ve [illegible] dnoduchém a příliš střízlivém, jehožto [illegible] okna na tomto veřejném místě právě příjem[illegible] jem nečiní. Latinské nápisy na štítu [illegible] a pod balkonem oznamují jeho určení z [illegible] původce.

Hořejší Novoměstská vodárna, [illegible] vyšší mezi vodárnami Pražskými, stojí v [illegible] Šipkových mlýnů pod Zderazem vedle [illegible] v renaissančním slohu vystavěného mlýnu, [illegible] 1489 vystavěna a jest kryta velikou [illegible] tou bání.

C. k. všeobecná nemocnice č. 499 [illegible] ním úhlu Karlova náměstí, táhnoucí se [illegible] Lípové ulice, byla původně od roku 1700 [illegible] šlechtičen u ss. Andělů, kterýž roku 1787 na [illegible] město do Trubní ulice přeložen byl. [illegible] chází posud v Praze běžné jméno té nemocnice „Štift." Na všeobecnou nemocnici určil to stavení cís. Josef II., a utvořena jest nemocnice tato 1. prosince 1790. Stavení toto bylo však r. 1839 [illegible] měř o dvě třetiny rozšířeno přistavením dlouhého křídla k východní straně, tak že ten ústav nyní [illegible] 800 nemocných najednou pojmouti může. Roku 1847 zřízena jest prostranná domácí kaple ve [illegible] ním křídle uvnitř dvorův. — Vedle nemocnice [illegible] výše v Lípové ulici nový pathologicko-anatomický ústav, r. 1856 podle nejlepších [illegible] v přívětivém slohu vystavěný. Zařízení obou ústavů jest výtečné, a drží se v nich praktické přednášky lékařské fakulty.

Zemský blázinec čili ústav pro pomatené na mysli náležel ještě před patnácti lety mezi nejvýtečnější ústavy toho druhu, nyní však velkým přeplněním trpí. Skládá se ze tří zvláštních stavení: bývalého augustiánského kláštera u sv. Kateřiny v Kateřinkách, o kterém již při duchovních stavbách řeč byla; z nového stavení na výšině zahrady stojícího, a z bývalého servitského kláštera u P. Marie v Slupech, o kterém jsme se nahoře již také zmínili. V prvním chovají se nemocní, kteří naději na vyléčení nedávají, v druhém (novém) stavení jsou nemocní, kteří se ještě uzdraviti mohou, v třetím (v Slupech) umístěny jsou jen ženské z lepších stavů. Nové stavení bylo r. 1844 zřízeno, a představuje se ze zahrady co moderní, 453 stop dlouhý, dvoupatrový palác s dvěma křídly do sadu obrácenými. Třetí oddělení ve Slupech při starém servitském kostelíčku má též velmi ozdobnou moderní výstavnost z r. 1857, a jest při něm pozemek na 20 jiter, vztahující se z nížiny nahoru až na Větrov a Karlov, na němž se zahradnictví, vinařství a polní hospodářství větším dílem od samých nemocných provozuje. Počet nemocných obnášel v posledních létech přes 700. Celý ústav přešel roku

1861 ze správy érární do správy zemské, až pak mu zřízením filiálních blazinců na venkově ulehčeno bude, lze se nadíti, že zase své bývalé dobré pověsti nabude.

Nemocnice Pražského obchodnictva, č. 458 a 459 v Karlovské ulici, pěkné gotické stavení s domácí kaplí, výborně zřízené r. 1863 péči gremia obchodnického, jmenovitě velkokupce Eduarda Pleschnera z Eichstettu.

Zemský porodní ústav u sv. Apolináře na Větrově č. 447. Tu stály až do husitských válek vedle kostela řečeného svatého příbytky kollegiátních kanovníkův a jejich děkana. Potom zřídili si v nich jesuité v XVII. stol. kající dům, v kterém se zamykali lidé v čas postu na osm dní, oddávajíce se vedením kněze řádu jesuitského čtení nábožných kněh a duchovnímu rozjímání. Cís. Josef II. zřídil tu r. 1789 ústav porodní, kterýž byv v létech 1824—1825 křídlem do zadu zvětšen místa na 140 rodicích matek a 35 dětí poskytuje. Tento ústav přešed r. 1861 ze správy érární do správy zemské očekává důkladného obnovení a rozšíření v druhém stavení, které se co nejdříve zemským nákladem zřídí. — O městském chorobinci na Karlově již výše spomenuto bylo. Ve Ferdinandské třídě (Nových Alejích) stojí po Novoměstské straně dům hraběte Wallise č. 138, v nových časech v pěkném slohu vystavěný, a dům hrabat Šlikův č. 61 na rohu Spálené ulice, roku 1848 ve skvostném slohu nově přestavěný a rozšířený.

V dolejším Novém městě stojí dům u Černé Růže, č. 853 na Kolovratské třídě, veliké soukromé stavení o třech patrech a s třemi dvory, sídlo měšťanské besedy, která všecky místnosti v 1. patře k ulici zaujímá. Tento dům byl v posledních létech XIV. stol. od neznámého vlastence Českému národu na universitě darován, bydleli v něm čeští mistři a studenti jako v burse pohromadě, a bývaly zde schůzky téhož národu za příčinou všelikých akademických výkonů. Nynější velkolepá výstavnost pochází z r. 1847. — Vedle stojí pod číslem 852 velmi ozdobný palác hraběte Alberta Nostice naproti Staroměstské Havířské ulici, dílo to Jana Kiliana Dienzenhofera, v jehožto nejzadnějším dvoře jízdárna se nachází.

Museum království Českého (v. t.)

C. k. tabáční abalda a kolkovní úřad, č. 909 v Jindřišské ulici, rozsáhlé avšak jednoduché stavení se sklady tabáku v místnostech, kde za cís. Karla IV. dvorský lékárník Angelus z Florencie měl svou lékarnickou zahradu, která však původně až k Václavskému náměstí a k nynější Mariánské ulici se vztahovala. Nynější stavení povstalo z bývalého kláštera a kostela panen celestinek, od známého hraběte Frant. Antonína ze Sporku v létech 1736—1744 jim vystaveného. Kostel ke cti bolestné Matky Boží stával v rohu do Bredovské ulice, byl od J. Dienzenhofera ozdobně vystavěn a u vnitř pěknými obrazy na oltářích od Reinera opatřen. Cís. Jos. II. klášter zrušil 1782, z náboženského fondu vyplatil, zcela přestavěl a fabriku na tabák v něm založil. R. 1812 přišla fabrika do Sedlce, a jen sklady tabáku zde zůstaly. Nyni jest zde také sídlo několika oddělení finanční správy.

Palác hraběte z Kounic, č. 890 v Panské ulici, byl za panování cís. Josefa II. od jeho komorního stavitele Matiáše Humla v přísném vlaském slohu pro hraběte Filipa Kinského vystavěn, náležel pak na začátku běžícího století arcikníželi Karlovi, generálnímu kapitánu království Českého.

C. K. zastavárna a půjčovna, číslo 955 v ulici u Půjčovny, vysoké stavení, r. 1840 od bývalého ředitele stavovského divadla Aug. Stögera s českým divadlem zřízené. Divadlu tomu nedařilo se dlouho pro odlehlost místa, a 2. dubna 1846 bylo v něm poslední představení. R. 1847 koupila vláda to stavení pro výše řečený úřad, který již za Marie Teresie na Malé straně zřízen r. 1830 do bývalého redutního stavení č. 620 na Masném trhu na Starém městě přenešen, od r. 1848 pak zde se nachází.

Kasárny u Nové brány č. 991 na Senovážném place, staré jednoduché od městské obce za cís. Jos. II. zřízené stavení. — C. K. vojenská pekárna, č. 1006 vedle předešlého stavení, s hlavní branou v Dlažební ulici, na kterém stojí nápis od Francouzův za času, když v létech 1741—1742 Prahu obsazenu měli, pocházející: *L'art de vaincre est perdu sans l'art de subsister.* Stavení pro sklady mouky k Senovážnému placu bylo teprv r. 1864 postaveno.

Paláce hraběte Karla Kinského a knížete Jana z Lobkovic, č. 1033 a 1002 v Hibernácké ulici, jsou velikolepé stavby; poslední v nejnovější době rozprodán v 5 částech.

C. kr. hlavní celnice a vrchní finanční a poštovní správa mají své sídlo ve skupení tří rozličných stavení pod č. 1035, 1036 a 1037. První jest bývalý palác hrabat Sweerts-Sporkův v Hibernácké ulici, v bohatém slohu za posledního desitiletí minulého století vystavěný, s parapetem mnohými sochami ozdobeným. Druhé stavení s předešlým spojené jest bývalý klášter a kostel sv. Ambrože, založený od Karla IV., kterýž tuto po svém návratu z první jízdy do Říma 1355 na památku své korunovace železnou korunou Lombardskou ve chrámě sv. Ambrože v Miláně benediktinům odtamtud tento Pražský klášter vystavěl a od papeže si to vyžádal, že mniši v Pražském klášteře tentýž pořádek a tytéž zpěvy při mši a při hodinkách v kůru směli zachovávati, jako v Miláně u sv. Ambrože, pročež jim Pražané potom „Ambroziané“ říkali. Husité vypudili tyto mnichy odtud a stavení stálo pak po 230 let pusté, až dostalo se roku 1631 irským čili hibernským františkánům, jež královna Alžběta r. 1559 z jejich vlasti vypověděla. Těmto františkánům říkalo se „Hiberňáci“, a oni na místě starého chrámu sv. Ambrože r. 1652 nový chrám Panny Marie a sv. Ambrože ve vlaském slohu vystavěli a věží jej ozdobili. Dostavše po čase americká zemčata z Irska zasadili je ponejprv na české půdě ve své obšírné zahradě při klášteře (nynějším prostranném celním dvoře), a po nějaký čas co obzvláštní vzácnou lahůdkou zavděčovali se jimi nejpřednějším panským domům v Praze. Císař Josef II. r. 1786 klášter i kostel zrušil a soukromníkům prodal. Za Františka I. bylo r. 1810 všecko zase od vlády skoupeno a podle plánův stavitelského rady Fischera ve Vídni k potřebě rozličných finančních úřadů přestavěno. Tehdáž dostal bývalý chrám svou nynější moderní podobu slohu světského a kupeckého, a slouží odtud za skladiště hlavního celního úřadu. Velmi hmotné a vysoké průčelí k Hiberňáckému placu obrácené daleko za Příkopy, Ovocnou ulicí až do Ferdinandovy třídy pohlíží; portál ozdobují dva těžké dorické sloupy a hořejší patra ozdobeny jsou nápisy a císařským orlem. Třetí stavení o třech patrech, r. 1842 nově vyvedené, stojí při Penízkové ulici naproti kostelu sv. Josefa, a jest v něm sídlo zemského ředitelstva c. k. pošty.

Tak zvané jízdecké kasárny, č. 1043 v Penízkové a Jízdecké ulici, vystavěla městská obec za císaře Josefa II. — Josefské kasárny č. 1078 byly na místě bývalého kapucínského kláštera vedle kostela sv. Josefa v létech 1859—1860 v moderním

vojenském slohu v podobě hradu vystavěny. Vedle nich stojí při Penízkové ulici vojenská zimní jízdárna, vystavěna v podobném zvláštním slohu r. 1863. — Při Klimentské ulici u Nových mlýnů stojí na břehu Vltavy dolejší Novoměstská vodárna, hmotná čtyrhraná věž z tesaných kamenů a s jednoduchou cihlovou střechou, vystavěná od obce v prvních létech XVII. století. — Na dolejším konci Penízkové ulice stojí Poříčká (někdy Špitálská) brána, r. 1858 v nynější podobě v románském slohu s třemi průjezdy vystavěná, kterou se z města do předměstí Karlína vychází.

Mezi touto Poříckou a Novou branou rozkládá se vnitřní a zevnitřní nádraží Vídeňsko-Drážďanské železné dráhy, nejrozsáhlejší to místnost toho druhu, zaujímající 32.000 čtverečných sáhů povrchu jak ve městě samém tak venku před hradbami městskými. Oba díly nádraží spojeny jsou šesti průchody ve hradbách zřízenými. Všechno bylo za jediné léto r. 1845 podle plánův domácího vrchního inžinýra Jana Pernera od stavitele Jana Nevole vystavěno. Dne 4. srpna téhož roku přijel první vlak do toho nádraží, dne 20. srpna byla celá dráha z Prahy přes Olomouc do Vídně otevřena a 21. srpna ve zdejším nádraží slavně posvěcena. Vnitřní nádraží zaujímá místo do čtverhranu mezi Jízdeckou, Nádražní a Florenckou ulicí a hradbami, na kterém dříve deset domů se zahradami, dvory, a tesařskými ohradami stávalo. Stojí v něm dvě veliká stavení, kterými cestovatelé vcházejí a vycházejí, první se dvěma věžemi a bicími hodinami, potom rozsáhlá skladiště zboží, z kterých běží železné koleje přes Jízdeckou ulici do hlavní celnice. V obou staveních nacházejí se telegrafické, správní a výpravní kanceláře železniční a kancelář poštovská. Ve venkovském oddělení nádraží nalézají se stavení, kde se parovozy vytápějí, fabrika na parovozy, sklady na dříví, uhlí a železo, byty dělníkův, kůlny na parovozy a jiné nářadí, a křižují se v něm koleje dráhy Vídeňské a Drážďanské. V ulicích okolo vnitřního nádraží vystavěny jsou mnohé nové nákladné domy, jako na př. dům hraběte Frant. Desfoura ve Florencii č. 1023, Vojt. Lanny v Jízdecké ulici č. 1030, a j.

Nejpřednější hostince na Novém městě jsou: u Černého koně na Kolovratské třídě č. 860 a 861, roku 1818 vystavěný; u Modré hvězdy na Hiberňáckém place č. 865; Saský dvůr (hôtel de Saxe) č. 997 v Hiberňácké ulici, oba r. 1846 vystavěné, u Tří kaprův č. 862 v Kolovratské třídě; u Města Vídně č. 999 v Hiberňácké ulici; Anglický dvůr (hôtel d'Angleterre) č. 1074 a u Císaře Rakouského č. 1076, oba v Penízkové ulici; u Zlatého anděla č. 588 v Celetné ulici; u arciknížete Štěpána („Vysoký dům") č. 826, u Zlaté husy č. 839 a u Charouzů č. 834, všecky na Václavském náměstí.

f) Vyšehrad.

Vyšehrad se skládá ze dvou částí, z vlastního hradu a z podhradí dole při potoku Botiči a při Vltavě. V podhradí jest jenom jediná pravidelná ulice, skládající se z několika domů nových a velkoměstským slohem stavěných, větším dílem však z domů, které nám připomínají výstavnost valné části našich měst venkovských. Památnějších staveb tu není, některé menší kostely, které zde stávaly, ani stopy po sobě již nepozůstavily. — Vlastní hrad představuje nyní Pražskou citadelu v novém smyslu. Staré hradby jeho jenom mezi venkovskými branami po části se zachovaly, kdež se k bývalé *veliké* bráně sbíhaly, z které však jen ještě jediná *postranní zeď zůstala*. Vlastní ohražení podle novějších fortifikačních pravidel pochází ze XVII. stol. a skládá se ze čtyr bašt a předhradí, tak nazvaného ravelinu. Když Husité r. 1420 Vyšehrad zkazili, zůstalo tu ještě velmi mnoho všelijakých polozbořených stavení, když pak se z Vyšehradu v XVII. století po třicetileté válce citadela dělala, odklizena jest větší část posud tam stávavších zřícenin, odkud nynější prázdnota u vnitř hradu pochází, tak že nyní pluh a motyka půdu prorývá a na ní osení i trávníky se zelenají, kde před 450 lety mezi domy a kostely na ulicích hlučný život panoval. Brána vedoucí z podhradí do hradu byla teprv r. 1841 na jiném místě v nynější podobě vystavěna; druhou bránu, vnitřní, vystavěli Francouzi (?) když v létech 1741 a 1742 Prahu ve své moci drželi; třetí brána, zevnitřní, kterou se na Lineckou silnici vychází, jest nejstarší, majíc ráz XVI. století. Celá posádka Vyšehradu skládá se asi z 50 mužův vojska denně se střídajícího, a ubytována jest ve strážnicích při první a třetí bráně, majíc hlavně zbrojnici a prachárny hlídati. Od r. 1848 navežena jsou děla proti městu na baštách.

Nejznamenitější duchovní stavení jest zde kolegiátní a farní chrám ss. Petra a Pavla, původně románská basilika, však po zkáze husitské dle italského způsobu přestavěná. Stopu kulatých románských hlavic viděti jest na postranních někdy opěracích pilířích, do vnitř pobočních lodí stažených. Dosud jest ten chrám dosti prostranný, třílodní; v nynější podobě bylo presbyterium ku konci XVI. stol. za Rudolfa II. a za probošta Zbyňka Berky z Dubé, potomního arcibiskupa, obnoveno, dlouhá část kostela však za proboštův Felixe z Lindy, Beneše Chyžného ze Špicberka a Innocencia Monigy. Ozdobné renaissanční průčelí povstalo teprv po třicetileté válce. Schází tomu stavení toliko důstojná věž, která by celému Vyšehradu lepšího vzhledu dodávala. Zdá se, že původně dvě věže při průčelí stávaly. Nynější, dvěma většími zvony z let 1584 a 1621 opatřená zvonice jest nemotorná a dost nízká. Kolegiátní kapitula, byvši od svého založení okolo r. 1070 skrze knížete a potomního krále Vratislava II. z právomocnosti biskupův Pražských vyjmuta a přímo papežské stolici poddána, teprv r. 1763 arcibiskupům se podřídila; však v husitských válkách větší díl svých hojných statkův ztrativši posud jen ze skrovného nadání se těší. Proboštové její zastávali po dlouhý čas zemský úřad nejvyšších kancléřův království Českého. Nyní se skládá z 1 probošta, 1 děkana a ze 6 kanovníkův, kteří buď nahoře ve hradě, buď dole v podhradí ve vlastních domech bydlí, potom z několika čestných kanovníkův. Kostel sám jest dosti dobře upraven a chová nejednu uměleckou památnost, mezi nimi nejpřednější jest tabulový obraz Panny Marie z nejstarší české školy z XIII. století. Náležel někdy cís. Karlovi IV.; cís. Rudolf II. daroval jej svému tajnému radovi Ondř. Hannewaldovi z Eckersdorfu, od kteréhož se do toho chrámu dostal. Do dvou oken v presbyteriu zhotovuje právě Jan Quast dvě barevná okna s vyobrazením svatého Klimenta, Prokopa, Václava a Jana Nep. od Jos. Hellicha. Pod kostelní zdí na hřbitově leží na tři kusy přeražený kulatý sloup, bezpochyby z původní románské basiliky, který dříve v samém chrámě ležel a o kterém se vypravuje báje o sázce mezi čertem a knězem, kterou čert, nesa ten sloup povětřím z Říma na Vyšehrad, prohrál. Na hřbitově při kostele pochováni jsou Václav Hanka († 1861), Václav Krolmus († 1861) a Božena Němcová († 1862). Pomník Hankovi postavil literární spolek „Svatobor."

Kulatá kaple sv. Martina vedle cesty ke vnitřní bráně, byla od cís. Jos. II. zavřena, přetrvala jediná zkázu Vyšehradu a náleží mezi naše nejstarší stavitelské památky, zasahujíc nejméně do XII. stol. Z venku má sice novověkou omítku ze XVII. stol., avšak vížka s romanskými sloupky zachovala svou původní podobu. — Opodál na náspech stojí druhá zrušená kaple Panny Marie. O někdejší kapli sv. Klimenta, od prvního křesťanského knížete Českého, Bořivoje I. na Vyšehradě vystavěné, nenalézá se tu již ani nejmenší stopy. Stávala prý před kolegiátním chrámem. Majíť ovšem někteří několik gotických výklenků ve zdi hřbitovní za zbytky té kaple, ale ty nepodobají se tomu. Kapitulní stavení nahoře jsou malé proboštství o sobě, potom čtyry residence kanovnické. Dvě jiné jsou v podhradí a též i děkanství, v kterém se bohatý archiv a knihovna chovají.

Na místě bývalého knížecího potom královského hradu k polední straně od kostela nad samou skalou stojí veliká, do čtverhranu v XVIII. století vystavěná zbrojnice, za ní pak mezi starými zdmi a hradbami několik pracháren. Tu jistému dvorečku mezi zdmi říká se „Libušina zahrádka“, a starým zdem na ústupku skalního srázu nad samou Vltavou „Libušina lázeň“, ovšem beze všeho historického důvodu.

g) Karlín (německy *Karolinenthal*).

Toto předměstí Pražské a vlastní obec rozkládá se za Poříckou branou v poříční rovině mezi Vltavou a vrchem Žižkovem na bývalém Špitálsku. Kromě zašlého špitála a kostela obrácení sv. Pavla r. 1504 byly tu původně jen zelinářské zahrady a roztroušené chalupy a pod Žižkovem některé viniční domy. Po roce 1800 počalo se to místo oživovati vystavěním několika domů, jichž počet založením několika fabrik tak daleko vzrostl, že roku 1817 na zvláštní předměstí pod jménem *Karolinenthal* po čtvrté manželce císaře Františka I., Karolině Augustě, povýšeno bylo. Ulice pak podle nového plánu se zakládaly. Nyní již tu stojí 230 domů, mezi nimiž asi 40 fabrik se počítá. Nejznamenitější fabriky jsou posud fabrika na kartony Schicka a Lippmanna, na olej Fischla a synův, na milliové svíčky a mýdlo F. Müllera a j. Hlavní dvě ulice jsou Královská třída, vedoucí celým předměstím ku Pořícké bráně, a Křižovnická ulice, rovněž tak dlouhá, mající jméno odtud, že celé bývalé Špitálsko křižovníkům s červenou hvězdou náleželo. Třetí hlavní ulice jest Žižkova pod Žižkovem. Kromě nich jest ještě 12 příčných ulic, které se vesměs s hlavními ulicemi pravým úhlem křižují, potom veliké čtverhrané náměstí. Výstavnost jest téměř naskrze moderní a úpravná, a počet obyvatelstva dosahuje již 20.000. Roku 1851 dostal Karlín vlastní katolickou faru. Pro ustavičné stavění nových domů nebylo posavade možná, ulice stálou dlažbou opatřiti, a jsou toliko chodníky z mramorových tesaných kamenů při domech zřízeny. Rameno Vltavy mezi Karlínem a Rohanským ostrovem jest obyčejné přístaviště poříčních lodí plachtových, jichž do roka asi 150 i 200 odtud po dolejší Vltavě do Labe a to větším dílem až do Hamburka pluje. Karlín jest sídlem c. k. okresních úřadův a zastupitelstva okresu Karlínského. Nejznamenitější monumentální stavba v Karlíně jest:

Farní chrám ss. Cyrila a Methodia, apoštolův slovanských, uprostřed zadní části velikého náměstí, jehožto přední část stromovými a květinovými sady okrášlena jest. O vystavění toho chrámu, této nejznamenitější kostelní stavby, jižto Čechy v běžícím století obohaceny byly, má největší zásluhu kněz Václav Štulc, kanovník Vyšehradský, co první povzbuzovatel její r. 1850, potom Pražská katolická Jednota a J. Emin. kníže kardinál-arcibiskup, Bedřich ze Švarcenberka. Sbírkami v celé zemi konanými sehnána byla stavební jistina, dne 9. března 1854 počaly se základy kopati a 10. června téhož roku položen jest základní kámen slavným spůsobem od JJ. AA. Veličenstev císaře Františka Josefa I. a císařovny Alžběty. Stavba tak rychle pokračovala, že již v šesti létech, 18. července 1860 kardinál-arcibiskup ze Švarcenberka závěrník do klenby položiti mohl. Konečné vysvěcení chrámu stalo se pak skrze téhož kardinála-arcibiskupa dne 18. října 1863 na tisícíletou památku zavedení křesťanství mezi Slovany západními příchodem obou slovanských apoštolů Cyrila a Methodia na Moravu. Chrám jest zcela stavěn podle starých vzorů románských třílodních basilik, s nižšími bočními loďmi, jež 10 mohútných pilířův od hlavní lodi odděluje, a s dvěma štíhlýma věžema po obou stranách vysokého kůru čili presbyteria. Plány vyhotovil Rösner, profesor stavitelství ve Vídni, stavbu vedli pod řízením Pražského architekta Ignáce Ullmanna stavitel Jan Bělský a kamenický mistr Karel Svoboda. Délka celého stavení obnáší 238 stop, šířka 98 stop; výška hlavní lodi obnáší 87′, délka 225, šířka 42½′. Obě věže dosahují výšky 248′. Široké kamenné schody vedou na průčelní straně z venku ke třem portálům, za kterýmiž se u vnitř prostranná předsíň nachází. Průčelní strana ozdobena jest mimo to řadou výklenkův pro sochy dvanácti apoštolův a nad ní velikým kulatým oknem s bohatou růží. Ornamentika jest vůbec bohatá a krásnou kamenickou prací důsledně provedena. Veliká apsida, v které hlavní oltář stojí, bude nákladem Pražské umělecké jednoty od Trenkwalda důstojně vymalována. Hlavní oltář stojí pod baldachynem z opukového kamene velmi čistě vytesaným. Dva vedlejší oltáře, majíce jako hlavní mramorové tumby, dostanou co doplňující ozdobu fresky na stěnách, jimiž se vedlejší boční lodi pravým úhlem zavírají. Kazatelna jest mistrovské dřevěné dílo českého truhláře a řezbáře Václava Žabky z Nechanic, dar hrabat z Harrachu. Paramenty toho chrámu jsou vesměs v stejném románském slohu z drahých a vybraných látek zhotoveny. Na věžích visí čtyry r. 1863 od Karla Bellmana ulité zvony, největší 39¾ centů těžký, s vyobrazením ss. Cyrila a Methodia, dal Frant. de Paula Müller, kupec a fabrikant karlínský na svůj náklad ulíti; na druhé dva menší, 20 a 10 centů, daroval císař František Josef I. kov ze starých děl; čtvrtý, nejmenší, 4 centy, daroval kostelu sám zvonař Bellmann.

V Jakubské ulici stojí naproti kasárnám dům a kostel kongregace milosrdných sester, který se právě dostavuje, a v němž na ten čas nemocnice a nalezenci pod opatrováním týchže sester se nalézají. Za farním kostelem stojí pěkné, od obce r. 1864 vystavěné školní stavení, v němž se kromě hlavní školy také nižší reální škola a dívčí škola nacházejí.

Bývalý špitální kostel Obrácení sv. Pavla, byv r. 1787 od císaře Josefa II. i s obšírným hřbitovem soukromníkům prodán, stál ještě až do roku 1861, kdež byl dočista pobořen, učiniv místo novému fabrickému stavení. Stával na břehu Vltavy níže viaduktu Drážďanské dráhy blíž bývalého mlýna na Buriánce.

Israelitská synagoga v Jakubské ulici, r. 1863 vystavěná.

C. k. Ferdinandovy kasárny v Křižov-

nické ulici byly v létech 1846—1849 o třech poschodích pro celý pluk pěchoty vystavěny, a jsou největší mezi Pražskými kasárnami.

Plynárna belgické společnosti, hned při viaduktu Drážďanské dráhy blíž Vltavy naproti bývalé Buriánce, byla původně od Vratislavské plynární společnosti pro osvětlení hlavního města v létech 1846—1847 vystavěna, tak že 14. září 1847 první plynové plameny v Pražských ulicích hořely, přešla potom v majetnost pp. Stefka a Friedlanda, kteří ji r. 1863 jisté belgické společnosti prodali. Skládá se ze tří velikých plynoměrů, asi na 300.000 krychlových stop plynu, z pecí obzvlášť postavených a ze mnoha jiných stavení. Při tom stojí v malé zahrádce zinková bronzovaná socha císaře Františka Josefa I., podle modelu Kamilla Böhma od Fernkorna ve Vídni ulitá; vůkol ní spatřují se na 24 rozích gotického omřížení tolikéž poprsí slavných průmyslníkův a učencův, jako Gerstnera, Ressla, Tychona de Brahe, Arkwrighta, Salomona de Caus, Daguerra, Guttenberga, Alexandra Humboldta, Stephensona, Jamesa Watta a j., jež všecky Böhm modeloval a Karlínský lijec Branislav Menel ze zinku lil.

Viadukt Pražsko-Drážďanské státní dráhy jest největší stavba na celé severní státní dráze, a počínajíc již při východu z venkovského nádraží spíná se po 87 obloucích na 3480 víd. stop čili 580 sáhů na příč přes Karlín, přes dva malé ostrůvky, přes ostrov Štvanici a přes dva mlýnské a dva velké proudy řeky Vltavy až k protějšímu břehu této řeky pod Malými Bubny v průměrné výši 40 stop nad vodou. Oblouky mají na suché zemi 21 stop, na malých vodách 33 stop rozpnutosti, jsou polokruhové a stavěny jsou vesměs z tesaných pískovcův. Přes dva větší proudy Vltavy však pnou se oblouky segmentové z tesané žuly, 3 přes jeden, 5 přes druhý proud, jsouce na 78 stop rozpnuty. Toto ohromné dílo bylo od vrchního inžinýra Jana Pernera navrženo, však teprv po jeho nešťastné smrti r. 1845 od jeho synovce Jana Kazdy, potom od inžinýra Köpa r. 1843—1849 vyvedeno. Podnikatelé stavby byli bratří Kleinové z Brna a Vojt. Lanna, loďmistr z Budějovic. Dne 6. dubna 1851 otevřena jest jízda po Drážďanské dráze a tomto viaduktu.

Znamenitější hostinské domy v Karlíně jsou: u Červené hvězdy, od řádu křižovníkův s červenou hvězdou vystavěný, s pěkným sálem, u města Hamburku a u města Lipska, všecky v Královské třídě.

h) Smíchov,

předměstí Pražské před Újezdskou branou na levém břehu Vltavy a naproti hořejšímu Novému městu a Vyšehradu. Původně tu stála vesnická osada téhož jména asi naproti Vyšehradu na začátku „královské“ čili „císařské louky.“ V té poříční nížině od paty Petřína až ke vsi Zlíchovu bylo r. 1297 slavné ležení hostův, kteří ku korunování krále Václava II. do Prahy přišli a tu skvostné radovánky měli. Před samou branou Újezdskou stála ona část Újezda, která při druhém obezdění Malé strany za Karla IV. 1360 spolu k městu přivtělena nebyla. V té části stával kartusiánský klášter od krále Jana r. 1341 vystavěný, od Husitův r. 1419 zbořený, tak že beze stopy zmizel, potom nynější farní kostel ss. Filipa a Jakuba. Během času spojila se víska Smíchov s venkovskou částí Újezda, a tak povstalo předměstí Smíchov, opodál vinohrady na výšinách obroubené. Teprvé od třetího desítiletí běžícího století počal se Smíchov pěknějšími domy a fabrikami zvelebovati, ulice byly upraveny a stavělo se pak podle plánu r. 1847 ustanoveného. Až do r. 1849 náležel Smíchov pod trojí právomocnost, Pražskou, Vinohradskou a Jinonickou (panství knížete Švarcenberka); od řečeného roku tvoří jedinou obec s vlastním představenstvem, jest sídlem c. k. okresních úřadův a zastupitelstva okresu Smíchovského, počítá přes 250 domů asi s 10.000 obyvateli. Ve mnohém ohledu jest nyní Smíchov úpravnější ano i pro své okolí příjemnější nežli Karlín, ačkoliv té pravidelnosti ulic novověkého Karlína nemá.

Kinská ulice táhne se od Újezdské brány půl hodiny až k nádraží české západní železnice celým Smíchovem; jest jakožto hlavní ulice, ač na mnoze všelijak zahnuta, přece široká a znamenitými stavbami ozdobena. Druhá křivá, ještě neupravená ulice podle Vltavy počíná za farním kostelem a táhne se až ku Podskalskému přívozu. Ostatní ulice jdou všecky na příč a jsou ještě nedostavěny. Kromě chodníkův při domích není tu ještě úpravné dlažby. K osvětlení ulic má Smíchov od r. 1850 vlastní plynárnu. Smíchov jest předměstí fabrické, počítá přes 20 větším dílem velikých fabrik, jichžto vysoké komíny již zdaleka zvláštního rázu této části Prahy dodávají. Nejznamenitější jsou fabrika na parní stroje Frant. Ringhoffera, Štěpánův parní mlýn r. 1846 vystavěný, fabriky na kartony Porgesa z Portheimu a Příbrama, fabrika na porcelán a j.

Farní kostel ss. Filipa a Jakuba, nejstarší stavení na Smíchově, stával již nejméně ve XIII. století, ač se teprv r. 1333 v listinách ponejprv připomíná, má ještě polokruhovou románskou apsidu, jest však malý a pro velkou osadu nedostatečný, tak že se na vystavění jiného, prostrannějšího chrámu pomýšleti musí.

Nedaleko odtud stojí při Vltavě Malostranská vodárna, jednoduchá, z kusových kamenů v XV. stol. vystavená věž s vodním strojem, který říčnou vodu do kašen Malé strany a Hradčan žene. Při ní rozkládá se c. k. universtní botanická zahrada se zahradním domem, někdy majetnost řádu jesuitského. Zřízena byla r. 1775, rozšířena r. 1835. — Z vinic a letních sídel, po výšinách okolo Smíchova rozestavených a k němu počítaných, vyniká především zahrada knížete Ferdinanda Kinského s letním palácem na jižní stráni Petřína, již jeho otec, kníže Rudolf Kinský, v létech 1828—1830 velkým nákladem založil, nejznamenitější to sad u Prahy, která se jím vším právem honositi může. Vchod nalézá se hned blíž brány Újezdské; v pozadí stinných chodeb po obou stranách veselých, zelených trávníkův skví se knížecí vila, v pěkných rozměrech moderního slohu na vyvýšeném místě mezi bohatými záhony květin a stinnými háji vystavěná, od níž pak po úbočí Petřína houštím se vinou čisté chodníky vzhůru k velikým skleníkům, zahradním salonům a zvláště k místům, odkud královská Praha se svými sterými věžemi nad míru nádherný pohled poskytuje. Také z vily samé a z utěšených míst okolo ní jest velezajímavá vyhlídka na Staré a Nové město, Vyšehrad a Smíchov. V knížecích salonech stojí sochy Psychy od Canovy a Vlasty od Em. Maxe z karrarského mramoru.

Nejpřednější hostinské domy na Smíchově jsou u Austrie, u Zlatého anděla, v Čísle prvním, u knížete Přemysla a j. Na jižním konci Smíchova stojí nádraží české západní železnice naproti Vyšehradu, vystavěné r. 1861. Skládá se ze dvou hlavních stavení, z většího, kde se cestovatelé na dráhu přijímají, a z menšího s hodinovou věží, kterým cestovatelé z nádraží vycházejí. Mimo to stojí tu potřebný počet stavení na lokomotivy,

sklady a zásoby. Vedle nádraží upravena jest část královské čili císařské louky v závodiště pro koňské dostihy, které se tu od r. 1865 vždy v měsíci říjnu mají odbývati.

i) Veřejné procházky a památnější místa v okolí.

Nejbližší místa, sloužící obyvatelstvu Pražskému k obveselení a vyražení, jsou dva nevelké sice, avšak bujným stromovím a rozkošnými zahradními sady ozdobené ostrovy na Vltavě, v samém lůně Prahy mezi Malou stranou a Starým i Novým městem ležící. První jest ostrov Střelecký, někdy „Malé Benátky" zvaný, přes nějž jde téměř prostředkem Františkův řetězový most. Z jeho spojovacího stavení jdou kamenné dvouramenné schody na ostrov. Náležel pak ten ostrov původně králům Českým; král Vladislav II. postoupil jej r. 1472 obci Starého města Pražského v zápisné držení, a obec vykázala jej střeleckému cechu Pražskému, aby se na něm ve střílení mohl cvičiti. Král Ferdinand I., zabaviv r. 1547 obcím Pražským všecky jejich privilegie, zbraně, pozemky a příjmy, tedy také ostrov Střelecký, teprv r. 1549 jen dolejší polovici jeho obci Staroměstské vrátil, druhou polovici však spolku střeleckému postoupil. Cís. Leopold I. udělil roku 1680 střelcům právo užívání celého ostrova, a císař Josef II. r. 1782 plné majetnické právo také k druhé polovici ostrova, ku které se posud Staroměstská obec táhla, sboru ostrostřelcův přiřknul. Sbor ten vystavěl r. 1812 na ostrově nový kamenný střelecký dům se sálem a hostincem, r. 1842 jej vkusně obnovil a o zachování a okrašlování ostrova péči vede. Odbývají se tu střelecké a všeliké jiné slavnosti.

Žofín čili Žofínský ostrov leží šikmo opodál předešlého blíž Novoměstského břehu na konci Františkova nábřeží, s nímž dřevěným mostem spojen jest, povstal v nynější své velikosti teprv náplavem za veliké povodně r. 1784, byl pak zdmi proti vodě ohražen, věncem vysokých topolů a jiným stromovím posázen, a sloužil s počátku pouze průmyslovým účelům, pročež se mu „Barvířský ostrov" říkalo. Však brzo stal se nejoblíbenějším místem procházek vzdělanější části obyvatelstva. Majetník jeho dal na něm v létech 1836—1837 znamenité nové hostinské stavení s největším veřejným sálem v Praze vystavěti, a r. 1838 dostal ostrov své nynější jméno ke cti arcikněžny Žofie, manželky arciknížete Františka Karla. Proti hostinskému stavení stojí tu lázně a jiné domy, hořejší konec souvisí kamennou hrází se Šipkovými mlýny. Vyhlídka s obou ostrovů na město po obou stranách široké Vltavy, na mosty, na Smíchov a Vyšehrad jest velmi zajímavá, a zajisté málo měst může se honositi tak utěšenými místy v samém lůně svém.

Druhé skupení ostrovů v řece nalézá se u Karlína. Tu jest největší ostrov Štvanice *(Hetzinsel)* čili Velké Benátky, proti Malým Bubnům, již za časův husitských válek známý, tedy mnohem starší; nynější jméno své má od velikého divadla, na kterém se již v XVII. stol. rozličná dravá zvířata, zvláště medvědi a vlci, k obveselení divákův psy štvávali. Toto divoké vyražení však císař František I. 1802 zakázal. Zde jest velké hostinské stavení se sálem, několik letních domů a bělidlo na kartony. Tři dřevěné mosty vedou sem od Poříčské brány přes jiné dva ostrovy. Jeden z nich jest Jerusalemský ostrov, na kterém stojí část Růžodolské fabriky na kartony a bělidla Schicka a Lippmanna. Pod ním jest papírnický ostrov, na kterém někdy Schönfeldova papírna, nyní mlýn, stávala, — někdejší Buriánka, na které nyní umělecký mlýn a velikolepá olejna stojí — konečně Rohanský ostrov při Karlínském přístavišti pro obchodní lodi. Tento ostrov, starými lípami a jiným stromovím zastíněný, náležel až do císaře Josefa II. Staroměstské obci Pražské a zval se ostrovem Primatorským, po prodeji Köpplovským; nynější jméno mu dal nynější majetník Rohan. I zde jsou pěkné procházky a hostinec.

Kromě již na svém místě popsaných zahrad na Petříně, Hasenburka, Schönbornské, Lobkovické, Strahovské a knížete Kinského, potom kromě zahrady královské čili císařské, Valdšteinské na Malé straně a veřejných procházek na Mariánských hradbách a Chotkových sadech, vesměs na levé straně Vltavy, má Praha ještě dvě od obce zřízené veřejné procházky na baštách od Poříčské až k Slepé bráně a veřejné sady na Letni čili Belvederu. Na baštách a hradbách okolo Nového města byly až do r. 1827 holé pastviny. To z nich utvořil tehdejší nejvyšší purkhrabí, hr. Karel Chotek, muž o okrášlení Prahy vůbec velmi zasloužilý, pěkné, příjemné místo k procházení, které od těch dob vždy víc a více se zvelebivši jest nyní pravou ozdobou Prahy. Stojí na něm dvě úpravné kavárny, a na jedné baště blíž Nové brány pomník představující odpočívajícího lva od Jos. Maxe, kterýž byl r. 1852 na památku českých vojákův v létech r. 1848 a 1849 v Uhřích a v Italii padlých postaven. — Letná stráň, která od poslední bašty Mariánských hradeb počínajíc až ke vsi Malým Bubnům levý břeh Vltavy provází a Prahu před severními větry chrání, jest nyní od r. 1859, kdež ji Pražská obec koupila, ve znamenitou procházku proměněna, neboť celá Praha se tu rozprostírá v poříční dolině pod našima nohama, a věže její kupí se zde nad míru rozmanitě, velebně a za každým krokem jako v kaleidoskopu proměnlivě, nač také cizí jméno Belvedere poukazuje. Nahoře rozprostírá se veliká pláň, snižujíc se v poloostrovu u Holešovic; to jest to Letné pole, v dějinách válečnými příběhy a korunovační slavnosti Přemysla Otakara II. roku 1261 proslavené. Až do polovice minulého století byly na pokraji té pláně k městu letní sídla, zahrady a vinice. Hrabě Valdštein vystavěl si zde roku 1716 pěkný zámek, jejž Belvedere nazval, kterýž potom hrabatům Černínům náležel. R. 1742 měl vůdce francouzské posádky v Praze, maršálek Broglio, po nějaký čas v něm svůj hlavní byt, ale pak jej dal prachem do povětří vyhoditi, když se Francouzové ve svém postavení na poloostrově u Buben proti Libni pro střelbu císařských udržeti nemohli. Za bombardování Prahy r. 1757 obsadilo Letní výšinu vojsko císařské, zamezivši tím, že pruský nepřítel s té strany na město stříleti a ještě větší záhubu jemu strojiti nemohl. Z této doby pocházejí první náspy, na pokraji této výšiny se táhnoucí, které potom r. 1813, když Francouzi od Drážďan do Čech vešli, obnoveny a rozšířeny byly. Pak náležela celá stráň svob. pánu Jakubu Wimmerovi, který staré vinice na ní obnovil. Z těchto vinic, které ročně 200 až 300 věder vína rodívaly, při zakládání nynějších procházek větší díl zmizel. Až stromoví vzroste, nový Alžbětin most dostavěn a poříční silnice na Malou stranu a přes Malé Bubny do Bubenče hotovy budou, dovrší se zvelebení Letně znamenitým způsobem. Na místě bývalého Černínského Belvederu, kde potom jednoduchá hospoda stála, vystavěno jest r. 1863 od obce podle plánu architekta Ullmanna přívětivé hostinské stavení; na jiném vynikajícím místě zas postaven byl téhož roku železný altán, od kníž. Maxe z Fürstenberku městu darovaný. Blíž Malé strany dole u řeky stojí aru-

šená kulatá kaple sv. Maří Magdaleny ze XVII. století, která náležela křižovníkům s červeným srdcem čili ciriákům, jichžto klášter u sv. Kříže většího zrovna na protějším břehu ve Starém městě stával. Dále pak jsou pobřežní místnosti občanské plovárny r. 1840 na akcie založené, a výše vedle ní c. k. vojenské plovárny, roku 1811 první v císařství Rakouském, zřízené. Při ní rozkládá se tak zvaná Jesuitská zahrada s bývalým letním domem jesuitův, v němž nyní známý hostinec se nachází.

Na konci Letně leží naproti Štvanici ves Malé Bubny, kterou po dokončení Alžbětina mostu velké zvelebení očekává, s kostelíčkem sv. Klimenta, který již r. 1234 stával, ale ještě starší býti může, však okolo r. 1856 obnoven byl v slohu románském. Na jeho hřbitově náhrobek barona Jak. Wimmera († 1822). — Belcrediova silnice vede odtud do Bubenecké obory čili Stromovky, nejkrásnějšího veřejného sadu v okolí Pražském, jehož zachování a zvelebování na zemský náklad se děje. Druhá stromořadím okrášlená silnice vede k němu, a to zrovna před letní zámek, od Bruské brány vedle vsi Předního Ovence. Byla to původně královská obora, a jest posud majetností koruny. Roku 1804 dal jí tehdejší nejvyšší purkhrabí, hrabě Rudolf Chotek, v anglický park proměniti a obecenstvu k obveselení otevříti. Tehdáž byl také lovecký zámek s věží padělaným gotickým slohem přestavěn, a za letní sídlo náměstkovi království Českého vykázán. Park se s výšiny, kde zámek stojí, v poříčni dolinu sklání, kdež jej Drážďanská železná dráha po vysoké hrázi probíhá. U paty výšiny stojí nádherný hostinec, původně r. 1791 před korunovací cís. Leopolda II. s velkým tanečním sálem vystavěný, však r. 1855 znamenitě rozšířený. Tu bývá v letě v neděli a ve čtvrtek nejhlučnější schůzka obecenstva. Ve vsi Předním Ovenci jest farní kostel sv. Gotthardа, letní sídla a zahrady; jest to nejvýstavnější a nejčistší ves v celém okolí Pražském. V úterý po velikonoci slavívá se zde národní slavnost, nazvaná *Strohsack*. Na konci parku Bubeneckého stojí tak nazvaný císařský mlýn při Vltavě, kde jsou některé fabriky a hostinec, a na protějším břehu ves Troja s nádherným zámkem knížete Verianda Windischgrätze. U Podbaby zatáčí se Drážďanská dráha do skalnaté doliny řeky Vltavy; nad Podbabou strmí jako na stráži před touto dolinou pahorek s bývalou vojenskou hlídkou ze starých časův, a hřbetem svým uzavírá romantické údolí nazvané v Šárkách, které se až ke vsi Lisolejům táhne a staročeskými pověstmi oslaveno jest. Nad ním strmí farní kostel sv. Matěje v Šárkách, v celém okolí Pražském viditelný. V tu stranu nad Vltavou nacházejí se Roztoky a Levý Hradec s kostelíčkem sv. Klimenta co do založení v Čechách nejstarším.

Před Bruskou branou po levé straně nachází se nádraží Pražsko-Lanské železné dráhy, na které se posud jen koňmi jezdí. Byla r. 1830 stavěna a měla až do Plzně jíti. Později koupil ji kníže z Fürstenberku a prodal ji zas roku 1853 akciové společnosti železné dráhy Kladensko-Kralupské, která ji s touto dráhou spojila. Běží od Bruské brány přes vsi Veleslavín, rodiště to slavného Daniele Adama z Veleslavína, Liboc a Ruzyni.

V tu stranu leží půl hodiny za Strahovskou branou benediktinské opatství u sv. Markéty v Břevnově (v. t.).

O půl hodiny dále k západu nachází se královská obora Hvězda se starým loveckým zámkem, kterýž okolo r. 1450 od Jiřího z Poděbrad, potomního krále, v podobě hvězdy na památku jeho první manželky, Kunhuty ze Šternberka († 1449) byl vystavěn. Král Ferdinand I. zřídil teprv nynější oboru okolo něho, a dal jej roku 1562 u vnitř vypuklými řezbami, štukatorskou prací a malbami na stěnách ozdobiti. Králové zde často hody strojívali, a roku 1619 vítali zde direktoři falckraběte Fridricha, zimního krále. Švédové r. 1648 ten zámek vyloupili a měděnou střechu s něho strhli. Potom obrácen jest v prachárnu, čím posud jest. V oboře proplétají se příjemné procházky, jsou tam dva hostince a v neděli po sv. Markétě (13. července) bývá tam nejhlučnější Pražská národní slavnost. Pod Hvězdou jsou vesnice Ruzyně a Liboc, tato s novým r. 1842 vystavěným farním kostelem ss. Fabiana a Šebestiana.

Týmě Petřína prodlužuje se vysokým hřbetem na hodinu cesty k západu, majíc jméno Bílá hora; na něm nalézají se hned před hradbami Pražskými lomy opukového kamene, z kterého se pro Prahu od nepamětných časův stavební kámen vybíral. Na západním konci toho hřbetu poblíž Hvězdy jest památné bojiště Bělohorské, kde se 8. listopadu 1620 osud království a národu Českého na dlouhé časy rozhodl. Císař Ferdinand II. zvítězil zde nad vojskem Fridricha Falckého, zimního krále, a Čechové i Moravané pochovavše zde politickou samostatnost koruny Svatováclavské upadli v duševní a materiální záhubu. Že pak zároveň následkem té bitvy staré katolické náboženství v Čechách opět k samovládě přivedeno bylo, oslavila nábožná mysl památku této bitvy vystavěním kapličky Vítězné Panny Marie na pláni 1119 stop Pař. nad mořem, z které roku 1706 malý kostel a do roku 1713 ambity se čtyřmi kaplemi povstaly, z Prahy pak a z okolí četná procesí sem putovala, až císař Josef to místo zavřel a procesí zakázal. Však roku 1812 byl Bělohorský kostel zase otevřen a pouti obnovily se. Na hlavním oltáři nachází se také kopie obrazu Panny Marie, v řečené bitvě u cís. vojska nešeného. Opodál leží v pádolině ves Řepy, v které stojí roku 1856 od kongregace milosrdných sester vystavěný ústav pro nalezence, v kterém se však od roku 1864 ženské trestanky a nucené pracovnice nalézají. Jižní stráň Bělohorského hřbetu sklání se do romantického údolí Košířského, kde jest plno bývalých vinic, mezi nimi známá Cibulka s parkem, někdy sídlo Pasovského knížete biskupa, hrab. Leop. Thuna, potom při samé vsi Košířích zahrada hraběte Clam-Gallasa, a blíž města již k Smíchovu počítaný katolický hřbitov Košířský pro Malou stranu a Hradčany, kterýž r. 1786 zřízen, r. 1863 rozšířen byl. Na něm stojí kostel nejsv. Trojice v létech 1831—37 vystavěný. Hrabě Leopold Thun, biskup Pasovský († 1826), skladatel hudby Václ. Tomášek († 1850), Antonín Strobach († 1857) a Ferdinand Mikovec († 1862) mají zde více méně skvostné náhrobky. Nad hřbitovem k jižní straně nachází se vinice Bertramka, kde Mozart přebývaje u svého přítele Duška větší díl své opery Don Juan pro Pražské divadlo skládal. Všechny výšiny tu za Smíchovem mnohými vinicemi oživeny jsou, které nejvíce velmi romantické položení a krásné vyhlídky na Prahu mají. V tu stranu za Radlicí nachází se také pouť sv. Prokopa nad Dalejským potokem, s kostelem téhož svatého patrona českého, r. 1711 od knížete Švarcenberka vystavěným, s dosti znamenitou jeskyní ve vápencové skále. Odtud až k Vltavě povystupuje hřbet nazvaný na Dívčích hradech, na němž někdy stával hrad Děvín, a to dvojí, totiž v národních pověstech proslavené sídlo Vlasty

a jejích dívek, a středověká tvrz Děvín, pod níž se Vltavské clo vybíralo. Tu při Vltavě pod Děvínem leží ves Zlíchov s kostelíčkem ss. Filipa a Jakuba na vápencové skále stojícím, o kterém se již r. 1257 zmínka činí. Panuje nad celým okolím, a pod ním běží česká západní dráha. Ve Zlichově a v blízkých Hlubočepích (vlastně Hlubočerpích) jsou oblíbené hostince, a ještě dál proti Vltavě tulí se pod výšinu ves Malé Chuchle (v. t.), kde jest již nedaleko do Zbraslavi (v. t.).

Odtud dáme se přeplaviti přes Vltavu na pravý břeh, a počneme odtud procházeti okolí Pražské na této straně. Tu hned proti Zbraslavi jest rozkošné lesní údolí Závisťské s hostincem, cíl četných výletův. Nad ním se zdvihá vrch Hradiště, 1196 stop nad mořem vysoký, s výtečnou vyhlídkou ku Praze a pamětihodnými, předhistorickými valy. — Po vodě dolů jsou u břehu místa Komořany se zámečkem, Modřany s farním kostelem a fabrikou na cukr p. Ferd. Urbánka, Dolní Krč, Dvorce a Bráník, kde se výtečný vápenec láme, jenž co Pražské vápno po celé zemi chvalně znám jest. Pod Vyšehradem leží ves Podol s farním kostelíčkem sv. Michala, který ve své podobě nejméně již z XIII. stol. pochází. Také zde jest známý hostinec, a v řece stojí knížecí Švarcenberská jimka na chytání dříví plaveného z knížecích lesův Šumavských. — Nad Podolem při Linecké silnici rozkládá se nová osada u sv. Pankrace s kostelem téhož svatého, který již r. 1205 stával vedle bývalé vsi, v husitské válce zašlé. Tu totiž bylo památné bojiště před Vyšehradem dne 1. listopadu 1420, na němž Husité veliké vojsko císaře Sigmunda na hlavu porazili, a kdež květ uherského, českého a moravského panstva a rytířstva po straně Sigmundově padl. Silnice vede odtud dále k jihu do Horní Krče, potom blízko k lesíku Kunratickému, na jehožto jednom výstupku proti Jílovské silnici stával někdy Nový hrad čili *Wenzelstein* od Husitův zbořený, v němž 1419 král Václav IV. umřel. Stranou pod vrchem Bohdalcem leží nad potokem Botíčem ves Michle s novějším farním kostelem, dále výstavná ves Vršovice s farním kostelem sv. Mikuláše, na jehožto hřbitově český spisovatel Ludvik Ritter z Rittersberka († 1858) odpočívá, a Nusle (původně Neosvětely), kde na louce ročně ve středu po velikonoci národní slavnost Fidlovačka se odbývá. Ve všech těch osadách jsou letní sídla Pražanův, zahrady a hostince. Na výšině před Žitnou branou rozbíhají se stromořadí bývalých Wimmrových sadů, které po smrti jejich zakladatele (barona Jak. Wimmera † 1822) pomalu zašly. Podle Kutnohorské silnice stojí hned za Koňskou branou Novoměstské divadlo, stavba to dřevěná, r. 1859 podle plánův Jos. Niklasa od divadelních ředitelův Stögera a Thoméa v podobě velikolepé poloviční rotundy v ohromných rozměrech vyvedená, která asi 4000 osob pojmouti může. Vnitřek jest vkusně ozdoben, avšak místnost není dobře akustická. Při tom divadle jest zahrada a hostinec. O něco výš nachází se při tétéž silnici Pštrosova zahrada čili Pštroska, za ní někdy Kanálská nyní Zdekauerovská zahrada, dvě nejoblíbenější místa pro společné vyražení obecenstva s hostinci. Za Novou branou při Olšanské silnici nachází se nová plynárna obecní, r. 1864 založená, v které se plyn pro osvětlení města dělati bude, až stará smlouva obce s držiteli plynárny Karlínské r. 1867 svého konce dojde. Za výšinou před Novou a Koňskou branou vynikající, zahradami, letními sídly a hostinci posázenou, rozkládají se na pláni u osady Olšan, vůbec Volšany, zvané dva veliké hřbitovy, katolický pro Nové a Staré město, a židovský. Katolický hřbitov s kostelem ss. Rocha a Rosalie povstal již r. 1680, když v Praze mor zuřil. Z podobné příčiny byl r. 1713 rozšířen, a císař Josef II., zrušiv všecky hřbitovy ve městě, ustanovil jej za všeobecný hřbitov r. 1787. Od těch dob byl několikráte novými částmi zvětšen, tak že z Olšan až k silnici Kutnohorské dosahuje a nyní patero oddělení počítá. Ode dvanácti let množí se na něm počet rodinných hrobek, z nichž mnohé prostranné kaple představují a také výtečnou výstavností v gotickém, romanském, starořeckém i vlaském slohu, jakož i drahocennou uměleckou úpravou vynikají. Leží tu Josef Jungmann († 1847), Václav Klicpera († 1859) Šebestian Hněvkovský († 1847), jichžto pomníky se tu spatřují, potom Frant. Lad. Čelakovský († 1852), Karel Havlíček († 1856), Antonín Puchmajer († 1820), Šimon Karel Macháček († 1846), Franta Šumavský († 1857), Jos. Chmelenský († 1839), Václav Kramerius († 1808), Jan Nejedlý († 1835), Jan Svatopluk Presl († 1850), Jan Štěpánek († 1844), Karel Ignac Tham († 1816), Norbert Vaněk († 1835) a jiní. Kostel, stojící nejníže v úvale Olšanském uprostřed prvního původního hřbitova, byl r. 1680 vystavěn; jest to pěkná rotunda s kupolí a lucernou, a jest nyní farním. Předešlý farní kostel stojí opodál na výšině k městu, byl r. 1719 vystavěn a na památku Povýšení sv. Kříže posvěcen. Po přenešení fary ke hřbitovnímu kostelu byl odsvěcen a nyní pustne. Hned za ním rozkládá se židovský hřbitov, teprv za cís. Josefa II. zřízený. Na Olšanských polích byl r. 1757 dne 6. května hlavní shluk nešťastné bitvy mezi vojsky Marie Teresie a Bedřicha II., krále Pruského. Prušáci vyhráli, a obklíčivše potom Prahu až do 18. června hrubou střelbou ji rozstříleti a zkaziti chtěli, až jim porážka u Kolína toto vandalské a barbarské předsevzetí překazila. V této bitvě před Prahou vedl generál Schwerin pruské levé křídlo, a proraziv pravé křídlo císařské padl opodál odtud u vsi Štěrbohol, kdež nyní dva pomníky to míste naznačují, jež rakouský invalida hlídá. Jeden kamenný postaven byl r. 1824 od správce statku Michelského Ondřeje Schuha, druhý ze železné litiny od krále Pruského Bedřicha Viléma III. r. 1838.

Vrch Žižkov, klonící se náhle k městu před nádražím Videňské a Drážďanské železné dráhy, táhne se více méně holým hřbetem k východu, kdež se s vysočinou spojuje. Zval se za starodávna Vítkov, avšak když tu Jan Žižka z Trocnova, vůdce Husitův, šťastným bojem část Prahu obléhajícího křižáckého vojska císaře Sigmunda dne 14. července 1420 porazil a sehnal, tak že celá křižácká výprava následkem toho z Čech na útěk se dala, nazván jest na památku toho slavného činu Žižkov. K severní straně k dolině povltavské má Žižkov příkrý svah, a hned za předměstím Karlinem tu stojí u paty toho vrchu uprostřed mezi dvěma loukama c. k. Pražská invalidovna. Louky slouží za cvičiště vojska, a invalidovna měla podle původního plánu císaře Karla VI. rovnati se slavné invalidovně Pařížské. Však jen asi čtvrtý díl byl skutečně vystavěn, a má ještě dosti místa pro 2000 vysloužilcův z Čech, Moravy a Slezska rodilých, pro které ten ústav určen jest. Velikolepý plán toho domu navrhl Jan Kilian Dienzenhofer, a počalo se r. 1729 stavěti. Stavení zavírá uvnitř veliký čtverhraný dvůr, a jest v něm domácí kaple, škola, nemocnice, hospoda a všechno, čeho k domácímu hospodářstvi zapotřebí jest. Na obou lukách před i za invalidovnou odbývají se obyčejně všechny vojenské slavnosti. Při přední louce

nacházejí se u paty Žižkova již při samém Karlíně hřbitovy vojenské a evangelické. Na tomto posledním odpočívá pod slušným náhrobkem Pavel Josef Šafařík († 1861), a na jednom vojenském hřbitově stojí uprostřed znamenitý pomník ruských důstojníků, v bitvách u Drážďan a u Chlumce r. 1813 raněných a v Praze zemřelých, jejž jim císař Alexandr I. postaviti dal.

Za invalidovnou leží při Vltavě ves Libeň, hlavní místo statku, jejž si Pražská obec Staroměstská r. 1662 koupila a kterýž posud Pražské obci náleží. Tu stojí slušný zámek r. 1773 obnovený, kterýž Pražským purkmistrům za letní byt slouží, s kaplí Početí P. Marie, a pod zámkem nalézá se četná židovská osada, jejíž synagoga na svobodném místě r. 1747 vystavěna byla. Tu padá potok Rokytnice do Vltavy. Nad ním leží v údolí vinice Kolčavka s hospodářskou školou dra Frant. Čupra, potom výstavná ves Vysočany, a na táhlé výšině, která severovýchodní obzor Pražský lemuje, stojí ves Prosek s románským farním kostelem sv. Václava, kterýž nejméně z XII. stol. pochází. Jest třílodní a v podstatných částech dobře zachovalý. Na hřbitově při něm odpočívá Honorata z Wišniovských Zapová († 1856). Za Prosekem konečně zdvihá se k severovýchodní straně vrch Davlický čili Ladvi, nejvyšší místo na této straně u Prahy, dosahující 1128 stop nad mořem. S vrcholku jeho přehlédneme celé Polabí až daleko za Mělník, všechny homole Českého Středohoří, a k západní straně leží tu před námi celá Praha v plném majestátu svém, podávajíc užaslým zrakům obraz tak krásný a velebný, že nelze ničeho podobného viděti daleko široko po všech zemích Evropy! p.

C. Poměry zeměpisně fysikální. Poloha Prahy udává se dle nejnovějších pozorování (Böhm 1857) na 50° 5′ 19″ (rozuměj polohu Pražské hvězdárny) severní šířky, a 32° 35′ 39″ vých. délky Ferrské čili 12° 5′ 39″ Pařížské. Nejdelší den trvá 16 h. 10′, nejkratší 7 h. 50′. Výška nad mořem vyměřena jest následujícím způsobem: hladina Vltavy, normální bod Staroměstských mlýnů, určena trigonometricky na 579′ víd. nad mořem; u paty sochy Panny Marie na Staroměstském náměstí na 601′; u paty sochy sv. Václava na Svatováclavském náměstí 620′; u paty kostela na Karlově 736′; u paty Svatovítské věže na Hradčanech 810′; u paty kostela sv. Vavřince na Petříně 1020′; dlažba kostela Vyšehradského 923′. Střední teplota měsíců bývá: leden — 2°, ún. — 0°, bř. + 3°, dub. + 8°, kv. + 12°, čvn + 15°, čec + 16°, srp. + 15°, září + 13°, říj. + 8°, list. + 3°, pros. + 0° R; střední teplota zimy + 0·37°, léta 15·54°, jara + 8°, podzimku též + 8° R. Výroční teplota obnáší 7·33° R., minimum teploty připadá vždy do ledna, vůbec 3—16° R., maximum do července s 28·1° R. Co do dešťův náleží Praha mezi nejsušší místa v Čechách, ano v Evropě vůbec. Průměrná výška deště obnáší jen 14·36″ pař., počet deštivých dní 107; sněhy řídké, nestálé a nevysoké. Nejvíce děště padává v červnu (26″ p.), nejméně v říjnu (8″ p.) a v únoru (sněhu 6″ p.). Tlak vzduchu čili průměrná výše tlakoměru obnáší v Praze 27″ 5·76‴, odklon magnetické jehlice 15°, 38′ 3″ (r. 1850), nachýlení 66° 52′ 0″. Větry převládají západní. Počet bouřek průměrně 7.

D. Statistika. Co hlavní město království Českého jest Praha sídlem nejvyšších zemských úřadův a mimo to mnohých nižších a místních, světských i církevních. Jmenujeme tuto: C. k. místodržitelství, v jehož čele jest místodržitel co jeho předseda, maje za svého náměstka místopředsedu. Po tomto nejbližší místo drží dvorní rada, dále jest neurčitý počet místodržitelských rad, z nichž každý jest referentem pro zvláštní obor. Jim přidán jest co zvláštní referent zemský rada medicinální (protomedicus), pak jeden horní rada. Též úřadují při něm čtyři školní radové zemští. Pomocné úřednictvo záleží v sekretářích, koncipistech a t. d. Při místodržitelství jest dále zemská komise pro vykupování a pořádání břemen pozemních; zemská komise pro osobní záležitosti smíšených úřadů okresních; konečně stálá komise lékařská. C. k. krajský úřad Pražský, pak okresní úřad Smíchovský, mající oba společného představeného. C. k. vrchní zemský soud s dvěma presidenty, dvorským radou a 25 radami; zemský soud Pražský; c. k. státní zástupitelství; nejvyšší dvorský (lenní) soud pro Čechy, Moravu a Slezsko; vrchní důchodkový soud pro Čechy; okresní soudy pro Staré město, Nové město a Malou stranu; obchodní soud Pražský, jimžto všem slouží četné vedlejší a pomocné úřady. C. k. zemské finanční ředitelství, okresní finanční ředitelství pro Prahu a jiné pro kraj Pražský, berniční správa pro Prahu a Vyšehrad; účetní kancelář pro přímé a jiná pro nepřímé daně; c. k. finanční prokuratura, zemská účtárna, zemská kasa a t. d. C. k. zemské ředitelství poštovní; úřad loterní pro Čechy se 480 loterními kolekturami; zemské ředitelství stavitelské; horní hejtmanství pro kraj Pražský; úřad pro vyměňování zlata a stříbra, zároveň filiálka pro puncování, spojená s c. k. skladištěm hornin zemských. C. k. policejní ředitelství pro Prahu s několika okresními komisariáty. Král. český výbor zemský, skládající se z osmi přísedících, jimž předsedá nejvyšší maršálek zemský, s příslušícím úřednictvem. C. k. generální velitelství zemské a velitelství 1. armádního sboru v Čechách, zemský soud vojenský, soud vojenský garnisonní; městské, pevnostní a místní velitelství a jiné četné vojenské úřady. Arcibiskupská konsistoř, diecésální a metropolitní soud manželský, 20 úřadů farních katolických; seniorát Augspurského a seniorát Helvetského vyznání s třemi farními úřady protestantskými.

Obec Pražská zavírá v sobě čtyry již od roku 1784 spojená Pražská města, totiž Staré město, Nové město, Malou stranu a Hradčany; potom prozatímním a do nynější doby platícím obecním řádem od 27. dubna 1850 přidělené k nim město Židovské (Josefov), které tím zvláštní místní obcí býti přestalo a jen co náboženská obec židovská dále trvá. V obci rozeznávají se údové obce a cizinci. První, jimiž jen občané rakouští býti mohou, jsou buď příslušníci obce anebo měšťané. Roku [illegible] byly považovány za příslušníky obecní všecky osoby, které dle platných zákonů o domovství až do té doby buď v Židovském městě neb v Praze příslušnosti nabyly, od té však doby lze jí dosáhnouti zrozením (děti manželské, když otec v čas narození jejich v svazek obecní náležel; nemanželské, když jich matka v čas porodu k obci příslušela), zvláštními poměry osobními (úředníci [illegible] ští, státní, zemští i obecní, důstojníci, duchovní, učitelé ve veřejných ústavích přislušejí i se svými manželkami a dětmi k obci Pražské když se v ní zdržují) a přijmutím ve svazek obecní, což se může státi výslovně usnešením obecním [illegible] mlčky (osoby ženské, když se za příslušníky [illegible] Pražské provdají, a cizinci, kteří se po čtyry [illegible] v obci zdržují, a nemajíce buď žádného [illegible] prošlý domovský list nebyli při dělání nových [illegible] písních listin přidrženi, aby si jej zaopatřili). [illegible] jmutí do svazku obecního záleží na svobodném [illegible] šení se obce s osobou o to žádající; však [illegible]

k tomu mají osoby na cti zachovalé, mohoucí se vykázati dostatečnou výživou pro sebe i rodinu, před tím po deset let v obci se zdržovavší, a které mají plné právo i moc nařizovati o své osobě i o své majetnosti. Přijímání do svazku od obecního děje se od městské rady a při odvolání od obecních starších, a přijatý složí dva dukáty příjemného do pokladny obecní. Měšťané jsou příslušníci obce Pražské s právem měšťanským, jež propůjčuje rada městská anebo k odvolání žadatele sbor obecních starších. Komu právo měšťanské se propůjčí, musí zaplatiti do obecní pokladnice 6 dukátů a před radou městskou slíbiti, že chce všecky povinnosti měšťanské svědomitě plniti a obecnímu dobrému podlé možnosti pomáhati, načež se mu vydá měšťanský list. Mimo to má obec právo mužům o stát, zemi anebo obec zasloužilým, i když jinde bydlí, uděliti právo čestného měšťanství, které je účastny činí všech práv měšťanů, ale žádných povinností jim neukládá. I příslušnost i měšťanství může při zvláštních poměrech osobám jistým odňato býti: toto když se kdo urputně zdráhá povinnosti měšťanské plniti, aneb když zákony trestními vykonávání práv politických mu zapovězeno bylo; ono když se stal příslušníkem obce jiné. Cizinci v obci jsou ti, kdo se v obci zdržují, nejsouce ani měšťany ani příslušníky jejími. Všickni obyvatelé v obci Pražské mají právo k policejní ochraně osoby a majetnosti v obci, a k užívání obecních ústavů podle daného zřízení; příslušníkům obce Pražské náleží též právo k užívání obecního statku, v schudnutí ku pomoci z obecních prostředků; mohou voliti a voleni býti do zastupitelstva obecního; měšťané mají mimo to právo k opatření z takových ústavů, kteréž ustanoveny jsou zvláště měšťanům a jich vdovám a dětem.

Obec zastupuje v jejích záležitostech sbor obecních starších, mající v čele starostu (purkmistra), správa pak rozdělena jest mezi sbor obecních starších, městskou radu a magistrát. 1) Sbor obecních starších volí obec sama ze sebe, i čítá devadesát členů. Právo voliti mají všichni mužští, kteří platí nejméně 8 zl. přímé daně, úředníci veřejní činní i na odpočinku, když platí přes 8 zl. daně z příjmů, důstojníci vojska stálého (militia stabilis), katoličtí a evangeličtí faráři, první rabín židovský a kazatel pražské jednoty chrámové, doktoři všech fakult universit rakouských a ustanovení řádní učitelové, profesoři a představení veřejných ústavů učebních, a z cizích ti, kdo platí tolik přímých daní, že by tím v řadu prvního volícího sboru položeni býti měli. Voliti nesmějí osoby, které stojí pod porručenstvím, neb požívají nějakého opatření chudých aneb se živí ode mzdy denní neb týdenní, aneb byly odsouzeny k trestu, s nímž spojena jest ztráta práv politických, dále osoby v konkurs upadlé anebo daně a přirážky nezaplativší. Volen býti může každý, kdo má právo volické a 30 let stár jest mimo osoby vojenské v činné službě a obecní úředníky a služebníky, dlužníky obecní a osoby, které ze správy obecního majetku jim svěřeného neb některého obecního ústavu počet učiniti opomíjejí. Za příčinou volby obecních starších rozpadá se obec Pražská v pět volebních okresů: Staré město, Nové město, Malou stranu, Hradčany a Židovské město, mezi něž veškerý počet obecních starších rozděluje se pokaždé v té míře a podle toho, kolik ku každému náleží voličů. Voličové každého z těchto okresů rozdělí se na tři sbory, z nichž každý třetinu na ten okres vypadajících obecních starších volí. Do prvního volícího sboru náležejí voličové platící 100 zl. neb více přímých daní v obci na ně psaných; do druhého kdo platí 20—100 zl. přímých daní a kdo pro úřad má příslušenství obce a platí přes 8 zl. daní z příjmů, a do třetího, kdo volické právo má a do žádné z dvou prvních tříd vřaděn není. Každý volič může jen v tom volebním okresu voliti, v němž přebývá a v nějž vřaděn jest, může však voliti každou volitelnou osobu z kteréhokoli okresu aneb sboru. Volba sama se vykonává v každém volebním okresu a v každém volícím sboru v stejný čas a ve zvláštní místnosti před komisí, složenou z jednoho úředníka magistratního, pěti členů obce a vládního komisaře, když byly volické listy po šest neděl vyloženy a námitky proti nim činěné od rady městské a v případu odvolání od sboru obecních starších v ustanovených lhůtách vyřízeny. Každý volič má v ustanovený čas na určité místo osobně před volební komisí přijíti a jí hlasovací lístek, vyplněný tolika volitelnými občany Pražskými, kolik se jich v tom oboru právě voliti má, odevzdati. Po uplynutí času k volbě ustanoveného sečtou se na tom místě, kde se hlasovalo, odevzdané hlasy, a kdo mají nadpolovičnou většinu hlasů, pokládají se za zvolené. Když se této nedosáhne, přikročí se k volbě užší, při níž mají voličové zůstati jen při těch osobách, kterým se dříve nejvíce hlasů dostalo. V užší volbu se má vzíti dvojnásobně tolik osob, kolik se ještě voliti bude údů. Jestli se neučiní žádné námitky proti platnosti voleb v osmi dnech u sboru starších obecních, potvrdí je tento a purkmistr dá každému zvolenci věděti, že zvolení naň připadlo a potvrzeno jest. Pakli se námitky proti volbě učinily a shledány byly za pravé, vypíše se volba nová, což se i stane, když někdo byl zvolen na více místech, při čemž se mu ponechává vysloviti se od kterého sboru mandát přijímá, a když se o tom na požádání nevyslovil, za to se má, že přijímá zvolení od toho sboru, v němž dostal nejvíce hlasů. Mimo osoby vojenské přes 60 let staré, správce duchovní, veřejné úředníky a ty, kdo při poslední volbě byli starostou aneb obecním starším, jest každý volitelný muž povinen volbu naň za obecního staršího připadlou přijmouti; kdo se to činiti spěčuje, upadne v pokutu peněžitou až do 100 zl. a ztratí mimo to své volictví a volitelnost i při volbách doplňovacích i při nejbližší nové volbě příští. Údové sboru starších obecních volí se na tři léta. Každého roku na konec listopadu ustoupí s úřadu třetina údů, a místo jejich vyplní se novými zvolenci z týchž volících sborů a okresů, od nichž ustupující údové byli zvoleni. Poprvé a podruhé ustanoví členy obecních starších, kteří se sboru vystoupiti mají, los, potom odstupují vždycky ti, kteří před třemi roky byli zvoleni. Smrtí uprázdněná místa obecních starších obsadí se při nejbližší volbě doplňovací, jen kdyby se starších nedostávalo více než 15, má na základě posledních listin volických ještě před časem pro obsazení těchto míst vykonána býti volba, která však jen na ten čas platí, v který by byl musel odstoupiti ten, na jehož místo se zvolení stalo. Když se volby sboru obecních starších vykonaly a sbor se ustavil, přikročí se k volbě starosty, při čemž mají všichni údové sboru obecních starších přítomni býti a neodcházeti, dokud se volení neukončilo. Když by však některý z nich z dostatečných příčin přijíti nemohl, má se omluviti pod ztrátou úřadu svého a peněžitou pokutou, kterouž sbor obecních starších až do 100 zl. vyměřiti může. Volení purkmistra může se předevzíti, když nejméně dvě třetiny starších obecních přítomni jsou, a k zvolení jest potřebí nadpoloviční většiny všech údů sboru obecních starších. Když se té nedosáhne, přikročí se k volbě užší, která když nemá výsledku, celá volba se v tom-

též pořádku druhého dne opakuje. Týmž spůsobem koná se každoročně volba purkmistrova náměstka, kterýž starostu zastupovati má, kdyby jej stihla nějaká překážka v zastupování úřadu jeho; jen že nadpoloviční většina *přítomných* starších obecních k zvolení postačuje. Zvolení starosty, které se císaři musí předložiti k potvrzení a který potom ve shromáždění starších obecních služební přísahu k rukoum místodržitele vykonati má, platí pokaždé na tři léta, i kdyby se mezi časem místo jeho pro některou příhodu uprázdniti mělo; on zůstane na svém místě i kdyby naň řada přišla, aby ze sboru obecních starších vystoupil. Při nahodilém se předčasném uprázdnění místa purkmistrova má se v osmi dnech nová volba předsevzíti. Když se tatáž osoba třikrát po sobě zvolí, platí třetí volba do času života. Starostovi má sbor obecních starších na čas úřadu jeho ustanoviti přiměřené služné (nyní obnáší 5000 zlat. rak. čís. a 2000 zl. na povoz), a když si vydobil zvláštních zásluh o obec, může se mu při odstoupení uděliti též odpočinné, a když ustanoven jest do života, náleží mu i přiměřené vysložné. Údové sboru obecních starších nemají za zastávání úřadu svého žádného platu, jen když mimo obecní okršlek potřeby obecní obstarávají, mohou z pokladnice týchž platů žádati, které se v stejném případu dávají radním soudu krajinského z pokladnice státní; purkmistrovi náležejí v takovém pádu diety jako radovi vrchního soudu krajinského. Úd sboru obecních starších ztratí svůj úřad, když by se něco nahodilo, co jej z volebnosti vylučuje aneb kdyby upadl ve vyšetřování pro zločin aneb pro přečin pocházející ze zištnosti aneb urážející veřejnou mravopočestnost. Z příčin důležitých může vláda sbor obecních starších rozpustiti, načež má místodržitelstvo ve čtyrech nedělích volbu novou vypsati a vykonávati práva co se sestavování listin volících týče, která příslušejí sboru starších obecních. — 2) *Rada městská* skládá se ze čtyr- a dvacíti údů sboru obecních starších, které se na jeden rok volí a tak rozděleni jsou na okresy volební, že jich na Staré a Nové město připadne po devíti, na Malou stranu čtyři a na Hradčany a Židovské město po jednom. K volení městské rady sestoupí se obecní starší dle volebních okresů, a vyvolí nadpoloviční většinou tolik osob do městské rady, kolik jich pro ten volící okres ustanoveno jest, při čemž nejsou vázáni, by voliti museli jen osoby ze svého středu, nýbrž mohou voliti každého úda ze sboru starších obecních. Kdyby některý ze zvolených volbu nepřijal, musí se voliti znovu, což se i činí, když mezi rokem někdo odstoupil z rady aneb zemřel. Představeným rady městské jest purkmistr. — 3) *Magistrát* skládá se, maje v čele purkmistra, z šesti radních, kteří musí práv povědomi býti, jakož i z dostatečného počtu osob pomocných. Udové magistrátní práv znalí musí se vykázati touž spůsobilostí, jakéž ke vstoupení do služby státni potřebí jest, a nesmí v žádném jiném služebném svazku býti. Magistrátní radní a zřízené osoby takových pomocných úřadů, k nimž zvláštních vědomostí znaleckých zapotřebí jest, obsazují se spůsobem konkursu, mají právo k výslužnému a odpočinnému i vdovy a děti jejich podle předpisu o úřednících státních, když vykonávají služby mimo okršlek obecni, mohou žádati i diety, a mohou býti propuštěni jen podle týchž pravidel jako státní úředníci správní.

Správa obce. Působnost obce jest a) *přirozená* b) *přenešená.* Přirozená působnost zavírá *v sobě vše co se* potřeb obce nejúžeji dotýče a v mezích *jejích zúplna provesti se dá*; přenešená pak působnost obce obsahuje obstarávání jistých veřejných prací, které od státu se přikazují k obci spůsobem přenášky, a jež by vláda zcela aneb z části svěřiti mohla úředníkům, které sama zřizuje. Do *přirozené působnosti obce* náleží správa záležitostí obecních, které se vztahují na svazek obecní, na majetnost a statek její, jí náleží pořádání úřadů obecních a jmenování obecních úředníků a služebníků, správa policie místní, vedení obecní matriky a vydávání domovských listů, péče o chudé a místní záležitosti zdravotní. Do *přenešené působnosti obce* náleží vyhlašování zákonů, dávání povolení k sňatku, přehled počtu obyvatelstva, vyhledávání a sestavování dát statistických, dohlídka k výkazům porodů, sňatků a úmrtí, policie náboženská, záležitosti domovské, společné působení při doplňování, opatřování a ubytování vojska, přípřež, věci živnostenské, obchodní a týkající se zemědělství, věci tržní, záležitosti v příčině privilegií, policie stavební a bezpečnosti před ohněm, jakož i péče o zachování ulic a cest plavebních ve stavu náležitém, věci zdravotní, záležitosti kostelní, školní a nadační, společné působení při vyměřování a odepisování přímých daní a podpora úřadů důchodkových, jak to ustanovují zákony berničné a důchodkové, pak soudní moc nad některými přestupky obecního zákona trestního. Záležitosti do přirozené působnosti obce náležející spravuje *obor obecních starších a městská rada* svými zřízenci a jim podřízenými úřady, záležitosti přenešené působnosti její vyřizuje *magistrát*, z osob práv znalých složený a jako oba první sborové od purkmistra řízený. *Sbor obecních starších* má o obecní dobré na všech stranách pečovati, práva i povinnosti obce zastupovati, snešení v obci závazná činiti a je vykonávati dáti. On zřizuje všecky obecní úřady a ústavy, co se vztahuje na počet, na služné úředníků a služebníků a na výslužné jejich; sbor obecních starších obsazuje místa magistrátních radních, právního zástupce a představené všech jiných úřadů, a dává na odpočinek úředníky jež mu ustanovovati přísluší, jakož i povolení k výslužnému, odpočinnému, provisím, dietám od pravidla se uchylujícím, a k odměnám nad 50 zl. Sbor obecních starších má vrchní dohlídku ke všem osobám úředním, co se týče vedení práce, a má se o to starati, aby se pokladnice obecní i jiných fondů, pod jeho dohlídku příslušících, čas od času skontrovaly a když toho potřeba likvidovaly. Jemu přísluší rozhodovati o všech stížnostech v záležitostech přirozené působnosti obce, pro které se k němu odvolání stalo od rady městské. V příčině hospodářství městského jest povinen sbor obecních starších veškeré vlastnictví obce v přehledu chovati, je každoročně dávati u veřejnost, a starati se o to, aby se z obecného jmění co nejvíce důchodů vytěžilo. On má zkoušeti předchozí počty příjmů, a vydání a je ve všech odděleních zvláště ustanovovati. Takové předchozí počty musí městská rada tři měsíce před počátkem správního roku sboru obecních starších předložiti, a po uplynutí jeho ve třech měsících za schválení všech skutečných vydání sbor obecních starších žádati, dadouc k nim náležité přílohy. I předchozí počty i účty z příjmů a vydání mají se před předložením obecním starším obecenstvu 14 dní k nahlédnutí vyložiti. Sbor obecních starších má právo nabývati statků nemovitých a důchodů těm za rovné se pokládajících, nájmy uzavírati, když úrok převyšuje 400 zl. aneb smlouva trvá přes tři léta, a konečně i odprodávati majetek a statek obce. K tomuto poslednímu jest potřeba, aby v sezení byly $^2/_3$ starších obecních

a k tomu nadpoloviční většina všech obecních starších své svolení dala. Chce-li sbor obecních starších nějaký majitek obecní odprodati v ceně nad 2000 zl., může se to státi jen zemským zákonem. Sbor obecních starších může k zapravení všech obecních potřeb vypisovati dávky, které když více než 25% obnášejí, jen zákonem zemským povoleny býti mohou; on může pro dobro obecní činiti výpůjčky, statky zastavovati, k čemuž, jako i při odprodání obecního jmění v částce nad 2000 zl. jest potřebí svolení zákonem zemským. Sboru obecních starších přísluší povolení dávati k početí nebo zdvižení právní pře, k odpisování neb promíjení pohledávků obecních přes 100 zl., odpouštění náhrad z výtek přes 40 zl., odpouštění záloh, rušení smluv nájemných, svolování k novým obecním stavbám, svolování k výlohám přes 400 zl., aneb když několik let trvají a přes 100 zl. ročně obnášejí, svolování ke všem výlohám bez rozpočtu předchozího. Mimo to jest sboru starších obecních zvláště zůstaveno povolování pomůcek k ústavům dobročinným aneb jinak humanitním, porady a snešení o všecky věci mimořádné, vykonávání obecního práva k podání žádosti v záležitostech obecních. Aby se sbor obecních starších platně o některé věci usnésti mohl, jest potřebí, aby bylo přítomno schůzi nejméně 30 a v jednání o některých věcech svrchu naznačených nejméně dvě třetiny členů, a třeba pro tu věc nadpoloviční většiny hlasů přítomných, k některým pak věcem všech obecních starších. Předsedou v schůzi obecních starších jest purkmistr, aneb když ten přítomen býti nemůže, jeho náměstek, kteří i ustanoviti mají, kdy se bude schůze odbývati. Když si toho písemně aspoň třetina všech obecních starších žádá aneb místodržitelství to rozkáže, má starosta starší obecní k schůzi svolati. O každé schůzi jejich, které jsou veřejné a jen některé obyčejně o věci osobní se pohybující tajné, sepíše se protokol, jejž starosta, jeden z obecních starších a zapisovatel podepíše a který se v archivu uloží. Kromě sboru obecních starších stará se a činí usnešení o věci přirozené působnosti obce **m ě s t s k á r a d a**, a to zvláště o takové, které sboru obecních starších vyhraženy nejsou. Ona jest jeho bezprostředním jednatelem, ustanovuje a dává na odpočinek všecky úředníky mimo představené úřadů, radí se přípravně a činí vhodné návrhy o všech věcech, které se sboru obecních starších předložiti mají, jest neprostředečný správní úřad majetnosti obecné, a co takový činí předchozí rozpočty, skládá výroční účty a dohlíží k pokladnám obecním, stavbám a ústavům městským. Při hospodaření s majetkem obecním povinna jest držeti se rozpočtu předchozího, a co se týče nákladů mimotních aneb sboru obecních starších zůstavených anebo vydání rychlých, má si k nim schválení sboru starších obecních opatřiti. Předsedou rady jest purkmistr neb jeho náměstek, a k platnému uzavírání jest třeba mimo některého z nich i přítomnosti 12, a když se jedná o ustanovení aneb dání na odpočinek úředníků, 18 členů a nadpoloviční většiny hlasů. O sedání městské rady, jemuž členové její, když se o ně aneb blízké příbuzné jedná, přítomni býti nemají, sepíše některý magistrátní úředník protokol, který má podepsati purkmistr, jeden městský radní a zapisovatel, načež se v archivě uloží. **M a g i s t r á t u** náleží pod vedením a odpovídáním purkmistra obstarávati práce přenešené působnosti obce, avšak co úřad od města vydržovaný a ustanovovaný a potřebnými od obce placenými silami podporovaný i takové práce přirozené působnosti obce, které mu zvláště přikázány jsou. V sezení magistrátu sedí starosta na prvním místě, a kdyby při hlasování hlasové byli rovni, rozhoduje jeho hlas, jako v radě městské a sboru obecních starších. — Poněvadž však ani sbor obecních starších s městskou radou záležitosti přirozené působnosti obce, ani magistrát záležitosti přenešené působnosti obce a přikázané mu práce její působnosti přirozené sami vyřizovati nepostačí, jest potřebí k podporování jejich činnosti a správě obecního jmění více sil, které se v tyto **ú ř a d y**, od r. 1863—1865 znova zorganisované rozpadají. 1) **M a g i s t r á t**, který se dělí na šest referátů, z nichž prvnímu přiděleny jsou záležitosti správy a obecního hospodářství. Druhému náleží přehled obyvatelstva, vyhledávání a sestavování dát statistických, policie náboženská, záležitosti domovské a chudinské, spolupůsobení při doplňování, opatřování a ubytování vojska, dávání přípřeže, vedení trestních protokolů, vydávání všelikých vysvědčení, a obstarávání žádostí a poptávek, pokud nenáleží referátům jiným. Třetímu referátu podřízeny jsou záležitosti kostelní, učební a vychovací, záležitosti židovské obce náboženské, vymáhání pokut důchodkových, poplatků právních a kolkových, jakož i výdajů na nemocnici, porodnici a blazinec. Čtvrtý referát má policii stavební, ohenní, místní a zdravotní, pak věci depositních; pátý záležitosti obchodní, živnostenské a tržní, a šestému příslušl spolupůsobiti při vyměřování, vybírání a odpisování přímých daní, podporovati úřady důchodkové, poplatek z hudby, a vymáhání obecních poplatků z nájemného. K obstarávání prací zde uvedených jest ustanoveno 6 magistrátních radních, 7 sekretářů, 6 koncipistů, 7 konceptních adjunktů a 6 konceptních praktikantů, jejichž služné obnáší ročně v rovné sumě 34.001 zl. 2) **P o m o c n é ú ř a d y č. ú ř a d y k a n c e l á ř s k é**, zahrnující v sobě **p r o t o k o l**, **e x p e d i t**, **r e g i s t r a t u r u a a r c h i v**. Práce v úřadech těchto obstarávají ředitel, 4 adjunkti (pro každý z nich jeden), 8 oficiálů, 5 akcesistů, 4 praktikanti, 9 vykonavatelů (dodavačů vyřízení stranám) 12 diurnistů, v celku 43 osob se služným 25.000 zl. 3) **Ú ř a d p o p i s n í**, který pod dohlídkou referátu popisního popisování lidu obstarává a obyvatelstvo Pražské stále v přehledu udržuje, doplňování vojska na starosti má, opovídací listy k sňatkům manželským a listy domovské osobám do Prahy příslušným, jakož i knížky pracovní osobám v Praze bydlícím vydává, protokoly záznamné o vydaných povoleních k cestování vede; všecky invalidy a vojenské dovolence v přehledu udržuje, a k požádání úřadů vojenských o to se stará, aby se v čas k vojsku dostavili, dále protokol v Praze zemřelých, jakož i kontrolní matriku o porodech Židů Pražských vede. Práce tyto obstarávají popisní, jeho adjunkt, čtyři oficiálové, jeden akcesista, 1 praktikant a 1 vykonavatel, a služné jejich obnáší 5800 zl. 4) **Ú ř a d u b y t o v a c í** obstarává stálé a minoucí ubytování vojska v Praze a dodávání přípřeže vojsku. Zde jsou ustanoveni ubytovací, jeho kontrolor, 1 akcesista, 2 praktikanti a 2 sluhové, majíce služného 3500 zl. 5) **S p r á v u m ě s t s k é v ě z n i c e**, týkající se nejvíce účtování tamních potřeb pro zatčené, vede správce, maje k ruce úředního sluhu a 3 strážníky. Příjmy všech obnášejí 2100 zl. 5) **Ú ř a d v a ž n í a c i m e n t o v n a** má za povinnost obstarávati váhu městskou a účtovati plat za použití jí, zkoušeti a cimentovati všecky míry a váhy pro veřejnou potřebu, jakož i všecky vzorné váhy pro království České, zkoušeti všecky lihoměry a cukroměry jakož i všecky osoby, jimž u c. k. okresních úřadů cimentování svěřeno býti má. Práce ty vykonávají, majíce k ruce dva sluhy,

správce a kontrolor; služné všech činí 1900 zl. 7) **Dozorství okresní.** Jemu náleží všeobecná dohlídka policejní a s ní spojené úřední řízení, dohlídka na trzích a při provozování živností, spolupůsobení při rozvrhování, vyměřování a vybírání daní císařských a poplatků obecních, a vše co se na něm z ohledů veřejných od úřadů představených vyžaduje. Práce ty svěřeny jsou vrchnímu dozorci a 12 dozorcům, z nichž 6 obstarává službu okresní a 6 službu tržní, a jednomu praktikantu; služné všech obnáší 10.400 zl. 8) **Při správě chorobince**, určeného k opatrování osob do Prahy příslušících a sklíčených chorobou nezhojitelnou a hnusnou, zaměstnáni jsou správce, 1 doktor lékařství a chirurgie a tři osoby služebné se služným 2300 zl. 9) **Správa chudobince u Sv. Bartoloměje** svěřena jest správci s podřízeným mu služebnictvem. Vydání na ni obnáší ročně 1800 zl. 10) **Účtárna** rozpadá se na dvě oddělení, likvidující a revidující. K obstarávání prací jejích jest ustanoven účetní, likvidátor, 2 revidenti, 9 oficiálů, 6 ingrosistů, 4 praktikanti, 1 vykonavatel úřední, v celku 24 osob se služným 16.500 zl. 11) **Městská hlavní pokladna** obstarává kasovní práce v příčině jmění obecného a při ní účtovaných fondů, k čemuž je potřebí pokladníka, kontrolora a vykonavatele úředního, kteří mají služného 3400 zl. 12) **Městský úřad stavební a hospodářský**, jemuž uloženo, dělati návrhy stavební a rozvrhy nákladů ke všem obecným stavbám, prováděti všecky povolené stavby a správy, dohlížeti k budovám obecním, aby byly zachovány v dobrém spůsobu, dohlížeti k dlažbě po ulicích, k stokám, k zachování mostů městských, vodovodů i strojů vodních, přihlížeti k tomu, aby se zachovával řád zahražovací při mlýnech a otvírání vrat jezů Pražských, dohlížeti k osvětlení města v příčině technické, dohlížeti ke všem stavbám kostelním a farním Pražského městského patronátu a dávati účty ze všech provedených obecních prací stavebních, a vykonávati policii místní v příčině staveb, ohně a řeky. Mimo to má hospodářské oddělení opatřovati, vydávati a účtovati veškeré materiály stavební, všecky potřeby do úřadoven a všech domů a ústavů obecních, dohlížeti k požitkům z práva říčního a stavadel, obstarávati topivo, čištění a potřeby kancelářské, a účastniti se všeho jednání k těm věcem směřujícího. Jemu náleží dále opatřování nářadí k čištění stok a ulic potřebného, vrchní dohlídka na osvětlování ulic, správa nad městským ústavem hasičským; též má na péči inventáře věcí všech obecních stavení, kancelářů, škol, kostelů a kaplí městských. K obstarávání těch prací jsou ustanoveni ředitel stavební a hospodářský, správce hospodářský, vrchní inžinýr, 4 inžinýři, 4 oficiálové, 2 asistenti, 4 dvorečtí, 4 techničtí praktikanti, 1 vykonavatel úřední a 3 sluhové, jenž mají služného 15.200 zl. 13) **Úřad berniční** obstarává práce přenešené působnosti obce, má totiž na starosti předpisování, vybírání, vymábání a účtování daní císařských a práce mu přidělené zastávají berní správce, kontrolor, pokladníci, adjunkt pokladny, 7 oficialů, 7 kancelistů, 3 akcesisti, 4 praktikanti a 1 sluha úřední v celku 27 osob se služným 18.000 zl. 14) **Správa dobytčího trhu** na Novém městě svěřena jest 1 protokolistovi, 1 kontrolorovi a několika podřízeným osobám; náklad na ni obnáší 5600 zl. 15) **Správu trhu obilního** na náměstí Svatováclavském obstarává správce tržní, 1 kancelista, 1 diurnista, a služné jejich obnáší 1900 zl. 16) **Zádušní úřad** spravuje jmění kostelů k patronátu města Prahy příslušných, obstarává potřeby do nich, a s úřadem hospodářským a stavebním opravy na nich, vede péči o hřbitovy Pražské a o pořádek strany odbývání pohřbů. Práce jeho svěřeny jsou správci a kontroloru. 17) **Kancelář presidiální** jest určena k obstarávání prací kancelářských v presidiu, náklad na ni obnáší 2000 zl. — Sbor obecních starších, rada městská a úřadové takto sestavení starají se o správu záležitostí přirozené i přenešené působnosti obce, z nichž důležitější probereme. 1) **Jmění a hospodářství obecní.** Ku konci správního roku 1863 obnášelo jmění obecní v hlavních jistinných aktivních 369.676 zl. $66^2/_{10}$ kr., v nemovitostech 1,946.292 zl. $98^1/_2$ kr.; v právích požitečných (t. j. když užitky obecní se berou co 5% úrok z kapitálů) 1,707.942 zl. 40 kr.; ve hmotách a naturaliích, v nábytku inventárním 66.449 zl. 23 kr., což činí jmění aktivního 4,217.667 zl. 90 kr., a když se pasivní jmění 442.294 zl. 77 kr. odrazí, bylo čistého jmění 3,775.373 zl. 13 kr. Koncem r. 1864 měla obec jmění aktivního 5,042.902 zl. 42 kr., jmění pasivního 1,025.727 zl. 56 kr. V hotovosti a úpisech bylo 912.806 zl. $27^7/_{10}$ kr., v nemovitostech 2,243.097 zl. $36^1/_2$, v požitečných právích 1,804.555 zl. 20 kr., v hmotách a věcech inventárních 82.943 zl. 58 kr. Srovnáme-li majetek obecní na konci r. 1864 s majetkem obecním na konci r. 1863, bylo jmění aktivní větší o 825.234 zl. 52 kr., a jmění pasivní o 583.432 zl. 79 kr., tedy vzrostlo jmění čisté o 241.801 zl. 73 kr., tak že koncem r. 1864 obnášelo 4,017.174 zl. 84 kr. Co se hospodářství městkého dotýče, obnášely roku 1864 skutečné **příjmy** řádné 345.028 zl. $71^1/_2$ kr., mimořádné 534.930 zl. 88 kr. a příjmy statku Libeňského 152.697 zl. 50 kr., což dohromady činí veškerého příjmu 895.229 zl. $9^1/_2$ kr. **Řádné** příjmy byly: *a)* **stálé úroky** (z pozemků, ze stok, plat šosovní) 34 zl. 29 kr.; *b)* **užitek z nemovitostí** (jako nájemné z domů, z pozemků obecních, z Branického lomu) 52.083 zl. 9 kr.; *c)* **užitek z městských důchodkův** (dlažebného, z váh městských, z dobytčího trhu, tržného, z bud diváckých, místného od hokynářů a kramářů, místného od povozníků, od mlékařů, z řeky za náplavku, lososy, za led a podobné) 72.510 zl. $52^1/_2$ kr; *d)* **taxy** 7525 zl. $48^1/_2$ kr.; *e)* **užitek z vodovodů** 25.465 zl. $2^1/_2$ kr.; *f)* **úroky a podíly z aktivních jistin a akcií** 11.833 zl. $79^1/_2$ kr.; *g)* **příjmy škol městských** 83.403 zl. $90^1/_2$ kr.; *h)* **příplatky k nákladu za ubytování vojska** (nájemné od důstojníků a podobné) 41.850 zl. 15 kr.; *i)* **náhrady a nedoplatky návratné** 15.072 zl. $75^1/_2$ kr.; *k)* **příjmy důchodu policejního** (úroky z jeho kapitálů starých, příplatky za provozování hudby, poplatky živnostníků policejních, jako hostinských, kavárníků a povozníků, pokuty policejní) 11.863 zl. 88 kr.; *l)* **zvláštní příjmy** (příspěvky k čištění ulic a stok, peníze za smetí a hnůj a t. d.) 23.386 zl. $1^1/_2$ kr. **Mimořádné** příjmy byly: *m)* **stržené peníze za městské nemovitosti a vyvazovací výměnné** 6119 zl. $13^1/_2$ kr.; *n)* **užitek přirážek na potravné** 223.630 zl. 73 kr.; *o)* **obecní přirážky** (8% k dani z nájemného, 10% k dani z výdělku od 15 zl. 75 kr. počínaje, 15% k dani z příjmů, činžovní krejcary) 291.198 zl. 93 kr. r. č.; *p)* **náhrady** 421 zl. 86 kr.; *q)* **rozličné mimořádné příjmy** 13.560 zl. $22^1/_2$ kr.; *r)* **ze statku Libeňského** (ze zámku, z pivováru a vinopalny, pachtovné honební, nájemné z polí, zahrad, rybníků, příplatky školní atd.) 15.269 zl. 50 kr. Takové byly příjmy skutečné roku 1864, jaké byly skutečné příjmy v roce 1865 neví se ještě, poněvadž účty se ještě klásti nemohly, byly ale bez obecních přirážek v předchozím rozvrhu na r. 1865

položeny na 621.673 zl. a na rok 1866 jsou páčeny jen na 558 998 zl., poněvadž ještě nejisto jest, mnoho-li obecní přirážky na přímé daně vynesou. Z těch příjmů připadá na stálé úroky 39 zl., na užitek z nemovitostí 53361 zl., na užitek z městských důchodkův 81706 zl., na taxy 4796 zl., na úžitek z vodovodů 22.579, na úroky a podíly z aktivních jistin dlužních a z akcií 9326 zl., na příjmy ze škol městských 35.370 zl., na příplatek k nákladu na ubytování vojska 42.800 zl., na náhrady a návratky 14.225 zl., na příjmy z policejního důchodu 10.567 zl., na zvláštní příjmy 17.207. Mimořádné příjmy jsou položeny na r. 1866 tak, že mají obnášeti stržené peníze za městské nemovitosti a vyvazovací výměnné 3529, užitek z přirážek ku potravnému 238.005, obecní přirážky ještě nejisté a rozličné mimořádné příjmy 10.251. Veškeré skutečné vydání bylo v r. 1864 1,081.221 zl. $45\frac{1}{2}$ kr., a to 753.875 zl. $35\frac{1}{2}$ kr. výdejů řádných, 322.736 zl. $37\frac{1}{2}$ kr. výdejů mimořádných a 4609 zl. $72\frac{1}{2}$ kr. výdejů statku Libeňského. Řádné výdeje byly: *a)* Ústřední řízení (nadání purkmistrovo, služné úředníkům konceptním, v účtárně, při úřadech pomocných, stavitelském, při pokladně městské, v presidiální kanceláři a dozorstvu okresním, příspěvek purkmistrovi na vydržování ekvipáže presidiální) 119.126 zl. 71 kr.; *b)* výslužné, pomůcky na vychování a pohřební čtvrtletné 37.838 zl. 5 kr.; *c)* provise a dary z milosti 4829 zl. $90\frac{1}{2}$ kr.; *d)* pomoce a odměny 2046 zl. 60 kr.: *e)* výlohy na úřední místnosti (topení, čistění, správky) 5210 zl. 29 kr.; *f)* potřeby kancelářské (papír, svíčky, knihaři, noviny, kolky a podobné) 13.412 zl. 89 kr.; *g)* výplaty stálé na čas omluvené (úroky nevyvazené a stálé) 541 zl. 39 kr.; *h)* náklad na důchodkovou správu na Novoměstském dobytčím trhu 2021 zl. $86\frac{1}{2}$ kr.; *i)* zeměpanské daně (z pozemku, z nájemného z domů obecních vybraného, z příjmů, platy za převádění nemovitosti) 17.308 zl. $7\frac{1}{2}$ kr.; *k)* výlohy školní 99.044 zl. $61\frac{1}{2}$ kr.; *l)* vydání na kostely, na ústavy dobročinné a humanitní a na spolky vůbec užitečné 49.632 zl. 15 kr; *m)* vydání zdravotní (lékařům městským, babám porodním, za léky atd.) 16.774 zl. $19\frac{1}{2}$ kr.; *n)* vydání na policii tržní (úředníkům při váze na trhu senném a obilním, hlídačům atd.) 4717 zl. 66 kr.; *o)* vydání pro bezpečnost (ústav hasičský, městská věznice, obecní strážnictvo, městští hlásní) 38.929 zl. $34\frac{1}{2}$ kr.; *p)* vydání na čistění ulic a průtoků 53.280 zl. 89 kr.; *q)* vydání na osvětlení města (plynem a olejem) 59.061 zl. $99\frac{1}{2}$ kr.; *r)* zachování dlažby a průtoků 11.093 zl. 75 kr.; *s)* zachování vodáren a vodovodů 34.797 zl. $97\frac{1}{2}$ kr.; *t)* vydání na městské nemovitosti a sady (na dohlídku, kominíkům, správky na domích, zahradníkům a jich pomocníkům) 22.819 zl. 4 kr.; *u)* povinné úroky 18.416 zl. 61 kr.; *v)* výlohy policejního důchodu (pomoc na stráž policejní a civilní, kolky a daně) 49.608 zl. $93\frac{1}{2}$ kr.; *x)* výlohy za vybírání daní (služné úřednictvu, potřeby kancelářské, civilním vymahatelům daně) 17.819 zl. 69 kr.; *y)* náklad na úřad popisní a ubytovací 6966 zl. $91\frac{1}{2}$ kr.; *z)* náklad na ubytování vojska (nájemné ze stálých bytů důstojnických, na zachování bytů a nábytku v nich a pod.) 61.094 zl. $66\frac{1}{2}$ kr.; *ž)* řádné výlohy rozličné (právnímu zástupci, na hodiny věžní, za nápisy ulic a j.) 7481 zl. 15 kr. Mimořádné výdeje v r. 1864 byly: *a)* stavby obecních budov 50.014 zl. $15\frac{1}{2}$ kr.; *b)* nové stavby a znovuzřízení vodovodů a věcí k stavbám vodním náležitých 21.639 zl. 87 kr.; *c)* nové dlažby, upravování ulic a stavby nových průtoků 28.968 zl. $62\frac{1}{2}$ kr.; *d)* stavby nových škol 8641 zl. 75 kr.; *e)* plynárna obecní 41.372 zl. $26\frac{1}{2}$ kr. *f)* pohledávky 1394 zl. 72 kr.; *g)* rozličné mimořádné vydání (nakoupení nemovitosti, služné úředníkům a platy denním písařům, kteří při reorganisaci úřadův povoleni nebyli, rozličné nepředvídané vydaje) 153.070 z. $48\frac{1}{2}$ kr.; *h)* splácení dlužních jistin 17.634 zl. $50\frac{1}{2}$ kr. Vydání statku Libeňského (nadací, daně gruntovní, z příjmů, z nájemného, platy služební a mzdy, výslužné, farářům a učitelům, správky stavební a potřeby hospodářské i jiná vydání). Jaké byly skutečné výdaje r. 1865 neví se jistě ještě z též příčiny jako při příjmech, v předchozím rozpočtu byly vyměřeny na 925.924 zl. Na rok 1866 jest navrženo na ústřední řízení 116.860 zl., na výslužné, pomůcky a vychování a čtvrtletní pohřebné 44.129 zl., na provise a dary z milosti 6253 zl., na pomoci a odměny 1500 zl., na výlohy na úřední místnosti 4344 zl., na potřeby kancelářské 9799 zl., na výplatky stálé a na čas umluvené 548 zl., na důchodkovou správu 3792 zl., na zeměpanské daně 17.050, na výlohy školní 108.137 zl., pro kostely, ústavy dobročinné a humanitní a na spolky vůbec užitečné 55.678 zl., na vydání zdravotní 17.999 zl., na policii tržní 5594, na vydání pro bezpečnost 42.445 zl., na čistění ulic a průtoků 57.808 zl., na osvětlení města 58.429 zl., na zachování dlažby a průtoků 10.492 zl., na zachování vodáren a vodovodů 32.513 zl., na vydání na městské nemovitosti a sady 17.535 zl., na povinné úroky 56.106; na výlohy policejního důchodu 41.981 zl., na výlohy za vybírání daní 18.886 zl., na vydání na úřad popisní a ubytovací 9654 zl., na náklady za ubytování vojska 65.145 zl., na rozličné řádné výlohy 7954 zl. Při vydání mimořádných je položeno na stavby a znovuzřízení vodovodů a věci k stavbám vodním náležející 23.350 zl., na nové dlažby, upravení ulice a stavby nových stok 6300 zl., na stavby nových škol 50.000 zl., na rozličná mimořádná vydání 33.063 zl., na splácení dlužních jistin 19.039 zl. Jest tedy navrženo veškeré vydání na 949.010 zl. Srovnáme-li s ním veškeré pravdě podobné příjmy 558.998 zl., jeví se na rok 1866 schodek 390.012 zl., jehož uhražení navrženo jest přirážkami k daním přímým, a to 8% k dani z nájemného, 10% k dani výdělkové počínajíc teprv od 15 zl. 75 kr., 15% k dani z příjmů a krejcary z nájemného, totiž 3% od 100—300 zl., 5% nad 300 zl. a některými požadavky obecních důchodů, tak že i přirážky i tyto požadavky vynesou 346.852 zl. Nedostávajících se ještě 43.160 zl. má býti ukryto kasovní hotovostí závěreční. Mimo to jest na plynárnu městskou na rok 1866 navrženo vydání 206.075 zl. — Obec městská spravuje též tyto důchody: *a)* Důchod městského ústavu chudých; *b)* důchod městského chorobince na Karlově; *c)* městský důchod obročnický; *d)* městský důchod sirotčí; *e)* důchod chudobince městského u sv. Bartoloměje; *f)* důchod stavební městského chudobince u sv. Bartoloměje; důchod městské opatrovny malých dítek u sv. Štěpána. Jmění základní ústavů těchto obnášelo ku konci r. 1864 jak následuje. Ústav chudých měl 216.862 zl. $82\frac{4}{10}$ kr.; chorobinec na Karlově 391.292 zl. $20\frac{2}{10}$ kr. a stavení veškerá na Karlově i s kostelem; městský důchod obročnický 350.158 zl. $1\frac{6}{10}$ kr. a ve Vysočanech dvůr deskový; městský důchod sirotčí 86.689 zl. $63\frac{3}{10}$ kr.; chudobinec městský u sv. Bartoloměje 304.436 zl. $22\frac{2}{10}$ kr. a všechna stavení v nichž se nalézá, pak domy č. 799-I., č. 146-I a 148-I.; důchod stavební městského chudo-

bince u sv. Bartoloměje 16.879 zl. 51 kr. Aktivní jistina městské opatrovny malých dítek u sv. Štěpána obnáší 8600 zl. Příjmy a vydání důchodů těchto jsou v předchozím rozpočtu na rok 1866 navrženy takto: *a)* Ústavu chudých příjmy (úroky z jistiny aktivní, pomůcky nadání, pokuty, odkazy) na 25.930 zl. a vydání (výplata chudým, správa, potřeby kancelářské, daně) na 53.996 zl., tak že se jeví schodek 28.066 zl., který nahražen bude z obecních důchodův. *b*) Příjmy důchodu městského chorobince na Karlově (úroky z jistin aktivních, nemovitostí, platy za opatrování cizích chorých) jsou předběžně udány na 29.347 zl. a výdeje (správa, služné, daně atd.) na 37.526; schodek 8179 zl. uhradí se značnou hotovostí kasovní, a v případě nepředvídaném z fondu obročnického. *c)* Městský důchod obročnický. Příjmy jeho jsou udány na 24.299 zl., vydání (nadání obročnická, daně a p.) na 13.720 zl., jest tedy přebytek na 10.579 zl. *d*) městský důchod sirotčí. Příjmy jeho (úroky z jistin aktivních, užitky z nemovitostí) jsou navrženy v částce 5839, vydání (ošetřování sirotků, daně) na 7483 zl., i objevuje se schodek 1644 zl., který se interkalárem při místech sirotčích a značným kasovním přebytkem nahradí. *e*) Městský chudobinec u sv. Bartoloměje. Jeho příjmy (úroky z jistin aktivních, z nemovitostí t. z domů č. p. 146, 148, 799 vše na Starém městě, odkazy a dary, pomůcky ustanovené a měnlivé a j.) dělají 32.758 zl., vydání (na správu, daně, služné, na zachování stavení a j.) 61.839 zl., jest tedy schodek 29.081 zl., na něž ustanoveno jest 15·090 zl. z důchodu obročnického, a nedostávajících se ještě 14.081 zl. zapraví se z důchodů obecních. *f)* Důchod stavební městského chudobince u sv. Bartoloměje. Příjmy (úroky z jistin akt., odkazy a dary) 1140 zl., vydání (c. k. daně) 72 zl., jest tedy přebytek 1068 zl., jenž se ku konci každého měsíce pod úroky ukládá. *g*) Městská opatrovna malých dítek u sv. Štěpána. Příjmy její jsou navrženy na 692 zl., vydání na 740 zl., tak že se 57 zl. schodku z obecních důchodův nahraditi musí. Sečteme-li všecka vydání obce Pražské i všech fondů do její správy náležejících, dělají téměř 1,100.000 zl. a s vydáním na plynárnu více než 1,300.000 zl. — Při obci Pražské účtují se též tak zvané cizí peníze. Jsou to samostatná nadání aneb uložené peníze k rozličným účelům a ústavům, z nichž mnohé ani uskutečněny býti nemohly. Jsou to u p. nadání na zachování soch na mostě Pražském, chudým v některém farním okresu, pro služky, k založení opatrovny u sv. Petra a p. Největší z těch nadání jest nadání Windischgrätzovo (7559 zl. 30 kr.), které přičiněním bývalého purkmistra Vaňky ku poctě Windischgrätze „co ochranitele Prahy a obnovitele dobrého pořádku roku 1848" pro vysloužilce založeno bylo. V r. 1866 dělalo toto cizí jmění 297.148 zl. 42⁹⁄₁₀ kr. Zastupitelstvo obce Pražské má také dohlídku na zádušní jmění těch kostelů, kaplí a kapliček, jimž jest obec Pražská patronem. Aktivní jmění jejich dělalo r. 1864 782.531 zl. 63 kr. — Do přirozené působnosti obce náleží dále pořádání úřadův a jmenování úředníků a služebníků obecních. Organisaci úřadů obecních podali jsme svrchu, zde toliko podotkneme, že představené úřadů náleží jmenovati sboru obecních starších, městská rada že mu toliko navrhuje tři kandidáty, na něž se ale sbor nemusí ohlížeti a voliti může toho, kdo se mu zdá nejspůsobilejším k zastávání úřadu toho. Ostatní úřednictvo volí městská rada; návrh činí magistrát, ale rada není taktéž povinna návrhů magistrátu se držeti. Úředníci a služebníci obecní mají zvláštní *disciplinární* řád a magistrát svůj jednací řád. — *Do přirozené působnosti obce* náleží též **policie místní.** O obstarávání policie vůbec dělí se v Praze c. k. policejní ředitelstvo s obcí Pražskou. Prvnímu náleží policie vyšší, starost o bezpečnost osob a jmění a vše co s tím souvisí; na obec však přísluší policie čistotní, aby pečovala o dláždění a zachování stříd a ulic, o osvětlení, o zachování a čistění hlavních trativodův a jiných staveb, pak veřejných koupadel. Obec vykonává policii zdravotní, ohenní, tržní, stavební, uliční, ona přihlíží k obecním mezím, k míře a váze, má na sobě péči v zásobování potravou, činí policejní opatření k odvrácení všelikého nebezpečenství, ježto nastává osobě neb majetnosti povodní neb jinými příhodami živelními. Obec povinna jest zaopatřovati potřebné peníze za vypravování nejen výdajů při obstarávání policie jí náležité potřebných, ale i přispívati na takové ústavy, které vláda pro obecní dobro řídí. Za to jest však ústav státní pro bezpečnost zavázán, aby obci při konání policie do jejího oboru náležité poskytoval potřebnou pomoc; ale i obec jest povinna, zřízenci svými úřadu bezpečnosti od státu ustanovenému při vykonávání povinností jeho nápomocna býti. V čele policie v Praze od státu vykonávané jest policejní ředitelstvo, jemuž podřízeno a jako za jeho části považovati sluší 5 policejních komisařství v Praze, totiž jedno pro Staré a Židovské město, jedno pro horní a jedno pro dolejší Nové město, pak jedno pro Malou stranu a jedno pro Hradčany. Mimo to jest policejní komisařství v Karlíně, na Vyšehradě, na Smíchově a v Bubenči. Kromě úřadnictva policejního jest k vykonávání prací policii příslušných ustanovena stráž civilní a vojenská. Z kolika hlav první složena jest nedá se říci, druhá čítá majora, 1 setníka, 1 nadporučíka, 2 poručíky, 1 zasobitele, 5 strážmistrů, 38 desátníků a 214 prostých policajtů. Na rok 1865 byl náklad na policii vojenskou 82.547 zl., na nějž muselo město přispěti 53% tedy 43.000 zlatými. R. 1865 bylo v Praze a nejbližším okolí buď od úředníků neb civilní aneb vojenské stráže policejní zatknuto neméně než 20.141 osob, a to pro krádež 1115 osob, pro zpronevěření 98 osob, pro podvod 159 osob, pro loupež 29 osob, pro vraždu 7 osob, pro paličství 11 osob, pro veřejné násilí 24, pro těžké uškození na těle 13 osob, pro urážku stráže 137 osob, pro zapovězené hry 77 osob, pro nedovolený obchod podomovní 42 osob, pro žebrotu 2163 osob, pro pračky 814 osob, pro opilství 593 osob, pro veřejnou nemravnost 4361 osob, poněvadž se nemohli vykázat obydlím 5374 osob, poněvadž se proti učiněné zápovědi vrátili 487 osob, poněvadž úřední nařízení neplnili 137 osob, a pro zapálení látek ohnivých 6 osob. Mimo to bylo od jiných úřadů k dalšímu s nimi naložení přejato 2915 osob, z nemocnice pro trestníky 616 osob a z všeobecné nemocnice 737 osob. Zajatí od stráže policejní buď se potrestají od policie zvláště pro přestupky policejní, anebo se odevzdají soudu, a ti, kteří se nemohou vykázati žádným domovem anebo co cizí domů mají hnáni býti, dostanou se do městské věznice. Prvnější zde jsou tak dlouho držáni, dokavad se pro ně nenajde vhodné zaměstnání, druzí se buď hned ženou domů anebo zůstanou v městské věznici dokavad se nevyčistí, a když toho třeba jest, neopatří šatstvem potřebným, aby se dále mohli poslati. Městská věznice jest však také ustanovena pro takové lidi, kteří se nějakého přestupku tržního dopustili, a kteří k pokutě peněžité odsouzeni byvše takovou složiti buď nemohou anebo nechtějí. Nyní má přejíti značná část záležitostí policejních, které spravuje policejní ředitelstvo, na obec Pražskou, čímž by se sbor policie obecné znamenitě rozšířil. K místní policii obecní náleží, jak svrchu dotčeno, nejprvé

čistění ulic a průtoků. Správu nad tím vykonává zvláštní oddělení úřadu stavebního a hospodářského. To povinno jest o to dbáti, aby v letě i v zimě veškeré ulice byly dosti čisty, aby bylo dosti metačů najato, nikoli však nad potřebu, aby nářadí bylo vždy v dobrém stavu a smetí aby se dobře speněžilo. Čistění ulic jest dvoje: obyčejné, které se každého času díti má dle řádu pro to ustanoveného, a mimořádné neb zimní, když mnoho sněhu napadne a náledí jest. Při čistění pravidelném hledí se k tomu, aby hlavní a lidnatější ulice dvakrát denně se čistily, pak aby kde toho potřeba jest hned se čistota zjednala, a aby se to co možno nejvíce dálo v čas, v němž lidé méně četně po záležitostech svých chodí. Zimní čistění má se co možno nejrychleji odbývati, a již večer opatření učiniti na druhý den. Hospodářský úřad má též o to pečovati, aby se stoky pořádně a v čas čistily a aby se vady na nich rychle odstraňovaly. Roku 1864 obnášelo vydání na čištění ulic a stok 53.280 zl. 89 kr., na rok 1866 jest navrženo 57.808 zl. Osvětlení města jest též povinností obce, i děje se buď plynem neb olejem, toto v těch částech města, kam roury plynné ještě vedeny nebyly. Na r. 1866 jest navrženo 961 polonočních plamenů plynných a 250 celonočních, pak 374 polonočních a 115 celonočních svítilen olejových; vydání za to je vypočtěno na 58.429 zl. Obec Pražská přihlíží k tomu skrze stavitelský úřad, aby se dlažba městská k účelům soukromným bez povolení nevytrhovala, a když se k tomu povolení dalo, aby se mimojdoucím a jedoucím nepřekáželo a dláždění se zase dobře a bytelně zřídilo. Obec se má také starati o to, aby město vždy dostatečně vodou zásobováno bylo. Proto jest povinností technického oddělení úřadu stavebního, aby městské tlakostroje na vodu, vodovody, byly ve stavu dobrém, aby voda z řeky pravidelně, dostatečně a nepřetržitě do města tekla, aby se hlavní trouby vodní řádně čistily, kohoutky a odrážky řádně provětrávaly, veřejné kašny a studně v dobrém spůsobu udržovaly a před přijitím zimy řádnou krytbou opatřovaly. Stavební řád má dohlížeti, aby most Karlův a jiné mosty městské, pak lávky a břehy řeky vždy v dobrém stavu byly, a starati se o to, aby se šetřilo řádu o hražení vody při mlýnech Pražských, aby se zachoval řád v otvírání vrat neb stavidel při plavení vorů a lodí, a hledělo se rychle odpomoci, když se v zimě na škodu mlynářům a vodárnám strouhy mlýnské zanesou střiží a voda proto na žlaby mlýnské a vodární téci nemůže. Obec Pražská stará se skrze týž úřad, aby, když má jíti led, všecky žlaby mlýnské posloupně, od dolejších mlýnů počínaje, byly zahraženy, aby led zastavenou vodou se zdvihl a pak nahromaditi se nemohl, ale snadněji odplul. Stavební a hospodářský úřad obstarávají mostníky od c. k. eráru a lodi od nájemníků náplavek, jež tito pro takový případ povinni jsou dodati. Obec se stará o ty, kteří obydlí své za příčinou zachránění se museli opustiti, pak o důkladné osvětlení míst povodní navštívených a po ní o rychlé a řádné vyčištění ulic. Obec vykonává skrze úřady své dohlídku ke koupelím a lázním, dává vymeziti pro ně v řečišti místo, a stará se o to, aby tak zvané humanitní koupele byly v čas postaveny a zase odklizeny a proti nebezpečí velké vody dostatečně chráněny. V oboru místní policie obecní vykázáno má též místo i to, aby se zabránilo každému samovolnému vkračování do pozemků obecních anebo zkracování náležitého užívání jich. Obci náleží vykonávání policie v příčině staveb, ohně a řeky. Jí přísluší ustanovení čáry stavební i vodorovné, pak přísné nad tím bdění, aby se ustanovení toto zachovávalo; ona dává, když stavba provedena byla, povolení k obývání a zastavuje stavby, když stavební pán nedrží se předpisů v stavebním řádě ustanovených. Zvláštní zřetel věnuje obec takovým stavbám, které mají býti k účelům živnostenským, a přihlíží k tomu, aby sousedům nebyly nebezpečny a je neobtěžovaly. Obec dává vyšetřovati domy chatrné anebo v ohledu na oheň nebezpečné, a když shledá, že některé z veřejných příčin opraveny býti musí, dává dohlížeti, aby se to podle předpisu a v určité době dálo. Ku snadnějšímu přehlédnutí a odstranění takových vad konají se každý třetí rok všeobecné dohlídky, při nichž se nejen stavení vůbec, ale zvláště komíny ohledávají, aby se nebezpečí ohně předešlo. Když přece oheň vypukne, stará se obec zřízenci svými, aby se neštěstí rychle a co možná nejvíce zamezilo. Aby se oheň rychle v známost orgánů příslušných uvedl, jest ustanoveno 6 hlásných, kteří ve dne i v noci na všecky strany hlídky konají, při čemž vždy dva ustanoveni jsou pro jednu věž, a sice jedni na radnici Staroměstské, druzi na radnici Novoměstské a třetí na kostele u sv. Mikuláše na Malé straně. Hlásný u sv. Víta jest ustanoven od zámeckého hejtmanství. Aby se oheň rychle uhasil anebo aspoň šíření jeho zamezilo, k tomu zřízen jest ústav hasičský. Všemožnými nástroji a náčiním opatřen, v jichž užívání mužstvo důkladně se cvičí, ukázal se ústav ten již v mnohých případech velmi prospěšným, tak že obci nemusí býti líto tak značného nákladu naň činiti (na rok 1866 jest navrženo 19.000 zl.). Nyní čítá sbor hasičský 62 osob. Představeným sboru jest správce hasičský, jemu podřízeno jest 9 vrchních hasičů a 52 hasičů, z nichž prvnější dostávají denní mzdy 80—60 kr., druzí pak 50 neb 45 kr. a mimo to oděv a prádlo. Za příčinou služby rozděleno jest mužstvo v pět řad, z nichž jedna má své stanoviště v Staroměstské radnici a jest hlavní stráží, druhá v Staroměstském obecním dvoře, třetí v Novoměstském obecním dvoře, čtvrtá v Malostranském obecním dvoře a pátá v Josefově. Kdy se která řada k ohni dostaviti má, o tom jsou zvláštní předpisy, jakož i ustanoveno jest, která z těchto řad kam se odebrati má, když byl oheň někde blíže Prahy vypukl. Správce hasičský musí míti všecko náčiní hasičské ve výborném spůsobu a úplně pohromadě, a jest povinen, hasiče ve službě hasičské důkladně vyučovati a cvičiti, při každém požáru na místě ohně býti a všecka opatření hašení se týkající řiditi, po ohni pak oznámiti úřadu stavebnímu, kde požár byl, aby ten mohl místo to ohledati a čeho pro bezpečnost potřebí jest bez prodlení opatřiti, a o tom oznámiti magistrátu, aby se pohořeliště úředně mohlo vyšetřiti a věc ta snad před úřad trestní přivésti. Policii říční jest uloženo, přihlížeti k tomu, aby se všeho šetřilo, co vynešením místodržitelským ode dne 10. února 1854 o plavbě na Vltavě bylo nařízeno, zvláště ale aby se odstranily všecky překážky, ježto by svobodné plavbě lodí a prámů v obvodu města Prahy byly na ujmu, ona má též péči míti o to, aby se převážení od převozníků podle předpisu dálo. Obci náleží dále policie zdravotní. Ku snadnějšímu vykonávání policie zdravotní rozděleno jest město na osm okresů, k prvnímu náleží okršlek farní u sv. Františka, u sv. Jiljí, u sv. Havla a fary Tejnské, do druhého farní okresy Svatojakubský, u sv. Haštala a část Svatodušského, do třetího farní okresy u Panny Marie Sněžné, u sv. Trojice a u sv. Štěpána, do čtvrtého farní okršky u sv. Vojtěcha, u sv. Trojice v Podskalí a u sv. Apolináře, do pátého okresu jest vtа-

Na rok 1866 jest předepsáno daně z pozemků 2525 zl. 26 kr., daně z výdělku 14.236 zl. 30 kr., daně z příjmů 101.995 zl. 45 kr., pak vojenské přirážky, a to k první 631 zl. 31 kr., k druhé 56.895 zl. 82 kr. a k třetí 40.775 zl. 82 kr., což činí dohromady 345.959 zl. 96 kr. Připočteme-li souhrn těchto daní i s přirážkou k dani z nájemného, činí veškeré předepsané přímé daně s vojenskou přirážkou na rok 1866 neméně než 1,717.924 zl. 12 kr. V tom nejsou zahrnuty přirážky zemské (206.000 zl.) a obecní, které se také při městském berním úřadě vybírají. Mimo daně přímé sejde se za Prahu značný počet daní nepřímých, a sice vynesla v Praze daň z kořalky r. 1865 147.306 zl. 26 kr., z piva 448.942 zl. 57 kr. (z vědra se platí 2 zl. 8½ kr.), potravní daň u bran 591.000 zl. (z jednoho vědra vína se platí 1 zl. 76 kr. a 37 kr. obecní přirážky, z kusu hovězího dobytka 5 zl. 4 kr. a 1 zl. 5 kr. obecní přirážky, z husy, ze zajíce, z koroptve a ze sta vajec, 6⅛ kr. a 1½ kr. obecní přirážka, z centu ryb neb másla 1 zl. 26 kr. a 26½ kr. obecní přirážky, z bažanta 13 kr. a 3 kr. obecní přirážky, z centu ovoce syrového 25 kr. a 5½ kr. obecní přirážky, ze suchého dvakrát tolik, ze sáhu dříví měkkého 42 kr. a 9 kr. obecní přirážky, z tvrdého 63 kr. a 13½ kr. obecní přirážky, z centu uhlí 2½ kr. a ½ kr. obecní přirážky), mýta, které se přiráží v branách 67.850 zl., poplatek za inseráty do novin 28.800 zl., poplatky a kolek z listin právních 545.113 (v čemž arci zahrnuty jsou poplatky za přenešení majetku i mimo Prahu se nalézajícího), poplatky kolkové, a sice z karet 24.300 zl. (za kolkování jedné hry karet platí se 15 kr., muselo se tedy vyhotovit na 162.000 her karet), z kalendářů 21.000 (z jednoho se platí 6 kr., kolkovalo se jich tedy 350.000 v Praze), z novin 70.506 zl. (platí se z každého listu 1 kr., vytisklo se tedy přes 7 mil. exemplářů), za návěští na rohy 5060 zl. (platí se za kolek při nějakém návěští, když není větší než 180□", 1 kr., je-li však větší, 2 kr.). Činí tedy nepřímé daně v Praze více než 1,900.000 zl. Součet všech přímých i nepřímých daní v Praze činí 3,600.000 zl. bez přirážek zemských, obecních a k rozličným jiným fondům. Přirážky obecní jsou udány výše v oddělení o hospodářství městském. — K přenešené působnosti obce náleží dále popisování lidu čili k o n s k r i p c e, braní na vojnu a záležitosti týkající se přípřeže a vkládání vojska do bytu. Výsledky konskripce sděleny budou v oddělení o obyvatelstvu Prahy, co pak se braní na vojnu týče, podotýkáme, že magistrát Pražský činí všecky předběžné práce a že již po několik let Praha ročně k vojsku 100 mužů staví. Popisování lidu a řízení postavování nadepsaného počtu mužů k vojsku svěřeno jest úřadu popisnímu, záležitosti přípřeže a vkládání vojska obstarává komisariat ubytovací. Přípřež vojsku se dává vždy k nejbližší stanici. Čím více se kolem Prahy železné dráhy koncentrují, tím více ubývá dodávání přípřeže pro vojsko. Roku 1862 dalo se ještě 813 koní, roku 1863 jen 475, r. 1864 o dvacet méně a roku 1865 nemnoho přes 300. Ubytování vojska záleží v tom, že se musí zaopatřovati byty pro vojsko, buď pro takové, které jen skrze Prahu táhne a zde se buď jen přes noc anebo na krátký čas zdrží, buď byty pro důstojníky, kteří zde posádkou leží. Pro prvnější dají se poukázky do hostinců, a hostinským se za ubytování dostane umluvená náhrada. Pro důstojníky musí vždy být jistý počet bytů v zásobě, aby se, když by jich třeba bylo, mohly poskytnouti. Do těchto bytů jest vždy pohotově i potřebný nábytek a ložní věci. Obec dostává za poskytnutí těchto bytů jakousi náhradu od důstojníků, která se však nikdy nevyrovná tomu co obec vydá, poněvadž nábytek mnoho stojí, několik bytů vždy prázdno, a povinná náhrada nízko položena jest. Na r. 1866 jest doplatek obecní na ubytování vojska téměř na 2300 zl. vyměřen. — Obec Pražská má též působnost v záležitostech š k o l n í c h a c í r k e v n í c h. Organisace školství v Praze má základ svůj, pokud se týče škol triviálních, v politickém zřízení národních škol německých, které došlo potvrzení r. 1805 a od těch dob mnohými předpisy bylo doplněno. Farní hlavní a vlastní hlavní školy podrobeny jsou také předpisům těmto, ačkoli tvoří vyšši školy národní. Bezprostřední představený školy národní jest správce duchovní, obec vykonává právo dozorce nad školou skrze světského dozorce školy, a pokud se to dotýče hospodářství školního skrze dozorce hospodářského, jež oba ze svého středu ustanovuje. Za příčinou vyšší dohlídky rozdělena jest Praha na tři školní okresy (vikariáty), jimž jsou představeni tři vikáři (farářové Pražští). Nejvyšší dozorství přísluší knížecí arcib. konsistoři. Jako ve všech národních školách tak i v pražských platí pravidlo, že vnitřní záležitosti školy, tedy učení, kázeň školní a mravy mládeže, dále způsobilost, ustanovování, upotřebování, odměny a pokuty učitelův přísluší duchovnímu dozorství, tedy farářům, vikářům a konečně ordinariátu; co však se týče péče o pořádek zevnitřní a hmotné potřeby škol, ta přísluší v Praze při školách městských zastupitelstvu obecnímu. Sem náleží stavby školní, podporování návštěvy školní, podporování a placení učitelů, jich vdov a sirotků atd. Obci Pražské příslušelo již dříve právo podávati učitele k dosazení na některých školách městských, nyní však jí to právo přísluší nade všemi školami městskými, vyjímaje školy hlavní a hlavní farní, při nichž, když se místo učitelské obsazuje, má obec toliko právo dobrého zdání a obsazování některých míst podučitelských, ostatní pak v příčině této místodržitelstvu jest ponecháno. Náklad na školy městské zapravuje se z fondů školních. Tyto pak jsou tři: fond škol trivialních, k vydržování učitelstva na školách triviálních, fond školy Staroměstské a fond školy u sv. Trojice. Fondy tyto splynuly od 1. ledna 1866 ve fond jediný, zvaný „Pražský obecný fond školní“, jejž spravuje obec Pražská. Nedostatek fondů těchto k zapravení všech vydání školních kryje obec z důchodů obecních a z vybraného školného. Toto není na všech školách a ve všech třídách stejné. Na školách triviálních platí každý žák bez ohledu na třídu 35 kr. měsíčně. Ve farních hl. školách platí žáci ve 4. třídě 42 kr., v ostatních třídách 35 kr. Na neúplných reálkách a čtvrtých třídách (u piaristů a v Josefově, a ve 4. třídě německé hl. školy v Tejně) platí se po 53 kr., v ostatních třídách těchto ústavů po 42 kr. ze žáka měsíčně, v Tejně ve třídách reálních 63 kr., v 4. třídě hl. školy 53 kr. a v ostatních prvních třech třídách 42 kr. Na školách městských ustanoveno jest 5 ředitelův a celkem 113 učitelův a podučitelův a 1 učitelka, pak 25 učitelek prací ženských. Mimo to vypomáhá 7 auskultantů, z nichžto 4 jsou placeni. V náboženství vyučují kaplani bezplatně, jen dva katechetové jsou samostatní a placeni. Co se služného týče, mají ředitelé hlavních škol po 750 zl. a bytného 180 zl. Učitelských platů na hlavních školách jsou dvě třídy: v první třídě mají učitelové 550 zl., v druhé 450 zl. a po 180 zl. bytného. Učitelové d r u z í na farních hlavních školách mají 400 zl. a bytného 130 zl., t ř e t í učitelové 350 zl. a tolik též bytného. Podučitelů jest třída dvojí: první třída dostává 300 zl., druhá 250 zl., a obě bytného 120 zl. Učitelky prací ženských do-

stávají platu stálého 63 zl. na rok, jenž se od r. 1862 na 100 zl. doplňuje, a mají právo bráti od dítek rodičů zámožnějších 18 kr. měsíčně. Obec Pražská jest též patronem více chrámů Páně a tedy i také far, nad nimiž jí náleží podací. Celá Praha jest rozdělena na 20 farních okresů. Ty pak jsou při těchto kostelích: 1. Panny Marie v Tejně, 2. sv. Jakuba, 3. sv. Haštala, 4. sv. Ducha, 5. sv. Františka (u křižovníků), 6. sv. Jiljí, 7. sv. Havla na Starém městě; 8. sv. Petra, 9. sv. Jindřicha, 10. sv. Štěpána, 11. sv. Apolináříše, 12. sv. Trojice v Podskalí, 13. sv. Vojtěcha, 14. sv. Trojice a 15. Panny Marie Sněžné na Novém městě; 16. sv. Tomáše, 17. Mikuláše a 18. Panny Marie Vítězné na Malé straně, 19. sv. Víta na Hradčanech a konečně 20. Nanebevzetí Panny Marie na Strahově. Náboženský fond vykonává právo patronátní u sv. Ducha, u sv. Havla a u sv. Jiljí; minorité u sv. Jakuba, křižovníci u sv. Františka, kapitola Pražská u sv. Apolináříše a u sv. Víta, augustiáni u sv. Tomáše, premonstrátský klášter na Strahově taktéž; patronem ostatních farních kostelů jest obec Pražská, jen u sv. Petra střídá se v presentaci faráře s řádem křižovnickým. Mimo Prahu jest obec patronem kostelů a far v Kojeticích, na Smíchově, v Proseku a ve Volšanech. — Obci náleží též správa hřbitovů Pražských a záležitostí pohřebních, což svěřeno jest úřadu záduš-nímu, který se zároveň s úřadem stavebním a hospodářským jak o pořádek a dobrý stav hřbitovů, tak i o dodávání umrlčích vozů a přípřeží, jakož i o vybírání poplatků za ně starati musí. — Zbývá nám jen ještě krátce zmíniti se o zastoupení obce Pražské na sněmu zemském. Za příčinou volby poslanců do sněmu českého jest rozdělena Praha na 5 volicích okresů, v nichž každém se volí 2 poslanci, tak že malé Hradčany a Židovské město stejně jsou zastoupeny na sněmu, jako Staré město a ještě větší, lidnatější a více platící Nové město. Právo voliti má do sněmu každý, kdo při volbách obecních volí v první neb druhé třídě. Při doplňujících volbách r. 1865 bylo na Starém městě voličů v první třídě 596, v druhé třídě 895 (dohromady 1491), na Novém městě v první třídě 643, v druhé 1091 (dohromady 1734), na Malé straně v první třídě 174, v druhé 461 (dohromady 635), na Hradčanech v první třídě 31, v druhé 78 (dohromady 109), v Židovském městě v první třídě 42, v druhé 102 (dohromady 144). Při tomto nerovném počtu po zákoně oprávněných voličů volí předce každé město stejně poslanců. Taková nesrovnalost jeví se též, srovnáme-li množství obyvatelstva vůbec mezi sebou, jakož se níže (v. Obyvatelstvo Prahy) poznati může. Ale i co do placení daní jest rozdíl ten křiklavý. Nechceme zde ani uváděti některé daně obyvatelstva každého volebního okršku zvláště, uvedeme jen přímé daně k volbě oprávněných, a nerovnost ta se dosti jasně objeví. Při obecních volbách r. 1865 byly od voličů na Starém městě zastoupeny přímé daně 325.555 zl., na Novém městě 331.448 zl. 83 kr., na Malé straně 64.343 zl. 91 kr., na Hradčanech 9643 zl. 94½ kr., v Židovském městě 15.142 zl. 53 kr. Poněvadž však při volbě do zemského sněmu 3. třída nemá žádné účastenství, byli by voličové roku 1865 tyto sumy daní zastupovali: na Starém městě 319.891 zl. 91½ kr.; na Novém městě 316.890 zl. 9½ kr.; na Malé straně 62.814 zl. 44 kr.; na Hradčanech 9414 zl. 83½ kr. a v Židovském městě 14.501 zl. 76 kr. Do říšské rady volil se ve sněmu za Prahu jeden poslanec.

Obyvatelstvo. V *Praze* bydlí v 3494 do-*mích,* jichž 1019 připadá na Staré, 1459 na Nové město, 541 na Malou stranu, 192 na Hradčany a 283 na Josefov čili město Židovské, ne mnohem více než 170.000 lidí domácích i cizích. Co však se podrobného roztřídění jejich dotýče, musíme se držeti udání pocházejících z r. 1857, kteréhož dálo se poslední řádné sečtení obyvatelstva. Tenkráte shledáno v Praze 153.159 duší, a sice na Starém městě 43.813, na Novém městě 64.836, na Malé straně 21.799, na Hradčanech 5601, v Židech 9288 a nepřítomných 7815. Z těch bylo domácích 71.929, cizích 81.230, a ve všech čtvrtích mělo se obyvatelstvo domácí k cizímu v celých číslech asi jako 3 : 4, jen v Židech byl poměr ten obrácený, tak že domácí k cizím se měli jako 4 : 3. Z pražských příslušníků bylo doma 27.832 mužských a 33.526 ženských, a v cizině 5332 mužských a 5239 ženských, při čemž Josefov při skrovném svém obyvatelstvu nad všechna jiná města nejen relativně ale absolutně vyniká. Z domácího obyvatelstva bylo dle pohlaví a stavů mužských osob svobodných 20.193, ženatých 11.728 a vdovců 1243; ženských svobodných 21.717, vdaných 12.077 a vdov 4971. Dle povolání a zaměstnání bylo z příslušníků obecních 666 duchovních, 2777 úředníků, 622 důstojnických osob, 832 literátů a umělců, 246 advokátů a notářů, 375 osob lékařských, 65 statkářů, 1147 majitelů domu a kapitalistů bez jiného zaměstnání; 4199 továrníků a průmyslníků, 1625 obchodníků, 135 osob pomocných při hospodářství polním, 105 plavců a rybářů, 5788 pomocníků při průmyslu, 1401 pomocníků při obchodě, 869 jiného služebnictva, 707 nádenníků, jiných osob mužských přes 14 let 3037 a ženských a dětí 47.333. Srovnáme-li počet osob každého povolání v jednotlivých městech Pražských mezi sebou, mají poměrně nejvíce duchovenstva Hradčany, 135 (na 41 obyvatelů přijde jeden kněz), úředníků Nové město 1222 (téměř tolik jako všecka ostatní dohromady); na Malé straně jest jich více (643) než na Starém městě (546), neb jest tam téměř každá čtvrtá rodina úřednická. Notáři a advokáti jsou poměrně nejvíce zastoupeni na Starém městě (102) a v Židech (41); továrnictví a průmysl na Starém městě, ze sedmi rodin jsou tu dvě průmyslnické, na Novém městě z devíti dvě, na Malé straně ze šesti jedna, v Židech a na Hradčanech teprv až desátá. Obchodníků poměrně nejvíce jest v Josefově (453, každá třetí rodina jest obchodnická), na Starém městě 658, kdežto největší Nové město má jen 371 obchodníků. Týž poměr platí a pomocnících při obchodu, jichž Židovské město má 573, Staré město 422, Nové město toliko 230. Co se ostatních zaměstnání a jich poměrů v jednotlivých městech týče, nejeví žádných zvláštností a proto byly pominuty. Co do náboženství jest z příslušníků pražských 63.621 kat., 1 řeckého spoj. vyznání, 2 Armenové, 405 luteránů, 194 reformovaných, 7706 Židův, z nichž 4707 na Josefov, 2566 na Staré město, 324 na Nové město připadá. V roce 1857 nebylo žádných Židů příslušných k obci Pražské ani na Malé straně, ani na Hradčanech. — Co se sňatků dotýče, těch bylo v Praze uzavřeno 1301 (r. 1857); 1290 (1858); 1094 (1859); 1279 (1860); 1245 (1861); 1290 (1862); 1376 (1863); 1294 (1864). Uzavírá se tedy ročně asi 1290 sňatků, když r. 1859 co válečný odrazíme, v němž jich poměrně méně se nahodilo. Úmrtím jedné neb druhé strany rozpadne se ročně v průměru asi 450 manželstev. Od času posledního spisování obyvatelstva, i ten rok v to počítaje, narodilo se dětí živých (r. 1857) 7057; (r. 1858) 7036; (r. 1859) 6865; (r. 1860) 6425; (r. 1861) 6431; (r. 1862) 6438; (r. 1863) 6571; (r. 1864) 6461. Z těchto narozených dětí bylo (r. 1857) 3588

chlapců a 3469 děvčat; (r. 1858) 3649 chl., 3378 děvč.; (r. 1859) 3576 chl., 3289 děvč.; (r. 1860) 3327 chl., 3098 děvč.; (r. 1861) 3354 chl., 3077 děvč.; (r. 1862) 3316 chl., 3122 děvč.; (1863) 3370 chl., 3201 děvč.; (1864) 3315 chl., 3164 děvč. Mimo to se narodilo dětí mrtvých (r. 1857) 302; (r. 1858) 298; (r. 1859) 305; (r. 1860) 287; (r. 1861) 234; (r. 1862) 254; (r. 1863) 297; (r. 1864) 300. Narozených dětí živých bývá jen o 300 až 400 manželských více než nemanželských, a mrtvých manželských skoro tolik se narodí jako nemanželských. — Úmrtí bylo (r. 1857) 6307; (r. 1858) 6719; (r. 1859) 6829; (r. 1860) 6545; (r. 1861) 7251; (r. 1862) 7303; (r. 1863) 6677; (r. 1864) 7124. Při tom podotknouti sluší, že více umírá mužů než žen, neb bylo úmrtí mužských (r. 1857) 3237, ženských 3070; (r. 1858) 3348 mužsk., 3371 žensk.; (r. 1859) 3422 mužsk., 3397 žensk.; (r. 1860) 3369 mužsk., 3176 žensk.; (r. 1861) 3680 mužsk., 3571 žensk.; (r. 1862) 3779 mužsk., 3524 žensk.; (r. 1863) 3439 mužsk., 3230 žensk.; (r. 1864) 3623 mužsk., 3501 žensk. Co do stáří zemřelo až do 5 let (r. 1857) dětí manž. 1244, nemanželských 1726; (r. 1858) 1340 manž., 2013 nemanž.; (r. 1859) 1400 manž., 2044 nemanž.; (r. 1860) 1216 manž., 1885 nemanž.; (r. 1861) 1445 manž., 2054 nemanž.; (r. 1862) 1405 manž., 2104 nemanž.; (r. 1863) 1325 manž., 1564 nemanž.; (1864) 1758 manž., 1347 nemanž. Zemřeť tedy do pěti let nemanželských dětí o třetinu více než manželských, kterýž poměr jest mnohem větší, srovnáme-li úmrtí dětí manželských a nemanželských jen v prvním roce jich věku, a v prvních měsících zvláště křiklavý, tak že r. 1864 do prvního měsíce zemřelo dětí manželských 252 a 1088 nemanž. Co se způsobu smrti dotýče, zemřelo z nadepsaných počtů smrtí násilnou, ať již samovraždou neb neštěstím, (r. 1857) 47 mužsk., 20 žensk.; (r. 1858) 51 mužsk., 13 žensk.; (1859) 40 mužsk., 25 žensk.; (r. 1860) 41 mužsk., 18 žensk.; (r. 1861) 47 mužsk., 19 žensk.; (r. 1862) 53 mužsk., 19 žensk.; (r. 1863) 46 mužsk., 25 žensk.; (r. 1864) 53 mužsk., 17 ženských. Podrobnější obrazec pohybování obyvatelstva r. 1864 objasní ještě více všecky poměry jeho. Sňatků bylo toho roku 1294, a manželstev rozpadlo se úmrtím jedné neb druhé strany 571. Narodilo se všech dětí živých i mrtvých 6761 (3473 chl. 3288 děvč.). Po odražení 300 plodů mrtvých (77 chl. a 75 děvč. manž. a 81 chl. a 67 děvč. nemanž.) zůstane dětí narozených živých 6461 (1714 chl., 1652 děvč. manž. a 1574 chl. 1494 děvč. nemanž.), z nichž bylo 66 dvojčat manž. a 73 nemanž., a 9 trojčat manž.; dle vyznání 6056 katol., 63 luteránů, 28 helvetů a 314 Židů. Počet všech v r. 1864 zemřelých lidí obnášel 7124, z nichž bylo mužských 3623, ženských 3501, a co do náboženství 6692 kat., 69 luter., 30 helv. a 333 Židů. Do pěti let zemřelo 1662 chl. a 1443 děvčat, od 5—10 let 70 chl., 66 děvč.; od 10—20 let 109 mužsk., 131 žensk.; od 20—30 let 275 mužsk., 426 žensk.; od 30—40 let 280 mužsk., 276 žensk.; od 40—50 let 348 mužsk., 236 žensk.; od 50—60 let 321 mužsk., 263 žensk.; od 60—70 let 262 mužsk., 289 žensk.; od 70—80 let 226 mužsk., 245 žensk.; od 80—90 let 64 mužsk., 111 žensk.; od 90—100 let 6 mužsk., 14 žensk. a přes 100 let 1 ženská. Smrtí obyčejnou následkem nemoci zemřelo 3570 mužsk. a 3484 žensk., a z těch na nemoci nákažlivé 18 mužsk., 17 žensk., na neštovice 7 mužsk., 10 žensk., a následkem těžkého porodu 3 ženské; smrtí násilnou sešlo 53 mužsk. a 17 žensk., a to samovraždou 29 mužsk., 13 žensk., neštěstím 22 mužsk., 3 žensk., jedna žena byla zavražděna a 2 muži zabiti při pračce. Srovnáme-li počet narozených se zemřelými, jest počet posledních větší než prvních. Vzdor tomu přibývá každoročně obyvatelstva Prahy v posledních létech o 2000—3000, což příčinu má v tom, že se četně cizinci přistěhovávají. Netřeba podotýkati, že v nadepsaných počtech zahrnuta není vojenská posádka, která v čas pokoje 6000—10.000 mužů čítá a v září 1865 dle úředního udání 6750 mužů silna byla. *Elr.*

Živnosti. Rovněž jako Čechy rozsáhlostí a rozmanitostí své výroby nad jiné země vynikají, tak ve vlasti naší Praha nejpřednější místo zaujímá, neb jest tu četný a bohatý průmysl soustředěn. Jest to však věc docela přirozená, poněvadž zde splývají plodiny zemské i horní z úrodných a hojností rozličných nerostů proslulých krajin, a poněvadž Praha, jsouc v středu země na splavné řece položena a jsouc spolu spojištěm tolika již železnic, poskytuje obchodu a odbytu značné výhody.

Slušíť však, aby se průmysl hlavního města oceniti mohl v celém svém objemu, připomenouti, že průmysl umístěný v předměstích a v nejbližším okolí Pražském ku Praze přináleží. Nedostatek prostory v Praze hradbami sklíčené, zdravotní a jiné poměry byly příčinou, že rozsáhlé továrny buď v předměstích aneb o samotě v nejbližším okolí vystavěny aneb, jak i v nejnovějším čase více příkladů máme, tam přeneseny byly, kdežto v Praze své sídlo a skladiště mají a také odtamtud se spravují. Bylo by tedy docela neúplné a nedokonalé pojednání o průmyslu Pražském, a svědčilo by to o nezralém úsudku, kdyby se průmysl hlavního města posouditi chtěl jen podle toho, co se v obvodu města samého vynachází.

S počátku roku 1865 počítalo se

	v Praze,	na Vyšeh.,	na Smíchově,	v Karlíně
živnostníků	6517	168	340	482
obchodníků	3301	61	159	232
tak že živnostní daň platili v celku	10.318	229	499	714

Bylo tedy v Praze a v předměstích v celku

živnostníků	7507
obchodníků	4253
tedy dohromady	11.760

Na tyto živnostníky a obchodníky vypadá

	v Praze s Vyšehradem, zl.	kr.	na Smíchově, zl.	kr.	v Karlíně zl.	kr.
daně živnostenské	151.058	37½	8482	42½	9174	55
přirážky válečné	60.425	33	3392	97	3669	83
„ k vyvazovacímu a zemskému fondu	23.441	42	1738	89½	1422	5½
příspěvku obecního	70.724	79	2184	22	—	—
daně z příjmů	138.356	42	8781	60	9052	70
přirážky válečné	55.348	7½	3512	63	3621	8
„ k vyvazovacímu a zemskému fondu	21.049	50½	1800	22½	1403	17
příspěvku obecního	20.296	47	2261	26	—	—
Dohromady	480.693	40½,	32.154	22½,	28.348	38½

Platí tedy všichni živnostníci a obchodníci v Praze a v předměstích značnou sumu 324.906 zl. 7 kr. na dani živnostenské a z příjmů, a se všemi přirážkami 541.191 zl. 25 kr., z čeho již posouditi lze, jakou rozsáhlost průmysl v celku má.

U porovnání daně s počtem živnostníků samých vypadá na jednotlivce

	v Praze,	na Smíchově,	v Karlíně
přímých daní	27 zl. 44 kr.	34 zl. 69 kr.	25 zl. 52 kr.
a přirážky	45 „ 58 „	64 „ 43 „	39 „ 69 „

Cifry tyto svědčí o tom, jak mnoho velkých závodů v předměstích jest, tak že se daň tamějších živnostníků průměrně dani Pražských rovná, ba ji převyšuje.

Když r. 1860 nový živnostenský zákon v platnost vešel, předpokládalo se všeobecně, že svoboda živností na tomto zákoně se zakládající hlavně menšímu řemeslu docela na zkázu bude. Ačkoliv nelze zapříti, že konkurence zvláště zevnějšího zboží se zmohla, a že pokoutnictvo pro nedostatek dohlídky mnohé škody spůsobilo, nebyl předce skutečně nával živnostníků nových tak značný, aby se dost málo říci mohlo, že obavy tenkráte vyslovené se uskutečnily. Provozovalo 1. května 1860 v celku svou živnost

	v Praze s Vyšehr.,	na Smíchově,	v Karlíně
živnostníků	9830	481	816

Porovná-li se tato cifra s výše udaným počtem živnostníků na počátku r. 1865, nepřibylo tedy za celý čas co živnostenský řád v platnost vešel, než

	v Praze s Vyšehr.,	na Smíchově,	v Karlíně	
	717	18	102	) nových ži-
čili %	7·3	3·9	14·9	) vnostníků.

Roční přebytek obnášel

	v Praze s Vyšehradem,	na Smíchově,	v Karlíně
od 1. května až do konce roku 1860	852	160	173
r. . . . 1861	1254	191	356
r. . . . 1862	1016	216	358
r. . . . 1863	1122	226	320
r. . . . 1864	1154	168	456
r. . . . 1865	1145	155	425
V průměru nastoupilo tedy ročně nových živnostníků:	1096	186	348

Muselo tedy v stejném čase skorem rovně tolik živnostníků své živnosti se vzdáti, mnoho-li jich přibylo, a jest jen litovati, že bližších dát nemáme z doby před svobodou živností, aby se posouditi dalo, zdali uvedený průměrný přírůstek onen z dřívější doby převyšuje čili se mu rovná.

Živnostenským zákonem zavedená společenstva živnostenská vstoupila v Praze, na Vyšehradě a v Karlíně v život. Na Smíchově dosud ještě společenstev nestává. V Praze jest jich celkem 73, z nichžto 71 zahrnuje v sobě pouze živnostníky a 2 pouze obchodníky. Počet všech živnostníků a obchodníků ve společenstva sestouplých obnáší 5300. Jmění těchto společenstev na hotovosti a v cenných papírech udává se na 35.668 zl. Některá z nich mají také jmění nemovité, na příklad řezníci, krejčí a kupci. V Karlíně jest 6 společenstev a na Vyšehradě 3 společenstva. V prvnějším místě obnáší počet členů společenstev 495 a tato mají jmění 1610 zl., na Vyšehradě jest členů 154 a jmění nepatrné 150 zl.

Obšírný a spravedlivý obraz podati o průmyslové činnosti v Praze a ve vůkolí jest přetěžko, hlavně pro rozmanitost odvětví průmyslu, poněvadž dáta potřebná ještě nikde zúplna sebrána nejsou. Nezbývá tedy než podati toliko nástin průmyslu Pražského a sestaviti alespoň nejhlavnější dáta, a kde i při těchto určitých udání schází, pomoci sobě poměrným odhadem ceny výrobků.

Nejjistější znamení pokroku průmyslu jest rychlé vyvinutí fabrikace strojů. Továren strojnických jest v celku 19, mezi nimiž závody neobyčejné rozsáhlosti, jako na př. na Smíchově Františka Ringhofra. Před 16 lety byly v Praze toliko 2 větší závody tohoto druhu. Povznešení se tohoto průmyslu zakládá se na vývinu orby a hornictví, zvláště pak cukrovárnictví, jakož i na pokroku sladovnictví a mlynářství. Též olejny a vinopalny před lety k tomu spolu působily. Továrny tyto zaměstnávají se dílem zhotovováním strojů pro hospodářství potřebných, jako na př. zlepšeného polního nářadí, mláticích strojů a t. d., dílem zhotovují stroje, hlavně pro jmenované továrny potřebné. Jeden závod zhotovuje též vagony a jiný v Libni remorkéry a vůbec parní lodi, od něhož byla vystavěna parní loď „Praha“ na hořejší Vltavě. Cena výrobků udati se může na 2,265.000 zl. Poslední léta byla tomuto průmyslu velmi nepřízniva. Počet dělníků obnáší 1720.

V nejbližším spojení s továrnictvím strojnickým jest kotlářství. Jestiť zastoupeno 4 většími závody a 11 kotláři. Zhotovují nástroje pro cukrárny, vinopalny, bavlnotiskárny, továrny chemických výrobků, pivováry a t. d., jakož i stříkačky, pumpy a jiné zboží v ceně 550.000 zl. Dělníků jest při tomto průmyslu 298.

Hodinářstvím zabývá se 68 živnostníků, mezi nimiž 2 továrny. Živnost tato vyniká zde hlavně zhotovováním hodin s kývadly a stojacích hodin, které i do cizozemska se prodávají.

Taktéž není docela nepatrné zhotovování nářadí chemického, zvláště pak mikrochemických věcí, skleněných lamp a vůbec všech potřebností k organickému a anorganickému rozlučování, jakož i všeho nářadí pro lékárny.

Z hudebních nástrojů si vydobyly foukací nástroje plechové chvalného uznání při výstavách mezinárodních. Zhotovovatelů takových strojů jest 15, kteří drží 90 tovaryšů a učedníků, a jichž výrobky k 60.000 zl. obnášejí; výrobky tyto prodávají se i daleko do cizozemska, na př. do Ruska, Turecka, Itálie, Nizozemska, Anglicka, Ameriky, Alexandrie v Egyptě, až i do východní Indie, ku př. do Madrasu, Kananoru.

Konečně třeba se zmíniti o hracích strojích hudebních jedné zdejší firmy, kterým při výstavě Pařížské přednost dána byla před výrobky stejnými cizozemskými. Odbyt mají tyto hrací stroje hlavně do Itálie, do Turecka, do knížectví podunajských, do Ruska a konečně i do Německa. Poslední doba nebyla výrobku tomu přízniva.

Zámečníků jest v Praze 98, v předměstích 19, dohromady 118, u nichž pracuje 234 tovaryšů a 214 učedníků. Větší závody toho druhu zaměstnávají se buďto zhotovováním vah, pokladnic, železných postelí aneb věcí, které padají do oboru továren strojnických.

Fabrikace střelných zbraní jest v Praze dosti znamenitá, ačkoliv cena výrobků 80.000 zl. nepřevyšuje. Výrobky jedné zdejší firmy těší se z rozsáhlého odbytu nejen v Rakousku, nýbrž i do dalekých krajin cizozemska, na př. do Ruska, Sibirie, Kavkazska, Turecka, Egypta, i až do Hong-Kongu v Číně. Pomocníků počítá se jen 53 a učedníků 16.

Nožířů jest v Praze jen 17 a v předměstí 7, kteří v celku 19 pomocníků a 21 učedníků drží. Dvě firmy zabývají se hlavně zhotovováním hospodářských a chirurgických nástrojů. Nože, břitvy atd. se z největšího dílu z Anglicka kupují.

Klempíři, 63 v Praze a 15 v předměstích, mají největší odbyt ve zboží kuchyňském a pro domácí potřebu, v lampách a rozličných věcech skvostných. Zhotovování nákrovních žlabů utrpělo tím, že tak málo se staví. Dělníků jest při tom 83 a učedníků 72. Řemeslo špendlikářské docela kleslo; jest jich jen 9, a v předměstí 2.

Pražští cínaři 4 a na venkově 2 zhotovují

hlavně koupací vany, trouby, svícny, nářadí na př. pro lékárny, které výrobky i do jiných zemí rakouských odbytu nalezají. Měli jen 8 pomocníků a učedníků.

Mosazníci, všeho všudy 15 s 24 pomocníky, jsou nyní obmezeni na zhotovování svícnů, cihliček, kování atd. Fabrikace zboží bronzového jest 1 závodem zastoupena, který i dalšího odbytu má.

Zlatníků jest 115 v Praze a v předměstích 5, největším dílem menších řemeslníků, z kterých mnozí pro rozsáhlejší závody pracují. Výrobky záležející v šperciích granátových, v rozličném zlatém a stříbrném zboží, nářadí k jídlu, krabicích, udávají se na 1,600.000 zl. Dělníků jest u společenstva udaných 122 a učedníků 144; jest jich však zajisté 2krát tolik, poněvadž větší závody značný počet dělníků drží, jak na př. jedna firma ke 130 dělníků.

Zlatotepců jest toliko 5 s 8 pomocníky, kteří s cizozemskem, hlavně s Norimberkem, záviditi nemohou.

Továrna na falešné šperky před nedávným časem zde zřízena, která zhotovuje ročně za 40 až 60.000 zl. zboží, jenž nejvíce do Anglicka, do Itálie, do Španělska a do Ruska jde. Zaměstnává v celku 38 dělníků.

Cihelny nemá Praha nyní žádné. Z posledních 3 cihelen byla naposledy Doubkova cihelna zrušena roku 1859. Ke Smíchovu patří 11 cihelen, které 2,900.000 kusů cihel a 500.000 tašek, dlaždic a prejsů v ceně 29.000 zl. vyrábějí, asi 96 dělníků majíce. Spotřeba Prahy a předměstí na cihlách, taškách atd. kryje se hlavně od cihelen z dalšího okolí.

Hrnčířů jest v Praze 25, mezi nimi 2 větší závody, a v předměstích 7. Větší díl zhotovuje jen obyčejná kamna, kdežto jednotlivci, zejména podotknuté větší závody, polévaná průvějná a salonní kamna v rozličných barvách vyrábějí. Cena těchto výrobků, které do Moravy, Polska a do Uher svůj odbyt mají, obnáší 48.000 zl. Větší tyto závody spolu sobě zakládají na zhotovování rozličných ozdob pro stavby, figur, trub atd. Tovaryšů a učeníkův jest 129.

Porculanárna jest jedna na Smíchově, jenž zaměstnává 300 dělníků; cena jejích výrobků obnáší 225.000 zl. Jsou to rozličné druhy nádobí stolního, rozličné drobnosti, figury a nářadí pro lékárny a chemická laboratoria. Zasílají se hlavně po celém mocnářství, pak do východních zemí, dílem do severní Ameriky.

Sklenáři, kterých jest 41 v Praze a 7 v předměstích, mají dohromady 30 pomocníkův, zanášejí se mimo sklenářskou práci obchodem ve skle a měli by spíše připočtěni býti k živnostem stavitelským.

Fabrikace lučebních výrobků zahrnuje v sobě všechny druhy lučebnin, jako jsou: minerální a organické kyseliny, kovové kysličníky atd.; zvláště pak merkuriálie a farmaceutické preparáty. Jako fabrikace strojů, tak i tento průmysl svědčí o pokročilém stavu průmyslu vůbec, a jest tedy tím více důležité a radostné, že fabrikace lučebnin na tak znamenitém stupni stojí. Cena výrobků může se udati na 1,120.000 zl. a počet dělníků jest 225.

Strojené minerální vody dělají se od 5 živnostníků, a étherické oleje čili silice hlavně pro rosolníky a voňavkáře, kteří dříve tyto oleje docela z cizozemska zakupovati museli, od 1 továrníka.

Ze 14 voňavkářů skutečně provozují tuto živnost jen 2; druzí jsou jen obchodníci.

Olejen jest v Praze a v jejím okolí 7, mezi nimi továrny znamenitého obvodu. Ačkoli v poslednějším čase konkurencí kamenného oleje značnou ztrátu utrpěly a k tomu řepka parným ro kem velmi špatně se podařila, může se předce jejich výroba udati na 1,125.000 zl. a počet dělníků na 250.

V Karlíně a na Smíchově 2 plynárny zásobují Prahu a předměstí plynem, a udávají spotřebu na 77,000000 krychlových střevíců, a cenu celé výroby na 280.000 zl. Délka trubic obnáší v Praze a na Smíchově 190 000 střevíců čili málem 8 mil.

Továrna na lojovinové svíčky v Karlíně prodává též lojovinu pro lékárny, továrníky sirek, bavlno-tiskárny v Čechách atd.

Mydlářů jest v Praze 28 a v předměstích 11, a zaměstnávají 25 tovaryšů a 21 učedníků. Výroba mýdla, lojovinových a lojových svíček obnáší v celku 230.000 zl.

Fabriky na sirky jsou na Smíchově a ve Vysočanech 2, a jeden menší závod v Karlíně. Výroba obnáší 1,400.000 truhliček v ceně 260.000 zl.; odbyt větším dílem do cizozemska, do západní Ameriky, Australie a Číny.

Továrna na zápalky na Parukářce zaměstnává 90 dělníků a může 300,000.000 zápalek (kapslí) ročně zhotoviti.

Výroba barev minerálních, zemních, lakových, firnisu a tuše obnáší 140.000 zl. a počet dělníků 90.

Náhražky gummi, škrob, dextrin a fikil, vyrábějí se v Karlíně, a v Praze jest 9 škrobařů.

Vosku pečetního se dělalo od 3 továren 500 centů v ceně 23.000 zl.

Lisované droždí vyrábí jeden sládek.

Řezníků jest v Praze 134 a v předměstích 28, pomocníků 168 a učedníků 32; uzenářů v Praze 106 a v předměstí 13. Uzeniny tvoří znamenitý díl lokální konsumce a uzenáři měli až do nejnovější doby silný odbyt. Kýty odesílají se odsud hlavně do Vídně.

Mlýnů je v Praze celkem 48, z nichžto 16 v posledním čase r. 1858 a r. 1865 shořelo. Poslednější jsou téměř všechny zase znovu vystaveny. Mezi těmi co pozůstaly jest 16 dle amerikánského spůsobu. Konečně je zde 1 parní mlýn; v Karlíně a na Smíchově jsou 4 mlýny, mezi nimi 2 dle amerikánského spůsobu a 1 parní mlýn. Počet dělníků byl udán na 274 a 11 učedníků. Jedním rokem semele se asi 692.000 měřic. Cena výrobků může se udati na 3,500.000 zl.

Počet pekařů v Praze je 161 a v předměstích 50, jich pomocníků 308 a učedníků 114. Na Smíchově jest pekárna parní, která přináleží společnosti akcijní. V pekárně té a v jedné v Praze užívá se mísicích strojů.

Cukrovárny na Smíchově, u Libně a ve Vysočanech vyrábějí úhrnkem 20.000 centů rozličných druhů cukru v ceně 540.000 zl. Dělníků jest tam v práci 360. Cukroviny dělají mimo 48 cukrářů v Praze a 8 v předměstích dvě větší továrny, taktéž jest 1 továrna na čokoládu a 1 na náhražky kávové. U cukrářů jest 34 tovaryšů a 36 učedníků.

Od 45 sládků bylo piva uvařeno roku 1855 249.610 věder, roku 1864 336.376 věder v ceně 1,574.000 zl. Sladovnických dělníků jest 506 a učedníků 162.

Lihu bylo vypáleno od 27 vinopalníků roku 1861 353.507½ věder a r. 1864 2,069.009 stupňů v ceně 972.000 zl., z čehož vychází, že výroba lihu velice klesla.

Rosolnikův jest v Praze 61, kteří rozsáhlý odbyt na venek až do Moravy a do Rakous mají.

Octáren jest 9.

Hedvábnictví jest v Praze nepatrné; jest zde jen 5 hedvábníkň, kteří jen s 3 dělníky pracují; barvířů hedvábí jest však 25, kteří 21 dělníků a 16 učedníků mají.

Také soukenictví není zde téměř zastoupeno, neb jsou v Praze jenom 4 soukeníci, 5 vlněnářů a 11 postřihačů, kteří celkem jen 11 dělníků a učedníků mají.

Provazníků jest celkem 17, kteří 35 dělníků a 28 učedníků zaměstnávají.

Velkou důležitost a rozsáhlost má průmysl bavlnářský v Praze a v okolí. Přádelny na bavlnu jsou 2 na Smíchově, jedna na 15.000 vřeten a druhá malá na 500 vř. Výroba so udati může na 10.200 centů příze. V posledních letech se jen částečně pracovalo za příčinou zmatků v severní Americe a nedostatku bavlny.

Tkárny jsou 3 ve velké rozsáhlosti na Smíchově a v Karlíně, které asi 120.000 kusů bavlnin v ceně 1,600.000 zlatých vyrábějí. Tkalců se počítá jen 53, kteří jen 12 tovaryšů mají a dílem více obchodem živi jsou; učedníků nemají.

Bavlnotiskáren jest zde a v okolí 8 neobyčejného objemu, které zboží v celku as za $4^1/_2$ milionu zhotovují.

Prýmkářů jest 25, kteří 18 pomocníků a 5 učedníků drží. Živnost tato trpí velice konkurencí z Vídně a cizozemska. Jeden větší závod jest v Karlíně. Čalouníků jest 62, kteří 52 tovaryšů a 10 učedníků mají.

Voskované plátno a roulleaux dělají 2 továrny, které za 70.000 zl. zboží ročně zhotovují.

Deštníky a slunečníky zhotovuje 24 živnostníků. Krejčů jest v Praze 738, mezi nimi 5 spolků krejčovských. V předměstí jest 57 krejčů. Dohromady mají 1594 dělníků, 150 učedníků. Mužské oděvy nacházejí odbyt nejen na venek, nýbrž i do jiných zemí mocnářství.

Šperkovnic a čepčářek jest 196.

Průmysl, jenž se zabývá vyděláváním koží, je zastoupen 24 koželuhy a továrnami na kože, 7 jircháři, 5 barvíři.

Obuvníků jest 630 v Praze a 168 v okolí se 425 tovaryši a 264 učedníky v Praze a 97 tovaryši a 99 učedníky na venkově.

Rukavičkářství jest průmysl, který v Praze vysokého stupně dosáhl. Provozuje jej 82 živnostníků v Praze a 10 v předměstích, kteří 100 tovaryšů a 100 učedníků drží, nepočítaje 1000 švadlen, které se šitím rukavic živí. Kdežto dříve as 35.000 tuctů v ceně 240.000 zl. ročně se zhotovovalo, obnáší výroba nyní mnohem více, poněvadž se Pražské rukavičky znamenité pověsti v cizozemsku, hlavně v severní Americe těší, kamž nyní nejhlavnější odbyt jde.

Řemenářů jest 25 s 28 dělníky a 27 učedníky; sedlářů a zhotovitelů vozů 28, kteří mají 30 dělníků a 30 učedníků.

Kožešníků jest 73 v Praze a v předměstích s 53 pomocníky; kloboučníků 34 s 40 pomocníky a štětkářů 27 s 37 dělníky.

Papírnu počítá Praha ve svém vůkolí jen jednu, a sice v Císařském mlýně u Ovence; jest však poznamenati, že v této papírně první stroj na papír v Čechách zřízen byl. Nyní se tam největším dílem papír na cigarety zhotovuje.

Barvením papíru zabývá se jeden větší závod v Praze, který všechny druhy takového papíru vyrábí, jež se dosud z cizozemska kupovaly. Dvě menší dílny zhotovují jen sprostý barvený papír.

Továrna na čalouny jest též v Ovenci, vyrábí všechny druhy v nejrozmanitějších barvách a proměnách. Čalouny se prodávají nejen v tuzemsku, nýbrž i do jižního Ruska, Valašska, do Itálie a do Egypta.

Kartářů jest v Praze 7, knihařů i s předměstími 89, vůbec se průmyslem papírním živí 117 živnostníků, kteří celkem 344 dělníků drží a jichž výrobky cenu nejméně 273.000 mají.

Hotovitelů slaměných klobouků jest 17. Vyráběním zboží z guttaperchy a z pružce zabývá se jeden větší závod.

Pily máme v Praze 3, mezi nimi jednu parní pilu, na Slíchově jest též jedna parní píla.

Truhlářů jest 244 a v předměstí 67, truhlář. tovaryšů a učedníků 1275. Parkety čili podlaží dělají 3, mezi nimi 1 rozsáhlejší továrna.

Bednářů jest 86 a bednářských pomocníků 105.

Soustružníků 59 a soustružnických pomocníků 76; konečně pozlačovačů 36, kteří 57 pomocníků drží.

Umělecké živnosti jsou zastoupeny: 4 dřevoryjci, 23 ryjci, 6 písmolijci, 19 kněhtiskaři, 33 mědi-, ocelo- a kamenoryjci a tiskaři, 1 hotovitelem zeměkoulí, 64 světloryjci a 19 sochaři a hotoviteli sádrových sošek. Malířů erbů a porculánu jest 13. Pomocnictva jest u kněhtiskařů, písmolijců a dřevoryjců 386 pomocníků a 299 učňů.

Kněhtiskařství se velice rozmnožilo; roku 1856 bylo jich jen polovice, to jest 10, kteří měli 30 rychlolisů a 59 ručních lisů.

Továrna na zeměkoule se v poslednějším čase velice povznesla. Země- a nebeskoule se dělají v 8 rozličných nářečích: v české, německé, anglické, holandské, italské, polské, ruské a maďarské řeči. Výrobky tyto schvalují se co výborné a levné prostředky vyučovací, a jsou pod názvem Felklových nebes a zeměkoulí a tellurií velmi hledány.

Stavitelské živnosti zahrnují

stavitelských mistrů	21
zednických „	49
kamenických „	18
tesařských „	27
pokryvačů „	40
malířů pokojů „	90
natěračů „	90
dlaždičů „	9
pumpařů „	14
kominíků „	28
leštitelů pokojů „	7

Pomocnictva jest tu

zednických	tovaryšů	1400	a učedníků	315
kamenických	„	113	„	136
tesařských	„	300	„	74
pokryvačů	„	130	„	18
malířů pokojů	„	42	„	19
natěrackých	„	139	„	41
dlaždických	„	55	„	17
pumpařských	„	6	„	—
a kominických	„	49	„	13
Celkem		2234	„	633

Jak velice živnosti stavitelské v poslední době ladem ležely, vysvítá nejlíp z toho příkladu, že v letech 1846—1849 každoročně průměrně 41 nových domů se v Praze stavělo aneb přestavovalo, čímž každoročně 263 bytů přibylo. V letech 1850 až 1857 stavělo se průměrně jen 13 domů v Praze a přibylo tedy ročně jen 47 bytů, kdežto obyvatelstvo od r. 1850: 124.113 duší obnášející, do roku 1857 na 143.000 vzrostlo, tak že by bylo 50 přirostlých obyvatelů na jeden nový byt přišlo, kdyby byli jen v nových staveních byt hledali. Stav ten

v pozdějších letech nejen se nezlepšil nýbrž spíše zhoršil. Teprv v roku 1865 udělené osvobození od daně činžovní na 15 let, které oněm stavením se dostane, ježto v r. 1866 a 1867 vystaveny budou, a spolu kleslé ceny materiálu a práce pomohly řemeslá stavitelská poněkud vzkřísiti. R. 1865 bylo na Starém městě 7, na Novém 9 a na Malé straně 2 domy, celkem 18 domů buď nově vystaveno, buď zcela přestaveno.

Podati součet veškeré výroby Pražské jest velmi těžko; celkem páčiti jej lze na 40 milionů zl. Snadněji jest určiti počet dělníků při výrobě této zaměstnaných.

Při živnostech, vyjma obchody a továrny, bylo v r. 1865

	tovaryšů	učedníků	úhrnem
v Praze	8766	3299	12.065
v Karlíně	368	193	561
na Vyšehradě	88	93	181
na Smíchově	296	716	1.012

Úhrnem jest tedy pomocnictva 13.819 osob. K tomu potřebí jest ještě připočisti počet dělníků v továrnách a oněch živnostech, které v Praze ve společenstva se nesestoupily, a kterých jest pokud známo 5751

tak že by počet dělníkův v Praze a v nejbližším okolí nanejméně . . . 19.570

obnášel, který však skutečně o něco větší jest. *Hs.* Tomuto stavu živností přiměřen jest i obchod města Prahy, která jest jeho hlavním středištěm pro celou zem. Podrobných však dát o něm dosavad se nedostává. Počet obchodníků Pražských v. na str. 833.

Trhy. Tržní řád Pražský, jenž co nejdříve bude uveřejněn, rozeznává čtvery trhy: denní, týdenní, dobytčí a roční. Denně se mohou prodávati mléko a smetana po všech ulicích, máslo nové i přepouštěné, sádlo, sýr, vejce, drůbež všeho druhu živá i zabitá, selata, jehňata, kůzlata buď celá neb na kusy rozsekaná, zvěřina, raci a žáby v Rytířské ulici na Starém městě; květiny, čerstvé a sušené houby na Uhelném trhu; české koření, slepičí sypání, brambory v menších částkách v Kotcích; zahradní rostliny, zelenina, zelí, řípa, cibule, česnek, křen, lusky, zelený hrách na Zeleném trhu; čerstvé a sušené ovoce všeho druhu v obchodu drobném v Královské ulici, živí ptáci a zob pro ně u zemského německého divadla, čerstvé neb sušené ovoce v obchodu větším na Josefském náměstí podél chodníku; uhlí jakékoliv za sochou na Staroměstském náměstí; ryby jakékoliv na Masném trhu, na náměstí Svatojanském a na břehu při rejdišti pod klášterem křižovníků; zemčata, zelí, řípa všeho druhu, cibule, česnek, křen, zelenina všeho druhu ve velkém na vozích, chléb, semena a houby po hromnicích a popeleční středě na Koňském trhu; seno, otava, jetel, sláma, dříví ke stavbám a palivu, uhlí všeho druhu na vozích na Senovážném náměstí; rostliny zahradní, zelenina a vše ostatní jako na Zeleném trhu prodává se též na Židovské zahradě a sice v hořejší části její, kdežto dolejší část určena jest pro trh rybní. Na Malé straně v ulici Novotržní prodává se vše co se v Rytířské ulici, na Uhelném a Zeleném trhu a v Kotcích prodávati smí, a na náměstí Malostranském na vozích zemčata, zelí atd. jako na Koňském trhu, mimo to i dříví stavební a k palivu jakož i uhlí, a to u domu Grömlingova, chléb u domu Montagovského; seno, otava, jetel a sláma v ulici Senovážné; ryby jakékoli v Josefovské ulici. Mimo to se prodává zelenina u staroměstských a malostranských masných krámů. Na týdenních trzích prodává se obilí všeho druhu, kroupy, jáhly, rosička, semena všeho druhu, vlna a kůže vydělané, a to na Koňském trhu každý úterek a sobotu, a na Malé straně na náměstí Malostranském, Štěpánském a na části náměstí Valdštejnského. Na Vejtoni může se denně obilí, luštiny, mouka, krupice, kroupy, proso, rosička, všelijaká semena, zemčata od rána až do večera prodávati. Dále prodává se zboží krupařské po hromnicích a po sv. Václavu, semena po hromnicích a popeleční středě blíže sochy sv. Václava na Koňském trhu. Kdyby na některý tržní den připadl svátek, odbývá se trh den před tím. Co se trvání trhu týče, jest ustanoveno, aby trhy denní v prvních a posledních dvou měsících v roce začaly v 7 hodin ráno, v březnu, dubnu, září a říjnu v 6 hod. a v ostatních čtyrech měsících v 5 hodin ráno, a trvaly vždy do dvou hodin odpoledne; v sobotu však a v ty dny, které předcházejí některé svátky, aby se končily v květnu, červnu, červenci a srpnu v 6 hod., v ostatních pak měsících ve 4 hodiny na večer. Trh ovocný v drobném prodeji trvá v měsících září a říjnu do 7 hodin, v měsících červnu, červenci a srpnu do 8 hodin, v ostatních pak měsících do 6 hod. večer; trh v prodeji velkém do 11 hodin před polednem. Trhy týdenní počínají od 1. dubna do konce září v 7 hod., v ostatních měsících v 8. hod. ráno. Tržní má nejvyšší a nejnižší ceny veškerých do trhu přivezených věcí zaznamenati. Věci na trh přivezené nesmějí ani neškodnými látkami připravovány neb falšovány býti, mají dobrou váhu a míru míti a nesmějí se na jiném než k tomu určeném místě prodávati. Úředníci v trhu mají vykazovati každému prodavači jeho místo, bdíti nad tím, aby předpisy tržní byly řádně plněny, a lidem venkovským všemožné podpory poskytnouti. Neprodané věci mohou se v městských skladištích složiti za zaplacení skladného 1 kr. od rak. měřice. Važného na váze můstkové se platí za seno až do $^1/_2$ centu 1 kr., přes $^1/_2$ centu až do celého centu 2 kr. na váze městské za 1 cent 3 kr., za váhu méně centu 2 kr., a tržného za každou věc podle ustanovené výsady. Přestoupení pravidel tržních tresce se pokutou od 30 kr. až do 100 zl. r. č., kteréž peníze připadají Pražskému ústavu chudinskému. Trhy dobytčí týdenní odbývají se na obecním pozemku v č. 462 na Novém městě, může se na nich prodávati zdravý dobytek hovězí všech plemen a dobytek drobný, živý nebo zabitý. Mimo to mohou se na tomto místě prodávati zabitá neb živá jehňata, kůzlata a selata, která se na Starém městě v Rytířské ulici každého dne prodávají. Trhy na hovězí dobytek odbývají se v pondělí a ve čtvrtek od 8 hod. ráno až do 2 hod. odpoledne; prodej dobytka drobného, živého i zabitého, povoluje se každý den mimo neděle a svátky, a to od rozednívání až do 2 hodin spoledne. Na tržišti musí prodavač zaopatřiti si místo číslované, při kterémž se udá jméno jeho a mnoho-li kusů dobytka prodává, pro dobytek užitkový jsou vykázána zvláštní místa. Nejvyšší a nejnižší ceny veškerého dobytka na trhu prodaného zaznamenává tržní městské dozorstvo, které žádné dohazovače a neoprávněné prostředníky trpěti nemá. Místného se platí z kusu hovězího dobytka 18 kr. a z kusu drobného dobytka živého neb zabitého 4 kr. Kupování a prodávání dobytka mimo tržiště se zapovídá. Dohlídku v příčině zdravoty vykonávají lékařové k tomu ustanovení, jimž svěřena jest i dohlídka na jatkách a ohledávání prasat, nemají-li trichiny. Přihánění dobytka může se díti jen Újezdskou, Karlovou (Bruskou) a Žitnou branou a jen ulicemi k tomu zvláště vytknutými, taktéž i odhá-

není na jatky (porážky) Novoměstské, Staroměstské, Malostranské a Židovské. *Trhy výroční* odbývají se 1) o sv. Josefu na Staroměstském náměstí; 2) o sv. Janě Nepom. na náměstí Malostranském a Štěpánském; 3) o sv. Vítu (15. čna) tamtéž; 4) o sv. Václavě na náměstí Staroměstském; 5) o sv. Mikuláši tamtéž. Pro dřevěné boudy na zboží střižné, ozdobné, na hračky jsou určena místa, jak při každém výročním trhu udáno, pro nádobí bednářské Josefské náměstí a ostrov Kampa, pro nádobí porcelánové a jiné hrnčířské plácek Svatojanský a ostrov Kampa. Výroční tyto trhy trvají 14 dní, k nimž jsou ještě přidány 3 dni k vykládání a 3 dni ke skládání. Nikdo nesmí si v čas trhu zřizovati boudu jinde než na vytknutém místě, každý však cizí průmyslník neb obchodník může si otevříti krám po čas trhu v kterékoli části města, aby tam vedl tržní obchod v jakémkoli zboží dovoleném. Co se dohlídky při trzích dobytčích a výročních týče, tož platí vše jako při trzích denních a týdenních; Pražský magistrát jest první instance ve věcech tržních, z jeho nálezů lze se odvolati k místodržitelstvu; jiného odvolání není. Roku 1864 bylo v Praze potrestáno 314 policejních přestupkův tržních, r. 1865 však 616. V Praze slaví se též tyto pouti: sv. Jana Nep., sv. Josefa, sv. Mikuláše, sv. Jakuba a Anny, Nanebevzetí Panny Marie, sv. Haštala, sv. Václava, nejsv. Trojice, Emauzská, sv. Vojtěcha, sv. Jiljí, sv. Ignácia, sv. Štěpána, Panny Marie Sněžné, sv. Jindřicha, sv. Petra, sv. Voršily, sv. Františka, sv. Jiří, sv. Tomáše, sv. Ducha, sv. Havla, při čemž se v okolí dotýčných kostelů mnohé věci prodávají, a to při prvních dvou po celý oktav, při ostatních ten den, na nějž pouť připadá. Mimo to mají Židé povolení o křesťanských svátcích a nedělích v Židovském městě prodávati, a někteří křesťané zase v sobotu a v židovské svátky v židovském vetešním trhu čili tarmarku. Mnoho-li kterých věcí do Prahy na trhy se přivezlo a spotřebovalo, to se dá určitě říci toliko při dobytku, poněvadž se všecek na prodej do Prahy přivezený dobytek jen na jednom místě prodávati smí, při obilí a zemácích lze to jen poněkud určiti, při ostatních věcech jest to zhola nemožno. Od prvního listop. 1861 do posledního říj. 1862 bylo přihnáno na trh 32.311 kusů hovězího dobytka, 15.160 telat, 66.861 skopců, 24.559 prasat, 760 jehňat, 579 koz; r. 1862—3 hovězího dobytka 32.191 kusů, 16.241 telat, 76.211 skopců, 27.376 prasat, 655 jehňat, 470 koz; roku 1863—4 hovězího dobytka 33.936 kusů, telat 14.536, skopců 72.397, prasat 33.027, jehňat 635, koz 253; roku 1864—5 hověz. dob. 35.275, telat 12.971, skopců 75.915, prasat 36.109, jehňat 453, koz 222, a od 1. list. do 31. pros. 1865 dob. hov. 5857 kusů, telat 857, skopců 23.270, prasat 7815 a jehňat 35. — Obilí, mouky a zemčat bylo v tržním úřadě roku 1862—1864 k zaznamenání cen opovědíno jak následuje. R. 1862 pšenice 276.874 měř., žita 91.414 m., ječmena 157.844 m., hráchu 5129 m., čočky 2918 m., ovsa 79.921 m., zemčat 173.393 m., a po dráze přišlo z Uher, z Moravy a z Čech 64.384 m. pšenice, 14.573 m. žita, 13.540 m. ječmene a 40.479 m. ovsa, pak 10.559 centů pšeničné a žitné mouky. Průměrní cena měřice pšenice byla 5 zl. $86\frac{1}{2}$ kr., žita 4 zl. $18\frac{1}{2}$ kr., ječmena 3 zl. 4 kr., hráchu 4 zl. $65\frac{1}{2}$ kr., čočky 6 zl. 13 kr., ovsa 1 zl. 79 kr., zemčat 1 zl. 4 kr. R. 1863 opovědíno bylo k zaznamenání cen 296.134 m. pšenice, žita 116.889 m., ječmene 146.438 m., hráchu 4480 m., čočky 2123 m., ovsa 84.261 m., zemčat 164.146 m. Po dráze bylo dovezeno 28.992 m. pšenice, 13.378 m. žita, 13.192 m. ječmene, 14.976 m. ovsa, 22.250 centů mouky pšeničné a žitné. Průměrní cena míry obilí byla: pšenice 4 zl. 90 kr., žita 3 zl. 37 kr., ječmene 2 zl. 63 kr., hráchu 4 zl., čočky 5 zl. 59 kr., ovsa 1 zl. 80 kr., zemčat 1 zl. 4 kr. R. 1864 opovědíno bylo k zaznamenání cen 267.049 m. pšenice, 125.912 m. žita, 116.140 m. ječmene, 4035 m. hráchu, 2765 m. čočky, 72.897 m. ovsa a 166.549 m. zemčat. Po dráze bylo dopraveno pšenice 51.508 m., žita 11.464 m., ječmene 14.921 m., ovsa 10.044 měr, mouky pšeničné a žitné 26.665 centů. Průměrná cena míry obilí byla: pšenice 4 zl. $49\frac{1}{2}$ kr., žita 3 zl. $1\frac{1}{2}$ kr., ječmena 2 zl. $43\frac{1}{2}$ kr., hráchu 4 zl. $65\frac{1}{2}$ kr., čočky 7 zl. $15\frac{1}{2}$ kr., ovsa 1 zl. 81 kr. Pro bezpečnost kupujícího obecenstva jest na všech trzích postavena váha, na níž se koupené věci mohou dáti za malý poplatek převážiti a mimo to má vážní úřad a cimentovna povinnost převažovati k žádosti soukromníků všecky věci, a zkoušeti míry, váhy a závaží jsou-li správné, a shledá-li je za takové, znamének to naznačiti (cimentovati). R. 1863 bylo 51.856 k., r. 1864 76.151 kusů a r. 1865 62.787 kusů vah, závaží, měr a nádob na tekutiny cimentováno. *Er.*

Ohledně *prostředků komunikačních* jest Praha středištěm tří železnic, z nichž jedna na východ, druhá k severu, třetí pak na západ vybíhá. Dráhou první, státní sev., spojena jest Praha s oběma hlavními městy Moravy a dále s Vídní; dráha druhá, sev. křídlo předešlé, spojuje Prahu s Drážďany a odtud s říší Německou na severu; třetí dráha, česká záp., vede přes Plzeň do Bavor. Železnice *buštěhradská*, na níž koňské síly užíváno, vedena jest od Prahy až do Lan na Křivoklatsku. Z říšských silnic splývají v Praze: *vídeňská*, vybíhající Novou, *jihlavská* Koňskou, *linecká* Vyšehradskou, *pasovská a říšská*, obě Újezdskou, *saská* Strahovskou, *královéhradecká*, *liberecká* a *litoměřická* vesměs Pořickou branou. Mimo to jest více okresních a obecních silnic v okolí, jakož i hlavní silnice již blíže Prahy rozmanitě se křižují a v sítě zapletají. Taktéž jest Praha středem husté sítě telegrafní. Uvnitř města jest o kommunikaci dostatečně postaráno. Jest drožkářů 182, fiakrů 163, omnibusů 12, vozejčkářů s koňmi 47, vozů, jež si drží hostinští a posílají pro hosty ke drahám 5, trakařníků majících vozejky o dvou kolách 141, nosiček číslovaných a po rozličných náměstích stojících 194. —

Obchodní a živnostenská komora Pražská pojímá v obor svůj mimo Prahu také kraje Pražský, Chrudimský a Čáslavský.

Ústavy k podporování materiálních zájmů. *Česká spořitelna* založená r. 1825 od několika soukromníků, v jichž čele stál kníže Rudolf Koloredo Mannsfeld, stojí vždy pod ochranou c. k. zeměsprávce co vrchního kurátora. Nyní čítá 4 zakladatele, 5 podporovatelů, 42 zvolené údy skutečné a 3 čestné členy. Výbor se skládá z náměstka vrchního kurátora a 18 členů; ředitelství z vrchního ředitele a 7 ředitelů; počet úředníků obnáší 32. R. 1865 obnášel veškerý příjem 10,594.263 zl. 27 kr., z čehož připadají 3,826.443 zl. 91 kr. na vklady 36.684 účastníků; vydáno pak 10,513.367 zl. 10 kr., z čehož bylo vyplaceno 46.880 účastníkům 5,978.757 zl. 17 kr. Veškeré od ústavu spravované jmění obnášelo koncem prosince roku 1865 24,147.431 zl. 16 kr., z čehož činí pohledávky 70.837 vkladatelů po přirážce od nich nevybraných úroků 21,151.234 zl. 27 kr., fond výslužný pro úředníky a sluhy 341.807 zl. 52 kr., a vlastní jmění spořitelny, kteréž jí slouží za fond záložní, obnáší 2,586.309 zl. 79 kr., v čemž zahrnut jest vlastní dům spořitelní č. p. 1009—I se zakoupenou k tomu částí sousední nemovitosti v ceně 328.000 zl. Místo

dřívějších $4\frac{1}{2}\%$ úrokuje spořitelna od 1. led. 1866 vklady 5%.

Záložna Pražských řemeslníků (od r. 1850) půjčuje toliko samostatným řemeslníkům v Praze sídlícím částky od 30 až do 600 zl., kteréž musí se pak v měsíčních lhůtách spláceti. Od 1. ledna až 31. pros. 1865 přijala úhrnem 155.733 zl. 44 kr., z čehož připadlo na splacené zálohy 121.035 zl. 50 kr. Vydaje obnášely 151.431 zl. 80 kr., z čehož na půjčky připadlo 131.520 zl. Veškeré jmění koncem prosince 1865 obnášelo 184.840 zl. 15 kr., z čehož připadalo na nesplacené půjčky 163.291 zl. 80 kr. — Okamžitým nesnázím peněžným odpomáhá zapůjčováním peněz na klenoty, zboží a cenné papíry c. k. zastavárna (v. t.) a od 2. led. 1866 též Filiálka c. k. priv. zastavárny vídenské.

Hypoteční bank království Českého, ústav to zemský, stojící pod vrchním dozorem sněmu, resp. výboru zemského, má napomáhati úvěru reálnímu, dávaje půjčky jedině v listech zástavních na nemovitosti v Čechách ležící. Splácení půjček děje se v annuitách. Nikdy však nemůže vydati listů zástavních více, než činí kapitály hypotékární, jichž nabude. Za všecky povinnosti, jež byl hyp. bank převzal, ručí království České a sice svým domestikálním a zemským fondem. V čele správy hypot. banku stojí vrchní gener. ředitel, jehož místo posud jeho náměstek hr. Albert Nostic zastává, 5 bezplatných ředitelů od sněmu volených a 2 placení ředitelové právní. Od 16. ledna 1865, kde hypot. bank svou činnost započal, až do 31. pros. 1865, žádáno bylo půjček v sumě 10,034.700 zl., z nichž však jen povoleno bylo 6,422.600 zl., a vydáno 7648 zástavních listů v sumě 4,449.900 zl. na 1104 hypotéky, a sice na 27 statků v deskách zemských zapsaných 1,773.700 zl., na 969 polních hospodářství 1,936.900 zl., na 71 dům v Praze 581.500 zl. a na 37 domů v jiných městech 157.800 zl., načež splaceno bylo v annuitách 5187 zl. 25 kr. Veškerý pak příjem obnášel 219.481 zl. 90 kr., a vydání 146.300 zl. 31 kr.

Český eskomptní bank (od r. 1864) měl za rok 1865 veškerých příjmů 553.574 zl. 32 kr., a vydání 428.641 zl. 75 kr. Čistého výnosu na akcii připadlo $11\frac{3}{4}\%$. Aktiva koncem pros. 1865 obnášela 7,269.299 zl. 41 kr. Týž bank má filiálku v Plzni.

Mimo tyto nalézá se tu filiální eskomptní ústav c. k. priv. rak. národního banku ve Vídni a filiálka cís. král. priv. rak. úvěrního ústavu pro obchod a živnosti.

C. k. priv. český ústav škody z ohně vzájemně pojišťující byl založen r. 1827 od hr. z Vrtby, Jos. Mat. hr. Thuna, knížete Dietrichsteina, barona Ubelliho a j., jmenovitě také tehdejší nejvyšší purkhrabí hr. Chotek měl o jeho zaražení a povznešení velikou péči. Činnost svou započal spolek 1. října 1828 a pojišťuje nyní škody na věcech movitých i nemovitých ohněm a krupobitím spůsobené. Do konce měsíce října 1865 dalo si 56.589 členů pojistiti svá stavení v ceně 57,374.530 zl., a 8476 stran své movitosti v ceně 10,486.110 zl. Pojišťování pro polní úrody proti škodám z krupobití, zavedeného teprv r. 1865, zúčastnilo se až do konce říj. 2136 stran, jenž pojistily svou úrodu v hodnotě 2,375.730 zl., začež přijato premií 66.724 zl. 37 kr., vyplaceno ale náhrad a spojených s tím výloh správních 43.192 zl. 23 kr. — Asekurační jednota rakouských cukrovárníků v Praze (od r. 1862), vyplatila r. 1865 za škody ohněm spůsobené 1500 zl. a získala čistého výnosu 130.000 zl. — Nově zřízena městská pojišťovna před škodami z ohně. Též má se zříditi nová pojišť. spol. pro Čechy pod jménem Bohemie. Mimo tyto mají zde gener. jednat. pro Čechy asekurační ústavy cizí, jako Terstské: *Azienda assicuratrice*, *Assicuracioni generali*, *Riunione Adriatica di sicurtà*, *Nuova società commerciale di Assicurazioni*; Videňské: *Austria*, *Kotva*, *Vindobona*, *Rakouský Foenix*, *Všeobecný pojišťující ústav na důchody a kapitály*, *Victòria*, *První rak. pojišťující společnost*; Lipský *Ústav škody z ohně pojišťující*. —

Ústavy vzdělavací. I. Vyučovací a sice 1. literární: *a*) Školy veřejné. K těm patří: *α*) školy vyšší, totiž universita a polytechnika. Universita Pražská stojí pod stálým svým kancléřem a protektorem studii arcibiskupem Pražským. Disciplinární správu vede akademický senát, v jehož čele stojí rektor magnificus; členové senátu jsou: prorektor university, 4 dekanové sboru doktorů, 4 dekanové sboru profesorů a tolikéž prodekanů obou sborů, pak senior university. R. 1866 vykazuje řád přednášek 46 řádných, 18 mimořádných profesorů, 3 profesory suplující, 19 docentů a 4 učitele neb lektory v užším smyslu. Dle jednotlivých fakult byly učitelské síly rozděleny takto: *αα*) Na fakultě theologické vyučovalo 6 řádných, 2 suplující profesorové a 1 docent; přednášek bylo 7 latinských, 4 německé a 1 česká. *ββ*) Na fakultě právnické a státovědné bylo profesorů řádných 10, mimořádných 6 a 2 docenti, kteříž vyučovali 15 předmětům jazykem německým, 3 předmětům jazykem českým. *γγ*) Fakulta lékařská počítala profesorů řádných 12, mimořádných 7, suplujícího 1 a 12 docentů; jazyk vyučovací byl o 28 předmětech německý, o 7 český. *δδ*) Na fakultě filosofické vyučovalo 18 řádných, 5 mimořádných profesorů, 4 docenti a 4 lektorové, a sice o 23 předmětech jazykem německým, o 5 předmětech jazykem českým. — Studentů na vysokém učení Pražském r. 1865 bylo 1360, a sice řádných 1211, mimořádných 97, lékárníků 52. Z řádných posluchačů připadá na fakultu theologickou 197, na právnickou 508, na lékařskou 250, na filosofickou 256 žáků. Ze zemí mocnářství Rakouského bylo studentstva 1335 a to: z Čech 1216, z Bukoviny 1, z Dalmácie 4, z Haliče 11, z Istrie 1, z Krajiny 1, z Chorvatska 3, z Moravy 45, z Hranice 2, z Dolnorakouska 9, z Hornorak. 5, ze Slezska 6, ze Sedmihradska 2, ze Slavonie 1, ze Štýrska 5, z Tirol 8, z Uher 15. Cizozemců bylo celkem 25, a to: ze Spoj. Obcí Severoamer. 1, z Bavor 4, z Brem 1, z Bulharska 1, z Oldenburku 1, z Pruska 3, ze Saska 10 a ze Švýcar 4. — S universitou úzce spojeny jsou rozličné sbírky, ústavy a vedlejší školy; k takovým sluší mimo universitní bibliotéku (o které výše) přičísti při fakultě lékařské: Sbírku preparátů anatomických (*theatrum anatomicum*), ústav anatomicko-pathologický, ústav fysiologický, ústav zoochemický, museum lékoznalské, kabinet zvěrolečitelský, kabinet akologický, dvě kliniky lékařské, kliniku chirurgickou, dvě kliniky porodnické, kliniku pro oční nemoci, kliniku pro dětské nemoci a lékařskou polikliniku. Vědecké ústavy při fakultě filosofické jsou: hvězdárna, botanická zahrada, kabinet fysikálný, chemické laboratorium, kabinet mineralogický, kabinet zoologický, filologický seminář a kabinet numismatický. — Věci kasovní, účetní a hospodářské university se týkající vede kancelář university, řízením syndika a notáře universitního; kanceláři přidán jest kvestor university a několik úředníků podřízených. — S fakultou theologickou souvisí arcibiskupský seminář, v němž požívají bezplatného zaopatření po čtyry roky všickni posluchači bohosloví, kteří se odhodlají budoucně co světští

kněží duchovní správu vésti v arcidiécesi Pražské. Kromě těchto alumnů stává ještě několik externistů mimo seminář, kteří taktéž na kněze světské vysvěceni bývají. — Na Malé straně jest tak zvaný Vindický neb Lužický seminář, kanovnickou kapitolou u sv. Petra v Budišíně vydržovaný, jehož účelem jest, i slovanské i německé katolické jinochy z království Saského, kteří se hodlají věnovati stavu duchovnímu, vším potřebným opatřiti, aby po skončených studiích na gymnasiu Malostranském a na fakultě theologické opět se vrátili do vlasti. Chovanců takových bývá průměrně as třicet, správu domu a dohlídku nad žáctvem vede dotčenou kapitulou zřízený světský kněz. — K vysokým školám ještě přičísti lze tři theoretické komise pro státní zkoušky, a sice pro oddělení historicko-právnické, pro odd. soudní a pro odd. státovědecké; pro kandidáty učitelství gymnasiálního taktéž sestavena jest zvláštní komise. — O polytechnice pojednáno jest v článku Polytechnika, k němuž zde poukazujeme. — *β*) Školy střední, a sice: Na akademickém gymnasiu Staroměstském, v jehož čele stojí světský ředitel, vyučovalo r. 1865 řádných učitelů duchovních 2, světských 8, suplujících 3, příkazných 2, prozatímní (na zkoušku) 1, mimořádných 7, celkem tedy 24. Žáků veřejných bylo 730, z nichž 716 Čechů, 2 Poláci a 10 Němců; dle náboženství dělilo se žáctvo na 711 katolíků, 17 protestantů a 2 Židy. Původem bylo žáků: z Čech 716, z Moravy 6, z Haliče 1, ze Srbska 2, z Rakous 2, z Uher 1, z ruského Polska 1 a ze Sas 1. Soukromých žáků bylo 15, vesměs katolíků z Čech rozených. Jazyk vyučovací jest vesměs český. Knihovna gymnasiální má 8565 svazků a 402 sešitů. Jiné učebné pomůcky a prostředky jsou: aparátů pro silozpyt 174 čísel, zoologické sbírky 1002 č., botanické 1680 č., mineralogické 2115 č., map 68, atlantů 20, globů 9, plastické mapy 4, obrazů přírodopisných 237, stereometrických těles 40 a 1 harmonium (koupeno za 120 zl.). Na gymnasiu Malostranském vyučovalo počítaje v to i ředitele, r. 1865 celkem 26 učitelů, z nichž byli 2 duchovní, 24 světských; řádných učitelů bylo 12, suplující 4, prozatimní 3, mimořádných 6. Téhož roku bylo žáků celkem 603, a sice 565 veřejných, 38 soukromých; dle náboženství dělilo se žáctvo na 474 katolíků, 4 protestanty augsb. vyz., 3 protest. helv. vyzn. a 122 Židů; dle národnosti bylo 355 Němců, 235 Čechů, 3 Poláci, 1 Italián, 8 Lužičanů a 1 Francouz. Cizozemců bylo 21, a sice 20 ze Saska a 1 z Francie; mezi Sasy bylo 12 Němců a 8 Lužičanů. Knihovna má 6226 svazků. Mimo to slouží učebným účelům kabinet přírodopisný, kabinet silozpytný a sbírka mincí. Jazyk vyučovací byl vesměs německý; jazyku českému vyučováno v 2., 3., 4., 5. a 6. třídě ve dvou odděleních, jedno pro Němce s přednáškou německou, jedno pro Čechy s přednáškou českou. Na Novoměstském gymnasiu vyučovalo roku 1865, ředitele v to počítaje, duchovních učitelů 12 (11 piaristův), světských 8; mimo to jest dohlížeti ředitelovi gymnasia toho na vyučování žáctva náboženství mosaického všech středních škol Pražských; vyučování to obstarává zvláštní rabín a bralo na něm podíl z gymn. Staroměstského 5, z Malostranského 121, z Novoměstského 156, z německé vyšší realky 110, z české 3 žáků židovských. Na gymnasiu vůbec bylo žáků 650, a sice 630 veřejných, 20 soukromých; dle náboženství dělilo se žáctvo na 487 katolíků, 7 akatolíků a 156 Židů. Gymnasiální knihovna chová 6211 svazků a sešitů; mimo to slouží účelům vyučování značná zásoba atlantů, map a globů, pak kabinet přírodopisný a chemicko-fysikálný. Rokem 1866 otevřeno jest obcí Pražskou založené a vydržované veřejné gymnasium reálné nižší, kteréž dle schválené osnovy sestávati má ze 4 ročníků gymnásialních a 3 ročníků reálných tím způsobem, že žáci obou prvních tříd vyučují se vespolně, třetím rokem se ale rozcházejí, aby zvlášť vyučováni byli, tak že gymnasisté 4, realisté 3 roky na ústavu zůstanou. Roku 1866 započato s první třídou, v níž mimo ředitele vyučovali 1 duchovní a 3 světští učitelové; žáků bylo 127. Na vyšší realní škole české roku 1865 vyučovalo mimo ředitele 9 řádných, 3 suplující, 4 výpomocní a 7 vedlejších učitelů. Žáků bylo 619, a to 613 Čechů, 6 Němců; dle náboženství dělilo se žáctvo na 600 katolíků, 15 protestantů helvitského, 1 augsburgského vyznání a 3 Židy. Knihovna obsahuje 2826 svazků a 2753 sešitů, mimo to 59 atlantů. Účelům vyučování slouží dále: laboratorium chemické s 30 aparaty, 471 lučebnými nástroji, 70 kusy jiných náčiní a 896 préparaty; kabinet fysikalný o 213 aparátech a nástrojích; sbírka přírodopisná s 3224 čísly pro zoologii, 391 č. pro botaniku, 5139 č. pro mineralogii. Mimo to stává ještě názorných pomůcek pro zeměpis, mathematiku, stavitelství a kreslení. Kurs pro kandidáty učitelství na českých nižších školách reálních, kterýž připojen jest k vyšší reálce české, byl r. 1865 navštěvován od 22 kandidátů, z nichž 14 po složené zkoušce za schopny uznáno k vyučování na nižších reálkách. Na vyšší reálce německé vyučovalo roku 1865 mimo ředitele 11 řádných, 1 suplující, 4 výpomocní a 7 vedlejších učitelů. Žáků bylo téhož roku 523, z nichž dle národnosti připadalo 352 na Němce, 167 na Čechy, 4 na jiné kmeny; dle náboženství bylo 392 katolíků, 17 protestantů augsb. vyzn., 4 helv. vyzn. a 110 Židů. Z žáctva bylo rodilých Pražanů 240, mimo Prahu pocházelo z Čech 266, z Moravy 4, ze Slezska 2, z Dolnorakouska 4, ze Solnohradska 1, z Terstu 1, z Benátska 1, z Haliče 2, z Ruska 2. Vyučování náboženství pro akatolické žáctvo všech středních škol Pražských děje se při této vyšší realce zvláštním učitelem, a zúčastnilo se r. 1865 těchto přednášek ze Staroměstsk. gymn. 14, z Malostransk. 6, z Novoměstsk. 8, z vyšší české realky 17, z německé 21, z nižší reálky staroměstské 5, z malostranské a z novoměstské 4 žáků. Knihovna počítá 4426 svazků a sešitů; k ostatním učebným pomůckám sluší přičísti chemické laboratorium, přírodopisnou sbírku, fysikálni kabinet a sbírku potřebných pomůcek mathematických a geografických. Nižších realek veřejných má Praha čtvero, a sice na Starém, na Novém městě, na Malé straně a židovskou v Josefově. Ke školám středním lze přičísti též vyšší městskou dívčí školu českou. — *γ*) Nižší školy. V Praze dělí se nižší školy na hlavní školy, farní hlavní školy, a farní čili triviální školy. První jsou vydržovány buď od státu neb od obce neb od korporací, druhé a třetí od obce Pražské. Hlavní školy v Praze jsou: 1) C. k. Česká hlavní škola v Panské ulici jest navštěvována r. 1865—6 od 360 žáků. Při ní jest též zařízen ústav pro čekatele na národní školy; těch bylo zapsáno do 1. oddělení 65, do druhého 52. Pro vyučování jest ředitel, katecheta, 5 učitelů, z nichž 1 zvláště pro čekatele učitelství. 2) C. k. hlavní vzorní škola a nižší realka na Malé straně. S ní jest spojen ústav pro čekatele učitelství na německých národních školách. Na ústavě jest zaměstnán ředitel, katecheta a jiné síly učitelské. — Městské hlavní školy jsou: 3) Staroměstská (Týnská) hlavní škola a nižší reálka.

Vedení ústavu a vyučování na něm svěřeno jest řediteli, dvěma učitelům naboženství, 9 jiným učitelům. Žáků jest na rok 1865—6 zapsáno 1054. 4) Novoměstská (u PP. piaristů) hlavní škola a podreálka (podreálka jest neúplná, máť toliko dvě třídy). Učitelstvo se skládá ze ředitele, katechety a 6 sil učitelských; žáků bylo začátkem r. 1865—6 zapsáno 773. 5) Židovská hlavní škola a podreálka (taktéž jen o dvou rocích) a s ní spojená dívčí škola. Učitelství jest složeno z ředitetele, 9 učitelů a 3 učitelek. Začátkem r. 1865—6 bylo zapsáno žáků a žákyň 416. 6) Staroměstská hl. německá škola. Učitelstvo čítá ředitele, katechetu a 4 učitele; žáků jest 378. Dívčí školy, s těmito hlavními školami asi na stejném stupni jsoucí, máme v Praze: 7) C. k. dívčí hlavní školu pro vzdělané stavy na Malé straně. Při škole se nalézá ústav pro čekatelky učitelství. Zaměstnán zde ředitel, katecheta a 6 učitelek. 8) Dívčí hlavní školu Anglických panen na Malé straně. Učitelek jest zde mimo 2 představené 9, žakyň bývá 490. 9) Dívčí školu u voršilek, s níž spojen též ústav pro čekatelky učitelství. Mimo 2 představené je 12 učitelek a 2 učitelové pro náboženství a vychovatelství. Žákyň se přijímá obyčejně 430. Ze škol těchto jsou pod čísly 1, 3, 4 uvedené české, ostatní německé. Farní hlavní školy: 1) u sv. Trojice, žáků na začátku školního r. 1865—6 bylo 465; 2) u Panny Marie Sněžné s 497 žáky; 3) česká škola u Panny Marie Vítězné se 707 žáky; 4) německá škola tamtéž se 440 žáky; 5) u sv. Petra s 635 žáky; 6) německá evangelická farní hlavní škola v Jirchářích. Ředitelem školy jest vždy farář toho kostela, při němž se farní škola nalézá, náboženství vyučují kaplani, každý obyčejně ve dvou třídách, učitelů bývá obyčejně na jedné farní hl. škole 5 i 6. Mimo pod číslem 4 a 6 uvedené školy jsou ostatní české. Na evangelické škole vyučují tři učitelové a 1 učitelka. Ostatní nižší školy Pražské jsou školy triviální čili národní. Tyto pak jsou: 1) u sv. Jilji s 284 žáky; 2) u sv. Františka s 264 žáky; 3) u sv. Havla s 113 žáky; 4) u sv. Ducha s 474 žáky; 5) u sv. Haštala s 517 žáky; 6) Týnská česká dívčí škola s 318 žákyněmi; 7) Týnská dívčí německá škola s 347 žákyněmi; 8) u sv. Vojtěcha s 468 žáky; 9) u sv. Jindřicha se 411 žáky; 10) na Hrádku s 654 žáky; 11 u sv. Štěpána se 758 žáky; 12) u Maltezů s 145 žáky; 13) u sv. Mikuláše s 264 žáky; 14) u sv. Tomáše s 203 žáky; 15) na Strahově s 257 žáky; a 16) u sv. Vita s 249 žáky. Do škol těchto jakož i částečně do farních hlavních škol chodí chlapci a děvčata obyčejně do jedné učební síně, jen kde toho místnosti dovolují, jsou děvčata oddělena od chlapců. Učitelův bývá na školách národních 3—5, což od tohoto oddělení závisí, aneb jsou-li paralelní třídy při některé škole zřízeny. Kde dívky chodí do školy, jest na škole ustanovena industriální učitelka. Začátkem r. 1865—6 bylo na městských školách všech dětí 11.193 zapsáno, z těch na školách českých 8839, na školách něm. 2354; však poslední nebyly všecky Němci, ale dobře $^2/_3$ Čechů. Co do pohlaví bylo na veřejných školách městských 5969 chlapců a 4118 děvčat. — K nižším školám připočísti dlužno též opatrovny. Těch jest v Praze 5, a to 1) na Hrádku založena r. 1832. Ku konci r. 1865 bylo všech dítek 395, z těch chlapců 195 a dívek 200. Správu mají šedivé sestry D. N. D. Příjmy obnášely 1829 zl. 94 kr., vydání 1122 zl. 88$^1/_2$ kr. 2) U sv. Štěpána založená 1839. Dítek bylo ku konci roku 1865 228, a sice 120 chlapců a 108 děvčat. Zaměstknán byl tam jeden učitel a jedna učitelka. Příjem činil 721 zl. 94 kr., vydání 582 zl. 69 kr. 3) Opatrovna u Panny Marie Vítězné, zal. r. 1837. Dítek tam bylo r. 1865 263, a to 117 chlapců a 146 děvčat. Zaměstnány byly 2 učitelky, příjem činil 4383 zl. 81$^1/_2$ kr., vydání 4251 zl. 52 kr. 4) Opatrovna na Hradčanech, založ. 1834. Bylo v ní dítek ku konci r. 1865 182, a sice 97 chlapců a 85 děvčat. Správu mají milosrdné sestry od 1. led. 1858. Příjem byl 3929 zl., vydání 3879 zl. 72 kr. 5) Opatrovna v Josefově. Dítek bylo v ní r. 1865 304, a sice 169 chlapců a 135 děvčat, mezi nimi 64 katol. a 204 žid. Příjem byl 465 zl. 80$^1/_2$ kr., vydání 294 zl. 22 kr. — *d*) Z vedlejších škol jmenujeme školu pro hluchoněmé ve zvláštním ústavě, po celé téměř Evropě proslulém a často za vzor braném. Bližší udání o něm viz pod článkem Frost a Hluchoněmý. Pro slepé dítky obojího pohlaví stává zvláštní vyučovací ústav na Hradčanech. — *e*) Školy mimořádné. K těm patří následu-jící: 1) Nedělní obchodní škola otevřena s povolením ministerstva osvěty a vyučování dne 19. dubna 1850. Účelem té školy jest, učedníky kupecké a obchodnické v Praze, na Vyšehradě, na Smíchově a v Karlíně aspoň v začátcích vědomostí obchodnických vycvičiti. Vyučování odbývá se v neděli odpoledne a má na zřeteli tyto předměty: náboženství, počty, řeč německou, jednoduché vedení kněh, právo směnkové, kupeckou korespondenci, krasopsaní a zeměpis. Vyučování děje se ve třech třídách, žáků bývá až 600. Správu školy má na starosti výbor gremia obchodnického, složený ze 4 členů, z nichž jeden jest ředitelem ústavu. V didaktickém ohledu jest řízení školy svěřeno místořediteli, dvěma učitelům náboženství (jednomu katolickému, druhému židovskému) a 6 učitelům. — 2) Opakovací školy. Opakující vyučování udílí se v každé farní hlavní a triviální škole, a to v neděli a ve svátky (vyjímaje velké svátky a zákonité prázdniny), vždy dvě neb tři hodiny, dopoledne neb odpoledne, aneb i dopoledne i odpoledne. Na opakující vyučování mají choditi i dívky i chlapci, kteří dosáhše 12 roků do školy choditi přestali, a poslední zvláště, když se na učení nějakému řemeslu dali. V Praze nestojí školy opakovací za nic, dívky nechodí do škol těchto, jak předepsáno jest, a chlapci, kteří je navštěvovati musí, chtějí-li dostati za vyučenou, nepřiučejí se mnohému. Po tři léta, v nichž školu navštěvovati jsou povinni, učí se jedněm věcem; o postupování pro dospělejší a kteří pokrok jakýsi učinili, není ve školách opakovacích postaráno. Mimo to jsou mnohé ze škol přecpány učedníky, tak že učiteli nesnadno docíliti jakéhosi úspěchu. Když při některých školách nalézá se více tříd školy opakovací, má zařízení toto základ svůj v tom, že by se všichni učedníci v jednu místnost nevešli, nikoli však, že by se hledělo k tomu, aby žáci podle nabytých vědomostí dále postupovati mohli. Faktický tento stav škol se snad zlepší nařízením místodržitelským ode dne 24. února 1865, jímž se ustanovuje, kterak školy opakovací mají býti zřízeny, a které podotknuté nešvary aspoň částečně odstraní. Předpisy tyto začínají se již přípravně provádět, a lze se nadíti dobrého výsledku i proto, že organisace na potřeby žáků pilněji přihlíží, i proto také, že průmyslníkům spoluúčinkování v příčině dozorstvi na školy tyto svěřeno býti má. V ohledu tomto mají tito zastupitelové průmyslu a živností k pravidelné návštěvě školní přihlížeti, dávati na to pozor, aby od učitelů hodiny byly dodržovány a rozdělení hodin šetřeno, a napomahati k opatřování kněh učedníkům. Poněvadž tímto krokem vlády ruka se podala zastupitelstvu a radě městské, která jako v [illegible]

jiných škol i o zlepšeni škol opakovacích se již častěji zasazovala, dá se mysleti, že i této vadě a neshodě škol městských se odpomůže. —

ε) Školy odborní. K těm sluší přičísti vyšší školu obchodai a školu průmyslovou. Na vyšší obchodní škole vyučovalo roku 1865 i s ředitelem 17 učitelů. Žáků bylo 216, a sice 196 řádných a 20 hospitantů; z těch pocházelo 64 z Prahy, 124 z Čech mimo Prahu, 6 z Moravy. 3 z Hornorakouska, 2 z Dolnorakouska, 1 ze Štýrska, 8 z Uher, 1 z Chorvátska, 2 z Haliče, 1 z Bukoviny, 1 ze Sedmihradska, 1 z Liechtenšteinska, 1 z Ruska a 1 z Nubie. Rodiče byli dle zaměstnání: 89 obchodníků, 30 průmyslníků, 23 statkářů, 38 úředníků, 25 měšťanů, 11 učenců a umělců. K učebným prostředkům sluší počítati knihovnu, kabinet vzorků zboží, pak sbírku fysikální a technologickou. — Školu průmyslovou navštěvovalo r. 1865 žáků 705, z nichž bylo 301 v Praze, 404 mimo Prahu rozených; z žáctva náleželo 633 osob stavu živnostnickému (6 mistrů, 227 tovaryšů, 400 učedníků), ostatní jiným zaměstnáním. Nejhojněji zastoupeni byli zámečníci (100), pak zedníci (55), strojníci (51), truhláři (47) a zlatníci a stříbrníci (40); z jednotlivých předmětů učebných nejvíce žáků mělo přípravné kreslení (150), rejsování strojnické a stavitelské (140), kreslení ornamentální (130) a přípravné kreslení (110). Školní náklad obnášel 6656 zl. 67 kr. Účelům učebným sloužily dobré sbírky modelů, strojů, aparátů, map, kreslin a výkresů. —

b) Školy soukromé. Rozličných ústavů k vyučování, nalézajících se v rukou jednotlivců, bylo koncem r. 1865 v Praze 103, z nichž jest 78 křesťanských a 25 židovských. Soukromé tyto ústavy jsou buď školy střední, na nichž se vyučuje předmětům gymnasiálním a reálním, anebo jako hlavní školy o 4 třídách, neb se na nich vyučuje jednotlivým předmětům, u př. cizím řečem, pracím ženským, kreslení, krasopsaní, hudbě a j. Do těchto ústavů chodilo počátkem školního roku 1865 3753 žáků, z nichž bylo chlapců 1528, děvčat 2215. Ve školy tyto nejsou vřaděny dva soukromé ústavy, jež vydržuje obec městská, totiž česká vyšší dívčí škola a gymnásium reální na Malé straně, prvnější založená r. 1863, druhé 1865. V školním roce 1865—6 byla dívčí škola již úplná, a zavírala v sobě 3 třidy, do nichž chodilo 194 žákyň. Na dívčí škole ustanoven jest 1 ředitel, 3 učitelové třídní, a 4 učitelky třídní, a mimo to více učitelův pro jednotlivé předměty. Reální gymnasium bylo otevřeno r. 1865—6, a sice zatím jedna třída ve dvou odděleních. Přijatých žáků bylo 127, a na učelišti tom zaměstnán 1 ředitel, 3 učitelové, asistent kreslení a několik učitelů pro jednotlivé předměty. —

2. Školy umělecké, a sice: *α)* Akademie pro výtvarné umění, vydržovaná od společnosti vlast. přátel umění; navštěvována byla r. 1865 od 33 žáků řádných a 22 frekventantů; *b*) pro hudbu, a to *α*) veřejné; k nim patří konservatoř a škola varhanická. Konservatoř (v. t.) vyučovala roku 1865 mimo zpěv hře na 12 rozličných hudebních nástrojů. Žáků bylo 120, žaček 19. Škola zpěvecká rozdělena jest na dvě třídy, z nichž v jedné vyučuje se zpěvu koncertnímu, v druhé zpěvu opernímu. Varhanická škola vydržována jest od spolku přátel hudby kostelní (v. níže). *β*) Soukromých škol pro hudbu a zpěv jest úhrnem 42. — 3. Školy tělocvičné. Mimo tělocvičné spolky „Sokol“ a spolek „Něm. turnérů“, v nichž tělocviku se vyučuje, zanášejí se ještě dva soukromí učitelové vyučováním tím. Zemským výborem řízeny jsou zvláštní zemské ústavy pro šermování, pro jízdu a pro tanec. Soukromých učilišť pro tanec jest 10. K cvičení v plování jsou na Vltavě dvě veliké plovárny, jedna vojenská, jedna měšťanská; obě bývají hojně navštěvovány. Tuto třeba zmíniti se též o lázních Pražských. Privátních i veřejných lázní má Praha 10, říčných i ve vanách, počet to pro město tak veliké ovšem nedostatečný. Nejvíce navštěvovány bývají lázně Svato-Václavské, kteréž požívají té výhody, že jest jim po ruce čistá, pramenitá, vždy čerstvá voda; pak lázně Nové, v nichž rozmanitě a účelně zařízeny jsou lázně stříkací (*douche*); mimo ty též hojné návštěvě se těší lázně Královské a lázně na Žofíně. Za letní doby vykazují se k volnému koupání v řece zvláštní místa, dříve k vyvarování všeho neštěstí dobře proskoumaná. V nejnovější době se jedná o nový spolek „Vltavan“, pro cvičení se ve veslování, klouzání a plování, jehož stanovy spolku jsou již k úřadům zadány. —

II. Pomocné. K těm patří především knihovny a rozličné vědecké i umělecké sbírky, uvedené již v části místopisné neb při jednotlivých ústavech, pak museum (v. t.) a divadla, z nichž dvě jsou zemská, výborem zemským řízená, a sice jedno pro představení česká, jedno pro německá; obě mají úplný personal pro hry recitované i pro operu. Privátní divadlo postaveno jest před městskými hradbami za Koňskou branou, v němž mimo občasné dramatické hry odbývají se také jezdecké, akrobatické a j. produkce, též slouží za sál k maškarním plesům. Druhé privátní divadlo se stálým ochotnickým personálem jest v zrušeném klášteře u sv. Mikuláše na Starém městě; divadlo to, správně vedené a hojně navštěvované, slouží za dobrou školu pro divadelní herce, a mnohá výtečná síla dramatického umění z něho již vyšla. O vystavění velikého Národního divadla viz níže Spolky vzdělavací umělecké. — Účelům vědeckým a uměleckým slouží 19 kněhtiskáren, v nichž zaměstnáno jest 400 typografů; pak 20 kamenotiskáren a 12 měditiskáren. Kněhkupectví a skladů nakladatelských jest 33, antikvariatů 7, knihovny zápůjčné 4 a obchodů s hudebninami a výrobky uměleckými 5. — Činnost literární jest téměř ve všech oborech vědomostí velmi čilá a plodná, zvlášť písemnictví české v posledním pětiletí (od doby udělení diplomu říjnového) zkvetlo v míře znamenité. R. 1865 vydáno v Praze českých spisů větších i menších: bohosloveckých a mravoučných 48, státoprávných a statistických 17, přírodovědeckých a lékařských 18, filosofický 1, spisů pro mládež 46, pédagogických 28, mathematických 14, vojenských 2, obchodní 1, spisů pro domácí a polní hospodářství 16, filologických a pro moderní jazyky 26, beletristických 61, spisů uměleckých a s nimi příbuzných 40, spisů smíšeného obsahu 21, kalendářů 19. Literatura německá i jinojazyčná taktéž byla téhož roku důstojně zastoupena. — Spisů periodických vycházelo v Praze r. 1865 v jazyku českém: politických 4, zábavných 13, vědeckých a uměleckých 7, náboženských 4, odborových 7, pédagogických 7, smíšeného obsahu 3. Německých časopisů bylo: politických 4, vědeckých 3, odborových 8 a 1 pro zájmy kultu. —

Humanitní ústavy a sice 1. Ošetřovací. K těm sluší přičísti všecky ústavy zdravotní, jak v nemocnicích a jiných domech ošetřovacích, tak i mimo tyto. V zdravotním ohledu rozděleno jest město na 9 zdravotních okresů, v nichž každém ustanoven jest okresní lékař; mimo veřejné zájmy zdravotní policie jest okresním lékařům svěřeno hlavně bezplatné léčení chudých, i byloť r. 1864 od všech okr. lékařů léčeno 15.685 nemocných, z nichž

se pozdravilo 12.317, polepšilo 1289, nezhojených propustilo 152, zemřelo 948, do jiných ústavů přeneseno bylo 731 a v ošetřování zůstalo 248. V soukromé praxi bylo téhož roku činných: 232 lékařů, 16 ranhojičů, 6 lékařů očních, 11 lékařů zubních, 3 skoto- a koňoléčitelové a 178 pomocnic ku porodu. Lékáren jest 16. R. 1864 bylo ve všeobecné Pražské nemocnici všech nemocných 11.513, z nichž se uzdravilo 7143, polepšilo 1588, nezhojených propuštěno 225, zemřelo 1581 a koncem roku zůstalo 976. V blazinci bylo ošetřováno 1131 chorých, z nichž 84 pozdraveno, 125 polepšeno, 2 nezhojeni propuštěni, 206 zemřelo, 2 do jiných ústavů přeneseni a 712 koncem roku v ošetřování zůstalo. V porodnici porodilo 2807 matek 2636 dozrálých a živých dětí. Z matek propuštěno zdravých 1006, zemřelo 139, přeneseno do jiných ústavů (hlavně co kojných do ústavu nalezenců) 1527 a v ústavě zůstalo koncem roku 135. Z dětí přeneseno do ústavu nalezenců 2279, zemřelo 298, zdravých z ústavu propuštěno 27 a koncem roku zůstalo 32. V domě nalezenců ošetřováno 2499 dětí, z nichž zemřelo 780; kojných bylo 1356, z nichž propustěno během roku 1333, umřela 1 a v ústavě zůstalo 22; k dětem uvedeným druží se ještě 2641 dítek mimo dům v ošetřování daných, z nichž zemřelo 1173. — Zvláštní zmínku zasluhuje chorobinec na Karlově. Ústav ten zřízen jest pro osoby takové, které mají nějakou nezhojitelnou nemoc, anebo které na těle tak jsou sesláblé, že ani nejsou s to, aby za obyčejnými potřebami vládly svým tělem, a proto zvláštního ošetřování potřebují. Správa chorobince náleží obci Pražské, která ji svěřuje inspektoru od rady z jejího středu voleného, správci, lékaři, ranhojiči a podřízeným jim sluhům Potřebné práce čelední konají neduživci za denní mzdu $7^1/_2$ kr. Neduživci v chorobinci opatrovaní jsou dvojí: na oddělení prvním takoví příslušníci obce Pražské, kteří jsou zcela zdarma ošetřováni na útraty důchodu chorobince, a když ty nevystačují, obce Pražské. Na druhém oddělení jsou takoví choří, za jichž zaopatření platí ti, kdo je do chorobince dali. Tito pak jsou rozděleni na tři třídy: v první třídě se platí za osobu denně 1 zl. $13^3/_4$ kr., v druhé třídě 63 kr. a ve třetí třídě 45 kr. R. 1865 bylo v ústavu průměrně 275 chorých, r. 1864 však 281; z těchto byli na první a na druhé třídě po jednom, na třetí třídě 50, a zdarma se ošetřovalo 229 neduživců. Neduživci zdarma opatrovaní dostanou denně libru chleba a 8 kr. na penězích, za něž si mohou koupiti stravu podle chuti od ustanoveného v chorobinci stravovatele. Ale těžce chorým nevyplácí se částka ta, nýbrž dá se jim za ni strava na každý den určená. Potřebné šactvo a věci ložní obstarává neduživcům ústav. Platící choří mají podle třídy, v níž jsou, své lepší neb horší zaopatření. K jmění chorobince náležejí všecka stavení na Karlově, a do aktivního jmění vpočteno jest 20 nadání obnášejících přes 40.000 zl., z nichž největší jest Anny Kostmayerové (31.000 zl.), z jehož úroků dostává 59 nejstarších a nejnuznějších neduživců bez rozdílu pohlaví 7 kr. denně přídavku. Chorobinec byl jeden z těch ústavů, které po zrušení všech dobročinných ústavů z jmění těchto zařízeny byly za času Josefa II. S počátku měl býti někde na venkově pro 300 osob zařízen, ale r. 1789 přišlo nařízení, aby se pro něj od náboženského fondu zakoupily místnosti bývalého kláštera na Karlově. Tak se stalo, a 1. pros. 1789 byli sem uvedeni z bývalého špitálu vlaského a od sv. Klimenta první choří. Přijímání chorých do chorobince dělo se od farářů, policejního ředitelstva, ředitelstva všeobecné nemocnice, od správy zemské, generálního velitelství vojenského a od Pražského magistrátu. Slovo „chorý“ vykládalo se rozličně, a když tolik rozličných úřadů mělo právo k zasílání svých svěřenců do chorobince, byli tam skutečně nejrozličnější neduživci posíláni. Bývali zde slepí, chluchoněmí, tiší šílenci ano i syfilitické ženy, dokavad se nevyléčily. Když později téměř pro každý druh takových nemocných zvláštní ústavy povstaly, zůstaly zde jen tací neduživci, jací se zde až podnes opatrují. Kdo do chorobince nyní má býti přijat, musí býti uznán k tomu za schopna od komise, složené z inspektora chorobince, správce a tří lékařů. Komise tato schází se pravidelně 1. a 15. dne každého měsíce. Chorobné děti dostávají zde vyučování od jednoho z cvičených neduživců, jemuž se za to dostává náhrada 12 zl.; svým časem byl pro ně zvláštní učitel ustanoven. Vydržování chorobince dělo se z fondu ústavu tohoto, když však jeho příjmy nestačily, aby se vše zapraviti mohlo, nařídilo (1822) cís. kr. gubernium, aby schodek obec Pražská kryla. Rozhodnutím tím připadlo obci břemeno bez práva, neb přijímání do ústavu bylo v rukou jiných. Když pak r. 1857 se vidělo, že fond zlým hospodařením jest vyčerpán, přivolilo c. k. místodržitelstvo, aby ředitelstvo nemocnice ve srozumění s radou městskou ústav Pražskými příslušníky obsazovalo, za něž obec Pražská se zaváže platiti ročně 85 zl. 46 kr. stř. Konečně bylo dekretem místodržitelským od 30. srp. 1861 odevzdání chorobince a fondu obci Pražské nařízeno a vyřknuto, že přijímání do chorobince zůstane obecnímu zastupitelstvu výhradně, že jest jen pro příslušníky Pražské, a jen když místa zbývá a za náhradu pro cizí. Od té doby, co chorobinec přešel do správy městské, zkvétá dobročinný ten ústav vůčihledě. — Soukromý ústav jest dětská nemocnice. V té bylo r. 1864 v léčení 1021 dítek, z těch pozdravilo se 614, polepšilo 85, nevyléčených propuštěno 57, zemřelo 204, a v ošetřování zůstalo 61. S dětskou nemocnicí spojen jest ústav pro návštěvu chorých dítek po domech; v ústavu tom dostalo se lékařské péči 6667 dítkám, z nichž 5842 pozdraveno, 286 ve zdraví polepšeném, 67 v nezměněném propuštěno, 428 zemřelo a 44 v léčení zůstalo. — Ve špitále Milosrdných bratří v léčení bylo 3281 nemocných, z nichž 2663 vyléčeno, 101 v zlepšeném, 39 v nezlepšeném stavu propuštěno, 226 zemřelo a 162 v ošetřování zůstalo. Ve špitále Alžbětinek bylo nemocných 884, z kterýchž pozdraveno 730, zemřelo 90 a v léčení zůstalo 64. V židovském špitále bylo v léčení 369 nemocných, z těch vyšlo pozdravených 250, polepšených 51, nezhojených 6, zemřelo 39 a v ošetřování zůstalo 23. Ústav fysiatrický měl 301 nemocných, z nichž vyléčeno 124, polepšilo se 173 a zemřeli 4. Ve špitále pražské trestnice bylo nemocných 1078, pozdravilo se 747, polepšilo 190, nevyléčilo 6, zemřelo 64, do jiných ústavů bylo přeneseno 10 a v léčeni zůstalo 61. Ve špitále městských vězňů bylo ošetřováno 361 chorých, z nichž se pozdravilo 267, polepšilo 38, zcela nevyléčilo 15, zemřelo 17 a v léčení zůstalo 24 Ve špitále ústavu pro mužské kárance bylo chorých 122, z kterýchž úplného zdraví došlo 81, ve stavu polepšeném propuštěno 26, ve stavu nepolepšeném 2, zemřelo 5, do jiných ústavů přeneseni 2 a 6 ve špitále koncem roku zůstalo. Ve špitále ženských káranců na Hradčanech bylo nemocných 291, mezi nimi uzdravených 244, polepšených 13, zemřelých 14 a koncem roku pozůstalých 20. Celkem dostalo se ve veřejných ústavech roku 1864 lékařského ošetřování 48.978 osobám, z nichž se pozdravilo 32.820, z ošetřování vystouplo o zdraví zlepšeném 4168, o zdraví zcela nevyhoje-

něm 599, zemřelo 4263, do jiných ústavů přepraveno bylo 4551 a koncem roku v ošetřování zůstalo 2577. V počtu tom zahrnuty nejsou dvě velké nemocnice vojenské, špitál milosrdných sester pod Petřínem a nemocnice obchodnického gremia. —

2. Opatřovací. a) Chudobinec u sv. Bartoloměje založen jest a zřízen z dobročinných nadání a odkazův, které jakožto základní jistiny tvoří jeho hlavní fond. Aby ústav ten byl zachován, docházejí do jeho důchodův sbírky příspěvků dobrovolných a příspěvky z důchodův obecních. V domě chudých u sv. Bartoloměje bývá 365—380 almužníkův (roku 1865: 366—372), kteří jsou buď Pražští měšťané neb měšťanky, příslušníci města Prahy anebo s povolením zastupitelstva města Prahy a úřadův takové osoby, pro něž zvláštní místa byla zřízena. Osoby na ústavě tomto opatrované jsou podlé pohlaví ubytovány a dostávají šatstvo, potřeby ložní i celou přiměřenou stravu. Správa chudobince náleží zastupitelstvu městskému, řízení její jest svěřeno správci, který ve věcech správních podřízen jest radě městské, v záležitostech účetních městské účtárně. On má obstarávati všecky věci úřední, oznamovati dozorci od rady z jejího středu ustanovenému dobročinné dary ústavu připadlé, jakož i vrchnímu ředitelství chudých a dozorci každé uprázdnění místa atd., a bdíti nad domácím pořádkem, nad řádným osvětlováním a topením (aby bylo tepla vždy 18° R). Oděvy a prádlo zhotovují se pokud síly stačí v domě, začež dostanou kdo pracují náhradu. Všecky věci, které s sebou almužník do ústavu přinese, připadají po jeho smrti ústavu; když dostává nějakou podporu z jiného ústavu neb nadání, připadne i to příjmům ústavu. Poněvadž stravování se děje ve vlastní správě ústavu, almužníkům pak samým nejvíce na tom záleží, aby se jim jen dobrá a dostatečná jídla vydávala, svěřena jest dohlídka na to samým almužníkům, z nichž správce ústavu jmenuje k tomu účelu vždy dva na týden. Při výročních slavnostech dává rada městská vystrojiti almužníkům v chudobinci hostinu, při níž více jídel, pivo, ano i někdy víno dostávají, k čemuž mnozí dobrodinci svými příspěvky nápomocni bývají. Za dřívějších dob bývalo v každém ze čtyr měst Pražských několik špitálů, kde se chudí vydržovali a nemocní ošetřovali. Na Novém městě založil arcibiskup Jan pod Vyšehradem, na místě kde nyní stojí pivovár kapituly Vyšehradské, chudobinec (1364), který špitál sv. Alžběty se jmenoval a pod právomocnost Nového města Pražského náležel. Když na počátku XVI. stol. následkem všelijakých nemocí nakažlivých mnoho churavých lidí bylo a špitál sv. Alžběty pro ně více vystačiti nemohl, koupila rada Nového města 15. kv. 1505 od Jana Hrona dům pod Slovany na rozcestí, a když i ten účelu úplně vyhověti nemohl, dala rada Novoměstská skrze špitalní úředníky přikoupiti od Václ. Komínka a Anny manželky jeho dům sousední za 15 kop gr. česk. (1514), a rok na to jiný dům od Ondřeje Chrta. Tím se opravují všecky jiné povídačky o založení dobročinného ústavu toho. S novým tímto špitálem, u něhož kaple sv. Bartoloměje postavena byla, byl spojen též špitál sv. Alžběty a jeho příjmy mu přikázány. R. 1547 pobral Ferdinand I. se statky obecními i značné špitální statky, vrátil je však zase Novoměstským, ponechav si toliko vrchní majitelství nad nimi, které teprv Rudolf II. Novoměstským zase postoupil. V 30leté válce trpěl ústav ten velké pohromy, a to i na staveních špitálních samých i na statcích blíže Prahy. Nedlouho před jeho zrušením obnášely jeho příjmy 2571 zl., z nichž 48 chudých vydržováno bylo. Z nařízení císaře Josefa II. byl kostel špitální zavřen, almužníci propuštěni a jim 8 kr. denně na výživu dáno. Z rozkazu guberniálního museli pozůstalí tam choří do zámku Libeňského přenešeni býti, načež bývalý špitál městský se upravil pro blázinec, za nějž se ho užívalo až do vystavení nového blázince. Když se z rozkazu cís. Josefa II. r. 1767 všecky zaopatřovací ústavy Pražské zrušily a místo nich porodnice a dům pro nalezence, nemocnice, blázinec a chorobinec zřídily, ukázalo se brzy, že se zapomnělo na zaopatření lidí starých, ku práci neschopných a skutečně chudých. Aby se tomu odpomohlo, založil Frant. hr. Kolovrat roku 1808 nový ústav pro chudé měštany Pražské, sebrav k tomu s tehdejším purkmistrem Steinerem příspěvky subskripcí, a tomu novému ústavu bylo tenkráte prázdné stavení bývalého špitálu u sv. Bartoloměje postoupeno k bezplatnému užívání, a vykázáno ze státní pokladnice 3127 zl. 3 kr. k opravám na stavení a 10.000 zl. v hotovosti k začátečnímu založení důchodu. Obec Pražská poskytovala tenkráte ústavu podpory 1200 zl. ročně. R. 1809 měl důchod chudobince u sv. Bartoloměje aktivního jmění 34.630 zl. a bylo v něm 213 chudých zaopatřeno nejnutnějšími potřebami; r. 1820 bylo tam almužníků 270 a r. 1826 již 300. Obec Pražská přičiňovala se stále o povznešení ústavu, a od té doby, co po roce 1860 úplně jej dostala do své správy, staly se znamenité obraty k lepšímu. Poněvadž pak místnosti jeho jsou úzké, založen zvláštní důchod, jehož úroky se stále kapitalisují, až pak dosáhnou přiměřené sumy, na rozšíření jeho se upotřebí (v. Hospodářství obce Pražské). — b) Soukromý ústav pro sirotky, jinak sirotčinec u sv. Jana Křtitele, ustanoven jest pro vychování osiřelých chudých chlapců katolických vůbec, zvláště ale pozůstalých po měšťanech Pražských, úřednících státních, zemských, Pražských obecních a po veřejných učitelích. Do ústavu se zdarma přijímá jistý počet chlapců, kteří nejméně jsou 7 let a ne přes 12 let staří. V květnu nebo začátkem června ustanoví se podle počtu vystupujících chovanců z ústavu a dle příjmů, mnoho-li nových chovanců na rok příští do sirotčince bude přijato. Ze všech žadatelů přijme se na den sv. Jana Křtitele, co patrona ústavu, na místa k zadání určená dvě třetiny losem, třetí pak třetinu uprázdněných míst zadá představenstvo těm sirotkům, kteří dobrodiní toho nejvíce potřebují. Přijatým dostane se nejen celého zaopatření v ústavu, ale i vyučování školního na tamní čtyrtřídní hlavní škole, na níž se všemu jako na veřejných hlavních školách vyučuje. Vyučování a vychování jest v celku německé, ač se přihlíží i k tomu, aby chovancům neznámost češtiny v jejich budoucí výživě nepřekážela. Nemají-li chovanci zcela žádných příbuzných, anebo nemohou-li jim tito anebo nechtějí-li pomoci, stará se o ně představenstvo i po vystoupení z ústavu, a to zvláště tím, že jim obstarává řádné mistry, u nichž se řemeslu učiti mají, a že za ně zapravuje poplatky za připověď a za vyučenou. Ústav a opatření jeho běžnými potřebami má na starosti ředitel domu a vyučování. Na ústavě jsou činní čtyři učitelové, výpomocný učitel, katecheta a učitel modelování. Správa ústavu svěřena jest představenstvu sirotčince, které samo určuje, z kolika členů složeno býti má, a samo se doplňuje. Nyní čítá představenstvo deset členů. K zvolení nového představeného jest potřebí absolutní většiny hlasů starých představených, kteří při volbě k tomu hleděti mají, aby každé hlavní oddělení správy sirotčinské zastoupeno bylo jedním představeným, záležitosti té znalým.

Kdo nejdéle jest členem představenstva, tomu náleží pravidelně vrchní dozorství a vedení ústavu, i předsedání v schůzích představenstva. Kdo po něm nejdéle jest představeným, jest pravidelně náměstkem předsedovým. Kdo ročně sirotčinci nejméně 10 zl. r. č. darují, jsou *členové činní*, kteří 5 zl. ročně přispívají, jmenují se *přispívajícími členy*; kdo pak nejméně 2500 zl. r. č. najednou neb v lhůtách ústavu obětují, slují *zakladatelové* sirotčince; kdo konečně mají velké zvláštní zásluhy o ústav, těm udělí představenstvo titul *čestného představeného sirotčince*. O všecky záležitosti správní a osobní radí se a činí usnešení představení, jenž aspoň jednou za měsíc schůzi odbývati mají, kteréž, má-li usnešení platné býti, aspoň polovice v Praze jsoucích představených má se zúčastniti. Předseda se stará o vykonání všech usnešení představenstva. Koncem roku 1863 obnášelo jmění sirotčince 124.569 zl. $53\frac{1}{2}$ kr. Úroky, příspěvky na stravu a odkazy vzrostlo roku 1864 na 139.212 zl. 61 kr. Vydání bylo ale 14.662 zl. $44\frac{1}{2}$ kr., tak že po odražení vydání a pasiv ústavu koncem r. 1864 zůstalo čistého jmění jen 122.225 zl. $32\frac{1}{2}$ kr. Mimo to náleží sirotčinci ještě sedm nadání, která se zvláště účtují. Připočtou-li se tyto k nadepsaným 122.225 zl. $32\frac{1}{2}$ kr., obnáší jmění sirotčince 173.176 zl. $66\frac{1}{2}$ kr. Dle výkazu školního roku 1864/5 bylo v sirotčinci opatřováno chlapců 47 zdarma a 20 za plat, dřívější léta bývalo jich o 8—12 zdarma více. Sirotčinec byl r. 1773 založen od několika lidumilů, kteří se slitovali nad opuštěnými sirotky, jichž tenkráte po moru z hladu vypuklém bylo velmi mnoho. Nejdříve byl v Tůních Rybních ve čtvrti Svatopetrské, až r. 1781 byl přeložen do Bredovské ulice, do domu od milosrdných bratří koupeného, který až do r. 1760 náležel hr. Bredovi. Dům ten jest vlastnictvím sirotčince. — c) *Ústav chudých.* Správa a zaopatřování chudých svěřena jest úřadu chudinskému, jenž se skládá z vrchního ředitelstva ústavu chudých a z ředitelstev okresních jemu podřízených. Vrchní ředitelstvo skládá se z vrchního ředitele jakožto předsedy a z osmi členů, z nichž jeden jest náměstek vrchního ředitele. Vrchního ředitele volí sbor obecních starších, z oněch pak osmi členů vrchního ředitelstva volí městská rada ze zastupitelstva obecního čtyry na rok, a ostatní čtyry volí ze sebe okresní ředitelové na tři léta. Při této volbě, jíž vrchní ředitel vede, musí nejméně 15 okresních ředitelův přítomno býti. Všichni členové vrchního ředitelstva, kteří si místopředsedu ze svého středu volí, zastávají svůj úřad tak dlouho, až jich nástupcové úřadovati počnou, a když se mezi časem místo některého uprázdní, obsadí je městská rada neb ředitelové okresní volbou novou. Okresní ředitelstva chudých, pro každý farní okres ustanovená, skládají se z okresního ředitele a jeho náměstka, z faráře okresu chudinského a z tolika otců chudých, na kolik částí vrchní ředitelstvo příslušný okres dle množství chudých rozdělilo. Otcové chudých se volí na šest let, musejí v okresu, v němž voleni jsou, bydleti, a musejí míti právo voličské při volbách obecních. Když některé z vlastností těchto pozbudou aneb úřad svůj nedbanlivě konají, ztratí své plnomocenství, a když tak místo otce chudých v některém okršku jest uprázdněno, nastoupí na jeho místo až do nejbližší volby co náhradník ten, kdo při volbě dostal po něm nejvíce hlasů. Po volbě otců chudinských volí se ředitel okresní a jeho náměstek u faráře každého okresu chudinského, z nichž druhý musí býti z otců chudých, kdežto za okresního ředitele se může voliti každá spůsobilá a v tom okresu bydlící osoba. Volba okresního ředitele a jeho náměstka děje se na tři léta, a za zvoleného se pokládá ten, komu se dostalo nadpoloviční většiny hlasů. Faráři jakožto zákonnímu představenému chudých přísluší spravovati pokladnu, účetníka má ustanovovati okresní ředitel, který na vůli má na vrchním ředitelstvu žádati, aby mu osoba účtů znalá přidána byla. Působnost okresního ředitelstva jest dvojí: vlastní a přenešená. První záleží v tom, aby vyšetřovalo poměry chudých, jimž se má uděliti anebo zvýšiti almužna, aneb kteří přijati mají býti do chudobince u sv. Bartoloměje, aby rozdávalo almužny a chudým rozdělovalo dary neb jiné přišlé peníze, almužnu v určitých případech zastavovalo, aby sbíralo příspěvky na chudé a na chudobinec, zvláště spůsobem podpisování, aby rozdělilo okres chudobní v menší okršky, i aby ten každý okršek přidělilo zvláštnímu otci chudých. Působnost přenešená záleží v tom, aby vyšetřovalo poměry chudých též za jinými účely než jest obdržení almužny, a aby chudým a jiným osobám oznamovalo, na čem se vrchní ředitelstvo usneslo. Žádá-li někdo za almužnu, má otec chudých důkladně všecky poměry jeho ohledati a se přesvědčiti, že nemá žádného jmění, že sobě nic vydělati nemůže, a že jest podpory hoden, za kteroužto příčinou má se osobně odebrati do jeho obydlí, vyplniti arch příslušnými rubrikami opatřený, a navrhnouti a odůvodniti, má-li žadatel dostati nějakou podporu, a jakou, aneb má-li ku přijetí do chudobince neb chorobince vrchnímu ředitelstvu odporučen býti. Otec chudých povinen jest také podpisy ku prospěchu ústavu chudých a chudobince u sv. Bartoloměje v okršku svém osobně sbírati, v hostincích ze sběracích pokladnic peníze vybírati, a k almužníkům bedlivě přihlížeti, zdali podpory ještě potřebují, a když toho není třeba, oznámiti to okresnímu ředitelstvu a nařízení okresního ředitele řádně plniti. Almužna udělovati se má pravidelně jen osobám, které dokonce žádného jmění nemají, nic sobě vydělati nemohou a příslušníci obce jsou. Cizím může uděliti almužnu toliko městská rada, a též i domácím, když se jedná o nejvyšší porci. Almužny se dělí na 5 tříd. V první třídě dostávají chudí na týden 40 kr., v druhé 60 kr., v třetí 80 kr., ve čtvrté 1 zl. a v páté 1 zl. 20 kr. Poslední se uděluje jen Pražským měšťanům a jich vdovám, kteří pro nedostatek místa do chudobince přijati býti nemohou. Dětem odpolou osiřelým má se vůbec uděliti almužna jen po 40 kr. Za příčinou vyřizování žádostí chudých odbývá okresní ředitelstvo schůze týdenní a měsíční, první k vyřizování běžných věcí, druhé, aby se přijal výkaz pokladního, výkaz o počtu almužníkův, a aby se konaly porady o věcech k ústroji okresního ředitelstva náležitých. I o schůzích týdenních a měsíčních sepisují se protokoly a předkládají se měsíčně s výkazem pokladním vrchnímu ředitelství. Při schůzích týdenních děje se podělování chudých. Důchod ústavu chudých má jednu hlavní pokladnu a 20 pokladnic okresních. Tyto jsou v domích farních, ona u městské hlavní pokladny. Příjmy pokladen okresních jsou buď takové, že přicházejí přímo do pokladen okresních od stran, totiž: příspěvky podepsané, ze schránek kostelních, ze schránek týdenních, z pytlíčku almužního, ze schránek hostinských, při výkonech duchovenských, co oféry o svátcích, co odkazy a dary; aneb za druhé, které se vyplácejí pokladnám okresním od pokladny hlavní, jakož jsou úroky z jistin k okresu přikázaných, tolikéž úroky z nadání a dotace. Pokladnu skontruje, kdy se toho potřeba vidí, vrchní ředitelstvo. Každoročně skládá každé okresní ředitelstvo své účty.

Pokladna hlavní přijímá všecky užitky, které poskytuje důchod ústavu chudého, o jehož jmění viz Hospodářství obce Pražské. Mimo to mají otcové chudých vyšetřovati poměry těch, kteří žádají o vysvědčení chudoby za příčinou osvobození od školného, anebo aby byli léčeni zdarma. Prvnějším se má dáti list jen když z ústavu chudinského podpory dostávají, anebo by ji dostali, kdyby k tomu ústav skutečně postačoval, vůbec jen takovým lidem, kteří sebe a rodinu svoů skutečně těžce vyživují; léčení pak zadarmo čili na útraty obecních důchodů Pražských může se poskytnouti jen těm, kdo dostávají almužny z nějakého fondu dobrodějného, kdo živi jsou ze mzdy nádenní, nenáležejíce k žádné jednotě a nejsouce v práci u žádného průmyslníka, jenž by za ně léky zapraviti povinen byl, pomocníci, služebníci a služebné takových umělců a průmyslníků, kteří za ně platiti nemohou. Lékařká pomoc poskytuje se pak všem členům takové chudé rodiny. V průměru se udílí almužna 2200 chudým, v měsících letních jest jich méně, v měsících zimních více, neb mnozí dostávají almužnu jen v čas zimní. Nejvíce chudých bývá zaopatřováno v okresu farním u sv. Štěpána (230), na to přijde hned farní okres Podskalský (220), pak farní okres u sv. Petra (200); nejméně chudých jest ve farním okresu u Panny Marie Sněžné (35—40), u sv. Jakuba 40, u sv. Trojice 45. Žádnou podporu z centrální pokladny ústavu chudých nepotřebovaly farní okres Týnský a Svatojindřišský, ano první odvedl r. 1863 co nadbytek 500 zl. do hlavní pokladny. Z hlavní pokladny dostaly r. 1863 největší výpomoc farní okres Podskalský, jemuž 5000 zl., pak Svatovojtěšský, jemuž 4990 zl., a pak Svatoštěpánský, jemuž 4400 zl. poskytnuto bylo. — Mimo chorobinec, chudobinec, důchod sirotčí, ústav chudých má ještě obec Pražská k zaopatřování svých potřebných občanů tak zvaný d) důchod obročnický (*Pfründnerfond*). Nesnadno určitě říci jak povstal, zdá se ale že z odkazů dobročinných pro schudlé měšťany, k nimž i obec sama během času nemálo snad přispěla. Jmění jeho záleží ve dvoru deskovém ve Vysočanech a asi 350.000 zl. v aktivních jistinách. Příjmy tohoto jmění propůjčují se 150 osobám co nadace. Z těchto 150 nadací jest 82 městských, pro měšťany vůbec a snad od obce založených, a 68 pod rozličnými modalitami od 21 soukromníků buď pro měšťany a příslušníky vůbec, anebo pro jisté osoby založených. Často se stává, že některý potřebný má nadaci z důchodu obročnického, přeje si však, aby byl vydržován v chorobinci neb v chudobinci. Je-li do některého z těch ústavů přijat, připadne jeho nadace ústavu na tak dlouho, dokavad v něm jest. Poněvadž důchod obročnický jest určen pro osoby do Pražské obce příslušející a chorobinec i chudobinec také, udělování pak míst radě městské náleží, a ona by je vším právem mohla uděliti osobám, které do jednoho z obou ústavů dostati se chtějí, stává se, že když se ukazuje schodek v chorobinci neb chudobinci u sv. Bartoloměje, nahražen bývá z důchodu obročnického. — Zvláštní dobročinný spolek jest e) soukromá jednota ku podporování chudých podomních. Účelem jednoty jest především předejíti úplné schudnutí jednotlivců a rodin, a skutečně potřebné od okamžitého zahynutí zachrániti. Mimo to si béře jednota za úlohu, zabrániti, aby nikdo i z nejchudších vrstev obyvatelstva Pražského zimou nebo hladem nezahynul, anebo v nouzi k nezdravým látkám potravním své útočiště vzíti nemusel. Valná hromada volí protektora, který má právo usnešení valné hromady na čas staviti, potom ale opět ji předkládati, aby se o nich znova radila. On má vrchní dohlídku ve všech odvětvích správy jednoty, právo ve valné hromadě a v schůzích ředitelstva předsedati, valné hromadě čestné členy navrhovati a rozepře v jednotě zniklé rozsuzovati. Jest-li že protektor ve správu jednoty sám uvázati se nechce, zvolí se k návrhu jeho při valné hromadě předseda jednoty, který jednotu zastupuje u cís. úřadů, jest bezprostředním přednostou jejím a má všecka práva protektora mimo to, že povinen jest, když by usnešení valné hromady zastavil, rozhodnutí o tom protektoru předložiti. K návrhu předsedy volí ředitelstvo náměstka jeho; když by ani ten ani předseda schůzi ředitelstva někdy nemohl býti přítomen, zvolí si toto pro tu schůzi zástupce jejich. K návrhu protektora volí valná hromada členy čestné, kteří mohou valné hromadě přítomni býti a hlasovati a jimž se každoročně výsledky účetní oznámiti mají. K návrhu některého člena jednoty volí protektor z komisarů vyšetřovacích členy jednoty, kteří mohou při valné hromadě hlasovati, ale zavázáni jsou všecka nařízení předsedova a ředitelstva svědomitě vykonávati. Komisary vyšetřovací jmenuje k návrhu některého člena jednoty předseda, oni mají tatáž práva a povinnosti jako členové jednoty, mimo hlasování při valné hromadě. Tato jest nejpřednějším správcem všech záležitostí jednoty se týkajících, a má každoročně za příčinou vyslyšení roční zprávy a každý třetí rok za příčinou doplnění ředitelstva svolána býti. Každý třetí rok vystupuje třetina členů ředitelstva z úřadu svého a doplňuje se opět tak, že má valná hromada pro každé v ředitelstvu uprázdněné místo tři kandidáty jmenovati, z nichž si předseda členy do ředitelstva vyvolí. Ředitelstvo ustanovuje, jak se prostředků jednoty užiti má k dosažení účele jejího, a jak k tomu členové její nápomocni býti mají. Předseda jmenuje z členů ředitelstva ředitele kanceláře, který k tomu přihlížeti má, aby se každá žádost a nařízení předsedovo řádně vyplnilo, potom provisora a jeho kontrolora, kteří se o zakoupení, prodání, spracování a rozdělení látek starati mají a jimž v tom komitét, ze členů jednoty pro obstarávání oděvů volený, a dva dozorcové kuchyně nápomocni býti mají. Předseda jednoty jmenuje z členů ředitelstva pokladníka a jeho kontrolora, pak právního zástupce a konečně přednostu výboru plesu, který se každoročně ku prospěchu jednoty dává. Mimo to volí ještě ředitelstvo z členů jednoty výbor, jenž s předsedou svým, od předsedy jednoty z členů ředitelstva jmenovaným, obstarává koupi, prodej a podělování palivem podle pravidel od ředitelstva ustanovených. Prostředky jednoty dělí se na jmění základní a příjmy, kteréžto poslední mají pramen svůj v úrocích ze základního jmění, darech dobrodinců, prodeji lístků omluvných od přání novoročního, ve výtěžku ze spolkového plesu, koncertů a j. Příjmů se užívá ku podpoře podomních chudých t. j. takových, kteří ze žebrání nedělají řemeslo, a zvláště takových, kteří při nejlepší přičinlivosti nemocí, neštěstím anebo pro velký počet dítek do nouze a bídy klesli a předce raději vše snášejí, než by jiným byli na obtíž. Podpora poskytuje se buď v penězích neb věcech jak toho kde nejvíce potřebí jest. Z příjmů jednoty podporují se i mladí chudí, a to tak, že se jim hledí zaopatřiti místo do učení, usnadniti navštěvování školy, zaopatřiti prostředky učebné, zjednati šatstvo atd. Mimotního účele svého, totiž zachrániti chudé před zahynutím hladem neb zimou, hledí jednota dosáhnouti rozdělováním polívky, paliva, přikrývek a oděvu. Když nuzný za

podporu prosí aneb jednota naň na nějaký způsob upozorněna jest, mají poměry jeho pravidelně od dvou členů jednoty neb vyšetřovacích členů ohledány býti, načež se podpora buď poskytne aneb beze všeho udání příčin zamítne. Koncem dubna 1864 bylo základní jmění 27.072 zl. $47\frac{1}{2}$ kr., a příspěvky od 1. máje 1863 do posledního dubna 1864 vzrostly na 58.058 zl. $1\frac{1}{2}$ kr. Vydání bylo 23.329 zl. $30\frac{1}{2}$ kr., tak že jednotě v celku zbývalo 29.728 zl. Ku podporování chudých se v tomto roce zakoupilo 536 loket sukna, 360 lok. podšívky, 175 lok. barchetu, 467 párů střevíců, 402 p. punčoch, 202 kabáty pro chlapce, 201 zpodků, 198 kabátců pro dívky; v penězích se rozdalo 9459 zl. 7 kr. Mimo to se zakoupilo a vydalo 455 sáhů dříví a rozdělilo mezi chudé 162.696 porcí po 2 žejdlících polívky, na niž bylo třeba 150 měřic krup, 82 měřic hrachové mouky, 2450 lib. hovězího masa, 1020 lib. vepř. sádla, 350 lib. převařeného másla, 641 měř. zemčat, 1500 lib. soli, 3 korce hub, za 185 zl. zeleniny a koření, k uvaření 430 centů kameného uhlí a 8 sáhů dříví. Jednota čítala tenkrát na 160 členů a vyšetřovacích komisarů, pak 6 čestných členů. S jednotou soukromou ku podporování podomních chudých jest spojen **spořící ústav na plodiny**. Jeho účelem jest, aby si chudí a méně zámožní malým týdně uspořeným penízem přes léto nejhlavnější potřebu pro zimu in natura pojistili. Vklady se přijímají jen od chudých obyvatelů města Prahy, a za ně se plodiny ve velkém nakoupené na začátku zimy vydávají. O skutečné chudobě mají se účastníci spořícího ústavu způsobem předepsaným vykázati, a každou z 30 k tomu určených a po sobě běžících neděl vklad svůj složiti. Takové vklady jsou čtvery: první třída s týdenními 10 kr., druhá s týdenními 16 kr., třetí s týd. 20 kr. a čtvrtá s týdenními 30 kr. Ústav kupuje a za vklady vydává měkké dříví, kamené uhlí a zemčata. Každý, kdo k spolku tomu přistupuje, má udati hned neb aspoň do 15. týdnu, které z těchto věcí a za kolikátý díl svého vkladu si pojistiti chce. Vydávání plodin počíná koncem listopadu. Kdo se z vkladatelů nějakého úskoku naproti spolku dopustil, vklady své řádně nečiní, tím na jevo dávaje, že se mu o pravé spoření nejedná, aneb kdo do 15. prosince své věci neodebral, ztratí právo k svým vkladům, které k utvoření fondu záložního připadnou. Řízení ústavu má soukromá jednota ku podporování podomovních chudých, která potřebná vydání na spořádání ústavu ze svého kryje, za svěřené peníze ručí, členy účinkující při ústavu spořícím od ředitelstva svého jmenovati dává a o to se stará, aby se vložené peníze co možná nejvíce do času upotřebení jejich na látky zužitkovaly. Dle zprávy na rok 1864 vydané činily příjmy spolku 27.296 zl. $9\frac{1}{2}$ kr., za něž se nakoupilo a vydalo stranám $1436\frac{3}{4}$ sáhů dříví, 13.008 centů kameného uhlí, $275\frac{1}{3}$ měř. zemčat. — Obec pražská má ve své správě také **důchod sirotčí**. Účel důchodu toho jest podporovati sirotky po měšťanech a příslušnících Pražských. Sbor obecních starších uzavřel ve své schůzi dne 18. ún. 1864, aby sirotci ku Praze příslušní, kteří dostávají pomoci z důchodu sirotčího, rozděleni byli na dvě třídy: až do tří let aby náleželi do třídy první, a do třídy druhé sirotci od tří let; obě pak třídy aby se dělily na sirotky poloosiřelé a zcela osiřelé. Děti zcela osiřelé dostávají v první třídě 4 zlaté a v druhé 3 zlaté měsíční podpory, poloosiřelé v první třídě 3 zl., v druhé třídě 2 zlaté. Podpora trvá až do desíti let. Však po desátém roce podporuje z nich obec ještě mnohé, a to i 50 zl. ročně, a svěřuje je dohlídce spolku pro opuštěné děti. Mimo to mají i otcové chudých i faráři dohlížeti, zdali lidé, u nichž na vychování jsou, dobře je vedou. Dříve dostávalo podporu od města 180 sirotků, od roku 1866 bude ji dostávat 230, z nichž je zcela osiřelých v první třídě 10 a v druhé třídě 20, poloosiřelých v první třídě 40 a v druhé 160. Jmění, příjmy a vydání tohoto důchodu jsou udány při hospodářství obce pražské. — K ústavům těm přičísti ještě sluší **Vlaský špitál**, pak **špitál křižovníků** s červenou hvězdou, v němž jest 12, a **špitál** premonstrátů **na Strahově**, v němž jest 16 chovanců, více méně věkem sešlých, **ústav pro dospělé slepce** obého pohlaví v Brusce na Malé straně, konečně několik jeslí (*crèches*) pro opatrování malých dítek, jichž rodiče za dne po práci jdou a teprv u večer své dítky z ústavu vezmou, aby je tam ráno opět odevzdali. —

Spolky, a sice 1. **živnostenské a průmyslní**, a to a) **podporovací**. K těm patří: **C. k. vlastensko-hospodářská společnost**, jenž měla na počátku roku 1866 členů čestných 59, činných 399, dopisujících 116; předběžný rozpočet na rok1866 vykazuje příjmů 35.018 zl. 97 kr. a vydání 34.870 zl. 30 kr., v čemž jest zahrnuto vydání na vydržování rolnické školy v Rabíně 2100 zl., na vydržování rolnické školy v Libverdě 2100 zl. a na vydržování vyššího hospodářského učiliště v Libverdě taktéž 2100 zl. Časopisy hospodářské vydává společnost tři: české *Hospodářské noviny* a německé *Centralblatt für die gesammte Landes-Cultur* a *Wochenblatt für Land-, Forst- und Hauswirthschaft*. Společnost ta má odborní společnosti: štěpařskou, ovčáckou, včelařskou a hedbávnickou. — Podrobnější zprávy viz v čl. **Hospodářský** a v čl. **Čechy** str. 470.

Průmyslová jednota (v. t.)

Pomologická n. ovocnická jednota (v. t.)

Ovčácká jednota (v. t.)

Hedbávnická jednota měla na počátku roku 1866 členů 131, příjmy pro ten rok rozpočtěny jsou na 291 zl., vydání na 190 zl.; ostatně viz čl. **Hedbávnická jednota**.

Česká společnost pro zvelebování zahradnictví, povolená 11. led. 1844, má za účel povznešení a podporování zahradnictví v celém objemu a ve všech odvětvích jeho, k čemuž se vydržuje na útraty společnosti zahrada co školka pro květiny k okrase, stromy, keře, ovoce a zeleniny, zvláště nového objevení, které svou krásou neb užitečností zvláštní cenu pro zahradnictví mají; k této zahradě ustanoven jest zahradník vědecky a technicky vzdělaný. Mimo to opatřují se nejlepší časopisy a spisy o zahradnictví, čímž se zakládá knihovna všem členům společnosti přístupná; spolek dopisuje si s ústavy podobnými doma i v cizozemsku, s rostlinoznalci, zahradníky a zaopatřuje tudíž nejnovější a nejznamenitější rostliny k účelu jich rozšíření. V zahradě společnosti podrobují se zajímavé a nové vynálezy o pěstování rostlin zkoušce, a výsledky zkoušky sdělují se členům, kdykoli toho potřebí. Konečně má zařizovati spolek 2kráte do roka, a sice na jaro a na podzim, výstavy rostlin, květin a zahradních plodin, s čímž spojeno vypisování otázek a podělování cenami. Mimo to vyučuje se v zahradě spolkové bezplatně zahradnictví v neděli i ve svátek.

Obchodnický spolek **Merkur** (založ. r. 1862) má za účel povznášeti a rozšiřovati vědomosti obchodnické, povzbuzovati k vespolnému vzdělávání se vůbec, zejména pak ve vědách národohospodářských a finančních, opatřovati služby, podporovati

soudruhy, kteří pomoci potřebují. Prostředky k tomu jsou: místnosti spolkové (nyní v Pařížské uličce č. 574), čítárna s vhodnými časopisy a knihovnou, přednášky vědecké od členův i od hostů, sbírka vzorů všelikého zboží, schránka na otázky ze života obchodního a průmyslného, o nichž se ve schůzích týdenních po řádu parlamentárním rokuje a rozhoduje. Koncem roku 1864 bylo 109 členů řádných, 53 čestných.

b. Provozovací, a sice: Společnost pro paroplavbu na řece Vltavě mající za účel zříditi paroplavbu ku převážení osob a věcí po Vltavě, kterážto plavba zatím (od r. 1865) mezi Prahou a Štěchovicemi se provozuje. Základní kapitál prozatím 40.000 zl. r. č. má se opatřiti vydáním 200 akcií po 200 zl. Parník *Praha*, společností touto vystavěný, převezl (v saisoně r. 1865) 19.005 osob, jež zaplatily přívozného 3150 zl. 86 kr. Vydání společnosti obnášelo na týž rok celkem 25.624 zl. 45 kr., příjmy 28.134 zl. 47 kr., tudíž zbylo v kase 2510 zl. 2 kr.

Pražská společnost pro plavbu s parníky i s loďmi plachtovými (*Prager Dampf- u. Segelschifffahrtsgesellschaft*) má za účel dopravování zboží po Vltavě od Prahy dolů a po Labi až do Hamburku. Společnost ta stojí od roku 1822; jest to společnost akcijní, akcií jest vydáno 3000 po 200 zl. Lodí měla společnost na konci roku 1864 parníků železných 6, vlečných lodí 40 a 24 nákladních lodí plachetních.

Česká tržnice výrobkův a plodin zemských (*Böhmische Industrie- und Produktenhalle*) obstarává prodej plodin hospodářských a výrobků průmyslových, dává na ně majitelům půjčky a eskomptuje směnky statkářů. Na konci roku 1865 měla tržnice 131 akcionářů s 643 akciemi; dle stanov má tržnice právo k vydání 3750 akcií po 200 zlatých. V generální schůzi dne 20. ledna 1866 stalo se usnešení, aby se vydalo jen 1000 akcií, ostatních 2750 akcií aby se zatím dalo do zálohy, než bude lze je prodat. Akcijního kapitálu bylo koncem roku 1865 splaceno 126.168 zl., čímž docíleno obratu peněžního za 1,322.625 zl. 32 kr., a čistého výnosu po odražení 6031 zl. 74 kr. jednoročních 5 percentních úroků akcií 1472 zl. 25 kr. Kasovní obrat v penězích byl proti předešlému roku větší o 99.229 zl. 78 kr., čistý výnos o 646 zl. 93 kr.

Akcijní společnost Pražského řetězového mostu (*Prager Kettenbrücken-Actien-Verein*) povolena byla r. 1828; akcií vydáno 2038 po 200 zl. konvenční mince. Společnost ta vystavěla Františkův řetězový most a obdržela privilegium na vybírání mýta po 50 let; privilegium to, které mělo vypršeti 5. list. 1891, prodlouženo na dalších 23 let. Z výtěžku mýta platí se dividendy akcionářům, udržuje se most v dobrém stavu, rozmnožuje se reservní fond a zapravují se vůbec všecky potřebné výlohy. Na konci prosince r. 1865 bylo jmění reservního fondu 27.632 zl. 7½ kr., do mýtního fondu přišlo v roce 1865 59.401 zl. 74 kr., v čemž jest 56.000 nájmu mýtního zahrnuto. Vydání obnášelo 15.787 zl. 21½ kr., v čemž jest zahrnuto 8688 zl. 38 kr. na udržování mostu v dobrém stavu. Stav jmění mýtního fondu na konci r. 1865 byl 54.830 zl. 5½ kr.

Buštěhradsko-Kladenská společnost pro dobývání uhlí (*Buschtěhrad-Rappitzer und Kladnoer Kohlenverein*) stojí od 4. února 1856 a dobývá uhlí z dolů Buštěhradských a Kladenských, za rok asi 12 milionů centů. Podílníci této společnosti jsou hutní ředitelství Buštěhradské J. V. císaře Ferdinanda, Pražský spolek pro průmysl železářský a c. k. priv. rak. společnost státní dráhy, kterým doly, z nichž se uhlí dobývá, náležejí.

Pražská společnost pro průmysl železářský (*Prager Eisenindustriegesellschaft*) stála od r. 1857 co komanditní společnost až do roku 1863, kdy se proměnila v společnost akcijní. Akcií jest k vydání určeno 25.000 po 200 zl., což činí 5 milionů zlatých, mimo to jest za 3½ milionů slosovatelných prioritních obligací. Kapitál společnosti může se ale k návrhu správní rady uzavřením jenerálního shromáždění zvýšit na 12 milionů. Koncem měsíce čna 1865 bylo vydáno akcií za 4,529.454, v portefeuillu bylo jich za 470.546. Společnost těží dílem z vlastních, dílem z najatých závodů; uhelné doly v Kladně daly r. 186⁴/₅ 2,960.170 ct. uhlí, ve Vrapicích 2,007.132 ct., ve Vlkýši 2,159.459 ct., dohromady 7,134.761 ct. Železných rud dobyto r. 186⁴/₅ 800.099 ct., dřevěného uhlí, jímž některé pece rudy taví, vyrobeno 905.015 kostkových stop, koksu 461.100 ct., surového železa vyrobeno 291.172 ct., zboží z litiny 46.264 ct., šin železničných 218.896 ct., železa pro obchod 44.243 ct., rozličných jiných druhů železa 18.280 ct.; plechu na kotle 7038 ct., plechu černého 3907 ct., bílého a olověného plechu 6562 ct. Společnosti náležejí uhelné doly v Kladně, ve Vrapicích a ve Vlkýši, Hutě Vojtěšské (*Adalbert Eisenhütte*) se 6 vysokými pecemi v Kladně, 2 vysoké pece v Karolinodole (*Karolinengrund*) a v Břasech, válcovny v huti Heřmanově a v Nýřanech, továrna na bílý plech v huti Josefově a statek Vlkýš. Pro snadnější komunikaci má společnost některé železné dráby, Nučickou, 16.889 kurentních sáhů dloukou, Vlkýšskou, 5250 sáhů. Společnost má sídlo své ve Vídni.

2. Spolky vzdělavací. a) Vědecké. Královská česká společnost nauk (v. v čl. Akademia: Král. čes. společnost nauk) měla na začátku r. 1866 celkem 141 členů, a sice 20 řádných členů, 11 čestných, 27 zahraničných, 39 mimořádných a 44 dopisujících.

Společnost vlastenského musea v Čechách, (v. Museum království Českého).

Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české, (v. Matice česká).

Lotos (v. t.).

Spolek českých lékařů, založený r. 1862, má za účel vzájemné vzbuzování a oživování vědecké činnosti a pěstování vědy lékařské vůbec, jakož i zdokonalování a upotřebování jazyka českého v umění lékařském. K účelu tomu pracuje pravidelnými schůzemi, vědeckými přednáškami a spisy lékařskými; vydržuje též vlastním nákladem lékařský týdenník pod názvem *Časopis českých lékařů*, jejž redigují pp. Dr. Podlipský, Dr. Staněk a Dr. Cejp z Peclinovce. Ku konci r. 1865 měl vlastního jmění 1014 zl. 17 kr.

Právnická jednota trvá od břez. 1864 a má za účel pěstovati vědy právní a státní v jazyku českém, a to jmenovitě přednáškami, čtením a rozpravami v schůzích jednoty, sbíráním starých památek právnických, vydáváním spisů a udílením poct. Orgánem jejím jest časopis *Právník*, jejž redigují pp. Dr. Škarda a Dr. Jan Kučera. Ku konci led. 1866 měla 169 členů, mezi těmi 15 zakládajících. Do té doby přijala 1136 zl. 77 kr., a vydala 126 zl. 71 kr.; z čistých 1010 zl. 6 kr. zbývá jí však zaplatiti vydavateli *Právníka* náhradu 309 zl.

Spolek praktických lékařů (*Verein praktischer Aerzte*) má za účel pěstovati vědu lékařskou a společenský život mezi pražskými lékaři. Přednášky v týhodních schůzích odbývané vydává pod

jménem *Wochenberichte*, a čítá nyní (v ún. 1866) 120 členů skutečných a 40 dopisujících.

Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen (odbýval první schůzi 27. květ. 1862 v Praze), má za účel objasňování dějin Němců v Čechách a rozšiřování jich známosti, jakož i sbírání a zachovávání pramenů k nim se vztahujících; zakládá archiv, antikvarium a bibliotéku, odbývá vědecké přednášky a vydává periodický časopis, *Mittheilungen des Vereins atd.* (r. 1866 už 5. ročník), který mimo zprávy o vnitřních záležitostech spolkových přináší články o jednotlivých výsledcích badání.

Český historický spolek. Účel spolku jest vyhledávati a sbírati všeliké prameny domácího dějepisu, zvláště pak dějepisu umění českého. Za tou příčinou má spolek právo dopisovati si se spolky podobnými, nalezený materiál uschovávati, výsledky badání svých členů ve zvláštních přednáškách oznamovati, lásku k památkám historickým a uměleckým v lidu vzbuzovati, zřizovati výstavy věcí památných, a oznamovati je ve zvláštních spisech o sobě anebo dle potřeby vydáváním časopisu. Členové jsou: *a)* zakládající, kteří zaplatí jednou na vždy 50 zl.; *b)* skuteční, kteří platí ročně 4 zl. a účelu spolku napomáhají jak výše podotknuto; *c)* dopisovací, jež výbor volí k návrhu členů skutečných, a *d)* čestní, jež volí k návrhu výboru valná hromada. Členové skuteční mají právo při všech schůzích bývati, v nich návrhy činiti, voleni býti do výboru, užívati vědeckých pomůcek spolkových a uváděti hosty. Správu spolku vede výbor, jejž valná hromada volí na jeden rok a který se skládá ze starosty, z místostarosty a z pěti členů, pro které tři náhradníci se volí. Ze sebe si volí výbor jednatele, pokladníka a účetníka, a ze členů spolku správce domácího a opatrovníka sbírek. Každoročně svolá se valná hromada členů, ku platnosti usnešení jejich jest potřebí přítomnosti 20 členů. Mimo volby výboru náleží jí měnění stanov a rozhodování o věcech velmi důležitých, které se týkají jmění spolkového. Výbor schází se pravidelně ve čtrnácti dnech jednou, může však i k mimořádné schůzi svolán býti. Když se spolek rozejde, což se může státi jen když se dvě třetiny členů tak rozhodnou, aneb když jich tolik není, aby mohly valnou hromadu platně odbývati, připadne jmění spolku i se sbírkami Museu království Českého. Statuta hist. spolku českého jsou nejvyšším rozhodnutím od 3. led. 1866 stvrzena, spolek však posud nekonstituován.

Akademický čtenářský spolek od roku 1848, zprvu utrakvistický, později výhradně český, má za účel „povzbuzení a pěstování vědeckých snah zvláště k individuálnému vzdělání svých údův.“ Prostředky k tomu jsou: čtení veřejných listů vědeckého aneb jakéhokoli užitečného obsahu, pak přiměřených děl z rozličných odvětví literatury. Časopisů vyloženo bylo 1865 v místnostech spolkových 167 a sice: 82 vědeckých a odborných, 36 zábavných a literárních, 49 politických; podle jazyka 80 českých a slovanských vůbec, 84 německých, 2 franconzské a 1 anglický. Z těch předplácel se spolek na 54, darem dostával 113; knihovna čítala koncem února 1866 7036 sv. čili 4436 děl, a sice zábavných spisů 1006 sv. neb 687 d., básnic. 832 sv. neb 533 d., o právní vědě a národním hospodářství 719 sv., 426 d., dějepisných a literárních 731 sv., 460 d., časopisů a almanachů 674 sv., 181 d., spisů linguistických 493 sv., 371 d., mathem. a fysikálních 349 sv., 270 d., filosofických 329 sv., 220 d., lékařských 317 sv. 178 d., lučebnických a hospodářských 309 sv. 181 d., encyklopedických a smíšených 273 sv. 170 d., přírodopisných 273 sv., 213 d., zeměpisných 208 sv., 124 d., o geodaesii a stavitelství 157 sv., 105 d., o strojnictví 146 sv., 88 d., spisů obchodních a průmyslových 121 sv., 72 d., bohosloveckých 99 sv., 57 d. Údové spolku jsou: zakládající, kteří dávají spolku 10 zl. ročně buď na penězích nebo ve věcech spolku potřebných, přispívající čili činní, kterými se mohou státi studující na universitě a na technice, pak absolvovaní posluchači těchto učilišť skrze tři léta po skončených studiích, a údové čestní. Údů činných dalo se zapsati do konce čce 1865 702; do 1 ún. 1866 bylo zapsáno 748, a sice: 259 techniků, 220 právníků, 139 filosofů, 73 mediků, 13 lékárníků, 14 bohoslovců; údů čestných jest 30. Dne 20. ún. 1866 měl spolek 2110 zl. jmění základního, 40 zl. jmění výdajného, 327 zl. požadavků — vůbec 2477 zl. Nejvíce přijal spolek (r. 1865) v měsíci říjnu: 541 zl. 90 kr., vydal 50 zl. 16 kr. — zbylo 491 zl. 74 kr.; nejméně v září: 41 zl. 30 kr. a vydal 46 zl. 18 kr. — schodek tedy 4 zl. 88 kr. Průměrný příjem měsíčný obnášel 186 zl. 63 kr. a průměrné vydání 69 zl. 92 kr. Na knihy (nepočítaje vazbu) se vydalo 1985 zl. 94 kr., na časopisy 210 zl.

Lesehalle der deutschen Studenten (ku konci ledna 1866): bibliotéka 7773 svazků, čtlo se 149 časopisů (118 dostával jich spolek zdarma) a sice 85 vědeckých, 43 politické, 21 beletristický. R. 1865 přijal spolek 3115 zl. (1065 zl. čistého výnosu z koncertu) a vydal 2524 zl. 24 kr. Jmění kasovní obnáší 2609 zl. 40 kr. Vůbec čítá spolek 345 údů (25 mimořádných), a sice 123 právníků, 79 mediků, 76 techniků, 42 filosofů, 24 theologů a 1 farmaceuta.

Spolek českých inžinýrů a architektů (od r. 1865) konstituoval se 20. ún. 1866, kde čítal 140 údů.

b) Prostonárodně poučné: Dědictví sv. Václava (v. t.). Dědictví svatojanské (v. t.).

Dědictví sv. Prokopa trvá od čna 1861, a jsouc pod protektorátem arcibiskupa Pražského má za účel podporovati spisovatele bohoslovecké a vydávati důkladné spisy ze všech odvětví katolického bohosloví spisovným jazykem českým. Kdo 40 zl. najednou neb ve 4 létech přispěje, stává se doživotným údem spolku a dostává po jednom výtisku kněh od spolku vydaných; kdo složí 100 zl., stává se zakladatelem.

c) Umělecké. *α)* Pro výtvarná umění: Společnost vlastenských přátel umění, zřízena r. 1796 od českých šlechticů, čítala koncem kv. 1865 77 členů přispívajících a 3 čestné údy. V rozpočtu na r. 1865 udány byly příjmy s přebytkem z r. 1864 na 12.921 zl. 56 kr., a výlohy na 7294 zl. 86 kr. Tato společnost má veřejnou obrazárnu na Hradčanech a vydržuje Uměleckou školu čili Akademii krasoumy, kterou r. 1800 založila v Klementinské koleji. V létech 1839—40 zřídila tato Společnost, jmenovitě přičiněním tehdejšího svého předsedy hr. Ervína Nostice, Krasoumnou jednotu pro Čechy, která výhradně za účel sobě obrala zvelebovati pravé, čisté umění, vzbuzovati ve vlasti smysl i lásku k němu v každém směru, zvláště však opatřovati vlastenským umělcům odkupováním jich zdařilých prací uznání a podpory, spolu je také povzbuzovati, by se snažili vyššího stupně dokonalosti dosíci. K dosažení účelu toho napomáhá výstavami děl uměleckých, tuzemských i zahraničných umělců; zakupováním děl domácích k slosování mezi akcionáře; rozmnožováním některého díla uměleckého a rozdělováním otisků neb odlitků mezi členy; zřizováním větších uměleckých děl historických monumentálních, náboženských neb

čistě poetického rázu k veřejným účelům a k užívání obecnému. Každoročně pak o velikonocích zařizuje všeobecnou výstavu děl umělců domácích i zahraničných, která trvá 6—8 týdnů. Členem se stává, kdo jednu neb více akcií jednoty po 5 zl. 25 kr. odebéře. Vrchní správa jest oběma jednotám společná. Na konci správního r. 1865 měla Kras. jednota 4907 členů s 5341 akcií a 460 jednatelů v Rakousku i v cizině. Výstava téhož roku obsahovala 380 děl uměleckých, z kterých jednota zakoupila ke slosování mezi své členy 46 děl za 10.058 zl.; od soukromníků bylo zakoupeno 21 předmětu v ceně 5126 zl. 89 kr. Vydajná suma fondu pro veřejná díla umělecká obnášela koncem téhož roku 37.985 zl. 54 kr.

β) Pro hudbu: Žofínská akademie (od r. 1846) záleží ze školy pro zpěv a hudbu na pianě, pak z oddělené od této pěvecké akademie, která provozováním klasických děl obsahu vážného a náboženského má smysl pro klasický zpěv vzbuzovati a umění toto podporovati.

Spolek ku zvelebeni hudby v Čechách (r. 1808), založen od stavů českých, zařídil později hudební konservatoř.

Spolek ku zvelebení církevní hudby v Čechách (od r. 1830) zařídil a vydržuje varhanickou školu a stojí pod ochranou arcibiskupa Pražského.

Humanistický spolek hudební pod ochranou knížete Jana Lobkovice a kněžny Teresie Lobkovicové, má 75 chovanců, kteří se vyučují hudbě zdarma; spolek má 598 členů (97 zakládajících, 501 přispív.). Za správní rok 1865 měl 1361 zl. příjmů a 1810 zl. vydání.

Jednota k zvelebení vojenské hudby v Čechách (od r. 1850), pod ochranou generála hr. Clam-Gallasa, má za hlavní účel vycvičiti nadané mladíky v hudbě na nástroje dýchací. Kdo hudební školu od jednoty vydržovanou ve 2 létech s prospěchem odbyli, bývají ke kapelám vojenským vřaděni. Nyní vyučují se 32 žáci od 5 učitelů s ročním nákladem as 2000 zl. Roku 1865 čítal 626 členů skutečných a 17 čestných.

Hudební jednota Svatovítská (od roku 1865) odbývá pravidelná shromáždění vzdělaných přátel hudby k opravdovému studiu klasických děl vůbec, zvláště pak hudby církevní k tomu konci, aby provozováním takovýchto děl jednak ke zdaru hudby církevní přispívala, jednak u veřejnosti vystupovala a koncerty pořádala, jichž výnos výhradně k dostavění, ozdobení a zachování chrámu sv. Víta v Praze věnován bude.

Euterpe vyučuje hudbě na pianě mladé dívky.

K jednotám hudebním druží se zpěvácké spolky: Hlahol (v. t.). Beseda, od 8. ún. 1866 český zpěvácký spolek, byl od r. 1858 znám pod jménem Mužský zpěv. spolek (*Männergesangverein*), který české i německé skladby provozoval. Na konci r. 1865 čítal 75 výkonných, 6 čestných a 69 přispívajících údů. Mimo bohatý archiv měl na hotovosti 432 zl. 24 kr. Německé zpěvácké spolky jsou Arion a Flöte.

γ) Pro stavby mnunmentální: Sbor ke zřízení českého národ. divadla v Praze má za účel opatřiti fond ke stavbě čes. národního divadla, kteréž se v Praze zaříditi má, a spolu o jeho brzké postavení i důstojné materiální nadání pečovati. Čítal na začátku únoru 1866 237 členů a vládl jměním 204.015 zl. 44½ kr., následkem čehož již téhož roku k stavbě divadla přikročiti zamýšlí.

Jednota k dostavení metropolitního chrámu sv. Víta na hradě Pražském, založená prozatímně od kanovníka Václava Pešiny, rytíře z Čechorodu, r. 1844, dosáhla skutečného potvrzení r. 1859. Za účel má pomalu dostavěti a uvnitř i zevnitř dokonati metropolitní chrám sv. Víta v Praze, podle slohu a způsobu prvotního jeho založení. Prostředky k dosažení tohoto účelu obmezují se na dobrovolné příspěvky údů i neúdů. Protektorem jest vždy arcibiskup Pražský. Do 30. dub. 1865 přijala jednota 73.378 zl. 90¾ kr. a vydala 43.829 zl. 86 kr., tak že skutečný stav jmění obnášel touž dobou 29.549 zl. 4¾ kr. — Přiměřený svému názvu účel má též Jednota pro dostavení věže chrámu sv. Jindřicha.

δ) Smíšené; k těm řadí se následující: Umělecká Beseda (v. t.), kteráž pěstuje literaturu, krásné i výtvarné umění, hudbu a vědu vůbec, měla (r. 1865) 724 členů, její knihovna obsahovala 2875 sv., 888 listův a 60 map. Časopisův bylo vyloženo v místnostech spolkových 53, mezi nimiž 20 českých, 19 něm., 8 jinoslovanských, 5 franc. a 1 anglický. Příjmy obnášely 7196 zl. 45 kr., vydání 6866 zl. 84 kr.

Typografická beseda jest spolek pražských typografů a příbuzných s nimi litografů, xylografů a t. d. Účelem spolku jest pokrok u vzdělání všeobecném i odborovém, jakož i pěstování společenské vzájemnosti členů spolkových. Spolek zařažen byl ku konci r. 1865, počátkem února 1866 má již své zvláštní prostranné a slušně upravené místnosti, těší se čilému učastenství a přislibuje zdárnou budoucnost. Ve schůzkách odbývají se přednášky volné o věcech umění knihtlačitelského a příbuzných oborů blíže neb vzdáleněji se týkajících, pak přednášky linguistické, ku kterým se zvláště ohled béře. Počet členů jest 160, jmění spolkové obnáší již 600 zl., a knihovna, hlavně dary pražských typografických závodů, jakož i odjinud vzniklá, čítá k 1000 svazků a sešitů.

d) Tělocvičné. Česká tělocvičná jednota Sokol (v. t.). Německý tělocvičný spolek Turnverein, měl v druhém půlletí 1865 přátel tělocviku 258, skutečných členů 205; průměrné číslo výkonných členů obnášelo 90. Mimo to vyučoval tělocviku 100 hochů z platu a 44 bezplatně. V téže době měl příjmů 1306 zl. a vydání 1957 zl.

3. Společenské: Beseda Měšťanská (v. Beseda).

Německé kasino (*Deutsches Casino*) má za účel působiti k oživení života společenského a ku povzbuzování duševnímu; k tomu cíli má spolek tento najaté rozsáhlé místnosti (v Široké ulici č. 736), v nichž vyloženo (r. 1865) 83 časopisův (41 politických, 42 nepolit.); členů má spolek 1331, a sice 1224 řádných, 107 mimořádných. Příjmů měl (r. 1865) 14.990 zl. 39 kr., vydání 11.361 zl. 91½ kr., zbylo tudíž čistého jmění 3629 zl. 29½ kr.

Kupecký spolek (*Kaufmännischer Verein*), jenž vzniknutím Besedy měšťanské a Německého kasina velice zakrněl, má své místnosti ve Šlikově paláci; jeho členové jsou hlavně kupci a velkokupci.

4. Dobročinné. K těm náleží: Spolek svaté Ludmily. Účel spolku, do kterého se za členy přijímají všecky křesťanské paní a panny, jest pečovati o rodiny chudé, zvláště o takové, kteréž nejsouce k obci Pražské příslušny nedostávají podpory jiné, a zvláště o vdovy mající dítky a odjinud opuštěné; potom vyučovati chudé dívky, aby si mohly opatřiti výživu svou a aby nepotřebovaly více almužny, a konečně zaměstnávati chudé ženské prací až do trvalejšího jich opatření. Prostředky k tomu cíli jsou sbírky ko-

nané skrze paní spolku, dobrovolné dary a odkazy šlechetných dobrodinců. Členové spolku jsou přispívající, kteří se zaváží k stálému příspěvku v penězích anebo ve viktuáliích, látkách šatních a j.; řádni, kteří se zaváží k ročnímu příspěvku v ceně nejméně 4 zl., a kteří z těchto na nějaký způsob ve spolku osobně pracují, jmenují se členové účinkující. Všecky tyto tři druhy členů jsou jen ženské, poslední dva mají při valné hromadě spolku hlas a místo. Mužští, kteří se k příspěvku nějakému zaváží, jmenují se podporovatelé spolku. V čele spolku jest co protektor vždy arcibiskup Pražský. Jednou za rok odbývá spolek sv. Ludmily valnou hromadu. Té přisluší vyslyšení a posouzení jednatelské zprávy za rok minulý, volení presidentky, jednatelky, sekretářky, kasírky, kontrolorky a dvou správcových hospodářství, povoliti výboru vydaje mimořádné přesahující 400 zl. atd. Řízení spolku vede výbor, do něhož náležejí, mimo funkcionářky od valné hromady volené, representantky odborův, ekonom, z podporovatelů neb odjinud volený od výboru, a kurátor. Předsedatelka řídí všecky schůze spolkové, zastupuje sbor u úřadů, jednatelka jest jí v pracích nápomocna, má se starati o správné vedení záležitostí spolku vůbec i kanceláře, a zastupuje presidentku, když je nepřítomná. Kurátorem spolku jest vždy jeden farář Pražský, on jest spoluředitelem školy spolku a opatrovníkem základního jmění. Sekretářka má zvláště písemnictví na starosti, dopisuje, spisuje protokoly o schůzích výboru a t. d. Správcové mají na starosti společné nakupování všech hmotných potřeb pro spolek a chudinu, též vydávají chudým potravu. Členové účinkující rozpadají se na čtyry odbory: 1) sběratelky, 2) matky a opatrovnice chudých, 3) matky a opatrovnice škol, a 4) opatrovnice průmyslu ženského. První sbírají, rozdělivše sobě práci dle čtvrtí města, příspěvky; druhé mají za povinnost navštěvovati chudé a vyšetřovati, zdali a jak by je spolek podporovati měl; třetí starají se o potřeby školní, buď že samy vyučují aneb dohlížejí; odbor průmyslný konečně zaměstknává se buď zhotovováním oděvu z látek starých i nových pro chudinu, aneb opatřováním práce chudým ženám, které se ke spolku o ni obrátí. Při jednáních rozhoduje vždy absolutní většina hlasů. Při rozejití spolku připadne jmění jeho obci Pražské s doložením, aby tvořilo základ k založení sirotčince dívčího.

Spolek ku podporování nemajetných lidí výdělku schopných bez rozdílu vyznání půjčuje těm, kdož se o podporu ucházejí a jí hodni jsou, po 20 až 200 zl. bez úroků; spolek tento trvá od r. 1847 a má 774 členů.; příjmy za r. 1865 obnášely 12.396 zl. 47 kr., vydání 8210 zl. 40½ kr.; půjčeno bylo 13.070 zl. Jmění spolku jest nyní 12.136 zl. 78 kr.

Spolek ku podporování chudých studujících na středních školách pražských, kterýž povstal působením školního rady Wenziga, odbýval 12. října 1865 první svou valnou hromadu. Spolek tento založen jest ve prospěch žáctva bez ohledu k náboženství a k národnosti; účelem jeho jest zaopatřovati žáky knihami, podporou peněžitou, bezplatnými obědy, kondicemi a t. d. Údové jsou buď zakládající, když složí 10 zl. jednou navždy, buď řádní, přispívající 2 zl. ročně. Mimo to jmenuje valná hromada údy čestné. Výbor složen jest ze sedmnácti členů, mezi nimiž jest 5 hodnostářů, totiž starosta, náměstek starostův, jednatel, pokladník a početvedoucí. Starostu a náměstka volí valná hromada sama, hodnostáře ostatní volí výbor ze středu svého. Spolek tento potkal se hned při svých počátcích s velikou přízní učitelstva i občanstva, neboť už v listopadu t. roku čítal 75 údů, mezi nimiž 11 zakládajících; mimo to dostává se mu hojných darův od příznivců mládeže studující, od kněhkupcův a j.

Spolek Arimathejský (*Arimathea-Verein*) vytkl si za účel obstarávati zdarma slušné pohřby křesťanů bez rozdílu vyznání. Členem spolku stává se, kdo přispívá ročně nejméně 1 zl. 20 kr.; mimo to přijímá spolek dary rozličné. Z výkazu na rok 1865 vysvítá, že spolek pochoval toho roku 1195 chudých křesťanů.

Spolek ku podporování vdov a sirotků po učitelích reálních a gymnasiálních jest právě v rozkvětu, neboť už v ledna 1866 měl 200 členův a 7084 zl. 20 kr. jmění.

Spolek lásky k bližnímu (*Nächstenliebe Verein*) ku podporování israelských podomních chudých.

Spolky ve prospěch propuštěných káranců a ve prospěch opuštěných dětí v působení svém, s počátku rázném, následkem nevelikého zdaru velice ochably.

Svatobor (v. t.), jehož účelem jest podporování spisovatelův českých pomůckami peněžnými a oslavení památky jejich, jakožto i poskytování podpory jich vdovám a sirotkům, měl koncem r. 1865 jmění ve dlužních úpisech 25.860 zl. 50 kr., na hotovosti 240 zl. 29 kr.

5. Spolky náboženské. K těm patří především: Pražská katolická jednota, která svolává hromady poradní, zařizuje poučování buď zvláštní pro údy jednoty aneb obecné pro všechen lid (kázaní), pobožnosti, procesí, sbírky, stavby a opravy kostelů, vydávání náboženských knih a písní, aby se budilo a sílilo katolické vědomí.

Jednota katolických tovaryšů. Účelem jejím jest další cvičení tovaryšů, co zdárných křesťanů, občanů, a příštích mistrů. Účele toho se má dosáhnouti plněním katolických povinností, slušnou zábavou a čtením, v čemž jednota členy podporuje. Členem může býti každý katolický tovaryš svobodný, který 17 let starý jest a bezúhonným životem se vykázati může. Kdo chtějí k jednotě přistoupiti, složí 24 kr., napíší se na černou tabuli, a když nikdo proti jejich přijmutí nic nemá, přijmou se po čtyrech nedělích. Příspěvek ku zapravování potřeb jednoty obnáší od každého člena 10 kr. měsíčně. Počet členů jednoty mění se velmi, průměrně jich bývá 160. Jednota jest česká, a členové mohou se zdarma učiti kreslení, modelování, měřictví, přírodopisu, země- a dějepisu, jak komu jest co možné aneb potřebné; vyučování náboženství mají všichni přítomní býti, a tak též když jednota se účastní ve výkonech náboženských. Hodiny k vyučování ustanovené jsou 7—9 večer a v neděli ráno, odpoledne i večer. Řízení jednoty má výbor průmyslníků a přátel kat. tovaryšů, jenž se o všecky záležitosti jednoty a též o sehnání prostředků stará.

6. Spolky ke vzájemné podpoře: Ústavy pensijní a takové, které zaopatřují ku práci již neschopné muže jistého povolání, jich vdovy a sirotky, jsou hojné, z nichž jmenujeme toliko pensijní ústav pro členy zemského divadla; spolek Pražské právnické fakulty pro lepší výživu vdov a sirotků jejich členů; spolek podobný průmyslníků Pražských; jiný hudebních umělců; ústav pro podporu ku práci neschopných sluhů a jejich vdov; spolek Pražských sladovníků ku podporování tovaryšův a jich vdov ku práci neschopných; spo-

lek a ústav pro zaopatřování a zaměstnání odrostlých slepců.

Pohřební jednota úředníkův Pražského magistrátu. Účel jednoty jest, v případě smrti některého člena jeho vdově neb příbuzným rychle podporu poskytnouti, aby slušně pohřben býti mohl, aneb aby ku pohřbu zesnulé manželky své výpomoc měl. K jednotě mohou přistoupiti jen ustanovení úředníci při magistrátě Pražském; kdo však přistoupivše k jednotě, buď jinam do služby aneb na odpočinek se odebrali, nepřestávají býti členy jednoty, jen když povinnostem svým řádně vyhovují. Ze spolku může každý kdy chce vystoupiti, ale příplatky jeho se nevrátí, nýbrž zůstanou jměním jednoty. Když některý člen zemře, udělí se na pohřeb pomoc 120 zl. 75 kr. a na pohřeb manželčin 68 zl. 25 kr.; žádný člen nemá však právo žádati příspěvku na pohřeb druhé své manželky. Při přistoupení k jednotě složí každý člen 1 zl. r. č. vstupného, a první tři léta přispívá každý měsíc 53 kr., po třech letech jen 35 kr. Správa jednoty jest svěřena předsedovi a šesti členům při valné hromadě voleným; kdy však se valná hromada sejíti má, o tom nečiní primitivní stanovy, které valného přehlednutí a změnění vyžadují, žádné zmínky. Jmění jednoty obnášelo na konci r. 1863 5521 zl.; r. 1864 bylo příjmu 1876 zl. 51 kr., vydání však 2271 zl. $78\frac{1}{2}$ kr., tak že na začátku r. 1865 zůstalo jednotě jmění 5125 zl. $72\frac{1}{2}$ kr. Jednota čítala r. 1863 185 členů, z nichž během roku 1864 ubylo 8, ale 19 přibylo, tak že jich všech na počátku roku 1865 bylo 196. R. 1864 byly vyplaceny pomoci za deset mužských členů 1207 zl. 50 kr. a za tři paní 204 zl. 75 kr.

Několik bratrstev, majících za hlavní účel pochovávání zemřelých spoluúdů. Taková jsou: bratrstvo Tejnské (koncem roku 1864 mělo jmění 61.436 zl. $22\frac{1}{2}$ kr.); spolek lásky k bližnímu (jmění 776 zl. 76 kr.); bratrstvo kajetánské; jednota lásky pro pohřby (r. 1865 pochovala 81 údův) a jiné křesťanské; pak spolky židovské pro pochovávání a doprovázení zemřelých k hrobu a spolky pro vykonávání modliteb za zemřelé.

Vzájemně výpomocný spolek co všeobecná záložna v Praze (založ. 1863, potvrzen 1864) má vůbec účel povzbuzováním spořivosti, hospodaření a zjednáním si laciného úvěru poměry menšího řemeslníka a živnostníka, které den ode dne smutnějšími se stávají, a které větší kapitalisté spekulací a lichvou na mizinu přivádějí, zlepšiti a vzájemně hotovými a lacinými půjčkami členy své podporovati. By se však potřebná peněžitá hotovost mohla zaopatřiti, platí spolek 6 proc. úroků z peněz vložených. Peníze, které jedni ukládají, půjčuje spolek druhým, kteří jich potřebují. Také má spolek účel, oněm členům, kteří do podporovacího fondu měsíčně 10 kr. přispívají, v čas nezaviněné nouze nebo nahodilého neštěstí nesplatnými podporami vypomáhati, a v případu smrti hotovou část 50 zl. vyplatiti. Mimo to vyplácí spolek členům svým také podíl z výhry státních losů, z podporovacího fondu zakoupených. Za člena přijímá se každý zachovalý; i ženské mohou přistoupiti. Kancelář spolková nalézá se v Nové Štěpánské ulici č. 1330—2.

Jednota učitelů Pražských (od roku 1862), před tím od r. 1837 pod jménem Jed. školních pomocníků Praž., uděluje svým skutečným údům pohlaví mužského za mírný příspěvek měsíčný v jich nemoci okamžité podpory peněžité, a po smrti slušným pohřbem je opatřuje. Za rok 1865 přijala 605 zl. 62 kr. a vydala 394 zl. 66 kr. Jmění ka sovní obnášelo ku konci téhož roku 2227 zl. $14\frac{1}{2}$ k

První úvěrní spolek pro zaopatřován látek ku provozování živnosti krejčovské potřeb ných, trvá od r. 1864.

Konsumní spolek založený r. 1862. Účelem spolku jest, věci k spotřebě domácí nevyhnuteln ve velkém co možná nejlaciněji kupovati, a takov bez výdělku s přirážkou toliko vydání na správ spolkovou osobám k tomu oprávněným prodávat Spolek ten jest zvláště zařízen pro úředníky sou kromné i veřejné, pro sluhy úřadů veřejných, ať jsou v službě neb na odpočinku, a pro vdovy a si rotky po nich. Členové spolku dělí se na podporo vatele spolku, skutečné členy a účastníky spolku Prvnější věnují spolku nejméně 50 zl. a přispívaj ročně 10 zl. r. č., druzí zavazují se k ročnímu pří spěvku 5 zl. r. č., a poslední mají složiti jedno na vždy 2 zl., sluhové úřední, vdovy a sirotkov jen 1 zl., a mohou od spolku potravní látky odeb rati. Výbor přijímá členy spolku, ale přijmutí pla teprv od času složení příspěvku. Každý, kdo ne méně 5 zl. vstupného do spolku zapraví, má práv při valné hromadě přítomen býti a hlasovati. Správ spolku jest svěřena 15 členům při valné hromad zvoleným, kteří potom mezi sebou předsedu zvol Výbor obstarává všecky práce, jež přiděluje jedno tlivým členům svým, buď aby je sami vykonali ane pod svou dohlídkou od úředníků vykonati dali. Před seda ustanovuje schůze výboru, a se svolením t hoto i valnou hromadu, a zastupuje spolek při úřa dech a jinde, kde toho potřebí. Každá dvě léta vy stoupí 5 členů výboru, a to první dvě léta ti, kte vylosováni budou, potom vždy podle času úřad vání svého, mohou však opět zvoleni býti. Zemře některý z nich, může se výbor sám doplniti, mu však volbu tu při nejbližší valné hromadě ospravedlni Valná hromada odbývá se pravidelně na jaře, an vždy, když to žádá třetina všech členů, kteří práv k hlasování mají. Valná hromada volí výbor, schv luje roční správu a účty od výboru složené, m právo k změnám stanov, dává svolení ku koupi n movitostí pro spolek, ustanovuje mnoho-li smí př rážka ke kupní ceně při prodávání spotřeb obn šeti, a rozhoduje o rozejití se spolku, k čemuž p třebí jest $^4/_5$ všech členů právo k hlasování majícíc kdežto k usnešení v ostatních věcech přítomnost členů postačí. Příspěvky členů spolku tvoří kapit jehož se ku koupím užívá. Poslední roční zpráv (pro 1864) vykazuje 13 podporovatelů, 33 skute ných členů a 772 společníků, tedy v celku spolk vých členů 822. V témž roce bylo na skladě a pr dávalo se neméně než 146 druhů rozličných vě pro domácí spotřebu (arci ne všecky nevyhnuteln Příjmy spolku, vložné od členů přistupujících o nášely od 1. prosince 1863 do posledního prosin 1864 90.604 zl. $25\frac{1}{2}$ kr.; vydání (za zboží, slu úředníkům a lidem, činže, za nádoby a p.) 89.4 zl. 1 kr. Po odbývání valné hromady 29. č 1865, když filiální sklad ústavu konsumního na M straně měl zrušen býti, usnesli se členové ma stranští na odtržení se od spolku, převzali záso ve filiálním skladě Malostranském, na něž se j jejich vložné odečtlo, a založili vlastní ústav ko sumní na Malé straně.

Jednota ku podporování dělníků fabrikách na stroje, zboží zámečnické, zbraně zboží kovové. Účelem jednoty jest dělníky v jich nemoci a uzdravování podporovati, jim lék skou pomoc a léky zadarmo opatřovati, za zem účastníky útraty pohřební zapravovati, po nich zůstalé vdovy a dítky až do 10 let podporovati

když to jmění pokladny dovolí, k výdělku neschopné účastníky podporovati. Prostředků k dosažení toho účelu nabývá jednota vklady a ročními příspěvky držitelů fabrik co zakladatelů, poplatky za přijetí a týdenními příspěvky členů ústavu, peněžitými pokutami na základě řádů fabričních dělníkům fabričním uloženými, úroky z jistin a j. Majitelové továren složí do pokladny jednoty dva zlaté za každého dělníka v čas přístupu do jednoty u něho zaměstnaného, a na konci roku 20 kr. za každého dělníka svého do pokladny pro nemocné; dělník pak k jednotě přistoupiti musí, když fabrika, v níž do práce vstupuje, k jednotě přistoupila. Přístupného se platí 2 zl., ale mohou se složiti v částkách po 25 kr.; týdenní příspěvek ustanoven na 2 kr. ze zlatého výdělku každého dělníka. Podpora v čas nemoci, při které se účastníkům nadepsaných pomocí udělnje, obnáší poloviční týdenní mzdu jeho, nebyl-li však nemocný ještě ani 14 dní účastníkem, tedy jen čtvrtinu; členům zevnějším úrazem zastiženým udílí se do 6 měsíců, jiným jen do 3 měsíců, a kdo 300 zl. podpory v nemoci obdržel, nemá žádného práva k další podpoře, ale jen ku příspěvku na pohřeb, nemusí ale také více žádných příspěvků do pokladnice dávati. Příspěvek na pohřeb dělá 20—30 zl. podle týdenních vkladů zemřelého člena, o jehož pohřeb, když nemá příbuzných, výbor k tomu již ustanovený se postará. Jmění jednoty se dělí na fond záložní a fond dělnický; prvnější jest ustanoven k uhražení výdajů mimořádných, a mají se k němu pravidelně $^2/_3$ z ročních přebytků přirážeti; druhý slouží ku podpoře účastníků jednoty k práci neschopných, a jemu se má dostati třetí třetiny přebytků. Záležitosti jednoty obstarává shromáždění jednoty a ředitelstvo. K prvnímu jsou oprávněni všickni držitelové fabrik k jednotě přistouplých, důvěrníci účastníků neb náhradníci jejich, které si volí dělníci, a to z každé fabriky jednoho na jeden rok, a z přísedícího od Pražské průmyslové a obchodní komory zvoleného. Shromáždění jednoty má se každé čtvrtletí odbývati, jemu náleží přijímati nové fabriky do jednoty, zkoušeti účty, nakládati se jměním společným, ustanovovati mimořádné podpory, voliti členy ředitelstva, ustanovovati roční rozvrh a týdenní příspěvek do pokladny jednoty, a měniti stanovy. Ředitelstvo skládá se ze 3 držitelů továren, 3 důvěrníků dělníkův a z přísedícího zvoleného od obchodní komory; ono volí ze svého středu přednostu, pokladníka a účetního, a na ně náleží, aby řídilo jednotu a vykonávalo snešení v shromáždění jednoty učiněné, aby bdělo nad správným vedením matrik a vyplácením podpor, aby sestavovalo výbory k navštěvování dělníků nemocných a k obstarávání pohřbů, aby připravovalo návrhy pro shromáždění jednoty a na konec roku činilo zprávu o všem co se stalo. Předseda svolává ředitelstvo i valné shromáždění jednoty, a zastupuje ji před úřady a osobami cizími. Příjmy jednoty r. 1864 obnášely 11.239 zl. 18 kr. (vklady továrníků co zakladatelů 1882 zl., přístupné účastníků 1962 zl., roční příspěvky továrníků 321 zl., týdenní příspěvky účastníků 6494 a j. drobné příjmy); vydání 7165 zl. 70 kr. (podpory nemocným 4249 zl. 36 kr., lékařům 804 zl. 60 kr., služné 387 zl., za léky 505 zl. 20 kr., na pohřby 412 zl. 55 kr., vdovám a sirotkům 97 zl. 50 kr., útraty ve všeobecné nemocnici 195 zl. 27 kr., služné a správní výlohy 901 zl. 22 kr.), tak že na rok 1865 přebylo 4073 zl. 48 kr.

Typografia, spolek ku podporování onemocnělých Pražských pomocníků knihtlačitelských, vstoupil v život r. 1862 jsa zařazen od pomocníků samých. Typografia čítá již ke 300 údů, jednoho člena zakládajícího a dva čestné členy. Spolek má v čele svého protektora ze středu majetníků Pražských knihtiskáren, pak jednatele, pokladníka a kontrolora, vesměs ze středu členů svých; úřady tyto zastávají bezplatně. Mimo to volí každá knihtiskárna na 10 členů jednoho výbora, který zároveň i sběratelem týdenních vkladů jest. Výbor scházívá se častěji na vyzvání jednatele a vyřizuje záležitosti spolku se týkající. Každý úd platí týdně 10 kr. a při přijmutí 2 zl. zápisného, začež se mu v případu onemocnění po celých 13 neděl 5 zl., následujících pak 13 neděl 2 zl. 50 kr. co příspěvek v nemoci vyplácí. Zemře-li člen spolku, vyplatí se jeho pozůstalým 30 zl. na pohřeb. Základní kapitál spolku obnáší 2446 zl. 27 kr., celé jmění koncem r. 1865 3893 zl. 92 kr. Typografia rozšířila v poslednějším čase své působení i na podporování ku práci neschopných knihtlačitelů a jich vdov. Záležitost tato není však posud úplně ustálena, a teprvé příští době jest ponecháno, i v tomto oboru činnosti Typografie trvanlivé základy položiti.

Spolek Naděje má za účel, z týdních vkladů spoluúdův zakupovati slosovatelné papíry v Rakouském mocnářství běžné, a připadající výhry rovným dílem mezi údy rozdělovati. Počet údův ustanoven jest na 100 a nesmí se nikdy překročiti. Každý úd složí při vstoupení 50 kr. a pak platí týdně 25 kr. (Stanovy potvrzeny 13. května r. 1865).

Spolek Pramen štěstí kupuje všecky dovolené losy domácí i cizozemské k docílení společných výher, k čemuž se užívá mimo měsíčné příspěvky i těch výher, které dle dalších ustanovení mezi údy rozděleny býti nemají. Počet údův nesmí býti přes 50. Přistupující platí 2 zl. vkladu, měsíčně pak vždy napřed 2 zl. první rok, následující léta jen po 1 zl. (Stanovy byly potvrzeny 21. srpna 1865).

Vyjmenováním svrchu položených spolků nejsou ovšem vyčerpány všecky jednoty a společnosti, jichž úplné vypočtení dílem jest nemožné, dílem i bylo by zbytečné pro příliš obmezené a soukromé působení mnohých. Že jsme pak o některých, o nichž nám to možno bylo, zvláště o spolcích mladších, podali zprávy obšírnější a zevrubné, stalo se proto, aby z toho poznáno bylo, jakým směrem a způsobem jeví se v době naší u nás duch spolčovací, tak důležitý v životě národů, ač posud vždy ještě valně obmezovaný. *r.*

Prahory slovou nejstarší skalní útvary na povrchu země. Počítají se k nim útvary, které leží pod vrstevnatě usazeným kamením skalinami vyznačeným. Kameny prahorní mají sloh krystalnatý, a tím se již obyčejně liší od kamenů v útvarech novějších, kteréž bývají shlukem mechanicky slepených úlomků nebo stvrdlým písčitým a hlinitým nánosem. Novějším badáním shledalo se však, že největší díl tak zvaných **p**-r vytvořen jest proměnou na mokré cestě z vrstev usazených, což zvláště tím potvrzeno, že v prahorních vápencích a serpentinech v Kanadě nalezeny byly stopy skamenělých živočichů, a sice obrovské foraminifery nazvané *Eozoon canadense.* Pásmu **p**-r vyznačených těmito stopami živočišstva nazývají američtí geologové soustavou Laurentinskou. Jest k víře podobno, že také v Čechách zvláště ve vápencích posázených tuhou podobné stopy odkryty budou. V Čechách a střední Evropě vůbec mají **p.** kamení buď balvanité, jako žulu, syenit, diorit, porfyr, amfibolit; buď vrstevnaté, jako rulu, svor a břidlici. Do těchto prahorních útvarů jest vloženo rozmanité kamení menší rozsáhlosti, jako vápenec, tuha, serpentin atd. V Čechách jsou všechny po-

hraničné hory prahorní a též celá jihovýchodní část České země má tutéž povahu; v Moravě jest střed Slezsko-moravských hor s Pradědem a jeho západní část podél Čech prahorní; na Slovensku náležejí k prahorám Tatry vyšší a nižší, Turčanské a Větrné hole, vysočina Zvolenská a Gömörská a některé vrcholy vyššího pohoří. *Kř.*

Prahova, řeka ve Valašsku, přítok Jalomnice na levém jejím břehu, vzniká v průsmyku Temešském jižně od Brašova v Sedmihradech.

Prach 1) suchá hmota chemickým neb mechánickým spůsobem na nejdrobnější částky rozdělená, takořka rozemletá; vzniká tudíž shořením, trouchnivěním, tlučením, třením, vůbec každým výkonem, jímž souvislost těl pevných se zruší. Je-li **p.** dosti jemný, pronikne téměř jako plyn i nejmenšími pory, tak že nalezá se pak v prostorech nejbedlivěji uzavřených. **P.** takový i proti zákonu tíže přivěsí se pevně na jiná těla pouhou přítažlivostí, ku př. na strop. Pro lehkost bývá odnášen i nejnepatrnějším vanutím vzduchu, tak že dýcháním ustavičně valí se proud **p**-u do ústrojí dýchacích. O přítomnosti **p**-u v ovzduší, v prostoru i nejpečlivěji vycíděném, lze se přesvědčiti paprskem slunečným, jenž byl vnikl malým průchodem do temné jizby. — **2) P.** nazývá se nejjemnější peří ptáků, s nepatrným brčkem a beze všeho ostnu; tak jmenuje se též peří puchové, jenž jest na ptáku uloženo pod perem krycím. *Mr.*

Prach střelný jest smíšenina ledku čili salpetru, síry a uhlí v určeném poměru částečném. Ledek má tu vlastnost do sebe, že, dotknut jsa žhavým uhlem neb kovem aneb elektřinou, vyvinuje na vše strany sílu tlačivou a mocně pudivou; síra pomáhá zapalování a utváření se zrnek prachových v tělesa pevná, a tak chrání před vniknutím vlhkosti a rozpadením. Nutnoť **p.** v zrnka utvořiti, aby se zapálení celé pohromadě jsoucí hmoty rychle stalo, čemuž mezery napomáhají. Uhel jest prostředníkem zapalování. Ke střílení jest **p.** zrnatý, v laboratoriu střelivním také i moučka prachová ke mnohým potřebám. Čím lepší **p.** jest, tím méně zůstane po něm usazeniny, když byl shořel. Usazenina taková pocházívá z navlhlosti **p**-u, aneb když mnoho síry obsahoval. Pro potřebu válečnou jsou 3 druhy **p**-u: **p.** r u č n i č n ý, d ě l o v ý a t r h a v ý. Drobnější, jemnější **p.** slouží k nábojům všelikých hlavní tažených. Dělového **p**-u užívá artilerie u všech svých střeleb, a ten jest v zrně hrubší. **P**-u trhavého, hrubšího, nestejného zrna užívá se v podkopech, k trhání skal, vyhazování mostů atd. Terčový a mušketový **p.** nerobí se nyní. Na 100 liber **p**-u dělového béře se 75 lib. ledku, 12 lib. síry a 13 lib. uhlí; též tolik na **p.** mušketový; na **p.** terčový béře se něco více ledku, kdyby se robiti měl. Pustí-li se **p.** přes dlaň a nezůstane-li na dlani ani prášku a nepráší-li se z něho, jest **p.** dobrý. Zrna **p**-u nesmějí se slepovati, a když se mezi prsty trou, nemají se rozdrtiti, je-li dobrý. **P.** se nesmí na vlhkých místech chovati, neboť by zvlhnutím mnoho ze své síly ztratil. Zkoušení síly **p**-u sluje g r a d o v á n í; v cís. kr. artilerii graduje se **p.** zkoušidlem pákovým *(Hebel-Pulverprobe)*, aby se poznala síla relativní. Na všechny druhy **p**-u musí býti ledek dvakráte čistěný, jen na **p.** trhavý jednou. Uhlí na **p.** béře se ze dřeva lískového, na krátké kousky střezaného. V někdejší c. k. prachovně v Lambrate u Milána béře se na **p.** uhlí ze stébel konopných, kteréž však tu vadu do sebe má, že **p.** z toho vyrobený práškivý jest. **P.** se dává po 200 librách do pytlů a ty pytle do sudů pro sklady vojenské. V jistých lhůtách musí se **p.** přesýpati, by se nezkazil. Vynález s t ř e l n é b a v l n y neučinil, proti očekávání, velkého převratu v soustavě zbrojní, neboť se nepodařilo střelnou bavlnu pro pochody pevně stlačenou ukládati. Kdy a od koho byl **p.** vynalezen, nelze s jistotou určiti; ale zdá se pravdě podobno, že jej nejdříve znali Číňané, a možná, že oni jsou jeho vynálezci. Arabové přinesli jej do Evropy. Nacházíme zmínky, že děl se užívalo už na konci XIII. a na začátku XIV. stol., ač dlouho vůbec mělo se za to, že zbraní palné začalo se užívati v Evropě teprv r. 1338. Obyčejná, však mylná tradice pokládá německého mnicha Bertholda S c h w a r z e v XIII. stol. za vynálezce **p**-u. *Uf.*

Prach František, přírodopisec český a asistent při zoologickém oddělení Musea království Českého, napsal několik článků do *Živy* jako: *Vosí stát, Plazové a obojživelníci země České, Život pavouků pravých či předoucích*, přispíval do *Slovníka Naučného* a j. Mimo to chystal důkladnou monografii českých pavouků a kritický seznam všech českých hmyzů, avšak nedokončiv práce tyto † 29. dub. 1863. Přípravné jeho práce jsou nyní uloženy v Museu ku použití budoucích pracovníků. **P.** založil krásnou sbírku pavouků a much českých, sbíraje zároveň materiál pro poučnou sbírku hmyzů. Za monografii o *Thomisidech* obdržel cenu vypsanou od university Pražské.

Prachárna, skladiště, kde hotový prach se přechovává. Podstatně se liší u pevností **p**-ny m í r o v é *(Friedens-Pulvermagazin)* a **p**-ny v á l e č n é; tyto stojí uvnitř pevnosti neb tvrze na příhodném místě, nejvíce v prázdných baštách, a jsou pevnou klenbou ubezpečeny proti pumám a granátům; onyno bývají pro nebezpečí vně pevnosti daleko od ní, aby výbuch neuškodil. Před hrozící válkou se převáží prach z **p**-ren mírových do válečných. *Mrj.*

z **Prachatic 1)** P e t r v. P e t r 37). **2)** z **P.** K ř i š t a n v. K ř i š t a n 2).

Prachatice, okr. město v jihozáp. Čechách, na zpodním svahu Černé hory, v kotlině svlažované potokem Živným, má 344 domův a 2856 obyv. hlavně něm. (služby boží střídavě dvakráte česky a jednou německy se odbývají); obyv. živí se polním hospodářstvím a řemesly. Jest tu gotický chrám sv. Jakuba, hlavní škola, nižší reálné gymnasium (od r. 1865), záložna; ročních příjmův má město 13—14.000 zl. Na sněm posýlají Vimberk, **P.** a Volary jednoho poslance. — **P.**, na staré obchodní cestě (tak zv. Zlaté stezce), dány jsou s clem pomezným v XI. stol. od krále Vratislava kapitule Vyšehradské; roku 1285 přešly v držení probošta samého. R. 1323 povýšeny **P.** na město a později nadány právem městským, jak ho užívalo město Písek, a jinými rozl. výsadami, hl. důležitého obchodu soli se týkajícími. Ke konci XIV. a na začátku XV. stol. proslulá byla škola **P**cká, v níž nabyli vzdělání Václav Menšík, rektor university Pražské, Křištan z Prachatic, a snad také Hus. K sesílení strany husitské přitáhl Žižka v srp. r. 1420 k **P**-cům, a vymohl na městu slib, že dána bude svoboda čtyrem artikulům Pražským; ale hned po jeho odchodu jsou Husité krutě pronásledováni, z čehož Žižka veliký maje hněv dobyl **P**-c a vybil je 12. listop. (Srv. P a l a c k é h o *Dějiny nár. čes.* III., 1., str. 371); **P.** stáli odtud při Žižkovi. Císař Sigmund povýšil **P.** za město královské a vzal je ve svou ochranu; brzy však byly v moci J a n a z e S e d l c e, ale po jeho synech přešly na O l d ř i c h a z Rosenberka, pak (1469) na R a b š t e i n y a j., a brzy na to zase na R o s e n b e r k y, za nichž (zvl. za Viléma) nastaly **P**-cům dobré časy; kvetlť zvl. obchod s Bavor i do Bavor vedený (sůl, obilí, slad,

dobytek); monopol **P**-ckých v užívání Zlaté stezky zavdal příčinu k mnohým stižnostem a sporům sousedních měst, zejména Vimberku, Netolic, Husince, Sušice, Klatov a j. ba i Budějovic a Písku, která samostatným prováděním obchodu zahraničného monopol ten rušila; a **P**., jakkoli se často a úsilovně domáhaly provedení svého práva, předce je během času vždy více ztrácely. R. 1600 postoupil poslední Rosenberk Petr Vok **P**. a panství Krumlovské císaři Rudolfovi; r. 1608 povýšeny **P**. opět na město královské a k právu třetího hlasu na sněmích. V listop. r. 1619 zmocnil se Mansfeld **P**-c, ale již r. 1620 jsou **P**. dobyty císařským vojskem Buquoye, vybity a vydrancovány. Nejprvé jsou spravovány k ruce královské od Sigmunda Turnovského z Turnsteina, r. 1623 přešly v poddanost knížat z Eggenberku a ztratily všechny výsady; zároveň jsou **P**-čtí násilně obraceni na víru katolickou zabavováním statkův, pokutami, vypovídáním, vězením, pomocí jesuitův a vojákův a t. d. Roku 1641 musily **P**. dáti Švédům výpalné; r. 1706 přenešen solní sklad do Krumlova. Po Eggenbercích přešly **P**. na Švarcenberky; r. 1724 urovnány jsou knížetem Fr. Švarcenberkem práva **P**-ckých ovšem jen nepatrná. Do **P**-ic zavedena nová živnost, pálení kořalky, rozvážené do sousedních krajin, i do Rakous a do Bavor; tím povznešeny opět trhy na obilí. V XVIII. stol. zmohl se v **P**-cích živel německý, zvl. od r. 1777, kdež zavedena do škol **P**-ckých němčina. R. 1832 strávil požár 137 domův. Za novějších dob zavedeno v **P**-cích pěstování hedvábí, zřízeno městské divadlo, spolek čtenářský a zpěvácký; i starodávný spolek literátův trvá dosud. — Posavadní o k r e s **P**-cký kraje Píseckého měl r. 1857 na 6·67 □ m. 23.964 obyv. s větší části Němcův, v 1 m., ve 4 městysech a 82 vsech; s okr. Netolickým posýlá jednoho poslance na sněm. *Ng.*

Prachatické hory v. Č e c h y str. 320.

Pracheň (*Prachyň*), druhdy župní hrad v jihozáp. Čechách, jehož zbytky vyčnívají na vrchu nad Otavou naproti městu Horažďovicům; má starožitnou kapli sv. Klimenta na jeho západním prohbí. **P**. byla nejspíše již v šedé dávnověkosti vystavěna, její okolí bylo již v pohanských dobách sídlem Chrudošovým, připomínaným v Libušině soudě; pro vysoké stáří svědčí sama kaple sv. Klimenta. **P**-s k á ž u p a rozkládala se od hranic bavorských po obou stranách Otavy až za nyn. Strakonice, mezi župami Volyňskou, Bozenskou a Klatovskou; s ní se srovnával d e k a n á t **P**-ský. Poprvé připomíná se v listině kn. Břetislava I. dané 18. října 1045; pan Vítek z Prčic byl zde županem r. 1184, p. Diviš z Divišova r. 1222, p. Burkhard r. 1264. Ze župy **P**-ské povstal k r a j **P**-ský, jenž se vyskýtá ještě na samém počátku XV. stol. (vedle Písecka); ale v témž století spojen již s krajem Píseckým a nový kraj nazván **P**-ským až do r. 1849, v kterémž zrušen, ale roku 1855 obnoven a jmenován P í s e c k ý m (v. P í s e k, str. 390). Zanikáním zřízení župního spustl hrad, a r. 1315 daroval kr. Jan vrch **P**. se vsí Pořičím p. B a v o r o v i z e S t r a k o n i c na Bavorově s povolením, aby na **P**-chni opět hrad založil; páni ze Strakonic **P**. drželi ještě r. 1380, kdež B a v o r z e S t r a k o n i c zde faráře dosazoval. Jeho následující držitelé byli snad titéž co města Horažďovic, které bylo od J a n a z e Š v a m b e r k a přešlo na J a n a P ů t u Š v i h o v s k é h o z R i e s e n b e r k a († 1504). Tento dal sešlý hrad (1500) dílem obnoviti, a jeho syn J i n d ř i c h Š v i h o v s k ý pojistil (1515) věno 2500 kop gr. praž. na hradě **P**-chni, dvoru **P**-chni, městě Horažďovicích a t. d. manželce své kn. Voršile Minsterberské. Brzy na to hrad opět spustl tak, že se vždy co pustý zámek uvádí (zejména r. 1558); ok. 1590, ale toliko dvůr poplužní **P**. se připomíná. *Vl. Sč.*

Prachenský Josef Stanislav, český právník, nar. 7. máje 1829 v Roudnici, syn tesařského mistra. Když odbyl školu roudnickou, určen byl od otce na řemeslo, avšak přičiněním a podporou svého bývalého učitele, kněze řádu kapucínského, dostal se **P**. na gymnasium Litoměřické (1839), kteréž odbyl s vyznamenáním. Ačkoliv Čechův na gymnasiu jen malý hlouček byl, cítili přece záhy nedostatek vzdělání národního, a hleděli sami tomu se přiučiti, čeho jim ve škole poskytováno nebylo. Tak, ovšem potajmu, založili si malou knihovnu českou, ku které každý žák týhodně malý příspěvek dával, a odbírali a pilně čtli tehdejší listy české: *Květy* a *Včelu;* a později vydávali si mezi sebou psaný list *Poupata.* Filosofii stud. **P**. v Praze, a podrobil se toho času též zkouškám z klasické literatury, z řecké filologie, z rakouského dějepisu, z paedagogiky, z české a polské řeči a literatury; načež obrátil se k studiím právnickým, poslouchaje zároveň i na filosofické fakultě rozl. čtení Čelakovského, Hanky, Vocela, Tomka a t. d. R. 1856 dne 24. čce dosáhl hodnosti doktora veškerých práv a stal se r. 1858 obhájcem v trestních záležitostech; tento úřad zastával jmenovitě v znamenitém toho času procesu Barellově, jíž také proto zajímavém, že odpůrcem jeho byl též politický odpůrce Dr. Jiskra z Brna; později v tiskových rozepřích Šimáčka (*Posel z Prahy*), Kobera, Vávry a Finka (*Hlas*), Vilímka (*Humor. listy*) a t. d. R. 1861 zvolen byl **P**. za poslance na sněm pro Mělník, Roudnici a Brandýs, a pak na sněmu tom za poslance do říšské rady, kde stál věrně při pravici české, zastávaje práva a samostatnost koruny České, jmenovitě když se jednalo o zrušení svazků manských. Mimo to súčastnil se v debatách o zákonu obecním, o narovnacím řízení, o osobní svobodě, o tiskovém zákonu a j. R. 1863 byl zvolen také do sboru obecních starších v Praze a hned na to také do rady městské. Co se týče literární činnosti, súčastnil se **P**. v novinářských článcích a v příspěvcích do *Právníka.* Také byl s některými jinými doktory (Škardou, Kučerou, Randou, Tylšem, Kotovicem, Wolfem) zakladatelem *Právnické jednoty.* Pro své národní smýšlení netěšil se z příliš velké přízně předešlé vlády, a jakkoliv co právník dobré pověsti požívá, nemohl až potud toho dosáhnouti, aby advokátem jmenován byl.

z Prachňan, rodina patricijská, jenž byla v XV. a XVI. stol. na Horách Kutnách usedlá a pokládala se mezi nejvzácnější a nejbohatší rody hornické, jsouc spřízněna s tamními a okolními rodinami šlechtickými, s Loreckými z Elkuše, Janovskými z Loutic, Zygli z Chocenic, Podivickými z Podivec, Škrovady ze Škrovad, Dačickými z Heslova a j. První, kdož se z rodiny té připomíná, byl B a r t o š z **P**. (1454—1506), soused a horník kutnohorský, jenž děláním hor velikého nabyv jmění držel tamtéž domy a grunty šosovní; r. 1491 koupil od pánů Pašinevských statek Kbel, byl delší čas šefmistrem, a jmenovitě v čas zbouření havířů r. 1495 z 1494 vynikl ráznosti a rozšafností a pomáhal platně tehdejšímu mincmistrovi k obnovení dobrého pořádku na Horách Kutnách, začež se mu také 1506 dostalo pochvalného listu od samého krále Vladislava II. Téhož času žil také J a n z **P**. v Pelhřimově, kdež se r. 1496 oženil s Annou Loreckou z Elkuše. — B a r t o š z **P**. zůstavil syna M i k u l á š e a několik dcer: A p o l e n u, provdanou za Petra ze Škrovad, Z u z a n u provd. za Jana z Chocenice a K r i s t i n u, provd. za Abrahama z Choce-

rychle otáčí v kruhu co možná kolmém. Vypustí-li se při prudkém otáčení jeden konec **p**-u, odletí do něho vložená věc na znamenitou dálku. — **2) P**-ky nazývány u starých také veliké nástroje válečné k boření zdí, v. Balista a Catapulta.

Prâkrit (vysl. *prâkrt)* jmenují se úhrnkem různá podřečí indická, která během času ze sanskrity se vyvinula. V dějepisu jazyka indického představují nám Vêdy nejstarší dobu, a jako obsah kněh těchto mnohé ještě nespojené prvky obsahuje, které teprv později v celou soustavu pojmů národněnáboženských se spojily, tak i jazyk jejich mnohými formami se vyznamenává, v nichž tvaroslovné prvky úplně ještě poznati lze; prvky tyto slily se v klasické sanskritě v nerozlučný celek, samostatné platnosti zřídka jen majíce. Z těchto dvou fází postoupil jazyk indický do třetí, a ta se nám představuje v **p**-u, který k sanskritě v takovém jest poměru, jako jazyky románské k latině. Odchylky jeho od sanskrity větším dílem na proměnách zvukoslovných se zakládají, na sesouvání a vysouvání souhlásek i samohlásek a na spodobňování souhlásek, které tu mnohem dále pokročilo než v sanskritě. **P**-ská podřečí vyvinovala se zároveň vedle spisovné sanskrity, a indičtí dramatikové psali jimi řeči osob vedlejších, aby se patrněji rozeznávaly od osob hlavních, jež mluvily ušlechtilou sanskritou. V **p**-u máme jaksi středověk jazyka indického, jehož čtvrté stadium jsou nynější nářečí novoindická, kterých Lassen 24 vyčítá. Mluvnici **p**-skou sepsal Chr. Lassen, *Institutiones linguae pracriticae*. *Gb.*

Praktický má jiný význam ve vědě a jiný v životě, onde jakoby ideální, zde reální. Přece se však oba významy v té věci shodují, že oba staví **p**-cké co protivu theoretického (v. t.); ovšem že tak činí každý z jiného zřetele. V theorii jde totiž vždy toliko o poznání prosté, kdežto **p**-cké k výkonu a jednání přihlíží. Cokoli tudíž s výkonem a jednáním souvisí, slove vůbec **p**-m. Z toho pak jde, že také zvláštní obory poznání **p**-mi nazývati se mohou, pokud se v nich obsahují vztahy k výkonu a jednání, jelikož v nich aneb určité vzory pro jednání jsou vytčeny, aneb z nich vyplývá spůsobilý návod k dosažení jistých účelův. Užívá-li se slova **p**. ve významu takovém, že je vztahujeme co charakteristiku k zvláštnímu druhu poznání co vzoru pro účely skutečného jednání, tož užívá se ho ve smyslu ideálném; významu pak reálného nabývá, když se jím vykládá návod ke skutečnému provedení těch kterých účelův. Význam prvnější vidí se zejména v mravovědě a krasovědě býti běžným, kteréž v příslušné spojitosti obor **p**-cké filosofie tvoří. Vědecký úkol **p**-cké filosofie nejprv k pojmovému výkladu principií absolutné ceny čili hodnoty a její protivy se vztahuje, z něhož pak vyplývá jednak poznání ideálu, hodnotou absolutnou vynikajícího, jednak povinnost, vlastním úsilím zasazovati se o jeho v život uvedení. Arciť dotýčná hodnota, jakož i nadzmíněný ideál jinou jeví podstatu v příčině mravovědy a jinou v příčině krasovědy. Pravda je sice, že v obou případech poznání absolutné ceny na nutném, jelikož mimovolném oceňování spočívá, jež některé druhy představ svým obsahem vymáhají, a to beze zřetele ano s nutným vyloučením všech zřetelů ke vlastní subjektivnosti, jakož i všelikým okolnostem, v nichž vztahy představy vnější se obrážejí; než vedle této formálné **p**-cké shody sluší rozeznávati valnou různost materiálnou. Vynikajíť zajisté pojmy mravovědecké nad sourodné pojmy krasovědecké tím, že obsah jejich čistě lidské poměry vůle v sobě chová, vyzývaje mysl nepodjatou k mimovolnému doznání jejich hodnoty věčné, jakož i k prostému zavrhnutí jejich protivy. Že však vůle od osoby člověka jest nerozlučná a že člověk nutně sám sobě svou vlastní vůli dle obsahu jejího představuje, a to jak za dob rozvahy, tak za klidného vzhlédnutí k vůli dokonané, musí tudíž spolu stále mimovolně pronášeti soud o hodnotě vůle vlastní a tím o hodnotě osoby vlastní, odkudž pak vznik bere mravní úmysl, učiniti sobě obsah mravných idei, v jichž jednotném souhrnu obsažena celistvá hodnota mravní, neporušitelným pravidlem všelikého **p**-ckého jednání. Tak-li se stalo, staly se idey v pravdě **p**-mi, totiž pravítkem skutečné vůle, pro niž jinak toliko ideálnost byla měřítkem hodnoty. Učiniti však ideál v tomto smyslu reálním **p**-m, ovšem jediné člověku jednajícímu lze, skutečná vůle musí hnouti se úvahou o vznešenosti mravních vzorů a položiti je sobě za skutečné vzory, t. j. učiniti, aby opravdu bylo, co dle pojmu jediné býti má. Obdobně, ač nikoli totožně, má se věc též v ohledu krasovědeckém. Mimovolný soud o hodnosti vztahuje se tamo k všelikým jiným předmětům, vyjímajíc vůli tvarů rozumných, vznikají sice i tam ideály, vzniká i tam jakás povinnost, však obé týká se člověka co člověka toliko hypothetickou měrou, kdežto mravnosti ideál kategoricky mluví: pro umělce ovšem, jenž jím býti chce, jest povinnost krasovědecká neméně kategorická. Jiný význam přísluší **p**-ckému dle smyslu života reálního. Život přináší s sebou všeliké dílem nezbytné, dílem zvykem oprávnělé potřeby, jimž vyhověti samo jeví se potřebou. **P**-m tu nazýváme každý návod, jímž učíme se znáti prostředky aneb užívání jich k uhájení potřeb takových, činíce v příčině té rozdíl mezi prostředky méně a více **p**-mi dle toho, zdali jsou méně neb více vhodné k dosažení účelu. Vhodnost jejich sama však vzhledem k životu závisí na rozhodnutí otázek, jsou-li dosti jednoduché, ano i dosti laciné, a vedou-li bezpečně, snadně a rychle k cíli. Kde podmínkám těmto se nevyhovuje, tam vyhlašujeme prostředky aneb návod za nep-cké, kterýžto příznak patrně opět nižší a vyšší stupně připouští. Tak jsou na př. některé vynálezy **p**-cké, jiné nep-cké, jelikož tyto poslednější snad větších výloh, ztráty síly aneb času vymáhají nad výtěžek, jenž plyne z jich užívání. Dosud neužívá se ve velkém elektrické síly na místě páry co síly hýbající, poněvadž užívání páry při témž výsledku mnohem jest levnější. Z jiného zřetele jeví se nep-ckou větroplavba, jelikož dosud nebylo lze, dodělati se spolehlivého návodu, jak by se dal směr balonu učiniti aspoň poměrně nezávislým od proudu vzduchu a p. Rozdíl mezi theorií a praxí je tudíž dle tohoto druhého významu praktičnosti patrně větší rozdílu předešlého. Tam bylo totiž **p**-cké toliko příznakem jistého druhu theorie, toho, jenž vzory pro absolutně chvalné jednání aneb umělecké tvoření vykládal; zde však jde o skutečnou protivu prostého vědění a skutečného výkonu. Život má za to, že se pravému spůsobu výkonu především opět ze života, ze zkušenosti přiučiti lze, a chová jaksi nedůvěru k theorii neplodné, kterážto nedůvěra potud oprávnělou jest, pokud v skutku zřetele k životu nešetřeno. Nerad slyší praktik o ideálech, pro něž ve skutečném životě nebývá místa, hledí sobě zachovat nezkalený zrak a nežádá od života více, než podati může. Od zkušenosti očekává **p**. náhled i rozhled, dle něhož po pravdě posuzovati hodlá záležitosti skutečné. Z též příčiny činí rozdíl mezi vědami **p**-mi a nep-mi, onyno souvisí se záležitostmi života, pohybujíce se na reálné jeho půdě, tyto však dle jeho mínění nad život zalétají, a jelikož jeho se vzdalují, nikdy jemu a nikdy on jim neporozumí. Však i z těchto **p**-ch

věd oblibuje sobě praktik toliko opět **p**-cké jejich stránky; jdeť mu o užití a upotřebení, nikoli též o dovodění — to úlohou theorie. Podobně se rozeznává, je-li výklad některé věci **p.** čili theoretický, totiž obrácen-li k životu, jeho potřebám a směrům, aneb-li sobě v obsahu věci samé libuje o její vztahy vnější se nestaraje. Dalo by se snad o poměru **p**-ckého a theoretického mnoho mluvit, v mnohém by se muselo uznati, že theorie přečasto bývá lichá, neplodná i nezáživná, a že zkušenost a život ve zvláštních příčinách lepšími jsou školami všech jiných; avšak spolu by i nutně vyšlo na jevo, že slepá praxis, jenž není založena na žádném vědění a náhledu do věci, ztěžka bude kdy moci povznesti výše než po stupeň jakési rutiny a poněkud zušlechtěné dresury. Zajisté veliký krok na dráze duševního rozvoje učiněn poznáním, že zejména mechanická praxis, pouhým cvikem a nápodobením nabytá, neprospívá, a že tudíž i průmyslníkům potřebí, aby své **p**-cké zřetele na půdu důkladného obeznámení se se základy věci zakládali. *Dch.*

Praktika (z řec.) **1)** vlastně zkušenosti nabytá zručnost a schopnost k vykonání věcí jinak obtížných. Jmenovitě pod názvem **2) p.** vlaská znám jest jistý druh počítání zvláště kupeckého, kterýmž na př. obtížné násobení nahradí se rozdělením většího čísla na více částí, jichž větší vždy jest dělitelna částí menší, a výsledek konečně najde se pouhým sčítáním. — **3)** Starým znamenalo slovo **p.** tolik co pranostika (v. t.) a vydávala se jako tato buď s minucí, buď sama o sobě, jako na př. **P.** *sedlská po všechna léta příhodná*, v které se jednalo o „patření časů“, z nichžto se předpovídaly budoucí počasí a úroda (vytišt. 1558), nebo *Nové* **p**-ky *od Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan* (1580) a j. Jinak však tvořila **p.** zvláštní část pranostiky, která z těles a úkazů nebeských předpovídala buď nemoc buď zdraví člověku, berouc za základ spojení hvězd zvláště pak oběžnic při jeho narození, a radíc mu, kdy důležité věci před se bráti, kdy a jak se léčiti a zdraví své opatrovati buď má neb nemá. Této části pranostiky, vztahující se pouze k zdraví člověka, říkalo se **p.** lékařská. Základ její byl rovněž jako u pranostiky v domněnce, že hvězdy, zejména oběžnice, jsou v úzkém spojení s veškerým tvorstvem, mocně naň rozličnými spůsoby účinkujíce. Už Egypťané slučovali hvězdosloví s lékařstvím, tak že tito sběhnutí se hvězd považovali za první a pravý základ praktického lékařství a lékařské praxe. Arabové, Řekové a více ještě Římané, zejména za času Seneky a Tacita, byli obětmi této pověry. V díle lékařském na př., které se mylně přičítá lékaři Galenovi (*Mathematices scientiae prognosticatio*), stopovaly se rozličné poměry nemocí a uváděly se v souhlas se spojením měsíce s oběžnicemi. Mimo hvězdy vůbec přikládala se veliká důležitost slunci, měsíci a dvanácteru znamení nebeských, jichž působení na člověka představovali si co *influens*. Když se křesťanství bylo zavedlo, opírali se nejedni moudří mužové takovým pověrám, zejména sv. Augustin, Klemens z Alexandrie, Origenes a j., nicméně nepodařilo se jim čeho si přáli, a zvláště Maurové, přišedše do Španěl, rozšířili víru ve hvězdy a jejich působení na člověka velmi. V XIV., XV. a XVI. stol. panovala pranostika a tedy i **p.** lékařská po celé Evropě, ano někteří jinak učení mužové přivedli celý ten nešvar do jakés takés učené soustavy, pojednávajíce o tom jako o zvláštní vědě. Paracelsus a Cardan přivedli **p**-ky úplně v souhlas s lékařstvím a s lučbou. — U nás ovšem bylo jako jinde hojnost spisů i hvězdářských i lékařských, které co nejurčitěji popisovali ono působení hvězd a znamení nebeských na zdraví člověka. Tak na př. píše Partlic ze Špitzberka ještě r. 1617 ve svém *Calendarium perpetuum* o pouštění krve takto:

„když ☽ běží na ♈ nepouštěj na hlavě,
" " " " ♋ " z plic a sleziny,
" " " " ♎ " z ledvin a měchýře,
" " " " ♏ " z přirození,
" " " " ♐ " z kyčlů,
" " " " ♒ " z hnátů,
" " " " ♓ " z noh,

jinde však můžeš. Na ostatních pěti znameních (♉, ♊, ♌, ♍ a ♑) od učených lékařů se pouštění neschvaluje, leč by toho nevyhnutelná byla potřeba“ atd. Čím více však se rozšiřovala soustava Koperníkova, v které naše země s celou sluneční soustavou dokonce jest odtrhnuta od hvězd, tak že jakési účinkování těchto na člověka ukázalo se býti nemožným, přestávaly podobné **p**-ky, až zcela vymizely. *Sm.* — **4)** Obyčejně se však slova **p.** (zkaženě partika) užívá také ve smyslu opovržlivém, a jest pak **p.** tolik co podskok, lest, proneveření, podvod.

Prales jest takový les, který dosaváde nebyl pěstován rukou lidskou a pouze silou přírodní stojí a trvá. Držíme-li se v tomto vymezení, musíme povahu **p**-ů přiřknouti též mnohým lesům, které leží v mírném pásmu země, a ne pouze lesům horké Ameriky a Asie s blízkými ostrovy, ačkoli obyčejně, když řeč bývá o **p**-ích, jen na tyto poslední se při tom myslívá. I Evropa není bez **p**-ů v krajinách člověku méně přístupných, ovšem ale, co se týče poměrů půdy, teploty a povětrnosti, vzrůstání stromů příznivých. Takové krajiny nalezáme v Norsku, na horách Karpatských a v Šumavě. Jmenovitě zasluhují lesy šumavské bedlivějšího povšimnutí, a toho se jim, ovšem že teprv za našich dob, dostalo v hojné míře; jmenujeme z četných navštěvovatelů **p**-ů šumavských jenom dr. Em. Purkyni, slavného Hochstättra a slovútného botanika Göpperta. Nalezajíť se v středním dílu Šumavy u pramenů Otavy a Vltavy v horách Stubenbašských, pokrývajíce plochu asi 33.000 jiter velikou; nejvíce však vyniká ráz jejich na Boubínu 4296′ vysokém, a tu lze dle výšky trojí pásmo, vegetací svou se lišící, rozeznati. První leží ve výšce 2500′ až k 3000′, druhé dosahuje až do výše 4000′ a třetí odtud až na temeno hory. První pásmo ukazuje největší rozmanitost, obsahujíc vedle smrků a jedlí také buky a javory; v něm vidíme všecky tyto stromy ve svém nejpřiměřenějším vyvinutí, tu zdá se býti pravá vlast jejich. Nejvíce tu bije do očí, že stromy tyto teprv ve větší výšce, průměrně v 60—100′, košaté koruny tvoří, nechávajíce mezi sebou veliké a dostatečně světlé mezery, v nichž ze semen, z nejbližších stromů padlých, beze všeho přičinění lidského nové mlází vyrůstá; ovšem nezmůže se každá rostlina a mnohé zůstávají zakrnělé, rostouce rychle jen na takových místech, kde skácením se starých stromů volnosti k zrůstu nabyly, pak ale rostou ku podivu rychle, o čemž se bedlivým skoumáním let na průřezu kmenu lze přesvědčiti. Největší výšky a největšího obvodu dosahuje jedle. Kmeny 120—150′ vysoké a mající v objemu 6′ jsou velmi obyčejné, ale i 200′ vysoké a dole na 6—8′ tlusté se tu dosti hojně nalézají. Roku 1854 skácela se zde jedle, která měla 30′ v obvodu a 200′ délky; množství dříví z tohoto jediného stromu obnášelo bez mála 30 sáhů v polenech $2\frac{1}{2}$′ dlouhých. Jedle vyniká mezi jinými stromy již z daleka vysokou, z rovnovážných, přesleněných větví složenou korunou a

štíhlým mužným vzrůstem; zdola ukazuje stříbrobílé zpodiny jehel a v pohledu tak milý dojem činí, že se divatel domýšlí, že nový druh stromů v lese nalezl. Méně uchvacující jest pohled na smrky, které mívají kmen od zpodu až k jehlancovité koruně ovětvený a tak silně chvojí porostlý, že nebe větvemi neprohledá a že z daleka černými býti se zdají. Také jsou nižší a menšího obvodu, předce však tak statné, že v jiných lesích zřídka podobných jim stromů lze nalézti. Co se zrůstu jejich a postavení týče, jest památné; často objevují se v řadách sebe přetínajících, což se vysvětluje tím, že zrostly na kmenech aneb vyrostly z kmenů starých, na sebe překocených a zpuchřelých; ano když úplně zpráchnivěl kmen, do něhož původně mlází kořeny zapouštělo, vyčnívají kořeny nad půdu, nesouce kmen vyzdvižený, jako to pravidelně bývá u rostlin pandanovitých v horkých krajinách, jenom že zde tento výjev má jiné příčiny. Často stojí několik smrků 150′ vysokých pohromadě, a kolem nich v různě se křižujících řadách na tisíce malých, chřesti podobných a na zpuchřelých kmenech bujících; jenom silnější z nich a na příznivnějších místech zakořeněné udrží se a ukazují později seřaděním svým směr polohy kmenu, na němž semeno, z něhož vyrostly, klíčilo. Mezi těmito obry chvojnatými rostou buky a javory v celku menšího obvodu; nicméně jsou však mnohé z nich 130′ vysoké a přes 3′ tlusté, majíce koruny 80—90′ v průměru; často vystírají své dlouhé, uzlovaté větve se zeleným lupením široko do jedlí a smrků, tak že často lupenatou větev bukovou neb javorovou z houštiny čníti vidíme, když kmen ještě vzdálen a neviděn zůstává. Vedle mohútných stromů spatřují se v nižších a ukrytých polohách také buky zakrnělé; příčinou tohoto potlačení jsou dílem veliké kolem stojící stromy, které jim vzduchu a světla ujímají, dílem také spousty sněhu, pod nimiž větve bukové se lámou. A tak jest to nejvíce buk, jenž rozmanitým tvarem, hned mohútně veliký, hned chudobný a uzlovatý, pravidelným skupením jehličnatých stromů jakousi rozmanitost přiměšuje. Vůbec činí zde na nás všecko ten dojem, že nestojíme ve vzdělaném lese, nýbrž v svobodné přírodě, kde každý strom s jinými zápasí a v mohútné postavě se ukazuje, které vítězně nabyl, aneb v chudobné a trpné, jestliže okolnostem podlehl. K doplnění obrazu přičiňují se též zelený mech, jenž zemi odívá aneb společně s lišejníky staleté kmeny pokrývá, pak kapradiny v mohútných trsech; byliny však, které by pestrými květy přerušovaly všeobecnou zelenost, jsou tu vzácné: v Šumavě jest toliko říše obrovských stromů a kapradin, jako ve starších útvarech geologických. V druhém pásmu tratí se jedle, buk a javor, jenom smrk postupuje výše dál a dál v nemíchaných lesích, stává se nižším a často zakrňuje a zdlouhavěji roste, až pak konečně více porůzné skupeniny tvoří. Toho všeho příčinou jest nejenom vyšší poloha, nýbrž i neustálý boj s větrem. Smrky rostoucí ve výši 3400′ vynikají hlavně pevností dřeva, neboť 600—700leté nebývají tlustší přes 2′; tyto smrky jsou to, jichž dřevo k dělání hudebních nástrojů nejlépe se hodí a co takové široko daleko proslavené jest. V třetím pásmu přestávají rozlehlé lesy docela, a na některých temenech šumavských, jako na Javoru, Rachlu a Jezerní stěně, vyskytuje se jen kosodřevina. Zvláštního rázu nabývají šumavské **p**-y také ještě b a ž i n a m i, to jest širokými prostorami, rašeliníky porostlými, z nichž chudobné trsy travin a borůvek vyčnívají a které jenom místy bahenním sosnám a zakrnělým břízám růsti dopouštějí. Výška, v níž bažiny takové se nalézají, obnáší 2000—3000 stop. Tážeme-li se po příčinách tak znamenitého a zdravého zrůstu stromů v Šumavě, musíme uznati, že hlavní příčinou jest dostačenost vláhy, a pak že zde až dosud člověk přiměřenou činnost přírody nijak nepřerušoval, aneb že to činil jenom v menších rozměrech. Příroda mýtila si až dosud sama ve hvozdech potřebné prostory a rozsívá sama semena, která padají na půdu, lesní prsti nepozbavenou a před vysycháním náležitě uchráněnou. Podobnou tvářnost mají **p**-y evropské i v Skandinavii, jenom že zde místo jedlí a smrků převládají sosny. Vůbec jest povahou **p**-ů mírných pásem země veliká jednotvárnost, anť stromy v nich buďto vůbec jen jediného druhu jsou aneb jen několika málo druhům přináležejí; tato jednotvárnost jest tím větší, čím větší jest výše aneb čím severnější jest poloha lesa; v celku jsou to jenom stromy chvojnaté, zevnějškem vůbec k sobě podobné, které tuto pralesy tvořívají. Ani vedlejší rostliny, rostoucí v lesní půdě a na stromech, nejsou s to, aby změnili tento ráz povšechné jednotvárnosti; i také živočichové jsou tu vzácní a ruch života jejich nemění ničehož na všeobecném dojmu. Jinak se mají věci v **p**-ích tropických. Všudy na místech, kde jest dostatek vláhy a kde člověk přičiněním svým přírodě nepřekáží, vyvíjí se rostlinstvo rychle v nejmohútnějších a zároveň i v nejrozmanitějších tvarech. Květena lesní jest zde tak hojná a rozmanitá, že nesnadno jest odpověditi na otázku, z jakých rostlin **p**-y tropické se skládají. Různé druhy různých čeledí, řádů a tříd rostlinstva nalézají se tu pohromadě, a často pozorovati jest na malých prostorách nejrozmanitější směs bujných rostlin. Nicméně jsou i zde místa, kde jediný druh rostlin v nesčíslném množství jednotníků se vyskytuje, podobně jako v našich lesích stromy chvojnaté. Nejrozsáhlejší **p**-y bez odporu jsou, které pokrývají téměř celé poříčí řeky M a r a ň o n u v jižní Americe, pak **p**-y v poříčí O r i n o k a a M a g d a l e n y; neméně půvabné ač méně rozsáhlé jsou **p**-y v Americe střední. Na pevnině asijské jest poměrně málo **p**-ů, nejvíce ještě v Indii zagangesské; za to jsou tyto hojné na velikých asijských ostrovech: na J a v ě, S u m a t ř e a B o r n e u. I Afrika jest chudá na rozsáhlé **p**-y. Co **p**-ům tropickým zvláštního rázu dodává, jsou nejprvé tak zvané liány, totiž rostliny s dlouhými, buď pnivými, buď točivými kmeny, které kmeny stromů popínají a s jednoho na druhý v hustých obloucích se táhnou, anebo nejkrásnějšími květy oděny s vrcholů stromů dolů visí. Náležejíť do nejrozličnějších čeledí rostlinných, hlavně mezi N y c h e g i n e y, B a u h i n i e, M a l p i g i o c e y, S a p i n d a c e y, A p o c y n e y, T i l l a n d s i e y a j. I palmy mají mezi nimi zástupce, totiž r o t a n y, které v lesích zadní Indie svými třeba sto sáhů dlouhými, šlahounovitými, ostrými ostny ozbrojenými kmeny neproniknutelné houštiny tvoří, jimiž člověk jenom sekerou namáhavě může si klestiti dráhy. Dále nabývají **p**-y také zvláštní tvářnosti tím, že kmeny větších stromů od dolejška až do koruny pokryty bývají množstvím jiných rostlin s velikými lupeny a často i s krásnými květy; jmenovitě jsou to rostliny z čeledí k a p r a d i n, a r o n o v i t ý c h, b r o m e l i a c e í a v s t a v a č o v i t ý c h, kteréžto poslední přepodivně utvořenými květy obzvláště vynikají. Všecky tyto rostliny zapouštějí jen menší část kořenů svých do kůry stromů, na nichž se byly usadily, větší část vypouštějí do vlhkého vzduchu, z něhož bezprostředně potravu svou přijímají, nejsouce tudíž, tak jako tím nejsou naše lišejníky, pravými rostlinami cizopasnými. Ale i pravé rostliny přiživné objevují se v **p**-sích tropických ve velikých a podivných

tvarech; tak rostou na hoře na kmenech červeně kvetoucí loranthacey, na kořenech veliké balanophory a cytiney, k nimž patří obrovská Rafflesia, rostoucí na Javě a mající pouze květ a sice na tři stopy v průměru veliký. Co vyšší stromy p-ů amerických musíme jmenovati některé palmy (Euterpe), cedry, sapotilly, bombax s kmenem dole a nahoře tenkým a u prostřed jako sud tlustým, kahuchy, dávající pružné klí, gaiak a jmenovitě obrovský kvipo, který mívá kmen 150′ vysoký a dole přes 30′ v obvodu tlustý; kmen jeho podobá se obrovskému sloupu a nese několik ve vrchu teprv vodorovně se rozkládajících větví. Tyto a jiné ještě stromy stojí místy velmi blízko sebe, činíce vysoká hustá loubí, s něhož až k zemi visí girlandy lián, spojujících se tu s nižšími křovinami, tak hustými, že často ani půdy, na které rostou, nelze viděti. Ano tomuto množství tak mohútných rostlin nemůže často ani nejúrodnější půda poskytnouti dostatečné potravy, a tyto obrovské stromy musí neustále zápasiti o život s neméně statnými sousedy svými a s hejnem menších cizopasných rostlin, které pomalu ale jistě udušují ty, jež byly točivými svými pni obejmuly. Často se pozoruje, že i velikáni mezi stromy náhle nedostatkem potravy v zrůstu ochabují a v čase ku podivu krátkém zkáze podléhají. V době několika jenom měsíců zpráchniví uvnitř od kořenu až ke koruně i nejstatnější kmen, všekazy neb termity dokonají původně rostlinami započatou práci, a netrvá to dlouho, že kácí se k zemi strašlivým rachotem nedávno ještě mocný lesní velikán. A tak jest všudy v p-e půda pokryta zpuchřelými kmeny, které též zvláštních obtíží cestovateli působují. Nejbujnější život kořistí tu z oběti smrti v nejhojnější míře. U nás je v p-e v celku mrtvo, a jenom šumění větru ve vrcholích stromů přerušuje poněkud stálé lesní ticho. Ne tak v p-ích amerických; zde jest živočišstvo rovněž tak rozmanité jako jsou rostliny, a jestliže tyto vábí nás mohútností tvarů, vůní a krásou květů, spojují živočichové s lepým tvarem příjemné zvuky, živost barev a čilost pohybu. Času poledního, když slunce na obloze stojí nejvýše, bývá v p-e klidno a panuje tu velebné ticho, v tu dobu hledá skoro každý živočich občerstvující chládek v hustém křoví a lupení, jenom málo jich vyjímaje, jako na př. pták posměváček (Mimas) a některé Crotophagy, kteří i za největšího vedra po hmyzu se honí a svým způsobem prozpěvují; v každé jiné době však jest v p-e velmi živo a hlučno. Co je kuropění u nás, jest zde vřeštění četných opic vřešťanů, skřehotání velikých rosniček a ropuch a cvrčení křísů a kobylek. Když slunce vyšlo a mlhy se ztratily, počíná hlavní ruch všech živočichů denních. Nejčetnější mezi nimi jsou hmyzi. Neprvé opouštějí vosy svá hnízda, která asi 1′ dlouhá s větví visí, pak vycházejí četní mravenci ze svých staveb, uměle z hlíny na stromech a při stromech zhotovených, a rozlézají se po cestách, které si sami proklestili, na vše strany; podobně i všekazi, tito rušitelové všeho dřeva. Velicí a nad popsání krásní motýlové denní přeletují s květu na květ, mezi nimiž vynikají staroklasickými jmeny se honosící Menelaus, Nestor, Eurilochus a jiní; jenom motýlové noční, mezi nimi 9″ veliká můra Agrippina sedí nepohnutě na kmenech, čekajíce na soumrak. Nesčíslné množství brouků, lesklých jako kovy, bzučí vzduchem aneb třpytí se jako drahé kamení mezi vonnými květy a bujnými zelenými listy. Ještěrky různých tvarů a barev, jedovatí i neškodní hadové, jako jilovec a had zlatý, zelený se zlatým leskem, vylézají ze svých skrýší pod lupeny, z děr v zemi a v dutých stromech, vyhřívají se na slunci, plíží se nahoru po kmenech a číhají na hmyz a ptáky. I vyšších živočichů je tu hojnost. Hejna opic blíží se z hloubi lesa ku kraji jeho a k místům vzdělaným, a jedna za druhou přeskakuje s křikem se stromu na strom; hrabavé penelopidky, jaku a hokko, a rozliční holubi sletují s větví na vlhkou zem hledajíce potravu, hmyz, zrní a bobule; zeleně, modře neb červeně barvení papouškové sletují se do korun vyšších stromů a naplňují les pronikavým křikem; velkozobí tukani usazují se na nejvyšších vynikajících větvích, klapají zobákem a volají hlasem naříkavým o déšť; z křovin ozývají se příjemné zpěvy rozličných malých pěvců: tangar, drozdů, piper a střízlíků, mezi nimiž hlavně Troglodytes cyporhinus dojemnými zvuky se ozývá, když bouře se blíží, a člověka zpěvem svým tak okouzluje, že zapomíná na nebezpečí nastávající bouřky. Největším ale úžasem naplňuje člověka podivuhodný hlas urapongy, který k uchu jeho zaznívá s vrcholů nejvyšších stromů, podobaje se bušení na kovadlině tu blízkému, tu vzdálenému, dle toho, jak pták při zpěvu svém jest obrácen. I drobní, ale leskem peří svého mezi všemi ptáky vynikající kolibri oživují rychlým letem, byť i ne zpěvem, velikolepý prales. Když se slunce chýlí k západu, mírní se ruch, ale nepřestává úplně; štíhlé srny, bojácné pekari, agonti a tapíři vycházejí na pastvu, a lstiví dravci z pokolení koček slídí po kořisti lesním šerem. Blížící se noc oznamují opět vřeštani, pak smutné hlasy lenochodů, škřehot žab a cvrkání křísů; a když nastala již noc, ozývají se ještě zvuky rozličných kozodojů a basové tóny žáby volské; mezi rostlinami kmitá se množství svítících brouků jako bludiček, a příšerně poletují tu hejna krvelačných upírů. Tak as to vyhlíží v p-e tropické Ameriky. V p-ích asijských jsou hlavními rostlinami rozličné smokvoně s četnými povětrnými kořeny, a pak stromovité travy bambusové. Velmi zvláštní ráz mají lesy manglové, sestávajíce z nesčíslných kořenovníků (*Rhizophora)*, zapouštějících povětrné kořeny své do močálovité půdy u břehů mořských. Takové lesy táhnou se místy mnoho mil po březích řek, a jsou pro výpary, které z bařinaté a přítoky mořskými zatápěné půdy vystupují, zdraví lidskému na nejvýš škodlivé. Opět jinou povahu mají p-y australské; většina zdejších stromů a keřů má listy úzké a kožovité, které krajem svým k zemi hledí, a tudíž bývají zdejší lesy světlé, ba skoro bez stínu. Nejčetnější stromy jsou *Eucalyptus cordata* a resinifera, často přes 150′ vysoký, *Leptospernum stellatum* a *lanigerum*, pak četné proteacey a přesličkám podobné kasuariny; k velmi charakteristickým rostlinám patří *Xanthorchoea hastilis* a *arborea* s hustým košem předlouhých, úských a k zemi nachýlených listů. Jenom v některých pobřežních krajinách nalézají se hustší lesy s rostlinstvem širokolistým, jmenovitě v Novém jižném Walesu a Illavaře, kdež tvářností svou tropické lesy americké na paměť uvádějí. Stromovité kapradiny, dva druhy palem kapustoně australského; smokvoně australské *(Urostigma platypodium)* vyskytují se v přečetném množství, a smokvoní dosahují bezmála těchže rozměrův, jako baobab africký aneb cejba (*Bombax*) v p-ech brasilských. A aby obraz p-a byl dokonalý, nescházejí i zde významné tvary lián a četná hejna pestrých ptáků. Budiž však tvářnost p-a dle rozličné povahy rostlin a podnebí jakákoli, bývá vždy první dojem, jejž p. činí na člověka, uchvacující úžas; příroda objevuje se tu člověku v celé své velikoleposti a

v neobsáhlé síle tvořivé, naproti níž člověk cítí se býti nepatrným a slabým. *Jha.*

Pram Christen Henriksen, dán. básník a spisovatel v oboru státního hospodářství, nar. r. 1756 v Guldbrandsdalen v Norvéžsku, kdež jeho otec byl kazatelem, s kterýmž se pak r. 1765 dostal na Seeland, kdež i svá studia konal, zabývaje se tu kromě právnických věd hlavně s novějšími jazyky a jejich literaturami. Stav se r. 1781 úředníkem při hospodářském a obchodním kolegiu konal v tomto svém povolání rozličné cesty, jako roku 1798—1799 na Bornholm a roku 1804—1806 po Norvéžsku. Při změnách, zavedených s úřady, zejména pak s řečeným kolegiem, byl i on roku 1816 propuštěn. Nedostatek peněžitý ho přinutil odebrati se r. 1820 co celní správce na ostrov Sv. Tomáše v Západní Indii, kdež mu ale podnebí nesvědčilo, tak že již násl. roku jeho neblahému vlivu podlehl. Co básník vystoupil zprvu s volnými překlady Horácových a nápodobením jiných lyrických básní; hlavní poetické jeho dílo jest romantický epos *Staerkodder* (1785), při čemž mu sloužil za vzor Wielandův *Oberon*, kteréhož mistra ale předce nedosáhl. Redigovav od r. 1785 po několik let časopis *Minerva*, kterýž jevil nepatrný vliv na vyvinutí se dánské literatury, psal do něho rozličná pojednání, z nichžto zvláště humoristické povídky náležejí k lepším jeho pracím. Vystoupil též co básník dramatický, sepsav rozličné čino- a veselohry, z kterýchžto posledních obzvláště se chválí jeho *Snílek* (*Drömmeren*; 1817), spracovaný dle jedné báchorky z *Tisíce a jedné noci*. Vedle této básnické činnosti své pracoval i velmi pilně a s dobrým úspěchem na poli národního hospodářství, statistiky a t. d. R a h b e k uspořádal výbor jeho básnických spisů (*Udvalgte digteriske Arbeider*; 1824—29) v 6 dílech, v nichžto posledním obsažen i příspěvek k historii jeho života a jeho literárního působení. *Mü.*

Prambachkirchen, ves v horn. Rakousích, v kr. Welském a okr. Waitzenkirchenském s 3322 obyv. (1857).

Pramen. Slovem tímto vyrozumíváme vodu, jenž se ze země stále prýští. Je-li místo, odkud voda teče, pod povrchem země čili půdy, činí **p**. studni, v dolech vodu dolovou (*Grubenwasser*); pakli však leží na povrchu země, tož tvoří menší neb větší prameny, potoky, ba i řeky. (Tak u př. činí odtok znamenitého pramenu Petrarky u Vaucluse řeku Sorgue). **P**-y objevují se na pevné zemi a na ostrovech (vyjímajíc ostrovy korálové) vůbec zhusta, a nalezají se i v moři, v dosti značné vzdálenosti od pobřeží, než časté objevení se **p**-ů závisí jak na rozdílné výšce země tak i na jiné její vlastnosti, zejména na porovatosti půdy v ten způsob, že na horách a v rozštěpené kamenité půdě nalezáme více **p**-ů nežli v planinách, které mají tím méně **p**-ů, jsou-li četným pískem a břidlicí pokryty. Než ve všech horách nenalezají se **p**-y v stejném počtu, a zvláště hory vápnité, na př. Kraš, mají do sebe tu zvláštnost, že se v jejich vyšších částech málo a jenom nuzné **p**-y, v částech hluboko položených, byť i ne četné, ale nejvíce za to mohútné **p**-y nalezají. Ve velkých pustinách země, na př. v Sahaře, nalezají se až po dnešní dobu toliko zde onde prýštící se **p**-y, které jsou toho příčinou, že krajiny vedlejší (oasy) u velké míře jsou plodné a úrodné. — Myšlénkou, odkud mají **p**-y původ, zanášeli se již v dávnověkosti učenci, ano Plato a Aristoteles pronesli o tom svá mínění. Zvláště ale římský mistr stavitelský Vitruvius vysvětlil původ **p**-ů způsobem, který i po dnešní den za platný se považuje, jakkoliv již někteří současníci jeho, jmenovitě pak v XVII. a XVIII. stol. mnoho učenců mocnými důvody proti jeho pravosti vystupovalo. Tato theorie, v prošlém čase málo pozměněná, zní takto: Denně vystupují z moře, z vod živých a mrtvých ano z nejvyšší vrstvy země páry do výšky. Páry tyto činí ve vzduchu oblaky, jež vítr stuží, ztenčí, rozptýlí a v rozličné končiny rozhání. Tyto oblaky padají napotom co déšť, sníh, kroupy, jinovatka, mlha opět na zem. Rozliční meteorové tuto jmenovaní promění se ve vodu, vniknou do země, naplní ji až do rozličných hloubí a činí **p**-y (podle Paramella), poněvadž voda meteorická do kůry zemské tak dlouho se vlévá, pokud jí neproniknutelná vrstva nepřekáží, čehož následkem voda stranou a dolů chce odtékati a konečně podle zákonů hydrostatických na jednom nebo více místech země opět se objeví. Od roku 1843 se proti této theorii znovu vede nejkrutější a nejrozhodnější boj, a to od Dra Aloisia Nováka (Pražského rady zdravotního), jenž všemožně o to usiluje, nejen ve spisech samostatných *Räthsel unserer Quellen oder Kritik etc.* (*Leipzig 1844 bei Otto Wigand; zweite Aufl. 1852*) nýbrž i v opětných přednáškách, u král. české společnosti nauk a v létech právě minulých (1859—1866) v článcích v přírodovědeckém časopise *Lotos* uveřejněných, aby všechny slabosti a vady dosavadní theorie **p**-ů odkryl, nýbrž aby tuto theorii neúplnou nahradil jinou a důkladnou. Podle dra Nováka jest žhavé jádro naší země od kůry zemské, jako pouzdro ji obklopující, všeobecnou prázdnou prostorou, snad jen na točnách přerušenou, odděleno. Kdežto do těchto nesmírně horkých prázdných prostor pánve našich moří a větších jezer nitrozemních co konvexity vyčnívají, pokládá Dr. Novák naši pevnou zemi a ostrovy, jichž poddutostí k zrnu zemskému obráceny jsou, vesměs za naplněné vodou vřelou, která má svůj původ ve velikém podzemním odtoku našeho moře a jezer nitrozemních, vztahmo v překapování jeho, jaké v telurní dutině se děje. Vody tyto, následkem nesmírného podzemního horka mocné a ven tisněné, skrze veškeré rozštěpenosti kůry zemské, od dra Nováka nejvýše na 5—6 mil tloušťky páčené, se prodírají, až konečně více méně ochladlé k útvorům nejvýše položeným přijdou. Tyto podzemní vody činí, bez pomoci prokapající meteorické vody, podle Dra Nováka, rozmanité **p**-y v povrchu země, a to v poměrně řídkých případnostech přímým vystoupením z otvoru skály nebo kamene, nejvíce ale tím, že se páry vodní, z těchto vystupujících horkých vod podzemních všude se vyvinující, mezi štěrbinami, rozsedlinami a jinými porovitostmi kamení shustí, takto na studenějším kamení se usadí, ve způsobu kapek dohromady slejí, napotom co hotová kapalná voda podle zákonů hydrostatických, a dle toho, jak toho útvary dopouštějí, s větší části s jinými nitkami vodními takto utvořenými se spojí a dále tekou, aby zde onde velké podzemní prostory vodou naplnily, a konečně na veškerých místech otevřených jakož na místech, která se jim buď výjevy přírodními nebo rukou lidskou teprvé otevrou, na povrchu země se objevily. Z toho vychází na jevo, že, ač dá li se premisím Dra Nováka někdy za pravdu, snadno můžeme pochopiti nejen veškeré úkazy **p**-ů, nýbrž i jiné, jako na př. zemětřesení, dosavad ne zcela vysvětlené. — **P**-y jsou s větší části s t á l é, to jest takové, které nikdy nevyschnou, anebo jenom porůznu a to na krátký čas. Jiné **p**-y zovou se p e r i o d i c k é, též **p**-y h l a d o v é, také d r a h é, k nimž i tak řečené prameny p ř e b y t e č n é, v Languedoku pod jménem *Estavelles* (dle Fourneta)

známé, přičísti dlužno, a konečně máme tak zvané studně májové neboli jarní. P-y periodické v suchých letech naprosto netekou, nýbrž jenom v letech mokrých, kterážto léta nám tito p-ově takměř zvěstují. Studně májové nebo jarní se obyčejně v dubnu nebo květnu objeví, aby na podzim nebo ku konci podzimku (v listopadu) zase vyschly. Mimo to máme mnoho p-ů, jenž v dobách buď poněkud pravidelných, anebo nepravidelných než vždy krátkých tekou a opět netekou. P-y takové jmenují se přetrhované. Příčinou takovýchto intermisí, minuty nebo hodiny činící, jest obyčejně nahromadění plynů, jež v p-ní stružce nebo v podzemní nádržce na vodu, stružku tuto opatřující, před se jde a výtoku vody jest na překážku potud, pokud její napjatost není od tlaku nazpět zadržalé vody přemožena. Jiná příčina intermisí tuto spomenutých jest přecházející, takořka úplné vyprázdnění podzemní nádržky na vodu postranními stružkami na způsob zvedačů způsobené; konečně jsou těchto intermisí ještě jiné příčiny a okolnosti, jež tuto rozebírati nemůžeme. Co se týče toho, mnoho-li vody z p-e prýští, tož nedávají p-y periodické a přetrhované stejně mnoho vody; v tom ohledu se tu potkáváme s velikou rozmanitostí. Avšak i o tak zvaných stálých p-ech mělo se posud nepravě za to, že dávají více méně stejně vody, a slovútný francouzský hydrolog Fournet pronesl již před několika léty tuto pravdivou průpověď: *Qu' il est à croire que le débit d'aucune fontaine n'est réellement invariable.* Zvláště se ale novými pozorováními od dra Cartellieriho ve Františkových Lázních před se vzatými, dokázalo, že při nízkém stavu tlakoměru z p-ů pravidelně patrně mnoho vody vytéká, kdežto naopak při vysokém stavu tlakoměru málo vody vychází. Následkem toho přičítal se úkaz tento měně tlaku vzduchovému, až teprv před nedávnem Dr. Novák (naproti Dru Cartellierimu) dokázal, že domnění toto není naprosto pravé. Dr. Novák uznává o sobě příčinu toho v kolísání oněch pochodů podzemních, které dle jeho theorie vodu vnitřní buď silněji nebo slaběji ku povrchu země tlačí. Pozoru nejhodnější jsou v ohledu tomto p-y, které (jak jich Arago několik jmenoval) po předcházejícím suchu krom obyčejně mnoho vody při větším neb menším hřmotu podzemním začnou vydávati a pravidelně bouři nebo orkán atd. zvěstují. Sem přičítati dlužno prameny vrtkavé, které se, když má pršeti nebo bouřiti, zakalí, časem neobyčejně (u př. po sirovodíku) zapáchají, mdle chutnají a zhusta podzemním hřmotem jsou provázeny. Teplota p-ů jest velmi rozdílná, i máme p-y, jichž temperatura se málo vznáší nad bod mrazu, kdežto jiné velikou horkost v sobě chovají. P-y, jichž teplota nepřevyšuje střední roční temperaturu místa, kde se nalezají, jmenujeme p-y studené; takové, jichž temperatura jen o něco málo převyšuje prostřední teplotu toho kterého místa, nazýváme p-y vlažné; konečně p-y temperatury značně vysoké jmenujeme teplé anebo horké. Rozmanitost temperatury závisí vůbec na hloubce původu, na mohutnosti otvoru pramenního a v poměru opačném na délce cesty, jíž činiti má p. od svého původu až k místu kde se objevuje. Za tou příčinou náležejí p-y vrtané čili studně artéské, vystupujíce v rovné cestě z větší neboli menší hloubky, s větší části k p-ům vlažným ano někdy i k horkým. Z českých p-ů horkých známy jsou var Karlův (59° R.) a p. Teplický. — Podle části pevných, jež p-y s sebou přinášejí, dělíme p-y v střídla minerální a neminerální, než *nemůžeme mezi* oběma těmito p-y přísné meze klásti, anoť jsou p-y co vody minerální známé ku př. Gastein-Pfäfers atd., které mnohem méně pevných částí v sobě chovají nežli obyčejné p-y a studně. Voda p-ů mineralních, která v sobě má vůbec trochu rozpuštěných žíranů, uhličitan a chloridy žíravin i žíraviny zemité, jmenuje se naproti vodě dešťové, sněhové a vodě říčné voda tvrdá, která jest tím méně způsobilá ku praní a vaření, čím více pevných látek, jmenovitě uhličitanu a síranu vápenatého, v sobě chová. K vodám minerálním náležejí v první řadě tak zvané kyselky, (v okolí Náchodském známé pod jménem „vody ostré“, které se v Bělovsi, Chudobě a v Dušníkách nalezají), na př. voda Bílinská, Kysibelská, Liebverdská atd.; dále k nim přičísti dlužno p-y slané, cementové, inkrustovací, a konečně p-y, jenž plyn, olej kamený a naftu s sebou nesou. Vůbec se má za to, že vody minerální jakož i obyčejné p-y berou pevné látky z vyluhování útvarů horních, jež voda pramenná probíhá, a že tomuto vyluhování nadbytečná kyselina uhličnatá pomáhá. Zřídka se přiházívá, že vody minerální mají v sobě stálou a stejnou část látek pevných anebo kyseliny uhličnaté. *Pna.*

Prandauer Jakob, stavitel ze Sv. Hippolyta v Dolních Rakousích, květl v první polovici XVIII. století. Stavěl nejvíce kláštery a kostely, jako: nádherný benediktinský klášter Medlický (1719—1736), augustiniánské kláštery v Herzogenburku, Dürrensteinu (roku 1782 vyzdvižený) a Sv. Florianu (poslední Carlonem započatý a dle plánů tohoto provedený). *Mů.*

Prangins, švýcarská ves ve Vádském kantonu blíže jezera Genevského, s 450 obyv. a krásným zámkem, v němž r. 1854—55 Voltaire obýval a který později náležel Josefovi, bratru Napoleona I. Ve vůkolí roste výborné víno.

Pranostika (z lat. *prognosticatio*) znamená vůbec předpovídání, a liší se od proroctví pouze tím, že nehledí obyčejně k časům příliš vzdáleným, nýbrž ne-li snad docela k jednomu (běžícímu) roku, tož nanejvýš k několika rokům po sobě jdoucím, kdežto proroctví obsahem rozličných věšteb sahá i do budoucích staletí. Zvláště důležité byly v středověku p-ky hvězdářské, jichž stopu už ve starém zákoně nalézáme zejmena u Chaldejských, kteří, znalí byvše hvězdářství a ještě více hvězdopravectví, osudy jednotlivců i celého národa ve hvězdách čísti se domnívali a dle toho p-ky sestavovali. Podobně pěstovali s velikou zálibou i Arabové hvězdopravectví, a od těchto ve Španělích přiučili se mu i ostatní národové v Evropě. Hvězdářské p-ky květly v Čechách (jako všude jinde) v XV., XVI. a XVII. stol. a neznalost zákonů přírodních a nevzdělanosť obecného lidu vůbec, jakož i přirozený téměř pud každého člověka pátrati po věcech tajných, nadržovaly všestranně slepé v ně víře. Avšak nejen lid obecný, i cvičení ano učení mužové oněch věků nemohli se dokonce vybavit z osidel p-k, jak důkazem toho jsou mimo jiné náš Cyprián Lvovický z Lvovic, Tycho de Brahe a Kepler. V p-kách uveřejňovaných jednalo se o panování planet čili o správcích toho neb onoho roku, o zatměních slunce a měsíce, o povaze roku při povětří, o úrodách, nemocích a moru, o válkách a nepokojích, o rozličných stavích a jich budoucím štěstí neb neštěstí, a sice nejprvé o křesťanských, potom o Turcích a Židech, o královstvích a zemích, zvláště o zemi České a Moravské, co se v nich roku nastávajícího díti bude. Pak stojí druhá strana p-ky o povaze povětří v každém měsíci podle čtvrti měsíce. P-ky uveřejňovaly se v minucích, před vynalezením tisku však psávaly se samy o

sobě, mnohdy s dosti obšírnou dedikací, a zasílaly se přátelům a známým. Nejstarší dosud známá **p**., psaná v Praze jazykem latinským, byla sepsána od mistra Martina z Lenčice, profesora hvězdářství na universitě Pražské, s názvem: *Magnifico domino ac domino Ulrico generosa stirpe de Rosmberg prognosticatio anni currentis 1455* (rukopis ve veřejné knihovně Pražské). Nejstarší **p**-ky české nalezají se v tištěných minucích mistra Mikuláše Šuda ze Semanína z r. 1540, 1544, 1552 a j. Mimo tohoto uveřejnili **p**-ky u nás spolu s minucí: Jan Stráněnský, měšťan Počátecký, k roku 1553, 1558 a j.; doktor Thadeáš Hájek z Hájků k r. 1567, 1570 a j.; mistr Šimon Proken ze Sudetu k r. 1559—1563; mistr Petr Kodicil z Tulechova k r. 1572—1590; doktor Adam Huber (Mezeřický) z Risenpachu k r. 1590 a 1591; mistr Martin Bacháček Nouměřický z Nouměřic k r. 1593; doktor Adam Zalužanský k r. 1596; mistr Ondřej Mitýsko, Daniel Basil z Deutschenberka k r. 1615, a Martin Horský z Lochovic k r. 1616. Mimo tyto původní **p**-y nalezá se v literatuře naší hojnost jiných z cizích jazyků do češtiny přeložených. Srv. časop. *Mus.* r. 1829 *O* **p**-*kách a kalendářích českých* od Palackého; tamž r. 1862 *Písemnictvo české hvězdoslovné* od Hanuše, a *v Živě* r. 1864 *Mathematikové v Čechách* od Smolíka. *Sm.*

Prantl 1) (zhusta též *Brandl* psaný) Petr Jan, sl. malíř český, nar. v Praze r. 1660, jevil již záhy velikou náklonnost a neobyčejné vlohy k umění malířskému, pročež zanechav již v 15. roce svém studií věnoval se zcela tomuto umění. Prvním a snad jediným jeho mistrem byl tehdejší dvorský malíř v Praze Jan Kristian Schröder (v. t.), jehož školu **P.** po čtyry léta navštěvovav později sám dále se vzdělával a sice dílem dle starších výtečných mistrů, jichžto malby u valném počtu v král. sbírce se nacházely, dílem dle přírody, obé s nejlepším úspěchem, jakž toho dosvědčují jeho četné malby, vynikající ušlechtilou komposicí a živou barvitostí. Oženil se r. 1693, pojav za manželku dceru Pražského malíře Glossa; jelikož se mu však v jeho domácím hospodářství příliš valně nevedlo, hleděl zúčastněním se v dolech Jílovských napomoci tomuto skleslému stavu svého jmění, kterážto spekulace ale pro něj špatně dopadla, připravivši jej i o ostatní část jeho jmění, tak že konečně u veliké bídě a nouzi zemřel v Kutné Hoře r. 1739, byv tu slavně pochován (dle jedněch v kostele sv. Barbory, dle jiných v kostele u Matky Boží). Maloval nejvíce obrazy svatých, též podobizny, několikráte též svou vlastní, z kterýchžto posledních chová výborně malovanou Dr. Staněk v Praze. Z kostelních jeho obrazů nacházejí se nejzdařilejší: v Praze u sv. Víta *křest Kristův*; u sv. Jakuba (u minoritův) *nanebevzetí Panny Marie*, *smrt sv. Václava*, *sv. Rodina*; u Panny Marie Vítězné. *sv. Josef umírající*, *sv. Jachim a sv. Anna*, *prorok Eliáš*; u sv. Klimenta *sv. Linhart*; u voršilinek *Nanebevzetí Panny Marie*; na Strahově ve sbírce obrazů *sv. Vavřinec* a *sv. Josef*; v obrazárně hrabat ze Schönbornů *sv. Jeronym*, velmi proslulá to malba; v Benešově *umírající Kristus*; v Břevnově v klášteře u sv. Markéty pět oltářních obrazů, z nichž zvláště vynikají *sv. Benedikt* a *sv. Vintíř*; v Doksanech v klášterském kostele *sv. Augustin a sv. Vojtěch*; v Hradci Králové v biskupském kostele *sv. Antonín poustevník*; v Hrádku u Vlašími na hlavním oltáři *sv. Matouš*; v Choceradech: *umírající sv. František Xav.*; v Chotouni *Kristus na kříži* a *sv. Josef*; v Kolíně *sv. Bartoloměj* v kostele téhož svatého; v Kutné Hoře *sv. Bartoloměj* a *sv. Trojice* v kostelích téhož jména; v Litoměřicích v dominikánském kostele *sv. Tomáš Aquin.*; v Lounech ve špitálním kostele *sv. Magdalena*; v Manětíně *sv. Jan Křtitel* (na hl. oltáři), *sv. Anna* a *sv. Antonín Padov.*; v Mělníku v zámecké kapli *sv. Václav* a *sv. Jan Nep.*; v Miličíně *narození Panny Marie* (na hlav. oltáři) a *obrácení sv. Pavla*; v Sedlci v býv. klášter. kostele *nanebevzetí P. Marie* a více jiných obrazů; v Soběslavi *Kristus na kříži*; v Teplicích *čtrnácte sv. pomocníků*; ve Zbraslavi v býv. klášt. kostele *narození Páně a ss. tři králové*; kromě Čech pak: v Mnichově v král. obrazárně *sv. Josef s Ježíškem*; v Langenloisu v Dolních Rakousích *sv. Vavřinec*; ve Vídni v Belvederu *cizoložnice před Kristem*; a ve sbírce hrab. Černína: *Egyptský Josef, své bratry vítající*. *Mü.* — **2)** Karel **P.**, filosof něm., nar. 28. ledna 1820 v Landsbergu nad Lechem, habilitoval se r. 1843 v Mnichově, kdež od r. 1859 co řádný profesor přednáší filosofii, zakoušeje rozličných příkoří od strany klerikální. Hlavním jeho dílem jest *Geschichte der Logik* (sv. 1. a 2., Lps., 1855—61); z ostatních jeho spisů zasluhují zmínky mimo překlady a vydání spisův Aristotelových a Platonových s vysvětlivkami ještě *Die Philosophie in Sprichwörtern* (Mnich. 1858) a *Die Vorstufen der neueren Rechtsphilosophie* (t. 1858).

Pranýř neb praněř, též planěř, slove sloup neb kůl, k němuž druhdy zločincové na odiv lidu bývali přivázáni neb přikováni; později užíváno pouhého lešení, na němž odsouzenec na potupu vystaven byl. Ještě v druhé čtvrti našeho století byli takto vystavováni provinilci jistého druhu, zvlášť kuplířky, před radnicí na Staroměstském náměstí, při čemž jim na krku zavěšena byla tabulka s českým a německým nápisem, oznamujícím druh spáchaného přečinu. V tétéž době býval s pavlanu Novoměstské radnice těžkým zločincům na **p**-i stojícím veřejně předčítán ortel. K odstrašení lidu od páchání trestných činů tak málo působil tento způsob veřejné potupy, jako veřejné popravy.

Prapor v. Bataillon a Korouhev. — **P.** lodní, vlajka *(flagge)* jest hlavní veliká korouhev, zavěšena obyčejně v zadní části lodi; rozl. národové mají **p**-y lodní rozličných barev neho znakův; ku př. anglický **p.** lodní válečný jest barvy červeno-bílo-modré, obchodní **p.** lodní barvy červené; rakouský **p.** lodní jest barvy červené, uprostřed bílý pruh a v něm rakouský orel.

Praporec, t. co prapor, v. Korouhev.

Praporecký v. Fähnrich.

Praporečník, kdo nosí praporec. Nyní nosí ve vojště praporec poddůstojník; za starších dob nosili jej naddůstojníci nejnižšího řádu, po čemž název **p**-íci podrželi, i když nošení praporce dávno bylo přešlo na poddůstojníky. V rak. vojště jméno **p.** pominulo, a z někdejších **p**-ů stali se poručíci (lieutenanti) druhé třídy.

Praporník v. Major.

Prasátko mořské v. Morče.

Prase v. Vepř.

Prasem, smyslík, ošlejchová, prosvítavá odrůda křemene, proniknutá paprslcem.

Praskolesy, ves v okr. Hořovic., kr. Pražs., čítá 850 čes. obyv., má farní kostel sv. Mikuláše bis., r. 1710 nově vystavený a správcem duchov. obsazený, r. 1736 obnovený, kapli sv. Prokopa, při níž vlastně původně (již r. 1350) farář ustanoven býval, zámek čili residenci děkana Karlšteinského, majitele statku **P**-s, školu, synagogu a j. **P.** náležely ode dávna p. Zajícům z Hasenburka a z Valdova, od nichž je klášter sv. Dobrotivé smě-

nou získal. V 1. polov. XIV. stol. držel je bratr cís. Karla IV., Jan, vévoda Korutanský, který zřídiv r. 1348 na zámku Žebráku kapli sv. Apolináře a ustanoviv při ní kněze jemu statek **P.** daroval. Když byl r. 1350 císař Karel IV. od bratra Jana veškeré statky v Čechách získal, založil r. 1357 na hradě Karlšteině kolegiální kapitolu s děkanem a 4 kanovníky, a vykázal děkanovi mimo dvojnásobnou porci i užívání statku **P**-s, spojiv založení od br. Jana učiněné s tímto novým založením. Ačkoliv kapitola Karlšteinská během času zašla, udržela se důstojnost tamnějšího děkana v držení **P**-s. Nynější držitel, v posloupnosti 32., jest od roku 1863 veledůst. p. Vojtěch Hron. *Vl.*

Praslin [pralē̃] jest jméno franc. markyzátu, r. 1762 na vévodství povýšeného, které nyní jedné větvi rodu Choiseul náleží. Titule vévodského nabyl — **1)** César Gabriel hrabě de Choiseul, potom vévoda de **P.**, franc. diplomat, nar. v Paříži 14. srp. 1712. Vstoupiv záhy do služby vojenské vyznamenal se v tehdejších válkách, tak že již 1748 na generallieutenanta povýšen byl. Vzdav se ale pro neúplné své zdraví služby vojenské, poslán jest pak 1758 co mimořádný vyslanec do Vídně, odkud když po dvou létech se navrátil, převzal řízení záležitosti zahraničných, načež r. 1762 jmenován jest vévodou a pairem franc., jmenovitě pro zásluhy, jaké si získal podepsáním preliminarií všeobecného míru, rok na to v Paříži uzavřeného. Roku 1766 převzal správu námořnictví, v kterémž mnohé prospěšné opravy zavedl, jakož i plán k nové cestě kolem světa sestavil a provedení jeho Bougainvillovi svěřil. Jako však jeho příbuzný Etienne Fr. Choiseul, tak i on stal se obětí pletich paní du Barry, byv v pros. 1770 na své statky vypovězen, po 8 však měsících zase zpět povolán. † v Paříži 15. list. 1785. — **2)** Renault César Louis de Choiseul, vévoda de **P.**, francouzský generál, syn předeš., nar. v Paříži 18. ledna 1735, † tamtéž 7. pros. 1791. Vstoupiv do vojska stal se plukovníkem, načež meškal od r. 1766 až do r. 1771 co mimořádný vyslanec na dvoře neapolském, byv mezi tím i na polního maršála povýšen. R. 1789 zasedal též ve shromáždění gener. stavů, kdež stál ku straně oprav se domáhající. — **3)** Antoin César, vévoda de Choiseul **P.**, syn předešl., nar. v Paříži 6. dub. 1756, vstoupil taktéž do vojska, kde hodnosti polního maršála dosáhl. Přeje zásadám revolučním zvolen byl do gener. stavů, kde vždy hlasoval s majoritou. K jeho návrhu zavedeny byly ve vojsku prapory trojbarevné, jakož i schváleno jednání komisařů, jenž 1791 vysláni byli, aby Ludvíka XVI. z Varennesu do Paříže přivedli. Jsa podezříván byl 1793 uvězněn a teprv po 9. thermidoru na svobodu propuštěn, načež žil v soukromí až do r. 1799, kdež jmenován byl senátorem. Zemř. v Paříži 28. led. 1808. — **4)** Charles Raynard Laure, vévoda de Choiseul **P.**, syn předešlého, nar. v Paříži 24. bř. 1778, † tamtéž 28. čna 1841. Vyšed ze školy polytechnické stál věrně k Napoleonovi, který jej 1805 též svým komorníkem jmenoval. Co velitel první legie národní gardy Pařížské bojoval **P.** pod bradbami Paříže 30. bř. 1814, neomeškal však po pádu Napoleonově k straně protivné se přidati, začež od Ludvíka XVIII. do komory pairů povolán byl. Přidržev se zase Napoleona po jeho návratu z Elby byl nařízením ze dne 24. čna 1815 z téže komory vyloučen, do které teprv 21. listop. 1819 zase se navrátil, hlasuje tam potom vždy se stranou liberální; taktéž byl potom horlivým přívržencem vlády, vyšlé z revoluce červencové. — **5)** Charles Laure Hugues Théobald, vévoda de Choiseul **P.**, syn předeš., nar. v Paříži 29. čna 1805, zasedal r. 1839—42 v komoře deputovaných, načež 6. dub. 1845 jmenován jest pairem franc. Oženiv se 1824 s Altarici Rosalbou Sebastiani (nar. v Cařihradě 1807), jedinou dcerou maršála Sebastiniho, žil s ní až do 17. srp. 1847, kteréhož dne ji ve svém paláci v Paříži zavraždil. Upadnuv ihned v podezření byl **P.** zatčen a do žaláře Louxemburského dopraven, kdež soudní dvůr pairský ve vyšetřování jej vzal. **P.** zemřel však ve vězení 24. srp. otrávením, poživ jedu, jak se potom vyšetřilo, již 18. srp. Poněvadž byl potom v noci pohřben, jak tomu protokoly úřední nasvědčují, udržela se v lidu pověst, že **P.** byl tajně propuštěn a že pod cizím jménem kdesi v Anglicku posud žije. Nyní jest hlavou této rodiny jeho syn — **6)** Gaston Louis Philippe, vévoda de Choiseul **P.**, nar. 7. srp. 1834.

Přasnyš (*Przasnysz*), okr. město v král. Polském v gub. Plocké na ř. Vęgierce s 5020 obyv. (1860) ve 486 domech; má tov. na ocet a olej. R. 1427 nadáno bylo město právem německým, za válek švédských přišlo skoro na mizinu; pod vládou pruskou usazeni tu osadníci s výhodami některými, čímž město pomalu opět se zvelebovalo. — Kraj **P**ský má na 46.⁶⁵ □ m. 78.512 obyv. (7803 Židé).

Přástky, *přástvy*, na Moravě *přístvy*, slovou schůzky děvčat, která se shromažďují za dlouhých večerů zimních v umluveném domě k předení, což se děje podnes v některých zemích slovanských. **P.** mají do sebe vztah bájeslovný, jelikož Bába-Sudička babím svým létem poukazovala takořka sama, že lidé mají počíti přísti. Přísti bývala původní práce ženštin, pročež podnes příbuzenství po matce nazývá se „po přeslici." **P.** stály tudiž pod dohlídkou a ochranou bílé paní, která u nich právě v zimě byla činnou, bývaly a jsou ještě hlavním zdrojem, kterým se zachovávají a rozšiřují pověsti a písně starobylé. Jelikož se však mnohdy, když navštěvovali též jinoši **p.** a hospodyně dávaly kvasů přástevnicem, nejedny tropily přestupky, bylo tím i církevním i státním zákonům dosti příležitosti podáno, zapovídati je. U Lužičanů počínají se **p.** na sv. Burgharda (14. října) a trvají až do popeleční středy; společnost sama nazývá se přáza (*pšáza*), kterou nejvíce 12 děvčat navštěvuje, majíce zanošérku čili zpěvačku v čele. V Čechách podávají hospodyně místy starobylým obyčejem děvčatům předoucím jen trnky, šípky, břekyně, lohyně „na oslinky", t. aby dobře mohly nitě osliňovati. Aby se hodně hochů sešlo, smetávají dívky smetiva ze všech koutů doprostřed pokoje říkajíce: „Smetáme smetí, mládence, vdovce, nechť přijde kdo chce, s hory, doly, od stodoly." Některá dívka musí pak smetivo toto sebrati do zástěry a vynésti na křižovatky.

Prášek (*pulvis*) v lékárnictví jest forma suchého léku, jíž tento tlučením neb třením (někdy i strouháním a mletím) převeden bývá na drobné části. Dle velikosti částí těchto rozeznává se **p.** hrubý (*pulvis grossus*), jehož zrna jsou zvící písku až semence; **p.** obyčejný (*pulvis*), v němž jednotlivé částice oku ještě poněkud rozeznati lze; a **p.** nejjemnější (*pulvis subtilissimus s. alcoholisatus*), jehož jednotlivá zrnečka nemohou se dostihnouti ni zrakem ni hmatem. Aby lék v **p.** uveden byl, utluče se buď v hmoždíři palicí, buď se utře v třecí misce pístem, načež se prosije na řešátku žíněném, florovém neb dykytovém. Čím sušší jest látka, z níž **p.** upraviti se má, tím snáze i důkladněji dá se obyčejně rozmělniti, pročež jest prospěšno, léčiva rostlinná, jako kořeny, vnatě

a květy, ježto vlhko ze vzduchu ssají, dříve dostatečně vysušiti zvýšeným teplem. Naopak některé hmoty bývají za obyčejného tepla vždy poněkud vlhké, horkem však ztratily by léčivé své vlastnosti, jako na př. Assa foetida, gummi galbanum a j.; hmoty takové přemění se nejpohodlněji v **p.** za silného mrazu. Některé léky, jako kolokvinty, choroš dřínový a j., jest zapotřebí dříve smísiti s hmotou sliznatou a po dostatečném usušení v **p.** roztříti. Podáván-li **p**-škem lék v malé dávce, jak obyčejně se stává, přičiní se k němu za příčinou pohodlnosti větší část lhostejné látky, obyčejně cukru neb tělesa gumovitého, taktéž v **p.** upraveného. Forma **p**-šku jest velmi pohodlná a též za tou příčinou hojně užívaná, že lék v ní není tak rychlé zkáze podroben, jako v odvaru, v odparu neb v jiné tekuté směsenině. Je-li lék chuti příliš odporné, zabalí se **p.** v oplatek a tak polkne se jako pilulka neb sousto. *Mr.*

Prášek perský v. Pyrethrum.

Prášily, něm. *Stubenbach*, **1)** potok v Čechách, v kraji Píseckém, okr. Kašparskohorském, vzniká v Bavořích; nazván tak pro časté vzdušné srážky neb *prášenice* v úžlabí toku svého již za dávných časů od někdejších lovců královských, vtéká do Křemejku (*Kieslingerbach*), s Vydrou spojen tvoří Otavu. — **2)** Statek **P.** na hranicích bavorských náleží knížeti ze Švarcenberku; počítá 19.425 jiter lesů bývalého královského Hvozdu českého. — **3) P.** místo na lev. břehu potoku, půl míle od hranic bavorských, čítá 42 čísel s 377 obyv., úředníků a služebníků knížecích, řemeslníků; povstalo před 100 lety ze dvou hutí na zrcadla. *lk.*

Prašivá jmenuje se velebná homole, jež se mezi Zvolenskou a Liptovskou stolicí něco více než 4666 (dle jiných sice jen 4100, než dle jiných zase 4968) stop nad hladinou mořskou vypíná. Pod **P**-vou leží na Liptovské straně velkolepá dolina Korytnica (v. t.) s pověstným vodoléčivým ústavem téhož jména. *Chr.*

Prašivina v. Svrab.

Praška, městečko v král. Polském, gub. Varšavské a kr. Vieluňském na ř. Prosně s 221 domy a 2258 obyv., má starožitný farní kostel a 7 trhů výročních. Někdy patřilo městečko to Wężikům, později Mączyńskim a nyní dědicům po hr. Tomáši Potockém. Z okolí vyváží se železná ruda a pískovec do Slezska.

Prašník *(anthera)* jest nejdůležitější částka tyčinky (v. t.), totiž ta, ve které se prach zúrodňující čili pyl vytvořuje. **P.** sedí na delší nebo kratší, někdy sotva znatelné nitce, a svazek cévní, kterýž prostředkem této pochází, vstupuje také do prostředka **p**-a, do onoho dílu, jenž dělí obě polovice **p**-ové od sebe a spojidlem (*connektiv*) se nazývá. Tyto dvě řečené polovice (vaky **p**-ové) obsahují uvnitř pyl; ony jsou v řídkých případech od sebe odděleny a odděleny tím, že se nitka dříve ve dví rozdělí, jako na habru nebo bříze. S počátku dělí se ponejvíce každý prašný vak ve dvě pouzdra, tak že tedy celý **p.** čtyrpouzdrým jest; ale poněvadž v dobu, kde se **p**-y otvírají, přehrádka obou pouzder vaku zcela neb částečně vymizí, stává se **p.** dvoupouzdrým a tak se i v popisných dílech naznačuje. Skutečně od počátku dvoupouzdré **p**-y jsou řídké, jako u sosnovitých, u Asclepiadeí; jednopouzdrého **p** u jsou sotva dva bezpečné příklady známy. Jsou ale též rostliny, jichž **p**-y více oddělených jednopouzdrých vaků nesou, tak u mnohých Conifer, u cypřiše, jalovce, araukarií, kdežto takové vaky na dolejší straně štítkovitého spojidla sedí. Stěny **p**-u skládají se namnoze ze dvou vrstev, z nichžto jedna, a sice nejčastěji vnitřní, spirální neb kruhovité sraženiny jeví. Třetí ještě, nejvnitřnější vrstva útlých buněk objímá neprostředně buňky pylové, vyživuje je a bývá v čas pukání již strávena. **P**-y pukají, když dozrály, to jest, když pyl úplně se vyvinul, rozličně, buďto děrou na temenu **p**-ového vaku (zřídka u bramboru, blínu), anebo podélnou, rovnou jeho skulinou (nejobecněji), anebo chlopněmi ze stěny jako vykrojenými. Jediný úkaz poskytují **p**-y jmelí, jejichž stěna spředu nepravidelné dírky dostává, z nichž pylová zrnka odcházejí. Souvisí to s tím, že se tam pyl nevytvořuje v celistvém sloupci vnitř pouzdra, jako se vůbec děje, nýbrž toliko v četných různých kůpkách vnitř parenchymu **p**-ového. Při tom pukání nepochybně vrstva spirálních buněk hraje jakousi roli; nasvědčují tomu **p**-y vavřínovitých, kteréž mají tyto buňky toliko v chlopních, jimižto se pukají. (Ostatně v. Pukání). Že by **p**-y dvou neb více tyčinek spolu srostaly, jako nitky jejich nezřídka, toho jsou velmi vzácné doklady, jako na Kolokasii (*Coloc. Antiquorum).* Ve květu spoluložných jsou toliko pospolu slepeny. *Čý.*

Přátelské ostroví, anglicky *Friendly Islands* [frendly ajlends] nebo *Tonga I.*, skupenina ostrovů v Tichém oceáně pod 18°—21° 30′ již. šířky, skládající se ze 32 větších a 150 menších ostrovů, z nichž jest 30 obydleno od 25.000 duší. Útvar jejich jest nejvíce korálový, na některých však viděti stopy původu vulkanického. **P. o.** dělí se na 3 skupeniny: Tonga na jihu, Hapai uprostřed a Vavao na severu. Podnebí je zdravé ale vlhké; pršívá zhusta. Zemětřesení udává se často, ale nebývá záhubné; za to však řádívají strašně časté vichřice. Obyvatelé rostí yams, bataty, banany, ořechy kokosové, chlebovníky, třtinu cukrovou, pandany, z nichž dělají rohožky, něco málo žita a papayu. Flora podobá se fidžiské. Z domácích ssavců jsou tu divoký vepř, pes a krysa. Největší ostrov jest Tongatabu čili Svatý ostrov, asi 4 m. dl. a 3 široký, 60′ n. m. Obyvatelé **o. P**-ho vynikají nad Fidži i zevnějškem i nadáním svým. Dokud byli pohané, obírali se válkami, obětovali lidi a uřezávali si malíčky u rukou a prsty u nohou v oběť bohům. Byli polytheisté a věřili, že duchové náčelníků se dostanou na nedaleký ostrov Bulotu, duchové pak lidu sprostého že zůstávají na tomto světě, živíce se mravenci a ještěrkami. Nyní jsou skoro všichni křesťané; misie jsou na ostr. Tonga tabu, Hapai (od r. 1859) a Vavau, kdež jest od r. 1832 tiskárna. **P. o.** objevil Tasman r. 1643, pak je navštívil Cook 1773 a 1777, který, byv zde přátelsky uvítán od obyvatelů, dal ostroví tomuto jméno **P.** Nyní jest celé ostroví pod vládou domácího knížete křesťanského, krále Jiřího (od r. 1847), který jest zároveň horlivým kazatelem.

Přátelství jest jeden z nejvyšších stupňů náklonnosti lidské, nacházejíc se jen mezi vzdělanými a dobrými. Spojení se ve spolky a jednoty, aby s jednáním tím se buď rozkoš, buď užitek zplodily, nezasluhuje jména **p.** v pravém smyslu. Taktéž **p.** pouze po rodu čili příbuzenství, ač podnět býti může **p.** pravého. Než i spojování se mezi vzdělanými a dobrými, jako jsou ku př. spolky umělecké, vědecké, politické, náboženské a p. nejsou **p.** v pravém smyslu. K tomuto patří t., aby spojení se zakládalo na obzvláštnosti osobní, jež v soudruhu nachází doplnění svého myšlení i jednání v svrchované míře. Přítel s přítelem svým jsou sice dvě viditelné osoby, než jedna a to spojením povýšená mysl a jedno konání s uvědoměním blaha obapolného z toho vzkvétajícího. Přáti máme každému hodnému, a všemu, co je člověčenstvu a vlasti prospěšné, v **p.** vstupovati však můžeme jen

s tím, jehožto osobnost nám je milá a tak se zdá být dokonalá, že ji v mysli chováme co zvláštní vzor člověčenství. Tím se p. rovná velmi lásce, ač jen v mysli, neboť v skutku jde láska za účelem přirozeným, t. plozením dítek rod lidský zachovati, kdežto p. účel má jen osobní, ušlechtění t. osobnosti vzájemné. Může sice i býti, že přítel je přítelem přítelkyně, avšak jen tehdáž, když do p. se jim nemíchají poměry pohlavní, neboť vroucnost obcování s přítelem měnívá ráda p. v lásku, kdekoli k tomu se podává jen příležitost. P. při různém pohlaví muselo by tudíž býti osnováno buď na silné a vzorné vůli, buď na obzvláštních poměrech. Možná též p. dobré míti s více než jedním přítelem, než i to je jen jako výjimkou, poněvadž osobnost ne ráda se rozdrobuje, a rozdrobí-li se v skutku, zrodí více důstojný poměr blahopřání a přízně, než pravého p. Tak je nad míru zajímavý poměr pobratimstva a posestřimstva slovanského více právě naznačený důstojný poměr všelidského blahopřání, než pravé p., jelikož víže více duši než tělo, kdežto p. se nespokojuje ni s jedním, ni s druhým, pažadujíc k vroucnosti své oba na vzájem. V p. nemůže býti nižádné podřízenosti jednostranné, jelikož přítel příteli jsou vzorem: pročež bývá p. obecně jen mezi rovnými sobě i stářím, i jměním i poměry občanskými. Přemrštěností se však musí nazývati, když se u p. žádá, by bylo veškeré jmění přátelům společné a mysl jen jedna a to veskrz. Neboť přemrštěností jest, mysliti si, že by p. ničovalo osobnost, kdežto naopak p. jest, povyšovati ji. Povyšování osobnosti je však i povyšování různosti, což není na ujmu p., jen když různost tato rozdílností přátelských osobností bývá doplňována a nahrazena. Různé osobnosti je však potřebí i různé a obzvláštní jmění. Taktéž se to má co do mysli. Příteli musí sice mysl přítele býti zjevna, t. j. přátelé musí býti upřímni k sobě, jak se samo sebou rozumí; než mysliti, že by přítel příteli veskrz všecko musil svěřovati, co vůbec na mysl mu přichází, je dílem čirá nemožnost, dílem značná zbytečnost, jelikož i nedůležité, ba malicherné věci vcházejí mimovolně na mysl každému. K otázce, zdaž je zásluhou míti přítele, lze toliko odpovídati to, že každý má hodným se státi p., což ovšem ve vůli jeho jest a tudíž i zásluhou; než žádati na někom, by měl v skutku přítele, je rozumně nemožno, poněvadž p. je více štěstím, nežli úmyslným účinkem. Taktéž nemožno ničehož kloudného pověděti, zdaž p. věčně trvá čili nic. Trvati může, pokud trvá osobnost doplnění i hodná i potřebná, tudíž někdy po celý život. Děti nejsou však ještě p. schopny, a starci nejsou jeho více dospěšní, děti pro nevyvinutou svou osobnost, starci pro zkostnatělost; trvává tudíž p. vroucné obyčejně jen po věk bujařejší. Avšak i v tomto věku přichází někdy p. ku zkáze, jednak proměnou osobností, jinak proměnou vnějších poměrů přátel, tudíž někdy vinou buď jednoho buď druhého, někdy náhodou. P. však uzavíraná i přes život, t. j. na pravou věčnost, bývají jen účinek romantického blouznění: p., jako láska, jsou t. jen potřeby tělesno-duševní člověčenstva nyní žijícího. — Pohanstvo zůstavilo mnoho příkladů pravého p., jako ku př. na vzorném chování se Oresta a Pylada. Aristoteles mudrc zanechal též ve své ethice čili mravovědě výborné pojednání o p., ba i Cicero věnoval jemu zvláštní spis (*Laelius čili přátelství*); křesťanství přísné, nepřejíc vůbec tak tělesenství, jako přálo pohanstvo, libovalo si více v bratrstvích všeobecných, než v osobních p-ch, a věk novější náš, hlavně egoismem a praktickými směry svými veden a puzen, nemívá opět nutné obětavosti, by pěstovalo hojně vřelé p. *Hš.*

Prati Giovanni, ital. básník, nar. ve vsi Dascindo v území Tridentském 27. led. 1815, vystudoval v Trientu filosofii a práva v Padově, kdež se stal i advokátem. Již za studií právnických vydal svou první báseň *Edmenegarda* (v Miláně 1841), kteráž od obecenstva s velikým nadšením přijata byla; s nemenším úspěchem potkaly se brzy na to jeho *Canti lirici*, *Canti per il popolo*, *Ballate* a jiné dvě sbírky básní lyrických: *Nuovi canti* a *Memorie e lacryme*; své *Passegiate solitarie* skládal na své cestě po ital. Švýcarsku. Ve všech těchto plodech jeví se tentýž ráz nadšení, protož tvoří ony první periodu básnické dráhy P-ho; nad ostatní vynikají tu jeho *balády*, v nichž snaží se v harmonii přivésti fantastické sny národů severních s výtvory obraznosti pohyblivého lidu italského; tyto genrové obrázky jsou velmi něžně osnované a oplývají nevyrovnatelnými půvaby detailu, jakož i překypěním lyrickým; méně do této periody básnické, kde P. dal převládati subjektivnosti, hodí se jeho výtečné *písně pro lid*, kteréž lze spíše přičísti k básnictví politickému, poněvadž mravní povznešení lidu a horoucí láska k vlasti hlavně jejich obsahem jest. Výhradně směru politického jsou jeho básnické sbírky *Fantasie a dějiny*, pak *Zpěvy politické* (1849), z kterých některé staly se slavnými, jsouce pravdivým ohlasem vlasteneckého nadšení Italiánův, jako *Hymna na Itálii*, *Osmý únor v Padově*, *My a cizinci* a j. Jsa svědkem poklésku a pádu italské revoluce žaluje ve své elegii *Giustizie e dolori*, aneb ostrou satirou bičuje ve své básni *Stráž a socha Filiberta Emanuela*, kterouž sepsal po bitvě u Novary. Nechtě pak více podávati se vlivům měnivým předsevzal si do každé nové své básně vložiti myšlénku filosofickou, za kterýmž účelem sestavil si osnovu k veliké epopeji o určení lidstva a o věčném boji dobra a zla; *Rodolfo*, *La battaglia d'Imera*, *Satana e le Grazie*, *Il conte Riga* atd., jsou názvy jednotlivých episod této epopeje, v níž slučují se veškeré formy básnické, drama i epos, óda i satira, náboženské blouznění Manzoniho, patriotický vzlet Niccoliniho i fatalistické idey Byrona a Leopardiho. Byv od Karla Alberta jmenován „poeta cesareo" domu Savojského sídlí P. od r. 1849 v Turině. R. 1861 vydal novou báseň *Ariberto* (2 sv.).

Prater slove velikolepý, císařem Josefem II. r. 1766 založený park východně od vídeňského předměstí Leopoldova na ostrově Dunaje; bližší jeho popis v. pod čl. Vídeň.

Prato, město a sídlo biskupské v ital. prov. Florenc. na řece Bisenzio; má nádhernou katedrálu, starou tvrz, 11.665 obyv.; čilý průmysl továrnický, proslulé pekařství, trhy.

Pratobevera 1) Karel Josef, svob. pán, rak. právník, nar. 17. ún. 1769 v Bílsku v kníž. Těšínském, kde jeho otec, rodilý Vlach z města Como, byl zámožným obchodníkem. R. 1779 dán jest na gymnasium Těšínské a odbyv studie tamní poslán jest do Vídně; skončiv tu studie filosofické povolán domů, aby vedl obchod otcovský. Ztráviv však 2 léta při kupectví vrátil se zpět do Vídně, aby tu konal studie právnické, a odbyv je s výtečným prospěchem byl r. 1792 povýšen na hodnost doktora práv, při kteréž příležitosti vydal zajímavý spisek *Die Rechte des Staates über Kirche und geistliche Güter* (Wien 1792). R. 1793 stal se advokátem ve Vídni a že záhy vynikal svou právnickou vzdělaností a byl znalý jazyka polského, jmenován jest r. 1796 radou při zřízeném tehdáž soudu apelačním pro západní Halič v Krakově. Odtud povolán jest

r. 1805 k nejvyšší soudní stolici do Vídně a roku na to příštího (1806) jmenován jest skutečným dvorským radním tamtéž; r. 1807 členem dvorské komise zákonodární ve věcech právních a r. 1808 členem téže komise ve věcech politických, jakož i měl r. 1809 platné účastenství v poslední revisí nového zákona občanského. R. 1814 povolán jest za referenta justičního do státní rady a jmenován presidentem zřízené komise bursovní, kdež zvl. také pracoval na statutu banku národního. Téhož roku zarazil tolikéž první časopis právnický v Rakousích, s titulem *Materialien für Gesetzgebung und Rechtspflege in den öster. Staaten* (Wien), jehož od r. 1814—1823 vyšlo 8 dílů, v nichž obsažena jsou rozličná velmi důkladná pojednání právnická, od něho samého a jiných vzácných právníků sepsaná (kp. o průvodech právních a j.). R. 1818 jmenován jest od cís. Frant. I., který sobě vysoce vážil zásluh a vědomostí **P**-ových, za místopresidenta při Vídeňském soudu apelačním a přidán zase ke dvorní komisi zákonodárné; r. 1824 byl zvolen jednomyslně za rektora magnifika university a r. 1828 jmenován starostou zřízené tehdáž komise k přehlednutí zákonů trestních. Pro své zásluhy povýšen jest r. 1829 od cís. Frant. I. do stavu rytířského s titulem von Wiesborn a když r. 1838 pro tělesnou churavost byl dán na odpočinutí, obdařen jest od cís. Ferdinanda I. křížem komanderským řádu Leopoldova, na jehož základu pak majestátem, 26. čna r. 1838 vydaným, povýšen jest do stavu panského zemí rakouských. Zemřel 6. pros. 1853. Život a působení jeho vylíčil syn jeho Adolf (*Erinnerung an Karl Fh.* v. **P.**, Wien 1853). — Jeho syn **2)** Adolf sv. pán **P.**, nar. r. 1806, obdržev v domě otcovském pečlivého vychování a odbyv třídy gymnasijní oddal se vyšším studiím na universitě Vídenské, maje tu za spolužáky hr. Chorinského, bar. Kudrjavského, ryt. A. Schmerlinga a jiné později hodnostmi a úřady proslulé muže. Vedle obyčejných studií právnických obracel za příčinou vzešlých tehdáž hnutí politických v Němcích, Francii, Řecku a j., zvl. také zřetel svůj k poznání svobodomyslných zřízení starších a novějších států a zahořel upřímnou láskou k opravdové politické a náboženské svobodě a humanitě. Skončiv studie právnické s výborným prospěchem vstoupil r. 1828 do služby státní při komorní prokuratuře, odbyv zkoušky přísné, povýšen jest na hodnost doktora veškerých práv, a r. 1837, hledíc jednak k nevšední juridické vzdělanosti a úřadní horlivosti, jednak k zásluhám otce jeho, jmenován jest radním při c. k. zemském soudu Vídeňském. R. 1838 poslán jest, ačkoliv sotva 32 let stár, po odejití sv. p. Wagemanna do Frankfurtu za presidenta k tamní spolkové komisi soudní, kde setrvav 4 léta působil k tomu, aby svobodomyslným institucím a obecné amnestii průchod zjednán byl, a získal sobě svou rázností, vzdělaností a lidskostí, šetrnosti a lásky svých kolegů a jiných mužů (Radovice, Dusche, Passavanta, Schlossera, Boutana a j.). R. 1842 stal se **P.** k návrhu tehdejšího presidenta spolkového hr. Münicha radou při Vídenském soudu apelačním, načež se v říjnu t. r. vrátil do Vídně. Při soudu apelačním pracoval s neunavenou pilností, všímal sobě však při tom také politických a jiných veřejných zvl. humanitních a kulturních záležitostí, obraceje pozornost svou k zřízení spolku k ochraně zanedbané mládeže a propuštěných káranců, jehož byl od r. 1844 ředitelem, jakož pak také, když r. 1847 založena byla cís. akademie věd a kurátorství její svěřeno arcikníželi Janovi, stal se sekretářem kurátorským. V hnutích politických r. 1848 spojil se **P.** s muži, jimž upřímně činiti bylo o znovuzrození říše Rakouské zavedením svobodomyslných institucí a skutečných oprav, a byv povolán do ministerstva práv pracoval tu pod Somarugou, Bachem a Schmerlingem téměř ve dne i v noci na opravách a zřízeních, jenž se státi měly v právním zákonodárství a v soudnictví rakouském, jsa jmenován prozatimním správcem odboru zákonodárného a maje k ruce své výtečné právníky Mitise, Rizziho, Perthalera, Würtha, Neitreicha a j. Snažení jeho nezůstalo bez účinku, neboť opravy od císaře byly schváleny a v skutek uvedeny, i vzešel jimi ve všech odvětvích správy soudní a jmenovitě v řízení trestním, zavedeným ústním líčením a porotami, nový a čilejší život a pořádek. Když však Schmerling r. 1850 za příčinou změněného systemu vládního z ministeria vystoupil, vzdal se také **P.** svého postavení a přešel jakožto rada k nejvyššímu soudu, kde pracoval po 10 let s nejlepším prospěchem, maje tu obyčejně nejdůležitější věci soudní i zákonodarní k vyřízení přikázané. Když r. 1860 Schmerling od císaře povolán byl aby zřídil nové ministerium, přijal **P.** k vyzvání přítele svého 6. ún. 1861 portefeuille ministra práv, a hned návrhy učinil k zavedení oprav a nových způsobů v řízení soudním a zvl. trestním, uvedením opět porot a líčení ústního. Avšak dříve ještě nežli jim mohl průchodu zjednati, ochuravěl již v červenci t. r. tak nebezpečně na oči, že se nucena viděl žádati za propuštění z ministeria, čehož se mu teprv v letě r. 1862 dostalo, byv dán na odpočinutí. Teprv v dubnu r. 1864 šťastnou operací lékařskou bolestí svých byl zbaven, tak že opět v životě veřejném může působiti. Byv totiž ještě co ministr zvolen do sněmu zemského a říšské rady, zúčastňuje se nyní v jednáních sněmu. Jest také horlivým přednostou zřízeného r. 1864 spolku k poznání země dolnorakouské (v jedné schůzce spolku toho v led. 1866 příkře se ve smyslu centralistickém vyslovil proti koruně sv. Václava, sv. Štěpána i Zvonimíra). *Ra.*

Pratolino v. Florencie.

Pratt v. Camden 1).

Pratz, Le Page du **P.**, franc. cestovatel, rodem z Nizozemska, zemř. 1775. Jsa ve vojenské službě ve Francii zúčastnil se některých válek v Německu; avšak r. 1718 vydal se do Ameriky, kdež v okolí Nového Orleanu jal se osady zakládati. Nenašed zdaru usadil se r. 1720 v území Natčezu, kdež mu r. 1723 tuzemci všechen jeho majetek spálili. Vzdor tomu podařilo se mu však žíti s nimi potom v svornosti po 8 let, mezi čímž celé území na řece Missouri a Arkansasu proskoumal. Od r. 1731 až do r. 1734 řídil písárnu Západní společnosti franc. v Novém Orleanu, načež do Francie se navrátil. Popsání svých dobrodružství vydal pod názvem *Histoire de la Louisiane, avec deux voyages dans le nord du Nouveau-Mexique, dont l'un jusqu' à la mer du Sud* (Pař. 1758, 3 sv. se 40 ryt, a 2 mapami), kdež popisuje starou Louisianu i mravy v Natčezu s velikou svědomitostí.

Praupner 1) Václav, slovútný skladatel, varhaník a koncertista na housle, nar. 18. srp. 1744 v Litoměřicích; tam stud. na gymn. jesuit. a cvičil se v hudbě tak výborně, že tam již 1758 v kostele jesuit. těžký koncert hrál. Pochvalou obdrženou povzbuzen byl k horlivějšímu ještě studiu hudby, čítal spisy hudební a vzdělával se v generálním basu. Skončiv studie humanitní přišel do Prahy, kdež přijat byl do semináře sv. Václava s odporučením svých bývalých učitelů. Zde stud. filosofii i theologii s dobrým prospěchem. V 3. roku theol. ale vystoupil a oddal se úplně hudbě; cvičil mnohé jinochy ze stavu šlechtického a městského ve zpěvu

i na housle. Hrabě Frant. Nostic, tehdejší nejv. purkrabí, učinil jej učitelem synův svých a svěřil mu vedení svého domácího divadla a akademií. Brzo stal se ředitelem kůru u sv. Haštala, pak u sv. Martina, na to u P. Marie na Louži, u Marie Sněžné a 1794 při chrámě Týnském. Téhož roku po smrti ředitele orchestru divadelního Strobacha zvolen byl za ředitele orchestu a na to za kapelníka u křižovníků. Začal nyní psáti pro divadlo, skládal *mše* a *litanie*, *symfonie*, *koncerty*. Opera *Circe*, která se provozovala na Malostranském Thunově divadle, zjednala mu velikou pochvalu. Ačkoliv dosaváde šťastně byl žil, navštívil jej nyní tím krutější osud. Syn jeho Václav stonal dlouho, a jelikož nešetřil žádných nákladů k jeho uzdravení, utrpělo jmění jeho znamenité škody; na to rozstonala se i manželka jeho Marie de Victoria a zemř. 10. listop. 1806; **P.** sám byl zachvácen tak nebezpečnou nemocí, že nemohl ji ani k hrobu doprovoditi, ani smuteční služby boží řiditi. Churavost jeho zmáhala se den ode dne, až prsní vodnatelnost učinila konec činnému životu jeho 2. dub. 1807. Byl co umělec a ředitel přísný i pilný v svém povolání, i pro svou ráznost a lidskost co člověk vůbec ctěn. — Jeho bratr **2) P.** Jan, výborný houslista, nar. 24. čna 1750, v Litoměřicích, kdež se cvičil v hudbě i v latině. Skončiv humanitní třídy šel do Prahy, by se tam v hudbě zdokonalil a filosofii slyšel. Odbyv studia filos. oddal se zcela hudbě a byl prvním houslistou při divadle, v Tejně, u křižovníků a u sv. Víta. R. 1807 jmenován byl ředitelem hudby u křižovníků u mostu; mnoho získal sobě vzděláním v hudbě četných mladíků. Kdy zemřel, není nám známo. *Ra.*

Praus J., souvěký spisovatel, nar. v Rychnově v Čechách, odbyl studia filosofická v Brně, kdež jmenovitě prof. Klácelem vzbuzena v něm účinná láska i k vědě i k národu. Záhy se odebral do krajin jihoslovanských, a již roku 1848 uvázal se v Záhřebě v redakci *Agramer Zeitung*, ve směru národním i protimaďarském. Později započal vydávati svobodomyslnou *Südslavische Zeitschrift*, avšak list ten brzy byl vládou potlačen. Ženat a otec dvou dítek byl odveden k vojsku, načež měl se odebrati k svému pluku do Itálie, a jen po mnohém namáhání bylo mu povoleno, aby vojenskou svou službu vykonával v záhřebské nemocnici vojenské, až konečně k přímluvě osob výše postavených ze služby zcela propuštěn jest. Na to redigoval od r. 1854 jako sekretář Matice ilyrské beletristický časopis *Neven*, avšak jen po krátkou dobu, složiv záhy i redakci i sekretářství, načež Neven pro nedostatek odběratelův brzy zanikl. Když do Vídně povolána byla rozmnožená rada říšská roku 1860, provázel **P.** biskupa Strossmayera jako důvěrník. V té době vydal *Idee der Gleichberechtigung*, zvláštní to brožurka, jenž měla vlastně být jen předmluvou ku Kvaternikově knize *Das Verhältniss Kroatiens zur ungar. Krone*, v jejímž sepsání i **P.** podílu měl. R. 1864 převzal opět redakci *Agramer Zeitung*, nemoha se však shodnout s Vukotinovićem, patronem jejím, brzy zase odstoupil. Od těch dob jest stálým dopisovatelem o věcech jihoslovanských do rozličných listů jazykem německým vydávaných, při kteréž příležitosti zastává vždy zájmy národní.

Prausnitz v. Brusnice.

Pravadi v. Provat.

Pravda. Slovo to znamenalo za starodávna tolik co právo (v. t.), později však přišlo k významu nejednomu. Znamenáť: **1)** opak vnějšího mamu a klamu. Obraz v zrcadle není ku př. nic skutečného v **p**-dě, než na zdání jen, je to totiž *oční klam*. Sen taktéž není **p.**, než jen mam, jako není **p**-dou, co blázen vidí a po čem šílený dychtí. V tom ohledu jmenujeme **p**-dou pravou skutečnost, vše toto, co smysly svými chápati můžeme, čili tak zvané předměty a úkony světa vnějšího, jako jsou skály, blesky, hromobití a p. V dějinstvu tážeme se též po **p**-dě. Žádáme, aby se v dějinstvu vypravovaly jen v skutku sběhlé t. j. jen pravdivé příběhy, a smyšlénky pouhé a lži aby se oddělovaly od nich. — **2)** Rozumíme však někdy **p**-dou i srovnalost výpovědi své s uvědoměním svým t. j. stav takový, v němž tak mluvíme jak myslíme. Soudce se ku př. poptává svědka, zdaliž **p**-du mluví. Taková osobní **p.** může však býti věcný mam a klam. Pověreční lidé vidívali ku př. strašidel, věřili v čarodějky a čarodějníky, majíce je za **p**-du. Pobožný mahomedán věří ku př. též, že prorok jeho do sedmého nebe byl vystoupil; že po smrti, byl-li v živobytí práv, těšiti se bude v nebi s překrásnými pannami, nebyl-li však práv, že v pekle hrýzti bude smradlavé maso: a předce to není **p.**, i když to káží turečtí kněží věříce tomu sami. V tom ohledu stojí **p.** jen naproti lži (v. t.), nikoli však proti omylu (v. t.) a sebeklamu. Mnohý pravdomilovný vydal ku př. i nevědomě někdy nepravé čili křivé svědectví. — **3)** Každý věk lidský, každé stáří zná zvláštní okres přesvědčení svého, čili zvláštní okres víry své, jež jmenuje **p**-dou; dítě ku př. má své dětské **p**-dy, jako zná mládenec a panna **p**-du jinou, nežli zná zralý muž a žena: muž jmenuje ku př. horování v lásce, co jinochu byla největší **p.**, pouhým blouzněním. Kdo se statně jedné jen víry náboženské drží, má ji za **p**-du, kdežto zpytatel, opouštěje pevnou půdu víry, jde na cesty, by skoumáním našel **p**-du. Jednomu je tedy **p**-da dána nerušitelná, věčná, druhému však poklad, jenž se musí teprva vydobývati a přemýšlením a zpytováním získati. Jako v každé víře je **p.** jinak dána, taktéž při zpytování se skoumateli jinak a jinak zjevuje: „kolik hlav, tolik smyslů,“ říká přísloví, mohlo by se však i tvrditi, že kolik hlav, tolik **p**-d. Na tomto stanovisku je tudíž **p.** tolik co přesvědčení osobní, a vzniká otázka, zdali jsou jen **p**-dy rozličné a nižádná **p.** všeobecná, zdali pro samé **p**-dy člověk nikdy nepřijde k **p**-dě. Na otázku tuto odpovídá se nejrozličnějším spůsobem. Věřící t. odpoví, že kdo opustil víru svou, opustil **p**-du a nenalezá nižádnou více, vydávaje se na cesty pouhého zdání mámivého, poněvadž to, co jedna hlava pravdivého vyskoumá, jiná hlava opět ztroskotává a to týmž právem a touž jistotou, co prvá hlava byla **p**-du našla. Badavý rozum odpovídá však, že nelze pobyti při **p**-dě, jíž byla víra dala, poněvadž i víra je všude jiná: jeden a týž Bůh zjevil prý v starém zákoně jinou **p**-du, nežli zjevil v zákoně novém, a v zákoně novém že netoliko tolik věr (kacířských) se vyrojilo, co je věkův a zemí, než že i sněmy církevní, neuskrovnice se na víru původně danou, po čase nových věr, nových dogmat vysílají ve svět, tak že nejisto, zdaž vůbec a kdy bude ve víře **p**-da jen jedna a **p.** stálá. Není-li ale **p**-dy jedné a stálé, chopí se pochybovatel čili skeptik řeči, než jen **p**-d mnohých a to i na stanovisku víry i na stanovisku skoumání vlastního, pak nelze jinak, než míti **p**-du samu za mam, t. j. tvrditi, že **p**-dy nebylo, není a nebude, že toliko to a ono lidem zdáti se bude **p**-dou, a že nejvyšší stupeň, jehož dosíci lze člověčenstvu, je **p**-dy podobnost. **P**-dou prý je tudíž, že **p**-dy není, totě prý jediná **p.**; ba, jest-li že se bedlivěji i k této **p**-dě přihlédá, že se říci musí, že se **p**-dě podobá, jakoby jedinou **p**-dou bylo, že není **p**-dy jedné

a stálé. Pobožný se však směje takovému blouznění o p-dě, jako jemu nerozumí obecný smysl a rozum, věda, že mnoho pravdivého i smysly zachytiti i počty vypočítati lze, jako když na tisíce let napřed hvězdáři ustanovují, kdy nastane zatmění měsíce a slunce. Též praktický člověk směje se takovému přebroušenému úsudku o p-dě, znaje, že malou hrstkou vědomostí, když se spojuje se značnou chytrostí, mnoho kloudného lze dosíci ve světě. Než mudrc, slyše takto mudrovati o p-dě ve světě širém, lituje v mysli své nízkost rozumování lidského a ustanovuje za p-du — **4)** výsledek s k o u m a v é h o čili spekulativního svého b a d á n í, že ovšem není nic b e z p r o s t ř e d n ě daného, co by na povrchu vědomosti lidské plovouc snadným hmatem se zachytiti dalo, jako tomu chce víra a obecný rozum; p. že je protříbení všech pojmů toliko, že není tudíž nic pouze předmětného (objektivního), ani cosi pouze úsobního (subjektivního), než jen sjednání předmětnosti a úsobnosti. Jak blízko však přivádí takové badání ku pravé p-dě, o tom v. článek F i l o s o f i e. *Hš.*

Pravda ruská slove jedna z nejdůležitějších památek starého práva ruského i slovanského vůbec. Nejprvé nalezl ji rus. spisovatel T a t i š č e v v kronice *Letopisec Novgorodský* řečené, a objasniv ji některými svými úvahami, podal ji r. 1738 císařské akademii nauk, která však tento spis teprv r. 1786 dala vytisknouti v 1. svazku periodického spisu *Prodolženije drevnej rossijskoj biblioteki*, doplnivši textu tohoto ještě z jiného zatím v kronice Rostovské nalezeného rukopisu. Jiný starobylý text nalezen jest později v rukopisné sbírce duchovních i světských práv (*Kormčaja kniga*), k čemuž potom ještě jiných šest textů z rozl. archivů a knihoven klášterních přišlo, když carovna Kateřina byla v té příčině vydala r. 1791 zvláštní úkaz. Z těchto posléze jmenovaných šesti textů spůsobil starobylostí milovný generálmajor B o l t i n nové vydání P-dy r-é, kteréž r. 1792 v Petrohradě a r. 1799 v Moskvě vyšlo tiskem. Obě tato bezejmenná vydání podnes důležitá jsou pro svá mnohá vysvětlující poznamenání a pro seznam slov méně povědomých. Na počátku tohoto století nalezl dějepisec ruský K a r a m z i n ve sborníku duchovních i světských práv *(Sinodalnaja Kormčaja)*, jenž sepsán byl r. 1282, nejstarší potud známý rukopis P-dy r-é, a uveřejnil jej v 2. díle svého ruského dějepisu. Za původce této vzácné památky právnické pokládá se vůbec veliký kníže J a r o s l a v Vladimírovič, jenž toto právo udělil městu Novgorodu, jakož kronika Novgorodská vypravuje, proto že mu Novgorodští roku 1016 dopomohli k vítězství nad Svatoplukem. Kníže Jaroslav přišed prý do Kyjeva, vsedl na stolec otce svého Vladimira i počal podělovati vojsko své dary, a každý Novgorodský dostal po 10 hřivnách. Potom propustil je kníže domů „a dav jim pravdu i sepsav ústav neb řád, pravil takto: Timto písmem se spravujte, a jakož sem napsal vám, tak držte.“ A proto P. r. jinak také se nazývá *Práva Jaroslavova*. Někteří však se domýšlejí, že Novgorodští již prvé měli právo toto, a že kníže Jaroslav jim jeho jen potvrdil. Synové Jaroslavovi: Izjaslav, Svjatoslav a Vsevolod, místo trestu smrti, jejž P. r. ukládá na vraždu, vyměřili jen jistou pokutu pěněžitou, tak nazvanou víru (*wehrgeld*), a veliký kníže Vladimir Vševolodovič Monomach rozmnožil tento zákon některými dodavky. Z té příčiny text P-dy r-ké ve vydání Boltinském rozdělen jest na dvě polovice, jichž první se připisuje Jaroslavovi a jeho synům, a druhá Monomachovi. Časem stala se P. r. obecním zákonem celé Rusi, ano i Litva ji se řídila. Za panování Tatarův zákonní moc P-dy r-ké v zemi jimi podmaněné zastavena jest, a když potom opět Rusové jho mongolské se sebe svrhli, počala P. r. znenáhla ustupovati novým zákonům. Již veliký kníže Ivan Vasiljevič, obnovitel říše, vydal r. 1497 nové právo zemi své, které syn jeho Vasilej Ivanovič opravil a rozšířil, a za panování cara Alexěje Michajloviče ok. r. 1650 vyšel opět nový zákonník, *Uloženije* jménem, jenž k nové době i k tehdejším okolnostem byl přispůsoben. Takto P. r. zmizela z obecného života a přišla konečně v zapomenutí. Co se pak obsahu jejího dotýče, srovnává se s podobnými starými zákony jiných národů v tom, že v sobě zahrnuje právo trestní i občanské, a v jisté míře i pořad jich obou. Počínajíc soudem Jaroslavovým o vraždě přechází k jiným přestupkům proti bezpečnosti osoby, jichž pokuty velmi do podrobna vyměřuje. Tak ku př. uloženy jsou pokuty zvláštní na ránu krvavou, na modřinu, na vyražení zubu, oka, na utětí ruky, nohy, ucha, prstu, na vyrvání vousů atd. Jiného přestupku se dopustil, kdo udeřil někoho mečem taseným, a jiného, kdo mečem v pochvě schovaným. Kdo jiným sem tam strkal, musil dáti na tři hřivny pokuty a p. Na krádež uloženy byly vůbec pokuty peněžité. Kdo zloděje dopadl v činu a zabil, zůstal bez trestu. Za každé zvíře domácí, jež bylo ukradeno, vyměřena byla zvláštní pokuta. A tak i o jiných přestupcích. Ale netoliko v ohledu právnickém, i v historickém, archeologickém a filologickém ohledu má P. r. velikou důležitost, a hodna toho jest, aby i ostatním Slovanům byla známa. Poláky seznámil s ní J. B. R a k o w i e c k i ve spise *Prawda Ruska czyli prawa wielkiego xięcia Jarosława Wladymirowicza a t. d.* (W Warszawie Tom. I. i II. 1820—1822). *VSkř.*

Pravda, zámek nyní v zříceninách u vsi Konětop na býv. panství Citolibském v Žatecku. P. byla od pánův z K o l o v r a t na původním jich zboží Ročovském založena, o čase však, kdy se to stalo, nemůžeme nic jistého tvrditi. Na počátku XVI. stol. prodal J a n N a š t o v s k ý z Kol. P-du zámek s předhradím, tvrze Netluky a Ročov s městečkem, vsi N. Lišťany, Lipno, Kroučovou, Přínkov, Vlčí D ě p o l t o v i z L o b k o v i c za 6750 kop gr. č. Děpolt měl několik synův, z nichž J a n mladší (od r. 1563 starší) dědil mezi jinými statky i P-u; † 12. dub. 1570 zůstaviv mimo 7 dcer syny Krištofa a Viléma. P-du dědila po něm dcera jeho L u d m i l a, která pak r. 1593 díl zámku a města Buliny „se zámkem pustým, který slove P.“ a t. d. směnila s O l d ř i c h e m F e l i x e m z L o b k o v i c na Bilině a Kosti za zboží Bystřické a Chlumecké. Pustý zámek konečně přišel v zapomenutí, a teprvé v novějších dobách listinami z desk zemských jest památka jeho obnovena. *Sč.*

Pravda 1) František v. H l i n k a Vojtěch. — **2)** P. V á c l a v v. M a l ý 4).

Pravděpodobnost v. P r o b a b i l i t a.

Pravdivost připisujeme všemu tomu, na čemž vidíme vlastnost čili znak p r a v d y t. j. souhlas mezi tím, čím v skutku je a zač se vydává. Pročež je v mnohé případnosti p r a v d i v ý (též o p r a v d o v ý) tolik co s k u t e č n ý, neb co není na pouhé z d á n í; ku př. pravdivý déšť a sníh opak deště a sněhu na divadle. Kdo však ukrývá co vlastně je, sluje n e p r a v d i v ý m, jako když se někdo, nejsa to, vydává za šlechtice. P r a v d i v ý není však totéž co p r a v ý, ku př. p r a v d i v ý kněz a p r a v ý kněz, jelikož na pravém lpí již i vzornost, kdežto na pravdivém lpí jen skutečnost kterákoli; pravý kněz je t. vzorný

knězem, kdežto pravdivým knězem je každý, kdo je dokonale a úplně podle řádu vysvěcen. Pravdivý muž je jinak i pravdy milovný, naproti stoje lháři a potměšilému. Pravdivý svět stojí naproti světu snů, mamů a blouznění bláznivému; zdaž je pravdivý svět i pravý, o tom hádají se světáci tvrdíce to, a pobožní zapírajíce to a hledajíce p. pravou na onom světě. Než i mudrci nemají tento svět čili svět skutečný za pravdivý, hledajíce za zjevem smyslným podstatu jeho nadsmyslnou. *Hš.*

Pravětický z Pravětic, jméno staročeské rodiny rytířské, jenž užívala v erbu šípu k pravé straně obráceného a psala se dle sídla Pravětic v Kouřímsku ležícího, jež v XV. a XVI. stol. držela; později byla usedlá v Hradecku a měla drahně let pohřeb svůj v Stěžerách. Z rodiny té připomínají se r. 1530 Šťastný (I.), který r. 1545 statek Pravětický, jak jej po předcích zdědil, znovu do desk vložil; r. 1556 Šťastný (II.) na Stěžerách; r. 1578 Šťastný (III.) tamtéž; r. 1589 bratří Adam a Hynek tamtéž, z nichž onen † 1612 a tento r. 1607; r. 1603 Johanka na Stěžerách; r. 1616 Jiří, který měl účastenství v bouřích stavovských a proto také po bitvě Bělohorské propadl zboží své Stěžerské, kteréž koupila paní Anna Slavatova. Jiří žil ještě roku 1631, avšak kdy zemřel a zůstavil-li potomků jakých, o tom nepodávají dsky ani registra stavovská zpráv nijakých, a pročež se podobá, že rodina ta schudnuvši zanikla ještě v témž století XVII. *Ra.*

Pravětický z Radvanova, tolikéž erbovní rodina česká a moravská, kteráž však s předešlou nebyla krví nebo jinak spojena. Praotec její byl Florian P., který, byv delší čas v službě pánů z Hradce a jmenovitě hejtmanem na Telči, k jich přímluvě 21. máje 1574 povýšen jest do stavu vládyckého s titulem z Radvanova a Vokachynic, jehož potomkové pak žili v Čechách i na Moravě ještě v stol. XVII., avšak nevynikali ani zámožností aniž se jinými věcmi proslavili. *Ra.*

Pravidko (*lineal*), tenká, úzká deska dřevěná, někdy také mosazná neb železná, i ze slonové kosti, s hranami úplně rovnými, jenž slouží přede vším k dělání rovných čar; někdy bývá rozděleno na palce neb na jiné míry. — **P.** příložné má na jednom konci krátké příční p., které jest na prvním na spůsob vrchní čáry velkého T kolmo upevněné. **P.** to slouží k dělání čar rovnoběžných a jest pro kresliče technického velmi důležité. — **P.** průhledové v. Diopter. — **P.** úhelné, úhelnice pro tesaře, truhláře atd. důležité, sestává ze dvou rovných p-dek, pravý úhel tvořících. — **P.** tiskařské jest mosazný plíšek, který při sázení mezi řádky se klade, aby byly rovné.

Pravidlo je vůbec vše, co pravou cestou vede, nedadouc odchýliti se jakýmkolivěk spůsobem od ní, co tedy zachovává pravý spůsob, pravou míru, budiž to již pouhá věc, nebo zásada nějaká. Zedníci pracují ku př. dle p-la: avšak i rázný muž nespouští se p-del svých. Lidské jednání rozeznává se totiž od konání pouhých zvířat tím, že člověk věděti může, ba i má, co a jak jedná, kdežto zvíře z temnosti chtíčů svých a pudů ani nevychází. Předchází tudíž jednání lidské představa a jako obraz budoucího jeho skutku, která jest-li že je stálá a všeobecná, jmenuje se p-lem. Dětem slouží jednání rodičů za p., nedospělým a nedospěšným je p-lem zvyk a mrav kterýkoli, kdežto dospěšný a uvědomělý rozumem a zkušeností si vytvořuje všeobecné zásady čili p-la. Vznikla mezi badateli i *otázka, zdaž by se* nedalo krátkou větou vyříci všeobecné p. jednání lidského vůbec. Tak vyřknul ku př. Kant, že kdož jednáš tak, jak by všickni lidé bez protivy jednati mohli, pak dobře jednáš. Chceš-li se ku př. přesvědčiti, zdaž lež je důstojna člověka, pomysli si, že by všickni lidé lhali: lhali-li by, pak by nebylo nižádné důvěry, nebylo-li by však důvěry, nebyla by i lež sama možna. Nepoštěstilo se však posud žádnému mudrci, krátkou větou vyjádřiti úplně p. nejvyšší a mudrc Herbart tvrdí, že se toto i nikdy nepoštěstí, jelikož prý je pět takových p-del čili ideí (v. t.). Známo, že starý zákon znal desatero takových p-del, nový pak zákon jen dvě t. „miluji ž boha nade všecko a nečiň bližnímu, čehož si sám nepřeješ.“ Filosofie novější je tudíž co do počtu p-del opak náboženství: nový zákon uskrovnil totiž desatero přikázaní na dvě p-la, kdežto novější filosofie jedno vrchní p. prvějších mudrců rozmnožila na patero přikázani. *Hš.*

Právni, cokoliv ku právu se vztahuje. **P.** dobrodiní. Tak v širším smyslu mohou se nazývati rozličné výhody, které poskytuje právo. Ve smyslu právnickém však rozumí se tím právo toho, kdo nehodami, tudíž bez viny své upadne v nemožnost placení, žádati jistá osvobození, na příklad dle práva rak., aby za postoupení veškerého jmění svého věřitelům osvobozeným nalezen byl od vedení exekuce na osobu (uvěznění); aby se jemu šatstva, peřin a domácího nářadí tolik nechalo, což jemu na sebe, na manželku a na nezaopatřené děti jest nevyhnutelné; konečně, aby jemu povoleno bylo ponechání nejvýš potřebné výživy na něj, na manželku a na nezaopatřené děti (dle *obecného řádu soudního rak.*, pocházejícího z r. 1781, po dvou až do šesti grošův denně na osobu). *zl.* — **P.** domněnka (*praesumtio, indicium*) jest taková závěrka, kterou se soudí z nějaké pravdivé okolnosti na pravdu jiné okolnosti, kterou však nelze učiniti s úplnou jistotou a která tedy nepodává p. jistoty, nýbrž pouze pravděpodobnost. **P.** domněnky jsou dvojí: 1) domněnky skutkové (*praesumtiones facti*), kterým zákon nepřikládá moci žádné; a 2) domněnky p. v užším smyslu (*pr. juris*), kterými positivní zákon dává oné závěrce na pouhou pravděpodobnost moc, opatřiti p. jistotu. Těmito p-mi dom. nařizuje zákon soudci, míti nějakou pochybnou okolnost ne za pravděpodobnou, ale za pravdivou, dokáže-li strana jinou okolnost, a usnadňuje takto straně, která něco dokázati má, důkaz tím, že jí dovoluje dokázati jinou okolnost, z níž pak soudí na pravdu té okolnosti, kterou straně vlastně dokázati bylo. **P.** domněnky v užším smyslu se dělí na takové, proti kterým odpůrci dovoleno jest dokázati, že, ač první okolnost (premisa) dokázána jest, druhá okolnost, na kterou se z té první soudí, pravdivá není, a že tedy p. dom. jest v konkretním případě závěrkou nepravou (*pr. legis*); a na takové, proti kterým takovýto protidůkaz vésti buď každému aneb jistým osobám zakázáno jest (*pr. juris et de jure*). V rak. právě se připouští p. dom. v užším smyslu obojího druhu. *Me.* — **P.** důkaz v. Průvod. — **P.** důvod v. Důvod a Dědické právo. — **P.** léta v. Dospělost a Nezletilost. — **P.** moc (*Rechtskraft*) nastává u soudních nálezů tehdy, kdy proti nim není více právního prostředku ani odvolání na vyšší soud, kdy tudíž jimi rozepře konečně jest rozhodnuta. Takové nálezy v p. moc vešlé tvoří tak zvané formální právo, které však nemusí se nutně shodovati s právem materiálním, i jest úlohou soudnictví prohlédati k tomu, aby se formální právo v souhlas uvedlo s právem materiálním, aby tudíž p. moc nenapomáhala bezpráví. Při nálezech trestních,

jimiž obžalovaný byl odsouzen, znamená p. moc to rozhodnutí, proti němuž není už řádného prostředku obrany, kdy tedy ortel má se vykonati; avšak sama o sobě nikdy zde nemůže nastati p. moc, ješto odsouzený vždy ještě má právo nevinu svou dokázati. Totéž platí i o nálezech osvobozujících v záležitostech trestních, ješto i v takových případnostech, naleznou li se nové důkazy, nové vyšetřování zavésti se může, což však v Anglii a ve Francii nikdy se neděje, poněvadž tam nikdo nemá pro jednu a tutéž věc žalován býti vícekráte než jednou. V jistých případech povoluje zákon i proti rozsudkům v p. moc vešlým zvláštní prostředky, tak zvané kasační žaloby a žádosti za navrácení v předešlý stav (*restitutio in integrum*), jimiž dotčené rozsudky mohou se zase zrušiti. *Ssj.* — **P.** povinnost, totiž taková, která povstala z p-ho zákona a odpovídá nějakému právu jiného. Viz Právo a Závazek právní. *Mc.* — **P.** přítel v. Advokát. — **P.** prostředek (*remedium juris*) jest každý zákonní prostředek, kterým se právo hájí aneb k platnosti přivádí, tedy též žaloba, obrany, replika, duplika atd. V užším smyslu se zove p. prostředek takový zákonní prostředek, kterým se škodlivý skutek zástupce strany aneb skutečně neb zdánlivě nepravé rozhodnutí soudu předkládá poznovu k rozhodnutí, na př. žaloba za navrácení v předešlý stav pro špatné zastoupení právního přítele, odvolání se atd. **P.** prostředky proti rozhodnutím soudcovským se předkládají k rozhodnutí buď vyššímu soudu (*remedia juris devolutiva*), anebo témuž soudu, někdy s jinými soudci aneb jiným referentem. **P.** prostředky jsou pak dále rozdílné dle předmětu: 1) Ve věcech občanských čili civilních jsou p. prost. buď řádné, jichž toliko v jisté lhůtě (dle rak. práva pravidlem v 14 dnech) užiti lze, aneb mimořádné, kterýchž užiti lze povždy. **P.** prost. řádné jsou dle rak. práva: odvolání se k druhé stolici, dovolání se k třetí stolici a stížnost zmatečná; mimořádným p-m prost. jest dle rak. práva pouze žádost aneb žaloba za navrácení v předešlý stav. 2) Ve věcech trestních jsou p. prost. taktéž buď řádné aneb mimořádné, jest však jich užívání mnohem více usnadněno a mnohem méně vázáno na jisté formy, než ve věcech civilních. 3) Ve věcech správních a politických jsou p. prost. stížnosti, reklamace a představení, a rozhoduje o nich taktéž buď tentýž aneb vyšší úřad, aneb zvolené, autonomní orgány buď nižší, buď vyšší, jako na př. okresní úřad, místodržitelství a státní ministerstvo, aneb obecní, okresní zastupitelstvo a zemský výbor. — **P.** průvod v. Průvod. — **P.** stav jest takový stav, který se zakládá na právu; jeho protiva jest stav, který se zakládá na pouhém faktickém užívání aneb činění něčeho jakožto práva. **P.** stav slušno rozeznávati: 1) v právě soukromém, v kterém přechází stav pouhého držení časem do stavu p-ho za jistými podmínkami, které stanoví positivní zákon. Tak přechází dle rak. práva stav pouhého držení v stav p. vydržením let, ku kterému jest potřebí, aby bylo držení pořádné, bezelstné a pravé, a aby prošel čas zákonem vyměřený (obyčejně při věcech movitých 3 léta, při nemovitých 30 let). 2) V právě veřejném, a sice *a*) v právě veřejném vnitřním čili ústavním a *b*) v právě veřejném vnějším čili mezinárodním. Tuto se rozeznává vláda pořádná (*gouvernement de droit*) a vláda faktická čili usurpovaná (*gouvernement de fait*). Ačkoliv se v zásadě uznati musí, že právo veřejné ani se vydržeti nedá ani promlčením pominouti nemůže, nedá se přece v právě mezinárodním ani tvrditi, že žádné nařízení a žádný čin vlády usurpované není platný, ani dokládati, že každý její čin má moci zákonní, poněvadž i jedno i druhé vede k zmatkům nesmírným, ana téměř ani jediná vláda v Evropě není ve svém původu pořádnou, a poněvadž zvláště v nejnovější době dobyla si zásada o moci hotových skutků (*fait accompli*), hájená Napoleonem III., velikého vlivu. V právě veřejném vnitřním však platí zásada o neplatnosti skutků vlády nezákonní, a lze jest zejména tvrditi se vší určitostí, že v státech, které se honosí pevnou a ustálenou ústavou, jsou jenom činy vlády ústavní platny, ačkoliv i tu — jak to na př. zvláštní jeden zákon anglický z r. 1495 nařizuje — platí zásada, že se nemůže žádný občan pohnati k zodpovědnosti proto, poněvadž poslouchal vládu stávající, ač neústavní. V státech, jichž ústava se teprv tvoří, nelze jest ani určiti co právem veřejným jest, poněvadž toto právo ještě ustáleno a hotovo není, a nelze tedy také přísně určiti, co jest stavem p-m. *Mc.* — **P.** věda (*Rechtswissenschaft*, *Jurisprudenz*) zanáší se badáním a líčením nejhlavnějších zásad právních, jaké již se jeví v právu positivním, ale i těch, jaké by měly býti v něm obsaženy. Prameny její jsou dějepis a zkušenost, z nichž nabývá vědomosti o lidských poměrech a potřebách, pro něž třeba stanoviti p. zásady, hlavně pak filosofie práva, jež prostým rozumováním došedši všeobecných zákonů hledí určiti je a zakotviti v praktickém životě. Dělí pak se p. věda hlavně na dva tábory, ješto jedni přednost dávají filosofickému líčení základních práv, jiní pak z historie práva samého chtí je odvoditi. Za nynějších dob převahu má zejména v Německu škola historická, ačkoli dosud nikdo neodvážil se na sepsání všeobecného dějepisu práva, k němuž ovšem jsou některé práce přípravné, na př. od Montesquieu a j. Jednotlivé části právního dějepisu jsou dosti důkladně spracovány, tak zejména právo římské. O slovanském právu psali Maciejowski *Historya prawodawstw Słowiańskich* (ve Varšavě 1832—35) a Andr. Kucharski *Najdawniejsze pomniki prawodawstwa Słowiańskiego* (Varšava 1838 a 1862). — Obě methody, filosofická i historická, vedou k pravému dogmatickému líčení práva, jež opět jest dvojí, theoretické a praktické, kteréžto poslední zahrnuje v sobě pravidla, jakým způsobem má se užívati právních ustanovení, jichž se bylo došlo theoretickým skoumáním. Na poli praktickém jest to hlavně pře, trestní i občanská, o niž se jedná; theoretické badání má za předmět právo soukromé i veřejné. Nejlepší methoda p. vědy zakládá se na srovnávání jednotlivých p-ch institucí, jak se jevily u různých národů buď současně buď v rozdílných časech. Ale dosud se u vědě tohoto spůsobu badání zřídka užívalo, ačkoli by se jím zajisté skvělých výsledků dojíti musilo. *Ssj.*

Právnický, co se vztahuje ku právníkům, na př. p-cká studia, p-cká fakulta. — **P**-cká jednota, spolek zřízený v Praze při konci roku 1864 za tím účelem, aby působil k tomu, by se v řeči české pěstovaly vědy právní a státní. Účele toho chce docíliti zvláště přednáškami, čtením a rozpravami ve schůzkách týdenních, sbíráním starých památek právnických, vydáváním spisův a udílením poct. Údové jednoty jsou buď řádní, jimž býti může každý bezúhonný, kdo studia právnická na některé universitě neb akademii odbyl, buď čestní, jež jednota volí pro obzvláštní proslulost ve vědách právních neb státních. Předními zakladateli p-ké jednoty, jež velmi zdárně vzkvétá, jsou pp. JUDr.

Ant. Randa, profesor ne universitě Pražské a JUDr. Jakub Škarda; v prvních dvou letech trvání jejího (roku 1865 a 1866) byl starostou jednoty slovútný právník Matěj Havelka, rada u obchodního soudu v Praze. *Ssj.*

Právnictví 1) veškeré nauky právní, v. Právní věda. — **2)** Stav právníka.

Právník 1) kdokoli se obírá právnictvím, buď theoreticky neb prakticky. — **2) P.**, časopis věnovaný vědě právnické vůbec, vycházející v Praze redakcí JUD. Jakuba Škardy a JUD. Jana Kučery, založen jest na počátku dubna roku 1861 od pp. JUD. Rudolfa kníž. Taxise, Karla Jar. Erbena a JUD. Jana Jeřábka. Vycházel nejprvé ve lhůtách šestinedělních po sešitech, jichž r. 1861 vyšlo šest, r. 1862 deset. Po přestávce r. 1863 začal jej p. JUD. Ant. Fink redakcí svrchu psaných pánů znovu vydávati dne 1. února 1864, a to po sešitech o $^1/_2$3 archu, vycházející vždy 15. a posledního dne každého měsíce. **P.** obsahuje články ze všech oborů věd právních i státních, i jest nyní orgánem a vlastnictvím Právnické jednoty; jím vyplněna jest mezera v časopisecké literatuře naší i vyhověno důtklivé potřebě českých právníkův. *Ssj.*

Právo 1) staročesky *pravda*, je vlastně pravý neb rovný směr nějaké činnosti, ku př. když pravíme, příroda že má svá **p**-va, taktéž jaro, zima. Než v tomto širším smyslu málo kdy uslyšíš užívati tohoto slova v české řeči, aspoň nikoli ve smyslu vědeckém, že ku př. mrznouti je právem zimy. Smysl jeho pravý vystupuje na jevo teprva při jednání mezi lidmi: a tu jmenujeme **p**-vem to co smíme. Jiné je totiž moci, jiné musiti, jiné směti, a jiné opět slušeti a mravným býti. Neboť pokud síla má stačí, potud mohu, co nutnost na mně vymáhá, to musím činiti; čím jiným nižádné křivdy nečiním, to smím konati; co je obyčejem vzdělaných, to sluší; co před rozumem a bohem má býti, to je mravným. Mohu zpívati, když mám hlas nástrojný; musím spáti, jsem-li unaven; smím smlouvy uzavírati, které nikomu neubližují; sluší mi uctivě pozdravovati důstojné lidi; důstojně smýšleti a jednati je má povinnost, i když bych byl o samotě. Okres všech mých činností, jež konati smím, je mé **p.**; kdo činnost mou v tomto okresu jakkoli zamezuje, křivdí mi, jednaje proti **p**-vu mému. Mám ku př. **p.**, knihy své jiným půjčiti, je prodati, vyměniti atd.; křivdu bych však spáchal, kdybych cizí knihy dle libosti své půjčoval, jiným daroval a t. d. Má-li se tudíž určiti, co je vlastně **p**-vem, nutno určiti, co je mé a tvé, co je naše a vaše, poněvadž **p.** se zakládá na jakémsi dělení, na jakémsi obmezování se. V přírodě používá jeden tvor tvorů ostatních, pokud jej nutnost neb pud k tomu pohání, i kdyby používání toto bylo spojeno se zkázou jejich; je to tudíž používání bezohledné. Hladový tygr roztrhá ku př. gazelu a sežírá ji, pokud není nasycen; rostliny ssají ze vzduchu a ze země ony částice, které jim jsou ke vzrostu prospěšné, nic nedbajíce toho, zdaž vzrostem svým zemi vysílí čili nic. Vše co je tvarů přírodních dospěšno, to vše jim patří, avšak i ony patří taktéž všemu: jim je všechno, co je užitečné, pouhým prostředkem, avšak i ony jsou prostředkem ku kterémukoli účelu. Ovce nám dává ku př. za živa vlnu, mléko, po smrti pak maso a kosti, spotřebujeme srst a kůži, ba i sama střeva její. Mezi člověčenstvem ale, jestli že pospolu žije, je vše rozděleno a odděleno: rybáři patří lov ryb, myslivci zvěř lesní, oráči polnosti atd. V tomto oddělování toho, co je užitečné, *ku prospěchu* jistých osob založeno jest jmění čili vlastnictvo. Okres jmění mého nezakládá se na okresu pouhých věcí mých, než patří tam i veškerá činnost mi ponechaná, bych mohl pracovati. Kdo maje mnoho věcí neumí nakládati s nimi, není tak bohat jako ten, kdo málem mnoho vyříditi dovede. Paganini měl jedny housle a na nich jednu toliko strunu, a zbohatl jimi. Každá osoba má tedy vnitřní svůj střed, t. j. činné a soustřeďující své vědomí čili vědomost sebe sama, má své účely a své prostředky, a právě okres všeho toho i vnitřního i vnějšího jmění čili vlastnictva je okres **p**-va jejího. Mluvíme-li tudíž o **p**-vu vůbec čili o jednom toliko **p**-vu, míníme tím svou svědomou volnost, v okresu svého jmění vlásti, mluvíme-li však o množství **p**-v, rozumíme jimi jednotlivé doby téhož okresu jednání našeho. Říkáme tedy, že bez **p**-va neb bezprávným nemá býti nižádný člověk, a říkáme zároveň, že máme **p.** k něčemu, že toho **p**-va se můžeme dovolati, onoho pak nikoli. Pročež má **p.** dvojí stránku: věcní a osobní. Jinak jmenujeme **p**-vem i právný svůj poměr k jinému, pomlčíce o jiných ještě běžných významech toho slova. O tom, co jest **p.** ve svém prvotním a vlastním smyslu, ani právníci praktičtí, ani filosofové nikterak nesouhlasí, ač hlavně se přece v tom sjednávají, že **p.** je dovolenost, bez ukřivdění jiným čili bez újmy jmění a práce cizích, buď cosi ponechati tak, jak to je, buď je změniti. Co do původu **p**-v rozcházejí se též učenci. Někteří jsou t. toho mínění, že **p.** se zakládá na pouhém sobectví čili na pouhé užitečnosti, kdežto jiní **p.** zakládají na důstojnosti lidské. Praví t. první, že přirozeným spůsobem, ku př. o samotě, každý má **p.** ke všemu, že smí nechati a činiti co mu jen libo; že však, kdykoli se stýká s jiným, by nepovstávaly nemilé a nebezpečné hádky a boje, ustoupiti musí od svévole své aspoň poněkud a obmezovati činnost svou — na zdání ve prospěch svůj vlastní — jistým spůsobem a v jisté míře. Na pustém-li ostrově octnu se sám a sám, jsem pánem všeho; přibude-li však druhý, nutno mi ustoupiti část svého panství, aby puzen svým pudem prostředky svého žití mocí nevydobýval na mně. Druzí však dí, že ovšem, kdyby člověk byl sám a sám, jako Adam prvotně byl v ráji, nikoho jiného by nebylo oprávněného, leč on sám; avšak proto že právě jen člověk je oprávněným tvorem, kdežto vše ostatní, co příroda na svět přivádí, je člověku pouhým prostředkem. Eva pak, když stvořena byla k Adamovi, že postavou svou lidskou, svou osobností, svou důstojností ihned vzbudila v Adamovi uznání, že je jemu rovna, že není pouhým jeho prostředkem, majíc stejná **p**-va co do přírody a Adama, jako on sám, že tedy nikoli pouhý zisk a chytrost, než rozum jej k tomu donutil, míti a ctíti ji co svobodnou osobu. Taktéž že se to prý má i u nás. Ve společnosti jsouce že máme se vyhýbati každé nemilé hádce s jinými osobami, poněvadž to nedůstojno člověka, nežíti v míru s jinými, podstatou svou jemu rovně důstojnými. Hádka čili boj s pouhou přírodou, ku př. při těžení, že se líbí rozumu, t. j. že rozum ji schvaluje, kdežto hádku mezi lidmi zavrhuje. Základ čili idea **p**-va že prý je tedy mravně nelibý poměr hádky a sváru, Tomuto mínění vytýkají jiní, že prý se zakládá jen na romantice čili nepřirozeném pohledu na člověčenstvo, jakoby bylo podstatně něco jiného nežli ostatní příroda, že mnohá hádka a půtka i mezi lidmi má svou zajímavost, ba důstojnost a mravní nutnost, že nikdy a nikde nestýká se, je-li vůbec řeč o stýčnosti dvou skutečných vůlí, pouhý člověk s pouhým člověkem, než vždy jen jistý

jakostně určitý člověk s jiným jakostně určitým člověkem. Zakládalo-li by se prý **p.** jen na tom, aby se dvě vůle lidské nesvářily a proti sobě nestály, pak že by ani novorozeňátko, ani spící a ocháblý člověk nižádných **p**-v nepožívali, jelikož nemají nižádné skutečné vůle. Při **p**-vu že vůbec nejde o vůli, než o skutek; poněvadž se správným i tehdáž zachovám, když s nelibostí vnitřní ponechám druhého volně činného ve svém okresu působnosti. — Taktéž rozcházejí se učenci v pohledu na **p**-va přirozená a vydobytá. Jedni t. tvrdí, že právě pro důstojnost všelidskou, přirozenosti lidské již vrozenou, i tehdáž již člověk má a používá **p**-v, když jich ještě nezná, ku př. zárodek v životě matčině, taktéž šílenec, omámený a t. d. Druzí opak těm tvrdí, že každé **p.** povstává jen úmluvou a smlouvou, t. j. vzájemným toliko uzavřením dvou vůlí, kterým se jisté pravidlo ustanovilo, jímž by se nemilým stykům svého působení vyhýbali. Patrno, že by právníci zakládajíce **p.** na důstojnost lidskou nedůslednosti se dopustili, kdyby nepřipouštěli **p**-v přirozených, kdežto ti, jenž na pouhý zisk a užitek staví základ **p**-va, ovšem jen na smlouvě, tedy na nějaké případnosti uvědomělé, mohou **p**-va ustanovovati. Na těchto rozdílech v pohledu na základ **p**-v zakládá se i otázka, zdaž stává některých **p**-v nezměnitelných nižádnou úmluvou, nižádným skutkem, t. j. zdaž všechna **p**-va mohou časem proměnou propadnouti anebo jen některá? Důslednost žádá i tu opět tvrditi, že **p**-va přirozená jsou věčná, že nemožno nikterak, tedy i nižádnou vinou jich pozbyti, že však **p**-va povstalá pouhou smlouvou vždy změně jsou podrobena. Nejsem-li někomu věren, komu jsem víru přislíbil, pak nemá ovšem i on žádné povinnosti více, smlouvu svou plniti, ku př. potravy a odměny mi poskytovati; než nevěrou mou nemůže nikdy vydobyti si **p**-va, by mne otrokem svým učinil, jelikož se svobodnou vůlí zrozen této nikdy nižádným činem nemohu pozbyti. Nedostál-li však při smlouvě druhý svému slibu, tož nejsem i já povinen plniti svůj slib, ba je mi volno, pokud síly mé neb pomoc vnější stačí, přinutiti ho k plnění; taktéž přísluší mi **p.**, vymaniti se třeba úsilně z poměrů, v nichž zkrácena se cítím ve **p**-vech svých přirozených. Patrně se tu jedná vždy zároveň o poměru **p**-va k mravnosti: bylo-li by t. **p.** založeno jen na smlouvě a smlouva nikterak neobmezena mravností, pak by mohla povstávati **p**-va i k nemravnostem a nešlechetnostem, co však v jevném odporu jest s důstojností lidskou. Taktéž obmezují se **p**-va náboženstvím, mravy a obyčeji společností lidských, jelikož **p.**, jak již výše bylo dotčeno, nikdy nepovstává v abstraktnosti čili v pouhé všeobecnosti, než vždy jen ve skutečných čili konkretních poměrech. Tak platí ku př. v některých státech **p.**, že Židé a křesťané smějí spolu ve stav manželský vstupovati, kterého práva však jiní státové neuznávají. Na této okolnosti zakládá se rozdíl **p**-va s hlediště filosofického čili čistě rozumového a **p**-va stanovného čili kladného (positivního). Rozumové **p.** uznává ku př úplnou oprávněnost čili plnoletost dozráním vývinu těla a duše, nehledíc na jistý rok živobytí, kdežto stanovné **p.** zde ukládá rok 20., tam rok 24. stáří lidského. — Soustava vědecká **p**-va přirozeného slove filosofie **p**-va, jež má i své dějiny. Neboť rozumování co v skutku je **p.** a jak daleko zasahovati má v společnosti lidské, počalo i nejdřevnějšími náboženstvími, v nichž se vůbec více theoretické a praktické filosofie v rouchu stanovním ukrývá, než vůbec je známo. Dějiny náboženství jsou tedy zřídlem filofie **p**-va, jako jím je dějinstvo ústav státních v širším smyslu slova. Zřídlo však filosofie **p**-va v užším čili ve vlastním smyslu zove se dějinstvo filosofie samé (v. čl. Filosofie, str. 119). V našich dobách panují hlavně troje soustavy právní: první je pozůstatek populárního čili prostonárodního rozumování, obvyklého hlavně na konci předešlého století, jež vrchole svého došlo v soustavách Kanta a Fichteho (v. t.), postavených hlavně jen na úsobním (subjektivním) stanovisku. Druhá soustava je Schellingo-Heglova, jevíc se hlavně ve spisu Heglově: *Grundlinien der Philosophie der Rechte* (Berlín 1821). Třetí konečně soustava je Herbartova, jevíc se jasně ve spise: *Analytische Beleuchtung des Naturrechtes und der Moral* (Göttingen, 1836). Mimo to nabudeme značného poučení o nesnadném pojmu **p** va v následujících spisech: Fried. Raumer *Ueber die geschichtliche Entwikklung der Begriffe: Recht, Staat und Politik* (Leipz. 1861 3. A.); Fr. Ahrens *Die Rechtsphilosophie oder das Recht auf philosophisch-anthropologischer Grundlage* (Leipz. 1852 4. A.); Jul. Stahl *Die Philos. des Rechtes auf geschichtlicher Grundlage* (Heidelberk 1854 3. A.); A. Trendelenburg *Naturrecht auf der Grundlage der Ethik* (Lipsko 1860); Röder; *Grundzüge des Naturrechtes* (Lps. 1860. 2 vyd.). U nás získal si Jos. Dastich o filosofii práva zásluhy svými *Základy praktické filosofie ve smyslu všeobecné ethiky* (v Praze 1863), již tam najdeš hlavně na straně 254—274. I časopis Pražský *Právník* věnuje nemalou pozornost filosofii **p**-va. Co do podrobného dějinstva práva jsou pro nás Slovany důležity obšírné spisy Poláka Maciejovského (v. t.) a hlavně jeho *Historya prawodawst słowiańskich* (2. vyd. ve Varšavě 1856—1859), u nás pak české a německé spisy Herm. Jirečka. Historie **p**-v slovanských vůbec měla vyjíti ve 2. svazku *Starožitnosti Slovanských* zvěčnělého Jos. Pavla Šafaříka. Pro dějepis **p**-va českého důležité je dílo: Joh. Ferd. Schmidt von Bergenhold *Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung im Königreiche Böhmen von den ältesten Zeiten bis zum 21. September 1865* (Prag 1866). — Druhy filosofického **p**-va. **P.** toto jmenovávalo se druhdy **p.** přirozené (*Naturrecht*), kteréžto příjmí však, jelikož v sobě uzavírá i dvojsmysl i protismysl, nyní ustoupilo buď jménu **p**-va rozumového (*Vernunft-* aneb *rationales Recht*), buď jménu **p**-va filosofického. Zakládá-li se poměr právní jen na vztahu jedněch osob k druhým, zove se pak privátní čili soukromé **p.**, jež opět rozpadá v **p.** osob cizích k sobě a na **p.** osob příbuzných (ku př. **p.** manželské, rodinné). Každá společnost je však účelem svým sjednaným a pomocnou svou vespolnou prací velmi podobna osobě jednotlivé sesilněné, pročež povstává dílem **p.** spolčovati se (**p.** asociační) a dílem **p.** společností jednotlivých, a to buď co vnitřka t. j. co do **p**-v jednotlivých společníkův mezi sebou, buď co do vnějška t. j. co do **p**-v celé společnosti k jiným, ať to již jsou jednotlivci, ať opět celé společnosti. Patrno, že i **p.** rodinné poněkud aspoň sem patří. Mezi společnostmi vyniká však hlavně společnost státní, jenž hlavně je osnována na poměru právním vládnoucích a poddaných: na absolutní neb ústavní monarchii (jednovlády) neb na vládě demokratické. Poměry právní takto povstalé zahrnují se ve jméně **p.** státní. Na odpor tomuto **p**-vu stojí komunismus a socialismus (v. t.). Stát pak celý stojí opět k jiným státům v poměrech právních, jichž soubor uzavírá se v pojmu **p**-a mezinárodního, jelikož nejpřirozenější základ a meze každého státu je

národnost, kdežto převaha pouhých interesů čili zájmů mezi cizími si osobami uvádí stát v nebezpečenství, vrhnouti se na stranu socialismu. Národnost soustředěná a posilněná v státu je však opět podobna právní osobě; žádoucno tedy, aby byla spolčena svobodně s jinými státy, z čehož vychází pak **p. spolkové** čili **federační**. Spolek čili smíření všech států na světě podává pak **p.** pravého **všeobčanství**. — **Druhy p-va kladného** čili **positivního** jsou přerozmanité dle nekonečné rozdílnosti poměrů v rozličných zemích. Také každý vzdělaný národ vyvinul ze sebe zvláštní soustavu positivního **p**-va, vyšlou z jeho zvláštní národní povahy a přiměřenou okolnostem jeho. Tak jiné jest **p. římské**, jiné **slovanské**, jiné **německé** atd. *Hš.* — O nejdůležitějších druzích **p**-v čili **p**-vech jednotlivých pojednáme tuto: **P. asociační** v. **P. spolkovní**. — **P. církevní** v. **Církevní právo**. — **P. dědické** v. **Dědické právo**. — **P. dědičné** v. **Dědičné právo**. — **P. korunní** viz **Regál**. — **P. manské** viz **Manské právo**. — **P. majestátní** v. **Veličenské právo**. — **P. městské** (*Weissthum*, *Stadtrecht*, *Weichbildrecht*) jest zdroj občanského práva, jaké se v středoevrop. městech zvláště vlaských a německých v XII. století a později vyvinulo. Co do kulturního významu sluší podotknouti to, že **p. měst.** v Němcích především a rozhodněji nežli kdekoli jinde zvláštní účasí právnického vývinu značí, tak že názvem **p.** měst. nejvíce německé právo vyrozumíváme. Na úsvitě XII. stol. důslednosti feudálních ústav a zařízení Karla Velikého nejen na poli politického žití nýbrž i v zákonodárství ukazovati se počaly. Starogermanský ústav župní (*gau*) hynul více a více, když byl právě onen Karel celou říši novým spůsobem na mnoha panství, vrchností a malé státy rozdrobil. Nestalo se to šmahem, nýbrž povlovně udělováním svobod, privilegií a immunit jednotlivým městům, krajinám a župám, všelijakým dělením prostředkem dědičnosti, zákupu, zástavy, odúmrti atd., a sice nejen mezi pánem manským a manem, nýbrž také mezi tímto a poddanými, k nimž i ochranná města čítati sluší. Ovšem nejvíce ve městech obchod, průmysl a všelijaké živnosti, bohatství a blahobyt se mocně zmáhaly. Vrchnostem dobře se hodilo zavděčiti sobě města, nejen aby mocného soupeře sobě naklonily, nýbrž také aby udělováním všelijakých svobod finančním nesnázem ušly. Takto dostala se zeměpanská **p**-va do područí městům, která nemeškala kořistiti z toho ve prospěch vlastní politické, právní i soudní neodvislosti, avšak na újmu celistvosti a povšechnosti právního zařízení říšského. Jednotlivá území, jednotlivé třídy, společenstva, ba rodiny, města a i vesnice zařizovaly sobě soudní stolice, jimž zákony předepsány jsou. Z dějepisu vůbec známo, že se takým spůsobem měšťáctví v středověku mocně vyvinulo, a velmi povážlivým živlem kulturního výkvětu se stalo. Každé svobodné město (a vesnice) mělo konšelský soud (*schöffen-* nebo *schöppengericht*), jemuž sice bylo na základě obecného německého **p**-va rozhodovati, který však v určitém případu a v podrobných věcech partikulární výrok učiniti mohl, jakým by se zvláštnostem toho města a rozličnostem právního vědomí zadost učiniti mělo. Ortele konšelských soudův, výroky (*kühren*) městského zastupitelstva, potom nově vyprošené výhrady a svobody, vše to v systematickém pořádku sestaveno a někdy zeměpánu k potvrzení podáno, častěji také s povšimnutím římského **p**-va sepsáno, tvořilo obsah **p-va měst.**, významného to zdroje partikulárního **p-va** v Němcích. Tato městská a vesnická **p**-va měla někdy podivná jména, jako na př. v Rakousku: *pantaidingen*; ve Švýcařích *öffnungen*; ve Vestfálsku *hof-*, *bürger-* neb *bauernsprache* a t. d. Nejznamenitější **p-va měst.**, dle nichž ostatní sepsána, jsou: Rýno-Kolínské z r. 1120, platilo skoro po celém Porýnsku a Vestfálsku; Lubecké již před r. 1170, platilo v zemích pobaltických až v Revalu; **Magdeburské** (*majtpurské*) z r. 1188 **vniklo do Čech**; statuta Goslarská o pěti knihách z r. 1360; Augšpurské z roku 1276; Pražské (v. dále); Bamberské ze XIV. stol. atd. — **Historie p-va měst. v Čechách** tvoří taktéž důležitou stránku právní vzdělanosti vůbec. Slovanskému **p**-vu v Čechách jsou města v přísném slova rozumu a **p. měst.** naprosto neznáma, a dostala se s německými osadníky zároveň do Čech. Počínajíce od krále Vratislava r. 1086 vyzývali králové Čeští německé osadníky do Čech, vábíce je rozličnými svobodami a výsadami zvláště pak tím, že svými **p**-vy a vlastními rychtáři řízeni býti mohou. Nejstarší osada německá nacházela se v podhradí Pražském na Poříčí vůkol kostela sv. Petra. Již dříve nalezalo se dost německých kupcův v Praze, avšak teprv za Vratislava II. ustavili se v řádnou obec, a vnuk jeho Soběslav schváliv **p**-va Němcův udělil jim znovu svobodu, aby se německým p-vem (*secundum legem et justitiam Theutonicorum*) říditi mohli. Odtud rozšiřovali se Němci v XIII. stol. po Starém městě jmenovitě u sv. Havla. Malá Strana konečně obdržela **měst. p.** r. 1257 za Přemysla Otakara II. **P**-va Soběslavova obsažena jsou v 24 čl. v knihách městských, dle vzoru brněnského **p**-va němčinou sepsaných r. 1268; a poněvadž přistěhovalci nanejvíce Sasíci byli, vysvětluje se, že **p. měst** s *Sachsenspiegelem* na mnoze se srovnává. Toto nejprvější **p. měst. Pražské** (*jura civitatis Pragensis*) r. 1264 Doksům (*Hirschberg*) propůjčeno jest. Taktéž jako v Praze vyvinulo se také v Jihlavě a v Hodoníně samostatné **p. měst.** Jihlava město povzneslo se přistěhováním německých horníkův, a s těmito zavítalo k nám i hornické i nové **měst. p.**, jež oboje za Václava I. asi r. 1248 (?) sepsáno a odtud mnohým jiným zvlášť hornickým městům uděleno jest; tak: roku 1278 Něm. Brodu, r. 1369 Horám Kutným, v XIV. stol. městu Brnu a j. Hodonínské **p.** královnou Konstancií r. 1228, zakládavší tamnější nové město německé, uděleno jest. Krom těchto domácích **p**-v městských dostalo se do Čech u veliké topografické rozsáhlosti **p. Magdeburské** (v. t.), jež, jak známo, na *Sachsenspiegelu* se zakládá. Již počátkem XIII. století octnulo se toto **p.** v Slezsku a na Lužici taktéž na Moravě a posléze v Čechách. Nejdříve uděleno jest **p.** Majtpurské městu Bruntálu na Moravě, potom Novému Městu Uničovskému roku 1223, městu Brunsberku r. 1269, a v XIII. století městu Litoměřickému, Hradci nad Labem a Novému Městu Pražskému (nynější Malá strana). Nad jiné vynikaly Litoměřice, jsouce odvolavací instancí pro mnohá města v Čechách a na Moravě. Konšelé Litoměřičtí stýkali se vezdy s konšelskou stolicí v Majtburku, berouce odtamtud naučení, a naopak. Po celém Litoměřicku, Žatecku a Loketsku, kde se výsadních vesnic a městysův nacházelo, ba i v sousední Lužici a v Míšeňsku, dle Litoměřických řídili se. **P**-vo Hlubečické, mající také platnost v Brodě Uherském r. 1272, v Hranici r. 1276, a v Dirně r. 1293; pak Olomúcké, kteréžto poslednější také r. 1243 do Litovle, r. 1156 do Přerova, roku 1292 do Hranice se dostalo; pak právo Hradecké, jež taktéž Litomyšli r. 1259, potom Kladsku, Vysokému Mýtu, Chrudimi a Broumovu propůjčeno, jest na mnoze a jenom méně neb více patrnými

změnami opatřené p. Majtpurské. (Německá p-va měst., tedy taktéž p. Majtpurské, viz v *Sammlung von Stadtrechten v. Gaupp*, 2 B. 1851—52, taktéž *Stadtrechte v. Geugler*, 1852). Co se p-va města Pražského dotýče, máme troje zákonní knihy totiž: 1) *Constitutiones civitatis Pragensis* z roku 1341, sepsání to veškerých během času udělených statut, nálezův, nařízení, řádův atd. bez přísného systematického pořádku. Roku 1506 znovu jsou zredigovány, v latině sepsány a dokončeny. Jsou tam též přidána práva Židů Pražských a výsady Němcův v Pražském předměstí; kniha tato jest posud nevytištěna, v rkp. archivu Starého města Pražského. 2) *Cursus civilium sententiarum (Weissthümerbuch, nálezy konšelské)*; na průčelí této knihy, v tomtéž archivu uložené, jest slavné praemium z římských institucí, pak následují nařízení za časův Otakarových zvláště nadepsaná: *Liber sententiarum Primyslai Ottageri* 1261; další nálezy vepsány jsou v abecedním pořádku a větším dílem němčinou, nejposlednější jsou ze XIV. století. Z obou zde udaných pramenův těžil Brikcí ze Zlicka (v. t.) a sestavil na jich základě systematickou ku potřebě tenkráte na mnoze ryze českých aneb počeštěných měst, 3) česky psanou knihu, první to pokus českého městského p-va, která tištěna jest na Horách Kutných (?) r. 1536 nákladem Jana z Dražic, primátora na Starém městě, a spoluúčinkováním zkušených pánův M. Pavla Vodolenského a Jana Šatného, písařův městských. Obsahuje veškerá občanská p-va podle knih císaře Justiniana; nesrovnávajíc se ale v mnohých věcech se zřízením zemským vešla u českého panstva v nepřízeň a musila r. 1579 a 1590 přepracována a v závadných částech zjinačena býti, načež králi Maxmiliánem II. a Rudolfem II. znovu stvrzena platnosti došla. Toto obnovené vydání stalo se skrze Pavla Kristiana Koldína, učeného právníka a kancléře Starého města Pražského, načež za císaře Leopolda I. v Brně roku 1701 zavedeno a později opět v Praze i jinde několikráte vydáno jest. Ostatní p-va měst. v Čechách a na Moravě viz v Erbenových *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (1855); v Bočkově *Codex diplom. et epistolaris Moraviae*; v *Regestech k mor. histor.* od Chlumeckého; v Tomaschkově *Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jhdt. auf Grundlage des Stadtrechtes v. Iglau* (Wien 1859); v Röszler *Deutsche Rechtsdenkmäler in Böhmen und Mähren*, (Prag. 1853); Voigt *Geist der böhmischen Gesetze* (Dresden 1788); Tomek *Dějepis města Prahy*; Jireček *Slovanské právo*; Jičínský *Vývin českého právnictví*. (Srv. též čl. Čechy, str. 401 sld. a Město). O p-vě měst. v Polště v. čl. Polsko, str. 560 sld. — Soudní řád podle p-va měst., zvl. podle Pražského, byl v krátkosti ten: V čele města byli purkmistr se 24, v menších městech (a dříve také v Praze) s 12 (v Praze z polovice českými, s polovice německými) konšely, potom královský rychtář a královský podkomoří. Purkmistr i konšelé jsou od měšťanův přímou volbou na rok voleni. Na začátku byla soudní moc docela v rukou rychtářových, purkmistrovi náležela toliko výkonná moc. K rukoum městské rady byl písař, menší úředníci, sběratelé daní, správci, trhovníci, pochopové a j. Městská rada a konšelská stolice stály přímo pod králem, potahmo pod komorním úřadem. Soudy byly dle velikosti pře dvojí, větší neboli dvanáctikonšelské a menší neboli dvoukonšelské; potom obyčejné, dvakrát týhodně, neb kromobyčejné, když potřeba kázala. Jednání bylo ústní a veřejné, a stranám bylo volno řečníka čili zástupce sobě zaopatřiti. Půhon k soudu dál se od rychtáře po třikráte, vždy na šest neděl. Kdo se nedostavil, dán jest do klatby a jmění propadlo třetinou rychtáři, třetinou žalobníkovi a třetinou pozůstalým neb chudým. Psanec byl na rok a den ze všeho spolku vyloučen, navrátil-li se, tedy trestán jest jednou hřivnou stříbra. Zámožný měšťan jsa pohnán zůstal na svobodě, nezámožný uvězněn jest, nemohl-li za sebe rukojmě postaviti. Průvodové byli dvojí, očistníci a ordálie. Očistníkův bylo sedm, mezi nimiž jeden z konšelův býti musil. Kdo skrze očistníky při provésti nemohl, mohl ještě nejprvé vodou, potom železem se čistiti. Kdyby i to se nepodařilo, mohl z trestu dle schválení konšelův vykoupiti se, jinak jest na hrdle trestán. In flagranti zastižený propadl soudu hrdlem. Zloděj, ukradl-li více šedesáte denárův ceny, oběšen; ukradl-li méně, kolkem na čele neb tváři znamenán jest. Jednotlivé krvavé zločiny trestaly se ztrátou nosu, oka, ruky, nohy, jazyka a p. dle zásady: oko za oko, ruka za ruku. Bohatý mohl zaplacením jisté sumy z trestu se vykoupiti, při čemž polovice rychtáři, polovice raněnému přišla. Stíhání zločincův bylo věcí soukromou, a každému uraženému ponecháno. Když se kdo se zločincem krom soudu spravil, tedy k soudu ani nepřišlo. Aby tedy nespravedlivým nešvarům a šmejdům penězochtivých rychtářův přítrž učiněna byla, voleni rychtářové a purkmistři ze tříd nejzámožnějších měšťanův, a stalo se mnohokráte, že po otci syn a vnuk opět vyvolen jest. Tak vytvořila se aristokracie měšťanská a dědičnost nejvyšších úřadů městských, tak také přídavná jména a erby městských rodin. *čín.* — **P.** mezinárodní (*Völkerrecht*) slove zevnější p. státní, zahrnujíc v sobě všecka ustanovení, jimiž se upravují poměry států mezi sebou. Hlavní známka tohoto právního řádu jest rovnost, totiž zásada, že všecky jednotlivé státy vespolek sobě jsou rovny; ač ovšem jednotlivý stát sám sebou může býti mocnější, přece však formálně roven jest každému méně mocnému. Tato principielní rovnost zove se svrchovanost (*souveraineté*) a jest vzdělána obdobou dle svobody jednotlivého občana ve státu. Mezinárodní právní řád počátkem svým spadá teprv do doby novější: staří ho neznali, aniž věk střední, ačkoli v něm jsou už mnohé zárodky jeho. Měliť ovšem Římané jakési p. mezinár. (*jus gentium*), avšak toto týkalo se pouze soukromého p-va. Teprva v novějším čase pracováno o p-vu mezin., hlavně na základě p-va církevního; spisy bohoslovců a kasuistů vlaských, španělských a německých oplývají zásadami mezin. p-va. Pramenem jeho jest především p. obyčejové, ješto jednotlivé státy žádné pozemské moci nejsou poddány, a tudíž utvoření jeho zákonodárstvím jest nemožné. Toto p. obyčejové skládá se ze zvyklostí, jimiž se národové ve svém vzájemném styku řídí co p-vem. Positivní p. mezin. vzniká pak uzavřením zvláštních úmluv mezi jednotlivými státy. Co se dotýče platnosti p-va mezin., nejlepší jeho garancií jest systém politické rovnováhy, jenž v XV. stol. v Itálii se vyvinuv od předešlého století po celé Evropě jest uznán. Zakládáť se na morální poruce, kterouž všecky státy vespolek zaručují sobě celistvost na vzájem. **P.** mezin. rozpadá se na tři díly: poměry v čas míru a války, pak diplomatické spojení. Obsahem svým dotýká se p. mezin. jak osob, tak i věcí i úmluv. Osoby, o nichž se v něm jedná, jsou panovníci a jich vyslanci, pak morální osobnosti, totiž státy. P-va státu soustřeďují se v základním p-vu rovnosti všech, z něhož plyne p. osobnosti, totiž p. k bytnosti a zachování sama sebe a

tudíž i k užívání prostředků k dosažení toho; dále p., aby tato osobnost byla uznávána, jakož i p. vcházeti ve svazky a prováděti obchod s jinými státy; konečně pak úplná svoboda jednání v záležitostech vnitřních jakož i zevnitřních. Máť každý stát p. stanoviti zákony i pro ty, kdož nejsouce jeho občany zdržují se v něm; v té příčině pak hlavně panuje zásada reciprocity (p-va odvětného), a to buď formální, když mají cizinci stejná p-va i závazky jako občané státní; kde však se od toho uchylují, nastupuje odvětné p. materiální, jež poskytuje příslušníkům cizího státu jen ta p-va, která jsou v tomto cizím státu povolena tuzemcům. Takým spůsobem vzniká mezin. p. soukromé, obchodní, směnečné a j. Co se týče panovníků, přísluší jim přede vším p. svrchovanosti, zvláštní titule světské i církevní; panovníci jsou vyňati ze svrchovanosti panovníka jiného státu, i jest to tudíž nepřirozené, aby panovník jednoho státu v služební poměr vstoupil k jinému panovníku. Vyslanci jsou naproti svému panovníku pouhými poddanými a úředníky, naproti cizímu suverénu jsou zástupci a plnomocníky svého panovníka. I jim přísluší v tom státu, v němž jsou pověřeni, p. exterritoriality, jsou totiž vyňati z poslušenství zákonů tohoto státu; oni jsou ze svých skutků odpovědni pouze svému panovníku, k němuž se žaloby na vyslance vznášejí. Mimo to jsou vyslanci osvobozeni od osobních daní, cla a akcisu, v Rakousku i od obecních. Veřejní jednatelé obchodní (konsulové) nemají p-va exterritoriality, ješto nejsou diplomatickými osobami; jen ve východních zemích jsou konsulové zároveň diplomaty a přísluší jim p-va vyslanců. P. jednotlivých států na svrchovanost ve vlastním území může však býti obmezeno rozmanitými služebnostmi, jakož jsou p. míti posádku v cizí pevnosti, p. vésti vojsko cizím státem, závazek nestavěti pevnosti a j. I p. zakročení (*Interventionsrecht*) obmezuje svrchovanost státní, kteréhož však v principu nestává, ovšem ale výminečně v praxi vzhledem na p. posloupnosti neb trvalé nebezpečné poměry vnitřní. Mezin. p. věcné jedná o území jednotlivých států, o poměru kmenových států k jich osadám, o hranicích, plavbě na mořích a řekách atd. Dělíť se věci v oboru p-va mezin. na věci soukromé, mezi nimiž je majetek jednotlivých států, a věci ničí, jež se nalezají mimo území každého státu. Věci ničí jsou opět dvojího druhu dle toho, může-li si je kdo přivlastniti čili nic. Věci na hranici ležící jsou ve společném majetku pobraničných státův. Moře jest věcí ničí (*res nullius*), plavba po něm tudíž svobodná; však části jeho, zálivy ba i celé moře uzavřené, t. takové, jehož pobřeží jednomu státu náleží, může se státi majetkem soukromým. Smlouva mezinárodní jest úmluva dvou neb více států o záležitosti veřejné; platnost takých úmluv zakládá se na tom, že by vůbec žádné mezinárodní spojení ani možné nebylo, kdyby se smlouvy nezachovávaly. Úmluvy takové mohou uzavříti jenom panovníci aneb vyslanci; v novějším čase uzavírají je zvláštní plnomocníci, a panovníkům pak náleží schválení (*ratihabitio*), kteréžto p. v státech konštitučních vázáno jest na přivolení zákonodárných faktorů. Jinak platí obecné zásady o úmluvách i o smlouvách mezinárodních. Často užívá se k uzavření úmluv prostředníka, totiž státu třetího, jenž návrhy obou kontrahentů vyslechnuv ten neb onen vzláště doporučuje ku přijetí, avšak prostředník ten nemá žádné moci donucující. Prostřednictví ozbrojené bylo by zakročením (intervencí). Prostředníku náležejí zvláštní přednosti, on předsedá na poradách a p. Tak byli papež a Benátsko prostředníky v Münsteru r. 1648 při uzavření míru mezi Francií a císařem Německým. Prostřednictví musí býti uznáno od obou stran, a musí je předcházeti úmluva o prostřednictví. Úmluvy samy dělí se v trvalé (traktáty) a dočasné (konvence). K zaručení úmluv mezinárodních užívá se rukojmí, garancie třetích států atd. Co se dotýče mezinárodních poměrů v čas války v. Válečné právo; o udržování diplomatického spojení mezi jednotlivými státy v. čl. Vyslanec, Konsul. Zakladatelem vědy p-va mezin. jest Hugo Grotius (v. t.) knihou svou *De jure belli ac pacis* (1625). Avšak Grotius, sveden snad římským pojmem o p-vu mezin., nedovedl ještě rozeznávati jednak p. přiroz. a p. mezin., jednak mezi přiroz. a positiv. p-em mezinárod., a tak se stalo, že i po něm p. mezinár. počítáno ku přiroz. p-vu. Jeho následovníci rozdělili se ve školu filosofickou (Puffendorf, Hobbes, Tomasius a j.) a praktickou (Selden, Zuchaeus v Oxfordě a j.). Od těchto pocházejí pak sbírky mezinár. úmluv, první od Francouza Bernarda (1700 v Hagu), sáhající od Justiniana 536 až po r. 1700. Leibnitz vydal 1693 *Codex juris gentium diplomaticus*. Dumond pokračoval v díle Bernardově. Nejlepší sbírka je od Martense. Ve školách oněch vynikli Wolf a Jan Jak. Moser, Kant, Fichte, Hegel. Nejlépe pojednal o p-u mezinárod. Mohl v *Geschichte der Recht- und Staatswissenschaften*. Mimo něj sluší jmenovati Dra J. Müllera *Geschichte des Völkerrechts im Alterthume* (Lip. 1848); Wachsmuth *Völkerrecht der griechischen Staaten*; Heffter *Röm. Völkerrecht*; Pütter *Beiträge zur Geschichte des Völkerrechts*. Methody, jež možná užiti ve vědě mezin. p-va, jsou historická, dogmatická, politická a filosofická; než ačkoli ve všech vědách právních první místo mívá methoda filosofická, však u p-a mezin. není dosud pojednáno o filosofii jeho. Pro praktické státníky jest ovšem velmi důležitá methoda politická, jež vážíc zásady své o požadavcích právních z filosofie p-va vysvětluje užívání jich v přítomnosti i v budoucnosti. *Ssj.* — **P.** k udělení milosti (*Begnadigungsrecht*, *jus aggratiandi*) náleží ku p-vům veličenským, dle něhož může se v případech zvláštních aneb ze zvláštních příčin zločincům trest jim přiřčený prominouti zcela aneb částečně. Podle positivního p-va jest toto p. k udílení milosti uznáno, avšak ve filosofii práva jest o ně ještě spor. Kant připouští je jen u zločinů, jež se týkají mocnáře samého. Protivníci tohoto p-va obávají se totiž zneužití jeho, čímž by konání spravedlnosti škodu mohlo trpěti; proti čemuž obhájcové dotčeného p-va dobře namítají, že vlastně vládě samé nejvíce na tom záleží, aby se spravedlnost vykonávala a tudíž dotčeného zneužívání abávati se nelze. Obecné mínění vezdy srovnávalo se v tom, že p. k udělení milosti přísluší nejspíše vládní moci. *Ssj.* — **P.** mlecí značí 1) p. k zřízení mlýna a k provozování živnosti mlynářské. Ačkoli v Čechách většina mlýnů založena byla od bývalých vrchností a od obcí, přece nelze p. mlecí pokládat za p. vrchnostenské, jakým bývalo na př. v Uhrách a v Sedmihradsku; p. mlecí u nás nikdy nenáleželo k vlastním p-vům dominikálním, kteráž se základati musila na zeměpanském svolení neb uznání; neníť žádných usnešení sněmovních, nebylo ustanoveno v zřízení zemském, aniž když nejvyššími nařízeními, že vrchnostem a královským městům přísluší výhradné p. mlecí. Vyskytovalyť se v Čechách ode dávna mlýny na pozemcích poddanských, nalezající se taktéž v úplném vlastnictví poddaných. Jak již ale svrchu podotknuto, zřizovaly větší část mlýnů města a na venku vrchnosti, aby vyhověly

potřebě svých obyvatelů neb poddaných; tyto mlýny pak, přidavše k nim pozemky, obyčejně emfiteuticky pronajímaly za roční peněžité a naturální dávky a za jiné závazky; samy pak vrchnosti neb obce na vzájem se zavazovaly k jistým konáním, na př. k udržování jezů, k čištění mlýnských struh, k dodávání dříví při opravách ve mlýně a p., kterážto konání často nemalou měla do sebe důležitost a cenu. Tak náleželo obci Pražské 44 mlýnů se 126 složeními, které emfiteuticky pronajaty byly za 166.020 zl. a za roční nájemné 7678 zl.; naproti tomu vzala na sebe obec povinnost k udržování Vltavských jezů. Smlouvy takové učiněné o emfiteutické pronajetí Pražských mlýnů viz v přílohách ke spisu *Památný spis o udržování vltavských jezů* (v Praze, r. 1855). Nový mlýnský řád z r. 1814 potvrdil další trvání dávek za pronajetí mlýnů jakož i služebností, na smlouvách se zakládajících. Emfiteutické vlastnictví mlýnů a dávky za ně náležející byly s větší části při vyvazování pozemků po roku 1849 vykoupeny, zvláště u mlýnů říčních; potrvalyť však takové dávky doposud u mlýnů na rybnících, o jichž vyvazení právě teď se jedná (v. Vyvazení). Že nepřisluší **p.** mlecí na venku výhradně vrchnostem, uznal §. 2. *mlýnského řádu* z r. 1814 výslovně a udělil **p.** k zřizování mlýnů každému, komu vůbec vrchnost k tomu dovolení dá a kdo vůbec jinak k provozování živnosti mlynářské schopen jest. České gubernium ale jen pod tou výminkou udělovalo dovolení ke zřízení nových mlýnů, převzal-li nový mlynář částku dávek z emfiteutického závazku starých mlynářů, kterým zřízení nového mlýna pro nastalou tím konkurenci bylo na ujmu; nehleděno však slušnosti tak, aby byl nový mlynář bral podíl na výhodách, starým mlynářům náležejících. Zrušením poddanství (v. t.) přestala úplně potřeba svolení vrchnosti k zřízení mlýna; taktéž nevyžadovalo se od oné doby toho, aby nový mlynář převzal část dávek mlynářů starých. 2) **P.** mlecí v jiném smyslu patří k tak zvaným **p**-vům hájemství, k záporným reálním břemenům (*Bannrechte*). Značíť pak **p.** jistého mlýna, že obyvatelé jistého okršku, dají-li mlít, nesmějí toho činit nikde, než v jistém, určitém mlýně k tomu oprávněném. Vrchnosti zřizujíce a pronajímajíce mlýny zavázaly svoje poddané, buď že jen v jistém, určitém mlýně směli dát obilí semlít (*innerer Mühlzwang*), neb alespoň na mlýnech k panství přislušících (*äusserer Mühlzwang*). Obojí toto právo hájemství mlýnského zrušeno bylo za císaře Josefa II. nařízením od 9. srpna 1789, tak že 1. list. téhož roku všude odpadlo. *Pčkj.* — **P.** námořní (*Seerecht, jus maritimum*) jest soubor zákonů jednajících o plavbě a obchodu námořním zvláště v čas námořních válek. Jsou to zákony, jež stát vydal pro vlastní plavbu a obchod námořní, ale i zákony, na nichž se usrozuměly mocnosti námořní úmluvami. Jimi upravují se tudíž nejen soukromá **p**-va mezi majetníky lodí, loďmistry a těmi, kdož zboží své dopravují, pak poškození lodí a nákladu, doprava zboží a jeho pojištění, ale i **p**-va státní a mezinárodní. Vyplývajíť zákony ty o námořnictví z přirozeného **p**-va, ješto nad jednotlivými státy není žádné zákonodárné moci, dílem z práva obyčejového, dílem pak i z úmluv státních. Však mocnosti námořní, které jsou k tomu dosti silné, samy stanovují své zákony námořní a nedrží se hrubě všeobecných zásad přirozeného **p**-va mezinárodního. Z toho pak vznikly rozmanité spory, jmenovitě o otázky, zdali na svobodné lodi i zboží jest svobodné a naopak, o tom, co jest kontraband, jaké je ponětí blokády (obklíčení pobřeží loďmi), a zdali a v jaké míře se smí lodi nestranných mocností prohlédati od válčících stran. Hlavně však Anglie sobě vzláštních výsad osobuje. Přední zásady anglické o námořním **p**-vu jsou, že mocnosti neutrální nemají **p**-va, dovážeti nepřátelům potřeby válečné, aniž pak pod svým praporem zboží nepřátel dopravovati, tak že se i na neutrální lodi může zabaviti zboží nepřátelské, a tudíž že prapor nechrání nákladu lodi; dále že mocnosti válčící mají **p**-vo prohlásiti blokádu pro celá pobřeží čili zakázati veškeré spojení s pobřežím, a konečně že se mohou i lodi mocností neutrálních prohlížeti. Kterýmžto zásadám, nejsoucím leč pouhým provedením **p**-va silnějšího, ano i zřejmým porušením přirozeného **p**-va mezinárodního, opřelo se jednak Rusko prohlásivši zásadu ozbrojené neutrality, jednak i Francie, která anglickým lodím zakázala přístup do přístavů na pevnině; obě však mocnosti nedovedly zvítěziti nad Anglií, tak že nadvládě anglické jedině Severní Amerika s výsledkem se opřela. Teprv r. 1854 na začátku Krimské války sklonilo se Anglicko k mírnější praxi. Nejstarší **p.** námořní jest u Římanů *lex Rhodia,* základ to všech novějších systemů **p**-va nám.; v středověku sepsány jsou *Zákony Oleronovy* a *Code Louys Marin*, v Německu Hamburské **p.** lodní z roku 1270 a Lubelské **p.** námořní z r. 1299. V Itálii učiněna sbírka zákonů námořních a vydána r. 1599 v Benátkách v *Consolato di mare.* Za příčinou války turecko-ruské v létech 1854 a 1858 vyskytlo se mnoho spisů jednajících o právu neutrálních mocností: psaliť o nám. **p**-vu mezi Angličany Holt a Wilkinson, dříve však Robinson, Ward, Home, Dobson a j.; u Francouzů Audouin, Arnould, Rayneval, le Beau, Boucher, Cussy, Vlaši Galiani, Lampredi, Azuni, Plantanida; u Němců Steck, Pohls, Gildemeister, Büsch, Nau, Jakobsen a Kaltenborn. Sbírka zákonů námořních všech národů obchod vedoucích vyšla v Paříži v letech 1828 až 1845, kterouž vydal Pardessus v šesti svazcích. *Ssj.* — **P.** německé v. Německo (Právo). — **P.** obecné v. Obecný. — **P.** obchodní. **P**-vem obchodním rozuměti sluší soujem právních pravidel, k upravení a pořádání poměrů obchodních směřujících. Rozeznáváme soukromé, státní a mezinárodní **p.** obchodní dle toho, má-li za předmět poměry soukromého **p**-va se týkající, neb poměry státu k obchodu zvláště ve směru správním, finančním neb trestním; aneb konečně poměry obchodní jednotlivých států mezi sebou. V užším (obyčejném) smyslu vyrozumívá se slovem obchodního **p**-va toliko soukromé obchodní **p.** Obor a dosah jeho řídí se vůčihledě pojmem obchodních poměrů, — ponětí to ovšem neurčité, v rozličných dobách a u rozličných národů rozdílné. V zemích méně pokročilých obmezuje se pojem obchodu na vyměňování zboží ve formě podstatně nezměněné. Obchodník kupuje a jiným způsobem zjednává si zboží, aby je se ziskem opět na jiné převáděl, a jest takto vůbec prostředníkem mezi producenty a konsumenty. K stavu obchodníků a k živnostenské jich činnosti vztahují se nejstarší obchodní nařízení, udělující jim jistých výhod a ukládajíce jim zároveň jisté povinnosti. Předpisy takovými, uchylujícími se od zásad **p**-va obecného, položen byl již v středověku základ k vyvíjení se samostatného **p**-va obchodnického, jakéž starý věk, nevyjímajíc ani národ Římský, neznal. Dalším postupem a vývinem obchodu jevila se toho potřeba, rozšiřovati ona nařízení na jisté živnosti a ústavy, sloužící hlavně bezpečnosti a zdokonalování obchodu. Sem náleží na př. živnost obstaravatelů (komisionářů), zasýlatelů (speditorů), povozníků, ústavů dopravovacích, pojišťovatelů a t. d., ústavy bursovní,

instut firem, zřízeni prostředníků (dohodců, jednatelů, prokuristů), obchodních společností a t. d. Takto rozšířil se ponenáhlu objem věcí obchodních a tudíž dosah p-va obchodního, co zvláštní části p-va soukromého. Jakkoliv z počátků nepatrných během XVII., XVIII. a XIX. stol. takovéto zvlášni p. obchodníků a obchodů vzrostlo ve všech zemích s obchodem poněkud znamenitějším, netěší se potud ještě valná většina států, obchod velkolepý provozujících a i jinak na vrcholi vzdělanosti stojících, samostatné kodifikaci obchodního p-va. V čele států těchto jmenovati sluší Britanii, Švédsko a Norvéžsko a mnohé spolkové státy severní Ameriky, v kterýchž s části jednotlivá kusá nařízení, s části obyčej právní tvoří hlavní prameny platícího p-va. První rozsáhlejší zákonník obchodní vydán byl ku konci předešlého století (1794) v Prusku (*Allgem. Landrecht.* Díl II. Tit. 7—15). Větší důležitosti a znamenitého rozšíření došel francouzský zákonník *Code de commerce* (1808), kterýž s části v doslovném překladu, s části ve volnějším vzdělání také v následujících zemích v platnost uveden byl: v porýnském Prusku, ve Falcku a Hesensku, v Bádensku, v Luxemburku, v Lombardsko-Benátském království, v Dalmácii, v jižním Tirolsku, v Krakovsku, v Belgii, v království Polském, ve všech vlaských zemích, v některých severoamerických státech a v Egyptě. Také španělský, nizozemský, valaský, srbský a řecký obchodní zákonník spočívají podstatně na základech francouzského *Code de commerce.* S prací původnější potkáváme se v portugalském obchodním zákonníku (1833), v ruském *Svodu* (dílu XI. 1835), v uherském uvěrním zákonu (1839—40). I některé jihoamerické státy požívají dobrodiní obchodního zákonníka, zvláště císařství Brasilské, Peru, Chile, Buenos Ayres, Haiti, vzdělaného hlavně dle portugalského a francouzského zákonníka. Rakouská vláda vypracovala v době 1809—1858 čtvero návrhů obchod. p-va, z nichžto žádný schválení zeměpána nedošel, tak že až do 1863 ve větší části Rak. mocnářství, obzvláště v Čechách, na Moravě a v Slezsku nebylo než jednotlivých kusých, celkem nedostatečných předpisů o rozdílných věcech obchodních. Dne 1. čce 1863 uveden byl v platnost ve všech zemích rakouských — vyjímajíc Uhry a Chorvátsko-slavonské království (v kterýchž platí uherský zákon úvěrní), pak Sedmihradsko (kteréž nemá žádného zákonníka) — nový obchodní zákonník ze dne 17. pr. 1862, kterýž od poslanců německých států spolkových (i Rakouska) v Norimberku (1857—1861) vypracován byl, a jenž nyní ve všech zemích německých, vyjímajíc Holštýn, Lauenburk, Hamburk, Lippe-Schaumburk a Lichtenstein, zákonné moci nabyl. Nový tento zákonník obchodní skládá se ze 4 kněh. (Pátá kniha, obsahující p. námořské od týchž poslanců v Hamburku vzdělaná, nebyla v Rakousku vyhlášena). První kniha jedná o stavu kupeckém; druhá o společnostech obchodních, třetí o tiché a příležitostné společnosti, čtvrtá o obchodech vůbec a o koupi, komisionářské, špeditorské a nákladní smlouvě zvláště. Základním a nejdůležitějším pojmem jest pojem „obchodů" (čl. 271—273), kterýmž se řídí pojem obchodníka. Za takového vedle obch. zák. sluší pokládati každého, kdož po živnostensku některý z následujících obchodů provozuje: 1. zjednávání zboží movitého a cenných papírů s úmyslem, je zase zcizovati, při čemž nic na tom nezáleží, zcizují-li se věci ve formě nezměněné neb změněné, totiž předělané neb upravené (ku př. suroviny co fabrikáty.); 2. dodávání těchže věcí; 3. pojišťování za premie (nikoliv pojišť. na vzájem); 4. přejímání dopravy zboží a cestujících po moři, a půjčování na lodi; 5. přejímání, zdělávání neb upravování věcí cizích v míře meze řemesla převyšující. 6. obchody bankéřské; 7. obchody komisionářské, speditorské a nákladní, jakož i obchody rozsáhlejších ústavů k dovozu osob; 8. zprostředkování a uzavírání obchodů za jiné (vyjímajíc úřední jednání sensálů); 9. obchody nakladací, jakož i ostatní obchody kněhkupecké a závody s výrobky uměleckými, konečně obchody kněhtiskáren, objem řemesla převyšujících. I veškerá jednání obchodníka, kteráž náležejí ku provozování jeho obchodní živnosti, pokládají se za obchohy. Obchody pod č. 1—4 uvedené posuzují se i tehdy dle obchod. zák., když je třeba jen porůznu provozuje někdo, kdož obchodníkem není. Z řečeného vychází, že nyní větší část řemeslníků našich k stavu obchodníků náleží, ku př. truhláři, obuvníci, zlatníci, voskáři, mydláři, zámečníci, hodináři, rukavičkáři, kloboučníci, pekaři, sklenáři, řezníci, s větší části i krejčí, pokud totiž látky, kteréž prodávají, sami kupují, nepřijímajíce jich od zákazníků toliko k spracování. Toto neobvyklé rozšíření pojmu „obchodů" a „obchodníka" dělo se dle vzoru francouzského *Code de comm.* (čl. 632., 633.) a novějších zákonníků jej sledovavších. Platí-li obchodníci jistou daň z výdělku (v Praze nejméně 40 zl., v místech s obyvatelstvem přes 10.000 duší 30 zl., v jiných místech přes 20 zl.), mají p. a povinnost, vložiti firmu do obchodního rejstříku a vésti knihy obchodní, mohou ustanovovati prokuristu t. j. zmocněnce s neobmezenou a neobmezitelnou mocí ve věcech obchodních, a mohou obchodní živnosti provozovati v oněch formách společenských, kteréž vytknul zákonník v knize druhé, totiž ve formě veřejné, komanditní, akciové společnosti a akciové komandity. Veřejná jest společnost, když všichni společníci obchod provozující právi jsou s veškerým svým jměním z dluhů společenských, a sice rukou společnou a nerozdílnou. Komanditní spol. jest tu, kde se závazek některého společníka (komanditisty) obmezuje pouze na vklad obchodním rejstříkem ohlášený. Při akciové společnosti není žádný společník (akcionář) práv osobně; za dluhy společenské ručí výhradně jmění akciové z vkladů akcionářů se tvořivší. Při akciové komanditě právi jsou jedni (komplementáři) s veškerým svým jměním, hdežto jiní (komanditisté, akcionáři) takto zavázáni nejsou. Všechny tuto jmenované společnosti požívají následujících výhod: mohouť pod firmou svou — podobně jako jednotlivci — nabývati p-v a podstupovati povinnosti, žalovati i žalovány býti; příslušným jich soudem jest obchodní soud, v jichž okresu sídlo své mají. Jenom obchodní (společenští) věřitelé mohou žádati zaplacení ze společenského jmění; soukromí věřitelé jednotlivého společníka jsou z p-va toho vyloučeni a mohou sáhnouti jenom na to, co společník k pohledávání má na úrocích a zisku. Teprvé tehda, když exekuce na soukromné jeho jmění zůstala bez výsledku, mohou žádati za zrušení společnosti a dojíti takto zaplacení z podílu na dotýčného společníka vypadajícího. Vyhlásí-li se konečně konkurs na společnost obchodní, mají jediné věřitelé společenští p., pohledávati zaplacení z jmění společenského, nejsouce proto vyloučeni ze soukromého jmění společníků osobně zavázaných, pokud se dotýče nedoplatku. Od komanditní společnosti, z francouzského p-va vzaté, rozeznávati sluší tichou č. tajnou společnost původu vlaského a německého. Srovnávají se sice v tom, že ani komanditista ani tichý společník práv není s veškerým svým jměním; různí se ale tím, že jen komanditista práv jest osobně věřitelům společnosti, kdežto tajný společník vlastně

jest věřitelem hlavního společníka, bera na místě úroku podíl v zisku a ztrátě obchodní živnosti. Protož nesmí také společnost tichá míti firmu společenskou (A. & spol.), aniž může se vložiti do obchodního protokolu. Z toho jde, že v případě konkursu společnosti výhodnější jest postavení tichého společníka než komanditisty; že však s druhé strany věřitelům společnosti příznivější jest forma komanditní než tiché společnosti. Francouzský ob. zák. uznává co do podstaty tytéž formy společností, vyjímajíc společnost tichou. Anglickému p-vu byla až do nejnovějšího času jediná toliko forma známa, totiž forma veřejné společnosti s neobmezeným a solidarním závazkem všech společníků (i tak zvaných *secret* neb *dormant partner*); ano i akcionáři byli týmž spůsobem zavázáni. Teprvé následkem usnešení parlamentu od 14. čce 1856, 13. čce 1857 a 7. srp. 1862 dána jest možnost akciových společností s obmezenou zavázaností (*Joint, Stock Compagnies with limited liability*). Výhody, ježto obchod. zákon všem obchodníkům bez rozdílu druhu a objemu závodu poskytuje, jsou hlavně tyto: obchodní knihy kupců činí neúplný, dle okolností i úplný důkaz; z obchodních dluhů jakož i z půjček, jež kupec přijímá, může si každý vymíniti úroky co do výšky neobmezené; kupci mohou vydávati indosovatelné poukázky a dlužní úpisy v penězích a jiných věcech zastupitelných, aniž by se musel udávati právní důvod závazku (tudíž listiny na spůsob směnek zřízené); obchodníci mohou za jistými výminkami prodávati věci jim zastavené, aniž by bylo potřebí žaloby, ano někdy i bez vkročení soudního; konečně přísluší jim za určitými výminkami výsadné p. zadržovací (retenční). Nejlepší výklady nového obch. zák. jsou: *Commentar zum allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuch* od prof. T. Hahna (1862—1865); *Das Handelsrecht u. s. w.* od prof. Thoela (4. vyd. 1852); *Handbuch des Handelsrechtes* od prof. Goldschmidta (1865, v ten čas teprvé 1. svaz.). Od rak. spisovatelů pocházejí: *Das öster. Handelsgesetzbuch etc.* 1863 od Dra A. Brixa a *Handbuch des österr. Handelsrechtes* od Dra M. v. Stubenrauch 1863. Český překlad obchod. zákonníka s poznámkami podal nám Dr. Škarda v 3. svazku *Sbírky zákonů rakouských* 1864. Mnohá pojednání o jednotlivých částkách ob. zák. nalézáme v *Právníku* z r. 1864 a 1865, obšírnější na př. o pojmu obchodů a obchodníka, pak o obchodních společnostech a tiché společnosti od prof. Randy. *nd.* — **P.** obyčejové (*Gewohnheitsrecht, jus consuetudinarium*) jest souhrn oněch právních zásad, jež bezprostředně ve vědomí celého národu se chovají, aniž by jakýmsi výslovným moci zákonodárné příkazem vznikaly; jsouť ony bezprostředním výsledkem vůle národu a jeví se obyčejem, zvykem. **P.** obyčejové jest **p.** nepsané: jeho zřídlo obecné vědomí a přesvědčení celého národu. Avšak ono nezávisí na tom, zdali se jeví v užívání, v obyčeji, jeť zvyk pouhou známkou, kterouž ono **p.** poznáváme; toliko v **p**-u formálním mohou se jisté zásady zvyklostí samou, stálým užíváním ustáliti a zakořeniti. Máť pak každý národ svoje zvláštní **p.** ob., v němž jeví se zvláštní jeho duch; avšak zároveň jest v něm i živel všeobecný, zakládající se na povšechné přirozenosti lidské. Ono jevení se v obyčejích jest prostředkem, jímž poznati může **p.** ob. ten, kdo jaksi zevně patří na ně, nejsa údem té společnosti lidské, v níž ono vzniklo a stále žije; kdo však jest z ní, ten nemusí teprvé domýšleti se **p**-va ob. z případů, v nichž se ho užívalo: jeho poznání **p**-va ob. jest bezprostřední. Bylоť pak původně všecko positivní **p.** **p**-em ob., jemuž po boku doplňujíc je stálo zákonodárství, kteréž však postupem času takové převahy nabylo, že jaksi jediným pramenem **p**-va býti se zdá a vše ostatní pouhým jeho surogátem. Z té příčiny neuznávají již staří římští právníci **p**-va ob. v té míře a důležitosti, jaká jemu přísluší; neboť za jejich dob **p.** ob. jiné formy na se vzalo, a tudíž nejevilo se v původní své podobě, aniž pak byla doba jejich příznivа vývíjení se nového obecného ob. **p**-va. Přece však náhledy jejich v té příčině jsou dobré, ješto u nich ty zásady považují se za odůvodněné, které se jeví v trvalém dlouholetém užívání; příčina pak jich platnosti jest obecný tichý souhlas národu. Co do platnosti zaujímají u nich zásady **p**-va ob. místo zákona. Podobně pronáší se i **p.** církevní, do něhož mnohá římská ustanovení o **p**-vu ob. doslovně přešla. Dále zmiňují se o témž **p**-vu mnohé německé říšské zákony, přikazující soudcům, aby se dle něho řídili; avšak o podrobných účincích nic není v nich ustanoveno. Jinak stanoví rakouský *ob. zákonník obč.* Již ve vyhlašovacím patentu, odst. 4., vyřčeno, že zrušují se vůbec všechny zvyklosti, vztahující se k věcem v tomto ob. právě obč. obsaženým. A §. 10. téhož zákonníku zřejmě praví, že k zvyklostem hleděti se může jen tehda, když se k nim táhne zákon, totiž v §§. 389, 390, 393, 501 a 549. Podobná zrušení ob **p**-va obsahují i jiná zákonodárství, na př. pruské a francouzské. Ustanovení tato shodují se s novější theorií o **p**-vu ob., dle níž jeví se toto co oposice proti vládě, co nepřirozený spůsob vyvíjení práva, jež zvláštního ospravedlnění, a to sice svolení zákonodárce samého, potřebuje. Podmínky **p**-va ob. jsou pak jevení se jeho v jednorodých činech opětovaných po dlouhý čas; činy ty mají býti veřejné, konané v domněnce právní nutnosti, a nesmějí zakládati se na omylu aniž příčiti se rozumu. **P.** ob. má býti dokazováno od té strany, která se na ně odvolává, ač není-li všeobecně známé; důkaz sám vede se řádnými průvody, jimiž se nějaká událost dokazuje, totiž svědky, listinami a přísahou. Co se účinku **p**-va ob. dotýče, platí tu známá zásada právní, že pozdějším zákonem zrušeno jest ustanovení prvního, leda by částečná zvyklost příčila se prospěchu státu aneb obecnému zákonu zemskému, v kterémžto případě i novější zvyklost žádné moci nemá. Dlužno zmíniti se též o zvyklosti soudní (*Gerichtsgebrauch, usus fori*). Úlohou stavu právnického jest podrobné vzdělávání a užívání **p**-va; právníci jsou v tomto oboru myšlení jaksi zástupci celého národu. Z činnosti jejich vyvíjejí se nové právní zásady, jež se od **p**-va ob. ve vědomí lidu žijícího liší jen spůsobem svého objevení. Jakož pak činnost právníků jest buď praktická buď theoretická, takž i výsledky její jsou buď zvyklost soudní aneb vědecké právo. Co do váhy zvyklosti soudní, tvrdili mnozí, že soud vázán jest na opětovné své výroky, že tudíž těch pravidel, dle nichž už soudil, má se přidržeti i na příště beze změny, a je-li soud ten nejvyšší v zemi, že i ostatní soudy při nalézání **p**-va oněmi výroky říditi se mají. Však náhled tento nelze srovnati s neodvislým postavením, jakéž sluší soudům podle zákona: máť soudce přede vším jen dle nejlepšího svého vědomí a svědomí jednati a jen tehdy užiti dřevnějších rozsudků, když se s jeho přesvědčením srovnávají. Důkaz soudní zvyklosti vede se spisy soudními aneb vysvědčeními. Jest pak zvyklost soudní buď formální, týkajíc se pouze řízení soudního, aneb materiální, obsahujíc pravidla. dle nich se právní případy rozsuzují. I theoretická činnost právníků má značný vliv na konání spravedlnosti; kde však theorie nesrovnávala by se s praxí, třeba říditi se dle pravidel přirozeného **p**-va

O **p**-vu ob. jedná *Corpus Juris Justinianei* v *Dig.* I., 3, b. 2, *Cod. quae sit longa consuetudo,* VIII, 53; *Cod. Theod.* V, 12; v **p**-vu církevním c. *11 X de consuet. in VI;* spisy: Guilleaume *Theor.-prakt. Abhandlung der Rechtslehre von dem Gewohnheitsrechte;* Volkmar *Beiträge zur Theorie des Gewohnheitsrechtes;* Puchta *Das Gewohnheitsrecht* (Erlangen 1837 ve 2 dílech), pak rozličné články od Savignyho, Maurenbrechera, Thibauta a jiných v různých spisech sborných. *Ssj.* — **P.** odvetné (*Reciprocitätsrecht*) záleží v právní moci, nakládati s někým tak, jak on se ke mně chová. Že **p.** to nemůže při všech poměrech místo míti, vysvítá z celého důvodu a účelu **p**-va, který zajisté leží v tom, aby se zamezil všeobecný boj (*bellum omnium contra omnes*), aby se předešlo veškeré bezprávní jednání, byť i bylo odplatou za bezpráví již učiněné. Co do zásady, jest tedy veškeré **p.** odvětné i z občanského i z trestního práva vyloučeno, a jen výminečně se s ním setkáváme, tak na př. za starších dob v římském **p**-vě pode jménem rethaliace, která u jistých druhů injurií reálních dovolena byla, tak že na svém těle neb zdraví škodu berouci stejnou škodu pachateli spůsobiti směl. Častěji se nám užívání **p**-va odv. vyskytuje v **p**-vě mezinárodním, a mát ono tam zajisté více důvodů, poněvadž u věcech mezinárodních není žádného soudu, kterémuž by podmětové **p**-va mezinárodního, totiž státové, byli nutně podrobeni, kteřížto soudové by o porušení **p**-va seznávati a vykonáváním rozsudku zjednati mohli poškozenému **p.**, tak že by si jeho on sám dobývati nemusil. Užívají pak státové **p**-va odvětného buď tak, že výhod, kterých stát cizí poskytuje jejich poddaným, i jeho poddaným na vzájem přejí; aneb tak, že skličují poddané cizího státu stejnými obtížemi, jakéž on poddaným jeho ukládá; v tomto případě vykonává stát tak zvanou retorsi. *Pčkj.* — **P.** osobní (*Personenrecht*) přísluší osobám co takým bez ohledu na nějakou věc; vztahuje pak se všeliké **p.** os. dle rak. *obč. zák.* jednak k vlastnostem a svazkům osobním, jednak zakládá se ve svazku rodinném. Co se týče vlastností osobních, na něž tu třeba bráti ohled, jest to přede vším povaha osobnosti, totiž vlastnost, moci míti svou vůli čili spůsobilost, býti předmětem (subjekt) **p**-va. Každý člověk jest subjektem **p**-v přirozených, rozumem samým zřejmých; opak toho jest otroctví a nevolnictví, kteréž však v zemích našich se nedopouští. Dále může každý člověk nabývati **p**-v pod výminkami v zákonech vyměřenými, kterážto vlastnost přísluží nejen osobám fysickým ale i morálním osobnostem. Z povahy věku neb z nedostatku rozumu vznikají osobní **p**-va na obzvláštní ochranu zákonů dětem, nedospělým a nezletilým, zběsilým, šíleným a blbým; podobné ochrany požívají však i marnotratníci, osoby nepřítomné a obce. Další vlastností, kterou se **p**-va osob řídí, jest občanství státní, neboť jím nabývá se plného požívání **p**-v občanských; však i cizinci mají vůbec s nepatrnými výminkami táž **p**-va a tytéž závazky. Rozdílnost v náboženství nemá účinku na **p**-va soukromá, leč by to v některých věcech zákonem zvláště bylo nařízeno, jako na př. v §§. 64, 768 a 769 *obč. zák.* Ze svazku rodinného vznikají **p**-va manželů, **p**-va mezi rodiči a dětmi, pak **p**-va příbuzných. — **P.** os. k věcem jest jen prostředně **p.** věcné, zakládajíc se na osobním závazku jisté osoby. Taková **p**-va vznikají buď z úmluv, neb přímo ze zákona, anebo ze škody vzaté. *Ssj.* — **P.** pastvy co právo na věci cizí (*jus in re aliena*) bývalo druhdy velmi rozšířené. Poněvadž však vlastníku pozemku **p**-vem tímto obtíženého ve volném nakládání s vlastnictvím u veliké míře jest bráněno, poněvadž dále pozemek takový pramalého užitku poskytuje, hleděno, jak mile zásady národního hospodářství cestu si raziti počaly, hlavně k tomu, aby vlastníkovi co možná svoboda v nakládání s vlastnictvím byla dána, aby řádnému hospodářství zvláště lesnímu nebylo škozeno a oprávněný pak co možná byl obmezen. Tak ustanoveny jsou, kde úmluva zřejmě to neurčovala, druhy dobytka, jež pásti bylo dovoleno, jakož i ty, které pásti bylo zakázáno, na příklad: dobytek vepřový, ptáky, kozy v lesích atd., pak počet dobytka, doba, v které pásti dovoleno, jakož i míra pastvy; v. §§. 498—502 *ob. z. o.* Uvažování, že toliko svobodný vlastník z pozemku svého největšího užitku dosíci může a že právo pastvy na cizím pozemku nejvíce mezi všemi služebnostmi dosažení účele toho překáží, mělo za následek, že zákonodárce zbaviv pozemky břemen z poddanství povstalých nucena se viděl nařiditi císařským patentem ze dne 5. čce 1853 č. 130 ř. z. *o vyvazení a uspořádání břemen pozemkových,* že **p.** pastvy na cizím pozemku vyvazeno má býti z úřadu. Vyvazení toto státi se může buď peněžitým výkupem buď postoupením části zavazeného pozemku, aneb když se o tom strany ujednají, uspořádá se věc tím spůsobem, aby co možná největší část pozemku zavazeného svobodným vlastnictvím se stala, a na ostatní části se **p.** pastvy upraví tím spůsobem, že se druh dobytka, počet jeho a doba pastvy určitě ustanoví. Nestane-li se narovnání jedním z uvedených tří spůsobů dobrovolně, rozhodne o tom v 1. stolici komise u c. náměstnictví a v 2. u cís. kr. státního ministerstva z úředníků správních a c. k. soudců ustanovená, která též o tom rozhoduje, zdali **p.** takové místo má čili nic, vylučujíc příslušný jinak soud. Tímto nařízením bude pastva obmezena v brzce na pozemky, které k jinému výnosnějšímu hospodaření není lze připraviti, totiž na suchá vysoká pastviště a stráně, lepší pak půda bude brzy zorána neb v louky proměněna. Účinky tyto byly by již nyní mnohem rozsáhlejší, kdyby zásady národního hospodářství všeobeným byly majetkem, a spory mezi rolníky a baráčníky zhusta nebyly příčinou, že věc při starém ostává. Přihlížením okresních zastupitelstev bude však i zde brzy pokroku průchod zjednán. *Sko.* — **P.** plavné znamená **p.** ku provozování živnosti plavecké a pltnické, a uděluje se v rozličných státech dle rozmanitých zákonů a za rozdílnými podmínkami. Pro nás největší má důležitost **p.** plavné po řekách, jakož plavby říční vůbec co prostředek komunikační. Uznání této důležitosti plavby dávají na jevo mnohá zákonodárství; tak i naše zákonodárství o to se přičinilo, aby odstraněny byly překážky plavby říční, a sice přede vším tím, že se prohlásilo rozhodně proti veškerému soukromému vlastnictví k řekám splavným, ku kterému se mnozí táhli, a že řeky tyto vřadilo (v § 287 *obč. zák.*) mezi věci obecné čili statky veřejné, kamž dle přirozené své povahy náležejí. V tomto smyslu vyslovil se už dv. dekret od 14. čce 1776. Zeměpánu přiřknuto *jus circa flumina publica* a ustanoveno, že toto **p.** co zeměpanské regale nemůže přecházet v majetek soukromý. Tak tedy dosaženo toho, aby veledůležitý komunikační prostředek, totiž dovoz po vodě, zproštěn byl překážek, jež by mu soukromní vlastníci řek klásti mohli. Však nedosti na tom; zákonodárství vůbec, a tak i naše seznalo, že k levnosti dopravování zboží po vodě nepřispívá jen odstranění překážek, jež by klásti mohli soukromní vlastníci, nýbrž že je potřebí též četné konkurence mezi držiteli živnosti plaveckých; proto za cís. Josefa II. nařízením od 27. května 1784 dána v Če-

cháh úplná svoboda k provozování plavectví, ačkoli zde vůbec ani pořádků čili cechů plaveckých nebývalo, jež by byly měly jakési výsady neb svobody. Však svoboda provozování živnosti plavecké i s mnohými nesnázemi je spojena, tudíž nedopouštějí jí zákonodárství úplně, majíce za svou povinnost, starati se na př. o bezpečnost občanů státních, kteříž by škodu na zdraví neb na životě bráti mohli, kdyby plavectví provozováno bylo lidmi neznalými a nezkušenými. Hledíc k tomu ustanovena a provedena mnohá obmezení u provozování plavectví. Tak i u nás po návrhu české bankální správy r. 1795 utvořen z jistých plavců, tak na př. vrátných čili kormidelníků krajů Budějovického, Táborského a Pracheňského, pořádek k vůli dopravování erariální soli, tak že se při tomto dovozu jen lidí užiti smělo, kteří k pořádku náleželi a pod přísahou byli. Takový pořádek utvořen r. 1797 též v Praze. Však obmezení to se týkalo právě jen dopravy soli. Další obmezení provedeno po utvoření pořádku majitelů lodí v Litoměřickém kraji. Článkem 14. řádu cechovního od 23. února 1805 bylo ustanoveno, že plavectví po Labi a po Vltavě až ku Praze jen plavci k pořádku naležejícími a pod přísahu vzatými provozováno býti má. Nařízením od 1. května 1822 vysloveno, že patenty k plavectví nebudou udíleny jen takovým loďmistrům, nýbrž i majitelům lodí, kteří však ku provozování plavby na své lodi zkoušené loďmistry a kormidelníky čili vrátné bráti musí. Zvláštní obmezení p-va pl. mělo místo na bývalém panství Zvíkově, kde jen vrchnost měla právo k pltnictví a kdežto její poddaní, chtěli-li pltnictví provozovati, vrchnosti k zvláštním dávkám byli zavázáni. *Pškj.* — **P.** pobřežní (*Strandrecht*, *jus litoris*) znamená ve mnohých zemích právo zeměpána, osvojiti si co na pobřeží přirůstá aneb nalezeno bývá; jinak značí také pravomocnost nade vším, co na pobřežích se nachází, též výhradní p. rybolovu pobřežních obyvatelů do jisté vzdálenosti (v Rakousku dle nařízení nejv. vojenské rady ode dne 29. dubna 1824 až na jednu míli námořní, dále však má každý právo ryby loviti). Konečně však znamená p. pobř. p. zmocniti se věcí a zboží, jež se nalezly na stroskotaných lodích aneb byly s lodí uvrženy do moře, buď bez rozdílu ať už jich pravý majetník se k nim hlásí a přítomen jest, aneb po jisté lhůtě, v níž se pravý majitel nehlásil (obyčejně do dne do roka). Nelidské ono zřízení, příčící se přirozeným základům p-va, v mnohých zemích mlčky vyšlo z obyčeje, v jiných však výslovně jest zrušeno, tak že nyní p. pobř. nikde nemá platnosti. V Německu vydány jsou říšské zákony o zrušení p-va pobř., a rakouský *občanský zákon* v §. 388 výslovně dí, že nikdo nesmí sobě p-va pobřežního osvojovati; mimo to vymíněno jest vzájemné zrušení p-va pobřež. od vlády rakouské v obchodních a plavebních smluvách s Řeckem ode dne 4. března 1835, s oběma Siciliemi ode dne 4. čce 1846, s Ruskem od 20. čce 1846, se Sardinskem od 18. říj. 1851, s Belgií od 2. máje 1854, s Nizozemskem od 29. pros. 1855 a s Tunisem ode dne 17. ledna 1856. Na místě p-va pobř. vzniklo pak v mnohých zemích tak zvané p. záchrany (*Bergerecht*), dle něhož těm, kdo zboží zachránili, jistá část, část fisku a obyčejně jen třetina vlastnímu majetníku zboží naplaveného připadla; však i tohoto práva se v Prusku a jiných zemích drahně času více neužívá, kdežto v Dánsku do nedávna ještě se provozovalo. V novějším čase vydán jest dne 24. čna. 1846 pro Hanoveránsko zvláštní řád o ztroskotání lodí. Obecně platí se za náhradu za zboží na břeh hnané dvacátý díl, za zboží z lodí aneb z povrchu moře zachované čtvrtina až i třetina, a za zboží z hlubin mořských vynešené polovice ceny. O zachování zboží ztroskotaného se starati sluší na pobřežní fojty (hlídače) a jich pomocníky, kteří všickni stojí pod dohlídkou místního úřadu. Starého p-va pobř. užívalo se druhdy i na řekách, ba zde onde propadalo mu i zboží, jež spadlo s vozů na hlavních silnicích aneb nalezeno jest na vozech zvracených. *Sej.* — **P.** positivní v. svrchu str. 873, a. — **P.** předkupní (*Vorkaufsrecht*) slove oprávnění prodavače, že smí žádati na kupci, aby mu tento věc koupenou, kdyby ji chtěl zase prodati, ke koupi podal. **P.** to lpí na osobě prodávajícího, jemuž není lze ani je postoupiti ani na dědice přenésti, a zanikne, když oprávněný nabídnutí mu učiněné nepřijme ve 24 dnech, je-li to věc movitá, neb ve 30 dnech, pakli jest nemovitá. Oprávněný musí za nabídnutou věc dáti tutéž cenu trhovou, kterou jiný kupec podává, sice p. jeho mine. Kdo povinnosti své, aby věc oprávněnému ke koupi nabídl, nedostojí, má tomuto býti práv ze vší škody; oprávněný nemůže však od kupce žádati, aby mu věc, je-li movitá, navrátil; je-li ale věc, o níž jde, nemovitá a bylo-li právo předkupní k ní vloženo do kněh pozemkových, může oprávněný od kupce věc žádati zpět dle §§. 1072 až 1079 *ob. z. o.* Dražební kupec věci nemovité není zavázán, aby koupenou věc navrátil, a účinek p-va předkupního jest jediné ten, že oprávněný o dražbě zvláště musí býti zpraven dle §. 1076 tamtéž. V p-vu římském zdá se, že p. předkupní bylo obmezeno na věci nemovité, neb *l. D. lib. XIX. tit. I. de a. e. e. v.* mluví jen o pozemku, který s vyhražením p-va předkupního byl prodán. Toto ustanovení p-va římského, jakož i ustanovení *ob. z. ob.*, že oprávněný na kupci nemůže požadovati, by mu věc vydal, plynou z úmyslu, by p-vem předkupním nebyl oběh příliš ztěžován. *Sko.* — **P.** přirozené (*jus naturae*). Starší škola právníkův měla za to, že lze odvoditi z přirozenosti každého člověka pomocí rozumu právo, ježto dáno bylo stvořením prvního člověka, a ježtoby všude a vždy zákonem býti mělo — p. přirozené. Ačkoliv nesouhlasili v tom, co by vrchním principem p-va toho býti mělo, panovalo mezi právníky těmi přece přesvědčení, že by bylo lze docíliti o otázkách, ježto by činiti měly obsah občanského p-va, úplné shody. V tomto přir. p-vu viděti netoliko ideál p-va, jemužto by v státě průchod zjednán býti měl, nýbrž i svrchované měřítko dobroty, ba i platnosti p-va positivního. **P.** přir. co celek pojímáno bylo co p. nezadatelné každého člověka, p., ježto mu stát nesmí ani odejmouti ani ztenčiti, p., jehožto výroky stát uskutečniti a chránícími formami opatřiti má. Po dlouhých půtkách, může-li zákonodárce měniti p. přir., vyhradili jistý okres, v němžto popřáli zákonodárci volné pole činnosti. Avšak i tu měl zákonodárce čerpati z nevyvažitelného pramene přir. p-va, a dílo jeho nemělo býti než uskutečnění toho, co žádá vrchní princip právní. Blíže promluveno o tom v článku Filosofie práva, v němžto praveno, že p. přir. sice už v starém věku uznáváno bylo, avšak (co filosofie p-va) teprvé v posledních stoletích na samostatnou vědu se povzneslo. Bylť to totiž Hugo Grotius, jenž užíval pojmu p-v vrozených a přirozených, a to ve smyslu neustáleném a rozličném. Tím pak právě stalo se, že v době následující až do Kanta (Pufendorf, Thomasius a j.) tento pojem brán byl za východiště a střed filosofie p-va v té míře, že tato téměř výhradně přir. p-vem se nazývala. Mělit totiž za to, že pojem p-va na-

lezti lze nejbezpečněji, myslíme-li sobě člověka úplně zbaveného všech poměrův společenských a občanských, a vyšetříme-li, která a jaká **p**-va přísluší člověku na základě pouhého bytí jeho v stavu přirozeném (*status naturalis*), tedy v takovém vymyšleném stavu, v němžto žije mimo stát a občanské spojení. Soubor těchto **p**-v měl býti měřítkem nebo alespoň vodítkem při ustanovení toho, jaká **p**-va přísluší každému člověku v stavu občanském (*status civilis*). **P.** tu bylo pojímáno co oprávnění, a tedy co předmět jmění; ztenčení **p**-va toho bylo filosofům doby té porušením osoby majitele **p**-va, kteréž jej nutilo k obraně, tak že právní donucení spojeno bylo s držením **p**-va. **P**-va tato příslušela všem jednotlivcům v stejné míře, jenom že dle starších učitelův každý **p**-va svého buď zcela buď z části zříci se mohl, až Rousseau (v. t.) povstal s učením svým o nezadatelnosti **p**-v přirozených. O dalším vyvinutí čili vlastně o přetvoření vědy té v. uvedený článek Filosofie práva. *zl.* — **P.** propinační v. Právo výčepní a Propinace. — **P.** římské v. Římské právo. — **P.** rozumové v. **P.** přirozené. — **P.** silnějšího (*Faustrecht*, *jus manuarium*) vyvinulo se z původního **p**-va, užiti vlastní své moci ku provedení svých požadavků, které bývá ve státech, v nichž není řádného zřízení soudního aniž mocné vlády. V X., XI. a XII. stol., po založení pevných hradův, hlavně působením válečné surovosti tehdejších věků, dotčené užívání své moci přešlo v zlořád, že mocnější, byť i bez příčiny, sousedům méně mocným opověděvše boj, zhusta však i bez opovědění boje, nýbrž pouhým přepadnutím hradů jejich se zmocnili; jiní pak na silnicích zejména kupce přepadajíce o jich zboží je olupovali aneb aspoň veliké jim poplatky ukládali. Během času vyvinulo pak se tak zvané loupežné rytířstvo, jež onen zlořád jako řemeslo provádělo. Takým spůsobem ovšem bezpečnost v zemi trpěla nesmírně, přece však trval tento stav po mnohá století. Smutný to zajisté úkaz nevzdělanosti středověké, kterýž jevil se hlavně v Německu, kde ono rytířstvo nabylo moci takové, že nikdo, ba ani sami Němečtí císařové nebyli před ním bezpečni. Vrchole svého dožilo se za časů bezvládí v Německu v letech 1254 až do r. 1273. I bylo tudíž pomýšleti na vhodná opatření proti této zboubě zemské; ale žádné zákony v té příčině nic nespomáhaly, ještо nikdo neměl dosti moci, aby je byl prováděl. Vydatným prostředkem proti přechmatům loupežných rytířů bylo spolčování jednotlivých pánů, tak že dovedli odolati útokům: tudíž vznikl již roku 1038 tak zvaný mír boží (*treuga dei*), jehož účastníci zavázali se, že zdrží se všech bojů v pátek, v sobotu a v neděli, pak po čas adventní a postní. Města pak sama, aby uhájila se loupežných rytířů a mocněji se jim opřela, vespolek vcházela v úmluvy o vzájemnou pomoc. Se zdarem opřel se onomu loupežnictví teprv Rudolf Habsburský, jenž sám zničil nemalý počet hradů, peleší rytířských loupežníků. Po jeho smrti však znovu zmohl se onen zlořád, až pak konečně spolek švábských měst roku 1448, zejména ale císař Maximilián I. 1495 zřízením říšského komorního soudu výdatně o jeho zničení se zasadil. Téhož roku 1495 prohlášen jest, pod pokutou smrti rušitelům, věčný mír v zemi, tím pak učiněn konec oněm loupežem; zde onde ovšem ještě po celé jedno století se udržovaly. Důkladně vyvráceny jsou neplechy ty teprv zřízením stálého vojska a sesílením měst. *Ssj.* — **P.** slovanské v. Slovanské právo. — **P.** směnečné. Směnky (*Wechsel*, *cambio*, *lettre de change*) jsou původu italského. Penězoměnci (*campsore*) důležitějších měst italských založili totiž mezi sebou záhy v středověku vzájemné obchodní spojení a vydávali kupcům od trhu k trhu cestujícím za hotové peníze, ježto tito za všeobecné nejistoty veřejných cest nerádi při sobě nosívali, jeden na druhého písemné poukázky z jednoho místa na jiné. Poukázky tyto nazývaly se *cambio* (směnky), an se jimi pravidelně druh peněz a místo platební směnívaly. Takto vzešly nejprvé tržní a veltržní směnky, na jichž základě od tržních soudů vedle výsad tržních rychlá a přísná exekuce udílena bývala. Znenáhla vydávali kampsoři i vlastní směnky ve formě dlužních úpisů, ježto těch samých výsad požívaly. Během času stal se ústav směnečných úpisů pro výhody, kteréž kupcům poskytoval, ústavem vždy všeobecnějším, ano za našich dnů světovládným. V žádné části **p**-va soukromého nestává takové srovnalosti mezi zákony a obyčeji rozličných národů obchod provozujících, jako v **p**-vu směnečném. Největšího rozšíření došel francouzský směn. řád (8. titul obchod. zák. *Code de commerce*, 1808), kterýž s části v doslovných překladech, s části ve volnějším spracování (hlavně za dob francouzského panování) uveden byl v porýnském Prusku, ve Falcku, v Bádensku, v Luxemburku, v Lombardo-Benátském království, v Dalmácii, v jižním Tyrolsku, v Krakovsku a v království Polském, v Belgii, ve všech zemích italských, v Řecku a v Egyptě, pak v některých amerických státech. I novější směnečné řády: španělský (1829), portugalský (1833), holandský (1838), uherský (1839), valaský (1841) opírají se podstatně o francouzský směn. řád. Také Rusko má zvláštní směnečný řád v XI. dílu *Svodu zakonov* (1835, nové úřední vydání 1842 a 1857). Znamenitý pokrok značí směnečný řád, kterýž od poslanců spolkových států německých (i Rakouska) v Lipsku (1847) zdělán a ve všech zemích (vyjímajíc Luxemburk), pak v celém Rakousku (1850) v platnost uveden byl. Následkem politického převratu byl tentýž směn. řád s ostatními zákony rakouskými v Uhersku (1861) zrušen a nedostatečný uherský směn. zákon z roku 1839, vzdor protestům stavu obchodnického, zase v platnost uveden. Podle vzoru německo-rakouského směnečného řádu zdělány jsou novější směnečné řády, totiž švédský (1852), některé švýcarské (1857—1861), finský (1858) a srbský (1860). Vedle rak. směnečného řádu rozeznáváme vlastní a vydané (tažené) směnky. Vlastní směnka jest písemný slib v zákonné (směnečné) formě vydaný, kterýmž vydatel zaplacení určité sumy peněz prvnímu majiteli (remitentovi) a všem jeho nástupcům v určitý čas a v určitém místě přislibuje. Vydaná směnka (trata) jest písemná poukázka, v kteréž vydatel v zákonné (směnečné) formě osobě jiné (trasatovi, směnečníkovi) nařizuje, aby určitou sumu peněz majiteli směnky v určitý čas a v určitém místě vyplatila. Podstatné náležitosti směnky vlastní jsou tyto: 1. místo, den, měsíc a rok, kde a kdy směnka byla vydána; 2. naznačení úpisu za směnku; 3. peněžitá suma, která se má platiti; 4. čas platební, kterýž se ustanoviti smí toliko buď na určitý den, neb na viděnou, neb na určitý čas po vidění neb po vydání (a dato) neb na trh neb veltrh; 5. jméno remitenta, kterémuž se platiti má; 6. podpis vydavatele. Místo, kde směnka jest vydána, pokládá se (není-li nic jiného udáno) za místo platební a zároveň za bydliště vydavatelovo. Je-li směnka vydaná (trasovaná), potřebí jest kromě těchto náležitostí pod č. 1—6 uvedených za 7. jméno osoby, která směnku vyplatiti má (směnečníka čili trasáta) a 8. udání místa platebního. Není-li toto místo zvláště udáno, pokládá se místo, kteréž psáno jest

při jméně směnečníka, za místo platební a zároveň za bydliště směnečníkovo. Vlastní směnka zní tedy as takto: „V Praze dne 1. ledna 1866. Tři měsíce ode dneška zaplatím za tuto směnku p. Václavu Fuchsovi sumu tisíc zlatých. Antonín Bič." — Vydaná směnka (trata) zní as takto: „V Praze dne 1. ledna 1866. Dne 1. března 1867 zaplatíte za tuto směnku p. Václavu Fuchsovi tisíc zlatých. Panu Říhovi v Praze. Antonín Bič." Nedostává-li se jediné z podstatných náležitostí shora uvedených, jest směnka neplatná. Ve směnce vydané může vydatel i sám sebe jmenovati směnečníkem, jest-li směnka výplatná v jiném místě nežli kde jest vydána. Takováto tak zvaná vydaná — vlastní směnka jest tedy v skutku vlastní směnka ve formě oblíbenější traty. Rovněž může vydatel směnky trasované sám sebe jmenovati remitentem (s. na vlastní řad). Před jméno remitenta vloží se obyčejně slova „na řad" (t. j. na příkaz, *ordre*), — dodatek dle nynějšího řádu ovšem zbytečný, an směnku i bez toho dodatku na jiné osoby převáděti lze. Rozumí se, že směnečník vůbec povinen není, aby platební příkaz vydatele splnil; k tomu zavázán jest teprvé tehda, když zaplacení podpisem svým na směnku psaným přislíbil, to jest směnku přijal. I pouhý podpis jeho na směnku platí za bezvýminečné přijmutí (akcept). Směnečník slove nyní příjemce (akceptant) a jest k zaplacení směnky právě tak zavázán jako vydatel vlastní směnky. Z řečeného vyplývá, že vydatel a příjemce povinni jsou platiti již pouze proto, že p o d p i s e m svým na směnku psaným placení p ř i s l í b i l i, aniž by bylo potřebí právního důvodu, dle p-va jinak potřebného. Kdo podepsal směnku, nechť platí. Protož není k platnosti směnky potřebí udání, že vydatel neb příjemce odplatu (cenu, valutu) obdržel. Protož nemůže se dále směnečný dlužník brániti námitkou, že za směnku neb za přijetí směnky ničeho nedostal (tak zv. obrana neobdržené valuty). Tatáž zásada platí o všech ostatních směnečných závazcích, ku př. o závazku směnečného rukojmě, indosovatele a t. d. Tím, že k platnosti závazku stačí pouhý písemný slib, rozeznává se směnečný závazek podstatně od slibu podlé p-va obecného čili občanského. Remitent může p-va ze směnky na jinou osobu převésti spůsobem zvláštním, totiž i n d o s a c í (girem, rubopisem), kterýžto převod od obyčejného postoupení (cese) tím se liší, že převádějící (indosanti) z úplného zaplacení směnky rukou společnou a nerozdílnou práví jsou, a že směnečný dlužník nemůže užiti obran, kteréž mu příslušejí na některého dřívějšího indosanta (předchůdce). Indosace musí se psáti na směnku, neb přepis směnky aneb přívěsek k směnce (*alonge*). Úplná indosace obsahuje jméno toho, na koho se směnka převádí (indosatáře) a podpis indosujícího. Není-li v indosaci udáno jméno indosatáře (t. zv. blanco-indosace), pokládá se každý majitel směnky za vlastníka. V čas dospělosti musí vlastník směnky žádati zaplacení od směnečníka, a je-li směnka vlastní, od vydatele. Nezaplatil-li směnečník (příjemce), potahmo vydatel vlastní směnky v čas, musí majitel její okolnost tuto nejdéle druhého dne všedního po dni dospělosti soudem neb notářem dáti osvědčiti, t. j. učiniti protest, jinak pozbyl by p-va s m ě n e č n é h o na předchůdce, nikoliv i p-va na příjemce a vydatele vlastní směnky. Na základě protestu může se pak cestou postihu (regresu) hojiti na jednom neb na všech dřívějších majitelích směnky, totiž na indosovatelích, (při tratě) na vydateli, aniž by byl vázán pořádkem rubopisu. **P.** na příjemce a vydatele vlastní směnky promlčí se ve třech letech, p. na indosovatele a vydatele trasované směnky v 3, 6, 18 měsících dle rozdílnosti místa. Je-li ve směnce vlastní udáno místo platební rozdílné od místa vydání, potahmo ve směnce vydané rozdílné od bydliště směnečníka, slove směnka umístěná (*Domicil*). Je-li ve směnce umístěné udána osoba rozdílná od osoby vydatele směnky vlastní, potahmo při tratě rozdílná od osoby směnečníkovy, slove osoba ta umístěnec (*Domiciliat*). Je-li udán umístěnec, musí se směnka umístěnci v místě umístěném předložiti, jinak pozbude majitel veškerého p-va směnečného. Vydatel a každý indosovatel může na směnce připojiti tak zv. podpůrnou adresu, t. j. osobu, od kteréž vlastník směnky přijmutí a zaplacení žádati má, kdyby ji nevyplatil směnečník, potahmo vydatel vlastní směnky. Přijme-li podpůrný adresovník, slove čestný příjemce, platí-li, slove čestný platce. Ostatek může směnku pro čest vyplatiti kdokoliv se k tomu nabízí; směnku pro čest může přijmouti každý, jejž vlastník za čestného příjemce přijme, aniž by poctitel (honorant) musel býti jmenován co podporný adresovník. Účelem čestného přijmutí a placení jest zkrácení neb dokonce úplné vymezení nákladného postihu (regresu). Nejlepší výklady s m ě n e č n é h o p-va jsou: B l a s c h k e *Das öst. Wechselrecht in vergleich. Darstellung atd.* (4. vydání 1861); T h o e l *Das Handelsrecht* (2. svazek obsahuje právo směnečné 1865); dobrá sbírka soudních rozhodnutí: B o r c h a r d t *Die allg. deutsche Wechselordnung* (4. vyd. 1865). Výklady populární: S k ř i v a n *Wechsellehre* (Prag 1856); K h e i l *Das Wechselrecht des öst. Kaiserstaates* (1859 2. vyd.); M e z n í k *Das öst. Wechselrecht* (Prag 1860); pak téhož *Stručná nauka o směnkách* (v Praze 1864). Mnoho obšírnějších článků o jednotlivých částkách s. p. nalézáme v *Právníku* z roku 1864—1866. *nd.* — **P.** s o u k r o m é v. S o u k r o m é p r á v o. — **P.** s p o l k o v n í v. S p o l č o v a c í p r á v o. — **P.** s t a n é, tolik co k o n t u m a c e (v. S t a n í). V jiném smyslu tolik co n á h l ý s o u d (v. S o u d). — **P.** s t á t n í v. S t á t n í p r á v o. — **P.** t r e s t n í v. T r e s t n í p r á v o. — **P.** ú s t a v n í v. Ú s t a v a. — **P.** v ě c n é. **P.** v subjektivním smyslu, tedy moc čili volnost nakládání jakéhos, opírající se o p. v objektivním smyslu, lze dělit dle toho, co jest podmětem oné moci, oné volnosti; možná rozeznávati p-va o s o b n í a p-va k v ě c e m. **P**-va k věcem rozpadají se opět ve více druhů čili tříd, a sice v p-a v ě c n á k v ě c e m neb v p-a v ě c n á vůbec, v p-va o s o b n í k v ě c e m, a v p-va d ě d i c k á. **P**-a v ě c n á rozeznávají se od ostatních p-v k věcem tím, že se nám býti jeví b e z p r o s t ř e d n o u m o c í p r á v n í, nakládati s věcí hmotnou. Liší se tedy podstatně od p-v osobních k věcem, jimiž se nenabývá b e z p r o s t ř e d n é moci, vládnouti věcí nějakou, nýbrž která jsou jen p-va, žádati na j a k é s o s o b ě, aby vládu právní nad nějakou věci zaopatřila oprávněnému subjektu. Liší se i od p-va dědického (v. t.), které se nám objevuje co p., nastupovati v pozůstalost osoby zemřelé, v kteréžto pozůstalosti i věcná i osobní p-va k věcem obsažena býti mohou. Ačkoliv tedy pojem věcnosti p-v zcela určitý a ostře vytknutý jest, přec mnohá o věcných p-vech panovala nedorozumění; a často bylo záhadno, sluší-li p. nějaké počítati k p-vům věcným čili nic. I náš rak. *občanský zákonník* přidržel se u vypočítávání v ě c n ý c h p-v mylné theorie, která držení a p. dědické za v ě c n á p-va má, ačkoliv držení (v. t.) vůbec ani p-vem není a p. d ě d i c k é podstatně se rozeznává od p-v v ě c n ý c h, jak k tomu již shora poukázáno. — **P**-va v ě c n á dělí se dle toho, dávají-li moc a volnost nakládati s věcí hmotnou úplně neb

částečně. **P**-vem věcným druhu prvního jest jediné vlastnictví (*dominium*), moc tedy právní, nakládati libovolně s věcí hmotnou všemi možnými spůsoby. Proti němu stojí ostatní **p**-va věcná, která nedávají moc vládnouti věcmi hmotnými úplně a všemi možnými spůsoby, nýbrž toliko částečně (**p**-va věcná k věcem cizím, *jura in re aliena*, neb *jura in re* vůbec). Do té třídy **p**-v věcných spadají služebnosti, emfyteuse, superficies a **p**. zástavní. Služebnosti dávají určité oprávněné osobě **p**. k jistému užívání věci, buď tak, že vlastník té věci musí jisté výkony oprávněné osoby k jejímu dobrému čelící na své věci snášeti, neb tak, že se jistých výkonů, ku kterým by jinak co vlastník plné **p**. měl, ve prospěch oprávněného zdržovati musí. Emfyteuse jest **p**., užívati pozemku nějakého všemožným spůsobem s vyhražením **p**-va vlastníkova, žádati jistý plat tak zvaný kánon, *laudemium*, a zapovídati zhoršeni věci. Superficies pak je **p**. podobné emfyteusi vztahující se k stavením, jen že při něm kánon a laudemium nejsou známkami podstatnými. Emfyteuse a superficies liší se od služebností, s jichž jednotlivými druhy, na př. s **p**-vem požitků, dosti velkou podobnost mají, tím, že nejsou, jako tyto, nerozlučně spojeny s určitým právním subjektem, nýbrž že je lze zcela dobře na jiné přenášet a zcizovati. **P**. zástavní konečně jest právo věcné věřiteli propůjčené, aby došel prodejem jisté věci zaplacení, kdyby závazek v čas určitý nebyl splněn (§ 447 rak. *obč. zák.*). Také o tom **p**-vu a sice zvláště v novějším čase vzbuzeny pochybnosti, zdali náleží mezi **p**-va věcná čili nic. Někteří právníci totiž kladou je mezi **p**-va závazná a praví, že věc je zavázaná, že svojí cenou ručí za požadavek jakýs; pouští však zcela mimo sebe, že věc nemůže nikdy být právním subjektem, a že tudíž nikdy nemůže být zavázanou, obligovanou. *Pčkj.* — **P**. veličenské v. Veličenské právo. — **P**. veřejné (*jus publicum*) jest soubor oněch ustanovení, ježto se týkají organického sestavení toho celku, z něhožto **p**. vychází (státu), a výkonův jeho, pokud k právnímu životu jeho se vztahují. Jest to **p**. státní, mezinárodní, trestní (v. t.). *zl.* — **P**. vojenské v. Vojenské právo. — **P**. volební v. Volba a Volební právo. — **P**. výčepní (*Schankgerechtigkeit*), oprávnění, jisté nápoje lihové (hlavně pivo a kořalku) hostům buď stojícím aneb sedícím neb přes ulici v nádobách nezavřených prodávati. **P**. toto bylo ohledně výčepu piva a kořalky trojího druhu: Buď ustanovil totiž ku propinaci (to jest vaření a výčepu piva a kořalky v jistém okresu výhradně) oprávněný někoho, kdo v určité místnosti uvedené, od něho vyráběné nápoje na vlastní účet mohl prodávati čili vyčepovávati, a tento zřízenec, dosáhší dříve u politického úřadu povolení ku provozování výčepu, sluje výčepníkem propinačním. Aneb prodala obyčejně bývalá vrchnost hospodu svoji někomu do vlastnictví emfyteutického, tedy za trhovou cenu, a s povinností odváděti emfyteutickou činži, laudemium, jakož i s dalším závazkem, odbírati všecky nápoje, které v hostinci jemu prodaném vyčepuje, z vrchnostenského pivováru, při následcích pokuty skonfiskování jiných nápojů, s povinností nahraditi všechnu škodu, výčepem nápojů od jinud než od oprávněného koupených spůsobenou. Za třetí konečně udílen býval, kde nebylo propinačních oprávněnců a pokud toho potřeba místní vyžadovala, výčep živnostenský (*Gewerbschank*), také výčep svobodný zvaný. Takovýto svobodný čili živnostenský výčep udílen býval také i v místech, kde *byl propin*ační oprávněnec, jednalo-li se o zařízení nového zájezdného hostince (*Einkehrhaus*), jehož zařízení potřeba místní a zájmy obchodu vyžadovaly. Trojí tento druh **p**-va výčepního trvá v Rakousku doposud. Zákony o vyvazení pozemku z roku 1849 odpadlo pouze laudemium při výčepu emfyteutickém, smlouvou vyhraženém; povinnost odbírati pivo jediné od toho, kdo si je smlouvou takovou vyhradil, byla až do uspořádání **p**-va propinačního ponechána, taktéž ostalo odvádění emfyteutické činže nezměněno. O tomto stavu věci nezměnil ani *řád živnostenský*, daný 20. pros. 1859 č. 2273 *říš. zák.*, praničeho, neb uvozovacím patentem k zákonu tomuto vydaným ustanovuje se v čl. VIII., že o **p**-vu propinačním a mlýnském rozhodují i nadál zákony posud platné. Dle tohoto řádu živnostenského náleží výčep piva a kořalky mezi živnosti, které vyžadují svolení politického úřadu, jež jen osobám spolehlivým a zachovalým uděleno býti má. Mimo to dlužno hleděti při udílení živnostenského výčepu k poměrům místním a ohledům, které policejní dohlídka vyžaduje. Dále musí svolení politického úřadu zvláště býti udíleno k výčepu lihových nápojů mimo kořalku, k výčepu kořalky, a k prodeji kávy a jiných teplých nápojů. S výčepem spojen jest zároveň obchod s nápoji, jichž se týká. (Viz čl. 16, 17, 18, 28 *a*, *d*, *e* a 29 *řádu živnostenského*.) Teprv v letošním zasedání sněmu zemského v království Českém jednáno o zákonu zemském, kterým by v dalším provedení vyvazení pozemků mimo jiná břemena i emfyteutické činže s povinností, odbírati pivo z určitého pivováru, vyvazeny byly. Zákon ten nedosáhl ještě stvrzení císařského. Zdá se však, že by lépe bylo bývalo, ponechati věc, až jednáno bude o **p**-vu propinačním, neb toliko zároveň dají se tyto poměry urovnati, kdežto dle zákona uvedeného povinný, vykoupiv se z povinnosti emfyteutické, vázán bude **p**-vem propinačním, by nápoje z téhož pivováru odbíral, není-li v okršku tom více propinačních oprávněnců. Upravení však čili zrušení **p**-va propinačního jest nutností doby nynější a křiklavou nesrovnalostí se zásadami řádem živnostenským zavedenými, jest to zbytek doby staré, kde výhradnost a cechy na škodu obecenstva byly chráněny. Svobodná soutěž bude i v případě tomto zajisté blahodárně působiti. *Sko.* — **P**. vydavací (*Verlagsrecht*) jest výhradné oprávnění, dílo literární neb umělecké v mezech zákonů rozmnožovati, napodobovati a uveřejňovati a s ním dle vůle nakládati. **P**. to přísluší obyčejně původci díla takového; pak tomu, kdo provedení díla takového dle návrhu od něho daného a na svůj náklad podnikl; dále vydavateli čili podnikateli díla, které povstalo příspěvky spolupracovníků; konečně vydavateli díla bezejmeného neb s jménem nepravým. Výhradní toto oprávnění trvá po celý život oprávněného a ještě 30 roků po jeho smrti, aneb není-li jedné určité osoby neb když tato před vydáním zemřela, 30 roků po prvním vydání díla; při dílech, vydaných od akademií, universit a jiných ústavů zvláštní ochrany státu požívajících, 50 roků. Ve zvláštních případech může zákonní tato lhůta býti z důležitých důvodů prodloužena. Díla hudební a dramatická požívají téže ochrany a tímtéž spůsobem na čas 10 roků. **P**. toto rozmnožování, rozšiřování a napodobení musí si však oprávněný při prvním uveřejnění vyhraditi a ve dvou letech je uskutečniti, jinak **p**. jeho mine. Výhradné **p**. to lze jest přenésti na jiného; vlastnictví díla původního ostává však původci jeho. Ustanovení tato obsažena jsou v patentu ze dne 19. října 1846 **P**-va a povinnosti v případě takového přenešení

p-va vydavacího mezi původcem díla a tím, kdo vydávání převzal, vznikající udána jsou s části v uvedeném právě zákonu, s části v §§. 1164 až 1171 *ob. z. obč.* obsažena, jest-li že o tom v úmluvě jinak nebylo ustanoveno. Ze zásad p-va přirozeného nedá se ochrana, původci díla literarního neb uměleckého zákony poskytovaná, nikterak odůvodniti, a z ohledů k rychlejšímu pokroku, kdyby ochrany takové nebylo, jest docela škodná. Poněvadž ale každá snaha po blahobytu přirozena jest, má také ochrana tato své důvody, záležející hlavně v tom, že naděje na zlepšení stavu pohání k badání a namáhání se, jistota pak, že výhod ze šťastného výsledku i nadál se dostane, přiměje k výlohám a podnikům, ku kterým by se jinak nikdo nebyl odhodlal. Požívá-li práce hmotná ochrany, proč by měla býti odepřena práci vznešenější! Ochranu p-va vydavacího uznalo v nynějším čase také zákonodárství všech států na nižším stupni pokročilosti stojících. *Sko.* — **P.** zadržovací (*Detentionsrecht*). Právo toto záleží v tom, že oprávněný zadržeti může věc povinnovanému náležející, dokud tento povinnosti své neučinil za dost. Ze zásad přirozeného p-va nedá se oprávnění takové ospravedlniti, pokuď k tomu není výslovného svolení stran; nebo povinnost vydati věc jinému náležející nezmění se tím, že povinný má pohledávku na toho, komu věc má vydati; oba právní poměry jsou od sebe neodvislé, oba vyžadují uskutečnění, onen vydání věci jinému náležité, tento vyplnění závazku povinného. Však z ohledů slušnosti a prospěšnosti, hlavně pak proto, aby někdo povinnosti své zhusta z téhož právního důvodu vzešlé vykonati nucen nebyl, aniž by mu bylo poskytnuto zjištění, že i druhá strana povinnostem svým, z téhož neb jiného důvodu vzniklým, dostojí, dáno často p-vu zadržovacímu místa. Tak prohlašuje §. 471 *ob. z. o.*, že nemá býti dovoleno, věc něčí pro pohledávku za téhož zadržovati. Nepodařilo se však předce zásadu tuto v celém rozvrhu práva občanského provésti. Již §. 1062 *ob. z. o.*, ustanovující, že prodavač pravidelně jen tehdy koupenou věc vydati jest povinen, když mu trhová cena byla zaplacena, jest vyjímkou z ustanovení toho; totéž platí o ustanovení §. 1153, že ten, kdo objednané dílo neodvedl dle úmluvy, povinen jest, dílo buď opraviti neb náhradu dáti, a že objednavatel přiměřenou částku mzdy zadržeti si může. **P.** zadržovací vyhraženo bylo též směnečným řádem z roku 1763 obchodníkům pro pohledávky obchodní, rozsah p-va tohoto byl však velice pochybný. Výhodnost p-va zadržovacího pro obchod byla také toho příčinou, že p. to v obecném zákonníku obchodním, který ke skutečným potřebám a výhodám obchodu zřetel má, mnohem rozsáhlejšího dosáhlo upotřebení, než v zákonech dříve uvedených. Dle §§. 313 až 315 *zákonu obchodního* ze dne 13. prosince 1862 má totiž každý obchodník pro svoje k placení dospělé pohledávky za jiným obchodníkem z jednání právních, která na obou stranách obchodními jednáními jsou, p. zadržovací na všech věcech movitých a cenných papírech dlužníkových, které s vůlí téhož do jeho držení přišly, má-li je ještě ve svém chování neb listy o dání k přeplavení, za náklad neb na sklad, to jest, může s nimi volně nakládati. **P.** toto náleží věřiteli i pro pohledávky k placení ještě nedospělé, když dlužník v konkurs upadl, platy zastavil, exekuce v jeho jmění bez výsledku ostala, neb uvalena na něj byla vazba osobní pro nevyplnění povinnosti k placení. **P**-va toho však nemá, kdyby se to předpisům dlužníkovým, neb převzatému závazku od věřitele, že smí jen určeným způsobem s věcmi těmi nakládati, příčilo. V případech, v kterých má právo to i pro pohledávky k placení ještě nedospělé, nevadí ani takovýto příkaz daný neb závazek převzatý. Věřitel, který má p. zadržovací, musí, chce-li p-va svého užíti, dáti o tom dlužníkovi zprávu, a nedá-li mu tento jistotu jiným způsobem, může žádati žalobou prodej věcí zadržených, a z ceny stržené svoji pohledávku zapraviti. **P.** toto má i na konkursní podstatu dlužníkovu. — **P**-vu zadržovacímu podobá se velmi zákonní p. zástavní, které dle §§. 374, 382 a 409 *o. z. obch.* mají obstaravatel, dopravovatel a vozka na zboží k obstarávání, dopravování neb vezení jim odevzdaném pro náklady na zboží, pro provisi, pro zálohy a půjčky, pro směnky za příčinou zboží podepsané a pro povinnosti jinak na sebe vzaté; rozdíl jest jedině v tom, že zde nepotřebuje oprávněný, chce-li své p. prodejem provésti, žaloby, nýbrž se může pouhou žádostí potřebnými doklady opatřenou hned žádati za prodej a z části stržené své pohledávky zapraviti. *Sko.* — **2) P**-vem slove též spravedlnost, zřízení, zákon; někdy znamená p. tolik co soud, pravomocnost, jednání soudní, výrok soudní. Proto říká se: „ku p-vu státi“ — „nejvyšší p. míti“ — „vrch p-va“ (poslední stupeň exekuce) — „p. vynésti“ atd. — **3) P.** slula druhdy též hůl rychtářská, koží potažená a železnými cvoky pobitá, znamení důstojnosti rychtářovy. — **4) P.** ženské, t. co měsíčné v. Katamenie.

Pravoběžný pohyb, také přímý pohyb, jest pohyb těles nebeských k naší sluneční soustavě náležejících na dráze jejich od východu k západu; jemu naproti jest pohyb zpětběžný, který posud pozorován byl jen u málo vlasatic, a však i u těch můžeme pohyb zpětběžný změniti v p. p., myslíce si, že odklon jejich dráhy od ekliptiky víc než 90° obnáší. Však i skutečný p. p. může se změniti v zdánlivý pohyb zpětběžný, a sice u Dobropána a Krasopaní tím, že přicházejíce od slunce a dosáhnuvše největší zdánlivé vzdálenosti zase se k němu vracejí, což se pozorovateli na zemi pohybem zpětběžným býti zdá. U hořejších oběžnic povstává zdánlivý pohyb zpětběžný tím, že země jsouc slunci bližší větší oblouk své dráhy v stejné době uběhne než u př. Králomoc, čímž se tento v opačném směru pohybovati zdá, ačkoli svou cestu p-m p-em koná. To stává se, když jest země a pozorovaná hořejší oběžnice na téže straně slunce.

Pravomocnost čili moc soudní (*Gerichtsbarkeit, jurisdictio*) jest právo veřejné k vykonávání úřadu soudního, a dělí se v p. světskou a duchovní. **P.** světská vychází se státní moci. Osoba neb sbor, jimž od státu vykonávání p-i v jistých případech svěřeno jest, sluje soudem příslušným (*forum competens*), a povinnost, p. určitého soudce uznati, příslušností soudní (*competentia fori*). **P.** občanská týká se buď záležitostí sporných aneb nesporných; ve věcech sporných jest p. moci veřejnou, ohledati práva a povinnosti, o něž pře vznikla, žalovatele i žalovaného slyšeti, přelíčení říditi, nález učiniti a vyřknutý výrok provésti. Ve věcech nesporných (*jurisdictio voluntaria, nobile judicis officium*) obsahuje p. právo zakročiti v takových záležitostech, o nichž sice mezi stranami žádného sporu nestává, avšak dle zákona přece přispění soudní předepsáno jest, na př. při úmrtích a j. Dělí pak se p. na úřední, jež přísluší soudcům z povinnosti úřadu jim svěřeného, a patrimoniální (v. Soud patrimoniální. Vykonává-li soudce p. s úřadem jeho pravidelně spojenou, sluje p. vlastní, jinak

přenešená, a sice buď delegovaná, když se vykonává jménem soudu jiného, z nařízení soudu vyššího; aneb prorogovaná, přijatá, zvolená, když se rozšíří na osoby a věci, které by jednak pod jinou **p.** slušely. Tato prorogace jest buď nutná (zákonní) aneb dobrovolná (po vůli stran), a to buď výslovně aneb mlčky, když se totiž obžalovaný podrobí **p**-i nepříslušného soudce platným vyjádřením, aneb nenamítá nepříslušnost soudní a pouští se ve přelíčení před ním. Dále jest **p.** buď osobní (*personalis*), nemovitostní (*realis*) aneb předmětová (*causalis*); a konečně buď všeobecná neb zvláštní. Všeobecná vztahuje se na všecky osoby a věci, jež se v obvodu soudním nalezají; k zvláštní náleží toliko jistá třída osob, věcí aneb záležitostí právních. — Za dob nejstarších měl v Čechách **p.** otec rodinný, vládyka neb starosta v rozepřích vzniklých mezi údy rodiny aneb obyvateli jistého okresu. Též na sněmích sborných se rozepře vzniklé rozhodovaly. Když pak založena místa hražená, nastala ústava hradní čili župní. Župám svěřena správa soudní, vojenská i komorní, všickni obyvatelé župy bez výminky slušeli k úřadu župnímu, cúdě; byl to soud větší panský, a menší vladyčí, oba držené čtyrykrát do roka veřejně a ústně. Většímu předsedal cúdař u přítomnosti župana, přísedící a soudcové byli vyšší úředníci, 12 kmetů stavu panského a tolik osob z usedlé šlechty, kolik se dostavilo k soudu. Soudu menšímu předsedal vládař (*villicus*) neb jiný úředník, soudcové byli nižší úředníci župní, kmeti a přísedící stavu rytířského. V některých případnostech sestoupil se výbor obou soudů. Příslušnost obou soudů řídila se buď dle stavu stran, buď dle důležitosti věci, o níž se pře vedla. Soudcové při výpovědech svých řídili se toliko dle nahlédnutí ve skutek, dle starých zákonů a dle svého nejlepšího přesvědčení. Již za starobylých těchto časů byli také soudové slibní. Slibný soud byl tolik co smluvčí soud, kde se strany vespolek slíbily a na rozhodnutí oběma libém přestaly; soudy ty nedržely se určitých forem a pravidel, ve XIV. pak století přešly v tak zvané roky domácí: „na domácích rocích více po pravdě než po právu (dle forem) souditi sluší a smlouvati lidí“; kdo takto soudili, sluli domácí rokovníci. Převahou práva německého ve XIII. stol. ústava župní a tak i soudové slibní vyšli z obyčeje, tak že již za časů Karla IV. málo stop o nich se nalezá. Příčiny toho byly jednak svobody a exemce udělené stavu duchovnímu, kteréž příčily se starším ústavám na obecné rovnoprávnosti založeným, jich další trvání kazíce a maříce, jednak osazování Němců v Čechách, kteří právo německé do těchto zemí přinesše je sobě zachovati usilovali. Osady ty činily ostrovy v cúdách dosavadních, ani Němci jen za tou výminkou do Čech stěhovati se uvolovali, když se jim pojistí jich svobody, zvyky i práva beze všeho obmezení. Což když znamenali pánové a šlechta, snažili se o to, aby byli propuštěni z **p**-i cúd, jak sami osobami svými tak i jich poddaní. Za Přemysla Otakara II. vznikl stav městský, jemuž již i dříve zvláštní rady a magistrátové byli povoleni, ano i užívání práva Magdeburského. Přemysl Otakar zúžil moc soudní županů a tím posavádní zřízení zemské změnil, nechav mimo hrady pohraniční ostatních u vnitř země nejvíce zajíti. Pražské župě udělil moc nad ostatními v kraji, zřídil pro celé království nejv. soud zemský, spojil dsky rozličné ve dsky zemské a zavedl na venkově ústav zvláštních pravomocníků (popravců), ku kterému úřadu v každém kraji tři osoby stavu panského a tři stavu rytířského zvoleny byly. Nově založeným městům svobodným udělil **p.** zvláštní v záležitostech právních i trestních; i vesnice německé při právu německém jsou ponechány. K **p**-i cúd náleželi už jen někteří méně mocní páni, vládykové a svobodníci, některá poddaná města a městysové, jakož i část obyvatelstva selského. Z popravců postupem času vznikli s části úřadové patrimoniální, ježto osoby stavu panského úřadu toho samy více nezastávaly, ale zvláštním k tomu spůsobným úředníkům ponechávaly, zvláště za časů Jana Lucemburského a Karla IV. Za Václava IV. a později se v soustavě soudů mnoho nezměnilo, ježto časové nepokojní k opravám ve správě zemské se nehodili. Za času Viktorina Kornelia ze Všehrd († dne 21. září 1520) byli v Čechách tito soudové: *a*) Soud zemský, nejvyšší a nejznamenitější, na němž sedal král s pány a vládyky čtyřikráte do roka a všecky rozepře soudil, které na soud ten slušely. Na tento soud odvoláváno se s jiných soudů; s něho však nebylo více žádného odvolání a každý na výroku jeho musil přestati. K soudu tomu povinen byl státi každý, kdo v zemi České co dědičného měl, a nikdo nemohl býti z toho vyjmut žádnými právy zvláštními, ba i sám král vedle práva soud tento podstoupiti byl povinen. Pohánělo se k němu komorníkem. *b*) Soud komorní, kde král s radou svou pře, ježto do komory královské slušely, soudil kdy a kolikráte se mu líbilo do roka. Na tento soud slušely věci veškeré, jenž nenáležely soudu zemskému; pohánělo se k němu listem. *c*) Soud dvorský neb manský (v. Manský). *d*) Soud duchovní, na kterém sedal arcibiskup Pražský se svými preláty, soudě o zboží kostelním a klášterním. *e*) Soud purkrabí Pražského, jenž jiného nic nesoudil leč listy na peníze a rukojmí. *f*) Soud menší, na němž seděli úředníci menší, kde se soudilo o přech menších, o škody deseti hřiven, o dluzích o deset kop gr. č., o lidi a čeleď zběhlou a více ani výše nic. Tento soud držán jest čtyrykráte do roka. K soudům těm, jakožto stolice druhá, přibyl později roku 1548 soud apelační čili odvolací. Všickni tito soudové trvali až do časů panování Josefa II., kde **p.** soudů znovu byla upravena; bylať veškerá správa zemská a řízení úřední rozdělena mezi úřady politické, civilní, trestní, horní, komorní a vojenské. K úřadům politickým náleželi v městech magistrátové, na venkově úřadové patrimoniální, buď vrchními neb direktoriálními úřady pojmenováni jsouce. Nad nimi byli úřadové krajští, jichž bylo po jednom v každém ze šestnácti tehdejších krajů. Gubernium bylo stolicí druhou, v některých záležitostech, na př. povolování tiskáren, kulečníku, ustanovování daně dědičné a j., stolicí první. Česká kancelář, později spojená česká dvorská kancelář ve Vídni (*Vereinigte böhmische Hofkanzlei*), byla stolice nejvyšší ve všech záležitostech a předmětech politických. Mimo to byla v hlavních městech městská hejtmanství neb policejní ředitelství, podřízená guberniu a bývalému dvorskému úřadu policejnímu a censurnímu. Úřadové civilní v stolici první byli soudové místní, v městech pak magistrátové; stolicí druhou soud apelační pro celé království České v Praze, a co soud výsadní pro stavy a osoby některé, pak v některých zvláštních věcech soud zemský (*Landrecht*); třetí instancí byl nejvyšší soud (*oberster Gerichtshof*, *oberste Justizstelle*) ve Vídni, kdež také byl sídlem soud nejvyššího maršálka. Mimo to byli zvláštní soudové obchodní a směneční (*Merkantil- und Wechselgerichte*), majíce působení soudní i politické. Dále byli soudové nemovitostní neb jurisdikce, jimž svěřeno vedení pozemních knih a vykonávání nemovitostní **p**-i v nestejných mezech. Též dvorský soud manský (*oberster Lehnhof-*

richteramt), bývalé hejtmanství německých len (*deutsche Lehenhauptmannschaft*) a purkrabský úřad ve Chbě byly úřady v záležitostech civilních. Úřadové horní byli náměstnictví soudu horního (*Berggerichtssubstitutionen*) a okresní soudové horní, z nichž v záležitostech odvolání šlo k soudu appelačnímu a nejvyššímu, u věcech nesporných ke guberniu a dvorské komoře v záležitostech horních a mincovních. Soudy trestními byli v stolici první soudové hrdelní (*Kriminalgerichte*), v druhé soudové apelační a v třetí nejvyšší soud. Pro správu komorní zřízeny byly okresní správa důchodková a obecní dvorní komora (*allgem. Hofkammer*); pro přestupky důchodkové byli okresní, vrchní a nejv. soud důchodkový (*Gefällengericht*). — Roku 1850 zákonem ode dne 18. čna uvedeno jest nové zřízení úřadů politických, soudů civilních i trestních; v Čechách zavedeno sedm vlád krajských, 79 okresních hejtmanství a 11 okresních komisařství; okresních soudů zřízeno 210. Avšak i tato organisace netrvala dlouho; nařízením ministerstva vnitra, práv a financí ode dne 9. říj. 1854, čís. 274 *říš. z.* nové zřízení politické i soudní, byvši schváleno nejv. rozhodnutím ode dne 26. list. 1853 a 5. bř. 1854, vyhlášeno a dne 25. máje 1855 v život uvedeno bylo (v. Čechy str. 363 *b*). — Jak dalece sáhá obor p-i jednotlivých soudů, ustanovuje zákon o příslušnosti soudní od 20. list. 1852, platný od 25. máje 1855, takto. Dle něho veškerá soudní moc v stolici první vykonává se od soudů (*Gerichtshöfe*) a úřadů okresních jakožto soudů okresních (*Bezirksgerichte*) ve všech případech, kde obžalovaný má své stálé sídlo v obvodu kterého soudu; avšak p-i soudů stolice první vyhraženy jsou rozepře o neplatnost neb zrušení manželství aneb o rozvedení bez srozumění manželů, žaloby na fiska, světské neb duchovní obce, kostely, duchovní obročí, nadace a na všecky ústavy k účelům veřejným, pokud nepřísluší k soudu zvláštnímu, předmětovému neb věcnému, žaloby na držitele nemovitostí v deskách zemských zapsaných, rozepře manské a fideikomisní, umořování státních papírů i listův úvěrních, vedení pozemních knih o statcích, jež jsou ve dskách zemských neb manských, vedení knih horních, záležitosti směnečné a horní, povolování k vykonání nálezu států cizích, řízení konkursní na držitele statků ve dskách zem. zapsaných, na továrníky, obchodníky, společnosti nabývací a spolky na akcie, pak na těžírstva, vyjednávání pozůstalosti, do které patří statky ke dskám slušící, jakož i vedení záležitostí poručenských a opatrovnických po osobách, jichž pozůstalosti se u nich pojednávají. P. soudů obchodních zasahuje rozepře vzniklé z koupi státních úpisů, akcií, losů, z obchodu bankéřů, dohodců jednatelů, rozepře ze směnek, z obchodu eskomptních a j. banků, spory mezi obchodníky a továrníky, obchodními společnostmi a j. v. V rozepřech jednajících o lodích a plavbě námořní, o škodách námořských (*avarie, Havarie*), pojišťování námořského (*Seeversicherung*) aneb o půjčkách na loď (*Bodmerei*) přísluší p-i soudu námořnímu. P. soudů horních vztahuje se na práva věcná k horám neb báním a jich příslušenství, na rozepře o užívání takových hor a jich příslušenství, o prohlášení promeškalosti, prohlášení práva k těžení hor za propadlé, o výtěžcích a příplatcích z hor a hutí atd. Na soudy horní sluší také rozepře vzniklé ze smluv společenských a těžení hor, spenežení neb užívání společných dolů a hutí, pak rozepře o vedení správy a účtů mezi držiteli hor a jich úředníky neb plnomocníky. P. vztahuje se ale nejen na vynášení ale i na řízení vykonavací správních rozsudků, a sice má se první stupeň exekuce žádati u soudu toho, jenž vydal nález v stolici první aneb u něhož se stalo narovnání k exekuci spůsobilé. Ku p-i soudů stolice druhé (vrchních) náleží odvolání s nálezů soudních stolice první, ustanovování soudů delegovaných a j. Z rozsudků stolice druhé jde odvolání k nejvyššímu soudnímu dvoru ve Vídni co stolici třetí. *Ssj.* — P. duchovní (*geistliche Gerichtsbarkeit*). Co církev katol. trvá, přisobovala sobě právo i moc rozhodování o osobách i věcech buď přímo náboženství se týkajících aneb s ním i v nepřímém spojení jsoucích. Objem těchto osob a věcí měnil se ovšem dle času, poněvadž se vůbec církev drží pravidla, jednati všude, kde se jí nebrání. Že i právo i moc rozhodování u vnitřním zřízení a základech společnosti náboženské také společnosti samé, čili zástupcům a plnomocníkům jejím (duchovním) náleží, o tom nemůže býti pochybnosti; toť již v říši Starořímské Arkadius i Honorius (399) uznali, v ten smysl se vyjadřivše, že, jedná-li se o otázkách náboženství a církve, biskupům soud náleží. Než velmi četné poměry člověka podléhají jistým pravidlům náboženským, pročež i duchovní, co strážcové a učitelé náboženství, zvláště v středověku hnedle všecko potahovali k soudu svému. Především manželství, poněvadž církev je na svátost povýšila; právní posloupnost, poněvadž ta od řádného manželství závisí; závěty, poněvadž úplné jich splnění povinností k mrtvým jest; cožkoli přísahou se stvrdilo, poněvadž kdo zruší přísahu Bohu se rouhá. Též veřejné a slavné pohřby, patronátní právo, desátky a p. si vyhražovaly duchovní soudy co závazky čistě církevní. Od XVI. stol. však počet předmětů těch velice se ztenčil. Býval druhdy čas, kde i záležitosti čistě světské před biskupem se vyjednávaly, jako prý již Konstantin i žalobníku i obžalovanému to ponechal, by svou při biskupu přednesl, jehož nález napotom úřadové beze vší další apelace vykonati museli, kteréž právo pozdnější císařové sice obmezili na ten případ, že by obě strany biskupa za soudce si volili; nic však méně sv. Ambrož a sv. Augustin každodenně mnohé rozepře urovnávati žádáni bývali. Nikdy ale nesměli kněží v rozepřích mezi sebou jinde nálezu se domáhati, nežli na biskupech a tito na synodě. Touto praxí však navykli též laikové poháněti kněze jen před soud duchovní, ačkoli starší zákonové církevní toliko stanoví, že chce-li, může čili smí duchovního pohnati před biskupa. Ovšem že to platí jen o záležitostech osobních; pře o majetek a léno samo právo kanonické světskému soudci odkázalo. Že však soudní moc biskupská nad duchovníky (až do času nejnovějšího konkordatu) se zmírnila, na škodu nebylo. — Poněvadž církvi přede vším náleží, účinnou lásku pěstovati, poručeli se již v prvních 4 stoletích chudí, vdovy, sirotci a jiné soužené a ubohé osoby péči hodnostářů církevních, z jichž středu zvláštní obhájcové se volili, by osoby tyto před soudy světskými zastávali. Však moc ta nyní přestala, toliko péče o chudé farářům se posud ponechává. Čím více však zásady náboženství křesťanského proniknou srdce i život všeho lidstva, tím uskrovní se i potřeba i působení zvláštních soudů duchovních, kteříž dojista blaze působili tenkráte, když divá libovolnost, surová moc a násilí převládaly. Což se týká moci trestati a tresty odpouštěti v. Kázeň církevní.

Pravonín, ves v okr. Dolno-Královickém, kr. Čáslav., má ok. 1000 obyv., zámek a starožitný far. chrám sv. Jana Křt., založený od kláštera Louňo-

vického v slohu románském v XII. stol. loď tvoří elipsu, jejíž východní stranu polookrouhlá apsida uzavírá. **P.** náležel kl. Louňovickému od té doby až do jeho zrušení r. 1420, a proboštům jeho náleželo při zdejším kostele právo podací; po zrušení bylo sice veškeré zboží od cís. Sigm. p. Janovi z Chotěmic a na Vlašími listem daným na Horách Kutnách u vigilii sv. Ondřeje r. 1420 zapsáno, ten však podržel z něho pouze vsi **P.**, Čáslavsko, Častrovice a Lhotu Ovesnou, ostatek připadl městu Táboru. **P.** držela vrchnost Vlašímská (od r. 1442 ryt. Trčkové z Lípy) v zápisu až do roku 1547, kdežto jej od Trčků rytíř Jindřich Kekule ze Stradonic koupil, jeho potomci, kterým byl dosavádní statek zápisní od cís. Maxm. v spupné dědictví puštěn, drželi **P.** až do r. 1663, v němž připadl koupí ryt. Janovi Reichardovi Švabovi z Ragersdorfu, od jeho dědiců r. 1706 Janovi Ignácovi Carettovi br. z Millesimo; po něm vládli na **P.**-ě r. 1733 Albrecht Max br. Desfours, roku 1754 Jan Václav Vejvoda ze Štromberka, purkmistr Starého města Pražského († 1779), a jeho dědic Michal Vejv. z Strom.; po rychlém sledu vrchností koupil konečně **P.** r. 1843 (1. bř.) p. Vojtěch Kulich. *Vl.*

Pravopis učí nás gramaticky správné formy správně psáti. Tím zároveň vysloveny jsou obě podmínky **p**-u, totiž známost tvarosloví a známost, kterak daných znamének čili písmen užívati máme; kdo na př. neví z tvarosloví, má-li psáti *i* aneb *y*, aneb kdo nerozeznává povahy *y* a *i*, nemůže správně psáti. **P.** každého jazyka jest jiný, a rozmanitost ta vyplývá z vnitřní neshody písmen a zvuků; žádná abeceda nepostihne totiž dokonale zvuků, k jichž naznačení sloužiti má, a kdybychom si i smyslili nějakou abecedu pro některý jazyk úplně postačitelnou, bude jí jen na čas, poněvadž hlásky neustálým procesem zvukoslovným a fysiologickým u výslovnosti se mění, psaná pak abeceda jakožto mrtvé schema bez proměny zůstává. **P**-u absolutně dokonalého tedy není, poněvadž absolutně dokonalá abeceda nemožná jest; můžeme tedy jen o relativní dokonalosti jeho mluviti, a tu považuje se všeobecně a právem **p.** etymologický za dokonalejší nežli jest fonetický. **P.** etymologický učí totiž psáti slova tak, jak ze svých prvků (*etymon*) povstala; tak na př. v ital. *giudice*, franc. *juge* a angl. *judge*, ačkoli se různě vyslovují (*džudiče*, *žyž* a *dždž*), patrné jest lat. *judex*. Důsledně proveden není **p.** etymologický nikde; v uvedeném příkladu, kdybychom ho dále stopovati nechtěli, měli bychom míti již v latině *jusdex* aneb *jurdex*, a tato forma měla do všech románských a angl. jazyků přijata býti bez proměny, buďsi jakkoli vyslovována. Avšak výslovnost přihlásila se o své právo, a **p.** etymologický musel namnoze povoliti fonetickému, který učí tak psáti, jak to výslovnost na ruku podává. **P.** tento jest v každém jazyku prvotný; kdo prvý nějakým jazykem psáti začal, psal zajisté tak jak vyslovoval, a musil tak psáti, jednak poněvadž jiným chtěl být srozumitelný, jednak že etymologie zajisté neznal. Tak ujal a ustálil se **p.** fonetický, ale nezastavily se zákony zvukoslovné a fysiologické, které výslovnost měnily; výslovnost tedy nastala nová, avšak **p.** zůstal obvyklý starý, jenž byl fonetický a nyní proměnou výslovnosti se stal etymologickým. Vzor etymologického **p**-u jest novořecký, vzor fonetického jest Vukem Karadžićem zavedený srbský. V češtině oba jsou spojeny, píše se na př. etymologicky *božský*, ač se vyslovuje *boský*, a *český*, ač by dle etymologie *čežský* (z *Čech* + *ьský*) se psáti mělo. V nejstarších památkách českých **p**-u fonetického více se užívá než v nynějších; píše se na př. vesměs *vrastvo*, *mnostvie* atd. Nedostatky staročeského **p**-u jen nedostatečnost abecedy latinské vinna jest, která pro mnohé hlásky české znamének neměla; tak muselo na př. c za *c*, *č* i *k*, *i* za *i*, *í*, *y*, *ý* sloužiti atd. Tohoto prostého **p**-u užito jest naposledy v recensi Rukopisu Kralodvorského ok. r. 1280. Po něm za příkladem německým staly se oblíbenými litery všelijak skládané, které před tím jen pořídku a výminkou, na př. v *Mater verborum*, se vyskytují; psalo se *cz* místo *c*, *rs* neb *rz* místo *ř*, *chz* m. *č*, *zz* m. *s* atd., na př. *zzwathy* m. svatý, *viechzssi* m. větší, *zlee* m. zlé, *lidskaa* m. lidská atd. Tento nejapný způsob psaní, v němž ostatně ani pravidla ani důslednosti se nešetřilo, trval až do Jana Husa, který v pravdě geniální opravu **p**-u českého provedl. Na místě nemotorného a nejistého skládání liter zavedl diakritická znaménka, totiž čárku, která se na samohlásku dlouhou kladla, a puntík, místo něhož později klička nastoupila, kterou se znamená prostá litera abecedy latinské, když ne svůj původní nýbrž některý příbuzný zvuk znamenati má, na př. *š*, *č*, *ť* atd. Tím se abeceda česká dle potřeby rozmnožila, písmo české dostalo jasnější, úhlednější a stručnější tvar a stalo se zřetelnějším, v **p**-e pak proklestila se dráha důsledným pravidlům. V knihách tištěných se však **p.** Husův pro nedostatek znaménkovaných písmen zdlouhavě ujímal, a teprv přičiněním bratří českých Beneše Optata, Petra Gzela (v. t.) a zvláště Jana Blahoslava, kteří v něm některé proměny způsobili, všeobecná platnost se mu zjednala. **P.** tento, potom též bratrský zvaný, od bible Kralické (1593) až do Dobrovského *Lehrgebäude* (1809) téměř bez proměny byl užíván. Avšak již během této doby zmizel rozdíl mezi tvrdým a měkkým *l*, Dobrovský pak navrhl psaní *i* a *í* po *c*, *s* a *z*, když toho analogie žádá, místo výhradního dosud *y* a *ý*, a zaměnil *v* u počátku slova náležitým *u*, čímž *w* se stalo zbytečným; r. 1842 přijala Matice česká *j* za *g*, *í* za *j* a *j* za *y* v superl. a imper. (*její* m. *gegj*, *nejlépe* m. *neyl.*, *dej* m. *dey*) a *ou* zavedeno místo *ú* i místo historického *au*. V nynější své podobě náleží **p.** český k nejdokonalejším; žádným jiným nelze obměny i neslovanských zvuků lépe naznačiti. Gajův chorvátský dle něho jest ustrojen. *Gb.*

Pravoslavná církev v. Řecká církev.

Pravost je vůbec vlastnost všeho pravého, neporušeného, zachovalého. Než v užším smyslu vztahuje se obyčejně **p.** hlavně na listiny, spisy, knihy a jich obsah. **P.** jich zakládá se totiž na původnosti jich v tom smyslu, že v skutku týmž spisovatelem jsou složeny, jemuž se připisují. „List z nebe“, připisoval se ku př. v literatuře české svatému Petru, jenž prý chtěl jím důraz klásti na nutnost, zachovávati posvátnost nedělní; nyní zajisté nenapadá nikoho, míti sv. Petra za skutečného toho listu autora. V tom ohledu je tudíž **p.** pravý opak podvrženosti. **P.** v tom smyslu jmenujeme latinským jménem též autenthií čili authenticitou. Důležitost její není při každém spisu stejného stupně. Obsahuje-li t. list tvrzení nějaké, o němž se nijak více přesvědčiti nemůžeme, ku př. co se dělo za dětinství Kristova, tož je pak důstojnost původce tvrzení důležitá. Věděli-li bychom ku př. kdo sepsal evangelium tak zvaného „mládí Kristova“, pak bychom mohli snad již ze jména spisovatele souditi, že v něm panuje více obraznost nežli pravda. Při spisech však, jimiž vládne hlavně pozorování a rozjímání, není **p.** jich více té důležitosti, jelikož se takovým spisům vůbec nevěří slepě, než

proskoumají co do obsahu jich opakovaným pozorováním a přemýšlením t. j. zkouškou a sudbou. Do podvrženosti zabíhají jistým spůsobem i spisy, jež se vydávají buď bezejmenné (anonymně) buď pod jménem vymýšleným (pseudonymně), ač spůsob ten v mnohé případnosti se omluviti dá, i když nikoli ospravedlniti. **P.** rozeznává se od neporušenosti spisu tím, že se týká nedotknutého nikým textu čili obsahu, budiž si původce spisu ten neb onen spisovatel. — Vztahuje se však **p.** spisu někdy i na výklad čili smysl jeho, a to hlavně při zákonech, jelikož opět není téže důležitosti, kdo vykládá, sám-li ku př. zákonodárce aneb soukromá toliko osoba; neboť výklad tvoří právě teprva obsah spisu. V státu tedy, jenž založen je na spojení více národností, bývá to jedno z nejdůležitějších privilegií, aby jednotlivým národnostem nedávaly se zákony co pouhé překlady jednoho pravého čili authentického textu, než aby se vydávaly ihned co původní a samostatné texty, při jichž výkladu netřeba více ubírati se k výsadnímu čili priviligovanému textu, než k mluvnici toliko, k rozumu a ke zvyku vykládajícímu. *Hš.*

Pravověrnost v. Orthodoxia.

Prawdzic sluje v heraldice polské erb, kterýž obsahuje v sobě lva zlatého, jenž z červené zdi stinkovité po pás k levé straně vyniká a drží v tlapách předních kolo železné, a nad helmem co klenot téhož lva. Erbu toho užívalo v Polště, Litvě a na Rusi výše 50 rodin šlechtických, ku př. Beranovští, Cybulští, Dzwonowští, Godazdowští, Kobylinští, Kucharští, Lewandowští, Nosielští, Pruští, Radzanowští, Sarbiewští, Senkowští, Włodkové, Zajączkowští a j. *Ra.*

Prawdzicki Spirydion, přibrané jméno Sigmunda Krasińského (v. t.).

Praxidike, 1) v bájesloví řeckém bohyně podporující všecky spravedlivé záměry lidské. Soter (zachovatel) zplodil s ní Ktesia (majitele), Homonou (svornost) a Aretu (cnost). Jiní pokládají Sotera za otce, Homonou a Aretu za sestry **P**-činy; podobněž nepravě stotožňována **P.** s Lavernou římskou. Toliko hlava (začátek a konec) její se vyobrazovala, a ze zvířat obětních obětovaly se jí rovněž jen hlavy. Haliartové v Boiotii vystavěli jí na hoře Tilfuské nekrytý chrám, při kterémž přísahávali. Zdá se, že jmenem tím ctěna byla Minerva. — **2)** Často slula **P.** též Persefone. *Kl.*

Praxis (řec.) jest vůbec výkonné používání jistých prostředků k dosažení určitého cíle. Jednání bez určitě vytčeného cíle a bez poznání příhodných prostředků k dosažení jeho nemůže tudíž nazýváno býti **p**-xí. O poměru **p**-xi k theorii viz čl. Praktický. Celkem o poměru tom platí, že **p.** s theorií nikdy nesmí státi v odporu nesmiřitelném, a zdá-li se někdy panovati mezi oběma úplná neshoda, tuť jistě buď **p**-i nedostává se posud přiměřených prostředků ku provedení zásad theorií poznaných, anebo theorii nepodařilo se posud vysvětliti výsledky, jichž **p.** dosáhla. Neshody takové objevují se přečasto; příklad případu prvního jest známý výrok Archimedův, že by pozvedl zemi, kdyby mu podán byl pevný bod, na němž by postavil stroje své; příklady druhého případu udávají se mimo jinde hojně v lékařství, kdež na př. vidí se účinek chiny proti zimnici, aniž se ví jakou cestou se vykonává; že rtutí, jedem a t. d. vyléčí se příjice, jest lékařům známo, avšak nikoli, jak se to stává. — V obecném životě užívá se slova **p.** zvláště pro jistá povolání jako na př. **p.** advokátská, notářská, lékařská atd. **P.** úřední jest obvyklý v jistém úředním oboru spůsob, dle něhož se s došlými spisy nakládá ohledně úřední manipulace aneb i ohledně vyřizování jich. *Mr.*

Praxiteles, řecký sochař, kvetší v Athenách ok. roku 364 před Kr. Následoval téhož směru co Skopas, jen že jevil více vroucnosti citu a jemnější smysl pro spanilost a vděky nahé postavy. Jakkoli výtečná byla jeho díla kovová, byla přece jeho pracemi z mramoru překonána. Od něho pochází tak zv. Apollo Ještěrobijce (*Ap. Sauroktonos*); jehož nápodobení se chová v Louvru Pařížském. Nejvyšší slávy došel **P.** svou sochou *Afrodity* (Venuše) ve chrámě Knidském; z jeho *Erotů* pak nejvíce proslul onen v Thespiích, jehož torso (dřík) se nachází ve Vatikáně. Připisuje se mu též proslulé skupení *Nioby* v Římě, kteréž ale jiní zase Skopasovi přisuzují. *Mü.*

Pray Jiří, uher. dějepisec, nar. 1723 v Nových Zámcích v Nitranské stolici, † r. 1801. Maje 17 let vstoupil do řádu jesuit. a složiv slib zastával úřad učitelský v Pětikostelí, Velikém Váradě, Rožnavě a v Trenčíně, v 1749 stal se prof. poesie v Trnavě a r. 1759 prof. na akademii teresiánské ve Vídni, kde zároveň byl vychovatelem u hraběte Salma. Po roce přišel za profesora theologie na universitu Trnavskou. Jeho náklonnost k badání dějepisnému, již ve Vídni se jevivší, vzrostla v té míře, že se k četným domluvám svého úřadu vzdal a všecken čas studiu dějin věnoval. Zrušení řádu jesuit. r. 1773 nedotklo se ho hrubě; bylť brzo po tom jmenován od Marie Terezie královským historiografem. Po přenešení university uherské z Trnavy do Budína stal se kustodem universitní knihovny, ale vzdav se r. 1780 úřadu toho převzal jej teprv po přeložení university do Pešti. Císař Leopold II. povýšil jej za kanovníka Velko-váradskéko a František II. jmenoval jej inful. opatem. Histor. spisy **P**-ovy vynikají daleko nad jeho spisy theol. a básnické a jsou stálé ceny, ačkoli v nich mnohdy zříti neznalost poměrů sousedních národů a stranění Uhrům. Nejdůležitější z nich jsou: *Annales veteres Hungarorum ab anno ante Chr. n. 210 ad a. Chr. 997 deducti et maximam partem ex Orientis Occidentisque rerum scriptoribus congesti* (3 díly, Víd. 1761—1770); *Annales Regum Hungariae ab a. 997 ad obitum Ferdinandi I. seu annum 1564 deducti* (4 díly, t. 1763—1770); *Supplementum ad Annales veteres Hunnorum, Avarum etc.* (Trnava 1764); *Dissertationes Desiderii et Prayi de origine Hungarorum* (3 sv. v Koloči a v Pešti 1768—1771); *Historia Regum Hungariae stirpis Austriacae* (3 díly v Budíně 1799—1801). Mnoho jeho děl zůstalo v rukopise. *He.*

Prázdnota, lat. *vacuum*, ve fys. prostor všech važitelných hmot prostý. Takového posud bezpečně neznáme, neboť i pod nejlepšími vývěvami vždy ještě asi $^1/_{300}$ vzduchu se nachází, a tak zvané Toricellské vacuum (nade rtutí v tlakoměru) je naplněno (ač ovšem náramně řídkými) parami rtuti. Starší fysika (až do Galileiho) dokonce kladla za axioma, že ve přírodě **p**-ty býti nemůže, čili že příroda před **p**-tou „ošklivost má“ (*abhorret vacuum*), a tímto *horror vacui* vysvětlovala stoupání vody v pumpách, až Toricelli dokázal, že voda výše 32 střev. a rtuť výše 28 palcův nevystupuje a že příčinou toho stoupání tlak vzduchu jest. Nejdokonalejšího přiblížení ku **p**-tě nabývá se podlé Plückera pouštěním induktorického proudu elektrického skrze skleněné roury, naplněné nejčistším, velmi rozředěným kyslíkem, pomocí platinových drátův do skla zalitých. Po některé době proud i světlé úkazy ním spůsobené slabnou, na konec docela přestanou, protože kyslík s platinou se slučuje. Avšak i tato

p. není úplná, neboť propouští světlo, musí tedy obsahovati ústředí (*medium*), jež tvoří základ světla, nazvané obyčejně aether (v. t.) a naplňující celý prostor všehomíra. Nejnověji pokusil se znamenitý angl. fysik W. Thomson o přibližitelné ocenění hodnoty aetheru ve prostoře světové; podle něho váží éther ve prostoře rovné objemu zeměkoule asi 250 liber; 1 libra aetheru naplňuje kostku 250 mil vysokou, dlouhou a širokou. Tedy ani nekonečný prostor světový není p. *Šfj.*

Pražák 1) Jan, čes. theolog, nar. ok. 1425 v Praze, odkudž se **P.**, Jan z Prahy (*Joannes Pragenus*) nazýval. Vzdělav se na učení Karlově v řečích, filosofii a theol. a nabyv tamtéž hodnosti mistra svob. umění, vyučoval několik let na fakultě fil., byl několikráte děkanem téže fakulty, a jsa pro svou ráznost, učenost a náboženskou horlivost vůbec ctěn, byl r. 1461 a 62, pak 1467, 68 a 69 zvolen za rektora university Pražské. Byltě horlivý husita a kázal i psal důtklivě proti doktorovi Hilariovi, proti křižovníkům a jiným kněžím katolickým, kteří tehdáž přijímání pod obojí zavrhovali; † 7. ún. 1490. *Ra.* — **2) P.** Alois, nar. dne 21. února 1820 v král. městě Uh. Hradišti na Moravě, z otce August. Pražáka a matky Johanky roz. Poglieseové. Obdržev první vychování ve svém rodišti, poslán jest později na gymnasium Kroměřížské. Odbyv gymnasium odebral se **P.** do Brna, kde konal r. 1837 a 1838 studie filosofické. Na Brněnském lyceu vynikali tehdy mezi učiteli Klácel a Volný, první co profesor věd filosofických, druhý co profesor dějepisu a filologie. Těmto děkuje **P.**, že se v něm vyvinul cit pro studie aesthetické a historické a láska k národu. Z Brna pak odebral se **P.** ke studiím právnickým na vysoké školy Olomoucké, kde tenkráte přednášeli profesoři Dr. Scari vědy politické a statistiku a Dr. Helm právo občanské. Absolvovav práva a dosáhnuv na universitě Olomoucké hodnosti doktorské v právích r. 1844, odebral se **P.** do Brna, vstoupil zde do praxe advokátní a věnoval se úplně přípravě k svému budoucímu povolání. Rok 1848 nalezl **P**-a co oprávněného veřejného agenta v Brně, tedy v postavení úplně samostatném. Stavové moravští byli shromážděni, když zpráva o Vídeňských událostech březnových do Brna došla. Královským reskriptem, daným dne 18. března 1848, přikázal král Ferdinand V. stavům moravským, aby ihned v poradu vzali otázku o rozšíření zastoupení stavu městského na sněmích stavovských. Předloha ta vzata ihned v poradu a povoláni jsou pak prozatímně poslanci všech 7 měst královských na Moravě do sněmu, aby se společně o reformě celé ústavy moravské radili. Pro Uherské Hradiště zvolen také Dr. Pražák. První příležitost k veřejnému vystoupení dala **P**-ovi petice shromáždění v Svatováclavských lázních Pražských, v které mimo jiné se žádalo, aby J. M. Kr. naříditi ráčila, aby pro Čechy, Moravu a Slezsko každoročně jeden společný sněm držán byl a aby tudíž zvláštní sněmy zemské přestaly. **P.** co zpravodaj sněmovní komise vypracoval důkladnou representaci (a ne Kaj. Mayer, jak Ant. Springer ve své Oesterr. Geschichte sv. II. mylně tvrdí), která od stavů moravských jednohlasně přijata jest a v které stavové opírajíce se o starobylé právo markrabství Moravského proti společnému sněmu se vyslovili. Mezi důvody pro representaci uvedl **P.** mimo jiné i ten, že petice z lázní Svatováclavských považovati se nemůže za zákonný výraz království Českého, jakým jenom jsou stavové téhož království. I dále míval **P.** v pracích sněmovních pilné účastenství. Byl údem komise pro vypracování nového řádu volebního, v němž městům a okresům venkovským rozmnožené zastupitelstvo dáno, pak když stavové ke konci dubna 1848 rozpuštěni byli, členem zvláštního velkého výboru 30 mužů pro zatímné spravování záležitostí zemských, a když se pak sněm moravský na základě nového řádu volebního dne 31. května 1848 sešel a **P.** opět pro město Uh. Hradiště v něm zasedal, stal se referentem komise radící se o vybavení půdy z roboty a jiných selských břemen, a měl tudíž největší zásluhu o zdělání zákona, kterýmž se robota za náhradu na Moravě zrušila, zákona, který byl první toho druhu v zemích rakouských a z něhož mnohá ustanovení do zákonu vypracovaného na sněmě říšském a do navedení daného od ministerstva komisím vyvazovacím přijata jsou. Tak jako později ve Vídni na sněmě říšském, byla též na moravském strana ač neveliká, která chtěla míti zrušeni roboty a všech dávek selských beze vší náhrady. Důrazně proti tomu vystoupil **P.**, a tak, jak Čechové na říšském sněmě toho příčinou byli, že se vybavení z břemen pozemských stalo za mírnou náhradu, tak tuto zásadu na sněmě moravském hájil **P.** Působením na sněmě mor. získal sobě **P.** důvěru svých krajanů, tak že zvolen jest ve třech okresích (Prostějovském, Vyzovickém a Hradištském) do sněmu říšského. Přijal volbu pro okres Hradištský, a poznav ve Vídni přední muže české stal se od té doby věrným jich přítelem politickým a přilnul úplně k straně českých federalistů. Události r. 1848 jsou dostatečně známé a netřeba nám je zde vyličovati. Toliko připomenouti sluší, že **P.**, meškav od konce září 1848 v Hradišti neměl podílu v sezeních říšského sněmu v měsíci říjnu, a že v Kroměříži opět mezi politickými přáteli se octnul. Po rozpuštění sněmu Kroměřížského vrátil se **P.** do Brna, založil zde roku 1849 literární spolek sv. Cyrila a Metoděje (nynější Matici Moravskou), a dosáhnuv zde r. 1850 úřadu advokátského slavil dne 28. srpna 1852 svůj sňatek na posvátném Hostýně s Antonií roz. Skarnitzlovou z Olomouce. V Brně věnoval se úplně advokátské své praxi a získal sobě brzo jméno jednoho z nejzkušenějších a nejobratnějších advokátů na Moravě, tak že častěji volen býval do správních rad rozličných průmyslových závodů. Také konal pro rozšíření vzdělání svého rozličné cesty po Evropě. Krom toho zůstal **P.** činným ve výboru Matice Moravské. Avšak činnost taková vždy víc a více se obmezovala, až r. 1860 znovu obživena byla. Od tohoto roku věnoval se **P.** s velikou horlivostí opět záležitostem politickým a životu veřejnému. Byv zvolen r. 1861 od okresů Boskovického, Kunštátského a Blanského za poslance na sněm moravský zorganisoval tam stranu národní, jejížto působení je známo. Hned v prvním zasedání učinil **P.** jménem všech poslanců slovanské pravice co zástupců velké většiny obyvatelstva osvědčení, že přijavše volbu a rokujíce na základě ústavy únorové, poslušni jsouce slov J. V., nemíní nikterak upustiti od starých práv markrabství Moravského diplomem cís. 20. října 1860 znovu potvrzených, a poukázal hlavně k tomu, že zemský sněm moravský, jenž na základě nového řádu volebního dne 31. května 1848 se sešel, toliko odročen, nikdy ale rozpuštěn nebyl, a hájil tím kontinuitu právní v ústavě zemské. Sami protivníci političtí vážili si poctivé jeho povahy a výtečných vědomostí tou měrou, že ho vyvolili takřka jednohlasně za poslance do rady říšské, ač vládnouce velikou většinou vyvoliti mohli muže strany své. Kurie obcí venkovských zvolila ho do výboru zemského. V radě říšské zasedl **P.** na pravici mezi poslanci českými, a byl ve všech důležitých příčinách jedním z předních řečníků jejich.

Jako obratný právník a řečník osvědčil se obzvláště co zpravodaj menšiny výboru při rokování o zrušení manských svazků, pak při adrese o rozpuštění sněmu uherského a o předloze finanční. Roku 1863, když poslanci čeští na radu říšskou nešli, šel **P.** se svými přátely politickými z Moravy do Vídně, avšak jenom aby veřejně a slavně osvědčil, že trvá při politice své posavadní a že nebude účasten ničeho, co by do kompetence všech království a zemí náleželo. Když čeští poslanci říšskou radu opustili, nemohlo i působení **P**-ovo na ní výdatné býti. Byl tedy více v Brně na dovolené než ve Vídni, až konečně v prosinci r. 1864 i on se svými politickými přátely z Moravy z rady říšské vystoupil. Tím pilněji věnoval **P.** činnost svou zemskému sněmu a zemskému výboru na Moravě. R. 1863 a 1864 byl **P**. zpravodajem o důležitém zákoně obecním, a dobyl proti bureaukratické levici mnohého vítězství pro autonomii obcí. I v zemském výboru stala se činnost jeho vždy důležitější, zvláště když po smrti ryt. Petra Chlumeckého hrabě Egbert Belcredi do výboru zvolen byl, čímž strana historického práva rozhodné většiny ve výboru dosáhla, zač také levice německá na sněmě zvláště v zasedání roku 1865 a 66 proti výboru, ač bez výsledku zuřila. Zvláštní zásluha náleží **P**-ovi o vystavení nové nemocnice v Brně, pro kterou on sám nutné cesty konal, aby seznal správu nemocnic v Němcích, ve Francii a v Anglii, tak že Brněnská nemocnice co stavba a co ústav vzorem bude pro podobné ústavy.

Pražma z Bílkova, starodávný rod moravský, jehož předkové se s počátku po prvotním sídle svém Chudobíně (v kr. Olom.) psali. Statek ten náležel rodině této již tehdy, když zemské dsky moravské založeny jsou (1348); členové její, vedouce střídavě křestní jména Beneš, Mikuláš, Štěpán a Jan, drželi to zboží, na několikero kusů rozdrobené, až do druhé polovice XV. stol. Z nich vedl nejprvé Beneš z Chudobína, který se připomíná r. 1417, příjmí **P.**; jest to bez pochyby tentýž, kterýž r. 1437 co Beneš z Bílkova, jinak z Chudobína, s maželkou Annou z Horšova přichází, a vedle něhož se tehda již Všebor z Bílk. a Mikuláš z Bílk. vyskytují. Tento Beneš zůstavil syny Jana a Beneše, z nichž mladší, který 1481 statek Lešnou (v kr. Přer.) koupil, s manželkou svou Eliškou ze Žerotína opět syny Petra, Mikuláše a Beneše a dceru Bohunku, provdanou za Krištofa Kropáče z Nevědomí, zplodil. Synové Petr a Beneš pojali k manželství sestry Vero niku a Lidmilu roz. Kropačky z Nevědomí, skrze které se jim dostalo zboží Orlovské čili Evanovské (v kr. Brn.). Po Petrovi zůstali synové Jan, který Lešnou 1567 prodal, Mikuláš, Bohuslav Šebor (vlastně Všebor) a Petr, však jen Jan zanechal syna Petra, který se s Anastasií Cetrysovnou z Kynšperka, dědičkou statku Fulneckého, oženil, a prodav zboží Evanovské tuším bez mužských potomků zemřel. Manželka jeho prodala Fulnek ještě za jeho živobytí 1586 Janovi Skrbenskému z Hříště. Mikuláš **P.** z B., prostřední syn Benešův a Elišky z Žerotína, stal se praotcem nynějších hrabat **P**-mů z B. Oženiv se v knížectví Opavsk. s Kateřinou, dcerou a dědičkou Jindřicha Hukovského z Ochab, dostal s ní statek Velkou Polom; později koupil statek Jistebník (*Stirbnig*) a panství Bílovec, načež 1555 zemřel. Z prvního manželství měl syna Beneše, s druhou manželkou p. Šťastnou Sedlnickou z Choltic († 1577) zplodil syny Jana a Bernarta. Beneš dostal statek Jistebník a koupil 1567 od strýce Jana Lešnou, † však 1582 bez potomků, načež statek Jistebník připadl bratru Bernartovi na Bílovci, kterýž s manželkou svou Kristinou z Lapic též dětí neměl, a přikoupiv ještě statky Studénku (*Stauding*) a v Moravě Chropyni, ok. 1600 zemřel. Za dědice ustanovil mladší 3 syny bratra Jana na Velké Polomi, Kyjovicích a Lešné, s p. Barborou z Žerotína zplozené: Viléma, Šebora a Karla, vyloučiv od toho dědictví starší jich 2 bratry, Mikuláše Bartoloměje a Beneše. Z dědiců těchto zemřel Vilém, jenž dostal Chropyni, záhy bez dětí, načež statek tento od bratří Šebora na Studénce a Karla na Bílovci a Jistebníce prodán. Karel súčastnil se ve zbouření stavovském proti Ferdinandovi II., načež ztrátou statků svých pokutován, z nichž se teprvé po létech, když byl jediný jeho syn Vilém Fridrich (také Melchior Fridrich) na vojně zahynul, Bílovec opět dceři jeho Alžbětě († ok. 1652), manželce p. Václava Sigmunda Sedlnického z Choltic, k užívání dostal. Za touž příčinou pozbyl i starší jeho bratr Beneš na Lešné, Kyjevicích a (přikoupené) Slatině statků svých, z nichž však po jeho smrti Lešná a Kyjevice v dluhu postoupeny jsou vdově jeho Lidmile, roz. Piklarovně z Grodic, kteráž se znova vdala za Martina Půhončího z Předmostí. Z ostatních dvou bratří byl Šebor na Studénce po bitvě Bělohorské nějaký čas místodržícím úřadu hejtmanského v knížectví Opavském; r. 1616 byl koupil panství Odry. Maje za manželku Alenu roz. Rederovnu, zemřel velmi zadlužen, tak že statkové jeho veřejně prodáni jsou. Jeho synové Jan Bernart, Jan Moric, Šebestian Julius a Jetřich odebrali se do knížectví Ratiborského, kdežto se Jan Bernart, který povýšení do stavu hraběcího (1670) dosáhl, nejprvé co pán na Svrklanech, potom na Rybnících a Křižanovicích a co nejvyšší sudí zemský kníž. Ratib. a Opolsk. ještě 1660 připomíná. Jeho synové byli Karel Ferdinand na Kujavách a Jan Bernart na Újezdě a Svrklanech, soudce zemský knížectví Ratib. a Opolsk; poslednějšího syn Jan Ferdinand (JMC. komoří a též soudce zemský jmenovaných knížectví) † ok. 1726 a zůstavil toliko 4 dcery: Annu Julianu, provd. Skalovou ze Lhoty, Annu Kateřinu, provd. Tauberovou z Taubenfurtu († 1733), Johanu Alžbětu, jeptišku v klášteře Černovanském, a Františku provd. Rogojskou, kteréž zděděné panství Újezd Karlovi hraběti Sobkovi prodaly. Mikuláš Bartoloměj na Velké Polomi, nejstarší z 5 synů Janových, byl ženat s Eliškou roz. Rejzvicovnou z Kadeřína, s níž měl syny Jana, Viléma a Bernarta. Nejmladší zemřel jak se zdá svoboden; Jan a Vilém rozdělili se statkem Velko-Polomským. Došli s ostatními členy rodu svého tehda žijícími povýšení do stavu svobodných pánů, a Vilém povýšen jest později na hraběte, přečkav bratra Jana, kterýž s manželkou svou Annou, roz. Gieraltovskou s Gieraltovic, dětí neměl, pročež díl jeho statku V. Polomského opět bratrovi připadl. Vilém byl soudcem zemským a asi od r. 1648 nejvyšším sudím knížectví Opavského; 1652 byl nějaký čas též místodržícím úřadu hejtmanského. Vzdav se nejvyššího soudství 1653, † 1666. Ženat byl nejprvé s Lidmilou roz. Buchtovnou z Buchtic, potom s Annou Helenou Petronelou roz. hrab. z Vrbna, po jeho smrti zase provd. Oderskou z Lideřova (1698), 1673—89 paní statku Oldřichovského. Jeho syn z 2. manželství, Karel Štěpán, JMC. komoří a nařízený nejvyšší strážmistr, jakož i Josef hrabě **P.** z B., soudce zemský knížectví Opavského, prodal statek V. Polomský dědu svému Jiřímu Štěpánovi hraběti z Vrbna; jeho manželka Ludovika Marie, roz. hraběnka z Oppersdorfu, zdědila

po bratru svém panství Frídecké (v kníž. Těšínsk.), kteréž 1708 postoupila synu Františkovi Vilémovi. Tento † co c. k. tajný rada, komoří a rada při vrchním úřadě slezském 9. kv. 1731 v 55. roce stáří svého. Jeho syn, s Karolinou roz. hraběnkou z Almesloe zplozený, Jan Nepom. prodal panství Frídek 1797 arcikněžně Marii Kristině a jejímu manželu Albertovi vévodovi Saso-Těšínskému, načež co c. kr. skut. tajný rada a komoří ve Vídni 28. led. 1804 zemřel, maje věku svého 78 let. Mimo několik dcer zanechal syny Jana Nep. Karla (nar. 23. září 1756), který co c. k. kom. a pán na Falkenberce a Tylovicích (v prus. Slezsku) 15. bř. 1822 zemřel, a Filipa, který potomků nezanechal. Janův mladší syn Ludvík, c. k. komoří a pán na Tylovicích (nar. 29. čce 1791), † ve Vídni 18. srp, 1830, a jediný jeho syn Jan následoval jej již 24. listop. t. r. sedmiletý do hrobu; starší syn Fridrich (nar. 30. pros. 1786), pán na Falkenberce, † co kr. pruský major ve vojště 10. ledna 1860. Jeho syn a dědic Fridrich Vilém (nar. 20. března 1833) jest nyní již jediný mužský potomek starožitného rodu svého. — V XVIII. stol. žil mimo jmenované ještě František Josef hrabě. **P.** z B., jehož manželka Anna Barbora, roz. Přepická z Rychmburku, po 1. muži Janovi hrab. z Neuhausu statek Štemplovský (v kn. Opavsk.) zdědila a 1732 prodala, načež ještě t. r. koupila statek Milonice (v kr. Brněn.), kterýž po její smrti († 10. kv. 1756 v 67. roce stáří svého) opět prodán jest. Jejich syn Jan Nep. (nar. 29. bř. 1726) koupil 1759 statek Hluchov (v kr. Olom.), v kterýž se po jeho smrti 1781 uvázala mladší dcera Josefa, provd. hrab. Khuenová. Starší dceři Teresii, provd. hrab. Canalové, dostal se po vymření rodu Přepických statek Vicemělice (v kr. Brn.), jejž 1798 prodala. — Justus Vilém hrabě **P.** z B. byl ku konci XVIII. stol. inful. proboštem kolegiátního kostela Staroboleslavského. *Svb.*

Pražmo, jedno z nejdávnějších jídel slovanských, připravovalo se tak, že se upražily pšeničné klasy ne zcela dozrálé; zrna vymnutá zavařila se mlékem anebo i jinak se připravila.

Pražmowski, starožitný rod polský, nyní hraběcí, znaku Belina, usedlý v Mazovecku; z Polska rozšířil se do Moravy a Slezska. Poprvé jmenuje se Vavřinec **P.** vojv. Mazovecký r. 1532, před tím kastelán Český 1525; Sigmund I. zapsal mu veliké usmy za hojné jeho zásluhy na statku Mogilně; Ondřej **P.**, jeden z prvních reformátorův polských, byl okolo r. 1548 proboštem při kostele sv. Jana v Poznani, odtud při rozšiřování učení Kalvinova vypovězen odebral se do Kujavska a šířil tu z Radziejova nové učení; † 13. bř. 1592. Vydal tiskem mimo jiné *Kwestyja o kościele Božym, iž błądzić nie može* (v Královci 1585); *Rozmowa jezuitów poznańskich, którą mieli z ks. A.* **P**-*m o małżeństwie i bezżeństwie kapłańskiém* (1581); *Admonitio de dispensionibus Ecclesiae; De Petri et romani pontificis principatu XL quaestiones* (t. 1685). Jiný Ondřej **P.** byl 1629 poslanec na sněmě, odkud zvolen na tribunál v Radomi; Ondřej, pokladník a soudce zemský ve Varšavě 1648, jest nejspíše týž. Jiný Ondřej, kastelán Varšavský, zplodil syny Mikuláše, Františka, Samuela, Albrechta, Jana a Josefa. Nejstarší z nich Mikuláš (nar. 1617), arcib. Hnězdenský, studoval doma v otčině, pak ve Vlaších v Římě: když se odtud vrátil, jmenoval jej Jan Kazimír referendářem korunním; opatem v Šechově a proboštem u sv. Michala v Krakově, dále proboštem v Hnězdně a předsedou tribunálu korunního, 1658 kancléřem korunním, 1659 biskupem Luckým a po smrti *Leszczyńského* 1666 arcib. Hnězdenským; † 15. dub. 1673. Sepsal *Wywód niewinności przeciwko niesłusznemu wyrokowi przez konfederacyą w obozie pod Gołębiem* (1672). František, bratr před., biskup Lucký, skončil studia theologická ve Vídni, na to jmenován byl sekretářem korunním, proboštem v Hnězdně, kanovníkem v Krakově, jedenáctkráte předsedou tribunálu korunního a biskupem Luckým 1691; † 1701. Samuel Jiří, třetí bratr, korouhevník korunní 1662, vojvoda Plocký, starosta Křepický a Varecký, † 1685. Vojtěch, starosta Lomženský, držel lenní statky Lopěnník Lacký a zůstavil syny Pavla, který byl star. Lomženským, a Mikuláše, který byl starostou Mščonovským. Mimo tyto připomínají se Gabriel **P.** písař zemský 1667, Ondřej kanovník v Pultusku 1678 a j. v. Mikuláše, starosty Mščonovského, syn Michal, star. tamže, zplodil syny Eligia starostu Mščonovského a Františka korouhevníka v Černěchově. Od Martina a Kateřiny Dobovské pošli: Adam, otec Stanislava a Adama; Vavřinec, který zplodil Ondřeje kast. Varšavského; Stanislav, otec Martina mečníka Varšavského a Stanislava, který měl syna Sigmunda pokladníka Varšavského; čtvrtý syn Martinův Petr zplodil Albrechta podkomořího Černského. Dále se připomínají Petr **P.** podčeší Varšavský, syn jeho Petr podčeší tamže, a Petr vnuk podčeší Černský; pak Tomáš lovčí Opočenský; Jan mečník Varšavský který zplodil tři syny. Z těch byl Michal starostou Něšavským a zůstavil Petra kanovníka v Poznani, kancléře ve Varšavě, a Antonína podčešího Černského. Tento byl otcem Františka kast. Zakročimského, jenž obdržel řády Orla bílého a sv. Stanislava. Od Františka pošli Adam kanovník ve Varšavě. Jiný Adam **P.**, spis. pol., nar. 1764, † 8 ún. 1836, byl člen *izby edukacijné*, biskup Plocký od 1817, znamenitý kazatel. Vydal tiskem: *Rys historyczny* až do obležení Varšavy od krále Pruského, který vyšel r. 1809 v *Dzienniku Warszawském; Wiadomości o najdawniejszych dziejopisach polskich* (t. 1811). Měl paměť nadobyčejnou, dosti vzdělanosti, neměl ale pevného charakteru a honil se hlavně za důstojnostmi; proto méně vykonal než mohl. Na vyzvání towarzystwa przyj. nauk pracoval historii panování Augusta II. i III. a na překladě Herodota, kteréž spisy zůstaly v rukopise.

Pražmy (*Sparoidei*), čeleď ryb mořských z řádu Ostnoploutvých (*Acanthopterigii*), vyznamenávající se lesklou barvitostí a zvláštními kresbami, pak chutným masem. Jsou to ryby tupozubé s jedinou ploutví hřbetní. Sem patří zlatice, *Sparus auratus*, ryba barvy stříbrné se zlatými pruhy, 1—1½ stopy dlouhá. Žije v moři Středozemním a přináší se často na rybí trh. Byla již Římanům co lahůdka známa.

Prčaň, ital. *Perzagno* [percaňo], ves v Dalmácii, ¾ míle severozápadně od Kotora, má asi 1300 obyv., skvostný kostel nedávno vystavěný, obchod a hedbávnictví.

z **Prčic**, sl. panský rod znaku růže, zvaný tak od původiště svého Prčic (v. t.), kdežto již roku 1169 seděl nejstarší známý předek rodu, p. Vítek z **P.**, který u dvora kr. Vladislava (1169 do 1177) úřad nejv. truksasa zastával. Viděl Vítek slavné doby národu Čes. za panovaní toho krále, a jakožto muž důvtipný, horlivý a výmluvný účastnil se nejen v skutcích hrdinských, nýbrž i v nejvážnějších záležitostech vlasti; v kritických výtržkách roku 1174 vyslán byl od krále Vítek z **P.** spolu s biskupem Pražským ke dvoru cís. Řím. Fridricha Barbarossy do Normberka, aby císaře synovi jeho Bedřichovi naklonili; tomuto potomnímu knížeti Čes. sloužil Vítek věrně; dne 23. led. 1179 bojoval po boku

jeho v krvavé bitvě u Loděnic, kdežto od nepřítele zajat, poražený Bedřich ale přinucen v kruté zimě s pozůstalým vojskem (24. led.) na zámek Vítkův do Prčic utéci, kdežto odpočinuv a spojiv se s Morav. knížetem Konradem soka svého Soběslava u Prahy porazil; Vítek z **P**. byv vězení zbaven seděl ještě roku 1189 na sněmu v Sadské, vykonal co stařec (1192) pouť k sv. hrobu do Jerusaléma a zemř. brzy po návratu r. 1194 u vysokém věku, zůstaviv aspoň čtyry syny, kteří, nazývajíce se, vyjma jediného Jindřicha, vesměs Vítkové po otci rozsáhlé krajiny zdědili; a poněvadž i potomkové jejich často na jméno Vítek křtěni byli, veškeren rod po dlouhý čas napotom Vítkovci nazýván byl; od svých statků přijali pak tito i rozdílná příjmí, stavše se předky mnohých větví: Jindřich založil Hradec Jindřichův, nejstarší Vítek Krumlov, jiní Třeboň, Nové Hrady, Landštein a j. Vok ale, syn a vnuk dvou Vítkův z **P**., postaviv mezi 1241 a 1246 hrad Rožmberk (*Rosenberg*) nad Vltavou stal se prvním předkem slavného rodu pánů z Rožmberka (v. t.). *Vl.*

Prčice, městečko v Čechách, okr. Sedlec., kr. Tábor., čítá 1040 obyv., má farní kostel svat. Vavřince v XII. stol., původně v slohu román. založený, k němuž ok. r. 1280 nyn. krásné gotické presbyterium na místě polookrouhlé apsidy přistavěno jest, s věží r. 1730 zvýšenou a trojí cibulovitou bání krytou, zámek r. 1590 nově vystavený (starý zámek t. č. již sešlý, někdejší sídlo pánů Vítkovců, stával na západní straně dvoru, místnosti jeho použito k průmyslným účelům); klášter a špitál milosrdných sester, r. 1845 od zdejšího rodáka Františka Pišťka (v. t.) založený; školu farní r. 1855 vystavěnou a j. **P**. jsou historicky pamětihodné co sídlo slavných pánů z **P**-c (v. t.) zvaných Vítkovců, kteří pak založivše jinde nádhernější hrady tyto sobě za sídla zvolili. Kdo po nich v držení **P**-c následoval, udati nelze; na začátku XV. století vládli na **P**-cích páni z Landšteina seděním na Borotíně, na začátku XVI. p. Mračtí z Dubé; ryt. Jan Voračický z Paběnic koupil r. 1540 od Viléma Mrackého z Dubé ½ tvrz a městečko **P**. a získal od jeho syna Viléma i druhé polovice, jeho potomci drželi **P**. až do konce toho stol.; roku 1599 v sobotu po sv. Jarolímu přešly koupí na ryt. Humprechta Černína z Chudenic, který je roku 1612 p. Janovi z Talmberka na Smilkově a Chotěticích prodal jmenovitě: tvrz **P**. nově vystavěnou s pivovárem, dvorem, dvůr v Malkovicích, městečko **P**. s podacím kostelním, s kolaturou, farou a školou, ves Matějov a j.; jeho potomek p. Václav Vilém z Talmberka odkázal **P**. závětí 30. květ. 1697 manželce Eleonoře, rozené hr. dela Sago Paradiso, která se po jeho smrti za p. Fr. Leopolda Voračického z Paběnic provdala a **P**. r. 1705 (18. září) p. Karolině hr. z Valdšteina roz. z Žerotína prodala, od té přešly na Václava Norb. Okt. hr. Kinského ze Vchynic (†8. led. 1719), jehož syn Jan Václav Okt. Kinský ze Vchynic **P**. r. 1725 za 52.000 zl. ryt. Janovi Vítovi Malovci z Malovic na Proseči prodal, který r. 1726 statek Uhřický přikoupil; po smrti Jana posledního Malovce na **P**-cích (†1803) připadl statek jeho matce Johaně Malovcové roz. Olivové, která se provdala za Pražského měšťana Karla Burku, jenž postoupený statek ve dluhy uvedl; r. 1835 konečně **P**. koupil nynější držitel p. Václav Ignác Eisner ryt. z Eisensteina, veškerých práv doktor a zemský advokát. Mezi **P**-mi a Sedlcem pne se důkladný, r. 1816—1822 od Karla Burky vystavěný 250 kroků dlouhý most o třech obloucích. *Vl.*

Pre—. Slova původu latin. zde scházející hledej čtenář pod prae.

Pře 1) vůbec spor neb hádka jakákoli mezi dvěma stranami, obzvláště ale v právnictví — **2)** spor takový žalobou na soud vznešený (*Process*), v širším smyslu pak **3)** veškeré soudní řízení v příčině nějakého porušení práva. V tom smyslu rozeznáváme hlavně *při* občanskou ode **p**. trestní podle toho, zdali skutkem neb opominutím nějakým přestoupeno bylo právo občanské aneb trestní. Obě různí se od sebe v mnohém ohledu: **p**. občanská předpokládá nutně stížnost na porušení práva se strany škodu trpícího; **p**. trestní zavádí se i bez návrhu toho, jehož právo bezprostředně bylo porušeno, hlavně ve prospěch státu trestním činem poškozeného. Nad to liší se **p**. obč. od trestní vedením důkazu: ve *při* obč. jde pouze o formální právo, v trestní o materiální jistotu stran povahy trestního skutku, jeho původce i viny jeho. Ve *při* obč. soudce jen na ty důkazy smí zřetel bráti, jež mu strany samy podaly, kdežto ve *při* trestní takový důkaz nestačí, nýbrž soudce má z úřední povinnosti své starati se o vedení důkazu i má tudíž použiti všech důvodů, o nichž byl obdržel vědomost jakkoli. Svědkové ve *při* obč. přisáhají u přítomnosti stran a vyslýchají se o průvodní články (v. níže) i o dotázky zadané od odpůrce; v trestní *při* dotazuje se soudce o všecky věci, o nichž od nich chce nabyti vědomosti; kdežto pak ve *při* obč. za důkaz slouží i přísaha, nemůže tato ve *pri* trestní za důkaz býti připuštěna. Řízení ve *při* obč. jest zvláštními ustanoveními odměřeno; jestiť ustanoven jistý pořádek, v jakém se má díti útok i obrana, a to co bylo uvedeno se má dokázati, takže co nebylo v tom pořádku předneseno, aspoň v řízení písemném později již se dodati nemůže. Ve *při* trestní není obžalovaný obmezen na jisté lhůty, v nichž by musel obranu svou a její důkazy přednésti. Konečně pak liší se **p**. obč. od trestní i tím, že u nálezů ve *při* trestní nikdy nevzejde tak zvaná právní moc (v t.), kdežto nálezy v obč. *při*, proti nimž už není žádného právního prostředku, nabývají moci právní. — **P**. obč. dělí se na řádnou a sumární. Řádné řízení, jehož se pravidelně jest držeti, ustanoveno jest zákony, sumární **p**. však jest odchylkou od něho, jehožto forem některých se při ní pomíjí a **p**. sama volněji a rychleji provádí; což děje se za tou příčinou, buď že věc, o niž se jedná, jest příliš skrovné ceny a celý právní poměr jednoduchý, tudíž i rozhodnutí sporu jest lehké, s čímž by se obšírné řádné řízení co do času a výloh nesrovnávalo; buď že straně hrozí nebezpečenství, že by nálezu, jehož by v řádném řízení dosáhla, už více nemohla užiti, poněvadž sporná záležitost nesnese delšího prodlení, aneb konečně, že se jest obávati úmyslného protahování sporu se strany odpůrcovy. Co se obecního řízení soudního dotýče, platí především pravidlo, že soudce nemá říditi, leč byla-li prvé žaloba zadána (*nemo judex sine actore*), a že má učiniti jen ten výkon, jenž na žalobu podanou bezprostředně má následovati, ve všech ostatních opatřeních ale má očekávati dalšího stran pořádání a vyhledávání. Nemůžeť soudce ze své moci zavrhnouti žalobu, třeba ji u věci samé za nepodstatnou byl shledal, aniž žalobu, rozsudkem už rozhodnutou vrátiti, kdyžby znovu podána býti měla. Řízení hlavní končí se čtyřmi řečmi neb spisy, z nichž na každou stranu po dvou přijde. Na žalobu přichází odpověď žalovaného (*Einrede*), na tuto pak replika žalo-

vatelova a duplika žalovaného. Pakli strany se usnesou, že i více řečmi neb spisy říditi chtějí, nemůže se jim toho brániti. Když žalovaný v duplice nové okolnosti aneb důkazy uvedl, má se žalovateli na jeho žádost povoliti spis konečný, (*Schlussschrift*) žalovanému pak spis nákonečný, odvratný spis konečný (*Gegenschlussschrift*). Při odvolání má každá strana po jednom toliko spisu aneb řeči. Jen záležitosti soukromé mohou se právní cestou vyřizovati. Nechce-li aneb nemůže-li ten, kdo má jakýsi závazek, povinností své dostáti, může oprávněný začíti *při*, t. žádati u soudu, aby byl onen k vyplnění svého závazku přinucen. Tato žádost projevuje se žalobou; k podání žaloby dle pravidla žádný čas určen není. V žalobě musí žalovatel dovesti *a*) skutek s všemi okolnostmi, z kterého právo vyhledávané pomocí zákona vzešlo; skutkové však ti, jižto k početí práva ničím nepřispěli, nýbrž toliko jeho ukončení zdrželi a překazili, v žalobě se neuvádějí, ale zachovají se pro repliku, kdyby žalovaný namítal, že již právo minulo aneb přešlo. b) Všecky skutky, z nichžto vysvítá, že žalovatel má právo aby ve svém vlastním jméně žaloval, a že žalovaný zavázán jest k té povinnosti, jíž vyhledávané právo nasvědčuje. V tom zakládá se tak zvaná činná legitimace čili oprávnění k vedení **p.** Skutkové uvádějí se tím pořadem času, v kterém se vykonaly. Vyhledávané právo nemohlo vzejíti bez zákona, jest tudíž zákon důležitou záležitostí žaloby a sluje důvodem neb základem právním. Avšak žalovatel nemusí se výslovně odvolávati na zákon, ješto jest úřední povinností soudcovou znáti zákon a ku právu hleděti, byť i strany buď dokonce zákonů neuváděly, aneb je chybně uváděly. Jedná-li se však o zákony nevyhlášené, na př. o výsady zvyklosti aneb zákony cizích zemí, musí se v žalobě jako jiný skutek dokázati. Hlavní částí žaloby jest žádání (*Klagsbegehr*), jež musí býti co možná určitě a zřejmě v něm udáno, čeho žalovatel u věci hlavní i u náležitostech vedlejších vyhledává. I v odpovědi žalovaného jest žádání hlavní částí: nemůže však žalovaný ničeho žádati, leč aby žalovatel se žalobou svou buď zcela aneb z části odmrštěn byl dle pravidla: *actor non potest condemnari nisi in expensas.* Pouhá žádání, aby soudce nalezl co za právo jest, aneb aby žalovaný odsouzen byl k vyplnění toho, k čemu jest zavázán, považuje se jakoby žádné učiněno nebylo, a žaloba musila by se k opravení vrátiti. Žalovaný se proti žalobě brání trojím spůsobem: zapíráním skutku, že okolnosti v žalobě uvedené nejsou pravdivé, upíráním právního důvodu žaloby, když ukáže, že není zákona dle něhož by žalovateli vyhledávané právo příslušelo a z uvedeného v žalobě skutku plynulo; konečně uvedením obran totiž okolností, jimiž bez ohledu na pravdivost skutku neb právního důvodu žaloby chce vyvrátiti žalobu. Obrany jsou buď právní, ze zákona plynoucí, aneb skutkové pocházející ze skutku, na př. že žádá žalovatel vyplnění povinnosti předčasně; buď peremtorické, jenž žalobu zcela porážejí, buď dilatorní, které ji jen na čas zdržují; buď stálé aneb dočasné, osobní, které se jen proti jistým osobám mohou uvésti, aneb věcné proti každému; všeobecné v každé rozepři, aneb zvláštní jen v jistých rozepřech. Všecky obrany se musí v odpovědi přednesti vyjma obranu nepříslušnosti k soudu **p.** již započaté aneb rozhodnuté, jež mohou býti zvláště zadány. Avšak i v duplice a spisu nákonečném mohou se přednesti obrany proti okolnostem, jež žalovatel uvedl v replice aneb ve spisu konečném. Každá obrana musí dokázána býti od toho kdo ji přednesl. V replice *žalovatel*, když žalovaný skutek neb právní důvod žaloby neuznal, dovozuje že právní důvod žaloby jeho skutečně se zakládá na zákonu, i vysvětluje, kterak přivedení důkazové právní jistotu podávají o skutku, za základ neb důvod žaloby uvedeném, aneb že na něj povinnost vésti důkaz nepadá. Nových okolností uváděti nemá; a však proti obranám žalovaného hájí se podobně jako žalovaný proti žalobě. Konečně pak žalovaný v duplice své se hájí proti novým okolnostem v replice obsaženým, a lépe vykládá své obrany i vyvádí důkazy na ně přivedené. Když strana *při* vedoucí uvedla skutky v příslušném čase a na pravém místě, má odpůrce v následující řeči aneb spisu na ně zřetelnou odpověď dáti, že je buď za pravdivé uznává aneb co nepravdivé a nepravé zapírá. Jest právní domněnka, že uvedené od strany skutky jsou pravdivé, pokud jich odpůrce náležitě neupíral. Chce-li strana přiznati některé okolnosti, může to učiniti zcela všeobecně; zapírati musí každou zvlášť. Důkazové ve při vedení musejí vždy v té řeči oznámeni býti, v níž uveden je skutek který má býti dokázán. Důkaz vede se přiznáním, listinami, svědky, znalci, přísahami. Vede-li se důkaz listinami, má jich přepis ihned k spisu aneb řeči přiložen býti; plnomocenství právního zástupce přiloží se v originálu aneb v přepisu úředně stvrzeném, při řízení ústním však se nemusí přiložiti, když strana osobně před soudem stála. Vede-li se důkaz svědky, má jich jméno, stav a příbytek oznámen a průvodní články (*articuli probationis*, *Beweisartikel*) přiloženy býti. Jsouť pak článkové tito průpovědi, v nichž obsaženy jsou okolnosti, o jichž pravdivosti neb nepravdě svědek slyšán býti má; články ty pouze o skutcích, nikoli též o právích a povinnostech jednají, a jen o takových okolnostech, jež při rozhodnou; každý článek jen jednu okolnost obsahovati má; konečně budiž podotknuto, o kterých článcích každý svědek slyšán býti má; v replice aneb duplice nelze původních článků dostatečně uvésti. Podobně nabízí se i důkaz skrze znalce a uvádí se o kterých okolnostech; průvodní články pravidelně a jména znalců někdy se přikládají. Konečně při důkazu přísahou třeba rozdíl činiti mezi přísahou rozhodovací, doplňovací a oceňovací (v. t.); okolnost, kterou někdo chce dokázati přísahou rozhodovací, musí zevrubně udati a zároveň výslovně se vyjádřiti, aby odpůrce přisáhal na to, že pravdivou není (ukládání přísahy, kteréž se i v replice i v duplice státi může). Může-li a chce-li ten, kdo přísahu uložil, v tom případě, že by odpůrce nepřijal aneb vrátil přísahu, sám ji vykonati, může se o tom prohlásiti, aniž by to důležitě potřebné bylo. Chce-li však důkaz vedoucí složiti přísahu doplňovací aneb oceňovací, udejž zřetelně okolnosti, na které chce přisáhati, a nabídniž se k přísaze hned v oné řeči aneb spisu, v kterém skutek jest uveden. Všecky spisy jazykem v zemi obyčejným sepsány buďtež; výrok soudu v té řeči, v jaké spisy podány byly. Na záhlaví (*rubrum*) má se jméno soudu, k němuž se spis podává, jméno, stav, příbytek žalovatele, odpůrce a předmět sporu stručně oznámiti; spisy mají se dvojnásob a od právních zástupců podepsané podávati, kteréhož podpisu netřeba u soudů vojenských, když advokát aneb osoba k vykonávání soudnictví zkoušená jest stranou. — Na každou žalobu může se řízení konati buď ústně neb písemně. Řízení ústní jest vlastně jen protokolárně písemné, neboť záleží v tom, že se oběma stranám nařídí, aby se k soudu dostavili, kdež se řeči jich příslušné ve protokol vepíší. Při řízení písemném podávají strany příslušné své řeči k soudu písemně. Kdy to neb ono řízení se zavádí, ustanovuje u nás

buď *řád soudní*, buď rozmanité dvorské dekrety a patenty: tak u věcech skrovné ceny (pod 25 zl., u vojenských soudů pod 200 zl.), u soudů na venku, u soudů horních atd. Kde podle zákona písemně říditi jest, musí žaloba písemně býti podána; kde však možná říditi ústně, má žalující na vůli, zdali chce žalobu svou buď písemně podati, aneb ústně t. do protokolu přednesti. Řízení samo založeno jest buď na zásadě jednací (*Verhandlungsmaxime*, řízení písemné), buď vyšetřovací (*Inquisitionsverfahren*, řízení protokolární). Na žalobu ústní má totiž soudce nařídíti stání t. j. den, hodinu a místo, kde strany buď osobně aneb skrze řádně přijaté zástupce dostaviti se mají a při stání z povinnosti úřadu vyšetřiti, zdali žalovaný pro svou osobu aneb pro spornou věc pod soudní jeho moc sluší; zdali žalovatel a žalovaný sami sebe zastávati právo mají; v čem skutek záleží, na nějž žalovatel svou žalobu, žalovaný pak svou obranu zakládá; každou okolnost skutku uvedeného, kterou jedna strana pro sebe uvedla, musí soudce protivné straně, kdyby na ni sama o sobě zřetelně a jasně nebyla odpověděla, vzlášť předložiti a se na pravdivost neb nepravost její tázati; zapírá-li druhá strana některou okolnost, jest povinností soudcovou skoumati průvody, jimiž strana skutek tvrdící může jej dokázati. Když pak z vyskoumaného a uvedeného skutku na jevo vychází, že by která strana zastoupení od někoho vyhledávati mohla, má ji soudce na to upozorniti, a poučiti o prospěchu tom i o škodě vznikající z nežádání takového zastoupení. Žádání (*petitum*) má soudce straně ponechati, a nesmí jí v ústa položiti, čeho žádati má a může. Líčení pře má se skutečně díti ústně, pročež jest zakázáno řeči ze spisu do protokolu diktovati, protokol doma sepsati a k stání přinesti; protokol strany samy nepodpisují, ale když toho žádají, má jim to býti povoleno. Když strana v celé hodině k stání určené ani sama nepřijde, ani řádně splnomocněného zástupce za sebe nepošle, aneb když sice k stání přijde, avšak onoho činu nevykoná, jejž vykonati povinna byla a jenž byl účel jejího předvolání, stane se neposlušnou (*contumax*), což má za následek, že k řeči, kterou pronesti měla, více se nepřipustí, řízení se skončí a v rozhodnutí rozepře všecky okolnosti skutku, na něž neodpověděla, bez důkazů za pravdivé se přijímají, pokud předmět žaloby nepřesahují a pokud strana je uvádějící právo měla, v řeči své je přednesti. Na důvod práva kontumace nemá žádného působení. Avšak tyto škody kontumace nastávají straně jen tehdy, když toho strana k stání přišlá vyhledává, může však také tato strana druhé odpustiti nepřijití. Pakli se obě strany k stání nedostaví, nemá to žádného následku, neboť soud toliko oběma stranám oznámiti má, že stání na vyhledání kterékoli strany znova nařízeno bude. Strana nepřišlá, když se řízení pro kontumaci ukončilo, aby škodu z toho vzniklou od sebe odvrátila, a aby vše v předešlý stav uvedeno bylo, má právní prostředek omluvení svého nepřijití spisem omluvným aneb i ústně, soudce pak má nařídíti stání k řízení o této *při* omluvné; nepovolí-li odpůrce žádanou omluvu, má soudce sám výměrem nalezti, zdali nepřijití k stání za omluvené se prohlašuje a řízení kontumační ruší. Řízení písemné má místo v rozepřích v hlavních městech vedených, ve *při* účetní, a kdykoli se obě strany o písemné řízení shodnou; mohouť strany buď napřed, nýbrž i v běhu řízení samého smlouvou aneb obapolným dorozuměním co do řízení uchýliti se od ustanovení zákona. Je-li žaloba písemná podaná k soudu opatřena jak náleží, ustanoví soudce obžalovanému lhůtu k podání své odpovědi, kterážto lhůta v zákonu ustanovená (30 dní, když obžalovaný bydlí v místě soudním, jinak 45 dní atd.) pouze u soudů obchodních a směnkových z důležitých příčin zkrácena býti může. Nemůže-li obžalovaný v ustanoveném čase podati svou písemnou odpověď, může žádati o další lhůtu a překážku onu uvésti a dokázati; uzná-li soudce potřebu prodloužení lhůty, má právo žádanou lhůtu ihned povoliti. Když však žádaná lhůta převyšuje zákonní lhůtu aneb když udaná překážka jest nepostačitelná, dodá onu žádost odpůrci, aby o ní ve třech dnech své vyjádření podal; pakli odpůrce ve 3 dnech vyjádření toho nepodá, uzná se prodloužení lhůty mlčky co povolené, svolí-li k ní, musí i soudce bez překážky povoliti. Kdyby však odpůrce nesvolil k prodloužení lhůty, ponecháno uznání soudcovu na vůli, zdali ji z uvedených příčin povoliti chce čili nic; když obžalovaný v ustanevené lhůtě ani odpovědi své nepodal, ani o další k tomu lhůtu nežádal, má žalovatel podati žádost, aby řízení bylo ukončeno, žalovaný zbaven práva podati svou odpověď, a aby k sepsání podaných spisů (srotulování) nařízeno bylo stání. Kdyby však odpověď obžalovaného třeba po prošlé lhůtě ale o den dříve než žádost v srotulování spisů byla podána, má tak považována býti, jakoby v náležitý čas byla podána. Následky opomenuté odpovědi jsou, že se žalovateli, co se týče skutku v žalobě uvedeného, pokud ze předmětu žaloby nevykročuje, plná víra dá a nalezne co za právo jest. Když žalovaný v náležitém čase podá odpověď svou, a není-li patrně proti zákonu sepsána (kde z povinnosti úřední k opravení vrácena býti má) a nežádá-li žalovaný nařízení stání, má vždy vyměřena býti o replika lhůta na 14 dní, bez rozdílu kde žalovatel přebývá, kterážto lhůta však prodloužiti se může na odůvodněnou žádost žalovatelovu. Nepodá-li repliky své ve lhůtě určené, přijímají se veškeré okolnosti skutku v odpovědi uvedené i bez důkazu za pravdivé. Má však žalovatel právo odříci se repliky a žádati ihned za srotulování spisů, tak že žalovaný k duplice se nepřipustí a řízení se skrátí. Na repliku následuje pak ve lhůtě 14denní duplika žalovaného, čímž hlavní řízení je ukončeno a soudce k srotulování spisů stání nařídí. I žalovaný může se dupliky odříci a za ustanovení stání k srotulování spisů žádati, však toto odřeknutí nemá pro něj těch prospěchů, jaké odřeknutí repliky míti může pro žalovatele. Při stání o srotulování spisů má každá strana položiti ony spisy a přílohy, jež odpůrce byl podal a které jí dodány byly; zdali proukazatel listiny v přepisu podané i originál předložiti chce, na jeho vůli záleží, i jest k tomu povinen jen tehdy, když originál od odpůrce byl za vadný prohlášen. Vzejde-li spor o tom, zdali některý spis neb příloha smí položena býti, má se zatím přece položiti, odpor druhé strany při tom poznamenati, i má se ihned o tomto sporu líčiti, o kterémžto líčení však žádný zvláštní rozsudek nevyjde, nýbrž má se při pořízení hlavní rozepře k němu hleděti. O spisech od obou stran podaných sepíše se seznam a přiloží k svazku spisů. Přijde-li k srotulování spisů jen jedna strana, tož se s ní může srotulování předsevzíti, má-li své vlastní i spisy a přílohy odpůrcovy, jinak se stání odloží; nepřijdou-li k stání tomu obě strany, mají se na krátký čas k novému stání předvolati, zástupcové pak peněžitou pokutou trestati. Žádá-li při stání jedna strana za odročení, má se toto jen z důležitých příčin povoliti. Ostatně k srotulování spisů mají obě strany činiti přípravy tím, že mimosoudně se sejdou a rotulus sestaví i seznam spisů zhotoví. Spisy obou stran se zvlášť znamenají, a sice žaloba I, odpověď II atd., přílohy

žalovatele se znamenají písmenami, žalovaného čísly. Jest pak srotulování spisů buď řádné po provedení všech řečí v rozepři, aneb preklusivní, když některá strana v určité lhůtě opominula podati spis neb řeč, kterou měla podati. První nařizuje soudce ze své moci, o druhé pak žádá strana a sice buď ta, která řeč opominula podati, aneb její odpůrce. Srotulováním spisů končí se první díl řízení; jestiť to řízení instruktivní, jímž soudce má nabyti vědomosti o celé rozepři i důvodech obou stran. Soudce zajisté nemá práva bráti ohled na jiné spisy než na srotulované, aniž na okolnosti, o nichž byl se odjinud dověděl než ze spisův od stran uvedených (*quod non est in actis, non est in mundo*). Spisy mají podati věrný obraz výsledků řízení informačního, každé jednání, každá výpověď strany musí býti soudními spisy doložena. Na domněnky, jež nejsou zákonem odůvodněné, nesmí soudce hleděti, aniž pak stran o dodatečné vysvětlení žádati. Aby však skutkové v spisech uvedení postaveni byli na jisto, a aby rozsudky soudní zakládaly se na objektivní pravdě, třeba aby strany o všech skutcích uvedených řádný vedly důkaz. Strana, která ze skutku nějakého odvozuje své právo, má skutek dokázati čili všecky známky zjistiti, jimiž se onen individualisuje. Není však povinna dokazovati, že nenastaly okolnosti, jimiž stalo se nemožné, aby onen skutek se udál, aneb jimiž výsledek skutku takového byl zničen, skutek sám změněn aneb vyvrácen. Důkaz toho musí vésti ten, kdož se skutku onomu opírá. Důkaz je buď úplný aneb neúplný; když strana skutek uvedený tolika a takovými důkazy opatří, že soudce pravdivost jeho zcela a úplně seznati má a může, jest důkaz úplným; poskytují-li důkazy ty jen některou ale neúplnou právní přesvědčenost, jest důkaz neúplný, a sice buď poloviční (*probatio semiplena*), buď nad- neb podpoloviční. Důkazy úplné jsou přiznání (v. t.), listiny veřejné i soukromé, srovnání rukopisu, přísné seznání dvou nevadných svědků aneb jednoho nevadného a jednoho neb více vadných svědků (v. t.), seznání dvou znalců, přísaha rozhodovací, oceňovací neb vyzývací (v. t.), konečně dva poloviční důkazy. Polovičními důkazy předními jsou jeden svědek nevadný, dva svědkové vadní, knihy obchodnické a řemeslnické, srovnání rukopisu podlé uznání soudcova; druhým polovičným důkazem jsou přísaha doplňovací, svědek vadný a relativně zavržitelný svědek. Důkaz dělí se na důkaz hlavní a odvod buď bezprostřední aneb prostřední. Hlavní důkaz je ten, jímž má se soudce přesvědčiti o pravdivosti udání; odvod (*reprobatio*) ukazuje pouze nepravdu toho, co byl odpůrce tvrdil, a sice tím že se dokáže opak toho, čeho odpůrce zastával a dokázati měl (odvod bezprostřední), aneb prostředně tím, že se vyloží nedostatečnost průvodů odpůrcem uvedených. Důkaz i odvod může býti přímý, přirozený, aneb nepřímý, umělý, úbočný. Přímým důkazem má se dociliti právního přesvědčení soudcova o skutku, o jehožto pravdivost se jedná; nepřímým pak důkazem jest ten, jenž dovozuje pravdivost skutku jiného, který však nutně a nerozdílně souvisí se skutkem, jenž právě se má dokázati. Konečně pak jest důkaz buď řádný, který se vede v tom čase a na tom místě, jak to řád soudní předpisuje, buď mimořádný, který od pravidel soudního řádu se uchyluje, a sice jest buď stručný, sumární, aneb důkaz pro věčnou paměť. Kromě toho rozeznává se i důkaz čistý, jednoduchý, od smíšeného, složitého. Od důkazu liší se domněnka, ačkoli má stejný účinek jako onen, tak že kdo v rozepři se odvolává na skutek, o němž dle zákona možná se domnívati, že jest pravdivý, jiného důkazu nemusí uvésti, nýbrž jen právně dokázati skutek, z kterého zákonní domněnka vzešla. Důkaz má se uvesti aneb nabídnouti na tom místě, kde přednešen jest skutek, který se má dokázati. Kdo má důkaz vésti? Hlavně platí tu zásada: *factum alleganti incumbit probatio* t. kdo žalobu, obranu, repliku neb dupliku provesti chce, tomu náleží dokázati skutek k provedení onomu potřebný, avšak právně ještě nejistý. Avšak toliko skutky se musí dokazovati, práva a povinnosti se jen odvozují; i zákonů netřeba dokazovati, vyjma zákony nevyhlášené aneb cizí. Mezi žalovatelem a žalovaným co do povinnosti vésti důkaz není rozdílu žádného. Jenom skutkové pochybní a právně nejistí mají se dokázati; přiznal-li se tedy odpůrce buď zřejmě k okolnosti skutku od druhé strany uvedené, aneb když jí v řeči nejprvé příští zřejmě a zvláště neupřel aneb pro kontumaci z odpovědi na některou okolnost byl vyloučen, když o ní platí zákonní domněnka aneb právní fikce, aneb když ze spisů úředních v téže *při* se nacházejících aneb všeobecně známa jest, tehdy odpadá i povinnost k dalšímu důkazu. Není-li skutek nějaký dokázán, a opirá-li se mu odpůrce, má jej soudce považovati za nepravdivý. Které skutky zvláště se mají dokázati, k tomu prohlédati náleží stranám samým. Soudce připouští vedení důkazu neb odvodu jen tehdy když skutek, jenž se má dokázati, v řízení samém byl přinešen a na něm vyhledávané právo aneb obrany se zakládají; okolnosti, jichž důkaz soudce nařídí, musí býti rozhodné a ještě právně nejisté, důkaz sám musí od strany, jíž se má uložiti, u vedení **p.** náležitě nabídnut a takové povahy býti, že teprv po uznání soudcovu veden býti může; nabídnutý důkaz musí buď sám aneb pomocí jiného průvodu býti úplným. Bylo-li vedení důkazu straně uloženo, ale důkaz jí se nepovedl, nemůže jí nijak uloženo býti vedení důkazu lepšího. Strana, jíž se důkaz nepovedl, pravidelně *při* ztrácí. — Druhou částí vedení **p.** jest rozhodnutí o tom, které straně v rozepři jednané přísluší právo formální, čili vydání nálezu soudního. Soudce má *při* rozhodnouti rozsudkem; avšak prvé než uváží, kterak o sporné věci rozhodnouti má, musí vyšetřiti, zdali snad nemá celé řízení nového nezaváděje zrušiti; děješ se to v tom případu, když soud jest nepříslušný, aneb předmět žaloby se k občanské *při* buď zcela aneb v čas nehodí, když žalovatel neb žalovaný nemá práva se zastupovati, a když vyjde na jevo důvod, pro který žaloba ihned měla býti vrácena, konečně když žalovatel neprávě změnil žádání aneb důvod žaloby. Dále má soudce před nalezením rozsudku vyšetřiti, zdali řízení už k výroku dospělo, t. nepřihodila-li se vada taková (na př. nedodání žaloby do vlastních rukou, nevyslechnutí svědka a j.), pro niž řízení buď opakováno aneb doplněno, a ukončené řízení zrušeno býti má; zdali prozatím s vynešením výroku počkati nemá, poněvadž vyskytly se okolnosti ukazující na zločin neb přečin, až do rozhodnutí trestního soudu, jemuž se spisy mají odevzdati; zdali zástupcové stran dokázali své právo k vedení rozepře, pakli by plnomocenství předložiti nemohli, může soudce i celé řízení zrušiti. Konečně má soudce uvážiti, zdali snad k vynešení rozsudku nemá býti jiný soud delegován. Neshledá-li žádných takových okolností, jež by vynešení rozsudku buď zcela aneb na čas nemožné činily, má přikročiti k rozhodnutí rozepře rozsudkem aneb u vedlejších rozepří výměrem. Rozsudek každý je buď rozsudek konečný, když se rozhodne **p.** bez výminky aneb pod výminkou, vykoná-li se některá přísaha; buď přísudek, když soudce uzná na důkaz

skrze svědky aneb znalce. Soudní rozsudek obsahuje v sobě úvod t. jméno soudu, jméno a stav všech účastníků rozepře i jich zástupců, úplné a zřetelné udání předmětu sporného, podotknutí, zdali písemně neb ústně řízeno bylo a zdali řádně neb kontumací ukončeno bylo, a nález čili výrok. Výrok má obsahovati určitě odsouzení aneb zproštění od žaloby buď bezvýminečné aneb pod výminkou že se důkaz provede. Celá věc sporná, totiž všecky předměty její u věci hlavní i příslušenství veškerá mají jasně a zřetelně býti pořízena. Rozsudek má se srovnávati s žádáním stran, nesmí tedy straně více přiřknouti než byla žádala *(judex ne eat ultra petitum partium)*, aniž smí jí předmět sporný z jiného důvodu žalobního přiřknouti než z kterého žalovala; ale ani žalovaného nesmí soudce zprostiti povinnosti na něj ukládané u větší míře, než byl sám žádal, byť to i právem učiniti mohl podle předložených v odpovědi obran a průvodů; pakli obžalovaný na žalobu neodpověděl, nýbrž vyloučen byl od hájení sebe, má soudce rozhodnouti podle žádosti žalovatelovy, když uvedené jím okolnosti jsou takové, že se z nich vyhledávané právo odvoditi může. Uzná-li se na vedení důkazu neb vykonání přísahy, má se ve výroku též ustanoviti čas, ve kterém strana se ohlásiti má. Je-li strana odsouzena k vykonání něčeho, má taktéž býti určen čas, v němž povinnosti své zadost učiniti má. Konečně má se výrok obmeziti na předmět sporu, i nemá se pouštěti v přisuzování neb odpírání práv, jež buď ani předmětem rozepře nebyly aneb upuštěním od žaloby jím býti přestaly. Uzná-li soudce na přísahu, má v rozsudku uvedena býti přísežní formule. Dále má býti udáno, která strana zapraviti má útraty. Ten, kdo *při* prohrál, má pravidelně zapraviti soudní útraty, soudce však může z důležitých příčin útraty obapolně zdvihnouti. Ve výroku nemá o příčinách, z kterých soudce rozsudek vynesl, státi se zmínka. Příčiny, jež se vzláště sepíší, jsou pojednání o celém přednešeném právním případu. Majíť rozhodnutí soudcovo co do věci hlavní i co do příslušenství z obsahu spisův a ze zákona ospravedlniti, mají úplně vyložiti právní poměry stran, vyvrátiti, co pro náhled protivný s jakousi pravděpodobností bylo uvedeno, a mají konečně, však nikoliv obšírně, předmět sporu tak vyčerpati, aby o pravém užití zákona nijak pochybovati se nemohlo. Žádná důležitá strana, žádný průvod nemá se v příčinách pomíjeti, který směřuje k dosažení jiného rozsudku, než jak za právo uznáno; rovněž třeba poznamenati, proč těm neb oněm stranám neb důkazům dáno místo čili nic. Spis o příčinách má stranám ve lhůtě ustanovené k odvolání se z rozsudku vydán býti na požádání, avšak jenom příčiny rozsudku první instance a rozsudku apelačního soudu, když jím byl změněn rozsudek soudu prvního. Pročež má soud apelační, když změní nález soudu instance první, i příčiny této změny k soudu poslati. Vydání příčin rozsudku apelačního, jímž rozsudek prvního soudu jest potvrzen, nemůže vyhledáváno býti, jakož i příčiny rozsudku nejvyššího soudního dvoru jen tehdy, když na dovolání mimořádné stejné rozsudky první i druhé stolice tím byly změněny. Rozsudek sám, jenž ve 30 dnech po ukončení řízení má se vynesti, vždy oběma stranám do jich vlastních aneb do rukou jich zástupců písemně se musí podati. Rozsudkem stanoví se formální právo stran; avšak toto ne vždy srovnává se s pravým, skutečným materiálním právem. Tato neshoda zakládá se jak na zákonech tak i na spůsobu nalézání práva. Žádné zákonodárství nemůže jí zameziti, i nejdokonalejší zákon nemůže ustanoviti právo pro všecky nesčíslné případy, jaké se v životě vyskytují. Zákon vždy jen všeobecně zní, maje na zřeteli většinu případů a pomíjeje výminek. Nález pak soudcův zakládá se na důkazech konvencionálních; soudce musí té neb oné straně dle předložených spisů právo přiřknouti, byť i ve svědomí svém byl přesvědčen, že jí právo to nepřísluší. Aby se tato neshoda formálního a materiálního práva poněkud napravila, k tomu slouží tak zvané právní prostředky (v. t.). Jsouť to prostředky opravné, jimiž pochybení, učiněná od soudce co se týče řeči sporné, zrušena býti mohou; takové jsou odvolání (apelace), dovolání a žaloba zmateční, stížnost na výměry a pořízení, rekurs (v. t.). Se všech rozsudků stolice první lze se odvolati na soud vyšší, vyjma rozsudky v záležitostech stěhovacích, kde se toliko rekurs podá, pak rozsudek klasifikační a rozsudek, jímž se nepřijití k stání uzná za omluvené. Odvolání samo musí se ohlásiti u toho soudce, jenž byl rozsudek vynesl, písemně; bylo-li řízení ústní, ohlásí se ústně do protokolu. V ohlášení má se zřetelně vytknouti, čím se odvolatel v rozsudku vidí býti stížen a že žádá, aby nový rozsudek byl nalezen od vyššího soudce; nejsou-li články jednotlivě vytknuty, má se za to, že celý rozsudek jest předmětem odvolání. Z kterých článků se zřetelně odvolání nestalo, ty změněny býti nemohou, a rozsudek, co se jich týče, nabývá právní moci. Rozsudek, z něhož podáno jest odvolání aneb řádná revise na vyšší soud, nesmí se vykonati; kdo však při vyhrál v první instanci, má právo žádati od odpůrce zjištění, že vyplní povinnosti jemu rozsudkem této instance uložené. Zjištění děje se rukojmím, položením kauce, sekvestrací věci nemovité, obstávkou věci movité, odevzdáním zástavy, prenotací. Vzejde-li spor mezi stranami, má se o to nařiditi stání na krátký čas. Jenom ta strana, které se buď povinnost uložila aneb právo nepřiřklo, může se z rozsudku odvolati a musí odvolání to ohlásiti od dodání rozsudku ve lhůtě 14, u věcech obchodních 8, u směnečných 3 dní; lhůta ta prodloužiti se nemůže. Hlavní a podstatný krok v řízení odvolacím jest ohlášení odvolání; podání stížnosti odvolací může se beze škody opominouti. Opozděné ohlášení odvolací má soudce k povinnosti úřední vrátiti, jest-li že už odpůrce podal žádost za vedení exekuce; nebyla-li ale žádost tato dosud zadána, má se za to míti, jakoby se ono ohlášení v čas bylo stalo. V případu prvním prohlásí soudce, že se rozepře k vynešení apelačního rozsudku nehodí. Bylo-li ohlášení odvolací učiněno ústně, má soudce nařiditi za 14 dní stání a obě strany k přijití vyzvati. Při stání se stížnost odvolací (*Appellationsbeschwerde*) i odpověď zapíše do protokolu, a po ukončeném řízení přikročí se k srotulování spisů. Když se ohlášení stane písemně a nepodá se zároveň stížnost odvolací, vyměří se odpůrci lhůta k odpovědi, kterouž podati má buď ve 14 dnech od dodání stížnosti, aneb od toho dne, kdy vyjde lhůta zákonní aneb prodloužená, v níž se stížnost odvolací má zadati. Lhůta k zadání stížnosti odvolavací jest tatáž jako pro ohlášení odvolání; prošla-li lhůta, nesmí se stížnost více přijmouti a odpověď má se podati pouze na ohlášení odvolací; může však také z důležitých příčin lhůta býti prodloužena. Podá-li se s ohlášením zároveň stížnost, vyměří se odpověď na 14 dní: lhůta k podání odpovědi prodloužiti se nemůže; opozděná odpověď budiž ihned vrácena. Když pak se odpověď odvolací podala v čas, dodá se odvolateli k nahlédnutí s tím doložením, že se spisové odeslali k vyššímu soudu. Uspořádání spisů odvolacích jest toto: spisy mají zevnitř zníti na soud, u kterého se podávají, uvnitř však na soud apelační. Odvolatel při

každém článku rozsudku, jímž se vidí býti stížen, hledí vyvrátiti jeho důvody a příčiny, nesmí však ani nových okolností uváděti ani nových průvodů; na nově přivedené by se při rozsudku nesměl bráti ohled, což i odpůrci v odpovědi platí. Žádání v stížnosti odvolací směřuje k změnění rozsudku prvního soudu dle žádání uvedeného v žalobě neb odpovědi; žádání pak odpovědi odvolací jest, aby nález první byl potvrzen. Jen v odpovědi odvolací mají býti soudní útraty poznamenány, v stížnosti žádati se nemohou. Spisy odvolací předkládá soud první instance vyššímu soudu se zprávou, k níž se přiloží úřední přepis rozsudku i příčin jeho, výtah ze soudního protokolu jakož i potvrzení, že rozsudek dodán byl stranám. Když odvolatel od ohlášeného odvolání zase upustil, má se o tom odpůrci dáti vědomost a spisové se vyššímu soudu nepředloží; když se platně od odvolání upustilo, nemůže se více obnoviti. Jakmile se spisy soudci vyšší instance předloží, má je nejprv v ohledu formálním zkoušeti, a jsou-li vadné, rozsudkem nalezti na zamítnutí odvolání, proti čemuž odvolatel může rekurovati. Je-li odvolání správné, má soudce přistoupiti k rozhodnutí rozepře; při tom říditi se má týmiž zásadami jako soudce první instance. Avšak jeho rozhodnutí týká se jen těch článků, s nichž bylo podáno odvolání. Uzná-li soudce vyšší, že rozsudek první instance má se změniti, musí také příčiny nižšího soudu, z nichž byl tak za právo uznal, vyvrátiti. Rozhodnutí děje se rozsudkem, který se vydá i s příčinami, bez rozdílu, byl-li rozsudek nižšího soudu potvrzen neb změněn. Změna může býti buď úplná aneb jen částečná, ale nikdy k horšímu odvolatele. Rozsudek zašle se onomu soudu, proti jehož rozsudku bylo zadáno odvolání; ten pak sdělí jej stranám slovo od slova, dodá přepis příčin, a když rozsudek první instance byl potvrzen, nařídí stání, při němž se stranám srotulované spisy a přílohy vydají (exrotulování spisů). Když byl stranám rozsudek vrchního soudu dodán, mohou se proti němu uchopiti právního prostředku dovolání (revise) k nejvyššímu soudu, aby ten výrok změnil. Revise podává se u soudu první instance, a jest buď řádná, proti rozsudku vrchního soudu, jímž byl rozsudek instance první změněn, aneb mimořádná, když se zadá proti stejným rozsudkům první i druhé instance. Řízení je totéž jako při odvolání. V rozepřích o neplatnost manželství má zástupce mimořádné dovolání i s dvou stejných rozsudků zadati. Mimořádná revise nezdrží vykonání rozsudku. Toliko na uznání nejvyššího soudu záleží, chce-li vyhověti mimořádnému dovolání; změní-li rozsudky obou instancí, má i příčiny této změny vydati. Jiným prostředkem právním proti rozsudkům nižších soudů jest žaloba kasační, pro zmatek atd. — Rozsudek, proti němuž není už žádného právního prostředku, nabývá právní moci (v. t.) a stanoví tudíž formální právo. Ku provedení tohoto práva slouží třetí oddíl řízení sporného, totiž exekuce čili vedení práva (v. t.), jímž se celá rozepře ukončí. — Mimo soudní řízení jsou však i jiné spůsoby, jakýmiž se rozepře právní může provésti. Takové jsou přátelské n a r o v n á n í a řízení skrze r o z s u d í. Přátelské porovnání může buď hrozící rozepři zameziti aneb již vzešlou ukončiti. Jest pak porovnání to buď soudní buď mimosoudní. Rovnání může navrhovati každá strana, soudce však jen na vyhledávání stran, toliko při řízení o rozvedení manželství a v řízení stručném má se vždy pokusiti o přátelské stran porovnání, a když se mu to *nepovede*, má to i v protokolu poznamenati. Rovnání zůstaveno jest soudci první inst. a může zavedeno býti i na vyhledávání jedné strany. Vyšší soudce může je nařiditi jen tenkrát, když obě strany společně za ně žádaly. Na žádost o přátelské rovnání má soudce nařiditi stání a předvolati k němu obě strany. Jich nepřijití není jim k žádné škodě. Dostaví-li se strany k stání, má soudce slušně a mírně se přičiniti o narovnání, nikoli však prudkým domlouváním na ně naléhati, aniž soudcovské své důstojnosti zneužívati. Porovnají-li se strany, má se o tom protokol sepsati a oběma stranám doručiti výměr, obsahující narovnání jich slovo od slova. Kterýžto výměr slouží pak za základ dalšího vedení práva. Když žalovatel soudu oznámí, že se s žalovaným porovnal, má se oběma stranám doručiti výměr, že s dalšího řízení započaté již rozepře a s celé rozepře vůbec sešlo. Co se dotýče řízení skrze rozsudí (*arbiter*) v. čl. R o z s u d í. — Při řízení s t r u č n é m, s u m á r n í m, jež se zavádí v rozepřích menší ceny, v rozepřích čeledních, účetních, stavebních, když hrozí nebezpečí v procesu o uvěznění a j., je soudce vázán jen na hlavní zásady řízení řádného, jinak ale vedení **p**. ponecháno jest jeho uznání. Může tedy soudce připustiti ústní řízení, zkrácení lhůty, a může sám klásti stranám otázky, aby jimi spornou záležitost objasnil. Avšak i tu vázán jest soudce, míti na zřeteli návrhy a žádání stran, má žalovaného k úplné obraně připustiti a pečovati o to, aby co ústně předneseno bylo zapsáno. Co se týče řeči stran, může jich býtí více než v řízení řádném, je-li toho k vyjasnění věci potřebí. Vedení důkazu musí ale právě tak býti úplné jako v řádném procesu, liší se však od něho co do některých formálností. Podobně jsou i následky kontumace tytéž: srotulování spisů může se opominouti. Rozsudky poznamenají se v protokolu a bývají stranám ihned sděleny; o odvolání a dovolání, o právní moci a exekuci platí totéž co v řízení řádném. — Kdo má právo vésti *při*, buď jako žalovatel (*actor*) aneb co žalovaný (*reus*)? Obě strany v rozepři i jich zástupcové musí býti k vedení **p**. oprávněni. Toto oprávnění, žalovati a se hájiti (legitimace), jest dvojí: stran totiž a jich zástupců. Strana jest oprávněna buď k rozepři (*ad acta*), buď k věci (*ad causam*). Oprávnění k rozepři přísluší oběma stranám a záleží v právu, aby co žalovatelé neb žalovaní samy k soudu přijíti mohly. Dle zákona má toto právo každý, kdo jmění své sám neobmezeně může spravovati: nemohou tudíž před soud přijíti ani co žalovatelé ani co žalovaní osoby nezletilé, takoví zletilí, na které další trvání otcovské moci aneb poručenství od soudu povoleno a veřejně prohlášeno bylo; ti, kdož za šílené, blbé neb za marnotratníky od soudu prohlášeni byvše pod opatrování dáni jsou, hluchoněmí, kteří po dosáhnutí 25. roku na svou žádost opatrovníka obdrželi, mniši a klášternící, konečně zločincové odsouzení k smrti aneb k těžkému žaláři, pokud trest jejich trvá. Osoby, jenž jsou u vyšetřování aneb k jednoduchému žaláři odsouzeny, nepozbývají práva sebe zastoupiti a mohou tudíž zástupce zvoliti a splnomocniti. Oprávnění k věci přísluší pouze žalobníku, a jest buď aktivní neb passivní. Legitimace zástupců jest buď oprávnění k praxi aneb k zastoupení. Legitimace k praxi jest oprávnění, strany před soudem zastupovati v rozepřech právních, a přísluší pouze advokátům v obvodu toho vrchního soudu, pro který byli ustanovení, a finančním prokurátorům; legitimace k zastoupení záleží v splnomocnění k vedení jisté **p**. jménem a na účet splnomocňujícího, a zakládá se buď na zákoně (otec za dítky, manžel za manželku a j.), na nařízení soudním (poručník za sirotka, opatrovník za opatro-

vance, zástupce stranám pro chudobu od soudce daný a j.), aneb na platné vůli soukromé, projevené plnomocenstvím buď všeobecným aneb zvláštním. Když osoby vojenské žalují neb jsou žalovány, musí si opatřiti povolení velitele svého. Poddaná a ochranná města měla druhdy potřebí povolení vrchnosti, a když s vrchností se přela, povolení krajského úřadu; nyní však, když obce správu svého jmění nabyly a od politických úřadů neodvislými se staly, zastupuje je v rozepřech právních představený. Když zadá žalobu osoba, která nemá práva se zastupovati, aneb když taková osoba je žalována, má žaloba od soudu vrácena býti; pakli se však rozepře už začala, a ona vada v běhu jejím se napravila, může rozepře až ku konci platně provedena býti. — Od vedení **p.**, jak tuto líčeno jest dle *soudního řádu* (v. t.) zavedeného v Rakousku od 1. ledna 1782, liší se v podstatě řízení soudní ve Francii i v Prusku. Kdežto řízení v Rakousku zakládá se na zásadě jednací, je v Prusku řízezí vyšetřovací, ve Francii pak a v územích, kde řád soudní sestaven je podle francouzského *code de procedure*, ústné a veřejné, aniž by jaká instrukce rozepři předcházela. Oboje má rozličný směr: v řízení pruském a sice v řádném řízení hledí se působnost advokátů co do zastupování stran co možná obmeziti, strany mají se samy zastupovati a právních přátel jen co pomocníků užívati, kteří bdí nad soudcem, aby mezi své moci nepřekročoval, aniž pak pomíjel toho, co k vyskoumání pravdy je důležité. Soudce jest povinen sám vyšetřovati důvody skutku přednešeného a vyptávati se stran. Vàak v sumárním řízení, jehož se v rozepřech nejčastěji užívá, jest působení právních přátel i co do zastupování stran rozšířeno. Ve Francii vedou se **p.** před soudy sborovými dvou instancí, neboť nejvyšší kasační dvůr nemůže se za zvláštní instanci považovati, ješto rozepře co do věci samé nerozhoduje, nýbrž rozsudek instance druhé (apelační), když jej uznává za nepravý, zruší a jinému soudu apelačnímu k vynešení nového rozsudku přikáže, ačkoli už v tomto zrušení a v příčinách, pro který byl rozsudek zrušen, implicite obsažen jest ten nález, jenž se má v rozepři samé vynésti. Proti rozsudku nového apelačního soudu, jenž ovšem není vázán na náhled kasačního dvoru, znovu může býti zadána stížnost kasační, a když se i nový rozsudek zruší, má třetí apelační soud v plném sezení rozepři konečně rozhodnouti. Rozepře vedou se veřejně a ústně od advokatů samých, čímž ovšem náklad na řízení znamenitě se zdraží. — Úkolem zákonodárství jest pečovati o to, kterak by se občanům spůsobem nejrychlejším, nejprostším a nejlacinějším zjednávalc právo; jest tudíž potřebí, nehromaditi různých forem v jednom spůsobu řízení a vymítiti z něho vše, co by zlovůli ukazovalo cestu, kterak by se **p.** co nejdéle mohly protahovati. Z toho plynou rozmanité požadavky, jimž zákonodárce má vyhověti. Hlávní zásadou dobrého zákonodárství musí ovšem býti úplná rovnost stran *při* vedoucích před soudem, každá strana má právo, své tvrzení a důvody před soudem přednésti a o každém svém návrhu i o obraně býti slyšána, jakož i ke každému soudnímu kroku, v němž jest druhá strana súčastněna, býti připuštěna. Zdali rozepře vésti se mají veřejně neb tajně, o to veden spor, avšak zapříti nelze, že veřejným řízením mnohé nešvary se zamezí, jež z tajného řízení snadno vznikávají. Panujeť o to neshoda, v kterých kusech řízení by se měla veřejnost zavésti, a zdali i porady sborových soudů mají býti veřejné. Novější zákonodárství hledí tomuto požadavku vyhověti aspoň zavedením veřejného závěrečného **p.** líčení (v. t.). Zavedení porotních soudů pro sporné věci občanské dle nynějšího stavu vědy právní nezdá se ještě býti na čase. *Ssj.* — **P.** účetní v. Účetní pře.

Pře líčeni (*Schlussverhandlung*) jest v rozepři trestní poslední oddíl řízení informativního před vynešením rozsudku. Záleží pak v tom, že se po ukončeném vyšetřování a když nález obžalovací nabyl právní moci, ustanoví veřejné sezení soudu, na němž celá rozepře ústně se projedná, žalobník a žalovaný i jich obhájcové své řeči a návrhy přednesou, svědkové a znalci se vyslýchaji, spisy vyšetřovací se předčítají; když pak rozepře tak dospěla, že v ní možná pronesti nález, vynese se rozsudek buď ihned anebo v novém veřejném sezení. Tato veřejnost může však býti vyloučena z ohledu na mravnost a slušnost neb na veřejnou bezpečnost, jakož i při přečinech urażení na cti, když toho žalovaný i poškozený obapolně žádaji; v takovém případě je **p. l.** tajné a mají k němu přístup pouze důvěrníci stran. Závěrečné **p. l.** začíná se provoláním věci zapisovatelem, načež předseda napomenuv všecky na soud přicházející k uctivému chování a mírnosti, dá vyvolati svědky a znalce, kteří byli k **p. l.** vyzváni, a připomene jim buď přísahu v předběžném vyšetřování vykonanou, aneb že výpovědi své přísahou budou muset stvrditi. Nedostaví-li se svědek nějaký ku **p. l.**, má býti předveden, a není-li to možné, má soud, vyslechnuv státního zástupce a žalovaného aneb jeho obhájce, rozhodnouti, zdali se má **p. l.** odročiti aneb v něm pokračovati; svědek takový trestá se pokutou peněžitou, a bylo-li **p. l.** odročeno, má i výlohy tohoto odročení zapraviti; nad to může vydán býti rozkaz o jeho předvedení, aby se jeho příchod na nově ustanoveném sezení zjistil. Po té, když byli svědkové a znalci odstoupili, táže se předseda obžalovaného o jeho jméno, přijmení, stáří, stav, zaměstnání, náboženství, rodiště a bydliště, a káže zapisovateli, aby nález obžalovací přečetl. Což když se stane, má státní zástupce aneb soukromý žalovatel obžalobu i své návrhy ústně přednesti aneb přečísti. Nedostaví-li se soukromý žalobník k závěrečnému **p. l.**, aniž by byl prvé jeho odročení vymohl, aneb když své žaloby při **p. l.** nepřednese, má se za to míti, že od své žaloby upustil, a **p. l.** ihned skončiti; totéž stane se, když státní zástupce na rozkaz ministra spravedlnosti aneb soukromý žalobník při těch přečinech od žaloby ustoupí, které se u trestního soudu jen na žádost zúčastněných osob mohou stíhati. Na žalobu následuje pak obrana žalovaného, jenž má pravdivě na žalobu odpověděti, a událost, která se mu za vinu klade, vylíčiti. Vyzná-li se obžalovaný z viny své úplně, mají předvolaní svědkové a znalci jen na výslovnou žádost jeho aneb státního zástupce vyslýcháni býti, jakož i tehdy, když se toho zdá soudu býti potřebí ku potvrzení vyznání žalovaného aneb vysvětlení těch okolností, jež pro rozsudek jsou důležité; jinak mají žalobník i žalovaný ihned své konečné návrhy přednesti. Pakli žalovaný se ke skutku, z něhož je obviněn, nepřizná, má ho soudce výslechem k tomu přivesti, načež se předvolaní svědkové a znalci vyslýchají. Kdyby však obžalovaný odvolal přiznání v předběžném vyšetřování učiněné, pro kteréž ku **p. l.** žádní svědkové ani znalci nebyli předvoláni, má býti tázán o důvody tohoto odvolání, a mají se všecky okolnosti vyšetřiti, jež obžalovaného k odvolání přiměly; nemůže-li se to státi ihned, odročí se řízení. K novému pak **p. l.** mají se předvolati všickni svědkové, jichž výpovědi k posouzení příčin onoho odvolání aneb k usvědčení obžalovaného jsou nutné. Svědkové a znalci vyslýchají se

jednotlivě a u přítomnosti žalovaného, jenž po výslechu každého svědka, znalce i spoluobžalovaného má býti tázán, nemá-li k výpovědi jeho co podotknouti. Kde by však potřeba to kázala, může předseda soudu vyslýchati svědka neb spoluobžalovaného bez přítomnosti obžalovaného. Svědkové a znalci, kteří nějakou důležitou výpověď učinili, mají na ni přisáhati, nebyli-li už ve vyšetřování vzati pod přísahu. Vyjde-li při **p. l.** na jevo, že svědek neb znalec nepravou výpověď učinil, může jej soud vyslechnuv státního zástupce ihned dáti zatknouti a trestní řízení proti němu začíti. Vyšetřovací spisy, jakož i protokoly o výslechu svědků a znalců a jiné spisy rozepře se týkající, mohou se předčítati, jsou-li žalovatel i žalovaný srozuměni; nejsou-li o tom stejného náhledu, rozhoduje soud. Předseda soudu má též právo předvolati aneb i dáti předvesti ku **p. l.** svědky dosud neslyšené, kdyby se od nich o důležitých okolnostech mohlo očekávati objasnění. Otázky klásti může svědkům mimo předsedu též každý přísedící soudu, státní zástupce, soukromý žalobník i žalovaný, jakož i jich obhájcové; předsedovi však přísluší právo, nepřipustiti otázky, jež se mu zdají býti nepřiměřené. Proti hodnověrnosti svědků mohou i žalovaný i žalovatel neb poškozený, jakož i obhájcové činiti námitky a uvésti vše, co k vyvrácení jejich výpovědí sloužiti může. Kdyby však některá z těchto osob nemírně neb neslušně se chovala, má soud právo přiměřeně ji potrestati; zvláště pak může i obžalovaný, když by nepřestal rušiti **p. l**, ze sezení býti vyloučen, a řízení může se i bez něho provesti. **P. l.** započaté nemá se přerušiti a odročiti, leda jen potud, pokud toho k zotavení nutně potřebí jest. Může se však z důležitých příčin na delší čas odročiti, jakož jsou, když obžalovaný tak se rozneműže, že nemůže býti přítomen **p. l.** a nesvolí k tomu, aby se **p. l.** bez něho dále vedlo; aneb když soud uzná potřebu nové vyšetření zavésti aneb nové důkazy opatřiti. **P. l.** se ukončí, když rozepře důkladně jest projednána, tak že možná v ní rozsudek vynésti. Zbývají pak jen konečné řeči jak státního zástupce a soukromého žalobníka tak i žalovaného a jeho obhájce, a kdyby žalovatel uchopil se i repliky, má vždy žalovatel a jeho obhájce míti řeč nákonečnou. Po té vzdálí se soud k vynešení rozsudku. — Po příkladu **p. l.** ve věcech trestních zavedeno jest v některých zemích, na př. v některých Švýcarských kantonech, veřejné **p. l.** i v rozepřech občanských. *Ssj.*

Preameneu Bigot de v. Bigot.

Prebenda (z lat.), vlastně *praebenda pars* nebo *portio*, služné, plat za úřad. U Římanů slula tak mzda vojenská. V církvi slovo to se uvedlo při přestání společného bytu a stolu v kapitulách, když nastalo dělení o penize a naturálie sborům těm společné. Část peněz a přírodnin připadlá každému členu kapituly slula **p.** na rozdíl toho, čeho kapitulář na desátku, polnostech, domech a p. požíval, čemu se říkalo *beneficium*. Nyní ale znamená **p.** každý stálý příjem duchovního za službu církevní, tedy totéž co obroči církevní, *beneficium*, *portio canonica* a p. Než v přenešeném smyslu znamená úřad (čili službu) duchovní, který dle kanonických zásad zřízen jest a jistý, stálý příjem podává.

Přecechtěl Jos. Rupert, nar. 20. ledna 1821 v Lobodicích blíže města Tovačova na Hané, syn rolníka; stud. od r. 1829 gymnasium v Kroměříži, filosofii v Mikulově a vstoupil roku 1840 do řádu servitův ve Vídni, kdež theologická studia ukončil, utvrzuje se tytýž více a více u vědomí národním, ana klášterní knihovna, jedna z nejvýtečnějších, poskytovala mu příležitosti, aby poznal dějiny česko-moravské a slovanské vůbec. R. 1845 na kněze vysvěcen a zádušní správě v Rakousích přikázán, r. 1849 do uherského Fraknova, odtud pak v roce 1850 zase do Rakous, totiž do diécese Hypolitské přesazen byl, kdež, hájiv důrazně liberální konstituci řádu naproti libovůli po absolutismu bažících vrchních jednotlivců, s těmito znesnadil se tak, že od nich ze zášti co politický buřič křivě udán a od biskupa Hypolitského bez slyšení odsouzen, duchovní jurisdikce zbaven, suspendován a mnohonásobně pronásledován byl, až zjednav sobě u tehdejšího ministra kultu hr. Lva Thuna slyšení a doličiv neviny své, mocným tohoto prostřednictvím po roce, konečně úplně zase rehabilitován byl. R. 1851 přesazen **P.** do Pešti, kdež na theologické škole klášterní až do jejího zrušení přednášel o Starém a Novém zákoně, a r. 1863 na universitě Pešťanské za doktora theologie povýšen byl, a kdež vedle povinností klášterních i v kaple Hermínské, náležející k farnosti Terezínské, služby boží vykonává. Tam poznal Slováky Palarika a Viktorina, tam také počal přemýšleti o tom, jak nejvhodněji dalo by se působiti na národním probuzení hlavně moravských jeho krajanů; i uzavřel, obrazy ilustrovati dějiny někdejší Veliké Moravy, a za tím účelem vydal roku 1859 velkolepý obraz *Svatopluk a synové jeho*, na to pak *Příchod ss. Cyrilla a Methoda na Velehrad*, jehož výnos prvního vydání věnoval na opravení basiliky Velehradské, jehož však hlavní a téměř neocenitelnou zásluhou bylo, že první takřka dal podnět k oslavení Velehradu a národ na 1000 letou památku zavedení křesťanstva mezi Čechoslovany, napotom s tak velikým ruchem a účastenstvím osvědčenou, připravoval. Od **P**-a vyšel též popud k vydání *Věnce k oslavě blahosl. Jana Sarkandra*, v němž čelnější síly spisovatelské na Moravě se setkaly, z nichž oněm, kdož přispěli pracemi o domácí historii, **P.** pěkným obrazem *Svatopluka a syny* představujícím se zavděčil. Nejvíce se stal známým **P.** dílem *Československlovanští výtečníci*, sestaviv v sedmi vkusných skupinách znamenité muže, z nichž větší část lidu byla novinkou, jelikož památka našich slavných mužů i ve školách i jinde zúmyslně se zanedbávala. Dílo toto svědčí, že **P.** nešetřil ničeho, aby zamilovanou myšlénku svou, podati národu Českoslov. galerii slavných předkův jeho, seč byl, důstojně provedl a nepopíratelně přispěl na mnohých místech ku probuzení národního vědomí, to vše s vytrvalostí v jeho poměrech právě železnou a obětavosti uznání hodnou. Vydal též v obrazu velikém *Zakladatele Slovenské matice*, jakož i *Zakladatele kláštera a basiliky Velehradské* v obrazu menším.

Precese (předstoupání rovnodennosti, *praecessio*) jest couvání bodu jarního — tedy i podzimního, čili průseku rovin, v nichž se země točí kolem osy své a obíhá kolem slunce; bod tento jde takřka vstříc zemi kolem slunce putující, čímž se stává, že dříve, nežli proběhla 360° neb úplný kruh, opět vstupuje do jarního bodu. Při tom třeba rozeznávati dva případy: couvání jmenovaného průseku mezi rovinou rovníkovou a pevnou ekliptikou, za kterou volil Laplace polohu její r. 1750 po Kr. — **p**-si lunisolární l'; a mezi rovinou rovníkovou a pravou ekliptikou — všeobecnou **p.** l. Jak z důkladných pozorování slavným Besselem bylo určeno, obnáší **p.** první pro rok $(1750 + t)$

$$l' = t\,.\,50''37572 - t^2\,.\,0''0001217945,$$

druhé $$l = t\,.\,50''21129 + t^2\,.\,0''0001221483,$$

kteréžto hodnoty něco málo se liší od oněch, jež dříve Laplace v §. 44. knihy VI. klasického díla

svého *Mécanique céleste* a později Peters ve spise *Numerus constans nutationis* byl uveřejnil. Znajíce velikost ročního couvnutí snadno si vypočteme, že asi za 25.800 let — rok platonický — jarní bod proběhne celý kruh zpátečním směrem, jmenujeme-li směr pohybu planetárního přímým. Příčina úkazu tohoto založena jest v sploštění země a sklonku ekliptiky, čímž působení přítažnosti sluneční a měsíční takto se jeví; z těchto dvou okolností vyložil p-si poprvé Newton, a na témž základě vyvinuli později d'Alembert, Euler a Laplace všecky podrobnosti tohoto úkazu. Poněvadž délku hvězd měříme obloukem v jarním bodu počínajícím, musí se stále zvětšovati, což právě zavdalo příčinu, že byl úkaz p. již v starých dobách pozorován, a sice již kolem r. 130 př. Kr. pilným hvězdářem řeckým Hipparchem. Délky Spiky neb hvězdy α Panny měřila tehdáž 174°, nyní však již obnáší přes 201°. A poněvadž s délkou hvězd mění se i šířka, s rektascense i deklinace, bývá v seznamech hvězdných obyčejně vedle každé hvězdy již určena pro obě udání velikost roční p. (*variatio annua*) pro epochu seznamu, a vedle toho i proměna její ve sto letech (*variatio saecularis*). Značí-li to epochu katalogu, jest p. hvězdy během času $t - to$ určena vzorcem

$$\left(\text{var. annua} + \frac{t - to}{200}\,\text{var. saec.}\right)\left(t - to\right).$$

Dále jde z tohoto úkazu, že tropický rok každé oběžnice jest kratší pravého času jednoho oběhu. Při naší zemi obnáší zmenšení to onen čas, v kterém by proběhla malý oblouk roční p., tedy 0·014154 dne; tropický rok náš jest tedy 365·242204 dne dlouhý. A poněvadž p. sama jest proměnná a ročně o 0″0002442966 se zvětšuje, jest i tropický rok proměnný; menšít se ročně o 0·000000068848 dne. Pro rok t lze určiti délku jeho podlé vzorce
$trr = 365^d\,5^h\,48^m\,46^s{\cdot}42 - 0^s{\cdot}00595\,(t - 1800)$. — Nejlepšího poučení o předmětu tomto čerpati lze z uvedených dvou spisů a z Brünnow's *Lehrbuch der sphaerischen Astronomie* pag. 123. V příčině souvislosti úkazu tohoto se sklonkem ekliptiky, nutací a zvířetníkem srovnej tyto články. *Std.*

Precipitát (z lat.), čes. sraženina, sedlina, v chemii práškovitá sloučenina usadivší se z nějaké tekutiny; précipitovati t. co sraziti, ssaditi, t. j. přidáním nějakého chemického skoumadla (*reagens*) hmotu před tím v tekutině rozpuštěnou z ní co prášek (sedlinu) vyloučiti. Avšak i hmoty práškovitě jinak utvořené nazvány p., ku př. červený kysličník zlatnatý č. červený p. (*mercurius precipitatus ruber*), utvořený kalcinováním dusičnanu rtutičnatého aneb i pouhé rtuti (*m. p. r. per se*), snad ohledem na tekutost čisté rtuti. Bílý p. (*mercurius praec. albus*) tvoří se přidáním amoniaku neb sody (rozpuštěných) k roztoku salmiaku a chlóridu rtuťnatého (sublimátu) ve vodě. Jest to prášek bílý, jemný, těžký, rozpustný ve vodě; připravený amoniakem neroztopuje se teplem, druhý roztopuje. Prvý jest chlórid dimerkurammonatý, druhý chlórid merkurammonatý t. j. salmiak, v němž resp. $^2/_4$ a $^1/_4$ vodíka v něm obsaženého nahražena rtutí. Druhý jest oficinálný, t. j. lék vůbec přijatý a ve všech lékárnách v zásobě chovaný. Obou p-ův, bílého i červeného, užívá se hl. do mastí, jmenovitě na oči. *Šfj.*

Précision [presizi͡on], franc. tečnost, přísnost, správnost. *Armes à p.*, zbraně střelné, u nichž dosaženo co nejpřísnější, nejtečnější střílení rýhami v hlavni, těsným přiléháním kulky ve vývrtu, aby plyn prachový okolo ní nemohl vykouřiti nýbrž celou silou kulku hnáti, a pak rychlým a jistým zapalováním náboje. *Mrj.*

Precisnost v. Praecisio.

Přecišov (*Przeciszów*), ves v Haliči, v kraji Vadovickém a okr. Osvětimském s 2074 ob. (1857).

Prečec, ves v Chorvátsku v župě Záhřebské se 4592 ob. (1857).

Přečin dle názvosloví *rak. trestního zákona* od 27. května 1852 jest název technický pro jisté druhy činu. Rozeznáváť týž zákon zločiny s jedné, p-y a přestupky s druhé strany. Nepodává nám sice výměr rozličných těchto provinění, a však podstatu tohoto rozeznávání poznáváme za jedno z obsahu tr. zákona a pak z výměrů, jež podával dřevní tr. zákon z r. 1803; a v tomto případě lze se odvolávat na starší zákon, ačkoliv zrušený, poněvadž rak. tr. zákon z r. 1852 ve svém uvozovacím patentu se uvádí co nové vydání staršího trest. zákona. Zák. z r. 1803 znal zločiny a těžké policejní přestupky. Těžké policejí přestupky lišily se od zločinů tím, že se jim nedostávalo alespoň jedné z nutných tří známek zločinu, totiž buď úmyslu zlého, buď bezprostředního porušení práva neb konečně jisté značnosti spůsobené škody. Kategorie těžkých policejních přestupků rozpadla se při novém vydání tr. zákona v r. 1852 v přečiny a přestupky, a mezi těmito dvěma druhy činů trestných není žádného rozdílu v pojmech. Podobní sobě jinak činové trestní vřaďují se brzy mezi p-y, brzy mezi přestupky. Rozdíl tedy mezi oběma hledati třeba v tom, že při p-ech jiní soudové jsou kompetentní než při přestupcích, a že při oněch jiné trestní řízení místo má nežli při těchto, a sice tu platí zásada, že při p-ech totéž řízení trestní místo má a títéž soudové kompetentní jsou jako u zločinu, t. soudové zemští, krajští a soudové okresní o sobě zřízení, kdežto při přestupcích trestní řízení vedou buď okresní soudové neb policejní úřady. *Pčkj.*

Přečinov, Přečín, ves v kr. Píseckém a okr. Volyňském se zámkem, asi 400 ob. — Statek P. dostal se r. 1685 říšsk. hr. Ferd. Frant. Leopoldovi z Vrtby, a ten prodal jej r. 1700 říšsk. kn. Ferdinandovi ze Švarcenberka, z kteréhož rodu vládne mu nyní Jan Adolf kn. ze Šv. K P-u náležejí dále statky Dobrš (v. t.) a Rohanov. Poslední koupen byl r. 1756 Josefem Janem kn. ze Šv. od rytíře Jana Josefa Dejma ze Stříteže.

Předadamité (*Praeadamité*), lidé domněle před Adamem na zemi obývavší, čímž rozumí se doba před aluviální, do které kladou se některé zkamenělé pozůstatky tělesné, jakož i zbytky věcí rukami lidskými zhotovené, které na rozličných místech byly nalezeny a patrné známky vysokého stáří na sobě nesou. Že by však do tak dávné doby skutečně sáhaly, až dosavad od vědy na jisto postaveno není.

Predazzo, ves v Tirolsku, v kr. Tridentském a okr. Cavaleseckém s 2221 ob. (1857); lomy na bílý mramor, který se skoro vyrovná Kararskému, a továrna na papír.

Předboř 1) ves v kr. Pražském a okr. Říčanském, asi 150 ob., zámeček. — Statek P., k němuž patří též statek Strančice, náležel do druhé polov. předešl. století Radeckým z Radče; od nich přešel prodejem na Jana Baltha, 1788 koupen byl ve veřejné dražbě od řádu piaristského v Čechách. — **2) P.** (*Przedbórz*), městečko v král. Polském, v gub. Radomské a kr. Opočenském na řece Pilici se 4357 ob. (1860) ve 297 domech, má továrnu na plátno. R 1405 nadal Vladislav Jagelo P. právem německým, Sigmund August zprostil město r. 1550 a 1570 některých daní a břemen, 1638 lehl P. popelem, podruhé spálili je Švédové a potřetí shořelo r. 1834 úplně.

Předehra, menší dramatická báseň, postavená před nějakou větší, jíž co úvod sloužiti má, jednak že vykládá nějaký starší děj, s dějem vlastního hlavního dramatu souvislý a k jeho náležitému porozumění potřebný, jednak že čtenáře do přiměřeného stavu mysli uvádí a se situací seznamuje, kteráž hlavním kusem vládnouti má, jako na př. Schillerova **p.** *Valdštýnův tábor*. V tom ohledu spadá částečně v jedno se starořeckým prolologem (v. t.), jen že tento nebyl celkem pro sebe, nýbrž jenom částkou dramatu, jemuž k vyložení sloužil; úřad to, jejž nyní první výjevy dramatu co výklad č. exposice zastávají (v. Drama). Od proslovu (v. t.) liší se **p.** dramatickým svým ústrojím. *rch.* — **P.** v hudbě v. Praeludium.

Předenice *(Předenický)* z Předenic, jméno starodávné vládycké rodiny v Čechách, jejíž původní sídlo byla tvrz Předenice v kraji Plzenském; užívala v erbu štítu černého, přes který pruh bílý od pravé k levé straně šikmo položen jest, a nad helmem černého křídla orličího, s týmž pruhem. Ze starších předků rodu tohoto znám jest Petr z **P.**, který 1400 k blízkému kostelu v někdejší vsi Prusinách řeku daroval, aby jí farář tamnější se svými vikaristy užíval. V XVI. stol. drželi **P**-ové z P. statek Dešenice (v Klat.). Tristram **P.** z P. a na Dešenicích (připomíná se již r. 1534) koupil r. 1551 Voldřichovice od J. Velika ze Šanova a r. 1554 Divišovice od p. z Guttenšteina; † 1569 zplodiv s manželkou Kateřinou z Drahenic mimo několik dcer syny Adama, Jindřicha a Jiřího. Jiří † před r. 1583, nemaje s manželkou Johankou Kocinkou z Dobrše dětí. Adam držel po otci Dešenice, byl JMC. radou; 1599 prodal ves Čečín Hendrichovi Lorencovi hr. z Guttenšteina k statku Hostounskému a † 1603. Zůstaly po něm totiko dcery: Kateřina, provd. Dejmová, Apolena, provd. Loubská, Eva provd. Vrabská, Dorota Ottilie, později provd. Vratislavová, Anna, Alžběta, Judita, později provd. Bechyňová, a Kunka. Statek Dešenický ujal Evin manžel, Vilém Vrabský Tluksa z Vrabí. Jindřich **P.** z P., r. 1610 nejvyšší nad lidem pěším, přečkav bratry, † po několika létech bez potomků, čímž rodina tato po meči zanikla. *Svb. Ra.*

Předhradbí v. Ravelín.

Predikát, z lat. *praedicatum* **1)** česky přísudek, slove ve skladbě mluvnické ta část věty, jíž o podmětu (subjektu) vypovídáme aneb že jest, aneb co jest, aneb čím jest, aneb čí jest, aneb jaký jest, aneb co činí nebo trpí. **P.** vynáší se buď slovesem anebo jménem (statným, přídavným, příčestím, přechodníkem, číslovkou, zájmenem, infinitivem). Obyčejně, je-li **p**-em jméno, pojí se **p.** k subjektu pomocí spony *býti*, na př. „duše jest nesmrtelna" (ve větě této je *nesmrtelna* **p.**, *jest* spona); pakli že jest sloveso **p**-em, není třeba spony této, poněvadž spona leží už v koncovce slovesa (v. Copula). Původně však ani sloveso *býti* sponou nebylo, nébrž tvořilo **p.** samo, jako posud pozorovati jest tam, kde slovesa toho užito ve smyslu praegnantním, na př. „Bůh jest." Pravidla, dle kterých se **p.** pojí k subjektu, jsou tato: je-li **p**-em sloveso, řídí se subjektem v osobě a čísle; je-li **p**-em jméno, řídí se jím vůbec v čísle, rodu a pádu. Náleží-li k dvěma nebo více subjektům téhož rodu, které stojí v čísle jednotném, **p.** jediný, může **p.** tento státi v čísle jednotném nebo množném, na př. „Václav a Vojtěch odešli", aneb „Václav a Vojtěch odešel"; jsou-li subjekty rodu různého, pak dává se mužskému rodu přednost před ženským, ženskému před středním, na př. „muži a ženy spívali", „ženy a děvčata zpívaly." Mnohdy řídí se **p.** rodem nikoliv gramatickým, nébrž logickým; tak se říká na př. „knížata bojovali" vedle staročeského „knížata bojovala." Někdy užívá se **p**-u v čísle množném, ačkoliv gramatický subjekt pronešen jest číslem jednotným, na př. „hrstka Čechův zvítězili" vedle „hrstka zvítězila" a p. I zde béře se zřetel k tomu, že ve slově „hrstka" zahrnut jest subjekt „Čechové." Je-li **p**-em jméno, nemusí vždycky souhlasiti se subjektem ani v čísle, ani v pádu, neboť vedle „Angličané jsou národ bohatý" říká se též „Angl. jsou národem bohatým", nemusí souhlasiti ani v rodu, na př. „Bůh byl slovo" a pod. — **2) P.** šlechtický jest připojek k jménu šlechtickému, naznačující buď stupeň důstojnosti, buď zboží pozemní, jímž vládne osoba šlechtická; též znamená **p.** tolik co titul. Tak přísluší některým rodům knížecím **p.** Jasnost (*Durchlaucht*), některým rodům hraběcím **p.** Osvícenost (*Erlaucht*), tajným radám v mocnářství Rakouském **p.** Excellence. Při udílení šlechtictví brán bývá **p.** buď libovolně, buď od nějakého znamenitého činu, buď od statků pozemkových, na př. kníže Lobkovic vévoda Roudnický, hrabě Černín z Chudenic, svobodný pán Mladota ze Solopisk, rytíř z Kundratic, šlechtic z Treukronu atd. Někdy záleží **p.** jen v tom, že se jménu osoby představí slovo šlechtic ze, nebo pouze předložka ze (*von*).

Předjetí, předjímání v. Anticipace.

Předklášteří čili Předklášter, ves na Moravě, v kr. Brněn. a okr. Tišnovsk. s 1100 obyv. ve 110 domech (1857), má krásný zámek. Zde založila vdova po Otakaru I., uherská Konstancia, panenský klášter řádu cisterciáckého 1233, v kterémž také 1240 zemřela. Zakoupila k tomu účelu komendátní dům, jejž rytíři řádu sv. Jana v Tišnově již před r. 1168 měli, a přeložila pak konvent jeptišek, který dříve v Praze u sv. Petra byla založila, ok. r. 1233 do Tišnova, vystavivši zároveň nádherný chrám Páně. Klášter bohatě nadaný, Husity, Švédy a Prušáky drancovaný, zrušen jest 1782. Kostel bývalého kláštera, nyní farní chrám, má velmi krásný gotický portál a znamenitou křížovou chodbu. R. 1861 koupen byl statek od jeptišek kláštera Marientalu v Sasích.

Předkupní právo v. Právo předkupní.

Předky, kolesna, hlomozna, rus. *peredki*, fr. *avant-train*, něm. *Protze*, přední kola s nápravou i s vojí náležející k dělům, vesměs dvoukolým, aby vůbec se mohla voziti. Na pochodě a v táboře spočívá dělo, čili vlastně lafeta vždy na **p**-cích, pro palbu se sundá, a **p.** zajedou do zadu. Na nápravě je malá bedna neboli skříň na munici, jejížto víko je upraveno co kozlík čili sedadlo pro 3 dělostřelce. *Mrý.*

Předlice, ves v Čechách (kr. Litom. a okres Ústský), známá vítězstvím Čechův dne 16. čna 1426 pod Prokopem a kn. Korybutem nad Sasiky. Čechové osadili kázáním Prokopa výšinu u **P.** zvanou Běhání, a když Němci utíkajíce ve vsi této se skryli, spálili je tu vítězové.

Předložka, **1)** v mluvnici v. Preposice. — **2) P.** v hudbě, též předrážka, jest způsob nejznámější, jehož se užívá, aby se jednoduchý zvuk melodie okrášlil. **P.** jest trojí: dlouhá, krátká a hromadná. **P**-y dlouhé nalezáme jen u starších skladeb hudebních. Pravidla pro **p**-ky dlouhé, jsou následující: a) Stojí-li **p.** dlouhá před notou rovnodělnou, tedy obdrží vždy polovičku ceny noty. b) Stojí-li **p.** dlouhá před notou puntíkem opatřenou neb nerovnodělnou, obdrží tedy vlastní cenu noty, notě však zůstane cena puntíku. Z dvou těchto pravidel činí výjimku takt $^6/_8$ anebo **p.** dlouhá, stojící před půlovou notou puntikovanou. Tu obdrží **p.**

dlouhá toliko půl taktu. Dlouhé p-ky dostanou při přednesu vždycky názvuk, čili jinak: dlouhé p-ky hrají se vždycky silněji, nežli nota která po nich následuje. P. krátká odejme notě, před níž stojí, velmi málo ceny, nehledíc k tomu, zdali tato jest nota krátká nebo dlouhá, opatřená puntikem čili nic. Nelze však nikdy se zřetele pustiti, že se p-ka krátká musí co nejčerstvěji ke zvuku hlavnímu přitáhnouti, a to tak, aby nota po ní následující do své ceny co nejméně ztratila a přízvuku obdržela. Znaménko p-ky krátké jest nota osmičková, opatřená přetrženou korouhvičkou. Skládá-li se p. z dvou, tří, čtyř nebo i více not, tož jmenujeme tuto skupeninu p-ku hromadnou. Tony tyto mohou však buď stupňovitě neb rozptýleně na sebe následovati. V případnosti takové má platnosti vše, co o p žce krátké dotknuto. P-ky krátké jako i hromadné se musejí co nejrychleji s notou po nich jdoucí spojiti a neobdrží nikdy přízvuku. *Pna.*

Předměstí slovou osady vně obvodu města, obyčejně hned před hradbami a branami jeho ležící. Osady takové činívaly druhdy zvláštní samostatné obce, avšak v novějších dobách s větší části rozšiřováním měst splynuly s těmito v jednu obec. Tak na př. všecka čelná p. Vídeňská, ještě v první čtvrti našeho století zvláštními úřady řízená, spravují se nyní jediným magistrátem a obecními úřady města Vídně. Takovým přitahováním p. neb zevních obcí vznikla rozsáhlá města světová, jako jsou Londýn, Paříž a j. Splývání takovému valně napomáhá za posledních dob hojně vykonávané boření zbytečných hradeb městských, a nelze pochybovati, že i p. Pražská, Karlín a Smíchov, až zmizí konečně pevnostné hradby, sloučí se s Prahou v jedinou obec.

Předmět a předmětenstvo v. Objekt.

Předmětnice (*objektiv*) v. Dalekohled.

Předmluva (lat. *praefatio*, *antilogium*), připomenutí, jež spisovatel před svůj spis klade, dotýkaje se v něm buď původu aneb účelu svého spisu a jiných okolností, kteréž se k zvláštnímu snad stanovisku spisovatelovu, k poměrům jeho ke kritice atd. vztahují. Často rozšíří se p. až v úplné pojednání, zvláště když polemická jest. Při nových vydáních vykládají se v ní obyčejně změny a opravy ve spisu učiněné, aneb změněné poměry k času a čtenářstvu. Obyčejně vytiskují se při nových vydáních i staré předmluvy znovu. Novější jest způsob k spisům méně známých spisovatelů, zvláště začátečníků, nejvíce pro větší prodajnost, přidávati p-vy známých slavnějších učenců. Cnost p-vy záleží v krátkosti a jadrnosti. Typograficky stránkují se obyčejně latinskými čísly. Ostatně třeba lišiti p-vu od úvodu a dedikace (v. t.) *rch.*

Předmostí, fr. *tête de pont* [tét de pōn], něm. *Brückenkopf*, hradba aneb celé souhradbí před nepřátelským koncem mostu vyvýšená na krytí a bránění tohoto. P. dělí se na ofensivné, jež se zařizují pro ubezpečení si přepravení přes řeku, veliké, prostranné, aby se v nich mohla shromážditi dostatečná síla vojenská pro výboj; a na defensivné pro pouhou obranu při ústupu. Jinak jsou p. jednoduchá pouze před mostem, když řeka teče příčně přes operační čáru; dvojnásobná, když s touto řeka teče rovnoběžně, aby bylo lze bezpečně měnit břehy; trojnásobná při vtoku jedné vody do druhé. Na důležitých místech jsou p-mi celé pevnosti, veškery při samých řekách ležící. *Msj.*

Přednes, přednos, při uměních slyšitelných, řečnictví, herectví a v hudbě způsob vlastní, kterak kdo i v úkolu svém myšlénky a city způsobem svým a prostředky svého umění k vyjádření přivádí, což se při hudbě zvuky, při řečnictví a herectví nad to i pohyby těla děje. Zvláštnosti p-u vynikají tedy nejvíce při těchto dvou posledních uměních, ješto při nich pomůcky své z dvou oborů bere. Podkladem p-u jest ovšem ráz skladby přednášené, kterýž při každém p-u stejný zůstává; způsob však, jak který vykonávající umělec skladbu pojme, umělecké prostředky a škola, s kterýmiž k úloze své přikročuje, a zvláštnost jeho, jak tím vším vespolek podlé osobní své povahy vládnouti umí, přivádějí k nezměnnému tomu podkladu rozmanitost, kteráž skladbu tutéž, od rozličných umělců přednášenou, vždy novými půvaby odívá, s nových stran ukazuje a neobstarale jímavou činí. Ostatně v. Deklamace, Divadelní umění a Mimika. *rch.*

Přednost jest relativní vlatnost osoby neb věci, jíž vyniká před jinými a pro kterouž se jí také vůbec přiřkne vyšší cena a platnost. Obyčejně užívá se slova toho o vlastnostech dobrých a chvalitebných, a pak p. přísluší osobám pro důstojnost, učenost, cnost neb jinou výtečnost, věcem pak pro jich důkladnost, hojnost, užitečnost, krásu atd. Avšak p. lze vyřknouti i ve smyslu zlém dle stupně podlosti a špatnosti. — V jiném smyslu rozumí se p. v pořadí časovém. Tak p. knihovní jest pořadí, v kterém pohledávkám a právům, na statku nemovitém zjištěným, uhražení z ceny za věc zavaděnou stržení náleží. O pořadí tomto rozhoduje doba podání žádosti za vklad, záznam neb poznamenání u soudu; které podání má dřívější číslo podací, má i přednější právo. Bylo-li však více žádostí podáno zároveň, aneb přišly li po poště najednou, náleží jim stejné pořadí knihovní, což v knihách výslovně musí býti uvedeno. *Sko.*

Předpeklí sluje dle učení církve sbor a rozpoložení duší spravedlivých lidí, jež před Kristem skonaly; o těch duších učí církev, že netrpěly trestů, však i nepožívaly milostí a radostí, teprv Kristem zjednaných, nýbrž v blahé naději jich očekávaly. Mohlo by se snad lépe říci přednebí, poněvadž dle výkladu slov sv. Petra I list 3, 19. Ježíš sestoupiv k nim a vyučiv je pravdám od něho zjeveným, uvedl je do slávy nebes. Srov. Peklo.

Předplacení, prenumerace (z lat.), franc. *abonnement*, jest složení zákupné ceny za věc, která teprv v příštích dobách bude doručena, nebo za právo, jehož teprv budoucně bude použito. Tak předplácí se na jistou řadu divadelních představení, na koncerty, na časopisy, na díla spisovatelská po sešitech vycházející, na obědy a t. d. Z ohledu toho, že p. stává se před dodáním koupené věci a před užitím získaného práva, bývá cena předplatní obyčejně o něco levnější, než cena běžná neb tak zvaná krámská.

Předpotopný, co bylo před potopou světa. Pod tím jménem zahrnují se obyčejně skalní útvary a zkamenělé zbytky rostlin a zvířat, jejichž původ se klade do dob před všeobecnou potopou, nebo vlastně před stvořením člověka. Geologie neuznává však všeobecné potopy ve smyslu biblickém, nýbrž rozeznává v předlidských dobách na zemi jednotlivé periody, z nichž každá ve vrstvách zemských zanechala stopy zvláštního ústrojenstva. Stopy pokolení lidského vyskytují se v posledních vrstvách zemských, avšak spolu s kostmi vyhynulých čili p-ch zvířat některých, jako mamuta, evropského nosorožce a j. *Kí.*

Předprsí, předprseň v. Parapet.

Předrážka v. Anakruse.

Předsíň jest prostor, v nějž vstoupí se ve větších domech v každém patře přímo ze schodů, a z něhož pak vedou rozličné dvéře do vnitřních síní

a komnat; francouzským jménem nazývá se prostor ten *corridor*. Taktéž ale nazývá se **p**-ní v obydlích zámožných nebo důstojných osob jizba, která slouží při návštěvách k odložení svrchního šatu neb k čekání, až bude návštěva předpuštěna.

Předsevzetí je tolik co úmysl určitý, odpovídaje německému *Vor-satz*, kdežto úmysl je německé *Ab-sicht*. Jednání lidské nebývá totiž slepé, než uvědomělé, před konáním tane obyčejně člověku představa na mysli, co činiti hodlá a proč (pohnútka, v. t.). Pochodem psychickým sesiluje se pak pohnútka co představa, stavíc jistý jen účel čili směr co jediný v duši, jenž vůbec úmysl, a zvlášť **p**. se jmenuje. Umyslil jsem si ku př. naučiti se řeči starobulharské, a předsevzal jsem k tomuto účeli, proskoumati všechny památky starobulharského spisovnictva. Mohl jsem však i jiným **p**-m téhož účelu dobrati se, t. studováním mluvnice a slovníka Miklosićova při témže úmyslu. Ona doba duševní, již přechází pouhý úmysl v **p**. t. j. neurčitost v určitost, sluje ustanovení, umínění, odhodlání (*Entschluss*). Život praktický, jak se jeví v náboženství a v státním živobytí, předpokládá nutně v jednání tomto t. j. v úmyslu i v **p**. volnost lidskou čili svobodnou vůli, aby mohly rozsouditi o zásluze a vině; než nejedna z novějších psychologií vidívá v tom nutný pochod představový, aniž by však upírala člověku mocnost, silnými skupeninami představovými k tomu působiti, by nikdy nebyla rušena rovnováhy duševní. *Hš.*

Představa, takořka vnitřní duševní obraz ve vědomí našem o předmětu aneb skutečném aneb smyšleném. Tak zní aspoň výklad **p**-vy dle obecného užívání slova toho. Však výklad ten nevystačuje při hlubších úvahách duševědeckých. Objeviť se totiž nejprv, že **p**. vlastně nikdy nesmí vykládati se co obraz předmětu, ani tehdáž, když v pravdě vznikla naražením vnějšího skutečného předmětu na smysly naše, nýbrž že ledva slouti může symbolem předmětu toho, nejsouc trpným otiskem předmětu v mysli, než spolu výplodem živé účinnosti mysli, chovajíc v sobě výsledek vzájemné činnosti vnějška i vnitra. Dále vychází z duševědeckých rozborův na jevo, že nemáme **p**-vy toliko o předmětech, ať již skutečných ať domnělých, než že veliká část **p**-v dob formálních se týká, jako poměrů, způsobů činnosti, druhů vlastností a p. Potřebí tudíž obecný výklad pojmu **p**. v příčině psychologie opravit objasněním vznikání a tvoření se základních druhův **p**-v. Nejobsáhlejší obor **p**-v chová v sobě **p**-vy smysly nabyté, jež opět roztříditi lze spůsobem věci přirozeným na **p**-vy jednotlivé čili vjemy, jež sobě vykládáme co věrné obrazy vnitřní jednotlivých předmětů vnějších, a na **p**-vy povšechné, v nichž vytčen obraz rodů předmětů vnějších dle společných povšechných znakův. Tak jest na př. **p**. této lípy, před níž stojím, **p**-vou jednotlivou vnímáním bezprostředním vzniklou, **p**. však lípy vůbec, co rodu určitých stromů, k němuž se tato lípa chová co jeden z příslušných jednotníků, jest **p**-vou povšechnou, jež povstala abstrakcí na základě sourodých vjemů jednotlivých. Elementárním základem všelikých **p**-v smyslových jsou pocity (v. t.), v nichž se obráží výsledek bozprostřední vzájemnosti vnějšího působení na dotyčný nerv a percepce stavu nervového, působením vnějším vzniklého se strany našeho vědomí. Jsou to tedy vlastní stavy duševní, povstalé v příčině bezprostřední vzájemné účinnosti vnějška a vnitra, jejichž podstatou vytčen poměr vědomí k určitým spůsobům vnějších úkonův v těle i mimo tělo, tak že ovšem i povaha psychického subjektu i povaha objektivnosti vedle subjektu toho k podstatě jejich přičiňují. Věc se stává úplně jasnou, uváží li se, že vznik pocitu barvy na př. mimo vnější úkon i činnost vědomí vyžaduje, bez níž by vůbec barevný předmět, jak se v skutku při odvrácené pozornosti zhusta stává, námi zůstal naprosto nepovšimnut. A jelikož spolu nenesnadno poznati, že pocit barvy sám není barva, jako i **p**. délky sama není dlouhá, tož také na bíledni, že v pocitech netají se kvalita předmětná, než toliko vztah její k subjektivnosti naší, tudíž že již tyto **p**-vy, ač zhola smyslového původu jsou, přece za obrazy vnějších předmětů považovati nelze, ovšem pak za psychické symboly jejich. Duševnost nabývá jimi sice o zevnějšku vědění, než vědění to přístupno jest jí pouze v její vlastní mluvě: pojímať zevnější extensivnost ve spůsobách vlastních, intensivních, vykládajíc sobě nazpět ze stavů svých intensivných spůsob extensivnosti vnější, jež spolupodmínkou byly při vznikání oněch. — Veškeré složité **p**-vy smyslové skládají se z pocitů, byvše původně jimi co do obsahu podmíněny. Obsahem svým jsou však pocity, **p**-vy to nejjednodušší, aneb stejné, aneb protivné, aneb souhlasné, ač různé. Současně-li dvé neb více pocitů ve vědomí se nalézá, vzniká za příčinou jednoty vědomí nutná mezi nimi účinnost vzájemná, jež musí míti vždy za následek jednotné jich srostění, ač spůsob úkonu toho jiný jest a jiný dle nadřečených tří možných poměrův obsahu jejich. Naprosto stejné pocity splynou v jediný pocit, jehož síla čili intensita rovná se spojeným silám pocitů jednotlivých. Protivné obsahy podobají se jaksi silám dle protivného směru působícím; pocity obsahu takého vadí sobě co do jasnosti představování, zabavujíce na vzájem sobě část své živé účinnosti, čímž jasnost obou, ač dle obráceného poměru příslušných intensit klesá; za vhodných poměrů může se jeden i více z nich naprosto zatemnit. Tytéž zákony platí i o **p**-vách složených, pokud v obsahu svém chovají na vzájem části protivné, ač se míra zabavování za příčinou úzkého splynutí všech jednotlivých částí téhož obsahu jinak na jevo staví, než při **p**-vách jednoduchých. Jednotlivé části splynulé poddávají sobě pomoci vzhledem k nátlaku z protivné **p**-vy jedné z nich pochodící, z čehož ovšem pro každou z nich zvláštní plynou výhody jakož i nehody: spolčením se s jinými nabývá sice jimi jistou míru pomoci, avšak i sama díl nátlaku na ostatní naléhajícího nésti pomáhá, a přijde tudíž na spůsob združení a povahu živlů sdružených, i jde-li o rozřešení úlohy, kdy jí ze spojení toho zisk a kdy břímě plyne. Jsou-li však **p**-vy jednoduché obsahu sice různého než přece souhlasného, jsou-li disparátné, jako na př. bílé a tvrdé, tu sdruží se následkem jednoty vědomí dle formy skupeniny, přilnouce k sobě navzájem s úplnou silou každé z nich. Leží v tom rozdíl proti splynulině **p**-v, jež vzniká aneb splynutím dvou **p**-v, obsahem jednostejných, aneb splynutím **p**-v protivných, když se byla příslušná část intensity jejich zabavila; v případě prvním jest splynutí úplné, v případě druhém neúplné, totiž toliko se zbytky jasnosti. Skupeniny takové nabývají tím užší souvislosti, čím častěji v téže formě se opětují, při čemž poznenáhlu vytvoří se zdání o jejich i vnitřní příslušnosti: skupenina vykládá se co jediný v sobě založený, vnitřně souvislý duševní stav, jemuž za vnější základ se podkládá taktéž jediný předmět, jemuž tolikero přísluší vlastností, kolik chová skupenina v sobě různých jednoduchých **p**-v, t. j. skupenina stává se vjemem, vynáší se na zevnějšek co věrný obraz předmětu mimo vědomí položeného, což ovšem dříve státi se nemůže, dokud se aspoň po jistý stupeň nebylo vyvinulo roze-

znávání zevnějšku a jeho časové i prostorné povahy od úsobí vlastního, co vnitra intensivného. Klade-li se v některé době života skupenina podobná mylně do zevnějška, vzavši původ svůj v době té jediné z vnitra, na př. náhlým vybavením a povznešením se k nápadné jasnosti, tož objevil se **mam** čili halucinace; přísluší li sice k zevnějšku, avšak křivě-li se v některém kuse vykládá, jak se zevnějškem neshoduje se, tu **klam** čili iluse **P.** zabavená není proto zničena, než ačkoli v tu chvíli nenalézá se u vědomí, nalézá se přece utajena v obsahu duševním vůbec, odkudž za vhodných podmínek znovu do vědomí se vrací, znovu se objasňuje, když z tísnících poměrů se vybaví. Zabavením ztrácí, vybavením nabývá **p**. jasnosti, ač účinnosti nikdy nepozbývá, jenom že účinnost za dob jejího zabavení není patrna, než utajena, jsouc k odporu proti **p**-vám ji svírajícím obrácena. Má se věc zcela dle obdoby tak zvaného rušení se protivných sil, kde taktéž činnost nezaniká, ač zevnější efekt se ztrácí. Vybavování děje se dle týchž zákonů, dle nichž se řídí sdružování **p**-v, tudíž dle zákonů současnosti a sledu, jelikož za jednoty vědomí vše současné k sobě se druží, jakož i vše po sobě sledující, které se patrně roztříditi dá v doby částečné současnosti. Vedle těchto základních zákonův zřetel míti dlužno ke zvláštním případům v objemu jejich založených, pokud se spolu bere do úvahy obsah **p**-v zúplna neb s části současných, na jehož povaze závisí, vzniká-li skupenina aneb splynulina **p**-v a v případě posledním, je-li splynutí úplné neb neúplné. Části skupenin jak splynulin chovají se k sobě ohledně vybavování jako pomocné síly, tak že je vybavení tím jistější a snažší a **p**. před zabavením tím bezpečnější, čím všestraněji i úžeji a s čím větším množstvím **p**-v jiných byla se sdružila. Mezi jiným jsou odtud známé zákony příbuznosti a konstrastu. — Jelikož pak podobné **p**-vy na vzájem se vybavují, musí patrně každá nová bezprostředním vnímáním nabytá **p**. k vědomí povznášeti sourodé **p**-vy již dříve nabyté, a jelikož tím v mysli objeví se více **p**-v obsahu sice příbuzného, přece však v některých kusech se neshodujícího, jako na př. při jednotlivých **p**-ách: lípa, dub, jedle, modřín atd., musí následkem zákonů o sdružování se **p**-v nastati takové duševní úkony, za nichž vše vpravdě jednostejné mocněji se sesilí, vše porůznu protivné vespolným zabavením u porovnání s obsahem společným značně sklesne — společná velmi jasná část zastíní ony různé přívěsky téměř nacele, ač nikdy naprosto a pokud se zřetel samovolně k vytknutí toliko této části společné co obsahu nově utvořené **p**-vy obrátí a od představování různosti nadzmíněných upustí, vznikne **p**. vyšší, rodová, též povšechná čili abstraktní, v níž veškeré jednotlivé, konkretní dle svých podstatných částí jsou zahrnuty. Společný obsah **p**-vy povšechné stane se tím pravdivějším výrazem podstaty rodu dotyčného, čím více empiricky nabytých jednotlivých **p**-v o exemplárech toho rodu tvoření jeho bylo základem. V čem tudíž obsáblejším počtem empirických vjemů opravuje se psychologická povšechná **p**., ovšem může, ano v skutku jest u jednotlivých lidí, ač k témuž rodu věcí se vztahuje, dle míry známostí jejich o celém rodu méně více dokonalá, stávajíc se dokonalou naprosto, když domůže se formy logicky obecného **pojmu** (v. t.). — Vedle **p**-v předmětných, o nichž dosud jednáno, rodí se za dob samovolnějšího a abstraktnějšího představování, když se již odděliti dovede forma **p**-vy od její látky a obé samo o sobě se stává, předměty nových **p**-v; a když se dále i akt představování sám co obsah vyšší **p**-vy pojmouti dá, četné druhy **p**-v formálních a ideálních, které, ač nejsouce předmětnými ve smyslu vjemů, přece skutečnosti a předmětnosti věcné v jiném smyslu nepostrádají, pokud jsou vyšším výplodem samostatného, zřetelem k obsahu věci se řídícího představování t. j. **myšlení** (v. t.) Rozeznávají se takto **p**. ze smyslů bezprostředně původ vzavší, od **p**-v, jimž rozum a samostatné myšlení daly vzniku, ač ovšem prvotní materiál i tu podaly smysly, jelikož „nihil est intellectu, quod non fuerit in sensu“ kteráž však věta pravdivou jest jedině s Leibnicovým přídatkem „nisi ipse intellectus.“ Při tom ovšem zůstane přece ještě otázkou, zdali se smí bezprostředně přikládati důvěra theorii o tak zvaných „vrozených ideách“ jako původních ideálních obecných **p**-ách, které již s sebou na svět přivádíme, jak učil Plato v míře nejširší a po něm jiní a jiní ve formě méně více změněné až po naše doby. Pokračující duševěda bude muset k tomu hledět, aby se nepředpojatě rozebrala otázka, zdali obecné dušeslovné zákony k vyložení povstání obecných těchto **p**-v dostačují čili nic, třeba-li na př., jak tomu chtěl Kant, prostor vykládati za vrozený majetek smyslnosti naši, aneb-li **p**. ta z psychologické zákonitosti nutně vyplývá. — Další roztřídění **p**-v podává se ze zřetele obsahu jejich k předmětům přirozeným aneb nadpřirozeným (v. čl. **Nadsmyslný**), ještě jiné z ohledu povahy jejich **theoretické** neb **praktické**. V theoretických **p**-ách vytknuta část obsahu našeho poznávání; v praktických předložen vzor k absolutně chvalnému jednání ve smyslu mravovědeckém, aneb vzor k uměleckému tvoření ve smyslu krasovědeckém. Theoretické **p**-vy opět dle další své povahy k odborům jednotlivých věd vedou, stávajíce se však pouze co vytříbené logické pojmy částí jejich; též vytříbenosti a věcné správnosti potřebí patrně také praktickým **p**-ám, ač-li slouti mají vědeckými. — **P.** jsou obou ostatních druhů stavů duševních citů i snah původnější; cit předpokládá vždy jakous, třeba nejasnou **p**-vu; snaha pak rodívá se z **p**-v, s nimiž zvláštní city již byly srostly. *Dch.*

Predstavnik, t. j. zástupce knížete, byl až do r. 1862 titul presidenta ministerstva v knížectví Srbském.

Předstoupání rovnodennosti v. **Precese**.

Předstráže (fr. *avant-postes*, něm. *Vorposten*), jsou stráže rozestavené v několikeru pásmech před vojskem anebo okolo něho, aby mohlo pokojně odpočívati i blíž nepřítele. Pásmo **p**-ží bývá patero, zejména: 1) **Vedety**, nejblíže nepřítele jednotlivé stráže pouze z jednoho aneb dvou mužů pěších aneb jízdných aneb míchaně sestávající, bezprostředně pro hlídání před nimi ležícího pozemí a nepřátelských na něm podniků; staví se od sebe 100 až 1000 kroků. 2) **Polní hlídky** (v. t.) 300 kroků za vedetami, z nichž 2—3 od jedné **polní hlídky** závisí. 3) **Pozorovací stráže** čili posty 500 kroků za polními hlídkami, z nichž závisí 2—3 od jedné **pozorovací stráže** pravidelně pod velením důstojníka. 4. **Přijímací stráže**, rozestavené nanejvíce 1500 kroků za předešlými, z nichž 3—8 zavisí od jedné **přij. stráže**. Jich úkol jest, ustupující přesile pásma přední přijímati, a bránice se pomalu ustoupiti na zálohy. 5) **Zálohy předstrážní**, pásmo nejzazší, nejblíže u vojska samého; větší to zástupy, dost silné, aby mohly vystřídati před nimi rozestavené členy **p**-ží, tedy jich úplná třetina. Stavívají se 2000 kr. za přijimajícími postami a 4000 kr. před táborem hlavního vojska. Tyto zálohy mají povinnost staniště svá proti dorážejícímu nepříteli tak dlouho brániti, až vojsko za nimi úplně se přihotoví. Síla **p**-ží obnáší nejvýše třetí, při velikých sborech až pouze šestý díl ve-

škerých sil bojovných. Služba na **p**-žích bývá velmi klopotná, zvl. je-li nepřítel činný a pohybný. *Msý.*

Předsudek zoveme úsudek ustálený v mysli naší, o němžto nám nelze podati dostatečných dokladů. Usouditi cosi čili ustanoviti se na něčem máme t. tenkráte teprv, když nás k tomu vede zralé přemítání a odůvodnění. Soudíme-li však bez toho, povstává přenáhlení, jest-li že úsudek náš neodůvodněný neutkví v mysli; pakli však utkví, povstává z něho **p**. **P**-dky bývají obyčejně křiví úsudkové, než nemusí tomu vždy takto býti, jelikož i bez důvodů nám známých mnohá pravda obstojí. Mnohdykráte vodí ku př. cit, tušení a p. k tomu, že nám nějaká osobnost je buď příjemná, buď odporná, aniž bychom se mohli jasně příčiny domysliti, proč je tomu tak neb jinak; a předce vedl nás cit k pravému, ačkoli jen náhodou. Nemá sice tato pravda, že mnohý **p**. není pouhou pověrou, k tomu vésti, bychom se podali **p**-dkům, poněvadž není člověka důstojno, v duševní slepotě lopotiti se v živobytí; než je předce pravdou, že každý člověk úpí pod značnou částí **p**-dků, jelikož nižádnému, i sebe vzdělanějšímu, není možná, probrati a odůvodniti nesmírná hejna představ a úsudků, jež se vyskytují v živobytí lidském, tak podrobně a důkladně, aby říci mohl, že vypudil všecky **p**-dky, a to tak, že tvrdil-li by kdo, že nemá **p**-dkův, již toto tvrzení bylo by **p**-dkem. Jelikož se v každém společném spolubytí vyvinují obzvláštní skupeniny představ, jež se duchem společenským zovou, tož z toho následuje, že každá společnost, na př. rodina, národ, stát a p., své zvláštní úsudky mívají, mezi nimiž najdeš též i **p**-dky. Tak je na př. **p**. Němců míti za to, že jsou národem nejlepším, nejvzdělanějším, čemuž se ovšem i Francouz i Angličan posmívají. *Hš.*

Předtucha (*Ahnung*, *Vorahnung*, *Vorgefühl*) je jeden z duševních zjevů, kteříž dílem do říše pravdy hledí a dílem do říše omylů. Zakládá se t. předtušení na nejasných a neuvědomělých citech a představách, jež co do obsahu svého mohou býti buď pravdivé, dle čehož pak se řídí i **p**. Je nám ku př. někdy jako nevolno, aniž bychom zřetelně viděli co nám je, co nám schází, čím se **p**., že upadneme v nemoc nějakou, vyvíjela. V té připadnosti vězívá již nemoc v útrobách našich, aniž by byla na tom stupni již vyvinuta, že bychom mohli jasně vědět co nám je. Máme cestovati, a **p**. se dostaví v mysli naší, že budeme na cestě přepadeni a oloupeni. Tu je **p**. jen výsledek pohádek pravdivých a nepravdivých o nebezpečnosti některých cest, o neštěstí, které již potkalo mnohého cestovatele, je výsledek rozumování skrytého, že co se stalo již mnohým i nám státi se může. Pročež vyplňují se některé **p**-chy a některé nic, právě dle pravdivosti svých představ základních a dle důslednosti našeho rozumování. Má se to s **p** mi lidskými hojně tak, jak se to má s předvídáním neb prorokováním mnohých zjevů přírodních, jak aspoň říkati jsme si přivykli. Prorokujeme ku př. z červánků že bude větřivo, ze studánky měsícové že bude pršet, z pletení pavučiny pavoukovy že bude druhý den jasno. Avšak takovéto úkazy a zjevy přírodní neukazují do budoucnosti, než již do přítomnosti, a jen lidský úsudek překládá je do budoucnosti. Studánka měsícová ku př. je již přítomným znamenim, že je vlhkost ve vzduchu, a my prorokujeme toliko, že ta vlhkost padne co déšť dolů. I tu je mnohdy pravda, mnohdy ale nepravda co následek, jelikož při takovém prorokování na možnou náhlou změnu ohled jsme nebrali. Patrno z toho, že jakési zvláštní vlohy předtušení není, že je to výsledek složitý z mnohonásobných duševních úkonů, že při nevzdělaných, ženských, bázlivcích **p**-chy více myslí jejich vládnouti mohou, než při vzdělaných, mužských, udatných, jelikož tito více na jasné představy a uvědomělé rozumování se spoléhají, než na nezřetelnost pocitů a zatemnělé úsudky. Jsou-li t. podmínky tyto veskrz pevné a jisté, pak se rozcházejí **p**-chy buď v jasný úsudek o tom neb onom, a nemůžeme co do budoucnosti ničeho věděti, ku př. bude-li na letnice pršeti nebo slunce svítiti; buď v jasné předvědění, ku př. že bude 8. říj. 1866 zatmění sluneční. Co do praktického živobytí je sice nutno, nepodávati se **p** ám, poněvadž zralému člověku vůbec nesluší, dát se říditi zamotanými představami, avšak nerádno předce zavrci každou **p**-chu již veskrz a svrchovaně. *Hš.*

Předvídání, divinace (z lat.), je skoro tolik co vyšší stupeň přirozeného proroctví. Člověk, obmezen jsa vědomím svým hlavně na přítomnost jen a dílem dějinstvem i na minulost, odkrýval by rád budoucnost, dílem aby v ní shledal co jemu souzeno (v. Fatum), dílem co souzeno jiným. Neboťráznou část jednání svého zakládáme skutečně tak, aby símě jeho vzcházelo teprvé v budoucnosti. I lze skutečně, jelikož i v přírodě i v dějinstvu mnohé úkony se dějí pravidelnou zákonnitostí a nutností, poněkud člověku patřiti v budoucnost. Tak předpovídá hospodář, co se díti bude po celý rok (srv. Pranostika), tak dějezpytec a pozorovatel bedlivý pokročilosti lidského vzdělání vůbec, co nám přinese as budoucnost. Avšak takové předpovídání, co se zakládá na obyčejné k víře podobnosti, nejmenujem již divinací, vyrozumíce jí **p**. bystroskumné toho, co obyčejnému oku a rozumu bývá skryto. K divinací potřebí vždy geniálnosti, vyššího vzletu fantasie a rozumu, tak že se výrok o budoucnosti skoro zdá býti vnuknutím božským (*divinum quid*), z čeho právě divinaci i jméno vzešlo. Jestiť však **p**. takové hlavně trojího spůsobu: 1) **P**. přírodnické, tušic kam as pádí vývin přírodných úkonů, i počtům (mathematice, hvězdářství) i obyčejným vědám přírodným se kryjící. Neboť pozorováno již, že na vzdor pravidelné jednotvárnosti, kterou se navracují jisté úkony přírodní ku př. zima a leto, předce i příroda své dějinstvo má, a že i země a vše co s ní souvisí nepobude vždy takové, jako nyní je. 2) **P**. v lidských záležitostech a to i soukromého života i veřejného. Žádáme ku př. od státníka, aby předvídal co národu jeho v budoucnosti hrozí, co ho blahého očekává. Staří, domnívajíce se že svět hlavně jen pro člověka stvořen je, mívali za to, že někdy již příroda podává jistých znakův, po kterých poznati co se stane. Tak hledívali ku př. Římané na polet ptáků jistých, na množství jich, na strany šťastné a nešťastné, odkud a kam, aby zvěstovali, mají-li co předsebráti čili nic. Tak hledí i mnohý nevzdělanec našich dnů na ukazující se komety, aby se chvěl strachy před nastávajícím zlem. Toť vše a podobné uznáno za pověru, rozumný divinuje čili prorokuje netak z úkonů přírodních, než ze znakův, ježto se jeví v právnictví, v mravnosti, v politice veřejné, co bude. 3) **P**. nábožná jevívá se u lidí pevné víry, že prozřetelnost božská více řídí úkony dějinstva, než vůle a moc lidská. Nábožní jsou tudíž i toho přesvědčení, že Bůh vševědoucí vyvoluje si vždy lidi některé, kteréž obzvláštní mocí obdařil předvídati a prorokovati t. j. předříkati co se stane. Divinační moc jestiť tedy spůsobilost některých, předvídati co důležitého bude v budoucnosti. Víra ji má za danou, za positivní, věda však by ji ráda vyhlásila za nadání přirozené, zakládající se na bystrém vyvinutí se i soustavy

nervové i kombinací všeho toho, co podává již v přítomnosti i zkušenost i rozum. *Hš.*

Předvoj (fr. *avant-garde*), oddělení vojska táhnoucí na pochodu proti nepříteli napřed pro bezpečnost celku. **P.** je povinen odstraniti na postupu svém překážky místní, pozorovati nepřítele a brániti se proti jeho útokům, až vojsko hlavní samo k boji se připraví. **P.** je na pochodu ku předu to, co předstráže při stání, a také z podobné části vojska jako tyto sestává. Srv. Předstráže. *Msý.*

Preetz, ms. v Holštýnsku na říčce Sventině, má 5471 ob., (1864) 2 kostely, znamenité tkárny, provozuje silně ševcovství; klášter svobodných šlechtičen.

Prefát z Vlkanova, jméno rodiny patricijské, jenž v XV. a XVI. stol. žila v městech Pražských, držíc tam zboží šosovní a jsouc pokládána mezi přední rodiny Pražské. Za časů kr. Vladislava II. dostalo se jí s několika jinými příbuznými rodinami (ku př. Dačičtí, Žábové, Sosnovcové) erbu a titule z Vlkanova. V první pol. stol. XVI. žil v Starém m. Praž. p. Hendrich P. z V., jenž držel dům na Uhelném trhu, byl muž zámožný, vzdělaný a vůbec vážený, nad to přítel učených a umělců, který zvl. také slavnému malíři Fab. Polirářovi při jeho do Prahy přijetí (1550) nemálo byl raden a pomocen; † ok. 1560, zůstaviv syna Oldřicha. Tento, nar. 12. kv. 1523 v Praze, v mladosti své vzdělal se v umění mathematickém a astronomickém a vycvičil v rozličných jazycích. Čítaje a slýchaje již od dětinství svého velmi rád vypravování o zemích a národech cizích a jmenovitě o místech svatých, vyjel před Božím Tělem r. 1546 v svém 24. roce z Prahy do Benátek, odkudž plavil se po moři do Palestiny, navštívil místa svatá, ostrovy Cyper, Kandii, Zante a j. a byv 24 neděl na cestách přistál zase do Benátek, odkudž pak šel pěšky přes Salcburk do Prahy, kam se navrátil dne 4. dub. 1547, utrativ sto zlatých uherských (dukátů) na pouti této. Později podnikl ještě cestu do jiných zemí, jmenovitě také do Kompostely, slavného místa poutnického v Španělsku, kterýmižto poutmi nabyl nevšedních známostí a zkušeností. Usadiv se v Starém městě Pražském, kde držel po otci svém dům na Uhelném trhu, zanášel se děláním nástrojů mathematických a astronomických, jsa u věci té dělník velmi důvtipný a řemeslný, a nad to, jak ho P. Lupáč vychvaluje, muž pobožný, šlechetný a svou rozšafností a zkušenostmi na dalekých cestách svých sobě zjednanými vyhlášený a slavný; **P.** † v Praze 26. čce 1565. Příhody všeliké, které byl na své cestě do Palestiny na zemi a na moři zkusil a místa památná, jež tu spatřil, vypsal hned po svém navrácení se živě, okoličně a zevrubně k svému toliko potěšení; vypsání to vydal však později k domlouvání přátel svých, kterýmž je byl čísti dal, roku 1563 nákladem svým v Praze u Jana Kozla ve folio s mnohými dřevořezbami u veřejnost takto: *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, t. j. do krajiny někdy Židovské, země svaté, do města Jeruzalema k božímu hrobu*, a připsal je příznivci svému p. Václavovi z Hazmburku na Strakonicích, nejv. mistru převorství řádu svat. Jana Jerozolimitánského s čtení hodnou epištolou a předmluvou. Podruhé vyšla tato zajímavá a času svého velmi oblíbená kniha roku 1786 v 8., tolikéž v Praze, přičiněním Fr. Procházky. *Ra.*

Prefekt, z lat. *praefectus* (v. t.), nazývá se od 17. ún. 1800 ve Francii nejvyšší civilní úředník a politický správce každého departementu. **P**-i bývají ustanoveni od hlavy státu a podřízeni jsou ministru nitra, majíce k své ruce podprefekty, jenž spravují okresy (*arrondissements*). Obou nižší jsou radové prefekturní, co nižší správní úředníci, jenž podřízeni jsou **p**-ovi. — **P.** námořní slove nejvyšší hodnostář, nadaný mocí vojenskou anebo jen správní, v departementech námořských, jichž čítá se nyní ve Francii 5, a sice se sídly v Cherbourgu, Brestu, Lorientu, Recheforte a Toulonu. Na úřad tento bývají dosazováni toliko vice- a contreadmirálové. — **P.** cís. paláce bdí nad jistou částí správy v paláci císařském a podřízen jest velikému maršálkovi. Úřad tento, zřízený za Napoleona I., byl zrušen po pádu císařství, avšak roku 1852 zase obnoven. — Před r. 1848 nazývali se u nás v Rakousku též ředitelové gymnásií **p**-y.

Prefektura (lat.) slove buď území, které prefekt spravuje, buď hlavní město departementu, anebo budova, v které prefekt úřaduje.

Pregadi slula v Benátkách v XIII. stol. rada 300 nejpřednějších měšťanů, jež dože k sobě zval, kdykoliv o důležitých záležitostech s nimi se chtěl raditi.

Preganziola, ves v Benátsku, v prov. Trevisánské s 2211 ob. (1857).

Pregarten, Praegarten, okr. ms. v horních Rakousích, v kr. Lineckém s 550 ob. — Okres P-ský měl 1857 na 3·52 □ m. 11.094 ob. ve 4 msech a 76 vsech.

Pregola, něm. *Pregel*, splavná řeka ve Vých. Prusích, povstává nad Gumbinem spojením řek Pisy a Rominty a vlévá se jedním ramenem pod jménem Deime do zálivu Kurského, druhým pod jménem **P.** do zálivu Frišského. **P.** teče od východu k západu v délce 25 mil, nedaleko jejího ústí leží hlavní město prov. Vých. Pruska Královec. Splavnost její sáhá od ústí nahoru asi 10 mil.

Přehlasování jmenuje se proměňování širokých samohlásek v úzké, způsobené předcházejícím aneb následujícím živlem palatálním zjevným aneb v sousední měkké souhlásce jen bytně obsaženým; tedy na př.: *šije* místo *šija*, *duše* m. *duchja*. Takovým způsobem mění se *a*, *o*, a *y* v *e*, *u*, pak a *á* neb *ou* v *i* a *í*. Mění-li se samohláska široká v úzkou svou proto, že palatální živel následuje, jmenuje se to **p**-ím zpětným, na př. *dej* m. *daj* z *da-i*; naopak jmenuje se **p.** postupným, na př. *šije* ze *šija*, poněvadž tam palatalní *j* nazpět, zde postupně působí. Zpětné **p.** jen při *a* se vyskytuje, všude jinde jen postupné. Není sice **p.** vlastnost jazyka českého výhradní, neboť i za hranicemi jazyků slovanských se s ní setkáváme, na př. v litevštině v žensk. rodě na *e* místo *ja*, *žole* m. *žolja*, zelí, a v německém umlautu, *macht* — *mächtig* (*ä* z *a* k vůli následujícímu *i*); avšak zvukoslovný tento zákon v jazyku českém s takovou důsledností pracoval a způsobenými proměnami tak od ostatních jazyků slovanských nás vzdálil, že jej právem nejdůležitějším zjevem zvukosloví českého nazvati můžeme. Ale nejen že od příbuzných jazyků slovanských nás **p.** vzdálilo, jmenovitě od polštiny, sama nová čeština od staré hlavně jen přehlasovanými samohláskami se liší, ano i české nářečí spisovné od nářečí na Moravě a Slovensku; kdežto o **p.** říci můžeme, že téměř každého druhého slova se dotklo a je přeměnilo, musíme dále o ostatních zákonech zvukoslovných přiznati, že počet proměn, které ony dohromady způsobily, v češtině mnohem skrovnější jest počtu přehlasovaných hlásek. Z *y* přehlasované *e* vyskytuje se v češtině již od nejstarších dob, a veskrze též v jiných slovanských jazycích rozšířeno jest, na př. *duše* vedle *ryby*, *meče* vedle *duby*, *je* vedle *ty* (*eos, eas*), ale rusky *voli* místo *volje;* vyskytuje se dále jen v těch případech, kde české místo *y* sta-

jící *e* ze starobulh. *ę* povstalo, pročež Miklošič a Schleicher nepovažují tuto proměnu za **p**, nýbrž za střídání jakés aneb seslabení *y* z *ę*, jež však náležitě vysvětliti nemohou. Hanácké *bele* m. *byly* není ovšem naše **p.**, neboť tu schází hlavní podmínka jeho, totiž palatální živel, a hanačina vůbec nepřehlasováním vyniká. Samohláska *e* z *o* jest taktéž předhistorická; již v nejstarších památkách českých jest *e* pravidlem, *o* jen výminkou. Ve XIV. století pak, když **p.** *a* v *e* vrcholu svého bylo dosáhlo a v češtině tím spůsobem více *e* se nahromadilo, než jich blahozvuk trpěti mohl, vrací se přehlasované *e* zase v původní *o*, jmenovitě v koncovkách gen. a dat. množ.; *mužev*, *mužem* vrací se v *mužóv*, *mužóm*. Vesměs ovšem tato přehláska nevymizela, a říká se dosud *Vyšehrad* vedle *Vyšohrad, pole* vedle *slovo*, *bolest* vedle *milost*, *čeho*, *čemu* atd. vedle *koho*, *komu*. Postupné **p.** *a* v *e* počíná se již v nejstarších památkách; co tu až do XIV. stol. nepřehlašeno zůstalo, přehlásilo se ve věku tom, ba i mnohem více, neboť dle falešné analogie také *nem*, *vem*, místo *nám*, *vám* se psalo. I kmenové i příponové *a* v *e* se přehlasovalo; prvých přehlásek čeština později zase napravila a nyní jich jen několik ještě má, druhé však veskrz podržela. Tak na př. *čas*, *jasný*, *žalář* atd., místo stč. *čes*, *jesný*, *želář*, ale dosud *čekati*, *jehnè*, *žel* atd., ale *meče* vedle *hada*, *duše* vedle *ryba* atd. Zpětné **p.** *a* v *e* panuje před koncovkou *j* asi od XVI. století, na př. *volej*, *nejvyšší;* a podobně *hejno*, *krejčí* atd., ale vedle toho *háj*, *kraj*, *vajec* od *vejce* atd.; a kde *a* ze stb. *ę* povstalo, na př. *deset* z *desętъ*, *světice* ze *svatý*, *svętyj*. Nejdéle udrželo se a poněkud dosud se udržuje nepřehlasované *u* a *ú* neb *ou;* to teprv během XIV. století v *i* a *í* přecházeti počíná, ale s takovou rychlostí se přehlasuje, že v XV. století **p.** jeho již za dokonané považováno býti může. V kmenech nemnoho se rozmnožilo, na př. *klíč* m. *ključ*, *již* vedle *už* atd.; ale v ohýbání slov kromě obecného *piju* a *pijou* místo spisovného *piji* a *pijí* důsledně jest provedeno, na př. *muži* vedle *hadu*, *duši* vedle *rybu*, *duší* vedle *rybou*, *ji* vedle *tu*, *jí* vedle *tou*, *pijíc* vedle *nesouc*. Za *ú*, ovšem nepravě, pokládali někteří spisovatelé XV. a XVI. stol. také *uo* neb *ů* z *ó* v gen. a dat. množ., když je do *í* přehlasovali *a koní*, *rádcí* atp. psali. *Gb.*

Prehnit, nerost ze skupení puchavců (*zeolithů*), krystalisuje v soustavě přímotvarné, krystaly jsou často deskovité, spojené v tvary vějířovité; také přichází někdy v pseudomorfosách po analcimu; též hrubozrný, miskovitý a vláknitý. Dle základní plochy skoro dokonale štípatelný; tvrdost = 6 až 7, tíže = 2·8—3·0. Zelený až bezbarvý, lesku sklového; průhledný až na hranách prosvitavý. Zahřetím stává se polárně elektrickým. Sestává z křemanu vápenatého, křemanu hlinitého a vody; v soustředěné kyselině solné se rozpouští. Nachází se na Mysu dobré naděje v žule, v Pyrenejích, v Dauphiné, v Piemontu, v Tyrolsku, Salcburku, u Marešova na Moravě a jinde.

Přehořovský z Kvasejovic, rod někdy vládycký, posléz hraběcí v Čechách, zvaný tak od sídel Přehořova a Kvasejovic blíž Soběslavi v Budějovicku; původní znak jeho byl: pták zelenavý, na břiše žlutý, an stojí na ratolesti skořicové barvy, z níž pětilistá ratolest vyrostla, nad helmem totéž; hraběcí znak: štít modrý, uprostřed bílé břevno vodorovné, pak původní štít, a nad helmem půl lva s vytaseným mečem. Ryt. Václav **P.** z Kv. seděl na Přehořově na začátku XVI. století, měl dům v městě Táboře, kdežto od r. 1521 sedával v radě, roku 1539 byl tam purkmistrem, 1546—52 prvním radním; jeho synové Jan a Oldřich drželi Přehořov společně; Jan **P.** z Kv. byl roku 1571 cís. rychtářem v Táboře, † 1597 a byl tam v kostele děkan. pochován, jakž tomu zachovalý náhrobek svědčí, zanechav syny Václava, Karla, Jana a Kuneše. Z nich byl ryt. Karel **P.** z Kv. na Přehořově, od r. 1613 na Vřesci, † ok. 1618; jeho syn ryt. Jan Šťastný **P.** z Kv. stal se r. 1627 katolíkem, skoupil v Táboře z konfiskace mnoho domů, prodav r. 1627 statky Přehořov a Vřesec, koupil t. r. od hrab. Don Baltasara de Marradas Mladou Vožici a Šelmberk, † 1639 a byl v kostele P. M. Sněžné v Praze vedle manželky Veroniky, roz. Častolárky z Dlouhé vsi († 15. čce 1637), pochován. Jejich syn Krištof Karel **P.** z Kv. na Vožici, Šelmberce a od něho přikoupeném Šebířově, hejtm. Kr. Bechyňského, prodal ty statky r. 1678 hrab. Frant. Ferd. z Khüenburku, stal se dne 23. června 1663 sv. pánem, 16. pros. 1694 hrabětem, a † brzy na to. Jeho syn Frant. Karel hr. **P.** z Kv. byl od 1688—1699 nejv. mincmistrem, r. 1705 presidentem nad apelacími, od 1705—1717 nejv. sudím v král. Čes.; r. 1700 dostal od cís. Zbirov, Točník a Žebrák v zástavu, r. 1701 koupil panství Konopišťské, založil r. 1711 v městě Benešově piaristskou kolej, a † 1717. Jeho syn František Hellfrid hr. **P.** z Kv., odebíraje se z Prahy do Vídně k svatbě, rozstonal se v Táboře a † tam 23. pros. 1723, jsa poslední potomek rodu svého; byl v august. klášteře v Táboře pochován. *Vl.*

Přehražování v. Přepažení.

Přech z Čestic, jméno staročeské vzácné rodiny rytířské, u kteréž jméno křestné Přech přešlo později v jméno rodinné; psala se dle tvrze Čestic v Prachensku a v XV. a XVI. stol., držíc mimo ní ještě jiná zboží, jakož: Lčovice, Malenice, Doubravice a j., dle nichž se pak dělila v několika větví: Přechové z Čestic, z Malenic, Doubravic, Lčovic. — Z rodiny té se zvl. připomínají: Roku 1534 Václav **P.** na Doubravici, Vilém st. **P.** na Česticích, Jan **P.** na Malenicích, Vilém ml. **P.** z Čestic. Roku 1542—47, Vilém st. **P.** z Č., jenž byl prokurátor JMK. a přísedící soudu zemského, muž vzdělaný a v právích a zřízeních zemských zběhlý, a r. 1543 své zboží Čestické a Vačovické, jak je po předcích zdědil, znovu do desk vložiti dal; r. 1553 Jan **P.** z Malenic; r. 1556 Jan **P.** na Dobřanech a Vilím **P.** na Česticích; r. 1542—1574 Přech z Č. na Lčovicích, který zdědil po strýci svém Vilémovi Doubravice a Čestice, a po Janovi Č. Malenice; on byl poslední mužský potomek rodu svého, maje jedinou dceru Johanku, provdanou za p. Bernarta z Hodějova, kteráž r. 1574 po smrti otce svého všeliké po něm zůstalé zboží zdědila, načež jména **P.** také v rodině Hodějovické co jména křestného užíváno. — Kromě **P**-ů z Č. květli tehdáž v Čechách ještě **P**-ové z Hříškovic a **P**-ové z Olbramovic, kteří však s oněmi ani krví ani erbem nebyli spojeni. *Ra.*

Přechod vůbec jest změna stanoviště v ohledu buď hmotném buď odtažitém. Změna taková děje se tedy nejen v prostoru, nýbrž i v čase, ve spůsobu, ve smýšlení, v náhledu, vůbec ve všech kategoriích činnosti duševní, ať již směřuje k vědě, k umění, k průmyslu, k politice neb životu společenskému. — V užším smyslu užívá se slova **p.** o překročení čehokoliv, co se nachází mezi dosavadním stanovištěm a tím, ku kterému se směřuje, na př. **p.** přes řeku, přes horu atd. — **P**-dy oběžnic v. Průchody.

Přechodník v. Transgresiv.

Prechtl, Johann Josef Ritter von, výtečný technik něm., nar. 1778 v Bischofsheimě ve Frankách, stud. ve Vircpurku filosofii a práva a od r. 1801 ve Vídni přírodovědu, stal se 1809 ředitelem c. k. akademie reální v Terstu, 1810 učitelem fysiky, lučby a přírodopisu na ústavě polytechnickém tamže, dán jest 1849 na odpočinek a † 28. října 1854 ve Vídni. Z prací jeho literárních jest nejznámější výborná *Technologische Encyklopädie*, která byla 1855 dokončena svazkem dvacátým. Z ostatních spisů P-ových jmenujeme: *Die Physik des Feuers* (1805); *Grundlehren der Chemie in technischer Beziehung* (2 sv. Víd. 1813—15; 2. vyd. 1817); *Anleitung zur zweckmässigen Einrichtung der Apparate zur Beleuchtung mit Steinkohlengas* (t. 1817); *Praktische Dioptrik* (t. 1828); *Ueber den Flug der Vögel* (1846). Též vydával *Jahrbücher des polytechnischen Institutes in Wien* (t. 1819—39, 20 sv.).

Preindl Josef, skladatel, narozen v Marbachu v Dolních Rak. 30. ledna 1756, učil se hudbě u svého otce varhaníka v rodišti, pak u Albrechtsbergera ve Vídni. Po tomto stal se tamže r. 1809 kapelníkem u sv. Štěpána, byv dříve ředitelem kůru u sv. Petra. P. byl důkladný skladatel, a v mladších létech svých též dovedný pianista i varhaník; † 26. října 1823. Tiskem vydal mše, graduale, ofertoria a j. skladby kostelní, koncerty, sonaty, variace a j. kusy pro klavír, školu zpěvu a *Wiener Tonschule, oder Anweisung zum Generalbass, zur Harmonie, zum Contrapunkt und zur Fugenlehre* (Wien 1827, podruhé t. 1832).

Preiscourant v. Cenník.

Preisler (*Preissler*) **1)** Daniel, malíř, nar. v Praze 8. bř. 1627, vzdělával se v Drážďanech, a konav pak cesty po Německu usadil se konečně v Norimberce, kdež ale † již 19. čna 1665. Zde se i nacházejí jeho nejzdařilejší malby, jako: *Smrt Abelova* v bratrském domě, *Seslání Ducha sv.* ve špitálním a *Nanebevstoupení Páně* v zámeckém kostele; pěkný obraz *Kristus mezi mládeží* nachází se od něho též v Belvederu Vídeňském. — Jeho syn **2)** Jan Daniel, nar. v Normberce r. 1665, stal se prvním představeným r. 1718 založené tamější školy kreslitelské. Pro tuto vydal svou známou kreslitelskou knihu a maloval na stropě chrámu sv. Jiljí *Čtyry evangelisty*. † v Normberce r. 1737. — Nejstarší syn tohoto **3)** Jan Justin (nar. 1698, † 1771) učil se umění zprvu u otce a zdržoval se pak k dalšímu vzdělání svému 8 let v Itálii. Vrátiv se maloval *Nanebevzetí Páně* v nemocnici Sv. Ducha v Normberce, avšak ryl více v mědi, zejména dvě řady soch italských a Rubensovy stropní malby v jesuitském kostele Antorfském. — **4)** Jiří Martin, druhý syn Jana Daniela (nar. 1700, † 1755), ryl mnohé listy pro díla o Drážďanské a Florentinské galerii; hlavní jeho dílo jest podobizna *Rafaelova*. — **5)** Jan Martin, třetí syn Jana Daniela, nar. r. 1715, učil se ryjectví u právě jmenovaného bratra svého. R. 1739 odebral se do Paříže, kdež spolu se Schmidtem a Willem ryl rozličné předměty pro dílo o Versailleské galerii. Povolán r. 1744 do Kodaně stal se tam dvorským ryjcem a spolu i professorem na malířské akademii; zemřel tam roku 1794. Nejzdařilejší jeho rytiny jsou *Fridrich V., král Dánský na koni* dle Sailly a *Ninus a Semiramis* dle Guida Reni-ho. — **6)** Valentin Daniel, nejmladší syn Jana Daniela, nar. v Normberce r. 1717, † tamtéž r. 1765, vzdělával se pod posledně jmenovaným bratrem svým v Kodani. Ryl podobizny a historické předměty v černém spůsobu; hlavní dílo jeho jest *Panna Maria s dětátkem* dle Correggia. *Mü.*

Preiss 1) (*Preysz*) Frant., malíř, nar. 1797 v Jihlavi, navštěvoval tamtéž hlavní školu s dobrým prospěchem a vyučil se pak řemeslu soukenickému, kteréž však nikdy neprovozoval, neboť maje již od dětinství zvláštní náklonnost a chápavost k rejsování a k malování, učil se nějaký čas u tamního malíře Geislera kresliti a s barvami zacházeti, načež se dále sám cvičil u věci té, a obíraje se nad to chemickým skoumáním a připravováním barev, historií umění výtvarných, botanikou a jinými k malířství se vztahujícími vědomostmi s neunavnou pilností a neobyčejnou vytrvalostí, takovými studiemi a pokusy v umění malířském sám od sebe se vzdělal v té míře, že byl staven mezi přední malíře moravské času svého. S počátku maloval toliko terče, štíty vývěšné a k tomu podobné věci, brzo ale přešel k malování podobizen, v nichž se velmi dobře znal, anobrž byl by se stal jedním z předních portrétníků času svého, kdyby se byl v tomto odvětví malířském dále cvičil; posléz obrátil se k malbě historické, předkem církevní, a zhotovil mnoho obrazů nábožných, z nichž se některé až podnes v chrámích moravských spatřují, ku př. v minoritském a děkanském chrámu v Jihlavi, ve farním chrámu Meziřickém, v klášteře Rejhradském, ve Volině a j. P. byl muž velmi skromný, tichý, do sebe uzavřený, toliko umění svému žijící, a znal se také dobře v hudbě a řečích rozličných, přede vším pak v chemii, vynaleznuv také zvláštní spůsob připravování barev olejových; † v Jihlavi v nejlepším ještě věku 2. bř. 1842. *Ra.* — **2)** Petr P., rus. učenec, mimořádný profesor slovanských jazyků a jich literatur na univers. Petrohradské, cestoval 1838—42 ve slovanských zemích, načež stal se prof. universitním. Mnohoslibný muž ten však † již r. 1846.

Preissler Vojtěch, nar. 1806 v Žebráce, stud. od r. 1821—26 na Malostranském gymnasiu, a odbyv filosofické školy na Plzeňském lyceu (1827—1828) nastoupil do služby císařské co praktikant u podkomořského úřadu. Nyní zaujímá místo oficiála při hlavním celním úřadu v Praze. Navštěvoval též přednášky nedělní o lučbě na technice a vyučoval po 6 let znalectví zboží na vyšší třídě v Jungmannově ústavu. Spisy do jeho oboru sahající vyšly od něho tiskem: tři *celníky*, *potravní tarif*, *přehled rafinerií v Čechách*, *slovník všech druhů zboží* (404 str. 3. vyd.). Mimo to se pokusil P. i co skladatel hudební. Dle seznamu hudebnin rozvrhují se jeho díla v skladby pro piano a pro zpěv. Dle vysokých číslic (*opus*), kterými jsou jeho skladby znamenány, lze souditi na pilnost skladatelovu. *Pna.*

Preitenstein v. Nečtiny.

Přejmenování v. Antonomasia.

Překážka slove nám každá mocnost, jenž se naproti staví nějakému směru ve výkonu jeho. Mocnosti opačné jsou si tudíž vždy i p-mi. Není vůbec nižádné činnosti, kteráž by nezápasila s p-kou nějakou, poněvadž každá činnost směrem svým pádí k změně nějaké, změna však co předělání nějaké látky nikdy není bez p-ky. Je tudíž celý svět a celý život lidský ustavičný zápas s p-mi, a právě měříme mohutnost síly nějaké p mi jejími, jež překonati dovede. V mravním ohledě zoveme p-ky živobytí šlechetného zla (*mala*); avšak právě tato zla jsou dobra (*bona*), jelikož bez nich nebylo by ničehož, čím by se i síla i zásluha mravnosti měřila. Kdo se p kám, jež očekává, vyhýbá, je muž chytrý; kdo jim však mužně vstříc jde, je muž statečný. Neporušenost mysli a vůle své si zachovati, uprostřed světa p-žek plného, je tudíž větší cnost a větší zásluha, nežli utéci na poušť, bychom

tam hřešiti nemohli. *Hš.* — **P.** manželství v. Manželství.

Prekl (*Pröckl*) z Proksdorffu, vymřelá šlechtická rodina v Čechách. Z ní připomíná se nejprvé Mates **P.** z Pr. v tituláři r. 1589 vydaném. Jeho syn Jan Kašpar nabyl statku Křemyže, byl JMC. radou a hofrychtéřem v království Českém a † v Praze 1641, zplodiv s manželkou Annou, roz. von Schneller, toliko 3 dcery: Marii Polixenu, Marii Magdalenu a Marii Eusebii, při otcově smrti ještě nezletilé. Maximilian **P.** z Pr., druhý Matesův syn, odebral se do knížectví Těšínského, kdež byl nejprvé kněžny Alžběty Lukrecie a později i JMC. radou a nařízeným direktorem téhož knížectví, v kterémž i statky horní Žukov a Bažanovice držel. S manželkou Evou Borkovnou z Rostopic zplodil syna Maximiliana, který bez potomků zemřel, a dceru Helenu Sidonii, dědičku statků horn. Žukova a Bažanovic, kteráž se 1653 za Filipa Karla svob. p. ze Saintgenois vdala a 5. list. 1703 v 70. roce věku svého zemřela. *Svb.*

Překvapení stojí naproti jednak nevědomosti jednak předvídanosti. Čím více t. někdo již ví, tím méně možná je ho něčím překvapiti, kdežto nedouk z jednoho **p.** upadává v druhé. Kdo ku př. dějinstva lidského pokolení a převratů státních dobře sobě vědom jest, toho nepřekvapuje tak snadno nějaký nenadálý příběh. Avšak i zkušený a učený často bývá překvapen. Neboť očekávati a předvídati můžeme jen krátkou řadu souvislých mezi sebou příčin a účinků, účelů a prostředků, pročež nebývá divno, když nenadále na jevo vstupuje něco, co jsme nepředvídali, tudíž i neočekávali, neboť nenadálé je právě to, čehož nám nelze bylo nadíti se. **P.** je tudíž vždy věc úsobní toliko, založená na jistém položení souvislých mezi sebou představ, jež u jednoho bývá tak, u jiného jinak. Obyčejného člověka překvapí ku př. snadno zatmění slunce neb měsíce, kdežto hvězdář na století napřed skupení toto těl nebeských předvídá. **P.** působí i v živobytí obecném i v krásném umění. V živobytí může býti dílem milé, dílem nemilé, jelikož jistá připravenost nutná bývá, by se důsledně a účinně působilo v živobytí, nemá-li pouhá náhoda vládnouti člověku. Nejhorší zlo, dí někteří, je prý překvapenu býti smrtí, než náhledu tomu stojí naproti tvrzení, že nenadálá a rychlá smrt je největší dobro, které může člověka potkati. Ni jednomu ni druhému tvrzení nelze veskrz připočítati pravdy, jelikož i tu osobní poměry rozhodují, a každá věc sama více stránek mívá, z nichž na ni hleděti lze. V krásném umění záleží mnoho na **p.** Vtip ku př. každý, má-li působiti, musí i překvapiti. Taktéž vše, co má zajímati čili interesantním býti, rádo béře na pomoc **p.** Než věčně se opakující **p.** nudí napotom, jelikož neukojí mysl, která ráda v kráse se tiše a trvale kochá. **P**-m působí tudíž ku př. na divadle básníci, kteří se nemohou spoléhati na čirou lepost a krásu svého výtvoru, hledíce neobyčejným nápadem a přepadem nahraditi tiché avšak promyšlené působení. Účinek bývá týž jako při vojně. Dobrodruh vzraduje se ovšem někdy vítězstvím dobytým nenadálým **p**-m nepřítele, než zkušený a opatrný taktik nespolehne se nikdy na pouhou soustavu **p.** *Hš.*

Prelát (lat. *praelatus*, předložený), duchovní hodnostář v čele hierarchie, aneb zvláštními právy a výsadami buď v celé církvi, aneb v jisté zemi, biskupské osadě, kapitule, klášteře a p. nadaný. K **p**-ům církevním tedy se čítají: papež, patriarchové, arcibiskupové, biskupové, kardinálové, legáti, opatové klášterní a p. K **p**-ům zemským (kteříž výsady ku př. hlas rozličné na sněmech mívají) jako druhdy v Čechách arcibiskup Pražský, biskupové, proboštové kapitul Svatovítské, Vyšehradské, Boleslavské, děkanové Svatovítský, Vyšehradský, infulovaný generál křižovnický, opatové klášterů Strahovského, Teplského, Emauzského, Břevnovského, Oseckého, Želivského, Vyšebrodského, atd. V kapitulách slovou první obročníci též **p**-y kostelními, a mají právo pontifikálií, ku př. v kapitule Svatovítské probošt, děkan, arcijáhen, školastik; v kapitule Boleslavské, Budějovické, Kralohradecké, Vyšehradské probošt a děkan; v Litoměřické a Kralohradecké děkan a starší kanovník (arcijáhen) atd. Taktéž slovou přednější duchovní papeži k službám ustanovení papežskými domácími **p**-y, který titul však mnohému znamenitějšímu čili zvl. náviděnému duchovnímu dává se na počest.

Preliminár (lat. *praeliminare*), předchozí rozvrh, rozpočet, srozumění, úmluva a t. d., které teprv později určitě a konečně se mají ustanoviti. Tak na př. před uzavřením míru shodnou se obě válčící strany o jisté hlavní kusy, které se zovou **p**-ie, a na jichž základě teprv zevrubně se jedná o určité znění jednotlivých článků smlouvy.

Přelití krve (*transfusio sanguinis*) jest operace lékařská, jíž přepustí se živoucí krev z žíly zvířecí neb člověčí do krevnice člověka jiného. Stopy přelívání krve nalézají se již v dobách pravěkých; tak vypravují báje řecké, že Medea **p. k.** omladila Aesona (v. t.), otce Jasonova. V XVI. stol. vykonávána byla operace tato na zvířatech od lékařů Magna Pogelia v Rostoku a Paola Savi; Denis vykonal ji i na lidech, avšak obyčejně s neprospěšným výsledkem, tak že brzy opět přišla v zapomenutí, ano i zakázána byla r. 1668 parlamentem Pařížským. R. 1783 ujal se jí opět Rosa; Scheel sbíral všecky její historické památky a zkušenosti, Prevost, Bichat a Dumas činili s ní pokusy ve směru fysiologickém, Blundell k účelům léčivým; v době novější získali sobě zásluhy o **p. k.**, zvláště o průkaz prospěšnosti jeho v jistých případech, Magendie, Gräfe, Hartwig a předevšemi Dieffenbach. S dobrým zajisté potká se výsledkem dle tvrzení jmenovaných autorit v nebezpečí vykrvácení, jaké bývá při krvotoku děložném, při poranění spojených s hojným proléváním krve a pod.; mimo to schvaluje se i v případech, kdež celá životní povaha, pokud na vlastnostech krve se zakládá, změněna býti má za příčinou hrozícího nebezpečí života. Způsob **p. k.** jest dvojí, buď přímý buď nepřímý. Přímý způsob záleží v tom, že se z tepny otevřené krev převádí přímo do krevnice chorého. Sprvku dávána byla přednost způsobu tomuto, protože krev nebyla vydána nižádné proměně vzduchem způsobené, že podržela svou přirozenou teplotu a že puzena byla přímo tepotem srdce do otevřené krevnice; avšak obmezen byl způsob ten pouze na **p. k.** zvířecí, poněvadž k odejmutí potřebného množství krve arteriální žádný člověk se neodhodlá ani odhodlati nesmí; upuštěno pak od něho, poněvadž krev zvířecí jest v žilách člověčích vždy nebezpečna, ano tím nebezpečnější, čím více zvíře ústrojností svou liší se od člověka. Přišel tudíž později v užívání téměř výhradně způsob nepřímý, t. j. krev vypustí se z krevnice člověka živého a rychle vstřiká se do veny člověka chorého. Aparáty, obyčejně velmi složité, k **p. k.** vynalezeny a odporučeny byly četně; přednost zasluhuje methoda Dieffenbachova. Množství krve jednou operací přelité obnáší průměrně 6—12 lotů. S **p**-m **k.** příbuzná operace jest vstřikování léků te-

kutých (*infusio*) přímo do krevnic. O obou obšírněji jedná: Dieffenbach J. F. *Die Transfusion des Blutes und die Einspritzung der Arzneien in die Adern* (v Berl. 1828), pak od téhož *Physiologische Untersuchungen über die Transfusion des Blutes* (v Berl. *Rust's Magazin* 1830).

Preller 1) Friedrich, malíř krajin a ryjec ve Výmaru, nar. v Eisenachu r. 1804. Vzdělávav se s počátku ve Výmaru, později v Drážďanech, odebral se k dalšímu zdokonalení svému do Antorfu a konečně do Itálie, kdež zejména v Miláně a v Římě pilně studoval. Navrátiv se r. 1831 do Výmaru stal se tu profesorem na škole kreslitelské, pak dvorským malířem, a obdržel r. 1858 záslužný řád sv. Michala druhé třídy. Jeho krajiny vyznamenávají se jadrným, rázným pojmutím a ušlechtilou přirozeností. P. představuje nejraději a s velkou pravdivostí severní krajiny své vlasti, jež častěji oživuje historickou stafáží, s vyvoleným dějištěm v ladnou shodu uvedenou. Sem náleží řada durynských krajin se stafáží z tamější historie v zámku Výmarském, ozdobení tak zv. pokoje Wielandova s výjevy z *Oberona* tamtéž, a znamenité scény Homérovy *Odyssey* v Härtelově domě v Lipsku; sem i některé výjevy, udavší se na Wartburgu v XV. století. Kromě malby provedl P. též několik velmi zdařilých krajin leptacím způsobem. *Mü.* — **2)** Ludwig P., znam. něm. badatel starožitností, nar. 15. září 1809 v Hamburce, † 21. čna 1861 ve Výmaru. Studoval v Lipsku filologii klasickou a starožitnosti, potom v Berlíně a Gotinkách, kdež obcoval s O. Müllerem, a 1832 byl povýšen na doktora, při kteréžto příležitosti sepsal podnes důležitou disertaci *De Aeschyli Persis.* Konečně se habilitoval co soukromý docent v Kielu a vydal práci mythologickou *Demeter und Persephone* (Hamb. 1837), kteráž byla od kritiky přijata s pochvalou. R. 1838 povolán byl P. do Derptu za mimořád. prof. filologie, kteréhožto místa však se vzdal r. 1843 a cestoval po Itálii, odkudž vrátiv se 1844 usadil se v Jeně; r. 1847 povolán jest do Výmaru za vrchního bibliotékáře s titulem dvorního rady. Roku 1852 vykonal P. cestu do Řecka a Malé Asie, čímž jeho názory a známosti o starožitnosti řecké velice získaly. Vrátiv se vydal *Griechische Mythologie* (2 sv., Berl. 1854—5, 2. vyd. 1860), která jest předním jeho dílem; pak *Römische Mythologie* (2 sv., t. 1858). Vedle Gerharda v Berlíně a Welckera v Bonně náleží P. k nejznamenitějším badatelům v oboru mythologickém. Mimo to jsou i menší jeho spisy důležité, z nichž sluší zvláště jmenovati: *De Hellanico Lebsio* (Derpt 1840); *Die Regionen der Stadt Rom* (Jena 1842); *Historia philosophiae Graecae et Romanae* (Berl. 1838, 2. vyd. 1857).

Prelog, Prelok, Perlak, ms. v Chorvatsku v župě Varaždínské se 7685 ob. (1857), s morušovými sady; pěstuje se tu hedvábnictví.

Přeloucký (*z Přelouče*) Tomáš (Tůma), jeden z učenějších mezi bratřími českými a spisovatel český, † 1517. V posledních létech povstaly mezi ním a Lukášem (v. t.) rozepře na základě církevního zřízení. Blahoslav o tom praví: „Tůma byl prostoti milovník, a br. Lukáš velebil služby, z pěkných nádobek sloužil" a t. d. Ze spisů Tůmových vyniká spis *O původu jednoty bratrské* zvláště smýšlením tam projeveným, neboť v něm P. „světle" dovozuje, že jednota „z boha jest a ne z lidí." Sepsán jest ten spis dle připovědi p. Albrechtovi ze Sternberka na Holešově r. 1511. Z psaní Tůmových uvádí se jedno panu Sigmundovi 1502, druhé bratru Vavřincovi Krásonickému do Litomyšle r. 1506. *Kl.*

Přelouč, Přelouči, okr. m. v Čechách, kr. Chrudim., na levém břehu Labe, s 2219 obyv. (1857); jest tu far. kostel sv. Jakuba vel. se zvonem od r. 1505, 12 centů těžkým, hlavní škola a j. Když kr. Vratislav II. r. 1086 klášter v Opatovicích založil, vykázal k obživě klášterníků mimo jiné dědiny též „ves P. s usedlými i se vším, jak daleko polnosti její sahají;" na žádost opatovu byla r. 1261 dosavadní ves P. za město vyvýšena, a uděleno mu práv a výsad, jakých požívá město Kolín; za znak ale dán patron kl. Opat. sv. Vavřinec. Kl. Opat. držel P. až do zrušení r. 1421, téhož roku 14. led. pan Jan Městecký z Opočna s Kutnohorskými i jinými městy kr. vpadše u veliké síle náhle do města P-e, kdežto houf Táborův byl v kostele se ohradil, pobili a zjímali je všecky, a přivedše odtud 125 zajatých s kn. Valentinem do Hory, dali je vmetati do šachet. Město P. i s okolím zapsáno na to od cís. Sigmunda r. 1436 ryt. Divišovi Bořkovi z Miletínka na Kunětické Hoře, načež s panstvím Kuněticko-Pardubickým spojené zůstalo. — Posavadní okres P-ský měl r. 1857 na 3·97 □ m. 20.421 obyv. českých v 1 městě, 1 msi a 61 vsech. *Vl.*

Premaray, pravým jménem Jules Regnault, současný franc. spisovatel, nar. 1809, učinil se známým příležitostnými odami a některými vaudevilly, kterými potom 1844—47 divadlo Gymnase téměř výhradně opatřoval. Po revoluci únorové redigoval žurnál *La Patrie;* dav mu směr protirevoluční vzdal se redigování části politické, toliko na feuilleton literární se obmeziv. Z jeho vaudevillů jmenujeme *Part à deux, Les Deux favorites ou l'Auneau du roi, Une femme laide, La comtesse de Moranges;* pak dramata *Le Chevalier de Saint-Remy, Les Coeurs d'or, La boulangère a des écus* a j., vedle čehož též hojně píše do rozličných časopisů.

Premare Joseph Henri, franc. misionář z řádu jesuit., nar. v Normandii ok. r. 1670, † v Pekinku ok. r. 1735. Z Francie vypravil se do Číny v bř. 1698, kdež zabýval se potom důkladnými studiemi literatury i starožitností tamějších. Z těchto oborů zůstavil dva spisy: *Recherches sur les temps antérieurs à ceux dont parle le Chou-King et sur la mythologie chinoise* (vytištěno v Gaubilově překladu posvátných kněh čínských, v Pař. 1770) a *Notitia linguae Sinicae* (poprvé v Malace 1831); více jeho rukopisů lat., franc. i čínských chová se v cís bibliotéce v Paříži, mezi nimiž se nalézá též překlad čínského dramatu *Tchao chi Kou-eul* (sirotek rodiny Tchao), z kteréhož čerpal Voltaire pro své *Orphelin de la Chine.*

Premie, obchod s premii, v. Bursovní obchody.

Premier [premié], franc. první, nejvyšší, nejpřednější; p-ministr tolik co první ministr, ministr-president neb státní ministr.

Přemítání v. Přemýšlení.

Premna *integrifolia* L., kozlovoň dle Presla, je nízký strom z čeledi Sporýšovitých (*Verbenaceae*); má listy vstříčné, dílem srdčité veliké a dílem menší okrouhlé. Květy jsou dokonalé s korunou dvoupyskou a tyčinkami dvoumocnými. Znamenitý jest zápachem po kozlovině, jejž vydávají listy, když na ně slunce svítí. Roste ve Vých. Indii a sází se tu u vsí pro listy, jež tam vaří co zeleninu. Květe skoro pořád. *Jha.*

Prémonstráti, též norbertini zvaní, slovou členové premonstrátského neb bílého řádu. Přiznávajíce se k řeholi sv. Augustina nazývají se řeholními kanovníky, ač původně byli pouzí mniši. Řád založen jest r. 1120 sv. Norbertem (v. t.), a obdržel jméno své od divokého údolí *Prémontré* (*pratum monstratum*), jež dle legendy zakladatelovi s nebe

bylo ukázáno, aby na něm první sídlo nového řádu zbudoval. Údolí to leželo v lesnaté krajině Coucyské nedaleko Laonu ve Francii. Řád **p**-tů vzrůstal nad míru rychle, neboť když založení jeho papežem Honoriem II. r. 1124 potvrzeno bylo, zmíněno již v listu potvrzovacím o osmi opatstvích téhož řádu. Ačkoli zakladatel jeho již roku 1134 jako arcibiskup Magdeburský smrtí sešel, přece již za jeho života rozšířeni byli **p**. po Francii, Belgii a valné části Německa, ano i mnohé kathedrální kapitoly přijaly pravidla jejich. Již r. 1126 zřízena dvě opatství v Čechách, totiž v Praze na Strahově (v. t.) a brzy na to v Teplé, kdež panem Hroznatou (v. t.) klášter založen r. 1193 a dostavěn r. 1197. Týmž Hroznatou založen jest i bývalý klášter Chotěšovský. Odtud se **p**. rychle rozšířili po Moravě, království Polském i po jiných vlastech, ano již r. 1131 založeny **p**-tské kláštery v Syrii a v Palestině. Na vrcholi svého rozkvětu čítal řád **p**-tů okolo 3000 opatství a klášterů. Nelze tu zamlčeti, že při tak rychlém a rozsáhlém rozvoji vedle cisterciáků zvláště **p**. to byli, jenž povoláváním četných osadníků německých do rozličných obročí řádu hlavně přispěli k poněmčení Slovanů severozápadních, jmenovitě v Braniborech a v Pomořanech. Řeholní pravidla **p**-tům předepsaná byla velmi přísná; byli totiž zavázáni k vespolné svornosti, pročež i jednotlivci nebylo dovoleno vlastní jmění, nýbrž vše náleželo celému sboru, jmění, jež kdo držel vstoupiv do řádu, přestalo býti jeho majetkem a stalo se vlastnictvím kláštera; přísně zakázána byla všecka nádhera a pýcha; zavázáni byli k častým, v určité doby předepsaným modlitbám, k tuhému postu, kterýž jim netoliko masitých pokrmů požívati zapovídal, ale i jiných pokrmů jen jednou za den povoloval, při jídle pak byly přikázány náboženské rozpravy nebo předčítání k náboženství se vztahujících kněh; za šat sloužilo jim bílé roucho z hrubé vlněné tkaniny, užívání plátna nebylo povoleno; čistota a skromnost mravů, jakož i cudnost tělesná byly mezi pravidly řeholními na předním místě, taktéž i neobmezená poslušnost k představeným; i dlouhé a časté mlčení bylo jim předepsáno, a když přerušeno býti musilo, bylo jim promluviti jen málo slov a to hlasem pokorným, přitlumeným. Hlavou řádu byl opat v Prémontré, jemuž přidána byla rada tří opatů francouzských, avšak byl zavázán, k poradám důležitějším občasně svolávati všecky opaty řádu. Příliš přísné kázni řádu bránili sami papežové; tak Pius II. r. 1460 ze své moci dovolil **p**-tům požívati masitých pokrmů mimo čas adventní, čtyrycetidenní a jiný církevní půst, a již dříve doléhali papežové na změnu řehole, tak Řehoř IX. r. 1233, Innocenc IV. r. 1245, Eugen IV. r. 1438 a j. Papež Innocenc VIII. schválením císaře Fridricha III. osvobodil řád **p**-tů r. 1484 ode všech berní a jiných obtížných dávek a povinností. V století XIV. a XV. stál řád **p**-tů na vrcholi svého rozkvětu; avšak již válkami husitskými valně trpěl, a ještě větší rány zasadil mu protestantismus téměř v celé střední Evropě, ve Francii pak revolucí zrušeno více jak 100 klášterů **p**-tských. Ve Španělích za příčinou rozličných roztržek změnila se observance a zřídila zvláštní odborný spolek. Taktéž v Belgii spojilo se 7 klášterů r. 1518, aby vespolek hájili práva svá. Na začátku XVII. stol. založena v Lotrinkách kongregace **p**-tů s původní přísnou řeholí, kteráž potvrzena byla papežem Pavlem IV. a chráněna králem Francouzským. — Pamětihodné bylo rozmahání se ženských sborů téže řehole, tak že již sv. Norbert do své smrti na 10.000 kanovnic svého řádu čítal. Vázány jsouce k mlčení ani nezpívaly ani nahlas se nemodlily; nesměly překročiti prahu svého kláštera, toliko u přítomnosti svědků směly, a to za mřížemi, s někým rozprávěti, šatily se taktéž v hrubé vlněné roucho, vůbec celkem byly spravovány stejnými pravidly řeholními jako **p**. S počátku žily s mužskými řeholníky v týchž klášteřích, ovšem ve zvláštním oddělení zdí zahrazeném a u přísné klausuře. Avšak již opat Hugo, vrstevník a přítel sv. Norberta, vymohl roku 1137 jich přesídlení do zvláštních domů. Následkem papežských rozkazů, aby klášternice živeny byly z důchodů řeholníků **p**-tských, nepřijímali opatové zvláště ve Francii žádných novicek, čímž **p**-tky neb norbertinky tam konečně úplně vymřely. I jinde dosti rychle zanikaly, tak že za našich dob jest takových jeptišských klášterů jen 5, ve Švýcarech, v Holandě, pak ve Zvěřinci u Krakova, v kterémž posledním r. 1853 bylo 37 jeptišek. Klášterů mužských **p**-tů jest nejvíce v mocnářství Rakouském, a sice: v Čechách opatství **Strahovské** neb na hoře Sion, kteréž na počátku r. 1866 mělo 85 kněží, 11 kleriků a 3 novice; členové kanovnického tohoto, vesměs za předního po celé Evropě považovaného kláštera žijí s části v opatském domě v Praze, s části obstarávají duchovní správu aneb zastávají úřady učitelské na nižších i vyšších učilištích. Mimo prelaturu na Strahově patří klášteru tomu dvě opatství, jedno ve zmíněném klášteře ve Zvěřinci, druhé na Sv. Kopečku na Moravě, jemuž přiděleno jest 7 kaplanů; pak dvě děkanství, v Žatci a v Milevsku v kraji Táborském se 4 kaplany, 21 far s 5 kaplany. **P**. téhož opatství vyučují na vyšším gymnasiu Žateckém a na vyšších realkách v Liberci a v Rakovníce. Jeden kněz z opatství Strahovského obstarává duchovní správu ve vojště. Z členů dosáhli 2 doktorskou hodnost v bohosloví, 2 ve filosofii, 3 požívají dobrého jména co organisté a hudební skladatelové a člen jeden pod spisovatelským jmenem **Jablonský** jest známý český básník. Nynější (61., dle staršího počtu 64.) opat Jeronym Josef sv. pán **Zeidler** (v. t.) jest spolu senior svého opatství a slavil již i co profes i co kněz své jubileum. — Opatství v **Teplé** počítalo r. 1859 celkem 92 kněží, 7 kleriků a 2 novice; členové jeho taktéž žijí buď v klášteře Teplském, buď zastávají místa profesorská na gymnasiích a jiných učilištích, aneb obstarávají kurátní správu; nynějším opatem jest Marian Josef **Heinl**, doktor v bohosloví. — Opatství v **Želivě** čítá 33 kněží a 2 kleriky; z členů žije jen malá část v klášteře, většina zastává buď místa profesorská na gymnasiu Německobrodském, buď zaměstnána jest duchovní správou na rozličných farách. — Mimo tato uvedená tři opatství česká jsou v mocnářství Rakouském ještě následující kláštery **p**-tské: **Nová Říše** (na Moravě, 15 kněží), **Geras** (v Dol. Rak., 27 kněží, 3 kler. 3 nov.), **Drkolín** (něm. *Schlaegel* v Hor. Rak., 29 kn., 2 kler. 1 nov.), **Csorna** (v Uhrách, 34 kn., 5 kler.) a **Jászov** (v Uhrách, 67 kn., 2 kl. a 17 nov.). — Kláštery **p**-tů mimo Rakousko jsou 2 v Německu, 2 ve Francii, 4 v Belgii a Holandě, 1 v Spoj. Obcích amer. (v Prairii Wisconsin) a 1 na Mysu Dobré Naděje.

Premontval, pravým jménem André Pierre **Le Guay**, franc. učenec a spisov., nar. v Charentonu u Paříže 16. ún. 1716, † v Berlíně 2. září 1764. Oblíbiv si vědy mathematické uspořádal o nich v Paříži veřejná čtení, kteráž vzbudila veliké účastenství obecenstva; avšak tímto šťastným úspěchem, jakož i svou neustupnou povahou a velmi svobodnými náhledy o dogmatech církve katolické získal si množství nepřátel, tak že, aby všemu pronásledování ušel, nucena se viděl z Francie uteci (1744). Pobyv v Genevě, Basileji, kde na protestantskou víru přestoupil,

pak v Hagu, povolán jest 1752 do Berlína, kdež ihned přijat jest do akademie věd. Ústav vyučovací, kterýž si tam zřídil, nabyl brzy slavného jména pro vysoké nadání paedagogické **P**-ovo. Jeho hlavní spisy jsou: *Discours sur les mathématiques* (Paříž 1743); *L'Esprit de Fontenelle* (t. 1743, 3. vyd. 1667); *Mémoires* (v Hagu 1749), obsahující jeho život a dobrodružství; *Pensées sur la liberté* (1750); *La monogamie ou l'unité dans le mariage* (1751—52, 3 sv.); *Du hasard sous l'empire de la Providence* (Berl. 1754); *Vues philosophiques* (1757—58, 2 sv.).

Přemrštěnost předpokládá vždy nějakou míru, nějaké meze, přes něž právě něco se mrští neb hází, aby slulo přemrštěné. Je tudíž **p.** poměrní vlastnost nějaké věci neb činnosti, jenž přesahuje přirozenou svou míru. Jelikož slovem **p.** vyjadřujeme pojem činnosti, užíváme toho slova jen řídko o věcech (stálých), za to však hojně o činnostech. Říká se ku př. sice někdy: ten neb onen statek je přemrštěn, t. přeplacen, než říkáme předce hojněji: přemrštěná láska, hněv, přemrštěné napnutí sil a p. Než pozorovati sluší, že hlavně v novějších spisech užíváno toho slova, kdežto starší rádi mluvívali o nadsazování, o přepiatosti, o upřílišení a p. Přemrštiti se znamená však přepadnouti, překotiti se. Řecké slovo *hyperbole* odpovídá sice našemu slovu **p.**, než jmenujeme takový způsob mluvení nadsázku (v. Hyperbole). *Hš.*

Přemša Bílá, řeka v Polsku, vzniká za městem Volbromem v kraji Olkuš. v gub. Radomské, a stéká se na samých hranicích Slezska, Haliče a král. Polského s Černou **P**-ší. Tato má zřídla svá mezi Bzovem a Ogrodzieńcem, vstupuje po stoku svém s Bílou **P**-ší do Krakovska a vlévá se pode vsí Gořovem do Visly. Plaví se po ní kamené uhlí z Dlugošína, Dąbrovy, Javořna a Bręčkovic.

Přemysl 1) polobáječný praotec panovnického rodu Přemyslovců, první kníže Český, dle pověsti zprvu zeman Stadický, jehož si pro tělesnou i duševní ušlechtilost jeho kněžna Libuše byla oblíbila, a jemu s rukou svou spolu panování nad Čechy podala. Stalo prý se to tenkráte, když Libuše, rozsoudivši svádu obou bratří Klenoviců, od toho, jemuž za křivdu bylo dáno, pohaněna vlády se odřekla i navrhla národu, aby zvolil sobě muže za knížete a pána; národ však prosil ji vyvoliti sobě chotě, slibuje podrobiti se manželu jejímu co knížeti a pánu svému. Vypravila tedy slavné poselství ku **P**-ovi; poslové nalezli jej orajícího, od nichž on radostně přijav i povolání i berlu a oděv knížecí vsedl hned na kůň a se skvělým komonstvem pospíšil na Vyšehrad. Tu jest ihned od lidu za vládce, od Libuše pak za manžela přijat. Role, kterou **P.** oral, když ho poslové Libušini na trůn knížecí zvali, slove až podnes královská, a v nejnovějších časech pomník tam vystavěn; střevíce, které nosil oraje, když mu povýšení jeho oznámeno bylo, byly chovány ve knížecí komoře na Vyšehradě ještě ve XII. stol. na památku, i bývali v ně knížata a králové Čeští při dosazování na trůn obouváni. Příběh tento napotom od lidu mnohými bájemi rozmnožen a okrášlen jest, kterýmž arci nelze úplné víry dáti, any pouze k oslavení této znamenité události smyšleny jsou. **P.** slaví se v dějinách Českých netoliko co praotec jasného rodu, jehož potomstvo v mužském rodu až do roku 1306 Čechami vládlo, v ženském pak posloupenství až posavad vládne, ale také co zákonodárce a první ustanovitel těch práv a zřízení zemských, kterými Čechy až do XIII. stol. se řídily, a kterýchž větší částka i v pozdějších ještě časích byla zachovávána. Nejstarší aspoň písemná svědectví naše jmenují jej co původce té celé ústavy právní, která panovala v nejstarší známé době v Čechách, ačkoli pochybovati nelze, že on zákonův a práv, od starodávna u Slovanů v obyčej vešlých, nezměnil, ale jen snad přimnožil a přitužil. Ostatně panování **P**-ovo, dokud Libuše žila, pokojné a šťastné bylo. Do těch dob klade se i založení Prahy od Libuše. Po smrti však Libušině, jak pověsti vypravují, dívky české, nechtějíce mužům poddány býti, mocí brannou proti nim se pozdvihly a pod správou Vlasty osobovaly sobě vrchní moc a vládu skrze několik let, až konečně ztečením hradu Děvína naproti Vyšehradu postaveného ženské té spouře učiněn konec. O dalších skutcích **P**-ových ničeho se neví. Panování **P**-ovo v Čechách klade se od dějezpytců se vší pravdě podobností do první čtvrti VIII. století; kdy ale panovati počal, dlouho-li živ byl a kdy i kterak život svůj skonal, udati nelze. Zůstavil prý syny tři: Nezamysla, Radobyla a Ludomíra, mezi něž zemi rozdělil. Z nich první Nezamysl jmenuje se nástupcem jeho na trůnu Českém. Ostatně celá bytost **P**-ova padá v obor prvověkých pověstí, v dobu zastřenou rouškou věčně neproniknutelnou. — **2) P.** Otakar I. král Český (1192—1193, pak 1197—1230), syn krále Vladislava II. z druhého manželství s Jitkou Durinskou. Den a rok jeho narození není známý, též o mládí a vychování jeho nezachovalo se nám žádných zpráv, však podle vlastností, jež napotom co panovník objevil, řídkých za onoho věku, souditi lze na vychování dosti pečlivé. V dějinách objevuje se nám poprvé při konci roku 1191. Tehdy v měsíci říjnu, po smrti Kunráta Oty v ležení Neapolském dne 9. září, povýšen jest Václav II., nejmladší někdy syn Soběslava I., na stolec knížecí. Však proti němu co soupeř vystoupil **P.** Otakar, jehož strana, když se s ním byl spojil i biskup Pražský Jindřich Břetislav, tak se množila, že ne za dlouho mohla veřejně bráti pole. Když však Václav II. po tři měsíce statečně hájil hlavního města Prahy, nepřátelé, pouštějíce všecku naději o rozhodnutí, utekli se do ciziny. Na počátku ledna r. 1192 prostřednictvím biskupovým propůjčena jest od císaře Jindřicha VI. korouhev česká **P**-u Otakarovi za 6000 hřiven stříbra, moravská pak bratru jeho Vladislavu Jindřichovi. Za řádné splacení sumy trhové zaručil se biskup osobně. Brzy na to Václav II., postoupiv Prahy biskupovi, uchýlil se do ciziny; tam ale markrabě Míšenský, švakr **P**-a Otakara, dal ho chytiti a sklíčiti tuhým vězením, po čemž všecka další zmínka o něm se tratí. Však **P**-ovo tehdejší panování netrvalo na dlouho; odkládalť zaplatiti císaři slíbenou sumu, tak že na podzim roku 1192 biskup Jindřich jakožto rukojmí dle obyčeje onoho věku osobně zabral se ke dvoru císařovu. Ješto však **P.** ani potom po deset měsíců ničeho nečinil, aby biskupa vyručil, spojil se tento s císařem proti němu, a přijav od císaře Čechy v léno v srpnu 1193 s vojskem na **P**-a táhl. U Zdic setkala se vojska obou knížat, a tu **P.** od pánů své strany nešlechetnou zradou jest opuštěn, tak že v útěku hledati musil spásu; Praha však teprv po pětiměsíčném obležení o vánocích r. 1193 biskupu se poddala. Teprv při konci r. 1196 činí se znovu zmínka o **P**-u Otakarovi. Když totiž kníže biskup Jindřich ležel nemocen, **P.** Ot., učiniv s pomocí hrabat od Luku vpád do země, pokoušel se o ztracenou vládu opět, ale ve vojsku biskupově, jemuž Spytihněv kníže Brněnský velel, vrazil na odpor nenadálý, a poražen byv musil narychlo se utéci. Po smrti biskupa dne 15. čna 1197 volili sobě pánové zemští za knížete Vladislava, bratra

P-ova, druhdy markrabí Moravského, ještě **P**-a, tehdáž nepřítomného, netroufali sobě povolati na stolec knížecí, obávajíce se jeho pomsty za předešlou zradu a nedávný ještě odpor. **P.** ale, uslyšev mezi tím také o smrti císaře Jindřicha VI., nepřítele svého, pospíšil do Čech, kdež stoupenci jeho, mezi nimiž přední byl Černín, shromáždili se zbrojně okolo něho a táhli s ním u veliké síle ku Praze. Šlechetný Vladislav, nechtěje meče tasiti proti bratru, ale raději marného prolévání krve ušetřiti, z dobré vůle vlády **P**-ovi postoupil, spokojiv se s Moravou. Takým způsobem **P.** Otakar, dne 6. pros. 1197 dosednuv na trůn, jal se zakládati novou epochu dějin českých. Bylotˇ zajisté postavení říše České strastiplné; Čechy nedostatkem cností občanských klesly až na nejnižší stupeň politické moci a vážnosti; trůn český visel na milosti císařů Německých. Však ušlechtilým a opatrným snažením jak **P**-a Otakara, tak i vlasteneckého a spanilomyslného jeho bratra Vladislava, markrabí Moravského, říše Česká počala se zdvihati k nové a co den větší znamenitosti, tak že za nedlouho nastala doba, kde panovníci Čeští rozhodné měli slovo v říši německé, na jejímž stolci nikdo neseděl bezpečně, kdo si nezískal přízně a pomoci panovníka českého. Brzy po svém nastoupení vlády uzavřel **P.** Otakar smlouvu s bratrem zemřelého císaře Jindřicha VI., Filipem, vévodou Švábským, kterýž se domáhal vlády v Německu, a při volení krále Římského 6. bř. 1198 zjednal jemu většinu hlasů, začež poctěn jest od něho důstojenstvím královským pro Čechy a téhož dne 15. srpna s ním v Mohuči korunován. Když pak Ota Brunšvický, jemuž menšina knížat německých byla své hlasy dala, zdvihl válku proti Filipovi, tu **P.** Otakar spojenci svému s velikým vojskem přišel na pomoc a zjednal mu vítězství nad Otou. I u papeže Innocentia III. přimlouval se zaň pilně až do r. 1201. Když však papež dne 1. bř. 1201 zjevně a důkladně se prohlásil pro Otu, a když Filip nad to chováním svým **P**-a Otakara proti sobě rozhněval, tento přilnul k Otovi IV., a r. 1203 času letního, sebrav četné vojsko, rozmnožené hojnými zástupy od Emericha krále Uherského poslanými (větším dílem loupežných a divokých Plavců čili Kumanů), táhl s ním do Durink, kdež Filip polem byl proti lankrabimu. Filip ustoupiv s pole zavřel se v Erfurtě, kteréž město ihned jest obehnáno; Filip sám tajně v noci z něho vyváznul. Mezi tím přiblížil se i Ota sám, aby sehnal nepřítele s pole, a obdržev vrch nad sokem svým, poněvadž neuznával **P**-ova královského titule jemu od nepřítele propůjčeného, sám spojence svého povýšil na království a dal jej pak skrze legáta kardinála Quidona znova korunovati co nejslavněji v Meziboru dne 24. srp. 1193. Vraceje se z té výpravy král **P.** hledal v Míšensku kruté pomsty za záhuby neméně ukrutné, ježto za jeho nepřítomnosti byl v Čechách způsobil lid markrabě Dětřicha. Ti totiž u valném počtu vrazili do Čech přes hory Zhořelské, ohněm i mečem plenice krajinu až po Hrubou Skálu, kdež je župan Budišínský Beneš, syn Heřmana z Ralska, bojem podstoupil a ze země vyhnal. Zachovala se nám o tomto vpádu Sasíků do Čech památka v básni rukopisu Kralodvorského *Beneš Hermanov.* I papež potvrdil 19. dub. 1204 zvláštní bulou **P**-ovi titul královský na věčné časy. Však téhož roku štěstí válečné obrátilo se proti králi, an v Durinkách, kamž byl táhl lankrabimu na pomoc proti Filipovi, ustoupiti musil převaze vojska Filipova. Zároveň povstali v Čechách samých proti **P**-ovi Děpoltici, potomci Děpolta, bratra krále Vladislava II., kteří vládli župami Čáslavskou, Chrudímskou a Vratislavskou, však zpoura ta snadno byla potlačena, ano pokoření Děpoltici i na dále zůstaveni při svých údělech. S Filipem smířil se **P.** Ot. nedlouho na to, kterýžto smír r. 1206 utvrzen jest zaslíbením Kunhuty, dcery Filipovy, kralevici Českému Václavu. Od této doby přízeň krále Českého k domu Staufovců stala se nepodvratnou. I když Filip 21. čna 1208 nenadále zavražděn, a potom na velikém sjezdu Frankfurtském papežovým působením Ota IV. ode všech knížat za krále Německého uznán byl, zdá se, že **P.** vždy ještě váhal přidati se k němu, až ho Innocenc III. opětovaným napomínáním k tomu sklonil; bližšího však s Otou IV. spojení štítil se navždy. Když Ota s papežem se znepřáteliv dán byl do klatby, a papež knížat německých napomínal, aby na místo něho volili sobě mladého krále Sicilského Fridricha II., syna císaře Jindřicha VI., na království Římské, tu **P.** Otakar byl jedním z prvních mezi světskými knížaty v říši, kteří (1211) se přičiňovali o povýšení Fridrichovo, začež ovšem Ota na sněmu Normberském dne 20. května 1212 odsoudil ho trůnu, jejž propůjčil Vratislavovi, synu krále **P**-a Ot. z prvního lože. Zatím nově volený císař Fridrich II. do Němec přijel, a prvními tu vydanými listinami rozmnožil Čechám jejich svobody potvrdě titul královský; na počátku pak léta příštího sešli se oba králové, Fridrich i **P.**, ve Frankfurtě n. M. a uzavřeli mezi sebou smlouvu přátelskou, jíž potom **P.** věren zůstal až do smrti. Upevniv takto českou jednotu, moc a vážnost naproti mocnostem zahraničným, postaral se **P.** Otakar i o upravení ústavy vnitřní zavedením dědičného řádu prvorozenců domu královského, kterýžto zákon na sněmu obecném roku 1216 od veškerých stavů království Českého a markrabství Moravského, i od bratra **P**-ova, Vladislava, přijat a potvrzen jest; na témže sněmu volen pak jedenáctiletý syn **P**-ův z druhého manželství, Václav, za nástupce na trůnu Českém, což ihned Fridrichem II. potvrzeno jest. Takou měrou jest moc královská znamenitě upevněna a rozšířena, a zároveň i obecný prospěch pojištěn utvrzením vnitřního pokoje, v němž zdárně zkvétal stát i národ. Bylo toho tím více potřebí, ješto brzy na to vypukla sváda mezi králem a biskupem Pražským. Byltě biskup Daniel II., jenž byl po všecken čas uznával vrchnost královu nad církví Českou, zemřel 18. bř. 1214, a na jeho místo vyzdvižen v listop. 1215 probošt Vyšehradský Ondřej, muž přísný a neoblomný, horlící po povznešení moci církevní. Ten ihned počal taková zřízení předchůdce svého, která se jemu nelíbila, rušiti a duchovnímu stavu taková práva osoboval, skrze něž by se docela ze vší poddanosti pod světskou vrchnost byl vyzul. Avšak takovému snažení opřel se **P.** Otakar důrazně, a Ondřej, maje proti sobě krále i pány zemské, šel do vyhnanství již 26. říj. 1216, kázav zastaviti služby boží po celých Čechách, a v březnu léta příštího přijel do Říma žalovat své křivdy. Naproti tomu král sáhl na statky biskupovy a kázal jimi vládnouti ve prospěch své komory; zároveň vyžádal na arcibiskupu Mohuckém zrušení interdiktu. Papež ujal se biskupa, i vzniklo z toho dlouhé písemné vyjednávání mezi Českým a Římským dvorem. Papež obnovil interdikt v Čechách, kteréhož však ani preláti čeští, ani biskup Olomoucký Ruprecht, konaje úřad biskupský v diécesi Pražské, nezachovávali. Spor celý narovnán, když ani snešení sněmovní z r. 1219 ani osobní krále s biskupem sejití na hranicích moravských nevedlo k cíli, teprv r. 1221 vypravením legáta kardinála Řehoře de Crescentio z Říma do Čech tím způsobem, že se duchovenstvu českému dostalo znameni-

tých svobod vyjmutím jich osob i statků z pravomocnosti světské. Biskup Ondřej ale netroufal sobě zůstati ve svém biskupství, nýbrž utekl se opět do Říma, kdež dne 30. čce 1224 zemřel. Z posledních let kralování **P**-a **O t a k a r a** nemnohých zpráv se nám zachovalo. Bratr jeho, šlechetný Vladislav markrabě Moravský, zemřel 12. srp. 1222 bezdětek, načež král nějaký čas dal spravovati Moravu k své ruce, až teprv r. 1224 se odhodlal, jmenovati knížetem Plzenským nejstaršího syna svého Václava, druhého pak Vladislava Jindřicha II. ustanoviti za markrabě Moravského. Když ale Vladislav po krátkém čase smrtí sešel (18. ún. 1227), Morava vrátila se pod bezpostřední královu vládu zase. Jeden z posledních politických úkonů **P**-ových bylo korunování nejstaršího syna jeho Václava I. na království České dne 6. ún. 1228; stejnou dobou povýšen nejmladší syn **P.** na markrabství Moravské. Tím však král neodřekl se moci vládní celé, ale jen podělil ji mezi sebe a syny své, až konečně smrtí **P**-ovou (15. pros. 1230) Václav stal se samovládcem. **P. O t a k a r** I. zanechal říši svou, kterou byl ve zmatku a nejhlubším ponížení nalezl, uvnitř utvrzenou a vně mocnou, požívající vážnosti i ostrachu. Byltě panovník moudrý a opatrný, i v diplomacii zběhlý, ale muž cti a panování až k soběckosti žádostivý, v jednání rázný, ale při tom rozšafný, užívající raději cest mírných nežli násilí. Zasnouben byl dvakráte: nejprvé s Adlétou, dcerou Míšenského markrabě Oty, kterou byl pojal co mladík okolo r. 1180 bez přivolení obapolných rodičů a žil s ní v manželství bez mála 20 let, i měl s ní několik synův i dcer, z nichž Vratislav shora se připomíná, a Markéta královna Dánská v paměti toho národu podnes se slaví pod jmenem Dagmar. Proti tomu manželství horleno z Říma pro blízké vespolek příbuzenství; však teprv když ho Adléta omrzela, dal se s ní od biskupa Daniele rozvesti (1198) a téhož roku pojal za choť Konstancii, sestru králův Uherských Emericha i Ondřeje II., z kteréhož manželství pocházeli synové Václav I., Vladislav a **P.**, dcery pak Jitka, Anna a Anežka. — **3) P. O t a k a r** II., král Český, (1253—1278), jeden z nejznamenitějších panovníků, narozen roku 1228, byl druhorozený syn krále Václava I. a Kunhuty Staufovny, s počátku ustanovený k stavu kněžskému. Když však 3. ledna 1247 prvorozený Václavův syn, Vladislav markrabě Moravský, předčasnou smrtí sešel, stal se **P. O t a k a r** markrabím Moravským a dědicem trůnu Českého. Otec z příčin nám neznámých k němu více nenávisti nežli lásky chovati se zdál, z čehož mnohonásobné rozbroje v lůně rodiny královské vznikly, tak že královna Kunhuta i hořem se utrápila a **P.** sám utíkati musil před hněvem otcovým. Spor ten vypukl veřejně, když nespokojení s králem pánové, sešedše se do Prahy na sněm 31. pros. 1248, volili sobě králevice **P**-a za pána, kteréhož tudíž nazývali králem mladším. Vznikla o to obecná krutá válka, v níž Václav I. přinucen jest opustiti zemi a uchýliti se do Rakous, později do Moravy. Teprv 26. března 1249 stalo se mezi oběma stranami narovnání, jímž Václav, postoupiv synu svému vedení vlády v Čechách i na Moravě, spokojil se třemi hrady: Zvikovem, Loktem a Mostem se vším příslušenstvím. Ale smlouva ta od papeže prohlášena za neplatnou, čímž mnozí pánové strany **P**-ovy přivedeni jsou na stranu starého krále, i uzavřena jest již dne 10. čna smlouva nová, dle níž **P.** přestal býti jedinovládcem v říši České, ana vláda rozdělena mezi otce a syna způsobem určitým sice, ale nyní již do podrobna neznámým. Sídlo napotom Václavovo bylo v Litoměřicích, **P.** usadil se v Praze. Než i ten smír trval na krátko, Václav již v čci počal zbrojiti se opět, a 5. srp. překvapením zmocniv se Starého města Prahy, jež mu zradou některých měšťanů bylo otevřeno, dal se tu podruhé korunovati. Tu **P.** pokořil se konečně otci, jenž ho nejprv na milost přijal i Moravu mu propůjčil, avšak 20. září pozvav ho k sobě na Týřov k dalšímu vyjednávání, osoby jeho úkladně se zmocnil a na Přimdě jej vězil až do 1. listopadu. Na to **P.** opět uveden jest v držení Moravy, a srozumění otce se synem již více zjevně rušeno nebylo. R. 1251 stavové rakouští, jichž země po vymření rodu Babenberského bezvládím více jak čtyrletým nad míru trpěla, zvolili sobě **P**-a **O t a k a r a** za panovníka, a **P.** 9. prosince t. r. slavil svůj vjezd do Vídně, kdež s plesáním přijat jest za pána. Z toho vznikl spor s králem Uherským, Belou, k němuž se byla utekla Gertruda Babenberská, vdova nejprv po Vladislavovi bratru **P**-ovu, potom po Heřmanu, markrabím Badenském, jež hájila práv svých ku posloupnosti v Rakousku. Aby však **P.** mimo volení a přiznání stavův lepšího ještě titule nabyl k Rakousům, pojal 8. dub. 1252 za choť Markétu, vdovu po Římském králi Jindřichovi a nejstarší mezi kněžnami Rakouskými domu Babenberského; nevěsta při sňatku odevzdala mu privilegie domu Rakouského, jimiž pojišťovala se dědičná posloupnost i ženským potomkům po vymření mužských. Jimi nabyl **P.** též úplného práva k zemi Štyrské, s Rakousy od r. 1186 pod jedním panstvím spojené. Však i král Uherský nebyl nečinným, nýbrž chopiv se zbraně r. 1252 i 1253 četnými tlupami zaplavil Rakousy i Moravu a obě země ukrutně spustošil. I nebyl by se jeho **P.** ubránil, kdyby papež nebyl přiměl Belu k odtažení z Moravy, začež ovšem **P.** musil slíbiti, že nikoho jiného neuzná za krále Římského než Viléma Holandského. Dne 22. září 1253 zemřel král Václav I. ve Dvoře Královĕ u Berouna, a na trůn Český dosedl **P. O t a k a r** II. Povšechný ráz jeho 25letého kralování, snažení jeho, jakož i změny v zřízení zemském líčeny ve čl. **Č e c h y** na str. 379, protož možná se tuto obmeziti na vypravování událostí, které se sběhly za jeho vlády. V čas smrti otce svého zdržoval se **P. O t a k a r** ve Vídni, odkudž ihned pospíšil do Prahy, aby se uvázal v panování nad Českým královstvím. I dal tu obeslati k sobě všecky pány, jimž byl Václav I. dal královské hrady a zboží v zástavu, a pohnal je před soud, po jehož nálezu statky ty koruně jsou zase navráceny. Potom 3. dub. 1254 uzavřel s Belou, králem Uherským, smlouvu, dle níž oba králové o Štyrsko se rozdělili a **P. O t a k a r** od titule vévody Štyrského upustil. Takou měrou zjednav sobě pokoj zvenčí, hleděl mír zavésti též uvnitř a především upokojiti země Rakouské, kde veřejná bezpečnost následkem dlouhého bezvládí a posledních válek byla sklesla nad míru, což se mu také podařilo, ač ovšem třeba bylo užiti přísných prostředků, nýbrž i tuhého potrestání spupných některých výtržníkův. Téhož roku podnikl křižáckou výpravu proti pohanským Prusům, aby je na víru křesťanskou obrátil. Bylit se totiž papež i řád německých rytířů obrátili ku **P**-ovi s prosbou o pomoc proti Prusům, od kterých byli němečtí rytíři krvavou porážku utrpěli. Při konci tedy r. 1254 král v čele velikého vojska a mnohých pánů zdvihl pole proti Prusům; s ním byli též oba jeho švagrové. Ota Braniborský a Jindřich Míšenský. I táhl přímo na posvátné Prusům místo Romove, kde druhdy sv. Vojtěch byl podstoupil mučedlnickou smrt; zde Čechové bez odporu káceli svatá dřeva a rozbíjeli i pálili modly, až konečně přece pohané boj s nimi podstoupivše na hlavu jsou

poraženi, a když i pevné jich útočiště odevšad sklíčeno, králi se poddali a křest přijíti slíbili. Mnoho jejich knížat tu bylo pokřtěno od biskupa Olomouckého Brunona, jimž král a ostatní knížata křesťanská byli kmotry, a množství lidu tu přijalo křest. **P.** založil tu na památku této události město, jež jemu ke cti Královec nazváno; po té, v únoru roku 1255, do Čech se navrátil. Zatím uprázdnil se trůn německý úmrtím obou soupeřů Kunráta IV. i Viléma Holandského, a knížata německá, mezi nimi kurfirštové Kolínský i Mohucký, zřetel svůj měli ku **P**-u Otakarovi, jenž poslední výpravou svou do Prus byl rozmnožil slávu svou válečnou a jediný byl spůsobilý, dosednouti na trůn německý a v pořádek uvésti a spravovati říši tu, jež se byla nyní již octla v nejvyšším zmatku. I přijel skutečně arcibiskup Kolínský do Prahy, aby mu nabídl korunu Německou. Však **P.** zamítl toto nabídnutí; z jakých příčin není více povědomo; když pak později v Němcích od jedné strany za krále volen jest Richard Kornwallský, od druhé pak Alfons Kastilský, **P.** Otakar k Richardovi přilnuv věrně až do jeho smrti při něm setrval. Zamítnutí koruny Německé, jakož se později ukázalo, stalo se pro něj osudným. Nedlouho po této události vedl **P.** Ot. háje bratrance svého Filipa Korutanského v držení arcibiskupství Solnohradského proti Oldřichu biskupovi Sekovskému, podporovanému od vévod Bavorských, válku s těmito, avšak málo šťastně, neboť král přinucen jest konečně postoupiti vévodům některých hradů a měst, k nimž oni právo míti se domnívali. V ten spor i král Bela, bráně Oldřicha proti Filipu Korutanskému, se míchal, ale k válce s Uhry veřejné přišlo teprv, když Štýřané, vlády uherské netrpěliví, vypravili poselství ku **P**-ovi, jemu panství v Štýrsku podávajíce. Král na opětné pánův i měst doléhání svolil konečně při konci r. 1259, že se jich chce ujíti; i vypuklo v Štýrsku obecné proti Uhrům povstání, kteří ze země jsou vyhnáni; země sama poddala se **P**-u Otakarovi, jenž tam nejv. správcem ustanovil Voka Rožmberského. V nastalé o to na jaře r. 1620 válce, k níž obě strany nadobyčejné přípravy byly vykonaly (mělť Bela na 140.000 bojovníků a vojsko české čítalo asi 100.000 mužů), setkala se vojska na poli Moravském v Rakousích, a Čechové dobyli tu dne 12. čarvence skvělého vítězství nad nepřátely svými, jichž tábora se zmocnivše nesmírné kořisti nabyli. Přes 30.000 mužů vojska uherského dílem padlo na bojišti dílem utonulo v řece Moravě. Tím vítězstvim celá válka se skončila, i uzavřena smlouva, dle níž celé Štýrsko **P**-ovi jest postoupeno. Sláva válečná krále Českého po celé Evropě se rozšířila. Uprostřed ale vší té slávy nejvíce rmoutilo krále, že neměl dědice, jemuž by byl mohl odkázati svou moc i slávu. Bylať královna Markéta již v takovém věku, že nebylo se od ní nadíti potomka, a nastávala tudíž obava, aby rod královský nevyhynul docela. I počal už na doléhání svých rad a pánů zemských na to mysliti, kterak by s královnou se rozvesti a v jiné manželství vstoupiti mohl. Markéta sama byla té jeho žádosti nápomocna, vyznajíc před svědky, že po smrti svého prvního manžela slib klášterní složila a roušku vzala, načež papež manželství to rozvázal. Markéta odešla do Kremže, **P.** Otakar pak r. 1261 v Prešpurce slavil svůj sňatek s Kunhutou, dcerou Halického knížete Rostislava Michailoviče, a o vánocích t. r. dal sebe i choti svou od arcibiskupa Mohuckého na hradě Pražském u veliké slávě a okázalosti korunovati. Tři léta po této události počal král novou válku s Bavory, dílem o neukončený spor stran arcibiskupství Solnohradského, dílem i pro jiné rozmíšky, ješto král uznával v Německu Richarda Kornwalského králem, Bavorští však vévodové na království Římské povýšiti chtěli posledního Štaufovce Konradina. Válka o to vedena po tři léta pouhým pustošením zemí obapolných, ale k rozhodnému boji nepřišlo, až r. 1267 příměří na delší čas jest uzavřeno. Již roku následujícího král znovu odebral se s vojskem do Prus, kde křesťanství mečem hlásané nechtělo se ujímati. Však neosyčejně mírná zima toho roku nedovolila mu vniknouti do vnitř země, plné močálův a stojatých vod, tak že bez výsledku musil se navrátiti domů. Znamenitého rózšíření moci dostalo se **P.** Otakarovi r. 1269, když příbuzný jeho Oldřich vévoda Korutanský, jsa bez dědiců, jemu své země odkázal a též mnohá vlaská místa jemu pod ochranu se dala; tak že vliv jeho sáhal od moře Jaderského až po moře Baltické. Však o Korutany bylo mu novou vésti válku s Uhrami; příčinou toho byl bratr zemřelého vévody Filip Korutanský, nyní patriarcha Voglejský, jemuž se zachtělo též světské vlády. Ten, získav na svou stranu část šlechty korutanské a zmocniv se r. 1270 zradou vladaře Otakarova celé země, spojil se s králem Uherským Štěpánem, nástupcem Belovým. Ale válka ta ještě v říjnu t. r. skončila se přátelskou obou králův úmluvou, načež **P.** Ot. táhl na Filipa Korutanského, dobyl Lublaně a celou zem opanovav slavně se dal nastoliti jako vévoda. Filip nato od vlastní své kapitoly sesazen jest se stolice patriarší, i dal mu **P.** některé statky v Rakousích a k obývání hrad v Kremži. Vraceje se z Korutan **P.** štastně unikl zálohy jemu králem Uherským zrádně položené: v nastalé pak o to válce zmocnil se Prešpurku i mnohých jiných pevností a Uhry v několika bitvách porazil. Konečně prostřednictvím biskupů zjednán jest mír mezi **P**-em Otakarem a Štěpánem, v němž tento vzdal se všech nároků na Štyrsko a jiné země králi Českému náležející. Ale když Štěpán již roku 1272 zemřel, vypukla nová válka s Uhry, v níž **P.** znamenité části Uher se zmocnil. Není však dostetečně povědomo, kterak tato válka se ukončila. V těch letech **P.** Otakar dostoupil vrchole své moci a slávy, kteráž ovšem i tím byla zmnožena, že knížata němečtí podruhé poslali k němu arcibiskupa Kolínského, podávajíce mu korunu Německou; on však ji opětně zamítl, tak že kurfirštové po jiném panovníku se musili ohlížeti a r. 1273 za krále si obrali hraběte Rudolfa Habspurského, jehož při volbě zavázali k tomu, aby od **P**-a Ot. žádal nazpět všecky země náležející k říši Německé. Proti té volbě opřel se **P.** Otakar a s ním nový jeho spojenec Jindřich vévoda Bavorský; od té pak doby počala moc jeho klesati. Měltě **P.** mnoho nepřátel ve vlastních zemích, jimž přísnost jeho, s jakou šlechtu spupnou držel na uzdě a káral zhoubce země, byla nepohodlna. Ti podtaji vybízeli Rudolfa k válce proti **P**-ovi, slibujíce mu pomáhati. První zjevně přistoupil k Rudolfovi Filip Korutanský, jejž byl **P.** Otakar učinil správcem zemským v Korutanech; ten v listop. 1274 odebral se do Normberka, a přijal od Rudolfa v léno vévodství Korutanské a Krajinské. I v Čechách samých našli se Vítkovici a Riesenberkové, kteří zrádně povstaly proti králi svému. Ano i dvůr Uherský vešel ve spolek s Rudolfem proti **P**-u Otakarovi. Rudolf tedy, když se byl takými pomocníky opatřil, obeslal **P**-a ke dni 23. ledna 1275 do Vircpurka, aby se zodpovídal, proč dosud od něho nežádal udělení léna; a když se nedostavil, vyřknul

nad ním 15. máje v Augšpurce říškou kletbu, zbavuje jej tím všech jeho zemí. I chystal se P. Otakar k válce a shromáždil vojsko své na výšině Teplské, domnívaje se, že Rudolf udeří přede vším na Čechy. Rakousy pokládal za dosti ubezpečené spojencem svým Jindřichem Bavorským, který také byl v říšské kletbě. Toho však Rudolf v letě r. 1276 připravil na svou stranu, zaslíbiv synu jeho Otovi jednu ze svých dcer a podávaje mu v zástavu za věno Rakousy nad Enží, načež vtrhl do Rakous, kdež jal se dobývati Vídně. P. bez meškání pospíšil s vojskem svým do Rakous; za zády však jemu ihned zrada některých pánů zemských, přede vším mocných Vítkoviců, se pozdvihla. A když i posádka důležitého Klosterneuburgu jak se zdá taktéž zradou překvapiti se dala, tu nezbývalo P-ovi nic jiného, než vyjednávati s Rudolfem. I musil mu smlouvou postoupiti všech zemí mimo Čechy a Moravu, jež od něho vzal v léno; zároveň uzavřen jest sňatek syna P-ova s jednou dcerou Rudolfovou a jednoho syna Rudolfa s dcerou P-ovou. Avšak Rudolf, nedosti spokojen s takým pokořením svého protivníka, čím dále tím neslušnějších žádostí na něm vyhledával, bera v ochranu zrádné pány české a míchaje se i do vnitřních záležitostí království Českého. I zbrojil se tudíž P. Otakar k nové válce, aby svrhl se sebe jho nesnesitelné, dovolávaje se pomoci knížat slezských i polských; četní přátelé jeho v Rakousích, kde lid byl nespokojen s vládou Rudolfovou, chystali se ku povstání, jakmile by vtrhl do země; i z Branibor, z Míšně a ze Sas slíbena mu pomoc. Dne 27 června 1278 opustil P. Otakar Prahu, odebíraje se do Brna, kdež jeho vojsko s polskými posilami mělo se spojiti. Avšak z nenadání povstal proti němu nový nepřítel papež Mikuláš III., který kletbu církevní vyřkl nade všemi odpůrci Rudolfovými. Tím odstrašeni jsou spojenci P-ovi v té míře, že tento toliko se 26.000 bojovníky do Rakous vtrhnouti mohl. Na Moravském poli obě vojska, české i spojené německo-uherské, sobě čelila; vojsko nepřátelské bylo několikkrát tak silné jako české, v němž nad to zrada své pikle kula. V pátek v den sv. Rufa, 26. srpna, svedena bitva, Čechové, jichž heslo bylo „Budějovice, Praha" a přede všemi sám král, konali divy udatnosti, tak že se jižjiž vítězství klonilo na jich stranu: avšak zrádný Milota z Dědic, vůdce zástupů záložných, jenž měl vítězství napolo dobyté rozhodnouti, sám rozhlásil v zástupech svých, že bitva ztracena, a první na útěk se dal. Vida král že zrazen jest, s věrnými svými v nejhustší dav nepřátel se vrhl, a tu hrdinsky bojuje s koně jest sražen a od několika rakouských šlechticů úkladně sedmnácti ranami ubit. Tělo jeho dal Rudolf do Vídně dovezti, kdež v královském oděvu po třicet neděl veřejně jest vystaveno, později pak do Znojma a po mnoha letech do Prahy převezeno, kdež v chrámu sv. Víta pohřbeno jest. — P. Otakar II. jeví se nám při všech svých četných válkách co do povahy více jako kníže míru: byltě nábožný, dobrosrdečný, přímý, právě šlechetný, smířlivý i výborný hospodář, ač při tom daleko široko slynul štědrostí a milovností nádhery; osobní jeho statečnost činila jej chloubou rytířstva. Co panovník byl pravý otec národu svého, pečoval všemožně o rozmnožení jeho blaha, o přiměřený pokrok a vyšší vývin jeho. Hlavní zásluhy P-a Otakara II. zakládají se právě na moudré vnitřní správě zemské; avšak v politice zahraničné dopustil se nejedněch poklesků, které pak byly zárodkem úžasného jeho pádu. *Sej.*

Přemyslav 1) kníže Velkopolský, nejprvé na Hnězdně a Poznani (1247), potom (1249) na Kališi a Poznani, starší syn Vladislava Odoniče; měl činné účastenství v pletkách knížat slezských, odňal Braniborcům Zbąšín, a žádostiv jsa i zemí bratra svého Boleslava, knížete Velkopolského na Hnězdně, uvrhl ho do vězení (1251), z něhož jej však k prosbám duchovních i světských pánův r. 1253 propustil, postoupiv mu Kališe a Hnězdna. Taktéž měl neustálé skoro spory se severním sousedem svým, knížetem Svatoplukem Pomořským, jenž mu konečně postoupil hradu Nakla (1256). P. † r. 1257; byl právě mnišské pobožnosti, i v noci vstávaje zpívat s kněžími žalmy; duchovenstvu byl velice nakloněn. S Alžbětou Slezskou, dcerou knížete Jindřicha Pobožného, zplodil syna P-a, jenž narodiv se teprvé po jeho smrti nazván *Pohrobkem*. Místo maloletého P-a vládl strýc jeho Boleslav nad celou Velkopolskou. — **2)** P., syn před., kníže, potom král Polský, zaujal po smrti strýce Boleslava (1279) vládu nad Velkopolskou, byl roku 1281 zrádně zajat knížetem Slezským Jindřichem, z kteréhožto zajetí vysvobodil se postoupením země Věluňské; po některých ještě sporech s týmž Jindřichem smířil se s ním konečně P., a Jindřich v závětě ustanovill P-a knížetem Krakovským (1290). Ale z Krakova ustoupiti musil již po několika měsících (v listop.) silnějšímu soku, Václavu Českému. R. 1284 odkázal P-ovi poslední kníže Východního Pomoří Měčug (Mestvin) svůj úděl, načež po smrti Měčugově (1295) zaujal P. Pomoří Gdaňské. Maje takto vládu nad znamenitou částí celého Polska, dal se s povolením papežovým korunovati na krále Polského od arcibiskupa Jakuba Švinky a u přítomnosti biskupův Krakovského, Poznaňského a Kujavského (26. čce 1295). Moc nového krále Polského vzbudila závist odvěčných nepřátel Polska, Braniborských markrabat, kteří se taktéž nadívali byli knížetství Pomořského. Pomocí zrádných rodův velkopolských, Zarębův a Nałęczův P-u nepřejících, přepadli markrabata tito, Otto Vysoký, Otto se Střelou a Konrád, P-a v Rogozně právě hodujícího a zavraždili ho (10. ún. 1296). P. měl dvě ženy, Ludgardu, kněžnu Pomořskou (ze Štětína), s níž se oženil r. 1273 a jenž zardoušena byla r. 1283 od služek svých v Poznani; druhou ženou P-ovou byla Rixa Švédská, jejíž dcera Eliška (v. t., **3**) stala se pak manželkou Václava Českého. *Pf.*

Přemyslovci, potomci Přemysla, manžela Libušina a prvního knížete Českého, kteří tvořili dynastii domácích panovníků, vládnuvších nad Čechami po 600, až r. 1306 vymřela po meči Václavem III. v Olomouci zavražděným. Po přeslici pochází od nich i jasný rod nyní v Rakousku panující. — P. nazval Vocel řadu epicko-lyrických básní, vztahujících se k době panování toho rodu v Čechách, která tvoří první člen cyklu, k němuž co druhý a třetí náležejí *Meč a kalich* a *Labyrint slávy*.

Přemyšl, rus. *Peremyšl*, kraj. město v Haliči na stoku ř. Viaru se Sanem, sídlo krajského úřadu, dvou biskupův, římsko-katol. a řecko-katol.; dále jest tu vyšší gymnasium, kláštery františkánův, reformatorův a benediktinův. R. 1857 měl 9806 obyv. Ze staveb jmenujeme pěknou gotickou kathedrálu a kamenný most přes San. — V X. století opanoval město Vladimír, vel. kn. Ruský, 1018 zmocnil se ho Boleslav Chrabrý, 1026 opanoval krajinu vůkolní i s městem P-í Jaroslav, vel. kn. Kyjovský, a vnuk jeho Rostislav Vladimírovič byl tu prvním údělně panujícím knížetem; r. 1069 dobyl tvrze a města Boleslav Smělý po dlouhém obléhání hladem posádku vyležev; však již r. 1070 přepadl město Vasilko Rostislavovič a zmocnil se ho, odkudž panovali tu zvláštní knížata Ruská až do r. 1179, kte-

řého se opět dostala **P.** Kazimírovi ale II. na krátký ale čas; neboť brzy postoupena smlouvou Rusům, kterým náležela do r. 1430, kdež dobyl města Kazimír Polský. Roku 1389 nadáni měšťané právem magdeburským; roku 1498 spálil **P.** Štěpán kníže Valaský, a potom pokusili se o ně několikráte Tataři, kozáci a jiní nepřátelé, ač vždy bez značného úspěchu. — Již r. 1218 byl tu biskup církve řecké; r. 1594 spojil se bisk. Michal Kopystyński s církví římskou, brzy ale zas odstoupil, část diécese však zůstala při církvi římské; teprv r. 1720 zavřel bisk. Jiří Winnicki na synodě v Zámošci novou unii s církví římskou, po níž ostala celá diécese při církvi té až na naše časy. K biskupství tomu náležejí okresy **P**-ský, Žólkievský, Samborský, Sanocký, Řešovský, Sandecký a Jasielský, v nichž se počítá 805.236 duší ve 40 dekanátech s 546 farami. Druhé bisk., latinské, založeno bylo r. 1375 od Ludvíka kr. Uherského a Polského, od kteréž doby spravovalo bisk. to až na naše časy 62 biskupův. Diécese se dělí v 24 dekanátů s 282 farami, v nichž jest 659.881 katolíků. — Kraj **P**-ský, otočený královstvím Polským, kraji Žólkievským, Lvovským, Samborským, Sanockým, Jaselkým a Řešovským skládá se z okresů Jaroslavského, Javorovského, Krakovieckého, Mošciského, Nižankovického, Přemyšlského, Radymenského, Sadova Višnického a Sieniavského; na $69.^{54}$ □ m. bylo r. 1857 239.547 obyv. v 6 m., 12 msech a 373 vsech; dobytka se chovalo 49.430 koňů, 54 mezků, 111.269 kusů dob. hovězího, 73 oslů, 22.903 ovcí, 243 koz a 24.485 dob. vepřového. — Okres **P**-ský měl 1857 na $7.^{41}$ □ m. 31.048 ob. v 1 m., 3 msech a 48 vsech.

Přemyšlany 1) jinak *Přemyšlení*, ves a někdejší tvrz v býv. Kouřimsku, nyní v okresu Karlínském kraje Pražského, náležela původně s části klášteru Břevnovskému, s části Teplickému. Císař Sigmund zapsal ji celou Jindřichovi z Leroid, avšak 1542 musel ji Vilém Bareš z Kamenice postoupiti Volfovi z Vřesovic na Doubravské Hoře, majícímu od krále Ferdinanda zámek Teplici s výplatou zboží kláštera Teplického. Ke konci XVI. stol. dostalo se to zboží Benedům z Nečtin. Alžběta Benedová z Přestavlk a Chlumčan prodala je ok. 1618 Kateřině Radecké, roz. Beřkovské z Šebířova. Od té koupil **P.** Alexandr br. z Nagrolu, že však zboží toho nedoplatil, bylo později zase vráceno Kateřininým dědicům, z nichž je ujal syn Ferdinand Přech († 15. června 1676). S Kateřinou Markétou, roz. Radeckou († 1683), dostalo se to zboží jejímu manželu Joachimovi Malovcovi svob. p. z Malovic. Okolo 1700 přešly **P.** na Františka Maximiliana hraběte Hartmanna z Klarsteina († 14 srp. 1725), jehož synové a dědicové Jan Vilém, Jan Filip a František Ferdinand je 1727 pustili Marii Alžbětě hrab. Millesimové, roz. sv. sl. Kustošce. Později splynuly **P.** se statkem Klecanským. *Sčb.* — **2) P.**, okr. ms v Haliči, v kr. Březanském na Zlaté Lípě s 2960 obyv. (1857); továrna na kůže. — Okres **P**-ský měl 1857 na 9·16 □ m. 25.016 obyv. ve 2 msech a 39 vsech.

Přemyšlení čili přemítání na mysli (lat. *meditatio*), znamená logicky spořádané uvažování o jakés věci. Dle povahy věci té jest pak **p.** aneb vědecké, jde-li při něm o poznání; aneb praktické, jde-li o jednání; aneb náboženské, jde-li o vzbuzení a oživení citů náboženských. V příčině vědecké nabývá **p.** rázu heuristického, hledajíc cesty k novému poznání. Potřebí při něm dvojí věci: nejprv úvah předběžných, jimiž povaha předmětu, o němž **p.** se děje, ze všech stran má se objasniti, jakož i vztah jeho ke všemu známému a příbuznému zřejmě na jevo se postaviti, aby došlo se pevného hlediska a spolehlivého počátku pro badání další. Na to nutno, od zaujatého hlediska na základě jasně seznaných vztahů k známému, cestou nutných a přesných logických úsudkův bráti se k výsledkům novým, dosud neznámým, jejichž pravdivost z pravdivosti principu za základ položeného a přesnosti methody, dle níž se přemýšlení béře ku předu, nepopíratelně na světlo vychází. Srovnej Princip a Methoda. *Dch.*

Přenáška v. Allegorie.

Prensiculantia (t. *animalia*), tolik co hlodavci (v. t.). — V starších knihách lékařských nazývány taktéž hlodavé bolesti *dolores* **p**-*tes*.

Prentice [prentys] George Denison, spisovatel amer., nar. v Prestonu v Connecticutě 18. prosince 1802. Studoval práva, ale nevstoupil do praxe, nýbrž jal se vydávati r. 1828 literární časopis *New England weekly review* v Hartfordě. Po dvou létech přestěhoval se do Louisvillu v Kentucky, kdež vydává od r. 1831 časopis *Louisville Journal*, v kterém si zjednal daleko široko jméno pro politickou schopnost, vtip a satiru svou. Byl časopis tento po mnohá léta statným bojovníkem za unii proti secesionistům. **P.** napsal z mládí též několik básní, které však nejsou sebrány. Výbor z jeho článků novinářských vyšel pod názvem *Prenticeana* (N. York 1860).

Prénumerace v. Předplacení.

Preny, město v král. Polském, gubernii Augustovské, kr. Mariampolském na řece Němenu s 296 domy a 2688 obyvateli, má farní kostel katol., kostel evang. a synagogu, 6 výročních trhů. — Starožitná tato osada bývala sídlem staroství t. jména; roku 1502 daroval je král Alexandr Jagelončík kníž. Michalu Glińskému, po němž opět spadlo na krále; za Vladislava IV. dostalo se celé staroství v léno Gothardu Vilému Butlerovi, při jehož rodu potrvaly **P.** až do r. 1781; od r. 1807—1857 drželi je Sapiehové a odtud připadly zase vládě.

Prenzlau (*Prenzlov*), kraj. město prus. v Brandenburku, vladařství Postupínském na řece Ukře, má 14.695 obyv. (bez 1482 mužů posádky), pěkný gotický kostel P. Marie a mnoho starožitností. V novém městě jest železitý pramen minerální, *Elisabethbad*. **P.** jest starý slovanský hrad Ukranův Branislav, připomínaný v 2. pol. XII. stol. R. 1235 založeno vedle něho nové město německé dle práva magdeburského, a osazeno něm. měšťany ze Stendalu; co hlavní město marky Ukranské připomíná se pak často v rozbrojích Brandenburkův a Pomořanův.

Přepadení, přepadnutí, útok nenadálý na nepřítele. Aby **p.** skutečně překvapilo a ohromilo, konává se v noci aneb za počasí mlhového, deštivého, chumelivého, a disposice (rozkazy) k takému podniku se přísně tají. *Mzj.*

Preparand (z lat.) doslovně jest ten, kdož se k něčemu připravuje; zvlášť nazývá se **p.** žák, jenž se vyučuje potřebným vědomostem pedagogickým, aby budoucně s úspěchem nastoupil úřad učitelský. **P.** v protestantské církvi slove též žák, jenž se připravuje ke konfirmací neb k prvnímu přistoupení ke stolu Páně.

Preparanda (z lat.) slove škola přípravná, zvl. pro čekance učitelské.

Preparát (z lat.), doslovně něco zvláštním způsobem upraveného neb přeměněného. Tak nazývá se chemickým **p**-tem tělo lučebním pochodem vyvedené a podstatně lišící se od prvků, z nichž povstalo; **p**-y lékárnické jsou léky složené, zvlášt-

ní úpravou dobyté, na rozdíl od léků jednoduchých, přírodou samou poskytovaných; p-ty anatomické jsou uměle nožem, vodou, vystřikováním, sušením, bílením atd. připravené části těla zvířecího neb lidského, aby pak co nejzřejměji ukazovaly přirozenou polohu, vzájemný poměr, rozsáhlost a dílem i účinek jednotlivých soustav v ohledu pytevním, fysiologickém, porodnickém a pod. *Mr.*

Přepažení, tolik co rozdělení nějaké místnosti buď prkenou nebo tenkou zděnou příčkou ve dvě menší místnosti. *Ša.*

Přepický (vlastně *Přepyský*) z Richenburku, jméno starožitného rytířského, posléze panského rodu českomoravského. Původ svůj vzali jak se zdá na Moravě; tam alespoň žil již 1415 Jan z Richenburku, kterýž pečeť svou přivěsil k listu stížnému, jejž tehda páni čeští a moravští učinili ke sboru Kostnickému. V témže století drželi však již také statek Přepychy v Čechách a příslušeli manstvím k hradu Liticím. Z manství tohoto propuštěn jest ku konci XV. stol. Václav P. od Jindřicha knížete Minsterberského. Jeho nejspíše bratr byl Jindřich P. z R., který se na začátku XVI. stol. na Moravě připomíná a ok. 1520 bezdětek zemřel. Po něm dědili strýcové Oldřich, Jiří, Jindřich a Jan, bratří vlastní P-čtí z R., tuším synové Václavovi. Oldřich držel nejprvé Holubice, potom Zvonovice v Brněnsku; po manželce Markétě z Popůvek, vdově po Janovi z Vitbachu, dostal statky Holštein a Posořice tamtéž, jichž se však po nedlouhém čase opět prodejem vzdal. Jindřich živ byl v Čechách v městě Pardubicích, kdež ok. 1562 zemřel; jeho syn Karel přečkal otce jen krátký čas. Jan koupil 1552 od p. Jana z Pernšteina statek Ořechov v Jihlavsku, jejž však již ok. 1562 opět prodal Sigmundovi Heltovi z Kementu. Jiří P. z R. na Dřínovém (v kr. Hradištsk.) zdědil ok. 1596 po sestře Kateřině, vdově Viléma staršího Malovce z Malovic, dům Andělskou zahradu v Novém městě Pražském, jejž od něho 1597 obec novoměstská koupila, a statek Popovice, kterýž po jeho smrti pro dobro sirotků jeho Jana, Jindřicha a Václava 1599 prodán jest obci města Německého Brodu. Statek Dřínovský prodán jest 1615 od Viléma Jiřího, Zdeňka a Jindřicha Václava bratří P-ch z R. 1615 Bernartovi Skrbenskému z Hříště. Vilém koupil spolu s manželkou Zuzanou, roz. Pfefferkornkou z Ottopachu, 1611 statek Otmický (v Brn.), jehož později pozbyl pro účastenství ve zpouře stavovské r. 1618 vzniklé. Z též příčiny přišel Jindřich Václav o statek manský Kovalovice, jejž byl 1615 od Krištofa Karla Podstatského z Prusinovic spolu se spupným statkem Vežeckým koupil; později nabyl opět zboží toho a držel je až do smrti († ok. 1640), postoupiv Vežky manželce Ludmile roz. Orlíkovně z Lazisk, kteráž je 1638 prodala. Zdeněk koupil 1609 statek Želatovice (v Přer.), kterýž od té doby při rodu jeho zůstal. R. 1657 držel zboží toto opět jeden Zdeněk, a 1682 uvázal se v ně Jan Václav P. z R. Tento koupil ještě 1699 Dobromělice (v Olom.) od Jana Arnošta svob. pána z Scherffenberku, 1719 panství Ejvanovice (v Brn.) od Maximiliany ovdov. kněžny z Liechtenšteina, a konečně 1722 statek manský Stvolovou (v Olom.) od Františka Sigmunda Žalkovského z Žalkovic. Jeho manželka Terezie Veronika, roz. Šponarka z Blinsdorfu, nabyla týmž způsobem v Olom. kraji 1689 Dřevňovic, a 1720 Jevíčka, což oboje nedlouho po její smrti zase prodáno. Jejich synové, Isidor Josef na Želatovicích, Dobromělicích a Stvolové, a Jan Václav na Ejvanovicích, došli 28. listop. 1726 povýšení do stavu svobodných pánů rodů starožitných. Isidor † již 1727, zůstaviv jedinou nezletilou dceru Marii Annu, po jejíž brzké smrti Dobromělice i Želatovice mateři její Marii Josefě, roz. svob. slečně Šubířce z Chobyně, opět provdané hraběnce Kořenské, připadly; Stvolová dostala se bratru Janu Václavovi, kterýž ji však 1730 prodal. Tento Jan Václav byl muž znamenitých darů duševních a studiemi a cestami mnohonásobně vzdělaný, najednou však zanevřev na svět odřekl se docela všelikého s lidmi obcování a zavřel se do jednoho pokoje na zámku svém Ejvanovském, v němžto 30 let ztrávil, netrpě okolo sebe nikoho nežli dva své psy. Dne 12. říj. 1765 konečně přepaden jest od roty loupežnické a o život připraven. Jím vyhynul rod jeho po meči; panství Ejvanovské byl odkázal Janovi Nep. hrab. Pražmovi, synu sestry své Anny Barbory, kteráž byvši provdána nejprvé za Jana hraběte z Najhausu, potom za Františka Josefa hraběte Pražmu, již 10. kv. 1756 byla zemřela. Od toho přešlo to zboží po krátkém čase na druhou ještě žijící sestru Jana Václava Marii Františku provd. svob. paní Bukůvkovou. Erb P-ch z R. byl štít na levo rozkrojený, dolní polovice zlatá a horní červená, a nad helmem křídla orlová složená, nahoře červená, dole zlatá. *Svb.*

Přepis, opis (*copia*), spis opakující doslovně znění jiného spisu, prvopisem čili originálem zvaného. P-ů užívá se hojně ku průkazům, když originálu buď pro bezpečnost neradno dáti z ruky, aneb když ho jinde nutně potřebí jest; má-li v takovém případu p. platnosti míti, musí jeho úplná shoda s originálem stvrzena býti veřejným úřadem: soudem, vyslanectvím, notářem atd. a takový p. slove legalisovaný neb vidimovaný.

Přepisovací stroj slouží k tomu, aby jediným napsáním docílilo se písma dvoj- neb víceronásobného. Strojů takových bylo více udáno. Nejstarší a zároveň nejjednodušší jest pouhé dvojité pero, t. j. na delší tyčku nastrčí se po obou koncích pero na příč, tyčka uchopí se uprostřed a píše se tudíž na dvou listech papíru zároveň. Podobně zřízen jest na více ještě přepisů Cottenevův polygraf. Na jiném základě spočívá tak zvaný autograf Brunelův, stroj to velmi složitý, jehož však zásada jest podobna strojku, čapí zobák č. všepis zvanému a k převádění kreseb na jiné měřítko sloužícímu. Všechny tyto stroje jsou pro svou nedostatečnost v mnohém ohledu vypuzeny novějším anglickým strojem, jenž Wattem v Anglicku r. 1793 vynalezen byl, jehož se nyní k násobení listů v kupeckých písárnách často používá. K tomu konci píše se původní list zvláštním inkoustem přepisovacím (v. Inkoust), na ten položí se tenký neklížený papír, a oba uvedou se pak do stroje, jenž se z dvou hladkých, těsně k sobě přiléhajících válců skládá. Původní písmo otiskne se pak na tenký papír, a na druhé straně dá se pak otisk ten čísti. Proto právě musí býti papír tenký a neklížený. Otisknutí může se podařiti vícekráte, což na dobrotě inkoustu závisí. *Pý.*

Přeplátování (*Überplattung*), vazba dřev, při které se dva trámy tak na sebe položí a zvláštním řezem spolu spojí, že svrchní jejich strany potom v jedné rovině ležeti budou. Podle způsobu spojení slove p. jednoduché kolmé nebo šikmé, kolmo nebo šikmo zazubované, rybina, tyrolský řez anebo konečně francouzský zámek. *Ša.*

Přepolje (*Prjepolje, Prijepolje*), městečko v jihozápadním cípě Hercegoviny mezi Černou Horou a Srbskem, u vtoku říčky Mileševky v Lim, má 546

domův, ok. 4000 obyv., s největší části mohamedánských, 5 mešit; skrovní počtem pravoslavní (400 d.) mají malý chrámec p. Marie (posvěc. 1854) a školu. Nahie P-ská má ok. 14.000 ob., z nichž ok. 10.000 pravoslavných a 4000 mahom.; jsou zde ještě tři kláštery nedávno obnovené: v Bystřici na hranicích Srbska (obnov. 1846), v Teocích (1845) a v Seljanech (1847); kromě toho rozvaliny mnohých chrámův a klášterův, z nichž nejznamenitější jest Mil ešovo (v. t.). *Pf.*

Přepona (*hypothenusa*) v. Podpona.

Preposice (lat. *praepositiones*), česky předložky, jsou nesklonné částice řeči, jimiž se vymezují poměry, v kterých jména podstatná aneb slovesa k výroku aneb k jiným částem řeči jsou. **P.** jsou původem svým adverbia místná a prvotně se jich také v platnosti této užívalo, čehož se podnes zachovaly některé stopy, jako na př. „hřebími skrz probichu“ (*Star. skl.*). Jest pak v postupu, jakým se **p.** vyvinovaly, rozeznávati tři stadia, totiž: Původně naznačoval se vztah pouhým pádem a nebylo třeba předložek; stopy toho uchovaly se v češtině ve slovech *doma*, *domů* (dat. místo *domovi*), *dole*, *dolů* a pod. Druhé pak stadium bylo to, že k pádu přidalo se adverbium místné pro bližší určení, neboť pouhý pád nevystihoval všelikých poměrů místních, i bylo potřebí, aby se přibírala jiná slova, která by poměry ty blíže vyznačovala (na př. položil šat *na* stůl, *pod* stůl, *přes* stůl a pod.); v tomto stadiu zůstával pád od předložky nezávislým. Teprvé v třetím stadiu stalo se adverbium předložkou, od níž pád potom závisel. Poněvadž **p.** byly původně adverbia, mohly státi buď před pádem anebo za ním, později ovšem ustálil se obyčej klásti je před ním. Nicméně však máme posud i v češtině příklady, kde **p.** stojí za pádem, jako: „Každý stúpi rozenia *dle* svého“ (*Lib. soud*); „Vstáše dceře *dle* Taterska cháma“ (*Ruk. Kralodv.*); podobně v řečtině ὧν πέρι a v latině *mecum* (srv. *mne-dle*). V tomto případu přestávají **p.** býti předložkami a stávají se záložkami (*postpositiones*). Připomenouti také sluší, že v češtině tatáž předložka se někdy opakuje, a sice tehdáž, když náleží k substantivu, které spojeno jest s přívlastkem, ku př. „Jenže priide *s* plky *s* Čechovými“ (*Lib. soud*); nebo „*Na* ich vrcholi *na* vysokej“ a j. Rozeznávají se **p.** vlastní, kterých se vždy jen jako předložek užívá, na př. *do*, *na*, *o*, *po* atd., a **p.** nevlastní, které stojí k pádu v poměru rekce, nikoli však v poměru určení, t. j. pád ten od nich už původně závisel, kdežto u vlastních předložek byl původně samostatný. **P.** vlastní mají s větší části za základ kořeny zájmenné a byly prvotně lokativy nebo akkusativy (na př. č. *pro*, starší *pra*, lat. *pro* a *prae* jest lokativ z *prai*, napřed, povstalý); nevlastní pak **p.** jsou nepřímé pády jmen podstatných nebo slovesných, jako *kro-mě* jest lokál příčestí trp. praes. od *kr* odděliti, *mimo* od minu atd. **P.** dělí se též na oddělené a neoddělené. První sbíhají se jak v složení s jinými slovy, tak i kromě složení, jako: *do*-mluviti, *do* města; **p.** neoddělné sbíhají se jen ve složeninách, jako *pa*-mět, *pra*-děd, *pře*-chod, *roz*-dělím. **P.** spojují se s jistými pády, a sice některé **p.** pouze s jedním, jiné s více pády. Mnohdy slučují se dvě předložky v jediné slovo, na př. *naskrz*, *kolkol*, *naproti*, *vz-po*-menouti. V slovanštině a latině jsou **p.** se slovesy spojeny nerozlučitelně, kdežto v řečtině a jazycích germanských na př. od nich se mohou odloučiti (v. Tmesis). Co se konečně dotýče předložek *vy*, *na*, *po*, *pro*, *u*, *za*, *do*, *při* (poněkud i *pře*) v češtině, připomenouti sluší, zvláště vzhledem k jich délce nebo krátkosti, tu hlavní pravidlo: jsou-li složeny s jmény od slov neodvozenými, prodlužují se, ku př. *vý*-bor, *vý*-borný; pakli jsou složeny se slovesy nebo jmény od sloves odvozenými, zůstávají krátké, na př. *vy*-bírati, *vy*-brání, *vy*-braný atd. Co se týče konečně přízvuku předložek, které stojí před jménem a jsouce s ním spojeny, jest pravidlem v češtině, že přízvuk klade se vždy na předložku, a je-li tato jednoslabičná, jméno pak od ní závislé jedno- nebo dvouslabičné, pak zůstává jméno toto bez přízvuku, na př. *na* zdi, *pod* stolem.

Prepotence (z lat.), tolik co vyšší stupeň, vyšší moc, přesila.

Přepych, slovo původně polské, vzešlé u nás v užívání ve smyslu zbytečná nádhera, luxus (v. t.).

Preradović Petr, souvěký básník chorvátský, nar. 18. bř. 1818 v Grabovnici, vesnici v Sv. Jiřském pluku, z rodičův stavu vojenského. Proto se musil i jejich syn témuž stavu oddati. Odbyv hraničarské školy i vojenský ústav v Belováře přijat byl po smrti svého otce jako sirotek do vojenské akademie v Novém městě (r. 1830). Skončiv své studie s výborným prospěchem přidělen byl r. 1838 jako poručík k vojsku. Mnoholetým zdržováním se mimo vlast zapomněl skoro zcela svůj mateřský jazyk, a poněvadž v sobě nepopiratelné básnické nadání cítil, pokoušel se v básnění německým jazykem, k čemuž si často látku z života národního volil. Když však r. 1843 se svým plukem do Dalmácie přesazen byl, začal básniti i psáti svým mateřským jazykem a přispíval mnohými zdařilými plody a dobrými články v jazyku jihoslovanském nejdříve do Kuzmanićovy *Zory dalmatinské* a později do Gajovy *Danice ilirské*. Roku 1846 vydal v Zadře prvou sbírku svých básní pod názvem *Prvenci*. Sbírka tato dělí se ve tři oddíly. První oddíl pod názvem *Cvětje* obsahuje písně milostné, druhý oddíl *Bilje* básně lyricko-epické, z nichž některé zvláštní blahozvučnosti řeči a souměrností i lahodností slohu vynikají a proto ve všech besedách přednášeny bývají. V třetím oddílu jsou zdařilé překlady básní Göthových, Lenauových, Bürgerových atd. Již touto prvou sbírkou obrátil pozornost všech na sebe, a byl za ně vyznamenán medalií pro vědy a umění. Leč dlouho mu nebylo přáno tráviti čas ve vlasti; bylť ještě před r. 1848 přesazen, a když r. 1848 povstání v Itálii vypuklo, súčastnil se i **P.** války italské, kdež se stal setníkem. Nato byl upotřebován od banské vlády v Záhřebě k rozličným službám, až se stal pobočníkem bána Jelačiće. V tu dobu vydal v Záhřebě r. 1851 druhou sbírku svých básní pod názvem *Nove pjesme*, které se krásou myšlenek i vzletem řeči důstojně k prvé sbírce řadí. R. 1852 stal se majorem, r. 1858 podplukovníkem a za italské války r. 1859 plukovníkem; nyní jest (1866) ve Veroně. Mimo spomenuté dvě sbírky jest mnohá krásná báseň, mnohý krásný článek **P**-ův roztroušen po všech chorvátských časopisech a almanaších, z nichž zasluhují zvláštní zmínky dvě epické básně: *Prvi ljudi* i *Slavjanski dioskuri*. V rukopise má dohotoven text k heroické opeře *Vladimíra Kosara* a dramatisovaný epos *Kraljević Marko*, z něhož podal úryvky v *Nevenu* r. 1852. **P.** je nyní nejoblíbenější básník chorvátský, a že znal národu ze srdce básniti, toho nejlepším důkazem jest, že se po všech jihoslovanských vlastech písně jeho nejčastěji zpívají a jeho básně při zábavách deklamují. (Srv. *Slawische Blätter* r. 1865, č. 9. a 10., kdež i jeho podobizna). *Pr.*

Přerov, 1) něm. *Prerau*, okr. město na Moravě

v kr. Olomúckém na Bečvě, má se čtyrmi předměstími 687 domů, v nichž r. 1857 bylo 5419 ob., krásný farní chrám, kostel sv. Michala na hřbitově v předměstí, jak se podobá, nejstarší chrám v Přerově, radnici starožitnou, hlavní školu. — **P.** jest jedno z nejstarších měst moravských a mnoho domů zachovalo ještě starožitnou podobu; již roku 1052 uvádí se mezi předními hrady župními. Župa **P**-ská prostírajíc se po obou stranách Bečvy otočena byla Uhrami, Hradeckem, Olomúckem, Pustiměrskem a Spitihněvskem; z příjmů župy této odvádělo se kanovníkům Boleslavským po jedné hřivně stříbra a dvou volech ročně; r. 1131 připomíná se kostel Přerovský co střediště zvláštního arcijahenství. V návalu tatarském i **P.** jako několik jiných měst na blízku, úplně zničen jest r. 1241, načež král Otakar II. 1256 město obnovil, dada mu mezi jinými výsadami i právo, kteréhož užívala Olomouc; po pádu Otakarově vzdal se **P.** dobrovolně Rudolfovi, který právě u Rosic táborem se byl rozložil; ten **P**-anům nejen privilegia dřívější potvrdil, nýbrž i přidal důchody z mostného cla na 20 let. Roku 1371 v závěti markr. Jana odkázán **P.** markr. Prokopovi, 1423 bylo město veskrz husitské; okolo r. 1439 přestal býti **P.** městem zeměpanským, dostav se v držení soukromých šlechticův, jmenovitě pánův z Cimburka, z nichž postoupil jej r. 1470 Ctibor Albrechtu Kostkovi z Postupic. Okolo času toho utvrdil se v **P**-ě první sbor bratří českých, od něhož pak ostatní braly si poučení; od Kostky přešel **P.** r. 1475 na Viléma z Pernšteina. V XVI. stol. vynikalo město nad mnohá jiná v Moravě průmyslem a obchodem svým; r. 1572 měli tu bratří důležitou synodu, r. 1594 učiněn Narcis prvním dějepiscem jednoty atd. Bratří v **P**-ě podporováni jsou obzvláště Karlem ze Žerotína, jenž sem povolal za ředitele školy Jana Komenského, který školu řídil až do r. 1618 s takovým prospěchem, že se téměř na školu reálnou povznesla. Od r. 1642, kterého vydrancovali a spálili město Švédové, počíná pro **P.** velmi smutná doba: požáry střídají se s morem. Teprvé za nejnovější doby okřálo město z pohrom těchto pracovitostí svých obyvatelů. V **P**-ě nar. Jan Blahoslav roku 1523. — Okres **P**-ský měl 1857 na 3·15 □ m. 20.764 obyv. v 1 m., 1 msi a 40 vsech. — **2) P.** ms v Čechách v okr. Česko-Brod., kr. Pražském, s 652 obyv., far. kostelem sv. Vojtěcha, 1681 od obce založeným, starým zámkem, farou a školou. **P.** náležel od dávna kl. Břevnovskému s Břístvím, Vikaní a j. dědinami v okolí, jež bis. Vojtěch tomu kl. daroval; klášter dával statek ten okolním zemanům v nájem. R. 1266 vládl na **P**-ě Ranek z **P**-a, po němž r. 1279 Matouš z **P**-a následoval; konečně postoupil kl. r. 1400 **P**-a ryt. Michalovi Držakovi jehož potomci prodali jej p. z Šellenberka; p. Jaroslav ze Šell., jehož manželka Kateřina z Plavna zde † 1520, prodal 17. ún. 1524 zámek **P.** se dvorem i městečkem, vsi Semice, Velenky, Vesce, Bříství, Týnec, Vikaň, Kozovazy, Vyšehořovice, Nehvizdky, Sedlčanky, Třebestovice, Černíky, tvrz a dvůr Vyšehořovice, městečka Mochov a Nehvizdy měšťanům Starého i Nového města Prahy za 24.720 kop. gr. pr., kteří toho zboží po 23 let užívali, r. 1547 ztratili je pro neposlušnost kr. Ferd. I., načež **P.** s panstvím Brandýským, téhož r. p. Arnoštovi Krajíři z Krajku odňatým, spojen byl a zůstal. *Vl.*

Přerovinus v. Blahoslav.

Přerývka v. Caesura.

Presburg v. Prešpurk.

Presbyopsie v. Krátkozrakost.

Presbyter, zkráceno *pryšt*, řec. *πρεσβύτερος*, starší. Původně to byli náboženští jednatelové (starší výborové) osad křesťanských, volení osadníky samými. Později ustálil se význam slova **p.** na řediteli a dozorci křesťanské obce, buď si biskup nebo kněz; nyní vůbec znamená kněze. — **Presbyterát,** kněžství, úřad kněžský i kněžstvo; svěcení na kněžství (*ordo presbyteratus.*)

Presbyteriáni, společné jméno pro stranu církve reformované v Anglicku a v Severní Americe, která v odporu k Episkopálům nechce míti biskupů, nýbrž toliko starší (*presbytery*) v čele duchovní správy své, tvrdíc, že presbyterové a episkopi byli původně totéž. Pročež všem kazatelům (duchovním) stejnou moc a právo přičítají, a veškerou správu církve sborům z kazatelů starších složeným svěřují. **P.** pocházejí z puritánů (v. t.), co do věroučných náhledů jsou buď kalvini, buď sociniáni. V Skotsku mají hlavní sídlo své. Tam uvedl presbyterianismus kalvinec Jan Knox (v. t.) do Anglie pak Tomáš Cartwright za časů králové Alžběty, kdež ihned se proň větší puritanův část prohlásila. Již r. 1572 zřídil Field, kazatel Wandsworthský, na blízku Londýna obec presbyterskou, která se 11 pryšty řídila a zřízení své v *pravidlech Wandsworthských* složila. Ač je králová Alžběta pronásledovala, čítali předce v brzku 100.000 duší. V občanských bojích za Karla I. dostali **p.** vrch nad episkopály též i v parlamentě r. 1642, který několik roků později uznal jich církevní zřízení. Načež ihned mezi nimi různice vznikly, zejména strana independentů čili brownistů, též kongregationalistů, kteříž povrhli i presbyteriem a vše říditi chtěli obecnou věřících schůzí, dělíce přísně osadu od osady. Tato excentrickým svým politickým směrem pověstná strana vytiskla ponenáhlu mírné **p**-ny. Za příčinou takové s církví episkopální neshody zvláště ale pro satiry na královou a církev episk. (1580) vydané nastalo kruté jich pronásledování, pročež mnozí **p.** vystěhovali se do Ameriky, kdež v Anglických osadách náhledy své rozšířili; jiní taktéž v Irsku se usadili. Stuartovci Jakub I., Karel I. a zvláště Karel II. odňali **p**-ům skoro všecka práva politická a bránili všem jejich výkonům náboženským. Však Vilém III. vydav r. 1689 náboženský edikt vrátil jim svobodu náboženskou. **P.** vůbec řídí církev presbyteriem, t. j. sborem z kazatelů a starších, z laiků volených. Dle pravidel Wandsworthských zavrhují **p.** zřízení biskupské, poněvadž nepochází od Boha a všickni služebníci církevní sobě se rovnají; každá osada řídiž se svým sborem presbyterů, okresy, krajiny okresními a krajinskými sbory, a veškerá církev pak synodami místních, okresních a krajinských sborů, volenými a státem potvrzenými. Zavrhli skoro všecky zevnitřní oznaky víry a služeb božích, ku př. zvláštní roucho obřadné, kříž, klonění hlavy při vyřknutí jména Ježíš, pokleknutí o přijímání, kmotry o křtu a biřmování, vzory modlitebné, určené perikopy, zvonění, oltáře, varhany, svátky mimo neděli, kterou přísností sobot starozákonních světili. Nabytou svobodou náboženskou odpadlo mnohých příkrostí proti církvi episkopální u vyznání **p**-nů a mnoho se zmírnilo. Toliko skotští **p.** zachovali puritánské zřízení, lišíce se velice od anglických. V Skotsku každý kostel má své presbyterium, k němuž sluší duchovní a několik od obce volených starších; asi z 70 obecních presbyterií zvolí se členové pro okresní presbyterium; z 12 okresních p. posílají se poslanci na synodu krajinskou, která se schází v značnějším městě krajském. Takových synod kraj. se čítá k 115. Každý

rok pak sejde se v Edinburku obecná synoda (*General-Assembly*) říditi obecné a hlavní záležitosti církevní. Za posledních dob zmáhá se mezi p-ny skotskými strana, která brání všemu míchání se státu a patronů do záležitostí církevních, zvláště od ustanovování duchovních a podobných. Mnozí kazatelové té strany opouštějí kostely a obroči své, nechtíce uznati práva patronů, a zakládají nové obce z příspěvků věřících, aby jen veškerou moc a vliv uhájili místním církvím. Slovou Nonintrusionisté. V Americe i mezi p-ny, jako vůbec ve všem, shledávají se přemnohé odchylky a zvláštnosti.

Presbyteriánská církev v. Presbyteriáni.

Presbyterium, 1) část choru kostelního při velkém oltáři, kdež o službách božích kněžstvo přisluhující se nachází. — **2)** V katolické církvi sbor duchovních (*presbyterů*, starších), rada biskupova. Za prvního křesťanstva presbyterové čili starší od věřících navržení (volení), od apoštolů ustanovení (potvrzení) ředitelové křesťanských obcí, kteří na starosti majíce vzdělání náboženské, v shromážděních obecních písma vykládali, víře učili, modlitby konali, tělem Páně přisluhovali, spolu s jáhny o nemocné a chudé péči měli, nad ryzostí víry a mravů bděli a vzniklé mezi věřícími pře urovnávali. Počet jich nebyl určen. Od apoštolů rozeznávali se starší již tím, že neputovali z místa na místo a že jimi ustanoveni byli. V II. století byli již podřízeni biskupům, a povolání jich záleželo v učení (kázaní), křtění, přisluhování tělem Páně, a nebyl-li přítomen biskup i v konsekraci, v skládání rukou na ty, jež biskup na kněze světil, v smiřování hříšníků s bohem a církví a p. v. Než nesměl biskup bez porady s nimi nic důležitého konati. Ač pak postupem času moc presbyterů ještě více klesla a okresy biskupské se velice rozšířily, nicméně zůstal biskup u všech důležitostech vázán na radu duchovních (kněží a jáhnů) svého biskupského sídla. Již pak záhy bylo to právem řečeného sboru, říditi záležitosti církevní v nepřítomnosti čili po úmrtí biskupově. Moc a práva p-ia přešla časem na kapitoly katedrální a v Římě na sbor kardinálů. Ale, aby ve všech jednáních obecných vázán byl biskup na radu senátu svého (kapitoly), tomu se spěčuje stolec papežský a určuje toliko, aby kapitoly podporovaly biskupa juxta ea, quae canones praecipiunt aut legitima exigit consuetudo. Rozdíl p-ií od kapitol určuje Tomassin: že záleželo p. z kněží a jáhnů; že to byli duchovní správci chrámů, měst a osad biskupství; že toto právo, býti v radě biskupově, nabyli již ordinací, a že jim se podobá sbor kardinálů, podobně zřízený, jenž spolu pracuje s papežem ve všech věcech, které na duchovní moci papežově se zakládají a z celého světa naň se snášejí. — **3)** P. reformátské v. Presbyteriáni.

Prescott William Hickling, dějepisec americký, nar. 4. kv. 1796 v Salemě v Massachusettsu, † 28. led. 1859 v Bostoně. Ve 12. roce věku svého dostal se do Bostona a studoval na koleji Harvardově 1811—14; v posledním roce svých studií přišel neštastnou náhodou o jedno oko, do něhož jej byl spolužák uhodil, hodiv po něm kouskem kůrky chlebové. Oko utrpělo tím pohromu tak nebezpečnou, že sotva rozeznávalo pak světlo od temnoty, a neunavným studováním porušil si P. i druhé oko velmi povážlivě, tak že směl potom čítati jenom málo hodin denně. Opustiv kolej vydal se na cesty poradit se s nejslavnějšími lékaři Londýnskými a Pařížskými, ale ti mu nemohli pomoci; vedle toho konal P. rozsáhlé cesty po Anglii, Francii, Itálii a po několik měsíců pobyl v Římě a Neapoli. Vrátiv se do Bostonu oddal se pilným studiím literatur starožitných i nových a historie, pokud mu slabý zrak toho dovoloval. Výsledky prvních studií uveřejněny jsou v časopise *North American Review*, kdež vynikají články o Molièrovi, o italském básnictví rozpravném, o básnictví a románopisectví Italiánův a p. Asi r. 1825 jal se P. studovati literaturu a dějiny španělské, a sice nejdříve doby panování Ferdinanda a Isabelly, nasbíral hojnost materiálu, mnohé posud netištěné a španěl. učencům neznámé rukopisy, a po studování více než desítiletém vydal *History of Ferdinand and Isabella* (3 díly, Boston a Lond. 1837). Výborný učenec špan. Don Pascual de Gayangos pronesl se o díle tomto, že jest „jedním z nejúspěšnějších plodů historických naší doby." Bylo pak přeloženo brzo do něm., franc. a španělštiny, a král. akademie dějepisu v Madridě zvolila P-a za člena dopisujícího. Nejblíže příštích šest let věnoval P. spisování dějin mexických, které pak vydal pod názvem *History of the conquest of Mexico* (3 sv., Lond. a N. York 1843), a následující čtyry léta obíral se dějinami peruánskými, které vyšly pod nápisem *Conquest of Peru* (2 sv., t. 1847). Díla tato potkala se s největší přízní u všech vzdělancův, a spisovatel obmýšlen jest všelikým vyznamenáním od rozličných učených společností. Tak byl zvolen téměř ode všech předních učených společností evropských za člena, a r. 1845 zvolen za dopisujícího člena Institutu francouzského. Roku 1850 navštívil P. opět Evropu, pobyl v Anglii, ve Skotsku a Belgii, a vrátiv se pracoval o sepsání dějin špan. za Filipa II., k čemuž si byl nasbíral hojně kněh i rukopisův. První dva svazky díla toho vyšly 1855, třetí 1858 v Bostoně. Celé dějiny měly obsahovati 6 dílův, ale nebyly od něho ukončeny. Dne 4. ún. 1858 raněn byl P. mrtvicí, z níž se však opět vykřísal a dalšími pracemi se zabýval. Než po jedenácti měsících uchvácen jest při práci opět mrtvicí, oněměl a v několika hodinách skonal. Mimo díla jmenovaná sepsal P. krátké memoiry o svých přátelích Johnu Pickeringovi a Abbotu Lawrenceovi, a upravil vydání Robertsonova díla *History of the reign of Charles V.* s důležitými doplňky a poznámkami, kdež zvláště zpráva o klášterním žití Karla V. má velikou cenu. Mezi novějšími životopisci zaujímá P. bez odporu místo čestné a uznání hodné. Bylť ve svých studiích sběratelem pramenův svědomitým a badatelem neunavným, k tomu jest jeho sloh uhlazený, bedlivě vypilovaný a průhledný, jazyk plynný a lahodný. Co do povahy jeho, vychvalují všichni, kdož jej znali, jeho přívětivost, bodrost a dobrosrdečnost. Nemoha pro slabý zrak sám čítati všecky prameny, měl zvláštního sekretáře, který mu je přečítal, při čemž P. činil si zápisky. Při spisování užíval papíru drátem linovaného, mezi kterýmižto liniemi psal. Spisy jeho byly překládány do všech vzdělaných jazykův; do češtiny přeložil M. Tajřovský *Dějiny panování Filipa II.* v *Bibliotéce historické* (v Praze 1865, seš. 27 násl.). Jeho životopis napsal George Ticknor: *The life of William Hickling Prescott* (1863).

Přeseka v. Příseka.

Presenční peníz. Sněm Tridentský nařídil, aby třetina příjmů kapitolních povždy se určila na podělení těch, kdož residencí zachovávajíce osobně se zúčastňují v službách kapitolních a kostelních; odměna ta za přítomnost a účastenství v služebnostech kapitolních slove p. p., který se dostává mimo výnos obročí (beneficia a prebendy). — Obyčej ten, odměňovati účastenství ve výkonech

povinných **p**-m **p**-em, přešel i na jiné sborové ústavy, ku př. na university, kde **p**-m **p**-em v té míře profesoři a děkanové se podělovali, jak kdo v sezeních senátu, v zkoušení rigorosantů a studujících se súčastňoval.

Presentace (lat. *praesentatio*). **1) P.** v. Patronát. — **2) P.** v. Směnka.

Presentovati (z lat. *praesentare* — předložiti, představiti) **1)** v. Presentace. — **2)** Ve vojenství sluje **p.** vojenskou poctu dávati jistým hmatem ručnicí. **P**-tují jednotlivé stráže před každým důstojníkem, (v Německu toliko před štábními), když se blíží, celé zástupy toliko na velení velitele před štábními důstojníky a generály. *Msý.*

President (z lat.), předseda nějakého shromáždění neb sboru, který řídí jeho jednání neb rokování. Tak mají **p**-y sněmy, pak úřadové kolegiálně zřízení, jako jsou na př. soudy sborové; též ministerské radě ustanoven jest **p.**, obyčejně ministr v důstojnosti první. — V některých republikách jest **p.** titul hlavy státu na jistý čas volené, jako na př. v Sjednocených obcích severoamerických.

Presidentství (angl. *presidency*), úřední název velikých správních území říše Britské v Indii (v. t. str. 38 *b*; násl.).

Presidiální co se ku presidiu vztahuje; na př. **p.** kancelář t. co kancelář presidentova; **p.** vyslanec slove na *bundestagu* ve Frankfurtě vyslanec rakouský, jemuž v něm náleží předsednictví.

Presidios, slovou Španělům některé tvrze, jež mají na pobřeží Berberska a které jim slouží za místa deportační pro zločince, jako Ceuta, Melilla, Peñon de Velez a Alhucemas.

Presidium (lat.), úřad a důstojnost předsedy čili presidenta, předsednictví; je-li předsedů více (často bývá vedle presidenta ještě místopresident, někdy dva), též všickni tito dohromady i s příručními úředníky svými, — předsednictvo.

Presiowski Jiljí, piarista, nar. 1. září 1803 ve vsi Mokrsku v gub. Radomské, vstoupil do řádu piar. 1823, studoval na univ. Varšavské, kdež obdržel několik zlatých medalií za rozpravy konkursové, od r. 1827 učil jazyku řeck. a lat. nejprvé po rozličných školách, později v konviktě Konarského; r. 1845 stal se proboštem v Chotově, kdež také † 28. bř. 1853. **P.** vynikal co důkladný pedagog i veliký lidumil; skromnost jeho byla taková, že se ani nepodpisoval na knížky prací svou vydané, a lásku k otčině jevil tak, že nepřijal mnohem tučnějších prebend několikráte mu podávaných, aby žíti mohl v krajině kde se narodil a tu osadníkům radou i skutkem pomáhati. Ze spisů jeho jmenujeme: *Grammatyka pijarska* (1. vyd. 1829, 3. vyd. co *Grammatyka łacińska pijarska nowie przerobiona*, 4 vyd. 1862); *Początki geografii starożytnej* (ve Varšavě 1825); *Krótki rys geografii dla uczącej się młodzieży* (vyd. 4., t. 1862); rozprava pod názvem *Krótka wiadomość o sejmach i sejmikach przedsejmowych w dawnej Polsce*, vytištěna podruhé *v Bibliotece polské* Turowského 1861.

Presjam, kníže Bulharský, v. Bulharsko, str. 969, *a*.

Presl 1) Jan Svatopluk dr. lékařství a prof. přírodopisu na medicinské fakultě vysokých škol Pražských, muž o vědu vůbec, zvláště však o snahu vědeckou v literatuře české velezasloužilý. Spisy, na nichž dílem sám dílem společně s bratrem (v. 2.) pracoval, obsahují tolik práce důkladností a původností vynikající, zvlášť přihlížejíc k názvosloví věd přírodních, jak sotva celá akademie by byla vykonala. Nar. 4. září 1791 v Praze, ve 20. roce vstoupil na fakultu lékařskou; ve vědecké snaze jeho, záhy již se jevící podporoval jej slovem i skutkem znalec české květeny Vác. Seidl. Již r. 1812 vydával společně s bratrem *Vegetabilia cryptogamica boemica exsiccata*, sušené to a ve svazky urovnané mechy, lišejníky atd., kdež exempláře správně ustanoveny byly dle tehdejšího stavu vědy. Roku 1816 podrobil se přísným zkouškám; za inaugurální disertaci obral sobě: *De generis Lauri speciebus in officinis medicis usitatis* (Pragae 1816). Již r. 1815 podrobil se s chvalným prospěchem konkursní zkoušce k obsazení stolice přírodopisu a technologie, jíž vedle přírodopisu pilně se zabýval, sbíraje v dílnách řemeslnických názvy rozličné. Nejprv stal se asistentem u prof. Bergra, r. 1818 profesorem zoologie a mineralogie v Holomouci, r. 1820 pak obdržel stolici téhož předmětu na universitě Pražské; úřad ten zastával s neunavenou horlivostí po 28 let. Co ředitel přírodní sbírky universitní získal si zásluhu tím, že založil kabinet zoologický a na důstojný stupeň jej povznesl. K účeli tomu vykonal podporou vládní několik cest do Vlach až do Neapole, pak do Švýcar, Tyrol, Uher a Polska, navštívil i Berlín a Hamburk. Značnější však a neocenitelné jsou zásluhy jeho o rozšiřování přírodních věd v Čechách a zvláště o zvelebení literatury české. Psalť mimo *Flora čechica* (1819) a *Deliciae Pragenses* (1822) spisy své jazykem českým, k čemuž zajisté v okolnostech tehdejších rozsáhlých vědomostí reálních i filologických, zvlášť z oboru slovanských jazyků, pevné vůle, nezištné obětavosti a vlastenectví třeba bylo. Náležeľ **P.** k malému hloučku mužů, kteří všemožně i vědecké snažení do literatury české uvésti hleděli. K tomu účeli povstal časopis encyklopedický *Krok. Veřejný spis všeobecný pro vzdělance národu česko-slovanského* 1821, k němuž Purkyně předmluvu napsal, jejž pak **P.** vydával a mnoha články jak původními jak překlady obohatil. Arcidílo jeho, jež jméno jeho ve všech slovanských zemích proslavilo, jest nákladný jeho *Rostlinář*, *obsahující jednání o živobytí rostlinném pro sebe a z ohledů jiných živoků podle stavu nynějšího zvání, k rozšíření přírodnictví v povážení na užitečnost v rolnictví, hospodářství, řemeslech, umění i obchodu a vztahováním obzvláštním na lékařství* (v Praze 1820); vydání jeho účastnil se hrabě Bedřich Berchtold. Pak vydal od roku 1821—35 ještě 49 svazků, každý se 4 obrazy v malém folio, kdež vystavil nové uspořádání přirozených řádů, které se uchylovalo od soustavy De Candollovy. Názvosloví ke všem spisům sám utvořiti si musil, neboť v přírodopisu od XVI. stol. nic značnějšího se nepsalo u nás, v čase tom však obory dříve netušené rozsáhlé terminologie vyžadovaly. Práce **P**-ovy v tvoření této i nyní zůstanou základem všech vědeckých podniknutí v tomto oboru. Dále vydal *Lučba či chemie zkusná, z nejlepších spisovatelů vybral a prostonárodně přednesl J. S. P.* (1828); *Barona Cuviera rozprava o převratech kůry zemní a o proměnách v živočišstvu jimi způsobených. Podle 5. vyd. přel. a rozmnož. P.* (1834), k němuž co přídavek mnoho důležitých pojednání přidal; *Ssavectvo. Rukověť soustavná k poučení vlastnímu* (1834); *Obšírné prostonárodní učení o řemeslech a umělostech či Technologie atd., kterou sepsal Dr. J. H. Poppe a přeložil a rozmn. P.* (v Praze 1836—37); *Nerostopis či Mineralogie. Rukověť soustavní k poučení vlastnímu s XLI obraz.* (1837); *Časopis technologický pod redakcí P.* (1838—39); *Všeobecný rostlinopis, II díly, musejních sp. čís. XXIII. Počátkové rostlinství* (v Praze 1848). Do spisu Reliquiae Haenkeanae vzdělal *Cyperaceae* a *Graminaceae*. Spisy ty s větší části se znamenitými

[illegible] nákladem vlastním vydal. V rukopise zůstalo P. [illegible] kázání [illegible] a [illegible] více rukopisů. Byl údem čs. akademie věd ve Vídni, české společnosti nauk, přírodozpyt. jednoty, Musea atd. I v politické činnosti se súčastnil, byv roku 1848 do sboru st. Václavského a později co poslanec Novo-Kdyňský do Říšského sněmu volen. Od měšťanů Pražských byl do výboru městského zvolen; † 4. čn. 1849. — 2) Karel Bořivoj P., bratr předešlého, dr. lékařství a filosofie, magister porodnictví a řádný prof. všeobecného přírodopisu s technologie na universitě Pražské, nar. 17. čn. 1794 v Praze. Za příkladem bratrovým s láskou přilnul záhy již k vědám přírodním, a zvláště bystrostí ducha a vlastní [illegible] poznal [illegible] brzo květenu a zvířenu v té míře, že s bratrem již r. 1812 odvážiti se mohli na vydávání znamenitého již spisu *Vegetabilia cryptogamica*. R. 1817 vykonal půlletní vědeckou cestu do Itálie a Sicílie, na které seznámil se s některými z čelnějších přírodozpytců, a prozpytovav v botanickém ohledu okolí Etny, Palerma, Syrakus a Messiny přinesl s sebou bohatou sbírku přírodnin. Cesta tato poskytla mu látky k rozličným vědeckým pracím literárním, český popis její zůstal v rukopise. R. 1818 promovován jest na doktorství; co inaugurální dissertaci podal *Gramineae siculae*, kdež pojmenoval více nových rodů. R. 1819 nastoupil místo assistenta u prof. Bergra, do kteréhož času padá vydání obou bratří květeny české *Flora čechica* a 1822 *Deliciae Pragenses*. Pozdější svá větší díla a znamenitější články žurnalistické sepisoval dílem v německém dílem v latinském jazyku. Roku 1822 obdržel úřad kustosa zoologických a botanických sbírek při Museu. Jeden z hlavních spisů jeho jest *Reliquiae Haenkeanae*, kdež vypsán a vyobrazen veliký počet nových druhů rostlin. Pak *Symbolae botanicae cum tab. 50* (1830—33), skvostný spis, kdež výkresy vlastnoručně rejsoval; ten vydal nákladem vlastním. R. 1832 stal se prof., ale jakkoli horlivý učenec, nepřemohl pro necvičenost řečnickou neobratnost v přednášce. To vydal *Anleitung zum Selbststudium der Oryktognosie in technischer Beziehung* (1834). Co výsledek častých výletů do Karlových Varů podal ve spisu Carrově *Essay on the mineral waters of Carlsbad* (Prague 1835) *Flora of Carlsbad*. Přijat r. 1835 co řádný úd kr. české učené společnosti uveřejnil více prací z části zajímavých a důležitých, svého času uznaných, nyní k historii literatury botanické již náležejících. Podotýkáme tu: *Prodromus monographiae Lobeliacearum* (*IV. Bd. der Abhandlungen der k. böhm. Ges. der Wiss.*); *Bemerkungen über den Bau der Blumen der Balsamineen* (V. Bd. d. *Abh.*); dílo původní *Tentamen Pteridographiae s. genera Filicacearum praesertim juxta venarum decursum et distributionem exposita* (1836 V. Bd.), v němž podána nová soustava kapradin, vzbudilo velkou pozornost ve světě botanickém; taktéž *Die Gefässbündel im Stipes der Farren dargestellt v. C. P.* (Prag 1847 V. Bd. St. 307—356). Z pojednání v *Kroku* jmenujeme *O sesílení zvuku v noci dle Humboldta*; *Pojednání o ostatcích živočichů v zemi se nalezajících čili o skameněliných*, krom více jiných. Uznání jemu osvědčené a literární pověst jeho jeví se v rozsáhlé korespondenci s nejznamenitějšími botaniky celé Evropy a četnými diplomy od nejčelnějších akademií a učených společností ve Vídni, Vratislavi, Moskvě, Londýně a j.; i filosofická fakulta v Praze udělila mu při 500leté slavnosti založení university doktorský diplom. P. zemřel 2. října 1852 v Praze. Obšírnější životopisy obou bratří podal Dr. Weitenweber v *Živě* na rok 1853. *Bše.*

Prěslav 1) (*Prjaslav*) Veliký, turecky *Eski Stambul*, [illegible] sídlo knížat a carův Bulharských, nyní pouhá ves ve východních Bulharsích [illegible] města Šumna (na jihoz.), na cestě mezi [illegible] a Šumnem, u řeky Tyči (zvané Biliška, tur. *Bujuk-Kamčik*), čítá as 200 rodin bulharských a 18 tureckých; na blízku jsou rozvaliny dávného města carského. — P. jest staré Marcianopolis [illegible] Moesie, založené císařem Trajanem ke cti jeho sestry Marcie; připomíná se co znamenité místo ve válkách cís. Valensa proti Gotům (368); z ní [illegible] Theodorich Gotský (487); r. 586 dobyta jest kromě jiných měst podunajských od Avarův, až již r. 595 zmocnil se nie řecký vojevůdce Petr, jsa na výpravě proti podunajským Slovanům. Bulhaři založivše v VIII. stol. říši v Moesii [illegible] sídlo její v Marcianopoli, které odtud má slovanské jméno P. (*Περσθλάβα, Περσθλάβα* a j., *Megalopolis*), často s přídavkem Veliká pro rozdíl od Malé P-i (u Nestora *Perejaslavec*), města podunajského, nejspíše nyn. městečka Prislav u Mačinu, ve kterém Ruský kníže Svatoslav vpadnuv do Bulhar zarazil své sídlo (967). Kromě P-i byl i blízký Šumen oblíbeným sídlem panovníků Bulharských. Největší proslula P. za Borisa (852—888) a Simeona (888—927), jsouc kolébkou krásně zkvétající literatury slovanské. Maďaři vpadše do Bulhar pronikli až k P-i (893). Nádheru a bohatství stolice carské vypisuje krátce exarch Jan (v. t., č. 73), vrstevník Simeonův (v *Šestodnevě*); ve městě „stojí (prý) po obou stranách chrámy ozdobené kamením a dřívím vyhlazené, ve dvorci budovy vysoké a kostely ozdobené velice kamením i dřívím i barvami, uvnitř pak mramorem i mědí, stříbrem i zlatem." Do panování Simeonova spadá též založení zvláštního patriarchátu bulharského v P-i, o němž se krátičce jen zmiňuje starobulh. památka XIII.—XIV. stol. (tak zv. *Synodik cara Borisa*, vydal Palauzov ve *Vremenniku*, 21., srv. též *Glasnik druš. srb. slov.*, VII.); vyčítajíť se zde čtyři patriarchové P-ští: Leontij, Dimitrij, Sergij, Grigorij. Zřízení patriarchátu P-ského stalo se nejdříve r. 917, když Simeon úplně se odtrhnuv od Řekův beze vší pochyby vyloučiti hleděl současně říši svoji i z duchovního vlivu patriarchátu Cařihradského. Samostatný (*αὐτοκέφαλος*) patriarchát bulharský, avšak ne již v P-i, nýbrž v podunajském městě Dorstře (Durostolo, Silistrii), uznán jest teprvé po smrti Simeonově k rozkazu samého císaře Romana Lakapena od císařské rady, když vzešly přátelské opět poměry mezi Bulharskem a Cařihradem (po r. 929). Při druhém vpádu Ruského knížete Svatoslava do Bulhar (969) dostala se i P. do rukou Rusův, a P-ským náměstníkem jmenován starý Varjag Svěneld. Leč již na jaře r. 971 dobyta jest P. útokem od císaře Jana Cimischa, a chrabrý Svěneld vyhnán konečně i ze hradu P-ského; a Cimisches pak zvítěziv i nad Svatoslavem učinil konec carství Bulharskému (též patriarchát bulhar. zrušen); P., v níž zůstavena řecká posádka, nazvána Joannopolis. Po brzkém obnovení carství Bulharského skrze Šišmanovice (976) nestala se již P. stolicí říše, kterážto zaražena nejprvé v Prespě, potom v Ochridě; nicméně jeví se býti pevným městem bulharským, jehož dobyli kromě jiných ještě (též P-i Malé) Řekové r. 1000; v jich moci zůstala již až do vyvrácení carství Bulharského r. 1019. Odtud se P. vyskýtá jen zřídka. Ok. r. 1050—54 Pečenégové vpadše do Bulhar táborem se položili u P-i a marně jsou obléháni od Řekův, kteří konečně ustoupivše jsou hrozně poraženi. Po obnovení carství Bulharského skrze Asěnovce (1186) dostal bratr Asěně, Petr, v úděl P. a Provat, kterážto

krajiny sluly pak „území Petrovo“ (1195). Když car Kalijan uznal poslušenství stolice papežské (1202—1204), ustanoven v **P**-i (a ve Velbuždi, nyn. Kjöstendilu) zvláštní metropolita podřízený primasu Trnovskému. Po obnovení samostatného patriarchátu bulharského v Trnově a uznání jeho od Řekův (1234) za cara Jana II. Asěně, zůstala **P**. sídlem metropole, a v Synodiku cara Borisa připomíná se 12 metropolitův **P**-ských (XIII. a XIV. stol.). Týž car Jan II. Asěň dovolil Dubrovčanům kromě v jiných krajinách i v **P**-i svobodně obchod vésti. Na konci XIV. stol. připomíná se v tureckých letopisech Eski-Stambul ještě mezi značnějšími městy bulharskými. Kdy **P**. zanikla, stavši se pouhou vsí, neumíme říci; metropolita Šumenský tituluje se posud metropolitou **P**-ským. — **2) P**. (*Prislava*), druhdy tvrz v nyn. Brandenbursku nedaleko vtoku Havoly do Labe, pověstná velikou porážkou, kterou zde utrpěli dne 10. září 1056 Sasové, vedení markrabím Vilémem a hrabětem Dětřichem z Katelenburku, od Luticův; oba vůdcové padli, a což sas. vojska ušlo meči, utonulo ve vodách. Císař Jindřich III. uslyšev o té porážce roznemohl se a † 5. října. Vítězstvím **P**-ským dosáhli Lutici na čas pokoje od dotíravých Němcův. *Pf.*

Presle [prél] Charles Marie Vladimir Brunet de **P**., franc. helenista, nar. v Paříži 10. list. 1809, oddal se záhy studování starých řečí a hieroglyfů egyptských; též s jazykem novořeckým tak se obeznámil, že jím jako mateřštinou plynně mluví. Jeho práce svědčí o veliké jeho učenosti, jakož i o duchu kritickém, tak že též Franc. akademie pro nápisy r. 1852 za svého člena jej zvolila; téhož vyznamenání dostalo se mu od Franc. Společnosti starožitnické a od Institutu archaeologického v Římě; též od vlády poctěn jest r. 1854 křížem čestné legie. Sps. *Recherches sur les ètablissements des Grecs en Sicile jusqu' à la réduction de cette île en province romaine* (1845), kteréž od akademie cenou poctěny byly; *Examen critique de la succession des dynasties ègyptiennes* (1850); *Sur le papyrus grec au musée du Louvre, contenant un Traité de la sphère et sur le zodiaque triangulaire de Denderah* (1753); *Sur les tombeaux des empereurs de Constantinople* (1856); *La Grèce depuis la conquête romaine jusqu' à nos jours* (1859). Do novořečtiny přeložil **P**. Rochefoucauldovy *Maximes* a Silvia Pellica *O povinnostech člověka*. Z novořečtiny pak do frančiny přel. *Lyrické básně* Athanasia Christopula, jakož i přispíval mnohými články do *Encyklopédie des gens du monde*.

Přeslen v botanice nazývá se postavení několika listů, květů neb větví v stejné výši kolem osy.

Přeslice jest kulatá tyčka, na niž se předivo, vlna, len, konopí a p. přivazuje, když se má upřádati. Bývá buď upevněna na zvláštním postavku, anebo na vodorovné příčce, ku kolovratu připojené. Obyčejně obtočí se předivo, aby se lépe pohromadě zadrželo, papírem, jenž se však zaváže, takže jen dole malá část přediva vyčuhuje, z níž přadlec vlákna ponenáblu vytahuje a spřádá. — Poněvadž zacházení s **p**-cí jest výhradně zaměstnání pohlaví ženského, tedy slova toho užito k naznačení posloupnosti ženské, tak že „po **p**-ci“ znamená tolik co v ženském koleně, a naproti tomu „po meči“ tolik co v mužském koleně. *Pý.*

Přeslička v. Equisetum.

Přesmyk, prosmyk (fr. *défilé*, něm *Pass*) jest úzký a tudíž těsný průchod mezi pohořím po obou stranách vystupujícím, aneb mezi rozsáhlými bahništěmi, jen úzkou pevnou cestu ponechávajícími. **P**-ky mají velikou důležitost ve vědě vojenské, protože jimi pochod jest možný pouze v řadách úzkých, avšak předlouhých, čímž obrana proti nepříteli stává se mnohem obtížnější. Někdy nazývá se **p**. i úžina mořská.

Přesmykování, řec. *metathesis*, jmenuje se ve zvukosloví každé odchýlení od původního aneb obyčejného pořádku hlásek v některém slově; tak na př. jest *ratolest* to, co za léto vyroste, a tudíž *letorost* slouti má. Takové též **p**. jest v *manžel* vedle polského *małżonek*, *kapr* vedle *carpio*, *kopřiva* místo *kropiva*, *mlha* m. *mhla*, obecné *toral* místo *tolar* atd. Pro jazyky slovanské charakteristické jest **p**. skupenin souhlásek *l* neb *r* s některou samohláskou, a platí tu pravidlo, že všude tam, kde ostatní jazyky indoevropské mají skupeninu ze samohlásky některé na prvním a souhlásky *l* neb *r* na druhém místě, ve slovanštině pořádek ten se obrací, *l* neb *r* na prvním místě se klade a samohláska na druhé ustupuje. Tak na př. *vleku* vedle *ἕλκω*, *pluk* vedle *vulgus* a *volk*, *vládnu* v. *walte*, *mramor* v. *marmor*, *brada* v. *bart*, *král* v. *Karl*, *krátký* v. *curtus* a *kurz*, *zahrada* v. *garten*, *loď* v. lit. *aldija* atd. Dále zprostila se slovanština **p**-m neoblíbených skupenin souhláskových *km*, *ks*, *vs*, *vt*, *vr*, na př. *kámen* v. lit. *akmen*, *vosk* v. *wachs*, a *kvas*, *kvapiti*, *chvátiti* a *čtvero*, což povstavši stupňováním z *kys*, *kyp*, *chyt*, *čtyr* měloby zníti *kavs*, *kavpiti*, *chavtiti* a *čtevro*. *Gb.*

Přesný, tolik co čistý, neporušený, zachovalý; ku př. **p**. život, **p**-ná víra. Spis nějaký je taktéž **p**., je-li nezměněný, přišel-li tak na nás až do všech svých jednotlivostí, s jakými byl psán v dávnověkosti, t. j. neporušený. Slova přesnost užíváno hojně v logice, naznačujíci jím tu vlastnost pojmovou, když obsahuje v sobě vše co mu je nutno, a to tak, aby mu ničehož nechybělo, avšak aby též ničeho v něm nebylo zbytečného. Rekl by ku př. někdo, že člověčenstvo je mezi tvorstvy ve všemmíru tvorstvo mravné, byl by vyřknul v pojmu člověčenstva znakem mravnosti znak nadbytný, jelikož bohužel celé člověčenstvo nebývá mravné; kdyby ale řekl, že je to tvorstvo k mravnosti povolané, mravnosti dospěšné, pak by byl přesně vyjádřil pojem člověčenstva. Taktéž by nepřesně vyložil se pojem zvířete, jest-li žeby se, jako to bývá v gramatikách, zvíře toliko za živoka vykládalo, neb mluvnicím nežije ni dub, ni živel, za to ale žije jim had a holub; řekne-li se však, že zvíře je živočich, pak se podal **p**. pojem zvířete. Srovnej Přísný. *Hš.*

Prespa, staré město v Macedonii mezi Ochridou a Bitolem (Toli-Monastir) v pašaliku Bitolském, u jezera **P**-nského; obyv., hlavně Bulhaři, jsou z větší části křesťané. **P**. stala se po obnovení carství Bulharského (976) stolicí jeho, zejména za Samuela; zde zároveň sídlil též arcibiskup Bulharský; brzy však (981) oboji přeneseno do Ochridy (v. t.), ačkoli **P**. zůstala i nadál oblíbeným sídlem Bulhar. carův. Do **P**-py odvezl car Samuel ostatky sv. Achillea biskupa Larisského (978). Roku 1073 spustošena jest **P**. od Normanův, starý carský dvorec zbořen, a chrám sv. Achillea vyloupen. Později se zřídka připomíná. Biskupství **P**-nské uvádí se co diecése arcibiskupství Ochridského. *Pf.*

Pressana, ves v Benátsku, v prov. Veronské s 2363 ob. (1857).

Pressbaum, ves v dolních Rakousích, v kraji Novoměstském a okr. Purkersdorfském s 2123 ob. (1857).

Pressberg, ves v Štyrsku, v kr. Mariborském a okr. Radkersburském s 2433 ob. (1857).

Presse, jméno několika časopisů politických, mezi nimiž vyniká francouzská *La* **P**., Emil. Girardinem r. 1836 založená a tím valně rozšířená, že do

feuilletonu svého přijala politicko-socialistické romány, v nichž nejen obecenstvo ve stálém napnutí udržovala, ale i v poetické formě sociální a státní vady odhalovala. Ve Vídni vycházejí dva německé denníky téhož jmena, **P.** (vydávaná Zangem od roku 1848) a *Neue Freie* **P.** (od r. 1864), oba výhradně centralistické s germanisatorskou tendencí. Ačkoli však oba tyto časopisy jdou za týmtéž směrem, přec jim to nevadí, aby dosti často ostře se nepohádaly, když se vespolně dotknou stránky sobecké.

Pressius Pavel, čes. theolog, nar. ok. r. 1530 v Kouřími, odkudž se pak obyčejně psával také Kouřímský (*Curimensis*), vzdělal se na akademiích zahraničných v jazycích klasických o orientálských, ve filosofii a theologii a povýšen jest na universitě Vitemberské za mistra sv. umění a doktora písem sv.; vrátiv se do Čech přijat jest r. 1568 mezi členy Pražské akademie Karlovy, a r. 1570 jmenován profesorem tamtéž a proboštem koleje Karlovy, kteréž úřady jakož i jiné hodnosti akademické několik let chvalně spravoval; ok. r. 1577 povolán jest za německého kazatele do Kutné Hory, odkudž pak se dostal za děkana do Brodu Uherského, kdež † 7. bř. 1586 na vodnatelnost. Byltě muž velmi vzdělaný, písem sv. výborně znalý a zvl. dobrý kazatel v jazyku českém, německém a latinském, a býval jakož zůstalé listy vysvědčují, v přátelském spojení s nejučenějšími muži doma i v říši žijícími. *Ra.*

Pressnitz v. Přísečnice.

Přestanov, něm. *Pristen*, ves v Čechách, v kraji Litom., $^{1}/_{2}$ hodiny jihozáp. od Chlumce, známá velmi srdnatým odporem, jaký tu činily ruské gardy Francouzům dne 29. srpna 1813; na památku četu pomník Viktorie.

Prestanty v. Varhany.

Přestavlky, 1) někdy tvrz, nyní ves v kraji Králohradeck., činila druhdy zvláštní statek, kterýž v XVI. stol. byl majetkem rytířů z Bubna; 1575—89 držel je Karel Žampach z Potnšteina; 1589 až 1627 Oppersdorfové, 1627—1727 Bukovští z Hustiřan; 1727 dostaly se Janovi Václavovi Rousovi z Lipna (jehož matka byla rozená Buk. z Hust.) a manželce jeho Antonii Teresii roz. Dobřenské. Později dostal se celý statek druhé manželce toho Václava Rousa, Johance roz. Chuchelské, kteráž jej za 38.000 zl. prodala Alžbětě hrab. Cavriani roz. hr. Zárubce z Hustiřan. Od této spojeny jsou **P.** s panstvím Kosteleckým (n. Orlicí). — **2) P.**, ves a statek v okresu a kraji Chrudimském, mívala někdy tvrz, na kteréž prvotně vládykové z **P.** seděli. V I. pol. XV. stol. zastavil Unka z **P**-k tvrz **P.** s dvorem poplužním s jiným přísluš. Vaňkovi Kavalcovi z Lipoltic seděním na Žumberce, a tento ji 1437 za 550 kop prodal Jiříkovi a Karlovi bratřím z Pouchobrad. V polovici XVI. stol. náležely **P.** Andělům z Ronovce, kteří je prodali r. 1542 Lukavským z Lukavice. V 2. pol. téhož století dostal se ten statek Talackům z Ještětic, jimž přes 100 let nepřetrženě náležel. Konečně přešel koupí na hrabata z Schönfeldu, a s Marií Kateřinou roz. hrab. z Schönf. († 1753) dostal se manželu jejímu Janu Adamovi kníž. z Auersperka. († 1795). Po tom zdědil to zboží bratr hrabě František Xaver († 1808), jehož potomkům až do nejnovější doby náleželo. Nynější držitel jest Josef Keller. — **3) P.**, ves v okresu Stodském kraje Plzeň., s farním kostelem, původiště rytířské rodiny Chlumčanských (v. t.) z **P**-k a Chlumčan, z jejížto držení však statek ten již záhy vyšel. V 1. pol. XVI. stol. držel jej Oldřich Lukavský z Hrádku, po jehož smrti poručník jeho sirotků Markéty a Mandaleny zboží to ok. 1540 prodal Petrovi Cehnicovi z Říčan, po němž je zdědili synové Jan a Šebestian. Od poslednějšího přešel ten statek ok. 1580 na Adama Klenovského z Klenového a z Janovic, v kterémžto rodu se až do 2. pol. XVII stol. udržel. Dostav se později klášteru Chotěšovskému splynul s panstvím Chotěšovem. *Scb.*

Prestel Johann Gottlieb, něm. malíř a ryjec, nar. r. 1739 v Grünbachu ve Švábích, nabyl prvního návodu v kreslení u Fr. Ant. Zeillera z Reutte v Tyrolsku, později pak odešel k dalšímu vzdělání svému do Itálie, kdež se hlavně v Benátkách a v Římě zdržoval. R. 1769 vrátiv se zase do své vlasti usadil se s počátku v Normberce a zasnoubil se tu s Marií Kateřinou Höllevou, schopnou umělkyní, zvláště v ryjectví. Roku 1775 strávil asi šest měsícův u Lavatera ve Švýcařích, zaměstnávaje se nejvíce malováním podobizen. Navrátiv se do Normberka odložil štětec a věnoval se téměř výhradně nápodobování rytinou vlastnoručních nákresův nejslavnějších mistrů, což se mu zvláště výborně dařilo. R. 1783 usadil se ve Frankfurtě n. M.; jeho manželka odebrala se však již r. 1786 do Londýna, kdež mnoho výtečných krajin dle rozličných mistrů ryla a r. 1794 zemřela; on pak † ve Frankfurtě 5. říj. 1808. Jeho znamenitých nápodobení nákresů vyšly troje sbírky, jedna ve 30 listech ve Vídni r. 1779, druhá v 48 listech v Normberce r. 1780, a třetí, tak zv. malý kabinet, tamtéž r. 1782. *Mü.* — **2) M. A. F. P.**, Dr. v Emdenu, současný spisovatel něm., výborný meteorolog, sps. *Beobachtungen über die mit der Höhe zunehmende Temperatur in der unmittelbar auf der Erdoberfläche ruhenden Region der Athmosphäre* (Vid. 1859); *Das geographische System der Winde über dem Atlantischen Ocean in der vom Aequator nach den Angelpunkten der Erde gehenden Richtung, die Aenderung seiner Lage in der jährlichen Periode, so wie die Windesgebiete in der Zone der veränderlichen Winde auf der nördlichen Halbkugel* (1863); *Die jährliche und tägliche Periode in der Aenderung der Windrichtungen über der deutschen Nordseeküste, so wie der Winde an den Küsten des Rigaischen und Finnischen Meerbusens und des Weissen Meeres* (Jena 1864); *Die periodischen und nichtperiodischen Veränderungen des Barometerstandes, so wie die Stürme und das Wetter an der hannoverischen Nordseeküste als Grundlage der Sturm- und Wetter-Prognose dargestellt* (1865).

Presto (ital.) tolik co rychle, čerstvě, čile. V hudbě se naznačuje tímto nejrychlejší spůsob pohybování. **P.** lze ale také ještě stupňovati a sice za prvé co **p.** *assai* (rychleji) a za druhé co *prestissimo* (nejrychleji). V hudbě čistě instrumentální požaduje **p.**, aby se zvuky nanejvýš zběžně a lehce, při tom ale velmi okrouhle vyluzovaly. Toť pravidlem libozvuku, což když se opomine, tvoří se zvuk při zběžné hře špičatý, neb výrazem jakého se užívá v umění, tenký, opačně ale dřevěný neb ztuhlý neb lipavý. U hudby vokální (na př. u spěvohry) přistupuje ještě něco tvrdosti, když výraz náruživosti stupně nejvyššího dosáhl, netřeba ale, aby tato spůsobilost zvuku snad se skládala v hranatém přednesu, nýbrž jen v ostřejší akcentuaci (přízvuk). Kontrapunktista Enno (okolo roku 1650) použil nejprvé slova **p.** co výrazu uměleckého ve smyslu příslušném. Někdy naznačuje jak *adagio* neb *andante* tak i **p.** celé skladby hudební. Co krásný vzor slouží **p.** *pro piano* od Mendelsohna-Bartholdyho. *Pna.*

Preston, město v Lancashiru v Anglii nad R.

Ribblem s 82.961 obyv. (r. 1861), proslulo hlavně svými přádelnami na bavlnu, jichž je zde přes 50, pak strojírnami a t. d. Přes řeku jde železniční viadukt 68' vysoký.

Přestup 1) pochod příčně z jedné operační čáry na druhou, tedy flankovní, tak zvané rokírování. Při tom netáhne předvoj nikoli v před, nýbrž po boku k nepříteli hledícím. *Msý.* — **2) P.** (botan.) v. Smilax.

Přestupek v. Přečin.

Přestupný (*bissextus*) nazýváme rok, který má 366 dní. Julius Caesar totiž, když r. 45 př. Kr. potřetí byl konsulem, vida neshodu roku slunečního s občanským ustanovil, že rok má trvati 365 dní a 6 hod., a že se má děliti na 12 měsíců, 7 po 31, 4 po 30 a únor po 28 dnech. Tím spůsobem dostal však ($7 \times 31 = 217$, $4 \times 30 = 120$ a 28) 365 dní. Jelikož 6 hodin ve 4 letech dá opět 24 hod. nebo den, ustanovil Caesar dále, aby každý čtvrtý rok měl 366 dní č. aby byl **p**-m. Když však r. 1575 papež Řehoř XIII. na upravení kalendáře a tedy i celého roku pomyslil a obtížnou tu práci pomocí učeného lékaře Veronského Aloisa Lilli r. 1581 dokončil, shledalo se, že sluneční rok nemá 365 dní a 6 hod., nýbrž pouze 365 dní 5 hod. 49 min. a 12 sek. (podle Lilli, dle hvězdáře Delambrea však 365 d. 5 h. 48 m. a 51 sek. a dle hvězd. Lalanda 365 d. 5 h. 48 m. a 48 sek., což by ovšem ještě opravu v kalendáři Řehořském vyžadovalo). Dle toho různí se rok juliánský od řehořského o 10 m. a 48 sek., které ve 400 letech dají úplné 3 dni. Za tou příčinou ustanovil Řehoř dále, aby r. 1600 byl **p.**, avšak roky 1700, 1800 a 1900 aby zůstaly obyčejnými, čímž ony 3 dni se potlačily, jakož aby rok 2000 byl **p**-m, avšak r. 5200 obyčejným. Mimo tyto vyjímky jest každý rok dělitelný 4mi **p**-m. — **P**-m nazýváme den (*intercalaris*), který se vždy v roce **p**-ném klade mezi 23tý a 24tý únor, tak že má tento takového roku 29 dní. — **P**-ní měsícové kladli se u Řeků a Římanů až do zavedení roku juliánského. Řekové totiž od pradávna upravili svůj rok dle proměn měsíce, které se za dvě leta sběhnou 25kráte, a sice tak, že jeden rok měl 12, druhý 13 měsíců. Jelikož se však vypočtění to i s přidaným ob rok měsícem **p**-m (t. 13tým) neshodovalo se skutečností, ustanovil Solon na radu hvězdáře Kleostrata z Tenedu periodu osmiroční, v které se měsíc mění 99kráte. Tato měla roky o 12 měsících $= 12.29\frac{1}{2} = 354$ dnech. Aby se však vlastními dny každý rok doplnil, ustanovil Solon dále, aby v oné osmiroční periodě měl každý 3., 5. a 8. rok po 13 měsících o 30 dnech. Tím se však docílilo, že oněch 8 roků mělo $2923\frac{1}{2}$ dne, kdežto 8 roků slunečních po $365\frac{1}{4}$ dni dá 2922 dní. Chybil tedy Kleostrates v 8 rocích o $1\frac{1}{2}$ dne. Této vadě snažil se odpomoci Athenský hvězdář Meton (asi 440 př. Kr.) a zavedl periodu 19roční s měsíci po 29 a 30 dnech a s počtem zlatým (v. t.). V periodě té připadl na každý 3., 6., 8., 11., 14., 17. a 19. rok jeden **p.** měsíc po 30 dnech, ostatních 12 roků (do 19 roční periody) mělo po 12ti měsících. Toto rozdělení, ač bylo lepší předešlého, nebylo přece dokonalé, neboť Meton položil 19 slunečních roků $= 6940$ dnům, kdežto v pravdě mají pouze 6939 dní 18 hod., čímž se tedy chybilo po 19 rocích o 6 hod. Už 102 roky po Metonovi opravil řecký hvězdář Kallipus poněkud chybu tuto, an zavedl periodu 76 roků po $365\frac{1}{4} = 27759$ dnům, tak že teprv po 76 rocích chybovalo se o 6 hod. a 40 m. Tato oprava byla v celém Řecku r. 331 př. Kr. přijata a počítalo se dle ní vždy dále. Římané z neznámých příčin dělili rok na 10 měsíců, z nichž mělo 6 po 30 a 4 po 31 dnech. Tím však docílili do roka pouze 304 dní. Teprv Numa Pompilius přidal k těmto 50 dní a odňav každému měsíci, který měl 30 dní, 1 den udělal z těchto 56 dní dva nové měsíce *Januarius* a *Februarius* po 28 dnech, k nimž však pro první měsíc přidal ještě 1, tak že měl rok 355 dní. Tím se ovšem roky římské neshodovaly se skutečností, pročež zavedena jako někdy u Řeků perioda osmiroční a ustanoveno, aby se každého roku mezi 23. a 24. únor vložil **p.** měsíc vždy střídavě o 22 a 23 dnech. Den 23tého února volil se proto, poněvadž jím se končila slavnost římská *Terminalia*, po které se čeledi vyplácela mzda, odkud i oněm **p**-m měsícům říkáno *Mercedonii* (*do*, dáti, *merces*, mzda). Tyto neshodnosti vyrovnal Julius Caesar a lépe ještě papež Řehoř XIII., avšak oba ponechali **p.** den na den 24. února. *Sm.*

Presumce (z lat.), tolik co předpokládání, to jest domněnka tak dlouho za pravdivou považovaná, dokud se neprokáže její opak neb aspoň mylnost.

Přesvědčení je původně překonání někoho dostatečností a důrazností svědků, tudíž důkaz činu nějakého, i když páchatel jeho by zapíral, ku př. ten a onen byl přesvědčen z lichvy, i když dokládal býti spravedlivým člověkem. Toto zove se vnější **p.** Vnitřní **p.** zakládá se však na uvědomění vlastním, že jakýsi úsudek je pravdivým. Pravda a jistota není táž věc, není týž stav mysli. Pravda zakládá se na souhlasu tvrdění (představování si) s věcí jistou čili s jistou událostí. Tvrdím-li ku př., že zejtra bude zatmění slunce, může výrok můj býti pravdou, ale také omylem; doložím-li však, že slavný nějaký hvězdář to takto vypočital, nebo čekám-li až skutečnost sama mi zatmění slunce doloží, pak povstala z pravdy jistota. Je tudíž jistota uvědomělá pravda, a právě přechod onen v mysli z pouhé pravdy do jistoty sluje **p.** Pravda se má k jistotě jako se má předmětnost k úsobnosti: pravda t. je a pobude, i když nikdo o ní nezví, jistota však může se jen vzkřísiti v mysli lidské, když totiž si osvojí úsudek nějaký co pravdivý neb platný. Osvojení toto jde však cestou dokladů neb důkazů (v. t.), a to opět dvojím činem. Shledám-li t. že někdo, jejž mám rovněž tak za spravedlivého, jako za rozumného, sám něco má za pravdu, pak přijímám takořka jeho pravdu za svou. Tak povstává jistota čili **p.** založené na autoritě čili na svědectví, a takovou jistotu jmenujeme pak vírou. Tak se zakládá víra v písmo svaté na tom, že pochází od Boha samého, že je založené na svědectví věčné pravdy božské. Kdo by tomu nevěřil, tenť probírá spisy písma svatého sudbou čili kritikou, jako všechny jiné spisy. Rovněž věříme citům a smyslům svým co svědkům. „Toť jsem sám viděl, toť jsem sám slyšel“ je tolik jako „o tom jsem pevně přesvědčen.“ — Než to jsou jen vnější důkazy pravdy, jsou pak i vnitřní. Pravda t. zakládá se na nějakém poměru; co bez poměru je, to netýká se ni pravdy ni nepravdy. Řeknu-li ku př. nebe, vím sice něco, ale nemohu o pravdě neb nepravdě nic tvrditi; kladu-li však nebe v nějaký poměr, ku př. „nebe bylo před zemí a bude po zahynutí země,“ pak budou ihned jedni tvrditi, že to je pravda, kdežto druzí toho budou mínění, že takto ani mluviti se nemá. Nastane tudíž zkouška, na jaké straně je v skutku pravda, t. j. nastane doklad, zdaž nebe a země v poměru tom k sobě jsou čili nic. Doklad sám vede se buď cestou přezvědnou buď dozvědnou (v. A priori), nebo, abychom to prostonárodněji vyslovili, buď zkušeností neb rozumem, načež, jsou-li důvody těchto dvou dokazo-

vatelů dostatečné, nastává p. Dostatečnost však těch důvodů rozhodujeme vždy jen úsobně; poněvadž co jednomu ihned se býti zdá pravdou, tomu druhý nikterak nechce rozuměti. Pročež bývá však i p. měnivé: co jednou se nám zdá pravdou, ku př. v dětinství, tomu nepřikládáme vždy pravdu i ve stavu dospělosti, neboť souvislost, důkladnost a osvojenost našich představ, na níž právě záleží p., mění se ustavičně v životě, an život sám je pouhá proměna. Pročež povstalo již i tvrdění, že nikde a nikdy není jisté pravdy (v. Skepticismus), což je však opět přemrštěnost, jelikož, nebylo-li by vůbec a veskrz jisté pravdy, nebylo by i možné, na jisto tvrditi, že není jisté pravdy. — Konečně nutno ještě p. rozeznati od pouhého vyrozumění někomu neb něčemu, jelikož toto se zakládá jen na tom, že uvědomělí se stáváme o totožnosti našich představ s představami, jaké někdo mluvě neb píše míval na své mysli. Rozumíme t. někomu, avšak po vyrozumění teprva nastává otázka, zdaž pravdou je co pravil, t. j. zdaž nás i přesvědčí. *Hš.*

Prešern Frant., znamenitý básník slovinský, nar. 3. pros. 1800 ve Vrbě, vsi v Hořejší Krajině, † 1849 v Kranji (*Krainburg*), kde od r. 1846 byl advokátem. Pocházel z rodičů selských, stud. v Lublaně a práva ve Vídni; potom žil v Lublaně. Maje mnoho osobních nepřátel zažil všelikých útrap ve svém životě, a teprv nedlouho před koncem jeho, když se r. 1846 advokátem v Kranji stal, dostalo se mu samostatnosti i poněkud také pokoje vnitřního, pokud totiž hořké upomínky neblahých zkušeností to dovolovaly. Jeho básně jsou v tom ohledu věrný obraz duše skladatelovy; city, jež nám líčí, on sám zažil, a zkusil trpkosti, na které naříká. **P.** jest básník lyrický a zůstává jím i v eposu; cit se mu prýští z hlubokosti srdce, a jest-li že se nám zvuky lyry jeho někdy nesouhlasnými býti zdají, jest psychický nelad jeho tím zlozvukem viněn. Bohužel že dosud žádný z vrstevníků a přátel jeho nepokusil se o vylíčení této stránky jeho, aneb aspoň o podrobné vypsání jeho života a jeho stálých bojů s osobními nepřáteli, jmenovitě s kněžstvem. Básně své vydal 1847 s významným mottem: „Dlouho sem doufal a se strachoval, pak výhost naději i strachu dal; teď srdce moje prázdno — šťastno ne, a naději i strach nazpátek zve.“ Podal to jen výbor z prací svých, mnoho prý zanechav v rukopisech, které po smrti jeho protivníci zničili; což jest věc možná a podobná, neboť péro jeho bylo ostré a psalo někdy ve způsobu Bürgrově a Blumaurově. Zpomenutá sbírka obsahuje básně lyrické, epické, satirické a epigramy. Z lyrických zvláště oblíbenou se stala *Pod oknom* a obraz duše básníkovy podávající nadepsaná *Pevcu*; pak elegie *Prva ljubezen* a *Slovo od mladosti*, známá v českém překladu Čelakovského (v. téhož *Spisy básn.* str. 362). Z epických vynikají některé plasticky líčeným činem, jako *Hcére svet*, *Učenec*, *Dohtar*, *Zvjezdogledam* a *Ženska zvestoba*; jiné bujnou fantasií, na př. *Povodni mož* a jiné balady a romance; tu zpomenouti také sluší alegorie *o foenixu*, kterou k oslavě památky V. Vodnika složil, a *Orglara*, jímž odpovídá některým úzkoprsým lidem, proč pěje o lásce; nejznámější však z epických básní jeho jest *Krst per Savici*, v níž se nám představuje překrásný výjev z nejstarších dob, kdy Slovinci na pramenu Savy křest přijali a vůdce jejich lásku svou k milence proměnil v lásku ku křesťanství. Avšak ačkoli tu děje jest dosti a i rozvinutí trefné a živé, patrno přece, že se **P.** v epickém vypravování udržeti neuměl a že pravý živel jeho jest lyrika, která hned za junáckým úvodem nadvládati počíná. Známa jest dále satira **P**-ova *Nova pisarija*, v níž tepe jednak přepjaté puristy a jednak úzkoprsé protivníky své erotické musy. Epigramy jeho jsou ostré, mnohé však pro svůj národněpolitický lokalismus cíle se chybují. O překladu jeho Bürgrovy *Leonory*, jejž ve *Čbelici* podal, praví Šafařík, že statečně originálu dosáhnouti hledí. Verš **P**-ův vyznamenává se melodickým rhythmem. Zvláště pak mistrné jsou jeho znělky; tu v prvých dvou slokách podává dle způsobu národních písní obraz z přírody aneb příklad z dějin, v třetím pak a čtvrtém trojverší na tomto základě svou myšlénku provádí. Nikde není patrné násilí, jež by byl myšlénkám aneb verši učiniti musel. Proto může se *Sonetni venec* za nejzdařenější část jeho básnických prací pokládati. Připomenouti tu sluší i to, že před ním ani jedna znělka na jazyku slovinském sepsaná nebyla. Podobně i jiné jižní a orientální formy napodobiti dovedl, zejména stanci, tercinu, španělskou redondilu s asonancemi a ghaselu. V řeči jeho jeví se snaha, aby byl populární, a to zavedlo ho, že si dovoloval užívati lokalismů, jakých spisovná slovinština nedopouští; zejména časté a neobvyklé elise jsou na újmu, na př. *s'nu* místo *sinu* atp. Čelakovský poukázal ve svém posouzení básníků slovinských (v *Čas. čes. mus.* 1832) k této vadě, a **P.** povšimnuv si toho při vydání básní svých opravil mnohé vytýkané chyby, jakž souditi lze při porovnání této sbírky s ukázkami, které **P.** do *Čbelice* byl podal. — Do češtiny přeložil z **P**-a Čelakovský kromě nadřečené elegie jednu znělku a *píseň vojenskou*. *Gb.*

Prešov, rus. *Priašov*, maď. a něm. *Eperies*, lat. *Eperiesinum*, t. *Fragopolis*, svob. kr. a spolu hl. město v uher. Šáryšské stolici na levém břehu řeky Torysy u paty vrchu Táboru, v krásném a příjemném kraji, asi s 10.000 slov., rus., něm. a maď. obyvat., obírajícími se rolnictvím, řemesly a obchodem s obilím, vínem, plátnem atd. **P.** má veliké trhy; jest od 1807 sídlem sjednocenořeckého biskupa a kapituly, pak okresní tabule pro celý kraj Předtisí, dále župních úřadův a shromáždění, jakož i rusk. spolku *(Obščestvo sv. Jana Krst.)*; má 4 kat. a 1 ev. A. V. chrám, 1 synagogu, pěknou Kalvarii, od 1671 františkánský konvent, kat. vyš. gymnasium, ev. kolej, několik knihoven, knihtiskárnu, divadlo, ústav pro chudé a sirotky, nemocnici, spořitelnu, pracovnu a více rukodílen; množství st. a znam. budov, mezi nimiž znamenitější jsou: farní chrám sv. Mikuláše s věží 216 stop vysokou, župní, městský a kapitulské domy a více hraběcích palácův, krásné zahrady, v okolí milé procházky a 3 pusté hrady, totiž: Šáryš, Kapivár a Várallyu č. Podhrad; ve vzdálí asi 1 hodiny má v Borkůtě a v Csemetě chutné kyselky s navštěvovanými koupelemi; ve vzdálí půl hod. jest solní huť Šóvár. **P.**, již r. 1247 z uh. listin co důležité město znám, stal se pod Karlem I. r. 1324, dle jiných teprv pod Ludvíkem velikým 1374 kr. městem a byl tedy také zdmi obehnán a ohražen. R. 1687 byl zde pamětný, od Maďarův „krvavým“ zvaný soud proti přívržencům Tökölího, jehož předsedou byl kr. komisař hr. A. Caraffa (v. t.). V **P.** narodil se topograf M. Korabinský (v. t.). *Chr.*

Prešpurk, *čes.* též *Břetislav*, maď. *Possony*, lat. *Posonium*, něm. *Pressburg*, jedno z nejpřednějších král. svobodných měst uherských a bývalé hl. m. království Uherského, obyčejné sídlo arcibiskupa Ostřihomského co primasa Uherského, župní sídlo kongregace **P**-ské, zemské finanční direkce, směnkového soudu první stolice, superintendenta augšp.

a helvetského vyznání, leží na vídeňsko-pešťské železné dráze na levém břehu Dunaje, v 48° 8′ 34″ sev. šířky a 34° 46′ 17″ vých. délky, 7 mil na východ od Vídně a jednu míli od hranic arciknížectví Rakouského. Na severových., východ a jih od **P**-u rozprostírá se v dálce několika mil rozsáhlá rovina, na severu však a na záp. kloní se téměř až k městu révou posázené stráně Malých Karpat. Podnebí jest mírné; prostřední teplota celého roku +8° R.; na jaře +7·93°, v létě +16·84°, na podzim +8·29°, v zimě —1·09°; prostřední výška tlakoměru 339·91 Pař. čárek; prostřední výška deště 20·62 Pař. palců. Dle posledního sečtení z r. 1857 počítalo se v **P**-u v 1849 domech 43.863 obyv., valnou většinou německých; co do vyznání náboženského bylo přes 30.000 katolíků, přes 7000 evang. a přes 5000 Židů. **P**., rozkládající se na prostoře 1·44 □ m., záleží z města vlastního a 4 předměstí, a čítá 7 větších náměstí, z nichž přednější jsou náměstí u radnice s hlavní stráží, trh drůbežní se sochou sv. Floriána, náměstí divadelní se stinnými procházkami akáciovými a lípovými, rybní trh se sochou sv. Trojice a trh obilní. Z 11 katolických chrámů vyniká kathedrála sv. Martina v slohu gotickém (započata od sv. Štěpána a dostav. od sv. Ladislava r. 1090), v které královè Uherští bývali korunováni, jakož i koruna tři dni před korunovací veřejně vystavena. Tento chrám, v nejnovější době nádherně opravený, lze počítati k nejpřednějším památkám umění stavitelského v celém Rakousku; k památkám v něm se nalézajícím počítati slušno mramorovou kapli sv. Jana, olověnou a 100 centů těžkou sochu sv. Martina v kroji uherském a více pomníků Ostřihomských kardinálů, jakož i některých rodin šlechtických. Po tomto jest památný kostel františkánský, vystavený r. 1272, v kterém královè Uherští po korunovaci několik šlechticů na rytíře zlaté ostruhy mečem sv. Štěpána pasovali. Mimo tyto nalézá se tam 7 kaplí, 4 kláštery mnišské a 3 pro ženské, 2 evang. chrámy a jedna synagoga. Z ústavů vzdělavacích jmenujeme král. katolickou akademii se školou právnickou a bibliotékou, katol. gymnasium, vyšší školy reální, evang. lyceum s gymnasiem a bibliotékou, studia filosofická a theologická, katol. seminář, katolickou hlavní a vzornou školu, 5 kat. a 2 evang. školy triviální, 2 evang. školy občanské, ústav pro učitelky, 2 dívčí konvikty, 3 katol. a 2 evang. školy pro dívky, školu rabínskou, židovskou hlavní a triviální školu, školu hudební a technickou školu kreslířskou. Zájmům vzdělavacím slouží taktéž 2 tam vycházející časopisy, 4 závody kněhkupecké a umělecké a 3 kněhtiskárny. Přiměřeně svému názvu působí spolek pro zvelebení církevní hudby, zpěvácký spolek, jednota lesnická a jednota přírodozpytecká, pak ústav tělocvičný, škola šermířská a jízdárna. K ústavům dobročinným náleží všeobecná nemocnice, blazinec, městský špitál, nemocnice milosrdných bratří a špitál alžbětinek, ústav hluchoněmých, ústav pro slepé, nemocnice pro evangelické řemeslníky a služebné, král. chudobinec, zastavárna, pracovna; též četné spolky dobročinné působí v rozličném směru k ulevení bídy trpících. — Z předních budov uvádíme zemský dům, v kterém zasedával uherský sněm říšský, arcibiskupský palác, dům župní, radnici, divadlo s redutním sálem, kasárny, veliký sklad obilní, pak paláce Grassalkovický, Batthianský, Esterhazský a j. Západně od města nalézají se na pahrbku, přes 400′ vysokém zříceniny bývalého královského zámku, vystaveného r. 1645, v kterém až do r. 1802 byly chovány uherské klenoty říšské; od té doby byl proměněn na kasárny, které malou pevnost tvořily, avšak roku 1811 strašným požárem stráveny byly. Hned pod těmito zříceninami vede loďkový most na pravý břeh Dunaje, ověnčený rozsáhlým libosadem. Na blízku téhož mostu na levém břehu Dunaje nalézá se známý „král. vrch,“ železným zábradlím ohražený, na který musili královè Uherští v den korunovace koňmo a v uherském kroji se odebrati a mečem sv. Štěpána ve spůsobě kříže na všechny strany máchati, na znamení, že chtí říši Uherskou proti všem nepřátelům brániti. — Mimo již uvedené náměstí divadelní, které co střediště elegantního světa jest nejživější, jsou obecenstvu přístupny též pěkné parky Erdödský a Palffský; zábavě slouží četná místa uvnitř města i mimo město, jako dunajský ostrov Mühlau, zařízený po spůsobu vídeňského práteru, Gamsberg, Nový svět, Sans-Souci a j. — Průmysl jest dosti živý a zabývá se hlavně vyráběním suken, kůží, papíru, zboží hedbávného, zlatnického, stříbrnického a sklářského, potom lihovin, oleje, octa, cukru a tabáku. Na okolních pahrbcích pěstuje se víno, v zahradách a na březích Dunaje ovoce a zelenina. Obchod domácí jest taktéž čilý, zejména pak pro příznivé položení na železné dráze a na splavné řece vydatný jest převozný obchod v obilí a ve víně. — Dějiny. O počátku a vzniku **P**-a nelze naprosto nic jistého udati; dle pověsti byl založen již za dob římských, a sice od jakéhosi Pisona, vojevůdce cís. Tiberia, který v těch krajinách válku vedl, a po němž i **P**. *Pisonium* nazván byl. Tolik však jest známo, že již od první doby panování Německých císařů z domu Saského **P**. pod jménem *Breciburk* neb *Preciburk* se uvádí. V srp. 907 svedena tam byla veliká bitva mezi Maďary a vojskem Němec. krále Ludvíka IV., v kteréž padl vévoda Bavorský, největší vojevůdce svého národu, a v které král Ludvík sám sotva útěkem život svůj zachoval. V této bitvě zdá se, že i Moravský král Mojmír II. se svými zahynul. V list. 1491 uzavřen tam byl mír mezi Uherským králem Ladislavem Jagellonským a Římským králem Maximilianem, v kterémž onen od Maximiliana i od cís. Fridricha III. za krále Uhers. uznán byl, za to však Maximilianovi v případu bezdětnosti nástupnictví slíbiti musil. R 1515 byl **P**. velikým požárem postižen; v list. 1526 byl tam od ovdovělé královny Marie Rakouské poprvé uherský říšský sněm svolán, jakož vůbec potom, když Turci valné části země i s hl. městem Budínem se zmocnili, stal se **P**. ústředním sídlem nejvyšších úřaddů říšských i primasa Uherského a korunovačním městem králů Uherských (od r. 1563). R. 1619 zmocnil se **P**-a Gabriel Bethlen, avšak již r. 1621 byl přinucen od cís. vojska jej opustiti, načež roku 1648 byl **P**. od arcikn. Leopolda Viléma opevněn. Ještě až téměř do konce XVIII. století byl **P**. nejpřednějším, nejkrásnějším a nejlidnatějším městem v zemi: později však zůstal za Peští v každém ohledu, za Budínem co do důležitosti úřední a i za Debrecinem co do lidnatosti; neboť r. 1784 přeložil císař Jos. II. náměstnictví i ostatní nejvyšší úřady ústřední do Budína. R. 1785 přeložena byla akademie z Budína do **P**-a. Ve francouzské válce r. 1805 **P**. mnoho neutrpěl; 26. pros. 1805 uzavřen tam po bitvě Slavkovské mezi Francií a Rakouskem mír **P**-ský (v. Napoleon str. 632), kterým rakouská válka roku 1805 byla ukončena. Hůře však dařilo se **P**-u r. 1809, kdež k zamezení přechodu Francouzů přes Dunaj zařízeno bylo předmostí a háјeno rak. generálem Bianchim asi s 8000 muži; 3. a 12. čna svedena o toto místo tuhá bitka, po kteréž, když Rakušané s místa ustoupiti nechtěli, dal franc. generál Davoust 26—29 čna do **P**-a z děl stříleti, při čemž

byly 123 domy zbořeny a ještě více jich značně porouchâno. Rakušané však vzdor tomu až do uzavření příměří z **P**-a neustoupili. Od 12. list. 1847 zasedal tam sněm, od samého císaře poprvé řečí maďarskou zahájený, v kterémž pověstnou řečí Košutovou ze dne 3. bř. 1848 revoluční smýšlení národa Maďarského našlo přímého vyslovení. Zavřením téhož sněmu od krále samého 11. dub. 1848 skončena první nekrvavá perioda revoluce uherské, načež sněm příště v Pešti zasedati měl. Ku konci prosince 1848 obsadil Windischgrätz beze všeho odporu **P.**; taktéž ku konci dub. 1849 ustoupilo vojsko císařské po marných bojích u Komárna do **P**-a, kamž v kv. i císař sám se odebral, chtě přítomností svou v táboře povznésti klesajícího ducha vojáků. V ún. 1850 byl **P.** postižen největší až dosud tam známou povodní, která však bez velikých škod brzy opadla. — **P**-ská župa rozkládá se na obou březích Dunaje, v Karpatech, na řece Moravě a Váhu, a hraničí na sev. a severových. se župou Nitranskou, na jihových. se župou Komárenskou a Ostřihomskou, na západ a severozápad se župou Mošoňskou a arciknížectvím Rakouským, zaujímajíc královská svobodná města Pezinek (*Bösing*), Modrou (*Modern*), Trnavu, **P.** a sv. Jiří (*St. Georgen*). Rozlohou má 58·87 □ m. se 183.242 obyv. (1857) v 5 městech, 23 msích a 292 vsech. Karpaty, táhnoucí se od **P**-ka směrem severových., dělí jinak rovinaté území župy **P**-ské na menší část severozáp. a na větší jihových. Hlavní řekou jest Dunaj, který při svém malém spádu se tam ve více ramen dělí a více ostrovů tvoří, z nichž největší jsou až ke Komárnu sahající Velký a Malý Čalókez (*Schütt*). Ostatní řeky jsou Morava, Dudváh, Váh, Trnava, Blova, Polana, Rudova. Vyjma neúrodnou písčinu na ř. Moravě, jest ostatní půda velmi úrodná, plodíc pšenici, víno, konopě a mnoho ovoce; ze živočišstva hovězí dobytek, koně, ovce, drůbež a ryby.

Přeštice, okr. město v kr. Plzeňském na řece Úhlavě, čítá 2136 čes. obyv. (1857), má děkanský kostel Nanebevzetí P. M. r. 1775, od op. Kladrubského kn. Amanda Streera nově vystavený, pohřební kapli Povýšení sv. Kříže, fil. kostel sv. Ambrože na samotě Vícově, který r. 1350 farním býval, far. školu a t. d. — **P.** bývaly sídlem dědičných županů; když r. 1235 poslední dědičný župan **P**-cký bez dědiců byl zemřel, připadly **P.** koruně, načež darován jest celý újezd **P**-cký Anéžce, sestře krále Václava I. abatyši u sv. Františka v Praze. Od kl. sv. Fr. koupil 6. srp. 1238 **P.** opat Kladrubský Reinher za 1200 hřiven, což i kr. Václav listem 17. pros. 1239 potvrdil, byly to jmenovitě: „P. ves trhová, vsi Poděvúsy, Horka, Vícov, dvoje Krašovice, dvoje Vodokrty, Sadeň, Lhota, Přednice, Kličov, Radochov, Pertoltice, Rudoltice, Krteš a ve vsi Skočicích 1 lán.“ Opat Reinher založil u kostela sv. Ambrože r. 1245 poustevnu, z kteréž povstalo později proboštství, a to trvalo do rozbrojů husit., načež cís. Sigmund 1421 **P.** pánům J a n o v i a V i l é m o v i bratřím z R i s e n b e r k a ve 1271 kopách gr. Pr. v zástavu dal; p. Švihovští z Riesenberka v okolí osedlí drželi **P.** a Žerovice po 200 let; ku konci XVII. stol. získal je F r a n t i š e k A d a m hr. z B u b n a a L i t i c († 1711), jehož dcera a dědička M a r i e J o s e f a provd. hr. z Lobkovic **P.** r. 1716 Kladrubskému opatu Maurovi II. F i n d s g u t o v i za 75.000 zl. prodala. Po zrušení kl. Kladrub. r. 1785 koupil **P.** a Žerovice od administrace státních statků hr. z S c h ö n b o r n u, jehož rodu pak náležely. V **P**-cích zrozen Š e b e s t i a n M o s a z n ý (*Aerichalcus*), senior koleje Karolínské, který učil po dlouhý čas krásnému umění na univers. Pr. a † 21. list. 1555. — O k r e s **P**-cký měl 1857 na 5·33 □ m. 23.275 čes. obyv. ve 2 m., 1 msi a 48 vsech. *Vl.*

Pretendent (z lat.), každý, kdo sobě nějaké právo přivlastňuje, v užším smyslu princ osobující si právo k nějakému trůnu jemu zadržovanému. Takovými **p**-y byli v minulém století jmenovitě Stuartové: tak zvaný Jakub III. a jeho syn Karel Eduard; v našem století uvádíme mimo jiné Karla Španělského, který domáhal se trůnu proti nyní panující královně Isabele, pak hraběte Chamborda (Jindřicha V.) a hraběte Pařížského, osobující sobě právo k trůnu francouzskému, onen co dědic po Karlu X., tento po Ludvíku Filipivovi Orleanském.

Pretext (lat. *praetextus*), tolik co z á m í n k a.

Preti M a r i a v. C a l a b r e s e.

Přetvářka je, doslovně vzato, úmyslné tváření se jistým spůsobem, aby se tu nepoznal pravý tvar mysli vnitřní. Přirozeným spůsobem bývá sice tvář lidská zrcadlem duše, než vůlí a cvikem dovede hlavně člověk p o k r y t e c tvář svou míti tak v moci své, že jinak se zevnitř tváří, nežli je u vnitř. Na divadle je toho nutná potřeba, ba i v živobytí praktickém žádá to někdy opatrnost i chytrost, nejeviti vše na tváři, co uvnitř hýbá člověkem; než hanobí to, jako každá lež a každý podvod, člověka, jest-li že úmyslně tváří svou jde na šidění člověčenstva, a to teprva bývá p o k r y t e c k á **p.** *Hi.*

Pretwicz Bernard († 1561), starosta Barský a Trębovelský, času svého znamenitý válečník, jenž svedl s Tatary a jinými nepřáteli sedmdesát vítězných půtek. Posud udrželo se o něm pořekadlo: *Za czasów pana Pretwica spała od Tatar granica.* Taktéž syn jeho J a k u b, r. 1605 kastelán Kamenecký, vojev. Podolský, porazil několikráte Tatary a kozáky a udržel slávu otce svého; † 1613.

Preuss Johann David Erdmann, současný dějepisec a biograf něm., nar. 1. dub. 1785 v Landsberku nad Vartou, byl od r. 1816 učitelem v ústavě Fridricha Viléma v Berlíně a od r. 1841 jest historiografem domu královského. Naps. *Biographie Friedrich's des Grossen* (4 sv. textu a 5 dílů listin, Berl. 1832—34), pak *Lebensgeschichte des grossen Königs von Preussen, Friedrich's II.* (2. vyd., 2 sv., Berl. 1837). Mimo to opatřil **P.** veliké vydání spisů Fridricha Velkého.

Preussen v. P r u s y.

Preval, Claude Antoine Hippolyte, vicomte de, franc. generál, nar. v Salinsu v depart. Jurském 6. list. 1776, † v Paříži 19. led. 1853. Vstoupiv záhy do vojska vyznamenal se ve válkách vedených za republiky i za císařství, tak že 1806 na brigádního generála a 1814 na divisionáře povýšen byl, zúčastniv se mezi tím též prací státní rady co referent o prosbách císaři podaných. Když Gouvion Saint Cyr podruhé složil úřad ministra války, odstoupil i **P.** a žil v soukromí až do roku 1828, kde povolán jest do vyšší rady vojenské. Byv potom ještě činným ve správě vojenské pod maršálem Soultem odstoupil s tímto 1834, načež 1837 stal se pairem a předsedou válečního a námořního výboru ve státní radě. Co přívrženec Napoleonovců jmenován jest r. 1852 senátorem. Titule barona dosáhl 1808, a vikomta 1818. Co spisovatel o vojenství požíval **P.** dobrého jména, sepsav mimo články do žurnálu *Spectateur militaire* as 10 děl samostatných.

Prevalence (lat. *praevalentia*), p ř e v a h a.

Prevalj, P r e v o l i, *Praevali*, ves v Korutanech v okr. Pliberském, s 2799 ob. (1857) a rozsáhlými hutěmi železnými, kdež se vyráběly první koleje pro železné dráhy rakouské.

Prevence (z lat.) jest vůbec tolik co předejití neb dříve přijití; zvláště pak jest p. upozornění někoho na hrozící podskok neb nebezpečenství, aby dle toho zařídil svou činnost k vyvarování škody. P. v soudnictví jest uchopení se soudní věci od soudu jednoho dříve než k též věci přistoupí soud jiný, taktéž k provedení jí oprávněný.

Preventivný, tolik co předchozí, přípravný, tudíž i předběžné opatření činící k vystříhání se budoucí ztráty, nebezpečí neb obtíže. — V trestním právu slove p-ná theorie učení, dle kterého se mají na zločince uvalovati takové tresty, které by je společnosti neškodnými činily. — P. výkaz ve finančním hospodářství slouží finančnímu ministrovi k poznání a systematické evidenci státních příjmů, v jistém správním období do státních pokladnic sejíti se majících. Tak jako z výkazův potřeby dovídá se o nastávajícím nákladu, tak čerpá finanční ministr z p-ného výk. vědomost, jakého uhrazení z rozličných příjmů veřejných v té jisté době očekávati lze, a čeho tudíž třeba, aby objevující se snad nedostatek v čas opatřen a kryt byl. Dle toho p-né výkazy obsahovati mají veškeré odvětví státních důchodků a jiné druhy příjmů, jaké v předběžném rozpočtu toho roku uvedeny jsou, a předkládají se ministerstvu od dotýčných orgánů správy finanční tak, jako výkazy potřeby měsíčně, a to vždy nejméně 14 dní napřed, než měsíc nastane, o němž výkaz jedná. Aby p-mi výk. postup správy jednotlivých důchodků stopován býti mohl, děje se v nich též porovnání příjmů jistého měsíce s částí rozpočtu na jeden měsíc připadající, jakož i příjmů všech již uplynulých měsíců toho roku s části rozpočtu na tolikéž měsícův připadající, při čemž nápadné a důležité odchylky od rozpočtu odůvodněny býti mají. Při důchodcích s jistým přímým nákladem spojených třeba v p-ném výk. i náklad na tu jistou dobu se vztahující vyznačiti a od výnosu zhruba odpočísti, aby takovým způsobem jen čistý výnos, všeobecným finančním potřebám sloužící, na jisto postaven byl. Tím, že tytéž orgány správy finanční 14 dní po uplynutí každého měsíce ministerstvu předkládají výkazy důchodů, tedy příjmů skutečných do státních pokladnic již vešlých, umožňuje se zase jistá kontrola p-ch výk. i toho, zdali činnost orgánů správních a výkonných za povinností i potřebou pozadu nezůstává. *Mi.*

Preveza, jindy silně opevněné turecké město v jižní Albanii na poloostrovu na začátku chobotu Artenského. Zde stálo někdy starožitné Actium, u něhož Augustus zvítěziv založil na památku na blízku město Nicopolis, jehož zbytky posavad se tu nacházejí. P. patřila republice Benátské, jejímž zrušením přišla v moc Turků. Má malý přístav a 8000 obyv., kteří vedou obchod s výrobky dolní Albanie.

Previtale Andrea, ital. malíř, dle svého rodiště Bergama, též *Andreas Bergamensis* zvaný, byl žák Giovanna Belliniho a květl v l. 1506—1545. Hlavní jeho díla, vyznamenávající se ušlechtilým, avšak rázným poklidem, nacházejí se v jeho rodišti; zvláště vyniká z nich oltářní obraz v kostele sv. Ducha, *Sv. Jan Křtit. s jinými svatými*. Též galerie Manfrin v Benátkách chová od něho velmi spanilou *Sv. Rodinu.* *Mü.*

Převor, lat. *prior*, řeholník, který v nějakém klášteře jest představen druhým bratřím, ustanoven svobodnou volbou bratří, postaven však pod dohlídku ještě vyššího, pro jistou krajinu neb celou řeholi voleného dozorce (provinciála, generála). P-a si volí kněží melitenští, jehož velkop. potvrzuje; p-y pro jednotlivé kláštery a ústavy volí si augustiáni, dominikáni a j., však dohlížejí jim provinciálové a podobní přednostové; kvardiáni františkánů a kapucínů, minoritů, majorové milosrdných jsou vlastně taktéž svobodnou volbou bratří ustanovení p-ové, nad nimiž dozor má provinciál. Opat benediktinský, cisterciácký, premonstrátský a j. jsou vlastně taktéž od bratří voleni p-ové, však výsadou pontifikální a právem biskupskému podobným nadaní. Tito pak stanoví ze své vůle zástupce svého v klášteře, jemuž se říká p.

Převorsk (*Przeworsk*), okresní město v Haliči v kr. Řešovském na ř. Mlečce s 2253 ob. (1857); má tři kláštery: bernardinův, strážcův sv. hrobu a panen milosrdných, farní kostel, od Jana Tarnovského, vojev. Sandoměřského 1394 založený, slyne starožitným historickým obrazem P. Marie. Město P. náleželo, pokud se ví, nejprvé Tarnowským, r. 1498 spustošili je Turci a Valaši, 1613 náleželo Anně z Kostkův, kněžně Ostrožské, brzy potom dostalo se v držení kn. Stanislavu Lubomírskému. Nejvíce zkvetlo město za kn. Žofie z Krasińských Lubomirské, která tu zavedla rozličné závody průmyslové. — Okres P-ský měl 1857 na 7·03 □ m. 39.132 ob. v 1 m., 1 msi a 42 vsech.

Prevost [prevó] **1)** d'Exiles, Antoine François, franc. spisov., nar. v Hesdinu v bývalém hrabství Artois 1. dub. 1697, † 23. listop. 1763. Život jeho jest plný dobrodružství; byv u jesuitů vychován, vstoupil do jejich řádu, který však již v 17. roku opustil, aby se oddal službě vojenské; než nejsa tam pro přísnost kázně spokojen vrátil se do kláštera, odkud však po nějakém čase touha po živobytí světském jej vypudila a zase do řad vojenských přivedla. Byv zklamán nešťastnou láskou vstoupil do řádu benediktinů, kde též složil slib klášterní (1720). Vyučovav nějaký čas na školách humanitních v St. Germeru poslán jest do St. Germain des Prés, kdež sám jeden svazek spisu *Gallia christiana* redigoval, jakož i první 2 sv. svých *Mémoires d'un homme de qualité* sepsal. Zatouživ opět po svobodě vymohl na kurii papežské aspoň toho, že směl přestoupiti do řádu méně přísného, čemuž však odporoval biskup Amienský; tím popuzen utekl P. do Holandska (1727), a odtud s jednou protestantskou dívkou do Anglicka (1733), jsa mezi tím neunaveně činným na poli literárním. R. 1834 podařilo se mu přízní prince Contiho, který jej svým almužníkem jmenoval, že směl se do své vlasti navrátiti. Zakoupiv si později prostý domek v St. Firminu blíže Chantilly chtěl tam poslední dny svého života klidně a v nábožnosti stráviti, když vraceje se jednou domů lesem mrtvicí raněn jest. Přivolaný lékař, maje jej za mrtvého, jal se jej ihned otvírati, při čemž však P. opět k životu i jasným smyslům přiveden jest; než následkem nešťastného říznutí zemř. brzy na to. Co spisovatel byl P. velmi plodný; všech jeho spisů počítá se 200 sv. Nejlepší z jeho románů jsou *Le doyen de Killerine* (Pař. 1735, 6 sv., 3. vydání 1821) a *Manon Lescaut* (Pař. 1733, a potom mnohokráte); veliké oblibě těšil se jeho periodický spis *Le Pour et le Contre* (1733—40, 20 sv.), jakož i jmenované již *Mémoires* (1828—32, 8 sv.; 4. vyd. 1821). — **2)** Pierre P., švýc. fysik a spisovatel, nar. v Genevě 3. bř. 1751, † tamtéž 8. dub. 1839. Vystudovav theologii oddal se, nemaje k ní chuti, právnictví, v kterémž i hodnosti doktor. a advokátské dosáhl. Pobyv v Holandu a Paříži povolán jest za prof. filosofie do Berlína, kdež i členem akademie se stal. Za svého pobytu tam zabýval se filologií, lučbou a sepsal první své práce o politickém hospodářství. Navrátiv se 1784 do svého rodiště vyučoval tam pěkné literatuře, načež 1793 obdržel stolici filosofie a 1810 stolici všeobecné fysiky. Po

r. 1814 zasedal v radě representativní, kdež hájil idey pokroku; ač vzdal se již 1823 všech veřejných úřadů, neustal přece až do své smrti četnými články do sbírek vědeckých i literárních přispívati. Ze spisů jeho jmenujeme: *De l'économie des anciens gouvernements comparée à celle des modernes* (Berlín 1783); *De l'origine des forces magnétiques* (Geneva 1788); *Recherches physico-mécaniques sur la chaleur* (tamt. 1792); *Essais de philosophie* (t. 1804, 2 sv.) a j, mimo veršovaný překlad Euripidových tragédií a překlady některých filos. i ékonomických spisů angl., k čemuž se řadí přes 50 vědeckých memoirů, uveřejněných v Londýnských *Philosophical transactions*, pak ve sbírkách akademie Berlínské a Institutu francouzského. — **3)** Isák Bened. **P.**, nar. 7. srp. 1755 v Genevě z rodičů chudých. Obdržev vychování téměř nedostatečné oddal se spočátku umění mědiryteckému, později obchodu; avšak i tohoto se v brzce vzdal, načež jej vzal za vychovatele synů svých Delmas z Montaubanu. V tomto povolání věnoval **P.** veškeré síly své vědám, zvl. fysice a mathematice, v nichžto po krátkém čase nemálo vynikl za příležitostí, které mu k tomu poskytoval známý astronom Lachapelle, na blízku bydlící. R. 1810 stal se **P.** profesorem protest. bohosloví v Montaubanu, kdež † 18. čna 1819. Ve fysice proslul theorií o radiací tepla, již vydal ok. 1790. Máme od něho toliko jediné větší dílo *Sur la cause de la carie ou du charbon des blées* (Paris 1807), avšak mnohá pojednání v memoirech rozličných akademií, v *Annales de chimie* 1797, 1802, 1819; v *Biblioth. britannique* 1801, 1815. — **4)** Louis Constant **P.**, franc. geolog, nar. v Paříži 4. čna 1787, † tamtéž 16. srp. 1856. Již od útlého mládí jevil **P.** náklonnost k vědám přírodním a jmenovitě též k zoologii, jak tomu první jeho práce *Sur les poissons* nasvědčuje; později ale oddal se docela badáním geologickým, za kterouž příčinou i časté cesty po Francii, Německu, Itálii a Rakousku konal. První znamenitou práci v tom oboru podal v *Collection des savants étrangers* pod názvem *Sur la costitution géologique du bassin de Vienne en Autriche* (1820). Proskoumav r. 1827 podruhé formaci půdy Pařížské zamítl taktéž starou theorii o pozdějších záplavách země vodami mořskými, vystaviv na místo ní theorii o naplaveninách říčných Jinými výskumy, konanými v Itálii a střední Francii, dokázal, že vulkanické hory Vesuv, Etna, Mont Dore a Cantal jsou prosté kužele, způsobené ponenáhlým nahromaďováním látek vyvržených, čímž přišel do sporu se staršími geology, jenž za to měli, že původně násilnými výbuchy skály se pozdvihly. Od r. 1831 byl **P.** prof. geologie na Sorbonně, jakož i členem akademie věd. Své práce uveřejňoval **P.** toliko ve zprávách učených společností: *Sur les perforations des roches calcaires attribuées à des hélices* (v bulletinu Společ. filomathické 1842); *Sur le terrain nummulite de la Sicile* (Společ. geolog. 1844); *Classification chronologique des terrains* (t. 1845); *Chronologique des terrains et syncaronisme des formations* (Akad věd 1845); *Recherches expérimentales sur les dépôts sédimentaires* (tamt. 1847) a j. — **5)** Lucien Anatole **P.** Paradol, franc. spisov., nar. v Paříži 8. srp. 1829, studoval s výborným prospěchem na koleji Bourbonské a potom na vyšší škole normální, načež 1851 s rozličnými pracemi literárními před obecenstvo vystoupil. Za své *Éloge de Bernardin de Saint Pierre* byl poctěn cenou od Akademie francouzské. Byv 1855 za doktora věd povýšen přišel do Aixu za prof. literatury franc., vzdav se ale po roce tohoto úřadu stal se hlavním redaktorem časopisu *Journal des débats*; po nějaký čas redigoval též *La Presse*. Čelnější jeho spisy jsou *Revue de l' histoire universelle*. (Pař. 1854), v kterémž líčí všeobecný rozvoj humanity; *Du rôle de la famille dans l'éducation* (1857), který byl od Institutu franc. cenou poctěn; *Nouveaux essais de politique et de littérature* (1862), pak množství znamenitých článků v *Journal des débats*. 8 bř. 1866 stal se na místě Amperově členem Franc. akademie.

Prévôt [prévó], franc. z lat. *praepositus*, představený, byl ve Francii druhdy název prvních soudců, buď královských buď i panských. Nejpřednější byli: **p.** *de la connétablie*, též **p.** *de l'armée*, nejvyšší soudce, jenž soudil zločiny od vojáků spáchané, vyjímaje král. gardy, jenž měly zvláštního **p-a** *des bandes*. — **P.** *de l'hôtel du roi* (král. paláce), ustanovený od Filipa V., přijal r. 1572 název *Grand*-**p.** *de France*, a rozsuzoval v civilních rozepřích i ve věcech policejních a trestních všech osob, které na dvoře král. se nalézaly. Vojenský sbor, který měl k své ruce k zjednání platnosti nálezům soudním, proměněn byl za revoluce ve sbor žandarmů. — **P.** *des marechaux* rozhodoval v rozepřích nejvyšších důstojníků vojenských. — **P.** *de Paris*, předseda městského a zemského soudu Châteletského v dávném hrabství Pařížském, zároveň hejtman rytířstva téhož území a protektor university, zaujímal po radních parlamentních první místo v Paříži. — **P.** *des marchands* nazýval se předseda obchodního gremia v Paříži, jsa zároveň prvním úředníkem v městě, v důstojnosti as nynějšího maira.

Prevotální soudy (*Cours prévôtales*) sluly ve Francii v době předrevoluční zvláštní soudní sbory, jimž příslušelo rozhodovati o zločinech, rušení veřejného pokoje neb zemského míru se týkajících, jakož i nad tím bdíti, aby tuláctví a žebráctví se nerozmáhalo. Za revoluce byly zrušeny, až potom zase Napoleon je co soudy mimořádné zavedl a pravomocností nadal, aby podloudníky, žháře, padělatele peněz, loupežníky, tuláky atd. odsuzovati směly. Pádem Napoleonovým padly i tyto soudy, byly však nařízením ze 20. pros. 1815 opět co mimořádné tribunály k stihání politických zločinců na tři léta zavedeny; přestaly pak r. 1818.

Převrácenost je pouhý opak nějaké vlastnosti, jež se má za přímou. Světem vládnou nejrůznější náhledy a způsoby živobytí, a to hojně pravým opakem. Nutno tudíž, že jedné straně se to býti zdá převráceným, co jiné straně sluje přímým a dobrým. Pohanství vyhlásilo by ku př. křesťanství světem převráceným, jako křesťanství nynější světový směr, pádící za průmyslem a ziskem, vyhlašuje za převrácený. Je tudíž **p.** pouhá formální vlastnost. Bez veškerého převratu (ve smyslu zjinačení k lepšímu) nešlo by vůbec nic ku předu. Než rozeznáváme předce trojí **p.** hanlivou, a to právem, když t. směřuje buď a) proti přirozenosti, jako kdyby žena na se brala vlastnosti a působení mužovo; b) proti zákonům myšlení, jako když blázen a šílený rozumuje; c) proti etnosti a právu, jako je nepravost mravní **p.** *Hš.*

Preyer Johann Wilhelm, malíř zátiší v Düsseldorfu, nar. v Eschweileru r. 1803. Navštěvovav akademii Düsseldorfskou v l. 1822—37 odebral se pak do Mnichova, odkudž po několika letech opět se navrátil do Düsseldorfu. Svými správně a bedlivě provedenými obrázky hledí věrně a důstojně následovati starých Holanďanů. *Mš.* — **2)** Gottfried **P.**, hudebník a skladatel, nar. v Hansbrunnu v Rakousích 15. kv. 1809, učil se hudbě od pátého roku u otce, učitele a ředitele kůru tam-

též; učilť se na klavír, na housle a zpívat. V 15. roce věku svého šel do Vídně, aby se připravil na učitele a vzdělal ve skladbě; v této byl jeho mistrem Sechter. R. 1835 stal se varhaníkem při evangel. kostele a 1838 prof. harmonie na konservatoři ve Vídni, 1844 ředitelem tamže a dvor. vicekapelníkem, konečně r. 1853 kapelníkem u sv. Štěpána, kteréž místo posud zastává. Vyznamenán řády a pod., požívá též mezi známými obecné úcty. P. vydal tiskem mnohé písně, z nichž jsou některé velmi rozšířené, fugu pro varhany, synfonii a scherzo pro klavír, rozličné skladby kostelní, oratorium *Noah* a j. v.

Přezdívka, nadávka, hanlivé spílání. Trestnictví zná co čin trestní také urážku na cti slovy (*injuria verbalis*). Tato se zajisté i díti může p-kou, totiž přikládáním jmen nehodných, zneuctivajících. P-ky pak takové užíváno býti může v řeči aneb obsahem tiskopisů. P. trestána byla již v římském právě; zvláště přihlíženo k tomu, dopustil-li se jí vinník spisy (*libelli*). Novější zákonové také kladou sobě za úlohu chrániti čest občanů i proti p-ám. Téměř všeobecná známka při trestání pro uražení na cti a tudíž i pro p-ky jest ta, že se proti vinníkovi nastupovati má teprvé ku požádání a vybídnutí strany uražené. *Rak. trestní zák.* z r. 1852 řadí p-ku dle povahy osoby uražené, dle způsobu, jakým spáchána byla, aneb dle jejích následků, mezi zločiny, přečiny neb přestupky. Bylo-li přezdíváno osobě zeměpána, spáchán zločin velezrády. Většina p-vek ale náleží mezi přestupky; za přečiny je považovati sluší přede vším tehdy, když vykonány byly tiskopisy. Výminku zvláštní od obecného pravidla, že urážky na cti trestány býti mají toliko k požádání stran, tvoří mnohá ustanovení dodatku k *trest. zák. rak.* ode dne 17. pros. 1862, kde ustanoveno, že se pro urážky na cti jistých osob i proti vůli jejich předsejíti má. *Pčkj.*

Přezka jest maličký kovový nástroj, dle účele svého knoflíku se podobající, avšak vždy jen ke spojování konců úzkých řemenů, pasů a p. sloužící. Skládá se z okolku čtyrhraného nebo okrouhlého, k jednomu konci předmětu přidělaného. Prostředek jedné strany okolku nese jazýček, t. j. kulatý sloupeček kolem strany té otáčivý, anebo na zvláštní otáčivé příčce připevněný, jehož přední ostrý konec na přední stranu okolku dopadá. Druhý konec předmětu prostrčí se od zpodu skrze okolek až do potřebné dálky, a jazýčkem se propíchne; roztahováním obou konců od sebe přiloží se jazýček na okolek a zamezuje vytažení se jeho z konce propichnutého. Je-li předmět příliš tvrdý, aneb má-li se zabrániti přílišnému jeho rozpíchání častým spínáním, mívá již pro ten účel dirky, někdy kovovým okrajem opatřené. Místo jednoho mívají p-ky dva i tři jazýčky; krom toho bývá někdy zadní strana okolku ještě zvláštním způsobem zařízena, jak právě přidělání p-ky ku konci předmětu toho žádá. P-ky zároveň za ozdobu sloužící bývají ze stříbra neb ze zlata pěkně pracovány, ano mnohdy i drahokamy vykládány. Není-li jich k spojování, než pouze k ozdobě stužek a pod. užito, mají uprostřed okolku příčku bez jazýčku, jejíž pomocí se na stužku nastrčí. *Pý.*

Přezmen v. Váha.

Přezvěd jmenujeme novějším vědeckým názvem to, čemu staří říkávali zkušenost (v. t.). Jestiť však přece ještě rozdíl mezi pouhou zkušeností a mezi p-em, a to ten, že p. je uvědomělá zkušenost ve službě vědy. Zkušenosti nabývá t. každý člověk víc neb méně dle poměrů svých okolností a své chápavosti, aniž by se mu jednalo o to, jak upotřebiti ji k účelům vědeckým. Kdo p-em dobrati se chce nějaké pravdy, ten utvořil si již nějakou všeobecnou představu o té neb oné věci, o tom neb onom zjevu ku př. že sluch není pouhé vnímání vnějšího chvění, než obzvláštní stav a činnost nervů sluchových. Toto své tušení, aby se právě stalo vědeckým přesvědčením, srovnává s hojným a pozorným skumem na sobě a na jiných v nejrozmanitějších případnostech: on skoumá, jak zevně zvuky se rozeznávají počtem chvějících dob, jaký nástroj sluchový je ucho, z jakých částí je složeno, kde v něm a jak se rozprostírá sluchový nerv, zdaž a jak přechází v mozek a p. Proskoumává taktéž ucho zdravých a hluchých, ucho těžce a dobře slyšících lidí, aby nějakým způsobem dobral se cesty, kterou zjev tak zajímavý a složený, jako je sluch, povstává v mozku. Taková a podobná jim pozorování potvrzují buď předcházející jeho tušení, anebo vyvracují je, což, jedná-li se v skutku skoumateli jen o pravdu, rovněž mu je milo, poněvadž odvrácenu býti ode tušení křivého již je tolik, jako býti aspoň na poloviční cestě ku pravdě, která se konečně přece dostaví. Jelikož tato uvědomělá pravda povstává jen po pozorování, jmenuje se tato cesta starším a lat. výrazem též *a posteriori* (v. t.), t. j. pravda po zkušenosti dobytá. Rozeznává se od pravdy *a priori* (v. t.) t. j. domyslem dobyté, která jako z předu jsouc pozdější zkušenost vysvětluje, ba ji i předvídá. Dobyl-li si ku př. někdo důmyslem přesvědčení, že vůle lidská není svrchovaně svobodná, dovede pak i rozsouditi, na jakém stupni někdo co zavinil neb zasloužil. Takové pravdy důmyslem dobyté jmenujeme pravdy z domyslu (v. t.), a byly dlouhý čas hádky bezkonečné, které as pravdy, z p-u-li nebo z domyslu, jsou dostatečnější a spolehlivější, při kterých hádkách jedni chválili zkušenost, tupíce důmysl neb rozum, kdežto jiní činili naopak. Než hádky takové jsou jen liché, jelikož nestává pravé zkušenosti bez rozumu a zralého rozumu bez zkušenosti, tak že p. a domysl nerozeznávají se nikoli podstatou, než pouze stupněm. Vypočítá-li ku př. hvězdář na století, kdy nastane nějaké zatmění, zdá se že to čerpal z dosvědu, jelikož počítání je pohybování se v pouhých představách, a nebyl-li by prvé on neb kdosi jiný na místě něho pilně byl pozoroval neb zkusil, že hvězdy se pravidelně pohybují, nebyl by mohl na tuto zkušenost, na tento p. klásti své počty a upotřebiti je. Upozornili jsme taktéž již výše na to, že každý p. předchází nějaké tušení, předvídání a rozumování, kterým právě se řídí pozdější pozorování, tak že i výraz *a posteriori* je rovněž mylný, jako výraz *a priori*. *Hš.*

Prha v. Arnica.

Prchlivost čili prchlost je původně vlastnost prchu t. j. prudkého hnutí každého druhu; vyjádřujeme však obyčejně tímto slovem jisté hnutí mysli lidské, a to takové hnutí, jež neberouc ničehož na váhu, na roz- neb po-vážení, ihned slepou vášní puzeno jedná. Prchlivý, nebera ni na předcházející pohnútky jednání, ni na účinky jeho ohledu, oddává se jen vášnivému činu; ba můžeme i říci, že prchlivý, přestávaje býti chladným a rozumem obdařeným tvorem, proměňuje se v pouhou vášeň. Je tudíž v skutku p. vášeň praktická čili vášeň v čin proměněná. Škodlivost její je očividná: netoliko že při ní o rozumnosti a mravnosti nemůže býti řeči, můžeť p. i nebezpečna se státi tělu, t. j. zdraví jeho buď ihned, buď časem podkopati. Avšak i choroba duševní povstává z p-i, a to tak zvaná manie čili vzteklost. Příčiny p-i založeny bývají buď v těle, v dráždivosti

zvláštní nervů, anebo v těle, neuspořádaných a slabých představách. Protivy **p**-i jsou vláda nad představami svými, zapírání sebe a p. *Hš.*

Prchal Jan Václav, řezbář, nar. 17. srp. 1744 v Kroměříži, kdež jeho otec žil co řezbář biskupa Olomúckého. Naučiv se počátkům tohoto umění u svého otce, vzdělával se dále na akademii Vídeňské, načež se opět do své vlasti navrátil, usadiv se r. 1774 v Jihlavě. Pracoval ve dřevě, v kameni a stukaturu, kterážto díla svá sám též švabil č. stafiroval † 1809. *Mü.*

Prchníly (*paronychia equi*, něm. *Mauke*) nazývá se nemoc koňská, jejíž sídlem jsou dolejší části okončin, zvlášť kloub kotníkový a okolí koruny kopyta. **P.** považovány bývají za chorobu příbuznou hrdelnici neb slintavce a paznehtici dvojkopytníků, příbuznost ta zdá se ale spočívati pouze v horečce nemoc provázející, která vesměs bývá povahy katarrhálné. **P.** ohlašují se horečkou krátko, někdy sotva 24 hodin trvající, načež kůže se zanítí, nadme, a po 3 až 4 dnech počíná z malinkých puchýřků vymešování čistého, přižloutlého moku o zvláštním čpavém zápachu; mok ten na vzduchu rychle stává se vazkým a speklým a tvoří tlusté strupy, pod nimiž vznikají vředy a hnisy, někdy hluboko do škáry sahající. Byl-li chorý kůň zanedbán, nečistotě a jiným škodlivým vlivům ustavičně vysazen, nadme se kloub v nezhojitelný nádor vředovitý, z něhož ježkovitě vyčnívají vespolek slepené chlupy. Při náležité péči a obsluze nejsou však **p**. nikdy nemocí nebezpečnou a kůň pozdraví se za 14 dní neb 3 neděle pouhou čistotou jak místního nedubu tak stájí a vyvarováním mokrých blativých cest za mlhavého počasí, zvlášť z jara a na podzim. Připomenouti sluší, že mok prchnílový považován byl za totožný s mokem neštovic kravských a že jím i očkováno bylo s výsledkem nejistým, tak že již po mnoho let od pokusů takových upuštěno, snad také za tou příčinou, že důvěra v očkování vůbec vždy více se vytrácí. *Mr.*

Priamos, prvé *Podarkes*, nazván byl syn Laomedonta Trojského a Strymnony, dcery Skamandrovy, aneb Plakie, dcery Atreovy neb Leukippovy. U jiných sluje matka jeho Zeuxippe neb Trymo, anebo Thoosa, a otcem jejím jmenuje se Teukros. Když Herakles dobyv Troje Hesioně dovolil, aby si vyvolila některého zajatce, vykoupila tato bratra svého Podarka, odkud jméno jeho **P.** (od *πρίαμαι*, vykoupím). V mladších létech bojoval **P.** co spojenec Frygů proti Amazonkám. Po smrti otce svého byl po 40 let vládcem (šestým králem) v Troji. S první manželkou Arisbou zplodil Aisaka. Tuto pak Hyrtakovi odstoupiv zasnoubil se s Hekabou (v. t.) a stal se otcem Hektora, Parida, Kreusy, Laodiky, Polixeny, Kassandry (Alexandry), Deifoba, Helena, Pamnona, Polita, Antifa, Hipponoa, Polydora a Troila. Mimo to měl ještě 36 synův a 4 dcery. Proslul nejvíce přesmutným pádem rodiny své ku konci zhoubné desítileté války trojské, v kteréž se sám boje nezúčastnil, jsa věku příliš sešlého. Jedenkráte objevil se na bojišti, by s Řeky se domluvil o souboji Parida a Menelaa. Po Hektorově smrti odebral se, provázen jsa Hermem, do stanu Achillova žádat, by mu vydána byla mrtvola synova. V noci, kteréž padla jeho tvrz, chtěl **P.** vmísiti se v dav nepřátelský, by zahynul. Avšak prosbami manželky své pohnut jsa utekl se do svatyně Zeusa Herkeia. Vida odtud padnouti syna svého Polita, proklaného rukou Pyrrhovou, vylučil slabou rukou na vraha šíp, načež tento jej za vlasy uchopiv na stupních svatyně proklál. *Kl.*

Priapismus (v. Májčení) jest stálé, obyčejně bolestné zpřímení pyje beze všeho pudu pohlavního; vše, co vzbuzuje silný příval krve k částím stydkým, jmenovitě choroby ústrojí okolních, zavdává příčinu **p**-mu. Choroby takové jsou na př. zánětný slizotok trubice močové, kámen v měchýři neb v močovodech a ledvinách, nemoci míchy, tasemnice a škrkavky, zlatá žíla a j. **P.** spojený s neukrotitelným pudem pohlavním nazývá se satyriasis, naproti němuž stojí u pohlaví ženského nymfomanie (v. t.). *Mr.*

Priapos, syn Dionysův a Afroditin, dle jiné báje nymfy jakési (zde onde nazývá se také synem Hermeovým n. Panovým n. Adonidovým), bůh plodivosti a úrodnosti polí, vinic a zahrad, mimo to i koz, ovcí a včel. Původním sídlem pocty jeho byly krajiny a města okolo Hellespontu, zvláště Lampsakos. V oběť se mu přinášely prvotiny polí a zahrad, mléko, med, kozlové a osli. Později rozšířila se pocta **P**-pova také po Řecku a po Itálii, kde obraz jeho v zahradách se zavěšoval, jsa zároveň hastrošem a prostředkem proti uhranutí. Nezřídka se vyobrazoval také co vousatý, dlouhým rouchem oděný kmet v průvodu Bakcha n. Venery, ovoce a hrozny v klínu nesa. Jeho znakem byl fallus (v. t.) *Rs.*

Priapulus v. Gephyraea.

Přibenice, dva nyní sbořené hrady i ms. 1 míli jihozápadně od Tábora, rozkládaly se po obou stranách řeky Lužnice, jsouce mostem spojeny; náležely rodu pánů Vítkoviců, jmenovitě 1243 Vítkovi z **P**-c, synu Vítka z Prčice, po jehož smrti bezdětné († 1263) připadly staršímu bratru Vokovi z Rožmberka, při jehož rodu zůstaly. Poněvadž jsou jmíny za nedobytné, schováno jest na nich na začátku husit. rozbrojů množství pokladů na zlatě, stříbře, drahém kamení a šatstvu. Tehdejší hejtman **P**-ký ryt. Jan Smrčka z Mnichu jal s posádkou svou v září 1420 známého táborského kn. Václava Korandu, jejž spolu se 24 Tábory ve věži na hradě držel; v noci dne 13. listop. poštěstilo se ale Korandovi dobyti se z okovů, a osvoboditi i spoluvězně své, ano oznámiti to i bratrům Táborským, načež jejich hejtm. Zbyněk z Buchova hradu dobyl a nesmírná kořist vítězům se dostala. Mezi zajatými na hradě byl také kn. Herman, světicí biskup a farář tehdáš Milčínský, jehož vzavše Táboři prosícího s pláčem a vše učiniti slibujícího, utopili pod mostem v řece. Po skončených bojích husit. obdržel pan Oldřich z Rožmb. r. 1427 za 900 kop gr. od Táborů oba hrady **P**-ci s městečkem nazpět, musel se ale zavázati, že všecky stavby, bašty a hradby zboří a více nevystaví; od toho času zůstaly hrady **P.** v ssutinách. *Vl.*

Přibice, ves na Moravě, v kr. Brněnském a okr. Židlochovickém, se 700 obyv. **P.** připomíná se poprvé r. 1222, v stol. XIII. byla tu komenda rytířův sv. Jana; pozůstatky stavení nalezeny při kopání v blízkých dvou lesích, které slují „Železné mříže“ a „Nad klášterem.“ Dne 8. čce 1620 vojska císařská, nejvíce Poláci, zde na obyvatelích novokřesťanských nelidské ukrutenství spáchali.

Pribignév, kníže Bodrický na zač. XI. stol., na křtu nazvaný Udo, syn kn. Mečislava, zabit 1031 od jakéhosi Sasa; syn jeho byl slavný Gottschalk (v. t., 2.)

Přibík, st. jm. čes., lat. Adauctus.

Přibík Jan Pravoslav, souvěký spisovatel český, nar. 4. dubna 1811 v Mníšku, v kraji Pražském, kdež otec jeho byl učitelem a ředitelem chrámové hudby. První vzdělání obdržev v otčině odbyl pak pedagogický kurs v Praze, a když po nějaký čas zdarma byl vyučoval na některých farních ško-

lách Pražských, dostal se r. 1830 za soukromého učitele do Lomnice nad Popelkou. Povzbuzením Jos. Kouna uveřejňoval již tehdáž rozličné malé práce v časopisu *Večerní vyražení*, a od té doby v úzkém jsa spojení téměř se všemi spisovateli českými pokračoval velmi pilně na dráze spisovatelské. R. 1835 stal se učitelem v Berouně, kdež zakusiti mu bylo mnohé příkoří proto, že názornému vyučování dával přednost před jalovým papouškováním. R. 1848 osvědčil se **P.** velmi činným, tak že při sjezdu Slovanských lip zvolen byl za sekretáře. R. 1851 konsistoří Královéhradeckou za vzdělavatele učitelů a roku následujícího za ředitele hlavní školy v Humpolci školním radou Wenzigem navržen, neobdržel žádného z obou míst, protože vláda neuznávala jej za spolehlivého, návrhy zamítla a mimo to, ač **P.** nikdy ve vyšetřování nebyl, přec až do r. 1854 pod dohlídku jej postavila. Téhož roku přijal místo učitelské ve Vysočanech u Prahy, kdež již r. 1856 založil také soukromou hlavní školu. V činnosti spisovatelské **P.** nikdy neochaboval, články jeho nalézají se téměř ve všech časopisech českých; taktéž stal se i členem rozličných spolků a jednot. Z přednějších jeho literárních plodů uvádíme: *Bílé klobouky*, činohra (v Praze 1843); *Čítanka pro nejmenší dítky; Dárek sv. Mikuláše; Krátké a pochopitelné navedení k ladění fortepiana* (tamtéž 1836); *Mluvnice německé a české řeči* (t. 1847); *Obrazy přírodopisné* (t. 1863); *Obrázková čítanka* (t. 1863); *Počítání písemné; Poučlivé zábavy pro mládež* (t. 1856); *Pramen ušlechtilé zábavy* (t. 1863); *Přírodopisná čítanka pro školu a dům* (t. 1851); *Rodina Whartonova* (t. 1861); *Škola mravů a užitečných vědomostí* (t. 1845); *Šňupka*, fraška, a j.

Přibík z Húsna, študent Pražského učení, jenž r. 1408 se čtyrmi soudruhy: Hrochem z Podvekl, Michalem z Drnovic, Petrem de Valentia a Janem z Landšteina rozkazu arcibiskupova neuposlechl, knihy Wiklefovy vydati se spěčoval a ve jménu svém i všech, kteříž by s nimi chtěli držeti, (t. j. vůbec ve smyslu strany Husovy) učinil odvolání k papeži proti dvěma rozkazům na synodě od arcibiskupa ohlášeným: proti rozkazu týkajícímu se vykládání transsubstantiace, že jest kacířství učiti, že by po posvěcení nebylo v hostii nic jiného než tělo Kristovo, a v kalichu nic jiného, než krev Kristova; pak proti rozkazu, s strany vydání kněh Wiklefových, že jest to rozkaz naskrze nemoudrý, při tom upřímo čelící proti právům a privilegiím Pražského učení. Za tou příčinou dáni všickni do klatby. *Kl.*

Přibík z Otaslavic, stará rodina moravská a potom česká, jejíž sídlo původní byly Otaslavice v Olomúcku. Připomíná se již v XV. stol., kdež také jméno *Přibík*, jehož někteří údové rodiny té užívali, přešlo v název rodinný, načež se všickni jmenovali **P**-ové z O., nabyvše tehdáž také statků v Čechách, jmenovitě v Chrudimsku. V stol. XVI a XVII. připomínají se z rodu toho: R. 1526 Petr na Březovicích; r. 1542 Petr a Jiří synové jeho, kteří zboží to znovu do desk vložili, a z nichž tento r. 1549 a násl. držel také Holejšovice; r. 1556 Jiří na Březovicích a Jan; r. 1567 Jan a Adam, kteří prodali dědiny své v Lhotě Dětřichovi Lipanskému z L.; r. 1566—69 Jan na Březovicích a Naboćanech; r. 1583—98 Albrecht na Březovicích a při městě Chrudími (jenž byl dvakráte ženat, s Johankou z Soutic a s Marketou z Dobřenic) r. 1592 Petr bratr jeho, tolikéž v Březovicích, r. 1589 Adam **P.** na Holejšovicích; r. 1600 Jan na Holejšovicích, r. 1612 Jan ml. na Břez.; r. 1614, Petr na Čenkovicích, jenž pro účastenství v bouřích stavovských r. 1622 propadl statek tento, avšak nabyl jeho zase a žil ještě r. 1646; v druhé polovici stol. toho žil Aleš **P.** z O., jenž okolo r. 1654—60 s manželkou svou Eliškou Balbínkou seděl na svob. dvoře v Vlčnově blíž Chrudímě, jsa poslední nám známý potomok rodiny této. *Ra.*

Přibina, 1) údělný kníže Nitranský za časů Mojmírových, vešel, neznámo za jakou příčinou, s tímto v spor, a ve válce z toho vzešlé poražen a vypuzen z údělu svého okolo r. 830 utekl se k markraběti Franckému Ratbodovi, jehož poňoukáním bezpochyby se bouřil proti Mojmírovi. Císař Ludvík, přijav **P**-nu na přímluvu dotčeného markrabě svého velmi laskavě, dal jej pokřestiti v Salcpurském statku Treismě *(Traismauer)*. Nedlouho potom však rozkmotřiv se s Ratbodem a Němci utekl **P.** se synem svým Kocelem k Bulharům, a od těchto k Ratimírovi knížeti Pannonskému neboli Chorvátskému, kterýž byl Frankům odpověděl. Po ukončené válce, která pro Ratimíra nešťastně vypadla, obrátil se **P.** do Krajinska k markraběti Salachovi, kterýž jej nejen s Ratbodem, nýbrž i s cís. Ludvíkem smířil, tak že mu tento znamenitou částku země v dolní Panonii, na jezeře Blatenském, co léno k obývání a držení odevzdati poručil (před r. 836), kterouž krajinu, pode jménem knížectví Blatenského známou, **P.** pak značně rozšířil. **P.** vystavěl tu hrad Blaten čili Moosburk (v. t.), staral se horlivě o rozšiřování víry křesťanské; k tomu účelu zakládal kostely, jmenovitě na hradě jmenovaném vystavěn kostel a posvěcen r. 850 od arcib. Salcpurského na jméno Rodičky boží. Za několik let povstaly ještě dva chrámy na hradě Blatně. V celku povstalo za jeho panování v kniž. Blatenském 12 kostelů. Okolo času toho, když **P.** dostal krajiny u jezera Blatenského v držení, zdá se že smířil se i s kn. Mojmírem; vládlť kn. Nitranskému zcela jistě r. 836, jak zřejmo ze zprávy o posvěcení skvostného chrámu sv. Emmerana biskupem Salcpurským Adalramem. Přátelství **P**-y s Němci trvalo vždy, jak možno souditi z toho, že r. 840 dostal **P.** kniž. Blatenské v samostatné držení, a proto byl **P.** s Němci i proti Moravanům. Vypukla válka s Moravany, ve které zabit byl **P.** ok. r. 860, načež ujal vládu syn jeho Kocel. *Kn.* — **2) P.** *(Pribunja)*, veliký župan Chorvátský, 860—965; srv. Chorvátsko, str. 1127, *a*.

Přibislav (*Přibyslav*), slovanské jméno mužské. **1) P.** sluje jeden ze čtyř slov. knížat, jenž r. 800—830 panovali nad Slovany (morav. i bulhar.) v horní Panonii v područí německém. — **2) P.**, syn Srb. vel. župana Muntimíra, nastoupil po tomto ok. roku 890, ale již r. 891 od bratrance svého Petra vyhnán do Chorvátska. — **3) P.**, kníže Bodrický, v. Bodrci, str. 759.

Přibislav, okresní město v kraji Čáslav. na Sázavě, čítá 2330 čes. obyv. (1857), má farní kostel sv. Jana Kř. (již r. 1350 far.) a starý sešlý zámek. **P.** byla založena od vládyky Přibislava, který žil za panování krále Václava I., r. 1254 hejtmanem byl na hradě Veveří v Moravě, a 2 dcery zůstavil: Eufemii provdanou za p. Bočka z Kunštatu, a Alžbětu, která svému manželu p. Smilovi z Lichtenburka **P.**, Bělou, Šlapanice a Něm. Brod za věno přinesla. Jeho bratr Častolov z Ronova získal i **P.** a zanechal ji synům Hynkovi, který se odtud z **P**-i nazval, a Čeňkovi z Ronova. Z jich potomků Zděnek z Ronova r. 1389 v kostele **P**-ském troje, Eliška manželka Jodoka z Ronova, rozená ze Švamberka, r. 1399 opět jedno, a Smil z Ronova též jedno kaplanství založil. Při vypuknutí husitských rozbrojů postavili se téměř všickni údové rodu Ro-

novského proti kališníkům, a to bylo asi příčinou, že Žižka uzavřev mír s Pražany r. 1424 a obrátiv se s vojskem do Moravy nejprv u **P**-i se objevil a jí dobýval, „tu však na poli podál hradu bratr Jan Žižka roznemohl se nemocí smrtelnou od hlíz . . . a poručiv se milému Bohu život svůj dokonal v tu středu před sv. Havlem (11. října), a tu lid jeho vzali sobě to jméno Sirotci, jako by jim otec umřel, a dobyvše hradu **P**-ě, i upálil těch, ježto se na něm bránili, na 60 lidu branného, a hrad také vypálili a zbořili.“ Páni z Ronova, nechtíce takto spustošené zboží své déle v rukou podržeti, prodali je brzo na to p. Hynci Ptáčkovi z Pirkšteina na Ratajích a Polné; od té doby zůstala **P.** s panstvím Polnenským spojena. — Okres **P**-ský má 4·02 □ míle rozlohy a počítá 17·264 obyv. v 1 městě, 2 městečkách a 31 vesnicích. *Vl.*

Přibislava, sestra sv. Václava, mučeníka, vévody a dědice českého, přičiněním sv. Ludmily hned od mladosti v křesťanských ctnostech prospívala. Zprávy o ní u Christana jsou velice chudé. Vysvítá z nich toliko, že ovdověvši od světa odloučila se a život svatý dokonala v Jablonné pod horou Krutinou. Dle Balbinova svědectví, váženého ze starobylého kodexu, vzdělán jest v Jablonné nade hrobem „světice“ této chrám, kdež tělo její odpočívalo až do časův Karla IV. R. 1367 přenešeny ostatky tyto do Prahy na hrad, na oslavu nového stoličného chrámu u sv. Víta, kdež s velikou poctivostí blíže kaply sv.- Václavské uloženy jsou byly. — Balbin klade **P**-vu mezi ty nebeské oslavence Českého národa, kteří sice od stolice papežské nejsou položeni do počtu světcův aneb blahoslavencův, avšak od nepamětných časův ctěni za svaté neb blahoslavené. *Šc.*

Příbor, něm. *Freiberg*, okr. město na Moravě, v kr. Novojičínském na ř. Lubině, se 4596 obyv. č. (1857) v 628 domech. Jest tu hlavní škola a gymnasium piaristův, kteří sem byli uvedeni roku 1694, farní chrám v létech 1852—1854 opravený a obnovený, který pochází z XIII. století a pěknými malbami ozdoben jest, špitál od XIV. století. — O **P**-u činí se zmínka prvá teprv v XIII. stol.; ok. r. 1260 koupil město to Bruno hrabě z Šaumburku a z Holšteina. Během časů, jmenovitě za krále Vladislava, obdrželo město mnohé výsady, které v pozdějších stoletích valně rozšířeny jsou; **P.** odolal povstalcům r. 1619, drancován však roku 1621 povstalými Maďary; r. 1626 bránili **P**-ané hradu Hukvalda proti hraběti z Mansfeldu celých 9 měsíců. Též Švédové marně města dobývali; za to vyplenili město Prušáci 1742 a 1745. V **P**-u nar. se (20. pros. 1793) dějepisec Řehoř Volný. — Okres **P**-ský měl 1857 na 2·42 □ m. 16.533 obyv. v 1 m., 1 msi a 28 vsech.

Přiboudlina (*Fusel*), přiboudlý olej, jest zplodina kvašení tekutin cukernatých, zejména tvoří se při dělání kořalky z bramborů. Jest surový alkohol amylnatý, $C_{10} H_{12} O_2$, čili hydrát amylnatý, $C_{10} H_{11} O.HO$, a tvoří se při kvašení vedle alkoholu éthylnatého. Čistěný olej přiboudlý jest látka tekutá olejovitá, nepříjemného zápachu a palčivé chuti; má hutnotu 0·818, vře teplem 132° C; jest hořlavá. Kořalka neb líh zbavují se p-ny destilací nad nepáleným prachem z dřevěného uhlí.

Přibram, horní město v Čechách, leží u paty Svaté Hory v Pražském kraji na pravém břehu **P**-ského potoku, jenž vtéká do Litavky; jest zde c. k. nadhorní úřad pro hornické záležitosti celé země, pak c. k. okresní úřad. Město bez vesnic a polností má v objemu 2253 jiter a 831 □ sáhů půdy. Domů má již 600 a obyvatelů 8005, mezi nimiž 30 rodin židovských, ostatní katolíci, kteříž se z většího dílu hornictvím a hutnictvím a jen něco málo orbou a řemesly živí. Čelnější budovy jsou kostel sv. Jakuba (stál již v 2. pol. XIV. století) se třemi oltáři (děkanství **P**-ské má ok. 16.000 duší), krásná budova nadhorního úřadu, dostavěná r. 1846, pak akademie horní a radnice. V **P**-i jest městská nižší reálka a hlavní škola, dívčí škola, farní škola, nemocnice a špitál, spořitelna, záložna, zpěvácký spolek Lumír, tělocvičný spolek Sokol, hospodářská jednota, sbor ostrostřelcův (120 m.). — Původ **P**-i není znám; souvisí zajisté s báněmi **P**-skými, o nichž v. níže. V listinách se vyskýtá co městys teprvé r. 1348, kdež ji daroval s 45 vesnicemi císař Karel IV. nově zřízenému arcibiskupství Pražskému. Arnošt z Pardubic založil zde špitál pro chudé a kostel pod jménem sv. Jana Evangelisty, a posléz vystavěl si zde zámek; zámek ten, jenž dle Balbina ještě 1668 všecken stál v zříceninách, byl r. 1670 dne 1. října od císaře Leopolda I. Pražskému arcibiskupu Matěji Bílenberkovi znovu darován s tou výminkou, že Pražští arcibiskupové právo mají zámek tento, avšak bez škody **P**-ského měšťanstva, znovu vystavěti a tam poutníkům svátost biřmování udělovati. Zámku tomu říkalo se *Marienburg* čili *Mariánský Hrad.* (Zámek ten byl 24. bř. 1849 od c. k. nadhorního úřadu koupen.) Pod správou ostatních arcibiskupů květly **P**-ské hory tak, že měšťané **P**-ští v stavu byli svým nákladem stavbu Sv.- Vítského chrámu v Praze podporovati a znamenité dluhy arcibiskupovy zaplatiti. Arcibiskup Zbyněk z Hasenburku vyhotovil **P**-ským r. 1406 2. říj. milostivý list, kterýmž jim udělil právo, že smějí v znaku svém hlavní chrám Pražský o dvou věžích míti, kterýžto znak jim 13. čce 1497 král Vladislav II. s jinými ještě výsadami potvrdil a **P.** v řadu měst povýšil. Jako ale pečliví byli první arcibiskupové Pražští o blaho **P**-i, tak nedbalý byl Konrád z Vechty, kterýž všecky statky a panství rozličným pánům buďto prodal anebo v zástavu propůjčil. Tak byli na př. pánové z Vrtby držitelé **P**-i ok. 1458 (dle Paprockého). Při vaniknutí husitských bouří přilnuli **P**-ští k husitství. Hanuš z Kolovrat přitáhl 18. bř. 1421, pak hned rok na to (21. bř. 1422) opět s četnými oděnci ku **P**-i, dobyl jí i zámku, plenil všecko ohněm a mečem, a měšťanům dobytek, obilí a jinou výživu odňav nejpřednější z nich do Vitouna (Liebšteinu) v zajetí odvedl. Pozdější držitel Jan Pešík z Komárova starší usiloval všemožným způsobem **P**-ské měšťany privilegií jim daných zbaviti, příjmy ze cla a pivovárečnosti sobě osvojiti a předešlou poddanost na ně uvrhnouti. Měšťané, takovou svévolí na nejvýš rozhořčeni, vznesli žalobu na nejvyšší inštancí v Praze, na kterouž jim tehdejší nejvyšší purkrabí Zděnek Lev z Rožmitálu list obranný vydal. Potom drželi **P.** Jan z Vitence a hrabata z Guttenšteinů (Volfgang ok. 1543 a Viktorin ok. 1552). Krutou paní byla **P**-ským Kateřina Lokšanová, rodilá Šternberková, paní na Zelené Hoře, jíž se **P.** od pánů z Guttenšteinů v zástavu dostala; s měšťanstvem velitelskou hrdostí nakládala, násilím všecky svobody jim odňala, a kdo se z nich protivil, těžkými pokutami a tělesnými tresty stíhán byl. Kateřina, ode dvora několikráte nadarmo napomenutá, konečně královským výnosem 24. máje 1574 jest přinucena zámek i město v několika dnech opustiti. Lid rozlícený, pomstou dýše po jejím odchodu, rozbořil ještě tu část zámku, kteréž byl Hanuš z Kolovrat nerozbil. — V horách **P**-ských, od husitských časů kleslých, r. 1494 za krále Vladislava II., zvlášť pak za Ferdinanda I. opět se pracovati začalo. R. 1553 kutili **P**-ští v horách pod Tisavou, Třemošnou a Lazcem bez přítrže v třiceti šachtách pracujíce, jimž jména

svatých, na př. Mariánská, Vojtěšská (nyní nejbohatší), Anenská, Prokopská, Karlo-Boromejská atd. dávali. Balbin (*Diva montis sacri* 1665, str. 97) popisuje jistý stroj, jemuž *mihadlo* říkali, a také dává jeho vyobrazení, jímž se zpodní voda nahoru vážila. Za panování císaře Rudolfa II. těžilo se z **P**-ských hor do královských důchodů od roku 1553 až do r. 1584 55 centů 30 liber a 12 uncí stříbra. Vzhledem k pilné a výnosné práci v horách stříbrných byli králové Čeští **P**-ským měšťanům po všecken čas příznivě nakloněni značnými jich darujíce právy a výsadami. Tak potvrdil král Jiří Poděbradský r. 1463 všecky svobody, kteréž král Jan a Václav IV. tomu městu byli darovali, mezi nimiž i uhlířům právo přiřčeno, že jako jiní havířové jen od nejvyššího mincmistra v Kutné Hoře záviseli, všech daní zproštěni a spolu oprávněni byli řádné schůzky v **P**-i odbývati. Císař Ferdinand I. mimo jiné milosti vyhlásil **P.** 30. dub. 1534 za svobodné město, což od jeho nástupců Maximiliana II. (1570), Rudolfa II. (1579), Matiáše (8. ún. 1614) a posléz ode všech následujících mocnářů potvrzeno. Jmění toho města rostlo napořád, až se měšťané r. 1584 s povolením císaře Rudolfa II. z královské komory vykoupili a zcela svobodnými se stali. Obci **P**-ské náležely až do vyvazení pozemků tato místa: Trhové Dušniky, Březové Hory, Občov, Německá Lhota ($^1/_2$), Oseč, Orlov, Lazec, Kozičín, Vysoká Pec, Havírna, Zaboř, Podlesí, Brod, Žežice, Hatě. — O k r e s **P** - s k ý měl roku 1857 na 5.81 □ m. 33.714 čes. obyv. v 1 m., 2 msech, 77 vsech. *O.* — **P**-ské h o r y, dle Hájka z Libočan prý r. 755 Přibralem založené a za Křezomysla r. 846 Horymírovým Šemíkem zabořené) u Zaboře, obyč. Zdaboře, kde prý se to stalo, se nyní stará díla otvírají), vyskytají se dle listin teprvé r. 1330. Nejhlavnější dobývání leštěnce (zdejší obyčejné stříbronosné rudy) zavedeno na B ř e z o v é h o ř e, asi $^1/_2$ hodiny na záp. od **P**-i vzdálené. Zde jsou nejstarší a nejhlubší šachty, jichž otvory kryjí novověké budovy, stroje, úpravárny a t. d., vesměs tak zavedené, že jich podobným závodům jiným i cizozemským hrdě lze po bok postaviti. Budovy ty, u spojení s domy a domky nejvíce horníky obývanými, tvoří městečko B ř e z o h o r y (obyč. *Hory*), od něhož na sever $^3/_4$ hod. vzdálí jsou veškeré hutě, totiž budovy, v nichž se rudy upravené taví, pak stříbro a olovo (buď co ono aneb co klejt) vyrábí. O k o l í **P**-ské, 1700′ nad hladinou moře Adriatického v šířce zeměpisné 49° 11′ a v délce 31° 41′, sestává z droby silurské, na jihovýchodu, jihu a jihozápadu žulou obmezené. Členy útvaru drobového jsou pískovce s křemencem a břidlice u všeobecném směru mezi 3. a 5. hodinou kompasní a úklonu příkrého. Útvar prorážejí četné, od jedné stopy až ku 20 i 30 sáhům mohútné prameny a stoky dioritové a zelenokamenné, v směru jižním, skoro vesměs rovnoběžně, mezi 10. a 14. hod. komp., bezpochyby příčinou jsouce povstání rozpuklin, nyní co celé pásmo rudnonosných žil a pramenů (conků) v objemu skoro celé čtverečné míle (5000 sáhů v délce a 3000 sáhů v šířce) se rozvětvujících. Ž i l a p r a m e n ů r u d n a t ý c h, dosud známých, jest skoro 40, jich úklon 70 do 80 stupňů, všeobecný směr z půlnoci ku poledni (od 9 do 15 kod. komp.), a mohutnost od 1 palce až asi do 12 stop. Vyplněny jsou některé na výchozech, ba až do hloubky 30 a více sahů, rudou železnou (tak zvaný *železný klobouk*), hlouběji však stříbronosným leštěncem, peřestkem (krychlovým) a ještě asi 70 druhy jiných nerostů, mezi nimi p ř í b r a m e c (*Cronstedtit*) velmi vzácný. Ve velkém průměru drží leštěnec, co ruda hlavní, na cent 0·7—0·94 mincovných liber stříbra (2—25 lotů), a 75—83 lib. Víd. olova. R. 1855 na sběhu pramene Václavského s Františkovým v dole Sv. Anenském, dobylo se jen na malé prostoře850 minc. lib. (1300 hřiven) ryzího stříbra. Peřestek drží průměrně jen 0·087 minc. lib. (2 loty 2 kv.) stříbra a dosavade se z něho vyrábení zinku nevyplácí, pročež se pro budoucnost na haldách uschovává. H o r y **P**-ské o t e v ř e n y jsou 14 šachtami kolmými, a též několika nepatrnými štolami, vyjímaje štolu dědičnou císaře Josefa II., na kterou z veškerých hlavních šachet stroje vodu zdvihají, jenž pak po ní od Bohutína přes Drkolnov, Březohoru a **P.** v délce 4554° u Dušník Trhových do Litavky odtéká. Ústí této štoly leží 1460 stop nad hladinou moře Adriatického. Z nejhlavnějších šachet stojí: na Březohoře: 1) Vojtěšská $378^2/_3$° (78° pod hladinou mořskou), 2) Mariánská $370^1/_2$° (77° p. h. m.), 3) Anenská $335^1/_2$ (40° pod h. m.), 4) Prokopská 305° (10° pod h. m.), a 5) Františka Josefa $214^2/_3$° hluboká (na konci 1864); u Bohutína Štěpánská 187°, u Drkolnova Augustova (Longina z Lobkoviců) 178° a u **P**-i Lillova 93° a Ferdinandská 68°. Šachty se ustavičně dále vyhlubuji, a za novějších časů v každém 20. sáhu žene se vždy, skoro vodorovně, průkop nejkratším směrem ku známým již pramenům a žilám, v nichž se skoro vodorovnými střídami ve směru, a kominy v úklonu rozdělává a připravuje k zde zavedenému dobývání po ústupech na horu. Práce hornická je vesměs prachostřelná. Délka všech průkopů, stříd a ústupů na veškerých odděleních dolových obnáší přes 23 rak. mil, a na roční rozdělání vypadává asi 200 a na dobývání asi 9800, v celku 10.000 Víd. sáhů neb $2^1/_2$ rak. míle, při čemž asi 3000 horníků zaměstnáno. Ruda a jalové kamení, jehož nemožno v stařinách více zasaditi, vozí se na každém horizontu (patře) buď v uherských půrách (huntech) po prkených, aneb ve vozících po železných drahách do naražiště pod šachtu, a pak se každé o sobě šachtou na den vyváží. Tuto výpravu šachtou (s drátovými provazy, doma zvláštním strojem upletenými, na nichž klec s vozíkem, rudou neb jalovinou naplněným, visí) obstarává 6 parních strojů na 172, 1 turbina na 16 a 2 vodní kola na 32, tedy 10 výpravostrojů na 220 koňů síly, a ještě dva žentoury koňové. Na ulehčenou horníkům slouží l e z o u n (*Fahrkunst*) na šachtě Mariánské z 282° hloubky, totiž parní stroj síly 45 koňů, jediný to lezoun v Rakousku. Ostatně se po žebřících dolů i nahoru leze, někdy též po provaze v kleci. O d v o d ň o v á n í d o l ů jest jednoduché. Nad dědičnou štolou odtéká voda sama o sobě; na horizontech však pod touto štolou vede se po střídách a průkopech buď na jich zpodu přirozeném, neb ve zvláštních stokách a žlabech do nádržek na blízku šachet v skále vylámaných, z nichž ji pak pumpy (ssací i tlakostrojné) na štolu dědičnou zdvihají (na Březohoře z hloubky 220 do 320°) a zde vylévají. Pumpami pohybuje jeden parní stroj přímo účinný se 40, dva vodostroje sloupové se 74, jeden parní stroj parovozový s 8, a 3 vodní 36stopová kola s 52, tedy 7 odvodňovacích strojů na 174 koňských sil. Palivo k parostrojům jest (černé) kamenné uhlí buď ze státních uhelen u Vejvanova (blíže Radnic) aneb z Břas. Ú p r a v á r n y (*Aufbereitungswerkstätten*) jsou důmyslně dle nejnovějších vynálezů jak tu- i cizozemských docela nově zařízeny, z nichž se ruda a šlich do hutí odvádí. V celku účinkují při mokrém upravování rudy: 6 drhel (*Reibgitterwäsche*), 1 prací buben, 5 válcových drobidel, 36 ručních řešat ssázecích, 15 splavů ssázecích (*Setzherde*), 11 pump ssázecích, 2 kola ssázecí, 3 lutny oddělovací, 13 špidlat (*Spitz-*

kästen), 93 stup, 7 splavů točivých (*Drehherde*), 26 splavů obyčejně a 3 ustavičně odrážlivých, 7 splavů ležatých a jeden smetavý (*Kehrherd*). Veškeré přístroje pohybuje 1 turbina Jonvalova na 13 konských sil a 20 rozl. vodních kol. V h u t i na stříbro a olovo zavedený postup jest pražení a redukování, pak srážení olova z rud syrových železem; při obojích pracích však se ještě přisazuje hojnost trusek od skujňování. Rudné olovo z vysokých pecí, všecko stříbro v sobě obsahující, vylučuje se na ohnisku, při čemž se olovo okysličuje, klejt obyčejný tvoříc, a stříbro téměř čisté na ohnisku zůstane, načež se ještě ve zvláštní peci na čisto vypaluje. Palivo jest dílem kamenné, dílem dřevěné uhlí a měkké polání. K veškerým procesům hutnickým užíváno: 7 pecí pražecích, 8 vysokých (24′) a 3 polovysoké (11′) pece, 4 eliptická ohniska vylučovací, 1 pec na vypalování stříbra na čisto, 3 stupárny s 42 stoupami na rudu, slín a prach uhelný, 1 prakový (*Schleudermühle*) a 1 obyčejný mlýn na rudu. To vše ženou: 2 parostroje o 18, a 1 kolo vodní o 15 kon. silách u dmychadel, 3 kola vodní v stupárnách o 16 a 1 turbina u praku o 8 kon. silách, tedy 7 strojů s 58 koňskými silami. V o d a h n a c í na vodostroje sloupové, turbiny a ostatní kola vodní na horách a hutích, jakož i do úpraváren, vede se po 13.000 sáhů dlouhých strouhách a po 3200 sáhů dl. podzemních vodovodech ze 4 zvláštních rybníků, totiž: z Pilky (Žofinského) 50, z Lazeckého 26, z Vokačovského $5^1/_2$, a z rybníka u Vysoké pece $7^1/_2$ čili úhrnem 89 milionů čtverc. stop obsahu. — V ý r o b a. Koncem r. 1863 vypravilo se šachtami na den

rudy	2,582.360 víd. cent.
jalového kamení	678.000 „ „
úhrnem	3,260.360 víd. cent.

Úpravárny odvedly k hutím 78.296 ctů čisté rudy, jenž držela 21.905 minc. lb. stříbra a 30.970 ctů olova. Veškerá výroba na horách a hutích obnášela 99.856 ctů 78 lib. rudy, čili 31.711·578 minc. lib. stříbra a 4357 ctů 15 lib. olova v ceně vyměněné 1,426.251 zl. 90 kr. V hutích se vyrobilo z 100.741 ctů 76 lib. rudy (v průměru 0·33 minc. lib. stříbra a 44·31 lib. olova v jednom centnéři držící) v ceně vyměněné 1,458.634 zl. 55·5 kr., 29.339·520 minc. lb.

	ct.	lb.		zl.	kr.
čist. stříbra čili	261 ct.	95 lb.	v ceně	1,320.278 zl.	36 kr.
obyčejn. klejtu	25930 „	— „	„	285.712 „	— „
červeného „	5900 „	— „	„	67.989 „	— „
skujného olova	1326 „	25 „	„	17.904 „	37·5 „
tvrdého olova	— „	— „	„	— „	— „
úhrnem	33.418 ct.	20 lb.	v ceně	1,691.883 zl.	73·5 kr.

M u ž s t v o veškeré záleželo r. 1863 z 3683 dělníků, 73 dozorců a 15 úředníků u dolů a úpraváren, 264 dělníků, 9 dozorců a 4 úředníků v hutích a 91 dělníků a 5 dozorců v kovárnách. Úhrnem 4038 dělníků, 87 dozorců a 19 úředníků = 4144 mužů, nejvíce ženatých. Mimo ty ještě asi 100 vozků k dopravě a odpravě rozličných hmot, rud a jiných výrobků, upotřebeno. — P r o p ů j č e n é p o l e h o r n í obnáší nových velkých jednoduchých měr po 12544□°

r. 1865, 162 čili	2,032.128□°
pak 2 staré míry i s nalezištěm . .	490 „
úhrnem	2,032.618□°

čili 1280 jiter 618□°; mimo to však ještě 6 výhradních kutišť. Celá držebnost ta slove „Cís. kr. a nákladnické hlavní hory Sv. Karla Boromea, na stříbro a olovo na Březohoře u P-i", má $100^{12}/_{32}$ dílů (kuksů t. j. kusů), z nichž patří státu $92^1/_{32}$, obci P-ské 4, právovárečným měšťanům P-ským 2, šesti Vídeňským rodinám 2, obci Březohorské $^6/_{32}$ a třem manům v Lazci $^3/_{32}$. (Tito 3 manové proto z výtěžku horního užívají, poněvadž vozili zdarma stříbro do Prahy na postavení oltáře sv. Jana Nep. Oni 3 horníci, klečící s kahanci proti oltáři tomu, upomínají tedy na horníky neboli hory P-ské. Též se vypravuje, že o pouti Svatojanské a Svatováclavské, jakož i při velkých slavnostech v chrámě sv. Víta na hradě Pražském, purkmistru P-skému před oltářem sv. Jana Nep. zvláštní místo v jedné lavici zachováno býti má.) H o r y ř í d í stát sám. Až dosud jest v P-i sídlo vrchního horního úřadu nejen nad horami tamějšími, nýbrž i nad Zbirovskými, Vejvanovskými a Jílovskými. Úřad ten stojí přímo pod ministrem finančním. (V nejnovější době vyzrazeny jsou politování hodné šejdy, které se po 20 let při tom úřadě dály kradením stříbra, načež zavedeno přísné vyšetřování.) S horním úřadem souvisí: š k o l a h o r n i c k á v P-i k vychování dozorců, podolných (*Steiger*) a nadpodolných, tedy nižších služebníků jak pro stát, tak pro nákladníky, r. 1851 státem založená a 1852 otevřená. Žáci se dříve přijímali každý rok; školním rokem 1866 však počínaje budou se přijímati jen ob rok, poněvadž celý školní běh 2 léta trvá. Přednáší se dle potřeby v české neb německé, neb v obojích řečích, jak se žáci byli samovolně ohlásili. Kdo při zkoušce počátkem prvního roku dokázal, že čísti, psáti a počítati umí, 20 let stár a praktický horník (havíř) jest, přijímá se bezplatně, i taktéž užívá vyučování. Přednáší se v prvním roce počtářství, měřictví theoretické, popisné a praktické, kreslení a nerostopis; v druhém roce zeméznalectví, horní měřictví, dolověda a horní zákon. Zkoušky jsou pololoroční a vysvědčení veřejná. Pro oba ročníky jest jen jeden učitel pod ředitelstvím h o r n í a k a d e m i e, r. 1849 státem založené a 1850 otevřené. Zde se přednášejí ve 2 ročnících jen tak zvané vědy přísně hornického oboru, a sice v prvním r. horní měřictví, stavitelství, dolověda a horní strojnictví. V roce druhém všeobecné hutnictví, hutní strojnictví, horní účtověda a zákon, pak sloh jednací a jádro lesovědy. Přednášky podporují častější cvičení na blízkých dolech, jakož i dvouneb třídenní vycházka ku vzdálenějším hutím. Předměty tyto přednášejí v řeči německé ředitel ústavu, 3 profesoři a 1 docent, podporováni jsouce 3 asistenty. Co posluchač řádný přijímá se každý, kdo se vykáže odbytými zkouškami z přípravných předmětů na školách vysokých, neb polytechnických ústavech rakouských aneb na horní akademii ve Šťávnici (v Uhřích) a Lubině (v Štyrsku), totiž: z mathematiky (čisté a vyšší), praktického a popisného měřictví, mechaniky a strojnictví, kreslitelství, fysiky, lučby (všeobecné, jednotlivě metalurgické a analytické), pak z nerostopisu, zeměznalectví a paleontologie. Kdo chce jen některé z těchto věd slyšeti, jest pouze hostem, však musí se vysvědčením z věd přípravných pro ony předměty potřebných vykázati. Vyučování jest zdarma, jediné taxa 5 zl. za zapsání (imatrikulační) se jednou navždy platí. Zkoušky jsou veřejné z každého předmětu najednou a platí co státní. Ústav celý stojí pod ministerstvem financí, a umístěn jest i se školou horn. v bývalém zámku arcibiskupů Pražských. *Be.*

Příbram 1) vlastně J a n z P ř í b r a m i (jinak Kněz) byl, jak se za to má, učedníkem M. Matěje z Janova, stal se bakalářem svob. umění 1409, mistrem 1413. Od mládí přítel Husův stal se záhy ve smyslu mistra svého Mat. z Janova horlitelem pro opravy v církvi a jedním z nejprvnějších stoupenců Husových. Ok. 20. čce 1420 byl hlavním řečníkem strany podobojí proti dru Petru Pavlovi de Vergeriis strany římské, když se jednalo na Malé straně o artikulích Pražských; 1421 zvolen byl od sněmu Čáslavského s Janem ze Želiva k ruce

dvaceti správcům zemským, aby jim byli ku poradě ve věcech duchovních. Jsa již tehdáž rozhodným odpůrcem Táborův, stavěl se potom vždy v čelo nepřátel jejich a měl účastenství ve všech sjezdech a schůzkách, kde se o článcích víry nebo o kázni duchovní od strany podobojí jednalo. Když tedy bouře poněkud se tišiti počala, byl **P.** mezi prvními, kteří jali se vyhlašovati všecky smělejší články netoliko bratří Táborských, nýbrž i Wiklefovy zjevně za kacířské, anebo aspoň za bludné a pohoršlivé. „Nejopovrženější“ ten „mezi lidmi hříšník (jakož sám se nazýval), ale každého kacířství a zvláště wiklefského a pikartského bedlivý pronásledovník“ haněl Wiklefa i spisy jeho tak důtklivě, že mysli obyvatelstva Pražského tím velice pobouřeny jsou. Nejen zajisté smělejší husité řečmi jeho uraženi se býti cítili, ale i mírnější kališníci mnozí počali se báti, když by Wiklef byl kaceřován, že by pak i Hus, Wiklefa chválivší a následovavší, kacířstvím naříkán býti mohl. Proto držány jsou o vánocích r. 1426 na univers. Pražské u přítomnosti knížete Korybuta veliké hádky mezi **P**-em, kterýž, jako vždy při hádání podobném, počínal si vášnivě a urážlivě, a Petrem Englišem (Paynem) a jinými. Kníže Korybut domnívaje se, že má strana **P**-ova převahu a že se přidá z oposice proti wiklefismu a smělejšímu husitství opět k církvi římské, vypravil podtají zvláštní poselství ku papeži Martinovi 1427 oznamuje, že se Čechové míní s Římem smířiti. Úmysl Korybutův vyšel ale na jevo, a lid vzbouřiv se 17. dubna 1427 zajal Korybuta, **P**-a a jiné jeho stoupence. **P.** vsazen s vrstevníky svými do vězení na radnici, brzy na to pak vypovězeni ven z města. Pobyv některý čas v Žatci vrátil se **P.** do Prahy zase, a mohl tu nejen bydleti, než i dávné své proti Wiklefovi horleni zase na jevo dávati. Spůsobena nová schůze o sv. Václavě 1429 v Karolině, a hádáno se tu po celé tři neděle. **P.** usiloval přede vším zrušiti a zapírati všelikou solidárnost mezi Wiklefem a Husem, a pak uvodil ke 200 článkův Wiklefových, z nichžto každý prý jest buďto kacířský, buď bludný, aneb aspoň pohoršlivý. Proti tomu dolíčil Payne bludnost nejedněch článkův strany **P**-ovy. Osm soudcův, z každé strany čtyři, rozhodlo tak, aby jeden druhého nekaceřoval, aby nevydávali o při své spisů, a když by to učinil jeden, aby to učiniti mohl i druhý, ale toliko latině. **P.** však ihned sepsal a vydal nejvášnivější svůj traktát, hanící a kaceřující netoliko Wiklefa i Payne, ale i všecky kněží táborské vůbec a každého zvláště, a to sice jazykem českým. Naproti tomu Táboři ze sboru, jejž měli v městě Táboře v duech 6—13. led. 1430, vydali rozkaz přísný do všech obcí svých, aby kněží strany **P**-ovy nikde trpěni nebyli. **P.** opustil, neznámo z jakých příčin, Prahu, a zdržoval se skoro ustavičně na venkově; ve smyslu jeho pracovali dále Křišťan z Prachatic a jiní. Teprvé roku 1433 vyvinul **P.** opět větší činnost, postaviv se v čelo kněží těch, kteří se s kompaktáty spokojili, tak jak byla s poslanci koncilia Basilejského namluvena, a kteří o potvrzení Rokycany za arcib. nestály. R. 1437 dostal se na faru u sv. Jiljí, a téhož r. zvolen s jinými v nové poselství ke sboru Basilejskému, kdež zastával zejména větu o Kristově přikázaní přijímati pod obojí; r. 1438 byl děkanem fakulty filos., 1439 stal se s Prokopem z Plzně administrátorem strany pod obojí, r. 1442 smířil se konečně přičiněním Jiřího z Poděbrad a královny Barbory s Rokycanou, r. 1443 byl na sjezdu kněží táborských v Kutné Hoře a vedl tu prudké hádky s Korandou, r. 1448 byl původem poselství ke kardinálu Karvajalovi, když tento přijel do Prahy, které žádalo aby Rokycana dosazen byl na arcibiskupství. Však již po dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad svržen jest s administrátorství, načež zemřel ještě r. 1448. Z traktátův jeho známy jsou *Život kněží táborských*, *Kniha proti Rokycanovi*, v níž sebrány jsou mnohé traktáty proti Rokycanovi, a *Řeči. red.* — **2)** Pavel **P.**, nar. v Praze asi r. 1486. Navštěvovav tamější universitu byl roku 1506 za děkana Václava Candida povýšen na bakaláře, avšak teprv r. 1515 na mistra svobodných umění. Ještě téhož roku byl přijat za řádného profesora mathematiky a hvězdářství. **P.** spisoval na každý rok efemeridy a rozdával je svým přátelům. Umřel na mor dne 5. října 1520. Ze spisů jeho dosud jest pouze znám: *Martina Luthera výklad na desatero božích přikázání.* Sm.

Příbramec *Cronstedtit*, nerost vzácný, tmavozelený až černý, lesku sklového, krystaluje paprskovitě v hranolech; sestává z kyseliny křemíkové, kysličníku železnatého a vody; v Anglicku a v Příbrami.

Pribunja v. Pribina **2)**.

Příbuzenství 1) tolik co pokrevenství, jest svazek rodinný t. poměr mezi rodiči kmenovými a vším jejich potomstvem jakož i mezi jednotlivými těmito potomky. Je-li poměr osob sobě příbuzných takový, že jedna od druhé pochází, slove **p.** v rovné čáře, a tu se rozeznává pokolení vstupující (předkové) a pokolení sestupující (potomci); **p.** v příční čáře sluje poměr příbuzných, kteří nepocházejí jeden od druhého, nýbrž jen společného mají předka. Blízkost neb vzdálenost příbuzných čítá se dle stupňů, t. j. dle počtu členů, jímž jeden příbuzný od druhého vzdálen jest. Jsouť zajisté někteří příbuzní bližší sobě, jiní vzdálenější; bližšíť syn otci než pradědu, bratr bližší bratru než bratranci. Toto určování stupňů neděje se však všude stejným měřítkem. V právu římském a *rakouském občanském zákonníku* určuje se stupeň **p.** mezi dvěma osobami dle počtu zplození, jimiž v pokolení přímém jedna osoba pochází od druhé a v pokolení pobočním obě dvě od svého nejbližšího společného kmene. Dle tohoto spůsobu počítání stupňů jsou tedy děti k rodičům příbuzné ve stupni prvním, mezi sebou ve stupni druhém. Avšak v právu církevním, po vzoru práva německého, čítají se stupně dle jednotlivých rodin, a tvoří tudíž rodiče se svými dětmi a děti mezi sebou stupeň první, děd se svými vnuky a vnoučata mezi sebou stupeň druhý atd. — **P.** tvoří překážku manželství mezi všemi osobami přímo od sebe pocházejícími, mezi pobočnými příbuznými však jen až do čtvrtého stupně včetně, jenže v třetím a čtvrtém stupni (círk. počtu) příbuzní snadno dispense dosáhnou. Právní následky má **p.** co do dědictví; jsouť příbuzní dědici ze zákona, avšak jen až do šestého pokolení, t. třetí pradědové a prabáby pozůstavitelovi s těmi kdož z nich pošli. Vzdálenější příbuzní dle §. 751 *ob. z. ob.* nemají práva ze zákona děditi. Ustanovením tím liší se náš občanský zákonník od ustanovení římského práva, kde každý, kdo své **p.** třeba vzdálené dokázal, dědil *(reliquorum propinquorum quisque superstes.) Ssj.* **P.** rozeznává se dále po meči, t. j. v posloupnosti mužské (v. Agnati), a po přeslici, t. j. v posloupnosti ženské (v. Cognati). — **2)** Staří rozuměli někdy slovem **p.** pouhé švagrovství na rozdíl od pokrevenství, jakož rozeznávají *Práva městská* (F. XVI, 3—4): „Jeden strom slove přátel krevných, druhý přátel příbuzných, jako: manžel, manželka, tchán, zeť, tchyně, nevěsta, švagr, otčím atd.“

Příbuznost, vlastnost příbuzenství. — **P.** chemická, lat. *affinitas*, něm. *Verwandtschaft*, síla slučující látky různorodé ve hmotu jedinou, jež

pak pod každým zvětšením a každým mechanickým rozptýlením jednorodou se ukazuje (sloučenina chemická), a od látek, z nichž povstala (součástek), fysicky dokonale se liší, také opět na ně rozvedena býti může. **P.** má stupně, označené tím, že různé dvě hmoty tu snadněji tu obtížněji se slučují (fosfor již letním teplem na vzduchu se zapaluje t. j. s kyslíkem spojuje, síra teprvé při temné řeřavosti, uhlík při jasné řeřavosti, železo jenom v žáru bílém), a sloučeny jsouce snadněji neb nesnadněji se zase rozlučují. Přidáme-li ke sloučenině dvou hmot třetí, která k jedné z obou prvých větší **p.** má, než ony mezi sebou, spojí se třetí s jednou z prvých a druhou vyhání (**p.** vybíravá, *Wahlverwandtschaft, affinitas electiva*); tímto spůsobem rozkládají se obyčejně v chemii hmoty složené. **P.** podvojná zakládá se v tom, že při smíšení dvou sloučenin prvního stupně (ze dvou součástek) ony na vzájem součásti své vyměňují: spojíť se nejsilnější dvě a nejslabší dvě. Ostatně síla **p**-i mění se fysickými okolnostmi (teplem, električností, tlakem atd.). Příčina její je nám rovně neznáma, jako vůbec původ a povaha všech základných fysických sil. Berthollet mněl, že **p.** má cosi společného s obecnou gravitací, od níž ale podstatně se dělí tím, že má různé stupně a tudíž povahu specifickou, kdežto gravitace u všech hmot jedna i táž. Berzelius vystavil theorii elektro-chemickou, podle které poslední částice, na různých pólech svých různě a neproměnně elektrisovány byvše, vespolek se přitahují; ale i tato nestačí, poněvadž četné substituce (v. t.) v organické chemii dokazují, že místo, které nějaký prvek v budově jisté sloučeniny zajímá, více o povaze sloučeniny rozhoduje nežli sama povaha prvku. I takž rozluštění této zásady, pokudž ono možné, jen ode dalších pokrokův vědy lze očekávati. *Šfj.*

Přibylovské ostrovy v. Aleuty.

Přibyslav v. Přibislav.

Přibytek, 1) též obydlí, byt, jest místnost, v níž člověk (jednotlivec neb celé rodiny) buď obyčejně prodlívá, i práce povolání svého konaje, anebo po denní práci jinde konané ku potřebnému odpočinku útulku, vůbec ale i ochrany před škodlivým působením přírodních vlivů nachází. Z dějin člověčenstva vysvítá, že stálé **p**-tky započaly teprv dobou, když jednotlivé kmeny orbou byly k jisté krajině poutány. Lovec a kočující pastýř ulehl pod příznivým nebem všude, kamž právě došel, a jen za nevhodného počasí hledal útulku v hustém lese neb přírodou mu poskytnuté jeskyni. Rolník však, vázán jsa k rodné půdě, záhy pomýšlel na umělé zbudování **p**-tku, kterýmž by chráněn byl před živly nepřátelskými. Stavby takové byly ovšem s počátku velmi jednoduché, avšak pokrokem vzdělanosti, rozmnožením prostředků, vzrůstáním požadavků a rozkvětem umění přecházely pouhé v zemi vykopané a prostou střechou pokryté jámy v pevné domy a nádherné paláce. Účelem svým, aby totiž sloužil k pohodlí a odpočinku jednotlivci neb rodině, liší se **p.** od budov veřejných, jako jsou chrámy, divadla, rozličné ústavy a t. d. **P.** jest v životě lidském věcí nejdůležitější, pročež i zařízení jeho zvláštními zákony státními se spravuje, a stavba **p**-tků jest vážným předmětem policie i ve zdravotním ohledu i v ohledu jistoty před ohněm. Ve správě veřejné ponechána bývá tudíž úprava podrobností staviteli samému, avšak hlavní plán budovy a rozvrh i spůsob stavby jest mu předložiti povolaným k tomu úřadům, bez jejichž schválení stavbu provésti není povoleno. — **2) P.** v. Přibytí.

Přibytí (*Zuwachs, accessio*) slove v právnictví každý příplodek, přírůstek, náplavek, vůbec každé zmnožení neb přispoření věci aneb její ceny, i jest jedním z prostředků, jakým se práva vlastnického nabývá. Vše, co z věci pojde nebo se s ní spojí, aniž by bylo vlastníkovi od koho jiného odevzdáno, slove příbytek čili věc přibylá (*accessorium*). Přibývá pak něčeho buď spůsobem přirozeným, aneb strojeným, aneb obojím zároveň. Co se dotýče **p.** přirozeného (*acc. naturalis*), jakož jsou plodiny přírodní, zvířata připlozená, náleží **p.** tomu, či jest věc hlavní (*acc. sequitur rem principalem*); země, kterou voda znenáhla na břeh naplaví, jest toho či břeh jest; byla-li ale znamenitá část země návalem řeky na cizí břeh vržena, tož vlastník břehu nabývá práva k strži té teprv, když předešlý držitel vlastnického svého práva do roka neužije. Však při **p.** umělém, když totiž něco přibude vzděláním nebo spojením, nedojde ten, kdo z věcí něčích udělal věci nové, neb je se svými spojil, smísil neb slil, práva k tomu což jiného jest, nýbrž mohou-li se takové věci vzdělané zase v předešlý spůsob uvesti aneb spojené věci opět odděliti, tedy se každému což jeho jest navrátí, a tomu, komu náleží, škoda napraví; jinak jest věc ta všem účastníkům společná, jen že se tomu, čí věc vinou jiného byla spojena, zůstavuje na vůli, aby ji buď celou podržel a druhému, oč jest lepší, nahradil, aneb jí druhému za náhradu postoupil. Podrobnější ustanovení o nabývání práva vlastnického **p**-m obsažena jsou v části IV. druhého dílu *ob. zák. obč.* *Sej.*

Price [prajs] **1)** Richard, duchovní angl., nar. 1723, † 1791 v Londýně. R. 1757 vydal *Review of the principal questions and difficulties in morals*, ve kterémžto spise kladl povinnostem morálním za základ rozum na místě citu; roku 1776 vydal *Observations on civil liberty and the justice and policy of the war with America*, začež jej americký kongres pozval, aby se stal občanem Spoj. Obcí a přispěl jim k uspořádání financí, slibuje mu štědrou odměnu, kdyby se přesídlil do Ameriky. **P.** však návrhu toho nepřijal. Konečně sepsal rozličné spisy náboženské, politické a finanční. — **2)** Sir Uvedale **P.**, angl. spisovatel o zahradnictví, nar. 1747, † 1829. R. 1780 přeložil z Pausania *Zprávu o sochách, obrazech a chrámech v Řecku.* Předním však jeho dílem jest *Essay on the picturesque, as compared with the sublime and beautiful, and on the use of studying pictures for the purpose of improving real landscape* (1794). Roku 1828 byl povýšen na baroneta. — **3)** William **P.**, orientalista angl., nar. 1780, † 1830 ve Worcesteru. Byl kapitánem ve službě Společnosti Východoindické a r. 1810 byl přidělen za tlumočníka a sekretáře siru Gore Ouseleyi. Navštíviv Persii obíral se tam dešifrováním nápisů klínových a vysvětloval některé z nápisů ve zříceninách persepolských smělým spůsobem. **P.** zvolen jest za člena královské společnosti Londýnské a asijské společnosti v Kalkutě. Přední jeho spisy jsou: *Dialogues et grammaire de la langue persane* (Worcester 1822); *Grammaire de troise principales langues de l'Orient, l'hindostani, le persane et l'arabe* (Lond. 1823); *Voyage de l'ambassade anglaise en Pers* (2 sv. t. 1825); *Eléments de la langue sanskrite* (t. 1827) a j.

Pricquei, též *Brykway*, jméno jak se podobá rodiny italské, v XVII. stol. do Čech přišlé, kde se pak zanášela kovolijectvím; z ní roku 1681—1701 připomíná se Jan I., který byl měštěnín a radní a času svého znamenitý zvonař v Ml. Boleslavi, slil mnoho zvonů krásných, ku př. do Prahy (k sv. Jindřichu, sv. Jakubu) do Nymburka, Mělníka a j.; zvon k sv. Jindřichu do Prahy slil společně s bratrem svým Štěpánom, a to tak řemeslně, že za

to poctěn byl měšťanským právem Nov. M. Pražského. Mikuláš, syn Janův, tolikéž soused, radní a zvonař Mladoboleslavský (1701—1743); z jeho dílny vyšlo mnoho pěkných zvonů, jenž se v chrámích okolí tamního až podnes spatřují (ku př. v Kostelci Č.). Štěpán, bratr Janův, soused Klatovský a zvonař vzácný, slil (1673—1701) mnoho zvonů do kostelů v západních a prostředních Čechách, (ku př. do Písku, Klatov, Kralovic, Kolína). Jan II., jak se podobá syn Štěpánův, měštěnín a zvonař v Klatovech, zhotovil zvony do okolních kostelů ještě r. 1719. *Ra.*

Příčes v. Ekthyma.

Přičesti, tolik co participium (v. t.).

Příčina je doslovně to, co něčeho při-činilo, při-dalo k nějakému výsledku, jako když říkáme: „přičiň se, bys toho došel." Než v tomto smyslu pouhého přídavku neužívá se hojně toho slova, nýbrž ve smyslu původu: „tys toho **p.**" je totiž tolik, co „tys toho původce." V tom ohledu stojí **p.** naproti účinku svému. Jestiť vlastnost uvědomělého a zralého rozumu, vyhledávati i v úkonech přírodních i v jednání lidském **p**-ny a účinky jich; ba nelze jinak chápati přírodu a společnost lidskou, než ji pochopovati v poměrech příčinnosti čili kausality. Poněkud zralý rozum vyvinujícího se člověka jeví se ihned otázkou: odkud a proč to a ono, kdežto otupělá mysl jen nahodile a neseřaděně vnímá úkony a jednání. Než není tak snadno, doložiti co je pravá **p.**, jak se to na první pohled zdá, a v nižádném úsudku snad nechybujeme více, nežli v úsudcích o příčinnosti. Rozeznati t. sluší pouhou posloupnost dějů od jich příčinnosti, jelikož ona je vnější toliko a nahodilá jich souvislost, kdežto příčinností věci a děje se víží k sobě vnitřní nutnosti. Cestoval-li by ku př. někdo desetkrát po sobě do Paříže a rozstonal-li by se po každé cestě, mylně by bral cestu za příčinu onemocnění, kdežto předce mnohonásobné jiné události toho mohly býti **p**-nou, ku př. nepořádný způsob žití na cestách, nepozorlivost na oděv svůj, vlastní vnitřní slabost a t. d. Tak se nám vodí i co do příčinnosti přírodních dějů. Máme ku př. proměny měsíce, úplněk ku př. za **p**-nu proměny povětrnosti, kdežto předce nižádného spojidla mezi poměrem měsíce k slunci a mezi vlhkostí neb nevlhkostí v našem vzduchu nestává. Stojíme t. vždy ještě na předsudku, jakoby hvězdy, slunce a měsíc jen pro nás byly činny, jakoby země naše středem byla celého všehomíra. Mámeť i **p**-ny pouze pověreční, že kravám ku př. bylo uděláno, by nedojily hojně, že jsou slova některá dospěšna zaříkávati mračna bouřivá neb nemoci. Mámeť i **p**-ny, jež ve slově toliko a v nižádné věci se nezakládají, ku př. že zima je **p**-nou zmrznutí, léto pak horka, že ten a onen bystře si vzpomíná na nepatrné a vzdálené již události, poněvadž má dobrou paměť, jelikož paměť jen jiné je slovo, nikoli však věc, pro dobré připomínání si. Avšak i když věcmi příčinnosti vykládáme, vykládáme je hojně jako ničím, ku př. když díme, že je jaro **p**-nou vzkvětu rostlin. Nerozeznáváme též přísně pouhé příležitosti ode **p**-n skutečných: teplé počasí ku př. podává sice příležitost k cestování půvabnému, není však jeho **p**-nou. Mnohou věc jmenujeme **p**-nou, co by měla slouti zkázou, ku př. zdánlivé léky, krve pouštění a p. Zapomínáme taktéž, že účinky bývají výsledky spolučinnosti nejrozmanitějších dob, kdežto my se uspokojujeme udáním příčinnosti jedné toliko doby, majíce ku př. za to, že pouhé slunce je **p.** i světla i tepla, i rozkvětu a p. Ještě povrchněji soudíváme co do příčinnosti v jednání lidském, jedni hledají ku př. **p.** zdaru živobytí lidského ve vychování, kdežto druzí na vlohy se spoléhají, třetí o náhodě, čtvrtí o osudu a p. mluví, jakoby to mohly býti **p**-ny. A pak jak křivě soudíváme o příčinnosti vůle své, jednou dostačuje vůle pouhá, podruhé připouštíme působivost dojmů na ni, potřetí mluvíváme o vůli, že se dá překonati, obrátiti, polepšiti a p., co vše důkazem, že nevíme ni co je vůle sama, ni co je pravá **p.** *Hš.*

Příčinek n. přikrasa (něm. *Beiwerk*) nazývají se v dílech výtvarného umění všecky předměty, jichžto k vylíčení hlavního předmětu není nevyhnutelně potřebí, kteréž ale umělci slouží dílem k důkladnějšímu naznačení látky, času, místa jakož i vedlejších okolností, dílem k úplnému provedení a vyplnění představeného díla. *Mü.*

Přičitatelnost (*Zurechnungsfähigkeit, imputabilitas*). Za každý trestný čin jest zodpovědným buď bezprostřední pachatel aneb zároveň s ním intelektuální jeho původce. Stává se však nezřídka, že čin spáchaný, ač sám o sobě trestný, podle povahy pachatelovy nemůže býti trestuhodný, ješto pachateli úplně se nedostávalo zlého úmyslu. O trestuhodnosti činu rozhoduje právě měřítko **p**-i čili úsudek o tom, v jakém zevnějším i vnitřním poměru se vykonatel naléžá ke skutku vykonanému. Toto přičítání jest dvojí, buď podmětné (subjektivní) aneb předmětné (objektivní). První jest úsudek, že se činu spáchaného dopustila jistá osoba; důvody pak, pro které se trestný čin někomu nepřičítá, nazýváme podmětnými výmluvami (*Aufhebung der subjekt. Imputation, Excusationsgründe*). Vztahují-li se ale důvody, pro které se trestný čin někomu přičítá, k věci samé, tu jest přičítání předmětné a důvody jeho slovou předmětnými (*objekt. Zurechnungsgründe*). Jsou pak podmínky **p**-i sebevědomí pachatelovo, vědomí jeho o světě vůkolním a konečně vědomí povinnosti. Z těch pak vyplývá samo sebou ustanovení, kdy **p.** je obmezena aneb kdy nastává úplná ne**p.** Dle positivního práva rak. jest **p.** obmezena u dětí až do 10 let, při nichž za spáchaný trestný čin nastati může jen trest domácí, u nedospělých až do 14 let, při nichž zločin přičítá a tresce se jen co přestupek. Dospělým od skončeného roku 14. přičítá se každý trestný čin co taký, avšak jest stáří před skončeným 20. rokem polehčovací okolností. Léta tato počítají se dle kalendáře i čítají se tudíž přestupní dnové zvláště. Úplná ne**p.** nastává za příčinou zanedbaného vzdělání a vyvinutí u blbých, zdivočelých, pak u hluchoněmých, jsou-li zcela bez rozumu, jinak jest hluchoněmota pouze polehčovací okolností. Časné chvílové porušení **p**-i povstává z vášně, rozčilení kde jednající sebe úplně nebyl vědom, pak z úplné opilosti buď náhodné aneb bezúmyslné. Též spícím, ze spaní úplně neprocitlým, pak náměsíčníkům se trestný skutek v tomto stavu spáchaný nemůže klásti za vinu a jsou tudíž takoví prosti vší **p**-i. *Ssj.*

Příčka, tenká zeď (obyčejně 6 až 12palcová), jížto se jednotlivé místnosti ve staveních od sebe oddělují; má buď pevný základ jako ostatní hlavní a střední zdi a jde od základu až nahoru, anebo se založí v hořejších poschodích na klenbový pás, tak že se potom zdá, jakoby **p.** vůbec ani žádného základu neměla. Avšak kdyby i v tom místě, kde **p**-ku dáti chceme, docela žádného klenutí nebylo, může se **p.** založiti buď na dřevěný trám anebo na železné pruty, které rozličně kladenými kleštěmi (v. t.) s hlavními nebo středními zdmi spojeny jsou, při čemž pak **p.** podlahu ani tížiti nemusí. *Sa.*

Příčnoústé (ryby) v. Plagiostomi.

Přida v. Loď.

Přidatek v. Attribut 1).

Přídavné jméno v. Adjectivum.

Prideaux [pridó] Humphrey, duchovní a spis. angl., nar. 1648, † 1724. Studoval ve Westminstru a v Oxfordě, kdež byl zvolen od university, aby vydal nápisy mramorův Arundelových, což vykonal r. 1676 pod názvem *Marmora Oxoniensia ex Arundellianis, Seldenianis, aliisque conflata, cum perpetuo commentario.* R. 1679 stal se rektorem u svat. Klimenta v Oxfordě a čitatelem (*lecturer*) na koleji Christchurchské, i vydal dvě pojednání Maimonidova v originále s překladem lat. a poznámkami pod nápisem *De jure pauperis et peregrini apud Judaeos.* Roku 1681 stal se prebendářem u kathedrály Norwičské, kdež se zapletl do sporu s katolíky, následkem něhož vydal spis *The validity of the orders of the church of England made out.* **P.** stavěl se na odpor Jakubu II. při jeho počínání proti církvi anglické. R. 1696 jmenován jest vikářem Trowseským blíže Norwiče a 1702 děkanem v Norwiči. Ostatní jeho spisy jsou: *Life of Mahomet* (1697); *Directions to Church Wardens* (1707); *Pithes* (1710); poslední pak a největší jeho dílo *The connection of the history of the Old and New Testaments* vyšlo ve 2 částech 1715—17 (posl. vyd. 1858).

Přidědění čili oddědění nazývalo se v staročeském soudnictví přiřknutí úplného práva dědického (vlastnického) k dědině odporníkově; v. Půhon.

Priegnitz nebo *Vormark,* část marky Brandenburské, ležící u Labe, 60 □ m. Tvoří nyní větší část kraje West-**P**-ského (27·43 □ m. s 69.658 obyv.). Jméno **P.** povstalo ze slov. jména Břežané (v. t.). Ostatně srv. čl. Braniborsko.

Priego, město v španělské prov. Kordově v rozkošné krajině, má 8500 obyv.

Priesen 1) P. v. Břesno 1) a 3). — **2) P.** v. Brocno.

Priessnitz Vincenc, původce novějšího vodoléčitelství, nar. 4. října 1799 na Gräfenberku blíže Freivaldova v rak. Slezsku, co nejml. dítě váženého hospodáře, potomka jednoho ze 14 měšťanův Freivaldovských, kteří v pol. XVIII. stol. pro vzdálenost svých pozemkův (se zachováním práva měšťanského) město zůstavili, a na lesnatém i vrchovištnatém Gräfenberku, výběžku hor Slezsko-moravských, osadu na půdách svých založili. Ztrativ nejstaršího bratra musil se již co hoch dáti na hospodářství, zastávaje osleplého otce; i takž jen docela z mládí a nedlouho do školy chodil, v nížto právě čísti a psáti se naučil, a proto v pozdějším věku sám jen s obtíží a v čas potřeby psával. Za to však dala mu příroda dobrou paměť a neobyčejně bystré pozorování. Bezpochyby že již záhy obcování s prostonárodnými léčiteli a rozpravy o nich, jakož i pozornost na raněný skot a zvěř, zbudily v něm náklonnost léčitelskou. Praví se, že již v 15tém roce svém sám si vyléčil rozdrcený palec ustavičným přikládáním chladné vody; v 17. roce pak, když mu vůz obilím naložený prsa přejel a několik žeber zlomil i do hrudi vtlačil, odhodil prý **P.** teplé obkladky, jimiž jej trápil ranhojič, předpovídaje nad to, že **P.** vždy mrzákem zůstane, a léčil se sám studenými obkladky, hojným pitím chladné vody a co možná ustavičným přebýváním na volném vzduchu. Za nedlouho chodil zase pěšky a za rok byl docela vyhojen. Nyní již i jiným všemožně k užívání chladné vody radil, a to s prospěchem takovým, že již v 19tém roce svém do Čech a do Moravy k nemocným zván býval. Pokud se v léčitelské činnosti lidu a nižších tříd držel, měl pokoje, ale když zámožnější a vzdělaní k „sedlákovi" dojížděti počínali, začalo i sočení všelijaké. Tak farář Vogelseifský s kazatelny proti němu mluvil, ale později sám z povážlivé choroby ve Gräfenberku vyléčen byl. Roku 1822 musil již **P.** vystavěti kamenný dům pro hosty své, nedlouho potom ještě více domův jiných; roku 1829 začaly se řádné seznamy hostův, ale téhož roku **P.** také žalován pro nedovolené a neumělé léčení a odsouzen od magistrátu Freivaldovského k vězení a postu — rozsudek to ovšem zrušený z vyššího místa, poněvadž se vyšetřováním dokázalo, že **P.** nejen žádných lékův kromě vody, vzduchu a krmi neužíval, ale i jinak počínal si nezištně. Ve hlavách lékařův ze staré školy tenkráte ještě temno bylo, že hledajíce **P**-ovo *arkanum* a nenašedše ho ve vodě, také i houbu užívanou k mytí a tření nemocných dali analysovati, není-li v ní domnělé **P**-ovo tajemství skryto. **P**-e to tak rozmrzelo, že houby vyhodil, a od té doby ku tření jen ruky užíval, řka „na živé zas živé." Roku 1831 povoleno mu zařízení řádného lázeňského ústavu; pověst o novém léčení rozcházela se dál a dále; přijížděli i lékařové, by očihledě o něm se přesvědčili, z nichž Vratislavský Dr. Kröber první příznivý úsudek (v brošurce r. 1833, druhé vyd. 1836) uveřejnil. Ve příčině nových žalob doktorských poslala vláda cís. radu a profesora Türkheima z Vídně co úředního komisaře do Gräfenberku; ten pak vyjádřil se na konec: „**P.** není člověk obyčejný ani šarlatán; jest u něho upřímná horlivost pomáhání jiným, nedadoucí se ničím odstrašiti. On si počíná důsledně, a jeho methoda je úkaz nový pro medicinu a všeliké pozornosti hodný." Od těch dob měl **P.** pokoje, aspoň ve veřejnosti. Hostí ze všech dílů světa přibývalo šmahem, a vděčnost jich štědře jej odměňovala i pomníky mu stavěla. Roku 1839 bylo nejvíce hostí v Gräfenberku (1700); z těch dob pak začínalo zakládání ústavův Gräfenberskému podobných na všech stranách, pročež hostí tam ovšem ubývalo; předce ale od r. 1840 do 1851 bývalo jich 1100—1400 ročně, a počet všech za 21 let (1830—51) obnášel 24000—25000, z nichž jen 45 tam zemřelo. R. 1846 byl **P.** odměněn od panovníka svého velikou zlatou medailí občanskou; o rok později stonal povážně (po záchvatu mrtvice) a churavěl již do smrti své (28. listop. 1851), byv jmenovitě zkormoucen politickými bouřemi r. 1848—49, jelikož jemu co venkovanu konservatismus vrozen byl. **P.** užíval vody dvojím spůsobem, vně a vnitř, t. j. mytím, koupáním atd. i pitím. V ohledu prvém měnil sám postupně svou methodu a docházel důsledně dál a dále. S počátku, jakž přirozená věc, zabýval se hlavně neduhy místnými nebo zevnějšími, na př. zlámaninami, záněty, dnou, rheumatismy a neduhy kostí; a tu záležela hl. část léčení v obkladkách do studené vody namočených a co nejčastěji obnovovaných, pak v studených lázních místných (rukou, nohou, hlavy, sedacích), často po celé dni bez ustání trvajících. Při obkladcích nebylo lze nepozorovati silné zahřáti obaleného údu, když nebyl obkladek obnovován, a tím naznačeno trvalé vlhké (nikoli chladné) obalení pro pocení; odtud pak postoupeno k obalení s následující po něm studenou lázní, s počátku místní nápotom i celého těla (hozením do chladné vody). Vedlé těchto method **P.** již záhy užíval lázně padací nebo stříkací (douche), jak dešťové tak proudné, a sice ve stupni neslýchaně prudkém, jakož vůbec celá **P**-ova methoda jm. s počátku ráz násilný do sebe měla, jehož i později nikdy se nezbavila. Sem klademe jm. mnohohodinné pocení v pouhé houni, až pot po konvích se cedil; házení

rozpocených pacientův do velikých kádí vody bez mála ledové (8—9° R.), v nížto někdy do 20 minut zůstati musili; násilné chození č. běhání nemocných po horách v oděvu lehkém bez ohledu na surové počasí; přecpávání rozněžených měšťákův hrubou selskou stravou atd. Proto i **P.** pravíval, „že potřebí charakteru tomu kdo chce podstoupiti léčení vodou." Neměltť on ovšem lékařských vědomostí pražádných, ani nejpovrchnějších, pročež přistupoval k nejodvážnějším experimentům, jichžto by se vědecký lékař, znaje všecky možné následky a jdoucí z toho odpovědnost, zhroziti musil. **P**-ovo postupování bylo zcela empirické; jenom bystrým pozorováním různých případkův a výsledkův různého jich léčení sestavil sobě pomalu methodu, jížto ovšem rationálné t. j. na příčinách založené souvislosti se nedostávalo. V první době jm. zanechával pacienty na mnoze takořka sobě samým a vybíral si pak resultáty ze zkoušek, jež tito sami na sobě podnikali. Při tom mu velice prospívala povaha pokojná i pevná, na slova skoupá ale uvnitř bystrá, chytrá; mimo to tuze a povážlivě nemocných s počátku nerad, později pak dokonce do léčení nebral. K lékařům, od nichžto s počátku ovšem dosti nepřízně zakusil, vždycky nechuť měl, příkrým byl a jich se stranil, snad i proto, že sám cítil, kterak co pouhý empirik v těžkých a zoufalých případech, kde jasné znání příčin a cílův jedinou cestu podává, před vědeckým lékařem vždy v nebezpečí byl, aby svou slabou stránku neodhalil. Lékův vedle vody **P.** nikterak nepřipouštěl a za docela škodné je považoval. Hlavní zásluha **P**-ova leží v tom, že veden jsa šťastným ač nejasným pudem nadaného samouka, poznal a v život uvedl hl. zásadu přirozeného spůsobu léčení, jež v naší době víc a více průchodu si klestí: Kdo chceš vyléčiti nemocného, odstraniž okolnosti a příčiny, které jej učinili nemocným. On jí nevyslovil, snad ani neznal, ale on ji vykonával, a ona jest jádrem jeho léčení. Tělo lidské představuje ohromně složenou soustavu fysických sil, které mezi sebou a se silami zevnějšího světa (světlo, teplo, chemismus vzduchu a potravy atd.) v ustavičné pohyblivé (živé) rovnováze se nalézá. Za každou změnou sil zevnějších (vlhkost a teplota vzduchu, dodávání potravy atd.) musí i vniterná rovnováha (rozdělení pracujících sil v organismu) jinou podobu na se vzíti. Pokud ony zevnější změny z jistých mezí nevycházejí, necítíme změnu v organismu tím spůsobenou, kteráž při navrácení původních okolností zase mizí; je-li ale úchylka zevnějších okolností od pravidla čili průměru přílišná, pak se děje v organismu trvalé zrušení rovnováhy, zastavení chemických a fysických pochodův v částech jiných. Tento nový stav organismu je ohledem na změněná činidla (agentie) zevnější zrovna tak zákonitý a nevyhnutelný jako onen průměrný čili normálný; že ale my tím trpíme, bolesti cítíme, zoveme jej pathologickým č. chorobným — nemocí. Jakož pak prací příliš obtěžkaný parostroj po snětí břemene k původnímu spěchu se vrací, tak i organism z mimořádných okolností (přílišného chladu neb horka, zkaženého vzduchu, otrávení mozku a nervův lihem, kávou, tabákem, anebo předráždění prací, nespaním, náruživostmi, zármutkem atd.) v řádné (průměrné teplo, čistý vzduch, řádnou stravu, klid duševný) zpět uveden jsa ku původní rovnováze a normálnému chodu se vrací; rychle a někdy hned, když jen chod stroje se změnil, zdlouhavěji a často jen neúplně, když stroj sám dlouhým trváním mimořádného stavu organické proměny utrpěl. V druhém případě poskytuje možnost vyléčení jen obměna hmoty v těle, mocí které tělo se zužívává a z potravy nové částky co náhradu spotřebovaných usazuje. Zrychlením obměny zrychlí se vyměšování chorobných součástí a vydatnou stravou uložení nových normálních částic: odtud užitek hojného pití vody, jm. při nemocech dyskratických t. j. od špatného složení šťáv pocházejících. **P.** i v tomto ohledu násilně postupoval, dávaje píti do 12—30 žejdlíkův denně; novější na střední cestu uhodili. Nadřečené pravdy tušil již *Paracelsus*; k nim se táhli Hufeland, Hahnemann a j.; **P.** ač neučený prováděl je dokonaleji než všickni předchůdcové, a proto se dočkal takového úspěchu: jeho léčení nebylo léčení vodou ale léčení přírodou, a on sám naznačoval vodu a vzduch, prostou stravu za faktory svého léčení. Toť také příčina, proč staří vodoléčitelé (neboť jich bylo již v dávnověkosti), jako Hahnové v XVIII. a Oertel v XIX. století, poměrně méně úspěchu měli, hledíce jednostranně k pouhé vodě. Že **P.** v theorii nebyl šťastným, pochopujeme; theorie vodoléčitelství a tím samým důsledný jeho vývin i vtělení do celku nauk lékařských umožnili se teprvé tím, že lékaři z novější pathologicko-anatomické fysiologické školy jím se zabývati počali. U Němcův Krause, Pleninger, Weiskopf, u nás jeden z nejprvnějších velezasloužilý Dr. Šlechta ve Vartenberku tou cestou šli a k odstranění výrostkův přispěli, jimiž na počátku dotčený diletantismus zdravé jádro věci mnohému soudnému pozorovateli nechutným nýbrž i podezřelým učinil. Tak na př. **P.** učil, že důležitý znak pozdravení při vodoléčbě je krisis, t. j. přitužení původné choroby spojené s osutinami, vředy atd. Kde nebylo krise, tam ji násilně vynucováno, aby nemoc byla zevnitra na venek vylákána a odtud vyhnána. Tento zastaralý nemístný náhled (s části) padl, ale dobrodiní **P**-em člověčenstvu přinešené zůstalo. Osobně byl **P.** prostý, málomluvný, časem příkrý, ale rázný a vytrvalý, netratící hned ani přítomnosti ducha v těžkých případech ani trpělivosti s hloupostí lidskou. Byl dobrý hospodář, ač ne lakotný, a zůstavil značné jmění; také krajina okolo Gräfenberku, jindy chudobná, zvelebila se přítokem četných hostí; sám **P.** vystavěl školu a nemocnici ve Freiwaldově. Větší díl jeho pacientův zůstávali po čas života vřelými jeho ctiteli; dánský sochař Bissen vytesal jeho mramorové poprsí. Viz Selinger *V. Priessnitz, eine Lebensbeschreibung* (Wien 1852, s podobiznou); Kröber *Priessnitz und seine Methode* (Breslau 1836), a článek Vodoléčitelství. *Šfj.*

Priestley [prístli] Josef, angl. theolog a znamenitý fysik, nar. 1733 blíže Leedsu, † 6. ún. 1804. Pocházeje z rodičů kalvinistických určen jest ku kněžství a naučil se mimo klasické též jazykům chaldejskému, syr., arab., franc., ital. a něm. Roku 1755 byl pozván za pomocného kněze independentů do Needham Marketu v Suffolku, kdež pobyl 3 léta, načež se dostal do Nantwiče v Cheshiru, kdež otevřel denní školu a koupiv si vývěvu a stroj elektrický jal se studovati přírodozpyt. R. 1761 byl zvolen za profesora krásné literatury na akademii Warringtonské a vydal zde několik spisův: *Theory of language and universal grammar* (1762); *Chart of biography* (1765); *Essay on a course of liberal and active life* (1765); *Chart of history* (1769); *Laws and constitution of England* (1772); *Oratory and criticism* (1777) a *History and general policy* (1788). Navštíviv Londýn uveden byl **P.** k Priceovi a Franklinu, který jej povzbudil k podrobnějšímu studování experimentální fysiky. I jal se **P.** konati mnohé experimenty elektrické a sps. *History of electricity*

(1767, 5. vyd. 1794). R. 1768 byl zvolen za pastora kongregace v Leedsu, kdež se obíral otázkami theologickými. R. 1772 vydal *History and present state of discoveries relating to vision, light and colors*, kterýžto spis však se potkal s menším úspěchem nežli Dějiny električnosti; zároveň studoval povahu plynů a sepsal *Impregnated water with fixed air* (1772). **P.** objevil kyslík a dokázal, že červená barva krve arterické pochází od kysliku ze vzduchu; dále dokázal, že kyslík se tráví ze vzduchu při hoření a rezovatění, a že bývá nahražen z rostlinstva; objevil též dusík a jeho složeniny, kyselinu siřičitou a jiné. Sláva jeho roznesla se brzo po celé Evropě, a k odporučení Priceovu zvolil jej hrabě Shelburne za svého knihovníka a literárního společníka. **P.** provázel hraběte na cestách po Evropě a seznámil se s nejslavnějšími lučebniky a mathematiky, které líčil jako atheisty, a kteří se divili, když osvědčoval se býti věrným křesťanem. Proti takovýmto předsudkům ohradil se ve spisech *Letters to a philosophical unbeliever* (1780) a *State of the evidence of revealed religion* (1781). V experimentech lučebních pokračoval a podal výsledky badání svých ve spise *Experiments and observations on air* (5 sv., 1775—80). Zabrav se pak opět hlouběji do otázek náboženských jal se hájiti materialismus ve spise *Disquisitions relating to matter and spirit* (1777) a učení o nutnosti ve spise *Doctrine of necessity* (1777), čímž na se uvalil pronásledování se strany církve, a lord Shelburne dal jej do pense s ročním platem 150 lb. št. **P.** odstěhoval se do Birminghamu, kdež se stal r. 1780 pastorem kongregace roskolnické, vydal *History of the corruptions of christianity* (1782), kterýžto spis byl později od kata městského v Dortě veřejně spálen, a *History of early opinions concerning Jesus Christ* (1786), kdež popíral božství a praeexistenci Kristovu na základě historickém. Za ruchu, jaký způsobilo vypuknutí revoluce franc., považován byl **P.** za podněcovatele bojů proti všelikým zařízením politickým i náboženským, jakož i dal na jevo svoji zanícenost pro svobodu v několika spisech. Obyvatelstvo popudil na sebe ironickými listy *Familiar letters to the inhabitants of Birmingham* a tím, že byl zvolen za občana republiky Francouzské. Roku 1791 slavili někteří jeho přátelé výroční památku zboření Bastily; **P.** nebyl sice přítomen, ale ve štůtce z toho vzniklé vrazil lid do jeho domu, rozházel a zničil jeho knihy, aparáty a rukopisy, a **P.** sám musel odtud prchnouti i s rodinou. R. 1794 odstěhoval se do Spoj. Obcí amerických, kdež jej uvítali s uctivostí, a usadil se v Northumberlandě v Pennsylvanii, kdež dlel až do své smrti. Zde vydal *Evidences of revelation* (1797) a *Continuation of the history of the christian church from the fall of the western empire to the present times* (4 sv. 1803) a některé menší spisy theologické. Po jeho smrti vyšel poslední jeho spis *Doctrines of heathen philosophy compared with those of revelation*. **P**-ova autobiografie, kterouž doplnil jeho syn, vyšla v Americe v jeho *Theological and miscellaneous works* (22 sv., 1817 násl.).

Prieur [priör] Barthélemy, franc. sochař, kvetší v Paříži v l. 1550—1590. Byl žák Germaina Pilona (v. t.) a vzdělával se dále v Římě. Od něho pocházejí polovypuklé řezby, představující alegorickým způsobem rozmanité lidské činnosti a zdobící nadokní oné strany Louvru, kteráž hledí do zahrady Infantky; od něho jsou též velmi bedlivě provedená poprsí franc. králů *Jindřicha III.* a *IV.* Mz.

Prievidza, maď. *Privigye* [priviďě], něm. *Priwitz*, lat. *Prividia*, městys v župě Nitranské u řeky Nitry, přes kterou krásný kamenný most vede, s 2170 kat., 8 ev. a 124 žid. obyv. jazyka slov., obírajícími se rolnictvím, řemesly a obchodem, zvláště v obilí, v sukně a kožích. **P.** má pěkné prostranné náměstí, kromě farního chrámu sv. Bartoloměje z roku 1213 druhý chrám (z počátku XV. stol.), vypínající se nad horním koncem města, věnovaný Bl. P. Marii, s milostivým, asi 800 let starým obrazem, kam každoročně zvláště o slavnosti Nanebevzetí P. Marie veliké zástupy z celého okolí putují. Při chrámě tom byl někdy i klášter karmelitův. Má **P.** též první a nejstarší v Uhřích kolej piaristskou z roku 1666; hl. a dívčí školu, před tím také gymnasium, špitál, poštu, veliké trhy. **P.** utrpěla mnoho v tur. válkách a za domácích nepokojův, zejména 1599 od Turkův a 1678 od Rákoczyovcův. Z **P**-e pošlo více slovútných piaristův, jmenovitě: Augustin Bielický, Ladislav Kubranský a Sigmund Šindliar. *Chr.*

Prigorod (*Přihorod*) v dávné zemi Novgorodské a Pskovské venkovské město, sídlo volosti Srv. Novgorod, str. 898, *b*.

Prigrevicza-Szent-Ivan v. Szent-Ivány.

Přihbi v. Kloub.

Příhonský Frant., filosof, žák i věrný přítel Bern. Bolzana (v. t.), syn měšťanské rodiny české, nar. 6. říj. 1788 v Praze. Odbyv s vyznamenáním kurs gymnasialní na Malé straně vstoupil na fakultu filosofickou, kdež zvláštní láskou přilnul k studiu filosofie i spřátelil se s tehdejším professorem náboženství Bolzanem. Pak odhodlal se pro stav kněžský, který, jak sám vyznává, k jeho nábožné mysli, zbuzené vychováním domácím, se hodil; doufalť že v něm uspokojí náklonnost svou k literárním pracím i filosof. skoumání, a stane se užitečným své otčině. Vstoupil tedy r. 1807 do theologie i do arcibiskupského semináře. Na kněžství r. 1811 vysvěcen, byl poslán co kaplan do Slap ve vikariátu Zbraslavském. Tu přebýval sedm let (rok co administrátor) a byl ctěn od lidu i pochválen konsistoří hlavně co přítel škol; tam studoval pilně dále i zůstal v spojení s Bolzanem. Vědu nejvíce miluje žádal r. 1818 za místo adjunkta theoretické i praktické filosofie, kteréž dostav setrval na něm do r. 1822. R. 1819 stal se při tom suplentem aesthetiky, historie pěkných umění i historie filosofie, kteréžto vědy s prospěchem přednášel úplné čtyry roky až do r. 1824. Po obsazení stolice pro aesthetiku svěřil mu arcibiskup místo duchovního administrátora i zpovědníka karmelitek na Hradčanech. Odbyv si již dříve rigorosa, jest 1. čna 1824 povýšen na doktora filosofie. Již v měsíci září toho roku vzdal se administrátorství, když ho biskup i děkan kapitoly Budyšínské povolal za ředitele (praeses) do lužickosrbského semináře v Praze. Zde dobyl si velikých zásluh o nastávající kněžstvo v Lužici i v Sasku. Při tom byl od r. 1827 po celý čas svého přebývání v Praze údem představenstva ústavu pro slepé. Pro zásluhy o seminář i pro svou učenost byl r. 1834 jmenován čestným kanovníkem Budyšínské kapitoly a r. 1839 povolán co kanovník residens do Budyšína. Do smrti zůstal pak inspektorem jmenovaného semináře. Postavení jeho poskytovalo mu žádaného času k pracím literárním, jimiž se pilně zabýval. Mimo to vyučoval po několik let katolické žáky v tamějším jediném (luteránském) učitelském semináři katolickému náboženství, a gymnasisty srbské národnosti v češtině. R. 1843 stal se kapitulárem i scholastikem, a co takový vedl sám Pražský seminář jakožto zatímní praeses půl roku od podzimu r. 1848. Pak byl povýšen r. 1854 na kantora a r. 1857 na seniora kapitoly. Jsa těla slabého churavěl po mnohá léta, a každoročně do lázní cestoval; často býval též v Praze, v Těchobuzicích i v Novém městě nad Me-

tují. Muž ten, všeobecně ctěný jak od duchovenstva tak od měšťanstva, † v Budyšíně 12. ledna 1859. Skrovné jmění v penězích odkázal chudým (hlavně k rozdávání dříví v času zimním), knihovnu pak s části kapitule i semináři katolickému v Budyšíně a s části semináři lužickosrbskému v Praze, kterýž jeho přičiněním dostal od hr. Lva Thuna knihovnu Bolzanovu. Pohřben jest v lodi rozbořeného kostela sv. Mikuláše, kde mu kamenný pomník postavil někdejší chovanec jeho i nynější biskup titulární a děkan Budyšínský. Trvalejší pomník již postavili mu někdejší chovanci jeho v den 70. narozenin jeho 6. říj. 1848 založením ústavu pro chlapce rodin v diaspoře žijících (daleko do školy majících) pod jmenem *Dr. Přihonskýsche Kommunikandenanstalt;* někteří podali kapitály a jiní zavázali se k ročnímu příspěvku, čemuž podvolili se mimo někdejší chovance i skoro všichni duchovní v Lužici i v Sasích. **P.** sepsal: *Neuer Antikant oder Prüfung der Kritik der reinen Vernunft* (Bautzen 1850); *Bolzano's kurze Lebensbeschreibung* (Weimar 1850); *Statuten des Collegiatstiftes St. Petri zu Budissin, in ihrer Entstehung und Fortbildung* (Budissin 1858); pak rozl. jiné články. Vydal pak hlavně svým nákladem z Bolzanových prací: *Kurzgefasstes Lehrbuch der katholisch-christlichen Religion als der wahren göttlichen Offenbarung* (Bautzen 1849); *Paradoxien des Unendlichen* (Leipzig 1851); *Drei philosophische Abhandlungen und vier akademische Reden* (Leipzig 1851), kterémuž spisu **P.** připojil úplný zápis prací Bolzana i jeho žákův pod jmenem: *Bolzano-literatur; Atomenlehre des sel. Bolzano* (Bautzen 1857). *Hór.*

Prichard [pričerd] James Cowles, znamenitý ethnolog angl., nar. 11. ún. 1786 v Rossu v Herefordshiru, † 22. pros. 1848 v Londýně. V Edinburce byl povýšen na doktora lékařství a usadil se co lékař v Bristole 1810, avšak obíral se více studiemi ethnologickými a vydal r. 1813 *Researches in to the physical history of man*, kterýžto spis vyšel 1826 v druhém rozmnoženém vydání, kdež **P.** poprvé vyvinul u značné míře živel filologický v ethnologii. R. 1841 stal se **P.** dozorcem blázinců a odstěhoval se do Londýna, kdež upravil r. 1847 třetí vydání svého spisu v 5 sv. **P.** sepsal značný počet spisův lékařských i ethnologických, z nichž zasluhují zvláštní zmínky: *An analysis of the Egyptian mythology* (1809); *A history of the epidemic fever which prevailed in the years 1817—19* (1820); *A treatise on the diceases of nervous system* (1822); *A review of the doctrine of a vital principle* (1829); *Natural history of man* (2 sv. 1843); a *The eastern origin of the Celtic nation* (Lond. 1831), kteréžto dílo nazývá Bunsen jedním z nejpůvodnějších příspěvků k vědě. **P.** zaujímá mezi ethnology evropskými důležité místo, neboť jak dí Bunsen, „až do této doby není knihy, která by pojednávala o všech věcech týkajících se veliké otázky o jednotě rodu lidského s rovnou hloubkou a svědomitostí, dobrým rozumem a zdravým úsudkem.“

Příchovice 1) ves v kr. Boleslavském a okr. Smržovském s 2753 ob. (1857) něm., má farní kostel sv. Víta, provozuje obchod lenem a přízí, též jsou tu brousírny skla. — **2) P.**, ves a majorátní statek hrabat z Schönbornu, v někdejším kraji Klatovském. Tamější tvrz byla původiště rytířské, později panské a hraběcí rodiny Příchovských z **P**-c (v. t.), kteréž ten statek až do r. 1577 náležel. Tehda prodaly jej po smrti Karla Příchovského z **P**-c pozůstalé po něm dcery Adamovi Nebilovskému z Drahobuzi na Polani († 1592), kterýž ho ještě za živobytí svého postoupil nejstaršímu synu Mikulášovi. Tohoto synové a dědicové Adam, Václav a Vilém prodali to zboží 1604 p. Fridrichovi Švihovskému z Risenberka a Švihova, kterýžto k němu 1613 od sester Kateřiny Říčanské a Alžběty Březské z Přestavlk a Chlumčan pustý zámek Skálu se vsí Radkovicemi přikoupil. Po něm vládl tomu zboží syn Petr Vok († 1642) a po tom syn Fridrich Kašpar Euseb († okolo 1655). S dcerou Fridrichovou, Marií Alžbětou, provd. za Adama Maximiliana hr. z Bubna, dostal se statek **P**-cký tomuto hraběcímu rodu, od něhož však po krátkém čase přešel na Jindřicha Antonína Henigara ze Seeberka na Horšicích, které takto se statkem **P**-ckým splynuly. Nový ten držitel **P**-c † co hejtman kraje Plzenského 9. čna 1724, zanechav statek ten synu, sv. pánu Janu Václavovi, kterýž jej 1784 prodal Erveinovi hrab. z Schönbornu. Rod Schönbornský učinil z toho statku fideikomis. *Svb.*

Příchovský z Příchovic, jméno starodávného, teprvé během nynějšího století vyhynulého rodu českého. Původní jeho sídlo byla tvrz a ves Příchovice (v. t.) v kr. Klatovském, po níž se již ok. 1430 Vilém starší a Vilém mladší z Př. psali. V držení rodu tohoto udržely se Příchovice, kteréž si Krištof **P.** z Př., obdržev je při rozdílu bratrském ještě před shořením starých desk r. 1549 znova do desk vložil, až po r. 1577, kdežto je dcery po Karlovi **P**-ém z Př., Alena provd. Strojetická, Johanka, později provd. Vlčková, a Markéta, později provd. Klenovská prodaly Adamovi Nebílovskému z Drahobuzi na Poleni. Současně s dotčeným Krištofem žili z rodu tohoto mezi jinými Lvík a Markvart příjmím Rohovec na Skočicích; Jan, který 1550 od pana Viléma Švihovského z Risenberka a Švihova na Dobříši vsi Dobříkov a Smržovice koupil; pak Zdebor, který týmže spůsobem od p. Jindřicha Švihovského statku Ousilova nabyl, jejž 1545 syn jeho Jindřich († 1559) držel. Tohoto syn Jan † 1574 bezdětek, odkázav Ousilov manželce Anně z Vidršperka. Z linie Skočické připomínají se 1574 Petr, Zdebor, Lvík, Burian, Jiřík, Adam a Markvart bratří **P**-ští z Př., kteří tehda spolu se sestrami svými statek Jemnici (v Prachensku), po matce Dorotě z Nalžov pozůstalý, otčimu svému Janovi Bošínskému z Bošína a nezletilým synům jeho s tou Dorotou zplozeným prodali. Zdebor † již ok. 1583, zůstaviv nezletilého syna téhož jména, který později Borovany a 1616 Petrovice n. Ouhlavou držel. Ostatní bratří rozdělili se 1584; Petr, maje nejprvé Lužany, koupil 1584 po smrti Adamově i Skočice, ježto se byly tomuto dostaly. Zemřel před r. 1606; Skočice drželi po něm nejstarši syn Jan Markvart a nejmladší Jiřík, Lužany prostřední synové Václav a Karel, z nichž Václav r. 1628 pro náboženství z vlasti se vystěhoval. R. 1646 držel Lužany Jan Vilém **P.** z Př. (vnuk Zdebora na Petrovicích po synu Janu Oldřichovi), jehož bratří Markvart Adam na Petrovicích n. Oubl. a Václav Ferdinand oba r. 1646 v Klatovech bez potomků zemřeli. Tento Jan Vilém nabyl potom i Skočic, ježto byly zatím s části po smrti Jana Markvarta († 1615) na syna jeho Petra Markvarta, s části po smrti Jiříkově († 1623) na jeho syny Viléma Šťastného a Bořivoje Rohovce přešly, z nichž poslední, přečkav bratra i bratrance, 1648 ve službě vojenské svoboden zemřel. Jan Vilém, byv nějaký čas hejtmanem menšího města Pražského, † co JMC. soudů komorn. a dvorsk. rada 12. září 1661, maje věku svého teprvé 39 let. S manželkou svou Kateřinou Salomenou, roz. Kokořinkou z Kokořova, potom zase provd. Vidr-

šperkovou, jejíž matka Lidmila Markéta, též roz. Kokořínka, v druhém manželství byla provdána za Albrechta P-ého z Př. na Svojšíně, zplodil syny Karla Františka a Jana Václava, z nichž starší v statky otcovské se uvázal, a co JMC. rada a soudce zemský ok. 1688 zemřel. S manželkou svou Lidmilou Bohunkou, roz. Pernklobkou ze Šenrajtu, potom zase provd. Bünauovou († 1718), zplodil mimo několik dcer syny Jana Viléma a Antonína Leopolda. Mladší vstoupil 1698 do řádu theatinského v klášteře Pražském na Malé straně; Jan Vilém na Luž. a Skoč. dosáhl 4. října 1723 povýšení do stavu svobodných pánů a † 1731, zůstaviv z manželky své Konstancie, roz. z Engelfluszu, syny Karla Lva Julia, Jana Jiřího a Františka Josefa; dva starší sloužili 1738 co ritmistři ve vojště císařském, nejmladší † 1765 bez potomků, zůstaviv vdovu Marii Annu, roz. šlechtičnu Rašínku z Riesenburku. Povýšení do stavu panského bylo se rodu tomuto jednou již dříve r. 1651 dostalo, kdežto majestátem dne 20. pros. daným Jan Karel P. z Př., tehdy JMC. naříz. nejvyšší nad jedním plukem jízdectva, pro platné služby své již od r. 1616 v cís. vojště konané, do stavu svobodných pánů starožitných v král. Českém a zemích připojených povznešen jest. Tento Jan Karel, maje s počátku statek Vlčí, koupil 1638 statky Bšany a Smilovice po Adamovi Jindř. Hruškovi z Března a 1653 statek Žďár (v Lok.) od pozdější (3.) manželky své Magdaleny Rosiny Antoniny, roz. ze Žďáru, a sester jejích. Byl též JMC. dvorsk. vojensk. radou a komisařem nad reformací v Čechách a † 1660. S první manželkou Annou Zuzanou z Písnice, kteráž 1628—29 držela statek Cerhovice, měl toliko dceru Annu Žofii Eleonoru, provd. svob. paní z Bleileben, s 2. Evou Kateřinou Klárou z Písnice († 1653), bratranicí předešlé, zplodil dva syny, Leopolda Františka a Petra Pavla Františka. Tito prodavše 1667 Žďár Janovi Hertvíkovi hrab. z Nostic, rozdělili se ostatním zbožím otcovským tak, že Lepold dostal Bšany, Petr Pavel Vlčí a Smilovice. Po Leopoldovi, který záhy bez potomků zemřel, dědila macecha Magdalena († ok. 1689), kteráž statek Bšany věnovala na výživu potřebných vdov a sirotků stavu šlechtického pod dohlídkou arciciskupa Pražského. Petr Pavel († ok. 1670) zplodil s manželkou svou Polyxenou Rosinou, roz. Elpognarkou z Dolního Šenfeldu († 1673), kteráž měla po otci statek Libočany, syny Karla Maximiliana Leopolda a Františka Antonína. Onen koupil od Apoleny Polexiny, ovdov. a roz. hraběnky z Kolovrat, statek Libyni (Vysokou), měl též Kostrčany a † co hejtman kraje Žateckého 19. pros. 1722, zplodiv s manželkou Lidmilou Přibislavou, roz. hrab. z Walderode († 10. května 1728), 11 dětí, mezi nimiž bylo 6 synů: Jan Václav, František Antonín, Albert Eugen, Karel Josef, Augustin Xaver a Josef Amand. Všickni tito synové, z nichž Albert statky otcovské ujal a po krátkém čase prodal, věnovali se službě vojenské. Albert padl co plukovník pěšího pluku Wolfenbüttelského 4. srp. 1737 v šarvátce s Turky u Banjaluky v Bosně; Jan Václav byl 1738 taktéž již plukovníkem v pluku prince Eugenia Savojského. Potomstvo bratří těchto vymřelo začátkem nynějšího století. O něco dříve zanikla linie Smržovská, pocházející od svrchu jmenovaného Jana na Smržovicích a Dobříkově. Po tomto držel ta zboží 1584 Vojtěch, po kterémž se 1609 bratří Bernart a Jan na Dobř. a Smrž. připomínají. Janův syn Jindřich na Smrž. a Dobř. † 1652, zůstaviv syny Jana Zdebora na Dobř. a Adama Vojtěcha na Smržovicích. Tento († před r. 1685) zanechal jediného syna Fridricha, onen († 1685) jediného syna Jana Václava, po kterémž, když 1712 zemřel, zůstali synové Maximilian Josef, Václav a František, z nichž dva přednější 1738 co setníci v cís. vojště sloužili. Nejdéle z celého rodu P-ého udržela se ona linie, které již od 2. polovice XVI. století statek Svojšínský (*Schweising*) náležel. Z ní připomíná se okolo 1570 Václav P. z Př. na Svojšíně a po něm Jan starší († okolo 1595), kterýž s manželkou svou Salomenou, roz. Hradišťskou z Hořovic, později zase provd. Chlumčanskou z Přestavlk a Chlumčan († ok. 1634), syny Jiřího, Václava, Petra Jiřího a Albrechta zplodil. Z těchto koupil Václav 1630 statek Lišťany a † okolo 1635, zanechav syny Albrechta Kristiana, Karla Adama a Václava Zdebora, z nichž se nejstarší ve statek otcovský uvázal. Petr Jiří, nejprvé na Krašově, dostal skrze 2. manželku svou Lidmilu Elišku roz. Kokořínku, ovd. Žakavcovou, statky Březinu a Osek, a koupil Přívětice s Radnicí, jakož i Žďár (v Plz.). Byl JMC. radou, komořím, místodržícím a soudcem zemským, naposledy pak od r. 1633 věnných měst podkomořím, v kterémž úřadě zemřel 1737, zůstaviv z prvního manželství s Juditou roz. Kotkovnou, ovd. Griespekovou, dcery Sibylu Helenu, pozd. provd. Horsickou a Annu Lidmilu, z 2. manželství dcery Kateřinu Salomenu, nejprvé provd. hrab. z Dobrše, potom Vítovou ze Rzavého a Maximilianu Barboru záhy zemřelou. Z jeho statků přešly Březina, Osek, Přívětice a Radnice na vdovu jeho Lidmilu a druhého manžela jejího Petra Pavla svob. pána Malovce z Chejnova a Vinterberka; statek Žďár zůstal dcerám. Albrecht P. z Př. držel po otci Svojšín a byl od r. 1651 soudcem zemským; s manželkou Lidmilou Markétou, roz. a ovdovělou Kokořovcovou, zplodil syny Jana Viléma, který po něm Svojšín držel a 1678 statek Otín přikoupil, a Karla Petra, jenž do tovaryšstva Ježíšova vstoupil. Jana Viléma synové byli Albrecht Karel na Otíně, který 1704 i Předslav koupil, 1708 ale oba statky Přibíkovi Vilémovi Kokořovcovi prodal a 14. dubna 1726 bezdětek zemřel, František Jan, Anton Ferdinand a Jan Vilém. Anton, pán na Svojšíně († 1713), povýšen jest 3. bř. 1704 do stavu svobodných pánů rodů starožitných v král. Českém a zemích připojených; jeho s Teresií Juditou, roz. hrab. Vršovcovou († 1769), zplození 3 synové Jan Václav, Antonín Petr a Felix Ladislav došli 2. dub. 1762 povýšení do stavu hraběcího sv. Římské říše a zemí dědičných. Antonín Petr (nar. na zámku Svojšínském 28. srp. 1707) oddal se stavu duchovnímu; dosáhnuv v Římě hodnosti doktorské v bohosloví byl nejprvé kaplanem, potom děkanem v Sobotce a spolu inful. opatem v Uhřích, později kanovníkem a kapitulním děkanem hlavního kostela Pražského, 1553 jmenován biskupem v Hradci Králové, 1755 koadjutorem a 1763 arcibiskupem Pražským, v kteréž důstojnosti zemřel 14. dubna 1793. Od něho přestavěna jest residencí arcibiskupská v nynější způsob. Jeho bratr Jan Václav na Svojšíně, c. k. kom., zplodil s manželkou svou Rosou hrab. z Lisova († ok. 1761) syna Františka de Paula, c. k. radu při apelacích, jehož s 1. manželkou Leopoldinou hrab. Khevenhüllerkou zplozený syn téhož jména (nar. 3. dub. 1767) po strýci arcibiskupovi koupené od tohoto panství Benátky zdědil a, přečkav mladšího bratra Jana Nepom. (nar. 23. ledna 1784 z 2. manželství otcova s Marií Aloisií svob. slečnou Wassmuthovou) 1814 zemřel. Jediný jeho s Josefou hrab. Lažan-

skou zplozený syn František Vojtěch † 1817 svoboden co poslední po meči potomek starožitného rodu svého, načež panství Benátské spadlo na dcery Marie roz. hrab. P-ké provd. sv. paní Mladotové (nar. 2. list. 1781 † 1805), kteráž byla dcera svrchu dotčeného hraběte Františka a 2. jeho manželky Aloisie Waszmuthky. *Svb.*

Přije, Priye, Prija, jméno staroslovanské bohyně lásky; přichází však toliko ve Vaceradově *Mat. Verb.* jakožto výklad řeckého *Afrodite*, *Affrodis* a latinského *Venus*. Někteří učenci slovanští pokládají ji za jednu se skand. *Freyjou* neb *Friggou*, bohyní milosti, dcerou Niordovou, kteráž jinak také slula *Vanadis* (dea Vanica), t. bohyně z rodu Vanův a Vendův t. Slovanův. Staré písemné památky nordické popisují ji co nejkrásnější, nejctnostnější a nejmírnější mezi bohyněmi, vždy hotovou naplniti žádosti a prosby lidské, co milovnici zpěvu, jara a kvítí, přítelkyni básníkův, kteráž nadšení v nich vzbuzuje a k písním je podněcuje. Slovo P. náleží ke staroslov. *prijati*, přáti, odkudž také *prijazň*, přízeň, *prijatelj*, přítel, srb. *prija*, zkrác. z *prijateljica*, přítelkyně atd., jakož i k sanskr. *prijam*, láska. *aEn.*

Příjem. Slova toho užívá se v rozličném smyslu. Účtuje-li se jistá věc, zapisuje se její p. a vydání, toto pak, jsouc menší, odčítá se od onoho, má-li se vykázati zůstatek nebo zásoba účtované věci. Po kupecku účtuje se p. a vydání hotových peněz, rozličného zboží, směnek, státních papírů a j. v. v tak zvaných zásobnicích (v. Kupecké účetnictví, str. 1070). V úřadech však bývá zvláštní účtování p-ů a vydání od sebe ve zvláštních denních odděleno, z nichž pak se staví hlavní přehled veškerých p-jmů a vydání, aby se vědělo, mnoho-li dělá přebytek nebo schodek (deficit). V jiném toho slova smyslu pokládá se za p., co komu jeho práce nebo kapitál, k jistému podniknutí obrácený, nebo obé pospolu nese. Tu pak rozeznávati sluší p. zhruba, a čistý p.; tento poslední jmenuje se v obchodě zisk, jinde, jako při polním hospodářství, čistý výnos. Čistý p. najde se, odčítají-li se od povšechného p-jmu veškeré náklady z podniknutí vzešlé nebo na správu vynaložené; dle toho jest činže od nájemníků majetníkovi domu placená p-em povšechným, náklady na dům vedené pak jsou: daně, opravy na stavbě a místnostech, cídení a j. v., a když se tyto od nadřečeného povšechného p-jmu odečtou, jeví se ve zbytku čistý p. nebo výnos domu. Čistý p. nebo výnos, u kupce a průmyslníka čistý zisk, jest pak k tomu určen, aby se obrátil dílem k potřebám domácím, a odečtou-li se od něho tyto, jsouce sumou menší, jeví se ve zbytku docílený úsporek, o nějž jmění přibylo. Pakli dělají náklady na domácí potřeby více, než bylo čistého p-jmu, nastává schodek, o nějž se jmění ztenčilo; nebylo-li však tohoto, musí nevyhnutelně povstati dluh. V kupeckém účetnictví vykazuje se úsporek v popisech. Oč jest totiž čisté jmění v pozdějším popise větší než v předešlém, tolik se po ten čas uspořilo, a přidá-li se k tomu suma k domácím potřebám obrácená, vykazuje se čistý zisk z obchodů docílený; je-li však pozdější čisté jmění menší, než v předešlém popise, pak se po ten čas přisadilo, a rozdíl vykazuje schodek. Odčítá-li se schodek od sumy na domácí potřeby obrácené, jeví se ve zbytku čistý zisk na obchodech docílený; je-li však schodek větší, odčítá se od něho suma v domácnosti spotřebovaná, a ve zbytku jeví se ztráta, s kterou se pracovalo. Ve státním hospodářství rovněž se vyskytují příjmy a vydání, o nichž jest obšírně jednáno v článku Finance. *Sn.*

Příjemný, co kdy našemu citu hoví, co nám líbost spůsobuje; s krásným (v. t.) srovnává se jen potud, že též dojem jeho přímý a nezprostředkovaný jest a přirozenou mocí se vnucuje, jinak týká se, naopak krásnému, i citů pouze tělesných a nepodléhá žádným obecným zákonům, ješto, co někomu velmi p-né jest, jinému velmi nep-né býti může, ano docela i táž osoba tímže dojmem jednou p-ně, podruhé nep-ně bývá dotýkána, aniž by bylo možná příčiny toho vždy vyzpytovati. V tom ohledu náleží p-né, jakož i související s ním idiosynkrasie (v. t.) k nejnesnadnějším a nejtemnějším stránkám fysiologie a duševloví. Cit p-ného nezávisí nikterak na předcházející žádosti; žádámeť z ohledů neodbytných často i to, co nám nep-né jest, u př. nějaký lék. *rch.*

Prijepolje v. Prěpolje.

Přijice v. Syphilis.

Přijímání, lat. *Communio*, požívání nejsvětější svátosti oltářní pod jednou nebo obojí spůsobou. V katol. církvi jest za našich dnů p. dvojí *a*) p. kněze co liturga o mši sv., a *b*) p. věřících (laikův i kněží, nekonají-li sami obět mše sv.). Kněz liturg přijímá při mši sv. pod spůsobou obojí chleba i vína, jak to o poslední večeři se dálo; věřící pak a kněžstvo neobětující pod spůsobou jednou, totiž chleba. S počátku církve dělo se p. o mši sv. ovšem vůbec pod obojí spůsobou; později stala se nynější změna ustanovením mnohých sněmů církevních. Mělať pak církev k takovému ustanovení i moc i mnohé vážné důvody, jako na př. že požívání spůsoby vína některým osobám méně jest prospěšné, že sama spůsoba ta rychlému bývá podrobena porušení a dlouho chovati se nedá, že p. z kalicha snadno k pohoršení místo ke vzdělání sloužiti může a p. v. Kněz co liturg přijímá tolikráte, kolikráte obět mše sv. koná; věřící pak tehdáž, když je srdce k stolu Páně vede, což dříve o každé mši sv. se dělo, a dle přísného nařízení církve státi se má v roce aspoň jednou a to v čase velikonočním. Před každým p-m ale předcházeti má náležitá příprava, která záleží: *a*) v čistotě svědomí, tak že člověk prost má býti všech těžkých hříchů, buď že přijal svátost pokání, aneb vzbudil alespoň dokonalou lítost, též i pravým polepšení úmyslem se opatřil; *b*) v nábožném rozjímání (uvažuje-li věřící Kristovo hořké umučení, vzbuzuje-li tři božské cnosti, zvláště rozněcuje-li lásku a vděčnost k spasiteli a p. v.); *c*) v skutcích milosrdné lásky k bližnímu, jež buď prvé ještě vykoná neb vykonati opravdu si umíní. Toto slove přípravou srdce; než i tělo sluší připraviti na sv. p., a to zdržením se, kromě případu nemoci, od půlnoci všeho jídla; bedlivým těla čistěním a upravením, taktéž aby přijímač co možná nejslušněji oděn byl, jak důležitost a svatost konu žádá a p. v. Však i o samém p. ukládá církev, aby věřící svrchovanou úctu svou, kterou v srdci chová, i na jevo dal, v hluboké pokoře Kristu svátostně přítomnému se klaněl, a nehodnost svou přijíti Krista Ježíše trojím v prsa udeřením a slovy: „Pane, nejsem hoden atd.“ vyznal. Po p. má katolík Kristu za to, že k němu přišel, vroucně děkovati a nábožně ho prositi, aby od něho neodstupoval se svou milostí, šlechetná svá předsevzetí obnoviti, své myšlenky, své chtění i konání v službu Kristovu poddati a roznítiti se k dobrému nadějí, že za pomocí Ježíšovou podaří se mu cnostně žíti a blaženosti trvalé dojíti. — P. pod obojí v. Čechy, dějepis církevní.

Příjmení neb příjmí jest jméno přidané ke jménu osobnímu (u křesťanů k jménu křestnému), aby tak buď 1) naznačena byla některá vynikající

duševní neb tělesná vlastnost osoby, neb znamenitý čin od ní vykonaný, neb jen některá nahodilá okolnost, na př. Alexander Veliký, Jan Zlatoústý, Scipio Afrikánský, Karel Holý a pod.; buď 2) aby tak naznačen byl rod, k němuž osoba náleží. **P.** v tomto smyslu všeobecným se stalo teprvé v XVI. stol., ačkoli již dříve pojmenování rodin šlechtických, hlavně dle zboží jimi drženého, v obyčeji bylo. Před tím přidáváno vůbec jméno otcovo k jménu synovu, na př. Daniel Adamův; později zakončováno jméno praotce koncovkou ovec a ovna, na př. Jindřich Přemyslovec, Eliška Přemyslovna; posléze pak každý rod přijal své zvláštní **p.**, kteréž vzato bylo buď od jistých zaměstnání, jako: Kovářík, Kolář, Rybák, Řezníček atd., buď od nějaké nahodilé vlastnosti, jako Stejskal, Malý, Starý, buď konečně zcela libovolně bylo voleno, aniž by nyní vznik jeho naznačen býti mohl. O rozličných spůsobech **p.** u Římanů v. čl. Nomen.

Přikázání jest vůbec každý přísný rozkaz oprávněných osob, jichž dlužno poslouchati, zvláště pak rozkazy čili nařízení u věcech náboženských všechny vyznavače tohoto náboženství vížící. Zákon pak jest jako objem několika neb všech jistého druhu **p.** o věcech náboženských. Rozeznávají se **1) P.** boží, totiž rozkazy u víře a mravech, jež se pro velikou důležitost, aby tím svědomitěji se zachovávaly, od samého Boha odvozují a za Bohem zjevené vydávají. Zvláštní obecné důležitosti nejen Židé ale i křesťané oněm **p**-m přičítají, jež se v kn. II. Mojž. kap. 20, 1—17. čtou, a jež pro lepší pamět na 10 částí se rozvrhly, odkud desaterým božím **p**-m čili též krátce desaterem slovou. Jsouť až na dvě záporné (negativní), zapovídající jisté jednání; toliko dvé jsou kladné. Zapovídá se pohanské mnohobožství a modloslužba, zlehčování Boha, velí se svěcení soboty (dne sedmého) a úcta rodičů, zakazuje se pak vražda, cizoložství, krádež, křivé svědectví, požadování hříšné toho co je cizího, osob i věcí. První polovice šířeji se v písmě rozbírá. V katechismech a jiných učebních knihách obsahuje se desatero zkrácené, však nic důležitého není vynecháno. Co by snad vaditi mohlo některým, jest, že jinak jsou číslována **p.** desatera u katolíků, než u Židů a evangelíků, dělících první přikázání na dvé: „nebudeš míti cizích bohů, — a nebudeš dělati rytin a podobenství abys jim se klaněl“, tak že 4. **p.** katolíků o úctě rodičů od evangelíků za páté se uvádí a že 9. a 10. **p.**, jednající o zlých žádostech a úmyslech lidských, v jedno splývá. Katolíci, řkouce v 6. **p.** „Nesesmilníš“, devátým váhu kladou na slova Páně, že kdoby na cizí ženu jen s hříšnou žádostí pohledl, již cizoloží. Mistr Jan Hus ve svém *výkladu desatera*, ač **p.** šířeji uvádí, drží se přísně pořádku katolického. Jsou pak mezi učenými bohoslovci dvě strany, jedna považuje desatero za dostatečný základ veškerých povinností křesťanských, jakoby všecky všudy z něho přímo se odvoditi daly; druhá pak desateru, co zákonu čistě židovskému, toliko historické důležitosti přikládá. — **2)** Též nařízení církevních představených slovou **p.**, mají-li obecnou důležitost a zavazující moc. Ze všeho množství zákonů a nařízení, jež učinili dle potřeb a příčin času starší církve, buď o sobě čili na sněmích, vybralo se zvláště pět, jimž se obecné důležitosti přičítá, a jimž se dalo jméno: patero církevních. Váží pak věřící k svěcení církví uvedených svátků a slavností; kladou za povinnost v neděli a svátek účastenství na službách božích, zvláště celé oběti mešní i s cvičením u víře; ukládají každému věřícímu dle stáří, sil a povahy těla cvičení v zdrželivosti a přemáhání sebe postem v určité dny, každý týden, v čas adventní, čtyřicetidenního postu, v doby kvatembrové, o svatvečerech před velkými svátky; určují se časy, v nichž hlučným a mysl rozrývajícím veselostem a rozkošem, jako bývají o svatbách, se brání; konečně váže se každý věřící, by o velkonoční čas ve svém chrámě božím k stolu Páně přikročil a jednou v roce svému nařízenému knězi se zpovídal. Poslední z udaných **p.** nyní mírněji se vykládá, tak že volno vykonati zpověď u kteréhokoli biskupem ustanoveného zpovědlníka a k stolu Páně jíti kdekolivěk; ač sluší dojista, hlásiti se o večeři Páně přede vším k své osadě farní. — **3) P.** lásky, ta dvě **p.**, která Ježíš prohlásil za nejdůležitější v celém zákoně božím, dokládaje, že kdo je svědomitě a dokona plní, tak jedná, jak k tomu směřují všecky rozkazy boží, obsažené v zákoně a prorocích (celém písmě svatém St. Z.). Bohoslovci křesťanští vyslovují je krátce: „Miluj Boha ze všech sil svých nade všecko, — bližního pak jako sebe samého.“ První z obou přikázání čte se již v V. *Mojž.* 6, 5 doslovně: „Milovati budeš hospodina Boha svého z celého srdce svého, ze vší duše své, ze vší síly své;“ druhé ale v III. *Mojž.* 19, 18. „Milovati budeš přítele (bližního) svého jako sebe samého.“ Druhé tedy **p.** zvláště povýšil Ježíš, poněvadž ho jindy nevšímáno zcela, ale i první pak výše položil, než je Židé kladli, největší důležitosti přičítajíce vůbec úctě boží v modlitbách a obětech se jevící; obě **p.** pak v souhlas a na rovno uveda podal neklamný nejvyšší zákon jednání pro člověka, by (nezištně) přičiňoval se k obecnému blahu přede vším těch lidí, s nimiž se stýká, všemi silami duše i těla svého, takto chtěje dosvědčiti lásku svou k Bohu.

Příklad je původně vše, co se přikládá, přidává k něčemu. Než neužíváme slova tohoto v tom tak širokém smyslu, nýbrž rozeznáváme smysl slova toho užší na dvojí stránku, na theoretickou t. a na praktickou stranu. Co do první je nám **p**-em každá srostitá čili konkretní představa, na níž nám spatřiti lze nutné čili podstatné znaky jakési představy všeobecné čili abstraktní. Máme-li ku př. vyučovati, že nikoli pohyb, než pocit pravým znakem je, jímž se živočichové rozeznávají od pouhých rostlin, nutno nám doložiti několik rostlin, jež pohybují i listím svým i svým květem, rostlin vodních, jež obyčejně na půdě jezerní nebo mořské jsouce, v čas rozkvětu vystupují nad hladinu vodní, abychom jaksi doložili, že pohybovati se a rostlinou býti neodporuje sobě. Takový **p.** vzdálen jest však ještě velmi daleko ode pravého důkazu čili dokladu (v. t.). Neboť **p.** nejde cestou přesvědčení všeobecného, než jen cestou názorného vyjasnění, pročež i názorné vyučování skoro veskrz se zakládá na **p**-ech, aniž by si osobovalo, bráti takové jednotlivosti za čiré všeobecnosti. Chceme-li ku př. doložiti, že živočichové citem se různí ode rostlin, tož poukážeme na nervovou soustavu, bez níž nižádné zvíře není. V tomto theoretickém smyslu je nám **p.** někdy i tolik co obraz neb podobenství nějaké buď abstraktní buď nadsmyslné představy, ku př. bouřka co obraz vášně, jaro co obraz mládí, květ a růže co obraz krásy. Tímto činem zabíhá **p.** někdy i do oboru alegorie (v. t.). — V praktickém ohledu je nám však **p**-em každá jednotlivost neb osobnost, která je vzornou, ana nás dokonalostí svou vyzývá, následovati jí, bychom dospěšnými se stali toho, čím ona už je. V tomto ohledu je dějinstvo velmi příkladné. Než i opak vzornosti bývá nám **p**-em, abychom t. ohavností jeho odvráceni byli od následování jeho. *Hš.*

Příkladek se zove dřevěné víko přiložené na náboj granátů, dutých kulí aneb kamení z moždířů metánu býti majících, aby plyn prachový nemohl vykouřiti, nýbrž plnou mocí celý náboj vyhodil. *Msý.*

Přiklonění, přiklonnost v. Enklise.

Prikolič (*Prikkulič*), v bájesloví velmi pověrčivých Rumunů jistý druh upírů. Jest to prý živý skutečný člověk, však té vlastnosti, že v noci v podobě psa po pastviskách i též osadách slídě zvířata (koně, ovce, hovězí dobytek, kozy a j.), jakmile se o ně otře, usmrcuje a jejich životní síly sám přibírá, za kterouž příčinou povždy zdráv a co květ vyhlíží. *Kl.*

Příkop (v pevnitelství), vykopaná dolina před náspem hradby, běžící podél něho; p. skýtá zem na násyp potřebnou a tvoří sám též překážku pro dobyvatele. Hloubka a šířka p-u jsou velmi rozdílny podlé důležitosti a od ní závisící výšky a tloušťky náspu; stráně p-u, z nichž přední, vnější nepříteli bližší se zove contrescarpe (v. t.) a zadní vnitřní od oblehatele další, k němu však obrácená escarpe (v. t.) bývají u hradeb polních z pouhé země aneb otepěmi, drnicemi (*Rasenziegel*) a p. oděny, u hradeb stálých vyzděny. *Msý.*

Příkopy v Praze, nyní Kolovratská třída v. Praha, str. 809.

Příkoří je pravý opak i blahovůle i dobra, jelikož zlým úmyslem vedeno zameziti hodlá správné směry bližního; je tudíž i pravý opak podpory. Pročež ruší p. netoliko mravnost, než i právo, hlavně ale ruší život společenský. Neboť právo ponechává každého v mezech stavených jeho činnosti, a společenský život spojuje síly a směry své se silami a směry jiných, kdežto p. a bezpráví v sobeckém jednání si libují. Co do mravnosti čili vlastně nemravnosti má p. více stupňů: jedná se totiž někdy jen o to, by v odpor se vstoupilo jinému, abychom jej zápasiti viděli buď s nedostatkem, buď s protivenstvím, aniž by nás vodila k tomu zlomyslnost, nýbrž pouhá zábava, kochající se v měření sil. Je-li však p. zlou vůlí vedeno, pak padá do říše pouhých neciostí. V užším smyslu jmenujeme p-m ne tak pouhou protivnou nám vůli, jako více děj a skutek rušící poklid a směr náš. *Hš.*

Příkryl Karel, učený jesuita a misionář, nar. 6. pros. 1718 v Praze, kdež r. 1734 vstoupil do řádu jesuitského; studovav filosofii r. 1736—1738 v Olomúci vyučoval na to r. 1739—1742 v Brně v nižších třídách gram. a r. 1743 poetice a náboženství v Jičíně; r. 1744—1747 poslouchal theologii v Praze, a skončiv třetí rok zkoušky řeholní odešel r. 1747 jakožto misionář do Východní Indie, kdež v městě Goa v semináři arcibiskupském po 13 let s výborným prospěchem vyučoval a kázal. Když řád jesuitský v zemích španělských a portugalských byl zrušen, odešel P. do Lisabonu, byl tam však s několika tovaryši svými zatčen, 6 let v tuhém vězení držen a teprv ku přímluvě a nalehání dvoru Vídeňského propuštěn, načež se roku 1768 vrátil do vlasti. Roku 1772 stal se rektorem koleje Královéhradecké; po zrušení řádu svého i v Čechách žil v Hradci Kr. v tamním semináři biskupském, byv tam pro svou hlubokou učenost a příkladný život vůbec a zvl. od tehdejšího biskupa, J. z Haje, velice vážen a milován, kdež pak i † 8. ledna 1785. P. zůstavil mnoho důležitých prací učených, z nichž připomínáme: *Gramatika řeči kanárské*, kterou mluví pohanští národové gvarští, již sepsal v Goa; *Lat. hry pro akademická divadla*, pak *Cvičení v lat. básnictví*; *listy*, v nichž vypisuje obšírně město Goa a mravy i spůsoby tamních obyvatelů a opravuje chyby jiných spisovatelů, kteří před ním o tom psali; *Gramatiku řeckou* s poznamenáními a příklady z řeckých spisovatelů ajv. *Ea.*

Přikryvač n. pokryvač jest řemeslník, jenž střechy pokrývá ploskými neb kulatými cihlami hliněnými, čili taškami a prejzy, pak i staré poškozené takové střechy maltou opravuje, ano i opravy zděných částí, na př. komínů na střechách obstarává. Pokrývání střech jiným spůsobem náleží jiným řemeslníkům; zejména pobíjení mědí činí kotláři, plechem zinkovým atd. klempíři, šindelem tesaři a p. P. ovazuje si nohy velkými kloci, a přidržuje se jednou rukou provazu, chodí po střeše, aneb je-li velmi příkrá, chodí po laťovém řebříku od hřebenu téměř až k žlabu jdoucím, jejž dle potřeby si překládá. *Pý.*

Přilba, přílbice, helm, helma, (strus. *šlem*, *šelom*), čapka z pevné látky, z kůže aneb kovu pro vojína co záštita hlavy jeho proti ranám nepřátelským. Za starodávna, kde v bitvách muž proti muži musili zápasit, všeobecně se užívaly p-by, u vyšších velmi uměle zhotovené, drahými kovy a drahokamy okrášlené a perami, chocholem aneb žíní ozdobené, od vynálezu však střelního prachu poznenáhla mizí, a jsou nyní toliko u některých těžkých jízd, více pro okrasu než pro skutečný užitek v potřebě. Nejvíce se užívá p-ic ve vojšté pruském. *Msý.*

Přilbice v. Přílba.

Prilép v. Prilip.

Prileszky 1) Jan Kři., jesuita uh., narozen v Přílese v župě Trenčanské 16. bř. 1709; v 15. roku věku svého vstoupiv do řádu Ježíšova, 1742 složil 4 sliby a skončiv filosof. a theolog. studia stal se doktorem i filosofie i theologie. Učil nejprv na gymnasiu v Košicích, pak po 5 let filosofii v Trnavě, theologii v Št. Hradci a v Trnavě, kdež se stal také universitním kancléřem, r. 1760 učiněn ředitelem ústavu Pažmáňského ve Vídni, 1761 konviktu Trnavského, pak přeložen v téže hodnosti do Budína, opět do Trnavy a posléz do Košic, kdež až do zrušení řádu svého působil; potom odebral se k piaristům do Trenčína, kdež † 27. října 1790. Sepsal a vydal množství spisův, z nichž vyšly v Košicích 1733: *Historia Mariana brevi metro concinnata per Elegias XL* a *Ludi poëtici*; 1734: *Eloquentia pathetica, singulares virorum illustrium affectus symbolis exornatos brevibus oratiunculis completa*; 1743 a 1744 v Trnavě: *Acta Sanctorum Hungariae*; 1752 a 1765: *Tractatus de Sacramentis* ve 2 dílech; 1753: *Notitia SS. Patrum, qui duobus primis Saeculis floruerunt*; 1754 a 1767: *Tractatus Theologicus de Deo Uno et Trino*; 1761 ve Vídni: *Prolegomena Theologica* ve 2 dílech; 1764 v Trnavě: *Acta et Scripta S. Cypriani et S. Theophili, S. Patriarchae Ant. et Minucii Felicis*, ve 2 dílech; 1765 v Košicích: *Acta et Scripta S. Irenei Episcopi Lugae et Mart.*; *S. Justini Philosophi et Mart.* a *SS. Cornelii, Firmiliani, Pontii, et Victorini, Martyrum*, ve 3 dílech; 1766 tamž: *Acta et Scripta SS. Gregorii Nazianzeni, Dionysii Alex. et Methodii Lycii*, a v Trnavě 1766: *S. Leonis Papae I., cognomento Magni, Opera* ve 2 dílech. — **2)** Pavel P., z téhož šlechtického rodu, z Přílesa pošlý, právník uh., jmenován do výboru k opravení domácích zákonův; sepsal a 1737 vydal *De Pecorum Abactione*, a 1743 v Šoproni *Quadripartitum Juris consuetudinarii Hungarii Opus*. Kromě toho zanechal ještě v rukopisech několik právnických spisův latinských. *Chr.*

Příležitost je spůsobilost vnějších poměrů ku provedení nějakého zjevu neb činu. Rozeznává se od příčiny, ježto je původem vnitřním zjevů

neb dějů, kdežto **p.** jen připravuje a usnadňuje nějaký čin. Povětří mírné a teplé bývá na př. **p**-í k procházkám a k větším cestám, nikoliv však jich příčinou, která je ku př. zachování zdraví, obchod a pod. — V krasovědě mluvívá se též o příležitostních básněch neb uměleckých dílech vůbec, a jsouť někteři, jenž je zatracují, zároveň však nalézáme jiných, kteří je brávají v ochranu. Jmenujeme však básně příležitostné takové, ku kterým více **p.** vnější, ku př. narozeniny, podaly podnětu, nežli duch básníků, pročež bývají obyčejně i chatrné. Takových ovšem nelze v ochranu bráti. Než z ohledu jiného je každá báseň pravá i příležitostná, jelikož duch básníkův nebásní nikdy jen vůbec, než vždy jen příležitostně t. j. v nějakém případě, jehož podala buď příroda, buď společnost lidská. — **P**-i jsou i v mravném ohledu důležité, a to co do šlechetného rovněž jako co do nemravného a křivého, poněvadž **p.** usnadňuje každý čin. Nebylo-liby ku př. **p**-i bývalo k zlému, byl by mnohý setrval v šlechetnosti. Pročež radí mravověda vyhýbati se **p**-em k zlému. To však je více pravidlo chytrosti a obezřelosti, než pravé mravnosti, jelikož se pravá mravnost právě jen tvrdí, když překoná **p.** k zlému. *Hš.*

Prilip (*Prilěp)*, tur. *Perlepe*, město v Macedonii, u potoku zvaného **P**-ská Rěka, přítoku říčky Bláta (př. Černé), 1822′ pař. (Hahn), na cestě mezi Velesem a Bitolí, 6—7000 obyv. (Boué) hl. Bulharův; v okolí **P**-u jest též 160 albánských vsí. Nedaleko **P**-u na skalnatém vrchu jsou rozvaliny hradu, na němž sídlel druhdy pověstný královic Marko (v. t.), jehož památka se zachovala posud živě mezi tamějším obyvatelstvem. (Srv. Hahn, *Reise von Belgrad nach Salonik*, str. 108 sld.). — **P.** poprvé se připomíná ve válce Bulharův a Řekův r. 1014, kdež dobyt jest od Řekův, pak v bulh. povstání Doljana r. 1041, kdež zásek u **P**-u zmocnili se Řekové, a r. 1200, kdež dostal se na krátko v moc povstalého Rumuna Chrysa. Okolo 1216 dobyl ho Epirský despot Theodor Komnen, ale již r. 1226 poddal se **P.** kromě jiných ještě měst macedonských a thráckých Bulhar. caru Janu II. Asěni; týž dovolil Dubrovčanům svobodný obchod i v „Prilěpské zemi“. Ok. 1245 dostal se **P.** Michalu Epirskému, který ho však r. 1254 (s Velesem a Krojou) postoupiti musil císaři Janu Vatacovi; r. 1257 spustošeno jest okolí **P**-ské od Srbův. Konečně r. 13 0 dostal se **P.** s celou Macedonií Srbskému králi Štěpánu Dušanovi, jenž si zde vystavil dvorec a vydal zde („ve velikoslavném městě“) listinu r. 1348. Při rozdělení veleříše Srbské v náměstnictví jmenován jest náměstníkem **P**-ským a Ochridským Plakid, děd pověstného Vuka Brankoviće. Za krále Vukašína vládl na **P**-ě syn jeho královic Marko, jemuž jest však po smrti otcově (1371) **P.** od knížete Lazara odňat a spolu s Ochridou dán Vuku Brankovići, který se zde udržel až do své smrti (1398); úděl jeho zůstaven sice vdově Vukově Maře a synům jejím, ale pod vrchmocí tureckou. Dle Hadži Chalfy dobyli **P**-u Turci r. 1406 (r. 784 hedžry). *Pf.*

Příliv moře v. Dmutí moře.

Přilnavost, přívislost (*adhaesio*), jest vlastnost těles, jejíž pomocí, když těsně k sobě přiléhají, k sobě lnou, tak že k jich roztržení neb odloučení od sebe jakési síly potřebí jest. Vlastnost ta má původ svůj v přitažlivosti molekulární, a objevuje se zvláště při stýkání se těles pevných s tekutými a plynnými, poněvadž tyto zvlášť způsobilé jsou, svými nejmenšími částicemi k povrchu těles pevných se přiblížiti. Též pevná tělesa k sobě silně lnou. V mnohých případech nejen že tekuté těleso k pevnému lne, nýbrž ono se po něm rozplyne, smáčí je. Však i tu, kde tekuté těleso pevné nesmáčí, znamenati jest **p.** Příčina smáčení pevných těles tekutými leží v tom, že síla **p**-i větší jest než síla, která částice tělesa tekutého k sobě víže. Na **p**-i záleží klížení, pájení, kreslení, malování a j. výkony.

Příloha slove připojený k úřednímu zadání doklad skutku v něm uvedeného; doklady tyto mohou býti listiny o právních jednáních, dopisy, nástiny, výkresy a t. d. Ve sporu udělují se dle *ob. řádu* soud **p**-y straně druhé v přepise, a tato má právo žádati za ohledání prvopisů **p**-h těchto buď mimosoudně v první polovici lhůty, již má k svému dalšímu spisu, buď soudně v témž čase, neb tři dni později, když mimosoudní ohledání nebylo povoleno (§ 223 a 225 *o. ř. s.*), jinak pokládány jsou prvopisy za zevně bezvadné. Doklady, na něž se v ústním jednání žalovaný chce odvolávati, sdělíž druhé straně tři dni před stáním, jinak by tento měl právo, žádati za odročení stání na náklady druhé strany. *Sko.*

Priluky, kraj. město v rus. gub. Poltavské s 10.484 ob. (1861), má 6 kostelů. — Kraj **P**-cký měl r. 1856 kromě města 119.920 obyvatelů. V okolí pěstuje se tabák.

Prilvice (*Prillwitz*), ves v Meklenburku Střelickém mezi Novým Brandenburskem a Novou Střelicí, nedal. jezera Dolenského; připomíná se již r. 1170 (*Priulbitz*). V toto místo kladou někteří starobylé božiště baltických Slovanův, Retru nebo Radihošť (v. t.). **P.** proslula v učeném světě starožitnostmi prý slovanskými zde nalezenými a chovanými nyní ve velkovévodské sbírce v Nové Střelici; jsou to rozl. věci, nádoby, šeredné sošky rozličn. božství s nápisy a t. d. Ode století (1768) zajímají tyto starožitnosti mysli mnohých archaeologův, z nichž zvl. prosluli Masch (1771) a Potocki (1795), mnozí je mají za pravé (posledně i Jan Kollár, 1851), kdežto jiní vyhlašují je z podstatných důvodův za podvržené, za výrobek spekulace jakéhosi Sponholtze. Zvláštních zásluh o objevení pravdy dobyli si prof. Levezow (1834) a F. Boll, k jehož obšírné rozpravě ostatně odkazujeme (*Kritische Geschichte der sogenannten Prillwitzer Idole* v *Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte u. Alterthumskunde, herausgeg. von Dr. Lirsch*, Schwerin, 19. Jhg. 1854, p. 168—286). *Pf.*

Prim Don Juan, hrabě Reusský, generál a státník špan., nar. 1814 v Katalonii. Při vypuknutí občanské války ve Španělích dal se k vojsku královninu a brzo se stal plukovníkem, pak generálem. Když byl uzavřen mír, přihlásil se **P.** ke straně progresistův, avšak za nedlouho přidal se s pokročilejšími muži strany své k mírným (*moderados*), aby vypudili Espartera. Když pak r. 1843 Reus, Barcelona a jiná města se zdvihla za ústavu z r. 1837 a za Espartera, a gener. kapitánové nejevili žádné energie, přinutil **P.** gener. kapitána Katalonského, aby mu dal vojsko a potlačil v krátké době povstání, začež byl povýšen na hraběte Reusského. R. 1844 nepohodnuv se s moderady byl od nich nařčen ze spiknutí k zavraždění Narvaeza, Conchy a jiných generálův a odsouzen k šestiletému žaláři na jedné tvrzi v osadách; avšak královna mu udělila r. 1845 milost a jmenovala jej gener. guvernérem v Portě Riku, kdež zůstal až do r. 1849. Nemoha pak dostati žádného zaměstnání zvolen byl **P.** mezi kortezy, ale když se jal opět působiti s oposicí, posílalo jej ministerstvo, chtíc se ho zbaviti, z Madridu s diplomatickým posláním do Paříže, čehož však **P.** odmítnuv odešel do Turecka r. 1853, kdež byl svědkem války východní. Než už r. 1854 byl povolán nazpět do Madridu a 1855 jmenován

gener. kapitánem v Granadě. R. 1857 octnuv se opět v soudním vyšetřování byl odsouzen k žaláři pětiletému na pevnosti, ale brzo potom obdržev milost stal se 1860 generál. inspektorem inžinýrův. Ve válce v Maroku 1859—1860 velel **P.** záloze a účastnil se platně v bitvách i vítězstvích vojů španělských. Ve výpravách angl., franc. a španělské proti Mexiku 1861 zvolen jest gen. **P.** za vrchního velitele výbojného vojska špan. a uzavřel co taký s Mexikem mír Soledadský, následkem něhož Španělé i Angličané odtud odtáhli (v dub. 1862). V listě k cís. Napoleonovi káral **P.** přísně politiku francouzskou v Mexiku. V srpnu 1864 pokusil se pluk Bourbon ve Valencii o roznícení povstání, do kteréhožto spiknutí byl i **P.** zapleten, a když se pokus nezdařil, vypovězen jest **P.** do Ovieda (13. srpna 1864), odkudž se vrátil teprvé, když na místo ministerstva Narvaezova nastoupilo minist. O'Donnellovo (v čnu 1865). Když pak 3. led. 1866 se vzbouřily dva pluky husarů v Ocaně a Aranjuezu, postavil se **P.** v čelo povstání, kteréž se začalo rozvětvovati po celém Španělsku; avšak ačkoliv **P.** po nějakou dobu šťastně odolával generálům proti němu poslaným (Zabalovi, Conchovi a j.), nepodařilo se mu přece udržeti se ve svém postavení, tak že už začátkem února byl přinucen prchnouti do Portugal, odkudž se přeplavil v březnu do Anglie.

Přím v. Přin.

Prima (lat.), první (srov. Primo), užívá se hojně v rozl. smyslu, jako: **P.** (t. *classis*) první (u nás nejnižší, v Německu nejvyšší) třída gymnasiální. — **P.** (t. *vox*), první tón v každé stupnici; vzhledem ku **p**-mě co k intervalu pak ji nazýváme souzvukem. **P**-mu co souzvuk z dvou stejně vysoko znějících tónů se skládající jmenujeme čistou **p**-mou; zvýšíme-li však mezi nápěvem tón nějaký bezprostředně po udeření jeho, křížkem příhodným, vzejde **p.** zvětšená (*übermässig*). Toť jest napotom interval malého půltónu, a poměr jeho se naznačuje $^{24}/_{25}$. V temperovaném tetrachordu nalézáme ji však v poměru i větším, totiž při *c — cis d — dis* a *j — jis* = $^{243}/_{256}$; při *f — fis hes — h es — e* = $^{128}/_{125}$; a při *as — a* $^{4096}/_{4347}$. (Chladný). V harmonii nalézá se zvětšená **p.** jen co notou průchodní. — **P.** donna jest název první zpěvačky při opeře, t. j. té, které ve zpěvu hlavní úkol připadá. — **P.** vista (doslovně: na první pohled) slove v hudbě způsobilost zpěváka neb hráče jakéhokoli nástroje, jenž dovede bez všeliké přípravy požadavkům jemu od skladatele uloženým zadost učiniti. Tu se říká obyčejně: ten neb onen umělec hrál neb zpíval jemu předložený úkol **p.** vista. *Pna.* — **P.** sorta (ital.) nejlepší druh zboží nějakého. — **P.** nota nebo *strazza*, (*brouillon*), t. j. první zápisník, kniha prvních zápisků. Do knihy té zapisují se podrobně jisté účty, buď do denníka (při jednoduchém účetnictví) ani nenáležející, anebo náležejí-li do denníka zvláštnímu účetnímu k vedení svěřeného, tedy je zapíše ten, kdo obchod vykonal, dříve podrobně avšak jen zběžně zatím do prvního zápisníku, jsa z udaných tam dát zodpovědným. Srv. Kup. účetnictví str. 1070, a Skřivana *Kup. bibliotéku*, *Nauka o kup. účetnictví*, díl I. str. 30 a sl. *Sn.* — **P.** při směnkách v. Směnka.

Primae viae (lat. první cesty) nazývá se ve fysiologii ona část zažívné roury, v níž děje se první přeměna potravy, přechod totiž této v stráveninu (v. Chymus). **P. v.** jsou tudíž žaludek a tenké i tlusté střevo; na rozdíl k ústrojím těmto nazývají se pak míznice a jiná s nimi spojená ústrojí, v nichž strávenina přechází v mléč neb záživinu (v. Chylus) druhé cesty (*secundae viae*). *Mr.*

Primární (z lat.), tolik co prvotní, původní, začáteční. Poněvadž se ale začínati může zdola nebo shora, značí **p.** buď nejnižší neb nejvyšší stupeň. Tak nazývají se v některých zemích (ve Francii, v Belgii) nejnižší, totiž elementární školy **p**-mi, kdežto naopak **p.** moci jsou velmoci, státy neb armády nejpřednější velikosti; **p.** lékař jest první lékař jistého oddělení v nemocnicích. V geologii mluví se o **p**-ch tvarech t. j. o prvních neb původních. V lékařství nazývá se **p.** nemoc ona, která přímo z jisté škodlivé příčiny zevnější povstala, a liší se tím od nemoci, kteráž jest následkem jiné nemoci předchozí, a pak nemocí sekundární, terciární atd. pojmenována bývá. Tak na př. zatvrzení jater, organická vada srdce jsou nemoci **p.**, povstalá pak z nich vodnatelnost jest nemoc sekundární; příjice nazývá se **p.**, pokud se obmezuje na vřed syfilitikou nákažlinou a sice na místě nákazy povstalý, sekundarní ale, když se stane nemocí celkovou neb všeobecnou a pod rozličným tvarem i na jiných částech těla se objevuje. *Mr.*

Primas, (lat.) nejpřednější. Tak slove **1)** prvý biskup (stářím neb hodností) nějaké země čili církevní krajiny. **P.** rovná se hodností a úřadem arcibiskupu, metropolitovi neb patriarchovi. Po VIII. století, když biskupům dostalo se politické váhy, nazýval se **p**-em hodnostář církevní buď při sídle mocnějšího panovníka ustanovený aneb velikými statky a mocí světskou nadaný. Tak slul arcibiskup Kanterburský **p.** Anglie, arcib. Toledský **p.** Španěl., arcibiskup Lyonský **p.** Galie, arcibiskup Ostřihomský **p.** Uherský, arcib. Pražský **p.** Český, arcib. Hnězdenský **p.** Polský a p. Papežové přáli tomuto nově se vyvinujícímu stupni církevní moci, poněvadž o ten stupeň výše postoupli nad jiné biskupy; než druzí arcibiskupové rázně se příčili nové důstojnosti a upírali jí všeliké přednosti, rovných **p**-ům práv pro sebe hájíce. Účinek přemnohých pří a svád byl ten, že hodnost řečená v mnohých zemích přestala a vůbec jen v pouhý čestný titul se proměnila. Čestná **p**-ů práva záležejí v tom, že na církevních sněmech krajinských předsedají a krále korunují. — **2) P.**, tolik co primátor (v. t.)

Primát (lat. *primatus*), prvý úřad. V katolické církvi jest zařízení, že jeden z biskupů se volí za prvého celé církve ředitele, za viditelnou hlavu „království božího na zem", t. papež (v. t.) Moc i právo **p**-u záležejí asi v tom: Papež vydává nařízení ve prospěch celé církve, pečuje o dosazení dokonalých biskupův ve všech krajích církve, které pak potvrzuje a na ně dohlíží; snaží se o rozšíření pravé víry vysýláním schopných a vzdělaných misionářů, i jinými slušnými prostředky brání zlořádům, pře a svády zamezuje a smiřuje; svolává biskupy za příčinami a potřebami náboženskými i společenskými na obecné roky. Kromě těchto základních práv primátních sobě ovšem papežové všelijaké jiné moci a práva zjednali a osobovali, však i mnohých zase pozbyli. **P.** považuje se za ustanovení boží a odvozuje se od samého Ježíše, a sice ze slov jeho *Mat. 16, 18*, jimiž nazval Petra skálou, na níž vzdělá církev svou, též i z takových výpovědí, jimiž ještě zvláště Petrovi nařizoval, což jindy všem apoštolům společně ukládal, pásti stádo jeho, chovati klíče království božího, vázati a rozvazovati a p. v. Však i ze *Skutků Apošt.* (1, 15; 2, 14; 5, 3; 5, 29 atd.) možno souditi, že Petr jakási výhradná práva vykonával a za předního mezi bratřími byl uznáván. Vyhražovati přednost moci a cti toliko pro osobu Petrovu, prohlašují bohoslovci katoličtí za nesmysl, poněvadž zdar a trvání církve vyžadují zřízení mocného vrchního

ředitelství. Že by p. vázán byl na Římskou stolici biskupskou, není de dogmate.

Primaticcio [primatyčo] Francesco, ital. malíř, nar. v Bologni ku konci XV. nebo na poč. XVI. století (dle jedněch již r. 1490, dle jiných teprvé r. 1504), byl žák Innocenza z Imoly a Bagnacavallův a nejznamenitější spolupracovník Giulia Romana v Mantově, kdež tomuto zejména pomáhal prováděti jeho fresky v paláci del Tè. Nato byl r. 1531 králem Františkem I. povolán do Francie řídit ozdobení zámku Fontainebleauského. S Rossem Rossim okrášlil zde galerii tohoto krále, kterýž ho jmenoval svým dvorským malířem. P. považuje se za hlavu tak zvané školy Fontainebleauské. Pracoval pak se stejnou čilostí i za králů Jindřicha II. a Františka II., za kteréhožto posledního svěřeno mu dozorství nad královskými budovami, kterýžto úřad zastával až do své smrti (ok. roku 1570). Ze vzácných jeho podstávkových obrazů zasluhuje býti jmenován *Ulysses po svém návratu u Penelopy*, nyní v Castle Howardu v Anglicku. Zkoušel prý se i v ryjectví. Jeho nejznamenitější pomocník při rozsáhlých jeho pracích byl Niccolo dell' Abbate (v. t.). *Mü.*

Primátor čili primas znamená vůbec osobu, která jest mezi jinými vyvolenými neb vyznamenanými nejpřednější. V královských a i jiných městech českých jmenovala se tak ta osoba rady městské, která při obnovení jejím, jež se v jistých lhůtách stávalo, ustanovena byla, aby úřad purkmistrský, který vždy po čtyrech nedělích přecházel na jiného člena rady městské, první spravovala. Proto se nazývala až do polovice XVI. věku taková osoba přední purkmistr (*protoconsul, primus magister civium, der erste Bürgermeister*). Tím však není ještě vše povědíno, čím se postavení prvního purkmistra od jeho spoluradních vyznamenávalo; neb ač se určité funkce jeho udati nedají, jest předce jisto, že v poradách konšelů čili radních městských byl první tázán o mínění, a když přišlo k hlasování, nejprvnější odevzdal svůj hlas, vůbec že byl středem rady a rozhodný vliv měl na záležitosti městské. Po nešťastném roce 1547 vyskytuje se pro takovou první osobu v radě městské čili prvního purkmistra název primas, a od tohoto času ví se též, jaký byl obor působnosti její. Až do tohoto osudného roku 1547 spravovala rada městská sama záležitosti hospodářské, a to skrze členy ze svého středu volené, když pak se stalo obnovení rady, skládala účty výboru z nové rady, obecních starších a několika členů obce k tomu složenému, který když shledal účty v pořádku, učinil o tom zprávu k celé obci, ta pak osoby účty skládající vykvitovala. Od r. 1547 bylo odevzdáno vedení správy hospodářské v městech královských a dle těchto i v jiných p-ům, při němž až do odstranění hodnosti za Josefa II. zůstalo. Proto se jmenoval p. správce města neb hospodář města, a podřízeny mu byly všecky osoby čili úředníci k vybírání městských příjmů ustanovení. Tito museli v ustanovených lhůtách p-u s přítomností rady a několika obecních starších účty skládati, které se při obnovení rady na podrobný spůsob oznámiti musely, jak výše bylo řečeno. Jako první purkmistr před r. 1547, byl i po tomto roce p. vždy také členem rady městské, zastával první úřad purkmistrský, zůstal však v této hodnosti jen od jednoho obnovení rady do druhé, což ovšem nebránilo, aby po uplynutí té doby opět za p-a mohl býti ustanoven. Od času bitvy Bělohorské byl však p. vždy dekretem císařským jmenován a zastával úřad až do své smrti. Uprázdnilo-li se místo p-ské, žádali naň na příslušném místě někteří členové z rady, ostatním pak jejich kolegům bylo sice nařízeno, aby o každém své dobré zdání místodržícím českým zaslali, by se nejlepší za p-a ustanoviti mohl, ale absolutismus XVII. a XVIII. stol. neohlížel se mnoho na zdání toto, a místo se udělilo té osobě, která se zdála býti vyšším úřadům nejvhodnější a snad nejvíce přátel měla. Když za Josefa II. všecka samospráva měst byla ničena, byla i hodnost p-a zrušena. V Praze se to stalo dekretem dvorským 12. února a 15. dub. 1784. Co se příjmů p-ů týče, byly značně větší než ostatních spoluradních, a poněvadž měli kromě všech práv ostatních radních městských i celé obecní hospodářství v ruce a úřad svůj dlouhá léta spravovali, kdežto purkmistr byl každý měsíc jiný, stali se p-ové téměř jedinými pány a vladaři měst. Jediný spis hodnosti p-ské se týkající jest: *Die Primatoren der königl. Altstadt Prag von Karl Jaromír Erben* (Prag 1858). *Ebr.*

Přimda něm. *Pfrimberg, Pfraumberg, Frauenberg*, hrad někdy pomezní český, jehož zříceniny se zvíhají na kopci nedaleko městečka téhož jména a pro krásnou vyhlídku odtud často navštěvovány bývají. P. povstala v XI. stol., když Čechové za příkladem Němcův hrady na příkrých horách stavěti počali (romantickou pověst o jeho založení vypravuje Dalemil, kap. 39.), a již r. 1126 spolu se Zhořelcem a Tachovem opravován za panování Soběslavova, svěřen pak kastelánům, kteří náležívali od počátku mezi nejpřednější úředníky zemské. Vladislav II. kázal strýce svého Soběslava r. 1148 na P-ě uvězniti. Však tomuto se poštěstilo pomocí svých přívrženců, kteří kastelána Bernarta zavraždili, uprchnouti (1150), avšak r. 1161 opět jat byl od Vladislava a zase na P-u pod dohlídku kastelána Kunráta Sturma dán, a teprva r. 1173 ze svého vězení osvobozen. Z pozdějších let jsou známi co kasteláni Neostup (1233—1239), Ratmír ze Skviřína, předek pánův ze Švamberka (1250—1253). V těch časích za příčinou vzpoury českých pánův král Václav I. s trůnu svržen a syn jeho Otakar naň povýšen; brzo však zvítězil, odbojné pány potrestal a kralevice jav na P-ě nějaký čas uvězniti dal. Potom spravovali P-du 1267—1269 Vilém, 1272 Bohuslav z Boru, 1286 Beneda z Třebla, 1289—1291 Dětřich Špaček z Kostelce. Brzo potom P. s Domažlice vešly v zástavu mocného tehdáž Viléma Zajíce z Valdeka, po jehož smrti r. 1319 P. opět na korunu spadla. Karel IV. ji zastavil 1353 s Žebrákem kurfirstovi Saskému, později pak přešla na Oldřicha z Hasenburka, který se roku 1396 zavázal P-du koruně vrátiti, ale ještě 1402 ji držel. Král Václav ji zastavil opět 1403 Buršovi z Riesenburka a bratru jeho Buršovi ml. (řeč. Fiala), který z 1416 odtud výpády činil bojuje se stranou krále Václava; proto 1418 čeleď králova vojenská se ku P-dě obrátila, čímž donucen Fiala k vyjednávání; na to pak Mikuláš z Lobkovic svými penězi P-du od Buršův vykoupil a komoře král. odevzdal, obdržev za to zápis na Hluboku. Král Sigmund r. 1422 P-du v 2000 kop zapsal Jindřichovi řeč. Lůžek z Jivjan, který ale zároveň úřad purkrabí královského zastával. Tento [illegible] proti husitské straně, neunaveně s ní bojuje. Po něm pak následoval Levík z Jivjan ok. 1432, kterémuž král [illegible] P-dy potvrdil. Brzo potom přešla na Jana ze Švamberka, který ale již 1434 zemřel a jehož rod P-dy delší čas požíval. [illegible] Táborův Bohuslava, z mladší linie P-dou, [illegible] však v XV. stol. nejznámější jest [illegible] jeho Zdeněk držel 1474 [illegible] a zemřel ještě 1509 na P-dě. Jan ze Š. [illegible]

1527 a zanechav syna Mikuláše na P-ě; tento již 1529 zemřel a vdova po něm Anna Kfelířova ze Zakšova měla poručnictví nad jeho syny Adamem, Jindřichem, Zdeňkem a Jáchimem. Starší oni 2 bratří měli 1555 tuhou rozepři s poddanými svými P-skými před komorním soudem, jsouce z útisku obžalováni; později Adam sám P-u ujal (bratří ostatní drželi jiné statky), zastával důležité úřady a zemřel r. 1590 nezanechav mužských dědiců. Král Rudolf II. od dědiců jeho též z rodiny Švamberkův panství P-ské s hradem již pustým vyplatil a na sněmě r. 1593 obdržel povolení, „poněvadž od panství královských daleko a k tomu v místě hornatém a neužitečném leží“, jej dědičně odprodati. I jal se jednotlivé lesy a části prodávati, mezi jiným i 1601 městečko P-u prodal Ondřejovi z Lidlova. — Okr. městys P. v kr. Chebském na patě vrchu t. jm., má asi 1050 ob. něm. a farní kostel sv. Jiří (uváděný již r. 1384). Dějiny souvisí s hradem P-ou. — Okres P-ský měl 1857 na 5·73 □ m. 18.641 ob. ve 3 m., 1 msi a 52 vsech. *Sč.*

Prime [prajm] **1)** Samuel Irenaeus, duchovní amer., nar. 1812 v Novoyorsku. Vystudovav theologii stal se knězem církve presbyterské, ale r. 1840 jsa churav musel se vzdáti činné služby povolání svého a jal se vydávati *New York Observer*, kterýžto časopis jeho péčí předstihl všecky náboženské časopisy domácí. P. sepsal *Travels in Europe and the east* (2 sv., N. York 1855) a jedno dílo dílo o Švýcarsku, výsledek to jeho cest, kteréž konal r. 1853 po Evropě. Z náboženských jeho spisův jmenujeme *Thoughts on the death of little children* a *The power of prayer*. — **2)** William Cowper P., bratr před., spis. amer., nar. 31. říj. 1825 v Novoyorsku, stud. práva, stal se advokátem v N. Yorku a jal se vedle povolání svého pěstovati literaturu. Z jeho spisův zasluhují zmínky: *The Owl Creek lettres*; *The old house by the river* (1853); *Later years* (1854). V letech 1855—6 cestoval P. po krajinách východních, Egyptě, Nubii a Malé Asii, a vrátiv se vydal *Boat life in Egypt und Nubia* (1857) a *Tent life in the Holy Land* (1857). Od té doby obíral se numismatikou a starožitnostmi egyptskými a vydal *Coins, medals and seals* (1860).

Primelock [prajmlock] nazývá se nejjemnější druh vlny rouna ovčího, zvláště ze šlechtěného bravu španělského; p. sbírá se na ovci po obou stranách hřbetu až do polovice slabin.

Přiměr v. Parameter.

Přiměřený, příslušný a účelný není tentýž čin, ač všichni tři to společné do sebe mají, že jsou poměrní čili vztažní, t. j. nic pro sebe sami, než jen v ohledu k jinému. P. je t. takový čin, jenž se srovnává se všemi okolnostmi; příslušný, k němuž víže nějaká povinnost, a účelný konečně, jenž se hodí k tomu, bychom jím dospěšni se stali nějakého účelu. Příslušnost a účelnost jsou tudíž vždy vlastnosti praktické, kdežto přiměřenost může býti i vlastnost theoretická, ku př. jasnost a zřetelnost při výmluvnosti, uspořádanost svých představ, nežli se do řeči nějaké dáme. Rozeznává se však přiměřenost ještě od souměrnosti, ona hledí na vnitřní uspořádanost dob rozličných v prospěch nějakého celku, kdežto přiměřenost se řídívá vnějšími okolnostmi. V dějinstvu mravovědy zaujímá přiměřenost jednu z nejhlavnějších úloh, an nejeden mravovědec cnost a šlechetnost ztotožňoval s přiměřeností. I před naukou Herbartovou nalézali se t. někteří, kdyby člověk vždy a veskrz přiměřeně jednal, že by pak i mravně jednal, jelikož prý povinnosti své plniti k Bohu, k bližnímu a k sobě, tolik je, co přiměřeně k nim a k sobě jednati. Zdaž toto tvrzení pravdou je čili nic, rozhodnouti nelze, leč by se otázka rozřešila, zdaž mravnost je nějaká formálnost čili nic, t. j. zdaž vlastnost mravného jednání se zakládá na obsahu jednání našeho, nebo jen na pouhé formě čili vztažnosti jeho. Viz Mravnost, Idea, Herbart. *Hš.*

Příměří, přestávka v nepřátelských podnicích ve válce; o p. se smlouvá parlementairem a zavírá se buď z ochablosti, aneb pro vyměnění zajatých, pro chránění raněných a nemocnic, co předchůdce míru a p., a mezi vzdělanými vojsky v nejvyšší poctivosti se zachovává. *Msý.*

Přimět jest zánět konečného článu prstu i na ruce (*panaritium*) i na noze (*paronychia*), obyčejně pod nehtem neb v nejbližším okolí jeho. P. téměř vždy přechází v hnisání a často končí odvržením nehtu, který však opět se obnoví, ač nezřídka v spůsobě poněkud nepravidelné a všelijak zkroucené. Ztrátě nehtu nejlépe odpomůže záhy vykonané proříznutí objitřeného místa. Příčinu k p-u zavdává obyčejně nějaké poranění buď mechanické neb chemické; avšak jest i zvláštní osobní náchylnost k p-tům, jakož bývá u souchotinářů a jiných chudokrevníků. — P-y nazývají se též malé puchýřky, jenž povstanou na zanícené kůži vůkol otevřeného hnisu neb rozjitřené rány. P-y takové vůkol vředů rozplyznou se a splynou konečně s vředem hlavním, čímž objem tohoto rychle vzrůstá. P-y vyskakují tím četněji, čím více zanícená a svrbící kůže škrabáním se dráždí. *Mr.*

Přimětník v. Cnicus.

Primice (z lat. *primitiae*), mše, kterou novosvěcený kněz ponejprv po svém vysvěcení koná buď soukromě aneb veřejně, provázen jsa starším knězem, co svým starosvatem (*paranymfos*). Slavnou p-ci konati říká se též slaviti prvotiny, a kdo padesátého výročného dne prvotin dožil a v něm koná památku, slaví druhotiny (kněžské).

Primicerius (z lat.), tolik co první neb přední, tudíž v některém sboru tolik co starší, zvláště v kathedrálních kapitolách p. nazýván bývá první neb nejstarší kanovník.

Primidi slul ve franc. kalendáři republikánském první den dekady.

Primiero, okres v Tirolsku, v kr. Tridentském, má na 5·74 □ m. 11.039 obyv. v 1 msi a 14 vsech (1857); sídlo okresního úřadu jest ve Fieře.

Primisser Alois, kustos Vídeňského kabinetu starožitností a mincí jakož i Ambrasské sbírky, nar. v Insbruku 4 bř. 1796, † 25. čce 1827. Studoval ve Vídni, kdež se již r. 1815 stal kustosem dotčené sbírky a o něco později i nadzmíněného kabinetu. Roku 1817 poslán byl do Tirol, aby znamenitější starožitnické i umělecké věci, kteréž r. 1806, když Ambrasská sbírka do Vídně z větší části přenešena byla, tam ještě zůstaly, vyhledal a do Vídně dopravil, načež pod jeho dozorstvím tato sbírka v nynější úplnosti v dolním Belvederu uspořádána byla. V oboru starožitnictví byl P. znamenitý badatel, avšak předčasnou smrtí přerušena jest činnost jeho. Tiskem vydal: *Die k. k. Ambraser Sammlung* (ve Víd. 1819); *Uebersicht der Amb. Samml.* (t. 1827); *Der Stammbaum des Hauses Habsburg-Oesterreich* (t. 1820). Mimo to sepsal mnohé důkladné články o umění a literatuře, uveřejněné v rozličných časopisech odborových.

Primitiva (t. *verba*, lat.), slova prvotní, kmenová, od nichž jiná (*derivata*, odvozená) původ berou. *Bůh* na př. jest slovo prvotní, od něhož odvozena jsou: *boží*, *božský*, *božství*, *pobožný*, *náboženství* a j.

Primitivní (z lat.), prvotní, prvopočáteční; v jistém smyslu tolik co nedospělý, ku př. p. úsudek, který svědčí o duchu nedozralém. V mluvnici jest p. slovo t. co slovo kmenové, neodvozené.

Primiz Jan Nep., spisovatel slovinský, nar. v Zalogu v dolním Krajinsku před r. 1790, † tamt. nemocí duševní r. 1818, byv profesorem slovinského jazyka na lyceu v Štyrském Hradci a skriptorem v lyceální knihovně tamtéž. Sps.: *Abeceda za Slovence, kateri se hočejo slovensko brati naučiti* (v St. Hradci 1812); *Novi Nemško-slovenski bukvar* (tamt. 1814) se zajímavými poznámkami mluvnickými a literárními; *Nemško-slovenske branja* atd. (t. 1813, s básněmi od Vodnika, Jarnika a j.); *Prava pot k dobrimu stanu* (překlad B. Franklinova *Armer Richard oder der Weg zum Wohlstand*, t. 1812).

Přímka v geometrii, nejkratší čára spojující dvě tečky. Všecky části její leží v jedné a též rovině, jakož i v jednom a témže směru, pročež dvěma děma tečkama ona úplně určena jest. Může se také považovati co průsečná dvou rovin. Mathematická rovnice její jest $y = ax$. *Šfj.*

Primo (ital.), první. **P.** jest rodu mužského, *prima* rodu ženského. *Violino* **p.**, housle první; *Viola prima*, viola první; *Corno* **p.**, lesnice neb polnice první. V kusech pro čtyry ruce na piano nalézáme velmi často **p.** samo pro sebe, tuť si musíme slovíčka *partito* (první úkol) přidati, kterýmž výrazem značeny obyčejně úkoly těžší, nejvíce nápěvu připadající. *Pna.*

Primogenitura v. Prvorozenství.

Primoli Pietro, hrabě, manžel Karoliny kněžny Caninské, dcery Karla Luciana Banaparte, knížete Caninského, a vnučky Luciana Bonaparte, bratra Napoleona I. **P.** vstoupil v sňatek s manželkou svou dne 4. října 1848.

Primordium (lat.), počátek; **p**-iální, počáteční; **p**-iální blána v. Buňka.

Přímoří sluje vůbec krajina při moři ležící, tedy totéž co Pomoří. Slovo **P.** obvyklé jest hlavně Jihoslovanům v Dalmácii; tak sluje **P.** krajina níže okřídlí Pelješackého s osadami Slano a Smokovlje, prodaná od Bosenského krále Ostoje Dubrovčanům r. 1398; jiné **P.** jest mezi Cetinou a Neretvou u města Mokra (nyn. Makarsky); **P.** mezi Cetinou a Krkou, připomínané již v X. stol. co župa dalmát. Chorvátska (*Parathalassia*, řec. překlad **P.**). Zejména označují se jménem **P.** (*Littorale, Küstenland*) dvě krajiny jihoslovanské, chorvátské (čili uherské) totiž **P.** s městem Rěkou, o němž v. čl. Chorvátsko str. 1138, *b.* a Rěka, a pak nově utvořená (r. 1851) korunní země býv. království Ilyrského, obsahující Gorici, Istrii a Terst. V politickém ohledu podřízeny jsou všecky tři místodržitelství v Terstu; také mají společný vrchní soud zemský a finanční ředitelství (v Terstu); ostatně ale má každá svůj vlastní sněm a jest i jinak od druhé nezávislá, o čemž srv. články příslušné.

Přímořská oblasť ve východní Sibiři mezi Velikým Oceánem, Čínou, Amurskem, Jakutskem a Mořem Ledním, obsahuje Kamčatku, Ochotský okruh, ústí Amuru a pobřeží mezi Usurim a mořem Japanským, má 36.230 (dle jin. 33.790) □ m. a jen 35.000 obyv. (r. 1861), z nichž 10.000 mohamedánův. Hory Chinganské táhnou se v jižní části, na vých. od ř. Amuru hory Sachača Alin a j., i mnoho sopek. Hl. město jest Sofijsk na pravém břehu Amuru, pak jsou města Nikolajevsk nedaleko ústí Amuru (5547 obyv.), Ochotsk a Petropavlovsk.

Přímotvar v. Orthotyp.

Přímotvarová soustava v. Orthotypní soustava.

Primović v. Jihoslované, str. 343, *b.*

Přímovýstup v. Přímý výstup.

Primula (petrklíč, prvosenka, podléska, kropáček, mrtvičná bylina, kádrlka) je nejčetnější pokolení rostlin prvosenkovitých. Má květy na stvolu, v jednoduchém okolíku, visuté; kalich trubkovitý na patero klaný, korunu nálevkovitou, s trubkou dole rozšířenou; 5 tyč. a tobolku 5 chlopněmi pukající. Listy stojí u oddenku a jsou buď lesklé kožovité, jako u aurikule, aneb plsťnaté, zelinné neb poprášené. **P.** *officinalis* (podléska obecná) má mladší listy nazpět zakroucené, starší svraštělé, plsťnaté, nepoprášené; kalich 5hraný a v trubce koruny 5 šupinek a cípy korunové nerozšířené. Stvol dosahuje výšky 6—12" a nese okolík 5—12květý. Roste na lukách a v hájích a květe v dubnu a květnu. Jedna odrůda (**P.** *veris* L.) má kolem ústí žluté koruny 5 červených skvrn, a jiná (**P.** *ampliata*) má kalich zvonkovitě rozšířený. **P.** *elatior* (**p.** vyvýšená) je předešlé podobná ale větší, a má kraje koruny ploché. Květy jsou žluté s červeným kruhem kolem hrdla. Roste na týchže místech jako předešlá a květe již v březnu a dubnu. Sází se obyčejně v zahradách a nabývá zde větších a rozličně žlutě a červeně barevných květů. Oba druhy potřebovaly se dříve v lékařství, a prvnější poskytuje květem lidu příjemného thé. Ve Švédsku dělají z něho přičiněním vody a medu oblíbený nápoj. **P.** *Auricula* (aurikule) je rostlina horská; mladší listy jsou na líc zavinuté, starší ploché, hladké a dužnaté; kalich je poprášený, nemá hran a koruna nemá šupin v hrdle. Květ je žlutý neb červený. Je v zahradách rostlinou velmi oblíbenou a vyskytuje se zde v mnohých odrůdách. Na horách Krkonošských roste **P.** *minima* v odrůdách: *alba, grandiflora, fimbriata, biflora* a *longifolia*. Do zahrad přešla ještě alpská **P.** *acaulis*, nemající stvolu. *Jha.*

Primulaceae, Prvosenkovité neb dle Presla Podléskovité, je čeleď rostlin dvouděložných srostloplátečných s květy dokonalými, obyčejně pravidelnými, podplodými. Dle Endl. ze řádu *Petalanthae*. Kalich je volný, koruna buď kruhovitá, buď rournatá, nálevkovitá s krajem 4—7klaným. Tyčinky, jichž je tolik co cípův koruny, jsou naproti cípům ku koruně přirostlé; prašníky jsou dvoupouzdré a otvírají se podélnou štěrbinou. Pestík je jeden se semenníkem jednopouzdrým, nesoucím uprostřed sloupkovitou semenici s četnými semeny; plod je tobolka buď víčkem neb chlopněmi nahoře pukající; semena mají kel rovný uprostřed dužnatého bílku. Prvosenkovité jsou zeliny, zřídka polokře, a mají zhusta květy na bezlistém stvolu v jednoduchých okolících. Rostou nejhojněji v mírném podnebí sev. polokoule, mnohé dosahují daleko na sever a v Alpách k čáře sněžné. Druhdy užívalo se mnohých z nich v lékařství, nyní pěstují se některé druhy pouze pro ozdobu. V Čechách rostou: *Centunculus minimus* L. (drobejšek podlouhlý), asi 2" vys. s květy bílými o 4 tyč. a tob. kolem dokola pukavou. *Limosella aquatica* (blátěnka obec.), *Anagallis* (v. t.). Tyto tvoří podč. *Anagallideae*. *Lysimachia*. (bazanovec neb vrbina) s lodyhou listnatou, přímou neb položenou, a květy žlutými o 5 tyč. *Trientalis* (jednokvítek), asi 6" vys., bílá, se 7 tyč. v květu; roste v lesích. *Hottonia* (řebratka), vodní rostl. s protisečnými listy a lilakovými květy. *Primula* (v. t.), (podléska neb prvosenka) je nejčetnější pokolení. *Androsace*, (pochybek), *Soldanella* (dřípatka) s kor. zvonkovitou s mnohodílnými cípy. *Cyclamen europaeum* (brambořík obecný), rostlina horská s hlízovatým jedovatým oddenkem, srdčitými listy a krásnými červenými

zpět vyvrácenými květy. *Glaux maritima* (sivěnka), vzácná rostlina, rostoucí na solnaté rašelinné půdě u Františkových lázní. *Jha.*

Primum mobile (lat.), tolik co prasíla čili první neb původní síla, jíž vykoná se nějaký pohyb neb jakákoli změna; tak v přírodě lze považovati za **p. m.** stažitelnost těles, i opak její, roztažitelnost. — V astronomii nazývá se **p. m.** každodenní zdánlivý pohyb všehomíra se všemi stálicemi, oběžnicemi, vlasaticemi atd. kolem osy světové.

Primus, lat. první; **p.** *inter pares,* první mezi sobě rovnými.

Přímý jest opak křivého a nepravého, stranného, potutelného, pročež natno rozeznati mnohonásobný význam tohoto slova. Co se totiž **1)** prostornosti týká, je **p.** směr rovný i co do dálky (ku př. přímá cesta) i co do výšky (ku př. co svíčka **p.** *erectus*), ba i co do ploštiny (ku př. rovina nehrbolatá). — **2)** Co se představ lidských týká, zakládá se přímost na důslednosti jich, t. j. na vnitřní jich souvislosti. Taková přímost myšlének vyznamenává ku př. **p.** důkaz nějaké pochybné pravdy i ve vědách i v životě praktickém. Obžalovaný dokazuje to buď činy jistými, že skutek závadný nesouvisí s jeho působnosti, buď dokládá, že ku př. pro vzdálenost svou od místa ani spáchati nemohl za vinu mu kladený čin. Ve vědách dokazují pak na př. mathematikové dvojím způsobem své theses čili klady, jednak důsledností samou vyvádějíce je z jistých již pravd t. j. přímo; anebo dokazujíce nemožnost opaků svých thesí, na př. stýkaly-li by se kdež čáry rovnoběžné, pak by oni slouti nemohly rovnoběžnými. — **3)** Co se týká anthropologia čili člověkovědy, rozeznává se přímost výrazů od nepřímosti. Mnozí jsou t. zevně tak jak jsou u vnitřku svém, kdežto na př. licoměrník zevně pravý opak toho jest co jím uvnitř hýbe. — **4)** Co se konečně vůle a působnosti lidské týká, je přímost pravý opak i všech okolků i veškeré potutelnosti, t. j. buď formálné nepřímosti, jako kdyby někdo, věda že známý jeho rád ve všem odporuje, jej přemlouval k pobytí na místě, když se mu o to jedná, aby cestoval; buď realní ošemetnosti (v. t.), jak se jevívá na podvodnících. *Hš.* — **5) P.** daně v. Berně. — **6) P.** výstup, lat. *rectascensio,* na nebi to co na zemi zeměpisná délka, t. j. vzdálenost poledníka nějaké hvězdy (oblouku jdoucího od pólu do pólu skrze onu hvězdu) od poledníka prvního, na nebi toho, jenž přetíná rovník v bodu jarní rovnodennosti, t. j. tam, kde slunce na dráze své z jižní strany rovníka na severní přestupuje. Měřiť pak se rozdíl poledníkův dílem obloukem (obvod rovníka dělí se na 360 stupňův, stupeň na 60 minut, minnta na 60 sekund), dílem časem, t. j. rozdílem časův, o nichžto hvězdy do poledníka vstupují; za 1 hodinu probíhá poledníkem 15 stupňův, za 1 minutu (času) 15 minut (oblouku), za 1 sekundu (času) 15 sekund (oblouku). **P.** výstup a deklinace (t. co na zeměkouli zeměpisná šířka) určují dokonale polohu každé tečky na nebi. *Šfj.*

Přím *(Přím)* Dolní, ves v okr. Nechanickém kraje Kralohradeck., se zámkem (někdy tvrzí), činila s **P**-em Horním a Novým a několika jinými vsemi ode dávna statek samostatný. R. 1417 připomíná se Janek ze **P**-a Nov., který tehdáž dědiny své v Nízkém **P**-ě a v Probluzi Janovi Čechovi z Králové Hradce prodal. Ke konci XV. stol. seděl na **P**-ě Václav Donat z Těchlovic, a v 2. pol. XVI. stol. náleželo to zboží rytířskému rodu Hamzů ze Zabědovic; po smrti Kateřiny Hamzové, roz. Holečky z Nemošic († 1586), přešlo na Václava staršího Zárubu z Hustiřan na Žumberce. Po tomto zdědili je synové Ctibor a Jindřich, kteří je nejprvé společně drželi. Později měl je Ctibor († ok. 1617) sám; po něm držela je nejprvé vdova Barbora roz. Kekulka ze Stradonic, a potom synové Jan Václav a Vilém Šťastný, kteří se o to zboží 1626 rozdělili. Později zdědil Vilém bratrův díl a pustil celý statek ok. 1650 sestře Ludmile Magdaleně, manželce Oldřicha Linharta z Vinoře na Popovicích, za kteréž potom se zbožím **P**-ským splynuly. Synové těchto manželů, Rudolf Ferdinand a Julius Krištof z Vin., rozdělili se o ten statek 1661 poznovu, avšak i tenkráte dostal se po krátkém čase díl mladšího bratra opět staršímu, kterýž nemaje tělesných dědiců celý statek před smrtí († 11. září 1677) koleji jesuitské v Hradci Králové odkázal. Po srušení řehole jesuitské připadl ten statek fondu náboženskému, a později prodán jest Františkovi Riedlovi, jehož rodina jej posud drží. *Svb.*

Princ, z fr. *prince* [prẽns], kníže, a to z lat. *princeps,* jest obyčejný titul synů a bratrů i jiných bližších příbuzných skutečného neb bývalého, nyní však mediatisovaného, panovníka. **P.** korunní jest následník trůnu, totiž **p.**, který dle práva posloupnosti nejbližší nároky má na korunu. V knížecích rodech mimo suverénní panovníky taktéž přísluší titul **p.** všem potomkům hlavy rodiny, když knížecí důstojnost přiřknuta jest všem členům knížecího domu. Je-li však knížetem pouze hlava jistého kmene, nazývají se pak synové pouze hrabaty, z nichž teprv onen stane se knížetem, kdož dosáhne držení statků rodinných. V ženském rodu naznačuje se tentýž stupeň důstojnosti titulem princezna.

Princ z Buchova, jméno šlechtické a posléz panské rodiny slezské, jenž užívala v erbu lva vzhůru spiatého, červeně a žlutě šachovaného v poli bílém, a nad helmem čtvero pochodní křížem přeložených. Rodina ta připomíná se již na začátku XVI. stol. mezi patricii slezskými, kteréhož času žil Ondřej **P.**, jenž byl rodilý z knížetství Javorského a dosáhnuv hodnosti doktora veškerých práv stal se sekretářem při dvoře císaře Karla V. Syn jeho Daniel **P.**, nar. 14. září 1546 v Slezsku, proslavil se zvláště svou vzdělaností a státnickou spůsobilostí; navštíviv cizí země a vycvičiv se tamtéž v rozličných jazycích a uměních a dosáhnuv hodnosti doktora veškerých práv, přišel do Prahy a vstoupil do služby císaře Maximiliana II. a potom syna jeho Rudolfa II.; že byl muž velice vzdělaný, výmluvný, rozličných jazyků znalý, užíván jest od jmenovaných panovníků v důležitých potřebách domácích a zahraničných; byl při dvoře arciknížete Matiáše v Nizozemsku, pak v legacích poslaných do Polska a na Litvu, jednou v příčině volení arciknížete Max. na trůn polský a podruhé strany vysvobození jeho ze zajetí po bitvě Byčinské, jakož i ve dvou poselstvích k cárovi do Moskvy vypravených, kdež sepsal potom také dvě díla o říši Moskevské, času svého velice hledaná, totiž jedno: *De Moscoviae ortu et progressu,* a druhé *De rebus Moscoviticis.* Pro své šlechetné zachování a služby domu Rak. činěné dostalo se **P.** rozličných milostí. Cís. Rudolf II. povýšil jej 28. pros. r. 1577 do stavu šlechtického s titulem z Buchova, r. 1583 jmenoval jej radním při soudu nad apelacími na hradě Pražském, r. 1588 dne 13. červ. potvrdil mu výše propůjčený stav šlechtický, rozhojnil erb, jmenoval jej falckrabětem (*comes palatiuns*) a učinil mu nad to jiné ještě milosti a svobody. Později jmenován jest **P.** radou při slezské komoře ve Vratislavi, kdež také r. 1628 zemřel, zůstaviv syny Karla a Baltazara. Karel **P.** (nar. 1585) studoval na německých a vla-

ských akademiích, byl pak při dvoře arciknížete Karla, bratra císaře Ferdinanda II., přestoupil po jeho smrti do služby Karla Ferd., prince Polského a Švédského, a byl posléze hejtmanem Otmachovským a radou biskupa Vratislavského, i obdržel od cís. Ferd. II. r. 1630 znova potvrzení svého šlechtictví; † 1652. Baltazar **P.** oddal se stavu kněžskému, byl kanovníkem u několika kapitol a posléze sufraganem biskupa Vratislavského arciknížete Leopolda Viléma, byv jmenován biskupem Nikopolským in part. infid. Adam Leop. **P.**, syn Karlův, stud. tolikéž v mladších letech, stal se později radou biskupa Vratislavského a hejtmanem knížetství Nisského (1648), a pro své služby věrné a zásluhy předků svých povýšen jest 5. máje 1664 do stavu panského král. Českého a zemí k němu přivtělených. Potomek jeho Jan Jiří sv. p. **P.** držel roku 1722 Kamin a jiná zboží v knížetství Nisském, byl hejtmanem biskupství Vratislav. a spravoval jiné ještě úřady zemské. Potomci rodiny této květli a drželi statky knížetstvích Slezských ještě ke konci minulého století. *Ra.*

Prince Eduarda ostrov v. Ostrov **P. E.**

Prince Waleského ostrov v. **1)** Ostrov **P. W.** a **2)** Penang.

Prince [prins] Thomas, duchovní a dějepisec amer., nar. 1687, † 1758 v Bostoně. R. 1727 vyšel první díl jeho análů Nové Anglie (*Annals of New England*), k nimž byl za svého pobytu v Anglii sebral materiál s velikou péčí, jichž ale pro netečnost obecenstva nedokončil.

Prince, Jean Baptiste Le v. Leprince.

Princeps (mn. č. *principes*), slul Římanům vůbec každý, kdo v některé věci byl prvním, na př. čí jméno stálo v seznamě senátním na prvním místě (**p.** *senatus*); když nastalo císařství, byli **p**-*cipes senatus* císařové sami. Také mezi rytíři slul první muž **p.** *juventutis* (popředník mládeže). V legii nazývali se prvotně **p**-*cipes* občané z první třídy vybraní a stojící v druhém šiku (v. Legie).

Princeton, městečko a ves v N. Jerseyi s 6972 obyv. (r. 1860), má seminář theologický církve presbyt., bank, tiskárnu, několik kostelů a kolej novojerseyskou, založ. 1746 v Elizabethtowně a přeloženou 1757 do **P**-u. R. 1860 bylo na koleji této 19 učitelův, 314 studujících, 3796 alumnů a knihovna s 24.000 svazky.

Princilj (*Principljev*) Hervart, stavitel z Běláku v Korutanech (pročež sluje *Belačanin*), pokračoval od r. 1446 ve stavbě kamenného mostu v Starém městě (*Cividale*), a dokončil jí k veliké spokojenosti města, začež stal se Staroměstským měšťanem; † zde 16. pros. 1453.

Princip (lat. *principium*, počátek), tolik co počáteční základ (zásada), na němž jiné spočívá aneb z něhož jiné vyplývá. **P**-em se tudíž aneb podmiňuje aneb odůvodňuje; sám položen bez podmínky stává se **p.** v oboru příslušném základní podmínkou všeho, co spadá do oboru platnosti jeho. Z výměru toho jde samo sebou, že se nutně vyžaduje, aby byl **p.** považován za nezvratně platný, tudíž aby podstata jeho vlastně bezpečně byla zaručena, a nadto aby bylo lze, ze zaručené jeho platnosti dobrati se zabezpečení všeho, co s podstatou **p**-u souvisí aneb od ní závisí. Arci není potřebí, aby **p.** vždy a všudy byl co do platnosti své samozřejmý t. evidentní: k takovým **p**-ům jen zřídka kdy lze se povznésti, než nepopíratelně pravdivým aneb obecně za platný uznaným ovšem býti musí. Nejenom tedy může, nýbrž musí se zhusta objeviti případ, že to, co v jednom ohledu **p**-em, v ohledu jiném problémem jest; a to potud, pokud z vyšších ohledů potřebí, aby, jak daleko lze, vše na základy samozřejmé se uvádělo. Jest-li že tudíž na př. následkem zásady o rozdělení práce jednotlivá věda badání svá započne na základech, jichž platnost je sice uznána, avšak co do podstaty nepochopena, tož ovšem vystačí základy tyto naprosto k účelům této jednotlivé vědy, avšak ony nevyhovují požadavkům vědeckosti vůbec, kteráž u příčině neodolatelné badavosti lidského ducha dříve se neuspokojí, dokud rozbory své nedovede až k základům opravdu posledním aneb prvním (přijde na to, zdali se věc uvažuje ohledem k analysi aneb synthesi), jež ovšem státi musí netoliko nad pochybnost, než spolu i nad veškeru neprůhlednost, jsouce naprosto samy sebou jasné a platné. Pak ale stávají se **p**-y vědy jedné problémy pro vědy jiné, a známo jest, že celkem nejvhodnější definice úlohy vědy filosofické zní stručně v ten smysl, že jest to „věda principií“ t. věda, jenž ohledně kritického rozboru otázek po nezvratné platnosti užívaných **p**-ů, všelikým vědám jednotlivým nejhlubšího odůvodnění podávati by měla. — Obecně roztřiďují se **p**-y na dva základní druhy, totiž na **p.** reálné a ideálné: ony jsou posledními základy vší jsoucnosti, tyto pak tvoří základ našeho poznávání. Dlužno však podotknout, že ani toto obecné roztřídění ve všech filosofických školách, co do věcné platnosti, jednohlasného uznání nedošlo, jelikož se mu u některých škol významu ledva formálního přikládá. Tak se má věc tam, kde se vychází od náhledu o totožnosti jsoucnosti i myšlení, kde vládnou důslednosti vyplývající z věty Spinozovy: *ordo et connexio rerum idem est, ac ordo et connexio idearum* — pak ovšem se musí důkladně tvrdit, že **p**-y reálné jednostejné jsou s **p**-y ideálnými. Naproti tomu musí ovšem se jevit nadzmíněné roztřídění podstatným těm, kdož berou zřetel k tomu, že ze zákonitosti myšlení ovšem vyplývá, jak sobě nutně skutečnost představovati musíme, avšak že není nutností tou též nutně zaručeno, že by skutečnost v pravdě takovou býti musila. Arci se musí pak přiznat, že povahu dotýčných **p**-ů reálných toliko za poměr **p**-ů ideálných seznati lze, a že tudíž i reálné **p**-y problémy se jeví, jichž podstaty zmocniti se usilujeme na základě vlastních **p**-ů ideálných. Zůstává tedy sice i pak poznání skutečných **p**-ů reálných na povaze poznavací moci lidského ducha závislé, než uznání jsoucnosti zvláštních **p**-ů reálných přestává býti záhadným. O tuto skutečnou povahu pravých reálných **p**-ů vedou pak tuhé boje jednotlivé školy metafysické. Výklad z **p**-ů ideálných opírá se o poměr příčin a výsledků, dovozování z **p**-ů ideálných o poměr důvodů a výsledků: v jednom i v druhém ohledu třeba přestati na jakýchs posledních základech t. j. **p**-ech, ač-li výklad a dovozování vésti se nemají do nekonečna. Oba poměry nutno již z té příčiny bedlivě od sebe děliti, jelikož obyčejně nebývá na jevě bezprostředně příčina, než toliko účinek, k němuž se právě vyhledati má příčina, tak že pro poznávání naše poznání účinku se stává **p**-em ku poznání příčiny, kdežto v ohledě reálném přece příčina **p**-em jest jsoucnosti účinků. **P**-y poznání rozpadají se samy opět dle nových zřetelů. Dlužno totiž při poznávání dbáti jednak látky čili obsahu poznání, jednak formy čili sestavení jednotlivých poznání na účel jich nejvyšší jasnosti, přehlednosti a vnitřní souvislosti. Dle toho rozeznávají se tudíž **p**-y materiálné, sahající k látce poznání, a **p**-y formálné vztahující se k vědeckému sestavení bohaté látky porůznu nabyté. Snad by se mohly **p**-y druhu prvního nazvati **p**-y heuristickými, jelikož tu jde

dobývání a hledání obsahu nových poznání, p-y pak druhého druhu p-y systematickými, jelikož čeli k soustavnému vyložení poznání dotyčného. Jinak tuším jest samo zřejmo, že v jednom i druhém ohledu povaha p-u k příslušné methodě (v. t.) odkazuje. P-y formálné jsou celkem všem vědám společny, jsouť to obecné p-y, jež logika co vědověda vykládá, stanovíc podmínky, účel i podstatu vědecké soustavy, přece však dlužno uznati, že jednotlivé vědy dle svých zvláštních úloh i při užívání obecných těchto p-ů v jistých ohledech samostatně a obzvlášť sobě počínati musí, což na př. velmi jasně vyhlíží u příčině tak zvaných věd induktivných naproti vědám deduktivným. Rozdílnost tím značnější jeví se ohledně materiálných p-ů jednotlivých věd: není nesnadno k uvážení, pokud každá jednotlivá věda zvláštní má úkol i obor, že bude muset opírati se i o zvláštní základy, z čehož pak jde, že celkem tak rozličných a tolikerých druhů materiálných p-ů býti může, kolik rozdílných jest věd, povahou svou rozdílných. Zejména v jednom ohledu vyhlíží nutnost roztřídění p-ů materiálných t. v příčině p-ů theoretických a p-ů praktických. V ohledu theoretickém jde totiž o poznání toho co jest a se děje, v ohledu praktickém o poznání hodnoty a ceny aneb podmíněné aneb nepodmíněné; onde nabývá se vědění o tom jak se věci mají, zde, jak by se míti měly. Jelikož se však z poznání toho co jest spolehlivě souditi nedá o tom, co býti by mělo, tož na jevo se staví různorodost p-ů theoretických a praktických sama sebou. Již z té úvahy lze uznati, proč nemohlo se potkati s úspěchem počínání pokantovských idealistů, hodlajících všeliká vědění odvoditi z jediného p-u. Dosud se o věc tu vedou učené spory, však dosud nebyl nižádný z dotyčných pokusů bez podstatných vědeckých vad. — Vedle tohoto významu vědeckého má slovo p. ještě všeliké jiné významy v obecné mluvě; užíváť se ho též k označení subjektivních názorů o světě a životě, o praktických, ethických i o umělecких zásadách a t. d.; ano i ve smyslu dělidla užívá se ho, když říkáme, že rozložíme neb roztřídíme věc dle toho neb onoho p-u; vesměs však vyhlíží i zde původní význam počátečného základu. *Dch.*

Principál, tolik co pán nebo představený naproti jistým osobám v jeho službě stojícím, ku př. v kupeckých závodech naproti mládencům a úředníkům, při malých divadlech ředitel naproti hercům a osobám k službě najatým atd.

Principál v hudbě **1)** vlastně hlavní neb základní hlas u varhan t. j. nejhlubší otevřený hlas flétnový, jehož píšťaly, obyčejně cínové, v popsí varhan místo své zaujímají. Čím výtečnější kov píšťal, tím déle vytrvá u větší odměřenosti (precisnosti) jejich hlas a pořádá proto také ladění píštaliště. Síla tónu u píšťal těchto podrobiti se musí zvláštnímu rozměru, jehož jméno se klade co principální mensura. Takovýchto mensur jest více známo, a sice 4-, 8- a 16stopové. Větší než 16stopový p. se nehodí pro klavesiště; u pedálu se arciť nalezají i 32-stopové p-y, jejichžto píšťaly ale dřevěné jsou. Zde zove ale hlas principalní bas. — **2) P.**, hlas hlavní neb koncertový v skladbě hudební. — **3) P.** jmenuje se také třetí trouba (trompete) při intrádách neb slavných pochodech, kde hlas její pronikavěji a hlučněji než dvou klarinetů (také trompety) se ozývá. *Pna.*

Principální, vůbec hlavní. V hudbě jsou p. noty co hlavní noty protější notám v tutti neb zkrátka tutti zvaným. Prvnější (p.), obyčejně větším tiskem, naznačují přednes jejich koncertovním nástrojem co samohlas, co zatím menší noty při tutti chod souhlasný, doprovázející neb podporující orchestru udávají. *Pna.*

Principát (z lat.), tolik co přední a nejvyšší důstojnost a moc; zvláště užívá se slova toho o důstojnosti a moci papežské u porovnání s jinými biskupy v katolické hierarchii.

Principato 1) citeriore, prov. království Italského při moři Tyrhenském, od zálivu Policastro až k zálivu Salernskému, má na 106·87 □ mil 528.256 obyv. (1863). **P. c.** jest rozdělen na 4 okresy: Salerno s 248.576 ob., Sala s 84.549 obyv., Campagna s 98.959 ob., a Vallo s 96.172 obyv. — **2) P.** ulteriore, taktéž prov. království Italského na sever od předešlé, uvnitř země, má na 66·5 □ m. 355.621 obyv. (1862) a rozpadá se ve 3 okresy: Avelino s 161.797 ob., Ariano s 84.800 obyv., Sant-Angelo de'Lombardi s 109.024 obyv. Provincie ty již před přivtělením ku království Italskému co země neapolské tak se nazývaly. Obě prov. jsou hornaté, **P.** ulter. ale víc než **P.** citer. Údolí jsou velmi úrodná; rodí se tu pšenice, rýže, víno, olivy ano i bavlna. Průmysl není značný ani obchod. Obyvatelé přímořští loví silně ryby, zvlášť tuňáky a anchovis, pak korály. Bohatství hor posavad málo se zužitkovalo.

Principatus, lat. důstojnost toho, kdo byl *princeps* (v. t.); zejména ale dáván ten název v římských dějinách době od Augusta až do Diokleciana (29 před Kr. — 287 po Kr.), tedy prvním třem stoletím císařství Římského, poněvadž úřední titul císaře byl *princeps*. Teprv Dioklecian zavedl titul *Augustus*, kterého se ovšem již dříve, avšak co pouhého příjmí užívalo.

Principiis obsta, latinské pořekadlo, vzaté z Ovidia, tolik co prvním počátkům braň, totiž opři se vzniku všeho zhoubného a zlého, tudíž každému pokušení, mravní nákaze, bludnému učení, podlé vášnivosti atd.

Princův kov (*Prinzmetall, prince's metal*), totéž co Pinchbeck (v. t.).

Pringle Thomas, básník a žurnalista skotský, nar. 1789 v Blaiklawu v Teviotdalu, † 1834. Vydával od roku 1817 časopis *Edinburgh Monthly Magazine* a zároveň noviny *Edinburgh Star*; roku 1820 odebral se na Mys Dobré Naděje a stal se vládním bibliotékářem v Capetowně, kdež zařídil privátní akademii a zarazil časopis *South African Journal* i vydával *South African Commercial Advertiser*. Následkem censorství, jaké nad časopisy těmi chtěl míti guvernér osady, přestal je **P.** vydávati. R. 1826 vrátiv se do Anglie stal se sekretářem společnosti protiotrocké, kterýžto úřad pak zastával až do zrušení otroctví v osadách, kdy společnost přestala. V té době vydal *Narrative of a residence in South Africa*. Sebrané jeho básně vydal s jeho životopisem Leitch Ritchie.

Prinkipo v. Demonesoi.

Printing Clubs čili *Printing Societies* (spolky tiskovní) slovou v Anglii spolky mužů vzdělaných, kteří přispívají k tomu, aby na jich útraty byly tištěny rukopisy nebo starší knihy a mezi členy rozdávány. Takové spolky jsou: *Shakespeare Society, Hackluyt Society, Camden Society* a j.

Printz Kasp. Wolfg., hudební skladatel, nar. 10. říj. 1641 ve Waldthurnu v Hořejší Falci, † 13. říj. 1717 v Soravě v Brandenbursku. R. 1658 studoval v Altdorfu theologii a po třech letech stal se oblíbeným kazatelem; avšak pro svou přílišnou náklonnost k lutheránství přišel záhy do hádek s katolickým kněžstvem, tak že uvržen byl do vězení,

z něhož vyšel jen pod tou výminkou, že se sřekne úřadu kazatelského. Později byl tenoristou při kapele falckraběcí v Heidelberku, odkud však opět musil prchnouti za příčinou rozmíšek s duchovenstvem. Na útěku seznámil se s jistým Holanďanem, s nímž jako sloužící cestoval po Itálii a po větší části říše Německé. Pánem svým odporučen jsa jistému brandenburskému hraběti obdržel ředitelství hraběcí kapely, od roku 1664 byl ředitelem hudby v Trieblu a o rok později v Soravě. Sepsal mnoho hudebnin, z nichž však žádná se nezachovala. Z theoretických jeho prací došly až na naši dobu mimo jiné: *Anweisung zur Singekunst* (v Drážď. 1666, 1671 a 1685); *Compendium musicae signatoriae et modulatoriae vocalis* (posléze v Lipsku (1714); *Phrynis Mytilenaeus* (posl. v Drážď. a Lips. 1696) a j. Práce tyto obsahují vedle zbytečných i titěrných věcí ještě dosti valnou zásobu důkladných a až posud platících zásad hudebních.

Prinz Jan Friedr., proslulý fletista svého věku, nar. v Berlíně r. 1755, † ve Schwedtu v Prusích r. 1812. Z mládí učil se téměř všem nástrojům hudebním, později pak pěstoval zvláště fletnu s takovým úspěchem, že jmín byl již r. 1780 za prvního fletistu německého. R. 1789 stal se ředitelem kurfirstské kapely v Drážďanech, později ale vstoupil do kapely markrabí Schwedtského. Cestami po Europě konaným i proslavil umělecké své jméno po dalekých krajích.

Prionus, rod brouků z čeledi Dlouhorohých čili Tesařů (*Tetramera longicornia*), obsahující veliké brouky, z nichž málo druhů v Evropě, více v zemích horkých žije. **P.** *giganteus*, černý s pokrývkami rezavěhnědými, 4" dlouhý, žije v Cayenně; larvu jeho jakož i larvu 3" dlouhého, hnědého druhu **P.** *cervicornis*, taktéž v jižní Americe žijícího, tamější obyvatelé jedí. V Evropě žije na hnijících lípách a divokých kaštanech **P.** *faber*, jehož larva žije v dubech a bukách, a **P.** *coriarcus*.

Prior v. Převor.

Prior [prajr] Matthew, básník angl., nar. ve Wimborne-Minsteru v Dorsetshiru 1664, † ve Wimpolu 1721. Studoval na univ. Kambridžské, kdež se spřátelil s Karlem Montague'em (v. t.), potomním hrabětem Halifaxským, s nímž napsal na Drydenovu báseň *Hind and panther* parodii *The city mouse and country mouse*. R. 1691 stal se **P.** sekretářem vyslanectví v Haagu, a později jej učinil král Vilém III. jedním z pánů své ložnice (*gentlemen of the bedchamber*). R. 1699 stal se státním podsekretářem a 1701 zvolen jest do parlamentu, kdež však brzo potom změniv své politické smýšlení dal se rozhodně na stranu torův. Oslavoval vítězství v Blenheimu a Ramilliesu za prvních let panování královny Anny, a 1711 byl poslán s privátním poselstvím do Paříže vyjednávat o mír. Když 1714 whigové dostali se k vládě, povolán jest **P.** nazpět a zatčen pro zradu. Po dvě léta byl vězněm ve vlastním domě svém a sepsal mezi tím velikou báseň *Alma, or the progress of the mind*. Byv propuštěn vydal básně své, za něž utržil 4000 guineí. Pochován jest v opatství Westminsterském, kdež mu postaven pomník.

Prior tempore, potior jure, lat. pravidlo právní, po česku: kdo dřív přijde, dřív mele.

Priorita (z lat.) vůbec přednost, obzvláště pak ta, kterou má mnohý věřitel před jinými, že musí dříve zaplacen býti nežli tito, jak to jest s pohledávky ve veřejných knihách na nemovitostech pojištěnými. *Sn.*

Prioritní dlužní úpisy vydávají akciové společnosti. Majetníci akcií tvoří dohromady společnost, jim tedy náleží veškeré společné jmění a podíl na zisku každoročně vykázaném. Společné toto jmění povstalo hlavně splácením akcií, mimo to však se posloupně zakládá z částky ročního zisku tak zvaný záložní (*reservní*) fond, jakožto zvláště účtovaná část společného jmění. Kdyby se akciová společnost rozešla, udělá se všecko její jmění na peníze, z těch se zaplatí veškeré dluhy a zbývající čisté jmění rozdělí se akcionářům. Akciové spolky dělají též veřejné půjčky, vydávajíce dlužní úpisy v jistých částích ku př. po 100, 500, 1000 zl. s kupony, ježto se na burse kupují a prodávají, jako podobné papíry od státu vydané. Majetník takovýchto dlužních úpisů jest ovšem věřitelem akciové společnosti, a musí zajisté dříve nežli akcionář zaplacen býti. Poněvadž mají tedy dlužní tyto úpisy vzhledem k placení před akciemi přednost, jmenují se v měnních listcích a na bursách **p.** obligace nebo **p. d. ú.**, priority. V. Půjčka a zapůjčka. *Sn.*

Případek, lat. *accidens*, je vše to, co nemá nižádné bytosti pro sebe, nižádnou samostatnost neb podstatnost, než jen byť na jiném neb při jiném. Na rozdíl podstaty (v. t.) v **p**-dku béře se hlavně v starší metafysice ohled, kdežto se jednávalo o to, co je pravá byť (*ens, Seiendes*), neb podstata (*substantia*), a co pouhý **p.** neb přívěsek (*adhaerens*), kdežto v nynější filosofii více se jedná o rozdíl předmětnosti a úsobnosti (*Objectivität a Subjectivität*). Starší mudrcové byli by se ku př. rázněji zasazovali o to, zdaž duše je podstatou samostatnou, nebo jen jako účinek tělesných úkonů čili **p.** jich, kdežto novější mudrctví by si více libovalo v přemýšlení o tom, zdaž duše je vůbec nějaký předmět nebo jen účinek lidských pohledů na život, t. j. zdaž duše je a bytuje i kdyby nebylo lidského myšlení, anebo-li že duše je jen potud, pokud si ji lidská mysl co činný střed jistých úkonů představuje. Podle novějšího mudrctví zjevilo by se pak veškeré představenstvo co pouhý **p.** úsobnosti mysli lidské, načež by jedni počali badati, zdaž pravá podstata bytí přece může býti jako skryta pod rouchem zdánlivého představenstva, kdežto by druzí i veškerý pojem předmětu měli jen za pouhou úsobnost. Podobným způsobem mudrovalo by se, zdaž Bůh je podstata všeho a měnivý svět jeho **p**-dkem, kdežto by jiní se tázali, zdaž Bůh je vyjmut z úsobnosti lidské, nebo-liž zdaž Bůh je výtvor lidské obrazivosti čili nic. *Hš.*

Pripeť (*Prypeć*), řeka v Rusích, vzniká v gub. Volyňské, kraji Vladimírském, teče pak jižní částí gub. Minské směrem na vých., tvoří dále hranici mezi gub. Minskou a Kyjevskou, a vtéká s pravé strany do Dněpru; dlouhá jest 110 mil, splavná na 93 mil. Z četných přítokův jsou větší: Tura, Styr, Horyň, Uborť, Uš, Pina, Jaselda, Cna, Ptič.

Přípis v. Adressa.

Připojek v. Corollarium.

Přípona 1) v mluvnici v. Suffix. — **2) P.** v anatomii v. Bránice.

Připověď 1) tolik co slib (v. t.) — **2) P.**, vůbec jakékoliv přihlášení; v starém právě městském přihlášení se k statku, na nějž kdo právo má, *condictio*. „**P.** při právě městském nic jiného není, než prostý jakýsi přístup a přikročení před právem svým ohlášením pro dluh neb jinou nějakou svou spravedlnost, k statku neb k jiné věci pod tím právem zastížené a pozůstalé po osobě, kteráž již z tohoto světa sešla aneb od práva pro jakoukoli příčinu odstoupila." *Práva Městská* G. 24, 1.

Přípřež, něm. *Vorspann*, povoz občanský soukromý, sloužící pro zavazadla vojska na pochodu aneb pro jednotlivce z vojska při stěhování z jednoho místa v druhé, v tomto případu ovšem toliko

tam, kde není ani železnice, ani parníku, ani pošty. P. bývá pro obyvatele často velmi obtížná. *Msý.*

Připuštění v. Concessio.

Přirážka, přirážek, co se přiráží k ceně neb sumě nějaké, čili oč se tato zvýší. P. k dani, zvýšení daně o jistou část, které se děje buď od státu ve zvláštní potřebě, na př. v čas války (p. válečni), když nechce zaváděti daně nové; anebo od zemí, okresů, obcí (p. zemská, okresní, obecní) k daním státním na uhražení jich správních potřeb, nestačí-li k tomu řádné jich důchody.

Přiroči (*moratorium*) jest opatření vlády, kterým lhůta k jistým právním úkonům, ku př. předkládání směnek k placení a vyzvedání osvědčení atd. prodloužena bývá proto, aby osoby, jichž se týká, kterým pro neobyčejné případy, ku př. válku, úplné zastavení všech soudů atd. nebylo lze ve lhůtě zákony předepsané výkony tyto opatřiti, škodu tím beze své viny neutrpěli.

Příroda vyznačuje souhrn všeho, co smyslům přístupno; rozeznává se tudíž od nadsmyslného (v. t.), jež smyslem postihnouti nelze. Smysly však vnímáme nepřehledné množství přerozmanitých výjevů čili úkazů, z nichž každý má svůj spůsob a svou povahu. Vztahujeme pak všeliký výjev k něčemu bytně podstatnému, což jest příčinou vznikání výjevů, objevujíc jimi svou vlastní bytost ukrytou. Odtud jde další výklad slova p. v ten smysl, že neznačí nám toliko souhrn těkavých a měnivých úkazů, než spolu i podstatný jejich základ. Ano původně, dokud člověk nenaučil se ještě k věcem hleděti skepticky a kriticky, právě tento moment o bytné podstatě všelikých zjevů smyslům přístupných v popředí se staví. Člověk totiž, původně oddávaje se bezprostředně dojmu vnějšímu a jeho přesvědčivosti, béře v prosté důvěře zjev za věc, neklada sobě ještě otázek, zdali věc taková jest v skutku, jakovou se vidí být její zjev, ano, zdali vůbec zjevy k věci hledí, aneb-li z vlastního úsobí člověka původ svůj berou. Než i pozdější kritická úvaha na tom musí přestati, že zjev k věcnosti ukazuje, ačkoli by nebyl soud správný, jenž by se vykládati jal, že jest zjev věrným obrazem věcnosti, jelikož patrně nutný spůsob našeho vlastního přizírání k věci taktéž k povaze výjevu přičiňuje. Plyne pak z toho, že sice p-du dle výjevů jejích, ne však dle pouhé bytné její podstaty postihnouti lze. Výjevy přírodní podávají se nám jednak co jednotlivé, jakoby byly samy pro sebe a samy o sobě, jelikož jakýmisi obzvláštnostmi vyznačené, jednak co souvislé se všemi ostatními, jež mají své pravé místo toliko v nepřetržitém řetězu a kruhu všelikých jiných, nejen sourodých než i na zdání až k nepodobě různorodých, jsouce jimi i podmíněny i podmiňujíce je samy na vzájem. V ohledu prvním, jenž odpovídá kusému náhledu do života p-dy, jeví se nám každý výjev přírodní, jejž ve smyslu předmětu pojímáme, jakousi samostatností nadán, on vzniká, rozkládá se i zaniká svou měrou, ze svého jádra k svému směřuje cíli. Z utajeného vnitra své podstaty dle svých spůsobů (poetická mysl říká, že dle své vůle), na jevo vychází, rozvíjeje toliko svou povahu, svou silou. Mluví se z této příčiny o zvláštní přirozenosti každé věci, takořka o zvláštních nadáních, které ve věci leží, tresť podstaty její stanovíce. Tu pak, kde jediné tato vlastní přirozená povaha čili přirozenost věci bez ujmy, bez překážek i bez porušení ke vzniku a vývoji věci působí, uznáváme přirozený postup, jelikož všeliké vlivy zůstaly nečinny, jež v přirozenosti věci samé založeny nejsouce vzhledem k věci vlivy cizími by se byly viděly. Říká-li se tudíž, že kdes vládne „prostá" p., tož vyrozumívá se tím, že tu rozvinují se výjevy přírodní dle přirozenosti vlastní, ani nerušeny ani nelíčeny nejsouce vlivy k věci bezprostředně neslušícími. Tento význam přirozené povahy a přirozeného vývoje dá se pak přenášeti též do oboru, který jinak co protivu p-dy pojímati jsme uvykli, totiž do oboru ducha (v. t.). I duchu přísluší jakés vlohy, jimiž se povaha jeho co ducha charakterisuje, i vývoj těchto vloh má svůj běh, svou cestu, právě v povaze ducha založenou, a lze tudíž i o všelikých stránkách duševního života souditi, zdali se rozvinuje na přirozených podmínkách, zdali jde přirozenou měrou a drahou. Naproti tomu ovšem, jak právě podotknuto bylo, p-du a ducha co dvé protiv pojímati dlužno, a to již z té příčiny, že v ducha podstatu klademe samovolnost, kdežto p. veskrz nutnosti podléhá. V p-dě vládne neoblomný zákon, duchu přikládáme úmysl a záměr. Proto rozeznáváme působení p-dy od výkonů ducha, stavíce sobě naproti proud života přírodního a děje člověčenstva, šetříce rozdílu mezi výplody p-dy a výtvory uměleckými, z důmyslu člověka vyplynulými, mezi krásou p-dy a krásou duchovým činem mrtvému kamenu a chvějící se vlně vdechnutou. Kdekoli nám tudíž vstříc vchází uvědomělá činnost, úmysl, ohled i záměr, tu vyhledáme vždy ducha, pouhé p-dě upírajíce uvědomělost a samovolnost, považujíce působení její za bezúmyslné, nutné i slepé. Avšak výplody p-dy nápadně dojímají nás nezřídka svou krásou, dovedností ano účelností, a tu bývá nám za těžko upírati p-dě všeliké odznaky duchovního života, vykládati všeliké její působení z popudů toliko nutnosti a náhodě podléhajících, a duch člověka noří se tu v tajné zdroje jejího života, vyhledávaje z nich stránky sobě samému příbuzné, maje zhusta za to, že se tam potkal taktéž s působením dle účele a záměru, s tím toliko rozdílem, že jim chybí ověd omnění, kteréhož jemu se dostalo podílem. Přikládát pak duch sobě rozumnost a účelnost s vědomím, p. však bez vědomí působí dle zřetelův utajené rozumnosti. Odtud pak mu jde, že se mile kochá v p-dě, nalezaje v ní svou vlastní, ovšem i neprobuzenou povahu. P. se proň stává naivnou (v. t.), ona vždy na pravé uhodí, vznešena jsouc nad všeliký poklések, jenž vyplynouti by mohl z nepravě pojatého a nepravě prováděného záměru. S tím pak souvisí protiva naivné přirozenosti a všeliké umělckosti, jež nešetří p-dy ano p-du opravovati se jme, a jest v tom zvláštní krasovědecký moment obsažen, jest-li že při takovém sporu p-dy a mylné uměleckosti p. svou vlastní mocí vítězí, ironicky se sebe střásajíc všecku dělanost i nucenost. — Avšak tento spůsob nazírání k p-dě, jímž se každý zjev přírodní dle vnitřní jeho samostatnosti pojímá, při čemž se jemu propůjčuje spolu takořka jakés úsobí uvědomělosti člověka obdobné, může obstáti jen na tak dlouho, dokud se p. uvažuje více vřelým citem a živou obrazností než chladným badavým rozumem. Doby mythologické hledí takto na p-du oživujíce spolu vše bytostmi člověku rovnými, dávajíce každému pramenu i stromu ošetřující vílu, vykládajíce každou přírodní činnost z obdoby činnosti lidské poměrně samostatné. Však i tomuto názoru nemůže zůstati tajno, že v p-dě vše na vzájem souvisí, že jedno k druhému hledí, jedno druhé předpokládá, jedno z druhého plyne. Nejprvé se sice i tato souvislost vykládá ze vzájemných poměrů báječných bytostí, život jednotlivých přírodních zjevů řídících, než v krátce dochází úvaha obsáhlejší přesvědčení o souvislosti tak všestranné a tak obecné, že všeliký význam a všeliká platnost individualní samostatnosti pojednou zhola

mizeti počíná. Každý *jednotlivý* přírodní zjev odkazuje tu k *celku* všelikých ostatních, maje svůj základ a původ v řadě *podmínek* bližších i vzdálenějších, jež jen zřídka kdy celým svým souborem přehlédnouti lze. Samostatnost jednotlivých výjevů vidí se pak sama pouhým výplodem jiných výjevů je předcházevších, kteréž podmiňujíce je samy jinými jsou podmíněny, tak že všeliká rozmanitost života p-dy vhodně se rovná obrazu nepřetržitého a stále v před uhánějícího proudu, kde vlna vlnu stíhá, aby ihned sama jiné ustoupila, měníc při tom nejen své místo, než i svůj ráz a spůsob své účinnosti. Tak se stává nemožným, vylučovati jednotlivé výjevy p-dy ze svazku obecného, jenž všechny na vzájem k sobě poutá, a nutno uznat, že každému všemi ostatními v kouzelném kruhu všeobsáhlém jeho vykázáno jest místo. Avšak nedosti na tom, že badavý rozum rozboural básnickou stavbu samostatných individuálností v p-dě, obrací se kritikou chladnou též ku skoumání podstatné platnosti neb neplatnosti protivy p-dy a lidského *ducha*. A co výsledek zkoumání toho staví se na jevo, že by přenáhleně vynímal se člověk nacele z obecného kruhu p-dy, že ovšem i člověčenstvo samo ještě ku p-dě s jedné strany připočísti nutno, ač s druhé nad ni sahá, vládnouc duchem samé p-dě. Na jak daleko totiž duch a život ducha *zkušenosti* přístupen, vidí se, že *působení* ducha a p-dy na vzájem k sobě zasahují, že p. nejen půdou jest, k níž se badavost a účinnost ducha vztahuje, než že ona spolu v sobě chová podmínky velezávažné, od nichž rozvoj a čilost života duchovního patrně závisí. Z toho ovšem nejde odvislost *bytosti* ducha od p-dy, ovšem pak z toho jde odvislost rozvoje jeho-života od spolupodmínek k obecné p-dě slušících. Duševěda, jako dějepis musí zřetele této souvislosti v pravých mezích šetřiti. S názorem p-dy dle povšechné vzájemnosti a vzájemné závislosti veškerých jejích stránek souvisí těsně pojem o povšechné její *zákonitosti*, následkem kteréž všeliké výjevy přírody dle přísné, stále se zachovávající pravidelnosti se rodí, rostou a v jiné zaměňují, tak že nutno povšechný tak velerozmanitý rozvoj života přírodního vztahovati k určitému počtu všeobecných, v podstatě bytných živlů založených zákonů, jež neznajíce výminek v malém jak ve velkém svou platnost jeví, jsouce touž měrou stálé, jak bytná podstať sama, k níž sahají svými kořeny, nade změnu jest vynešena. Vládnouce všeliké změně stojí přece samy nad změnou, prozrazujíce právě tím svůj vztah k podstatě bytného v p-dě, jelikož pojem bytného všelikou změnu podstaty vylučuje. Pak ovšem ovládá p-du přísná nutnost, z obsahu stálých a obecných zákonů vyplývající, účinnost přírodní objeví se co *mechanismus* neporušitelných sil, jež obsahují v povaze své i nutný spůsob svého pravidelného působení; avšak není proto nutno klásti tento názor *mechanický* o p-dě v souvislost, jakožto jedinou možnost, s názorem o slepé *náhodě*. Děje přírodních věd (v. t.) a zejména děje filosofie p-dy (v. t.) zaznamenaly pokusy, jež snažily se názor o mechanismu v p-dě, o obecných přírodních silách a stálých přírodních zákonech sjednati s jiným zakončením přírodního života, nad ono, jež názor o náhodě prosté podávati se domnívá, ač vlastně poslední tuto otázku bez rozřešení ponechává. Čelí pak pokusy ty k tomu, aby přemožen byl tuhý dualismus ducha a p-dy, aby vzájemná jejich souvislost vzdor přísnému šetření příslušné samostatnosti, podstaty se týkající, na jevo vyšla. V příčině takové vykládají se obecné zákony přírodní co do *obsahu* za sourodé s *rozumností*, a to buď v takový spůsob, že rozumnost čili inteligence vůbec v p-dě samé jest a žije, aneb jest p. se svými zákony a silami činem inteligence nad ní bytující, jenž činem svým dala jí původ, vložíc v zákony p-dy rozumný a účelný obsah. V prvním případě dochází se ponětí „*ducha ve* p-dě,“ v případě druhém „ducha nad p-dou“, čili onde stanovisko *imanence* (v. t.) ducha v p-dě, a zde *transcendence* ducha nad p-dou. V obou však případech vyloučena jest z p-dy prostá, mrtvá a slepá náhoda, v obou působí obecné přírodní síly a zákony dle účelův rozumností vykázaných, a lze tudíž s jednoho jak s druhého hlediska obrátiti se k názoru o *teleologii* (v. t.), k názoru o p-dě, totiž k názoru o provedení zásady *účelnosti* v povšechném životě přírodním, dle níž se p. právem podobá organismu, v němž vše *spolu účelem i prostředkem*. Veškerý mechanismus p-dy objeví se pak v novém světle, sezná se sice, jak veleobsáhlá jest jeho *platnost*, avšak jak poměrně menší jeho skutečný *význam*. Při tom arci třeba vyznati, že sobě *teleologické* názory o p-dě velmi zhusta téměř dětinsky počínaly a počínají, soudíce z velmi kusých známostí našich života p-dy o jediné pravém svazku účelném, dle něhož netoliko celou p-du pozemskou, než i celý neobsáhlý *vesmír*, co p-du kosmickou v nejužší vztah k člověku uváděly, jakoby opravdu pravý účel všeho byl ten, jejž mu člověk dle *svých* obmezených názorů a četných potřeb vykáže. Příkrý materialismus (v. t.) nezná vůbec žádného teleologického spojení, a to dojista věci na ujmu; avšak i když objeví se potřeba uznati oprávněnost zásady názoru teleologického, třeba sobě počínati s rozvážlivostí co nejvyšší, aby se nestavěla síť našich vlastních názorů o možném spůsobu účelné souvislosti na místo neobsáhlého a lidskému rozumu ztěžka kdy, zajisté ale nyní, při tak obmezených známostech p-dy, ještě nepřístupného světového plánu. — Jelikož člověk p-dou se všech stran obklopen, jelikož dílem sám její jest částí, jelikož ona půdou jest, na níž žije a činným se jeví, musí býti patrně *poměr* jeho k p-dě velmi všestranným. V pravdě jej poutají četné *theoretické i praktické* vztahy k ní; však praktické naň dříve naléhaly než theoretické. Jestiť člověk již ohledně své hmotné existence k p-dě, jejím darům a plodům odkázán, a spolu nucen hledati útulku před nepohodami počasí i pásma. Museltť tudíž záhy pustiti se v boj s p-dou o svou jsoucnost, učil se užívati toho, co ona mile podává, a mocně dobývati jiného, co jí takřka vyrvati nutno. Již z toho však plyne, že se ihned v prvních dobách p. člověku dílem co laskavá máti, dílem co hrůzyplná moc jeviti musila, jelikož onde šetrně se starati zdá o všeliké své tvorstvo, zde však mohutným vírem překypující síly bezohledně své vlastní výtvory ruší a ničí. Odtud pak bralo přirozenou cestou první svůj původ *náboženství* (v. t.) *přírodní*, odtud i onen dualismus dobrého a zlého, světlého a temného principu v p-dě, jenž později též *mravního* významu nabyl. Dle něho spatřoval člověk v p-dě velebnost, moc i hrůzu, avšak i laskavost, přítulnost a něžnost; klidné výjevy v p-dě mírnily jeho vlastní mysl, velkolepé a vznešené měly jej sama povznášeti. Však již první praktické vztahy člověka k p-dě, vztahy prosté *potřeby* musely míti v zápětí jakés *theoretické* se obírání s p-dou, jelikož pastýř jak oráč dílem za svým stálým pobytem v p-dě, dílem za nutkající potřebou nucen byl *pozorovati* působivost přírodních mocí, jichž pak důmyslně zmocniti se hleděl ve vlastní prospěch. Ovšem byla od těchto prvních počátků až ke skutečnému *vědeckému* interesu daleká cesta, přece však

toto kouskovaté pozorování bylo prvním k němu počátkem, budícím pozorlivost a pátravost a to v míře tím vyšší, čím více spolu praktický prospěch věci vyhlížel. Pravé vědecké obírání se p-dou ale ovšem teprv pak, když se p. bez ohledu ku prospěchu, jenž ze známostí o p-dě těžiti se dá, sama sebou, vzhledem k celé její rozmanitosti úkazův, vzhledem ke vzájemné zákonitosti a povaze těchto zákonů a posléz vzhledem k základům bytné podstaty její, předmětem stane usilovné badavosti lidského rozumu. Patrně, že vědy o přírodě, z výsledku této snaby a usilovnosti vznikající, co do oboru svého rovněž tak bezkonečnými se jeviti musí, jakým jest kruh p-dy sám, jejž mají vyčerpati. Přece však dá se provésti jakés roztřídění povšechné jejich úlohy, dle něhož samy do tří skupenin se rozpadávají, a to na vědy přírodopisné, jež vypsati chtějí všeliké zjevy a předměty přírodní dle jejich znaků a vlastností a seřaditi je dle přirozených povah jejich a přirozené příbuznosti do soustav všeobsáhlých; pak na vědy přírodozpytné, jimž jde o poznání všelikých skutečných obecných přírodních zákonů a jejich působivosti vesměs, a konečně na vědy filosofické o p-dě čili přírodní filosofii (v. t.), jež vykládati se snaží poslední reálné základy přírodního života, pro niž tudíž nedostačuje pouhé poznání, že život p-dy skutečně takovým jest, jak jej přírodní vědy (v. t.) líčí, než která by se ráda rozumem dobrala hlubšího poznání o příčinách této skutečnosti, při kteréžto snaze jí ovšem vymožeností přírodních věd exaktních šetřiti nutno co půdy, jíž vzdáti se nelze, ač-li nemá býti bujné obraznosti naprosto puštěna uzda. — Poukazovati k důležitosti, jakož i k výhodám obeznámení se s p-dou bylo by tuším nemístné: mluvíť pro ně netoliko zřetel vědecký, založený v nezbytné snaze ducha lidského po poznání, jež má se státi vždy obsáhlejším a vždy hlubším i průhlednějším, než i zřetel mravní k věci se druží, jelikož pravé ocenění života přírodního spolu člověka jeho pravou důstojnost a jeho pravé postavení v oboru smyslné p-dy znáti učí. Tak i aesthetické momenty váhy své se dovolávají, anto p. netoliko v jednotlivostech aesthetické doby v sobě chová, než i co celek obraz velikolepý podává, kde svrchovaná souměrnost, ladnost a vyrovnání všelikých protiv vládne, aniž by p-dě tím ubylo krásy a aesthetického významu, že nám nebes klenutí není více z křišťálu, aniž hvězdy démanty, než ohromnými velikány, jež v neobsáhlém prostoru světovém vytknutou sobě dráhu s pravidelností úžasnou vykonávají, v divných kruzích se křižujíce. P. má i nyní pro nás úžasné nerozluštěné divy, a kdekoli se nám podařilo aspoň s části v umělou její osnovu nahlédnouti, neztratil tím věru dojem celku, že nás spolu uchvátila velebná jednoduchost, řídící tak velikomocnou bezkonečnost! Vzhledem posléz k praktické stránce života skutečného třeba dotknouti se toliko světových převratů v oboru průmyslu, obchodu, plavby a t. d., jež vzaly vznik v málo desítiletích toliko následkem rozsáhlejších a důkladnějších známostí p-dy, jejích zjevů, sil a zákonů. — V literatuře o p-dě zaujímá, jak známo, vzdor převeliké bohatosti její světový spis A. z Humboldtů *Kosmos* první místo. Čestné zmínky hoden novější spis *Microcosmos* od prof. H. Lotze, v němž z obecného hlediska poměr člověka k p-dě dle všech momentů důkladně probrán. *Dch.*

Přirodilý, přirozený je opak všeho, co povstalo uměním lidským, cvikem, smlouvou a t. d. Staří Čechové děli p-lému rozené, ku př. „rozená a strojná krása.“ Co se však p-lého v zevrubnosti týká, tož mluví se 1) o p-lé čili přirozené kráse naproti kráse strojené, ku př. o kráse jarní, hvězdnatého nebe, kráse ženské atd. Než dlužno nezapomenouti, že krásné se podstatně rozeznává ode pouze libého, a že mysl lidská činně vždy k tomu přistupuje, co má býti krásou p-lou. Hvězdnaté nebe je ku př. p-le čili přirozeně pouhá skupenina větších a menších světel, až mysl lidská z nich udělá soustavu hvězd a rozum lidský zjev nádherný moci božské. Krásnou přírodu vidí též jen oko jemného a umělecky vzdělaného, kdežto oko pouhého hospodáře v ní jen rozeznává úrodnost a neúrodnost, zatracujíc ku př. romantické souskalí. 2) O p-ch čili přirozených vlohách i co do těla i co do duše. Zde rozvážiti slušno, že to, co obyčejně vlohami zoveme, nebývá pouhá možnost jdoucí teprva do budoucnosti, než již, ač někdy nevyvinutá ještě, skutečnost, ku př. povaha (konstituce) těla, paměť, obrazivost a p., jelikož ku př. když někoho seznáváme, kdo se dobře upamatovati dovede na minulé věci, říkáváme o něm, že je obdařen dobrou pamětí, kdo bystře myslí, že je tak zvaná dobrá hlava a p. Je to tudíž jen jistá tožmluvnost (*pleonasmus*), mluviti o vlohách, poněvadž za nimi ničehož jiného nevězí, leč pravda, že každý člověk jinak i co do těla i co do duše ustrojený na svět přichází. 3) O p-ch ideách čili představách. Tvrdilo se druhdy, že některých představ, ku př. o teple, o tíži a p. si dobýváme teprva zde na zemi a to pocity a smyly svými tělesními; některé představy však jsou prý již duši vrozené, než se objevuje na světě, které pak i v ní pobudou, když opět se světa tohoto sejde, ku př. představa jednoty, příčiny, a vůbec představy, kategoriemi (v. t.) zvané. Tak tvrdí ovšem někteří mudrci, ač větší část jich všechny představy i tak zvané kategorie, povstávati nechává teprva zde na zemi a to co všeobecné (abstraktní) ze srostitých čili konkretních. 4) O p-ch čili přirozených cnostech neb necnostech, jako jsou přirozená citlivost a cudnost ženského pohlaví, přirozená zmužilost a odvážlivost mužského. Než rozbéřeme-li chladněji, co tím vším vyrozumíváme, tož shledáme pravdu, jako při p-ch vlohách, že ženské pohlaví na jiném základě je osnováno nežli pohlaví mužské, že totiž cnosti a necnosti p-lé jsou tolik, co jiná a jiná povaha, letora a t. d. I to, čeho si umělým spůsobem dobýváme, ku př. literaturu, vzdělanost, musí býti založeno na p-lém základě, nemá-li se vše samo sebou rozsypati a rozejíti, poněvadž přirodilost a umělstvo sobě tak příkře naproti nestojí, jak se mnohým zdá. V. Dualismus, Monismus. 5) O p-ch právech (*angeborene Rechte*) naproti právům smlouvou dobytým, ku př. právo používati příjemností přírodních, vzdělávati se, spolčovati se a t. d. Soustavný soubor všech takových a podobných jim práv zove se někdy i právo p-lé čili přirozené (v. Filosofie, str. 115). Předpokládá se při právech p-ch jakýsi stav přírody (*Naturzustand*), stav nikoli snad pouhé nevinnosti, než předce stav, při němž není ještě státu a jeho zákonnosti a mocnosti, stav, v němž by lidé žili, kdyby nebylo ni stanoveného (positivního) náboženství, ni stanoveného vladaření. Než takový stav je vlastně více na obrazivosti lidské založen, než aby byl kdysi v skutku býval, jelikož při něm, myslíme-li si lidstvo vzdálené vší společnosti, jako poustevníků o samotě, tož mluviti nemůžeme o pravém živobytí lidském, jež se vždy spoléhá na společnost; myslíme-li však již spo-

lečnost lidskou, pak ji jinak mysliti si nemůžeme, leč buď **p**-lou růzností, ku př. pohlaví, síly a t. d. buď úmluvami a smlouvami roztříděnou a uspořádanou v jisté kruhy, směry a těmito i obmezenou. (V. Právo.) I stát sám, je-li vůbec dobře uspořádán a nikoli osnován na pouhé vnější moci, není proti přírodě, pročež se i v státu samém mluviti může o **p**-lých zákonech, ústavech, právech, povinnostech atd. *Hš.*

Přírodní, cokoliv se přírody týká. — **P.** filosofie t. j. filosofie přírody přísluší jednak co část k metafysice (v. t.); vůbec rozložiti se dá na všeobecnou ontologii a pak na tři speciálné discipliny, totiž: rationální theologii, rationální psychologii a posléz fil. **p.** Jinak zasahuje **p.** fil. též k vědám přírodním (v. t.), jelikož se na jejich půdě její problémy rodí. Staví zajisté příroda (v. t.) svou neobsáhlou rozmanitostí, jak svou neporušitelnou pravidelností a posléz svými tajůplnými základy otázek a záhad bez počtu; však dle povahy a druhu, jimiž otázky ty se vyznačují, lze předce veškerý obor vědy o přírodě měrou přirozenou rozkládati na přírodopis, silozpyt a filosofii přírody. V prvním ohledu jde o popsání všelikých předmětů přírodních dle vlastností a znaků jim příslušných; v ohledu druhém o prozpytování stálých zákonů, jimiž vázán jest vznik a vývoj veškerých přírodních výjevů, v ohledu pak posledním čelí badavost lidského ducha ku poznání bytných základů všeho **p**-ho života, tudíž k nejhlubšímu výkladu bohaté rozmanitosti i jednotné zákonitosti ve přírodě. Jest na jevě, že tato poslední úloha jest sice obou předešlých vyšší a že teprv jejím rozřešením by se došlo pravého náhledu t. poznání přírody, netoliko dle stránky zevnější než spolu dle podstaty vnitřní: však spolu zjevno, že nejvyšší tato otázka je též k rozřešení nejtěžší, jelikož dále i hlouběj sahá, než dosahuje skutečné pozorování i umělý pokus, jež patrně nikdy nepodávaji více, než svědectví o povaze jednotlivých zjevů a jich časovém sledu. Již příčinné souvislosti zjevů současných a po sobě sledujících nelze jinak než rozumovou činností dobírati se, tím více však odkazují záhady o nejhlubší reálné kausalitě k hloubavosti rozumu, ač ovšem potřebí, aby rozum činností svou dle obdoby obraznosti v bezmezí nezabíhal, než vésti se dal zřetelem ke skutečně pozorovaným zjevům a jich zákonům. Cesta rozumu jest však cesta pojmů (v. t.), kdežto zkušenost na zaručeném faktu přestává, z čehož jde, že **p.** fil. k tomu čelí snahou svou, aby dodělala se v podstatě přírody poznání založeného na pojmech, obsahem pravých a souvislostí vzájemnou platných, a to sice takovou měrou, aby soustava takto nabytých pojmů svou pravdivostí a platností nejenom s rozumem, než také se zaručenou skutečností se shodovala. Aby tudíž **p.** fil. povšechné své úloze vyhověla, potřebí, aby vycházela od zabezpečené zkušenosti, jakožto svého přirozeného východiště, odtud však musí cestou tříbení a doplňování pojmů pohroužiti se hlouběji k reálné podstatě, aby posléz vrátila se zpět k půdě zkušenosti, srovnávajíc své konečné pojmy, rozumems pracované a zdokonalené, se stavem faktickým, zdali ni obsahem ni souvislostí svou skutečnosti se nestaví na úkor. Dobyté *noumenon* nesmí zpírati se vnitřní sporností pozorovanému *phaenomenon*, než dle průzračného svazku stavěti se k němu co příčina k výsledku. Jest-li že tudíž **p.** fil. opomíjí přirozený zřetel ke zkušenosti a skutečnosti, spoléhajíc na své vlastní konstrukce, přestávajíc na abstraktních všeobecnostech, zkušenosti aneb veskrz nedbajíc, aneb jen povrchně k ní přizírajíc, nahražujíc naproti tomu důkladnost zevrubného pozorování pohyblivostí romantické obraznosti, což se ovšem neneprávě novověké idealistické *Naturphilosophie* Schellingově (v. t.) a jeho romantickým následovníkům vytýká, tu arci nelze diviti se, když střízlivý přírodozpytec aneb s úsměchem aneb s nevážností se odvrací od počínání, jež slibujíc vyložiti přírody základy, o skutečných zjevech, na tajných těchto základech vzrůstajících, ledva kusých a matných sobě zjednalo známosti. Avšak podobně se má věc též s druhé strany, jest-li že totiž empirický badatel, nahromadiv zevrubným pozorováním bohatých zkušeností o různých zjevech přírodních, domnívati by se chtěl, že tím veškerou podstatu přírody pochopil, kdyby se jal své empirické pojmy považovati za nutné a pravé pojmy, které již proto, že zdají se odpovídati stavu faktickému, též obstáti musí před soudem rozumu, ku přesnosti obsahu pojmů přihlížejícím. V tom právě věží základ souvislosti empirie a fil. **p.**, že empirie sice vyzývá ke tvoření pojmů, jimiž by se vykládala příčina a souvislost skutečnosti, že však sama nechová v sobě kriterion, dle něhož by se o logické hodnotě vzniklých pojmů empirických platně rozhodovati mohlo, odtud pak úkol **p.** f., aby spracovány a zdokonaleny byly empirické pojmy co do obsahu dle potřeb pomyslné nutnosti a správnosti. Patrně, že přední zřetel tu čelí k odstranění nejasností a vnitřních sporů z obsahu pojmů, aby nabylo se pojmů vytříbených, obsahem svých jasných a souhlasných; při tom však vzhledem ke zkušenosti pravdivých. Za příklad lze uvážiti pojmy změny, vlastnosti, síly, hmoty, jakož i s těmito souvislé pojmy činnosti, trpnosti, pak zákona aj., kterých vesměs empirik musí užívati, jež sobě musí tvořiti, jež však dle obsahu bez zřetele k požadavkům vědění filosofickému empirie sama vytříbiti nedovede. — Co se týká stránky historické, snadno sobě vyložiti, proč stála **p.** filos. povždy na počátku vývoje badavosti filosofické, trvajíc ovšem v prvních svých dobách v jediné srostlé celistvosti s přírodními vědami, tak že zejména pozdější fysika, astronomie a fysiologie v jedno s ní zahrnuty bývaly. Jak v dobách předřeckých, tak i na počátku řecké filosofie za času škol jonických, ano s části i později v dobách květu řecké filosofie. Aristoteles však již rozeznával důkladně empirii od filosofického hloubání, položiv mezi obě rozdíl dle poměru ὅτι a διότι. Z novějších dob zasluhuje zmínky zejména **p.** fil. anglická, jež dosud téměř neoddělila se od **p**-ch věd empirických, jak tomu svědčí filosofické směry od Bacona Verulamského, Newtona a Locke až po spisy Whewella a „soustavu induktivné a deduktivné logiky“ od St. Milla. V Německu upadla **p.** f. směrem Schellinga i pozdějších Schellingovců, ku př. Okena, Carusa v nevážnost, kterou jen zvolna avšak usilovně přemáhá střízlivý směr filosofie „exaktní“ školy Herbartovy. — Vzhledem k obsahu jednotlivých historicky se objevivších pokusů o výklad **p.** f. třeba rozeznávati směry idealistické a realistické (v. Idealismus a Realismus), z kterýchžto prvnější přírodě všelikou bystrou podstatnost upírá, považujíc ji za pouhý odlesk představovací činnosti ducha. Směry pak realistické, znající se k bytné podstatě přírody, ač snad nikdy se nestane poznání našemu přístupná, rozpadají se opět ve dvě velké skupeniny, a sice dle toho, zdali všelikou rozmanitost přírody z původního množství rozdílných

bytných živlů vykládají, aneb jedinou toliko podstatu uznávajíce rozmanitost přírody za jednotlivé fáse jejího vývoje vydávají — pluralismus naproti monismu. Spolu vládne v případě prvním princip bytí, v případě druhém princip toku a evoluce. V ohledu prvním lze opět roztřiďovati dále, dle toho, zdali je ono původní množství bytných živlů povahy hmotné aneb nehmotné, aneb-li se živly ty za pouhé síly považují; odtud jdou rozdíly atomismu (v. t.), k čemuž se již Leukipp a Demokrit znali, pak monadismu (v. t.), jejž zejména Leibnic a Herbart vyvinuli, a posléz dynamismu (v. t.), jenž se zejména v p. fil. franc. mathematiků zhusta objevil. Podobným spůsobem lze v skupenině směrů monistických rozeznávati směry, jimž jest základní jedno více hmotné povahy a směry, dle nichž povaha ta je více duchová, ačkoli se stanovisek takových přísného dělení ducha a přírody ani vůbec býti nemůže. V čele směrů druhé třídy stojí z novověkých Hegel, jemuž ono prajedno jest idea, jejíž evolucí všeliká bytost se dokonává, též Spinoza a Schelling semto náležejí. K druhu prvnějšímu nutno přičísti Heraklita a směry obdobné, jenž základem všeho života přírodního učinil oheň. S ním shodoval se po jistou míru též hylozoismus (v. t.) starších Stoiků. Že se dle tohoto roztřídění materialismus (v. t.) objeviti může ve formě monismu, jak ve formě pluralismu, vysvítá tuším samo sebou; totéž platí patrně o spiritualismu (v. t.), pokud se přírodě všeliká hmotnost upře. Posléz třeba toho dotknouti se, že je p. filos. nutným svazkem spoutána mimo duševědu hlavně s filosofií náboženství čili rationální theologií, jelikož hloubání o posledních základech přírody obejíti nemůže kritiku o pravidelnosti a kráse přírody, jež poukazovati se zdají k soustavě rozpočtených účelův (v. Teleologie), což opět vede k pojmu inteligence. Odtud jde potřeba rozřešení otázky, zdali toliko rozum sám svou účelnost do přírody klade a tudíž sám sobě pak se obdivuje, jak dualisticky pověděl Kant, aneb-li účelnost ta jest podstatná, již doznat rozumu nutno; odkudž pak potřebí další rozbírati otázky, zda účelnost ta nepopíratelná činem jest ducha ve přírodě žijícího, aneb ducha světového nad přírodou, jehož však tvorem jest příroda povšechná. (Srov. též čl. Filosofie) *Dch.* — **P.** hmota, každá hmota, již příroda sama utvořila bez přičinění lidského, na př. kámen, voda, dřevo atd. — **P.** síly jsou poslední příčiny úkazů neb výjevů v přírodě a nedají se co následky jiných příčin vysvětliti. **P.** síly mají dle úkazů, jichž příčinami jsou, rozličná jména, jako síla přitažlivá, odpudivá, magnetická, molekulární atd. Bytost síly samé jest nám skryta, ale zákon jejího působení známe. Zákony, dle kterých p. síly s mathematickou určitostí a pravidelností účinkují nikdy se od nich neodchylujíce, slují p-mi zákony. Vyskoumání zákonů, dle kterých p. s. v přírodě neústrojné působí, jest nejvyšší cíl fysikálního zpytování. — **P.** vědy nazývají se veškeré vědy, jejichž účel jest skoumání a pozorování přírody, tedy veškerý výsledek přírodozpytu. Pozorování přírody v celku co množství těles světových, jež nekonečný prostor světový vyplňují, a vyhledávání jejich poměrů mezi sebou a poznávání stavby všehomíra v celém tom množství těles světových jest část p-ch věd, která slove filosofie p. (v. t.) neb kosmologie, jež se objevuje co kosmogenie, když se uvažování přírody vztahuje k domnělému neb tušenému spůsobu povstání a tvoření těles světových; co astronomie, když mathematické poměry hvězd, zákony jejich pohybu a dráhy z těchto zákonů vyplývající na zřeteli má; co astrognosie čili kosmografie, hledí-li pouze k dosažení empirických vědomostí o tělesech nebeských. Bližší vyzpytování vlastností těles světových jest toliko vzhledem k naší zemi možné. Vyzpytování stavby země jest úloha geologie, jejíž zvláštní odvětví jest geogenie, která se zaměstnává povstáním a tvořením země, a geognosie, která jedná o vnitřních vlastnostech hor a hornin. O známosti tělesa zemského, o jeho složení a o úkazech, jež mají za účel jeho zachování a měnění, jedná geografie pomocí vědomostí o prvcích a jejich silách, jichž účinkováním země utvořena byla a posavad stojí. Naukou o úkazech v světě neústrojném, o jejich příčinách, silách, zabývá se silozpyt která vyhledává zákony, dle nichž se úkazy v přírodě dějí. Všecka tělesa, jež příroda vytvořila, ústrojná i neústrojná, jsou látky a dají se v jednoduché částice rozložiti; vědomost o těchto částicích, k důkladné vědomosti celku nevyhnutelně potřebnou, podává chemie (v. t.), která se zabývá poznáváním a rozeznáváním látek jednoduchých nerozlučitelných a látek sloučením z těchto povstalých, spůsobem a podmínkami, kterými se slučování a rozlučování a tvoření nových hmot děje atd. Pozorování hmot p-ch co jednotlivců opatřených zvláštními známkami jest úkol přírodopisu, jenž se rozpadá v mineralogii, která se zabývá popisováním nerostů a k níž náleží co část též krystalografie, fytologii čili botaniku, která má za úkol popisování a určování rostlin, a zoologii, jež se zabývá popisováním živočišstva. Mineralogie pojednává o tělesech neústrojných, botanika a zoologie o tělesech ústrojných, k jichž úplné známosti mimo podoby zevnější a spůsobu žití též potřebí jest znáti ústroje vnitřní a vývin jejich; tím zabývá se anatomie a fysiologie, vzhledem k rostlinstvu fytotomie a fytofysiologie, vzhledem k zvířectvu zootomie a zoofysiologie. Co výsledek anatomie a fysiologie objevuje se biologie čili nauka o zákonech, kterými se řídí žití světa ústrojného. Zoochemie a fytochemie jsou části chemie organické a učí nás znáti, z jakých prvků látky organické, zvířecí i rostlinné sestávají a jak se prvky ty v nich slučují. Sem náleží též anthropologie, nauka o člověku, která se dělí v část fysickou a psychickou; tato jest nauka o duchu lidském, psychologie. Nejvyšší úkol p-ch věd jest poznání všehomíra co celku zákonitě zřízeného. — **P.** zákony v. **P.** síly.

Přírodnický, co se týče přírodnictví. — **P**-cké sbírky, sbírky přírodnin neb věcí přírodou samou vytvořených a uměním lidským k delšímu zachování připravených. Účel p-ch sbírek jest hlavně poučení, k čemuž musejí být sbírky ty soustavně spořádány. **P.** sb. dobře spořádané jsou původu novějšího; v starších sbírkách, o nichž máme známostí, byly jednotlivé kusy bez všeho pořádku nahromaděny, tak sbírka Paracelsova, Cardanova, Gesnerova a j. Sbírky, které jednotlivci s velikou pílí v časech dřívějších založili, neměly dlouhého trvání, poněvadž umění, sebrané věci konservovati, bylo velmi nedokonalé; tak se málo kusů ze známé veliké sbírky Ashmolovy, kterou r. 1682 universita Oxfordská obdržela, do dneška zachovalo. Velké p-ké sbírky, též p-ká musea, přírodovny, kabinety přírodnin, zvané mají Lejda, Paříž, Berlín, Vídeň, Petrohrad. O Pražských p-ch sbírkách viz čl. Museum království Českého, str. 570. Péknou p-ckou sbírku, v níž zvlášť hojně zastoupeny jsou zkameněliny českého

silurského útvaru, má v Praze soukromník Šáry. Mimo to nachází se při každé lepší vyšší i střední škole, kde se přírodopisu vyučuje, nějaká p-cká sbírka.

Přirodnictví, souhrn všech přírodních věd (v. t.).

Přírodnina, zplodina přírody, pokud uměním zjinačena není; především se slovem p-y rozumějí všeliké látky, pocházející z říše živočichů, rostlin i nerostů. K poučení zakládají se z p-n přírodnické sbírky (v. t.).

Přírodopis, v širším smyslu všecky vědomosti, které přírodozpyt o tvorstvu podává, tedy tolik co přírodní vědy, soujem všeho vědění o přírodě. V užším smyslu znamená p. vědu, která díla tvořící síly přírody na naší zemi se nacházející znáti učí, je popisujíc. P. má za předmět popisování a ustanovování čili určování všech na zemi i v kůře její, pokud do vnitř vniknouti lze, se nacházejících věcí přírodou vytvořených, ústrojných i neústrojných, a rozpadá se dle částí tvorstva, s nimiž se zabývá, ve tři velká oddělení: mineralogii (v. t.) čili nerostopis, k níž náleží též geologie (v. t.) čili zemězpyt; botaniku čili rostlinopis (v. t.), a zoologii (v. t.) čili živočichopis. P. těles ústrojných má trojí úkol: vypsání běhu celého života těch těles od jejich povstání skrz všecky proměny až k jejich smrti, tímto úkolem zabývá se biologie a fysiologie (v. t.); popisování zevnější podoby věcí přírodních, což obstarává fysiografie; seřaďování a roztřiďování jich dle bližšího neb vzdálenějšího příbuzenstva buď v podobě neb ve způsobu žití neb i v jiných známkách v tlupy, třídy, řády, čeledi, rody, druhy a odrůdy, což jest věc systematiky. Systémy přírodopisné jsou buď přirozené buď umělé; přirozený system dbá při seřaďování na všecky hlavní známky, vnitřní i zevnitřní, pak na jakýsi postup od tvorů nejméně dokonalých k nejdokonalejším, kdežto system umělý hledí jen na podobnost některých zevnějších známek. Umělá soustava má hlavně za účel, podati seznam k snadnějšímu vyhledání jednotlivých přírodnin, kdežto soustava přirozená mimo to též na postupné zdokonalování a na vnitřní souvislost všech těles přírodních ukazuje a celou přírodu tak co zákonitě článkovaný celek poznávati učí. V p-su těles neústrojných odpadá biologie a fysiologie. Veliké služby prokazuje p-u anatomie (v. t.). Všeckna odvětví p-su jsou v mnohých a rozmanitých vztazích mezi sebou, tak že při hlubším vnikání zvlášť do bytostí těles ústrojných potřeba známosti všech se objevuje. P. jest věda velmi stará, Řekové záhy ji pěstovali, nejvyššího stupně v p-u dostoupil v starém věku Aristoteles, největší přírodozpytec řecký, jenž všecky již vydobyté vědomosti sebral, velké množství velmi spolehlivých, často teprv v pozdějších dobách potvrzených výskumů učinil a všecky své vědomosti napotom v soustavu uvedl. Tato práce jeho byla pro celý středověk jakož i pro Římany, postrádající skoro úplně smyslu pro p., spolehlivým vodítkem ve vědách přírodních, ku kterému mimo některé výklady a poznámky nic nového nepřičinili. Vedle Aristotela též jiní ve starověku věnovali se přírodopisu, ale výsledky jejich badání jsou nepatrné. Theofrast a Dioscorides považují se za zakladatele botaniky, práce jejich nemají ale pro nynější vědu žádné ceny. Nikander, Oppian a Aelian podali příspěvky k živočichopisu, ale beze vší stopy hlubokého skoumání, jakým se práce Aristotelovy vyznamenávají. Plinius, pilný kompilátor, napsal velké množství pojednání, ale beze vší kritické úvahy; tím však získal si zásluhy o p., že potomním časům hojný materiál k posouzení stavu p-u v jeho době zanechal. Celý středověk byl vědám přírodopisným velmi nepříznivý, tak že ani jediného muže není, který by v tom ohledu zmínky zasluhoval; teprvé v druhé polovici XVI. stol. objevují se někteří mužové, kteří samostatná pozorování konali a výsledky vědecky seřaďovali. Tu jsou přede vším André Vesale a Paracelsus, kteří razili p-u dráhu pěstováním anatomie člověka; Gesner, Aldrovandi a Leeuwenhoeck, který dobré drobnohledy hotovil a jimi první mikroskopická skoumání v zoologii konal, získali si zásluhy o p. zvířectva; Čech Adam Zalužanský ku konci XVI. stol. první dobrou soustavu pro botanickou vědu spořádal, která ale pro nepříznivé okolnosti rozšířiti se nemohla, neboť toho času ještě nikde mysl pro vědu tu probuzena nebyla; Brunfels a j. botaniku pěstovali. Přísně vědecká methoda, která si nejprvé v astronomii průchod zjednala, přenešena byla ponenáhlu také do p-u. P. látek neústrojných nejdéle zůstal zanedbán. V běhu XVII. století množil se znenáhla počet spytatelů přírody, a tu od časů Aristotelových poprvé učiněn pokus filosofického názoru přírody, a sice s neméně slavným výsledkem, ač v jiném směru od Bacona z Verulamu. Newton, Cartesius, Leibniz a Wolf získali si o filosofické pojednání přírodních věd věčné zásluhy. Swammerdam s neunavnou pilností skoumal anatomii hmyzů a dokázal jejich proměny, čímž položil základ k entomologii. Pravým velikánem v p-u jest Linné, jenž si zavedením umělé soustavy v p-u a zavedením způsobu pojmenování, jehož se posud užívá, nesmrtelných zásluh o p. dobyl. Hned vedle něho stojí Cuvier, který uvedl do zoologie soustavu přirozenou, Bernard de Jussieu, který přirozenou soustavu pro botaniku vzdělal, již Decandolle, Presl, Endlicher, R. Brown buď zdokonalovali, buď v jiném směru provesti a urovnati se snažili. V p-u nerostů prosluli Mohs, Haidinger, Breithaupt, Weiss a j. Literatura p-u jest náramně rozsáhlá nejdůležitější díla o jednotlivých říších p-u v. v článcích Mineralogie, Rostlinopis a Zoologie.

Přírodověda, tolik co přírodnictví (v. t.).

Přírodozpyt slove pozorování, uvažování a skoumání přírody s účelem vědeckého poznání jí; kdo se tím zabývá, sluje p-ec. P-ecké spolky jsou spolky učenců, kteří se p-em zabývají. Účel spolků p-eckých jest poskytovati svým členům příležitost k osobnímu se seznání, čímž se vědecké obcování usnadňuje, k rychlejší výměně myšlének a k zjištění nových vynálezů. Takové spolky jsou v každé vzdělané zemi, v Anglicku od r. 1831, v Itálii od r. 1839, skandinavský, uherský, německý. Německý p-ecký spolek utvořil se r. 1822 k vyzvání Okenovu a mívá od té doby skoro každoročně v měsíci září své schůze v některém větším městě Německa (r. 1837 byla v Praze). Mimo to má skoro každé větší město nějaký spolek p-ecký, v Praze jest Lotos a přírodovědecký odbor Musea království českého. Ve Vídni jest cís. Leopoldinsko-Karolinská akademie přírodozpytců.

Přírov (*Przyrów*), město v král. Polském v gub. Varšavské, v kr. Vieluňském na ř. Vierčici s 2152 obyv. v 252 domech. — P. založen byl r. 1369 od Jakuba Rokickiego na základě privilegia Kazimíra Velkého.

Přirovnání něčeho k čemu (komu) nebo porovnání něčeho podobného mezi sebou je úkon buď pouze stylistický, buď úkon vědecké skoumavosti. Co do slohového p. zakládá se na metafoře (v. t.) čili na tak zvané přenůšce dvou představ podobných sobě, avšak co do všeobecnosti a srostitosti mezi sebou rozdílných, jako

že se ku př. život a smrť podobají světlu dennímu a tmě noční, nebo jaru a zimě. Takové **p.** je buď pouhá narážka čili allusí t. j. dotknutí se pouhého poměru tohoto pomocí představy srostité, aniž bychom vyjadřovali při tom podobnou jí představu všeobecnou, ku př. když díme že někdo je tvrdošíjný, čím vlastně říci hodláme, že ze směrů svých je tak nepohyblivým, jako by byl tělesně nepohyblivý ten, jenž by trpěl na tvrdou šíji; buď je **p.** metaforou v užším smyslu, když se totiž obě představy, t. j. srostitá a všeobecná, vyjadřují, ku př. „život jako ráj;“ „holka jako lusk“ a pod. Klade-li se konečně celá úměrná podobnost představ těch, pak vyrůstá připodobení pravé neboliž jinak řečeno podobenství (*Gleichniss*), ku př. „Jako zora po jutře sie sieje: tako sie dci Kublajeva chána rozenú i strojnú krású sieše.“ V slovanském básnictví vládlo hlavně **p.** lidských úkonů ku přírodním dobám a zjevům, ku př. „Poletava holub se dřeva na dřevo, žalostivo vrka hoře všemu lesu: aj! obcháze junoše kol tvrda hrada, žalostivo vzdýcha po svej drahej milej.“ Někteří jmenují takové **p.** antithesí, kdežto jiní ji zovou paralelismem mezi přírodou a člověkem. — **P.** vědecké těží z porovnání podobných dob mezi sebou pojmů důkladných, co je podstata těch podobných věcí. Povstalť v skutku v novějších dobách zvláštní návod (methoda) vědecký, o němž viz pod článkem Srovnavací, ku př. přírodozpyt, mluvnice atd. *Hš.*

Přirození neb přirozenost jest souhrn vloh, sil, vůbec vlastností, jež člověk (nebo i jiný živočich) obdržel od přírody, pokud nebyly změněny vychováním, vzděláním a cvikem. Vlastnosti takové jsou buď duševní, jako paměť, vtip, bázlivost, zmužilost atd., buď tělesné, jako vysoký vzrůst, tučnost, krátkozrakost, hluchoněmost a jiné. — V prostomluvě nazývá se taktéž **p**-m pohlavní ústrojí i mužské i ženské.

Přirozený, vyplývající ze sil a zákonů přírody, protiva nadpřirozeného, o čemž se myslí, že se děje jinými silami a dle jiných zákonů, než jaké v přírodě samé svůj původ mají; též tolik co přirodilý (v. t.), t. přírodě a určení nějaké věci přiměřený a s tím souhlasící, naproti nepřirozenému; něčemu přiměřený, vlastní, u př. **p**-né náklonnosti k umění, **p.** vtip, **p**-ná smrt; původnímu způsobu přiměřený, bez proměny zevnitřní, uměním a nucením nezjinačený, u př. **p.** člověk, t. j. v prvním stavu přírody žijící, nebo který od mravu staré prostoty, upřímnosti neustoupil. — **P**-ná svoboda, t. j. kterou má každý tvor v původním stavu přírody. — **P**-né právo v. Právo. — **P**-ná soustava, založená na všech společných známkách. — **P**-né léčení (*physiatria*) jest způsob léčení, jímž lékař spoléhá se výhradně neb hlavně na pouhé síly životní, tak že neužívá téměř žádných léků, bera ohled zvláštní k tomu, aby v zápasu přirozených sil s chorobou oněm ničeho nepřekáželo. Hlavním činitelem při léčení **p**-ném jest tudíž zdravý, čerstvý vzduch a účelná životospráva neb diéta.

Přísada, něm. *Zusatz*, *Zuschlag*, v chemii a chem. technologii přídavek nějaké látky, která, účinkujíc chemicky na látky k nimž přidána byla, žádanou reakcí buď teprvé způsobuje a možnu činí, aneb aspoň zrychluje a zdokonaluje. Jm. tak slovou v metalurgii hmoty přimíšené zúmysla k rudám, aby v peci snadněji se topily (kazivec, vápenec, žernov, štěrk křemenný, též strusky od předešlého topení). *Šfj.*

Přísaha (něm. *Eid*, lat. *juramentum*, fr. *serment*) jest osvědčení, jímž dovoláváme se Boha na svědectví pravdy našich výpovědí aneb splnění slibů. Vyplývá pak **p.** přirozenou měrou z rozmanitých poměrů lidské společnosti a nalezá se tudíž u všech národů za všech věků, ač podle jich vzdělanosti a různých jich zvláštností rozdílně. Slušíť zajisté s dvou stránek hleděti na **p**-hu: s náboženské a politické. Náboženská stránka jeví se u dovolávání vyšší bytosti, od níž pozemšťané závisí, za svědka pravdivosti výroku a zároveň za mstitele nepravdivosti. Politické důležitosti nabývá **p.** tím, že podle povahy její a v ní se jevící spolehlivosti a věrnosti lze seznati povahu doby samé. Za tou příčinou vydána jsou jak od zákonodárství církevního, tak i od světského zvláštní nařízení o **p**-hách; nutnost **p**-hy všude jest uznána a jen u těch od nich upuštěno, kdož bez toho plné důvěře se těší, na př. u kněžstva; jiní pak jsou výslovnou výsadou vladařskou od **p**-hy k svědectví osvobozeni, musí však výsadu tuto na vyhledávání stran ukázati. Zákonodárství nynější od těchto osvobození stavovských, kde údové stavu panského toliko na svou čest panskou, duchovní na svou důstojnost kněžskou se odvolávali, zcela upustilo, a nyní musí každý **p**-u vykonati. Podle řádu soudního jsou údové takových vyznání víry, kteří podlé učení svého přisáhání mají za nedovolené, ku kterým jmenovitě náležejí kvakerové, menonisté a j., osvobozeni od přisáhání. Tito mají toliko rukou dáním potvrditi, nač by jinak přisáhati měli. (Dv. dekr. od 16. ledna 1815). Liší pak se **p.** křesťanská od **p**-h z dob pohanských hlavně tím, že my se Boha dovoláváme jen co svědka, nikoliv ale co mstitele, ačkoli v lidu samém ponětí **p.** shoduje se s pojmem podmíněného zaklínání. Ku platnosti **p**-hy potřebí, aby se nepříčila náboženství, dobrým mravům neb zákonům, aby se nekonala z přinucení, a aby kdo ji skládá, byl přesvědčen o pravdivosti své výpovědi, jinak stane se **p** křivou **p**-hou; neplatné jsou tudíž tajné dodatky neb zatajení v mysli a zamlčení, tak zvané reservationes mentales. Nad to žádá se u přisáhajícího dospělost, jež podle církevních a mnohých občanských práv nastává po ukončeném čtrnáctém roku. Tak ustanoveno i v rakouském zákonodárství, že kdo nepřekročil čtrnáctého roku věku svého, vůbec nemá přisáhati, kdežto pruský řád soudní způsobilost ku př. váže na dokončený rok 18. Zuřiví, šílení, blbí a p. nemohou **p**-hu skládati, jiným za trest odňata způsobilost přisáhati, zejména těm, kteří pro křivou **p**-hu již byli odsouzeni. Vzhledem na náboženství nebylo druhdy kacířům a nekřesťanům dovoleno, přisáhati proti katolíkům; i Židé byli obmezeni co do **p**-h proti křesťanům, kterážto obmezení zde onde až na naše časy se zachovala. Co do způsobu, jakým se **p**-hy skládají, šetří se obvykle jistých formulí. **P**-hy konají se před soudem buď v plné radě anebo před jeho zřízenci. Při soudech vrchnostenských přijímali **p**-hy právní. Formule přísežní se přečítá a vysvětluje, a pak výstraha před křivou **p**-hou udílí. Křesťané, vyjma údy helvetského vyznání, konají **p**-hu před krucifixem, při rozžatých voskových svících, pozdvihnouce palec a dva přední prsty, bez rozdílu stavu a pohlaví. **P.** židovská a mahomedánská jest též podlé jich náboženských základů zákonem zřízena. **P.** koná se pravidelně osobně a ústně; němí, nemocní a nepřítomní přisáhají písemně; u méně slavných **p**-h možná zvláštním plnomocníkem přisáhati, jenž pak **p**-hu tu skládá v duši zmocňujícího; za osobnosti morální, korporace atd. taktéž přisáhá plnomocník k tomu zřízený. **P**-hy dělíme hlavně na **p**-hy slavné a méně slavné, soudní a mimosoudní, dobrovolné a vynucené; konají pak se vůbec buď na dotvrzení pravdy výroku, **p.** uji-

štovací *(Betheuerungseid, juram. assertorium)*, aneb splnění slibu jakéhosi, **p.** připovídací (*Verpflichtungseid, juram. promissorium*). Co se týče posledních, tož mohou se jen ty sliby **p**-mi stvrzené vyplniti, které už samy sebou nejsou zakázané. Tento zákaz vztahuje se jen na podmět, nikoli na **p**-hu samu; je-li tedy protiva mezi **p**-hou a podmětem slibu, musí nastati narovnání, jež podle práva církevního řídí církev. Byla-li **p.** složena z donucení, bludu atp., osvobodí se ten, kdož jí byl zavázán; pakli ale kdo dobrovolně složil **p**-hu, jež z příčin mravních neb zákonních splniti se nemůže, má církev takové případnosti vykládati a ukládati pokuty pro lehkomyslnost atd. Biskupové mají právo od **p**-h osvobozovati, v těžších však případech má papež sám tázán býti o radu. **P.** připovídací má právní následky vůbec jen už v právu církevním, v občanském zákonodárství vymizela zásada práva církevního. *Code Napoléon* se o ní ani nezmiňuje, v Anglii jsou podobné **p**-hy zákonem od 9. září 1835 zrušeny, jiná pak zákonodárství (pruské, hanoveránské a j.) zřejmě stanoví, že žádná smlouva **p**-hou nenabývá větší moci, leč jaká jí zákonem už samým jest přiřčena. Důležitá jest **p.** ta, jen kde jakéhosi slavnostního rázu jest potřebí, na př. u **p**-h úředních, manských a p. Přední důležitost ve právu občanském má **p.** ujišťovací, složená na dotvrzení pravdy jisté výpovědi; jest to **p.** o pravdě a skutečnosti nějaké události, ať již týká se **p.** positivního vědění neb nevědění *(juram. scientiae* aneb *ignorantiae)*. Mezi oběma nalezá se **p.** ve víru *(juram. credulitatis)*, o jejíž platnosti je ovšem spor, ješto mnozí spisovatelé praví, že **p.** jen událostí se dotýkati může, nikoliv ale přesvědčení, jiní však dobře tvrdí, že dotčená **p.** může domněnku odůvodniti, aneb že jí protivníku se vyhoví, obmezují ji však na dobrovolné od stran uložení. U mnohých svědků (*de auditu*) nelze mnohdy jiné **p**-hy užiti leč **p**-hy ve víru. **P.** ujišťovací jest buď soudní, kterou může také soudce sám straně uložiti, buď mimosoudní, kterou vždy strana jedna druhé dobrovolně nabízí. Slouží-li **p.** k rozhodnutí pře aneb k určení věci sporné, sluje hlavní (*Haupteid, juram. principale)*, jinak vedlejší. Jsou pak **p**-hy podle pří rozmanité, rozdílné v občanských rozepřech a jiné v trestních. Hlavní **p**-hy v záležitostech sporných občanských jsou rozhodovací, doplňovací, vyjevovací a oceňující. Co se dotýče **p**-hy rozhodovací, může ji v rozepřech nabídnouti strana ta, která by právo měla o spornou věc se porovnati. Strany, stojící pod otcovskou mocí, poručenstvím neb opatrovnictvím, nemohou tudíž **p**-hy rozhodovací ukládati, leč by jim co výminka správa jejich jmění příslušela. Zástupce, mající toliko zmocnění učiniti narovnání, nemá tím již i právo, **p**-hu ukládati, vraceti a přijímati, nýbrž potřebuje k tomu zvláštního plnomocenství(§. 1008 *obč.* z.). Kdyby zástupce takovým plnomocenstvím opatřen nebyl, mohl by se na **p**-hu uloženou, vrácenou neb přijatou zřetel vzíti jen tenkráte, když strana spis sporný aneb řeč vlastnoručně byla podepsala. Poručník neb opatrovník za sirotka neb opatrovance jen tenkráte **p**-hu ukládati smí, když sobě povolení soudu poručenského v každém jednotlivém případě byl zaopatřil. Zástupce podstaty konkursní, jeho náměstek a správce nemohou **p**-hu ukládati, leč s přivolením výboru věřitelů. Úřad fiskalní neb zástupce jeho ustanovený má si opatřiti povolení místodržitelství k ukládání **p**-hy. Manžel, ač dle zákona jest zástupcem manželčiným, přece k tomu úkonu zvláštní plnomocenství od manželky obdržeti musí. **P.** nabízí se odpůrci aneb jeho zástupci o všecky věci, o něž možná pojednávati. Avšak ve sporech o neplatnost manželství neb zrušení jeho nemá místa **p.** manželů (§. 99 a 115 *ob.* z.); kde však toliko soukromné překážky manželské aneb příčiny k zrušení se nacházejí a jinak úplně dokázané jsou, má přece **p.** místa v okolnosti té, že strana dobrovolně se odřekla práva, neplatnost neb zrušení manželství vyhledávati. O nabídnutí **p**-hy rozhoduje soudce rozsudkem, i jest povinností soudcovou, zameziti zneužívání **p**-h. Avšak soudce může sám ze své moci uložiti straně **p**-hu, kterážto se nazývá nutnou *(juram. necessarium)*. Různiť se podstatně od **p**-hy nabídnuté, ježto slouží jen ku přesvědčení soudcovu a jest jen výpomocným prostředkem, kdežto jest **p.** nabídnutá skutečným průvodem právním. **P**-hy nutné nemůže soudce uložiti tam, kde byl proveden úplný důkaz, aneb kde žádný důkaz nebyl veden, ješto v prvním případu nalezti se má ve prospěch dokazujícího, v druhém případě ale proti němu. Jen kde důkaz je neúplný, může soudce sám uložiti straně **p**-hu. Je-li důkaz poloviční, má soudce uvážiti s pilností, které spíše straně **p.** právem se uložiti má, a ukládati tudíž spíše **p**-hu o vědění než o nevědění neb ve víru. **P**-hu od soudce uloženou musí strana přijmouti, nemá-li ve při podlehnouti; nelzeť ji vrátiti, ješto zde vůle strany o složení **p**-hy nerozhoduje, a zastoupení svědomí nemá místa, poněvadž právě pro nedokonalost důkazů ukládá se **p.** Jest-li že však odpůrce nových nabyl důkazů, může jich užiti i po složení **p**-hy, poněvadž ani **p**-hou nutnou nedocílí se důkazu úplného. Byla-li někomu **p.** uložena, náleží mu právo, platnosti toho uložení se opírati, může však zbaviti se přisáhání, když opak okolností, o kterých měl přisáhati, jinými průvody dokáže, tak zvaným zastoupením svědomí; kdyby však se mu nepovedlo, nemůže více oné **p**-hy přijíti. Zdali **p.** jest důkazem, o tom veden spor; ješto však nabídnutím **p**-hy a přijetím jejím neb odmítnutím vlastní vedení důkazu odpadá, zastupuje **p.** jeho místo a platí tudíž o ní zásady o důkazu. **P.** sama dotýkati může jen těch věcí, jež ve při samé jsou důležité, právně nejisté a jež odpůrce byl zapíral. Podle toho, zdali se jedná o skutky vlastní neb o cizí, ukládá se pak **p.** o pravdivosti, a sice o vědění neb nevědění aneb ve víru. Tomu, kdo ve vlastním jménu vede při, může se hlavní **p.** nejen o vlastní ale i o cizí skutky nabídnouti, kdo však za jiného vede při, toliko o vlastních jeho skutcích. Lhůta k přihlášení **p**-hy položena jest na 3 dni když rozsudek vešel v právní moc, aneb 14 dní když vyšel od posledního soudu; pro **p**-hu vrácenou 3 dni po uplynutí lhůty k přihlášení **p**-hy uložené. Přihlásí-li se ten, komu **p.** byla uložena, ku **p**-aze a vykoná ji, tenkráte v jeho prospěch se rozhodnouti musí; nevykoná-li ji aneb když ukladatel sám vykoná **p**-hu vrácenou, tedy rozhodne se podle žádosti ukladatele. **P.** doplňovací připouští se k doplnění důkazu, když v některé rozepři rozhodná okolnost ne zúplna, ale z polovice neb více než z polovice je dokázána. **P.** oceňující (*Schätzungseid*) jmenuje se tehdy, když škodujícímu se zůstaví, aby za škodu svou, ušlý zisk, někdy i za svou zvláštní oblibu přisáhal; zakládá se na ustanoveních o náhradě za škodu neb ušlý prospěch. Ku **p**-aze oceňovací počítá náš soudní řád také **p**-hu za sumu pohledanosti (*juram. quantitatis*); jest to **p.** doplňovací, když totiž někdo dokáže že má čeho pohledávati, avšak nedokáže mnoho-li. **P.** vyjevovací (*Offenbarungseid*) může žádána býti od toho, kdo povinen jest jmění nějaké udati, jako dědic bez inventáře a t. p. — Když se **p.** od strany skutečně vykonala, nemůže od-

půrce, domnívaje se moci dokázati, že byla křivá **p**. složena, navrácení k předešlému právu žádati, nýbrž má veškeré průvody předložiti soudu trestnímu, aby pro křivopřísežnost vyšetřování započal. Náhrada ustanoví se mu buď v nálezu trestním, aneb může jí vyhledávati před soudem občanským. Rozmanitých vedlejších **p**-h užívá se při důkazu, aby se předešlo křivé **p**-aze, při novotách, při postoupení jmění o pravdivosti udaného stavu majetnosti a dlužnosti, o jistotě pro soudní útraty a j. v. — U věcech trestních jsou **p**-hy menší váhy než v rozepřích občanských. Jedině o **p**-saze svědků platí tu totéž co svrchu psáno. Jakožto důkaz pozbyla **p**. v právu trestním důležitosti, jakmile trestnictví samo pošinulo se se stanoviska práva soukromného. Jsou tu dvoje **p**-hy, očista (v. t.) a **p**. doplňovací. První zrušena jest ve mnohých zákonodárstvích trestních, zde onde však ještě se jí užívá, kde nejedná se o zločin, na nějž položen těžký trest, kdy u obžalovaného nelze se dle povahy jeho obávati křivé **p**-hy. Důkaz zločinu musí již jinak až do jistého stupně býti veden, jen že se nedostává prostředku, dokonalého přesvěďčení o něm dosíci. Složí-li obžalovaný **p**-hu, prohlásí se za nevinného, čímž však není vyloučeno obnovení vyšetřování, kdyby se k tomu důvody naskytly. Zdráhá-li se ku **p**-aze vyzvaný ji složiti, tož tím podezření proti němu roste, ale uznání viny v tom neleží, ač mnohé zákony v odmítnutí **p**-hy vidí skutečné přiznání a dle toho též trescí, čehož však naprosto schvalovati nelze. — I **p**-hu doplňovací skládá jen obžalovaný, aby odvod (důkaz obrany) nedokonale provedený **p**-hou dotvrdil a tím o nevině svojí přesvěďčil. **P**-hy této užívá se dle analogie očisty, jest ale zároveň s touto ve mnohých zemích zrušena. Podmínkou její jest osobní věrohodnost obžalovaného a nedokonalý (nejméně však poloviční) důkaz obrany. Přisáhá-li obžalovaný, doplní tím onen důkaz, pakli ne, seslabí tím sám váhu obrany své. Co se dotýče spůsoby **p**-hy, přisáhání atd., platí tu všeobecné zásady; **p**. sama vztahuje se jen na trestní událost samu. — Mimosoudní **p**-hy jsou rozmanité: holdovací, úřední a služební **p**., jež dle rozdílnosti úřadu samy jsou rozdílné; jiných **p**-h užívá se v uzavírání manželství, slibu při křtu, biřmování atd. Zvláštní důležitost v právu státním mají **p**-hy, jež skládá panovník při korunovací. — O **p**-hách jedná se v rakouském *řádu soudním* v §§. 48, 54, 160—164, 203—237, 406 a na jiných místech, v právu římském (*Corpus Juris Justinianei*) v *Digestách* lib. XII. tit. II. *de jurejurando*, v právu církevním (*Corpus Juris Canonici*) v *Decretech Gratian. Can.* XXII. *tit. de jurejurando* X. II. 24, *in VI. II. 11. Clem. II. 9.* Spisy: Strüdlin *Geschichte der Vorstellungen und Lehren vom Eide* (v Gotinkách 1824); Fr. Beyer, *Betrachtungen über den Eid* (v Norimberku 1829); K. Fr. Göschel, *Der Eid nach seinem Principe, Begriffe und Gebrauche* (Berlin 1827); Rizy Theod., *Der Beweis durch den Haupteid im oesterr. Civilprozesse* (ve Vídni 1837). Různé články o **p**-aze od Falcka, Pratobevery a j. *Ssj.*

Priscianus, římský gramatik a učitel gramatiky v Konstantinopoli z počátku VI. stol. po Kr., nar. aneb aspoň vychovaný v Caesarei, odtud také *Caesariensis* zvaný. Maje důkladnou a rozsáhlou známost mluvnice latinské sepsal nejúplnější za starého věku dílo o ní pod názvem: *Institutionum grammaticarum l. XVIII.* V prvních 16 knihách jedná o 8 částkách řeči, v posledních dvou o skladbě. Dílo **P**-novo je s velikou pílí soustavně uspořádáno a obsahuje mnoho důležité látky pro tvarosloví. Ve středověku byla mluvnice jeho nejobyčejnější školní knihou. Mimo to vydal **P**. ještě jiné menší spisy mluvnického obsahu: *De 12 versibus Aeneidos principalibus*, gramatické otázky o prvních verších jednotlivých knih Aeneidy; *De praeexercitamentis rhetorices*, chudičký to návod k řečnictví; *De accentibus*; *De declinatione nominum*; *De versibus comicis*. Vedle prací mluvnických zaměstnával se **P**. i básněním. Báseň obsahu zeměpisného, již vydal pod názvem *Periegesis e Dionysio* n. *De situ orbis terrae* je překlad řecké básně Dionysiovy, v níž **P**. jen za některá kluzká a závadná místa původního spisu vlastní přídatky položil. Ostatní básně **P**-novy: *De ponderibus et mensuris* (208 veršů) a *De laude imperatoris Anastasii* jsou chatrné a suchopárné. Veškerá díla **P**-nova vydal A. Krehl v Lipsku r. 1819—20 (2 sv.), a Hertz (tamž 1855—59, 2 sv.). *Rs.*

Priscilian, španěl. kacíř, rodilý z okolí Kordovy, † 385 v Treviru, zakladatel sekty gnosticko-manichejské, která se v brzce po Španělsku rozšířila a zvl. u ženského pohlaví obliby došla. Učení to přinesl do Španěl Egypťan Markus, který je nejprvé sdělil rhetorovi Elpidiovi a jeho manželce Agape, ti pak proň získali **P**-a. Hlavní články jejich učení byly: 1. Dvě jsou prabytosti, jedna dobrá, Bůh, jedna zlá, ďábel; ten však není od Boha stvořen, nýbrž zplozenec temnosti a Chaosu, od počátku jsa zlý. 2. Duše člověka byla dříve živa, než se s tělem spojila; přebývavši v nejvyšším nebi zhřešila a od té chvíle lpí na ní jakási zlá látka, a ona musí putujíc od jednoho nebe k druhému v boji proti zlým duchům hledět, by se jí zbavila, a tak za hříchy své zadost učinivši znovu do prvního bydliště svého se povznesla. 3. V Trojici není rozdílu božských osob. 4. Kristus měl toliko zdánlivé tělo, zdánlivě se zrodil, zdánlivě umřel. 5. Manželstvím nájmě oddavkami církevními povrhali, ač tělesnosti nad míru hovíce a ženám, s nimiž obcovali, jméno „přijatých sester“ dávajíce. 6. Starý zákon obrazně vykládali, a kromě kněh nového zákona i jiné, jako skutky sv. Tomáše, sv. Ondřeje, sv. Jana, pak knihu památek apoštolů od samého **P**-a a jinou knihu od Dictinia složenou za svaté měli. Sekta ta rozšířila se brzy po Španělsku, dva biskupové, Instanc a Salvián, přidali se k ní, později i Hygin, úhlavní před tím její odpůrce. Na sněmu v Saragosse 380 odbývaném bylo učení to zavrženo, **P**. a přívrženci jeho z církve vyobcováni, světská moc k utlačení jich vyzvána, i vymoženo na cís. Gracianovi, aby ze vší říše jeho vypuzeni byli. **P**., mezi tím od Instance a Salviána na biskupství posvěcený, spolu s těmito do Říma k ospravedlnění se odebral. Avšak odmrštěni jsou tam od pap. Damasa a v Miláně od sv. Ambrože. U dvora však císařského uměli sobě vyhledati mocných přátel, jichž pomocí uvedeni byli nazpět do diécesí svých, odkudž utrpená příkoří teď mstíti počali na dřívějších protivnících svých, tak že Ithak, bisk. Ossobonský, nejhorlivější jich protivník, aby smrti ušel, do Galie utéci musel, kdež až do nastoupení Maxima na stolec císařský u biskupa Britannia se skrýval. Tomuto panovníku podal pak stížnost na **P**-a a přívržence jeho, i uměl ho tak sobě nakloniti, že tento všecky kdož se bludů těchto přidrželi do Burdiguty dopraviti kázal, aby od duch. sboru tam (384) zasedajícího souzeni byli. Tam Instanc odsouzen; **P**. však odvolav se do Treviru k císaři odveden. I tam Ithak proti němu vystoupil s takou zarputilostí, že mu jí až bisk. Tourský sv. Martin, náhodou tam meškající, vytýkal a jej k laskavějšímu a vlídnějšímu jednání namlouval, by úřad biskupský krví poškvrněn nebyl. Pokud tu byl sv. Martin, zachována jest mírnost; po odchodu jeho však puštěna

uzda všeliké vášni. Obžalovaní vzati na novo do výslechu od náčelníka cís. životní stráže Evodia, muže spravedlivého sice ale přísného, mnohé hanebnosti jsou jim dokázány i odsouzeni jsou konečně k smrti mečem, kterou **P.** a hlavní stoupenci jeho v Treviru podstoupili. Tím však nevzala sekta za své; po 200 let ještě udrželi se četní přívrženci **P**-a v zemi, ctíce ho co svatého mučenníka svého, až pak později horlivostí sv. Turibia, biskupa Astorgského, více ale vpádem Maurů do Španěl sekta ta zanikla. Ještě koncilium Bragancké r. 561 kletbami **P**-isty stíhati za nutné uznalo.

Přisečnice, něm. *Pressnitz*, král. horní, nyní okresní město v kr. Žateckém s 2703 něm. obyv. (1857), má farní kostel Nanebevzetí P. M. (již r. 1350 farní), po ohni 20. čce 1759 r. 1767 nákladem cís. Marie Teresie i s farou nově vystavěný, pohřební kostel sv. Mikuláše a j. — Zdejší jindy bohaté stříbrné doly otevřeny jsou r. 1341 a daly asi příčinu k vystavění města. Cís. Ferd. I. povýšil **P.** listem 15. čce 1546 daným za kr. horní město, uděliv mu všech výsad takovým městům obyčejných. Za cís. Rud. II. však se výtěžek z dolů stř. ztenčil, a teprv asi po dvou stech letech obnoveny jsou opět doly zdejší na stříbro, cín a železo. — Okres **P**-cký měl 1857 na 2·62□ m. 18.428 obyv. ve 3 m. a 28 vsech. *Vl.*

Přiseka, (lat. *succisio silvae*), vlastně vysekání kusu lesa, slula starým Čechům povinnost vysekávati lesy husté uvnitř země za tou příčinou, aby se místo vysekané mohlo zdělávati.

Prislava v. Prěslav, **2).**

Příslovce, lat. *adverbia*, jsou neohebné částky řeči, kterými se slovesa a jména přídavná, někdy i sama **p.** podle místa, času, spůsobu, míry a t. d. místněji omezují. Jsou pak některá **p.** prvotná, jichž ovšem málo jest, jako řecké *οὐ* a *μή*, lat. *ne*, čes. *ne, ni* a pod.; jiná, a těch jest počet veliký, jsou odvozena od jmen, a sice hlavně od zájmen (*k-de, od-ku-d, ta-mo, se-mo*) a číslovek: *dvakráte, jednou* a t. d. Největší však počet **p**-cí nejsou než nepřímé pády jmen statných, přídavných, příčestí a zájmen. Tak na př. všecka naše **p.** odvozená od jmen přídavných jsou lokativy: *dobře* (lok. od adj. stř. rodu *dobro*), *blaze, lze* (od adj. *lho — lehko*), *ovšem;* jiná jsou akkusativy: *snadno, daleko, vzdélí*; jiná genitivy: *včera, zítra* (z-jitra); jiná instrumentály: *málem, horem, velmi.* Podobně má se věc i v jiných jazycích, jako na př. lat. *male* není než abl. adjektiva *malus*, řec. *ποῦ* jest gen. lokální a t. d. Tvoří pak se **p.** od adjektiv v řečtině koncovkou *ως*, v latině koncovkou *e* nebo *ter*, na př. *καλ-ῶς, ben-e, forti-ter* (od *bonus, fortis*). V jazycích románských jsou mnohá **p.** odvozena od adjektiv koncovkou *-mente*, na př. špan. *claramente*, port. *doutamente* (od *douto*, učený), franc. *vraiment* (od *vrai*, pravdivý); koncovka tato jest ablativ lat. *mens*, mysl, kterýž pozbyl na mnoze už původního významu svého, jejž nalézáme v lat. *bona mente* (dobrou myslí). V jazycích germanských, jež pozbyly svého sklánění koncovkami, neliší se **p.** formou svou od adjektiv, od kterých jsou odvozená. Jako adjektiva, tak i **p.** od nich odvozená se stupňují, na př. *krásně, krásněji, nejkrásněji; dobře, lépe, nejlépe; mnohem výše* a t. d.

Přísloví 1) opak příkladu, poněvadž příklad je jednotlivý případ (úkon, děj), jenž vysvětluje nějakou všeobecnou pravdu neb zásadu, kdežto **p.** je všeobecná pravda sama, ježto v podobě věty vysvětluje jednotlivé úkony neb děje. Než rozeznává se předce ještě **p.** i ode učené průpovědi (*thesis*) i od úmyslné průpovídky (*sententia*) tím, že tyto původ svůj berou v mysli jednotlivců, kteří jimi buď vědeckou nějakou zásadu, buď ostrovtipnost svou v podobě větové na jevo dávají, kdežto **p.** uprostřed národa povstává a uprostřed národa se zachovává. Řeknu-li ku př.: „na svobodě občanů založený stát spoléhá na pevnějším základě nežli stát despotický," vyslovil jsem průpověď vědeckou, již mi co thesi důkazem by hájiti bylo; povím-li ale: „zákony podobají se pavučinám, jelikož malé mušky zachytávají, kdežto se velké mouchy protrhnou," vyslovil jsem průpovídku čili sentencí jednu sedmi mudrců; dím-li však konečně: „kdo chce v domě škody zbýti, nedej jiskře ohněm býti", tož vyslovil jsem **p.**, jakož již Dalimil uvádí, že to bývalo **p.** české. Co do povstání mají **p.** dílem původ podobný, jako slova vůbec a spůsoby mluvení čili fráse, dílem se však podstatně od nich rozeznávají: neboť i pouhá slova jsou opakováním téže skupeniny poměrů myšlénkových povstalá, a to z kořenů mluvnických, jako jsou fráse podstaty tímže opakováním ze slov, kdežto **p.** jsou utkvělé v mysli národní věty, tudíž netoliko utkvělá uspořádanost jistých slov v podobě větové, nýbrž i úsudek všeobecný. Dím-li ku př.: „nebývaj' tu hostem, kde pleš a vrkoč vládne mostem," vyřknul jsem přísloví staročeské čili úsudek Staročecha o svrchované vládě kněžstva a ženstva v pevné formě mluvnické. Rozeznávati však sluší **p.** ještě ode říkadel a pořekadel. Říkadla jsou slavnostní druhdy spůsoby mluvení, skleslá nyní v pouhé formy odříkávání při hrách dětských, ku př. „jeden, dva, tři, my jsme bratří" a t. d. Pořekadla ale (v. t.) jsou jen částky přísloví, ku př. „vládnouti po železu," poněvadž z nich se teprva utvořiti musí celá věta příslovová, ku př. „ký by vládl vám po železu," kdežto **p.** samé již jest úplná a samostatná věta, ku př. „nestrkej prstu, kde se dvéře svírají." Než i pořekadla dlužno rozeznávati ještě od pouhých frásí mluvnických, jelikož u frásí jedná se pouze aneb aspoň předně o formu mluvnickou, ku př. „vládnouti čemu" neb „čím," kdežto při pořekadle slouží forma jen myšlénce, ku př. „kázati železnú metlú" nebo „vládnouti po železu." — Co se obsahu pravých **p.** týká, není nutno, by v nich skryta byla pravda, anebo snad i moudrost, než jen nějaký všeobecný úsudek, když v něm vězí poměrná toliko pravdivost nebo pravdy zdání kohosi, ku př. „nekúzlený muž jako nesolený hrách." Tak se totiž říkávalo u pověrečných žen, jež v středním věku kouzly a nápoji čarovnými hleděly si získati mužovu přízeň a sílu, pročež Štítný, uváděje to **p.**, ihned připojuje slova: „ale dobrá žena přitáhne k sobě muže vášněmi dobrými." Není tudíž rádno, nadsazovati cenu **p.**, jelikož, jak viděti, i nepravdu v sobě uzavírati mohou, jen když byla kdysi brána od někoho z národu za pravdu. Taktéž není rádno, říditi se vždy dle **p.**, ač je dobře naslouchati na zkušenost mnohdy v nich uzavřenou, a směšno je, míti je napořád v mluvě pohotově, poněvadž užívajíce jich nepřetržené jen svědectví si dáváme, že nedovedeme mysliti hlavou vlastní. Pro poznání však pohledů na přírodu, člověčenstvo a Boha, kterak vládli kdysi národem, jsou **p.** nad míru důležitá, v kterémž ohledu v skutku v nich vězí národní filosofie. — Co do formy jsou nejrůznějších druhů: 1) rýmovaná a nerýmovaná, ku př. „túhať jest každého mezi cuzími; smutný utěší se mezi svými" — „nesnadné jest v mlýně hústi." Rým však nepodává větší vážnosti **p**-m, a prastará a přirozená **p.** nebyla nikdy rýmována. — 2) Národní a všeobecná **p.** podle mezí rozšíření svého; uzná-li se t. poměrná pravda, jenž vězí v ně-

kterých p-ch, rozšiřují se pak od národu k národu. Tím činem mluvíme o p-ch evropských, ba světových. Není však nutno mysliti, že by takové všeobecnější p. nutně bylo povstalo jen v jednom národě, od něhož se pak dostalo k ostatním, poněvadž pro všeobecnou zákonitost lidského myšlení a mluvení při podobných okolnostech i podobné výsledky co do úsudkův a slov povstávají. Taková všeobecná p. prozrazují se hojně abstraktní svou formou, ku př. „kdo dřív přijede, dřív mele;“ kdežto pravá národní pořekadla ráznou svou obzvláštností vynikají ku př. „šlechtíme se jako řemen v úhni“ — „těžce vránu věchtem zabiješ.“ 3) Podle výpovědi jsou p. buď přímá buď nepřímá (humoristická), ku př. „lepší vrabec v ruce než holub na střeše“ — „uchovej Bože zdravých potrav (uzdravujících léků) a velkého štěstí“ (t. nehod značných jako když se říká: velké štěstí, že si nohu zlámal, když se zabiti mohl). 4) Buď žertovná nebo přísná, ku př. „by měly klobásy křídla, nebylo by lepšího ptactva“ — „mistr mistru nerad ukazuje.“ 5) Výrok svůj berou p. buď ze zkušenosti, buď z rozumu, neb nějakého děje, buďiž to již děj pravdivý nebo vymyšlený, pročež rozeznáváme a) p. empirická čili zkušebná, ku př. „po jarmarku zlý trh;“ b) logická čili myslovědná, ku př. „účinek chválí mistra;“ c) historická aneb anekdotická, ku př. „nouze naučila Dalibora housti.“ — Sbírání p. národních honositi se může tou výhodou, že záhy již na ně pomýšleno bylo, kdežto sbírání národních zpěvů a písní naší teprva době přináleží, což se zajisté tou kryje příčinou, že p. byla svou důležitost značněji na jevo dávala, nežli písně a pověsti, pak že kolovala ve vrstvách vzdělanějších lidí. Stáří jich jde rovným krokem se stářím rozumování lidského, ano povstávají způsobem všech všeobecných čili abstraktních představ. Pročež nacházíme je v nejstarších již spisech, ku př. u nás v rukopisu Zelenohorském (i v podobě pouhých pořekadel, ku př. „ký by vládl vám po železu,“ i v podobě pravých p., ku př. „gorě ptencem, k nimže zmija vnori, gorě mužem, imže žena vlade“). První však sbírku českých p. známe z roku 1403 a to působením Smila z Pardubic, pána na Richenburku, též Flaška zvaného, kdežto sbírky německých přísloví, ovšem že tištěné, známy jsou teprva z druhé polovice XV. stol., a to v nářečí dolnoněmeckém. Srov. velkou sbírku německých p. v knize Wanderově *Spr. Lexicon* (v Lips. 1863). První sbírky polských p. vyšly tiskem v XVII. stol., a to předně r. 1618 působením Rysińského, jenž vlastně byl Rusín. Srovnej též Wojcického *Starożytne przypowieści z 15—17 wieku* (Varšava 1836). Nejstarší ruské sbírky kryjí se bezpochyby v rukopisech; první tištěná jich sbírka vyšla v Moskvě r. 1770. U Jihoslovanů známe první tištěnou sbírku z r. 1728 působením Ardelia Dellabelly ve svém slovaři, pak z r. 1786 působením Muškatiroviće. Kdo by blížeji seznámiti se chtěl s původem a pochodem slovanských i německých p., viz jej ve knize v Praze r. 1853 vyšlé: *Literatura přislovnictví slovanského a německého či předchůdcové Fr. L. Čelakovského v „Mudrosloví národu slovansk. v příslovích.“* Jinak najdeš poučení v knihách následujících: Nopitsch, *Literatur der Sprüchwörter* (1822, 1833); Duplessis, *Bibliographie parémiologique* (Paris 1847); Méry, *Histoire générale des proverbes* (Paris 1828); Sněgirev, *Russkije v svoich poslovicach* (Moskva 1833); *A collection of proverbs in various languages, bengale, sanscrit, arabic, persian, latin and english edit. by* Neelruttum Huldar (Kalkuta 1826). — Nejúplnější sbírka českých přísloví jest Čelakovského *Mudrosloví*. *Hš.* — 2) P. v dramatickém ohledu, jednoaktová divadelní hra, prosou neb veršem psaná, v níž některé p. aneb vůbec myšlénka ze zkušenosti vzatá důmyslně provedena jest; dramatické tyto maličkosti (franc. *proverbes*) vznikly u Francouzů, u nichž hojné obliby došly a výtečné pěstitele nalezly, na př. Th. Leclerga, jehož duchaplné *Proverbes dramatiques* r. 1828—30 v novém vydání vyšly. *rch.*

Přísluní v. Perihel.

Příslušenství (*Pertinenz, Zugehör*) jest, co s věcí trvale bývá spojeno, nejsouc samo předmětem nějakého práva, tudíž nejen to, co k věci přibude, pokud to není od ní odděleno, ale i věci vedlejší, bez nichž hlavní věci užívati nelze, anebo o nichž zákon aneb vlastník nařídil, aby se jich vždy k hlavní věci užívalo. Ale nejen věci hmotné, nýbrž i nehmotné, na př. právo honiti, mohou býti p-m. Jsou tedy p. pozemků tráva, stromy, plodiny a všeliké věci užitečné, které země na povrchu svém plodí, dotud, pokud ode dna a půdy odděleny nejsou; také obilí, dříví, píce pro dobytek a všeliké jiné plodiny, byť již i sklizeny byly; též všeliký dobytek a všeliké nástroje a nářadí pokládají se za p. statku nemovitého, pokud jich k dalšímu řádnému provozování hospodářství potřebí jest. P. stavení jest vrstva vzduchu v kolmé čáře nad ním, dále vše to, co v zemi neb ve zdi upevněno, přinýtováno a přibyto, t. kotle na vaření piva a na pálení kořalky, skříně do stěny zadělané, ale i věci takové, ježto jsou k tomu, aby se jich při něčem stále užívalo, na př. okovy, provazy a řetězy u studní, nářadí na hašení ohně a t. d. Ryby, dokud rybník není vyloven jsou jeho p-m, rovněž jest zvěř p-m lesu, dokud není polapena neb zastřelena. Důležité jest rozhodnutí o tom, zdali nějaká věc jest p-m věci nemovité, hlavně za tou příčinou, že p. samo po zákonu pokládá se za věc nemovitou a platí tudíž i o něm všecka ustanovení o takových, kteráž jak v oboru materiálního tak i formálního práva různí se podstatně od ustanovení o věcech movitých. *Ssj.*

Příslušnost, vůbec náležitost jakákoliv, obzvláště pak **1)** p. obecní, t. vlastnost toho, kdo jest příslušníkem čili údem nějaké obce, na rozdíl od cizince, který se v obvodu obce toliko na čas zdržuje a do svazku obecního přijat není. P. uděluje občanu právo: a) užívání obecního statku podle zřízení obecního, b) v případu zchudnutí ku pomoci z obecních prostředků, konečně c) k účastnění se samosprávy obecní prostředkem voleb dle vyměření obecního řádu. P-i nabývá se: a) zrozením od rodičů příslušných (sem počítáni i nalezenci, pokud vyšetřiti nelze, že přísluší k obci jiné); b) přijmutím ve svazek obecní, a sice buď výslovně obecním snešením, anebo mlčky, když obec v obvodu svém po jistý ustanovený čas trpí cizince, zdržujícího se tam bez řádného výkazu; c) osobními poměry veřejných úředníků, jimž stálý byt v obci jest vykázán. Kdo nabude p-i v jiné obci, pozbývá p-i dosavadní. *Mý.* — **2)** P. soudní, ustanovení, kterému soudu v každé případnosti právní přísluší moc soudní vykonávati. Nejnovější zákon o p-i soudní v Rakousku jest ode dne 20. list. 1852, v platnost vešlý nejnovějším zřízením soudů ode dne 25. máje 1855. Zákon ten vydán jest pro všecky země mocnářství Rakouského mimo Lombardsko a Benátsko, Uhry, Sedmihradsko a Srbskou Vojvodinu. Každému soudu náleží bedlivě šetřiti v záležitostech sporných i nesporných zdali jest příslušný, a má z povinnosti úřadu záležitosti patrně nepříslušné zavrhnouti, jinak ale ponechati žalovanému, aby obranu nepříslušnosti přednesl, v záležitostech pak nesporných neb v řízení konkurs-

ním, kdyby **p**. pochybnost byla, má vysvětlení stran spůsobiti. Kdyby mezi soudy o **p**. vzešlo nedorozumění, má je rozhodnouti vrchní soud zemský, když oba soudy pod něj sluší. Náleží-li do pravomocnosti rozdílných vrchních soudů, mají tito o **p**. se usnesti, jinak o rozhodnutí požádati nejvyšší soud. Aby však tím se správa soudní nezdržovala, má ten soud u vedení rozepře pokračovati, který první byl v ní zakročil. Nejv. soud rozhoduje též rozepře o **p**. rakouského soudu, když se jedná o cizince neb jmění a zboží cizí. Každý soud, u něhož platně začala rozepře, zůstane příslušným až do jejího ukončení, byť i strany mezi tím byly pod jinou pravomocnost přišly. V jistých však případech může soud, jinak příslušný, zamítnut býti, a má pak na žádost jedné neb druhé strany aneb na soudní oznámení od vrchního zemského soudu jiný soud delegován býti. Každý soud má právo všecka svá ustanovení ve svém obvodu prováděti, vyjímaje nařízení týkající se knih pozemních. Mimo svůj soudní okres nemůže soudce moc soudní vykonávati, avšak soudové okresů jiných jsou k požádání soudce povinni jich příkazy vykonati; nadto jest soudce oprávněn, v záležitostech, jež by mohl sám předsevzíti, požádati soudů jiných, když se tím vedení věci usnadní a zbyteční výlohy ušetří; to však jen v jednotlivých soudních řízeních se státi může, nikoli však konečné rozhodnutí právní záležitosti jinému soudu se odevzdati nesmí. — Co do oboru **p**-i soudní v. Pravomocnost. *Ssj.*

Prisma řec., čes. *hranol*, v geometrii a krystalografii tvar ohraničený pozpodu a svrchu dvěma mnohouhelníkama (3-, 4-, 5- i víceúhelnýma) shodnýma i rovnoběžnýma, po stranách pak tolikými rovnoběžníky, kolik má zpodina stran. Ve krystalogr. jsou také **p**-ta bezkonečná, t. j. beze zpodin a toliko s bočnými plochami, jichžto hrany jsou mezi sebou rovnoběžny. V optice slove **p**. každé průhledné ústředí, ohraničené dvěma pravidelnýma (obyčejně ploskýma) plochama k sobě nakloněnýma; úhel sklonku obou ploch slove úhlem **p**-tu. Paprsek bílého světla procházeje takým **p**-tem láme se, t. j. od předešlé cesty své odchyluje, a mimo to rozptyluje t. j. v řadu barevných paprskův rozštěpuje, z nichž červený nejméně od původního směru jest odchýlen, violový nejvíce, mezi nimi pak (po pořádku) jdou oranžový, žlutý, zelený a modrý. Podlouhlý barevný obraz, jejž paprsek slunce okrouhlou dírkou skrze **p**. puštěný na bílou stěnu vrhá, slove prismatické spektrum č. vidmo, barvy samy **p**-tické. Ku pozorování vidma brousí se **p**. trojuhelné, jehož každý úhel má 60°, a sice ze skla flintového (v. t.); pozorování spektra stalo se v novějších dobách důležité netoliko pro fysiku ale i pro chemii (v. Spektroskop). **P**. přímouhelné (s jedním úhlem 90° a dvěma po 45°) slouží v astronomii a geodésii místo zrcadla k odrážení světla, poněvadž světlo vcházející svisnými plochami jeho (kathetami) na zpodině (hypotenuse) totálně (beze vší ztráty) se odráží. *Šfj.*

Prismatoid, prismoid, tvar ohraničený zpodinama sice rovnoběžnýma, stejně stran majícíma, ale neshodnýma, ani ne podobnýma; hrany postranní nejsou rovnoběžné. *Šfj.*

Prismový kruh je spůsob sextantu místo zrcadel prismaty opatřený; Steinheil jej vynalezl, Pista a Martius v Berlíně výtečně zdokonalili. Slouží k měření úhlův z ruky jak na moři tak na zemi. *Šfj.*

Přísnost je bezohledná důslednost ve vykonávání svých záměrův. Na tak zvané důvody srdce, na ohledy dobra a zla jednotlivcův nemívá a nebéře přísný žádného zřetele, vykonávaje do podrobna vše, co žádá slib, smlouva, zákon. Mát se **p**. k přesnosti (v. t.) tak, jak se má praxis k theorii, jak se má výkon k pojmu. Otázka, zdali **p**. je cností, zodpovídá se ne jediným činem, i bývá chvalitebná **p**. a bývá hany hodná, jednak dle účelův důstojných, jinak dle nutnosti výkonů, ku př. lékařů při nemocných, u důstojníkův ve vojně. *Hš.*

Přisouzení (*adjudicatio*), přiřknutí něčeho někomu, obzvláště soudní přiřknutí sporné věci straně, které za právo dáno.

Přispůsobení čili akkomodaci jmenujeme spůsobilost, dle vnějších dojmů měniti svou přirozenou povahu, upouštěti od vlastností svých a přibírati cizí. Tak se ku př. v řeči mnohé hlásky přispůsobují jiným. **P**. stojí naproti assimilaci (v. t.) čili spodobování si cizích živlů v ústrojnou vlastnost svou. Jídlo ku př. mění se zažito v krev lidskou, to je assimilace; avšak přivyknutí na jistá jídla a pití, prvé nám neobvyklá, jest akkomodace. **P**. je hlavním činitelem jak ve světě přírodním tak i v duševním. Nepřivykne-li ku př. rostlina cizí zemi a cizímu vzduchu, v něž je přesazena, hyne; nepřivykne-li zvíře lidskému působení, neskrotí se; nepřivykne-li konečně člověk působení vyvinutých již lidí, nevychová se. **P**. je dílem silou, dílem však slabostí vlastní: silou, jelikož živok jí mocen dovede i cizími živly žíti, slabostí však, jelikož nedoveda je přemoci neb si osvojiti, upustiti musí ode svých vlastností přirozených. Máť však **p**. vždy a všude jen meze své jisté, jež žádnému živoku překročiti nelze, nechce-li se sám uvrci v záhubu. Zajímavo je, stopovati taková meze i v přírodě i v společenském životě. V přírodě nedá se strojnou měrou každý tvor přivesti ku př. k stejnému stupni drsury čili vnější přivyklosti, ku př. když psa, slona a opici srovnáváme k tigru, hyéně. V společenském životě je taktéž pozorovati různost, pomníme-li, jak vychovatelům se někdy dobře vede při snadnosti **p**., kdežto jinak na odpor zvláštnosti osobních v takové míře narazí, že namahání veškeré je marné. Avšak i ve větší společnosti, ku př. v poměru národa k národům, náboženství k náboženstvím, státu jednoho k státům jiným, lze pozorovati toho. Ženské pohlaví a měkší národnosti přivykají a přivykaly ku př. snadněji křesťanství, nežli pokolení mužské a národové tvrdší, jimž milejší bylo pohanství; slovanští národové přivykají taktéž cizí vládě snadněji, ku př. národ Rusínský, nežli národové kavkazští; avšak i mezi Slovany najdeš znamenitý rozdíl u **p**., srovnáš-li ku př. národ Polský k Rusínskému. (Srv. čl. Akkomodovati se.) *Hš.*

Přissavec v. Aspirator.

Prisslech v. Brixlegg.

Přístav (*portus*) jest místo pobřežné, na němž lodi pohodlně přistáti a se zakotviti mohou, aby jednak chráněny byly před návalem vln, větrů a bouří, jednak aby skládání a nakládání usnadněno bylo. **P**. nazývá se mořským, když se nalézá na pobřeží mořském, říčný pak jest, když na břehu některé řeky plavbě poříčné slouží. Mimo to rozeznávají se dle účelu **p**-y vojenské, obchodní a karanténní. K založení **p**-ů zvláště pro veliké lodi hodí se nejlépe choboty, zálivy a podobná místa přírodou již poněkud proti bouřím námořním chráněná. Nejpřednější vlastnosti dobrého **p**-vu jsou: dostatečná rozsáhlost, tak aby lodi, třeba jich sebe více se sešlo, volně se pohybovati mohly; ochrana proti vlnobití a větru, což se obyčejně docílí úzkým vchodem do přístavu; přiměřená hloubka, aby i za doby odlivu mořského lodi bez překážky vbíhati i vyplouti mohly; pohodlný

přístup ke vchodu, tudíž rejda beze skalisk, mělčin, písčin, oklik atd.; pevná půda, ani příliš skalnatá ani pouze písčitá neb bahnitá, tak aby zakotvení díti se mohlo lehce a s jistotou; konečně co možná volný přístup až k samému břehu, čímž přívoz a odvoz nákladu velmi se usnadňuje. Vyhověno-li všem těmto požadavkům přírodou samou — což ovšem pořídku bývá — nazývá se **p.** přirozeným; umělým pak, když prací lidskou teprvé účelného zařízení obdržel. K umělým takovým opatřením náležejí rozličné hráze, tarasy, nábřeží, náspy, prohloubení atd. Mimo přirozenou pohodlnost a vhodnost místa k založení **p**-u rozhodují v té otázce také hlavně poměry politické, vojenské, obchodní a j. Jmenovitě v ohledu strategickém jest důležito, aby místnost **p**-u připouštěla možnost opevnění bateriemi, tvrzemi a hradbami. — **P.** svobodný v. Clo.

Přístávka v. Apposice.

Pristen v. Prestanov.

Přistih (něm. *Blutspath*) jest choroba koňská podobající se špátu; podstatně však není nic jiného, než roztažení krevnice, městka (*varix* v. t.) a povstalý z toho nádor. Sídlo nemoci bývá obyčejně kloub kotníkový. **P.** jest pravý, když základem jeho jest skutečná městka; nepravý, když krevnice byla protržena a vystouplá v buničinu krev jest příčinou nádoru. Kůň **p**-em chorý zřídka pokulhává, protože neduh není bolestný.

Přísudek 1) v. Predikát. — **2) P.** právnictví (*Beweisinterlocut*) jest dle obecního práva německého rozsudek, jímž uloženo jest vedení jistého spůsobu průvodů, po jehož provedení teprv nález konečný vydán bývá. Dle práva rakouského nebylo dříve takového **p**-ku, nýbrž vydán byl vždy nález konečný, arciť podmíněný co do výsledku tím, zdali se průvod, jenž zároveň se ukládá, zdaří čili nic, právě tak, jak to bývá při nálezích na přísahu rozhodovací, oceňovací neb doplňovací, kde vyřknut býti musí právní následek, vykonání neb nevykonání přísahy uložené. Takovéto **p**-ky jsou za velmi dobré uznány, poněvadž hlavní rozsudek kratší a jasnější jest a soudci svobodno jest po provedeném průvodu, nalézti rozsudkem konečným, aniž by byl vázán **p**-kem a výsledkem vedení průvodu, kteroužto svobodu při nálezu podmíněném nemá.

Přísudné, tolik co památné (v. t.).

Přísucha, odhnětenina sedlem neb chomoutem u hovada tažného neb jízdného, při kteréž kůže svrchní zhnětená buď zkornatí bez jitření a odlupuje se, anebo nastane hnojení, načež strup odpadne.

Přisucha (*Przysucha*), městečko v král. Polském, v gub. Radomské a kr. Opočenském, někdy Morsztynům a nyní Dębińským náležející má 2907 obyv., doly na rudu železnou, vysokou pec, pudlovnu.

Přisvědčení jest uvědomělost o totožnosti cizích úsudků s našimi úsudky. Rozeznává se od pouhého potakání, ježto se mnohdy děje bez důvodů vnitřních, ku př. ze zvyku, ze zisku a p. **P**-m rozeznává se též bláznovství od rozumnosti, neboť blázen rozumí sám sobě toliko, neuměje ni přisvědčoviti jiným, jakož i nenacházeje jiných, kteří by jemu přisvědčovali. Zdravý rozum lidský chová t. při vší své obzvláštnosti co do jednotlivců jistou všeobecnost v sobě, bez které by vůbec nějakého vyrozumění nebylo, a doby této všeobecnosti jsou právě oni úsudkové, na nichž nám je lze přisvědčovati jiným. Co do formy své je **p.** založeno buď na pouhém pocitu pravdy, buď na provedeném důkazu. Jelikož dokazování jistou nutnost v myšlení do sebe mívá, možno v mnohé případnosti i jiných nutiti, ku **p.** alespoň uvnitř, ačkoli vyjádření o svém **p.** pobývá na vůli jednotlivcům. *Hš.*

Přísvit (ital. *chiaroscuro*, franc. *clair-obscur*, něm. *Helldunkel*) znamená v malířství zjev předmětů co do světla a stínu a harmonické uspořádání a splývání těchto; v užším a obyčejném smyslu pak část stínovou, odraženým světlem č. reflexem osvětlenou. Jestiť to velmi důležitá část malířské techniky, zejména koloritu, jelikož uměle a vkusně provedený **p.** dodává malbě svrchovaného kouzla a půvabu. Staroklasické a středověké malířství hrubě ho neznalo; teprvé v novější době ustanovili Correggio a Rembrandt jeho zákony, užívavše ho s nedostiženou, neřku-li překonanou až posud mistrností. *Mü.*

Přiškvara v. Eschara.

Priština 1) město v Staré Serbii na Kosově poli, u stoku říček Veluje a Staré Řeky, přítoků Sitnice, 1776′ nad mořem (Hahn), čítá as 1600 domův, z nichž 1200 mahomed., 400 pravoslav. (Hilferding), celku 7—9000 ob. (Boué), většinou Albáncův, potom Srbův; má 12 pěkných mečet vystavených z bílého kamene, a kostelík pravoslavný se školou. Dříve byla **P.** sídlem paši, jemuž bylo podřízeno Kosovo pole; nyní jest tam prostý mudir, podřízený pašovi Prizrenskému. Nedal. **P**-ny jest klášer Gračanica (v. t.). Okolí **P**-ské (Lab, Golak), s větší části albánské, popsal nejlépe Hahn (*Reise von Belgrad nach Salonik*, 1861, str. 72 sld. a 159 sld.). — **2) P.**, staré město v bulharské Moravě (v. t., str. 456), připomíná se poprvé r. 1073, kdež jest zde zvolen srbský kněžic Konstantin Bodin za cara Bulharského od shromážděných tam bulhar. bojarův. Na konci XII. stol. dostala se **P.** s okolními krajinami k Srbsku. Roku 1342 shledal se zde král Štěpán Dušan s Kantakuzenem; panovník ten zdržoval se častěji v **P**-ně, vydávaje odtud též listiny (r. 1351 a 1365). **P**-ny, Novobrda a Niše zmocnil se po smrti krále Vukašina (1371) kníže Lazar. V **P**-ně přebýval též Vuk Branković, jenž zde Dubrovčanům vydal dvě listiny (1387 a 1392). **P.** jest dobyta od Turkův nejspíše r. 1455 zároveň s mnohými jinými městy sousedními (Prizrenem, Novobrdem a j.). Srv. též čl. Kosovo pole. — Biskupství **P**-nské připomíná se jen ke konci XI. stol. co diécese arcibiskupství Ochridského; dále však neděje se o něm zmínky, ani za ustrojení církve srbské sv. Savou na začát. XIII. stol. (na Kosově poli připomínají se biskupství Lipljanské a Gračanické). *Pf.*

Přitažlivost v. Gravitace.

Přítěž v. Ballast.

Přitěžující okolnost (*erschwerender Umstand*) jest taková, kterou se trestný skutek, hledíc k povaze pachatelově aneb k povaze skutku samého, stává větším a tudíž i trestuhodnějším; jest to tehdy, když skutek takový spáchán jest se zdravým uvážením a s úmyslnou přípravou. Čím větší škoda trestným skutkem spůsobena, čím větší nebezpečenství s ním spojeno, čím méně se před ním lze opatřiti anebo čím více povinností jím porušeno jest, tím více jest z něho pachatel odpovědným. **P. o.** má tudíž i vliv na ustanovení trestu samého; máť zajisté soudce zřetel míti na **p. o.**, avšak jen tehdy, pokud proti nim není okolností polehčujících; v té míře, jakož jedny nebo druhé mají převahu, užiti se jich má k zostření nebo zmírnění trestu. Trestní zákon rakouský od 27. května 1852 vyčítá v §§. 44 a 263 některé **p. o**-i zvlášť, jakož jsou, když bylo spácháno více zločinů rozličného spůsobu; když byl týž zločin opětně spáchán; když byl zločinec již pro stejný zločin trestán; když jiné k zločinu svedl aneb byl původcem, návodem, náčelníkem zločinu od více osob spáchaného. Totéž platí o přečinech a přestupcích. Též

jest **p. o.**, když obviněný ve vyšetřování soudce vymyšlenými, nepravdivými okolnostmi obelstiti hledí. *Ssj.*

Pritchard [pritčerd], dříve misionář na Otaheiti, pak angl. konsul tamže a důvěrník královny Pomary. Ve sporu královny s králem Franc. o protektorát, jejž si tento nad ostrovem osoboval, pobouřil **P.** v bř. 1844 Otaheiťany proti Francouzům, byl však od těchto zajat a několik dní vězen, potom z ostrova vypovězen. R. 1845 stal se **P.** angl. konsulem na ostrovech Plaveckých.

Přítomnost je buď předmětná t. doba časová, buď úsobní t. psychická. Co do předmětnosti dělíme čas v minulost, **p.** a budoucnost. Minulosti vždy přibývá, budoucnosti (aspoň lidské) vždy ubývá, a mezera mezi minulostí a budoucností je právě **p.** Co mezera taková je **p.** 1) jen okamžitá a 2) vždy měnivá. Jakožto okamžitá nemá **p.** žádného trvání, jelikož budoucnosti vždy do minulosti upadává. Jmenujeme-li ale ku př. den nynější, rok, století a p. svou **p**-í, pak jsme rozborně rozdělili jistou posloupnost, zapomínajíce úmyslně na tok časový v ní. Neboť je-li nám ku př. večer pravou **p**-í, je už poledne a dopoledne, jako ráno, čirou minulostí, i když mluvíme o přítomném dni. A taktéž se to má při přítomném roku, století a t. d. Z toho ze všeho následuje již samo sebou, že **p.** je vždy měnivá, nemajíc žádné stálosti a roztřiďujíc plynoucí vždy minulost od budoucnosti. Jak se to vskutku má s výše dotčenou předmětností **p**-i, toho se dočte každý v článku Čas. — Co do **p**-i úsobní čili psychické, zakládáť se na měně seřadění představ našich. Z nesmírného hejna představ našich je vždy jen malá část, ba mluvili-li bychom úsečně, jen jedna představa, na jasné mysli lidské čili duši přítomná, t. j. ačkoliv víme o množství věcí, pamatujeme vždy jen na jednu toliko věc, ba na jednu toliko část a dobu této věci, jižto opustiti nám je nutno, jest-li že hodláme upříti svou pozornost na dobu jinou. Rychlost této proměny **p**-i psychické je nesmírná a prudčí daleko nad rychlost šíření se světla, stejným krokem kráčejíc s rychlostí nervové činnosti. — V užším smyslu je **p.** psychická doba svědomosti sebe sama, jižto se jasně rozeznáváme od obkličujícího nás vnějška. Není sobě přítomen říkáme t. o člověku, jenž buď trvale chorobou duševní, buď okamžitě jen roztržitostí, omámením, mdlobou tratí svou paměť o sobě. Mine-li taková nemilá doba, říkáme pak, že přichází člověk zase k sobě. Je-li však člověk jasně při sobě a umí-li v nějakém důležitém nebo nebezpečném okamžiku voliti a upotřebiti nutné k účelům prostředky, pak mluvíváme o náležité **p**-i ducha jeho. *Hš.*

Přítomný čas v. Praesens.

Prittwitz 1) Jáchim Bernard **P.**, nar. 1727 v kníž. Olešnickém, pruský důstojník za války sedmileté, vysvobodil v bitvě u Kunersdorfu d. 12. srpna 1759 Fridricha II. ze zajetí ruského a postoupil za to rychle po sobě až na plukovníka jezdectva; † v Berlíně 1793. — **2)** Karel Ludv. Vil. Arn. **P.**, pruský plukovník, nar. 1790, sloužil ve vojště od r. 1805; do r. 1843 stal se plukovníkem u vojska pěšího, 18 bř. 1848 velel veškerému vojsku v Berlíně, 1849 přejal velitelství říšského vojska ve Šlesvíku po Wrangelovi a 1853 vystoupil ze služby. Napsal: *Beiträge zur Geschichte des Jahres 1813* (v Postupimě 1813). — **3)** Moric **P.**, nar. 1794 v dolním Slezsku, od r. 1813 pruský důstojník genijní, řídil stavby pevností Poznaně, Ulmu a Rastattu a byl 1860—63 druhým gener. inspektorem pr. pevností. **P.** jest jeden z nejznamenitějších stavitelů vojenských.

Přitužení trestu jest zostření spojením více jednotlivých trestů, jakož jsou: půst, těžší práce, vykázání tvrdého lože, přidržení v samovazbě, zavření o samotě v temné komůrce, bití holí neb metlou, vypovězení ze země po vystálém trestu. Vyměřují se obyčejně za příčinou okolností přitěžujících (v. t.). *Ssj.*

Pritzwalk, prus. město v Brandenbursku, vládním okresu Postupimském, v kraji Východo-Priegnitzkém, s 6509 obyv.

Příušnice (*parotis*: *παρά*, při, vedle, οὖς, ucho) jest mezi všemi žlázami slinnými nejmohutnější. Uložena jest před a pod zevním uchem, spočívajíc hlavně na vystupující části dolní čelisti. Jest podoby nepravidelné, obdélné a sploštěné, hořejší její konec dosahuje až k chruplavkovitému zvukovodu zevnímu a k zadní části oblouku jařmového, konec dolejší až k úhlu čelisti; okraj přední jest zaostřený, zadní okraj jest tupý. Zevní plocha jest málo vypouklá a téměř zcela hladká, plocha vnitřní jest ku předu poněkud prohloubená, v zadní části ale velmi nerovná a vypouklá. Délka žlázy obnáší přes 2 palce, největší šířka $1\frac{1}{4}$ p., největší tlouštka na zadním okraji skoro palec; váží $1\frac{1}{2}$—2 loty. Složena jest hroznovitě z četných malých laločků, sloučených krátkým pojivem ve větší laloky, z nichž vycházejí malé průchodky, kteréž vespolek se spojujíce posléze co jediný slinovod **p.** (*ductus parotideus s. Stenonianus*) na rozmezí hořejších dvou třetin předního okraje ze žlázy vystoupí, as na půl palce pod obloukem jařmovým horizontalně ku předu běží, pak ale do vnitř se uchýliv pronikne svalem licním i sliznicí a ústí šikmým směrem v dutinu ústní naproti druhé neb třetí stoličce hořejší. Stěny slinovodu toho jsou velmi silné, délka jeho obnáší $2\frac{1}{2}$ palce a průměr as jednu čárku. Někdy nalézá se před hořejší části **p.** menší zvláštní oddíl (*parotis accessoria*), jehož jednotlivé průchodky taktéž spojují se s hlavním slinovodem. *Mr.*

Přívara (něm. *Pfannenstein*) nazývá se bílý povlak, který se usazuje na dně nádob, v nichž se vaří tvrdá voda, obsahující v sobě rozpuštěný uhličitan vápenatý. Varem totiž prchá kyselina uhličitá, pomocí kteréž se uhličitan vápenatý jinak ve vodě nerozpustný rozpustil, a tento sráží se a přiléhá na dno, tvoře bílou mázdru. Kde jest voda velmi vápenatá, nalezá se i v láhvích a sklenicích. Nejsnáze lze tuto **p**-ru tím odstraniti, že se nalije do nádoby troška rozředěné kyseliny solné nebo silného octa, čímž se sedlina rozpouští. V parních kotlech tvoří se na takový způsob tak zvaný kámen kotlový. V pánvích solivåren usazuje se také bílá kůra, sestávající ze soli kuchyňské, síranu sodnatého a sádry. Kůry té užívá se k mrvení a k dělání soli Glauberové.

Privas [pryva], m. ve franc. depart. Ardècheském u stoku Ouvèzy a Mézayonu, s 5200 obyv., soudem první stolice a starým zámkem. Roku 1629 bylo obleháno a vzato od Ludvíka XIII.

Privatim, lat. zvláště, pro sebe, tajně, soukromě.

Privatisovati (z lat.), tolik co v soukromí žíti, vzdálenu býti všech úřadů a veřejné činnosti.

Privátní (z lat.), tolik co soukromý, tudíž do veřejnosti nikterak nezasahající; domácí, osobní. — **P.** docent v. Docent. — Právo **p.** č. soukromé na rozdíl od práva veřejného viz v čl. Právo.

Privátník slove člověk v soukromí živoucí, bez úřadu, bez veřejného vystupování, bez zřejmého podílu v záležitostech státních neb společenských.

Přivazadlo, tolik co obvazek (v. t.); zvlášť

nazývá se tak chirurgický obvazek neb pás, jímž zabraňuje se, aby kýla neb průtrž vystoupiti nemohla.

Přívažek jest to co jistou ustanovenou váhu převyšuje, na př. platí-li se z centu určité dovozné, bývá povoleno, že se několik liber přes cent zdarma dováží; tato tíže cent převyšující jest pak **p.** neb přívažek (něm. *Uebergewicht*). — V jiném smyslu užívá se slova toho, aby naznačen byl doplněk potřebný k dosažení jisté váhy (něm. *Zuwage*). Tak řezník doplňuje nedostatečnou váhu masa hnáty, šlachami neb špatnějšími druhy svého zboží.

Privernum, město v Latiu nad Amasenem, náleželo k spolku Volskému, bylo však záhy od Římanův osazeno. Na blízku dařilo se dobré víno. Cicero měl zde letohrádek. Zříceniny viděti podnes sev. od Piperna.

Přívětice, ves v okresu Rokycanském kraje Plzeňsk., má okolo 60 st. a asi 400 obyv., starý kostel sv. Martina atd. Náležela od starodávna k hradu Březině, s kterýmž ji 1499 Zbyněk z Buchova Bohuslavovi ze Svinař prodal. V 1. pol. XVI. stol. přešla opět s ostatním zbožím Březinským na Drslava Černína z Chudenic, který i sousední městečko Radnice koupí na sebe převedl, a když se po smrti tohoto Drslava i nejstaršího jeho syna Mikuláše mladší synové Jan a Václav s bratrovcem Václavem (Mikulášovým synem) o statky zděděné dělili, připadly **P.** (tvrz) s polovicí městečka Radnic tomuto Václavovi mladšímu. Po něm držel to zboží syn (?) Jan Heřman, jemuž po bitvě Bělohorské pro účastenství ve zpouře stavovské odňato jest. 1623 koupil je od komory královské Jan z Klenového a z Janovic, maje tam již i statek Březinu (v novém jeho obvodu) a druhou polovici Radnic. Jeho syn, hrabě Vilém, prodal **P.** a Radnice ok. 1628 Petrovi Jiřímu Příchovskému z Příchovic, po jehož smrti tyto statky pro dobro sirotků jeho prodány Anně Alžbětě Fruveinové z Podolí, roz. Kalckreiterovně. Tato, nedoplativši zboží toho, musela je zase sirotkům vrátiti, načež 1651 koupeno od Petra Pavla Malovce sv. p. z Chejnova a Vinterberka, jenž byl za manželku pojal dotčeného Petra Jiřího Příchovského vdovu, Ludmilu Elišku roz. Kokořinku z Kokořova. Po tomto zdědil je syn Ferdinand Antonín, a prodal je 1673 Maximilianovi Františkovi Boryňovi ze Lhoty, kterýž Př. i Radnice se statkem Březinským téhož roku koupeným v jedno panství Radnické čili Březinské spojil (srv. čl. Březina a Radnice). *Sob.*

Přívětivost slove od přivítání čili oslovení někoho, je tudíž vlídnost v obcování všeobecném, i když ani osobní poměry (ku př. přátelství, láska), ani zisk (ku př. při obchodu) k ní nenutkají. Zakládá se na uznání lidské důstojnosti vůbec a nutnosti společenství zvlášť. V tom vězí i její cena mravní, neboť stává i **p**-i na pouhé chytrosti založené. Rozeznává se **p.** od pouhé snášelivosti, která je pouze trpna, ponechajíc každého při svém mínění a jednání, kdežto **p.** podobu činnosti na se béře. *Hš.*

Přívidza v. Prievidza.

Privilegium, privilej v. Výsada.

Přívislost v. Příinavost.

Přivitan, kmet Starého města Pražského, připomíná se roku 1105 mezi nejvěrnějšími přívrženci Bořivoje II. proti Svatoplukovi, kniž. Olomúckému; Bořivoj svěřil proto jemu a biskupu Heřmanovi hájení Prahy, když Svatopluk r. 1105 v měsíci říjnu do Čech vtrhl. Opatrností Heřmana a věrností **P**-a učiněny takové přípravy k obraně, že nepřítel se o Prahu ani nepokusil a že ani hojní Svatoplukovi přátelé z Prahy do ležení docházeti nemohli. Bořivoj musil později prchnouti, **P.** ale nicméně zosnovav spiknutí r. 1109 povolal jej ku Praze, když Vladislav, nástupce Svatoplukův, v Plzni trval, a otevřel mu brány měst Pražských. Již však r. 1110 nabyl Vladislav převahy zase a jal se přísně souditi všecky, kdož byli Bořivojovi pomáhali. — **P**-ovi přivázán jest na záda prašivý pes, a tak byl za vousy vodín po tržišti Pražském, při čemž biřic vyvolával: „Taková čest děje se tomu, jenž knížeti Vladislavovi věrnosti slíbené nezachoval!" Konečně jsou mu před očima shromážděného lidstva vousy uřezány, načež vypověděn jest do Polska. Prokop Chocholoušek udělal **P**-a hrdinou svého románu *Přivitan, kmet Staropražský.*

Přívlastek v. Attribut.

Přívodič (*adductor*) v. Sval.

Přívozec, něm. *Přivosten*, ves v kr. Plzenském a okr. Horšovotýnském, má asi 300 ob. čes., zámek. — Statek **P.** náležel se Lštěním (statek tento koupil Jan M. Kišperský 1719 od hr. Markety z Valdšteina a bratra jejího Frant. Jos. hr. Černína z Chudenic) s počátku předešlého stol. Janu Maximilianu Kišperskému sv. p. ze Vřesovic a manželce jeho Anně, roz. hr. Valderode z Eckhausen. Po těchto dědila dcera Alžběta, která přinesla statky tyto věnem 1753 hr. Janu Bořkovi Dohalskému z Dohalic. Nyní drží **P.** Antonín hr. Doh. z Dohalic.

Privy Council v. Rada tajná.

Prix [prý], franc. cena; *à tout* **p.** [a tú prý], za každou cenu, stůj co stůj.

Přízemí (franc. *parterre*) značí nejzpodnější část stavení, z které se naboru do 1. poschodí, dolů pak do sklepních místností přijíti může. Obydlí v tomto dílu stavení nazývají se přízemní a hodí se nejlépe pro krámy, nebo vůbec pro taková zaměstnání, která by se bez ublížení stavení v hořejších poschodích vykonávati nedala. Též se uměsťují v **p.** chlévy, kůlny, sklady pro těžké zboží atd., a z těchto příčin bývá **p.** i sklenuto. V divadlech slove **p.** ona část podlahy, kde diváci za orkestrem a zavřenými sedadly stávají. *Ša.*

Přízeň co slovo hledá svůj kořen v přání, nezakládá se však na pouhém přání v nynějším smyslu t. j. na pouhé blahovůli, jež nekalí směry a úmysly cizích, poněvadž **p.** ráda vydatným činem směry cizích i podporuje i usnadňuje. Než předně a to hlavně v pohanské dávnověkosti panoval jiný pojem o přání než panuje nyní, jelikož v dávnověkosti se za to mělo, že každé slovo a každý výrok směřující buď k podpoře cizích buď k jich záhubě, t. j. přání a zaklínání, i praktický čili výkonný účinek za sebou vleče. Tu ovšem bylo přání a **p.** téměř jedna a tatáž věc, kdežto u nás přání již skleslo skoro v pouhou zdvořilost, přívětivost, ba v pouhou formalitu. Mravní cena **p**-zně je toliko poměrná, jako mravní cena blahovůle. Neboť je sice jisto, že těšiti se máme z probudilého rozumu a z probudilé vůle všech lidí, aby se v člověčenstvu nejednalo ni z pouhého pudu, ni z pouhé přivyklosti, nýbrž s uvědoměním a se samostatností, v čem se právě zakládá blahovůle; než tu se předpokládá buď jen vůle lidská vůbec, buď vůle dobrá, poněvadž mravně možná není, bychom zlou vůli jaksi si osvojili, a nebylo by chytře, kdybychom vůli cizí, proti směrům našim čelící, jaksi podporovali. Tím více zakládá se **p.**, má-li býti mravná, i na nezištnosti i na dobrém toho směru, co **p**-zní svou podporujeme. Jiná ovšem a to k odpovídání přetěžká je otázka, co je dobré (v. t. a Mravo-

věda). — V lidu našem obecném má však **p.** jako přátelství (v. t.) i jiný ještě význam, a to ten, že **p**-zní míníme kruh svých příbuzných. *Hš.*

Příznak v. Attribut.

Přiznání (v právnictví) jest uznání okolnosti za pravdivou, kterou ve sporu soukromém druhá strana, neb v řízení trestním osoba, proti které řízení trestní vedeno jest, prohlásí. V řízení práva soukromého postačí **p.** úplně, neb jedná se tu o právech disposičních, která každý buď žádati neb jich se vzdáti může, jedná se tu jen o pravdu formální. V řízení trestním se však jedná o vypátrání pravdy skutečné, a protož nepostačí soudci trestnímu pouhé **p.** se obviněného, on musí pátrati dále po tom, zdali skutek, z něhož se někdo vyznal, i jinými důkazy neb okolnostmi opodstatněn jest, a jen když takových dokladů našel, může **p.** za úplný dokaz míti a nález vynésti. **P.** dělí se obyčejně vsoudní a mimosoudní, bylo-li totiž učiněno před soudem neb mimo soud; dále jest úplné, vztahující se ke všem okolnostem, aneb částeční, pakli jen některé části skutků uvedených se týká. Dále jest **p.** zřejmé, když skutek výslovně za pravý byl prohlášen; anebo mlčky dané, které z jiných dokázaných neb přiznaných okolností logickým závěrkem plyne, aneb dle *rak. ř. s.* §. 11. tenkrát místa má, když spor vedoucí skutek některý od svého soupeře přivedený v řeči neb spisu nejblíže příštím výslovně a zvláště nepopírá. *Sko.*

Prizren, albán. *Prizrendi*, tur. *Perzerin*, znamenité město a dřevní stolice panovníkův srbských, v severových. Albánii, na úpatí Šarské planiny (Šar-dag) u hor Cvilena, na němž jest starý srb. hrad, Paštrika a Koritnika, u řeky Marice a potokův: Veliké, Malé a Střední Řeky; čítá více než 26.000 obyv. (dle Hilferdinga s větší části hl. mohamed. Albáncův, s menší části pravoslavných Srbův, dle Müllera právě naopak; z Albáncův jest více 2000 katolíkův; pak jest zde mnoho Cincarův, Bulharův, Řekův a něco Cikánův). Obyvatelé provozují dosti znam. obchod hl. ve zboží hrnčířském, skleněném a ocelovém. V **P**-ě sídlí paša (pašalik **P**-ský má prý dle Müllera 78.000 d., z nichž 29.000 křesť., napolo katol. a pravosl.), pravoslavný metropolita („vladyka Svatorašský, **P**-ský a Skenderský", t. j. Skutarský), a katolický biskup; jest zde (dle Müllera) 42 mečet, jeden katolický a několik pravoslavných chrámův: sv. Jiří s několika starými rukopisy, sv. Michala archanděla, a chrám Vstoupení Páně, vesměs novější z dob. tur. panství pocházející stavby; z jiných dávných chrámův učiněny mečety, zejména ze znamenitého kláštera a chrámu hradského sv. Michala, vystavěného carem Dušanem, jehož tělesné ostatky zde pohřbené Turci rozházeli, a z chrámu sv. Petky (Paraskevie). **P**-ští Srbové užívají nářečí blížícího se poněkud bulharskému. — **P.** připomíná se dosti pozdě v dějinách srbských; ok. 1187—89 dobyl ho vel. župan Srbský Štěpán Nemanja na Řecích; r. 1183 totiž zmocnil se král Uherský Bela III. území řeckého mezi Srbskem a Bulharskem, zaujímajícího pět biskupství, mezi nimiž i **P**-ské a Skopelské, postoupil ho však již r. 1186 Řekům. Biskupství **P**-ské připomíná se na zač. XIII. stol. (1203) co diécese bulharského primasa v Trnově, o čemž však bližších podrobností se nedostává; ale mezi 12 srb. biskupstvími, jež dle srb. letopisců „postavil" prvý arcibiskup Srbský sv. Sava ok. 1222, uvádí se též **P**-ské (u chrámu p. Marie). V XIII. stol., když králové Srbští posouvali hranice říše své hloub do Albanie a Macedonie, stal se **P.** na místě staré Rasy (nyn. Nového-Pazaru, v. t.) stolicí zmáhajícího se Srbska, nejspíše za Štěpána Milutina (listina vydaná v **P**-ě r. 1289), ne-li dříve. Zejména zde rád přebýval car Štěpán Dušan, který zde vydal několik listin, a vystavěl (ok. 1348?) kostel a klášter sv. archandělů Michala a Gabriela. (Srv. *Glasnik druž. srb. sl.* XV.). Biskupství **P**-ské, ok. 1302—1306 znova ustrojené, nazývá se za Štěpána Milutina a Štěp. Dušana též metropolí. V **P**-ě sídlil taktéž kníže Lazar. Po nešťastné bitvě Kosovské (1389) sídlili knížata Srbští již jinde, hl. v Srebrniku, Bělehradě a Smederevě. R. 1455 dobyli konečně Turci **P**-u a blízkého Prizrence, místa nyní neznámého. *Pf.*

Prizulové dřevo v. Brasilské dřevo.

Přízvučný verš, akcentní v., verš, jehož skladba spočívá na pravidlech přízvuku č. akcentu (v. t.), na rozdíl od veršů, založených na pouhém rhythmickém počítání slabik aneb na měření jich trvání (délky a krátkosti) dle pravidel časomíry (v. t.); ostatně srovnej Metrika a Prosodie. *rch.*

Přízvuk (tón, lat. *accentus*), hlas zvýšený, jímž se v řeči jistá slova aneb v slovech jisté slabiky vyslovují, o čemž šíře v. Akcent. **P.** třeba lišiti od názvuku, kterýmž se, nehledě k výšce zvuku, naznačuje zvláštní způsob zvuku, líčící povahu citů, do pronešených slov vloženou aneb je provázející, u př. žalost, radost, strach, nadšení, kleslost mysli, nejistotu a t. d. Dle toho jest **p.** živlem grammatickým a logickým, názvuk pak psychologickým při přednášení; onen více obrysem č. konturou, tento vyplněním jejím barvami. *rch.* — **P.** průtažný v. Circumflexus. — V hudbě slove **p.** kladení výrazu na přináležící notu, a jest dvojí, totiž: 1) **p.** pravidelný, a 2) **p.** nepravidelný. Pravidlo **p**-u pravidelného zní: Z dvou časův dá se na první čas **p.**, kdežto čas druhý jest **p**-u prázden. **P.** ten neboli značnější sesílení zvuku nazýváme **p.** těžký (*thesis*), opačně **p.** lehký (*arsis*). **P.** pravidelný se nikdy nevyznamenává. **P.** nepravidelný nalézá se tam, kde toho vůle skladatelova za dobré uznala. (V. Akcent). *Pna.*

Přiživný neb cizopasný v. Parasita a Parasiti.

Prjaslav (*Prjeslav*) v. Prěslav.

Prjepolje v. Prěpolje.

Pro, lat. předložka, pro, za, dle. **P.** *et contra*, pro a proti, za něco i proti tomu. — **P.** *confesso et convicto*, za přiznavšího se a usvědčena (míti někoho). — **P.** *contante*, ital. za hotové zaplacení. — **P.** *continuatione*, ku pokračování (děl nebo spisů). — **P.** *copia*, za opis. — **P.** *forma*, jen tak na oko. — **P.** *futuro*, pro budoucnost. — **P.** *gradu* disputovati, míti veřejné hádání pro dosažení doktorátu. — **P.** *libitu* dle libosti. — **P.** *memoria*, skráceně **p. m.**, na památku, slove spis, kterým se něco v paměť uvádí nebo v paměti chce uchovati. — **P.** *tempore*, skráceně **p. t.**, toho času, na ten čas.

Proavus, lat. praděd; **proavia,** prababa.

Probabilismus, povrchný způsob pojednávání o vědeckých úkolích a řešení jejich úloh, jenž na místě zřetele k důkladnosti založené na spolehlivých, veskrz dostačujících důvodech spokojuje se s pouhou, menší větší pravděpodobností. Věc jest proň rozhodnuta, dají-li se pro ni vůbec uvésti nějaké důvody, při čemž nehledí se ni k tomu, aby míra důvodů byla úplna, ni k tomu, aby důvody vesměs byly přesné, vzhledem k pravdivosti své a k skutečnosti nad veškeru pochybnost vynešené. Ve formě této bývá **p.** přirozenou důsledností skepticismu (v. t.), jenž se

principielně zná k zásadě, že není pro člověka poznavací moc nic jistého a pevně zabezpečeného, že vše podléhá pochybnostem, jež nelze zlomiti nikterak; a tudíž že nutno, pokud vůbec člověku třeba, aby o tom neb onom rozhodoval, spokojiti se pouhou pravděpodobností, jejíž poměrná míra dle okolností zde větší onde menší jest. Pachtiti se za rozhodně platnými důvody, honiti se za základy naprosto pravdivými, jest dle takového náhledu ovšem netoliko věcí marnou, než spolu nerozumnou, kterouž mrhá se čas i síla, a to o nic lépe, než když snivec za svými přeludy se bere. Patrno, že při podobných zásadách se stanoví pravidlem co ledva připuštěno býti smí za výminku tu, kde skutečně povaha věci aneb nedosti vytříbený ještě názor člověka v případě nutně potřebného rozhodnutí jinak nepřipouští souditi než na základě kusých známostí, tudíž nedosti určitě rozhodujících důvodů. Jest ovšem pravda, že člověk přečasto odkázán jest k rozhodování na základech neúplných, avšak předce nejde z případů těch, byť byly sebe četnější, oprávnělost povrchnosti, lehkověrnosti a mělkosti, které se otevrou dokořán brány, učiní-li se základní myšlénka p-mu povšechným vodítkem vědeckých snah. Ještě povážlivějším jeví se stanovisko p-mu u příčině prakticko-ethické. O ethické hodnotě vůle a činu nerozhoduje se pak dle nutné evidence ethických ideí, než dle toho, zdali se vůbec pro hodnotu tu uvésti dají jakés důvody pravděpodobné, a vztahující se zejména zhusta k úvaze o tom, čeho se činem tím dosáhnouti dá, zdali posloužiti dovede jakémus dobrému účeli a t. d. Velmi dlouhá řada otázek podrobných, jež sobě kladla nezřídka **kasuistika**, rozřešována bývala na základě p-mu spůsobem ethicky přečasto dosti lehkovážným, ač při tom bývalo ješitné bystrosti nazbyt. Hlavní princip, jež tu v popředí se klade, bývala známá i pověstná věta, že účel posvěcuje prostředky, z níž ovšem vypřísti se dal pojem dovoleného s objemem ku podivu pružným. K tomu přidružil se ještě zřetel k autoritám, jichž výroku při rozhodování o chvalitebnosti činu se kasuisté dovolávali, vykládajíce nezřídka spůsobem násilným, matouce všelikými kličkami zdravou nepodjatost mravního vědomí svého čtenářstva. Výtka prakticko-ethického p-mu vrhá se obyčejně na jesuity z dob zkázy řádu, a to zajisté právem, avšak též směry kabalistické a mystické nezůstaly ho prosty. *Dch.*

Probabilita (lat. *probabilitas*), pravděpodobnost, něm. *Wahrscheinlichkeit.* Když nelze nabyti úplného přesvědčení o pravdivosti nebo skutečnosti něčeho, avšak více důvodův na to máme že tak jest nežli na to že tak není, pravíme že je pravdě podobno; je-li většina důvodův odporných, pravíme že není pravdě podobno. Jsou li všecky vůbec možné důvody příznivy, žádný odporen, mění se p. v jistotu, pravíme: jest jisto; je-li příznivých důvodův tolik co záporných, pravíme že jest nejisto č. pochybno. Majíce p-tu za neúplnou jistotu č. část jistoty, a předpokládajíce, že všecky důvody rozhodující o pravděpodobnosti rovné váhy jsou, máme p-tu mathematickou, jež vyjadřuje se počtem příznivých důvodův, děleným číslem všech důvodův možných. Mám-li v nádobě dvě bílé a tři černé kuličky, je pravděpodobnost, že na první tah bílou vytáhnu, $^2/_5$, že černou $^3/_5$, t. j. kdo by se na prvé vsadil, v delší řadě tahův za každých 5 dvakráte vyhraje a třikráte prohraje; kdo na druhé se vsadí, naopak na 5kráte 3kráte vyhraje, 2kráte prohraje. Z nadřečeného jde, že mathematický symbol jistoty je jednice, nejistoty $^1/_2$; je-li p. $> ^1/_2$, pak je věc pravdě podobna, je-li $< ^1/_2$, nepodobna. Může-li se počet všech vůbec možných případův, příznivých a nepříznivých, určiti pouhým rozumováním a na základě podmínek v samé úloze obsažených, máme p-tu *a priori* (theoretickou), na př. ve hře kostkami, v loterii atd.; p. *a posteriori* (zkušebná) může jenom na základě pozorování určena býti, na př. pravděpodobnost, že se někomu na železnici nebo na moři nehoda stane. P. složitá jedná o tom, přihodí-li se z několika možných případův jeden, a rovná se součtu p-ty pro každý ten jednotlivý případ; pravděpodobnost, že se několik možných věcí zároveň přihodí, rovná se součinu pravděpodobností částečných každého případu; pravděpodobnost, že se tentýž případ *n*kráte po sobě přihodí, rovná se *n*té mocnosti jednoduché p-ty atd. Vyčíslení p-ty složité (výhry v kartách, kostkách, loterii) je někdy nad míru nesnadné, poněvadž je potřebí ostrovtipu k určení všech možných případů a k rozsouzení, jsou-li všecky rovně možny. Protož i mathematikové jako Dalembert se tu zmýlili, a počítářství pravděpodobné (lat. *ars conjectandi*, franc. *calcul de probabilité*, něm. *Wahrscheinlichkeitsrechnung*) bylo jen přičiněním nejvyšších mathematikův k nynější své dokonalosti přivedeno. Zakládá se hl. na kombinatorské analysi, části mathematiky, jež určuje všecky kombinace, které možno složiti z určitého počtu případkův. Praktická důležitost počítářství pravděpodobného jde hl. na loterie (t. na vyčíslení výhry, která se hráči po spravedlivosti vyplatiti má, když vyhrál) a na zařízeni ústavů pojišťovacích, dílem pro škody, dílem pro akcie, renty (tontiny) a pense (pojištění života). Mnohý takový ústav, zařízený na chybných základech mathematických, přilákal velikými výplatami četné členy, kvetl několik let a připravil pak i majitele i členy na mizinu. Základ vyčíslení tvoří tabule smrtelnosti (mortality), t. j. přehled počtu osob umírajících každý rok z jistého počtu (1000 neb 10.000) zároveň narozených. Z takové tabule možno vyčísliti, kolik let života dle p-ty ještě zbývá člověku stojícímu v 20-ém, 30tém atd. roce života, a vklad jeho musí býti obráceně poměrný tomuto číslu. Rozumí se ostatně, že taková tabule platí jen pro zem a dobu, v níž povstala, jakož i zařízení těch ústavův samo (obzvláště v Anglii oblíbených a četných) nesčíslné proměny připouští. — Také o p-tě, že nějaký úsudek spravedlivý jest, že volba v skutku vůli většiny vyjadřuje atd., dává počítářství pravděpodobné zanímavé výsledky. Pomocí jeho naučil nás Gauss ve přírodných vědách vyčísliti z četných pozorování jednoho a téhož výjevu, různících se od sebe, resultát ten, jenž ku pravdě nejvíce se blíží (methoda nejmenších čtverců̊v), o čemž v. Jac. Bernouilli *Ars conjectandi* (1713); Laplace *Essai philosophiques sur les probabilités* (1819); *Traité analitique des probabilités* (1820); Poisson *Récherches sur la probabilité des jugemens* (1837); Moser *Die Gesetze der Lebensdauer* (1839); Jahn *Die Wahrscheinlichkeitsrechnung* (1839); Cournot *Théorie des chances et des probabilités* (1843); Dienger *Methode der kleinsten Quadratsummen* (1861). *Šfj.*

Probatika (lat. *probatica*, t. *disciplina*) zkouška, kterou jistá potřebná schopnost osvědčiti se má. Tak na př. slove p. kázaní, jež odbýti musí kandidáti kanovnictví při kostelích Vyšehradském a Svatovitském v Praze, na zkoušku, mohou-li se ctí úřad kazatelský v řečených chrámech zastávati.

Probatum est, lat., zkušeno jest, lze se na to spolehnouti.

Problem (lat. a řec. *problema*), vlastně tolik

co před-loha neb ú-loha t. j. něco, co nám je položeno v cestu, co odstraniti a přemoci musíme neb aspoň máme, chceme-li vůbec dále kráčeti. Je však **p.** dvojí, theoretický a praktický. Theoretický **p.** zakládá se na zodpovídání nějaké otázky, kteroužto odpovědí buď nějaký pojem vyjasniti, buď nějaký úsudek potvrditi hodláme. Praktický **p.** ale je vykonání nějaké práce, provedení jakéhosi úmyslu a uskutečnění nějakého směru. Obyčejně mluvívá se jen o theoretickém **p**-u. Pročež má hlavně každá věda množství **p**-ů, a mezi nimi mathematika a filosofie obzvláště. **P.** není však totéž co thesis (klad) neb thema (úkol), poněvadž jimi vyrozumíváme hlavně jen úsudkům, které ještě důkazu čili dokladu dospěšni nejsou, jelikož **p.** může býti i pouhý pojem, ku př. rozluštění, zdaž negativné čili záporné veličiny jsou něčím neb ničím, zdaž pojem pouhého předmětu je možný neb nic, a podobné. *Hš.* — **P.** tří těles nazývá se úloha kosmické mechaniky, určiti pro každou dobu postavení oběžnice v prostoru světovém, působí-li na ni mimo slunce ještě jiné těleso přítažné. Kdyby planety byly podrobeny jenom přítažnosti slunce, pohybovaly by se úplně tak, jak toho vyžadují zákony Keplerovy; poněvadž ale i vzájemně na sebe působí přítažně a to tím více, čím blíže u sebe stojí, odchylují se více méně od dráhy sluncem jim vyměřené, v celku však jen nepatrně, jelikož hmota sluneční 720krát převyšuje hmotu všech ostatních těles soustavy planetární. Chceme-li tedy docela určitě znáti polohu některé oběžnice, musíme do počtu uvésti nejen působení slunce, nýbrž i všech ostatních oběžnic a družic. Úloha ta má ale do sebe nepřekonatelných obtíží; i volí se tedy mimo slunce jenom ještě jedna oběžnice a sice taková, která největší vliv jeví na její pohyby, čímž do počtu přicházejí jen tři hmoty, tři tělesa, odkud pojmenování celé úlohy vzalo svůj původ. Velmi důkladně spracoval úlohu tuto Laplace v klasickém díle *Mécanique céleste* a Lagrange v *Mécanique analytique*. (V. Poruchy a Přítažlivost). *Std.*

Problematický (z řec.), záhadný, nerozhodnutý, pochybný.

Proboscidea, chobotnatá zvířata, čeleď ssavců tlustokožnatých čili mnohokopytných (*Multungula*), vyznačujících se dlouhým chobotem (rypákem, prodlouženým a velmi pohyblivým nosem) a mohútnými tesáky. Sem patří rod slonů a některá zvířata předpotopní.

Proboszczowicz Petr, prof. akademie Krakovské, astronom a astrolog za Sigmunda Augusta, který se řídil i v důležitých věcech astrologickými jeho pozorováními. Vydal tiskem *Wypisanie komety widzianej w Krakowie i okolicznie lata Bożego 1556* (v Krakově 1556); *Kalendarz krakowski na r. 1558.*

Probošt (z lat. *proepositus*, představený). **1)** První hodnostář při metropolitních (ku př. v Praze, Olomúci) a někdy i katedrálních (ku př. v Budějovicích) kapitolách, tak že **p.** bezprostředně za arcibiskupem neb biskupem v důstojnosti stojí; **2)** první důstojník při některých kolegiatních kostelích a kapitolách, ku př. na Vyšehradě, v Boleslavi; **3)** představený několika duchovních při některém znamenitějším kostele čili u větším okresu žijících, ku př. **p.** Svatohorský, Roudnický (co první duchovní bývalé župy Roudnické). **4)** Též tak sluli laikové, kteří účastenství měli v správě jmění zádušního. **P**-ové kněžské důstojnosti obyčejně bývají bohatěji nadání, a mívají právo o slavnostech oblékati se do pontifikalií. — U protestantů (ku př. v Meklenburce) sluje **p.** duchovní, který lépe jsa nadán má dozorství nad jistým okresem církevním; patrně zaujím[á] místo bývalého **p**-a katolického.

Probrachys (řec.), v metrice stopa skládající [se] z jedné krátké a čtyr dlouhých slabik: ᴗ — — — —, ku př. *křivopřísežník.*

Probus Marcus Aurelius, nar. v Sirmi[u] v Pannonii, zvolen byl 276 po Kr. za Římského císaře, zapudiv Floriana v Evropě a Africe za císa[ře] prohlášeného. **P.** byl panovník moudrý a hrdinný, zavedl pokoj a pořádek v říši a bránil důrazn[ě] hranice severní proti nájezdům loupežným; vojáky, kteří neúčastnili se boje, zaměstnával opravováním měst, zakládáním vinic na Rýně a Dunaji. Přísno[s]stí, jakou držel vojsko na uzdě, upadl v nelásk[u], až vypuklo zbouření proti němu a **P.** zabit u Sirmia 282. Po něm byl císařem M. Aurel. Carus.

Probužna, ms v Haliči, v kr. Čortkovském [v] okr. Husiatynském s 2069 ob. (1857).

Procaccini [prokačíny], jméno ital. rodiny malířské, v jejímžto čele stojí **1)** Ercole **P.**, narozen v Bononii r. 1520, zakladatel eklektické školy Milánské. Jeho díla nejsou sice tak vynikající, a[le] bedlivě provedena a prosta všeliké manýry. Zemř[el] po r. 1590. Nejznamenitějším jeho žákem byl jeho syn **2)** Camillo († v Bononii roku 1626), který nápodobovav dosti zdařile Correggia i Parmigianina, při tom nikoli nezanedbával přírody, jen že nejsou všecky jeho práce stejné ceny; ke zdařilejším z nich náleží: *Madonna s dětátkem* v kostele S. Maria [del] Carmine v Miláně; *Pastýři, vzdávající úctu Ježíšku* ve Breře tamtéž; *P. Maria s Ježíškem a sv. Josefem* v pinakothece Mnichovské. Mimo to ryl též výtečně leptacím spůsobem několik listů, jako jsou: *Odpočinek Panny Marie na útěku do Egyptu* a *Panna Maria s dětátkem na tribuně a se sv. Petrem a Antonínem.* Mladší bratr tohoto **3)** Giulio Cesare († též r. 1626) snažil se neméně horlivě a s [do]brým úspěchem nápodobovati Correggia. Do[k]obraz toho druhu jest od něho v Berlínském muse[u] *Sv. Josef se zjevivším se mu ve snu andělem*; v Belvederu Vídeňském nachází se od něho *S kříže sňatý Spasitel na klíně žalostné matky své, touto, sv. Janem, sv. Maří Majdalenou a jin. svatými oplakávaný*, [a] *Panna Maria s Ježíškem na klíně, s andělíčkem a se sv. Janem Křt.* — Jiný umělec téhož jména byl **4)** Andrea, o němž se ale neví, zdali byl příbuzný předešlých. Nar. v Římě r. 1671, vzdělával se v škole Marattiho, maloval tu ve Vatikáně a v Lateraně a provedl mezi jin. též překrásnou *Auroru* pro marchesa de Carolis. Přijav pak povolání do Španěl stal se tu komorním malířem krále Filipa V. [a] přispěl k ozdobení zámku a zahrad v S. Ildefonso. Mnohé z jeho maleb byly rozličnými umělci ryty, on sám pak ryl mezi jin. též *Učenníky Emauzské* dle Rafaela a *Narození Bakchovo* dle Marattiho, [a] † roku 1734. *Mš.*

Procancellarius, místokancléř, zástupce kancléřův (v. t.).

Proceleusmaticus (z řec.) slove v metrice stopa čtyř krátkých slabik, na př. *milovati.*

Procellaria, buřňák. **P**-ae tvoří zvláštní čeleď ptáků plavců tím vyznačenou, že na zobáku stojí trubky nosní, do nichž se otvory nosní [...] zadní palec chybí. **P**-ae jsou ptáci mořští nejvíce rybami a měkkýši se živící. Hlavní druhy jsou: B. veliký (**P.** *gigantea*) zvící kachny, barvy černé, létá za soumraku a v noci nejraději před bouří, pročež jej námořnící za znamení blížící se bouře mají. Pták sv. Petra (*Thalassidroma pelagica*), na zádech černý, vezpod šedý, má přes křídla bílou žíhu, jen 5" dlouhý, jest nejmenší plavec, žije nejvíce v mořích severních, někdy ale bouří zaneso[n]...

až do středozemního moře se dostává, ba v roce 1821 byli někteří silnými bouřemi až k Vratislavi uneseni. Tělo jejich jest tak tučné, že obyvatelé ostrovů Faroerských pouze knot skrz ně provlékajíce co lamp jich upotřebují. B. lední (*P. glacialis*) 16—20" dlouhý, barvy bílé; na zádech modrošedý, v celém severu velmi obecný, tak že se tučných jeho mláďat jen na Islandě na 20.000 sbírává a nasoluje. *Ggr.*

Procent (z lat.), co přijde na sto neb ze sta, poměr ke stu. Nejobyčejněji vyznačuje se tím slovem úrok ze sta, na př. 5 p-ů, t. j. 5 zl. ze 100 zl. Též se toho slova užívá v chemii k naznačení poměru součástek nějaké látky; v statistice k naznačení poměrů lidnatosti a t. d.

Proceres (lat.) **1)** přední mužové, urození a vznešení; — **2)** ve Španělích členové první komory.

Proces (z lat.), vůbec pochod, postup, děj; spůsob konání nějakého; v právnictví soudní pře (v. t.).

Procesí (z lat. *processio*), církevní průvod, zvl. pak slavný. Okázalá veřejnost, která při nich panuje, má obrátiti pozornost mysli k důležitosti a vážnosti věci, jenž k nim příčinu dala a zvýšiti co možná nejvíce vřelost a horoucnost citu příslušného. Má-li ale průvod takový účinek míti, musí u vzorném pořádku a spůsobem takovým, který by k tomu, proč se vede, přiměřen byl, se díti; tím jen může na mysl lidskou mile působiti, čehož ovšem na mnoze se pohřešuje, a čímž se také p. začasté cílem minou. P. řádná odbývají se každý rok v určité dni (na den Božího těla, sv. Marka, očišťování panny Marie, o květné neděli, na zelený čtvrtek a veliký pátek, na bílou sobotu o slavnosti vzkříšeuí, o křížových dnech a j.); p. mimořádná odbývají se jen v některých případech, na př. v čas přílišného sucha, v čas války, moru atd.; též jsou p. veřejná, která mimo kostel, po městech, vsích a v polích, pak i soukromá, která jen v kostele aneb kolem kostela se dějí, ku př. o zelený čtvrtek, na velký pátek a p.; podobně jsou procesí obecná, v celé církvi uvedená, aneb jen zvláštní, v jistých místech, v jisté doby obyčejná.

Procezovati v. Filtrovati.

Procida [pročida], stará *Prochyta*, ostrůvek as $^3/_4$ hod. již. od mysu Misenského v zálivě Neapolském ležící, podoby podélné, 7 miglií v objemu, velmi úrodný a původu vulkánského; čítá asi 14.000 obyv., hlavně rybářstvím a lovem korálů se živících. Památka řeckého (aiolského) původu zachovala se až do nedávna v řeckém prý kroji paní a dívek. Jediné město t. jm. rozkládá se tarasovitě na jihozáp. pobřeží, majíc nad sebou opevněný zámek, má 4000 obyv. a námořní školu. V středověku náležel ostrov P. Janu Procidovi (v. t.).

Procida Jan, ital. vlastenec, nar. v Salernu ok. r. 1225, † v prvních létech XIV. stol. Pocházeje ze šlechtické rodiny, která měla v lenním držení ostrov Procidu, vyučil se ve svém rodišti umění lékařskému, v kterém záhy dobrého jména nabyl. Jsa horlivým přívržencem Hohenstaufů získal si v znamenité míře přízeň cís. Fridricha II., byl však po jeho smrti od Karla z Anjou proskribován a statků svých zbaven, konečně však přímluvou pap. Klimenta IV. ve svá práva zase dosazen. Byv však po nešťastném pokusu Konradinovu opět vypovězen odešel na dvůr Aragonského krále Petra III., který chtě zjednati platnosti nárokům své manželky Konstance na korunu Sicilskou, P-dy, co muže tamějších poměrů znalého, k záměrům svým užiti hleděl, a proto jej i svým rádcem jmenoval a statky nadal. O tom, kterak P. ve prospěch krále Aragonského pracoval, vypravováno mnoho báječného, poněvadž se vše pod rouškou největšího tajemství dálo; tolik však jest jisto, že P. v rozličném přestrojení navštěvoval náčelníky gibelinů v rozličných zemích italských, aby si jejich pomoc zabezpečil; taktéž odebral se do Cařihradu, kdež uzavřel s císařem Michalem Palaeologem smlouvu ku podporování záměrů Petra Aragonského. Přišed potom do Sicilie jal se i tam přemlouvati šlechtice, kteří i s lidem úpěli pod tyranskou vládou Karla z Anjou, aby podali korunu Petrovi Aragonskému. Po krvavých událostech siciliánských nešpor, v kterých P. neměl přímého účastenství, a které byly toliko nepřipraveným výbuchem hlubokého nepřátelství a zášti Siciliánů proti jich cizím utlačovatelům, zůstal P. i dále důvěrným rádcem Petra Aragonského a jeho dvou synů, Jakuba a Fridricha, jenž byli po sobě králi Sicilskými. Slovutný ital. básník Giov. Niccolini obral si P-du za hrdinu své vlastenecké tragédie *Giovanni da Procida.*

Proclus v. Proklus.

Procnias, chapač, rod amerických ptáků zpěvavých, příbuzných našim sýkorám; zobák jest rozštípen až pod oči, u kořene široký, nozdry jsou peřím přikryté. Ptáci ti žijí pospolitě a živí se jahůdkami. P. *nudicollio*, 12" dlouhý, sameček jest sněhobílý, jen holé hrdlo a víčka oční jsou barvy zelené, plístové, samička jest zelená, barvy čížkové, vezpod žlutě a černě skvrnatá, temeno a hrdlo má černé, krk bělavě a žlutavě pruhovaný. Žije v pralesích tropické Ameriky, kdež jeho zpěv, tlučení na zvon podobný, daleko slyšeti jest. P. *carunculata* zpívá podobně předešlému; a j.

Proconsul v. Prokonsul.

Procter 1) Bryan Waller, básník angl., známý lépe svým pseudonymem Barry Cornwall, nar. v Londýně okolo r. 1790. Studoval v Harrowu, kdež Byron byl jeho spolužákem, pak stráviv nějaký čas co právní zástupce ve Wiltshiru přestěhoval se do Londýna a 1831 stal se advokátem. Dráhu spisovatelskou nastoupil r. 1819 vydav *Dramatic scenes and other poems*, kteréžto básně napsal „na ukázku,“ jak sám pravil, „slohu přirozenějšího než jaký panoval po dráhnou dobu v dramatické literatuře anglické.“ Potom vydal četné básně a dramata, z nichž jmenujeme: *Marcian Colonna, an italian tale; with three dramatic scenes, and other poems* (1820); *A sicilian story, with Diego de Mantilla and other poems* (1820); *Mirandola, a tragedy* (1821); *The flood of Thessaly, and other poems; Poetical works* (3 sv. 1822); *Effigies poeticae* (1824); *English songs and other small poems* (1832); *Essays and tales in prose* (1851). P. napsal též životopis Edmunda Keana a memoir o Shakespearu. Jeho *Mirandola* se dávala se značným úspěchem v Convent Gardenu, a mnohé z dramatických jeho kusův, psané slohem spisovatelů z dob královny Alžběty, považovány jsou za velmi podařené. Více však se proslavil P. písněmi svými, z nichž některé se hodí ku podivu dobře k hudbě, jsouce rovněž zdařilé v citu i dikci. — **2)** Miss Adelaide Anne P., dcera před., přispívala už r. 1853 do týdenníku *Household Words*, jejž redigoval Charles Dickens, básněmi pod pseudonymem Miss Berwick. R. 1858 vydala sbírku básní *Legends and lyrics* (5. vyd. 1860; nové ilustrované vydání, k němuž napsal Charles Dickens úvod, vyšlo 1865) a *A second volume of legends and lyrics* (1865), v nichž se jeví u veliké míře vděk a

lahoda, jakými otec její vyniká. **P.** † 2. února 1861. *Sob.*

Procul (lat.), daleko, opodál. — **P. absit**, vzdálen budiž. — **P. a Jove p. a fulmine**, daleko od Jupitera, daleko od blesku t. j. chceš-li se vyhnouti nebezpečí, vyhni se tomu, od koho nebezpečí pochází.

Proculejus C. Varro Muraena, římský rytíř a důvěrník císaře Augusta, horlivý podporovatel věd. **P.** stal se za starého věku proslulým láskou a obětavostí k svým bratřím; neboť když tito ve válkách občanských o své jmění přišli, rozdělil se s nimi o svůj podíl stejnými díly. Od Augusta byl poslán do Egypta, aby královnu Kleopatru jal a živou do Říma přivedl. *Rs.*

Proculus 1) Julius, římský senátor, jenž prý, když Romulus přehlížeje vojsko náhle zmizel, před shromážděný lid předstoupil, udávaje že se mu Romulus na vrchu Quirinalském zjevil a mu oznámil, že bude pode jménem Quirinus ochranným bohem Římanův. — **2)** Sempronius **P.**, znamenitý právník římský z dob Caligulových, Claudiových a Neronových, zakladatel a náčelník právnické školy *Proculianův.* Z četných spisův jeho jsou výňatky v pandetkách. *Rs.*

Procura v. Prokura.

Procurator v. Prokurator.

Procyon v. Rakun.

Prodatorius v. Datoria.

Prodej. P. a koupě náležejí k nejdůležitějším smlouvám, ježto se v obecném životě dělají. Mocí této smlouvy pouští jedna strana jistou věc za určitou cenu straně druhé. Cena tato musí smluvena býti v penězích, neboť pouští-li se někomu jistá věc za jinou věc, není to **p.**, nýbrž směna. Smluví-li se ku př. cukrárna s někým, že mu dá centnýř cukru za 60 cent. řepy, vyměňuje toliko cukr za řepu; udá-li však ve smlouvě cenu peněžitou, ku př. 50 kr. za cent řepy a zl. 30 za centn. cukru, pak ovšem se říci může, že od něho 60 centů řepy po 50 kr. koupila a jemu naproti tomu centnýř cukru za zl. 30 prodala (*Vš. obč. z.* §§. 1045—46; 1054). **P.** a koupi lze vykonati buď mezi přítomnými nebo vzdálenými osobami, a smlouva o to může býti učiněna buď ústně nebo písemně. Mezi přítomnými velí zákon, aby o návrhu ke koupi nebo **p**-i ihned dáno bylo vyjádření, sice navrhovatel jinak návrhem svým déle vázán není (*Obch. z.* čl. 318). Při návrhu, jenž by učiněn byl mezi nepřítomnými, zavázaným bude navrhovatel až po tu dobu, v kteréž, když odpověď řádně a v pravý čas byla odeslána, očekávati může, že dojde (ku př. poštou, po dohodci, po poslu atd. *Obch. z.* čl. 319). Nabídnutí ku **p**-i, kteréž se znatelně mnohým osobám, jmenovitě podáním cenníků, seznamů skladových, ukázek nebo vzorů děje, aneb při kterém se zboží, cena nebo množství určitě nenaznačuje, není závazným návrhem ku **p**-i (*Obch. z.* čl. 337). Přijetí s výminkami anebo obmezeními pronešené pokládá se za zamítnutí návrhu, spojené s návrhem novým (*Obch. z.* čl. 322). **P.** a koupě smluviti se může s rozličnými výminkami, a sice: a) vzhledem k dodání zboží, aby se stalo buď hned nebo v určité lhůtě najednou (ku př. koncem příštího měsíce), nebo ve více určitých lhůtách (ku př. 50 centn. oleje v měsíčných lhůtách po 10 centn.), nebo do jisté doby, kdykoli najednou nebo ve lhůtách libovolných atd. Někdy se při smlouvě o dodávku zboží platí premie, za niž ten, kdo ji k sobě přijímá, zavázán jest splniti smlouvu, kdo však ji platí, oprávněn jest žádati za splnění smlouvy, sám však může od smlouvy odstoupiti. Smlouva taková zcela se podobá smlouvám o státní a j. papíry na burse (v. Bursovní tržba). b) Vzhledem ku placení, aby se předse vzalo buď hned po odevzdání zboží v hotovosti, nebo v jisté lhůtě (**p.** na úvěr 3, 4měsíční atd.). **P.** na úvěr pak může býti buď na účet (na pořádnost v knihách účtovanou, dluh účetní), nebo na směnku, v kterémž posledním případě směnkuje prodavač na kupovače a tento akceptuje směnku. Lhůta počítá se mezi kupci od toho dne, kterého klade prodavač účet, nikoliv ode dne, kterého obdržel kupovač zboží, poněvadž se počítá kupovači „o jeho ujmě“ (v. Faktura). c) Koupě dle ukázky nebo vzoru, při níž kupovač jen tehda vázán jest smlouvou, když jest zboží dle ukázky nebo vzoru (*Obch. z.* čl. 340). d) Koupě na ohledání nebo na zkoušku, když kupovač zboží dříve ohledati nebo zkoušeti chce, nežli koupi schválí. Vyminěná-li jistá lhůta, do které se vyjádřiti musí, a nechá-li ji kupující mlčením projíti, pokládá se to za schválení (*Obch. z.* čl. 339). Pokud se kupující neprohlásil a lhůtu nepromeškal, může zboží vrátiti bez udání všeliké příčiny, když není po jeho vůli, což se zvláště při modním zboží často státi může. e) Koupě ke zkoušce jest bezvýminečná, když kupující menší částku zboží na jisto koupí, aby ho později více koupil, shledá-li je po své vůli (*Obch. z.* čl. 341). Jest-li že zboží nebo jiné věci movité od kupce v jeho obchodech byly prodány a odevzdány, tedy ten, kdo jich bezelstně nabyl, dojde k nim vlastnického práva, třeba by prodávající vlastníkem nebyl. I všeliké zástavní a jiné právo pomine, nebylo-li nabyvateli při prodávání známo (*Obch. z.* čl. 306). To platí i tehda, když byly věci ukradeny nebo ztraceny, a sice při papírech na majitele svědčících již dle *Obch. z.* čl. 307., při jiných věcech dle *Vš. z. obč.* §. 367., poněvadž jest ustanovení v něm obsažené příznivější, nežli v *Obch. z.* čl. 306 4. odstavci (v kterémžto posledním článek 306 při kradených a ztracených věcech platnosti nemá). Svrchu psaný §. 567 zní totiž takto: „Žalobou vlastnickou nemůže se k bezelstnému držiteli věci movité hleděti, když dokáže, že ji nabyl buď ve veřejné licitaci, nebo od někoho, kdo má právo v takových věcech obchod vésti, anebo za plat od toho, komu ji žalobník sám k užívání, ke schování nebo v kterémkoliv jiném úmyslu byl svěřil. V těchto případnostech nabývá držitel bezelstný práva vlastnického, a předešlý vlastník může jen na těch nahražení škody žádati, kteří mu z toho jsou právi.“ *Obch. z.* čl. 308 pak dí, že se v zákonech zemských ničeho nemění, obsahují-li ustanovení držiteli ještě příznivější nežli v obou čl. 306. a 307 *Obch. z.* Mohl-li však držitel podstaty podezření míti, že předek jeho byl držitel obmyslný, buď již z povahy věci na se převedené, nebo z ceny její patrně příliš skrovné, nebo z povědomých vlastností osobních předku svého, z jeho živnosti neb z jiných okolností: tedy povinen jest jako držitel obmyslný věci vlastníkovi (jemuž ukradeny byly nebo ve ztrátu přišly) postoupiti. Srv. též Contant. *Sa.*

Prodigium (lat.) slul starým Římanům každý neobyčejný úkaz ve světě smyslném, kterého si nedovedli vysvětliti a jejž pokládali za výsledek působení vyšších mocí a tudíž za jakési znamení. Od **p**-ia lišilo se *omen* (v. t.) hlavně tím, že omen bylo znamení slyšitelné (ač nikoli vždycky), **p.** však viditelné. K vysvětlování **p**-ií zřízen byl v Římě zvláštní druh kněží, augurové (v. t.).

Prodikos, řec. filosof, nar. na ostrově Keosu v moři Aegejském, žil as v 86. olympiadě (432—428 př. Kr.). Počítán jest obyčejně k sofistům, jak to nalézáme již u Platona, který ve svém *Protagorovi* uvádí jej rozmlouvajícího s jinými sofisty, jako

Kritiem, Hippiem a samým Protagorem. Byv vyslán od svých spoluobčanů ve veřejných záležitostech do Athén, tam jak se zdá i zůstal a řečnictví vyučoval, zároveň s nejpřednějšími muži oné doby, jako Sokratem, Xenofontem a Thukydidem obcuje. Z jeho řečí ničeho se nezachovalo mimo alegorii *O Herkulovi na rozcestí*, kterou podrobně vypravuje Xenofon v II. knize svých *Pamětí o Sokratovi*.

Prodlení *(mora)* slove v právnictví zavinění záležející v tom, že někdo povinnosti své v čas nedostál. Povinnost ta může záležeti v zaplacení dluhu nebo v přijmutí pohledávky, a proto se rozeznává **p.** dlužníkova *(mora solvendi)*, nebyla-li povinnost v čas zaplacena, a **p.** věřitele, nebyla-li od něho pohledávka, jejížto zapravení v čas nabízeno bylo, přijata *(mora creditoris)*. Škoda **p**-m způsobena musí býti tomu, kdo tím utrpěl, nahražena a záleží obyčejně v úrocích z **p.**, které u nás 4% a při **p.** z jednání obchodních 6% obnášejí. *Sko.*

z **Prodolone** páni v. Colloredo.

Prodromus, řec. předchůdce; zvláště dáván ten název úvodu neb předběžné rozpravě, v které spisovatel prozatím základní rysy nějaké soustavy vědecké podává, dle které v hlavním svém spisu říditi se zamýšlí; v tomto smyslu slove pak **p.** proprava.

Producent (z lat.), dobyvač, výrobce, vyrábitel, zhotovitel, zejména pak vzdělavatel surovin, co opak konsumenta (v. t.). V právnictví slove **p.**, kdo ve přech důkaz vede, dokazovatel. **P.** slove též ukazatel nějaké listiny.

Produkce (z lat.), opak konsumce (v. t.), dobývání věcí, kterých dříve vůbec, anebo aspoň v takovém spůsobu nebylo, jak se nám nyní objevují; tudíž každá činnost sil lidských neb přírodních, kterou člověku rozmanité věci k jeho účelům se poskytují, buď si to již v oboru dobývání plodin surových, aneb v oboru těžení průmyslového, kterým ony se zušlechťují a pro rozmanité potřeby života lidského upravují; ve smyslu tom značí **p.** dělání, robení, vyrábění, výroba. Totéž platí o těžení duševním, které v sobě zahrnuje vše, co upotřebením sil a činností duševních ve vědě a umění, neb i v jiných zevnějších stránkách praktického života se vyrobí. — **P.** v gramatice tolik co dloužení, prodlužování. — **P.** divadelní, hudební atd. tolik co divadelní, hudební provozování.

Produktivní, (z lat.) plodný, plodivý, úrodný; **p.** kapitál slove jistina, jenž vkládá se do nějakého závodu k vyrábění nových statků.

Prödlitz v. Brodek.

Proëgumena čili *procatarctica* (t. *causa*) jest vzdálenější, přípravná, náchylnost zvyšující příčina nemoci. Tak na př. jest alkoholisace zneužíváním nápojů lihových vzniklá vzdálenější příčinou mrtvice, kdežto nával krve k mozku jest její příčinou nejbližší *(causa proxima)*. *Mr.*

Pröhle Heinrich, spis. něm., nar. 4. čna 1822 v Satuelle u Neuhaldensleben, stud. 1843—46 v Halle a Berlíně filologii a dějepis, oddal se 1848 činnosti publicistické a žil s počátku r. 1849 v Rakousku, pak v Berlíně; od r. 1850 obíral se studováním žití prostonárodního zvláště v Dolních Sasích, pročež se zdržoval střídavě na Horním Harzu v Zellerfeldě, Lerbachu, Nöschenrodu. Nyní jest učitelem na Luisenstadtské reálce v Berlíně. Sps. *Gedichte* (Lps. 1859), sbíral pohádky a pověsti na Harzu, jež vydával pod názvy: *Aus dem Harze* (2. vydání, t. 1857); *Harzsagen* (2 sv., t. 1853—56); *Harzbilder* (t. 1855). Mimo to sepsal biografii Jahnovu (t. 1855) a Bürgerovu (1857); zvláště pak zasluhují zmínky jeho *Deutsche Sagen* (t. 1863).

Proëtus (Προῖτος), syn Abantův a Okaleiin, blíženec Akrisiův, s nímž v ustavičném sváru žil. **P.** podlehnuv co mladík v boji proti Akrisiovi utekl se do Lycie ke králi Jobatovi, a pojav dceru jeho Anteiu (dle jiných Sthenoboiu) za manželku zmocnil se vlády nad Argolidou, jsa v tom podporován brannou mocí tchána svého. Na to vládnul v Tirynthu, kdež mu Cyklopové nedobytný hrad vystavěli. Dcery **P**-tovy Lisippe, Ifinoë a Ifianassa, obyčejně **P**-tovny (Προιτίδες) zvané, vynikaly sličnosti a lepotou, ale jsouce hrdy a bezbožny opovrhovaly bohoslužbou Dionysovou; dle jiného podání opovrhovaly, majíce sebe za sličnější, bohyní Herou a ctihodnou svatyní její. Proto potrestány byvše ohyzdnou nemocí (vyráženinou na hlavě a lišeji po těle) a šíleností bloudily Peloponesem a nakazily svou šíleností i ostatní paní argivské tak, že děti své zabily. Konečně uvolil se věštec Melampus, že vyléčí šílené **P**-tovny, vymíniv si za to větší část říše **P**-tovy pro sebe a bratra svého. S vybranou četou mladíkův jal se Melampus pronásledovati šílené ženy až do Sikyonu. Na tomto tažení zemřela Ifinoë; ostatní dvě **P**-tovny byly očištěny u pramene Anigru, načež Melampus Ifianassu a bratr jeho Bias Lysippu za manželky pojali. Nástupcem **P**-ovým ve vládě byl syn jeho Megapenthes. *Rs.*

Profanus (lat.) znamenalo Římanům člověka takového, který neměl přístupu do svatyně (*fanum*) na př. pro nějaký zločin, kterého se byl dopustil; pak a zvláště člověka do mysterií náboženských nezasvěceného. V mluvě církevní znamená **p.** tolik co světský, opak to církevního, biblického, duchovního neb náboženského; přichází však i ve smyslu potupném, značíc tolik co sprostý, nemravný, hanebný atd. Odtud profanace, zneuctění, zhanobení, zejména předmětů náboženských a církevních, užívá-li se jich k účelům světským aneb docela nemravným.

Profecie *(prophetiae sine titulo*, proroctví) slovou části z písma, jež se v soboty před božím hodem velikonočním a svatodušním před svěcením křestné vody čtou. Na první sobotu má jich misál římský dvanácte, na druhou šest.

Profes, (z lat. *professus*, přiznavší se), kdož po uplynutí noviciátu (v. t.) slavné sliby složí a tak údem řehole čili řádu se stává.

Profese, profesí (lat. *professio*), přiznání **1)** skládání slibů klášterních neb řeholních; **2)** stav, povolání, zaměstnání, živnost.

Profesor. U Římanů nazýval se za dob císařství *professor* veřejný, vládou ustanovený a placený učitel gramatiky a rhetoriky, někdy i dialektiky. Mimo Řím stávalo i v jiných větších městech, ovšem dosti pořídku, takových veřejných učilišť, na nichž vyučováno zmíněným předmětům. Později, jmenovitě po úpadu starořímské říše, zanikl tento název, a když počátkem středověku opět jaly se probuzovati vědy a umění, nazýváni jsou žáci vesměs jmenem *professores*, kdežto učitelové jmenovali se *lectores*. Postupem času, zvláště za příkladem university Pařížské, udělovány jsou rozličné stupně hodnosti akademických, jichž zejména škola Pařížská tři rozeznávala: *baccalaureus*, *licentiatus* a *magister* neb mistr. Baccalaureus, jenž zkoušen byv mistrem a za dostatečně schopného uznán, od něhož i hodnost svou obdržel, byl oprávněn cvičiti jednotlivé od mistrů sobě přikázané žáky. Licenciát povýšen byl, po opětovaných zkouškách a schválení se strany celého kolegia mistrů, na svou hodnost od kancléře neb biskupa, a nabyl tím práva vyučovati na veřejné stolici učitelské, avšak bylo se mu spokojiti s učebním předmětem, k němuž nával žáctva byl jen skrovný.

Teprv po delším čase přijat byl licenciát do sboru mistrů. Když ale počet mistrů byl tak přehojný, že nedostávalo se učitelských stolic, nazváni jsou mistři skutečně vyučující *magistri actu regentes* a ostatní *m. non regentes*. Ačkoli v prvních dobách mezi žáctvem a učitelstvem vzhledem ke škole a její representaci nestávalo rozdílu, sestupovali se mistři později přece ve zvláštní sbory (*collegia*), pěstujíce v nich vědu a umění s přesnější badavostí a hlubší dokonalostí. Okolo roku 1600 udělen pak těmto mistrům od států titul **p**-ů, kdežto žáci nazývali se *scholares* neb *studentes*. Název **p.** udržel se až na naše doby a přiřknut byl obyčejně jen učitelům na vysokých školách. Za našich dnů rozeznávají se na universitách **p**-o v é ř á d n í (*professores ordinarii*) a m i m o ř á d n í (**p.** *extraordinarii*); tito vyučují předmětům, pro něž od státu žádná učitelská stolice systemisována není, berou podíl v poradách sboru profesorského, avšak nemohou zvoleni býti za děkany téhož sboru neb za rektory vysokého učení. **P**-ové řádní zaujímají systemisované, obyčejně i lépe placené stolice profesorské a jsou schopni k dosažení zmíněných hodností akademických. Od r. 1866 přísluší v mocnářství Rakouském titul **p.** také všem řádným učitelům na gymnásiích. Na zemském ústavu polytechnickém jakož i na konservatoři hudby v Praze přiřknut jest týž titul sněmem a výborem zemským všem nařízeným učitelům. Libovolně nazývá se beze všeho oprávnění, pouze k zvýšení lesku svého jména, mnohý učitel krasopisu, kreslení, řeči a t. d. **p**-em, ano i mnohý kejklíř přidá si zvučný název **p**-a fysiky nebo **p**-a vyšší magie atd.

Profil (franc.) nazývá se kolmý průrys čili průřez se strany spatřeného předmětu. Užívá se ho dílem ve stavitelství, kdež znamená výkres průřezu buď celého stavení nebo jen části jeho; dílem v malířství při lidském těle, zejmena obličeje, kdež tento jest se strany představen co protiva vyobrazení jeho s předu (franc. *en face*). Též v oboru řezbářství jest **p.** velmi důležitý a sice v r e l i e f u (v. t.), ačkoli se ho tu vždy s tak velikou přísností nešetří. *Mü.* — V pevnitelství slove **p.** průřez obvodu hradebního. Navržen dle účele hradby činí důležitou část plánu stavebního, aby dle něho lze bylo vypočísti potřebu staviva; mluví se o silném **p**-u hradby, což značí: vysoký a tlustý násyp, mohútnou předprseň, hluboký a široký příkop; pak o slabém, opak silného. — **P.** nestejné půdy se vyskoumá pomocí nivelování (v. t.) a je důležitý co podstata pro navržení hradeb, silnic a podobných staveb. *Msý.*

Profylaxis (řec., od προφυλάσσω, z a m e z u j i, p ř e d c h á z í m, předstižně zabraňuji) jest předběžné opatření k zamezení nemocí; pak i nauka o opatření takovém. *Profylactica* (*t. remedia*), p r o f y l a k t i c k é p r o s t ř e d k y, jsou léky, jimiž předejíti se má hrozící choroba. Jediným takovým od vědy lékařské uznaným prostředkem jest spořádaná životospráva v každém směru, a větší část, obzvláště za dob panujících neb přibližujících se epidemií dryačnicky vychvalovaných prof. prostředků neboli tak zvaných preservativů bývá obyčejně více na škodu nežli k užitku. **P.** ve smyslu nejširším jest hlavní pole činnosti zdravotní policie. Příklady profyl. zařízení jsou: karantény proti orientálskému moru, očkování proti neštovicím, pálení neb leptání rány kousnutím jedovaté zmije neb podezřelého psa způsobené proti nákaze z uštknutí a proti vzteklině a m. j. *Mr.*

Profit [profí], franc. v ý t ě ž e k, u ž i t e k, v ý h o d a, z i s k; **p.** *tout clair* [tů klär], čistý užitek. **P**-ovati, vytěžiti, získati.

Profos (franc. *prévot* z lat. *praepositus*), poddůstojník hodnosti strážmistrské, strážce vězení vojenského pro důstojníky, strážmistry a kadety. Říká se místo „dán u vazbu“: „dán k p-ovi.“ **P**-ové bývají staří dávno sloužící bezúhonní vojíni, kteří požívají všeobecné důvěry. *Msý.*

Prognose (z řec.) slove předvídání a tudíž i předpovídání příštího průběhu a východu nemoci. Obyčejně rozeznává se **p.** trojí: p ř í z n i v á (*fausta*), p o c h y b n á (*anceps*) a n e p ř í z n i v á (*infausta*). S **p**-sí souvisí i rozvržení nemocí na l e h k é a t ě ž k é, na m í r n é a p r u d k é. L e h k á jest nemoc, když zachváceno jest ústrojí menší fysiologické důležitosti, a když způsob porušení zdraví s jistotou dovoluje očekávati úplné pozdravení. T ě ž k o u nazývá se nemoc, když zastiženy jsou části fysiologicky veledůležité, aneb když přerušení pravidelného výkonu životního jest rozsáhlé, tak že zhoubný jeho vliv i na jiná ústrojí účinkuje. Probíhá-li nemoc způsobem, jakýž dle zkušenosti za pravidlo uznán jest, aniž by jiné často s ní spojené výjevy se ukazovaly, nazývá se nemocí m í r n o u; p r u d k o u pak, když přidruží se takové neobyčejné úkazy, jakéž nedovolují předvídati dobrý výsledek. Při stanovení **p.** jest se říditi dle tělesné povahy a dle stáří nemocného, dle důležitosti uchváceného ústrojí, dle povahy a rozsáhlosti, vůbec dle způsobu a druhu onemocnění, dle podílu, jakýž na chorobě béře soustava nervová a cevní, konečně dle přístupnosti pomoci lékařské. Obezřelá **p.** zakládá se vždy na pravé diagnosi. Je-li ale v úsudku lidském kdy opatrnosti potřebí, jest to zajisté při stanovení **p.** Jsou sice posud nemoci, kteréž bez výminky k truchlivému východu spěchají, jako rak, tuberkulose atd., při kterých tudíž **p.** nemůže býti pochybna; když ale nelze popírati s úplnou jistotou možnost pozdravení pouhou silou životní, tuť radno nevysloviti se s určitostí o konečném výsledku choroby, dokud neobjeví se neomylná znamení, která nepřipouští již žádné pochybnosti. *Mr.*

Prognostikon (řec.) jest znamení, dle něhož souzeno bývá na příští neb budoucí události. Tak mají tak zvaní proroci povětrnosti jistá znamení, dle nichž udávají pak počasí nejen na příští den ale i na celé měsíce i léta. Velkou úlohu hraje **p.** v pověrečnosti a lehkověrnosti. **P.** nazývá se někdy i sama výpověď o budoucích událostech, v kterémž smyslu dávají si pověrčiví lidé i v našem století od mamičů vykládati **p.** Je-li **p.** co znamení pozorováno důvtipem vědeckým a předchází-li je dostatečná a vytříbená zkušenost, nelze mu upříti jistého oprávnění. Tak zkušený lékař z pádných výjevů nemoci soudívá právem o budoucím výsledku jejím.

Progonović Ivan, velmi schopný zlatník Dubrovnický, květší uprostřed XV. století. Zhotovil pro tamějšího arcibiskupa Timotea Maffei z kovaného stříbra dobře pozlacené překrásné umývadlo s koflíkem, jež ozdobil rozličnými uměle provedenými ornamenty, zejména rozmanitými pozemskými i mořskými zvířaty. Dílo to nachází se nyní co drahocená památka domácího umění v pokladnici při kathedrálním chrámě Dubrovnickém. *Mü.*

Program (z řec.) nazývalo se původně u Řeků každé veřejné ohlášení státních nařízení. V politickém životě značí nyní **p.** tolik co soubor zásad, jimiž buď vláda, buď národové a jejich zástupcové aneb i rozličné strany k dosažení svých účelů říditi se zamýšlejí, v kterémžto smyslu mluví se pak o **p**-u vládním, ministerském, o **p**-u toho neb onoho národa, té neb oné strany atd. **P.** divadelní, koncertní, **p.** nějaké schůze neb nějakého shromáždění

atd., tolik co seznam kusů a předmětů, které se provozovati neb vyříditi mají.

Progrese (z lat.), posloupnost **1)** v math em. pořadí čísel č. vůbec veličin, jimžto pravidelně přibývá (**p.** vzestupná) č. ubývá (**p.** sestupná). Je-li v takové řadě (srov. t.) diference č. rozdíl dvou po sobě jdoucích členův stálý (t. j. jeden i týž pro všaké dva sousední členy), slove **p.** arithmetická; je-li však stálým jich podíl č. kvocient, tedy slove **p.** geometrická. Obecný výraz prvé jest $a, a + d, a + 2d, \ldots a + (n - 1)d,$; má-li řada n členův, obnáší summa (S) čili součet všech $(a + t)\frac{n}{2}$. Jsou-li z pěti veličin a (prvý člen) d, n, t (poslední člen) a S tři dány, mohou z nich ostatní dvě býti vyčísleny. Přirozená čísla 1, 2, 3, 4 . . . . tvoří **p**-i arithmetickou. Všeobecná forma geometrické **p.** jest $a, ae, ae^2, ae^3 \ldots ae^{n-1}$; je-li členův n, teda poslední člen $t = ae^{n-1}$, obnáší summa celé řady $S = \frac{te-a}{e-1}$. *Šfj.* — **2) P.** v hudbě, stupňové překládání základního nápěvu, neb krátké zpěvné věty při témž hlasu. Obyčejně se toho užívá, aby se nápěv provedl aneb jakýsi úkol nápěvný vypracoval. Kdyby se této **p.** přečasto užívalo, vznikla by jednotvárnost a jednozvučnost. *Pna.*

Progresisté (z lat.) nazývají se vůbec přívrženci politických neb státohospodářských stran, jejichž účelem jest mírný pokrok. Stojí tudíž jednak naproti konservativům jednak naproti přemrštěným radikálům. Zvláště ve Španělích sluje tak pokročilejší liberální strana, postavená mezi nehybnými zastavateli poměrů stávajících (*moderados*) a výstřední stranou protidynastickou.

Progressive Friends (angl.), přátelé pokroku, nazvala se náboženská sekta v Americe, která r. 1852 odbývala schůzi v Salemě v Ohiu, a jméno to přijaly pak i jiné sekty náboženské, tak že jest nyní dosti rozšířeno jak v Novoyorsku tak v Pennsylvanii. (Někteří se zovou *Friends of human progress* t. j. přátelé lidského pokroku.) Nemají víry ani psané ani nepsané; zásadou jejich jest rovnost pokolení lidského, a víru svou v Boha projevují toliko čistým životem a skutky dobročinnými. Církve prý nejsou zařízením božím, nýbrž lidským, nemajíce jiné vyšší moci, leda tu, které se jim dostává osobami, z nichž sestávají. Ani kněží ani starších nemají, též nehledí si žádných obřadů, šetříce úplné svobody řeči i svědomí.

Progresivní (z lat.), postupující. **P.** daně slovou takové (obzvláště důchodů se týkající), při kterých suma poplatku nezůstává v stejném poměru ku předmětu dani podrobenému; na př. platí-li se z příjmů od 1000 do 10.000 zl. 2 procenty daně, od 10.000 do 50.000 zl. 3%, od 50.000 do 100.000 zl. 4% a t. d. **P**-mi daněmi hledělo se docíliti toho, aby boháčům připadla větší břemena v státu a méně zámožným ulevenо bylo. Věda státního hospodářství **p.** daně zavrhuje.

Prohibitivní clo v. Clo.

Prohleden čili křištál jest průhledná odrůda křemene (v. t.)

Prohoř neb **P**-ský Hrádek v. Hrádek 11).

Proch Heinrich, skladatel, nar. ve Vídni 22. čce. 1809. Již záhy jevil lásku i vlohy k hudbě, a když otec jeho přišel za advokáta do Víd. Nového Města, učil se chlapec u ředitele kůru Herzoga. R. 1822 poznal jej na cestě své Josef Beneš, pozdější svat jeho, a za krátký čas vzdělal jej za důkladného houslistu. Po skončených studiích právnických oddal se zcela **P.** hudbě, načež r. 1834 přišel za houslistu do císařské dvorní kapely. R. 1841 stal se kapelníkem divadla Josefovského, později operního divadla dvorského, při němž až posud účinkuje. Mimo některé skladby pro housle s průvodem jiných nástrojů hudebních uveřejněny jsou od něho zvláště písně, z nichž některé pro svou uhlazenou a prostomilou melodii velmi zobecněly.

Procházka 1) Jiří Frant. de Lauro, farář osady Svato-Polské a Dlouho-Lhotecké „při rodu Bechyňovském,“ pak děkan Berounský a dílem téhož kraje vicarius foraneus, r. 1736 vicesuperior v domě zasloužilých círk. duchovních u sv. Karla Bor. v Nov. městě Pražském. Vydal mezi 1713 až 1736 v Praze několik nepatrných spiskův náboženských, o nichž v. Jungmanna Historie lit. české. — **2)** František Xav. **P.**, schopný malíř, nar. 27. listop. 1740 v Praze, kdež po absolvovaných gymnasiálních studiích věnoval se malířství, kterémuž s počátku se učil ve svém rodišti u malíře květin Jana Kastnera, později po čtyry léta v Drážďanech. Na to doprovázel knížete Švarcenberka na cestách po Rakousích, Německu a Itálii, z kterýchžto cest přinesl s sebou velké množství zdařilých výkresův a studií, kterýchž pak při další umělecké činnosti své s dobrým úspěchem použil. Maloval historické obrazy, podobizny a krajiny a to jak na obmítce tak i v oleji, při čemž mu hlavně za vzor sloužili tehdáž v Itálii na slovo vzatí Piazetta a Rosa da Tivoli. Čelnější jeho malby na obmítce jsou v kostele ve Vostružově, v kapli sv. Vojtěcha a v bočném chóru chrámu Svatovítského v Praze; v oleji pak *Sv. Jan Nep.* na oltářních obrazech ve Voticích, v Nových Benátkách a v Dobříši. Kromě toho velmi zdařile obnovil výtečný oltářní obraz slavného Rubensa v kostele sv. Tomáše v Praze. *Mü.* — **3)** František Faustin **P.**, čes. historik literární, nar. 13. led. 1749 v Nové Pace v Jičínsku; prvního vzdělání dostalo se mu v škole domácí, kde se vycvičil ve zpěvu a hře na houslích; na to byl v klášteře cisterciátském v Křesově (*Grüssau*) v Slezsku po tři léta zpěvákem a odbyl tam třídy gramatikální; odtud přišel za houslistu do koleje jesuitské v Jičíně, kdež i skončil studie humanitní s výborným prospěchem. Přišed na to do Prahy (1766) slyšel tam filosofii na universitě; r. 1767 vstoupil v klášteře Vranovském do řádu paulánského, při čemž se mu dostalo jména klášterního Faustin, a 25. říj. 1768 učinil slib k řeholi té; na to vzdělávav se ve vědách filosofických po 2 léta byl později povýšen za mistra sv. umění a cvičil se také v hudbě vokální a instrumentální. Téhož času žil v témž řádu pauláském slavný orientalista a slavista Fortunát Durich (v. t.), který, zpozorovav nevšední nadání a horlivost a pilnost **P**-kovu, nemálo přičinil k jeho důkladnému vzdělání v jazycích klasických a orientálských a řeči české, k poznání domácí historie politické a literární, a založil tam také základ k jeho v letech na to jdoucích u věci té důležitému a platnému působení. R. 1770 počal **P.** studovati theologii, a byv po 2 letech vysvěcen slavil 15. čna 1772 své kněžské prvotiny; téhož roku vydal také první svou práci literární, báseň latinskou k slavnosti jubilejní svého spolu řeholníka Arnošta Ingunebra: *Monumentum Rev. P. Ernisto Inguneber Ord. Min. S. Franc. de Paula* (Pragae 1772). Na to zastával úřad kazatelský v klášteře řádu svého v Praze, a cvičil při tom mladé kleriky ve vědách humanitních, zároveň byl lektorem řečí orientálních, práva církevního a hermeneutiky. Toho času spatřujeme

P-ku ponejprv také jakožto dělníka na poli literatury domácí. Odhodlav se totiž tehdejší arcibiskup Pražský Petr Přichovský, na vybídnutí císařové M. Teresie, k novému opravenému vydání katolické bible české, vložil vyvedení úkolu toho na Fortunata Duricha a Fr. J. **P**-ku, jenž oba s velikou horlivostí a bedlivostí práci tu podnikli a vydali r. 1778 nejprvé Nový zákon, jehož k nařízení císařovny M. Teresie 1000 exemplářů bylo mezi lid rozdáno, a na to podali u veřejnost r. 1780 i Starý zákon, tak že r. 1780 celá svatá bible katolická s titulem: *Bible česká t. j. celé svaté písmo starého i nového zákona, podlé starého obecného lat. textu od římské katolické církve potvrzeného a užívaného přeložené, opět s obzvláštní pilností přehlednuté, ponapravené a znova vydané*, obecenstvu do rukou se dostala. Nová tato bible česká byla tak důkladně a bedlivě vydaná, že Dobrovský (*Böhm Lit.*, 2. H.) takto o ní se pronesl: „Máme u vydání tomto knihu klasickou, kterouž by Čechové slušně spravovati se měli." R. 1782 vydal **P**. ke charakteristice doby tehdejší zajímavý spisek *Ueber die Brochürenliteratur unserer Zeit*, a téhož roku vyšlo také první větší jeho dílo k domácí historii literární se vztahující: *De saecularibus liberatium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (Pragae 1782), v němž v klasické latině vylíčil dějiny vzdělanosti domácí od nejstarší až do své doby tak podrobně, jak toho dosavad nikdo před tím nebyl učinil. Mimo to byl již před tím podal R. Ungarovi, jenž tehdáž vydával Balbinovu *Bohemia docta*, s poznamenáními, mnohé pomůcky k nim a podal také do Voigtových: *Arta literaria* (II. vol.) pojednání větší: *Commentatio de literarum latinarum in Bohemia et Moravia restitutoribus*. R. 1784 začal vydávati větší literární historii věnované dílo, jenž na způsob časopisu mělo vycházeti po svazcích s titulem: *Miscelaneen der böhm. u. mähr. Literatur seltener Werke u. verschiedener Handschriften* (Prag 1784, 1785); avšak z nedostatku náležitého odbytu vyšel toliko I. díl o 3 svazcích, které obsahovaly životopisy a vypsaná díla Jana Rosina, Tom. Mitise, Vikt. ze Všehrd, Jana ze Zvole, vypsání starých husitských rukopisů a těm p., zprávy literární. Ješto byla času toho řehole pavlánská ve veškerých zemích koruny České zrušena, stal se **P**. knězem světským a oddal se nyní rozhodně pracím literárním; jmenovitě obíral se předkem vzděláváním jazyka českého a literatury jeho. Byv výše jmenovaným učitelem a příznivcem svým učeným F. Durichem záhy pozorna učiněn na ráznost a ohebnost jazyka domácího a na jeho někdy bohatou literaturu, vzdělal se **P**. již v mladších letech svým bedlivým čítáním kněh v něm sepsaných, tištěných a rukopisných, a zvl. pilným studováním starších biblí českých, knih právnických a děl historických v jazyku tom, a seznámil se s jádrem a formami jeho v té míře, že tehdáž nikdo u věci té nad něj nepředčil, anobrž jenom málo kdo s ním mohl porovnán býti. Pročež také **P**. velmi těžce to nesl, že rázný, ohebný a důležitý jazyk ten za příčinou výše století zanedbání tehdáž úplně byl klesl ano již vymírati se zdál, a jsa naplněn upřímnou láskou k národu a jazyku svému zasadil se nyní s hrstkou tehdáž žijících vlastenců o jeho zachování, vyzdvižení a zvelebení. Vyrozuměl pak, že k tomu předkem zapotřebí, aby lid poznal zase sama sebe a svou někdy slavnou minulost, a aby vzděláván byl v potřebných mu vědomostech prostředkem jazyka mateřského. Ješto však nebylo právě před rukama příhodných k tomu kněh a prací novějších a nedalo se u věci té odkládati, odhodlal se **P**. k vydávání starších spisů českých nábožných, historických a vůbec naučných. K tomu konci spojil se s kněhkupcem Kašp. Widmanem a začal roku 1786 vydávati rozličné starší kniby české, jež dle tehdejší potřeby zde onde připravil a k nimž připojil předmluvy, jenž na mnoze k historii starší literatury a ke charakteristice doby tehdejší jsou velmi zajímavé a důležité. Takto vyšly během r. 1786—1788: *Kronika Boleslavská (Dalimilova)*; *Př. Pulkavy Kronika Česká*; *Oldř. Prefáta z Vlkanova cesta z Prahy do Benátek a Jeruzalema*; *Výtah z Kroniky Moskevské*; *Knížka sv. Augustina: Samotná Rozmlouvání* (*Soliloquia*); *Sv. Augustina: Rukověť*; *Sv. Augustina o městě božím*; *sv. Augustina Zrcadlo hříšného člověka*; *Sv. Augustina: Epištoly sv. Ignacia*; *Výtah z regimentu zdraví Henricha Ranzovia*; *Příkladné řeči a užitečná naučení z knih hlubokých mudrců*; *Er. Rotrdamského kniha o rytíři křesťanském* (s velmi důležitou a čtení hodnou předmluvou); *J. z Lobkovic naučení o hotovení se k smrti*, a j. v. Takto dostala se do rukou obecenstva českého zásoba kněh nábožných, historických a naučných, jimiž zároveň obrácen jest zřetel jeho na jadrnost a ušlechtilost jazyka českého a na někdejší bohatost literatury domácí. Mimo vydání spisů výše přivedených podnikl **P**. tehdáž také jiné ještě vzácné dílo literární, totiž nový překlad Nového zákona na základě původního textu řeckého s kritickými připomenutími, kterýž vyšel tiskem s titulem: *Písmo svaté nového zákona* (v Praze 1786). Důležitými, učenými a praktickými pracemi těmito obrátil **P**. na sebe pozornost osob stavů vyšších a mužů učených doma i vně zůstávajících; tudíž svěřeny mu tehdáž také rozličné úřady důležité; jmenován jest totiž r. 1786 ředitelem gymnasií Pražských a censorem kněh, kterýž úřad zvl. k dobrému tehdejší literatury české rázně a nestranně zastával, a r. 1800 povolán za representanta (referenta) gymnasií při studijním konsesu c. k. gubernia Praž.; nad to žádáno od něho zhusta také zpráv a zdání v rozličných záležitostech, veřejného vyučování, osvěty, zřízení škol a t. p. se týkajících. Poněvadž tehdáž exempláře celé biblí české, nákladem c. k. školy normální r. 1780 vydané, byly již rozprodány, uložil správce školy té, probošt Vyšehradský Ferd. Kindermann z Schulsteinu, **P**-kovi, aby biblí tu znovu přehlédl, a kde by toho potřeba kázala, opravil a vůbec vlastněji přeložil, v kterouž práci se **P**. ihned uvázal, tak že již r. 1804 nová katolická bible tato s titulem: *Biblí česká, t. j. celé písmo sv. starého i nového zákona* v 2 dílech nákladem c. k. školy normální tiskem vyšla, obsahujíc zvláště v sobě od začátku až do konce díla rozličné čtení způsoby, vysvětlení a srovnání písem svatých jednak v závorkách mezi textem, jednak v krátkých výkladech pod textem. Jestiť to práce tak důkladná, že k ní slušší vztahovati výše přivedená slova Dobrovského ještě u větší míře, nežli k biblí r. 1780 vydané. Vláda uznávajíc služby **P**-kovy, kteréž byl svými pracemi literárními a úředními obecnému dobrému až posavade činil, propůjčila mu roku 1307 důležitý úřad ředitele veškerých gymnasií českých a jmenovala jej dekretem t. r. dne 9. list. vydaným též ředitelem c. k. universitní biblioteky Pražské. Úřady těmito byla míra dosavádních prací **P**-kových tak velice rozmnožena, že nemohl nyní již tak bedlivě jako před tím obírati se literaturou domácí. Za to však prohlížel k opravení studií gymnasijních a k zvelebení bibliotéky universitní, pokud to vůbec při tehdejších okolnostech dalo se dělati; zvláště hleděl zjednati pro bibliotéku rozličná důležitá díla ency-

klopedická, Campeova, Lindeova, Thaerova, Jörgenova a j., pečoval o náležité schování a opatření vzácností a skvostností bibliotečních, ukazoval v správách svých ke gubernium u věci té podaných, jak potřebí jest, aby zřízen byl alfabetický katalog o jedné každé větvi literární, a aby sestavil se universální, systematický a reální katalog, k němuž již od své mladosti materiálie sbíral, a jejž by byl zajisté k místu přivedl, kdyby mu bylo popřáno bývalo delšího živobytí. (Z toho lze vyrozuměti, že nářky a výčitky, které Hanslík ve své *Geschichte der prag. Univ. Bibliothek*, str. 161 u věci té **P**-kovi činí, jsou liché a nepodstatné.) Zemřel **P.** nenadále, byv mrtvicí raněn, 2. pros. 1809, v 61. roce věku svého, právě když byl v plné činnosti úřední a chtěl přikročiti k rozličným pracím důležitým, zřízení škol českých a zvelebení bibliotéky universitní se týkajících. **P.** byl zajisté muž, jímž se, jakož to sami cizinci (ku př. Rottermund v pokračování Jöcherova *Slovníka učených*) vysvědčují, „země Česká vším právem honositi může"; neboť byl člověk šlechetný, všestraně vzdělaný, vysoce důvtipný, rázný a praktický, opravdově osvícený a svobodomyslný, stoje vysoko nad předsudky času svého (pročež také od lidí rozumu slabého nezřídka byl kaceřován), výborný znatel jazyků klasických, orientálských a novějších, přede vším pak vlastenec řeči a národnosti české tak upřímně a účinlivě milovný, že máme jenom málo mužů jemu u věci té rovných. Bylť on co se týče vzkříšení národnosti, a obnovení a vzdělání jazyka a literatury domácí času svého opravdivým hlasem volajícího na poušti, jenž svými pracemi literárními a předkem vydáváním starších spisů českých a biblí připravoval cesty novější literatuře a dělníkům jejím; litovati jest, že při svých hlubokých a všestranných známostech, při svém ryzím, jadrném a staročeském spůsobu psaní nezůstavil nám více samostatných českých děl původních. Konečně sluší ještě připomenouti, že byl **P.** v mladších svých letech také dobrý zpěvák, a vůbec nevšední znatel hudby, jenž později v obtížných pracích povolání svého nezřídka v hraní na housle a provozování klasických kusů hudebních jediné nalézal zábavy; on poskytl také Dlabačovi mnoho zpráv o českých hudebninách a umělcích, jichž tento užil v svém *Slovníku českých umělců*. *Ra.* — **4)** Vojtěch **P.**, spisovatel český, nar. v Praze 18. dubna 1781, † tamtéž 19. listop. 1854. Po skončení studií vysvěcen byl na kněžství roku 1803, načež stal se kaplanem u sv. Vojtěcha v Praze. Po dvanácti letech přišel za faráře do Kojetic a r. 1827 za faráře k sv. Vojtěchu do Prahy. Roku 1830 jmenován byl čestným kanovníkem Vyšehradským, r. 1853 slavil padesátileté jubileum svého kněžství, obdržev při této příležitosti od Pražského arcibiskupa, kardinála knížete Švarcenberka povolení, aby ve svém farním kostele obřady církevní vykonával *in pontificalibus*. Sepsal: *Píseň při mši svaté* (v Praze 1827); *Hlasy duchovenstva* (t. 1836); *Šestero postních kázaní* (t. 1829); *Kázaní v chrámu Páně Libeznickém* (v Hradci Kr. 1825); *Kázaní na velikonoční boží hod* (v Praze 1828). Též po nějakou dobu byl spoluredaktorem *Časopisu pro katolické duchovenstvo*. — **5)** Jan **P.**, český hudebník, narozen 29. listopadu 1783 ve Velvařích, již jako chlapec vynikal ve hře na piáně nad svého učitele venkovského; přišed na studie vycvičil se v umění tom ještě důkladněji, seznámiv se také s pravidly vyšší skladby hudební. Skončiv studie filosof. v Praze vstoupil do řádu křižovnického s červenou hvězdou; studuje bohomluvectví vzdělal se také důkladně v jazycích orientálských, pak řeči vlaské, tak že mohl i kázati jazykem tím v Pražské kapli vlaské. Složiv roku 1807 slib řeholní vysvěcen jest roku 1808 na kněžství, spravoval rozličné úřady řeholní, zanášeje se při tom pilně hudbou a skládáním kusů k církevní hudbě se vztahujících, z nichž zvláště vynikaly troje *Tedeum* a čtyry *Veni Sancte*. Churavěv však delší čas na prsa zemřel 19. máje 1819 a pohřben na hřbitově Hloupětínském. *Ra.* — **6)** Josef **P.**, spis. český a lékař, nar. 16. ún. 1811 v Jindř. Hradci, kde rodiče jeho provozovali živnost mlynářskou; vzdělal se na tamní hlavní škole v základech literních, načež studovav gymnasium tamtéž odbyl studia filosof. v Plzni pod Sedláčkem a Smetanou, vstoupil do řádu františkánského a studoval theologii; r. 1835 vystoupil však z řehole té a oddal se studiím lékařským na universitě Pražské. Vedle studií těch obíral se však také po celý čas pilně literaturou českou a byl mimo jiné i členem ochotnického spolku, který tehda (r. 1835—40) provozoval české hry divadelní v domě Kajetánském na Malé Straně. Byv povýšen na hodnost doktora v lékařství zdržoval se ještě nějaký čas v Praze za příčinou studií ranhojičských, a zanášel se také pilně mineralogií. Na to usadil se v rodišti svém Hradci Jindř. jako lékař praktický a dovedl v krátkém čase získati sobě lásky a důvěry tamního obecenstva i nemalého působení na tamní život společenský vůbec; pomáhal chudým kde mohl, spořádal tamtéž divadlo ochotnické a řídil je nějaký čas a j. v. Roku 1848—49 vyučoval zdarma mládež v češtině na tamním gymnasiu a později také v přírodopisu, a obíral se taktéž sbíráním dat a materiálií k místopisu města toho. Šlechetný, lidumilovný a vlasti své upřímně milovný muž tento zemřel však v nejlepším ještě věku po delší nemoci 18. čna 1856. **P.** byl velmi pilným dělníkem na poli domácí literatury a vydal, jednak pod svým jménem, jednak pseudonymně (*Devitský*) tyto spisy původní a přeložené: *Povídky pro květoucí stáří* (ze Schmida, v Praze 1836); *Pytláci. Kryzelda. Povídky pro dítky* (z něm. tamtéž 1838); *Malé povídky v lístech pro rodiče a dítky* (ze Schmida, tamt. 1839); *Poslední konsul kafský* (tamt. 1840); *Varhany u sv. Pavla, povídka* (z něm., v Hradci Král. 1841); *Perle a koraly, čili pověsti a báchorky rozličných světa národův* (v Praze 1842); *Uhlíř* (z něm., tamt. 1844); *Německé a české rozmluvy* (v Hradci Jindř. 1848 a 1862); *Malý horník a Vystěhovanci do Ameriky* (povídky z Nierice, tamt. 1849); *Nerostopis* (tamtéž 1852 a 1862); *Ctnost a pokora* (tamt.); *Ztracené dítě. Svěcení věže. Boháč a lazar* (povídky, tamt. 1858). Mimo to přeložil **P.** také některé hry divadelní, jenž byly na divadle Pražském několikráte provozovány: *Dva přátelé a jeden kabát* (z Castelliho), *Dobrý tón* a *Vévodův rozkaz* (z Töpfra), z nichž první dvě byly vytištěny v Tylově *Thalii* (r. 1837—1841); pak přeložil také do *Biblioteky záb. čtení* (VI. d.) povídku: *Královský vězeň*. Po celý ten čas psával též do časopisů *Večerního Vyražení*, *Jindy a nyní*, *Květů* a *Lumíra*, v kterémž mimo jiné jsou 1854 dle podstatných pramenů od něho sestavené *Děje města Jindřichova Hradce*. V Jungmannově *Hist. lit.* jsou práce lit. **P**-kovy směteny se spisy, jež vydal Vojt. **P.**, farář u sv. Vojtěcha, a v *Slovníku knihopisném* nejsou všechny vyčteny. *Ra.* — **7)** Ludvík **P.**, čes. skladatel hudební, nar. v Klatovech 14. srp. 1837, kde jeho otec Josef po dlouhý již čas co varhaník a učitel hudby působí (narozen 6. srpna 1806 v Domašíně, věnoval se záhy hudbě, vystudoval na varh. škole v Praze pod Rob. Führerem); tamtéž absolvoval gymnasium, načež se roku

1856 věnoval studiím právnickým na Pražské fakultě; absolvovav dosáhl hodnosti doktorství práv, a jest nyní co konceptní úředník ve službě obce Pražské. Umění hudební již v nejútlejším věku naplňovalo duši jeho vroucím zápalem; první základy i další cvičení dostaly se mu od otce; začal dosti záhy v komposici se pokoušeti, skládaje písně a sbory. Činnějším stal se v Praze, kde bylo více podnětu a příležitosti k dalším studiím. Zabral se zvl. s počátku, byv mezi prvními zakladateti *Hlaholu*, do skládání mužských sborů, maje vůbec vzbuzování a pěstování mužského zpěvu na zřeteli, podněcoval seč byl k zařizování zpěváckých spolků, očekávaje od nich mnoho pro pokrok národního života; sepsal mnoho *sborů*, taktéž *písní*, zvl. vlasteneckých, z nichž hlavně *Kovářská* na slova Dr. Lad. Riegra jaksi znárodněla. Chtěje literaturu mužsk. zpěvu dobrými plody rozmnožiti, založil sbírku mužských čtverozpěvů *Záboj* společně býv. redaktorem *Dalibora* E. Melišem; později vydával sbírky *Vesnu*, *Kytici*, *Hlahol*. Ku sborům svým užíval nejraději slov Lad. Čelakovského a J. Jahna. Pracoval také orchestrální skladby, z nichž jmenujeme *ouverturu k Alexeji*, tragédii od Vít. Hálka, za kterouž byl od vel. knížete Konstantina obdařen skvostným demantovým prstenem. Skládá také pro piano. Ze skladeb jeho vyšly tiskem hlavně sbory, písně jednohlasé a dvojzpěvy, také pro piano. Snažení jeho o zdar a vzniknutí zpěv. spolků uznali tito u značném počtu, jmenovavše jej svým čestným údem. S Frant. Pivodou byl prvním podněcovatelem k založení *Umělecké Besedy*.

Proche Veremundus, učený benediktin, nar. v Čes. Lípě 23. led. 1694; vzdělav se v umění literním vstoupil do řádu benediktinského v klášteře Emauském v Praze, byl tam, pak na Bezdězi kazatelem, na to profesorem filosofie kleriků klášterních a podpřevorem, později také novicmistrem a profesorem theologie v klášteře svém, posléz stal se převorem konventu benediktinského na Bezdězi a působil nemálo k zvelebení tohoto místa poutnického, kdež i † 31. máje 1748. **P.** sepsal také několik děl theologických a místopisných (v Praze vydaných) totiž: *Virtutis et sanctitatis symbolum Divus Patricius Hiberniae apostolus* (1721); *Marianisches Gebürg der Wunder und Gnaden d. i. Beschreibung des Ursprungs des Klosters der geb. Jungfrau und Mutter Gottes Maria von Montserrat, dessen Bildniss im K. Böhmen auf dem Berge Bösig andächtig verehrt wird* (1722); *Hellglänzender Kron der Heiligkeit mit dem Ruhme der Tugenden; Johann v. Nepomuk* (1722); *Benedictus scholasticus* (1733); *Theologia scholastica Benedicto Tornistica* (1733); *Historische Beschreibung dess Marianischen Bergs Bezdiez im Königr. Boheim des Jungbunzlauer Krayses* (1743). *Ra.*

Prochnicki, rod polský znaku Korczak. Poprvé připomíná se **Mikuláš P.**, kastelán Přemyšlský r. 1451, jiný **Mikuláš P.** byl biskupem Kameneckým a † 1471, **Jan**, biskup tamže 1493, **Petr** udatný válečník. **Jan Ondřej**, syn Štěpána **P**-ého, studoval na akademi Krakovské, stal se kanovníkem (1594) a proboštem v Krakově (1600), konal diplomatická poselství od Sigmunda III. k Filipovi III., králi Španělskému, pak od r. 1607 byl biskupem Kameneckým, konečně arcibiskupem Lvovským, † 1633. Za pobytu svého v Itálii vydal v Římě r. 1600 *Poloniae brevis notitia, tam provinciarum, dignitatum archiep. et episc. ord. senatus Poloniae et Lithvaniae et officialium*. Podruhé vydal spis ten Januszowski ve sbírce práv polských. Dále připomínají se **Ondřej P.** muž rytířskými činy proslavený, **Jeronym** 1632, **Václav** 1648 a j. v.

Projekce 1) v duševědě vnášení jistých stavů vědomí, zejména **pocitů** (v. t.) a založených na nich **názorů** (v. t.) do zevnějška, odkudž vznikají **vjemy**, jež sobě vykládáme co obrazy zevnějších předmětů, vytvořených ve vědomí našem následkem působení dotyčných předmětů na smyslové orgány. Takovýmto vnášením do zevnějška zaměňuje se na př. pocit zeleného, jenž dán nejprv co stav vědomí našeho, na vlastnost stromu, jehož působením dle výkladu našeho byl ve vědomí vznikl. Duševěda učí, že vnášení to pocitův a názorův do zevnějška není původním duševním zjevem, než že se objevuje později teprv, když vývoj duševního života již byl jako pokročil. Z toho jde pak pro duševědu potřeba, zasazovati se o výklad úkazu toho, jelikož pozdějšího a odvozeného. S úkazem **p.** souvisí příslušný k němu úkaz **lokalisace** t. **umístění** pocitů v údech těla a na jejich povrchu, v nichž mají domnělé své sídlo, jelikož zevnější popud pocit budící na ně bezprostředně naráží. Oba úkazy vyvinují se navzájem společně, tak že se dle času nedá oddělit uvědomění lokalisace pocitů zraku v oku a uvědomění **p.** o příslušných vnějších barevných čili světlých objevech. Oba úkazy mají pak značnou důležitost ohledně vyloučení a omezení tělesné osobnosti člověka proti všelikým ostatním zevnějším předmětům. Lokalisace určuje do zevrubna hranici, jíž zakončuje se lidské tělo, a **p.** staví člověka do středu zevnějšího světa, vztahujíc všeliké předměty k percipující člověka stránce. V obou ohledech i strany lokalisace i strany **p.** podléhá vědomí četným klamům; ano přerozmanité mamy, vyplývající z příčin psychických, když totiž ku př. následkem živé reprodukce domníváme se viděti na jisto před sebou předmět reprodukované představě odpovídající, spočívají výhradně na **p**-ci. Vykládáme je pak opravdu z tak zvaného **zákona excentrické p.**, dovolávajíce se tím obecné zkušenosti, že všeliký mocný dojem, jenž naléhá na mysl se silou a živostí pocitu, do zevnějška se klade a co skutečný vnější předmět pojímá. — **2) P.** v mathematice v. **Průmět**. *Dch.*

Projektil v. **Střela**.

Prokázka, **likvidace** (z lat.), jest výkon, jímž správce nějakého jmění, pokladník, účetník neb jiný výkonný orgán, jemuž vybírání příjmů a činění výdajů toho jistého jmění svěřeno jest, zkouší a zjišťuje náležitost každého jednotlivého příjmu neb výdaje dříve, než tento stává se skutkem t. j. než děje se zapravení. Poněvadž **p.** buď spočívá na stálých právech a povinnostech, všeobecných i podrobných, neb v každém případu zvlášť vyššími nařízeními, totiž poukázkami se řídí; poněvadž dále předmětem jejím býti mohou, najmě je-li jmění rozsáhlé s čilou těžbou, příjmy a výdaje časté a druhy těchto zase rozmanité, na to vše pak lidská paměť jediná nepostačuje; tedy potřebí jest, aby **průkazce** *(liquidator)* náležitost i zapravení zapisoval do knih, které slovou **knihy prokazovací** *(Liquidationsbuch)*. **P.** sama záleží v tom, aby průkazce přede vším výkazy a listiny, jimiž někdo k nějaké dávce se hlásí neb právo své na nějaký příjem odůvodňuje, přijal a důkladně proskoumal, jsou-li pravé a neporušené. Týče-li se **p.** výdajův, pak musí průkazce od osoby k příjmu oprávněné odebrati ještě kvitanci, její hodnověrnost a zákonnitou řádnost zkoušeti a jedná-li se o vydání, na určitých výminkách závislé, žádati platný a zákonitý výkaz o tom, že výminky k příjmu opravňující řádně vyplněny byly. Nato vyhledá v knize prokazovací rubriku, v níž náležitost dotyčného příjmu neb výdaje zapsána býti má,

popatří, zdaž náležitost ta skutečně a právě jest zapsána a zdaž zápis ten s obsahem dotčených listin a výkazů souhlasí, načež, najde-li tak, zapíše obnášku, jenž zapravena býti má, se všemi jejími zvláštnostmi a známkami do sloupcův pro zapravení určených, poznamená listiny prokázané číslem strany a číslem běžícím knihy prokazovací, v níž dotyčná položka zapsána byla, pak jménem rubriky a vlastním svým podpisem jakož i znakem, jemu toliko a té osobě známým, která věci likvidované přijímá neb vydává. Jedná-li se o příjem, tuť průkazce vystaviti musí hodnověrnou kvitanci, odevzdá ji s ostatními dotyčnými listinami bezprostředně onomu orgánu, jenž příjem uskutečniti má, který věc i s odevzdacím listem přijme a složiteli o tom kvitanci vydá. Listiny týkající se výdaje vrátí průkazce osobě k přijmu oprávněné, odkáže ji k orgánu, jenž výdaje uskutečňuje a který, přijav prokázané listiny, dotyčnou věc vydati povinen jest. Nesouhlasí-li listiny se zápisy v knize prokazovací a není-li jinak o pravosti zápisův těchto pochybovati, pak oznámí se závady osobě o výplatu se hlásící a její nepravé nároky a průkazy se odmrští. Mají-li knihy prokazovací podávati zvláště přehled dluhů a jejich splátek neb jiných průběžných příjmů a vydání, pak nejvhodněji zřizují se tak, aby každému dlužníkovi neb věřiteli, o němž lze předvídati, že průběhem správního roku z dotyčného jmění častěji na půjčku něco obdrží, aneb tomuto něco půjčí neb vrátí, přikázaly se aspoň dvě vedle sebe ležící strany otevřené knihy, z nichž levá vykazovati má, kolik někdo během správního roku z jmění obdržel, tudíž jemu dlužen jest; pravá pak, kolik v téže době jmění nahradil neb půjčil. Takové dvě strany tvoří pak konto neb účet, který opatří se na vrchním kraji jménem osoby již svědčí, a skládá se na každé straně z těchto sloupcův: 1. pro běžící číslo; 2. pro udání času, kdy ta která osoba něco obdržela neb dala; 3. pro vypsání položek denníku, v němž věci přijaté neb vydané chronologicky v účet vzaty jsou; 4. nejširší pro výklad; 5. sloupec vykazovací pro číslice obnášek a to v počtu potřebou žádaném. Zanášení do těchto dlužních knih děje se tím způsobem, že zase přede vším pohledanosti neb dluhy z minulého roku nedoplacené, jak je popisník aneb knihy toho minulého roku vykazují, do patřičných účtů se zapisují, pohledanosti jmění totiž na stranu pro příjmy, dluhy — passiva na stranu pro výdaje určenou, při čemž ovšem zároveň i původ jejich i způsob i podmínky jejich splácení udati třeba. Takovým způsobem pokračuje se pak celý rok, zapisuje se totiž vše, cožkoliv jistá osoba od jmění na půjčku neb co splátku na svou pohledanost obdržela, na stranu příjmů, a zase vše, co témuž jmění půjčila aneb co splátku na dluh zapravila, na stranu výdajův v účtu téže osobě svědčícím. Při zapisování třeba v příslušných sloupcích správně udati čas, kdy co vydáno neb přijato bylo, zdaž za požívání věci půjčené úroky vyhrazeny byly, pod jakými výminkami dluh neb pohledanost zapraveny býti mají, pak vydanou neb přijatou věc samu dle jejích vlastností, její velikosti a ceny peněžité. Závěrky knih prokazovacích, z nichž kdykoliv lze vyšetřiti náležitost veškerých druhů a oddílů jmění, na ni učiněné zapravení a pozůstalé nedoplatky, dějí se při druhu knih, o němž napřed jednáno bylo, tak, že přede vším v každé rubrice sečtou se veškeré položky náležitosti, v sloupci vykazovacím číslicemi vyznačené, v jediný součet, od něhož pak odpočtou se položky během dotyčného roku celé neb částečně odpadlé, načež, porovná-li se zbytek se součtem zapravení, účet jeví se buď úplně vyrovnaným, aneb ukazuje nedoplatek (saldo). Závěrek knih dlužních nese se k tomu, aby přede vším pojištěno bylo, zdaž z položek v každém jednotlivém účtu obsažených úroky vymíněny byly neb ne, zdaž vymíněné úroky již správně vypočteny a na svém místě podepsány jsou. Potom sečtou se veličiny ze sloupce vykazovacího na každé straně jednoho a téhož účtu zvlášť, načež oba součty se srovnávají, a rozdíl jejich vykazuje pohledanost neb dluh dotyčného jmění, náležitost v případu, je-li součet na straně příjmů větší, než na straně výdajů, v případu opačném pak dluh. Rozdíl připíše se vždy k oné straně, na které jest konečný součet menší, tak že obě strany vyrovnanými býti se jeví (saldo). Kde jmění neb hospodářství malé jest, tam obyčejně jedna pouze osoba představuje správce, průkazce i pokladníka; při větších však závodech, jichž správování již více osob zaměstnává, ku př. při berních úřadech, nalezáme likvidaci v rukou zvláštního kontrolora, bez jehož spolupůsobení správce, pokladník neb výběrčí žádného příjmu ani výdaje uskutečniti nesmí. Státní hlavní pokladnice ústřední i zemské mají zvláštní oddělení prokazovací, personálem nad vše ostatní oddíly správy pokladničí nejčetnějším opatřená, kdežto zase sběrací pokladnice takových naprosto nemají, any účetní oddělení při finančních okresních ředitelstvích výkony prokazovací pro ně obstarávají. *Mi.*

Prokel (*Prothallium*) v. Kapradiny.

Prokesch-Osten, Anton baron, rak. diplomat, nar. z rodiny měšťanské v Štýr. Hradci 10. pros. 1795, vstoupil po ukončení studií právnických do vojska, kdež r. 815 zaměstnán byl v kanceláři arcikn. Karla, který byl tehdáž guvernérem v Hagenavě. Některými pojednáními o vyšší mathematice, která vydal r. 1816, získal si stolici mathematiky na vojenské škole v Olomouci. Roku 1818 až 1820 byl pobočníkem polního maršála Švarcenberka; některé spisy vojenské, které **P.** tou dobou sepsal, nebyly od rak. censury schváleny. Stav se 1823 setníkem u pěchoty a pobyv nějaký čas posádkou v Terstu obdržel dovolenou, za kteréž mu možno bylo stráviti několik let v Řecku, Cařihradě, Egyptě a Malé Asii, odkudž neopomíjel polouřední zprávy své vládě posílati, čímž značnou důvěru si získal, tak že mu i dozorství nad rak. obchodem v Levantě svěřeno bylo. Roku 1826 poslán byl do Egypta na vědecké výskumy, při čemž po Nilu až k jeho velikým vodopádům pronikl. Navrátiv se 1827 byl ihned jmenován náčelníkem gener. štábu hraběte Dandola, který velel rak. výpravě proti řeckým piratům. I podařilo se **P**-ovi, že jeho přičiněním křesťanští zajatci vydáni byli, jakož i smlouvou uzavřenou s pašetem Akkonským postavení křestanů východních zlepšeno bylo. Za tyto své služby byl **P.** na šlechtictví s predikátem von Osten povýšen a 1832 co attaché rak. vyslanectví v Římě přidělen, avšak již roku 1834 plnomocným ministrem v Athénách jmenován, kdež k úplné spokojenosti své vlády sobě počínal, tak že jest v bř. r. 1849 na podmaršálka povýšen, členem tajné rady jmenován a na místo vyslanecké do Berlína poslán. Přišed tam právě v dobu, když deputace národního shromáždění ve Frankfurtu Fridrichu Vilémovi IV. korunu císařství Něm. nabízela, působil velmi vydatně k tomu, že král nabídnutí toho nepřijal, jakož i potom vlivu **P**-ovu valně podlehal. Trvajícím však sporem mezi Pruskem a Rakouskem stal se další pobyt **P**-ův v Berlíně nemožným, tak že v říjnu 1852 odvolán, na začátku 1853 spolkovým ministrem ve Frankfurtě a ku konci téhož

roku rak. vyslancem v Cařihradě jmenován byl. Pobyv 1854 v záležitostech diplomatických v Paříži byl 1855 do stavu svobodných pánů povýšen a v pros. téhož roku co internuncius a plnomocný ministr do Cařihradu poslán, kde až dosud mešká. Z jeho spisů jmenujeme: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Fürsten Schwarzenberg* (ve Vídni 1822); *Ueber den Feldzug von 1814* (t. 1823); *Erinnerungen aus Aegypten und Kleinasien* (t. 1829—31, 3 sv.); *Das Land zwischen den Katarakten des Nils* (t. 1832); *Reise in's heilige Land* (1831); *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient* (Stuttgart 1836), kteréž elegantním slohem a krásným popisováním rovnají se *Souvenirs* Lamartineovým; *Kleine Schriften* (1842—47, 7 sv.); *Der Abfall der Griechen vom türkischen Reich und die Gründung des hellenischen Königreiches* (1852), vytištěno péčí Vídeňské akademie věd, jejímž členem jest též **P.**

Proklamace (z lat.), veřejné provolání vůbec; obyčejně dějí se taková od státních mocí k lidu, když potřebí jej získati pro nějaké rozhodné jich zámysly, na př. pro válku s cizí mocností, kdež pak vyličuje se spravedlivost její a hledí se roznítiti v národu vlastenecký zápal; nebo od povstalců proti vládě, v kterémž případu vůdcové zpoury vyličují křivdy její nad národem páchané a hledí všemožně lid proti ní rozlítiti a na svou stranu přivésti; i v jiných podobných příčinách.

Prokles v. Eurysthenes.

Proklitica (z řec.), slova předklonná, nazývají se v mluvnici ty části řeči, které přízvuk svůj přenášejí na slovo následující. Jsou to v řečtině spojky *ὡς*, *εἰ*, negace *οὐ*, jednoslabičné preposice *ἐκ*, *ἐν*, *εἰς*, artikul *ὁ*, *ἡ*, *οἱ*, *αἱ*. Srv. Bezpřízvučné a Enklise.

Proklus (*Proklos*), **1)** filosof řecký ze školy novoplatonické, nar. 411 v Konstantinopoli, † 485 v Athénách. První léta ztrávil v Xanthu v Lykii, odkudž se odebral na další vzdělání do Alexandrie, a než mu bylo 20 let přestěhoval se do Athén. Ve 28. roce svém napsal několik pojednání, mezi nimiž byl komentář k Platonovu dialogu *Timaios*. Po smrti Syrianově nastoupil **P.** na jeho místo ve škole Athénské, a od té doby zván jest často *Diadochos* (nástupce). Jednou musil opustiti město, snad proto, že nešetřil zákonů císařů křesťanských; ale pobyv rok na východě vrátil se a zůstával v Athénách až do smrti. **P.** byl přivržencem athénské školy novoplatoniků, zdržoval se skoro docela potravy živočišné, povrhoval manželstvím a šetřil postů a bdění. O jeho zásadách filosofických pojednáno obšírněji v čl. Novoplatonismus (str. 906 *b*, 907 *a*). Pozůstalé jeho spisy ohsahují hlavně komentáře ku spisům Platonovým. Co spisovatel jmín jest **P.** za jednoho z nejsrozumitelnějších mezi novoplatoniky, ale co filosof nestál příliš vysoko. Cousin však má za to, že všecky paprsky filosofické, které se kdy vyřinuly z velikých myslitelů řeckých, Orfea, Pythagora, Platona, Aristotela, Zenona, Plotina a j.. byly soustředěny v **P**-lovi. **P.** vynikal též jako mathematik a gramatik. Spisy jeho, ovšem neúplně, vydal Cousin (6 sv., Paříž 1820—27). — **2) P.** sv., patriarcha Cařihradský; tutéž zrozen stal se ještě mlád lektorem, vzdělávaje se při tom horlivě ve vědách, později pak písařem; byl žákem sv. Jana Zlatoústého. Posvěcen za biskupa v Kyziku, hlavním městě Hellespontu, nebyl od obyvatelů přijat, poněvadž neuznávali nad sebou pravomocnost Konstantinopolského patriarchy, který ho ustanovil. Zůstal tedy **P.** v Konstantinopoli, kdež brzy svými kázaními proslul. Když pak Nestorius (v. t.) byl r. 431 sněmem Efeským důstojnosti patriarchy zbaven a Maximian zemřel, byl **P.** jednohlasně za patriarchu Konstantinopolského vyvolen. Jakkoli co horlivý obhájce katol. víry o dvojí přirozenosti v Kristu (božské totiž a lidské) v úzkém společenství trval s oběma patriarchy Cyrilem Alexandrinským a Janem z Antiochie, měl se přece k stoupencům Nestoriovým a jiným sektám Malé Asie velmi shovívavě; taktéž sice náhledy Theodora z Mopsvesty, Nestoriovi hovící, rozhodně vyvrátil, avšak osobních nájezdů proti osobě jeho bedlivě se vystříhal. Psal mnoho *homilií* na počest p. Marie, aneb *výklady* na tajemství víry a hlavní výroční slavnosti. Když r. 447 strašné zemětřesení mnohé krajiny na východě strachem a hrůzou naplnilo a obyvatelstvo všecko z měst do polí pod šíré nebe vypudilo, **P.** samojediný s duchovenstvem svým zoufalému lidu mysli dodával, a v něm důvěru v milosrdného Boha budil. Z této doby pochází vznešený popěv: „Svatý Bože, svatý silný, svatý a nesmrtelný, smiluj se nad námi“, jejž z nařízení **P**-la lid zpíval a jenž přijat jest v bohoslužebné knihy východní (tam nyní před evangelium se zpívá) i latinské církve (o velký pátek v řeckém a latinském jazyku v žalozpěvích choru při líbání kříže). Ve všech slovanských krajích, zvláště v Čechách, zpěv tento uchoval se a rád se zpívá. Poslední spracování liturgie Konstantinopolské sv. Chrysostoma a Jerusalemské sv. Jakuba pochází prý od **P**-la. Po svědectví sv. Cyrila, k němuž se i papež Sixtus III. přidal, byl **P.** muž nábožný, zákonů a církevní kázně úplně znalý a jich ustanovení plnitel věrný. Zemřel 24. říj. 447. Památka jeho v týž den v církvi východní se koná.

Prokne, sestra Filomély (v. t.)

Prokoff v. Prokov.

Prokonsul (*proconsul*) t. j. zástupce konsula, byl u Římanů úředník s mocí konsulskou, která se dávala na rok nebo dvě léta konsulům, z úřadu svého odstupujícím. Odznakem úřadu jeho bylo 12 fasces; když se odebíral do své provincie, opatřen byl od místa, kam přišel vším potřebným; bylo-li mu jeti po moři, vypravil loď stát. Za úřadování svého nesměl se z provincie vzdáliti, po návratu svém do Říma musil ve 30 dnech účty z úřadování svého složiti. Za císařství nazýval se **p**-em každý správce nějaké provincie.

Prokop 1) Caesarejský, řec. *Prokópios*, jeden z nejznamenitějších dějepisců byzantinských, pocházel z Caesarei Palestinské a žil v první polovici VI. stol. Přišed z mládí do Cařihradu nabyl tam slavného jména co právní zástupce a co učitel řečnictví, načež za panování cís. Justiniana přidělen byl co sekretář vojevůdci Belisarovi, jejž na jeho válečných výpravách do Asie, Afriky a Itálie provázel. Belisar svěřil **P**-ovi mnohá důležitá poslání a ve válce s Goty jmenoval jej vrchním komisarem nad proviantem a loďstvem. Navrátiv se do Cařihradu byl **P.** za své výtečné služby čestnými tituly a důstojností senátorskou odměněn; r. 562 stal se též prefektem Cařihradským, což jest poslední známou událostí z jeho života, který se skončil, jak se zdá, r. 565. Žije v přechodní době z klasického písemnictví řeckého k řec. písemnictví byzantskému náleží **P.** oběma dobám; končíť klasickou dobu co do času a jest zároveň první co do času i co do nadání mezi historiky byzantskými. Ve svém slohu spojuje vhodně vzory antické s umělou, avšak často malebnou dikcí, kterou nalézáme u dějepisců byzantských, jakož i pronáší své myšlénky vždy s patřičnou silou a plastičností. Vědomosti, které nám ve svých spisech zůstavil, jsou vysoké ceny; líčíť ze všech dějepisců nejúplněji

panování Justinianovo, v dějinách císařství Řecko-římského tak důležité. Nejpřednější jeho spis jest *Αἱ καθ' αὑτὸν ἱστορίαι* v VIII knihách, z nichž první dvě jednají o válkách perských (408—553), další dvě o válkách s Vandaly (395—545), následující tři o válkách s Goty, při čemž i popisuje obyčeje a mravy Slovanů, co národa prvobytného, velmi lidnatého a rozšířeného (srv. Š a f a ř í k a *Slov. Stařožit.*, vyd. r. 1837, str. 965, též str. 144), poslední pak kniha jest jakýsi doplněk k předešlým, obsahujíc popsání rozličných událostí až do počátku r. 553; Agathias pokračoval v této historii až do r. 559. Co do popsání technického a plastického náleží **P.** bez odporu k nejpřednějším historikům starověkým. Tutéž vzácnou vlastnost osvědčil **P.** i v druhém svém spise *Περὶ τῶν τοῦ δεσπότου κτισμάτων* (O stavbách Justinianových), v němž popisuje chrámy, kláštery, paláce, lázně, nemocnice, pomníky i veřejná místa, kterými Justinian starou Byzanci ozdobil, jakož i města, tvrze, vodovody, mosty a jiné budovy, které Justinian v provinciích založil neb rozšířil. Chválu, kterou tu **P.** k Justinianovi překypuje, vykládá Gibbon v ten způsob, že snad si chtěl opět nakloniti Justiniana, nespokojeného s mnohými ostrými úsudky, které byl **P.** v prvním svém spisu o něm pronesl. Za toto, jak se zdá, vynucené pochlebenství vzal si **P.** zadostiučinění ve svém třetím spisu *Ἀνέκδοτα*, pravé to skandální historii dvoru Cařihradského v létech 549—562. Justinian a císařovna Theodora, Belisar a jeho manželka Antonie jsou zde líčeni barvami nejčernějšími; zejména pak co vypravuje o Theodoře, připomíná ano i přesahuje vše to, co bylo vypravováno o pověstné Messalině. Justiniana líčí co člověka nejpodlejšího, jaký kdy na světě byl, a dokazuje výroky své mnohdy skutečnými událostmi, jejichž svědkem byl, mnohdy ale zase planými pověstmi, jaké jen největší lehkověrec za pravé může pokládati. Ostatně vznikly v pozdějších dobách mnohé pochybnosti, zdali spis tento skutečně od **P**-a pochází čili nic; nepodařilo se však posud pochybnosti ty platnými důvody ospravedlniti. — Všecky spisy **P**-ovy vydány byly poprvé v Paříži 1661—63, 2 sv.; nejlépe od Dindorfa v Bonně 1843—38, 3 sv.; jednotlivé spisy byly do lat., franč., něm. a angl. překládány a častěji vydány. — **2) P.** svatý, patron český, nar. dle legendy v Čechách ve vsi Chotúni nedaleko Českého Brodu ku konci X. stol. z rodičů bohabojných; prospíval již od nejútlejší mladosti bohabojností a nevšedními ducha dary. Vidouce to rodiče poslali jej na Vyšehrad, kdež kvetlo slavné učení slovanským jazykem, k mistru na slovo vzatému. Tu vynikl taktéž tou měrou, že zvolen byl za kanovníka u sv. Petra. Však život na Vyšehradě zdál se mu příliš hlučný, i pomýšlel neustále, jak by mohl bez překážky Bohu sloužiti až poznav starého mnicha benediktinského, do řádu toho vstoupil; a zabrav se do krajin posázavských vystavěl si tu v tiché samotě domek, což se stalo dle zpráv písemných asi okolo r. 1009. Času jednoho zabloudil kníže Oldřich lově v těch krajinách, jak praví legenda, žena se za jelenem, k chatrči sv. **P**-a, poznal jeho svatost, zvolil si jej za zpovědníka a počal r. 1032 stavěti na místě tom klášter ke cti sv. Jana Křtitele, kterýž dokonal a znamenitě rozmnožil syn jeho Břetislav r. 1039 a jehož prvním opatem byl sv. **P.** Klášter tento, dle prvního opata také klášter sv. Prokopa řečený, stal se za opatství **P**-ova útočištěm všech soužených, a opat sám jmín byl pro dobré skutky své ještě za živobytí za svatého. Zemřel 1055 a za opata zvolen byl sestřenec jeho Vitoš. Podle legendy byl sv. **P.** vysoké postavy, širokých plecí, silných hnátů, ve všem těle plný; hlavu měl dosti velikou, tvář bílou, vlasy tmavohnědé, černou bradu a jasný zrak. Památka jeho světí se dne 4. čce. Uvésti dlužno, že jako kláštery vůbec byly středištěm osvěty středověké, tak jmenovitě klášter Sázavský choval ve zdech svých umělce nevšední; k těmto počísti musíme i sv. **P**-a, který napsal vlastní rukou ozdobný evangeliář, o čemž v. R e m e š s k é e v a n g e l i u m. — Legenda o sv. **P**-u jednající nalezena byla v rukopise, jiných ještě deset kusů obsahujícím, v Hradci Králové; nyní jest v knihovně Lobkovické. Legenda ta jest napsána na 146 listech pergamenových ve 12. a pochází z počátku XIV. stol., ač samo skládání starší jest, jakož znáti z mnohých rýmův a neopravených některých veršův. Poprvé vytištěno bylo několik veršů v Durichově díle *Biblioteca slavica*, celá legenda 1106 veršů obnášející v *Stařobylých skládáních* I. str. 1—51, správněji pak ve *Výboru z literatury české*, I. str. 181. Skladatel legendy této byl dobře povědom příběhů i obyčejů kláštera Sázavského, o kterýchž namnoze se zmiňuje. Život a zázraky sv. **P**-a velmi obšírně líčí, nazývaje ho dědice *Slovanského*. V básni věrně popsána jest krajina kolem Sázavského kláštera; i dá se odtud souditi, že ji některý benediktin Sázavský, jak se zdá, podle latinské legendy vzdělal. Legenda vypravuje věci tyto veršem čtyřstopým trochaickým, ale velmi nedokonalým; není tu žádného básnického vzletu, jako na př. v legendě o sv. Kateřině, a legenda nemá tudíž velké literární ceny. — **3) P.** H o l ý, později pro skutky své neméně nežli pro rozdíl od kněze Prokůpka **P**-em V e l i k ý m nazývaný, slavný vojevůdce husitský, byl synovec bohatého a bezdětného rytíře a kupce Pražského — jak se Palacký domnívá — Jindřicha Puše z Cach (*de Aquis*), pána na Jenšteině a Mochově, kterýžto vzav jej sobě za syna co výrostka pojal byl s sebou na cestě do Francouz, Španělska, Itálie a do Jerusaléma, navrátiv se pak domů na kněžství vysvětiti dal. Kněz **P.** přilnuv záhy k husitům octnul se hned s počátku na kraji výstřednosti, tak že byv již roku 1421 v Praze obviněn z pikartství musil stráviti některý čas u vězení. Později smýšlení jeho, zmírnivši se po některém čase, stalo se takořka pravidlem vyznání táborského. **P.** se oženil knězem býti nepřestávaje; dalších však zpráv o jeho rodinném životě nemáme **P.** účastnil se horlivě hádek o náboženství; na tom však nepřestal, nýbrž brzy po r. 1421 přidružil se k branným sborům, jimž přisluhoval službami duchovními, jak o tom máme svědectví z roku 1423, když jal se odbývati mši svatou v ornátě, aby ukázal kněžím Pražským povolnost táborskou; teprvé pak 1426 počal činnost svou válečnou, aniž by se byl dříve nějakým vítězstvím vyznamenal. Bylať strana Táborská ztratila v Žižkovi, Janu Hvězdovi z Vicemilic, Švamberkovi a několika málo jiných nejčelnější své válečníky; mužové po nich zůstalí a mezi vrstevníky svými vynikající, jako Chval z Machovic, Jan Roháč z Dubé, nehodili se nijakž na první místa, a proto zaujali nadaný **P.** a vedle něho Prokůpek ihned náčelnictví strany své, jakmile jediným skutkem schopnost svou byli osvědčili. Roku 1426 velel **P.** poprvé všemu vojsku táborskému u Ousti a řídil co vrchní velitel veškeré vojsko proti Němcům, kteří byli úplně na hlavu poraženi, z čehož byla pověst jeho veliká. Hned po bitvě žádal, aby veškerá spojená vojska česká bez odkladu stíhala Němce do země jejich, nedadouce jim oddechu; Pražané s Korybutem ale zmařili úmysl tento a jali se dobývati hradu Mostského, Táboři pak

se Sirotky oblehli Hynka z Poděbrad na Poděbradech. Zatím přitrhl vévoda Rakouský Albrecht k Břeclavi, kdež byla silná posádka strany Táborské, a proto musel tam **P.** se svými od Poděbrad pospíšiti. Udeřiv tu náhle na Rakušany porazil šiky jejich, dodal potravy a posily do města, i přinutil Albrechta strhnouti s pole se škodou a hanbou velikou dne 19. list. Roku následujícího byl již vrchním a vůbec uznaným správcem vojska proti křižákům německým, kteří spatřivše vojsko to hanebně z Čech prchali. **P.** dobyl Tachova a přitrhl odtud k Plzni; potom oblehl a dobyl města Kolína (16. pros.). Nedlouho na to vytáhl s Prokůpkem a Pražany uprostřed zimy do Moravy, přilehl k Uherskému Brodu, kteréhož dosáhl úmluvou. Potom když se připojily noví zástupové z Čech a z Moravy, přitrhli k Prešpurku a plenili pak v Uhrách. Část vojska však vrátila se domů, ostatní obrátili se skrze Moravu do Slezska. Povedlo se takto **P**-ovi převesti válku za hranice Čech ne za tou příčinou, aby Čechové ujali vládu v zemích těchto, ale aby donucena byla strana odporná k smíření se na základě rovnosti, i také aby cizí kořistí nahradila se nouze domácí, povstalá z dlouhého zanedbání řádných živností. Ze Slezska vrátili se Čechové s velikým plenem. Již téhož r. (1428) oblehl **P.** v síle znamenité Hynce z Lažan na Bechyni a dobyl města okolo sv. Havla; svěřiv pak hrad Janovi z Těšnice zabral se jízdou do Rakous. Tu namluven byl některými pány českými, aby se sjel osobně s králem Sigmundem k námluvám, jak by se daly nepořádky v zemi České urovnati. Dlouhého rokování výsledek byl ten, aby se svolal k smlouvání s posly Sigmundovými sněm valný do Prahy. Sněm vypracoval artikule, o kterých bylo se shodnouti, a za příčinou tou vydal se **P.** 1429 podruhé za Sigmundem do Prešpurka, ale opět nadarmo. Dne 27. září 1429 vytáhl **P.** opět s vojskem svým z Prahy do pole k Žitavě, a za ním na zejtří kněz Prokůpek i jiní hejtmané, majíce všickni dohromady asi 1000 jezdcův a 10.000 mužův pěchoty s potřebnými k tomu vozy a děly; dobyvše a vypálivše mnoho osad vrátili se domů ok. sv. Martina s kořistí všeho druhu znamenitou. Hnedle na to vytáhl **P.** v čele většího ještě vojska do zemí Saských, kdež plenil a peníze vydíral po způsobu věku tehdejšího. Veliká tato jízda až po Lipsko, Bamberk a Normberk měla za následek, že po celé Evropě pozor na Čechy ještě u větší míře nežli posavad obrácen byl; pohraničné země počaly se jedna po druhé ucházeti o příměří a holdovati sami těm, kteréž chtěli nedávno z křesťanstva vymeziti. **P.** nepřestana býti vrchním vůdcem Táborův, a když se o společné nějaké podniknutí jednalo i velitelem veškerého spojeného vojska českého, byl pak vždy i mezi prvními, když se o smíření Čechův se sousedy a se stolicí Římskou jednalo. Oblíbiv sobě sídliti na Horách Kutných způsobil tu r. 1431 sjezdy strany podobojí; zjednal narovnání mezi Tábory a Sirotky na jednom takovém sjezdě, na jiném pak zřízení dvanáctičlené vlády zemské v království Českém, která činnost svou r. 1431 počavši několik let vliv svůj v politických bězích provozovala. Způsobem takovým povznesl se **P.** na stupeň slávy největší; v poli požíval pověsti co vůdce nepřemožitelný a v radě vynikal věhlasem nevšedním. Vzdělaností a láskou k naukám i knihám vyznamenával se nad jiné náčelníky sekty Táborské; nadšením náboženským (kladl sobě za čest býti a slouti husitou) i národním, rázností vůle a neohroženostì rovnal se Žižkovi, ale předčil jej věhlasem politickým aniž podobal se mu ve fanatismu. Neb ačkoli šel mnohem dále co do novot církevních a zasazoval se o ně důrazem neobyčejným: však proto hotov byl uznávati též u jiných právo svobody, a mířiti se s nepřátely, kdekoli to s bezpečím strany jeho se srovnávalo. Byv horlivým zástupcem obcí čili demokracie svého věku, nicméně ochotně podával se k úmluvám se šlechtou, aby ji získal učení svému, aniž žádostiv byl postaviti vládu svou na záhubě strany odporné. Pro takovou smířlivost a povolnost padal u svých častěji v podezření, jakoby k nim neupřímně se měl. V **P**-ovi se soustředila síla zásad a stran krajných, jak co do vyznání víry, tak i ohledem na sociální otázky; nemohlo býti jináče, než že strany římská, kališnická i šlechtická spojily se konečně k záhubě jeho. Nevole proti **P**-ovi, jehož se jedni báli, druzí mu záviděli, propukla zjevně roku 1431, když neshodnuv se se Sirotky v Uhrách Prokůpka tam samého zůstavil a do Čech se vrátil. Sirotci vrátili se potom také, ale beze hluku obyčejného a beze slávy. Pro nezdaření výpravy a pro ponížení jména českého zdvihali se mnozí hlasové proti **P**-ovi, jakoby neupřímně byl ukládal o zahynutí Sirotkův; v Praze zejména rozmohla se taková rozhořčenost proti němu, že již netoliko na sněmy tam jezditi nechtěl, ano padnuv do nemoci a lékaře odtud požádav sotva jej obdržeti mohl. Sirotkové počali se chýliti ku kališníkům Pražským, s nimiž vešli v řádnou smlouvu 1432, umluvivše několik článků. **P.** potupiv veřejně kněze táborské z přilnutí jejich „k vynálezkům lidským“ vyhrožoval, že soudem krvavým potřebí bude rozřešiti otázku spornou. Žádal nyní sám svolání valného sněmu do Prahy, zároveň ale přikázal vojsku svému, aby nehledíc na zimu, která ku konci měsíce ledna nastala, soustředilo se nedaleko Prahy, v okolí Benešovském. Vláda 12ti svolala sněm na 10. ún. 1432 do Prahy; tu stalo se opět smíření Sirotků, jichž spojení s Pražany nebylo upřímné, s Tábory, a působením **P**-ovým přivedeni jsou k tomu, že se uvolili dáti se v jednání se sborem Basilejským. Mezi posly ku předběžným poradám v Chebu zvolenými byl i **P.**, rovněž také mezi vyslanci od sněmu Kutnohorského (5. září), kterým bylo se sborem vyjednávati; i byl s Vilémem Kostkou z Postupic hlavou poselství toho. V Basileji řečnil **P.** poprvé ve sboru 19. ledna (1433), když byl Rokycana řeč svou dokončil: napomínal všech přítomných, aby slyševše důvody pravdy a pozváni jsouce k hodům, nemeškali vejíti, an prý Bůh, dle příkladu evangelia, nepřijdou-li zvaní, hněvem svým stížic je povolá jiné lidstva třídy k večeři své spasitelné; i řečniv dobrou chvíli dával sice hojné důkazy biblické učenosti své, ale nepotkal se s takovým uznáním, jako Rokycana, ba někteří mu i smíchem odpláceli. V hádkách 4. února stěžoval sobě z podstatných příčin jménem krajanův svých, pravě že úmluvy chebské Čechům se nedrží, jelikož hany a urážky rozličné nejen na osoby všeliké, ale i na celý národ Český se uvrhují. „Urážíte nás“ horlil „pravíce, abychom vrátili se do církve, jakobychom byli z ní vystoupili; a my nejen nevystoupili, anobrž sami snažíme se přivésti k ní všechny křesťany, a vás také (nad čímž veliký strhl se ve sboru smích); kdež pak žádáte, abychom se podrobili naprosto soudu vašemu: i dokažte nám jen pravdu svou, a my se jí podrobíme; bude-li pak pravda na straně naší, také ji bohdá pohlhati nebudete. Doktor Jan Slovanský (Stojkovic) zatáčí ustavičně k věcem nepříslušným; včera mluvil o bytu těla Kristova ve svátosti oltářní v ten smysl, jakobychom my jej zapírali, čímž nás

jen leda ostouzeti chtěl.“ A 7. ún., když týž Jan asi 16kráte slovo kacíř pronesl a tím nepřímo i na Čechy dorážel, ozval se proti tomu nejprvé Rokycana pak **P.** řka, že ještě nikdo nedokázal aniž dokázati může, že by Čechové byli kacíři „a předce mnich ten nás ustavičně kaceřuje; věru, kdybych to byl v Čechách předvídal, nikdy byl bych sem nepřišel! . . . .“ Stalo se omlouvání, ano i zvláštním poselstvím prošeni Čechové za odpuštění pro Jana Stojkovice; **P.** však a Vilém Kostka nechodili více do posezení, pokud Stojkovic měl slovo; a když Julian později **P**-a požádal, aby na důkaz úplného smíření pozval toho Slovana k sobě zase k obědu, nemohl toho nijak dosáhnouti. V hádkách těchto, jmenovitě ale později, když jeden řečník replikoval druhému, poznati bylo **P**-a vždy po způsobu netoliko kazatelském ale i velitelském. Když d. 8. dub. Kalteisen, inkvisitor Kolinský, káral Oldřicha Znojemského proto, žeby řekl, jakoby ustanovení řehol mnišských bralo původ svůj od ďábla, přihlásil se **P.**: „To jsem já řekl panu legátovi, ne veřejně ale soukromí; však když biskupové, jakož díte, dosedají na místo apoštolův, a kněží na místo 72 učenníkův; když ani Kristus ani apoštolé nechtěli míti oněch darmochlebův, dávajících se na zahálku, kdežto by co lidé silní dobře pracovati mohli, odkud pak se nám berou, leda od čerta?“ Posledně pak mluvil ve shromáždění dne 13. dubna. Nejprvé omlouval sebe, že neproléval krev lidskou vlastníma rukama; a co se toho týká, že byl velitelem v mnoha bitvách, tím že vinen není; dosti prý se navolal, aby papež a kardinálové nechajíce bojův a panování světských přičinili se raději k opravám v církvi tak velice potřebným. I napomínal otce řečí nevelmi hladkou ani šetrnou, aby konečně přikročili ke zrušení všech nově uvedených obyčejův hříšných, a navrátili církev ke starodávní její prostotě a čistotě; aby neprotivili se svobodnějšímu hlásání slova božího, ani přijímání pod obojí způsobou; aby přestali odsuzovati a trýzniti lidi jináče smýšlející; pilně dbali, by pro množství nařízení církevních nezapomínalo se na přikázaní boží; . . . . neboť že tolik uvedeno jest obřadův zbytečných a nálezův lidských do náboženství, že již toto samo jimi zahaleno a zkaleno jest.“ V Praze potom, když poslové basilejští vytýkali Čechům, že hájili učení svého mečem a krveprolitím, odpověděl **P.** na důtky jejich 18. čna.: „Co do válek . . . strana vaše pozdvihši proti nám kříž krvavý útoky válečné sama počala, i jala se hubiti zemi Českou mečem a ohněm přeukrutně . . . . z krutých válečných těch běhů urodil se nejeden prospěch duchovní; z protivníkův čtyr článkův stali se upřímní jich hajitelé až do smrti; druhou stranou množství lidu zachováno jest tím při pravdě; také víme, že to bylo hlavní příčinou, že se sbor Basilejský k vyjednávání s námi naklonil. Tím vás ujišťujeme cele, že v ohavnosti máme všeliké neřády při válčení se přiházející; . . . břímě pak válek jen proto nosíme, abychom božským oněm pravdám připravice místa v církvi dosáhli onoho blaženého pokoje a stavu, z něhož by jednota církve, bratrská všech láska, oprava mravův a jiné vše dobré, kteréhož i vy žádáte, boží pomocí povstati mohlo.“ Ale nedocíleno žádného narovnání konečného: **P.** stál vždy na tom, že až nesnáze o čtyři články „dle Boha“ urovnány budou, teprv chce míti pokoj s celým křesťanstvem věrný a nezrušitelný. Po svém navrácení z Basileje oblehl **P.** roku 1433 město Plzeň vždy husitům odporné; ale když zbraním husitským nešťastně se dařilo, zbouřil se proti vůdci lid jeho, a **P.** ve zpouře té poraněn ve tvář tak ukrutně, že hned krví se polil, i dán také do vazby. Později sice vystřízlivěli odbůjci, pustili jej a aby velitelství zase ujal prosili, ale **P.** nesvolil k žádosti takové; zdá se, že se mu příběhem tím život v táboře zošklivil velice: předstíraje potřebu léčiti se v Praze, opustil vojsko s úmyslem, že nevrátí se k němu více. Zatím sílila se strana šlechtická v zemi vždy více; i musilo přijíti k boji mezi ní a demokraty co nejdříve. **P.** přebýval od ponížení svého v táboře před Plzní mezi Sirotky v Novém městě Pražském, aniž více ku Plzni vrátil se; zdálo se, jakoby theolog byl v něm naprosto udusil válečného velitele. Vida však co šlechta připravuje i kam konečně míří, a boje se, aby svoboda zákona božího, jak on jemu rozuměl, neutrpěla vítězstvím jejím, odvážil se přece zase k bojování, a k veliké stran krajných radosti uvázal se opět u vrchní velení nad veškerou mocí táborskou i sirotčí, což se stalo asi v dubnu 1434. Počátek boje udál se v Praze ztečením Nového města a **P.** musil odtud prchnouti; i psal hned Prokůpkovi, co se bylo v Praze stalo, žádaje, aby nechav Plzně táhl k Sedlčanům, kdež se má vojsko sebrati; doloživ, že lépe jest umříti nežli nepomstiti nevinné krve úkladně vylité. Sebrav něco vojska položil se s Čapkem dne 17. kv. u Kunratic, vyzývaje stranu šlechtickou k boji. To když se nezdařilo, obrátil se ke Kolínu a plenil tu statky šlechtické. *Zvěděv* pak, že páni sjeli se již v značném množství, spěchal asi s 18.000 bojovníky v neděli ráno (30. kv.) od Kouřími a Kolína, až vrazil u Lipan na vojsko panské. Strhla se bitva, páni ji vyhráli, a **P.**, kterýž po tolik bouřlivých let byl hlavním štítem své vlasti a odivou celého světa, zachvácen byv ohromnou krve lidské povodní utonul v ní bez hlasu. Již od té doby, co v ležení před Plzní utrpěl od svých, zdá se že vhostil se byl v duši jeho červ pochyby, sžírající jeho důvěru k sobě a kalící jednotu mysli jeho; snad že již stíhala jej předtucha osudu jeho tragického, an klamem a sporem vnitřním chtěl byl zakládati vítězství ducha na hrubém hmotném násilí. Nedá se dokázati, co praví Aeneáš Silvius, že by jej byl zabil Vilém Kostka, ani to nedá se mysleti, že **P.** po ztracení bitvy vraziv se svým vojskem, které si vybral z nejsilnějších, mezi nejhustší houfy nepřátelské poněkud útok jich zdržoval a mnohé z nich pobiv jednak jim vítězství z rukou vydřel: ale obklíčen jsa přílišným množstvím jízdných, ne tak přemožený jako přemáháním ustálý, šípem smrtelně postřelen jsa padl i umřel. **P.** byl postavy střední, těla silného, tváře náčerné, očí velikých, vzezření děsného; nosil se po světsku rouchem na oko hrubým, uvnitř ale vzácným a tenkým (Aeneáš Silvius). Co kněz býval vždy jen vůdcem v poli, nikoli však bojovníkem; neúčastnil se nikdy boje sám, nenose ani zbraně; nicméně vůle a hlas jeho nacházely čím dál tím většího poslušenství. — **4) P.** M a l ý, Prokůpek, kněz, hejtman sirotčí, sloužil pod Žižkou, po jeho smrti pak dostal se brzy mezi přední vůdce Sirotkův, později pak platil vůbec za hlavního jejich náčelníka. V čele Sirotkův účastnil se Prokůpek všech tehdejších bojů ve vlasti, rozličných výprav za hranice a několikráte také hádek náboženských. Nebyl nijakž ducha vynikajícího a řídil se skoro úplně vůlí Prokopovou. Padl rovněž jako **P.** Veliký na bojišti u Lipan. Ostatně srov. před. a čl. S i r o t c i. — **5) P.** z P l z n ě, mistr, byl přítelem M. Příbrama i měl na mnoze také s ním jednostejné příhody. R. 1403 stal se bakalářem a r. 1408 mistrem umění svobodných na universitě Pražské, kdež potom také některý čas byl profesorem. V tehdejších rozbrojích náboženských náležel mezi nejmírnější opravovatele církevní; přidržel se strany Husovy, od-

chyloval se snad ještě méně od učení římského nežli Příbram sám, i horlil ve spisech svých proti Rokycanovi neméně nežli proti Táborům. V letech 1414 a 1439 byl děkanem fakulty filosofické a v letech 1420, 1426 i 1443 rektorem university. Na synodě léta 1421 zvolen byl sám čtvrtý a r. 1439 s Příbramem sám druhý za administrátora konsistoře Pražské pod obojí. V bouři proti knížeti Korybutovi r. 1427 spolu s jinými kněžími strany Příbramovy zajat jest a z Prahy vypověděn. Léta 1437, jsa farářem u sv. Jindřicha v Praze, poslán byl spolu s Příbramem do Basileje ke sboru o stvrzení kompaktát. Posléze za svého života připomíná se r. 1448, kdežto se s Příbramem o to zasazoval, aby Rokycana byl povýšen na důstojenství arcibiskupské. **P.** zůstavil po sobě dosti hojný počet spiskův rozličných, jichž rukopis archivu Třeboňského A, 16 sám sedmero zachoval. Pochází pak tento rukopis Třeboňský, ve *Výboru* již častěji (str. 23, 245, 249 atd.) jmenovaný, od nějakého kněze katolického, Kříž z Telče jmenem, jenž o literaturu českou i o dějepis vůbec zásluhy nemalé sobě dobyl tím, že sbíraje rozličné spisky věku svého věcí náboženských se týkající, je sobě přepisoval a tak mnohé jich nám zachoval, jež bež něho by byly zahynuly. Kromě rukopisu Třeboňského nalezá se také jeden díl sbírky jeho v cís. knihovně universitní v Praze, rkp. XI, C, 8, pod titulem *Manuale fratris Crucis de Telcz.* Z tohoto rukopisu cís bibl. dovídáme se o Křížovi, že r. 1463 byl na kněžství vysvěcen (jmenujeť se totiž *sacerdotem novum*), a že se zdržoval v Týně Horšově; pak že téhož roku od Dra. Hilaria ustanoven byl vikářem při chrámu Páně všech Svatých na hradě Pražském, kdež ještě léta 1465 v domě vikářském zůstával. Léta 1477 byl kazatelem v Soběslavi a kanovníkem Vyšehradským, jakož patrno z jednoho listu jeho, k Tobiášovi faráři Táborskému poslaného. (V. *Manuale* fol. 164, 178 a 224). *aEn.* — **6) P.**, písař Nového města Pražského od r. 1440 až do 1467. O životě jeho nenalezá se zevrubnějších zpráv, toliko z listin od r. 1457 a 1482 na Vyšehradě chovaných vysvítá, že měl pod Vyšehradem domek, zahradu a něco luk, polí a chmelnic okolo Botíče potoka mezi Vyšehradem a Slupy. Pozemky jeho se táhly až pod Emausy, a kostel sv. Trojice stál na jeho půdě. Maje patronat chrámu tohoto dosadil tam r. 1476 Ondřeje z Budišova, kanovníka a kustosa kostela Vyšehradského za faráře. **P.** byl své hospodářství r. 1457 od kapitoly Vyšehradské koupil a r. 1482 je kostelu Vyšehradskému opět daroval. **P.** náleží mezi muže ty, kteří sobě nemalé zásluhy o sebrání a uchování listin získali, hlavně pak i tím, že knihy městské bedlivě vedli a zápisy činili, jež historickou důležitost mají. **P.** byl smýšlení národního a nepřál Němcům. Sepsal *Novou Kroniku rýmovanou*, kteréž se toliko zlomek 72 veršů zachoval (v. Jungmann *Hist. lit.* str. 63); dále se nachází spis *Chronica Procopii Novae Civitatis Pragensis 1476. Kl.* — **7) P.**, bratr český, vynikal v XVI. stol. mezi bratřími co spisovatel; pocházel z Jindřichova Hradce a náležel mezi učené bratry, dosáhnuv stupně bakalářského. Nemalou zásluhu o jednotu bratrskou si získal **P.** tím, že učinil návrh, aby se upouštělo od přísnosti vzhledem k některým zásadám původně v jednotě zachovávaným. Vidělo se mu, že bohatí a mocní lidé by se vylučovati neměli z jednoty, aniž že potřebí jim se odříci svých statkův; dále uznával, že člověku netřeba se zprostiti všech radostí pozemských, a že připustiti se mohou mírná požívání. O těchto a jiných usnadněních pojednal **P.** ve svých spisech, čímž zavdána příčina k rozdvojení se bratří. V rukopise knihy od něho sepsané jsou: *Otázka, sluší-li křesťanům moci světskou nevěrné neb bludné k pravé víře přinucovati* (1508); *Psaní*, v němž dává počet z víry své pravé křesťanské, o dobré vůli, o tom, že vždy všech časů divný lid byl na světě, bratru Lukášovi o spis Bárky (a jiná k tomu čtyry psaní od r. 1490); *O hanebném hříchu těchto časuov již lidem nevelmi známém, totižto o modlářství.* Blahoslav praví o něm, že byl muž učený a velmi vtipný, a že cokoli psal, vše se čísti hodí i pro češtinu i pro něco většího. *Kl. Rs.*

Prokop 1) Filip, řezbář, nar. 1. máje 1740 v nepatrné vsi Richenberku blíže Rychnova v Králohradecku, byl s počátku, jakkoli již za útlého mládí cítil neobyčejnou náklonnost k umění plastickému, od otce svého, ševce, přidržován k témuž řemeslu, a teprvé v 19. roce svém následoval tohoto neodolatelného pudu, vstoupiv bez dovolení otcova ve svém rodišti do učení k jednomu stolaři, kterýž se poněkud i znal v řezbářství. Po několika letech, pracovav u rozličných mistrů v menších městech českých, odebral se beze zvláštní podpory a bez vlastních prostředků do Vídně, kdež u rozličných umělců, jako u J. Schrotta a B. Molla, pracoval, a při tom též na akademii se vzdělával, a to s tak dobrým úspěchem, že již dosti brzy mohl vystoupiti co samostatný umělec, došed svými pracemi všeobecného uznání, v jakémž se dovedl udržeti až do své smrti r. 1814. Čelnější jeho díla jsou: *plastické ozdoby* průčelí na residenci knížete primasa Batthyanyho v Prešpurku; skupení *Eneáše s Anchisem* v cís. zahradě Schönbrunnské, za kteréž mu císařovna Maria Teresia udělila zlatou medálii; některé *sochy* v kostele sv. Michala ve Vídni a ve farním kostele v Papě v Uhrách (zde i bronzová křtitelnice); 13' vysoké sochy *sv. apoštolů Petra a Pavla* jakož i *Náboženství* v kostele Kameneckém *(Stein am Anger)* v Uhrách; skupení *Dobročinnosti* a *Přátelství* na hlavních schodech nového paláce knížete Liechtensteina ve Vídni; zde i na předměstí Schottenfeldském ve farním kostele na tumbě hlavního oltáře nacházející se *Kladení Krista do hrobu* u vypuklé řezbě z olova; *poprsí císaře Františka* v Pešťanském museu. *Mü.* — **2)** František **P.**, novelista český, nar. asi 1833, zemřel 22. listopadu 1863 v Třemošnicích u Ronova. Napsal do *Lumíra* několik novel, jako: *Marie*; *Jak pan Brun přišel o rozum* (1856); *Kateřina, dcera Jiřího Poděbrada* (1863).

Prokopévič Ivan, rus. výtvarný umělec, nar. v Petrohradu 25. ledna 1785, † tamtéž 1828. Již za doby svého učení u Gileta, prof. řezbářství na akademii krásných umění v Petrohradě, oblíbil si **P.** řezbu polovypuklou, načež na útraty vlády poslán jest do Paříže, kdež v pěti letech v umění svém znamenitě se zdokonalil. Nadán jsa velikou obrazností zhotovil veliké množství řezeb polovypuklých, medalionů a rozličných figurek, jichž značná část chová se v cís. bibliotéce v Petrohradě.

Prokopius v. Prokop.

Prokopović Teofan v. Teofan **P.**

Prokopowicz Maximilián, narozen na Volyni 1738, studoval u piaristů v Podolinci, vstoupil pak do řádu toho, po odbytých studiích filos. byl učitelem na školách nižších v Radomi a jinde, pak v Podolinci a v Řešově učitelem řečnictví, dále kazatelem v Radomi a Zločově, pak prof. theologie v Krakově; † 1807. Tiskem vydal mimo jiné: *Listy papieža Klemensa XIV.* (2 d. v Krakově 1779); *Przypadki wielkie z malych przyczyn* (t. 1786); *Krótki zbiór chronologiczny historyi kościelnéj* (2 d., t. 1787); *Nauka o religii, w której wyluszcza się co mamy*

wierzyć o Bogu, o Jez. Chrystusie, o kościele katolickim i o cnocie pro mládež (t. 1789); *Pamiętnik od pokoju Hubertburgskiego r. 1763 až do podziału zaboru kraju pol. r. 1775* (t. 1789) podle spisu Bedřicha II. krále Pruského; *Sposób krótki i łatwy nauczenia czytać i pisać małych dzieci* (t. 1790). V rukopise zůstavil hojná kázaní a kroniku současných událostí.

Prokov (zhusta též Brokoff ps.), jméno umělecké rodiny české, jejížto hlava **1)** Jan, pocházel z Uher, kdež se r. 1652 ve Spišské Sobotě narodil, a vzdělav se v umění řezbářském přišel ještě mlád do Prahy, kdež s některými přestávkami až do své smrti, 28. pros. 1718 umění své provozoval. Tak zdržovav se po dvě léta v Ranově (Ronsberg), sídle to svobodného pána Matiáše z Vunšviců, zhotovil tu dřevěnou sochu sv. Jana Nep., kteráž až do roku 1819 v kapli řečené rodiny v jejím domě na Svatováclavském náměstí v Praze byla chována, a dle níž Normberský zvonař a kovolijec Wolf Hieronymus Herold ulil sochu téhož svatého, kteráž pak byla 31. srpna 1683 postavena na Pražském mostě, jejž až posud zdobí. Přestoupiv r. 1682 k víře katolické hleděl P. vduchu i směru této výtvory své prováděti, z nichžto jmenujeme: sochu sv. Norberta, kteráž původně stála na Pražském mostě, později přišla ke kostelu téhož svatého, kdež až do zrušení tohoto zůstala; sochy ssv. Josefa, Barbory, Františka Borg. a Bolestné Panny Marie na Pražském mostě, a jinou sochu sv. Jana Nep. (z r. 1715), kteráž ještě ku konci minul. století se nacházela ve Škrabníku v Kouřímsku. Z jeho tří synův, podobněž uměním se zanášejících, proslul nejvíce **2)** Jan Ferdinand, kterýž, nar. v Praze r. 1688, učil se počátkům svého umění u svého otce, jejž ale brzo překonav přidružil se pak k na slovo vzatému tehdáž Ondřeji Guitainerovi, s kterýmž v l. 1708—1713 pracoval na skupení *Sv. Trojice* na Vlaském náměstí v Praze a na jiném skupení svatých patronů zemských na Hradčanech. Ačkoli by k dalšímu vzdělání svému rád se byl dostal do Itálie, nedovolovaly mu toho nepatrné prostředky jeho, pročež viděv se na sebe sama obmezena hleděl vlastní pilností a zvláště bedlivým studiem přírody nahraditi, co mu od nepříznivého osudu bylo odepřeno, kterýž mu ani nepopřál dlouhého života, neboť zemřel P. již r. 1731 ve 43. roce svém v Praze. Pracoval velmi pilně a provedl mnohé zdařilé dílo, jichžto větší část zdobí kamenný most Pražký, jakož jsou sochy: sv. Jana z Mathy, sv. Víta, sv. Vincencia Ferr. a sv. Prokopa, sv. Františka Ser., sv. Kajetana, sv. Ignácia Loy. a sv. Františka Xav., při kterémžto posledním dodal jednomu geniu svou vlastní podobu. Dále ozdobil palác hrabat Morzinův na Malé straně rozličnými řezbářskými pracemi, mezi jin. též dvěma mouřeniny, kteříž se nacházejí s obou stran vjezdu. Jiné čelnější jeho práce jsou v Praze: náhrobní pomník v kostele sv. Jakuba vedle oltáře Rodičky Boží; v umrlčí kapli chrámu Svatohavelského oltář ze dřeva, četnými sochami opatřený; sv. Filip Neri v čele nových zámeckých schodů; v zahradě u hraběcího Novohradsko-Kolovratského paláce v Král. třídě vodotrysk z kamene vytesaný a pěknou sochou Herkulesa, draka ubíjejícího, ozdobený. R. 1855 zakoupil výbor musejní pro archaeologickou sbírku sošku bůžka Labe, pocházející od tohoto umělce. Z jeho bratří byl jeden **3)** Antonín († 14. září 1721) chválený malíř a básník při dvoře císaře Karla VI., druhý pak **4)** Josef též řezbář, o kterémž ale nic bližšího nevíme, leč že svrchu uvedenému bratru svému nikterak se nevyrovnal. *Mü.*

Prokrastinace (z lat.), tolik co odložení, odročení, prodloužení, poodstrčení.

Prokris (v. myth. řec.) dcera Erechtheova, choť Kefalova. Dva měsíce po svatbě unesla Aurora Kefala, avšak v krátce jej zase propustila. Kefalos, vrátiv se v změněné postavě k své truchlící choti, chtěl věrnost její vyskoumati, a shledav ji pochybnou dal se jí znáti. Zahanbena utekla P. do lesů, a teprvé k mnohým prosbám se vrátivši darovala manželu na znamení smíření psa Lailapa a oštěp neomylný. Kdysi Kefalos po honbě odpočívaje v lese zvolal: „Přijď, Auro (vzduchu), a ochladiž oheň můj!“ Zlí přátelé pravili P-idě, že Kefalos volá svou milenku, P. vykradši se za ním skryla se v houštině. Kefalos maje ji za zvěř mrštil oštěpem v tu stranu a zabil svou choť. Dle jiných pověstí utekla P. k Minoovi; však aby úkladům žárlivé Pasifay unikla, musila ho opustiti. Minos dal jí na památku psa Lailapa, jemuž žádné zvíře neuteklo. *Kl.*

Prokrustes (Natahovač), též Damastas nebo Polypemon, byl dle báje řecké loupežník v Attice, který příchozí hosti usmrcoval tak, že byl-li kdo malý, položil ho na postel dlouhou a natahoval ho tak dlouho, dokud neumřel, pakliže byl velký, položil se na postel krátkou a uřezával z něho kus po kuse. Odplaty za to dostalo se mu od Thesea, který jej usmrtil způsobem podobným.

Proksch Josef narodil se dne 4. srpna 1794 v Liberci, zemřelť pak v Praze dne 20. prosince 1864. P. byl zajisté a bez odporu úkazem pozoruhodným a velezajímavým na poli hudební činnosti pedagogické. Než již v mládí nejútlejším bylo P. bojovati s mnohým protivenstvím. Byltě totiž tak nešťasten, že v osmém roce svého života na pravé oko oslepl a roku 1811 také na levé. Hledíc k výtečným vlohám hudebním dostalo se P-ovi již záhy rozsáhlého vyučování hudebního, a v krátkém čase po svém oslepnutí obeznámil se úplně a dokonale se systémem písma zvukového. Jmenovitě připomínáme zde Pražský ústav slepců, kdež talenty P-ovy byly vzdělány a kde se i učitelstvo P-e ujímalo způsobem, chvály a následování hodným. Koželuh byl jeho učitelem klavíru, Farník učil P-e klarinetu, a P. pokročil v krátkém čase na posledňějším nástroji v té míře, že roku 1818 v Brně, Olomouci, Pešti Budíně, Prešpurku a Vídni s úspěchem mohl koncertovati. Harfeník Rieger provázel P-e na cestách uměleckých. Po roce vrátil se nazpět do Prahy, kde se výhradně pédagogikou hudební zanášel. V tomtéž čase nabyl článkem Spohrovým, ve všeobecných Lipských novinách hudebních uveřejněným, vědomosti o hudebním působení Logierově, i podnikl r. 1825 cestu do Berlína, kdež od Zeunera, ředitele ústavu slepých, co nejsrdečněji byl uvítán. Navrátiv se do vlasti založil ještě téhož roku ve svém rodném městě Liberci hudební ústav vzdělavací, odevzdal jej však roku 1830 svému bratru Antonínovi a přestěhoval se sám do Prahy, aby zde k podobnému podniknutí avšak u větší míře přikročil. V krátkém čase náležel P-ův ústav hudební k nejvěhlasnějším podobným učilištěm německým a valná část pianistů děkuje P-ovu ústavu za svou virtuositu. — Mistrovi tu nešlo o pouhou technickou obratnost prstů, anobrž P. obracel velkou pilnost a pozornost ku vzdělání hudebního sluchu, rhytmického citu, bral před se se žáky čelnějšími hudební běh historický. A tak vzešla u P-e myšlénka chrestomatie, uvedl ideu tuto ve zvláštní pedagogické — a pokud nám známo — tiskem nevydané dílo k uskutečnění. Za tou příčinou, aby své žáky se vzácnými děly hudebními seznámil a svou vlastní touhu po vědomostech zvláštních uspokojil, zjednal si P. znenáhlu skvostnou bibliotéku, v níž se více nežli sto škol klavír-

ních nalezá. Ze spisů jeho působila nejvíce *racionální vyučovací methoda ve hře klavírní* (v 6 odděleních) na hudební vyučování v Praze. Tato vyučovací methoda **P**-ova, u něho „pokusem" nazvaná, byla na základech pédagogických v pořadí postupujícím dle nejlepších vzorů, předkem a nejprvé ve prospěch žáků jeho složena, než užívalo se jí i mimo ústav u valné části. K theoretickému vyučování položil **P.** svou *všeobecnou nauku hudební* (v Praze 1857, 2 svazky u Bellmanna) za základ. Z ostatních prací připomínáme ještě několik lehkých skladeb klavírních, *pastorální graduaci*, *ofertorium* a *Otče náš* (sbor s průvodem varhan). V ústavu **P**-ově vzdělala se valná část skutečných pianistů, jmenovitě vyšly z ústavu toho výkonní pianisté: Fr. Bendl, Vilemína Klaus-Szavardyova, Bedřich Smetana, Pius Richter, Augusta Kolárova, Kuhe, Wehle, Kavan a Pozděna, tento co theoretik vůbec známý. *Pna.*

Proktalgie (z řec. πρόκτος konečník, ἄλγος bolest), bolest řitní; z téhož řec. πρόκτος dále přicházejí složená: proktatresie, uzavření, zacelení otvoru konečníka; proktokele, výhřez konečníka; proktokystokele, proříznutí měchýře cestou konečníka k odstranění kamene v měchýři obsaženého; proktodynie, bolest v řiti a okolí jejím; proktoptoma neb proktoptosis, vyřitění konečníka; proktorrhagie, krvotok z řiti; proktostenosis, zúžení řiti, a j.

Prokura, prokurista. Kupec a průmyslník nebývají ustavičně ve svých obchodních místnostech, aby mohli všeliké písemnosti, jakož jsou: směnky, kvitance a jiná potvrzení, dopisy, účty a j. podpisovati, a běh obchodu byl by tím nemálo rušen, kdyby se mělo proto pokaždé čekati na jich příchod. Kde toho tedy potřeba káže, jmenují některou dospělejší a spolehlivou, buď v službě stojící osobu nebo i manželku, aby za ně všecko s touž platností jako oni sami podpisovala, a tomu se říká, že udělili té osobě **p**-ru, že si ji zvolili za prokuristu. Aby však taková **p.** platnosti nabyla, musí býti u příslušného obchodního soudu, jako nová nebo změněná firma, opovězena a do tamních obchodních register vepsána. Prokurista pak firmu spolu s podpisem svého vlastního jména osobně před soudem obchodním napíše, aby se z toho poznávalo, jaký bude pravý jeho podpis firmy, k. př.

pr. pa Ant. Bern. Jelínka
Karel Fryč.

t. j. per **p.** Ant. Bern. Jelínek, pod nímž jest podepsán prokurista Karel Fryč. Někdy se jmenují dvě i více osob, ježto mají podpisovati firmu pospolu (**p.** *kolektivní*), k. př.

pr. pa Jos. Ant. Pozňanský
Marie Pozňanská, Josef Čermák.

Marie Pozňanská a Josef Čermák jsou zde prokuristy. Když **p.** pomine, má to principál opět před soudem opověditi. Kdeby k soudu osobní opovězení **p**-ry nebo její pominutí obtížno bylo, může se státi ve způsobě věrou opatřené, t. j. spisem od notáře pověřeným (*Obch.* z. čl. 45). **P.** propůjčuje moc ke všem způsobům soudních a mimosoudních řízení a právních jednání, kteréž provozování živnosti s sebou přináší; **p**-rou nahražuje se každé zvláštní plnomocenství, jehož by podle zákonů zemských potřebí bylo; **p**-rou dává se právo, pomocníky obchodní a plnomocníky ustanovovati a propouštěti. Pozemky na jiné převáděti a zavazovati (závady na ně dělati) má prokurista moc jen tehda, když mu zvláště byla udělena (*Obch.* z. čl. 42). Když se **p.** udělí nebo odejme, oznámí se kupeckému obecenstvu zvláštním oběžníkem (*oblatorium*), jako když povstává nebo přestává firma (v. t.). — Jednáním právním, kteréž prokurista jménem principálovým uzavře, nabývá principál naproti osobě třetí práv a jí se zavázuje. Mezi prokuristou a osobou třetí z jednání toho nevzejdou práva ani závazky (*Obch.* z. 52), kdoby však co prokurista jednal neobdržev **p**-ry, osobně zavázán jest podle práva obchodního, třeba nebyl dle obch. z. kupec (*Obch.* z. čl. 55.). Principál může též jmenovati buď k provozování veškeré své živnosti nebo k záležitostem obchodním určitého způsobu plnomocníka bez udělení **p**-ry, a plnomocenství takové vztahuje se ke všem záležitostem obchodním a jednáním právním, ježto provozování takové živnosti anebo vykonávání takových záležitostí s sebou přináší. Plnomocník obchodní hlavně tím od prokuristy se rozeznává, že nemá moci, aby v závazky směnečné vcházel, půjčky smlouval a převáděl, leč tehda, když mu moc taková zvláště byla udělena (*Obch.* z. čl. 47.); není ani předepsáno, aby byl opovězen u obchodního soudu, aby tam osobně podepsal firmu a aby do register obchodních vepsán byl. On se musí při podpisování zdržeti všelikého přídavku, jenžby **p**-ru naznačoval (*per procura*), a má se podpisovati s přídavkem poměr plnomocenský vyslovujícím, k. př.

v plnomocenství za fmu Jan Urban
Antonín Pařízek

nebo:

Antonín Pařízek
v plnomocenství za pana
Jana Urbana.

Z jednání plnomocníka vzejdou práva a závazky proti osobě třetí (jako z jednání prokuristy) principálovi, ale nikoliv plnomocníkovi (*Obch.* z. čl. 52.) jenž jest však práv podle práva obchodního, kdyby z plnomocenství byl jednal, nemaje ho sobě udělené. **P.** i plnomocenství jsou každou dobou odvolatelny, nepominou však úmrtím principálovým (*Obch.* z. čl. 54). — Zbývá ještě článek firma obchodním zákonníkem mezitím v platnost uvedeným doplniti. K firmě nelze připojiti žádného přídavku svazek společenský naznačujícího (kde ho totiž není, čl. 16). Každý kupec (v. t.), přímou daň v níže podané míře platící, povinen jest, aby firmu svou u toho soudu obchodního, v jehož okresu závod jeho obchodní se nachází, k vůli zapsání do register obchodních opověděl, i má ji spolu s osobním svým podpisem před soudem obchodním napsati anebo napsání její ve způsobě věrou opatřené podati. Firma veřejné společnosti obchodní, nesestává-li ze jmen všech společníků, musí obsahovati aspoň jméno jednoho společníka s přídavkem, že to jest společnost. Firma společnosti komanditní musí obsahovati jméno aspoň jednoho osobně ručícího společníka s přídavkem že to jest společnost. Jména osob jiných, nežli společníků osobně ručících, ve firmu společnosti bráti nelze (čl. 17). Každá nová firma má se zřetelně rozeznávati ode všech firem, ježto v témž místě aneb v též obci již jsou a jsou v registrách obchodních zapsány (čl. 20). Při stejných jménech rozeznává se firma přídavky mladší, starší (ml., st.), otec a syn a p. Firmu odštěpný závod (filiálky) sluší opověditi u obchodního soudu, ku kterémuž odštěpný závod přísluší (čl. 21). Kdo živnosti obchodní již zřízené smluvou nebo dědictvím nabude, může dřívější firmy dále užívati (čl. 22). Firmu na jiného bez živnosti obchodní přenášeti (pronajímati) dovoleno není (čl. 22). Když firma se promění nebo pomine, opověděti to sluší u soudu obchodního k vůli

zapsání do register obchodních. Ustanovení o firmách vztahuje se, kromě obchodníků podomovních, ke všem kupcům, kteříkoliv z výdělku obchodu svého jednoročních přímých císařských daní bez přirážek platí v hlavním a sídelním městě Vídni aspoň 50 zl., v okolí Vídeňském na dvě míle aspoň 30 zl., v místech přes 50.000 duší aspoň 40 zl., přes 10.000 duší aspoň 30 zl., do 10.000 duší aspoň 20 zl., anebo kteří by z obchodu svého podlé rozsáhlosti jeho daň takovou platili, kdyby od zapravování ji nebyli osvobozeni (úvodní zákon k *Obch. z.* §. 7.). Žádosti k obch. soudu o vepsání do obchodních register nové nebo změněné firmy, nebo jich nových majetníků, společenské smlouvy, firmy u obchodního soudu závodu odštěpného, musí býti opatřeny kolkem 10zlatovým za první arch, a o zapsání do obch. register udělené **p**-ry kolkem 5tizlatovým za každého prokuristu. Ministerní nařízení od 16. září 1857 při článku firma uvedené zrušuje se řečeným úvodním zákonem k obch. zákonníku (§ 3). *Sn.*

Prokurátor (*procurator*), nazýván za republiky Římské správce domu, potom takový muž, který po zmocnění věc nepřítomné osoby před soudem vedl a záležitosti její v Římě obstarával. Za císařův byli **p**-ové správci důchodův osobní pokladnice císařské (*fiscus*) v krajinách jak pod císaře tak pod radu slušících. V menších krajinách, jež podřízeny byly větším krajinám, měli **p**-ové (vladaři) také moc vojenskou. Takovým vladařem byl Pontius Pilatus v Judsku. Své správce a vladaře brali císaři ze stavu rytířského. Konečně v Římě sluli za císařův a již dříve mnozí úředníci **p**-y, k. př. *procuratores aerarii*, správcové státní pokladnice. — V Čechách slul druhdy **p**. řečník u soudu, právní zastupitel, tolik co nyní advokát. *Pk.*

Prokuratura finanční v. Finanční **p**.

Prokyon, lat. *Antecanis* čili *canis minusculus* (malý), Pes Orionův, souhvězdí blízko rovníku na sever, jižně pod Blíženci a Rakem, východně od mléčné dráhy. Dle Hygina (*Astron.* II. c. 36.) byl to pes Ikarův, jménem Maera, aneb Erigonin. Jméno má souhvězdí to proto, že stojí před Velkým psem a nedlouho před ním vychází. Taktéž se nazývá hvězda první velikosti v souhvězdí tom. *Kl.*

Prolapsus (lat.), výhřez neb výklop, jest vystoupení některého ústroje, v přirozeném stavu v dutině tělesné uzavřeného, otvorem dutiny buď přirozeným buď získaným. Tím že vyhřezlá část úplně nepokrytá na venek vystoupí, liší se **p**. od kýly (*hernia*), při níž vnitřní útroba buď v jiné opět uzavřené dutině se octne, buď aspoň koží kryta zůstane. Příklady výhřezu přirozeným otvorem jsou: **p**. děloby, pošvy, konečníka atd. Výhřez otvorem nepřirozeným udá se při poranění do tělesných dutin vnikajícím neb při větším náhryzu, jejž způsobil pronikající vřed. Ústroje uložené v dutinách na venek otevřených samy o sobě jsou již náchylny k vyhřezení, protože nejsou v celém objemu stěnami dutiny podporovány, nýbrž jen částečně a jednostraně chybnými a poddajnými svazy v poloze své udržovány. Protož bývá **p**. jejich podmíněn buď oslabením neb přetržením těchto svazů, buď zvětšením a tudíž i zvýšenou tíží útroby; někdy sluší hledati příčinu výhřezu v jiných ústrojích v týtéž dutině umístěných, když objem jejich chorobně vzrostl nebo když nedužné patvary (*pseudoplasmata*) v dutině značné velikosti dosáhly, čímž vyhřezlá část z polohy své byla vytlačena. Vystoupila-li celá útroba z dutiny, nazývá se výhřez úplným (**p**. *completus*); vyčnívá-li pouze část její, jest výhřez neúplný (**p**. *incompletus*). Následky výhřezu jsou povážlivější, udál-li se otvorem nepřirozeným, protože zevní vzduch část vyhřezlou ustavičně dráždí, ano i křečovitě staženým otvorem nezřídka nebezpečné sevření se přihází. **P**. otvorem přirozeným působí nejvíce obtíží a nebezpečí tím, že zavdává příčinu k přílišnému napnutí, někdy i k přetržení svazů, pak i tím, že vyhřezlá útroba, jsouc vydána nepřetržitému vlivu zevního vzduchu, se zanítí, někdy i hnisá. Úlohou léčební jest navrácení vyhřezlé útroby do přirozené polohy (*repositio*) a udržení jí v této poloze (*retentio*). Čím rychleji vykoná se reposice, tím bývá snadnější a tím méně povážlivé bývají i následky předchozího výhřezu. Retence jest buď paliativní buď radikální; prvá záleží v rozličných obvazcích a strojích, druhá obyčejně v krvavých operacích chirurgických, jimiž rozličné části se zkrátí, zmenší neb docela odstraní. *Mr.*

Prolatio (lat. rozšíření, roztahnutí) v hudbě prodloužení noty vůbec, zvláště puntíkem. V nové zvukovědě nenalézáme tohoto výrazu více, tím častěji u starších skladatelů, kteří tím zvláště druh taktu značili. Měla-li semibrevis třídílná býti, znamenával se tento nerovný druh taktu na začátku skladby kruhem nebo polokruhem v středu puntík majícím, a říkali tomu **p**. *major* neb **p**. *perfecta*. Když semibrevis jen z dvou dílů se skládala, scházel puntík, a nazvali to **p**. *minor* neb **p**. *imperfecta*. *Pna.*

Prolegomena (řec.), vlastně to co dříve se mluví neb vypravuje, tudíž tolik co proslov neb předmluva. Obyčejně nazývá se tak úvod k nějakému poučnému neb vědeckému pojednání, aby čtenář tím připraven byl na směr a obsah celého spisu. Akademickým přednáškám předsýlají se **p**., aby jimi předběžné a přípravné vědomosti posluchačům vštípeny byly, jako jsou názvosloví, všeobecné pojmy, roztřídění atd., čímž vyhne se učitel příštímu zbytečnému opakování týtéž věci.

Prolepsis, z řec. πρόληψις, lat. *anteoccupatio*, též *anticipace* (v. t.), předjetí čili předjímání, slove ve slohu gramatickém figura řečnická, jíž řečník námitky, které by se mu činiti mohly, už sám napřed pronáší a vyvrací. — **P**. v lékařství jest předbíhání úchvatu nemoci, při nichž obyčejně pravidelná obdoba návalů se dostavuje; tak na př. třídenní zimnice někdy tím přechází v každodenní, že mrazení při každém příštím úchvatu o jednu neb více hodin dříve počíná, než při úchvatu předešlém.

Proletář (lat. *proletarius*) zove se nyní obyčejně člověk beze všeho jmění — chuďas. Název tento vznikl již u starých Římanů, v jichž dvanáctideskových zákonech nalézá se průpověď: „assiduo vindex assiduus esto; *proletario* civi, quivis volet, vindex esto," t. j. za zámožného ručiž zámožný, za občana chudého ručiž kdožkoliv chce. Kdo z pospolitého lidu Římského byli nejchudší, necenice se výše 1500 liber měděných, nazýváni jsou *proletarii*; kdož však žádného jmění neměli, aneb až příliš málo ho vykazovali (nanejvýše 375 lib. měd.), ti ceněni jsou toliko dle hlav (*capite censi*). Jelikož pak mělo se za to, že bohatství a peníze obci jsou jakási zárukou, ana láska k vlasti v nich nalezá základu a podpory: tudíž ani **p**., ani dle hlav cenění do vojska se nepřijímali, leč v čas největší potřeby. Stav **p**-ů požíval ostatně co do věci i jména větší vážnosti než stav dle hlav ceněných; neb onino za tuhých dob, v nichž octla se obec, a za nedostatku mládeže přijímali se do vojska, na obecné útraty ozbrojeni byvše. Název *proletarius* odvozuje se „a munere officioque *prolis* edendae," jakoby věcí a povoláním jejich bylo děti ploditi, ješto nemohouce obci napomáhati skrovným jměním svým, alespoň plozením dítek ji zalidňují. Dle hlav ceněné teprv

E. Marius počal odváděti k vojsku, jak jedni praví, za války cimbrické, když obec ve velikých se nacházela nesnázích, ale spíše, jak Sallustius udává, za války Jugurtinské. — Nyní vyrozumívá se slovem **p.** člověk bez stálého důchodu neb zaměstnání, jenž ze dne na den žije. Rozmnožení proletáriátu za našich dob jest jedna z citelných vad našich společenských poměrů, a obmezení jeho důležitým předmětem nutné sociální opravy. Srov. *Pauperismus*. *Mi.*

Proležení v. Decubitus.

Prolinavost (*kapilarita*) v. Vláskovitost.

Prolog (z řeckého), tolik co proslov, předchozí slovo nebo řeč, znamená úvod k dramatické básni, u starých Řeků a Římanů s ní souvislý a jeden celek činící, u novějších obyčejně příležitostný a z vnějších příčin přidávaný, to na rozdíl od předehry (v. t.). Původně nazýval se **p**-em počátek dramatu až po první zpěv choru, maje posluchače s předchozím dějem a místem dramatu seznámiti. Nejdříve mluvila jej jedna osoba; Sofokles učinil pokrok, dav mu dramatičtější ráz rozmluvy; ještě více rozšířil jej Euripides, ač nikoliv duchem právě dramatickým. I anglické drama za Shakespearových dob znalo tento způsob, pravdě podobné po vzoru Plauta a Terentia, kteří při tom již i ohledy básníka k obecenstvu a ke kritice vyjadřovali. Nyní jmenujeme **p**-em též báseň, obyčejně od jedné osoby před početím vlastního divadelního představení deklamovanou, což se při zvláštních příležitostech, jako při otevření nového divadla, k nějaké výroční poctě básníka aneb k větší oslavě některé zevnější události děje. Dramatisovaný proslov přechází již v předehru (v. t.). *rch.*

Prolongace v. Směnka.

Proložec, jezero v Dalmácii (v. t., str. 17).

Proložské hory v Hercegovině v. Hercegovina, str. 741.

Promberger Jan, souvěký pianista, nar. 15. září 1810, jevil již z mládí znamenité vlohy hudební, tak že již v 13. roce věku s pochvalou vystoupil u veřejnosti. Zdokonaliv se ve svém umění pod mistry Černým, Bockletem a Seyfriedem konal po roce 1828 umělecké cesty po Evropě; později usadiv se ve Vídni zařídil tu ústav pro vyučování v hudbě. Od r. 1843 žije v Petrohradě. Vydané tiskem skladby jeho jsou rozmanitého druhu, vyznačujíce se slohem moderním a skvělým.

Prome, Prone, obchodní město na nejzazším severu britské provincie Pegu v Zadní Indii, severozáp. od Rangunu na levém břehu ř. Iravaddi, má 10.000 obyv., zlatou pagodu, papírny, vede obchod s obilím, olejem, voskem, pepřem, železem a olovem. **P.** bylo 9. a 10. říj. 1852 od Angličanův dobyto a 20. pros. t. r. i s celým královstvím Peguským k říši Britské připojeno.

Promemoria (z lat.) nazývá se spis vztahující se k žádosti již dříve k úřadům (obyčejně vyšším) vznešené, posud ale nevyřízené, aby tak předchozí prosba úřadu na paměť přivedena byla. Obyčejně obsahuje **p.** stručné opakování předešlé žádosti s připojením nových dokladů a pohnútek, kteréž při prvním podání buď byly opominuty nebo ještě neznámy. — V jiném smyslu slove **p.** pamětní spis, buď písemné zadání k vyšším místům aneb spis vůbec uveřejněný, jenž osvětluje důležitými úvahami stav nějaké věci, aby k němu pozornost vzbudil v kruzích příslušných.

Proměna vůbec jest každé přejinačení tvaru, polohy neb stavu. — **P.** v divadle slove změna sceny během téhož jednání neb dějství, u př. když místo světnice nastoupí krajina. Starší, tak nazvané klasické drama, majíc jednotu místa za pravidlo, neznalo této svobody; avšak i naše ramatické umění má jí mírně užívati, ješto se takovými změnami na všechen způsob vytrhování způsobuje a dějství více **p**-mi jako rozsekané neb slepené vypadá. Před **p**-nou spouští se někde prozatímní opona, aby divák přípravami k ní ještě více vytrhován nebyl. *rch.*

Promenade [promenád], franc. procházka; též místo, sad, stromořadí, kde se na procházku chodí. V tanci slove **p.** kolo, kde hudba do rhytmu pochodového přejde a tanečníci obyčejným krokem sálem se pohybují.

Proměnění Páně v. Oslavení **1)**.

Promesa. Státní nebo jiná veřejná loterní půjčka, splácí se losováním čísel. Za každé tažené číslo vyplatí se dle jistého plánu větší nebo menší výhra a tahy se po jistou řadu let opakují, až všecky losy vyšly a vyplaceny byly (v. Půjčka). Majetník takového losu může pak naději na výhru na jednotlivý tah jinému prodati, a listina o tom učiněná jmenuje se **p.** **P**-sou zavazuje se majetník losu, že za ni vydá los určitým číslem nebo jinak k tahu naznačený za umluvenou náhradu t. j. za doplatek, oč jest netažený los dražší nežli **p.**, anebo kdyby oprávněnec tažený los v určitém čase nepožadoval, že složí připadající na něj výhru po srážce umluvené náhrady a placených nákladů pro oprávněnce k soudu (*Zákon o p-sách* od 7. listop. 1862. §. 1. c.). Majetník losu, jenž takovou **p**-su na něj byl učinil, nesmí se ho, pokud závazek jeho trvá, ani prodejem ani jinak vzdáti, a jest povinen, prokázati se jeho majetkem finančním úřadům, kdykoliv od nich po ten čas k tomu vyzván jest (týž zák. §. 4.). Obchody v **p**-sách mohou tedy jen zámožnější, všeobecné důvěry požívající peněžníci provozovati, poněvadž lze za každý los jen jedinou **p**-su k témuž tahu vydati, tudíž k tomu větší zásoba losů zapotřebí jest. Od neznámých a méně zámožných osob bylo by velmi nebezpečné kupovati **p**-sy, poněvadž si nemohou ani kupovač ani finanční orgány opatřiti dostatečnou jistotu, že jen jediná **p.** na totéž číslo vydána byla, a kdyby los s velikou výhrou vyšel, nebyl by nezámožný majetník s to, aby vyplatil výhru tuto více majetníkům vydané **p**-sy téhož čísla každému zvlášť, kdežto zámožný peněžník svým jměním za vyplacení i hlavní výhry rukojemství dává, kdyby ani nemohl tažený los za **p**-su vyměniti. **P**-sy na částku výhry z jediného neb více losů není dovoleno vydávati (týž zák. §. 1. c.), za to se však připouštějí na výhry z částek losů dle plánu ustanovených, ku př. z pětiny losu od roku 1860 (týž zák. §. 6.). Každá **p.** musí býti opatřena kolkem po 50 kr. za každý los, a poněvadž se i na více losů jediná **p.** vydávati může, musí pak míti kolek dle toho poměrně vyšší. Blanket již se přidá s kolkem. Obchod v **p**-sách, i když se zcela pořádně od skutečných majetníků losů téhže čísel provozuje, přináší podnikateli nepatrný zisk, obyčejné úroky dalece převyšující. Stojí-li ku př. losy od roku 1864 po 80 zl. kus, a prodávají-li se **p**-sy po 3 zl., vytěží se za tyto po 4 roční tahy 12 zl., srazí-li se na kolky 2 zl., zbývá 10 zl. ročně, což dělá $12\frac{1}{2}\%$. — Když se zakládá akcijní společnost, nesplácejí se akcie hned najednou, nýbrž v určitých nebo neurčitých lhůtách, a na splacené tyto částky dávají se platitelům zatímné listy, za něž se konečně vymění akcie s kupony, jakmile zúplna splaceny jsou. Zatímné tyto listy jmenují se též jinak **p**-sy, a nesmějí se vydávati na majitele (tudíž musí býti na jméno osobní — *Obch. zák.*, čl. 222.). *Sn.*

Prometheia, slavnost athenská na počest Prometheovi, spojená s běháním o závod s pochodněmi,

ještο Prometheus první byl, jenž lidi naučil užívati ohně. *Kl.*

Prometheus, syn Japetův z Klymeny, bratr Atlantův, Menoitiův a Epimetheův, jeden z Titanův. Když olympičtí bohové přemohše Titany vlády nad světem dosáhli a na to v Mekoně (Sikyonu) s lidmi se hádali, jaké oběti by tito jim přinášeti měli, rozřezal **P.**, jsa zástupcem lidí a chtěje Zeusa přelstiti a co do rozumu s ním zápasiti, vola a uschoval maso z něho a vnitřnosti do kůže, na niž položil nejhorší kus, t. žaludek; kosti pak složil na druhou hromadu a obalil je tukem. Na to vyzval Zeusa aby volil; tento prohlédnuv lesť **P**-eovu zvolil zúmyslně špatnější část, totiž kosti, odňal ale lidem v rozhorlení oheň. Než **P.** unesl jej opět s Olympu a přines ho v metlovce na zemi navrátil jej lidem. Z takové opovážlivosti rozhněval se Zeus ještě více, aby pak pokolení lidské potrestal, nařídil Hefaistovi, by z hlíny utvořil krásnou ženu (v. Pandora), kterouž pak na zem poslal. Ta byla příčinou všech trampot a všeho zlého na světě. Ale i **P.** neušel trestu pro uzmutí ohně; neboť připoután byl k sloupu a orel vyžíral každodenně játra jeho, a co za dne vyhlodal, to za noc opět narostlo. Konečně zahubil Herakles, nejmilejší syn Zeusův a největší rek mezi lidmi, orla a osvobodiv **P**-ea smířil ho se Zeusem. Takto vypravuje báji Hesiod (*Theog.* 521), v níž **P.** se objevuje co zosobnění vynalézavého a přemýšlivého před činem ducha lidského, co původce a zakladatel vzdělanosti, jenž naučiv v původním, nevinném přirozenosti stavu žijící lidi užívati ohně na dráze vzdělanosti je ku předu pošinul, avšak právě tím i původcem mnohého zlého se stal. Poněkud jinak líči se báje ve velikolepé trilogii Aischylově, z níž však jen druhá tragoedie úplně se zachovala: *Προμηθεύς πυρφόρος* (**P.** oheň nesoucí), *Πρ. δεσμώτης* (**P.** spoutaný) a *Πρ. λυόμενος* (**P.** osvobozený). Dle Aischyla byl **P.** syn Themidin a stál, ačkoliv sám Titanem jsa, v boji bohův s Titany při straně Zeusově, poněvadž mu matka zvěstovala, že ne hmotná síla, ale moudrost a rozvaha v tomto boji zvítězí. Avšak když Zeus zvítěziv nad Titany pokolení lidské zahubiti a nové, lepší pokolení stvořiti chtěl, opřel se tomu **P.** a uchránil lidí nejen od záhuby, alebrž přinesl jim i Hefaistovi odňatý oheň, jenž se lidstvu stal příčinou mnohých vynálezův a přírodu mu podmanil. Za to uvalil ale Zeus na **P**-ea strašný trest, dada ho v pusté, divé krajině skythické ke skále přikovati. Zde naříkal **P.** na osud svůj a na nespravedlivost Zeusovu, že ho trestá za dobrodiní, jež lidem prokázal. Z útrpnosti přišli k němu Okeanos a Okeanidky, radíce mu, aby upustě od vzdoru svého Zeusovi se podrobil. Než **P.** nechce k tomu svoliti a těší se jednak tím, že jedenkráte panství Zeusovu nastane nebezpečí a že jen on vyzrazením důležitého tajemství by mohl Zeusa vysvoboditi; jednak tím, že potomek nevinně sužované Ioy se stane jeho osvoboditelem. Marně se vynasnažoval Zeus pomocí Hermeovou vylouditi od **P**-ea ono tajemství. Popuzen nezdarem svého vynasnažování srazil bleskem vzdorovitého **P**-a i se skálou, k níž byl přikován, do propasti. Hermes **P**-eovi tento osud předpověděl, jakož i že po dlouhém čase teprv se dostane opět na světlo, a že tak dlouho ke skále bude přikován a tak dlouho orel bude užírati jater jeho, až některý jiný nesmrtelník dobrovolně za něj půjde na smrt. Po dlouhém trápení **P**-eově uvolil se k tomu konečně kentaur Cheiron, jenž nezhojitelnou ranou sklíčen byl. V tom objevil se tam také Herakles bera se k Hesperidkám, a zastřeliv s přivolením Zeusovým orla osvobodil **P**-ea, jenž před osvobozením svým vyjevil tajemství, t. že Zeus ve spojení s Thetidou zplodí syna nad Zeusa samého mocnějšího. I po osvobození svém nosil **P.** co odznak trestu svého železný prsten na prstu a vrbový věnec na hlavě. U Aischyla je **P.** přítelem a ochrancem lidí, zosobněním lidské schytralosti a ducha ve svou vlastní sílu zpupně se důvěřujícího, jenž vyšší božské vůli vzdoruje a proto v trest upadá. Dle pozdějších bájí byl **P.** i stvořitelem lidí. On utvořil tělo lidské z hlíny a oduševnil je buď sám ohněm nebeským aneb vdechnuta byla duše od jiných bohův a mocností přírodních. Důmyslný výklad báje o **P**-eovi podal Adalbert Kuhn: *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertrankes* (Berl. 1859). *Rs.*

Prominuti let, u Římanův *emancipatio*, jest spůsob, kterým se stává nezletilý svéprávným (*sui juris*). Nezletilému totiž, který dokonal rok dvacátý věku svého, může soud poručenský, slyšev zdání poručníka a třeba i nejbližších příbuzných léta prominouti a jej za zletilého prohlásiti. Povolí-li úřad nezletilému nějaký obchod nebo nějakou živnost provozovati, stane se tím zároveň zletilým; (při svobodě živnostenské stačí ovšem na mnoze pouhé ohlášení). Prohlášení za zletilého má týž právní účinek, jako kdyby nezletilý skutečně zletilosti došel. Tentýž účinek má propuštění z moci otcovské. Děti i nedokonavše ještě roku čtyři a dvacátého mohou moci otcovské prosty býti, když je otec s přivolením soudu výslovně propustí; anebo když synu dvacítiletému dovolí, by vedl svou vlastní domácnost. Ku propuštění dítěte z moci otcovské musí soud svoliti, shledá-li, že jest nezletilému prospěšné a že není spojeno s nebezpečenstvím zlého užití. Práv zletilého nabude propuštěný ode dne, kdy mu doručena byla soudní listina o propuštění. — U Římanův spojeno bylo propuštění to se zvláštními formalitami; v právě staročeském ovšem není řeči o **p. l.**, poněvadž se tu stal každý zletilým, jakmile byl tělesně dospělý. *zl.*

Promítati, tolik co učiniti průmět (v. t.).

Promlčení (*praescriptio*, *Verjaehrung*) dle právníkův starších znamená proměnu práv uplynutím jistého času, po kterýž byla vykonávána. Co do výsledku jest **p.** nabývací (*praescriptio acquisitiva*) též positivní zvané, a pozbývací (*p. exstinctiva*) též **p.** privátní zvané, dle toho, nabývá-li čili pozbývá-li uplynutím jistého času toho neb onoho práva. *Praescriptio acquisitiva* jest *translativa*, jestliže nabývajícímu **p.** dostane se téhož práva, jež pozbývající měl, nebo-li *constitutiva*, dostane-li se mu práva, kterého posud užíváno nebylo (služebnost na př.). Co do času jest **p.** nabývací *praescriptio definita* a *indefinita*, dle toho, je-li čas určen čili nic, na př. čas nepamětný, — *praescriptio immemorialis*. Tento názor vládne také zákonníkem rakouským, jenž praví: **P.** jest pozbytí práva, jehož po čas zákonem vyměřený nebylo užito. **P.** nabývací jmenuje se vydržení let (*Ersitzung*): avšak co do dalších rozdělení zná rakouský zákonník jenom co svrchu nazváno bylo *praescriptio definita*. Novější právníci nepojímají více **p.** za zvláštní ústav právní, v němž by zahrnuto bylo zároveň vydržení let, ztráta a nabývání služebností neužíváním, a promlčení žalob, jakož více neuznávají **p.** a vydržení za všeobecné spůsoby nabývání a pomíjení práv, jak starší škola činila, nýbrž pojednávají o tom při náuce o vlastnictví, služebnostech, žalobách atd. — Dle rakouského práva zavírá v sobě každé nabytí práva vydržením let pozbytí téhož práva promlčením, a tudíž dokonává se to i ono v témž čase, když jest tu vše, čeho zákon k tomu vyhledává. K pouhému promlčení však

dosti jest, když kdo práva, jehož by o sobě byl již mohl užíti, po třidcet let neužije. Zadrželé roční dávky a platy, jichž má kdo pohledávati též úroky, důchody aneb služby takové pomíjejí ve třech létech; samo právo k nim však promlčením, když se ho neužije po třidcet let. Závazkové z práva rodinného nebo osob nepomíjejí promlčením. Aby osoby zvláštního dobrodiní požívající (fiskus, správcové jmění státního a zádušního, obecního a jiným korporacím dovoleným náležitého) práva promlčením pozbyly, potřebí čtyřidceti let, rovněž jako když kdo má proti nim vydržením let práva nabyti. Ovšem že v zákoně na rozličných místech vyměřeny jsou kratší lhůty **p.**, zejména také ve směnečním řádě a v obchodním zákoně. V trestním právě pomíjí **p**-ím trestný skutek i trest, když pachatel od toho času co trestný skutek spáchal, aneb byl-li pro něj již vzat ve vyšetřování, od času rozsudku počítajíc, kterým s právní mocí byl osvobozen, v čase zákonem ustanoveném od domácího soudu trestního nebyl vzat ve vyšetřování. **P.** však jen tomu prospívá, kdo z trestního skutku již žádného užitku v rukou nemá, pokud možná nápravu učinil, ze zemí rak. neuprchl, a po čas k **p.** ustanovený zločinu (potahmo zločinu, přečinu nebo přestupku) se nedopustil. **P.** má ten účinek, že ani vyšetřování ani trest pro skutek ten místa více nemá. Nepromlčují se však zločinové, na něž jest uložen trest smrti (po průběhu 20 let však nastává pod jistými výminkami na místo smrti trest žaláře). Lhůty **p.** jsou rozličné dle délky trestu. *zl.*

Promoce (z lat.) jest slavné povýšení někoho k hodnostem akademickým, zvlášť k důstojnosti doktorské, když byl jistým po zákonu k tomu ustanoveným podmínkám zadost učinil. Stává se to jistými akademickými obřady, kteréž na rozličných universitách poněkud se liší. Po pravidle vykonává se **p.** na universitních fakultách jen s ohledem k vědám, jimž na nich se vyučuje; avšak po příkladu Anglie udělují některé university německé důstojnost doktorskou i znamenitým hudebníkům, jež jmenují doktory hudby. Tak jest proslulý piarista Liszt jmenován doktorem hudby od pruské university v Královci.

Promontor, ves v Uhrách, v stol. Pěštsko-Pilišské s 3174 ob. (1857) něm., má rozsáhlé lomy kamenné; v okolí daří se výborné víno.

Promontorium, lat. předhoří; v anatomii nazývá se tak ona část páteře, na níž spojuje se poslední obratlec ledvový s prvním obratlem kosti křížové. Páteř na místě tom značně vyčnívá do pánve, což pro porodnictví velmi jest důležité, neboť bez **p**-ia byl by vchod z větší pánve do menší eliptický a nejdelší průměr jeho šel by z předu na zad (průměr přímý), vyčníváním obou obratlů stane se vchod ten srdčitý a zmíněný průměr jest nejkratším, v němž tudíž hlava plodu nikdy k porodu dostaviti se nemůže. Po obou stranách **p**-ia jsou choboty, z nichž křižujíce se vespolek vycházejí šikmé průměry vchodu pánve. Směrem těchto průměrů obyčejně prochází hlava při porodu, a teprv když přejde **p.**, obrátí se v dutině menší pánve dle průměru přímého. *Mr.* — **P.** Pachynum v. Possaro.

Prompsault [prõpsól] Jean Henri Romain, franc. církevní spisov, nar. v Montelimartu v depart. Drômském 7. dub. 1798, † v Paříži 7. dub. 1858. Byv vysvěcen na kněze přednášel v semináři ve Valenci dogmatickou theologii, odkudž 1827 povolán byl za prof. filosofie na kolej v Tournonu; nechtě však bez svolení svého biskupa složiti přísahu, tehdáž profesorům předepsanou, byl již po roce sesazen, načež odebral se do Paříže, kde stal se kaplanem v jednom hospitále. Všecky své příjmy věnoval **P.** na zařízení veliké knihovny z děl církevních, která konečně na 25.000 sv. vzrostla. Dráhu literární nastoupil **P.** úplným vydáním děl Villonových (1832) a duchaplnou kritikou (1835) Crapeletovy sbírky památek k liter. franc. se vztahujících. Zabývaje se studiemi řeči lat. vydal výborné dílo *Grammaire raisonnée de la langue latine* (Par. 1844, 3. sv.), pak *Prosodie latine* (1845); veliký slovník lat. nedokončil. Výsledek hlavních svých studií o právu kanonickém a o právnictví občanském i církevním podal v *Grand dictionnaire* (3. sv.), v *Manuel législatif des fabriques*, v četných článcích, v círk. časop. *La voix de la verité* uveřejněných, z kterých mnohé od duchovenstva i od biskupů byly zatracovány, začež i **P.** sám stále byl předmětem podezřívání se strany autorit církevních; v Římě pak odepřeno mu uznání jeho nevinnosti ve sporech, které měl s arcibiskupem Pařížským, jedině z té příčiny, že nemožno právo přiznati prostému knězi naproti jeho biskupovi. R. 1852 vydal ještě *Lettres sur la liturgie* a *Observations* o encyklice Pia IX., v kteréž tento útoky činil na svobody církve galikánské. **P.** zůstavil více rukopisů, z nichž důležitější jsou *Recueil des actes relatifs aux affaires ecclésiastiques de France* a *Dictionnaire de droit canonique.*

Promptuarium (lat.), co po ruce jest, zvl. kniha příruční, do které lze nahlédati, kdykoliv toho potřebí.

Promulgace (z lat.), veřejné ohlášení, oznámení; **promulgovati**, veřejně oznámiti, ohlásiti, na př. zákon.

Pronace (z lat.), přichýlení, přivrácení neb přitočení, jest v anatomii druh pohybu točivého, jímž kost některá částečně okolo vlastní osy v pravo i v levo, do vnitř i ze vnitř se pohybuje. Pohyb takový na těle lidském jest možný pouze mezi oběma kostmi předramene. Kost pramenná jest totiž tak zakloubena v kost loketní, že pohyb její státi se může i okolo vlastní osy i částečně okolo kosti loketní Držíme-li ramena volně svislá, čelí palec ruky ku předu; obrátíme-li palec do vnitř, nazývá se pohyb ten **p.**, obrátíme-li palec na venek, jest to supinace. Snadno lze se přesvědčiti, že rozdíl polohy dolejšího konce kosti pramenné od **p.** až k supinaci obnáší více než půl kruhu, kdežto kost loketní téměř nepohnuta zůstane. *Mr.*

Pronator (t. *musculus*), přivracovač, přitočitel, jest sval, jenž vykonává pronaci (v. t.). Svalů takových na předrámí jest dvé: **p.** *teres* a **p.** *quadratus*, oba jsou uloženy na vnitřní straně předramene. Protičinitelové svalů těch jsou *supinatores*. *Mr.*

Prónay 1) Alexander, baron uherský, nar. v Acsi v Pešťské stolici, syn Ladislava **P.**, Čanadského, župana a tajného rady. Odbyv studia filosof. v Prešpurku a právnická v Pešti zabýval se nejvíce studiem dějepisu. Procestoval veliký díl Evropy, navštívil německé university a vystoupil již ve mladém věku co spisovatel. Za svou horlivost v záležitostech vyznání evangel. byl zvolen za vrchního ředitele škol evang. jsa teprv 20 let stár, r. 1819 pak po smrti Petra Balogha za generálního dozorce církve evangelické. Za své zásluhy stal se rytířem zlaté ostruhy a královským komořím. Súčastňoval se sněmů a napsal r. 1830 pojednání o organisaci sněmu (*az országgyülés elrendezéséröl*). Podporoval vědy i učence, sám pak neunavně pátral po původě Maďarů, a jeho knihovna jest skutečným pokladem rukopisů týkajících se otázky této. Za to byl zvolen za řídícího radu uherské akademie, jíž roku 1832 2000 zl. konv. čís. daroval. † 1839. — **2)** Gabriel

P., baron, nar. r. 1812 v Báňské Bystřici. Odbyv s výtečným prospěchem studia v Rožnavě a v Prešpurku věnoval se službě stoliční, již tak horlivě zastával, že v roku 1840 zvolen byl poslancem stolice Turčanské; na sněmě Prešpurském vzbudil svobodomyslnými řečmi všeobecnou pozornost. Potom cestoval po Evropě a navrátiv se psal do cizích novin o poměrech své vlasti. R. 1848 byl opět poslancem Turčanským; r. 1849 usadil se v Pešti a podporoval vědy i duševně i materiálně. Stal se předsedou hudebnické jednoty Peštské a údem mnohých jiných spolků. R. 1854 vyšly od něho: *Vázlatok Magyar hon népéletéböl* (Náčrtky z národního života uherského), stálá to okrasa maď. literatury. *He.*

Pronikatelnost, též pronikn utelnost (lat. *penetrabilitas*), vlastnost hmot že jiným hmotám skrze vlastní svou látku průchod pouštějí; nachází se jen u hmot porovatých, a zakládá se na porovatosti. Obyčejně demonstruje se na kusu tvrdého celistvého dříví, miskovitě vydlabaném a do provrtaného hořejška zvonu při věvadle zatmeleném. Rtuť nalitá drží se ve dřevě pokud vzduchu pode zvonem jest; jakmile se vzduch věvadlem vytáhne, padá rtuť co hustý dešť prázdnými póry dřeva do zvonu. Pronikavý, t. j. provrtanými hmotami snadno se prodírající, jest na př. ze plynův vodík (prchá velmi rychle z nádob lehce puklých, v nichžto vzduch nebo kyselina uhličitá dlouho se drží), z tekutin éther, chloroform, benzol (nemohoucí se chovati v nádobách dřevěných, v nichž voda dobře se drží). Též různé zápachy nebo zvuky zoveme pronikavé V optice slove pronikavost (*vis penetrans*) při teleskopu a mikroskopu spůsobnost jeho k odhalení předrobných a posledních částeček viděného předmětu i závisí hlavně od světlosti optického obrazu a roste (ceteris paribus) co čtverečný kořen z otvoru teleskopu nebo mikroskopu; kdežto určivost (*vis definiens*) závisí od zevrubnosti, se kterou nástroj paprsky z jednoho punktu vyšlé zase v jeden punkt sbírá. *Šfj.*

Pronikavost v. Pronikatelnost.

Prono, viz Prove.

Pronomen v. Náměstka.

Pronominatio v. Antonomasia.

Pronsk, kraj. m. v rus. gub. Rjazaňské, 9 mil od Rjazaně, 2150 obyv., 4 kostely, 2229 domův. Bylo druhdy sídlem údělného knížetství (z Rjazaně) a dostalo se r. 1520 Moskvě. Z knížat Pronských proslul zvl. Jiří co vojevůdce ve výpravě Kazaňské a Astrachaňské (1553—57).

Pronunciaménto, špan., slove v Španělích a zvláště v státech amerických, druhdy Španělům poddaných, kde vojenské revoluce v obyčej vešly, prohlášení povstání se strany některého generála.

Prony, Gaspard Clair Marie Riche de, franc. inžinýr a mathematik, nar. v Chameletu v depart. Rhône 22. čce 1755, † v Paříži 31. čce 1839. Vyšed ze školy pro stavbu mostů a silnic řídil ihned stavbu mostu Ludvíka XVI. (*Pont de la Concorde*) v Paříži, začež 1791 titul vrchního inžinýra obdržel, jakož i od konventu potom uloženo měl, aby trigonometrické tabulky, desitinému rozdělení kruhu přiměřené, sestavil, kteroužto práci P. ve třech létech dokonal. Stav se 1798 ředitelem školy pro stavbu mostů a silnic byl též jmenován prof. mechaniky na škole polytechnické, členem kanceláře pro vyměřování zeměpisná, a členem Franc. Institutu. Když Napoleon stal se císařem, požíval u něho P. neobmezené důvěry ve věcech inžinýrství občanského se týkajících. Též za Bourbonů byl vysoce vážen a 1818 do Itálie poslán, aby běh Pádu upravil a přístavy v Janově, Ankoně a Pole opravil. R. 1827 zabýval se upravením Rhodanu, aby vody jeho břehy zaplaviti nemohly, začež 1828 na barona povýšen byl. Hlavní jeho spisy jsou: *Architecture hydraulique* (1790—96, 2 sv.); *Mécanique philosophique, ou analyse des diverses parties de la science de l' équilibre et du mouvement* (1800); *Analyse de l' Exposition du systeme du monde par Laplace* (1801); *Recherches physico-mécaniques sur la théorie des eaux courantes* (1804); *Leçons de mécanique analytique* (1810, 2 sv.); *Mémoire sur un moyen de convertir les mouvemants circulaires continus en mouvements rectilignes* (3. vyd. 1839) a j., mimo četné články v *Journal de l' école polytechnique*. P. vynalezl též zvláštní nástroj dynamoměřický pod názvem „Frein-Prony," o kterém Arago s velikou pochvalou se pronáší.

Prooemium (z řec.) nazývali staří Řekové vůbec vstup neboli úvod k nějaké řeči neb nějakému zpěvu, jakož i předehru v hudbě; zejména ale nazýval se tak zvláštní druh menších lyrických zpěvů, jenž při slavnostech a obětěch před většími hymnami se zpívaly, aniž by obsahem svým s těmito souvisely. Nyní značí p. tolik co úvod, vstup aneb předmluva nějaké knihy, v které spisovatel obyčejně zásady vykládá, kterými při spisování díla svého se řídil.

Propaedeutika (řec.), čes. proprava, příprava, sluje nauka k tomu účelu zavedená, by vedla návodem snadným ku poznání záhadnějších a hlubších seznání kterýchkoli. Tak je ku př. nižší mathematika propravou mathematiky vyšší. Dušesloví a myslověda bývá taktéž propravou filosofie samé. Jelikož seznání lidské jistou posloupností toliko se dá pojímati, je každá nauka, každá věda propravou jiným naukám, ku př. lučba mineralogii; avšak i naopak, poněvadž souvislost všech věd je vzájemná. P. v užším smyslu zakládá se tudíž hlavně na formě usnadněné, jako na př. Herbart sám k své filosofii co zvláštní propravu napsal: *Lehrbuch zur Einleitung in die Filosofie.* *Hš.*

Propaganda (lat. *propagare*, šířiti), každá společnost k rozšiřování jistých pravd aneb jistého působení. P. náboženská slovou misie, které víru křesťanskou vůbec rozšiřovati usilují; zvl. pak *Congregatio de propaganda fide*, ústav duchovní, jejž papež Řehoř XV. bulou od 22. čna 1622 v Římě k rozšíření katolického vyznání mezi pohany a nekatolíky zřídil. Ústav ten řídí sbor, který skládá se z 18 kardinálů, 2 prelátů, 1 řebolníka i 1 úředníka, kteříž každý týden jednou za předsedáním papežovém ve zvláštním paláci rokovati mají. Ústav řečený přijímá a opatřuje též proselyty a duchovní u vyhnanství žijící; také od času papeže Urbana XVIII. (1627) spojil se s vychovatelským ústavem příštích misionářů (*Seminarium* čili *collegium de propaganda fide*), v kterémž se odchovávají a vyučují mladíci (přes 100) všech národů, aby hlásati mohli krajanům svým v jich jazyku pravou víru. Týž ústav p-dy mnohým jest nadán bohatstvím zvláště štědrými dary a odkazy kardinálův, a velikých požívá výhod, ku př. má zvláštní knihtiskárnu, v které knihy, účelům katol. církve vůbec a zvláště p-dy prospěšné, jako misály, breviáře, katechismy, spisy sv. otců a j. ve všech jazycích se tisknou, načež do všech světa končin se rozesýlají; zvláštní knihovnu, bohatou na dáta důležitá, jako na překlady čínské a rukopisy orientálské; pamětihodné museum, v němž se chovají památnosti ze všech krajin, kam vnikli misionáři, zejména bohatá sbírka model a bůžků. O svatvečeru Třikrálovém koná se tam slavnost jazyková, každý totiž chovanec přednáší řeč aneb báseň čili pěje píseň na oslavu řečeného svátku v mateřském jazyku svém. — P. revoluční utvo-

řila se v našem století z uprchlíků rozličných národů (Francouzů, Němců, Italiánů, Poláků, Maďarů), kteří po nezdařeném politickém převratu vlast svou opustiti musili a v cizině (hlavně v Angličanech, v Belgii a ve Francii) útočiště našli. Nejzarytější z těchto uprchlíků učinili mezi sebou zvláštní spolek, jenž má za účel, ve všech zemích evropských, kde tomu okolnosti příznivi jsou, způsobovati četnými emisáry svými povstání a ustavičně znepokojovati vlády, až by konečně přišlo ke všeobecnému zbouření celé Evropy a ku převrácení všech trůnů, na jichž místě by zřízeny byly pak republiky — nejvyšší a konečný jejich cíl. Tato revoluční **p.** již mnoho neštěstí způsobila, zvláště popuzováním nezkušené, snadno roznětlivé mládeže k nevčasným povstáním na velikou ujmu mírného ale jistého pokroku. Touto **p**-dou nastrojena byla jmenovitě poslední revoluce v Polsku. Neblahým takovýmto působením prosluli nad jiné Polák Mieroslawski, Maďar Kossuth, obzvláště pak Italián Mazzini, který neštítí se ani prostředků naprosto nemravných, zdají-li se mu vésti k jeho přeludnému cíli.

Proparoxytonon (řec.) slove přízvuk ostrý, který se klade ve slově tří- neb víceslabičném na třetí slabiku od konce, na př. *ἄνθρωπος, βουλεύσομαι*. V řečtině může míti slovo jenom tenkráte **p.**, když poslední jeho slabika krátká jest; v češtině mají **p.** toliko slova tříslabičná bez předložky, anebo slova dvouslabičná s jednoslabičnou předložkou.

Propeller v. Vrtule.

Properispomenon (řec.) slove v řečtině přízvuk průtažný, který se klade na předposlední slabiku; ovšem jen tehdy, když slabika poslední jest krátká, na př. *ἑταῖρος*.

Propertius Sextus Aurelius, lyrický básník římský, žil v 2. pol. I. stol. př. Kr. Pocházel z Umbrie, ale ani jeho rodiště ani rok jeho narození není blíže znám. (Někteří mají za to, že se nar. r. 51 př. Kr.). Byl dosti bohat, avšak při rozdělení pozemků r. 36 př. Kr. přišel o velkou část jmění svého a odebral se do Říma, kdež se seznámil s nejznamenitějšími spisovateli věku svého, a obdržev přístup do vznešených kruhův okolo Maecenata žil snad i na blízku Augusta samého. Obíraje se horlivě studiemi řeckými, zvláště pak učeností alexandrinskou, zamiloval se **P.** do krásné, ač o něco starší dívky Hortie, kterou se jal opěvati v básních svých, nazývaje ji Cynthia. Avšak nevěrná milenka opustivši básníka odešla za bohatým praetorem do Ilyrie. Než **P.** na ni nemoha zapomenouti vyléval nářky své v elegiích; teprvé smrt její přetrhla pásku mezi nima. **P.** pak † asi r. 15 př. Kr. Pozůstalo po něm čtvero kněh elegií, z nichž první tři opěvují lásku a události v jeho životě soukromém, čtvrtá pak kniha obsahuje větším dílem legendy a dějiny římské. Básně **P**-iovy rozšířeny byly rychle a zjednaly mu slávu nemalou, avšak obdivování zůstalo za starověku chladné, v novějších pak dobách jednostranné a jen zajímavější formou poutané. Text těchto básní jest namnoze zkažený, a posud nepodařilo se ze všech mezer a vad jej očistiti. Nestalť se **P.** populárním, poněvadž neuměl jako Tibullus podávati city své slohem ani jasným ani průhledným, a jeho neplynná řeč se zahaluje v umělé formy na základě řeckém tvořené, jež vyžadují dobré známosti obrazné a ohebné mluvy řecké. Ještě cizejším zdál se býti duch jeho poesie a její studovaná technika. V **P**-iu poznáváme hned náruživou povahu, jež nadána jest největší silou smyslnou, vidíme v něm čilou hlavu plnou horké krve italské, energickou a zároveň k požitku okamžiku směřující; a přece má **P.** při tom všem mnoho krotkosti a umí tudíž erotické city své podávati s chladným rozumem, ba i humorem, při čemž jeví neobyčejnou znalost řídkých bájí řeckých, užívaje i mnohonásobně učené látky z řeckých spisovatelů Kallimacha a Fileta. První vydání jeho spisů vyšlo 1473; jedno z nejlepších jest Hertzbergovo (2 sv. Halle 1843—5).

Propinace v. Právo výčepné.

Propoitidy, lat. *Propoetidae*, dívky v Amathu na ostrově Cypru, které Afroditě upíraly božství, pročež od ní k zvilení rozníceny a konečně v kamení obráceny jsou. Odtud **P.** tolik co nestoudnice.

Propinqui, nejbližší příbuzní.

Propinquitas, lat. blízkost, příbuznost.

Propionová kyselina ($C_6H_6O_4$) náleží do homologické řady kyselin mastných a tvoří se při rozkladu mnohých látek organických, na př. účinkováním žíravého drasla na cukr, škrob, klovatinu a manit, destilací látek proteinových neb metacetonu s burelem a sirkovou kyselinou; kvašením glycerinu atd. Čistá **p. k.** jest bezbarvá tekutina, zápachu po octové a máselné kyselině zároveň, vře teplem 140°, mísí se s vodou, ne však v každém poměru, a nadbytek splývá co olejovitá tekutina na povrchu; se zásadami tvoří soli, které na vodu hozené se vrtí, podobně solem kyseliny máselné. *Sch.*

Proplasma, řec. vzorek hliněný, dle kterého umělec zhotovuje sochy z mramoru atd. — **Proplastika**, umění takové vzorky zhotovovati.

Proponovati (z lat.), navrhovati, návrh činiti.

Propontis v. Marmara.

Proporce (z lat.), čes. úměrnost, srovnalost, v mathem. rovnost dvou rozdílův (**p.** *arithmetická*) nebo dvou podílův (**p.** *geometrická*). Tak na př. $4-2=8-6$, a $\frac{3}{2}=\frac{6}{4}$, obecně $a-b=m-n$ a $\frac{a}{b}=\frac{c}{d}$, což také psáti možno $a:b=c:d$. V takové **p**-ci možno jak krajné členy tak i střední přesaditi z konce na konec, aniž by se rovnost rušila, na př. $a-m=b-n$ a $n-b=m-a$; rovněž $a:c=b:d$ a $d:b=c:a$, což se tím potvrzuje, že všecky tři formy geometrické **p.**, vzaté zde za příklad, mohou býti uvedeny na formu $ad=bc$. Je-li druhý člen **p.** roveň třetímu, $(a:b=b:c)$, pak pravíme že střední člen tvoří geometrickou úměrnou (*proportionalis*) ke dvěma krajným; v tom případu rovná se kořenu ze součinu obou krajných $b=\sqrt{ac}$. Snadno jest uznati, že kdykoli 3 členové **p.** dáni jsou, tím samým čtvrtý již určen jest, a není-li znám, vypočten býti může, na čemž tak zvané regula de tribus se zakládá. Vždy rovná se neznámý člen součinu obou známých soujmenných (zevnějších č. vnitřných) dělenému třetím členem, na př. $4:3=x:21$, $x=\frac{4\times 21}{3}=28$. **P.** nejsou vlastně nic nežli forma rovnic, pročež v novější elementárné mathem. zvláštně o nich se nejedná. — V chemii máme zákon stálých poměrův, jenž praví, že všecka dvě jednoduchá těla č. prvky vespolek jen v určitých a nezměnitelných množstvích (co do váhy), se slučují, na př. chlór a sodík v poměru 35·5:23, síra i stříbro v poměru 16:108 atd.; pak zákon množných **p**-cí, jenž praví: slučuje-li se jedno a totéž množství nějakého prvku s několika různými množstvími jiného prvku, jsou tato mezi sebou ve stálém poměru, vyjádřeném čísly malými a racionálnými. Na př. 14 částí dusíka slučuje se s 8, 16, 24, 32 a 40 kyslíka; 8:16:24:32:40 = 1:2:3:4:5. 28 železa slučuje se s 8, 12 a 24 kyslíka; 8:12:24 = 1:1½:3. Zákon množných **p**-cí byl odkryt fran-

cousem Proustem, vítězně obhájen naproti velikému Bertholletovi, a tvoří hlavní základ nauky o chemických atomech. *Šfj.*

Proporcionálný (lat.), srovnalý čili poměrný. P-é kružidlo, nástroj sloužící k redukování (zmenšování) anebo zvětšování daných čar, podle určitého libovolného poměru, způsobem mechanickým. Skládá se ze dvou lineálův, na jednom konci vintem na způsob kružidla spojených a od centrum toho vintu počna na vniterné společné hraně zevrub na čárky neb millimetry rozdělených; rozdělení je číslováno, klada 0 v centrum vintu. Chtěje na př. redukovati 3 čáry, 40, 25 a 16 millimetrův dlouhé, tak aby nejdelší měla jen 22 millimetrův, poměr ale jich vzájemný aby zůstal nezměněn, otevři kružidlo tak, aby stupeň 40. od 40. na druhém lineálu byl jen 25 millimetrův vzdálen, a vzdálenost ode stupně 25. do 25. a ode 16. do 16. na druhém lineálu bude žádané velikosti. Jest to jen mechanické použití nauky o podobných trojúhelnicích. *Šfj.*

Proposice (z lat.), návrh, navržení, předloha, zejména předloha vládní, totiž návrh od vlády učiněný a sněmu k poradě neb k platnému uzavírání podaný; dále též věta, položka, návěsť.

Propověď v. Průpověď.

Propovědná báseň, též gnomická (v. Gnoma) neb dle lat. sentence, druh didaktického básnictví (v. t.), pronášející nauky moudrosti a zkušenosti krátkým, jadrným, názorným způsobem, co možná nejzvláštněji. Má-li býti propověď jmína básní, rozumí se, že pravda do ní vložená musí býti jednoduchá a jasná, tak aby z hloubavého přemýšlení a namáhání mohla býti pojata, a spolu že nesmí býti matná neb sprostá; tím nežádá se, aby byla nová; není-li však nová, musí býti aspoň s nové stránky pojata a nevšedním způsobem pronešena; čím hlubší a důmyslnější, čím krásněji a trefněji vyjádřeny, tím lepší. Tento druh básnictví byl ode dávna nejoblíbenější na Východě; přísloví Šalomounova a velká částka Knihy Sirach náleží sem; neméně bohata jest v tom ohledu indická, arabská a perská literatura. Řecká literatura má celou řadu básníků, pod jménem gnomických známých, kteří as v VI. stol. př. Kr. květli, jichž plodové, za našich dob kolikráte vydaní a často překládaní i následovaní, v elegických distichách složeni jsou. Z římské literatury nejznámější jest Dionysius Cato (v. t.), jehož disticha i v češtině kolikráte vydána. U Němců zvláště Herder a Goethe (v. t.) i v tomto ohledu vynikali, ač ostatně moderní literatury méně si tohoto, prvotnímu stavu lidského vyvinutí nejlépe příslušícího oboru všímají. *rch.*

Propraetor slul u Římanův úředník, který byv rok praetorem v Římě dostal pak nějakou provincii co místodržitel k spravování. P. měl 6 liktorů a za tělesní stráž jednu kohortu. Za císařství sluli p-y vůbec správci provincií.

Propre [propr], franc. zvláštní; čistotný, čacký, slušný. — **Propreté**, čistota, slušnost.

Propria, lat. vlastní (fem.). — P. *auctoritate*, z vlastní moci. — P. *causa*, ve vlastní záležitosti. — P. *laus sordet*, vlastní chvála zapáchá. — P. *manu*, vlastní rukou.

Proprietas, lat. vlastnictví, majetek.

Proprio Marte, lat. na vlastní pěst, o své újmě, bez pomoci jiného. — P. **motu**, z vlastního popudu, samoděk.

Propstheida, ves v král. Saském, kraji Lipském s 492 obyvateli. Ves ta měla v slavné bitvě u Lipska velkou důležitost.

Propulsatio, lat. zapuzení, odražení. — **Propulsator**, pudič, pudidlo.

Propylaie (řecky z *pro*, před a *pylé*, brána, vchod), ve stavitelství tolik co předsíň č. nádherný vchod do velkého stavení; ve vlastním smyslu však velikolepé P. na Akropoli Athénské, byvší za Perikla Mnesiklem (v. t.) vystavěné. (Pohled na ně v *Náz. Atl.* tab. 10, č. 1.). *Mü.*

Proquaestor (lat.) nazýval se za dob republiky Římské náměstek quaestora zemřelého nebo odešlého, neb i ten, komu byla quaestura prodloužena.

Prorektor (z lat.) nazývá se nyní na universitách hodnostář, jenž předešlého roku byl rektorem. P. jest členem akademického senátu; hodnost jeho trvá po celý rok, dokud totiž nový rektor není zvolen a předešlý nestal se novým p-em.

Prorocký, co se vztahuje ku proroku nebo proroctví. — P-cké spisy čili knihy 1) spisy St. Z., které se prorokům přičítají. Obšírnější jich slovou spisy proroků větších, kamž katolíci čítají knihy Isaiáše, Jeremiáše (i s truchlozpěvy a se spisy Baruchovými), Ezechiela a Daniela; skrovnější pak slovou knihy proroků menších, a těch je 12, t. Hoseáše, Joela, Amosa, Obadiáše, Jonáše, Micheáše, Nahuma, Habakuka, Sofoniáše, Haggaia, Zachariáše a Malachiáše. Talmudisté a Masoreté, dělíce protokanonické knihy starozákonní (t. knihy hebrejské sbírky) na tři třídy, zákon, proroky a písma (*thorá*, *nebiim* a *ketubim*), čítají ke knihám prorockým též knihy: Josue, Soudců, a čtvero knih královských (čili dvé Samuelových a dvé králů), nazývajíce je knihami prvých proroků (*nebiim ryšônim*); pročež jim ovšem knihy, jež jsme svrchu za prorocké udali, knihami pozdějších proroků (*nebiim acharônim*) slovou. Rabíni nečítají knihu Danielovu k prorockým, nýbrž ke knihám *Kethúbim*. — 2) V Novém zákoně uvádí se toliko jeden spis prorocký, totiž *Apokalypsa* čili Zjevení sv. Jana. V. čl. Jan, evangelista. — P-cké školy byly v zemi židovské určitě od času Samuelova, který měl takovou v Nojot u Rámy a byl jejím přednostou. Schovanci jich sluli proročtí synové, ač bývali již dospělého věku a ženatí, tak že se písmo i o vdově jednoho z nich zmiňuje. Bývali četní, neboť po 50 i 100 pospolu žili, v jednom domě obývajíce a u společného stolu zasedajíce; též i tělesnou prací — řemeslem, orbou, lovením a j. se zabývajíce a živíce. Jich zaměstnání nedá se úplně udati. Výslovně uvádí se hudba na harfu, polnici, píšťalu a cytheru, taktéž zpěv a prorokování, totiž cvičení u vyučování, básnictví a řečnictví, co nejhlavnější úkoly stavu prorockého. Poněvadž o více prorocích jest známo, že lékařstvím a známostí přírody prospěli, zdá se, že i těm věcem ve šk. p-kých bylo možno se naučiti. Methodického vyučování v těchto uměních ovšem vůbec nebylo, nýbrž obcování s věhlasným prorokem a učenci v domech takových bydlícími utvrzovalo přede vším mysl v pravé víře a podávalo příležitosti, naučiti se umění potřebnému a vzdělati se na zastavatele theokratického zřízení. Že by každý chovanec p-ckých škol za proroka byl dospěl, nedá se souditi. Poněvadž po čase Elisea více nenachází se zmínky o nich v písmě, má se za to, že buď po Eliseovi pominuly zcela ústavy řečené, aneb že přestaly kvésti. Školy takové měla buď v stejnou dobu aneb postupným časem místa: Gibea, Rama za dnů Samuelových; Bethel, Jericho, Gilgal za dnů Eliáše a Elisea proroků.

Proroctví slove oznámení budoucí události, jehož splnění za zázrak se považovati musí. Oznámení to díti se může slovem (předpovědění) aneb skutkem (předoznačení). Považují se p. vůbec za

zvláštní druh zázraků čili znamení, jimiž Bůh dosvědčuje vůli svou, abychom v jisté svaté, zušlechťující učení náboženské uvěřili. Odtud žádají se od **p.** tytéž dvě vlastnosti, jako na zázracích. Musí totiž také **p.** něco kromobyčejného, a s učením, jemuž božské svědectví vydává, v takém spojení býti, že by, pomineš-li svědectví boží, marné a bez účele bylo. Oznámení budoucí události ale teprv tenkráte osvědčí se **p**-m, když se splní; nebo prvé ani souditi se nedá, bylo-li oznámení, aneb udání se oznámeného děje, aneb obojí tak spořádáno, že je za zázrak uznati sluší. Často ovšem staletí uplynula, nežli to které předpovědění **p**-m se býti osvědčilo. K takovému osvědčení třeba, by nad pochybnost se dokázalo: *a*) že jistá událost, která se později přihodila, opravdu v jistou dobu napřed oznámena byla, nebo není-li plná toho jistota, tratí **p.** v ceně i v důkazu; *b*) že lidskému ostrovtipu vůbec nebylo lze, napřed oznámenou událost předzvídati; taktéž že prorokující obyčejným věcí řádem ji seznati aneb jí domysliti se nemohl; a *c*) že všecky případnosti, které **p.** ohlásilo, na událém ději se shledávají, neboť jinak by nebylo se splnilo, co bylo předpovědíno. Však nijak není třeba, aby ti, kdož prorocká oznámení činí, také věděli, kdy a kterak se splní, co ohlašují, ba ani není toho třeba, by vědomi si toho byli, že právě prorokují; neboť bude každý zajisté **p.** za zázračnější pokládati, oznamoval-li prorok nevěda a nechtě budoucnost jiným, kteréž sám neseznal. Dokazujíť **p.**, že učení náboženské, k němuž se druží, jest zjevením božím, a to tím dokonaleji, čím podivnější a neobyčejnější bylo oznámení, aneb udání se oznámeného děje aneb spojení obou, čím šlechetnější a blahodatnější byly samy o sobě řeč neb skutek, kterými se budoucnost oznamovala, a čím více a úzce spolu spojených **p.** jedné spasitelné pravdě svědčí. Velká ba neodolatelná moc **p.** v tom se zakládá, že se plní později, právě tenkrát, když lidé svatost a prospěšnost učení, jemuž **p.** svědčí, zkusiti mohli. Nezvratně činí **p.** přesvědčení, že Bůh chce, aby lidé věřili učení, jehož výbornost zkušeností seznali, a nutí je k věrnému zachovávání i horlivému rozšiřování víry, již svědčilo; ku př. **p.** Ježíšovo o pádu a rozkotání Jeruzaléma a chrámu a p. Zvláštní a pro rozšíření křesťanství předůležitý druh **p.** jsou tak řečená m e s i á š s k á p r o r o c t v í (v. t.).

Prorogace, (lat. *prorogatio*,) o d r o č e n í (v. t.). — **Prorogovati**, odročiti.

Prorok, řecky *προφήτης*, kdo budoucí věci předpovídá; hebr. v plur. *nebiim*, nadšenci, horlivci, v dobrém i zlém; též *roim* č. *rocim* vidoucí, taktéž *zofim* č. *mezafim*, kdož vyzvídají, zírajíce do dálky, do tajnosti; *somrim*, strážci; *iš háelohim*, muž boží, *eber jehováh*, sluha boží, *maleach jehováh*, posel boží. Toť jsou různá jména, jimiž se znamenají v St. Z. úloha, zaměstnání i vlastnosti mužů, kteří sluli **p**-y. Byliť to především mužové, kteříž o poznání a úctu pravého Boha se zasazovali. V tom smyslu přičiňovali se dle písma St. Z. A d a m, H e n o c h, L a m e c h, N o e, A b r a h a m, I s a k, J a k o b, J o s e f, M o j ž í š, A r o n, M i r j a m, s e d m d e s á t e s t a r š í c h I s r a e l s k ý c h, E l d a d a M e d a d, J o s u a, D e b o r a h, H a n n a a j. Pročež i oni zovou se v biblí **p**-ky (ku př. *Gen.* 20, 7; *Deut.* 18. 15; 34, 10; *Exod.* 15, 20; *Jud.* 4, 4); však i Klement Alex. i Epifanius čítají řečené muže a ženy k **p**-kům. Když se vyvinula bohoslužba židovská, obírali se kněží zvláště oběťmi a služebnými výkony v chrámě a mimo chrám, nepečujíce mnoho o pravdy a zákony náboženské. Tenkráte to byli **p**-oci, kteří ducha víry v jednoho Boha v lidu vyvoleném budili a uchovali horlivým učením svým, vykládali a určovali smysl a povinnosti zákona božího, doplňujíce rozumně a opatrně soustavu theokratickou; doléhali, aby mrav lidu s vírou a zákonem Bohem zjeveným se srovnával ve všem; též usilovali o to, aby, kdo postaven na svícen, kníže i kněz, přede vším srovnával činy své se zákonem božím. **P**-oci bojovali proti modlářství, učíce jednoho Boha, ale i proti pověře, jakoby oběti a hojnost jich činily jádro pravého náboženství; učili pak pravé bohoslužbě, která záleží v dokonalé poslušnosti a poddanosti pod zákon boží; oni vnikali do chalup selských učit, kárat, napomínat, chválit, však i vstříc šli králům, velíce jim ve jméně božím, aby změnili jednání své, oni veškeré věci i činy politické měřili mírou víry a přísně soudili zákonem Mojžíšovým. Tím směrem bral se již Mojžíš, však určitěji Samuel, který (vida v Heli a druhém kněžstvě uchýlení se od pravého směru), přijal šíření známostí víry a zákona božího a uspůsobení mravu s vírou se shodujícího v lidu svém za hlavní úlohu svou, a kde mluvil a jednal v tomto směru, dovolával se Boha a poslání svého od Boha. K tomu cíli zřídil a zorganisoval š k o l y p r o r o c k é (v. t.), aby nikdy se nenedostávalo mužů, kteří by v čas dovedli mluviti, jednati, trpěti a mříti pro věc Hospodinovu. Však nebyli všickni **p**-oci ve školách těch vychováni, nýbrž kdo měl ducha a směr ten, směle mohl vystoupiti co prorok. Tak učinil ku př. A m o s. Hluboká známost zákonů božích, neohrožená horlivost v úloze Bohem dané, nadšená touha po rozšíření slávy Hospodinovy a neunavné přičinění k blahu národa svého, též i časté splnění toho, což buď za poslušnost slibovali aneb čímž pobloudilým a zlomyslným hrozili, zvláště pak nezištnost, že ničeho nehledali pro sebe, ani slávy ani jmění ani důstojnosti živíce se ten rukama svýma řemeslem, rolnictvím, onen lékařstvím, jiný jsa dějepisec, jiný písař královský, jiný učitel hudby a p. v.; toto všecko působilo mocně i neodolatelně na veškeren lid boží, na kníže i podané, ba i na nepřátelská knížata a pohanské národy. Kníže i lid s **p**-kem se radí, kníže i lid u vědomí hříchů proroka se bojí, kníže i lid prorokových rozkazů (ovšem ve jménu božím daných) poslouchají, výhrůžek jeho se lekají, chválou jeho se těší. U svatém zápalu vlasteneckém, by ochránil a oblažil vyvolený národ boží a to pravou vírou v Hospodina, stál jeden prorok po boku zbožného knížete co rádce bezplatný, řídě činy jeho v smyslu theokratickém, anto jiný prorok přímo a zjevně se příčil králi zaslepenci; zasedal jeden v radě sanhedrin a podporoval věrné kněžstvo, anto jiný bez obalu veřejně soudil a káral jednání převráceného kněžstva i rady. V tom směru působili Gad, Nathan, Asaf, Human, Ethan, David, Salomo, Iddo, Ahia, Semaja, Agur, Asarja syn Obedův, Hanani, Jehu syn Hananiův, Eliáš Tisbytský, Michás syn Jemlův, Eliseus, Elieser, Zachariáš, Jonáš, Hulda (prorokyně), Uriáš, a ti, jichž jména se v čele p r o r o c k ý c h s p i s ů v (v. t.) větších i menších na nás dostali, Isaiáš, Jeremiáš, Ezechiel atd. Psáti započali **p**-oci teprv asi ok. 800 let před Kristem. Dříve jen ústně jednali. Učení, básně a řeči jich jsou sice jednoduché, však nelze upříti, že velkou nadšeností, duchem básnickým provanuté, rhytmus ve slohu patrný, obrazů a podobenství hojnost; živější vyšší cit i vzlet, zbuzený a živený náboženským přesvědčením, v každém slově, v každé řeči se jeví. V prvější době, zdá se, že při hudbě pěli básnické plody své a pronášeli důrazné řeči své, vyučování střídali se svatým zpěvem. Co do před-

povídání budoucích věcí, jakéž jim se přičítá, myslí mnozí učenci našich dob, že se vztahovalo toliko na nejbližší jim věci; že mnohé události již minulé p-oci pronášeli za obraz věcí budoucích; že mnoho, co snad za minulé vypravováno, změnil překladač, opisovač, sběratel, zvláště ale vykladač pak v budoucí; že nepředpojatí jsouce a nestrženi ve vír událostí mohli ovšem jasněji a důmyslnějí souditi, jak to a ono se skončiti musí; že se nedá udati meze důmyslnosti lidské a p. v. Tím snad některé výroky p-cké se seslabují; než upříti nedá se obecná víra lidu židovského, že měl mezi sebou muže duchem božím nadchnuté, jenž víře učili, budoucí věci hlásali, zvláště pak příchod mesiáše ve jménu Hospodinovu předpovídali. (V. čl. Proroctví, a Mesiášské proroctví; Inspiraci). Počet jich se velmi různě udává; že jich však mnoho v jistých dobách bývalo, tomu svědčí III. *Reg.* 18, 4. Po navrácení se ze zajetí babylonského nepotkáváme se více s p-ky v národě Židovském, ač měl dosti mužů pro slávu Hospodinovu a blaho národů horlivých. Co do způsobu života lišili se p-oci toliko svou otužilostí, co do mravů svou přísnou zákonitostí, co do roucha dlouhým, hrubým pláštěm a pasem koženým. Ač mnozí z nich od knížat, kněžstva i lidu pronásledováni a vražděni bývali, pozdější lid jich hroby hledal a ctil. — I v *N. Zákoně* uvádějí se p-ci ku př. Agabus (*Sk.* 11, 2; 21, 10). Barnabas, Silas, Judas (*Sk.* 13, 1; 15, 32); než při těch se neklade důraz na předpovídání budoucnosti, nýbrž na horlivost u hlásání víry a šíření království božího (I *Kor.* 14, 3. 6; *Efez.* 3, 3. 5. atd.) — Falešní p-oci slovou, kteří vydávajíce se posly božími lid buď k modlám sneb nemravu ponoukali a klamnými věštbami i zázraky sváděli. Množství jich se vyskytlo za dob Achaba krále a po zajetí babylonském. Kdo z nich byli pošetilí blouznilci, do žalářů se uvírali, kdo zlomyslní podvodníci a svůdcové, smrtí trestáni bývali. Uvážení zasluhuje, co napsal o p-cích Niemayer v *Charakteristik der Bibel* (d. V.).

Prorostlik v. Bupleurum.

Prosa, volná, přirozená, prostá řeč, odtud u nás prostomluva, naproti řeči poesie, jenžto původně byvši skládána k pění i přísnou míru hudby, rhythmus a takt přirozeným spůsobem přijala a též potom, když se více méně od provázení hudbou aneb zpěvu odloučila, hudební tuto míru co prostředek větší názornosti a pomůcku zevnější, smyslné krásy podržela. Slovo p., nyní v evropských literaturách vůbec zdomácnělé, pochází skrácením z lat. *oratio prosa* n. *prorsa*, t. j. řeč pořád před se jdoucí, prostě pokračující, což se lat. též *oratio pedestris*, ř. πεζὸς λόγος, t. j. pěší řeč, též *oratio soluta*, řeč rozvázaná n. nevázaná, na dotčený svrchu rozdíl od básnické řeči vázané (*oratio ligata*) nazývalo. V novější době rozdělují mnozí obor řeči místo tohoto dvého na tré, to podlé hlavních mocí neb stránek naší mysli, k nimž se řeč obrací, k citu totiž, což činí básnická řeč, jejíž hlavní vlastností jest názornost a cílem krása; k rozumu, což koná p., dle čehož má býti především jasná, majíc za účel poznání, pravdu; a k žádostem našim, vůbec k vůli, co pramenu činu, což náleží řečnickému spůsobu, jenž pomocí důraznosti, působlivosti k dobru tíhne. Avšak jakkoliv toto rozdělení důmyslné a v jiném ohledu i pravdivé jest, v tomto smyslu nedostává se mu přece případnosti, neboť vždycky počítali se i počítají plodové umění řečnického k literatuře prosaické. Jeť patrno, že i p. k citu a názornosti se obraceti a žádosti naše podněcovati může a často i musí, že řečník netoliko pobídávati, ale též jasně vykládati má, nejde-li mu o pouhé svádění, a že i v říši poesie zvláštní didaktický obor se nachází a báseň často nejen citu nýbrž i vůli podnět poskytuje. Vlastní rozdíl mezi p-sou a básnickou řečí jest přede vším formální, a vyjadřuje se nejlépe a nejjasněji jmenem řeči vázané a nevázané. Ačkoliv se vedle stylistiky a poetiky (v. t.) také zvláštní rhetorika (v. t.) vyvinula, však podléhá přece i umění řečnické pravidlům p-sy, vykládaným v stylistice, toliko že je rhetorika, pokud pouze formální jest, t. j. uspůsobením látky k účelům řečnickým se nezanáší, ke zvláštním prospěchům umění řečnického obrací a dále vyvinuje. P. dělí se vedle účelů, za nimiž jde, i spolu vedle prostředků, jichž k tomu užívá, na p-su prostě naučnou, historickou, vědeckou, krásnou a řečnickou, nepočítajíc přechody mezi těmito jednotlivými hlavními obory. Jakož všecko míru svou má a jí žádostivo jest, není ani p., byť se hned proti řeči vázané co nevázaná vykládala, nijakž bez tohoto živlu krásy, toliko že se v ní jiným, skromnějším spůsobem jeví, nejdůrazněji v řečnické p-se, jejíž měrnost (v. Numerus) velké síly dosíci může. Nejbližší poesie jest krásná p., ačkoliv jí nikdy ty svobody dovoleny nejsou, jež mluva básnická ve vázané řeči přístupny má. Formální rozdíl mezi vázanou a nevázanou řečí, t. j. poesií a p-sou, přenáší se často na věc samu, když se p-sou neb prosaickým nazývá to, co básnického vzletu, ideálnějšího smyslu prázdno jest, neb v čem názorná obraznost pokulhává; tím spůsobem mluví se o p-se života, o prosaických verších atd. Na všechen spůsob ukazuje se tím na hlavní a podstatný živel prosaické skladby, kterýž v jasném a střízlivém vykládání spočívá; příčí-li se mu vázaná forma poesie naprosto, není p. se své strany tak výhradní a úzkostlivá, ježto se od nejprostšího zaznamenávání neb vykládání až k nejvyšším vrcholům myšlének a citu povznášeti a s poesií samou sice ne co do spůsobu, avšak přece co do vzletu obraznosti a malebného líčení s mnohým se své strany prospěchem zápasiti může, tak že básnictví před p sou často jen to napřed má, co mu větší svobodu básnické mluvy a vázaná forma se všemi vděky verše a rýmu, ovšem za cenu mnohých obtíží, poskytuje. Co se týče otázky, zdali p. starší jest neb poesie, učí dějeprava jen to s jistotou, že za mládí národů básnictví se svou vázanou řečí, v dospělém jich věku však p. má převahu. Ačkoliv se nejstarší památky naší evropejské vzdělanosti hned v úplné vyvinuté metrické formě jeví, nelze přece za to míti, že by tak vůbec, i na samých prvních počátcích lidské vzdělanosti vůbec bylo bývalo, neb forma metrická, jako ji hned na počátku u Řeků spatřujeme, může býti jen výsledek dlouhých a mnohostranných pokusů a pokroků na dráze vzdělanosti, a v tom ohledu je známo, že při všech přirozených darech a výhodách jen proto tak rychle a bezpečně ve vzdělanosti prospěli, že nečinili všecko na novo a sami, nýbrž že se učili též od Asie a od Egypta. Podlé všeho byla nejstarší řeč lidská, uměle a pro pamatování složená, prostředkem mezi p-ou a řečí vázanou, jak ji nyní známe, tak že sice přísné míry neměla, tím více však rhythmu dbalá byla a obrazností, jadrnou krátkostí, ostrým ukončováním, antithesami a p. značnou se činila, jakož tohoto nejstaršího spůsobu posud stopy v našich pořekadlech, příslovích a průpovědech máme. Zvláštní tato, od obyčejné mluvy lišící se forma byla také nejlepším prostředkem nejen k rozšíření prvních těchto umělých plodů řeči

lidské, ale i k snadnějšímu a bezpečnějšímu jich uchování v paměti, jakož také i v pozdějších dobách, když již metrická částka poesie vyvinuta byla, ovšem ještě vždy za jaksi dětského věku národů netoliko historické zpomínky ale i zákony veršem se kladly. Jest-li že vázaná řeč od věku k věku ústy přenášeti se může a skutečně, jako při Homerových zpěvích, se přenášela a při národní písni posud se přenáší, vyhledává nejen rozkvět, ale již i vznik vlastní p-sy známost a jakousi rozšířenost písma. Proto jest vlastní p. pozdější a v tom smyslu tedy též dospělejší výkvět vzdělanosti lidské, mající se k poesii jako plod ku květu; proto spolu vzala za našich dob, kde se s knihotiskem i známost písma tak nesmírně rozšířila, tak rozhodnou převahu nad řečí vázanou, zmáhajíc se spolu s vědomostmi, jichž nabývání a neustálé množení bez tisku ani mysliti se nedá. Na otázku co těžší jest, psáti dobrou vázanou řečí neb p-ou, nelze jinak odpověditi, leč že obojí jest velké umění, a že tak vzácní jsou dobří p-isté jako dobří básníci. Za našich dob, co zatím básnická žíla u všech takměř národů klesla a větší básníci takořka nikdež již nevznikají, pozvedla se p. na vysoký stupeň krásy a dokonalosti, zejména u Francouzů a Angličanů, jejichž essayisté vzorem výtečné p-sy jsou, mnohem méně u Němců, kteříž se teprvé krásné, uhlazené, souměrné a jasné formě p-sy od obou těchto národů přiučovati počínají. Na všechen spůsob jest znamenitý rozdíl mezi antickou a moderní p-sou, to pro velkou rozdílnost hloubky i rozsahu vědomostí i poměru, kterýž se jim za obsah p-ického líčení podával. Dle toho má naše p. zajisté mnohem těžší úkol, než měla p. Řeků a Římanů v jednodušších a souměrnějších, ovšem též obmezenějších poměrech vědy i života. S naznačeným zde stavem naší vzdělanosti souvisí nejen vůbec převaha p-sy nad vázanou řečí, ale i ta okolnost, že mnohé druhy poesie, dříve výhradně jen formy vázané užívající, ku prose přešly, jakož to při idyle, satyře, a jmenovitě při románu a vedlejších jeho druzích, spolu však též při dramatu vidíme. Tím vyvinul se zvláštní druh p-sy, **krásná p.**, jejímž vybočením jest tak nazvaná **květnatá p.**, šňořící se hledanými a namnoženými, v poměru k obsahu namnoze i upřílišenými okrasami mluvy poetické. Přecházení v téže skladbě od vázané k nevázané řeči jest nepříhodné a nevkusné, leda v dramatu, jak tohoto spůsobu u př. Shakespeare s dobrým prospěchem užil, kdež se však též z věci samé podává. *rch.*

Prosapodosis, řec. doložení důvodu při každé větě.

Proscenium (řec. *προσκήνιον* ze *σκηνή* scéna), přední část čili popředí jeviště divadelního; dle Suida i opona, ostatně místo, na němž hercové stáli a úkoly své provozovali; obyčejně s celým jevištěm, někdy též i celé divadlo; my pak nazýváme tímto jmenem prostoru před oponou až ku předním lampám. *Mü.*

Prosecco, ves v území Terstském, asi s 609 ob., pěstuje přisladlé, tmavočervené víno p. zvané. Ves známa byla již starým pro výborné své víno; Plinius nazývá je Pucinum, Řekové Piktanon. Livia, choť Augustova, dosáhla prý dlouhého zdraví tím, že pila toto víno.

Proseč 1) ms. v kr. Chrudimském, okr. Skučském na Olšince, má asi 1100 ob., farní kostel sv. Mikuláše; obyvatelé se živí mimo rolnictví předením a tkalcovstvím. — **2) P.**, ves v Čechách, Čáslav. kr., Humpolec. okr. Z bývalé tvrzi zdejší zachován toliko zbytek čtyrhrané věže, stojící na selském statku s čísl. 18. Původiště vládyk z P-e, z nichž dva jsou známi: Bohuněk z P-e, jenž svou pečeť přivěsil k listu pánův českých a moravských dne 2. září 1415, a Bohuněk z P-e, jenž se připojil k sjezdu v Čáslavi 17. bř. 1440 na mír zemský konaném. *Sř.* — **3) P.**, ves se zámkem (někdy tvrz) v okresu Pacovském kraje Táborsk., čítá 31 stavení a přes 200 obyv., činí se sousední vesnicí Pošnou a některými jinými blízkými vsemi zvláštní statek P. a Pošna. P. náležela již v XVI. stol. spolu s hradem Kamenem rytířům Malovcům z Malovic. Pošnu drželi na zač. XVII. stol. až do Bělohorské bitvy Houskové ze Zahrádky, brzy po r. 1627 dostala se též Malovcům, kteří P., v 2. pol. XVII. stol. v držení jiném, na zač. XVIII. stol. opět k Pošně připojili. Potom je drželi hrabata z Pöttingu, od konce XVIII. stol. František sv. p. Vernier, od 1837 Antonín hr. Berchtold († 19. říj. 1841) spolu s manželkou svou Marií roz. sv. sl. Hennigerovnou, kterážto poslednější je po smrti manželově sama držela. Nynější držitel jest Karel Třebický. — **4) P.**, ves též se zámkem (bývalou tvrzí) v okresu Pelhřimovském kraje Táborsk., s 39 st., ok. 440 obyv., činí se vsemi Častkovicemi a Vlasenicemi samostatný statek, po někdejším dvoře popl. Obořišti u P-e též P. Obořiště zvaný. V 2. pol. XVI. stol. držel statek tento Ladislav Ostrovec z Kralovic (1592); jeho dědicovi Ladislavovi vzato jest to zboží v plen po bitvě Bělohorské a 1625 prodáno Ozianě Voračické z Šebířova, prvé provd. Ostrovcové. Po této zdědil je manžel Jan Leopold sv. p. Voračický z Paběnic († 1656), a po tomto opět nejprvé syn Vojtěch Jiří († 1687) a potom vnuk hr. František Helfrid, kterýž P. 1707 prodal Janovi Josefovi Běšínovi z Běšin. Po tomto přešel statek P-ský na krátký čas na Šenovce z Ungerswerthu a od těch na rytíře von Augusti. R. 1747 koupila jej Antonie Schleichartová z Wiesenthalu, roz. Richternka z Ehrenfeldu, při jejíchžto potomcích se zboží to drahně let udrželo. R. 1829 nabyl statku toho Vincenc hr. z Valdšteina, kterýž jej 1839 manželce své a nynější držitelkyni Vincencii roz. hr. Fuchsovně prodal. *Stb.*

z Proseče Hadové v. Hadové z P.

Prosečenský potok v. Čechy, str. 329.

Prosek, Prosík, ves asi 1¼ hod. k severovýchodu od Prahy, má asi 250 ob., farní kostel svat. Václava, kterýžto ve třech okrouhlých absidách svých, ve sloupech prostoru chrámu na tři lodi dělících a v obkladku dveří zachoval památku původního románského slohu, byv jinak často a nevkusně obnovován. (Popis od K. V. Zapa v *Abhandl. d. kön. böhm. Ges. der Wissenschaften* 1851—52 str. 38 a vyobrazení v Schmittových *Obrazích starožitných staveb v Čechách.*) Na hřbitově při kostele pochována jest chvalně známá spisovatelka česká Honorata z Wiszniewskich Zapová. — Na základě Hájkovy zprávy, že kostel ten založil kníže Boleslav II. r. 970, slavila se r. 1770 osmistyletá památka jeho založení, při kteréž příležitosti darovala mu Marie Teresie ornát skvostný a jiné potřeby kostelní v ceně 2000 zl. víd. č. Nejstarší zmínka o kostele jest z r. 1375, kterého byl farním kostelem, a náleželo k němu 14 vesnic. U vsi jest lom na kámen opukový, jehož se odtud mnoho do Prahy dováží. P. býval statkem samostatným a náležel komoře královské; ta jej prodala asi z počátku XV. stol. Ulopeyerum; r. 1534 náležel Václavu Nesalovskému, kterýž jej prodal Ondřeji Šmejdířovi a syn tohoto Jan obci Pražské. R. 1548 byl statek obci zkonfiskován a prodán Varlichům z Bubna, z nichž se připo-

míná zejména co držitel r. 1619 Jan V. z Bubna. Když obec Pražská r. 1662 koupila Libeň, byl s ní P. již spojen.

Prosěk, druhdy hrad a soutěska na ř. Vardaře v Macedonii nedal. Štipu (*Istib*) na dvou strmých skalách; připomíná se poprvé ve vojně císaře Basilia s Bulhary (1018). Po obnovení carství Bulharského (1186) zmocnil se ho velitel Strumnický Chrysus, rodilý Rumun (1197), a Byzantinci marně jej oblehavše musili Chrysovi postoupiti území Strumnického i P-ckého (1199); s P-u udržoval Chrysus okolní krajiny, Pelagonii i Thesalii, ve strachu. R. 1209 zmocnil se P-u a jiných macedon. měst pomocí srbskou jakýsi Strěza, příbuzný druhdy Bulhar. cara Kalijana, z Bulhar uprchlý; ale již téhož roku zahynul. R. 1226 dostal se P. s ostatní Macedonií v moc Bulh. cara Jana Asěně, r. 1245 však již Byzantincům. R. 1328 zmocnil se ho Michal Asěň, byzant. vůdce staršího Andronika, a držel jej ještě za Štěpána Dušana (1342), uznávaje vrchmocí srbské. Dále se P., pokud víme, nepřipomíná. *Pf.*

Prosektor (z lat.) nazývá se obyčejně asistent profesorské stolice anatomie, jehož úřadem jest, nejen k přednáškám všecky preparáty k pytevním demonstracím potřebné zhotovovati a upravovati, ale i sbírky anatomické v pořádku udržovati a rozmnožovati, jakož i žákům při praktickém pytvání radou a pomocí po ruce býti.

Proselyta (v řec. προσήλυτος příchozí, cizinec). Tak sluli nejprvé pohané, kteří po návratu Židův ze zajetí babylonského přijali zákon Mojžíšův. Nyní sluje p. ten, kdo náboženství své a církev mění, zvl. z jednoho vyznání křesťanského přechází na druhé. S názvem p-ty co obrácence, a proselytáře, obracovatele jinověrců na svou víru, spojena jest jakási příhana, což odtud pochází, že mnohý obrácenec, ne z vnitřního přesvědčení nýbrž z nekalých ohledů, na př. k vůli časnému zisku, postoupení, vyznamenání, aneb pro uvarování nehod, k odpadnutí od své víry a církve pohnouti se dá. Mnohý obracovatel zase, aby p-tů získal, jiných, nešlechetných prostředků užívá, než poučení a přesvědčování o pravdě.

Proserpina 1) (u Římanův, *Persefone* n. *Persefassa* u Řekův), v bájesloví choť Plutonova, královna v podsvětí a panovnice nad stíny a dušemi zemřelých, dcera Zeusa a Demetry, proto také Κόρη aneb Δήμητρος Κόρη zvaná. Když P. kdysi, vzdálivše se od matky s družkami svými na lučinách nysejských v Boiotii (dle jiných podání u Enny na Sicilii, aneb na Kretě, aneb u Hermiony v Argolidě aneb u Eleusiny v Attice) květiny trhala, vyřítil se Hades s nesmrtelným svým spřežením z hlubin země a uchvátiv s přivolením Zeusovým krásnou P-nu unesl ji do podzemí. Demeter zaslechnuvši dceřino volání o pomoc nevěděla co se děje, zpozorovavši ale ztrátu mileného dítěte, těkala po celé zemi, hledajíc P-nu. Konečně oznámil jí Helios (Sol), že Hades P-nu unesl. K žádosti Demetřině svolil Zeus k návratu P-niny jedině s tou výminkou, nepožila-li ještě ničeho v podsvětí. Avšak když Hermes, byv od Zeusa poslán do podzemí přišel, aby P-nu odtud odvedl, okusila již P. jablka granátového (znaku manželství a lásky) a proto nemohla se na vždy navrátiti k matce, přece však rozhodnutím Zeusovým ustanoveno, aby P. dvě části roku žila u matky a v jasném kruhu olympických bohův, ostatní dobu aby trávila u manžela v podsvětí. Ke cti P-ny a na památku jejího únosu slavili Řekové tajemné Eleusinie (v. t.). P-nou naznačuje se květenstvo, jehož matkou a živitelkou je země; na jaře a v letě se zelená a květe v svěžím vzduchu, v ostatním čase spočívá pod zemí. *Rs.* — **2)** P. v astron. jest 26. asteroid, jejž objevil 5. máje 1853 Luther v Bilku; má prostřední od slunce vzdálenost 54.935 mil. mil, výstřednost dráhy 0.087521, sklon k ekl. 3° 35′ 40″ 1, čas jednoho oběhu 1581·1 d.; největší vzdálenost od země měří 81, nejmenší 29 mil. mil; průměr její páčí se na 9 mil. *Std.*

Prosimil v. Munovití.

Prosinec (*December*) jméno české a maloruské 1. měsíce zimního a posl. v roce. Ještě ku konci XIII. stol. znamenali v Čechách tím jmenem měsíc listopad, a jiní Slované jím znamenají náš leden, totiž: *prosinec, prosińc*, mrus., stkraj., stchrv. *prosimec*, hor. *prosenc* a *prosimic* anebo prostě jen *simic*. Slovo p. odvozuje se od srb. *pro-sinjeti, sinuti*, rus. *sinuť, sijať*, slv. *sijati*, mrus. *sjajati*, lucere, splendere, česk. *svitati*, lucescere atd., a vykládá se co světlý neb prosvitný měsíc, proto že toho měsíce jest přechod z nejkratšího dne ke dni přibývajícímu a k světlosti. Z té také příčiny jmenovali staří Anglosasové náš leden *giuli*, podle výkladu Bedova, proto že slunce se obrací k delšímu dni. A tak i čuch. jméno měsíce února, *kaimala*, vykládá se co průsvit neb přebývání světla (od *kaimo*, svit). Místo p. užívalo se od XV. stol. až do nedávna v Čechách, na Moravě i na Slovensku mylně slova *prasinec*. Jinak také jmenovali u nás v XVI. stol. ten měsíc vlčenec, kteréžto jméno i v lot. *vilku mehnésis*, a v belg. *wolfsmaand* k témuž měsíci se přikládá; ale strhněm. *wolfmânet* znamená listopad a est. *hunti ku* i bask. *otsailla*, též vlčí měsíc, jest únor. Nezdá se, žeby se to slovo odvozovalo od toho, že někdy vlci v Čechách zvláště v p-nci doráželi ku příbytkům lidským, hledajíce potravy, neb to také v jiných měsících zimních činili; ale spíše ku pravdě se podobá, že to jméno jest původu báječného, proto že vlk ve starých bájích znamená zimu; neb jako vlk jest nepřítel člověka, tak i zima nepřítel přírody. Jinak slove také měsíc p. srb. a mrus. *studenj*, stslov. *studenyj*, což se srovnává se strhněm. *wintermonet*, nizoz. *wintermaand*, fris. *wintermoäne*. Další jméno jeho jest hor., stkraj. *gruden*, mrus., vlez. *gruděň*, pol. *grudzień*, t. tvrdý, krutý měsíc, pro krutou zimu, která bývá toho času. I také staří Čechové měli svůj *hruden*, jinak i *hrudenec, hrudnec* ano i *ruden* řečený, měsíc přestupný, kterýž vkládali za p. K tomuto jménu náleží i lit. *grodinnis*, kdežto však znamená listopad, potom stnord. *hrûtmânuthr*, p. a sthněm. *hert imânot, hartmon, hartmânet* a j. p. i leden. Luneb. slove ten měsíc *trebemôn*, t. měsíc obětní (*treba*, stsl. *trěba* č. *třeba*, oběť, *môn*, něm. *Monat*), i zachovalo se co starobylost z doby pohanské; avšak nezdá se, žeby ta starobylost byla výhradně slovanská, neb i střhněm. *schlachtmonet*, střnizoz. *schlachtmaent*, anglos. *blôtmônath*, listopad; švéd. *slagtmånad*, *blotmånad*, stnord. *slagtmanad*, říjen; vedou k témuž smyslu starých obětí pohanských. *aEn.*

Prosit, lat. prospějž; ať slouží ke zdraví.

Proskovský z Krohensteinu, rodina erbovní, jenž v stol. XVII. květla v městech Pražských. Z rodiny té proslul nejprve Jan Samuel P., nar. ku konci stol. XVI. v Žebráce, jenž vzdělal se v umění literárním a právích, obíral se také básnictvím latinským (1608), a usadiv se konečně v Praze sloužil při kanceláři české, při níž byl pak koncipistou; pro služby věrné, kteréž drahně let domu Rakouskému činil, nadal jej císař Ferdinand II. erbem a titulem z Krohensteinu, osvobodil dům jeho od ložiřování lidu vojenského s tou ještě milostí, aby v něm volně mohl provozovati všeliké živnosti městské. Syn jeho byl Jan Hendrich P., který se narodil

v Praze r. 1622 a vzdělal se tam pod jesuity v umění literním a filosofii; na to studoval práva, v nichž pak již v 22. roce věku svého dosáhl hodnosti licenciátské. Při obležení Prahy skrze Švédy (1648) přidal se k svobodné setnině studentské a vynikal po celý čas neobyčejnou statečností a vytrvalostí, začež se mu potom dostalo pochvaly ode všech představených. Vstoupiv do služby veřejné při soudu nad apelacími, stal se tam r. 1652 sekretářem, a byv r. 1658 povýšen na hodnost doktora veškerých práv jmenován jest dne 17. září t. r. radou téhož soudu na stolici doktorské, kteréž důležité místo až do své smrti zastával; † 13. bř. 1668. **P.** vydal také dva spisy právnické: *Moderamen differentiarum Juris Communis et Bohemici in tractatu Chr. Kyblini congestarum* (Pragae 1664), pak *Resolutio objectorum contra moderamen differentiarum juris communis et bohemici* (Pragae 1666), k jichž sepsání zavdalo příčiny dílo Kr. Kyblina z Waffenburku, tehdejšího profesora práv na universitě Pražské: *De differentiis juris communis et patrii* r. 1663 vydané. O učené hádce, která za tou příčinou mezi **P**-m s jedné a Kyblinem s druhé strany vzešla a několik let trvala i nemalých kyselostí a pohoršení tu i tam způsobila, bylo šířeji mluveno v článku Kyblin, k němuž tuto ukazujeme. *Ra.*

Proskribovati, z lat. *proscribere*, prohlásiti za psance.

Proskripce, lat. *proscriptio*, u Římanův vyhlášení za psance, při čemž jména psancův na desce veřejně bývala pověšena, statky pak jejich od quaestora veřejnou dražbou na foru prodávány. **P.** vznikla za Sully, který po svém prvním vítězství dal od senátu všecky nepřátele své prohlásiti za nepřátele vlasti, čímž se stali psanci a jmění jejich připadlo státu. Když však se vrátil z války Mithridatské, sepsal o své újmě, netázav se ani lidu ani senátu, listiny proskripční, na něž položil jména mužův nejbohatších a nejvznešenějších, jichž nejkrásnější statky se dostaly za fatku lidem nejhanebnějším. Toto jeho počínání stvrzeno bylo pak zákonem Valeriovým (*lex Valeria*), v němž ustanoveno, že statky psancův mají býti prodány, že psance každý smí zabiti bez trestu, že potomci psanců pozbývají netoliko všech nároků na jmění otcovské, ale že se nesmějí ani o čestné, ani o státní úřady ucházeti, a že ti, kdož psancovi k osvobození by pomáhali, mají býti trestáni. Příkladu Sullova následovali triumvirové Octavianus, Antonius a Lepidus, kteří rovněž opominuli při **p**-ci tázati se senátu.

Proskurník v. Althaea.

Proskurov (*Ploskirov*), kr. město v rus. gub. Podolské při ústí Plosky v Buh, má 6000 obyv., 2 kostely, 788 domův. R. 1550 byl ještě vsí, r. 1598 již městem; stal se pak starostvím. Vojnami švédskými značně klesl. — Kraj **P**-ský má kromě města ok. 133.000 obyv.

Proslov v. Prolog.

Prosna, pomezní řeka mezi rus. Polskem a prus. Slezskem a Poznaňskem, pramení se v Slezsku u městečka Býčiny. Zatápí často břehy své, a proto musel starý Kališ přestavěn býti na místo vyvýšenější; **P.** dlouhá jest 19 mil a vlévá se pod Pyzdrami do Varty.

Proso obecné *(Panicum miliaceum L.)* je druh obilí, pocházející původně z Indie východní, nyní však po celé zemi v mírných krajinách pěstovaný. Tráva tato roční patří mezi latnaté; z kořenu vzrůstá několik stebel jednoduchých, 1—2′ vys., částečně chlupatých, s listy čárkovitě kopinatými a s pošvami vlasatými. Místo jazýčku nalézá se u konce pochvy řada vlasů. Lata je skoro 1′ dlouhá, velmi větevnatá a nachýlená; klásky jsou vejčité, jednokvěté, zelené neb nachové. Plevy končí ostnitě, dolejší má 5 a hořejší mnoho žilek. Kromě dokonalého květu o 3 tyčinkách nalézá se ještě v každém klásku jeden dolejší květ nevyvinutý, pouze z pluch složený. Obilka prosa jest dvourohá a v tvrdých pluchách uzavřená. *Jha.*

Prosodie, z řec. πρός při a ᾠδή zpěv, právě jako latinské *accentus* (v. Akcent) z *ad* při a *cantus* zpěv, tedy původně tolik co přízvuk, přenešeně též znaménko, jímž se v písmě značí přízvuk; později rozuměla se tím kvantita, t. j. míra kratšího neb delšího trvání jednotlivých slabik při vyslovování, na čemž se antické čili klasické veršovnictví zakládá, a přenešeně též nauka o pravidlech, dle nichž se slova a vlastně částky jejich, slabiky co částky veršů č. při kladení jich v metrické řady, t. j. verše měří, o čemž v. Časomíra. V tomto druhém smyslu nazývá se též prosodikou a tvoří základ metriky (v. t.) jednající o rozměrech veršů a strof co rhytmických celků. O vlastním způsobu antické **p.**, zvláště v ohledu tom, jakým způsobem kvantitivní č. časoměrný živel její s hudebním provázením písní a se zpěvem vůbec spojen byl a pokud a jak se při tom i zdvihu a kladu (v. Rhytmus), a tedy vlastního přízvuku (akcentu) šetřilo, není potud zkoumání ukončeno. — Novější poesie opustila základ časomíry, který v antické výhradně panoval, jsa tak ve shodě s její přede vším plastickou povahou, a naklonila se více méně k živějšímu a hudebnějšímu přízvuku, jehož v poměru k časomíře větší tenkost a těkavost na druhé straně aliterací a asonancí a nyní vůbec panujícím rýmem nahražuje. Ostatně liší se moderní jazykové v **p**-ickém ohledu dost patrně od sebe, ješto jednak vedle přízvuku i časomíry v jistých mezích šetří, jednak ale pro nedostatečné vyvinutí přízvuku slabiky s částky jen počítají; některé z nich, a to před jinými též český, jsou schopny též časomíry, ačkoliv se jen v umělém básnictví pěstuje. — O **p**-ii pojednává se obyčejně při metrice a s ní spolu co o částce poetiky (v. t.); v naší literatuře možná v tom ohledu vytknouti: *Počátkové českého básnictví, zvláště prosodie* (Prešpurk, 1818), anonymní práce Šafaříka a Palackého, zasazující se o zavedení časomíry v českou poesii, a *Zlomky o českém básnictví, zvlášť o prosodii* od Šeb. Hněvkovského (v Praze 1820), obrana, ovšem slabá přízvučného veršovnictví českého proti spisu předešlému; mimo to jednotlivá pojednání Puchmayera, Jungmanna, Šafaříka, Kollára, Malého a Sušila v Kroku a časopisu Musejním a v úvodech k jiným spisům, pak bratří Jirečků ve Světozoru (vídenském), v překladech žalmů (ve Vídni 1861) a přede vším v jejich spise: *Die Echtheit der Königinhöfer Handschrift* (v Praze 1862), kdež jmenovitě o základech našeho nejstaršího a prostonárodního veršování šíře pojednáno jest. *rch.*

Prosodion, řec. píseň, kterou u Řekův zpíval sbor k průvodu fléten a při pohybech rhytmických, když slavnostní průvod k chrámu neho oltáři božstva se blížil. Jsou tudíž **p**-ia jakési hymny a nejvíce příbuzna paianům (v. t.), poněvadž se vztahovala právě tak jako tyto ke kultu Apollonovu; zvláště pak užíváno jich při slavnostech delických.

Prosopalgie (z řec.), bolest v obličeji, zvláštní to nemoc nervová, jejíž sídlem jest některá větev nervu buď trojklanného buď lícního. Úchvaty bolesti bývají občasné, avšak vždy velmi prudké a téměř nesnesitelné. Obyčejně obmezuje se **p.** pouze na jednu stranu obličeje. *Mr.*

Prosopologie (z řec.), tolik co fysiognomika.

Prosopopoia (řec.), lat. *personificatio*, zosobení, figura řečnická, kterou se bytost neživotná a nerozumná představuje co životná a rozumná osoba.

Prospěch jest dobrý výsledek nějakého podniku, tedy tolik co zdar, zrůst, dobrý pokrok; v jiném smyslu jest p. tolik co užitek, výtěžek, zisk v ohledu hmotném i duševním.

Prospekt (z lat.), tolik co vyhlídka, obhled, rozhled; někdy též zevní tvář věci, zevnějšek, na př. domu; konečně tolik co program, obsah, seznam.

Prosper, přijmím Aquitanský, v kteréžto krajině se narodil asi s počátku V. stol., laik, ženatý, horlivý bohoslovec, žil zprvu v Provenci, později v Itálii u pap. Lva I. co tajemník a písař; zemř. po r. 463. Přítel sv. Augustina jsa proti Pelagianům a Polopelagianům horlivě ho hájil, proti Semipelagianům knihu o milosti boží a svobodné vůli, taktéž *Responsiones ad Capitula Calumniantium* a p. napsal; krásná místa ze spisů Augustinových uvedl v básně menšího druhu *epigrammata*, jichž máme asi 106. Důležitější jest krásná báseň *De ingratis*, proti odpůrcům sv. Augustina. Na slovo vzata jest však *kronika* jeho, jenž sáhá od 379—455, a kterou Canisius vydal. Nejlepší vydání všech jeho spisů obstaral Lebrun de Marette v Paříži 1711; nejnovější pak Migne v *Cursus Patrolog.* v Paříži 1846.

Prossimo, ital., nejblíže, nejbližšího měsíce (*mese*). — **P.** *passato*, právě minulého měsíce. **P.** *venturo*, nejblíže příštího měsíce.

Prossnitz v. Prostějov.

Prostata (lat.), předstojnice, jest část pohlavního ústrojí mužského. Jest to žláza objímající trubici močovou při jejím východu z měchýře v délce as $1\frac{1}{4}$ palce, při čemž větší část žlázy leží za, menší před trubicí. Celá žláza podobá se velkému kaštanu, váha její obnáší něco přes lot, největší šířka $1\frac{1}{2}$ palce. **P.** náleží mezi žlázy hroznovité, složena jsouc z vícera malých pojivem a vlákny svalovými sloučených žlázek, z nichž vycházejí kratičké průchody ústící šikmo několika otvory do trubice močové. Průchody těmito vylévá a k semenu přiměšuje se zvláštní zahustlý a lepkavý mok (*liquor prostaticus*); mok ten při prolévání semene stažením dvou malých svalů, jimiž p. opatřena jest, v hojnější míře bývá vypuzen. Fysiologický účinek tohoto přímėsku k semenu není posud dokonale objasněn. *Mr.*

z **Prostého** vládykové, starožitná šlechtická rodina v Čechách, někdy hlavně v kraji Prachenském usedlá. Nosili v erbu tlapy medvědí černé v štítu neb poli modrém a dělili se na několikero linií, z nichž jedni se psali Horčice z **P.**, druzí po sídlech svých Zálešti a Čabušti. Zálešti z **P.** drželi Zálezly (na nědejším panství Lštovickém) již v XV. stol.; v 1. polovici toho století připomíná se Sulek z **P.** na Zál., a o něco později (1460) přicházejí Jan a Heřman z **P.** seděním tamtéž. Petr Zál. z **P.** byl 1543 král. soudů kom. a dvorsk. soudcem. Ke konci XVI. stol. dostal se statek Zálehly s Barborou, dcerou někdy Mikuláše Zál. z **P.** a Oršily z Hozlan, muži jejímu Vratislavovi mladšímu z Mitrovic na Mníšku. Z Čabuských připomíná se 1420 Petr z **P.** na Čabuzi; v titulářích přivedeni jsou 1534 Jiří, 1572 Jan na Volkově, 1589 Jiří a týž Jan na Volkově. V I. pol. XVII. stol. zdědila Eva Sibylla, roz. Čab. z **P.**, po Janovi Jindřichovi Břeském z Ploskovic, příbuzném matky své Anny roz. Břeské († ok. 1655), vsi Opatovice a Černiny (v Čásl.), jež před smrtí († 1644) odkázala manželu svému Janovi Dobřenskému z Dobřenic. Horčicové z **P.** drželi v XV. a XVI. stol. statek Mačice. R. 1410 prodali Heřman a Vojtěch bratří vlastní řečeni H. z **P.** a na Mačicích nějaké platy veVeřechově Janovi staršímu a Janovi synu jeho z Krasilova. Vojtěchův syn Štěpán držel Mačice 1463; tohoto syn Jan, též na Mačicích, sloužil drahný čas u Karla knížete Minsterberského a vzat jest r. 1528 co soudce do soudu komorního a dvorského. S manželkou Kunhutou z Šerntingu zplodil syny Vojtěcha na Bratronicích a Fridricha na Těšetíně. Onen měl za manželku Elišku ze Šlovic a zanechal jediného syna Jana, který, oženiv se s Kateřinou Kokořinkou z Kokořova, 1616 co „Jan nejstarší" H. z **P.** a pán na Bratronicích, Poli a Bezděkově zemřel. Jeho jediná dcera a dědička Salomena provdala se za Adama staršího Vratislava z Mitrovic na Počíčí. Fridrich H. z **P.** na Těšetíně zplodil s manželkou Marianou z Mirovic syna Pavla na Těšetíně. Tento byl třikrát ženat, nejprvé s Kateřinou z Chrastu, pak s Kateřinou z Dlouhé Vsi, konečně s Kateřinou z Počepic. Z 1. manželství pošli synové Adam, Jan Jiří a Vilém Smil, z 2. syn Jan, z 3. synové Vojtěch a Štěpán. Z těchto přečkal Vilém Smil všechny bratry, a † 1659 bezdětek, odkázav statek svůj Suchý Důl manželce Kateřině Dorotě rozené Dobřenské z Dobřenic, potom opět provd. Vltavské z Mannsschwertu. Jím vymřela tuším rodina tato po meči. *Svb.*

Prostějov, něm. *Prossnitz*, okr. město na Moravě, v kr. Olomúckém, staré město se 4 předměstími a obcí židovskou, má 896 domů a 12.541 ob. (1857), mezi nimi 2180 Židův, okresní úřad, hlavní školu a nižší reálku; jest tu mnoho soukenníků, cukrovna, znamenité trhy na obilí. Mezi stavbami vynikají: farní chrám r. 1522 v gotickém slohu vystavěný, kostel ss. Petra a Pavla z XV. stol. pocházející, r. 1728 namnoze obnovený, při němž r. 1391 Petr z Kravař proboštství augustiánův založil, které ku konci XV. stol. zaniklo; klášter a špitál bratří milosrdných r. 1739 od kn. Josefa z Liechtenšteina založený. Na náměstí starožitná radnice a dům Shánělův, dříve dům panský, pak krásná socha P. Marie, r. 1714 postavená. — Dějiny. **P.** jest stará osada; poprvé objevuje se v listině z r. 1213, kdežto Přemysl Otakar I. v **P**-ě potvrdil několik statků řádu sv. Jana; t. r. sluje **P.** ještě vsí, r. 1215 trhovou vsí. Brzy potom musel se státi **P.** městem, jelikož mu Petr z Kravař r. 1406 městská práva navrátil; od té doby město mnohými výsadami obdařené vůčihledě zkvétalo. Husitství záhy se ujalo; později zakořenilo se bratrství české, jehož přívrženci založili zde tiskárnu přičiněním Jana Olivetského, z níž mezi jinými 47 nyní velmi vzácných kněh českých vyšlo. **P.** stal se jedním z hlavních sídel bratrských a založena tu škola pro bohoslovce bratrské; i novokřtěnci se zde usadili. Proti bratrům ale vystoupil r. 1558 tehdejší pán prostějovský Vojtěch z Pernšteina, zaraziv novou sektu, která mši sv. a pozdvihování zavrhujíc nejvíce luterskou nauku za svou prohlašovala. Také Židé tvořili zde ode dávna vlastní obec, majíce svou školu, která se připomíná r. 1540 co dlouho již trvavší. Po Bělohorské bitvě domáhalo se katolictví pomalu převahy; v 30leté válce **P.** r. 1642 od Švédů vydrancován jest; r. 1758 od Prušáků a 1805 od Francouzů. — Okres **P**-ský měl r. 1857 na 3·53 □ m. 33.065 obyv. v 1 m., 4 msech a 39 vsech; jest nejlidnatější na Moravě, maje na 1 □ m. 9367 ob.

Prosthesis, řec. předsuti, předsuvka. V lékařství nasazeni některého umělého údu, na př. dřevěné nohy.

Prostiboř, ves v Čechách, v okr. Stříbrském, kraji Plzeň., čítá 414 něm. obyv., má farní kostel sv. Mikuláše (již 1350 far.), r. 1753 obnovený, a čtvrt hod. odtud zámek zvaný *Kopec*. Na **P**-i seděli pánové zvaní odtud z **P**-e; listiny uvádějí z rodu toho 1235—1239 Bohuše a 1235—1251 Radoslava bratry z **P**-e, pak syny posledního Jindřicha a Vintíře 1248—1251; a r. 1373 p. Racka z **P**-e. Ok. polovice XV. stol. usadili se zde páni z Vrtby (v. t.), kteří se odtud přijmerovali **P**-ští z Vrtby; jmenovitě 1458 Jan z V. a z **P**-e, 1491 Sezema. Na poč. XVI. století seděl na **P**-i Aleš z Ronšperka, jehož potomek Volf Dobrohost z R. zámek **P.** se vsí, vsi Darmyšl, Telice a dvůr pustý Sovolusky prodal 1537 Krištofovi Točníkovi z Křimic, po němž okolo r. 1545 zde vládl bratr jeho Václav. Jeho potomek Burkhart Točník z Kř. držev **P.** do r. 1627 prodal jej ryt. Rudolfovi Wolfingerovi z Ploskovic a z Wolfspachu, notáři v Plzni, načež statek rychle vrchnost směnil; v XVIII. století drželi **P.** svob. p. ze Schirndingu, a Renata z Schirnd., provdaná za Jos. Václ. hr. z Oppersdorfu, odkázala jej při smrti († 1770) synovi Fr. hr. z Oppersdorfu. Nyn. držitel jest Karel Jindř. kn. z Löwenstein-Wertheim-Rosenberka. *Vl. Sč.*

z **Prostiboře 1)** Humpolcové, rodina patricijská, která již na zač. XV. stol. v městech Pražských květla a zboží šosovní tam držela; v bouřích husitských roku 1425—1436 přichází Mikuláš Humpolec mezi předními sousedy a konšely star. M. Praž.; potomci jeho nabyli v druhé polovici téhož století XV. erbu a titule z Prostiboře a drželi pak i statky pozemské, z nichž se připomínají: R. 1530 Ladislav H. z **P.** v městech Pražských a Oldřich H. z **P.** tamtéž; tento byl toho času písařem při soudu komorním, později pak ale od r. 1545—1552 místopísařem kr. Česk. a držel statek Lochovice; byl muž vzdělaný, řádů a práv zemských dobře znalý; od r. 1548 pracoval ještě s několika jinými osobami o porovnání a napravení staršího práva a zřízení zemského, a skončiv práci tu vydal s povolením krále Ferdinanda I. toto opravené zřízení zemské, kteréž roku 1500 nákladem jeho u Jana Kosořského ve folio vytištěno bylo co *Práva a zřízení zemské království Českého.* Oldřich **P.** † okolo 1552, načež držel po něm Lochovice Adam H. z **P.**, snad syn jeho; r. 1572 připomíná se Ladislav H. z **P.**, který tehdáž prodal Lochovice M. Valterovi z Valtersperka a jest poslední známý úd rodiny této. — **2)** Kromě Humpolců v z **P.** květla tehdáž v Čechách ještě rodina vládycká Prostiborských z Prostiboře, jenž se tak psala dle statku Prostiboře v Klatovsku, avšak s Humpolci z **P.** nebyla spřízněná; z rodiny této připomínají se: r. 1534 Šebestian a Tomáš z **P.**, r. 1547 Burian P. z **P.**, r. 1553 Jan z **P.** a 1589 Jindřich P. z **P.** na Liblici. Srovnej též čl. Prostiboř a Podmoklský. *Ra.*

Prostituce (z lat.), tolik co potupení, pohanění, zahanbení, zostuzení; zvlášť nazývá se **p.** hanebný život nevěstek a zákupných žen, které zprosťujíce se vší lidské důstojnosti s tělem svým oplzlý obchod vedou. Ve velkých městech, v nichž sbíhá se množství lidu pocestného a cizího, kteráž mimo to bývají opatřena četnou vojenskou posádkou k celibátu odkázanou, a jejichž vlastní obyvatelstvo u značné části v bezženství žije, přede vším ale v městech přístavních a námořních jest **p.** v tomto smyslu tak zvaným nevyhnutelným zlem, ač nikdy schválena býti nemůže od ethiky filosofické ani theologické. Jest tudíž **p.** zvláštním předmětem veřejné policie, jíž přihlížeti jest k tomu, aby **p.** zůstala v slušných mezích, aby neurážela veřejnou mravopočestnost, zvlášť ale aby nestala se zhoubným zdrojem nákažlivých nemocí, jmenovitě syfilitických.

Prostomluva v. Prosa.

Prostonárodní jest to, co se hodí pro obecný lid, k čemuž tedy není zapotřebí zvláštního vědeckého neb uměleckého vzdělání. **P.** sloh na př. jest takový způsob psaní, který se řídí dle přirozené chápavosti a prostého rozumu obecného lidu.

Prostopádný (*vertikální*) **směr** nazývá se směr, kterým těžká tělesa volně, pouze působením tíže k středu země padají. **P. s.** stojí kolmo na směru vodorovném.

Prostopášnost je nemravnost všeobecná, ana páchá prosto co se jí líbí, nehledíc na zákony vůbec. Jsou-li zákony, jež porušuje **p.**, pouze positivní čili stanovní, mající platnost jen někde a někdy, může **p.** býti jen vadou poměrnou, jako je ku př. u víry mohamedánské pití vína; jsou li však zákony, jichž nevšímá **p.**, svrchovaně platné, tož je **p.** rovná nešlechetnosti vůbec. V užším smyslu nazýváme však **p** i obyčejně libovolnost a rozpustilost co do pohlavních poměrů. *Hš.*

Prostor, prostora, lat. *spatium*, něm. *Raum*, onen vzájemný vztah všech předmětných bytostí, mocí jehož nám jedna vedlé druhé a oddělená ode druhé se objevují, zároveň jedna ze dvou základných forem, v nichžto lidské poznání zevnější svět chápe. Druhá jest čas, čili bytí předmětův buď zároveň buď po sobě. Starší filosofové přikládali **p**-u skutečnou podstatu, t. j. **p.** byl by i tenkráte, kdyby žádných předmětův nestávalo. Descartes a Spinoza uznávali roztažitosť č. vyplňování jisté větší menší **p**-y za podstatný příznak vší hmoty, jen ovšem že prvý z nich, klada protivu mezi duchem a hmotou, různost jich v tom viděl, že duch žádné **p**-y nevyplňuje, kdežto Spinoza měl hmotnost a duševnost jen za atributy jedné základné bytosti; Leibnitz uvedl i duch i hmotu na nedělitelné monady, zaujímající místo ve **p**-u, nikoli ale **p.**; Kant konečně prohlásil čas a **p.** za pouhé vrozené ač nutné formy smyslného poznávání. — Geometrie nezabývá se zpytováním toho, co a odkud **p.** jest, ale béře jej za neodbytný základ. Geometrický **p.** je na vše strany nekonečný, nekonečně dělitelný a jeví se pod trojím rozměrem: délkou, šířkou i výškou. Vzájemný vztah dvou teček, nacházejících se v dvou různých místech **p**-u, slove jejich polohou a určuje se vzdáleností obou, potaženou na určitou libovolnou jednici vzdáleností (délku) a směrem, v němž tato vzdálenost leží ohledem na jistý směr přijatý za základní. Nejkratší směr mezi dvěma tečkama je přímka (dle Euklida délka beze šířky); skrze tři tečky možno položiti plochu (délku i šířku); každý čtvrtý punkt, neleží-li ve ploše ostatních tří, okazuje třetí rozměr, výšku. Položení teček, čar, ploch a těl ve **p**-u určuje se v geom. přijma tečku nějakou za základní (pól koordinát), postavě v ní tři přímky kolmé na sebe (osy koordinát x, y, z) i naznače délku od pólu do toho místa každé osy, kde ji přetíná svisná na ni z toho punktu spuštěná, jehož místo určeno býti má. — Gauss v novější době vykázal význam **p**-u také v nauce o pouhých veličinách. Čítajíce vzdálenosti ode tečky v nekonečné přímce položené na jednu i na druhou stranu (napřed i nazad) nabýváme veličin kladných i záporných (positivných a negativných); čítajíce pak ještě od téže tečky (kolmo na směr prvý) k levici a ku pravici nabýváme veličin stran-

ných č. laterálných, obyčejně imaginárnými nazvaných $\sqrt{-1}$ a $\sqrt{-1}$, jenž tedy nejen algebraický ale i geometrický význam mají, a sice nikoli nahodilý, nýbrž nutný, srovna jako možné jest řaditi soustavu punktův nerovnocenných po obou stranách přímky sloužící za základ, na nějž polohu vztahujeme, tak že jich nijakým obracením nelze redukovati jednu na druhou (pravá i levá ruka, pravé i levé hemiednie ve krystallografii). Gauss vyvodí z toho, že **p.** naproti mnění Kantovu samostatnou bytnost má; než o tom viz prameny samé, jm. Leibnitz *Geometria Situs*, Herbart *Metaphysik*, Listing *Zur Geometrie der Lage* (*1846*) a j. *Šfj.*

Prostrati (lat.) sluli za staré církve kajícníci, kteří u dveří kostelních na kolenou (odkud jméno) prosili každého vstupujícího za přímluvu.

Prostředek nazývá se věc ona, jejíž proměna uvádí nějaký účel v skutečnost. Zažívání potrav a nápojů je ku př. **p.** živobytí živočišného. Prostředky vyvoliti si a **p**-dků použiti k účelům je činnost veskrz jiná, jelikož při volení jich rozhohoduje srovnání jich mezi sebou podle stupně jich užitečnosti; při používání jich čili při upotřebení jich však spůsobilost, proměniti je tak jak to účel žádá. Veškerá působilost lidská je toliko **p**-dky umožněná, čím se právě rozeznává ode tvoření. V mravovědě a v právnictví bývá mnohdy velmi zábadné, zdaž při volení a upotřebování **p**-dků panuje čirá vůle svobodná, dle nichž pak buď zásluha, buď vina se řídí. *Hš.*

Prostý je opak složeného a křivého, totiž tolik co jednoduchý, rovný, pravý. Prostota je však poměrné toliko důstojnosti, jelikož dobré nebývá vždy jednoduché, ku př. vzdělanost a pouhá rovnost snadno se protivuje chytrosti mnohdy nutné. Prostota co pouhost bývá též někdy skoro neváznosti, jež dobrý a zlý smysl připouští. *Hš.*

Prosvirník v. Hibiscus.

Prosyllogismus slove přední doba nějakého složeného sousudku, též závěrek přední zvaná. V. Syllogismus. *Hš.*

Prosymna, v řeckém bájesloví dcera Asterionova, boha řeky téhož jména blíže Mikeny. **P.** ve spolku se svými sestrami Arkaiou a Euboiou byly vychovatelkami Junony. — **P.** jest též příjmení Cereřino vztahující se k tajemstvím lernaiským.

Proszowianin Šimon, taktéž Šimon z Proszowic, dobrý básník latinsko-polský, nar. v Prošovicích, odbyl studie na akademii Krakovské, byl tamtéž rektorem školy sv. Floriana a † 1560. Ze spisův jeho připomínáme *S. Prossoviani Lyrica* (v Krakově 1535); *Andr. Fulvii Sabini Ars metrica, cui adjunxit proprios libros duos* (t. 1532).

Proš (*Prosch*) Václav Ignác, malíř, z Prahy rodilý, kterýž ale delší čas se zdržoval ve Frankfurtě n. M., malovav nejvíce lovy, bitvy, koně; obzvláště dařila se mu zvířata, zejména koně. Zemřel ve Schwabachu r. 1761, dle jin. r. 1762. Též jeho syn a žák Magnus, jenž žil ok. r. 1776 v Normberce, maloval dobře zvířata a vydal v řeč. městě sbírku rytin se zvěří lovitelnou v mal. fol. *Mü.*

Proškovský v. Proskovský.

Prošovice (*Proszowice*), město v král. Polském, gub. Radomské a kr. Měchovském na ř. Šreniavě, má ve 169 domech 1676 ob., 6 výročních trhů; v okolí rodí se výborná pšenice. **P.** jsou jedním z nejstarších měst polských; památny jsou dvěma sjezdy šlechty polské: r. 1561 ujednáno tu, aby král svolal sněm a bydlel v Polště a ne na Litvě, r. 1606 uzavřen tu rokoš. Vojnami švédskými bylo město načisto vyhubeno.

Proštěp v. Fissura.

Prot-, proto- (z řec. πρῶτος), ve složeninách řeckých prvo-, první, na př. *proto*martyros, *prvo*mučenik.

Protagonista (z řec.), přední zápasník, též vítěz. Při divadle řeckém herec, který brával hlavní roli.

Protagoras, řecký filosof, rodem z Abdery, byl živ v V. stol. př. Kr. Obyčejně se pokládá za žáka Demokritova, jehož však učení o atomech nepřijal, a byl jeden z nejvýtečnějších sofistů. Vyučoval v Athenách, avšak byl odtud vypovězen co atheista a spisy jeho veřejně spáleny. Pronásledován od athenských lodníků utopil prý se v 70. roce svého věku.

Protarchos, řecký řezbář drahých kamenů. Provedl mezi jin. překrásný kamej (*cameo*) v sardonixu s *Erosem, na lvu okročmo sedícím a na lyru hrajícím*, kteréžto zdařilé dílo jest nyní v museu Florentinském. *Mü.*

Protasewisz 1) znaku *Dzewica*, kteréhož užíval poprvé Valerian **P.** (nar. 1504 v Krajsku v gub. Minské), nejprv probošt v Krožích 1533, kanovník ve Vilně 1545, děkan kathedrální tamž a písař V kníž. Litevského 1546, od 1554 biskup Lucký, Vilenský 1555, † 1579, založil ve Vilně akademii a při ní kolej jesuitskou. — **2) P.** znaku *Jastrzębiec*; z větve té uvádí se Ivan **P.** udatný bojovník 1567, Jonáš metropolita Kyjevský 1568, Vladislav písař a pak soudce zemský v Pinsku, † 1659; syn jeho Jeronym, času svého slavený básník; Jan podčeší Pinský; Jiří písař zemský na Novém Hradě, udatný válečník, byl poslancem na sněm 1601, odkudž zvolen na fiskální tribunál litevský, † 1673; Alexander číšník Vilenský, Mikuláš podstolí Mozyrský 1683, Karel pokladník Novohradský, Josef podčeší Pinský 1728, Stanislav, Ludvík a Ondřej 1700 a j. v.

Protasis, řec. předvětí č. předvěta, naproti apodosi (v. t.), přední částka n. člen věty; jinak též tolik co věta (*propositio*) vůbec, též hlavní, dokázati se mající věta nějakého pojednání neb řeči, kdežto thema věc neb myšlénku udává, která se rozebírati má; francouzští dramaturgové nazývají **p.** též vstup do dramatu, exposici. *rch.*

Protasius sv., bratr sv. Gervasia (v. t.), kteřížto dva vždy spolu se jmenují a jichž památka v stejný den (19. čna) se slaví. Bratři tito považují se za prvomučeníky Milánské, ačkoliv o času, kdy žili a utrpěli, nic jistého se neví. Sv. Ambrož objevil v r. 386 jich ostatky a od těch dob počala jich úcta v církvi.

Protasov Ambrosij v. Ambrosij **5)**.

Protea, stříbřenec dle Pres., dle staršího pojmenování *Lepidocarpodendron* Boerh. je rodové jméno keřů neb nízkých vždy zelených stromů z čeledi Stříbřencovitých (*Proteaceae*). Listy jejich jsou střídavé, kožovité, bez palistů; květy stojí v strboulech za zvláštními listeny; každý má jednoduché čtyrklané okvětí s nestejným krajem, 4 s okvětím srostlé a naproti jeho cípům stojící tyčinky, jeden nadkvětý pestík na plochém lůžku. Plod je vousatá, jednosemenná holénka se stálou čnělkou. Květy skoro všech druhů, hlavně však **P.** *mellifera* Thunb., vyměšují mnoho medu. Vlastí jejich je předhoří Dobré Naděje. U nás v skleníkách pěstují pro krásu květů kromě již jmenované **P.** *grandiflora*, **P.** *speciosa* s okvětím vně silně plstnatým a **P.** *cynaroides L.* se strbouly 8″ dlouhými a květy bílými. *Jha.*

Proteaceae DC., Stříbřencovité, je čeleď rostlin dvouděložných bezplátečných, obsahujíc

hlavně keře a stromy rostoucí v jižné Amer., Africe a Australii a na blízkých ostrovech. Listy jejich jsou střídavé neb přesleněné, četné sice, avšak obyčejně tenké a úzké, buď celokrajné aneb rozmanitě zubaté a dělené; ačkoli jsou vždy zelené, zdají se u většiny rostlin předce býti jako suché. Palistů není. Květy jsou četné v chomáčích neb strboulech shloučené, a jednotlivé bývají zvláštním obalem kryty; jednoduché okvětí je trubkovité se 4dílným krajem, jehož cípy často zůstávají vespolek spojeny. V okvětí vynikají z lůžka rovného 4 tyčinky buď volné aneb s okvětím před jeho cípy srostlé. Semeník jest jeden jednopouzdrý, jedno- neb vícesemený; plod jest rozmanitý, buď holénka, neb nožníčka, neb peckovice, aneb měchýřek příhradkou dvoupouzdrý. Semena nemají bílku a nesou u některých druhů více než dvě dělohy na kli. Stříbřencovité vynikají vůbec ušlechtilým tvarem a ozdobností květů, které často zevnitř bývají pýřité a jen uvnitř barevné; jsouť v našich sklenících oblíbenými rostlinami. Z četných druhů nejvíce se pěstují: *Protea* (neb *Lepidocarpodendron*, *Lemadendron*), *Banksia purpurea.* R. Br. s četnými květy v jehnědách vždy dva za 3 listeny a s listy širšími ostře pilovanými, *Hakea suaveolens* R. Br. a *Grevillea.* Květy prvnějších dávají velmi mnoho medu. *Embothrium lanceolatum* R. (kalokeř) a *Suevuinia avellana* (liskovice) mají jedlá semena, jmenovitě poslední jsou podobny lískovým ořechům; oba druhy rostou v jižné Americe. *Jha.*

Protégé [protežě], franc. chráněnec, milostník.

Protein v. Proteinové látky.

Proteinové (*bílkovité*) látky jsou látky rozšířené ve zvířectvu a rostlinstvu, jenž tvoří podstatnou částku těla lidského i zvířecího. Vesměs jsou to látky hojnodusičné, netěkavé, pevné, beztvárné, teplem a skoumadly přesnadno měnitelné a rozložitelné. Všecky jsou známy v dvojí způsobě, totiž ve vodě rozpustné (*lösliche Modifikation*) a nerozpustné (*unlösliche Modidifikation*). Vlhké přesnadno hnijí, horkem tají, puchnou a uhelnatí, vydávajíce nepříjemný zápach co pálené peří; v žíravém louhu draselnatém se rozpouštějí, dusičnou kyselinou žloutnou, v horké sehnané kyselině solné se rozpouštějí za přístupu vzduchu modrou neb violovou barvou, kyselým dusičňanem rtutičnatým se z roztoku červeně srážejí. K **p**-vým látkám se čítá albumin, fibrin zvířecí i rostliný (v lepu), kasein a legumin (v. t.). Ve 100 dílech obsahují **p**. l. 50—55% uhlíku, asi 7% vodíku, 15—18% dusíku, 1—2% síry, 20—25% kyslíku, a po spálení zanechávají 0·5—1·5% popele, na mnoze z fosforečňanu vápna a železa složeného. Až dosud nebylo lze chemickou formuli těchto látek s určitostí ustanoviti, poněvadž se nepodařilo vždy ve stejné čistotě jich dobyti. Dle Muldera obsahují všecky zvláštní složený radikál protein, který z uhlíku, vodíku, dusíku a kyslíku se skládá, a s rozličným množstvím síry a snad i kostíku buď jednu buď druhou **p**-vou látku tvoří; odtud i jméno látek **p**-vých. Liebig a jiní však dokázali, že Mulderův protein vždy ještě síru obsahuje, a že nemožno **p**. l. za sloučeniny proteinu se sírou a kostíkem považovati. *Sch.*

Protekce (z lat.), přízeň vyšších, která někoho podporuje, jemu pomáhá aneb jej chrání.

Protekcionisté sluli v Angličanech přívrženci ochranného cla na dovoz obilí a odpůrcové svobody v obchodu. Pod Robertem Peelem tvořili mocnou politickou stranu aristokratů, v jichž prospěch ono clo na dovážení obilí čelilo, an tím ceny domácího obilí udržovány byli na výši nepřirozené a tím velikým statkářům větší důchod plynul; kdežto naproti tomu zdražovala se chudému lidu nejpotřebnější jeho potrava. Když otázka tato sociální hrozila státu nebezpečím, Peel (v. t.) upustil od ochranného cla, čímž dosavadní své stoupence velice proti sobě popudil, za to ale díky národu sobě získal. Od těch dob pozbyli **p**. své váhy.

Protektor (lat.), ochránce, dozorce. V dějinách anglických znamená lord **p**. titul, spojený s mocí mimořádnou, kterou za politických bouří několikkráte udělil parlament vynikajícím osobám. Nejslavnější lordové **p**-ři byli Richard vévoda Gloucesterský, jehož **p**-át se skončil, když se stal králem Richardem III.; Eduard Seymour, vévoda Somersetský, ujec Eduarda VI., a Oliver Cromwell i jeho syn Richard.

Proterosaurus, rod ještěrů z podřadí ještěrů šupinatých (*Squamati*) a čeledi ještěrek (*Lacertae*); znám jest pouze druh **P.** *Speneri*, nalezený v mědné břidlici v Durinkách, $3^1/_2$' dlouhý; zadní nohy jsou delší předních, hlava velká. Jest to jeden z nejstarších ještěrů, jemuž po bok staví Murchison jen některé druhy z útvaru permského.

Protesilaos, syn Ifiklův a bratr Podarkův, král Fylacký v Thesalii, první z Řekův, který padl ve válce Trojské. Vypravuje se v *Iliadě*, že **P.** první seskočil s lodí na břeh trojský, a dle staré tradice, kterou uvádí Lukian, byl zabit od Hektora. Veliký bol, jejž měla proň manželka Laodamia, opěván byl od básníkův. Vyprosilať si od bohův, aby s ním směla aspoň jenom tři hodiny pohovořiti, a když pak **P.** podruhé umřel, umřela Laodamia s ním.

Protest (z lat.) odpor, stížnost, ohražení se proti něčemu, buď již ústním vyjádřením anebo zvláštním spisem neb listinou, že máme něco za neplatné a že to jen proto připouštíme neb trpíme, poněvadž není lze nám toho zameziti. V politickém životě často užívá se **p**-ů, zejména pak od sněmů neb i jiných zákonních zástupců lidu naproti vládě, aby buď předešlo se ustálení nějaké nevhodné zásady, od vlády podporované, buď aby se zamezilo přijmutí nějakého škodného opatření, aneb aby aspoň předešlo se všecko dovozování do budoucnosti, které by z mlčení povstati mohlo. — **P.** v právu směnečném v. Právo směnečné, str. 883, *a*).

Protestanti nazývají se vůbec všichni křesťané, kteří se nehlásí ani k církvi římsko-katolické, ani k církvi východní. Jméno jejich povstalo v Německu r. 1529. Když totiž na sněmě Špýrském většinou hlasův bylo uzavřeno, aby ti stavové, kteří se klonili příznivě k reformaci, až do svolání všeobecného sněmu církevního všeliké změny ve věcech náboženských, zvláště pak změny v sloužení mše svaté zamezovali, opřeli se proti tomuto usnešení stavové postoupivši za Lutherem a zadali 19. dub. 1529 proti němu ohražení čili protest, odkudž nazváni jsou **p**. V čele těchto stavů byli kurfiřt Saský, markrabě Brandenburský, vévoda Brunšvicko-Luneburský, lantkrabě Hesenský, kníže Anhaltský a 14 měst císařských. Prohlásili, že hotovi jsou poslouchati císaře i sněmu ve všech věcech povinných a možných, ale ohradili se slavně proti každému rozkazu, o kterém měli za to, že se příčí „Bohu i svatému slovu jeho, spasení duší jejich a dobrému jejich svědomí.“ Poněvadž pak hlavní zásadou jich učení byl odpor proti jediné autoritě katolické církve a uznávání, že ve věcech víry rozhoduje toliko bible, kteráž nikoliv podle tradicí, nébrž sama ze sebe má býti vykládána: bylo jméno **p**-tů, zvláště po míru Vestfálském z r. 1648, přeneseno také na reformované a vůbec na

všecky ty, kdož ve Švýcarech, Francii, Anglii, Skotsku, Holandě k hlavním těmto zásadám reformace, při všeliké jinak různosti vyznání víry, se přiznávali. A poněvadž p. učení své čerpají jedině z evangelia, nazváni jsou též evangelíci (v. t.). O dějinách p-tů v. čl. Reformace. Zde podáváme jenom statistický přehled p-tů z roku 1859. *a*) V Americe: Britská Amerika měla 2,200.000 p-tů, Spojené Obce 21,000.000, Jižní Amerika 20.000, Holandské državy 35.500, državy Dánské a Švédské 55.000, Hayti 2000; celkem 23,312.500. *b*) V Evropě: Portugaly 7000, Španěly 5000, Francie 794.230; Rakousko (i s Benátskem) 3,368.152, Prusko 10,548.893, ostatní státy Německé 11,240.176, Itálie 46.331, Švýcary 1,417,754, Holand 1,990.304, Belgie 25.000, Velká Britanie (i s Gibraltarem, Maltou a Helgolandem) 22,000.000, Dánsko (se Šlesvíkem) 1,887.000, Švédsko a Norvéžsko 5,067.000, Rusko 3,918.000, Turecko 10.000, ostrovy Jonské 2000; celkem 62,327.206. *c*) V Asii: Ruská Asie 40.000, Čína (s Hong-Kongem) 10.000, Vých. Indie (s Ceylonem a Indo-Čínou) 300.000, asijské Turecko 6000, Indický archipelag 50.000, Persie 1000, Arabie (s Adenem) 2000, celkem 409.000. *d*) V Africe: Mys Dobré Naděje 250.000, jiné kraje jižní a záp. Afriky 400.000, Algír 10.000, Egypt 2000, Liberie 50.000; celkem 712.000. *e*) V Australii a Polynesii 1,320.000. Všech p-tů ve všech dílech světa 88,080.706 duší. G. Fr. Kolb ve svém *Handbuch der vergleich. Statistik* (Leipz. 1865) páčí však počet všech p-tů na 106,000.000 (v Evropě 66,600.000, v Americe asi 35,000.000) duší.

Proteus 1) v starém bájesloví kmet mořský, neklamný věštec, ale potměšilý, jenž jako ostatní bohové mořští v rozličné podoby se mohl proměniti. **P.** je podaným Poseidonovým a pastýřem tuleňův, stáda to Poseidonova a Amfitritina. Obyčejným obydlím **P**-eovým je hlubina mořská, avšak on se předc jako jiní bohové mořští rád vyhřívá na slunci a to nejraději uprostřed tuleňův na ostrově Faru, jenž byl asi den cesty vzdálen od ústí řeky Nilu. Když Menelaos vraceje se od Troje k tomuto ostrovu přistál, a nemoha pro nepříznivý vítr dále se plaviti po delší čas se tu pozdržeti musel, přepadl k radě Eudothey č. Theonoy, dcery **P**-eovy, dřímajícího kmeta, chtěje ho přinutiti (neboť bohové mořští dle bájí jen z donucení věští), aby mu oznámil, jakým spůsobem by se mohl dostati do své vlasti. **P.** proměnil se v rozličné podoby dravých zvířat: ve lva, v hada, v pardala, pak ve vodu a ohromný strom. Poněvadž ho ale Menelaos nepustil, objevil se **P.** vida nezbytí posléze v původní své podobě a zvěstoval mu beze klamu budoucnosť. Pozdějšími výklady bájeslovnými stal se **P.** králem Egyptským pode jménem Ketes (od *Κῆτος*, potvora mořská). K tomuto Egyptskému králi **P**-eovi byla dle Euripida od Hermea přivedena Helena (v. Paris). — **2)** **P.** v. Obojživelníci. *Rs.*

Protevangelium (z řec.), první evangelium, t. j. první domnělé předpovídání Mesiáše, které se hledalo v 1. Kn. Mojž. 3, 15.

Protěž, *Gnaphalium*, rod rostlin z čeledi Paprskovitých *(Radiatae)*, z řádu Spoluložných *(Compositae)*, s úborem mnohokvětým, různomanželným. Květy jsou všecky trubkovité, v paprsku mnohořadé, samičí, v terči obojaké; zákrov jest vejcovitý, z lupenův střechovitých, přitlačených; ježlé jsou ploché, docela nahé. Prášníky jsou dole 2štětinné; nažky oblé. Sem patří **P.** vida, *G. Vira-vira* Moll., *Elichrysum* Feuill., jež roste v Chili, kdež jí užívají proti zimnici a k vyhnání potu; dělají z ní thé. **P.** lesní, *G. sylvaticum* Lin., má kořen mnoholetý, lodyhy jednoduché, tuhé, hustě běloplstnaté, $^1/_2$—1' vysoké. Roste na vřesovištích, pastvinách suchých, lesnatých v Evropě a severní Asii. Květe v červenci a srpnu.

Prothalium v. Kapradiny.

Protidomci v. Antipodové.

Protihra v. Kontrast.

Protijed v. Antidot.

Protiklad v. Antitheton.

Protimluva v. Enantiose.

Protinožci v. Antipodové.

Protiřčení v. Antithesis a Protiřečný.

Protiřečný čili antithetický jmenujeme všecko, co jsme naproti kladli jistému jinému výroku (thesi), budiž to již jen pro sloh, budiž to pro tvrzení logické neb vědecké vůbec. Je-li **p.** výrok pouze slohový (v. Antithesis, Antitheton), pak působí svou formálností t. j. protikladem, je-li však vědecký, tož působí hlavně důkazem, že protiva jeho je nemožná. Až po Koperníka tvrdilo se ku př., že slunce se otáčí okolo země, až pak Koperník tuto větu obrátil ve větu protivnou čili v protiřčení (antithesi), že země se otáčí se všemi oběžnicemi okolo slunce. Jsouť i učenci domnívajíce se, že pokrok ve všech vědách jen takto před se jde, že každá věta časem svým v protivětí se obracejíc teprva k smíření vyššímu přivádí. Ba jsouť i tací historikové, kteří tvrdí, že i vzdělanost lidská v dějinství jen protiřčením se dále vyvinuje. *Hš.*

Protisled v. Anakoluton.

Protisluní, *oppositio*, nazývá se postavení oběžnice, v němž země mezi ní a mezi sluncem stojí; oběžnice v **p.** prochází o půlnoci meridiánem. Jen zevnitřní oběžnice a měsíc mohou v **p.** státi; měsíc stojí v **p.** vždy v úplňku. Srovnej též Aspekty. Opak **p.** jest sousluní, *conjunctio* (v. Sousluní.).

Protiva týká se buď mysli lidské, buď lidské úkonnosti. Co do mysli je **p.** doba myšlénková, jež s jinou dobou se sjednati nedá v jeden celek. Myslím-li ku př. vůli svobodnou, nemohu ji mysliti odvislou, ku př. od dojmů nervových neb představových. Kdo nevěda o protivách je aspoň slovem v jedno spojuje, vyslovuje ne-smysl *(non-ens logicum)* ku př. strašidlo, jelikož toto by i žíti i nežíti musilo, žíti, poněvadž působí ještě, a nežíti, proto že už je mrtvé. Dokud člověk nepoznal **p**-vy v tom, co mu za pravdu podalo vychování a poučení, dotud pobývá oběma věren: jak mile však nějaké protivy se mu objevily v tom, co míval posud za pravdu, pak přemýšlí a přemítá, by vypudil tyto **p**-vy. Není-li mu však toto možné, tož se ho chápá pochybnost (v. t.). **P.** co do úkonnosti je však věc neb okolnost taková, jež nám účel nějaký provésti nedá, jež náš směr přerušuje. Udatného a důsledného působení je pak, přemoci takové **p**-vy podle zásady: „tu ne cedas malis, sed contra audentior ito“ t. j. neustupuj **p**-ám neb zlům, než potýkej se mužně s nimi. *Hš.*

Protiva Jan z Nové Vsi, kněz, první kazatel kaple Betlemské (od r. 1391), soudruh Husův v úřadě kazatelském, později farář u sv. Klimenta na Poříči; r. 1409 udal proti Husovi některé artikule, zvláště které se vztahovaly na soukromé řeči Husovy, jako ku př. *Důvěrné hovoření o doktoru Johánkovi aneb se strany působení od kněze hříšného.* *Kl.*

Protivín, městečko v býv. Prachensku, nyní v okresu Vodňanském kraje Píseckého, leží mezi Pískem a Vodňany při řece Blanici $14^1/_2$ m. jižně

od Prahy, má asi 130 domů, ok. 1400 obyv., krásný zámek, farní kostel sv. Alžběty, 1662 vystavěný, při němž jest špitál. Na vršku blíže městečka stojí kostel sv. Anny. **P.** byl původně hrad královský, později dostal se s příslušenstvím pánům z Rožmberka nejprvé v zástavu, pak ve vlastnictví. Od Rožmberků přešel **P.** na Malovce z Malovic; a Bohuslav Malovec prodal jej Kryštofovi a Jiřímu ml. bratřím Vratislavům z Mitrovic, z nichž onen (1612) bez potomků zemřel. **P.** dostal se potom p. Janovi, prostřednímu synu Jiřího (r. 1603), po němž jej zdědil nejstarší syn hrabě Jiří († ok. 1660). Po tomto připadl vdově Maximilianě Veronice, roz. Švihovské z Risenberka a Švihova, dříve provd. hrab. Šternberkové, zakladatelkyni špitálu svrchu dotčeného. Tato († ok. 1662) odkázala **P.** dceři z předešlého manželství Evě Johaně, roz. hr. ze Šternberka, provdané za Adama Matiáše hrab. z Trauttmansdorffu, po níž jej 1674 zdědil syn Sigmund Ludvík hrabě z Trauttmansdorffu. Tohoto dědicové prodali zboží **P.** 1711 knížeti Ferdinandovi ze Švarcenberka, jehož potomkům dosud náleží. Nynější držitel jest kníže Jan Adolf. Se statkem **P**-ským spojeny jsou za držení Švarcenberků v jedno panství statky Radomilice (koup. 1671 od Kateřiny Barbory Kořenské z Terešova — jsou fideikomis), Kestřany (koup. 1700 od Adama Humprechta Koce z Dobrše), Skočice (koup. 1700 od Jaroslava Floriana svob. p. Švihovského z Risenberka a Švihova), Drahonice (koup. 1700 od hrabat z Vrtby) a n. j. *Svb.*

Protococcus, prvozrnko, rod řas z čeledi nostoků (*Nostochineae*, Endl.). Lůžko korovité, rozšířené, též rosolovité, sestává z prostých buněk, barevným obsahem naplněných; obsah je někdy zelený neb hnědozelenavý (*Chlorococcum*), jindy červený (*Haematococcus*). Druhy: **P.**, též *Haematococcus pluvialis*, krvavý déšť, barvy karminové, má buňky jednoduché, kulaté. *a*) **P.** *leprosus*, má buňky $^1/_{180}$" dlouhé, s teničkou kožkou buněčnou. *b*) **P.** *aquaticus*, $^1/_{90}$'''—$^1/_{60}$''' s tlustou kožkou buněčnou. **P.** *nivalis*, červený sníh, na sněžných polích na vysokém severu a na Alpách; řasa jednobuněčná, mikroskopická, buňky $^1/_{200}$'''—$^1/_{100}$''' v průměru, lesklé barvy karmasinové. Zrnka jsou s počátku naplněna tekutinou krvavou; ráno jsou nejživěji červená, v slunečním světle blednou a proměňují se posléze v černou zpuchlinu. **P.** *viridis*, buňky $^1/_{350}$''' v průměru mají obsah zelený; na stromech, na zdech a na dřevě. Na dně salin v Středomoří nalézá se často **P.** *salinus*, barvy růžové neb fialové.

Protodiakon (řec.), arcidiakon, arcijáhen. Při konání bohoslužby a slavných obřadů stojí biskupu vždy více pomocníků po boku, z nichž jen nejprvnějšímu, jenž jest jako pravá jeho ruka, přináleží čestný název **p.**, první jáhen čili arcijáhen. V církvi ruské bývala a jest **p.** až podnes v radě biskupově osoba důležitá.

Protogenes, řecký malíř v Rhodosu, narozen v Kaunu v Karii, květl za času Alexandra Vel. a jeho nejbližších nástupců. K úplné slávě přišel teprvé v pozdějších létech Apellem, kterýž bez závisti o jeho přednostech byl se pronesl. Pilností a vytrvalostí dosáhl, čeho tento došel pouze přirozenou geniálností. Hlavní jeho práce byly: *Jalysos, rhodický náčelník a hrdina*; *Odpočívající satyr*; *Loď Paralos*, kterouž ozdobil Propylaie Athénské. *Mü.*

Protografie, řec. první nákres, náčrtek; též umění kreslířské; první spis, předpis.

Protogyn, odrůda žuly, smíšenina živce, albitu, křemene a zeleného mastku; slída jest v něm řídká neb schází docela; jest barvy zelenavé, na ohmat mastný.

Protojerej (z řec. πρῶτος ἱερεύς) v. Protopop.

Protokanonické knihy v Kanon.

Protokol (z řec.), tolik co první zápiska, spis sepsaný o soudním nebo vůbec úředním aneb jakémkoliv sborovém (na př. sněmovním) jednání, a pokud možná dokonalý obraz celého toho jednání obsahující. Mimo to nazývají se **p**-y napořád po sobě jdoucí zápisky, na příklad spisův k soudu nebo vůbec úřadu nějakému podaných, tak řečený **p.** podavací (*Einreichungsprotocoll*), dle kteréhožto **p**-u celý úřad pomocný, na nějžto zapisování toto náleží, týmž jménem se nazývá. V **p**-e tom zapisují se podaní spisové přísně dle pořádku podání a číslem podacím se znamenají; čísla ta pak souhlasí se zvláštním poznamenáním spisovny čili registratury, dle kterýchžto pak se spisové vyhledávají. K tomu napomáhají předepsaní ještě zvláštní seznamy čili indexy. Jiným druhem **p**-u soudního jest **p.** pobízecí (*Betreibungsprotocoll*). Účel jeho jest ten, by strana pobídnuta býti mohla k podání jistého spisu nebo vyplnění jisté povinnosti. Soudce na př. co vrchní poručník nařídí poručníkovi nezletitých dětí, by ve čtyrech nedělích se vykázal, jaké opatření učinil s jměním svých svěřencův. Poněvadž tento rozkaz odevzdá se pomocnému úřadu, by se tam opsal a vypravil, koncept pak do spisovny uložil, čímž by se snadno stalo, že věc ta by soudci úplně z paměti vymizela, připojí soudce konceptu svému rozkaz, by záležitost ta zapsána byla do **p**-u pobízecího, a odtud v určitý čas opět mu předložena byla, by rozkazu svému důrazu zjednati mohl. *zl.* — V novější diplomacii nazvány jsou **p**-y také usnešení se jistých mocností o některém případu veřejného neb mezinárodního práva, z něhož by mohlo pojíti porušení evropského míru. Takový jest na př. Londýnský **p.** ze dne 19. čna 1852 o nástupnictví v Dánsku, který ovšem nezabránil odtržení Šlesviku u Holštýna od Dánska, proti kterémuž čelil.

Protomedicus (řecko-lat.), první lékař, totiž zdravotní úředník vyšší důstojnosti, jemuž svěřena jest vrchní správa zdravotních záležitostí a ústavů ve větším okresu, v celé zemi neb v celém království. **P.** bývá členem zemské vlády. V Čechách až do r. 1850 byl **p.** skutečným guberniálním radou, jemuž příslušel hlas v sborových zasedáních gubernia. Od r. 1850 vymizel tento titul a vrchní správce zdravotních věcí u místodržitelství nazývá se zemským lékařským radou; jest sice referentem v zasedáních místodržitelských, avšak právo hlasovací nepřísluší mu, ačkoli obyčejně se mu uděluje čestný titul místodržitelského rady.

Protomyces, rod hub z čeledi *Gymnomycetes*. Sem patří **P.** *tuberum solani*, povstávající na bramborech, čímž se tyto stávají strupovitými.

Protomycetes, prvohouby, čeleď hub stojících na nejnižším stupni vývinu rostlinného. Endlicher nazývá je *Gymnomycetes Proletarii* a dělí je v rody Mycomater, Nosophloea, Strumella a Spermaedia.

Protonotář v. Notář.

Protopapa nazývá se u Řeků každý vyšší hodnostář církevní na rozdíl od pouhého kněze, jenž *papa* slove.

Protophyta jsou rostliny buněčné stélkaté, které nevznikají na hnijících látkách organických. Název tento vyskytuje se v přirozené soustavě rostlin, založené od prof. St. Endlichera r. 1838, a rostliny v něm zahrnuté tvoří první shluk rostlin stélkatých; jsou to: řasy a lišejníky. *Jha.*

Protoplutonické horniny nazývá Murchison horniny plutonické, které leží pod útvary proto- a palaeozoickým, a již před povstáním těchto utuhly.

Protopop v. Pop.

Protos, řec. první, slul druhdy náčelník všech klášterů na hoře Athosu (v. t.); sídlel v Karäse; nyní však jsou na jeho místě čtyři vyslanci (*archonti*, *epistati*) všech klášterů, sídlící taktéž v Karäse.

Protothronos, v řecké církvi první biskup po patriarchovi nebo metropolitovi, a když jest stolice těchto hodnostářů uprázdněna, až do nového obsazení správce jejich diécesí.

Prototyp (z řec.), praobraz, pravzor, vzorný obraz, vzor; též první otisk prací ryjeckých.

Protozoa, prvoci, tlupa zvířat na nejnižším stupni vývinu stojících, nejnedokonalejších; tělo jejich skládá se z měkké, jednostejné stažitelné látky, beztvaré sarkody, která tvoří takřka jen jedinou buňku zvířecí, kdežto o vyšších zvířatech se může říci, že sestávají z buňky zmnohonásobené. Tělo prvoků nemá vláken svalových, k pohybování sloužících, ani ústrojů čidelních, pohybování i čití děje se samou látkou těla; zvířata ta jsou jen na venek omezena. Jen jediný ústroj jest vyvinutý, jakýsi ústroj centrální, podoby kulovité neb vejčité, který dle nejnovějšího badání k rozplemeňování slouží, rozdíly pohlavní nejsou posavad známé. Některá zvířata z té tlupy nemají žádných úst, nýbrž mohou na každém místě těla potravu i vzduch přijímat, taktéž nemají ústrojů zažívacích, u nich zažívá veškerá látka tělesná; u vyvinutějších nachází se otvor, který slouží za ústa, kudy potrava na jediném místě do těla vchází, ale pravé střevo nebylo posavad pozorováno. Při plemenění chová se buňka prvoka jako buňka rostlinná, nedělíc se, kdežto u zvířat vyšších z jediné buňky zúrodněné dělením kupa buněk se utvoří, z nichž postupem času zvíře vé svém způsobu dokonalé se vyvine. **P.**, jež za prvopočátky ústrojnosti zvířecí považovati dlužno, jsou obyčejně velmi malinká, jen drobnohledem viditelná, mají tvar nepravidelný, často beze vší určité podoby, ačkoliv mnohá z nich vylučují ze sebe škořápky ku podivu pravidelné. **P.**, rozdělují se ve 4 třídy: *Infusoria*, *Gregarina*, *Rhizopoda* a *Amorphozoa*. *Infusoria* jsou tím znamenitá, že mají vždy brvy, pomocí kterých se pohybují, dle jich rozdělení po těle dělí se v čeledi; s větší části mají ústa a řít a prvopočátky střeva; u vnitř mají pevné tělisko, *nucleus* zvané, ústroj rozplozovací, na němž pohlavní rozdíl pozorován jest, a dutinu, v níž se voda s potravou polknutá shromažďuje a pak z těla vypouští. *Rhizopoda* nemají brv, nýbrž pohybují se pomocí nepravých noh (*pseudopoda*); které na každém místě těla vypustiti a zase zpět vtáhnouti mohou, těmi též potravu chytají a vtahují do těla, jež ji na každém místě přijímá; úst nemají, ale mají orgán rozplozovací a dutinu stažitelnou. Některá vylučují z těla škořápku vápenitou, řidčeji křemenitou, která má buď jen jeden otvor větší neb mnoho menších. *Amorphozoa*, též *Porifera* zvaná, jsou charakteristická tím, že jednoduchá huspenina jejich těla protkána jest kostrou, jemným pletivem rohovitým neb křemenitým. Nuclea, brv a úst nemají. Nezdá se, že by jednotlivci na venek omezeni byli, neb jich více v jediné zvíře splynout může. *Gregarina* mají podobu válcovitou, nemají brv ani úst ani dutiny stahovací, mají ale orgán rozplozovací (nucleus).

Protozoické organismy nazývají se ony organismy, jejichž zbytky v nejzpodnějších vrstvách z vody usazených útvarů se nalezají, které tedy v nejdávnějším pravěku zemi naši obývaly. Útvary, v nichž se zbytky **p**-ckých organismů nacházejí, sahají od vrstev nejzpodnějších, v nichž se zbytky živočištva a rostlinstva nalezají, až k ukončení silurské opuky; útvary ty slují **p**-cké útvary.

Protuberace nazývají se temné, nepravidelné výběžky, pozorované v čas úplného zatmění slunce kolem měsíce; výběžky ty přesahují okraj měsíce, dosahujíce do světlého oboru slunečního, čímž se stávají viditelnými; jsou to snad pevné výrůstky hmoty sluneční, které přesahují světlou atmosféru slunce obalující.

Protva (*Porotva*), řeka v Rusku, vzniká v gub. Smolenské, kraji Gžatském, teče skrze gub. Moskevskou směrem na jihových. a vtéká do Oky. Připomíná se od XI. stol. častěji v dějinách ruských; krajina na horní **P**-ě slula Goljadí. R. 1248 svedena na březích **P**-y krvavá bitva mezi Litviny a moskev. Rusy, kteří poraženi.

Proud, původně rychlý tok vody, v širším smyslu pohyb každé tekuté neb plyné látky, ve fysice též změna poměrů, pokračující z jistého místa hmoty nějaké dále, jako jest na př. **p.** elektrický neb galvanický (v. Galvanismus). — **P**-y mořské. Nestejnoměrným zahříváním vody mořské vlivem paprsků slunečných stává se, že blíže rovníka voda rychleji se vypařuje než blíže točen, čehož nutným jest následkem dotékání vody od točen. Přicházejíc ale do menších šířek zeměpisných, kde rychlost povrchu zemského jest pořád větší, opozďuje se voda v postupu svém, a jelikož země směrem od západu k východu se otáčí, nastoupí voda (jako vzduch) od točen přicházející cestu zpátečnou, takže na severní polokouli čím dále k rovníku na jihozápad, na jižní polokouli však na severozápad se dá. Na rovníku samém narazí tyto dva směry na sebe a způsobí tok vody na západ. Kdyby celý povrch zemský vodou byl pokryt, šla by voda na rovníku kolem země pravidelně dle udaného právě zákonu. Avšak nepravidelné rozložení pevniny překáží na mnoze vyvinutí se tohoto zákona; voda naraziviši na pobřeží rozchází se dle povahy jejich rozličnými směry, a tím povstávají tak zvané **p**-dy m. Jenom na velikých mořích, na Atlantickém a Tichém oceánu vyvinuje se blíže rovníka proud západní, t. j. k západu směřující č. rovníkový; příliv a odliv mořský podporuje **p.** ten, jelikož slunce i měsíc vodu v západním směru téměř za sebou táhnou; rovněž i pasátové větry jej sesilují. V Tichém moři jde hlavní **p.** od Panamy na západ, tam vrazí na ostrovy Filipinské, čímž na dvé se rozdělí. Severní část jeho, ostrovem Taiwanem č. Formosou odražena, japanskými ostrovy a Aleuty ohnuta vrací se jakožto **p.** japanský směrem východním a vráží na jižní pobřeží severoamerického poloostrova Alašky. Teplý tento **p.**, podél západních břehů Ameriky se dále táhnoucí, nazývá se více na jihu **p**-em kalifornským a spojuje se pak opět s **p**-em rovníkovým. Jižní část hlavního toho **p**-u prodravši se mezi ostrovy Moluckými a mořem Sundským, vrhá se do moře Indického, kdež v rovníkový **p.** indický se vyvinuvši k pobřeží africkému spěje, před ostrovem Rodriguez v **p**-y mozambický a madagaskarský se rozštěpuje, kteréžto jižně od Madagaskaru opět se spojují a na východním pobřeží africkém nedaleko mysu Dobré naděje se odrazivše směrem východním se vracejí, až na západním břehu australské pevniny na sever se obrátivše zase do rovníkového **p**-u indického vtékají. Část spojených těchto **p**-ů oddělí se na jih, a oplývajíc co jižní **p.** australský Tasmanii sestupuje až k 50tému stupni jižní šířky, dává se kolem

nového Zealandu a navrací se jakožto východní **p.** australský k Tasmanii. Vracení se **p**-u indického od pobřeží afrického na východ, jakož se vůbec u všech jiných **p**-ů rovníkových do větších šířek přišlých stává, pochází mnohdy také od studených **p**-ů točnových, k rovníku se beroucích. — Rovníkový **p.** v Atlantickém oceánu počíná v zálivu Guineiském, a dospěv k mysu sv. Rocha v jižní Americe rozštěpí se. Jižní brasilský **p.** plyne velmi prudce podél Brasilie na jih, odchýlí se řekou Laplata na východ a vrací se k mysu Dobré naděje. Jen malá část jeho jde dále k jihu kolem Fuagie a vráží na studený **p.** točnový, čímž na jižním konci Ameriky stálé vlnění mořské splozuje. Severní část rovníkového **p**-u atlantského, vyjmouce vody řek Maraňonu a Orinoko, vrhá se kolem ostrova Trinidad do moře Karaibského, ohne se v prudkém víru jakožto proud mexický zálivem tímto, a hrne se mezi Floridou a ostrovem Kubou severovýchodně do Atlantického oceánu zpět. **P.** ten dává se směrem východním zpět, s části k pobřeží africkému, podél něhož k jihu se bera se západním **p**-em se spojuje, větší část jeho však vráží na západní pobřeží evropské, vstupuje částečně úžinou Gibraltarskou do moře Středozemního, oplývá zde břehy europské a maloasiatské, a podél severní Afriky se vraceje co podmořský **p.** úžinou Gibraltarskou zase vychází. Jiná část jde na sever okolo Irska a Norvéžska do sibirského moře ledového, spůsobujíc ve sloučení se studeným **p**-em točnovým silný **p.** Béringskou úžinou na jih. Studené **p**-y točnové nevyvíjejí se nikdy tak mocně, a jedině na západním pobřeží africkém a na západním pobřeží jihoamerickém jde jižní točnový **p.** dosti daleko k rovníku, jakož zase severní podél východního břehu severní Ameriky a úžinou Béringskou podél východních břehů Asie sestupuje. Jak z řečeného viděti, tvoří teplý **p.** rovníkový jak v Atlantickém tak i v Tichém moři úplné kolo, z čehož pak utvoří se jakési kolotání vody mořské kolem nepohyblivého středu, jejž skutečně v Atlantickém oceánu nalézáme pode jménem jezera Sargasského. Toto nehybné místo stává se skladištěm všech **p**-y mořskými unešených věcí, zvláště mořských bylin a pod., jakož v skutku jezero Sargasské od doby, kdy je Kolumbus objevil, až podnes ještě na mnohonácte mil samými bylinami od břehů odtrženými a zde dále žijícími a květoucími hustě jest pokryto. Podobné nehybné místo nalézá se také mezi jižní Afrikou a Amerikou, pak v severní části moře Tichého. — **P**-y m. mají mocný vliv na podnebí, což velmi nápadně na poloostrově Alašce se ukazuje, jehož jižní pobřeží oplýváno jest teplým **p**-em japanským a tak mírnému ponebí se těší, že rostlinný život na této jeho části jest nad míru bujný, ano že krajiny ty i od kolibrů navštíveny bývají, ač se ostrov ten na 60tém stupni severní šířky nalézá. Naproti tomu jest ráz severního pobřeží tohoto uzounkého poloostrova naprosto jiný. Oplýváno jsouc točnovým **p**-em skrze průliv Béringský přicházejícím nerodí ani jednoho stromu, a moře blíže břehů jest bydlištěm velryb. Podobně zabraňuje teplý **p.** od Ameriky k Europě se vracející tvoření se ledu na pobřeží Norvéžska, ano i v sibirském ledovém moři ukazuje **p.** ten ještě patrné stopy své, udržuje severně od ostrovů novosibirských moře ledu prosté. Avšak i na rozdělení zvířeny mořské působí **p**-dy m. velmi značně. Měkkýši, kteří nepohnutě na dně mořském žijí a jen volně plynoucími zárodky se rozplemeňují, podrobeni jsou **p**-dy m. značným změnám místa. Plynoucí tito tvorové uchváceni bývají totiž **p**-y a zanášeni někdy do velmi vzdálených krajin, a jelikož živočichové tito na tvoření zemské pevniny značně působí, mají **p**-dy m. v tomto směru velikou důležitost, která ovšem zanášením úryvků hlinitých, zbytků rostlinných atd., řekami do moře vržených, ještě se zvyšuje. V dobách minulých, kdež rozdělení pevniny bylo jiné, byly ovšem i **p**-dy m. jiné, a vliv jejích na podnebí a proměny pevniny byl dle toho v dobách rozličných rozdílný. — Mimo četné jiné **p**-dy m., co pobočné těchto hlavních se jevící, a buď samostatně vlivem blízkého pobřeží, aneb co výsledek zvláštního nárazu proudu hlavního na vodu vedlejší povstávající, jest ještě množství **p**-ů podmořských, jejichž souvislost ovšem tíže se dá pozorovati. *Pý.* — **P**-y větrné v. Vítr. — **P.** ve vojenství v. Colonna.

Proudhon [prudõn] **1)** Jean Bapt. Victor, franc. právník, nar. v Chanansu ve Franche Comté 1. ún. 1758, † v Dijonu 20. list. 1838. Přešed ze studií theologických na studia právnická stal se 1789 doktorem, načež zastával rozličné úřady soudcovské i učitelské, byv za revoluce i zatčen a jednou z úřadu svého sesazen. Stav se 1806 prof. a potom děkanem na právnické škole v Dijonu byl 1815 následkem denunciace sesazen, po roce však opět v úřad svůj navrácen, v kterémž potom až do smrti s prospěchem působil. Z jeho spisů jmenujeme *Cours de droit françois sur l'état de personnes et sur le titre préliminaire du Code civil* (Pař., 3. vyd. 1842, 2 sv.) a *Traité de droits d'usufruit, d'usage, d'habitation et de superficie* (Dijon 1823—25, 9 sv.; 2. vyd. s komentáry Curassonovými 1836, 8 sv.), o kterémž autority právnické se pronesly, že dílo to jest dokonalé a nade vše vynikající, co o předmětu tom až dosud psáno bylo. — **2)** Pierre Joseph **P.**, slovútný franc. publicista a oekonomický spisovatel, příbuzný předešlého, nar. v Besançonu 15. led. 1809, † v Paříži 18. led. 1865. Jsa nejstarším z pěti dětí byl až do 12. roku pastýřem na venku aneb pomáhal v řemesle svému otci, který byl chudým bečvářem. Konečně podařilo se mu, že podporován od některých šlechetných občanů do koleje v Besançonu bezplatně přijat byl; avšak již v 19. roce byl přinucen pro trudné poměry rodinné se studií sejíti a oddati se zaměstnání, z kterého by své rodiče podporovati mohl. Vstoupiv tudíž do jedné tiskárny jal se nejprvé co sazeč, potom co korektor a ředitel tiskárny pracovati s takovým úsilím, že nejen rodičům stal se vydatnou podporou, ale že i sám ducha svého rozmanitými a rozsáhlými vědomostmi obohatil. Nalézaje se v rozličných provinciálních závodech knihtiskařských po 15 let osvojil si zejména rozsáhlé vědomosti theologické, poněvadž tamější potřeby literární nejvíce na theologii se obmezovaly a spisy sem se vztahující tudíž jeho rukou jíti musily. Vedle toho učil se pilně hebrejštině a zabýval se studiemi etymologickými, jak tomu nasvědčují jeho poznámky o základech hebrejštiny v jednom novém vydání biblí, jakož i jeho *Essai de grammaire générale*, které beze jména k novému vydání Bergierových *Elements primitifs des langues* (1837) připojil. Této práci **P**-ově, kterou ve zvláštním otisku Pařížské akademii předložil, dostalo se od této pochvalného uznání; na základě toho udělila akademie Besançonská **P**-ovi tříleté stipendium po 1500 fr., aby se dále v Paříži vzdělávati mohl. Snažilť se **P.** ve spisu tom dokázati, kterak všechny řeči toliko z jedné, svaté řeči původ svůj vzaly; přišed ale později k jiným náhledům odstranil spis ten docela z obchodu, a když r. 1853 jakýsi spekulant v Besançonu k pobídnutí kněžstva spis ten se jménem **P**-ovým znovu vydal, neváhal **P.** i soudně

proti němu zakročiti, aniž byl však co vyřídil. První krok na dráze publicistiky učinil **P.** svým spisem *De la Célébration du dimanche* (Besanç. 1839, 4. vyd. 1850), odpovědí to na otázku o svěcení neděle od akademie Besançonské vypsanou. Spis tento nalezl teprv povšimnutí, když **P.** na jinou otázku, od téže akademie vypsanou, roku 1840 vydal a jí věnoval světoznámý svůj memoir *Qu'est-ce que la propriété?*, vysloviv v něm pověstnou větu, že „vlastnictví jest krádež.“ Nalézaje jediné pravé vlastnictví každého člověka v jeho práci neuznává ho jinak za právní, než když ono výsledkem jest jeho vůle a pouhé osobní činnosti. Akademie Besançonská byla tím náramně pohoršena, a rozkázavši **P**-ovi, aby v druhém vydání dedikaci jí učiněnou vynechal, odňala mu i stipendium; před soudním stíháním zachránil jej pak toliko na slovo vzatý oekonom Blanqui v Paříži, který ve své zprávě k ministrovi Vivienovi napsal, že ve spisu tom nic závadného neshledal. **P.** však nedav se tím zastrašiti pojednával o tomž předmětu a tímže směrem v dalších dvou spisech: *Lettre à Mr. Blanqui sur la propriété* (1841) a *Avertissement aux propriétaires, ou Lettre à Mr. Considérant* (1841), pro kterýžto poslední sice v led. 1842 před porotní soud v Besançonu pohnán, avšak po výtečném sebe hájení od poroty za nevinna uznán byl. Odešed téhož roku do Lyonu řídil tam po pět let transportní závod na ř. Rodanu a Saoně bratří Gauthierových s velikou obezřelostí. Během této doby vydal dva důležitější spisy: *De la création de l'ordre dans l'humanité* (1843, 2. vyd. 1848), v kterémž pojednává o politické organisaci, založené na všeobecné osvětě a vzdělanosti, a *Systém des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère* (1846, 2 sv.; posl. vyd. 1854), kdež útok činí na všechny kategorie oekonomické a dopodrobna líčí nemravnost, která v každé z nich a tudíž také ve všech institucích sociálních přiměřeně k oekonomickému úspěchu se rozvinuje; stavě theorie reformátorských utopistů a oekonomistů školy anglické proti sobě, dokazuje, že síly oekonomické toliko vzájemnou a přirozenou oposicí, nikoliv ale libovolným obmezováním se v patřičných mezích a v rovnováze udržeti mohou. Při další jeho neunavené práci na velikém díle *Solution du problème social* (vyšly pouze 2 seš.) zastihla jej únorová revoluce r. 1848. **P.**, nedav se proudem jejím uchvátiti, žil celý měsíc v ústraní, pozoruje toliko běh událostí, jakož i vynikající osoby, které jimi vládly. Teprv 1. dubna přijal redakci žurnálu *Le Représentant du peuple*, načež svými články ihned veřejnou pozornost na sebe obrátil a záhy takové popularity nabyl, že při doplňovacích volbách 4. čna v depart. Sekvánském 77.000 hlasy do ústavodárného shromáždění zvolen byl. Během krvavých událostí červnových byl **P**-ův list potlačen, a on sám ušel soudnímu stíhání skrývaje se v předměstí sv. Antonína, kdež byl očitým svědkem strašného bombardování Cavaignacova. Nesa veřejně na odiv svou nenávist ke všem formám politickým učinil se v ústavodárném shromáždění brzy vůdcem zvláštní strany, nebera podílu v debatách, leda aby způsobem nejjizlivějším ukázal jejich směšnost a prázdnotu. Hlasovav s pravicí proti zrušení trestu smrti přednesl 31. čce svůj pověstný návrh o reformě finanční, aby totiž jen na příjmy daň uvalena byla, aby stát třetinu všeho nájemného i všech úroků na sebe potáhl, a aby takto dobrovolným úvěrem přišlo se k pevnému založení republiky; návrh ten, o němž rokováno bylo s velikým rozčilením, zavržen byl 691 hlasem. Konečně 4. list. hlasoval proti celému návrhu ústavy, kterou s jejím monarchistickým nátěrem považoval v republice zcela za zbytečnou a svobodě i za nebezpečnou. Nejsa s to, aby v síni sněmovní zjednal průchod svým náhledům, jal se hlásati své myšlénky v dennících, jako *Le Peuple* (23. listop. 1848 — dub. 1849), *La Voix du Peuple* (1. říj. 1849—16. kv. 1850) a *Le Peuple de 1850* (13. čna — 13. říj. 1850), které byly po sobě potlačeny; vysoké pokuty, k jakým **P.** byl několikráte odsouzen, zaplatili obyčejně čtenářové jeho listů z dobrovolných příspěvků. Poněvadž jeho oekonomické zásady až dosud žádného praktického upotřebení nenalezly, chtěl **P.** i s této strany jim průchod zjednati; založilť 31. led. 1849 pod jménem *Banque du peuple* společnost obchodní s kapitálem 5 milionů, chtě tím odstraniti placení úroku, zjednati volný oběh penězům a potlačiti všechny kapitály. Přihlášky k tomuto podniknutí byly velmi četné; když však ještě téhož měsíce **P.** pro uražení presidenta republiky tiskem k tříletému vězení odsouzen byl, byl bank úředně zavřen. **P.**, chtě vězení uniknouti, odešel do Belgie a odtud do Genevy; avšak již 4. čna vrátil se do Paříže a nastoupil trest ve vězení St. Pélagie, kde se též s měšťanskou dívkou oženil. Vyšed z vězení 4. čna 1852 vstoupil do života soukromého. Ze spisů, které během těch tří let vydal, jsou přednější: *Confessions d'un révolutionnaire* (1849); *Les actes de la révolution* (1849); *La gratuité du crédit* (1850); a *La révolution sociale demontrée par le coup d' État du 2. decembre* (1852), kterýžto poslední pro důležitost otázek v něm pojednávaných mnoho hluku nadělal a během dvou měsíců 6krát vydán byl. Mimo *Manuel du spectateur à la Bourse* (1856) nejdůležitější jest potom spis *De la Justice dans la révolution et dans l'eglise* (1858), pro kterýž byl **P.** k tříletému vězení a k pokutě 4000 fr. odsouzen. Jest to soubor jeho studií o praktické filosofii, a jak sám praví, osvěddčení práv lidských a povšechný nákres filosofie revoluce. Dotýkaje se tu oekonomie pouze co věci vedlejší snaží se toliko vystaviti theorii lidské ethiky, která by nižádných premisí náboženských nepotřebovala; základem k ní jest mu toliko spravedlnost. V literární kritice, s kterou se tuto poprvé odvažuje na předměty krasovědecké, užívá, jako všude jinde, za měřítko pouze své doktriny sociální. Nemaje mnoho chuti, aby ještě jednou tři léta ve vězení strávil, utekl se **P.** do Belgie a žil v Bruselu, kdež mu ku konci r. 1860 od franc. vyslanectví prominutí trestu oznámeno bylo. Navrátiv se potom do Francie žil v Paříži, jsa neunaveně činným na poli literárním. Sepsal a vydal ještě *La Guerre et la Paix* (1860, 2 sv.), *Theorie de l'impôt* (1861) a *Les majorats littéraires* (1862). Pomíjejíce tu více starších jeho spisů připomeneme toliko ještě některá díla pohrobní, která jeho přátelé ze zůstavených rukopisů po jeho smrti jali se vydávati; jsou to zejména *Les Evangelies annotés* (1865), jejichž vydavatelé byli odsouzeni, poněvadž prý vede se v nich útok na křesťanství; *Principe de l'art est sa destination social*; *La Justice est la Révolution; Capacité politique de classes ouvriers*, a oblíbené jeho théma *Théorie de la propriété* (1866). Toto théma, o přetvoření řádu společenského přetvořením vlastnictví, dobrovolným úvěrem a vůbec zrušením všech vazeb a překážek, tvoří základní myšlénku všech jeho snah a jest jakousi nepřetržitou nití, která všemi jeho ostatními spisy se vine, počínaje od onoho prvního memoiru z r. 1840, kdež ponejprv právní ideu vlastnictví a stávající principy oekonomické s bezohlednou kritikou v domněle pravé světlo postavil, až do spisu posledně jmenovaného z r. 1866, v němž theorie v onom memoiru vyložené způsobem klidnějším vysvětluje, z čehož vysvítá, že až do

smrti zachoval pevné přesvědčení o pravosti svých zásad oekonomických a sociálních. Náležel P. v řadě oekonomistů k socialistům, a mezi těmi zejména k tak zvaným komunistům, jenž žádají úplnou rovnost práce, spotřeby a společenského postavení, zrušení všeho individuálného vlastnictví a úplné zničení každého zvláštního interesu. Výsledek prací P-ových v tomto směru byl však více negativní než positivní; jsa povahy nepokojné, sangvinické a demonstrativní, jak ji téměř u všech duchů netrpělivých a přesvědčených nalézáme, vrhl se P. s neuprositelnou přísností na každý systém, který nebyl jeho systémem, a porážel všecky stávající doktriny filosofické, náboženské i společenské; jsa nadán neobyčejnou bystrotou ducha rozebíral anatomicky všechny principy a s železnou logikou vyvozoval z nich možné konsekvence, které byly-li chybné, potom beze všech ohledů na pranýř postavil. Vůbec jeví se P. téměř ve všech svých spisech co bystrý pochybovatel a odkryvatel mezer a nedostatků; na vzájem ale sám nic positivního nepodává, čímž stojí mezi všemi panujícími směry samojediný a je tudíž všech odpůrcem. Veškeré jeho spisy, jenž rozpočteny jsou as na 40 sv., začaly vycházeti v Paříži r. 1866.

Proudník, *Cyprinus dobula*, *Leuciscus dobula Cuv.*, ryba z rodu kaprů, bývá až 10" dlouhá, olivově zelená, postranní pruha žlutě tečkovaná; tělo úzké, podlouhlé; žije v jezerách a řekách středoevropských; maso má chutné. Lid nazývá p-ka někdy též bělicí.

Proudoměr, nástroj, jimž se určuje rychlost a síla proudu nějakým otvorem vytékající vody.

Prousek (Prausek) Čeněk, školní rada a souvěký spisovatel, nar. 13. pros. 1823 v Litni v Berounsku v Čechách, kdež otec jeho, jakož později v Šénvaldě na saských hranicích, ve Vršovicích u Prahy, v Šopce u Mělníka a posléze v Plzni byl sládkem. Již v útlém dítěti jevila se významná náklonnost ke škole, neboť nejmilejší jeho zábavou byla hra na školu, tak že otec vyhovuje této stránce, dal mu udělati malá škamna, na nichž dítky malého učitele navštěvující při svých hrách sedávaly. Elementární vyučování obdržel P. na farních školách, kdež otec právě bydlel, hlavní třídy odbyl na Týně v Praze, studia gymnasiální započal v Písku, dokončil pak v Plzni, kdež i absolvoval bývalé dva roky filosofických studií. Náklonnost ke školství přiměla jej, že si přál vstoupiti do řádu premostrátů v Teplé, aby tím dříve mohl se státi profesorem. Brzy došla jej překvapující zvěst, že jest do řádu přijat, aniž by byl ještě žádost o přijetí zadal. Vyznamenání takové ovšem mu pochlebovalo, rodina ale jeho, která po otcově smrti přišedši nepříznivými okolnostmi o všecko jmění, tím více bědovala, neboť nechtěla aby P. byl knězem. Ve formě školní úlohy žádal prof. Smetanu o radu, kterýž mu na podaný list napsal tato slova: „Nechoď do chrámu Páně pro pecen chleba; viz dva andělé ti kynou, mravnost tvá a pilnost, oddej se jim jak vždy zcela, dovedou tě k žádanému cíli.“ Slova ta rozhodla a P. stal se r. 1840 právníkem. Na universitě Pražské ovšem byl poukázán k soukromému vyučování, aby získal potřebnou výživu; brzy však obdržel místo vychovatele v domě rytíře z Bergenthalu, kterýž té doby byl zemským výborem. V tomto postavení měl P. příležitost seznámiti se se záležitostmi českých stavů, jakož i přístupny mu byly znamenitější politické spisy oné doby. Tím se stalo, že se státoprávními otázkami pilně a rád obíral, že již jako právník 3. a 4. roku do časopisu *Grenzboten* o politických věcech dopisoval, a že v něm vzniklo pevné předsevzetí, aby se snažil dosáhnouti hodnosti doktorské a státi se profesorem státních věd. V tomto záměru vstoupil r. 1847 po skončených studiích právnických do praxi a fiskálního úřadu. Avšak bouře r. 1848 vytrhly jej opět z tohoto postavení. Hlavně jeho přičiněním zdržela se ve dnech svatodušního týdnu téhož roku chudina malostranská hrubších výstupků, uznávajíc P-ska svým náčelníkem a nazývajíc jej s dětskou důvěrou brzy *Vaše Excelenci* brzy *pane otče*. P. postavil stráže k české spořitelně a k zemské pokladnici, zařídil sbírku u zámožnějších občanů malostranských, z níž po 13 dní chudina obdržela každodenně 1200 bochníků chleba, byl zvolen za deputovaného Malé strany na Staroměstskou radnici, ke knížeti Windischgrätzovi, k generálu Khevenhüllerovi, vůbec byl velmi činným členem tehdejšího hnutí, začež i poctěn byl skvostnou adressou městské rady. I tehdejší guvernér vláduí, hrabě Lev Thun, povolal jej k sobě tázaje se, čím by mu mohl býti užitečným. K P-skově odpovědi, že ničeho neočekává, vybídl jej hr. Thun, aby přistoupil do présidia místodržitelského, což P. na radu svých přátel i učinil. Ačkoliv úřední práce vymáhaly nyní P-skovu píli takřka dnem i nocí, přec mu nic nezbývalo (protože posud bezplatně sloužil), leč získati si potřebnou výživu žurnalistickou činností; bylť pilným dopisovatelem rozličných politických listů, zvláště pak stálým spolupracovníkem něm. Pražských novin. V dubnu 1849 převzal redakci vládních *Pražských novin* českých s takovým úspěchem, že počet odběratelů v době jednoho roku vzrostl ze 67 až na 1600. Co konceptní praktikant v presidiu zavdal P. podnět k sestavení komise pro určení českého úředního názvosloví, jehož členem se stal. Taktéž se mu častěji udála příležitost, vysvětliti tehdejšímu místodržiteli, bar. Mecsérymu, jenž tenkráte byl ještě dosti shovívavým, směry národních snah. Během r. 1850 vzdal se P. redakce vládních novin, poněvadž nechtěl býti odpovědným ve stavu obleženosti. Ještě téhož roku byl P. jmenován politickým komisarem v Karlíně, v kterémž postavení působil s láskou a oddaností po čtyry roky, sklánějе se opět k dávno již zamilovanému školství. Zásluhy jeho uznaly všecky obce okresu Karlínského, poctivše jej, když ku krajské vládě povolán byl, čestnou adresou; obec Vysočanská jmenovala jej čestným svým občanem. R. 1855 jmenován byl krajským komisarem a hned na to povolán jest do ministeria vnitra. Ačkoli byl úředními pracemi po celou tu dobu zahrnut, přec nikdy neustával v činnosti spisovatelské, přispívaje pilně do rozličných časopisů. V též době vydal samostatné spisy: *Einige der wichtigsten Tagesfragen betreffend das österr. Volksschulwesen* a *Alphabetisches Register der Verordnungen über den Wirkungskreis der neuen Bezirks- u. Kreisbehörden* (v Praze nákl. Tempského). Když v dubnu 1855 představil se P. ministru Bachovi, vyzval jej tento, aby sobě nenajímal stálý byt, protože zamýšlí mu přikázati úřad, jenž zvláštní důvěry požaduje. Milostí tou byl P. jako omráčen, neboť nebyl již přívržencem, nýbrž spíše odpůrcem Bachovým. Než podporován jsa odborním radou Krombholcem, kterýž v něm spatřoval „vrozeného školního radu,“ byl P. již na konci r. 1855 jmenován školním radou a inspektorem reálních a národních škol v rak. Slezsku. Zde mu bylo podstoupiti silný zápas, neboť jistá strana mínila, že není školního rady vůbec potřebí, a odporovala ze zásady; jiní myslili, že školním radou nemůže být žádný leč kněz; ještě jiní byli toho náhledu, že školní rada bez šedin nemůže ničemu rozuměti, a opět

jiní protivovali se vůbec každé změně a pokrokem času vyžadované reformě. Než **P.** nepodlehl v zápasu tom. Jeho přičiněním založeno v Slezsku více nových škol, jiné byly opraveny, mezi nimi preparandie učitelské, pro něž **P.** v Opavě a v Těšíně založil čekatelské konvikty; mimo to pečoval o zlepšení postavení učitelů a o zvelebení učitelských konferencí. K názornému vyučování důrazně přihlížel; od r. 1857—61 vydával ve prospěch čekatelských konviktů *Slezský školní kalendář*. R. 1861 byl **P.** povolán za školního radu k místodržitelství do Brna, kdež nalezl mnohem příznivější půdu činnosti své, tak že velmi výdatně působil v oboru školství. R. 1863 byl vládou poslán k výstavě mezinárodní v Londýně, o kteréž pak zprávu podal, použiv i na cestě každé příležitosti, aby ohledal zařízení škol v cizině. Horlivé jeho působení pro školství moravské uznáno také od obyvatelstva: zvolilit jej za čestného svého člena občané v městech: Svitava, Slavkov, Mohelnice, Nový Jičín a Holešov na Moravě, jakož i Opava v Slezsku; jiné četné obce poctili jej adresami a rozličné spolkové jmenovali jej čestným členem. Čím více se ale šířila půda jeho zdárné působnosti, tím více se zatemňoval obzor přízně jeho představených; vytýkáno mu, že má slovanské smýšlení, že nechce pochopiti a podporovati vládní směry Schmerlingovy, a poněvadž se nepolepšil, byl v listopadu 1864 přesazen k místodržitelství do Vídně, což mělo býti, jak se mu dalo na vyrozuměnou, jednak vyznamenáním, jednak výstrahou. Při svém odchodu z Moravy provázen byl **P.** zřejmými výrazy vážnosti a lásky veškerého slovanského i německého, duchovního i světského učitelstva. Ve Vídni jest **P.** přednostou komise k revidování školních kněh a člen výboru pro výstavu Pařížskou na r. 1867 ustanovenou. Ze spisů **P**-skových ještě uvádíme: *Návod k užívání tabulek hláskovacích; O učivě obyčejném při vyučování v počtech; Zlepšení národní školy; Slabykování, hláskování a vyučování v čtení spůsobem psacím* a j. Pojednání jeho: *Obraz ze školského života*, jest přeložen na více jazyků cizích.

Proust [prú] Louis Joseph, franc. lučebník, nar. v Angersu 26. září 1754, † tamtéž 5. čce 1826. Jsa synem lékárníkovým oblíbil si lučbu tak, že při vypsání konkursu na místo prvního lékárníka v hospitálu de la Salpetrière v Paříži z četných kompetentů je obdržel. Po roce 1784 byl však povolán do Španěl, a sice s počátku na dělostřeleckou školu v Segovii, potom v Madridě, kdež mu Karel IV. veliké laboratorium zříditi dal. Obdržev 1806 dovolenou pro události potom ve Španělích se sběhlé více se tam nevrátil, nýbrž v Craonu v depart. Mayenne se usadil. Podav již za svého pobytu ve Španělích franc. Institutu spisek o dobývání cukru z hroznů vinných a o výhodách z toho plynoucích, kdyby třtiny cukrové se nedostávalo, byl potom za doby kontinentálního obklíčení vojenského od Napoleona požádán, aby továrnu na dobývání takového cukru zařídil, což on však zamítl. R. 1816 byl zvolen za člena akademie věd. O jeho četných pracích, slohem i obsahem výtečných, lze se dočísti v *Journal de physique*, v *Recueil des savants étrangers* a v *Memoirech* musea přírodnického. O sobě vydal: *Indagaciones sobre el estanado del cobre, la vaxilla de estano, y el vidriado* (Madrid 1803) a *Essais sur une de causes qui peuvent amener la formation du calcul* (Angers 1824). **P.** svými pojednáními valně přispěl k tomu, že přijata byla theorie o rovnomocninách při slučování prvků a látek lučebných.

Proustit nazývá se stříbrná ruda jasnočervená, sestávající z 58—64% stříbra, pak ze síry a arsenu; jest to odrůda blejna stříbrného. Nachází se v Rudohoří, v Andreasberku na Harcu, v Jáchimově v Čechách, v Křemnici a Štávnici na Slovensku a jinde.

Prout [praut] **1)** Samuel, angl. malíř v barvách vodních, nar. 1783, † 1852. V mládí byl společníkem Haydonovým a dostal se 1805 do Londýna. R. 1818 navštíviv pevninu evropskou ponejprv, nalezl ve středověkém stavitelství Rouenském i jiných měst normanských předměty, které se mu výborně hodily k jeho umění. I cestoval pak po Francii, Švýcarsku, Německu, Nizozemí a Itálii, okreslujo si ulice, náměstí a rozličné budovy. Známé jsou jeho *Facsimile náčrtkův učiněných ve Flandřích a Německu*, jakož i jeho *Výjevy ve Francii, Švýcarsku a v Itálii* (1839). **P.** vydal též řadu studií a vzorkův ku kreslení: *Antiquities of Chester; Hints on light and shade, compositon etc., as applicable to landscape painting* (1838); *Microcosm, the artist's sketch book of groups of figures, shipping and other picturesque objects* (1841); *Hints for beginners* a j. — **2)** William **P.**, skotský lékař a lučebník, nar. 1786, † 1850 v Londýně. Vystudovav na universitě Edinburské ztrávil celý život v Londýně. Jeho skoumání, jimiž hleděl se stanoviska lučebního vysvětlovati úkázy životní, jsou obsažena v důležitém díle *On the nature and treatment of stomach and renal diseases* (5. vyd. 1848). Mimo to vydal *Chemistry, meteorology and the function of digestion considered with reference to natural theology; An inquiry into the nature and treatment of gravel* a j. četné články ve vědeckých časopisech.

Provat 1) (*Provadija*, tur. *Paravadi*), město ve východ. Bulhařích, mezi Šumnem a Varnou, má asi 6000 obyv., několik mečet, kostel, školu, rozvaliny starého hradu. **P.** spolu s Přeslaví (v. t.) dostal se r. 1195 v úděl Petrovi, bratru cara Bulhar. Asěně, a území to nazýváno pak „Petrovým"; odjinud známo, že krajina mezi Šumnem a **P**-em slula v t. pol. XIII. stol. Karvunskou zemí. V **P**-ě čili, jak jej Bulhaři druhdy nazývali, Ovečesku (řec. πρόβατον—ovce), připomíná se za Jana II. Asěně metropole podřízená nově zřízenému patriarchátu Trnovskému (1234), ale pouze dva metropolitové (Theostirikt, Lazar). **P**-u, povždy důležitého místa bulhar., dobyli Turci r. 1388 (nebo 1390). — **2)** Jiný hrad **P.** byl v Thracii, severně od Drinopole mezi Kirkilisou a Skopelem, na potoce sv. Jiří; r. 791 poražen zde císař Konstantin V. od Bulharův; r. 812 opustili **P.** křesťanští obyvatelé, prchajíce před Bulhary; r. 1189 táhli křižáci skrze **P.**; r. 1328 obléhali jej Bulhaři. V IX. stol. (879) připomíná se **P**-ské biskupství provincie Haemimontské. *Pf.*

Provazec, staročeská polní míra. Za Přemysla Otakara II. byly r. 1268 vůbec následující míry v Čechách nařízeny: 4 zrna ječmene vedle sebe na šířku položená byl prst, 4 prstové vedle sebe položení dali dlaň, 10 prstů vedle sebe položených dalo píď nebo pěst, a 3 pídě byl pražský loket. Z toho odvozeny byly následující polní a zemské míry:

lán = 4 čtv. = 12 prutů = 60 jit. = 300 p-zců = 12.600 lok.
čtvrt = 3 pruty = 15 „ = 75 „ = 3150 „
prut = 5 „ = 25 „ = 1050 „
jitro = 5 „ = 210 „
provazec = 42 „

O měrách těchto dí Simeon Podolský (v. t.) z Podolí, cís. měřič zemský v království Českém, ve své *knížce o měrách zemských*: „Jakým spůsobem a kterak z užívání těchto měr sešlo, toho ni-

koliv s gruntem doptati jsem se nemohl, nebo v dckách zemských několikkráte s pilnosti hledati jsem dal a nic vyhledati se nemohlo. Ale takové jest domnění, i od osob přísežných, že za slavné paměti císaře Karla IV. musily svrchu psané míry napravené býti, jako i strych viničný, kterýž také od něho nařízen jest“ . . . . Po shoření desk zemských r. 1541 užívalo se následujících měr: Základem byl Pražský loket, jenž na Novém městě Pražském na rohu věže v radnici na ulici upevněn a zazděn byl, takže každý maje k tomu přístup volný, mohl sobě jistou míru téhož takto k sobě vzíti. **P.** = 52 č. lokte; □ **p.** = (52 × 52 =) 2704 □ lokte.

lán půdy = 64 jitra = 192 **p**-zce = 519168 □ lok.
čtvrt lán = 16 jiter = 48 **p**-zců = 129792 „
jitro = 3 **p**-zce = 8112 „
p. = 2704 „

český loket = 593·97 millimetrům; □ č. lok. = 0·3528 □ metrů, pročež **p.** = 9·4959 arům a lán = 18·2321 hektarům — 31·678 víd. jiter. Míle země počítala se na 365 **p**-zců zemských. **P.** viniční počítán na 8 prutů po 8 loktech — 64 lokte. Viz prut. *Sn.*

Provaz viz Provaznictví.

Provaznictví jest řemeslo, zabývající se zhotovováním hrubších výrobků předených a kroucených, totiž: šňůr, provazů, lán a p. Hrubé opratě a podpěnky dělá provazník ze šňůr na jednoduchém stavu, podobně jako se hotoví tkalouny. Základ všeho zboží provaznického jsou niti nejvíce konopné, které v šňůry a provazy se skrucují, což podobá se soukání; jenom tenké šňůry přímo z konopí jako jednoduché niti se předou, a těm pak říká se špagát č. motouz. Veškerá práce provaznická spočívá v tom, že několik nití neb šňůr opět v jedno se skrucuje a sice vždy tak, že jsou-li niti neb šňůry v pravo skrouceny, při novém soukání opačným směrem skroutiti se musí, jinak by snahou každé niti, ze skroucení svého zase se vyprostiti, nastalo rozkroucení se provazu. Účel skroucení toho jest však ten, aby síla na provaz činící nespůsobila roztažení vláken nedlouhých jednoho z druhého, poněvadž skroucením jich vzbudí se tak značné stisknutí jednoho vlákna k druhému, a tudíž tak velké tření jich vespolné, že se spíše přetrhnou, než by na sobě se posmykla. Skroucení vláken nemá však nikdy nutnou tuto míru překračovati, poněvadž každé skroucené těleso tratí část své prosté pevnoty, a čím více provaz kroucen, tím méně jest pevný, t. j. tím menší váhu unese. Dělá-li se provaz ze tří šňůr (aneb láno ze tří provazů), přiloží se jedna šňůra při skrucování k druhé dosti těsně a pravidelně; při čtyrech však již mezi nimi zůstává prostor prázdný, čehož může býti následek, že šnůry nepodrží při kroucení úplně jednostejnou svou polohu; proto se přibírá v tom případě často ještě jedna šňůra co podklad ostatních, okolo níž ostatní šňůry se pravidelně obloží. Více než čtyry šňůry najednou se téměř nikdy nestáčejí, kdyby se to však přece dělo, musilo by zde podkladu nevyhnutelně se užíti, jinak by provaz byl nesouměrný. Pro zvláštní potřeby dělají se také provazy z drátu místo z nití; mají před těmito přednost veliké trvanlivosti, avšak jsouce mnohem méně ohebné hodí se pouze tam, kde právě ohebnosti jejich méně potřebí. Drát bývá obyčejně železný, pokostem potažený anebo pozinčený, jelikož takto proti rezavění dobře se zachrání (srov. Pozinkování); zřídka bere se drát mosazný. Hotovení zboží provaznického, krom zvláštních šňůr, děje se takto: Nejprv upřede se příze z konopí vyčištěných, kterážto práce celkem s přípravou lnu se shoduje. K tomu slouží běhoun, t. j. kolo klikou otáčivé, přes jehož oblinu běží šňůra bez konce, zároveň přes několik kladek na vřetenech připevněných napjatá. Vřetena tato končí se v háky, a otáčejí-li se kolem, přivádějí se i háky ty v rychlé otáčení. Na jeden z nich nastrčí se počátek příze, a provazník, maje konopě před sebou na opasku přivázané, vytahuje je dle potřebné tloušťky příze, a stlačuje je zároveň druhou rukou pomocí kousku sukna, kráčeje při tom zpátečně od běhouna, čímž přízi potřebnou utvoří. Velikost kladek na vřetenech podmiňuje i velikost skroucení příze, a poněvadž často se žádá skroucenosti rozdílné, bývají i kladky rozdílného průměru. Délka příze řídí se dle okolností, i bývá obyčejně cesta pro provazníka od běhouna vyměřena na 30 až 60, pro lána lodní ale na 150 až 200 sáhů. Čas po čase klade provazník přízi na zvláštní podpory č. hrábě v určitých vzdálenostech na jeho dráze do země zaražených. Rozumí se, že může tolik dělníků přísti při jednom běhounu, kolik tento má vřeten. Má-li se nyní příze sesoukat v šňůry, zavěsí se několik nití na jediný hák běhouna, a druhé konce jejich též v jedno spojeny připnou se na hák a k němu přiváže se kámen, jenž přízi, svými konci přes vidlici v zemi zaraženou visící, nataženou udržuje. Nitím příze dá se nyní skroucení protivné prvnímu, při čemž niti dohromady se stáčejíce samy poněkud se rozkrucují a tudíž z části prodlužují, hned na to však nastává značné skrácení se délky stáčením, proto musí druhý konec povolovati a nesmí tudíž na háku nepohyblivém býti připevněn. Při velmi dlouhých šňůrách, aneb při velmi tlustých nestačí točení z jednoho konce, a musí se i druhý hák, na němž příze přidělána jest, točiti směrem opačným, a jedno kolo musí se ponenáhlu k druhému přibližovati tou měrou, jak šňůra se krátí. Má-li však býti šňůra tužší aneb pěkněji vypadati, potřebí, aby niti při soukání se nerozkrucovaly, ano mnohdy aby ještě silněji byly skrouceny než původně samy o sobě. To pak dociluje se tím, že se niti přivěsí jednotlivě na háky běhouna, a pouze druhé jejich konce pospolu na jediný hák druhého kola nebo závěšku se připevní. Tento druhý hák musí se však přivesti v otáčení, a sice týmž směrem jako háky běhouna. Tím, že se háky na běhounu rychleji točí než druhý hák, skrucuje se každá nit ještě o něco a zároveň se dohromady stáčejí. Aby však toto stočení bylo po celé délce stejnoměrné, vloží se mezi niti, jsou-li jen dvě, kousek dřeva, které dle potřeby rychleji neb volněji od konce k běhounu se vede. Je-li nití více, vezme se ku pomoci vlk čili mrcmrc, t. j. kus dřeva homolovitého, jež na oblině má několik žlábků, do nichž niti se vloží, a s ním pak k běhounu se postupuje; za vlkem se niti stáčejí, před ním, jsouce ještě od sebe odděleny, se pouze skrucují. — Zrovna tak děje se stáčení šňůr v provazy a provazů v lána. K tomu však, zvláště u tlustších výrobků, nehodí se více běhoun, jelikož by se šňůra přes kladky vřeten běžící, pro silný odpor provazů proti skroucení, snadno po nich pouze smekala a tím práce celá nestejnoměrnou se stávala. Proto užívá se tu nejvíce lanadla. Několik železných háků prochází děrami prkna, a jest vzadu ohnuto na spůsob kliky; konce jejich procházejí opět děrami jiného prkna, kteréž se otáčí a tím i háky k otáčení nutí. Lepší ovšem jest zařízení lanadla, kdež háky na malých kolech zubených jsou upevněny, do nichž zabírají zuby kola hlavního, tak že háky pravidelně točiti se musí. Zde bývá zároveň druhý hák, na němž konce šňůr

se zavěšují, přidělán na sáni, t. j. na podkladu z prkének neb špalků sroubeném, který několika kameny obtížen na zemi leží, a provazu při skracování jeho se podává. Hák na sáni může se buď nepohybným učiniti, aneb i dle potřeby v otáčení přiváděti. Úprava zboží provaznického jest jedině ta, že se hotová šňůra neb provaz kusem starého provazu konopného neb žíněného otírá, aby odstávající cucky se otřely aneb alespoň sbladily. Lána k vůli větší trvalosti se často dehtují, zvlášť lodní a hutní lána. Obyčejně dehtuje se již příze; hotové zboží jen, když je tenké. Dehet se k tomu konci zahřeje na 80 neb 90° R., aby byl náležitě tekutý; příze pak (obyčejně po mnoha nitích najednou slabě stočených) protahuje se kotlem, v němž jest dehet; na okraji kotle pak při vystupování stírá se zbytečný dehet tím, že příze otvorem železné desky prochází. — Nyní dělá se velmi často veškeré zboží provaznické na strojích, jejichž hlavní prospěch jest ten, že se docílí stejnoměrnější skroucení, pravidelná poloha příze a zároveň řádný zřetel na potřebnou mnohdy nestejnou délku jednotlivých částí, čímž provazy takové nad starší větší pevnotou všech částí vynikají. Nejstarší stroj, jehož podstata všem později sestaveným strojům slouží za základ, pochází od Angličana Huddarta. Hlavní věcí při všech strojích jest, že si berou sami dle potřeby k nejlepší stejné napnutosti všech vnitřních i zevnějších částí provazů kratší neb delší přízi, která k tomu konci na cívkách jednotlivě navinuta, a nikoli, jako při ruční práci, společně na jednom háku připevněna se nachází. Krom toho prochází příze trubkou, v níž se stlačuje a stáčí, čímž velmi stejné a stejnoměrně kroucené šňůry se tvoří. Ze šňůr zhotovují se provazy na lanadle, podobném obyčejnému, jenom že šňůry opět do trubky vcházejí, zde se stlačují a stáčejí. — Drátěné provazy dělají se buď od ruky aneb na strojích. Vždy záleží práce v tom, že se nejprv několik drátů kus po kuse v šroubovicích okolo sebe zatočí, a tyto opět po několika v méně úzkých závitech stáčejí. Mají-li býti drátěné provazy ohebnější, dává se jim také podklad č. duše z konopného provazu. *Pý.*

Provazovka 1) *Nemertes*, rod červů z řádu Kroužkovitých (*Arthroda*), má tělo dlouhé, niťovité, hladké, lesklé, stažitelné a natažitelné. *Nemertes Borlasii* je co brk tlustá, čtyry, až šest stop dlouhá; může prý se však roztáhnouti až na 20′; barvy jest tmavě červenohnědé. Žije v moři mezi Francií a Anglií; živí se lasturami, jež vyssává. — **2) P.** *Usnea*, rostlina z čeledi lišejníků (*Lichenes*); bledězelená, větevnatá, visí s větví starých stromů dolů; na prášek rozemleta zastavuje krev.

Prove, Provo, Prono, Pron (chybné čtení místo Prouo), v nářečí někdejších Slovanů polabských, tak jako podnes v jazyku kašubském, znamená vlastně právo, a bylo slavné místo soudní v Stargradě, kdežto se, jakož i u jiných Slovanů, soudy konaly veřejně pod širým nebem. Zde v posvátném háji, jediném v celé té zemi, viděl kněz německý a kronikář Helmold, když tudy léta 1155 s biskupem Geroldem jel do Lubeku, mezi prastarými stromy posvátné duby, které prý P-vovi, bohu té země, byly zasvěceny. Okolo nich bylo prázdné místo jako nádvoří, ohražené plotem dřevěným, velmi bedlivě udělaným, a dvoje vrata vedla do nádvoří. Toto místo bylo v celé zemi nejsvětější, mělo svého kněze, své svátky a oběti. Zde shromážďíval se národ každé pondělí se svým knížetem a svým knězem k soudu. Do nádvoří nesměl však nikdo vstoupiti, než toliko kněz a kdo chtěl obětovati; a také kdo byl v nebezpečenství života, mohl se uteci sem, neb to místo nesmělo nikdy, ani v čas války, poškvrněno býti krví. Když Gerold s Helmoldem k tomu místu přijeli, skočil biskup s koně, a ve své nábožné horlivosti roztloukl vrata, která velmi pěkně byla ozdobena. Potom vešli do nádvoří a rozbořili celý plot i snesli pod ty posvátné stromy, a udělavše hranici zapálili ji. Takto vzal posvátný háj za své. Helmold, neznaje jazyka ani obyčejů slovanských, nazývá **P.** pohanským bohem, při tom však výslovně dokládá, že tento bůh neměl nižádné své sochy ani podoby, ačkoliv obrazů jiných bohů pohanských bylo v té zemi množství veliké. Pozdější kronikáři němečtí vypravují však již obšírně, jak ten bůh spravedlnosti **P.** vypadal, a vědí určitě, že byl moudrý ale přísný, ano ukrutný. Nynější věda německá dospěla ještě dále, dokazujíc, že prý tam byli vlastně dva bozi: Prono a Prove. *aEn.*

Provedení, vykonání nějaké úlohy, obzvláště je-li zdárné a úplné; pročež mluví se o **p.** v oboru jak věd tak i umění. Jmenovitě v umění teprv **p.** myšlénky neb idey ustanovuje pravou cenu díla uměleckého, neboť bez něho idea sebe krásnější neb vznešenější míjí se s účinkem. V čem speciální některé **p.** záleží, o tom rozhoduje spůsob úlohy. Tak na př. hudebníkovi **p**-m ve fuze (viz Fuga) jest přenešení thematu z jednoho hlasu do druhého. Rozeznáváme: dokonalé **p.** v němž théma skrze všechny hlasy fugy jde; nedokonalé **p.**, v němž théma se nepřijímá do všech hlasů, na př. ve fuze čtyrhlasé, kdež se thema toliko od dvou nebo tří hlasů přijímá; předokonalé **p.**, v němž, když již všechny hlasy byly théma provedly, jeden nebo více hlasů thema ještě jednou přijímá a provádí. *Pna.*

Proveditore byl název guvernérů provincií k bývalé republice Benátské náležejících. V Benátkách samých nalézal se **p.** *commune*, jenž měl dohlídku na stavby a část správy policejní, a **p.** *del mare*, pokladník a výplatčí loďstva, jakož i zástupce generálního kapitána námořního.

Provençalská literatura, počínající řadu křesťanských literatur, jest především poetická; vyjma dvě mluvnice zbylo z ní prosaických sepsání málo; na rozhraní mezi poesií a prosou stojí veršovaná kronika Guillema de Tudela o válce Albigenské (vyd. od Fanriela, Pař. 1837). Hlavní rás **p**-ské poesie jest lyrický; že epický živel i vyšší z ní vyloučen nebyl, dokázal Fauriel, neboť boje křesťanů proti Saracenům španělským a odboje jihofrancouzských lenních pánů proti Karolingům, předmětové to nejstarších románů francouzských, spadají na jih a přišly z *langue d'oc* v *langue d'oui*, v níž ovšem svého konečného literárního vzdělání došly. Vyvinutá bohatá forma, s níž **p**-ská lyrika hned na počátku vystupuje, ukazuje zřetelně k tomu, že jí dlouhé a šťastné pěstování prostonárodní poesie předcházelo; že pak západoevropská, křesťanská vzdělanost nejprvé zde k rozkvětu přišla, toho příčinu třeba hledati nejen v tom, že zde římská civilisace ode dávna zakořeněna byla, ano již před ní, pomocí osad, jmenovitě massilské, řecká vzdělanost působení své prováděla, ale i ve shodě mnoha jiných šťastných okolností, jmenovitě v přírodní kráse těchto krajin, v líbezném jejich podnebí, v úrodnosti, starém průmyslu a tedy i bohatství jich a v lahodnosti i ohebnosti **p**-ského jazyka, který k snadnému a hojnému rýmu jako málo který jiný se podávaje k poesii takořka vyzýval. Mimo to netrpěly tyto kraje nikdy tolik jako francouzský sever dorážkami a usazováním se cizích barbarských živlů, osvobodily se záhy od jich nadvlády a vyvinuly v sobě bohaté lenní panstvo, na jehož skvělých dvořích jakož i na četných

tvrzích rytířských s uhlazenějším mravem brzy i básnictví hojné cti a štědrého pěstování došlo. Sousedství španělských Saracenů, blízké boje s tímto hrdinným, nadaným a vzdělaným národem a v zápětí za tím vyvinutí se ducha a způsobu rytířského, spojeného s nadšenou úctou k paním, z křesťanského ctění panny Marie plynoucí, dovršily tento účinek. Děje **p**-ské poesie dělí se ve tři doby, první od 1090—1140, kdež se umělost její a bohactví forem ještě vyvinuje, jakož ještě na Guillemu z Poitiersu viděti jest; druhou od 1140—1250, obsahující zlatý věk její, kdež před jinými Bernart z Ventadouru, Bertran z Bornu, Arnaut Daniel a přede vším Guirant z Borneillu kvetli, kterýž od pozdějších za vzor uznán byl, avšak již k elegickým zvukům se kloní, ježto spolu s živlem poučovacím hlavní ráz třetí doby tvoří, sahající od 1250—1290, kdež nad mnohé jiné Guirant Riquier vyniká. Nešťastné albigenské války zpustošily tyto krásné kraje a s klidnou, vším oplývající blažeností uprchla i poesie jejich, zhejčkaná lahodou a dvorským vzduchem. Krása a nádhera formy, libující si v metrických nesnadnostech, a těžkých rýmech, vytrvala u ní až do posledku, jasná však a veselá její mysl počínala ji s doléháním horších časů opouštěti od konce druhé doby a marně hledala náhradu za to v didaktickém učeném živlu, kterýž se v ní v posledních dobách šíří, jisté to znamení osudu, že pravá žíla poesie se vytrácí. S tím byla spojena zvláštní obliba vznešené a temné řeči, věda to výlučného dvorského postavení této básnické školy, kteráž ze styku s pravým národním živlem se vyloučivši čím dále tím více po něčem zvláštním bažiti musila. — Pěstovatelé **p**-ské poesie nazývali se trobadoři č. trubaduři (v. t.) a byli z pravidla stavu šlechtického; básnické umění jejich mělo jméno *Gaya ciencia* č. *el gay saber* (veselé umění). Trubaduři skládali k svým básním často sami nápěvy a odzpěvovali je též; často však měli své zvláštní zpěváky, chanteury, k zpívání svých písní; provázeti je hudbou bylo pod jejich ctí a zůstavovalo se zvláštním šumařům, jongleurům (v. t.). Básně jejich jsou strofické a nestrofické; hlavní druhové lyričtí jsou písně milosti, sirventesy a tenzony. Písně milosti jsou dle formy a čelení rozmanitého druhu, obyčejně se zvláštním pojmenováním, jako na př. canzona (v. t.), plant, žaloba na nevěrné, serena, píseň po večeru a jeho slíbených radostech toužebná, descort, píseň měnící při jednotlivých strofách metrum, počet veršů i rýmy atd. Básníci vyvolovali si některou paní neb slečnu, obyčejně příbuznou, dceru neb i manželku svého příznivce za svou dámu, jíž se v písních svých kořili, poměr, kterýž často jen formální byl. Dáma zvolená považována za panovnici, jíž milující aneb aspoň na způsob milosti kořící se básník přede vším trpělivostí a mlčelivostí povinen byl, pročež ji také často pod vymyšlenými neb alegorickými jmény opěval aneb po zvláštních poslích, žonglérech, posílal, kteří je dámě zpívali. Dvorné toto koření mělo obyčejně silně vyjádřený ráz umluvitostný, a formality jednou uvyklé dusily často vzlet myšlének a svěží rozmanitost básnické mluvy. Jako píseň milosti k dámě, tak řídíval se sirventes (služebná píseň, od *servir*) k pánu neb příznivci; obsah jeho jest buď politický (válečné písně, povzbuzení k výpravám křižáckým atd.), buď mravoučný neb satirický, často až paskvil, zvláště kde na soudruhy v umění doráží. Obyčejně panuje v sirventesích velká svoboda slova a odhodlanost, tak že svému času jaksi náš tisk zastupovaly a veřejné mínění buď vedly buď aspoň neohroženě pronášely. Tenzona (od *tendere*, zápasiti) líčí básnický zápas, nejvíce v záležitostech lásky, jejíž říše tehdáž na způsob středověké scholastiky své zvláštní, velmi vyvinuté a často skrupulosní pravidla měla, o nichž a o sporech jejich se ve zvláštních dvorech milosti (*cours d' amour*, *corti d' amore*, v. Cour) pojednávalo. Forma tenzon jest rozmluvná a jako u sirventesů jednodušší než při písních milosti; obyčejně pochází ode dvou střídajících se skladatelů, kteří se buď osobně sešli aneb práce své k pokračování sobě posílali. Ješto umění písma tehdáž ještě nebylo zobecnělé, museli trubaduři své básně často jiným do péra říkati (diktovati, od čehož se původ něm. slova *dichten* odvádí). Verše měřili se přede vším dle počtu slabik, ačkoliv se vždy též jakýsi rhythmus, padající č. trochaický aneb, což **p**-skému jazyku přiměřenější bylo, vstupující č. jambický rozeznává; v některých básních střídají se verše obojího tohoto druhu. Hlavní věcí byl však rým, kterýž se netoliko v strofě, ale často ve všech strofách básně vrací, tak že se i kolikadvacetkráte opakuje. Složení strof bylo velmi rozmanité, umělé, od 3 až do 42 veršů. Básně ve strofy nerozdělené měly často jen jeden a týž rým. Epický obor byl méně vzděláván; sem náleží conte, poetická povídka, nova n. novela, vypravující dobrodružství milostná; ani rytířských románů není velký počet: Fierebras, vyd. od Beckera (Berl. 1829), Gerard z Rosillonu, vyd. od C. Hofmanna (Berl. 1855) a některé jiné. — Hlavní podporou **p**-ské poesie byli zvláště skvělí dvorové hrabat Toulouského, Provencského a Barcelonského; pánové tito, jakož i sami králové Aragonští a jiní knížata a velmožové, neostýchali se zápasiti v poesii se svými dvorskými básníky. Tak stojí Guillem (Vilím IX.), hrabě Poitierský a vévoda Aquitánský (1087—1127), první v čele trubadurů, jejichž plodové našeho věku došli, a Richard Lví srdce, později král Anglický, zdobil též jejich řadu. Král René Provencský, sám též básník (*Oeuvres complètes*, Pař. 1845) dal životopisy všech trubadurů od jistého mnicha sebrati (vyd. od Mahna, Berl. 1853). Texty **p**-ského básnictví podávají: Raynonard, *Choix des poésies originales des Troubadours* (Par. 1816—21, 6 sv.); Rochegude, *Le Parnasse occitanien* (Toulouse, 1829); a Mahn, *Die Werke der Troubadours* (Berl. 1846 a p.); ostatně v. Fauriel, *Histoire de la poésie provençale* (Pař. 1846, 3 sv.); F. Diez, *Die Poesie der Troub.* (1827); *Leben u. Werke der Tr.* (1829). *Über die Minnehöfe* (1825); A. W. Schlegel, *Obss. sur la langue et littérature pr.* (Par. 1818); Galvani, *Osservazioni sulla poesia dè Trovatori* (Modena 1829); mimo to Brinkmeier, Mahn, Holland, Keller aj. Ostatně i když severofrancouzský jazyk **p**-štinu z veřejného života a z literatury vytlačil, nepustil jihofrancouzský lid národní svou poesii z obliby a pěstoval ji, přede vším pomocí zvláštních národních pěvců, ano v nejnovějších dobách došla opět až na jistý stupeň i literárního vzdělávání, čímž obzvláštně slynul Jasmin (v. t.), užívající gascognského nářečí. V. Günther, *Über die südfranz. Volkspoesie* (1844). — Srovnej též Jeux floraux a Minstrel. *rch.*

Provençalské básnictví v. Provençalská literatura.

Provençalský jazyk jmenuje se úhrn nářečí v jižní Francii běžných, jimž podle jejich potakovací příslovky *oc* také *langue d'oc* na rozdíl od severní *langue d'oui* se říká. Obě ty řeči, provençalština i frančtina, celkem ze stejných prvků povstaly, a co ona v sobě zvláštního aneb s italianským neb španělským jazykem společného má, ne-

postačuje k odloučení od jazyka francouzského, se kterým vnitrně souvisí; spíše i **p.** i francouzský jazyk za dvě větve jednoho a téhož románského jazyka pokládati sluší. Rozdíl mezi oběma vyvinovati se počal v IX. stol., a sice tím, že na severu zákony zvukoslovné rychleji pracovaly a původní formy kazily, kdežto na jihu starobylý ráz jazyka více se zachoval. Hranice mezi nimi táhnou se skrze staré krajiny Dauphiné, Lyonnais, Auvergne, Limousin, Perigord a Saintonge; na severu od té čáry jest franština, na jihu provençalština. Tato však i ve východní části Španěl jest obecná, totiž v Katalonii, Valencii a na Balearech, a za starších dob i v Aragonu, dále v Savoysku a díle Švýcar, totiž Genevském, Lausanneském a na jihu Walliského kantonu. Nejstarší památky zasahují do X. stol., totiž jednotlivé **p**-ské věty v listinách latinských z roku 960, a zlomek básně v rukop. z XI. stol.; nejbohatší starými památkami **p**-ského **j**-a jsou však stol. XII. a XIII., do kterých květ trubadurů spadá. Touž dobou počíná také nejranněji mezi všemi jazyky románskými gramatické vzdělávání provençalštiny, jehož potřebu kázala nesjednocenost jednotlivých básníků v užívání toho neb onoho nářečí a hrozící z toho úpadek jazyka. Již v pol. XIII. stol. sepsal Raimon Vidal gramatické pojednání *La dreita maniera de trobar* (pravý způsob básnění); Uc Faidit v témž stol. jiné pojednání přeložené do latiny pod názvem *Donatus provincialis*; obšírná gramatika a poetika jsou *Leys d'amors* (pravidla erotické poesie), které 1536 u výtahu tiskem vyšly. — Spisovný jazyk se však vzdor těmto a jiným téhož druhu pracím nevyvinul, neboť básníci, střediska neznajíce a po rozličných městech a dvorech domácích i cizích se potulujíce, více méně vlivům nářečí domácích, a jazyků románských jiných podléhali; jen co do hlavního rázu přidržovali se před tím už běžného, latině bližšího a ušlechtilejšího nářečí, jemuž *lo dreg proensal* aneb *la dreita parladura* říkali, mísíce do něho přídavky ze všech nářečí, zvláště ve skládáních epických a didaktických, méně v lyrických. Nářečí nyní běžná neodchylují se od sebe tak, jako italiánská. Zvláštnosti všem společné jsou: dvojhláska *ou* místo lat. *o* a franc. *ou* neb *eu* neb *o*, na př. *hounour*, *u* = *ü*, a sesouvání *s*, *t*, *p* někdy *r* na konci slov, na př. *trei* lat. *tres*, *par* m. *part*, *tro* m. *trop*, *aimá*, *vení*, *vesé* m. *aimar*, *venir*, *veser*. Způsob psaní jest pokud možno francouzský. Ostatně dají se nářečí provençalská v tyto skupeniny svésti: 1) novoprovençalské nářečí v okolí Avignonu, Marsilie a Toulonu; 2) languedocká nářečí v provincii řečené Languedoc; 3) limousinské horní a dolní; 4) auvergneská nářečí; 5) dauphinské; 6) valdenské s bohatou a starou literaturou náboženskou; 6) gascogneské, nejbohatší na cizí příměsky; a 8) katalonské na území španělském a ve franc. krajině Roussillonu, již od XIII. stol. svou literaturu mající. — Zvukosloví. Samohlásky jsou *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; *a* stává někdy místo lat. *o* a *e*, na př. *ara* z *hora*, *vas* z praep. *versus*, *e* ve čtyřech nuancích se vyslovuje, *ij* místo *i* mnohdy a bez příčiny se píše, staré *o* vždy více v *ou* přechází, na př. *amourousa*, *u* vyslovuje se jako ve franc., pročež staré *u* zase franc. způsobem *ou* se píše. Dvojhlásky jsou četné a nejhustěji synaeresí, změžděním hrdelnice, retnice neb zubnice, atrakcí, vysutím souhlásky aneb z pouze fonetických příčin povstávají, na př. *traire* z *trahere*, *flairar* z *flagrare*, *caitiu* z *captivus*, *paire* z *pater*, *vaire* z *varius*, *glai* z *gladius*, *dreit* z *directus*, *foire* z *fodere*, *cuillier* z *cochlear*, *fau* z *fagus*, *beure* z *bibere*, *viure* z *vivere*, *grieu* z *graecus*, *niu* z *nubis*, *roure* z *robur* atd.; i trojhlásky jsou dost časté, na př. *muei* z *modius*, *ioou* z *ovum* atd. Co do souhlásek stojí **p. j.** uprostřed mezi italiánským a francouzským; *ch* a *j* vyslovují se jako ital. *ci* a *gi*, hlásky franc. *ch* = *š* není. Činí se rozdíl mezi souhláskami ve středu a na konci slov; prvotní media totiž na konci slova a před *s* a *z* ve svou tennis přechází, a z této ve středu slova media se stává, na př. *gardar* a *gart*, *loc* a *logal*. Na konci slabiky mění se *v* a *l* v *u*. Nosovek není. Měkké *l* a *n* rozličně se píší, na př. *belh*, *bell*, *beill* a *beil*, *tanh*, *taing*, *tagna*, *taigna* a *taingna*. Souhl. *s* stává místo *t*, *c*, *x* a *st*, na př. *posió* z *potio*, *singla* z *cingulum*, *bois* z *buxus*, *pois* z *post*; vyslovuje se vždy. *Z* střídá se často s *s*, *ç* a *ss*; *qu* vždy jako *k*, *c* před *e* a *i* jako *ss* se vyslovuje; *ch* také z *it*, *ct*, *pt* povstává, na př. *trachor* z *traditor*, *traïtre*, *frach* z *fractus*, *escrich* ze *scriptus*. Hláska *g* píše se před *e* a *i* *gu* způsobem franc., zřídka *gh* způsobem italiánským; pouhé *ge* a *gi* by se čtlo jako ital. *dže* a *dži*; *h* se nevyslovuje a mnohdy také nepíše, na př. *hom* a *l'om*. Tvarosloví. Ve sklonění tvoří se genitiv předložkou *de*, dativ předl. *a*, množné číslo příponou *s*, která se někdy z fonetických příčin zamlčuje a odpadává. Předložky pádové slučují se se členem určitým: muž. jedn. *lo*, *del*, *al*, *lo*, množ. *li* (*il*, *los*), *dels*, *als*, *los*; žensk. jedn. *la* (*il*, *li*), *de la*, (*del*), *a la* (*al*), *la* (*il*), množ. *las*, *de las*, *a las*, *las*. Člen neurčitý jest muž. *us*, *d'un* atd., ženský *una*. Nominativ a akusativ nemají předložky pádové. Podstatné jméno podle těchto tří vzorů se sklání:

jedn. č. nom. gen. dat. *corona*, *ans*, *flors*,
akk. *corona*, *an*, *flor*,
mn. č. nom. gen. dat. *coronas*, *an*, *flors*,
akk. *coronas*, *ans*, *flors*.

Přídavné jméno určité přibírá v mužsk. rodě *s*, jest-li že samo již touto souhláskou se nekončí, a v ženském rodě *a*, na př. nom. *purs*, *pura*, ak. *pur*, *pura*, množ. č. nom. *pur*, *puras*, ak. *purs*, *puras*; *glorios*, *gloriosa*. Přídavné jméno neurčité v jedn. č. rozdílu v rodu nečiní, a v nom. jedn. *s* přibírá, na př. *forts*; skloňuje se podle *ans* a má v množ. č. muž. *fort*, žensk. *fortz*. Stupňování je latinské a románské; ono v několika anomaliích a zbytcích, na př. *mal*, *peior*, *pesme*, *longor*, *carisme* a p., toto všeobecně pomocí *plus* neb *pus* a *lo plus* tvořené, na př. *purs* komp. *plus purs*, superl. *lo plus purs*. Náměstky osobní jsou *ieu*, *tu*, *nos*, *vos*; *elh*, *elha*, *elhs*, *elhas*; přivlast. *mies*, *tieus*, *sieus*, žensk. *mia*, *tua*, *sua*, skráceně *mos*, *tos*, *sos*, *ma*, *ta*, *sa*; *nostre*, *vestre*, *lor*, žensk. *nostra*, *vestra*, *lor*; ukazovací *est*, *esta*, *celh*, *celha* a j.; tázací a vztažná *qui*, *que* a p. Kdežto sklonění **p.** od starofrancouzského a ostatních romanských jen potud se uchyluje, pokud zákony zvukoslovné proměny v koncovkách spůsobily aneb spůsobiti opomenuly, liší se časování téhož jazyka ode všech příbuzných mnohem více a mnohdy i tvary zcela zvláštními. V 2. os. jedn. zůstává *s*, v 2. os. množ. s předcházejícím *t* v *tz* splývá, *chantas*, *chantatz* z *cantas*, *cantatis*; 3. os. podržela *t* v perf. na př. *chantet* z *cantavit*; v 1. os. množ. odsulo se *us*, *chantam* z *cantamus*, a ve 3. os. množ. jen *n* stálé jest, před nímž samohlásky *a*, *o*, *e* téměř libovolně se střídají, *chantan*, *chanton*, *chanten* z *cantant*. Infinitiv *e* z lat. koncovky *re* vynechal a na pouhé *r* vychází. Z lat. plusquamperfekta povstalá forma znamená již jen kondicionál, *chantera* z *cantaverat*. Časování jde podle tří vzorů: indikativ přít. *chant*, *vend*, *part* (*florisc*); impf. *chantava*, *vendia*, *partia*;

perf. *chantei, vendei, parti*; fut. *chantarai, vendrai, partirai*; konjunktiv přít. *chante, venda, parta* (*florisca*); impf. *chantes, vendes, partis*; kondicionál *chantera, vendera, partira* a *chantaria, vendria partiria*; imperativ *chanta, vend, part*; gerund. *chantan, venden, parten*; part. přít. *chantans, vendens, partens*, min. *chantat, vendut, partit.* Pomocná slovesa jsou *aver* a *esser*, a jimi s part. perf. opisují se složené minulé a budoucí časy a forma trpná. (Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*). *Gb.*

Provence [provãns], lat. *Provincia*, bývalá provincie ve Francii s hl. m. Aixem; hraničila na vých. s Piemontem a hrabstvím Nizzou, na jihu se Středozemním mořem, na záp. s Languedokem, na sev. s Dauphiné a hrabstvím Venaissinským. Dělila se dříve na Horní **P.** a Dolní **P.**; nyní tvoří depart. Var, Dolno-Alpský, Bouches du Rhone, východní část depart. Vaucluseského a nepatrnou část depart. Dromeského. Z řek jmenovati sluší Rhonu, Duranci, Var, Verdon, Sorgue. Vých. a zejména severových. část jest hornatá, podnebí proměnlivé, avšak velmi zdravé, půda na mnohých místech velmi úrodná, ač i dosti planin se nalézá neúrodných. Rostlinstvo bujné jako v podnebí jižním, jmenovitě v Dolní **P**-ci, odkud i přichází dřevěný olej, pod jménem **p**-ského oleje známý; výtečný med a množství bourců; doly na železné rudy a kamenné uhlí, též mramorové lomy. Obyvatelé, Provençalové, jsou obratní rybáři, lodníci a kupci. — V starém věku bydleli zde rozliční národkové galičtí, jako Anatiliové, Saliové, Deceatové, Suetriové a j. Ok. r. 600 př. Kr. založili Fokiové, kolonisté z Malé Asie, na pomoří této krajiny Marsilii, jejížto obyvatelé přišli potom do sporu se Saliy, až Římané co spojenci Marsilských r. 120 před Kr. tam přitrhše celou krajinu si podmanili a ji *Provincia romana* nazvali. Državy římské záhy se rozšířily a byly mnohem větší, než **P.** ve smyslu novověkém; rozkládalyť se mezi Středozemním mořem, celtickou Itálií, Pyrenejemi, Garonnou a horami Cevenneskými. V V. stol. po Kr. zmocnil se Eurich, král Visigotů, celé té krajiny, která po bitvě u Vouillé (507) Theodorichovi králi Ostrogotskému připadla, po kterém zmocnili se jí synové Chlodvikovi. Po smrti Ludvíka Pobožného (840) připadla Lotharovi, který ji zůstavil svému synu Karlovi; potom činila část Burgundska Cisjuránského. Když stal se tam pánem Karel Lysý, odevzdal vladařství v **P**-ci Bosonovi, který však dal se tam zvoliti za krále 879. Za jeho nástupců náležela **P.** vždy k některým státům větším, měla však své vlastní hrabata, s počátku údělné, později dědičné. Rudolf II., král v Burgundsku Transjuránském, připojil r. 933 k državám svým Burgundsko Cisjuránské, a nazval potom obojí království Arelatským, které však trvalo jen do r. 1032, kde Konrad II. s říší Německou je spojil, **P**-ci vlastní hrabata její ponechav. Když Beatrix, dědička tohoto panství, r. 1245 za Karla Andegavského, bratra Ludvíka sv., se provdala, přešla tím **P.** v držení domu Andegavského a byla dlouhý čas spojena s královstvím Sicilským. Po smrti Karla Andegavského, krále Sicilského a hraběte **P**-ského (1481), domáhal se **P**-ci král Ludvík XI., konečně však ku koruně Francouzské ji připojil Karel VIII. r. 1486. Co princ měl Ludvík XVIII. titul hraběte **P**-ckého.

Provenience (z lat.), výtěžek, výnos.

Provenzale Marcello, ital. mosaicista, nar. v Centu, † 1639. Byl žák Rosseti-ho a provedl mnohé práce v kupole chrámu Svatopetrského a v kapli Klementinské v Římě; obnovil též slovútnou *Navicellu* Giottovu (v. t.). Jeho žákem byl J. B. Calandra. *Mü.*

Proverbes [proverb] v. Přísloví 2).

Proviant, špíže, potrava pro vojsko, píce pro dobytek, tedy chléb, vařiva, maso, sůl, oves, seno atd., což se vozí za operujícím vojskem na vozech **p**-ních v proudech **p**-ních, které úhrnem činí **p**-ní train. Nesnadná to péče, aby vždy dostatek byl **p**-u při armádě, avšak tím důležitější, zvl. v zemích pustých, neúrodných, kdež často vojska nedostatkem **p**-u byla poražena a částečně i zahynula. *Msý.*

Providence [-dens], přední přístav dovozný a poloviční hlavní město v severoamer. státu Rhode Islandu nad zálivem Narrangasetským s 50.666 ob. (r. 1860). I co do obyvatelstva i co do bohatství jest **P.** druhým městem v Nové Anglii. Má 53 kostelů rozličných vyznání, z nichž kostel baptistův, založ. 1638, jest nejstarší v Americe; blazinec se 150 chorými, chudobinec, školu pro mladé provinilce (od 8 do 18 let) se 187 žáky (r. 1860), mezi nimiž 129 chlapců a 48 děvčat, státní vězení (s 67 vězni r. 1860), universitu Brownovu s 2043 alumny, *Athenaeum* s čítárnou a bibliotékou 25.600 svazků, 50 jiných škol s 7352 žáky, alumnát kvakerů se 180 chovanci, 38 banků s jistinou 15,524.650 dol., 6 spořitelen, 18 pojišťovacích společností. Vycházejí zde 3 denníky. Zvláště rukodílen je zde veliký počet, v nichž se zdělává bavlna, vlna, železo, zlato a stříbro. Jeť tu 6 přádelen na bavlnu, 3 na vlnu, 26 železáren, 86 závodů pro spracovávání drahokamů, dvě tiskárny na kaliko a t. d. Za prvních dob osazování státu vedlo **P.** rozsáhlý obchod s cizinou, avšak později to přestalo a obchod obmezuje se nyní toliko na pomoří. R. 1860 připlulo sem 128 lodí, odplulo 111. Přiváží se hlavně uhlí, slonovina, datle, železo, melisa, kože, koření, dříví, sůl. — Město **P.** bylo založeno r. 1636 Rogerem Williamsem, který byv z Massachusettsu vypovězen pro své smýšlení náboženské zamýšlel zde založiti novou osadu na základě všeobecné svobody náboženské. Za osudné války s králem Filipem vyhořela r. 1675 značná část města. R. 1815 zase utrpělo město povodní. — **P.** Nová v. Nová **P.**

Provincetown [provinstaun], městečko v severoamer. státě Massachusettsu s 3300 obyv. (roku 1860), má 4 kostely a výborný přístav; obyvatelé provozují rybářství. Vycházejí zde jedny noviny týdně.

Provinciál (z lat.) slove představený všech klášterů téhož řádu v jedné provincii, jsa podřízen generálovi řádu. Obyčejně volen bývá od shromáždění (kapitoly) klášterních představených provincie na jistý čas a potvrzen od generála. **P.** předsedá kapitolám provinciálním, na generálních pak kapitolách zastupuje svou provincii.

Provincialismus (lat.) jest jednotlivé slovo neb i celá věta, jichž užívá se pouze v některém obmezeném místě nebo v některé krajině. Ve vážné řeči a v slohu písemnickém jest se ovšem vystříhati **p**-mů; avšak upotřebení některých na příhodném místě, na př. v básních dramatických, dodává mluvě zvláštní živosti, pružnosti a barvitosti, zejména tu, kdež přispívají k naznačení charakteru osoby jednající.

Provincie (lat. *Provincia*) slul Římanům v širším smyslu vůbec obor působnosti některému úředníku pověřený, jmenovitě také vedení některé války; v ohledu zeměpisném nazývána tak země od Římanův podmaněná a místodržitelem (praetorem, později prokonsulem a propraetorem) na základě ústavy provinciální (*forma provinciae*) spravovaná. První takovou provincií stala se Sicilie r. 241 př. Kr., druhou Sardinie 236 př. Kr. Místodržitel spravoval **p**-ii pravidelně jeden toliko rok; k ruce byli mu legáti, kteří mu i občanskou i vojenskou

správu vésti pomáhali, quaestor, který důchody spravoval, a kohorta praetorianská, kterou rozuměti dlužno i jeho stráž tělesnou i ostatní jeho družstvo: přátely, písaře, služebníky. Půda prohlášena byla s části za majetek státní (*ager publicus*), s části zůstala posavadním držitelům, města všecka podrobena byla Římu a měla zvláštní řády, obyčejně ze Říma zavedené; ostatně ale nebyly poměry měst těchto k Římu jednaké. Některá dříve nežli sáhnuto bylo na ně mocí, uzavřela se Římem smlouvu (*foedus*), kterou se k jistým povinnostem zavázala, a taková byla samostatná (*civitates foederatae*); jiná města, buď dobrovolně se poddavše anebo podrobena byvše, dařena byla později za rozličnými příčinami svobodou a vedle toho osvobozena od placení rozličných poplatků (*liberae et immunes*). Tato města nepodléhala pravomocnosti místodržitelově; ostatní jsouce v plné od něho odvislosti tvořila **p**-ii v nejužším smyslu. Během času nabyly mezi posledními městy jakýchsi výhod osady, které zakládány jsou od času Caja Graccha i mimo poloostrov Italský, pak města, která dosáhla práva Latinův, jaké udělil poprvé některým městům transpadánským Cnejus Pompejus. Na poplatcích odváděla se daň z hlavy a z pozemků; clo v přístavech a na zemi, poplatek z hornictví, pokud nebylo majetkem státu; mimo to žádány byly často mimořádné příspěvky a obyvatelstvo muselo živiti vojsko v krajině jeho rozložené. Při vykonávání spravedlnosti šetřil místodržitel v záležitostech civilních práv domácích, v záležitostech trestních řídil se ustanoveními římskými; v příčině vykonávání spravedlnosti jezdil po zemi a svolával na určitých místech sněmy (*conventus*). Augustus rozdělil **p.** tak, že takové, v kterých bylo třeba větší síly vojska, vlastní správě podřídil, ostatní pak senátem spravovati dal. Dvě z těchto **p**-ií, Asie a Afrika, řízeny byly po spůsobu starém bývalými konsuly, do ostatních posýláni jsou praetoři; obojí však nazýváni prokonsuly. **P.** druhu prvního (*provinciae principis*) spravovány byly legáty (*praesides*), na neurčitý čas dosazovanými. Úplný převrat zřízení provincialního stal se Konstantinem, který říši na diécese rozdělil. Diécese postaveny pod místodržitele, těmto podléhali pak rektoři vládnouce **p**-iím, ovšem předešlých mnohem menším. — Nyní rozumí se slovem **p.** země k nějaké říši připojená, která není původní její části. Ovšem pak nemůže býti řeči o **p**-iích tam, kde říše se skládá z částí samostatných o vlastním státním právu. Tak jest na př. Irsko **p.** anglická, Elsas **p.** francouzská; nikoliv ale nejsou Uhry neb Čechy **p**-ií rakouskou.

Provins [provẽn], m. ve franc. depart. Seine-Marne na ř. Voulzie a Durteině, se 7764 obyv., soudem první stolice a soudem obchodním, obecní kolejí a společností rolnickou. Na blízku nalézají se hojně navštěvované vody minerální. **P.** nazývalo se ve středověku *Provinum*, v kteréž době častými válkami velmi trpívalo; též Angličanům padlo do rukou 1432, a konečně bylo vzato od Jindřicha IV. 1592.

Provise čili odměna počítá se za obstarání jistého obchodu. Obstaravači nebo komisionáři dostávají obyčejně 2% (při jistých obchodech více, při jiných méně), ježto ve faktuře k sumě za zboží pro přikazovače koupené a náklady, jaké při tom měli, přirážejí, v účtě ze zboží pro přikazovače prodaného ze sumy srážejí. Zasílači (speditoři) berou svou odměnu v účtech z nákladů podle váhy nebo počtu nákladních kusů, poněvadž nerozhoduje jich větší nebo menší práci při tom suma peněžitá, ale tíže a objem nákladních kusů. Peněžníci čili bankéři pak účtují **p**-si z obstaraných obchodů svým přikazovačům obyčejně ¼ %, při velkých sumách i méně, a sice nestálcům hned z každého obstaraného obchodu, stálým obchodním přátelům však v běžicím účtě při závěrce (polo- nebo celoročně) jen z větší sumy jejich strany, poněvadž jest druhá strana účtu nevyhnutelná k jeho vyrovnání, pročež se položky tam vepsané za jiné obchody nepokládají, nýbrž jen za plativo. — Na lodích jmenuje se špíže jinak též **p.** — **P.** slove také dle stanov bratrské pokladnice horní určitý plat na odpočinutí dozorcům a dělníkům hor i hutí, když buď vysloužili aneb práce neschopnými se stali; jich vdovy a sirotci též obdrží **p**-si. *Sn. Be.*

Provisor, lat. zástupce, správce, dozorce; jmenovitě se tak jmenuje správce lékárny, který není sám jejím majitelem neb pachtýřem. V klášteřích nazývá se **p**-em onen mnich, který má správu domácího hospodářství.

Provisorát, ustanovený zvláštní úřad, jenž nakupuje, schovává a rozdává potravu (*proviant*) t. j. obilí, mouku, sůl, máslo převařené, slaninu, někde i nápoje, oděv a j. v. horníkům a hutníkům na srážku z výdělků jejich, a pak ze všeho bratrské pokladnici horní, aneb hornímu úřadu účet klade. *Be.*

Provisorium, t. co prozatímný stav nějaké věci neb rozličných poměrů, dokud ony totiž pevnými zákony a pravidly řádně upraveny nejsou; mimo to ale také odchýlení se od řádného stavu věcí a zavedení opatření a nařízení mimořádných a prozatímných, jako na př. ve státech konstitučních zrušení neb obmezení svobody tisku neb zavedení stavu obležení. — **P**-rní, prozatímní, na čas.

Provo v. Prove.

Provodič v. Radius (vector).

Provodní neděle, vrus. *provodnaja nedělja*, mrus. *provody*, slov. *prěvody*, pol. *przewodnia niedziela*, srb. *vodena nedělja*, lit. *pravadaj*, slove první neděle po velikonoci, podle lat. introitu: *Quasimodogeniti*, jinak také *dominica in albis*, čes. *bílá* a srb. *světlá* nazvaná. Odkud jméno **P. n.** pochází, není potud na jisto vyšetřeno. Poláci praví, že prý toho času za starodávna křesťanští katechetové přiváděli neb doprovázeli k pastýřům duchovním osoby z pohanstva nebo židovstva na víru křesťanskou obrácené. V jazyku staroslovanském znamená však slovo прѣводъ neb проводъ tolik co naše přechod, a mohl by se tím dobře rozuměti čas přechodní od velkého čtyrycetidenního postu a k pobožnosti ustanovených svátků velikonočních k době té, kdy opět mohou bývati svatby i jiné světské veselosti. Srbové nazývají tu neděli také *družičalo* t. družičadlo, proto že se toho času panny mezi sebou a mládenci také mezi sebou sdružují, totiž s jistými obřady za sestry a za bratry sebe přijímají. Sestra takto přijatá slove potom *posestrima*, a přijatý bratr *pobratim*. Takový bratrský a sesterský svazek může však býti také mezi mládencem a pannou, a má následek ten, že ti dva spolu v manželství vstoupiti nemohou. Pověstný v podáních jihoslov. jest pobratimský a posestrimský svazek mezi kralevicem Markem a vilou. Jsou stopy, že i u jiných Slovanů, zejména v Rusích a v Čechách, někdy také býval takový obyčej. *aEn.*

Provokace (s lat.) vyzvání, pobídnutí; pak též tolik co apelace, odvolání se, jako v Řím. republice bylo *provocatio ad populum*, odvolání se k lidu proti libovůli konsulů; často též tolik co dráždění, popouzení.

Provolání v. Proklamace.

Provozování, vykonávání vůbec ve smyslu nejrozmanitějším. Nejobvykleji užívá se toho slova o živnostech a v umění. V tomto posledním zna-

mená **p.** zesmyslnění nějaké skladby dramatické neb hudební, zejména pak **p.** hudební rozumí se vždy o skladbě větší, jako jest na př. zpěvohra, oratorium, symfonie, kdežto o skladbách menších užíváme výrazu přednášení; **p.** dramatické slove jinak i představení. *Pna.*

Prowana, v polské heraldice znak: v červeném poli bílý orel bez koruny, na jeho prsou štít na čtvero rozpoltěný: v druhém a čtvrtém žlutý sloup, v prvním a třetím červeném vinná ratolest; nad korunou opět sloup.

Proxenie (řec. z *προ* a *ξένος* cizinec), tolik co pohostinství. V starověkých státech řeckých byl pro každou vzácnější osobu cizí, zvlášť pro každého vyslance zahraničných států zvláštní občan (*προξένος*) vládou jmenován, jemuž bylo pečovati o pohodlí, ošetřování a veškeru bezpečnost cizincovu. Shodovala se tudíž **p.** poněkud s novověkou neporušitelností vyslaneckou a s exterritoriálným jejich právem.

Proxenus a Sudetis Šimon, nar. na počátku XVI. stol. v Č. Budějovicích, odkud jmín byl *Budvicensis*, humanista, vzdělav se na universitě Pražské stal se městským písařem ve svém rodišti. V dospělejším věku touže po vyšším vzdělání vzdal se úřadu a vydal se na cesty do Němec, Francie a Itálie. Ve Frankfurtě n. O. poslouchal učení slavného Jodoka Brandta, ve Vitemberku slovútného Filipa Melanchtona, a vešed s Melchiorem Saurem v důvěrné přátelství, navrátil se do Prahy r. 1556 právě té doby, když Jan Hodějovský z Hodějova, známý mecenáš český, i skutkem i přímluvami učencům se propůjčoval, jim výnosná místa a čestná vyznamenání vymáhal, neb i sám o jich životní potřeby se staral. **P.**, jenž cestami a studiemi svými, jakož i několika spisky, ve Vitemberce vydanými, byl proslul, jest od Hodějovského co nejvřeleji přijat a všemožně podporován; básně jeho latinské vřaděny jsou v sbírku, kterou Hodějovský 1561 v Praze pode jménem: *Farragines poëtarum Bohemicorum* vydal. Mimo básnictví oddal se **P.** též právnictví, historii, mathematice a astronomii, a dosáhnuv hodnosti doktorské stal se profesorem práv na universitě Pražské, později apelačním radou, provázel Ladislava (Staršího) z Lobkovic do Polska, ano nabízen mu i úřad u dvora kr., jehož ale nepřijal. † 7. pros. 1576. Smrt jeho opěvalo několik tehdejších básníků, jako: Thomas Mitis, Bernard Sturmius a j. Mnohé spisy jeho jsou posud v rkp. a neznámy. Tiskem vydal mimo *pranostiky* na léta 1559—1567 několik *básní* v jmenovaných *Farragines: Ducum et regum Bohemiae series usque ad Carol. IV. descripta carmine* (Wittenberg 1556); *Epicedion in morte doctissimi viri M. Sebastiani Aerichalci, prof. in acad. Prag* ve způsobě listu; předmluva k *Pauli Pressii Vocabularium trilingue pro usu scholarum editum; Epistola Jonathae ad Davidem, carmen gratulatorium Henrico Mrazoni* (Wittenberg 1556); *In nuptias Vilhelmi de Rosis etc. epithalamium* (v Praze u Melantricha 1557), a m. j. Jan Bezdružický z Kolovrat praví (v Paprockém) o **P**-ovi: „Bohemia nunquam intellexit, qualem virum in Proxeno habuit.“ *Kl.*

Proyart Liévin Bonaventure, franc. dějepisec, nar. v Arrasu ok. r. 1743, † tamtéž 22. bř. 1808. Vstoupiv do stavu duchovního oddal se vyučování, a co ředitel koleje v Puy zjednal jí zdarnými opravami první místo mezi středními učelištěmi ve Francii, jakož i sám stal se známým některými zajímavými spisy, jako *L' écolier vertueux* (Pař. 1772), který až dosud 30krát vydán byl. Dle zpráv dvou misionářů, bývalých svých spolužáků, redigoval potom *Histoire de Loango, Kakongo et autres royaumes d' Afrique* (Pař. 1776), jakož i sám sepsal několik záslužných děl historických, jako: *Vie du dauphin père de Louis XVI* (Pař. 1777, 2 sv., 11. vyd. 1843); *Vie du dauphin père de Louis XV.* (1778 a 1819, 2 sv.) a *Histoire de Stanislas roi de Pologne* (1782, 2 sv., potom vícekráte). Osvědčiv se při vypuknutí revoluce přívržencem monarchie stal se kanovníkem při kathedrále v Arrasu, byl však záhy přinucen z Francie utéci. Pobyv v Bruselu nalezl potom útulek u knížete Hohenlohe, který jej jmenoval církevním radou. Po uzavření konkordátu vrátil se do Francie a usadil se v St. Germain en Laye. Sotva však vyšla z tiskárny jeho *Histoire de Louis XVI*, byla ihned od policie skonfiskována a **P.** sám v Bicêtre uvězněn (v ún. 1808), pro nebezpečné však onemocnění na přímluvu svých přátel do semináře v Arrasu dopraven. Z ostatních jeho spisů vyjímáme: *Le Modèle des jeunes gens* (Pař. 1789); *Vie de Marie Leszczyńska, reine de France* (Brusel 1794); *La vie et les crimes de Robespierre* (Augsp. 1795); *Louis XVI. et ses vertus aux prises avec la perversité de son siècle* (1805, 5 sv.); všem dostalo se více vydání. Jeho *Oeuvres complètes* vyšly v Pař. 1819 v 17 sv.

Prozřetelnost, přemítání na mysli možných okolností a následků, které činnost naše míti může, k tomu konci, abychom nepříznivým se uhnuli, příznivých pak k svému úmyslu použili. Čím určitěji a úplněji člověk počet těchto okolností a následků předvídati dovede, a čím dokonaleji této nabyté vědomosti k dosažení svého úmyslu používá, tím jest prozřetelnější. Kdo ani k nejobyčejnějším následkům jednání svého, které každému při obyčejné pozornosti připadnouti mohou, zřetele nemá, sluje neprozřetelným. Člověk prozřetelný vyhne se nesnázi mnohé, do níž neprozřetelný sám se uvrhne, snaží se dle možnosti každému vyhověti, a požívá lásky, o niž se neprozřetelný připraví; bývá v počínání svém šťastnější, ještě neprozřetelný se zdarem často se mine. — **P**-í boží jmenujeme onu činnost bytosti nejvyšší, která všecky věci bez rozdílu zachovává a k jistému od věčnosti již ustanovenému (blahému) cíli řídí. **P.** boží vztahuje se sice na všecky věci v stejné míře. Jsoutě však bytosti, a to bytosti vyšší a čistší blaženosti schopnější, které můžeme nad jiné za zvláštní předmět **p.** boží považovati, a to v tím větší míře, čím bedlivěji samy se určení svého dodělávají. Dle učení katol. pečuje ze všech věcí na zemi a z nesčíslného množství věcí kromě země **p.** boží zvláště o člověka (*Luk.* 12, 22., *Žalm* 90, 11. 12.), jejž Bůh učinil malo menšího andělů, a jemuž podrobil všecky věci, tak aby panoval nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nad všelikým živočichem hýbajícím se na zemi. Činnost tato připisuje se hlavně první osobě v Trojici, Otci, avšak tak že i ostatní dvě osoby v ní se zúčastňují, zvláště ale druhá, o níž zjevení praví, že skrze ni učiněny jsou všecky věci. Bez vůle boží nestane se ovšem na světě nic, ani to nejmenší; než nemá vše, co ve světě se udá, stejným způsobem základ svůj v Bohu, nýbrž některé události můžeme připisovati **p**-i boží přímo, jiné nepřímo. První zakládají se v samojediné činnosti boží; druhé též v činnosti jiných stvořených věcí, obzvláště lidí. Onyno nemohou býti jinaké než dobré a zcela podle úmyslu a chtění božího, tyto mohou býti i zlé a vůli boží na odpor. Ale i o těchto lze v jistém smyslu tvrditi, že mají základ svůj v Bohu, ač jsou způsobeny činností lidskou; avšak nepřímo, pokud totiž Bůh lidem i života i sil k projevení samovolné činnosti popřál a vykonání zlého nezabránil; nezabránil pak proto, že řízením **p**-i

jeho i to zlé, co lidé učiní, z velké části k všeobecnému blahu napomáhati musí. Z toho ovšem hřešící člověk zásluhy nemá, nýbrž Bůh slávu svou množí. **P.** boží, předvídajíc od věčnosti veškerou činnost rozumových bytostí svých, již také od věčnosti vše tak zřídila, aby úmysl její v dosažení cíle, totiž nejvyššího stupně všeobecné blaženosti maten nebyl, a co ona takto zříditi za dobré uznala, bylo také nejvýš dobré (I. *Mojž.* 1, 31.). Cit pak, který **p.** boží na zřeteli má, jest: aby každý, kdo má oči k vidění z pořádku který všudy panuje, ze způsobu, jak jedno v druhé sáhá, jedno druhému napomáhá, nic na darmo se neděje a i nepravost k provedení úmyslů a záměrů jejích sloužiti musí, viděl a poznal moudrost, dobrotu, moc a slávu boží.

Prozymité (řec.) nazýváni jsou od záp. katolíků křesťané východní řec. vyznání, poněvadž při mši sv. užívají hostie čili chleba kvašeného. V. Azymité.

Prs *(mamma)* jest ústrojí sudé neb podvojné, na hrudi umístěné, obyčejně k částem pohlavním přičítané, jehož hlavní podstatou jest žláza mléčná (*glandula lactifera*). **P**-y vřaděny bývají v anatomii k ústrojím pohlavním, protože fysiologicky úzce spojeny jsou s vývinem plodu v životě mateřském obsaženého, jemuž po porodu poskytovati mají první potravu. Za tímto fysiologickým účelem jsou také **p**-y mužské méně vyvinuty, téměř zakrnělé; i **p.** ženský dospěje k znamenitému rozvinu teprv v době dosažené dospělosti. V této době jsou **p**-y ženské podoby polokoulovité, někdy i kuželovité; mezi oběma **p**-y jest obdélná, nahoře a dole širší a zploštěnější, ve prostřed užší a prohlubenější úžlabina, ňádra (*sinus*) zvaná. **P.** spočívá na velkém svalu hrudním, k němuž připevněn jest řídkou buničinou; někdy přesahuje **p.** dolejší okraj jmenovaného svalu. Je-li **p.** dostatečně vyvinut, zaujímá místo ve směru kolmém od třetího žebra až k sedmému, ve směru příčném od kosti hrudní až k přednímu okraji podpaží. Na přední, více neb méně sklenutě vyčnívající ploše **p**-u jest válcovitý neb kuželovitý, téměř čepovitý výběžek, bradavička (*mamilla*). Bradavička není ve středu **p**-u, nýbrž poněkud níže a více dovnitř. Povrch její jest vždy jako rýhovaný, hrbolovitý, k malině poněkud podobný; vrchol jest zaokrouhlený. Vůkol bradavičky jest s palec široký, od ostatní kůže zřejmě se lišící, soustředně velmi mělce rýhovaný kruh, okolek (*areola*) zvaný. Okolek i bradavička jsou vždy temnější barvy, tato — vyjma vrchol, jenž jest nezbarvený — tmavě červenavé, onen tmavě hnědé; po čas těhotenství zatemňují se tyto barvy stále. Bradavička jest rozličné délky, obyčejně vyčnívá, někdy ale jest i do kůže vtažena. Místo její jest u muže mezi 4. a 5. žebrem, u ženy o něco níže, zřídka na obou stranách v stejné výši. — Složen jest **p.** ze žlázy mléčné, z hojného tuku a z kůže povšechné. Žláza mléčná jest ploská, podoby celkem vejčité, uprostřed s palec tlustá, na zadní ploše poněkud prohloubená, na přední rozličně hrbolovitá, s rozmanitými výběžky tukem spojenými. Pokud nevyměšuje mléko, jest téměř beztvarná, a málo se liší u obou pohlaví, jen že žláza dospělé ženy jest vždy větší než žláza mužská. Teprv začetím vyměšování přemění se její vnitřní úprava; žláza stane se patrně hroznovitou, sestávajíc z 12—20 pojivem vespolek sloučených laloků, z nichž každý opět z menších laločků a tyto z malých zrnek neb buněk složeny jsou. Z těchto laločků vybíhají rourky, znenáhla splývající v jediný průchod neb mlékovod pro každý větší lalok, tak že takových průchodů jest taktéž 12—20. Tyto mlékovody (*ductus lactiferi*) sbíhají se k bradavičce, na jejímž vrcholi malým otvorem každý zvlášť pro sebe ústí. Průměr mlékovodů obnáší 1—2 čárky, každý otvor na bradavičce pouze as $\frac{1}{4}$ čárky. Před vstoupením v bradavičku každý mlékovod se rozšíří, tak že na tom místě průměr jeho obnáší 2—3 čárky; v bradavičce ale má již opět svou předešlou šířku. Kůže na **p**-ech jest mnohem útlejší než v okolí jejich, a sice tím útlejší, čím blíže k bradavičce a jejímu okolku. Pod kůží jest hojná vrstva tuku, mohútnosti někdy i přes palec; pod bradavkou a okolkem není tuku. Pod kůží probíhají četná vlákna svalová, siťovitě proplétaná, blíže k bradavce hojněji nakupená; skrze jejich oka procházejí mlékovody. Vlákna ta podporují pohyb mléka. *Mr.*

Prsa (*pectus*), tolik co hruď (v. t.)

Prskavec, *Brachinus*, *Bombandierkäfer*, rod brouků z podřádu Pětičlených (*Pentamera*), z čeledi Rychlonohých *(Carabicina)*, má krovky zkrácené; nejznámější jest *Brachinus crepitans*, rudý s černými krovkami, $3\frac{1}{2}'''$ dlouhý. V nebezpečí vypouští řití ostrou, smrdutou šťávu s malým výbuchem.

Prskavka v. Raketa.

Prskoun 1) v. Raketa. — **2) P.** *(Chelmon rostratus)*, ryba z řádu ostroploutvých (*Acanthopterigii*) podoby oválné, asi 6" dlouhá, žlutavě stříbrolesklá. Žije na březích ostrova Javy a v ústí jeho řek, a jest tím památná, že svou potravu, rozličný hmyz, proudem vody ze špičaté huby s rostlin vodních a s rostlin po březích sestřikuje. Z té příčiny chovají se pro zábavu v malých zahradních rybnících, zvlášť v Japanu.

Prst (*digitus*) jest nejkrajnější zakončení ruky a nohy. Počet **p**-ů dle rozličných tříd a řádů zvířectva jest rozličný, tak že s části slouží k určování jednotlivých čeledí, při čemž i zřetel brán bývá k vespolnému postaveví **p**-ů. Tak rozeznává zoologie v ssavectvu jednokopytníky, dvoupaznehtníky a mnohokopytníky, v ptactvu pak činí šplhavci zvláštní čeleď, majíce dva **p**-y nazad obrácené. Člověk má pět **p**-ů na každé ruce a noze. Mimo délku **p**-ů rozeznává se ruka od nohy hlavně postavením palce, prvního totiž **p**-u ruky, který při ohybu opačný směr má **p**-ů ostatních, čímž uchopení a držení předmětů možným se stává. **P**-y na ruce, jakkoli nesouměrny býti se zdají, přece v součinnosti své jeví nejdokonalejší sklad a vespolnou harmonii. Podstatou každého **p**-u jest kost, složená ze tří členů, vyjma palec, jenž má pouze dva členy. Členy tyto jsou v první řadě nejdelší a nejsilnější, v řadě třetí nejkratší a nejútlejší; největší rozměry v tomto ohledu má **p.** prostřední, nejmenší malík. Palec liší se tím, že délka prvního členu jeho nedosahuje ani délky téhož členu u malíku, člen jeho konečný pak v každém ohledu překoná třetí členy **p**-ů ostatních. Řada první členů **p**-ních vkloubena jest s dolejšími konci kostí záprstních tak, že pohyb jen kladkovitě možný jest, totiž sklonění a zpřímení; týmž způsobem utvořen jest i kloub mezi první a druhou, pak mezi druhou a třetí řadou (u palce druhé řady není). Třetí řada ukončena jest podkovovitě s drsným okrajem, opatřena pak jest na straně hřbetní nad koží nehtem (v. t.). K pohybování **p**-ů slouží hojnost svalů, uložených v předramení a v záprstí, tak že na **p**-ech samých není masitých částí; k jednotlivým členům dobíhají pouze šlachy. Palec a malík mají mimo společné také své zvláštní svaly, pročež i pohyby jejich jsou nejrozmanitější; tři **p**-y ostatní mají svaly společné; avšak cvikem i těchto **p**-ů pohyblivost tak se zdokonalí, že svraštěním jen jisté části příslušného svalu každý **p.** zvláštní pohyb vykonati může, což zřejmě pozorovati lze u větší části

hudebníků. Obyčejná jména **p**-ů jsou: palec (*pollex*), ukazováček (*digitus demonstratorius, index, salutaris*), prostřední (*digitus medius, impudicus*), prstenník (*d. annularis*), a malík (*d. minimus, auricularis*). První tři **p**-y nazývají se přísežnými, protože při skládání přísahy od katolíků bývají pozdviženy. Na vnitřní straně konečných členů **p**-ů jest vlastní sídlo čidla hmatu v nejútlejší jeho citlivosti. — **P**-y na noze mají celkem totéž složení jako u ruky, jenom že **p**. první není postaven naproti ostatním, pročež mu jméno palce vlastně nepřísluší. **P**. tento jest ze všech nejdelší, ačkoli má jen dva členy; ostatním **p**-ům, jejichž nejkratší člen jest druhý, délky až k pátému ustavičně ubývá. *Mr.*

Prsť, lat. *humus*, polsky *czarnoziem*, jest nejhořejší vrstva kůry zemské, vznikající světráním hornin a přimíšením částek rostlinných a živočišných, a proto jest na rozličných místech povahy a vlastností velmi rozdílných. Zbytky hnijících těles ústrojných smísily se s rozmělněnými horninami, sdělujíce jim spolu barvu nejvíce tmavou, mnohdy docela černou, jakož i vlastnost tu, že porovatá jsouc vlhkost ze vzduchu do sebe ssaje a vydatně k zrůstu rostlin přispívá. **P**. tvoří se neustále ze zbytků orgánických na povrchu země a jest hlavní příčinou její úrodnosti. Dle toho, jak v **p**-i původní hornina převládá, zove se **p**. písčitou, hlinitou, vápnitou. V půdě lesní nachází se do jisté hloubky všude **p**.; v pralesích amerických, rukou lidskou posavad nedotknutých, kde celá pokolení rostlin na sobě uhnila, utvořily se silné vrstvy **p**-i, po mnohu set čtverečných mil rozšířené. Také náplavy vodní tvoří **p**., zanechávajíce po sobě zbytky látek orgánických a svyšujíce půdu. Nejznámější a nejznamenitější je v tom ohledu řeka Nil, pak Ganges, Mississipi, Ohio, Missuri, Marañon, Orinoko, La Plata. Takovým způsobem staly se též úrodnými nižiny Dunaje a Tisy v Uhřích, nižiny Visly v Mazovsku a jiné krajiny. Půda rašelinitá a bahnitá, v níž se vedle zvětralých látek minerálných množství hnijících látek ústrojných nachází, poskytuje odváděním zbytečné vody v krátkém čase nejlepší **p**. Stálým vyživováním rostlin ubývá **p**-i látek ústrojných, což ji činí méně plodnou,; proto nahražují se látky ty mrvením. Jsou však také země, kde jest vrstva **p**-i tak mocná a hnijícími látkami orgánickými tak proniklá, jako na Podolí a v Ukrajině, že co rok nejbujnější rostlinstvo živí, aniž by se kdy vysílila. Na některých místech země schází **p**. docela; kde ku př. jen pouhé kamení vápenité a křemenité půdu pokrývalo, tu scházely též podmínky ke vzniku rostlinstva nevyhnutelné, aneb se vyvíjely v míře tak nepatrné, že se vrstva **p**-i utvořiti nemohla. Tvoření **p**-i padá v geologii do dob nejmladších. — Hl. zplodina rozkladu **p**-i je kyselina uhličitá, snadno ve vodě rozpustná a tedy kořenům rostlinným u veliké míře přístupná. **P**. tudíž lze považovati za hlavní živitelku všeho rostlinstva; než mnozí mají za to, že není **p**. příčinou, nýbrž následkem bujného zrůstu rostlinstva. Tito zakládají svůj náhled na tom, že první utvořivší se kůra na zemi nemohla obsahovati žádných vrstev **p**-i, odkud tedy první rostliny potřebnou potravu čerpaly a ssály? dále že často skály činností sopečnou z vln mořských vyzdvižené v krátké době všelikým rostlinstvem se pokrývají; též i na proudech lávy usazují se ihned všeliké rostliny, jakmile tato na povrchu svém zvětrávati a tyřeti počíná; také na půdě písečné, vší **p**-i prosté, lze les neb lučinu založiti; konečně jest známo, že nopalům, netřesku a jiným rostlinám na půdě nejhubenější dobře se daří, a že lze pomněnky, řeřichu a hyacinty v pouhé čisté vodě velmi snadno pěstovati a k roskvětu přivesti. — Zvláštní druh **p**-i jest **p**. vřesová, jenž se tvoří na vřesovištích z opadaných jehličovitých listů vřesu a již zahradníci pro cizozemské eriky shromažďují. Jiný druh jest ornice (v. t.).

Prstak (bot.) v. Phoenix.

Prsten jest kroužek obyčejně kovový, někdy ale také z kamene, z rohu, želvoviny a jiných látek zhotovený, jenž navlečen na prst slouží buď k pouhé okrase, buď k naznačení nějaké důstojnosti, zvláštní záslužnosti neb důležitějšího společenského poměru. **P**. má buď v celém objemu kruhu stejnou šířku, jako jsou obyčejně **p**-y snubní, buď se rozšiřuje na vrchní straně v menší neb větší plošku, v níž aneb v drahokam zasazený vyryjí se erby, písmena a jiné znaky, tak že pak **p**. slouží za pečetidlo. Způsob nosení p-ů jest původu orientálského. Staří Asyrové a Babylonci nosili **p**-y vesměs; u Peršanů bylo k nošení zlatého **p**-u potřebí zvláštního povolení králova. U Židů byl kov a počet **p**-ů odznakem stavu a bohactví. Obyčejně nosili **p**. pečetní (*chotham*), na němž vyryto bylo jméno vlastníkovo a některá průpověď biblická; takový **p**. zavěšen býval někdy také na prsou. V Egyptě nosili vojínové **p**-y, na nichž vyryt byl nějaký brouk, vyšší kněžstvo zase **p**-em svým znamenalo zvířata k obětem ustanovená, a král jmenoval svého ministra podáním mu **p**-u. V Athénách nosil každý svobodný občan, nebyl-li zcela chud, **p**. pečetní, a sice vždy na čtvrtém prstu. Později sloužil **p**. pouze k okrase a nošeno jich více na jednom prstu. Římští rytíři a senátorové nosili **p**-y železné (*annuli*), **p**. zlatý obdržel pouze vyslanec k státům cizím; brzy ale proměněn železný **p**. ve zlatý, jímž se zdobili rytíři, senátorové a tribunové vojenští, **p**. železný pak zůstal plebejcům. Ještě později býval **p**. odměnou vojínů za zvláštní vyznamenání ve válkách. **P**-ů pečetních taktéž užívali Římané, jakož i u nich způsobem bylo, že ženich nevěstě podal **p**. na znamení manželského slibu. Vojínové karthaginští mívali tolik **p**-ů, kolik tažení polních byli vykonali. V středověku nosilo zvláště rytířstvo **p**-y, jimiž přitiskovány pečeti k listinám do vosku. — Symbolem užšího spojení býval ještě nedávno a bývá **p**. ještě za našich dob v některých zvláštních výkonech obřadních, jako: odevzdání berly a **p**-u biskupům od papeže, čímž se úské jich spojení s církví naznačuje; Benátský dóže házel za čas republiky každý rok na den vstoupení Páně **p** do moře Jaderského, označuje tím nové zasnoubení se republiky s mořem; při jmenování kardinála odevzdá mu papež **p**. se smaragdem. **P**., jejž papež sám nosí, jmenuje se **p**. rybářský. Při sňatku manželském vyměňovány bývají **p**-y mezi ženichem a nevěstou buď při zasnoubení — **p**. snubný, buď při oddavkách — **p**. svatební. Mimo to slouží **p**. za obyčejný dar, jejž velmoži na vyznamenání věnují umělcům, učencům a jiným výtečníkům.

Prstenice, *Gastropacha neustria*, *Ringelmotte*, motýl z čeledi bourců; obecný, žlutý neb hnědý; housenka 2″ dlouhá, chlupatá, šedomodrá. Lítá v čci vždy večer a klade vajíčka okolo větviček jako prstýnek. Tak zůstanou vajíčka přes zimu, a v dubnu nebo máji líhnou se housenky, které si dohromady hnízdo dělají a prší-li, do něho zalézají; v čci se líhne motýl. Ovocním a jiným lupenatým stromům škodí housenka velice.

Průba (z něm. *Probe*), výraz užívaný nejvíce v kovovědě, jest zkouška, jenž má za účel určiti, mnoho-li čistého kovu ruda v sobě drží, neb mnoho-li jednotlivých kovů slitina obsahuje. **P**. sluje též ta ruda neb výrobek hutní, který se k průbování vezme.

Průbíř, úředník průbující rudy, hutní výrobky, mince neb jiné slitiny. V zemích, kde obchod v drahých kovech jest čilý, jsou též civilní **p**-i, majíce od vlády povolení k tomu; každý kus neb půl drahého kovu má pak na povrchu vtlačenou známku **p**-e a čísly vyznamenanou jakost kovu, jak byla průbou nalezena; není-li kupec takového průbovaného kusu s udanou jakostí spokojen, může novou zkoušku u vládních, ujišťujících úřadů průbířských, aneb konečně u úřadu mincovního žádati. *M.*

Průbířská váha sluje váha a závaží užívané v průbírnách, které se řídí dle váhy zemské, zvl. ale dle váhy mincovní. Co jednice **p**-ké váhy byl dříve u nás (v některých státech Německa dosaváde) užíván pro rudy **p**-ký centnýř a pro drahé kovy hřivna (ve velmi zmenšené velikosti), která se dělí při zlatě na 24 karatů po 12 zrnech, při vážení stříbra ale na 16 lotů po 18 zrnech, v obou pádech tedy stejně na 288 zrn; též jest hřivna někde na soustavě desitinné založena. V Anglicku mají za **p**-kou váhu neb jednici tak zvanou libru Troyskou, která se rozděluje při zlatě též na 24 karatů ale po 4 zrnech, a při stříbře na 12 uncií po 20 pennyweights. V novějším čase ale se udává skoro všeobecně jakost zrna v tisícinách, za jednici slouží franc. gram, a v rakousko-německé mincovní jednotě též $^{1}/_{2}$ gr. s desitinným rozdělením. Závaží **p**-ké jest obyčejně stříbrné, aneb jen mosazné, ale proti okysličení pozlacené. *M.*

Průbířství jest nauka o průbování nerostů, rud neb výrobků hutních a slitin kovů, také dokimatie nazvána. Tato věda jest velmi stará, snad tak jako dolování vůbec (v Čechách vyšly již v středověku knížky průbířské, dílem posud zachované), ona zavdala i podnět k vyvinutí se analytické lučby (v. Analyse), která ale více vědeckým účelům slouží, kdežto **p**. technickým a průmyslovým. Analyse nehledí k dosažení vědecké pravdy k potřebnému času a drahým prostředkům, **p**. ale, sloužíc denním potřebám obchodu a průmyslu, musí hledět velký náklad času a prostředků obejít, a musí těmto ohledům i někdy zvláštní jemnou dokonalost obětovati. Spůsob průbování jest dle rozmanitých kovů rozdílný, ale všechny tyto pochody mají do sebe mnoho podoby, a dějí se buď na sucho t. j. pomocí ohně (dmuchavkou aneb v pícce průbířské), anebo na mokro t. j. pomocí kyselin skoumacích neb jiných tekutin. Nejdůležitější jest průba na rudy drahých kovů zlata a stříbra, a na jejich slitiny. Průbování stříbro- a zlatonosných rud se děje obyčejně tímto spůsobem: Určitá váha (1 průb. centnýř) rudy rozemleté na prášek se asi s 8 díly čistého zrněného olova a něco bledny smíchá, pak na průbířské střepině neb v tyglíku do roztopené pícky postaví a struskovati nechá, až všechno stříbro i zlato se v přisazené olovo na král sežene; konečně se na kapelce (mističce z popele) odehnáním olova a jiných snad ještě kovů zlato a stříbro očisťuje, poněvadž se všechny jiné kovy, kromě drahých, okysličují a v kapelku se vtáhnou. Průbování mincí a slitin drahých kovů se může díti na více spůsobů. Nejprvnější ale velmi nedokonalý spůsob byl ten, že se upilovaný kousek slitiny na oheň dal, při čemž se po nějakém čase pozorovalo, jak silně (tmavě) se okysličí. Jest na bíledni, že se tím tmavěji okysličí, čím více přísady (mědi a j.) obsahuje, a tedy dle toho možno při velké zkušenosti jaksi na jeho jakost souditi. Též velmi starý ale dosaváde užívaný spůsob zkoušení slitin stříbra a zlata jest průba na zlatnickém kameně, poněvadž usnadňuje rychlé a pohodlné posouzení, aniž by tvar ke zkoušení určeného předmětu rušen byl. Tento průbířský kámen (v. t.) jest černý čedič aneb buližník, dříve též kámen lydský nazývaný. Předmětem jejž zkoušíme natře se čára na tento kámen a pod ní k porovnání stejná pruha tak zvanou zkoušecí jehlou, t. j. proutkem podobné slitiny a již známé jakosti; je-li věc stříbrná, rozhodne její jakost barva pruhy více neb méně bílá; při zlatých věcech ale musí se pruha přetáhnouti slabou kyselinou královskou, a dle změny touto spůsobenou rozezná se a udá jakost slitiny. Těchto jehel musí míti průbíř více, v rozdílných poměrech drahých kovů k přísadám; ostatně však vždy tento spůsob jest nedokonalý a nespolehlivý. Průba cestou suchou sluje zkouška v průbířské pícce pomocí ohně; pilně odvážený kousek slitiny se roztaje s olovem průbným na kapelce z popele; okysličením se všechny přísady do kapelky vtáhnou a dílem i co kysličníky prchnou, a konečně zbude lesknoucí se zrno čistého drahého kovu, které se zase odváží; odtáhnutím této poslední váhy od prvnější se určí množství přísady. Je-li ve smíšenině kromě stříbra též zlato, tedy jest toto také v zrně; k určení obou těchto kovů se zrno rozpleští a v kyselině dusičné rozpustí, při čemž zlato co hnědý prášek padne, který se vysuší a odváží; z váhy původní, pak z váhy zrna a padlého zlata jest snadno jakost celého kusu slitiny udati. Nedokonalost i této zkoušky, obzvláště co se stříbra týče, přiměla mnoho lučebníků k přemýšlení o lepším spůsobu, konečně udal Gay-Lussac (v. t.) nový spůsob, kterého se nyní i ve všech mincovnách užívá. Jest to průba cestou mokrou, záležející v tom, že se odvážený kousek ku zkoušení určeného stříbra v kyselině dusičné rozpustí, a pak určitým (titrovaným) roztokem soli kuchyňské sráží; z množství upotřebené soli až k dokončenému sražení udává se jakost stříbra. Toto množství soli neudává se ale váhou, nýbrž mírou roztoku upraveného, tak že tento spůsob jest vlastně analyse pomocí míry; roztok soli se tak upraví, že 100 c. c. tohoto právě 1 gram čistého stříbra srazí. Aby se tato průba s rychlostí v mincovnách žádoucí provésti mohla, jest třeba znáti přibližně jakost slitiny (ku př. mince), což se předběžnou průbou na kameně neb v průb. pícce, jak svrchu řečeno, státi může, pak se odváží tolik této slitiny, co by se asi 1 gramu čistého stř. vyrovnalo, a k rozpuštěné této slitině v láhvici se přidá hned 100 c. c. ($^{1}/_{10}$ titru) titrovaného roztoku solního; když se stříbro srazí, zkoumá se tím samým solným roztokem, však pro větší dokonalost na $^{1}/_{10}$ rozředěným, zdali se ještě stříbro v přebytku roztoku nachází, a v jakém množství; každý c. c. tohoto rozředěného roztoku, který ještě stříbro sráží, srovnává se s $^{1}/_{1000}$ jakosti zrna, o kterou slitina více stříbra drží, než se s počátku po předběžné zkoušce předpokládalo. V případech kde se má určiti jakost slitiny, jejížto tvar se zničiti nesmí, ku př. medalie neb mince, užívá se někdy spůsobu průby dle potažné váhy — zkouška hydrostatická. Může se však této zkoušky jen pro ražené kovy a jen pro takové směsice užiti, které jen ze dvou kovů sestávají. *M.*

Průbířský kámen, také lydský kámen (*Probierstein*), jest černá křemelová břidlice (buližník), jíž se používá ke zkoušení zlata nebo stříbra, mnoho-li má přimíšených kovů jiných (t. stříbra neb mědi). K tomu účeli zhotoví se ke zkoušení zlata řada zlatých drátů, z nichž každý má určitý příměšek stříbra, a ke zkoušení stříbra řada stříbrných drátů, z nichž každý má určitý příměšek

mědi. Se zlatem neb stříbrem, které se zkoušeti má, udělá se na černém průbiřském kamenu čára, a pak vedle toho čára se zlatým nebo stříbrným drátem, až barvy obou čar souhlasí, načež se soudí, že zlato nebo stříbro má zrovna tolik příměšku, jako drát, s jehož čárou souhlasí. Srov. Průbiřství. *Ki.*

Průčelí v. Façada. — **P.** pevnosti v. Front.

Prudent [prüdãn] Émile, franc. pianista a skladatel, nar. v Angoulému 3. dub. 1817, † v Paříži 15. kv. 1863. Vzdělav se na konservatoři hudby v Paříži nabyl záhy slavného jména pro svou výtečnou hru na pianě; avšak sláva jeho ještě více vzrostla, když r. 1842 vydal svou *Fantasie sur Lucie*, které přes 100.000 výtisků se rozprodalo, po čemž zván byl **P.** ku koncertům na rozličné dvory panovníků evropských. Rovněž i další jeho skladby pro piano těšily se znamenitému úspěchu.

Prudentius 1) Aurelius Clemens, nar. v Hispanii asi roku 348 po Kr. Zprvu věnoval se právnictví a zastával úřady veřejné. V 57. roce věku svého šel do kláštera a zaměstnával se tam duchovními studiemi a básněním. Básně **P**-iovy pocházejí naskrze z pozdější doby života jeho a jsou nejznamenitějším plodem poesie křesťanské oněch věkův. Sem náleží *liber Cathemerinon* (sbírka písní na každý den), *liber Peristephanon* (oslava mučedníkův křesťanských), *Apotheosis Christi Hamartigenia, Psychomachia* (boj ctností a neřestí v lidech), *l. II. contra Symmachum*, jež čelí proti opětnému uvedení obřadův a obyčejův pohanských. Spisy **P**-iovy vydány jsou v novější době od Theod. Obbaria v Tubinkách 1845, a od Dressela v Lip. 1860. *Rs.* — **2) P.** sv., biskup Troyeský (od 846), nar. ve Španělích z rodiny Galindon, † v Troyese 6. dub. 861.

Prudhomme [prydom] Louis Marie, franc. spisov., nar. v Lyonu 1752, † v Paříži 20. dubna 1830. Před vypuknutím revoluce byl knihařem v Paříži, kdež uveřejňoval pobuřující pamflety, pro které však stíhán a několikrát zatknut byl. Jeho *Litanies du tiers état* a *Avis aux gens de livrée sur leur droit politiques* byly prodávány po stu tisících exemplářích na ulicích Pařížských. Na počátku r. 1789 uveřejnil s Laurentem de Meziéres *Resumé des cahiers et doléances des bailliages pour les députés des trois ordres aux états géneraux* (3 sv.), dílo tak pobuřující, že ač jiné svobodomyslné spisy bez překážky vydávány byly, toto od policie skonfiskováno bylo. Dva dni před vzetím Bastily vydal první číslo svého žurnálu *Les revolutions de Paris*, který brzy nesmírného vlivu na běh událostí nabyl. Roku 1790 oznámil nový spis *Crimes de reines de France jusqu à la reine actuelle inclusivement*, který však teprv za hrůzovlády 1793 vyjíti mohl. Byv touž dobou uvězněn jen s tíží dosáhl opět svobody, načež i s rodinou z Paříže se vzdálil. Navrátiv se tam po pádu Robespierreovu jal se psáti četná díla o revoluci francouzské, kterých však pro jednostrannost nutno jen s největší opatrností užiti. Roku 1799 stal se jedním z ředitelů Pařížských nemocnic, později zařídil si kněhtiskárnu. Za císařství byl jeho chvalořečníkem; když padlo, neustal na ně hanu kydati. Z ostatních jeho spisů uvádíme: *Géographie de la république française* (1795, 2 sv.); *Histoire général et impartial des erreurs, des fautes et des crimes commis pendant la révolution Française* (1796—97, 6 sv.), kterouž přepracoval v *Histoire impartiale des révolutions de France* (1824—25, 17 sv.); *Dictionnaire universel, géographique, statistique, historique et politique de la France* (1804, 5 sv.); *L'Enfer des hommes d'état et le purgatoire des peuples* (1815); *Chronique des événements politiques, civils, etc., de tous les peuples jusqu'en 1822* (1822, 6 sv.); *Répertoire universel des femmes célèbres* (1826—27, 4 sv.) společně s jinými.

Prudhommes [prydóm], franc., nazývají se ve Francii znalcové čili smírčí soudcové, zejména při fabrických soudech (v. t.).

Prud'hon [prydõn] Pierre Paul, franc. malíř, nar. v Cluny (v Burgundii) r. 1758, † v Paříži r. 1823. Umění svému se učil s počátku v Dijoně u Fr. Devosgesa, později v Paříži, a obdržev tu r. 1782 cenu v Římě, kdež zůstal až do r. 1789. Vrátiv se razil sobě cestu obrazem, představujícím *Spravedlnost a božský soud, stíhajíce přečin*, načež obdržel řád čestné legie a stal se údem Institutu a učitelem v kreslení císařové Marie Louise. Jeho malby vynikají obzvláštní spanilostí a znamenitým účinkem světla. K nejzdařilejším z nich náležejí: *Psyche, Zefiry unešená*; podobizna krále Římského; *Venuše a Adonis*. *Mü.*

Prudnice, něm. *Neustadt*, krajské město v Pruském Slezsku ve vládním okresu Opolském na ř. t. jména nedaleko hranic rak. s 8463 ob. (bez 410 mužů posádky). — Kraj **P**-cký má na 14·5 □ m. 73.640 ob. polských.

Průduchy (*Canäle*) slovou ve zdech vynechaná prázdná místa k volnému procházení vzduchu, na př. při topení vzduchem, v hořejších částech oken u obydlí, v chlévích, v konírnách atd. *Ša.*

Průdušnice (*trachea*) jest chruplavkovito blánitá trubice, která počínajíc pod chřtánem téměř kolmo na přední části hrdla sestupuje do hrudi, sloužíc průchodu vzduchu k plícím a z nich. Délka její od pátého obratle šíjového až k třetímu hřbetnímu obnáší as $4\frac{1}{2}$ palce, průměr as 1 palec. Naproti posléze jmenovanému obratli rozdělí se na dvě slabší větve, průdušky (*branchus dexter et sinister*) zvané, kteréž rozcházejíce se pod tupým úhlem dále se rozvětvují v obou křídlech plic. **P.** spočívá v celém svém průběhu na jícnu, k němuž dosti těsně jest připojena, kterýž ale na levo za ní poněkud vyčnívá. Složena jest **p.** z 16—20 neúplných chruplavkovitých prstenů, kteréž vzadu jsou otevřeny, tak že **p.** není úplně válcovitá, nýbrž na zadní stěně sploštěná; prsteny vespolek souvisí pevnou vláknitou blanou, kteráž i mezeru jejich na zadní stěně vyplňuje. Výška jednotlivých prstenů obnáší $1\frac{1}{2}$—2, tloušťka $\frac{1}{2}$ čárky; nejhořejší prsten bývá mnohem větší. Vnitřní blána **p.** jest sliznice, přicházející přímo ze chřtánu a přecházející dole v průdušky. Na hořejší části **p.** a po obou stranách jejích spočívá brzlík (v. t.). *Mr.*

Průhled v. Diopter.

Průhlednost čili průzornost nerostů jest vlastnost nekovových druhů jejich, propouštěti světlo ve větší nebo menší míře. Často se jeví u téhož druhu v rozličných jeho odrůdách všechny stupně **p**-i a průsvitavosti od zcela čirého až do neprůhledného stupně, jako u křemene, vápence, diamantu atd. Kovy a nerosty lesku kovového jsou neprůhledné; však v nejtenčích lupenech jsou i kovy průsvitavé, tak jest na př. zlato v tenkých plíšcích v průsvitavém světle zelené, stříbro modravé, a také bubliny rtuti jsou průsvitavé. *Ki.* Dle stupně průzornosti jsou nerosty buď úplně průhledné čili čiré, lze-li předměty, na něž se skrz nerosty díváme, dokonale i v podrobnostech viděti; poloprůhledné, lze-li předmět ještě poznati, ale nelze-li ani obrys jeho ani podrobnosti dobře viděti; prosvitavé, nelze-li předmět za nerostem se nacházející již více poznat, nýbrž pouze světlo a tmu; na hranách prosvitavé, může-li

světlo jen na hranách neb toliko tenkými deskami proniknouti; a neprůhledné, nepropouštějí-li norosty docela žádného světla.

Průhonice na Botíči, ves v kraji Pražském a okr. Říčanském, asi 500 ob., filialní kostel Narození p. Marie, zámek. — **P.** náležely s poč. XIV. stol. držitelům píšícím se odtud z **P**-c, počátkem XVI. stol. dostalo se panství Žápským ze Žáp, s nichž se zejmena uvádí r. 1589 Sigmund Ž. ze Ž.; později držel statek Adam Hannibal z Eckersdorfu a děti po něm zůstalé, které prodaly jej r. 1629 Magdaleně Puchmannové; od té přešel 1636 na Antonína Binago, 1657 na Ondřeje Borovanského z Borovan, 1670 na jesuitskou kolej v Praze, kteráž jej prodala 1686 Janu Dětřichovi z Rumerskirchen a dědic tohoto 1712 hr. Karolině Eleonoře z Trautmannsdorfu, tato 1718 hr. Vojtěchu Maximilianu Desfourovi na Montě a Athienville, ten pak 1749 Oktavianu Piccolominimu z Aragonu. Dcerou Piccolominiho dostaly se **P.** zase Desfourům, kteří zboží své zadlužili tak, že **P.** koupeny veřejnou dražbou roku 1793 od jiné větve Desfourův, která je však již r. 1797 zase prodala hr. Adamu Dohalskému z Dohalic a ten r. 1800 hr. Janu z Nostic-Rieneku. po němž nastoupil v držení jich Albert hr. Nostic.

Průhryz (*perforatio*) nazývá se chorobné prohlodání blánité stěny některé dutiny vředem; tak na př. dosti často se udává v žaludku neb v některé části střeva. Avšak i stěny kostěné, jako jest na př. lebka, prohryže konečně vřed, když hnisání déle trvá, tak že i kost sžírajícímu účinku jeho propadá. *Mr.*

Průchod, vůbec těsná neb úzká cesta, již něco s jedné strany na druhou proniká. Stěny **p**-u mohou býti buď pevné a tvrdé, buď blánité, pružné a poddajné. — **P**-y v naukách přírodnických slovou užší neb širší, kratší neb delší chodby čili kanály, obyčejně válcovité, někdy ale také hranolovité, jimiž buď tekutiny za svým povoláním protékají, buď zvláštní válcovitá ústrojí, jako jsou cévy, nervy a pod., z dutiny jedné v druhou pronikají. Tak v botanice slovou **p**-y mezibuněčné malé, obyčejně třístěnné mezery mezi buňkami rostlinnými, které povstávají, když 3 neb více buněk v hranách dokonale se nestýká. — **P**-y pryskyřičné jsou malé kanály mezi buňkami přede vším stromů sosnovitých, pak též jiných stromů a keřů, jimiž se pryskyřice vypocuje a na povrch vytéká. — **P**-y vzdušné jsou u mnohých zvlášť vodních rostlin malé, někdy však dosti rozšířené a dlouhé dirky vzduchem naplněné, které jdou po délce skrz celou lodyhu neb peň; na průřezu rákosu španělského lze je snadno pouhým okem viděti. *r.* — V anatomii dostává se obyčejně **p**-ům, jimiž tekutiny a rozličné moky protékají, zvláštních jmen, jako močovody, slinovody, žlučovody atd.; **p**-y nazývají se pouze úzké cesty, jimiž cévy, nervy a jiná provázkovitá ústrojí se ubírají. Značnější takové **p**-y jsou: **p.** čelistní (*canalis alveolaris inferior*), probíhající po celé téměř délce v čelisti dolejší; **p.** Botallův (*ductus Botalli*) prostředkující v plodě nezrozeném spojení mezi krevnicí dutou a srdcem levým; **p.** hrdelní (*canalis caroticus*), jímž mimo jiné tepna hrdelní k mozku spěchá; **p.** stehenní (*c. cruralis*), jímž žíly a nervy z břicha k stehnu probíhají, a který u pohlaví ženského zavdává příčinu kýle stehenní; **p.** Fallopův (*c. Fallopii*), hlavně v bubínku ucha uložený a k pronikání větve nervu lícního do vnitř čidla sluchu určený; **p.** slabinný neb tříselný (*c. inguinalis*), jímž proniká z břicha k šourku provázec semenný, a který u pohlaví mužského bývá sídlem kýly tříselné; **p.** slzový (*c. lacrymalis*), jímž stojí ve spojení vnitřní koutek oční s dutinou nosní; **p.** zračný (*c. opticus*), jímž proniká nerv zrakový z lebky do dutiny oční, a mn. j. *Mr.* — **P**-y v astronomii, též přechody. Merkur a Venuše, jichž dráhy kolem slunce leží vně dráhy zemské, procházejí při každém oběhu jednou mezi zemí a sluncem (dolejší konjunkce); když čára tažená od země k planetě i prodloužená seče kouli slunečnou, vidíme je tou dobou co malé černé kotoučky na jasném kotouči slunečném, vstupující na východním kraji, probíhající za několik hodin sluncem a vystupující na kraji západním. Tyto **p**-y dějí se v jistých periodách u Merkura asi 10letých, u Venuše více jak 100letých, a vždy po dvou, t. j. několik let po prvém sleduje **p.** druhý; u Merkura po 3 neb 7, u Venuše po 8 létech. **P**-y mohou se díti jen blízko uzlu (v. t.) dráhy zemské s Merkurovou a Venušinou, tedy Merkurovy jen okolo 8. máje a 9. listop., u Venuše jen ok. 5. čna a 6. pros. **P**-y Merkura do konce XIX. stol. budou 1868 (4. listop.); 1878 (6. máje); 1881 (7. listop.); 1891 (9. máje); 1894 (10. list.); **p**-y Venuše 1874 (9. pros.) a 1882 (6. pros.). Poslední dva **p**-y Venuše byly 5. čna 1761 a 3. čna 1769. Bylyť tenkráte pozorovány od velikého počtu hvězdářů ve všech částech země, poněvadž slavný Halley na zač. XVIII. stol. ukázal, že ony podávají nejzevrubnější a nejsnadnější prostředek k určení paralaxy slunce t. j. vzdálenosti jeho od země měřené poloměrem zemské koule. Venuše (jsouc nám bližší nežli slunce) viděná s velmi rozdílných míst zeměkoule ukazuje se nerovně vzdálena ode krajův slunečného kotouče, a tím samým také tu menší, tam větší čas ku proběhnutí slunečného kotouče potřebuje; rozdíl trvání **p**-u může dosahovati do 20 minut, takže chyba v určení jeho třeba na $^1/_4$ minuty spůsobuje teprvé chybu $^1/_{80}$ paralaxy. Vlády evropské vyslaly tehdy expedice do Laponska, Sibiře, Otahaiti atd. **P.** 1761 se nezdařil, lépe onen 1769, ač i při tomto právě jedno z nejdůležitějších pozorování nazmar přišlo podvodem jesuity Hella, ředitele Vídeňské hvězdárny, jenž pozoroval blízko Severního mysu, ale místo čísel skutečně jím pozorovaných jiná jim podvržená uveřejnil. Encke vyčíslil ze všech pozorování rokův 1761 a 1768 paralaxu na 8"57 a vzdálenost slunce od země na 20,682.329 mil. Nověji se okázalo, (pozorováním Marsa i luny) že tato čísla asi o $^1/_{30}$ své hodnoty zvýšena býti musí. Nastávající dva **p**-y Venuše sotva poskytnou zlepšení paralaxy, poněvadž pozorování, kdyby k takovému přispěti měla, musila by se díti na antarktickém kontinentu odkrytém od Jamesa Rossa (1842), k čemuž naděje na ten čas není. *Šfj.* — **P.** v hudbě v Průchodicí.

Průchodicí, průchodní, na př. dům, kterým se z jedné ulice do druhé prochází. — V hudbě slovou **p.** akordy takové, které se mezi dva akordy k jedné a téže harmonii náležející vloží a tudíž postupující a pravidelně pokračující pořadí akordů k místu přivádějí. **P.** akordy nemohou v jistých polohách míti místa, poněvadž by jinak nepravé postupnosti činily. **P.** akordy a **p.** zvuky mohou býti jak v diatonickém tak i v chromatickém pořadí zvukovém. — **P.** přecházky, úchylky, jichž činiti třeba, abychom se k tónině poněkud vzdálené dostali. Na místě nich užívá se také, za příčinou krátkosti, akordů vložených; jsou však více spůsobilé, místa tvrdá ne-li vyvarovati, tedy zajisté umírniti. U modulace z *D* do *Es-dur* můžeme se na př. *C-moll* vyhýbavě dotknouti dříve nežli k *Es-dur* přikročíme, a právě přechody tyto nazýváme napo-

tom p. přecházky. — P. tón neb nota jest, jenž v jednom hlase dva zvuky k téže harmonii náležející spojuje, aniž by sám o sobě k harmonii náležel. Představme sobě trojzvuk na *C* rozložený v jeho faktory, a vložme mezi *c* a *e* zvuk *d*, a mezi *c* a *j* zvuk *f*, tož jmenujeme noty *d* a *f* notami p-mi. V této případnosti nazýváme průchody diatonickými, poněvadž i chromatické zvuky p. možné jsou. Průchody mohou se z jednoho, dvou anebo více zvuků nebo not skládati, jakož však zvuky tyto k harmonii disonují, mají se vždy rozvésti, to jest zvukové ti mají upokojivě a libozvučně zavírati. Čeho se tuto připomíná o jednom hlasu, má platnost pro hlasy dva nebo i pro akordy (v. P. akordy). Než náleží hleděti k tomu, aby se čistá poloha harmonická neporušila, když se zvuky p. uvádějí a zvláště když se ve více hlasech hromadí. *Pna.*

Průchodni, průchodný 1) co někudy prochází, na př. p. obchod, *Transitohandel.* — 2) Kudy něco prochází, na př. p. dům (v. Procházející), p. stroj v. Pasážový stroj.

Prünel nazývá se tenká a jemná látka hedbávná, hustě tkaná; látka téhož jmena s přídavkem havlny a podobně tkaná hojně se nyní zhotovuje, užíváno ji obyčejně bývá na obuv ženskou.

Prüm 1) říčka 9 mil dlouhá v pruském Porýnsku, pramení se na pohoří Eifelském, teče směrem jižním a vlévá se do Sauery pod Echternachem. — **2) P.** krajské město na říčce uvedené ve vládním okresu Trevírském s 2296 ob., někdy slavné, od říše nezavislé opatství benediktinské. R. 1801 bylo město Francii postoupeno a opatství sekularisováno; r. 1815 dostalo se Prusku.

Průjem (*diarrhoea*) jest hojné a často opětované vykalování obsahu střevního, více méně řídkého až tekutého. P. vždy jest jen známkou nemoci, nikdy nemocí samou, pročež i podrobné úkazy jeho liší se dle podstaty choroby jím provázené. Jiný způsob totiž na se béře p., je-li průvodčím porušeného zažívání, katarrhu střevního, nemocí tyfosních, úplavice, cholery atd. Obyčejně pak jeví se v následujících všeobecných úkazech: předchází kručení a svíravé bolení ve střevech, načež brzy následuje několik výkalů v krátkých lhůtách po sobě; každým výkalem vykonaným nastává ulehčení, avšak opakuje-li se scéna tatáž několikráte, nastane žízeň, zima otřásá tělem, horečka se dostaví, kůže povšechná zbledne, hlas ochraptí, dýchání se ztíží, ano i křečovité úkazy v lýtkách a jiných částech se objeví, jsouce následkem rychlého odvozování důležitých součástek z krve. Dle povahy nemoci, která jest p-jmu základem, jsou vykálené látky rozličné. Pošel-li p. z nezažití, jsou výkaly lejnité, označující se obyčejnou barvou a zvláštním specifickým zápachem. Pochází-li p. z chudokrevnosti a vyžilosti, jest výkal vodnatý, jen málo lejnitých částek obsahující. V katarrhu střevním bývají výkaly zprvku rosolovité, jako sklovité, později pak mléčité, talovu se podobající. P. z nemocí žlučných vzešlý vydává výkaly zelenavé, přihnědlé neb zelenožluté. P. krvavý naznačuje hlouběji zasahující chorobu střevní, jako jest úplavice, tyfus, rozšírající vředovitost a podobné. U malých dítek nesmí se zapomenouti, že jest jim řídký výkal přirozený a že tudíž nenastal ještě p., když kálení se 4—5krát za den udá. Tím nebezpečnější ale u novorozenců bývá p., když kálení tyto meze překročí. P. jest obyčejný v každém stáří a při obojím pohlaví stejnou měrou: přece však u některých osob jeví se zvláštní náklonnost k němu. Náchylnost ta zvýší se přečasto poměry místními, zvláště vodou, v některých krajinách větší množství alkalických solí obsahující. Že i povětrnost a panující právě všeobecná povaha nemocí zmírní neb zvýší náchylnost k p-jmu, tomu nasvědčuje každodenní zkušenost. Rozumná zdravospráva (diéta), střídmost, pořádek v jídle a pití, vyhýbání se náhlému ochlazení při rozjitření oběhu krve, přiměřený oděv atd. otupí značně náklonnost k p-jmu. Léčení nemocí, jejichž odznakem jest p., ponecháno budiž lékaři. *Mr.*

Průjezd, místo, kudy se projíždí, též projetí samo.

Průkaz, vůbec tolik co důkaz, obzvláště pak vykázání se něčím, na př. listem věřicím. Srov. Legitimace 1).

Průkop v. Mine.

Průliv, tolik co úžina mořská, vzniklá vespolným se přiblížením břehů dvou zemí, tak že mezi oběma jen úzký pruh vodní cesty zbývá, jíž spojeny jsou dvě rozsáhlé dráhy vodní, totiž dvě moře. P-y připravují plavbě mnohé obtíže, neboť nejen že obyčejně skalisky a mělčinami se vyznamenávají, panují v nich také často mořské proudy, tak že plavba jen v jistém směru možnou jest, ve směru opačném pak jen za větru zvláště příznivého. Délka p-ů jest rozličná; tak jest na př. nejznamenitější p. na světě, *La manche* mezi Francií a Anglií, 75 mil dlouhý (ovšem ne všude stejně úzký, nebo největší jeho šířka obnáší až 35 mil), kdežto p. Gibraltarský mezi Španěly a Afrikou ani 3 míle délky nemá.

Průlom v. Brèche.

Průměr (*diametr*) křivky v rovině jest přímka, veškeré pásmo tetiv rovnoběžných rozpolující. Stojí-li na tetivách těch kolmo, slove hlavním p-em čili osou. P. plochy křivé jest podobně přímka běžící skrze středy celého pásma rovnoběžných rovní průřezných; a jest hlavním p-em č. osou, když na průřezích těch kolmo stojí. — Dva p-ové jedné křivky, z nichž každý rozpoluje tetivy s p-em druhým rovnoběžné, nazývají se spojené č. spřežité; a takž se jmenují tři p-ové, jedné plochy křivé, když každý běží skrze středy všech průřezů s plochou druhých dvou p-ů rovnoběžně vedených. *Ja.* — P. zdánlivý nějakého kulatého tělesa, u př. slunce, měsíce, nazývá se úhel, jejž dvě od konců skutečného p-u k oku v jisté vzdálenosti se nacházejícího pozorovatele tažené přímky spolu tvoří. — P. nazývá se též jistá střední veličina, nabytá výpočtem z více veličin rozličných, větších i menších. Srv. Průměrný.

Průměrný, z více rozličných veličin vyplývající jakási veličina střední. P. počet jest počet, kterým z rozličných dát o tétéž věci arithmetický prostředek nalezti lze. P-ná teplota nějaké země, nějakého místa, p-ná teplota roku, měsíce, dne v nějakém místě jest střední teplota, nalezená výpočtem z rozličných pozorování tím způsobem, že se výsledky všech pozorování udaného času sečtou a součet číslem všech pozorování dělí. P. tlak vzduchu, p-ná výška pohoří, p-ná hloubka moře, p-ná cena obilí, p-ná lidnatost země a jiné p-né veličiny každá dle svého způsobu se určují.

Průmět (*projekce*). Spustí-li se z nějakého bodu *a* v prostoru přímka na určitou rovinu, zove se její pata na této rovině p. neb projekce bodu *a*; spuštěná přímka slove přímka promítající, a rovina, na nížto se promítalo, slove rovina p-ná. Dle toho pak, byla-li promítající přímka na průmětnou rovinu kolmo nebo šikmo vedena, slove vzniklý p. kolmý č. pravoúhelný (*orthogonale Projection*) anebo p. šikmý. Týmž způsobem obdržíme kolmé i šikmé p-y jakékoliv čáry nebo nějakého obrazce, když totiž se všech jejich bodů na p-nou rovinu promítající přímky spustíme a tam jejich stopy určíme. Všechny promítající přímky

jsou při tomto druhu promítání rovnoběžné; jinak jest ale při tak zvané centrální projekci, kde promítající přímky od jednoho bodu vycházejíce na p-né rovině opět stopy zůstavují. Takto vzniklý p. slove p. centrálný č. středový (*polarný*, *Central-* nebo *Polarprojektion*) a jest podstatou rejsování průhlednického č. tak zvané lineární perspektivy (v. t.). Každý p. lze považovati za obraz promítnutého předmětu, a sice takto: Upneme-li své zraky na nějaký předmět hmotný a postavíme průhlednou desku (p-nou nebo obraznou rovinu) mezi týž předmět a oko své, budeme moci jednotlivé zřecí paprsky za promítající přímky považovati a jejich stopy na nadzmíněné desce označiti; náležitým jich spojením obdržíme pak obrys č. p. předmětu, který bude věrným vyobrazením předmětu, jak se nám na něj pohlížejícím tento skutečně ukázal. Že bychom pro ten případ, aby paprsky zřecí za rovnoběžné promítající přímky považovány býti mohly, velmi daleko od předmětu vzdáleny býti museli, rozumí se samo sebou, a odtud přichází, že se může mluviti též o rovnoběžné perspektivě (v. t.), která dle toho jen zvláštním případem perspektivy centrálné jest. Nauka o p-ech, jež velmi rozsáhlého upotřebení má, jmenovitě při zhotovování map, stavitelských a strojnických výkresů atd., činí zvláštní vědu, tak zvané p-né rejsování č. deskriptivu, též zobrazující č. deskriptivní měřictví (v. t. str. 251 a). *Sa.*

Průmysl neb industrie (z lat.) ve smyslu širším jest každé duchem lidským (pře- neb promýšlením) vymáhané rozmnožování hmotného majetku a tím i blahobytu pozemského. Předmětem p-u jest tudíž jakýkoli druh lidské činnosti směřující k zmíněnému účeli, a v tomto smyslu náleží k p-u tak dobře orba, hornictví, lesnictví a pod., jako řemesla, továrnictví neb tak zvaný p. vyšší. Ve smyslu užším jest ale p. takové technické počínání, jímž připravováním a přeměňováním přírodnin cena jejich se zvýšuje. Cena ta roste tím více, čím přeměněné přírodniny stávají se k bezprostřednímu skutečnému upotřebení schopnějšími. V užším tomto smyslu zahrnuje p. pouze řemesla a továrnictví. Bez p-u v širším smyslu nelze se obejíti žádnému národu, neboť tím že žije podmíněna jest již hojná spotřeba věcí hmotných, kteréž by z přírody brzy vyčerpány byly, kdyby postaráno nebylo o jich ustavičnou náhradu. Pospolitým životem národů ve státech vzrůstá však důležitost a nezbytnost p-u i v užším smyslu v té míře, v jaké zmáhá se duševní vývin a množí se tím potřeba požitků. Postupem vývinu národu roste pak i množství jednak předmětů do p-lu spadajících, jednak prostředků a cest k zaopatření jich. Vzrůst p-u jest tudíž nutným výsledkem pokroku národů na dráze vzdělanosti. Aby však p. mohl se vyvinovati stejným krokem s duševním vývinem některého národu, jest potřebí jistých zevních podmínek, bez nichž by p. buď se příliš opozdil buď zcela zanikl. Podmínky takové jsou: přirozená povaha půdy, kteráž v dostatečném množství poskytovala by potřebné suroviny; dostatek hnacích sil přirozených, jako jsou síla vodní, palivo k vyrábění plynu a páry, laciný potah a pod.; jistý stupeň vzdělanosti a tím i zručnosti a dovednosti obyvatelstva; dostatek pracujících rukou a tudíž i zalidněnost krajiny; jistá přiměřená část kapitálu p-u věnovaného; a konečně zajištěný odbyt výrobků i uvnitř i zevně zemi, v kterémž ohledu splavné řeky, železnice, umělé silnice atd. valně podporují p. Dalším hlavním podporovatelem p-u jest obchod; neboť bez obchodního spojení s cizinou byl by každý pro sebe zcela uzavřený stát přinucen, veškery potřeby pro své obyvatelstvo sám vyráběti, čímž nejen výroba značně by se stížila a zdražila, ale často i pro nedostatek surovin alespoň v některém odvětví nemožnou se stala. Této nesnázi vyhovuje obchod, jehož úlohou jest vyrovnati neshody, jakéž p-u vznikají, když některé svrchu položené podmínky nebo více jich tomu neb onomu státu se nedostává. Tím pak vzniká ohledně p-u konkurence (v. t.) mezi státy, jíž cena výrobků průmyslových nestanoví se pouhým vyráběním, nýbrž hlavně vyvozováním výrobků dokonalých, laciných i v poměru k poptávce hojných. Zvítězíť tedy po pravidle v zápasu průmyslovém stát, jenž v území svém zahrnuje v největší dokonalosti všecky podmínky, na nichž závisí rozkvět p-u. Mezi podmínkami těmito sluší položiti povahu půdy na prvním místě, protože jen půda poskytuje suroviny, dle nichž teprv říditi se jest p-u ohledem k jednotlivým odvětvím svého působení; mimo to od povahy půdy závisí i některé jiné svrchu uvedených požadavků ke zdaru p-u, jmenovitě od vývinu rolnictví lehká a laciná výživa pracovnictva, čímž řídí se opět ceny výrobků p-u; závisí od ní i míra i druh přirozených hnacích sil, mezi nimiž nejpřednější jsou voda a palivo. Poměry obyvatelstva jsou taktéž pro p. veledůležité, neboť běře z něho své pracovnictvo, aniž by tím orbě ublíženo býti smělo; zdaří se tedy p. lépe v krajinách hojně zalidněných, zvláště když k hojnosti dělnictva přidruží se jistý stupeň vzdělanosti a přirozené důvtipnosti, což vše na cenu výrobků valně účinkuje. Prostředky dovozu podporují p. tím, že po nich jednak suroviny snáze dováženy, výrobky pak vyváženy býti mohou, což opět znamenitě cenu tovarů mění. Že konečně p. bez kapitálu obejíti se nemůže, nepotřebuje důkazu. Záležíť pak tento kapitál nejen v budovách, nástrojích, náčiních, mašinách, ale i v záloze, kterou vydati sluší za suroviny a za práci, dříve než se výrobky speněží. Jako mezi státy, vzniká s ohledem k vyjmenovaným podmínkám také mezi jednotlivými průmyslníky konkurence. — Větší část průmyslnictva zanáší se vyráběním potřeb denního života, jako jsou pokrm, šat, obydlí, nábytek atd., začež odměňováno jest přebytkem výroby rolnické, hornické, hutnické, lesnické a p. Průměrem jest počet těchto průmyslníků nebo řemeslníků pětkrát větší, nežli počet pracovníků ve veldílnách neb fabrikách. Velmi jest tedy pochybeno, přihlíží-li vláda pouze ku podpoře a k zvelebení tak zvaného vyššího p-u neb továrnictví, nedbajíc rozkvětu neb úpadku p-u menšího. — S ohledem k hospodářství národnímu vznikne otázka, zdali jest rádno, aby stát sám zařídil a vedl průmyslnické závody a tím konkuroval s privátníky. Zkušenost však stvrdila, že takové podnikání nebývá prospěšné, protože stát s váhavým a drahým svým úřednickým ústrojím, pak věčnou a nezbytnou kontrolou obyčejně jen se škodou pracuje. Zdá-li se mu některé odvětví p-u, jehož se soukromníci neujímají, zvlášť důležité a prospěšné, ovšem stát má se odhodlati aby cestu razil, ale ihned ustati od podniku, když jednotliví průmyslníci tétéž práce se zmocnili. Ještě jiná otázka jest, zdali jest výhodno, dopouštět volný dovoz surovin z ciziny, jakož i volný vývoz spracovaného z nich zboží. Věc ta musí se ovšem schváliti, pokud poměry mezinárodní zůstávají příznivé; nesmí se ale zapomenouti, že válkou, clem ochranným, uzavřením pomezí atd. největší nesnáze vzniknouti mohou, a sice tím více, čím náhleji obyčejně takové

obraty se udávají. Tísně takové nesouží pak jenom lid p-em zaměstnaný, nýbrž i ostatní obyvatelstvo, k němuž pak zničený p. se obrací. Vůbec není rádno p. uměle podporovati, ovšem ale pustiti mu svobodu a neobmezovati jej nad potřebu, aby nebyla dušena plodná podnikavost. **P.** takto sám sobě zůstavený a dostatečné svobody požívající prospívati bude zdárně v mezech obecnou potřebou jemu vykázaných, jež překročiti ovšem bylo by nebezpečno, čehož však nelze se tak snadno obávati. Výčitky, které se od obmezených lidí p-u činí, jakoby byl na újmu prvotní výrobě, na zvýšeném pak stupni původem pauperismu, jsou nedůvodné; první jest zhola nepravdivá, neboť při náležité svobodě sama sebou utvoří se přiměřená rovnováha mezi p-em a prvotní výrobou, co se pak týče druhé výčitky, ta padá více na chybný způsob provozování p-u, nežli na p. sám. — Prostředky, jimiž p. valně se podporuje, jsou: průmyslové spolky, průmyslové školy a průmyslové výstavy počasné neb stálé (tak zvaná průmyslová musea), kteréž viz pod čl. Průmyslový.

Průmyslný, plný průmyslu; s průmyslem svou živnost provozující, na př. p. rolník, který nepřestává pouze na vyvozování z půdy surových plodin, nýbrž i ušlechťováním jich cenu jejich a tak i výnos svého hospodářství zvyšuje.

Průmyslový, co se týká průmyslu, jím se obírá nebo k němu se vztahuje. — **P**-vé spolky nazývají se taková společenstva, která sobě vytkla za účel seznati průmyslové poměry své krajiny a dle toho působiti k zvelebování a podporování průmyslu domácího. Účelu toho dosahují p-vé spolky způsobem rozličným, hlavně však zařizováním p-vých škol (v. níže), zakládáním příslušných biblioték, v nichž se chovají nejvíce knihy průmyslníkům prospěšné a jež bývají obyčejně spojeny s čítárnou, pak veřejnými přednáškami, vydáváním p-ch časopisův a t d. Takové spolky se nalézají ve všech zemích, kde jest probudilý duch průmyslný, jako v Britanii, Francii, Německu a t. d. Takový p. spolek jest i **P-vá jednota** čili vlastně jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze (býv. klášter sv. Havla, čís. 539—I). Jest to soukromá společnost s nejvyšším povolením pod besprostřední ochranou J. V. císaře a krále. Úřadující nejvyšší purkrabí (nyní místodržící) jest protektorem jednoty. **P. j.** česká jest nejstarší v Rakousku a náleží vůbec mezi první v Evropě zřízené p. j-ty. Účelem jednoty jest povzbuzení průmyslu a oživení živnostenské činnosti všech větví jejích v království Českém. Prostředky k dosažení těchto účelů, kterýchž jednota dle potřeby používá a jež vztahují se buď k oživení a rozšíření vědy a umění v průmyslném směru anebo k povzbuzení činnosti v řemesle a obchodu, jsou: 1) založení technologické knihovny, spojené s veřejným ústavem vyučovacím a kopírovacím; 2) vystavení jiných věcí k technickému poučování; 3) vydávání a podporování technologických časopisů a děl v zemských jazycích; 4) vyučování kreslení a naučné přednášení živnostníkům; 5) zařizování a podporování cestování v průmyslném směru; 6) zařizování veřejných výstav výrobků živnostenských; 7) cenné úlohy na technické otázky; 8) uznávání výtečných prací v oboru průmyslu; 9) sbírání statistických správ pro řemesla a obchod; 10) jednání se státní správou o předmětech průmyslových. Ústavy, kterými jednota nyní působí, jsou: a) Kancelář s archivem, obsahujícím bohaté prameny k dějinám novějšího průmyslu českého. b) Živnostenská poptavárna (schránka na otázky), jejímž účelem jest, aby zvláště menším živnostníkům poskytla se příležitost, zdarma dodělati se spolehlivé rady v rozličných případech vyrábění neb odbytu se týkajících, na př. kde prodává se ten neb onen material, prospěšný nástroj za levnou cenu a v nejlepší jakosti, jak se jistá práce nejsnadněji vykoná a t. d. Otázky mohou se do poptavárny buď přímo vložiti aneb též poštou zaslati; jméno tazatele nemusí býti udáno. c) Knihovna nově spořádaná, obsahující 6040 děl v 13.580 svazcích a sešitech, mimo 53 zeměpisné, zemězpytné a statistické mapy a tabulky, seřaděna jest dle předmětů v 25 hlavních a 207 pododdělení a chová po knihovně polytechniky Vídeňské nejbohatší sbírku technologických a vůbec průmyslových spisů ze všech veřejných knihoven v Rakousku. Čítárna pro obecenstvo umístěna jest ve dvou síních, a vyjímaje školní prázdniny a velké svátky, po celý rok každému přístupna a sice od 10—12 hod. dopol. a od 4—9 hod. večer ve všední dni, pak od 8—12 hod. dopol. a od 2—5 hod. odpol. v neděli i ve svátek otevřena. Počet čtenářů obnáší nyní ročně 20.000. V čítárně členů vyloženo jest 47 časopisů českých, polských, německých, francouzských a anglických obsahu přírodovědeckého, technologického a národno-hospodářského. d) Kreslírna, škola pro vzorkování a předmětové vyučování (v. Průmyslová škola). Dříve při jednotě zřízených ústavů jako: statistické kanceláře a ústavu kopírovacího toho času není; na místě starší sbírky vzorů a modelů zřízen v nejnovější době nový veledůležitý ústav: e) stálá výstava p-ch výrobků a děl výtvarného umění. Výstavu spravuje pod předsednictvím vrchního ředitele zvláštní komise skládající se z jednatele, pak z představených zastupitelstev p-ých zaměstnání a představených výborů pro p-ou osvětu. Vystaviti se mohou jen vzorné předměty, rozhodnutí přísluší komisi. Členové jednoty mají přednost před jinými vystavovateli; tito zapraví za místo jistý určený příspěvek napřed a na vlastní účet předměty dopraví i odstraní. Komise nakoupí z fondu k tomu cíli povoleného vzorné domácí i cizozemské výrobky a vystaví je. Do výstavy platí každý vstupné. Bez vědomí komise nemá se ničeho prodati; ze stržených peněz připadne 5% k fondu výstavy. Komise nakoupí každé čtvrtletí s ohledem k peněžitým příspěvkům vzorné předměty a slosuje je. Členové jednoty, jež ručí za schodek z výloh výstavních, rozhodují při najímání místnosti, nářadí a určování slušného úředníků výstavních. — Členové jednoty jsou zakládající, přispívající, činní, záslužní a čestní. Zakládající členové jsou ti, kteří ji založili, pak ti, kteří se zavážou k ročnímu příspěvku nejméně 25 zl. 20 kr. r. č. a krom toho k základní majetnosti j-ty 52 zl. 50 kr. r. č. složí. Přisp. čl. platí ročně nejméně 10 zl. 50 kr. r. č. Činní čl. jsou ti, ježto jednota jmenuje a kteří se zavážou práce pro j-tu vykonávati. Zásl. čl. obdrží toto důstojenství co nejvyšší vyznamenání za práce v oboru průmyslu. Čestnými čl. mohou se jmenovati osoby, které zvelebováním průmyslu tak se vyznamenaly, že si j. za čest pokládá, mezi své čl. je přijmouti. Všickni čl. mají svobodný přístup do všech shromáždění, stejné právo k hlasování a činění návrhů. Čl. obdrží diplomy a veškeré tištěné správy o činnosti j-ty zdarma, mají právo z knihovny knihy si vypůjčovati, když náležitou zálohu složili, čítárnu časopisů navštěvovati a v místnostech stálé výstavy (až v život uvedena bude) výrobky své bezplatně vystaviti, a obdrží ku každému slosování vzorných předmětů

výstavy jeden los zdarma. — Správu a řízení j-ty má na starosti vrchní ředitelství, jež záleží z vrchního ředitele, jednatele, čtyř správních radů, představených zastupitelstev průmyslových zaměstnání a představených stálých výborů pro průmyslovou osvětu aneb náměstků jejich. Vrchní ředitel jest představeným jednoty a volí se od všech členů ze středu zakl. čl. j-ty na šest let. Jednatel jest zástupcem vrch. řed. a volí se tak jako správní radové ze středu přisp. čl. na šest let. Čtyři správní radové řídí: písemnictví, vědeckou činnost, pokladnictví a hospodářství. Zastupitelstva průmyslnických zaměstnání jsou: pro hornictví a hutnictví, pro řemeslo, pro továrnictví a pro obchod. Zastupitelstva mají j-tu ustavičně v srozumění s provozujícími průmyslníky a tím v úplné známosti stavu a potřeb průmyslu zachovati. Každé záleží ze znalého zastupitele a jeho tajemníka, které volí ročně čl. ze svého středu. — Stálí výborové pro p-vou osvětu jsou: pro technické strojnictví, pro technické vědy pomocné a průmyslnické vzdělání vůbec, pro výtvarné umění ve všem, co se dotýče živnosti, a pro průmyslnickou statistiku. Mají se starati o vyvinování a rozšíření dokonalých vědomostí a jednotlivých zkušeností ve svých předmětech, zejmena rozpravou v shromážděních týdenních. Každému čl. dává se na vůli, aby k jednomu neb více oborům se přihlásil, pro které jsou výb. pro p-ovou osvětu. Každý výbor volí se výročně ze středu účastníků jeho, kterýž volí pak opět ze svého středu představeného a tajemníka. — Agenti. Pro všeobecný neb zvláštní prospěch j-ty a se zvláštním ohledem na větve průmyslu, které se nacházejí v rozličných krajinách v Čechách, a na čl. j-ty tam přebývající, ustanoví z nich krom Prahy vrch. řed. agenty neb jednatele venkovské, jejichž obor činnosti ustanovuje zvláštní instrukce. — Zkušební komise ku přehlídce účtů na majetek j-ty volí se na šest let od členů j-ty z jejich středu z tří osob a tří náměstků, která si ze svého středu představeného vyvolí. — Shromáždění členův vůbec jsou trojí: týdenní, měsíční a výroční. V týd. shrom. jednotlivých oborů konají se nové volby stálých výborů, rokuje a přednáší se a vystavují se předměty, jenž se týkají oboru. Měsíční shrom. odbývají se některý den každého měsíce, vyjímajíc měsíc březen, ve kterémž jest výroční shromáždění V m. shr. rozhoduje se v příčině základního jmění, pak která pravidla se mají nově uvésti, změniti neb zrušiti, pokud neobsahují změnu správních pravidel j-ty; jmenují se činní čl., volí se zast. prům. zaměstnání a odbývají se přednášky. Předmětem výročního shr. jsou volby vrchního ředitele, jednatele, správních radů a skoumatelů účtů, jmenování záslužných a čestných čl., změna správních pravidel i stanov. — Jmění. Nemovitého jmění j. p. nemá. Movité jmění záleží kromě knihovny, sbírek, nářadí atd. z následující hotovosti (dle výkazu pro r. 1864): Nadace jednoty 10074 zl. 37 kr.; nadace zakladatelů 4232 zl. 43 kr.; nadace k cenám 3438 zl. 37 kr.; nadace k odměnám 378 zl. 45 kr.; nadace české průmyslové školy 14.533 zl. 53 kr.; německé průmyslové školy 3392 zl. 27 kr. Předchozí rozpočet na r. 1865 vykazuje příjmů 11944 zl. a vydajů 11231 zl. — Dějiny. Doba I. Od r. 1829—1844. Činnost j-ty od založení jejího až do změny stanov. Po skončení válek s Napoleonem I. pomýšleno ve všech zemích na prostředky, kterými by kleslý blahobyt opět se povznesl, a věnována proto všeobecná pozornost zvelebení průmyslové činnosti co přednímu zdroji k rozmnožení národního bohactví. I v Čechách nalezla tato snaha svých pěstitelův, a sice byla to opět vlastenecky smýšlející šlechta česká, kteráž k zřízení četných ústavů: hospodářské a učené společnosti, konservatoria hudby, polytechniky, národního musea, akademie výtvarných umění a j. podnět dala a vydatné podpory poskytla. Český průmysl trpěl tenkráte nejen závoděním průmyslně pokročilejších národů, nýbrž i klamným přeceňováním cizích výrobků na ujmu domácích; bylo tedy zapotřebí pomoci dvojnásobné. Aby české obecenstvo přesvědčilo se o dobré jakosti domácího zboží a nespravedlivých předsudků zbaveno bylo, uznáno za nejlepší prostředek k dosažení vytknutého cíle: uspořádání výstav p-ch výrobků. Z prospěchu, jenž z výstav (první roku 1828, druhá roku 1829 a třetí roku 1831 zařízena) pro zvelebení p-ové činnosti plynul, poznali šlechetní mužové, jejichž přičiněním výstavy ve skutek uvedeny byly, zvláště hrabě Karel Chotek z Chotkova a Vojnína, nejvyšší purkrabí království Českého, hrabě (později kníže) Josef Dietrichstein, baron Eichhoff, ředitel techniky Gerstner, guberniální rada Karel Aug. Neumann a j., jak prospěšné by bylo, kdyby cíl svůj, t. j. zvelebování průmyslové činnosti stále bez překážky sledovati mohli. Hrabě Dietrichstein a rada Neumann byli první, kteří vyslovili myšlénku, založiti stálou jednotu ku povzbuzení průmyslu v Čechách, jíž hrabě Chotek rázně se uchopil a všemožně o uskutečnění její se přičiňoval. Hrabě Dietrichstein sepsal památní spis, v němž líčí potřebu a důležitost p-vé j-y a vyzývá k jejímu založení; taktéž vyhotovil první návrh stanov. Dne 19. března 1829 vydáno vyzvání k českým stavům, načež ihned hrabě Chotek co první zakladatel j-ty se podepsal; jeho příkladu jiní následovali. Stanovy j-y hrabětem Chotkem vřele doporučené došly přímluvou českých šlechticů, ministra hraběte Kolovrata a presidenta dvorní komory hraběte Klebelsberka, nejvyššího schválení dne 9. prosince 1829. Ačkoliv nyní započetí činnosti p-vé j-ty ničeho v cestě nestálo, nevstoupila přece ještě tímto rokem v život, an politické události tehdejší doby (druhá francouzská revoluce) a následkem toho váznutí obchodu a konečně vypuknutí cholery toho nedovolovaly. Teprv roku 1833 nastala příznivější doba a odbýváno první shromáždění zakladatelův dne 1. března 1833 v stavovském sále za předsednictví nejvyššího purkrabího hraběte Chotka, ve kterémž se p. j. konstituovala a prozatímní představenstvo zvolila, a sice za vrchního ředitele: hraběte Josefa z Dietrichsteinu, za členy ředitelstva z členů zakládajících: starohraběte Hugona ze Salmu, hraběte Bedřicha Deyma a hraběte Josefa Nostice syna. Hrabě Karel Chotek převzal protektorát j-ty, kterážto hodnost od těch dob náležela vždy toliko nejvyššímu purkrabímu království Českého. Shromáždění zakladatelů uzavřelo též, aby co pečeť jednoty přijal se český lev s nápisem českým: „Ředitelstvo jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách.“ Místopresident gubernia baron Procházka předsedal sám komisi výtečných znalců českého jazyka, aby nápis určitě sestavil. Stanovy jednoty a vyzvání stran přístupu uveřejněno (poslední též v *Časopise Českého Musea*) a vydána brožůrka o j-tě od K. Kreutzberga v němčině sepsaná, aby i za hranicemi o j-tě vědomost obdrželi. Dřívější výbor, jenž výstavy p-vé řídil, splynul s j-tou, jakož i jmění jeho, obnášející 1348 zl. 10 kr. a výstavní odměny v ceně 771 zl. Prozatímní ředitelství staralo se všemožně, aby j. získala údy též mimo Čechy, a k tomu cíli vyzvalo obchodnictvo města Vídně a Terstu k přístupu. Činnost svou počala j. ukončením posouzení na výstavě r. 1832 vysta-

vených předmětů, uveřejněním správy výstavní a udělením medálií, což dělo se dne 4. října 1833 ve velkém slavnostním sále v král. hradě na Hradčanech. Učiněn počátek k založení knihovny a čitárny, sbírání statistických správ o domácích technických živnostech a přikročeno k vydávání *Mittheilungen über Gewerbe und Handel* (Zprávy o živnosti a obchodu) v neurčitých lhůtách, s počátku redakcí Kreutzberga, od r. 1837 rady Neumanna. Konečně rokováno o mnohých důležitých zájmech týkajících se cukru burákového, vlněných a lněných výrobků. Též zřízena při j-tě záložní kasa k tomu cíli, aby potřebným ale pilným řemeslníkům poskytovala se peněžitá podpora na úvěr a za úroky. První valné shromáždění všech členů odbývalo se teprv dne 1. říj. 1834, ve kteréž zvoleno skutečné vrchní ředitelství záležející z hraběte Josefa Nostice, továrníků Jerusalema a Antonína Richtra, kupce J. B. Riedla, guberniálního rady Neumanna, starohraběte Hugona Salma, hraběte Bedřicha Deyma, peněžníka C. Fiedlera a knížete Bedřicha Öttingen-Wallersteina. Aby j. v jednotlivých oborech průmyslové vědy lépe účinkovati mohla, zvoleno více slovůtných znalců, jako: Balling, Halaška, Hartmann, Janko, Kraus, Kurer, Prechtl, Prokesch-Osten, Rietsch a Zippe. Příjem jednoty obnášel 13.348 zl. 45 kr. vydání 1852 zl. 59 kr., jmění záložny bylo 770 zl. 36 kr. Brzo na to získala j. přičiněním hraběte Chotka v nájem místnost v bývalém klášteře sv. Havla na Starém městě, kdež až posud se nachází. Nemenší činnost jevila jednota r. 1835. Pečovala o vývoz českých výrobků do Řecka a Orientu, o vyslání domácích techniků na zkušenou do ciziny, a prohlásila (dne 14. čce) knihovnu svou co veřejnou t. j. každému přístupnou; dále podala několik dobrých zdání a brala vůbec nejvřelejší podíl na všech otázkách a záležitostech domácího i cizího průmyslu se týkajících. K návrhu vlasteneckého hraběte Kašpara ze Šternberka pečováno též o vzdělání ryze českého řemeslnictva vydáváním *Všeobecné a zvláštní technologie či naučení o řemeslech* od Poppe, spracované od Jana Svatopluka Presla, kterýž spis též zdarma rozdáván byl; pak podporováním zařízení nedělních p-vých škol v obou zemských jazycích v Praze a na venkově (v. **Průmyslová škola; dějiny**, kdež vše další, co p. j. ve prospěch p-vých škol učinila, obsaženo jest, protož v tomto článku vše o p-vé škole jednající vynecháno bylo). Vždy více klesající průmysl lnářský zavdal j-tě příčinu k rozmanitým úvahám o prostředcích ku povznešení jeho, tak jako žádosti průmyslníků rozličných oborů k ředitelství stran celních, živnostensko-policejních a j. záležitostí měly za následek, že j. stala se prostředníkem jejich u vlády a v tomto způsobu až do zřízení komor živnostenských a obchodních účinkovala. R. 1836 uspořádána čtvrtá p. výstava zemská, jež přispěla spolu k oslavení korunovace Ferdinanda Dobrotivého za krále Českého a předstihla co do výsledku předešlé. Od 251 vystavovatelů bylo 4046 čísel a 60.000 předmětů v ceně 100.000 zl. stř. vystaveno a uděleno 11 zlatých, 26 stříbrných a 29 bronzových medálií. Vysýlání techniků na cesty do ciziny dělo se ve větší míře, taktéž literární činnost j-ty se rozmnožila. *Mittheilungen* dále se vydávaly a počalo se vydáváním *Technologického časopisu* v jazyku českém redakcí J. Sv. Presla; zřízen ústav kopírovací pro účely p-vé, vypsány obětavým přispěním továrníka Ed. Leitenberga ceny týkající se tištění kartounu; ukončeno vypracování policejního řádu pro továrny a činěny přípravy k vydání letopisů (*Jahrbuch*) nových vynálezů. Roku 1837—38 pečováno zvlášť o rozmnožení knihovny, která čítala t. r. 3146 děl v 6230 svazcích, a zřízena čítárna novin, kteráž tak jako knihovna nyní denně otevřena byla. R. 1840 dne 29. února a 20. dubna děla se dle stanov nová volba celého vrchního ředitelství. Hrabě Dietrichstein složil následkem stálého jiného zaneprázdnění úřad vrchního ředitele, a na místo něho zvolen kníže Öttingen-Wallerstein. Až na hraběte Jos. Nostice, který se poděkoval, zůstalo nové ředitelství jako dříve. Nové ředitelstvo staralo se tak jako dříve o odbyt českých výrobků do Orientu, a k tomu cíli vstoupilo ve spojení s tamnějšími rakouskými konsuláty a podporovalo cestu kupce Reinelta do Orientu a Persie penězi. R. 1841 proměněny a spojeny *Mittheilungen* a *Jahrbuch* v nový měsíčně vydávaný časopis *Encyklopädische Zeitschrift des Gewerbewesens* redakcí prof. Ferd. Hesslera, za to však upustilo se od dalšího vydávání českého *Časopisu technologického*, neboť nedošel dostatečného odbytu a pak se za to mělo, že pro potřeby českého řemeslnictva lépe postaráno jest *Průmyslovým poslem* od doktora Amerlinga vydávaným. — Nové ředitelství pokračovalo v užitečné činnosti j-ty ve vytknutém směru dále; pohřešovalo však účastenství z třídy průmyslnické, pro niž působiti vlastně j. přede vším jiným za úlohu si byla vytknula. Aby se toho změne docílilo, usnešeno na návrhy hraběte Dietrichsteina a hraběte Lva Thuna, aby se dosavadní stanovy přepracovaly, k čemuž vyvolen byl zvláštní komitét. Toho času také uznávali, že je zapotřebí, aby praktičtí a vzdělaní průmyslníci ve svůj vlastní jakož i ve prospěch průmyslu samostatně vystupovali, majíce vliv na státní správu, jakož i na celní, finanční a továrnické zákonodárství. Na návrh Kübeckův uzavřeno, aby se vláda požádala, by se počalo se stavbou železnic, což všude přijato bylo s velkou nadějí, že průmysl znamenitě se zvedne. Uznaliť domácí průmyslníci naši, že vší silou musí se zasaditi o to, aby mohli konkurovati s průmyslem cizím. Nové ředitelství uznavši tuto nutnost vytknulo si trojí úlohu: vzdělání živnostenskému dáti více reálního směru ve prospěch řemeslnického vzdělání, zasaditi se o to, aby úvěr více zkvetl a celnictví svobodomyslnějším se stalo, by takto domácí průmysl volněji se pohybovati a s cizím závoditi mohl; toť bylo péčí nového ředitelství. Národního hospodářství a statistiky v jednotě více si všímáno, i utvořil se pro ně zvláštní odbor. Vrchní ředitelství, uznavši statistiku co základ všech pravých a důkladných hospodářských rozprav a náhledů pro přímé poměry, zařídilo zvláštní **statistickou kancelář** a povolalo do úřadu pana Arnošta ze Schwarzeru (r. 1848 rakouský ministr veřejných prací), aby pod návodem guberniálního rady Neumanna a spolupůsobením guberniálního koncipienta Neumanna sbíral a pracoval materiál pro statistiku. — Dne 23. a 24. dub. r. 1842 ve valné hromadě bylo o nových stanovách rokováno, kteréž pak přijaty a předloženy byly císaři ku schválení. Nejvyšší sankce udělena byla dne 23. září r. 1843, a brzo na to přikročeno k reorganisaci jednoty na základě těchže stanov. Podstatnou stránkou těchto nových stanov (jež dosud v platnosti jsou a z nichž stručný výtah podán na počátku tohoto článku) bylo snížení příspěvku spolkového, aby i méně zámožné třídě průmyslnické usnadněn byl přístup do jednoty. Mezi tím působila jednota dále pod zatímní správou barona Kotza, kterýž po odstoupení vrchního ředitele, knížete Öttingena, v lednu 1842 stal se jeho nástupcem; pečovala zvlášť o zdar knihovny i škol. Toho času však utrpěla značnou ztrátu některých horlivých členů. Hrabě **Chotek**, který byl po dlouhý čas

horlivým protektorem a podporovatelem j-ty, poděkovav se z místa co vrchní správce země vystoupil, taktéž gubernialni rada Neumann; knížete Öttingena, druhého vrchního ředitele, vyrvala smrt z náručí jednoty. — Doba II. Od r. 1844—1852. Činnost jednoty po zavedení nových stanov. Na Nový r. 1844 oznámilo vrchní ředitelství nové stanovy, připojivši k tomu vyzvání ku přístupu. Vyzvání toto došlo utěšeného výsledku. Vstoupilo do j-ty na novo 20 zakládajících a 91 přispívajících údů. Dne 1. května odbývána byla první valná hromada za nových stanov; od této hromady vzala činnost j-ty důležitý obrat. Přistoupilo mnoho členů, zvláště z třídy měšťanské a průmyslnické. J. tím ovšem pozbyla významu a vlivu společenského, získala si však hojné účastenství v kruzích výhradně průmyslových. V dotčené valné hromadě zvolen byl kníže Hugo Salm za vrchního ředitele, baron Kotz za jednatele, za správní rady pánové: Fiedler, Halla, Pomsel a Antonín Richter. Poněvadž poslední pán volbu nepřijal, zvolen v následující první měsíční hromadě na jeho místo profesor Hessler, a když tento se odebral do Vídně, opět profesor Balling. V druhé měsíční hromadě byla poprvé zvolena zastupitelstva průmyslových zaměstnání, a od 15. listopadu 1844 počaly týdní shromáždění a volby stálých výborů. Tímto způsobem vzrostlo vrchní ředitelství na 15 členů a mohlo rozsáhleji působiti nežli dosud. Ročně odbývalo se 11 měsíčních hromad, mimo četná shromáždění týdenní, sezení výborů a vrchního ředitelství. O činěných otázkách bývalo živě a horlivě rokováno. Vůbec bylo lze pozorovati horlivou činnost v j-tě, čímž mnohého prospěchu se docílilo. Počet členů vzrostl z 341 na 435 a 588, až roku 1847 čítalo se 600 členů. Veřejně odbývaná shromáždění vzbudila účastenství obecenstva, ve veřejných listech živě o nich pojednáváno. Po jistou dobu soustředilo se v jednotě účastenství všech privátníků ve všech veřejných záležitostech, které se týkaly vývinu hmotného prospěchu a blahobytu země, pokud záležitosti tyto zasahovaly do oboru činnosti p-vé j-ty. Čím více ruch v průmyslu a čilost obchodního spojení se zmáhaly, tím více přicházely ve styčnost s vládou; za tou příčinou činila tato častější dotazy na p-vou j-tu, aby znatelé průmyslu a mužové v národním hospodářství proslulí svoje dobrá zdání podávali. — Hojné bohatství země České bylo důležitým prostředkem, aby blahobyt její se zvedl; protož vývin hutnictví a hornictví byl důležitou péčí j-ty; sestavil se komitét, kterýž vypracoval plán pro hornickou jednotu. — Obchodu otevřoly se nové cesty do východu přes Terst; vysýlaly se obchodní misie do Levantu a Persie, řízením Erichsenovým do Východní Indie a do Číny, kterýchžto výprav jednota se účastnila ze vší síly své. — Neblahé poměry úvěrní, jakož i nedostatek bursy peněžní a pro zboží přiměly j-tu k tomu, že sestavila zvláštní komitét, pod předsednictvím pána z Lämelu a hraběte Bedřicha Dejma, kteréž by podalo promemoria a žádost k vysoké vládě v záležitosti této. Taktéž důležitého průmyslu lnářského j. stále s horlivostí se ujímala, neboť v posledním století značné byl klesl. Ač prostředky j-ty toho nedovolovaly, aby tomuto zanedbanému odvětví průmyslu opět na nohy pomohla, přece má o ně zásluhu tu, že se ho ujala upozorníc na ně veřejnost a přimlouvajíc za ně u vlády. J. navrhla zajisté praktické a nejdůležitější prostředky, jako: přísnější policii pro dobrou míru, pravost zboží, zařizování a podporování strojních přádelen, ulehčení v záležitostech celních a udělení výhod pěstovatelům lnu. Též zasadilo se vrchní ředitelstvo o to, aby zlepšením ručních přádelen možno bylo závoditi se stroji, ač obětivost její nepotkala se s žádoucím výsledkem. Pan šlechtic z Nádherných, majetník Abrsbachu, povolal z Vestfálska tkalcovského mistra, aby vyučoval pohorské obyvatele české vestfálskému a belgickému přádelnictví; vrchní ředitelství j-ty podporovalo ho a staralo se o to, aby i na jiných místech vyučoval. — Znamenitou zásluhu získala si j. toho času upozornivši, že na železnicích spotřebuje se nesmírně mnoho dříví k topení v lokomotivech; navrhovala, aby se užívalo více topiva ze skamenělých zbytků rostlinných. Na základě toho sestoupila se komise, z pánů prof. Ballinga a tří členů z vrchního ředitelství, pp. guberniálního rady Neumanna, obchodníka Batky a Eman. Zdekauera záležející, kterážto komise učinivši pokus v topení kamenným uhlím a koksem nalezla výsledek úplně uspokojivým — a státní správa nařídila, aby kamenným uhlím se topilo. Tím vytknuty jsou meze přespřílišné spotřebě dříví, a mimo to dán podnět k novému zvelebení hornictví — dobývání kamenného uhlí. — Na místě výroční zprávy vydávala nyní j. *encyklopedický časopis,* jejž s počátku profesor Hessler obratně redigoval; nicméně list se nevyplácel a j. musela mnoho dosazovati. Když byl profesor Hessler odešel za svým povoláním na polytechnický ústav do Vídně, převzal r. 1845 redakci prof. Balling. Časopisu přibývalo předplatitelů, že tak r. 1848 j. nemusela na něj více připláceti. Mimo to působila j. dosti činně v kruhu literárním; pečovala o vydání adresní knihy pro Čechy a vyšlo oddělení pro kraj Pražský a Boleslavský; vydávání spisů živnostenských vylo ponecháno soukromé péči Presslově a dra Amerlinga; přece však usnesla se j. o vydávání *živnostenského týdenníka,* jejž hrabě Bedřich Dejm, Wurmbrand a František Thun podporovali, zaplativše roční schodek dva tisíce zlatých. *Týdenník* vydáván byl v obou zemských jazycích, značný schodek však byl příčinou, že tento list opět zašel. Perner navrhoval, aby j. založila zvláštní fond pro vydávání prostonárodních živnostenských spisů, ku kterémuž účelu navržen byl také plán, nebyl však za dobrý uznán. — Hromady, zvláště hromady měsíční a výborové pilně se odbývaly, podporujíce takto vydatně činnost vrchního ředitelství. Mezi hromadami měsíčními a vrchním ředitelstvím však nastal nemilý spor o kompetenci; tento spor byl příčinou, že r. 1847 a 1848 mnoho členů z j-ty vystouplo, zvláště členů zakládajících. Spor tento zajisté byl také příčinou, že kníže Hugo Salm poděkoval se z vrchního ředitelství a později zcela z j-ty vystoupil; nikdo pak nechtěl volbu za vrchního ředitele přijmouti, ač častěji volby tyto se odbývaly. Hrabě Vojtěch Dejm, kterýž r. 1847 převzal po svob. pánu Kotcovi jednatelství, po delší dobu byl jediným správcem j-ty. Teprvé dne 30. dubna r. 1848 byl ve valné hromadě hr. František Harrach jednohlasně za vrchního ředitele a hrabě Vojtěch Dejm na dále za jednatele zvolen. Oba volbu přijali. — Události a nepokoje r. 1848 ovšem značné obmezily činnost j-ty a nepůsobily právě ve prospěch účastenství se strany členů. J. však přece činila přípravu k výstavě průmyslových výrobků za příležitosti universitní slavnosti. — Výroční zpráva ode dne 30. dub. r. 1848 obsahovala následující zajímavosti: Petice k vládě za zřízení bursy v Praze, povolení k zaražení hypotečního banku, vydání vhodného směnkového řádu. Dále zasazovala se j. o zřízení obchodní školy v Praze, podala své dobré zdání

o zaražení hornické jednoty; žádala, aby vydán byl zákon k ochraně známek a vzorků průmyslových, a podala o tom promemoria sepsané dr. Strobachem; doporučovala cestování techniků ve prospěch lnářství; podporovala udělování premií pěstovatelům lnu a přimlouvala se za ochranu vlády ve prospěch mnohých průmyslových a obchodních záležitostí. — Činnost j-y byla mnohostranná a povzbuzující toho času ve měsíčních hromadách se soustřeďujíc, kde důkladné přednášky o plavbě a zrušení cla na Labi, o národním banku a o domácích peněžných poměrech, o důležitosti tkalcovských škol a p živě rokováno bylo. — Toho času čítalo se 613 členů; však následující politické hnutí účinkovalo i na j-tu; odbývány zřídka hromady, ani vrchní ředitelstvo v r. 1848 a 1849 často nezasedalo, až r. 1850 téměř všecky hromady naprosto přestaly. Výhradně působily nepokoje škodně na počet členů; v dubnu r. 1848 bylo ještě 114 zakládajících členů, jichž ale rychle ubývalo, až r. 1849 jen 85 se jich čítalo a r. 1851 v březnu toliko 65. Též přispívajících členů ubylo v témž čase mnoho, z počtu 417 zbylo jich 276 a konečně jen 214. Veškerý počet členů klesl od r. 1848 do r. 1849 z 613 na 539 a roku 1851 na 359. Mezi vystouplými bylo jich mnoho, kteří ročně 24 zl. přispívali, čímž ovšem utrpěla j. značnou ztrátu zvláště v příjmech svých. — Doba III. od r. 1850 do r. 1858. Působení j-ty po zřízení obchodních a živnostnických komor. Když zaraženy byly obchodní a živnostenské komory, za jejichž zřízení se byla též jednota u vlády přimlouvala, převzaly tyto mnoho do oboru své činnosti, co dříve bylo úlohou j-ty ku povzbuzení průmyslu českého; toho času mnoho členů z j-ty vystouplo, což přimělo ředitelství k tomu náhledu, že svoji dosavadní činnost změniti a jinému oboru působnost svou věnovati musí. J. uznala, že hlavní její podporou a silou jest stav živnostnický, a pro tento působiti že jest jejím hlavním povoláním. Za tou příčinou změněny byly dosavadní stanovy spolkové, příspěvky byly sníženy, aby i méně zámožnému živnostníku poskytnuta byla snadná příležitost, do j-ty vstoupiti. Brzo však se objevilo, že na základě změněných stanov velmi málo údů přistupovalo, a ředitelstvo uznalo, že podržením starých stanov lépe působiti může, protož od těchto nových zatím na rok přijatých (od r. 1851—1852) stanov zase upuštěno bylo a přijaty opět dřívější. Za tento rok ovšem činnost j-ty neustala, byla však velmi obmezena; údů ubylo, příjmy spolkové se zmenšily, protož nebylo jí možno tak rozsáhle působiti jako dříve. Upuštěno od dalšího vydávání spolkového časopisu a peněžitá vydání obmezena byla na nejnutnější potřeby. — Toho času jednalo se právě o tom, má-li Rakousko připojeno býti k celní jednotě německé; ministerstvo vyzvalo p-vou j-tu aby v tomto ohledu svůj náhled vyslovila. J. tudíž vyzvala všecky české průmyslníky, aby své zdání podali; zvolila zvláštní komitét, kterýž měl vypracovati promemoria, ježto by se ministerstvu předložilo. Komitét vyslovil se v ten rozum, aby připojení se Rakouska k celní jednotě německé bylo zatím odloženo. — Když r. 1849 děly se porady, jak by národní bank zreformovati se dal, účinkovali v poradách těchto tři členové jednoty co znatelé; mimo to též horlivé působení jednoty i v jiných státních záležitostech, jako doprava zboží po železnicích, zlepšení poměrů obyvatelstva Krkonošského a v Rudohoří a j. potkalo se s dobrým výsledkem. Na kongresu rakouských důvěrníků, kdež se jednalo o revisi celní sazby, zastoupena byla j. důstojně panem Františkem Richtrem; týž pán přimlouval se za náležité spravování českých železnic. — Na všeobecné i domácí výstavy, v novějším čase hojně odbývané, vysýlala j. svoje vyslance, aby z nich ve prospěch domácího průmyslu těžili. — Dne 11. bř. r. 1851 zvolila j. profesora Ballinga za svého jednatele, kterýžto úřad pan profesor již prozatímně po dva roky na místě nepřítomného hraběte Dejma byl zastával; r. 1852 zvoleno bylo nové vrchní ředitelství jakož i správní rada. Mezi tím účastenství pro j-tu opět více oživovalo; r. 1850 bylo toliko 358 členů, kterýžto počet po dva roky zůstal stálý; roku 1853 v květnu bylo 367, r. 1854 ku konci května již 375 členů. Vrchní ředitelství snažilo se nyní za změněných poměrů, aby působilo přede vším osvětou, vyučováním průmyslu ve škole, lepším zařízením knihovny a čítárny, veřejnými přednáškami a předkládáním zajímavých výrobků, v kterémžto oboru vděčné pole pro činnost svou nalezla. — Častěji obírala se j. otázkou o pěstování lnu a podporovala v tom ohledu snažení c. k. rady Reutera ve Vídni, zvláště co se týká nového spůsobu připravování lnu; spojila svoje snahy s oněmi Pražské obchodní komory a c. k. vlastenecko-hospodářské společnosti, aby k témuž účelu sestoupil se spolek akciový. Dále činilo vrchní ředitelství mnohonásobné kroky, aby vývoz českého skla na východ, zvláště do Oděsy byl udržen, v čemž c. k. generální konsul Gutmannsthal horlivě je podporoval. — Mnohočetná promemoria a dobrá zdání, jako o Kralupské uhelné dráze, o české západní dráze, o krajkářských školách v Rudohoří, o návrhu k novému zákonu o právu vodním, o dvou návrsích k novým zákonům průmyslovým a o mnoho jiných důležitých otázkách, dílem z vlastního popudu, dílem na vyzvání ministerstva, svědčí dostatečně o působnosti j-ty v oboru průmyslu a národního hospodářství. — Od r. 1852 počaly měsíční hromady a zvláště shromáždění týdenní, kterážto poslední po tu dobu byla téměř úplně zanedbána. Odbývány zajímavé přednášky a rozmluvy o záležitostech průmyslových a vystavovány rozličné výrobky. P. j. věnovala též zvláštní pozornost železným hutím a uhelným dolům, kterážto dvě důležitá odvětví průmyslu neměla dosud žádného zvláštního zastoupení. Jednatel pan Balling všemožně se snažil, aby j. oboje podporovala poradami, dopisováním a zodpovídáním podaných otázek. Přistoupilo do j-ty mnoho horníků a hutníků, a od r. 1853 děly se časté porady ve prospěch hutnictví a hornictví v dolech uhelných. Dále snažila se j., aby svoji knihovnu obohatila dokonalými spisy a knihami průmyslové vědy; bibliotéka k snažšímu přehledu znova spořádána. Jmění spolkového přibývalo, zařízeny tudíž vhodnější inventáře a spolkové sbírky; učební prostředky a vzorky šetrněji uschovány byly. R. 1855 sestavena byla první sbírka užitečných minerálií českých v počtu 437; tato sbírka odeslána byla na všeobecnou výstavu světovou do Paříže, začež se j-tě dostalo vyznamenání medálií a diplomem. Uznavši potřebu podobného podniknutí sestavila j. sbírku technicky užitečných nerostů českých, aby každý do ní nahlédnouti a poučiti se mohl. — P. j. snažíc se podporovati hutnictví a hornictví a vyznamenávajíc muže v tomto odvětví průmyslovém činné a zasloužilé, udělila ve shromáždění dne 27. listopadu 1856 kladenským horníkům a hutníkům, jakož i panu Dietrichu Lindheimovi zlatý peníz spolkový, knížeti Josefu Dietrichsteinovi stříbrnou medálii a úředníkům co ředitelům hutí a dolů pochvalné diplomy. — Doba IV. Od r. 1858—1866. Činnost jednoty po slavnosti 25tiletého trvání jejího. Den 7. bř. r. 1858 zůstane památným v dějinách jednoty, neboť slavila u přečetném účastenství členů svých

a obecenstva Pražského za předsednictví protektora j-ty, svobodného pána Mesceryho de Tschoor, místodržícího království Českého, v sále na ostrově Žofínském, ozdobeném průmyslovými výrobky a jinak ještě okrášleném, slavnost pětiadvacetiletého trvání svého. Nejdůležitějšími předměty slavnosti byly: čtení nástinu dějin j-ty, sepsaného od dr. Fr. L. Riegra, t. č. správního rady písemnictví, jmenování více čestných a záslužných členů, pak udílení odměn za vypsanou cenu. Slavnostní ruch však brzo ustoupil smutku, jakýž spůsobila zpráva o úmrtí zakladatele a prvního vrchního ředitele, knížete Josefa z Dietrichsteina, jehož zásluh při slavnosti p. j. vděčně byla zpomenula. Ostatní čas r. 1858 a následující leta pohybovala se činnost j-ty v mezích, jež jí vedle činnosti obchodních a živnostenských komor a nepříliš veliké příjmy dovolovaly; odměňovala žáky kreslířské a vzorkovací školy, udělila sklárníku Petru Zieglerovi v Elisenthalu zlatou medálii za pokrok v lití zrcadel a vypsala cenu 500 zl. za výrobu nejlepšího hydraulického vápna z domácích surovin, jež by Portlandskému cementu se vyrovnalo. R. 1859 byla opět nová volba správních radů a zvoleni opět dřívější hodnostáři, z nichž však dr. Fr. Ladislav Rieger zaměstnán jsa příliš literárními pracemi dne 10. května hodnost svou složil; po něm krátký čas prof. dr. Eberhard Jonák a Karel Nobak úřad správního rady písemnictví zastávali, až roku 1860 dne 15. listopadu zvolen byl dr. Raudnitz. K návrhu člena ředitelství, E. B. Anthona, zřízena jest poptavárna živnostenská, aby následkem většího ruchu v živnostech, jež zavedením svobody živnostenské od 1. května 1860 se očekával, poskytla se řemeslníkům příležitost, snadným spůsobem zjednati si poučení v předmětech z oboru svého, což by jinak obtížněji a dráže zaopatřiti si museli. Nový živnostenský řád přiměl též vrchní ředitelství k tomu, že sestavilo zvláštní komitét, kterýž by se radil o vhodných prostředcích, jež by k oživení činnosti j-ty směřovaly a tím v souhlas přivedeny byly s novou dobou, jež živnostem svobodou živnostenskou nastala. Výbor pro hornictví v kamenouhelnách a hutnictví v železárnách odbýval dne 18. května shromáždění. Návrh dra Čupra, aby zařízena byla „Matice živnostenská“ k vydávání prostonárodních řemeslnických spisů, nemohl za příčinou skrovných prostředků peněžných proveden býti. Rok 1861 stal se tím památným, že jednak jevilo se větší účastenství řemeslníků, pak že přičiněním členů vrchního ředitelství české národnosti, zejmena profesora Rudolfa Skuherského, českému jazyku zjednán větší průchod. Stanovy j-ty byly znova do českého jazyka přeloženy a nápisy v místnostech j-ty v obou zemských jazycích vyhotoveny. Jednota Pražských mistrů truhlářských k zařízení skladu nábytku žádala vrchní ředitelství, aby protektorát jejich jednoty přijalo a ustanovilo jí správní radu, která by zvláště nad peněžnými záležitostmi skladu bděla; žádosti této vyhověno bylo. Pražská společenstva požádala p-vou j-tu, aby se odbývaly porady o vyřízení jednotlivých přání jejich, dále o znovuzřízení záložny Pražských řemeslníků, o zvelebení a opravení průmyslové školy a konečně o vstoupení společenstev do jednoty. Pro každý z těchto předmětů sestavil se z členův j-ty výbor, z nichž každému zůstaveno na vůli, chce-li se znalci na základě stanov rozmnožiti. Výbor, jemuž se otázka o průmyslové škole a o vstoupení společenstev do j-ty přidělila, podal vypracovaný návrh svůj o znovuzřízení průmyslových a řemeslnických škol vrchnímu ředitelství, kteréž jej přijalo a k vysokému potvrzení předložilo. Výbor pro znovuzřízení záložny řemeslníkův Pražských podal návrh nových stanov tohoto ústavu, kterýž dle přání výboru od některých pánů starších jednotlivých společenstev ve zvláštním, úředně povoleném shromáždění schválen jest. Zvláštní komitét radil se o záležitosti dělnické, zejména o zaopatření dělníků ve stáří, v čas nemoci a neschopnosti k práci, pak o příbytcích pro dělnickou třídu. V týdenních schůzích jednáno o zajímavých předmětech a uspořádána výstava nových výrobků a nástrojů v místnostech j-ty po několik dní, kteréžto výrobky profesor Arnstein z cest svých po Anglii a Francii byl přivezl. Říšské radě podány žádosti za prodloužení osvobození od daně činžovní, upravení horního desátku, usnadnění řádu stavebního a o svobodu advokacie. Usnešeno o obeslání světové výstavy Londýnské vyučovacími prostředky a pracemi žáků průmyslové školy, pak tiskopisy; řemeslníci vyslaní k výstavě podporováni byli penězi. — Ku konci roku viděl se dosavadní velmi zasloužilý jednatel, prof. Karel Balling, kterýž úřad tento po mnoho let s neunavenou pilností byl zastával, nucena hodnost tuto složiti, načež správní rada Batka jednatelství prozatímně přijal. R. 1862 vypršel čas úřadování vrchního ředitele a jednatele; jelikož místa správních radů byla jen prozatímně obsazena, muselo se též znova platně voliti. Okolnost tato, jakož i zmáhající se ústavní život, v jednáních veřejných spolků podílu beroucí, byly příčinou, že j. vzbudila pozornost všeobecnou a účastenství v ní dosáhlo výše dosud nevídané. Počet členů zakládajících vzrostl na 41, přispívajících však na 1043, nejvyšší to za celého trvání jednoty. V bouřlivé výroční hromadě dne 21. máje zvolen za vrchního ředitele starohrabě Frant. Salm, za jednatele Bedřich Anthon; dr. Kreutzberg, prof. Wersin, Hugo Hezner a J. Batka za správní rady. Česká strana neprorazila ani jediným kandidátem, za to však zvítězila při volbě do zastupitelstev průmyslových zaměstnání, kteráž volba teprv v listopadu se odbývala. Též českému jazyku dostávalo se rovného práva v jednání; nejen že český hlahol ozýval se opět při rokování, čehož od r. 1848 nebylo v jednotě slyšáno, nýbrž vydávány též české tištěné zprávy a také počalo se v týdenních schůzích česky přednášeti. Řevnivost obou stran, české a německé, a četné nové síly měly za následek, že nastal v jednotě ruch, jaký již dlouho v ní nepanoval. Jelikož valným počtem nových členů též peněžní prostředky se rozmnožily, byla otevřena možnost k provedení mnohého návrhu, kterýž dříve pro skrovné příjmy odložiti se byl musel. Nové návrhy, čelící vesměs k rozšíření a zvelebení činnosti j-ty činily se také v hojné míře. Uvádíme: ustanovení jednatelů na venkově, rozmnožení hodin ke čtení a zavedení večerního čtení, porady o výletech do průmyslových míst následkem vyzvání p-vé j-ty v Sonnenberku, příprava ke schůzi horníků a hutníků roku 1863, jež po tři léta se nebyla odbývala, a jednání v záležitostech průmyslové školy v Praze a ve venkovských městech, návrh k přípravě výstavy průmyslových výrobků českých r. 1863 neb 1864, zavedení poptavárny pro učenníky. Jednání o těchto předmětech zasahovalo však do následujícího roku, an volby až do listopadu se byly protáhly. Pro velké účastenství v měsíčních hromadách odbývaly se tyto v zasedací síni sboru obecních starších na Staroměstské radnici. R. 1863 klesl opět počet členů na 900, an po volbách mnoho členů vystoupilo, k vůli nimž bylo

dříve přistoupilo; i tento počet během roku ještě se zmenšil. Ve výročním shromáždění dne 12. března 1863 zvolen za jednatele profesor Rudolf Skuherský na místě odstouplého B. Anthona, ředitele továrny, a v měsíční hromadě dne 9. dubna vykonala se nejen volba zastupitelstev průmyslových zaměstnání, nýbrž zvoleni prozatímně až do příští výroční hromady nový správní rada písemnictví a pokladnictví, za prvního Dr. Antonín Fink, za druhého obchodník Karel Sedmík, anto Dr. H. Kreutzberg a H. Hetzner úřad svůj byli složili; v měsíční hromadě dne 18. června prof. Jan Krejčí na místě prof. K. Wersina za správního radu písemnictví taktéž prozatímně zvolen byl. Nové ředitelství chopilo se vší silou rozmanitých prostředků k rozkvětu j-ty. Zvláště to byl jednatel prof. Skuherský, který s rázností a obětavostí neunavnou věnoval veškerý svůj prázdný čas p-vé j-tě a byl duší všech nových opatření. Přede vším obrátil svou pozornost ku spořádání vnitřních záležitostí; sem patří srovnání archivu, knihovny, inventáře, sbírek a nářadí, sestavení důkladného katalogu kněh, práce to velmi značná a důkladná, rozšíření čitárny pro obecenstvo, obnovené zařízení čítárny průmyslových časopisů pro členy a založení nadace Pštrosovy ku podpoře chudých žáků průmyslové školy. Neméně pečoval o získání zakládajících a přispívajících členů, o přednášky v týdenních schůzích; vůbec nebylo oboru, o jehož zvelebení by se nebyl staral. Než uprostřed činnosti urvala jej nelítostná smrt již 9. října 1863 a způsobila tím větší žal, že v tak krátké době svého úřadování tolik byl vykonal. Prozatímným nástupcem jeho byl prof. Krejčí a Dr. Antonín Mezník. — Další činnost jednoty roku 1864 záležela v poradách o návrhu zákona o právu vodním, k vyzvání ministeria tržby, v podání dobrého zdání o odbývání světové výstavy ve Vídni a podání dobrého zdání českému místodržitelstvu o lněné bavlně z továrny p. Tetznera v Jirkově; dále přimlouvala se j. u vlády za snížení porta listovního, rokováno stran vydávání a podporování českého průmyslového časopisu, a podporovala se nově zařízená průmyslová škola nábytkem a vyučovacími prostředky; zakoupeny prostřednictvím p. Vojty Náprstka na Londýnské výstavě nové vzorné výrobky, jež se vystavily. Z četných týdenních schůzí dlužno zpomenouti těch, ve kterých o předmětech na Londýnské výstavě světové vystavených se přednášelo, pak malé výstavy rozmanitých předmětů, které přičiněním p. F. Šimáčka od barona z Hohenbruku propůjčeny byly. Dne 12. a 13. říj. odbývalo se shromáždění komitétu pro hutnictví železné a hornictví kammeného uhlí po tříleté přestávce, jež velmi četně navštíveno a v němž důležitá usnešení učiněna byla. Prof. Dr. Kořistka, představený zastupitelstva hornictví a hutnictví, podal důkladnou zprávu, kteráž tiskem vyšla. Následkem usnešení měsíčních hromad předešlého roku zřízen pod předsednictvím hospodářského rady Antonína E. Komersa zvláštní komitét, záležející z členů j-ty, obce Pražské, c. k. vlast. hosp. společnosti, obchodní komory Pražské, kterýžto komitét měl za úkol, raditi se, jakým způsobem by sbírání výmětů lidských a zvířecích v Praze a v předměstích provésti a k účelům hospodářským zužitkovati se mohlo. — Za příčinou dotazu místní p-vé j-ty v Hanovru stran působení živnostenské svobody v Čechách sestaven zvláštní výbor, kterýž tuto otázku proskoumal, a Dr. Ant. Haas sepsal o tom důkladnou zprávu, která tiskem vyšla. Jiný předmět důkladných porad bylo opět lnářství. Dne 12. a 13. září odbýváno opět shromáždění horníků a hutníků poprvé co výbor pro hornictví a hutnictví v Čechách, tentokráte v Jáchimově pod předsednictvím horního rady Waltra. Ze stálých výborů jevil výbor pro statistiku obzvláštní činnost. Týdenní schůze tak jako před rokem dosti četně se odbývaly, a vedle nich uspořádány cyklusy přednášek o krasostavitelství (B. Nosek), o horním zákoně rakouském (horní komisař Dvořák), o novém obchodním právu (Ant. Skřivan). Počet členů obnášel 570. Ve výroční hromadě dne 23. června 1864 měl znova voliti se vrchní ředitel, neboť starohrabě Salm hned na počátku roku se byl poděkoval, pak jednatel a 3 správní radové, kteří zastávali jen prozatímně hodnosti své, jelikož však hromada se rozešla, vykonaly se volby tyto až 29. listopadu a zvoleni byli: za vrchního ředitele kníže Jiří Lobkovic, za jednatele J. S. Skrejšovský, majetník denníku *Politik*, za správního radu písemnictví Otakar Zeithammer, pro vědeckou činnost opět prof. J. Krejčí, pro pokladnictví Ant. Skřivan. Kníže Lobkovic volbu nepřijal, pročež zůstalo místo vrchního ředitele neobsazeno až do výroční hromady r. 1865, v níž zvolen byl majetník továrny Alois Oliva, první vrchní ředitel z třídy měšťanské. Definitivním konstituováním správní rady jakož i novou volbou zastupitelstva průmyslových zaměstnání nastala opět větší činnost. Zejména to byl návrh k uspořádání všeobecné výstavy zemí koruny České, jež těšil se obzvláštní péči nového ředitelstva; upustilo se sice později od výstavy v takovém rozměru, a j. chtěla obmeziti se jen na výstavu průmyslových výrobků českých, i zavedena již se šťastným výsledkem subskripce pro případ schodku, než ohledem na špatné poměry živností odložila se výstava až na příznivější dobu. Zařizování jednatelství venkovských, dříve výboru pro statistiku ponechané, převzalo nyní ředitelství samo. Ministeriu obchodu podána petice o záležitosti stavby Vídeňsko-Budějovicko-Plzeňsko-Chebsko-Třeboňsko-Pražské dráhy a dobré zdání stran tarifu na železnicích. Ministru tržby, baronu z Wüllerstorfu, podáno při nastoupení úřadu jeho exposé stran stavu zájmů, jež jednota zastupuje. Nejen že týdenní schůze ještě četněji nežli 1864 se odbývaly, nýbrž i stálí výborové počali větší činnost jeviti tím, že zařizovali si pro účastníky své zvláštní týdenní schůze, ve kterýchž o záležitostech dotýčných odborů jednáno, a předměty se vystavovaly; zejména dlužno tuto vytknouti výbor pro výtvarné umění a chemii. Aby uznány byly zásluhy pilných, zručných a věrných dílovedoucích a starších tovaryšů, kteří u jednoho pána nejméně 10 let v práci a 6 let co dílovedoucí byli vytrvali, vypsána odměna 20 stříbrných medálií jednoty, k nimž ještě vrchní ředitel Alois Oliva a člen ředitelstva J. M. Šáry každý po 5 medáliích přispěli. Slavnostní udělování těchto medálií dělo se ve výroční hromadě dne 25. března 1866. Dále udělila j. řediteli továrny na porculán v Klášterci, Karlu Venierovi, za zlepšené topení pecí plyny medálii, a podporovatel uskutečnění toho, hrabě Oswald Thun zvolen za čestného člena. Podávána dobrá zdání, tak na př. o papíru z kůry smrkové, a zodpovídáno četných otázek do poptavárny vložených. Dne 29. a 30. září 1865 odbýváno opět shromáždění horníků a hutníků v Praze. K návrhu jednatele usnešeno, aby v oněch městech venkovských, ve kterých několik členů k j-tě přistoupí, zřídily se knihovny živnostenské nákladem j-y. K návrhu architekta Novotného uspořádají se kočující výstavy nejlepších a nejnovějších výrobků na venkově. Nejnovější čin jest, že k návrhu a

obětavosti vrchního ředitele, Aloisia Olivy zřídí se stálá výstava průmyslových výrobků a děl výtvarného umění. — Spisy o jednotě pojednávající. Mimo roztroušené zprávy o zařízení a činnosti jednoty v rozličných v Praze vydávaných politických novinách, p-vých a jiných listech, pak časopisech od jednoty vydávaných a v předcházejícím (v článku tomto) zejména uvedených, obsahují podrobnější zprávy od jednoty uveřejňované měsíční a výroční přehledy pod jménem *Jednání*, od r. 1861—62 též v českém jazyku; pak spisy v německém jazyku: *Der Verein zur Ermunterung des Gewerbsgeistes in Böhmen, seine Begründung und Wirksamkeit. Aktenmässig dargestellt von K. J. Kreutzberg* (Prag 1833) a *Geschichte des Vereins zur Ermunterung des Gewerbsgeistes in Böhmen, herausgegeben bei Gelegenheit der Feier seines 25jährigen Bestandes am 7. März 1858* (Prag 1858). *ka.* — **P**-vé školy, jichž účelem jest zvelebení a podporování průmyslu a řemesel, jsou trojího druhu: *a*) vědecké, jako školy umělecké a řemeslné (*école des arts et métiers*) v Paříži a Berlíně, školy polytechnické, školy metalurgické, rukodilné, hornické a lučebnické, rozšířené po celé Evropě; školy inžinýrské, stavitelské a rolnické. Škol těchto neustále přibývá, avšak nikde nedošly posud tak velikého rozvoje jako v Prusku, Sasku, Bavořích a vévodství Nasovském. **P**-vá škola v saské Kamenici, jedna z nejlepších toho druhu, měla r. 1857 16 profesorův a učitelův a 237 žáků. Některé z těchto škol mají veliký sbor profesorský a jich studium trvá 6—7 let. *b*) Školy technické, v kterých mimo obyčejné nauky elementární se žáci učí některému umění, řemeslu neb zaměstnání; sem náležejí školy krajkářské v Belgii a Irsku, svobodné školy kreslířské, školy, ve kterých se dívky učí vésti domácnost (v Londýně si o ně veliké zásluhy zjednala slečna Burdett Couttsova) a p-vá škola v Novém Yorku, zřízená Petrem Cooperem. Ve Francii, Belgii, mnohých státech německých a v Irsku jsou školy tyto četné. Veliký podnět zavdán byl vzdělání průmyslnému zřizováním spolků p-vých v rozličných zemích, zvláště pak v Anglii a Německu. V Anglii nacházejí se skoro ve všech městech a mnohých vsích ústavy řemeslnické (*Mechanics' Institutions*), od spolkův zakládané a řízené. Už koncem minulého století povstali v některých průmyslných městech (v Birminghamě 1789, v Glasgowě 1799) spolkové k tomu účelu, aby poskytovali dělníkům vzdělání elementárního, a r. 1821 sestoupil se ve Glasgowě spolek průmyslníkův k podobnému, ovšem širšímu účelu, zamýšleje hlavně zřízením knihovny a sbírky modelů ke vzdělání řemeslníkův působiti. Spolek tento nazval se *Mechanics' Institution* a staral se netoliko o to, aby večer se odbývaly přednášky o předmětech elementárních, ale i přednášky o mechanice, lučbě a pod. Ústav tento, který málo změněn trvá podnes, nalezl mnoho následovatelův nejdříve v Edinburce a na jiných místech ve Skotsku, potom i v městech angl., zvláště v Yorkshiru. Původní název skoro všude jest podržen. R. 1853 bylo takových škol spolkových 180 se 23.000 žáky, mimo to bylo 170 ústavů beze škol (pouze s bibliotékami, čítárnami, sbírkami atd.); z těchto 350 spolků bylo jedině v Yorkshiru 127 s 20.000 členy; ze škol přišla na Londýn jedna (se 400 žáky), na Liverpool jedna (s 200 ž.), na Manchester jedna (se 100 ž.). Od té doby ústavů ještě přibylo a nyní jest jich na 1000. Vyučuje se v nich hlavně čtení, psaní, počtům, kreslení, zeměpisu a kněhvedení, zřídka geometrii; jenom na některých pěstují se staré jazyky, vědy přírodní a mechanika. Školní plat obnáší obyčejně 1 šilink měsíčně. Ústavy tyto se vydržují ročními příspěvky bohatých příznivců a týdenními a měsíčními příspěvky členů spolkových i posluchačů. Některé ovšem mají finance chatrné, avšak o podporu vládní neucházely se nikdy, neboť by tím účastenství obecenstva ocháblo. Některé předměty přednášejí placení učitelé, jiné přednášky mívají členové spolku nebo mužové ze sousedstva, a ty bývají nejvíce navštěvovány. Mnozí spolkové jiného druhu, tytýž i jednotlivé rodiny, řídí v menších městech školy večerní, v kterých dělníci fabriční, nádenníci a jiní mohou dohoniti co byli z mládí zanedbali. Školného se tu platí 3—4 pence týdně. Jsou i třídy pro dorostlé dívky; roku 1851 bylo takových škol 1545, v nichž mezi 40.000 navštěvovateli bylo 12.000 ženských. Zvláštní zásluhu o rozšiřování ústavů řemeslnických má „spolek ku podporování technických vědomostí" (*Society of Arts*), sídlící v Londýně a vydávající časopis, v němž podává zprávy o působení spolkův. V Londýně obracejí též vyšší učiliště zřetel svůj k třídám pracovným, jako kolej Králova (*King's College*), kde se odbývají večerní přednášky o všelikých třídě pracovnické potřebných vědách (r. 1861 navštěvovalo je průměrem 1334 posluchačů), a škola dělnická (*working men's college*), kterouž založili a řídí vzdělaní lidumilové, jednak mladí, právě vystudovalí muži, jednak i učenci proslulí; učitelové neberou platu a posluchači zapravují pouze jiné běžné výlohy. (R. 1861 měla průměrem 527 návštěv.) Podobné jako tato jsou školy i v jiných městech anglických, v Huddersfieldě, Birminghamu atd. I ve Francii není nedostatek škol p-vých; zvláštní však zmínky zasluhují školy v Lyoně a Lille. Večerní přednášky jsou zavedeny skoro všude kde kvete průmysl, avšak jsou málo navštěvovány. V Německu stojí v ohledu tomto na prvním stupni p-vá škola ústředního ústavu pro podporování obchodu a průmyslu v Stutgartě (*Centralschule für Gewerbe und Handel für das Königreich Würtemberg in Stuttgart*), při niž jest škola kreslicí a modelovací, škola tkalcovská, lučebnický ústav průbírní s laboratoriem, bibliotéka s čítárnou a sál pro veřejné přednášky; velmi důležitá jest při ní vzorná sbírka předmětů průmyslných (*technisches Musterlager*), které nebyly vyrobeny ve Virtemberce a průmyslníkům domácím mají býti vzorem průmyslu zahraničného. Podobný ústav povstal r. 1863 v Norimberku v Bavořích. Avšak kdežto ve Virtemberce (a v Badensku) návštěva škol řemeslnických nucena není, bývají v Bavořích žáci někdy policejní mocí voděni do nedělních škol, čímž ovšem nevzbuzuje se chuť k jich navštěvování. V Prusku jest s každou krajinskou p-vou školou spojena škola řemeslnická, v které se učeníci vyučují kreslení, vědám přírodním, geometrii, počtům a němčině za malý školní plat. Návštěva jest prostřední a výsledek ukazuje se zvláště při školách nedělních. Vadíť zde hlavně nepravidelné navštěvování a nedostatek spůsobilých učitelů. V Badensku vydržovány jsou p-vé školy od obcí s podporou státu; učiteli jsou úředníci s platem 500—1200 zl. r. Ve Frankfurtě n. M. zařídil r. 1816 „Spolek ku podporování užitečných umění a jich věd pomocných" školy p-vé, jež jsou: nedělní škola pro řemeslníky, škola večerní a vyšší škola řemeslnická. V Sasku mají Drážďany školu p-vou od r. 1861; vyučuje se v ní večer od $7\frac{1}{2}$—$9\frac{1}{2}$ hodiny a s části v neděli arithmetice, geometrii, rejsování, kreslení, modelování, fysice, řeči něm. a kněhvedení. Konečně připomínáme p-vé školy v Krefeldě, Düsseldorfě, Münsteru, Neisse, Saarbrückenu, Bruselu a jinde. — *c*) Školy zařízené k vychovávání chudých

opuštěných dětí, jimž se zde vštěpují základní vědomosti a jež se vedou zároveň ku práci, kterou by se napotom mohly živiti. Školy tyto jsou vlastně ústavy dobročinné, v nichž děti dostávají celý nebo částečný oděv a jedno nebo dvě jídla denně. První myšlénku k zařízení takové školy pojal chudý zedník Giovanni Borgi (v. t.) v Římě, a o několik let později John Pounds, chudý švec v Edinburce. Za posledních 25 let činilo se mnoho ve prospěch toulavých a zahálčivých dětí v Evropě, a ještě více za nejnovější doby ve Spoj. Obcích amerických. Tak založil Gustav Werner (v. t.) v Reutlinkách ve Virtemberku roku 1837 pracovnu (*Arbeitschule*), kteráž má nyní více než 1000 chovanců. Werner pak sám jest vychovatelským misionářem, jenž cestuje po Virtemberku i sousedních zemích, shromažďuje chudé, opuštěné chlapce nemající domova, a přivádí je do své školy. Výlohy této školy jsou nepatrné a zapravují se z práce chovanců; starší chlapci zůstávají zde někdy několik rokův zdokonalujíce se ve svém řemesle, a co vydělají, z toho si platí oděv a potravu, ostatní pak odvádějí do společné pokladnice. Když odcházejí z ústavu, zaopatřuje jim Werner slušnou výživu. William Watson, náhradník šerifův v Aberdeenshiru, zřídil r. 1841 v Aberdeeně školu p-vou, do které se přijímají všecky toulavé a zahálčivé děti, čímž se stalo, že město i okolí bylo zproštěno mladých žebrákův. Dle plánu Watsonova vyučují se děti zdarma, dostávají třikrát denně jíst a 4 hodiny pracují; na ulici žebrati jest zakázáno, a všecky děti, které byly zastiženy žebrajíce, posílají se do p-vé školy na stravu, k vyučování a práci. S tím spojil ústav pro mladé provinilce, kteří se zde vychovávají a učí řemeslu. Za příkladem Watsonovým zřízeny jsou podobné školy v Edinburce, Glasgowě, Dublině, Corku, Londýně, Manchesteru, Liverpoolu a Birminghamě, pak školy pro napravení mládeže v Ruysselede v Belgii, v Petit Bourgu ve Francii, v Carře a Bachtebenu ve Švýcarsku, které všecky se potkaly s dobrým výsledkem. V Sev. Americe založen byl r. 1851 v N. Yorku ústav se školou pro toulavé a zahálčivé děti. Nyní jest takových ústavů a škol v N. Yorku 10—12, a téměř v každém větším městě jeden nebo dva. Ode škol p-vých (*industrial schools*), v nichž děti po celý den jsou držány a kromě vyučování ruční prací se zaměstnávají, liší se angl. školy pro otrhané děti, o nichž v. Ragged schools. *Sob.*—

Průmyslová a řemeslnická **škola** Pražská, umístěna v obecním domě čís. 1000—I, má za účel napomáhati ku vzdělání stavu průmyslnického a řemeslnického, t. j. mistrův, tovaryšův a učenníkův. Zřízena jest tak, aby v ní každý přičinlivý povždy otevřenou dráhu našel, na kteréž by bez překážky pro denní výdělek svým schopnostem a pilnosti přiměřené vyšší průmyslové vzdělání, kteréhož nynější doba od řemeslníků v tak veliké míře požaduje, dosáhnouti mohl. Vyučuje se proto v nedělích před polednem a odpoledne, ve všedních dnech o večerních hodinách. Prvních pět měsíců vyučuje se ve všední den od $6\frac{1}{2}$—$8\frac{1}{2}$, druhých pět měsíců od 7—9 hodin večer. Vyučování ve stavitelství ukončuje se velikonocemi. Školné ustanoveno na $\frac{1}{2}$ zl. ročně za jednu vyučovací hodinu v témdni a platí se půlletně, tedy $\frac{1}{4}$ zl. za jednu hodinu týdenní, napřed hned při zápisu. Vysvědčení vydávají se žákům jen tenkráte, když se byli podrobili zkoušce z některého předmětu. Ke zkouškám připouštějí se ale žáci jen tenkráte, když byli p-vou š-lu alespoň již rok pilně navštěvovali. V čas školních prázdnin nekonají se ani zkoušky, ani vysvědčení jakási se vydávají. Vysvědčení nebo výkazy k tomu účelu, aby mohl dostati učenník za vyučenou, se nevydávají, poněvadž návštěvou p-vé š-ly nepřestává povinnost učenníků, navštěvovati hodiny opakovací při škole farní. Škola obsahuje přípravnu a pět řemeslnických škol odborných, a sice pro řemesla a živnosti: 1. stavitelské, jmenovitě pro zedníky, tesaře, stavitelské truhláře, zámečníky a j.; 2. strojnické, jmenovitě pro strojníky, zámečníky strojnické, obsluhovače strojů, kotláře, soustružníky, truhláře, mlynáře a p.; 3. lučebnické a sice pro barvíře, sládky, vinopaly, koželuhy, mydláře a j.; 4. přádelnické a tkalcovské; 5. ozdobnické a sice pro porcelániky, hrnčíře, brusiče skla, zlatníky, stříbrníky, ozdobníky, cukráře atd. Každému posluchači je volno, zvoliti si buď jednotlivé předměty nebo celý odbor řemeslnický. Předměty, jimž se týdně 1—4 hodiny i více vyučuje, jsou následující: písemnosti 1 hod. (prof. Jan Šťastný); německý jazyk 1 hod. (týž); zeměpis 1 hod. (prof. Em. Tonner); počty 2 hod. (prof. Fr. Scheda); účetnictví, směnkářství a obchodní právo 1 hod. (dr. Antonín Mezník); algebra a geometrie 2 hod. a fysika 2 hod. (dr. Ant. Majer); nauka o zboží na základě přírodopisu 2 hod. (dr. Jan Smita); chemie 2 hod. (prof. Frant. Štolba); chemická technologie 2 hod. (prof. Frant. Berr); ozdobnictví 1 hod. (akadem. malíř Fr. Rošer); stavitelství 3 hod. (prof. Jiří Pacold); strojnictví 4 hod. (prof. Jakub Pihert); rejsování přípravné 4 hod. (prof. Dom. Ryšavý); rejsování strojnické a stavitelské 4 hod. (prof. Fr. Scheda a stavitel Jos. Pokorný); kreslení přípravné 4 hod. (Jaroslav Jirásek); kreslení ornamentální 4 hod. a kreslení vzorků 4 hod. (akad. malíř Fr. Rošer); modelování v hlíně a sádře 8 hod. (prof. Arnošt Popp); modelování ve dřevě 18 hod. (mistr Frant. Nikšič) a tkalcovství 2 hod. (mistr Václav Bourek). — Dějiny. Vývin p-vého školství českého úzce souvisí, jakož všeliké jiné značnější podniky ve prospěch rozkvětu domácího průmyslu, s dějinami p-vé jednoty české. Již roku 1834 navrhoval rytíř Jakub z Schönfeldu ve valném shromáždění jednoty při všeobecné pochvale zařizování nedělních p-vých š-l pro tovaryše a učenníky, a v hromadě následujícího roku oznámil kníže Bedřich Öttingen-Wallerstein, že založil vlastním nákladem na Zbraslavi nedělní p-vou š-lu, aby jednota ze zkušeností tu získaných nejvhodnější základní pravidla seznala, kteráž by k rozšiřování p-vého vzdělání na venkově nejlépe se upotřebiti dala. Zakladatel staral se o vydávání přiměřených knih pro podobné školy na vlastní náklad. První, jenž příkladu toho následoval, byl kníže Fürstenberg na Křivoklátě. Hrabě Chotek, toho času nejvyšší purkrabí, navštívil školu na Zbraslavi, zkoušel žáky osobně a pochválil je. Pěkný tento výsledek zkoušky pohnul jej, aby všemožně se staral a podporoval zařizování podobných ústavů. Utěšené výsledky Zbraslavské školy přesvědčily o možnosti a užitečnosti nedělních škol, o kterýchž před tím s části se pochybovalo, a přiměly ředitelství p-vé jednoty k tomu, aby přípravy činilo ke zřízení podobného ústavu v obou zemských jazycích v Praze, jenž brzo potom také v život vstoupil. Roku 1836 zřízena škola v Krásné Lípě, a o rok později byli posláni žáci Zbraslavské a Krásnolipské školy na cesty do cizozemska, a mnozí z nich navrátivše se přinesli dobré vědomosti k obohacení domácího průmyslu a podali o výsledcích cesty zprávu. Roku 1838 pěstovala se škola Pražská s větší horlivostí. Hrabě Chotek navštěvoval často školu tu a byl vyučování mnohokráte

přítomen. Údové ředitelstva: rada guberniální Neumann, hrabě Bedřich Dejm a fabrikant Leopold Jerusalem měli dohlídku nad vyučováním, kteréž s počátku udíleli profesoři Hessler a Karel Kramerius, bibliotekář průmyslové jednoty Jan Partl, adjunkt Marian a mistr truhlářský Niksič. První tři vyučovali zdarma. Vrchní ředitelstvo snažilo se touto nedělní školou podati vzor, dle něhož větší města venkovská a zámožní lidumilovní dobrodinci k následování povzbuditi se měli. Toto vyučování nedělní mělo býti pokračováním opakovacích hodin, mělo nedostatečné školní vzdělání nahražovati a těm živnostem, které v obci hlavně se provozují, zvláště přiměřeno býti, aby tak v menších místech nedostatek reálek a škol odborních co možná nahražovalo. Roku 1837 rozšířeno vyučování na p-vé š-le zavedením českého vyučování, kteréž posud scházelo, dr. Amerlingem o chemii, mechanice a silozpytu, dále tím, že denně vyučovalo se kreslení pod dohlídkou jednoho korektora a jednotlivými přednáškami, které i mimo neděli se odbývaly. Též na venkově povstaly až do r. 1839 s části následkem působení jednoty nedělní p-vé š-ly, a to vedle již jmenovaných ještě v Litoměřicích, Plzni atd. Jednota ustavičně se starala o zařizování podobných škol nedělních v kraji. Ochránce jednoty, hrabě Chotek, podporoval snahu její tím, že užitečnou tuto záležitost důstojné konsistoři a krajským úřadům schválil, při tom je důtklivě vyzývaje k činnému spolupůsobení při těchto pro živnostenskou třídu tak důležitých ústavech. Spolu poslal jim od prof. Ballinga vypracovaný návrh, který celý způsob zavedení těchto škol obšírně popisuje. Bohužel netrval tento blahý impuls ani tak dlouho, aby takové školy v dostatečném počtu, jak přáti bylo, byly povstaly, neb jednota vstoupila brzo na to do přechodní doby, kteráž její působení zdržovala, a hrabě Chotek brzy potom poděkoval se ze svého úřadu, následkem čehož bylo, že tak četné zúrodnění vlasteneckého blaha a mnohoslibná čilost opět brzy ochably. R. 1841 rozšířeno vyučování rýsování na všeckny dni v témdni a též na kreslení ornamentů a vzorů na látky, kterémuž poslednímu p. Schiess vyučoval. R. 1842 nabyly vyučovací ústavy důležitého rozšíření založením vzorkovací školy, kdež pod vedením bohužel brzy zesnulého výtečného sochaře Josefa Maxe v krátkém čase pěkný výsledek se docílil. Česká škola přenešena do domu číslo 525 na Novém městě (Budeč), kdežto dr. Amerling s nemalou obětí samostatný pédagogicko-technický vzorný ústav v život uvesti se snažil. Zařizování nedělních p-vých š-l na venkově i v tomto čase jednota na vše strany schvalovala, podporovala i podněcovala. V Praze zařízenou nedělní p-vou š-lu vydržovala jednota v menší a větší rozšířenosti s přednáškami v obou zemských jazycích při leckterés změně učitelů. Tato však daleko nestačovala a byla toliko skrovnou výpomocí pro živnostníky hlavního města. Veliký počet mladíků měšťanské třídy, vystoupivších z národních škol a řemeslu se oddati chtějících, potřebovalo prostonárodních živnostenských přednášek, aby z nich řádní průmyslníci se stali, nemohli však při nedostatku času a prostředků k delšímu a dokonalejšímu vzdělání se odhodlati, neměli tenkráte podobných ústavů, an ani reálek ještě nebylo. Tento nedostatek bolestně cítěný pohnul vzorného národovce inžinýra Pernera slavné paměti, aby učinil návrh: Jednota zřidiž, by tomu nedostatku poněkud se vyhovělo, a aby příkladem předcházela, na vlastní náklad v Praze úplnou š-lu p-vou a to předně českou a pak, dostačí-li prostředky, též německou a to z té příčiny, poněvadž učenníci, neli vesměs, alespoň většinou toliko českého jazyka mocni jsou. Návrh tento přijat v měsíční schůzi dne 1. pros. 1846. Aby však prostředky jednoty tímto ústavem příliš se neobtěžovaly, obmezen náklad na 2000 zl., a poněvadž tento příliš vysokým býti se zdál, zavedli r. 1846 dva členové jednoty, JUC. Trojan a dr. Fr. Ladislav Rieger, sbírku peněžní k účelu založení české p-vé š-y, aby prostředky jednoty zbavily se každého většího napnutí. Výnos sbírek měl překvapující výsledek, neb v krátkém čase obnášel 7000 zl. Trojan odevzdal tento fond dílem v dlužních úpisech, dílem na hotovosti jednotě, kteráž ho s nejvyšším dovolením s tím přislíbením převzala, že po obdrženém schválení předloženého plánu vyučovacího dle úmyslu zakladatelů ho upotřebí. Patrno, že úroky z tohoto fondu a to, co jednota k témuž účelu věnovati hotova byla, k vydržování řádné p-vé š-ly s denními přednáškami nepostačovaly; důvěřovalo se však v obětavost mnohých statečných sil učitelských, kteří s větší části uvolili se přednášeti zdarma, a na přislíbenou podporu několi a soukromníků a cechů. Dle toho sestaven jest školní plán a vládě ke schválení předložen, kteréž také r. 1848 došlo. Mezi tím pokračovalo se v nedělním vyučování v obou zemských jazycích, v roce 1847 účastnili se ho mimo dra Amerlinga, adjunkta Mariana a bibliotekáře Partla ještě prof. Wersin, dr. Schofka a dr. Hněvkovský. R. 1848 vyučovalo se jako roku předešlého; mimo jmenované podíleli se tohoto roku též prof. Petřina, prof. Krejčí a adjunkt Sochor. Též bylo ustanoveno, aby p-vá š. kreslířská, jež dříve s akademickou spojena byla, zvláště pro sebe opět stála. Roku 1850 pro ztenčené příjmy jednoty následkem politického hnutí zastaveno na čas vyučování ve vzorkovací škole, posud pod vedením sochaře Maxe utěšeně zkvétající, škola kreslířská obmezena na jednoho učitele a prostonárodní nedělní vyučování též obmezeno. Na vyšší rozkaz sestavila jednota program k sepisování dobrých školních kněh pro p-vé školy. Stran organisačního plánu roku 1848 povolené české p-vé š-ly uzavřela jednota nějaké změny před se vzíti, an zatím přetvořeno zařízení škol, kteréž jak živnostenskému vyučování, taktéž českému jazyku větší obor vykazovalo. Jednota uzavřela tedy změny, kteréž spočívaly hlavně na tom přesvědčení, že nyní škola ta přede vším směřovati má ke zdokonalení vzdělání živnostníků již průmyslem zaměstnaných. R. 1851 zavedeno opět vyučování ve škole vzorkovací, pak staráno o lepší úpravu školy kreslířské a zaopatření prostředků vyučovacích. Česká p-vá š. nemohla však ihned v život vstoupiti, an úroky jejího hypotekárně založeného fondu následkem zdlouhavosti majetníků hypoték na hotovosti se nesešly a tito dříve žalováni býti museli, což leta trvalo. R. 1852 starala se jednota velmi vřele o vzorkovací a kreslířskou školu, v kteréž dary od hraběte Harracha, Batky, Lebedy, Epsteina, Behra a Poppa a ustanovením odměn na pilnost žáků se působilo. První udělování odměn tohoto druhu dostalo se dne 17. dubna 1855. Veškeré, při těchto ústavech zúčastněné cechy vyzvaly se o podporu na ně, však toliko pořádek zlatnický, stříbrnický, galanterní a cech zednický poskytly větší, několik jiných cechů též menší příspěvek. R. 1856 udělovalo se vyučování v kreslení ve větší míře. Jednota vydržovala školu kreslířskou, v kteréž dva učitelé denně v kreslení a rýsování vyučují zdarma. Po několik let obnášela návštěva školy asi 300 žáků ročně, a v neděli a ve svátek, v zimních měsících zvýšil se počet žáků kreslířské školy na 120 denně,

jichž největší část jsou učenníci a tovaryši. Vzorkovací škola jednoty byla otevřena 4krát v témdni, a návštěva žáků, náležejících uměleckým živnostem, obnášela vždy v průměru přes 40. Vyučování v obou těchto školách udělovalo se v obou zemských jazycích. Školou touto po tolikaletém trvání jejím získala si jednota velkou zásluhu o český průmysl; vedle jiných děkuje zvláště průmysl porculánický této škole řádných dělníků. Nedělní vyučování v německém jazyku obmezeno následkem nedostatku prostředků na přednášky pana Mariana o chemii a pana Gnirse o mathematice, měřictví a perspektivě. Snažení jednoty, českou p-vou š-lu v život uvesti, uskutečnilo se tohoto r. 1857, anať dne 8. března 1857 slavně otevřena byla, i započalo se vyučování dle plánu od vysoké vlády potvrzeného, a pokračovalo se při překvapujícím dobrém výsledku a vytrvalém pilném účastenství žáků. Tak potěšitelný stav školy této nebyl by se dal docíliti, i byla by v mnohém obmezena zůstala, kdyby vysoké místodržitelství a dotyčná c. k. školní správa nebyla udělila povolení, by ku Pražské c. k. české vyšší reálce se přiděliti mohla, jejíž odborní učitelé to s větší části byli, kteří vyučování prostonárodním spůsobem udělovali za skrovnou náhradu, kterouž jim jednota uděluje z úroků fondu, který do té doby na 10000 zl. vzrostl; s části pak tím obnosem, který jednota dle obyčeje na české vyučování vydala mimo přídavky. Ředitelem školy jmenován slovútný profesor dr. Jan Purkyně. Ke š-le p-vé též přidáno, pro nával žáků do kreslířské školy, v místnostech p-vé jednoty stávající, hned s počátku systematické vyučování ornamentálnímu a konstruktivnímu kreslení, kteréž z velkého účastenství se těšilo. Předměty, jimž se vyučovalo, byly: náboženství (P. Štulc), technická encyklopedie (Dr. Amerling), stavitelství (prof. Niklas), chemie (prof. Staněk), strojnictví (Dr. Majer), účetnictví (uč. Walter), zeměpis (prof. Erben), měřictví. Vyučovalo se v neděli dopoledne i odpoledne, pak v pondělí, ve čtvrtek a v sobotu večer. R. 1857 čítala 605 žáků, mezi nimi 12 mistrů, 268 tovaryšů a 297 učenníků, mezi těmi mnozí z předměstí, ano ještě z větší vzdálenosti do města chodili. Učitelů bylo 15, kteří dohromady 15 hodin téhodně vyučovali. R. 1858 rozšířeno vyučování tím, že přidáno prostonárodní vyučování o živočichozpytu (Dr. Edvard Grégr), mineralogii a zeměspytu (prof. Krejčí); přednášky o technické encyklopedii převzal prof. Balda. Následujícího roku nestala se podstatná změna. Roku 1860 vzdal se prof. Purkyně ředitelství školy, jež školní rada Josef Wenzig přejal a zjednodušení rozmanitých předmětů navrhoval. Co nový předmět zavedlo se vyučování tkalcovství, ku kterémuž účelu zvěčnělý továrník Richter Jacquardův stroj škole věnoval. Tkalcovství učil mistr Sachs. R. 1862 stal se v letopisech p-vé š-ly tím památným, že umožněno jest značnou podporou, totiž 2000 zl. od zemského sněmu českého a 1500 zl. od obce Pražské, zvelebení a rozšíření školy v rozměru rozsáhlejším. Mimo to věnovány od obce místnost a nábytek a uzavřeno od ředitelství jednoty p-vé, vynaložiti z vlastních příjmů ročně 2000 zl., aby se uhradilo, čeho by ještě se nedostávalo, tak že vydržování školy ročním příjmem 5500 zl. pojištěno jest. Vespolné usrozumění těchto tří korporací stalo se na základě zvláštních stanov školních, vypracovaných od prof. Dr. Karla Kořistky a schválených od ředitelství p-vé jednoty, které nyní správě školy a celému zřízení jejímu základem jsou. Poněvadž jest účelem školy, vědomosti průmyslné učiniti přístupné všem příslušníkům živnostenstva v Čechách, platí za pravidlo, že vyučování ústní jazykem českým nebo německým vždy tenkráte před se bráti se má, jak mile se alespoň 6 žáků pro některý předmět zapsati dá. U kreslení a modelování jakož i u jiného cvičení praktického nevidí se však býti takovéhoto dělení žáků dle jazyků zemských do dvou oddělení zapotřebí. Bezprostřední vedení ústavu svěřeno jest podle stanov školy zvláštnímu komitétu, do kterého k vyzvání ředitelstva jednoty p-vé zvoleni jsou a sice od výboru zemského: Dr. Antonín Görner, přísedící zemského výboru, Gustav Hoffmann, majetník továrny; od zastupitelstva městského: obecní starší c. k. školní rada Josef Wenzig, Alois Veit, továrník, a Václav Zelený ředitel; od jednoty průmyslové: c. rada prof. Karel Wersin, prof. Dr. Karel Kořistka a prof. Jan Krejčí. Školní komitét tento konstituoval se již 9. května 1863, zvolil Dra Ant. Görnera za předsedu a prof. Dra Karla Kořistku za místopředsedu a pustil se hned do organisování ústavu samého. Po poradách o stanovách školních vypsaly se konkursy pro učitelská místa, a Dr. Antonín Majer zvolen jest za ředitele. P-vá jednota nezůstala ani při tomto kroku státi a snažila se aby — anto sama prostředků peněžitých nemá ke zřízení denní p-vé š-ly — obec Pražskou k tomu měla, by za pomocí podpory zemské takovou školu zřídila. *ka.*—

P-vá výstava jest výstava výrobků p-ových, jejíž účelem v první řadě jest, aby podala věrný a co možná skvělý obraz o vývinu, rozkvětu a stavu průmyslu některého státu; v druhé řadě jest cílem takové výstavy, aby poznáním dokonalosti a přiměřené ceny p-ových výrobků, zvýšila se poptávka po nich a odbyt se rozhojnil. Jsou pak p-ové výstavy buď počasné, které byvše na určitou dobu obecenstvu přístupny zase se rozeberou; anebo stálé, které bychom i p-ovými musey nazvati mohly. *a*) Počasné výstavy. První podnět k p-ovým výstavám zavdal ve Francii již za dob republikánského direktoria markýz d'Avèze, a výstavy takové skutečně pak uspořádány byly v létech 1798, 1801, 6, 19, 23, 27, 34, 39, 44, 49 a později, vždy s rostoucím účastenstvím. V Německu zasazoval se o zařízení p-ových výstav hlavně celní spolek, a jeho přičiněním uskutečněna první větší výstava r. 1842 v Mohuči, ačkoli již dříve v jednotlivých zemích německých výstav menšího rozměru stávalo; tak v Mnichově 1818, v Drážďanech 1824, v Berlíně 1827, i v Praze 1828, a ve Vídni 1835 a 1839. Větší výstavy pak byly: druhá Berlínská r. 1844, výstava Vídeňská roku 1845 a Lipská roku 1850. Ačkoli věc ta i v Rusku (v Moskvě 1825) i ve Španělích (v Madridu 1841) podobné pokusy vyvolala, neúčastnila se Anglie, země v průmyslu nejpokročilejší, takových výstav, a teprv roku 1843 v Manchestru, r. 1845, 1847 a 1849 v Londýně zařízeny dosti nepatrné výstavy p-ové. Myšlénky otevříti p-ovou výstavu světovou uchopil se praktickým směrem princ Albert, zemřelý manžel Anglické královny Viktorie, a provedl ji šťastně r. 1851. Veliká budova, tak zvaný křišťálový palác, byla k účelu tomu vystavěna, obsahujíc 2000 oddělení, každé 24 stop délky i šířky. Sešlo se 14.837 vystavitelů, z nichž 7381 poslala Anglie, 1296 její mimoevropské osady, 1563 státové spolku celního, 157 severní Německo, 11[illegible] Holandsko, 512 Belgie, 275 Švýcary, 748 Rakousko, 97 Sardinsko, 266 ostatní Itálie, 61 Řecko, 1760 Francie, 68 Algírsko, 300 Španěly, 295 Portugaly, 385 Rusko, 100 Švédsko a Norvéžsko, 43 Dánsko, 700 Turecko, 391 Egyptsko, 190 státové severní Afriky, 35 Čína, 10 Persie, 566 Severoamerické Obce, 29 ostatní Ame-

rika. Výsledek úsudku o této světové výstavě byl, že Anglie ve výrobě věcí, jež předpokládají uchvacující prostředky hmotné, laciné palivo a dobré stroje, překonává celý svět, že Francie se vyznačuje výrobou předmětů vkusných, elegantních, moderní úhlednosti lákavých, že střední Evropa jest nedostižitelná ve výrobě věcí, jež vyžadují badavého, vědecky skoumavého ducha, jako jsou hudební nástroje, kniho- a kamenotisk, písmolijectví, slévařství atd., že konečně Amerika vyznamenává se výrobky, jimž bujará a bohatá příroda poskytuje nevyčerpatelnou látku. Světová výstava Londýnská byla otevřena od 1. května až do 15. října, a přiřknuto bylo 2918 medálií na poctu. R. 1853 a 54 otevřená výstava Novoyorkská nazývala se výstavou všenárodní, ač neměla ani polovic tolik vystavitelů jako Londýnská, a ačkoli jen nejmenší část zemí v ní se účastnila. Téměř tolikéž vystavitelů jako Novoyorkská měla r. 1854 zařízená všeobecná výstava Mnichovská. Největší a v skutku světová byla r. 1855 výstava Pařížská, kteréž se účastnilo 20.709 vystavitelů, k nimž přispěly tyto země: Francie 10.600, Severní Amerika 90, Rakousko a Německo 4000, Belgie 700, Dánsko 90, Anglie 1500, Řecko 130, Holand 460, Itálie 350, Švédsko, 600, Švýcary 428, Španěly 506; zbytek rozdělen byl v menších částech na jiné země. Vystavené předměty byly roztříděny na 30 odborů a tak přehledně seřaděny ve zvláštním paláci, jehož půdorys obnášel 88.000 čtverečných metrů. Výstava obsahovala nejen výrobky vlastního průmyslu, ale i výstavy umělecké. Rozdáno bylo 112 velkých čestných medálií, 252 čestných medálií, 2300 medálií první, 3900 druhé třídy, pak 4000 diplomů pro předměty p-ové; pro plody umělecké pak 67 medálií první, 87 druhé, 77 třetí třídy a 222 pochvalných zmínění. — Všeobecné výstavy švýcarské otevřené r. 1857 v Berně, zúčastnilo se 2050 vystavitelů. — Druhá světová výstava anglická zařízena byla r. 1862 v Kensingtoně, kdež nesmírná stavení, a sice stálá, k účelu tomu zbudována byla. I zde připuštěny jsou plody ducha uměleckého, ano Anglie výstavu otevřela i výtvarům všech umělců, kteří nezemřeli před r. 1762, tedy všem uměleckým pracím celého století. Tím ovšem místnosti, jakkoli ohromné, nepostačovaly návalu cizozemskému, tak že výstava neposkytovala pravdivý obraz uměleckého života světového. Větší část místností zaujali vystavitelé angličtí, ačkoli jich bylo pouze 6965, kdežto všech vystavitelů evropských čítalo se 23.481; k těmto přispěla Francie 3923, Rakousko a země celního spolku 4222, Itálie 1289, Španěly 1133, Belgie 863 atd. — Roku 1865 zařízeny byly p-ové výstavy v Dublíně a Oportě. Úsudek, jakýž se ustálil o výstavách p-ových, má dvé stránek, chválu i hanu. Vychvaluje se, že jimi obeznámí se průmyslnictvo s novými objevy a vynálezy, že se vytříbí vkusnost a uhlazená zevní forma výrobků, že se otevrou nové cesty koupi a prodeji, že se rozšíří pověst o zdařilých pracích, že se povzbudí k větší čilosti váhavý průmysl i států i jednotníků, že se získá užitečný přehled p-ové činnosti zemí. Avšak naproti tomu žehrá se, že výstavami rozličná tajemství, z nichž kořistiti mohl ještě dlouho buď privátník buď jednotlivý stát, stanou se majetkem obecným, že průmyslnictvo snadno svedeno bývá, aby zevnímu lesku obětovalo důkladnost a vnitřní cenu práce, že i obecenstvo v témž směru sváděno bývá s pravé dráhy zdravých náhledů, konečně že neposkytují výstavy pravý obraz povšechného průmyslu, protože výrobky států, v nichž výstava jest zařízena, vždy bývají v popředí stavěny. Jisto jest však, že výstavy p-ové mají nepopiratelný užitek ten, že přesvědčují o důležitosti a vážnosti průmyslu, že zapuzují zastaralé předsudky a přežilé náhledy, že povzbuzují k pokroku, k nápodobení, k následování lepších prací a k vymítání zakrnělých zlořádů. *b)* Stálé výstavy p-ové, též p-ová musea zvané, povstaly ve Francii r. 1783 založením *conservatoire des arts et métiers*, avšak teprvé roku 1850 byl ve Stutgartě otevřen vzorný sklad (*Musterlager*) výrobků průmyslných, a roku 1851 zavdala veliká výstava světová v Londýně Angličanům podnět k založení p-vého musea v Kensingtoně. Od té doby snaží se i jiné země po zakládání podobných stálých výstav podle vzoru musea Kensingtonského, o jehož zařízení v. Kensington. V Britanii budou co nejdříve zařízeny stálé p-ové výstavy v Edinburce a Dublíně. V Německu se nalézají sbírky p-ového ústavu v Berlíně, vzorná sbírka v Hanoveru, stálé výstavy p-ové v Kolíně n. R., ve Zhořelci a v Saské Kamenici, Wirthova stálá výstava strojů ve Frankfurtě n. M. atd. Za nejnovější doby pomýšlí se i na založení p-vého musea v Praze, o něž se zasazuje zvláště p. V. Náprstek.

Prun, ves Benátsku, v provincii Veronské, s 2214 ob. (1857).

Prunella *vulgaris L.* (Černohlávek obecný neb svalník menší, Mat. Haj.), rostlina z čeledi ožankovitých z podč. Šišákovitých (*Scutellarineae*). Má kalich dvoupyský, korunu s krátkou trubkou a čmýřitým kroužkem uvnitř, tyčinky dvoumocné pod hořejším pyskem koruny stejně běžící. Lodyha 8—12" vys. je dole položená a nese přesleny fialových květů v konečnou hlavu shloučené. Roste hojně na lukách a mezích a kvete od června až do září. Nať jeho je hořká a trpká; druhdy sloužil v domácím lékařství. *Jha.*

Prunelly v. Prunus.

Prunéřov v. Brunéřov.

Pruner Franz, něm. lékař a ethnolog, nar. v Pfreimdě v Bavořích 8. bř. 1808, dosáhl hodnosti doktorské v lékařství v Mnichově 1830, načež k dalšímu vzdělání do Paříže se odebral. Nabyv tam příspěním Parisetovým prostředků vydal se do Egypta, kdež stal se prof. anatomie v Kairu a 1834 ředitelem vojenské nemocnice. Chtě poznati nemoci lidí i zvířat rozličných kmenů v rozličném podnebí navštívil několikráte Syrii, Itálii, Řecko a Arabii, načež 1846 do Evropy se navrátil, aby tam své zkušenosti uveřejnil. Odešed však již po roce zase do Egypta stal se prvním lékařem Abbas pašete, který stav se brzy potom místokrálem P-a prvním lékařem zemským jmenoval, a dav mu titul bega i hlas ve správě zemské jemu udělil. Tento ale necítě se úplně zdráv vzal na neurčitý čas dovolenou, a pobyv nějakou dobu v Mnichově usadil se v Paříži 1860. Vydal: *Opera posthuma Ern. de Grossi* (Stutg. 1830—31, 3 sv.); *Ist die Pest wirklich ansteckend?* (Mnichov 1839), kdež dokazuje, že obavy před nákazou bývají přehnané; *Topographie medicale du Caire* (t. 1846); *Die Weltseuche Cholera oder die Polizei der Natur* (v Erlankách 1751); *Die Überbleibsel der Altegyptischen Menschenrace* (v memoirech akad. Mnichovské 1846); *Der Mensch im Raum und in der Zeit* (t. 1859).

Pruno Jan Fraštácký; nar. v Fraštáku na Slovensku ok. 1560, cvičil se v umění literním nejprvé v Žilině, pak r. 1576 v Jihlavi, odkudž se odebrav roku následujícího do Němec navštívil tam akademie v Jeně, Vitemberce a Lipsku, řídil pak r. 1582 školu Fraštáckou, ale odešel zase do Vitemberku, byl r. 1583 opět nějaký čas správcem

školy Fraštácké, odkudž t. r. po smrti slavného Mikkolacynáše povolán za rektora gymnasium Trenčanského, kteréž velmi dobře spravoval. † však již 23. dub. 1586 v svém nejlepším věku. P. složil rozličné nábožné a příležitostné *básně* lat. a české; některé z těchto zachovaly se v lat.-slovenském katechismu v Franštáku vydaném, a byly později také přijaty do Tranovského *Cytary*. *Ra.*

Pruntrut v. Bernsko.

Prunus, bot. rodové jméno několika sobě velmi podobných druhů i četných odrůd jejich z čeledi mandloňovitých. Jsouť to často trnité keře neb stromy, obyčejně ovocné, s květy dokonalými s četnými tyčinkami a jediným pestíkem, z něhož se vyvinuje plod peckovice buď kulatá aneb podlouhle vejčitá, hladká neb plstnatá, s peckou buď hladkou aneb jen nepatrně brázděnou. Dužnina plodu od pecky buď pouští buď nepouští. Jádra všech a též i listy některých zapáchají po hořkých mandlích a obsahují zvláštní glykosid, nazvaný amygdalin. **P.** *Armeriaca* L. neb *Armeriaca vulgaris* Lam. je meruň, meruňkový strom, jehož plody slují meruňky neb maruňky, něm. *Aprikosen*; pochází původně z Malé Asie a sází se skoro všudy v zemích mírnějšího podnebí. Plody mer. jsou kulaté neb podlouhlokulaté, žluté a po jedné straně načervenalé, na povrchu svém nikdy neojíněné neb poprášené, nýbrž jako sametové. Rozeznává se více odrůd hlavně s jádrem hořkým a s jádrem sladkým; plané mer. slovou v Egyptě *misinuši* a mají velikost třešně. Mezi štěpnými, které vůbec jsou větší, vynikají uherské s jádrem sladkým, jedlým a masem od pecky se odlupujícím. Za nejlepší dosud odrůdu vyhlašuje se meruňka broskvová aneb meruňka z Nancy. **P.** *domestica* L. je švestka obecná. Plody její jsou podlouhle kulaté, na povrchu voskovou hmotou poprášené neb jíněné, visuté na stopkách pýřitých; pecka je silně smáčknuta bez brázdy. Ovoce tohoto druhu všelijak se užívá, dílem čerstvého, dílem sušeného (povidla, slivovice). Švestky za čerstva loupané a bez pecek sušené, slují prunely. Dříví velmi dobře se hodí soustružníkům a truhlářům. Odrůdy jsou hlavně dvě: 1) švestky vlastní (p. *d. damascena*) s plody nahnědlonachovými, a 2) duranče (p. *turonensis*) s ovocem vejčitokulatým, mnohem větším a měkčím, buď žlutým, neb bílým neb špinavě nachovým. **P.** *insititia* L. má rozhy pýřité a listy vejčité; plody a pecky jsou kulaté a slují plané rozličně: slívy, slivky, záhorky, prcavky, ranky, okrubličky. Od tohoto druhu pochází všecko štěpné ovoce s kulatou hladkou peckou, vyjímaje ovšem třešně a višně. Takové štěpné odrůdy jsou: karlata, mirabely, blumy, špendlíky, zelenky (*Reine-Claude. claudiana*), barvy zelené, žluté i červenavé. Ve Francouzích suší ovoce toto vyndavše pecku, a slívy takto sušené slují též prunely. **P.** *spinosa* L. (*trnka*), keř trnitý s plody kulatými trpkými, které jen, když byly zmrzly, se mohou jísti. Kůrou a nezralými plody může se barviti na černo; též se z trnek zhotovuje výtah léčivý pode jménem *succus acaciae nostratis*. **P.** *Padus* L. (střemcha obecná). liší se tvářností od předešlých, majíc květy ve visutých hroznech a kulaté černé peckovice bez jíní s peckami drsnými. Květy jsou bílé, voní šilně a mámivě; plody (střemšalky) jsou nejedlé; na severu pálí se z nich kořalka. Kůra dá se potřebovati místo chiny a listy za thé proti kašli. Střemcha roste buď co keř aneb co strom nejraději na místech vlhkých. **P.** *Mahaleb* L. (mahaleb, trnkovišně slíva rakouská neb višeň turecká) je keř 10′—16′ vys., rostoucí na vyslunných pahrbcích v jižné Evropě; má květy bílé chocholičnaté, plod nejprvé červený pak černý lysý, a listy na líci trochu lesklé. Z dlouhých rovných odnoží dělají se trubky k dýmkám, tak nazvané turecké neb višňové; dříví slulo druhdy dřívím sv. Lucie. Z mahalebek nejedlých táhnou v Dalmácii rosolku nazvanou maraskin.; jádra pro líbezný zápach přidávají se do mýdlových koulí. **P.** *Laurocerasus* L. (střemcha bobková) jest jihoevropský, původně z Asie pocházející vždy zelený keř neb strom, asi 25′ vys. s listy lesklými eliptičnými kožovitými. Květy vynikají v přímých hroznech z úžlabíček listů, plody jsou černé, velikosti višně. Listy této střemchy mají v sobě mnoho psotniny; z nich přepuzují vodičku bobkovišňovou (*aqua laurocerasi*), která je sice pro psotninu velmi jedovata, nicméně však výborným lékem. Třetí tvar v rodu p. poskytuje višně **P.** *Cerasus* a *Avium* L. neb *Cerasus vulgaris* a *C. Avium* dle novějších názvů. Mají plody dlouze stopečné, kulaté, nepoprášené, pecky hladké. Višeň obecná *(C. vulgaris)* je strom mírné výšky, má listy lysé, skoro kožnaté, a řapíky obyčejně bez žlázek. Od tohoto druhu pocházejí všecky odrůdy, jichž plody chutnají kysele aneb nakysle, jakož jsou v. červené s barvivou šťávou, višně červené barvy jasné a se šťávou nebarvící; takové jsou amarely n. amrhele kyselé, návinné a nasladlé. Višeň byla od Římana Luculla z Malé Asie do Itálie přenešena, nyní roste zdivočelá po celé mírnější Evropě. **P.** *Avium*, třešeň, je strom ztepilý 40′ vys., má na řapíku listovém vždy 2 žlázky a listy na rubu pýřité. Od něho pocházejí všecky odrůdy, jichž plody chutnají sladce. T. černé mají ovoce hnědočervené se šťávou barvivou; plané a malé slují ptáčnice, štěpné s dužninou tvrdou chrupavky. T. bílé mají barvu bledě červenou se šťávou nebarvivou. T. žluté neb voskové jsou žluté nebo bílé, měkké nebo tvrdé; poslednější jsou tak zvané chrupavky bílé. Ze všech stromů rodu p., hlavně však z višní a třešní, prýštívá se zvláštní klejopryskyřice. *Jha.*

Průpalka, něm. *Brandröhre*, dřevěná trubka aneb čep, která se naplní stvrdlým těstem ze střelného prachu a zastrčí do otvoru (ústí) granátu, půmy aneb při dělách ryhovaných zápalné střely, těsto pomalu doutná mezi letem střely a zapálí v ní výbušný náboj teprv po jistém čase, až již střela ticho leží.

Průpalnice, průpalní, zápalní díra, něm. *Zündloch*, průvrt úzounký v hlavni zbraně střelné blíž dna; p-cí se sdělí při vystřelení oheň z venčí do vnitřku k zapálení náboje. U děla se do p. strčí výpalka (v. t.). *Mšý.*

Průplav v. Kanál. 2).

Průpověď v. Apoftegma.

Průřez, v stavitelském, strojnickém a vůbec v technickém rejsování potřebný výkres, který se shotovuje, aby se do vnitřního zařízení předmětu nahlédnouti mohlo. Myslíme sobě totiž, že by byl předmět v některém místě rovinou nějakou proříznut, jedna odříznutá část odstraněna a učiněn buď půdorys nebo nárys části pozůstalé (v. Plán a Půdorys). *Ša.*

Prurigo (z lat. *pruritus*), svrablavka, jest bezhorečná vyraženina kožní, označující se drobnými, bezbarvými pupenci zvíci máku, velmi svrbícími, po celém těle roztroušenými, na vrcholi téměř neviditelným puchýřkem opatřenými, kterýž byv rozškrábán zanechá stroupek barvy tmavohnědé. Příčinou této vyraženiny bývá přede vším zanedbání čistoty tělesné, pak ale i vlhký, nízký, ztuchlinou zapáchající byt, přílišné požívání lihovin, špatná potrava, zvlášť zkažené maso, pak pokrmy nesluśně kořeněné a kyselé. Ačkoli p. jest choroba velmi

svrabu příbuzná, nezdá se přec býti nákažlivá. Mytí kůže obyčejným mýdlem, vůbec pěstování čistoty v každém směru zapudí v době dosti krátké vyraženinu, není-li jejím základem hlubší choroba, jmenovitě porušené trávení, vůbec nemoci břišní. *Mr.*

Prus jmenuje se v heraldice polské erb vzácný, starožitný a velice rozšířený, jenž vypisuje se trojím způsobem: 1) V poli červeném půldruhého kříže bílého, tak že levá příčka jest osekána a nad helmem ruka zbrojná s mečem. 2) Tolikéž v poli červeném dvě kosy bílé ostřím k sobě postavené, dole smyčkou zlatou svázané a nahoře mezi kosami půldruhého kříže, jako v erbu prvním, a nad helmem tolikéž ruka zbrojná s mečem. 3) Po pravé straně kosa bílá ostřím k prostředku štítu a tenkým koncem dolů obrácená, po levé pak půl podkovy proti kose postavené a s ní takořka spojené, a na vrchu zase půldruhého kříže, a to v štítu někdy docela červeném, někdy v jedné poli červeném v druhé ale blankytném, a nad helmem noha zbrojná. Erbu **P.** užívalo výše 120 rodin v Polště, Litvě, Prusích a na Rusi obývajících; ku př. Baworowští, Bednarowští, Bogusławští, Borowští, Czarniečtí, Drozdowští, Głowačtí, Goworowští, Grzybowští, Chrzanowští, Chwałkowští, Jabłonowští, Jezierští, Kaczkowští, Kobylinští, Latkiewiczowé, Małachowští, Mroczkové, Niewiadomští, Olszewští, Otočtí, Podlešti, Pruští, Pruszkowští, Radomští, Szczepanowští, Skowronští, Tobaczynští, Trembečtí, Wiszniewští, Wołowští, Zalešti, Zialenští, Zukowští, Zurakowští a j. v. *Ra.*

Prusa v. Brusea.

Prusias 1) král v Bithynii, syn a nástupce Zelův, zeť Filipa II., krále Macedonského, dosedl v mladém ještě věku okolo r. 236 př. Kr. na trůn a panoval až asi do r. 186 př. Kr., dobyv v tom čase pomocí Galatův území Heraklejského a ve spolku s tchánem svým Filipem mnoha řeckých měst na Propondítě a Hellespontu. Tentýž přijal Hannibala, který prchnuv od Antiocha, krále Syrského, k němu se utekl. — **2) P.** II., syn a nástupce předešlého zvítězil, řídě se radou Hannibalovou, nad Eumenem II., králem v Pergamu. Ale Římané učinivše mír mezi válčícími stranami žádali na **P**-iovi vydání Hannibalovo. Podlý král svolil k této žádosti; než Hannibal vzav jed ušel zajetí římskému. R. 156 př. Kr. vedl **P.** válku s Attalem II., králem z Pergamu, a zpustošiv zem jeho dobyl i hlavního města Pergamu. Po třech letech přinutili ho Římané k míru a k navrácení všeho, čeho dobyl. Konec jeho byl smutný; byl totiž synem svým Nikodemem s trůnu svržen a zavražděn. *Rs.*

Prusin, dle Grahama radikál berlínské modři, ferrocyanovodíku a jiných sloučenin ferrocyanovodíkových (značka Pr = Cy_3 t. j. 3 atomy cyanu).

Prusinovice, ves na Moravě v kr. Olomúckém a okr. Bystřickém s 1152 ob. (1857), původní sídlo nynějších hrabat Podstatských z **P**-c.

Prusinowski 1) znaku Topor, rod polský. Uvádějí se Jan **P.**, jesuita † 1625, Kašpar, poslanec na sněm 1605, Adam, podkomoří Vladimírský, který za věrné služby dostal od krále ves Radomyšl, což potvrdil sněm 1607; potom byl vojv. Belzkým 1618, syn jeho Jan podkomoří Belzký byl poslancem na sněm 1632, 1633 a jmenuje se ještě r. 1647; Kazimír, rotmistr 1658, Lukáš kastel. Lubačevský († 1694), Jakub číšník Zakročimský, Ondřej 1674 a 1697 kastel. Polanecký a j. v. — **2)** Alexej **P.**, jeden ze znamenitějších současných kazatelův polských a publicistův nábož., nar. 1819 v Gostyně, stud. v Lešně, gymnasium dokončil v Poznani, universitní studia v Berlíně, kdež povýšen 1844, napsav *De Erinyum religione apud Graecos*, na doktora filosofie. R. 1845 vysvěcen byl na kněze, 1847 stal se kazatelem v kostele sv. Magdaleny v Poznani, kdež redigoval a vydával r. 1848 časopis *Wielkopolanin*, jeden z nejlepších časopisův pro širší obecenstvo, a od r. 1849—50 jiný list téhož rázu pode jménem *Wiarus*. Od r. 1853 jest **P.** proboštem v Grodzisku, kde od r. 1860 rediguje *Tygodnik katolicki*. Tiskem vydal mimo jiné *Kazania i mowy żałobne* (v Lešně 1853, 2 vyd. 1856); *O języku polskim w wielkiém księztwie Poznańskiém* (v Poznani 1861). — **3)** Jan **P.**, současný básník pol., právník v Žitoměři, vydal mimo hojné články po rozličných časopisech roztroušené: *Z podań i z obcej mowy* (ve Varšavě 1856); *Poezyje* (t. 1856).

Pruská Jilava, v. Jilové **3)**.

Pruské, městys uh. v župě Trenčanské při Váhu s výše 1000 obyv. slov., farním a františkánským kostelem, při němž jest od 1642 konvent; má též zámek hrabat z Königseggův. *Chr.*

Prusko, říše prostřední Evropy, jedna z velmocí jejích, sestává hlavně z dvou nestejných částí, z nichž největší (východní) asi $^5/_6$, druhá (západní) asi $^1/_6$ celého mocnářství zaujímá. Říše ta rozkládá se se mezi 49° 6′ 45″ — 55° 52′ 56″ sev. šířky a 23° 31′ 50″ — 40° 32′ 25″ vých. délky zeměp. Část větší otočena jest k sev. mořem Baltickým; k vých. Ruskem a král. Polským; k jihu mocnářstvím Rakouským (Haličí, rak. Slezskem, Moravou a Čechami), Saskem (král.), dále hraničí s ním Reuss-Greiz, Schwarzburg-Rudolstadt a Sch.-Sondershausen, Sachsen-Altenburg, Meiningen, Koburg-Gotha, Weimar; k západu Hessen-Kassel, Anhalt, Brunšvik, Hanover a oba Meklenburky. Západní část dotýká se na východ Hanovru, Lippe-Detmoldu a Lippe-Schaumburku, Hessen-Kasselu, Brunšviku, Valdeku, Hessen-Darmstadtu, Nasovska, bav. Porýnska, homburského panství Meisenheim a oldenburského kníž. Birkenfeldu, v jihu Francie, na západě Lucemburku, Belgie a Holandu, a na severu Holandu a Hanovru. Mimo to náležejí Prusku (od 12. března 1850) kníž. Hohenzollernská, Virtemberskem a Badenskem otočená, a území Jahdské u přístavu Jahdského od roku 1853, a od 15. září 1865 vév. Lauenburg, otočené k sev. Holštýnskem, k vých. Meklenburskem, k jihu Meklenburskem a Hanoveránskem a k záp. územím měst Bukovce a Hamburku, konečně několik okličí v Durynsku. Povrch celé říše obnáší 5122·97 □ mil zeměpisných a rozpadá se na 8 provincií, dále na 25 vládních okresů (Hohenzollernsko 26. okres) a na 336 krajů. Provincie jsou: Prusy 1178·03 □ m. s 3,014.608 ob. (vládní okresy: Královec, Gombin, Gdánsko, Kvidzyna), Poznaňsko 536·21 □ m. s 1,523.729 obyv. (Poznaň, Bydhošť), Pomoří 576·92 □ m. s 1,437.375 obyv. (Štětín, Stralsund, Kozlín), Slezsko 741·74 □ m. s 3,510.706 obyv. (Vratislav, Lehnice, Opolí), Brandenburk 734·14 □ m. s 2,613.793 obyv. (Berlín, Postupím, Frankfurt), Sasko 460·63 □ m. s 2,043.975 obyvateli (Magdeburg, Merseburg, Erfurt), Vestfálsko 367·96 □ m. s 1,666.582 obyvateli (Münster, Minden, Arnsberg), Porýnsko 487·14 □ m. s 3 346.195 ob. (Koblenc, Kolín, Düsseldorf, Cáchy, Trevír); Hohenzollernsko má na 21·15 □ m. 64.958 ob., území Jahdské na 0·25 □ m. 1573 a Lauenburg na 19 □ m. 49.704 ob. (census od 3. pros. 1864). — Horstvo. Východní část souvisí s velkou nížinou severoevropskou a jest téže povahy až k dolejšímu Labi; jenom tu a onde vystupují nepatrné kopce buď o sobě nebo i v delších pohořích, jako u Goldapu a Wildenhofu 600—700′ ve Východních Prusích,

Thurmberg západně od Gdánska 1024′; na pravém břehu Odry ve Slezsku táhnou se výšiny slezských Beskydů, a sice podél Přemsy Tarnovické výšiny, a dále proti Poznaňským branicím Třebenické výšiny, pak vyskytují se též pojedinné kopce, jako Annaberg na pravém břehu Odry naproti Krapici. Hornaté krajiny jsou na levém břehu Odry jmenovitě ve Slezsku, kteréž prostupují hory Lužické v západní části vladařství Lehnického až ke Kvise, s nejvyššími kopci Javorníkem, Korunou zemskou (*Landskrone*) a Spitzberkem, hory Jizerské mezi Jizerou a Kvisou, kteréž dostupují nejvýše štítem Tafelschichte (3558′) zvaným, Krkonoše (o povaze hor těch srv. čl. Čechy str. 322), snižující se náhle k Varmbrunu, Hiršberku a Kupferberku. Sněžka (5070′), přes niž jde hraničná čára, jest jako Čech tak i nejvyšší horou Pruska; za údolím Zackenu, které k Varmbrunu vede, vystupují nové ač nižší větve Krkonošů. Pásmo nízkého toho horstva počíná u Bobry nad Boleslaví, jde odtud paralelně s Krkonošemi co Javorské hory mezi Kupferberkem a Bolkenhainem až k ř. Bystřici, která je dělí od hor Sovích. Ke Krkonošům připojují se hory Orlické, které se táhnou co hory Soví od Bystřice až k Nise nad Kladskem, a odtud co hory Reichensteinské Kladsko prostupujíce na hranice Moravy a Slezska rak., kdež mají název hor Jesenických. Od hor Sovích sáhají jednotlivé výběžky jednak až k Sobotce, druhou stranou pak po levém břehu Nisy až za Grodkov. Od hor Reichensteinských a Jesenických pak vybíhají nevysoká pásma kopcovitá, jež prostupují vladařství Opolské na levém břehu Odry, až na cíp mezi Odrou nad Krapici a Nisou od stoku jejího až tam, kde změnivši směr svůj severní zahýbá severovýchodně k Levně. Krajiny mezi Labem a Verou jsou taktéž rovinou, z níž vystupuje toliko 1086′ vysoký Petersberg u Halle, v části ale jižně a jihozápadně od Saly položené táhnou se odnoží Durinského lesa, vystupujíce tu nejvýše štítem Dolmarem (2184′), a Harzu s Brockenem (3506′). Severní a severozáp. krajiny menší části mocnářství Pruského jsou taktéž rovinou; k východu od Rýna zvedají se Veserské a Mindenské pohoří, les Teutoburský, Haarstrang, Sauerlandské pohoří, Siebengebirge, les Vesterský se štítem Salzburger Kopf (2006′); na levém pak břehu Rýna táhne se Hundsrück, Vysoký les, Eifel s Kellberkem (1600′), vysoký Veen a odnoží Arden. — Vodstvo. Provincie Pomoří, Západní a Východní Prusy dotýkají se moře Baltického v délce 110 mil od hranic ruských až k meklenburským; moře toto tvoří pouze u Pomoří ostrovy, z nichž největší jest Rujana, dále čtyry zálivy: Pucký Wieck ve vých. Prusích, rujanský Bodden, Prorer a Tromper Wieck u Rujany; velké tři (zálivy) *Haffy*, Kurský, Frišský a Štětínský, jsou jezera povstavší řekami do nich se ústícími. Spojeny jsou ovšem s mořem, mají ale sladkou vodu. Malý a velký Haff jsou v Pomoří a přijímají vody Odry, Frišský v Záp. a Vých. Prusích naplňuje se Vislou a Pregolou, a Kurský se živí Němenem. Podobných jezer pobřežních jest v zmíněných provinciích veliké množství, jsou ale proti třem jmenovaným nepatrné. Řeky, východní části **P**-ka vlévají se dílem do Baltického dílem do Severního moře. Do Baltického tekou Němen (*Memel*) s Jurou s pravé a Šešupou s levé strany, Dange, Pregola s Allou, Pasarga, Visla s Drevencou, Ossou a Nogatí s pravé strany, Brdou (*Brahe*), Černou vodou (*Schwarzwasser*) a Fersou s levé strany, Leba, Lupov, Sloupa (*Stolpe*). Vipera, Persanta, Rega, Odra s Klodnicí, Malou Pěnou (*Malapane*), Stoberem, Veidou, Baryčí (*Bartsch*), Vartou (přijímá Noteć), Plonou a Inou s pravé strany, Opavou, Osoblahou (*Hotzenplotz*), Nisou (*Neisse*), Olavou (*Ohlau*), velkou a malou Slezou (*Lohe*), Bystřicí (*Weistritz*), Kacbachem, Bobrou, do níž vtéká Kvisa (*Queiss*), Lužickou Nisou a Velsou s levé strany; dále Ukra, Pěna (*Peene*). Do moře Severního vlévá se ovšem mimo **P.** Labe, kteráž přibírá v **P**-ku Černý Halštrov, Havolu se Sprevou, Rhinem, Dosou a Stepenici s pravé, Muldu, Sálu s Unstrutou, Bílým Halštrovem, Bodou, Ohre a Aland s levé strany. Západní část taktéž hojným vodstvem zavlažovaná, náleží vesměs k oblasti moře Severního a k poříčí Rýna (až na několik nepatrných říček). Rýn, jehož prameny i ústí jsou mimo **P.**, má za přítoky v této části řeky Wied, Sieg, Wapper, Ruhr, Lippe (s pravé), Moselu se Saarou, Surou a Kyllem, Ahr a Erft s levé strany; mimo to tekou územím tímto Roer a Niers, přítoky Mosy, Ems, Veser a j. v. Jezer vesměs malých jest 389 (pokrývají 36 □ m.); nejvíce v Brandenburku a Vých. Prusích, pak v Záp. Prusích, v Poznaňsku a Pomoří, méně již v Slezsku a Sasku. Největší jest jezero Šmiardva (*Spirdingsee*) ve Vých. Prusích, po něm Madyja v Pomoří, Goplo v Poznaňsku, Ukerské v Brandenburku, Rupinské, Havolská, Nebolí (*Maurersee*), Plonské, Slané a Sladké a j. v. — Podnebí jest vůbec mírné a zdravé, v provinciích pobaltických ale vlhké a měnivé, v hornatých krajinách pak drsné a studenější. Střední teplota roční kolísá v celé říši mezi 4° 51′ a 8°, rozdíl mezi temperaturou zimní jest v severu a jihu veliký, mezi temperaturou letní ale poměrně nepatrný. Nejlépe dá se to poznati z obrazce, jaký poskytují tři města: Klajpeda (*Memel*), město nejsevernější a zároveň nejvýchodnější, Berlín ve středu říše a Trevír v nejzazším západě a zároveň město nejjižnější:

	v Trevíru	v Berlíně	Klajpedě
Teplota roční	+ 10	+ 8° 9′	+ 6° 8,
„ zimní	+ 1° 9′	+ 0° 1′	— 3° 2,
„ letní	+ 17° 8′	+ 17° 9′	+ 16° 6,
měsíc nejstudenější	— 0° 0′	— 0° 3′	— 5° 1′
měsíc nejteplejší	+ 18° 7′	+ 19° 3′	+ 17° 9′
největší horko	+ 39°	+ 39° 3′	+ 35°
největší zima	— 25° 6′	— 28°	— 29°
Deště spadává	27″	19·8″	20″

Pak obnáší střední temperatura roční v Koblenci 8·65°, v Halle 6·17°, v Magdeburku 8·5°, v Hiršberku 5·38°, ve Swinemünde 6·85°. Co se pak spadání deštů týče, ví se dle posavadních skoumání, že nejméně pršívá v Sigmarinkách, kdež bývá toliko 10·9″ průměrného deště, na rovině slezské spadá ho 13·9″. V Sigmarinkách obnáší největší mnohost deště 16″ pař. v čnu, nejmenší mnohost 5″ v dub., v Koblenci 20·83″, 30 v srp. a 8″ v ún., v Berlíně 19·28″ 30 v čnu, 13 v bř., v Štětíně 18·88″, 34″ v srp., 11 v bř., ve Vratislavi 13·86″, 24″ v srp., 6·5″ v ún. — Plodiny: obilí, odemka (*Glyceria fluitans*), proso, chmel, len, konopě, zeleniny a ovoce, víno; dobytek všeho druhu, vysoká zvěř, tulení v moři Baltickém, z divokých zvířat vlci (vyní již pouze ve východních a západních Prusích, v Poznani a v Ardenách), lišky; dále mnoho husí, ptáků bahních a vodních, jmenovitě čápů, jeřábů, volavek, čejek, sluk, jespák bojovný, bukač atd. Z ryb uvádíme sledě (*Clupea harengus* a *Cl. h. minor*), kambaly veliké (*Pleuronectes maximus*), jesetery, lososy, mihule, úhoře, řepachu mořskou (*Osmerus eperlanus*), marénu (*Coregonus maraena*), pstruhy, kapry, štiky; želvy chovají se v jednom jezeře brandenburském,

pijavky v Pomoří, Berlíně a j. v. Z nerostův má **P.** všecky skoro kovy, však málo stříbra, olova s potřebu, médi a zinku nad potřebu vlastní; rozsáhlá ložiska uhlí kamenného a hnědého, mnoho rašeliny, jantar, sůl kuchyňskou, vitriol, ledek, rozmanitého druhu kameny a hlíny. V celé říši užívá se 104 léčivých zřídel, z nichž jsou 3 v Pomoří, 7 v Brandenburku (prameny železité a sirnaté ve Freienwaldě), 33 ve Slezsku (z těch 10 valně navštěvovaných; lázně sirné ve Varmbrunu, Landecku Mužakově, něm. *Muskau*; kyselky v Salcbrunu a Flinsberku; se železitými prameny v Reinerzu, Staré Vodě, něm. *Altwasser*, Cudově a Charlottenbrunu) 16 v Sasku (slaná voda v Halle, Groszsalza, Kösen, sirná zřídla má Langensalza, Transtädt, Lauchstädt), 14 ve Vestfálsku, 31 v Porýnsku (sirná zřídla v Cáchách, Burtscheidu; slaná voda v Kreuznachu). Mořských lázní jest veliké množství a přibývá jich neustále; nejznačnější mají tato místa: Kranz, Zoppov Rügenwalde, Kolobřeh, Swinemünde, Deep a Putbus. Obyvatelstva napočtlo se r. 1816: 10,402.631 duší, r. 1855: 17,202.831, r. 1858: 17,739.913, r. 1861 (3. pros.): 18,491.220 d. a 3. pros. 1864: 19,304.843; Vůbec bydlí 3768 ob. na 1 □ m.; co se týče jednotlivých provincií, obydleno jest nejhustěji Porýnsko, kdež připadá na 1 m. 6869 d., pak Slezsko 4733 na 1 □ m., Vestfálsko 4529 d. na 1 m.; nejméně zalidněno jest Pomoří 2494 ob. na 1 m., Prusy 2559 ob. na 1 m. a Lauenburg 2616 ob. na 1 m, Od r. 1861 přibylo obyvatelstva vůbec o 4·41%, nejvíce v území Jahdském 65·58 (což stalo se převedením tam osadníků), pak v Brandenburku 5·92% a v Prusích 5·15%; nejméně přibylo v Hohenzollernsku 0·44%, v Poznaňsku 2·57% a ve Vestfálsku 3%. R. 1861 nar. 723.018 (z toho $^1/_{12}$ nemanželských) a † 497·641 osob. Při posledním sečtení, vyjma Lauenburg, připadlo na obyvatelstvo městské 6,002.811 a na obyv. venkovské 13,252.328 duší. Roku 1861 bylo mužských 9,212.413 a ženských 9,278.807. Podle náboženství bylo 11,592.451 evangelíků, 7,115.851 katol., přes 14.000 menonitů, 40.111 disidentů, 260.751 Židů, 1514 řeckého vyznání. Podle národnosti (r. 1861): 15,987.041 Němců; Slovanů vůbec 2,355.987, a sice Poláků 1,973.844 d. (v Poznaňsku 801.366, v Prusích 449.498, v Slezsku 719.327, v Pomoří 3633 a jinde 20 d.), Mazurů 233.379 (v Prusích 233.341, v Slezsku 38 d.), Kašubů 7652 (v Prusích 7602, v Poznaňsku a Pomoří 50 d.), Srbů 82.232 (v Brandenburku ve vládním okr. Frankfurtském 49.875, ve Slezsku ve vládním okr. Lehnickém 32.357 d.), Čechů 58.880 (v Slezsku ve vládních okr. Opolském a Vratislavském 58.679, v Poznaňsku 149, jinde 52), Litvanů 137.404 v Prusích ve vládních okr. Královeckém a Gumbinském, a Valonů 10.788 (v Porýnsku v okr. Cášském 10.729 a ve Vestfálsku 59 d.) — dohromady všech neněmců 2,504.179 d. Podle zaměstnání a stavu bylo r. 1864 při sečtení obyvatelstva 279.421 vojáků a 18,975.718 osob stavu civilního; r. 1860 zaměstnávalo se rolnictvím 8,399.730 os., řemesly 1,092.877 (534.556 mistrů, 558.321 pomocníků a učedlníků), továrnictvím a velkým průmyslem 764.352 (r. 1861 dobývalo uhlí kamenné 68.229 a hnědé 10.744 os., hůlkové železo vyrábělo 19.686 os., rudu železnou dobývalo 13.440 os.), obchodem v nejširším slova smyslu 364.450 os.; dále bylo zdravotních osob 20.299, učitelů 46.227, duchovních vůbec 16.821; rodů šlechtických bylo 7093 (dle Ledebura) a osob stavu toho asi 177.525 (Dieterici). **P.** má 1000 měst; z těch měla r. 1864 tři přes 100.000 ob., 11 přes 50.000, 43 přes 15.000, 92 přes 10.000 d.; městysů s právem tržním bylo 352, vsí 31.479, předměstí a dvorů 11.687, samot 8447, stavení soukromých 4,327.749 a veřejných budov (kostelů, modlitebnic, škol, nemocnic atd.) 85.879. — Půda jest co do jakosti v jednotlivých provinciích velmi rozmanitá: v Eifeli, u Hundsrücku, na vřesovišti Mindenském a Lippstadtském jest vegetace nepatrná; v některých krajinách Brandenburku, Pomoří, Prus a Poznaňska jest půda suchá a kamenitá, větší část státu ale jest úrodná, ba v některých krajinách velmi plodná, jako na př. nížina Tylžská, náspa Kobylická, údolí Varty, Nisy, Plony, u jezera Maduy, severní a severovýchodní část Pomoří s Ranou, levé pobřeží Odry ve Slezsku, nivy Magdeburské, poříčí Sály a Unstrutu (*goldene Aue*), nivy soestské, okolí Julichu, údolí Vupery, Mosely, Saary a Nahy. V osmi provinciích podrobeno bylo ze 108,825.000 □ jiter magdeburských odhadnutí za tou příčinou, aby se daně mohly upraviti 103,157.000 jit. Z těch bylo 1,074.000 nádvoří a zahrad pod 1 □ jit., 4,593.000 cest, železnic, řek, potoků atd.; pak 55,146.000 jit. rolí, 732.000 jit. zahrad, 10,209.000 jit. luk, 8,138.000 jit. pastvin, 26,800.000 jit. lesů, 1,740.000 jit. vod, 143.000 jit. půdy ladem ležící, 246.000 jit. půdy žádného užitku neposkytující. Čistý výnos z jitra vycenil se průměrně na 33 stř. groše; z rolí na 44, ze zahrad na 100, z luk na 45, z pastvin na 14, z lesů na 11, z vodstva na 5, z ladu na 2 gr.; veškeren čistý výnos na 122,313.000 tol., čili průměrně 22.257 tol. na jednu míli. Půda, z níž se daň neplatí, obnáší 11,461.000 jiter s čistým výnosem na jitro 21 gr.; poplatek se odvádí tedy z 91,696.000 jiter, na kteréž připadá 34 gr. čistého výnosu. Z obyvatelů (viz svrchu) zaměstnává se 43% rolnictvím, 13% řemesly a uměním, 10% továrnictvím, 9·2% nádenictvím, 7·9% službou, 3% obchodem, 2·7% úřadnictvím; pak jest 1·75% osob, které žijí z pensí a vlastních důchodů, a 1·5% vojáků. Hlavní tedy živností jest polní hospodářství (spojené s chováním dobytka), které dochází od vlády všemožné podpory. Od r. 1807 může kdokoli statky rytířské kupovati, od 1811 a 1820 děje se vykupování břemen selských s určenými náhradami. Ke vzdělání rolnickému jest 5 vyšších hospodářských ústavů: v Eldeně u Greifswaldu, v Möglině v Brandenbursku, v Proskově u Opolí, ve Valdau v Prusích a Poppelsdorfu u Bonnu, 25 rolnických škol a přes 410 hospodářských jednot, pak ústavy pro vyučování zahradníků v Postupímě a Schöneberku u Berlína. Pěstuje se nejvíce pšenice (v Slezsku, Sasku atd.), špalda (*Triticum spelta*, v porýnských provinciích), žito, ječmen, oves (jmenovitě v krajinách východních), pohanka, hrách, vikev, boby, čočka a jiné luštěniny; brambory, rostliny olejové (řepka, konopě a mák), rostliny barvířské (mořena, boryt, světlice — *Carthamus tinctorius* —, srpek barvířský — *Serratula tinctoria*), rostliny kořenité (hořčice, kmín, fenikl), len (jmenovitě ve vladařství Královeckém, ve Slezsku a v západních provinciích); v časech nejnovějších rozšířilo se též znamenitě pěstování buráku na cukr, jmenovitě v Sasku a ve Slezsku (r. 1857 bylo 147 továren), tabák (pěstoval se r. 1863 na 25.870 jit.); vinic bylo r. 1857 2·77 □ m., nejrozsáhlejší v Porýnsku, nepatrné v Poznaňsku, Brandenburku, Sasku (u Naumburku), ve Slezsku (u Grünberku). Sadařství poskytuje jablka, hrušky, vlaské ořechy, broskve, moruše; zahradnictví jest velmi pokročilé a pěstuje jmenovitě všeho druhu zeleniny a květiny (z Erfurtu rozesýlá se semeno po celé Evropě). Lesy pokrývají 26,799.000 □ jit. čili 25·0357% veškerého povrchu; poměrně připadá nejvíce na Brandenburk 5,042.000 □ jit. t. 32·3 % povrchu provincie té, pak na Porýnsko 3,223.000 jit. t. 30·7 %, nejméně ale na Pomoří

2,334.000 t. 18·8% povrchu; lesy státní obnášejí 8,044.000 a soukromé 18,755.000 □ jit. Jehličnaté lesy převládají v středních a východních krajinách státu Pruského, listnaté v západních a jižních. **Lov** poskytuje vlky (v Prusku a na hranici belgické), losy (pouze ve východních Prusích), jezevce, bobry (již jen v Labi u města Aken, v Möhně a dolejší Leně), křečky, jeleny, černou zvěř, srnčí, zajíce, králíky, lišky; supy, orly, sokoly, koroptve, jeřábky (tetřevy, tetřívky, droby zřídka kdy). V moři, jezerách a řekách se loví ryby nahoře uvedené; vydatnější jest lov v řekách a jezerách nežli v moři: v Labi jeseteři, lososi v Rýnu, Labi, Odře a Visle, nejlepší kapři jsou ve Slezsku, Prusích a Brandenburku, mureny v Madui. **Dobytka** se chovalo 4. prosince 1864 (vyjma Lauenburg): 1,863.000 koní (bez koňů vojenských), 5,837.875 kusů dobytka hovězího, 19,329.030 ovcí, 3,257.531 kusů dobytka vepřového, 871.159 koz, 8138 oslů a mezků; 761.284 úlů včel. Pro ušlechtění koňů jsou 3 hlavní hřebčince: v Trakehnách, v Neustadtu na Dose a v Gradicích u Torgova, pak jiných 8 zemských hřebčinců; nejlepší dobytek hovězí vychovává se na Němnu, Visle a Pregole, odkudž se sýr, máslo atd. vyváží, kdežto na př. ve Vestfálsku není výrobků těch s potřebu, tak že se z ciziny kukovati musí; ovčáctví jest nejpokročilejší v Pomoří, Poznaňsku, Sasku, Slezsku a Brandenbursku — vlna brandenburská za nejlepší se považuje; vepřový dobytek chová se nejhojněji ve Vých. Prusích, Sasku, Vestfálsku a Porýnsku; pak kvete bažantnictví ve Slezsku, a v Pomoří chová se mnoho husí; včelařství pěstuje se zdárně okolo Gumbina. — **Hornictví a hutnictví.** V příčině hornictví, hutnictví a solivarnictví rozděleno jest **P.** na pět okresů, v nichž každém jest vrchní hornický úřad: okres Brandenbursko-Pruský, Slezský, Sasko-Durinský, Vestfálský, Rýnský; ústavy pro vychování horníků jsou v Berlíně, Bonnu a Halle. Hornické a hutnické výrobky obnášely roku 1863 120,347.469 tol., zaměstnávalo se jimi 200.516 dělníků a 377.437 žen a dětí. Roku toho dobylo se 286,091.502 c. uhlí kamenného ve 417 závodech, 80,524.076 c. uhlí hnědého ve 457 závodech, 9254 c. rudy manganové v 9 záv., 67.414 c. kazivce v 5 záv., 1,646.644 c. kamenné a kuchyňské soli ve 3 záv., k čemuž připočísti dlužno ještě 387.780 c. solí draselnatých, 2,367.524 c. soli vyvařené v 18 záv., 15,317.730 c. litého železa ve 403 z., 8,744.335 c. kutého železa ve 407 z., 1,052.767 c. ocele v 155 záv., 1,472.601 c. zinku v 52 záv., 39.332 c. běloby zinkové v 1 záv., 460 liber zlata v 1 záv., 46,032.076 lb. stříbra ve 12 záv., 460.371 c. olova v 19 záv., 34.427 c. klejtu olověného v 8 záv., 94.308 c. mědi v 38 záv., 37.693 c. mosazi v 61 záv., 7513 c. niklu a niklových výrobků v 5 záv., 5227 c. výrobků otrušíkových ve 3 záv., 1200 c. antimonu v 1 záv., 51.760 c. kamence v 8 záv., 53.129 c. skalice zelené a skalice modré v 19 záv., 6200 c. síry ve 2 záv., 247 lb. kadmia v 1 záv. Železo se nachází ve všech okresech horních, zinku dobývá se nejvíce ve Slezsku, v pohoří Tarnovickém z vápence lastuřího, pak ve Vestfálsku, jmenovitě v kr. Siegenském, z břidlicového útvaru ve Vestervaldu; olovo těží se nejvíce z leštěnce u Tarnovic a Bytomi, ve Vestfálsku v kr. Siegenském a u Kommern k západu od Cách; měď vyskytuje se nejhojněji v Sasku (pohoří Harz), v kr. Siegenském u Kommern, v kr. Valdenburkském (Kupferberg), u Eislebenu a v kr. Saarbrückenském; na stříbro se nedoluje, to se získá co výrobek vedlejší z rud olověných a měděných jmenovitě v kr. Mansfeldském a Siegenském; uhlí kamenného se dobývá nejvíce v horním Slezsku okolo Hlivice a v doln. Slezsku u Valdenburku, v Sasku u Vettinu a Löbejünu, nejrozsáhlejší ložiska nalézají se v Porýnsku v údolí Rýnském u Duisburku a Ruhrortu až západně k Unně, tedy v rozsáhlosti 10 mil, pak v okresu Bochumkém a Essenském, Dürenském a Eschweileru, u Stolberku a Cách, u Saarbruk. V Saarských uhelnách dobylo se r. 1864 51,950.278 c. a r. 1865 dobylo se více o $7^1/_2$ mil. c. V závodech zdejších zaměstnáno bylo s počátku 1866 15.000 dělníků a pracovalo 96 parních strojů o 340 silách koňských. Doly na uhlí hnědé jsou v Brandenbursku u Rauen, Boossenu, Jahnsfelde, Buckau, Freienwalde, Wrietzenu, Züllichau, Gubenu, Perleberku, ve vládním okresu Bydhošťském, v okolí Grünberku, Střelína, Mužakova a Kožichova; okolo Aschersleben v kr. Halberstadském, od Halle 8 mil v dál přes Merseburg, Dürrenberg, Weissenfels, Naumburg, Zeitz, mezi Kolínem a Bonem až k Düren; tuha se těží v dolním Slezsku, kazivec v kr. Eislebenském, břidlice k pokrývání střech se láme na 377 místech, jmenovitě ve vládním okresu Trevírském a Kobleneckém, sádra na 136 místech, jmenovitě u Sperenberku a Rüdersdorfu, mramor u Recklinghausen, šedý zvláště v Slezsku. Pak jest 14 státních soliváren: v Kolobřehu, Schönebecku, Staszfurtě, Halle, Dürrenberku, v Artern, Königsbornu a Neusalzwerku, a privatní v Greifswaldu, Halle, v Kötschau, Teuditzích, ve Vestfálsku v Sassendorfu a Gottesgabe, v Porýnsku ve Verlu, Nauwerku v Karls- a Theodorshallu; státu a privátníkům společné: v Salzkotten, Höppe a Westernkottern — všecky v Porýnsku. Zmínky konečně zasluhuje i jantar, který jest vlastnictvím král. a loví se u pobřeží moře Baltického, nebo se z naplavenin vykopává. — **Průmysl a obchod.** Průmysl vůbec jest v **P**-ku na stupni vysokém. Od r. 1810 jest v **P**-ku svoboda živností, a poměry průmyslové upraveny byly zákony r. 1849 vydanými. Z ústavů v obor ten sáhajících uvésti dlužno technický průmyslový ústav v Berlíně s nedělní školou pro vzorné tkalcovství, 25 provinciálních škol průmyslových, tkalcovské školy v Mühlheimu na Ruhře a v Krefeldu, školu tkalcovskou a vzorní kreslířskou v Elberfeldu, 265 škol řemeslnických, četné privátní pro obchod. Průmysl se zabývá z pracováním jak domácích tak i dovezených plodin; nejrozšířenější a nejvíce zdokonaleno jest vyrábění zboží lněného, bavlněného, vlněného, hedbávného a železného, buď rukama nebo stroji v továrnách. Lněné zboží zhotovuje se zvláště v Slezsku a ve Vestfálsku (Bielefeld), Vých. Prusích, ve vládních okresích Düsseldorfském (Gladbach) a Kolínském; r. 1859 bylo 18 přádelen na len a koudel (13 ve Slezsku), 204 továrny na látky lněné. Továrnictví na vlnu jest nejvíce rozšířeno v Porýnsku, kdež bylo r. 1859 318 tov. (ze 701); pak jest 209 přádelen na bavlnu (144 ve Vestfálsku). Průmysl s hedbávím a vlnou kvete v Porýnsku (Krefeld, Kolín), ve Vestfálsku (Iserlohn, Schwelm), v Sasku, Slezsku a Brandenbursku (Berlín a Postupím); r. 1859 bylo 1493 přádelen na vlnu, 796 tov. na sukno (335 v Brandenbursku, 256 v Porýnsku) a 281 tov. na jiné látky vlněné a polovlněné. Vyrábění látek hedbávných zvelebuje se co rok, a **P.** konkuruje teď s prospěchem i s cizími výrobky. Již r. 1855 bylo 377 tov. na zboží hedbávné a polohedbávné (299 ve vládním okresu Düsseldorfském). Výrobky kovové zhotovovaly se v 996 železárnách, ve 176 drátovnách, v 42 tov. na jehly, 13 tov. na jehlice, 31 na kracle, 410 tov. na kosy, řetězy, šrouby, hřebíky a cvoky, v 1507 tov. na malé kuté

zboží železnické, na zboží lité a na plech, 95 válcovnách na železo hůlkové, 68 válc. na plech, 278 tov. na ocel (slynou Siegen, Solingen, Essen, Hagen, Remscheid, Suhl), 96 tov. na zboží ocelové, 33 hamrech na měď, 47 mosazárnách, 24 tov. na zboží bronzové, 234 tov. na stroje. Pak dlužno uvésti 124 hutí skelných, 23 tov. na porcelán (vynikají král. v Berlíně a privátní v Starém Moabitě), 285 tov. lučebnických; 8733 vinopalen, 3730 pivovárů ve městech a 3683 na venkově (1864) — proti r. 1863 přibylo jich ve městech 33 a na venkově ubylo 70, 1665 závodů přepalovacích a překapovacích, 646 tov. na tabák a doutníky, 529 tov. na kůže a zboží kožené, 424 tov. na ocet, 335 tov. na papír, 302 tov. na mýdlo, svíčky a olej, 231 tov. na čokoládu, cikorii a připravenou hořčici, 176 továren na cukr z buráku (u města Magdeburku 17 tov., v Kolíně jest továrna jedna z největších na pevnině), 141 tov. na vatu, 103 tov. na víno z ovoce a víno champaňské, a mnoho jiných továrnických závodů. R. 1855 bylo vůbec 40.864 mlýnů (15.227 vodních, 12.521 větrných, 4109 olejen, 2638 pil a 356 parních mlýnů). — Obchod. P. nenáležejí sice k prvním státům obchodním, polohou však zeměpisnou a hojnými prostředky podporovacími udržuje se obchod dosti čilý. Prostředky ty jsou Baltické moře, hojný počet splavných řek, umělé průplavy, silnice a železnice, obchodní smlouvy se sousedními státy, jmenovitě se státy Německé celní jednoty, v jejímž čele P. stojí, svoboda živností, banky, společnosti akcijové, pojišťovací a j. v. Od r. 1849 účinkují obchodní komory, kterým jest skoumati a prostředky udávati, kterých by se mělo užiti k podporování a zvelebení obchodu a průmyslu. Pruský bank (cedulový a převodný) se základním jměním 19 mil. tol. má hlavní sídlo v Berlíně a 111 filialek v provinciích; vedle toho jest v rozličných městech 8 privátních akciových banků druhu podobného. Z prostředků spojovacích: 3791 mil silnic (1926 státních); koncem r. 1862: 811·65 m. železnic, z kterých bylo 208·03 m. státních, 186·87 m. privátních pod správou státní a 404·94 privátních úplně samostatných; na vystavění železnic těchto vynaložilo se 410,536.432 tol.; převozných vozů bylo: 1513 lokomotivů, 2359 vozů pro osoby a 31.339 pro zboží. Téhož roku se převezlo 25,928.393 osob za 15,055.740 tol. a 406,854.797 c. zboží za 32,088.669 tol., po odražení útrat zbylo čistého užitku 29,889.329 tol. Železnice tyto mají svůj střed v Berlíně a v Kolíně; odtud se rozvětují po celé říši a spojují P., jdouce na severu k důležitým přístavům (Štětín, Kdánsko, Královec a j. v.), s mořem Baltickým, pak s Varšavou a Petrohradem, přes Vratislav s Krakovem a Vídní, přes Lipsko s Prahou a Mnichovem, přes Kasel a Frankfurt s Basilejí, s Pařížem, s Antorfem a Amsterodamem, s Bremou, s Hamburkem. Telegrafů bylo s počátku r. 1864: 1482 mil o 297 stacích; r. 1863 dopravilo se 877.583 depeší; reskriptem r. 1850 vydaným zavázány byly veškery železnice vedle dráh telegrafy zříditi. Ředitelství telegrafní jest v Berlíně, jemu podřízeno jest 9 inspekcí: v Štětíně, Královci, Hamburku, Kolíně, Hanovru, Koblenci, Erfurtě a Vratislavi. Poštou rozesláno bylo 1863 (2360 úřadů poštovních) 75,492.693 čísel časopisů a 127,202.023 psaní (v čemž nejsou zahrnuta psaní s penězi a balíky). Z průplavů, jichž jest 94 mil, jsou důležitější: velký průplav Fridrichův, který spojuje řeky Nemonin, Deimu a Pregolu, Bydhošťský (Vislu s Notecí), průplav Fridricha Viléma čili Müllroský (Odru se Sprevou), Finov (Odru s Havolou), Plauecký (Havolu s Labem) a j. v. Paroplavba se provozuje na Rýnu, Mosele, Veseře, Labi, Havole, Sprevě, Odře, Pěně a Visle. Obchod po moři soustřeďuje se v 20 přístavech, z nichž jsou značnější: Klajpeda (obchod se dřívím), Stralsund, Greifswalde, Bolehost, Barth, Kolbermünde, Rügenwaldemünde, Stolpenmünde. Obchodních lodí bylo ku konci r. 1864 1665 (58 parníků) o 191.197 tížích *(Last)*; r. 1864 připlulo do přístavů pruských 8384 lodí o 664.827 tížích a sice cizích 5409 o 444.084 tíž. a domácích 2975 o 220.743 tíž.; vyplulo 8442 o 671.624 tíž. a sice: cizích 5415 o 436.313 a domácích 3027 o 235.311 tíž. Poříčních lodí udává se 11.805 plachtových o 481.991 tíž. a 180 parních o 14.875 tížích; pak 9286 držitelů lodí takových a 26.483 osob k obsluze. Vyváží se vlna, zboží vlněné, strakatá příze, kůže vydělaná, obilí, lníně, řepka, olej, len, zboží lněné, bavlněné a hedbávné, dříví, pivo, kořalka, sůl, jantar, uhlí kamenné, železo, zink, olovo, zboží železné, mosazné, ocelové, barvy, lučebnické výrobky, knihy; dováží se dobytek, ryby, tuk rybí, lůj, dehet, kožešiny, guano, cukr, káva, víno, rum, arak, tabák, smola, bavlna, surové hedbáví, příze lněná, čaj, koření, jižní ovoce, chmel, olej, látky barvivé, cín, rtuť, ledek, sklo, voda, hlinovitá země aj v. — Školství. Ústavou jest vědám a rozšiřování jich svoboda zaručena. Všecky veřejné a soukromé ústavy vyučovací a vychovávací jsou pod dohlídkou státu; záležitosti materiální na školách národních spravují obce samy. Roku 1861 bylo 24.763 veřejných škol element. s 33.617 učiteli a 1755 učitelkami; dětí přiškolených 3,090.294, z nichž navštěvovalo 2,959.857 školy veřejné a 84.021 školy soukromé — dohromady 2,959.857; r. 1860: 560 škol středních s 1857 učiteli a 101.469 ž., 123 reálek (v říjnu 1865: 56 reálek prvního stupně — 5 v Berlíně —, a 27 druhého stupně) s 829 učiteli a 24.904 ž., 33 progymnasií (r. 1865: 26) se 153 uč. a 3247 ž., r. 1864: 144 gymnasií (r. 1865: 153 a sice 21 v prov. Pruské, 24 v Brandenburku — 10 v Berlíně —, 13 v Pomoří, 23 ve Slezsku, 8 v Poznaňsku, 24 v Sasku, 61 ve Vestfálsku, 23 v Porýnsku, 1 v Hohenzollern-Hechingen) s 2188 učiteli a 43.240 ž.; a 58 učitelských semenišť s 3405 chovanci. Veškeré služné učitelstva obnáší 7,449.224 tol. (průměrně v městech 281, na venkově 181 tol.), kteréž zapravuje se školním platem 2,320.968 tol., od obcí a fundacemi 4,799.958, od státu pouze 328.298 tol. Podle vypočtění r. 1857 ubývá učitelstva ročně 1280 a schopných sil přibývá jenom 850, tak že 430 míst musí se nedostatečnými silami obsaditi. Z rekrutův r. 1863 a 1864 odvedených neumělo ani čísti ani psáti: v Prusích 17·08%, v Poznaňsku 18·21, ve Slezsku 4·08, v Pomoří 1·68, v Brandenburku 1·21, v Sasku 0.69, ve Vestfálsku 2·15, v Porýnsku 1·21 a v Hohenzollernsku 0·0%. Dále jsou: filosoficko-theologický ústav v Paderbornu, katolický kněžský seminář: v Braunsberku, Pelplíně, Hnězdně, Poznani, Vratislavi, Münsteru, Paderbornu, Kolíně a Trevíru; protestantské semeniště kazatelské ve Vitemberku. Vyššího vzdělání nabyti lze na 6 universitách (v Berlíně, Bonu, Vratislavi, Halle, Vitemberku, Královci a Greifsvaldu), k nimž počísti dlužno akademii Münsterskou pro theology katol. a lyceum Hosianum v Braunsburku. Na ústavech těchto bylo v zimním běhu 1864/65 imatrikulovaných posluchačů 6023 a hostí 991; evang. theologii věnovalo se 1043, katol. 657, právním vědám 1018, lékařství 1159, filosofickým vědám 2146 osob. Při všech universitách jsou knihovny (veřejných knihoven vůbec bylo r. 1861 81, ve Vratislavi 4, v Berlíně jenom 3); pak jsou hvězdárny v Berlíně, v Královci, Bonnu, Halle a j. v., též botanické zahrady.

V čele vědeckých společností stojí král. akademie věd v Berlíně; po té jsou nejdůležitější přírodozpytné spolky v Berlíně a Vratislavi, geografický, polytechnický a stenografický spolek v Berlíně, německé (sic) spolky v Berlíně, Královci a Postupímě, akademie obecně užitečných věd v Erfurtě, slezská společnost pro osvětu vlasteneckou ve Vratislavi a vestfálská v Mindenu, hornolužická společnost nauk ve Zhořelci, společnost pro dějiny a starožitnosti pomořské v Štětíně ajv. Také o umění vede se péče všestranná: v Berlíně jest král. akademie umění, tamtéž umělecká musea, v Düsseldorfě malířská akademie, v Královci umělecká akademie, umělecké a stavitelské školy v Magdeburku, Erfurtě, Vratislavi, Gdánsku a Královci, stavitelská akademie v Berlíně a j. v. Z jiných vzdělavacích ústavů jmenujeme medicinsko-chirurgickou akademii vojenskou v Berlíně, chirurgické školy ve Vratislavi, Greifsvaldu, Magdeburku a Münsteru, školu skotoléčitelskou v Berlíně a j. v., školy babické v Královci, Gumbině, Gdánsku, Poznani, Frankfurtě, Lubině, Štětíně, Opoli, Magdeburku, Vitemberce, Erfurtě, Paderbornu, Kolíně a Trevíru. Při této příležitosti můžeme také udati mnoho-li tiskne se kněh a zmíniti se o kněhkupectví a p. Kněhkupectví bylo 1861 837 (v Berlíně 154, tak že připadlo jedno na 22.000 duší, kdežto v Nizozemsku na 4450, v Rakousku však až na 72.000 d.); kněhtiskáren bylo 1861 764 a sice v Porýnsku 174, v Brandenburku 147, ve Slezsku 111, v Sasku 102, v Prusku 80, ve Vestfálsku 68, v Pomoří 50, v Poznaňsku 37, v Hohenzollernsku 3—jedna na 23.000 d.; roku 1863 vyšlo 4220 kněh, což jest asi 3% kněh toho roku vůbec vydaných; časopisů vycházelo 1861 537, a sice 140 polit., podle řeči 524 něm., 12 slov., 2 franc. — na jeden časopis připadlo 34.400 duší. — Ú s t a v y d o b r o č i n n é a p o d p o r o v a c í. Ústavy hluchoněmých (22) v Berlíně, Vratislavi, Lehnici, Ratiboře, Erfurtě, Poznani, Královci, Angerburku, Kvidzyně, Münsteru a Kolíně a j.; pro slepce v Berlíně, Vratislavi, Erfurtě, Soestu a Paderbornu; nemocnic bylo 1861: 797 civilních a 197 vojenských; porodnic 23, blazinců 98 (60 veřejných, 38 soukromých), ústavů pro slepce 143; pak sirotčince (rozsáhlý sirotčinec vojenský v Postupímě), opatrovny maličkých (33 v Berlíně) atd. Na ústavy dobročinné a sirotčince vydává stát ročně 75.200 tol. Sem počísti dlužno také biblický spolek v Berlíně s 95 spolky filiálními v provinciích. Koncem r. 1862 počítalo se 121 společností škody z ohně pojišťujících se 4070 mil. tol. kapitálu; r. 1863 bylo 372 spořitelen městských a 122 krajských; roku toho vložilo se 74,583.302 tol., fondu reservního bylo 4,263.206 tol.; proti roku 1862 přibylo 11 spořitelen. — C í r k e v. Všecka vyznání křesťanská požívají stejných práv občanských. Od unie r. 1817 tvoří luteráni a reformovaní v největší části říše spojenou církev. Vnitřní záležitosti evang. církve spravuje od roku 1850 vrchní církevní rada v Berlíně (údové rady té jsou luteráni i reformovaní), kteráž referuje o svých věcech bezprostředně králi; zevnější záležitosti, jako jest správa jmění kostelního, nadací a ústavů, dosazování světských lidí a p., podléhá ministerstvu. Pod radou a ministerstvem jsou v každé provincii konsistoř a generální superintendent; provincie každá rozpadá se v ohledu církevním na několik krajů, kterých jest 51. Katolíci mají 2 arcibiskupy, v Poznani s Hnězdnem a v Kolíně, a 6 biskupství: v Chełmně, pro Varmii, ve Vratislavi, Münsteru, Paderbornu a Trevíru. Pod správu cizích biskupů náležejí: hrab. Kladské k arcidiécesi Pražské, okres Ketřský k arcidiécesi Olomúcké a území Hohenzollernské k arcibiskupovi Freiburskému. Klášterů bylo r. 1862 vůbec 185, a sice 125 ženských a 60 mužských; podle provincií bylo jich v Porýnsku 101, ve Vestfálsku 34, ve Slezsku 25, v Poznaňsku 9, v Prusích 8, v Hohenzollernsku 7, v Sasku 1; mnichů bylo 1005 a jeptišek 2883 — dohrom. 3888; — V o j s k o a v á l e č n é l o ď s t v o. Nejvyšším velitelem veškerého vojska jest král sám; orgánem jeho jest ministerstvo vojenství, pod nímž pak jsou: vrchní velitelství v Markách, generální velitelství gardy a osmi vojenských sborů provinc., gen. inspektorát dělostřelstva, insp. sboru inženýr a pevnostního, insp. myslivcův a střelcův, insp. vozotajstva a gener. štáb. Každý zdravý muž bez výminky povinen jest sloužiti co obránce státu od 17—49 r. věku svého. Léta 17—20 vztahují se toliko na mladíky, kteří chtějí dobrovolně do vojska vstoupiti. Rokem dvacátým vstupuje každý *a)* do v o j s k a s t á l é h o a slouží tu řadová pěchota dva roky, vojsko ostatního druhu tři léta, cvičíc se ve zbrani a službu vojenskou konajíc; pak se pustí na dovolenou a jest čtyry resp. pět let v záloze. Studentům gymnasiálním a reálním, kteří dobrovolně slouží rok jeden, počítá se služba ta za tři roky. Po 7 letech vstupuje občan *b)* do o b r a n y z e m s k é první řady (*erstes Aufgebot*), k níž přináleží po čtyry, a *c)* do obrany zemské druhé řady, ku které jest po 5 let zavázán. Obrana druhého stupně tohoto volá se do zbraně tehdá, když první zaměstnána jest v poli, rozkládá se co posádky do měst a koná vnitřní službu vojenskou. *d)* K h o t o v o s t i z e m s k é konečně náležejí muži od 39 roku a mladíci 17—20 let, kteří nejsou ve službě činné. Hotovost tato svolává se, když prostředky ostatní jsou již vyčerpány a nepřítele jinak zbaviti se nelze. Vojsko takto se rozděluje: g a r d a a 8 p r o v i n c i á l n í c h s b o r ů. Garda záleží ve 2 divisích pěchoty po 2 brigádách a v 1 divisi jízdy též dvě brigády čítající; každý sbor provinciální skládá se pak ze 2 divisí po 2 brigádách pěchoty a 1 jezdectva. U každého sboru jest mimo to 1 brigáda dělostřelectva, 1 prapor myslivců (u gardy mimo to 1 prapor střelců), jeden prapor pionérů, 1 prápor vozotajstva. Ve vojsku stálém jest 1 generalfeldmaršál, 1 generalfeldzeugmeister, 35 generálů, 58 generallieutenantů, 97 generalmajorů, 118 plukovníků při pěchotě, 35 plukovníků pro jezdectvo, 23 pro dělostřelectvo, 12 pro inžinýry a 2 pro vozotajstvo. Ostatního vojska jest: 9 pluků gardové pěchoty se 17.035 m. v času pokoje a 27.451 za války, 72 pluků řadové pěchoty s 116.136 n. 218.088 m., myslivců a střelců 10 praporů s 5340 n. 10.060 m., pěchoty vůbec 138.511 n. 255.599 m.; 8 pluků gardové jízdy se 4761 n. 4857 m., 40 pluků řadové jízdy s 24.944 n. 25.432 m., 12 pluků hotovosti zemské s 204 n. 7272 m., dohromady 29.909 m. 37.561 m.; 9 brigád dělostřelectva s 504 děly a 15.861 muži, pro válku 864 děl a 28.091 m.; 9 praporu pionérů se 4455 n. 5454 m., 9 praporů vozotajstva s 1649 n. 30.200 m. Veškeré vojsko polní obnáší tudíž v čas pokoje 190.383 m. a 504 děla, a za války 350.905 m. a 864 děla. Vedle toho může se každou dobu vypraviti do pole 123.923 m. zálohy; obrana zemská druhé hotovosti obnáší průměrně 95.496 m., posádkového vojska jest 9580 n. 158.897. Když se pak k tomu přidají důstojníci, četníci a j. v., obnáší celá síla v míru 212.631 a za války až 742.498 m. Loďstvo počítá 2 obrněné lodi se 7 děly a 35 jiných parníků vůbec s 246 děly, 8 plachtových korábů se 140 děly a 40 dělových lodic se 76 děly, dohromady 85 lodí se 462 děly a 3059 muži. Pevností r. 1863 bylo 29; od času toho však zrušeny byly pokud víme Svídnice a Julich. Pevností prvního

druhu jsou Koblenc s Ehrenbreitsteinem, Kolín s Deuzem, Magdeburk, Štětín, Poznaň, Gdánsko, Královec; druhého stupně počítá se jich 9. — Finance pruské, ač velikým dluhem státním stížené, jsou dobře spořádané a v poměru k jiným státům velmi skvělé. Podle vládní předlohy na r. 1865, kteráž však ústavně vyřízena nebyla, obnášely příjmy: v ministerstvě financí 93,690.933 tol., z čehož připadá na státní statky a lesy 11,213.484, na daně přímé 31,511.632, na daně nepřímé 37,207.533, na solní monopol 9,185.810; v min. pro obchod a veřejné práce 43,790.563 tol. a sice z pošty, zákonníků a novin 12,692.500, z hornic., hutnictví a solivarství 12,924.987, ze železnic 16,490.686 atd.; v min. spravedlnosti 10,518.680, vnitřních záležitostí 678.575, hospodářských záležitostí 965.232; v min. pro záležitosti duchovní, vyučování a poměry zdravotní 103.072, v min. války 646.904, námořnictví 44.560, zevnějších záležitostí 10.255; ze zemí Hohenzollernských 265.257, dohromady 150,714.031 tol. čili o 9,380.293 tol. více než r. 1864. Vydání pak obnášelo: *A)* na provozování, vybírání poplatků a útraty při jednotlivých odborech: v ministerstvu financí 13,198.297, v m. obchodu a veřejných prací 33,023.513 (na pošty, zákonníky atd. 11,050.300, na železnice 10,603.596 atd.), dohromady 46,221.810; *B)* dotace: podpora korunnímu fondu fideikomisnímu 500.000, veřejný dluh (i na železnice) 16,329.250, na obě komory sněmovní 239.610 tol., dohromady 17,068.860; *C)* správa státní: státní ministerium 353.075, ministerstvo zevnějších záležitostí 976.510, m. financí 6,613.815, m. obchodu, průmyslu a veřejných prací 6,761.288, min. spravedlnosti 11,718.100, min. vnitřních zál. 5,566.279, min. hospodářských záležitostí 1,828.292, min. záležitostí duchovních, učebních a zdravotních 4,262.952, min. války 39,496.561 a min. námořnictví 1,373.143, dohromady 78,950.015; do zemí Hohenzollernských 234,457; to jest vydání řádné. Mimořádné vydání obnáší pak: min. zevnějších záležitostí 35.000, m. financí 584.000, obchodu 3,017.750, spravedlnosti 338.820, nitra 79.000, hospodářství 67,567, záležitostí duchovních 583.840, války 1,780.000, námořnictví 1,607.245, do zemí Hohenzollernských 30.800, veškeré vydání 150,599.164, tudíž přebytek 114.867 tol. Srovná-li se rozpočet tento s r. 1855, shledá se, že příjmy vzrostly za 10 let o 44,760.719 a vydání o 40,763,532 tol. Všeobecný zúročitelný dluh státní r. 1865 obnášel 246,216.250, provincialní dluhy státní 3,701.209, dluh železniční 18,857.188, dohromady 268,774.647; mimo to bylo v oběhu bez úroků pokladničných poukázek za 15,842.347, a tudíž byl veškerý dluh 284,616.994 tolarů. Od roku 1856 zvětšil se dluh o 36,765.485 tolarů. — Ústava jest konstituční, spoléhající na základní listině vydané 31. ledna 1850. Hlavní rysy ústavy té jsou: všecky části říše tvoří jediný, nedílný celek, jehož se nesmí umenšiti; všickni Prusové jsou si před zákonem rovni, výsady stavovské může král udíleti toliko někdejším suvréním rodům; na veřejné úřady může se každý dostati (ve vojsku ovšem zaujímají vyšší hodnosti vesměs šlechtici); dále jest zaručena svoboda osobní, nedotknutelnost příbytku a jmění, stěhování se, svoboda náboženských vyznání, svoboda v pěstování a vyučování vědám, svoboda projevovati smýšlení své slovem živým, písmem a tiskem, shromážditi se pokojně beze zbraně v místnostech uzavřených bez úředního povolení, svoboda petiční, zaručeno neporušené tajemství listovní. V čele státu jest král, osoba jeho jest nedotknutelná, ministři jsou odpovědni, bez jich podpisu nemá žádná listina královská platnosti. Král má sám moc výkonnou, ustanovuje si sám ministry, prohlašuje zákony, spravuje mincovnictví, může uděliti milost ministru odsouzenému nebo mu trest zmírniti, navrhne-li to komora, která jej obžalovala, udílí řády. V posloupnosti na trůn platí prvorozenství řadové, tak že mužští mají přednost. Prvorozený syn králův sluje korunním princem, nejstarší člen rodiny (nemá-li král synů) co domnělý dědic trůnu princem Pruským. Moc zákonodárnou vykonává král spolu s oběma sněmovnama. Sněmovna panská skládá se z plnoletých členů královské rodiny, ze zástupců takových rodů, v nichž jest hodnost ta dědičnou, a z členů od krále na čas jich života ustanovených. Sněmovna poslanců v čítá 352 členy, které volí na tři léta důvěrníci od voličův ustanovení. Voliti může, kdo jest 24 let stár, požívá práv občanských, nedostává podpory z veřejného fondu pro chudé a již 6 měsíců bydlí v obci nějaké. V okresu nebo obci rozdělí se přímé daně státní na tři stejné díly a rovněž i občané daně ty platící; 250 voličů v takovémto sboru volí si pak svého důvěrníka, bez rozdílu ať patří ku kterémukoli sboru volícímu. Zvolen může býti Prus, který jest 30 roků stár, bydlel v říši již 3 léta a požívá práv občanských. Pravidelně zasedají obě sněmovny každoročně, a sice od 1. listop. do 15. ledna; předlohy podávají se napřed sněmovně nižší, pak teprvé panské, která buď je celkem přijímá nebo zavrhuje; předlohy od některé komory nebo od krále zavržené nemohou více toho roku na denní pořádek přijíti. Poslanci jsou nedotknutelni a po čas sněmování nesmějí býti zatýkáni. Stavové provinciální, r. 1851 opět zavedení, podávají dobré zdání, o něž je vláda žádá, rozdělují daně na provincie vypadající a t. d. Vedle ministerstva má král od r. 1852 k ruce své radu státní, v které zasedají princové 18 roku dosáhnuvší a radové důvěrou královskou poctění. — Správa státní. V čele správy jest ministerstvo, vykonávajíc způsobem úplně bureaukratickým správu v jednotlivých odborech výše zmíněných; provincie spravují vrchní presidenti, kteří však jsou více kontrolory, majíce moc rozhodující toliko v záležitostech stavovských, bezpečnosti a ve správě ústavů polepšovacích a podporovacích; presidentům v provinciích rovná se vládní president pro země Hohenzollernské v Siegmarinkách. Vlastními úřady středními jsou tak zvané vlády (v čele vládní president) pro jednotlivé vládní okresy, jichž působení zasahuje do všech odvětví správy zemské, málo toliko věcí vyjímajíc. Vedle vlád jsou provinciální direkce berní pro daně nepřímé, provinc. sbory školní, které spravují záležitosti vychování a vyučování, vrchní úřady horní, vojenské intendantury, vrchní ředitelstva pošt. Prvními instancemi pak čili úřady pro kraje jsou krajské rady, co stálé komise vlád k vykonávání ustanovení jejích. Městské obce spravují si co korporace záležitosti své samy: orgánem jsou magistráty a zastupitelstvo obecní na šest let volené, ale vždy za dvě léta třetinou obnovované. Zastupitelstvo si volí magistrát. Správa v obcích venkovských jest skoro úplně v rukou úřadů státních, poněvadž buď se představenstvo těmito dosazuje, anebo jemu všecka usnešení ku potvrzení se předkládati musejí. — Soudnictví. Článkem 80. listiny ústavní podléhá soudce toliko autoritě zákona, a může s úřadu svého jenom rozsudkem soudu příslušného sesazen býti; přelíčení odbývá se veřejně. První instancí jsou soudy krajské pro obvod 40 až 70.000 d. a soudy městské v městech přes 50.000 ob. počítajících; v druhé instanci rozhoduje 22 apelačních soudů: v Berlíně (komorní soud), v Královci (východopruský tribunál), Ehrenbreitenšteině

(senát soudní), ve Frankfurtě n. O., Štětíně, Koslíně, Greifswaldu, Insterburku, Kvídzyně, Vratislavi, Hlohově, Ratiboru, Posnani, Bydhošti, Magdeburku, Halberstadtě, Naumburku, Münsteru, Paderbornu, Hammu, Arnsberku a Kolíně. Při úřadě Berlinském jest tajná rada soudní pro členy královské rodiny a knížecích rodů Hohenzollern-Hechingen a Hohenzollern-Sigmaringen, jakož i soudní dvůr pro zločiny státní. Třetí instancí pak jest pro celou Říši vrchní tribunál v Berlíně jak pro záležitosti trestní, tak civilní. V Porýnsku soudí se podle práva franc. a úřady smírčí jsou první instancí. V záležitostech hrdelních rozhoduje porota. Vedle soudů jmenovaných uvesti dlužno ještě soudy obchodní (od 3. dubna 1847) a průmyslové (od 9. ún. 1849), soudy vojenské a soudy universitní (rozhodující o právních záležitostech studentstva). Zákonem psaným jest všeobecné pruské právo zemské, a od 1. čce. 1851 pro celou říši nový zákon trestní. Úkazem 2. ledna 1849 d. zrušeny byly v celé Říši, vyjma obvod apelačního soudu Kolínského, soudy patrimoniální, a soudy církevní v záležitostech světských. — **Znak a řády.** Znak jest trojí. Největší záleží ve štítu s 48 poli a čtyřech středních štítkách (pro Prusy, Brandenburk, Norimberk a Hohenzollern); střední ve čtyřech těchto znacích a 10 polích štítu velkého; malý má pruského orla. Heslem jest: Bůh s námi (*Gott mit uns!*). Řády: labutí od 29. září 1440; černého orla od 18. ledna 1701, červeného orla od 1705 a 1712, vojenský záslužný řád od 1740, řád železného kříže od 10. bř. 1813, řád Luisin od 3. srp. 1814, civilní záslužný od 31. kv. 1842, johanitský od 23. května 1812 a v nově upravený 15. října 1852, domácí Hohenzollernský od 5. pros. 1841, korunní od 18. října 1861. Barva národní černá a bílá. — **P.** náležejíc mimo vlastní Prusy a Poznaňsko k Německému spolku, má v užším shromáždění 1, v širším 4 hlasy. K vojsku spolkovému staví 133.769 m., kteří tu tvoří 4—6 sbor. Ze spisův o **P**-ku jednajících jsou nejdůležitější: Schubert *Handbuch der allgemeinen Staatskunde des preuss. Staats* (2 d., v Královci 1846); Töppen *Historisch-comparative Geographie von Preussen* (v Gothě 1858); Dieterici *Handbuch der Statistik des preuss. Staats* (v Berlíně 1858—61); Viehbahn *Statistik des deutschen Zollvereines* (2 d., v Berlíně 1859—62); Engel *Zeitschrift des preuss. statistischen Bureau* (t. 1861 a sl.); od statist. bureau v Berlíně vydávané *Jahrbuch für die amtliche Statistik des Preuss. Staats* a *Preussische Statistik. red.* — **Dějiny.** Poněvadž nynější Říše Pruská povstala z kurfirštví Brandenburského a nynější své jméno má teprv od r. 1701, v kterémž kurfiršt Fridrich přijal titul krále Pruského, proto všecky předešlé dějiny toho státu obsaženy jsou pod článkem **Braniborsko** (srov. též *Prusy*), dějiny pak **P**-ka počínají teprv tímto rokem. **Fridrich I.** (1701—1713) měl nádherný dvůr; zevnější lesk tehdejšího dvoru francouzského, jenž ve skvostných vozích, drahých koních, dvorských slavnostech, nádherných stavbách a uhlazených salonech se jevil, byl v Berlíně následován. Město to bylo rozšířeno o Fridrichovo město, novými stavbami a uměleckými památkami (hrad, dlouhý most, kovová socha Fridricha Viléma) ozdobeno a takto v hodné sídlo královské proměněno. Vědy a umění nalezaly štědré podpory. V Charlottenburku udržovala vzdělaná králová Charlota Žofie stálý kruh duchaplných mužů. V Berlíně založena (1700) společnost — později akademie — věd, v Halle (1693) nová universita. Pruská vojska účastnila se ve vítězstvích císařských zbraní ve španělské válce. Nápad na hrabství Ostfrísland a Limburk pojištěn a z Oranžského dědictví hrabství Lingen a Meurs a knížectví Neufchatel a Valengin k **P**-ku jsou připojena. Za to ale právo ku kraji Švíebodzynskému za náhradu 100.000 tol. císaři Leopoldovi jest odstoupeno (1694). Nesmírná marnotratnosť dvoru uvrhla stát ve veliké dluhy a mařila blahobyt obyvatelstva nesnesitelnými berněmi. Proto může za zvláštní štěstí pro Pruský stát se pokládati, že nástupce Fridrichův byl ve všem pravý opak marnivého otce. **Fridrich Vilém I.** (1713—1740) byl despotický podivín, ale dobrý hospodář. Všemu, co se zdálo nádherou býti, dána hned výhost. Největší jednoduchost v šatstvu, stravě a obsluze na dvoře zavedena. Prodáním klenotů zaplaceny otcovy dluhy. Na místo salonů Fridricha I. vstoupilo „tabákové kollegium," kdež král a jeho dobří přátelé při pivě a tabáku na útraty některých dobromyslných hrubými vtipy se bavili. Divadelní herci jsou vypovězeni; umělci a učenci ztratili rodní své platy. Jakkoli neoblíben byl Fridrich Vilém ve světě pro svou náruživosť, lakotnosť, své rodinné tyranství a opovrhování vzdělaností, — položil přece základ k upevnění státu. Obyvatelstvo zdvihl, přijímaje cizí osadníky do země (Salcpurští protestanti nalezli v **P**-ku útočiště). Ve správu financí a v soudství uveden lepší pořádek. Úředníci pod stálým dohledem královým konali bedlivěji své povinnosti. Úspory státu obracel král na rozšíření starých (Berlín, Postupim) a vystavění nových neb od 30leté války zpustlých měst. Vojsko jest rozmnoženo a zlepšeno. Zevnější politika Fridrichova pohybovala se v kolejích jeho předchůdcův. Mírem v **Utrechtu** (11. dub. 1713) získán Geldernský kraj v Porýní, uznána svrchovanost v Neufchatelu a Valenginu a hodnost královská. V severní válce přidal se král k četným nepřátelům Švédska a nabyl mírem Štokholmským (1. ún. 1720) za náhradu 2 mil. tol. Štětínu s předním Pomořím až k Pěně, ostrovů Uznojma a Volyně. Vzdor velkým výdajům na vojsko a války zanechal svému synu poklad 8 mil. tol. a výborně zřízené vojsko 72.000 m. Nevole krále se synem Fridrichem, vzniklé z despotické povahy královy, ukončeny byly, když Fridrich Vilém synu městečko Rheinsberk odstoupil, aby zde žil dle náklonností a vloh. **Fridrich II.** (1740—1786), *Veliký* i *Jediný* zván, odkojen duchem francouzských filosofů, pln vtipu a vloh neobyčejných, jest tvůrcem pruské velmoci. Do jeho vlády padá hrdinský věk a nejslavnější doba **P**-ka, které nyní má rozhodný hlas v europských záležitostech. Blaho státu, ovšem ve smyslu osvíceného absolutismu, obral sobě Fridrich za cíl vlády. Avšak zevnější jeho politice nedostává se smyslu pro právo a šlechetných idei. Války jeho, ač oslaveny hojnými vítězstvími, plynou z hrubé zištnosti. Uživ Fridrich nesnází Rakouska při nastoupení Marie Teresie přepadl, ničemné důvody předstíraje, Slezsko a přinutil císařovnu k míru **Vratislavskému** (11. čna 1742), jímž Kladsko a Slezsko (kromě Těšínska a části Krňovska a Opavska) od České koruny odstoupeny jsou. V druhé slezské válce podržel nově nabyté země a dosáhl mírem v Drážďanech (25. pros. 1745) stvrzení úmluv Vratislavských a válečnou náhradu 1 mil. tol. V třetí slezské (sedmileté) válce zápasilo **P.** s polovicí Evropy, majíc v Anglii jediného téměř spojence, proti sobě ale ohromný, ministrem Kounicem do záměrů Rakouska vtažený spolek, jehož údové byli: Rakousko, Francie, Sasko, Ruská a Německá říše. V památném tom boji osvědčilo se **P.** nejprvé co velmoc evropská. Fridrich, podporován slavnými vojevůdci (Ferdinandem Brunšvickým, Schwerinem, starým Desavským, Ziethenem a j.) a napnuv co nejmožněji

všecky síly své říše, pokryl válečnou slávou sebe a svá udatná a cvičená vojska. V 15 hlavních bitvách devětkrát zůstal vítězem. I porážky, ač jimi (jmenovitě u Kunersdorfu 12. srp. 1759) několikkráte stát na kraj záhuby uveden byl, nezlomily ducha Fridrichova; jich škodné následky jsou zvýšenou činností odvráceny. Mír Hubertburský, uzavřený 21. ún. 1763, pojistil vysíleným sice, ale nepřemoženým Prusům Slezsko i Kladsko a čestné postavení mezi evrop. velmocemi. I po sedmileté válce čelilo jednání P-ka proti Rakousku a jmenovitě proti Josefovi II., jenž výměnu Belgie za příležitější Bavory zamýšlel. Fridrich zřídil proti němu spolek knížat t. zv. „pruskou jednotu," jejíž účelem bylo, udržeti menší německé státy v jejich tehdejším objemu. Spolkem tím položen jest základ k oné dvojici (Rakousko, P.) v Německé říši, která váhu P-ka v Němcích zdvihla a nabnilou moc císařskou dokona podkopala. Prvního dělení Polska byl Fridrich vlastním původcem. P. získal (1772) polské Prusy a okres Notecký (631 □ m. a 416.000 ob.), tím i potřebnou souvislost. Stát svůj Pruský, takto o 1325 □ m. a více než 3 mil. ob. rozmnožený a na evrop. velmoc vzrostlý, snažil se Fridrich všemožně v duchu osvíceného absolutismu zvelebiti. Reformy jeho směřovaly k zdvižení hmotného blahobytu, k rozmnožení příjmů státních a sil vojenských. Práv jednotlivců nešetřeno při tom, ale zřetel brán na snížení stavovských předností a na centralisaci vlády. Vojsku věnována největší pozornost, jeho zřízení bylo vzorem Evropě. Podpory, orbě a lesnictví poskytnuté, ochrana průmyslu a obchodu, kolonisace zpustlých krajin měly velké rány hojiti, které četné války Fridrichovy P-ku zasadily. Ale tak zvaná režie t. j. obtížná administrace cla, monopolu a potravní daně, uvalila mnohý útisk na lid. V náboženském ohledu vládla zásada volnosti a snášelivosti, soudství dostalo se časových oprav. Tak zvaným *jus de non appellando* (1746 Františkem I. uděleným) zrušena odvislost Pruských soudů od říšského komorního soudu. Nejmenší přízně královy požívalo školství. Školy menších míst sloužily často k zaopatření vysloužilých vojínů. Ostatně byl Fridrich neunaveně činným, všude o všem se přesvědčoval, všude dohlížel, dvůr vedl jednoduchý a spořivostí zdvihl stát svůj tak, že mohl zanechati nástupci poklad 72 mil. tol. a výborně vycvičené vojsko 200.000 m. — Fridrich Vilém II. (1786—1797) byl slabý, mystický, od nepoctivých rádců vedený mocnář. Za něho ztratilo P. své důstojné postavení, kterého za Fridricha II. požívalo. Nemravnost dvora, nedůstojná politika vlády, obmezování svobody ducha jsou toho příčiny. Ministr Herzberg, přívrženec systemu politické rovnováhy, chtěje zamezit, aby Rusko a Rakousko na útraty Turecka se rozšiřovalo, učinil spolek s Portou a podporoval opravu ústavy polské. Ale postavení takové, v němž P. rozsudím na východě býti měly, žádalo velké vojsko, které pohltilo v krátkém čase zděděný poklad. Že nevystupovala vláda dosti rozhodně, nezamezila aby Rusko novými zeměmi v Turecku se neobohatilo. Král opustil v rozhodné době Polsko a smluvil se 25. září 1793 o tak zvané druhé dělení Polska s Rusí. Tím připadlo k říši Pruské okolí Gdanska a Toruně a větší část Velkopolska (přes 1000 □ m. a 1 mil. ob.). A když takovým násilím Polsko k zoufalství dohnáno proti utiskovatelům se vzbouřilo, dovršena míra nepravosti v třetím dělení Polska (1795), jímž obě velmoci o ostatek Polska se rozdělily. P. vzalo ostatek Velkopolska a díl Malopolska, Mazovii až k Buhu s městem Varšavou, Litvu až k Němenu (900 □ m. a 1 mil. ob.), tak že Visla, Buh a Němen hranici P-ka na vých. tvořily. K tomu přišla r. 1792 ještě knížectví Ambach a Baireuth, které poslední Francký markrabí z rodu Hohenzollernského za roční plat byl odstoupil. Fridrich Vilém, maje osobní rozmluvu v Pilnici s císařem Leopoldem, vypověděl 1792 Francii válku. Účel války byl osvobození Ludvíka XVI. a snaha, aby revoluční idey, králi přísně monarchickému odporné, do P-ka se nešířily. Válka však vedením příliš opatrného prince Ferdinanda Brunšvického zůstávala bez prospěchu a pohltila nesmírné sumy. Tím vidělo se P. pohnuto, odstoupiti nevěrně od svých spojenců a uzavřít mír zvláštní (5. a 17. květ. 1795) v Basileji, jímž levé pobřeží Rýnu necháno až do všeobecního míru v rukou Francouzů. Část Klevska, Geldry a Meurs připadly Francii. — Fridrich Vilém III. (1797—1840), veden ministry snah malicherných, choval se v boji evrop. koalice proti Francii neutrálně. Tím získalo P. v míru Lunevillském (9. ún. 1801) hojnou náhradu za odstoupené (v míru Basilejském) země, jmenovitě: sécularisovaná biskupství Paderbornské a Hildesheimské, větší část bisk. Münsterského, Durinské země (Erfurt a Dubí pole) arcib. Mohučského, několik opatství (Quedlinburg, Essen, Werden a t. d.) a říšská města Goslar, Mühlhausen a Nordhausen. Když evropské velmoci v třetí koalici proti Napoleonu vstoupily, zůstala opět pruská vláda nerozhodná, netušíc v své krátkozrakosti, že seslabením sousedních států tím nebezpečnější jí bude Francie. Připravila se tím o vážnost u velmocí, ale rozhořčovala zároveň Napoleona svým hrozebným zbrojením. Když přemožené Rakousko příměří uzavřelo, přinuceno jest P. k smlouvě Schönbrunnské (15. pros. 1805), kterým knížectví Neufchatel, zbytek Klevska na pravém břehu Rýna s pevností Veselem Francii, markhrabství Ansbašské pak Bavorům odstoupiti, ve spolek s Napoleonem vejíti a Angličanům ústí řek v severních Němcích zavříti musilo. Náhradou dán P-ku anglický Hanover, jehož obsazení však nepřátelství s Angličany a ztrátu pruského loďstva za následek mělo. Když napotom (1806) předce k válce s Francií přišlo, upadlo P., jsouc nedostatečně od svých mnohdykráte zrazených spojenců podporováno, po jediné rozhodné porážce u Jeny a Auerstädtu (14. října 1806) na kraj záhuby a bylo blízko rozpadnutí svého. Všecky země až na vlastní Prusy dostaly se v ruce Francouzů, i Poláci zdvihli se a jho pruské setřásli. Válka r. 1807 do vlastních Prus zanešena a i poslední ta zem pruská od Francouzův dobyta. Císař Ruský Alexander, získán Napoleonem vyhlídkou na společnou světovládu, odstoupil od P-ka, a v takových nesnázích učiněn mír v Tylži (9. čce 1807), jenž jest nejhlubším ponížením pruského státu. Země západně od Labe odstoupeny jsou nově utvořenému království Vestfálskému, ze zemí v Polště nabytých zřízeno velké knížectví Varšavské, vyjma okres Bělostocký (jenž se dostal Rusku), Gdansk a okolí, jež prohlášeno za samostatnou republiku. Všecky přístavy pruské jsou Angličanům zavřeny a ohromná náhrada za válečné útraty 150 mil. tolarů P-ku uložena. To vše z obzvláštního ohledu na přímluvu Alexandra. Teprvé r. 1808 odtáhla vojska francouzská, když byla na kontribucích a jiných dávkách dohromady 245 mil. tol. vynutila. Pruský stát stenčen s 5570 □ m. na 2877 □ m. s méně než 5 mil. ob. Tato pohroma nezůstala ale bez dobrých následků. Upuštěno od dosavádního systému ve vládě a vojenství, a hleděno řadou výborných prostředků k ulevení všeobecné nouze. Scharnhorst zřizoval vzorně vojsko,

Stein vydal mnoho svobodomyslných zákonů, které břemena stavu městského a rolnického zmírnily a poslední ten stav k státnímu životu povolaly, sebevědomí v něm budíce. Tím dá se vysvětlit, že P. vzdor bolestné zkoušce napotom v čele států stojí, které za osvobození od francouzské nadvlády bojovaly. V ruské válce (1812) bylo P. na straně Napoleonově, spojilo se ale, když francouzská vojska na zpátečném tažení zničena byla, s Ruskem. Král Fridrich Vilém III. „provoláním k svému národu" vzbudil všeobecnou nadšenosť a učinil boj za svobodu věcí národu. Ve všech končinách Pruského státu a za jeho příkladem i v Němcích povstával lid proti Francouzům. V bitvě u Lipska (16—18. říj. 1813) mělo P. (Blücherem) slavný podíl, a duší jsouc nové evropské koalice hlavní též zásluhu o pokoření a sesazení Napoleona I. Také mělo za své veliké oběti na Vídeňském kongrese (1814—15) hlavní vděk. Před válkou obmezeno na vlastní P., Pomoří, Brandenburk a Slezsko, vzrostlo kongresem k nynějšímu objemu. Východní Frísland a Siegen, někdy pruské, odstoupeny Hanoversku, Lauenburk Dánskému království, Ansbach a Baireuth k Bavorům; za to nabylo P. nejen všech mírem Tylžským ztracených zemí za Labem, ale i část Velkopolsky (Poznaňsko), republiku Gdanskou, severní půli Saského království, Pomoří za Pěnou s ostrovem Ranou, Porýní (někdejší arcib. Kolínské, Trevírské, část Mohuckého, Jülich a Berg, část Falce, Saarlouis a Saarbrück a j.) a Neufchatel. Nabytím tak rozsáhlých zemí jak na záp. tak na vých. Německa, dostalo se P-ku přirozené povolání, býti ochrannou mocí Německému spolku i na východě i na západě, upoutati své vlastní politické snahy úzce k zájmům Německého národu. Lidumilná a svobodomyslná dráha, po níž se pruská vláda brala, opuštěna po osvobození říše brzy zase. P., přijavši zásady sv. aliance a zanjato Metternichovým systémem stálého míru, stalo se absolutním královstvím, opírajícím se o aristokracii a vojsko. Dobře zřízená policie a byrokracie utlačily záhy všechen svobodomyslný ruch; uniformování správy a poněmčování polských zemí jest toho následek. — Fridrich Vilém IV. (1840—1857), vychován v duchaplných kruzích, sám učený a k umění a vědám štědrý, často odbočil od dráhy otcovy, ale vrátil se k ní vždy zase. Mnohá velká idea vznikla v jeho živém duchu, aby zase ustoupila domýšlivosti o velebnosti koruny a středověkým předsudkům. Požadavkům času hleděl král vyhověti uvolněním tisku, veřejným a ústním jednáním při soudech (1846) a obmezenou svobodou náboženskou. Ale všeobecná touha po ústavním zřízení neupokojila se, když patentem ze 3. ún. 1847 svolán byl „spojený sněm zemský." Tento sbor, jenž ze spojení sněmů provinciálních utvořen byl a v němž velký majetek převládal, měl právo povolovati daně a půjčky, ale v zákonodárství jen hlas poradní. Bouře r. 1848 zatřásly též mocně Pruským státem. Boj na barikádách (18. a 19. bř.) přinutil krále, vzdáliti z Berlína vojsko a odevzdati dohled nad pořádkem městské gardě. Mrtvoly padlých vneseny do královského hradu a král viděl se nucena, vzdáti jim obnažením hlavy poctu. Tím zdála se i pýcha králova zlomena a úmyslem jeho býti, podati se s celou duší novému ruchu. Svoláno národní shromáždění k vypracování ústavy. Ale ústava vládou předložená nelíbila se demokratické levici; stálé rocení lidu rušilo svobodu mínění. Vláda přeložila tedy sněm do Brandenburka, a když levice nechtěla uposlechnouti a své schůze i dále v Berlíně odbývala, byla mocí rozehnána a sněm rozpuštěn. Na to vydala vláda 5. pros. 1848 oktrojovanou ústavu, která po mnohém odporu nově svolaným sněmem přijata jest. Přisáhali na ni 6. ún. 1850 král, ministři i poslanci. Dle ústavy té jest koruna dědičná v mužském potomstvu královského rodu dle práva prvorozenství. Výkonnou moc má král sám, zákonodárnou společně s dvoukomorním sněmem. První komora skládá se (od 7. srp. 1852) z plnoletých princů král. rodiny, z dědičných, aneb doživotně králem jmenovaných, neb i zvolených údů. Druhá komora sestává z 350 z nepřímých voleb vyšlých poslanců. Voličové mají 25 let stáří býti a dle daní tři třídy tvořiti. — Když jiné státy počaly vítěziti nad revolucí, zmáhala se i v P-ku reakce za ministerstva Manteuffelova. V Němcích r. 1848 ústředním parlamentem, ve Frankfurtě zasedajícím, činěny jsou pokusy k sjednocení Německého národa. Mělť spolek Německý státi se státem spolkovým se silnou ústřední mocí. Slavnou deputací parlamentu byly Fridrichovi Vilémovi IV. hegemonie a dědičné císařství v Němcích podávány. Ale král zdráhal se přijmouti korunu, která nebyla z „milosti boží," ale plodem revoluce. Za to staralo se P. o nabytí centrální moci v Němcích z vůle knížat německých. Uzavřen 26. květ. 1849 tak zv. „spolek tří králů" (P., Sasy, Hanover) ku provedení německé říšské ústavy. Odporem Rakouska však, a malým účastenstvím jiných, jmenovitě jižních německých států zmařena jest činnost onoho spolku. Ve sporu vévodství Šlesvicko-Holštýnského s Dánskem, jež ku vtělení vévodství do Německého spolku svoliti nechtělo, svěřena jest (1848) P-ku exekuce. Válka byla ale jen liknavě vedena a dvakráte příměřím přerušena. Rozhodnutí záležitostí těch převedeno na cestu diplomatickou. Dle dědičných úmluv připadla v tu dobu P-ku obojí knížectví Hohenzollern. Fridrich Vilém IV., sklíčen nemocí, odevzdal 1857 vládu bratru Vilémovi, „princi vladaři," jenž po královně smrti 1861 pod jménem Viléma I. na trůn dosedl. O Šlesvik a Holštýn vedena r. 1864 ve spojení s Rakouskem šťastná válka s Dány, které tyto země i s vévodstvím Lauenburským oběma těmto velmocem postoupiti musely. Rakousko ujalo správu Holštýna, P. Šlesvika a Lauenburku, kteroužto poslední zemi sobě bezprostředně přivtělilo, zaplativši Rakousku peněžitou náhradu za jeho právo. Máť P. dobrou chuť přivtěliti sobě i Holštýn a Šlesvik, o kterouž otázku v nejposlednější době nachází se v povážlivém sporu s Rakouskem. Ve vnitřní správě jeví se trvanlivý spor mezi aristokratickou vládou Bismarkovou a druhou, liberální komorou. *Ea.*

Pruskovský z Pruskova, jméno starodávného šlechtického rodu, pošlého z knížetství Opolského a Ratiborského, kdež prvotní jejich sídlo, městys Pruskow (*Proskau*) asi $1\frac{1}{2}$ m. jihozápadně od Opole leží. Jan P. z Pr. byl 1486 soudcem zemským, později kancléřem knížetství Opolského a Ratiborského a † 1508. Jeho syn Jan P., svobodný pán z Pr., zůstavil mezi jinými syny Jakuba, Jiřího, Valentina a Jana. Jakub zastřelen jest náhodou v Praze při svatební slavnosti Joachima hraběte Šlika dne 16. ún. 1545, maje věku svého 30 let. Jan byl JMC. radou a a od r. 1570 hejtmanem zemským knížetství Opolsk. a Ratiborsk.; † 17. října 1590 v 61. roce věku svého bezdětek. Valentin, kterýž byl hejtmanem knížetství Hlohovského, zanechal syna Kašpara. Tento byl JMC. radou a arciknížete Arnošta komorníkem a nejvyšším štolbou, koupil 1585 od císaře Rudolfa II. panství Hradec u Opavy a zdědil po manželce Barboře Kevayové de Rosa panství [illegible]

na Moravě, kteréž tato měla po prvním muži Michalovi Lorantovi de Inka; † okolo 1603 bezdětek. Jiří P. svobodný pán z Pr. na Bělé, Chřelicích (v Opolsku) atd., byl 3 císařů, Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II radou a nejvyšším komorníkem a stál obzvláštně u Rudolfa II. ve veliké milosti. Jeho mladší syn Oldřich Desiderius, který též při císařském dvoře sloužil, měl nejprvé za manželku Ludmilu Eusebii z Lokkovic, paní na Nové Bystřici († 6. dubna 1602, prodavši N. Bystřici 1597), potom Johanku roz. Kaplířku ze Sulevic, vdovu po Oldřichovi Hřáňovi z Harasova, držel nějaký čas panství Staré Hrady a † bezdětek. Starší bratr jeho Jan Krištof, pán na Pruskově, Bělé, Chřelicích atd., zdědil po strýci Kašparovi Hradec i Bzenec, byl JMC. komořím, král. komory slezské radou a 1607—19 hejtmanem zemským knížetství Opolského a Ratiborského. Jeho syn Jiří Krištof (I.) zdědil všeliké statky otcovské, byl JMC. radou a komořím a † 12. kv. 1633; jeho dědic Jiří Krištof (II.), první říšský hrabě z Pr., byl JMC. komořím a tajným radou, jakož i ovdovělé královéPolské Eleonory Marie, rozené arcikněžny Rakouské, dvorním maršálkem. Jeho manželka Maria Rosalie, roz. hraběnka z Thurnu, koupila 1706 panství Náměsť (v kraji Olom.). Jiří Krištof † 15. září 1701, učiniv s povolením císařským z panství Pruskova a Chřelic fideikomis rodinný, jejž dostal nejstarší syn Antonín Krištof (nar. 9. srpna 1671), později JMC. komoří, král. komory slezské rada a od r. 1723 tajný rada; druhý syn Erdmann Krištof (nar. 8. ledna 1676), JMC. kom. a od r. 1723 též tajný rada, dostal panství Hradec a Bzenec; třetí Jiří Krištof (nar. 27. dub. 1679), JMC. kom. a zemský starší knížetství Hlohovského, zdědil statky otcovské v knížetství Hlohovském a Zahaňském. Ze 3 dcer hraběte Jiřího Krištofa šly nejstarší Sidonie Alžběta a nejmladší Maria Beatrix do kláštera, ona v Znojmě, tato ve Vratislavi, prostřední Karolina Maximilian provdala se r. 1693 za hraběte, později knížete Waltera Xaveria z Dietrichsteina. Panství Náměsť dostalo se po matce synu Erdmannovi Krištofovi, kterýž nejprvé r. 1719 toto zboží a r. 1733 i panství Hradec prodal. Bzenec zdědil po něm 1753 syn Leopold Erdmann, kterémuž se po vymření mužských rodovců v Slezsku přebývajících i fideikomis Pruskavsko-Chřetický dostal. Týž † 29. čce 1769 co poslední po meči potomek rodu svého. Panství Bzenecké dostalo se dceři jeho Marii Ernestině provd. hraběnce Salmové (nar. 14. ledna 1722 †, ve Vídni 30. října 1806), fideikomis Pruskovský však přešel dle ustanovení zakladatelových na knížete Karla Maximiliana z Dietrichsteina, syna svrchu dotčené Karoliny Maximiliany roz. hrab. z Pr., kterýž s povolením císařským jméno a erb hrabat z Pr. ke svému připojil. *Svb.*

Pruský, co je z Pruska nebo ku Prusku náleží. — **P.** Holand, něm. *Preussisch Holland*, krajské město v Pruském vládním okresu Královeckém, má 4389 obyv. a zámek, pěkné rovné, stromovím posázené silnice, tkárny na sukna a plátna, značné pivovárství. — **P.** jazyk tvoří s litevským a lotyšským jazykem litevský kmen jazyků indoevropských. Obecný byl na pomoří od Visly až téměř k Němnu se rozestírajícím, a vyhynul následkem tuhé vlády německých rytířů, jejichž velmistři naproti neněmeckým poddaným s největší ukrutností si počínali. Výminkou snad jedinou byl poslední velmistr tohoto řádu, Albrecht Braniborský, kterýž dalek toho, aby za příkladem předchůdců svých u pronásledování pokračoval, i tolik péče o poddané Prusy choval, že Luthrův malý katechismus na jazyk jejich přeložiti dal a tím se o to přičinil, že se zachovala aspoň jediná písemná památka tohoto jazyka, který na sklonku XVII. stol. úplně vyhynul. Podle katechismu toho sepsal Nesselman *Die Sprache der alten Preussen* (v Berlíně 1845), a dle téhož pramene slovútný F. Bopp vylíčil obraz jeho gramatického ústrojí pod názvem *Ueber die Sprache der alten Preussen in ihren verwandtschaftlichen Beziehungen* (v Berlínské *Akademie der Wissenschaften, 1849—53*), z něhož tu pro důležitost jeho pro jazykozpyt slovanský výtah podáváme. Ve zvukosloví zvláštní jest měnění samohlásek v dvojhlásky, na př. inf. *bau-ton* z koř. *bu*; seslabování *ai* v *a* a v *u*, na př. ze sanskr. *asmi* jest *asmai*, *asma*, *asmu*; zachovávání starých dvojhlásek zvlášť v optativu: *dâsai*; hromadění souhlásek ve výslovi a *n* na konci slabiky, které v litevštině předcházející samohláskou v nosovku přechází. V tvarosloví zvláště rozdíly od litevštiny vytýkáme. Schází tu **p**-kému jaz. instr. a lok. jedn. i mn. čísla a celý duál; akk. pak zachoval své *n* místo pův. *m*; genitiv jedn. má *s* m. sanskr. *sja*, na př. *deivas* od nom. *deivs* m. *dêvasja*; dat. má příponu *i*, která v *ai* se stupňuje a pak v *ui* neb *u* sklesává, na př. sanskr. *dêvai* zní *dievui*, a místo *valdnikui* jest *valdniku* regi; kmeny na *i* mají pak buď dlouhé *î* aneb *ei*, na př. *nautei*, nouzi. V množném čísle nečiní se rozdíl v pohlaví. Koncovka nom. jest *i*, na př. *gennai*, ženy, pod. řec. *γυναί*; v akkus. *ns*, v kterémž ohledu jest pruština zachovalejší než sanskrita, mající místo na př. *-ans* již jen *-âs*; v dat. *mans* ze sanskr. *bhjas*, slovansky již jen *mъ*, litevsky *ms* (se známkou mn. čísla *s*); v gen. *n* místo původního *am* (řec. *-ων*, lat. *-um*). Kmeny zavřené čili souhláskou zakončené jsou zřídka a jen v nom.; v ostatních pádech *i* přibírajíce kmenům na *i* se srovnají. U přídavných jmen tvoří se komparativ na *is* ze sanskr. *ijans*, slov. *iji*; jak superlativ zněl, není známo. U náměstek důležita jest přípona *dan* neb *dû*, ze sanskr. *tas* povstalá a významem svým slovanskému доу se rovnající, na př. sanskr. *svargatas*, coelitus, *οὐρανόθεν*, prus. *istvendau*, odtud, *isvinadu* zvenčí, stslov. кѫдоу, тѫдоу a p. Sloveso má jen dva jednoduché časy, totiž přítomný a minulý; ostatní jsou složeny. Dále má indikativ, optativ, imperativ, participium činné i trpné, a infinitiv, jenž i supinum zastupuje. Koncovky osobní v indik. namnoze samohláskou *a* se sesilují, tak v 1. os. z *mi* jest *mai*, a to opět seslabeno (jako v dativu jedn.) v *mu*; v 2. os. *sai*, *sei*, *si*, *se* ze *si*, a podobně v 1. os. množ. *mai*, v 2. os. *tai* neb *tei*. Optativ jen ve zbytcích 3. os. jedn. č. se zachoval, na př. *dasai*, *boûsai* od *da* dáti a *bu* býti (srv. opt. aor. *λύσαι*). Imperatif jest dvojí, totiž vlastní, na př. *dinkan-ti*, něm. danket a nevlastní z optativu známkou *i* jako ve slovanštině tvořený, na př. *dais*, dej, *dai-ti*, dejte, *idaîti* (sesileno místo *iditi*), řec. *ἔδοστε*, jezte. Participia jsou čtyry: přítomné činné na *ns* m. *nt-s*, na př. *sidans*, sedens, gen. *sidantis*; minulé činné na *uns* neb *ons* neb *vuns* místu sskr. *van-s*, slov. *въ* m. *въшь*; přítomné trpné na *manas* sskr. *mânas* ř. *μενος*, velmi hojné, na př. *poklausimanas madlas*, vyslyšená modlitba; minulé trpné na *tas* (neb *ts*), stř. *ton*, na př. *dats*, *daton*, datus, datum. Mužského rodu nom. jedn. čísla všech participií užívá se příslovkově pro všechny rody v čísle množném. Infinitiv v několika tvarech se udržel; tak na *tun* m. sskr. *tum* a lat. supina, na př. *dâ-tun*; na *ton*, *dâ-ton*; na *tvei*, *dâ-tvei*; na *t*, *dâ-t*; *dât* je skráceno z *dâton*, a obě tyto formy jakož i *dâtun* jsou akkusativy k nominativu *dâtu*, od něhož *datvei* dativ jest. Z číslovek připomínáme tu formu *dvi-*

gubbas, na srbskochorvátské *dvigubij*, lit. *dvigubas* upomínající, což úplně lat. *du-plex* odpovídá (srov. stslov. *gubiti* duplicare a *sugunąti* místo *sugubnąti* plicare, něm. falten, z čehož *záhyb* falte, vielfältig); Bopp vykládá to za přesmyknuté sanskr. *dvi-bhagas*, bipartitus, od *bhagas*, pars, k čemuž ho vedl pruský inf. *dwibugūt* zweifeln. Dále *nevints*, devátý, jakožto jedinou formu této číslovky v oboru obou nejbližších kmenů, litevského a slovanského, která patrný činí přechod původního *n* v *d* v lit. a slov. v této číslovce, jak již Šafařík v mluvozpytném rozboru číslovky *(Časop. Č. Mus. 1848 I.)* ukázal. (Srov. Bopp, *Über die Sprache der alten Preussen*, Berl. 1853, a *Kurzgef. Sanskritgrammatik*; Schleicher *Handbuch der lit. spr. I.*, a *Die Sprachen Europas*, Bonn, 1850; Miklošič *Radices linguae slovenicae vet. dial.* Gb. — **P**-ká modř, totéž co Berlínská modř (v. t.).

Prusy, lat. *Porussia*, *Borussia*, něm. *Preussen*. **1) P.** dávné. Význam jména toho byl za rozličných časův rozličný. Znamenalť nejprvé krajiny prostírající se na východ od dolní Visly až za dolní Němen (jehož jedno rámě sluje *Rus*, odtud **P.**) k sourodné zemi Litevské, od moře Baltického na jih k hranicím polské Mazovie (západní její část byla země Chelminská prostírající se na sev. až k řece Osse); od Mazovie dělilo **P.** množství bahen a vod. Rozděleny byly **P.** na tyto krajiny: Šalavy při ústí Němenu, Nadravy mezi Němenem a Pregolou, Sambie mezi Pregolou a Balt. mořem, Natangy jižně od Sambie na lev. bř. Pregoly, Varmie (*Ermeland*), Pogezanie a Pomezanie (tyto tři od Natang k Visle), Galindie (*Goljaď*), Sudavy (obě na hranici mazovské), Barten, nitrozemí. Obývána byla země ta kmenem litevským, Prusy (v. dějiny a Pruský jazyk), kteří v XIII. stol. (do roku 1283) po strašných bojích podrobeni jsou německými rytíři. Jméno **P.** (k nimž se ostatně počítala též již země Chelminská, v. Chelmno) rozšířeno na zač. XIV. stol. (1308, 1309) i na sousední Pomoří (v. t.), dostavší se v držení něm. rytířův. Mírem Toruňským (1466) však postoupeno jest toto Pomoří, jakož i země Chelminská, Malborská a Varmie Polsku, a postoupené krajiny tyto sluly odtud **P.** královské, rozděleny jsouce na vojevodství (v. Polsko, str. 552), a činíce jakýsi zvláštní oddíl zemí polských (v. tamž, str. 555 a 562, *b*). Zbylé řádu **P.** nazývány pak pro rozdíl **P.** knížecí. Od těchto **P**-s přijali Braniborští kurfirštové, od roku 1618 spolu vévodové čili knížata v **P**-sích, titul královský (1701), a odtud názvem Pruského státu čili Pruska (v. t.) rozuměny jsou všechny země býv. kurfirštův Braniborských čili odtud králův Pruských. Prvním dělením Polska (1772) nabyl stát Pruský celých skoro polských **P**-s královských, a odtud slují tyto a býv. **P.** knížecí provincie Pruská. (Západní **P.**, *Westpreussen*, a Východní **P.**, *Ostpreussen*). Dalšími děleními Polska (1793 a 1795) utvořeny prus. provincie: Jižní **P.** (*Südpreussen*) z býv. Velkopolsky, 1000 □ m. a 1,335.000 ob., hl. m. Poznaň, Kališ a Varšava; a Nové Východní **P.** (*Neuostpreussen*), 780 □ m. a 850.000 obyv., hl. m. Plock a Bělostok. Roku 1807 staly se obě tyto provincie (kromě Bělostoku) částí vel. knížetství Varšavského, r. 1815 pak dostaly se, pod jinými však jmény, Prusku (Poznaňsko) a Rusku (král. Polské). — **2) P.** nynější, provincie pruská v severovýchodní části říše, mezuje k severu s mořem Baltickým a Ruskem (k vých. s ruským Polskem, k jihu s ruským Polskem a Poznaňskem, k záp. s Brandenburskem a Pomořím. Na 1178·03 □ m. žilo tu r. 1864 (3. pros.) 3,014.608 obyv., a sice hlavně Němci, ostatek Litvíni (137.404 r. 1861), a Poláci (690.441). Provincie dělí se na čtyry vládní okresy: Královecký a Gumbinský, kteréž tvořívaly do nedávna Východní **P.**, a Gdánský a Kvidzynský, někdy Západní **P.** Celá provincie jest rovinatá (největší kopce dosahují výšky 600′), hojnými lesy porostlá a má až 450 jezer. Podnebí jest drsné, nestálé, často mlhavé a mokré. Nerostů vůbec nedostatek; železa, kamenného uhlí a soli ani není, loví se ale a vykopává mnoho jantaru. Rolnictvím nevyzíská se plodů ani pro spotřebu domácí, a musí se tudíž kupovati z ciziny. Půda nejplodnější jest u Němenu a Pregoly, posud ale jest mnoho bahen a piščin. Průmysl se obmezuje na vyrábění látek viněných, na tkalcovství, vínopalnictví, olejnictví; obchod však kvete jmenovitě v Gdánsku, Královci a Klajpedě. Ostatně srv. Prusko (i v ohledu zeměpisném i dějepisném). — Dějiny. Před rokem 320 př. K. usadili se na pravém břehu dolejší Visly svevští Gotové (v. t.), kteří litevské kmeny podmanivše, v službenost a tuhou porobu je uvedli. O Gotech na Baltu činí ještě Ptolomaeus (172—185 po Kr.) zmínku, zároveň však, první ze starých spisovatelův, některé haluze v **P**-sích usedlé jmenuje. Jsouť zejména: Prusi, kteří východně od ústí Visly sídla měli, a na vých. od těchto bydlící Galindi (Goljadi) a Sudeni. Po odtažení Gotův na jih (ok. 180—210) zbyli ještě někteří jich ostatkové (Vitové) na dolejší Visle, panství nad domácími obyvateli provozujíce. Gotský král Ermanrik (ok. 332—350) z nové černomořské vlasti i nad vzdálenými Aestiy panoval. Po odstěhování se Svevův (v IV. a V. stol.) žili Prusové po mnohá století ve svobodě, na mnohé kmeny rozdrobení. Jedno náboženství pohanské a mocná hierarchie je spojovala. Náboženství bylo celkem veselé ctění sil a zjevů přírodních, o čemž srv. Litvané, bájesloví (str. 1339). Staří Prušané byli lidé pokoje milovní, válku jen z donucení vedli. Železného orudí zřídka, kyje zhusta za zbraň užívali. Žito seli pracněji, nežli to u lenivých Germanův se spatřuje. Též chovem dobytka, honbou a lovem ryb na hojných (2037) jezerech se živili. I moře prohledávali a na jeho březích a brodech jantar sbírali. Když (965) z říše České křesťanské náboženství do sousedního Polska vniklo, staly se odtud, jakož i z jiných zemí časté pokusy o pokřestění Prušanův. Však národ, bije se o svou svobodu a sjednocován mocnou svou hierarchií odporoval po tři stol. statečně. Ano pokusy takové, dílem násilné, zbudily bojovného ducha národu a naplnily jej neukrotitelnou nenávistí všeho co bylo křesťanským. Apoštolové Prusův, sv. Vojtěch (997) a Bruno Kverfurtský, nalezli v jich zemi smrt mučedlnickou. Strašnými vpády do sousedních zemí spláceno jest násilí. Konrad, kníže Mazovský, povolal r. 1228 řád německých rytířů (v. t.) do Polska, a odstoupiv jemu Chelminsko a Lobavsko uložil mu podmanění a pokřestění Prusův. Tehdejší velmistr Herman ze Salsy, vida horlivost pro výpravy křižácké chladnouti, přijal lahodné nabídnutí Konrádovo, a řád počal r. 1230 záhubný boj s Prusy. Proud bojovníkův za kříž obrátil se z Palestiny do **P**-s, kdež bylo nebezpečenství menší a kdež bylo nadíti se hojnějších světských statků. Papež křižákům na Visle týchž milostí církevních udělil, jako bojovníkům pro boží hrob. Tak mohlo ovšem podařiti se řádu, stálými téměř křižáckými výpravami podporovanému, v 53leté (1230—1283) ukrutné válce podmaniti přemocí a převahou umění válečného sta-

tečně Prusy. Výboj ten veden jest velmi opatrně a odměřeně. Na každé pídi země, řádem dobyté, založeny jsou hrady a kol nich pevná města (Chelmno, Toruň, Královec a j.). Do měst voláno obyvatelstvo z Němec a poskytnuty jemu mnohé výsady a přednosti. Dobytá země spravovala se s počátku zvláštním landmistrem. Když ale r. 1309 dosavadní sídlo řádu, Benátky, do církevní klatby upadlo, přeložil velmistr Konrád z Feuchtwangen svou residenci do Malborku. Roku 1237 docíleno jest spojení rytířů od meče (v. Bratří mečoví) s rytíři německými. Kurony, Livony a Estony přišly tím pod vrchní vládu řádu německého, spravovány jsouce zvláštním landmistrem. Křestění, podmaňování a germanisace litevských zemí vedena nyní jednomyslněji a úsilněji, až na sev.-vých. Rus. kníže Alexander Něvský vítězstvím na jezeře Čudském výboje řádu zadržel. Za to šířil řád své panství na západ. Když r. 1295 vymřela knížata zadního Pomoří, zmocnil se řád východního Pomoří (v. t.) mezi Lebou a Vislou s květoucím tehdáž Gdánskem, k čemuž r. 1321 též Bytovsko připojeno. Stálý boj s pohanskými Litvany byl přirozeným cílem vojensky zřízeného řádu (v. článek Litva a Německý řád rytířský). Panství jeho dosáhlo, když roku 1404 i Žmuď dobyta byla, největšího rozšíření, obsahujíc celý východní břeh Baltu až k zálivu Finskému. Velmistrové starali se o organisaci svých zemí. Poměr řádu k podmaněným Prusům upraven jest prostřednictvím papeže již r. 1249. Podrželi osobní svobodu a pozemky. I rozdílové stavu zůstali; Prusové mohli kněžími, šlechtici jejich i rytíři řádu se státi. Ale byli schvalně zdržováni od obývání měst, a obtížné roboty a desátky jsou jim uloženy, kterými buď řádu, buď biskupům byli povinni. Němečtí osadníci tvořili privilegovanou třídu obyvatelstva, účastni jsouce velikých svobod. Správa země patrně jeví zásadu poněmčování. Města, ve velkém množství založená, dostala samosprávu a vlastní soudy větším dílem dle práva Magdeburského, které v těch končinách Chelminskou výsadou (*Kulmer Handfeste*) se nazývalo. Řádu odváděla daně a za své pozemky byla povinna službou válečnou. Mimo to byl výnosný obchod s jantarem monopol řádu. Příznivou polohou mezi mořem a Velkopolskou, spojením s německou Hanzou zkvétal obchod a bohatství vůčihledě v P-ských městech. Zámožnost pak byla zřídlem vždy větší neodvislosti od řádu. První mezi městy pruskými byl Gdansk. Řád byl pod velmistrem doživotně voleným. Generální kapitula měla zákonodárnou moc. Všechny země tvořily 30 komturství, ač v zemích rytířů mečových as polovice byla v držení biskupův. Velmistr Werner z Orselu vydal zákon o volbě velmistra a oboru jeho moci. Měltˇ velmistr kol sebe životní stráž a dvůr vždy více nádherný. Konrád z Wallenrody první užívá titulu „z boží milosti.“ Základní ústava obsažena byla v pravidlech řádu. Třetina dobytých zemí patřila stavu kněžskému, jenž ale proti rytířům stálý odpor vedl. Druhý stav tvořila domácí šlechta, třetí města. Zřízením velké zemské rady (1416) uvedeno do P-s stavovské zřízení. Sestávalať rada ta z počátku z nejmoudřejších rytířů, z 10 deputovaných ze šlechty a 10 poslanců měst; po své organisaci r. 1430 skládala se z údů řádu, vyššího duchovenstva, šlechty a měst, z každého stavu po 6 poslancích. Povolování daní a porada o všech důležitých záležitostech zemských patřila do oboru jejího působení. Scházela se každoročně v Malborku. Řád staral se s počátku horlivě o zvelebení země. Jeho velmistři jsou s malými výminkami udatní, šlechetní mužové. Pro upravení vod a zlepšení půdy mnoho učiněno. Stav selský, zákony chráněn, měl snesitelnější osud než kde jinde. Rozkvět a zámožnost měst svědčí o mírné správě řádu. Zlatá doba řádu a P-s padá do dlouhého, slavného panování Konráda z Kniprody (1351—1382), zakladatele právnické školy v Malborce. Ale krátký jen byl výkvět řádu. Nádhera rytířů, vždy více se zmáhající, přílišné bohatství a jím vynucená neodvislost měst, nevole se světským duchovenstvem, ano sváry v řádu samém přinesly brzký úpadek státu. R. 1386 dosedl na polský trůn rod Jagajlův a s ním i úhlavní nepřítel řádu. Stálé nevole vedly k válce s Poláky a strašné porážce řádu u Tannenberka 1410. Z té porážky nezhojil se řád více. Města, na západě národnosti polské, obracela touby své k Polsce, zřídlu svého bohatství, obzvláště když i údové řádu obchodu se oddávali, svobodám měst na úkor. Válkami a nádherou dvoru zrušen dobrý stav financí. Utiskování země vedlo k zřízení spolku měst pruských (1440), jehož hlavou byl Gdánsk. Nespokojenci, k nimž přidala se veškerá pruská šlechta ano i někteří údové řádu, podali se r. 1454 pod ochranu Polské říše a přinutili řád po 13leté krvavé válce k míru v Toruni (19. říj. 1466). Chelminsko, Michalov, Pomoří s městy Gdánskem, Malborkem, Elblągem a j., pak biskup. Chelminské a Varminské odstoupeny jsou Polsku (P. královské, srv. Polsko, str. 552), a za ostatek (pozd. tak zv. P. knížecí) uznal řád svrchovanost Polského krále. Sídlo řádu položeno bylo do Královce. Pokusy o dobytí neodvislosti, jmenovitě udatného velmistra Jindřicha z Plavna, zmařeny. R. 1511 volili rytíři Albrechta z Brandenburku za velmistra, očekávajíce od jeho domácí moci a jeho rodinných svazků v Němcích dosažení neodvislosti. Však Albrecht, nakloniv se k novým ideám reformatorským, složil r. 1525 rytířský oděv a přestoupil k protestantismu. S přivolením krále Polského vzal P. vzdor protestům jednotlivých údů německého řádu, v léno od koruny Polské, proměniv je v dědičné, světské vévodství. Totéž učinil landmistr Konrád z Plettenberka v Livonech. Reformace, která mezi tím do země vnikla, byla pak všeobecně zavedena. Tak dostal se rod Hohenzollernský ku vládě v P-sích. Nový vévoda Albrecht (1525—68) zřídil dvorní soud co nejvyšší instanci v P-ích, zrušil kláštery a založil 1544 universitu v Královci. Jeho na duchu pomatený syn Albrecht Fridrich (1568—1618) získal zasnoubením s Marií Klevskou domu Hohenzollernskému nároky na dědictví Jülišské a Klevské. Kurfiršt Joachim Fridrich nabyl (1603) poručnické vlády v P-sích. Ta přešla (1608) i na jeho syna Jana Sigmunda. Když vévoda Albrecht Fridrich bez mužských potomků zůstával, ucházel se Jan Sigmund pro případ smrti Albrechtovy o pruské léno. I jest jemu pro odpor vládychtivé šlechty pruské uděleno teprv 16. list. 1611, když se byl zavázal šetřiti starých práv a svobod vévodství, nejvyšší úřady jen domorodcům udělovati, žádných daní bez svolení stavů nevypisovati a vládu v čas nepřítomnosti jen rádcům ve vévodství usedlým svěřovati. Po smrti pak Albrechta Fridricha spojil s povolením Polského krále (1618) vévodství P-ské s markhrabstvím Brandenburským k veliké potom záhubě Polska. Odtud souvisí dějiny P-s namnoze s dějinami Braniborska (v. t.). Janův slabý syn Jiří Vilém (1619—40), jenž za 30leté války vládnul, nemaje dostatečné moci k udržení neutrality, klátil se nerozhodně mezi oběma válčícima stranama a uvalil velké pohromy na země své. Ve válce švédsko-polské zmoc-

nil se Gustav Adolf Pilavského přístavu a několika jiných měst. **P.** trpěly velmi od Švédův, stále zemi procházejících, až příměří (1629) od břemen války je osvobodilo. Fridrich Vilém (1640—1688), zván veliký kurfiršt, jest zakladatelem pozdější moci Pruska, zakládané všelijakými prostředky. Od něho jest zásadou pruské vlády ona dvojatost (*in utramque paratus*), ono číhavé hledání zisku, které úcty práva nezná. Veden svým praktickým rozumem spojoval se Fridrich Vilém vždy s tou mocí, od které nejvíce očekávati se dalo. Ve válce Karla X. s Polskem byl na straně švédské a dosáhl od Karla smlouvou Labiavskou (1656) uznání svrchovanosti ve vévodství **P**-ském a Varmii. Stísněné Polsko, chtějíc zakoupiti sobě pruskou pomoc, vidělo se nuceno smlouvou ve Velavě (19. září 1657) a potom mírem v Olivě (23. ún. 1660) propustiti **P.** z lenních svazků a uznati svrchovanost kurfiršta ve vévodství. Ostatně staral se Fridrich Vilém všemožně o zvelebení zpustlých zemí svých a o sesílení knížecí moci. Zavedení stálého vojska, snížení svobod stavovských upevnilo moc korunní, spravedlivějším rozvržením berní, hojnou podporou, orbě průmyslu a obchodu poskytnutou, zdvíhal se blahobyt země. Nádhery milovný Fridrich III. (1688—1713) obral sobě za cíl života dosažení koruny královské. Přilnul tedy pevně k císaři Leopoldovi I. a poskytoval jemu vydatnou pomoc v třetí válce s Ludvíkem XIV. Císař, chtěje kurfiršta sobě zavázati k dalším pomocem ve válce o španělské dědictví, udělil jemu (1700) hodnost královskou v Prusích. Uprostřed zimy spěchal Fridrich do Královce, kdež 18. ledna 1701 sobě a své manželce korunu na hlavu postavil. Řada nádherných slavností, založení řádu černého orla a slavný vjezd do Berlína ukončily tento památný děj, jímž historie říše Pruské (v. Prusko) počíná. *Bn.*

Pruszak znaku *Lelíwa*, rod pol. v Pomořanech usedlý, z něhož vynikli: Jakub **P.**, pán statků Prusy, Brusy, Čapěvic; syn jeho Kazimír byl udatný válečník, a druhý syn Vavřinec stal se praotcem **P**-ův, kteří v Polsce potom kvetli, neboť syn jeho Michal nabyv tu některých statků usadil se tam navždy a zůstavil hojné potomstvo. Dále připomínají se Jan, sudí v Mirachově, pán na Smolagu; Alexander, zemský písař v Pomořanech, syn jeho Josef, soudce zemský v Mirachově; Tomáš, kastelán Gdánský ajv.

Pruszakova Severina z Żochowskich, nadaná současná spisovatelka polská, nar. v mazovské vsi Košajci nedal. Sochačeva. Nejprvé vystoupila na dráze spisovatelské r. 1848 s malými povídkami v *Album literackém*. Od té doby oddala se horlivě spisovatelství, docházejíc vždy více úspěchů. Vedle příspěvků do rozličných časopisů sepsala a o sobě vydala: *Powieści naszych czasów* (4 sv. ve Varšavě 1853); *Gawędy i powieści* (2 sv. 1854); *Powieści poetyczne* (4 sv. 1855); *Elžbieta Drużbacka* (1855); *Obraz literatury średniowiecznych ludów a mianowicie Słowian i Niemców*, překlad z Eichhoffa, doplněný a opravený ohledně literatury Slovanů od V. Maciejowského (Varš. 1856); *Obrazki dramatyczne* (1857); *Latarnik z Bostonu*, povídka z angl. od Cumingové (2 sv. 1859). *Powieści poetyczne* uveřejnila nejprvé *Biblioteka Warszawska*, kteráž i mnoho jiných prací této spisovatelky podávala, na př. báseň *Dwie Gwiazdy* a *Sebastian Klonowicz*, kterýž jest vyšší ceny poetické než dílo téhož názvu od Syrokomly; tamž podala (1865) obšírnou správu o *Historii Jul. Caesara* císaře Napoleona. Od 1856—1863 vydávala *Rozrywki dla młodocianego wieku* (15 sv.), kterýžto spis nejen dobrým výběrem obsahu, podávaje povídky, cestopisy, literární články a rozmanitosti, ale i správností jazyka velice se vyznamenává a pokračováním *Rozrywek dla dzieci* Klementiny Tańské nazvati se může. Lewestam ocenil v spise *Obraz najnowszego ruchu literackiego w Polsce* (1859) **P**-vu asi takto: „Vznešená mravnost proniká její básnické plody vůbec, tklivost obrazů a vroucnost citů šťastně na srdce působí a dobývá spisovatelce zasloužené přízně. Všude viděti, že zná každé hnutí lidského srdce. Když se k čistotě a jasnotě mysli druží vytříbenost a uhlazenost formy, musíme **P**-vu ovšem nazvati jednou z nynějších ozdob polské literatury.“ R. 1864 provdala se co vdova v Paříži za známého Duchińského. *Hra.*

Pruszcz Jacek, historik a životopisec polský, nar. 1605 v Tucholi, studoval v Krakově, byl tam pedelem universitním a † 1668. Vydal tiskem: *Klejnoty stołecznego miasta Krakowa, albo kościoły i co w nich jest widzenia godnego i znacznego, krótko opisane. Do tego przydany jest katalog królów polskich i biskupów krakowskich* (v Krakově 1650, třetí vydání t. 1745); *Forteca duchowna królestwa polskiego* (t. 1662). Ve spise tom podány nejen životopisy svatých v království Polském ctěných a v něm působivších, ale i životy vzácných osob a učenců doby tehdejší, jakož i několika králů Polských; podruhé vydáno bylo dílo to pod titulem *Forteca monarchów i całego królestwa polskiego* (t. 1737). Co se týká historie starší, jsou správy **P**-a nespolehlivé a popletené, o současných věcech podává však některé vítané příspěvky.

Prut, staročeská polní míra. Souvislost její s ostatními měrami zemskými před vyhořením desk zemských v. Provazec. Po tom čase počítáno podle výsady cís. Karla IV. na **p.** 8 loket, provazec viniční měl 8 **p**-ů = 64 lokte, a □ **p.** = 64 □ loket. Strych viniční pak měl (od r. 1358) 16 **p**-ů délky a 8 **p**-ů šířky = 128 □ **p**-ů = 8192 □ loket nebo 2 □ provazce, č. loket = 593·97 millim. □ č. loket = 0·3528 □ metrů, pročež **p.** = 0·22579 arů a strych viniční 28·901 arů nebo = 0·50216 víden. jiter. *Šm.*

Prut, u starých *Porus* n. *Pyretus*, levý přítok Dunaje, 125 m. dlouhý, prýští se pod Černou Horou na Vrchovině v Haliči (v. t. str. 591), přechází pod Sniatynem do Bukoviny, pod Černovcemi opouští zemi tuto a teče pak po hranici Multan a Besarabie a vlévá se pod Galcem u Reni do Dunaje. S pravé strany přibírá Čeremoš na hranici halické a bukovinské, Bachlui, Gígu z Multan. Splavný jest pro pltě od Delatyna, pro lodi od Zabolotova.

Pruteno čili Bruteno, první *krive-krivejto* t. j. náčelník kněží a mistr pohanských Prusův, slavený v pověstech středověkých kronikářů, zvl. polských a něm., kteří zajisté jen stará podání opakovali, zachovaná skrze pohanské kněze u prostého lidu. Rozmanité jsou tyto pověsti, a nestejně opakované od pozdějších spisovatelů; tolik ale jest zajisté přijato, že jsou z V. a VI. stol. po Kristu, když **P**-va vláda ke svornosti přivésti měla plemena Čudův a Slovanův nad Baltickým mořem, jež od severu Gotové často znepokojovali. **P.**, jako náčelní kněz starožitného, pokojného lidu Estonův (*Hajsti Gejsti*), spojil se s Vajdevutem, vůdcem vojska v Pomezanii, střehoucího hranice nad Vislou, a podporován jeho pomocí zřídil obšírné nadmořské panství, které od té doby prý přijalo název Prusy. **P.** přijal titul *krive-krivejto*, založil sídlo bohoslužby v Romove, ustanovil práva o manželství, o vlastnosti gruntu, a v domácím životě ustálil jisté obyčeje. Ale v pozdním stáří **P**-na opět po-

vstaly vášně a neshody mezi lidem, a jeho štěpy začaly se mezi sebou straniti. **P.** s Vaidevutem tedy nejdůrazněji se starali, aby byl pokoj ustálen a jednota vlády udržena; konečně pak před shromážděným lidem a před obličejem národních bohů oba dobrovolně vstoupili na zapálenou hranici obětní, a umřeli pro důraznější vštípení svého učení v srdce přítomných, a držení sebe u věčné památce u nich. *p.*

Průteplivost, řec. *diathermentia*, způsobnost látek propouštěti paprsky teplé tak jako sklo propouští světlo. Rozpálená tělesa vysílají na všecky strany zároveň paprsky světlé č. viditelné a teplé č. neviditelné, pouze teploměru nebo našemu pocitu citelné. Některé hmoty propouštějí paprsky obého rodu rovnou měrou, jiné propouštějí snadněji jedny nebo druhé. Hledíce do žhavého uhlí zblízka cítíme silný žár ve tváři; hledíce na ně skrze desku bezbarvého skla necítíme horka bezmála žádného, ačkoli jasnost velmi málo jím zmenšena jest; naproti tomu hledíce na ně deskou temně červeného skla bezmála ničeho nevidíme, ale horkosť pocítíme málo menší nežli beze skla. Pravíme že červené sklo jest **p**-vější č. více *diathermanské* nežli lité. K nej**p**-vějším látkám, jež známe, náleží podle Melloniho kamenná sůl a kazivec, podle Tyndalla iódová tinktura (hnědý roztok iódu v lihu); k nejne**p**-vějším (*athermanským*) kamenec, sádra a led (všecky tyto látky v kusech bezbarvých a průhledných). Duté zapalovací sklo naplněné iódovou tinkturou nepropouští světlo slunce, ale za to sbírá teplé paprsky jeho v neviditelné ohnisko, v němž hořlavé látky rychle se zapalují — zkouška to nanejvýš překvapující. Ostatně i diathermanské látky propouštějí nerovnou měrou teplé paprsky z různých pramenův tepla pochodící, tak jako barevné sklo paprsky barevného světla propouští jsou-li jeho barvy, pohlcuje když jinou barvu mají. Tento zjev nazval Melloni řec. *thermochrosis*, čes. barevnost paprskův tepla. Kamenná sůl propouští všecky druhy teplých paprskův rovně dobře, je tedy pro teplo to co bílé sklo pro světlo. *Šfj.*

Průteplivý v. Průteplivost.

Prutovi (*Stabwerk*), zvláštní druh ozdoby oken v gotickém slohu. Široká okna rozdělila se totiž kolmými, však článkovanými pruty ve více menších skupených oken, jež společně obroubená a špičatým obloukem uzavřená byla. **P.** toto rozvětvovalo se nahoře rozmanitě v obloukové kružby a činilo s těmito harmonický celek. *Ša.*

Průtrž v. Kýla.

Prutz Robert Eduard, znamenitý básník, dějepisec a literární historik něm., nar. 30. kv. 1816 v Štětíně, stud. 1834—38 v Berlíně, Vratislavi a Halle filologii a dějepis, odebral se pak na nějaký čas na cesty a 1839 vrátil se do Halle. Po dva roky potom zanášel se studiemi literárně historickými a 1841 usadil se v Jeně co privátní učitel, až v září 1843 pro své náhledy politické musel velkovév. Veimarské opustiti a do Halle se odebrati. R. 1846 zavítav do Berlína odbýval tam soukromé přednášky o vývoji divadla německého; když ale jeho přednášky o dějinách literatury počátkem r. 1847 policejně byly zapovězeny, odebral se **P.** za dramaturga do Hamburku, 1848 do Drážďan, kdež měl přednášky o nejnovějších událostech časových, potom zas do Berlína, kdež se činně účastnil tehdejšího ruchu politického. V listop. 1848 opustiv Berlín odebral se do Štětína a 1849 stal se prof. dějin literatury v Halle; r. 1859 vzdal se místa tohoto a žije od té doby ve svém rodišti, zabývaje se pracemi literárními a vydávaje (od roku 1851), výborný časopis *Deutsches Museum*, ačkoliv za posledních dob neustálá churavost velikou jest mu překážkou. Z jeho spisův literárně historických a kritických jmenujeme: *Der göttinger Dichterbund* (Lps. 1841); *Vorlesungen über die Geschichte des deutschen Theaters* (Berl. 1847); *Die deutsche Literatur der Gegenwart* (2. vyd., 2 sv., Lps. 1860); *Ludwig Holberg* (Stutg. 1857); *Menschen und Bücher* (Lps. 1862). Že jest **P.** výborným básníkem lyrickým, dosvědčují jeho *Gedichte* (4. vyd. Lps. 1857), *Aus der Heimat* (t. 1858) a *Aus goldenen Tagen* (t. 1863); z dramatických jeho spisů vynikají *Moritz von Sachsen* a *Die politische Wochenstube*, jež vydal ve svých *Dramatische Werke* (4 sv., t. 1847—49). Z jeho románů zasluhují zmínky *Das Engelchen* (3 sv., t. 1851), *Felix* (2 sv., t. 1851), *Der Musikantenthurm* (3 sv., t. 1855) a *Oberndorf* (3 sv., t. 1862). Trvalé ceny jest i jeho *Literarhistorisches Taschenbuch* (6 sv., Hanov. 1843—48). Nejnovějším jeho plodem jest sbirka básní: *Herbstrosen* (Mnich. 1865), v kterých sloučena jest básnická svěžest a vroucí cit s formou jasnou a plynnou.

Průvan nazývá se silnější proudění vzduchu úžinou mezi dvěma většími prostory umístěnou. **P.** řídí se zákony fysikálnými o rovnováze těles plynných, hustší tedy vzduch vniká do prostory vzduchem řidším naplněné, pročež i studený do teplého, stlačený do roztaženého. Čím užší jest otvor dva prostory spojující, tím silnější jest **p.**, protože poměrně velmi sevřenou cestou tlačí se veliká spousta vzduchu z jednoho prostoru do druhého. Směr a prudkost zevního proudu větrového má značný vliv na **p.**, jejž buď podporují buď mu brání. **P.** má velikou důležitost ve mnohých poměrech; při založení měst na př. jest přihlížeti k tomu, aby náměstím a ulicím dostalo se dostatečného **p**-u, což v ohledu zdravotním není lhostejné; kamna, krby, komíny bez **p**-u naplňovaly by nejen jizby kouřem, ale i palivo jen nedokonale by shořelo. **P.** v obydlích bývá zvláště osobám k rheumatismu náchylným škodlivý tím, že jen jedna strana těla ochlazení, proudu elektrickému a magnetickému jest vystavena, z čehož vzniká porušení pravidelného oběhu krve a nepořádek v činnosti nervů.

Průvlak slove trám, který se klade při ležaté stolici (v. Krov) mezi rozpěráky sloupců a mezi bambalky; slouží těmto za podporu, a protáhnut jsa skrze všechny vazby zastupuje tím i úkon vaznice (v. t.). *Ša.*

Průvod 1) provázení jakéhokoliv, na př. **p.** pohřební, slavnostní, **p.** s pochodněmi někomu ke cti. **P.** bezpečný v. Glejt. — V staročeském zřízení zemském za trvání řádů slovanských slula **p**-em povinnost provázeti povozy knížecí na cestě od župy do župy, od hradu ke hradu. — V hudbě nazývá se **p**-em podporování solového hlasu buď celým orkestrem nebo několika nástroji aneb nástrojem jediným. **P**-u v hudbě se užívá, aby se jeden anebo více hlasů solových povznesly a zvelebily. **P.** nemá býti příliš silný, nemá hlas solový nikdy krýti, má býti vždy podřízeným, podporujícím, sic nemůže hlas solový nikdy přijíti ku platnosti a ztratí se zhusta ve směsici zvuků. V době nejnovější, kdež se malba zvuková pokládá za nejpodstatnější část charakteristiky, potkáváme se co do **p**-u s velikými přechmaty. Na takový způsob se hlasy jenom kazí a efektu se nedocílí. Ano i v koncertech pro nástroje solové již sobě virtuosové vytknou ku svému vlastnímu provozování, ukazuje se namnoze **p.** přezvukující. Skladatel má u svém **p**-u vždy na harmonisování, rhytmickou figuru a přiměřenou volbu nástrojů, na jich počet a na barvu zvuku hleděti. To vše má z toho

vycházeti, jaké vlastnosti do sebe má panující hlas charakterní. U vynalezení melodie má skladatel zároveň pravé harmonisování míti na paměti, t. j. zároveň s melodií se má **p.** zroditi. Oddělení není možné, poněvadž by se tehdy, když by se harmonisování hledalo, chod a tok melodie zrušil. Je-li ale přece oddělení, pocítíme ve skladbě charakter dvojitý, poněvadž vše zní jaksi odporně a hledaně. Figury, jichž se ku **p**-u užívá, mají se bedlivě voliti. Majíť pak vždy doplniti, čeho není hlasu solovému možné; figury vysvětlují, okrášlují a doplňují. Figury mohou také někdy provésti myšlénku vedlejší, která celou situaci teprvé jasnou a odměřenou činí, ji takřka individualisuje. Z toho vychází na jevo volba a počet nástrojů, jichž se má užívati, a které svými barvami zvukovými precisování výrazu mají sloužiti. Umělcové výkonní mají stále za svou povinnost pokládati, aby hudebníka sola přednášejícího podporovali a jemu popouštěli, což však není věcí snadnou, poněvadž má **p.** jistotou a pevností kolisání vyvarovati, k hlasu solovému věrně, oddaně a jemně se vinouti a nikdy protivným nebo vzdorujícím nebýti. K. M. Weber dokládá: „dobrý průvodce stojí na témž stupni co virtuos.“ *Pna.* — **2)** V právnictví slove **p.**, jinak důkaz právní, prostředek zákonem určený, jímž soudce o pravdivosti skutku, na kterém se právo od stran vyhledávané zakládá, přesvědčení nabývá. Vše, čeho soudce z upotřebeného **p**-u pro své přesvědčení použiti může, sluje důvodem důkazním (*nervus probandi*), a všecky činy, jež strany i soudce vykonávají, aby přesvědčili o pravosti toho, co strany jistí a uvádějí, nazývají se vedením důkazu. Mohouť pak **p**-em býti nejen věci (listiny a j.), ale i osoby (svědkové, znalci), a může se jimi vésti důkaz buď úplný, když soudce pravdivost skutku přednešeného a vypravovaného zcela a úplně seznati může, aneb neúplný, když se jimi jen částečné a neúplné právní přesvědčení soudci poskytuje. **P.** jest buď hlavní, když se jím soudce přesvědčiti má o pravdivosti toho, co strana důkaz vedoucí sama v rozepři přednesla; aneb odvod, jenž směřuje jednak k tomu, aby se dokázal opak toho, co odpůrce tvrdí a dokázati má, jednak k tomu, aby se vyložila a ukázala nedostatečnost **p**-ů odpůrcem uvedených. Na kom jest v rozepři přivesti **p.** a které okolnosti musí strany **p**-em dokázati, uvedeno jest ve čl. Pře (v. t.). *Ssj.*

Průvodni, ku průvodu se vztahující. **P.** list čili pas slove písemní svědectví od úřadu policejního dané cestovateli, aby se jím v čas potřeby vykázati mohl o své osobě a nepodezřelém účelu své cesty. **P.** list obsahuje zevrubný popis osoby, jíž svědčí, udání jejího stavu s vlastnoručním podpisem jejím, času na který jest platný, cíle a účele cesty. Vydání pasu neodepírá se občanům bez důležitých příčin, obzvláště chtějí-li toliko uvnitř státu cestovati. Větší opatrnosti hledí se při vydávání **p**-ho listu přes hranice, aby nebyl nikdo puštěn, kdo nevyplnil jakýkoliv závazek, jímž povinen jest státu, aneb kdo v podezření jest, že cesta jeho má účel státu škodlivý. Jindy ovšem činily se mnohé obtíže s vydáváním **p**-ch listů, čímž cestování, zvláště přes hranice, velice bylo znesnadňováno; nyní však na mnoze v té věci již větší volnost panuje, a jmenovitě i Rakousko v posledním čase upustilo v té věci mnoho od předešlé přísnosti. Nicméně až dosavad není každý pocestný úplně prost povinnosti, vykázati se v jistých případech **p**-m listem úřadu k tomu ustanovenému, který jej pak opatří svým visem (v. t.), což obyčejně děje se na hranicích a hlavních místech cesty. Cestujícím řemeslnickým tovaryšům dává se místo **p**-ho listu tak zvaná vandrovní knížka. — Vydání pasu domácímu občanu od příslušného úřadu jest tolik jako dovolení k cestování, kdežto doručení pasu cizinci jest zdvořilé vybídnutí, aby opustil stát, jakož se stává na př. s vyslanci mocností, s kterými se přetrhuje diplomatické spojení. Žádá-li však sám vyslanec svůj pas ode dvora, u kterého jest zplnomocněn, pak jest to jeho vláda, která přetrhuje diplomatické spojení. Dle mezinárodního obyčeje evropského tyto kroky vždy předcházejí opovězení války mezi dotýčnými státy, ač válka nemusí vždy nutně po nich následovati, poněvadž vždy ještě dána jest možnost prostředkování jiné, neutrální mocnosti. — **P.** prostředky v práv. t. co průvod (v. t. 2).

Průvoz v. Průvozní.

Průvozni, co se provází, aneb co se provážení týče (*Transito*). Když se veze zboží z cizí země skrz naši do jiné cizí země, říká se, že se zde provází, že jde transito, což má zvláštní důležitost při opovídání zboží u celního úřadu. Když totiž zboží zde již zůstane, aby se spotřebovalo, platí se z něho přivozné (*konsumné*) clo; když se však jen veze skrz, buď se z něho neplatí nic, nebo jen nepatrné **p.** (*transitné*) clo. Dle nejnovější smlouvy Rakouska se státy něm. celní jednoty neplatí se ani z Rakouska do Němec ani naopak žádné **p.** clo. — Obchod **p.** (mezizemský) provozují národové, kteří zboží z cizozemska kupují a zase do jiných cizích zemí prodávají (srv. čl. Obchod). Z věcí, ježto se spotřebují v zavřených městech neb ve větších místech lázenských (všecka potrava, i jiné, ku př. mýdlo, olej, svíčky), platí se v bráně akcis. Mohouť se však též podobným spůsobem jen provážeti, nebo jak se říká: mohouť též jíti transito, v kterémž případě se zaplatí akcis u brány, kterou do města se přivážejí, a u jiné brány, kterou se vyvážejí, vrátí se zase. *Sn.*

Pruyssenaere, Eugene Jacques Marie de, vědecký cestovatel belgický, nar. 1826, † 15. pros. 1864. Cestoval v Africe hlavně v krajinách Ponilských, konaje důležitá měření výšky jednotlivých míst (Chartumu a j.), a zemřel na zpáteční cestě z Karkodže do Chartumu u Harab-el-dunie.

Pruzeni, tolik co rozehřání, rozpálení, roznícení buď třením buď hmotami ostrými neb žíravými. Tak pěší voják dlouhým pochodem oprudí si nohy, jezdec stehna a hýzdě; tak prudí se kůže k účelům lékařským hořčicí neb jinými opruzujícími prostředky, aby tím činnost ústrojná na obmezeném místě byla zvýšena. Opruzení proti účelu lékařskému jest zánět kožní. Zvláště náchylni k opruzení jsou novorozenci, protože pokožka jejich nejen jest útlá ale častým kálením také hojnému leptavému účinku moče a lejna vydána. Vymytí opruzeného místa studenou vodou a natření jeho pak olejem neb tukem zapudí v brzku všecky nesnáze. Malé dítky, zvlášť hojně tučné, zasýpány bývají v ohbích nějakým vysušujícím práškem, hlavně semenem plavuně (*semen licopodii*). *Mr.*

Průzor čili průhled v. Diopter.

Průzračnost nerostů v. Průhlednost.

Pružany, město polské v gubernii Grodenské, s 5590 obyv. **P.** nazývaly se prvotně Dobučín a byly s počátku pouhým dvorem, knížeti Kobryňskému náležejícím, kolem kterého tento se snažil město založiti. Počátek učiněn založením pravoslavného chrámu r. 1473, načež po vymření Kobryňských následující majetník **P**-n, maršálek Kostowicz, r. 1522 ještě katolický chrám tam vystavěl. Královna Anna Jagelonka dala městu některé výsady (mezi jiným nadala je 1588 i právem magdeburským), které Sigmund III. roku 1589 rozšířil.

Pružina, vlastně dlouhá, tenká, jedním rokem neb vůbec rychle vyrostlá větev, prut, metla. Že ale taková větev, zvlášť vyschla-li, vyznačuje se silnou pružností, bývá jich užíváno k rozličným účelům, ku př. na čihadle k svírání sítě, ve mlýně u koše při koze hrabičné atd. — P-nou slove odtud vůbec každé náčiní v stroji, které působí svou pružností, na př. péro v hodinkách.

Pružnoměr v. Elaterometer.

Pružnost, mrštnost, elastičnost, slove snaživost hmoty k zachování a návratu jak tvaru tak objemu přirozeného, za kterýž se jí násilím vnucuje jiný. Příčinu její hledati sluší v silách molekulárných, jimiž částice těla do určitého pořádku přivedeny a v něm udržovány jsou. Dle čtverého násilí (tah, tlak, ohýbání, kroucení) rozeznávají tolikerouž p. těl pevných; v tekutinách jenom tlakem vzbuzovati se může. Jinak zkušenost učí, že všechna těla pružná jsou, v míře však nerovné, an jedna částice znamenité, druhá jen nepatrné pošinutí bez ujmy p-i snáší, jedna větším, druhá malým pouze silám odpor klade. K tělům obzvláště pružným počítáme kaučuk vulkanovaný, péra ocelová, slonovinu, niti skelné zvolna schlazené, peří atd.; slabou p. mají na př. vosk, sklo rychle stydlé, suché roští a j. Největší pošinutí částic bez ujmy p-i nazývá se mezí p-i, měříce ji poměrem přibytku neb úbytku délky k délce těla původní; sílu k takovému pošinutí potřebnou jmenujeme velikostí p-i, vztahujíce ji k plochové jednušce průřezu příčného; poměr pak velikosti k mezi zoveme za příkladem Angličana Th. Younga modulem č. měřidlem p-i. Když násilí velikost p-i přestihne, nanabývá tělo sobě opět ostavené již předešlé podoby své, ale buď se rozpadává (trhá, drtí, láme...) aneb nový tvar přijímajíc nataženo, sploštěno č. stlačeno, ohnuto č. svinuto, skrouceno atd. zůstává. V úmezí p-i své ale vyvinuje tělo odpor v rovném poměru k pošinutí částek svých. Avšak i tu zkušenost praví, že k svému tvaru obyčejně nevrací se zúplna, nýbrž jen s větší neb menší části, obzvláště když násilí bylo veliké, dlouho trvalo, aneb častěji a zhusta se opakovalo. Pročež rozeznáváme p. nedokonalou od dokonalé. P. per ocelových, kaučuku a j. může se míti za dokonalou, když násilí jest malé. Kapaliny a vzdušiny, pokud skupenství nemění, mají dle dosavadních zkoušek proti tlaku jakkoliv velikému p. dokonalou, o čemž však lépe v. čl. Stlačitelnosti a Roztaživosti. Na p-i hmot zakládá se veškeré pohybování vlnivé. Zahladě p. zahladíš zvuk i světlo, sluch i zrak. Z toho již dostatečně vlastnosti této důležitost vysvítá; avšak i jinak projevuje se spůsobem rozmanitým. Stromy, trávy, byliny vůbec hlav svých větrem skloněných opět pozdvihují; ptactvo letající křídly beze škody o vzduch pere, ano p-í vzduchu prostorem se nese; tělo lidské p-í údů k pohybování jest spůsobno a mnohonásob od úrazu chráněno; průmysl zřídil pružné váhy, siloměry, péra u hodinek kapesních, u kočárů, u vozů na železnici, v zámcích a m. j.; p. par žene vlaky, hází koule válečné, trhá skály atp. *Ja.*

Pružný v. Pružnost. P-ná (*elastičná*) křivka. Ohna prut pružný stlačíš vlášení na straně duté a roztáhneš na straně oblé; mezi oběma stranama zbude tedy uvnitř čára, po jejímž směru částice prutu ani stlačeny ani roztaženy nejsou. Čára tato jmenuje se křivkou p-ou. K zpytování křivky této dal pobídku Galilei; vlastnosti její vybadal Jak. Bernoulli; Euler pak theorii její zúplnil a zdokonalil. *Ja.*

Prvek v. Element.

Prvoci v. Protozoa.

Prvočísla (*numeri primi*, *nombres premiers*, *Primzahlen*) v mathem., čísla nerozložitelná na faktory celojmenné, č. nedělitelná beze zbytku jiným číslem vyjma jednici. Toto jsou p. prostá (*absolute P. z.*) na př. 3, 5, 7, 11, 17, 19, 23 ... 29 ... 71 ... 101 ... atd.; p. vztažitá č. napospol (*numeri primi inter se*, *relative P. z.*) zoveme čísla nemající společného dělitele na př. 12 (t. j. $2\times2\times3$) a 35 (t. j. 5×7). Zpytování p-sel a jich vlastností tvoří takřka jádro vyšší mathematiky č. theorie čísel (*théorie des nombres*), i ačkoli posud není nalezen obecný zákon, podle kterého jsou p. rozseta v nekonečné arithmetické progresí přirozených čísel, přece již badání nejhlubších mathematikův (Fermata, Eulera, Legendra a nad jiné Gaussa) vyneslo na jevo mnohé důležité zákony podrobné. Takž každé p-lo (vyjma 2 a 3) má formu $6m+1$; každé p-lo tvaru $4m+1$ rovná se součtu dvou čtverců̊v, a naopak každé číslo, rozložitelné jen na dva čtverce nemající společného dělitele, je p-lo; každé p-lo tvaru $6m+1$ rovná se součtu nějakého čtverce se trojnásobným jiným čtvercem; všaké číslo tvaru $a^{p-1}-1$ je dělitelno číslem p, jsou-li a i p p. napospol. Poslední tři věty našel Jermat, dokázal Euler. Wilson našel, Lagrange dokázal, že každé číslo tvaru 1. 2. 3 .... $(p-1)+1$ dá se děliti číslem p, je-li ono p-lo. Hojnosti p-sel ubývá tím více, čím větší čísla probíráme; od 1000.000 do 1001.000 jich daleko méně nežli od 1 do 1000; úbytek zdá se že jest asymptotický t. j. že se blíží ke konečné stálé ceně; ostatně již Eratosthenes znal mechanický spůsob jak poznati, je-li nějaké číslo p-o, jen že ovšem při velikých číslech potřebné operace jsou obtížné. V novějších dobách vydali Chernac, Burckhardt, Crelle a Dase tabule faktorův všech čísel od 1 do několika milionů, jimiž se tyto počty zbytečnými činí, a vedle nichž starší Lambertova (Pellova) tabule p-sel od 1 do 101.999 (beztoho místy chybná) ceny své pozbyla. *Šfj.*

Prvočlen, začátečný člen (mathem.), základná veličina, z nížto pravidelným přírůstkem anebo pravidelným množením celá řada veličin druhých zákonitě s ní souvislých vychází v. Progrese. *Šfj.*

Prvohory v. Prahory.

Prvomučeník, první mučeník, slove v církvi křesťanské sv. Štěpán, který pro víru první trpěl a kamenováním smrt podstoupil.

Prvorozenství neb prvorozenost přísluší tomu, kdož v řadě členů jisté rodiny neb jistého rodu první se zrodil. S p-m spojena bývají jistá práva, práva p. zvaná, vztahující se k dědictví, k posloupnosti, k důstojnostem, k titulům atd. Právo p. bylo již ve Starém zákoně velmi důležité, prvorozený syn obdržel dvojitý podíl z dědictví, prvorozenec byl v chrámě obětován, i prvorozená zvířata sloužila hlavně za oběti chrámové. Za nových dob řídí se p-m hlavně posloupnost v panování, vůbec v držení zboží pozemkového zvláště svěřenského ve vyšší šlechtě.

Prvosenka v. Primula.

Prvosenkovité v. Primulaceae.

Prvotek jmenujeme někdy poslední základ věcní (*principium reale*), buďiž to již prvek v užším smyslu t. j. atomou (v. t.), buď energie t. j. základní síla, základní mocnost. Patrno, že musí ve filosofii, ježto dobírá se p-tka, již prvé rozhodnutí se státi, co je věcní stránka (předmětní doba) vůbec, a zdaž je neodvislá od stránky představové či úsobní. *Hš.*

Prvotext, tolik co původní znění nějakého

spisu, a sice v jazyku tom, jakýmž byl sepsán. **P**-u přiřknuta bývá zvláštní věrohodnost neb authenticita, kterou liší se pak ode všech překladů na jiné jazyky. Taková důležitost klade se hlavně na **p**. zákonů, smluv, veřejných listů, vůbec spisů, na nichž mnoho záleží.

Prvotiny, tolik co první plody i úrody zemské i chovu dobytka. **P**. za starých věků sloužívaly obyčejně k obětem; později podávány byly na místě jistých poplatků, zvlášť k vydržování duchovenstva.

Prvotisk v. Inkunabule.

Prybiš Daniel, nar. ok. 1580 na Slovensku z otce Antonína **P**-e, r. 1575 kněze Teplanského a r. 1584 Matyašovského; vzdělav se v základních vědomostech literních oddal se stavu kněžskému a povolán jest r. 1611 (ještě za živobytí otce svého † 1615) za kazatele do Přibiliny v Liptavě a roku 1614 do Harhova (*Gorgö*) v Spíši, kdež se pak stal i seniorem dolejšího bratrstva Hornadského, a býval velmi vážen od tamního obyvatelstva i šlechty, zvl. rodiny Thurczovy a Telekiho. Poněvadž času toho evangelíci na Slovensku, nemajíce ještě svých, v Uhřích tištěných a dle svých potřeb zřízených zpěvníků, nuceni byli užívati kněh v Čechách nebo na Moravě tištěných, vzdělal **P**. jednak sám mnoho zpěvův nábožných, jednak sebral starší a novější písně, od superintendenta Lanyiho a jiných složené, a přidal tuto sbírku písní ke katechismu, jejž superintendenti Abrahamides Lanyi a Melikyns před tím vydali. Písně tyto a katechismus vydal **P**. dvakráte, jednou s otázkami M. Balt. Fišera a podruhé ještě s jinými třemi spisky náboženskými; obě pak sbírky tyto vyšly r. 1634 v Levoči a to nákladem Kateřiny Thurczové, dcery slavného někdy palatina Jiřího Thurczy a manželky Štěpána hr. Telekiho, kteréž byl **P**. knížky tyto připsal. *Ra.*

Pryčka (bryčka), znetvořené slovo z italského *baroccio* (v. t.), jest jméno lehkého vozíku s prutinovou košinou, původně dvoukolesového, nyní však i o čtyrech kolách, obyčejně jen jedním koněm taženého. **P**-ky velmi úhledné, lehké a pevné zhotovují se hlavně v Novém Jičíně na Moravě, odkudž nazývány bývají novojičanky, neb podle německého *Neu-Titschein* najtičanky.

Prým, prýmka v. Prýmkářství.

Prýmkářství (*posamentnictví*) jest řemeslo, jehož vykonávatelé obírají se zhotovováním rozličných z nití a tenounkých drátků pletených šňůrovitých a stužkovitých ozdob, jako lemovek, prýmek atd., opřádáním a obšíváním knoflíků (v. t.) a p. Některé z těchto výrobků tkají se jako stužky, jiné předou se jako šňůry. Nejhlavnější zboží prýmkářské, jehož hotovení na zvláštním stavu prýmkářském čili pozamentnickém se koná, jsou prýmky a lemovky č. porty, kteréž o sobě zase velmi rozmanité jsou i co do látky, z níž se pletou, i co do způsobu splétání samého. Zlaté a stříbrné porty dělají se ze zlaté a stříbrné příze, t. j. z hedvábných nití tenounkým drátem opředených; příze ta jest pravá a nepravá. Na pravou přízi zlatou bere se pozlacený drát stříbrný, na nepravou přízi pozlacený neb postříbřený aneb pouze slabě pozinčený drát měděný. Porty z takové příze dělají se na způsob atlasových stužek, při čemž buď osnova i útek z ní se skládá, aneb pouze útek z kovové příze, osnova ale z hedvábí téže barvy sestává. Nejpěknější toho druhu jsou prýmky, při nichž zlatý neb stříbrný útek volně nad osnovou leže po obou stranách stejné vzorky tvoří a zároveň osnovu co nejúplněji zakrývá. Některé druhy prýmek mají útek dvojitý, tak že vždy jedna zlatá neb stříbrná, a jedna hedvábná nit přes osnovu běží; někdy činí vzorek ploský drát, střídavě po několika nitích zlatých neb stříbrných co útek prohozený. Porty hedvábné a vlněné podobají se co do zhotovení zlatým a stříbrným, a rozdělují se obyčejně dle upotřebení; totiž v porty vojenské na obou stranách stejné, a celé hedvábné, neb vlněné aneb i harasové; v přepasy a opratě pro jízdecké koně, jejichž osnova z vlněných, hedvábných aneb s části i ze zlatých a stříbrných nití, útek ale z lněné příze se skládá; v porty čalounické a premování na čalouny, povlaky a nářadí z hedvábí, vlny a bavlny se vzorky obyčejně jinobarevnými, povstávajícími zvláštní osnovou, kdežto půda jest plátnovitá; v premovky livrejní, lišící se od ostatních prýmek hlavně tím, že vzorek aneb celý líc tvoří se drobnými stojatými očky, jako u nestříhaného aksamitu. Jednodušší z těchto poret tkávají se na obyčejném stavu pentlikářském. Stav prýmkářský liší se od jiných hlavně tím, že jest úzký, že jest zřízen na dvě osnovy a že má zvláštní zařízení k pohybování hadlavů, aby se zjednal vždy potřebný pro utvoření vzorku prostup v osnově. Na místě velmi složitého přístroje toho, který vyžaduje velkou tkáčovu pozornost, zavádí se v době novější také Jaquardův stroj k stavu prýmkářskému. Zmíníme se zde pouze ještě o několika zvláštních věcech při tkaní na stavu tomto. U zlatých a stříbrných prýmek viděti někdy na okraji obloučky ze zlatých nití nebo uzounkých prýmek; ty vplítají se zvláštním člunkem při tkaní, jenž mezi krajními nitmi osnovy shůry dolů, po několika pak nitích útkových zase zpátečně se prostrčí, načež se prozatím poodloží, až útek o jistou šířku pokročí; na to udělá se z příze oblouček a vše opakuje se poznovu. Použije-li se na každé straně dvou zvláštních člunků, mohou se vyvesti rozličně spletené okrasy. Hadovitě skřivené neb hluboko zoubkované prýmky utvoří se tím, že se krajní niti osnovy střídavě na té neb oné straně po delší dobu při tkaní vynechávají, a po sejmutí se stavu odstřihují. Někdy zhotovují se i porty tak skřivené, že plocha jejich tvoří část kotouče kruhového; těch upotřebuje se na kuželovité plochy, na př. na vojenské klobouky a p., aby se prýmy v záhyb skládati nemusely. Tato zakřivenost docílí se jednoduše tím, že vratidlo prsní jest kuželovitě vysoustružené, totiž na jednom konci tlustší než na druhém, tak že osnovné niti nestejně rychle se protahují, a útkové niti tedy neleží vesměs rovnoběžně, nýbrž na jedné straně úžeji k sobě přiléhají než na druhé, čímž zakřivenost prýmu sama sebou povstává. Třepení tká se v ten způsob, že osnova z několika pouze nití se skládá, a vedle ní v určité vzdálenosti běží tuhý drát, kolem něhož útek při prohazování osnovou se vede, čímž povstávají po jedné straně samá oka; ta se pak buď rozstřihují a k nim navazují se rozličné okrasy: opletené koule, střapce a p., anebo se skrucují. K tomu slouží drát na konci háčkem opatřený, jenž do oka třepení se zavěsí a jsa dole těžkým závažím opatřen mezi prsty v rychlé zatočení se přivede. Jednoduché třepení povstává také, položí-li se dvě úzké osnovy ve větší vzdálenosti od sebe na stav, a prohazuje-li se útek mezi oběma, povstává uprostřed část volného útku, jenž se prostředkem prostřihne a takto dva kusy třepení utvoří. Toho způsobu jest také prýmka, jíž knihaři kapitál zovou (v. Knihařství): osnova činí zde tlustší téměř šňůru, která třepením na hřbet knihy se přilepuje. Třepení zlaté a stříbrné, při němž oka obyčejně velmi blízko u sebe leží, dělá se větším dí-

lem od ruky; příze přehazuje se přes široké prkénko, podobné pravítku, a na jednom konci vplítají se do ní zároveň niti podélné, jež osnovu činiti mají; šířka prkénka závisí na tom, jak dlouhá mají býti oka třepení. **Koule opletené**, jichž k okrašlování třepení jakož i na šňůry a pod. se používá, zhotovují se z dřevěných kuliček uprostřed provrtaných. K tomu usnová se více (as 16—20) nití hedvábných neb vlněných značné délky, jež se jako k utvoření osnovy na cívku navinou. Jeden konec všech nití přiváže se na silnou nit do jehly navlečenou; jehla vpíchne se do dutiny koule, a tak vtáhne se příze do ní. Jehla se teď na chvilku zadrží, příze se přes část povrchu koule rozprostře, na druhém konci dutiny se nit okolo příze zatočí a jehla vpíchne se do dutiny zpět, načež opět příze přes vedlejší část povrchu se rozprostře, opět nití se obtočí atd., až celý povrch přízí jest pokryt. **Střapce** dělá prýmkář také obyčejně od ruky. Dřevěná palička nebo kulička podobně jak nyní pověděno se opletá aneb silnou šňůrou značné délky, se obkládá, při čemž vždy dole se nechá větší oko volné, jež pak jako u třepení hákem se zakroutí. Zvláštním výrobkem prýmkářským jsou tak zvané **kantily** (*bouillons*), t. j. šroubovitě zatočený tenounký drátek z pravého neb i nepravého zlata neb stříbra, aneb i takový ploský drátek. Zhotovují se spůsobem tímto: Drát té tloušťky a délky, as jako jehlice k pletení punčoch, nastrčí se jako vřeteno pro cívku na kolovrat, konec tenkého drátku přilepí se voskem neb podobně na jeden konec jehly, a když tato v prudké otáčení se přivede, vede se drátek mezi prsty stále napnut podél jehly dále, okolo níž se ve spůsob husté šroubovice obloží. Je-li jehla naplněna, sešoupne se většina závitů dolů a s prací pokračuje se dále. Vezme-li se jehlice pouze polokulatá aneb trojhraná, bude i drátek tutéž míti podobu, ale když se s jehly sejme, rozejde se s části pružností svou a utvoří opět šroubovici, ale vroubkovanou č. kadeřavou. Těchto kantil používá prýmkář co útku na zlaté neb na stříbrné porty, na třepení, střapce, náramky a podobné ozdobné věci. Před upotřebením však provlékne se jejich dutinou vždy dříve hedvábná niť, aby se neroztáhly. Někdy skrucují se kantily jako oka třepení neb střapců a nazývají se pak **krepiny**; k tomu konci se však dříve na kolovratu, jak následuje, připraví: Jehlice, jako nahoře k dělání kantil nastrčená, jest na konci háčkem opatřena, na nějž několik zlatých neb stříbrných nití i drátků se připevní a přese vše na jehlici kantila se nastrčí. Otáčí-li se pak jehlice, zakroutí se pouze niti s drátky uvnitř kantily. Na to se všechno sejme, oba konce vezmou se dohromady mezy prsty, a oko takto povstalé se skroutí. *Pý.*

Prymnesia v. **Karahissar**.

Prynne William, spisovatel a politik angl., nar. 1600, † 1669 v Londýně. Vystudovav v Oxfordě stal se právníkem v Londýně. Kloně pak se k zásadám puritánským vydal několik brošurek proti arminianismu a r. 1632 napsal spisek *Histriomastix, the player's scourge* (karabáč na herce), ve kterém brojil proti divadlům, proti maškarám u dvora, proti tančení, honbě, kartám a hudbě. **Laud** (v. t.) vyhledav ze spisu tohoto některá místa, která se zdála čeliti proti králi a královně, obžaloval **P**-a, který byl pak odsouzen k pokutě 5000 lb. št., dále k uříznutí uší, ku postavení na pranýř a potom k uvěznění podle libosti královy. Dílo jeho pak bylo spáleno. Než krutým výrokem tímto nebyl zlomen jeho duch, a z vězení vysílal **P**. četné hanopisy proti prelátům. Jedním takovýmto hanopisem popudil na sebe opět Lauda, byl odsouzen opět k pokutě 5000 lb. št., a na tváře vypálena mu písmena S. L. (*seditions libeller*, buřický pamfletář). Když výrok tento byl vykonáván, shromáždilo se tam veliké množství lidu, dávajíce **P**-ovi svoji soustrast na jevo. Potom byl zase uvězněn a teprvé r. 1640 propuštěn z rozkazu nižší sněmovny, která rozkázala soudcům, aby mu vyplatili 5000 lb. št. náhrady. Jeho příchod do Londýna podobal se triumfu. Brzo potom zvolen byl **P**. do parlamentu, a účastnil se v rokování dlouhého parlamentu zastávaje se horlivě presbyterianismu proti independentům. Avšak nesrovnávaje se s jednáním parlamentu byl 1648 z něho vyloučen, stal se zarputilým protivníkem Cromwellovým a vydával spisy tak příkré, že byl opět uvězněn. Po restauraci stal se archivářem v Toweru. Wood podává katalog spisů **P**-ových, jež obsahují téměř 200 svazků. Nejdůležitější z nich jsou *Collection of records*, *Calendar of parliamentary writs* a *Observations on the fourth part of Coke's institutes.*

Prýskavka v **Pryskyřka**.

Pryskýř neb **puchýř** (*vesica* n. *bulla*) nazývá se bublinité odchlípení neb pozvednutí se pokožky od škáry v podobě obyčejně polokoulovité, zvící máku až vlaského ořechu. **P**. naplněn jest někdy pouhým plynem, častěji ale syrovatinou, krví, hnisem neb jinou tekutinou. Obyčejně mívá **p**. zanícený okolek (*halo*) většího neb menšího objemu. **P**. jest stálým odznakem některých vyraženinou kožní provázených nemocí, jako jsou neštovice, svrab, puchýřina (*pemphigus*) a pod.; vznikne ale také opařením, popálením, otlačením, třením atd. Uměle vyvodí se **p**. náplastí sprýskavou, z majek neb tak zvaných španělských much připravenou, jakož i jinými prudícími a leptavými látkami. *Mr.*

Pryskyřice, lat. *resinae*, něm. *Harze*, velmi rozšířené ve přírodě látky organické, původu rostlinného, nacházející se bezmála vždy pospolu se silicemi, nýbrž i pocházející ze silic č. éterických olejův, s nimžto pospolu z kůry stromův, keřův a plodův buďto samy vytékají, buď umělými ranami ku vytékání přivodí, buď konečně vyvařují. Málokteré (jantar, asfalt) nacházejí se co minerálie a pocházejí nepochybně z rostlin prasvětových. **P**. jsou sloučeniny uhlíka, vodíka i kyslíka, málokdy krystalisace schopné, obyčejně beztvárné, lomu sklovitého, lesku **p**-řičného, málo bujnější vody, měkké, kruché, horkem 108—300° rostopitelné, vyšším se rozkládající a (vyjma skrovný zbytek popele) prchající; při tom těkají hořlavé plynné a tekuté uhlovodíky. Ve vodě se nerozpouštějí, ovšem v líhu (jen některé, jako kalafuna, šelak, mastix), silicích a tekutých uhlovodících, u př. terpentinové silici a benzolu (bezmála všecky); roztoky tyto v tenkých vrstvách vysychající zůstavují lesklou vrstvu **p**. a slují **laky** č. **pokosty**. Přirozené balsamy jsou roztoky **p**-c v silicích, u př. benátský terpentin, kopaiva atd. Co do chemické povahy jsou **p**. okysličené silice a mají ráz slabých kyselin, spojujíce se se zásadami jm. alkáliemi; poslední sloučeniny rozpuštěné ve vodě pění se co mýdlo, odtud název **p**-čného mýdla (*Harzseife*) pro roztok **p**-c v žíravém louhu. Hlavní **p**. jsou terpentinová (bílá; méně čistá hnědá: kalafuna, i černá: smůla) ze sosnovitých, laka (žlutá, dílem v lupenech: lupková č. šelak, dílem v zrnech) z indického fíku, damara (bílá) z himalajské sosny Damary, mastix (bílý) z lentišku, benzoë (hnědé, vonné) ze sturače sumaterského, kopal (bílý) z různých tropických stromův, gumiguta (žlutá), dračí krev (červená) z rotangu i dračince a mn. j. Užitek **p**-c

je mnohonásobný: ke smolení sudův a lodí, ku přípravě pečetního vosku (šelak s rumělkou), na pokosty (nejlepší damarový a kopalový, na obyčejnou truhlářskou polituru laka rozpuštěná v líhu), na destilací plynu osvětlovacího, na vonidla jakož i na potřeby lékařské i kosmetické (kadidlo, balsámy, tinktura benzoová) atd. Mýdlo **p**-čné slouží v novější době ku klížení mašinového papíru. Srv. Dammara. — **P.** klovaté, klejopryskyřice v. Gummopryskyřice. *Šfj.*

Pryskýrka obecná, moucha španělská (*Lytta vesicatoria*) jest brouk až 10''' dlouhý barvy zelené, přecházející buď do modré neb měděné; tělo pokryto jest bělavými chloupky, jen krovky jsou lysé, tykadla černá. Na jaře hlavně na jasanu a modrém bezu, na nichž listí ožírá. Zapáchá velmi nepříjemně.

Pryskyřník v. Ranunculus.

Pryskyřníkovité v. Ranunculaceae.

Pryšec v. Euphorbia.

Prytaneum (*πρυτανεῖον*), veřejná posvátná budova v řeckých městech, městský dům, radnice. Posvěceno bylo **p.** bohyni Hestii (Vestě), jíž ku poctě zde věčný oheň hořel. Poněvadž bylo středem a takřka ohniskem celého města, proto si občané, kteří z otčiny své se vystěhovati a novou osadu založiti hodlali, odtud oheň brali, aby jej v nový domov přenesli. Bylo to symbolické znamení, že osada s metropolí povždy má úzce spojena a na ní závislá býti. — V Athénách nalézalo se **p** na sev. straně Akropole, majíc veliký sál, ozdobený sochami bohů a proslavených hrdin a státníků; tamž odbývaly se veřejné hostiny na státní útraty, kterých se účastnili předně prytanové za doby svého úřadování, pak vyslancové cizích států a vůbec mužové o vlast zasloužilí. — Ve Francii nazývána tak za revoluce kolej sv. Ludvíka v Paříži, jejíž chovanci ze státních stipendií byli vydržováni; od r. 1853 nazývá se **p.** vojenská škola v La Flèche.

Prytanové (*πρυτανεῖς*) nazývali se ve starém věku nejvyšší úřadové v některých svobodných státech řeckých, jako v Korintu, Miletu, na Rhodu a j. V Athénách však byli **p.** výbor 50 členů, vždy jedné z 10 fyl, z kterých státní rada pěti set (*pentakosioi*) se skládala, náležejících. Tito **p.** vládli vždy jen 35 neb 36 dní (kterýžto čas slul *prytaneia*), tak že po uplynutí této doby 50 členů druhé fyly vládu nastoupilo, a tudíž státní rada během jednoho roku, na kterýžto čas volena byla, u vládě se vystřídala. Těmto **p**-nům příslušelo státní radu i národní shromáždění svolávati, kde také na prvním místě zasedali; taktéž byli pokaždé strážci státní pečeti a státní pokladnice, jakož i vůbec správci veškerých záležitostí státních, v prytaneu zasedajíce a tamtéž společně stolujíce. Usnešení o státních záležitostech děla se prostou většinou hlasů všech **p**-nů a nabývala platnosti státních nařízení (*probuleuma*), kteráž se lidu veřejným ohlášením (*programma*) oznamovala. Z těchto 50 **p**-nů úřadovalo však vlastně vždy 10 po 7 dní, po čemž 10 jiných nastoupilo; tito za doby svého úřadování nazývali se *proëdroi*, majíce ve svém čele předsedu (*epistates*), kterého každého dne ze svého středu volili. Jsouce vykonavateli státních nařízení přijímali vyslance jiných států a podávali zprávy státní radě i národnímu shromáždění.

Pryzule, pryzil neb březalka, zkažené z něm. *Brasilienholz* v. Brasilské dřevo a Caesalpinia, a srv. Brasilin.

Prz— [př—]. Jména polská zde scházející hledejž čtenář pod Př—.

Przeczytański Patrycy, kazatel pol., nar. ve vojevod. Braclavském 1750, učil se v Meziříčí u piaristův, do kterého řádu vstoupiv 1775 studoval vědy filosofické, pak učil na školách nižších v Lukově a Meziříčí, jeden rok přednášel řečnictví v Zločavě, od 1780 ve Varšavě mathematiku, potom filosofii a fysiku s takovým prospěchem, že odměnil ho král Stanislav August r. 1791 zlatým penízem. Od r. 1798 byl ředitelem a učitelem na semeništi ve Varšavě založeném, pak rektorem koleje v Petrkově, 1810 stal se provinciálem řádu svého, 1816 čestným členem ředitelstva pro vychování veřejné a členem skut. společnosti přátel nauk. **P.** byl povahy stálé, přístupný lehko a upřímný; † 30. led. 1817. Tiskem vydal: *Kazanie z okoliczności na konstytucyą d. 3go maja 1791 złożonéj od szlachty ziemi łomżyńskiéj* (ve Varšavě 1792); *Kazanie do konwiktorów w kollegium Konarskiego* (t. 1799); *Kazanie miane w Piotrkowie z okoliczności pokoju z Austryą* (r. 1809); *Kazania w 5 tom.* (t. 1814—1822); *Logika czyli sztuka rozumowania* (t. 1816) a j. v.

Przegonia, v polské heraldice znak: dva poloměsíce vydutinou k sobě otočené, mezi nimi nahý meč kolmo a rukojetí nahoru položený, vše v poli červeném; nad přilbou kolčí koruna, z které vyniká drak k levé straně obrácený a z tlamy oheň chrlící. V paprslcích ohně viděti opětně dva poloměsíce a meč. Znaku toho užívaly rody Bratkowski, Dulski, Dzwonkowski, Głodowski, Gołuski, Hryniewiecki, Kowalkowski, Kryski, Lisowski, Niewieściński, Wietrzyński, Zakobielski, Żołczycki, Zwiartowski.

Przerębski znaku *Novina*, starožitný rod polský, z něhož se připomínají: Jan **P.** kastelán Sieradský od r. 1480, syn jeho Vincenc podkancléř korunní 1497, potom biskup Plocký 1503, bisk. Kujavský, † 1513; druhý syn Jan kast. Sieradský 1504. Ze synův Janových byl Jan (nar. 1514), probošt u sv. Hedviky v Krakově 1534, prob. v Poznani 1549, kanovník v Krakově, administrator bisk. Krakovského, děkan tamže 1557, podkancléř korunní 1552, biskup Chelmský a od 1559 arcib. Hnězdenský; vyslán byl několikráte v záležitostech diplomatických do Vídně; † 1562. Druhý syn Jakub byl kast. Sieradzkým 1527—1544 a třetí Stanislav kast. tamže. Od Stanislava pošli Ondřej kanovník v Krakově 1558 sekretář korunní 1563, kanovník v Hnězdně a Krakově; Stanislav, jenž podepsal spojení Litvy s Polskou 1569, Brikcí, písař zemský Sieradzký 1569. Vincenc bratr Jana arcib., kast. Rozpierský, star. Opočenský, syn jeho Mikuláš star. tamže. Dále se připomínají Mikuláš stolník Sieradzký; Stanislav Jakub kast. Sieradzký a syn jeho Maximilian star. Piotrkovský, jenž posloval na sněmě 1611, byl maršálkem na sněmě 1613, kast. Zavichostským 1616, kast. Sieradzkým 1620, starostou Vizkým, Sniatynským, Mošcickým, Medyckým, Lityňským, vojv. Lęčickým. Sigmund Karel, syn před. byl podkomořím Sieradzkým 1658, vojv. Sieradzkým r. 1667. Dále: Jan korouhevník tamže, Ondřej podčeší tamže, Adam kanovník Kamenecký 1648, Stanislav kast. Varšavský 1610, Samuel, kast. Lęčický 1618, maršálkoval tribunalu korunnímu v Piotrkově 1639 a † t. r. Stanislav **P.** star. Opočenský a Radošický, byl poslancem na sněmě 1613, 1618, kdež zvolen na tribunál v Radomi; Mikuláš kast. Sądecki, star. Tušinský, Šidlovský 1676 a 1690; Krištof poslanec na sněmě 1632, Jeronym zemský sudí v Zátoru 1674, Jan Vladislav probošt v Hnězdně, kanovník v Krakově a ve Varšavě 1697. Ku konci tohoto stol. povýšen byl rod ten do stavu hrab. a z toho jmenují se hr. Stanislav **P.** číšník Sieradzký 1704, posel k soudu zemskému, Jan Stanislav podčíší Mělnický 1705, Jan, pokladník Plocký 1778, Adam, opat Ondřejovský a j. v.

Przerowa, v polské heraldice značí erb, jenž se popisuje: žerď s praporcem žlutým v pravou stranu nachýlená v poli červeném; tyč má býti prohnuta. Znaku toho užívali rodové Cetner, Drogon, Drwalewski, Głoskowski, Gośliński, Grotowski, Jarochowski, Pielski, Uleniecki, Zawisza.

Przestrzał, v polské heraldice znak, jenž takto se popisuje: dvousečný meč kolmo a sice rukojetí dolů postavený, meč proniká šíp pokosem od dola nahoru od levé strany k pravé; z přílby kolčí vynikají tři pštrosí péra. Užívají znaku toho rody Berezański, Stebnicki, Terlecki, Unichowski, Ustrzycki.

Przeworszczyk Jan složil kancional pod titulem: *Cancionale labore et ingenio honesti Joannis olim ludi magistri in Przeworsk anno 1435,* z kteréhož však zachovaly se jenom ukázky, které vydal Juszyński z celého díla ve svém *Dykcyonarzi poetów.* Z ukázek těch ví se, že písně byly původní, překlady z latinského a z češtiny.

Przezdziecki znaku *Prus* a na Litvě znaku *Roch,* rod polský v Mazovecku a na Litvě usedlý. Z rodu toho známější jsou: Jan **P.**, jesuita † 1624; Martin tovaryš Koniecpolského r. 1582, s kterým vyznamenal se v bitvách; Benedikt, podstolí Plocký; Mikuláš Vladislav, korouhevník a pak maršálek Ošmianský 1669, 1678 kastelán Novohradský, † 1685; Jan číšník Latyčovský 1740 usadil se v Lečicku; Jan korouhevník Horodenský zplodil Feliciana starostu Jarněvského a Františka. Alexander **P.** nar. ok. 1670, r. 1710 stal se korouhevníkem Mozyrským, 1726 kastelánem v Livonech, † 1732 zůstaviv syny Krištofa, Ondřeje a Antonína. Tento, nar. 1718, studoval na akademii Vilenské, byl r. 1739 maršálkem v tribunálu litevském, referendářem na Litvě, podkancléřem tamže od 1764, starostou Pinským a Minským, kteráž hodnost poslední stala se s povolením sněmu v rodu jeho dědičnou. Antonín psal se hrabětem na Zaslavě a Černém Ostrovu. Po manželce své Kateřině Ogińské, vnučce posledního kníž. z rodu Wiszniewieckých, zdědil rozsáhlé statky na Podolí. Po smrti jeho († 1772) přesídlil se nejstarší syn Michal na Podolí a mladší Dominik zůstal na Litvě. Michal hr. **P.**, starosta Pinský, zplodil syny Karla, plukovníka ve vojště polském, který zemřel 1832 bezdětek, a Konstantina přes 21 let maršálka gubernie Podolské. Tomuto porodila Adela Olizarovna tři syny, Alexandra, Mečislava a Karla. Dominik svrchupsaný, starosta Miňský, oženil se s Annou Radzivilovnou a zplodil s ní syna Michala. Alexandr hr. **P.**, syn Konstantinův, velezasloužilý spisovatel polský a mecenáš štědrý, věnuje se s pěkným výsledkem badání po starých památkách dějepisných. Nar. na Podolí v Černém Ostrově 1814, studoval na lyceu Křemeneckém 1827—1831 a na universitě Berlínské 1833 a 1834. Nejprvé počal psáti franc. dramata, později ale zamiloval si vlastenecký dějepis a psal pak o věcech domácích jazykem polským. **P.** poskytl peníze potřebné k vydání *kroniky Kadlubkovy* s překladem polským 1862; on dal prvý popud a postavil se v čelo vydavatelů děl Dlugošových s překladem polským, kterých vyšly již tři díly: VII., VIII. a IX. *Liber beneficiorum* roku 1863; s Michalem Grabowským a Mikulášem Malinowským vydal *Źródła do dziejów polskich* (2 d. ve Vilně 1843 a 1844); s Eduardem Rastawieckým redigoval a vydával *Wzory sztuki średniowiecznej z epoki odrodzenia w dawnej Polsce* v textu polském a franc. (v Paříži, pak ve Varšavě 1853—1862); nákladem jeho a přispěním kněze Jana Koźmiana vyšly dva díly spisu O. Theinera *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae* (v Římě 1860 a 1861). Samostatné jeho práce mimo bojné články podané v *Atheneum* Kraszewského, v *Bibliotece warszawské* a *Tygodniku ilustrowaném* jsou: *Szwecyja, wspomnienia jesienne* z 1833 (ve Varšavě 1836, 2. ve Vilně 1845); *Podole, Wołyń, Ukrajina, obrazy miejsc i czasów* (ve Vilně 1841, 2 d.); *Próby dramatyczne polskie* (t. 1841); *Jadwiga drammat historyczny* (t. 1844); *Wiadomości biblijograficzne o rękopismach po biblijotekach i archiwach zagranicznych* (ve Varšavě 1850); *Paweł z Przemankowa* (t. 1851); *Ślady Bolesławów polskich po obcych krajach* (t. 1853); *Życie domowe Jadwigi i Jagiełły* (t. 1854); *Mikołaj Władysław Przedziecki* (t. 1856); *O Włóczni zwanej ś. Maurycego* (ve Varšavě 1861) a j. v.

Pribram, velevážená židovská rodina průmyslnická v Praze, jejíž poslední členové jsou: **1) P.** Aron Beer, nar. 1780, vedl již v mladém věku značný obchod s bavlněnými šátky, jež od tkalců v severních Čechách skupoval a pak od různých tiskařů potisknouti dal. R. 1801 koupil s tchánem Mojžíšem Jerusalemem (v. t.) kus půdy na břehu Vltavy v Karlíně, tak zvaný Růžodol (*Rosenthal*), kdež vystavěli továrnu na potiskování plátna a bavlněných tkanin. Oba společníci vystavěli r. 1814 na Smíchově podobnou fabriku, filiálku Růžodolské. Avšak r. 1836 rozešla se společnost, tak že **P.** sám držel továrnu Smíchovskou, kdežto Leopold Jerusalem, svak **P**-ův, řídil fabriku Karlinskou. **P.** rychle rozšířil svou dílnu, tak že v krátkém čase již přes 1500 ručních tkalců pro tiskárnu pracovalo. Výrobky Smíchovské fabriky poctěny byly roku 1845 na Vídeňské výstavě (jediné, kterou až podnes firma **P.** obeslala) stříbrnou medálií. **P.** byl muž vlídný, dobročinný, k dělnictvu laskavý, a jakkoli bohactví jeho vzrůstalo povždy, nad míru skromný. Jaké lásky požíval od svého pracovnictva, důkazem toho jest, že když roku 1844 pobouření v Praze tiskaři jali se stroje kaziti a ničiti, dělníci **P**-ovi stáli na stráži u mašin svého pána, nedajíce jim nikterak ublížiti. R. 1851 vzdal se **P.** vší průmyslové činnosti a zemřel r. 1852, oplakáván chudinou i dělnictvem. — **2)** Salomon **P.**, syn předešlého, nar. r. 1809, spravoval společně s otcem továrnu již po mnoho let, od r. 1851 sám, ačkoli firmu nezměnil. Obdařen jsa bystrým duchem, maje po ruce dostatečnou vzdělanost všeobecnou i zvláštní k vyššímu průmyslu se vztahující, přihlížel hlavně k tomu, aby továrna jeho zápasiti mohla s výrobky cizozemskými. Nešetře žádných obětí zaváděl ve vlasti všecky nové vynálezy a opravy, jež ve francouzských a anglických továrnách praktickými býti se osvědčily. Smíchovská tiskárna byla první v celém Rakousku, v níž zavedeno nepřetržité bělidlo (*blancherie continue*), jímž vybílí se za den tolik látek, kolik druhdy za týden. R. 1855 zařídil zvláštní strojovou tkalcovnu, kteráž rozsahem a důkladností ve spojení s tiskárnou činila celek, jakéhož nebylo v celé říši a který na počest vlastenského průmyslu výtězně konkuroval s cizozemskem. **P.** náležel taktéž mezi nečetné průmyslníky rakouské, jenž důvěřuje v sílu vlasti, zvlášť ale v pracovný lid domácí, hlasoval v enquêtní komisi za přistoupení k celnímu spolku. Láska, úcta a přítulnost pracovnictva k pánu svému byla ve fabrice **P**-ově bezpříkladná a vším právem zasloužená. **P.** zařídil pro své dělníky, jichž v továrně k 800 zaměstnával, záložnu, spořitelnu, pokladnu pro nemocné, tak že pracovníku věkem sešlému není se obávati, že v stáří bude opuštěn a nouzi vydán. Avšak dobročinnost **P**-ova nevztahovala se pouze k vlastnímu pracovnictvu, nýbrž i k jiným osobám v nouzi postaveným, neváhajíc nikdy s pomocí, kdež útěchy a podpory

bylo zapotřebí. Davy chudých obkličovaly jej každodenně před bytem a před továrnou, a přece podpory takto rozdávané činily nejmenší část jeho dobročinnosti; tisíce rozdával každým rokem k nejrozmanitějším účelům dobročinným, vyhradiv si jedinou výminku, aby jméno jeho nikdy nebylo za tímto ohledem veřejně prohlašováno. Mezi jiným daroval roku 1853 obci Smíchovské pozemek k vystavení školy; roku 1859 po válce italské zřídil ve fabrice špitál pro raněné důstojníky a vojíny, o jejichž úplné opatření a léčení na své útraty se staral; nebylo žádného dobročinného spolku, žádné humanitní sbírky, jichž by se byl nezúčastnil. Za lidumilnost svou těšil se všeobecné vážnosti a úctě. Obec Pražská i Smíchovská jmenovali jej svým měšťanem, taktéž byl jmenován čestným dozorcem Smíchovské školy, zvolen za člena obecního zastupitelstva, sbor městských granátníků Pražských zvolil jej za setníka, r. 1860 stal se ředitelem akcijního spolku řetězového mostu a od vlády poctěn byl zlatým křížem záslužným. Skromnost jeho nedovolovala mu, aby vystoupil u veřejnosti, leč když se jednalo o podporu chudiny neb o práva svých souvěrců, kdež neohroženě stavěl se v popředí. Zemřel 21. února 1865 oplakáván dělnictvem i ostatním lidem chudým; k poctě jeho vztýčen na radnici Smíchovské smuteční prapor, a zřídka proléváno upřímnějších a vřelejších slzí, jako u hrobu jeho. — Po jeho smrti ujal se závodu devatenáctiletý syn **3)** Gustav **P.**, jenž ovšem posud neměl ani příležitosti ani času, aby v rozsáhlejší činnosti vystoupil; avšak dle všeho se podobá, že bude důstojným a statným potomkem předků svých.

Przosna, v polské heraldice znak: žlutý lev v poli blankytném v pravou stranu štítu obrácený, s tlamou otevřenou a jazykem vyplazeným a ohonem mezi nohy spuštěným, nese na hřbetě svém tři bašty; z helmu kolčího vyniká pět per pštrosích. Znaku toho užívali rodové Baliński, Słopanowski, Wilzeński.

Przyborowski Josef, současný spisovatel polský, doktor filosofie a bibliotékář ve Varšavě, nar. v Gałęzově pod Vřešní v Poznaňsku 1823, odbyl gymnasium v Třemešně, universitu ve Vratislavi, 1853—1854 byl učitelem na gymnasiu v Třemešně, 1854—63 na gymn. P. Marie v Poznani, v kterémž městě spravoval také archiv a sbíral látku k dobrým svým histor. pojednáním. Od roku 1863 jest bibliotékářem ve Varšavě a učitelem tamž na universitě. Tiskem vydal: *Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego* (v Poznani 1857); *Wiadomość historyczna o krwawym djable* (ve Vilně 1859); *Znaczenie wsteczy w sądownictwie polskiém za panowania Władysława Jagiełły* (v *Bibl. warsz.* 1860); *Vetustissima adjectivorum linguae polonae declinatio monumentis ineditis illustrata* (v Poznani 1861), aj. více článků v rozličných časopisech. V rukopise chová *O znaczeniu Opola v średnich wiekach w dawnej Polsce.*

Przybylski 1) Jacek Idzi, veršopisec a překladatel pol., nar. v Krakově 1757, studoval tamže a dosáhl v 17. r. věku svého stupně magistra; načo stal se učitelem v Tarnově, povýšen na doktora filosofie vstoupil do stavu duchovního. Od r. 1775 vyučoval na školách chelminských řečnictví a básnictví, při čemž odbýval čas od času veřejné rozmluvy nábož.; r. 1778 počal přednášeti v Krakově na školách nižších pod dozorem Kołłątaje, který poznav schopnosti **P**-kého poslal ho r. 1781 do Lublina, aby tam vyšší předměty přednášel. **P.** zabýval se od toho času v prázdných chvílích překládáním čelnějších spisovatelů franc., jmenovitě Voltaira. Dlouho ale nepobyl v Lublině, neboť povolán jest do Varšavy, kdež přes 3 léta vyučoval historii všeobecné a právům; řeč jeho polská, kterou měl při příležitosti stoleté památky vítězství Jana III. nad Turky *Mowa na setny obchód zwycięztwa Jana III. nad Turkami pod Wiedniem z wiadomościami historycznemi* (ve Varšavě 1783) tak se králi zalíbila, že obdařil ho zlatou tabatěrkou. Jest to jediná řeč **P**-ého, staví ho ale mezi nejlepší řečníky polské. Tokem klidným a přesvědčujícím mluví **P.** o vědách, užívaje důvodů rázných ale snadno pochopitelných; valným proudem hrne se vypravování a mocně uchvacuje mysl posluchače, když bitvu u Vídně popisuje a mládež k následování velikých skutků předků svých vyzývá. Roku 1783 jmenován **P.** od komise vychovatelské prefektem bibliotéky a profesorem starožitností v Krakově; aby vydatněji mohl působiti, vypravil se na cestu. Navštívil Vídeň, Itálii, Švýcarsko, Francii a vrátil se přes Německo do vlasti; r. 1791 jmenovala ho komise i učitelem řeckého jazyka a literatury, kterouž vykládal vedle starožitností až do smrti své, kteráž nastoupila 11. září 1819. Z přečetných jeho spisův uvedeme jenom důležitější: *Wieki uczone starożytnych Greków i Rzymian w celniejszych zabytkach ich pism uważane* (v Krakově 1790 a 2 vyd. 1809), jest to krátká historie literatury národů jmenovaných s potřebnými a zralými úvahami; *Początki języka greckiego dla użytku Polaków* (v Krakově 1792); *Batrachomyomachia czyli bitwa żab z myszami* veršem (t. 1789); *Hezyoda Askrejczyka roboty i dnie* veršem (t. 1790); *Homera Iliady ks. I.* (t. 1790 a celá 1813); *Ludvika Kamoensa Luzyada czyli odkrycie Indyi* (t. 1790); *Miltona raj utracony* a téhož *Raj odzyskany* (první 1791 a druhý 1792); *Śmierć Abela* z Gessnera (t. 1797); *Orland szalony* z Ariosta (t. 1799); spis ten přeložil Petr Kochanowski od 1—25 písně, a **P.** přeloživ ostatní a na rukopisu Kochanowského ničehož nezměniv vydal pohromadě; *Owidego Nasona wiersze na wygnaniu pisane, to jest rzeczy smutne* (t. 1811); *Pamiątka dziejów bohaterskich wieku graiskotrojańskiego* (t. 1813), obsahuje celou Iliadu a Odysseu, které připsány jsou caru Alexandrovi I.; *Georgikon Virgiliusza* (t. 1812). Překlady ty jsou věrné, sloh a jazyk čistý. Vytýká se mu ale právem přílišná smělost u tvoření nových obratů a výrazů; dále to, že pro úzkostlivou věrnost často setřel pel poesie s myšlének, nahradiv nadšení výrazy prostými ač pochopitelnějšími. To odtud pochodí, že **P.** málo piluje vše na přechmat překládal a vydával. V té spoustě řeky kalné ale dají se uloviti mnohá zrnka zlatá; neboť jazyk polský, v podobném skládání nevybroušený, stavěl **P**-kému jednu překážku za druhou. Vzdor tomu jsou některá místa v překladech jeho vzorná a klasická a památka jeho proto pojištěna. — **2)** Ignác **P.**, mathematik a zasloužilý pedagog, nar. v Prusích 1770, vstoupil do řádu piaristův 1783 a byl pak učitelem v Rydzíně, Vieluni, Lomži; r. 1806 byl polním kaplanem při vojsku kn. Sułkowského, potom prof. mathematiky v Poznani, proboštem v Lešně, rektorem škol v Plocku od 1815—1818 a konečně v Kališi, kdež † 1838. Vydal tiskem *Arytmetyka z potrzebnemi przystosowaniami monet, miar i wag różnych* (ve Varšavě 1818, 2 vyd. tamž 1830); *Geometryja początkowa* (2 d. t. 1823).

Przyjaciel (přítel), v polské heraldice znak, jejž takto vypisují: srdce lidské na míse od levého boku shůry dolů šípem prohnané, v poli blankytném, a nad korunou pět per pštrosích. Užívali ho rodové Bogusław, Dawbar, Drąkieński, Hryniewicz,

Jurowski, Legiecki, Łukański, Mušnicki, Pawlowicz, Strawiński a Szembel.

Przyłęcki, znaku *Śreniawa*, rod polský v bývalém vojv. Krakovském usedlý, z kterého připomínají se: Martin P., sudí v Zatoru, kastelán Osvětimský, † 1643; Jeronym, bratr před. kast. Sądecký, a syn jeho Achác kastelán Osvětimský 1662; Stanislav, kanovník v Poznani, synovec Martina svrchupsaného a j. v. Za časů novějších vynikl co spisovatel Stanislav P. současný badatel v dějinách polských, nyní bibliotékář ve Vilanově pod Varšavou u hr. Potockých, od 1802 až 1832 kustos při ústavu Ossolińských ve Lvově, od 1846—1862 sekretář hospodářské společnosti, jejíž pojednání tiskem uveřejňoval. Mimo hojné články, kterými podporoval a podporuje rozličné časopisy polské, vydal tiskem o sobě: *Pamiętniki o Koniecpolskich* (ve Lvově 1842); *Ukrainne sprawy* (1842); *Wiadomość o wtorém wydaniu żywota Chrystusa* (t. 1844); *Wspomnienie o Władysławie Warneńczyku* (1844); *Żywot i pismo Jana Kochanowskiego* (v Přemyšli 1857); *Obserwacyje koni i stad polskich* napsané r. 1705 od Jiřího Dzieduszyckého (ve Lvově 1852); *Instrukcyja Jakoba Sobieskiego ojca króla Jana III. synom do cudzych krajów jadącym 1645* (ve Varšavě 1865); *Dziennik przybycia i bytności Stanisława Augusta w Puławach r. 1777* (t. 1865).

Przyłuski rod polský, jenž dvojího znaku užíval *a*) P., znaku *Lubicz*, z kterého pošli: Valentin P., pán na Vešniauech a Przyluskach ve vojv. Ravském, Kazimír, lovčí Latyčevský, Ondřej, korouhevník Zakročimský, podstarosta Novohradský, Jan starosta Petrkovský 1778, kastelán Březiňský 1782. Nejslavnější jest Leon P., arcib. Hnězdenský a Poznaňský, nar. v Střešíně 1789 z otce Stanislava. Studoval v Poznani, od r. 1818 na univ. Vratislavské a 1814 vysvěcen byl na kněze. V Římě nabyl hodnosti doktora obojích práv, byl potom proboštem v Tarnově, kanovníkem v Hnězdně, proboštem tamže, r. 1842 pak zvolen byl za administratora Hnězdenského a Poznaňského arcib. a roku 1844 za arcib. P. zavedl v diécesích svých mnohé dobré opravy, dal podnět anebo založil sám některé školy, dal opraviti mnohé historické stavby a v úřadování duchovenstva zavedl řeč polskou; † 12. bř. 1865 v Poznani. — *b*) P. znaku *Sulima*; z těch na prvém místě jmenovati dlužno Jakuba P-ého, právníka, veršopisce a řečníka. Zvoliv si stav duchovní byl proboštem v Mošciskách; k tomu pomohl mu slavný Petr Kmita, kastelán Krakovský a maršálek velkokorunní, u kterého byl sekretářem. Nedlouho však spravoval P. prebendu tuto; přestoupil k učení Luterovu, byl pak písařem zemským v Krakově a † 1554. P. vydal tiskem: *Statuta regni Poloniae methodica dispositione propter faciliorem omnium causarum ex jure antiquo et novo definitionem conscripta* (v Krakově 1548 a 1553); jest to plán a materiál k dílu, které vyšlo pod titulem *Leges seu statuta ac privilegia regni Poloniae omnia hactenus magna ex parte vaga, confusa et sibi pugnantia*. Materiál jest tu přehojný, ale vše popleteno a pomícháno bez ladu a skladu. V první knize uvádí P. právo, podle něhož vybrati musí se králi manželka, kterého práva v Polsce nikdy nebylo; dále píše komentář o mši svaté, potom horlí proti celibátu; podány též úryvky z práva římského, básnické fantasie, zprávy histor. a zeměpisné a jiné věci více. Když tedy vyšlo, konfiskovali je kněží katoličtí kde mohli, a sněm, kterému je P. co sbor práv polských předložil, zavrhl dílo úplně. Tu zásluhu má P., že čerpali z něho později důkladní právníci mnohé podrobnosti. Z básní jeho jmenujeme *Ad equites polonos pro sacerdotibus turcicum bellum una cum eis suscipientibus* (v Krakově 1545); *Liber epistolarum* a epigramy umístěné v historii Skanderberga, vydané od Cypriana Basilika v Břešti 1569.

Przypkowski Samuel, nar. v Připkově v Krakovsku 1592, nabyl prvního vzdělání v Polsku, potom cestoval po Německu a Nizozemsku a navštěvoval tamější akademie. Vrátiv se do vlasti byl sekretářem Vladislava IV., zdržoval se potom v Nizozemsku a v Prusích a † 1670. P. napsal množství kněh, z nichž nejmenší část tiskem byla vydána. Známy jsou: *De pace et concordia ecclesiae* (1628 a 1630), který spis přeložen do němčiny a angličiny; *De Christianorum summo bono* (1636 a 1651); *Vita Fausti Socini* (1636); sbírka spisů a pojednání jeho v díle *Cogitationes sacrae nec non tractatus varii* (1692), kteréž činí VII. d. bibliotéky *Fratrum Polonorum*.

Przystański Stanislav, nar. ve Varšavě 1820, studoval gymnasium tamž a dokončil r. 1837 v Ščebřešíně, pak poslouchal na univers. Petrohradské filosofii a mathematiku do r. 1842, načež stal se prof. na gymn. Varšavském, 1848 učitelem na ústavě šlechtickém a 1857 vedle toho prof. fysiky na akademii medicinsko-chirurgické. Vykonav několik cest do Německa, Belgie a Francie, aby se seznámil s vyučovacími prostředky a methodami, jmenován byl 1859 ředitelem hospodářského a lesnického ústavu v Marimontě, a 1862, když ústav ten přenešen do Pulav, stal se místoředitelem odboru pro osvětu při komisi vládní náboženských vyznání a veřejné osvěty. Mimo hojné články uveřejněné v *Bibliotece warszawské* a j. vydal o sobě *Początky trygonometryi* (ve Varšavě 1859); *O akustice sal przeznaczonych na liczne zebrania* (t. 1861), a *Wykład początków fizyki doświadczalnej, i stosowanej oraz Meteorologii A. Ganota* (t. 1865).

Psafon, starověký Egypťan, o němž se bájí, že učil ptáky slovům: veliký bůh P.! pročež se mu i pocty bohů dostalo. Odtud pořekadlo: *Psafonis aves*, jehož se užívá o lidech, kteří zakoupenými vychvalovači slávu svou rozšiřují.

Psalmodie, řec. zpívání žalmů, zpěv žalmový, který pro svou jednotvárnost v nápěvu jaksi uprostřed se nalézá mezi prostou řečí a zpěvem v užším významu; příklady p. podávají nám od kněze zpívané kusy mše sv., když tato slavným spůsobem se koná.

Psalterion, řec. dřevěný a strunami potažený nástroj hudební, jejž Hebreové *nebel* nazývali, k doprovázení svých náboženských zpěvů jeho užívajíce. V novějších dobách nazván tak jistý druh harfy, jenž jest potažena 13 strunami kovovými na dvou kobylkách, z nichž každá na jedné straně nástroje toho se nalezá. Hraje se na tento nástroj oběma rukama, a sice navlékáním na prsty plochých kroužků, jenž se strunami zvláštními špičatými péry jsou spojeny. Nástroje toho užívali druhdy bardové a troubadouři; ve Francii pak posud lze ještě kočujícího umělce na nástroj ten slyšeti.

Psammenit, též Psammacherites, poslední král 26. dynastie egyptské, v. Egypt, str. 406.

Psammetich, jméno dvou králův Egyptských, v. Egypt, str. 405 a 406.

Psanec, lat. *proscriptus*, *bannitus*, t. j. zločinec na listech krajských popravců vyznamenaný, slul starým Čechům, kdo odsouzen byl pro vraždu, pro únos neb jiné velké zločiny, nepostaviv se k soudu aneb skrývaje se před vykonáním nálezu trestu. Zločinec takový prohlášen byl po všech trzích v zemi s tou výstrahou, aby ho žádný obyvatel (ani krále nevyjímaje) nepřechovával pod těžkými pokutami.

Psaní, též list písemné pronešení se k jiným, buďtež to jednotlivci neb hromadné osoby a zřízenci jich, aneb v jisté míře též úřadové. **P.** liší se od listiny (v. t.) tím, že jde bez právních, zákonně k platnosti listiny ustanovených aneb od obyčeje přijatých formalit prostým způsobem od osoby k osobě, ačkoliv nicméně přece právní závazky a fakta obsahovati může. V úředních záležitostech jmenuje se **p**-m jen pronešení se nejvyšších úřadů k rovným aneb podle hodnosti jim nejbližším, zvláště pokud jde od praesidia k praesidiu; pronešení se však panovníkovo ve věcech zjevných, jako jest jmenování, udílení milosti atd. nejvyšším vlastnoručním **p**-m aneb, obsahuje-li zákonná ustanovení, rozhodnutím, jinak též kabinetním **p**-m, ježto často jen s podpisem představeného v tajném kabinetu vycházejí. Pro nešení se jednotlivců k úřadům a nižších úřadů k vyšším nazývá se podáním, zadáním, správou, oznámením, relací, vyjádřením; vyšších knižším dekretem, výměrem, výnosem, rozhodnutím, nařízením, reskriptem; rovných k rovným dopisem, notou, písemnosti to, kteréž veskrze své zvláštní, vnitřní a zevnitřní, od vlastního **p.** lišící se formality mají a buď zvláště aneb na poslední z těch kterých kolujících akt, t. j. na rub se píší, od čehož se pak rukopisnými aneb od lat. *dorsum* (záda) indorsátními nazývají. **P.**, jímž se došlé **p.** vystřídá, jmenuje se odpovědí, **p**-m v odpověď, naproti čemuž ono první došlé **p.** dopisem jest; dopisovati č. korrespondovati jmenuje se střídati s někým **p.** (viz Korespondent). Lístek čili billet neb dle ital. biljeta, jest psaníčko docela krátce, v málo slovích, co možná bez formalit jinak obyčejných učiněné Zevnějšek i vnitřek **p.** má svá zvláštní pravidla, založená jednak na přirozené slušnosti, jednak na umluvitosti, kteráž ovšem dle věku a země rozličná jest; hrubší nešetření těchto pravidel bralo by se buď za nevzdělanost, buď za urážku. Vnitřek psaní záleží z úvodu, z rozložení věci a z ukončení, před čímž titulatura č. oslovení toho, jemuž se píše, počátek, posléze pak podpis píšícího konec činí. Oboje tyto poslední částky podléhají u Němců celému davu úzkostlivě, ano malicherně a nepřirozeně odměřených rozdílů a ohledů, ježto ponejvíce i nám posud za vzor a pravidlo slouží; bylo by přáti, abychom se v té věci raději příkladem jiných, aspoň neméně vzdělaných národů, zejmena Francouzů a Angličanů řídili, při nichž ve formě dopisování vzorná jednoduchost a přirozenost panuje. Hlavní druhové **p.** jsou: přátelské umluvité, zábavné, poučovací a jednací, z nichž se každý jak ve slohu, tak i ve vnitřním uspořádání a namnoze též ve způsobu a větší neb menší míře formalit od sebe liší. Podrobné poučení o tom o všem podávají zvláštní spisové, listaři (sekretáři, něm. *Briefsteller*), v nichž hned i vzorové jednotlivých druhů **p.** a jiné při písemném jednání všeho druhu potřebné aneb aspoň užitečné vědomosti obsaženy bývají; u nás máme jmenovitě: Vínc. Bíby *Theoreticko-praktické navedení k písemnostem* (7. vydání v Praze 1863); J. Kurtina *Všeobecný sekretář* (v Brně 1865); J. N. Konečného *Všeobecný český sekretář a právní přítel* (ve Vídni 1848); Vočadla *Český sekretář aneb pravidla slohu listovního* (v Praze 1849); menší *Sekretář* od Jos. Kliky (v Chrudimi 1864, 2 seš.) a od Fr. Světa (v Kr. Hradci, 1865.) Terebelského *Nevyrovnaná pokladnice* (ve Vídni 1853) a P. J. Š(ulce) *Tajemník domácí* (v Praze 1864); v právním ohledu především Vočadlův *Český právník* (4. vydá v Praze 1865, 3 seš.) a starší od Fayla (v Praze 1838) a od Pelikána (v Kr. Hradci 1851). — Ježto **p.** na místo ústní promluvy nastupuje, má býti obsah jeho především jasný, plynný a přirozený a myšlénky jeho mají se nenuceně podávati, při tom však žádá písemní vlastnost jeho a úcta k osobě, kteréž se píše, aby bylo napřed dobře promyšleno, aby sloh nebyl nedbalý a myšlénky nespořádané. Ostatně jest míra slohu u každého z hlavních druhů **p.** jiná; zajisté že psaní přátelská nejvíce svobody ve slohu a ve spořádání věcí požívají, kdežto umluvitá a jednací přísněji zavedených forem šetřiti, poučovací pak v chodu myšlének nejspořádanější býti musejí. Tento druh **p.**, pak **p.** přátelské a zábavné přišly též ve vzdělávání básnické, v němž se pak epištolami č. posláním (v. t.) jmenují. Umění, napsati **p.** co do obsahu i formy zdařené a pěkné, není tak snadné a bylo již u Řeků a Římanů pilně a šťastně vzděláváno. Listopisectví č. epistolografie tvoří již u nich zvláštní částku literatury. Ježto u Řeků především k cvikům rhetorickým náleželo, stalo se u Římanů věcí života a dosáhlo své dokonalosti v **p**-ch Ciceronových, proti nimž listové mladšího Plinia přešperkované jsou. Již Seneca začal formy listovní k vědeckým, zejména filosofickým pojednáním používati, Řek Aristainetos k erotické povídce, což v novější době následováno hojně, ano často více než věci i slovesnosti světčilo. V novějších dobách přišly k tomu též tak zvané otevřené listy, v nichž se literní a politické záležitosti především polemicky pojednávají. Nejznámější v tom ohledu jsou Bolingbrokovy *Letters on the study of history*, Dumonstierovy *Lettres à Emilie sur la mythologie*, pověstné Juniovy *listy* (v. t.), vyšlé poprvé roku 1769 v jedněch anglických novinách od spisovatele posud nevyzpytovaného, a od té doby často o sobě vydávaná, vzor anglického slohu a velmi svobodomyslného čelení, jichž účinek v tehdejších politických zápletkách anglických veliký byl, Montesquieuovy *Lettres persanes*, Rousseauovy *Lettres écrites de la montagne*," rovnající se co do vzletu, prudkosti a krásy psaním Juniovým, a j. Mimo to přešlo as ode 200 l. množství soukromých **p.** v literaturu, ježto od učenců, umělců, politiků a vůbec od osob postavením neb duchem svým vynikajících pocházejíce, jednak pro svou historickou neb životopisnou důležitost, jednak pro krásu svou a zajímavost vynikajíce, čím dále tím hojněji se vydávají, čemuž ve Francouzích počátek učiněn, kdež při obzvláštním vyvinutí společenského života a při bystrosti a lepé vybroušenosti ducha listopisectví nejdokonalejšího vyvinutí dosáhlo. V tom ohledu slúší býti jmenováni u Francouzů především paní de Sévigné, pak Ninon de L'Enclos, paní de Montespan, de Coulanges, de la Sublière, de Maintenon, Racine, Voltaire a Rousseau, u Angličanů W. Temple, Addison, Pope, Swift, Yorik, Chesterfield a j., u Italianů P. Arctius, Algarotti, G. Gozzi, sbírky vydané od L. Dolce a A. Caro a j., u Němců Lessing, Jacobi, Lichtenberg, G. Forster, Goethe, Schiller, W. Humboldt a j.; u nás vydaná posud jest korrespondence Čelakovského a ze starších dob hojná sbírka dopisů v Palackého Archivu, z nichž obzvláště Žerotínovy vynikají. *rch.*

Psara (Ipsara, v starém věku *Psyra*), malý, skalnatý ostrov v řeckém Archipelagu, vyznačující se živým obchodem a výbornými svými plavci. Obyv., jichž před válkou mezi Řeckem a Tureckem počítalo se as 20.000, účastnili se již r. 1769 námořní bitvy proti Turkům, jimž též ve válce r. 1821 účastně

vzdorovali, až se konečně r. 1824 turecké přemoci podařilo zmocniti se ostrova, čímž kleslo město s ostrovem soujmenné na nepatrnou vesnici rybářskou, čítající as 500 obyvatelů.

Psárka v. Alopecurus.

Psaronius Bernh. Cotta, rod zkamenělých kapradin z čeledi *Marattiaceae* Kaulfuss, jenž jest vyznačena výtrusnicemi v kůpkách baničkovitých ve dvou řadách srostlými. Rod **P.** obsahuje kmeny stromovité, přímé a dlouhé, dosti tlusté, válcovité neb hranaté, zevně ozdobené podlouhlými jizvami listními, aneb pokryté tlustými šupinami, často pod dosti mocnou vrstvou kořínků přímětných. Kůra jejich jest tlustá a dosti tvrdá. Dřevnatý válec jest mnohonásobný; svazky dřevní buď jezdivé neb závitkovitě seřaděné aneb v dřeni nepravidelně rozpostavené, stužkovité, buď holé neb zvláštní pochvou objaté. Dřeňových paprsků není žádných. Cévy prostranné, hranaté a stupňovité; dřeň vyplněný neb mezerovitý. Kořínky jsou četné, vespolek setkané, jediného ústředního svazku dřevního hvězdovitého neb hranatého, dřeněm pevným neb mezerovitým objatého; kmeny větším dílem znamenité výše (5—30 stop), ostatně povahy a zrůstu kapradin stromovitých. Listí a plody neznámy. Nejčetněji přicházejí **P**-ie v permském útvaru, mimořádně však také v kamenouhelném. Z kamenouhelného známe až posud 7 druhů, z nichž 5 jest českých (Radnice) a ostatní dva saské. Zvláště význačné však jsou **P**-ie pro útvar permský, v kterémž 22 druhy přicházejí, z nichž opět jest 14 druhů výhradně českých. Všech českých druhů jest však 22, z nichž 3 druhy přicházejí zároveň v Sasku a jinde. V Čechách nalezají se **P**-ie nejčetněji v okolí Nové Paky a sice obyčejně v náplavu, ač původně uloženy byly v červeném pískovci permském, z něhož při vzdělávání polí a lesa vydobyty a rozmetány byly, načež od vody do potoku a nižin zaneseny jsou. Až posud nenalezly se **P**-ie nikde v takovém počtu a takové rozmanitosti, jako v okolí Nové Paky. Jediný snad Kyffhäuser anebo Saská Kamenice honosí se několika podobnými druhy, avšak nikdy tou rozmanitostí druhů jako Nová Paka. Jiné naleziště jest v Čechách panství Milevsko v Táborsku, kdež několik převzácných druhů odkryto bylo. Mimo to přicházejí **P**-ie porůznu ve Francii, Anglii, obzvláště však v Brasilii, kdež některé druhy, od českých rozdílné, v obrovských rozměrech se nacházejí. Sbírka **P**-ií, kterou Museum král. Českého chová, jest zajisté první v Evropě, neb obsahuje 22 druhy, z nichž 13 druhů unica jsou. Ostatně však nalézají se české **P**-ie roztroušeně ve všech evropských sbírkách, kdež co veliká vzácnost se chovají. První zmínku o těchto znamenitých zkamenělinách, jenž z českého permského útvaru novopackého učinily téměř klasickou půdu geologicko-palaeontologického badání, učinil r. 1765 Joh. Fr. Henkl, jenž je *Psarolithes* pojmenoval. V botanické palaeontologii nebude snad podobného příkladu, aby vřadění některého rodu do soustavy rostlin tolik píle a péče bylo vymáhalo, jako se to dělo u rodu **P.** Bylyť **P**-ie považovány za korály, za stopky enkrinitů, za rostliny plavuňovité atd. Teprvé Dr. Kar. B. Presl pomocí Aug. Cordy nepopíratelně vykázal **P**-iím místo v třídě kapradin. Největších zásluh o proskoumání **P**-ií získal si však Aug. Corda, a v nejnovější době německý přírodozpytec Dr. Fr. Stenzel. Monografie českých **P**-ů vyšla v jazyku českém v *Živě* od Kar. Rengera. — Poznamenati ještě sluší, že mezi broušenými acháty turnovskými nezřídka se objeví některý druh **P**-ií, jenž pro své pestré barvy a krásné výkresy od obchodníků v drahokamech hledán jest. *Kr.*

Psáry, Psáře, **1)** staročeské jméno místní, které ponejprv se vyskytuje u pokrač. Kosmy k r. 1280 o podhradí Vyšehradském na Botíči. Tomek domnívá se o původu jména toho, že snad některý čas psáři čili hlídači loveckých psů knížecích činili většinu obyvatelstva toho místa. Hájek přičinil k tomu bájku, že **P.** nazýval se původně hrad v Chorvátsku, odkud praotec Čech vyšel, který usadiv se pak v nové své vlasti na Vyšehradě také tomu místu **P.** přezděl. Až dosavad jest v Čechách více vesnic toho jména: — **2)** **P.** čili Psáře, ves v bývalém Kouřimsku, nyní v okresu Jílovském kraje Pražského, s farním kostelem; někdy tam stávala tvrz. Jest to taktéž místo starožitné, o němž již r. 1045 se připomíná, že kn. Břetislav část té vsi daroval klášteru Břevnovskému. Ok. 1416 zapsal král Václav p. Vokovi z Valdšteina vsi **P.**, Holubice, Košíře a 4 člověky v Pnětlucích ve 2000 kopách. List na tu zástavu ukázal 1453 před komisí k ohledávání trhů, zástav atd. zřízenou Vaněk podkomoří. V 2. pol. XVI. stol. držel statek **P.** Matiáš Pekárek z Poměšic, kterýž jej r. 1588 prodal Mikulášovi Hyzrlovi z Chodův. Od tohoto koupila jej 1589 Sibyla Berková, roz. hrab. z Ebersteina, pustila jej však již 1592 opět trhem Václavovi Homutovi z Harasova na Petrovicích. Od Václavových synů Viléma a Hendricha postoupeno to zboží 1630 matce Anně z Hrušova, kteráž je „na stavení větší díl zpustlé a zbořené" 1650 Martinovi Dubskému z Vitiněvsi a manželce jeho Veronice z Pohnání prodala. Později připojeny jsou **P.** k panství Dobřejovskému. *Svb.* — **3)** Jiné **P.** jsou u Kácova na Sázavě.

Pseudo- (z řec. *ψεύδω* lhu), často v složených slovech přicházející, tolik co lživý, nepravý, lichý, jalový.

Pseudodafne neb nepravá Dafne nazýval se asteroid Meleta (v. t.), dokud se nedokázalo, že jest jiným nežli Dafne. Když totiž Dafne 22. kv. 1856 byla objevena, nebylo lze dokonale určiti její dráhu a tedy i později ji na obloze nalezti. Pátrajícím zrakům objevil se nový asteroid tam, kde měla státi Dafne, pročež dlouho se ani nevědělo, zdali to onen hledaný čili nic. Teprv Schubert, astronom na Detroit Observatory v Ann Arbour (Michigan) dokázal, že obě tělesa jsou rozdílná, načež se i pošťěstilo spojenému pátrání Luthera a Goldschmidta **P.** 27. srp. 1861 znovu objeviti a tím záhadnou tu otázku na vždy odstraniti. *Std.*

Pseudodoxie (řec.), bludný náhled, bludné učení, bludařství.

Pseudoepigrafa (řec.), spisy, mající na tituli jméno jiného skladatele uvedené, než od kterého pocházejí. Stávalot se totiž, že se knihy některé za spisy mužů, na nichž záleželo, vydávaly, aby se tím náhledům a myšlenkám v nich uvedeným vážnost zjednala. Mělot se tak ujmutí a rozšíření jich podporovati a pojistiti. Sem náležejí všecka apokryfa (v. t.). Nazývají se tak ale i spisy, jichž skladatel se v čele knihy výslovně neuvádí. Někteří protestantští theologové činí rozdíl mezi **p**-fy a apokryfy, nazývajíce prvnějším jménem ty knihy starého zákona, které krátce před Kr. aneb krátce po něm v jazyku řeckém sepsány byly, jako *kšaft 12 patriarchů*, *knihu Enocha* a t. d., apokryfa pak spisy, apoštolům neb učenníkům Páně nepravě připisované, pak o životě Krista Pána jednající, jako *evangelium sv. Tomáše* a t. p.

Pseudochromie v. Amaurosis.

Pseudochrysolith, tolik co vodní chrysolith, v. Obsidian.

Pseudoisidorské dekretalie v. Isidorské dekretalie.

Pseudomorfosy v. Pakrystaly.

Pseudonym (z řec.) slove nepravé jméno, kterým se někteří spisovatelé podpisují na svých plodech literárních, nechtějíce aby pravé jejich jméno přišlo na jevo. Takové **p**-y jsou na př. u nás: Boleslav Jablonský (Eugen Tupý), František Pravda (Vojtěch Hlinka), G. P. Moravský (Gustav Pfleger), a j.

Pseudopus v. Želtopusík.

Pseudoskop (řec.), čes. lžihledidlo, nástroj, kterým předměty jinak vidíme, nežli jaké v skutku jsou. Jmenovitě zove se tak podle Dove nástroj ukazující vše vypuklé prohlubeným a prohlubené vypuklým, blízké dalekým a daleké blízkým. Skládá se ze dvou prismat č. hranolův s úhlem 90°, postavených před samé oči, z nichž levý přivádí do oka paprsky, jež by do pravého oka jíti měly, a opak. Také když ve stereoskopu obraz na dvé rozřízneme a pro pravé oko určený na levo položíme i opak, nabudeme efektu **p**-ického, někdy přepodivného, jako na př.: Když hledíme na koflík s trochou vody, kdež koflík co vypuklou homoli vidíme, na nižto nahoře jako ve vzduchu kotouč vody leží. Jest to opravdu, jakž Ruste praví, očarovaný svět, převyšující však fantasii, jejž nám **p**. odhaluje. *Šfj.*

Psí dnové slovou dnové mezi 22. červencem a 23. srpnem, ve kteroužto dobu slunce probíhá nebeské znamení lva; zároveň se sluncem kulminuje č. poledníkem prochází v tu dobu nejjasnější stálice celého nebe, Sirius, stojící v souhvězdí velkého psa, jináče psí hvězda (*Canicula*). Odtud onen název. Poněvadž pak tou dobou u nás největší parna bývají, znamenají **p. d.** tolik co parní dnové. *Šfj.*

Psí hvězda v. Sirius.

Psí pole, něm. *Hundsfeld*, město v pr. Slezsku v kr. Olešnickém na ř. Vidavě, má evang. a katol. kostel, trhy hojně navštěvované a 992 ob. — Podle kronikářů svedena byla tu r. 1109 mezi Boleslavem Křivoústým a Jindřichem V. krvavá bitva, v kteréž Jindřich poražen byv sotva s malým průvodem život svůj útěkem spasil. Po takové porážce — vypravují kronikáři — tu kdež ležela těla zbitých, bylo se mnoho psův zběhlo, tak že v tom kraji po všech a městečkách málo psů zůstalo; všickni na bojiště běževše tam zůstali, a za dlouhý čas tudy lidé pro psy choditi nesměli; nebo ti psi jako zdivočilí, kterého živého člověka uzřeli, hned naň společně běželi. Protož to místo až do dnešního dne slove **P. p.**

Psí víno v. Dulcamara.

Psidium (*Kujava*) je rodové jméno keřů neb stromů středoamerických z čeledi rostlin Myrtovitých. Vyznačují se listy vstřičnými kožovitými celokrajnými, květy bílými, vonnými po 1—3 z úžlabíček vynikajícími. Každý květ stojí na lůžku vyhloubeném s plodem dále rostoucím, má kalich 1—5klaný, korunu o 5 plátcích, četné tyčinky a jediný vícepouzdrý semenník s hlávkovitou bliznou. Plody mají podobu hrušky a jsou pro lahodnou chuť a příjemný zápach velmi oblíbeným ovocem; pročež se pěstují mnohé druhy kujavy i mimo původní vlast. Nejznamenitější jsou: **P.** *grandiflorum* strom asi 10′ vys. s ovocem žlutým čtyrpouzdrým; v Americe sluje pro kořenný melisový zápach *citronelle*. **P.** *pyriferum* L. neb *Guajava domestica* Rumph. je ze všech nejoblíbenější. Dosahuje výšky 20′, má květy veliké, ojedinělé na pýřitých stopkách; plody, jako prostřední hruška veliké, jsou vně žluté a vnitř červené neb bílé, velmi šťavnaté, sladké a kořenné. Jedí se před úplným uzráním, kdežto jsou nejlahodnější, buď surové aneb dušené a zadělávané, a mají se za pokrm velmi zdravý. Kořen, kůra a listy dávají se do koupelí. **P.** *pomiferum* L. ovoce méně dužnaté, avšak sladší než předešlý, v zahradách se sází. **P.** *montanum* a *guineense* plody kulaté mnohem menší; prvnější má ... pachu po hořkých mandlích a sluje *almandron*. V sklenících nacházíme nejhojněji: **P.** *pomiferum*, **P.** *Cattleyanum*, jenž nesou i zde bez zvláštní péče zralé, lahodné plody.

Psilomelan (od řec. ψιλός hladký a ... černý), planoten, burel beztvarný (*Hartmann*), nerost z čeledi rud, z rodu manganitů, jest ... krápníkovitý, hutný, vláknitý, zemovitý; tvrdost ... křehký; lesk mastný až polokovový; lom las... rovný; tíže = 4; modravočerný až železový; vryp modravočerný; neprůhledný. Dmuchavkou jest sám netavitelný, s blednou (boraxem) dává sklo ...

Sestává z $\left\{\begin{matrix} Mn\,O \\ Ba\,O \\ K\,O \end{matrix}\right\}$ 2 $Mn\,O_2 + HO$, t. j. ... proc. vody (někdy žádná voda, někdy 1—2 ...), 0—17 barya, 0—5 kali, ostatní mangan dílem manganoxydul ($Mn\,O$), dílem co mangansuperoxyd ($Mn\,O_2$). Nachází se v Sasku, na Moravě ... bově, v Slezsku atd.

Psineček v. Trávy.

Psittacus, Psittacini v. Papouškové.

Psjol, řeka v jižním Rusku, vzniká v gub. Kurské, teče skrze gub. Charkovskou a Poltavskou a vtéká do Dněpru z levé strany; dlouhá jest ... 70 mil. Břehy jsou velmi malebné.

Pskov, původně *Pleskov*, *Pľskov*, dříve ... svobodné obce, nyní gubernské město v severozápadním Rusku, u stoku řek Veliké a Pskovy; ... 17.140 obyv., 43 kostelův, 928 domův, 412 krámů, má živý obchod hl. se lnem a kožemi, gymnasium, seminář; sídlo arcibiskupa; z kostelů je nejznamenitější katedrála sv. Trojice, původně vystavěná 1133 knížetem Vsevolodem Mstislavičem, patronem P-ským. Starý **P.** záležel ze dvou částí, Dětince na vrchu, a Kromu t. j. města kromě Dětince ... lil se, jako Novgorod, na konce (nejspíše ...). — Vnitřní ústrojí a zřízení staré republiky P-ské srovnávalo se s největší části s ústrojím svobodné obce Novgorodské; pročež odkazujíce tu k článku Novgorod, kdež o tom šířeji pojednáno, vytkneme zde jen některé zvláštnosti **P**-a. Od XIII. stol. ... polovice XV. stol. byl ve **P**-ě jen jeden stupňový posadník, odtud však dva stupňoví posadníci; tysjačský nebyl v **P**-ě, jelikož byl **P.** dříve ... gorodem Novgorodu, místo jeho zaujímali ... Území republiky **P**-ské prostíralo se mezi Livonskem, Litvou a Novgorodskem, mezi ř. Pljusou a jezerem P-ským a Čudským, zaujímajíc asi nynější ... **P**-ské gubernie: **P**-ský, Ostrovský a Opočský; ... prigorodův byly značnější: Izborsk, Gdov, ... Voronoč, Opočka, Ostrov, dále byly volosti a ... (pohraničné záhyby). V církevním ohledě byl ... podřízen arcibiskupovi Novgorodskému, a všecko namahání **P**-anův (od XIV. stol. počínaje), ... svého vlastního biskupa, zůstala marna. Nejstarší klášter **P**-ský byl Spaso-Mirožský, založený r. 11.. kromě toho zakládáno pak v **P**-ě i v území ... jiných, z nichž nejdůležitější byly Jelizarjev, K... pecký, Pskovo-Pečerský (všechny z XV. stol.). — Dějiny. Původ **P**-a není znám. **P.** jeví se ... úsvitě historie severoslovan. těch zemí co prigorod Novgorodu, ačkoli již ve XII. stol. větší samostatnosti požíval než ostatní prigorody Novgorodské; ze **P**-a pocházela vel. kněžna Olga. P... účastnili se ve mnohých výpravách Novgorodských proti Čudům, Litvě, Suzdali a později proti Němcům. Na poč. XIII. století byli v **P**-ě již zvlášt...

, ale pořád ještě v područí Novgorodu; spo-
si oběma obcema nikdy nescházelo. R. 1240
. v ruce výbojných Němcův, byl jim však
ím knížete Alexandra na Čudském jezeře
ňat (1242). Odtud bylo P-u neustále podni-
žké boje (zvl. ve XIV. stol.) proti vtírajícím
edním Němcům, obyčejně o své újmě, jeli-
vgorod příliš byl zaujat Švédy; v bojích těch
vynikl litevský kníže Dovmont Timo-
jenž r. 1266 utekl do P-a a zde pak zvo-
žetem. Od toho času jeví se P. již co úplně
tná obec, jednaje však celkem svorně s Nov-
n proti společným nepřátelům. Potom vládlo
ještě několik knížat rodu litevského, tak že
ymín považoval P. za část své veliké říše,
ěně uznal P. nad sebou vrchnictví Litev.
Olgerda (1341), nadívaje se vydatné po-
roti Němcům, čehož když nedosáhl, naklonil
k „staršímu bratru" Novgorodu (1347).
bylo položení P-a velmi choulostivé; nemoha
ými silami s prospěchem opříti se Němcům,
en opírati se dle okolností o mocnější sou-
o Novgorod, tu o Litvu i Moskvu. Spory
orodem ukončeny na dobro r. 1397, a roku
ijali P-ští k sobě knížete co náměstníka
knížete Moskevského, kterýžto obyčej se
nadál ustálil: P. volil sobě po libosti kní-
jž pak potvrzoval veliký kníže; Moskva přála
douc v něm dobrého spojence proti nebez-
ímu Novgorodu. Pokusy Litev. knížete Vi-
P. (1406, 1426) neměly trvalého úspěchu.
ečí, hrozící od despotův Moskevských oběma
ým obcím severoruským, sblížilo je konečně
P-ští knížata Vasilij (1448—55) a litevský
ndr Čartoryjský (1455—1460), pravnuk
v, statečný vojevůdce P-anův v bojích s Němci,
yli nepřátelé Moskvy. Ale brzy dostala se
moskevská v P-ě na vrch, a místo Čartoryj-
jenž nechtěl uznati vel. knížete Moskevského,
zase kníže - náměstník velkoknížecí. Vel.
ím dále tím bezohledněji vystupoval proti
ské, osobuje si již právo jmenovati sám kní-
něstníka proti dávnému obyčeji. Boje s Němci
valy, vedeny jsouce s velikou zuřivostí (zvl.
481); poslední vojna P-ských s Němci před
neodvislosti P-a byla roku 1501 a 1502, ve-
ak již více mezi něm. řádem a vel. kníže-
skevským, jakož i potom po pádu obou rus.
Moskevská Rus přejala jich boje se Švédy
ci. S Novgorodem byl P. zase v rozepři,
příčinou choutek svých, aby ve P-vě zřízeno
láštní biskupství; a zúčastnil se ve vojně
žete Ivana proti Novgorodu (1471). Po tomto
Novgorodu obmezoval vel. kníže vždy
stará práva P-ských, naznačuje jim sám
sáhaje samovolně v jich samosprávu, zvl.
ání daní; častých stesků a žalob P-ských
vydíravého knížete Jaroslava Vasiljeviče
nevšímal, ani po krvavé srážce mezi dru-
nížecí a lidem P-ským, zbuzené nevázano-
ho družinníka (2. září 1477). Po konečném
obodné obce Novgorodské (1478), k němuž
přinucení přispěti musil, zůstal P-u pouhý
body, čím dále tím více podkopávané Mo-
knížata - náměstníci, jmenovaní již napo-
vel. knížetem, rušili všelijak dávná práva
očínajíce si libovolně co praví satrapové.
ch rozmíšek mezi knížetem - náměstníkem
Obolenským (od r. 1508) a P-skými po-
ečně vel. kníže Vasilij k úplnému zničení
ště samostatnosti; dne 13. ledna 1510 sňat
von s věže Trojické za velikého pláče lidu
P-ského, zrušeno staroslavné věče, znamenitější P-ané (300 rodin) zavezeni v hloub Moskvy; P-sko spravováno odtud dvěma náměstníky a zasídlováno Rusy Moskevskými, kteří zaujali všechna vyšší místa a všelijak trýznili zůstavší P-any, druhdy lidi svobodné, nyní však již „chlapy" vel. kníž. Moskevského. Sláva P-a, posledního útočiště svobody staroslov. na severu, zmizela navždy. „O nejslavnější město P-e Veliký", s nářkem volá domácí letopisec, „proč pláčeš a naříkáš? I vece překrásné město P.: Jakž mně nenaříkati, jakž mně neplakati i nelitovati svého spustošení? . . . zemi pustu učinili, i město naše rozbořili, i lidi moje zjímali, i trhy moje rozkopali, otce i bratří naše rozvedli, kde nebývali otcové i dědové i pradědové naši, i tam otce i bratří i druhy naše zavedli, i mátky i sestry naše na porouhání vydali, atd." (Zajímavě vypsal pád svobodné obce P-ské Kostomarov ve spise: *Sěvernorusskija narodopravstva vo vremena udělno-věčevago układa*, I., 301—326.) P. byl v pozdějších vojnách Rusi Moskevské s Polskem a Švédskem důležitým místem; r. 1581 marně se pokoušel král Štěpán Bátory o P. bráněný Ivanem Šujským; taktéž uhájil r. 1614 vojevoda Morozov P-a před králem Gustavem Adolfem. — P-ská gubernie rozkládá se mezi Petrohradskou, Novgorodskou, Vitebskou, Livonskou, Tverskou a Smolenskou; zaujímá 37.759 □ verst čili 816·13 □ m.; povrch jest hlavně vlnovitý, půda písčitá a hlinovatá, černozemě málo; svlažována jest Dvinou, Lovatí, Velikou, Šelonî; z jezer jest hlavní Pskovské, část jezera Čudského (v. t.), potom ok. 600 menších jezer, a mnoho bahen. Podnebí jest mírné, zima bývá tuhá, léto horké. Ze živočichův jsou zde vlci, losi, rysi, medvědi, vydry, orli, hojnost ryb; z nerostův úběl, železná ruda. Obyvatelstva bylo r. 1864: 718.907 (r. 1861: 723.834), Rusův podřečí Novgorodského; katolíkův 2659, protestantův 2056. Zabývají se hl. orbou, ačkoli půda není valně úrodná; vzdělána jest asi $^{1}/_{3}$ gubernie; obilí jest pro malý počet obyvatelstva dostatek a vyváží se; louky a pastviska zaujímají 203.439 desjatin, lesy ok. 110.000 d., seno a dříví se vyváží. Stav dobytka byl r. 1856 tento: 145.200 koní, 265.250 hověz. dob., 178.275 ovčího, 57.185 vepřov., 8857 koz. Průmysl jest skrovný, jsou hl. závody na kůže; r. 1856 páčila se cena všech fabrických výrobkův na 1,719.586 rub. stř. Žákův bylo t. r. 3015 v 60 školách. Číslo porodův 13.803, úmrtí 11.482, sňatkův 4556. Měst krajských jest 8: P., Veliké Luky, Novoržev, Opočka, Ostrov, Porchov, Toropec, Cholm; vsí 24.284. Erb gubernie jest pardal v modrém poli, nad ním ruka z oblakův vycházející. *Pf.*

Pskovské jezero v. Čudské jezero.

Psoralea, dětelník, rod rostlin z řádu Luštinatých (*Leguminosae*), z podřádu Ledencovitých (*Loteae*) dle Presla, obsahuje keře, byliny s kalichem na patero klaným, tyčinkami 10. Druhy: P. *bituminosa*, d. pryskyřičnatý, roste kolem moře Středozemního, listy rozetřené, nepříjemně pryskyřicí zemní zapáchající, potřebovaly se jindy v lékařství (*Trifolium bituminosum*). P. *esculenta*, d. jedlý, v severní Americe na řece Missouri, dává dobrý jedlý kořen, který se sušený na zimu uchovává. Jiné druhy rostou v jižní Africe a východní Indii.

Psotník v. Eklampsie.

Psotnina v. Cyanovodík.

Pstrokoński 1) Matěj, biskup Kujavský, kancléř velký korunní, nar. v Pstrokoni 1553 z otce Zbyhněva znaku Poraj, studoval ve Vidavě a později v Sieradzi, vyšší nauky: filosofii, jazyk řecký

a latinský poslouchal na akad. Krakovské; navštíviv Německo a Řím dal se na kněze posvětiti a stal se brzy proboštem v Loviči, když pak vykonal několik poselství diplomatických, jmenován jest král. sekretářem a přispěl mnoho k tomu, že se Sigmund III. na trůnu udržel. V odměnu za to spravoval po sobě několik prebend, až se dostal r. 1601 na bisk. Přemyšlské. Roku 1603 stal se podkancléřem korunním, 1606 kancléřem, kterou hodnost složil, obdržev roku 1608 bisk. Kujavské; † 1609. Tiskem vydal: *De recte gerendo episcopatu monita domestica* (v Poznani 1629). — **2)** Antonín **P.**, archivář v Sieradzi, † 1843. Za třicetiletého svého úřadování nasbíral přehojný materiál k podrobným dějinám vojev. Sieradzského, z čehož pro tisk připravil *Kodex dyplomatyczny księztwa Sieradzkiego, następnie ziemi, później województwa niemniej ziemi Rudzkiej czyli Wieluńskiej*; *Obraz miasta Sieradza*; *Wiadomość historyczno-statystyczna o b. województwie Sieradzkiém*; *Katalog urzędników województwa Sieradzkiego od X. wieku do 1793*; *Rodowód familij znaczniejszych tamže*; *Spis sławnych Sieradzanów* atd. Část materiálu tohoto uveřejnil W. H. Gawarecki v *Przeglądě warszawském* 1840.

Pstruh (*Salar*), rybí rod z čeledi Lososovitých (v. t.) vyznačuje se otvorem úst velikým, posázeným zuby ostrými; na každé kosti patrové jest jedna, na kosti rádlové jsou dvě řady zubů. Útlé a malé šupiny na těle zdobí červené, modré a černé kroužky; ostatní vybarvení těla jeví rozmanité proměny, které se řídí dle stáří a dle spůsobu vod, v nichž **p**-uzi žijí; taktéž mění se poněkud i tvar těla dle stáří a pohlaví; vystřižená ploutev ocasní mladých **p**-ů končí se u starých rovně neb zakulaceně; samec má hlavu větší, zubů méně avšak silnější, zpodní čelist zahýbá se v stáří hákovitě nahoru. **P**-uzi žijí v čisté, pramenité vodě horských jezer, řek a potoků, a jsou v Čechách, zejmena v Šumavě, dosti hojní. Dle Voldřicha chytí rybář na šumavském potoku v okresu jedné hodiny cesty za týden přes sto liber **p**-ů. Obyčejně bývají ½liberní, dosahují však za dobré pastvy 4—5 liber, v jezerech horního Rakouska 15—17 liber. Potravou **p**-ů jsou hmyz, červi a malé ryby, na které číhají v úkrytu nepohnutě, vrhajíce se na kořist svou s velikou rychlostí. Na mušky neb můry vyskakují z vody ven, kteréž vlastnosti používají rybáři k lapání **p**-ů na umělou mušku, ve které ukryta jest udice. Jako losos přemršťují se i **p**-uzi přes jezy a hráze s úžasnou obratností. Čas tření padá do září a října, v kteréž době ukrývají jikrnáči co drobný hrách veliké jikry buď mezi kamením neb kořeny stromů aneb do malých prohlubin, uměle do písku vyrytých; zdá se, že v zimě upadávají do spánku zimního, neboť bývají tak pitomí, že je lze rukou lapati. Odrůdy **p**-ů jsou následující: **P.** lesní (*Salmo fario* Bloch), jehož hlava a hřbet jsou černohnědé, strany pak těla zdobené tečkami červenými, obejmutými bílým kruhem. Žije v hlubokých tůních lesních potoků, na místech tmavých a stinných. **P.** podhorní (*S. alpinus*) podobá se předešlému, od něhož se liší množstvím drobných, černých, červených a hnědých skvrn, které i hlavu pokrývají. V Alpách. **P.** rybniční má hřbet tmavohnědý, strany těla zlatě se lesknoucí, na nichž se spatřují světle červené kulaté skvrny s modrým kruhem. Ve větších potocích a rybnících, do kterých přitéká hojně voda pramenitá; zove se též **p.** lososový. **P.** jezerní mívá barvu tmavou a na těle černé nepravidelné skvrny. Žije ve velkých jezerech a váží často 10 liber. **P**-uzi jsou co do života povahy velmi choulostivé a leknou snadno i ve vodě stojaté. Chov **p**-ů jest v mnohých krajinách velmi výnosný, vyžaduje však mnoho obezřelosti a opatrnosti. K nasazení do rybníků hodí se jen **p**-uzi malí, 6—7 lotů těžcí, kteří se však nesmějí náhle pustit do vody jiné, a nutno jest přimíchávati ponenáhlu do nádob vody té, do které mají býti přeneseni. Podobné rybníky byly dle Dundra v Čechách v Boleslavsku, Hradecku, v Chebsku a okolo Chrudimi a Žatce; nyní však jsou již vypuštěny. Maso **p**-ů jest velmi chutné a křehké. (Další pojednání viz *Živa* r. 1859 od Ant. Friče.) *Sj.*

Psyche (řec. duše a motýl) **1)** v řec. bájesloví milenka a pak choť Erotova (Amorova), o níž Apulejus následující báji vypravuje. **P.**, nejmladší z tří dcer jednoho krále, vynikala krásou a lepostí nad ostatní děvy tak, že jmína byla za bohyni. Tím však vzbudila nenávist bohyně Afrodity, jejíž oltáře byly nyní bez ctitelův. Proto nařídila Afrodite, chtíc se pomstíti Erotovi, aby vnuknul **P**-še lásku k nejohyzdnějšímu ze všech lidí. Než Eros zamilovav se sám do **P**-chy unesl ji na odlehlé místo a navštěvoval ji každé noci, z rána pak zase odcházel, anižby byla **P.** zvěděla, kdo jest jejím milencem. Blaženost její by byla bývala stálá, kdyby pamětliva jsouc výstrahy Erotovy nebyla toužila zvěděti kdo on jest. Avšak sestry její, jež Eros k snažným prosbám milenky své pozvati dal, nepřejíce jí té blaženosti naváděli ji, aby hleděla spatřiti obličej milence svého. **P.**, uposlechnuvši rady jejich, přiblížila se v noci lampu držíc v ruce k loži milencovu, a spatřivši nejkrásnějšího z bohův zachvěla se radostí tak, že kapka horkého oleje na rámě Erotovo spadla. Tento probuzen byv bolestí vytýkal milence zvědavost a nedůvěru a vzdálil se od ní. Nyní nastaly pro **P**-chu doby strasti. V zoufalství hledala milence svého a odvážila se konečně, nemohouc Erota nikde nalesti, do paláce Afroditina. Tam musela ale snášeti mnohé posměchy a konati nejobtížnější práce, než tajnou pomocí Erotovou strpěla vše. Posléze dala jí Afrodite skříni s tím rozkazem, aby sestoupíc do podsvětí dala si ji od Persefony naplniti mastí ovnaďující. I tento úkol vykonala **P.** po mnohých nesnázech, a nebyla již daleka země, když skříni otevřela, chtíc se ozdobiti vnadou a krásou božskou. Než ze skříně vystupovaly omamující páry a uspávaly **P**-chu v spánek smrti, ale Eros přispěl jí ku pomoci a zavřev páry zase v skříni vzkřísil **P**-chu k novému životu. Nato chvátal k trůnu Zevsovu, žádaje ho za ochranu. Prosba jeho byla vyslyšána a k zasnoubení jeho s **P**-chou svoleno. Báje tato jest alegorie, jíž se znázorňovaly osudy duše lidské, která teprv po mnohých zkouškách dochází nezkalených a pravých radostí. **P.** vyobrazovala se co panna s křídly motýlovými aneb co motýl. *Rs.* — **2) P.** (v astron.) slove 16. asteroid, jejž objevil 17. bř. 1852 de Gasparis v Neapoli; má prostřední od slunce vzdálenost 60·52 mil. mil, výstřednost dráhy 0·134125, sklon k ekl. 3° 3′ 58″·6, čas jednoho oběhu 1828·5 d.; největší vzdálenost od země měří 90, nejmenší 31 mil. mil; průměr její páčí se na 20 mil, patří tedy k největším asteroidům. *Sd.*

Psychiatria (řec.), část vědy lékařské, nauka o léčení nemocí duševních.

Psychofysika (z řec.) jest nejnovější odvětví přír. vědy, které se zabývá vyzpytováním vzájemné, kvantitativní i kvalitativní odvislosti mezi tělesnými a duševnými úkony, mezi fysickým a psychickým světem, a sice na základě absolutní míry psychické. S fysikou má společné pomůcky a methody, s anatomií a fysiologií předmět sám, zejména ústrojí ner-

nové. Považujeme-li psychické úkazy co funkce fysických, jsou tyto základem oněch a co takové nazývají se psychofysické a jsou dvojí, vztahujíce se buď k vnějšímu aneb vnitřnímu oboru tělesnému; podlé toho dělí se **p.** na vnější a vnitřní. Zákon, který činí hlavní základ nauky o psychické míře, byl již dávno ze skutečnosti odvozen, nejvšeobecněji od E. H. Webra, kterýž se za tou příčinou otcem **p**-ky smí nazývati. Též mathematické funkce, kterých v nejvšeobecnějších a nejdůležitějších případech měření psychického lze upotřebiti, byly dříve již vyvinuty od rozličných mathematiků, fysiků a filosofů, a sice před více než sto lety od Eulera, později od Herbarta a Drobische, co se tkne odvislosti mezi pocitem tonických intervalů a rozdílem počtu vlnek zvukových, ještě dříve od Daniela Bernoullibo pro odvislost tak zvané *fortune morale* od *fortune physique*, kterouž později Laplace a Poisson ještě důkladněji vytkli, a konečně od Steinheila a Pogsona co se tkne rozdilu skutečné a fotometrické jasnosti hvězd. Co samostatné odvětví přírodovědecké zbudoval **p**-ku teprv G. Th. Fechner, a sice ve spisu dvousvazkovém *Elemente der Psychophysik* (Leipzig 1860), kterýž odporučnjeme co jediný dosud spis všem, kdož by se chtěli poučiti o této nově vytknuté a dokázané vzájemnosti fysiky, fysiologie a psychologie. Neníť sice v spisu tomto vše obsaženo, co patří do oboru jmenovaného, poněvadž mnohé věci nejsou docela, jiné jen málo a opět jiné pranic proskoumány; ale co na ten čas jest na jisto postaveno, sebráno a pěkně spořádáno tu se shledává. Nejzajímavější jest tu fundamentální zákon **p**-cký, vyslovnjící odvislost popudu neb dojmu (*Reiz*) a pocitu (*Empfindung*). Na základě Webrova zákonu, že rozdíly pocitu jsou stejné, jsou-li relativní rozdíly popudu stejné, a jiného, že nekonečně malé zvýšení pocitu jest poměrné nekonečně malému zvětšení popudu, kteréžto zákony dohromady se vyjadřují rovnicí

(1) $d\gamma = k \frac{d\,\beta}{\beta}$, značí-li γ pocit, $d\gamma$ nekonečně malý jeho přírostek, β popud, $d\beta$ též nekonečně malý přírostek a k stálé číslo poměrné, na základě tomto empirickém lze integrováním obdržeti rovnici

(2) $\gamma = k \log \frac{\beta}{b}$, značí-li b onen popud, při němž počíná jeviti se pocit neb při němž jest $\gamma = o$, tak zvaný citelný popud počáteční (*Schwellenwerth des Reizes*). Zákon v poslední rovnici obsažený praví, že velikost pocitu jest v přímém poměru k logarithmu velikosti popudu, vztahuje-li se k počátečnému popudu citelnému, t. j. k oné veličině co jednotce, při níž pocit povstává a mizí. Poměr $\frac{\beta}{b}$ sluje základní hodnota popudu. Podlé tohoto zákonu soudíme na př. nevědomky z tlaku nějakého tělesa na dlaň naši, mnoho-li as váží, a poznáváme zároveň, že pocit tlaku při jednou tak těžkém lělese není jednou tak velký nýbrž jen o 0·30103, tedy asi o třetinu větší (log. 10: log. 20). Dále poznáváme, že tím menší jest zvýšení pocitu, čím větší původní popud; zvýšíme-li popud 10 na 20, zvýšili jsme tím pocit z 1 na 1·30103; zvýšíme-li ale popud 1000 též o 10, zvýšíme tím pocit z 3 na 3·0043; v prvním případu zvětší přírostek popudu o 10 pocit o $^1/_3$, v druhém ale jen o $^1/_{700}$. Konečně lze z tohoto zákonu jednoduchým spůsobem dokázati, že *n*krát velkému pocitu ($n\gamma$) odpovídá *n*tá mocnina dojmu (βn), a m. j. velmi zajímavých relací. *Std.*

Psychologie (ψυχή, duše) č. duševěda má úlohu dvojí: musí nejprvé výpisem obsahnouti veškerý souhrn úkazův duševního života, jak se jeví přístupny vnitřnímu pozorování, roztříditi souhrn ten dle seznané stejno- čili různorodé povahy těch kterých úkazův, jakož i prozpytovati zákonitost jíž se řídí, jejich vznik, sled a vzájemnost; na to pak má podati výklad úkazův těch a ovládajících je zákonův z příslušného nejhlubšího reálného základu. Tento reálný základ vnitřních duševných úkazův uvyklo obecné bezprostřední vědomí nazývati duší; tudíž jest úkolem **p.**, vedle úplného výpisu úkazův života duševního podati filosofickou kritiku pojmu duše, aby z důvodů rozhodných na jevo vyšlo, který náhled o podstatě duše vědecky jest oprávněn. První úloha odkazuje **p** ii ke zkušenosti (přezvědu), druhá staví ji do řady disciplin metafysických. V poslednější příčině rozpadají se hlediska **p.** *a*) na materialismus (v. t.), jenž duši s tělem se stanoviska hmoty stotožňuje, vykládaje úkony duševní toliko co zvláštní druh hmotných, najmě mozkových výkonův. Při tom předpokládá materialismus aneb zvláštní étherickou látku co základ života duševního, kteráž ovšem hmotnosti prostou není, aneb naprosto táž obecná važitelná hmota, ač jediné na stupni určité ústrojnosti, tělesnosti i duševnosti člověka jest podkladem. *b*) Spiritualismus (v.t.), který tělo s duší se stanoviska ducha stotožňuje, vykládaje, že jediné duch jest podstata, tělo však prostý jeho úkon a čin. Připouští-li se vedle ducha ještě jakýs princip, totiž hmota, tož se jí upírá všecka působivost: ona jest prostě trpna, duch jedině činný, tudíž všeliký výkon i organický bezprostředně duchem spůsoben. *c*) Dualismus, opíraje se o popíratelnou dvojitost povahy člověka dle jeho smyslnosti i rozumnosti, dovolává se k výkladu obou těchto stránek celistvé podstaty člověka dvou naprosto různorodých bytných principů: hmoty a ducha, jež k sobě se chovají co smyslné k nadsmyslném, co nutnost k svobodě. Jelikož život duševní s životem tělesným dle určité obdoby stoupá i klesá (nejmocnější to důvod materialismu), též nutno dualismu pokoušeti se o výklad vzájemnosti obou svrchu vytčených principů, kterýž však při jich povahách tak naprosto různých s nemalými spojen bývá obtížemi; zejména pak když se oba principy co seřaděné přijímají, anižby jeden druhému již podstatou svou byl podřaděn. Z toho jde, že dualismus oba principy seřaďující nejinak, než dovoláváním se bezprostředního zasahování božské moci, kteráž všech záhad jest mocnější, pohádku o vzájemnosti duše s tělem rozřešovati nucena se vidí. Tak zejména Cartesius a Malebranche ve svém occasionalismu (v. t.), učení o přispění božském (*assistentia divina*). Však i dualismus, podřaďující tělo co nižší bytost duchu co bytosti vyšší, v příčině nadzmíněné prost není obtíží, neboť nevyložen zůstává skutečný boj smyslnosti s rozumností v člověku, v němž tak často smyslnost na posměch rozumu vítězí. *d*) Monismus, jenž pojímá duševnost i tělesnost člověka jediné co jiný a jiný úkaz (*phaenomen*), jimž oběma základem jest táž jediná podstata, která se z jedné stránky, zvenčí, co tělo, z druhé, zvnitra, co duše jeví. Zákon vývoje, jenž jí jest vzorem, podmiňuje zákony zjevů duševních i tělesních. *e*) Monadismus (v. t.) hledí k duševnosti a tělesnosti člověka taktéž jedné co k reálným výjevům, nevykládá je však z jediné téže podstaty, než opírá jejich původ o soubor podstatných živlů bytostí pouhých i jednoduchých, dle určité vzájemnosti k sobě se chovajících, z nichž jeden druh vědomí a tím uvě-

domělého vnitřního života jest schopen, a tudíž povahou ducha vyznačen. Každé z těchto hledisk a mimo to každá dle rozmanitých odstínů příznosti a určitosti dosud čítá zastavatele i pěstitele. — Vzhledem k empirické části její úlohy jest ovšem v p-ii větší jednomyslnost, jelikož ustálenější půda. Než snadnou proto úloha tato přece není. Předním pramenem jejím jest pozorování zjevů a průběhu duševního života, které tudíž provésti nutno buďto vzhledem k vlastnímu, aneb vzhledem k cizímu nitru. Bezprostředně přístupna jest člověku toliko vlastní útroba, tudíž sebeznání nejpřednější zdroj p. Při tom ale nápadno jest s překážkami přečetnými, neboť duševní život jest nad míru pohyblivý, těkavý, tak že zřídka bývá dosti času k úplnému a všestrannému pozorování, nad to nepřipouštějí určité duševní stavy na nejvyšších stupních své síly nižádného pozorování, zaujímajíce vědomí naprosto a podmaňujíce všeliké vlády, tak každý mocný afekt; slabé stavy duševní opět následkem své nepatrnosti pozornost naši k sobě obrátiti nedovedou. Dále uvážiti třeba, že pozornost i pozorování samy duševními stavy jsou a že tudíž jedním stavem druhý pozorovati se musí; tím se však vědomí samo takořka *rozdvojiti* musí a následkem toho původní duševní stav něco své ryzosti ztrácí. Vezme-li se spolu na váhu i samolibost člověka, jenž rád k tomu se kloní, aby sama sebe v příznivějším světle spatřil, tož ovšem vyznati dlužno, že poznání sama sebe všeho jiného jest těžší. Přece však je sebeznání podmínkou správného pozorování duševního života cizího, který nám zůstává temný ve všech stránkách, jenž z vlastní zkušenosti nám známy nejsou. Nad to vyžaduje pozorování cizího nitra úsudek ze zevnějších znaků, zejména z tvářnosti člověka na vnitřní jejich příčinu. Že ta i bez ohledu k možné přetvářce četných lze dopustiti se omylů, jest na bíledni. Jinak ovšem má pozorování cizího života též jakési výhody nad pozorování sama sebe; neboť můžeme při tom býti chladnější i nestrannější, pozornost svou dle potřeby můžeme řídit, ano po jistý stupeň lze i experimentů, této mocné páky empirických věd, užívati. Vedle těchto dvou předních zřídel čerpá duševěda ze zkušeností lékařských i soudnických, najmě ze zkušeností o duševních chorobách, z pozorování duševního života slepců, hluchoněmých, ze zkušeností vychovatelů, dozorců káznic a j., podávajíc pak s druhé strany opět vydatná pokynutí jak lékaři, tak soudci, tak vychovateli a j. Zvláštním zdrojem **p.** jsou pozorování učiněná o povaze přirozené jednotlivých národů, zejména národův žijících dosud v odloučenosti ode styku se světem vzdělaným, pročež cestopisy, národopisy a historie vzdělanosti jsou pro psychologická studia velezávažnými momenty. Jako každý jednotlivec, má i každý národ svou individualitu, kterou rozkládá ve způsob a mrav svého společného, náboženského i uměleckého života, prozrazuje ji obzvláštnostmi svého jazyka, odkudž v novějších dobách nové odvětví **p.** vzniklo, dadouc sobě významný název: **p.** národův. Obzvláštní důležitost pro zdárný vývoj **p.** chová v sobě poměr duševědy k fysiologii, tak že směle tvrditi lze, že bez řádných vědomostí z oboru fysiologie nikdy nebude možno bezpečně vytknouti hranici, která duševědu od tělovědy dělí. Také jediné patřičný zřetel k úkonům fysiologickým zřejmě na světlo vynáší, že se z pouhých mechanických processů veškerý duševný život vyložiti nedá; tak že právě těm, kterým o to běží aby vyvrátili nepodstatnou nauku prostého materialismu, nejvíce by záležeti mělo na tom, aby řádně se obeznámivše se stavem vědeckým fysiologie [illegible] hodně odpovídati dovedli na důvody, jež nejčastěji jednostranci ve jménu „exaktní" vědy pronášejí. — Dle vylíčené dvojité úlohy **p.** musí patrně i její methoda oba živly v sobě chovati, z nichž jeden předkem empirii, druhý spekulaci přísluší. Indukce a dedukce dle pravidla v shodu uvedeny stanoví její methodiku; ne však [illegible] vou měrou, aby nejprv veškerý obor duševních úkazův induktivně se probral a jeho zákonnosti empiricky vykládala, na to aby se [illegible] z odůvodněného pojmu duše deducovaly, jak to se stávalo za dob rozdělení **p.** na dva ostré díly: **p.** empirické a rationální; než obě methody spojteš se ihned v každém problému, tak že krok za krokem se stanoví [illegible], zaručená a jasně proniknutá půda a [illegible] i celou soustavu na dobro zakládaje. Methoda ta nazývá se genetická a jí děkuje **p.** za své podpory, s kterými právě ona se [illegible] za úpadku svých filosofických soustav. — Rozdělení **p.** lze způsobem nejpřehlednějším takto provésti: A) díl obecný B) díl zvláštní. Díl obecný jedná o úloze, principech a methodě **p.**, jejím poměru k pomocným vědám spekulativným i empirickým, pak o obecné duševné přirozenosti člověka vzhledem k jeho přirozenosti duševní, což samo sebou k tomu vede, že musí býti pojem duše dle platnosti své proskoumán. Díl zvláštní rozpadá se na části tři: o představách (v. t.), z nichž nejnižší jsou pocity smyslové (v. t.), pak o citech (v. t.) a o snažbách (v. t.). S jiného zřetele podáváno se rozdělení **p.** na **p**-ii pouhou a užitou, kteráž to posléz opět se rozpadá na paedagogickou, soudní, lékařskou, k níž i psychiatrie sluší, a j. Ještě jiné rozdělení jest na analytickou a synthetickou; tato dobývá obecných principů i zákonů, onano pak vykládá na jejich základě [illegible] tečné skupeniny a doby duševních zjevů. — Co se dějepisného vývoje **p.** týká, třeba i zde, jako při každé z filosofických věd, v popředí klásti zásluhy Aristotelovy (srv. Volkmannův spis *Psychologie des Aristoteles*), který nad jiné svého věku vynikal psychologickými i fysiologickými vědomostmi. Ovšem se spolu stal otcem neblahé nauky o tak zvaných duševních mohutnostech (*facultates*), které se bezprostředně předpokládaly co původové jednotlivých tříd duševních zjevů, aniž se k tomu hledělo, že ni jedna z těchto mohutností sama o sobě příslušné sobě výjevy sploditi nedovede, předpokládajíc vždy řadu ostatních, a jelikož tyto při svém působení opět ji předpokládají, otáčí se domnělý výklad u věčném kruhu. Arciť Aristoteles neznal ještě nekonečného téměř jich počtu, na nějž za dob frenologů a kranioskopů se rozrojily; pojal mohutnosti duševné toliko ve velkém, rozeznávaje *Ψυχὴ θρεπτική, αἰσθητική* a *νοητική*, což se dá uvésti v paralelu s duší bylinnou, zvířecí a lidskou, ač celistvá lidská duše všechny dotčené části v sobě chová. Poněkud jinak vykládal duši lidskou Plato, skládaje ji z částí: z rozumné řeči, jež sídlí v hlavě, ze smyslné *ἐπιθυμία*, jež vládne břichu a genitaliím, a z odvážné síly, jejímž bytem jest hruď, kteráž to část patrně aneb straně rozumu aneb straně smyslnosti nadvlády dodává. — Mimo Platona a zejména Aristotela, jediné ještě Stoikové podrobněji **p**-ií v starověku se zabývali, rozvádějíce Aristotelovy mohutnosti duševné a klonice se svým hylozoismem k jakémus duchu materialismu. Pokud v dobách středověké scholastiky **p.** z mezí theologie vycházela, přiznávala se ovšem opět k nauce Aristotelově, třeba by si tu a onde byla formál-

ních odchylek a doplňků dovolovala. Rozhodný krok stal se Descartesem, jenž nejprv vydal přísně a příkře nauku o dualismu, zamotav se příkrostí svou árci v obtíže, jež přirozenými prostředky více řešiti nedovedl (jak již svrchu položeno). Monistický pantheismus Spinozy, monadismus geniálního Leibnice a současný empirismus Angličana Locke, zakladatele empirické p. dle nejčistšího smyslu bez přímětku sensualismu (v. t.), který se rád ač bezprávně oň opíral, vzbudily na poli duševědy nový, čilý a utěšený ruch. Najmě jedna otázka zavdala podnět k hlubokým pracím, totiž otázka o tom, jsou-li či nejsou-li vrozené idey. Locke dovozoval jich původ z empirie, vyžaduje od budoucí p., aby dbala kroků, kterými se mysl člověka od porůzných jednotlivých názorův přirozenou zákonitostí k obecnějším až i nejobecnějším pojmům povznáší, a to nejen k pojmům rodů věcí, nežli vztahů, forem i stavů jejich; naproti čemuž Leibnic všelikou sílu svého ducha k zastání se některých vrozených idei vynakládal, jakožto apriorického majetku ducha lidského. Leibnicova p. udržela se až po doby Kantovy ve škole Leibnico-Wolfově, kterážto škola v soustavu uvedla porůzná pojednání Leibnicova, jichžto organická souvislost jediné dle jeho monadologie (v. t.) posouditi se dá; Lockova p. však, Codillacem do Francie v nekalém rouše přenešena a tu školou encyklopedistů (v. t.) ve smyslu současného sensualismu anglického překroucena, musila po dlouhé doby snášet výtku, že byla prvním podnětem a základem francouzského materialismu v XVIII. stol.,' až posléz novější empirická p., vracejíc se k studiu zřídel samých, Lockův směr dle pravé míry oceňovati se snaží. Jelikož Kant věren zůstal p-ii Wolfovy školy, lnul taktéž k nauce o mohutnostech duševních pro poznání, cit, snažby; každá opět byla dvojí: vyšší a nižší, a podal tím zajímavé paradoxon svého kriticismu, jelikož probíraje kriticky dosah a váhu každé z jednotlivých těchto mohutností sobě otázku položiti zapomněl, zdali by se dříve nemělo kriticky badat o tom, jsou-li vůbec jaké takové mohutnosti? Otázku tu sobě nepoložili ani jeho idealističtí nástupci Fichte, Scheling a Hegel, ovšem pak realistický nástupce jeho Herbart. Přece měl subjektivní idealismus Fichtův valný a prospěšný vliv na vývoj p.; stavěloť se v popředí vlastní já člověka, a nutno tudíž bylo naprosto dbáti o zevrubnější obeznámení se s jeho povšechnou povahou. Opravdu jest pro p-ii problém vlastního já nejzávažnějším, a problém ten i nad jiné rozhodl při Herbartově reformě p., o kteréž i odpůrci vyznávají, že aspoň v mechanické části je důkladná, třeba by vytýkali, že se mechanismus ten dále rozvádí než slušno. V nejnovějších dobách mluvívá se někdy též o p-ii fysiologické, což ovšem protiva, ač problémy psychofysické na rozhraní tělesnosti a duševnosti člověka úvahu o spolupodmínkách fysiologických nutně vyžadují. Naproti podobným přírodnickým snahám stojí však taktéž v nejnovějších dobách i poněkud mystické směry p., tak na př. mladší Fichte a Ulrici. *Dch.*

Psychotria, karynta, rod rostlin z řádu Mařenovitých (*Rubiaceae*, dle Presla), obsahující křoviny rostoucí v jižní Americe a vyznačující se úhledným vzrůstem a květenstvím latěným neb hrozněným; mnohé z nich chovají se v Evropě v sklenníkách pro okrasu. Některé dávají druhy kořene ipecacuanha, jako **P.** *emetica*, **P.** *parasitica*, **P.** *sambucina*; kůra druhu **P.** *parviflora* v Guianě, slouží k barvení plátna.

Psychrometr (řec.), čes. vlhkoměr, nástroj vymyšlený Augustem v Berlíně, složený ze dvou citlivých a dokonale se srovnávajících teploměrův, zavěšených rovnoběžně asi půl střevíce od sebe na stinném, od větru chráněném místě. Jeden má kuličku volnou, druhý potaženou mušelínem, jehož konec visí do postavené sklenky vody, tak že kulička mocí vláskovitosti pořáde mokrá jest. Vypařováním vody ochlazuje se ona, a sice tím silněji (což ukazuje srovnání s vedlejším suchým teploměrem), čím je vzduch sušší, tím méně čím je vlhčí; při vzduchu vlhkostí nasyceném stojí obá teploměry na témže stupni. Z rozdílu obou teplot dá se vyčísliti relativná vlhkost vzduchu (t. j. množství páry vodní té doby ve vzduchu rozpuštěné, u přirovnání s tím množstvím, které vzduch při té teplotě vůbec rozpustiti může), pomocí formule $x = m - cd$ (m = maximum vlhkosti při témže teple, známé ze mnohonásobných zevrubných zkoušek Muncka, Puettla, Magnusa, Regnaulta, d = rozdíl obou teploměrův; c = stálý faktor, dle Augusta 0·65). Regnault však dokázal, že tento jinak velmi pohodlný a citlivý nástroj daleko tak bezpečným není, jak se dříve mnělo; že jmenovitě při průvanu, při silném chladu a při silné vlhkosti p. daleko od pravdy se uchyluje. Zevrubnější je hygrometr Daniellův, zlepšený Döbereinerem a Regnaultem, při němž se teploměr (étherem) uměle ochlazuje a stupeň tepla pozoruje, při kterém se první rosa (z vlhkosti vzdušné) naň usazuje. *Šfj.*

Psyllina v. Mšice.

Psyllium v. Plantago.

Pszonka erbu *Janina*, šlech. rod polský v Lubelsku osedlý. Z rodu toho pocházel Stanislav, původce proslulé republiky Babínské (v. Babín).

Pščevo (*Pszczewo*, něm. *Betsche*), město v Poznaňsku kr. Międzyřeckém s 1667 ob., má památný kostel sv. Maří Magdaleny, jeden z nejstarších v diécesi Poznaňské.

Pšenice (v ohledu botanickém v. Triticum), nejšlechetnější naše obilí, tvoří v přečetných krajinách hlavní požitek rolní a jest všude jednou nejdůležitějších rostlin štěpných, která v hojných odrůdách a rázech se pěstuje. Rozeznáváme obecnou p-ci (*Triticum*) a samopši č. špaldu (*Triticum spelta*), k nimž neméně nežli 16 pěstovaných druhů náleží, jež mnoho set odrůd zahrnují, které zase délkou vzrostu, přítomností osin, barvou klasů, hladkostí nebo drsností plev, tvarem a rozvětvením klasů, postavou, váhou a obsahem zrna, množstvím zrnek v klasu a p. v. od sebe se liší. Než rolník zahrnuje všechny tyto rozmanité odrůdy p. podle doby jejich setí ve 3 skupení, totiž v p-i ozimou, jarní a přesívku. 1) Zimní p. spotřebuje, co stéblina půdu vysilující, velmi mnoho hnoje, jest přes to všechno celkem v úrodách svých nejistá a dává obyčejně méně slámy nežli žito; z té příčiny nepatří rozšířené pěstování p. k předním výhodám správné soustavy hospodářské, jest-li že je zvláštní, p-ci velmi příznivé poměry nezbytně nežádají. Často dává žito, ano v okolnostech i oves větší čistý výnos nežli p. Aby dokonale uzrála, žádá ozimá p. v středním průměru dobu růstu 220 dní; pěstuje se až k 64° severní šířky, a podle položení do výšky 10.000 až 12.000 nad mořem. K zdaru svému žádá vazkou, hlinitou až jílnatou půdu úrodnou a starou vyhnojeností se vyznamenávající; půdu hlubokou a prsťnatou, jež vláhu dlouho drží, aniž by byla mokrá, která jest kyseliny prosta a suchou celinu má. Je-li v ní něco vápna, svědčí p-ci ještě lépe; v půdách bez vápna se p. nedaří; též bez kostičnanu a siranu vápnitého se neuvede. Jemná, prsťnatá a

vápnitá hlinovatka a jílovitá půda se suchým zpodkem sluje také všeobecně *pšeničnou půdou.* I na špatnějších půdách jílnatých se **p.** uvede, jsou-li dobře vzdělány; dále daří se jí dobře na bezvadné písčité hlíně, ano i na hlubokém a silném hlinitém písku. Však lehká, vátá písečná půda není **p**-ci příznivá, ačkoliv se na ní, je-li vlhká, prsťnatá a náležitě vyhnojená a podnebí vlhké, jako v Anglii a Holandsku, ještě dobře urodí. Ale jetel, jenž platí v Anglicku za nejlepší **p**-ci předcházející bylinu, půdu svými kořeny notně upevňuje, proto jest rádno, síti **p**-ci na lehké půdě jen po jeteli. Všecky kyselé a mokré půdy jsou jí konečně škodlivé. V položení půlnočním neb západním může **p.** přijíti do lehčí půdy nežli v položení poledním, ač bývá vždy lépe, síti na lehkou, suchou půdu špaldu. Konečně nesmí sníh nikdy přes 3 měsíce ležeti; v studenějších krajinách jest zdar **p.** zimní nejistý; tam dává jarní **p.** vždy větší úrodu. Na studených vysočinách, v horkých krajinách a v bařinatých, močálovitých a lesnatých končinách neposkytuje **p.** nikdy valného prospěchu, méně pro svou choulostivost, jako pro špatné působení jarních mrazů nočních, studených větrů, výparu a t. d., které květu jejímu škodí. Nicméně mokro méně jí škodí nežli žitu. Nejlépe roste ve vlhkoteplém, mírném podnebí, které v době metání souměrnou povětrností se vyznamenává, jenž není studená ani mokrá ani mokrostudená, a kvapně se neměnívá, an rychlé změny v teplotě za metání a kvetení obyčejně snětivinu spůsobují. V pořádku osevním musí **p.** obdržeti takové místo, které dovoluje, aby půda čistá, silná a v příznivé době náležitě upravena byla. Toliko na velmi těžké půdě jílovaté a v studených polohách jest dobře, síti **p**-ci do *čistého úhoru;* ale čím kypřejší a jemnější půda a přiměřenější podnebí, tím zbytečnější jest úhoření, a **p.** uvede se lépe po příznivých úhorových bylinách. Podotknouti sluší, že úhorová **p.** rzí častěji trpí nežli **p.** na p. *řepková.* Nejlépe se zdaří po rostlinách, k nimž bylo hnojeno a které zanechávají půdu sypkou, čistou a jemnou prstí obohacenou; seje se tudíž po řepce, řepici, fazolích, tabáku, prosu a konopí; po směskách, za zelena sekaných, po máku, kukuřici a lnu (po kterém ale začasté se nezdaří); hnojilo-li se k těmto plodinám, seje se **p.** bez pohnojení. Po jeteli dává často větší úrodu nežli v úhoru, a trpívá zde vůbec méně snětivinou. Též seje se **p.** někde po hnojených okopávaninách; ale tu jest úroda její nejistá a ponejvíce skrovná, zejména po bramborách, ačkoliv se **p.** po nich spíše uvede nežli žito. Po luštinách nežene nikdy tak silné a vysoké stéblo a nikdy tak šťastně nepřisazuje, jako po úhoru, řepce a jeteli, po nichž obyčejně nejlepší úrodu dává; ale přece po *hustém* hrachu a *krásné vikvi* začasté se zdaří, jest-li že strniště hned po sklizni náležitě podmítěno bylo. Vůbec špatně roste po každé stéblině, a jmenovitě jest úroda její velmi pochybna, seje-li se po **p**-ci, žitě a ječmeně; lépe uvede se po ovse, po němž pole hnojeno a dobře připraveno bylo. Ostatně nemá se **p.** nikdy dříve než za 5 až 6 let na témž poli zase pěstovati. Po **p**-ci dobře urostlé následují s prospěchem všeliká jetelina, luskoviny a okopné požitky; také žito, ječmen a oves, arci že na ujmu úrodnosti půdní, která v roli vždy rozmnožovati, nikoliv ale zmenšovati se má. Úprava půdy řídí se vždy podle povahy půdy a předcházející rostliny hospodářské. Zanechává-li poslední roli sypkou a čistou, dostačí vždy jednoduchá úprava, záležející v *jednom* toliko orání; totéž stává se i na lehké půdě a po hustém jeteli a fazolích; neboť **p.** nemiluje ani velmi skypřenou a načechranou, ani velmi usazenou půdu, která ale vždy *hluboko vzdělána* býti má. Nežli jetel se zorá, nechá se po druhé seči s prospěchem trochu povyrůsti, aby poněkud za zelené hnojivo sloužil. V případě tom podmítěné strní jetelové těžkým válcem náležitě se zválcuje, čímž se měkkota notně přituží, ana **p.** k zdaru svému nutně jakési pevnosti půdy žádá. Protož také budiž poslední orba vždy mělká, by zpodní vrstva měla času usaditi se prvé než semeno vzejde; a z toho pochází všeobecná zásada, aby se nechalo pšeničniště za poslední brázdou k setí dle těžší neb lehčí povahy půdy dva až tři týdny zaležeti, aby půdě byla poskytnuta náležitá *usazenost.* To platí hlavně, seje-li se **p.** do jeteliště, protože v duté a načechrané půdě dobře neklíčí a neroste. V Anglii, kde všemožně se hledí předejíti časné podmítání jetelišť, a kde začasté se seje **p.** po buryně posdě vybírané, uválcují zorané pole několikkráte po sobě těžkým válcounem, čímž se půda též utuží, anebo přeženou je ovcemi, to jmenovitě na lehkých půdách. Následuje-li **p.** po jiných plodinách, nežli po hustém jeteli a fazolích, na př. po řepce, musí podmítka *ještě mísena* býti. Po špatném, travou velmi zarostlém jeteli, řídké směsce, na tuhé hlinovatce a na vymrskaných polích, zabezpečí se úroda toliko polovičním úhorem nebo hnojením a *trojí* oračkou, t. dalším mísením přeorávky, čímž se pole zkypří a z plevele vyčistí. Čistý úhor žádá dle povahy a čistoty půdy 3—5 brázd; při pilném, včasném a správném obdělávání vystačí obyčejně trojí oračka. **P.** žádá úrodnou půdu staré síly; proto seje se obyčejně druhého roku po hnojení, t. j. do druhého užitku. Nemá-li půda dostatečné vyhnojenosti, musí čerstvě hnojena býti, a to tím více, čím chudší a vazčí jest. Hnojí se buď před setím anebo po něm (t. zv. svrchním hnojením). Poněvadž ale **p.** čerstvý, nezetlelý hnůj chlévský v ornině nemiluje, musí tento již první brázdou (podmítkou) zorán býti, aby následujícími oračkami se zemí náležitě se smíchal. Musí-li se přímo pod zrno do zárovky hnojiti, použije se k tomu vždy hnoje uhnilého, mnoho dusíku obsahujícího. Nejmilejším jest jí hnůj ovčí; na mokré a studené půdě působí v ní také hnůj koňský nejzdárněji; též hnoje kompostového se užívá, zejmě na lehkých půdách. Svrchní hnojení mívá za následek náramný vznik a neobyčejné bujení plevele; čerstvé hnojení přesnadno podmiňuje sněhovinu, též žene **p.** velmi do slámy a tvoří zrna s tlustou slupinou; v silném hnojení konečně **p.** velmi ráda lehá a poskytuje mnohostně i jakostně jenom špatný výnos. Proto jest nejlépe, nehnojiti pole přímo pod **p**-ci, nýbrž síti ji vždy co druhou úrodu. Dále poskytuje výbornou úrodu na polích, soustředěnými hnojivy pomrvených, mezi nimiž nejsilněji a nejzdárněji účinkují na prach semleté pokrutiny. Též působí na **p**-ci dobře košarování, které zároveň sypkou půdu utužuje. Ale pochybným jest každý výsledek při výhradném užívání minerálních a strojených hnojiv, kdežto účinek jejich při současném navežení dusičnatých látek dosti patrně se jeví. V těchto poměrech zvyšují úrodnost půdy pro **p**-ci nejvíce fosforečnany zemné (totiž fosforečnan vápenatý a hořečnatý), an zatím žíraviny úplně beze všeho účinku jsou. Avšak nejúčinlivější jsou všecka dusičnatá hnojiva, a proto upotřebuje se hlavně guana smíšeného s moučkou z kostí ($^{2}/_{3}$ moučky kostní a $^{1}/_{3}$ guana), chilského ledku, sazí (těchto dvou užívá se zejmě z jara k pohnojení na list řídkých, špatně přezimovavších a chorých osení), pokrutin, látek

rohovitých, hadrů vlněných, krve, květu (z pivovárů). Vápnění jí též prospívá. Velmi důležitou věcí při pěstování p. jest semeno. Musí býti dokonale vyvinuté, náležitě vyzrálé, za sucha sklizené, těžké, zárodné a docela neporušené; nejvýhodnější jest, síti toliko štělek či výskok. Špatné osivo má za následek rez a snětivinu. Též se zrazuje, bráti p-ci na semeno z pole čerstvě pohnojeného. Dobře jest, síti starou t. lonskou p-ci, poněvadž bylinky ze starého semena silněji a bujněji se vyvinují, statněji odnožují a též méně sněti a jiným chorobám rostlinným podléhají, snad proto, že mdlá, slabá a chorá zrnka delším uschováním zárodnost svou byla ztratila. I zaměňování semena (přesívání) osvědčilo se při rostění p. velmi výhodným. Kdy se má p. síti, řídí se vůbec podnebím, polohou a povahou půdy a povětrností; čím studenější krajina, tím dříve musí, čím více svědčí p-ci půda, tím později může se síti; čím mírnější jest zima a čím souměrnější, tím pozdější setba jest dovolena, ačkoli v stejných okolnostech rannější setbě vždy přednost dávati se má, již proto, že ranní obilí rozličným nebezpečenstvím méně zastihnuto bývá než pozdní. Nejvhodnější doba setí v prostředních poměrech podnebních jest čas od polovice září až do polovičky října. V studených polohách seje se již na začátku září, v teplých teprvé v říjnu. Všeobecně snese pozdější setí nežli žito; i za vlhkého počasí a na půdě poněkud mazavé může se síti. Starou p-ci rádno vždy dříve síti (již v září), protože dlouho leží v zemi, nežli vyklíčí. Pozdější sej (až v 2. polovici října) málokdy se zdaří, leda v mírném, teplém podnebí. Ze všeho obilí žene p. nejvíce odnoží, a proto se musí řídko síti; hustá setba jest vždy škodlivá. Ostatně jest výsev rozličný dle vyhnojenosti a povahy půdy, dle semena a dle rannější neb pozdější doby setí a t. d. Při řidším setí vniká p. svými kořínky hloub do země, a proto také mnohým nehodám povětrnosti lépe odolává. Na dobrou, náležitě připravenou a pohnojenou půdu vystačí při pravidelné setbě na široko a v příznivém počasí průměrně 12 mejtlíků ($^3/_4$ měřice) dobrého, zárodného osiva na měřici pole; je-li půda zvlášť dobrá i vlhká, může se ještě méně hoditi; 8 až 10 mejtlíků osiva na míru jest řídké setí. Ve špatných poměrech, na lehkou, suchou půdu seje se hustěji, totiž 14 až 16 mejtlíků. Starého osiva seje se více nežli nového; po jeteli a vojtěšce seje se hustěji, nežli do úhoru a po tabáku; při pozdějším setí hustěji nežli při rannějším; při setí řádkovém zvláště jest zapotřebí setí řídkého: 8 mejtlíků na míru pozemku. P. seje se buď z hrsti, t. na široko (u nás), buď do řádků (jmenovitě v Anglicku), buď se sází do důlků. Aby před vymrznutím chráněna byla, jest plná setba v studenějších krajích prospěšnější. Z veškerého obilí vyplácí p. řádkovou setbu nejlépe, jmenovitě na půdách těžkých, protože prospívá výbornému přisazování a dovoluje obdělávání v řádkách na 9 až 12″ širokých (která vzdálenost nejprospěšnější jest) s nejlepším úspěchem. Do řádků seje se nejvíce Garettovým secím strojem, který zrna na 2—3″ hluboko zatlačí. Zručný a dobrý rozsévač může za hodinu rozséti p-ci na $1^1/_2$ měřice pole; za 10 hodin tedy na 15 měr anebo 5 jiter polí. Nemůžeme zde zamlčeti zvláštní způsob pěstování p., který r. 1846 Mr. Smithem v Lois-Weedoně (Northamptonshire) v malém zaveden byl a od té doby neustále nemalou vzbuzuje pozornost. Cíl Lois-Weedonského způsobu směřuje, jako při Tullově systému, k tomu, aby hlubokým a pilným vzděláním půdy se střídajícím se úhořením, ale bez hnojení, neustále pěstování p. provedeno bylo. Pozemek, náležitě připravený, rozdělí se na záhony 5′ široké; na každý záhon přijdou tři řady, na stopu vzdálené, tak že úhorem ležící prostora na 2 záhonech vždy 3′ obnáší. Když osení vyjde, zryjí se úhorem ležící meziprostory asi 3″ daleko od řádků, a sice každým rokem hlouběji, až se dosáhne hloubka 20″. Časně na jaře se urovnají v podzimku zryté meziprostory a v letě vícekráte povrchně se zdělají, aby kypré a čisté zůstaly. Podobně se také osení v řádkách okope. Po žních musí meziprostory vícekráte povrchně zkypřeny býti, aby vydrolené snad zrní brzy vyšlo, načež k osetí ustanovené meziprostory na 5 až 6″ hluboko se zryjí, uvláčí a vsijí. Po vzejíti počne se právě sklizená polovička k příštímu zasetí týmž způsobem připravovati. P., tímto způsobem rostěna, vyznamenává se silným přisazováním, tlustými stébly, tmavěji zeleným listím a plnějšími klasy; dosažené skvělé výsledky jsou patrným stvrzením užitečností úhorového obdělávání a hlubokého vzdělání půdy, kdežto na druhé straně za 12 let poněkud kleslé výnosy nasvědčují, že bez hnojení nelze ani na sebe úrodnější roli často p-i po sobě síti. P. žádá mírně hlubokého zadělání; totiž na $1^1/_2$—2″ v pšeničné půdě a nejvýše na 3″ hluboko v kypré sypké zemi. Proto jest nejvhodnější, zavláčiti ji na těžké půdě silnými, železnými bránami, avšak na kypré, suché půdě a za suché povětrnosti zadělati ji pospěšákem, harkou ovesní nebo obyčejným pluhem; vychází pak za 8 dní. Síti smíchaninu rozličných druhů p. objevilo se v Meklenburku co velmi prospěšné; bylo zejména pozorováno, že dvojí p., která sama v sobě vždy v rozličných dobách zraje, smíchána stejně dozrává, jak to i na př. při smíšeném setí p. s žitem viděti jest. Podobně povstala tak zv. probstovská p. v Holštýně, která pro dobré zrno a znamenité úrody nemalý úžas vzbudila; jistý malý hospodář zaopatřil sobě totiž před několika lety z Anglie rozličné vyhlášené druhy p., bílé a červené, a sil je dohromady. Z jara vyžaduje pšeničniště mnohých prací, za které se ale vždy hojně odměňuje. Špatně přezimovaná p., jmenovitě na sypké půdě a mráz-li ji z nakypřené země povytáhl, má těžkým kostrbatým válcem Kroskilovým notně přiválena býti; avšak na půdě těžké, vazké, ukoralé, která přes zimu téměř vždy tuhou kůrou se potáhne, jest nevyhnutelno, osení z jara po vyschnutí půdy náležitě převláčeti a zvláčené, kdyby mělo sucho nadržovati, přiměřeně uváleti. Řádkovaná p. nikdy se nevláčí; na místo toho v přiměřených dobách buď kraci se okopává, anebo rozličnými pleniteli a spřežními vzdělavateli se proorává, aby půda zkypřena a vyčistěna byla. Slabé, povyhynulé osení pšeničné v zimě anebo z jara hnojůvkou, guanem, trusem holubím, vápnem anebo košarováním se pomrví. Je-li travou a plevelem (jmenovitě koukolem a obníčkem čili vlčím mákem) velmi zarostlá, musí se p. plíti, jakmile dorostla výšky na 8 až 9 palců. Osení-li velmi bujně roste a prudí a má-li již začátkem máje tmavé listí, které ani přímo státi nemůže, musí se v pohodlném čase (ku konci května) přižinovati nebo ovcemi spásati, aby později snad nelehlo. Avšak oboje vyžaduje velkou bedlivost a smí se jenom na úrodné půdě a za vlhké, teplé povětrnosti vykonati, nikoliv ale za studeného vlhka anebo velkého sucha. Následuje-li na požinování zima, vzejde z toho vždy valná škoda. Až k metání miluje p. teplou, s častějším mírným deštěm střídající se povětrnost; později, hlavně když kvete, teplé suché počasí; po nalévání zrnek mírně vlhkou povětrnost, an by za stálého parna a sucha rychle zrála, tím se scvrkla a zunovitá zrnka obdržela.

P. trpí snětivinou a rzí; výnos její se zeskrovní vymrznutím a lehnutím; ze škodných zvířat ji hubí rozličná polní i lesní zvěř, myš, hlemýžď, vrabec, larva pružníka oseništního, můra obilní a jiných více. Nejzhoubněji řádí v **p**-ci larva tiplice (*Cecidomyia destructor* Say, dle jiných *C. funesta*), která téměř po celé Evropě rozšířena a pode jmenem hesenská muška známa jest, jakož i jí spřízněný komár pšeniční (*Cecidomyia tritici*), který hlavně ve Francii zhusta se vyskytuje. Hospodář nemůže proti těmto kazisvětům mnoho činiti, což pro něj často velmi trapné bývá. **P.**, která není na semeno, nýbrž k požitku ustanovena, nesmí na stéble úplně uzráti nebo snad přezráti, nýbrž musí se žíti, pokud je při síle, v t. zv. žluté zralosti, když zrno není mléčné, ale přece ještě tak měkké, že mezi prsty rozmačknouti se dá. Vyzrálá **p.** má rohovité neb sklovité zrní, které dává méně mouky a poněkud černější a více otrub; nehody ty předejdou se ale na nejnovějších zdokonalených mlýnech, na kterýchž klihovitá **p.** právě tak bílou, krásnou mouku dává, jako **p.** žlutá. **P.** též ráda se drolí, a z přezrálé docela vypadá velmi mnoho a to nejlepšího zrní při sekání i při vázání a nakládání. Proto musí se **p.** vždy několik (v Anglii as 10) dní před úplným dozráním sekati; jenom **p.** na semeno určená se vyminuje. I sláma ze **p.**, sekané při síle, jest lepší ku krmení, než sláma z přezrálého obilí. Obyčejně se sklízí dle polohy a ročníku ku konci července až do polovice srpna. Deštivé a pošmourné počasí, jmenovitě střídá-li se s náhle vyskakujícím sluncem, jest **p**-ci na škodu, ana často zroste; v tomto případě musí se se sklízením velmi pospíšiti. Vyzrálá, jakož i hustá, ležatá a zcuchaná **p.** musí se srpem žíti. Zručný sekáč porazí za 10 hodin hrabicí 2 až $2^1/_2$ míry **p.**; ale žnečka požne v té samé době, je-li pilná, toliko $^1/_2$ míry. K nakládání, vázání a mandelování jest na měřici pšeničniště 2 osob 10 hodin pracujících zapotřebí. Ze všeho obilí dává **p.** na půdě jí příznivé a v ostatních zdárných poměrech největší výnos. Nicméně je sklizeň z rozličných příčin velmi rozličná. Sklidí se obyčejně 8 až 14 zrn. Průměrný výtěžek obnáší na příznivé půdě, v pohodlném podnebí a při účelné úpravě z měřice výsevku po sražení osiva: na špatné půdě pšeničné 4 až 5 měr zrní, na prostřední 6 až 7 a na dobré půdě pšeničné 8, mnohdy, ač zřídka, i 12 měřic zrní; měřice váží 86 až 95 víd. liber. Na 100 lib. zrní obdrží se 190 až 200 liber slámy i se droby, tudíž na měřici vytěženého zrna 170 až 190 liber, v průměru 180 lib. slámy. Měřice pšeničniště žádá od prvního orání až k vymlácení úrody 3 až 4 dvouspřežní a 10 až 12 ručních dní práce. — 2. **P.** přesívka, nejlepší červená s hladkými červenými plevami, uvede se, jak zkušenost učí, skorem po všechna léta dobře a má proti **p**-ci zimce mnoho dobrého do sebe; neboť sype o 2 až 4 mejtlíky na mandeli více, a zrno jest dobré, zvláště když na zimu jest seta. Dále nedostává — na zimu seta — žádných červů pod klasy, když metá a před snětí jest jistější nežli zimka, protože o 10—14 dní dříve vymetá. Konečně jest již ku konci žitných žní zralá, kteréhož času stará **p.** již dochází, a tedy velmi draho se prodává. Ovšem že s druhé strany sklidí se přesívky as o jeden neb dva mandele po měřici méně nežli zimky. Velmi mnoho přesívky seje se jmenovitě v Kouřímsku. Obyčejně sívá se přesívka na zimu už později do rolí, kteréž nebylo lze dříve pohnojiti; nejvíce po červeném jeteli semenovém — na jednu neb dvě brázdy, jak čas dovoluje, anebo se pěstuje po zemácích, po cukrovce a j. Byvši ale seta do silnější půdy dá tolik mandelů jako zimka. Na jaře seje se ihned, jak míle role jest oschlá a k práci zdílná; jarní bývá také sypná, a na mandele bývá jí skorem tolik jako seté na zimu. Ale někdy se stává, že v zrně je klížka. Přesívka jest také dobrá, když zimní **p.** neb korsa (zimní řepka) vyhynula, tak že rolník na jaře zas do potřebných částí své osení srovnati může. — 3. Jarní **p.** čili vouska, též **p.** vousatá čili osinatá, seje se vůbec na jaře, ana k uzrází 140 dní potřebuje, a různí se od **p.** zimní toliko kratší dobou růstu a pocházející z toho skrovnější dokonalostí zrní. Protože dává kratší, slabší stéblo a drobnější, tlustoslupinější a méně námelná zrna, že krom toho snětivině a rzi hustěji nežli ozimá **p.** podléhá, a špatněji ze slámy pouští, pěstuje se nejvíce v krajinách, kde pro dlouhou, tuhou zimu, aneb pro velmi mokré léto zimní **p.** nejistá jest. Též se seje v poříčných údolích, která z jara povodněmi zastižena bývají. Síti ji u větším rozměru tam, kde jest podnebí ozimé **p**-ci příznivé, bylo by pokléskem hospodářským, ana značnou sílu půdní a výbornou úpravu žádá a obyčejně velmi nejisté a skrovnější úrody poskytuje než ječmen; a to z příčiny, že zdar její na krásné povětrnosti jarní a na rychlém vyvinování se v první době jejího růstu visí. Také vysiluje půdu mnohem více nežli ječmen. Jarky seje se též více druhů a odrůd, které do rozličných místních poměrů více méně se hodí. Na prvním místě stojí tvrdá **p.** (*Triticum durum*), která pouze na jaře se pěstuje a svými velmi dlouhými a hrubými osinami se vyznamenává; pak přijdou některé dlouho- a krátko-osinné druhy obecné **p.**, k nimž konečně z Anglicka pocházející **p.** Victoria a ježatá pro svou dobrou úrodu se řadí. Jarka daří se nejlépe v tuhé, vázké půdě; nicméně nevybírá si vztahem k půdě tak mnoho jako zimka, protože se také v dosti lehké a sypké půdě uvede, jest-li náležitě silná a vyhnojená a není-li suchá. K zdaru svému žádá, jmenovitě v první době růstu, hojně vlhka; snese sice dosti silné mrazy, ale studeným mokrem a dlouhým suchem vždy znamenitě jí ublíženo bývá. Za tou příčinou uvede se málokdy v suchých, jakož i v studenomokrých krajinách a na velmi suchých pozemcích. Kde panuje velké sucho, musí se síti na hlinitou, prsťnatou půdu, která vláhu dlouho drží a ze vzduchu ji přitahuje. V mokrém podnebí a za teplovlhkého léta i na lehkých, sypkých půdách se urodí a jest zde jediným obilím na bílý chléb. Půda musí býti, jako k ozimé **p**-ci, náležitě zkypřena a připravena; a následuje-li po rostlině nepohnojené, musí v podzimku uleželým hnojem silně pohnojena býti, ana jarka v krátké době svého růstu nevyhnutelně potřebuje mnoho rozpustných, spodobitelných součástek v půdě. Z té příčiny seje se obyčejně po silně hnojených plodinách úhorových, po konopí, tabáku, zelí; po jeteli a vůbec po všech požitcích, po kterých ozim dobře roste. Po hnojených okopávaninách daří se jí výborně, a po řepě a bramborovině lepší dává úrodu než žito a ozimá **p.**; též dobře se uvede po jaré řepce, čočce, hrachu a v poli pohnojeném. V těžké vazké půdě může také s prospěchem po ozimi seta býti. Pole žádá ještě lépe připravené nežli zimní **p.** Obyčejně dva- až třikráte se orá, ponejprv vždy v podzimku; jenom po okopávaninách, které zanechaly půdu kyprou a z plevele čistou, dostačí jedna orba. K semení nemá nikdy hluboko oráno býti. Pro kratší dobu růstu nepřisazuje jarka tak hojně jako zimní **p.**; a proto musí se o 10—15% hustěji síti; průměrně béře se na měřici pole 14 mejtlíků osiva. Seje se co možná záhy, tak časně jako oves, tedy od 20. bř. až do 15. dub., aby aspoň z jara poněkud při-

sadila, nežli nastane teplé a suché počasí, které odnožování úplně zastavuje. Semeno zadělá se na 2—$2\frac{1}{2}$" hluboko, což nejlépe harkou osevní a bicounem vykonati lze. Na prst povyrostlé prospěje velice notné zvláčení. Jarka velmi bujná musí se požinovati, ana by jinak snadno polehla. Žeň jarní **p.** žádá tutéž opatrnost a práci, jako žeň ozimé **p.** Zraje obyčejně ku konci srpna a na začátku září, tedy o několik týdnů později než ozimá **p.**; seká se ještě při síle. Výtěžek jest v stejných poměrech obyčejně o čtvrtinu zrní menší a o pětinu slámy skrovnější nežli z ozimé **p.** Po srážce osiva sklidí se z měřice výsevku 4—6 měr zrní a $7\frac{1}{2}$ až 10 ctů. slámy; míra jarní **p.** váží 80 až 86 lib. Zrní jest špatnější, ale sláma o něco živnější, nežli z ozimé **p.** Rostění její činí skorem takové výlohy, jako pěstování ječmena; jenom v nejšpatnějších poměrech bývá o jeden dvoukoňský den více práce zapotřebí. *Šd.*

Pšov v. Pšované.

Pšované nazýval se jeden z rodů slovanských, který se v čase neurčitém vedle vlastních Čechů v nyn. zemi České usadil. **P.** uvozují se v zakladací listině biskupství Pražského 1086 co sousedé Chorvátův v severních končinách země České. Avšak již ok. 870 připomíná Kosmas hrad Pšov, náležitý lechovi Slaviborovi, otci sv. Lidmily, kterýž v legendách a u Dalimila županem kraje Mělnického slove. Hrad tento ležel dle Dalimila na potoku Pšovka (nyn. Šopka?) jmenovaném. Podle toho možno se domnívati, že od Mělníka k severu částky kraje Litoměřického a Boleslavského od **P**-nův byly zaujaty. Zdali i Pšov v někdejším Žatecku a Loketsku, Pšoves v Bydžovsku a Pšovlky v Boleslavsku s tím souvisí, nedá se rozhodnouti. Župa Pšovská nazývána byla záhy župou Mělnickou (v. Mělník).

Pšovka v. Pšované.

Pšovlky, ves, někdy tvrz a samostatný statek v Čechách, v kraji Žateckém. Připomíná se již roku 1402, kdežto Jindřich ze Chříče manželce své Kateřině 180 kop na dědinách svých ve **P**-cích, Chříči a Podmoklech věnoval. Začátkem XVI. stol. drželi ten statek vládykové Velemyslští z Velemyšlevsi; Mikuláš Vel. prodal jej před skončením starých desk p. Albrechtovi z Valdšteina, od něhož to zboží 1545 týmže způsobem přešlo na Jiříka Hochauzara z Hochauzu. Johanka, dcera Václava Hoch. a provdaná za p. Hendricha Vilíma Bezdružického z Kolovrat na Bystrém, prodala **P.** konečně 1616 p. Jaroslavovi mladšímu Libšteinskému z Kolovrat, kterýž je navždy spojil s panstvím svým Petršpurským. *Svb.*

Pština 1) něm. *Zinna*, řeka v jihozáp. koutě prus. Slezska, vzniká na hranicích českých nedal. Hlubčic, teče směrem jihových. a vtéká nad Ratiboří do Odry. **P.** byla od pradávných dob hranicí mezi Moravou (župami Holasovickou a Hradeckou čili pozdějším Opavskem) a Slezskem; připomíná se již v konci XII. stol. — **2) P.**, pol. *Pszczyna*, něm. *Pless*, panství v prus. Slezsku (vládní okres Opolský), r. 1825 na knížectví povýšené, s 19·52 □ m. a asi 80.000 ob. (mimo město **P**-nu a Nikolai národnosti polské), náleželo dříve rodu Anhalt-Köthen, až po smrti vévody Jindřicha z Anh.-K. zdědil je synovec jeho, hrabě, později kníže Hans Heinrich X. Hochberg. Nyní drží je syn jeho Hans Heinrich XI. kníže **P**-nský. Hl. místo je krajské město **P.** se zámkem a 3361 ob. (186 m. vojska). Kraj **P**-nský obsahuje právě jen toto panství.

Pštros (*Struthio*) činí s příbuznými druhy čeleď ptáků Pštrosovitých (*Struthionidae*) z řádu běžců (*Cursores*), jehož znakem jsou dlouhé běhavé nohy, částečně s holými stehny, o dvou neb čtyrech prstech, zakrnělá, letu neschopná křídla a peří podobné štětinám neb žíním. Stavbou svého těla odkázáni jsou ptáci tito na pevnou půdu, taktéž nejsou kosti jejich duté a naplněné vzduchem jako ptáků jiných; kost hrudní jest plochá a kost vidličná schází. Kosti pánvičné jsou silné, úzké a dlouhé a tvoří u **p**-a zpředu uzavřenou pánev; na ocase a křídlech není per rýdovacích a perutních; ústroje rozplozovací jejich připomínají nám podobné ústroje ssavců; dolejší chřtán častěji schází, z které příčiny nemají hlasu. Živí se potravou rostlinnou a pohlcují jako kury drobné kamení; žijí v rovinách horkého pásma v polygamii a rozmnožují se hojně. **P**-ové mají na nohou 2—3 prsty, zobák široký a ploský, a náležejí k ptákům na světě největším. **P.** africký (*Struthiocamelus*), o dvou prstech, dosahuje výšky 8 stop a váhy až 100 liber; na hlavě a krku má štětiny, na křídlech a na ocase pružná, měkká péra, která jsou částečně bílá, ano tělo samo jest černé; ve zvěřincích ztrácí **p.** téměr veškeré peří a jest pak skoro nahý. V divokém stavu žije v písečných pustinách afrických a jihoasiatských v houfech, vydrží dlouho bez vody, a v běhu, jenž jest nad koně rychlejší, vesluje křídloma. Dá se ochočiti a chová se v Berbersku a na předhoří Dobré Naděje v stájích pro ozdobné peří, kteréž bývá u divokých **p**-ů všelijak porušeno a v obchodu velmi draze se platí; vejce svá tři libry těžká klade do písku, z nichž se vyvinují mláďata působením žáru slunečného; v krajinách méně horkých sedí **p**-ové, snesše do společného hnízda asi 40 vajec, na těchto sami; vylíhlá mláďata nalézají první potravu ve vejcích, jichž se vždy spatřuje několik roztroušených kolem hnízda. V jižní Americe žije **p.** americký (*Rhea americana*), jenž má tři prsty a opeřená stehna, krk a hlavu; jest šedý a 6 stop vysoký. Z peří jeho dělají se vějíře a stinítka. K **p**-ům patří též kasuar (v. t.). *Sý.*

Pštros (*Pstross*, *Pstrosz*), vážená měšťanská rodina Pražská, odvodící dle podání původ svůj od někdejší vládycké rodiny téhož jména, která v XVI. a na začátku XVII. stol. kvetla ve dvou větvích: **P**-ů z Mirotína a **P**-ů z Drastu, nazvaných tak dle statků, v jichž držení byly. Znak **P**-ů z Mirotína nalézá se v děkanském kostele Táborském ve spojení se znakem šlechtické rodiny Přehorovských (v. t.) na náhrobku Jana Přeh. z Kvasejovic († 1597), který měl za choť Pštrosovou, a ukazuje nad dvěma příčními pruhy, z nichž dolejší jest červený a hořejší bílý, zlatou hvězdu v modrém poli, nad štítem pak co klénot tři pštrosí péra. Kdy větev **P**-ů z Mirotína vyhynula, není nám známo. **P**-ové z Drastu připomínají se co v Praze usedlí již r. 1595 v městských knihách Pražských, a statek Drast byl v držení jich až do r. 1620, v kterémž jej Matiáš **P.** z Drastu prodal. Dle rodinného podání přestěhovali se na to **P**-ové tito, bezpochyby zchudlí, do Chrudimi, kde v matrice farní již r. 1650 zanešen jest sňatek manželský Samuela **P**-a (bez predikátu), měšťana Chrudimského, později pak ještě jiní údové rodiny této se připomínají. Z Chrudimi přistěhoval se ok. 1750 do Prahy **1)** Josef **P.**, od jehož dvou synů **2)** Josefa a **3)** Františka pocházejí četné větve této rodiny v Praze usedlé. Oba tito bratří (z nichž František, ustanovený původně k stavu duchovnímu, byl již kapucínem, ale vystoupil z kláštera) věnovali se řemeslu koželužskému a přičinlivostí zvelebili svou živnost tak velice, že pro svou zkušenost v tom řemesle byli na slovo vzati a znamenité zámožnosti se domohli. Pozoru hodna jest při rodině té ta okolnost, že údové její zhusta mezi sebou v sňatky manželské vstupují, aby jmění rodinné co

možná pohromadě zůstalo. Od celého století, co P-ové v Praze jsou usedlí, požívají mezi měšťanstvem chvalné pověsti u veliké míře. Z potomstva Josefa, bratra Františkova, pochází **4)** **Eduard P.**, náměstek nejvyššího manského soudce v království Českém a c. k. místodržitelský sekretář. Nar. v Praze 13. pros. 1819 byl se svým mladším bratrem Bohušem, nynějším c. k. notářem ve Voticích, od svého otce Jana P-a, Pražského měšťana a mistra koželužského, pro vědy a studie ustanoven; studoval práva s potěšitelnými výsledky na Pražských vysokých školách, a vstoupil r. 1842 do služby c. k. finanční prokuratury v Čechách. Již na vysokých školách zajímala jej věda manského práva. Obliba jeho v této vědě, jakož i ta okolnost, že sobě ve praktickém hospodářství pro úředníka neobyčejnou zkušenost získal, spůsobily, že byl r. 1851 k nejvyššímu manskému úřadu v Čechách co místosudí dvorský č. náměstek nejvyššího manského soudce povolán, v kterémžto postavení doposavad účinkuje. Po odbyté politické zkoušce byl P. co c. k. kamerální koncipista r. 1854 do řádu c. k. politických úředníků vřaděn, a r. 1859, mimo své povolání co náměstek nejvyššího manského sudího, sekretářem c. k. místodržitelství jmenován. Zásluhy jeho o manství království Českého jsou podstatné. On věnoval od r. 1851 takřka své úplné síly na rozmnožení těchto v Čechách, na Moravě a v Slezsku ležících manství, a na vydobytí veškerých k nim přináležejících lenních peněz, které více než 4 miliony obnášejí a dosavade u c. k. českého manského úřadu pod dohlídkou náměstka nejvyš. manského sudího se spravují. Úplná známost v dějepisu českých král. manství pohnula jej r. 1861 před zasedáním říšské rady, dějepis král. manství a sestavení pramenů a obyčejů českého manského práva tiskem (v Praze v komisi u F. A. Crednera) vydati. Tato kniba, původně k potřebě říšské rady v německé řeči s nápisem: *Die böhmischen Kronlehen* psaná, došla u veřejnosti všeobecné pochvaly znalců, a její výtisk byl od Jeho c. k. apoštolského Veličenstva přijat. Vyplývá z této knihy, že česká manství s korunou Českou nerozdílně spojena jsou, a že s mocnářstvím Rakouským jen osobou císařovou, co krále Českého, souvisí. Všeobecně známo, že říšské radě nevadilo, o zákonu na vymanění manství v Rakousku vůbec se raditi, a návrh zákona o zrušení manství vůbec též na manství království Českého rozšířiti, načež zákon od 17. pros. 1862 čís. 103 vydán byl, na jehož základě s vymaněním nerytířských českých manství se započalo a dále se pokračuje. P. i při svém úřadním postavení nezapírá smýšlení své národní a jest upřímným stoupencem říjnového diplomu, který všem národnostem říše Rakouské zabezpečuje rovné právo vývinu. Takové smýšlení jeho spůsobilo, že byl r. 1861 v obci Vinohradské, v které svou, od otce pocházející zahradu čís. pop. 35 a 36, *Pštrosku* nazvanou, drží, za starostu vyvolen. V té hodnosti utvořil z různa teprv obec, vdechl v řídící těleso výboru ducha lásky k obci a svědomité starostlivosti o zájmy její, uvedl pořádek v zapletené obecní věci, zavedl opravdivou rovnoprávnost a utvrdil samosprávu obce. Jaké lásky a vážnosti v obci za čas svého účinkování co starosta požíval, a jakou parlamentární zběhlostí obecní schůze řídil, dosvědčuje zpráva v čís. 239 ve IV. ročníku *Národních listů* (1864), dle které P., jemu všestranně nabízenou opětnou volbu za starostu jen z té příčiny nepřijal, poněvadž jeho povolání co c. k. politického úředníka dle §. 11 volebního řádu obecního zákona od 16. dub. 1864 této volbě vadilo; nejkrásnější pak upominku obsahuje ta zpráva v uznání, že účinkování P-ovo zůstane v paměti Vinohradským občanům, a že snad jej co pravého bratrovce nezapomenutedlného purkmistra královské Prahy, Františka P-a. Zásluhy P-ovy došly uznání též na Moravě, kdež obec Chirlická blíže Brna, jej r. 1865 jmenovala čestným měšťanem. — Z potomků Františkových vynikli: **5)** syn jeho **František Xaver Tadeáš P.**, měšťan Pražský a vlastník privilegované továrny na kůže, narozen v Praze 3. listopadu 1797 z matky Anny rozené Šmídlové; vyučil se v mládí svém řemeslu koželužskému, stal se roku 1818 měšťanem Pražským, a pojal téhož roku za manželku Annu dceru velkoobchodníka v Kožích Josefa P-a. P. vynikal již před rokem 1848 neobyčejnou znalostí věcí obecních, tak že již tenkrát jmenován byl obecním representantem. Vedle toho skvěl se vzácnými cnostmi občanskými a účastnil se horlivě všelikých snah směřujících ku prospěchu obecného blaha. Tím, jakož neméně i smýšlením vlasteneckým a svobodomyslným, šlechetností povahy, mravem přívětivým a uhlazeným, získal sobě všeobecnou lásku a důvěru svých spoluobčanů, tak že r. 1848 zvolen jest do zastupitelstva obecního a do rady městské, v kteréž nepřetrženě až posaváde činným jest. Vynikaje neobyčejnou zkušeností ve věcech hospodářských bývá hojně používán k jednáním nejdůležitějším. Při tom jsa rozhodným milovníkem svého národu podporuje výdatně snahy směřující k jeho zvelebení. Zásluhy jeho o veřejné blaho uznány jsou i na místě nejvyšším, ješto mu už r. 1850 propůjčen byl zlatý záslužní kříž. Rozsáhlý závod obchodní spravuje od úmrtí svého syna k rukoum svých vnuků neunaveně, jsa ve světě obchodním mužem vysoce ctěným. P. jest pravým vzorem ryzího, šlechetného Staročecha. — **6)** **František Václav P.**, syn předešl., měšťan a purkmistr Pražský, majetník privil. továrny na kůže, nar. v Praze 14. bř. 1823. Dům otcovský poskytl jemu první uvedení k vědomostem, načež přijat jest na gymnasium Novoměstské, kdež prošel všemi školami až do třídy šesté. Opustiv pak dráhu studií obrátil se k živnosti koželužské, jížto vyučiv se stal se již v 22. roce věku svého mistrem koželužským, uvázav se u vedení živnosti otcovské. Roku 1852 podnikl cesty po Německu, Francii a Anglii, zvláště za tou příčinou, aby seznav země tyto co do průmyslu vůbec kořistil před jiným pro vlastní svůj závod. Vrátiv se domů vystavěl na místě dřívějších domů č. 198—200—II továrnu na kůže, jížto zařídil podle zkušeností v cizozemsku nabytých stroji, jimiž jinde průmysl koželužský už pracoval. Živnost svou rozšířil spůsobem tímto tak znamenitě, že jemu povoleno jest výminečně, aby dal svou firmu protokolovati, vyznamenání to, jehož tenkráte požívalo málo řemeslníků. Obchod jeho byl již tak rozsáhlý, že v něm obracoval každoročně více než 90.000 zl. Ješto pak živnost jeho brala na sebe rozměry vždy rozsáhlejší, mnoho lidí zaměstnávala a k zvelebení průmyslu znamenitě přispívala, propůjčeno jest jemu v květnu 1857 od c. kr. místodržitelství právo zemské výsadou opatřené továrny. Veřejné působení P-ovo vzalo počátek svůj již r. 1848, tedy v 25. roce věku jeho, neboť již tehdáž volen jest po dvakráte do sboru obecních starších, do něhož ovšem po vydání nového řádu obecního od 25. dubna 1850, nemaje ještě předepsaného 30. roku, více volen býti nemohl. Avšak tím milejší otevřela se jemu k působení veřejnému, zvláště ale na poli hospodářství národního, příležitost, když r. 1852 zvolen byl od odboru živnostenského do komory obchodní a prů-

myslní. Vstoupiv do ní pokládal za povinnost nejsvětější, aby se v obhajování zájmů, které se tak hluboko týkaly jmění národního, svědomitě uvázal. Cítě pak, že zde nepostačí toliko zkušenost praktická, nýbrž že k tomu třeba jest i důkladných i všestranných vědomostí theoretických v oboru hospodářství národního, jakož neodkladně i věd právnických a politických, oddal se jich studiu dílem sám dílem pomocí znalců s pilností tak bezpříkladnou, že sobě netoliko hlavní zásady věd těchto, ale i znamenité podrobnosti v nich osvojil, o čemž zvláště podotknouti sluší, že zákonník občanský sám s horlivostí nevšední studoval. Jsa pak od přírody nadán zvláštním bystrým zrakem, a maje dar rychlého ve všem rozhledu, dosáhl, doplniv své vzdělání praktické vědomostmi theoretickými v čase krátkém, takového stupně vzdělání národohospodářského, že i dle svědectví protivníků svých náležel k nejvzdělanějším a tudíž nejvýtečnějším členům komory obchodní a průmyslní, jehož hlas při jednáních nejdůležitějších požíval vážnosti nemalé. Výtečnost tato spůsobila, že již dne 25. listop. 1856, tedy po 4 letech od svého zvolení, téměř jednohlasně zvolen byl za místopředsedu komory obchodní, jímž zůstal až do konce roku 1857, načež, když složil hodnost předsednickou se sebe p. J. B. Riedl, **P.** r. 1858 za předsedu komory obchodní jest zvolen. Jakkoliv pak jméno jeho a volba tato zlehčována byla v časopisech cizozemských, nicméně dokázal **P.** skvěle, že místo čestné sobě svěřené zastane naskrze důstojně a tak, jak toho zájmy průmyslu a obchodu vyžadovaly. Jeho spolupůsobením vydala komora obchodní své dobré zdání o dvou nad míru důležitých věcech, nevzpomínaje ani četných menších záležitostí. Bylo to dobré zdání o novém řádu živnostenském a o zavedení nového obchodního zákona. Co se prvního dotýče, navrhoval **P.** ovšem již mnohem dříve, t. ve schůzi 16. bř. 1852, aby zaveden byl nový řád živnostní, při čemž zřejmě přiznal se k zásadě, aby dána byla sice svoboda živnosti, avšak nikoli neobmezená, nýbrž aby podrženy byly v jistém spůsobu živnostní pořádkové, ovšem dle potřeby a času důkladně opravení. O obou těchto nad míru důležitých zákonech psal **P.** roku 1854 sám články do časopisu *Tagesbote aus Böhmen*, tehdáž dosti liberálního, kterěžto vynikaly takovou ostrostí a znalostí poměrů, že by každému vzdělanému právníku byly sloužily ke cti. Avšak tehdáž počali se zdvihati proti **P**-ovi protivníci, k nimž náleželi netoliko členové obchodní komory sami, nýbrž i úředníci ústavu tohoto. Upříti nelze, že **P.**, jsa povahy poněkud prudší a nabyv jedenkráte přesvědčení o věci některé, hájil ji s neústupností, kteráž ovšem musela se příčiti členům komory obchodní tím více, čím spíše se jim někdy podařilo, přesvědčiti **P**-a o náhledu jiném. V případě takovém sluší pak ovšem i dodati, že **P.** seznav sebe býti na omylu právě tak ochotně k němu se přiznal, jakož jeho byl dříve neústupně hájil. Úředníkům komory obchodní stal se pak neoblíbeným, že naproti nim od svého přesvědčení neustoupil nikdy a přísného plnění rozkazů svých neuprositelně žádal. Spojenému úsilí obou těchto stran povedlo se, že **P.** při nové volbě na stolici presidentskou dne 17. ún. 1859 neobdržel nadpoloviční většiny hlasů, a předsedou se stal muž, s jehož zásadami **P.** nikdy souhlasiti nemohl. Nicméně zůstal **P.** v komoře obchodní velmi činným, účastniv se ve všech důležitých poradách s neobyčejnou horlivostí, ačkoli zakoušeti musil, že návrhům jeho jen v případech řídkých dostalo se přijetí, kdežto pozdější výsledek dosti často okázal, že slušelo věc pojmouti a provésti tak, jak k tomu radil **P.** Zvláště sluší připomenouti, že **P.** ujímal se při poradě o zavedení nového zákona živnostenského držitelův živností prodejných, aby dostalo se jim přiměřené náhrady, a že horlivě zasazoval se o prospěšné zřízení nových pořádků živnostenských, přispívaje radou i příkladem též při velikém počtu jiných opatření, ježto čelily ke zvelebení národního hospodářství. Rok 1861 přivedl **P**-a náhle na dráhu jinou, na nížto jej až do jeho přečasné smrti s bezpříkladnou horlivostí, opatrností a obětavostí pracovati vidíme. Bylo to pole záležitostí obecních, kterěžto podle svobodných voleb svěřiti se mělo rukoum nového zastupitelstva. Zřetel **P**-ův byl již dříve obrácen k životu obecnímu, a zajisté bylo jemu přáním nejvřelejším, aby život tento, jenž po desítiletí jen se plížil, nadchnul novými silami. Nelze se tudíž diviti, že **P.** s horlivostí bezpříkladnou zasadil se o zřízení výboru, jenžby řídil volby obecní, a že se stal duší oživující veškeré kroky tohoto sboru, jenž napsal na korouhev svou heslo „Pokrok k lepšímu.“ **P**-ovi zdařilo se, že pod touto korouhví shromáždil uvědomělé, ač poněkud i různomyslné muže, tak že nově zvolené zastupitelstvo obecní záleželo ze sil, jimž zvelebení obce bylo nejsvětější úlohou. Zastupitelstvo toto nemohlo pak, ovšem ani na okamžik rozpakovati se, a povolalo v čelo své toho muže, jehož musilo pokládati za tvůrce nové doby nad jiné spůsobilého, aby spravoval osudy král. hl. města Prahy. **P.** zvolen jest ve schůzi dne 11. dub. 1861, souhlasem 68 členů ze 87 hlasujících, za purkmistra měst Pražských, v kterěžto hodnosti potvrzen jest od J. Veličenstva a instalován tehdejším místodržícím v Čechách hrab. Ant. Forgáchem 6. kv. 1861. Nyní nastala **P**-ovi úloha nesnadná, oprava života obecního v těle i údech. **P.** počal opravu tuto tím, že vrátil jazyku českému staré právo, uveda jej v úřady obecní vedle německého, a oznámil sboru obecn. starších opatření toto již v prvním zasedání dne 6. června 1861, v kterémž předsedal. Krok ten potkal se s nelibostí německých členů zastupitelstva obecního, a časopisy německé, které již při volbách obecních ujímaly se strany **P**-ovi protivné, opověděly obecnému zastupitelstvu a jeho hlavě válku, vedouce ji, bez zřetele na patrné prospívání obce pod novou správou, s ostrou náruživostí. K tomu další podnět dalo, že hned na počátku úřadování **P**-ova vypukly neblahé nepokoje mířené proti Židům, které že nemohly býti ihned přetrženy se strany příslušné, zavdaly časopisectvu tomuto příčinu k nájezdům tak náruživým a při tom nespravedlivým, že **P.** ve schůzi obecn. starších dne 11. září 1861 musil se hájiti, i dáno jemu od celého sboru, nevyjímaje ani německé členy jeho, úplné zadostučinění. Ujav se úřadu purkmistrovského, obrátil **P.** především k tomu svou pilnost a pečlivost, aby přede vším náležitě seznal svou úlohu. I neštítil se tudíž pracovati sám, a pohroužiti se v podrobné probírání oboru, jenžto obci Pražské ke spravování jest řádem obecním vykázán. Co předseda rady městské a sboru obecních starších měl seznati přirozený, a co předseda magistrátu přenešený obor této působnosti. Oba jsou v obci tak veliké dosti rozsáhlé a žádají, aby byly seznány, dobu dosti dlouhou. **P.** v poměrně krátkém čase seznal oba, v nesnadných a pochybných případech rád poučení přijímal, ba jeho výslovně sobě žádal. Duch jeho, od přirozenosti pronikavý a chápavý, i zde vezdy na pravou uhodil stopu. Brzy se stejnou obratností řídil hlasování v senátu magistrátním a rozhodoval svou

přímluvou věci nejvážnější, s jakou v radě městské a ve sboru obecních starších řídil živé ba častokráte rozhořčené debaty. Proniknuv takto veškeré stránky činnosti obecní, a získav sobě potřebného v ní přehledu mohl **P.** působiti na všech stranách, zasahovati ve všeliká řízení a k nápravě přivozovati všeliké zlořády, které zde během let byly opanovaly. Že pak v této věci nebylo muže bedlivějšího nad **P**-a, v tom se shodnou bez rozdílu všickni kteří ho znali. **P.** pracovával neunaveně, trávě téměř celý den a velikou část večerů ano i noci v úřadě na radnici. On nemohl snésti, aby věcí sebe nepatrnějších osobně neprohlédnul a dle svého zdání neopravil. Práce úředníků opravoval sám, a nezřídka vymazav co bylo psáno vlastní rukou změnil. Přítel jsa krátkého a jadrného slohu, netrpěl vodnatých rčení a prázdných slov, i zavedl takto v úřadování prostotu a jednoduchost, kterých se jindy velmi pohřešovalo. Zjednodušení toto mělo ten prospěch, že se docílilo nebývalé rychlosti u vyřizování, a že uspořeno bylo mnohých vydejů jindy obyčejných. Činnost **P**-ova v oboru obecním sahala na všecky strany. On stejně pečoval o pojištění a rozmnožení jmění obecního, jakož o to, aby vynaloženo bylo co možná nejprospěšněji k užitku a pohodlí obecnímu. Nejdůležitější záležitosti pak, které za jeho bohužel krátkého úřadování vyřízení došly, jsou tyto. Hned na počátku úřadování jeho přijat jest ve schůzích sboru obecn. starších dne 3. a 11. září 1861 návrh, aby na městských školách jazyk český byl vyučovacím. Národnosti německé popřáno zřízení dvou nových německých škol. Usnešení tato stala se po vřelé přímluvě se strany **P**-ovy, který jevil se v tom zároveň co vřelý milovník svého mateřského jazyka i nestranně spravedlivý k národnosti německé. Za něho zřízena jest městská vyšší dívčí škola; on byl původcem, že k nemalému prospěchu důchodů obecních zavedeno jest vybírání daně z nájemného od domácích. On podporoval stavbu nové brány na Újezdě, upravení náměstí Karlova, zvelebení kaple sv. Kříže, zřízení školy průmyslové, a konečně, což jménu jeho získalo stálou a vděčnou pamět, stavbu obecní plynárny. Kromě obou těchto činností, v komoře obchodní a v obci, bylo **P**-ovi působiti také jakožto poslanci na sněmu zemském. Do sněmu povolán jest důvěrou znamenité většiny voličů Nového města Pražského, když byl Palacký volby nepřijal. K místu tomuto přinesl **P.** zajisté vědomosti tak důkladné a vážné, jako poslanec málokterý. Ačkoliv pak studiemi předběžnými i v politice vysoce byl vzdělán, nicméně byl dalek toho, pouštěti se v obor tento s neobyčejnou horlivostí — půda, na níž se pohyboval nejvolněji, byl život průmyslní a obecní. Ačkoli tedy na sněmě v otázkách politických stál při straně národní, choval se v tom více pasivně, avšak s celou horlivostí vystupoval a náhledy své hájil při otázkách národního hospodářství a činnosti obecní. On účastnil se vřele v debatě o hypotečním banku, on byl vynikajícím členem v komisi, jenž se radila o zavedení zákona obecního, on se ujímal zavedení okresních zastupitelstev, nazývaje je průpravnou života parlamentárního. Jemu náleží první zásluha o důkladné vypracování zákona stavebního, o němž sněmu zprávu sám podal. V proudu těchto prací ponořen nedbal **P.** o své tělesné zdraví, které od přirození bylo citlivé, a nevšímal sobě ani chorobného stavu, který již v květnu 1863 (po smrti jeho matky Anny † 5. kv. 1863) naň počal doléhati. Přátelé a s nimi lékaři radili, aby na čas opustil obvyklé práce a odebral se pro své zotavení na venkov. **P.** odpíral delší čas, až ho zachvátila nemoc, z níž nikdy více neměl povstati. Naposledy byl na radnici v neděli dne 7. čna, byv téhož rána, ačkoliv churav, přítomen slavnému průvodu Božího těla při silném dešti. Hned druhý den na to ulehl, a již se ukázala nemoc v celém svém nebezpečí. Byl to zánět mozkové blány, jenž vzácnému životu **P**-ovu po několika dnech konec učinil. V noci z 11. na 12. čna 1863 vypustil šlechetný muž ten svého ducha. Zpráva o jeho smrti působila na veškeré třídy obyvatelstva co hromová rána. Ruce zdály se všechněm ještě teplé od jeho stisknutí, když se oznamovalo, že zemřel, že jeho ruka navždy ztuhla. Celé město ztráty jeho cítíc želelo, že je chudší o muže, jenž pro ně otcovsky pracoval. Nejen že ve městě rád byl vídán, že se o něm v rodinách mluvilo, on žil s měšťanstvem a mezi ním, a tisícové, kteří s ním nikdy slova nepromluvili, považovali ho za blízkého přítele. Vážná jeho přívětivost proklestila si cestu i mimo kruh jeho známých. Protož i ti, kteří snad viděli jen jedenkráte jeho vysokou postavu s ušlechtilou hlavu, plakali nad jeho hrobem jako ti, kteří ho zvali přítelem. Skutečně nelze vylíčiti bolest a soustrast nad ztrátou, kterou městu smrt jeho zasadila. Svědčilo o tom tolik výmluvných znamení, že nebylo lze o tom míti pochybnosti. Lidé potkávajíce se vypravovali sobě o nesmírné ztrátě, s všech téměř domů vlála přečetná znamení smutku. Veškeré korporace, jichž byl členem, zpomínaly památky jeho s truchlivou srdečností, a časopisy, nevyjímaje ani německé, jemu za živobytí nepřátelské, posílaly za ním slova vřelé soustrasti, vzpomínajíce jeho znamenitých a příkladných ctností občanských, jeho neúhonného života rodinného a přičinlivého života veřejného. Hned ráno po jeho skonání odebral se náměstek purkmistrův Dr. Bělský k náměstku místodržitele hraběti Belcredimu, aby mu učinil oznámení o truchlivém tomto případu, a hned pak ke kardinálu arcib. knížeti ze Švarcenberka. Že tento nebyl přítomen, přijal světící biskup Dr. Krejčí na sebe vedení pohřebního průvodu. Zatím sešel se sbor obecních starších, aby se radil o připravách k pohřbu. Dojem mezi shromážděnými byl nevýslovný, mnozí prolévali slzy; stalo se pak usnešení, aby tělo zemřelého pochováno bylo nákladem obecním. Tělo **P**-ovo pokropeno jest v sobotu dne 13. čna 1863 v domě rodinném a přenešeno v noci do velké zasedací síně na radnici Staroměstskou, kterážto smutečně byla ozdobena. Zde vložena jest mrtvola na castrum doloris, při němž čestnou stráž obstarávali samí důstojníci měšťanských sborů. V neděli dne 14. čna připuštěno jest obecenstvo, a dostavilo se v počtu nepřehledném. Průvod pohřební vyšel z radnice Staroměstské dne 14. čna o 4. hodině odpoledne, a konal se při všeobecném účastenství veškerých tříd obyvatelstva tak velikolepě, jako žádný pohřeb před tím. Tělo pohřbeno jest na 5. Volšanském hřbitově prozatím, až do vystavení rodinné hrobky, v hrobce blízkých přátel, z níž po některém čase přenešeno jest do hrobky rodinné. Místo, kde odpočívají vezdejší pozůstatky muže tak na slovo vzatého, pokryto jest černou deskou z mramoru, na nížto se skví tklivý nápis z péra našeho Karla J. Erbena, znějící takto:

„Odpočívej, ušlechtilá hlavo,
povždy vítězná svým věhlasem,
bojující za pravdu a právo —
bohužel jsi klesla před časem.
Mnohá vida krásná zahynula,
mnohá s tebou zhasla naděje:
matka za hrobem ti pokynula,

a tys v její kročil šlépěje.
Otec tvůj i milé dítky želí,
žes jim odešel tak na krátce.
želí Praha, želí národ celý,
žehnajíce tvojí památce."

Z předeslaného poznati lze již dostatečně povahu P-ovu, aby však obraz může tohoto vynikl tím lépe, dodáváme o něm v krátkosti ještě toto: P. byl muž povahy pevné, neodvislé, která nevížíc se na autoritu nižádnou usilovala o to, což uznala za pravé a dobré. Přede vším ale byla to povaha proniknuta skrz na skrz neoblomenou poctivostí a přímostí. Že z pevnosti této někdy vznikla i neústupnost, nelze upříti, avšak měla vlastnost tato základ svůj v přesvědčení o pravosti svého náhledu, a nelze tedy souditi o ní přísně. Probuzený duch jeho také častokrate unešen býval šlechetnou horlivostí, kterou se zasazoval za provedení svých záměrů, avšak náruživosti, kterouž mu přičítali jeho odpůrcové, při něm nebylo. Též nebylo v něm ctižádostivého snažení, jakéž se jemu mnohdykráte vytýkalo, čehož zřejmým dokladem jest, že jsa představován r. 1850 ministru Bruckovi co továrník, název tento zamítnul dokládaje, že jest toliko mistrem koželužským. Roku 1862 pak, když se jednalo o to, aby odměněni byli muži, kteří se vyznamenali při povodni v Praze svou horlivostí, nesvolil, aby navržen byl k takové poctě. P. byl měšťanem v nejšlechetnějším smyslu toho slova, jím býti pokládal sobě za největší chloubu. Jsa představeným pořádku koželužského nepokládal za snížení, státi v krámě svém oděn koženou zástěrou a sám obsluhovati kupce. Skvělou stránkou v povaze jeho jest, že jsa továrníkem zachoval prvotní prostotu mravů občanských, což jemu získalo oblibenost největší. P-ovo obcování bylo dle povahy jeho přímé a uhlazené, žádosti pocházející od kohokoliv slyšel sám a vyhověl jim co možná cestou nejrychlejší. P. byl po dlouhém čase první purkmistr, jenž pocházel z pravého jádra občanstva, jsa občan sám, jenž dle skvělých vlastností svých, zasluhoval v plné míře státi v čele *capitis regni* a zaujíti místo mezi primátory skvělého, událostí plného a duševně vznešeného města Prahy. *Rz.*

Ptáci, *Aves*, druhá třída zvířat páteřnatých (*Vertebrata*). Mají krev teplou, dýchají plicemi, kladou vejce s tvrdou skořápkou, z nichž se živá mláďata líhnou, mají rohovitý zobák, dvě nohy a dvě křídla, pokryti jsou peřím. Tělo ptáků je k lítání dokonale zřízeno, podobát se lodičce, majíc u předu tenký zobák a obyčejně dlouhý krk, a vzadu široký, za kormidlo sloužící ocas. Krk skládá se z 9 až 23 obratlů, proto mohou ptáci hlavu na zad obrátiti; hlava jest malá ale mozek v ní poměrně veliký, z čehož souditi lze na velikou paměť a značnou učelivost mnohých ptáků, kterouž i skutečně osvědčují. Hřbet ptáků je nepohyblivý, jestiť 13 neb 14 jeho obratlů tak pevně spojeno, že se žádný z nich pohnouti nemůže; obratle ocasní však, jichž bývá 5 neb 4 neb 3, jsou zase pohyblivy, aby p. ocasem v povětří veslovati mohli. Prsní kost je silná a velmi široká, a má v prostředku na dlouho hřeben, aby byla plocha její obšírnější, neboť se na ní upevňují silné svaly, sloužící k pohybování křídel. Kosti té říká se obyčejně kobylka. Ptákům, kteří nemohou lítati, schází, hřeben na kobylce, anebo je jen nepatrně vyvinut. Křídla, zastupující místo předních nohou ssavců, jsou k letu rozličně spůsobilá. Složení a opeření křídel viz v článku Křídlo. Žebra jdou jako u ssavců od páteře k prsní kosti, jen že jsou s ní pevněji spojeny. Aby prsa při letu smáčknuta býti nemohla, mají ptáci kliční kost silnou, zvlášť utvořenou v podobě velkého V, jenž slove rozsocha nebo sáňky; kost ta opírá se spojeným koncem o kobylku, konci rozdělenými o lopatky. Zvlášť vyvinutá jest dutina hrudní, v níž nalezají se veliké plíce, ležící po obou stranách páteře a vyznačující se tím, že nejsou uzavřené, nýbrž děravé, tak že vzduch do plic vniklý a tam ohřátý vstupuje do zvláštních dutin, ano i do kostí ptáků, čímž se let jejich znamenitě podporuje. K plícím vede průdušnice veliká, mnohdy rozmanitě vyvinutá a ústroji zpěvnými opatřená, tak že p. schopnost mají k vydávání rozmanitých hlasů a zvuků; ptáci jediní vyznačují se zpěvem líbezným. Krev ptáků má teplotu 30 až 40° R a převyšuje teplotu ssavců. Za oděv mají ptáci peří (v. t.). Barvy peří jsou nejrozmanitější a často překrásné; dospělí samci mívají nejkrásnější peří a někdy ještě nějakou zvláštní ozdobu na těle: delší, krásnější ocas (kohout, páv), hřeben na hlvvě a j. Mladí ptáci a samičky mívají sprostější barvy. Peří se obnovuje pelicháním (v. Peří). Rozmnožování *ptáků* děje se vejci obejmutými skořápkou vápenou, tvrdou, jichž snese vždy samička do hnízda, více neb méně uměle upraveného 6 až 12, zřídka 20 neb více. Malí p. snášejí více vajec než velcí. Obyčejně nesou p. za rok jednou neb dvakrát, krotcí však kladou déle a častěji. Aby se z vajec mláďata vyvinula, musejí se vejce stále chovati v teplotě 30° R. V příliš horkých krajinách může sluneční teplo k vyvinutí ptáčete postačiti, v chladnějších sedají p. na vejcích svým tělem je neustále zahřívajíce, při čemž se někdy samice se samcem střídá; někdy sedí ale jen samice po celou dobu a samec ji krmí; jindy opět samice celé sezení odbude, opouštějíc jen na okamžení hnízdo, aby hlad a žízeň zahnala. Prostřední doba sedění na vejcích jsou tři neděle; kolibri, nejmenší ptáček, sedí 12 dní, kanárek 15—18 dní, slepice 21, kachna 25, labuť 45 dní. Vylíhnutá mláďata bývají od svých rodičů ošetřována a krmena s velikou láskou a pečlivostí, a ochraňována s neobyčejnou odhodlaností a obětavostí. Potrava *ptáků* záleží v látkách rostlinných a živočišných, žijí pak buď na pevné půdě buď na vodách, mnozí zdržují se na zemi i na vodě. V ohledu na krajinu, v kteréž obývají, jsou p. buď stálí (vrabci), buď přelétaví (drozdi), neb konečně tažní (vlaštovky, čápi). Stálí p. vždy v téže krajině zůstávají, přelétaví v téže zemi z jedné krajiny do druhé se stěhují, zvlášť za příčinou hledání potravy, tak činí přede vším ptáci hmyzožraví; tažní p. stěhují se, aby ušli velké zimě aneb velkému horku a aby našli potřebnou potravu; v teplejších krajinách pak líhnou mladé anebo přestojí pelichání. K tahu shromažďují se obyčejně ve velkých houfech a táhou pohromadě. I v klecích zavření tažní p. v čas stěhování prozrazují nepokoj. Stáří ptáků je velmi rozdílné; jak dlouho v divokém stavu žijí, není na jisto známo; v zajetí vydrželi někteří papoušci, labutě a krkavci sto let i více. Vyživování děje se jako u ssavců, jejichž ústrojům zažívacím se také zažívací ústroje *ptáků* podobají. U velmi mnohých *ptáku* nalezáme mezi hrdlem a žaludkem vole, v němž pozřená potrava nejprvé změknouti musí, než do žaludku přijde. Žaludek je rozličně utvořen, a sice dle toho, od čeho *pták* žije. Masožraví p. mají tenký a útlý žaludek, ti, jenž se tvrdým zrním živí, mají velmi tvrdý a masatý žaludek, ku př. slepice; nejsilnější žaludek má pštros, jenž i ostré kaménky bez uškození polyká. Potrava *ptáků* je velmi rozličná, někteří žijí toliko od zrní, jiní od hmyzu, jiní opět od ryb a

jiní od masa živých ssavců a menších *ptáků*, konečně jsou p., kteří jen mrchu žerou. Někteří uchopují potravu nohama, nejhlavnější nástroj k braní potravy jest ale vždy zobák, jehož podoba se vždy řídí dle potravy od níž *pták* je živ; proto je zobák velmi důležitou známkou při rozdělování ptactva. Zobák je z venku pevným tvrdým rohem potažen a končí v ostré kraje a špičku; nikdy nemá zubů. P. živící se jinými zvířaty, které napřed roztrhati musejí, jako orlové, mají hořejší čelist krátkou, silnou, ohnutou a špičatou, někdy s krajem jako pila vyzubeným; p. živící se rybami a obojživelníky, jako čáp, mají rovný, dlouhý, jako vytáhlé kleště vypadající zobák, jenž může být na konci také ohnutý, ptáci živící se hmyzem mají dlouhý a tenký zobák, jenž je rovný aneb drobet ohnutý, ale jen tenkrát, když hmyz, od něhož se živí, v letu nechytají, nýbrž z děr a skulin vybírati musí; chytají-li hmyz v letu, mají krátký, široký a hluboko rozštípený zobák, jako vlaštovka domácí; ptáci živící se zrním mají krátký, tlustý, ale rovný zobák, jako na př. vrabec. Na kořenu jest zobák mnohých *ptáků* obejmut žlutou koží, jenž se zove o z o b í. Potravu hledají skoro všickni p. ve dne, jsou však i noční p., kteří vycházejí v soumraku na lov; ti mají obyčejně tmavé a měkké peří, tak že velmi tiše lítají. Chuť *ptáků* se nezdá být značná, neboť nástroj její, jazyk, jest obyčejně tvrdý, rohovitý; na zobáku jsou dva otvory nosní, na hlavě pod peřím jest ukryté ucho bez zevnějších boltců; sluch jest u velké části *ptáků* velmi jemný, zvlášť u zpěvavých. Podivu nejhodnější jest ale ostrost zraku ptačího. Při rozdělování *ptáků* v řády a čeledi má se hlavně zřetel k jejich zobáku a k ústrojnosti noh. Na noze nespatřuje se nikdy víc než čtyry prsty. Stehno krátké, k tělu přiléhající, a koleno nevynikají z peří; z kostí nártních vyvinuta je jen jediná, která se zove běhák; kloub mezi kostí holení a kostí nártní čili běhákem nazývá se ohbí. Nohy slovou b r o d i v é neb b r o u z d a c í, je-li holeň nad ohbím částečně holá, a c h ů d o v i t é, jsou-li při tom velmi dlouhé. Nohy opeřené přes ohbí a částečně pod ním zovou se b ě h á k y c h o d í c í. Mimo to rozeznáváme nohy p l o v a c í, když jsou prsty blanou spojeny; nohy l a l o č n a t ě o b r o u b e n é, objímá-li blána jednotlivé prsty; nohy c h á p a c í, jenž mají silné prsty s ostrými a zahnutými drápy; nohy c h o d í c í jsou slabší nežli předešlé a mají tupější drápy; nohy k r á č i v é mají zevnější prsty srostlé až k předposlednímu kloubu, nohy b ě h a c í nemají zadního prstu; nohy š p l h a v é mají dva prsty ku předu a dva do zadu obrácené. — Mnozí p. obveselují člověka svým zpěvem, svou čilostí, něžnou podobou a leskem a nádherou svého peří, jiní prospívají mu svým masem, vejci a peřím. Škoda, kterou spůsobují, není poměrně veliká. Jen v řídkých případech stávají se p. člověku škodlivými neb nebezpečnými; jedovatých *ptáků* není. Vedle spůsobu života tvoří ptactvo dvě veliká skupení. K prvnímu skupení náležejí p., kteří se líhnou z vejce holí a slepí, z kteréž příčiny musejí po delší dobu krmeni býti v hnízdu bedlivěji upraveném; p. tito jmenují se k r m i v í čili h n í z d o š i dospělí živí se vždy potravou jednoho a téhož druhu, chůze jejich je skákavá, let rychlý, obratný a vytrvalý v té míře, že p. ti skoro stále ve vzduchu se vznášejí. Ptáčata druhého oddělení líhnou se vidomá a peřím pokrytá, mohou hnízdo opustiti hned a nazývají se c i p u š k y; p. tito vyhledávají si potravu sami, aniž by se krmiti dali; potrava jejich záleží v látkách nejrůznějších; chůze jejich bývá jednoduchý krok, let méně vytrvalý, proto lítají zřídka; p. tito žijí nejvíce na zemi nebo ve vodě. K hnízdošům náležejí p. z p ě v a v í, k ř i k a v y, šplhaví, dravci a holuby; k cipuškám patří k u r y, běhaví, bahňáci a ptáci vodní čili plavci, což jsou zároveň řády, v které se veškeré ptactvo dělí. Rozšířeni jsou p. po celé zemi; největší rozmanitost druhů krásně barvených jest v krajinách tropických; veliké houfy *ptáků* vodních zdržuje se v krajinách arktických a antarktických.

Ptáček 1) O n d ř e j, mistr konvářský a zvonařský, žil na Horách Kutnách za času králů Jiříka a Vladislava ok. 1465—1509; lil času svého mnoho zvonů, cimbálů, křtitelnic, svícnů a t. p. děl konvářských, z nichž se některá až podnes zachovala v kostelích v Praze, Čáslavsku, Hradecku, Chrudimsku, Kouřímsku, vynikajíce jak svou obšírností, tak i řemeslným spůsobem nad podobná díla souvěká, pročež jej také sluší pokládati mezi přední domácí mistry kovolijecké; ukazujeme tuto k velikému zvonu, jejž slil r. 1509 společně s M. Bartošem na hrad Pražský, k zvonům pro věž Týnskou (r. 1508) a ku kostelu sv. Barbory na Horách K. zhotoveným, pak k cínovým křtitelnicím v Mýtě Vys., Nymburce, Náchodě a j. P. užíval na dílech svých téměř realn legend čili nápisů latinských, jež končíval slovy „per magistrum Andream dictum Ptaczek in Montibus Kutnis.“ — **2)** J a k u b P., tolikéž spůsobilý zvonař a konvář na Horách Kutnách, v první čtvrti XVI. stol. (1512—1540) žijící a buďto syn neb blízký příbuzný předešlého; v rozličných kostelích v okolí Čáslavském spatřují se až podnes zvony a křtitelnice v dílně jeho slité, na nichž užíval legend s počátku lat. („per mag. Jakobum Ptaczek in montibus Cutnis“), později však českých („skrze Yakuba Ptaczka na horách Kutnách“). — **3)** M a t o u š P., tolikéž konvář a zvonař, jenž žil ku konci XV. stol. (ok. 1494 a násl.), jak se podobá tolikéž na Horách Kutnách, a zhotovil do rozličných kostelů okolních zvony a křtitelnice. *Es.*

Ptáček z Pirkšteina v. z P i r k š t e i n a páni.

Ptačí zob v. L i g u s t r u m.

Ptačinec v. A l s i n e.

Ptáčnictví v. Č i ž b a.

Ptah v. F t h a.

Pták v. P t á c i.

Ptakopravci v. A u g u r o v é.

Ptakopysk, *Ornithorhynchus, Schnabelthier*, rod ssavců z řádu chudozubých (*Edentata*), má čelisti proměněné v zobák kachnímu podobný, čímž se podobá ptákům, dále má kloaku, to jest otvor řiti sloužící k výkalům i k výkonům pohlavním, čímž se podobá ptákům a plazům. Zuby má jen dva docela vzadu bez kořene, ocas ploský, mezi prsty blánu plovací. Tělo zvířete, tělu vydry podobné, jest 18—20″ dlouhé. Jindy se myslilo, že samička vejce klade; tomu není tak, mlaďata přicházejí ale velmi nedokonalá na svět, v čemž se podobají vakovatým (*Marsupialia*), ku kterým také od některých přírodopisců počítáni bývají. Sameček má na patě zadních nohou dutou ostruhu, kterou nepřítele raniti může, šťáva v ostruze té není ale jedovatá, jak se dříve za to mělo. Sem patří *Ornithorhynchus paradoxus*, pokrytý hustým kožichem navrch tmavohnědým, vespod běložlutým. Žije na pevnině Australské. Jiné, sem dříve počítané druhy sestaveny jsou ve zvláštní rod P - ů j e ž a t ý c h (*Echidna* nebo *Tachyglossus*), kteří jsou pokrytí bodlinami jako ježek a živí se mravenci, jež sbírají lepkavým jazykem. Na Novém Holandě.

Ptelea *trifoliata* L., *Lederblume*, k ř í d l a t e c dle Pres., je keř 8—15′ vysoký z čeledi K ř í d l a t c o v i t ý c h a ze řádu *Zanthoxyleae*. Má listy troj-

četné dlouze řapíkaté s lístky obvejčitými nestejnými, slabě tečkovanými. Květy jsou nepatrné, zelenavě bílé, v konečných vrcholících, mají kalich 4—5dílný, 4—5 prostých plátků, tolikéž tyčinek s plátky střídavých a 2 blizny. Plod je jednosemenná, křídlatá, nepukavá nožnička; semeno má dužnatý bílek. Jako ostatní rostliny téhož řádu, obsahuje **p.** v listech, plodech a kůře zvláštní hořkou, kořennou látku; proto prý dávají plody do piva místo chmele. Původně v teplejších krajinách sev. Ameriky, sází se však hojně u nás v sadech. *Jha.*

Ptenín, někdy tvrz, nyní ves v bývalém Klatovsku, v okresu Přeštickém kraje Plzenského, má asi 60 stavení a ok. 480 obyv., a činila od dávna zvláštní statek, jehož první držitelé byli vládykové z **P**-a, z nichž se 1420 Vidolt a Racek co odpovědníci Pražanů připomínají. R. 1479 přichází Petr Bozděch z Kamenice co držitel tohoto zboží. V 1. pol. XVI. stol. náležel **P.** Vilímovi a Janovi bratřím Pětipeským z Krásného Dvora, kteří jej 1548 Bohuslavovi z Vidršperka prodali. Rod Vidršperský vládl tam od té doby stále asi 150 let; po bitvě Bělohorské byl sice Bohuslavovi Vidršperkovi skonfiskován, avšak manželka jeho Anna roz. Černínka z Chudenic koupila jej opět od komory královské. Po smrti Maurice Karla Vidršperka z Vidršperka († ok. 1692) přešlo to zboží do jiných rukou, a změnivši v krátkém čase několikrát držitele (ok. 1711 měla je Voršila Josefa sv. p. z Říčan, roz. Žakavka z Žakavy, ok. 1719 Sigmund Valentin hr. Hřáň z Harasova) dostalo se konečně koupí Ferdinandovi hr. Morzinovi († 1763). Po tom zdědil je syn Petr, kterýž koupiv 1770 od bratra Ferdinanda panství Merklínské k němu připojil. *Svb.*

Pterelaos, syn Tafiův, král Teleboův sídlem v městě Tafos, obdržel od svého děda Poseidona zlatý vlas na hlavě, na němž závisel život jeho. Když ale **P.** ve sváru byl s Amfitryonem, milkem dcery své Kamaetho, vyrvala tato otci chránící vlas zlatý, začež od milence svého byla usmrcena.

Pteris, hasivka (*Saumfarn*) rod kapradin osladičovitých (*Polypodiaceae*). Druhů jest mnoho, rostoucích nejvíce v pásmu horkém. **P.** *aquilina* Lin., h. obecná, po celé Evropě, Asii a severní Americe. Na průřezu viděti lze hrubý nákres dvojnásobného orla. Mladý list a oddenek v Japanu v čas nedostatku slouží za potravu; taktéž jí se oddenek hasivky jedlé, **P.** *esculenta*, jež roste na Ostrovech Společenských, Novém Holandu a Van Diemenslandu. **P.** *gigantea* vyrůstá do výšky stromu.

Pterocles, kůr stepní, rod ptáků z řádu kur; přední strana noh jejich je krátkým puchem opeřena, prsty jsou holé, zadní velmi malý; běhají a lítají dobře, majíce křídla delší ostatních kur; obývají zvlášť stepi a pustiny asiatské a africké. Druhy: kur stepní **P.** *arenarius* Pallas, jest tmavohnědý, s břichem černým; 13" dlouhý; žije v Turecku a kolem Černého moře v stepech a j.

Pterodactylus v. Ještěři.

Pteromys v. Poletucha.

Pterophorus v. Pernatušky.

Pteropoda v. Ploutvonožci.

Pteropus v. Pes létací.

Pterosaurii, t. co Pterodactylia, v. Ještěři.

Ptolemaeus v. Ptolemeus.

Pterygium v. Povlaka.

Ptolemais 1) v. Akka. — **2) P.**, město v Kyrenaice, původně přístaviště Barky. Barkové Peršany tlačeni utekli se na místo toto a založili tu město, kdež vystavěn za Justiniana vodovod. Místo slove nyní Tolometa, a ze starých staveb zachovaly se skvostná brána, zříceniny amfitheatru, několik sloupů a j. v. — **3) P.** Hermii, nyní Mensieh, město v hoř. Egyptě na levém břehu Nilu nedaleko Džirdže, bylo za prvních Ptolemeovcův znamenité rozšířeno, pozbylo ale důležitosti za cís. Proba, který město odpořilé oblehl a dobyl. — **4) P.** Epitheras, od Ptolemea II. v Aethiopii založené město; přístav zdejší nabyl důležitosti, že byl shromaždištěm lodí, které do Arabie se vypravovaly. V okolních lesích dal Ptolemeus loviti slony.

Ptolemeova soustava jest soustava, již řecký učený hvězdář Claudius Ptolemeus (v. t.) asi v polovici II. stol. po Kr. v Alexandrii v Egyptě pro mechaniku nebes vymyslil a ve svém díle, jež v středověku Arabové Almagest (v. t.) pojmenovali, vyložil. Soustavou tou řídili se všickni hvězdáři od časů Ptolemea až do časů Koperníka, za pravou ji majíce. Dle této soustavy stojí země nepohnutě u prostřed prostoru světového; ji objímá 11 po sobě následujících sfér čili dutých, průzorných koulí v odlehlosti vždy větší a větší; tyto otáčejí se kolem země a otáčejí s sebou též tělesa nebeská, v nich upevněná. V nejbližších sedmi sférách upevněny jsou po sobě měsíc, Dobropán, Krasopaní, slunce, Smrtonoš, Královmoc a Hladolet; kolem všech pohybují se v osmé sféře stálice; devátá a desátá sféra mají vysvětlit precesí, a jedenáctá, největší a nejodlehlejší sféra konečně, otáčející se každých 24 hodin jednou kolem země od východu k západu, strhuje v pohyb svůj všecky ostatní sféry a způsobuje den a noc. S velkým ostrovtipem vypočítány jsou dle této soustavy všecky pohyby hvězd, a dokud dalekohledy určitost v pozorování a měření nepřivedly, byla soustava ta pozorování a všeobecnému názoru velmi vhodná, proto se jí také všickni hvězdáři až do Koperníka přidržovali, vypočítávání svá dle ní zhotovujíce; jakmile ale počato o příčinách úkazů filosoficky přemýšleti, poznána jest nepřirozenost a pravdě nepodobnost soustavy té přede vším v tom, co se týče denního otáčení všech sfér a otáčení dolejších oběžnic kolem země, a soustava Koperníkova zjednala si všudy platnost.

Ptolemeovci v. Ptolemeus.

Ptolemeus (*Ptolemaeus*), společné jméno macedonsko-řeckých panovníků v Egyptě v době od smrti Alexandra Vel. (323 př. Kr.) až do podmanění Egypta od Římanů (30 př. Kr.). Prvý z panovníků těchto byl **P.** Lagi (jméno otce Lagus), jenž s počátku vládu vedl ve jmenu Arrhidéa, polobratra Alexandrova, a sice nejen v Egyptě, ale i ve Fénicii, Coelesyrii, Kypru a Kyreně; avšak za příkladem ostatních bývalých vůdců Alexandrových, kteří ohromnou říši Macedonskou mezi sebe byli rozdělili, málo si všímal nároků a práv rodiny královské, tak že skutečně již r. 317 př. Kr. byl samovládcem, ačkoli teprvé r. 305 králem se nazýval, přijav příjmí Soter (spasitel n. osvoboditel). Dějiny jeho panování, jakož i nástupců, mezi nimiž mnozí se proslavili, viz pod čl. Egypt str. 406 sld.

Ptolemeus Claudius, jeden z nejznamenitějších hvězdářův starého věku, nar. ok. r. 70 po Kr. v Pelusiu Egyptském, odkud mu i říkáno *Pelusiensis*. Později žil **P.** a působil v Alexandrii za panování císařů Hadriana a Marka Antonia, kde též r. 147 umřel. Veliké jeho dílo hvězdářské nazvané *Σύνταξις μεγίστη* t. j. největší soustava; v 13. knihách zahrnovalo v sobě snad veškeré tehdáž známé vědomosti o tělesech nebeských, popisovalo užívané za něho a před ním nástroje hvězdářské a podávalo tabulky udávající velikost tětiv pro každý úhel od 0°—180° ob 30 minut. Pomocí těchto bylo lze vypočítati trojúhelníky sferické i na rovni, jen že se

u těchto musil dříve opsati kruh, a byly-li kosoúhelné, rozváděly se na pravoúhelné. Veledůležité dílo toto dal asi r. 810 Bagdadský kalif Almamon převésti na jazyk arabský od hvězdářů Alhazena a Sergia, kteří překlad ten nazvali *Almagest* (v. t.) t. j. veliké dílo. Později vyňali z něho Arabové Al Fergani, Isar ben Honain, Tabet ben Korrah nejdůležitější poučky, které císař Fridrich II. r. 1230 převésti dal na jazyk latinský s názvem *Magna Constructio*. Od tohoto času zaváděl se *Almagest* na všech vysokých školách v Evropě, a jelikož se v něm základ soustavy sluneční, že totiž země stojí a slunce s celým nebem kolem ní pohybuje, shodoval s učením náboženství křesťanského, a jelikož poučky o něm obsažené úplně podporovány byly filosofií Aristotelovou, taktéž na universitách celého vzdělaného světa zavedenou, udržel se *Almagest* ve školách po více než 400 roků, a tak hluboko pustil kořeny do všech vrstev učeného světa, že téměř 150 let vzdoroval a zápasil se soustavou nesmrtelného Koprníka, ano i velikého Dána Tycho de Brahe svedl k soustavě nové, ovšem mnohem lepší jeho, avšak též mnohem složitější soustavy Koprníkovy. Tiskem vyšel *Almagest* několikrát, nejprvé v Benátkách r. 1515 s názvem *Almagestum Claudii Ptolemaei Pelusiensis Alexandrini, Astronomorum Principis, opus ingens ac nobile, omnes Coelorum motus continens.* Sm.

Ptuj, něm. *Pettau*, v římské době *Petovium*, okr. město v Štýrsku, v kraji Maribor., 3 míle na jih.-vých. od Mariboru, v rovině, zvané **P**-ské nebo Dravské pole, nad ř. Drávou, 732' nad hladinou moř., má cís. král. úř. okr., klášter minoritů, invalidovnu, zámek, nádraží a 2730 obyvatelů. V okolí roste dobré víno. Na poli **P**-ském, kteréž jest 3½ míle zdélí a 3 míle zšíří, konají se často cvičení vojenská. Přes Petovium, kteréžto město leželo v bývalé Panonii, vedla římská silnice z Aemony do Carnunta. Okolo l. 14 po Kr. zbouřily se zde legie římské. Roku 70 postavil zde císař Vespasian, jakožto císařský princ, Jupitrovi pomník. Okolo r. 68 ležela zde XIII. legie posádkou. Císaři Septimiu Severu, kterýž l. 199—208 s Parthy boj vedl a nad nimi zvítězil, byl zde též pomník postaven. R. 354 byl zde caesar Gallus z rozkazu císaře Constantia tribunem desáté kohorty praetorianské jat a do Istrie odveden. R. 378 nebo 379 bylo Petovium od ariánského knížete Julia Valensa, zde narozeného, zrazeno ariánsky smýšlejícím Gothům, kteří sem přitrhnuvše město oblehli a jeho dobyli, katolického biskupa Marka zahnali a na místě jeho Julia Valensa za správce církve usadili, kterýžto však r. 380 z Petovia do Vlach utéci se musil. R. tohoto porazil císař Theodosius vojsko Marcellinovo, bratra proticísaře Maxima, v okolí Petovia. Město to bylo od konce II. stol. až do konce VI. sídlem biskupů panonských. Sv. Viktorin, jenž co mučedník zde 2. listopadu 303 zemřel, byl prvním, a Virgil, jejž Avarové zahnali, posledním biskupem v Petoviu. Zde byl narozen Romulus, místodržitel císaře Valentiniana III. v Noriku. Římských starožitností bylo zde mnoho nalezeno, na příklad přes 100 sarkofagů. Jupiter, Serapis a Isis měli zde pomníky. **P.** připomíná se již r. 890 co město. R. 1253 byl hrad s městem od Štěpána, syna Bely, krále Uherského, dobyt. Štěpán byl zde sídlem některý čas. R. 1259 byli Uhři odtud vyhnáni. Na hradě sídleli někdy mocní pánové z **P**-e. — Okres **P**-ský měl r. 1857 na 10·25 ☐ mil. m. 44.117 ob., Slovenců, v 1 městě, 1 městysi a 191 vsi. Fej.

Ptyalin, zvláštní sloučenina slin, posud chemicky neobmezeně známá.

Ptyalismus (z řec. *πτύαλον*, slina), slinotok, slinovatost, jest nad míru rozmnožené vyměšování slin. Po pravidle vyměšují žlázy slinné u člověka 20—24 lotů slin za den, kterýž výměšek téměř nepozorován a znenáhla s větší části s pokrmem a nápojem, neb i o sobě polknut do žaludka přichází. Vyměšování to může být ovšem poněkud sníženo i zvýšeno, aniž by se ještě mluviti mohlo o porušeném zdraví. Když ale vyměšuje se takové množství slin, že již nepohltí se zmíněným způsobem, nýbrž z úst vytékají aneb často a hojně vyplivovány bývají, tuť překročena již meze fysiologická, p. nastal. **P.** sám o sobě vlastně nikdy není nemocí, nýbrž vždy jen odznakem a průvodčím chorob rozmanitých. Větší část chorob těchto jest spojena se zánětem sliznice ústní a hltanové, pročež i obtíže při p-mu jeví se hlavně bolestným polykáním, protivnou chutí, nadmutím dásní, bolením zubů, hnusným zápachem z úst a t. d. Takovému rozdráždění sliznic a tím i p-mu zavdá příčinu nejčastěji neprozřetelné užívání rozličných preparátů rtuťových. Jiná příčina p-mu mívá své sídlo v žaludku a střevách, pročež i vředy neb rak v žaludku, škrkavky a podobné neduhy provázeny bývají p-mem. Konečně i vlivem psychologickým bývá rozmnožování slin zvýšeno, jakož lze pozorovati při hnusení pouhou myšlénkou na jistý nemilý předmět, neb při zvláštní choutce po jistém pokrmu. Množství vyměšených slin při p-mu vzrostlo někdy až na 6 i 8 liber denně. Léčení ovšem obráceno musí být k hlavní nemoci; k odstranění neb aspoň k umírnění místních obtíží postačí vyplachování úst vlažnou vodou a odvary sliznatými. Pochází-li p. z nadužívání rtutin, jest se obrátiti k prostředkům působícím, k síře a jodu. Mr.

Ptychia, také Scoglio di Vido, malý skalnatý ostrůvek nedaleko ostrova Korfu v Jonickém moři, který dle Homera povstal z lodi, jenž Ulyssa do Ithaky přivezla a na tomto místě zkamenila.

Ptyodactylus, rod ještěrů tlustojazyčných lupinatých (Spuamata crassilinguia, Cuv.). Sem patří **P.** *lobatus*, geko hvězdnatý, majicí na konci prstů lupenitou, lepkavou desku, ruduhnědý, bíle tečkovaný, 7" dlouhý. Žije v zemích kolem Středozemního moře, zvláště v Egyptě, a považuje se za zvíře jedovaté, poněvadž zanechává na kůži ruky neb jiných částek těla, přes které leze, červená místa, což bezpochyby pochází od ostrých jeho drápů; také prý potravu, po které leze, otravuje.

Pubička František, český dějepisec, nar. 11. srp. 1722 v Chomutově, odbyv nižší studie tamtéž a v Praze, vstoupil roku 1739 do řádu jezuitského, načež zanášel se vyučováním mládeže přes 20 let a to 4 léta v třídách gram., 2 léta v poetice, 3 léta v rhetorice a 7 let v třídách humanitních, mimo to vyučoval 4 léta jazyku řeckému v rozličných kolejích v Praze, Olomúci a j., a byl jmenován od roku 1767 dějepiscem provincie české. Volné udělení [illegible] úřadu svého obíral se **P.** již od mladších let předkem studiemi historickými a sepsal pak také krátkou historii Čechou v jazyku lat., jenž roku 1768 v Praze tiskem vyšla takto: *Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum ab ipso initio usque Slavorum in Bohemiam adventu usque ad haec nostra tempora* (Pragae). Jelikož se spisu tomu dostalo veliké pochvaly, rozšířil jej a sepsal nejprve roku za to jakousi (1769) ve Vídni, připsav jej císaři Josefovi II. a dala jej [illegible] ve veřejné [illegible] za akademii Terezinské skrze [illegible] knížete Jos. kr. z Löwensteinu. R. 1777 sepsal pojednání: De origine [illegible] *Slavorum* [illegible], [illegible] [illegible] Jablonovského [illegible] [illegible], [illegible]

vydal r. 1772 v Olomúci druhý tomu podobný spis: *De Venedis, Vinidis seu Winidis, itemque de Enetis, Henetis seu Venetis veteribus.* Pracemi těmito obrátil na sebe pozornost tehdejších milovníků historie domácí, a poněvadž nebylo tenkráte dějepisu země České v jazyku německém, který by byl poněkud zadost činil potřebám časovým, vyzván jest **P.** od několika svých přátel a kněhkupců, aby svou výše uvedenou historii českou vyložil na jazyk německý a vydal ji tiskem. V nesnadnou práci tuto uvázal se nyní **P.**, ustanoviv se na tom, že vypíše děje země České od nejstarší doby až do jeho času v 7 dílech. Maje po delší čas k tomu již připravovaný materiál před rukama vydal první díl dějepisu toho již r. 1770 nákladem kněhkupce Hochenberga takto: *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (Leipzig u. Prag 1770), vypsav tu příběhy země České v době pohanské. R. 1771 vydal tamtéž druhý a r. 1773 třetí díl historie této, z nichž v sobě zavíral onen příběhy za prvních knížat křesťanských až do založení biskupství Pražského, tento pak až do r. 1084. Ješto byl nedlouho na to řád tovaryšstva Ježíšova zrušen, přestoupil **P.** do stavu kněží světských a pracoval výhradně o své historii české. Že však vyšlé díly historie té nebyly tak hojně odbírány, jako toho sobě dosavadní nakladatel přál, zůstal čtvrtý díl její v rukopise delší čas ležeti a vyšel teprv r. 1778 v Praze u impresora stav. J. Hraby, a to nákladem stavů českých, kteří se nyní díla toho ujali, jmenovavše zároveň **P**-ku historiografem král. Českého. Díl ten obsahoval ve dvou odděleních (1778 a 1781) děje české od krále Vratislava I. až do roku 1306, po němž vyšel díl pátý (1783—1793), jenž v sobě zavíral tolikéž v 2 odděleních příběhy v Čechách od roku 1306 až do smrti krále Václava IV. sběhlé. V šestém dílu, a to o třech odděleních (1796—1808), vypsal **P.** dějiny české až do časů císaře Ferdinanda II.; dále však nepokročil v díle tom, zemřev před jeho ukončením. Co se týče tohoto hlavního díla **P**-ova, tuť ovšem nelze upírati, že bylo s nevšední pilností sestaveno, avšak nicméně nevyhovělo účelu a potřebám času svého, byvši jednak pro svůj suchoparný kronikářský spůsob vypravování, jednak pro přílišné v něm polemisování a hádky s jinými učenými, málo záživné a nad to i nedosti kritické. Nebo ačkoliv **P.** někde nemalé váhy kladl na Hájka, Dubravia a Balbina, byl jinde zase příliš kritický, bera v pochybnost i prameny uznané od Dobnera, Pitra, Voigta a j. za podstatné; tím zavdal příčiny k nemalým hádkám a kyselostem (z nichž toliko připomínáme spor s Dobnerem strany základní listiny Břevnovské vzešlý, *Abhd. d. böhm. gel. Gesell.*, 1775, I.). Nic však méně nemůžeme neuznati pilnost a bedlivost **P**-kovu v sbírání pramenů a alespoň upřímné jeho snažení, podati krajanům svým dílo důkladnější, nežli byly dosavadní práce na poli tom u veřejnost podané. **P.** byl doktorem filosofie a r. 1785, potom ještě několikráte děkanem fakulty filosofické, jejímž byl seniorem, a vydal kromě uvedených děl historických taktéž: *Oratio de S. Joh. Evang.* (Olomucii 1756 a 1758); *De S. Catharina* (1757); *Unusne an duo ecclesiae Metropolitanae Prag. Canonici Joannes de Pomuk nomine Venceslai IV. Boh. regii jussu de ponte pragensi in subjectum Moldavae fluvium proturbati fuere?* (Pragae) a *Ehrenrettung des h. Johann v. Nepomuk* (Prag 1791). Zemřel v Praze 5. čna 1807. *Ra.*

Publicani v. Publikáni.

Publicista (lat.), vlastně kdo se obírá vědami o právu státním neb mezinárodním, a o vědách těch píše neb jim vyučuje; nyní nazýván tak zhusta každý kdo o veřejných záležitostech píše do časopisů politických, v kterémž smyslu **p.** tolik co žurnalista. — **Publicistika**, nauka o právu státním, státověda; žurnalistika.

Publicola, starořímská rodina kmene Valeriů, z níž vynikli: **1)** P. Valerius Volusus **P.**, byl mezi spiklenci proti králi Tarquiniovi II., r. 509 př. Kr. stal se konsulem, v kterémž úřadě vymohl na senátu amnestii všem přívržencům královým, kteří se ve lhůtě 20 dnů do Říma navrátí. Tarquinia s vojskem na Řím táhnoucího poraziv vydal, jsa po smrti svých kolegů jediným konsulem, zákon o obmezení moci konsulárné (*lex Valeria*). Opětně za konsula zvolen v letech 508 a 507 př. Kr. bojoval vítězně s Vejentskými, zvláště pak Etruskům pod Porsennou mnohou porážku připravil. R. 504 př. Kr. jsa opět konsulem zvítězil nad Sabinskými, vjel v triumfu do Říma, avšak v brzku zemřel. Na foru postaven mu byl pomník. — **2)** Lucius Valerius **P.** Potitus byl r. 483 př. Kr. konsulem. Zamýšleje válku proti Volskům sbíral vojsko, čemuž se ale tribunové lidu opřeli, chtějíce takto přinutiti senát k přijetí zákona agrárního. **P.** přeloživ vojenský svůj úřad mimo město, kamž moc tribunů nedosahovala, hrozil odpůrcům popálením domů a zpustošením polí, čímž plebejci zastrašeni dostavili se k vojenské službě. Bitva s Volsky zůstala nerozhodnuta. Ani r. 470 př. Kr. lépe se mu nedařilo, když jsa podruhé konsulem s Aequy válčil. — **3)** Publius Valerius **P.** byl roku 475 před Kr. konsulem, r. 462 mezikrálem (*interrex*) a r. 460 opět konsulem; padl při útoku na Kapitolium proti Herdoniu. — **4)** Lucius Valerius **P.** Potitus byl prvý, jenž se opřel libovolné vládě desíti (*decemviri*); později byl vyslán k lidu na Horu Svatou se vystěhovavšímu, aby jej opět smířil a k navrácení přemluvil, což se mu i poštěstilo. Roku 449 př. Kr. jako konsul porazil Aequy. — **5)** Publius Valerius **P.** Potitus byl v letech 414, 406, 403, 401 a 398 př. Kr. tribunem vojenským s mocí konsulární; vyznamenal se ve válce proti Latinům a Volskům, jichž tábor padl v jeho ruce.

Publicum (lat.) říkává se zkráceně na místo **p.** *collegium*, t. veřejná avšak bezplatná přednáška o nějakém předmětu, kterou dle nynějšího zřízení na rak. universitách má každý universitní prof. pro své posluchače vždy v 3. školním běhu odbývati.

Publikace (z lat.), veřejné prohlášení, oznámení zákonů, soudních rozsudků atd. — **Publikovati**, oznámiti, prohlásiti, uveřejniti.

Publikáni (lat. *publicani* od *publicus*, veřejný, státní) sluli v říši římské najimači důchodův státních, t. desátku (*decumae*) ze zemí poplatných a polností státních (*ager publicus*), výtěžku z pastvin (*scriptura*) a dolů, cla z přístavův (*portorium*). Najímání (*redemptio* n. *conductio*) dělo se na 5 let. Poněvadž k takovému rozsáhlému nájmu bylo velmi mnoho peněz potřebí, tvořily se společnosti, jež všecky výše uvedené důchody v Itálii a v provinciích najímali. Nejvíce se v tom súčastňoval stav rytířský, z něhož se během času stala římská plutokratie. V čele společnosti stál *magister*; ti členové, kteří ve jménu ostatních smlouvu uzavírali a státu ručili, sluli *mancipes*. Do provincií posílali se pomocníci (*pro magistro*), a tito opět přibírali si k své ruce výběrčí (*ministri* n. *mercenarii*), pravé to vydřiduchy, kteří nemilosrdně obyvatelstvo odírali a proto nejen v provinciích, ale i v Itálii velmi nenáviděni byli. *Rs.*

Publikum, tolik co obecenstvo (v. t.).

Publilii, plebejský rod římský. Z nich vynikli **1)** **P**-ius Volero tribun lidu r. Ř. 282 a 283. Prvního

roku navrhl, aby tribuni lidu voleni byli na sněmu lidu (*comitia tributa*), kteří do toho času voleni byli od veškerého národu na sněmu valném (*comitia centuriata*), na kterém měli převahu boháči, proti nimž právě ustanoveni byli tribuni lidu. Tento návrh provedl Volero teprv druhého roku zvláště pomocí svého soudruha Laetoria přes všechen odpor boháčův a jejich vůdce konsula Appia Claudia. — **2)** Qu. **P**-ius Philo, konsul r. Ř. 416 a téhož roku také diktátor. Jako konsul přemohl Latiny, jako diktátor provedl tři návrhy lidu velmi prospěšné, z nichž první byl, aby usnešení lidu (*plebiscita*) pro celý národ platná byla, což bylo vlastně obnovení starého zákonu consulův Valeria a Horatia z r. Ř. 306. Druhý pak návrh byl, aby patriciové úředníkům od národu voleným již před volbou své stvrzení dali. Třetí návrh **P**-iův byl, aby se vždy jeden censor z lidu volil. R. Ř. 418 byl **P**-us Philo první praetorem z lidu. R. Ř. 428 byl podruhé konsulem a následujícího roku prvním prokonsulem, kteréhož roku se zmocnil Palaeopole, jež učiněna později částí Neapole. R. Ř. 434 byl potřetí konsulem s Luciem Papiriem Cursorem, velel slavně v Samnitsku a Apulii a dobyl se svým soudruhem slavného vítězství u Lucerie, kterýmž potupa rok předtím u Caudia utrpená smazána jest. *Pk.*

Puccio [pučo] Pietro di, ital. malíř v Orvietu. Květl v posledním desítiletí XIV. stol., kteroužto dobou provedl na severní stěně sv. pole (*campo santo*) v Pise *výjevy ze stvoření světa*, v nichž vedle vážnosti, předmětu přiměřené, líčil též život v milé prostnosti a půvabné barvitosti. Dříve připisovaly se malby ty Buffalmaccovi. *Mü.*

Pucelle [pysel], franc. panna; **p.** d'Orléans, panna Orleánská (v. t.).

Pucić Medo, jinak Orsát Počić (v. t.).

Puck, něm. *Putzig*, *Pauzke*, město v západ. Prusích, vládním okresu Gdaňském u zálivu **P**-ého (*Putziger Wieck*), 8 mil na sev. od Gdaňska. Založeno jest v XII. stol., a bylo již v XVI. stol. vojenským přístavem. Vladislav IV. opevnil **P**., zřídil zde zbrojnici a ustanovil jej za stanoviště polského loďstva. V **P**-u odbývány jsou též sněmíky vojevodství Pomořského.

Puczhart Voděradský z Voděrad, rytířská rodina z Moravy pocházející, kdežto původní sídlo jejich Voděrady v okresu Kunštatském leží. Burian a Vítoslav bratří **P**-ové z V. připomínají se na začátku XVI. stol. co držitelové části řečené vsi; Vítoslav † před r. 1521, zanechav sirotky nezletilé. Totéž zboží drželi později Jan († 1580) a Petr († 1609) **P**-ové Voděradští z V., kteří oba pochováni jsou v blízkém kostele Sebranickém. V Čechách koupil 1542 Mikuláš **P**. z V. od Řehoře z Pouchobrad tvrz pustou Trojovice s přísl., a 1543 přivedl na sebe týmže způsobem Viktorin **P**. z V. i na místě bratří svých od Michala Mladoty ze Solopisk dědiny jeho v Zásadí. Ke konci XVI. stol. držel Adam starší statek Bečvarky a † ok. 1588; jeho sirotci měli nejprvé strýce Mikuláše, kterýž byl seděním v Milči, potom strýce Volfa a posléze Marianu Firšicovou z Malovic za poručníky. V 2. pol. XVII. stol. koupil Adam Sigmund **P**. Vod. z V. statek Slatinany a † 1671; jeho manželka Anna Barbora, roz. Knoblochovna z Knoblochu, († 1677) měla po před. manželu Davidovi Fleischmannovi z Tumbachu panství Hrochův Týnec. Ze 4 dcer manželů těchto držela Anna Beatrix, nejprvé provdaná Binagová, potom Czellerová v Rosenthalu, po matce panství Hrochův Týnec, Johanna Žofie † 1680 co manželka Augustina Norberta Voračického z Paběnic, a Antonia Teresie provdala se za Ferdinanda Rudolfa svob. pána Des Carmes. Synové Jaroslav Sigmund a Ferdinand Zdeněk drželi po otci Slatinany. Obadva zemřeli nedlouhý čas po rodičích. Po Jaroslavovi († 1681) zůstala vdova Františka Sidonie, roz. Kapounka ze Svojkova, kteráž se opět provdala za svrchu dotčeného Augustina Voračického a okolo 1707 †, a syn nezletilý František Adam. Tento † co pán na Slatinanech též již r. 1707, zůstaviv vdovu Annu Marii, roz. Šporkovnu, a sirotky, pro jejichž dobro statek Slatinanský 1710 prodán. Dalších zpráv o tom rodu na ten čas se nedostává. *Svb.*

Pućeni v. Pupen.

Pučinin Matvějev, rus. malíř, žák Petrohradské akademie, při kteréž po dalším vzdělání se v Itálii, zejmena v Římě, stal se professorem, a kdež i † 1797. Nejznamenitější jeho malby jsou: *Vzkříšení Páně; Alexander Vel. u Diogenesa.* *Mü.*

Pučišće, ves v Dalmácii v okresu Splitském s 3631 ob. (1857).

Pud. Tímto slovem označuje se zvláštní skupenina výjevův, do oboru duševního příslušných, původem ve mnohém zřeteli temných: prozrazujíť se co ustálené původy zvláštních snažeb, měřící způsobem původně neuvědomělým a mimovolným k cíli naprosto určitému, jdouce za ním směrem a cestou obyčejně pravou; ač o pravosti té taktéž srovnavacího uvědomění není. Jsoutě při nich tedy cíle i cesty naprosto určity, avšak původně ledva temně uvědomělé. Je to, jakoby v nich spočívala jakás gravitace, jež mocně a nutně žene a pudí směrem, jímž neurčitá snažba **p**-u ukojení dochází. **P**. souvisí patrně s povahou ústrojnosti těla; povšechný, ač v jednotlivostech neurčitý obsah jejich obráží v sobě povšechné potřeby orgánické, jejich určitý směr odpovídá nutnosti přírodních zákonův. V tomto smyslu pojat obsahuje výklad **p**-u v sobě již spolu užší obor instinktu, který jinak při obecnějším pojmutí **p**-u co zvláštní, vyšší rod nad **p**. se stavívá. Jediný rozdíl, jejž mezi oběma činiti dlužno, byl by as ten, že **p**. předkem k fysické, instinkt pak předkem k psychické stránce se vztahuje, tak že by se as říci mohlo, že jest **p**. fysickým instinktem a instinkt psychickým, někdy až duchovním **p**-em. V užším smyslu přikládá se **p**. jediné zvířeti a člověku, v širším smyslu sobě však někteří dovolovali mluviti o **p**-ech i při bylinách ano i nerostech, předpokládajíce tu určitý **p**. organický, na němž plastický tvar hlatí a rostlin závisí. Jsouť ovšem obecné fysické a lučebné síly, jimiž tvary tyto vznikají, avšak jelikož každý druh bylin i nerostů svou vlastní má tvářnost, zdá se nám, jakoby k nadřečeným silám ještě ukrytá jakás moc, takřka v tajné podstatě věci samé založená, přidružiti se musela, aby jejich působením vznik vzal právě onen určitý tvar, jenž před očima našima se zrodil. Netřeba dokládati, proč při pojímání přírody fantasií, jak se zhusta dělo v dobách „přírodní filosofie“, takováto myšlénka přehnanou měrou v popředí se stavívala; poměry morfologické nabývaly tu veskrze tajemného duchovního významu. Byltě to zvláštní druh novověkého mysticismu. — Animální tělesné **p**-y závisí bezprostředně na občasně se vracujících dráždidlech ve výkonech organismu spočívajících. **P**. se ukojí, když se tělesným potřebám a dráždidlům zadost učiní, po určité době, jejíž míra výkony organickými podmíněna, vrací se však znovu jeho osten; odtud pořekadlo, že se dá **p**. sice potlačit, ale že nedá se zničit. K tělesným **p**-ům zvířete přísluší co obecné: **p**. potravní, **p**. pohlavní a **p**. zachování se proti každému ničícímu

nátlaku. Jsou to v pravém smyslu slova životní p-y, jimiž se zachovává život jak jednotlivce tak rodu. Vedle těchto obecných p-ů aneb vlastně v oboru každého z nich lze dále rozeznávati p-y obzvláštní, jimiž se vyznačují jednotlivé druhy a rody zvířat. P. potravní ku př. žene každé zvíře k tomu, aby sobě potravu potřebnou vyhledávalo, než každému zvířeti se tatáž potrava nehodí: ono sobě vybere právě tu, která jemu je přiměřena, jsouc při tom hnáno opět p-em, totiž vnitřní mimovolnou pobůdkou, která je pravidelně neklame. Podobným způsobem táhne se zvíře k tomu živlu, pro který ústrojí jeho nejspůsobilejším jest, čehož nápadným příkladem jsou mladé kachny. Jiné, avšak taktéž s p-em po zachování sama sebe souvislé p-y vyskytují se při tažných ptácích a některých hlodavcích, kteří občasně z jistých krajin do jiných se stěhují, na zimu do jižních, na leto zpět do mírnějších, zachovávajíce při dalekých cestách svých určitý řád i směr. Naše vlaštovky, divoké husy, čápi a j. podávají známých dokladů. Že právě tento p. s ústrojím zvířete souvisí, tak že zevnějšími popudy k rozvinutí svého p-u hnáno t. j., že tu p. výsledkem zevně působících momentů, vyhlíží zřejmě z úvahy o tom, že se zvířata ta zhusta sklamati dají na podzim i z jara, je-li na př. neobyčejně teplý podzim aneb jaro velmi rané. Zůstávají pak u nás déle, až je pojednou překvapí tuhá zima; tak se i někdy příliš brzy vracejí. Totéž platí vzhledem k tak zvanému zimnímu spánku zvířat, jemuž některé druhy taktéž p-em podléhají: žije-li zvíře v přírodě, odbývá pravidelně svůj spánek, vystavujíc sobě k tomu doupě a zahrabávajíc se v ně i obalujíc teplými látkami. Žije-li však s člověkem, odvykne spánku, ano ani v prvním roce, když obyčejně sobě ještě k němu místečko vyhledá, nespí dlouho, teplem okolním se probouzejíc, jako již teplem jarním. — Velmi podivuhodné jsou umělecké p-y zvířat, na jejichž základě vykonávají zvířata mistrné práce, jsouce k nim nutkána vnitřní nutností, kteráž vylučovati se zdá rozvahu a uvědomělost. Jmenovati tu sluší uměleckou spůsobilost včely a pavouka, drobounkých to zvířat, jež tvoří velmi ušlechtilé výrobky plastické a tkané; vosy sobě slepují velmi ozdobné balonovité, uvnitř pravidelně rozčlánkované budovy, jež zavěšují na trámy stavení a j., zemské vosy hrabou sobě kulovité příbytky v zemi; křeček zakládá pod zemí celou soustavu jizeb, spojených se špejchary; liščiny doupata mají vždy více východův a chodby z hlavního bydliště daleko pod zemí se táhnou; naproti tomu bobr do výšky staví domy několikapatrové, jež zakládá při vodách, veda vodu do nejzpodnějšího sklepení své stavby a zadržuje k tomu účelu vodu tekutou zvláštním jezem, jejž zakládá poražením stromků po březích, snášením travin atd. — Jak již praveno bylo, nazývají se tyto vyšší p-y umělecké také instinktem. Považujeť se zvířeti instinkt jako za surogat rozumu, z kteréžto příčiny se pak člověku instinkt upírá, jelikož jemu rozumu se dostalo podílem. Musí se vyznat, že věc ta dosud není naprosto rozřešena, přece se ale smí tvrdit, že mezi p-em a instinktem není rozdílu věcného, jelikož oba s ústrojností těla v nutném se vidí spojení; arci otázka po výkladu spůsobu tohoto spojení dosud čeká odpovědi. Stran instinktu a rozumu jest nepopiratelná pravda, že u zvířete zastupuje instinkt rozum, avšak s druhé strany také člověk jakéhos druhu instinktu prost není; obdivujemeť se často pravému taktu v životě, jenž takřka mimovolně a neuvědoměle na pravé uhoditi dovede. Je-li veškeré jednání, jež bez zřetelné rozvahy podnikáme, jediné na základu proudu života duševního (dadouce se vésti, aniž jsouce sobě toho vědomi, že se kams vésti dáváme), jednáním instinktivním, pak vskutku jednáme instinktivně! Z toho ovšem nejde, že proto člověk má instinkt co zvláštní mohutnost duševní, než že velmi často jeho rozumnost, jenž by měla dle zásad člověka vésti, za mimovolným prouděním dojmů nás unášejících silně pokulhává. Ostatně se může též jednání dle rozumu tak státi člověku běžným a obvyklým, že vystupovati jemu lze taktéž ve spůsobu instinktu, totiž jakoby nutně a mimovolně, aniž by v každém zvláštním případě bylo potřebí nového se ustanovení na zásadě, nového boje s překážkami. Ovšem se tu užívá slova instinktivně v jiném významu než v obyčejném: není to jednání „z rozumného instinktu", takového duševěda nezná, než jednání postupující v před s takovou určitostí, jakoby šlo z instinktu — je to zřetel fénomenologický. Pořekadlo „čím více instinktu, tím méně rozumu" může se vykládati rozličně; pravdivým se jeví tím, že v skutku čím více se probouzí samostatnost rozumné úvahy, tím více v pozadí ustupují přirozené popudy, stávajíce se pro zřetele rozumu tolikéž prostředky. *Dch.*

Pud, ruská váha, jíž se obyčejně užívá pouze pro větší břemena. P. má 40 ruských lib. = $29._{14}$ víd. lib. = $32._{75}$ celn. lib. = $16._{375}$ kilogr. Deset p-ů rovná se 1 berkovci (v. t.).

Půda, vůbec zpodek něčeho, dno; též základ, na př. u vzorků tkanin: „červené květy na bílé *půdě*;" v rolnictví země (v. t.) v obledu na své složení, na př. hlinitá, písčitá p.; dále tolik co pozemek, na př. „na cizí *půdě* honiti;" konečně nejhořejší patro pod krovem.

Pudding, moučné jídlo zvláště v Anglii oblíbené, připravuje se z mouky, mléka, vajec, másla, trochy droždí, hrozinek, kůry citronové a skořice, což se buď ve formě peče, nebo do ubrusu zavine a ve vodě nebo v páře vaří. Zvláštní druh p-u jest plum — p., který se dělá z nastrouhané housky, sádla, cukru, mléka, hrozinek a koření, k čemuž se přidá vajec a koňaku; toto těsto vloží se pak do ubrusu a vaří asi tři hodiny ve vodě, pak se to položí na mísu a poleje rumem nebo koňakem, který se zapálí, načež se p. podá na stůl.

Pudentiana sv., dcera Římana Pudentia, žila ok. polovice II. století. Řídíc se přísně slovy Ježíšovými (*Mat.* 19, 21.), srozuměvši se s Praxedou sestrou zděděný po otci statek prodala, peníze chudým rozdala a v dobrovolném panenství životu tuhému se oddala, čímž všecky členy rodu svého, v počtu 96 osob, k přijetí víry křesťanské pohnula, kteří i přijali křest z rukou Pia I. papeže. Když císař Antonin křesťanům veřejně konati služby boží pod trestem smrti zakázal, P., nebojíc se výhrůžek smrti, dům svůj k bohoslužebným shromážděním otevřela. Památce její zasvětila církev den 19 kv.

Pudicitia (u Řekův *Αἰδώς*), u Římanův bohyně stydlivosti i cudnosti. Starobylá svatyně její, v níž ale jen paní rodu patricijského (odtud P. *patricia*) obětovaly, stála na tak zvaném *Forum boarium.* Avšak když r. 458 po zal. Říma (296 př. Kr.) Virginia ze starobylého šlechtického rodu za plebejského konsula L. Volumnia se provdala, zamezovaly jí ostatní šlechtické paní, majíce sňatek s mužem rodu plebejského za snížení, přístupu do svatyně a k bohoslužbám P-ie. Proto založila Virginia novou svatyni *in Vico longo* (v Dlouhé třídě), v níž jen paní plebejův směly obětovati (odtud P. *plebeia*). Později když nákaza mravův do všech

vrstev občanstva římského vnikla, přišla obojí bohoslužba v zapomenutí. **P.** vyobrazovala se co paní závojem zastřená, pravou ruku majíc v rouchu schovanou. *Rs.*

Pudlein v. Podolinec.

Pudlík, *Canis genuinus,* nejvýtečnější ze psů hedbávnitých, velmi učelivý, má tělo složité, srst nejčastěji bílou, dlouhou, huňatou, jemnou, vlnitou, často kudrnatou; čenich krátký, tupý, nohy silné. **P.** jest ze všech psů nejoblíbenější společník člověka pro svou učelivost, dokážeť **p.** víc než kterékoliv jiné zvíře, víc než opice i slon.

Pudlování v. Železářství.

Pudłowski znaku *Kościesza,* rod polský ve vojv. Mazoveckém, Sieradském a Ruském usedlý, z kterého jmenovati dlužno Melichara **P**-ého, spisovatele; byltˇ on syn Jana a matky Uršuly roz. Bogusławské, studoval na akademii Krakovské pod Jakubem Gorským, a byl sekretářem krále Sigmunda Augusta; † 1588. Mimo příležitostné básně a řeči vydal *Fraszki, to jest poezye žartobliwe* (v Krakově 1856). V satirách a žertech jeho jest něco svobody, trochu samostatnosti, tak že má **P.** větší cenu než mnozí jeho vrstevníci; vplyv ale, který na všecky spisovatele věku XVI. působil, jest i u něho rozhodující.

Půdorys slove měřický výkres nějakého předmětu, který obdržíme, když předmět na vodorovnou rovinu rovnoběžně promítnem (v. Průmět). Sám o sobě nepostačuje **p.** ještě k úplnému si představení zobrazeného předmětu, poněvadž v něm žádných výšek určiti nelze; teprv stejnodobě s nárysem nebo průřezem porovnán dává všechny rozměry předmětu dokonale poznati. Jenom v situačním rejsování (v. t.) spokojujeme se s pouhým **p**-em, neberouce tu vůbec žádného ohledu na rozměry výšky. U Řeků slul takovýto výkres *inchnografie.* *Ša.*

Půdoznalství, tolik co agronomie (v. t.).

Pudr (z franc *poudre,* prach), bílý prášek moučný, jímž druhdy obyčej byl posypávati (pudrovati) vlasy a paruky. Obyčej ten povstal v XVI. stol. a na začátku XIX. stol. úplně vyšel z mody.

Pudukóta (angl. *Poodoocottah),* lenní stát Britů v Dekanu, má 55□ m. se 61.800 obyv. a hl. město t. jm. se 6000 obyv.

Puebla, La čili La **P.** de los Angeles **1)** bývalý stát (nyní departement) v Mexiku, hraničí na sev. a vých. s Vera Cruzem, na jihu s Oajakou a Guerrerem, na záp. s Mexikem; má (dle nového rozdělení země na 50 departementů) 1141□ leguí se 467.788 obyv. Větších řek zde není; od severozápadu táhne se k jihovýchodu řetěz vysočiny Anahuacké, z níž strmí sopka Popokatepetl. Dobývá se zde hlavně stříbro a mramor. Půda jest větším dílem úrodná, plodíc všeliké obilí, ovoce, bavlnu, třtinu cukrovou a t. d. Vyrábí se hlavně sklo, mýdlo, železo, ocel a zboží hrnčené; obchod není příliš rozsáhlý. — **2) P.,** hlavní město departementu t. jm., má 75.000 obyv., ulice dobře dlážděné, 72 budov náboženských, zvláště pak kathedrálu, uvnitř zlatem i stříbrem, obrazy i sochami bohatě vyzdobenou. Mimo to jsou zde četné kláštery (asi 110 věží), koleje, akademie, školy dobročinné pro chlapce i dívky, špitály a jiné ústavy dobročinné. Palác biskupský má rozsáhlou knihovnu děl franc. a španělských. Mnozí z obyvatelův jsou boháči, sprostý však lid jest náramně demoralisován. **P.** měla před r. 1862 85.000 obyv., avšak za neustálých válek v novější době utrpěla značně, neboť ačkoliv generál J. G. Ortega (v. t.) všemožně se přičinil o její uhájení, nemohl přece odolati převaze Francouzův, a 17 kv. 1863 byla **P.** po krutém boji od gen. Foreye dobyta. Historicky památné budovy její však byly ušetřeny.

Puébla de Cazalla, město v španělské prov. Seville s 4946 obyv.

Puébla de Don Fadrique, město v špan. prov. Granadě s 4093 obyv., založ. od vévody z Alby.

Pueblové čili Indiáni Puebelští (angl. *Pueblo Indians*), název některých kmenů polocivilisovaných Indiánů v Novém Mexiku, daný jim od Španělů proto, že přebývají ve vsích (špan. *pueblos*). **P.** mají mnohé známky společné, jimiž se liší od kmenů kočovných i od nejnižší větve Indiánův, tak zv. *Digger Indians* (hrabajících Indiánův), kteří se živí vyhrabáváním kořínků, rybami, plazy a podobnou potravu, jíž mohou nabyti bez namáhání. **P.** vzdělávají půdu rostíce kukuřici, pšenici a jiné obilí, zeleninu, ovocné stromy a poněkud i bavlnu. Chovají též značná stáda skotu, mulů, koní, koz a ovcí. Předou i tkají vlnu a bavlnu, zhotovují čalouny mnohdy dosti drahocenné, prodávajíce je po 30 až 50 dol. Američanům. Provozují též umělé hrnčířství, při čemž užívaji rozmanitých barev a geometrických figur. Žijí vesměs ve vsech a v městech. Domy jejich jsou buď z kamene aneb obyčejně ze sušených cihel, mívají několik (někdy 5—6) pater a obsahují více rodin (v některém domě bydlí 300 až 700 duší). Obyčejně stávají na pokraji vysokého srázu nebo na stráni horské, kamž nesnadný jest přístup. Přízemí nemá ani dveří ani oken a vchází se do něho po žebříku. Každé pak vyšší patro ustupuje o několik stop, tvoříc takto dole jakýsi stupeň, s kterého se leze po žebříku do vyššího patra. Vyšší patra mají dvéře i okna, ale žádných schodů. V každé vesnici nalézá se alespoň jeden prostranný sál, do kterého se vejde několik set osob a v němž odbývají **P.** své schůzky a provozují své tance. R. 1863 páčil se počet **P**-lů na 10.000 duší (r. 1851 sečtěno jich 19.867 duší). Náležejí k nim též Mokové, Pimové, Kokomarikopasové (v. t.). Jazyk jejich není podnes dostatečně znám. Civilisace, jakou mají **P.,** nebyla k nim přinešena od Evropanův, neboť provozovali orbu, uměli přísti a tkáti a znali se v hrnčířství už tehdáž, když je ponejprv navštívili Španělé v XVI. stol. Celé údolí řeky Gily na 30 mil. ang. od vesnic Pimův má stopy, že zde bydlíval kdysi národ, který vzdělával půdu a ji zavlažoval stokami, stavěl veliká obydlí a vyráběl umělé věci hrnčené.

Puelčové (*Puelches*), větev indiánská v Patagonii (v. t.).

Puell Filip Nerius, horlivý sběratel historických památek tyrolských, nar. 26. kv. 1728, † 27. led. 1801. Byl mnichem řádu regulovaných augustiánů v Neustiftu, kterémuž klášteru také věnována byla první jeho badání historická. Výsledek těchto k vlastnímu opatství se vztahujících studií uložen jest v rukopise v archivu klášterním, aniž by byl posud uveřejněn. Později pracoval **P.** po 30 let o dějepisu Tyrolska, sbíraje prameny co nejhedlivěji, tak že důkladný spis jeho vzrostl na čtyry foliové svazky, posud jen v rukopise chované. Dějepis tento psán jest v latině. Mimo to sepsal **P.** ještě některá díla geneologická, mezi nimiž *Examen genealogiae comitum de Andechs et Tyrolis,* za kterouž práci jmenován byl členem vědecké akademie Bavorské.

Puente Jenil, město v španělské prov. Coruña, na řece Jenilu (Xenilu), s 7853 obyv.

Puerpera (lat.), roditelka, šestinedělka.

Puerperální zimnice (*febris puerperalis*) jest horečná nemoc šestinedělek, kteráž, přicházejíc téměř bez výminky epidemicky neb endemicky a jen velmi zřídka sporadicky, základ svůj má ve zvláštní změně krve, jevící se rozmanitými (nejvíce zánětnými) úkazy zprvku obyčejně v děloze a ústrojích s ní spojených

později pak anebo i současně v kterékoli jiné části těla. **P. z.** uchvátí obyčejně jen matky, kteréž porodily v době přírodou určené; čím více předčasný porod uchyluje se od doby této, tím více ubývá náchylnosti k **p. z**-ci, a po potracení plodu snad ani nikdy nemoc se nedostaví, leč by potracení samo podmíněno bylo zvláštní nákazou krve neb místními chorobami dělohy. Avšak počátek nemoci nesluší hledati vždy v době po porodu, častěji jsou patrné stopy její již mezi neb i před porodem. Vedle miasmatického vlivu, kterýž v ohledu aetiologickém přední místo zaujímá, zavdávají k vývinu **p. z.** podnět některé zevní příčiny, jako jsou: těžké porody, zvláště takové, které jen operacemi vykonány býti mohly; nastuzení; zastavené čistění, jímž části plodu v děloze obsažené hnilobě podléhají; krvotok; rozkvašení mysli vášní neb náruživostí; prohřešení proti rozumné zdravosprávě a pod. Nejprudší a nejnebezpečnější případy udávají se v prvních sedmi dnech po porodu, rychle usmrcující jen ve 3—4 dnech; šestinedělka, kteráž 2—3 neděle po porodu těšila se poměrně neporušenému zdraví, jest jista před záchvatem **p. z.** Nemoc započne silným mrazením při značném urychlení pulsu, aniž by patrné známky choroby na obmezeném místě se objevily, leč když některé ústrojí snad zvláště poraněno bylo; obyčejně teprv později umístí se nemoc na té neb oné části. Při úchvatech zvláště bouřlivých spadá horečné pohnutí s lokálními výjevy v tutéž dobu. Umístění takové udá se pak pod rozmanitými formami, nejčastěji jako zánět pobřišnice (*peritonitis*), někdy jako zánět sliznice děložné (*endometritis*) nebo dělohy samé (*metritis*) a vaječníků (*oophoritis*), dosti hojně jako zánět krevnic a střebavek (*phlebitis, lymphangioitis*), jehož výsledkem téměř bez výminky bývá ztalovatění krve (*pyaemia*); někdy jeví nemoc zvláštní náchylnost k tvoření vředů, jindy zas umístí se v částech od ústrojí pohlavního vzdálených, objevujíc se pak pod spůsobou zánětu očí, přiušnice, plic, srdce, svalů, buničiny, ano i kostí. Úkazy, jimiž provázeny jsou tyto rozličné formy **p. z.**, jsou taktéž rozličné; téměř všem společné jsou: palčivá bolest v uchvácené části; záhy se dostavující výjevy porušené činnosti nervové, výjevy to přecházející často i v zběsilost; obličej poskytuje rychlou vyzáblostí a zapadlýma očima zvláštní pohled (*facies puerperalis*); kůže voskovitě zežloutne, často vyskytují se na ní i tmavě brunatné neb nachové skvrny (*scarlatina puerperalis*) nebo i drobné pryskýřky, jež však pilně sluší rozeznati od neškodných potniček, u šestinedělek obyčejných. Jiné výjevy **p. z.** řídí se, jak již zmíněno, dle jednotlivých jejích forem, dle rozměru a zuřivosti záchvatu jakož i dle části uchvácené. Nelze popírati, že **p. z.** náleží k nemocem zvláště těžkým, vždy povážlivým a nebezpečným; avšak udávají-li někteří lékaři, že z onemocnělých matek tři čtvrtiny po pravidle zemrou, může to být pravdivé jen v epidemiích neobyčejně prudkých a jízlivých, a shoduje se **p. z.** v ohledu prognose s jinými chorobami miasmatickými, tak že v některé epidemii většina onemocnělých matek podlehne, v jiných jen skrovná část. K vyvinutí miasmatických výparů úrodným ohniskem jsou stísněné a nesprávně řízené porodnice, v nichž téměř každým rokem **p. z.** endemicky aspoň po nějakou dobu zuří. Patrnoť, jak důležitým předmětem veřejné zdravotní správy jsou ústavy tyto. *Mr.*

Puerperium (lat.), šestinedělství, jest doba po porodu, v níž příroda se snaží, aby všecky přeměny těhotenstvím a porodem v ústrojí tělesném podmíněné zase k předešlému stavu navrátila, k čemuž jí zapotřebí bývá průměrem as 40 dní nebo šest neděl. Jenom vyměšování mléka, podán-li prs novorozenci, trvá po delší dobu, někdy i přes rok, jakož i měsíční tok později se dostaví. Práce, jakouž v této době přírodě vykonati jest, záleží v tom, aby děloha k původnímu objemu zase se svraštila, aby poranění vnitřních stěn dělohy, odtržením lůžka neb i umělými operacemi spůsobené, zase se zhojilo, aby vyměšování mléka pořádně se odbývalo, vůbec aby znenáhla navrátil se stav, jakýž byl před těhotenstvím. Aby ale příroda v tomto důležitém výkonu byla všemožně podporována, jest slušno, aby šestinedělka všeho se vystříhala, co by přirozené činnosti tělesného ústrojí překážeti mohlo. Jest jí tudíž zapotřebí i vší tělesné pohovy i duševního klidu, lůžko její, jež nikdy před devátým dnem po porodu opustiti nemá, budiž teplé, jizba mírně ohřátá nepříliš zatemněná, při přeměňování prádla pro tělo i pro lože chraniž se přerušení potních výparů pro šestinedělku nejvýše potřebných, kteréž, když samy sebou nejsou dosti vydatné, podporovány buďtež lehkými, za tepla požívanými odpary lípového květu, heřmánku, divizny a pod.; přede vším ale, zvláště v prvních dnech, budiž nanejvýš skromna v jídle a pití. Nejhlavnější výjevy šestinedělství jsou: Čistění (*lochia*), výtok to po 3—4 dni krvavý, pak po 4—6 dní syrovatný, as po 14 dní slíznatý: průměrem bývá doba čistění u matek kojících mnohem kratší nežli u nekojících. Šestinedělní pot, kterýž trvá obyčejně po 9 dní a jehož bedlivě jest šetřiti, aniž by snad násilně vynucen býti směl; kůže zůstává po celých šest neděl valně citliva a k nastuzení náchylna. Vyměšování mléka, připravované již za poslední doby těhotenství, jest po porodu již ve 24 hodinách v plné činnosti; první mléko jest mlezivo (*colostrum* v. t.), podobající se více zažloutlé syrovatce, znenáhla však zhoustne a ztuční, nabyvši skvělé bílé barvy. Obyčejně provázen jest počátek vyměšování mléka lehkými odznaky horečky, kteréž však rychle zase zmizí, když k nim podnět nedaly choroby povážlivější. *Mr.*

Puerta Romanilov, brána Trojanova, zachovaná z římských časův u Pitešti ve Valachii.

Puerto (z lat. *portus*), špaň. přístav; odtud mají jméno mnohá města přímořská ve Španělích, v osadách špan. a ve špan. Americe.

Puerto Caballos, přirozený přístav na sev. břehu Hondurasu, dříve zhusta navštěvovaný, ale nyní zanedbaný, poněvadž veškeren obchod jde přes Omou, kteráž leží západněji a má příhodnější polohu.

Puerto Cabello v. Cabello.

Puerto de Santa Maria, město v španělské prov. Kadizské při ústí řeky Guadalety v chobotu Kadizském, s 19.247 obyv. Město to jest hlavním skladištěm pro vývoz Xereského vína.

Puerto Principe, Santa Maria de, město na Kubě, hl. m. departementu t. jm., má asi 30.000 obyv., vede značný obchod (vývoz hl. cukr a tabák), majíc za přístav Las Nuevitas. **P. P.** bývalo sídlem nejvyššího soudu všech španělských osad v Americe.

Puerto Real, město v španělské prov. Kadizu na chobotu Kadizském; má 6544 obyv., přístav, loděnice, velké sklady na sůl, rybářství.

Pufendorf Samuel, něm. historik a publicista, nar. v Kamenici v Sasku 8. led. 1632, † v Berlíně 26. říj. 1694. Vystudovav v Lipsku a v Jeně stal se 1658 soukromým učitelem u švédského vyslance v Kodani, kdež však při vypuknutí války Švédska s Dánskem i s celou rodinou jeho zajat byl. Nabyv po osmi měsících svobody odešel do Lejdy a odtud do Heidelberku, kdež stal se 1661 profes. práva přirozeného a mezinárodního, r. 1670 prof.

v Lundu, potom státním sekretářem a historiografem v Štokholmu, roku 1686 přísedícím komorního soudu a historiografem v Berlíně, kdež 1694 od Švédského krále Karla XI. do stavu svobodných pánů povýšen byl. **P.** byl jedním z nejpřednějších rozšiřovatelů filosofie práva; neboť osvojiv si zásady, od Grotia vystavené, do podrobna a methodicky je rozvinul, čímž základ ke všem pozdějším badáním o právu přirozeném položil. Z jeho spisů jmenujeme: *Elementa jurisprudentiae universalis* (v Jeně 2. vyd. 1669); *De jure naturae et gentium* (5. vyd. v Amsterod. 1715), jenž bylo přeloženo do něm., angl. i frančiny a vzbudilo veliký odpor theologů, kteří **P**-ovi vytýkaly, že morálku nestaví na náboženství ale na zásadách společenských; *De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (5. vydání v Lejdě 1769, 2 sv.); *Einleitung zur Geschichte der vornehmsten Staaten Europas* (4 vyd. 1699); *De habitu religionis christianae ad vitam civilem* (v Bremách 1695); *De foederibus inter Sueciam et Galliam* (v Hágu 1708), a j.

Puff, angl., žertovná přemrštěná zpráva; mystifikace.

Pugačev Jemeljan Ivanov, kozák Donský, pověstný dobrodruh, jenž se vydával za uškrceného císaře Ruského Petra III. (1773—1775) a měl důležitou úlohu v posledních pokusích kozáctva povolžského opříti se centralisující vládě ruské. Kozáci Jaičtí (pozd. Uralští) bouřili se za Kateřiny několikráte, zvl. za příčinou libovolného s nimi nakládání rus. úředníků; přísné tresty, jež je stihly za odepření poslušenství v stíhání Kalmykův z rus. území vyšedších, jakož i za zavraždění poslaného k nim generála Traubenberga (v led. 1771), pobouřily je ještě více; slyšány tajné hrozby, že „otřesou ještě Moskvou.“ Za takového rozčilení kozáctva zjevil se na Jaiku Donský kozák uprchlík **P.**, i namlouval kozáky, aby ušli za Kubaň pod ochranu sultána Tureckého; k radě dvou kupcův rozkolníkův vydával se za mrtvého císaře Petra III. Brzy jest chycen a v okovech odveden do Kazaně (v led. 1773), ale pomocí soudruhův rozkolníkův podařilo se mu z vězení prchnouti (v máji). V letě skrýval se v osamělých dvorcích, a v září vydával se znova za císaře Petra III. S tlupou 300 mužův přišel k tvrzi Jaické; vyslaní proti **P**-u kozáci přidali se k němu, tvrz Ilecká vydána **P**-u od kozákův rozkolníkův, jimž slíbena dávná svoboda, a pak i ostatní tvrze; s 3000 m. přitrhl **P.** 5. říj. k Orenburku. Baškiři, Kalmyci, Mordvini, Čuvaši, Čeremisi, jakož i obecný lid ruský přidávali se k samozvanci, celé Povolží až do samé Moskvy se bouřilo, a to právě v tu dobu, kdy ruská vojska byla zaměstnána v Polště a Turecku, a opatření proti moru a rekrutýrka znepokojovaly obecný lid. Tlupy zbojnické soužily krajiny okolo Orenburka; státní a šlechtický majetek pustošeny. **P.** chtěl Oren. vymořiti hladem; vojsko jeho čítalo brzy 25.000 m., jehož jádrem byli Jaičtí kozáci a vojáci zajatí po dobytých tvrzích. Rus. generál Bibikov, vyslaný proti povstalcům, shledal býti stav věcí velmi povážlivým („zlo veliké, přeúžasné! ach! zle jest!“ psal své ženě z Kazaně); všeobecné povstání nerus. plemen povolžských a pouralských přerušilo všudy spojení; vojsko bylo malé a mysli kleslé, zima rozmnožila obtíže, vsi byly pusty, města obležena nebo zaujata přívrženci **P**-a, závody spáleny, obecný lid všude se bouřil; povstání zachvátilo gubernie Kazaňskou, Astrachaňskou, Nižegorodskou, vnikalo v Permskou. Od února r. 1774 dosahovalo však rus. vojsko mnohých úspěchův, dobylo Samary a blížilo se k Orenburku; **P.** pomýšlel již na útěk a kozáci na jeho vydání, nadívajíce se tak odpuštění. „**P.** není nic než loutka, s kterou hrají darebáci kozáci; **P.** není důležitý, důležitá jest všeobecná nespokojenost“ psal Bibikov. Kníže Golicyn porazil dvakráte **P**-a, který jen se čtyřmi sedláky prchl na Urálské závody; plukovník Michelson zmocnil se Ufy a zjednal opět pokoj; generál Mansurov spasil Ileckou tvrz, která se byla mezi tím hrdinsky bránila; vše zdálo se býti uspokojeno, an tu Bibikov náhle umřel (9. dub.). **P.** se opět zjevil s Jaickými kozáky; Baškiři se zbouřili; **P.** přešel Urálské hory, dobyl několika tvrzí, i ačkoli čtyrykráte poražen Michelsonem, přešel Kamu a přitrhl přímo ke Kazani (11. čce); 12. čce jest město dobyto a spáleno; tvrz Kazaňská však spasena jest Michelsonem, který porazil **P**-a nedaleko Kazaně. **P.** ustoupil; ale hned 18. čce přepravil se přes Volgu s 500 m.; celá západní strana Volgy přidala se k samozvanci, vojevodové prchali z měst, šlechta ze svých statkův. **P.** zmocnil se Cyvilska, a přerušil spojení mezi Nižním Novgorodem a Kazaní. Kateřina jmenovala hlavním velitelem hraběte Panina; obáváno se, že samozvanec půjde k samé Moskvě. Dne 27. čce vešel **P.** do Saranska, kdež pověsil 300 šlechticův, zmocnil se pak Penzy a Saratova, a pustil se po Volze dolů; odražen od Caricyna (21. srp.) pospíchal dále, ale 150 verst od Caricyna jest 25. srp. postižen od Michelsona a utrpěl krutou porážku; Suvorov, zaujavší místo Michelsona, pronásledoval **P**-a pak do stepí, kamž se byl tento utekl. Se všech stran otočen rus. vojsky jest konečně od svých soudruhův vydán Suvorovu, a dne 10. led. (st. st.) 1775 v Moskvě čtvrcen. — Dějiny povstání **P**-a sepsal P u š k i n. *Pf.*

Puget, P u j e t [pyžé] Pierre, franc. sochař, malíř a stavitel, nar. v Marsilii r. 1622, † tamtéž r. 1694. S počátku se učil u jistého R o m a n a, stavitele galejí a řezbáře, pracoval pak rok ve Florencii, a odebrav se na to do Říma vzdělával se tu hlavně dle C o r t o n y v malířství. Vrátiv se r. 1643 do Toulonu zhotovil tu mezi jin. vzorec k válečné lodi o dvou patrech. Nato strávil znovu několik let v Římě, a přišed roku 1653 opět do Marsilie, provozoval nejvíce malířství. Za příčinou nemoci zanechal tohoto a oddal se nyní zcela sochařství. Na vyzvání ministra Fouqueta odebral se r. 1659 do Paříže, a padnuv u něho v nemilost do Janova, kdež 7—8 let pobyl. R. 1669 šel opět do Toulonu a stal se tu ředitelem ozdobování lodí. Konečně se vrátil zase do svého rodiště, kdež zůstal až do své smrti, a kdež byly dle jeho plánu provedeny závodiště a obecní dům. Z jeho maleb zasluhují zvlátšě býti jmenovány: *Zvěstování* a *Navštívení Panny Marie* v jesuitském kostele v Aixu. Co sochař zaujímá **P.** z ohledu ráznosti v pojetí a bedlivosti v provedení první místo mezi mistry svého času. Hlavní jeho díla v tom oboru jsou *Milo Krotonský, jak ho lev sápe* v Louvru a *Sv. Šebestián* v kostele S. Maria di Carignano v Janově, kterémužto poslednímu dílu se však za novější doby vytýká přílišný naturalismus. *Mü.*

Puget Sound [pödžet saund], souostroví blíže severozáp. břehu území Washingtonského, tvoří jižní konec zálivu Admiralitního, který jest spojen s Tichým mořem a úžinou Juana de Fuca. Větší část ostrůvků i poloostrůvků má dobrou břidlici a pískovec; pobřeží jejich jest pokryto výborným stromovím. Na jižní straně Sundu jest půda vzdělána a několik pil bylo zde vystavěno. Stavivo, obilí, máslo a sýr se vyváží.

Pughe [pjúgh] William O w e n, spisov. gálský, nar v Tynu y Bryn v Merionetshiru roku 1759, †

1835. Příjmení jeho bylo vlastně Owen, k němuž později, stav se dědicem jakéhosi Pughe'a, přidal jméno jeho. Maje let 17 poslán byl od chudých rodičů svých do Londýna, kdež se seznámil s Owenem Jonesem, obchodníkem a vřelým staré literatury gálské milovníkem, od něhož jsa povzbuzen a podporován jal se studovati staré památky tohoto písemnictví. Roku 1789 vydali spolu básně Dafydda ap Gwilym, pěvce to ze XIV. stol.; potom následovala díla jiných básníkův a překlady a r. 1801, když třetí vlastenec gálský, Edward Williams, s nimi se spolčil, vydali první dva díly *Myvyrian Archaiology of Wales* (třetí díl vyšel 1807). **P.** vydal též slovník gálsko-angl. (1793—1803) a *Cambrian biography* (1803), přeložil do gálštiny Miltonův *Ztracený ráj* a Heberovu *Palestinu* a vydal *Ancient laws and institutes of Wales* (1841).

Pugilatus (lat.) pěstní boj, pěstní zápas, byl u starých Řeků počítán k cvičením gymnastickým. Byv zaveden během 23. olympiády (688 před Kr.) byl potom provozován téměř při všech hrách a slavnostech národních. Zbytky těchto zápasů zachovaly se posud u Angličanů a v sev. Americe, o čemž v. Boxování.

Pugin [pjudžin] **1)** Augustus, kreslič anglický, nar. r. 1762, † 19. pros. 1832. Kreslil stavitelské památky gotické i jiné, a vydal četné kresby své: *Specimens of gothic architecture selected from various ancient edifices in England* (2 sv. 1823), k nimž napsal E. J. Wilson popis *Architectural illustrations of the buildings of London* (2 sv. 1824) a *Specimens of the architectural antiquities of Normandy* (1825—8). Též učinil výkresy k dílu *Paris and its environs displayed*, a s přispěním syna svého vydal *Gothic ornaments selected from various buildings in England and France*. — **2)** Augustin Welby Northmore **P.**, syn před., nar. v Anglii 1811, † v Ramsgatu 14. září 1852. Od svého otce nabyv záliby ve středověkém stavitelství jal se kresliti gotické ozdobné nářadí a díla kovová, i vydal *Desings for gothic furniture in the style of the 15th century* (1835); *Designs for iron and brass work in the style of the 15th and 16th centuries* (1835); *Designs for gold an silver-smith's work* (1836); *Ancient timber houses* (1836); *Contrasts, or a parallel between the noble edifices of the 14th and 14th centuries, and similiar buildings of the present decay of taste* (2. vyd. 1841). Spisy těmito snažil se **P.** probuditi lásku k starým formám gotickým, a hlavně jeho vlivem a přičiněním byl sloh gotický v Anglii přijat za sloh kostelní. **P.** neprováděl sice tak stavby jako hlavně návrhy a nákresy k nim, a býval při všech větších podniknutích brán na poradu. Nejslavnějším jeho dílem jest kathedrála sv. Jiří v Londýně. Nabyv značného jmění koupil si **P.** pozemek v Ramsgatu, kdež vystavěl dům, kostel, školy a jiné budovy, vesměs věnované sv. Augustinu; ale na sklonku svého života (r. 1851) pominuv se smysly byl dopraven do blázince, kdež se poněkud zotavil, načež byl odvezen domů a za nedlouho umřel. Mimo jmenovaná díla vydal: *Examples of gothic architecture* (3 sv. 1838); *True principles of pointed or christian architecture* (1841); *An apology for the revival of christian architecture* (1843) a *Glossary of ecclesiastical ornament* (1844). Jeho díla měla veliký vliv na současné i následující stavitele.

Půhon (od slova *pohnati*) dle staročeského zemského práva slove ve smyslu širším (*actio*) první a nejdůležitější část celého pře líčení (ostatní části jeho byly stání k soudu a vedení práva čili exekuce), mnohými formálnostmi opatřená, která v sobě zahrnovala ohledání celé pře co do věcné podstaty její a skutečného příběhu, co do ztotožnění původu a pohnaného (žalobníka a žalovaného), co do postavení svědků a t. d., slovem připravení sporné věci k soudu („**P.** jest první počátek a cesta k súdu." Všeh.). **P.** v tomto smyslu podobá se tedy našemu vyšetřování přípravnému a rozděluje se na tři části: 1) útok, 2) **p.** v užším smyslu (*citatio*) a 3) svědčení **p**-ů. Útok (v. t.) bylo řádné oznámení žaloby se strany původa v kanceláři starosty komorničího, který je zapsal do registr svých a podle toho určoval pořádek, v jakém oznámené pře na soudu měly k vyřizování přijíti, jakož i vyhotovoval výkazné čili půhončí listy komorníkům. Toto jednání na kanceláři starosty komorničího slulo přiznání. Nyní byla starost původova, aby zadal žalobu do podrobna upravenou a sestavenou vedle přísných pravidel, při tom zřetelnou a jasnou, poněvadž na jejím základě osnována byla přísaha čili rota. Tato žaloba musila se úplně srovnávati s oznámením jejím a tedy i s obsahem listu půhončího čili **p**-em ve smyslu nejužším, jakož o tom dí Všehrd: „Žaloba má se s **p**-em ve všem srovnati, tak aby z jiného pohoně z jiného nežaloval, anebo pohoně z jednoho nežaloval ze dvojího." Žalobu donesl původ do kanceláře desk zemských, kdež byla zapsána do dvojích knih, t. do půhonních (*libri citationum*) a žalobních („z kterých řečník čte" Všeh.). Mezi tím starosta komorničí odevzdal některému z komorníků (v. Komorník 3) list výkazný čili půhončí, jenž obsahoval oznámení žaloby pohnanému a rok, kdy státi měl k soudu. S tímto listem a s úřední pečetí na pergameně červeným voskem vytištěnou, kterouž se co osoba úřední vykázati musil, vydal se komorník na **p.** (ve smyslu užším) do příbytku pohnaného. Tento **p.** vázán byl na tolik formálností, že jich tuto vyčítati nelze, jichž zanedbáním stával se **p.** neplatný, začež byl komorník odpovědný. Podotýkáme pouze, že komorník jen bez zbraně a pěšky, toliko prut neb hůl úřední maje v rukou, vejíti směl na dvůr obydlí pohnaného, jemuž pak vše, co v **p**-u (ve smyslu nejužším) obsaženo bylo, oznámil, tedy: kdo jej pohání a z čeho, a kdy k soudu státi má. Někdy, jednalo-li se o hlavu (t. vraždu neb zabití), o výboj (poranění), pych (škody v lesích neb na polích) aneb jiný větší trestný čin, měl komorník i povinnost, před se bráti vyšetřování události, odhádati škody, pátrati po líci (v. t.), vůbec konati vše co by potřebné bylo. Osoba komorníkova byla při těchto výkonech svatosvatá, každá proti němu spáchaná zpurnost, hrdost neb jakékoliv zlé nakládání se trestalo ztrátou celé pře, a s provinilcem se nakládalo jako s odbojníkem proti nařízením zemským a královým. Vrátiv se zpět učinil komorník svou relací, že poháněl a jakým spůsobem, a co vše při tom se přihodilo, načež vše toto úředně do desk půhonních jest zapsáno, hlavně proto, aby pohnaný vykonaný **p.** zapříti nemohl. Pohnaný obyčejně sobě činil opis **p**-u, aby se potom přesvěděiti mohl, zdali se **p.** srovnává se žalobou; neboť kdyby se nesrovnával, „budeť **p.** zdvižen pro to nesrovnánie" (Všeh.). Každá strana zavázána byla k určitému roku osobně se před soud dostaviti, aby se vyjádřily, zdali k té při se přiznávají čili nic, což slulo svědčení **p**-ů. Na tom prozatím zůstalo, a vlastní pře slyšení teprv po ohlášení všech **p**-ů nebo docela na jiný rok určeno bylo. Když pohnaný nepřišel nebo se neohlásil, jsa od komorníka po třikráte vyzván, ztratil při; na původa ale voláno jen jednou, a neohlásil-li se, ztratil toliko **p.**, nikoliv ale při. Právo, jehož původ

neobllášením se pohnaného nabyl, slulo **stané právo.** Pakli ani jeden ani druhý nestáli, vymazán **p.** z knih, a strany znova poháněti musily. Kdo měl zákonné platnou omluvu svého se nedostavení, toho následky jeho minuly. Pohnanému, aby na žalobu řádně odpověděti mohl, popřáno bylo podle zákonů **bojemství** t. j. prodloužení lhůty k stání, vyjma **p.** z nářku cti, při kterém žádného bojemství popřáno nebylo; takové však bojemství víckráte dáno nebylo, než dvakráte po sobě. Obě-li strany shodly se na odročení pře, slulo to **poklid,** který však musily dáti zapsati do desk, jinak **p.** z desk vymazán byl a strany znova se poháněti musily. — Tři nejvyšší úředníci zemští: nejvyšší purkrabí, nejvyšší komorník a nejvyšší sudí, měli tu přednost, že nejprv musili pohnáni býti **kmetem** č. pánem z lavice, a teprv, kdyby takový **p.** nepřijali, komorníkem zemským jako jiní lidé. *Mý.*

Puch, vůbec tolik co nepříjemná vůně, zvlášť ale nelibý zápach zkaženého vzduchu v uzavřeném prostoru, v němž výpary hniloby, trouchu a jiných pochodů lučebných se prostírají. Tak mluví se o **p**-u mrtvol, hrobů, krypt, sklepů a t. d.

Puchaim v. **Puchheim.**

Puchała, v polské heraldice znak: v poli modrém podkova otvorem dolů obrácená, nad ní kříž trojramený, nad přilbou kolčí tři péra pštrosí. Znaku toho užívaly rody Cywińští, Kotomirští, Myslkowští, Puchałové a Swiniarští. — Z **P**-łův připomenouti dlužno **Dobeslava,** který za času válek husitských byl v Polště jedním z pánův nejpřednějších. Týž Dobeslav seznámiv se záhy s hnutím husitským naklonil se vřele českým reformátorům a ukazoval zjevně přízeň k novému učení.

Puchavce v. **Zeolithy.**

Puchelt Fried. Aug. Benj., proslulý lékař něm., nar. r. 1784 v Bornsdorfu v Dolní Lužici, † 2. čna 1856 v Heidelberce. R. 1811 byl docentem, 1815 profesorem lékařství v Lipsku, od r. 1824 profesorem a ředitelem lékařské kliniky v Heidelberce. Sps. vícero kněh lékařských, mezi nimiž vynikají: *System der Medicin* (Heidelb. 1835); *Die Lehre von der erhöhten Venosität* (t. 1833) a *Die Hautkrankheiten in tabellarischer Form* (t. 1836); od r. 1825 vydával s Cheliusem a Naegelem *Heidelberger klinische* Annalen.

Pucherna A., schopný kreslitel a ryjec na počátku tohoto století v Praze. Byl rodilý Čech a žák **Ludvíka Kohla** (v. t.); kreslil a ryl nejvíce hrady a zámky české. *Mů.*

Puchérna (**puchýrna,** něm. *Pochhaus, Pochwerk*). Nejen rudy, z nichž se kovy taví, nýbrž i uhlí kamenné za příčinou vypalování z něho kóků, nutná potřeba dříve odmýti, dle kovů a bohatosti (dobroty) přebrati, pak rozdrobiti a rozmělniti, drobotiny, moučky a kaly roztříditi (dle zrna) a odděliti (dle bohatosti). Veškeré ty práce na horách a hutích provádějí se ve zvláštních dílnách čili **úpravárnách** (*Aufbereitungswerkstätten*) dílem rukou lidskou, dílem stroji a rozličným náčiním, nejčastěji upotřebením vody (málo kdy větrem), však též i za sucha. Za tou příčinou rozeznává se **úprava suchá a mokrá,** a sice upotřebením, vedle ještě jiných rozličných strojů rozdrobovacích (drobidel), též **stup** (*Pochwerke, Pochmühlen*) umístěných v zvláštním stavení, totiž v **p**-ně, čili lépe ve **stůpárně.** Stoupy jsou tedy **suché stoupy** (*Trockenpochwerke*) a **mokré stoupy** (*Nasspochwerke*); ony rozmělňují za sucha obyčejně jen rudu bohatou, čistou, jenž i hned k hutím se dodává; tyto však roztloukají, za přítoku vody, rudu méně bohatou, a jalovými horninami více méně smíšenou. Oboje roztlukadla sestavují se obyčejně z 9 neb 12 kolmých stup (*Pochstempel*) v pravém slova smyslu buď dřevěných, dole železným pěchem opatřených, asi 14 stop dlouhých, 6 a 7 palců silných, a 300 liber těžkých, aneb docela železných. Stoupy tyto jsou umístěny ve dřevěném (někdy i železném) vůkol přístupném lešení (stolici) a rozdělené na 3 neb 4 **složení,** z nichž každé z 3 neb 4 vedle sebe stojících stup sestává. Na každé stoupě jest upevněna **patka,** pod kterou sahají pravidelně rozdělené **palce** na obvodu hřídele, strojem nějakým se točícího. Tím stoupy, v určitém pořádku a do určité výšky vyzdvižené i pouštěné, prostopádem na podlaze železné (zřídka kamenné) rudu podhozenou roztloukají. U **suchých stup** leží podlaha prosto, neohražená a s obou stran přístupná; rozdrobená ruda odpadává sít po řešátech k zemi nakloněných; nepropadlá zrnka se opět lopatou stoupám podhazují, až se konečně veškerá ruda na všemožně stejná zrnka rozmělní, neb taková jen hutím k tavení se hodí. U **mokrých stup** jest podlaha ohražená **truhelkou** (korytem, *Pochtrog*), jejíž přední stranu buď železnou mřížku neb drátěné síto tvoří. Do truhelky této sypá se přiměřeně ruda, jenž za ustavičného přítoku vody a roztloukáním stoupami posléze co **kal** (*Pochtrübe*) — t. j. co ve vodě pospolu s jalovou horninou rozmělněná ruda — buď do **kalovodu** (*Mehlführung*), totiž zvlášť uspořádaných, sem a tam vedených žlabů (čili *kruč* z něm. *Gerinne*), neb do **špidlat** (*Spitzkästen*), totiž špičatých či nálevkovitých beden, odtéká. Za toho odtoku usazují se rudnatá zrnka co poměrně těžší dříve než jalové částky hornin, až skoro jen pouhá jalovina do velkých nádržek čili **kalužen** (*Schlammsümpfe*), a odtud teprv co planý kal do divoké vody (potoka neb řeky) odbíhá. Usazeniny rudnaté z kalovodů a špidlat, tak zvané **šlemy,** propírají se a čistí na zvláštních **splavech** (*Herde*) a propéradlech buď v stupárně, neb ve zvláštním na blízku stavení t. j. ve **šlemovně** (*Schlämmhaus*) umístěných, až se konečně, po mnohonásobném opakování práce všemožně čistá, drobňounká, ba skoro moučkovitá ruda, **šlich** zvaná, upraví a do hutí odveze. *Bc.*

Pucherz (*Puchoř ?*), městys v Budějovicku nad potokem téhož jména při samé rakouské hranici; má výtečnou skelnou huť. Odtud se plaví mnoho dříví do Malše a Vltavy pro Prahu.

Puchewicz Alfons, současný mathematik polský, nar. v Tomašově v gub. Lubelské r. 1821, dokončil studie gymnasialné ve Varšavě 1840, poslouchal mathematiku na univ. Petrohradské do r. 1844, načež se stal učitelem mathematiky ve Varšavě na gymnasium. Jest spolupracovníkem *Encyklopedie powszechné;* o sobě vydal *Mechanikę ogólną* (ve Varšavě 1861).

Puchheim, Buchheim, Puchaim, Jan Křištof, hr. dědičný truksas v arcivév. Rakouském, cís. tajný rada, polní maršálek, místopředseda válečné rady dvorské, rytíř zlatého rouna, nar. 1615, sloužil od mladosti ve vojště rakouském, v kterémž postoupil až na plukovníka. **P.** byl v spojeném vojště rakousko-saském, které se zmocnilo Starých hradů Saských a Švédy Freiberg obléhající zapudilo; v šarvátce, kterou vojsko toto svedlo 1639 se Švédy u Mělníka, zajat byl **P.** a propuštěn teprvé 1644. S 6000 něm. vojska vypraven byl na to proti Rakoczymu; v Uhrách nepřirazila k němu určená posila, nicméně manevroval **P.** tak, že musel Rakoczy ustoupiti z horských měst ke Košici. Když konečně přitáhl Götz s vydatnou pomocí vypraven **P.** na švédy s 2000 jezdci. Tu vrazil na 600 m. vojska Rakoczyho a

2000 Turků, s nimiž svedl bitku pětihodinnou, v níž 6 praporců ukořistil. U Tokaje přepadl dovoz 4000 jezdců provázený a zmocnil se hojných zásob potravních, kterých byl v ležení cís. veliký nedostatek. Když takovým způsobem osvědčil svou udatnost a důmysl, svěřeno mu velitelství v pevnosti Komárně. Později vytlačil **P.** Švédy z Kremže a Korneuburku, oblehl a dobyl r. 1647 Jihlavi; r. následujícího zavřel se před Švédy s 2000 jezdci v Praze, když tu ale nebylo píce pro koně, vytáhl z města, aby přivezl potravu. Tu ale vrazil na nepřítele a zajat byl podruhé. Propuštěn byv po míru Vestfálském věnoval i dále služby své státu, až † 1657.

Puchmajer Antonín Jaroslav, český básník a spisovatel, nar. v Týně nad Vltavou 11. led. 1769 z rodičů měšťanských. Již za svého pobytu v tamnější triviální škole jevil **P.** výbornou paměť a neobyčejnou vnímavost ducha, což rodiče jeho k tomu přimělo, že jej u tamního kaplana latině a u učitele hudbě učiti dali. Vida pak otec, že syn v latině nemálo prospívá, odhodlal se dáti jej na studie, i dovedl ho na gymnasium do Budějovic, kdež se mu nemálo podivili, že latinsky mluví, v němčině ještě ani slova neznaje. Než i s tímto jazykem seznámil se **P.** v krátkém čase, a přirozenou vtipností i velkou pilností brzy nad jiné žáky vynikl, ano i francouzskému jazyku dokonale se naučil. Po ukončení studií gymnasiálních odebral se na studia filosofická do Prahy, kdež měl za učitele slovutné tehdáž profesory Seibta, Vydru, Meissnera a Cornovu. Než zamýšleje také sám připraviti se na úřad profesora neb bibliotékáře, nespokojil se toliko s vyučováním školním, nýbrž oddal se s velikou horlivostí studiu cizích jazyků a literatur, trávě celé dni v knihovně čítáním spisovatelů franc., angl., ital., špan. a německých, čímž záhy jakousi evropskou literární vzdělanost si osvojil. Přeložil i do němčiny špan. román *Lazarillo de Tormes*, nenašed však nakladatele rukopis zase uschoval. Nebylo pak divu, že v tehdejších smutných dobách, kde čeština ještě praskrovný počet pěstitelů čítala a Čechem býti za pravou potupu se pokládalo, které se každý po osvícení dychtící jinoch vyhýbal, i **P.**, jakož mnozí jiní, během let studentských národnosti své byl téměř odcizen a že dříve o cizích literaturách než o své vlastní zvěděl. Tu šťastná náhoda svedla jej se spolužákem Hněvkovským, který již tehdáž jazyk český si byl oblíbil a čítáním staročes. spisů se zabýval, nezapomenutelným tím buditelem, jemuž i bratří Nejedlí a mnozí jiní své procitnutí děkovali. Byv Hněvkovským, s kterým potom srdečné přátelství uzavřel, přiveden ku poznání svého pravého působiště, počal **P.** s pilností sobě vrozenou zpytovati a studovati jazyk český, v kterém tolik výbornosti shledal, že potom pěstování jeho za jedinou úlohu sobě obral. Cítě v sobě též nadání básnické pokusil se o skládání básní českých, za kterýmž účelem i Rosovu prosodii prostudoval, a poněvadž nebylo tehdáž orgánu, kde by své plody uveřejňovati mohl, zamýšlel dle příkladu Thámova po svazcích vydávati sbírku básní od rozličných spisovatelů, ku kterýmž s počátku ovšem jen Hněvkovský a V. Nejedlý náleželi. **P.**, učiniv z jejich a svých básní malý svazeček, donesl je na ukázku k tehdejšímu censorovi Faust. Procházkovi, který však je prohlídnuv mladíkům radil, aby dříve důkladněji české gramatice se naučili a pak teprv o skládání básní a jejich vydání se pokusili. Tito, dle rady jeho obírajíce se potom pilně gramatikou, v krátkém čase osvojili si vlastnosti a pravidla jazyka česk., načež jali se básně opravovati a předělávati, kteréž potom opět k Procházkovi donesli. Mezi tím však přišel k Procházkovi Dobrovský, který, když mu Procházka básně ty okázal, mladíky k sobě pozval a je se svou přízvučnou prosodií seznámil. Ti pak zase na místo časoměrné prosodie Rosovy vše v přízvučné prosodii Dobrovského spracovali, načež **P.** skrovnou tu sbírku vydal r. 1795 pod názvem *Sebrání básní a zpěvů*, pod kterýmž jménem následoval 2. sv. r. 1797. Další tři svazky téže sbírky měly název *Nové básně*, kteréž vyšly r. 1798, 1802 a poslední r. 1814. Jak známo, bylo české básnictví v době před **P**-em propadlo úplné nevkusnosti, z které nepodařilo se je vyprostiti ani kruhu veršovců, jenž před tím kolem V. Tháma se byli seřadili. Teprv tímto vystoupením **P**-ovým, v jehož sbírkách se potom as třicet básníků zúčastnilo, nastala nová doba básnictví českému, ano můžeme **P**-a a vrstevníky jeho vším právem nazvati první novočeskou školou básnickou, která až do objevení zpěvů staronárodních držela vrch Parnasu českého. Bylať vystoupení této školy jako první slovo okřívajícího ducha básnického; neboť, ač účastníci její ještě velice zápasiti musili s řečí a básně jejich více ohlasem byly básníků cizích, přece zněly jejich písně mocněji, než bylo od století u nás slýchati. I **P**-ovi lze právem vytýkati, že až příliš přilnul ke škole německé, jejímž ovšem šťastným napodobitelem byl v mnohých básních a zvl. bájkách, jenž lehkým jazykem a plynným veršem vynikají; avšak výčitka ta přece pozbývá aspoň částečně váhy, hledíme-li k tomu, že **P.** vedle těchto následování též mnohé ryze původní a samostatné básně složil, jenž úplně o samostatném nadání svědčí. A jakkoliv ani jinak býti nemohlo, než že v tehdejších neutěšených poměrech hlavní zásluhou podniku toho bylo a zůstalo jen vzdělávání a zdokonalování mluvy básnické, tož i v tom přednost přísluší **P**-ovi, mezi všemi soudruhy češtinou nejvolněji vládnoucímu a duchem poetickým nejvíce nadanému. Bylo pak přirozeno, že oblíbiv si v také míře jazyk mateřský byl i veden k studiu druhých jazyků slovanských, zejména jazyku polského a ruského, v kterémžto posledním pokusil se i o práce linguistické. Tak sepsal *Pravopis ruskočeský* (1805, 2. vyd. 1851), kdež podává návod ku psaní ruskou literou a mluvnice jazyku česk. a rusk. stručně porovnává, pak *Lehrgebäude der russischen Sprache* s předmluvou od Dobrovského (nákladem Čes. Musea 1820), kterýžto spis od akademie Petrohradské velmi příznivě posouzen byl. Po skončení studií filosofických vstoupil **P.** po přání svých rodičů do theologie, byv pak na kněžství posvěcen přišel za kaplana do něm. osady Tiše nedaleko Budějovic, kdež druhý sv. básní k vydání uspořádal. Po dvou letech dostal se za kaplana do Prachatic, kdež další dva sv. básní sestavil, jakož i vymírající tam jazyk národní k životu vzkřísiti se snažil. Z Prachatic přišel za kooperátora k svému strýci do Újezda a odtud za administrátora do Jinonic, kdež vydal metrický překlad Montesquieuova *Chrámu Guidského* (1804). Pobyv potom krátký čas co farář v Citolibech, přišel r. 1806 z vlastní vůle hrab. Joachima Šternberka na výnosnou faru do Radnice bl. Plzně, o kterou též V. Nejedlý se ucházel. Tam trávil **P.** ostatní svá léta, zabrán v pilné práce literární, vedle kterých však neopomíjel horlivě se starati o hmotný i duševní prospěch svých osadníků, tak že v krátkém čase pro své výtečné vlastnosti ducha vážnosti a lásky u vzdělaných, jakož i pro své lidumilné skutky neobmezené důvěry a úcty u chudiny nabyl. Tak založil v Radnici brzy po svém příchodu na holém vrchu krásnou zahradu, která až podnes „Puchmírka“ po něm se nazývá, a r. 1818

zarazil tam *Čtenářský spolek*, kterému při své smrti všechny své české knihy odkázal. Práce jeho z té doby byly nejvíce linguistické, jak o tom svědčí mimo již uvedenou *Rus. gram.* jeho *Grammatik u. Wörterbuch der Zigeunersprache* (v Praze 1821), ku kteréž přidána jest *Hantýrka čili jazyk zlodějů* co vzácné kuriosum, jenž zvláště psychologům se hodí; též 2. díl Dobrovského velikého *Slovníku něm.-čes.* (1821) byl redigován od **P**-a, po jehož smrti to dílo Hanka ukončil. Jeho *Rýmovník*, jejž vydal Sedláček v Plzni teprv r. 1824, hodí se toliko veršovcům a nikoli básníkům. Jsa v přátelském spojení s hrab. Kašparem Šternberkem, který toho času horlivě se obíral přírodopisem, přeložil **P.** jeho něm. *Pojednání o bylinářství v Čechách* na jazyk český (vyd. 1819). V poslední době pracoval také ještě na 6. sv. sbírky básní, jsa ale již ode dvou let churav odebral se ku konci srp. 1820 do Prahy na léčení, kdež však zemřel ve všeobecné nemocnici již 29. září 1820, načež 2. říj. pohřben byl na hřbitově ve Volšanech. Ze spisů jeho tištěných uvádíme ještě překlad z něm. *Krátké poučení o hospodářství polním pro obecný lid* (1817), pak jeho *Nedělní kázaní* (1825) a *Svátečni kázani* (1826), jenž vynikají rovněž bohatostí myšlének, jakož i správným a květnatým jazykem; jeho sebrané básně vydal V. Nejedlý pod názvem *Fialky* (1833), mezi nimiž se i nalézá metrický překlad prvního zpěvu Homerovy *Iliady.* Co člověk byl **P.** nanejvýš vlídný a dobročinný, ve společnostech pak pro svou veselou mysl, pro svůj živý a vtipný hovor, velevítaný; co národovec získal si pracemi a snahami literárními patrné zásluhy o vzkříšení národa a o vybroušení básnického vkusu v Čechách, pro kteréžto působení místo zajisté velečestné v literatuře české zaujímá.

Puchnero [puč-], národní jídlo Španělů, záležející ze smíšeniny masa hovězího a skopového, slaniny, rýže, hráchu, zemčat, zelí, mrkve, cibule a česneku.

Puchó v. Púchov.

Púchov, maď. a něm. *Puchó*, uher. městys v župě Trenčanské u Váhu, má ok. 1500 kat., ev. a žid. obyv. slov., z nichž jest mn. hrnčířův a soukenníkův, katolický a evangelický chrám a synagogu. Před tím byla zde také znamenitá škola a kněhtiskárna evang. A. V. *Chr.*

z **Puchova**, katol. rodina vládycká, jenž v XVI. stol. v Čechách kvetla, užívajíc v erbu medvěda černého meč nesoucího. Z rodiny té se připomínají: l. 1534 Jiří na Podbradci; r. 1540 Sigmund st., pak bratří Jan a Florian na Chrašťanech; Jan byl knězem a drahně let kanovníkem na hradě Praž. a od r. 1542—1552 administrátorem arcib. Pražského a † ok. 1559, načež část jeho zboží Chrášťanského připadla bratru Florianovi. Tento měl syna Sigmunda, který proslul také v literatuře české, sepsav ještě v mladém věku (k vybídnutí císaře Ferd. I. a strýce svého Jana), s užitím Münsterovy kosmografie a spisů v kapitolní bibliotéce a jinde chovaných, českou kosmografii, kterou jmenovaný strýc jeho r. 1554 v Praze u Jana Kosořského dal vytisknouti takto: *S. Münstera Kosmografia česká, t. j. vypsání o položení krajin nebo zemí, i obyčejích národů všeho světa a historií podle počtu let na něm zběhlých.* K popsání země české přidána jest také mapa česká r. 1518 vyrytá, s erby osob, které k věci té přispěly; Jan z **P.** vydal na kosmografii tu 1200 kop gr. m., kteráž — obsahujíc 901 listů ve folio — pokládá se mezi největší a nejnákladnější knihy české. Sigmund ml. z **P.** (*Zyka Puchovský*) chtěl později sepsati ještě kroniku českou a historii o rodech a stavích koruny České, a sbíral společně s Pr. Lupáčem potřebné k tomu materiálie, avšak „že — jakož praví M. P. Kodicillus — neměli fedruňku, čas jim ušel a příhodnost psaní a zemřeli i kronika s nimi," čehož ovšem jest litovati, ješto p. Sigmund Puchovský, jakož vrstevníci jeho vysvědčují, byl muž učený a v kronikách zběhlý. Zemřelť ok. 1584, jsa poslední nám známý potomek rodu svého. *Ra.*

Puchta 1) Volfgang Heinrich, právník něm., nar. v Mährendorfě bl. Erlang 1769, † v Erlangách 1845. Byl zprvu advokátem, pak radou při trestním soudě v Ansbachu, stal se r. 1797 radou soudním v Kadolzburce a vrátil se r. 1812 co ředitel zemského soudu do Erlang. Sepsal četné spisy právnické, hlavně z oboru práva praktického, a zkušenosti své podal ve spise *Erinnerungen aus dem Leben und Wirken eines alten Beamten* (Nordl. 1842). — **2)** Georg Friedrich **P.**, syn před., nar. 1798 v Kadolzburce, † 1846 v Berlíně. Od r. 1820 byl akademickým učitelem po řadě v Erlangách, Mnichově, Marburce, Lipsku, r. 1842 odebral se jakožto nástupce Savignyho do Berlína, kdež byl 1845 zvolen za člena státní rady a komise zákonodárné. **P.** byl výborný právník, vynikající zvl. v římském právě. Přední jeho díla jsou: *Das Gewohnheitsrecht* (2 sv., Erlang. 1828—37); *Lehrbuch der Pandekten* (Lps. 1838, 9. vyd. od Rudorffa 1863); *Cursus der Institutionen* (5. vyd. od téhož, 3 sv. 1856 násl.); *Einleitung in das Recht der Kirche* (Lps. 1840). Jeho *Vorlesungen über das heutige röm. Recht* (2 sv., t. 1847—48, 5. vyd. 1862-63) vydal Rudorff. — **3)** Christ. Rud. Heinr. **P.**, bratr před., nar. 19. srp. 1808 v Kadolzburce, jest od roku 1842 pastorem v Eybu u Ansbachu. Sepsal řadu spisův asketických, jakož i krásné písně duchovní. Jeho *Gedichte* vydal Knapp (Stuttgart 1860).

Puchýř v. Pryskýř.

Puibusque [pyibysk], Adolf Louis de, franc. spisov., nar. v Paříži 7. bř. 1801, vystudoval práva a stal se podprefektem jednoho depart. v jižní Francii. Sepsal *La Mort de Léonard de Vinci* (Pař. 1824), za kterouž báseň poctěn byl zlatou medailí od akademie Cambraiské; jiná jeho báseň *Le Naufrage de Camoëns* (1828) obdržela cenu akademie Jeux floraux, a výborné dílo *Histoire comparée des littératures espagnole et française* (1843, 2 sv.) cenu akademie Francouzské. Mimo některé spisy právnické přeložil a vydal též *Le comte de Lucanor* (1854), sbírku to španělských bájek a pohádek ze XVI. stol.

Pückler, stará šlechtická rodina slezská, z níž **Jiří P.** r. 1655 povýšen byl na svobodného pána Římské říše, jeho synové pak císařem Leopoldem I. r. 1690 do stavu hraběcího, stavše se zakladateli obou posud kvetoucích větví rodu toho. Starší neb francká větev drží statky v království Virtemberském a Bavorském, jsouc založena Karlem Frant. **P**-em († 1708), jehož pravnukové Fridrich a Ludvík větev tuto na dvě ratolesti rozštěpili. Mladší neb slezská větev, kterouž založil hr. Aug. Sylvius († 1748), taktéž rozdělila se jeho syny na dvé, na linii hlavní a lužickou. Hlavní linie rozešla se opět na čtvero odvětví. Z lužické pochází Hermann Ludvig Heinrich kn. **P**-Muskau, spis. něm., nar. v Mužakově (*Muskau*) v Lužici 30. říj. 1785. Vystudovav v Lipsku vstoupil do vojska, opustil je však 1811, kde po svém otci v držení svého panství se uvázal. Vykonav mnohé cesty po Evropě, vstoupil opět do vojenské služby ruské, které však 1815 zase se vzdal, věnuje následující léta zakládání velikolepých parků v Mužakově. Byv 1822 do stavu knížecího povýšen podnikl 1828 opětně cesty do Francie a Anglicka, 1835 přes Francii do Algíru a sev. Afriky a 1837 do Řecka

a Egypta, odkud 1840 do Německa se navrátil. Prodav r. 1845 své panství hr. Edmundovi Hatzfeldovi zdržoval se potom na rozličných místech v Německu a Itálii. Co spisovatel učinil se P. M. známým některými spisy, jenž originálností i půvabným slohem se vyznačnjí, jako: *Briefe eines Verstorbenen* (Mnichov 1830 a Stutg. 1831, 4 sv.); *Jugendwanderungen* (Stutg. 1835); *Semilasso's vorletzter Weltgang* (t. 1835, 3 sv.); *Semilasso in Afrika* (t. 1836, 5 sv.); *Südöstlicher Bildersaal* (t. 1840, 3 sv.); *Aus Mehemed-Alis Reich* (t. 1844, 3 sv.); *Die Rückkehr* (Berl. 1846—48, 3 sv.).

Püllna v. Bylany.

Püner, Kliment Vl., nar. r. 1811 v Praze. Odbyv studia medicinská na universitě Pražské usadil se r. 1842 co praktický lékař v Klášterci v Žatecku, později vstoupil do služby vojenské, kterouž opustiv r. 1860 žije nyní co privátní a městský lékař v Modoši blíže Temešvaru v Uhrách. O literaturu českou získal si zásluhy četnými překlady divadelních her, mezi nimiž veselohry: *Ženských se štítí*; *Karla XII. navrácení do vlasti*; Lessingova *Mina z Blahodova*; Kotzebuova *Žárlivá panička*; pak frašky: Nestroyova *Chce mít švandu*, a činohry: Ifflandův *Věrný služebník*; Weissenthurnové *Jan vévoda Finský*; Lewaldův *Modrovous* a j. v. Přeložil též Bulwerův román *Noc a jitro*. Po nějaký čas vydával s V. Filípkem *Výbor divadelních her zahraničných* (v Praze 1837).

Pürglitz, Bürglitz v. Křivoklát.

Pürstein v. Piršenštein.

Puisaye (puiséj), šlechtická rodina franc., z níž pochází **1) P.** Charles marquis de, nar. 1751, byl r. 1789 členem národního shromáždění a horlivým přívržencem Bourbonů v západní Francii; za doby císařství byl pro pikle royalistické zatčen, po restauraci stal se členem komory zákonodárné (*introuvable*) a předsedou při soudu proti republikánům a bonapartistům; † r. 1830. — **2) P.** Josef hrabě, bratr předešl., nar. r. 1755 v Montagni, sbíral r. 1792 v Normandii vojsko k ochraně krále, byl pak velmi činným ve válce s Chouany, vystěhoval se r. 1797 po rozhodných vítězstvích, jež obdržel gen. Hoche proti Chouanům, do Anglie a odtud do Kanady. Po uzavření míru Amienského vrátil se opět do Anglie, kdež zůstal i po restauraci, sesvářiv se již dříve se stranou bourbonskou; † roku 1827 v Blythehouse v Anglii.

Puiseux [pyisé] Victor Alexandre, franc. mathematik, nar. v Argentenilu 16. dub. 1820, stal se 1840 doktorem věd mathematických, o kterých potom přednášel v Rennesu a Besançonu, až přišed 1849 do Paříže stal se tam prozatímným učitelem na fakultě věd a v Collége de France. Od r. 1857 jest skutečným prof. astronomie na fakultě věd v Paříži. Sps. *Sur l' invariabilité des grands axes des orbites des planètes* (1841) a množství výtečných článků v *Journal de mathématiques pures et appliquées*, v *Comptes rendus* akademie věd a v *Annales de l'Observatoire*.

Püspek-Ladány v. Ladány 2).

Püspöky 1) P. v. Biskupice 3); — **2) P.**, městys v Uhrách, v stol. Biharské s 2456 ob. maď. (1857).

Puissance (franc.) tolik co moc, mocnost, zvláště moc státní nebo stát sám, velmoc.

Puissant [pyisãn] Louis, franc. mathematik, nar. u Châteletu v depart. Seine et Marne 22. září 1769, † v Paříži 11. led. 1843. Oddav se polnímu měřictví s takovým prospěchem jal se studovati geometrii a spojené s ní vědy mathematické, že stal se vojenským inžinýrem a r. 1795 prof. mathematiky na ústřední škole depart. Lot et Garonne, odkud se dostal do kanceláře ministerstva války (1802), potom do vojenské školy ve Fontainebleau a po několika létech do školy generálního štábu, kdež po 20 let vyučoval. R. 1828 zvolen byl na místě Laplaceově za člena akademie věd. Z četných jeho spisů jmenujeme: *Recueil de diverses propositions de géométrie, résolues et demonstrées par l'analyse algebrique* (Pař. 1801, 1824); *Traité de géodésie* (3. vyd. 1842, 2 sv.); *Traité de topografie, d'arpentage et de nivellement* (2. vyd. 1820); *Nouvelles comparaisons des mesures géodésique et astronomiques de France et conséquences qui en résultent relativement à la figure de la terre* (1834), a j.

Püsterich, kovová s loket vysoká dutá soška, nalezená dle pověsti v Rotenburském zámku blíže Kelbny, chovaná nyní v starožitnické sbírce v Sondershausech, vydává se za starobylou modlu buď Durinků neb luž. Srbů, ač jiní starožitníci ji považují za podstavec křtitelnice a opět jiní za měch na kořalku.

Pütter Joh. Stephan, slovutný něm. publicista, nar. v Iserlohnu 25. čna 1725, † v Gotinkách 25. září 1807. Byv nějaký čas advokátem a soukromým docentem v Marburku stal se 1748 prof. státního práva v Gotinkách, kde až do své smrti setrval. R. 1787 byl zvolen za člena akademie Berlínské. Z jeho četných děl, disertací a memoirů, počtem as 118, jmenujeme toliko jeho *Grundriss der Veränderungen des deutschen Reiches* (v Got. 7. vyd. 1795); *Elementa juris publici germanici* (4. vyd. 1766); *Auserlesene Rechtsfälle aus allen Theilen der in Deutschland üblichen Rechtsgelehrsamkeit* (1760-82, 4 sv.); *Vollständiges Handbuch der deutschen Reichshistorie* (2. vyd. 1772, 2 sv.); *Institutiones juris publici germanici* (6. vyd. 1802); *Literatur des deut. Staatsrechtes* (1776—83, 3 sv.); *Historische Entwickelung der Staatsverfassung des d. Reiches* (3. vyd. 1793, 3 sv.); *Über den Unterschied der Stände in Deutschland* (1795).

Püttner Jan Karel, malíř český, nar. se dne 25. čce 1821 v Plané v Plzeňsku, kdežto jeho otec, bývalý rakouský důstojník, po skončení francouzských válek byl usedlý. Strávil mládí své dílem v Praze, a v Litoměřicích, dílem v Plzni. V Chebě byl na gymnasium. Co děcko projevoval znamenitou chuť a schopnost k malbě, i vstoupil v šestnáctém roce co malíř porculánu do jedné fabríky u Karlových Varů; po roce ale pudila jej touha po vyšším vzdělání do Vídně. Přišed r. 1838 do Vídně musel se k vůli výživě, nemaje dostatečné podpory, podrobiti zaměstnáním pouze mechanickým, jmenovitě iluminování rozličných kamenotisků. Avšak každé uprázdněné hodiny používal bedlivě k důkladnějšímu vycvičení se v umění malířském: kreslil a maloval květiny u profesora Grubra a podobizny u malíře J. Zumsande. Směr svůj ke krajinomalbě obdržel u Van Haanena, jenž mu byl i sdílným učitelem i výtečným vzorem. Obrazy, které v jeho způsobu pracoval, zvláště krajiny zimní, obrátily naň pozornost znalcův, a získaly mu podporu hraběte Jiřího Zichyho, jenžto jej r. 1842 na své panství do Uher povolal, kdežto se P. dílem vyučováním v kresbě, dílem dvěma většími obrazy, od hraběte objednanými, pilně zaměstnával. Podporou Zichyho cestoval po království Uherském a mnoho krajin si vykreslil. V letech 1845 a 1846 zdržoval se ve Vídni; ještě r. 1846 nastoupil cestu do Itálie a zimu 1846—47 strávil v Římě. Na této své cestě seznal ponejprv moře, které jej v té míře dojalo, že sobě umínil malovati mariny. Už v prvních pokusech toho druhu byl velmi šťasten, a po návratu do Vídně vzbuzoval jimi všeobecnou pozornost. Aby se ve způsobu svém ještě více zdokonalil a potřebných podrobnějších

vědomosti o ústroji loďstva nabyl, strávil Hj., list. a pros. r. 1850 na ostrůvku Helgolandě, odkudž se na zimu do Hamburku odebral. Tam došel zvláštní přízně u obchodnického domu Caesara Godeffroye, a na lodi „Alfred" jmenovaného obchodnictva vyplul P. v březnu 1851 z přístavu Hamburského do Ameriky. Zdržel se především ve Valparaisu, odtud navštívil ostrovy Jižního moře, navrátil se do Chile, cestoval po Bolivii, Peru, střední Americe, potom přes mořskou úžinu odebral se na Antily a odtud do Spojených států severní Ameriky, načež se přes Anglicko vrátil r. 1853 do Hamburku. Na cestě té zhotovil si P. množství nákresů krajin, ostrovů. V Hamburku zabýval se r. 1853 hlavně tím, že pro Gustava Godeffroye zhotovil dvě chilské krajiny, pro Caesara Godeffroye pak *Helgoland a přístav Papitský na ostr. Otahaitském*. Námořské obrazy P-ovy vyznačují se zdařilým vypodobněním vody v jejích rozličných objevech a důkladným pochopením plavecké techniky. Na lodích jeho jeví se úplná známost veškerých lodních jednotlivostí a pohybů při řízení lodí. S počátku r. 1855 bylo P-ovi povoleno, aby vystaviti směl své malby, k nimž studie konal na cestách svých, v cís. hradě ve Vídni. Vykonav také cestu do zemí severoevropských, jmenovitě do Skotska, Norvéžska a Švédska, prodlel potom nějaký čas v Praze, až se usadil stále ve Vídni, kdež taktéž maloval některé krajiny pro obrazárnu císařskou. Dva z nejnovějších plodů vystaveny jsou právě teď (v dubnu 1866) na umělecké výstavě v Praze; jsou to: *Z mořské úžiny Messinské* (č. 59) a *Příboj na pobřeží skotském* (č. 119). První jest chatrné ceny umělecké, druhý honosí se dobrými vlastnostmi, jaké jsme nahoře zpomenuli; zároveň jeví se na obraze tom i větší pokrok v technickém provedení.

Půjčka a zápůjčka. Odevzdá-li se někomu věc nezužívatelná, t. j. taková, že se užíváním nespotřebuje, k užívání bezplatnému na určitý čas, stane se smlouva o p-ku. Vypůjčující nabývá práva, věci řádně nebo tak užívati, jak zevrubněji bylo umluveno, a po projití času povinen jest, tutéž věc zase navrátiti (*O. z.* §. 971—972). V zákonodárství dělá se rozdíl mezi smlouvou o p-ku (*Leihvertrag*) a záp-ku (*Darlehensvertrag*). Když se někomu odevzdávají věci zužívatelné, t. j. takové, že se mohou užíváním spotřebovati, aby jimi sice po vůli vládl, ale aby povinen byl, po jistém čase tolik věcí téhož druhu a též dobroty vrátiti, stane se smlouva o záp-ku (*O. z.* §. 983), která však v obecném životě prostě též jenom p-kou slove. V záp-ku dávají se buď peníze neb jiné věci zužívatelné (ku př. obilí), a to buď bez úroků neb pod úroky. V prvním případě slove záp. také smlouvou o úroky. Kdo peníze neb cos jiného zapůjčuje, jmenuje se v ě ř i t e l (*kreditor*), a kdo je dostává, ten jest d l u ž n í k e m (*debitorem*). Záp. může se státi ústně nebo písemně, a spis o tom učiněný sluje dlužní list nebo úpis (v. D l u h, D l u ž n í l i s t). Záp-ku dělá buď jednotlivec s druhým soukromně, anebo může býti v e ř e j n á. Tuto pak může udělati říše, země, okres, obec nebo jistá majetná společnost (ku př. akciová), nebo některý větší statkář. Jsou-li státní vydání větší než příjmy a nemůže-li se schodek jiným způsobem uhraditi, udělá se záp. Stát platí ze záp-ky učiněné věřitelům úroky, ježto dělají za naší doby téměř ve všech státech vedle nákladů na armády vojenské největší a nejdůležitější částku státního vydání. Poněvadž však není jednotlivců, kteří by státu potřebné sumy samojediní zapůjčiti mohli, rozvrhne se celá potřebná suma na jistý počet dlužních úpisů v malých sumách (částečné čili partiální dlužní úpisy), a kdo jeden nebo i více jich odebere, stane se státním věřitelem. Potřebuje-li ku př. stát 50 milionů zlatých, mohl by vydati 100.000 dlužních úpisů po 500 zl., neb 500.000 kusů po zl. 100 atd., a kdo má k tomu dosti důvěry, že stát slíbené výminky vždy řádně plniti bude, přihlásí se se svým kapitálem, za nějž se mu vydá žádaný počet nadřečených dlužních úpisů, ze kterých se mu u státní dlužní pokladnice úroky po každé vyplácejí, jakmile určitá lhůta projde. V jistém ohledu rovná se tedy stát co dlužník každému jinému soukromému dlužníku, jen v jiném velmi důležitém ohledu se od něho značně liší. Soukromý dlužník slibuje totiž v úpise, že zaplatí kapitál věřiteli na ohlášenou nebo od sebe danou výpověď na jistý čas znějící. Stát proti tomu ovšem může dluh svůj vypověděti věřitelům, kdykoliv k tomu příhodná doba nastane, avšak nepřipouští, aby tito jemu dle své libosti splácení dluhu vypovídali. Když stát novou záp-ku dělá, buď slibuje splácení po jistou kratší nebo delší řadu let dle plánu hned napřed ustanoveného, anebo její splácení dokonce ani nepřipovídá. Dle toho rozeznáváme záp-ku s p l a t n o u a n e s p l a t n o u. Při splatné záp-če rozhoduje se losováním, které dlužní úpisy po každém tahu splaceny býti mají, a ostatní netažené zůstavují se pro příští tahy, až posloupně všecky se vylosují a celá záp. vyplacena jest. Kdyby tedy v příkladě svrchu uvedeném záp. ve zl. 50 milionů na 100.000 úpisů po zl. 500 rozvržena byla, ježto by ve 100 letech splacena býti měla, mohly by se všecky úpisy na 100 řad od 1—100 číslovaných rozděliti, aby bylo v každé řadě 1000 úpisů od 1—1000 mimo to číslovaných. Každý rok by se pak vytáhlo z těch 100 řadových čísel jedno, a kdo by měl úpis tím taženým řadovým číslem opatřený, tomu by se vyplatil úpis. Za úpisy ze záp-ky nesplatné jakož i ze záp-ky splatné, pokud řadové číslo tahem nevyšlo, dostává věřitel pouhé úroky, a chce-li tedy za ně svůj kapitál obdržeti, nezbývá mu jiné cesty, nežli aby někoho hledal, kdož by chtěl svůj kapitál v těch papírech pod úrok uložiti. Tím způsobem stávají se státní úpisy předmětem obchodu, zbožím, a peněžníci (měnci, bankéři) je kupují i prodávají, aby na nich docílili svého zisku. Jako každého zboží, mění se i hodnota dlužních úpisů tím, jak jest na ně kupovačů a prodavačů. Když jest obzor politický dosti jasný a státní hospodářství dobře spořádáno, roste veřejná důvěra, kapitalisté rádi svěřují své jmění státu, pročež se jeho úpisy ke koupi hledají, a kdo je má, méně jich nabízí k prodeji. Nastává-li však obava války a nepokojů a jsou-li státní finance nespořádané, pak hledí každý majetník státních papírů i s jakous obětí se zbaviti a kupovači z trhu zmizí. V prvním případě bude měna státních papírů vystupovati, v posledním klesati. Od roku 1848 nabyli jsme v rakouském státu politování hodné zkušenosti, že měny úpisů klesly daleko pod jmenovní hodnotu (nyní v únoru 1866 stojí ku př. 5% úpisy v rak. čísle 58 zl. r. č. v hotovosti za zl. 100 jmenovní hodnoty), kdežto před tím 5% metalliky stály na 110 až 112 zl. v hotovosti za zl. 100 jmenovní hodnoty. Platilo-li se dříve více za ně, nežli jmenovní hodnota, mělo to svou příčinu v špatném státním hospodářství. Tehdáž bylo peníze dostati za 4%, pročež měla vláda novou půjčku po 4% učiniti, za niž by byla dostala plnou sumu v hotovosti, a tou by byla splatila starší p-ku po 5%. Bursovníci však vědouce že toho vláda neučiní, snadno prodávali papíry na 5% po 112, neboť neslo kapitalistovi zl. 112 již 5 zl. úroků, k čemuž jinak uložiti musil 125 zl. kapitálu po 4%. Záp-ku dělá

stát s jedním nebo i jistým družstvem velikých peněžníků (*consortium*). Peněžníci totiž zavazují se smlouvou, že složí do státní pokladnice za obdržené částečné (partiální) dlužní úpisy sumu na hotovosti, kterou dělají dle měny při tom smluvené, načež se o to sami starají, aby obdržené úpisy na všech bursách a mezi svými obchodními přáteli rozprodali. Dle toho jsou původními věřiteli státu nadřečení bankéři, pokud úpisy v rukou mají, později každý jiný, kdokoliv je od nich koupil. Jinak oznámí vláda **p**-ku se všemi výminkami veřejně, připouštějíc každého, kdo chce podepsati, jakoukoli větší nebo menší sumu. Při tom se ohlásí jisté ústavy (peněžny, úvěrné ústavy) finanční a berniční úřady a j. v., kdež se může každý k podpisování čili subskripci přihlásiti a za složené peníze dlužní úpisy odbírati. Rozumí se, že při takové subskripci velci peněžníci vylončeni nejsou a zajisté účastniti se budou, pokud jim ohlášené výminky jakého zisku slibují. V lepších časech, když stojí papíry nad rovnoměnou, docílí vláda většího prospěchu u peněžníků, podají-li více než jmenovní sumu, poněvadž by veřejnou subskripcí nad tuto za své úpisy požadovati nemohla. Státní dluh může býti buď trvalý, ustálený, konsolidovaný nebo jen prozatímný. Pokud se splácení buď dokonce neslíbilo nebo posloupnými, dlouho trvajícími tahy ustanovilo, jest dluh ten stálý nebo trvalý. Jinak se též jmenuje založený (*fundirte Schuld*)), což jen tehdáž místo míti může, když k jeho posloupnému splácení jisté příjmy napřed určeny jsou. Dluh prozatímný (*schwebende Schuld*) měl by se dělati jen tehdáž, když se může z příjmů v státním předběžném rozpočtu již zahrnutých brzo zapraviti a potřeba jeho nastává, když se příjmy tyto později sejíti mají a vydeje v nadřečeném rozpočtu obsažené dříve nastávají. Zkušenost však učí, že nouze přinutila mnohého finančního ministra sáhnouti i v jiných případech k tomuto prostředku. Papíry ze zatímné **záp**-ky povstávající jmenují se: pokladní listy (*Schatzscheine, Tresors*), pokladniční poukázky (*Cassaanweisungen, Bons*, u nás známé hypoteční pokladniční poukázky na saliny Gmundenské, jinak *salinky* zvané), též kauce úředníků a jiné dluhy státu nedlouho trvající přičítají se k zatímnímu. **Záp**. pak může býti buď dobrovolná neb nucená. Když totiž stát nevyhnutelně zá-**p**ku dělati musí a dobrovolnou cestou dosáhnouti jí nemůže, nutí každého občana, aby k ní přispěl poměrně buď dle svého jmění nebo dle příjmů neb placené přímé daně (ku př. 5násobnou daň). **Záp**. ta pak může býti buď splatná nebo i nesplatná, a úroky z ní jdou jako z každé dobrovolné. Státní dlužní úpisy mohou svědčiti buď jmenovanému věřiteli nebo jen doručiteli (*au porteur, auf den Ueberbringer oder Inhaber.*) Je li v úpise státní věřitel jmenován, zapíše se též jeho jméno s číslem dlužního úpisu do knih v likvidatuře státních dluhů, a v případu tom si vybírá úroky obyčejně na psané kvitance, ježto musí dříve u nadřečené likvidatury pověřeny býti, než je vyplatí státní pokladnice. Prodá-li majetník úpis, musí jej nový majetník u likvidatury oznámiti, aby tam přepsán byl na jeho jméno, sice by jinak nemohl psáti další kvitance na úroky, a kapitál vyplatí se též jen majetníku v knihách zapsanému, kdyby losováním nebo snad státní výpovědí k tomu přišo. Za tou příčinou nejsou úpisy na jméno svědčící u obecenstva příliš oblíbené, a mnohem více se jich vydává svědčících hned každému doručiteli. V těch není žádný věřitel jmenován, přidává se k nim však i jiný arch potištěný kupony čili ústřižky, které se vždy po sobě střihají, jakmile lhůta projde, aby se za ně u státní pokladnice kterémukoliv doručiteli dospělé úroky vyplatily. Při úpisech doručiteli svědčících uspoří se tudíž psaní kvitancí na úroky a jich přepisování na nového majetníka. Kapitál vyplatí se po případě též každému, kdo přinese úpis. Jinak mohou i býti úpisy na jméno věřitelovo s kupony na doručitele. Z těch se vyplácejí úroky každému, kdo přinese kupon k státní pokladnici, kapitál však vylosovaný nebo vypovězený vyplatí se jen vlastníkovi, jehož jméno zapsáno jest s číslem úpisu v likvidatuře. Dlužní listy mohou býti ze státní **záp**-ky rozličného druhu, a sice: 1. Úpisy čili obligace, v nichž se udává dlužní kapitál a po kolika procentech se z něho úroků platí. O papírech tohoto způsobu zde již dosti obšírně se jednalo. 2. Pokladniční poukázky, pokladní listy atd., v nichž se hned napřed určuje lhůta, kdy a jak se mají k vyplacení předložiti, a za celý ten čas vyplatí se úroky buď hued napřed, nebo teprv po čase. Někdy k nim přidán též jediný nebo více úrokových ústřižků, pro případ že by majetník ještě tak dlouhou lhůtu na vyplacení čekati chtěl, začež se mu úroky vyplatí znovu. 3. Důchodové listiny (*Jouissance, Renten*), v nichž není ani kapitál jmenován, nýbrž jenom roční důchod který nesou, a procenta po kolika se počítá. Dle toho snadno vypočítati kapitál, z něhož povstal důchod. Důchod 5%ový rovná se totiž kapitálu 20teronásobnému, 4%ový kapitálu 25násob., 3%ový 33⅓násobnému, poněvadž dává v těch případech 100 zl. kapitálu 5, 4, 3 zl. ročních důchodů atd. Pokud se podávají za důchod pouhé úroky, budeme míti důchod ustavičný (*perpetuirliche Rente*), poněvadž se tím způsobem na kapitál nic nesplácí. Jsou však též důchody pomíjející čili annuity, když se platí každoročně jistá procenta úroky převyšující. Důchod ten lze vypočítati na jistou řadu let, a když tato mine, jest zapraven kapitál i s úroky (v. Důchod, Annuita). Z annuity zaplatí se věřitelům úroky, a zbytek obrátí se k výplatě důchodových listin losováním. Důchodové listiny mohou jako dlužní úpisy svědčiti na jméno věřitele, nebo jen na doručitele, dle čehož se vyplácejí na kvitance nebo na kupony. 4) Losy z loterní **záp**-ky. Někdy udělá stát **záp**-ku, z níž buď žádných úroků neplatí, nebo jich platí méně, nežli by příslušelo z obyčejných dlužních úpisů. Co se tím způsobem na úrocích uspoří, z toho pak udělají se dle jistého loterního plánu větší i menší výhry, celá **záp**. rozdělí se na místě úpisů na losy, a který los tahem vyšel, vyplatí se. Tahy opakují se po jistou řadu let, až všecky losy vyšly a vyplaceny byly. Čím vyšší úroky by vláda platila a čím více let tahy trvají, tím lákavější plán ke hře t. j. tím častější hry a větší výhry možno učiniti. Udělá-li se **p**. k. př. na 50 milionů, mohlo by býti 100.000 losů po zl. 500, a má-li v 50 letech splacena býti, vytáhlo by se ročně 2000 losů. Počítají-li se úroky po 6%, dělají ročně 3 miliony. Kdyby se úroky tyto částečně nebo zcela nevyplácely, a na místě toho k výhrám na těch 2000 losů obrátily, mohly by se v posledním případě z 1 milionu více velikých výher (po zl. 300.000, 100.000, 50.000, 25.000, 10.000, 5.000) a z ostatních 2 milionů menší výhry (z nichž by každá přes zl. 1000 činila) v plánu ustanoviti. Tím způsobem by se každoroční úroky k vyplacení 2000 losů obrátily, až by po 50 letech celá **p**. zapravena byla. Kdyby však měla **záp**. v 25 letech zaplacena býti, musilo by se ročně 4000 losů splatiti a výhry byly by ovšem o polovici menší,

Obrací-li se k tahům na místě úroků pomíjející důchod (annuita), bude plán tím větší výhry poskytovati; méně příznivý pro hráče však bude, platí-li se z losů částečné úroky. Ze všeho toho patrno jest, že náleží loterní p. mezi p-y splatné. V některých zemích, k. př. v Anglii, Francii, Rusku a j., zapisují se věřitelové státní do **velké dlužní knihy** a dostávají do rukou listinu **inskripcí** jmenovanou. Inskripce může se prodávati a přepisuje se jako dlužní úpisy svědčící na jméno. Někdy složí některý veliký a pověstný peněžník větší sumu, jíž si dá zapsati do velké dlužní knihy (na inskripci), a vyžádá si povolení, vydávati za to **certifikáty** doručiteli svědčící na menší sumy; k. př. peněžník Lämel složil by 10 milionů zl. na inskripci, a vydával by za ně certifikáty na doručitele po zl. 100—; on sám by pak vybíral úroky u státní pokladnice, majetníci certifikátů však u něho. — **Rakouský státní dluh** sestává z úpisů přerozmanitých druhů. Především rozeznáváme úpisy, z nichž se úroky platí ve víd., konvenčním a rakouském čísle; v konvenčním a rakouském čísle platí se z některých úroky v ražené stříbrné minci, z jiných v bankovkách. Z některých záp-ek v cizozemsku učiněných platí se úroky v cizích penězích (v L) z některých lombardsko-benátských záp-ek v rakouských lirách ražené mince (jichž jdou 3 do zlatého konv. čísla). Největší část dluhu rakouského však sestává z 5% nesplatných úpisů, a sice z národní p-ky od r. 1854 v sumě přes 568 milionů konv. čísla, z níž se platí úroky v ražené minci, a z 5% metaliků tak zvaných v konvenčním čísle, bez mála 600 milionů, z nichž se vypláceji úroky v rak. bankovkách; kromě toho jsou úpisy v konv. čísle (metaliky) zúročitelné po $4\frac{1}{2}$ % (přes 58 mil.), po 4% (přes 137 mil.), po $3\frac{1}{2}$ % (bezmála 14 mil. dle jmenovní sumy) po 3%, $2\frac{1}{2}$ % a 1%. Dlužní úpisy, od 1. listop. 1858 povstalé, svědčí již na rak. číslo, v němž se též úroky z úpisu veskrz po 5% počítají. Celý nesplatný dluh v rak. čísle dělal koncem června 1865 bez mála 176 milionů zlatých. Úpisy ve víd. čísle zúročitelné se losováním převádějí na rak. číslo, a přestanou rokem 1867 dokonce. Loterní, posloupnými tahy částečně splacené záp-ky rakouské jsou: a) Od r. 1839 (30 mil. konv. m. Koncem června 1865 ho zbývalo přes 21 mil. konv. čísle) bez úroků, losy po zl. 250 v $\frac{1}{5}$ po zl. 50, tahy po $1\frac{1}{2}$ roce, nejmenší výhra 500 zl. b) od r. 1854 (50 mil. konv. č. Koncem června 1865 ještě přes 46 mil. konv. č., úroky po 4%, losy po zl. 250, tahy 2kráte ročně, nejmenší výhra 300 zl., poslední tah r. 1904; c) od r. 1860 (200 mil. Koncem června 1865 ještě $195\frac{3}{4}$ mil.), úroky po 5%, losy po 500 zl., tahy 2kráte ročně, nejmenší výhra zl. 600, poslední tah r. 1917; d) od r. 1864 40 mil. Koncem června 1865 ještě přes $39\frac{1}{2}$ mil., bez úroků, losy po zl. 100, tahů 5, později od r. 1873 4 do roka, nejmenší výhra v prvních tazích zl. 135, později roste o 5 zl. až na zl. 200, poslední tah r. 1918; e) Milánsko-Komské důchodní listiny od r. 1847 (přes 2 mil. Koncem června 1865 ještě přes $\frac{9}{10}$ mil.), bez úroků, losy po 42 rak. lirách (= 14 zl. konv. ražené mince), tah každoročně jednou, nejmenší výhra 42 rak. lir v ražené minci. Zatímního dluhu počítalo se koncem června 1865 v Rakousku: ve vydaných hypotečních pokladničních poukázkách, v rozl. záložkách a j. přes 146 milionů, rakouskému nár. banku dělal dluh toho času bez mála 159 milionů. Celý rakouský státní dluh dělal v převedené hodnotě na rakouské číslo a na 5% úroků dle posledního výkazu 30. čna 1865 přes 2619 milionů zlatých. Přehled evropských státních dluhů udává G. Fr. **Kolb** ve své statistice (*Handbuch der vergleichenden Statistik* 1865) v následujících cifrách v tolarech (po $1\frac{1}{2}$ zlatém rak. čísla):

Velká Britanie	5390	milionů.
Francie	3706	"
Rakousko (s vyvaz. dl. úpisy)	2065	"
Rusko	2052	"
Španělsko	1400	"
Italie	1220	"
Nizozemsko	580	"
Německo (malé)	574	"
Turecko	320	"
Prusko	292	"
Portugalsko	266	"
Belgie	169	"
Dánsko	63	"
Řecko	50	"
Švédsko	30	"
Norvéžsko	12.8	"
Tur. státy ochranné . . .	1.2	"
Švýcary	1	"
dohromady	18.192	mil. tol.

Podobným spůsobem dělají veřejné záp-ky pro své zvláštní potřeby jednotlivé země, okresní nebo větší místní obce. Mohou též buď dlužní úpisy, nebo důchodové listiny vydávati ba i loterní záp-ku podniknouti, pokud tomu zákony zemské nebo celé říše neodporují. Úroky vyplácí pak buď na kvitance nebo na kupony, jakož i kapitály za vylosované úpisy nebo dlužné listiny jiného spůsobu pokladnice zemské nebo obecní. V Rakouské říši náležejí k zemským záp-kám **vyvazovací dlužní úpisy** každého království a každé země. Vydaly se za příčinou zrušené roboty oprávněným dříve velkostatkářům, od nichž přešly prodejem do rukou velkého obecenstva. K vyplácení úroků i zlosovaných úpisů založena jest v hlavním městě každé země zvláštní **vyvazovací nadace** z peněz, ježto složili a posud skládají robotou dříve povinní malí statkáři, a ze zemských přirážek na daně, dílem i ze státní pokladnice. Úpisy vyvazovací pak jsou pojištěny na statcích těch malých hospodářů, pokud nezapravili sumu za jich robotní povinnost vyšetřenou a na ně připadající. Mimo to dává za ně rukojemství i celá říše. Úpisy tyto svědčí na jméno věřitelovo, jedna část však má kupony doručiteli svědčící, jiná pak (*Litera A*) jich nemá, pročež se z nich vybírají úroky na kvitance. Z peněz každoročně od povinníků a jinak splacených, ježto zbývají po zaplacení úroků, vyplácejí se dlužní úpisy losováním. Majetník může úpis svůj k losování u komise ohlásiti, a úpisy ohlášené mají pak před jinými přednost. Jakmile však peníze stačí k vyplácení úpisů neohlášených, přicházejí tyto k losování, ježto se vyplácejí s prémií 5%. Nejdéle v 40 letech (od r. 1851 počínajíc) musí úpisy tyto všecky splaceny býti. Suma veškerých vyvazovacích dlužních úpisů dělala koncem června 1865 přes 525 milionů na 5% zúročitelných, ježto nejsou zahrnuty v rakousk. státním dluhu zprvu uvedeném, z nichž připadá na Čechy $39\frac{3}{5}$ milionů, na Moravu téměř 25 mil., na Slezsko téměř 3 mil., na Halič téměř $89\frac{7}{10}$ mil., na Bukovinu přes $8\frac{7}{10}$ mil., na Uhry 146 mil., na Dolní Rakousy téměř 14 mil., na Horní Rakousy $5\frac{1}{2}$ mil., na Chorvátsko 15 mil., na Vojvodinu 39 mil., na Sedmihradsko 52 mil. atd. — Z obecních zápůjček připomínáme: a) losy města Terstu od r. 1855 po 100 zl. v sumě 2.400.000 zl. s úroky po $4\frac{1}{2}$% a ročními tahy. Poslední tah r. 1900; b) losy města Budína (v Uhřích) od r. 1859 po 40 zl. r. č.

v sumě 2 mil. zl., největší výhra 30.000, později 20.000 zl. nejmenší výhra 60 zl., později 65 až 80 zl., poslední tah r. 1909. c) **Záp.** města Prahy od r. 1865 v dlužních úpisech po 100 a 500 zl. s úroky po 6% v sumě 1 mil. zl. Splácí se ročním losováním s prémií 10% od r. 1868 do r. 1895. Peníze ze **záp**-ky této obracejí se k zřízení městské plynárny a k stavbě třetího mostu přes Vltavu. — Akcionářské společnosti zakládají se na vkladech od akcionářů učiněných, dle čehož náleží jmění celé společnosti akcionářů. Takováto majetná společnost požívá rovněž veřejného úvěru, a udělá nezřídka **záp**-ku na dlužní úpisy nebo i v jiné formě. Úroky i kapitál splácejí se pak u ústřední společenské pokladnice. Dlužní úpisy od akcionářských společností vydané jmenují se v obchodě p r i o r i t a m i, p r i o r i t n í m i d l u ž n í m i ú p i s y, poněvadž mají prioritu t. j. přednost před akciemi; kdyby se totiž společnost rozejíti měla, musely by se zaplatiti předе vším její veškeré dluhy, a co zbude, teprv se může rozděliti na akcie (v. P r i o r i t n í). Prioritních úpisů nacházíme ve Vídeňském měnním lístku veliké množství, zvl. akcionářské železniční společnosti jich mnoho vrhly na bursu (francouzsko-rak. státní severní železnice, fr. r. státní jižní ž., česká záp. dráha a m. j.). Též úvěrní losy v sumě 42 mil. zl. povstaly ze **záp**-ky pro tři akcionářské společnosti; kromě toho jsou prioritní úpisy společností: paroplavecké podunajské, rak. Lloydu a j., jichž se úrokují a splácejí některé v bankovkách, jiné v ražené minci (spol. francouzské též ve frankách). — Majetníci velkých statků, používajíce veřejného úvěru, smlouvají se též s jediným nebo více peněžníky o **záp**-ku na částečné dlužní úpisy nebo ve způsobu loterie, jež u své ústřední pokladnice dle určitého plánu posloupným vylosováním splácejí, a jsou-li to úpisy, mezi tím úrokují. Mají při tom výhodu, že se jim nesmí kapitál jako od soukromého jediného věřitele vypověděti, pročež dluh zcela pohodlně a dle plánu napřed učiněného splácejí. Věřitelům však poskytují jistotu svými veškerými statky. **Záp**-ček toho způsobu jest více z Víd. měnního listu známo, zejména a) loterní **záp**-čka knížete P a v l a E s t e r h á z y h o od r. 1836 v sumě 7 mil. zlatých, největší výhra 40.000 zl., tahy 2kráte ročně, poslední tah r. 1868; b) lot. **záp.** knížete W i n d i s c h g r ä t z e od r. 1846 v sumě 2 mil. zl., losy po zl. 20 největší výhra 25.000 zl., nejmenší 36 zl., poslední tah 1893; c) losy hr. V a l d š t e i n a od r. 1847 po 20 zl. v sumě zl. 2,070.000, největší výhra 25.000 zl., nejmenší 30 zl., poslední tah r. 1900; d) losy hraběte K e g l e v i ć e po zl. 10, v sumě 670.000, s výhrami po zl. 10.000, někdy až zl. 15.000, nejmenší výhra zl. 10; poslední tah r. 1891; e) losy knížete S a l m a po zl. 40, od r. 1855 v sumě 4 milionů zl., největší výhra 60.000 zl., nejmenší 60 zl., poslední tah 1912; f) losy knížete P a l f f y h o po zl. 40, od r. 1855 v sumě zl. 8,720.000; g) losy hrab. St. G e n e o i s po zl. 40, od r. 1855 v sumě zl. 3,200.000. Zúročitelné dlužní úpisy velikých statkářů jsou v obchodě cenným papírem méně známým. Dělá-li majetník hypotheky (polního hospodářství nebo domu) **výp**-čku u hypotečního banku (v. t.), dostává na místě hotových peněz z á s t a v n í l i s t y (*Pfandbriefe*), ježto prodá dle jisté měny. Majetník zástavních listů pak dostává úroky z hypotečního banku a tento od majetníka hypoteky co dlužníka. Z peněz od tohoto na dlužný kapitál posloupně splacených pak se zástavní listy v hypotečním banku vyplácejí losováním. Zástavní listy hypotečního banku poskytují majetníkovi mnohem větší jistoty, nežli kterýkoliv jiný papír, poněvadž jsou s dobrou prioritou ve veřejných knihách pojištěny na polním hospodářství nebo na domě dlužníkově. *Sn.*

Půjčka na loď (*Bodmerie*, z nizozemského *bodem*, l o ď), jest druh pojištění lodi neb lodního nákladu pod výminkou, aby ten kdo **p**-kou zakládá (*Bodmerist*) nesl společně s majetníkem lodi nebezpečí škody, která neštěstím na moři povstati může. Věřitel se smlouvou touto zavazuje, že se odřekne svého požadavku, kdyby loď úplné zkáze podlehla, kdyby však jen částečně v zkázu přišla, že ponese jistý podíl škody za to, když mu dlužník pojistí podíl užitku, aneb vyšší než obyčejné úroky. Způsobem tímto pojišťují majitelové lodí své lodi, a ti, kdož některé lodi zboží svěřili, náklad její. Písemní smlouva o tomto pojištění slove l i s t o **p**-c e n a l o ď (*Bodmereibrief*) a zní n a ř a d (*au Ordre*), jako směnka; může tudíž girem jinému postoupena býti.

Půjčovna jest buď soukromý buď veřejnou správou řízený ústav, v němž se půjčují hotové peníze neb jiné věci za jistý poplatek. Půjčuje-li takový ústav na zálohy movité, nazývá se pak b a n k z á s t a v n í (v. t.) neb z a s t a v á r n a; je-li předmětem zálohy věc nemovitá, jmenuje se ústav b a n k e m h y p o t e č n í m; půjčuje-li ústav takový jen na osobní úvěr, bez zálohy obyčejně na směnky, jest to b a n k ú v ě r n í neb z á l o ž n a. B i b l i o t é k y z á p ů j č n é (v. t.) jsou vlastně též **p**-y, jakož i ústavy pro půjčování hudebnin, šatů, maškar atd. Až do do roku 1848 byly i kontribučenské sejpky obilné pravými **p**-mi.

Půjčovní bank v. B a n k.

Pujet v. P u g e t.

Pujol Alexandre-Denis Abel de v. A b e l de **P.**

Pukanec (něm. *Puganz*, maď. *Baka-Banya*), svob. král. báňské město v Uhrách, 2 míle jižně od Šťávnice, s 2500 obyv. slov. (a z menší části něm.), jenžto se živí rolnictvím, vinařstvím, zahradnictvím a hornictvím, ač toto jest již v úpadku. Město leží v horách na kovy bohatých mezi vysokými lesy, jsouc s části pevnými zdmi ohraženo. Mezi budovami vyniká starý gotický chrám.

Pukání p l o d ů a p r a š n í k ů. Prašníkové pouzdro musí se otevříti, aby mohl pyl z něho vystoupiti, též i tobolkovité plody otvírají se způsobem pravidelným, čili p u k a j í a semena propouštějí. Mechanický základ tohoto pohybu jest následující. Ve všech částech rostlinných, na nichž nějaké násilné **p.**, trhání se pozoruje, nalézají se nestejné vrstvy tkaniva bunečného, kteréž se nestejným způsobem stahují, když tyto částky vysýchají. Stahujíť pak se buď pozvolnu anebo prudce a násilím, což od toho závisí, zdali vysýchající díl snadno své snaze po stažení podati se může, neb zdali nějaká překážka mu v tom brání. Jest-liže tedy s nějakým jiným dílem souvisí, nemůže se náležitě stáhnouti, a z toho povstává vzrostající napnutost dílu toho, která konečně spojitost jeho s druhým dílem překoná, načež vyproštěný díl zadržovaný svůj pohyb vykonati musí. Na tom místě, na kterémž roztrhnutí nastane, nalézají se vždy útlejší buňky, kteréž při silném napnutí nejprvé se roztrhnou. Když na př. tobolka jaterních mechů puká ve čtyři chlopně, tedy jsou švy mezi budoucími chlopněmi už zprvu naznačeny podélnými řadami útlejších buněk bez spirálních vláken, kdežto chlopně buňky závitkovité obsahují; vnější vrstva chlopní pak vysýcháním silněji se stahuje, pročež musí roztrhnuté chlopně na zevnitř se ohrnout. Tobolka pravých mechů, pukající víkem, má za to pod víkem příčný kroužek útlejších buněk. Podobným způsobem vysvětlí se též rozmanité **p.** plodů, o němž v. pod článkem

Plod. Také stěna prašníků sestává ze dvou vrstev, jichž vnitřní spirální vlákna v buňkách mívá; ješto se tato vrstva méně stahuje, nežli vrstva vnější, musí prašník na oněch místech, kde řady tenších buněk se nacházejí, se rozpuknouti. V. Prašník: *Čý.*

Pukavec, vlčí mák v. Papaver.

Pukléřka islandská v. Plicník.

Puklice Ondřej ze Vstuh, měštěnín Budějovický, známý pro svou věrnou oddanost Jiřímu králi, která jej život stála. **P**-cův otec byl krejčí **P.**, kterýž se často připomíná v knihách Budějovických; Ondřej **P.** sám uvádí se poprvé k r. 1435 v zápiskách soudních, kdežto jemu Petr Hofleich z výroku smlouvčího přísahu pro 223 zl. rýn. uložil, potom ji ale prominul. Byl tedy **P.** toho času již let rozumných a dospělých. Zděditv po otci svém značné jmění (mezi jiným náležel mu dům ve čtvrti Pieskerově) a vynikaje nad sousedy své vzdělaností (vycvičen byl v řeči české, německé a latinské dokonale) seděl již r. 1438 v městské radě. R. 1445 rozmnožilo se znamenitě jmění jeho bohatou a spolu vznešenou ženitbou. Vzalť sobě za manželku Magdalenu, jinak také Johanu, dceru Volfganga Pochomera z Cáhlova (*Freistadt*) v Rakousích, která mu přinesla věnem vsi Vstuby a Ortvinovice, od kteréž doby užíval **P.** přídavku ze Vstuh, nepřestávaje však proto býti věrným měštěnínem slovem i skutkem až do smrti své. Ale synové psávali se již urozenými panoši, užívajíce na svých pečetích zvláštního znaku rodu svého, totiž poprsí srnce se třemi parůžky a s obojkem na krku, od něhož jde řetěz ke kruhu, jenž nahoře nad šíjí srncovou zavěšen jest. Znamenitými důchody, ježto **P**-covi z panství jeho přicházely, rozmahalo se velmi jmění jeho, jakož toho knihy městské i jeho vlastní domácí zápisky svědectví vydávají. I přikoupil sobě buď domy ve městě nebo rozličné dědiny na blízku města. Náležel mezi nejbohatší měštěníny v Budějovicích; což ovšem také mnoho přispělo k té veliké převaze, jižto mělo slovo jeho v radě i v obci. **P.** zasedaje v radě města Budějovic stal se převážností ducha svého i pro své jmění hlavou a zástupcem celé strany české v Budějovicích. Od roku 1438 až do smrti jeho roku 1467 skoro bez přetržení nalézáme jej ve službách městských, v kteréžto době, pokud zprávy postačují, jedenáctkráte úřad purkmistrský zastával. Největších zásluh ale dobyl sobě o město svou věrnou a úsilnou prací o zachování jeho při staré svobodě a jeho právech, kdežto se páni z Rožmberka o to snažili, aby Budějovice pod své panství přivedli. Bylť sobě vymohl Jindřich z Rožmberka r. 1453 list od krále Ladislava na město Budějovice se všemi jeho právy, užitky a důchody, jakož králi příslušely. Proti tomu opřela se obec vedením **P**-ovým, nechtíc poddanství panu Rožmberkovi slíbiti, a bránila se hlavně statečností **P**-covou až r. 1454. Budějovští ve svém předešlém postavení při králi beze všech dalších nesnází s té strany zanecháni jsou, aniž pak list královský, na ně panu Jindřichovi daný, proto výslovně odvolán jest. Jindřich nepřátelství své nikdy nezastaviv počal nyní týrati Budějovské tím více. Obchody okolní všecky jim zastaveny, konečně nemohli ani bezpečně z města vycházeti. Ano pan Jindřich i o to se pokusil, jak by města lstí neb mocí dobyti mohl; ale nepodařilo se jemu. Nástupce jeho Jan z Rožmb. vyprosil sobě 1457 znova všecky požitky, kteréž by na městě Budějovicích do komory královské po tři léta příslušely. Ale Budějovští vymohli si ještě téhož roku majestát, v kterémž jim král všecka privilegia potvrdil a nad to výše dále takovou milost učinil: aby Budějovice věčně žádnému zastavovány, aniž zapisovány nebyly, nýbrž při komoře král. věčně zůstaly; a ač by kdo co prvé byl na městě vyprosil jakžkoli, že se to vše moří a ruší. Majestátu toho domohl se **P.**; později, když Rožmberkové obnovili s Budějovskými staré různice o silnice, o sklady a mýta, byl **P.** vždy předním městských práv obráncem, za kterouž příčinou odměňovali se mu občané, kde se k tomu jenom příležitost udála. **P.** tedy zásluhami těmito a pro zkušenost svou měl v radě vládu dokonalou; a taková byla výmluvnost jazyka jeho i v obci strany jeho vážnost, že slova jeho i v těžkých věcech, s nadšením přijata bývala. Strana tato česká, ačkoli zůstávajíc katolická bez porušení, vždy přece při králi Jiřím, na vzdory výhrůžkám, že proň budou v kletbu vydáni, dokavad **P.** živ byl, věrně setrvala, ano zaň hrdla i statky své obětovati chtěla. Odtud dá se vysvětliti, že bula papežská, jíž Jiří král dán byl do klatby, přinešena byvši do Budějovic spůsobením **P**-covým v radě zatajena jest, aniž pak vůbec ve známost přišla. Jiří odměnil se **P**-covi tím, že mu dal dva lány lesu královského od Hluboké, ležící v Světlíce k městu Budějovicům, aby on i jeho dědicové je měli a jich požívali, lovy, vodou i jiným spůsobem tak dlouho, dokudž by jich on, král Jiří, neb budoucí králové čeští 140 kopami gr. č. nevyplatili. Strana německá a ti, kdož z rozličných příčin **P**-covi nepřáli, poznavše svou chvíli, když válka mezi králem a jednotou Zelenohorskou počala, scházejíce a umlouvajíce se tajně po domích, usnesli se na tom, aby nejprvé **P**-ci, jakožto hlavu strany královské v městě, zabili, potom aby městskou radu svrhli a na místo její osoby strany své dosadili; a když by se to vykonalo, aby pro pana Zdeňka ze Šternberka poslali. K provedení zámyslu toho ustanovili se z 25. na 26. kv. 1467. Zbouření stalo se však hlavně spůsobením faráře Ondřeje za dne v pondělí po sv. Trojici. Luza vloupavši se do domu vypáčila i dvéře u komory, v níž se byl **P.** s dvěma syny skryl; a tu jej každý, kdož se jediné k němu dotříti mohl, bil; pak vystrčili jej z komory, strhli mu lebku, podrazili mu nohy a stáhli jej se schodů dolů. A on **P.** vstal, i tepali naň znova a sekali tak dlouho až mněli že již umřel. Tu jej vytáhli za nohy před dům; na velké domluvy pustili k němu kněze, pak jej odnesli do vězení na radnici, kdež jej chovali hledajíce kata, aby jej popraviti dali. Dva synové vězněni byli na faře: mimo to střeženi a zavřeni byli též nejpřednější přátelé **P**-covi. Strana německá, zbavivši se takto nejmocnějšího svého odporníka, přivedla do rady věrné své přívržence; vidouc pak že vítězství kloní se ke zbraním krále Jiřího pustila zavřené na svobodu a poddala se králi. Přátelé strýzněného spojivše se v jeden svazek počali zjevné nepřátelství proti Němcům, až zjednáním krále samého pokoj zase byl navrácen. Z jedenácti dětí **P**-covýcb dosáhli věku dospělého toliko dva synové: Václav, kterýž pro ustavičnou slabost tělesnou ostal svobodným, a Jan († 1482, dne 18. říj.), po němž zůstala jediná dcera Johana, kteráž se provdala za Linharta Ekharta, měštěnína Budějovického. Vedle chvalných vlastností nahoře zpomenutých slušno uvésti i to, že **P.** byl nemírně ctižádostivým a pánovitým, za kterouž příčinou od těch, kteří mu nepřáli, potupně králem nazýván byl; snad se mu může také vytýkati přílišné snažení o zvelebení a rozšíření hospodářství, ježto měl u Budějovic, kteréžto jemu také nejvíce mrzutostí spůsobilo, nejvíce závistníků zjednalo a mnoho k nešťastnému jeho skončení přispělo. Obšírné vypsání působení a utrpení jeho srv. v *Časopise českého Museum* na r. 1846, str. 163.

Pulanin Bartoloměj, jihoslovanský řezbář, nar. na počátku XVI. stol. v městě Pule (Pola) v Istrii, odkudž i jeho jméno. Náleží k nejvýtečnějším umělcům ve svém oboru, ve kterémž se nacházejí od něho co veleznamenité dílo řezby, zdobicí tak zv. lektorium č. pěvalistě v kostele kartusiánského kláštera la Certosa u Pavie. *Mil.*

Pułaski, Puławski, rod polský znaku Slepowron, z kteréhož vynikli **1)** Rafael **P.** na Pułazích, stolník Bělský, který hojné statky své rozdělil mezi 9 synův; od jednoho z nich Vojtěcha pošel Šimon, který zplodil vedle čtyř jiných synů **2)** Františka **P**-ého. Ten byl podčeším Podolským, plukovníkem ve vojště a vojenským písařem u Jabłonowského, Potockého, Lubomirského a Sieniawského; † 1738 zůstaviv dva syny Karla, kterýž vstoupil do řádu jesuitského, a Baltazara. František **P.** složil dílo, které po jeho smrti vydal syn Baltazar pod názvem *Krótka annotacja sejmów Warszawskich, Grodzieńskich, takže elekcyi i koronacyi królów polskich Jana Kazimierza, Michała, Jana III. i Augusta II., tudzież za panowania ich kampanii i co rocznie odprawionych publicznych dziejów od r. 1648—1733* (v Lublině 1743). Dílo to, sepsáno jsouc od svědka a účastníků nejdůležitějších toho času běhů historických, věrný o událostech těch podává obraz. **P.** popisuje sněmy a výsledky jejich, války s Kozáky, Tatary, Turky a Švédy; vedle toho uvádí zajímavé zprávy a podrobnosti o národním a soukromém životě, o slavnostech, obřadech, zvycích a obyčejích. Proto jest dílo to pro historii kulturní velmi důležito. — **3)** Josef **P.**, bratrovec před., starosta Varecký od r. 1732, byl advokátem a zástupcem pánův Čartoryjských, jakož i mnoha jiných velmožův polských; mimo to měl také své vlastní statky jak v Koruně, tak i v krajinách ruských, k říši Polské náležejících; byl pak důvěrníkem biskupa Kaměneckého, r. 1752 stal se nejvyšším písařem korunním. Nabývaje ponenáhlu vždy více statků počal se pánům rovnati i zevnější okázalostí tak dobře, jako je věhlasností svou daleko již převyšoval. Mělť **P.** všecky vlastnosti, jakých vyžadovalo se na pravém Poláku; a nedivno protož, že stál pojednou, aniž by se byl o to zvláště vynasnažoval, v čele šlechty národní o samostatnost Polska, čili lépe řečeno o vládu šlechty se zasazující. Po smrti Augusta III. přidal se rozhodně ke straně Branického proti Čartoryjským, kteří zaváděli reformy ve prospěch monarchie, a pomáhal plány jejich ničiti. Byl maršálkem generální konfederace vojvodství Podlaského, a vynikajícím členem konfederace Radomské na celou říši se vztahující, která vedla přímo ke konfederaci Barské. Pověstné této konfederace byl **P.** ředitelem rozhodujícím, neboť druhý vynikající vůdce Michal Krasiński šel toliko za nadšeným **P**-ským. První listinu v Baře podepsalo něco málo šlechticů, mezi těmi šest až sedm **P**-ských. Nejprvnější vojsko konfederační záleželo pouze v dvorských kozácích **P**-ského, a **P.** sám ostal pak vůdcem (regimentářem), i když jiní páni zbrojné své síly s těmito počátky spojili. Vůdce rozvinul činnost rozsáhlou, všude bylo jej znáti, a ruch ve prospěch konfederace vzmáhal se způsobem laviny. Pánové možnější a mocnější vidouce vzrůstati vliv jeho jali se mu strojiti všelijaké úklady, k čemuž odvážiti se směli teprvé, až konfederace utrpěla několik citelných porážek. Za výborný nástroj hodil se pletichářům Krasiński a Jáchim Potocki. Mnozí přátelé, jmenovitě Wybicki, zastali se statně **P**-ského, jemuž vojsko se zápalem bylo oddáno; však otevřená tato podpora rozbila se na tajném úskalí úkladů chytře osnovaných a **P.** vyhlášen za zrádce vlasti hlavně proto, že prý hledí dosáhnouti sobeckých záměrů a blaho vlasti že nepřátelům prodávaje s králem drží. **P.** byl zajat a odevzdán Portě, kterou byli konfederati na pomoc vyzvali. V trapném žaláři nejspíše v Cařihradě skončil **P.** život svůj asi 1768 a 1769. Z vězení téhož psal synům svým, aby věnovali své síly výhradně službě milené otčiny, vyhledávajíce jediné jejího prospěchu a zisku a nehledíce pomstíti hrozné utrpení, jaké mu nepřátelé připravili. — **4)** František Xaver **P.**, nejstarší syn před., nar. ok. roku 1745, byl vychován na dvoře král., podepsal s otcem svým co starosta Augustovský konfederaci Barskou, od kteréž doby měl pak činný podíl ve všem jednání veřejném. Mezi šlechtou vynikal vzdělaností svou a vyznačoval se jak výmluvností, tak i vším co z jeho péra vyšlo; při tom byl i osobně udatným. V konfederaci zastupoval Podolí a byl plukovníkem vojevodským; působením jeho odbývány pilné porady a vydán manifest Dankovický 12. říj. 1768. Přemyšlané tvořivše konfederaci zvolili jej 2. kv. 1769 svým maršálkem, když se byl v několika půtkách vítězných osvědčil. **P.** vydal nato hned universál (t. j. provolání), v kterém vyhlásil se za obránce víry, nařídil, kdož ku konfederaci Barské a jiným spolkům druhu tohoto nepřistoupili, aby to nejdéle do dvou neděl učinili; dále následovalo ohlášení, mnoho-li se má platiti na veřejné potřeby z rolí (zahrnuty v poplatek ten i role šlechtické), čím mají měšťané přispěti a j. v. S počátku června připravoval se František s bratrem svým Kazimírem na vydobytí Lvova, ku kterémuž cíli stahovali zbrojné síly ze Sandecka a odjinud; když však výprava ta byla zmařena, zamyslili **P**-ští prodrati se na Litvu a zde konfederaci rozšiřovati, za tou příčinou vypravili zavazadla a zásoby válečné za hranice uherské, a utajivše záměr svůj suli se po lesích a cestách odlehlých, až zjevili se náhle v polovici června pod Břeštěm. Tu vydal Frant. dne 15. června druhý universal, na kterýž utvořilo se ihned několik nových spolků a stahovaly se síly zbrojné do močálů Pińských a lesů podlaských. Rusové ale a polští jich spojenci dovedli brzy přesilou **P**-ské z Litvy vytisknouti; tito ztrativše největší část vojska svého museli ustupovati. Nepřítel dohonil u Vlodavy za Buhem zadní voj pod Kazimírem, a než přední stráže Františkem vedené přispěchati mohly, byl boj již rozhodnut, Kazimír v zajetí. Frant. **P.** vrhl se na nepřítele pod Lomazami; sám osobně řítil se na Vlacha hr. Castelliho, ten skolil jej ranou z bambitky. — **5)** Kazimír **P.**, bratr před., nar. ok. r. 1747, dostal od otce svého v úděl Zuzelnice na Podolí, odkudž vystupuje na konfederaci Barské co starosta Zuzelnický. **P.** proslavil se svou udatností a nevšední známostí vojenského umění; při tom byl vytrvalý a nestrachoval se ani namáhání, ani přemoci nepřátelské. S malou hrstkou vojska udržel se v posici, když toho potřebu uznal a dovedl s necvičenými houfy svými pravidelné vojsko překonati. Když padl Bar, zavřel se K. v klášteře Berdyčovském a bránil se tu po čtyry neděle tak udatně, že mu dovoleno i s posádkou pryč odtáhnouti; družina jeho propuštěna, Kaz. sám ale zadržen, a řečeno mu že bude propuštěn, pakli otce a bratra ke složení zbraně přiměje. Slíbil tak a odměnil se nepříteli touž věrolomností, jakou jej byli zadrželi, ano potom horlivěji ve smyslu konfederace pracoval. Nesmíme však zapomenouti tuto uvésti, že i Kaz. **P.** často zavdával příčinu k svárům a nesjednocenosti, která byla příčinou konečné záhuby

i konfederátův i Polsky. Nechtě vyšších rozkazův poslouchati jednal úplně o své vůli a přetrhoval tak vzájemné působení, které jediné mohlo konfederátům k vítězství pomoci. Vojna partisánská měla v **P**-kém vůdce velmi obratného; válce v poli otevřeném nerozuměl a stavěl se proto, jakož i z příčiny výše uvedené proti franc. vůdcům, kteří počali s výsledkem vésti válku velikou, stavíce proti pravidelným řadám vojska cvičeného rovněž vojsko řadové ale na ručest sebrané. **P.** proto maje hájiti podle plánu Dumourierova přechod přes Dunajec opustil beze všeho boje stanoviště své a couvl do hor. Darmo prosil Dum., řeklť mu **P.**, že jde do Zamostě, libo-li mu, aby šel za ním. Dobře bylo místa toho se zmocniti, dokud ale hlavní čára operační nebyla vybojována, neprospěl ničeho. Zamošť padl a **P.** obořil se odtud na Lublin a na Lvov, utrpěv ale porážku citelnou, ztrativ děla svá a mnoho lidí, byl potom opatrnější. Od hranic uherských vypravil se **P.** do Čestochovy, kterýž dal silněji opevniti. Když pak i Čestochova 15. srpna 1772 (srv. Barská konfederace) padla, ušel **P.** přes Slezsko do Drážďan, odtud do Baunova v Bavořích, odkudž ohlásil protest proti rozdělení Polska; r. 1774 pobyl ve Frankfurtě nad Mohanem, jsa ještě vždy té naděje, že stane se ve vlasti jeho obrat příznivý. Potom zdržoval se v Turecku na rozličných místech, až se přeplavil 1777 ze Stambulu do severní Ameriky, kdež za svobodu bojuje co velitel jízdy padl u Savannahu 9. října 1799. I tu v Americe došel slávy nevšední; posud mají některé veřejné budovy v Savannahu název po něm, a na náměstí postaven mu pomník na památku; také ve Washingtoně nachází se v galerii kongresové poprsí jeho. Mimo to po něm nazvána jsou četná místa. Zajímavé podrobnosti o životě jeho po roce 1772 obsahují *Reszty rękopismu Macieja Rogowskiego* (v Paříži 184 .). — **6)** Antonín **P.**, polní hetman korunní, nejmladší syn Josefův, nar. ok. r. 1750, podepsal s otcem konfederaci Barskou, a bojuje potom ve vojště konfederatův zajat byl a odvezen do Kazaně. Tu vstoupil do vojska ruského, které mělo s Pugačevým bojovati, a vyznamenal se tak, že obdržel řád sv. Vladimíra a 2000 dukátů doživotní pense. Když konfederáti podlehli, vrátil se **P.** do vlasti, nastoupil v dědictví otcovské a starostství Čereseňské, zároveň jmenován byl plukovníkem vojsk litevských. **P.** stal se jedním z prvních členů pozdější konfederace Targovické; r. 1792 zvolen byl za maršálka Volyňského, a konfederace jmenovala jej generál-majorem vojsk říšských, nedlouho potom generálním inspektorem jízdy korunní. **P.** nevyrovnal se nijak ani otci ani bratřím svým; v životě veřejném neměl hlas jeho žádného značení; co do povahy nedbal ani zvyků ani práva; byl urputný, nadutý, hrabivý a mstivý; a proto dobře by se byl hodil do časů dřívějších, kde by se byl jiným v pití a podobném dobře vyrovnal, ne ale do času svého, kde třeba bylo charakterů zvláštních. Žil neustále na Volyni, kdež zemřel již za času království kongresového.

Pulati, katolické biskupství v Albánii nad ř. Drinem, rozdělené na 5 bairaků (okrsků): Šalja, Šoš, Kjiri, Toplana a Džuani, které jsou podřízeny pašeti Skaderskému. Mimo to se k němu počítají Dušmani a Summa na jihozáp., jež v ohledu administrativním spojeny jsou s Postripou. Biskupství toto má 8 farství a asi 10.000 duší. Kmenové **P**-tští neodvádějí žádných daní a jsou toliko povinnování službou vojenskou; každý náčelník však má právo při odvodu některý dům povinnosti této zbaviti. Obyčejně jenom polovice mužstva vytáhne, ostatní rodiny přispívají po 20—60 piastrech na výlohy jich ozbrojení. Ve středověku bylo nyn. biskupství **P.** rozděleno na dvě biskupství, západní, které hraničilo se Skadrem, a východní. Biskup západního nazýval se *Pulatensis minor* čili *Scordensis*, biskup vých. *Pulatensis major*.

Pulavy (*Puławy*), obyčejně Nová Alexandrie, vládní ves v království Polském na Visle v gub. a v kraji Lubelském, někdy majetek Tenczyńských, potom Lubomírských, od nichž dostala se Adamu Sieniawskému, hetmanu velkokorunnímu. Malý zámek zdejší kázal zapálit Karel XII. král Švédský, načež ostal pustým až když se provdala Žofie Sieniawská, dcera Adamova, za kn. Augusta Czartoryského. Ten dal vystavěti nový zámek po způsobu franc., a okolo něho počaly vyrůstati nové pěkné budovy s rozsáhlými zahradami. V zámku chovají se rozmanité vzácné starožitnosti; jméno Nová Al. má osada od roku 1831, když na vládu spadla. Jest tu ústav rolnicko-lesnický.

Puławski v. Pułaski.

Pulci [pulči] Luigi, ital. básník, nar. ve Florencii 3. pros. 1431, † okolo r. 1487. Pocházeje ze vznešené rodiny byl jedním z důvěrných přátel Vavřince z Medici, u kterého seznámil se též se slovutným Polizianem, s jehož pomocí složil svou hrdinsko-komickou báseň *Morgante maggiore* (v 28 zpěvích), která as 8krát vydána byla. Jsouc protkána četnými příslovími národními líčí věrně mravy lidu, marnivost a nestálost žen, lakotu a ctižádost mužů, místy též lyrickým vzletem se povznášejíc. Co do stránky jazykové vyniká slohem půvabným a zdařilým upotřebením idiotismů toskánských, tak že i Macchiavelli s velikou pochvalou o ní se pronáší. Ne tak zdařilé jsou jeho sonety, jakož i parodie jedné básně Vavřince z Medici *La Beca di Dicomano*.

Pulcinella [pulčinela] ital., též *Policinell*, franc. *Polichinelle*, jest jméno ital. a zejména v Neapoli oblíbené komické osoby divadelní, jejíž charakterní maskou jsou bílé vlněné spodky, takový též oblek svrchní, vysoká špičatá čepice s červeným třepením, dlouhý, zakřivený nos na způsob ptačího zobáku a hrb napřed i vzadu. Tato maska našla obliby i na jiných divadlech ital., a na počátku XVIII. stol. dostala se i do Francie, kdež však, jako i všude jinde, nyní toliko v divadlech loutkových děti obveseluje.

Pule, ital. *Pola*, město na západním pobřeží nejjižnější části Istrie, s 3524 obyv. (1857) větším dílem vlaské než chorvátské národnosti. Má hluboký a velmi prostranný přístav, který od roku 1850 ústředním přístavem rakouského válečního loďstva jest, a zároveň s ostatními přístavy istrijskými a dalmatskými i výhod svobodného přístavu požívá. Jest opevněno tvrzí, nad město se uprostřed něho zdvihající, pak pět a třiceti tvrzicemi po nejbližším vůkolí rozestavenými. **P.** jest sídlo přístavního admirálství, velitelstev námořních sborů, pevnostního velitelství, okresního úřadu a soudu. Z mnohých památek starořímského stavitelství jsou hlavnější: amfiteátr, velkolepé to stavení, jemuž se málokterá stavba toho druhu vyrovná; může pojmouti 10.000 diváků, je 366 stř. dlouhý, 292 stř. široký a 75 stř. vysoký, pak o 144 obloucích ve dvou řadách nad sebou se pnoucích. Scházejí mu však již stupně a sedadla. Dále: dva chrámy, 42 stř. vysoké, z nichž jeden, Romě a Augustovi zasvěcený, ještě dosti zachován jest, kdežto od druhého již jen zadní část zbyla; náhrobní brána, obyč. *Porta aurata* nazývaná, kterouž Silvia svému

choti Sergiovi na památku postavila; *Porta gemina* asi též z Trajanovy doby, jako předešlá, o dvou obloucích světlosti 17 stř. Nynější dóm stojí na základech chrámu Joviše Conservatora. Z nových budov jsou znamenitější: obšírný arsenál, s menší části dosaváde ještě nedostavený; námořnické kasárny na 4000 mužů; námořnická nemocnice o 500 postelích; na Olivovém ostrově — uprostřed přístavu — loděnice s dvěma sklem krytýma staveništma na řadové lodi, pak jedno suché a jedno plovoucí výtonidlo (*Dock*). — V zdravotním ohledu trpí **P.** nemálo chodankou (*febris intermittens*), která dle dosavadních zkušeností místního jest původu a svou příčinu ve výparech blízkých močálů hledá. Tomu přisvědčuje také, že čím více v zimě a na jaře pršívá, a velká-li horka a sucha na to v letě následují, i chodanka tím intensivněji a extensivněji panuje. Nejnižší číslo na chodanku nemocných padá v dobu od ledna do května, v červnu začíná jich přibývati, v červenci jest jich už pětkrát více nežli v červnu, v srpnu roste ještě pořád jejich číslo a dosahuje v září největší výšky, načež ho v ostatních měsících víc a více ubývá, až v lednu na nejnižší stupeň konečně sklesne. Zvláště léta 1863 a 1864 byla léta chodanky; roznemohloť se na ni u př. ve vojště mezi 100 muži r. 1863 62, a r. 1864 89 m., k ostatním nemocem pak se mělo číslo její r. 1863 jako 1:1, a r. 1864 jako 12:13. *Lo.*

Pulec 1) v. Žába. — **2) P.**, *Cottus*, rod ryb z čeledi *Trigloidei* z řádu Ostnoploutvých (*Acanthopterygii*) s hlavou velkou, tlustou, hrbolovitou nebo ostnatou, hubou širokou s malými zuby v čelistech a na patře; v žaberní kůži má 6 paprsků; přední hřbetní ploutev stojí o samotě, jest ostnatá. Ryby ty mohou po nějaký čas mimo vodu žíti, nadmuvše hlavu naplněním žaber vzduchem. Sem patří *Cottus gobio*, **p.** v našich potocích obecný, 5 palců dlouhý, jedlý. Samička opatruje v jámu nakladená vajíčka tak dlouho, dokud se mláďata nevylíhla.

Pulegium *vulgare* Mill., polej neb *Mentha Pulegium* L., je mnoholetá rostlina ze řádu Ožankovitých a čeledi Mátovitých. Květy jsou dokonalé, dvoumocné, koruna lilaková skoro nálevkovitá se 4 cípy; tyčinky se nahoře rozcházejí a mají prašníky štěrbinou podélní pukající. Od máty liší se pouze tím, že ústí plodonosného kalichu věncem vlásků jest uzavřeno. Lodyha je nejprvé položená, kořenivá, pak vstoupavá, asi 1 st. vysoká, a nese listy vstříčné, řapíkaté, eliptičné a nepatrně zubaté. Nať i květy mají silný zápach a ostrou kořennou chuť; na kůži spůsobují zpruzeniny. **P.** roste u břehů a na místech zatopených roztroušeně po jižné a střední Evropě a květe v červenci a srpnu. *Jha.*

Pulgar Hernan del, špan. dějepisec z konce XV. stol., byl vychován na dvoře Jana II. a Jindřicha IV., jehož sekretářem se později stal a úřad ten i za Isabelly Katolické zastával, která jej 1482 svým historiografem jmenovala a i k důležitým poslániním politickým užívala. Zdá se, že zemřel brzy po vzetí Granady, poněvadž jeho spis *Chronica de los señores reyes catolicos don Fernando y dona Ysabel de Castilla y de Aragon* (tištěna v Granadě 1550) tou dobou se končí. Vypravování jest zajímavé a sloh správný a čistý, rovněž jako v jeho *Listech* (1543) a ve spise *Claros Varones de España*.

Pulcheria, Aelia Augusta, dcera cís. Arkadia a Eudoxie, nar. 399, ujala se 414 ve jménu svého mladšího bratra Theodosia II. vlády, vynikajíc obezřelostí i věhlasem. Vzdor tomu však byla od četných nepřátel podezřívána, tak že 447 přinucena byla dvůr opustiti; po smrti však Theodosia II. (r. 450) byla zpět povolána a za císařovnu prohlášena, načež se provdala za senátora Marciana, zachovavši při tom slib čistého panenství, který byla před tím učinila. Jejím působením sešly se oekumenické sněmy v Efesu a Chalcedonu (451). **P.** † roku 453. Že ve sporech nestoriánských přidržela se proti Nestoriovi a Eutychetovi strany orthodoxní, počtena jest mezi svaté, a památka její světí se 10. září. (V. Byzantská říše, str. 1018).

Pulicario Gärt. blešník, pokolení rostlin Spoluložných Chocholičnatých (*Compositae corymbiferae*); v starších bot. spisech spojuje se s omanem (*Inula*), od něhož se hlavně liší chmýrem plodu dvouřadým a zákrovem, z čárkovitých listenů sestávajícím. Ostatně má jako onen úbor mnohokvětý, v paprsku květy pestíkové a v terči trubkovité, dokonalé. U nás roste **P.** *vulgaris* Gärtn. neb *Inula Pulicaria* L. s listy lodyhu skoro objímavými a paprskem květovým velmi krátkým. Je jednoletá a květe v červenci a srpnu. O užitku v. Blešník. **P.** *disenterica* Gärt. neb *Inula dis.* L. a **P.** *viscosa* jsou rostliny mnoholeté; prvnější roste na místech vlhkých, druhá v Istrii na místech kamenitých. Užitek jako blešníka obecného. Blešníkem sluje ostatně také *Polygonum Hydropiper* (v. t.) a *Plantago Psyllium* (v. t.). *Jha.*

Puligo Domenico, malíř z Florencie, nar. r. 1475, † r. 1527. Byl žák a spolupracovník Ridolfa Ghirlandaja a Andrea del Sarto (v. t.). Jeho malby, zejména četné *Sv. rodiny*, jako ony v obrazárnách Borghesů a Colonnů v Římě, v paláci Pitti ve Florencii, jsou téměř zcela ve spůsobu tohoto posledního provedeny a platí nezřídka za díla řečeného mistra. *Mü.*

Pulk v. Pulque.

Pulkau, ms v dolních Rakousích, v kr. pod Manhartberkem a v okr. Retzském s 2075 ob. (1857); památný kostel sv. Michaela.

Pulkava Přibislav čili Přibík z Hradenína (Tradenína), kronikář český, mistr svobodných umění, nejprv písař arcib. Pražského, napotom rektor školy kolegiátní u sv. Jiljí, posléze farář v Chudenicích, kdež † r. 1380. **P.** sepsal z nařízení Karla IV. kroniku českou jazykem latinským a sám roku 1374 práci svou opraviv valně rozmnožil. Přikázáno mu od krále, *aby všechny básně a báchorky vynechal, aby měli Čechové při čtení nač spolehnouti.* Má se vůbec za to, že **P.** sám kroniku svou do češtiny přeložil. Rukopis, jejž Dudík ve Švédsku nalezl, má následující předmluvu: „Tato kronika jest od počátku české země i o všech knížatech i králích, ježto jsou ji spravovali svými časy. A takž pak k přikázaní slavného Karla IV. cís. Římského ze všech kronik všech klášterů, ježto shledány mohly býti, skrze Přibíka syna Dluhoyova z Tradenína, mistra školního u sv. Jiljie, řečeného **P.**, v český hlahol z latinského, jakž nejlépe mohlo býti, jest přeložena. Item jest znamenati, že všecky věci básnivé a nepravé jsú opuštěny. A což pravého a jistého jest položeno. Neb ty všecky věci dříve řečený císař s velikou pilností v latinskou velmi krásnou řeč shromážditi jest kázal.“ **P.** měl tedy dostatečných pramenů, ano i takové, kterých více neznáme, jako na př. starou kroniku země Brandenburské, tehdáž právě k Čechám připojené (za kterouž příčinou vydal kroniku jeho spolek pro dějiny brandenburské ve sbírce *Codex diplomaticus Brandenburgensis* roku 1862 česky a latinsky, a sice ta místa, která se jakkoli k Brandenbursku vztahují. Text český jest správný.). Také spis Martina Polona, rozeného Slezáka: *Chronicon de summis*

Pontificibus et imperatoribus a jinou jakous historii: *Chronica imperialis* měl při ruce. Počíná kroniku svou od věže Babel, odvozuje jméno Slovan od slova (*verbum*). Ohledem na Čechy píše: „Nazvána jest země Česká latině Bohemia od jména Bóh. A tak tím výsledkem od jména božího Bohemi neb Čechové jsú řečeni.“ O praotcích našich neměl jiné náhledy než Kosmas, od kteréhož vůbec mnoho se vypůjčil. První Čechové byli mu divochové, jedli žaludy, planá jablka a jiné plané ovoce lesní, zvěř a ryby. O zákonu a právu nevěděli atd. Taktéž i Dalemila často následuje, zvláště u popisování mythické doby historie české. Celkem se ale spis jeho více za domácí kroniku českých zeměvládců nežli za historii země České považovati musí, ačkoliv byla na rozličných letopisech zosnována. Kompilace ale jest všeho ducha prázdna, události seřaděny jsou vedle sebe aniž by je pojilo jakési pásmo duchovní, věci vypravovány chladně beze všeho posouzení. **P**-vu považovati dlužno za sběratele rozličného materiálu; na letopočet jeho nelze vždy se spoléhati. Pohodlný avšak duchaprázdný ten vypravování způsob našel v Čechách mnoho potom následovníků; upříti nelze, že střízlivost tato přístupna byla čtenářstvu všeho druhu a že proto české vydání historie jeho velkého rozšíření ano i pokračovatelův našlo. Bylať to první úplnější a v prostomluvě a česky sepsaná kronika země České, k žádné straně se neklonící, žádné osobné mínění nejevící a tedy každému dostačující, kdož ničeho více v kronice nehledal než aby se dočetl věcí v Čechách přihodilých. Co do látky jsou dvě recense sepsání latinského, jak již nahoře podotknuto; český text jest volný a nenucený podle recense druhé s některými přídavky. Druhá recense jest první mnohem dokonalejší. Palacký znal první recense pět exemplářů vesměs z XV. stol.; druhé recense však jediný toliko rukopis v universitní bibliotéce Pražské z druhé polovice XV. století s přečetnými chybami pravopisnými. Překlad český, s latinským originálem současný, zachoval se v přehojných rukopisech, z nichž vyniká Cerronský s obrázky na pergamenu, a Lobkovický zhotovený r. 1426 na Hassišteině. První lat. recensi vydal Menke roku 1730 v *Scriptores rerum Germanicarum* str. 1618 a Ludewig r. 1737 v *Reliquiae Manuscriptorum* d. XI. str. 128; druhou recensi Dobner v *Monumenta historiae Boemiae* roku 1774, str. 63 velmi nesprávně. České spracování uveřejnil poprvé F. Procházka r. 1786 taktéž velmi nesprávně. Ostatně srv. Fr. Palackého: *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber* str. 175.

Pulkova, hora jihozáp. od Petrohradu, po jejímž úpatí se rozkládá městečko **P.**, a na jejímž velebném vrcholu stojí světoznámá hvězdárna, vystavěná v létech 1833—1839 nákladem 1 mil. zl. Hvězdárna tato jest ze všech evropských hvězdáren nejlépe zařízena a nejvíce dotována; máť nejdrahocennější skla o nástroje, a ze státní pokladnice vyplácí se ročně 100.000 zl. na její vydržování. Leží pod 59°56′31″ sev. šíř. a 47°57′57″ vých. délky (podle Ferra). Při ní jest velmi krásná bibliotéka a dílny na potřebné správy a opravy nástrojův. R. 1844 byly při hvězdárně této zaměstnány 103 osoby. Hvězdář Struve, který se stal 1839 jejím ředitelem, vydal úplný popis hvězdárny této: *Description de l'observatoire astronomique central de Pulkowa* (2 sv., St. Petersb. 1845).

Pulmann Jiří, komorní řezbář arciknížete Karla Rakouského, jehož i r. 1628 ve svém umění vyučoval. Téhož roku věnoval za příčinou nabytého opět zdraví poutnickému kostelu ve Wartě v Pruském Slezsku překrásnou, mistrovsky provedenou, 3 lokte vysokou *sochu Panny Marie*. *Mü.*

Půlměsíc v. Demilune.

Pulmo v. Plíce.

Pulmonaria, plícník, rostlina s lodyhou roční a oddenkem mnoholetým z čeledi Píplovitých. Má kalich na patero klaný, korunu nálevkovitou s krajem pěticípým, hrdlo bez šupin, tyčinky 4 prosté a na zpodu ploché. **P.** *officinalis* (p. lékařský) má hořejší listy v řapík súžené, šedivé, vejčitopodlouhlé, celokrajné a šerpivé; dolejší jsou srdčité a řapíkaté. Koruna je v hrdle baňkovitě rozšířena, dříve červená, posléz nachofialová. Dosahuje výšky 1′, roste v houštích a lesích a květe časně z jara. V lékařství se ho více neužívá. Odrůdy jsou **P.** *off. exserta* a *maculosa*. V Čechách roste ještě **P.** *angustafolia* L. neb *Bessera azurea* Schult. Je drsnatější předešlé a má v hrdle koruny jen věnec chloupků, ostatek je lisý; prašníky jsou v trubce skryté. Má květ modrý a květe později nežli předešlá. Na Alpách ještě rostou: **P.** *saccharata* Mill. a **P.** *mollis* Wolff. *Jhn.*

Pulmonata, též *Helicida* v. Blemejždi.

Pulneyské hory, pohoří v Maduře v indobritském presidentství Madraském, zaujímají 800 □ m. ang., táhnouce se na 54 angl. mil od vých. na západ a majíce průměrné šířky 15 m., výšky nad mořem 6—7000′. Jsou pokryty rozsáhlými lesy s obrovskými stromy a četně obydleny. Obyvatelé jsou řemeslníci, kupci, lovci a nevzdělaní bydlitelé v lesích.

Půlnoc, astron. **1)** doba denní, ve kterou slunce nejníže pod severným obzorem stojí č. v dolejší kulminaci se nachází, což o 12 hodin později se stává než poledne č. hořejší kulminace (průchod poledníkem). Jako poledne pravé a střední jest, takž i **p.**; jelikož pak nyní již všeobecně nejen v astronomii ale i v občanském životě středního času se užívá, rozumí se vždycky střední **p.**, není-li výslovně jinak řečeno. **P**-í začíná se v občanském životě den a počítání hodin; v astronomii teprv od nejbližšího poledne, tedy o 12 hodin později, a hodiny počítají se od nuly do 24 nepřetržitě. — **2)** Strana světa, na kterou slunce o **p**-i stojí, totiž sever č. punkt, v němž poledník přetíná obzor, položený zrovna naproti punktu polednímu. Poznává se přibližitelně pomocí polárky č. polárné hvězdy (*α Ursae minoris*), která jen 1½ stupně od nebeského pólu stojí: svisná puštěná od polárky k obzoru značí pravou **p.** č. sever. K ní také ukazuje stín kolmo postaveného prutu nebo šňůry závažím natažené, vržený v pravé poledne na vodorovnou půdu. *Šfj.*

Pulo, malajsky ostrov. Slovo to předkládá se zhusta jménům ostrovů Zadní Indie jako: **P. Batu**, jinak Mintao, ostrůvek blíž západního pobřeží Sumatry, se sopkou; **P. Sambilong** v. Nikobáry.

Pulpa (lat.) nazývá se dužnatá, šťávnatá a jíchovitá hmota, sloužící mnohým rostlinám za obal semen. Takové oplodí má na př. pomeranč, citron, okurka a j. V lékárnách nazývá se **p.** zvláštní forma léků, v níž šťávy plodů neb šťávnatých kořenů svaří se s odstraněním šupin, pecek, semen a jader na hutnost povidel, na př. **p.** *cassiae, tamarindorum, colocynthidis, prunorum* a j.

Pulpit (z lat.), vůbec tolik co psací stůl, zvlášť ale takový, jehož tabule jest šikmo položená, tak aby kniha, listina atd. pohodlněji k oku se blížila. **P.**, při němž stojmo se píše, bývá tak zařízen, aby svrchní plocha výše i níže pošinuta býti mohla a tím i každé tělesné délce čtenáře neb písaře se vyhovělo. **P.** hudebnický jest postavec, na nějž se

při provozování hudební skladby noty položí. **P.** nemá býti příliš široký ani úzký, vysoký ani nízký. **P.** harmonický (franc. *pupitre harmonique*) jest nástroj, o němž jistý francouzský abbé v Langersu dokládal, že jím může každého v osmi hodinách celé soustavě harmonie vyučiti. O výsledcích neví se však posud ničeho. *Pna.*

Pulque [pulke], špan., nápoj oblíbený u obyv. Mexika a Střední i Jižní Ameriky, připravuje se z rozličných druhův rostliny *Agave Americana* (z jejichž vlákenek listových Mexičané dělají též papír). Právě před rozkvetením uříznou se poupata a míza sbírá se do nádob, v nichž se nechá zkysat. Tak pijí **p.** nejraději cizinci; Američané však mají raději **p.**, když už přešel v druhé kvašení a dostal chuť jako zapáchající maso. Nechá-li se **p.** ještě více zkvasit, mění se v ocet, a zvaří-li se, stane se syrupem. Z **p**-u dělá se kořalka, a přimísí-li se k němu vody a cukru, a nechá se to několik hodin kysat, pak slove nápoj ten *tepache*.

Puls (*pulsus arteriarum*) jest občasná, zrakem, hmatem, ano i sluchem postižitelná proměna v poloze tepen, souhlasící s obdobným stahováním a roztahováním komor srdce. Tlukot srdce jest vlastně také **p.**, liší se ale od **p**-u tepen tím, že se udá při svraštění (*systole*) komor (v. Srdce), kdežto **p.** tepen souhlasí s jich (tepen) roztažením (*diastole*). Každým stažením komory vypudí se vlna krve do velikých kmenů tepen, čímž pružné stěny těchto i do délky i do šířky se roztáhnou, načež touž pružností opět se svrašťují a krevní proud do nejzazších větviček arteriálních tlačiti pomáhají. Kdyby stěny tepen byly pevné a nepodajné, účinkoval by ráz vlny ze srdce vypuzené rychle až do nejútlejšího rozvětvení tepen, ale za doby roztažení komor nebylo by síly, která by krev ku předu hnala, čímž by oběh krve stal se nestejným, čím dále od srdce tím lenivějším. Pružností tepen jest ale pudící síla komor poněkud nahražena, tak že ní stane se proudění krve stálejším a pravidelnějším. Vlnovité proudění v tepnách vyžaduje ovšem nějaké ač jen velmi krátké doby, tak že **p.** neděje se na všech částích těla současně, dříve v tepnách srdci blízkých, později ve vzdálených. Tepna hrdelní udeří as o $^1/_4$, tepna zápěstní as o $^1/_6$ sekundy dříve než tepna nártní. Počet jednotlivých rázů v jisté době, na př. v minutě, jest ve všech tepnách stejný. Poněvadž puzenou do tepen vlnou krevnou délka těchto značně se zvýší a poněvadž na rozličných místech připevněny jsou k částem sousedním, zkřiví se hadovitě běh jejich, vzniknou choboty, kteréž s přičiněním současného roztažení i do šířky činí právě **p.** viditelným a hmatatelným. Pohodlně lze **p.** pozorovati na místech kde tepna přímo pod koží probíhá, zvláště když na kosti leží, jako se skutečně věc má v zápěstí nad vkloubením záprstní kosti palce; za tou příčinou bývá **p.** od lékařů obyčejně na tomto místě ohledáván. Snadno ale může **p.** také ohledán býti na tepně skránní, na tepně lícní při ohybu jejím přes dolejší čelist, na tepně v podkolení atd. Též o tlukotu hlouběji uložených tepen lze se přesvědčiti silnějším přitlačením prstu, na př. na společnou tepnu hrdelní vedle chřtánu, na tepnu ramenní při vystoupení jejím pod klíční kostí, na tepnu stehenní v slabinách atd. Pokud veškery výkony životní udávají se zcela pravidelně, zachovává **p.** přesný rhythmus, t. j. počet udeření za stejnou dobu jest vždy stejný, doba mezi jednotlivými rázy jest tatáž, a síla jejich nerůzní se. Ale nesčíslné množství zevních i vnitřních dráždidel přerušuje téměř okamžitě takovou pravidelnost. U zdravého člověka v prostředním věku udeří tepna (vždy v souhlasu se srdcem) za minutu průměrně 75krát, u dítěte novorozeného 130—140krát, až k stáři jednoho roku 120krát, až do roku třetího 90—110krát, až k sedmému roku 80—85krát, až k dokončení vzrůstu 80krát; u vysokém stáří klesne číslo **p**-ů za minutu na 70—65 ano až na 60. **P.** osob ženských bývá celkem slabší, avšak rychlejší než u mužských. Rychleji bije tepna u večer než ráno, nejzdlouhavěji ve spaní. Mimo to účinkují rozmanité vlivy denních událostí na změnu rhythmu **p**-u; silnější pohybování tělesné, vášně a náruživosti, požívání lihovin, hojná strava a pod. urychlí oběh krve a tím i **p.** Velmi rozdílná jest rychlost **p**-u v rozličných třídách zvířectva. Po pravidle mají zvířata studenokrevná **p.** nejváhavější: želva 13, had 28, úhoř 30, žába 60. Mezi zvířaty teplokrevnými mívají obyčejně větší zvířata zdlouhavější **p.**: kůň 40, skot 40—50, brav ovčí 60—70, pes 80—100, holub 120 i více; mnohem hojněji a téměř nesčitatelně bije **p.** u myší a u drobných ptáků zvláště pěvců. — K účelům lékařským rozeznávány bývají přerozmanití druhové **p**-u, spočívajíce většinou na theoretickém rozdrobení více nežli na praktické potřebě. Novější věda uznává za podstatné pouze úchylky v trojím směru: v počtu, síle a rhythmu. V ohledu prvním jest **p.** buď zrychlený neb váhavý (*pulsus frequens et tardus*); důraz a prudkost jednotlivých rázů naznačuje **p.** silný a slabý (*p. fortis et debilis*); ohledem k rhythmu jest **p.** buď stejno- buď nestejnoměrný (*p. aequalis et inaequalis*). Ze starších pojmenování uvádíme ještě **p.** podvojný (*p. dicrotus*), při němž v pravidelných obdobách dva rázy rychle za sebou se údají; **p.** skočný (*p. caprizans*), když vždy za rázem silnějším přichází ráz slabší; **p.** mravenčí (*p. formicans*), jeví-li se jen co pouhé chvění tepny; **p.** myškový (*p. myurus*), následuje-li po silnějším rázu několik slabších, načež opět silnější se opakuje. Jiná roztřídění, jako **p.** velký a malý (*p. magnus et parvus*), plný a prázdný (*p. plenus et vacuus*), vlnovitý (*p. undulosus*) vysvětlují se již pouhým pojmenováním. *Mr.*

Pulsant (z lat.) slove při Pražských kostelích najatý pomocník zvoníkův, který v určité časy, na př. o klekání, pohřbech, na mše, požehnání atd. vyzvání. Mívá nárok na uprázdněné kostelnictví.

Pulsatilla v. Anemone.

Pulsnitz v. Polčnica.

Pulszky Ferenz Aurel, vlastenec uherský, pocházející ze staropolské, v Uhrách v XVII. stol. usedlé rodiny, nar. 17. září 1814 v Prešově. Prodělav studia filosofická, právnická i theologická v Miškovci a Prešově odbyl si 1833 zkoušku advokátní a vydal se na cesty po Německu a Itálii, a po krátkém pobytu v Prešpurce, kdež se spřátelil s Kossuthem, Lovossym a j., cestoval do Anglie, Skotska, Irska a Francie. Vydav popis cesty své po Anglii jazykem německým (*Aus dem Tagebuche eines in Grossbritanien reisenden Ungarn*, Pesth 1837) i maďarským zvolen jest **P.** za člena akademie uherské, kdežto už r. 1836 byl zvolen za člena archaeologického ústavu v Římě. R. 1839—40 zasedaje na sněmě stál při liberální oposici, i stal se sekretářem komise, která měla vypracovati nový zákonník pro Uhry. Na sněmech následujících nevystupoval co mluvčí, ale za to tím horlivěji hájil zájmy uherské pérem, ovšem na úkor nemaďarským národnostem v Uhrách; zejména pak vystoupil co nepřítel Slovákův, jimž upíral právo užívati řeči své ve veřejnosti. Tím se rozpředla literární hádka mezi ním a hrabětem Lvem Thunem, který r. 1842 **P**-kého zvláštním psaním vyzval, aby náhledy svoje zřejmě pronesl a odůvodnil. Thunovi odpověděl **P.**, že nepovažuje národy ne-

maďarské v Uhrách za oprávněné, a nemůže nikdy připustiti, aby Slováci užívali jazyka svého ve veřejných záležitostech, poněvadž by prý tím se pracovalo panslavismu ruskému do rukou. „Nežádáme," pronesl se **P.** v druhém listě k Thunovi, „od Slovanův (t. uherských) více, než co Angličané od keltických obyvatelů Walesu a Vysokého Skotska, než co Franconzové od Bretaně a Elsasu. Chceme, aby všecky veřejné dokumenty v Uhrách, tedy také křestné knihy a protokoly konventův uhersky (t. maďarsky) byly spisovány; chceme, aby řeči vyučovací byla uherská, což s části (ve školách protestantských) už během tohoto roku (t. 1842) bylo provedeno; slovem, aby řeč uherská v každém ohledu nastoupila v práva řeči latinské, jazyk slovanský spokojiž se s těmi právy, která míval dříve." (Srv. Lev Thun: *Die Stellung der Slowaken in Ungarn*, Prag 1843). R. 1845 vzdáliv se politiky zakoupil si **P.** statek v Szécsenyi a zabýval se zde rolnictvím a studiemi. Když pak vypukla revoluce březnová r. 1848, stal se **P.** státním podsekretářem pro Uhry pod knížetem Eszterházym ve Vídni, a měl veliký vliv na záležitosti uherské; ale když v říjnu t. r. hrozila zřejmá roztržka mezi Rakouskem a Uhrami, obdržel **P.** vlastnoruční list od císaře, jímž mu dáno na srozuměnou, že „resignace jeho byla přijata," ačkoliv žádnou byl nezadal. Když Windischgrätz zmocniv se Vídně vydání **P**-kého se domáhal, uprchl **P.** do Uher a stal se tam členem správního výboru zemského; později utekl přes Halič do Němec, pobyl několik měsíců v Paříži a konečně odejel do Londýna, aby tam zjednal Uhrům podpory. V Anglii zůstal, až tam přibyl Kossuth (1851), jejž pak doprovázel s manželkou svou do Spoj. Obcí amerických. R. 1852 byl **P.** v Rakousku se 26 jinými in contumaciam k smrti odsouzen. V březnu 1861 odebrav se z Londýna do Turina byl zvolen do sněmu Pešťského od distriktu Szécseňského, ale vláda rakouská nedovolila mu vrátiti se do vlasti. **P.** sepsal též historický román *Jakobíni v Uhrách* (2 sv. Berl. 1851; něm. v Lipsku); cestopis po Americe *White, red, black* (3 sv., Lond. 1852) a *Myšlénky o filosofii dějin uherských* v maďarském časopise *Athenaeum*. — Theresa Wather **P**-á, choť před., nar. ve Vídni 1815, provázela manžela, s nímž byla oddána r. 1845, do Anglie a později do Spojených Obcí amerických. Společně s chotěm svým vydala *Trades and traditions of Hungary* (2 sv., Lond. 1851) a *Red, white and black* (3 sv., Lond. 1852); sama pak sepsala *Memoirs of a Hungarian Lady* (2 sv. t. 1850).

Pultava v. Poltava.

Pulteney [pultný] Richard, botanik angl., nar. 17.ún. 1730, † 13. říj. 1801 v Blanfordě v Dorsetshiru. Byl chirurgem a lékárníkem v Leicesteru; avšak jsa kalvinistou uprostřed puritánů sotva si zjednal nevyhnutelné potřeby životní, pročež se uchopil botaniky a podával první výsledky svých studií do *Gentleman's Magazine*. R. 1762 zvolila jej král. společnost Londýnská za svého člena, a r. 1764 obdržel od university Edinburské doktorát mediciny. Téhož roku přesídlil se **P.** do Blanfordu. Díla jeho přispěla značně k povzbuzení studii botanických v Anglii; zvláště pak zasluhují zmínky: *A general view of the writings of Linnaeus* (Lond. 1782); *Sketches of the progress of botany in England* (t. 1790).

Pultock Robert, spis. angl., jehož jediné známé dílo, vyšlé v Londýně r. 1750, jest román *The life and adventures of Peter Wilkins*, v němž se líčí vymyšlený rod létavých ostrovanů v Jižním Tichém moři. Román tento byl mnohokráte vydán v Anglii i ve Spoj. Obcích amerických. Jméno spisovatelovo však zůstalo neznámo až do r. 1835, když při dražbě kněh a rukopisův, které náležívaly kněhkupci Dodsleyovi, nalezena byla původní smlouva o právo tisku knihy této, na níž podepsán jest **P.** co spisovatel. Více o **P**-u se neví. „Jeho kniha," praví Southey, „jest dílem velikého ducha, a vím, že i sir Walter Scott i Coleridge o ní smýšleli právě tak přiznivě jako já. Okřídlení jeho lidé jsou nejkrásnější tvorové obraznosti, kteří kdy byli vymyšleni."

Pultusk, krajské město v král. Polském, v gub. Plocké, na pravém břehu Narvi, která je s části obtéká, má 6816 ob. ve 305 dom., semeniště kněžské, krajské školy, špitál, sklad soli, 6 výročních trhův a j. v. **P.** jest jedno z pěknějších měst v království Polském; ze staveb vynikají: zámek stojící na návrší schvalně nasypaném, založený r. 1319 od bisk. Floriana Laskareho; přestavěn byl úplně 1608 od bisk. Martina Szyszkowského a důkladně opraven 1785 od Krištofa Szembeka; r. 1841 lehl zámek popelem, načež opraven znova bisk. Františkem Pawłowským; na polední straně přiléhá k zámku rozsáhlá zahrada. Radnice vystavěna ok. r. 1405 od bisk. Jakuba z Kurdvanova, z kteréžto původní stavby zachovala se věž posud dosti vysoká; radnice nynější pochází z r. 1728. **P.** otočen byl někdy kolkolem hradbami, z nichž se na časy naše slabé toliko stopy zachovaly. Z kostelů nejstarší jest Panny Marie, který zachoval s části tvářnost svou původní až z XII. stol.; oprava jeho nejnovější jest od r. 1807; kostel kolegiátní Zvěstování P. Marie, vystavěný r. 1449 od bisk. Pavla Gižyckého, shořel 1613 a obnoven byl v létech 1786, 1828, 1833 a 1834; kostel založený 1566 od bisk. Noskowského pro jesuity, kteří tu při něm vydržovali slavné někdy školy. Když původní tato stavba shořela, vystavěli jesuité r. 1717 nový kostel, kterýž potom drželi benediktini až do r. 1864, taktéž až do r. 1833 mládež vyučujíce. — Dějiny. **P.** byl od starodávna majetkem a sídlem biskupů Plockých. První zmíka o něm jest z r. 1227; jsouc jedním z bohatších měst na Mazovecku bylo město toto mnohokráte od rozličných nepřátel vydrancováno a pohubeno, tak že po dlouhý čas zotaviti se nemohlo; tak na př. drancováno bylo 1262 a hned 60 let na to od Litvanů, r. 1368 oblehl je Kejstut kn. Trocký, dobyl po tuhém odporu a obrátil v sutiny. Bisk. Klement Pierzchała nadal je právem chełmińským 1339. Tím, že bisk. Pločtí stále tu sídleli a měšťané čilý obchod vedli, domohl se **P.** značné zámožnosti. Knížata Mazovecká, pak králové Polští udělili mu mnohá privilegia, z nichž důležité jest Vladislavovo z r. 1432, kterým obyvatelé ode všech daní byli osvobozeni. R. 1656 počala nová záhubná doba; Švédové obsadili roku toho **P.**; 1703 svedena tu krvavá bitva mezi Karlem XII. a Sasy, taktéž bili se tu 1806 a 1807 Rusové s Franconzi. Vedle pohrom války hubily město požáry, jmenovitě r. 1798 a 1809. — Biskupství **P**-ské lantinského ritu, povstalo r. 1793 po druhém rozdělení Polska na místě Plockého, jehož část i s městem Plockem přivtělena byla k Prusku. Biskupem jmenován Krištof Hilary Szembek. Však již r. 1794 smluvily se vlády světské a církevní tak, že biskupství Plocké v bývalé své rozsáhlosti obnoveno a **P**-ské bisk. tedy zrušeno bylo. — Kraj **P**-ský má 49·95 □ m. a 105.493 ob.

Puma čili lev americký (*Felis concolor*), šelma z čeledi Kočkovitých; jest barvy tmavočervené s temnějšími skvrnami; délka těla obnáší 3—4 stopy. Zvíře to, ač jest krvelačné, bojí se člověka; žije v střední a jižní Americe.

Půma (*bomba*) jest dutá koule železná na způsob granátu (v. t.), jen že má po obou stranách zápalní díry ucha, aby se **p**-y na provazu s háky pře-

nášeti mohly. Jejich vnitřní dutina plní se pro roztržení a zapalování prachem a žárovinou *(Brandzeug)* neb žárnými cilindry (*Brandzilinder*). Zápalní díra p-y jest uzavřena průpalkou (v. t.). *Půmy* mají název své tíže dle váhy někdejších stejně velikých kulí opukových, a protož jsou nyní skoro dvojnásobné váhy. V Rakousku jsou *půmy* tak zvané 10-, 30- a 60-liberní, kteréž se ze stejně jmenovaných moždířů házejí. Užívá se jich při obléháních a při hájení pevných míst; jejich účel jest, by vysokým obloukem hozeny svou tíží střechy, stropy i klenby zprorážely, a co zápalného tam, by zapálily a při roztržení svými střepy lid i věci hubily. Házení pům děje se na základě theorie parabolické a zkušenosti. Podle vlastností předmětu, na který se hází, podle dálky a výšky jeho nad horizont moždíře, určí se nejdříve úhel elevační, počínajíc od vertikálné čáry k horizontálné, a sice od 15 do 45 stupňů. Dle toho úhlu a dle střelodálky určí se náboj prachu a délka průpalky. První hody jsou na zkoušku, a třeba-li, opraví se buď elevací neb nábojem. Největší střelodálka z moždířů novějšího způsobu: pro půmy 10liberní s nábojem 26 lotů prachu a 45 stupňů elevace na 870 sáhů; pro 30liberní s elevací 45 stup. a nábojem prachu 2 lb. 7 lotů 1050 sáhů; pro 60liberní při 45 stup. elevace s nábojem 4 lb. 13 lotů prachu 1200 sáhů. Z dalekonosného 30liberního moždíře s elevací 45 stup. a nábojem 4 lb. 8 l. prachu nejdál na 1450 sáhů. *Půmy* se naplňují pro roztržení jich po dopadnutí: 10 lib. 26 loty prachu a 20 malými cilindry žárními, 30liberní $2^1/_2$ lib. prachu a 10 velkými cilindry; a 60liberní 5 lib. prachu a 20 velkými cilindry. Elevace dává se moždířům na ústní ploše kvadrantem moždířovým; míření moždíře do čáry mířní děje se závažím na niti zavěšeným přes poznamenaný průřez na vnější ploše hlavně moždířové. *Uf.*

Pumanieska, valašský tanec národní. Jest to nepravidelné kolo, které se pohybuje hned v pravo hned v levo; tenečníci vstupují i vystupují dle libosti, a tanec se končí, když přestauou buď tanečníci nebo hudci z umdlení.

Půmový, co k půmám náleží. **P**-vé dělo, silné dělo velikého průměru, toliko v pevnostech a na lodích užívané a půmy dále a s větši přísností metající než moždíř (v. t.). *Msý.*

Pumpa. Mezi rozmanitými stroji ke zdvihání vody do výšky zaujímají jedno z nejdůležitějších míst p-py, stroje to, u nichž hlavním činitelem jest tlak vzduchu. Rozeznávají pak se hlavně dle zevnějšního uspořádání p-py pístové a odstředivé. **P**-py pístové mají za hlavní části píst, t. j. krátké těleso válcovité, připevněné na delším bidle, táhlo zvaném, pomocí jehož se v rouře zdvihací č. v botě nahoru a dolů pohybovati dá, při tom na stěny její vždy těsně přilehajíc. Bota bývá nasazena na jinou rouru do vody samé sáhající, a někdy jen několik palců dlouhou, nikdy však delší než 28 stop, kterážto roura ssací se nazývá. Hořejší konec její uzavírá se zámyčkou (v. t.), jež do boty se otevírá a zámyčkou ssací slove. V ostatním jest úprava p-p rozdílná, a rozeznáváme tu p-py na zdviž, na tlak, a smíšené. U p-py na zdviž č. ssací jest roura ssací dlouhá, píst pak provrtán a na hořejší části průvrtu opatřen zámyčkou nahoru se otvírající, zámyčka pístová zvanou. Nad pístem, a sice nad nejvyšším místem jeho dostupu má zdvihací roura postranný otvor s rourou výtokovou. Táhlo pohybuje se obyčejně pákou dvouramenou a má výstup obyčejně jednu stopu nepřesahující. Mysleme si nyní, že píst stojí původně na dně boty. Vytáhne-li se píst vzhůru, rozprostraní se vzduch mezi ním a zámyčkou ssací, čímž nastává zředěnost a tudíž vzduch v ssací rouře obsažený zámyčku otevře a do boty vstoupí. Tím však zředí se zase vzduch v rouře ssací a tlakem vůkolního vzduchu vžene se do ní od zpodu voda. Zámyčka pístová zůstává tu zavřena, jelikož na ni působí tlak vzduchu shora. Došel-li píst na nejvyšší místo, zastaví se na chvíli, zámyčka ssací zapadne svou vlastní tíží, a počne-li nyní píst sestupovati, stlačí se vzduch mezi ním a dnem boty obsažený; ten shustiv se otevře zámyčku pístovou a odběhne. Voda z roury ssací nemůže tu odpadnouti, jelikož vzduch v ní obsažený hutnost po tu dobu nemění. Odtud opakuje se celý výkon poznovu, a pokaždé povystoupí voda v rouře ssací výše, až konečně i do boty vejde a hned na to i nad píst se vyhrne. V tu chvíli počíná pak p. dávati vodu, jelikož při vytahování pístu voda zámyčku jeho zavře a s ním se zdvihá, až k odtoku se dostane. Je-li p. jednou takto v chodu, dává při každém zdvižení pístu vodu. Protože se voda dostává nahoru pouze tlakem vzduchu na dolejší povrch její, nesmí patrně výška pístu nad tímto povrchem obnášeti nikdy více než 32′, pročež roura ssací nanejvýše 28′ dlouhá se dělává. — **P.** na tlak má píst bez zámyčky a docela krátkou rouru ssací, ano mnohdy stojí bota sama částečně ve vodě. Hned nad zámyčkou ssací vychází po straně z boty roura odvodicí, jež do výšky vystupuje, se zámyčkou nahoru se otvírající na dolejším konci. Chod p-py jest ten, že voda při vytažení pístu do boty vstouplá, sestupujícím pístem do roury odvodicí se vtlačuje. Jelikož největší síla při sestupování pístu se potřebuje, užívá se ku pohybování jeho páky jednoramenné. Výška, až do které se p-pou na tlak voda vytlačovati dá, jest obmezena pouze pevnotou hmoty, z níž veškeré části stroje jsou zhotoveny. **P.** smíšená není než spojená p. na tlak s p-pou na zdviž, kteréžto spojení rozličným způsobem se uskutečňuje. Nejobyčejnější jest toto: **P.** na zdviž má v botě nad pístem na místě roury odtokové dlouhou rouru odvodicí se zámyčkou dovnitř se otvírající, tak že voda pístem zdvihaná do roury odvodicí se žene, která teprv na vyšším místě kdesi má otvor k odtoku. — Jelikož p-y ty vesměs vodu dávají jen při jednom směru pohybu pístu, bývá proud vody přetržitý, a běží-li o stálý paprsek vodní, musí se úprava p-py přiměřeně změniti. K tomu konci připojuje se k nim mnohdy kotel povětrný (v. Heronova báně). Voda vhání se z p-py přímo do kotle, čímž se vzduch v něm obsažený shušťuje a zpátečným tlakem na ni účinkujícím užší rourou ji vyhání, což i pak ještě trvá když píst ssaje, poněvadž tlak vzduchu v kotli nepomíjí najednou. Tohoto zřízení zvláště při stříkačkách užito. Podobný účel má p. Taylorova, při níž dva písty v jedné botě proti sobě se pohybují, tak že jeden vystupuje, když druhý sestupuje, a vystupující píst vždy vodu i ssaje i zdvihá. Altshansova p. jest zřízena tak, že táhlo pístu jest duté, a z boty vychází nad pístem roura odvodicí takové šířky, že dutina táhla s dutinou této roury mají dohromady průřez rovný průřezu boty. Sestupuje-li píst dolů, tlačí se voda nejen nad píst, ale zároveň i do dutého táhla, kteréž tedy dává vodu při sestupování, odvodicí roura však při zdvihání pístu. — Píst musí, má-li p. svou službu dobře konati, dokonale k stěnám boty přilehati, a při tom přece i dost snadno v ní býti posouvatelný. Nejobyčejnější úprava pístu jest tato: Jádro kovové neb dřevěné, mající podobu válce neb komoleného kužele, obloží se kapí koženou, jež okrajem nad

jádro vyčnívá a sice vždy v tu stranu, kterou pístu největší odpor přemáhati jest, u **p**-py na zdviž tedy na hořejší, u **p**-py na tlak na dolejší ploše, u některých smíšených na obou. Okraj ten přitlačuje se tlakem vody na stěnu roury a činí zatužení pístu. Jinak zatužuje se píst i takto: Píst na oblině žlábky kolem běžícími opatřený má uvnitř průvrty k žlábkům těm běžící od oné plochy, na niž voda tlačí. Do žlábků vloží se kožené proužky, a ty se vodou skrze průvrty k nim vnikající silně ke stěně přitlačují. U **p**-p na tlak užívá se často pístu B r a m a h o v a, jenž jest zcela rovný, hladký válec neb i čtverhraný sloupec kovový, botu téměř vyplňující, ale k stěnám nepřilehající, za to však jde nahoře zácpavkou z kůže neb z konopí na botě samé přidělanou, podobně jako u táhla pístu parního stroje. Takový píst pracuje velmi dobře, vstupuje dosti lehce a přece velmi těsně do boty, pročež se ho zvláště u **p**-p o velikém tlaku, na př. u lisů hydraulických užívá. Zcela zvláštní úprava **p**-py na zdviž jest ta, že píst v botě volně, stěn se nedotýkaje, nahoru a dolů chodí, přidělán jsa kolem k hořejšímu okraji koženého válce (pytli bez dna podobného), jehož spodní okraj k okolku dna boty přibit jest, tak že píst i obě zámyčky v měchu tom jsou uzavřeny. Vystupuje-li píst, natáhne se měch, a do prázdnoty vniká voda z důly; sestupuje-li, skládá se měch a voda vystupuje zámyčkou pístovou do boty. **P.** taková nazývá se m ě c h o v á. — **P**-py o d s t ř e d i v é liší se ode všech posud uvedených tím, že nemají pístu, jehož účinkování nahraženo silou odstředivou. Kolmá roura, dole do vody sahající, má nahoře vodorovná ramena a přivádí se v rychlé otáčení. Je-li celý stroj naplněn vodou, vyvrhuje se odstředivostí z ramen, čímž by uvnitř povstati musela prázdnota, do niž tedy z důly voda tlakem vzduchu stále dostupuje. Jiný druh odstředivé **p**-py stojí k předešlé v témž poměru, jako **p.** na tlak k **p**-pě na zdviž. Roura odvodicí má totiž na dolejším konci několik šroubovitých křídel nevelkého průměru, ale velmi rychle (700 až 800krát za minutu) se otáčejících, jimiž voda se nabírá a do kolmé roury žene, jíž do výšky vystupuje. Vedle toho prospěchu, že **p**-py odstředivé dávají nepřetržitý paprsek vody, zůstávají co do účinku daleko za pístovými, potřebujíce mnohem více síly pohybovací. — Konečně ještě podotknouti sluší, že kde o zdvihání vody z příliš velikých hloubek jde, pracuje vícero **p**-p nad sebou, z nichž každá čerpá vodu od dolejší do zvláštní nádržky vychrlenou. *Pý.*

Pumpava v. E r o d i u m.

Pumpernickl slove obyčejný chléb ve Vestfálsku, jenž se připravuje z žitné mouky i s otrubami, s přidáním rozličného koření, načež veliké, někdy až 60 liber těžké, nejvíce čtyrhrané pecny po 12—14 hodin ve vytopené peci zůstanou. Dle pověsti povstalo jmeno **p.** z franc. *bon pour Nickel*, kteráž slova pronesl franc. jezdec, když takový chléb nanejvýš pro svého koně (jehož jméno Nickel) nikoliv ale pro sebe za dosti dobrý uznal. — **P.** nazývá se též jistý hojně kořeněný druh perníku neb marcipánu, jenž ještě před nedávnem byl značným předmětem vývozu z města Lokte v Čechách.

Puna, angl. *Poona*, **1)** distrikt Britské Indie v presidentství Bombayském (v Dekanu), má na 264 □ m., 666.006 obyv. (r. 1855). Výška nad mořem obnáší průměrně 2000′, povrch pak má četné výběžky ze záp. Gatů (v. G a t s), které se táhnou od jihu k vých., sklánějíce se vždy níže, až klesají úplně v roviny. Přední řeky jsou Bima (*Beemah*) a její přítoky, z nichž nejdůležitější jest Nira (*Neera*). Podnebí jest suché, deště bývá ročně 20″. Půda jest vyprahlá tak, že na mnoha místech ani nelze se dokopati studní. Pěstuje se rozličné obilí a brambory, něco málo bavlníků; ostatně tu stromu skoro nevidět. Veliká železnice indická jde touto krajinou. Obyvatelé jsou hlavně Maharatové, ale i něco Guzeraťanův a mahomedánův. — **2) P.**, hl. m. distriktu t. jm. nad stokem dvou přítoků ř. Bimy, má 90.000 obyv. **P.** bývala hlavním městem konfederace Maharatské, a přední budovou jest v ní palác peišvův, sloužící nyní za vězení, špitál a blazinec.

Punctum v. B o d.

Punč (z hindustanského *panča*, t. j. pět, poněvadž nápoj ten z pěti přísad sestává) jest lihový nápoj připravovaný z araku, čaje, cukru, vody a šťávy citronové. Přidá-li se ananasu, povstane p. a n a n a s o v ý. Rozličné druhy **p**-ů rozličně se připravují. Pro okamžité připravení **p**-e strojí se t r e s ť p u n č o v á.

Punčochářství jest zvláštní druh tkalcovství, při němž na stroji, zvaném s t á v e k, tkaniny, na způsob punčoch pletené, z vlny, bavlny, lnu i z hedvábí se zhotovují. Stroj ten velmi složitý vynalezl r. 1589 Angličan L e e. Hlavní rozdíl mezi pletením ručním a prací na stávku jest ten, že při způsobu onom oko po oku na šíř se tvoří a vplétá, na stávku však po celé šířce všechna oka najednou se utvoří, čímž ovšem práce o mnoho rychleji se odbývá, za to ale mohou se na stávku původního zřízení hotoviti tkaniny pouze ploché, nikoli válcovité, jako punčochy; se stávku sejmuty musí se části na okrajích teprv sešívati. Na stávku obyčejném nalézá se několik set v o d o r o v n ý c h j e h e l, jenž na konci jsou v háček ohnuty, pod nímž jest v jehle vroubek, tak že se konec háčku tlakem shůry naň působícím do vroubku dá stlačiti, z něhož však pružností svou ihned zase vyskočí, jakmile tlak pomine. Mezi jehly zasahují velmi tenounké p l í š k y (platiny) železné, z nichž polovina jest visutých, po jedné na dvouramenných pákách zavěšených, polovina ale stojatých, se strany mezi jehly se všupujících. Stávkář položí nit přes jehly a šlapáním na rozličné podnožky sestoupí nejprv visuté plíšky jeden po druhém mezi jehly, stlačujíce nit dolů, na to chopí se nití plíšky stojaté a vtlačí je vlnovitě mezi jehlami dovnitř; pak všoupnou se pod háčky, které se na to p r ý s k e m do vroubků stisknou. Tím může se nyní nit na jehle pozůstalá pomocí posouvajících se plíšků přes hlavu její s částí převésti, načež po opětném odstoupení prýsku dokona přes háčky dolů se smekne a tím s částmi v háčkách zachycenými oka utvoří. Tato se napotom novým šlápnutím na podnožky až do prostřed jehly nazpět popotáhnou, čerstvá nit přes jehly se položí, a vše znovu se opakuje, až se opět stará oka přes háčky přesmyknou a nová oka utvoří atd. Ujímání ok po délce, jež často k vůli určité podobě státi se musí, děje se jednoduše tím, že z poslední jehly se oko přeloží k oku na jehle předcházející, tak že pak obě v jedno se spletou. Podobně zase lze také oka přidávati, otočí-li se nit jako na počátku tkaní o tolik jehel dále, kolik se má ok přidati. — Aby se na stávku také rozličné vzorky daly na tkanině vyvesti, což rozličným spojováním ok se způsobuje, přidávají se k stávku rozličné přístroje, na př. stroj p l e c h o v ý, jenž do prýsku se vsadí, a na dolejší rovné hraně, kterouž háčky stlačuje, jest rozličně vykrojen, podle toho, které háčky nemá při sestoupení do vroubků vtisknouti; tím totiž zůstanou oka na těchto jehlách věseti a teprv při druhém sestoupení prýsku, před

nímž zatím plech po délce postoupil, přes háčky se smeknou, kdežto nyní zase jiná oka na jehlách uváznou. K utvoření vzorků prolamovaných přidává se stroj, jímž místy některá oka z jehel se vyvlekují a na vedlejší jehly zavěšují. **Stávky řetězové** byly později vynalezeny než obyčejné, a činí téměř přechod od stavu tkalcovského k punčochářskému, jsou však mnohem jednodušší než stávky starší. Jako na stavu jest na něm napnuta osnova na vratidle, a na jiné opět hotová tkanina se navinuje. Niti osnovy spojují se vespolek na místě útku oky, šikmým směrem klikatě mezi nimi probíhajícími. Výhody tohoto stávku jsou, že jde práce rychleji, že se jím mohou na tkanině podélné prouhy různobarevné vyvesti, a že širší tkanina na něm nevyžaduje v poměru o tolik více pozornosti, jako na obyčejném; za to však zůstává tkanina pořád stejně široká, jelikož se z ní nemůže ujímati; proto musí se k zhotovení punčoch a j. věcí z tkaniny potřebný kus přistřihnouti a bedlivě sešíti. **Stávky okrouhlé** liší se od obyčejných tím, že jehly stojí dokola a že se tedy takto utvoří válcovité tkaniny, jež jsou všady docela stejného průměru, není-li upraven stávek k ujímání a přidávání ok. Za našich dob však jsou již tak zdokonaleny, že se na stávku zhotovují úplné punčochy. Jeť vůbec v tomto směru velmi mnoho rozličných zařízení, i co do utvoření tkanin i do způsobu pletení. *Pý.*

Punch [pönč], anglický humoristický a satirický týdenník vycházející v Londýně, jejž zarazil r. 1841 Henry Mayhew a po něm Marek Lemon redigoval. Časopis tento jest naskrze svobodomyslný a zasazuje se v rouše satirickém o reformy sociální nedbaje žádných ohledů. Zvláště pak zdařilé jsou jeho obrázky, jež pocházejí od výborných umělcův anglických (na př. nebožtík Leech a j.). **P.** sloužil mnohým jiným časopisům téhož rázu za vzor, a pro své bezohledné odkrývání vad i neřestí byl častěji v Německu vládami zapovídán.

Punica *Granatum* L. marhaník obecný dle Pres. granátový strom, je nízký, velmi větvitý strom neb keř 5—9′ vysoký ze řádu Růžokvětých a čel. Marhaníkovitých (*Granateae*). Větve, dílem vyvinuté s listy střídavými, dílem nevyvinuté s listy schomáčenými, končí často trny; kůra je šedá, na ročních letorostech červená. Listy jsou dlouze kopinaté, celokrajné, lysé a lesklé, dole na kmenu tupé, nahoře špičaté. Květy jsou dokonalé, ojedinělé nebo po 2—3 pohromadě na překrátkých stopkách upevněné, a vyznačují se velikostí a krásou. Lůžko je vyhloubené, dužnaté a červené, na kraji stojí 5 listů kalichových, pak 5 plátků červených, bílých neb pestrých, delších než kalich; tyčinky jsou četné, mají nitky též červené, velmi tenké, a prášníky vejčité, žluté. Nejpamátnější však je vyvinutí pestíku a celého plodu. Pod tyčinkami na vyhloubeném lůžku vyrůstá totiž 5 plodolistů, které však se vyvinují v pouhé čnělky s bliznami bez semeníků. Tyto povstávají jedině v lůžku pod plodolisty tím, že se vyhloubí v něm 5—9 dutinek a v nich vypučí četné semenní pupeny. Tak povstávají pouzdra semenonosná, pouze ze stěn lůžkových vytvořená. Později vyvinují se nížeji v dutém lůžku ještě 3 pouzdra se semeny, ústící s předešlými do společné dutiny lůžkové, tato dalším zrůstáním poznenáhla mizí, tak že v zralém plodu dvě patra pouzder nad sebou bez značného spojení se nalézají. Stěny jejich záležejí z tenké jemné mázdry, a četná semena jsou obklíčena dužnatým jedlým míškem; v hořejších pouzdrech jsou upevněna na zvláštních semenicích, v dolejších jsou šedivá. Zevnější vrstva plodu zploštile kulatého je kožnatá, tuhá, a má barvu hnědočervenou. Tento plod, téměř jediný svého způsobu, sluje granátové jablko a jest v jižné Evropě a Asii ovocem velmi oblíbeným. Jedlou částí vlastně jest jen vrstva semena obkličující, a má chuť sladkou neb nasladle kyselou; z celých plodů dobývá se také v Malé Asii limonádě podobný nápoj, nazvaný *šerbet*; kůrka jejich velmi svraskavá potřebuje se k vydělávání koží a je i s květy v lékařství užitečná. Kůrka sluje v lék. *Cortex malicorii* a květy *Flores balaustiorum.* Kůra z kořenů je velmi známý prostředek proti tasemnici. Marhaník tvoří velmi památný přechod od rostlin myrtovitých k rostlinám růžokvětým; nepochybně pochází ze sev. Afriky, odkudž v nejdávnější době do Malé Asie a jižné Evropy byl přesazen, až i ve Švýcařích, již. Tyrolech a v Krajině zdivočel. U nás nesnáší zimy; v sklennících pěstovaný snadno dostává plných květů. V mythologii řecké o plodech jeho děje se zminka. *Jha.*

Punica fides nulla fides (lat.) t. j. punická věrnost (není) žádná věrnost, říkali Římané o Karthaginských.

Punické války v. Punské války.

Punie, městečko na Němnu v gub. a v kr. Kovenském, známé v dějinách litevských hrdinskou smrtí Margerovou. Byl tu za pohanských časův dřevěný zámek, jejž křižáci prušti nazývali *Pullen* nebo *Pillenen*, dobře ohražený; r. 1336 oblehli v něm silné zástupy křižákův Margera, jejž Prusové nazývali králíkem Litevským, s nepatrným houfcem zbrojnošů a asi 4000 osob, které se sem z vůkolí utekly. Marger dlouho se bránil; konečně křižáci zlezli ohrady, zapálili zámek a vrhnuli se již do vnitřku; Marger předvídaje to dal na nádvoří hromadu dříví nanesti, pak všecky osoby (ženy a děti), které v boji nezahynuly, s vojíny svými povraždiv na hranici tu zapálenou naházel. Zadržev pak ještě některý čas křižáky do vnitř se deroucí ustoupil sám jediný do sklepení podzemního a zabiv tu vlastní rukou ženu a děti své, konečně sám se mečem proklál. Látku tuto opěvá Syrokomla v básni *Margier* nazvané.

Punitz v. Poniec.

Punjaub v. Pendžab.

Punktace (z lat.), tolik co osnova, rozvrh, rozčlánkování smlouvy, zvláště smlouvy státní, mezinárodní.

Punktura (z lat.) **1)** v chirurgii v. Paracentesa. — **2)** V knihtiskařství slovou **p.** dvě špice na příklopu lisu, jimiž se zdržuje arch tisknouti se mající, a pak i dirky těmi špicemi udělané, dle kterých se knihař při falcování archů řídí.

Punové, Poenové, (tolik co Féničané, od nichž pošli) nazýváni jsou od Římanů Kartaginští, odtud punský t. co kartaginský.

Punské války nazývají se v dějinách starověkých dlouholeté boje, kteréž vedli Římané a Karthaginci čili Punové. Celkem byly tři, trvaly s dvěma delšíma přestávkama 118 let od r. 264 až do r. 146 př. Kr., a skončily se úplným pádem Karthaga. R. 266 zmocnil se Řím celého poloostrova Apeninského, a hleděl nyní i na Sicilii, tuto „obilnou zásobárnu“ italskou, kteráž toho času patřila ponejvíce Karthaginským, národu tehdáž na moři velmi mocnému. Na zemi byli Římané sice velmi bojovní, ne však na moři, nemajíce mimo některé lodě obchodní žádných jiných lodí. Kromě Karthaginců panoval na jihovýchodě v Syrakusách Hieron, znepokojovaný Mamertiny (v. t.), zbylými to žoldnéři po Pyrrhovi, kteří se byli zmocnili Messany. Mamertini obležení od Hierona povolali na pomoc Římany, před nimiž musel Hiero ustoupiti; Punům podařilo se sice ještě před příchodem Římanův město obsaditi, ale vojen-

ský tribun římský C. Claudius zmocnil se přes to přese všecko Messany a povolil Karthaginským svobodný odchod. Na to vypověděli tito Římu válku (264 př. Kr.). I. válka Punická (264—241 př. Kr.). Římané vedli si na Sicilii šťastně, tak že již roku následujícího spojil se s nimi Hiero, dosavadní spojenec Karthaginský, seznav, že Římanům nelze na dlouho odporu klásti. Římané brzy vytiskli Puny skoro z celé Sicilie a obmezili je pouze na západní pevnosti, jichž hájil Hamilkar, otec proslulého Hannibala. Aby se i těchto pevností zmocnili, jakož i aby učinili přítrž pustošení, kterýmž sužovali lodi punické neostražené břehy spojenců římských v Itálii, vystavěli Římané 120 lodí s padacími můstky, po nichž, na blížící se loď nepřátelskou vhozených, bojovníci by přešli a takto na lodích bitvu podobnou na pevné zemi svedli. Tak zvítězili Římané poprvé na moři u Myl (260) vedením konsula C. Duilia. Po slavném vítězství tomto vypravili Římané silné loďstvo s vojskem do Afriky samé, chtíce takto najednou válce konec učiniti. Zvítězivše opětně u předhoří Eknomského přistáli na břehu karthaginském, kdež si tak vítězně počínali, že Punové již žádali za mír. Výminky od Římanů kladené byly však příliž těžké. Když však Římané, nadívajíce se jistého vítězství, povolali velkou část vojska nazpět, poraženi jsou od Karthaginských pomocí spartského vůdce Xantippa, a sám konsul M. Attilius Regulus zajat (255). Odtud nedařilo se Římanům na moři, kdež po dvakráte silná loďstva jejich bouřemi ztroskotána jsou, tak že senát římský uzavřel naprosto vzdáti se válčení námořského. Na Sicilii samé válčeno jest zatím se strany Římské šťastně, tak že zde Punům jenom dvě pevnosti přímořské pozůstaly, jichž ale nemohli Římané úplně oblehnouti, nemajíce potřebného loďstva. Ještě jednou odhodlal se senát římský nové loďstvo vypraviti, kteréž však poraženo (249). Po šest následujících let (248—243) škádlili se válčící moci okolo těchto dvou námořských pevností, jelikož senát nechtěl na nové lodi peněz povoliti. Konečně složili se obětaví vlastenci římští soukromě na zřízení nových 200 lodí s 60.000 muži, s nimiž také konsul C. Lutatius Catulus r. 241 u ostrova Aegusy nad Karthaginskými úplně zvítězil; načež uzavřen jest mír v ten rozum, že Karthaginci zaplatí 3200 talentů vojenské kontribuce, že navrátí bez náhrady zajaté Římany a vydají Římu celou Sicilii; Hamilkar mohl odtáhnouti se vší vojenskou ctí. Vysílení Punové nemohli platiti žoldnéřům svým, i vzbouřili se tito proti nim, což zavdalo Římanům nově příčinu zmocniti se ostrovů Sardinie a Korsiky (r. 238—7) až dosud Karthagu patřivších. Aby smutný tento stav republiky Karthaginské opět do starých mezí byl přiveden, odevzdána jest Hamilkarovi vrchní vláda vojenská, kterýž v hodnosti této dobyl veliké části poloostrova pyrenejského, chtěje tím získati vlasti své náhradu za ztrátu ostrovů středomořských; bylať Hispanie tehdáž nejbohatší na stříbro, dále získány jsou zde i nové voje a průmysl punský nalezl zde výdatný odbyt. Hamilkar padl v bitvě r. 228; do jeho šlépějí nastoupil zeť jeho Hasdrubal, kterýž ale již po osmi letech padl rukou zákeřnickou (220). Nyní zvolilo vojsko punské jednohlasně 29letého Hannibala (v. t.), syna Hamilkarova, za vůdce svého. Ohnivému a bojechtivému mladému muži tomuto stála ale v dalším dobývání Hispanie jaksi v cestě smlouva s Římany, kterou byl předchůdce jeho přijal, uvoluje se řeky Iberu nepřekračovati, jakož i města Saguntu nedobývati, kteréž vůči nebezpečí, hrozivšího mu od Karthaginských, vstoupilo ve spolek s Římem. Hannibal počal přes toto vše za nepatrnými příčinami Saguntu obléhati, načež vypověděl Řím Karthagu válku. II. válka punická (218 až 201). Průběh této války „Hannibalské“ vypsán jest z větší části již v čl. Hannibal (v. t.), k němuž odkazujeme, připomínajíce jen, což tam opominuto. Mezi tím, co Hannibal, nejsa z vlasti dostatečně podporován, dlel v Itálii, vítězili Římané ve Španělích a na Sicilii, kteréžto dobyli r. 210. Ve Španělích bojovali po celý tento čas dva bratří Scipionové, snažíce se všemožným spůsobem zabrániti, aby odtud punická vojska do Itálie přejíti nemohla, což se jim také na počátku podařilo; veliká část poloostrova samého dostala se v moc jejich. Když však rozdělili vojska svá, chtíce tím důrazněji válku vésti, byli oba poraženi a zabiti. Na rychlo vypravili Římané do Hispanie nového vůdce, mladého P. Cornelia Scipiona; ale přes všechna jeho vítězství podařilo se Hasdrubalovi, bratru Hannibalovu, přes Pyreneje a Alpy ujíti; záměr jeho však, pomoci bratru, zmařen nešťastnou bitvou Metaurskou (207). Když ml. Scipio celého poloostrova Iberského byl se zmocnil, šel do Říma, kdež nabyl konsulátu a velitelství proti Hannibalovi (205). Ze Sicilie vypravil se do Afriky samé (204); po první porážce žádali Punové za mír, jejž jim Scipio za mírných výminek povoloval; ale křiklouni karthaginští nechtěli ničeho o míru slyšeti; povolán tedy Hannibal z Itálie, jakož i Mago, nejmladší bratr Hannibalův, který byl před nějakým časem sebral zbytky vojsk španělských a s nimi chtěl bratru ku pomoci spěchati. Mago byl však v horní Itálii poražen a sám tak těžce poraněn, že pluje odtud do Afriky na moři zemřel. Hannibal přišed do Afriky pokoušel se o mír u Scipiona. avšak marně; v bitvě u Zamy (202) jsou Karthaginští poraženi. V míru r. 201 uzavřeném musili se Punové uvoliti mimo placení veliké sumy peněz i k tomu, že nebudou žádné války vésti bez svolení Říma, a Massinissovi, sousedu svému, spojenci římskému, u prostřed svého území země jeho pojistiti; mimo to musili vydati všecky lodi až na 20. V míru tomto byl již zárodek k budoucí válce; neboť ne nadarmo posadili Římané Punům Massinissu, toboto úhlavního nepřítele jejich, v týl, jemuž se Karthago se zbraní v rukou o své ujmě nikterak brániti nesmělo. Již osmého roku po míru tomto vpadl Massinissa v kraje punské a přisvojil si jednu z nejbohatších krajin jejich, což opakoval i později. Marně žádali Punové neustále senát římský, aby se jich v tomto jim činěném bezpraví ujal, aneb aby jim dovolil branně proti nepříteli vystoupiti. Teprvé po delším otálení poslali Římané vyšetřující komisi; v jejím čele byl Cato starší, nerozhodnější nepřítel Karthaga, jehož závěrečná slova každé řeči při jakékoli poradě bývala: „Caeterum censeo Carthaginem esse delendam“ (Konečně mám za to, že Karthago musí býti zahlazeno). Komise tato nevykonala ve prospěch Punův ničeho, a vrátivši se do Říma svědčovala, že Karthago, majíc veliké zásoby a oplývajíc vůbec blahobytem, může každou chvíli s Římem začíti válku. Punové skutečně oplývali hojností podobnou skoro dřívější, neboť Hannibal vedl po bitvě u Zamy vládu v Karthagu, a to s takovou opatrností a nezištností, že v krátce pozdvihlo se město zase k bohatství znamenitému. K naléhání Římanův musil Hannibal do vyhnanství. Když Massinissa nepřestával Punův sužovati, Punové pak viděli, že tomu senát římský konec učiniti nechce, počali sami zbrojiti proti Massinissovi, což Římané proti sobě naměřeným vykládali; mezi tím bylo ale již v senátu tajně uzavřeno, Karthago ztroskotati. Když pak Karthaginští, nemohouce se dovolati po-

moci římské, proti násilí Massinissovu, skutečně zbraní se opřeli, vyhlásili to Římané za porušení smlouvy a tak vypovězena jest Karthagu III. válka (149—146). Marné bylo již poselství Karthaginců vypravené do Říma, jímž svolovali ke všem žádostem senátu. Ačkoli senát nikterak na mír upřímně nepomýšlel, dal si přec od Karthaginských 300 mladíků nejvzácnějších rodin punických poslati co rukojmě, kteréž přijali konsulové, tehdáž již v čele vojsk na Sicilii stojících a proti Karthagu vypravených, ostatní výminky že jim budou oznámeny od konsulů samých. Tito pak pověděli výminky zmíněné teprv až byli bez překážky u břehu afrického přistáli. Podmínky tyto byly: Punové mají veškeru zbraň i lodi bezprodleně odevzdati: což když se stalo, prohlásili dále konsulové: senát povoluje Punům, aby si vzali z města co chtějí a aby opustivše Karthago, kteréž má býti se zemí srovnáno, vystavěli si nová obydlí v kraji nejméně dvě míle od moře. Toto bylo ovšem plaveckým a obchodním Punům tolik co úplná záhuba; v zoufalství uzavřeno brániti vlasti do poslední krůpěje krve. Dnem i nocí hotoveny nové zbraně z kovu, kde jaký nalezli ani chrámů nevyjímajíc; tětivy k samostřílům pleteny z vlasů paní punických, lodi stavěny z krovů domových. Takto odporovalo Karthago ještě po tři léta s udatenstvím bezpříkladným, až konečně dobyto jest (146) od P. Cornelia Scipiona Aemiliovce, synovce staršího, Afrikána, s nesmírnou ztrátou vojska římského; neboť ulice za ulicí, dům za domem musil býti dobyt zbraní. Konečně vzplanulo město požárem 17 dní trvavším, a co ještě zbylo, rozmetáno Římany samými. Na ssutinách rozseta sůl, Scipio sám vyoral brázdu na nich, klna každému, kdož by kdy se odvážil, novou zde osadu zakládati. Území punické dáno jest s části Massinissovi, větší pak část přivtělena republice Římské pod násvem Afrika. *Kvř.*

Punta ital. a špan. špička, zvláště pak v ohledu zeměpisném mys. Odtud pochodí mnohá špan. jména místní.

Punta Arenas, jediný přístav v Costě Rice v zálivu Nikoyském, má 1500 obyv.; roku 1855 obnášel vývoz i dovoz dohromady $2\frac{1}{2}$ mil. dolarů.

Punta Delgada, hl. m. azorského ostrova S. Miguelu, má 13.000 obyv., 3 kostely, domy nejvíce z lávy stavěné, přístav; obyvatelé živí se nejvíce průmyslem a obchodem.

Puntík (z lat. *punctum*) v písmě, počtářství a měřictví v. Bod. **P.** v hudbě byl původně znamením noty. Od XVI. století, t. j. od zavedení našich not, užívá se **p**-u čtverým spůsobem, totiž: 1) co znaménka prodlužovacího nebo zvětšovacího hodnoty časové některé noty neb pausy. V podobné případnosti stojí **p**. vždy v pravo vedle noty nebo pausy a má vždy poloviční cenu not nebo pausy, prodlužuje je tedy o polovičku jejich vlastní ceny. V skladbách starších nalezá se **p**. někdy v nejblíže příštím taktu (ku př. byla-li v předcházejícím taktu celá nota, napsalo se prodloužení **p**-em do taktu nejbližšího); než v době novější se od toho upustilo a píše se stejná nota s hodnotou časovou **p**-u a spojí se obě noty ligaturou čili znamením spojovacím (v. Ligatura), což jest témuž dřívějšímu přiměřené. Tímto puntikováním učiní se každá nota třídílnou. Na př. celá nota **p**-em opatřená platí tři půlky atd. Stojí-li dva **p**-y po sobě, platí první **p**. polovičku noty předcházející a **p**. druhý nabude toliko platnosti polovičky **p**-u prvního. Tím se činí každá nota sedmidílnou, na př. celá nota **p**-em opatřená má délku sedmi čtvrtek atd. 2) **P**-u také se užívá v hudbě co znaménka přednášecího, v kteréžto případnosti ale **p**. nad notou státi má. **P**. znamená, že se noty snadno mají odrážeti, což obyčejně slovem staccato znamenáme. Mají-li se zvuky více od sebe odděliti a kratčeji znamenati, tudíž silněji od sebe odrážeti, tož znamenáme prostředkem malých kolmých čárek, které se taktéž nad noty píší. Někdy stojí nad notami **p**-ky a oblouky spínací, t. j. noty se mají vléci a odrážeti. U nástrojů smykacích jmenujeme hru tuto pikýrování, u zpěvu a ve hře klavírní portamento. 3) **P**-u se dále užívá též co znaménka opakovacího. V této případnosti stojí obyčejně dva **p**-y v druhé a třetí prostoře vedle silné čáry dvojité. Zde má platnost pravidlo, že se opakuje část, která před znamením opakovacím stojí; jesti to pravidelně věta přední. Při opakování věty zadní klademe znamení opakovací na začátku jakož i na konci věty zadní. 4) Konečně se **p**-u užívá co notového znamení opakujícího, v kteréžto případnosti **p**-y vždy pod notami stojí. Je-li v hudbě figura zvuk opakující, na př. trioly osmerkové, píše skladatel osmerkovou notu jenom jednou a pod čárkou osmerkovou se učiní tři **p**-y, což znamená, že se má nota osmerková třikráte podati. Totéž má platnost o šestnáctinách, opakuje-li se zvuk 4-, 5-, 6krát atd. *Pna.*

Punzy nebo bunzy slovou malé, písmem nebo figurami a ostrým krajem opatřené ocelové štemple, které se vrážejí do kovů, zvláště do zlata a stříbra. Poznamenání takové slouží k udání hotovitele výrobku, poměrně dobroty kovu, a konečně za potvrzení zaplacené z předmětu toho daně, jakéž bývá podroben šperk a stolní nářadí z drahých kovů; odtud punzovat neb puncírovat.

Pupa, kukla, nazývá se hmyz, když svléknuv se co larva naposled v rohovitou kůži neb v hedbávný kokon se zahalí. **P**. nemá noh, nehýbe se aniž žere; v stavu tom děje se ale uvnitř obalu velká proměna, zvíře dosáhne podoby dokonalého hmyzu, načež obal pukne a zvíře vyleze.

Pupalkovité v. Onagrarieae a Onagreae.

Pupava v. Carlina.

Pupeční šňůra (*funiculus umbilicalis*) jest v životě mateřském od plodu k lůžku vedoucí as na prst silný, 15—20 palců dlouhý, obyčejně šroubovitě z levé strany k pravé točený provazec, nímž zprostředkuje se oběh krve mezi matkou a plodem. Složena jest **p**. š. hlavně a) z pochvy, blánovité povlaky, pocházející z prodloužení mázdry ovčí (*amnion*); b) z žil pupečných, a sice ze silné krevnice vedoucí z lůžka k plodu, a ze dvou menších tepen, vycházejících z podbřiší plodu, a když se byly as 28krát kolem krevnice spirálně otočily, rozvětvujících se v lůžku; c) z klovatiny (*gelatina Whartoniana*), látky to rosolovité, již ostatní části vespolek sloučeny jsou. **P**. š. po porodu se ustřihne, což nemá se nikdy vykonati, pokud ještě tlukot tepen pozorovati lze a dýchání novorozence ještě pravidelně se neděje. Ustřižení vykoná se tím, že as na dva palce od břicha dítěte **p**. š. lněnou tkanicí dvakrát provlečenou se podváže a pak as 1—2 palce od tohoto obvazku ve směru k lůžku nůžkami se přeřízne. Zbytek **p**. š-ry při dítěti pozůstalý vloží se pak do plátěného klocku, přehne se vzhůru na levou stranu břicha a připevní se pak as na tři palce širokým několikrát okolo těla obvinutým pásem. Obvazek ten obnoví se pak každým dnem, třeba i dvakrát za den, aby snad pošinutím zacelení pupku se neprodloužilo aneb i k zánětu příčina dána nebyla. Zakrnělá a vyschlá **p**. š. odpadne pak šestého neb sedmého dne. *Mr.*

Pupek, vůbec něco vypuklého. U zvířat slove

p. (*umbilicus*) jizvovitě naznačená prohlubina téměř v středu břišní kůže, pocházející ze zakrnění pupečné šňůry a jejích obalů. Tučněním stává se **p.** vždy hlubším, protože krátká buničina vůkol jeho nepřipouští takového nahromadění tuku jako ostatní stěny břišní. Těhotenstvím, vodnatelností, nádory a podobnými patvary v bříše vyrovná se obyčejně **p.** V celém ssavstvu není **p.** tak zřejmý jako u člověka, ač u některých zvířat též stopy jeho dosti patrné nalézáme. — **P.** v botanice v. Hilum.

Pupen 1) v bot., též poupě a v řeči štěpařů také očko, (lat. *gemma*, něm. *die Knospe*), jest dalšího rozvoje schopný konec rostlinné osy hlavní i vedlejší a počátek smítků. Není nic jiného nežli nevyvinutý jednotník rostlinný, mající kromě kořenu oba ostatní hlavní ústroje rostlin, totiž peň a listy, ale nezrostlé; osní články jeho jsou skrácené a listí stojí tudíž blízko pohromadě; kromě toho jsou určitým a pro mnohé čeledi velmi významným způsobem složené neb stočené, patrně proto, aby v **p**-u co možná nejmenšího místa zaujaly. Rozeznáváme **p**-y, z nichž zrůstáním se tvoří větve s pravými listy, a **p**-y, které se rozvíjejí v květy; prvnějším hlavně říkáme očka, druhým pak poupata. Dále rozeznáváme **p**-y podle místa, kde se na rostlině nalézají, a sice: **p**-y vrcholové neb terminální, **p**-y úžlabíčkové a **p.** mimotní, nahodilé aneb adventivní. **P**-y vrcholové jsou neprostřední pokračování osy hlavní aneb vedlejší; u rostlin, jichž zrůst není přerušen zimou, neukazují takové **p**-y nic zvláštního, často nelze ani udati jejich dolejší meze. Nemají jmenovitě žádných krycích šupin čili tak zvaného obpupení, pročež i nahými **p**-y slují. Některým rostlinám schází **p.** vrcholový naprosto, jako na př. listnatci (*Ruscus*) a mnohým Okřehkovitým (*Lemnaceae*); u jiných, jako u šeříku, pravidelně zakrňuje aneb se proměňuje, jako u bejlí (*Viscum*) v květ; v obojím případu prodlužuje se osa na konci vedlejšími vstřičnými větvemi, čímž se pravidelně vidličnaté rozvětvení jmenovaných rostlin vysvětluje. Největší vrcholové **p**-y mají palmy a stromovité kapradě. **P**-y vrcholové i úžlabíčkové, nalézající se na stromech rostoucích v krajinách chladnějších, kde zrůst zimou je přerušen, jsou před přílišnou ztrátou tepla chráněny zvláštními kožovitými neb blánitými šupinami, které vůbec sluší považovati za nižní čili oddenkové listové útvary, náležející buď palistům, jako to jest na **p**-ech dubů, buků, jilmů a topolů, aneb pouze řapíkům čili stopkám, jako na maďalu čili divokém kaštanu a ořechu vlaském, aneb konečně listům samým, jako na **p**-ech šeříku čili tak zvaného modrého bezu, pak na javorech a stromech jehličnatých. Často bývají takové šupiny na povrchu svém potáhnuty pryskyřicí, jak to lze dobře pozorovati na topolech a maďalu, aneb mívají na vnitřní ploše husté jemné chloupky, jako je to pozorovati na olši. Pro takovéto chránivé jemné chloupky obdržely květové **p**-y vrb jméno kočiček. **P**-y úžlabíčkové slují ty, které se v úhlech, tvořených listem a pněm, vytvořují, z takovýchto vyrůstají větve neb smítky pravidelné, a tudíž podlehá rozvětvení a rozlistnatění rostlin témuž zákonu. List, z jehož úžlabí vyrostla větev, sluje mateční a obyčejně odpadává, když větev povyrostla, zanechávaje po sobě patrnou jizvu. Dle pravidla vyrůstá v každém úžlabíčku jen jediný **p.**, jsouť však také toho ač řídké výminky; tak nalézáme někdy u javorů tři úžlabíčkové **p**-y vedle sebe a na ořešáku a zimolezu (*Lonicera*) několik nad sebou. Taktéž jest pravidlem, že **p**-y úžlabíčkové dřevnatých rostlin teprva v příštím roce dále zrůstají, vzniknuvše již koncem leta neb na podzim na rostlině; výminku činí poněkud olše, smrk a borovice. Mnohé rostliny nasazují sice úžlabíčkových **p**-ů, ale tyto záhy zanikají, tak že peň zůstává nerozvětvený; tak se to pozoruje u rostlin jednoděložných. Často jen dolejší **p**-y ve větve vyrůstají, jako u mnohých palem, trav a Cibulovitých. Poněvadž každý **p.** jest rozvoje schopný jednotník, který, nemaje kořenu takřka na jiných se přiživuje, může býti i jinam přesazen a ujme se, jsou-li jinak okolnosti příznivé; na tom zakládá se v štěpařství očkování, které není nic jiného, nežli přesazování **p**-ů čili oček z jedné rostliny na jinou, přináležející ovšem témuž druhu. **P**-y nahodilé povstávají na rozličných, v celku neurčitých místech pně, někdy též na povětrných kořenech ano i na listech, v štěpařství užívá se této způsobilosti rostlin, vypouštěti **p**-y mimotní, při dělání tak zvaných rozvodů. Na kmenech listnatých stromů objevují se tito **p**-y velmi hojně, a porazí-li se takový strom, obrůstá v semi pozůstalý oddenek velmi brzo bujnými letorosty, neboť větve, z mimotních **p**-ů vyrostlé, vyznačují se hlavně přebujným zrůstem a velikými listy. Jest věcí známou, že štěpaři takovéto výstřelky, jimž vlčky říkají, na ovocných stromech netrpí; ostatně nasazují takové větve v úžlabíčkách listových tak dobře pravidelné **p**-y, jako peň a větve obyčejné. Kromě **p**-ů, které zůstávají vždy v stálém spojení s rostlinou matečnou, vyskytují se také takové **p**-y, které pravidelně od rostliny se oddělují a oddělené po delší čas živými, dalšího rozvoje schopnými zůstávají a tak k rozmnožování rostlin nemálo přispívají. Nalézáme je v úžlabí listovém, někdy i na listech, mezi květy a velmi často na podzemních pněch Cibulovitých; podobají se cibulkám aneb hlízám a slují puky. Na *Lilium bulbiferum* vyskytují se v úžlabíčkách, na mnohých česnekovitých na kyčelnici (*Dentaria bulbifera*) a lipnici (*Poa bulbosa vivipara*) mezi květy, na Gesneriaceích na lupenech a u Liliovitých na podzemních cibulích. Uvnitř znamenáme v **p**-ech způsob svinutí lístkův o sobě (*vernatio*) a spořádání jejich vedle sebe čili členosměr (*foliatio*). Jednotlivé lístky jsou přehnuty po délce své buď na líc (*vernatio duplicativa*) neb na rub (*v. replicativa*), aneb jsou jen kraje jejich zahnuty (*v. implicativa*), aneb konečně jest celý lístek složen na více ostrých záhybů, jako v **p**-ech buku (*v. plicativa*). Svinuté lístky tvoří oblé záhyby a nikoliv ostré, a to se též může díti buď s celým listem aneb s jeho kraji. Svinutý vlastně sluje, když jest jako kornout papírový stočený (*v. convolutiva*); vevinutý (*v. involutiva*), když jsou jen kraje zatočeny na plochu líc ní, a podvinutý (*v. revolutiva*), když jsou kraje zatočeny na rub. Vyhlížejí-li lístky nepravidelně svraskalé, slují schumlané. Dle složení popříčného jsou lístky buď sehnuté (*v. inclinativa*), když je špička listu na lícní straně jeho položena, aneb přehnuté (*vernatio reclinativa*), když špička listu leží na jeho rubu; kapradě a Cykadey konečně mají listy v **p**-ech svinuté od špičky dolů závitkovitě. Hlavnější způsoby členosměru jsou: chlopňovitý, střechovitý, přesahující, střídavý a pětiřadý; vůbec řídí se členosměr zákonem o postavení listů a rozličných přeslenů v květu, a tak ukazují poupata květová větší v tomto ohledu rozmanitosti nežli **p**-y smítkové. *Jka.* — **2) P.** neb pupenec v lékařství jest drobná vyraženina kožní, označující se makovitými, obyčejně temně zardělými, četnými bradavičkami, na jejichž temeni buď žádného puchýřku není, buď jen mikroskopicky dostižitelného. Hojnou takovou vyraženinou jest kůže drsná a škrablavá. Horečka bývá při vypuknutí choroby buď jen velmi mírná, buď ani žádná se nepozoruje. Příčinou nemoci kožní bývá buď ope-

minuté pěstování čistoty kůže, buď porušené trávení v žaludku a ve střevech. Přiměřená zdravospráva zapudí nemoc v krátké době.

Pupencování, pupenění v. Gemmatio.

Pupienus, Claudius Maximus, Římský císař po obou prvních dvou Gordianech, byl s počátku vojevůdem a praefektem římským, roku 237 ale zároveň s Balbinem od senátu za císaře proti Maximinovi zvolen. Když tento brzy na to zemřel, vládl P. s Balbinem několik měsíců v míru, až r. 238, chtíce zvyklanou kázeň ve vojště utužiti, obadva od praetorianů zavražděni jsou.

Pupilla (lat.), zřenice neb zřítelnice (v. Oko).

Pupipara, puporodky, podřadí much z řádu dvoukřídlých (*Diptera*), obsahují cizopasné mouchy, zdržující se na ptácích a ssavcích. Tykadla mají krátká, nohy dlouhé, křídla mnohým chybí. Vajíčka vyvinou se již v samicích v larvy a pupy, tak že mouchy tyto místo vajíček velké pupy kladou. Sem náleží čeleď kožních vší (*Hippoboscidae*), obsahující malé mušky širokohlavé, dílem křídlaté, dílem bezkřídlé.

Purânas, v indické literatuře básnické spracování starých pověstí kosmogonických, mythologických a epických s kněžského stanoviska. Kdežto ve starších ztracených básních téhož jména spíše epický živel převládal, zabývají se novější, které pocházejí z tohoto tisíciletí, badáním theologickým, bohoslužbou a askesí. Cena jejich básnická jest celkem nepatrná. Za skladatele *purân*, jichž jest v celku osmnáctero s 800 tiskových çlok, pokládá se Vjâsa, jemuž se i *Mahâbharata* připisuje. Náleží k nim též *Bhagavata*-P (vyd. Burnouf, 3 sv., Pař. 1840—53), kdež vypravují se děje boha Višnu. Obsah jejich v přehledu podal Wilson v předmluvě ku svému překladu *Višnupurany* (Lond. 1842).

Purbach, maď. *Feketevâros*, městys v Uhrách, v stol. Šoproňské u jezera Neziderského s 1443 ob. (1857) něm.; pěstuje se tu víno výborné jakosti.

Purbach v. z Peurbachu.

Purbander (angl. *Poorbunder*), přímořské město na východoindickém poloostrově Guzeratě se 6—7000 obyvateli.

Purbeck, poloostrov na jihu přístavu Poolského v angl. hrabství Dorsetském, geologicky zajímavý. Leží na něm město Corfe Castle.

Purcell [porsel] Henry, skladatel angl., nar. r. 1658 v Londýně, † 1695. Byl varhaníkem ve Westminsteru a skládal hudbu nejen k písním církevním, ale i k operám a dramatům, i stal se na dlouhý čas miláčkem Angličanův. Jednotlivá čísla z jeho prací dramatických nalézají se ve sbírce pod názvem: *A collection of ayres composed for the theatre and on other occasions by the late M. Henry Purcell* (Lond. 1697). Z četných písní a zpěvů P-ových vyšla za jeho živobytí jen malá část v Playfordově *Theatre of music* (Lond. 1687); po jeho smrti vydala jeho vdova velikou sbírku všeho toho, co v tomto spůsobu byl zůstavil, pod názvem *Orpheus britannicus* (Lond. 1696; 2. vyd. 1702). Ohromný počet písní jeho církevních vydal Vincenc Novello s biografií a podobiznou P-ovou pod názvem *Purcell's sacred music* (t. 1826—36). Chválí se obzvláště ryze národní rás hudby P-ovy.

Purgantia v. Počišťující léky.

Purgatorium (lat.), očistec (v. t.).

Purgstall v. Hammer-Purgstall.

Purchas Samuel, duchovní a spis. angl., nar. 1577, † 1628. Z více než 1300 spisovatelů slátal dílo *Purchas his pilgrimage, or relations of the world, and the religions observed in all ages, and places discovered, from the creation unto this present* (1613) a sbírku cestopisnou pod názvem *Purchas his pilgrimms* (4 sv. 1625), pak sepsal *Microcosmus, or the history of man* (1619) a *The King's Tower, and Triumphant Arch of London* (1623).

Purchena [purčena], špan. město v provincii Almeria s 2000 obyv., památné tím, že bylo sídlem svrženého s trůnu Boabdila, posledního krále Granadského.

Puri David, švýcarský filantrop, nar. v Neufchâtelu 1709, † v Lisabonu 31. kv. 1786. Věnovav se kupectví nabyl šťastnými spekulacemi obchodními v rozličných městech evropských a konečně v Indii ohromného jmění, s kterým se do Lisabonu navrátil a nemaje žádných dětí rodišti svému je v sumě 5 mil. livrů k dobročinným účelům a jmenovitě k zlepšení veřejního vyučování odkázal, dříve tam již chudinec a nádhernou radnici vystavěv. Taktéž podporoval v značné míře rozvoj jedné osady v Karolině blíže Savanny, která z vděčnosti k němu *Purisbourg* se nazvala.

Purificatorium (lat.), plátěný ručníček, jehož užívá kněz o mši k očistění mešních nádob.

Purim (persky losy, *Est.* 3, 7.), dva dnové radostní sváteční židovští, novějšího původu, den totiž 14. a 15. měsíce Adar, podlé počtu některých 27. a 28. únor, podlé jiných (Calvisius) 5. a 6. březen. Konalať se tyto dni památka na neočekávanou pomoc boží a vysvobození z úkladů Hamanových skrze Esteru a Mardochaje (*Est.* 9, 26—32) asi r. 469 př. Kr., odkud slouli též dnové Mardochaje (II. *Mak.* 15, 36) čili slavnost Hamanova. V těchto dnech po předchozím postě předčítala se v synagogách kniha *Ester*, dávaly se hojné almužny, strojily hlučné i rozpustilé hostiny, pitky a jiné radovánky. V roce přestupném slavilo se dvojí p.; velké a malé, v prvním i druhém měsíci Adar.

Purismus (lat.), t. co snaha o čistotu, slove vylučování z jazyka cizomluvův aneb jinak chybných slov a obratů v řeči, a nahražování jich domácími a správnými. Snažení takové nalézáme při všech vzdělaných jazycích, neboť by bez něho jazyk v nebezpečenství byl, pozbyti zcela svého zvláštního rázu, pročež p. v přiměřených mezích dobře působí. Jak mile však meze tyto překročí, netoliko pozbývá svého oprávnění, nýbrž často naprosto směšným se stává. Žádný zajisté jazyk nemůže se tak výlučně sám v sobě uzavříti, aby z jiných si nepřiosoboval materiálu, který jemu schází; jmenovitě pak, co se týče pojmů vyšší osvěty, které se stávají obecnými všem vzdělaným národům, ty často vyjádřovány bývají slovy všem těm národům společnými. Výrazy takové nahražovati domácími není rádno, neboť národ, který by tak činil, vytrhoval by se ze spolku ostatních vzdělaných národů a upadal by v osamělost, která by překážela jeho kulturnímu pokroku. Tak na př. u nás byla doba, kde p. tak daleko šel, že usiloval o počeštění vědeckých názvů všemu vzdělanému světu společných a všesrozumitelných, na př. logika, elektrika, filosofie, absolutni, abstrakce, což jenom nedokonale se dalo provésti (o mnohá slova ani se nepokoušeno, na př. algebra, mathematika) a nikdy všeobecně se neujalo. Rovněž nemůže se schvalovati p. takový, který by přísně zkoumal správnost výrazů a obratů starých, obyčejem dávno zobecnělých, a ty které by v zkoušce neobstály, nahražovati usiloval novými, pravidelnějšími, ale dosavad neznámými, které by si v obecné mluvě teprv dobývati musily práva občanského. Kdybychom všecka slova cizího původu anebo vadně utvořená chtěli vymýtiti z jazyka našeho, nedostávalo by se

nám přehojných výrazů pro věci a myšlénky v životě nejobyčejnější, na př. papír, inkoust, kalamář, kmotr, boty, punčochy, palác, prozřetelný, tvrdošíjný a j. v., jež těžko bylo by nahraditi slovy domácími a bezvadnými. Naproti tomu plnou oprávněnost má p. tam, kde se zasazuje o vymítění z jazyka cizích nešvar, zbytečně do něho se vtrousivších neb čistotu mluvy bez potřeby porušujících, na př. špacír, pucovati, kver, kšíry a těm podobné, kterých jen sprostá mluva užívá, jazyk pak spisovný nezná. *Mý.*

Puritáni, v Anglii ta strana protestantův, kteří z bohoslužby veškerý obřad katolický jakožto pohanský nešvar vymítají, i protož také protivují se církvi biskupské, poněvadž více těch a takových obřadů zachovala. Podobně prohlásili se p. proti církevní samosprávě a svěcení biskupův, a upírají vládě státní veškerou pravomocnost u věcech církevních. Že p. na kalvínském učení své zásady zakládajíce ze švýcarského protestantismu původ berou, tím patrno. Proti p-ům vydala králová Alžběta rozkaz uniformity (1562—1563), a poněvadž s církví státní nešli, pronásledovala je co nonkonformisty pokutami peněžitými, žalářem, vyhnanstvím. Nedlouho však p. v jednotě trvali, ale rozpadli se na sekty. Povstali Brownisté, zavrhující i kostely i modlitby, z nichž se vyvinuli independenti, a vedlé obou stojí proti státní církvi presbyteriáni (v. t.). Pokusilť se sice Jakub I. na počátku XVII. stol., aby smířil a spojil p-ny s církví biskupskou, než marně. Karel I. opět je pronásledoval; ale když arcibiskup Kanterburský Laud jisté obřady a řády katolické znova uváděl v liturgii a správu anglikánské církve, zmohla se strana p-ův opět velmi; než i duchovenstvo anglické, i presbyteriáni skotští nemálo novotám papeženským, antikristovým, jak děli, se opírali. Laud i Karel I. byli na popravišti utraceni; p. sice zvítězili, však v krátké době na mnohé strany se rozpadše ani dle jména se nezachovali více, splynuvše posléze s jinými sektami, na př. arminiány, sociniány, vůbec Dissentery.

Purkarec (něm. *Burgholz*), někdy městečko, nyní farní ves severně od Hluboké v Budějovicku na břehu Vltavy s kostelem (dříve farním, pak filiálním k Zaháji, Hosínu a od 1703 opět farním). Na místě blízkého Hrádku vystavěl císař Karel IV. město Karlshaus (*Karlshûz*), které se již r. 1364 vyskytuje a znamenitými výsadami obdařeno bylo. Město to zaniklo za husitských válek, a okolí to s P-cem jsouc počítáno k panství Hlubockému vešlo v zápisné držení rozličných pánův, až konečně r. 1562 Ferdinand I. Hlubocko a „městečko Purkhartce“ Jáchymovi z Hradce dědičně odprodal, od kterýchž časův při témž panství nepřetrženě zůstalo. R. 1628 ještě jsouc městečkem 30tiletou válkou sešlo. *Sč.*

Purkersdorf, Burgersdorf, nepatrná ves v dolních Rakousích v kr. Novoměstském, v níž jest sídlo okresního úřadu. — Okres P-ský měl 1857 na 4·27 □ m. 7681 ob. v 36 vsech.

Purkhybl (původně *Burghübel*, hradní vrch), zámek na býv. zboží Vrchlabském leževší, jehož poloha se nyní na prosto určiti nedá. Osudy jeho jsou nám známy teprva po jeho zkáze. Roku 1533 prodal Jan Tetour z Tetova Vrchlabí, tvrz a ves Lhotu, P. „zámek pustý“, Naydorf, Lanov, Kněžice, Braunou, Holenice a Žďár Krištofovi z Jandorfu za 1750 ss. 9. č., kterýž r. 1561 tytéž dědiny postoupil Eustachii dceři své, vdově po Volfovi Pokovi z Hermstorfu. Od toho času se nikdy více nepřipomíná. *Sč.*

Purklín (něm. *Burggrün*, pův. *Burglîn* hrádek), někdy městečko s tvrzí, nyní samota u vsi Roztok na Jilemnicku v Jičínsku. O jeho osudech jest málo známo, r. 1547 Arnošt Jilemnický z Újezdce držel Jilemnice tvrz s přísl., ku kterému též městečko P. náleželo. Blízká ves Roztok patřila již 1393 k Jilemnici. *Sč.*

Purkmistr (*Bürgermeister*) sluje přednosta ve městě, jehož záležitosti s orgány mu příslušnými řídí. S německým řízením městským přijali předkové naši i toto slovo německé, které při prvním vyskytování se u nás na začátku XIV. stol. znamenalo osobu, jenž byla náměstkem rychtářovým k řízení jistých věcí mimosoudních a ku předsedání v radě na místě rychtářově. Býval to jeden z přísežných samých, kteří se v jistých časích, obyčejně ve čtyřech nedělích, v tomto úřadě střídali. Když z které koli příčiny v některém městě rychtářství zašlo, připadly funkce rychtářovy p-ovi, jeho příjmy ale obyčejně obci, v střídání však v úřadě purkmistrském nestalo se změny. P. předsedal pak v soudě, řídil všecky věci správy obecní se týkající, ovšem že s radou konšelů a starších, v menších městech v jistých mezech i běžné hospodářství, příjmy a vydání, měl pod ochranou svou pečeť městskou a měl dle práv městských po čas úřadování svého buď doma buď na radnici stále býti. Po osudném roce 1547 ztenčilo znamenitě lesk úřadu purkmistrského zavedení cís. rychtářství a v ten čas aneb nedlouho před tím vyvinuvšího se primatorství. Neb cís. rychtář měl z nařízení císařského při všech poradách na prvním místě sedati, byl tedy hodností nad p-a, a primátor měl zase nejpřednější faktor obecní správy — totiž obecní hospodářství ve svých rukou, tak že p-u jen vedlejší záležitosti zůstaly, když jeho právo předsedati v soudech a je řiditi vyjmeme. Však to bylo co do samosprávy obecní ještě lépe než potom, když císař Josef II. magistráty měst reorganisoval (1783, 1788). Na místo volených konšelů a tudy i p-ů z měšťanstva byli dosazováni zkoušení úředníci, na něž i správa jmění obecního jest přenešena. Jen menší královská, věnná, ochranná města volila si sama p-y své a konšely, jimž přidán byl toliko jeden rada zkoušený s mocí arciť dosti rozsáhlou. Teprva od r. 1850 pocházejí p-ři opět ze svobodných voleb měšťanů, ale působnost jejich a zastupitelstev obecních není tak široká, jako za času před císařem Josefem II., byť se i upříti nedalo, že v tom, co jim přikázáno, větší samostatnost jeviti mohou než tenkráte. *Elr.*

Purkrabí (*Burggraf*, *Burgrichter*, *Burgvogt*, *Weichgraf*) jmenoval se v Němcích ten, jemuž správa a velení v některém hradě buď od císaře, aneb od některého jiného svrchovaného knížete odevzdáno bylo. P. byl povinen hrad opatrovati, tedy byl také velitelem posádky, nad soudnictvím v okolí bdíti, ano často je i sám vykonávati, a za vše se mu dostávalo jistých příjmů. Jak v okolí hradů města rostla a do rukou jejich stále více a více se dostávalo, takovou měrou tenčila se i moc úřadu purkrabského tak že jim posléze nic nezbylo než dohlídka na hrad. V Čechách s přijímáním názvů německých přijalo se i slovo p. a znamonalo tolik co župan, arciť již jen v jeho pozdější obmezenější působnosti, kde neměl jiné moci než nad vojenskou čeledí župního neb i jiného zeměpanského hradu a nad poddanými lidmi na korunních statcích náležejících ke hradu. Však již v tom čase nazývali se tak i nejvyšší úředníci soukromých vrchností nad jednotlivými hrady, a později i někteří hospodářští panští úředníci, kteří neměli ani se správou hradu co dělat.

Nejznamenitější p-bové bývali p-bové Pražští, Karlšteinští a Hradečtí. P. Pražský býval původně ustanoven jen jako jiní županové pro župu Pražskou, a náleželo mu vykonávati nálezy soudní, opatrovati župní vězení v hradě, bdíti nad veřejnou bezpečností v kraji, veleti nad vojenskou mocí župy, zvl. pak nad brannou posádkou hradu Pražského; jemu příslušelo řízení příslušných staveb hradských a bezpochyby i veřejných staveb župních. Když následkem četných exemcí soudy župní více a více ztratily vážnosti a pro všecky svobodníky a vyšší šlechtu soudem byl jen vyšší soud zemský v Praze, rozšířila se moc p-ího Pražského po celých Čechách. Však ani ve XIII. ani XIV. století nebyl on nejprvnějším úředníkem zemským, neb byli před ním nejvyšší komorník, nejvyšší sudí, nejvyšší písař. Až teprva v XV. stol. stala se hodnost p-ího Pražského (později obyčejně nejvyšší p. zemský jmenovaného) nejpřednějším úřadem zemským. V nepřítomnosti králově byl nejvyšší p. jeho náměstkem, po smrti jeho až do nastoupení jiného vykonával větší část moci královské, mělo-li se pokročiti k volbě, svolával sám sněm; jindy pak mu náležela výkonná moc soudu zemského, na němž v nepřítomnosti králově seděl na prvním místě, řízení soudu purkrabského, jejž sám i osazoval šesti muži hodnými ze stavu rytířského, kteří své vlastní svobodné dědictví měli. Později, když králové v Čechách více nesídleli, byl prvním místodržícím král. a co takový měl i největší moc a správu zemskou ve svých rukou. Dle zřízení zemského Vladislavova i též obnoveného zřízení zemského Ferdinandova nemohl nikdo než ze stavu panského býti nejvyšším p-m Pražským. P-ové Karlšteinští opatrovali Karlštein, dokud se tam koruna, klenoty a privileje zemské uschovávaly, a bývali od časů Vladislavových vždy dva, jeden z pánů a jeden z rytířstva; nyní jmenují klíčníka na Karlšteině p-m. Moc p-í Hradeckého vztahovala se nejvíce k věnným městům českým, která na blízku Hradce jsou nejčetnější; místo to dostával vždy některý šlechtic ze stavu rytířského. *Elr.*

Purkrecht (z něm. *Burgrecht*), právo purkrechtní, slul onen právní poměr, když komu popluží k věčnému užívání dáno bývalo, dokudž by poplatek neb užitek za to pánu dával. (*Brickc. pr. měst.* 22, 4.). P. dělí se od nájmu, neboť při p-u dána bývala zvláštní záplata (na penězích, v úrodě neb jiných dávkách), kdežto při nájmech bývá toliko cena na penězích. P. dělí se však také od prodaje; neb tuto dáno bývalo jisté (určité) placení, ale při prodaji věc jde svobodně. (*Brikc. pr. měst.* 22, 3). P. jest tentýž právní poměr, jenž se u nás také zákup — *emfyteusis* (v. t.) nazývá a zrušením poddanství roku 1848 za své vzal.

Purkrechtní, co se vztahuje k purkrechtu, na př. grunt p. Plat p. aneb úroční slul, když statek nemovitý k věčnému užívání pod jistý plat někomu se pronajímal (*Pr. měst.* L. VII.). Podobnou definici, ne sice co do slova leč co do věci, obsahuje náš *Obšc. zák. občan.* v § 1125, jenž takto zní: „Jest-li právo vlastnické rozděleno tak, že jedna strana drží dědičně podstatu pozemku a užívá spodku, druhá strana však že jenom užívá povrchu, slove plat roční, jejž tato strana zapravuje, úrok z půdy čili z povrchu.“ Slovo p. značí tudíž tolik co emfyteutický, zákupní.

Purkyně 1) Jan Evang., doktor lékařství a filosofie, slovutný český učenec a badatel ve fysiologii, řádný profesor téže vědy na vysokých školách Pražských, nar. se v městysi Libochovicích v Litoměřicku v Čechách 17. pros. 1787. Rodina jeho pochází z Litoměřic, kde ještě jeho prapraotec byl v radě městské; ten usadil syna svého v Libochovicích, kde potom řeznictvím se živil. Podobně děd P-ňův byl řezníkem v Libochovicích; otec pak věnovav se studiím stal se hospodářským úředníkem na panství knížat Dietrichsteinských, s počátku ve Vlachově Březí, potom, oženiv se se selskou dívkou Rosalií Šafránkovou, přesazen jest do Libochovic. Zdá se, že předkové P-ňovi v Litoměřicích před 30letou válkou byli kališníci, později pak že ku katolictví, neví se, zdaž nuceně neb dobrovolně přistoupili. Otec P-ňův zemřel již v 40. roce svého věku, zplodiv tři dítky: Jana, Emanuela a Josefa, z nichž prostřední záhy zemřel. Nejstarší Jan P. nabyl počátečního vzdělání ve škole v Libochovicích, načež hudbě se vyučiv poslán jest co chorista do Mikulova na Moravě, kdež odbyv s dobrým prospěchem školy normální a gymnasiální vstoupil do řádu piaristského, maje v úmyslu oddati se výhradně vědám a státi se učitelem za příkladem mnohých slavných mužů, jenž z řádu toho vyšli, jako Voigt, Dobner, Konarski a j. Odbyv noviciát za jeden rok v Staré Vodě na Moravě na slezských hranicích poslán jest do Strážnice na hranicích uherských, kde v druhé grammatikální třídě vyučoval. Tenkrát již (r. 1805) počal P. zabývati se jazykem a literaturou českou, horlivě se též uče jazyku italskému a frančině. R. 1806, kde vyučoval v první normální třídě v Litomyšli, seznámil se čítáním s novější filosofií německou a jmenovitě Fichtovou; poznav tím, jakož i postavením společenským, že jsou ještě vyšší stupně světa vědeckého, a zároveň sám vzbuzena se cítě k vyšší činnosti vědecké, vystoupil téhož roku z kláštera, aby v poměrech svobodnějších mohl i svobodněji vědám se věnovati. Odešed potom do Prahy vstoupil do druhého roku filosofie na universitě, živě se opakováním přednášek filos. se synem barona Schuttersteina; v 3. roku filos. byl přijat za domácího učitele do domu Weitenwebrů na Hradčanech, kdež strávil půldruhého léta svobodným se zabýváním studiemi, nemoha se k určitému stavu rozhodnouti a chtě život pouze co literát tráviti. Na přímluvu dr. Pohla, později cestovatele v Brasilii, přijat byl P. do domu barona Hildprandta za učitele předmětů filosofických, s vyhlídkou, že se později udá se svým elévem, bar. Ferdinandem, do horní akademie Šťávnické, což se P-ňovi velmi líbilo, an již předešlá léta s velikou láskou vědami přírodními se zabýval. Když po porážce Napoleonově v Rusích Rakousko k alianci s Pruskem a Ruskem přistoupilo, a bar. Ferdinand do vojenského táboru co člen gardy české se odebral, vzdal se P. svého postavení, a podporován od rodiny Hildprandtské oddal se studiu lékařství, maje toto za jediný prostředek k důkladnému poznání přírody; avšak již tehdáž obíral se téměř výhradně fysiologií, kterou si byl již co student za úlohu svého života obral. První dvě léta pracoval pilně pod prof. Ilgem a asistentem Krombholzem na ústavu anatomickém, poslední pak dvě léta svých lékařských studií trávil ve všeobecné nemocnici co praktikant v oddělení chirurgickém, kde zvláštní přízni a přátelství tehdejšího profesora chirurgie, dr. Fritze, se těšil. Po skončení studií měl v úmyslu vydati se na cestu do Švýcar k Pestalozzimu a Fellenbergovi, chtě prakticky se seznámiti s jejich methodami vychovacími i se zřízením ústavu Hofwylského; zamýšleleť dle jejich vzorů a pomocí bar. Hildprandta zaříditi v Blatně zvláštní ústav vychovací pro přírodovědu. Nepomýšleje ještě na přísné zkoušky doktorské zanášel se toliko plány o uskutečnění nové své myšlénky, když tu pojednou obdržel od dr. Fritze z Prahy list, v kterémž mu tento oznamoval, že

přijel do Prahy pruský generální lékař a prof. dra. Rust, hledající schopného mladíka, který by za slušnou odměnu skotoléčitelské ústavy zahraničné ohledal a potom místo prof. na vojenském skotoléčitelském ústavu v Berlíně přijal. **P.** však, nemaje posud hodnosti doktorské, nabídnutí toho nepřijal; za to ale tím více pohnuta se viděl, aby s dosažením hodnosti té již déle neotálel. Napsav svou inaugurační disertaci *Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjectiver Hinsicht* byl po veřejné disputaci r. 1818 na dokt. lékařství povýšen, načež stal se asistentem anatomie a fysiologie u profesorů Ilga a Rottenbergra. V disertaci tuto uvedené ukazuje **P.** k tomu, kterak spůsobem empiricko-psychologickým a s části též fysiologickým možno poznati bezprostředně mnohé vlastnosti, ano i ústrojí oka lidského, ježto jinak jen nejpodrobnějším mikroskopickým ohledáním odkrýti se dají. Spis tento byl také pro šťastnou pouť jeho života rozhodující; otevřev jako nový svět badatelům přírody získal mu též u veliké míře přízeň Goetheho, tehdáž podobnými studiemi se bavícího, což **P**-ňovi nemálo usnadnilo další pokroky v životě společenském. Dr. Rust, kterému **P.** vše to oznámil, vyzýval jej ve své odpovědi, aby v tom oboru pilně pracoval, slibuje mu, že při vhodné příležitosti naň nezapomene. Od té doby věnoval se **P.** celou myslí svému povolání, snaže se nejen si osvojiti vše, co před ním ve vědě badáno a popsáno bylo, ale i sám brzy na samostatná badání vědecká se odvažuje, aby brzy zásluhy si získal k dosažení profesury na některé fakultě lékařské. Tak ucházeje se r. 1820 o uprázdněnou stolici pathologie a farmakologie na universitě Pražské aneb o uprázdněnou stolici fysiologie na universitě Pešťanské podal do Pleischlova spisu *Das chemische Laboratorium an der k. k. Universität zu Prag* (1820) pojednání *o působení ementinu*, a do *Medicinische Jahrbücher des österr. Staates* (1820) příspěvky k známostem o závrati z podatků samoznanských. Než neobdržev žádného z obou míst zůstal assistentem v Praze až do r. 1822, kdež dostal list z Berlína od dr. Rusta, v kterémž mu tento oznamoval, že právě se uprázdnila stolice fysiologie na universitě Vratislavské, a že, ač více znamenitých konkurentů, jako Jörg, Carus, Wagner, Eck, Gruithuisen, o stolici tu se uchází, tož aby přece i on svého štěstí zkoušel a do Berlína přijel. Učiniv tak byl také skutečně k odporučení Rustovu od ministra Altensteina za prof. fysiologie na universitu do Vratislavi dosazen. Vyřídiv své záležitosti v Berlíně navštívil odtud k vyzvání Goetheho Výmar, kdež s Goethem po celý týden přátelsky se bavil, načež od něho do Jeny odporučen i tam s mnohými znamenitými učenci a spisovateli osobně se seznámil. Navrátiv se ještě do Prahy odebral se do Vratislavi o velkonocích r. 1823. Téhož roku vydal, jakž to povinnost vyžadovala, habilitační disertaci: *De examine physiologico organi visus et systematis cutanei* (Vrat. 1823), načež po odbyté disputaci přijat byl co řádný prof. tamější lékařské fakulty, ač musil zakoušeti mnoho příkrostí jak od svých kolegů tak i od studujících, kteří to vesměs nelibě nesli, že proti vůli lékařské fakulty, která navrhovala Gruithuisena z Mnichova, dosazen byl na stolici profesorskou učenec z Rakouska, odkud dle jejich předsudků ničeho dobrého nadíti se nedalo. Během dvou let podařilo se však **P**-ňovi jednak svými vynikajícími vědomostmi jednak i svým vlídným a skromným chováním všecky předsudky proti sobě povstalé zapuditi, tak že potom jeho kolegové s „tím dobrosrdečným Rakušanem“, jak jej obyčejně nazývali, v dobrém srozumění a přátelství žili. Vytknuv v předešlém spisu, kterak při léčení mimo poznání stavu chorobného neméně jest nutno lékaři poznati i stav zdravotní, dílem aby se lépe vytknuly znaky jednoho i druhého, dílem aby se podala pravidla tělocvičná, zdravovědná, uchování zdraví a předejiti chorob, a podav tam mimo všeobecné úvahy několik příkladů takového fysiologického zkoušení, z kterých o b a d á n í č á s t e k o k a p r o s t ř e d k e m o b r a z ů p l a m í n k ů s v ě t e l n ý c h později všeobecného uznání došlo, přechází v následujícím spisu: *Beobachtungen und Versuche zur Physiologie der Sinne, oder Neue Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjektiver Hinsicht* (2 sv., Berlín 1825) na pole, na něž již svou inaugurační disertací byl nastoupil; třetí sv. k témuž dílu měl obsahovati zvláštní pojednání o psychologii zraku; poněvadž však T o u r t o u a l ve svém spisu: *Die Sinne des Menschen in den wechselseitigen Beziehungen ihres psychischen und organischen Lebens* (Münster 1827) o názorné činnosti zraku bezmála podobným spůsobem pojednával, jakým sám **P.** o to se byl pokusil, odložil tuto práci na léta dospělejší, uveřejniv z ní toliko jeden úryvek: *O ideálnosti prostoru zrakového* (*v Časop. čes. Musea*, 1836). Když potom v kv. r. 1825 v sezení profesorského sboru lékařské fakulty o to se jednalo, aby k nastávajícímu jubileu slavného veterána přírodovědy, Jana Bedř. Blumenbacha v Gotinkách, ke gratulaci jemu od fakulty podávané též nějaké příležitostné vědecké pojednání se připojilo, a starší kolegové **P**-ňovi k nějaké původní práci mnoho chuti nejevili, nabídl se **P.**, ačkoli z nich nejmladší, že něco vypracuje. Potěšen přívětivým přijmutím tohoto nabídnutí se strany fakulty pustil se **P.** chutě do práce, a jal se badati o prvotním vznikání vejce ptačího až do nejmenších podrobností. Výsledek tříměsíčního badání **P**-ňova byl spis *Symbolae ad ovi avium historiam ante incubationem* (Vrat. 1825 s 2 litogr.; 2. vyd. v Lipsku 1833), v kterémž po prvníkráte měchýřek zárodkový popsán a vyobrazen byl, kterýžto nyní pod jménem **P** ňova měchýřku (*Purkynisches Keimbläschen*) v celém učeném světě znám jest. (Prostonárodní pojednání o tomž předmětu se nalésá v *Živě* 1855). Mimo horlivé plnění povinností učitelských účastnil se **P.** tou dobou činně prací Vlastenskoslezské společnosti, jejímž údem i byl, zejména pak prací odboru přírodozpytného a botanického; tak v letech 1828—30 obíral se častěji mikroskopickým badáním ústrojnosti rostlin, dílem z vlastního hnutí dílem povzbuzován prof. Henschlem, tehdáž předsedou odboru botanického; zvláště ale vábilo jeho pozornost všeliké ústrojí vláken spružných, jakými jsou některé rostlinné nádobky, prašníky a semenní pouzderka opatřeny, a které dřevnatějíce pukáním rozsívání pelu a semínek spůsobují. Pozorování svá o tom předmětu sestavil **P.** ve spisu *De cellulis antherum fibrosis nec non de granorum pollinarium formis commentatio phytotomica* (Vrat. 1830 s 18 litografickými tabulkami), kterémuž té cti se dostalo, že zvláště odporučením slavného botanika Mirbela od akademie Francouzské jemu Monthyonská cena přisouzena byla. Na jaře roku 1833 zabýval se **P.** pozorováním vývinů žabích zárodků, tak zvaných pulců, při čemž neopominul podrobněji zbadati jemné mihavé řasinky, jimiž s počátku celé tělo, pak jen okolí hlavy, konečně toliko větevnaté výrostky žaber pokryty jsou; když pak dr. Valentin (nyní prof. v Bernu), konaje ještě během téhož roku pozorování o ústrojí vejce ssavčího před splozením, při ohledávání nálevky vejcevodu veverky jakési pohyby zrneček ve vodě se vznášejících poblízku slizné blány vejce-

vodu spozoroval a pohyby tyto moku semennímu připisoval, nalezl **P.** pravou jejich příčinu v mihavých řasinkách, po kraji blánky postavených. Důležitý tento vynález považovali obadva za společný, a protož jali se od toho času konati společně všechna badání, čtení a spisování o tomto předmětu, o kterém roku 1835 vydali spis *De phaenomeno generali et fundamentali motus vibratorii continui in membranis cum externis tum internis animalium plurimorum et superiorum et inferiorum ordinum obvii commentatio physiologica* (ve Vrat.), jehož několik výtisků Franc. akademii na konkurs pro některou Monthyonskou cenu poslali. O výsledku konkursu dověděl se **P.** teprv roku 1837 na sjezdu přírodozpytců v Praze, kdež mu dr. Coste z Paříže sdělil, že k posouzení spisu toho sice zvláštní komise zřízena byla, která však práci té cenu přiřknouti nemohla, poněvadž dle výroku předsedy téže komise, prof. Magendie, pozorování mihavých řasinek za nové odkrytí považovati nelze. O to se spisovatelům také nejednalo; neboť novost a důležitost jejich odkrytí záležela v tom, že ony mžinky, nejen jako dosud u nižších tříd a na povrchu kůže, nýbrž i u vyšších tříd až do člověka, i ve vnitřních ústrojích, plodních částkách, dýchadlech, v dutinách mozku atd. nalezeny byly. Ostatně důležitost tohoto odkrytí ukázala se dostatečně následujícím časem, kde pole tohoto předmětu vždy obecnějšího a většího rozšíření dosahuje. — Od prvního pak počátku své činnosti na universitě Vratislavské snažil se **P.** zříditi pro fysiologii zvláštní ústav praktický, jakéhož dosud nikde nestávalo, chtě tím zvláště pruské vládě dokázati, jak by zřízením praktických vědeckých institutů práce jinak theoretické pro vědu úrodnými státi se mohly. Aby potřebu toho skutečnými důvody dokázal, zařídil takový ústav co možná ve vlastním bytu, dávaje tam příležitost kandidátům doktorství lékařského, aby jeho návodem a pod jeho dohlídkou mohli pozorovati mikroskopem, kresliti a popisovati prvotní částky těla lidského, vůbec zvířecího, z čehož povstala řada disertací, pro dosažení doktorství od kandidátů vydávaných, z kterých mnohé klestily nové dráhy mikroskopickému zbadání prvotních částek těla lidského, od časů Malpighia a Swammerdama velmi zanedbanému, jiné pak o jiných fysiologických nebo anatomických předmětech jednaly. Máme za to, že nebude od místa aspoň názvy uvésti oněch disertací, v kterých **P.** v značné míře se účastnil, poněvadž nejvíce věci docela nové obsahují a tudíž za výraz skoumání a myšlének **P**-ňových vším právem považovány býti mohou. V první takové disertaci z r. 1824 *De cerebri laesi ad motum voluntarium relatione, certaque vertiginis directione ex certis cerebri regionibus laesis pendente* potvrdil ano i valně rozšířil **P.** Flourensovy zkoušky o úkonech mozku i mozečku, a sice zavedením svého učení o závrati, o kterémž předmětu již dříve byl badal a psal v *Medic. Jahrbücher des österr. Staates* (1820). V jiné disertaci *De epidermide humana* (1833) podal důležité odkrytí vývodních rourek a žlázek potních v pokožce kůže lidské, kteréžto odkrytí téhož roku Francouz Breschet na velrybě učinil. Další práce toho způsobu jsou *De penitiori ossium structura observationes* (1834); *De penitiori dentium humanorum structura* (1835); *Meletemata circa mammalium dentium evolutionem* (1835), samé to nové věci, o kterých před **P**-ňi nikdo, aneb aspoň tak podrobně nebadal. Po těchto následovaly *De penitiori cartilagium structura symbola* (1836), kdež Miescherovy práce, do toho oboru spadající, jsou valně doplněny; *De arteriarum et venarum structura* (1836) a *De genitalium evolutione in embryone femineo observata* (1837), kterážto poslední, jsouc na rozdíl od předcházejících prací histologických více povahy morfogenetické, podstatný tvořila dodatek k výtečnému tehdáž dílu Müllerovu *Bildungsgeschichte der Genitalien* (1825). Další práce jsou zase histologické, a sice *De musculari cordis structura* (1839); *De formatione granulosa in nervis aliisque partibus organismi animalis* (1839), kde **P.** proti náhledu dřívějších badatelů, zejména pak proti náhledu Remakovu, který podlouhlá, rosolovitá zrnečka, na nervech růstných neboli sympathických se nalézající, tomuto systému za vlastní a výhradně náležející považoval, ten náhled vyslovil, že jest to látka mladistvá, přírodná, podobná pratvarné látce zárodkové (*protoplasma*), z které zralejší částky svůj vzrůst a obnovení berou, odvolávaje se na jejich neurčitý tvar, jakož i na to, že mimo tvrdé části a pokožku zrnečka ta zvláště v těle zárodkovém všude nalezl; *De velamentis medulae spinalis* (1839), kdež podal odkrytí vlastních pletenin nervových, které jemnou blánku míchy mnohonásobně pokrývají a kyselinou octovou viditelnými se stanou; *De structura fibrosa uteri non gravidi* (1840) a *De numero atque mensura microscopica fibrarum elementarium systematis cerebro-spinalis symbolae* (1845), kterážto disertace byla poslední návodem **P**-ňovým sepsaná. Vyšloť jich ještě více, v nichž však měl **P.** menšího podílu, pročež je také pomíjíme. Přinášeje tak rok po roce nové oběti a důkazy ministerstvu, z kterých na jevo vycházelo, kterak nevyhnutelně jest potřebí zvláštního ústavu pro práce fysiologické, dosáhl konečně toho, že r. 1842 vystaven mu byl malý domek s dvorečkem v obvodu budov anatomických s ročním nadáním 300 tolarů, 200 tol. pro asistenta a tolikéž pro zvláštního pomocníka. Tak učiněn byl začátek, ač dosti skrovný, od kteréž doby pak věda fysiologická, dosaváde v posluchárnách větším dílem jen dogmaticky přednášená, stala se praktickou, opatřena jsouc vlastní místností a nejpotřebnějšími prostředky. Od toho času rozšířily se takové ústavy fysiologické po všech německých i rakouských universitách, i uznána jejich nevyhnutelná potřeba. Po založení ústavu fysiologického ustal **P.** s kandidáty lékařství pracovati na disertacích, jednak že ústav sám byl těmto dostatečně přístupným, jednak zase že zřízení a uspořádání nástrojů, zjednání prostředků, vypracování preparátů, přípravy ke zkouškám a demonstracím celý jeho čas vyžadovaly, k čemuž také přidaly se po vymření jeho protektorů v Berlíně některé nehody a nesnáze, které snahy jeho mrtvily a jemu k pokojné chvíli a k ukojení mysli přijíti nedaly. Jsa však nicméně i dále pro pokrok vědy zaujat, zamýšlel disertace ty posavadní jejich formálnosti zbaviti a je vědě užitečnými učiniti, za kterýmž účelem učinil ve sboru fakulty lék. návrh, aby kandidáti doktorátu budoucně své disertace toliko písemně podávali a peníze rovnající se nákladu na tisk u fakulty ukládali, která by pak svou redakcí vydávala *Selectus dissertationum facultatis medicae Vratislaviensis*, aby takto práce zdařilé a novými myšlénkami neb vynálezy vynikající i do obchodu kněhkupeckého se dostaly; návrh ten zdál se však příliš proti starým obyčejům čeliti, a proto nedostalo se mu příznivého přijetí. — Tímto vším není vědecká činnost **P**-ňova daleko ještě ukončena; zbýváť ještě řada pojednání v různých spisech periodických a v knihách jiných spisovatelů uveřejněných, a sice od prvního počátku, co **P.** vědeckou dráhu nastoupil. Tak nalezáme od něho mimo již uvedené ve vyhlášeném tehdáž časopisu Andreově

Hesperus (1821) pojednání *o světě snů;* v Rustově *Magazinu* (1825) článek *o fysiologickém významu závrati* a jejím vztahu k nejnovějším zkouškám Flourensovým o úřadech mozku; v *Bulletinu* (1825) přírodovědeckého odboru vlastensko-slezské společnosti pojednání *o třetím Tartinově tónu*, kterýž pojímá **P.** co úkaz subjektivní, ač neupírá mu podmínek objektivních; odtud bylo toto pojednání otištěno v Kastnerově *Archivu für die gesammte Naturlehre* (1826); v jiném *Bulletinu* (1825) téže společnosti podal *auskultační zkoušky*, kterak zvláštním nástrojem od něho zhotoveným možno pouhým sluchem poznati na deskách do zvuku přivedených každé místo, kde poklid a kde trhání panuje, aniž by k tomu bylo potřebí písku, jako se to děje při známém vyvádění figur Chladného; v Müllerově *Archivu für Anatomie und Physiologie* (1834) popsal *mikroskopické tlačidlo*, nástroj to od něho vynalezený a pro důkladná zkoumání mikroskopická veledůležitý, jak tomu nasvědčuje brzké jeho a všeobecné rozšíření; v letech 1834—35 uveřejňoval v témže *Archivu* společně s Valentinem konaná badání *o mžikavém pohybu*, kterýžto pohyb r. 1836 **P.** i v dutinách mozkových odkryl a taktéž sám uveřejnil; r. 1838 následovaly velmi zajímavé a originální zkoušky *o umělém* a zejména *o galvanickém trávení* v obyčejné teplotě letní; týž časopis přinesl ještě r. 1845 **P**-ňova mikroskopická *badání o nervech*, mnohá důležitá nová odkrytí obsahující, a r. 1850 překlad *neurologického pojednání* angl. fysiologa Barryho, který meškaje tou dobou v Praze u **P.** mikroskopem pracoval. Mimo tyto psal **P.** fysiologické články i jazykem polským do krakovských časopisů *Kwartalnik naukowy* (1835) a *Rocznik vydzialu lekarskiego w uniwersitecie Jagiellońskim* (1839). Dále nalézáme od něho pojednání v Rustově *Kritisches Repertorium der Heilkunde* (1825), v *Neue Breslauer Sammlung aus dem Gebiete der Heilkunde* (1829), knize to vydávané od lékařského odboru vlastensko-slezské společnosti, pak výtečné články v dílech encyklopaedických, jako jsou *Encyklop. Wörterbuch der medicinischen Wissenschaften* (1828), jež vydávala Berlínská fakulta lékařská, a ve Wagnerově *Handwörterbuch der Physiologie* (v Brunšviku 1842—51). Vedle toho podával v Heningových *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* (Berlin 1827—45) četné recense, a to nejen o dílech vynikajících lékařů a přírodozpytců, nýbrž i o literárních spisech Slovanstva se týkajících, jako jsou Šafaříkova *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur* (1826), Bowringova *Cheskian anthology* (Londýn 1832), z Oleska *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego* (1833), Kopitarův *Glagolita Clozianus* (1836) a Šafaříkovy a Palackého *Die ältesten Denkmäler der böhm. Sprache* (1840). Nelze tu mlčením pominouti, že **P.** se též súčastnil nejprvnějšího shromáždění německých lékařů a přírodozpytců v Lipsku (1822), pak v Berlíně, Drážďanech, Vratislavi (1833), Praze (1837) a Karlových Varech, a posledně i sjezdu uherských lékařů a přírodozpytců v Prešpurku (1865); zejména památným stalo se jeho účastenství na sjezdu Pražském, kde ve svých přednáškách hlavní myšlénku o světoznámé theorii buněk, co tvořivu těl organických, pronesl, tudíž o dvě léta dříve, než S c h w a n n s toutéž theorií do veřejnosti vystoupil a tak elementární tvary rostlinstva i živočišstva na jediný společný původ uvedl. **P**-ňovi však i ta přednost přísluší, že tu činil podstatný rozdíl, nazvav to tvořivo toliko u rostlin b u ň k a m i, u zvířat pak z r n e č k y, čímž vlastně také ono jest; neméně zajímavé a důležité bylo jeho sdělení o významu gangliových tělisek, jež **P.** ponejprv odkryl, a poněvadž v uzlích gangliových nervu sympathického hlavní látku tvoří, tělisky gangliovými nazval. Abychom pak úplný obraz vědecké činnosti **P**-ňovy podali, nesmíme ze zřetele pustiti i jeho rozsáhlé působení a horlivé se zúčastnění v pracích Vratislavské Vlastensko-slezské společnosti, jejímž údem **P.** r. 1823 se stal, kdež, jak sám praví, popřáno mu blíže seznámiti se s muži ve všech oborech vědy výtečnými, a kdež mu příležitost dána, aby cvičiti a vzdělávati mohl mladistvé síly své až do mužného jich vyvinutí. A tu skutečně podiviti se musíme jeho ohromné pilnosti, kterou jedině možno bylo, že vedle učitelského svého zaměstnání a jiných důležitých prací a skoumání, o nichž jsme již mluvili, tak bohatou činnost v té společnosti mohl vyvinouti; nalézámeť v jejích *Bulletinech* (1823—25), jenž co příloha k *Schlesische Provinzialblätter* vycházely, pak v jejích *Výročních zprávách* (1826—47) as 60 pojednání a přednášek, které **P.** v odborech lékařském, fysikálním a botanickém míval. Ač pravda jest, že život, osudy a činy učenců bývají jeho spisy, tož přece, ohlédnuvše se na úrodném poli vědecké činnosti **P**-ňovy za jeho pobytu ve Vratislavi, musíme k úplnému vylíčení života **P**-ňova zmíniti se i o tom, co jaksi mimo vědeckou dráhu jeho leželo. Oženiv se s dcerou slavného fysiologa a prof. Rudolfiho v Berlíně zplodil s ní 4 dítky, z nichž zůstali na živu toliko dva synové, E m a n u e l a K a r e l; avšak též manželku i matku svou ztratil **P.** již roku 1834. Zatouživ pak po vlasti hledal příležitost, aby se tam mohl navrátiti; taková naskytovala se mu roku 1835, když žádal do Prahy na jednu z uprázdněných stolic anatomie nebo fysiologie; poněvadž však ministerstvo nechtělo přijmouti jeho výminky, aby totiž i v cizině strávená léta jemu v Rakousku za zásložní počítána byla, sešlo se všeho dalšího vyjednávání. Jsa usedlý za hranicemi nemohl ovšem na svou vlast míti takový vliv, jako kdyby byl stále v Praze přebýval; všímal si ale pilně probuzujících se snah národních a sám také pokud možno o jejich rozvoj se přičinil. Tak již roku 1829 přeložil do čes. s části *básně Schillerovy*, a roku 1834 Tassův *Osvobozený Jeruzalém*, což v *Časop. českého Musea* (1829 a 1834) uveřejnil, jakož i psal rozmanité články do *Kroku* Preslova; r. 1841 vydal v čes. překladu Schillerovy *Básně lyrické* (Vrat. 2 sv.), posílaje mezi tím i důležité práce vědecké do čes. časopisů. Než i mezi Němci snažil se **P.** šířiti známosti o Čechách i ostatním Slovanstvu, jednak zmíněnými již kritikami spisů Slovanstva se týkajících, jednak i ve společnostech přednáškami, zejména pak ve Společnosti filomatické, jejíž údové nevytknuvše si určitého účele vědeckého sdělovali si co právě každý věděl povšechně zajímavého; tam sděloval **P.** za velikého účastenství obyčejně zprávy z čes. literatury, jako o Jungmannově velikém slovníku, o Kollárových básních, o *Svatopluku* Holého, jehož první zpěv i v něm. hexametrech přeložil. Když r. 1842 povolán byl k návrhu **P**-ňovu Čelakovský na kathedru slov. jazyků do Vratislavi, jali se potom oba rodáci pracovati společnými silami, dávajíce střídavě nedělní zábavy a besedy, jenž domácím i cestujícím učencům byly přístupny. **P.** též společně se Szukiewiczem do polštiny přeložil a vydal Čelakovského *Ohlas písní českých*. R. 1848 účastnil se **P.** Slovanského sjezdu v Praze, kdež při jubileu university Pražské drem filosofie jmenován byl, a připravující se reformy vzbudily v něm zase žádost, aby poslední svá léta i síly po dávném svém přání své vlasti věnovati mohl. Přání jeho uskutečnilo se teprv na podzim r. 1849, kdež i s Čelakovským do Prahy povolán

byl, načež v letním běhu r. 1850 na osiřelou stolici fysiologie nastoupil. Zde bylo ovšem první jeho péčí důstojné zařízení ústavu fysiologického, ještě jen v zárodku spočívajícího, kteréž také během jednoho roku ku konci přivedl. Potom věnoval hlavně své snahy a práce na povzbuzení a pěstování studia přírodnického v jazyku českém, o čemž přírodovědecký časop. *Živa*, jenž od r. 1853 až do r. 1864 pod jeho a prof. Krejčího redakcí vycházel, skvělé svědectví podal, množství článků též z jeho péra obsahujíc, jakož i *Časopis českého Musea*, který od příchodu **P**-ňova do Prahy též rozličná pojednání od něho přinesl. Avšak ne dosti na pracích psaných, působiť **P.** i živým slovem v četných společnostech, jenž s chloubou jej mezi své členy čítají. Tak jest předsedou Spolku českých lékařů, místopředsedou Umělecké besedy, čestným údem a výboru Českého Musea a Měšťanské besedy, předsedou přírodovědeckého odboru česk. Musea, údem král. čes. Společnosti nauk a přírodnického spolku Lotos, předsedou komise k přírodnickému proskoumání Čech, údem Svatoboru, Hlaholu, Besedy, Sokola, Jednoty vlastenských přátel umění, Stenograf. spolku, Průmyslové jednoty atd., jakož i poslancem na sněmu českém pro okres Slansko-Velvarský. A při vší té dlouhé a namáhavé práci vědecké, jakož i při vysokém svém stáří, (čítáť nyní **P.** již 79 let), nepostrádá jeho badavý duch mladistvé čilosti a svěžosti; tak připomínáme tu mnoholeté jeho snahy o zdokonalení Stampfrova stroboskopu, jejž příručněji zřídil, aby bez pomoci zrcadla užíván býti mohl; nejnovější jeho opravě, která založena jest na zvláštním strojku, dal jméno *kynesiskop*, totiž pohybohled; neboť jest k tomu učiněn, aby pohyby v přírodě, průmyslu a společenském životě názorně prostředkem zvláštních obrazů představiti se daly. Že věci té se zápalem se chopil, leželo s části v tom, že v ní shledal velikou budoucnost pro výtvarná umění, a dílem že vlastně on již ve své první disertaci theorii těchto zrakových pohybů založil. Mezi nejznačnější novější pozorování náleží bližší jeho skoumání zvuků uvnitř lebky slyšených, jakož i pak užitím dvojitých spojených rour shledal, že hlavním sídlem toho způsobu sluchu týlní část lebky se býti zdá. Učiniv tímto svým nástrojem zkoušku v ústavu hluchoněmých nalezl, že bez mála všickni jsou schopni k pojmutí zvuku vnitrolebkového. Když pak o tom bez jeho vědomí novinami roznesla se zpráva v ten smysl, jakoby **P.** byl vynalezl nástroj, kterým každý hluchý slyšeti může, byl zahrnut dopisy z celého světa, v nichž za sdělení tohoto nástroje žádáno, tak že konečně nucena se viděl litografovaným listem všem stranám odpověděti a na dosavadní pouze theoretickou důležitost toho nástroje poukázati. Sluší k tomu doložiti, že i *Slovník naučný* čítá **P**-ni mezi své přední spolupracovníky, jichž jmény chlubně se honosí. Již povrchní pohled na tuto neobyčejnou plodnost badavého ducha **P**-ňova dostačí, aby jméno jeho jmenováno bylo s onou úctou a pietou, jakáž bývá podílem těm, jenž život svůj vědě zasvětivše nové dráhy jí klestili a nové, posud netušené pravdy světu objevili. Neboť i **P.** učinil četné a důležité vynálezy v oboru anatomie a fysiologie, kteréž do těchto věd tak vnikly, že co nepopíratelné události byly jim přivtěleny, aniž by se však vždy na jejich původce bylo pomýšlelo. Že valná většina pravd od **P.** odkrytých uznána a dosti rychle rozšířena byla, leželo v jejich vlastní povaze a podstatě; že pak mnohé i po půl století ani poznání ani uznání nedošly, pochází jednak od nepříznivých poměrů zevnějších, jednak a to hlavně od vlastní netečnosti **P**-ňovy, poněvadž nevalnou péči o to měl, aby pravdy od něho objevené způsobem rozhlašovacím před forum celého učeného světa se dostaly. Vedle vnitřní ceny každé nové pravdy jest pro její uznání, rozšíření a další osudy zajisté rozhodujícím i způsob, jakým do světa se uvádí. A **P.** sděloval své vynálezy v něm., polských a čes. časopisech, málo přístupných aneb nevalně rozšířených, anebo docela v latinských disertacích, které ani do obchodu kněhkupeckého nepřišly. Tím se také stalo, že viditelné rozvětvení cev na sítnici oka lidského, které ve své první disertaci vypodobnil a popsal, znovu v Americe musilo býti odkryto a odtud hlásáno, dříve než učený svět se rozpomenul, že již dávno před tím tentýž nález **P.** učinil; obadání částek oka prostředkem obrazů plamínků světelních musilo se zroditi zase na půdě anglické, dříve než prof. v. Ammon **P**-ní za prvního vynálezce prohlásil; a tvoření se růžové záře v očích při užívání digitalis jest ještě tak málo známo, že v nejnovější Baehrově monografii o digitalis ani zmínky o tom se nečiní; **P**-ňovy zkoušky o závrati a jejich vztahu ke zkouškám Flourensovým zůstaly nepovšimnuty, poněvadž **P.** toliko na něm. lékařské obecenstvo se obrátil, aniž by byl o tom zprávu samému Flourensovi podal. Vedle toho všeho nutno však i na zřeteli míti, že to, čím mnozí jiní jména svá proslavili, totiž úplné a podrobné obadání nějakého nového vynálezu až do jeho vyčerpání, nebylo věcí **P**-ňovou; jsa ducha nanejvýš čilého a pohyblivého ubíral se rychle od jednoho odkrytí k druhému, podrobné probadání jeho jiným ponechávaje, za kterouž příčinou jsou i jeho spisy plny zajímavých podatků, jenž dalším a podrobným badaním široké pole poskytují. K tomu řadí se i jiné dvě vzácné vlastnosti ducha **P**-ňova: ohled k silám mladším a snad až přílišná skromnost, která mu nedovoluje o sobě samém mluviti: obě ty vlastnosti jsou sice ozdobou jeho naskrze šlechetné povahy, avšak zároveň i příčinou, že zásluhy jeho nebyly vůbec v té míře oceněny, v jaké toho vším právem zasluhují. Vzdor tomu však jest jméno **P**-ňovo chvalně známo v celém učeném světě evropském, o čemž svědectví podávají ty četné učené společnosti a akademie, jenž **P**-ni svým členem jmenovaly. Jsou to akademie Berlínská, král. Společnost Londýnská, lékařská akademie v Paříži, Belgii, Vídni a Petrohradě, Vlastensko-slezská společnost ve Vratislavi, Londýnská společnost mikroskopická, cís. Leopoldo-Karolinská akademie přírodozpytců, král. lékařská společnost v Edinburku, král. lék. společnost v Štokholmu, lék. společnosti ve Vídni, Kodani, Berlíně a Varšavě, lékařská fakulta na universitě Charkovské, Společnost nauk v Krakově, Společnost nauk přírodních v Drážďanech; r. 1861 jmenovala jej cís. akademie ve Vídni skutečným a akademie Pařížská dopisujícím členem; a konečně dostalo se mu skvělého uznání i od samých panovníků, a sice od krále Pruského, jenž udělil mu řád červeného orla IV. třídy, a pak od cís. Ruského, jenž mu udělil řád sv. Vladimíra III. třídy (1862). Některé podatky o životu a pracích **P**-ňových lze nalézti v *Živě* z r. 1857—58, pak v článku dra Eiselta ve *Vierteljahrschrift für die praktische Heilkunde* (v Praze 1859); Janusz Ferd. Nowakowski sepsal *Życie i prace naukowe Jana Purkyněgo* (ve Varšavě 1862). —

2) Emanuel **P.**, syn předešl., nar. ve Vratislavi 1832. Nabyv předběžného pečlivého vzdělání v domě otcovském konal studia gymnasiální ve Vratislavi, načež přišed s otcem svým do Prahy zkouškám maturitním se tam podrobil. Maje již od dětinství velikou lásku k botanice nesetrval v studiích lékařských, která byl započal, nýbrž oddal se výhradně

studiu věd přírodních na fakultě filosofické, kdež také 1857 hodnosti doktorské dosáhl. Stav se mezi tím kustosem botanických sbírek v Českém museu založil tam zahradu, kdež jal se pěstovati všechny v Čechách rostoucí rostliny; toto podniknutí přišlo ale na zmar po jeho odchodu za prof. přírodních věd na gymnasium Staroměstské, odkudž r. 1860 povolán byl za prof. těchže věd na lesnickou školu v Bělé u Mladé Boleslaví, kdež pěkné sbírky zařídil. Poslední léta sbíral a popisoval v rozsáhlé míře *Potentilleae*, kterouž sbírku však prodal Čes. museu. O jeho rozsáhlých a důkladných studiích botanických svědčí jeho výborné články v *Živě* a v *Naučném slovníku*, mimo kteréž psal i zoologické pojednání do Wiedemannova *Archivu für Zoologie*. — **3)** Karel **P.**, bratr předešl., nar. ve Vratislavi r. 1834. Maje již od dětinství velikou náklonnost k malířství udal se po předběžných studiích literárních na akademii malířskou do Prahy a odtud do Drážďan, načež žil střídavě v Benátkách, Mnichově, Paříži a v Praze, zanášeje se s dobrým úspěchem nejvíce kopirováním obrazů starších mistrů. R. 1852 vystavil v Praze též vlastní obrazy genrové a r. 1854 podobizny v Mnichově. Hlavním předmětem jeho studií a prací jsou však obrazy historické; nyní kopiruje v Mnichově znamenitý hist. obraz Rubensův *Bitva amazonek*. Našemu obecenstvu znám je též zdařilými svými ilustracemi k 2. dílu čes. překladu *Don Quijota*, jakož i referáty o umělecké výstavě Pražské v našich listech politických.

Purmerende, město v prov. Nordholland v Nizozemsku na severním průplavu (*Nordkanal*), 2½ míle od Amsterodámu; má 4280 obyv. Odbývají se tu veliké trhy na sýr, jehož se každého týhodne až k 100.000 liber prodá.

Purnea (angl. *Poorneah)*, hlavní město distriktu t. jm. v indobritském presidentství Bengalském, má 50.000 obyv. Distrikt má 270 □ m. s 1,600.000 ob.

Puros (špan. čistí) slove čistě absolutistická strana ve Španělích.

Purpur (lat.), čes. nach; za starodávna barva temně červená do violové, připravovaná hl. ze šťávy od rozličných lastur moře Středozemského (*Murex*, *Purpura*) vyměšované a v malém míšku chované. Do šťávy té se tkaniny prostě namáčely, bez močidel; barva sprvu bledá temněla zvolna na vzduchu. Obtížné sbírání toho barviva (jehož vynalezení Féničanům se přičítá) činilo je drahým; **p**-ové pásky na oděvu byly u Římanův známkou vyšších hodnostářův a **p**-ové pláště privilej králův a prvních správců zemských na východě (od toho u Římanů *purpurati*); sled toho zůstal posud v červených pláštích Římských kardinálův a ve frási „oditi **p**-em" (udělati kardinálem). V novější době hledali rozliční učenci obnovení domněle ztraceného barvení **p**-em; ukázalo se však, že barvy nijak se nerovnají pěknějším a stálejším, jež košenilou a mořenou (*Krapp*) tkaninám přiměřeně mořeným (pácovaným — pomocí kamence a cínové soli) uděliti lze; tož také bylo příčinou, že **p.** z lastur v zapomenutí upadl. — V chemii slove **p.** Casriův (Andr. Casrius, lékař v Hamburku, † 1673) č. zlatý **p.** sloučenina z kysličníkův zlata i cínu, která se různými způsoby připravuje a hnědý prášek tvoří, zajímavý hlavně tím, že na porculánu a skle upálený nejkrásnější rubínovou neb růžovou barvu plodí a ve malém množství s roztopeným sklem slitý je v rubínové sklo mění. — V optice slove **p.** barva střední mezi violovou a čistou červenou, asi to co u malířův karmín; světlý **p.** je barva květoucích růží; nejpěknější povstává položením violového konce vidma prismatického na červený konec druhého vidma. Je komplementárnou barvou zelené, a s ní smíšená dává bílou. — Srv. Porfyr. *Šfj.*

Purpuran ammonatý v. Murexid.

Purpurifera (nachonosné), plži, kteří chovají v sobě šťávu nachovou; k nim patří rody: *Buccinum*, *Eburna*, *Harpa*, *Monoceros*, *Purpura*, *Terebra*, *Cassis* a *Morio*.

Purpurin (kyselina oxylisarinová, nach mořenový), červené barvivo obsažené v mořeně. Značka látky té jest $C_{18}H_6O_6 + HO$. Dobývá se z mořeny tím, že se tato s kvasnicemi a vodou kvasit nechá, načež se se soustředěným roztokem kamencovým vaří. Z odvaru toho srážejí se po vychladnutí a přilití kyseliny sírkové červené chomáčky **p**-u, který překrystalováním z líhu a tresti vyčistěn v červených neb v oranžových jehlách se vyhraňuje. **P.** rozpouští se ve vodě, ve vařícím roztoku kamencovém, v tresti a v soustředěné kyselině sirkové, v louhu draslovém, ve čpavku, ve vařícím uhličitanu sodnatém, dávaje při tom rozličné stupně červených barev. Dle Streckera a Wolffa barví **p.** látky hliničitkou mořené živě červeně, kdežto alizarinová barva modravý nádech spůsobuje; proto se prvnímu dává přednost zvlášť při barvení turecké příze.

Purree, žluté barvivo, přichází do obchodu z Východní Indie, z Číny v kusech co pěst velkých. Připravuje prý se z moče velbloudů, když tito ovoce stromu *Mangostana mangifera* požívali. Stenhouse myslí, že jest to s magnesií shustěná šťáva některé východoindické rostliny. Žlutá barva této látky pochází od zvláštní kyseliny v ní obsažené, kyseliny euxanthové (v. t.).

Pursh [pörš] Frederic, botanik amer., narozen v Tobolsku v Sibiři 1774, † v Montrealu v Kanadě 11. čna 1820. Studoval v Drážďanech a žil pak v Americe v létech 1799—1811, načež navštívil Anglii a vydal 1814 v Londýně dílo *Flora Americae Septentrionalis*. Potom vrátiv se do Ameriky sbíral materiál ku floře kanadské, avšak umřel nedokončiv práci tuto.

Puru čili Purus, mohutný přítok řeky Amazonské po pravé straně, vzniká v pohoří Peruanském a ubírá se pak Bolivií a Brasilií ve směru severovýchodním; běh jeho, posud jen nedostatečně proskoumaný, páčí se as na 140 mil. V brasilské provincii Amasonas spadá do veltoku téhož jména.

Puścizna, v pol. právě t. co odúmrť (v. t.). Srv. Polsko, str. 558 sld.

Pusey [pjusí] Edward Bauverin, dr., narozen 1800, kanovník při kathedrále Christ Churchské a prof. hebrejského jazyka na universitě Oxfordské, původce sekty Puseyitů v církvi anglikánské. Vlivem přítele svého Jana Jindř. Newmanna, faráře při kostele p. Marie v Oxfordě, počal mysliti na jakési dorozumění se s církví katolickou. R. 1833 při shromáždění několika členů university Oxfordské, kde o panující rozervanosti v záležitostech církevních řeč byla, usjednotili se všickni přítomní na jistém od Newmana složeném vyznání víry, a usnesli v naznačeném jim směru svorně účinkovati, zvláště tiskem, t. vydáváním času přiměřených pojednání, tak zvaných *Tracts for the times*, jichž za 8 let vyšlo 90 svazků, v kterých jeví se rok od roku patrnější klonění se ku katolictví, k němuž i někteří ze stoupenců **P**-ových, mezi nimiž J. J. Newman nejpřednější, přešli. **P.** sám posud nepřestoupil, urážeje se na některých obyčejích kat. církve, na př. na příliš rozsáhlé úctě p. Marie, na latině při službách božích, na přijímání pod jednou spůsobou, na zneuctívání dne svátečního, na učení o očistci a t. p. Biskup Oxfordský pak další vydávání spisků těch zapověděl. — Co **P.** pro sebe a své

stoupence od anglikánské církve žádal, bylo, aby směli některé články víry, které stará (katolická) církev za neomylnou pravdu vyznává, a které obecní sněmové dřevní církve byli za zjevení boží prohlásili, též věřiti a vyznávati, aniž by proto za kacíře od anglikánů byli vyhlášeni; též aby od nich nežádalo se žádného takového vyznání, které by budoucímu smíření s mateřskou církví (katolickou), přijď kdy přijď, překážeti mohlo. **P**-ité sami se jmenují anglickými katolíky, větví obecní církve v Anglicku, majíce proti pojmenování protestantův veliký odpor. Mezi mladším anglikánským duchovenstvem a mezi vzdělanými laiky nalezli mnoho přívržencův, a některé vážnější listy, jako *Quarterly review* a j., ujaly se jich vřele; za to však mají v biskupech anglické církve své nejúhlavnější, avšak za příčinou kleslé jejich nad duchovenstvem pravomocnosti nehrubě škodné protivníky. Nebezpečnější jich odpůrcové jsou tak zvaní evangeličtí, pošlí z methodistův, známí svou okázalou pobožností a fanatickou nesnášenlivostí, ale i mělkostí svých náboženských náhledů a přílišným lpěním na holé povrchnosti. Strana torův s počátku **P**-itům nadržovala, očekávajíc od nich obnovení a oživení církve; vidouc ale později, že mnozí z nich na katolictví přecházejí, jako Jiří Ward, skladatel díla *Ideal církve křesť.* (které rada university Oxford. zatratila), Bed. Oakeley, Kar. Seager, a nejpřednější z nich J. J. Newman a j., opustili je, přičítajíce konec ten úplnému úpadku pravého studia filosofie na universitě Oxfordské a panující tam soustavě latitudinářské neb lhostejnosti u víře a p. v. **P.** sám byl od sboru Oxfordského pro jistou řeč, jíž tam přednášel, co kacíř odsouzen a na dvě léta svého úřadu profesorského a kazatelského zbaven, ale to rychlejšímu šíření jeho náhledův ani dosti málo nevadilo. — Slušíť vůbec **p**-ismus považovati za jednu z těch mnoha známek obecné touhy po obnově anglického církevnictví. Literatura **p** ismu: Garbett *Pusey and the university Oxford* (1847); Časop. *British Critic. Tracts for the times.* Z jinojazyčných: Schleyer (kat.) *Der Puseyismus nach seinem Ursprung und als Lehrsystem* (Freiburg 1845); *Würzburger Religionsfreund* (1847 N. 52); Petri (lut. far.) *Würdigung des Wesens und der Bedeutung des Puseyismus* (Gottingen 1843). Odpůrcové: Taylor, *Ancient christianity and the doctrines of the Oxford tracts for the times* (3 Voll. Lond. 1844).

Pusch Jiří Bohumil, horlivý badatel o geologii polské, nar. 15. pros. 1791 v Kohrech v Sasku, studoval od 1806 na hornické akademii ve Freiberku, po čtyrech létech na universitě v Lipsku, od r. 1816—1826 byl prof. chemie a hutnictví v Kielcích v Polsku a při tom asesorem při ředitelstvu hornictví. Když škola hornická r. 1826 v Kielcích byla zrušena, odebral se do Varšavy, kdež jmenován byl radou horním a náčelníkem odboru hutnického; od r. 1842 byl taktéž mincmistrem na tamnější mincovně; † 2 října 1846. Cestuje bedlivě po zemích polských skoumal přírodní poměry, jež pak podal v pracích svých: *Geognostisch - bergmännische Reise durch einen Theil der Karpathen, Ober- und Nieder-Ungarn, angestellt im 1821* (v Lipsku 1824; polsky ve Varšavě 1830); *Geognostische Beschreibung von Polen und der übrigen Nordkarpathen-Länder* (v Stuttgartě s atlasem 1831 a 1836); *Polens Palaeontologie, oder Abbildung und Beschreibung der vorzüglichsten und der noch unbeschriebenen Petrefacten aus den Gebirgsformationen in Polen, Volhynien und den Karpathen ect.* (t. 1837). Mimo jiné časopisy přispíval též do *Biblioteky Warszawské.* V rukopisu zůstavil důležité spisy: *Allgemeine Palaeontologie, Polens Aërometrie, Neue Beiträge zur Geognosie von Polen* a j. v.

Puschel, rytec v mědi, žil v Praze v první polovici XVIII. stol.; z četných jeho prací přemálo se zachovalo, knihovna Strahovská chová od něho dvě dosti zdařilé rytby, zhotovené v letech 1741 a 1743.

Puschwitz v. Buškovice.

Puskajtis v. Pušč.

Působnost jest činnost, značící se jistými výsledky. Též soubor práv a povinností, jichž vykonáváním nějaká osoba neb sbor nějaký účelů svých dosahuje, jakož i zákon neb předpis, v němž ony práva a povinnosti vypsány a pravidla ustanovena jsou, jimiž užívání oněch práv a konání povinností říditi se má, zovou **p**-í aneb oborem **p**-i. **P.** v tomto užším slova smyslu pojatá musí býti přesně vytknuta a určitě ohraničena. Neb má-li společnost lidská, stát, obec aneb jakékoliv společné podniknutí dojíti cíle svého, nesmí činnost jednotlivých částí zůstavena býti nábodě, nýbrž říditi se musí jistým řádem celku prospěšným. Zdatné rozdělení díla, jistý řád pojišťuje úspěch každého společného podniku, na jehož místě povstal by zmatek, kdyby jednotlivá důležitá síla byla buď nečinnou, aneb opustivši kdykoliv úlohu svou cizí úkol prováděti chtěla. Žádná síla nemá býti nečinnou, žádná činnost nemá rušiti druhou, nýbrž napomáhajíce sobě vzájemně každá svými prostředky pracovati mají k společnému cíli. Aby se ale dělo tak, aniž mohla by vznikati pochybnost neb spor o tom, co jest každého právem a povinností, nutno každému jednotlivci a každému sboru zřetelně ukázati a určitě pověděti, k čemu, čím a jak působiti, co činiti a čeho jiným nechati má. K tomu pak vedou zákony, stanovy, instrukce, úřední naučení, služební a jednací řády, reglementy, konstituce, regule a jakkoliv jinak jmenované ustanovení a úmluvy. **P.** musí býti věcná a podstatná, ona musí skutečně a netoliko zdánlivě vytknutému účeli sloužiti. Jakmile tedy **p.** vzniká z formalností a v nich tytýž i zaniká: pak přestala již býti zdravou silou a platnou činitelkou v ruchu společném; ona klame, řídčící vodu vážíc a zdobíc se při tom peřím cizím, a byť ji i zvyk, moc neb předsudek leskem zásluhy ovinovaly. Zdravý spolek netrpí ani jednotlivcův ani sborův, jichž jediným často draze placeným úkolem jest, aby na příklad jménem, podpisem, znakem svým aneb jinou toho druhu formalností cizí práci vštěpovali právo a moc platnosti, tak jako nedospělým dává se průvodce a cestovatelům list průchodní: naopak spolek zdravý žádá, aby čím více kdo prospěchu váží z existence jeho, tím více své vlastní a původní účinnosti jemu věnoval; neb dobývati na jiných a dobývati tím více, čím méně sám dovedeš, není záslubou právě vzácnou. Důsledně musí dále **p.** býti samorostlá, v sobě jedna, mocná a k dosažení účele dostatečná. Každý sbor v sobě chovati musí podmínky jistého dosažení účelů jemu vytknutých: on napřed musí míti schopnost, aby vždy sám bez cizího přispění věděl, co, kdy a jak činiti; potom moc, aby to, čeho k dosažení cílů svých uznal zapotřebí, také skutkem provésti mohl. Ku příkladu: Jistému sboru svěřena jest správa záležitostí politických, policejních, zdravotních, školských, náboženských a církevních, stavebních, obchodních, hospodářských a lesnických zároveň. Sbor takový zdárně bude moci působiti jen tehdy, když v každém z rozdílných těch odborů zaměstnány budou síly v dotyčných vědách, zákonech, předpisech atd. zběhlé, v politickém odboru politikové, v zdravotním lékaři a lékárníci, v školském mužové vědy a vychovatelé, v odboru

kultu znalcové věcí a zákonů víry a církve se týkajících, ve stavebním technici a architektové, v hospodářském a lesnickém pak vzdělaní a praktičtí hospodáři a lesníkové. Též znalci pokladnictví a účetnictví musí opatřen býti, nedá-li se dociliti toho, aby každá síla v jednotlivých odborech zaměstnaná známost věcí těch tak dalece sobě osvojila, pokud ony s úkolem jejím neodlučně souvisí. Nebyl-li by ten neb onen odbor podobně upraven a musel-li by sbor dovolávati se nárady v činnosti sborů jiných avšak nesamostatných, již by mu volno bylo uznávati, štítem svým v platnost uváděti aneb zavrhovati, tuť jeví se **p.** sboru toho v dotyčných záležitostech býti nevlastní, ochromenou, nehybnou a formální. Vzniká z toho často nedorozumění, vždy ale mnoho zbytečné práce a nákladu, a bylo by lépe, aby sboru, jenž věc samostatně dovede uvažovati a jemuž práce se ukládá, také moc rozhodující propůjčena byla. **P.** konečně musí býti pod dohlídkou. Člověk jest totiž přirozeně nakloněn přiváděti k platnosti osobnost svou, rozšiřuje tudíž rád **p.** svou na úkor jiných, na úkor určeného řádu, často k citelné škodě společných zájmů. Jistému sboru ku příkladu dává zákon právo povolovati a vyvésti dávati veřejné stavby, jichž náklad nepřesahuje jednotlivě 3000 zl. Když pak sbor tento smlouvu s jistým soukromým podnikatelem na vyvedení stavby v ceně 200.000 zl. uzavřenou z vlastní moci zruší a stavbu tu jiným podnikatelem za 240.000 zl. vyvésti dá; tuť jest patrno, že sbor ten z mezí **p**-i své dalece vykročil a tím zároveň veřejným finančním zájmům značnou škodu spůsobil. Zjevná tedy potřeba jest, aby byl dohlídce na skoku, jehož zakročením by sbor takový do mezí **p**-i své odkázán a zájem veřejný obhájen byl. Daremné bylo by, psáti zákony a instrukce a nepostarati se o vhodnou toho kontrolu, zdali vše v mezích těchto zákonů a instrukcí se děje neb ne. Rozeznává se též **p.** samostatná a přenešená. Ona zabývá se konáním práv a povinností z vlastního účele té které osoby, neb toho kterého sboru plynoucích; tato pak zavírá v sobě činnost příslušící vlastně jiným než těm, kdož ji dočasně provozují a kdož ji i nechati by mohli, anižby účel tím utrpěl aneb jejich vlastní úkol zvrácen byl. Obecní zákon ku příkladu vyměřuje **p.** samostatnou takto: „Působnost samostatná, v kteréž obec, šetříc zákonův říšských a zemských, sama se může volně na všem ustanovovati a dle toho nařizovati a opatření činiti, obsahuje v sobě vůbec vše to, co se předkem a nejprvé prospěchu obce dotýče a v mezech jejích vlastními silami opatřeno a provedeno býti může.“ Přenešená **p.** t. j. „povinnost obcí přičiňovati se spolu k účelům správy veřejné“, jest ona **p.**, která vlastně náleží státním orgánům, která však popuštěna byla obcím, aby je ve jmenu státu vykonávaly, ku příkladu: vybírání daní, spolupůsobení při odvodu k vojsku, při konskripci, při katastru, v záležitostech sirotčenských atd. *Mi.*

Pussieger Mat., malíř, nar. r. 1654 v Rottenbuchu v Bavořích, † v Meranu r. 1734. První vzdělání umělecké obdržel od otce Michala, načež pobyl po několik let v Benátkách a v Římě. R. 1682 usadil se v Meranu, kdež vedle malby podobizen zanášel se hlavně obrazy oltářními. V chrámích tyrolských nalézají se malby jeho v hojném počtu.

Půst, dobrovolné zdržení se na čas od pokrmů. **P.** zachovává se u vyznavačů mnoha náboženských soustav křesťanských (v latinské i řecké církvi, od armenců, anglikanův a j. v.) i nekřesťanských (židů, moslemínů, budhistů a j. v.), a u těchto na mnoze s mnohem větší přísností. Záleží buď v zdržení se od jistých pokrmů, na př. masa, vajec, mléka, másla, sýra a p., též vůbec strojených krmí, aneb v zdržení se od častějšího za dne nasycení. V církvi katolické považuje se **p.** jedním z přirozených prostředků ctnosti, jímž má nabytí člověk, krotě jednu z nejsilnějších žádostí tělesných, žádost nasycení, vlády nad sebou, zvláště nad smyslnými pudy a žádostmi svými, aby uměl potlačiti je v sobě tenkráte, když by nemohly jináče leč spůsobem škodlivým ukojeny býti. Rozeznává se v kat. církvi **p.** trojího stupně: 1) zdrželivost (*abstinentia*), osobám totiž výše 7 let zakazuje se požívati masitých pokrmů; maso vodních a studenokrevných zvířat (ryb, lisek, želv a j.) neruší **p.** 2) Ujma neb **p.** v užším smyslu (*jejunium*); věřící skončivší 21. rok věku zavazují se jednou toliko za den, v poledne dosyta se najísti; ráno však a večer jen pro občerstvení něčeho požiti. 3) **P.** s ujmou čili **p.** přísný, tuhý — zdržení se masitých pokrmů při jediném nasycení za den. Dle rozličných krajin a časů zachovává se i mezi katolíky **p.** s většími menšími úlevami, s papežskou stolicí umluvenými. V zemích České koruny a v některých jiných krajinách jsou ohledem na uvedené rozdělení všecky pátky celého r. dle pravidla dnové zdrželivosti; soboty suchých dnů, středy v čase adventním a všecky dny 40denního postu kromě 3 posledních, jakož i svatvečery Nanebevzetí P. Marie, sv. ap. Petra a Pavla a všech Svatých jsou dnové ujmy; konečně pak předvečery Narození Páně a seslání Ducha sv., zelený čtvrtek, velký pátek a bílá sobota, středy a pátky suchých dnů a celého 40denního postu, vyjma středu před zeleným čtvrtkem, jsou dnové zdrželivosti a ujmy. V neděle a hody (dni radosti) boží nesmí se ukládati **p.**; padne-li velký svátek na pátek, svolí se, by přeložil se **p.** na jiný den. O nápojích se církev dosud nevyslovila. Od zachování přikázání toho jsou pravidlem osvobozeni: chudí, nemocní, malé děti, taktéž z rozumných a důležitých příčin odpuštění se dává: churavým, ženám těhotným, těžce pracujícím, kojným, pocestným, vojínům a p. v. Nemá však nikdo práva, sám se rozvázati od *postu*, to smí jen biskup a s přivolením jeho farář a zpovědník, tito však na kratší dobu toliko. V dny, na kteréž se ukládá **p.**, zapovídá církev i stát (v. Norma) hlučné veselosti, ku př. svatební veselosti, tance a bály (též domácí), v některé (ku př. popelečná středa, poslední týden 40-d. postu) i divadlo a p. v. Dle časů, v kterýchž posty v katol. církvi čtvrtým církevním přikázáním se ukládají, rozeznávají se: a) Postní dni po celý rok, jimiž jsou pátek a sobota; v pátek vůbec ukládá se zdržení od masa, v sobotu pro Rakouské a některé jiné země dispensovalo se. b) Svatvečerní postní dni, ku př. před každým božím hodem, před slavnostmi Nanebevzetí Panny Marie, sv. apoštolů Petra a Pavla, Všech Svatých. c) Čtyřidcetidenní **p.** (*Quadragesima*), také jen **p.** řečený, uvedla katolická církev po čtyřidcet dní před hodem velikonočním, od popeleční středy do bílé soboty (odtud slove *jejunium paschatis*), by věřící, cvičíce se dle příkladu Páně (na poušti) v zdrželivosti a víře, dospěli k požívání prospěchů smrti a vůbec vykoupení Ježíšova. Ukládá se v týž čas ujma v krmích na každý den, a mimo tu též zdržení od masitých krmí ve středu, pátek a sobotu; u nás v sobotu se masitá jídla jednou denně povolují. Poslední týden řečeného času má zvláštní postní řád. Poněvadž, vyjma 4 neděle postní, čítá se 36 dní na cvičení zdrželivosti, ty pak desátou roku část činí, slove 40denní **p.** dle Gavanti *decimatio anni*, dle jiných též *decimatio animae*. Bý-

alyť jindy troji 40denní *posty* do roka; před velikonoci, který se uchoval dosud; od sv. Ducha do v. Jana Křtitele; od sv. Martina do Vánoc. jehož ahrazuje adventní půst; oba poslední 40d. *posty* zahovávají se nyní toliko v některých klášteřích. d) **P.** u c h ý c h d n í vracející se čtyřikrát do roka, odkud atinské jich jméno *quatuor tempora* totiž *jejunii*, čehož obyčejný název k v a t e m b r (v. t.). Papež Jrban II. určil, aby j a r n í suché dni mezi 1. a 2. eděli postní, l e t n í v svatodušní oktáv, před slavosti nejsv. Trojice, p o d z i m n í v týden po povýení sv. Kříže (15. září) a z i m n í po 3. neděli dventní, postem a ujmou ve středu, v pátek a v sootu se zachovávaly. V sobotu nyní jest jen ujma ařízena. Čas ten určují verše pamětné: „Post uciam, Cineres, post Pneuma, Crucemque — temora dat quatuor, feria quarta sequens." Před časy luly tyto posty také *angaria cinerum, pentecostes, rucis et angaria post Luciae* (t. *festum*); neděle ak po suchých dnech sluly z l a t é; též se suché ni v kalendářích zlatým písmem znamenaly. O suhých dnech má s postem spojiti se modlitba za lokonalé kněžstvo, jakož v dřevní době i svěcení kněžská se děla. e) **P.** a d v e n t n í. K cvičením, jižto křesťan dodělati se má ryzosti mysli a nevinnosti života pravých synů božích, náleží **p.** Pročež i v čas přípravy na příchod Páně (do srdce našeho, bychom t. pozvolna podobali se synu božímu), v čas adventní, uvedla církev mezi slušnými cvičeními jinými i **p.** v týž způsob spořádaný, jako o suchých dnech. Na úlevu však střední i sobotní **p.** se proměnil v ujmu.

Pusta (maď. *puszta*) nazývá se v Uhrách každá rozsáhlá nížina, zvláště v krajinách potisských, na níž střídají se pusté písčiny s úrodnou půdou, avšak beze všeho vyššího rostlinstva, beze stromů a keřů. Taktéž vesnic v **p**-tách není, za to však hojných jednotlivých dvorců s četnými stády dobytka. Stáda zůstanou na **p**-tě v zimě i v letě; pastuchové liší se dle druhu dobytka jim svěřeného ve zvláštní třídy neb kasty. Pasák bravu vepřového nazývá se *kandász* a jest jaksi na nejnižším stupni; po něm přijde pastýř skotu, *csardás* neb *gulyas*; ještě výše stojí *juhász*, pastýř bravu hovězího, a za nejváženějšího považuje se *csikos*, hlídač koní. Četné krčmy na **p**-tě slouží často za shromáždiště rozličných těchto tříd pastýřských obyvatelů **p**-ty; krčma taková nazývá se *csárda*.

Pusterthal, východní část Tyrol, kteráž v sobě zavírá dolinu Dravskou, Rienzskou a Iselskou s dolinami pobočnými. Jest asi 14 mil zdélí a táhne se od Mühlbachu přes Brunecken, Innichen, Sillian a Lienz ku pomezí Korutanskému. **P.** jest velmi hornatý, zvláště k půlnoci, a slabě zalidněný. Obyvatelstvo živí se hlavně chovem dobytka. V římské době přináležela východní část **P**-u s *Loncium* (nyní L i e n z) a *Aguntum* (nyní I n n i c h e n) k Noriku a západní část s *Litamum* (nyní B r u n e c k e n) k Rhaetii. Z Lienzu běžela řím. silnice do Akvileje. O někdejších sídlech římských svědčí též nalezené četné starožitnosti. Před rokem 595 osadili **P.** Slované, jichž sídla sahala na západ nejméně za I n n i c h e n (v. t.), neboť k západu od místa tohoto leží vesnice Toblach a Kandellen, kterážto jména nesou na sobě ráz slovanský. (Srv. Duplje, něm. *Duplach*, vesnice v Krajině; slovanský lokál počtu množného podrželi Němci v Krajině, Štýrsku, Korutanech a Tyrolech v mnohých jmenech místních, původně slovanských. Srv. Kanji Dol, vesnice v Krajině.) Kromě toho zachovala se dosud v **P**-u jiná místná jména původu slovanského. Připomínáme potoky a říčky: Frosnitz, Eischnitz, Zappetnitzen (*Sopotnice*), Melitz, Berschitz, Daber (srvn. slovin. *daber*, chorv. *dabar*, b o b r), Manitz, Langnitz, Rogozen, Galizen, Leibnig, Fürstniz, Mulwitz, Lasnitz, Zopelnitz, Meritzen, Fratnig; vrchy: Miernitz, Görjach, Schleinitz, Tabernitz, Kanitz, Melitz, vesnice: Lesach (v listinách Leschach, srvn. Leše, něm. *Löschach*, ves v Krajině), Wierschach, Dölsach, Leisach, Amlach (srvn. Jamlje, něm. *Amlach*, ves v Korutanech), Babaiach čili Boboiach (srv. srb. babaje, druh třešní), Planitzen, Görtschach (srv. Goričani, něm. *Görtschach*, ves v Krajině), Zauchen (Suchá), Stanischkä, Asling (v listinách Aznich; srv. Jesenice, něm. *Asling*, ves v Krajině), Görjach (v listinách Goriah), město: Windisch-Matrei. Samé jméno **P.**, v listinách *vallis Pustris, Pustrissa, Bustrussa, Bustrussa*, pošlo ze slovanského B y s t r i c a. Bojoarové čili Bavoři činili začasté loupežné nájezdy na Slovany v **P**-u. L. 595 vpadl Thassilo I., vojvod Bavorský, s vojskem do země slovanské a zvítěziv navrátil se do své vlasti s velikým plenem. Bitva ta strhla se dle starého podání mezi Toblachem a Innichenem. R. 612 vtrhl Garibald II., vojvoda Bavorský, též do země slovanské, ztratil ale bitvu u Innichenu. Když poslední hrabě Gorický zemřel, připojil císař Maximilian I. **P.**, kterýž až dosud ke Korutansku přináležel, k Tyrolsku. Před r. 1849 tvořil **P.** zvláštní kraj s krajským městem Brunecken. Od roku tohoto přináleží **P.** do kraje Brixenského. **P**-ští byli prvními mezi Tyroláky, kteří se r. 1809 pozdvihli proti Napoleonovi I. *Všj.*

Pustiměř, městys na Moravě, $^{3}/_{4}$ hod. SSV. od Výškova, má 140 domů s 900 obyvateli katol., vesměs Čechoslovany a faru; dále jest zde škola r. 1826 vystavěná, dvůr s ovčincem a velkolepou konírnou (1852 vystav.). **P.** byla již okolo r. 1050 zeměpanským městem rovného řádu, jako Olomúc, Znojmo, Přerov a Brno; byla také středem vlastní župy, která prostírajíc se po řece Hané otočena byla župami Úsobrněnskou, Olomúckou k sev., Přerovskou a Spitihněvskou k východu, Spitihněvskou, Břeclavskou a Brněnskou k jihu a Brněnskou k západu. Hrad župní s panstvím dostal se snad na začátku XIII. stol. v držení biskupův Olomouckých, a zdá se, že župané s úřadem přestěhovali se do Výškova. **P.** pozbyvši tím důležitosti své sklesla na ves; od r. 1340 jest městysem. Počátkem XIV. stol. byla tam bohatě nadaná fara a v XIV. stol. biskupská tvrz (snad dávno již zpustlé Mejlice), kde biskup Konrad před r. 1322 kapli zřídil. Za starodávna pilně se zde pěstovalo vinařství (již r. 1220), nyní kvete více rolnictví a zahradnictví. Olom. biskup Jan VI. (Volek, lat. *Volco* nazván), levoboček Česk. krále Václava II., vystavěl zde klášter mniškám řádu sv. Benedikta, jediný to téhož druhu na Moravě, a statky štědře jej nadal (základ. listina od r. 1340); klášter ten po mnohých nehodách byl 18. říj. 1588 zrušen a mnišky do kláštera cisterciánek v Tišňovicích přeloženy. — Farní chrám sv. Benedikta stojí od XVI. stol. na konci městyse téměř na místě bývalého klášterního chrámu sv. Pantaleona, a chová náhrobní kameny zakladatele V o l k a († 5. čce 1351), pak tamější abatyše Elišky Oderské z Ludeřova († 1412) a Arnošta z Vlašími († 1482). Na jednom ze dvou hřbitovů, mezi nimiž chrám stojí, jest prastará kaple sv. Anny, kterouž v XVII. stol. arcibisk. a kardinal Frant. z Dietrichsteinu a r. 1821 osadníci obnovili. Nedaleko stál chrámek sv. Pantaleona (od r. 1232) s hrobkou Volka, jest však od r. 1821 zcela zbořen. U farního chrámu bylo asi od r. 1650 četné bratrstvo sv. Anenské, jež za cís. Josefa II. zrušeno, a jmění

jeho roku 1790 k místnímu ústavu chudých přikázáno. *Kl.*

Pustoryl v. Philadelphus.

Pustosvjat v. Flipovci.

Puš, příjmí mocného někdy rodu Pražsk., kterýž vedle Velfloviců a Olbramoviců rozhodného požíval vlivu v záležitostech obecních měst Prahy a Hor Kutných. V Praze připomíná se nejprvé Peregrin **P**. r. 1307 co protivník Jindřicha Korutanského, proto musel násl. roku z Prahy prchnouti, kamž se vrátil teprvé, když mírem Znojemským, 14. srp. mezi Jindřichem a Fridrichem Rakouským uzavřeným, straně rak. odpuštění zjednáno bylo. R. 1309 měl Peregrin valné účastenství v spiknutí, jakéž zosnovali bohatí někteří rodové z měšťanstva něm. v Praze a v Kutné Hoře proti nejvyšším úředníkům zemským. Perigrinu **P**-ovi dostala se s Ruthartovici úloha zajíti Jindřicha z Lipé, král. podkomořího, Jana ze Stráže a Jana z Klimberka, kteří meškali právě v postě 1309 v klášteře Sedleckém, což také provedli. Páni se mu odplatili brzy rovnou měrou, neboť zajat byl v Kutné Hoře s Ruthartem ještě téhož roku od Jindřicha Lipského a nemilosrdně ztýrán; z vazby pak teprvé propuštěn, když rodové měšťanští vydaly šlechticům dcerky jejich, které byli na záruku dobrého přátelství u sebe chovali. Ve všeobecné takovéto proti panstvu kyselosti zapletl se Peregrin **P**. s přáteli svými Pražskými a Kutnohorskými s pány z Potšteina, kterážto kyselost vypukla v prvním roce panování krále Jana ve zjevnou jakousi válku, vedenou hlavně škodami na venkovských statcích obapolných. Pan Procek z Potšteina přišel v ní o život, neznámo jakým spůsobem, avšak nepochybně bez přímého obmýšleni jeho bezhrdlí od strany protivné. Za to zabil syn jeho Mikuláš z Potšteina Peregrina. Pro tuto úmyslnou vraždu, spáchanou bezpochyby v Praze, vsazen byl Mikuláš z rozkazu král. do vězení. Namlouváním některých pánů podaly se strany na rozsudek hr. Bertholda z Henneberka a jiných tří pánů z německého dvořanstva králova. Ti učinili výrok d. 11. dubna 1312 v ten smysl, aby Mikuláš (mimo jiné) založil přede vším za duši Peregrina **P**-e a nadal kněze v kostele Týnském ke čtení mše každodenní; krom toho aby získal bratrství ve třiceti rozličných klášteřích a v jednom každém zjednal tisíc mší za zemřelého; aby kajicně šel po městě v procesí se sto osobami z kláštera sv. Klimenta až k domu vdovy Peregrinovy Anešky; vdově této pak a druhému přátelstvu aby složil 1500 hřiven lehkých. Vedle Peregrina připomínají se syn bratra jeho Jakub, jenž se nachází v Praze r. 1314, Jindřich **P**. a dva synové jeho, Mikuláš a Frenclín. Mikuláš byl r. 1311 přísežným Kutnohorským, r. 1314 nachází se však v Praze a r. 1330 jmenuje se nebožtíkem. Dědicové po něm, syn jeho Štěpán a dcera Dorota, drželi ves Počernice Dolejší s dvorem, na kterémž zboží měly jeptišky sv. Anny na Újezdě r. 1329 a 1330 12 kop platu. Krom toho se připomínají Konrad **P**. a syn jeho Jan, co měšťané Pražští, jakožto věřitelé knížete Mikuláše Opavského, a bohatá vdova jakás Alžběta **P**-ova přebývající v Praze, jejíž svatové byli asi Jan a Jindřich **P**-ové v Kutné Hoře.

Pušč, *Puskajtis*, lat. *Puscetus*, bůžek pohanských Rusův, Prusův a Litvanův, ochránce země, jmenovitě lesův a pust. **P**. meškal pod bezovým keřem, kamž mu hospodáři donášeli oběti v pivu a chlebu záležející, prosíce aby vyslal služebné své duchy k stodolám jejich. Památka boha toho zachovala se do nedávna na Podlesí, kdež oběti jmenované pod bezový keř se nosívali. Stryjkowski vypravuje co očitý svědek, že na Žmudi, v Kuronech a Livonsku slavíce den bůžka tohoto postavili v stodole stůl, pokryli ubrusem a položili naň čtyry hochníčky chleba, vedle toho pečené maso, sýr a máslo; pak stodolu zamknuvše běželi se o půlnoci podívat, z čeho **P**. s duchy svými (Barstuky) pojedl. Byl-li to chléb, soudili, že se povede obilí a hodně ho naseli, bylo-li to maso, opatřili si dobytka dojného atd.

Puška, vůbec zbraň střelná, československ. (a jihoslov.) nyní již výhradně lehčí příruční, tedy ručnice, rusky výhradně hrubá, těžká, dělo. **P**. sestává z hlavně (v. t.), z pažby (v. t.), z hlaviště čili úhlavně (v. t.), ze zámku (v. t.), a ze spojidel těchto částí, totiž kruhů, šroubů a plitek, k větší části *pušek* patří i nabiják (v. t.), jehož však není u nejnovějších *pušek*, které se ze zadu u dna nabíjejí. K **p**ám vojenským náleží i bodák čili bajonet. **P**-ky lovecké jsou buď brokovnice o jedné hlavni aneb o dvou (dvojky), na střílení broků, s hlavněmi uvnitř hladkými, aneb kulečnice (štuce) s hlavní uvnitř rýhovanou; vesměs ale bývají velmi přísně dělané namnoze skvostně vykládané, vojenské naproti tomu víc trvanlivé, pevné a jednoduché. — Také u vojska mají myslivci čili střelci **p**-ky rýhované, kulečnice čili štuce, přísně střílející. *Msý*. — Dějiny. Vynalezení a první upotřebení **p**-ky nelze s určitosti udati, jen tolik s jistotou se ví, že povstaly následkem stálého zmenšování dělové střelné zbraně, a sice nedlouho po zavedení železných koulí na místě kamenných. Důkazem toho jest, že již r. 1364 italské město Perugia dalo zhotoviti 500 na píď dlouhých *pušek*, z kterýchž, ač vládlo se jimi jen jednou rukou, koule s takovou silou se střílely, že pancíř pronikly. Nejspíše hotovila se později tato krátká střelná zbraň příruční s některými opravami ve větším množství v Pistoji, pročež obdržela prý od tohoto města odvozené jméno pistole. Brzo na to dělaly se již delší ručnice, aby jeden muž jimi vládnouti mohl, neboť již roku 1381 postavila rada města Augšpurku 30 střelců, takovou zbraní opatřených, do boje proti švábské a bavorské šlechtě. Příruční tato střelná zbraň mnohem rychleji se rozšiřovala nežli děla, poněvadž byla lehčí, levnější a méně prachu spotřebovala. První ručnice záležely toliko z hlavně se zapalovací dirkou a z pažby; zámku neb podobného přístroje neměly. Když se měla **p**. vypáliti, přiložil se doutnající knot čili lunt přímo k zapalovací dirce. Později upevněn byl lunt do držadla neb kohoutku, jenž tlakem na zapalovací dirku se spouštěl, z čehož povstal první zámek ručniční, totiž zámek luntový. Tímto spůsobem bylo vypalování poněkud pohodlnější, avšak dosti rozvláčné a přece nejisté. Větší ručnice byly hákovnice, z nichž se střílelo koulemi stěží 6 až 8 lotů a kteréž spočívaly na malém podstavci podobném třínožce; posud užívá se jich ve vojnách na náspech pevnostních. I první muškety (v. t.), nazvané podle dvorce Moschetta u města Feltri v Itálii, kdež od vojska císaře Karla V. r. 1521 poprvé s prospěchem jich užito bylo při obhajování jistého prosmyku, kladly se při střílení ještě na jakés podpory ve spůsobu vidlice, poněvadž těžké byly. Při pochodu nesli mušketýři vidlici v pravé ruce. Jiní odvozují název mušketa též od vlaského slova *moschetta*, moucha. Staří Čechové poznali střelnou zbraň nejspíše ponejprv v osudné bitvě u Cresy, kde s Francouzi pod králem Janem Slepým bojovali proti Angličanům, ozbrojeným hrubou střelnou zbraní. Hákovnice a jiná střelná zbraň musila brzo v Čechách se rozšířiti, jelikož Hájek uvádí hákovnice ve vojenské smlouvě na r. 1413 co obyčejnou zbraň, neb praví ku konci zmíněné listiny: „a při každém voze aby byla jedna hákovnice se

vší přípravou a dvě sekyře, dvě lopaty atd.“ Dle velikosti, tvaru a upotřebení rozeznávaly se **p**-ky, puškovnice, střelby, tarasnice, ručnice, srubnice a houfnice i píšťaly, jichž rozdíly však aspoň dosud známy nejsou. Od píšťal odvozují někteří též název pistole a od houfnice opět haubitze. O výtečnosti tehdejší české střelné zbraně svědčí okolnost, že v listu krále Sigmunda Oldřichu z Rožmberka výslovně se podotýká, že česká zbraň nejen v Uhrách a v Polsce, nýbrž i v Německé říši oblíbena a hledána jest, což vysvítá mimo jiná současná svědectví též z častého užívání českých názvů. Okolo r. 1570 vynašli Jiří Kuhfuss a Kašpar Recknagel v Norimberce tak zvaný zapalovací neb kolní zámek *(Radschloss)*, zařízení velmi důmyslné, avšak dosud ještě nepříhodné, anto mnoho času ubíralo, neboť zámek musil po každé ráně opět býti klíčkem natažen, a proto se valně nerozšířilo. Další pokrok učinili Francouzi r. 1640 vynalezením zámku s kohoutkem a pánvičkou (*Stein- oder Batterieschloss*). Tento vynález, vždy poněkud zlepšován, udržel se skoro po 200 let a teprvé v novější době vypuzen byl dokonalejším zařízením. Hlavní zásadou při zlepšování *pušek* bylo, aby jejich účinek co možná byl jistý, rychlý a vydatný, z té snahy vyšlo i vynalezení dvojek a tažených hlavní okolo r. 1550, kteréžto poslední na počátku XVII. stol. Norimberčan Kotter prý zlepšil. Důležitou okolností při střílení jest též, aby rána vyšla, ať jest vlhko nebo deštivo, anebo třeba i ručnice sama byla zmokla, čehož u staršího zařízení zámků nebylo možno. Tomuto nedostatku odpomoženo bylo známým náražním čili perkusivním zámkem, kde prach pouhým stisknutím se znítí, načež rána vyjde, byť i pršelo. Tyto zlepšené **p**-ky sloužily hlavně myslivcům k účelům loveckým. Zbraň vojáků zůstala po dlouhý čas obmezena na jednoduchou ručnici s hladkou hlavní, z níž poněkud jistá rána nebyla možná přes 100—150 kroků vzdálenosti. O zavádění do vojska zlepšených *pušek* přičiňovaly se zvláště některé menší německé země, jako Brunšvicko, Výmarsko a jiné; v Brunšvicku zavedli zvláštní druh ručnic tažených, oválních, které měly hlaveň z dvou příplosklých částek, tudíž byl průměr vejčitý; koule do této ručnice měla zvláštní vypuklinu (koule s opaskem — *Gürtelkugel*). Značný pokrok v puškářství učinili Francouzi po válce v Africe, kdež svými obyčejnými ručnicemi proti Arabům málo byli pořídili. Myslivecký sbor Vicennský brzy na to ozbrojen byl výtečnými taženými ručnicemi. Při stálém zlepšování zbraně pro vojenskou pěchotu nezůstalo se při tom, aby byly ručnice pouze lehké, nýbrž postaráno se též o to, aby rána bez mnohých příprav z ručnice vyšla. Tím povstaly **p**-ky nýtkové čili trnové *(Dorn-* neb *Stiftbüchse*). Tyto **p**-ky nemají zvláštní prachové komory, nýbrž ze zadu hlavně vyčnívá do duše její nýtek, na nějž se položí zašpičatělé koule (*Spitzkugel*) a kol něhož se rozloží prach. Pevným přiražením na nýtek musí se koule roztáhnouti a do tahů hlavně vniknouti. Při dalším zlepšování proměnila se koule v zašpičatělou, což však shledáváme také při střelných zbraních již před 200 lety hotovených a dosud ve zbrojírnách uchovaných. V novějším čase ovšem mnoho na starších tvarech měnili, nicméně zachována a uznána koule v podobě žaludu s tupou zadní částí co nejprospěšnější střela. Válcovitá koule nemá pak žádného hladkého povrchu, neboť zkušenost učila, že koule jistěji letí, má-li hrany anebo žlábky. Nýtkové **p**-ky brzy se ujaly ve Francii, Belgii, Prusku, Bavorsku, Sasku a v ostatních německých zemích, ač byly známy i jejich vady a nedostatky; brzy však zase vypuzeny byly novým vynálezem pruským, t. ručnicí se zapalovací jehlou *(Zündnadelgewehr)*, jinde opět novou puškou belgického kapitána Minié. Oba způsoby však neodchýlily se od tažené hlavně a válcovitě kuželovitého tvaru koule; zlepšení týká se pouze ostatních vedlejších částek. Pruská ručnice č. **p.** se zapalovací jehlou spojuje dvoje zařízení, jehož dříve již při mysliveckých puškách se užívalo, totiž spouštění napínáčkem a nabíjení od zadu. Toto poslední jest vynález Francouze Lefaucheuxe, po němž takové **p**-ky nazvány jsou. Puškáři Dreysseovi v Sömmerda podařilo se r. 1835 obou soustav použiti k účelu válečnému, z čehož povstala **p.** vyznamenávající se svou lehkostí a snadností v střílení, při čemž zároveň je značná jistota ve vzdálenosti rány a donášení. Není potřebí ani nabijáku ani zápalky, tudíž je značné práce ušetřeno, nabíjení od zadu děje se také velmi rychle, pročež i střílení může býti velmi rychlé, jak v chůzi tak i stoje a leže. S počátku byla tato **p.** ovšem s nedůvěrou přijata, než brzy objevila se velmi prospěšnou; téměř veškerá pruská pěchota je tímto druhem *pušek* ozbrojena. — **P**-ky s jehlou zapalovací obdržely svoje jméno od spůsobu svého vypalování. K tomu náležející patrona má mezi koulí a prachem ještě něco zápalné látky, as takového druhu, jako bývá na dně zápalek čili kapslí. Tato zápalná látka, jenž vypadá na pruské patroně jako papírová deska, znítí se nejen udeřením, nýbrž i třením, jako na př. hračka nazvána třaskavé bonbony. Vyrábění této zápalné hmoty jest dosud tajností, ač zařízení a složení **p**-ky všeobecně známo jest. Je-li hlaveň ručnice vzadu otevřena, patrona do ní vložena a ručnice opět zavřena, vypálí se rána tím spůsobem, že spoušť silným perem v hlavni pohne, a jehla jede prachem do desky čili zrcadla zapalovacího (*Zündspiegel*), z čehož třením výbuch povstane. Zápalná hmota dá se do ručnice před prachem proto, aby prach od předu do zadu úplněji shořel, nežli dosud se dělo a díti mohlo ve směru opáčném (jak známo při střelbě **p**-kou obyčejnou vždy ještě trochu prachu nespáleného vyletí s ranou). **P.** Miniého liší se od ostatních více tvarem střely nežli zařízením ostatních částek. Jest **p.** bez komory prachové aneb trnu (nýtku) a má obyčejný náražní zámek; zašpičatělá koule však dá vojákům při nabíjení méně práce nežli u starých ručnic, jakož také dává jistou ránu na značnou vzdálenost. Koule s počátku leží volně, tak že uhozením hlaviště jde hlavní až k prachu: teprva v té chvíli, když se spouští rána, zaráží se do tahů duše. Nyní užívají u **p**-ky této koulí, jichž zadní válcovitá část je poněkud delší a má tři žlábky; v zadu je železná zátka, která může ještě hlouběji se zatlačit a působíc jako klín na olověnou kouli rozšiřuje ji. Když střelec patronu vloží do hlavně, prach vběhne do prostory zapalovací a koule se upevní, i může se hned vypáliti. V tu chvíli, když rána se znítí, působí ráz nejprvé na železnou zátku a vežene ji do olova v takové míře, až toto tak se rozšíří, že vtlačí se do tahů duše a vše těsně uzavře, jako se děje u starých *pušek* mysliveckých. **P.** tato však má vadu tu, že nevyhoví žádoucí potřebě, není-li dosti velká. Tato okolnost zavdala příčinu Belgičanu Timmerhansovi, že **p**-ku upravil tak, aby se jí mohlo upotřebit s menším kalibrem. Vynechal železnou zátku, aby prach svou vlastní silou olověné stěny rozšířil. K tomu účelu má střela vzadu kruhovitou dutinu, tak že z válce jen plášť a uprostřed šiškovité jádro zůstane, což má za následek, že tíže souměrněji se rozdělí a odchýlení hnací síly k postranním stěnám se umírní. V novějším čase dobyl si o zlepšení **p**-ek ve Francii nemalé zásluhy mladší Lefaucheux, jehož revolvery

které r. 1855 při zkouškách o tom činěných zvítězily nad revolvery Coltovými a Adamsovými, od r. 1856 zavedeny jsou v námořnictvu francouzském. Francouzské vojsko nyní skoro vesměs užívá spůsobu ručnic, vynalezených důstojníkem Nesslerem. Ručnice tyto osvědčily se na bojišti v Italii r. 1859 co velmi zhoubné. Odchylují se málo od spůsobu belgického, toliko koule má v části válcovité trojhrannou dutinu. V Anglii změnil p-ku Miniého Pritchett v p-ku enfieldskou, nazvanou dle města Enfieldu, kteráž zavedena byla v armádě anglické. Bavoři zase mají p-ku majorem Podewilsem sestavenou; též ve Virtembersku, v Badensku a Hesensku mají sbory spolkové p-ky lehkého druhu. Armáda rakouská má as 2 nebo 3 druhy ručnic, mezi nimiž chválené Lorenzovy, kdež silou prachovou špičaté koule se stlačí, odkudž název ručnic stlačovacích (*compressiv*). Nejlepší střelnou zbraň snad mají Švýcaři ve svých štucech čili tažnicích, kteréž vyznamenávají se jednoduchostí, lehkostí a dokonalou prací a sestavením, kteréž ostatně málo se liší a sice toliko užším průměrem od starších pušek. Koule jest velmi tenká v poměru k velké délce. Donáší s jistotou přes 1000 kroků vzdálenosti, ano při zkouškách spozorována i náramná jistota ještě na 2500 kroků. Donáší-li p. však velmi daleko, neděje se nikdy s tak velkou jistotou jako při vzdálenosti menší; dostačí již zručnému střelci vzdálenost na 500—700 kroků, aby s jistotou střílel, čehož možno všemi novějšími ručnicemi docíliti. *ka.*

Puškar Martin, kozácký plukovník Poltavský, byl po smrti Bohdana Chmelnického (1657) soupeřem nového hetmana Vyhovského, nadívaje se sám dosíci bulavy hetmanské. Horlivým jsa přívržencem cara Ruského (Vyhovský klonil se již k Polsku) nacházel vřelé sympatie mezi sprostým kozáctvem a lidem jižnoruským. Zpraviv cara o záměrech Vyhovského a soudruhův jeho, značnějších kozákův, volal obecný lid i kozáctvo, jakož i Nizové Záporožce na pomoc proti Vyhovskému; se všech stran sbíhala se pod jeho korouhve ukrajinská „holota", z níž sestaven pěší sbor tak zv. „dejnakův" (kde jakých). Branná moc P-ova rostla každodenně, okolí Hadjače, Ziňkova, Romna, Mirhoroda se zbouřilo, obecný lid obracel se v kozáky. Jelikož P. nechtěl přijíti mírných nabídnutí Vyhovského, odhodlal se tento k brannému pokoření Poltavského plukovníka; poslané však proti P-ovi pluky kozácké, Něžinský a Starodubský, odepřely svých služeb, a Vyhovský musil vypraviti do pole vojsko námezdné, záležející z cizozemcův (25. led. 1658); ale 27. led. pobiti jsou nedal. Poltavy od Nizových Záporožcův. P. neuposlechl ani napomínání metropolity Dionysia Balabana, aby se choval pokojně, a nepřestával nevražiti na Vyhovského, i když tento na radě Perejaslavské potvrzen jest moskevským vyslancem Chytrovem za hetmana, posýlaje naň neustále žaloby do Moskvy a udržuje část zadněprovské Ukrajiny napořád v pobouření. Konečně vypravil se Vyhovský zbrojně proti P-ovi, a když ten zase nepřijal mírných návrhův hetmanových, přitrhl Vyhovský k Poltavě (v máji). P. přinucen holotou vyjíti z města (1. čna st. st. 1658); holota nesetkavši se s odporem vrhla se na vozy, schválně od Vyhovského tam postavené, a opila se na smrt; tu Vyhovský vrhl se na houfy P-ovy, které nemohouce se brániti jsou zrubány; nadarmo prosil a zaklínal P.; konečně jakýsi kozák chtěje se zalíbiti Vyhovskému zabil P-a a odseknuv mu hlavu přinesl vítězi. Tak zahynul věrný caru plukovník a Vyhovský vkrátce ve skutek uvedl dávné záměry uzavřením pověstné úmluvy Hadjacké. (Srv. Kozáci, str. 888, *b*). — V národní poesii jižnoruské vděčně se připomíná jméno P-a, který „stál za víru pravoslavnou a za bílého cara"; marně vede Vyhovský proti němu kromě Lechův a Tatarův i kozáky, přecházejíť tito na stranu P-a, slibujíce, že mu „budou věrně sloužiti, víru pravoslavnou brániti, cara bílého ctíti." Smrti P-ovy želí národ krásnou písní; „Kdež jsi ty Puškaři, chrabrý kozáče, že po tobě, druhu, Ukrajina pláče? Kostičky jsou v hrobě, sám u Pána Boha! Oj plač Ukrajino, siroto nebohá. Tvůj jasný osud roztrhal Vyhovský: máť srdce jak kámen, a rozum běsovský." (Písně jsou u Sreznevského, *Starina Zaporožskaja*, II.). *Pf.*

Puškář, hotovitel pušek; dříve též dělostřelec u Čechův, Polákův i Rusův. — P. vojskový slul u kozákův Záporožských generál artilerie.

Puškářství jest průmysl zanášející se výrobou a zároveň prodejem ruční střelné zbraně vůbec. Puškárny jsou buď rukodílny buď fabriky čili velkodílny. Velkodílny jsou buď v držení soukromých podnikatelů aneb státu. V rukodílně hotoví se jen kovové částky, dřevěné části (pažba) dělá pažbář; v továrně shotoví se celá puška se všemi příslušnostmi. Výroba pušek záleží z následujících prací: dělání hlavní, zámků, pažeb, kování a osazování. Každá tato práce záleží opět z více výkonů. Hlavně dělají se z šín dobrého kujného železa 2 až 3 palce širokých a na palec tlustých, které žhavé kladivy se ohybají okolo ocelového roubíku, až oba konce se dotýkají rouru tvoříce, načež pak v šavrovně se svařují. Když byla hlaveň novým zahřátím změkla, vyvrtá se duše, vně a zevnitř se brousí, vyřezají se matky koncového šroubu, vrtá se dírka zapalovací, připájí se muška, hledí, pak čípky připevňující k pažbě a pro bodák; konečně hlavně se připilují, hladí aneb hlodají. Hotové hlavně podrobí se zkoušce, jak jsou trvanlivé. Takto dělají se obyčejně hladké hlavně. Jiné druhby hlavní jsou točené, kroucené, damaskované, drátové. Částky zámku, vyjímaje spruhy a menší dílky z kujného železa, buď se kovají neb se razí. Když se byly vypálily, pilují, vrtají se a jinak se spracují a konečně se kalí. Pažby dělají se nejlépe z ořechového dřeva; k lehčím ručnicím používá se javorového, březového, bukového a osykového suchého a zdravého dříví bez suků a stěrbin. Nejprvé vyseká se pažba z hruba z polen, pak řezbářskými nástroji dále se vypracuje, škrábe, namočí, suší, hladí a barví neb jinak se ozdobuje. Kování dělá se z ocele, mosazi, pakfongu nebo ze stříbra od ruky, v továrnách se leje neb razí. V novějším čase usnadněna výroba pušek tím, že již zřízeno mnoho závodů, které hlavně a větší části zámku dělají a puškárnám prodávají, tak že celá práce puškaře záleží nyní jen v dalším spracování hotových již částek pilováním, kalením, hlazením a j., a pak v osazování t. j. skládání jednotlivých částek v pušku. P. bylo před rokem 1860 v Rakouském státu cechovním řemeslem, nyní jest provozování p. vázáno na úřední dovolení (koncesí). P. počalo se v XIV. století provozovati pravidelné, a v XV. století bylo již ve Francouzsku a Německu více závodů puškařských; zvláště proslul Norimberk. Později vyvinulo se p. též v jiných zemích, a nyní nalezáme je po celé Evropě a částečně v Americe rozšířeno. Zvláště kvete p. v Belgii a sice v Bruselu, Namuru, nejvíce však v Lutichu, odkudž se zásobují rakouské puškárny hlavněmi a částmi zámku. Ve Francii v St. Etienne, Paříži, Maubeuge, Charteville, Sedanu, Abbeville; v Anglicku: v Birminghamu, Sheffieldu a Enfieldu; ve Španělích v Silillosu, Osiedě a Isqua-

ladě; v Lisabonu; v Itálii v Brescii; v Prusku ve Špandavě, Postupimi, Kdansku, Suhlu, Solingách a Essenu; v Hanoversku v Herzbergu; ve Virtembersku v Oberndorfu; v Bavořích v Ambergu a Fortschaun; v Rakousku ve Ferlachu (v Korutanech), Marketelu a Vídeňském Novém městě (v Dolních Rakousích), ve Vídni (K. Pirka, Jos. Ješek, V. Mašek) a v Praze (A. V. Lebeda). Ze státních továren na pušky nejznamenitější jsou anglické v Towru a Woolwiči, rakouské v zbrojnici čili arsenále ve Vídni, ruské v Tule a Sestrabeku a švédské v Nortelga.

Puškin Alexandr Sergěvič, nejznamenitější novověký ruský básník, nar. v Moskvě 26. kv. (st. st.) 1799. Rodina **P**-ů náležela mezi staré šlechtické kmeny ruské a čítala, což za zvláštnost dokládáme, mezi předky svými i mouřenína. Císař Petr Veliký koupil totiž malého černého otroka, jménem Hannibala, a maje v něm zalíbení dal jej vychovati, načež tento vstoupil do státní služby, kde potom až na admirála se povznesl; praděd **P**-ův pojal pak dceru tohoto dvorního miláčka za manželku. Okolnost tu připomínáme proto, že všickni životopisci **P**-ovi ještě na něm patrné známky a stopy shledávají, jenž na jeho původ z plemene afrického ukazují. Bylť pak skutečně **P**. postavy složité, spíše malé než prostřední, maje čelo hustými tmavohnědými, kudrnatými vlasy zastíněné, nos supí, na konci sploštělý, vyčnívající rty, sivé jiskrnaté oko, k čemuž družil se pohyb živý, mnohdy i vášnivý. Prvního vzdělání nabyl **P**. v domě otcovském, kteréž dle tehdejšího spůsobu záleželo hlavně v osvojení si jazyka franc. i ital.; otec i strýc **P**-ův znali se v obou jazycích tak dobře, že v nich i veršovali, čímž se pak vysvětluje, že i mladý **P**. již co hoch v řečech těch dokonale mluvil, v devátém roku franc. klasiky čítal, ano i básně jazykem franc. psal. Že **P**. v tomto cizím živlu neutonul, nýbrž právě naopak k živlu národnímu potom přilnul a nejvěrnějším tlumočníkem individuálních stránek duševního života lidu ruského se stal, přičítá se vůbec trvalým dojmům z jeho let dětinských, kdež chůva z nízkého rodu ruského chovance svého národními báchorkami, pověstmi, písněmi a legendami bavíc jemu zalíbení v těchto pokladech básnictví národního vštípila a tím i poklady krásy, v prosté mluvě a báji lidu ruského spočívající, otevřela. Byv poslán v dvanáctém roku na lyceum do Carského Sela nečinil tam v studiích valných pokroků, jsa nepřítelem každé přísnější a vážnější práce, jenž přemýšlení vyžadovala. Vzdor tomu ale, že ve vědomostech nepříliš prospíval, počínal se v něm již ozývati pud k básnictví; pěkná krajina kolem Carského Sela, veselý život studentský, upřímné přátelství spolužáků, kteří pro vtipného a srdečného druha svého takměř žili, a k tomu snové první lásky, to byly první jiskry, které jej rozohnily k sepsání mnohých básní, jimižto si opětně četné příznivce získal, zejména pak tehdáž už stařičkého básníka Děržavina. Tento, jsa jednou na zkoušce v lyceu, byl na **P**-a od učitelů upozorněn co na jinocha výborných schopností, který už také verše dělá, ale školních věcí si málo všímá. Děržavin pak, vyslyšev z úst mladistvého poety zdařilou ódu, poznal v něm mladíka velenadaného, a jako předtuchou veden položil ruce své na jeho hlavu, žehnaje v něm nadějeplného pěvce. **P**. sám vypravuje o této události, jakož i o prvním svém básnickém nadšení na začátku posledního zpěvu v *Eugenu Oněginu*. Velikou však část jeho básní z toho času, nejvíce v rukopisných žurnálech lycejských uveřejněných, nutno nazvati vzhledem k jeho pozdějším velikým plodům toliko básnickými pokusy; ze 120 lyrických básní, za studií na lyceu sepsaných, vybral později (r. 1826) **P**. sám a vytiskl toliko 23; jsouť to básně tak zvané anakreontické, opěvující sladkosti jinošství a radosti života. Skončiv r. 1817 studia lycejní vstoupil **P**. do koleje zahraničných záležitostí v Petrohradě. Mezi tím však, a zejména po roku 1812, bral duševní život ruský po dlouhém čase na sebe jinou tvářnost; proud duševního hnutí ze západu vnikal již do rozličných vrstev ruských, jmenovitě do mladšího pokolení, kteréž pod jménem strany liberální jalo se tvořiti oposici systému vládnímu a na to pomýšleti, zdaž by se nedala svobodomyslnější cesta správě státu proklestiti. **P**. přidružil se k této straně z opravdového nadšení pro svobodu, jak tomu všecky jeho politické básně z mladých i starších let nasvědčují, a nikoliv z pouhého rozmaru básnického, což někteří jali se tvrditi, svobodomyslnost jeho za planý aristokratický liberalismus vyhlašujíce. Ve svých básních, republikánskými ideami provanutých a ovšem jen v opisech rozšiřovaných, stal se **P**. tlumočníkem všech citů a přání této strany; jeho óda *na dýku* (*kinžal*), hlásající ve formě básnické veškerá přání mladých nadšenců, roznesla poprvé jeho jméno do širého světa, proběhnuvši v krátkém čase všechny kraje Ruské říše, ač neměla jiné přednosti a vnady, než že každý nalézal v ní svůj vlastní cit. V této a podobných současných ódách přidržoval se **P**. vzorů Děržavina, Žukovského, Baťuškova a Lomonosova, kteří skládali v duchu národním nejvíce básně lyrické; všecky je ale předčil již tenkráte dokonalostí formy, myšlénkami i vzletem básnickým. Pro tento svobodomyslný politický směr, jejž v básních i řečech projevoval, byl **P**. z Petrohradu odstraněn spůsobem nad očekávání šetrným; bylť poslán do Jekatěrinoslavi a přidělen tam do kanceláře generála Juzova, kurátora jižních kolonistů, právě tou dobou (1820), když dokončil a vydal svou první větší báseň *Ruslan a Ludmila*, začatou již r. 1817, po jejímžto přečtení Žukovský poslal **P**-ovi svou podobiznu s nápisem: „Učedníku přemožiteli od přemoženého učitele.“ Tato báseň jest báchorka v 6 zpěvích, kterážto majíc za základ starý hrdinský mythus ruský a oslavujíc starokijevské slavné časy podstatou svou i celým provedením jest čistě národní ruská, ač co do vzletu a podstaty básnické za jeden z nejslabších plodů musy **P**-ovy se pokládá. Z Jekatěrinoslavi byl **P**. po nějakém čase přesazen do Oděsy k hraběti Voroncovu, kterýž tam byl gener. guvernérem. Toto vypovězení stalo se pro básnickou dráhu **P**-ovu velmi rozhodujícím; uveden do vnitř Ruska poznal tam národní život svého lidu z nejzajímavějších jeho stránek, a to na půdě pro pozorovatele nejvděčnější, kam až posud nebyla vzdělanost západoevropská pronikla. Vzdálen hluku sídelního města hledal ve skutečnosti látku k poesiím a pojímal celý jemu nově otevřený svět okem básnickým; poznav ale také, že nebyl ještě na své vzdělání vynaložil tolik píle, kolik veliké jeho nadání vyžadovalo, zahloubal se nejprv do starých klasiků a potom i do veškerých znamenitých básníků novověkých, nezanedbávaje při tom historii své vlasti; tam také seznámil se se spisy slavného angl. básníka Byrona, ku kterému potom buď s vědomím buď mimovolně co k svému vzoru přilnul. Avšak **P**. užil tam ještě jiné příležitosti k obohacení fantasie a k rozmnožení svých vědomostí; procestoval totiž jihovýchodní romantické krajiny na Kavkazu, Krymu a v Besarabii, krajiny to na krásy přírodní bohaté, a lidem přírodě ještě neodcizeným odbývané, kdež i sám navrátil se v lůno přírody a ve své vlastní nitro; tam naučil se podle

skutečnosti kresliti k nejkrásnějším fantasiím tak přirozené, tak ryze reální postavy, že se může touto vlastností všem nejvýtečnějším básníkům epickým po bok postaviti. Vše ty rozličné krajiny, kteréž **P.** navštívil, naznačil tolikýmiž básněmi. Z pobytu jeho na Kavkazu pochází báseň *Kavkazský plennik*, sepsaná r. 1821, ne tak skvělá co báseň epická, jako spíše vynikající nevyrovnatelnými krasami lyrickými a luznými obrazy; opěvujeť lásku mladé Čerkesky ku krásnému jinochovi Rusu, jenž padl do zajetí jejích krajanů. Uvězněn v divokých horách a vzdálen všeho co mu bylo drahého tráví život v upomínkách na dřívější slastné časy, co zatím vzplane k němu ohnivou láskou srdce krásné dívky, jenž snaží se touhu jeho po vlasti zapuditi a jej k sobě připoutati; seznavši ale, že v srdci jeho zakotvila se již láska k jiné dívce z jeho vlasti, pomáhá mu k útěku a sama se vrhá v šumící vlny rozpěněné řeky. V této básni nápodobil **P.** ještě u veliké míře Byrona, zejména co se týče nahromadění míst lyrických, ovšem ale ne tak, jakoby byl pouze jakousi jeho područnou reproduktivní silou; bylť uveden Byronem toliko v oživený zdroj poesie, který vykvetl na zpukřelých rumech pseudoklasické jednotvárnosti a který právem neb neprávem romantikou nazván byl. Ale hned tento první krok, který učinil **P.** za svým průvodčím, ukazuje už jistou samostatnost a určitou individuální povahu básnickou, kteroužto se ve všech svých spisech a zejména v pozdějších od Byrona rozhodně liší. Do jeho pobytu v Oděse připadá i báseň *Bachčisarajský fontán*, plod to příjemných upomínek, jež byl s sebou přinesl ze svých cest po Krymu, zakládající se na podání lidu krymského o velikolepém vodometu, který dal vystavěti chan Kerim Girej na památku polské kněžny, již byl na válečném tažení svém unesl a která od chanovy bývalé opuštěné milenky, krásné Gruzinky Zarémy, ze žárlivosti zavražděna byla. Toto podání spracoval **P.** beze všech přídavků, vylíčil pravdivé a poetické charaktery a vdechl svému dílu tolik harmonie, že celý ten obraz jako nějaký z mramoru vytesaný relief čtenáři před oči se staví. Připomenouti tu sluší, že **P.** tou dobou byl již tak znamenitým a oblíbeným, že za tuto báseň, celkem as 600 veršů čítající, kněhkupec jemu 3000 rublů zaplatil. Z téhož cestování pochází původ básně *Bratři loupežnici* (1822), v kteréž uvádí básník čtenáře do tábora roty loupežnické, na břehu Volhy rozložené, ana naslouchá vypravování jednoho loupežníka o zločinech, kteréž byl se svým bratrem spáchal, avšak posmívá se jeho litosti, kterou při svém vypravování na jevo dává. V básni té leži více národního živlu ruského, než ve všech jeho spisech, vyjímaje *Oněgina*, za kterouž příčinou obě tato díla jsou v Rusku ze všech nejoblíbenější. Z cestování jeho a pobytu v Besarabii povstala ještě jiná báseň, *Cikáni*, tak zvláštní poetický obraz, jak jest sám život cikánský v Besarabii. Aleko, dobrovolný vyhnanec civilisovaného světa, přichází k tlupě cikánské, by po nudném žití svém v lůně tohoto moderního pronárodu okřál. Tam se zamiluje do dívky cikánské, a zakusiv její nevěry zavraždí ji i s novým jejím milencem, načež starý její otec vyhostiv jej ze svého sboru s táborem svým dále se ubírá. Krásné a dokonalé jest líčení té bezuzdné svobody, které užívají cikáni, té prototypní povahy jich mravů a nemravů; jako děsný šumot moře plyne z básníkovy duše jeden divoký obraz za druhým. Nicméně i v této básni vyzírá ještě vliv Byronův, ač již v menši míře, než jak to nalézáme v *Kavkazském pleniku*. Mimo tyto sepsal tam ještě více menších básní, mezi nimiž i v některých zmíná na římského básníka Ovidia, který před dvěma skoro tisíci léty do týchž krajin byl vyobcován. Napsav r. 1824 pamflet o generálním guverneru, jemuž byl co úředník podřízen, byl **P.** od cara Alexandra na svůj rodinný statek Michailovsk blíže Pskova vypovězen, kdež potom strávil dvě léta poetickými pracemi a vědeckými studiemi ruské historie. Tam také započal největší své dílo *Eugen Oněgin*, román ve verších v osmi zpěvích, s kterým teprv dostoupil výše básnické slávy světové. Jako všecky epické básně **P**-ovy, tak i tato nepodává příliš bohatého děje; zejména tu pohřešujeme onu hojnost činů, kterou se vyznačuji romány obyčejné; nikde nevidíme zřejmou snahu básníkovu, aby čtenáře bavil napínavým vypravováním, nikde, že by byl zvláštní píli tomu neb jinému předmětu věnoval; všude shledáváme jen lehké, krátké a výrazné rysy, geniálně vyvedené. Děj této básně, jak již podotknuto, není bohatý: Eugen Oněgin, člověk dosti duchaplný, vznešeného rodu a módního vychování, prodělav veselý ale přece jen prázdný a jalový život v hlavním městě, odebeře se na venkov, kdež potřeba společnosti svede jej s mladším jeho sousedem Lenským, kterýž navrátiv se právě ze studií z Německa Kanta a Schillera v hlavě nosí, v samých ideálech žije a nadšení své v písních vylévá. Tento uvede Oněgina do rodiny Lariných, kde jedna z dcer, Taťana, majíc srdce plné vášní a hlavu plnou romantických myšlének, zahoří láskou k Oněginu, co zatím druhá, prostá a ušlechtilá Olga, již jest nevěstou Lenského. Přežilý Oněgin zamítne lásku Taťany, vzbudí však žárlivost Lenského, který jej vyzve na souboj, v němž však sám padne. Olga se provdá za vojenského důstojníka a Taťana za generála do Petrohradu, kdež sešedši se po čase s Oněginem nově vzplanulou lásku jeho zamítá a jím povrhuje. Z tak chudé a krátké látky bylo velmi těžko dlouhou báseň rozpřísti; **P.** však, jemuž obrazy domácího života ruského a tak mnoho jiných událostí na mysli tanulo, nalezl v ní dosti podnětu ke svým spěvům, ježto jsou brzo tragédií, brzo komédií a pak zase dramatickou povídkou, ke všemu tomu ještě neobyčejnou lahodou a dokonalostí slohu vynikajíce. Jest to překrásný obraz, jehož půda a barvitost ustavičně se mění, tak že ani nepozorujeme, kterak básník z ódy k epigramu přechází a odtud zase znenáhla se povznášeje v tónu pravého eposu vypravovati počíná. Takovou pestrou směšeninu smutných i radostných dojmů, ironie a pravého citu, takové spojení soukromého života rodinného se světovou všeobecností a fantastického dobrodružství s praobyčejnými výjevy ze skutečnosti, což vše jakási dojímavá tesknota prochvívá, nenalézáme v žádné literatuře, vyjímaje Byronova *Don Juana* a *Child-Harolda*. Avšak *Eugen Oněgin* není nějaké prosté nápodobení anebo nějaký odlivek *Don Juana*, jak rádi tvrdí někteří literární historikové; báseň **P**-ova jest jako denník spisovatele, v němž vylíčil vše, čeho ve městském i vesnickém svém životě zakusil, ona jest dílo tak původní, že vše, co se v něm nachází, buď na nějaký proces duševního života básníkova aneb na soubor veškerého národního života ruského uvésti se dá. Vzhledem pak k oběma hrdinům románu, Oněginu a Lenskému, nutno přímo vyznati, že obě ty postavy jsou zrcadlem **P**-a samého; dva póly lidských povah, nejvznešenější idealismus a realistická prosa, chladný rozmysl a ironický názor do světa byly sloučeny v duši **P**-ově; oba tyto prvky nalézáme zkristalisovány v obou hrdinech jeho básně. Mezi tím, co pracoval **P.** na *Eugenu Oněginu* (1825—32), napsal vedle jiných satiricko-

komickou báseň *Hrabě Nulin*, v které vypravuje nepodařené dobrodružství, jenž na konci smělému dobrodruhu jen hanbu a posměch vynese; pak drama *Boris Godunov* (1825), kde líčí velezajímavou bouřlivou dobu z dějin ruských, kdy nepravý Dimitri proti Borisu Godunovu a jeho synu Feodoru o ruský trůn se zasazuje: neníť to dráma v přísném slova smyslu, jako spíše poetické líčení s formou dramatickou, pročež také k divadelnímu provozování se nehodí. Po *Eugenu Oněginu* nejznamenitější jest jeho epická báseň *Poltava* (1828), v které historie a pověst slučuje se v jediný obraz, provanutý nejkrásnější poesií. Rekem jejím jest onen Mazepa, kterého Byron co pážete kreslil a který nyní co starý věrolomný ataman maloruských kozáků se objevuje. Tento již šedý, ošklivý, avšak chytrý a rekovný muž dovede si získati lásku krásné dcery maloruského velmože Kočubeje, kteráž povrhnuvši návrhy nejpřednějších jinochů s Mazepou uprchne a jeho ženou se stane. Kočubej, chtě pomstiti se za takovou hanbu, prozradí caru Petrovi plány Mazepovy o odtržení Ukrajiny od říše Ruské; car však důvěřuje Mazepovi, má Kočubeje za lháře a klade osud jeho do rukou Mazepových, kterýž také dá Kočubeje popraviti. Společná válka atamanova s Karlem XII. proti Rusku končí ve prospěch carův, bitva u Poltavy smývá část viny s hlavy Mazepovy, a on sám na útěku setká se ještě jednou se svou již šílenou chotí, aby vzal s sebou do vyhnanství nejdojemnější obraz neštěstí, jež byl ukrutností a špatností svou způsobil. V této básni jest historie a národní báje ještě více šetřeno než v *Borisu Godunovu*, nad kterouž i *Poltava* cenou básnickou daleko vyniká. To jsou všecky důležitější spisy P-ovy, jenž byly buď dokončeny buď započaty dříve než své obydlí v Michajlovsku opustil. Když totiž roku 1826 car Mikuláš do Moskvy ku korunovaci přijel, dal k sobě povolati P-a, kterýž ovšem jinak nemyslil, než že do Uralu neb do Sibiře poslán bude. Car však, jsa P-u velmi nakloněn, hleděl si lásku jeho získati, pročež přijav jej nad míru vlídně připomněl mu léta, v nichž zajisté zmoudřel a daroval mu konečně svobodu s tím nabídnutím, že budoucně bude sám censorem jeho spisů, jakož i jmenoval jej historiografem Petra Velikého a později i svým komořím. Dosažené svobody užil P. k vydání věcí na venkově sepsaných a k dalším výletům po rozsáhlé říši, při čemž studoval staré památky, mravy, zvyky i písně národní. Též se přidružil k výpravě Paskěvičově do asijského Turecka, by z pohledu války poetickou stránku její poznal; krásné popsání této výpravy podal v *Sovrěmenniku*. Z ostatních spisů P-ových uvádíme komické vypravování *Domek v Kolomně*, epickou báseň dle ital. látky *Angelo* a nedokončenou epickou báseň *Galub*; několik dramatických prací, s části ještě nedokončených, nalezeno v jeho pozůstalosti, jako *Skoupý rytíř*, *Don Juan čili kamenný host*, *Mozart a Salieri*, *Scény z rytířských časů* a *Rusalka*. Z jeho prosaických prací připomínáme toliko povídky *Dcera kapitánova* (do čes. přel. K. Stefan) a *Dubrovský*, v nichž P. ukázal všem budoucím novelistům ruským podmínky pěkného románu z ruského života. Lesk carského trůnu oslepil básnické oko P-ovo a produktivnost jeho seslábla proti dřívějším časům. Nejvíce ještě se zabýval zkoumáním dějepisným, kteréhož plodem bylo *Povstání Pugačeva* (1835), kdež jasně a prostě líčí památnou onu episodu z dob panování Kateřiny II.; též konal přípravné práce k sepsání dějin Petra Velikého, když pojednou krutou smrtí byl uchvácen. Oženiv se totiž roku 1831 s Natalií Gončarovnou žil v společenském spojení s veškerou aristokracií ruské residence, a dům jeho byl vedle mnoha jiných přístupným mladému důstojníku baronu Anthèsovi, rodilému Francouzu, kterého potom holandský vyslanec baron Heeckeren, žádných dětí nemaje, za vlastního přijal. Docházení tohoto mladého a jinak zbýralého důstojníka do domu P-ova zavdalo příčinu k řečem, čest krásné paní P-ovy snižujícím, o čemž i četné anonymní dopisy P-a docházely. P., jak sám praví, byl o cnosti své manželky úplně přesvědčen; aby však nemilým pověstem přítrž učinil, zakázal si Anthèsovy návštěvy. Když nicméně i nyní licoměrné řady a anonymní dopisy stále docházely, vyzval P. barona na souboj, jejž však přátelé obou vyrovnáním zamezili, při čemž se tvrdilo, že Anthès do domu P-ova docházel za úmyslem šlechetným, chtěje se ucházeti o ruku Kateřiny Gončarovny, sestry paní P-ovy. Skutečně pak vešel Anthès ještě roku 1836 sňatkem s Kateřinou Gončarovnou v příbuzenství s P-ým, což však napnutost mezi oběma švakry nikterak nezměnilo, poněvadž lehkomyslný Anthès i potom k paní P-ově na plesích neslušné žerty si dovoloval a rozčileného básníka v anonymních i podepsaných listech upomínkami na zlou pověsť Petrohradskou a novým podezříváním jeho choti sužoval, což mělo za následek nové vyzvání a souboj 27. led. (st. st.) 1837, v kterémž byl P. smrtelně raněn, načež 29. led. u velikých bolestech skonal. Usmrcení P-a způsobilo v Rusku pravou bouři; celý Petrohrad proléval slzy a veliké davy lidstva hrnuly se k domu, kde P. umíral. Car vida takové rozjitření myslí uznal za dobré dalšímu sbíhání lidstva přítrž učiniti, i ač P-a za živa vysoce si vážil, musil mrtvému odepříti veřejný pohřeb, ku kterému již veliké přípravy se konaly. V mrazivé noci odvezeno bylo mrtvé tělo básníkovo tajně do kostela, kdež četl pop v rychlosti pohřební obřady, a hned na to pohyboval se skrovný průvod s mrtvolou na saních do gubernie Pakovské, kdež nedaleko Michailovska v klášteře Svatohorském P. byl po boku své matky pochován. Vrah P-ův před vojenský soud pohnán, byl za původ souboje a smrti básníkovy uznán, své důstojnosti zbaven a k sprosté službě ve vojsku odsouzen; nejsa však rus. poddaným byl vyobcován, načež vrátil se do Francie, kdež posud žije co franc. senátor Heeckeren. Car pak velikomyslně ujal se rodiny básníkovy, zbaviv jeho statky vší zástavy, zaplativ všecky jeho dluhy a vykázav vdově a sirotkům 11.000 rublů roční pense, jakož i vydav r. 1837 a násl. všecky jeho spisy v 10.000 výtiscích svým nákladem, jejichž výnos taktéž rodina P-ova obdržela. V P-u, jenž vedle Mickiewicze vším právem uznán za největšího básníka slovanského, ztratila Rus svého největšího a posud nedostižitelného básníka národního, jenž pojistil si u národa svého slávu trvalou a nehynoucí co mohutný vzdělavatel a representant domácího, národního směru v rus. literatuře, která od jeho prvního vystoupení ve směru tom utěšeně vykvetá. P. v běhu dvaceti let prožil a procítil všechen život a všeliké myšlénky svého národa, on uměl všecky jeho tajné snahy a potřeby uhodnouti a rovněž i dokonale je vyjádřiti, pěje čistou, přesnou, jadrnou, živou ruštinou, kterou po něm i ostatní ruské básnictví zahlaholilo. Pod pérem P-a jeví se řeč ruská zmužilou, jazyk jeho jest úsečný a přece jasný, prostý a přece silný; on slil ústní jazyk s písemním v té míře, že poslední při vší své uhlazené formě stal se srozumitelným všem třídám lidu ruského. Co do formy a látky jeho básní počítán jest P. obyčejně k ro-

mantikům, což lze připustiti však jen potud, pokud byl romantikem Byron, pokud jím byl Schiller a Goethe. **P.** ovšem se vyučil a zdokonalil dle jiných vzorů, a na Byrona upomíná i často látkou, podobnou básním angl. poety; avšak on upomíná i na mnoho jiných básníků, on upomíná skoro na všecky ostatní ruské básniky, on má mnoho společného s Goethem, zejména co se objektivnosti, plastičnosti a stručnosti týká, ale vzdor tomu všemu jest on originálním, národním básníkem ruským. — Spisy jeho byly namnoze přeloženy do všech jazyků evropských, u nás pak překládáním jeho básní obírali se Koubek, Čelakovský a posledně V. Č. Bendl, kterýžto vydal *Výbor básní A. Puškina* (v Písku 1859—60, 2 sv.), obsahující básně *Bachčisarajský Fontán*, *Bratří loupežníci*, *Cikáni*, *Kavkazský plenník*, *Hrabě Nulín*, *Poltava* a *Eugen Oněgin*. V původním pak jazyku byly taktéž jeho spisy mnohokráte jednotlivě i v sbírkách vydány, posledně v Petrohradě 1859 v 6 sv., k čemuž r. 1860—61 2 sv. doplňků připojeny byly; nejúplnější jest vydání z r. 1862 v 7 sv. *Pvk.*

Puškvorec v. Acorus.

Pušperk, pův. Pusberk, *Fuchsberg*, nyní něm. *Buschberg*, hrad zbořený a pustý nedaleko vsi toho jména na býv. panství Chudenickém v Plzeňsku. První známý majitel hradu **P**-a byl Jaroš z Poděhus (1239—1269), jenž měl od roku 1266 jméno „de Fuchsberg;“ potomci jeho (v. ze Slivna) vyskytují se ve zdejší krajině déle. Hrad sám mezi tím přešel do jiných rukou a král Václav IV. daroval 1390 zboží po Jonovi, Židu Pražskému, naň spadlé, hrad **P.**, vsi Poleň, Čákanice, Koměšín, Babice, Bezpravovice, Lučice, Vitov, Sedov, Úněvice a Bělišov Reuvaldovi a Bohunkovi z Ústupenic. Prvnější z nich po smrti bratra svého měl zůstavit **P.** dětem svým Anežce a Rynše, nad kterými pak újec jich a bratr Reuvaldův, Svojše z Ú., poručenství měl; když ale tento táhl do Uher, svěřil **P.** Hynkovi z Ú., nějakému strýci svému. Děti ony brzo zemřely a v **P.** uvázala se Reuvaldova schovanka Ofka, která jej zapsala 1447 Dětřichovi z Čiremperka. V těch časích r. 1457 hrad **P.** byl co úmrtí po Reuvaldovi prohlášen a dán Janovi z Hasenburka, tento však úmluvou postoupil právo své Jiříkovi z Řičan (r. 1462), načež povstala pře mezi dědici Ofčinými a Jiříkem, ve kteréž obdržel tento za právo a zveden na **P.**, tehda již pustý, r. 1465. Nedlouho po něm vládl zde Břeněk z Ronšperka a konal odtud loupeže, pročež **P.** 1473 od Klatovských pobořen. Na poč. XVI. stol. náležel **P.** p. z Risenberka a ze Švihova. Jindřich z **P**-u prodal „zámek pustý“ **P.** se vším příslušenstvím Albrechtovi Nebilovskému z Drahobuzi, načež tento sídlo své zarazil v městečku Poleni, hrad pustý ale docela svému osudu ponechal. *Sč.*

Pušťadlo *(scarificator)* jest chirurgický nástroj k pouštění žilou. V kovovém pouzdru uzavřeno jest pružné ocelové péro, jež napnouti lze na způsob péra v zámku ručničném; pod pérem jest pohyblivý nožík, jehož as 3 linie dlouhé ostří více zaokrouhleno než zahrotěno jest. Nožík ten postaví se níže neb výše, dle toho jak hluboká rána do krevnice má být zasazena. Je-li péro napnuto a nožík přiměřeně postaven, přiloží se **p.** na krevnici, nikoliv ale podél její osy, nýbrž poněkud šikmo, a péro vpustí se opět týmž způsobem jako kohoutek neb kladívko u pušky; silou péra zarazí se nožík do žíly, načež **p.** se odstraní, aby proud krve ve volném oblouku prýštil. *Mr.*

Puštu, domácí název jazyka afghanského. Jest to jazyk indoevropský, čeledi iranské, a má mnoho perských, tureckých a arabských příměsků. *Gb.*

Putanowicz Josef Alojs, doktor theologie, prof. na akademii Krakovské, byl kanovníkem v Plocku, proboštem při kostele Všech svatých v Krakově, vydával po několik let *Kalendář krakowský*, tak jmenovitě r. 1758, 1760, 1761 a j. v.; † v Krakově 1788. Mimo hojné řeči, rozpravy a panegyrika vydal *Stan wewnętrzny i zewnętrzny studii generalis universitatis Cracoviensis* (v Krakově 1774); *Zbiór prawa szkolnego dla akademii krakowskiej* a j. v.

Putbus, 1) městys na ostrově Rujaně s 1368 obyv. a krásným zámkem, kolem něhož se rozprostírá krásně zřízený park. V zámku nachází se bohatá sbírka starožitností; nedaleko stojí vkusná mořská lázeň Bedřicho-Vilémská. Městys **P.** jest hlavní místo panství téhož jména, které má na 6 □ m. 16.000 obyv. — **2) P.**, rodina knížecí a hraběcí, vedlejší linie starých knížat ostrova Rujany, rozdělila se r. 1483 v linii Dánskou a Rujanskou, kterážto poslední r. 1702 vymřela. První povýšena byla r. 1727 do stavu hrabat Německé říše a roku 1731 do stavu říšských hrabat švédských a roku 1807 byla jim udělena hodnost švédských knížat dle prvorozenstva, kterážto hodnost r. 1827 od Prus potvrzena jest. Rodina **P.** pochází od Stojslava, bratra r. 1212 zemřelého Rujanského knížete Jaromíra I.

z **Puteani**, svobodní pánové, rodina původu vlaského, od XVII. stol. v Čechách usedlá. Praotec její Erhard z **P.** sloužil v 1. pol. XVII. stol. co nejvyšší ve vojště císařském, a dostal se skrze manželku svou Marii Magdalenu, roz. Lamottku z Frintropu, v držení statku Bunzendorfu (v Bolesl.). Zůstavil několik synů, z nichž nejstarší Petr Antonín, pán na Wüstunku a Bunzendorfě († před 1696) linii nynějších svobodných pánů z **P.** založil. Jeho s Annou Dorotou, roz. Strauchovnou z Blumenthalu, zplozený nejstarší syn Antonín František Matiáš (z mladších 3 synů zemřel druhý František Rudolf 1709 bez potomků a třetí Ferdinand Felix držel 1719—23 statek Těchobuzi) měl statek Nové Dvory (v Čásl.), jejž však 1709 směnil za statek Zubří (v Chrud.). Byv nějaký čas hejtmanem kraje Chrudímského, prodal i toto zboží 1721 a † 1721. S manželkou Marií Kateřinou, roz. Jestřibskou z Risenburka († 1755), zplodil mezi jinými syna Josefa Františka, který se nejprvé se Zuzanou, roz. a ovdov. Mladotovou ze Solopisk, oženil a s ní statku Ostředeckého nabyl. Prodavše zboží toto 1752 koleji jesuitské na Novém městě Pražském, koupili jmenovaní manželé Soutice. Po smrti první manželky pojal Josef z **P.** opět v manželství Annu Renatu, roz. svob. slečnu Zárubku z Hustiřan, ovd. Hubatiusovou z Kotnova. Zemř. v Praze 2. ún. 1766 v 56. roce věku svého; jeho vdova † 1770. Syn jeho z 1. manželství, Josef Frant. Antonín Jan Nep. Tadyáš Ferdinand (nar. na zámku Ostředeckém 16. ún. 1749), zdědil po rodičích statek Soutický. Zanášeje se horlivě polním hospodářstvím nabyl v oboru tom vzácných vědomostí, jichž praktickým do života uváděním statek Soutický velice zvelebil. Dosáhnuv 3. čce 1783 povýšení do stavu svobodných pánů, † co c. k. komoří ve vysokém stáří 16. dub. 1836, načež Soutice od dědiců jeho prodány. Jeho synové byli: 1) Jan Nepom. (nar. 4. srp. 1775), koupil 1810 od bývalého c. k. polního podmaršálka Karla svob. pána Macka z Leiberichu, jehož dceru Marii Terezii měl za manželku, statek Viklantice, kterýž nyní po něm drží syn Eduard (nar. 1. čna 1812); 2) Emanuel (nar. 10. ún. 1778) byl krále Saského komořím, tajným radou a královniným nej-

vyšším hofmistrem v Drážďanech, kdež syn jeho Fridrich (nar. 22. srp. 1811) co c. k. kom. a podplukovník ve vojště s rodinou svou žije; 3) Václav (nar. 27. list. 1779, † 24. kv. 1810 co c. k. kom. a rytmistr v 3. pluku ulánském), oženil se v Uhřích s Kristinou roz. svob. slečn. Lengyelkou de Lengyel-Tothy († 1814), kdežto potomci jeho posud trvají; 4) Karel Josef (nar. 7. pros. 1782), pán na Litni, Vršovicích a Nuslích, † 17. čna 1847, zůstaviv mimo několik dcer syny Erharda Josefa (narozen 6. říj. 1811), pána na Ertišovicích, c. k. kom. a rytmistra ve vojště, a Karla Ferdinanda (nar. 26. čna 1817); 5) František Salesius Karel (nar. 15. list. 1793), zdědil po Františkovi Karlovi svob. pánu Kreslovi, příbuzném mateře své, statky Třebušín, Vrbičany a Rochov a † co c. k. komoří 28. kv. 1858; jeho starší syn Rudolf (nar. 20. čna 1820) jest c. k. kom. a majorem ve vojště, mladší syn Otakar (nar. 4. list. 1821) † 15. září 1855 v Uhřích co c. k. kom. a rytmistr v 5. pluku kyrysnickém); 6) Vilém (nar. 31. led. 1799), c. k. kom. a někdy sekretář obecné dvorské kanceláře ve Vídni. *Svb.*

Puteanus 1) Erycius, vlastně Hendrik van der Putten, nar. 8. listop. 1574 ve Venloo, studoval v Kolíně na Rýnu a v Levně, načež stal se roku 1601 profesorem řečnictví v Miláně a r. 1606 profesorem staré literatury v Levně, kdež 17. září 1646 zemřel. Co učenec požíval velké pověsti, zvlášť v dějepisu dobyl si slávy svými spisy *Theatrum historicum imperatorum Austriacorum* (Brusel 1642) a *Historiae Insubricae libri VI.* (Löwen 1630, Lips. 1678). — **2)** Petr **P.**, vlastně Pierre du Puy, nar. 27. listop. 1582 v Agenu, zemřel co bibliotékář v Paříži 16. pros. 1651. Vydal některá tehdáž velmi vážená díla dějepisná a právnická, z nichž nejslavnější jest *Traités des droits et libertés de l'église gallicane* (v Pař. 1639, 3 sv.).

Puteaux (pytó), francouzská vesnice na Sekváně blíže Paříže naproti lesíku Boulogneskému, s 4400 obyv., četnými letohrady, zvláště ale krásnými sady a zahradami, v nichž pěstují se proslulé růže.

Puteoli v. Pozzuoli.

Putifar nebo Potifar, náčelník tělesné stráže a kleštěnců jednoho z Faraonů egyptských. **P.** koupiv od kupců Madianských Josefa Egyptského (v. t.) učinil jej správcem domu a statků svých; později ale uvrhl jej na obžalobu chlipné své manželky do vězení, z kteréhož Josef zase propuštěn stal se prvním úředníkem královým. (*Gen. 39—41*).

Putilla, okr. ves v Bukovině se 4012 obyv. (1857). — Okres **P**-ský měl 1857 na 9·54□ m. 12.386 ob. v 15 vsech.

Putjatin, Efim Vasiljevič hr., souvěký admirál ruský, nar. ok. r. 1805, byl r. 1850 v diplomatických záležitostech vyslán do Řecka a ještě jiná vyslanství mu svěřena. R. 1852 vyplul s oddělením ruského loďstva jako viceadmirál do Tichého oceánu, aby získal námořní stanici na ústí Amuru. R. 1855 šťastně odvedl ruské lodi z Petropavlovska do ústí zmíněné řeky před přesilou anglickou. Téhož roku uzavřev s Japonskem smlouvu obchodní a urovnav některé spory o ustanovení mezí přístál r. 1857 s několika ruskými loďmi do Šangaje pod záminkou, aby podporoval loďstvo francouzské a anglické proti Číně. Ale již r. 1858 obratně vyjednával v Pekingu o postoupení rozsáhlého území na Amuru a též v jiných záležitostech v prospěch Ruska se vyznamenal, začež povýšen byl na admirála. Navrátiv se na podzim téhož roku přes Paříž do vlasti, byl ve Varšavě knížetem Gorčakovem, té doby náměstníkem, velmi slavně uvítán. R. 1861 stal se **P.** ministrem osvěty k nemalému podivení a pohoršení mnohých.

Putlitz, Gust. Heinr. Gans, Edler Herr von und zu, současný básník něm., nar. 20. bř. 1821 v Retzien v Priegnici, stud. práva v Berlíně a v Heidelberce, a 1836 vstoupil do státní služby. V létech 1847—48 navštívil Itálii, později Francii a Anglii, a žije nyní na svých statcích. Z četných jeho spisův novelistických i básnických, jimiž si sjednal dobré jméno, uvádíme: pohádky pod názvy: *Was sich der Wald erzählt* (Berl. 1850; 29. vyd. 1859), *Vergissmeinnicht* (t. 1853; 5. vyd. 1863) a *Luana* (t. 1855); řadu veseloher vyznačujících se dobrým humorem: *Lustspiele* (4 sv., t. 1853—60; 3. vyd. 1863 násl.); činohry a truchlohry, jako: *Das Testament des grossen Kurfürsten* (t. 1859); *Don Juan de Austria* (t. 1863) a *Wilhelm von Oranien* (t. 1863). V nejnovější době jal se **P.** opět pěstovati veselohru historickou, kterou byl pěstoval hned na počátku literární dráhy své, napsav už r. 1847 veselohru *Das Pfand der blauen Schleife*, i vydal novou veselohru téhož druhu pod názvem: *Um die Krone* (ve Zvěříně 1865).

Putnok, městys v Uhrách v stol. Gemerské s 2475 obyv. (1857) maďarskými.

Půtové z Častolovic v. z Častolovic **1)**.

Putsch, německé slovo ze švýcarského nářečí, značí každé náhle se rozšiřující bouření, revoluční sběh.

Putsche Karel Vilém Arn., německý spisovatel v oboru hospodářském, nar. 1. kv. 1765 ve Velkém Kromsdorfu ve Výmarsku, † 7. září 1834 v Jeně. Odbyv studia theologická stal se r. 1792 farářem, kterýž úřad až do své smrti zastával, ačkoliv od r. 1817 přednášel v Jeně o hospodářství polním, o včelařství a podobných naukách. Sepsal značné množství kněh hospodářských, z nichž jmenujeme: *Der Landwirth in seinem ganzen Wirkungskreise* (Jena 1817—21, 5 sv.) a téhož díla pokračování (v Altenburku 1822—27, 6 sv.); *Allgemeine Encyklopaedie der gesammten Haus- und Landwirthschaft* (v Lips. 1827—31, 13 sv.); *Katechismus der Bienenzucht* (v Lips. 1829) a j.

Putschius (vlastně Putschen), Elias van, filolog holandský, nar. 6. list. 1580 v Antverpách, † 6. bř. 1606. Studoval v Lejdě, Jeně, Lipsku a na jiných universitách německých, a získal si znamenité zásluhy o důkladné seznání jazyka latinského sbírkou starých gramatikův, již r. 1605 vydal pod názvem *Grammaticae latinae autores antiqui*; r. 1603 obstaral v Lejdě vydání spisů Sallustových. Pod pseudonymem Amandus Rosaccius uveřejnil několik původních prací básnických.

Puttun, město východoindické v prov. Guicovar, na řece Sarasvati, s 30.000 obyvateli.

Putyjatycki Antonín, theolog a mathematik polský, nar. 1787 v Poznaňsku, studoval v Poznani, ve Lvově a v semeništi v Kielcích, vstoupil do řádu misionářů ve Varšavě, kdež pak po celý čas života svého vykládal theologii morálnou, písmo svaté a astronomii; † 1863 v Loviči. Tiskem vydal *Mały katechizm* (ve Varšavě 1839), posud na školách užívaný a mnohokráte již otištěný; *Astronomija popularna* (t. 1855); *Theologia moralis* (t. 1857) a j. v.

Putz z Adlerthurnu, jméno šlechtické rodiny, kteráž v XVII. a XVIII. stol. statky pozemské v Čechách držela. Jan **P.** z A., JMC. dvorské komory rada, koupil ok. 1650 v Čechách panství Mimoňské a statek Podsedice a † ve Vídni 1660, zanechav vdovu Julianu Barboru, roz. Rinkartku z Miltenau, a syny Jana Františka Edmunda a

Jana Ignáce Dominika. Onen dostal po otci panství Mimoňské a koupil 1670 od Krištofa Václava z Winterfeldu Dlažkovice; byl nejprvé radou při komoře české a administrátorem cís. měst horních v Čechách, potom radou komory dvorské a † ve Vídni 7. čna 1674 bezdětek. Po něm dědil mladší bratr Ignác, král. soudů dvorsk. a komorn. rada. Tento dosáhl povýšení do stavu svob. pánů a † v Praze v lednu 1718. Jeho dvě dcery podělily se zbožím otcovským tak, že Maria Terezie Estera Isabella dostala panství Mimoňské, Marie Anna Podsedice a Dlažkovice. Ona provdala se za Ludvíka hr. Hartiga, tato za Ferdinanda hr. Hřáně z Harasova, čímž statky P-ovské na tyto rody přešly. *Svb.* Tři údové rodu toho (Jan, Ignác a Teresie) založili r. 1712 na Novém městě Pražském kostel sv. Trojice v Spálené ulici, jak o tom dosavad zachovaný latinský nápis na průčelí jeho svědčí.

Půvab jest živý, silný a spolu příjemný dojem prostě krásného, aneb též ony vlastnosti a způsoby prostě krásného, jimiž nás takto dojímá. Krásné na tomto stupni sahá až k samým hranicím pouhé smyslnosti, aniž by je ovšem smělo překročiti, nemá-li se pouhým lakadlem smyslnosti a budičem chtíčů státi. Čím níže se nese, tím více podléhá místo obecného pravidla oblibám a choutkám pouze jednotlivým. Nejbližší jemu jest rozkošné a spanilé, lišící se od něho tím, že působení onoho jest tišší a širší, tohoto pak nad smyslnost vznešenější. Po výtce jmenují se krásy ženské p-y. *rch.*

Puvis [pyvi] Marc Antoine, franc. agronom, nar. v Cuiseauxu v depart. Saône et Loire 1776, † v Paříži 29. čce 1851. Vystudovav na škole polytechnické sloužil nějaký čas ve vojště co důstojník dělostřelecký. Vzdav se však tohoto postavení ujal se 1807 správy svého rozsáhlého hospodářství, pro jehož zvelebení konal zkušebné cesty i rozsáhlá studia, z kterých uměli těžiti i ostatní franc. hospodáři. Za tuto jeho snahu o povznešení a zvelebení polního hospodářství dostalo se mu četných vyznamenání ode všech společností provinciálních, jakož i od gener. rady rolnické v Paříži, která jej 1840 dopisujícím členem jmenovala. R. 1830—32 zasedal též ve sněmu zákonodárném. Mimo četná pojednání ve zprávách rozličných společností hospodářských a jmenovitě v *Journal d'agriculture pratique* a v *Maison rustique du XIX. siècle* sepsal o sobě *Voyage agronomique en Beaujolais, Forez et Limagne* (1821); *Essai sur la marne* (1826); *De l'emploi de la chaux en agriculture* (1836); *Des different moyens d'amender le sol* (1837); *Lettres sur l'education des vers à soie* (1838), a j.

Původ jest vůbec genetický základ nějaké doby. Rozeznáváme t. a) původné myšlénky, b) původné věci, c) původné síly. Co do původných myšlének, ty jsou opět buď úsobní, jež se vyrodily samostatně v nějaké mysli lidské, buď předmětné, jež co zásady (*principia*) v sobě uzavírají podružná tvrzení. Co do původních věcí, míní se jich původnost dvojako, poměrně toliko nebo výhradně (absolutně). Poměrně vzato jsou ku př. neorganické věci světa původnější rostlinných a živočišných, ba prvky (*atomy*, *molekuly* v. t.) původnější věcí všech složitých. Výhradně vzato jest vůbec otázka, zdaž jsou nějaké původní věci, poněvadž se o nich i tvrdívá, že se buď veskrz ukrývají pojmům lidským, buď že protiva nevývratná vězí již v pojmu původní věci, jelikož věc každá jen úsobní a dobní účinek býti může. Co do původních sil, stojí tvoření naproti pouhému působení, jelikož tvořiti jest činným býti bez nějaké pomoci vedlejší, působiti však je proměňování pouhé nějaké dané již látky. Vidno ze všeho toho rozjímání, že pojem p-u není tak snaden, jak se povrchně býti zdá, jelikož větším dílem rádi u p-u poměrného přestáváme. — Co do sil čili činností lidských zoveme původcem člověka, jehož (svobodnou) vůlí (t. j. úmyslem) povstalo předsevzetí nějaké, jenž rozumně vyvolenými prostředky a výkonností sil tělesných ke skutku je přivedeno. Abychom však člověka nějakého považovati mohli co původce nějakého činu, nutno netoliko dobře se znáti v životu tělesném a duševním (ve fysiologii a psychologii), než i soukromné poměry téhož člověka předobře znáti, jelikož i vychování a okolnosti hluboce zasahají v účinnost lidskou. *Hš.*

Původ, v staročeském právnictví žalobník.

Původnost, vlastnost čeho, že jest svého vlastního původu a ne jiného, že u př. báseň není ani přeložena, ani nápodobena; na vyšším stupni jmenuje se p-ním to, co svého způsobu novým jest, novou cestou naráží, rovný směr počíná; kdož pak v tom směru pokračuje, může býti buď pouhým nohsledou, napodobitelem, aneb dalším jeho vzdělavatelem a vyvinovatelem, a v tomto ohledu jest ovšem svou měrou též p-ní. Ostatně viz Original. *rch.*

Puy [pyi], z kelt. *puich*, hora **1)** slovou na jihofranc. vysočině, zejména v Auvergni a v Cevennách, tupé homolovité vrcholy vyhaslých sopek. — **2) P.** de Dôme [— de dóm], severní část Auvergneského pohoří ve Francii, jest původu nejvíce vulkanického a sestává asi ze 60 skalních kuželů, jenž na žulovém útvaru spočívají; nejvyšší z nich jest vlastní **P.** de Dôme u samého Clermontu, maje výšky 4860′. Dle tohoto pohoří pojmenován též franc. departement — **3) P.** de Dôme, hraničící na sev. s depart. Allierským, na jihu s depart. Hornoloirským a Cantalským, na vých. s depart. Loirským a na záp. s dep. Corrèzským a Creuským. Skládaje se z částí dřívějších provincií Auvergne, Bourbonnais a Lyonnais jest valně horami původu vulkanického protkán a pro badání geologická velmi důležitý. Rozpadaje se na 5 arrondiss. (Clermont Ferrand, Issoire, Riom, Thiers, Ambert) čítá na 145·92 □ m. 576.000 obyv. (1861), a má za hl. město Clermont Ferrand. — **4) P.**, též Le **P.** en Velay [— ãn vlä], hl. m. ve franc. depart. Hornoloirském, na vtoku ř. Borne a Dolaison do Loiry, se 14.428 obyv., sídlem biskupa, lyceem, museem, veřejnou bibliotékou, společností věd a společností umění a obchodu; má gotickou kathedrálu se znamenitým obrazem Matky Boží, jiný krásný chrám sv. Vavřince a některé zbytky řím. staveb, jako zříceniny chrámu Dianina a j. Druhdy slynulo průmyslem krajkářským, nyní pak zhotovují se tam v značné míře kovové rolničky, jenž do střední a již. Francie se vyvážejí.

Puymaurin [pyimorẽn], Jean Pierre Casimir de Marcassus, franc. lučebník, nar. v Toulouse 5. pros. 1757, † tamtéž 14. ún. 1841. Oblíbiv si za svých studií ve svém rodišti lučbu zavedl ve Francii 1787 umění leptati na skle kyselinou kazivcovou. Za revoluce žil v ústraní, a přijav úřad veřejný teprv za konsulátu přišel 1806 do sboru zákonodárného, kdež do pádu císařství setrval. R. 1812 zdokonalil dobývání indychu z borytu barvířského, ukázav zároveň, kterak by se to mohlo ve velkém provozovati a barvivo bengálskému i guatemalskému indychu se rovnající pro látky rostlinné i živočišné dobývati. Když brzy potom založena byla cís. továrna na dobývání tohoto barviva, stal se **P.** jejím ředitelem. Co přívrženec Bourbonů byl

roku 1816 jmenován ředitelem král. kabinetu medálií a zasedal 1815—30 v komoře deputovaných. Mimo více memoirů sepsal *Mémoires sur différents sujets relatifs aux sciences et aux arts* (1811); *Notice historique sur la piraterie* (1819, 1825); *Sur les procédés les plus convenables pour remplacer le cuivre par le bronze dans la fabrication des medailles* (1823).

Puységur [pyisegýr], **1)** Jacques François Maxime de Chastenet, markýz, franc. generál, nar. v Paříži 22. září 1716, † 2. února 1782. Sepsal více brožur anonymních, z nichž jmenujeme *Discussion intéressante sur la prétention du clergé d'être le premier ordre d'un État* (1767), která k rozkazu státní rady potlačena byla, a *Du droit du souverain sur les biens du clergé et des moines* (1770). Pro oba tyto spisy byl by málem přišel do Bastily. Mimo to seps. *État actuel de l'art et de la science militaires à la Chine* (1773) a *Analyse et abrégé* (1772) Plucheova díla *Spectacle de la nature.* — **2)** Armand Marie Jacques de Chastenet, markýz **P.**, franc. generál a spisov., nar. v Paříži 1. bř. 1751, † v Buzancy u Soissonsu 1. srp. 1825. Vstoupiv do vojska 1768 byl povýšen 1778 na plukovníka, zúčastnil se 1782 výpravy do Španěl a obležení Gibraltaru, načež 1789 na polního maršála postoupil. Ač přál revoluci, opustil 1792 službu vojenskou a odebral se na své statky v Buzancy, kdež však upadnuv v podezření, že si dopisuje se dvěma svými vystěhovalými bratry, byl 1797 zatčen a s celou rodinou v Soissonsu uvězněn. Nabyv svobody v list. 1799 byl až do roku 1805 mairem v Soissonsu; za vlády Bourbonů byl jmenován generállieutenantem. Před i po revoluci byl **P.** náčelníkem školy, která za základ svého učení brala magnetismus zvířecí; navrátiv se totiž ok. r. 1783 ze Španěl, navštěvoval v Paříži se svým nejmladším bratrem přednášky Mesmerovy (v. t.), načež jal se na svém panství v Buzancy prakticky upotřebovati vědomostí z přednášek těch nabytých. Proměniv zámek svůj v nemocnici udílel magnetisováním pomoci všem nemocným, jenž k němu se dostavovali. Ve své horlivosti šel i tak daleko, že se mněl býti vynálezcem somnambulismu umělého, následkem čehož odřekl se složeného aparátu Mesmerova a na místo jeho baketů a vodičů magnetisovaných toliko pevnou vůli magnetisujícího a tření rukama za dostatečné k léčeni chorých prohlásil. Jeho přičiněním vznikly ve Francii i v jiných zemích evropských četné „společnosti harmonické", jenž měly za účel učení o magnetismu zvířecím rozšiřovati. **P.** sepsal více děl o magnetismu zvířecím, z nichž jmenujeme: *Mémoires pour servir à l'histoire et l'établissement du magnétisme animal* (Pař. 3. vyd. 1820); *Du magnétisme animal considéré dans ses rapports avec diverses branches de la physique générale* (2. vyd. 1820); *Les fous, les insenses, les maniaques et les frénétiques ne seraient-ils que des somnambules désordonnés?* (1812); *Recherches, experiences et observations physiologiques sur l'homme dans l'état du somnambulisme naturel et dans le somnambulisme provoqué par l'art magnétique* (1813), a j.

Puzolánka, druh sopečného tufu drobného, hmota černě hnědá neb červená, která se dá rozetřít, povstala bezpochyby rozkladem lávy pemzové. Země ta v mnohých krajinách Itálie jest obecná, u Říma tvoří celé řady pahorků. Slouží výborně za cement do malty; červená stojí ve větší ceně než černá. Již staří Římané užívali ji při svých stavbách.

Puzyna, znaku Oginiec, rod rusko-polský, s Ogińskými stejného původu, odvozuje počátek svůj od Vladislava knížete Kozelského, pro malou postavu Puzynem nazývaného. Z potomkův vynikli David, starosta Upitský, jehož syn Pavel byl biskupem řeckým v Lucku († 1650), Simeon podkomořím Volyňským; Alexandr kníže Puzyňský (1613) byl roku 1618 poslancem na sněm, který jej zvolil do tribunálu Radomského, Jiří podkomoří Vladimířský 1638, Pavel korouhevník Volyňský a soudce Lucký, Michal, starosta Viský 1703; Jan, bratr Pavla a Simeona svrchupsaných, maršálkoval na tribunalu Litevském a zůstavil šest synův: Jiřího, podčešího Upitského, Ludvíka, pokladníka Břešťského, Mikuláše Fridricha, jehož vnuk Michal byl starostou Upitským, a Jeronyma maršálka Upitského. Syn tohoto Ondřej byl podkomořím Upitským 1678, kastelánem Miňským a starostou Upitským. Od něho pošli Jeronym, podkomoří pak starosta Upitský, Krištof, podstolí Upitský, star. tamtéž, lovčí litevský, kastelan 1724 a konečně vojvoda Mstislavský, maršálek tribunálu litevského 1727. Krištof zplodil Jiřího, starostu Filipovského, Antonína, star. Upitského, Vyštyňského, Pękyňského, a Ludvíka star. Michaliského; bratr Jeronymův Josef byl star. Šakynovským. Dále se připomínají Jakub stolník Upitský, Kalixt číšník Šavelský, Josef číšník žmuďský 1788; Petr **P.** jesuita, slavný kazatel, narozen 1662, † ve Vilně 1717; Štěpán **P.** bratr před., taktéž jesuita, zeměpisec a kazatel, nar. 1667, řídil kněhtiskárnu jesuitskou ve Varšavě, † ve Vilně 1738. Mimo hojná kázání a díla theologická vydal tiskem *Geografia powzsechna* (lat. a pol., v Lublíně 1730); *Supplement ekonomiki Haura* (ve Varšavě 1730).

Puzynina (Gabriela z Güntherův), současná básnířka polská, na Litvě usedlá. Mnohé plody její jsou ceny nepatrné, lepší mezi nimi jsou: *W imię Bože* (ve Vilně 1843); *Dalej w świat* (tamtéž 1845); *W imię Bože dalej w świat*, sbírka básní starších i novějších (2. vyd. t. 1859); *Dzieci litewskie, ich słówka, odpowiedzi i spostrzeženia* (v Lipsku 1847, 2. vyd. rozmnožené a opravené ve Vilně 1856); *Pisma prozą i wierszem* (ve Vilně 1856); *Teatr amatorski* (v Petrohradě 1861).

Pyaemie (z řec. *πῦον* talov n. hnis a *αἷμα* krev), talovitost krve, jest nemoc, jejíž podstata se klade v nakažení krve talovem, jakýž hlavně při zánětu krevnic a vnitřních blan srdce, ale také při rozsáhlém hnisání jiných částí vnikne do žil. Věda nejnovější rozeznává dvojí způsob takové nákazy: buď totiž do proudu krve dostanou se hnisáním odvržené částky vláknité, blánité, vůbec netekuté, kteréž pak v žilách, zvláště při jich útlejším rozvětvování zácpu *(embolia)* způsobí, čímž podnět dají k přeložení nemoci (*metastasis*); buď talov tekutý volně proudí v krvi, čímž povstane hnilotivá nákaza (*infectio septica*). První způsob přeložení nemoci nejsnadněji a proto i nejčastěji přihází se v plících; neboť odtržená ze sídla hnisu částice netekutá volně probíhá krevnicemi ustavičně vespolným slučováním se rozšiřujícími, až se octne v komoře levé, odtud ale přichází proudem krve do tepen plicních rozštěpováním nekonečně se zúžujících, v nichž posléze uvázne a podnět zavdá k dalšímu sražování krve a tím k zácpě, zánětu a k četným jeho následkům. Podobné zácpy udají se taktéž za podobnou příčinou v krevnici vratné a tím i hojné metastatické choroby jaterní. Avšak i na jiných místech přicházejí dosti často podobné přeložené neduhy, zvláště v případě zánětu vnitřní blány levého srdce nebo krevnic plicních. Nákaza hnilotivá jest nemoc povšechná, těžká a nebezpečná, jejíž původem bývají mimo [illegible]

krevnic a střebavek hlavně rozsáhlé hnisoviny a vředy; obyčejně ohlašuje se prudkou horečkou, provázenou zřejmým zhoršením povahy místa zjitřeného neb vředovitého, okolek jeho růžovitě se zanití, pravidelný dobrý hnis promění se v nečistou, smrdutou a leptavou jíchu, rána jeví patrnou náchylnost k snětivění. Záhy přidruží se výjevy zánětu krevnic a střebavek a všecky odznaky těžkého tyfu. V případě takovém léčení ponecháno budiž výhradně lékaři. *Mr.*

Pyat [pya] Felix, franc. spisov., nar. ve Vierzonu v depart Cherském 4. říj. 1810. Již za studií právnických lnul horlivě k ideám reformátorským, jenž tou dobou začaly se objevovati v literatuře, umění a politice. V mladickém svém nadšení odvážil se i toho, že při jednom banketu r. 1829 pronesl přípitek národnímu konventu a navrhoval, aby na místě poprsí Karla X. postaveno bylo poprsí Lafayettovo. Byv r. 1831 přijat do sboru advokátského oddal se žurnalistice a psal množství článků, obsahem i slohem znamenitých, do rozličných žurnálů i vědeckých časopisů. Jména literárního nabyl ale hlavně svými dramaty, kterým za základ vždy nějakou ideu politickou nebo sociální položil. *Une Révolution d'autrefois, ou les Romains chez eux* byla dávána v Odéonu 1. bř. 1832, avšak již druhý den zakázána. Pak následovala po sobě: *Arabella* (1833) vyšlá tiskem v *L'Europe littéraire*; *Le Brigand et le philosophe* (1834); *Ango* (1835); *Les deux Serruriers* (1841); *Cedric le Norwégien* (1842); *Mathilde* (1842); *Diogène* (1846); *Le Chiffonnier* (1847). R. 1833 redigoval feuilleton v žurnále *Siècle* a roku 1835—41 v žur. *National*. R. 1844 byl odsouzen k 6měsíčnímu vězení pro pamflet *M. J. Chénier et le Prince des critiques*, jejž byl uveřejnil proti Janinovi na obranu Chénierovu. Po událostech únorových r. 1848 byl jmenován jedním z generálních komisarů depart. Cherského, jejž potom zastupoval ve sněmu ústavodárném, kdež některými výtečnými řečmi, zejména když o svobodě tisku se jednalo, všeobecnou pozornost na sebe obrátil. Přišed potom i do sněmu zákonodárného podepsal 10. čna 1849 Ledru-Rollinovo provolání, v kterém lid k ozbrojení se vyzýval, načež podařilo se mu utéci do Švýcar a odtud do Belgie, kdež vydal *Loisirs d'un proscrit* (1851) a *Lettres d'un proscrit* (1851). Uveřejniv 1858 v Anglicku *Apologii* atentátu, 14. ledna na Napoleonovi vykonaného, byl pohnán před soudy anglické, avšak beze všech dalších následků propuštěn.

Pycke Leonard, belg. právník, nar. v Meulebecku blíže Courtray 1781, † 8. ún. 1842. Požívaje co právník znamenité pověsti byl 1815 zvolen do gener. stavů, po r. 1822 ale zřekl se pro jakési osočování všeho působení veřejného a věnoval se studiím o dějinách práva své země. Akademie Bruselská poctila cenou jeho dva memoiry: *Sur l'état de la legislation et des tribunaux dans les Pays-Bas autrichiens avant l' invasion des Français dans ce pays* (Brusel 1823) a *En quel temps les corporations connues sous le nom de métiers se sont-elles établies dans les provinces des Pays-Bas? Quels étaient les droits, privilèges et attributions de ces corporations?* (t. 1827).

Pye [paj] **1)** Henry James, básník angl., nar. r. 17 5 v Londýně, kdež † 1813. Vystudovav v Oxfordě stal se doktorem práv. R. 1790 jmenován byl po Wartonovi básníkem korunovaným (*poete laureate*) a 1792 stal se jedním ze soudců smírčích v Londýně. Z jeho četných spisů jmenujeme: *Elegies on different occasions* (1768); *The triumph of fashion, a vision* (1771); *Farington Hill, a poem* (1744); *The progress of refinement, a poem* (1783); *The democrat, with anecdotes of well known characters* (2 sv. 1795); *The aristocrat* (2 sv. 1799); *Alfred, an epic poem* (1802). **P.** napsal též několik kusů divadelních. — **2)** John **P.**, ryjec angl., nar. 1781 v Birminghamě. Jeho krajiny vynikají vděkem a věrností. **P.** sepsal též zajímavé dílo *Patronage of british art* (Lond. 1845).

Pygmaiové (*Πυγμαῖοι*, lat. *Pygmaei*), báječný národ trpaslíkův č. pídimužíkův, jichž jméno jest odvozeno od *πυγμή* t. míra od lokte až k pěsti (srov. české p a l e č e k). Dle Homéra (*Il.* 3. 2.) bydleli **P.** na březích Jižního oceánu, proti nimž jeřábové na jih se ubírajíce do boje táhli. Dle pozdějších zpráv bydleli uvnitř Afriky, v Aethiopii aneb při pramenech Nilu, kamž každoročně jeřábové ze severu se ubírali, aby s nimi o osení zápasili. V boji tomto podlehli obyčejně **P.** Domy **P**-ův byli prý vystavěny ze skořepin; do vozův zapřáhali koroptve. Ženy **P**-ův rodily již v třetím neb pátém roce, v osmém roce byly již stařenami. **P.** se vyobrazovali obyčejně ve spojení s Herakleem, ovšem jen co komická protiva jeho. *Rs.*

Pygmalion 1) král na Cypru. Nenáviděl všech žen zhotovil si ze slonové kosti sochu panny, kteráž se mu podařila tak mistrovsky, že si ji vášnivě zamiloval. O slavnosti Afrodity žádal bohyni, aby sochu jeho oživila. Prosba ta byla vyslyšána **P.**, pojav oživenou milenku za manželku, zplodil s ní Pafa (Ov. *Met.* 10. 243.). — **2) P.** v. D i d o.

Pygopodes (řitonozí) nazývají se též vodní ptáci z čeledi Alk od toho, že mají nohy docela na zad k řiti postavené.

Pyhra, městys v doln. Rakousích, v kr. a okr. Svatohipolytském s 2248 obyv. (1857).

Pych, dle staročeského násvosloví právnického jedna z vin, kteréž lze spáchati na cizém majetku. Právo české vůbec všemožně hájilo práva vlastnického; porušení jeho netoliko mělo za následek, že škoda jím způsobená pořádem civilního práva musila býti nahražována, ale dle rozličných skutků tvořilo i zvláštní viny, které pak podléhaly trestům rozmanitým, buď na penězích neb na hrdle a jiným. České právo již za nejstarších dob rozeznává četné viny na cizím majetku a již práva Kunratova z r. 1189 uvádějí nám h r d o s t a v ý b o j, kteréž se páchaly vtržením do cizí držebnosti; lišilit se pak tito dva spříznění druhové vin tím, že vyrozumíváno hrdostí vtržení do cizího majetku, při čemž majetníku škoda způsobena byla, výbojem pak to nazýváno, byl-li při takovém přepadení i p o b r á n n e b o d c i z e n cizí majetek. Témuž skutku, pro který za starší doby pohánění býti mohlo z hrdosti, za postupným vývojem českého práva dostalo se jména **p**-u. Tak praví *Práva městská* z r. 1589 ve zvláštním titulu *O Pychu* lit. Q I.: „Toto za **p.** držáno býti má: Kdožby komu lesy, louky, stromoví, keř vinný přesekal, v řekách, potocích, struhách, tůních, haltéřích, v poltrubích ryby neb raky lovil a lapal aneb po zápovědi kdo komu po jakýchžkoli grunteeh, krom cest a stezek svobodných, jezdil a chodil.“ Podobně vyměřují **p.** i *Práva a zřízení zemská* z r. 1564. Obojí tato práva stanoví i pokutu, kterou se **p.** napraviti má. Ten, komuž se **p.** stal, mohl pachatele, nedal-li by tento pokutu 10 grošů českých dobrovolně, od napomenutí po dvou dobře zachovalých lidech ve dvou nedělích pořád sběhlých před právo obeslati a z 10 kop grošův českých viniti; stala-li se škoda vymetáním neb přesekáním mezníků, obnášela pokuta 20 kop grošů českých. Tím vším však nebylo vyloučeno žádati za náhradu, pakli by se komu zdálo, že se mu větší škoda stala tím **p** em, a tu ustano-

veno, že původovi, pakli p. provede, předkem 10 kop pokuty přisouzeno býti má a pak nad to, což by škody učiněné svojí žalobou provedl. *Pčkj.*

Pýcha, původně tolik co puch a nadutost. Rozeznáváme však vnější *pýchu* t. j. nádhernost v šatstvu, jídlech, chování se, a vnitřní *pýchu* t. j. samolibost nad jiné se bez příčin vynášející. P. stojí naproti pokoře (v. t.), je tudíž jen poměrně vadná, jako je pokora jen poměrně chvalitebná, jelikož stává i šlechetné hrdosti, bez níž by neobstál ni jednotlivý člověk, ni jednotlivý národ. *Hš.*

Pýchavka v. Lycoperdon.

Pyin slove zvláštní látka proteinová, obsažená v hnisu.

Pyknometr neb pyknoskop (z řec.), tolik co hustoměr, jest malá baňatá láhvička s úzkým táhlým krčkem, do něhož dobře přiléhá skleněná zátka po délce provrtaná (obyčejně z trubice teploměrné zhotovená). Nástroje tohoto užívá se k určování hutnosti neb potažné tíže vzácných tekutin, a sice spůsobem následujícím. Dobře zvážená láhvička taková, obyčejně 8—20 kostk. centim. obsahující, naplní se čistou vodou a zváží se, načež se vyprázdní, osuší a tekutinou, jejíž potažnou tíži chceme znáti, naplní a s tou opět zváží, z čehož pak lze snadno vypočítati, mnoholikráte tentýž obsah této tekutiny jest těžší nežli voda. Provrtaná zátka slouží k tomu, aby se usnadnilo dokonalé naplnění láhvičky, jakož i pro ten případ, když zvýšením teploty tekutina se roztáhne a tudy přetéká; třebať tu jen co zátkou proteklo utříti. Krátká tato methoda vyžaduje velmi mnoho pozornosti. *Std.*

Pyl (lat. *pollen*) v bot. nazývá se prášek, jenž v prašníku květovém obsažen jest a z něho se vypášiv a na semeník · upadnuv rostlinné vajíčko zúrodňuje (v. Zúrodnění). P. záleží, jak drobnohled ukazuje, ze množství jednotlivých anebo pořídku spojených buněk (neb zrnek), jejichž velikost se mění asi od 0·1—0·01 millim. průměru. P-ová zrnka povstávají po 4 ve zvláštních buňkách prašníka, kteréž budoucí jeho pouzdra naznačují (v. Prašník); vlastně nejsou 4 buňky uvnitř matečné buňky p-ové povstalé hned samá zrnka p-ová, každá ta buňka teprva p-ové zrnko v sobě uzavírá. Později zmizí resorbcí stěny čtyr dětenčích i jejich matečných buněk, a p-ová zrnka takto se osamostatní. Jenom u některých Vstavačovitých, Erikovitých a j. zůstávají zrnka po 4 pohromadě slepena; u mnohých Vstavačovitých a Tolitovitých (*Asclepiadei*) souvisí veškerý p. původního prašníkového pouzdra (*melaxis*) anebo prašníkového pytlíčku (*orchis*) co jediná hmota (brylka p-ová). P-ové zrnko skládá se vždy ze dvou blan; vnitřní je tenká, vlastní bunečná blána jeho, kteráž později k vůli zúrodnění v p-ový vak se prodlužuje; vnější blána chová se více jako kutikula, a záleží vlastně dle Schachta z vrstev sesilovacích prvotní buňky p-ové. Tato vnější blána ukazuje častěji na povrchu úhledné, k ostenům, hřebínkům, bradavkám podobné výrostky (*Nyctago, Convolvulus, Passiflora, Cucurbita, Scorzonera*), někdy záleží ze dvou oddělených vrstev (*Clarkia*); na některých místech bývá tato blána silně ztenčena a řáskovitě sklesla anebo docela otvory provrtána, a tato místa usnadňují později průchod vaku p-ovému. Většina p-ových zrnek jednoděložnic ukazuje jednu takovou podélnou řásku, u dvouděložných bývají nejčastěji tři taková místa. Více skutečných otvorů mají na př. Slézovité, Amarantovité, svlačce, tykve a j.; zrnka posledního pokolení, jakož i koukolu vyznačují se mimo to jakýmisi víčky nebo zátkami, kteréž do velikých otvor jsou zapuštěny a kteréž vyrostající vak p-ový z otvoru posléze vytlačí. Zmínky zasluhuje p-ové zrnko jehličnatých stromů, ještě v něm 2 neb více dětenčích buněk se vytvořuje, a jedna těchto buněk, nikoli samé zrnko p-ové, ve vak se prodlužuje. Tekutý obsah p-ové buňky záleží hlavně z bílkoviny, cukru, též škrobu a kapek olejných. *Čfj.*

Pylades, syn Strofia, krále ve Fokidě, z Anaxibie, sestry Agamemnonovy (dle jiného podání byla matkou jeho Cydragora aneb Astyochea). S Orestem, synem Agamemnonovým, jenž na dvoře otce jeho byl vychován, učinil P. důvěrné a trvalé přátelství a byl mu ve všem nápomocen: on pomáhal mu při zavraždění Aigistha a Klytaimnestry, neopustil přítele pro tuto vraždu od Furií pronásledovaného, a odebrav se s ním do Tauridy chtěl se tam za Oresta dáti v oběť. Navrátiv se do vlasti pojal Elektru, sestru Orestovu, za manželku a zplodil s ní Hellanika, Medona a Strofia. Pro svou přichylnost a lásku k Orestovi stal se P. pro všecky věky vzorem upřímného, oddaného přítele. *Rs.*

Pylephlebitis (z řec.), zánět krevnice vratné (*vena portarum*).

Pylony nazývají se mohútné, věžím podobné stavby, které před vchodem staroegyptských a nubických chrámů stojí, a v nichž se brány k těm chrámům nalézají. Jsou skoro vesměs celé pokryty hieroglyfy.

Pylorus (z řec.), vrátný neb vratník, nazývá se těsný průchod ze žaludka do střeva dvanáctipalcového. Místo to již zevnitř na počátku zmíněného střeva naznačeno jest zřejmým sevřením neb stažením, uvnitř střeva vyčnívá ale volná blána, průměrně as 3—4 linie široká, v jejímž středu zůstává zúžený otvor kruhový. Někdy bývá blána tato na jedné straně širší, tak že pak otvor nespadá do středu dutiny střevní; někdy zase ze dvou stran jest opona ta užší, z čehož vzniká pak otvor eliptický nebo vejčitý. Ostatně v. Žaludek. *Mr.*

Pylos, jméno tří měst starořeckých, z nichž jedno leželo v Elidě, druhé v Tryfilii, třetí pak nejdůležitější v Messenii na mysu Koryfasijském. Toto poslední město bylo nejspíše sídlem Nestorovým; po druhé válce Messenské bylo opuštěno od obyvatelstva a mys zůstal pustým až do války Peloponéské, když r. 425 př. Kr. se ho zmocnil vojevůdce athénský Demosthenes. Za nedlouho potom utrpěli zde Sparťané porážku, avšak na konec války dostalo se město opět v moc Lakedaimonských. Na blízku, kde stával P., stojí nyní město Navarin (v. t.).

Pym John, vlastenec a řečník angl., nar. v Brymmoru v Sommersetshiru r. 1584, † v Londýně 8. pros. 1643. Pocházeje z dobré rodiny byl vychován na koleji Pembrokeské v Oxfordě, načež nepřijav hodnosti doktorské stal se písařem při úřadě finančním. R. 1614 zvolen byl do parlamentu, kdež vynikal svými vědomostmi právnickými, schopností řečnickou i svou oposicí proti dvoru. V prvním parlamentě Karla I. hájil P. neunavně práva lidu a r. 1626 byl jedním z těch, kteří žádali, aby vévoda Buckingham byl pohnán k soudu. V krátkém parlamentě r. 1640 byl P. z nejčinnějších členův a v dlouhém parlamentě měl veliký vliv na své přívržence. Hned při prvním zasedání přednesl řeči důraznou stížnosti národu vzhledem k privilejím parlamentu, svobodě náboženské i občanské. Dne 11. list. navrhoval, aby hrabě Strafford byl pohnán z velezrady, a při následujícím vyšetřování přičinil se nemálo k jeho odsouzení. Podobně mluvil P. velmi rozhorleně proti Landovi a bezohledně vytýkal vládě všecky chyby, kterých se byla dopustila od nastou-

Karla I. na trůn. Za to chtěl jej král s pěti jinými členy sám osobně zatknouti, což se mu však nezdařilo, neboť uprchli dříve, než král přišel do Londýna. Když pak Karel se odebral z Londýna, spravoval **P.** po nějakou dobu exekutivní odbor vlády. V list. 1643 obdržel velitelské místo při dělostřelectvu, avšak v krátce umřel.

Pynaker Adam, nizozemský malíř krajin, nar. v Pynackeru u Delftu r. 1621, †. r. 1673. Odebrav se záhy k svému vzdělání do Říma studoval tam pilně dílem dle přírody, dílem dle znamenitých malířů krajin, a po třech tětech zase do vlasti se vrátil. Podobá se ve svých malbách Janu Bothovi (v. t.), jen že v nich někdy, zejména v dálce, upadá v neladný modravý tón, jako ku př. v jednom ze svých hlavních obrazů v Louvru, kterýž představuje *Mezkaře před krčmou;* více ve žhavém spůsobu Bothově jest jeho *Západ slunce* v pinakothece Mnichovské. Velmi zdařilé krajiny chová od něho též obrazárna v Gothě. *Mü.*

Pyne [pajn] James Baker, angl. malíř krajin, nar. v Bristolu r. 1800. Až do 21. roku svého byl ve službě právního přítele, byv k tomu svým otcem ustanoven; avšak od těch dob věnoval se docela malířství, kterémuž se dle vzoru starších mistrův učil. Později konal k svému vzdělání též rozličné cesty po pevnině evropské, což mu nemálo prospělo. Nyní jest místopředsedou jednoty anglických umělcův (*Society of british artists*) v Londýně. Jasnost a lehká perspektiva tvoří hlavní příznak četných jeho maleb, z nichžto náležejí k nejzdařilejším: *Kostel San Giorgio maggiore v Benátkách; Zámek Ehrenbreitenstein* a *Přístav Bristolský.* Sepsal a vydal též *Nomenclature of pictorial art* a *Letters on landscape* (1846—47). *Mü.*

Pyon (řec.), hnis neb talov; z toho v lékařství četné složeniny, jako: **pyocistis**, hnisavá dutina v plících neb i jiných částích; **pyopericardium**, osrdec naplněný talovem; **pyophthalmie**, hnisavý zánět očí; **pyophthisis**, hnisavé souchotiny; **pyopneumothorax**, naplnění vaku pohrudního talovem a plynem; **pyothorax**, naplnění takové bez plynu, a v. j. *Mr.*

Pypin Alexander, současný rus. spisovatel, zabývá se evropskými literaturami a rediguje nyní s Nekrasovým časopis *Sovremennik* směru západnického. Sps. *Očerk literaturnoj istorii starych rus. pověstej i skazok* (v Petrohradě 1857) a *Obzor istorii slavianskisch literatur* (tamt. 1865), spis obsahující vedle mnohého dobrého též mnoho křivého, vyplývajícího z velmi povrchních vědomostí **P**-a o Slovanech a jich nynějších snahách, i z předpojatého stanoviska **P**-a, slepě zbožňujícího vše což jest západoevropského, na ujmu domácího, jakž jest obyčej u rus. tak zv. západníkův. (Srv. *Národ*, 1866, č. 112 sled.). Do *Časop. Česk. Musea* 1858 podal **P.** *Listy o ruské literatuře.*

Pýr, pýřavka v. Triticum.

Pyraeus v. Piraeus.

Pyralidae, zavináči, čeleď motýlů nočních; křídla jejich tvoří v stavu pokoje trojhran a kryjí střechovitě štíhlé tělo; housenky mají 14 neb 16 noh, jsou nahé, žijí na rostlinách a zakuklují se v zámotku nad zemí. Sem patří mimo jiné rod *Pyralis*, z něhož jmenujeme druh *Pyralis pinguinalis*, zavináč tukový, a rod *Botys*, s druhem *Botys forficalis*, zavináč hlávkový.

Pyramida (řec.), čes. též jehlanec. **1)** V geometrii a krystalografii tvar ohraničený pravidelnou neb nepravidelnou zpodinou 3- 4- neb víceúhelnou a tolikerými trojúhelníky, sbíhajícími se nahoře v jediný hrot, kolik zpodina stran má. Tento hrot nazývá se vrcholem. Kolmá puštěná se hrotu **p**-dy na zpodinu (nebo prodloužení její) značí výšku **p**-dy. Padne-li výška do středu zpodiny, slove **p.** přímá, jinak šikmá. Má-li přímá **p.** za zpodinou mnohoúhelník pravidelný, jmenuje se **p.** pravidelnou. Je-li vrchní část nějakou rovinou seříznuta, říká se zbytku **p.** komolená č. komole **p**-dy. **P**-dy jsou tím tupější čím jsou nižší (při jedné a téže zpodině), tím končitější čím jsou vyšší. Mimo to jsou přímé, stojí-li přímka tažená od vrchního konce ke středu zpodiny kolmo na této, šikmé, pakli stojí šikmo. Zpodina umnožena třetinou výšky jest objem **p**-dy. — **2)** V archaeologii slovou **p**-dy obrovské pomníky staroegyptské v podobě čtverstěného jehlance, o nichžto již staří spisovatelé s podivením vypravují, k sedmi zázrakům starého světa je přičítajíce, a jež posud stojí. Herodot, Diodor a starší Plinius čítají jich 8; novější zpytatelé našli jich k 80, z nichž ovšem většina valně porouchaných, některé docela rozvaleny. Dlouho byly učené hádky o tom, k čemu vlastně byly určeny, až novějším zpytováním na jisto postaveno, že sloužily za náhrobky králům Egyptským z periody tak zvané staré říše (3900—2100 př. Kr.), jmenovitě z dynastií 3tí, 4té a 5té, kteří vládli v dolejším Egyptě (deltě Nilově) se hl. městem Memfis. Panovníci předního věku Egyptského (cizí nájezdníci z čeledi Semitské, tak zvaní pastýři Hyksos) a panovníci nové říše (v hořejším Egyptě se hl. městem Thébami) oblíbili sobě hrobky vytesané do hor, jm. na skalnatém východním břehu Libycké pouště, lemujícím celou západní hranici Nilské doliny. Tato povaha **p**-d stvrzuje se etymologií jich jména, jež kopticky sluje *p-uro-ma*, což znamená hrobka královská. Každý král začal sobě hned po nastolení stavěti svou náhrobní **p** du; stavělyť se ony, jakž Herodot vypravuje, v podobě stupňovité z nummulitového vápence západního pohoří egyptsko-rudomořského; jedna z **p**-d u Sakary posud okazuje stupně 37 střevícův vysoké. Potom vyplňovaly se veliké stupně menšími (2—3střevícovými); pak se kladl přes celou **p**-du (jda s hora dolů) ohromný obal č. plášť z hlazených balvanů tvrdšího kamení, a když jedna vrstva skončena, kladena druhá, i tak pokračováno pokud král žil, tak že největší **p**-dy jsou hrobky těch králův co nejdéle žili. Na konec obložena **p.** vrstvou uměle a pevně spojených broušených a hlazených desek mramorových nebo žulových, tak že byla hladká co zrcadlo. Na severní straně (obyčejně vysoko nad zpodinou) vchází do masivního vnitra úzká dlouhá chodba, nakloněná pod úhlem asi 30—40° a mířící přímo k polární hvězdě; tato jde do značné hloubky pod **p**-du, pak opět vzhůru, a vede konečně do několika malých kobek, z nichž jedna hlavní obsahovala sarkofag s mumií panovníkovou. Vchod byl posledním hladkým obalem kamenným zakryt a neviditelen. Loupeživost a pověra, dílem také pouhá ničitelská surovost Arabův spustošila (v IX. a XII. století) tyto posvátné památky nejstarší vzdělanosti lidské, servala hlazený pokrov, vedrala se do samé hrobové kobky, hledajíc poklady, dílem skutečné dílem domnělé (kámen mudrcův a pečeť Šalomounovu). Kobka královská byla tak zařízena, že se zavírala ohromnými žulovými deskami č. balvany, jež u vchodu v rýhách kamene jako padací dvéře nahoru dolů se pohybovaly: jakmile byl vložen sarkofag s mrtvolou královou, vyňaty byly podpory a kobka spadnutím žulové opony navždy zavřena. Avšak Arabové prolámali se z chodby okolo žuly měkčím vápencem do kobek, vyloupili je načisto (při čemž bezpochyby drahocenné starožitné památky písemné a jiné zničeny

a mrtvoly vyhodili ven, nebo snad k dělání zlaté tinktury a j. kouzlům spotřebovali. — V dolejším Egyptě je známo p-d ke 67, jež ňl. ve 4 skupeních sestaveny jsou u Gizeh, Sakary, Dašuru a Abusiru. Nejslavnější skupení je Gizehské, 3 hodiny od Kahiry (jež sama na místě zničeného Memfisu stojí): jsou tam tři veliké p-dy, 8—9 malých a rozvaliny menších. Největší p., vůbec velikou nazváná, je nejohromnější stavba kdy lidskou rukou vyvedená, majíc výšky 481 střevícův a šířky (vezpod) 764 střev. (anglických). Podle Herodota stavěl ji Cheops; hieroglyfy uvnitř nalezené (znaky od zedníkův hrudkou napsané) zovou krále toho Chufu. Byl to druhý král IV. dynastie a vládl 63 let (podle Lepsiusa 3095—3032 př. Kr.). Vchod je 50 stř. nad zemí, jde až 120 stř. pod, pak zase 130 stř. nad zpodinu do kobky. V této je prostý kamenný sarkofag, velmi potlučený; mrtvolu dal vyhoditi kalif Almamun, jenž nejprv do této p-dy se vloupal. Druhá p. jest poměrně nejlíp zachována, majíc ještě hořejší část hlazené mramorové povlaky; vysoká 454 stř., široká 708 stř. Vystavěl ji podle Herodota třetí král IV. dynastie, Chefrén, jenž v hieroglyfických nápisech slove Chafra a podle Lepsiusa panoval 66 let (3032—2966 př. Kr.). Vchod do ní odkryl r. 1816 Vlach Belzoni, ale našel, že byla jako všecky druhé dávno před tím vyloupána od Arabův, kteří ale vchod opět zazdili. Třetí nejmenší p-du (výška 207, zpodina 333 střev.) vystavěl podle Herodota král Mykerinos, v hieroglyf. nápisech Menkera, jenž vládl podlé Lepsiusa 2966—2903 př. Kr. Vyse zpytoval ji důkladně a vynesl z kobky na světlo ušlechtilý sarkofag z modrého basaltu, pokrytý řezbami a zavírající v sobě menší sarkofag dřevěný, jenž co pouzdro obkličoval mrtvolu královu a pomalován byl hieroglyfickými modlitbami. Mumie byla již od Arabův zničena. Bohužel stihla tu loď, která sarkofag do Londýna vezla, v zátoce Biskajské taková bouře, že pro zachování sebe drahou památku do bezedné tůně mořské vrci musili; dřevěná rakev došla šťastně do Londýna a tvoří nejdražší památnost Britského musea. Grupa Gizehská je obklíčena celým hrobovým městem, hrobkami princův, princezen a velmožův egyptských z dob dynastie III., IV. a V. V této nekropoli odkryl Mariette před málem let vzácné ostatky egyptského umění, množství sošek z měkkého vápence, představujících prostě ale věrně rozličné momenty obyčejného života z časů III. dynastie, tedy z doby starší nežli veliké p-dy. — Dále od Kahiry leží p-dy Sakarské, z nichž bližší velmi je rozpadlá, vzdálenější ale výborně zachována. Má šířku asi 400 střevícův a skládá se z pěti vysokých stupňův, zevně jest obložena deskami modravého kamení, uvnitř chová klenbu podporovanou sloupy dřevěnými. Byla také již dávno otevřena a opět zazděna. Na blízku odkryl Mariette podzemní hrobky Apisův (svatých býkův) s celou řadou ohromných žulových sarkofagův. — Ještě dále (2 mile od Gizeh) leží p-dy Dašurské, z nichž dvě veliké, třetí menší, dvě kamenné, třetí z nilských cihel (nilského jílu smíšeného se slámou a na slunci sušeného) jsou vystavěny. Tato třetí je valně rozsypána, podobajíc se hoře cihel; druhé dvě jsou dobře zachovány, jedna z nich památna tím, že nahoře je tupá (úhel ploch, kde se do hrotu sbíhají, asi 90°, jako při p-dách Gizehských), v polovici výšky ale najednou příkře dolů sbíhá, tak že plochy protipoložné mnohem menší úhel spolu tvoří. Vysvětluje se to tím, že bezpochyby král jenž ji strojil, zemřel když právě začali (shora) nový obal klásti, načež shora dolů stavice p-du stáhli, aby práce a materiálu ušetřili. Lepsius má p-dy Dašurské za starší nežli Gizehské, a klade za možné, že je stavěli králové Aches a Sephuris III. dynastie, jenž vládli prvý 42, druhý 30 let (3222—3150 př. Kr.). P-dy Abusirské, Mejdunské a j. jsou již méně památny; totéž platí o p-dách, jež králové Ethiopského státu Meroë na nejhořejším Nilu (nynější Dongola) v VII. stol. př. Kr. s nápodobení přinešené k nim vzdělanosti egyptské stavěli. Nejvíce ke známosti p-d přispěl anglický plukovník Vyse, jenž se stavitelem Perringem na své útraty několik let v Egyptě meškal, p-dy prolezl, změřil, nakreslil, a nákladné učené dílo o nich vydal: *The pyramids of Gizeh* (London 1839—1842; 3 díly textu 8°, 3 díly atlasu folio). Pohled na p-dy a blízkého Sfinxa (v. t.), dohromady se žlutou palčivou Libyckou pouští pod tmavomodrým nebem a žhoucím polotropickým sluncem, má něco nevýslovně velebného a tajemného; geniálné obrazy mnichovského krajináře Löfflera a výtečné fotografie Angličana Fritha podávají poněkud ponětí o něm. *Sfj.*

Pyramidální, co do hranatého hrotu vybíhá, co má tvar pyramidy. Též v přeneseném smyslu hrozitánský, úžasný, ku př. p. nesmysl. — P. čísla v. Figurová čísla. — P. průřez nazývá se dle Mohsa onen průřez krystalu, jenž v krystalech soustavy kvadratické čili p. kolmo na hlavní ose stojí; podoba jeho jest kvadrát nebo figura, do níž se dají kvadráty vepsat.

Pyramus a Thisbe, milenec a milenka v Babylonii, o nichž Ovid. (*Met.* IV. 55—166) vypravuje takto: Bydleli vedle sebe, a poněvadž rodiče nechtěli svoliti k sňatku, mluvívali milenci spolu skulinou ve zdi, která domy jejich dělila. Kdysi umluvili se, že se v noci sejdou za městem u náhrobku Ninova pod stromem morušovým. Thisbe přišla dříve, avšak spatřivši zde lvici, která právě byla rozsápala vola, dala se na útěk a skryla se v jeskyni. Prchajíc ztratila šat, jejž lvice zakrvácenou tlamou zbrotila a roztrhala. Později přišel P. a naleznuv i poznav šat Thisbin domníval se, že byla dravou zvěří roztrhána, a ze zoufalství proklál se mečem. Mezi tím osmělila se Thisbe vylezti z úkrytu svého a přijdouc na místo umluvené nalezla P-ma v krvi; zoufajíc probodla se týmž mečem, který ležel zbrocen vedle P-ma. Morušový pak strom, jenž posud míval moruše bílé, má od té doby, postříkán byv krví, moruše červené.

Pyrard [pyrar] François, franc. cestovatel, nar. v Lavalu ok. r. 1570, † v Paříži 1621. Vypraviv se 18. kv. 1601 se dvěma kupeckými koráby do vých. Indie byl u Malediv při roztříštění korábu, na kterém plul, od tamějších obyvatelů zajat a jejich králi na ostrově Male za otroka prodán (1602). Když potom roku 1607 bengalské loďstvo Malediv dobylo, byl P. na svobodu propuštěn. Navštíviv některá přednější města bengalská vypravil se se dvěma svými soudruhy do Kočinčiny, byl však od Portugalců zajat a do portugalského vojska v Goi vřaděn, s kterým potom četných výprav na mnohé ostrovy jihoasijské se zúčastnil. Nabyv svobody 30. led. 1610 navrátil se do svého rodiště 16. ún. 1611. Popsání svých dobrodružství vydal pod názvem *Discours du voyage des François aux Indes orientales*, k čemuž přidal *Traité et description des animaux, arbres et fruits des Indes* (Pař. 1611). Spis tento, sepsán slohem prostým avšak jasným, byl vydán pod jinými názvy ještě r. 1615 a 1679, a věci v něm vypravované stvrdili i cestovatelé pozdější.

Pyragirit, stříbrná, tmavočervená ruda, sestávající ze stříbra (58—64%), antimonu a síry. *Kr.*

chází se v Rudohoří, Andreasberku na Harcu, v Jáchimově v Čechách, v Křemnici a Šťávnici v Uhřích a jinde.

Pyreicus v. Peiraikos.

Pyreneje (od řec. πῦρ, oheň, *Pyrenaei montes*, spálené hory, anebo od celtického *byrin*, *bryn*, hora), pohraničné pohoří mezi Francií a Španělskem, oddělující poloostrov **P**-jský od pevniny evropské. **P.** rozprostírají se v délce 55 mil a v šířce 7—15 mil na prostoře 400—500 □ mil.; směr mají od východojihovýchodu k západoseverozápadu, táhnouce se od *Capu Creuz* a *Capu Norfeo* u Středomoří až k jihových. koutu Biskaiského moře. **P.** jsou hory pásmaté, sestávají z více rovnoběžných pásem, z nichž se 2 za hlavní považují: první pásmo, co vých. pokračování pohoří Kantaberského, táhne se od řeky Bidassoy až k Rogneře Pallarese; druhé pásmo, ležící severně od prvého, počíná u *Gave d' Ossau* a běží s prvým pásmem nejvíce rovnoběžně, 3—4 míle od předešlého vzdáleno. Toto pásmo přerváno jest řekou Garonnou a několika menšími řekami a končí na východě v zmíněných již předhořích *Norfeo* a *Creuz*. V celku rozeznávají se: **P.** vysoké čili střední, nejdivočejší a nejvyšší část **P**-jí, zaujímající paralelní běh obou hlavních pásem. Zde leží *Maladetta* s 10.722' vysokým vrcholem *Pic de Nethou*, nejvyšší horou v pohoří p-jském, *Mont Perdu*, 10,482' vysoký, *Cylindre du Marboré* 10.374', *Tour de Marboré* 10.114', *Pic long* 9972', *Collat (Montcalm)* 9960', *Brioulles (Crabioules)* 9900, *la Taillon* 9894,, *Treumouse* 9852', *Som de Soube* 9642', *Port d' Oo* 9240', *Pic d' Astagnon (Pic de la Serrère)* 9096', *Pic de Bigorre* (*Pic du Midi de Bigorre*, *Pic du Midi de Campan*) 8940', *Pic d' Arbizon* 8766' a mnoho jiných vysokých hor. Nejseverovýchodnější pásmo dosahuje nejmenší výšky a tvoří hráz mnohými příčními údolími prorvanou; zde jsou hory *Pic du Midi de Barrèges* 9036', *Pic de Gavisos* 7932' a j. Východní **P.**, jenž počinají u údolí Aranu, tvoří odtud až k pramenům řeky Segre mohutnou, neprolomenou stěnu, odtud dělí se na mnohé větve a zplošťují se na východ stále; hora *Canigon*, 8580' vysoká, leží zde od hlavního pásma oddělena, zcela osamotnělá, na straně francouzské. Západní **P.**, tvořící záp. prodloužení jihozáp. pásma středních **P**-jí, jsou nejnižší, nedosahujíce nikde sněžné čáry; nejvyšší bod této části **P**-jí jest 7500' vysoký *Pic d'Anio*. Tato část **P**-jí, na vých. ještě 6—7000' vysoká, k západu se stále snižuje a rozplývá se na západě u Bidassoy v osamotnělé kupy hor asi 3000' vysokých. Záp. **P.** tvoří na obzoru čáru jemnou; jen tam, kde se setkávají s pohořím Kantaberským, vystupují z nich některé příkré vrcholy, střední a východní **P.** ale tvoří příkrou stěnu s mnohými strmými, vyzubenými kužely. Paměti hodné jest, že zde nejvyšší vrchy nestojí vždy na hlavním hřbetu, nýbrž často na příčných pásmech údolí od sebe oddělujících. Od záp. ke středu přibývá **P**-jím výšky i šířky, od středu k východu přibývá pouze šířky, kdežto výšky ubývá. Nejvyšší část **P**-jí jsou **P.** střední, jichž hřbet největší výšky dosahuje u *Port d' Oo*, totiž 9240'; prostřední výška hřbetu jest 7500', klesá na 7000—6000' a končí výškou 2000' u Středomoří. Střední a východní **P.** vyznamenávají se divokostí a neschůdností. Nejdivočejší partie středních **P**-jí počíná u lázní v Ponticose, nejvyšší pramen leží zde 5129' nad mořem. V malebném ohledu zasluhuje strana francouzská přednost před španělskou, jenž jest holejší a jednotvárnější než prvá. Přes **P.** vede víc než 100 prosmyků dílem *Col* dílem *Port* (*Puerto*) zvaných, ale jen sedmi jdou silnice pro povozy, ostatní jsou pouze pro pěší a pro soumary schůdné. Přes nejnižší část vých. **P**-jí vede silnice prosmykem *Pertusským* ve výši 2000' z Perpignanu do Figuer a odtud přes Mataro do Barcelony. V západní části **P**-jí vede silnice z Monreale do St. Jean Pied de Port prosmykem *Orisonským* a *Roncevauxským*. Prosmykem *Maya* vede silnice z Bayonnu do Pamplony; prosmykem *Puerto de Canfranc*, 4680' vysokým, nedaleko hory *Pic du Midi d' Ossau* ležícím, vede silnice z Oleronu do Jaky; dále jsou důležitější prosmyky *Perche*, *Salo*, jimiž jde silnice ze St. Girons do Leridy a *Viella*. Hlavní silnice z Francie do Španěl nevede přes **P.**, nýbrž přes Yrun a přes řeku Bidassou, přestupujíc malé pahorky pohoří Kantaberského v Guipuzcoe. Za času Římanů vedly silnice přes **P.** severně od Carasae (teď *Garis*) na blízku břehu moře Biskaiského, nynější silnice přes řeku Bidassou a přes Yrun; pak z Caesaraugusty (nyní Saragossa) do Beneharna (nyní Barega) a na východě na blízku Středomoří u Juncarie (nyní Junquera) prosmykem Pertuským, tato poslední byla jako až posavad nejvíce k přechodům užívána. Západní prodloužení **P**-jí podél břehu Kantaberského slulo Římanům *Saltus Vasconum* (nyní *Sierra de Orcano*, *Sierra de Angana* a *Sierra de Sejos*). K **P**-jím patří co západní prodloužeina též Kantaberské hory (v. t.). **P.** nesouvisí se žádným jiným kontinentálním pohořím v Evropě, vystupujíce docela osamotněle na nejužším místě mezi moři Středozemním a Biskaiským a vyplňujíce svým hlavním hřbetem, který s málo výminkami politickou hranici mezi Francií a Španěly tvoří, a svými tarasovitě se snižujícími předhořími část jihozápadní Francie, ve Španělích Katalonii, vysokou Aragonii a větší část Navarry. Hlavní pásmo **P**-jí málo jest rozvětvené. Na jižní straně **P**-jí táhne se hornaté území, sestávající z více s **P**-jemi paralelních pásem, od **P**-jí samých s větší části širokým údolím oddělené. Pásma tato se k údolí řeky Ebry stále snižují. Západní část tohoto území sluje ve Španělích *el alto Aragon* (vysoká Aragonie). Na jihu táhne se mezi **P**-mi a nižšími tarasy úzký pruh vysočiny, z níž **P.** náhle do výšky vystupují. Pruhem tím teče Rio Aragon, jenž u Jaky z **P**-jí vystupuje. Na západě souvisí **P.** s pohořími, která střed poloostrovu **P**-jského prostupují. Na severu vystupují **P.** z ponenáhlu se zdvihající pahorkoviny jihofrancouzské. V celku jest sklon **P**-jí na sever mírnější, na jih příkřejší, proto má také severní strana rostlinstvo mnohem bohatší než jižní, honosíc se vysokými lesy, tučnými horními pastvinami, kdežto jižní strana okazuje holé stěny jen sem tam nízkým křovím porostlé. Takové krásné lesy,, jaké mají Alpy, v **P**-jích nejsou. Dub roste do výše 800', smrk lesní do 1000—1200'; výše roste Rhododendron a jiné rostliny až k čáře sněžné. V údolích rostou na obou stranách dobrá vína. Zahradnictví a rolnictví jest v **P**-jích výnosné. Říše věčného sněhu počíná na svahu severním ve výšce 7900', na svahu jižním 8600' nad mořem. Ledovce nacházejí se nejvíce na severní straně mezi údolími Arranem a Ossanem, největší na Maladettě. **P.** sestávají z žuly, vápence, pískovce a křemene. **P.** mají doly železné, měděné, olověné a stříbrné, také zlato a mramor se dobývají. Bohaté jsou **P.** na výtečné prameny minerální, zvlášť sirné. Tu jsou Barrèges, Canterets, Bagnères de Bigorre, Eaux-Chaudes a j. Z živočišstva p-jského zasluhují zmínky četní vlci a medvědi. Obyvatelé **P**-jí provozují hospodářství alpské, tkalcovství, zhotovují dřevěné nádobí a cestují po jiných krajinách za výdělkem. V **P**-jích mají původ řeky Adour, Garonne a Aude, které te-

kou na sever, pak Llobreget a mnohé přítoky řeky Ebra, které tekou na jih.

Pyreneje, jméno tří francouz. departementů: **1)** Dolní P. (*Basses Pyrénées*), v jihozáp. Francii na hranicích špan., mají na záp. záliv Biskajský, na sev. depart. Landeský, na vých. depart. Hornopyrenejský, a čítají na 136·87□ m. 436 628 obyv. (1861). Jsouce utvořeny z bývalé provincie Bearnské, Navarrské a části Gascogni jsou bohaty na hory, pahrbky, výšiny, údolí, pustiny, říčky a bystřiny, čímž stávají se na pohled velmi malebnými; za to však jsou málo úrodny. Obchod, vyjma m. Bayonne, jest nepatrný. Celý depart. rozdělen jest na 5 arrondiss. (Pau, Bayonne, Orthés, Oloron, Mauléon) a má za hl. m. Pau. — **2)** Horní P. (*Hautes Pyrénées*) leží východně od před., a mají na vých. depart. Hornogaronnský, na sev. Gerský. Utvořeny jsou z části býv. Gascogni a čítají na 84·45□ m. 240·179 obyv. ve 3 arrondiss. (Farbes, Argelés, Bagnéres en Bigorre) s hl. m. Tarbes. Tento depart. jest velmi hornatý, zejména na jihu, na sev. pak více pahrbkovitý a vůbec bohatý na vody minerálné. — **3)** Východní P. (*Pyrénées orientales*), hraničí na záp. s depart. Ariegéským, na jihu se Španěly, na vých. s mořem Středozemním a na sev. s depart. Aude. Skládajíce se z bývalé provincie Rousillonu a z části hrabství Cerdagnského a Razéského čítají na 74·82 □ m. 181.763 obyv. ve 3 arrondiss. (Perpignan, Céret, Prades) s hl. m. Perpignan. Na jihu převládají vysoké hory, na vých. rozsáhlé planiny, podél moře údolí a divoké bystřiny; podnebí, zejména v nižinách u moře, jest horké, pročež daří se tam již plodiny pásma jižního; v částech hornatých jest ale půda málo úrodná. Průmysl jest slabý, obchod však dosti čilý se Španělskem.

Pyrenejský mír slove mír uzavřený mezi Francií a Španělskem 7. list. 1659 na Bažantím ostrově, v pohraničné řece Bidassao ležícím. Mírem tímto, o kterém splnomocnění ministři a sice se strany Francie kardinál Mazarin, se strany Španělska markýz Louis de Haro, v 25 konferencích vyjednávali a který potom Ludvík XIV. a Špan. král Filip IV. podepsali, skončena byla válka, v které již od r. 1635 obě mocnosti proti sobě stály. Dále tím získala Francie Rousillon, téměř celé hrabství Artois a mnohá místa na hranicích Nizozemska. Ludvík XIV. pak následkem téhož míru pojal za manželku infantku Marii Teresii, nejstarší dceru Filipa IV., která ale všech nároků na dědictví španělské zříci se musila. Vzdor zřeknutí toho domáhal se ale Ludvík XIV. domnělých svých práv na dědictví španělské, z čehož vznikla 1667 válka tak zvaná devoluční a 1701 válka o posloupnost ve Španělsku.

Pyrenejský poloostrov jest geografický název jihozáp. evropského poloostrova, jenž o Pyreneje se opírá a v ohledu politickém království Španělské a Portugalské zaujímá.

Pyrenomycetes, tvrdohouby, čeleď hub, jež mají podhoubí nitnaté, též klkaté nebo vláknaté, často nepatrné; sporidie v trubkovitých vakách, které i s vlákny šťávnatými v tvrdší, drobnobunečné, hnědé pletivo, v němž měkčí jádro tvoří, uzavřeny jsou; povlak ten později puká. Čeleď ta rozpadá se v podčeledi: Rážovkovité (*Sphaeriacei*), Svilosemenkovité (*Cytisporei*), Sočevníkovité (*Phacidiacei*), Bezděrcovité (*Xylomacei*).

Pyrethrum, *Parthenium* v. Parthenium. **P.** *carneum* a **P.** *roseum* M. B. rostou původně na Kavkasu a v Persii. Z nich se dělá tak nazvaný perský prášek proti hmyzům domácím, a tento není nic jiného než sotva rozvité, rychle usušené a rozemleté úbory jmenovaných rostlin. Oba druhy sázejí se nyní v zahradách i v Evropě, a zkušenost ukázala, že prášek z nich zhotovený jest týchž účinků, jako perský prášek pravý. *Jha.*

Pyretika, prostředky proti zimnicím.

Pyrgi (řec. *Pyrgoi*), starodávné město v Etrurii, jehož ženy co hetéry, muži pak co mořští loupežníci byli pověstni. Zde stával bohatý chrám Ilithyiin (dle jiných Leukothein), jejž Syrakuský král Dionysos r. 384 př. Kr. oloupil. Zříceniny zdí kyklopských a chrámu, jakož i prastaré hroby viděti podnes u vsi S. Severa.

Pyrgos 1) staré město řecké v Elidě nedaleko záp. břehu Morey, naproti ostrovu Zante; nyní sluje Letrini a mělo, než bylo od egyptského vojska (26. srp. 1825) zbořeno, 10.000 obyv.; nyní má jen asi 2000 obyv., kteří pěstují silně víno a provozují rybářství a čilý obchod hlavně v hovězím dobytku, mezcích a drůbeži, jež nejvíce Jonické ostrovy prodávají. — **2) P.**, vesnice asi 1½ míle na západ od Therapie, předměstí Cařihradského, má starožitný 2700′ dlouhý a 110′ vysoký vodovod.

Pyrgoteles, řecký kamenořezbář, žil za Alexandra Velikého a současně s oněmi velikými mistry, jenž oslavou byli krásných umění v poslední době jejich květu ve starém věku. Jeho jméno, co nejslavnějšího mistra ve svém oboru oné doby, řadí se důstojně vedle proslavených jmen Lysippa, Scopa, Apella, Protogena, což vysvítá i z toho, že s Lysippem a Apellem měl výhradní právo představovati podobiznu Alexandra Velikého.

Pyrice, něm. *Pyritz*, krajské město v Pruském vládním okresu Štětínském, má 7136 obyv. (bez 636 mužů posádky). Pamětihodná jest studně, u níž r. 1124 prvních 7000 Pomořanů Otonem Bamberským pokřtěno bylo. R. 1824 postaven zde na památku toho pomník. Úrodná krajina, v níž P. leží, sluje P-cké pšeničné pole.

Pyridin (C_{10} H_5 N) jest organická zásada, tvořící se suchou destilací kostí; jest to bezbarvá těkavá tekutina pronikavého zápachu, ve vodě se rozpouští, s kyselinami dává soli. *Sch.*

Pyriflegethon v. Flegethon.

Pyrity, v Glockerově soustavě čeleď nerostů kovům se podobajících, krystalinických, křehkých. Nerosty ty slují též kyzy (v. Kyz).

Pyritz v. Pyrice.

Pyrker, Jan Ladislav z Felsö-Cör, arcibiskup Jagerský a něm. básník, nar. v Langu v Bělehradské stolici v Uhřích 2 list. 1772, † ve Vídni 2. pros. 1847. Nabyv prvního vzdělání na gymnasiu v král. Bělehradě odešel na další studia na právnickou akademii do Pětikostelí, po čemž zamýšlel do státní služby vstoupiti. Nedostav však žádného místa v Pešti přijal místo sekretáře u jednoho hraběte v Palermu, kamž také na cestu se vydal; rozmysliv se ale jinak vrátil se z Neapole přes Benátky do Vídně, kde seznámil se s jedním řeholníkem cisterciáckým, který jej k tomu přiměl, že i sám do řádu cisterciáků v Lilienfeldu v Dolních Rakousích vstoupil. Odbyv theologická studia v sv. Hypolitu byl tam 1796 na kněze posvěcen, načež svěřena mu správa některých úřadů klášterních až do r. 1807, kdež byl na klášterní statek Tirnici za faráře dosazen. Avšak již r. 1811 byl do kláštera za převora zpět povolán a rok na to i za opata zvolen. Ale již 1818 stal se biskupem v Spiši, 1820 patriarchou Benátským, potom patriarchou Dalmatským, velkokaplanem království Lombardsko-Benátského a cís. skutečným tajným radou, až r. 1827 na arcibiskup-

ský stolec v Jagru jest dosazen, kdež, jakož i všude před tím, zdárně působil ve svém duchovním povolání, staraje se zvláště o cvičení a vychování mládeže, o kázeň církevní i o probuzování značných schopností u mladšího duchovenstva. Vedle toho byl však též horlivým mecenášem umění a pravým otcem chudiny a vůbec trpících, jak tomu od něho vystavěný hostinec pro vojenské důstojníky v Karlových Varech nasvědčuje. Největší však slávu získal si **P.** svými básnickými spisy, zejména ale básněmi epickými, kteréž jsou: *Tunisias* (ve Vídni 1819, 3. vyd. 1826; ital. překlad od Malipieriho v Benátkách 1837), báseň hrdinská v XII zpěvích, v níž opěvuje vyproštění křesťanstva od loupežení Haireddina Barbarossy na moři, dosažené dobytím Tunisu od Karla V. *Perlen der heiligen Vorzeit* (ve Vídni 1823, 2. vyd. 1826; v Stutgartě 1841; v ital. překladu v Brescii 1824; v čes. překladu od K. Vinařického pod názvem *Perly posvátné* v Praze 1840), báseň ve XIV zpěvích, v které předvádí nám ve skvělých obrazech svaté vidiny z věku starozákonního a rozohňuje čtenáře láskou k věčné pravdě a setrvalé cnosti. Podivuhodným důmyslem jsou tu spojeny jednotlivé a časem od sebe vzdálené obrazy (Abraham, Mojžíš, Samuel, Eliáš, Eliseus a Machabejští) vidou křesťanstva. V původním jazyku stala se tato báseň oblíbenou vzdělavatelnou knihou v rukou lidu, i často též výtečných částí jejích k deklamacím užíváno. *Rudolphias* (ve Vídni 1824 a 1827), hrdinská báseň ve XII zpěvích, kdež opěvuje založení mocnářství Rakouského, vida ve vzniklé moci domu Habsburského v zemích podunajských základ ku požehnané jednotě národů jindy rozdvojených. Ač, čerpaje z pramenů stranných Českého kr. Otakara před cís. Rudolfem do stínu staví, tož přece na mnohých místech výtečné jeho i národa Českého vlastnosti chvalně připomíná. Ve všech pak skládáních **P**-ových vane pravý bánický duch, jenž proniká do nejskrytějších záhybů srdce lidského a rovnou opravdivostí líčiti umí každé jeho hnutí od citů nejútlejších až k vášni nejprudší. Rovněž umí i kresliti s plastičností téměř homerickou jak v oboru přírody, klidné i živly pohybované, tak i v okresu světa duševního a mravního. K tomu druží se i vysoká jeho vzdělanost a bystrý důvtip, kterým umí všeliké i nové vynálezy umělecké přivinouti do svého básnického díla bez násilí, vždy vhod a na svém místě, jakož i přiodíti abstraktní a na pohled i prosaické představy vkusným rouchem básnickým. Další jeho spisy jsou *Historische Schauspiele* (Vídeň 1810), obsahující tragédie *Die Korvinen*, *Karl der Kleine* a *Zriny's Tod*; pak *Lieder der Sehnsucht nach den Alpen* (Stutgart 1845) a báseň *Bilder aus dem Leben Jesu und der Apostel* (Lps. 1846). Jeho *Sämmtliche Werke* vyšly v Stutgartě 1832—34 ve 3 sv., pak tamtéž 1853 ve 3 sv.

Pyrmont 1) malé knížectví něm., náležející ku knížectví Valdeckému, mezi územími pruským, hanoverským, brunšvickým a lippeským, řekou Emmer protékané; knížectví to má na 1·19 □ m. 7319 obyv. (r. 1864) nejvíce protestantův. Knížectví **P.** bylo dříve hrabstvím a náleželo hrabatům **P**-ským, po jichž vymření r. 1494 přišlo na hrabata Spiegelberská, r. 1557 na hrabata Lippeská, r. 1583 na hrabata z Gleichenu a dědictvím r. 1625 k Valdeku. — **2) P.**, hlavní město téhož knížectví a jedno z nejslavnějších lázeňských míst v Evropě, pěkně stavěné, má letní zámek knížete a 1400 obyvat., hospitál, divadlo. Minerální vody zdejší, solné a ocelové, jsou již přes 300 let v užívání, v XVI. stol. bývalo zde až 10.000 hostů ročně, nyní ještě 4—5000. Ročně se rozesílá zdejší minerální vody 360.000 až 400.000 láhví. Prameny zdejší mají teplotu + 9° až + 11° R.

Pyro- (z řec. πῦρ oheň), v složených slovech řeckého původu tolik co ohnivý, k ohni se vztahující.

Pyrodextrin, (značka $C_{48}H_{36}O_{36}+HO$), hnědá, dirkovitá, ve vodě snadno rozpustná látka, která povstává ohřátím suchého škrobu na 230° tepla; od dextrinu dá se odloučiti lihem, od nezměněného škrobu vodou, načež se sráží barytem. **P.** nachází se v chlebové kůře, v praženém sladu a v kávě.

Pyroelektrickost. Tak se nazývá soubor zvláštních elektrických úkazů, jež se objevují na některých hlatích, když se drží určitým spůsobem po nějakou dobu nad plamenem na př. lihovým. Nejprvé, a to již v starověku pozorovány úkazy sem příslušné při turmalinu, novější badání okázalo, že mnohem více hlazených nerostů je **p**-ckých stavů schopno; tak zejména boracit, topaz, těžec, křemen aj., o jichž proskoumání sobě zásluhu zjednali předkem Köhler, Hankel, G. Rose a Ries. Zvláštní povaha úkazův těchto nejlépe vysvitne z úvahy o chování se turmalinu v příčině dotýčné. Hlať turmalinova jest totiž stavu elektrického prosta, dokud má tutéž teplotu, jak okolné ji obkličující předměty. Jakmile však se převede do jiné teploty, která jest vyšší aneb nižší teploty její vlastní, stává se ihned elektrickou, a sice se objeví na ní dva póly elektrické, z nichž jeden vyniká kladným, druhý záporným el. stavem. Pamatujeme-li sobě místa pólu kladného a záporného při ochlazení hlati, a zahřejeme-li ji na to, shledáme, že sice opět vyskytnou se oba póly, a však na místech zaměněných, totiž nynější kladný na místě dřívějšího záporného a naopak. Dle G. Rose nazývá se pól, jenž při záhřevu se vidí kladným, tudíž při ochlazení záporným, pólem analogným, a odpovídající tomu pól opačný, jenž při záhřevu záporným, při ochlazení kladným jest, pólem antilogným. Zkoušky, jež v ohledě tom prováděti lze, leží na bíledni. Lze totiž turmalin nejprv zahřátím konce *A* přivésti v takový stav elektrické polarity, aby konec ten byl kladným, konec *B* záporným; obrátí-li se na to hlať, aby nyní zahříval se konec *B* a chladl konec *A*, tož jsou s počátku oba póly kladné a sice patrně *B* mocněji než *A*, tak že po krátké době *A* pozvolna kladnosti postrádajíc na pól záporný se zamění, *B* však kladným zůstane. Jestiť samozřejmo, že opačná zkouška opačný podati musí výsledek. — Nadzmíněné elektrické chování se turmalinu k teplotě jeví se i pak, když se hlať turmalinova na menší kusy přelomí; každý díl chová se dle téhož zákona celku; ano i na prášek roztřený turmalin podléhá ještě témuž zákonu, jelikož na plechu zahřát v pevný takořka kotouč se skupí — patrně výsledek přitažlivosti nestejných elektrických pólů částic nejdrobnějších. Při vychladnutí až po teplotu okolí rozpadá se kotouč ihned. Zajímavý jest posléz zákon vztahující se k formě hlati, jenž vesměs při všech hmotách **p**-i podléhajících, se pozoroval, ač naopak souditi nelze, že by vždy, když forma hlati zákonu tomu odpovídá, hmota **p**-i schopna byla. Jediné takové hlati, jež povstaly z kombinace tvaru základního a některého k němu příslušného polotvaru, stěn vzhledem k tvaru základnímu neparallelných, objevily dosud **p.** ač, jak praveno, úsudek zpátečný pravdivým býti nemusí. Boracit podává ku potvrzení zákona dobrý příklad; hlati jeho bývají kombinacemi hexaedru a tetraedru, tudíž jsou při něm dle theorie **p**-cké stavy možné. V pravdě je pak boracit jeví, a sice spadají jeho póly do ploch

tetraedru a do nesříznutých rohů hexaedru, naproti nim položených, tak že má boracit čtyry póly p-i. — P. nutno posléz rozeznávati od thermoelektřiny (v. t.), jenž se budí, když se dva určité kovy zejména antimon a vismut, na místech k sobě připojených aneb zahřívají aneb ochlazují. Nebudí se však póly, než proudy thermoelektrické, směrů protivných při záhřevu a při ochlazení. *Dch.*

Pyrofagie (řec. ohněžroutství), kejklířské umění, záležející v tom, že kejklíř lehké hořící věci do úst beře a dýcháním plamen ven žene; aby se nespálil, může užíti rozličných prostředků, nejoby čejněji vypláknutím úst roztokem kamence, nasypáním cukru a natřením mýdlem. Kdo se tím zabývá sluje pyrofag.

Pyrofan nazývá se hydrofan, odrůda opalu, když voskem na místě vodou nasáknut, silným ohřátím průzračným se stává.

Pyrofor (řec.), ohněnoš, v chemii látky, jež jak mile vzduchu se dotknou, samy sebou řeřavěti neb hořeti začnou, tedy ovšem bedlivě ucpány přechovávati se musejí. Nejstarší je p. Hombergův, smíšenina kamence a cukru, v nádobě zlehka ucpané mírně a dlouho pálena. Jest to černý prášek, směs uhle, hlíny a sirníku draselnatého. Göbelův p. (žíháním síranu olovnatého) je směs uhle s olovem předrobně rozptýleným. Také železo, redukované z kysličníka vodíkem při mírném horku, jak mile vzduchu se dotkne, hned se na červeno rozpálí i zpět na kysličník shoří. Neskvělejší p-y jsou sloučeniny organických radikálův s kovy, nalezené Bunsenem, Lövigem, Banklandem a j. novějšími chemiky, u př. kakodyl (dimethylarsén), stibéthyl, zinkomethyl atd.: všecky jsou bezbarvé tekutiny, jež jen v zalitých trubicech se mohou přechovávati, proto že na vzduchu okamžitě se vzejmouce jasným plamenem hoří. *Šfj.*

Pyrofylit, nerost krystalinický, celistvý neb v kusech z paprskovitých jehel neb lístků; v jednom směru dokonale štípatelný; tvrdost 1, potažná tíže 2·70, barvy zelenavé, lesku perlového, prosvítavý; sestává z hliničitky křemičité a vody. V coukách v křemenu, v Uralu, v Belgii, Brasilii a jinde.

Pyrofysalit, odrůda topasu, barvy běložluté, povrchu drsného; nachází se ve velkých, zřídka vyvinutých krystalech u Finbo a u Fossum v Norsku.

Pyrogeny slovou v lučbě látky, které působením ohně z některých ústrojných látek se tvoří, jako u př. smahlokyseliny.

Pyrola, hruštička, rod rostlin z řádu Vřesovitých (*Ericaceae*) z čeledi Hruštičkovitých (*Pyrolaceae*), má kalich 5dílný, tyčinek 10, po 2 proti plátkům postavených, podplodných. Jsou to byliny mnoholeté. Sem patří **P.** *rotundifolia* L., h. okrouhlolistá, rostoucí v stinných lesích skoro celé Evropy a prostřední Asie, květe v červnu a čci; list zahořklý se jindá v lékařství potřeboval.

Pyrolaceae v. Ericaceae.

Pyrolusit, nerost skupiny manganu z třídy těžkých kovů, slove též burel; jest to měkká manganová ruda, objevující se v hranolových krystalech podoby jehlovité a vláknité. Barva a vryp jsou tmavoželezné, tvrdost 2 až 2·5, hutnost 4·9. Jest to kysličník manganičitý; upotřebuje se k dobývání chlóru; nalezá se v Čechách v Rudohoří, u Blatna a j.

Pyromachitické horniny, též živcovité neb trachitické horniny, dle Glockera oddělení hornin nekrystalinických, dílem porfyrového, dílem slepencového složení, nevrstvené, v nichž ve všech se nachází živec. Druží se bezprostředně k lávám a jsou splodiny pravěkých sopek, tedy původu plutonického. Sem náleží smolek, perlovec, obsidian, pemza a slepenec pemzový, trachyt a slepenec trachytový, porfyrit a j.

Pyromachity, čeleď nerostů v Glockerově soustavě; nerosty sem náležející jsou krystalinické, tvrdé a křehké, hutnost mají 2·3 až 3·3, barvami nevynikají, lesku jsou sklového neb mastného, průzorné; sloučeniny křemičitky neb hliničitky s částkami alkalinickými. Sem patří živec a podobné nerosty.

Pyromanie (z řec.) nazývá se zvláštní chorobná náchylnost k založení ohně neb požáru, jakáž někdy jeví se v přechodní době dívek z věku dětského k panenství. Jest však zvláštní opatrnosti potřebí k posuzování, zdali p. dosáhla takového stupně, aby si podmanila svobodnou vůli a stala se skutečnou nemocí duševní, což v právnictví trestním ovšem velikou má důležitost.

Pyromantie, řec. hádání, prorokování budoucích věcí z ohně i z blesku, zejména ale z ohně obětního, jak to téměř u všech národů starověkých nalézáme. Byl-li plamen jasný, bez kouře a celistvý, nerozdělený, byla věštba příznivá; byl-li však pošmúrný a dělil-li se nahoře ve více proudů, předpovídaly se z toho věci nepříznivé.

Pyrometr (řec.), čes. žaroměr, nástroj k měření vysokých stupňův tepla, kteréž obyčejným teploměrem měřiti nelze, protože rtuť již při 350° vře a v párách prchá. Nejstarší jest *Wedgewoodův*; skládá se z malých válcův zvláštní hlíny, jež vypalováním se stahuje tím silněji, čím horko větší. Vědecky nemá žádné ceny. *Daniellův* skládá se z platinového válce na podstavci z grafitu, jenž horkem se roztahuje a ručičku na ciferníku postrkuje. Lepší předešlého předc i on při velkém horku nás opouští dílem proto, že platina měkne, dílem proto, že platina ve velkém teple poměrně méně se roztahuje nežli v menším. *Pouilletův* je platinová koule spojená s tenkou platinovou trubicí; teplo měří se množstvím vzduchu teplem z koule vyhnaného. Byl by nejlepší všech, poněvadž vzduch ve všech teplotách za rovné zvýšení temperatury o stejně mnoho se roztahuje, kdyby nebyl *Deville* dokázal, že silně řeřavá platina pórovata jest a plyny propouští. Jediná bezpečná ocenění velmi vysokých temperatur, jež posud máme, zakládají se na zevrubném určení tepla vyvinutého spálením té neb oné hořlaviny, a potažného tepla produktův toho spálení, z nich možno vyčísliti temperaturu zápalnou; uhlí se vzduchem dává nanejvýš 2600° C., a poněvadž toto teplo právě jen stačí k roztopení platiny, soudíme že ona taje asi při 2500°. Olovo taje při 320, zinek něco nad 500, stříbro asi při 1000, zlato asi při 1100, měď něco nad 1200, litina okolo 1600° C. Starší čísla (železo při 12.000 podlé Wedgewooda) jsou docela mylná. Dobrý a jednoduchý p. byl by důležit pro mnohá řemesla, i pro hutníka. Počet barevných nebo mdlých skel potřebných, aby skrze ně předmět, jehož žár posuzujeme, nebylo viděti, byl navržen Lampadiusem a hodí se pro hutníka. *Šfj.*

Pyromorfit, nerost ze skupení olova; jest to fosforečnan olovnatý, smíšený s chlóridem olovnatým a často i s arseničnanem olovnatým; obyčejné jméno jeho je zelenoba dle zelené barvy, ač se i žluté a hnědé odrudy vyskytují; krystaluje v pěkných tvarech klencové soustavy. Tvrdost 4; hutnost 7. V plamenu odkysličujícím roztavuje se v zrno olověné, při vychladnutí ve tvar krystallinický, mnohohraný, přecházející.

Pyrop v. Granát.

Pyroretin, zkamenělá pryskyřice, má tvrdost

2, potažnou tíži 1, jest křehká, lesku mastného; hoří s zápachem jantarovým. Nachází se v bambulovitých a deskovitých kusech v smolném uhlí Zálezlském u Oustí nad Labem.

Pyroskop (řec.), nástroj, kterým lze jest poznati, kdy teplota v nějakém prostoru jistého stupně dosáhne. K tomu účelu postaví se kovová tyč do horkého prostoru tak, že nějaká část nad jeho stěny vyčnívá. V té části tyče, která vyčnívá, jest dutina naplněná olejem neb rtutí, do té ponoří se teploměr, který přijme teplotu, jakou má kovová tyč i vnitřní prostor, v níž tato se nachází.

Pyrosoma, ohnice, druh měkkýšů z řádu Pláštěnců (*Acephala Tunicata*, *Cuv.*) z čeledi Sumek (*Ascidiae*), má podobu dutého válce; svítí v noci silným světlem ve vodě mořské. Ohnice velká, **P.** *giganteum*, Savigny, 1′ dlouhá, skládá se z velkého množství jednotlivých sumek, tělo podobné válci plove v moři vystříkováním vody a sice v postavě kolmé; barva jest jasnožlutá, v noci však svítí jako do běla žhoucí železo; s počátku začnou se jednotlivé jiskřičky objevovati, až se konečně bílá zář po celém těle rozleje. Žije v moři Středozemním.

Pyrotechnika nazývá se ona část technické chemie, která se zabývá zásadami a praxí rozličného upotřebení ohně, tedy tím, jak lze sílu ohně zvýšiti neb na jistý bod soustřediti, neb na stejné výši udržeti, jak všecko teplo co možná nejvíce zužitkovati; dále zanáší se rozličnými prostředky k rozdělávání a hašení ohně, ohni umělými a zábavnými atd.

Pyroterium, ohniště, ona část chemických kamen, v níž se nachází oheň.

Pyrothonid, látka hnědá, přičmoudlé chuti a vůně, tvořící se při nedokonalém shoření papíru a plátna. Jindy užívalo se jí ve vodě rozpuštěné a odpařené co domácího prostředku pod jménem papírového oleje proti bolení zubů.

Pyroticum, lékařský prostředek pálící, žíravý.

Pyroxanthin v. Elanin.

Pyroxen (řec. přítel ohně, poněvadž v lávách zhusta se nachází), jinak augit, čes. pětilup, minerál ve přírodě přehojný z veliké čeledi silikátův. Krystaluje v soustavě jednoklonné; štípatelnost dle ploch branolu; tvrdost 5—6; hutnota 2·9—3·5; málokdy bílý, obyčejně šedý, zelený a černý; málokdy prozračný, obyčejně jen na hranách prosvítavý nebo neprozračný. Chemické složení $CaO.SiO_2 + RO.SiO_2$, v němž R představuje hořčík, železo a (řidčeji) mangan. Podle toho rozeznáváme p-y magnesiové, magnesio-železnaté a železnaté. V některých je také kysličník hlinitý obsažen, jenž (jako v amfibolu č. jinorázu) místo kyseliny zastává. Odrůdy šedé a zelené (někdy krásně zelené a prozračné) slují diopsid (na hoře Mutse v Piemontu, v Tyrolech, u Schwarzensteinu); zelenavé prosvítavé a nedokrystalované. Salit a malakolit (nade vtokem Šamanky do Baikalu, u Sala ve Švédsku, Arendalu v Norvegách, Schwarzenbergu v Sasku, ve Smrčinách, u Heiligenblutu v Korutanech); temnězelený, prosvítavý v ostrých krystalech fassait (údolí Fassa v Tyrolsku, Vesuv); tmavozelený až černý zrnitý kokolit (Arendal, Somma na Vesuvu, Pargas ve Finlandě, Champlainské jezero v Sev. Americe, Pyreneje — celé skály: cherzolit); konečně obyčejný augit, úplně černý, velmi hojný ve všech lávách, basaltech, doleritech a diabesech (Vesuv, Etna, Auvergne, v Čechách u Bořislavi a Černošina, kdež někdy krystaly 2palcové, u Chuchlí blíže Prahy atd.). Pěkně zelené a prozračné diopsidy brousí se co drahé kameny; kokolitu užívá se co přísady do vysokých pecí; některý asbest není nic než p. drobně vlákenitý. *Sfj.*

Pyroxylin v. Cellulosa.

Pyrrha, dcera Epimethea a Pandory, manželka Deukaliona (v. t.).

Pyrrhichios (řec.) sluje v metrice stopa skládající se z dvou krátkých slabik, na př. *voda* (◡ ◡).

Pyrrho, proslulý filosof starořecký, současník Aristotelův, nar. 376 př. Kr. v Elisu v Peloponnesu, zemřel r. 288; byl zakladatelem staré školy skeptiků, uče, že vše co jest, v pravé bytosti své nemůž býti rozumem lidským pochopeno ani poznáno, a protož že veškeré vědění lidské jest nedokonalé a pochybné. Tuto spekulativní zásadu o všepochybnosti vztahoval i na své vlastní učení, tvrdě, že jest pochybno zdali jest vše pochybno. V praktickém ohledu odporučoval potlačení a utlumení smyslných citů, cnost ale pokládal za nejvyšší dobré, proti němuž vše ostatní jest bez ceny; do skoumání nějakého principu morálního nespouštěl se však nikdy, maje každý takový pokus za marný a nemožný. Z života jeho vypravuje se, že byl v mládí malířem, později ale že výhradně k filosofii přilnul. Alexandra Velikého provázel na výbojných taženích po Asii; navrátiv se do Elisu získal si nejen filosofickým duchem, ale zvláště ryzou mravností svou všeobecné úcty a vážnosti, tak že vyvolen byl od spoluobčanů svých za nejvyššího kněze, ano i Atheňané jmenovali jej čestným svým občanem. Učení své nikdy nepsal, protož i zprávy o něm z jiných spisovatelů sebrané jsou nesouvislé a nedokonalé. Bližší rozvod filosofie jeho viz pod čl. Skepticismus.

Pyrrhos v. Neoptolemos.

Pyrrhotin v. Kyz.

Pyrrhula v. Hejl.

Pyrrhus (řec. *Pyrrhos*), král Epirský, narozen okolo r. 318 př. Kr., † 272. Byl syn Aiakida, pána Molossů (okolo Janiny), který, byv od Alexandra Vel. ušetřen co příbuzný a věrný man, po jeho smrti stržen byl do víru makedonské rodinné politiky, v němž ztratil trůn i život (r. 313). Jeho syna, tehdáž šestiletého, vysvobodil Glaukias, král ilyrských Taulantiův, který ho se svými dětmi dal vychovati. V bojích o makedonský trůn byl pak **P.**, jsa ještě chlapcem, od Demetria Obléhatele do svého knížectví opět uveden (r. 307), avšak po několika letech zase vypuzen, i nastoupil v družstvu makedonských vojevůdců svoji dráhu vojenskou. Bojoval pod Antigonem, který se o něm pronesl, že mu jenom léta scházejí, aby už nyní byl prvním válečníkem své doby. Po nešťastné bitvě u Ipsu odveden byl **P.** co rukojmě do Alexandrie ke dvoru Egyptského krále Ptolemea Lagi, kterémuž svým vojenským chováním tak se zalíbil, že od něho nevlastní jeho dceru Antigonu obdržel za manželku a zaopatřen jest vojskem i loďstvem k opětnému dobytí Epiru. Zde seděl na trůně Neoptolemos, s nímž se **P.** o vládu rozdělil; avšak, obávaje se aby od něho nebyl svržen, dal **P.** Neoptolema sprovoditi se světa (r. 295). Mezi tím zemřel v Makedonii Kassander, a jeho dva synové, Alexandros a Antipater, svářili se o trůn, čehož použiv **P.** spolčil se s Alexandrem s tou výminkou, aby mu postoupeny byly Akarnanie, Amfilochie a Ambrakie, pak makedonské kraje Tymfaia i Parausia. Pomocí jeho dobyl Alexandros trůnu, avšak byl brzo svržen Demetriem, který se sám učinil králem. Za nedlouho vzešly spory mezi **P**-hem a Demetriem, bývalými přáteli, a r. 291 vypukla zřejmá válka: vzbouřilyť se tehdáž Théby proti Demetriovi, a mezi tím co tento je obléhal, vtrhl **P.** do Thesalie, ale byl přinucen ustoupiti; Théby klesly r. 290 a Demetrios

vrazil 289 do Epiru, zanechav Pantaucha se značnou silou v Aitolii, aby držel Aitoly na uzdě. P. táhl proti Demetriovi, pustiv se však jinou cestou vtrhl do Aitolie a porazil Pantaucha; následujícího pak roku vrazil do Makedonie, postoupil až k Edesse, avšak byv odražen uzavřel mír s Demetriem, který by byl rád dobyl otcovského panství v Asii. Na to se spolčili Seleukos, Ptolemeos a Lysimachos a přiměli P-ha aby se přidal k nim k útoku na krále Makedonského v zemích jeho evropských. Demetrios byl zapuzen a jeho království rozděleno, z něhož značná část se dostala P-ovi. Než brzo Makedoňané vypudivše jej podrobili se Lysimachovi. Tak P., vida že jeho plán zmocniti se trůnu makedonského zmařen jest, obrátil nyní zřetel svůj na západ k záležitostem italským. V jižní Itálii vedli totiž právě tehdáž kmenové řečtí tuhý zápas s Římany, kteří by byli rádi rozšířili panství své po celé Itálii. Tu přišlo P-ovi právě vhod, že r. 281 poslali Tarentinští k němu poselství, žádajíce ho za pomoc proti Římanům. P. vyslyšev je vypravil roku 280 vojsko 20.000 pěších, 3000 jízdných, 2000 lučištníků, 500 prakovníků a 20 slonů do pole. Avšak veliká bouře mořská rozptýlila jeho loďstvo, a P. dostal se do Tarentu vyváznuv sotva s životem. Zde, čekaje na svoje loďstvo a vida že Tarentinšti sami k válce se nemají, spoléhajíce se pouze na něj, přinutil je mocí aby vstupovali do vojska, zavřel jich divadla, obsadil brány svými strážemi a vůbec počínal si jako pán města. Když vyjednávání o mír s římským konsulem Publiem Laevinem nevedlo k cíli, svedl P. s Římany bitvu u Herakleii, v kteréž ovšem zvítězil, ale s velikou ztrátou nejlepších mužů svých. „Ještě jedno takové vítězství," pravil prý, „a musím se vrátiti do Epiru samoten." Nyní poslal P. Kinea do Říma vyjednávat o mír s tou výminkou, aby všichni italští Řekové uznáni byli za samostatné, a Samnitům, Lukanům, Apulianům a Bruttiům aby bylo vráceno, oč byli válkou přišli. Avšak senát římský, ačkoliv Římané od mnohých ze svých spojenců byli opuštěni a postavení jejich bylo velice na pováženou, k domluvám slepého Appia Claudia zamítl všeliké vyjednávání vzkázav P-ovi, že Řím nevyjednává, dokud cizinská vojska stojí na půdě italské. Na to táhl P. k Římu pustoše a dobývaje měst, i dostal se až do Anagnie, osm mil od Říma vzdálené. Žádné vojsko nepřicházelo mu vstříc, ale všecka města v Latiu zavírala před ním brány své a volným krokem táhl za ním z Kampanie Laevinus, kdežto od severu konsul Tiberius Coruncanius, uzavřev právě mír s Etrusky, vedl druhé vojsko římské, v Římě pak samém diktátor Gnaeus Domitius Calvinus k boji se chystal. P., vida že by proti takovému vojsku ničeho nesvedl, musil se vrátiti a přezimoval v Tarentu. Tak se skončilo tažení r. 280. Z jara 279 vytáhl P. opět do pole a dobyl vítězství u Ascula. Avšak vojsko jeho bylo už značně ztenčeno, tak že mu z řeckých vojínův už málo zbývalo, a na nějakou posilu z domova nebylo lze se spolehnouti, pročež P. hledal, kterak by se s Římany mohl usmířiti. I stalo se, že konsul Fabricius P-ovi vydal darebáka, který se mu byl nabídnul, že za dobrý plat krále se světa zprovodí; za to král chtěje se zavděčiti Římanům propustil všecky jejich zajaté bez výplaty, nabízeje zároveň mír příznivý. Avšak senát dal tutéž odpověď jako poprvé. Zatím se naskytla P-ovi záminka, pod kterou mohl opustiti Itálii. Na Sicilii totiž roztahovali se Karthaginští tak mohutně, že se odvážili i k útoku na Syrakusy. Syrakušti pak, nevědouce kterak se zbaviti úhlavního svého nepřítele, povolali P-ha na pomoc, což on milerád učinil a z jara r. 278, zanechav Milona v Tarentě, přeplavil se s hlavním vojem svým do Syrakus. Zde se potkával se samým vítězstvím: v krátké době byli Karthaginští skoro ze všech svých držav na Sicilii vypuzeni a jenom Lilybaeum jim ponecháno, P. pak stal se pánem celé Sicilie. Avšak nerozumnou svou politikou brzo zase o všecko se připravil, neboť počínaje si zde docela libovolně, nehledě řádův domácích a dosazuje na úřady koho se jemu líbilo, popudil na sebe Siciliány tak, že přední jejich města začala vyjednávati s Karthaginskými, ano i s Mamertiny; silné vojsko karthaginské odvážilo se opět vtrhnouti na ostrov, a podporováno jsouc od Řekův svedlo s P-hem bitvu, v kteréž bylo ovšem poraženo, avšak P. zároveň seznal, že se zde déle neudrží. I odplul roku 276 do Tarentu. Karthaginští učinili na jeho loďstvo útok a zničili mu 70 lodí. V Itálii obnovil válku, avšak utrpěl r. 275 u Beneventa od konsula Curia Dentata takovou porážku, že mu nezbývalo než vrátiti se do Epiru. Zanechav v Tarentě posádku odplul do Řecka. R. 273 vtrhl do Makedonie a zmocnil se podruhé této země. Po té povolán byv od Kleonyma, který byl vyloučen od trůnu spartského, na pomoc, táhl P. r. 272 s 25.000 pěšími, 2000 koni a 24 slony do Lakonie a dorazil k Spartě, avšak že už se stmívalo, odložil útok na zejtří. Než Sparťané přes noc se ohradili a upevnili tak silně, že mohli odolati útoku, dokud by jim nepřišla posila. Proto P. nemoha ničeho proti nim pořiditi vracel se nazpět, u Argu setkal se s vojskem makedonským i chtěl obsaditi Argos, avšak Makedoňané i Sparťané vtrhli zároveň s ním do města, a při srážce z toho vzniklé byl P. trefen kamenem, jejž paní jedna z domu naň hodila, a od vojáků makedonských usmrcen. P. prý psal též knihy o vojenství, které byly zachovány ještě za dob Ciceronových. Jeho život a činy vylíčil Plutarch, který jej porovnává s C. Mariem.

Pyrus je původně lat. jméno hrušky. V starší nomenklatuře bot. jest to rodové jméno, zahrnující druhy hrušek, jabloní a kdoulí, z nichž novější bot. učinila tolikéž pokolení pode jmény: P. *Malus* a *Cydonia*. Všecky jsou keře neb stromy z čeledi Jablonovitých (*Pomaceae*, v. t.) a dle Linnéa z dvacetimužstva dvou—pětiženstva. Květy všech jsou dokonalé s četnými tyčinkami a 5 pestíky, v dužnatém lůžku zapuštěnými a s ním srostlými. P. *communis* L., hruše obecná, má větve dolejší často trnité, hořejší pak s úplně vyvinutými články mezilostivými; kromě těchto větví nalézají se však ještě jiné, které jen nepatrně do délky vyrůstají; nazývají se pavětvičky neb smítky, a na nich jedině vyvinují se květy stopečnaté po 10—12 v květenství vrcholičnatém. Listy jsou dlouze stopečné, podlouhle vejčité, buď celokrajné aneb jen spoře a slabě pilované, na líci sytě zelené, na rubu bledé, v mládí plstnaté, pak obyčejně olysající. Koruny jsou rozložené, bílé, s plátky krátce nehetnatými; prašníky jsou před rozvitím červené a čnělky prosté a dole pýřité. Plod je podlouhlý, kulatý u vzniku stopky neprohloubený; má 2—5 pouzder 1—2semenných. Odrůd štěpných jest velmi mnoho, planých hlavně dvé: P. c. *Achras* Wallr., jenž má listy na rubu plstnaté, vejčité a celokrajné a plody prodloužené; pak P. *Pyraster* s listy i v mládí lysými a s plody a stopkami zakulacenými. Jiné druhy jsou: P. *bollvilleriana* DC., hruška šípková, pěstuje se v zahradách co vzácnost; listím podobá se jabloni, kůrou a větvemi hrušce obecné, listy jsou však silněji a nestejně pilované a květenství více rozvět-

vené než u hrušky a jabloně. Plody jsou žlutočervené, lesklé, malé a zapáchají po šípku, hlavně když se uležely. **P.** *nivalis* Jacq., hruška sněžní, neroste, jak by se dle jména mohlo souditi, na horách blíže věčného sněhu, ba ani ne v předalpí, nýbrž na kraji lesů a vinic v Rakousích. Má listy na rubu bílé s mnohem kratšími stopkami než hruše obecná; plody jsou spleštile kulaté. **P.** *salicifolia* L. má listy čárkovitě kopinaté v hustých chomáčcích; stopky i kalichy květů jsou běloplsťnaté. Ovoce je za čerstva velmi trpké, uleželé a vymrzlé však sladké. Roste v Kavkazsku a Persii. *Malus communis* DC. neb **P.** *Malus* L. má též větve dvojího spůsobu a z nevyvinutých vyrůstají květy ve vrcholících. Tyto mají 5 dole srostlých čnělek a plody — jablka — u vzniku stopky prohloubené neb pupečnaté; pouzdra jsou blánovitá, 2semenná. Jabloň mívá široký ale nižší koš než hruše, listy široce vejčité, krátce zašpičatělé, tupě pilované a na každém zoubku malou žlázkou opatřené; ostatně jsou buď na obou plochách aneb alespoň na líci lysé, střídka i tu slabě plsťnaté. Štěpných odrůd jest rovněž nesčíslné množství, planých hlavně dvé, které D. C. za druhy považuje: *M. c. austera*, jenž má v mládí listy a nezralé plody lysé a stopky květové buď lysé aneb plstnaté; pak *M. mitis* s listy a nezralými plody plstnatými. Od prvnější odrůdy pocházejí dle domnění všecka štěpná jablka chuti kyselé, od druhé všecka chuti nasládlé. Jiné kromevropské druhy jsou: *M. spectabilis* Desf. s velikými krásnými květy a jablky, chutí mišpulím podobnými. Roste v Číně, *M. coronaria* Mill. z Pensylvanie a *M. baccata* Desf., keř sibiřský, z jehož ovoce Rusové nápoj, kvas nazvaný, dělají. **P.** *M. paradisiaca* L. neb **P.** *praecox* Pallas. má velmi nízký zrůst a hodí se dobře k umístění štěpných roubů pro zákrsky. *Cydonia vulgaris* Persoon, neb **P.** *Cydonia* L. Kdouloň, gdoule, je keř, v zahradách asi na 20′ výšky dorůstající. Větve jeho jsou četné, a letní odvrhují pravidelně konečný pupen. Listy jsou eliptičné, celokrajné, u zpodu slabě srdčité, mladé i na líci plstnaté. Květy jsou veliké, šípkovým podobné, ojedinělé a krátce stopečné. Plody jsou elipsovité, hranaté, šedou vlnou pokryté; čnělky dole huňaté a srostlé. Hl. znak leží v plodech, jichž pouzdra jsou 8—14semená, a semena jsou lepkavou slezí povlečena. Kdouloň prý roste u Cydonie na Kretě, nejspíš však pochází z Asie; nyní po celé jižné a mírné Evropě se sází. Surové ovoce se nejídá, nýbrž jen dušené a s cukrem zadělané. (O dálším upotřebení v. Cydonia). Odrůdy jsou: *C. v. oblonga* s ovocem podlouhlým, *lusitanica* s ovocem měkším, vařením zčervenajícím, a *maliformis* s ovocem jablku podobným; poslední jest nejobecnější. Jiné druhy jsou ještě: *C. japonica* na Japanu, *tomentosa* v Hindostanu a *chinensis* v Číně. *Jha.*

Pysa v. Pisna.

Pysk čili ret (*labium*) jest svalovitá část obličeje, kteráž dělíc se v **p.** hořejší a dolejší objímá otvor ústní čili ústa. Značný počet svalů, z nichž hlavně **p.** složen jest, činí jej ústrojím velmi pohyblivým. Pohyblivost **p**-ů u veškerého zvířectva, nevyjma ani opice k člověku nejpodobnější, obmezuje se a tím i činnost jejich na chápání potravy, vycenění zubů a pitvorné šklebení, kdežto u člověka jsou **p**-y a postavení úst, podmíněné rozmanitými pohyby **p**-ů, hlavním činitelem k odznačení života duševního, jakýž se jeví ve tváři (*physiognomia, vultus*). **P.** hořejší i dolejší vyhrnuty jsou tak, že i při zavřených ústech vyčnívá část sliznice, kteráž pro značné množství cev po pravidle jest živě červená, přecházejíc na okraji **p**-ů přímo v kůži všeobecnou. **P.** hořejší sestupuje od nosu, od lící a od dásní hořejších zubů, jsa rozdělen na dvě stejné části širokou, obyčejně dosti zřejmou brázdou, táhnoucí se od přepažky nosu až k okraji **p**-u; k dásním jest připevněn krátkým svazem mezi oběma vnitřními zuby řezacími; obyčejně vyčnívá poněkud nad **p**-em dolejším. **P.** dolejší, oddělen jsa od brady příční rýhou, vystupuje odtud a od dásní dolejší čelisti, k nimž taktéž malým svazem připevněn jest, a setkává se po obou stranách s **p**-em hořejším v úhlu ostrém, čímž vzniknou koutky ústní (*anguli oris*). Složeny jsou oba **p**-y z povšechní kůže, ze sliznice, prodloužené to sliznice dutiny ústní, a mezi oběma ze silné vrstvy svalovité. Svalů k odtažení **p**-ů a tudíž k rozšíření úst jest deset po každé straně, a sice od nosu k bradě v tomto pořádku; pozdvihovatel **p**-u hořejšího (*levator labii superioris*); pozdvihovatel koutku (*levator anguli oris*); malý a velký sval jařmový (*zygomaticus minor et major*); sval smíchový (*risorius Santorini*); stahovatel koutku (*depressor anguli oris*); stahovatel **p**-u dolejšího (*depressor labii inferioris*); pozdvihovatel brady (*levator menti*); svalové řezační (*incisivi Cowperi*), jichž stává po dvou dole i nahoře; sval lícní (*buccinator*). Celé této řadě svalů naproti působí jediný, ovšem mohutný sval kruhový čili zavěratel (*sphincter s. orbicularis oris*). Přec ale převaha svalů rýhu ústní roztahujících jest příčinou, že ústa tvoří čáru podélnou a příčnou, nikoli svraštěný a skarbovaný otvor, jakýž se jeví na druhém konci potravné roury, na řiti. Pohyblivostí svou spůsobny jsou **p**-y k nejrozmanitějším výkonům, jako jsou: mluvení, pískání, hvízdání, ssání, líbání, podávání pokrmů pod zuby a j. v. Že i k výrazu duševního rozpoložení s přispěním ostatních částí obličeje hlavně **p**-y slouží, bylo již svrchu spomenuto. Novorozenec nemá výrazu v tváři, blbec nejeví v obličeji žádnou činnost duševní, divoch podobá se celkem jeden k druhému, as tak jako ve stádě ovce k ovci; kdežto ve tváři člověka myslivého a vzdělaného prozrazuje se každé hnutí mysli, každá vášeň i náruživost. Patří tudíž **p**-y a jimi i ústa k předním odznakům ryze humanitním. — Za příčinou podobnosti užívá se v lékařství slova **p.** i při jiných tvarech, na př. přední a zadní **p.** úst děložných, **p**-y hluboké rány seknuté neb říznuté atd. *Mr.* — **P.** v botanice slove okraj koruny květové u čeledi rostlin pyskatých (*Labiatae*); koruna rostlin té čeledi jest nepravidelná, trubkovitá, na dvě nestejné části rozdělená, jež tvoří **p.** hořejší, sestávající z dvou úštův, a **p.** dolejší, sestávající z tří úštův.

Pyskokvěté v. Labiatae.

Pyšely, městečko v Čechách v okr. Jílovském, kraji Pražském, čítá 954 čes. obyv., má farní kostel Povýšení sv. Kříže (již r. 1350 far.), Loretskou kapli r. 1699 od hr. z Halleweil, zámek, týmž hrabětem založený a r. 1780 hr. Antonínem Voračickým z Paběnic obnovený, s kaplí přátelství Ježíškova, školu a j. **P.** bývaly sídlem vládyk z **P**-l, z nichžto pouze r. 1386 Čeňka, z let 1399 a 1409 Odolena z **P**-l z listin známe; r. 1474 po smrti Václava z **P**-l přišly **P.** na Petra Kůle z Chotče, jehož potomek Jindřich zde ještě 1528 seděl a 1542 **P.** Ondřejovi Nebřehovskému z Nebřehovic postoupil (v. t.). Tento nemaje dědicův přirozených r. 1571 zboží **P**-ské manželce Anně z Budišína a po její smrti p. Karlovi Mrackému z Dubé odkázal, jehož syn p. Karel Euseb Mr. z Dubé r. 1640 3. dub. dědictví „své statek **P.** nyní do gruntu na všem všudy od lidu vojenského na nejvýš zruí-

nirovaný a zkažený" své dceři Dorotě postoupil; již r. 1643 získala P. p. Alžběta Dorota Lambojová roz. Vratislavka z Mitrovic, a po té (asi r. 1670) Frant. Ant. hr. z Halleweil, jehož péčí r. 1703 P. za městečko povýšeny jsou, které potud jeho znaku, křídla orlího, užívá; on i syn jeho Josef Karel hr. z Hall. zadlužili statek, který pak ve veřejné dražbě Janovi Jindřichovi hr. z Bissingen prodán byl; ten obsadil kostel, od r. 1624 duchovního zbavený, r. 1763 opět vlastním farářem, a nemaje tělesných dědiců odkázal P. před smrtí († 1778) hr. Ant. Voračickému z Paběnic († 1795), jehož syn hr. Jan Vor. z P. je r. 1810 P. Ignácovi Falgovi, Praž. měšťanu prodal; týmž spůsobem přešly P. r. 1823 na hr. Karolinu z Valdšteina, r. 1830 na hr. Isabellu z Auersperku roz. z Konic, a r. 1838 odkazem na Frant. Xav. hr. z Auersperku; nynější držitelkyně jest Karolina hr. z Hohenthalu. *Vl.*

Pythagoras 1) filosof starořecký, jehož život i osobnost v mythickém šeru se tají. Ne snad z té příčiny, že by doba jeho sáhala do mlhavých věků předhistorických, neboť působení jeho spadá as do roku 540—500 před Kr., tudíž do věků poměrně již světlých, než jednak o jeho osobnosti jednak o jeho škole došlo na nás tak báječných, ač jinak zajímavých zpráv, že soudnému historiku nesnadno rozhodnouti, až kam sáhá věcná pravdivost a kde počíná líčivý mythus. Hned co se týká jeho rodiště a roku narození rozcházejí se zprávy o něm zachované, které ovšem pocházejí teprv z dob poměrně pozdních, totiž z dob Novopythagorovců za dob Novoplatonismu (v. t.), a sice zejména od Jamblicha a Porfyria. K pravdě nejvíce se podobá, že pocházel z ostrova Samu; otcem jeho že byl Mnesarchos Féničan, snad původně z Tyru přibylý. V mládí svém měl prý P. veliké množství proslavených učitelův, a v dospělejším věku vykonal prý veleobsáhlé cesty po celém tehdejším známém světě. Učilť prý se od Chaldeů, Egypťanů, Féničanů a Magů hvězdářství, mathematice i tajné bohoslužbě; v Indii prý se obeznámil s indickou vzdělaností i filosofií, taktéž prý znal svaté písmo Israelitův a seznámil se s jejich theokratickým zřízenim státním. Zdali to vše doslovně pravda, těžko rozhodnout: Herodot sám zřejmě nepraví, že by byl P. Egypt navštívil, ač ovšem uznává v mnohých kruzích pythagorejského zřízení a učení nepopíratelnou obdobu s obřady staroegyptskými. As 40 roků stár přesídlil se P. ze Samu do Krotony v jižní Itálii (Velkořecku), jak se zdá z příčin politických. Znalť se co soukmenovec k živlu dorickému a zastával se v státním životě principu doricko-aristokratického zřízení naproti mocně se vzmáhajícímu živlu demokratickému. V Krotoně dal původ četné škole aneb vlastně zvláštnímu spolku, jenž po něm Pythagorejským byl nazván a který se svým ústrojím jakémus filosoficko-náboženskému řádu podobal, při čemž spolu k politickým principům měřil. Právě z tohoto spolu politického rázu spolku zdá se nejsnadněji vysvítat jednak valné účastenství, jakému se spolek ten na půdě dorické ve Velkořecku ihned při svém vzniku těšil, jakož i tragický pád jeho, jenž patrně spůsoben nekalými prostředky strany protivné. Byliť v Krotoně taktéž četní přívrženci snah demokratické strany, ač ovšem nikoli z poctivého úmyslu a přesvědčení, než že se jim zdálo, jakoby třenice stran demokratických nejlépe se použíti dalo k sobeckým účelům, zejména k nadvládě vlastní, tak že se zhusta za pláštíkem demokracie tuhá vazba tyranie ukrývala. Nejúhlavnějším nepřítelem P-ra v ohledě politickém v Krotoně byl Kylon, muž značného vlivu, jemuž podařilo se spůsobit tajné spiknutí mezi rovně smýšlejícími proti Pythagorovcům, následkem jehož byl dům Milonův, v němž as 40 čelných Pythagorovcův se bylo shromáždilo, zapálen, ostatek přívrženců P-rových roztroušen a tím vliv a moc spolku naprosto zlomena. Někteří Pythagorovci sice ještě později zaujímali ve společnosti místa nenepatrná, než ke staré mohutnosti spolku více nikdy nedošlo. O P-rovi někteří praví, že prý při požáru domu Milona taktéž přišel o život, jiní se dokládají, že tehdáž přítomen nebyl a že hned ušel do Lokrů a ve věku pozdním že zemřel v Metapontu, což se zdá pravdě podobnější než zpráva o uhoření. Jakou smrtí sešel, opět není známo. — Jak o P-rově osobě, tak i o spolku Pythagorejském máme dílem četné, dílem chudé zprávy — četné, pokud jde o pověsti, chudé, pokud se hledí k historické pravdě. Pozdější směry mystické novopythagorejské a novoplatonické (v. Mysticismus) vyšperkovaly totiž osobnost i působení P-rovo jakož i celý spolek Pythagorovců takým báječným spůsobem, že těžko střízlivému badání dobrati se původního jádra věci. Tolik však jest jisto, že spolek ten nebyl pouhou filosofickou školou, nýbrž že předkem na ethicko-náboženské půdě založen zvláštní řád a stupně v sobě zahrnoval a zvláštními symbolickými obřady sám v sobě se uzavíral. Přijetí do spolku bylo podmíněno jakýms noviciátem, který po několik let trval a v němž se chovanec podrobiti musel mnohým přísným zkouškám, tuhému domácímu řádu a pilným studiím. Po jistou dobu mu bylo zakázáno veškeré mluvení („pythagorejské mlčení"), on měl jediné naslouchat slovům mistra a to na tak dlouho, až za spůsobna byl uznán u věcech nauky taktéž rozhodné slovo pronášeti. Co se mu mistrem podávalo jakožto nauky školy, tomu měl bez výminky se podrobit, jediným a nejvyšším rukojemstvím bylo mu „αὐτὸς ἔφα" t. on sám (mistr) tak pověděl. Po přestálém noviciátu vstoupil chovanec co skutečný člen do spolku a směl nato jistou měrou účinného podílu míti v řízení záležitosti spolku. Přijímání do spolku dělo se vždy zvláštními tajemnými, symbolickými obřady, jimiž nabýval vstupující takořka jakéhos posvěcení a zasvěcován býval spolu do tajemství a účelů spolku, pokud tak dovoloval první stupeň, jehož přijetím do spolku dostoupil. Všichni členové spolku dohromady tvořili jaksi jedinou velikou rodinu, vázáni pouze týmž řádem domácím, majíce společné práce i společnou jídelnu. Práce se střídaly tak, aby se zachovala zásada zdravého ducha v zdravém těle (známá to zásada dorického kmene); tudíž vědecké práce s gymnastikou, k nimž se náboženská přemítání a asketická cvičení družila. Z jídel požívali toliko některá, dbajíce toho, aby bujnost těla krotili, smyslné rozkoše jediné v úzkých mezích, měrou co nejstřídmější se dovolovaly. Zejména prý nejedli žádné maso, aneb dle jiných aspoň některé druhy masa, velmi prý mírně požívali vína, a posléz měli se zdržovati bobů! Zvláštní spůsob prý se při nich zachovával při pohřbu členů spolku, pochovávaliť prý je dle spůsobu staroegyptských kněží ve vlněném rouchu, jakož prý i jinak vnitřní řád spolku se staroegyptskou symbolikou značně souvisel. Vedení spolku, jakož i jeho politickou působivost řídil výbor 300 členů, odkudž posouditi lze jednak rozsáhlost jeho, a jednak možno uvážit, že tak četní členové v záměr spolku ztěžka byli zasvěceni. — Vědecké působení P-rovo známe taktéž jediné ze zpráv o něm od jiných zachovaných, neboť jak se zdá, nepsal P. sám nic,

ač pilně pracoval a živým slovem působil. Aristoteles, nejspolehlivější rukojmí, nikdy se nedovolává bezprostředně **P**-ra, ale vždy mluví o Pythagorovcích. Přes to se přece tak zvaná „χρυσᾶ ἐπῆ“ *(carmen aureum)*, zlaté propovídky, a pak některé listy vydávají za původní práce **P**-rovy, než neobstály před kritikou; jsou původu pozdějšího, ač ducha pythagorejského. Filosofická soustava **P**-rova spočívá na mathematických základech. Vynikalť **P**. nejprv co mathematik, v kterémž ohledu vynalezl poučku podnes po něm pythagorejskou nazvanou; pak co akustik, v kteréžto příčině položil základ k diatonické škále osmi tónů, vypočet poměry intervalů tónů hudebních a sestaviv ke zkouškám o věci té známý stroj: monochord. Zajímavo jest, že prý jej k myšlénce té vedly nestejné výšky a hloubky tónův při udeření kladivy rozličné váhy na kovadlinu. Pozorování to prý učinil v dílně kovářské, a na to myšlénku tu dále stopuje došel prý posléz základních poměrů pro veškeré akordy stupnice. — Zřetel k mathematické evidenci s jedné strany a pojem harmonie se strany druhé: toť byly pak základní páky celé jeho filosofické soustavy. Pravou bytostí věcí se stalo číslo a základním zákonem světovým harmonie. — Učilť **P**., že základ každé skutečné věci jest určité číslo; při čemž však zůstává záhodno, zdali sobě myslil, že podstata věci sama jest číslo, aneb zdali tomu tak rozuměl, že číslo jest nejvěrnějším obrazem metafysické, neznámé podstaty. Od pojmu čísla jde však pokrok k pojmu jednoty (*monas*) a množství (*dyas* vůbec), k pojmu rovného a nerovného a posléz k pojmu obmezeného a neobmezeného. V této poslední protivě leží bytné živly čísel a tudíž poslední živly věcné. Vše jest na protivy rozdvojeno, a protiv základních lze rozeznati deset druhů. Božstvo jediné jest jedno, pravé nedílné jedno, bez protiv, jež dalo všem protivám původ. Tudíž jest monotheismus pravý náboženský názor, a Homer i Hesiod trpí dle **P**-ra v Hadu strastná muka za své polytheistické učení. Se základní myšlénkou o čísle co podstatě věcí souvisela pak velmi obsáhlá a zevrubná mystika i symbolika číselná, na niž Pythagorovci velikou váhu kladli, zvláštní význam připisujíce číslu čtyry a deset, pak také kvadratickým číslům. Svatá *tetraktys* vládla v jich přísaze a *dekas* chovala v sobě tajemný význam čtvera smyslných živlů světových, jelikož $1 + 2 + 3 + 4 = 10$; kvadratické číslo bylo zřejmým symbolem odplacující spravedlnosti, anto dvé stejných faktorů atd. — Zákony světové, tudíž celé spořádání všehomíra odpovídá zákonům harmonie, tak že ovšem každá jednotlivá věc na zvláštním spůsobu harmonie založena jest. Harmonie všehomíra jest duše světová, jakož v malém jest duše harmonií těla. Uprostřed všehomíra nalézá se světový oheň centrální, z něhož na všecky strany vycházejí oživující paprsky; jest to dům Zeusa a ohniště světové, lůno, z něhož se i bohové rodí. Jiný oheň se nachází na okrají světového obzoru, okruh to étherický, jímž vesmír se všech stran jest obklopen a co koule sám v sobě zakončen. Mezi ústředím světovým a tímto nejkrajnějším hořejším obvodem krouží deset sfér, jedna v druhé jsouc uzavřena. Nejvnitřnější jest sféra stálic, pak následuje nebe čili obloha, pak okruhy pěti planet, na to okruh slunce, měsíce, země a protizemě. Protizemě jest druhá polokoule naší země, jež se od ní byla odtrhla a stále souběžně s ní se pohybuje, pročež od nás viděna býti nemůže. Sféry světové rozpadají se opět na dvé, totiž na nadměsíčné *(Kosmos)* a podměsíčné *(Olympos)*; pod měsícem vládne nedokonalost, změna a porušení, nad ním však dokonalost a bytnost: živlové tam trvají beze smíšení a bez porušení. Pohyb desíti sfér světový zplozuje harmonii sfér, kterou ovšem neslyšíme, avšak jediné z těch příčin, že ji aneb přeslýcháme, jelikož trvá stále, aneb že jemný duch hudby světové citlivost sluchu lidského přesahuje. — Jinak měli **P**. a přívrženci jeho filosofie dosti vytříbené pojmy astronomické, neboť Filolaos znal se k dennímu pohybu země, jenž prý se vykonává kolem ústředního ohně, Hyketas ze Syrakus učil otáčení se země kolem osy; jiní spojili obé učíce i pohybu kolem osy i pohybu kolem ústředního ohně. — Duše lidská co „harmonie těla“, jindy co „číslo, jež samo se hýbe“, skládá se dle **P**-ra z více částí, jež roztříděny jsou v těle lidském dle své vyšší neb nižší hodnoty: v hlavě, v prsou, v břiše atd. Nižší díly duše lidské, co samostatné duše pojaté, jeví se dušemi zvířat. Lidská duše jest nesmrtelná; obcování její na zemi a její souvislost s tělem jest trestem za hříchy, jež za dřívějšího života v říši duchové spáchala. Život vezdejší jest tudíž doba očišťování. Vzhledem k tomu jest tělo nástroj pro duši, jehož užívati má k vlastnímu vytříbení. Po smrti vede duše život svobodný a blahý ve společnosti božstva a blažených duchův, ač-li si ho svým životem zasloužila, naprosto se očistivši ze své viny. Jinak přichází aneb co nepolepšitelná z trestu do Hadu aneb poznovu musí vcházet do jiných a jiných těl i zvířecích, dokud neočistí se zúplna. Učilť tedy **P**. putování duší čili metempsychosi (v. t.), a byl sám o sobě přesvědčen, že již po třetí na zemi žije, nejprv prý žil ve Frygii pod jménem Midas, pak prý byl Euforbem, jenž Menelaa v bitvě ranil, a tvrdil, že poznává v chrámě Junony v Argu štít, jejž tehdáž nosil. S učením o putování lidských duší také do zvířat souvisel zajisté pythagorejský zákaz, nezabíjeti zvířat a nepožívati masa, pokud zákaz ten skutečně **P**-rem dán byl. — Mimo lidskou duši jsou dle **P**-ra vyšší ještě duchové, démonové, jenž žijí dílem ve vyšších vrstvách vzduchu, dílem pod zemí. Se spravedlivými lidmi obcují a dávají jim zvěsti o budoucnosti. Prášek v paprscích slunečních — toť prý jsou myriády démonův a duší lidí odumřelých. V ohledě ethiky vykládali Pythagorovci za nejvyšší cnost a spolu povinnost: následování božstva, jemuž se člověk má státi podobným. Toť svrchovaný cíl života, a prostředkem k tomu zdokonalování se a očišťování se z viny. V příčině očišťování třeba šetřit posvátných obřadů a mysterií. Také cnost jest harmonie, a sice harmonie duše. Její hnusná protiva jest vášeň, jíž má člověk vší silou přemáhat. Svrchu uvedené „zlaté propovídky“ vykládají tyto ethické zásady do zevrubna, ukazujíce k tomu, že nejprvé potřebí: úcty k bohům, pak úcty k rodičům, věrnosti k přátelům (přátelství **P**. vůbec velmi vysoko cenil) a spravedlnosti i laskavosti ku každému. Dále se odporučuje mírnost, přemáhání sebe sama, rozvážlivost, čistota života, odevzdání se do svého osudu (ač v mnohých případech člověk sám původem svého osudu), pravidelné zpytování sama sebe, modlitby a zachovávání všelikých posvátných mysterií. Taktéž dlužno zdržovati se zapovězených jídel a ušetřovati užitečných zvířat i bylin, kterýžto poslední moment živě upomíná na podobný zákon u starých Indů. — Mezi přívrženci **P**-rovými vynikli zejména Ocellus Lucanus, Timaios z Lokrů, Hippasus z Metapontu, zvlášť o theorii hudby zasloužilý, pak Filolaos z Krotony a Archytas z Tarentu.

Poslední mi Pythagorovci byli Xenofilas z Chiu a Echekrates z Fliuntu (okolo roku 320 před Kr.) O vlivu P-rově na Platona v. Platonova filosofie. Znovuzrození došla P-rova filosofie ve škole Novopythagorovců v prvních dobách křesťanských, jež oživiti se snažila starou mystiku číselnou filosofie P-rovy k účelům theosofickým. Zvláštní důležitosti neměla, zanikši téměř v proudu Novoplatonismu. Nejvíce vynikl mezi Novopythagorovci Apollonius z Tyany; méně důležití jsou Moderatus z Gades a Nikomachus z Gerasy, jehož spis *Theologoumena arithmetica* jest vrchol blouznění o mystice číslic. Tím však již přešel Novopythagorismus v Novoplatonismus, kterémuž v pravdě bylo učení P-rovo bližší než původní forma filosofie Platonovy. — Z literatury o P-rově filosofii zejména zasluhují zmínky dotyčné spisy: Rittra, Reinholda a Brandise. V českém podal o P-rovi pojednání Vrťátko v Musejníku. *Dch.* — **2) P.** znamenitý řezbář z Rhegia, kvetší v l. 480—420 před Kristem. Byl žák Klearchův, a podařilo se mu dodati svým dílům vyšší, ryzejší pravdivosti. Sochou *pankratiasty* překonal Myrona (v. t.). Další jeho práce byly: *Zápas Eteoklův s Polyneikem* a *Apollon Kitharodes*. *Mü.*

Pythagorský, od Pythagora pocházející nebo k jeho nauce náležitý. **P**-ká tabulka, naše jednoujedna, t. j. součiny jednoduchých číslic do čtverce napsané. — **P**-ká litera, litera Y (*Samia littera*), které Pythagoras užíval ku názornění dvou cest života, jedné ke zlému, druhé k dobrému. — **P**-ká věta, lat. *magister matheseos*, jinak i oslíčí most, známá věta geometrická, že suma čtverců obou odvěsných (kathet) ve přímoúhelném trojúhelníku rovná se čtverci přepony (hypotenusy). Možná že Pythagoras nejprvé jenom při rovnoramenném trojúhelníku svou větu našel (při němž ona takřka sama se nabízí, hledě na čtverec a jeho diagonálu), a pak pomocí indukce na trojúh. nerovnoramenné rozšířil. K této větě bylo během času mnoho (výše 30) různých důkazův nalezeno, jež Hoffmann (r. 1819) ve zvláštním spisu sestavil; velmi jednoduchý dal Angličan Boad 1733; krásný důkaz, od Euklida v *Elementech* podaný, je poněkud složitý, a zajisté Pythagoras tou cestou ke své větě se nedostal. *Šfj.* — **P**-ká tělesa totéž co pravidelné mnohostěny. — **P.** trojúhelník sluje každý pravoúhelný trojúhelník, jehož strany v poměru směřitelném k sobě stojí. — **P**-ká čísla slují ona celá možná čísla, která pro obě odvěsné pravoúhelného trojúhelníka k jeho přeponě se hodí, jako u př. 3, 4, 5, neboť $3^2 + 4^2 = 5^2$. Taková čísla dají se postaviti pod všeobecný vzorec: $(n^2 + 1)^2 = (n^2 - 1)^2 + (2n)^2$.

je-li $n = 3$, dostaneme $10^2 = 8^2 + 6^2$
$n = 4$, „ $17^2 = 15^2 + 8^2$
$n = 5$, „ $26^2 = 24^2 + 10^2$
$n = 6$, „ $37^2 = 35^2 + 12^2$ atd.

Pytheas, proslulý cestovatel řecký, z Massilie rodilý, žil asi okolo r. 350 př. Kr. S kupci massilskými a na jich útraty podnikl dvě cesty, jednu do krajin severních, Britanie, Thuly (nejspíše nyn. Islandu) a na pobřeží severoněmecké, kdež sbíral se jantar; druhá cesta směřovala k proskoumání pobřeží jihoevropského od Kadixu až k ústí Donu (*Tanais*). **P.** sepsal jakožto výsledek svých cest dva spisy: *Περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ*, a *Περίπλους* čili *Γῆς περίοδος*, z nichž se zachovaly pouze zlomky (vyd. Arwedson v Upsale 1824). Srv. Bessel: *Über P. von Massilien* (Gotin. 1858).

Pytheos (*Pythios, Pytheus, Phileus*), znamenitý řecký stavitel, jenž ok. r. 340 před Kr. v Prieně provedl chrám Athény, ochranitelkyně města (Athene Polias), jonický peripteros. *Mü.*

Pythia (*ἡ Πύθια* t. *ἱέρεια*), kněžice Apollonova v Delfách (v. t.), jež udílela odpovědi.

Pythické hry (*τὰ Πύθια* t. *ἱερά*) konávaly se od Řekův ke cti pythického Apollona na Krissaiské rovině blíže města Delfů. Ustanovení těchto her spadá do doby báječné; Apollon zahanbiv draka Pythona (v. t.) byl prý sám jejich původcem. Spruu konaly se tyto hry vždy jednou v devíti letech, zápasy byly původně hudební, záležejíce v přednášení hymnův ke cti boha Apollona. Po ukončení války Krissaiské Ol. 48. 3 (r. 586 př. Kr.) ujali se Amfiktyonové her **P**-kých zařídivše mnohé opravy. Od těch dob konaly se **h. P.** vždy jednou v pěti letech, dle jedněch zpráv na podzim v měsíci Boedromionu (září) dle jiných v delfickém měsíci Bukatiu (duben a květen). Mimo zápasy hudební a pěvecké byly také hry gymnastické a rytířské. Nával divákův k těmto hrám býval převeliký. Soudci byli s počátku obyvatelé delfičtí, od r. 586 Amfiktyonové; odměnou vítězův byl věnec z proutí bobkového. Okolo r. 394 po Kr. zanikly **h. P.** současně s Olympickými. *Rs.*

Pythios 1) příjmí Apollonovo, v. Python. — **2) P.** z Lydie, syn Atynův z Kelain, nesmírným svým bohatstvím za starého věku pověstný. Vytěžil prý tyto statky z dolův, avšak při dolování trýznil poddané své způsobem ukrutným. **P.** daroval králi Dariu Hystaspovi vodoklen a révu z ryzího zlata zhotovené a drahokamy vykládané. Když Perský král Xerxes proti Řecku táhl, častoval **P.** vojsko jeho a nabídnul králi své statky; však když na králi žádal, aby jednoho z pěti synův, který byl ve vojště, ze služby vojenské propustil, rozzlobil se Xerxes a povolav syna **P**-ova dal ho před očima otcovýma na kusy rozsekati. *Rs.*

Pythodoris, královna Pontská, byla dcerou Pythodora Tralliského, přítele Pompejova. Provdavši se za Polemona I., krále Pontského a Bosporského vládla po jeho smrti toliko v Kolchidě. Po smrti svého druhého muže, krále Kapadockého Archelaa (r. 17 po Kr.), navrátila se do svých zemí, jež spravovala až do své smrti (37 po Kr.). Souvěký dějepisec Strabo velebí její mužnou mysl a velikou schopnost pro úřad vladařský.

Python (od *πύθεσθαι*, hníti), strašný drak, syn Gaiin (dle Ovidia *Met.* 1. 438 zrozený z nánosu pozůstalého po Deukalionské potopě světa), jenž v strašných kotoučích se plíže hory pokrýval a lidi i zvěry hubil. Apollon zahubil ho šípy svými, načež drak shnil (odtud také jméno jeho). Pro toto vítězství obdržel Apollon příjmění *Πύθιος*. Jiní odvozují ale toto příjmění od *Πυθοῖ*, staršího to názvu města Delf, kdež Apollo zvláštní pocty požíval. Zahubením draka **P**-a šípy Apollonovými značí se vítězství světla nad tmou. *Rs.*

Python, rod hroznějšů Starého světa, rozeznává se od rodu *Boa* tím, že mají v mezičelistech zuby, přední retní štíty a štít čenichový mají hlubokou jamku, ocas má vezpod dvě řady štítů. Kůže jejich jest pestře skvrnitá, žlutá s velikými skvrnami hnědými, kterážto barvitost zvlášť po svléknutí kůže patrně se jeví. Sem náleží **P.** *tigris*, ve vých. Indii, bývá přes 10′ dlouhý; **P.** *bivittatus*, na Javě, 10′ dlouhý; **P.** *Schneideri*, na Javě, přes 20′ dlouhý. Hadi tito ukazují se často v menažeriích.

Pytláctví sluje působení škod na zvěři na cizím pozemku aneb krádež zvěře, a tresce se dle rakouského trestního zákona jako každá jiná krádež dle povahy skutku a dle povahy pachatelovy co zločin, přestupek nebo přečin. Krádež zvěře jest zločinem, když škoda způsobená činí více než 5 zl. a když

krádež ta zároveň spáchána byla na zvěři buď v lesích zahájených, nebo se vzláštní smělostí aneb od takového pachatele, který tím takořka řádnou živnost vede (§. 174, II. g. *tr. zák.*). Trest zločinu toho jest žalář na čas od 6 měs. až do 1 roku, jsou-li okolnosti přitěžující až do 5 let; bylo-li však **p.** provedeno se zvláštní smělostí, jest trest zločinu toho těžký žalář na 5—10 let. (§. 179 *tr. zák.*) Krádež zvěře jest však teprv tenkráte dokonána, když zvěř byla z revíru, k němuž náleží, odnešena a tudíž vlastníku myslivosti z držení odňata, neboť v tom případu, když zvěř zabitá nalézá se ještě v revíru, dle zákona jest ještě z držení vlastníka myslivosti (*Vyneš. nejv. soud. dvoru dato 8. čce 1852.*). Druhdy stíháno bylo **p.** tresty mnohem krutějšími, ba někdy právě nelidskými. *Sej.*

Pyturie (z řec.), močení hnisové neb talovité; pochází buď z místního zánětu ledvin, měchýře neb trubice močové, buď ze všeobecné talovitosti krevní (*pyaemia*).

Pytva v. A n a t o m i e.

Pyxis (lat. k r a b i c e), v církevním obřadu katol. a) nádoba (jindy z dřeva, slonové kosti, nyní ze stříbra neb zlata) na donášení Těla Páně k nemocným, podobná kalichu, avšak rozdílná od něho i ciboře a tak zřízená, aby se pevně uzavříti dala víčkem; b) nádobka na oltáři s vodou, v níž omáčí prsty duchovní, kdykoli mimo mši dotkl se vel. svátosti; voda pak se vylévá do sakraria.

Pyzdry, něm. *Peysern*, město v král. Polském v gub. Varšavské a v kr. Koniňském nad ř. Vartou s 3317 ob. ve 282 domech, má 6 trhů výročních. Ze staveb vynikají: zámek vystavěný bezpochyby od knížat velkopolských, spustošen byl za válek švédských, že z něho toliko základní zdi zůstaly; teprvé za vlády pruské vybudováno na nich vězení. Ze zdí město někdy otáčejících nepatrné zbytky se zachovaly. Farní kostel z XIII. stol., později přestavěný, vyniká pěknou gotikou; dále kostel a klášter františkánský. — D ě j i n y. **P.** jsou město velmi starodávné; hned z počátku XIII. stol. byl tu pevný zámek a město samo bylo místem strategicky důležitým. **P.** bývaly v držení rozličných knížat, kteří tu sídlívali, a nabyly od nich mnohých výhod; tak osvobodil r. 1283 Přemyslav II. obyvatele ode všeho mýta v knížetství svém, Vladislav Lokýtek daroval městu 1314 čtyry vsi a mlýn; r. 1331 dobyli města křižáci, vyloupili je, obyvatelstvo povraždili a město v popel obrátili. Kazimír Velký dal zámek opět vystavěti roku 1333, osadníkům, kteří se znova v sutinách zakupovali, poskytl rozličných výhod; Kazimír Jagelončík dovolil r. 1453, aby se soudy odbývaly podle práva magdeburského; roku 1389 a 1390 koupilo město ves Běňovice s lesy, které mu až po dobu tuto náležejí. Ve stol. XVI. a XVII. kvetlo město řemesly a zvelebovalo se ustavičně, až uvalily na ně války švédské celou řadu pohrom; co zbylo, zničily požáry roku 1768, 1807 a 1814, z kterýchž nehod se však město pomalu zotavovati počíná.

Q.

Q jest v románských a germánských jazycích obvyklá hrdelnice, která v abecedě mezi *p* a *r* se klade a v písmě jen před *u* se užívá. Ostatně není to ani etymologicky ani fysiologicky zvláštní hláska, nýbrž v každém ohledě = *k*. Staré *k* totiž v pozdějším latinském pravopise, vyjma několik archaismů, v *c* a *q* proměněno jest; *q* pak zejména tenkráte nastoupilo, když *u* a ještě jedna samohláska následovati měla, na př. *qua*, *quem*, *qui*, *quo*, *quum* atd., řidčeji před pouhým *u*, jako v zastaralém *pequnia*. Tak stala se skupenina *qu* nerozlučnou a z ní později opět pouhé a čisté *k* se vyvinulo, což na franc. *que* [ke], *question* [kestiōn] atd. patrno. V některých slovech přešlo v *g*, na př. fr. *egale* (a e q u a l i s). V ital. jaz. však zní ještě *u*, na př. *quale*, *equale*; řidčeji celá skupenina *qu* v *ch* [k] přešla: *chi*. Ve špan. a port. se *u* v tom případě dílem vyslovuje: *quanto*, *quadro*, *agua*, dílem jest němé: *qualidad*, *antiguo*, aneb se ani nepíše: *algo* (a l i q u o d). V provenç. jest němé, a nemusí se ani psáti: *qual* n. *cal*, *quar* n. *car*. — V gotštině platí *q* = *kv*, v ostatních pak německých jazycích opět jen *qu* přichází. Slované latinkou píšící skupeniny této jen ve jménech cizích užívají. *Gb.* Co číslovka římská je **Q** = 500, $\overline{\mathbf{Q}}$ = 500.000, co skratek v římských nápisech znamená **Q**: Q u i n t u s, Q u i n t i u s, Q u a e s t o r atd.; **Q. B. F. F. S.** *quod bonum, felix faustumque sit*, což d o b r ý m, š ť a s t n ý m, z d á r n ý m b u d i ž; **Q. D. B. V.** *quod deus bene vertat*, což B ů h k d o b r é m u o b r á t i ž; **Q. e.** *quod est*, což j e s t, **Q. l.** *quantum libet*, m n o h o - l i l i b o; **Q. p.** *quantum placet*, m n o h o - l i s e l í b í; **Q. v.** *quantum vis*, m n o h o - l i c h c e š (na receptech).

Qu-. Slova zde scházející hledejž čtenář pod Kv-.

Qua, lat. p o k u d, jakožto; **q.** k r á l, jakožto král; **q.** t a l i s, co taký.

Quadal v. C h v á t a l.

Quadalquivir v. G u a d a l q u i v i r.

Quadiana v. G u a d i a n a.

Quadragena (lat.), také c a r e n a, c a r r i n a, slove čas čtyřidceti dní kajících, za kterýchž hříšník společnosti lidské se vzdalovati ano u vězení sedati, všech vyražení se odříkati (*carentina*, *carere*) a toliko chleba a vody požívati musel, aby církevního odpuštění těžkých provinění svých se dodělal. V středověku ukládalo se hříšníkům i padesáte i sto, ano i více k a r e n.

Quadragesima (lat.), čtyřicetidenní půst; vlastně *jejunium quadragesimae*, který také *jejunium paschatis* slove (v. P ů s t.). Též čtyry neděle postní znamenají se v církevní řeči přídavkem **Q**-ae, tak že první neděle p. znamená se *dominica I.* **Q**-ae, pátá *dom. passionis*, s m r t e l n á, šestá konečně *palmarum*, k v ě t n á.

Quadragesimale (lat.), jinak *sermones quadragesimales*, slove sbírka postních kázaní k rukouu, kazatelů, kteři často každý den v postě k lidu mluví. Obyčejně mívá každý řád duchovní takové sbírky, jichžjednotlivci kážíce používati povinni jsou.

Quadrasský ostrov v. V a n c o u v e r.

Quadrát v. Č t v e r e c.

Quadratická soustava v krystalografii, též p y r a m i d á l n í s o u s t a v a nebo d v o j- a j e d n o o s á s o u s t a v a, líší se od druhých soustav tím, že má dvě osy stejné, pod pravým úhlem se přetínající, na nichž třetí osa, delší neb kratší dvou prvních kolmo co hlavní osa stojí. Průřez stejnými osami jest kvadrát, průřez hlavní osou a jednou vedlejší jest kosočtverec. Základní tvar soustavy té jest jehlanec, který prodlužováním hlavní osy přechází v jehlance špičatější až konečně v hranel **q**-ký, skracováním v jehlance tupější až v desku **q**-kou.

Quadratrix (lat.), transcendentální křivka, která má tu vlastnost, že plochý objem jiné dané křivky, na téže ose úsečkové konstruované, svými pořadnicemi udává. Pořadnice její mají se k sobě, jako k úsečkám náležející plochy dané křivky, jsouť čtverce pořadnic nebo obdélníky z úseček a pořadnic plochám dané křivky rovny. Vynalezení té důmyslné křivky připisuje se Dinostratovi, vrstevníku Pythagorovu, nebo geometrovi Micomedovi.

Quadratus, žák apoštolský, biskup Athénský a nejstarší hajitel křesťanů a křesť. víry písmem. Když vypuklo za časů Hadriana pronásledování, podal spis svůj, v němž se křesťanského náboženství ujímá, v Athénách císaři r. 125 neb 126; avšak vyjma část, kterou *Euseb. IV.* c. 3 v dějepisu círk. zachoval, přišel v ztrátu celý. Apologii této přičítá se dekret Hadrianův, jímž přítrž se učinila pronásledování. Jak Jeronym (*De script. illustr.*) praví, slynul prý darem proroctví a vřaděn byl do počtu svatých; den k úctě jeho určen 26. květen.

Quadratus homo, lat. h r a n a t ý č l o v ě k, malý, zavalitý člověk; ve smyslu potupném člověk n e o h r a b a n ý, n e o t e s a n ý.

Quadri Antonio, ital. spisov., nar. ve Vicenze 1777. Byv s počátku městským úředníkem ve svém rodišti, stal se později podprefektem okresu Bassanského a působil při reorganisaci provincií italských, když tyto pod vládu rakouskou se dostaly; r. 1815 stal se sekretářem vlády benátské. Z více

dal některý z prétorů, nikdy ale *praetor urbanus* a *peregrinus*; nedostačili-li prétorové, byl zřízen zvláštní soudce (*judex quaestionis*). **Q. p.** byly soudy sborové, jejichž členové byli sprvku senátorové, později ale vedle těchto i rytíři a tribunové důchodů. Proti rozsudku těchto nebylo odvolání, jedině usnešením národu (*plebiscitum*) mohl být odsouzený trestu zproštěn.

Quaestor (prův. *quaesitor*, vyšetřovatel) byl v Římé za doby královské stálý vyšetřovatel a soudce vraždy. Byli vždy dva, a ustanovováni od králův co služebníci královští. Když nastala republika, ustanovováni jsou od konsulův. Proto nebyli **q**-ové za první doby úředníky římského národa, nemajíce své moci jeho vůlí a volbou. Úředníky se stali, když r. 306 po založ. Říma po zákonu konsulův Lucia Valeria a Marka Horatia lid právo obdržel voliti **q**-y na svém sněmu (*comitia tributa*) za předsedání konsulův, později také prétorův. Původní povolání **q**-ův rozšířeno jest od konsula Valeria Publicoly r. 245 po zal. Ř., který soudní moc sněmu národu (*comitia centuriata*) dílem uspořádav dílem rozmnoživ zákonem o odvolání (*lex de provocatione*) takové případy, kde odvolání se odsouzence k národu od nálezu soudcova očekávati bylo, **q**-ům ovšem ze své vůle rozhodnouti dal, kteří potom, když se odsouzenec odvolal, svůj nález proti němu před národem zastávati museli, za kterouž příčinou obdrželi právo povolání národu, ale jenom pro takovou záležitost. Tohoto příkladu Valeriova následovali jiní konsulové. Jako vyšetřovatelé a soudcové úřadovali **q**-ové až do r. 465 po zal. Ř., kdy zákonem Papiriovým tato moc jim vzata a nově utvořenému úřadu, třípánům hrdelním (*triumviri capitales*) dána jest. Jiný zákon, jejž konsul Valerius Publicola provedl, zněl, aby **q**-ům odevzdána byla obecní pokladnice pod dohlídkou senátu, kterýž měl vrchní správu státních důchodův, a pod dohlídkou konsulův. Jakož **q**-ové peníze do pokladnice přijímali, taktéž vypláceli, ale bez poukázky toliko konsulům, všem ostatním úředníkům však na poukázky od senátu obdržené. K své ruce měli **q**-ové písaře od státu placené. Státní pokladnice byla ve chrámě Saturnově. S počátku byli jenom dva **q**-ové, kteří toliko z patriciů voleni býti mohli. Pro rozmnožení práce uzavřeno roku 333 po zal. Ř., aby voleni byli čtyři **q**-ové bez rozdílu z patriciův i plebejův. Tato druhá část onoho uzavření vyplněna jest teprv r. Ř. 345, v kterém tři plebejové **q**-y se stali. Při onom uzavření ustanoveno, aby dva **q**-ové v Římě svůj úřad zastávali, dva konsuly do války doprovázeli a tam důchody státní spravovali. R. Ř. 487 zvýšen jest počet **q**-ův na osm, z nichž dva úřadovali v Římě, jeden v Ostii, nejdůležitějším přístavě římském, a jeden v Calech v Campanii, ostatní dle potřeby vojevůdcům přiděleni bývali. Před válkou s Hannibalem zřízeno jest po přemožení Galův stálé místo **q**-ské v Galii předpádské. Když při zmáhání se římského panství jednotlivé země v římské krajiny proměňovány byly, posíláni tam vedlé konsulův a prétorův aneb jejich náměstkův co správcové státních důchodův **q**-ové, a sice do každé krajiny jeden, jenom v Sicilii byli dva, z nichž jeden sídlil v Syrakusách, druhý v Lilybaeu. Nestačil-li počet osmi **q**-ův, dávána byla moc **q**-ská mimořádně osobám soukromým, nejvíce bývalým **q**-ům. Takoví úředníci sluli náměstky **q**-ův (*proquaestores*). Právě za tou příčinou a pro snadnější doplnění senátu ustanovil Sulla, aby bylo voleno dvacet **q**-ův, kterýž počet zvýšil Julius Caesar na 40. Ti **q**-ové, kteří konsulům a jiným úředníkům do války aneb do krajin odcházejícím přidáni byli, obdrželi v Římě ze státní pokladnice peníze, jimiž výlohy válečné a správní pod dohlídkou svých představených zapravovati měli. Jim též přináleželo prodávati kořist státu připadlou a stržené peníze do vojenské pokladnice odváděti, jakož i přijímati daně v krajinách římskému národu povinné, a z nich výlohy vojenské a správní zapravovati a přebytek do Říma odváděti. Když některý konsul nebo prétor nebo některý prokonsul nebo proprétor od vojska aneb z krajiny odcházel, mohl svého **q**-a učiniti svým náměstkem. Takoví **q**-ové sluli *quaestores pro praetore*. K původnímu zaměstnání **q**-skému přišla časem zaměstnání jiná, dílem s ním souvislá dílem nahodilá. Ačkoliv **q**-ové v oboru své činnosti velmi závislí byli jednak na senátu jednak na konsulech a úřednících, kterým přidáni byli, přece byla jejich vážnost jak u občanův tak zvláště u poddaných veliká. S počátku při uchazečích o **q**-ský úřad nebylo hleděno na věk, později ustanoveno, aby měli aspoň 30 let. Svůj úřad nastupovali **q**-ové v první době zároveň s konsuly, od r. Ř. 600 pak, od kteréhož roku konsulové 1. ledna nastupovali, ustanoven jest den 5. pros. k nastoupení **q**-ům. Oznakův zevnějších, jako togy lemované a liktorův, neměli, leda tehdy, když jako náměstkové vojenští úřadovali. Neměli též práva zatýkání, a za svého úřadování mohli býti v obžalobu dáni. S pádem republiky klesla též moc a vážnost **q**-ův, kteří stali se služebníky císařskými. Nejdůležitější z nich byl **q**. *principis*, který od císaře Konstantina zaujímal místo říšského kancléře. *Pk.*

Quaestura, úřad quaestora (v. t.). — Na universitách nazývá se tak akademický úřad, jemuž přísluší vybírání a účtování školního platu a honoráru za přednášky.

Quagga v. Kvaga.

Quagliati [kvaljaty] Paolo, znamenitý hudební umělec, žil ku konci XVI. a na počátku XVII. stol. v Římě, zavedl první na místě dosavádních figurovaných motet do kostelní hudby monodie, dueta, terceta a kvarteta, jež sborem zakončil. Též komponoval první světskou v Římě provozovanou operu, pouze ale pro 5 zpěváků a 5 hudebníků, neb pro více osob nebylo na káře, na níž se večer opera na ulici provozovala, místa. Exemplář té opery r. 1611 tištěný má název: *Carro di fedeltà d' amore rappresentato in Roma da cinque voci, per cantar soli et insieme, con aggiunto d' arie a una, a due, e tre voci, posto in Musica dal S. P.* **Q.**

Quaglio [Kvaljo] umělecká rodina ital. z Laina blíže Komského jezera pocházející. Jeden z prvních členů jejich byl **1)** Giulio, malíř historický, zvl. na obmítce, žák Marcantonia Franceschini (v. t.); strávil delší čas ve Furlánsku a v Gorici, zdobiv tamější kostely krásnými malbami, načež r. 1704 pozván byl do Krajiny, by i tam vymaloval nový biskupský kostel v Lublani, což velmi zdařile vykonav kromě toho ještě chrám sv. Petra tamtéž podobným spůsobem okrášlil. Dále byl i ve Vídni a v Salcpurku činným a zemřel ok. r. 1720. — **2)** Lorenzo, nar. v Laině r. 1730, přišel se svým otcem Giovannim Marií starším, c. k. inženýrem a stavitelem, do Vídně, stal se pak dvorským divadelním architektem s počátku v Mannheimu, později v Mnichově, kdež i byl na šlechtictví povýšen. Stavěl divadlo a redutní síň v Mannheimu, divadlo ve Frankfurtě n. M. a radnici v Lavingách, a zemřel r. 1804 v Mnichově. — Jeho syn **3)** Giovanni Maria mladší (nar. r. 1772, † r. 1813) byl dvorským divadelním malířem v Mnichově, profesorem kreslitelství a vojenského stavitelství

tamtéž a sepsal též návod k perspektivě (*Anleitung zur Perspektive*, Lpzg. 1818). — **4)** Giulio, bratrovec posledně jmenovaného, byl dvorským divadelním stavitelem v Mannheimu a později v Mnichově. Jeho krajinné divadelní dekorace působily překvapující účinek, zejména jeho *ledové a sněžné planiny Kamčatské* a *zahrada na břehu jezerním*. Zemřel r. 1800. — **5)** Giuseppe, nevlastní bratr Giuliův, nar. v Laině r. 1747, pracoval co divadelní malíř v Mannheimu, ve Frankfurtě n. M., Schwetzingách, Ludwigsburgu a j., a připisuje se mu zásluha, že svoje umění na znamenitý stupeň povznesl. Zemřel r. 1828 v Mnichově, zanechav čtyry syny, kteří se všichni věnovali krásnému umění. — Nejstarší z nich **6)** Angelo (nar. r. 1778, † r. 1815), maloval výtečně krajiny a architektury, jakož i dekorace. Ke slavnému dílu Sulpice Boisserée o katedrále Rýno-Kolínské zhotovil nejdůležitější nákresy. Poslední a nejznamenitější jeho dílo jest vyobrazení chrámu Svatopetrského v Římě při slavnostním osvětlení. — **7)** Domenico, druhý syn Giuseppův, nar. se v Mnichově 1. led. 1787. V architektuře a v divadelní malbě měl za učitele svého otce, v ryjectví pak Mettenleitera a Karla Hessa. R. 1819 zanechav svého postavení co divadelní malíř oddal se zcela malbě architekturní, ve kterémž oboru dosáhl netoliko evropské slávy, nýbrž i nemálo přispěl k poznání a k ocenění stavitelství středověkého. Konal k tomu účelu též rozsáhlé cesty po Německu, Itálii, Francii, Belgii a Anglicku. Nejznamenitější jeho malby jsou: *Radnice Levenská, katedrály Řezenská, Vormuská a Orvietská*; nejčelnější jeho rytiny nacházejí pak se v jeho dílech *Denkmale der deutchen Baukunst* (s 12 listy v mědi ryt.) a *Denkwürdige Gebäude des deutschen Mittelalters* (s 30 litografiemi). Zemřel 9. dub. 1837 na zámku Hohenschwanganském, s jehož obnovením a ozdobením se právě zanášel. — **8)** Lorenzo, třetí syn Giuseppův, nar. r. 1793, obral sobě hlavně malbu genrovou, v níž mnohé zdařilé dílo provedl, čerpaje předměty k svým obrazům buď ze středověku, buď z bavorských hor; podal též rozličné rytiny na kameni k dílu o Mnichovské obrazárně, mezi nimi též Netscherův *Rodinný koncert*. — **9)** Simone, čtvrtý syn Giuseppův, nar. r. 1795, měl svého otce, jakož i nejstaršího bratra svého Angela za učitele a stal se po smrti tohoto divad. malířem v Mnichově. Maluje i v oleji krajiny a architektury, z kterýchžto posledních jmenujeme: *Pohled na klášter Ebrasský* v Leuchtenbergské galerii v Mnichově a *část býv. panenského kláštera Maria-Stein v Eichstädtu*. *Mü.*

Quai [ké] franc., v. Nábřeží.

Qualea, nuzar dle Presla, pokolení rostlin z čeledi Kýlatcovitých (*Vochysieae*) a dle Lin. z I. tř. 1. ř. Jsou to stromy horké Ameriky, dosahující výšky přes 60′. Větve jejich jsou rovnovážné a vstřičné, listy eliptičné celokrajné a skoro kožovité; květy tvoří laty a sestávají z jediného korunového plátku, 1 tyč., 1 trojpouzdrého semeníku; plod je dřevnatá tobolka s křídlatými semeny. Podle barvy květu rozeznávají se hlavně dva druhy: **Q.** *rosea* s květem vně bílým, uvnitř růžovým, a **Q.** *caerulea* s květem uvnitř modrým; oboje vynikají silnou a příjemnou vůní.

Qualificatio (lat.), kvalifikace, tolik co přiměřená vlastnost, schopnost, též souhrn všech vlastností a tím podmíněná spůsobilost k nějakému výkonu na př. úřednímu.

Qualitas (lat.), jakost; závisí tedy na povaze (v. t.) věci dotýčné a jeví se jejími vlastnostmi. Užívá se pak slova toho netoliko při věcech skutečných, než také o pomyslných a ohledně skutečných netoliko o smyslných, nýbrž též o duchovných. „Duchovní přirozené má také své qualitates“, praví Štítný, vyrozumívaje tím příslušné vlastnosti i mohútnosti. Pokud se beře slovo **q.** ve smyslu zevnějších vlastností skutečných předmětů, vyhlíží nestálost i měnivost její: předmět některé ze svých vlastností ztrácí a jiných nabývá, a tudíž není lichou otázka, zdali se takto záměnou vlastností věcnost předmětu sama nemění. Mění-li se však věcnost předmětu, pak není změněný předmět již týmž předmětem kterým byl dříve, než na jeho místo vstoupil předmět zcela nový. Tento má pak opět své vlastnosti, tudíž své **q**-ty, ty se snad opět na nové zaměniti dají, tak že nezbytnou se vidí úvaha o rozřešení záhady, zdali vůbec jest **q.** pravých, totiž bytných předmětů a tudíž beze změny. Úvaha ta sluší k metafysice, která má cestou tříbení a zdokonalování empirických pojmů vynésti na jisto, v čem spočívá pravý základ vší jsoucnosti a tedy spolu všeliké **q**-ty, jimiž se jednotlivé bytné předměty označují. Přísný rozbor dotčené záhady vede k tomu, že metafysika stanoví rozdíl mezi pravou bytostí věci, jež nám neznáma, a pak objevem bytosti té, jak se totiž podává smyslům a pojímání člověka, na nichž jediné spočívá, co víme o skutečných předmětech nás obklopujících. V předmětech vnějších jeví se bytnost, avšak ona jeví se toliko spůsobem našim smyslům, našemu pojímání příslušným, a tudíž nutno **q**-ty předmětů těch jinak vykládat, než jakoby byly skutečnými vlastnostmi neznámé nám jich bytosti. **Q**-tami označuje se spůsob jejich působení na nás, tudíž **q.** barvy působení na naše oko, **q.** tíže působení na hmat a svaly atd. — Pravá **q.** věci byla by dle toho povaha věcnosti sama o sobě, která nám patrně nikdy nebude přístupnou, jelikož jediné skrze brejle lidskosti k ní hleděti nám lze. Odtud pak jde metafysický význam slova **q.**, dle něhož se nevyrozumívají jím vlastnosti předmětu smyslem postižitelné, než povaha podstaty aneb podstat pouhých, jež jemu jsou bytným základem. — Jiný význam má **q.** v logice; nejprv při pojmech a pak při výroku. **Q**-tou pojmu značí se jeho obsah, t. j. souhrn pomyslných znaků, jímž pojem mysliti máme. Logické myšlení pak vyžaduje, aby se vždy šetřilo zřetele ku **q**-tě pojmů, tudíž aby se pojmy tak spojovaly a rozpojovaly, jak to obsah pojmů sám dle zásad důvodu, totožnosti, sporu atd. vyžaduje. Při výroku se vyrozumívá **q**-tou kladnost neb zápornost výroku t. j. ona jeho povaha, za kterou se v něm subjekt a predikát spojuje aneb rozpojuje. Kant rozeznával dle **q**-ty tři druhy výroků, klada ku kladným a záporným ještě nekonečné či limitativné, jež mají čistě záporný predikát: *S non P*. Zde se totiž nevyslovuje, co vlastně jest *P*, nýbrž *S* klade se do neobmezeného oboru všeho toho, co není *P*. Svou formou však sluší výroky tyto k záporným. — Patrně že se na základě **q**-ty dají provésti mnohá srovnávání, že se tudíž objeví poměry **q**-ty, které dle druhu **q**-ty aneb logickou aneb metafysickou aneb aesthetickou důležitost v sobě chovají. Tak ku př. poměry barev a tonů harmonických aneb disharmonických a j. — Posléz užívá se v životě slova **q.** ve smyslu hodnoty věci: zboží dobré, špatné **q**-ty; pak se přenáší i na hodnotu a spůsobilost člověka, má-li dobrou neb špatnou qualifikaci, a posléz značí **q.** ve společenském ohledě také hodnost dle postavení ve společnosti. *Dch.*

Qualitativní, co s qualitou (v. t.) souvisí, tedy na př. q. rozdíl tolik co rozdíl věcný, rozdíl dle povahy, netoliko dle stupně a míry, jenž slove quantitativním. Jinak se tato protiva značí též co rozdíl generický proti graduálnému.

Qualla Town [kuoala taun], okres v hornaté části hrabství Haywoodského v Sev. Karolině, obývaný asi 700 Cherokésy a 100 katawbskými Indiány, zbytky to původních obyvatelů zatlačených na západ. Spojeni jsou ve zvláštní obec, živí se rolnictvím a chovem dobytka, jsou téměř veskrze pokřestěni, mluví nejvíce řečí anglickou, a vyjma některé národní slavnosti neliší se ani oděvem od ostatního obyvatelstva Severní Karoliny.

Quandt, Johann Gottlieb von, německý učenec a spisovatel, hlavně v oboru umění, nar. v Lipsku 9. dub. 1787, † v Drážďanech 19. čna 1859. Konal r. 1811 a 1820 cesty do Itálie a žil pak dílem v Drážďanech, maje tu pěknou uměleckou sbírku a držívav tu častěji přednášky o umění, dílem též na svém statku Dittersbachu. Z jeho spisů zasluhují býti jmenovány: *Streifereien im Gebiete der Kunst* (3 d., 1819); *Entwurf zu einer Geschichte der Kupferstechkunst* (1826); *Briefe aus Italien* (1830); *Leitfaden zur Geschichte der Kunst* (1852); *Verzeichniss meiner Kupferstichsammlung* (1853); *Der Begleiter durch die Gemäldesäle des kön. Museums zu Dresden* (2. vyd. 1856), atd. Spolu s Wagnerem pracoval též na překladu Lanziho *Historie italské malby* (3 d., 1830—33). *Mü.*

Quantitas, lat. tolik co velikost vůbec, bez ohledu k tomu, zdali je změřena čili nic. Změřená, tudíž určitá q. podává pojem veličiny. Předpokládá tudíž veličina vždy jakés měřidlo, jakousi jednotku kterou se měří, a pak třeba aby se několik takových jednotek co celek v jedno pojalo. Veličina tudíž může růst i může jí ubývat, dle toho, zdali se k ní nové jednotky téže míry připojují aneb-li se odbírají. Dvé to jediných změn, kterým veličina podléhá. Bez ohledu k určité stejné míře platí možnost dotyčných změn spolu o q-tě vůbec, jež přídatkem roste a ubíráním se menší. Tím spolu jsou na jevo vynešeny podstatné znaky q-ty; a tudíž snadno porozuměti, že do objemu q-ty co druhy přísluší: prostor, čas, číslo a stupně, jelikož veskrze připouštějí růst i úbytek. Mathematice přísluší, aby rozvinula veškerou zákonitost změn, kterých q. ve spůsobě veličiny schopna jest, k čemuž nezbytně potřebí, aby se q., ať kteréhokoli druhu, pomocí čísla vyjádřila. — Q-ty lze veskrze rozstříditi na dvé skupenin, totiž na q-ty extensivní a na intensivní. Ku q-tám extensivním přísluší vše, co zaujímá velikost prostornou aneb časovou, ku q-tám intensivním naproti tomu toliko taková velikost, již dle stupňů síly, živosti, moci, účinku a p. měřiti lze. Číslo hodí se k vyjádření míry extensivní i intensivní q-ty. V logickém ohledě užívá se výrazu q. vzhledem k pojmu a vzhledem k výroku. V příčině pojmu označuje q. jeho objem, totiž souhrn veškerých jemu podřaděných představ, t. j. takových, v jejichž obsahu se pojem ten co část, tedy co znak obsahuje. Pojem má největší možnou q-tu, když jest objemem svým nekonečný, a má nejmenší q-tu, když jest prostě individuální. V prvním případě se vztahuje ke všem předmětům, ku př. pojem něco; v druhém jediné k jedinému, ku př. Alexander Makedonský. Q-tou výroku se vyrozumívá ona povaha výroku, za kterou se predikát připojuje aneb ke všem aneb jen k některým aneb toliko k jednomu pojmu, jež pojmu místo subjektu zaujímajícímu podřaděny jsou. Rozeznávajíť se dle toho výroky obecné: Všechna $S = P$; částečné: Některá $S = P$; a jedinečné: Jediné $S = P$. — Posléz jest pojem q-ty důležitý v příčině aesthetiky. Veliké působí vedle malého nepodmíněnou zálibu, taktéž silné vedle slabého; odkudž význam idey velikého v umění i životě. Stane-li se velikost nesměrnou, neobsáhlou, pro niž marně hledá člověk míry, která naprosto přesahuje představovací moc člověka, jediné povšechně dle idey pojata býti může, tož působí dojmem vznešeného (v. t.), ponižujíc i povznášejíc člověka. — Konečně mluví se ještě o q-tě slabik a slov, t. j. o jejich délce aneb krátkosti, naproti přízvuku, kterým se slabika silněji aneb slaběji pronáší. Že se na q-tu slabik zakládá tak zvaná časoměrná prosodie (v. t.), jest vůbec známá věc. *Dch.*

Quantitativní, co má vztah ku quantitě (v. t.).

Quantum, lat. kolikost, množství, míra; položka, podíl, součet.

Quanza v. Coanza.

Quarantaine v. Karanténa.

Quarantania, poušť v Palestině mezi Bethanií a Jerichem, na níž se dle vypravování evangelického Kristus před nastoupením učitelského úřadu svého čtyřicetidennímu postu podrobil a kdež i ďáblem pokoušen byl.

Quarenghi, Giacomo cavaliere, malíř a stavitel, nar. v Bergamu r. 1744. V malířství byl žákem Raf. Mengse a S. Pozziho; avšak později věnoval se výhradně stavitelství. Carovnou Kateřinou II. povolán do Petrohradu, vystavěl tu mezi jiným cís. divadlo v Eremitáži, obrazárnu a nádhernou bursu. Zemřel tu r. 1817 co cís. státní rada. *Mü.*

Quarini, benátská rodina; již r. 1240 porazil jeden člen její co podestà řecké loďstvo. R. 1310 byli Q. velmi proti aristokratické ústavě, již dože Gradenigo Benátkám dal, spiknuti jejich bylo vyzrazeno a následkem toho klesla ta rodina. R. 1798 byl Aloisio Q. posledním mimořádným vyslancem republiky Benátské v Paříži.

Quarles 1) Francis, básník a spisovatel angl., nar. 1592, † 1644. Studoval v Kambridži, potom v Lincoln's Innu práva, byl nějaký čas číšníkem královny České a 1621 odebral se do Dublina, kdež se stal sekretářem biskupa Ushera. Vrátiv se po několikaletém pobytu v cizině do Anglie, jmenován jest kronikářem Starého města (*City*) Londýnského a věnoval se pracím literárním, až jej revoluce uvedla v nesnáze, z kterých se nezotavil nikdy. Nejlepší z jeho spisů jsou *Divine emblems* (1635) a *Enchiridion* (1641). První z nich jest nápodobením spisu *Pia desideria* jesuity Hermana Hugona a obsahuje symbolické obrazy s krátkými naučeními mravními ve verších; druhý pak spis jest sbírka krátkých pojednání a aforismů, psaných řečí svěží a tytýž výmluvnou. Z básnických spisů Q-ových zasluhují zmínky: *Feast for worms, or the history of Jonah; Argalus and Parthenia; Quintessence of meditation*; *History of a queen Esther*; *Alphabet of elegies; Hieroglyphics; The virgin widow* (komedie); *The shepherd oracles; The school of the heart* a j. Mnohá z těchto básní vyniká silou myšlének a značným vtipem, avšak ve svém shánění se po efektu stává se Q. zhusta absurdním a groteskním. Jeho *Enchiridion* byl znova vydán ve Smithově *Library of old authors*; jeho *School of the heart* a *Hieroglyphics* vyšly znova v Londýně 1858 a *Emblems* 1859. — **2)** John Q., syn před., nar. v Essexu 1624, † za moru v Londýně 1665. Stud. v Oxfordě, kdež pomáhal hájiti město proti vojsku parlamentnímu, stal se pak kapitánem vojsk královských, a odebrav se do Londýna po konečné porážce královĕ nastoupil dráhu spisovatel-

velikonoční. Na západě pak slavil se boží hod vždy v neděli po 14. dni měsíce Nisanu, a den před tím požíval se beránek, a to proto, aby se slavnost křesťanská so židovskou nesetkala. Tak to ustanovil sněm Nicejský. Avšak nechtěli všickni říditi se dle toho, a někteří nepřestali slaviti velikonoce se Židy v jeden den, v 14. den měs. Nisanu, a sluli proto čtrnáctníci — q. Na některých sněmech církevních zacházeno s nimi jako s kacíři a vynešena nad nimi kletba a duchovní jejich zbavení úřadu. Tak na sn. Antiochenském r. 341. Jináče slouli také Protopaschité, předvelkonočníci, protože velikonoc slavili dříve než pravověrní; u jiných též Sabatiané. Pronásledování je ve IV. století vyhubilo.

Quartový, ku quartě se vztahující. **Q.** kruh. V článku Quintový kruh se poukáže k tomu, že, když arithmetický poměr 1 : 3 nebo 2 : 3 ve stálém postupu rozvineme, quintový kruh za výsledek obdržíme. Jakož však quarta jest toliko obrácení quinty, dostaneme v postupu poměru 3 : 4 také q. kruh, čili opačný pořádek kruhu quintového dává nám kruh q., na př.

(*deses*) *E* (*his*)
(*g*) *ases* *f* (*eis*)
(*d*) *eses* *hes* (*ais*)
(*a*) *heses* *es* (*dis*)
(*e*) *fes* *as* (*gis*)
(*h*) *ces* *des* (*as*)
ges
(*fis*)

Pořadí od *C—f—hes* na pravo dává nám kruh q., pořadí opáčné od *C—deses—ases—eses*, tedy na levo v směru postupujícím, dává nám kruh quintový. O vývinu systemu q-vého u Řeků promluvíme obšírněji v článku o řecké hudbě. *Pna.*

Quasimodogeniti (lat. jakožto nyní právě zrození) slove v církevní řeči neděle 1. po velikonoci, poněvadž modlitby mešní předzpěvem složeným ze slov sv. Petra započínají: „Jakožto nyní právě rozená nemluvňátka rozumného, beze lsti mléka žádostivi buďte“ (I. *Pet.* 2, 2). Vlastně tedy *dominica* **Q.**

Quassia, hořkoň dle Presla, pokolení rostlin ze řádu *Terebinthinae* Endl. a čeledi *Simarubeae* (Hořkoňovité). Jsouť to nízké stromy americké, divoce v lesech surinamských rostoucí a v ostatní Guianě, v sev. Brasilii a záp. Indii pěstované, a sice pro velmi hořké léčivé dřevo, tak zv. kvasiové. **Q.** *amara* L. má listy 1—2jarmé lichozpeřené s křídlatým řapíkem barvy nachové, květy dokonalé o 10 tyč. a 1 čnělce, plod je 5pouzdrá tobolka, dosahuje výšky 15′. Od druhu tohoto pochází pravé neb surinamské dřevo kvasiové. Jiný druh je **Q.** *excelsa* Sw. neb *Pieraena excelsa* Lindl., listy svými podobný našemu jasanu a někdy třeba 10′ v objemu mající. Květy jeho jsou drobné a obyčejně nedokonalé. Dává žluté dřevo kvas., známé pode jménem kv. jamaiské, účinky pravému kv. dř. se rovnající. **Q.** *simaruba* L. neb *Simaruba guianensis* Rich., taktéž strom 60—70′ vysoký, poskytuje do lékáren hořkou simarubovou kůru, účinkův dřeva kvasiového. Účinlivá hořká látka kvas. dřeva sluje kvasiovinou (*Quassiin*) a počítá se mezi rostlinné alkaloidy; v dřevě kv. bývá vždy spojena se zvláštní hmotou pryskyřičnatou. *Jha.*

Quassiin, látka hořká, obsažená v dřevě rostlin *Quassia amara* a *Q. excelsa*, jež rostou v jižní Americe. Z odvaru s vodou extrahuje se alkoholem a objevuje se pak v malých bezbarvých krystalech. Ve vodě se málo rozpouští, v lihu snadno. Složení lučebné jest $C_{20}H_{12}O_6$. Látka ta dává dřevu kvasiovému hořkost, z kteréž příčiny nesvědomití sládci dřevo to do piva přidávají, aby chmele ušetřili. Pro mouchy jest jedem.

Quast 1) Jan Zachariáš, současný znamenitý malíř na porculánu a na skle, nar. 23. říj. 1814 v Birkenhamru blíže Karlových Varů v Čechách. Počátkům umění svého učil se od otce Konrada Ferd. **Q**-a, další studie konal od r. 1833 v Berlíně, v Praze a ve Vídni, jakož i r. 1835 a 36 v Bamberce a Norimberce. Od r. 1836 usadil se stále v Praze, kdež pod ředitelem Kadlíkem navštěvoval akademii malířskou. **Q.** má nepopíratelné zásluhy o zvelebení malby na porculánu, hlavně v oboru podobizen a malby historické. Z dílny jeho vyšly četné výtečné práce, jimž se dostalo uznání i na výstavách světových. Takového pochvalného uznání obdržela zaslaná od něho do Londýna porculánová vása s vymalovaným na ní *quodlibetem*, pak talíř s *bitvou u Waterloo*, na výstavě New-Yorské poctěn pak byl **Q.** zlatou medálií za talíř s *motýly* a *jiným hmyzem* a za *poslední soud* dle Führicha. R. 1854 poprvé pokusil se o malbu na skle a s pochvalou provedl pro zámeckou kapli císaře Ferdinanda v Zákupech tři práce: *sv. Ludmilu, sv. Václava* a *žehnajícího Spasitele* dle Kandlera. Taktéž obeslal výstavy v Mnichově a v Paříži rozl. pracemi i na porculánu i na skle, kteréž dosáhly pochvalného uznání. R. 1857 a 58 maloval pro zámek knížete Rohana v Sichrově krásných pět oken dle výkresů Engertových, představující *výjevy Mariánské*. R. 1861—63 vyšly z jeho dílny: veliké okno představující *Nanebevzetí P. M.* dle Tiziana; *Mojžíš s deskami zákona; Madonna dle De la Rose; Correggiova Noc*; několik *oltářních obrazů*, vše v rozměrech velikých. Pražská kathedrála má od něho z r. 1864 a 65 více maleb na skle, jakož i kathedrála Královéhradecká. R. 1866 zhotovil pro zámek hr. Kolovrata Krakovského v Březnici dvě veliké malby okenní, a právě pracuje dvě nová okna pro hlavní chrám sv. Víta na Hradčanech, pak pro velikou síň zámku v Sichrově veškery *erby knížecího rodu Rohanů.* **Q**-a právem nazývati lze, ne-li prvním dovedným pěstovatelem, alespoň křisitelem a rozhojňovatelem umění malířského na porculánu a skle ve vlasti České. — **2)** Alexander Ferdinand von **Q.**, stavitelský rada a spisovatel v oboru umění v Berlíně; vydal několik velmi zasloužilých spisů, z nichžto jsou nejznamenitější: *Das Erechtheion zu Athen* (Berl. 1840; hlavně dle Inwooda) a *Die altchristlichen Bauwerke von Ravenna vom V. bis zum IX. Jahrhundert historisch geordnet und durch Abbildungen erläutert* (Berl. 1842).

Quatember, zkráceno místo lat. *Quatuor temporum*, totiž *jejunium*, půst suchých dnův (v. Půst).

Quaterno, v číslové loterii 4 uhodnutá čísla buď ze 4 čísel neb z řady více čísel (v. Loterie).

Quathlambské č. Kahlambské hory uvnitř vých. jižní Afriky na hranicích republiky Oranžské a britské osady Natálu (v. t.)

Quatrebras [katrbra], dvůr v Belgické prov. jižním Brabantu, nedaleko Waterloo. Zde měl maršál Ney anglo-brunšvickou armádu zdržeti, co zatím Napoleon 16. čna 1815 na spojence u Ligny útok učinil; zamýšlené tím rozdělení armády spojenců se jen s části podařilo.

Quatrefages [katrfáž], Jean Louis Armand de Bréau, franc. přírodozpytec, nar. v Berthezennu v depart. Gardském 10. ún. 1810. Po výtečných studiích stal se v Štrasburku 1830 doktorem věd mathematických, 1832 lékařství a 1840 dokt. věd přírodních. Pobyv od r. 1833 co prozatímný prof. lučby na fakultě věd v Toulouse byl po uveřejnění svých prací: *Recherches d'embriogénie sur les Lim-*

mées et les Planorbes (1834) a *Sur les Axodontés* (1835), o kterýchž akademie věd velmi příznivě se pronesla, za mimořádného prof. zoologie tamtéž dosazen; nemoha se však dočkati konečného potvrzení vzdal se svého postavení a odešel 1840 do Paříže, kdež svými pracemi do *Revue des deux Mondes* a kresbami do *Règne animal illustré* živiti se musil až do r. 1850, kde stal se prof. věd přírodních na lyceu Jindřicha IV. R. 1852 zvolen byl za člena akademie věd a r. 1855 povolán do musea přírodnického (Jardin des Plantes), aby tam přednášel o přírodopisu člověka. Četné práce Q-ovy dají se rozděliti na dvé: jedny obsahují obohacení věd přírodních výskumy originálními, a protož toliko kruhům učeným jsou přístupny; druhé pak, podávajíce již hotovou vědu spůsobem prostonárodním, určeny jsou i pro kruhy širší. Práce sem se vztahující byly téměř všechny uveřejněny v *Revue des deux Mondes*; které k sobě patřily a celek tvořily, vydal i o sobě, jako: *Souvenirs d'un naturaliste* (2 sv. 1854; přel. do angl. 1857); *Métamorphoses de l'homme et des animaux* (1856) a *Sur l'unité de l'espèce humaine* (1861). Přísně vědecké jeho práce vztahují se ke všem hlavním skupinám živočišstva, od člověka počínaje; nejpodrobnější studia však konal o živočišstvu mořském, uveřejňuje četné memoiry o tom v *Annales des sciences naturelles*, v *L'Institut*, a j. Několik memoirů pod názvem: *Sur les Mollusques Phlébentérés*, v kterých pojednává o jejich ústroji zažívacím a dýchacím, zavdalo příčinu k prudké polemice, které se většina evropských přirodozpyteů více méně súčastnila, a z které Q. co vítěz vyšel. Výsledky své cesty, již podnikl r. 1854 s Milne-Edwardsem a Blanchardem na Sicilii, podal ve spisu *Recherches anatomiques et zoologiques faites pendant un voyage en Sicile*. Mimo tyto sps. *Études sur les maladies actuelles des vers à soie* (1859), a co pokračování téhož *Nouvelles recherches sur etc.* (1860).

Quatremère [katrmér] **1)** Antoine Chrysostome de Quincy, franc. archaeolog, narozen v Paříži 21. října 1755, † tamtéž 28. pros. 1849. K studiím právnickým, na která byl od svých rodičů dán, nejevil mnoho chuti; za to však horlivě se obíral studiemi starověkého umění stavitelského a sochařského. Za tím účelem vydal se r. 1776 na cesty do Itálie, navštívil Řím a Neapoli a proskoumal zříceniny Jupiterova chrámu u Girgenty, při čemž odkryl a objasnil pravé rozměry stavitelství dorického, jakož i značný materiál sebral, který potom ve svém *Dictionnaire d'architecture* uložil. Na druhé své cestě po Itálii (1785) seznámil se s Canovou, s kterým i v upřímné přátelství vešel; po svém pak návratu do Paříže (1785) navštěvoval taktéž společnosti nejpřednějších umělců výtvarných. Touž dobou bylo jeho pojednání, co odpověď na otázku: *Quel fut l'état d'architecture chez les Égyptiens, et quest-ce que les Grecs en ont emprunté?* poctěno cenou akademie pro nápisy, po čemž od Panckoucka byl vyzván, aby pro jeho *Encyclopédie méthodique* napsal *Dictionaire d'architecture*, jehož první sv. vyšel 1788. Ve vypuklé na to revoluci stal se horlivým přívržencem jejích ideí liberálních, hájil však v shromáždění zákonodárném konstituční monarchii, začež byl za hrůzovlády uvězněn a teprv po pádu Robespierreovu propuštěn. Jsa pak ale jedním z hlavních původců povstání ze dne 5. říj. 1795 byl k smrti in contumaciam od soudu vojenského odsouzen, po šesti měsících však od poroty za nevinna uznán. Stav se potom členem rady Pěti set hájil důrazně stranu royalistickou, začež byl k deportaci odsouzen, které jen útěkem ušel. Byv za vlády konsulární zpět povolán stal se 1804 členen Institutu. Po návratu Bourbonů zastával více hodností a byl hojně vyznamenán; tak obdržel důstojnický kříž čestné legie a řádovou stužku sv. Michala, stal se král. censorem, intendantem veřejných pomníků uměleckých, členem rady vyučovací, stálým sekretářem akademie krásných umění, prof. archaeologie a spoluredaktorem *Journalu des Savants*. R. 1820—21 zasedal také ještě v komoře deputovaných; pak ale vzdal se všeho působení politického, jakož i 1839 své hodnosti sekretářské. Z četných jeho spisů jmenujeme jen nejpřednější: *Considérations sur les arts du dessin en France etc.* (1790); zmíněný již *Dictionnaire d'architecture*; *Lettres sur les préjudices qu'occasionnerait aux arts et à la science le déplacement des monuments de l'art de l'Italie* (1796); *Le Jupiter Olympien, ou l'art de la sculpture antique* (1815); *Histoire de la vie et des ouvrages de plus célèbres architectes du XI jusqu' à la fin du XVIII. siècle* (1830, 2 sv.); *Essai sur la nature, le but et les moyens de l'imitation dans les beaux-arts* (1823) a j. — **2)** Etienne Marc Q., slovutný francouzský orientalista, narozen v Paříži 12. čce 1782, † tamtéž 18. září 1857. Již od nejútlejšího mládí nalézal Q. svou svou největší oblibu v knihách, kteréž s tím větší horlivostí se oddal, když po ukončení studií r. 1807 místo v cís. bibliotéce obdržel. Stav se 1809 prof. řec. literatury na fakultě věd v Rouenu byl 1815 zvolen za člena akademie, načež 1819 dosazen na Collége de France za prof. hebrejštiny, chaldejštiny a syrštiny a 1827 za prof. perštiny na akademii jazyků orientálních. Řeči orientální byly vlastním polem, na kterém Q. nejvíce pracoval, ač i ostatní vědy nebyly proň zemí neznámou, tak že málo se čítá učenců takových, kteří by co do rozsáhlosti a spolehlivosti rozmanitých vědomostí s ním mohli býti porovnáni. Vědeckou dráhu nastoupil Q. r. 1808 spisem *Recherches sur la langue et la littérature de l'Egypte*, který vzdor pokročilému studiu filologickému platí posud za autoritu. Neméně důležitý jest jeho *Mémoire sur les Nabatéens* (1835), svědčící o jeho důkladných studiích řeči a starožitností aramejských; méně kritickým jest ve svých memoirech *Sur la topographie de Babylone* a *Sur Darius le Méde*. Velmi záslužné jsou jeho práce na poli historie, geografie a literatury světa musulmanského: *Mémoires géographiques et historiques sur l'Égypte* (1810, 2 sv.); *Histoire des Sultans mameloucks* (1837, 2 sv.), překlad to arab. spisov. Makrizi; *Histoire des Mongols de la Perse* (1836) z pers. Rašid-Eddina; ostatní jeho velmi četné práce v tom oboru nalézají se v *Journal asiatique*, v *Journal des savants*, v kterém po 20 let byl representantem studií orientálních, pak v *Recueil des notices et extraits* král. bibliotéky, v *Annales de la philosophie chrétienne* a v *Revue archeologique*. Taktéž nashromáždil bohatý materiál k slovníkům: arabskému, koptickému, syrskému, tureckému, perskému a armenskému.

Quatremère-Disjonval [katrmér dyžónval] Denis Bernard, franc. učenec, nar. v Paříži 4 srp. 1754, † v Bordeauxu 1830. Již záhy oddal se studiím fysiky, a to se znamenitým úspěchem, tak že již v 22. roce poctěn byl cenou od Pařížské akademie věd za svůj spisek *Analyse et examen chimique de l'indigo* (Pař. 1777), který i na jazyk něm. a dánský přeložen byl. Jiná dvě pojednání z oboru lučby, z nichž jedno dostalo cenu akademie Rouenské, přičinila se dále o rozšíření jeho jména ve světě učeném, tak že 1784 za člena vědecké akademie Pařížské zvolen byl. Upadnuv se jměním svým v podniknutí fabrickém utekl do Španěl (1786), načež ze seznamu členů akademie vymazán byl. Předed se

Španěl do Holandska vstoupil tam do vojska, byl však od Prusů zajat a sedm let v Utrechtu uvězněn. Nabyv svobody při vpádu Francouzů do Holandska 1795 sloužil potom nějaký čas ve vojsku franc., načež založil ústav vyučovací v St. Denis. Pro své svobodomyslné náhledy byl však od policie stíhán, uvězněn a potom v Châlonsu až do r. 1814 internován, po čemž žil nějaký čas v Marsilii, potom až do své smrti v Bordeauxu. Z ostatních jeho spisů jmenujeme: *Collection de mémoires chimiques et physiques* (Pař. 1784); *Nouveau Calendrier aranéologique* (v Hagu 1795, v Lutichu 1799); *De l'Aranéologie* (Pař. 1797); *Cours d' idéologie demontrée* (t. 1803); *Manuel sur les moyens de calmer la soif et de prevenir la fièvre* (v Châlonsu 1808) a některé překlady z holandského.

Quatriduum (lat.), doba 4 dní.

Quatro castelli, 4 blízko sebe na vrcholích ležící zámky v někdejším vévodství Modenském, vystavěné od hraběnky Mathildy.

Quatuorviri, lat., komise čtyř mužů. V římském zřízení státním byli q. v městech municipálních a v koloniích prvními úředníky vedle duumvirů.

Quebek [kvíbek], hražené město s přístavem ve Východní Kanadě, nyní (od r. 1861) hlavní město Kanady a sídlo vladaře (*governor-general*) britských držav severoamerických, leží na sev.-záp. břehu řeky sv. Vavřince, a má mimo předměstí 51.134 obyv. (r. 1861), mezi nimiž jsou $^2/_3$ původu franc., $^3/_4$ římských katolíků. Frančina zde převládá jako vůbec v celé Nižší Kanadě. Q. dělí se na město hořejší a dolejší. Hořejší město jest obklíčeno zdí $2^3/_4$ ang. mil. dlouhou s pěti branami. V něm jsou největší hostince, nejkrásnější krámy, divadlo, sněmovna, místnosti státních úřadů, městský dům atd. Jestiť to čtvrt elegantní, sídlo kapitalistů a stát. úředníků. Západně od hradeb rozkládají se dvě předměstí sv. Ludvíka a sv. Jana. Tvrz, kteráž stojí na konci mysu 345' nad řekou, pokrývá 40 akrů a považuje se za Gibraltar americký. Dolejší město leží u paty mysu na břehu řeky, ohraničeno jsouc dřevěným nábřežím. V něm se nalézají veliké domy obchodní, banky, pojišťovny, směnárna, celnice a j. Loděnice, pivováry, vinopalny, železárny, plynárny a jiné továrny jsou na březích řeky sv. Karla (*St. Charles*) v předměstí St. Rochském. Q. má mnohé krásné budovy, z nichž zvláštní zmínky zasluhují celnice, vystavěná slohem dorickým, katolická katedrála, protestantská katedrála, chrámy Chalmerský a Wesleyský, špitál námořnický, palác arcibiskupův, budova universitní, divadlo a městský dům. Q. jest sídlem arcibiskupa římskokatol. a biskupa anglikánského. Jest zde několik společností a ústavů literárních i vědeckých. Společnost literární a historická, založ. 1824, má dobrou knihovnu a sbírku rukopisů historických. Mimo to nalézá se zde několik ústavů, čítáren a knihoven spolkových. Ústavy vychovávací jsou četné a velmi zdařilé. Universita Lavalská, otevřená r. 1854, má budovu za 400.000 dol. a knihovnu 20.000 sv., kabinet fys., anat. museum a pod. V Q-u jest 5 klášterů a 22 akademií a priv. škol. Vychází zde 8 časopisů (2 denně, 5 třikrát za týden a 1 polotýdně) a jeden měsíčník literární. Z dobročinných ústavů jsou zde blázinec a špitál námořnický. — Q. má prostranný a pohodlný přístav, do něhož mohou veplouti i největší lodí. Paroplavba provozuje se mezi Q-em s jedné a Montrealem, Gaspéem, krajinami nad zálivem Mexickým a přístavy britskými se strany druhé. Telegrafem spojen jest Q. s předními městy kanadskými, osadami nad zálivem Mexickým a se Spoj. Obcemi americkými. Q. jest svobodný přístav. R. 1860 připlulo sem 1252 lodí s nákladem 666.958 tůn a 21.299 lidmi, odplulo 1296 lodí s 671.137 tůnami a 21.012 lidmi. Zde se soustředí námořní obchod britské Severní Ameriky; dovoz r. 1860 obnášel 3,358.676 dol., vývoz 7,271.959 dol. Proslulé jsou lodi v Q-u stavěné. Vyváží se odtud zvláště mnoho staviva. — Q. byl založen od Samuela Champlaina (v. t.) r. 1608. R. 1629 dobyli ho Angličané, ale r. 1632 vrátili jej Francouzům. Za sedmileté války dobyl města gen. James Wolfe r. 1759. Dne 13. září 1759 byla bojována první bitva na rovinách Abrahamských, v níž oba velicí generálové padli, a Anglie dobyla jednou ranou říše americké; 18. září vzdal se Q. Francouzi pokusili se o jeho opětné dobytí a svedli druhou bitvu na rovinách Abrahamských, v níž zvítězili. Avšak smlouvou r. 1763 postoupil Ludvík XV. celou Novou Francii Angličanům. R. 1845 zachváceno bylo město strašnými požáry v jednom měsíci, při čemž shořelo 3000 domů, a celá škoda páčena na 8 mil. dol.

Queda čili Kedda, domácí stát na záp. pobřeží poloostrova Malajského, 150 m. ang. dlouhý, 50 m. široký a mající na 7500☐ m. asi 21.000 obyv. Podél břehu táhne se řada ostrovů, z nichž jsou největší Lang-kaive a Trutao. Q. jest zvlažována četnými řekami, z nichž je 6 splavných, avšak ústí jejich jest zaneseno. Povrch jest celkem rovný, jenom několika pohořími přervaný, z nich jest nejvyšší *Queda peak* 5000' n. m. Nachází se tu zlato, cín a železo. Půda je s části úrodna. Slonů je zde velmi mnoho, i vyvážejí se odtud do Indie. Obyvatelé jsou Malajové, Siamové, negritové a něco přistěhovalcův z vých. pobřeží Hindostanu a Číny. Q. mívala značný obchod. R. 1821 vtrhli sem Siamci a zmocnili se Q-dy na několik let, načež vyhubivše $^2/_5$ obyvatelstva odtud odtáhli. Hlavní město Q. má 2000 obyv.

Quedlinburg v. Kvedlinburk.

Queen [kuín], angl. královna.

Queen's [kuíns], t. j. královnino (hrabství), jihových. hrabství irské v provincii Leinsterské, hraničí na sev. s hrabstvím Královým (*King's*), na vých. s Kildarem, na jihu s Carlowem a Kilkennym, na záp. s Tipperarym, majíc 31 ☐ m. s 90.750 obyv. Povrch jest celkem rozvlněný, vystupující na severozáp. v hory Slieve-Bloomské 1734' n. m. Přední řeky jsou Barrow a Nore. Nachází se tu železo a měď, doluje se na kamenné uhlí. Q. posílá 3 poslance do parlamentu. Přední města jsou: Mountmellick, Mountrath, Maryborough a Portalington.

Queen's-bench [kuínsbenč] t. j. královnin soud v. Kings-Bench.

Queensland [kuínsland], t. j. Královské Země, dříve část Nového Jižního Walesu, od r. 1859 samostatná osada britská v severových. Australii, ohraničená na jihu 28° již. šíř. a na západě poledníkem 141° vých. délky (od Gr.), má asi 33.900 ☐ m. s 56.000 obyv. mimo asi 12.000 tuzemcův. (R. 1851 bylo 8575, r. 1856: 16.907, r. 1861: 30.115 obyv.). Země tato není posud dostatečně proskoumána a jest toliko na jihu a na pobřeží osazena, avšak zdá se, že bude míti pro Angličany velikou důležitost, neboť dle posavadních zkušeností jest naděje, že se zde bude dařiti výborná bavlna. Na jihu jsou krásné lesy. Od severu táhne se na jih úrodný pás země od pobřeží 4—6° do vnitř, dobře zvlažovaný a zvláště chovu ovcí příhodný. R. 1860 vyvezlo se 4,782.475 lb. vlny v ceně $418.466^1/_2$ lb. št., r. 1864 už 14 mil. lb. R. 1861 bylo v Q-ě 23.014 koní, 425.896 kusů bravu, 3,285.734 ovcí, 7.115 prasat; od té doby však se počet ten znamenitě rozmnožil. Vývoz obnášel

b. št., dovoz 1,323.509 lb. št.; příjmy b. št., vydání 367.317 lb. št. R. 1865 byla tů telegrafických 772 m. ang. a 19 štací. risbane má asi 7000 obyv. V březnu zařízena byla pravidelná komunikace s par mi mezi Brisbanem a přístavy severními roughem, Gladstonem a Rockhamptonem) a o se o stavění silnic a zřizování plavby po Vycházelo zde t. r. 6 angl. časopisů.

eenston [kuínstn], hl. m. distriktu Niagar v Dolní Kanadě nad ř. Niagarou nedaleko du, má 4000 obyv.

ueenstown [kuínstaun] nazývá se od roku irské město Cove (v. t.) následkem návštěvy vny Viktorie.

Queis, Kvisa, řeka v prus. Slezsku, vzniká hoři Jizerském, tvoří s počátku množství ma- vodopádů a vlévá se do Bobry; 14 mil. dlouhá.

Quekett John, mikroskopista angl., nar. 1815 v angportě v Somersetshiru, † 20 srp. 1861 v gbournu v Berkshiru. V 16. roce svém předel o vědě mikroskopické, při čemž ukazoval di-ramy a užíval mikroskopu, který si byl sám zho-vil. Tímto nástrojem učinil Q. některá důležitá jevení. R. 1831 vstoupil do špitálu Londýnského studenta a stal se žákem bratra svého Edvina, terý tam přednášel o botanice. Dokonav běh svůj tal se Q. licenciátem při společnosti lékárníkův a lenem král. koleje ranhojičů. Mezi tím obíral se anatomií mikroskopickou a sbíral do svého kabinetu důležité preparáty. Konečně stal se asistentem a po odstoupení Owenově konservátorem při museu Hunterovském a profesorem histologie. Ok. r. 1848 vydal důkladné dílo *Practical treatise on the use of the microscope* a 1854 *Lectures on histology* (2 sv.).

Quellinus, nizozemská rodina umělecká, jejížto nejznamenitější údové byli: **1)** Arthur starší, nar. v Antorfě r. 1609, † tamtéž r. 1668. Byl žákem Fr. du Quesnoy, zv. *il Fiammingo*, jehožto vážnost a prostotu spojoval se zdravým, jadrným naturalismem, tehdáž u Nizozemanů domácím. Hlavní, ba téměř veškeru uměleckou jeho činnost zaujímalo plastické ozdobení nádherné radnice Amsterodamské, a nejčelnější jeho práce na této jsou plastické ozdoby obou štítů, v nichž alegoricky představil *Moře co jeviště světového obchodu a základ rozsáhlých osad a statků.* — Jeho syn, žák a spolupracovník **2)** Arthur Q. mladší, nar. v St. Truijen ok. r. 1625, navštívil k dalšímu vzdělání svému Itálii a usadil se pak v Antorfě, kdež † r. 1700, a kdež i nejzdařilejší jeho díla se nacházejí, jako: v kathedrále náhrobek biskupa Capella a překrásná vypuklá řezba za hlavním oltářem, představující *Anděly, hrozny vymačkávající.* Bratr jeho **3)** Hubertus kreslil a ryl plastické ozdoby na jmenované radnici. — **4)** Erasmus, malíř a ryjec, byl, jak se za to má, ujec Arthura st. a nar. se v Antorfě r. 1607. Jsa původně ustanoven ke dráze vědecké, vzdělával se však v umění u J. B. Verhaeghe a později u Rubense. Jeho kresba byla přesná; v barvitosti podobal se posledně jmenovanému mistru svému. Maloval a ryl nejvíce předměty náboženské a † r. 1678 v klášteře Tongerlooském. — Jeho syn a žák **5)** Jan Erasmus, nar. v Antorfě r. 1629, † tamtéž roku 1715, strávil několik let v Itálii, kdež i zejména v Římě, ve Florencii, v Benátkách a v Neapoli pracoval. Jeho větší komposice jsou ve slohu Pavla Veronského provedeny. Mimo přesnou kresbu pozorovati v jeho malbách vkusné oroušení, správné uspořádání a živý výraz představených osob. Zna-menitější z jeho prací jsou: *Kristus, nemocné uzdravující* v kostele opatství sv. Michala v Antorfě; *Večeře Páně* v kolegiátním kostele v Belgickém Malíně; *Kristus na večeři u Šimona* na hlavním oltáři v augustin. kostele tamtéž; *Korunování Karla V. na Římského císaře papežem Klementem VII.* v Belvedéru Vídeňském. Mü.

Quemadero (špaň.), místo, kde kacíři k smrti odsouzeni byli upalováni.

Quenstedt Fridr. Aug., přírodopisec něm., nar. 9. čce 1809 v Eislebenu, jest od r. 1837 profesorem mineralogie v Tubinkách. Q. zjednal si veliké zásluhy o známost přírody neústrojné; z jeho spisův jmenujeme: *Petrefactenkunde Deutschlands* (Tub. 1846—49); *Handbuch der Petrefactenkunde* (t. 1852); *Handbuch der Mineralogie* (t. 1854); *Sonst und jetzt* (t. 1856); *Epochen der Natur* (t. 1861); *Der Jura* (t. 1856—58) a *Geologische Ausflüge in Schwaben* (t. 1864).

Quentel, Quentell, Jindřich, proslulý knihtiskař v Rejně Kolíně, jenž kvetl v poslední čtvrti XV. stol. Potomci jeho ještě v XVI. stol. chvalně činni byli v umění svém.

Quentin v. St. Quentin.

Quer y Martinez José, špan. botanik, nar. v Perpignanu 1695, † v Madridu 1764. Stav se vojenským chirurgem sbíral pilně byliny všude, kamkoliv přišel, a to nejen v samých Španělích, ale i v Oranu, na Sicilii i v Neapolsku. Po míru r. 1748 oddal se docela svým zamilovaným studiím botaniky, až r. 1755 do nově založené zahrady botanické za prof. povolán byl. On byl první, jenž úplně popsal a vydal květenu španělskou pod názvem *Flora Española, o historia de las plantas que se crian en España* (1762—84, 6 sv.), přidržuje se systému Tournefortova, ač systém Linnéův již všeobecně tehdáž uznán byl. Zásluhy Q-ovy o botaniku uznal Löffling, nazvav po něm druh rostlin *Queria*.

Querard [kerár] Joseph Marie, franc. bibliograf, nar. v Rennesu 25. pros. 1797, † v Paříži 2. pros. 1865. Přišed ve svém rodišti do učení do závodu kněhkupeckého oblíbil si knihy v znamenité míře. Zalíbení to zachoval i potom, když do Paříže přišel a v záležitostech svého pána po Francii i cizině cestoval. Pobyv roku 1819—24 ve Vídni v jednom velikém závodu kněhkupeckém nepřijal dále výhod sobě zde podávaných, nýbrž vrátil se do Paříže, kdež jal se vydávati své dílo: *La France littéraire, ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France, ainsi que des littérateurs étrangers qui ont écrit en français, plus particulièrement pendant les XVIII. et XIX. siècles* (Pař. 1826—42, 10 sv.). Když roku 1830 Guizot stal se ministrem, dával Q-ovi 1000 franků roční subvence, aby dílo to důstojně mohl dokončiti; Q. také skutečně jal se je doplňovati novým dílem: *Littérature française contemporaine*, kterého však během let 1839—44 pouze 2 sešity vyšly, tak že potom vydavatel jednak pro rozsáhlost článků, jednak pro zdlouhavé vydávání jej obžaloval. Byv právně vydávání díla toho zbaven a k náhradě vydavateli odsouzen mstil se na pokračovatelích svého díla, vytýkaje jim bezohledně kdekoli pochybili. Ostatní jeho bibliografické práce jsou velmi četné a na mnoze i dosti vzácné. Jmenujeme tu jen jeho *Les Supercheries littéraires dévoilées, galerie des auteurs apocryphes, supposés, déguisés, plagiaires etc., de la littérature française pendant les quatre derniers siècles* (1845 až 1856, 5 sv.); *Auteurs déguisés de la litt. fr. au XIX. siècle* (1845); *Dictionnaire des ouvrages polynymes et anonymes de la litt. fr.* (3 knihy, 1846 až

1847); *Archives d'histoire littéraire etc.* (1855—56, 2 sv.), a j. V poslední době jal se vydávati rozličné periodické spisy, jenž měly sloužiti zájmům typografickým a kněhkupeckým, jako *Le Bibliologue, Revue bibliographique, Le Moniteur de la librairie.*

Quercia [kverča], Jacopo della, ital. sochař a stavitel, nar. ve Quercii u Sieny, žil asi mezi léty 1374—1438. Jest nejznamenitější mistr školy Sienské a získal sobě veliké zásluhy přijetím a zavedením jadrnějšího a přirozenějšího pojmutí v umění řezbářské. V Sieně ozdobil kašnu (*fonte gaja*) postavami Panny Marie, hlavních cností a představením některých událostí ze Star. Zákona, od kteréhožto díla svého obdržel i příjmí della Fonte. Znamenité jsou též jeho řezby na hlavním portále chrámu sv. Petronia v Bononii, výjevy ze Star. Zákona, Pannu Marii, svaté a proroky představující; dále náhrobek Illarie del Caretto v sakristii kathedrály Lucké. Vypuklá řezba na kathedrále Florentinské, *Nanebevzetí Panny Marie*, povstala ne-li od něho samého, zajisté aspoň pod jeho vlivem. Obecní rada (signoria) Sienská jmenovala ho pro jeho zásluhy o umění rytířem a pak i ředitelem stavby tamější katedrály. *Mü.*

Quercin, dle Gerbera hořká, krystalinická látka, která se nachází v kůře dubu (*Quercus Robur*), ve vodě se snadno rozpouští, v líhu a étheru nic; soustředěnou kyselinou sirkovou zbarvuje se oranžově.

Quercit, cukr žaludový, značka C_{12} H_{12} O_{10}, nachází se v žaludech, krystaluje v bezbarvých hranolech, taje při 235° tepla.

Quercitron nazývá se mletá kůra amerikánského dubu *Quercus tinctoria*, jest to žlutý prášek, jehož se k barvení na žluto užívá. Prášek ten obsahuje krásné žluté barvivo quercitrin zvané, které se též v jiných rostlinách nachází, jako ve květech a listech divokých kaštanů a j. Látka ta reagiruje slabě co kyselina, v alkoholu se snadno rozpouští, ve vodě a v tresti těžce. Krásná žlutá barva vyvinuje se nejlépe s roztokem kamence železa úplně prostého. **Q.** se v barvířství a tiskařství mnoho potřebuje.

Quercus, dub, je pokolení rostlin dvouděložných ze řádu jehnědokvětých (*Amentaceae*) a čeledi dubovitých (*Cupuliferae*); dle Lin. z jednodomstva osmimužstva. Jsou to obyčejně vysoké stromy s korunou košatou, rozložitou, zřídka keře, s listy kožovitými střídavými a obyčejně zpeřeně chobotnatými; palisty jsou šupinkovité a padavé. Květy jsou jednodomé a objevují se buď před rašením listů aneb zároveň s nimi. Tyčinkové květy tvoří dlouhou často přerušenou jehnědu, na níž se jednotlivé kvítky o 8—10 tyčinkách v zelenavém 6- až 8dílném okvětí nalézají. Prašníky jejich jsou dvoupouzdré. Pestíkové květy tvoří o sobě malé strbouly o 1—3 květech, a tyto jsou dole obklíčeny zvláštní miskou, sestávající ze samých neplodných listenů; vždy má v poupěti semeník 3 pouzdra o 2 semenních pupenech, pak nadplodou pětilaločnou korunu s 3laločnou šedivou bliznou. V dalším postupu vyvinuje se z těchto květů obyčejně jen jediný, a v něm jen jediné pouzdro s jediným semenem bezbílečným s velkými dužnatými dělohami. Plod sluje žalud a jest na třetinu své délky, zřídka celý v dřevnatější misce uzavřen. Všecky částky dubu, hlavně pak misky a kůra a potom tak zvané duběnky neb dubové kuličky, které povstávají následkem píchnutí zvláštních žlabatek, obsahují velmi mnoho třísloviny a slouží tudíž k vydělávání kůží, k dělání inkoustu, k barvení, ano i v lékárnách. Plody některých, majících méně třísloviny, jsou jedlé. Dřevo jejich vyznamenává se velikou pevností a tvrdostí. Druhy tohoto pokolení jsou velmi četné, skoro všecky rostou na severné polokouli, jmenovitě četně na horách Malé Asie, pak v jižní Evropě a teplejší sev. Americe. U nás jsou jen: dub křemelák neb letnák se žaludy stopečnatými, pak d. zimnák nebo drnák se žaludy šedivými neb překrátce stopečnými, a konečně nízký dub šipák. O těchto v. článek Dub. Z cizozemských jsou důležitější: **Q.** *Cerris* neb *austriaca* (cer), nejvyšší ze všech dubů; roste v jižné Evropě a místy i v Uhrách; od něho pocházejí kostrbaté duběnky francouzské. **Q.** *Pseudosuber* (houbovatý) a *pyrenaica* (pyrenejský) rostou ve Španělsku; prvnější dává špatnější druh korku, druhý má přetvrdé, nesnadno zdělatelné dřevo, které však jest výborným palivem. Od **Q.** *Suber* (plut) pochází korek neb dřevo pantoflové to jest vrchní vrstva kůry, kterou z tohoto stromu po 8 až 10 letech snímají, ale teprv když strom nejméně 12 let stár jest; žaludy jeho jsou jedlé. **Q.** *Ilex* (česvina) roste v jižné Ev. a sev. Africe a má listy vždy zelené přezimující; žaludy jeho jsou některé hořké, některé sladké, poslednější jsou jedlé; dříví jeho je velmi těžké. Jedlé plody má ještě hišpanský dub okrouhlolistý (**Q.** *rotundifolia*) a chrast (**Q.** *Aegilops*); žaludy dubu chrastu jsou všech evropských největší. **Q.** *infectoria* (d. hálkovec), rostoucí hlavně v Malé Asii, dává nejlepší duběnky, pode jmény zelených, černých a bílých; poslednější jsou nejmenší ceny, protože jsou již hmyzu prosty. **Q.** *coccifera* (d. kermesový) roste též v M. Asii a však také místy v jižní Evropě a jest znamenit tím, že na rozhách jeho žije zvláštní hmyz, totiž červec kermes, zvicí hráchu, z něhož se dobývá pěkné červené barvivo. Jako u červce nopálového jsou i zde jenom samičky, které se sbírávají i s větvičkou, na níž se usadily, a to dříve nežli úplně dorostly a vajíček položily. Z amerických dubů zasluhují povšimnutí: **Q.** *stellata* (d. hvězdnatý), strom mírně vysoký a v dosti špatné půdě rostoucí, má drobné husté a trvanlivé dřevo a jedlé žaludy; **Q.** *alba* (d. bílý) bývá 80′ vysoký a má listy na rubu pýřité; dříví mladých stromů jest velmi pružné a dá se snadno štípati. Tento dub jest ze všech dubů amerických našim d. nejvíce podoben. **Q.** *castanea* (d. kaštanový), též tak jako předešlý vysoký, má drobné ale jedlé žaludy ale méně tvrdé dřevo, snad ze všech dubů nejřidší. Pro pěkný koš hodí se do sadů. **Q.** *virens* (d. zelenavý), rostoucí ve Virginii a Floridě až blízko moře, má nažloutlé a husté dříví, jehož si Američané váží k stavení korábů. Skoro všecky jejich lodí jsou z něho staveny. **Q.** *tinctoria* (d. barvířský) roste téměř všady v Soustátí americkém a dosahuje výšky i 90 stop; v novější době stal se důležitým svou kůrou, která sluje kvercitron a kromě třísloviny pěkné žluté barvivo obsahuje. **Q.** *rubra* a *coccinea* nalezáme místy u nás v sadech zdomácnělé. — Ze všech domácích stromů vyživuje dub nejvíce rozličných druhů hmyzu, hlavně brouků; housenek a vos 200 je nejmenší počet. Nejškodnější z nich jsou: *Agrilus tenuis, Lymexylon navale, Melolontha vulgaris, Phyllobius argentatus* a *vespertinus, Balaninus nucum, Bostrychus villosus, Prionus* a j. z housenek: *Gastropacha lanestris, processionea, neustria, Cossus ligniperda, Liparis monacha, chrysorrhoea* a *dispar, Catocala fraxini, Fidonia defoliaria, Tortrix viridana* a j. *Jha.*

Quercy [kersy], nazývalo se druhdy malé území ve Francii, a sice v prov. Guyenne, dělíc se

na Horní Q. s hl. m. Cahors, a na Dolní Q. s hl. m. Montauban. Nyní tvoří část departementů Lot a Tarn et Garonne.

Queretaro, 1) jižní departement v Mexiku, má (dle nového rozdělení) 946 □ leguí s 273.515 obyv. Zanjímaje část vysočiny Kordilerské jest četnými výběžky prorýván; nicméně však má půdu úrodnou. Řeky jsou vesměs malé, a jen Tula a Rio de Montezuma na vých. zasluhují zmínky. Nachází se tu zlato, stříbro, měď, rtuť, cín, olovo a antimon. Pěstuje se mnoho obilí a četná stáda se chovají. Látky vlněné i bavlněné se zhotovují z domácího materiálu. — **2)** Q., hl. m. státu t. jm., leží na vysočině 6365′ n. m. na stráních a vrcholech několika pahorků, majíc 48.000 obyv. Ulice jsou dobře dlážděné, domy pravidelné a město považuje se po Mexiku za přední. Hlavní chrám jest ozdoben skvostně. Rukodílny zhotovují hlavně látky vlněné a bavlněné. Roku 1848 potvrdil zde kongres mexický mír mezi Mexikem a Spojenými Obcemi americkými.

Querfurt 1) knížectví $8^1/_4$ □ m. velké, které jindy bezprostředně k Německé říši patřilo a z panství Q-u s městy Jutrobogem, Damou a Burgem sestávalo; náleželo prvotně šlechticům z Q-u, jejichž rod r. 1496 vymřel. Později přišlo k arcištiftu Magdeburskému, pak co knížectví k Sasku, k Sasku-Weisenfelsu a opět k Sasku. Při dělení r. 1815 připadlo Prusku a patří nyní s části k vládnímu okresu Meziborskému, z části k Postupímskému. — **2)** Q. město v tom knížectví v pruském vládním okresu Meziborském s 4298 obyv., má starý zámek, tiskárny na kartouny a velké trhy.

Querfurt August, německý malíř, nar. ve Wolfenbüttelu r. 1696. Učil se umění svému s počátku u svého otce Tobiáše, dvorského malíře vojvody Brunšvického, pak v Augsburgu u Rugendase, jehož způsobu se nějaký čas přidržoval, později však zvolil sobě za vzor Bourguignona. Veliké bitvy, jež maloval pro prince Alexandra Virtemberského a pro hraběte Waldeckého, přispěly nejvíce k rozhlášení jeho jména. V posledních létech svého života pracoval trochu zběžně. Zemřel r. 1761 ve Vídni, kdež se i v cís. obrazárně dva lovecké kusy od něho nacházejí. Jeho bratr Tobiáš, kterýž se mu ale nikterak nevyrovnal, žil r. 1732 v Praze. *Mü.*

Queria L. pokolení rostlin ze řádu *Caryophyllineae* Endl. a čeledi *Portulaceae* (Šruchovité); dle L. z III. tř. 3 řádu. Jsouť to nízké zeliny, jichž druhy rostou v teplejších krajinách Starého i Nového světa. Nejobyčejnější jsou: **Q.** *hispanica* ve Španělích, **Q.** *trichotoma* v Japonsku a **Q.** *chilensis* v Chili. *Jha.*

Querini Giralomo, slovutný ital. spisov., nar. v Benátkách 30. bř. 1680, † v Brescii 6. led. 1759. Studovav u jesuitů v Brescii vstoupil do řádu benediktinů ve Florencii, kdež brzy s vynikajícími učenci a spisovateli se seznámil, těže co možná nejvíce ze známostí těch ve prospěch svého vzdělání. Za tímto účelem vydal se i r. 1710 na cesty do ciziny, a navštíviv Německo, Holand, Anglicko a Francii, kdež všude s předními učenci té doby se seznámil, vrátil se 1714 do své vlasti. Maje tu od gener. kapitoly svého řádu uloženo, aby sepsal dějiny benediktinů v Itálii, proskoumal četné archivy klášterní; rozsáhlé však dílo, k jakému se chystal, nalezlo množství překážek, tak že jen plán jeho vydal pod názvem *De monastica Italiae historia conscribenda* (Řím 1717). Přišed do Říma byl od pap. Klementa XI. jmenován rádcem sv. stolice, jakož i vybídnut, aby sebral liturgické knihy církve řecké. Pro všeliké intriky vydal Q. pouze jeden sv. *Officium quadragesimale Graecorum* (Řím 1721). Stav se 1723 arcibiskupem na Korfu byl 1727 povolán za kardinála do Brescie, v kterémž postavení potom znamenitě působil k rozvoji písemnictví ital., podporuje hmotně i mravně spisovatele i jiného vyznání, s kterými zhusta vědeckou korrespondenci vedl. Mimo to byl však též štědrým podporovatelem chudých a dal z vlastních prostředků opraviti kathedrálu v Brescii, *tak že tato potom k nejkrásnějším v Itálii náležela. Zásluhy* jeho byly uznány i v cizině tím, že 1743 akademie Pařížská a po té i akademie Berlínská, Petrohradská, Vídeňská a Bolognská jej svým členem jmenovaly. Z dalších jeho spisů uvádíme *Primordia Corcyrae* (2. vyd. v Brescii 1738); *Enchiridion Graecorum* (Benevent 1825); *Specimen literaturae Brescianae* (Brescia 1839) a j., nepočítaje sem mnohá díla starších spisovatelů, která Q. svým nákladem vydal.

Querquetulanae (lat. *quercus*, dub), u Římanů nymfy bydlící v doubravinách, kdež jim i obětováno. Od takovéto doubraviny slul v Římě Mons Caelius za starodávna *Mons querquetulanus.* *Kl.*

Querulant (lat. *quaerula*, stížnost), člověk, který sobě rád a bez důvodu stěžuje, nespokojenec.

Quesada v. Ximenes de Q.

Quesnay [kené] François, slovutný franc. lékař a oekonom, nar. v Mérey blíže Montfort-l'Amaury v depart. Seine et Oise 4. čna 1694, † ve Versaillesu 16. pros. 1774. Nalézaje se na venkově byl Q. s počátku ve vědění literním značně zanedbán, tak že teprv v 10. roce čísti se naučil; pak ale oddal se čtení a studování s takovým úsilím, že téměř bez učitelů jazyku lat. a řec. se naučil. Vstoupiv v 16. roce do učení k jednomu chirurgovi na blízku svého rodiště odešel po nějakém čase do Paříže, kdež theoretická studia svá dokončil. Stav se 1718 magistrem chirurgie usadil se v Mantesu, kdež brzy co praktický chirurg dobré pověsti nabyl. Známým však i v širších kruzích učinil se teprv svou refutací jednoho spisu slaveného tehdáž lékaře Silvy, čímž na sebe obrátil pozornost prvního král. chirurga de La Peyronie, který zřídiv r. 1731 akademii chirurgickou Q-a tam za doživotního sekretáře dosadil, opatřiv mu již před tím důstojnost řádného král. chirurga a diplom král. profesora. Důvěru v něj kladenou ospravedlnil Q. výtečnými pracemi v *Memoirech* chirurgické akademie uveřejňovaných, jakož i potom neméně obratným se objevil v hájení zájmů této akademie ve sporech vzniklých s fakultou lékařskou. Odešed r. 1744 s králem do Met byl mezi tím v Pont à Mousson na dokt. lékařství povýšen, po čemž král Ludvík XV. jej prvním svým lékařem jmenoval a do stavu šlechtického povýšil. Větší však slávu získal si Q. co reformátor věd oekonomických, našed brzy pro idey své četné přívržence. Obraceje svůj zřetel k bídě a chudobě lidu viděl příčiny její ne tak v nedbalosti vlády, jako spíše v starém šlendriánu a v nevědomosti, a protož jal se sdělovati své myšlénky o tom v Diderotově a d'Alembertově *Encyclopédie*, v *Journal d'agriculture* a v *Éphémerides du citoyen*, snaže se vystaviti základní principy vědy „o užitečném", kterouž potom *oekonomií politickou* nazval; teprv žák Q-ův Dupont de Nemours proměnil toto pojmenování na *fysiokratii*, pod kterýmžto názvem potom známa byla škola, jejímž Q. byl náčelníkem a zakladatelem. Myšlénky své o tomto předmětu vyložil Q. hlavně ve spisu *Tableau économique* (1758), po kterémž následovaly *Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole* s poznámkami, nad samý spis rozsáhlejšími. Tyto *Maximy* i *poznámky* vydal Du-

pont de Nemours ve sbírce spisů Q-ových pod názvem *Physiocratie, ou coustitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain* (v Lejdě a Pař. 1768), kdež obsaženy jsou ještě další práce Q-ovy, jako *Le droit naturel; Analyse du Tableau économique*; *Problèmes économique; Dialogue sur le commerce et sur les traveaux des artisans*; *Fermiers et grains*. O podstatě Q-ova oekonomického systému v čl. Fysiokratický systém, pak Fysiokratismus v čl. Národní hospodářství str. 650. Škola oekonomistů však, representovaná Q-em, potkala se s ostrými a důkladnými kritikami. Hlavní vada její spočívala v tom, že jediné rolnictví měla za schopno, z kteréhož možno výtěžek tvořiti a nahromaditi.

Quesné [kené] Jacques, franc. spisov., nar. v Pavilly v depart. Dolnosekvánském 1. led. 1778, † v St. Germain en Laye 1. čna 1859. Život jeho byl velmi pohyblivý: s počátku byl notářským praktikantem, po čemž vstoupil do obchodního závodu ve svém rodišti; přijav ale za nedlouho službu na kupeckém korábu zakusil ztroskotání lodi, na které se plavil, což jej přimělo k tomu, že ihned ze služby té vystoupil, načež k vojsku odveden jest. Trvaje za této doby nejvíce v Paříži oddal se tam spisovatelství s dosti dobrým výsledkem, po čemž stal se berničným inspektorem v některých departementech. R. 1831—34 meškal v Bruselu co obchodvedoucí jednoho kněhkupeckého závodu Pařížského. Z více jeho spisů jmenujeme *Bousiris, ou le nouveau Télémaque* (Pař. 1801. 2 sv., 2. vyd. 1802); *Eloge de Nicolas Boileaux Despréaux* (t. 1805); *Lettres à Mm. de Fronville sur le psychism* (1812, 6. vyd. 1852); *Mémoires du capitaine Landolphe, contenant l'historie de ses voyages pendant 36 ans aux côtes d'Afrique et aux deux Amériqus* (1823, 2 sv.); *Confessions de J. S. Quesné* (1828—35, 3 sv.) a j., mimo veselohry *Poinsinet* (1806) a *Jean Jacques Rousseau à Montmorency* (1851).

Quesnel [kenel] **1)** Pasquier, franc. theolog, nar. v Paříži 14. čce 1634, † v Amsterodamě 2. pros. 1719. Vstoupiv 1657 do řádu oratoriánů v Paříži jal se skládati četné kniby modlitební, kterými v řádu svém tak oblíbeným se učinil, že již 1662 prvním ředitelem kláštera Pařížského se stal. První vydání jeho *Oeuvres du pape saint Léon* (Pař. 1675, 2 sv.) bylo r. 1676 zaneseno od kurie římské do seznamu kněh zapovězených; opravené vyšly tyto spisy potom v Lyonu (1700) a v Římě. Toho času stál v čele kongregace oratorianů Abel de St. Marthe, který přeje smýšlení jansenistickému i Q-a pro smýšlení to získal, načež arcibiskup Pařížský, dověděv se o tom, jakož i o jejich odporu proti bule papeže Alexandra VII., toho vymohl, že P. Abel z Francie a Q. z jeho diécese vypovězeni byli. Q. odešel 1681 do Orléansu; nechtě však r. 1684 podepsati jakési vyznání víry od oratoriánů sestavené, byl přinucen pro vlastní bezpečnost utéci se do Bruselu, kdež zastihl ještě slovutného franc. theologa Arnaulda, pod jehož vedením své *Réflexions morales sur les actes et les épitres des apôtres* dokončil, kteréžto dílo, rozmnoženo úvahami o evangeliích, vyšlo 1693—94, jsouc od jedněch vychvalováno, od jiných zatracováno. Po smrti Arnauldově (1684) snažil se Q. činností svou nahraditi jej kruhům jansenistickým; dodával mysli pronásledovaným, hleděl zachovati staré a získati nové protektory, dopisoval klášterům, kapitolám, kněžstvu, parlamentům ano i některým dvorům evropským. Byv v kv. 1703 k pobídnutí arcibiskupa Mechelnského zatčen utekl v září téhož roku z vězení a odešel do Holandu, odkud psal potom několik brožur proti témuž arcibiskupovi. Jeho *Réflexions morales* byly potom zvláště ve Francii předmětem všeobecného stíhání a zatracování, jak se strany moci světské tak i se strany kněžstva, až konečně i pověstná bulla *Unigenitus* (1713) své anathéma nad nimi vyřkla, vzdor dalším spisům, v kterých Q. velmi obratně své náhledy zastával. Z přečetných spisů jeho uvádíme toliko nejpřednější: *Lettres contre les nudités, adressées aux religieuses qui ont soin de l'éducation de filles* (1686); *L'idée du sacerdoce et du sacrifice de Jésus Christ* (Pař. 1688); *Causa Arnaldina, seu Arnaldus a calumniis vindicatus* (1697); *La paix de Clément IX., ou démonstrations de deux faussetés capitales avancées dans l'histoire de cinq propositions contre la foi des disciples de saint Augustin* (Brus. 1701, 2 sv.); *Lettre d'un évêque à un évêque, ou consultation sur le fameux cas de conscience* (1704) a j., které vesměs mnohokrát byly vydány. — **2)** Pierre Q., franc. spisov., nar. v Dieppe 1699, † v Hagu 1774. Z jeho života známo jest toliko to, co sám vypravuje o sobě v předmluvě své *Histoire des Jésuites* (1740); dle toho pocházel prý ze vznešené a bohaté rodiny a byl v útlém již mládí dán na vychování k jesuitům; jak mile ale zpozoroval, že tito učitelové náboženství jsou největší pokrytci a že sami žádného náboženství nemají, opustil ihned jejich společnost a jal se cestovati v rozličných krajinách Starého i Nového světa. Ze spisů, v mnohém ohledu zajímavých a Q-ovi připisovaných jmenujeme toliko *Étrennes jansénistes* (1733); *Almanach du diable* (1738), v kterémžto nalézá se hojnost epigramů a anekdot o dvořanech, prelátech a jiných osobách z vyšších kruhů; *Histoire de l'admirable don Inigo de Giuspuscoa, chevalier de la Vierge et fondateur de la monarchie des Inighistes* (Pař. 1738 a 1758, 2 sv.), alegorický to román o bule *Unigenitus*; *Histoire des religieux de la compagne de Jésus* (Pař. 1740, 4 sv.; Utrecht 1741—42, 2 sv.), kteráž sahá do r. 1572; ostatní rukopis as 20 sv., jak Feller udává, spálil prý Q. před svou smrtí.

Quesnoy [kenoa], franc. pevnost 3. stupně v depart. Nordském, v bývalém Henegausku mezi říčkami Ronellou a Escaillonem, se 3000 obyvateli. Co opevněné město uvádí se Q. již uprostřed XII. stol. R. 1792 zmocnili se ho Rakušané, byli však již 1794 od Francouzů vypuzeni.

Quesnoy [kenoa] **1)** François du, zvaný il Fiammingo, výtečný sochař, nar. v Bruselu r. 1594. Učiv se počátkům umění u svého otce odebral se pak do Itálie, kdež se i trvale usadil a kdež mu dle jeho vlasti Fiammingo (Flaman) říkali. V jeho dílech jeví se neobyčejně jemná, spanilá mysl, nejskvěleji se zračíc v bodré nevinnosti jeho dětských postav. Nejčelnější jeho práce jsou: Kolosální socha *sv. Ondřeje* v kostele Svatopetrském a *sv. Zuzana* v kost. Santa Maria di Loretto v Římě; *Amor* v museu Berlínském. Pracoval též výtečně v úbělu a ve slonové kosti. Zemřel v Livorně roku 1644 (dle jin. už r. 1642). — Jeho bratr **2)** Jeronym (r. 1654 upálen co paederast) byl též velmi schopný sochař, od něhož pochází překrásný náhrobní pomník biskupa Antonína Terstského v kathedrále Gentské, na němž jsou prý geniové smrti a času s obzvláštní jemností provedeni. *Mü.*

Questenberg, německá rodina šlecht., prvotně na Rýně usedlá a na začátku XVII. stol. do Rakous a do Čech přišlá, užívala v erbu štítu rozčtvrceného, jehož 1. a 4. část žlutá, 2. a 3. modrá, a přes něj lev korunovaný a nad helmem 6 pštrosích per žlutých a modrých. U prostřed XVI. stol. žil na Rýnu Gerhard z Q-a, jehož třem synům roku 1613 císař Matiáš jich starožitný stav šlechtický

potvrdil. V bouřích stavovských (1618—1620) a válkách na to vzešlých konali bratří tito — z nichž byl **Gerhard** dvorským sekretářem vojenským, **Heřman** a **Jan** v službě při dvorské říšské kanceláři — domu Rakouskému platné služby, začež se jim pak dostalo nemalých milostí. R. 1622 potvrdil jim císař Ferdinand II. a jich nejmladšímu bratrovi **Kašparovi** znovu jich stav rytířský a propůjčil **Gerhardovi** a **Heřmanovi** titul rad dvorních, **Janovi** a **Kašparovi** pak titul JMC. služebníků, roku 1627 povýšil konečně Gerharda a Heřmana do stavu panského sv. Římské říše, s jinými ještě milostmi. Taktéž požívali všickni bratří tito tehdáž přízně i jiných osob vzácných stavu světského a duchovního; ku př. kardinála Ditrichsteina, arcibiskupa Lohelia, Alb. knížete Fridlandského a j. Po bitvě Bělohorské vešli bratří tito také v držení zboží pozemských v Čechách a na Moravě tehdejším rebelům pobraného; tak koupil **Gerhard** **Q.** statek Jaroměřice na Moravě a Bečov v Loketsku, **Heřman** pak statky Nepomyšle, Strojetice a Kolešov v Žatecku a učinili r. 1629 obyčejné přiznání k zemi. — Času toho proslul v Čechách zvláště také nejmladší z bratří jmenovaných, **Kašpar Q.**; nar. r. 1571 v Kolíně Rýnském vstoupil do řehole premonstrátské na Strahově, kdež vynikal svou kazatelskou výmluvností, důkladnou vzdělaností a neobyčejnou horlivostí v hájení a rozšiřování víry katolické, pročež i nemálo byl nenáviděn a stíhán od protivné strany evangelické. Byv po odstoupení **Jana Lohelia** (v. t.) roku 1613 zvolen za opata Strahovského pohlížel v hodnosti té k obnovení kázně klášterní, k rozmnožení a navrácení zboží pozemského řeholi své odcizeného, připojil zašlé tehdá kláštery Želivský a Milevský ke klášteru Strahovskému, zřídil na Starém městě Praž. v král. dvoře ústav theol. pro mladé řeholníky (*seminarium Norbertinum*), přenesl roku 1627 tělo sv. Norberta z Magdeburku na Strahov, založil tam špitál pro 18 chudých a spravoval delší čas rozličné vyšší úřady duchovní, byv komisařem reformačním, visitátorem a generálním vikářem klášterů premonstrátských v zemích rakouských, kanclířem a vikářem generálním arcibiskupa Lohelia a j. v. Zemřel r. 1640 v Praze, zůstaviv mnoho kázaní pak jiné spisy theol., ku př. *Paraenesis ad successores in albatia Strah., digitus Lazari* (1638 v Praze) a j. — **Gerhard** z **Q**-a † r. 1646 jakožto místopresident dv. rady vojenské; syn jeho **Jan Antonín Q.** byl správcem Dolnorak. zemí a přísedícím soudu kom. v Čechách a r. 1661 přijat jest do stavu panského zemí koruny České. Zůstavil syna **Jana Adama**, který r. 1696 povýšen jest do stavu hraběcího sv. Ř. ř. (kteréž povýšení r. 1746 rozšířeno bylo také na země koruny České). Syn jeho **Jan Adam II.** uvázal se r. 1699 v dědictví rodinné, panství Jaroměřice a Jakubov na Moravě a Bečov v Čechách. Byl muž vzdělaný, JMC. rada a komorník, milovník krásných umění a sám výborný hudebník, vystavěl znovu zámek v Jaroměřicích, zřídil při něm bibliotéku a obrazárnu a působil vůbec ke vzdělávání a rozšíření umění výtvarných a hudebních na Moravě. Byl však poslední mužský potomek rodu svého a † 1752, odkázav veškerý statek svůj Dominikovi hr. z Kounic, synu švakra svého, s tou výminkou, aby na památku rodu **Q**-ského přijal jméno k tituli a erbu svému; načež když pořízení to r. 1761 od cís. M. Teresie bylo potvrzeno, jmenovaný dědic jeho psal se hrabětem z **Kounic a Q**-a. *Ra.*

Quetant [ketãn] Antoine François, franc. dramatický básník, nar. v Paříži 6. říj. 1733, † tamtéž 19. srp. 1823. Po ukončení studií gymnasiálních pracoval nějaký čas v kanceláři jednoho advokáta; potkav se ale s dobrým úspěchem s prvním svým divadelním pokusem jal se pak od roku 1756 psáti výhradně kusy divadelní, z kterých *Le maréchal ferrant* (1761), *Le serrurier* (1765), *Le tonnelier* (1765) a *L'écolier devenu maître* (1768) mnoho povyku nadělaly. Ztrativ ale později úpadkem jednoho domu všecko své jmění, a nejsa s to aby pouhým spisováním všem svým hmotným potřebám vyhověl, vstoupil do státní služby, kdež potom v administrativním odboru rozličné úřady zastával.

Quetelet [ketlé] Lambert Adolphe Jacques, nar. 22. ún. 1796 v Gentu, od r. 1814—19 prof. mathem. při král. koleji v Gentu, později tímže při Atheneu Bruselském, od r. 1836 prof. astronomie a geodésie při vojenské škole tamže, od r. 1828 ředitel hvězdárny Bruselské, vystavené pod jeho řízením, úd belgické akademie náuk od r. 1820, a stálý sekretář její od r. 1834, mimo to ředitel stálé komise statistické. Učenec mnohostranný, jenž méně originálně vynikl v astronomii (ač ročně vydává od r. 1834 *Annales de l' observatoire de Bruxelle* a *Annaire de l' observatoire de Bruxelles* a vydal několik menších populárních spiskův astronomických), více ve fysice (ku př. *Mémoire sur les caustiques* 1822, 1827, 1829, překlad a výklad Herschelovy knihy o světle 1829 atd.), nejvíc ale v meteorologii a magnetismu zemském (*Recherches sur l'intensité magnétique en Allemagne et les Pays Bas, 1830, en Suisse et en Italie, 1841; Mémoire sur les variations de la température de la terre, 1841; Catalogue des principales apparitions d'étoiles filantes, 1842; Obsevations météorologiques horaires, 1844 & 1845; Mémoire sur les variations de la température à Bruxelles, 1854*), a v statistice i národní ekonomii, v nichžto posledních nové dráhy razil, dokázav množstvím pozorování a důvtipným jich spracováním mathematickým, že úkazy na pohled docela nahodilé neb od libovůle lidské závislé (počet zabití, zločinův) rovně přísnými zákony číselnými se spravují jako roční doby, vývin vegetace a j. Jmenujeme jen hlavní práce z toho oboru (1831—1846): *Recherches statistiques; Recherches sur la population, les naissances etc. dans le Royaume des Pays-Bas; Statistique agricole et industrielle; sur la répartition du contingent des communes dans les levées de la milice; Recherches sur la reproduction et la mortalité de l'homme aux différents âges et sur la population de la Belgique; Recherches sur la loi de la croissance de l' homme* (důležitý spis, na německo přeložený od **W. Lehmanna**); *Recherches sur le penchant au crime aux différents âges* (2 vydání); *De l' influence du libre arbitre de l'homme sur les faits sociaux.* V mezinárodních kongresech statistických posledních doby je **Q.** účastníkem nad jiné vynikajícím. *Šfj.*

Queue [kö], fr. vlastně **ohon, ocas 1)** v vojenství znamená zadní konec zástupu na pochodu se táhnoucího; **2)** hůl, jíž se na kulečníku hraje; **3)** zábradlí neb mříž před kasou v divadlech v nádražích, aby se jednou stranou vcházelo a druhou vycházelo.

Quevedo 1) Vasco Mousinho, portu[galský] básník, nar. v Setubalu v XVI. stol., zemř. r. 1627. Z ostatního jeho života toliko to je znám[o], že studoval práva v Coimbře, kdež naučil se [...] jazyku ital. a špan., po čemž i s literaturou těc[h] dvou národů se seznámil, jak tomu mnohé znám[ky] v jeho spisech nasvědčují. Dílo, pro které poč[ítán] jest **Q.** k nejpřednějším básníkům portugalsk[ým] nazývá se *Alfonso Africano* (1611), veliká to ep[ická] báseň, v které **Q.** opěvá bývalou slávu Portu[galska]

a vzletuplnými verši velebí hrdinské činy Port. krále Alfonse V., který pro své vítězné boje s Maury africkými dostal příjmí „Afrikánský.“ Již jeho vrstevníci i nejnovější literární historikové portugalští staví tuto báseň po bok *Lusiadám* Camoensovým. Mnohem slabší a téměř jen veršovanou biografií jest jeho *Discurso sobre a vide e morte de Santa Isabel, rainha de Portugal* (v Lisaboně 1596); ve svém *Triumo del monarca Filippe III. en la elicissima entrada de Lisboa* (t. 1619), báseň ta v 6 zpěvích nalézá se naprosto v odporu s vlasteneckými city, jaké tehdáž u některých port. básníků naproti cizímu vetřelci panovaly; poslední jeho báseň jest *Elegio em louvor de Pedro Barbosa de Luna.* — **2)** Francisco Comez de **Q.**, špan. spisovatel, nar. v Madridu 26. září 1580, † ve Villanueva de los Infantes 8. září 1645. Za svých studií universitních v Alcale de Henáres naučil se jazykům lat., řec., hebrejskému, arab., franc. a italskému, načež stal se bakalářem theologie a magistrem práva občanského a kanonického. Jsa synem bývalého dvorského sekretáře měl snadný přístup do kruhů vyšších a vládních, kdež neopominul ve prospěch svého vzdělání těžiti. Jinak ale vedl život docela dobrodružný, při čemž se mu jednou přihodilo, že v souboji jednoho rytíře zabil. Byv proto stíhán utekl se k místokráli Sicilskému, vévodovi d'Ossuña, který ho k mnohým důležitým posláním diplomatickým užíval. Osvědčiv se obratným diplomatem byl zase u dvora na milost přijat a obdržel stužku řádu sv. Jakuba se značnými ročními důchody. Po pádu svého příznivce vévody d' Ossuña byl i sám **Q.** po tři léta u vězení držán a potom na své statky vypovězen. Když později za vlády Filipa IV. opět se směl na dvůr navrátiti, snažil se ministr Olivarez, aby se před jeho ostrým perem uchránil, pro sebe jej získati, což se mu také podařilo. Za to učinil Olivarez **Q**-du král. tajemníkem, ano nabízel mu i ministerství nitra, čeho však **Q.** nepřijal. Spisy jeho byly v té míře populární, že vzdor svobodomyslnosti, s jakou v nich o věcech státních i náboženských pojednával, inkvisice proti nim zakročiti se neodvážila. Když však jednou Filipovi IV. podstrčil list, v kterémž ohnivými slovy líčil vládní zlořády a utrpení národů, byl zatknut a do jednoho kláštera v Leonu zavezen. Svobody nabyl teprv po 4 letech a sice po pádu Olivarezovu r. 1643, po čemž dostalo se mu na dvoře královském vlídného přijetí. Jeho spisy, v kterých ve spůsobě Cervantesovy ironie a dialogů Lucianových kritisuje počínání vlády a vyšších kruhů společenských, rozpadají se na dvé: *Zjevení sv. Pavla, Španělský Epiktet, Kterak se stalo štěstí rozumným, Život Marka Bruta* a *Jakou politiku Pán Bůh provádí?* jsou spisy vážného obsahu, v kterých **Q.** slučuje nejčistší morálku s nejvznešenějšími záměry politickými; pravý ale duch a ráz **Q**-dův jeví se v četných jeho spisech satirických, jako *Sen umrlčích hlav, Chlévy Plutonovy, Světové kulisy, Poslední soud, Psaní špan. rytíře*, komický román *Veliký Tacano* a j., v kterých překypuje duchaplnými nápady, pikantními narážkami, vhodnými metaforami a vůbec bohatou obrazností. Sebrané spisy jeho vyšly v Madridě 1791—94, 11 sv.; výbor z nich v Pař. 1840.

Quezaltenango [Kez-], hlavní město departementu téhož jména v středoamerické republice Guatemale, s 20.000 obyv. (celý dep. má 50.000 obyv.), důležité obchodní skladiště mezi městy Guatemalou a Chiapasem, založené 1524 od Alvaroda.

Qui, lat. kdo. — **Q. bene distinguit, bene docet**, kdo dobře rozeznává, dobře učí. — **Q. nimium probat, nihil probat**, kdo přes příliš dokazuje, nic nedokazuje. — **Q. tacet, consentire videtur**, kdo mlčí, o tom má se za to, že souhlasí.

Quiberon [kybrõn] nazývá se okřídlí na záp. pobřeží Francie v depart. Morbihanském, s několika vsemi a městysy téhož jména. Na tomto okřídlí, tvořící zátoku prostrannou a tvrzí chráněnou, byli poraženi franc. emigranti 27. čna. 1795, když podporováni od vlády anglické tam přistáli a již i tvrze se zmocnili, zamýšlejíce odtud povstání ve prospěch Bourbonů po celé zemi rozšířiti.

Quičové, Kičové (*Quichés*, *Kichés*) neb Utlatekové, polocivilisovaný, druhdy mocný kmen indiánský v Guatemele, který za času výboje zaujímal větší část vysočiny Guatemalské, nyní Los Altos nazývané. **Q.** tvořili kdysi mohútnou říši, v níž byli zaujati též Kačikelové a Zutugilové, kteřížto mezi sebou se svářivše snadno od Španělův byli podrobeni. Hlavním městem říše jejich byl Utlatlan. Zříceniny města tohoto, jež popisuje Stephens, svědčí o bývalé velikosti a moci národa tohoto. Kraj, v kterém seděli **Q.**, jest nejvíce zalidněnou částí Guatemaly, obydlen hlavně Indiány, u nichž starodávná řeč posud jest u všeobecném užívání. Arthur Morelet praví, že **Q.** jsou plémě čilé, smělé, jemuž hlavy nikdy nešediví, vytrvalí v průmyslu, znalí téměř v každém oboru umění, dobří pracovníci v železe i jiných vzácných kovech, vůbec dobře odění, čistotní, pevné chůze a samostatného chování, tvoříce vůbec třídu, již třeba jest pouze lepšího vychování, aby se mohla s nejlepšími postaviti na roveň. Jejich gramatiku vydal Brasseur de Bourbourg (Pař. 1862).

Quičuové (*Quichuas*), jedna ze čtyř velikých rodin, ve které byli rozděleni starodávní Peruáni (v. t.). **Q.** tvořili jádro říše Peruánské, zaujímajíce hlavní město Kuzko i celé jeho okolí daleko široko. I počtem svým převládali nad ostatní, a jejich řeč byla v říši ze všech nejrozšířenější. Ano podnes činí **Q.** ³/₄ indiánského obyvatelstva v Peru a Bolivii. Jsou postavy malé, prsou širokých; pleť jejich nemá ani měděné barvy jako u Indiánův severoamerických, ani není tak zažloutlá jako u Indiánův sedících v nižších krajinách jihoamerických, nýbrž jest snědě olivová čili bronzová, což zároveň s jich zvláštnostmi fysickými se přičítá té okolnosti, že přebývají v zemi 7500 až 15.000′ n. m. ležící, kde podnebí bývá chladné a suché. Rysy jejich jsou ostré a dle D'Orbignyho upomínají více na Mexičany nežli na kterýkoliv jiný národ americký, k čemuž působí též to, že mají nejméně vousů. Pokud známe civilisaci, umění i náboženství peruánské, vše to svědčí o jich duševním i mravním nadání. Před podrobením Peruánska od Španělův učinili **Q.** značné pokroky v umění zajisté bez cizí pomoci. Měliť soustavu decimální, čímž se lišili od Mexičanů, kteří měli soustavu vigintesimální (dvacetinnou). Pozorovali slunovraty i rovnodennost a určili do podrobna délku roku slunečního. „Pěstovali poesii a hudbu“, praví Prichard, „a zpěvy Inkův byly slaveny od spisovatelův špan. pro svou pathetickou a krásnou prostotu. Řeč jejich byla harmonická, lahodná a tvořená velmi umělým systémem koncovek a kombinací. Náboženství jejich bylo — ač smíme-li tak nazvati víru nezjevenou — pouhým výsledkem vnitřního osvícení neučeného ducha lidského, nanejvýš duchovní a vznešené. Uznávalíť v Pačakamaku boha nejvyššího, tvůrce všehomíra, pána všech věcí, který řídil pohyby těles nebeských a kterému se klaněli bez obrazu i bez chrámu pod širým nebem; kdežto

slunci, viditelnému tvoru jeho, stavěli chrámy, obětovali vzácné dary a konali obřady skrze panny posvátné."

Quies, u Římanů zosobněný mír, poklid, bohyně, dcera Všemohoucnosti a Spravedlnosti, jsouc pohledu jemného, má v ruce růže a olivové ratolesti, na hlavě půl věnce vavřínového. Jí na počest postavena na cestě Lavikánské u Říma svatyně (*Liv.* 4, 41). Ještě Q. bezpochyby se vztahuje též k poklidu v smrti, slul Pluto také *Quietalis*. *Kl.*

Quietismus (lat. spočinutí, t. v Bohu), blouznění náboženské, jež v XVII. století zvláště v Itálii a Francii se rozšířilo. Za původce jeho platí Michal Molinos (v. t.). Již ku konci XVI. stol. tvrdili v Španělích, zvl. v diécesi Sevillské, tak řečení Alumbrados (osvícenci), že se vnitřní, od boha roznícenou modlitbou beze všech slov celý zákon vyplní; že pak jest pro člověka možný stav dokonalosti, v němž Bohu jako tváří v tvář patří, a kdo tam jednou dospěl, že nemůž nic činiti, co by nedovoleno bylo. Později pak vyjádřil se jakýsi Falconi, že kdo k stálému Boha patření ducha svého rozpoložil a Bohu se zcela odevzdal, nemusí toho více opětovati, neboť se to nezruší ani pracemi ani roztržitostmi ba ani všedními hříchy. Myšlénku tuto dále rozpředl Molinos ve svém *Duchovním vůdci*, a z toho odvozuje, že žádný dokonalý není povinen zbuzovati víru v sv. Trojici, vtělení, aniž v který jiný článek víry; že v té jediné povinnosti, vnořiti se u nábožném dumání v bytost boží a stále spočinouti v ní všecka dokonalost se zavírá; jen počátečníkům v duchovním životě třeba častěji zbuzovati víru v jednotlivá učení. Taktéž i zbytečno pro dokonalé, konati jednotlivé modlitby a prosby vyjma jedinou: Buď vůle tvá jako v nebi tak i na zemi. Veškerá pobožnost zavírá se v úplném odevzdání se Bohu, v které přestává člověk býti zvláštní bytostí se zvláštními náhledy a žádostmi, soudy a přáními; v úplném odevzdání svém zříká se člověk svého samostatného myšlení, interesu i života, a v tom že ničeho si nepřeje, ničeho nedoufá, ničeho se nebojí, po ničem nebaží a se nesnaží, záleží pravý život, pravý mír duše. To jest vnořiti se do své nicoty; a tato netečnost pro všecky zemské věci mimo Boha vrací člověku blahou nevinnost, které pozbyli první rodičové lidstva. Nápadnější tvrzení, z hlavních zásad těchto odvozená, jsou: 1. Věda bohoslovecká brání dumavému patření božímu, taktéž čtení náboženských kněh, kázaní, zevnitřní modlitba i vzývání svatých. 2. Kdo cvičen v patření (kontemplaci), nemusí se káti před přijímáním. 3. Přijdou-li komu za patření sebe světštější myšlení, dejž jim plné volnosti, nechť bloudí kam chtějí. 4. Dokonalí nesmí k ničemu se kloniti, tak že i dary božími i láskou cnosti pohrdají. 5. Dokonalí se často vytrhují a svobodné vůle pozbývají. Co v tom stavu činí, není hříchem aniž z toho se zpovídati třeba atd. R. 1687 papež Innocenc XI. šedesát osm bludů Molinových zavrhl; a inkvisice všecky spisy, hájící a vykládající toto učení, potlačila. Ke kvietistům čítala se nábožná a duchaplná Johanka de la Mothe Guyon, ano i znamenitý Fenelon byl v podezření, že jest kvietistou. Nejvýtečnější odpůrce q-mu byl Bossuet, zvl. spisem: *Sur les états d'oraison*, dokazoval blouznění q-mu.

Quieto v. Mirna.

Quievrain [kievrěn], městys v arrond. Monsském belg. prov. Hennegau na hranicích franc., s doly na kamenné uhlí. Dne 29. dubna 1792 poraženi zde Francouzové od Rakušanů.

Quicherat [kyšrá], **1)** Louis, franc. lexikograf, nar. v Paříži 1799. Byv nějakou dobu prof. rhetoriky stal se roku 1847 konservátorem rukopisů v bibliotéce sv. Genovéfy. Jeho spisy vyznamenávají se velikou správností a svědčí o badavém a kritickém duchu Q-ovu; zejména jsou to jeho *Thesaurus linguae latinae* (Pař. 1836), *Traité de versification française* (1838) a *Dictionnaire latin-français* etc. (1844), které nade všecky posavadní francouzské práce vynikají a také mnohokráte vydány byly; mimo to napsal o hudbě *Traité élémentaire de musique* (1833, 3. vyd. 1837) a *Principes raisonnés de la musique* (1846). — **2)** Jules Q., franc. archaeolog, bratr předešl., nar. v Paříži 15. října 1815. Oblíbiv si skoumání a studování starých listin byl zaměstnán v král. bibliotéce až do r. 1848, kdež se stal prof. archaeologie, byv již r. 1847 na rytíře čestné legie povýšen. Ve spisech svých jeví velikou známost středověkého umění a literatury, jakož i ducha nad míru kritického. Uvádíme z nich toliko veliké dílo *Procès de condamnation et de réhabilitation de Jeanne d'Arc* (1841—49, 5 sv.), jenž opatřeno jest všemi známými dokumenty historickými; *Aperçus nouveaux sur l'histoire de Jeanne d'Arc* (1850); ve spisech *L'Alesia de César rendue à la Franch-Comté* (1857) a *Conclusions pour Alaise* (1858), kteréž možno pokládati za vzor spisů polemických, dokázal Q. nezvratně, že Alesia, kde Galie stratila svou volnost naproti Caesarovi, jest nynější ves Alaise v depart. Doubském, nikoliv pak Alise St. Reine v depart. Côte d'Or.

Quichés v. Quičové.

Quichuové v. Quičuové.

Quilibet (lat.), kdokoliv, každý. — **Q. fortunae suae faber**, přísl. lat., každý svého štěstí strůjce. — **Q. praesumitur bonus, donec probetur contrarium**, každý pokládán jest za dobrého, dokud se nedokáže opak.

Quilimane čili Kilimane, město v portugalském území v Mozambiku na vých. pobřeží africkém nad řekou t. jm., která se vlévá do Zambesi má 15.000 obyv., jest pravidelně stavěno, některé domy jsou z cihel, jiné z hlíny a mnohé z rákosí a trávy. Vyváží se hlavně zlato a slonovina.

Quilleboeuf [kylböf], m. ve franc. depart. Eureském na levém břehu Sekvány nedaleko jejího ústí, se 2000 obyv., školou plaveckou a přístavem pro větší lodi kupecké, jenž dále do Sekvány plouti nemohou.

Quillota [kiljota], město v departementě t. jm. (36.000 obyv.) v chilské provincii Valpariso, má 10.000 obyv.

Quiloa, město ve vých. Africe na ostrově téhož jména naproti Zanzibaru, as se 7000 obyvatelů. Má tvrz vystavěnou z hlíny a cihel, obílenou a zdí obklíčenou. Ulice jsou úzké a mnoho domů dvoupatrých; jest zde mešita s 25 kopulemi. Q. jest pod panstvím sultána Zanzibarského. Když sem přišli Španělé ponejprv, byla Q. velikým městem a sídlem knížete, který vládl nad Sofalou a Mozambikem. R. 1505 dobyl jí a spálil Fr. de Almeida, načež Portugalci zde vystavěli tvrz, ale pro nezdravé povětří museli odtud odtáhnouti. Potom stala se Q. skladištěm otroků a vedla obchod tento až do první pol. XIX. stol., když ostrov byl dobyt od mořských loupežníků, kteří jej drželi až byli vypuzeni vojskem, jež sem poslal ze Zanzibaru imam Maskatský.

Quimper [kěnpér], též Q-Corentin [-korantěn], hl. m. ve franc. depart. Finistérském, na ř. Odetě, 17 kilom. od moře. Má 11.450 obyv., biskupství, obecní kolej, překrásnou kathedrálu, soudy první stolice, dosti čilý obchod, malý přístav a pěkné veřejné procházky.

Quimperlé [kẽperlé], m. ve franc. depart. Finistérském na stoku říček Isoly a Elléy, s 6375 obyv., nádherným chrámem a přístavem.

Quin James, znamenitý divadelní herec angl., nar. 24. února 1693 v Londýně, † 31. ledna 1766 v Bathu. Umění svému oddal se r. 1710 v Dublíně, ale již r. 1715 skvěl se zvláště v tragických úlohách na divadle Drurylaneském, pak od r. 1717—35 na divadle Lincolnovu v Londýně. Ačkoli tragédie byla předním jeho oborem, vynikal přec i v komických úlohách, jsa na př. znamenitým Falstaffem. Od divadla odstoupil, když Garrick počal jej zatemňovati.

Quinar (*quinarius*), starořímský peníz = půl denáru = 5 asů ve stříbře = $12^1/_2$ asů ve zlatě.

Quinault [kynó] Philippe, franc. dramatický básník, nar. v Paříži 3. čna 1635, † tamtéž 26. list. 1688. Nabyv pečlivého vzdělání, zejména vedením oblíbeného tehdáž dram. básníka L'Hermite, sepsal již ve svém 18. roce veselohru *Les rivales*, která s dobrým prospěchem se potkala. Vzdělav se potom za advokáta neustal vedle nového svého zaměstnání psáti pro divadlo, vždy více obliby nalézaje, až konečně pro svou tragédii *Astrate, roi de Tyr* (1663) a komédii *La mère coquette* (1664) počítán byl k nejprvnějším básníkům dramatickým. R. 1670 zvolila jej za svého člena akademie Francouzská a r. 1674 též akademie pro nápisy a krásnou literaturu, ve kterýchžto společnostech neopominul Q. při zvláštních příležitostech své básnické i řečnické nadání osvědčiti. Od té doby jal se psáti texty operní, byv k tomu vyzván skladatelem Lullim, který tenkrát od Ludvíka XIV. výsadu obdržel, aby v Paříži král. akademii hudby čili operu zříditi směl. Tak napsal Q. během čtrnácti let 14 libret operních, z nichž první bylo *Têtes de l'Amour et de Bacchus* (1672) a poslední *Armide* (1686) ku kterémuž textu napsal Gluck později novou hudbu (opera ta provozována poprvé v Praze na čes. divadle v dub. 1866). Chtě učiniti zadost svému náboženskému citu, proti kterému se prý dle svého domnění ve svých operách často prohřešil, jal se skládati náboženskou báseň *L'hérésie détruite*, kterou však již nedokončil. Ač dá se jeho dílům vytýkati, že mnohdy trpí na přílišnou jemnost a jednotvárnost, že Q. i na nejlepších místech postrádá šťastného upotřebení rozmanitých obratů, že neumí výbuchům vášně dáti přiměřeného výrazu, že i přes nejdramatičtější situace hravým a lehkým krokem dále se ubírá, tož přece s druhé strany přiznati se mu musí, že co do elegance a vzletnosti slohu, jasnosti a geniálnosti myšlének, co do půvabné lahody rytmu a stálého slučování ducha s citem nade všecky operní básníky vyniká. Z dramatických jeho spisů uvádíme ještě dále tragédie *La mort de Cyrus* (1656), *Amalasonte* (1658) a *Pausanias* (1666), pak opery *Alceste* (1674), *Thésée* (1675), *Proserpine* (1680), *Persée* (1682), *Roland* (1685), a konečně nejlepší toho druhu báseň *Armide* (1686).

Quincaillerie (kẽnkalérí), rozmanité drobné zboží ze železa, ocele, mosazi, skla, slonoviny, porculánu, dřeva, kosti, úběle, perleti atd.

Quincey [kvinsi], Thomas de, spisovatel angl., zhusta „anglickým jedlíkem opia" nazývaný, nar. 15. srp. 1785 v Greenhayi, předměstí Manchesterském, † 8. pros. 1859 blíže Edinburka. Byl pátým dítětem bohatého kupce, který strávil mnohá léta v cizích přístavech a při své smrti r. 1793 rodině své 1600 lb. št. ročních důchodů zanechal. Za mládí svého žil Q. ve venkovském zátiší, načež byl posílán do školy i vynikal záhy výbornou známostí jazyků klasických, zároveň však také povahou výstřední, která jej přivedla k tomu, že vypůjčiv si od jedné paní 10 guineí uprchl ze školy a pustil se na zdařbůh do světa. Potuloval se nějaký čas po severním Walesu, a když mu došly peníze, živil se ostružinami, šípkem a planým ovocem. V květnu 1800 přišel do Londýna, kdež mu teprvé nastaly strasti největší. Po 16 neděl snášel hlad i nečasy, málokdy pod střechou spávaje. Konečně smířiv se s přáteli svými chodil opět do školy a navštívil rozličné kraje anglické a irské; v pros. 1803 se odebral do Oxfordu, kdež studoval až do r. 1808. Opium začal požívati na podzim r. 1804, kdy zavítav do Londýna dostal bolesti rheumatické, jež opiem chtěl utišiti. Od té doby užíval ho vždy větší a větší dávky, ba konečně až 320 gránů denně. V opojení z opia pošlého vznikaly mu pak přeludné, příjemné obrazy a city, jež vylíčil v díle svém *Confessions of an English opium-eater* (Lond. 1822), kteréž pěkným slohem, novotou předmětu a přímostí svou vzbudily všeobecnou pozornost. Další pak zajímavosti o předmětu tom obsahují jeho spisy *Suspiria de profundis* a *Autobiographic sketches* (Edinb. 1853). R. 1809 ubytoval se Q. v Grasmeru uprostřed jezer a hor Westmorelandských. Zde se seznámil s Wordsworthem a Coleridgem, mimo to i se Southeyem, Karlem Lloydem a Wilsonem. Navštěvoval zhusta Londýn, Bath a Edinburk. Mezi tím obíral se studiemi o literatuře a filosofii německé, překládal z Lessinga a Richtera a byl mezi prvními, kteří vykládali v Anglii Kanta, Fichteho a Schellinga. Zatím však stalo se mu požívání opia náruživostí nejen nezbytnou ale i škodlivou, neboť nemohl ani podnikati přísnějších prací duševních, ba mnohdy nebýval ani s to, aby napsal jednoduché psaní. R. 1821 odebral se v záležitostech literárních do Londýna a stal se spolupracovníkem časopisu *London Magazine*; avšak přispíval i do jiných časopisů úryvky autobiografickými, literárními zpomínkami a články historickými, filosofickými i kritickými. Veškeré spisy Q-ovy svědčí o nevšední učenosti, duchu kritickém a badavém, a vynikají duchaplným humorem a vzornou řečí. Charakteristiky Shakespeara a Popea, jež napsal do díla *Encyclopaedia Britannica*, náležejí k nejlepším článkům, jakými literatura anglická o těchto dvou básnících se může vykázati. Z ostatních jeho prací zasluhují zmínky pojednání o Schillerovi, Göthovi, Lambovi, Mackintoshi, siru W. Hamiltonovi, filosofii dějin římských a filosofii Herodotově, literární zpomínky (*Literary reminiscences*) se zajímavými anekdotami o Scottovi, Coleridgeovi, Hazlittovi a t. d., jeho „zápisní kniha anglického jedlíka opia" (*Note-book of an English opium-eater*) a „vražda považovaná za jedno z krásných umění" (*Murder considered as one of the fine arts*). Přebývav po nějakou dobu střídavě hned v Londýně hned zase nad jezery, usadil se Q. r. 1843 v Lasswadě, vesnici asi 12 mil angl. od Edinburku vzdálené, kdež umřel sešlostí věkem. Jeho spisy sebrané vyšly v Bostoně (21 sv., 1851—59) a v Anglii (14 sv., Edinb. a Lond. 1857—60).

Quinctii (*Quintii*), rod starořímský; patřili s části k patriciům, s části k plebejům. K patriciům patřili: Capitolini; z těchto byl Titus Quinctius Barbatus šestkráte konsulem, poprvé r. Ř. 283 a posledně r. 316, slavný vítěz nad Volsky a Aequy. Cincinnati. Z těch proslul hl. Lucius Quinctius Cincinnatus (v. t.). Crispini. Z nich Titus Quinctius Pennus Crispinus velice se vyznamenal pod Claudiem Marcellem v Sicilii za války s Hannibalem, byl r. Ř. 543 praetorem a velel vojsku

(V. Natalis Alex. *Hst. eccl. Sec.* VII.) Slove **q.** čili *πενθέκτη* proto, poněvadž 12 let po šestém obecném sněmu (třetím v Konstantinopoli 680 držaném) svolán byl, aby se jednání pátého (553 též v Konstantinopoli) a šestého obecného sněmu dokončilo a doplnilo. Trullanský slove od sálu paláce císařského, *trullon* (klenutý) nazvaného, v němž se zasedalo.

Quinoa v. Chenopodium.

Quiňon n. Quinhon, silně opevněné přímořské a obchodní město v Kočinčině s 10.000 obyv., obchod vede hlavně s rýží a hedbávím.

Quinquagesimae, vlastně *dominica quinquagesimae diei*, t. neděle, od které se do velikonoc k padesáti dnim počítati dá. Je to neděle druhá devítníková. Ve středu po této neděli započíná čtyřicetidenní půst.

Quinquatrus (*Quinquatres, Quinquatria, Quinquatriae*), slavnost, jež v Římě ke cti Minervě dne 19. bř. se odbývala. S počátku trvala toliko jeden den, později dní pět, pročež jméno její. První den slaveny bez hluku narozeniny bohyně v chrámu, druhého dne obětován buď bílý býk, jenž ještě pod jařmem nebyl, aneb bílý beránek. Dne posledního svěceny trouby, jichž se užívalo při slavnosti, pročež nazvána část slavnosti této *tubilustrium*. Po celý čas slavnosti té byly prázdniny školní; děti přinášely ty dni učitelům svým roční školné (*Minervale*), a umělci a učenci žádali bohyni za ochranu. Mládež přinášela bohyni rozličné dary, aby jí dána byla chuť a uspůsobilost k snadnému učení. Za dob pozdějších záležela slavnost ta v mírném zápasu řečníků a básníků o věnec olivový neb dubový. **Q.** menší, dne 13. čna, slavili flétisté. *Kl.*

Quinquennales t. *facultates*. Vyšší-li úředník církevní nižšímu plnomocenství udělí, by část práv neb povinností jemu příslušících vykonával, slove taková přenechaná činnost facultas. Z plnomocenství, jež papež biskupům přenechává, jsou nejhlavnější, kteréž slovou **q.** proto, poněvadž obyčejně na pět roků (*quinquennium*) se udělují, po jichž uplynutí biskupové na novo za ně žádati mají. Však platí plnomocenství toliko té osobě, pro niž se vydalo. Též určuje plnomocenství **q**-lií pro některé případy počet, kolikráte smí biskup moc papeži příslušnou vykonávati za těchto pět let. Náleží sem právo: a) rozhřešiti z kacířství, odpadlictví a všech reservátů papežských (V. Reservati casus) i těch, jež obsahuje bula In Coena Domini; b) míti a čísti zapovězené knihy k jich vyvrácení a totéž jiným spolehlivým, pravověrným učencům dovolovati; c) dispensovati od překážek manželských: 3. a 4. stupně příbuzenstva, veřejné počestnosti (*publicae honestatis*), pošla-li ze zasnoubení neb z nesplněného ještě manželství od zločinu a duchovního příbuzenství (vyjma toho mezi křtěncem a kmotrem jeho); d) udělovati posvěcení, nedbajíc předepsaných dob časových, jež mezi jednotlivými mají uplynouti (*interstitia*), a dispensujíc až do 1. roku kanonického stáří; e) udělovati dovolení kněžím, aby směli posvěcovati roucha obřadná; f) oprávniti v čas potřeby k binování t. k čtění dvou mší sv. v jeden den; g) k zaopatřování v tichosti (bez světla a církevního průvodu) a k nošení světského šatu; h) proměnovati modlení breviáře v jiný modlení způsob; i) rozvazovati od zachovávání postu buď z cela neb z části; k) dispensovati od jednoduchých slibů (mimo slib panenství a vstoupení do kláštera) a je proměňovati v jiné záslužné skutky; l) světiti sv. oleje mimo zelený čtvrtek za asistence 5 kněží; m) nelze-li jinak, čísti mši sv. mimo kostel (ale na důstojném místě), na oltáři bez ostatků a u přítomnosti kacířů, šismatiků, Židů, pohanů atd. Nic pak nevadí, aby směl biskup, co jemu výsadou (*privilegium quinquennale*) na pět roků od papeže činiti přenecháno, kde toho nutná potřeba káže, výborným kněžím postoupiti.

Quinquennium, doba pěti let, pětiletí.

Quinquertium (lat.), pět druhů gymnastických her, z kterých se skládala zápasnická zručnost starých Řeků a Římanů; bylyť to: skok, házení do terče, metání kopí, běh o závod a zápolení (křížkování).

Quinquets, argandské lampy s dvojnásobným proudem světla, tak zvané dle vynálezce Quinqueta.

Quinta (lat. pátá) v hudbě jest intervalem pěti stupňů a druhu trojího, totiž: **q.** čistá, **q.** snížená a **q.** zvýšená. **Q.** čistá sestává z tří celých tonů a z jednoho velkého půltonu (*c—g*). Sečítaje zvuky alikvotní, následuje **Q.** bezprostředně za oktávou, a tedy také po oktávě jest nejúplnější konsonance. Sečítání toto děje se rozvrhnutím struny, která se co zvuk základní v pořadích tónu klade, na tři díly, kterých dílů dva čistou **q**-tu tvoří; protož stojí také čistá **q.** v poměru 3:2. V každé stupnici jest **q**-a šestkráte obsažena, t. j. šesti stupněmi v každé stupnici lze čistou **q**-tu z hlavních zvuků složiti, avšak jen **q.** jest tak harmonického poměru, by v skutečnosti co hlavní tón pátý stupeň neb dominantu tvořila a kterou se i akord dominanty působí. V akordu dominanty, jak důležitý interval **q.** sama jest, zajisté také žádný interval není takému obmezení podroben jako tato. Pokládá se za to, že postupování dvou **q**-t po sobě, sluchu zdravému nesnesitedlné jest, a ustanovilo se co pravidlo: dvě čisté **q**-ty (také oktávy) ať nikdy bezprostředně v rovném postupování v stejných hlasech po sobě nenásledují. Každá posloupnost **q**-t neb oktáv byla zakázána, a pravidlo toto platilo dlouho a dílem stává i potud. Posloupnost dvou **q**-t jmenuje se rovnoběžnost **q**-tovní. Obyčejně slýcháme při **q**-tě rovnoběžnost dvou trojzvuků, které co do souhlasu žádné bližší příbuznosti nemají a proto poskoky činí. Fink ustanovil ve svém pojednání o **q**-tové rovnoběžnosti co pravidlo asi následující: *Jest-li že **q**-tové paralely v souměrném pohybu pospolitě k takovým trojzvukům vedou, které nemají bližší příbuznosti k sobě, působí odporně, protože pohybování souměrné intervalů pospolně vzhůru a dolů běžících, jakož i pohybu skočného jest u harmonického spojování a sice v prajednoduchých harmonických poměrech trojzvuku zpříma na odpor.* Z čehož Fink dále dovozuje: *Čím souměrnější tedy pokračování (pohyb) jednotlivých zvuků co do výšky a do hloubky jest a čím větší ale při tom poskok harmonický, tím špatnější, tím odpornější jest hudební provedení.* V těchto několika slovech jest obsažena celá ohromná nauka o posloupnosti **q**-t. Více o tom šířiti není na místě, a poukazujeme proto k článku od Finka v *Cäcilia* díl 12. pag. 75 sld. neb dra Ambrosa: *Vom Quintenverbote.* — **Q.** snížená zaujímá dva celé a dva velké půltony (*h—f*) a klade se jí zvláštní souměr 45/64. V stupnici diatonické nalezá místa na 7. stupni. V slohu přísném se musí vždy co disonance považovati, a proto také nutno, aby byla vždy dříve připravena a napotom řádně rozvedena. Toto rozvedení stává se vždy o stupeň nížeji. Ve skladbě svobodné se tohoto pravidla zřídka šetří, a často se **q.** snížená rozvede do výše. Neobyčejná rozvedení tohoto intervalu jsou: do sexty, když bas o tercii níž, do oktávy, pakli bas o kvartu výš neb o **q**-tu níž postoupí. **Q.** zvýšená skládá se ze čtyr celých tonů (*c—fis*) a jest umístěna na třetím

stupni moll-škály. Jakož každý interval zvýšený rozvedena bývá o stupeň výš. — **Q.** zove se také struna E u houslí. — **Q**-toni jest pátý ton v té stupnici, v které se modulace nějaké skladby hudební stává, neb tak zvaná dominanta (v. t.). — Ve školství slove q. t. *classis* pátá třída gymnasialní. *Pna.*

Quintal 1) francouzský obchodní centnýř = 100 livrů = 48·95 kilogrammů = 97·9 celních liber; 2) **Q.** métrique = 100 kilogrammů = 200 celních liber; 3) španělský obchodní centnýř = 46·009 kilogrammů — 92·018 celních liber, dělí se v 4 arrobasů; **Q.** macho, velký španělský centnýř = 6 arrobasů.

Quintana Manuel José, špan. básník, narozen v Madridě 11. dub. 1772, † tamtéž 11. bř. 1857. Vystudovav práva v Salamance stal se advokátem v Madridě, kdež vedle prací právnických, se šťastným úspěchem pokusil se v básnictví. Z *od*, pro které počítán jest **Q.** k nejpřednějším básníkům špan., nad jiné vyniká jeho *Oda al mar* (1798), která náleží k nejlepším výtvorům toho druhu v literatuře špan.; jí stojí důstojně po boku jiná jeho óda *Bitva u Trafalgaru.* V dramatických pracích *Vévoda de Viseo* (1801) a *Pelagius* (1805) nepodařilo se mu již v té míře vyniknouti; jeho literární časopis *Variedades* však považován za nejlepší ve Španělsku. R. 1807 vydal první sv. svých *Vidas de los Españoles celebres*, klasické to dílo na způsob Plutarchových *Životopisů*, jež ukončil 3. sv. r. 1834. Taktéž podal výbor z básníků kastilských pod názvem *Poesias selectas castillanas* (1808, 3 sv., podruhé 1830); za doplněk k těmto sloužil výbor básní hrdinských pod názvem *Musa epica* (1833, 2 sv.). Když potom Francouzové zmocnili se Španělska, byl **Q.** nejrozhodnějším jejich odpůrcem, a udržuje svými ostrými články v *Semenario patriotico* lid v ustavičném rozdráždění proti cizincům měl i značný vliv na běh tehdejších událostí; že však jal se rozsívati svobodomyslné zásady, byl potom, když reakcionářský Ferdinand VII. opět trůnu se zmocnil (1814), k žaláři na pevnosti v Pampeluně odsouzen, odkud ale za vojenského povstání Riegova (1820) byl zase propuštěn, načež jest k veřejné činnosti povolán a předsedou veřejného vyučování jmenován. Když však brzy potom Ferdinand VII. odstraniv ústavu jal se vládnouti libovolně, byl i **Q.** vypuzen, načež žil v ústraní na venkově až do r. 1828, kdež za příčinou sňatku krále s Marií Kristinou Bourbonskou byl vyzván, aby k slavnosti té nějakou báseň napsal. Učiniv tak směl proto zase na dvůr přijíti, kdež zastával rozličné úřady, až 1835 stal se gener. ředitelem veřejného vyučování, senátorem a 1840—43 ředitelem vyučování a vychování mladé královny Isabelly, která jej potom 25. bř. 1855 u veliké veřejné slávě za básníka zlatým věncem vlastní rukou korunovala. Jeho spisy byly sebrány a vydány v *Biblioteca de autores españoles* (1852), mezi kterými se nalézají mnohé dříve netištěné.

Quinterno, v číslové loterii 5 uhodnutých čísel. (v. Loterie).

Quintesence (z lat.), u Pythagoraeovců éther, znamená nyní nejlepší výtah nějaké věci chemickým působením připravený, tedy jádro věci.

Quintetto, quintuor jest rozdílné od quartetta jen tím, že jest to skladba pro pět hlasů neb nástrojů určená. Ostatně však při q-tu má platnost vše co o quartettu podotknuto. *Pna.*

Quintianus Stoa, vlastně Jean François Conti, novolatinský básník, nar. r. 1484 ve Quinzano, studoval v Brescii a v Padově práva, načež se stal vychovatelem vévody z Angoulême a rektorem university v Paříži. Provázel Ludvíka XII. na válečném tahu do Itálie, od něhož po dobytí Milána co básník korunován jest. Senát Milánský jmenoval jej profesorem krásných umění. R. 1557 zemřel ve svém rodném městě. Mnohá jeho díla o grammatice, rhetorice, o dějepisu a zeměpisu vydal po jeho smrti přítel jeho Planerius. Velká část jeho básní nachází se v 8. a 9. díle *Carminum illustrium poetarum Italorum* a v *Deliciae poetarum Italorum.*

Quinticlavus (novolat.) nazývá se pohyblivý dílek ve formě S neb pětky při polnici (lesnici), maje účel prodlužování zvuku. *Pna.*

Quintidi (kentydy) nazýval se ve franc. kalendáři republikánském pátý den dekady.

Quintilianus M. Fabius, proslulý rhetor v Římě v druhé polovici I. stol. po Kr., nar. okolo r. 40 po Kr. v Catagurri v Hispanii. O ostatních jeho poměrech rodinných jen to známo, že otec **Q**-nův byl později rhetorem v Římě, kdež se **Q.** u nejvýtečnějších učitelův řečnictví vzdělával, jmenovitě u Domitia Afra, Julia Africana, Servilia Noviana, Galeria Trachala, Vibia Crispa, Julia Secunda. Okolo r. 59 odebral se **Q.** do Hispanie a vrátil se asi r. 68 s Galbou zpět do Říma. Od toho času účinkoval v Římě dílem co obhájce, zvl. ale co učitel v řečnictví. Mladíci nejvznešenějších rodin byli jeho žáky; sám Domitianus dal od něho vyučovati vnuky sestry své Domitilly. Po dvacítileté veřejné činnosti (asi r. 91) vzdal se úřadu svého a jal se, s mnohých stran jsa vybízen, spisovati dílo *De institutione oratoria*, jež ve dvou letech ukončil, avšak potom ještě po delší dobu je opravoval a tříbil. Rok úmrtí **Q**-nova nelze s určitostí udati; klade se obyčejně na r. 118 po Kr. **Q.** měl za manželku dceru rhetora Tutilia, ale i choť i dva synové **Q**-novi s ní splození umřeli velmi záhy, jeden v 5., druhý v 10. roce. — **Q.** zůstavil po sobě výše podotčený spis *Institutio oratoria* ve 12. knihách, dílo velmi vzácné a důležité, v němž podává na mravních zásadách založenou soustavu všech vědomostí řečnických a zároveň encyklopaedii slohu latinského. **Q.** obral si za vzor Cicerona; z řeckých rhetorův čerpal málo, arci že s újmou důkladnosti díla. Mluva jeho je lehká a správná, přirozená uhlazenost slohu svědčí o tom, že se spisovatel pilně obíral Ciceronem. Pro tyto vlastnosti byl spis **Q**-nův, ač neúplně zachovaný, u veliké vážnosti, a zvláště od r. 1417, co Poggi z Florencie úplný rukopis v klášteře Svatohavelském nalezl, často vydáván a vykládán. Nejdůležitější vydání spisu tohoto jsou: Ed. princ. (v Římě 1470). Vydání s výkladem obstaral P. Burmann (Lugd. Batav. 1720). Dobré vydání jest od G. L. Spaldinga (v Lipsku 1798—1829) v 5 sv., z nichž 4. sv. po smrti Spaldingově uveřejněn od Buttmanna, 5. sv. od C. G. Zumpta. K tomuto vydání patří co 6. sv. *Lexicon Quintilianeum* od E. Bonnella (v Lip. 1834). Školní vydání obstarali A. B. Wolff, 2 sv. (v Lip. 1816); A. G. Gernhard, (Lip. 1830); C. G. Zumpt, (tamtéž 1831). Zvláštního spracování a vydání dostalo se také nejdůležitější části spisu **Q**-nova t. 10. knize od C. H. Frotoschera (v Lipsku 1826) a v novější době od E. Bonnella. **Q.** se považoval také za spisovatele dvou sbírek deklamací, z nichž jedna 19, druhá 145 řečnických cvičení obsahuje. O větší z těchto sbírek lze s jistotou tvrditi, že nepochází od **Q**-na, o menší sbírce je to pochybné. Jiný spis **Q**-nův *De causis corruptae eloquentiae* se ztratil; poněvadž ale bezejmenný spis z té doby: *Dialogus de oratoribus* o podobném předmětu jedná, připisuje se tento dílem **Q**-novi, dílem Tacitovi (v.

t.). Avšak sloh tohoto liší se tak nápadně od slohu obou spisovatelův, že ani jednoho ani druhého nelze s jistotou pokládati za jeho původce. *Rs.*

Quintilis, v starořímském kalendáři pátý měsíc v roce; když ale Julius Caesar kalendář opravil, tak že rok započal měsícem lednem (*Januarius*), stal se **Q**. měsícem sedmým a jmenován jest na poctu Caesarovu Julius (červenec).

Quintin, San, dobrý přístav v Staré Kalifornii na Tichém moři, s čerstvou vodou; druhdy byl nazýván přístavem Jedenácti tisíc panen.

Quintinus, krejčí z Pikardie, zakladatel **Q**-nistů, sekty libertinské, která se nejvíce v Holandu a Brabantu rozšířila. Dle učení té sekty koná člověk vše z vnuknutí ducha svatého, hřích jest pouhá domněnka, pokání záleží v zapření jeho. **Q**-nisté směli se přiznávat k církvi katolické i protestantské. Nejdůležitější přívrženci **Q**-novi byli Coppin (r. 1525 hlava celé sekty), Bertrand, Perceval, Pocq a j.

Quintola jest skupení pěti tonů. V rhytmice náleží **q**. k rozdělení nepravidelnému a nastupuje teprvé v druhém pořadí. Zákon rozdělení pravidelného zní, že každá nota časová ve dva díly menší rozdělena býti může, na př. celá nota ve dvě půlové atd. Rozdělení toto patří do pořadí prvního. Rozdělíme-li však celou notu hned na čtvrti, pominouce čas půlový, obdržíme rozdělení pravidelné v pořadí druhém. Kdyby však rozdělení jiné nežli dvoudílné bylo, nazývá se nepravidelným. Tak může na př. celá nota zaujímati pět čtvrtin, půlová nota pět osmerek atd. Tyto činí skupení **q**-ly, jenž tvoří vždy celek, a první nota obdrží přízvuk, kdežto násl. čtyry souměrně následují. Skupení **q**-ly znamená se $(\widehat{5})$. *Pna.*

Quintový kruh. Tímto vyrozumíváme organický vývin systému zvukův a tonin. Započneme-li nějakým tónem u př. *f*, a postupujeme-li v poměru 2 : 3, nalezneme nový tón *c*, totiž quintu od *f*. Jest-li že v tomto směru pokračujeme, upravíme řadu sestávající z tónů *f—c—j—d—a—e—h* při zvýšení křížkem *fis—cis—jis—dis—ais—cis—his* a dvouma křížkama *fisis—cis—jisis* atd. V směru tomto mohl by se vývin státi bezkonečným tak, že bychom se nikdy více k prvnímu tónu *f* nevrátili. Však toto vrácenise k počátečnímu tónu jest v hudbě velmi důležité a proto určeno, aby třináctý tón byl zase za počáteční uznán. Tímto způsobem obdržíme kruh, v kterém všechny tóny celého hudebního systému obsaženy jsou, a protož nazýváme jej kruh **q**. Kruh **q**. jest také důležitý, aby se předznamenal systém tónický. Započneme-li u *c*, které žádné známky předznamenané nemá, a postupujeme-li po kvintách, nalezneme v stupnici na první kvintě (od *c*), totiž na *j* vyvinuté, jeden křížek co známku charakteristickou. V kvintě druhé (od *c*; *c—j—d*) totiž na *d* nalezneme 2 křížky atd. Obrazec nám podané vysvětlí:

his (12) — c (0)
cis (11) — j (1)
ais (10) — d (2)
dis (9) — e (3)
jis (8) — f (4)
eis (7) — h (5)
fis (6)

Třináctý tón *his* klade se za stejný s *C* a tuto změnu nazýváme změnu enharmonickou. V mollových toninách nalézáme také kruh **q**., když u *a*, které žádné předznámky nemá, započneme. *Pna.*

Quintus, skrácené **Q**., příjmení starořímské.

Quintus Calaber nebo **Q. Smyrnaeus**, řecký básník ze IV. stol. po Kr., považuje se za autora epické básně *Posthomerica* čili *Paralipomena Homeri*, v níž ve 14 knihách podává pokračování Iliady, dějiny války Trojánské od pádu Hektora až k návratu Řeků, napodobě způsob Homerův, ač ne s tou lepostí, jednoduchostí a lehkostí jako tento. První vydání vyšlo v Benátkách r. 1505; nejlepší vydání jsou Lehrsovo (spolu s Hesiodem v Pař. 1840) a Köchlyovo (v Líp. 1853). Calaber nazývá se proto, že báseň jeho nalezena byla v Kalabrii, a Smyrnaeus, že se ve Smyrně zdržoval.

Quintus Icilius v. Guischard.

Quintus Sectanus (*Quinto Settano*) v. Sergardi.

Quirinal (někdy *collis Quirinalis*, nyní *Monte Cavallo*) nejsevernější ze sedmi pahorků vnitř zdi Serviovy v Římě, nazvaný dle chrámu boha Quirina, jenž v dávných dobách zde se osadiv spolu s kmenem latinským na Palatinu sídlícím vznik Římu dal. Jižní cíp jeho (*Capitolium vetus*) souvisel před vystavením fora Trajanova širokým hřbetem se severním vrcholem Kapitolu. Mimo uvedený, od Augusta skvostně obnovený chrám nalézalo se zde několik menších (Florae, Semonis Sanci, Salutis) a později též lázně Konstantinovy. Nyní zaujímá značnou část temena **Q**-u druhý palác papežský (*palazzo pontificio del Quirinale*), pro severní svou polohu obyčejně od papeže, pokud v létě v Římě meškává, obývaný. Byl založen r. 1574 od Řehoře XIII., dokončen pak od Pavla V. poč. XVII. stol. stavitelem Madernem v slohu renais. o jednóm poschodí s dvěma věžkami a loggií nad vchodem. Úprava sálů veřejných: trůnního a audienčního, jest královská, pokoje však soukromé překvapují milou prostotou. Zahrada od Urbana VIII. vzdělaná pokrývá velikou část severního **Q**-u. Nevelké prostranství před palácem ozdobeno jest obeliskem a sochami Dioskurův z lázní někdy Konstantinových. *Vlý.*

Quirini, též Querini, Angelo Maria, o literaturu a umění zasloužilý kardinál římský, nar. 30. bř. 1680 v Benátkách, vychován byl v Brescii, načež vstoupil do řádu benediktinů z Monte Casino a stal se r. 1718 opatem svého kláštera. R. 1723 udělil mu papež Inocenc XIII. arcibiskupství v Korfu a Benedikt XIII. biskupství v Brescii a r. 1727 klobouk kardinálský. Velmi se staral o zvelebení a okrášlení města Brescie, kdež také veřejnou bibliotéku založil; že byl ale bibliotekářem Vatikánu a představeným kongregace indicis, žil nejvíce v Římě. R. 1751 vrátil se do Brescie, nepohodnuv se s římským dvorem, a zemřel zde r. 1755. Pilným studiem a literárními cestami po Anglicku, Francouzsku, Holandsku a Německu získal si rozsáhlou učenost. Z jeho spisů zasluhují zvláštní zmínky *Primordia Corcyrae* (Brescia 1725, 2. vyd. 1737); *Specimen variae literaturae, quae in urbe Brixia ejusquè ditione paulo post typographiae incunabula florebat* (Brescia 2 sv. 1739); *Pauli II. pontificis maximi vita* (Řím 1740); pro poznání jeho žití a působení jest zvláště důležit spis *Commentarii de rebus pertinentibus ad Quirinum* (Brescia, 2. vydání 3 sv. 1754).

Quirinus, kteréž slovo buď od *quiris* (kopí), buď od *Cures*, města sabinského a původního sídla krále Tita Tatia pošlo, byl původně bůh splynulých v jeden národ Starořímanův (*Rammes*), lidu krále

Romula, a Sabinův, lidu krále Tita Tatia. Ze splynutí tohoto pošlo jméno římského národu — *populus romanus Quiritium, populus romanus Quirites(que)*. Později, když ono splynutí v nepaměť kleslo, stotožněn jest **Q.** s Romulem, jenž se stal rekem (*heros*) dle obyčeje řeckého. **Q.** měl svého kněze (*flamen Quirinalis*) a konána mu byla slavnost 17. února. Příjmí **Q.** měl také Augustus, jakožto nový zakladatel Římského národa a jeho říše. *Pk.*

Quirinus, Publius Sulpicius, Cyrinus (*Κυρήνιος*), věhlasný senátor Římský, nejvyššími důstojenstvími od císaře Augusta poctěný. Jako vladař Syrie řídil ono popsání země Židovské, kterémuž lid bouřlivě se protivoval, tak že toliko vážnost nejvyššího kněze Joazara povstání zabránila. Josef Flavius (*Antiq.* XVIII. 1) klade tento census v týž čas a ve spojení se sezením Archelaovým a určuje jemu r. 37 po bitvě u Actia, což bylo asi r. 6. po Kr. (vlastně 10), r. 757 U. C. Evangelista Lukáš (2, 1. 2) však praví: „Stalo se v těch dnech (když se totiž narodil Ježíš), že vyšlo poručení od císaře Augusta, aby popsán byl všecken svět; toto popsání první stalo se od vladaře syrského Cyrina.“ Poněvadž ale **Q.** teprv asi r. 756 U. C. stal se vladařem Syrie, nesrovnává se *Luk.* 2, 1. 2 s Jos. Flaviem (loco cit.), a té okolnosti uchopil se Dr. Strauss, aby dokázal, že narození Ježíšovo není historickou událostí, že nebylo Krista. — Však svědek je Suetonius, že císař Augustus trojí popsání nařídil („censum populi ter egit,“ *Vita Aug.* c. 27); prvé asi r. 726 U. C., druhé asi 746; třetí r. 767, v kterémž roce i umřel. Ovšem vykonával **Q.** teprv třetí z těchto popsání co skutečný praeses Syriae, a to je i ono, o kterémž Flavius mluví. Však za popsání r. 746 nařízeného nadán vzácnými plnomocenstvími dlel na východě, a řídil snad též popsání, kteréž tehdáž Sentius Saturninus (praeses Syriae od 744—748 vykonával; *Tertull. adv. Marcion.* IV, 19); taktéž v Apamei, která také slušela k Syrské provincii, vykonával Aemilius Palicanus, jak nápisy tomu svědčí, popsání na rozkaz **Q**-ův. Poněvadž Jos. Flavius o popsání prvním (*Luk.* 2, 1. 2.) mlčí, nemusí se nutně souditi, že ho nebylo, a proč již tenkrát u Lukáše **Q.** jmenován jest praeses Syriae, kde jím ještě nebyl, vysvětlí se tím, že Židům pověstným se stal pro vladařství své, řídiv výpravu na trest proti Archelaovi a vykonav vtělení Judstva co kraje k Syrii.

Quirites sluli Římané za republiky v domácích záležitostech a jako občané, v záležitostech zahraničných nazýváni byli **Romani**. Srv. **Quirinus** a **Romulus**. *Pk.*

Quiritia, příjmí Junony, pod kterýmž jí ke cti pořádala každá kurie římská veřejnou hostinu.

Quiroga 1) José, jesuita, nar. 14. bř. 1707 v Lugo Galicii ve Španělích, šel co misionář do Paraguaye v průvodu výpravy Alvarezovy k vyskoumání břehů Patagonských; na rozkaz králův ustanovil hranici mezi državnostmi španělskými a portugalskými. Zdržev se několik let v jižní Americe vrátil se konečně do Evropy a žil v Itálii, kdež 23. Hj. 1784 v Bononii zemřel. Zanechal mnoho rukopisů obsahu astronomického, nautického a mechanického. — **2)** Antonio **Q.**, vůdce konstitučního vojska ve Španělích r. 1820, nar. r. 1784 v Betanzos v Galicii Španělské; vystudovav mathematiku vstoupil k vojsku námořnímu a r. 1808 k vojsku pozemnímu. R. 1815 měl jít co plukovník s vojenskou výpravou do Ameriky, postavil se ale r. 1819 v čelo povstání proti té výpravě a byl zatknut, ale již v lednu 1820 vojenským povstáním osvobozen, načež insurekci ze svého hlavního ležení ostrova Leonu tak obratně řídil, že král Ferdinand VII. přinucen jest 7. března 1820 přijmouti konstituci od r. 1812. **Q.** povýšen byl na generalmajora a zvolen od Galicie co zástupce do mimořádného sněmu, kdež se stavěl na odpor jak absolutismu tak vládě lidu. R. 1821 stal se vojenským guvernérem Galicie a r. 1823 stál u 4. armádního sboru pod Morillem. Když Morillo konvenci s Francouzy uzavřel, převzal **Q.** obranu Coruňi, nemoha ji ale udržeti odevzdal vrchní velení generálovi Novellovi a ušel do Anglicka. Proživ několik let v jižní Americe vrátil se r. 1830 do Španěl, kdež r. 1841 v S. Jagu zemřel.

Quiros, Pedro Fernandez de, španěl. plavec, nar. asi u prostřed XVI. stol., vyznamenal se několika smělými plavbami mořskými, zvlášť ale tím, že po smrti Mendany několik lodí z jeho výpravy do indických moří nazpět přivedl. Sám podnikl výpravu do moře australského v prosinci 1605 vyplův z Kalaa v Peru, na níž objevil souostroví Společenské, ostrovy královny Charloty čili Svatého kříže (*Santa Cruz*) a Nové Hebridy; tyto poslední prohlásil pro bohatství jejich plodin a příjemné podnebí za majetek koruny Španělské. Odtud vrátil se k pevnině americké, kam v říjnu 1606 k břehům mexickým připlul. Z Ameriky odebral se do Španěl, aby vládu přiměl ke kolonisování Nových Hebrid, že se mu to ale nezdařilo, vrátil se zpět do Ameriky, kdež r. 1614 v Panamě zemřel. **Q.** byl poslední slavný námořník španělský.

Quis, lat. kdo; zájmenem tímto začíná známý latinský šestiměr: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis cur, quomodo, quando?*, jímž naznačeno jest sedmero kategorií (v. t.), jakéž Daries v první polovici předešlého století na místě deseti kategorií Aristotelových do logiky uvésti se snažil.

Quisisana, nádherný letohrad bývalého krále Neapolského, blíže Castel à Mare.

Quisqualis, branoplod, rod rostlin z řádu Uzlencovitých (*Combertaceae*), s trubkou kalichovou nad vaječníkem nejprodlouženější, útlou, padavou, na kraji na patero klanou, s 10 tyčinkami, střídavě delšími, čnělkou niťovitou, tupou. Plod jest ořech suchý, 5straný, 1semený. **Q.** *indica*, *b.* podivný, $3^1/_2$' vysoký, s listy nejčastěji střícnými, krátkořapíkatými, vejčitými, s květy v klasech; plod svicí žaludu. Roste na Molukách, Javě, Amboině. Květe od května až do července. Květy podle dob denních mění svou barvu: časně ráno jsou bělavé, po polední bledě červené, na večer růžové a následujícího rána krvavé. Semena slouží v Indii za prostředek proti hlistám; nedozralá chutnají hořce řetkví, zralá ale jsou sladká. Též i listí slabě řetkví chutná, silně ale a protivně zapáchá; potřebuje se jednak proti hlístám, jednak surové se jí.

Quisque, lat. každý. — **Q. sibi proximus**, každý sobě nejbližší. — **Q. suorum verborum optimus interpres**, každý svých slov nejlepší vykladač.

Quistello, ms v lombardské prov. Mantua na řece Secchia s 9500 obyv. Zde byli 15. září 1734 Sardové a Francouzi od Rakušanů poraženi.

Quistorp, Jan Christian von, německý právník ve věcech kriminalistických, nar. r. 1737 v Rostokách; od r. 1772 byl prof. práva v Bützově, na to meklenburským soudním radou, posléze od r. 1780 vrchním apelačním radou; r. 1792 povýšen byl do stavu šlechtického, zemřel r. 1795. Velkého jména si získal svým dílem *Grundsätze des deutschen peinlichen Rechtes* (2 sv. v Rostok. 1770; 6. vyd., 4 sv. 1809—27).

Quit, prostý, osvobozený od nějakého závazku. Srv. **Kvitance**.

Quitainer v. Guitainer.

Quito, hlavní město jihoamerické republiky Ecuadoru, leží pod 0° 13′ již. šíř. na vých. svahu sopky Pichinchy 8790′ n. m., jsouc jedním z nejvyšších obydlených míst na světě. Obyvatelstvo páčí se na 76.000 duší. Ačkoliv Q. leží téměř pod samým rovníkem, má přece svou polohou podnebí zdravé a mírné (stř. teplota 12° R.). Obklopeno jsouc v dálce horami, z blízka pak obklíčeno vysočinami a údolími jest Q. středištěm krajiny, která náleží na světě k nejkrásnějším. Q. má veliká, krásná náměstí San Francisco, Santo Domingo a Plaza Mayor (velké náměstí); na každém stojí uprostřed kamenný vodojem. Jest zde mnoho krásných kostelů, z nichž nejslavnější jest chrám jesuitův, ozdobený sloupy, sochami a bohatými řezbami. Z ostatních budov vynikají palác vládní, palác arcibiskupův a dům jesuitův, jehož jednu část zaujímá universita, druhou pak seminář, při kterém je veřejná bibliotéka s 15.000 sv. a museum, v třetí části je mincovna, ve čtvrté zbrojnice. Q. je sídlem arcibiskupa a má mimo universitu a seminář národní kolej a mnoho jiných ústavů vychovavacích, 2 špitály, blazinec a ústav pro slepé. Průmysl jest zastoupen rukodílnami na látky vlněné a bavlněné, krajkářstvím, cukrářstvím a klenotnictvím. Značný obchod vede se s obilím, indychem, železem, vínem, kořalkou a olejem do Střední Ameriky a Peru; evropské manufaktury se přivážejí.

Quitzow, starý, posud kvetoucí šlechtický rod v Brandenburku původu slovanského. Jošt Moravský markrabě učinil Jana z Q-a r. 1400 místodržitelem v zastavené sobě marce Braniborské, ale pro jeho svárlivost zase jej sesadil, a Bedřich I. Hohenzolerský mohl teprv r. 1413 po smrti obou nepřejících mu bratří Jana a Dietricha z Q-a místodržitelství pokojně nastoupiti.

Quivrain, ms v Belgické prov. Hennegavské, v okresu Monském, má 2846 obyv. Pohraničná štace železné dráhy Brusel-Mons-Valenciennes-Pařížské. Dne 29. dubna 1792 zde zvítězili Rakušané nad Francouzy.

Quod, lat. co. — **Q. bene notandum**, což sluší dobře pamatovati. — **Q. bonum, felix faustumque sit**, což dobrým, šťastným a zdárným budiž! — **Q. cito fit, cito perit**, co rychle vzniká, rychle zaniká! — **Q. Deus bene vertat**, což Bůh na dobré obrátiž! — **Q. erat demonstrandum**, co bylo dokázati. — **Q. licet Jovi, non licet bovi**, co dovoleno Jupitru, není dovoleno volu. — **Q. non est in actis, non est in mundo** v. Akt 4).

Quodlibet (z lat. *quod libet*, co a jak se líbí) směs, míchanice. Tak se nazývají obrazy, menší básně neb i hudební kusy, jichžto části bývají sestaveny buď beze všeho ladu a skladu neb aspoň dle zdánlivé libovůle a mohou toliko zajímati pestrou a fantastickou rozmanitostí nebo neočekávanými přechody, nemajíce ostatně žádné pravé aesthetické ceny. Hudební q. hledí, k tomu, aby se komického efektu docílilo, a podobá se velmi k potpourri, jen že toto jest obyčejně rozvláčnější a žertovného obsahu postrádá, kdežto q-u výsledek komický určen jest. *Mü. Pna.*

Quorra čili Kwora v. Niger.

Quos ego —! lat. já vás —! (t. potrestám), tak hrozí u Virgilia (*Aen.* I. 135) Neptun větrům, kteří proti jeho vůli foukali.

Quot capita, tot sententiae, lat. kolik hlav, tolik smyslů (kolik děr, tolik syslů, dodává české přísloví).

Quota (lat.), část, která někomu připadne, má-li se něco, buď si užitek nebo škoda, podle jistého pravidla mezi více účastníků rozdělit.

Quotient, podíl, sluje v arithmetice číslo, jež se co výsledek dělení objevuje; číslo to ukazuje, kolikrát dělitel (*divisor*) v dělenci (*dividend*) obsažen jest.

Quousque tandem, lat. jak daleko pak — těmi slovy začíná Cicero první svou řeč proti Catilinovi: „Jak daleko pak, Catilino, budeš zneužívati trpělivosti naší?“

Konec dílu šestého.

Opravy

některých podstatnějších omylů v dílu šestém.

V čl. **Pacov**, str. 6, *a*, ř. 13. sh. m. „hlavní“ čti „farní.“

V čl. **Palacký** str. 24, *b*, ř. 60. sh. m. „přičiňoval“ čti „přiživoval“; str. 27, *a*, ř. 69. sh. m. „mnohem“ čti „nemnohem“; str. 20, *a*, ř. 50. str. m. „1828“ čti „1830.“

V čl. **Palnatoke**, str. 62, *a*, ř. 10 sh. m. „Jomeburk“ čti „Jomsburg.“

V čl. **Paprocký**, str. 90, *b*, ř. 22 sh. m. „Morštipcové“ čti „Morštynové.“

V čl. **Patella**, str. 156, *a*, ř. 47. str, m. „plošt-natka“ čti „plošnatka.“

V čl. **Peć**, str. 192, *a*, 3. ř. sh. m. „již. od“ čti „již“.

V čl. m. **Peirecs**, str. 204, *b*, čti „Peiresc.“

V čl. **Petr**, str. 299, *a*, ř. 32 sh., m. „Nixita“ čti „Nikita“; str. 300, *b*, 28. ř. sh. m. „1812“ čti „1712“.

V čl. **Petri**, str. 307, *b*, číslo **3)** budiž vymazán a odkázáno k čl. Pietro **2)**.

V čl. **Pichl**, str. 356, *a*, ř. 66. sh. m. „1711“ čti „1811.“

V čl. **Piva**, str. 408, *b*, ř. 32 sh. m. „mudia“ čti „mudir.“

V čl. **Pleso**, str. 446, *b*, ř. 44 sh. m. „*Pleso*“ čti „*Pelso.*“

V čl. **Pociej**, str. 478, *a*. Nedopatřením uveden jest Pociej Adam Hippatij jakoby z jiného rodu pocházel; bylť nejmladší syn **Lva P**-e, pokladníka litevského, svrchu uvedeného. Tamž ř. 33. sh. m. „Bohačevský“ čti „Rohačevský“.

V čl. **Podhoří**, str. 490, *b*, ř. 41. sh. „a Přemyšlského“ budiž smazáno.

V čl. **Podolí**, str. 498, *b*, ř. 21. sh. m. „barkaky“ čti „baskaky“.

V čl. **Polsko**, str. 560, *a*, ř. 60. sh. m. „chelmské“ čti „chelminské“; str. 561, *a*, ř. 53. sh. m. „1356“ čti „1365“; str. 565, *b*, řád. 6. sh. m. „1772“ čti „1773“; str. 580, *b*, ř. 46. sh., slova „Prusy královské“ dána buďtež za slovo „Chelminská;“ str. 589, *b*, m. „udílení této soustavy“ čti „udělení této ústavy“; str. 600, *b*, řád. 23. sh. m. „Polště“ čti „Polsku“; str. 602, *a*, 1. ř. sh. m. „naše“ čti „našel“; str. 604, *a*, 47. ř. sh. m. „rybou“ čti „rybu“; str. 608, *b*, ř. 11. (a 14.) sh. m. „diplomatářích“ čti „listinách“; str. 609, *a*, ř. 8. sh. m. „po polsku“ čti „po staroslovansku“, tamž ř. 65. sh. m. „králově“ čti „knížete“; str. 622, *b*, ř. 42. sh. m. „působí“ čti „působil“ a ř. 43. slovo „podnes“ smaž; ř. 51. sh. m. „Vroclavi“ čti „Vratislavi“; str. 623, *b*, ř. 11. zd. m. „Przedziecki“ čti „Przezdziecki“; str. 626, *b*, ř. 14. sh. m. „nežli“ čti „než i“; str. 628, *a*, ř. 37. sh. m. „Chelmě“ čti „Chelmně“.

V čl. **Polyxena**, str. 650, *b*, ř. 8. sh. vlož za slovo látky: „k tragediím“.

V čl. **Pomoří**, str. 656, *b*, ř. 12. sh. m. „Velegošt“ čti „Volegošt“, řád. 67. sh. m. „Brody“ čti „Brod“.

V čl. **Pompeji**, str. 659, *b*, řád. 63. sh. m. „*Vsý.*“ čti „*Vlý.*“

V čl. **Praha**, str. 812, *b*, 8. a 9. ř. zd. vynech „až—Marie;“ str. 824, *b*, ř. 28. sh. m. „obor“ čti „sbor.“

V čl. **Příbram**, str. 836, *a*) ř. 6 a 7 zdola vynech „celé země“.

937 *a* 1 ř. z dola m. 0·7 čti 0.07
b 26 ř. „ m. 282° čti 232°
838 *a* 23 ř. shora m. 58 čti 57
„ 31 „ „ m. „čtverc.“ čti „kostk.“
„ 40 „ „ m. 4357 čti 43.571
b 2 „ „ m. 3 čti 2
32 zdola m. „třídenní“ čti „třítýdenní“
12—15 ř. sh. přidej k poznámce uzavřené *red.*

V čl. **Prilvice**, str. 950, *b*, ř. 26. sh. m. „Brandenburskem“ čti „Brandenburkem,“ ř. 45. sh. m. „*Lèrsch*“ čti „*Lisch.*“

V čl. **Priština**, str. 971, *b*; v čl. tom smazána buďtež čísla **1)** a **2)**.

V čl. **Prolapsus**, str. 993, *a*, ř. 61. sh. m. „chybnými“ čti „ohybnými.“

V čl. **Proudhon**, str. 1013, *b*, *ř. 59. sh. m.* „*est*“ čti „*et.*“

V čl. **Puškin**, str. 1127, *b*, ř. 2. zdola m. „odbývané“ čti „obývané“.

Později přistouplí spolupracovníci Slovníka Naučného a jich známky.

Bauše Bohumil, posluchač filosofie v Praze. *Bše.*
Cichra Frant., sekretář okresn. zastupitelstva na Smíchově. *C.*
Černý Jan, kandidát profesury v Daliměřicích. *Čr.*
Černý Tomáš, JUDr. v Praze. *Čný.*
Dvorský Prokop, rektor u piaristů v Praze. *Dý.*
Erben Eduard, profesor na reálce v Písku. *En.*
Gregora Frant., ředitel kůru v Písku. *Ga.*
Haass Ant., JUDr. v Praze. *Hs.*
Hátle V., posluchač filosofie v Praze. *He.*
Holovacký Jak. F., prof. na univ. ve Lvově. *Hý.*
Hrabák Jan, úředník při mincovně ve Vídni. *Hbk.*
Jičínský Karel, JUDr. ve Vídni. *čln.*
Milde Jos., JUDr. v Praze. *Me.*
Minářík J., c. k. ofic. při státní účtárně ve Vídni. *Mi.*
Pechánek Jos., c. k. gymn. profesor v Jičíně. *Pk.*
Plaček Bol., právník v Praze. *Pčkj.*
Plevka Jan, farář v Prášilech. *lk.*
Pozděna Adolf, telegrafista v Praze. *Pna.*
Procházka J., sekr. průmyslové jednoty v Praze. *ka.*
Provazník Frant., kandidát profesury v Praze. *Pek.*
Randa Ant., JUDr. a prof. na universitě v Praze. *nd.*
Renger Karel v Praze. *Rr.*
Rezek Frant., JUDr., magistrátní sekr. v Praze. *Rz.*
Schmaus Rud., JUC. v Praze. *Ssj.*
Skrejšovský Jan, redaktor v Praze. *Ský.*
Skřivan Vilém, koncipista magistrátní v Praze. *VSkř.*
Srdinko Frant., JUDr. v Praze. *Sko.*
Šmíd Adam, profesor v Liebverdě. *Šd.*
Velišský Frant., prof. na gymn. v Král. Hradci. *Vlý.*

Zemřelí spolupracovníci:

Hnojek Ant. Vojt., děkan na odpočinku v Nimburce.
Mudra, farář v Slavětíně.
Zoch, senior evang. církve v Uhřích.
Zvonař, ředitel kůru v Praze.